BIBLIA
ŁACIŃSKO-POLSKA,
CZYLI
PISMO ŚWIĘTE
STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU.

PODŁUG TEKSTU ŁACIŃSKIEGO WULGATY, I PRZEKŁADU POLSKIEGO

X. JAKÓBA WUJKA T. J.

Z KOMENTARZEM MENOCHIUSZA T. J.

przełożonym na język polski.

WYDANIE

X. S. KOZŁOWSKIEGO

Biskupa Łucko-Żytomierskiego.

WE CZTERECH TOMACH in 8-vo maj.

(fracta pagina).

WYDANIE DRUGIE.

TOM II.

Obejmujący Księgi: Cztery Królewskie, dwie Paralipomenon, dwie Ezdrasza, Tobiasza, Judyty, Estery, Joba, Psalmów, Przypowieści, Ekklezyastesa, Pieśni nad Pieśniami, Mądrości i Ekklezyastyka.

WARSZAWA.

Gebethner i Wolff.

1886.

Servatis conditionibus in impressione Sacrorum Bibliorum servandis, licentiam per praesentes dedimus S-am Scripturam utriusque Testamenti cum Commentariis Menochii T. J., editionis Excellentissimi, Illustrissimi ac Reverendissimi Simonis Kozłowski, Episcopi Luceorio-Żytomiriensis, imprimendi, impressamque absque ullis mendis, diligenti prius revisione et collatione facta, evulgandi.

№ 1547. Datum Varsaviae die 9 Martii 1885 a.

Archiepiscopus Metropolita Varsaviensis

† Vincentius.

Дозволено цензурою.—Варшава 3 Апрѣля 1885 г.

Вильна. Типографія п. ф. **Осипа Завадзкаго** (Замк. пер. соб. д.).

Wprowadzenie do czterech ksiąg Królewskich.

Cztery księgi Królewskie dla tego tak są nazwane, że opisują początek ustanowienia królestwa w narodzie hebrajskim i dzieje królów tego ludu. Żydzi dwie piérwsze z nich nazywają księgami Samuela, a ostatnie dwie księgami Królów. Lecz Siedmdziesięciu tłumaczów i Wulgata wszystkim bez różnicy, właściwiéj nadają tytuł ksiąg Królewskich, bo we wszystkich główny przedmiot jest jeden i tenże. Piérwsza księga poczyna się od narodzenia Samuela, a ostatnia się kończy na niewoli Babilońskiéj, i tym sposobem obejmują historyą wybranego ludu w przeciągu lat około 594, to jest od roku świata 2848—3442; przed narodzeniem zaś Chrystusa od 1156—562.

Pierwotny język tych Ksiąg ŚŚ. był hebrajski. Napisane zostały, przynajmniéj w części, podług współczesnych pamiętników, przechowywanych w archiwach narodowych; nie mogły być ukończone przed niewolą Babilońską, o któréj jest mowa w 4-téj księdze. Ale chociaż zawsze były uważane jako księgi natchnione i święte, z pewnością jednak nie wiadomo przez kogo były napisane; powszechniéj przyznawane są albo Jeremiaszowi, albo Ezechielowi, albo Ezdraszowi.

Treść Ksiąg Królewskich jest następna. Obejmują one historyą ś. o Helim, najwyższym kapłanie, chwalebnym dla swojéj pobożności, a nieszczęśliwym za zbrodnie swych synów; o narodzeniu, młodości i urzędzie Samuela, który był Sędzią i Prorokiem, wybranym od Boga dla poświęcania królów; o Saulu, piérwszym królu ludu Bożego, o jego zwycięztwach, jego zarozumiałości w sprawowaniu ofiar bez pośrednictwa kapłanów, a następnie o jego odrzuceniu i haniebnym upadku; o Dawidzie, prostym pasterzu, zwycięzcy Goljata, wielkim królu, wielkim proroku, który pokutą umiał występek swój obrócić na chwałę Boga; o Salomonie, synu i następcy Dawida, królu mądrym i spokojnym, który zbudował piérwszy Kościół Panu i obchodził jego poświęcenie z nadzwyczajną wspaniałością; o chwale jego panowania, która została przyćmiona haniebnemi pod koniec życia słabościami; o Roboamie, jego synu i następcy; o odszczepieństwie dziesięciu pokoleń, które Jeroboam oddzielił od królestwa Judzkiego, i utworzył z nich królestwo Izraelskie; o królach Izraelskich, szerzących bałwochwalstwo i inne bezbożności, i o królach Judzkich, którzy po większéj części byli wiernymi Bogu; o uprowadzeniu dziesięciu pokoleń do Niniwy i innych miast Assyryjskich; o zdobyciu Jerozolimy przez Nabuchodonozora, zburzeniu kościoła, i zaprowadzeniu do Babilonu króla Judzkiego, razem z najwyższym kapłanem i większą częścią ludu.

Cel autora tych ksiąg, czy raczéj Ducha Świętego, który kierował jego piórem, nie był ten, iżby zaspokoić naszę ciekawość, przez podanie nam dokładnego opisu zdarzeń, zaszłych w narodzie hebrajskim od czasu zmiany jego rządu teokratycznego na monarchiczny; lecz

raczéj ten, aby nas oświecić i zbudować, przywodząc nam na pamięć z dziejów ludu wybranego te wypadki, które są najwłaściwszemi do okazania téj prawdy, że Bóg tylko a nie kto inny, bezwzględnie rozporządza wszystkiemi na świecie rzeczami, i że na uskutecznienie wyroków przedwiecznéj swojéj mądrości, obraca nawet i przewrótne zamiary i namiętności ludzi. Historya święta, zapisana w tych księgach, wszędzie wystawia nam Boga, jako nieskończenie sprawiedliwego, świętego i wszechmocnego, czułego na nędze ludzi, zawsze gotowego do przebaczenia im win, ilekroć z ufnością i szczérym żalem powracają do Niego. Wskazuje nam Boga, jako potężnego opiekuna niewinności, hojnego wynagrodziciela cnoty, i surowego zbrodni mściciela. Wszędzie daje nam poznać, że jedyną drogą do osiągnienia szczęścia, którego z tak niezmordowaną szukamy pilnością, jest pokorne zdanie się na Opatrzność Boga, i dokładne posłuszeństwo Jego najświętszéj woli.

Chrześcianie więc, czytaiąc dzieje przekazane w tych księgach, nigdy nie powinni wypuszczać z pamięci tego, że one są napisane dla ich zbawiennéj nauki, i że wszystko to, co zaszło między ludem hebrajskim, było figurą tego, co się miało odnosić do nich. Oni przeto powinni korzystać równie z tych łask, jakie Bóg zlewał na lud wybrany, jak i z klęsk, któremi go dotykał. Chrześcianie w niewdzięczności tego ludu i jego skłonności do bałwochwalstwa postrzegają najwidoczniéj, czémby i oni byli bez łaski Chrystusowéj, która dała im poznać i pokochać prawdę; i razem z tych nieszczęść, jakie ten lud wytrzymywał, mają się uczyć, jak dalece należy się strzedz niewierności względem Boga, która ściąga je na ród ludzki.

Lecz oprócz przykładów zbawiennych, jakie najobficiéj możemy czerpać dla się w księgach Królewskich, jeszcze znajdujemy w nich wiele najwyraźniejszych, przyobrażonych słowy albo czynami proroctw o Jezusie Chrystusie i jego Kościele. Jak Samuel, ten ustanowiciel królestwa i królów, tak i wszyscy królowie Judzcy byli figurami Odkupiciela, który miał się z nich narodzić, i który jest Królem królów i Panem panujących. Ztąd Ś. Augustyn (w ks. 22. przec. Faust. r. 24) powiada o nich: *Ludzi tych nie tylko język, ale także życie było prorocze, i całe owo królestwo narodu hebrajskiego było wielkim niejakimś, bo i wielkiego kogoś, prorokiem.*

BIBLIA
ŁACIŃSKO-POLSKA.

Z OBJASNIENIAMI X. J. WUJKA, I KOMENTARZEM MENOCHIUSZA,

przełożonym na język polski.

Tom II.

LIBER PRIMUS REGUM.

CAPUT I.

1. Fuit vir unus de Ramathaim Sophim, de monte Ephraim, et nomen ejus Elcana, filius Jeroham, filii Eliu, filii Thohu, filii Suph, Ephrathaeus;

2. et habuit duas uxores, nomen uni Anna, et nomen secundae Phenenna. Fueruntque Phenennae filii; Annae autem non erant liberi.

3. Et ascendebat vir ille de civitate sua statutis diebus, ut adoraret et sacrificaret Domino exercituum in Silo. Erant autem ibi duo filii Heli, Ophni et Phinees, sacerdotes Domini.

4. Venit ergo dies, et immolavit Elcana, deditque Phenennae uxori suae, et cunctis filiis ejus, et filiabus partes;

5. Annae autem dedit partem unam tristis, quia Annam diligebat. Dominus autem concluserat vulvam ejus.

KSIĘGA PIERWSZA KRÓLEWSKA.

ROZDZIAŁ 1.

O pochodzeniu Elkany, Annie i Fenennie, dwóch jego żonach, o ślubie Anny, i narodzeniu Samuela.

1. Był mąż ieden z Ramathaim Sophim, z góry Ephraim, a imię iego Elkana, syn Jeroham, syna Eliu, syna Thohu, syna Suph Ephrateyczyk:

2. y miał dwie żenie, imię iednéy Anna, a imię drugiéy Phenenna. Y miała Phenenna syny: ale Anna nie miała dźiatek.

3. Y chadzał on mąż z miasta swego na dni ustawione, aby się kłaniał y ofiarował Panu zastępów, do Silo. A tam byli dwa synowie Heli, Ophni y Phinees kapłani Pańscy.

4. Przyszedł tedy dźień y ofiarował Elkana, y dał Phenennie żenie swéy y wszytkim synóm iéy y córkóm częśći:

5. a Annie dał część iednę smutny, bo Annę miłował. Ale Pan zamknął był żywot iéy.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Ramathaim Sophim.* Rama nie jedna była, lecz dwie co najmniéj, jak samo nazwisko Ramathaim (w liczbie mnogiéj) zdaje się wskazywać; jakby mówił: z dwóch miast Rama, ta była ojczyzną Elkana, która się Sophim zowie. Nazywało się także to miasto Ramata, jak się pokazuje z w. 19, i niektórzy chcą je uważać za jedno z Arymateą, zkąd Józef był rodem, który zdejmował z krzyża Chrystusa Pana.—*Sophim* znaczy *strażnica:* tak się nazywało miasto, może dla tego, że na wyniosłem miejscu było zbudowane; co i wyraz *rama* zdaje się popierać, gdyż z hebrajskiego znaczy wyniosłość; albo że tam w istocie znajdowała się wieża wyniosła; albo co najprawdopodobniejsza, że miasto Rama, o jakiém tu mowa, z dwóch części się składało, z których jedna była zbudowana na wyniosłości, druga na nizinie. Rozumieć więc wypada, że Elkana do téj dzielnicy miasta należał, która była wynioślejszą, i która ze względu na swoje położenie *Sophim* czyli strażnicą się nazywała.—*Z góry Efraim.* P. Sędz. r. 17 w. 1. Chociaż Elkana mieszkał na górze Efraimskiéj, jednakże do pokolenia Lewi należał, i był potomkiem Korego. P. I. Paral. 6, 34.

2. *Imię jednéj Anna.* Dwie miał żony; w owym bowiem czasie wielożeństwo było pozwolonem. Anna była przedniejszą i gospodynią domu, Fenenna uczęstniczką tylko łoża, i żoną drugorzędną, jakowe żony Pismo ś. zowie nałożnicami.

3. *I chodził mąż on.* W trzech porach roku prawem przepisanych. Deut. 16, 16. W uroczystość Praśników (t. j. na Wielkanoc), w uroczystość Tygodni (t. j. Zielonych Świątek) i w uroczystość Namiotów czyli Kuczek, która to ostatnia uroczystość nazywała się także *Scenopegią.*—*Ofiarował.* Nie sam przez się, lecz przez kapłanów.—*W Sylo.* Miejsce w stosunku do Ramata wynioślejsze; ztąd słusznie się mówi *wstępował.* Arka przymierza zostawała w Sylo od czasów Jozuego do arcykapłana Helego, przez lat prawie 360, nim ją ztamtąd zabrali Filistyni.

4. *Przyszedł tedy dzień.* Jedna z uroczystości wyżéj wspomnianych w. 3.—*Ofiarował Elkana.* Ofiary *zapokojne*, których znaczną część, po dokonanéj ofierze, zwracano temu od kogo były czynione, iżby pożywał wespół z domownikami. Levit. 3 i 7; Deut. 12 i 16.—*Części.* Ofiarnego mięsa.

5. *Część jedną smutny.* Ponieważ przeznaczeniem tego wybornego pokarmu, oznaczającego uprzejmość ze

6. Affligebat quoque eam aemula ejus, et vehementer angebat in tantum, ut exprobraret, quod Dominus conclusisset vulvam ejus;

7. sicque faciebat per singulos annos, cum redeunte tempore ascenderent ad templum Domini, et sic provocabat eam. Porro illa flebat, et non capiebat cibum.

8. Dixit ergo ei Elcana vir suus: Anna, cur fles? et quare non comedis? et quam ob rem affligitur cor tuum? numquid non ego melior tibi sum, quam decem filii?

9. Surrexit autem Anna, postquam comederat, et biberat in Silo. Et Heli sacerdote sedente super sellam ante postes templi Domini,

10. cum esset Anna amaro animo, oravit ad Dominum, flens largiter,

11. et votum vovit, dicens: Domine exercituum, si respiciens videris afflictionem famulae tuae, et recordatus mei fueris, nec oblitus ancillae tuae, dederisque servae tuae sexum virilem: dabo eum Domino omnibus diebus vitae ejus, et novacula non ascendet super caput ejus.

12. Factum est autem, cum illa multiplicaret preces coram Domino, ut Heli observaret os ejus.

13. Porro Anna loquebatur in corde suo, tantumque labia illius movebantur, et vox penitus non audiebatur. Aestimavit ergo eam Heli temulentam,

14. dixitque ei: Usquequo ebria eris? digere paulisper vinum, quo mades.

15. Respondens Anna: Nequaquam, inquit, domine mi: nam mulier infelix nimis ego sum, vinumque et omne, quod inebriare potest, non bibi, sed effudi animam meam in conspectu Domini.

16. Ne reputes ancillam tuam quasi unam de filiabus Belial, quia ex multitudine doloris, et moeroris mei locuta sum usque in praesens.

17. Tunc Heli ait ei: Vade in pace, et Deus Israel det tibi petitionem tuam, quam rogasti eum.

6. Trapiła ią téż przećiwnica iéy y barzo frasowała tak barzo że urągała, iż Pan zamknął żywot iéy:

7. y tak czynił na każdy rok, kiedy gdy czas nadszedł chodźili do kośćioła Pańskiego: y tak ią drażniła, a ona płakała, y nie iadła.

8. Rzékł tedy iéy Elkana mąż iéy: Anno czemu płaczesz? a przecz nie iesz? a przeco się frasuie serce twoie? a zam ia nie lepszy tobie niźli dźieśięć synów?

9. Y wstała Anna naiadszy się y napiwszy w Silo. A gdy Heli kapłan śiedźiał na stołku przededrzwiami kośćioła Pańskiego,

10. Będąc Anna gorzkiego serca, modliła się do Pana, płacząc hoynie:

11. y szlubiła szlub mówiąc: Panie zastępów, ieśli weyźrzawszy weyźrzysz na utrapienie służebnice twoiey, a wspomnisz na mię, a nie zapamiętasz służebnice twoiey, a dasz słudze twoiéy płeć męską, dam go Panu przez wszytkie dni żywota iego, a brzytwa nie postoi na głowie iego.

12. Y stało się gdy ona przedłużała modlitwy przed Panem, że Heli przypatrował się ustam iéy.

13. Ale Anna mówiła w sercu swoim, a tylko się usta iéy ruszały, ale głosu iéy zgoła słychać nie było. Mniemał tedy Heli żeby piiana była.

14. Y rzékł iéy: Dokądże piiana będźiesz? wytrzeźw się trochę od wina, któryméś się upiła.

15. Odpowiedźiała Anna: Nie, pry, panie móy: bom ia niewiasta iest barzo nieszczęsna, a wina, y wszelakiéy rzeczy która upoić może nie piłam, alem wylała duszę moię przed oczyma Pańskimi.

16. Nie rozumiéy o słudze twoiey, iako o iedney z córek Belial, bo z wielkośći boleśći y z frasunku mego mówiłam aż dotąd.

17. Rzékł tedy Heli: Idź w pokoiu, a Bóg Izrael niechći da prośbę twoię o którąś go prośiła.

---

strony męża, było złagodzić smutek i gniew Anny.— *Ale Pan zamknął był żywot jéj.* Tym sposobem Żydzi bezpłodność wyrażali. Tak Sara o sobie mówi: „Zamknął mnie Pan, abych nierodziła.“ Gen. 16, 2.

6. *Trapiła ją też* i t. d. Codziennemi przymówkami bezpłodność wyrzucając.

7. *Kiedy gdy czas nadszedł chodzili* i t. d. Podwójna naówczas nastręczała się sposobność Fenennie do czynienia dotkliwych przymówek swojéj towarzyszce Annie. Pierwsza ta była, że w czasie podróży do miejsca przybytku, Anna żywiéj niż kiedy przejmowała się nieszczęśliwém swojém położeniem z powodu niepłodności, i dla tego z większą niż zwykle gorącością i ze wzruszeniem, którego nawet ukryć nie była w stanie, o potomstwo P. Boga prosiła. Druga że z powodu podróży jedna i druga ustawicznie razem zostawać z sobą musiały, i niepodobna było Annie uchylić się choćby na chwilę, od napastniczych wyrzutów Fenenny.

9. *I wstała Anna najadłszy się i napiwszy się w Sylo.* Usłuchała więc rady swojego męża.—*W Sylo.* Bądź w prywatnym jakim domu, bądź przed Panem, t. j. w przysionku przybytku.—*A gdy Heli kapłan siedział na stołku przede drzwiami kościoła.* Iżby dał łatwy przystęp każdemu udającemu się do siebie. Przez kościół rozumieć tu należy przysionek prowadzący do przybytku; gdyż kościół nie był jeszcze naówczas zbudowany.

11. *Dam go Panu przez wszystkie dni żywota jego.* Lewici przed rokiem 30 swojego wieku, nie mieli konieczności przebywać w kościele, a z rokiem 50 kończyło się ich tam posługiwanie. Num. 4, 3. Anna zaś, na mocy ślubu, obecnie wykonanego, na całe życie oddawała swe dziecię, na służbę w przybytku.—*A brzytwa niepostoi na głowie jego.* Będzie na zawsze Nazarejczykiem, których przedniejszym było warunkiem, iżby się nigdy nie strzygli przez cały czas swojego Nazareatu. Num. 6, 5 i 7.

13. *Tylko się usta jéj ruszały.* Rzeczą jest naturalną, że wszelkie silniejsze wzruszenie duszy, objawia się też na zewnątrz, i sprawuje drżenie w członkach ciała naszego.

15. *Wylała duszę moję.* Modlitwę i pragnienie duszy mojéj.

16. *Jako o jednéj z córek Belial.* Belial znaczy to samo co bez jarzma. Powiada przeto: nie sądź bym była z liczby tych ludzi, co nie umieją lub niechcą dźwigać jarzma prawa i karności, co prawa zaniedbawszy, albo niém pogardziwszy, samym tylko sobie dogadzać się starają. Słusznie do takowych ludzi zastosować możemy, owe słowa Jeremiasza proroka: „*Od wieku złamałaś jarzmo moje, rozerwałaś związki moje, i mówiłaś. nie będę służyła.*“ 2, 2.

17. *Idź w pokoju.* Życzenie pomyślności, jakowem

18. Et illa dixit: Utinam inveniat ancilla tua
gratiam in oculis tuis. Et abiit mulier in viam
suam, et comedit, vultusque illius non sunt am-
plius in diversa mutati.
19. Et surrexerunt mane, et adoraverunt coram
Domino; reversique sunt, et venerunt in domum
suam Ramatha. Cognovit autem Elcana uxorem
suam; et recordatus est ejus Dominus.
20. Et factum est post circulum dierum, con-
cepit Anna, et peperit filium, vocavitque nomen
ejus Samuel, eo quod a Domino postulasset eum.
21. Ascendit autem vir ejus Elcana, et omnis
domus ejus, ut immolaret Domino hostiam solemnem,
et votum suum,
22. et Anna non ascendit; dixit enim viro suo:
Non vadam, donec ablactetur infans, et ducam eum,
ut appareat ante conspectum Domini, et maneat
ibi jugiter.
23. Et ait ei Elcana vir suus: Fac quod bo-
num tibi videtur, et mane, donec ablactes eum:
precorque, ut impleat Dominus verbum suum. Man-
sit ergo mulier, et lactavit filium suum, donec
amoveret eum a lacte.
24. Et adduxit eum secum, postquam ablacta-
verat, in vitulis tribus, et tribus modiis farinae,
et amphora vini, et adduxit eum ad domum Do-
mini in Silo. Puer autem erat adhuc infantulus;
25. et immolaverunt vitulum, et obtulerunt pue-
rum Heli.
26. Et ait Anna: Obsecro, mi domine, vivit ani-
ma tua, domine: ego sum illa mulier, quae steti
coram te hic orans Dominum.
27. Pro puero isto oravi, et dedit mihi Domi-
nus petitionem meam, quam postulavi eum.
28. Idcirco et ego commodavi eum Domino cun-
ctis diebus, quibus fuerit commodatus Domino. Et
adoraverunt ibi Dominum; et oravit Anna, et ait:

18. A ona rzekła: Oby nalazła służebnica twoia
łaskę w oczach twoich. Y peszła niewiasta w dro-
gę swoię, y iadła, a twarz iéy już się więcéy ró-
żno nie odmieniała.
19. Y wstali rano y pokłonili się przed Panem;
y wróćili się, y przyszli do domu swego do Ra-
matha. Y poznał Elkana Annę żonę swoię, y wspo-
mniał na nię Pan.
20. Y stało się po obroćie dni, poczęła Anna,
y porodźiła syna, y nazwała imię iego Samuel:
przeto iż go u Pana żądała.
21. Y szedł mąż iéy Elkana y wszytek dóm ie-
go, aby ofiarował Panu ofiarę uroczystą, y szlub
swóy,
22. lecz Anna nie szła: bo mówiła mężowi swe-
mu: Nie póydę aż się ostawi dźiećię, y zawiodę ie,
że się ukaże przed obliczem Pańskim, y zostanie
tam ustawicznie.
23. Y rzekł iéy Elkana mąż iéy: Czyń coć się
zda dobrego, a zostań aż ie ostawisz; a proszę aby
Pan wypełnił słowo swoie. A tak została niewia-
sta y karmiła pierśiami syna swego, aż go odsa-
dźiła od mléka.
24. Y przywiodła go z sobą gdy go ostawiła
ze trzema ćielcami, y ze trzema korcami mąki, y
z garncem wina, y przywiodła go do domu Pań-
skiego do Silo. A było dźiećię iescze malutkie:
25. y ofiarowali ćielca, y przywiedli dźiećię do
Heli.
26. Y rzekła Anna: Proszę, móy panie, żywie
dusza twoia, panie: iamći to ona niewiasta, któ-
ram stała przed tobą tu modląc się Panu.
27. O tom dźiećię prośiła, y dał mi Pan prośbę
moię, któréyem u niego prośiła.
28. Przetóż y ia pożyczyłam go Panu na wszyt-
kie dni, których będźie pożyczony Panu. Y pokło-
nili się tam Panu; Y Anna modliła się y rzekła:

odchodzących zwykle żegnano. Żydzi bowiem tym wyrazem *pokój* oznaczają obfitość dóbr wszelkich.

18. *Oby nalazła służebnica twoja łaskę w oczach twoich.* Iżbyś się za mną modlił.—*A twarz jéj już się więcéj różno nieodmieniała.* Po modlitwie i uczynionym ślubie do tyla się uspokoiła, i nadzieją w Panu podniosła się na duchu, że odtąd na zawsze już pozostała z niezmiennie wypogodzonem obliczem.

19. *I wspomniał na nię Pan.* Zwyczajem to jest Pisma ś., że mówiąc o P. Bogu, wystawuje Go jako człowieka, mówiącego i czyniącego po ludzku. Co dało powód niektórym z ojców kościoła ś., nazwać Pismo ś. ustawicznem wcielaniem się P. Boga.

20. *Po obrócie dni.* Po upływie pewnego czasu, jakiego było potrzeba na to, iżby począć i porodzić.—*Przeto iż go u Pana żądała.* Albowiem *Saal* z hebrajskiego znaczy żądać.

21. *I szedł mąż jéj Elkana.* Po upływie roku, gdy znowu przypadła uroczystość, na którą w roku przeszłym odbywał był podróż do Silo.—*Ofiarę uroczystą.* Jakową każdy Izraelita w pewne dni prawem przepisane złożyć był powinien.—*I ślub twój.* Zapewne ofiarę w roku przeszłym ślubowaną Panu, w celu wyjednania od P. Boga potomstwa z Anny.

22. *Aż się ostawi dziecię.* Przez trzy niespełna lata dziecię naówczas mlékiem karmiono. P. II. Mach. 7. Dziś daleko wcześniéj od piersi odłączają.

23. *Aby Pan wypełnił słowo swoje. Słowo* w Piśmie ś. znaczy niekiedy to samo co *rzecz.* Jakby mówił: Niech Pan do skutku doprowadzi, co się zaczęło; t. j. iżby nowonarodzone dziecię wzrosło i umocniło się, i tym sposobem radość nasza uzupełnioną została.

24. *Ze trzema cielcami.* Z których jeden tylko był ofiarowany, jak się pokazuje z w. 25; dwa inne albo kapłanowi oddał, któremu dziecię zostało poruczone; albo na uroczyste i prawem przepisane ofiary w kościele zostawił. Zdaje się, iż cielec był ofiarowany sposobem ofiary zapokojnéj, z dodaniem mąki i wina, jak mamy w Num. 15, w celu podziękowania P. Bogu za otrzymane dziecię.

26. *Proszę.* Służy w tém miejscu za wykrzyknik do uwagi pobudzający. *Żywie dusza twoja.* Słowa przysięgi u Żydów bardzo przyjęte, jakby mówił: obyś tak żył, jak to co mówię jest prawdą.

28. *Pożyczyłam go Panu.* Mocą ślubu poświęciłam go Panu, iżby Mu służył przez cały ciąg żywota swojego.—*Na wszystkie dni, których będzie pożyczony Panu.* Dopóki żyć będzie i dopóki mu woli wystarczy; albowiem dzieci nie mają obowiązku dopełniać tego rodzaju ślubów swoich rodziców. — *Anna modliła się.* Śpiewała następną pieśń Bogu, o któréj niżéj.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI I. KRÓLEWSKIE, *po Żydowsku* SZAMUEL.

Te księgi pierwsze i wtóre, Żydzi Samuelowemi zowią, iż w nich poczęcie, narodzenie i sprawy Samuelowe, i obranie Saula na królestwo, i sprawy jego aż do śmierci są opisane. A Grekowie i Łacinnicy wszystkie czworo ksiąg, zowią Księgami Królewskiemi, iż jako w pierwszych tak i w poślednich, dzieje królów opisują.

CAPUT II.

1. Exultavit cor meum in Domino, et exaltatum est cornu meum in Deo meo: dilatatum est os meum super inimicos meos, quia laetata sum in salutari tuo.
2. Non est sanctus, ut est Dominus: neque enim est alius extra te, et non est fortis sicut Deus noster.
3. Nolite multiplicare loqui sublimia, gloriantes: recedant vetera de ore vestro, quia Deus scientiarum Dominus est, et ipsi praeparantur cogitationes.
4. Arcus fortium superatus est, et infirmi accincti sunt robore.
5. Repleti prius, pro panibus se locaverunt, et famelici saturati sunt, donec sterilis peperit plurimos, et quae multos habebat filios, infirmata est.
6. Dominus mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit. (*Deut. 32, 39. Tob. 13, 2. Sap. 16, 13.*)
7. Dominus pauperem facit et ditat, humiliat et sublevat.

ROZDZIAŁ 2.

Pieśń dziękczynna matki Samuelowéj, i o złości synów Helego.

1. Rozradowało się serce moie w Panu, y podniósł się róg móy w Bogu moim: rozszérzyły się usta moie nad nieprzyiaćioły memi: bom się uweseliła w zbawieniu twoim.
2. Niémasz świętego iako iest Pan: bo niémasz inszego oprócz ćiebie: y niémasz mocnego iako Bóg nasz.
3. Nie przyczyniayćie mówić wyniosłych rzeczy, chlubiąc się: niech odstąpią od ust waszych stare: abowiem Bóg umieiętnośći Pan iest, a iemu się gotuią myśli.
4. Łuk mocarzów zwyćiężon iest, a niemocni są mocą przepasani.
5. Nasyceni piérwey, zą chléb się naymowali: a głodni są nasyceni, aż niepłodna porodźiła wielu, a która miała wiele synow, zemdlała.
6. Pan umarza y ożywia, dowodźi do piekła y odwodźi.
7. Pan ubogiego czyni y zbogaca, poniża y podwyższa.

R. 2.—1. *Rozradowało się serce moje w Panu.* Z którego łaski otrzymałam dziecię.—*Podniósł się róg mój.* Róg oznacza potęgę, piękność i chwałę. Podnosi się więc róg, gdy komu przybywa ozdoby, potęgi i chwały.—*Rozszerzyły się usta moje.* Albowiem wprzódy otworzyć ust nie śmiałam.—*Nad nieprzyjacioły memi.* Przeciwko Fenennie współzawodniczce mojéj, albo także to *nad* znaczy to samo co *więcéj niż*, jakby mówiła: daleko więcéj szczycić się mogę, żem powiła jedynaka Samuela, niż Fenenna z licznego swojego potomstwa —*W zbawieniu twojém.* W Tobie Panie, który jesteś prawdziwém zbawieniém mojem, albo w zbawieniu którego przez powicie Samuela dostąpiłam.

2. *Nie masz świętego jako jest Pan.* Zdaje się być to samo co Dawid wyraża w Ps. 85 w. 8: „Nie masz tobie podobnego między bogi, Panie.“—*Bo nie masz inszego oprócz Ciebie.* To jest któryby był świętym. Któryby takie rzeczy dawać mógł.—*I niemasz mocnego, jako Bóg nasz.* Niema przy kimby znaleść można było takie bezpieczne schronienie i taki miły przytułek jak przy Tobie.

3. *Nie przyczyniajcie mówić wyniosłych rzeczy.* Nieszukaj już więcéj chluby Fenenno, i nie mów z wyniosłością o sobie! —*Niech odstąpią od ust waszych stare.* Inaczéj już myśl i mów o sobie, niż dawniéj byłaś zwykła.—*Bóg umiejętności Pan.* Wszechwiedny, przed którym wszystko otwarte.—*A jemu się gotują myśli.* Jest także wszechmocnym, albowiem co tylko myśli i chce, do skutku przywodzi. Myślenie więc przyjmuje się tu za rzecz o któréj się myśli.

4. *Łuk mocarzów.* Łuk oznacza oręż, a zwłaszcza ten, na którym kto najbardziéj swoję obronę zasadza. Łukiem Fenenny była jéj płodność.—*A nie mocni są mocą przepasani.* Jakby mówiła: jam wprzódy słaba, dziś darem Bożym umocniona i jakby orężem uzbrojona, obwarowana i opasana.

5. *Nasyceni.* Bogaci, obfitujący.—*Za chleb się najmowali.* Prace swoje za najlichszą cenę wynajęli, to jest, za pokarm dzienny.—*A głodni są nasyceni.* To samo wyraża co Matka N. w swoim natchnionym śpiewie Luc. r. 1, w. 53. „*Łaknące* napełnił dobrami.“ Odrzuciwszy allegorię takie jest znaczenia słów owych: Fenenna w dzieci obfitująca i pysznięca się; jam niepłodna i przeto pogardzona: oto jużem także płodność posiadająca, i dziecię, które będzie dziedzicem w domu męża mojego. Fenennę do ubóstwa widzę przyprowadzoną. Dobrze mówi *za chleb się najmowali*, albowiem którzy wprzódy prawo mieli do dziedzictwa ojcowskiego, za urodzeniem się już syna, z przedniejszéj żony Anny, stracili to prawo, i dary tylko od ojca mieć będą, jako synowie nałożnicy; dziedzictwo zaś do syna przedniejszéj żony Anny należeć zaczęło. A nadto za chleb się najmować, t. j. własnym przemysłem na chleb sobie zarabiać zmuszeni zostali.—*Aż.* Według LXX znaczy tu to samo co ponieważ.—*Niepłodna porodziła wielu.* Jednego Samuela, który będzie czyli wystarczy za wielu.—*Zemdlała.* Słabszą się pokazała, pod nogi mnie padła.

6. *Pan umarza i ożywia.* Bóg jest Panem życia i śmierci.—*Dowodzi do piekła i odwodzi.* Umarłych, gdy chce, obudza i do życia przywraca. Usunąwszy allegorię, znaczy, że Bóg nędznych i nieszczęśliwych, byle tylko chciał, do pomyślnego i kwitnącego stanu przyprowadzić może, co jaśniéj powtarza w wierszu następnym.

8. Suscitat de pulvere egenum, et de stercore elevat pauperem: ut sedeat cum principibus, et solium gloriae teneat. Domini enim sunt cardines terrae et posuit super eos orbem.

9. Pedes sanctorum suorum servabit, et impii in tenebris conticescent, qnia non in fortitudine sua roborabitur vir.

10. Dominum formidabunt adversarii ejus, et super ipsos in coelis tonabit: Dominus judicabit fines terrae, et dabit imperium regi suo, et sublimabit cornu christi sui.

11. Et abiit Elcana Ramatha in domum suam; puer autem erat minister in conspectu Domini ante faciem Heli sacerdotis.

12. Porro filii Heli, filii Belial, nescientes Dominum,

13. neque officium sacerdotum ad populum; sed quicunque immolasset victimam, veniebat puer sacerdotis, dum coquerentur carnes, et habebat fuscinulam tridentem in manu sua,

14. et mittebat eam in lebetem vel in caldariam, aut in ollam, sive in cacabum; et omne, quod levabat fuscinula, tollebat sacerdos sibi; sic faciebant universo Israeli venientium in Silo.

15. Etiam antequam adolerent adipem, veniebat puer sacerdotis, et dicebat immolanti: Da mihi carnem, ut coquam sacerdoti: non enim accipiam a te carnem coctam, sed crudam.

16. Dicebatque illi immolans: Incendatur primum juxta morem hodie adeps, et tolle tibi, quan-

8. Wzbudza z prochu nędznego, a z gnoiu podnośi ubogiego: aby śiedźiał z książęty, a stolicę chwały trzymał. Abowiem Pańskie są zawiasy źiemie, y na nich świat założył.

9. Nogi świętych swoich zachowa, a niezbożnicy umilkną w ćiemnośćiach: bo nie w śile swoiéy będźie się zmocniał mąż.

10. Pana bać się będą przećiwnicy iego: a nad nimi będźie grzmiał w niebie: Pan będźie sądźił granice źiemie, y da panowanie królowi swemu, y wywyższy róg Chrystusa swoiego.

11. Y odszedł Elkana do Ramatha do domu swego: a dźiećię było sługą przed oczyma Panu przed obliczem Heli kapłana.

12. Lecz synowie Heli, synowie Belial, nieznaiący Pana,

13. ani urzędu kapłańskiego do ludu: ale ktokolwiek ofiarował ofiarę, przychodźił sługa kapłański, gdy wrzało mięso, y maiący widełki o trzech zębach w ręce swoiéy,

14. y wpusczał ji w kocieł, abo w koćiełek, abo w garniec, abo w panewkę; y wszytko co widełkami podniósł brał sobie kapłan; tak czynili wszytkiemu Izraelowi przychodzącym do Silo.

15. Jescze niźli łóy palono, przychodźił sługa kapłański y mawiał ofiaruiącemu: Day mi mięsa, że uwarzę kapłanowi: bo nie wezmę od ćiebie mięsa warzonego, ale surowe.

16. Y mówił mu ofiaruiący: Niechay piérwéy spalą łóy według obyczaiu dźiśia, a weź sobie cokolwiek

8. *Wzbudza z prochu.* Siedzieć w prochu znaczy w smutku zostawać; podnieść się więc z prochu lub gnoju znaczy to samo co przyjść do stanu pomyślnego. Przenośnia wzięta od zwyczaju zachowanego u Żydów i u innych starożytnych narodów, gdzie na znak smutku i żałoby prochem się posypywano w prochu się tarzano. — *Albowiem Pańskie są zawiasy ziemne.* Od bieguna do bieguna całéj ziemi jest Panem: albowiem On tego świata sprawca, kunsztmistrz i rządca.

9. *Nogi świętych swoich zachowa.* Ich krokami będzie kierował, iżby nieugrzęźli i nie potknęli się o zawadę, którą im stawią bezbożni.—*A niezbożnicy umilkną w cichosci.* W kąt jaki albo do więzienia wtrąceni, a przeto smutni i stroskani, umilkną, albowiem nie będą już śmieli, jak wprzódy, z dumą i wyniosłością mówić o sobie. — *Bo nie w sile swojéj będzie się zmacniał mąż. Mąż zamiast każdy człowiek*, jakby mówił: Nikt własnym siłom i pomyślności ufać nie może, ale całą swoję nadzieję i ufność w Bogu pokładać powinien.

10. *Pana bać się będą przeciwnicy jego.* Pokazuje jak bezpieczna będzie obrona na Pana zdana. I za dowód do tego bierze wszechmocną potęgę Bożą, która gdy grzmi z nieba i występuje do walki, wszyscy nieprzyjaciele Boga bać się jéj muszą. Sprawdziło się to szczególniejszym sposobem na Samuelu, o którym niżéj się mówi, r. 7 w. 10: „I stało się, gdy Samuel ofiarował całopalenie, że Filistynowie potkali się z Izraelem: i zagrzmiał Pan grzmotem wielkim dnia onego nad Filistynami, i przestraszył je, i porażeni są od oblicza Izrael“.—*Pan będzie sądził granice ziemie.* Jako jéj książe i Pan.— *I da panowanie królowi swemu.* Chrystusowi Panu, o którym, jak pospolicie tłumaczą ojcowie śś., Anna w duchu proroczym to wyrzekła. — *I wywyższy róg.* P. co się powiedziało w w. 1 tego rozdziału. Róg Chrystusowy wprzód poniżony i pogardzony (albowiem sam się nazywa robakiem a nie człowiekiem, pośmiewiskiem ludzi, i wzgardą pospólstwa) został nareszcie podniesiony w skutek zmartwychwstania, wniebowstąpienia i t. d. w skutek nareszcie sądowniczéj władzy, o któréj tu mowa. Daje się to także zastosować do króla Saula, którego Pan przez pośrednictwo Samuela, namaścił, przysposobił i wyniósł, iżby był Chrystusem t. j. Pomazańcem Pańskim.

11. *Było sługą przed oczyma Pana.* T. j. gdy wzrastając w lata stało się podrosłem chłopięciem. Przed oczyma Pana, znaczy to samo co w usługach przybytku.—*Przed obliczem Heli.* Pod którego okiem i kierunkiem zostawał.

12. *Synowie Belial.* P. w. 16 r. 1.—*Nieznający Pana.* Nieczczący i nieposłuszni Panu jak zwykli czynić ci, którzy nieuznają nad sobą zwierzchności.

13. *Ani urzędu kapłańskiego do ludu.* Gwałcili bowiem prawa kapłanom od Boga przepisane, i jakowe winni byli zachować względem ludu składającego ofiary.—*Sługa kapłański.* Kapłański sługa lub syn. *Gdy wrzało mięso.* T. j. gdy się smażyło: albowiem składający ofiarę, piekli mięso ofiarne, które się im samym i kapłanom należało. Ponieważ zaś z ofiar zapokojnych, o których zdaje się tu być mowa, grudzizna tylko i łopatki należały do kapłanów, oni zaś, *wszystko co widełkami podniósł brali* (w. 14), lud przeto wielką ztąd miał krzywdę.

15. *Jeszcze niźli łój palono.* Tak w ofiarach zapokojnych, jako też w ofiarach za grzech łój był Panu Bogu palony. Grzech tych kapłanów na tém zależał, że wprzód nim P. Bogu łój był ofiarowany, sami z niego znaczną część brali, i jeszcze się odgrażali, gdy im w tym względzie opór stawiono. Takowe postępowanie kapłanów z dwóch przyczyn było naganném: naprzód, iż niedopuczali P. Boga, żeby miał pierwszeństwo w ofierze, dla niego zgotowanéj, i powtóre, że gwałcili prawa dotyczące się nietykalności i porządku ofiar.

tumcunque desiderat anima tua. Qui respondens ajebat ei: Nequaquam: nunc enim dabis, alioquin tollam vi.

17. Erat ergo peccatum puerorum grande nimis coram Domino; quia retrahebant homines a sacrificio Domini.

18. Samuel autem ministrabat ante faciem Domini, puer accinctus ephod lineo.

19. Et tunicam parvam faciebat ei mater sua, quam afferebat statutis diebus, ascendens cum viro suo, ut immolaret hostiam solemnem.

20. Et benedixit Heli Elcanae et uxori ejus, dixitque ei: Reddat tibi Dominus semen de muliere hac pro foenore, quod commodasti Domino. Et abierunt in locum suum.

21. Visitavit ergo Dominus Annam, et concepit, et peperit tres filios et duas filias; et magnificatus est puer Samuel apud Dominum.

22. Heli autem erat senex valde, et audivit omnia, quae faciebant filii sui universo Israeli, et quomodo dormiebant cum mulieribus, quae observabant ad ostium tabernaculi,

23. et dixit eis: Quare facitis res hujuscemodi, quas ego audio, res pessimas ab omni populo?

24. Nolite, filii mei: non enim est bona fama, quam ego audio, ut transgredi faciatis populum Domini.

25. Si peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus: si autem in Dominum peccaverit vir, quis orabit pro eo? Et non audierunt vocem patris sui; quia voluit Dominus occidere eos. * *(Luc. 2, 40)*.

26. Puer autem Samuel proficiebat, atque crescebat, et placebat tam Domino, quam hominibus.*

27. Venit autem vir Dei ad Heli, et ait ad eum: Haec dicit Dominus: Numquid non aperte revelatus sum domui patris tui, cum essent in Aegypto in domo Pharaonis?

pragnie dusza twoia. Który odpowiadając mówił mu: Żadną miarą, teraz bowiem dasz, inaczéy gwałtem wezmę.

17. Y był grzéch barzo wielki onych sług przed Panem: iż odtrącali ludźie od ofiary Pańskiey.

18. A Samuel posługował przed obliczem Pana, chłopiątko przepasane Ephod lnianym.

19. A matka iego czyniła mu małą sukienkę, którą przynośiła pewnych dni, gdy przychodziła z mężem swoim, aby ofiarowala ofiarę uroczystą.

20. Y błogosławił Heli Elkanie y żenie iego, y rzékł mu: Niechći odda Pan naśienie z téy niewiasty, za pożyczek, któregoś użyczył Panu. Y poszli na mieysce swoie.

21. Potym nawiedźił Pan Annę, y poczęła y porodźiła trzech synów y dwie córce: a Samuel chłopiątko wsławiło się u Pana.

22. Ale Heli był barzo stary, y słyszał wszytko co czynili synowie iego wszytkiemu Izraelowi, y iako sypiali z niewiastami, które strzegły u drzwi przybytku:

23. Y rzékł im: Czemu czynićie rzeczy takowe, które ia słyszę, rzeczy barzo złe, od wszytkiego ludu?

24. Nie czyńćie synowie moi: bo to nie dobra sława, którą ia słyszę, że przywodźićie lud Pański ku przestępstwu.

25. Jeśli zgrzészy mąż przećiw mężowi, może mu się Bóg dać ubłagać: ale ieśli mąż zgrzészy przećiw Panu, kto się zań będźie modlił? Y nie słuchali głosu oyca swego: bo ie Pan chćiał pobić.

26. Lecz młodźieniaszek Samuel postępował, y rósł, y podobał się tak Panu iako y ludźióm.

27. Y przyszedł mąż Boży do Heli, y rzekł do niego: To mówi Pan: Zażem się nie iawnie obiawił domowi oyca twego, gdy byli w Egyptćie w domu Pharaonowym?

---

17. *Iż odtrącali ludzie od ofiary Pańskiéj.* Wyżéj wspomnianemi nadużyciami zrażali.

18. *Przepasane Ephod lnianém.* Ephod rodzaj szaty od szyi na piersi i ramiona spadającéj; używali téj szaty osoby Bogu poświęcone i kapłani, niekiedy zaś i królowie, jak to o Dawidzie czytamy. II. Król. 6, 14.

19. *Sukienkę.* Po żydowsku nazywała się *mehil*, Wulgata niekiedy *tuniką* a niekiedy *płaszczem* nazywa.

20. *Niech ci odda Pan.* Za dziecię, które P. Bogu poświęciłaś, niech tobie wynagrodzi Bóg liczném potomstwem.

22. *Które strzegły u drzwi przybytku.* Były to panny a może wdowy, przeznaczone do rozmaitych posług przy kościele kobiecego przemysłu i sztuki wymagających, jako to: do szycia, obmywania; poprawiania i utrzymywania w porządku bielizny kościelnéj, do strzeżenia jéj dniem i nocą i t. d. Poświęcały się zaś takowym posługom bądź na całe życie, bądź na pewny czas tylko; w rzeczach odnoszących się do ich obowiązku zależały od kapłanów. Z temi to niewiastami miewali stosunki nieprawe synowie Helego.

23. *Czemu czynicie rzeczy takowe.* Zbyt słabe i pobłażliwe upomnienie. Którzy karania moc mają, nieczynią zadość swojemu obowiązkowi, jeżeli w złém nieporawnych karać zaniechują, a tylko poprzestają na samém upomnieniu.

24. *Że przywodzicie lud ku przestępstwu.* Łamiąc prawa dotyczące się ofiar, i lud do tego własnym waszym przykładem i zmuszaniem przywodząc.

25. *Jeśli zgrzeszy mąż przeciwko mężowi.* Mówi tu Heli na podobieństwo tego, jak między ludźmi zwyczajnie bywa: że daleko trudniéj pośrednikowi wstawiać się wtenczas za winnym, kiedy sam sędzia, do którego sprawę rozsądzić należy jest obżałowany, niż gdy prywatnemu jakiemu człowiekowi krzywdę zadano. Albo sens może być taki: jeżeli wy kapłani, którzy przez pośrednictwo ofiar innym P. Boga przebłagujecie, sami go obrazicie i do gniewu pobudzicie, kto wam P. Boga przebłaga? Temu wykładowi sprzyjają LXX, którzy zamiast *może mu się Bóg dać ubłagać*, mają: *będą się modlili zań do Pana.* Nareszcie taki sens być może: jeżeli tak grzeszycie że ofiary znosicie, jakiż pozostanie sposób przebłagania Boga? *Bo je Pan chciał pobić.* Ponieważ Pan nadzwyczajnej pomocy im odmówił, któréj pozbawieni, z własnéj jednak winy, zginęli. Albo także partykułę *bo* brać należy za *przeto.* Nie słuchali, przeto chciał Pan je pobić.

27. *I przyszedł mąż Boży do Heli.* Prorok jakiś, któ-

28. Et elegi eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem, ut ascenderet ad altare meum, et adoleret mihi incensum, et portaret ephod coram me: et dedi domui patris tui omnia de sacrificiis filiorum Israel.

29. Quare calce abjecistis victimam meam, et munera mea, quae praecepi, ut offerrentur in templo: et magis honorasti filios tuos, quam me, ut comederetis primitias omnis sacrificii Israel, populi mei?

30. Propterea ait Dominus Deus Israel: Loquens locutus sum, ut domus tua et domus patris tui ministraret in conspectu meo, usque in sempiternum. Nunc autem dicit Dominus: Absit hoc a me: sed quicunque glorificaverit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.

31. Ecce, dies veniunt, et praecidam brachium tuum et brachium domus patris tui, ut non sit senex in domo tua. *(3 Reg. 2. 27.)*

32. Et videbis aemulum tuum in templo, in universis prosperis Israel: et non erit senex in domo tua omnibus diebus.

33. Verumtamen non auferam penitus virum ex te ab altari meo: sed ut deficiant oculi tui, et tabescat anima tua, et pars magna domus tuae morietur, cum ad virilem aetatem venerit.

34. Hoc autem erit tibi signum, quod venturum est duobus filiis tuis, Ophni et Phinees: In die uno morientur ambo. *(Infr. 4, 11.)*

35. Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui juxta cor meum et animam meam faciet: et aedificabo ei domum fidelem, et ambulabit coram christo meo cunctis diebus.

28. Y obrałem go ze wszech pokoleni Izraelowych sobie za kapłana, żeby wstępował do ołtarza mego, y aby mi zapałał kadźidło, a nośił Ephod przedemną: y dałem domowi oyca twego wszytkie ofiary synów Izraelowych.

29. Przecześćie nogą odepchnęli ofiary moie, y dary moie, którem rozkazał aby ofiarowane były w kośćiele: a więceyeś uczćił syny swoie niźli mnie, abyśćie iedli piérwoćiny wszytkich ofiar ludu moiego Izraelskiego?

30. Przetoż mówi Pan Bóg Izraelów: Mówiąc rzekłem, żeby dóm twóy, y dóm oyca twego służył przed oczyma moimi aż na wieki. Ale teraz mówi Pan: Niech to daleko będźie odemnie, ale ktokolwiek mię wielbić będźie, wielbić go będę: a którzy mną gardzą bezecni będą.

31. Oto dni przychodzą, y odetnę ramię twoie y ramię domu oyca twego, iż nie będźie starca w domu twoim.

32. A będźiesz patrzyć na przećiwnika twego w kośćiele, we wszem sczęśćiu Izraelowym: y nie będźie starca w domu twoim po wszytkie dni.

33. Wszakże nie wykorzenię do końca męża z ciebie od ołtarza mego: ale aby ustały oczy twoie, i schła dusza twoia, a wielka część domu twego zemrze, gdy do lat mężkich przyidźie.

34. A toć będźie na znak, co przyidźie na dwu synów twoich, Ophni y Phinees: Dnia iednego obadwa umrą.

35. Y wzbudzę sobie kapłana wiernego, który według serca mego y wedle dusze moiey czynić będźie: y zbuduię mu dóm wierny, y będźie chodźił przed pomazańcem moim po wszytkie dni.

rego Pismo ś. nie wymienia. — *Objawił domowi ojca twojego.* Aaronowi, od którego przez Ithamara Heli pochodził. To zaś najpodobniéj zdarzyć się mogło, gdy, Exod. 4, 27, Bóg do Aarona przemówił i Mojżeszowi za tłumacza go podał.

28. *Wszystkie ofiary.* W Wulgacie *wszystko z ofiar.* Ze wszystkich ofiar cokolwiek, ponieważ z ofiar także całopalnych skura ustępowała się kapłanom, Levit. 7, 8.

29. *Przeczeście nogą odepchnęli ofiary moje.* Haniebnie przeszkadzając świętym obrządkom ofiar, i jakby odpychaniem nogą niedopuszczając iżby lud składał ofiary i dary. — *Więcejeś uczcił syny swoje.* Których bezkarnie dopuściłeś, żeby grzeszyli przeciwko mnie, bojąc się przykrość im sprawić. — *Abyście jedli pierwociny wszystkich ofiar ludu mojego Izraelskiego.* Jakby w posługiwaniu świętém tego jedynie i przedewszystkiem szukać należało, żeby sobie najlepszą cząstkę zdobyć z pierwocin ofiarnych. Przez pierwociny należy rozumieć w tém miéjscu rzeczy przednie, najlepsze i najtłustsze.

30. *Mówiąc rzekłem.* Kiedy mianowicie ta obietnica uczyniona była Helemu, nie mamy w Piśmie ś.; była jednak ogólnie wyrażona przy pierwiastkowém ustanowieniu kapłaństwa, Exod. 28, 43 i 29, 9.— *Niech to daleko będzie odemnie.* Niezmienia P. Bóg wyroku, ponieważ w obietnicy ten warunek przynajmniej tajemnie się znajdował, jeśli Heli i jego potomkowie będą dobrze postępowali i spełnią swoje obowiązki.

31. *Odetnę ramię.* T. j. moc, jakoby mówił: godność najwyższego kapłana i powagę sędziego ludu.—*Iż nie będzie starca.* Przez starca rozumieć tu należy najwyższego kapłana, który się mianuje starcem raczéj ze względu na godność niż wiek, jak za naszych czasów kapłanów *presbyteri* t. j. starcami nazywają.

32. *Będziesz patrzyć.* Nie ty, lecz potomkowie twoi. Ty, w twoich potomkach.— *Na przeciwnika twego.* Na najwyższego kapłana z synów Eleazara, którzy Helemu i innym z Ithamara pochodzącym zazdrościli, ponieważ ci ostatni posiedli godność najwyższego kapłana, która wprzód do nich należała.— *We wszem szczęściu Izraelowem.* Otoczonego têm wszystkiem co zwykle towarzyszy godności i powadze arcykapłańskiéj. Kapłaństwo przeniesionem zostało do synów Eleazara pod Salomonem, III. Król. 2, 27, gdy miejsce Abiatara zajął Sadok.

33. *Nie wykorzenię do końca męża z ciebie od ołtarza mego.* Będą potomkowie twoi mniejszymi kapłanami, lecz nie arcykapłanami. — *Aby ustały oczy twoje.* Od zawiści zgasną.

34. *A toć będzie na znak.* Że nie kłamię, lecz napełniony duchem Bożym prorokuję, i że bez wątpienia stanie się to wszystko com przepowiedział.

35. *Wzbudzę sobie kapłana wiernego.* Niektórzy chcą rozumieć o Samuelu, który jednak nie był z synów Aaronowych. Inni, co jest prawdziwsza, o Sadoku, o którym rzekliśmy w w. 32. Inni o Chrystusie P. rozumieją. — *Który według serca mego i wedle dusze mojéj czynić będzie.* T. j. według woli mojéj; co uczynił Sadok, o którym niema w Piśmie ś., żeby mu kto słusznie jakiś zarzut robił. — *I zbuduje mu dom wierny.* Dając dziecko, i do synów jego najwyższe kapłaństwo przenosząc.— *Przed pomazańcem moim.* Królem Salomonem, który ze względu na uroczyste namaszczenie Chrystusem się nazywa, t. j. pomazańcem.

36. Futurum est autem, ut, quicunque remanserit in domo tua, veniat, ut oretur pro eo, et offerat nummum argenteum et tortam panis, dicatque: Dimitte me, obsecro: ad unam partem sacerdotalem, ut comedam buccellam panis.

37. A przyydźie do tego, że ktokolwiek pozostanie w domu twym, przyydźie aby się zań modlono, ażeby ofiarował pieniądz srébrny, y bochenek chleba, y rzékł: Przypuść mię proszę do iednéy części kapłańskiéy, abych iadł sztukę chleba.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O oznajmieniu kar Bożych, jakie mają spotkać Helego i jego synów.

1. Puer autem Samuel ministrabat Domino coram Heli, et sermo Domini erat pretiosus in diebus illis; non erat visio manifesta.

2. Factum est ergo in die quadam, Heli jacebat in loco suo, et oculi ejus caligaverant, nec poterat videre;

3. lucerna Dei antequam extingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini, ubi erat arca Dei.

4. Et vocavit Dominus Samuel. Qui respondens, ait: Ecce ego.

5. Et cucurit ad Heli, et dixit: Ecce ego: vocasti enim me. Qui dixit; Non vocavi: revertere, et dormi. Et abiit, et dormivit.

6. Et adjecit Dominus rursum vocare Samuelem. Consurgensque Samuel, abiit ad Heli, et dixit: Ecce ego, quia vocasti me. Qui respondit: Non vocavi te, fili mi: revertere et dormi.

7. Porro Samuel necdum sciebat Dominum, neque revelatus fuerat ei sermo Domini.

8. Et adjecit Dominus, et vocavit adhuc Samuelem tertio. Qui consurgens abiit ad Heli,

9. et ait: Ecce ego: quia vocasti me. Intellexit ergo Heli, quia Dominus vocaret puerum, et ait ad Samuelem: Vade, et dormi, et si deinceps vocaverit te, dices: Loquere, Domine, quia audit servus tuus. Abit ergo Samuel, et dormivit in loco suo.

10. Et venit Dominus, et stetit, et vocavit, sicut vocaverat, secundo: Samuel, Samuel. Et ait Samuel: Loquere, Domine, quia audit servus tuus.

11. Et dixit Dominus ad Samuelem: Ecce ego facio verbum in Israel, quod quicunque audierit, tinnient ambae aures ejus.

12. In die illa suscitabo adversum Heli omnia, quae locutus sum super domum ejus: incipiam, et complebo.

1. Lecz młodźieniaszek Samuel służył Panu przed Heli, a słowo Pańskie było drogie w one dni, nie było widzenia iawnego.

2. Stało się tedy dnia niektórego, Heli leżał na mieyscu swoim, a oczy iego zaćmiły się były, y nie mógł widźieć.

3. Niż lampa Boża była zagaszona, Samuel spał w kościele Pańskim, gdźie była skrzynia Boża.

4. Y zawołał Pan Samuela. Który odpowiadaiąc rzékł: Owom ia.

5. Y bieżał do Heli, y rzékł: Owom ia; boś mię wołał. Który rzékł: Nie wołałem: wróć się, a spi. Y poszedł, a spał.

6. Y przydał Pan znowu zawołać Samuela. A Samuel wstawszy szedł do Heli, y rzekł: Owom ia, boś mię wołał. Który odpowiedźiał: Nie wołałem ćię synu mój: wróć się, a spi.

7. A Samuel ieszcze nie znał Pana, ani mu była obiawiona mowa Pańska.

8. Y przydał Pan, y zawołał iescze Samuela trzeći kroć. Który wstawszy szedł do Heli,

9. y rzékł: Owom ia, boś mię wołał. Dorozumiał się tedy Heli iż Pan wołał młodźieńca: y rzékł do Samuela: Idź a spi: a ieśli ćię potym zawoła, rzeczesz: Mów Panie, bo słucha sługa twój. Y szedł Samuel, a spał na mieyscu swoim.

10, Y przyszedł Pan, stanął y zawołał, iako był zawołał powtóre: Samuel, Samuel. Y rzékł Samuel: Mów Panie, bo słucha sługa twój.

11. Y rzékł Pan do Samuela: Oto ia czynię słowo w Izraelu, które ktokolwiek usłyszy, zabrzmią obie uszy iego.

12. Dnia onego wzbudzę przećiw Heli wszytko com mówił na dóm iego: pocznę y wykonam:

---

36. *Ażeby ofiarował pieniądz srebrny.* Za który, jako ubogi, bochenek chleba i ubogą ofiarę nabędzie, żeby była uczynioną za niego — *Przypuść mię.* Jako ubogi i zgłodniały, będzie pragnął stać się uczęstnikiem w mięsach ofiarnych, które się ustępują kapłanom, żeby się mógł niemi nakarmić.

R. 3.—1. *Słowo Pańskie było drogie.* Rzadko byli Prorocy w owym czasie. — *Nie było widzenia jawnego.* Proroctwa publicznie znajomego, jak było np. gdy Izaijasz, albo Eliasz i Elizeusz prorokowali, którzy zgoła od wszystkich za proroków byli miani.

2. *Leżał na miejscu swojém.* Izbę i łoże miał w miejscu niezbyt odległém od Przybytku. Po zbudowaniu kościoła były w miejscach przyległych do kościoła, pewne odosobnione mieszkania, w których się kapłani zatrzymywali: mniemamy, że coś podobnego miało miejsce i przed zbudowaniem kościoła, zwłaszcza gdy przybytek stale na jakiém miejscu się znajdował.

3. *Niż lampa Boża była zagaszona.* Co znaczy: Samuel spał w kościele, kędy w nocy lampy się paliły, które z brzaskiem zwykle były gaszone. Wprzód więc nim przyszedł czas gaszenia lamp, zawołał Pan Bóg do Samuela.

7. *Jeszcze nie znał Pana.* Co zaraz następującemi słowami się tłumaczy: *ani mu była objawiona mowa Pańska.* Jeszcze z nim niebył rozmawiał P. Bóg, ani też jako prorokowi swojemu cokolwiek był objawił.

10. *Jako był zawołał powtóre.* Powtóre wołać, znaczy tu podwakroć to samo imię głośno powtarzać. *Samuel, Samuel.* Albo znaczy wołać znowu i znowu, wołać często.

11. *Czynię słowo.* Dokonam pewnéj sprawy. — *Zabrzmią obie uszy jego.* Tą frazą wielki przestrach się oznacza.

12. *Wzbudzę.* Dokonam. *Pocznę i wykonam.* Przystępuję już, żeby moje groźby do skutku przywieść, i nie zatrzymam się, aż uczynię com przepowiedział.

13. Praedixi enim ei, quod judicaturus essem domum ejus in aeternum propter iniquitatem, eo quod noverat indigne agere filios suos, et non corripuerit eos.
14. Idcirco juravi domui Heli, quod non expietur iniquitas domus ejus victimis et muneribus usque in aeternum.
15. Dormivit autem Samuel usque mane, aperuitque ostia domus Domini. Et Samuel timebat indicare visionem Heli.
16. Vocavit ergo Heli Samuelem, et dixit: Samuel fili mi! Qui respondens, ait: Praesto sum.
17. Et interrogavit eum: Quis est sermo, quem locutus est Dominus ad te? oro te, ne celaveris me. Haec faciat tibi Deus, et haec addat, si absconderis a me sermonem ex omnibus verbis, quae dicta sunt tibi.
18. Indicavit itaque ei Samuel universos sermones, et non abscondit ab eo. Et ille respondit: Dominus est, quod bonum est in oculis suis, faciat.
19. Crevit autem Samuel, et Dominus erat cum eo, et non cecidit ex omnibus verbis ejus in terram.
20. Et cognovit universus Israel a Dan usque Bersabee, quod fidelis Samuel propheta esset Domini.
21. Et addidit Dominus, ut appareret in Silo, quoniam revelatus fuerat Dominus Samueli in Silo, juxta verbum Domini. Et evenit sermo Samuelis universo Israeli.

13. bom mu odpowiedźiał, żem miał sądźić dóm iego na wieki, dla nieprawośći, przeto iż wiedźiał że nieprzystoynie czynili synowie iego, a nie karał ich.
14. Y dla tego przyśiągłem domowi Heli, że się nie oczyśći nieprawość domu iego ofiarami y darami aż na wieki.
15. Y spał Samuel aż do zarania, y otworzył drzwi domu Pańskiego. A Samuel bał się oznaymić widzenia Heli.
16. Wezwał tedy Heli Samuela, y rzékł: Samuelu synu móy? Który odpowiedaiąc rzékł: Owom ia.
17. Y zapytał go: Co iest za mowa którą mówił Pan do ćiebie? proszę ćię nie tay przedemną. Toć niechay Bóg uczyni, y toć niech przyczyni, ieśli zataisz przedemną mowę ze wszytkich słów, któreć są rzeczone.
18. Oznaymił mu tedy Samuel wszytkie mowy, y nie zataił przed nim. A on odpowiedźiał: Pan ći iest, co dobre iest w oczach iego, niechay czyni.
19. Ale Samuel rósł, a Pan był z nim, y nie upadło ze wszytkich słów iego na źiemię.
20. Y poznał wszytek Izrael od Dan aż do Bersabee, że Samuel był wierny prorok Pański.
21. Y przydał Pan, że śię ukazał w Silo, bo się był obiawił Pan Samuelowi w Silo według słowa Pańskiego. Y ziśćiła się mowa Samuelowa wszemu Izraelowi.

CAPUT IV. — ROZDZIAŁ 4.

O tém, jak kara Boża zapowiedziana przez Samuela spełniła się na Helim, i na całym domu jego.

1. Et factum est in diebus illis, convenerunt Philisthiim in pugnam; et egressus est Israel obviam Philisthiim in proelium, et castrametatus est juxta Lapidem adjutorii. Porro Philisthiim venerunt in Aphec,
2. et instruxerunt aciem contra Israel. Inito autem certamine, terga vertit Israel Philisthaeis; et caesa sunt in illo certamine passim per agros, quasi quatuor millia virorum.
3. Et reversus est populus ad castra; dixeruntque majores natu de Israel: Quare percussit nos Dominus hodie coram Philisthiim? Afferamus ad

1. Y stało się w one dni, zebrali się Philistynowie na woynę: y wyszedł Izrael przećiwko Philistynóm ku bitwie, y położył się obozem u Kamienia pomocy. A Philistynowie przyćiągnęli do Aphek,
2. y szykowali woysko przećiw Izraelowi. A potkawszy się tył podał Izrael Philistynowi, y pobito w onym potkaniu wszędźie po polach, iakoby cztéry tysiące mężów.
3. Y wróćił się lud do obozu: y rzékli starszy z Izrael: Przecz nas dźiś Pan poraźił przed Philistyny? Przynieśmy do śiebie z Silo skrzynię przy-

13. *Żem miał sądzić.* Przepowiedziałem, uprzedziłem że zamierzam karać.
14. *Nieprawość.* Kara nieprawośći. Tak grzech w Pismie ś. karę często oznacza należną grzechowi.
17. *Toć niechaj Bóg uczyni, i toć niech przyczyni.* Jakby mówił: niech ciebie złe spotka, albo niech ciebie Bóg ukarze: tak Żydzi mieli zwyczaj siebie i drugich zaklinać. I my w tenże sam prawie sposób zaklinamy się, gdy mówimy: niech mnie to a to stanie się, jeśli nieprawdę mówię.
19. *Pan był z nim.* Jemu sprzyjając, i darami swojemi ubogacając.—*I nie upadło ze wszystkich słów jego na ziemię.* Wszystko co do joty spełniło się.
20. *Od Dan aż do Bersabee.* Dwa miasta na ostatecznych krańcach ziemi Izraelskiéj położone: Dan na północ, Bersabee na południe.
21. *I przydał...że się ukazał.* Powtóre się ukazał.—*Według słowa Pańskiego.* To jest, tym sposobem, jakim ma zwyczaj P. Bóg słowo swoje prorokom oznajmywać. Sanchez mniema, że zdanie jest takie: Pan Bóg w słowie tylko, i nie przybierając na się żadnéj postaci zmysłowéj, Samuelowi się objawił.—*I ziściła się mowa Samuelowa wszemu Izraelowi.* W hebr: *i była mowa,* etc. I zdaje się znaczyć: rozeszła się mowa, i stała się głośną w całym Izraelu. Sanchez mniema, że Samuel prorokował inne jeszcze rzeczy, dotyczące się losu całego Izraela, i o nich to mówi się tutaj, że się ziściły.

R. 4.—1. *U kamienia pomocy.* Jest Prolepsis czyli Antycypacya; tak bowiem potém przez Samuela miesce to nazwanem zostało, r. 7, w. 12.

3. *Przynieśmy do siebie z Silo skrzynię.* Nie należy potępiać nadziei Izraelitów, którą pokładali w Bogu, i w obecności Arki, jeśliby się znajdowała w obozie; szli bowiem w tém śladami Mojżesza, który, gdy oboz z miejsca się ruszał, i Arka poprzedzała, mówił:

nos de Silo arcam foederis Domini, et veniat in medium nostri, ut salvet nos de manu inimicorum nostrorum.

4. Misit ergo populus in Silo, et tulerunt inde arcam foederis Domini exercituum sedentis super Cherubim; erantque duo filii Heli cum arca foederis Dei, Ophni et Phinees.

5. Cumque venisset arca foederis Domini in castra, vociferatus est omnis Israel clamore grandi, et personuit terra.

6. Et audierunt Philisthiim vocem clamoris, dixeruntque: Quaenam est haec vox clamoris magni in castris Hebraeorum? Et cognoverunt, quod arca Domini venisset in castra.

7. Timueruntque Philisthiim, dicentes: Venit Deus in castra. Et ingemuerunt, dicentes:

8. Vae nobis, non enim fuit tanta exultatio heri et nudiustertius: vae nobis. Quis nos salvabit de manu Deorum sublimium istorum? hi sunt Dii, qui percusserunt Aegyptum omni plaga in deserto.

9. Confortamini, et estote viri, Philisthiim, ne serviatis Hebraeis, sicut et illi servierunt vobis: confortamini, et bellate.

10. Pugnaverunt ergo Philisthii, et caesus est Israel, et fugit unusquisque in tabernaculum suum, et facta est plaga magna nimis; et ceciderunt de Israel triginta millia peditum.

11. Et arca Dei capta est; duo quoque filii Heli mortui sunt, Ophni et Phinees.

12. Currens autem vir de Benjamin ex acie, venit in Silo in die illa, scissa veste, et conspersus pulvere caput.

13. Cumque ille venisset, Heli sedebat super sellam contra viam spectans. Erat enim cor ejus pavens pro arca Dei. Vir autem ille, postquam ingressus est, nuntiavit urbi; et ululavit omnis civitas.

14. Et audivit Heli sonitum clamoris, dixitque: Quis est hic sonitus tumultus hujus? At ille festinavit, et venit, et nuntiavit Heli.

15. Heli autem erat nonaginta et octo annorum, et oculi ejus caligaverant, et videre non poterat.

16. Et dixit ad Heli: Ego sum, qui veni de proelio, et ego, qui de acie fugi hodie. Cui ille ait: Quid actum est, fili mi?

17. Respondens autem ille, qui nuntiabat: Fugit, inquit, Israel coram Philisthiim, et ruina magna facta est in populo: insuper et duo filii tui mortui sunt, Ophni et Phinees: et arca Dei capta est.

mierza Pańskiego, a niech przyidźie między nas, że nas wybawi z ręki nieprzyiaćiół naszych.

4. Posłał tedy lud do Silo, y wźięli ztamtąd skrzynię przymierza Pana zastępów śiedzącego na Cherubiniech: a byli dwa synowie Heli z skrzynią przymierza Bożego, Ophni y Phinees.

5. A gdy przyszła skrzynia przymierza Pańskiego do obozu, krzyczał wszytek Izrael głosem wielkim, y rozlegało się po źiemi.

6. Y usłyszeli Philistynowie głos wołania, y rzekli: Co to za głos krzyku wielkiego w obozie Hebreyskim? y dowiedźieli się że skrzynia Pańska przyszła do obozu.

7. Y zlękli się Philistynowie, rzekąc: Przyszedł Bóg do obozu. Y wzdychali, mówiąc:

8. Biadaż nam: bo nie była taka radość wczora y dźiś trzeći dźień. Biada nam. Kto nas wybawi z ręki tych bogów wysokich? Ci są bogowie, którzy poraźili Egypt wszelką plagą na puszczy.

9. Umacniayćie się, a bądźćie mężami Philistynowie, abyśćie nie służyli Hebreyczykóm, iako y oni wam służyli: Umacniayćie się, a biyćie się.

10. Zwiedli tedy bitwę Philistynowie, y porażon Izrael, y ućiekł każdy do namiotu swego: y była porażka barzo wielka: y poległo z Izraela trzydźieśći tyśięcy pieszych.

11. Y skrzynię Bożą wźięto: y dwa synowie Heli umarli, Ophni y Phinees.

12. A bieżąc mąż z Beniamin z woyska, przyszedł do Silo w on dźień, rozdarszy szatę, a prochem głowę posypawszy.

13. A gdy on przyszedł, Heli śiedźiał na stołku patrząc ku drodze. Bo się serce iego lękało o skrzynię Bożą. A on mąż skoro wszedł powiedźiał miastu: y płakało wszytko miasto.

14. Y usłyszał Heli głos wołania, y rzekł: Co to za głos tey trwogi? A on pośpieszył się y przyszedł, y oznaymił Heli.

15. Lecz Heli iuż miał dźiewięćdźieśiąt y ośm lat, y oczy iego zaćmiły się były, y nie mógł doyźrzeć.

16. Y rzekł do Heli: Jam iest którym przyszedł z bitwy, y iam którym dźiś ućiekł z woyska. Któremu on rzekł: Cóż się stało, synu móy?

17. Odpowiadaiąc on który oznaymiał: Ućiekł, pry, Izrael przed Philistynami, y stał się wielki upadek w ludu, nad to i dwa synowie twoi umarli, Ophni y Phinees, y skrzynia Boża wźięta iest.

„Powstań Panie, a niech się rozproszą nieprzyjaciele „twoi, a niech uciekają, którzy Cię nienawidzą, od o„blicza twego“. Num. 10.—35.

4. *Wzięli ztamtąd skrzynię.* Niewolno było zwyczajnie, gdy Przybytek stale na jakiem miejscu przebywał, Arki ze Świętego Świętych wynosić; zdaje się jednak że Izraelici sobie wmówili, jakoby podobnego rodzaju smutna przygoda, w jakiéj natenczas zostawali, dopuszczała im zrobić wyjątek, zwłaszcza że za rządów Jozuego, Arka z rozkazu Boga, z pomyślnym skutkiem w około murów Jerycha obnoszoną była.

5. *Krzyczał.* Głosem wrzaskliwym.

7. *Przyszedł Bóg do obozu.* Tak powiadają, ponieważ byli słyszeli, że Bóg na arce zasiada jakby na tronie. Albo ponieważ mniemali, że moc Boża w arce zamknięta.

8. *Wczoraj i dziś trzeci dzień.* Pospolity sposób mówienia Żydów i oznacza przedwczoraj.— *Na puszczy.* T. j. w morzu Czerwonem.

18. Cumque ille nominasset arcam Dei, cecidit de sella retrorsum juxta ostium, et fractis cervicibus mortuus est. Senex enim erat vir et grandaevus; et ipse judicavit Israel quadraginta annis.

19. Nurus autem ejus, uxor Phinees, praegnans erat, vicinaque partui, et audito nuntio, quod capta esset arca Dei, et mortuus esset socer suus et vir suus, incurvavit se et peperit; irruerant enim in eam dolores subiti.

20. In ipso autem momento mortis ejus, dixerunt ei, quae stabant circa eam: Ne timeas, quia filium peperisti. Quae non respondit eis, neque animadvertit.

21. Et vocavit puerum, Ichabod, dicens: Translata est gloria de Israel, quia capta est arca Dei, et pro socero suo et pro viro suo;

22. et ait: Translata est gloria ab Israel, eo quod capta esset arca Dei.

18. a gdy on pomięnił skrzynię Bożą, spadł z stołka nazad u drzwi, y złamawszy szyię umarł. Bo był człowiek stary y letni: a on sądźił Izraela czterdźieśći lat.

19. A niewiastka iego, żona Phineesa była brzemienną y bliska porodzenia: y usłyszawszy nowinę, że wźięta skrzynia Boża, a iż umarł świekier iéy, y mąż iéy, nachyliła się y porodźiła; bo przypadły na nię bóle nagłe.

20. A w samym momenćie śmierći iéy, rzékły które stały około niéy: Niebóy się, boś urodźiła syna. Która nie odpowiedźiała im, ani obaczyła.

21. Y nazwała dźiećię Ichabod, mówiąc: Odięta iest chwała od Izraela, bo wźięta iest skrzynia Boża, y dla świekra swego, y dla męża swego:

22. y rzékła: Odjęta iest chwała od Izraela, dla tego że wźięta iest skrzynia Boża.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O klęskach, jakie ponieśli Filistyni z powodu Arki, którą byli porwali od Izraelitów.

1. Philisthiim autem tulerunt arcam Dei, et asportaverunt eam a Lapide adjutorii in Azotum.

2. Tuleruntque Philisthiim arcam Dei, et intulerunt eam in templum Dagon, et statuerunt eam juxta Dagon.

3. Cumque surrexissent diluculo Azotii altera die, ecce Dagon jacebat pronus in terra ante arcam Domini; et tulerunt Dagon, et restituerunt eum in locum suum.

4. Rursumque mane die altera consurgentes, invenerunt Dagon jacentem super faciem suam in terra coram arca Domini; caput autem Dagon, et duae palmae manuum ejus abscissae erant super limen;

5. porro Dagon solus truncus remanserat in loco suo. Propter hanc causam non calcant sacerdotes Dagon, et omnes, qui ingrediuntur templum ejus, super limen Dagon in Azoto usque in hodiernum diem.

6. Aggravata est autem manus Domini super Azotios, et demolitus est eos, et percussit in secretiori parte natium Azotum, et fines ejus. Et ebullierunt villae et agri in medio regionis illius, et nati sunt mures, et facta est confusio mortis magnae in civitate.

1. Lecz Philistynowie wźięli skrzynię Bożą, y zanieśli ią od Kamienia pomocy do Azotu.

2. A Philistynowie wźięli skrzynię Bożą, y wnieśli ią do Zboru Dagon, y postawili ią podle Dagona.

3. A gdy na świtaniu wstali Azotczanie nazaiutrz, oto Dagon leżał twarzą na źiemi przed skrzynią Pańską, y podnieśli Dagona y postawili go zaś na mieysce iego.

4. Y zaśię rano nazaiutrz wstawszy naleźli Dagona leżącego twarzą swą na źiemi przed skrzynią Pańską: a głowa Dagonowa y obie dłoni rąk iego ucięte były na progu:

5. a Dagona samego tułów został, a był na swym mieyscu. Dla téy przyczyny ofiarownicy Dagon, y wszyscy którzy wchodzą do Zboru iego, nie depczą na próg Dagon w Azoćie, aż do dnia dźiśieyszego.

6. Lecz ręka Pańska obćiążyła się nad Azotczykami y gubił ie: y zaraźił na taiemnym mieyscu zadnice Azota y granice iego. Y wykipiały wśi y pola w pośrzodku onéy krainy, y narodźiło się myszy, y stało się wielkie zamieszanie śmierći wielkiéy w mieśćie.

---

18. *Umarł.* Że śmierci wiecznéj uniknął, tak mniemają najpoważniejsi autorowie, oparci na przypuszczeniach niemałéj wagi.

19. *Nachyliła się i porodziła.* Ciężki bowiem i znagła przypadający przestrach, albo boleść duszy porodzenie przyśpiesza. Toż o łaniach powiadają, że niekiedy przy grzmotach rodzą; czém tłómaczą owe słowa Ps. 28. 9: „Głos Pański przygotujący łanie“, t. j za pomocą gromu rodzenie przyczyniający.

21. *Ichabod.* Imię wzięte od wydarzenia, co nie rzadko w Piśmie ś. spotykamy; oznacza zaś ten wyraz *gdzie chwała?* albo *biada chwale!* Arkę zowią chwałą Izraela, ponieważ nad nią P. Bóg chwalebnie zwykł się ukazywać.

R. 5.—2. *Do zboru Dagon.* O Dagonie patrz Judic. 16, 23.—*Postawili ją podle Dagona.* Albo dla tego żeby uczcić Arkę, w któréj sądzili że się znajduje wielkie Bóstwo; albo jako pomnik zwycięztwa odniesionego przy pomocy Dagona nad swoimi nieprzyjaciołmi.

3. *Leżał twarzą.* Co było zwyczajem hołd składającego, żeby Azotczycy pojęli, jak dalece wyższym był od Dagona P. Bóg Izraelski.

4. *A głowa Dagonowa.* Ciężéj powtóre Dagon ukarany zostaje, iżby choć tym sposobem zrozumieli Azotczycy, jak potężnym był Bóg prawdziwy, a jak marnym ich bałwan.

6. *Gubił je.* Dotknął chorobami, o których nieco pó-

7. Videntes autem viri Azotii hujuscemodi plagam, dixerunt: Non maneat arca Dei Israel apud nos, quoniam dura est manus ejus super nos, et super Dagon deum nostrum.

8. Et mittentes congregaverunt omnes satrapas Philisthinorum ad se, et dixerunt: Quid faciemus de arca Dei Israel? Responderuntque Gethaei: Circumducatur arca Dei Israel. Et circumduxerunt arcam Dei Israel.

9. Illis autem circumducentibus eam, fiebat manus Domini per singulas civitates interfectionis magnae nimis; et percutiebat viros uniuscujusque urbis, a parvo usque ad majorem, et computrescebant prominentes extales eorum. Inieruntque Gethaei consilium, et fecerunt sibi sedes pelliceas.

10. Miserunt ergo arcam Dei in Accaron. Cumque venisset arca Dei in Accaron, exclamaverunt Accaronitae, dicentes: Adduxerunt ad nos arcam Dei Israel, ut interficiat nos et populum nostrum.

11. Miserunt itaque et congregaverunt omnes satrapas Philisthinorum, qui dixerunt: Dimittite arcam Dei Israel, et revertatur in locum suum, et non interficiat nos cum populo nostro.

12. Fiebat enim pavor mortis in singulis urbibus, et gravissima valde manus Dei; viri quoque, qui mortui non fuerant, percutiebantur in secretiori parte natium, et ascendebat ululatus uniuscujusque civitatis in coelum.

7. A widząc mężowie Azotczykowie takową plagę, rzekli: Niech nie mieszka u nas skrzynia Boga Izraelskiego: bo twarda iest ręka iego na nas, y na Dagona Boga naszego.

8. A posławszy zebrali wszytkie książęta Philistyńskie do śiebie, y rzekli: Co mamy czynić z skrzynią Boga Izraelowego? Y odpowiedźieli Gethcyczykowie: Niech obwożą w koło skrzynię Boga Izraelskiego. Y obwoźili w koło skrzynię Boga Izraelskiego.

9. A gdy ią oni obwoźili: stawała się ręka Pańska w każdym mieśćie porażki barzo wielkiéy, y zarażała męże każdego miasta, od małego aż do więtszego, y gniły wychodzące zadnie ielita ich. Y naradźili się Getheyczycy y poczynili sobie śiedzenia skórzane.

10. Posłali tedy skrzynię Bożą do Akkarona. A gdy przyszła skrzynia Boża do Akkaron, zawołali Akkarończycy, mówiąc: Przywieźli do nas skrzynię Boga Izraelskiego, aby nas pobiła y lud nasz.

11. Posłali tedy y zebrali wszytkie Książęta Philistyńskie: którzy rzekli: Puśććie skrzynię Boga Izraelowego, a niech się wróći na mieysce swoie, a niechay nas nie zabiia y z ludem naszym.

12. Bo był strach śmierći w każdym mieśćie, y barzo ćiężka ręka Boża; mężowie też którzy nie pomarli, zarażeni bywali na taiemnym mieyscu zadnice: y występował krzyk każdego miasta do nieba.

CAPUT VI. — ROZDZIAŁ 6.

O odesłaniu Arki przez Filistynów do Bethsames, i o klęskach, jakie tam Arka zadała.

1. Fuit ergo arca Domini in regione Philisthinorum septem mensibus.

2. Et vocaverunt Philisthiim sacerdotes et divinos, dicentes: Quid faciemus de arca Domini? indicate nobis, quomodo remittamus eam in locum suum. Qui dixerunt:

3. Si remittitis arcam Dei Israel, nolite dimittere eam vacuam, sed quod debetis, reddite ei pro peccato, et tunc curabimini: et scietis, quare non recedat manus ejus a vobis.

4. Qui dixerunt: Quid est, quod pro delicto reddere debeamus ei? Responderuntque illi:

1. Była tedy skrzynia Pańska w źiemi Philistyńskiéy śiedm mieśięcy.

2. Y przyzwali Philistynowie ofiarowników y wieszczków, mówiąc: Co uczynimy z skrzynią Pańską? Ukażćie nam iako ią odesłać mamy na mieysce iéy. Którzy powiedźieli:

3. Jeśli odsyłaćie skrzynię Boga Izraelowego, nie odsyłayćież iéy próżnéy, ale cośćie winni, oddayćie iéy za grzéch, a tedy będźiecie uzdrowieni: y dowiecie się przecz nie odstępuie ręka iego od was.

4. Którzy rzekli: A cóż iest co iéy za występek oddać mamy? Y odpowiedźieli oni:

źniéj, i rozmaitego rodzaju nieszczęściami, wielu wprzód śmiercią skarawszy.— *Na tajemném miejscu zadnice.* Dopuściwszy straszliwe hemorroidy.—*Narodziły się myszy.* Polom szkodliwe, wszystko podgryzujące i odbierające całkowitą nadzieję plonów.—*Stało się wielkie zamieszanie śmierci.* Wielu bez rozbioru umarło.

8. *I odpowiedźieli Getejczykowie.* Get była jedna z przedniejszych prefektur Filistyńskich.—*Niech obwożą w koło skrzynię Boga Izraelskiego.* Co w tym zamiarze uczynili, żeby się pewniéj przekonać, czy te nieszczęścia przypadkiem na nich spadły, np. z nieprzyjaznego stanu powietrza i t. d. Czy zaś pochodzą ze mściwéj ręki Boga Izraelskiego. Albowiem, jeśli inni, do których Arka zaniesioną zostanie, tych samych lub podobnych klęsk doznawać będą, rzeczą będzie pewną, że z Boskiego dopuszczenia pochodzą.

9. *Stała się ręka Pańska.* Staje się ręka Pańska nad kim wtedy, kiedy okazuje się nad nim Boska potęga, bądź na to żeby mu dobrze czynić, bądź żeby go karać.

10. *Do Akkaronu.* Jedna z pięciu satrapij Filistyńskich.

R. 6.—2. *Przyzwali Filistynowie ofiarników.* Ponieważ rozumieli, że wszelka trudność, mająca jakikolwiek związek ze świętością, należy do umiejętności czyli do wieszczbiarstwa kapłanów.

3. *Oddajcie jéj za grzech.* T. j. ofiarę, albo dar za grzech; że grzech zaszedł, łatwo to było przypuszczać kapłanom z klęsk, których doznali.— *I dowiecie się przecz nieodstępuje ręka jego od was.* Przez siedm już miesięcy Filistyni najokropniejsze zło cierpieli, a taka była głupota ich umysłu, że jeszcze zrozumieć nie mogli, kto był sprawcą, i jaka jest przyczyna tych klęsk straszliwych.

5. Juxta numerum provinciarum Philisthinorum quinque anos aureos facietis, et quinque mures aureos, quia plaga una fuit omnibus vobis, et satrapis vestris. Facietisque similitudines anorum vestrorum, et similitudines murium, qui demoliti sunt terram, et dabitis Deo Israel gloriam, si forte relevet manum suam a vobis, et a diis vestris, et a terra vestra.

6. Quare aggravatis corda vestra, sicut aggravavit Aegyptus, et Pharao cor suum? nonne postquam percussus est, tunc dimisit eos, et abierunt? (*Exod.* 12, 31.)

7. Nunc ergo arripite et facite plaustrum novum unum: et duas vaccas foetas, quibus non est impositum jugum, jungite in plaustro, et recludite vitulos earum domi.

8. Tolletisque arcam Domini, et ponetis in plaustro, et vasa aurea, quae exsolvistis ei pro delicto, ponetis in capsellam ad latus ejus: et dimittite eam, ut vadat.

9. Et aspicietis, et si quidem per viam finium suorum ascenderit contra Bethsames, ipse fecit nobis hoc malum grande: sin autem minime, sciemus, quia nequaquam manus ejus tetigit nos, sed casu accidit.

10. Fecerunt ergo illi hoc modo; et tollentes duas vaccas, quae lactabant vitulos, junxerunt ad plaustrum, vitulosque earum concluserunt domi.

11. Et posuerunt arcam Dei super plaustrum, et capsellam, quae habebat mures aureos et similitudines anorum.

12. Ibant autem in directum vaccae per viam, quae ducit Bethsames, et itinere uno gradiebantur, pergentes et mugientes, et non declinabant neque ad dexteram neque ad sinistram: sed et satrapae Philisthiim sequebantur usque ad terminos Bethsames.

13. Porro Bethsamitae metebant triticum in valle, et elevantes oculos suos, viderunt arcam, et gavisi sunt, cum vidissent.

14. Et plaustrum venit in agrum Josue Bethsamitae, et stetit ibi. Erat autem ibi lapis magnus, et conciderunt ligna plaustri, vaccasque imposuerunt super ea holocaustum Domino.

15. Levitae autem deposuerunt arcam Dei, et capsellam, quae erat juxta eam, in qua erant vasa aurea, et posuerunt super lapidem grandem.

5. Według liczby powiatów Philistyńskich, pięć zadnic złotych sprawićie, y pięć myszy złotych: bo iedna plaga była na was wszytkie y na kśiążęta wasze. Y uczynićie podobieństwa zadnic waszych y podobieństwa myszy, które pokaźiły źiemię waszę, y daćie Bogu Izraelowemu chwałę: aza snać odéymie rękę swoię od was, y od bogów waszych, y od źiemie waszéy.

6. Czemu oćiążaćie serca wasze, iako oćiążał Egypt y Pharao serce swoie? Aza nie potym iako skarany iest, dopiero wypuśćił ie, y wyszli?

7. Teraz tedy porwićie y uczyńcie wóz ieden nowy: a dwie krowie oćielone, na które nie kłaźiono iarzma, zaprzężćie do woza, a ćielęta ich pozawieraycie doma.

8. Y wezmiecie skrzynię Pańską y wstawićie na wóz, y sztuki złote, któreśćie mu oddali za grzech, wkładźiećie w skrzynkę na boku iéy: a puśććie ią że póydźie.

9. Y patrzyć będźiecie: a ieśli drogą granic swych póydźie ku Bethsames: on nam to wielkie złe uczynił: lecz ieśli nie, poznamy że nie iego ręka dotknęła nas, ale się z przygody stało.

10. Uczynili tedy tym sposobem: a wźiąwszy dwie krowie, które karmiły cielęta, zaprzęgli ie w wóz, a ćielęta ich zamknęli doma.

11. Y wstawili skrzynię Bożą na wóz, y skrzynkę, która miała myszy złote, y podobieństwa zadnic.

12. Poszły tedy krowy prosto drogą, która bieży ku Bethsames, a szły iedną drogą, bieżąc a rycząc, a nie zstąpiły ani w prawo ani w lewo: lecz y Kśiążęta Philistyńskie szły za nimi aż do granic Bethsames.

13. A Bethsameczycy żęli pszenicę na dolinie: a podniózszy oczy swe uyźrzeli skrzynię, y uradowali się uyźrzawszy.

14. A wóz przyszedł na pole Jozuego Bethsamity, y tam stanął. A kamień tam był wielki: y zrąbali drwa wozu y włożyli krowy na nie całopalenie Panu.

15. A Lewitowie zstawili skrzynię Bożą, y skrzynkę która była przy niéy, w któréy były sztuki złote, y postawili na kamieniu wielkim. A mężowie

5. *I dacie Bogu Izraelowemu chwałę.* Uznając że choroby i śmierć od niego zesłane, i że od niego wyzdrowienia oczekujecie. Patrz Joz. 7, 19.—*I od bogów waszych.* Prawdopodobna bowiem, że nie tylko Dagon, lecz i inne bałwany, w innych satrapiach umieszczone, za zbliżeniem się Arki, poobalane zostały.

6. *Jako ociężał Egipt.* Znajoma była Filistynom historya, albo z podania starszych, albo z opowiadania Izraelitów.

7. *Wóz nowy.* Za rzecz niegodną uważali, żeby arkę umieścić na wozie, który był używany do rozmaitych posług wieśniaczych. Toż Dawid uczynił, który z Kariathiarim do domu Obededoma arkę także na nowym wozie przewoził. II. Król. 6, 3.—*A dwie krowie ocielone.* To wszystko w tym celu, żeby się przekonać, czy od Boga te plagi pochodziły.

8. *Sztuki złote.* Otwory zadnic i myszy ze złota.

13. *Żęli pszenicę na dolinie.* Żniwo w owych krajach odbywało się około Zielonych Świątek, w miesiącu Maju; albowiem podczas téj uroczystości pierwociny ze zboża były na ofiarę składane. Lev. 23, 16. Ponieważ Arka zostawała u Filistynów przez miesięcy siedm, a zatém wnosić należy, że wziętą była w miesiącu Listopadzie.

14. *Kamień wielki.* Który zastępował miejsce ołtarza.

15. *A Lewitowie zstawili skrzynię Bożą.* Łatwo było przyzwać Lewitów, albowiem Bethsames było jednem z miast kapłańskich, jak widać z Joz. 21, 16.

Viri autem Bethsamitae obtulerunt holocausta, et immolaverunt victimas in die illa Domino.

16. Et quinque satrapae Philisthinorum viderunt, et reversi sunt in Accaron in die illa.

17. Hi sunt autem ani aurei, quos reddiderunt Philisthiim pro delicto Domino: Azotus unum, Gaza unum, Ascalon unum, Geth unum, Accaron unum;

18. et mures aureos secundum numerum urbium Philisthiim, quinque provinciarum, ab urbe murata usque ad villam, quae erat absque muro et usque ad Abel magnum, super quem posuerunt arcam Domini, quae erat usque in illum diem in agro Josue Bethsamitis.

19. Percussit autem de viris Bethsamitibus, eo quod vidissent arcam Domini, et percussit de populo septuaginta viros, et quinquaginta millia plebis. Luxitque populus, eo quod Dominus percussisset plebem plaga magna.

20. Et dixerunt viri Bethsamitae: Quis poterit stare in conspectu Domini Dei sancti hujus? et ad quem ascendet a nobis?

21. Miseruntque nuntios ad habitatores Cariathiarim, dicentes: Reduxerunt Philisthiim arcam Domini, descendite, et reducite eam ad vos.

Bethsamitowie ofiarowali całopalenie, y ofiarowali ofiary Panu dnia onego.

16. A pięć Książąt Philistyńskich patrzyli, y wróćili się do Akkaron tego dnia.

17. Y te są zadnice złote, które oddali Philistynowie za grzech Panu: Azot iednę, Gaza iednę, Askalon jednę, Geth iednę, Akkaron iednę;

18. y myszy złote według liczby miast Philistyńskich piąći powiatów, od miasta murowanego, aż do wśi która bez muru była, y aż do Abel wielkiego, na którym położyli skrzynię Pańską, która była aż do onego dnia na polu Jozuego Bethsamitczyka.

19. A pobił z mężów Bethsamitczyków, przeto że widźieli skrzynię Pańską: y pobił z ludu śiedmdźieśiąt mężów, y pięćdźieśiąt tyśięcy pospólstwa, y płakał lud dla tego, że Pan poraźił pospólstwo porażką wielką.

20. Y rzekli mężowie Bethsamitczyków: Któż się będźie mógł ostać przed oczyma Pana Boga świętego tego?

21. Y do kogóż póydźie od nas? y posłali posły do obywatelów Kariathiarim mówiąc: Odwiedli Philistynowie skrzynię Pańską, zstąpćie a odwieźćie ią do śiebie.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O przewiezieniu Arki do Kariathiarim, i o porażce zadanéj Filistynom przez Izraelitów.

1. Venerunt ergo viri Cariathiarim, et reduxerunt arcam Domini, et intulerunt eam in domum Abinadab in Gabaa; Eleazarum autem filium ejus sanctificaverunt, ut custodiret arcam Domini.

2. Et factum est, ex qua die mansit arca Domini in Cariathiarim, multiplicati sunt dies (erat quippe jam annus vigesimus), et requievit omnis domus Israel post Dominum.

3. Ait autem Samuel ad universam domum Israel, dicens: Si in toto corde vestro revertimini ad Dominum, auferte deos alienos de medio vestri, Baalim et Astaroth, et praeparate corda vestra Domino, et servite ei soli, et eruet vos de manu Philisthiim. *(Deut. 6, 13.)*

1. Przyszli tedy mężowie Kariathiarim, y odwieźli skrzynię Pańską, y wnieśli ią do domu Abinadab w Gabaa: a Eleazara syna iego poświęcili aby strzegł skrzynię Pańską.

2. Y stało się od którego dnia była skrzynia Pańska w Kariathiarim, minęło dni wiele (bo iuż był rok dwudźiesty) y odpoczynął wszytek dom Izraelów za Panem.

3. Rzekł tedy Samuel do wszytkiego domu Izraelowego mówiąc: Jeśli się ze wszytkiego serca waszego nawracaćie do Pana: wyrzuććiesz bogi cudze z pośrzodku was, Baalim y Astaroth: a przygotuyćie serca wasze Panu, a służćie iemu samemu, a wyrwie was z ręki Philistynów.

18. *Według liczby miast.* Nie że tyle tylko było miast Filistyńskich, lecz że z pięciu tylko były złożone dary.—*Od miasta murowanego aż do wsi.* Znaczy, że nietylko murowane miasta, lecz i wioski przyczyniły się nieco do tych darów.—*Aż do Abel wielkiego.* Kamień ów zdaje się dla tego *Abel* się nazywał, że *Abel*, żałość, płacz i smutek oznacza, i że tam Filistynowie największe klęski ponieśli. Tak Gen. 50, 11, miejsce kędy Egipczycy z żałobą obchodzili pogrzeb Jakóba, *Abel* nazwanem zostało. „I dla tego nazwano jest imię miejsca onego, *płacz Egipski.*

19. *Że widzieli skrzynię.* Że podjąwszy zasłonę na Arkę patrzyli. Albo że do wnętrza samego Arki przez ciekawość zazierali. — *Z ludu siedmdziesiąt mężów.* W tekscie hebrajskim tak się znajduje: *i pobił z ludu siemdziesiąt mężów pięćdziesiąt tysięcy mężów;* i sens zdaje się być taki: z pięćdziesięciu tysięcy mężów, którzy się tam znajdowali, legło siedmdziesięciu mężów. Powszechniejsze jednak i bardziéj przyjęte zdanie jest takie, że siedmdziesiąt nad pięćdziesiąt tysięcy zginęło, czyli że pięćdziesiąt tysięcy siedemdziesiąt zginęło.

R. 7.—1. *Do domu Abinadab.* Który był z pokolenia Lewi, i w opinii uchodził za męża religijnego i sprawiedliwego.— *W Gabaa.* Gabaa po żydowsku wzgórze oznacza, przeto i LXX zamiast Gabaa mają *bunon*, t. j. pagórek. Sens więc jest taki, że Arka została umieszczoną w domu Abinadaba na pagórku, w granicach wszakże miasta Kariathiarim, co się pokazuje z I. Paral. 13, 6, gdzie czytamy: „I wstąpił Dawid, i wszystek „lud Izraelski na pagórek Kariathiarim,... aby ztamtąd przyniosł skrzynię Pana... z domu Abinadab."—*A Eleazara syna jego poświęcili.* To jest przeznaczyli.

2. *I odpoczynął.* W texcie hebr: *opłakiwał*, t. j. czynił pokutę. LXX. *powrócił.* Chald. *spokojny był.*—*Za Panem.* Idąc za Panem Bogiem.

3. *Wyrzućcież bogi cudze.* Oto przyczyna dla któréj dom Izraelski odpoczął, a mianowicie, że idąc za upomnieniem Samuela, bałwanów precz od siebie odrzucił. —*Baala i Astaroth.* Patrz Judic. 2. n. 11 i 12.

4. Abstulerunt ergo filii Israel Baalim et Astaroth, et servierunt Domino soli.

5. Dixit autem Samuel: Congregate universum Israel in Masphath, ut orem pro vobis Dominum.

6. Et convenerunt in Masphath; hauseruntque aquam, et effuderunt in conspectu Domini, et jejunaverunt in die illa, atque dixerunt ibi: Peccavimus Domino. Judicavitque Samuel filios Israel in Masphath.

7. Et audierunt Philisthiim, quod congregati essent filii Israel in Masphath, et ascenderunt satrapae Philisthinorum ad Israel. Quod cum audissent filii Israel, timuerunt a facie Philisthinorum.

8. Dixeruntque ad Samuelem: Ne cesses pro nobis clamare ad Dominum Deum nostrum, ut salvet nos de manu Philisthinorum.

9. Tulit autem Samuel agnum lactentem unum, et obtulit illum holocaustum integrum Domino; et clamavit Samuel ad Dominum pro Israel, et exaudivit eum Dominus.

10. Factum est autem, cum Samuel offerret holocaustum, Philisthiim iniere proelium contra Israel; intonuit autem Dominus fragore magno in die illa super Philisthiim, et exterruit eos, et caesi sunt a facie Israel. *(Jos. 10, 10).*

11. Egressique viri Israel de Masphath persecuti sunt Philisthaeos, et percusserunt eos usque ad locum, qui erat subter Bethchar *.

12. Tulit autem Samuel lapidem unum, et posuit eum inter Masphath et inter Sen; et vocavit nomen loci illius, Lapis adjutorii. Dixitque: Hucusque axiliatus est nobis Dominus *. *(Eccli. 46, 21).*

13. Et humiliati sunt Philisthiim, nec apposuerunt ultra, ut venirent in terminos Israel. Facta est itaque manus Domini super Philistaeos cunctis diebus Samuelis.

14. Et redditae sunt urbes, quas tulerant Philisthiim ab Israel, Israeli, ab Accaron usque Geth, et terminos suos; liberavitque Israel de manu Philisthinorum, eratque pax inter Israel et Amorrhaeum.

15. Judicabat quoque Samuel Israelem cunctis diebus vitae suae;

16. et ibat per singulos annos circuiens Bethel et Galgala et Masphath, et judicabat Israelem in supradictis locis.

4. Odrzucili tedy synowie Izraelowi Baalim y Astaroth, y służyli Panu samemu.

5. Y rzekł Samuel: Zgromadźcie wszytkiego Izraela do Masphath, że się będę modlił za was do Pana.

6. Y zeszli się do Masphath, y czerpali wodę y wylewali przed oczyma Pańskimi, y pościli dnia onego, y mówili tam: Zgrzészyliśmy Panu. Y sądził Samuel syny Izraelowe w Masphath.

7. Y usłyszeli Philistynowie że się zgromadźili synowie Izraelowi w Masphath, y przyiachały Książęta Philistyńskie do Izraela. Co gdy usłyszeli synowie Izraelowi, zlękli się przed Philistynami.

8. Y rzekli do Samuela: Nie przestaway za nami wołać do Pana Boga naszego, aby nas wybawił z ręki Philistynów.

9. Y wźiął Samuel iaguię ssące iedno, y ofiarował ie całopalenie zupełne Panu: Y wołał Samuel do Pana za Izraelem, y wysłuchał go Pan.

10. Y stało się, gdy Samuel ofiarował całopalenie, że Philistynowie potkali się z Izraelem: y zagrzmiał Pan grzmotem wielkim dnia onego nad Philistynami, y przestraszył ie, y porażeni są od oblicza Izrael.

11. A wyszedszy mężowie Izraelowi z Masphath, gonili Philistyny, y bili ie aż do mieysca które było pod Bethchar.

12. Wźiął tedy Samuel kamień ieden, y postawił ji między Masphath, a między Sen, y nazwał imię mieysca onego kamień pomocy. Y rzekł: Aż póty pomagał nam Pan.

13. Y uniżeni są Philistynowie, ani przydali więcéy żeby przyieżdżali na granice Izraelskie. Y stała się ręka Pańska na Philistyny po wszytkie dni Samuelowe.

14. Y przywrócone są miasta Izraelowi, które byli wźięli Philistynowie od Izraela od Akkaron, aż do Geth. y do granice ich: y wyswobodźił Izrael z ręki Philistynów, y był pokój między Izraelem y Amorreyczykiem.

15. Y sądźił téż Samuel Izraela po wszytkie dni żywota swego;

16. y chodźił na każdy rok, obchodząc Bethel y Galgala y Masphath, y sądźił Izraela na pomienionych mieyscach.

---

5. *Że się będę modlił za was do Pana.* Modlił się i składał ofiary Samuel, chociaż nie był ze stanu kapłańskiego: robił to ze szczególnego natchnienia Bożego. Patrz Lev. 17, w. 3.

6. *I czerpali wodę, i wylewali przed oczyma Pańskiemi.* Jakową ceremonią zdawali się chcieć wyrazić uczucie serca, i pragnienie trzymania się P. Boga, które przed obliczności Pańską wylewali: albo, wyrzeczenie się bałwochwalstwa, które zgoła od siebie odrzucić chcieli, tak żeby jego żaden ślad niepozostał, co wybornie oznacza wylanie wody, dającéj się wylać z naczynia co do kropelki, nie tak jak oléj lub miód. Emmanuel Sa mniema, że był to sposób wykonywania przysięgi, jakby mówili: Niech tak zginiemy jak ta woda z naczynia wylana, jeżeli przymierza z Bogiem nie dotrzymamy.— *I sądził Samuel syny Izraelowe.* Z najwyższą władzą, jak inni sędziowie, o których w księdze Sędziów.

7. *Do Izraela.* Przeciwko Izraela.

9. *I ofiarował je całopalenie.* Albo przez kapłana, albo sam przez się z Bożego natchnienia, albo jako kapłan zewnątrz porządku zwyczajnych kapłanów. Patrz Lev. 17, w. 3.— *Zupełne.* Niebezpieczeństwo ze strony grożącego nieprzyjaciela tak było wielkie, że nie mieli czasu siekać baranka na części, jak to się zwykle robiło, lecz całego, być może nawet ze skórą, nogami i wnętrznościami na ogień wrzucili.

13. *Ani przydali więcéj.* T. j. przez długi czas; albowiem potém znowu nastąpiły utarczki z Filistynami.

14. *I wyswobodził Izraela z ręki Filistynów.* Jarzmo tyranii filistyńskiéj znośniejszém uczynił; daniny wszakże opłacać nie zaprzestali, którą nareście zniósł Dawid, II. Król. 8, 1.

17. Revertebaturque in Ramatha; ibi enim erat domus ejus, et ibi judicabat Israelem; aedificavit etiam ibi altare Domino.

17. Y wracał się do Ramatha: bo tam był dóm iego, y tam sądził Izraela: zbudował też tam ołtarz Panu.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O domaganiu się Izraelitów, żeby Samuel postanowił im króla.

1. Factum est autem cum senuisset Samuel, posuit filios suos judices Israel.
2. Fuitque nomen filii ejus primogeniti Joel, et nomen secundi Abia, judicum in Bersabee.
3. Et non ambulaverunt filii illius in viis ejus; sed declinaverunt post avaritiam, acceperuntque munera, et perverterunt judicium.
4. Congregati ergo universi majores natu Israel venerunt ad Samuelem in Ramatha.
5. Dixeruntque ei: Ecce tu senuisti, et filii tui non ambulant in viis tuis: constitue nobis regem, ut judicet nos, sicut et universae habent nationes. *(Ose. 13, 10).*
6. Displicuit sermo in oculis Samuelis, eo quod dixissent: Da nobis regem, ut judicet nos. Et oravit Samuel ad Dominum.
7. Dixit autem Dominus ad Samuelem: Audi vocem populi in omnibus, quae loquuntur tibi: non enim te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos.
8. Juxta omnia opera sua, quae fecerunt a die, qua eduxi eos de Aegypto, usque ad diem hanc, sicut dereliquerunt me, et servierunt diis alienis, sic faciunt etiam tibi.
9. Nunc ergo vocem eorum audi: verumtamen contestare eos, et praedic eis jus regis, qui regnaturus est super eos.
10. Dixit itaque Samuel omnia verba Domini ad populum, qui petierat a se regem,
11. et ait: Hoc erit jus regis, qui imperaturus est vobis: Filios vestros tollet, et ponet in curribus suis, facietque sibi equites et praecursores quadrigarum suarum,
12. et constituet sibi tribunos, et centuriones, et aratores agrorum suorum, et messores segetum, et fabros armorum et curruum suorum.
13. Filias quoque vestras faciet sibi unguentarias, et focarias, et panificas.

1. Y stało się, gdy się zstarzał Samuel, postanowił syny swe sędziami nad Izraelem.
2. A imię syna iego pierworodnego było Joel: a imię wtórego Abia, sędziów w Bersabee.
3. Y nie chodźili synowie iego drogami iego: ale się udali za łakomstwem, y brali dary, y sąd wywracali.
4. Przeto zebrawszy się wszyscy starszy Izraelowi, przyszli do Samuela do Ramatha.
5. Y rzekli mu: Otoś się ty zstarzał, a synowie twoi nie chodzą drogami twoimi: postanów nam Króla, aby nas sądźil, iako y wszytkie narody maią.
6. Nie podobała się mowa w oczach Samuela, przeto że mówili: Day nam Króla, aby nas sądźil. U modlił się Samuel do Pana.
7. Y rzekł Pan do Samuela: Słuchay głosu ludu we wszytkim o coć mówią: boć nie ćiebie odrzućili, ale mnie, żebych nie królował nad nimi.
8. Według wszytkich uczynków swych, które czynili odednia któregom ie wywiódł z Egyptu, aż do dnia tego: iako mnie opuszczali, y służyli bogóm cudzym, takżeć y tobie czynią.
9. Teraz tedy słuchay głosu ich: a wszakże oświadcz się przed nimi, a opowiedz im prawo Króla, który ma królować nad nimi.
10. Rzekł tedy Samuel wszytkie słowa Pańskie do ludu, który był prosił Króla u niego,
11. y rzekł: To będźie prawo Króla, który ma panować nad wami: Syny wasze brać będźie, y postawi ie na woźiech swych, y uczyni sobie iezdne, y którzy maią biegać przed poczwornemi iego,
12. y poczyni sobie tyśiączniki, y setniki, y oracze ról swoich, y żeńce zboża, y rzemieślniki zbróy y wozów swoich.
13. Córki też wasze uczyni sobie aptekarki, y kucharki, y piekarki.

15. *Po wszystkie dni żywota swego.* Z czego się pokazuje, że Samuel, po złożeniu zarządu Rzeczypospolitéj, i po zaprowadzeniu króla, niedługo pozostawał przy życiu; albo może się tu mówi, że sądził przez całe życie, rozumie się wespół z nowym królem.

R. 3.—4. *Starszy Izraelowi.* Przedniejsi z każdego pokolenia.

6. *Niepodobała się mowa w oczach Samuela.* Słusznie niepodobała się: 1, ponieważ przez to zrywali niejako z P. Bogiem, który sam chciał być bezpośrednim królem i panem ludu Izraelskiego; 2, ponieważ władzę królewską wprowadzić chcieli, o któréj Samuel wiedział z góry, że zbyt urośnie i uciążliwą dla ludu się stanie, jak to sam pokazuje w w. 11; 3, ponieważ sam tyle się ojczyznie zasłużywszy, do poniżenia przychodził, i z naczelnika, przez obranie króla, poddanym na przyszłość zostać musiał.—*I modlił się Samuel do Pana.* Widać dał taką odpowiedź starszyznie, że się naradzi z P. Bogiem, i co od niego usłyszy, to im natychmiast rzetelnie powtórzy.

7. *Słuchaj głosu ludu.* Rzecz inna chcieć, żeby się co stało, inna dopuścić tylko: niech się staje! P. W.

8. *Według wszystkich uczynków swoich.* Pociesza Bóg Samuela, powiadając, że domaganie się ludu nie ztąd pochodzi, że niby on powierzonego sobie urzędu mniéj godnie i wiernie dopełniał, lecz z wrodzonéj ludowi lekkości umysłu, która od czasu gdy wyszli z Egiptu, tylokrotném doświadczeniem stwierdzoną została.

9. *Oświadcz się.* Wezwij na świadków naprzód Boga, a potém ludzi.—*Prawo króla.* Nie prawo, które się im słusznie należy, lecz które sobie koniecznie przywłaszczą.

11. *Postawi je na woziech swych.* Woźnicami uczyn swoich wozów.

12. *Tysiączniki i setniki.* Dowódzcami żołnierzy przeznaczonych do strzeżenia swojéj osoby.

14. Agros quoque vestros et vineas et oliveta optima tollet, et dabit servis suis.

15. Sed et segetes vestras et vinearum redditus addecimabit, ut det eunuchis et famulis suis.

16. Servos etiam vestros et ancillas et juvenes optimos et asinos auferet, et ponet in opere suo.

17. Greges quoque vestros addecimabit, vosque eritis ei servi.

18. Et clamabitis in die illa a facie regis vestri, quem elegistis vobis: et non exaudiet vos Dominus in die illa, quia petistis vobis regem.

19. Noluit autem populus audire vocem Samuelis, sed dixerunt: Nequaquam: rex enim erit super nos,

20. et erimus nos quoque, sicut omnes gentes: et judicabit nos rex noster, et egredietur ante nos, et pugnabit bella nostra pro nobis.

21. Et audivit Samuel omnia verba populi, et locutus est ea in auribus Domini.

22. Dixit autem Dominus ad Samuelem: Audi vocem eorum, et constitue super eos regem. Et ait Samuel ad viros Israel: Vadat unusquisque in civitatem suam.

14. Pola też wasze y winnice y oliwnice co nalepsze weźmie, y rozda sługom swoim.

15. Ale y ze zboża waszego, y z dochodów winnic dźieśięćinę brać będźie, aby dał rzezańcom y służebnikom swoim.

16. Sługi takież wasze y służebnice, y młodźieńce co lepsze, y osły brać będźie, y obróći na robotę swoię.

17. Z trzód też waszych będźie brał dźieśięćinę, a wy będźiećie mu niewolnikami.

18. Y będźiećie wołać w on dźień przed obliczem Króla waszego, któregośćie sobie obrali: a nie wysłucha was Pan dnia onego, żeśćie sobie prośili Króla.

19. A niechćiał lud usłuchać głosu Samuelowego, ale rzekli: Inaczéy nic: Król bowiem będźie nad nami,

20. a my też będźiemy iako wszytkie narody: a będźie nas król nasz sądźił, y będźie wychodźił przed nami, y będźie wiódł woyny nasze za nas.

21. Y słuchał Samuel wszytkich słów ludu, y mówił ie w uszach Pańskich.

22. Y rzékł Pan do Samuela: Słuchay głosu ich, a postanów nad nimi Króla. Y rzékł Samuel do mężów Izraelskich: Niech idźie każdy do miasta swego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 7. *Boć nie ciebie odrzućili, ale mnie, abym nie królował nad nimi.* Nie żeby zła rzecz była mieć króla, ale dla tego to gani, iż Żydowie chcieli koniecznie mieć człowieka króla, gdyż na on czas, sam Bóg był ich królem. Masz o tem Exod. 19, gdzie on lud zowie swojem królestwem kapłańskiem, nie dla czego inszego, jedno iż sam Bóg nad nimi królował, i miał swoje kapłany, którzy je według zakonu jego rządzili: Bo kapłani naprzód mężobójstwo sądzili (Deut. 17), i wojny nie zaczynali, aż pierwéj spytali się Pana Boga przez kapłany. Ani wodza sobie albo hetmana nieobierali, jedno którego sam Bóg przez kapłany naznaczył. Jos. 1. Naostatek i łupy wojenne według rady kapłańskiéj dzielili, i dziesięciny z nich oddawali. A iż się z takiego rządu zdzierali Żydowie, dla tego wielce zgrzeszyli, jako im to pokazuje Samuel niżéj, 12. ver. 19. I chociać Bóg zezwolił na ich uporne żądanie dając im króla, wszakże przedsię chcąc, aby i królowie kapłanom poddani byli, postanowił aby król był pomazany od kapłana na królestwo, ani był żaden królem, aż pierwéj był pomazany od kapłana. Nadto kiedy Saul król pierwszy, uczynił przeciw rozkazaniu Samuela kapłana najwyższego, opowiedział mu że miało być odjęte królestwo od domu jego: tak chciał Bóg aby król kapłana słuchał.

CAPUT IX. — ROZDZIAŁ 9.

O spotkaniu się Saula z Samuelem z powodu straconych oślic, których Saul szukał, i jak go przy téj okoliczności Samuel podejmował u siebie.

1. Et erat vir de Benjamin, nomine Cis, filius Abiel, filii Seror, filii Bechorath, filii Aphia, filii viri Jemini, fortis robore.

2. Et erat ei filius vocabulo Saul, electus et bonus; et non erat vir de filiis Israel melior illo. Ab humero sursum eminebat super omnem populum.

3. Perierant autem asinae Cis, patris Saul, et dixit Cis ad Saul filium suum: Tolle tecum unum de pueris, et consurgens vade, et quaere asinas. Qui cum transissent per montem Ephraim,

1. Y był mąż z pokolenia Beniaminowego imieniem Cis syn Abiel, syna Seror, syna Bechorath, syna Aphia, syna męża Jemini, śiłą duży.

2. A miał syna imieniem Saula, wybórnego y dobrego: y nie było męża z synów Izraelowych lepszego nadeń, od ramienia y wyższéy był wyższy niż wszytek lud.

3. Y zginęły były oślice Cis oyca Saul: y rzékł Cis do Saula syna swego: Weźmi z sobą iednego z służebników, a wstawszy idź y szukay oślic. Którzy gdy przeszli przez górę Ephraim,

---

15. *Rzezańcom.* Tak się mianowali słudzy dworscy, choćby w rzeczy samęj rzezani nie byli.
18. *Przed obliczem króla waszego.* Z przyczyny króla waszego i jego tyranii, którą was uciskać będzie.
21. *I mówił je w uszach Pańskich.* Radząc się Pana Boga, co czynić wypada.

R. 9.—1. *Jemini.* T. j. z pokolenia Beniamina.
2. *Wybornego i dobrego.* Przymiotami duszy i ciała doskonale uposażonego.
3. *Oślice.* W owych czasach osły były wielkiego użytku w Palestynie, i narówni ze stadem wołów były chowane.

4. et per terram Salisa, et non invenissent, transierunt etiam per terram Salim, et non erant; sed et per terram Jemini, et minime repererunt.
5. Cum autem venissent in terram Suph, dixit Saul ad puerum, qui erat cum eo: Veni et revertamur, ne forte dimiserit pater meus asinas, et sollicitus sit pro nobis.
6. Qui ait ei: Ecce, vir Dei est in civitate hac, vir nobilis: omne quod loquitur, sine ambiguitate venit. Nunc ergo eamus illuc, si forte indicet nobis de via nostra, propter quam venimus.
7. Dixitque Saul ad puerum suum: Ecce ibimus: quid feremus ad virum Dei? panis defecit in sitarciis nostris, et sportulam non habemus, ut demus homini Dei, nec quidquam aliud.
8. Rursum puer respondit Sauli, et ait: Ecce, inventa est in manu mea quarta pars stateris argenti, demus homini Dei, ut indicet nobis viam nostram.
9. (Olim in Israel sic loquebatur unusquisque vadens consulere Deum: Venite, et eamus ad Videntem. Qui enim Propheta dicitur hodie, vocabatur olim Videns.)
10. Et dixit Saul ad puerum suum: Optimus sermo tuus, veni, eamus. Et ierunt in civitatem, in qua erat vir Dei.
11. Cumque ascenderent clivum civitatis, invenerunt puellas egredientes ad hauriendam aquam, et dixerunt eis: Num hic est Videns?
12. Quae respondentes dixerunt illis: Hic est, ecce ante te, festina nunc: hodie enim venit in civitatem, quia sacrificium est hodie populi in excelso.
13. Ingredientes urbem statim invenietis eum, antequam ascendat excelsum ad vescendum: neque enim comesurus est populus, donec ille veniat, quia ipse benedicit hostiae, et deinceps comedunt, qui vocati sunt. Nunc ergo conscendite, quia hodie reperietis eum.
14. Et ascenderunt in civitatem. Cumque illi ambularent in medio urbis, apparuit Samuel egrediens obviam eis, ut ascenderet in excelsum.
15. Dominus autem revelaverat auriculam Samuelis ante unam diem, quam veniret Saul, dicens:
16. Hac ipsa hora, quae nunc est, cras mittam

4. y przez źiemię Salisa, a nie naleźli, przeszli téż przez źiemię Salim, a nie było ich: alić y przez źiemię Jeminego, y nie naleźli.
5. A gdy przyszli do źiemie Suph, rzékł Saul do sługi który był z nim: Pódź a wróćmy się, by snadź oćiec móy nie zaniechał oślic, a o nas się nie frasował.
6. Który mu rzékł: Oto iest mąż Boży w tym mieśćie, człowiek zacny: wszytko co on mówi, bez wątpliwośći się stawa. Teraz tedy pódźmy tam, owo nam powie o drodze naszéy dla któréyeśmy przyszli.
7. Y rzékł Saul do sługi swego: Oto póydźiemy: Cóż poniesiemy do męża Bożego? chleba nie stało w taistrach naszych: a podarku niémamy, którybyśmy dali człowiekowi Bożemu, ani czego inszego.
8. Sługa zaś odpowiedźiał Saulowi, y rzékł: Oto się nalazła w ręce moiéy czwarta część sykla śrébrnego, daymy człowiekowi Bożemu, aby nam oznaymił drogę naszę.
9. (Przed tym w Izraelu tak mawiał każdy który szedł radźić się Boga: Przydźćie, a póydźiem do Widzącego. Którego bowiem dźiś prorokiem zowią, przedtym zwano Widzącym).
10. Y rzékł Saul do Sługi swego: Barzo dobra mowa twoia, pódź, idźwa. Y poszli do miasta, w którym był mąż Boży.
11. A gdy wstępowali na górę miasta, naleźli dźiewki wychodzące na czérpanie wody, y rzekli im: A iest tu Widzący?
12. Które odpowiadaiąc rzekły im: Tu iest: oto przed tobą, śpiesz się teraz: bo dźiś przyszedł do miasta, dźiś bowiem iest ofiara ludu na wyżynie.
13. Wszedszy do miasta, wnet go zastaniećie piérwey niż póydźie ieść na wyżynę: lud bowiem ieść nie będźie aż on przydźie: ponieważ on błogosławi ofierze, a zatym iedzą ći którzy są wezwani. A tak teraz wstąpćie, bo go dźiś naydźiećie.
14. Y wstąpili do miasta. A gdy oni chodźili w pośrzodku miasta, ukazał się Samuel wychodząc przećiwko im, aby wstąpił na wyżynę.
15. A Pan obiawił był ucho Samuelowe dźień przed tym, niźli Saul przyszedł, rzekąc:
16. O téyże godźinie, o któréy teraz iest, iutro

4. *Salisa.* W Gen. 14, 8, zowie się Bale i Segor.
5. *Do ziemi Suph.* W któréj było Ramathsophim.
6. *O drodze naszéj.* O przyczynie drogi.
7. *Cóż poniesiemy do męża Bożego?* Nie jako zapłatę za wieszcze odgadywanie, lecz jako dar na znak poważania.—*Taistra.* Torba, juki. Lind.
8. *Czwarta część sykla srebrnego.* Sykl ważył około 3 złot. Polsk. i 10 groszy, a więc czwarta część sykla znaczy to samo co 25 gr. naszych.
12. *Na wyżynie.* Ponieważ w czasie kiedy się to działo nie było żadnego miejsca, gdzieby się znajdował przybytek, albo dom Boży; albowiem, chociaż budowa dawnego przybytku jeszcze stała, nie znajdowało się jednak tam arki, która była jakby istotą i życiem przybytku; arka zaś od przybytku odłączona domem Bożym nazwaną być nie mogła; ztąd wynikało, że nie było żadnego miejsca na ofiary przeznaczonego, lecz na miejscach wyniosłych ofiary składano, które Pismo ś. wyżynami zowie: jakowy zwyczaj trwał aż do Salomona, póki kościoł nie został zbudowany. Przeto w III. Król. 3, 2, czytamy: „Wszakoż lud ofiarował na wyżynach, bo nie był zbudowany kościoł „imieniowi Pańskiemu, aż do dnia onego."
13. *Błogosławi ofierze.* Dzięki czyni Bogu przed jedzeniem z ofiary zapokojnéj przygotowanem, i zwykłą jakąś formułą stół błogosławi.
15. *A Pan objawił był ucho Samuelowe.* Objawić ucho jest to hebraizm, i znaczy oznajmić, otworzyć, wskazać. Tak w r. 20 téj księgi w. 13, Jonatas do Dawida: „Odkryję, powiada, ucho twoje, i puszczę cię."
16. *Przyszło bowiem wołanie ich do mnie.* W rozdziale poprzedzającym, w. 18, zapowiedział był P. Bóg,

virum ad te de terra Benjamin, et unges eum ducem super populum meum Israel; et salvabit populum meum de manu Philisthinorum, quia respexi populum meum, venit enim clamor eorum ad me.

17. Cumque aspexisset Samuel Saulem, Dominus dixit ei: Ecce vir, quem dixeram tibi, iste dominabitur populo meo.

18. Accessit autem Saul ad Samuelem in medio portae, et ait: Indica, oro, mihi, ubi est domus Videntis.

19. Et respondit Samuel Sauli, dicens: Ego sum Videns: ascende ante me in excelsum, ut comedatis mecum hodie, et dimittam te mane: et omnia, quae sunt in corde tuo, indicabo tibi.

20. Et de asinis, quas nudiustertius perdidisti, ne sollicitus sis, quia inventae sunt. Et cujus erunt optima quaeque Israel? nonne tibi et omni domui patris tui?

21. Respondens autem Saul, ait: Numquid non filius Jemini ego sum de minima tribu Israel, et cognatio mea novissima inter omnes familias de tribu Benjamin? quare ergo locutus es mihi sermonem istum?

22. Assumens itaque Samuel Saulem, et puerum ejus, introduxit eos in triclinium, et dedit eis locum in capite eorum, qui fuerant invitati; erant enim quasi triginta viri.

23. Dixitque Samuel coco: Da partem, quam dedi tibi, et praecepi, ut reponeres seorsum apud te.

24. Levavit autem cocus armum, et posuit ante Saul. Dixitque Samuel: Ecce, quod remansit, pone ante te, et comede, quia de industria servatum est tibi, quando populum vocavi. Et comedit Saul cum Samuele in die illa.

25. Et descenderunt de excelso in oppidum, et locutus est cum Saule in solario, stravitque Saul in solario, et dormivit.

26. Cumque mane surrexissent, et jam elucesceret, vocavit Samuel Saulem in solario, dicens: Surge, et dimittam te. Et surrexit Saul; egressique sunt ambo, ipse videlicet et Samuel.

27. Cumque descenderent in extrema parte civitatis, Samuel dixit ad Saul: Dic puero, ut antecedat nos et transeat: tu autem subsiste paulisper, ut indicem tibi verbum Domini.

poślę do ciebie męża z ziemie Beniamin, y pomażesz go za wodza nad ludem moim Izraelskim: y wybawi lud móy z ręki Philistynów, bom weyźrzał na lud móy: przyszło bowiem wołanié ich do mnie.

17. A gdy Samuel weyźrzał na Saula, rzékł mu Pan: Oto mąż o którymemći powiadał, ten będźie panował nad ludem moim.

18. Y przystąpił Saul do Samuela w pośrzodku bramy, y rzékł: Ukaż mi, proszę, gdźie iest dóm Widzącego.

19. Y odpowiedźiał Samuel Saulowi, mówiąc: Jam iest Widzący, idź przedemną na wyżynę, abyśćie iedli zemną dźiśia, a rano ćię odprawię: y wszytko co iest w sercu twoim, oznaymię tobie.

20. A o oślice któreś dźiś trzeci dźień stráćił, nie frasuy się, bo się nalazły. A czyiesz będą co nalepsze rzeczy Izraelowe? Izali nie twoie, y wszytkiego domu oyca twego?

21. A odpowiadaiąc Saul rzékł: Azam ia nie iest Syn Jemini, z namnieyszego pokolenia Izraelowego, a ród móy napodleyszy między wszytkimi domy pokolenia Beniamin? Przeczże tedy rzekłeś mi tę mowę?

22. Wźiąwszy tedy Samuel Saula y sługę iego, wwiódł ie na salę, y dał im mieysce na przodku tych, którzy byli wezwani: bo ich było o trzydźieśći mężów.

23. Y rzékł Samuel kucharzowi: Day sztukę którąmći dał y roskazał, żebyś odłożył osobno u śiebie.

24. Y podniósł kucharz łopatkę y położył przed Saulem. Y rzékł Samuel: Oto co zostało, weźmi przed się, a iedz: bo umyślnie dla ćiebie schowano, kiedym wezwał ludu. Y iadł Saul z Samuelem dnia onego.

25. Y zeszli z wyżyny do miasta, y mówił z Saulem na sali: y posłał Saulowi na sali, y spał.

26. A gdy rano wstali, y iuż dniało, wezwał Samuel Saula na sali, mówiąc: Wstań, y odprawię ćię, y wstał Saul: y wyszli oba, to iest, on y Samuel.

27. A gdy schodźili na końcu miasta, Samuel rzékł do Saula: Rzecz słudze, że póydźie przed nami y minie: a ty pozostań trochę, żeć opowiem słowo Pańskie.

że nie wysłucha wołania ludu, gdy będzie wołał *przed obliczności̧ą króla*, zbyt gwałtownego i okrutnego; lecz nie zaprzeczył że będzie ludowi swojemu pomagał w ucisku ze strony zewnętrznego nieprzyjaciela, co teraz w rzeczy saméj czyni.

18. *Bramy*. Bramy miasta.

19. *I wszystko co jest w sercu twojém*. Czego tylko życzysz, i o co mnie pytać chcesz.

20. *Co najlepsze rzeczy*. Królestwo rozumie, które w mniemaniu ludzkiem za rzecz najlepszą i największą się uważa.— *Izali nie twoje i wszystkiego domu ojca twego*. Obietnica królewska uczyniona Saulowi i jego domowi, z następnym warunkiem rozumieć się powinna: jeśli przykazaniom boskim posłusznym będzie. Co że tak rozumieć należy, pokazuje się z r. 13, 13, gdzie Samuel powiada: „Głupieś uczynił, aniś strzegł przy„kazania P. Boga twego, któreć przykazał. Czego byś „był nieuczynił, terazby już był Pan nagotował króle„stwo twoje nad Izraelem na wieki".

21. *Z najmniejszego pokolenia*. Najmniejsze nie tylko dla tego, że pochodziło od Beniamina, najmłodszego syna Jakóbowego, lecz jeszcze bardziéj dla tego, że z powodu wojny, niepomyślnie prowadzonéj z innemi pokoleniami, do nieznaczącéj liczby sprowadzoném zostało.

24. *Łopatkę*. Która się uważała za część najwyborniejszą w potrawie, i dla tego godniejszych z gości ją uraczano. Łopatka przytem odpowiada ramieniu, którego przedniejszém przeznaczeniem jest dźwigać ciężary; może więc tym symbolicznym znakiem Samuel chciał wyrazić przyszłą godność królewską Saula, i ciężar obowiązków, jaki w skutek téj godności nań spadnie.

25. *Na sali*. W Wulgacie *in Solario*. Była to część wierzchnia budynku, i *solarium* się nazywała, że na słońce była wystawiona.

CAPUT X.

1. Tulit autem Samuel lenticulam olei, et effudit super caput ejus, et deosculatus est eum, et ait: Ecce, unxit te Dominus super hereditatem suam in principem, et liberabis populum suum de manibus inimicorum ejus, qui in circuitu ejus sunt. Et hoc tibi signum, quia unxit te Deus in principem:

2. Cum abieris hodie a me, invenies duos viros juxta sepulcrum Rachel in finibus Benjamin, in meridie, dicentque tibi: Inventae sunt asinae, ad quas ieras perquirendas: et intermissis pater tuus asinis sollicitus est pro vobis, et dicit: Quid faciam de filio meo?

3. Cumque abieris inde, et ultra transieris, et veneris ad quercum Thabor, invenient te ibi tres viri ascendentes ad Deum in Bethel, unus portans tres hoedos, et alius tres tortas panis et alius portans lagenam vini.

4. Cumque te salutaverint, dabunt tibi duos panes, et accipies de manu eorum.

5. Post haec venies in collem Dei, ubi est statio Philisthinorum; et cum ingressus fueris ibi urbem, obvium habebis gregem prophetarum descendentium de excelso, et ante eos psalterium et tympanum, et tibiam, et citharam, ipsoque, prophetantes.

6. Et insiliet in te Spiritus Domini, et prophetabis cum eis, et mutaberis in virum alium.

7. Quando ergo evenerint signa haec omnia tibi, fac quaecunque invenerit manus tua, quia Dominus tecum est.

8. Et descendens ante me in Galgala (ego quippe descendam ad te), ut offeras oblationem, et

ROZDZIAŁ 10.

O namaszczeniu Saula na króla, i o zaleceniu go ludowi.

1. Y wźiął Samuel bańkę oliwy, y wylał na głowę iego, y pocałował go, y rzekł: Oto ćię Pan pomazał za książę nad dźiedźictwem iego, y wyzwolisz lud iego z rąk nieprzyiaciół iego, którzy są około niego. A ten ći znak, że ćię Bóg za kśiążę pomazał.

2. Gdy odeydźiesz dźiśia odemnie, naydźiesz dwu mężów u grobu Rachel, na granicy Beniamin w południe, y rzeką tobie: Nalazły się oślice, którycheś chodźił szukać: a oćiec twóy zaniechawszy oślic, troscze się o was, y mówi: Coż uczynię z strony syna mego?

3. A gdy ztamtąd odeydźiesz, y daléy zaydźiesz, y przydźiesz do dębu Thabor, potkaią cię tam trzéy mężowie idący do Boga do Bethel, ieden niosąc troie koźląt, a drugi trzy bochny chleba, a inny niosąc flaszę wina.

4. A gdy ćię pozdrowią, dadząc dwoie chleba, y weźmiesz z ręki ich.

5. Potym przydźiesz na pagórek Boży, kędy iest stanowisko Philistyńskie: a gdy tam wnidźiesz do miasta, potkasz gromadę proroków zstępuiących z wyżyny, a przed nimi arfa, y bęben, y piszczałka, y lutnia, a oni prorokuią.

6. Y przypadnie na ćię Duch Pański, y będźiesz prorokował z nimi, y odmienisz się w męża innego.

7. A tak gdyć się ziszczą te wszytkie znaki: czyń cokolwiek znaydźie ręka twoia: bo Pan iest z tobą.

8. Y znidźiesz przedemną do Galgalu, (bo ia znidę do ćiebie) abyś ofiarował obiatę, y ofiary

---

R. 10.—1. *Bańkę.* W Wulgacie *Lenticulam*, co znaczy właściwie *soczewica.* Było to naczynie okrągłe płaskie z kształtu swojego do soczewicy podobne.—*Pocałował go.* Nie w skutek jakiego przepisu, lecz z uprzejmości.

2. *U grobu Rachel, na granicy Benjamin.* Rachel pogrzebiona jest na drodze prowadzącéj do Efraty, która się inaczéj Betleemem nazywa; a chociaż Betleem znajduje się właściwie w pokoleniu Judy, jednakże bardzo być mogło, że grób Racheli, niezbyt odległy od Betleemu, był już właściwie na granicy pokolenia Benjamina. Albo, *na granicy Benjamin*, znaczy tu, w mieyscu gdzie się stykają obie granice Judy i Benjamina, czyli, gdzie kończy się Judy, a nastaje Benjamina.—*W południe.* Rozumie albo o czasie, i znaczy około południa; albo o kierunku, gdyż pokolenie Judy było na południe w stosunku do pokolenia Benjamina.

3. *Do dębu Tabor.* Nie jest to góra Tabor, gdyż ta się znajduje w pokoleniu Zabulon; lecz albo nazwisko właściciela dębu, albo miejsca gdzie dąb się znajdował.—*Idący do Boga do Betel.* Albowiem jakeśmy rzekli w r. 9, 12, ofiary naówczas były składane na wyżynach, i Betel już od czasów Jakóba za miejsce święte zwykło się uważać, jako samo nazwisko wskazuje, gdyż dom Boży oznacza.

5. *Na pagórek Boży.* Najprawdopodobniejsze zdanie, że tym pagórkiem Bożym jest Gabaa; albowiem powiedzieliśmy wyżéj, że Gabaa pagórek oznacza. Zdaje się dla tego pagórkiem Bożym nazywa się, że tam było zgromadzenie Proroków.— *Kędy jest stanowisko Filistyńskie.* Wojskowa załoga przeciw Izraelitom. Albowiem między warunkami pokoju niedawno zawartego między Izraelitami a Filistynami, ten się znajdował, ze Filistynowie mają prawo pozostawić swoję załogę w Gabaa, a może i w innych miastach Izraelskich.— *Gromadę Proroków.* Prorokami w Piśmie ś. nazywają się niekiedy spiewacy, przeznaczeni do opiewania chwały Boskiéj, jak się pokazuje z I. Paral. 15, 22, Mieli oni urządzone dla siebie pewne zgromadzenie czyli kollegia, gdzie się w spiewach ćwiczyli, i takowe kollegium znajdowało się między innémi w Gabaa.— *Prorokują.* Spiewają.

6. *Duch Pański.* Uczucie pobożności od Boga zesłane, i jakaś zdolność, mocą których będziesz mógł wespół z prorokami wykonywać pienia nabożne.—*I odmienisz się w męża innego.* T. j. z wieśniaka i pasterza trzód, staniesz się śpiewakiem, i bardzo stosownie zajmiesz miejsce między prorokami.

7. *Cokolwiek znajdzie ręka twoja.* Co tylko pożytecznėm znajdziesz do dobrego pełnienia twojego urzędu królewskiego.

immoles victimas pacificas: septem diebus expectabis, donec veniam ad te, et ostendam tibi quid facias. *(Infr. 13, 8.)*.

9. Itaque, cum avertisset humerum suum, ut abiret a Samuele, immutavit ei Deus cor aliud, et venerunt omnia signa haec in die illa.

10. Veneruntque ad praedictum collem, et ecce cuneus prophetarum obvius ei, et insiluit super eum Spiritus Domini, et prophetavit in medio eorum.

11. Videntes autem omnes, qui noverant eum heri et nudius tertius, quod esset cum prophetis, et prophetaret, dixerunt ad invicem: Quaenam res accidit filio Cis? num et Saul inter prophetas?

12. Responditque alius ad alterum, dicens: Et quis pater eorum? propterea versum est in proverbium: Num et Saul inter prophetas? *

13. Cessavit autem prophetare, et venit ad excelsum. * *(Infr. 19, 24.)*

14 Dixitque patruus Saul ad eum et ad puerum ejus: Quo abistis? Qui responderunt: Quaerere asinas, quas cum non reperissemus, venimus ad Samuelem.

15. Et dixit ei patruus suus: Indica mihi, quid dixerit tibi Samuel.

16. Et ait Saul ad patruum suum: Indicavit nobis, quia inventae essent asinae. De sermone autem regni non indicavit ei, quem locutus fuerat ei Samuel.

17. Et convocavit Samuel populum ad Dominum in Maspha,

18. et ait ad filios Israel: Haec dicit Dominus Deus Israel: Ego eduxi Israel de Aegypto, et erui vos de manu Aegyptiorum, et de manu omnium regum, qui affligebant vos.

19. Vos autem hodie projecistis Deum vestrum, qui solus salvavit vos de universis malis et tribulationibus vestris, et dixistis: Nequaquam, sed regem constitue super nos. Nunc ergo state coram Domino per tribus vestras, et per familias. *(Supr. 8, 19.)*

20. Et applicuit Samuel omnes tribus Israel, et cecidit sors tribus Benjamin.

21. Et applicuit tribum Benjamin et cognatio-

zapokoyne: śiedm dni poczekasz aż przyydę do ćiebie, y ukażęć co masz czynić.

9. A tak gdy odwróćił ramię swe aby odszedł od Samuela, odmienił mu Bóg serce insze, y spełniły się wszytkie znaki dnia onego.

10. Y przyszli na pagórek przerzeczony, alić oto gromada proroków przećiwko niemu: y przypadł nań Duch Pański, y prorokował między nimi.

11. A widząc wszyscy którzy go znali, wczora y dźiś trzeći dźień, że był między prorokami y prorokował, rzekli ieden do drugiego: Cóż się to stało synowi Cis? Azaż y Saul między prorokami?

12. Y odpowiedźiał ieden drugiemu, rzekąc: A kto iest oćiec ich? Y ztądże weszło w przypowieść: Azaż y Saul między proroki?

13. Y przestał prorokować, y przyszedł na wyżynę.

14. Y rzékł striy Saulów do niego, y do sługi iego: Gdźieśćie chodźili? Oni odpowiedźieli: Szukać oślic: których gdyśmy nie naleźli, przyszliśmy do Samuela.

15. Y rzékł mu striy iego: Powiédz mi coć mówił Samuel.

16. A Saul rzékł do stryia swego: Powiedźiał nam, że się nalazły oślice. Lecz o mowie królestwa nie powiedźiał mu, którą mu Samuel mówił.

17. Potym zezwał Samuel lud do Pana w Maspha,

18. y rzékł do synów Izraelowych: To mówi Pan Bóg Izraelów: Jam wywiódł Izraela z Egyptu, y wyrwałem was z ręki Egyptianów, y z ręki wszytkich królów, którzy was trapili.

19. A wyśćie dźiś porzućili Boga waszego, który sam wybawił was ze wszego złego, y z ućisków waszych: y rzekliśćie: Inaczéy nic, ale króla postanów nad nami. Teraz tedy stańćie przed Panem według pokoleni waszych, y wedle domów.

20. Y przywiódł Samuel wszytkie pokolenia Izrael, y padł los pokolenia Beniamin.

21. Y przywiódł pokolenie Beniamin, y rody ie-

---

9. *Gdy odwrócił ramię swe.* Co jest właściwa tym którzy odchodzą.—*Odmienił mu Bóg serce.* Dał ducha królewskiego, odpowiedniego obowiązkom królewskim.

12. *A kto jest ojciec ich?* Kto mistrzem ich? (mistrzowie bowiem według sposobu mówienia Pisma ś. ojcami się zowią), jakby mówił: jako inni od Boga nauczeni zdobywają się nagle na opiewanie chwały Bożéj, i na przepowiadanie rzeczy skrytych, tak i Saul, z nauki Bożéj toż samo może. Albo sens jest taki: nie dziw że Saul z rodziców wieśniaków urodzony w chórze prorockim śpiewa, gdyż i sami prorocy, nie ze szlachetniejszych lub uczeńszych rodziców pochodzą, albowiem duch proroczy i moc prorokowania nie od rodziców, lecz od Boga początek swój biorą.

16. *Lecz o mowie królestwa nie powiedział mu.* Lękając się, iżby w nim czasem, chociaż w swoim krewnym, zawiści nie obudził. Inni przypisują to pokorze Saula; inni danemu słowu Samuelowi, że téj tajemnicy nie wyda.

17. *Zezwał Samuel lud.* Iżby, wyrozumiawszy już wolę Bożą, w rzeczy dotyczącéj się obioru króla, dał odpowiedź ludowi. Mówi się, że zwołał do Pana, nie żeby tam znajdowała się Arka, lecz że każde miejsce, na którem jakakolwiek szczególna cześć Bogu była wyrządzona, i do którego w celu religijnym zbierano się, za miejsce Boskie uważano.— *W Masfa.* Na pograniczu Judy i Benijamina, w bliskości Kariathiarim, t. j. o trzy godzin drogi od tego miasta.

19. *Stańcie przed Panem.* Stać przed Panem według sposobu mówienia Pisma ś., znaczy modlić się do Pana Boga, lub wykonywać jakikolwiek czyn odnoszący się do czci i chwały albo do wyrozumienia woli jego ś.

20. *I padł los.* Z Boskiéj Opatrzności, która losami rządzi. Było to w zwyczaju u niektórych starożytnych narodów, że Sędziów i Kapłanów za pomocą losowania wybierano.

nes ejus et cecidit cognatio Metri, et pervenit usque ad Saul, filium Cis. Quaesierunt ergo eum, et non est inventus.
22. Et consuluerunt post haec Dominum, utrumnam venturus esset illuc. Responditque Dominus: Ecce absconditus est domi.
23. Cucurrerunt itaque et tulerunt eum inde; stetitque in medio populi, et altior fuit universo populo ab humero et sursum.
24. Et ait Samuel ad omnem populum: Certe videtis, quem elegit Dominus, quoniam non sit similis illi in omni populo. Et clamavit omnis populus, et ait: Vivat rex!
25. Locutus est autem Samuel ad populum legem regni, et scripsit in libro, et reposuit coram Domino; et dimisit Samuel omnem populum, singulos in domum suam.
26. Sed et Saul abiit in domum suam in Gabaa; et abiit cum eo pars exercitus, quorum tetigerat Deus corda.
27. Filii vero Belial dixerunt: Num salvare nos poterit iste? Et despexerunt eum, et non attulerunt ei munera; ille vero dissimulabat se audire.

go, y padł ród Metriego, y przyszedł aż do Saula syna Cis: szukali go tedy, y nienaleźiono go.
22. Y radźili się potym Pana ieśli miał tam przyść. A Pan odpowiedźiał: Oto się skrył doma.
23. Bieżeli tedy y wźięli go z tamtąd: y stanął w pośrzodku ludu, y był wyższy nad wszytek lud od ramion y wyższéy.
24. Y rzékł Samuel do wszytkiego ludu: Zaiste widźićie kogo Pan obrał, że mu niémasz podobnego między wszytkim ludem. Y zawołał wszytek lud, y rzékł: Niech żywie król.
25. Y opowiedźiał Samuel przed ludem prawo królewskie, y spisał na księgach, y położył przed Panem. Y rospuśćił Samuel wszytek lud, każdego do domu iego.
26. Lecz y Saul odszedł do domu swego do Gabaa: y szła z nim część woyska, których Bóg ruszył serca.
27. Ale synowie Belial mówili: Izali nas ten wybawić może? y wzgardźili im, a nie przynieśli mu darów: ale on czynił iakoby nie słyszał.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O porażce zadanéj przez Saula królowi Ammonickiemu.

1. Et factum est quasi post mensem, ascendit Naas Ammonites, et pugnare coepit adversum Jabes Galaad. Dixeruntque omnes viri Jabes ad Naas: Habeto nos foederatos, et serviemus tibi.
2. Et respondit ad eos Naas Ammonites: In hoc feriam vobiscum foedus, ut eruam omnium vestrum oculos dextros, ponamque vos opprobrium in universo Israel.
3. Et dixerunt ad eum seniores Jabes: Concede nobis septem dies, ut mittamus nuntios ad universos terminos Israel: et si non fuerit, qui defendat nos, egrediemur ad te.
4. Venerunt ergo nuntii in Gabaa Saulis et locuti sunt verba haec, audiente populo; et levavit omnis populus vocem suam, et flevit.

1. Y stało się iakoby po mieśiącu, przyciągnął Naas Amonitczyk, y począł walczyć przećiw Jabes Galaad. Y rzekli wszyscy mężowie Jabes do Naas: Miéy nas z sobą w przymierzu, a będźiemyć służyć.
2. Odpowiedźiał im Naas Amonitczyk: W tym z wami uczynię przymierze, że wyłupię wszytkim wam prawe oka, a dam was na pośmiewisko we wszytkim Izraelu.
3. Y rzekli do niego starszy Jabes: Pozwól nam śiedm dni, że wyprawiemy posły po wszytkich granicach Izraelowych: a ieśli nie będźie ktoby nas bronił, wynidźiemy do ćiebie.
4. Przyszli tedy posłowie do Gabaa Saulowego: y mówili te słowa gdźie lud słyszał, y podniósł wszytek lud swóy głos, y płakał.

22. *I radzili się potém Pana.* Nie powiedziano jakim sposobem radzili się, Najprawdopodobniéj jednak, że za pomocą ephod, którego Arcykapłan używał, o czem się powie niżéj, w r. 23, 9, — *Skrył doma.* Tak bowiem nakazywała mu skromność i rostropność zarazem, żeby napotém nie mówiono, iż przez podejście lub pychę, nie zaś z powołania Bożego, przyszedł do królestwa.

24. *Zaiste widzicie.* Chwali Samuel w nowym królu jego postać zewnętrzną, która się wszystkim w oczy rzucała: nic zaś nie mówi o przymiotach duszy, bo tych oczami ciała widzieć nie można było. — *Niech żywie król!* Tym okrzykiem wyrażali życzenie wszelkiéj pomyślności.

25. *Prawo królewskie.* Którém się określała forma rządu Rzeczypospolitéj Izraelskiéj. Albo w którém się zawierały wzajemne obowiązki króla i poddanych. Albo prawem królestwa nazywa się spisany Akt elekcyjny Saula na króla Izraelskiego.—*Spisał na księgach.* Które się już nie znajdują.—*Położył przed Panem.* W Przybytku, w którym przechowywały się takož wagi i miary, uważane w pewnym względzie za prawa, gdyż o ilości wszystkich rzeczy wyrokowały.

26. *Część wojska..* Które było potrzebne z powodu nastającéj wojny z Ammonitami. — *Których Bóg ruszył serca.* Których duch Boży do uległości nowemu królowi pobudził: inaczéj bowiem Saul, jeszsze nieumocniony na swoim tronie, nie byłby w możności opierających się do uległości sobie przymusić.

27. *Ale on czynił jakoby nie słyszał.* Żeby nie być zmuszonym ich karać, czego naówczas uczynić nie mógł bez wywołania zamieszek, niezmiernie dla Rzeczypospolitéj szkodliwych.

R. 11. — 2. *Wyłupię wszystkim wam prawe oko.* W celu zhańbienia i uczynienia ich niezdolnymi do prowadzenia wojny.

3. *Po wszystkich granicach Izraelowych.* O królu żadnéj wzmianki nie czynią, żeby go jako prostaka na pogardę ze strony Naasa nie narazić; albo żeby tym sposobem Naasa w większem bezpieczeństwie utrzymać, jakoby miał do czynienia z ludem pozbawionym naczelnego wodza.—*Wynijdziemy do ciebie.* Żeby się poddać tobie.

5. Et ecce Saul veniebat, sequens boves de agro, et ait: Quid habet populus quod plorat? Et narraverunt ei verba virorum Jabes.
6. Et insilivit Spiritus Domini in Saul, cum audisset verba haec, et iratus est furor ejus nimis.
7. Et assumens utrumque bovem, concidit in frusta, misitque in omnes terminos Israel per manum nuntiorum, dicens: Quicumque non exierit, et secutus fuerit Saul et Samuel, sic fiet bobus ejus. Invasit ergo timor Domini populum, et egressi sunt quasi vir unus.
8. Et recensuit eos in Bezec, fueruntque filiorum Israel trecenta millia; virorum autem Juda triginta millia.
9. Et dixerunt nuntiis, qui venerant: Sic dicetis viris, qui sunt in Jabes Galaad: Cras erit vobis salus, cum incaluerit sol. Venerunt ergo nuntii, et annutiaverunt viris Jabes, qui laetati sunt.
10. Et dixerunt: Mane exibimus ad vos: et facietis nobis omne quod placuerit vobis.
11. Et factum est, cum dies crastinus venisset, constituit Saul populum in tres partes; et ingressus est media castra in vigilia matutina, et percussit Ammon usque dum incalesceret dies; reliqui autem dispersi sunt ita, ut non relinquerentur in eis duo pariter.
12. Et ait populus ad Samuelem: Quis est iste, qui dixit: Saul num regnabit super nos? Date viros, et interficiemus eos. *(Supr. 10, 27).*
13. Et ait Saul: Non occidetur quisquam in die hac, quia hodie fecit Dominus salutem in Israel.
14. Dixit autem Samuel ad populum: Venite, et eamus in Galgala, et innovemus ibi regnum.
15. Et perrexit omnis populus in Galgala, et fecerunt ibi regem Saul coram Domino in Galgala, et immolaverunt ibi victimas pacificas coram Domino. Et laetatus est ibi Saul, et cuncti viri Israel nimis.

5. A oto Saul wracał się idąc za woły z pola, y rzekł: Co ma lud że płacze? Y powiedźieli mu słowa mężów Jabes.
6. Y przypadł Duch Pański na Saula, gdy usłyszał te słowa, y rozgniewała się zapalczywość iego barzo.
7. Y wźiąwszy obudwu wołów zrąbał w sztuki, y rozesłał po wszytkich granicach Izraelskich przez ręce posłów mówiąc: Ktokolwiek niewynidźie y nie pódźie za Saulem y za Samuelem, tak się stanie wołóm iego. Y padł strach Pański na lud, y wyszli iako mąż ieden.
8. Y policzył ie w Bezek: y było synów Izraelowych trzysta tyśięcy: a mężów Juda trzydźieśći tyśięcy.
9. Y rzekli posłóm którzy byli przyszli: Tak powiećie mężóm którzy są w Jabes Galaad: Jutro będźie wam wybawienie, gdy się zagrzeie słońce. Y przyszli posłowie y ozuaymili mężóm Jabes: którzy się uradowali.
10. Y rzekli: Jutro wynidźiemy do was, a uczynićie nam wszytko co się wam podoba.
11. Y stało się gdy dźień iutrzeyszy przyszedł, rozszykował Saul lud na trzy częśći: y wtargnął w pośród obozu w straż ranną, y poraźił Amoreyczyki aż się dźień zagrzał: a ostatek się rozpierzchnął, tak że się nie zostało z nich dwa pospołu.
12. Y rzekł lud do Samuela: Kto to co mówił: Izali Saul będźie królował nad nami? Wydayćie męże y pozabiiamy ie.
13. Y rzekł Saul: Nie będźie nikt zabit dnia tego: bo dźiś Pan uczynił zbawienie w Izraelu.
14. Y rzekł Samuel do ludu: Pódźćie a idźmy do Galgala, y odnówmy tam królestwo.
15. Y poszedł wszytek lud do Galgala, y uczynili tam Saula Królem przed Panem w Galgala, y ofiarowali tam ofiary zapokoyne przed Panem. Y weselił się tam Saul y wszyscy mężowie Izraelscy barzo.

---

5. *Idąc za woły z pola.* Dawniéj nawet wodzowie własnemi rękami uprawiali rolę. Zdaje się, że Saul orał w polu i po skończonéj robocie z wołami wracał do domu.

6. *I przypadł Duch Pański na Saula.* Duch gorliwości o obronę kraju ojczystego wespół, z duchem męstwa.

7. *Zrąbał w sztuki.* Naśladuje postępku Lewity, który trup swojéj żony, na dwanaście części posiekawszy do wszystkich pokoleń był przesłał. Sędz. 19, 29.—*I padł strach Pański na lud.* Zesłał P. Bóg na lud ducha bojaźni, posłuszeństwa i uległości dla króla, przez co skłonił umysły ludu do spełniania rozporządzeń królewskich.—*Jako mąż jeden.* Jednozgodnie, lub co do jednego.

8. *W Bezek.* Miasto w którém panował Adonibezech, wzmiankowany, w Sędz. 1, 5. Adonibezech znaczy bowiem to samo, co pan Bezechu.

9. *I rzekli.* Saul i Samuel. *Jutro będzie wam wybawienie.* Zawiadomiali, że nazajutrz po powrócie posłów do Jabes, przybędą tam z wojskiem.—*Gdy się zagrzeje słońce.* Około południa.

10. *Jutro wynijdziemy do was.* Utajają, że wyczekują pomocy, żeby Saul mógł niespodzianie napaść na nieprzyjaciół.

11. *W pośród obozu.* W pośród obozu swoich własnych żołnierzy. Czyli, że Saul trzymał środek, gdy tym czasem dwa inne oddziały, znajdujące się po obu stronach Saula, z prawa i z lewa napastowały nieprzyjaciela.—*W straż ranną.* W ostatniéj części nocy, która strażą czwartą, czyli ranną się zowie, ponieważ poprzedzała zorzę poranną.—*A ostatek.* T. j. którzy uszli śmierci.—*Tak że się nie zostało z nich dwa pospołu.* Pojedyńczo się rozbiegli, każdy w inną stronę, tak że dwóch razem nigdzie się nie spotkali.

12. *I rzekł lud do Samuela.* W miarę świetnych czynów, jakiemi się Saul odznaczał, rosło jego zachowanie u ludu, który, po ukończonéj bitwie z Amonitami, sam dopomina się, żeby skarać nieuległych Saulowi.

14. *Do Galgala.* Było to jedno z miast, do których Samuel miał zwyczaj zwoływać lud na obrady sejmowe.—*Odnówmy tam królestwo.* T. j. wybor króla potwierdzając, i przy składaniu ofiar, uroczyście go namaszczając: że o to namaszczenie publiczne głównie w Galgala chodziło, domyślamy się z tego, że zaraz potém Saul nazwany zostaje Chrystusem t. j. Pomazańcem, r. n. w. 3.

CAPUT XII.

1. Dixit autem Samuel ad universum Israel: Ecce, audivi vocem vestram juxta omnia, quae locuti estis ad me, et constitui super vos regem.

2. Et nunc rex graditur ante vos, ego autem senui, et incanui, porro filii mei vobiscum sunt: itaque conversatus coram vobis ab adolescentia mea usque ad hanc diem, ecce praesto sum.

3. Loquimini de me coram Domino et coram christo ejus, utrum bovem cujusquam tulerim, aut asinum: si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu cujusquam munus accepi: et contemnam illud hodie, restituamque vobis. *(Eccli. 46, 22)*.

4. Et dixerunt: Non es calumniatus nos, neque oppressisti, neque tulisti de manu alicujus quidpiam.

5. Dixitque ad eos: Testis est Dominus adversum vos, et testis christus ejus in die hac, quia non inveneritis in manu mea quippiam. Et dixerunt: Testis.

6. Et ait Samuel ad populum: Dominus, qui fecit Moysen et Aaron, et eduxit patres nostros de terra Aegypti.

7. Nunc ergo state, ut judicio contendam adversum vos coram Domino de omnibus misericordiis Domini, quas fecit vobiscum, et cum patribus vestris: * *(Gen. 46, 5)*.

8. quomodo Jacob ingressus est in Aegyptum, et clamaverunt patres vestri ad Dominum: et misit Dominus Moysen et Aaron, et eduxit patres vestros de Aegypto, et collocavit eos in loco hoc. *

9. Qui obliti sunt Domini Dei sui, et tradidit eos in manu Sisarae, magistri militiae Hasor, et in manu Philisthinorum, et in manu regis Moab, et pugnaverunt adversum eos. *(Judic. 4, 2)*.

10. Postea autem clamaverunt ad Dominum, et dixerunt: Peccavimus, quia dereliquimus Dominum, et servivimus Baalim et Astaroth: nunc ergo erue nos de manu inimicorum nostrorum, et serviemus tibi.

11. Et misit Dominus Jerobaal et Badan et Jephte et Samuel, et eruit vos de manu inimicorum ve-

ROZDZIAŁ 12.

O usprawiedliwieniu się Samuela w oczach króla i ludu, że jego rządy nie były naganne, i o upomnieniu ludu, żeby się trzymał Pana Boga.

1. Y rzekł Samuel do wszytkiego Izraela: Otom usłuchał głosu waszego, według wszytkiego coście mówili do mnie, y postanowiłem nad wami Króla.

2. A teraz Król chodźi przed wami: a iam się zstarzał y ośiwiałem: lecz synowie moi są z wami: a tak którym obcował przed wami od młodźieństwa mego aż dnia tego, otom tu iest.

3. Mówćie o mnie przed Panem y przed pomazańcem iego, ieślim wźiął czyiego wołu albo osła: ieślim spotwarzył kogo, ieślim ućisnął kogo, ieślim z ręki czyiey wźiął dar: a wzgardzę ji dźiś y wrócę wam.

4. Y rzekli: Nie potwarzałeś nas, aniś ućisnął, aniś wźiął z ręki czyiey żadney rzeczy.

5. Y rzekł do nich: Świadek iest Pan na was, y świadek pomazaniec iego dnia tego, żeśćie nic nie naleźli w ręce moiey. Y rzekli: Swiadek.

6. Y rzekł Samuel do ludu: Pan który uczynił Moyżesza y Aarona, y wywiódł oyce nasze z źiemie Egyptskiey.

7. Teraz tedy stóyćie, że się rospierać będę sądem przećiw wam przed Panem, o wszytkie miłośierdźia Pańskie, które uczynił z wami y z oycy waszémi:

8. iako Jakob wszedł do Egyptu, y wołali oycowie waszy do Pana: y posłał Pan Moyżesza y Aarona, y wywiódł oyce wasze z Egyptu: y posadźił ie na tym mieyscu.

9. Którzy zapomnieli Pana Boga swego, y dał ie w rękę Sisary hetmana woyska Hasor, y w rękę Philistynów, y w rękę Króla Moab, y walczyli przećiw nim.

10. Potym wołali do Pana, y mówili: Zgrzeszyliśmy, żeśmy opuśćili Pana, a służyliśmy Baalim y Astaroth: teraz tedy wyrwi nas z ręki nieprzyiaćiół naszych a będźiemyć służyć.

11. Y posłał Pan Jerobaala y Badana, y Jephtego, y Samuela, y wyrwał was z ręki nieprzyia-

---

R. 12.—2. *A teraz król chodzi przed wami.* Macie już króla: mnie zaś prywatnym człowiekiem widzićie; każdy więc według prawa i słuszności postąpić ze mną może, i jeśli w czem komu przewiniłem, sprawując rządy rzeczpospolitéj, niech mnie o to strofuje i kary od króla na mnie się dopomina.—*Lecz synowie moi są z wami.* Jakby mówił: gdybym, jako stary, zeszedł zaraz z tego świata, pozostaną wam moi synowie, których zniewolicie, żeby za mnie uczynili wam zadość; albo: oto są przed wami synowie moi, jeśli się wam sprzeniewierzyli w czémkolwiek podczas zarządu swojego, niech się teraz sprawują przed wami: wiek mają. Ja też chętnie słuchać będę wszystkich zarzutów na mnie: *otom tu jest.*

3. *Przed pomazańcem jego.* Przed Saulem namaszczonym na króla.—*A wzgardzę go.* Stratę tego daru za rzecz najmniejszéj wagi dla siebie uważać będę: najchętniéj się go pozbawię, i wrócę wam.

6. *Pan, który uczynił Mojżesza.* Niedokładne wyrażenie, i żeby sens wyszédł, trzeba dodać: Pan *jest obecny*, i *jest świadkiem.*

7. *Rozpierać będę.* Bezpieczny we własném swojém sumieniu, i w sumieniu ludu, który sam go uznał za niewinnego, śmiało w interesie ojczyzny do Izraelitów przemawia.—*O wszystkie miłosierdzia Pańskie.* Pomny na wszystkie dobrodziejstwa Boskie wam udzielone, na które odpowiedzieliście uporem, bałwochwalstwem, i innemi zbrodniami.

9. *W rękę Sisary.* Patrz Sędz. 4, 2.—*Hetmana wojska Hasor.* Hetmana wojska Jabin, króla Chananejskiego, który panował w Hasor.

11. *Jerobaala i Badana.* Z hebrajskiego Badan, znaczy syn Dana, co się rozumie o Samsonie, który był z tego pokolenia.

strorum per circuitum, et habitastis confidenter. *(Judic. 6, 14.)*

12. Videntes autem, quod Naas, rex filiorum Ammon, venisset adversum vos, dixistis mihi: Nequaquam, sed rex imperabit nobis: cum Dominus Deus vester regnaret in vobis. *(Supr. 10, 19.)*

13. Nunc ergo praesto est rex vester, quem elegistis et petistis: ecce, dedit vobis Dominus regem.

14. Si timueritis Dominum, et servieritis ei, et audieritis vocem ejus, et non exasperaveritis os Domini, eritis et vos, et rex qui imperat vobis, sequentes Dominum Deum vestrum:

15. si autem non audieritis vocem Domini, sed exasperaveritis sermones ejus, erit manus Domini super vos, et super patres vestros.

16. Sed et nunc state et videte rem istam grandem, quam facturus est Dominus in conspectu vestro.

17. Numquid non messis tritici est hodie? invocabo Dominum, et dabit voces et pluvias, et scietis, et videbitis, quia grande malum feceritis vobis in conspectu Domini, petentes super vos regem.

18. Et clamavit Samuel ad Dominum, et dedit Dominus voces et pluvias in illa die.

19. Et timuit omnis populus nimis Dominum et Samuelem, et dixit universus populus ad Samuelem: Ora pro servis tuis ad Dominum Deum tuum, ut non moriamur: addidimus enim universis peccatis nostris malum, ut peteremus nobis regem.

20. Dixit autem Samuel ad populum: Nolite timere, vos fecistis universum malum hoc: verumtamen nolite recedere a tergo Domini, sed servite Domino in omni corde vestro.

21. Et nolite declinare post vana, quae non proderunt vobis, neque eruent vos, quia vana sunt.

22. Et non derelinquet Dominus populum suum propter nomen suum magnum, quia juravit Dominus facere vos sibi populum.

23. Absit autem a me hoc peccatum in Dominum, ut cessem orare pro vobis, et docebo vos viam bonam et rectam.

24. Igitur timete Dominum, et servite ei in veritate, et ex toto corde vestro: vidistis enim magnifica, quae in vobis gesserit.

25. Quodsi perseveraveritis in malitia, et vos et rex vester pariter peribitis.

ćiół waszych po okolicy, y mieszkaliśćie przespiecznie.

12. A uyźrzawszy że Naas Król synów Ammonowych przyszedł na was, rzekliśćie mi: Żadnym sposobem: ale Król będźie nam roskazował: gdyż Pan Bóg wasz królował nad wami.

13. Teraz tedy oto iest Król wasz, któregośćie obrali y żądali: oto wam dał Pan Króla.

14. Jeśli się będźiećie bać Pana, a służyć mu, y słuchać głosu iego, a nie rozdrażnićie ust Pańskich: będźiećie y wy y Król, który wam roskazuie, chodzący za Panem Bogiem waszym:

15. ale ieśli nie będźiećie słuchać głosu Pańskiego, ale rozdraźnićie mowy iego: będźie ręka Pańska na was, y na oyce wasze.

16. Ale y teraz stóyćie: a obaczćie tę rzecz wielką, którą uczyni Pan przed oczyma waszémi.

17. Azaż dźiś nie pszeniczne żniwa? będę wzywał Pana, a da gromy y deszcze: a poznaćie y uyźrzyćie żeśćie barzo źle sobie uczynili przed oczyma Pańskimi, prosząc nad sobą Króla.

18. Y wołał Samuel do Pana, y dał Pan gromy y deszcze dnia onego.

19. Y zlękł się barzo wszytek lud Pana y Samuela. Y rzékł wszytek lud do Samuela: Módl się za sługami twemi do Pana Boga twego, żebyśmy nie pomarli, bośmy przydali do wszytkich grzéchów naszych złość, żeśmy sobie prośili Króla.

20. Y rzékł Samuel do ludu: Niebóyćie się: Wyśćie uczynili to wszytko złe: wszakże nie odstępuyćie od tyłu Pana, ale służćie Panu ze wszytkiego serca waszego.

21. A nie udawayćie się za nikczemnośćiami, które wam nie pomogą, ani was wyrwą, bo nikczemne są.

22. A nie opuśći Pan ludu swego dla imienia swego wielkiego: bo przyśiągł Pan uczynić was sobie ludem.

23. A mnie nie day Boże tego się grzéchu dopuśćić przećiw Panu, abych miał przestać modlić się za wami, y nauczę was drogi dobréy a prostéy.

24. A tak bóyćie się Pana a służćie mu w prawdźie y ze wszytkiego serca waszego, bośćie widzieli wielkie rzeczy, które czynił między wami.

25. Lecz ieśli we złości trwać będźiećie: y wy y Król wasz pospołu zginiećie.

---

13. *Teraz tedy oto jest król wasz.* Ś. Augustyn (na Ps. 51) widzi w tém ironią, jakby chciał Samuel przez to wyrazić rozmaite niedogodności i zło, które spowoduje władza i godność królewska.

14. *Nierozdrażnicie ust Pańskich.* T. j. do gniewu P. Boga nie pobudzicie, albowiem ci, którzy są zagniewani, oblicze zmieniają i w ustach drgania doznają. Toż samo znaczy *rozdrażnić mowy*, jak czytamy w w. 15, gdyż gniewem poruszeni, zmieniają oblicze i ostrzejszych słów w mowie używają.-*Chodzący za Panem Bogiem waszym.* Jakby mówił: Pan będzie królem waszym, jak wprzódy, i na podobieństwo wodza, będzie wam przewodniczył, wy zaś pod jego opieką bespiecznie przebywać będziecie.

17. *Azaż dziś nie przeniczne żniwa?* W którym to czasie w Palestynie dżdżu zwykle nie bywa.—*A poznacie.* Proszę o ten cud P. Boga, iżbyście uwierzyli w prawdziwość słów moich, i poznali, żeście źle uczynili, prosząc króla dla siebie.

19. *Do Pana Boga twego.* Nie mówią naszego, bo czuli że Go obrazili.

21. *Za nikczemnościami.* Tak nazywa bałwanów, bogów czczych i fałszywych, które właściwego imienia mieć nie mogą.

22. *Dla imienia swego.* Dla swojéj własnéj chwały czci, ponieważ lud Izraelski nosił nazwisko ludu Bożego.

CAPUT XIII.

1. Filius unius anni erat Saul, cum regnare coepisset, duobus autem annis regnavit super Israel.

2. Et elegit sibi Saul tria millia de Israel, et erant cum Saul duo millia in Machmas, et in monte Bethel, mille autem cum Jonatha in Gabaa Benjamin; porro ceterum populum remisit unumquemque in tabernacula sua.

3. Et percussit Jonathas stationem Philisthinorum, quae erat in Gabaa. Quod cum audissent Philisthiim, Saul cecinit buccina in omni terra, dicens: Audiant Hebraei.

4. Et universus Israel audivit hujuscemodi famam: Percussit Saul stationem Philisthinorum: et erexit se Israel adversus Philisthiim. Clamavit ergo populus post Saul in Galgala.

5. Et Philisthiim congregati sunt ad proeliandum contra Israel: triginta millia curruum, et sex millia equitum, et reliquum vulgus sicut arena, quae est in littore maris plurima. Et ascendentes castrametati sunt in Machmas ad orientem Bethaven.

6. Quod cum vidissent viri Israel se in arcto positos (afflictus enim erat populus), absconderunt se in speluncis, et in abditis, in petris quoque, et in antris, et in cisternis.

7. Hebraei autem transierunt Jordanem in terram Gad et Galaad. Cumque adhuc esset Saul in Galgala, universus populus perterritus est, qui sequebatur eum.

8. Et exspectavit septem diebus juxta placitum Samuelis, et non venit Samuel in Galgala; dilapsusque est populus ab eo. *(Supr. 10, 8.)*

9. Ait ergo Saul: Afferte mihi holocaustum, et pacifica. Et obtulit holocaustum.

10. Cumque complesset offerens holocaustum, ecce Samuel veniebat; et egressus est Saul obviam ei, ut salutaret eum.

ROZDZIAŁ 13

O surowém upomnieniu Saula, że ważył się ofiarować P. Bogu pomimo woli Samuela, i jego nie czekając.

1. Syn iednego roku był Saul gdy począł królować, a dwie lećie królował nad Izraelem.

2. Y wybrał sobie Saul trzy tyśiące z Izraela: y były przy Saulu dwa tyśiąca w Machmas, y na górze Bethel, a tyśiąc był z Jonathą w Gabaa Beniamin, lecz inszy lud odesłał każdego do przybytku iego.

3. Y pobił Jonathas straż Philistyńską która była w Gabaa. Co gdy usłyszeli Philistynowie, Saul zatrąbił w trąbę po wszytkiey źiemi, rzekąc: Niech usłyszą Hebreowie.

4. A wszytek Izrael usłyszał tę wieść, pobił Saul straż Philistyńską: y podniósł się Izrael przećiwko Philistynóm. Wołał tedy lud za Saulem w Galgala.

5. Philistynowie też zgromadźili się aby walczyli na Izraela, trzydźieśći tyśięcy wozów, y sześć tyśięcy iezdnych, a ostatek ludu pospolitego tak wiele iako piasku, który iest na brzegu morskim barzo wielki. Y wyćiągnąwszy położyli się obozem w Machmas na wschód Bethawen.

6. Co uyźrzawszy mężowie Izraelscy że w ćieśniey byli, (bo był lud utrapiony) pokryli się w iaskiniach, y w skrytych mieyscach, y w skałach też y w iamach, y w studniach.

7. A Hebreowie przeszli za Jordan do źiemie Gad y Galaad. A gdy iescze Saul był w Galgala, przeląkł się wszytek lud, który szedł za nim.

8. Y czekał śiedm dni według woley Samuelowey: lecz Samuel nie przyszedł do Galgalu, y rozbieżał się lud od niego.

9. Rzekł tedy Saul: Przynieśćie mi całopalenie y zapokoyne. Y ofiarował całopalenie.

10. A gdy skończył ofiarować całopalenie, oto Samuel przychodźił: y wyszedł Saul przećiwko iemu, aby go przywitał.

R. 13.—1. *Syn jednego roku był Saul.* T. j. niewinny i czysty jak dziecko. — *A dwie lecie królował nad Izraelem.* Wątpliwość nadzwyczajnie trudna do rozwiązania, ile lat Saul panował, gdyż tu dwa tylko lata jemu się przyznają, gdy tymczasem gdzieindziej o 40-tu się wspomina. S. Augustyn sądzi, że istotnie 40 lat Saul panował, i że tu mówi się tylko o czasie kiedy mianowicie i w którym roku swojego panowania Saul zrobił zaciąg wojska, o którém się mówi w w. następnym; i my tego zdania przed innemi się trzymamy. Drudzy utrzymują, że gdzie mowa o 40 latach, należy je rozumieć łącznie z czasem rządów Samuela, t. j. gdy Saul zostawszy królem, niby wespół z Samuelem rządy sprawował, do śmierci tego ostatniego, poczém Saul, dwa tylko lata panował. Inni zgadzają się ze S. Augustynem na lat 40, lecz rozumieją, że w tém miejscu jest mowa o czasie, jak długo Saul, będąc królem, w niewinności zostawał.

3. *Niech usłyszą Hebreowie.* Zdaje się, że to było zwyczajna formuła którą woźni, ogłaszający cokolwiek ludowi w imieniu króla, do uwagi go pobudzali.

4. *Wołał tedy lud za Saulem.* Co lud wołał niewiadomo; zdaje się jednak, że jak Sędz. 7, 20, wołali Izraelici: „Miecz Pański i Gedeonów," tak i obecnie, podobnym sposobem cóś dobrego rokowali swojemu królowi.

5. *Trzydzieści tysięcy wozów.* Być może, że Filistynom przybyli na pomoc Tyryjczycy, ztąd takie mnóstwo wozów. Rzecz pewna, że w wojnie, o któréj mowa w r. 7, Tyryjczycy pomagali Filistynom, to się pokazuje z Ekklesiast. r. 46, 21: „I poraził książęta Tyryjczyków i wszystkie hetmany Filistynów." Lecz nie będzie się dziwił takiéj mnogości wozów Filistyńskich ten, kto zastanowi się nad tém, iż Salomon miał: *Czterdzieście tysięcy koni w stajniach: i jezdnych dwanaście tysięcy.* II. Par. 9, 25.—*Bethawen.* Tak nazwany Bethel, jak niektórzy sądzą, przez wzgląd na bałwochwalstwo tego miasta. Bethawen zaś znaczy *dóm próżności*, albo *nieprawości.* Jednakże zdaje się być rzeczą właściwszą uważać Bethawen za różne od Bethel.

6. *W skrytych miejscach.* W hebrajskim *w warowniach.*—*W skałach.* W hebrajskim *w otworach skał.* —*W studniach.* Ogołoconych z wody.

7. *Jeszcze w Galgala.* T. j. w czasie wznowienia królestwa.

9. *Przynieście mnie całopalenie.* Najprawdopodobniejsze zdanie zdaje się być tych, którzy utrzymują,

11. Locutusque est ad eum Samuel: Quid fecisti? Respondit Saul: Quia vidi, quod populus dilaberetur a me, et tu non veneras juxta placitos dies: porro Philisthiim congregati fuerant in Machmas,

12. dixi: Nunc descendent Philisthiim ad me in Galgala, et faciem Domini non placavi. Necessitate compulsus, obtuli holocaustum.* *(Infr. 15, 20).*

13. Dixitque Samuel ad Saul: Stulte egisti, nec custodisti mandata Domini Dei tui, quae praecepit tibi. Quodsi non fecisses, jam nunc praeparasset Dominus regnum tuum super Israel in sempiternum: *

14. sed nequaquam regnum tuum ultra consurget. Quaesivit Dominus sibi virum juxta cor suum, et praecepit ei Dominus, ut esset dux super populum suum, eo quod non servaveris quae praecepit Dominus.

15. Surrexit autem Samuel, et ascendit de Galgalis in Gabaa Beniamin. Et reliqui populi ascenderunt post Saul obviam populo, qui expugnabant eos venientes de Galgala in Gabaa, in colle Benjamin. Et recensuit Saul populum, qui inventi fuerant cum eo, quasi sexcentos viros.

16. Et Saul et Jonathas, filius ejus, populusque, qui inventus fuerat cum eis, erat in Gabaa Benjamin; porro Philisthiim consederant in Machmas.

17. Et egressi sunt ad praedandum de castris Philisthinorum tres cunei. Unus cuneus pergebat contra viam Ephra ad terram Saul;

18. porro alius ingrediebatur per viam Bethoron; tertius autem verterat se ad iter termini imminentis valli Seboim contra desertum.

19. Porro faber ferrarius non inveniebatur in omni terra Israel; caverant enim Philisthiim, ne forte facerent Hebraei gladium aut lanceam.

20. Descendebat ergo omnis Israel ad Philisthiim, ut exacueret unusquisque vomerem suum et ligonem et securim et sarculum.

21. Retusae itaque erant acies vomerum et ligonum et tridentum et securium, usque ad stimulum corrigendum.

11. Y rzekł do niego Samuel: Coś uczynił? Odpowiedźiał Saul: Bom widźiał, iż się lud rozchodźił odemnie, a tyś nie przyszedł wedle dni namówionych. A Philistynowie zgromadźili się byli w Machmas.

12. rzekłem: Teraz ziadą Philistynowie do mnie do Galgala, a nie ubłagałem oblicza Pańskiego. Potrzebą przyćiśniony, ofiarowałem całopalenie.

13. Y rzekł Samuel do Saula: Głupieś uczynił, aniś strzegł przykazania Pana Boga twego, któreć przykazał. Czego, byś był nie uczynił, teraz by iuż był Pan nagotował królestwo twoie nad Izraelem na wieki:

14. ale żadną miarą królestwo twoie więcéy nie powstanie. Szukał sobie Pan męża według serca swego: y roskazał mu Pan aby był kśiążęćiem nad ludem iego, przeto żeś nie zachował coć Pan roskazał.

15. Y wstał Samuel, poszedł z Galgalów do Gabaa Beniamin. A inny lud poszedł za Saulem przećiwko ludu, który walczył na nie idące z Galgala do Gabaa, na pagórku Beniaminowym. Y policzył Saul lud, który się nalazł przy nim, około sześći set mężów.

16. A Saul y Jonathas syn iego, y lud który się nalazł z nimi, byli w Gabaa Beniamin; a Philistynowie położyli się byli w Machmas.

17. Y wyszli na łupienie z obozu Philistyńskiego trzy ufce. Jeden ufiec udał się przeciw drodze Ephra do źiemi Saul;

18. a drugi ciągnął drogą Bethoron: a trzeći obróćił się ku drodze granice przyległéy dolinie Seboim ku puszczy.

19. Ale kowal nienaydował się we wszytkiéy źiemi Izraelskiéy; bo opatrzyli byli Philistynowie, aby snać Hebrayczycy nie uczynili miecza abo oszczepu.

20. Przeto chodźił wszytek Izrael do Philistynów, aby zaostrzał każdy lemiesz swóy, y motykę, y śiekierę, y rydel.

21. A tak zatępiały były ostrza lemieszów, y motyk, y wideł, y śiekiér, aż do ośćienia poprawy potrzebuiącego.

że Saul nie sam przez się, lecz przez kapłanów składał ofiary. Nie znajdujemy bowiem, żeby Samuel gdziekolwiek o to go strofował.

13. *Głupieś uczynił.* Grzech Saula w tém się zawierał, że nie czekał Samuela przez cały czas, jaki mu był nakazany. Rozkaz zaś ten uczyniony był Saulowi w imieniu Boga samego, którego Samuel, jako prorok był przedstawicielem.—*Byłby Pan nagotował królestwo twoje.* Nagotować królestwo znaczy to samo co ustalić, umocnić; tak Przyp. 8, 27: „Gdy gotował niebiosa, tamem ja był", t. j. gdy zakładałem. Słowa te nieoznaczają jeszcze zupełnego odrzucenia Saula od P. Boga, lecz tylko groźbę, że odrzuci, jeśli napotém posłusznym nie będzie: groźba ta przyszła nareszcie do skutku gdy Saul jeszcze raz stał się nieposłusznym P. Bogu, i od Samuela usłyszał następne słowa: „Odrzucił cię Pan, abyś nie był królem nad Izraelem" r. 15, 26.

14. *Rozkazał mu Pan.* Raczéj rozkaże, w czasie przyszłym; o rzeczy bowiem przyszłéj mówi Samuel jako o przeszłéj, jak to dość często mają zwyczaj czynić prorocy.

15. *Przeciwko ludu.* Filistyńskiego.

16. *W Machmas.* Niedaleko od Gabaa, gdzie byli złączyli swoje siły i oboz Saul i Jonathas, 15, 5.

17. *Przeciw drodze Ephra. Ku południowi,* jak mówi parafraza Chaldejska. Lecz jeśli to miasto za jedno uważać zechcemy z Ephra, gdzie mieszkał i został pogrzebiony Gedeon, w takim razie powiedziećby należało *ku północy;* albowiem Ephra, ojczyste miasto Gedeona, znajdowało się w pokoleniu Manassesa z téj strony Jordanu.

18. *A drugi ciągnął drogą Bethoron.* T. j. na zachód; takie jest bowiem położenie Bethoron względem Machmas.—*Ku drodze granice przyległéj dolinie Seboim.* T. j. na wschód.

19. *Ale kowal nie najdował się we wszystkiéj ziemi Izraelskiéj.* Ponieważ Izraelici zostawali dotychczas w niewoli Filistynów, z ich więc rozporządzenia nie mieli kowalów, których na razie i przywrócić nie mogli.

20. *Chodził wszystek Izrael do Filistynów.* Najprawdopodobniéj do tych miejsc, gdzie się znajdowały załogi Filistyńskie, w miastach należących do Izraelitów

22. Cumque venisset dies proelii, non est inventus ensis et lancea in manu totius populi, qui erat cum Saule et Jonatha, excepto Saul et Jonatha filio ejus.

23. Egressa est autem statio Philisthiim, ut transcenderet in Machmas.

22. A gdy przyszedł dźień bitwy, nie nalazł się miecz y osczep w ręku wszytkiego ludu, który był z Saulem y z Jonathą, oprócz Saula y Jonathy syna iego.

23. Wyszła tedy straż Philistyńska, aby przeszła do Machmas.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 13. w. 1. *Syn jednego roku był Saul.* To jest, jako Chaldejski tłómacz i Hieronim i inszy wykładają: Był niewinny jako dziecię jednego roku, i w takiéj niewinności zostawszy królem, dwie lecie królował. Drudzy rozumieją tak, iż Saul był już rok na królestwie, kiedy się to działo, to jest, gdy królestwo jego było w Galgala potwierdzone, a dwie lecie królował nad Izraelem, pierwiéj niźli był porzucony od Boga, i niż był Dawid obrany na jego miejsce. Niżéj 16. Aleć nowotni tłómacze heretycy, niechcą wierzyć obiema wykładom, dla tego powiadają, jakoby te słowa były sfałszowane, chocia tego żadną rzeczą dowieść nie mogą: takci oni zadają fałsz Pismu ś. kiedy się im co nie podoba.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O zwycięztwie odniesioném przez Jonathana nad wojskiem Filistyńskiém.

1. Et accidit quadam die, ut diceret Jonathas, filius Saul, ad adolescentem armigerum suum: Veni, et transeamus ad stationem Philisthinorum, quae est trans locum illum. Patri autem suo hoc ipsum non indicavit.

2. Porro Saul morabatur in extrema parte Gabaa sub malogranato, quae erat in Magron; et erat populus cum eo quasi sexcentorum virorum.

3. Et Achias, filius Achitob fratris Ichabod filii Phinees, qui ortus fuerat ex Heli sacerdote Domini in Silo, portabat ephod. Sed et populus ignorabat, quo isset Jonathas. *(Supr. 4, 21).*

4. Erant autem inter ascensus, per quos nitebatur Jonathas transire ad stationem Philisthinorum, eminentes petrae ex utraque parte, et quasi in modum dentium scopuli hinc et inde praerupti, nomen uni Boses, et nomen alteri Sene;

5. unus scopulus prominens ad aquilonem ex adverso Machmas, et alter ad meridiem contra Gabaa.

6. Dixit autem Jonathas ad adolescentem armigerum suum: Veni, transeamus ad stationem incircumcisorum horum: si forte faciat Dominus pro nobis, quia non est Domino difficile salvare vel in multis, vel in paucis.

7. Dixitque ei armiger suus: Fac omnia, quae placent animo tuo, perge quo cupis, et ero tecum ubicunque volueris.

1. Y przydało się dnia iednego, że Jonathas syn Saulów rzekł do pachołka giermka swego: Pódź, a przeydźmy do straży Philistyńskiéy, która iest za onym mieyscem. A oycu swemu tego nie powiedźiał.

2. Lecz Saul mieszkał na końcu Gabaa pod Malogranatem, który był w Magron: a było z nim ludu około sześći set mężów.

3. A Achias syn Achitoba brata Ichaboda syna Phineesa, który poszedł był z Heli kapłana Pańskiego w Silo, nośił Ephod. Ale y lud niewiedźiał gdźie był poszedł Jonathas.

4. A byli między górami, przez które uśiłował Jonathas przebydź do strażéy Philistyńskiéy, wysokie skały z obu stron, a na sposob zębów skały, ztąd y z owąd zawieśiste, imię iednéy Boses, a drugiéy imię Sene,

5. skała iedna wyniosła się ku pólnocy przećiw Machmas, a druga ku południowi przećiw Gabaa.

6. Y rzekł Jonathas do młodźieńca giermka swego: Pódź, przeydźiewa do strażéy tych nieobrzezańców: ieśli snadź Pan będźie czynił za nami: boć nie trudno Panu wybawić abo w wielu abo w trosze.

7. Y rzekł mu giermek iego: Czyń wszytko co się podoba sercu twemu, idź kędy chcesz, a z tobą będę gdźiekolwiek zachcesz.

---

22. *Nie nalazł się miecz i oszczep.* Jakowy jednak oręż łatwo sobie zdobyć mogli przy dawniejszych zwycięztwach. Nie mówi się, że nikt z Izraelitów miecza nie miał, lecz że ci tylko, którzy byli z Saulem mieczów nie mieli, a było ich sześćset tylko mężów, którym P. Bóg dopuścił, żeby się znaleźli niedostatecznie uzbrojonymi, może dla tego, żeby w zwycięztwie têm jaśniéj się wyświeciła moc Boża.

23. *Wyszła tedy straż Filistyńska, aby przeszła do Machmas.* Widząc Izraelitów przestraszonych, opuścili stanowisko, które dotychczas zajmowali, i udali się ku Machmas, gdzie na przestrzeni między têm miastem a Gabaa Beniaminowem, rozłożyli się całym obozem, a to w tym celu żeby dobywszy miasto Gabaa, gdzie się znajdował Saul, schwytać go i zamordować.

R. 14.—2. *Na końcu Gabaa.* W miejscu nie zbyt odległém od tego, gdzie przebywał Jonatan.—*Pod Malogranatem.* Tak się nazywało miejsce, gdzie Saul swój namiot rospostarł. Zdaje się, że było to miejsce, o którém w Sędz. 20. 47 wspomina się, i które tam się mianuje *skałą Remmon*, t. j. *pagórkiem* czyli *szkopułem Malogranatu.*

3. *Nosił Ephod.* Ephod arcykapłański nosił Achias, który inaczéj nazywał się Achimech, i był synem Achitaba, syna Phineesa, syna Helego.

4. *Imie jednéj Bozes. Boses* znaczy *kwiat na nim*, miejsce, jak się zdaje, obfitujące w kwiaty. Skała ta wierzchołkiem swoim pochylała się na południe, i była zwrócona ku Gabaa.—*A drugiéj imię Sene. Sene* znaczy *krzak:* być może, że były tam krzaki i ciernie: Wierzchołek téj skały wynosił się na północ i był obrócony ku miastu Machmas.

6. *Pójdź przejdziewa do straży.* Przedsięwzięcie nadzwyczaj zuchwałe, gdyby go sam P. Bóg nie natchnął.

8. Et ait Jonathas: Ecce nos transimus ad viros istos. Cumque apparuerimus eis,

9. si taliter locuti fuerint ad nos: Manete, donec veniamus ad vos: stemus in loco nostro, nec ascendamus ad eos.

10. Si autem dixerint: Ascendite ad nos; ascendamus, quia tradidit eos Dominus in manibus nostris: hoc erit nobis signum.

11. Apparuit igitur uterque stationi Philisthinorum, dixeruntque Philisthiim: En Hebraei egrediuntur de cavernis, in quibus absconditi fuerant.

12. Et locuti sunt viri de statione ad Jonatham, et ad armigerum ejus, dixeruntque: Ascendite ad nos, et ostendemus vobis rem. Et ait Jonathas ad armigerum suum: Ascendamus, sequere me: tradidit enim Dominus eos in manus Israel. *(1. Mach. 4, 30.)*

13. Ascendit autem Jonathas manibus et pedibus reptans, et armiger ejus post eum. Itaque alii cadebant ante Jonatham, alios armiger ejus interficiebat sequens eum.

14. Et facta est plaga prima, qua percussit Jonathas et armiger ejus, quasi viginti virorum in media parte jugeri, quam par boum in die arare consuevit.

15. Et factum est miraculum in castris, per agros; sed et omnis populus stationis eorum, qui ierant ad praedandum, obstupuit, et conturbata est terra; et accidit quasi miraculum a Deo.

16. Et respexerunt speculatores Saul, qui erant in Gabaa Benjamin, et ecce multitudo prostrata, et huc illucque diffugiens.

17. Et ait Saul populo, qui erat cum eo: Requirite, et videte, quis abierit ex nobis. Cumque requisissent, repertum est non adesse Jonatham, et armigerum ejus.

18. Et ait Saul ad Achiam: Applica arcam Dei. (Erat enim ibi arca Dei in die illa cum filiis Israel.)

19. Cumque loqueretur Saul ad sacerdotem, tumultus magnus exortus est in castris Philisthi-

8. Y rzekł Jonathas: Oto my idźiemy do tych mężów. A gdy się im ukażemy,

9. ieśli tak rzeką do nas: poczekaydźie, aż przyydźiem do was: stóymy na swym mieyscu, a nie chodźmy do nich.

10. A ieśli rzeką: Wstąpćie do nas: wstąpmy: bo ie Pan dał w ręce nasze, to nam będźie za znak.

11. Y ukazali się oba strażéy Philistyńskiéy: y rzekli Philistynowie: Ono Hebreowie wychodzą z iaskiń, w których się byli pokryli.

12. Y mówili mężowie z onéy straży do Jonathy, y do giermka iego, y rzekli: Wstąpćie do nas, a ukażemy wam coś. Y rzekł Jonathas do giermka swego: Wstąpmy, pódź za mną: bo ie Pan dał w ręce Izraelowi.

13. A tak wstępował Jonathas pnąc się na rękach y na nogach, y giermek iego za nim. Tedy iedni padali przed Jonathą, a drugich giermek iego zabiiał idąc za nim.

14. A była piérwsza porażka, którą poraził Jonathas y giermek iego, około dwudźiestu mężów na połowicy staia, które zwykło para wołów na dźień zorać.

15. Y stał się dźiw w obożie, po polach; ale y wszytek lud strażéy ich, którzy byli wyiechali dla łupu, zdumiał się, y strwożyła się źiemia, y stał się iako dźiw od Boga:

16. Y wyizrzeli stróżowie Saulowi, którzy byli w Gabaa Beniamin, a ono moc porażonych, y tam y sam ućiekaiących.

17. Y rzekł Saul do ludu który był z nim: Poszukaycie a obaczćie ktoli z nas odszedł. A gdy się dowiadywali, nalezione że niemasz Jonathy y giermka iego.

18. Y rzekł Saul do Achiam: Przystaw skrzynię Bożą (bo tam była skrzynia Boża w on dźień z synmi Izraelowymi.)

19. A gdy Saul mówił do kapłana, trwoga wielka wszczęła się w obożie Philistyńskim: y pomału

9. *Jeśli tak rzeką.* Chce tym sposobem zapewnić się, czy krok, na który się odważył, istotnie z natchnienia Bożego i jego woli pochodzi. Zdaje się, że jak samo przedsięwzięcie wkroczenia w towarzystwie tylko jednego giermka do obozu filistyńskiego, tak i obecne nastręczenie sposobu, w jaki ma P. Bóg swoję wolę objawić, z natchnienia P. Boga pochodziły, i dla tego naganiać mu tego nie możemy, tém bardziéj, że już dawno przed Jonatanem używali podobnego sposobu i w tymże co on celu znakomici mężowie starego przymierza, jako to: Eleazar sługa Abrahama i Gedeon jeden z sędziów ludu izraelskiego.

12. *Ukażemy wam coś.* Mówili to naigrawając się z Jonatana.—*Giermek.* Chłopiec, orężny, nosiciel oręża czyjego. *Linde.*

13. *Wstępował Jonatas.* Nie na widoku Filistynów, lecz z innéj którejś strony. — *Jedni padali przed Jonatą.* Bojaźnią i jakimś strachem zdjęci padali przed Jonatą i jego giermkiem, tak że we dwóch z łatwością mogli zabić dwudziestu Filistynów.

14. *Na połowicy staja, które zwykło para wołów na dzień zorać.*—*Które* odnosi się raczéj do *staja,* niż do *połowicy,* gdyż para wołów zwykle całą staję przez dzień zorywa.

15. *Strwożyła się ziemia.* Najpodobniéj, dla zatrwożenia Filistynów P. Bóg dopuścił trzęsiénie ziemi. — *Jako cud. Jako* nie znaczy tu podobieństwa, ale rzecz samą, tak 1. Piotr 2, 13 czytamy: „Chociaż królowi, jako przewyższającemu, chociaż książętom, jako od niego posłanym.

18. *Przystaw skrzynię Bożą.* Przystąp do Arki i poradź się P. Boga. Jakim sposobem radzili się arcykapłani P. Boga przy arce i odbierali ztamtąd wyroki, żadnéj o tém pewności nie mamy. Jedni sądzą, że arcykapłan pisał na tablicy zapytanie, wkładał ją następnie do arki, i po niejakim czasie wyjmował z gotową już odpowiedzią; drudzy, że arcykapłanowi dawał się słyszeć głos jakiś, z którego wyrozumiewał wolę Bożą; inni nareszcie, że na sardoniku (kamień drogi) znajdującym się przy prawem ramieniu arcykapłana, ukazywał się blask jakiś, znamionujący obecność Bożą, z którego pomyślność dla siebie w rzeczy, na razie ich obchodzącéj, rokowali.

19. *Wściągnij ręki twojej.* Albowiem był wyciągnął ręce ku modlitwie. Każe wstrzymać się od modlitwy, ponieważ sądził, że już czas spieszyć do walki z nieprzyjacielem, w ręku którego, jak mniemał, znajduje się Jonatas.

norum, crescebatque paulatim, et clarius resonabat. Et ait Saul ad sacerdotem: Contrahe manum tuam.

20. Conclamavit ergo Saul, et omnis populus, qui erat cum eo, et venerunt usque ad locum certaminis; et ecce versus fuerat gladius uniuscujusque ad proximum suum, et caedes magna nimis.

21. Sed et Hebraei, qui fuerant cum Philisthiim heri et nudiustertius, ascenderantque cum eis in castris, reversi sunt, ut essent cum Israel, qui erant cum Saul et Jonatha.

22. Omnes quoque Israelitae, qui se absconderant in monte Ephraim, audientes, quod fugissent Philisthaei, sociaverunt se cum suis in proelio. Et erant cum Saul, quasi decem millia virorum.

23. Et salvavit Dominus in die illa Israel; pugna autem pervenit usque ad Bethaven.

24. Et viri Israel sociati sunt sibi in die illa; adjuravit autem Saul populum, dicens: Maledictus vir, qui comederit panem usque ad vesperam, donec ulciscar de inimicis meis. Et non manducavit universus populus panem;

25. omneque terrae vulgus venit in saltum, in quo erat mel super faciem agri.

26. Ingressus est itaque populus saltum, et apparuit fluens mel, nullusque applicuit manum ad os suum; timebat enim populus juramentum.

27. Porro Jonathas non audierat, cum adjuraret pater ejus populum; extenditque summitatem virgae, quam habebat in manu, et intinxit in favum mellis, et convertit manum suam ad os suum, et illuminati sunt oculi ejus.

28. Respondensque unus de populo ait: Jurejurando constrinxit pater tuus populum, dicens: Maledictus vir, qui comederit panem hodie; (defecerat autem populus).

29. Dixitque Jonathas: Turbavit pater meus terram: vidistis ipsi, quia illuminati sunt oculi mei, eoquod gustaverim paululum de melle isto:

30. quanto magis, si comedisset populus de praeda inimicorum suorum, quam reperit? nonne major plaga facta fuisset in Philisthiim?

31. Percusserunt ergo in die illa Philisthaeos a Machmis usque in Ajalon. Defatigatus est autem populus nimis,

32. et versus ad praedam tulit oves et boves et vitulos, et mactaverunt in terra; comeditque populus cum sanguine.

33. Nuntiaverunt autem Sauli dicentes, quod populus peccasset Domino, comedens cum sanguine. Qui ait: Praevaricati estis: volvite ad me jam nunc saxum grande.

się wzmagała, y głośniéy się rozlégała. Y rzékł Saul do kapłana: Wściągni ręki twoiéy.

20. Zawołał tedy Saul, y wszytek lud, który był z nim, y przyszli aż na mieysce bitwy: ano każdego miecz był obrócon na towarzysza iego, a porażka barzo wielka.

21. Lecz y Hebreowie, którzy z Philistynami byli wczora, y dźiś trzeci dźień, y przyiechali byli z nimi w obożie, wrócili się aby byli z Izraelem, którzy byli z Saulem y z Jonatha.

22. Wszyscy też Izraelczycy, którzy się byli pokryli na górze Ephraim, usłyszawszy, że ućiekali Philistynowie, złączyli się z swymi w bitwie. Y było z Saulem około dźieśiąći tyśięcy mężów.

29. Y wybawił Pan dnia onego Izraela, a bitwa ona zaszła aż do Bethawen.

24. A mężowie Izraelscy złączyli się z soba dnia onego: a Saul poprzyśiągł lud, mówiąc: Przeklęty mąż, któryby iadł chléb aż do wieczora, aż się pomszczę nad nieprzyjaćioły memi. Y nie iadł wszytek lud chleba:

25. Y wszytko pospólstwo źiemie przyszło do lasa, w którym był miód na polu.

26. Y wszedł lud do lasa, y uyźrzał miód płynący, ale żaden nie przytknął ręki do ust swoich, bo się bał lud przyśięgi.

27. Ale Jonathas nie słyszał gdy oćiec iego lud poprzyśięgał: y śćiągnał koniec laski która miał w ręce, y omoczył ji w plastrze miodu: y obrócił ręka swa do ust swoich, y oświeciły się oczy iego.

28. Y odpowiadaiac ieden z ludu, rzékł: Przyśięga zawiazał lud oćiec twóy, mówiac: Przeklęty mąż któryby iadł chléb dźiśia; (a lud był ustał.)

29. Y rzékł Jonathas: Strworzył oćiec móy źiemię: widźieliście sami że się oświeciły oczy moie: dla tego żem ukuśił trochę miodu tego.

30. Jako daleko więcéy, gdyby się lud był naiadł korzyśći nieprzyiaćiół swoich która nalazł? azaby nie więtsza była porażka w Philistynach?

31. Bili tedy dnia onego Philistyny od Machmas aż do Aialon. Y spracował się lud barzo:

32. a obróćiwszy się do łupów, pobrał owce y woły y ćielce, y rzezali na źiemi y iadł lud ze krwią.

33. Y powiedźieli Saulowi mówiąc: że lud zgrzészył Panu, iedząc ze krwią. Który rzékł: Zgrzészyliśćie: przytoczćie do mnie iuż teraz kamień wielki,

21. *Hebreowie, którzy z Filistynami byli.* Albo zbiegi, albo w niewolę wzięci. — *Byli wczora, i dziś trzeci dzień.* Znaczy, czas długi u nich zostawali.

24. *Przeklęty mąż.* Obecném zaklęciem zdaje się że kara śmierci była zapowiedziana tym, coby się ważyli przeciw zakazowi postąpić. Tak przynajmniéj wnosimy z niebespieczeństwa, na jakie się naraził Jonatas, że miód ośmielił się pożywać. Przez chleb zaś, którego Saul jeść zabronił, rozumieć należy wszelki pokarm.

25. *W którym miód był na polu.* W pniach bowiem próżnych pszczoły miód składały.

27. *Oświeciły się oczy jego.* Cmiły się bowiem od głodu.

28. *A lud był ustał.* Upadł na siłach od zbytecznego postu.

29. *Strwożył ojciec mój ziemię.* Lud ziemi.

32. *I jadł lud ze krwią.* Co było prawem zakazano.

34. Et dixit Saul: Dispergimini in vulgus, et dicite eis, ut adducat ad me unusquisque bovem suum et arietem, et occidite super istud, et vescimini, et non peccabitis Domino comedentes cum sanguine. Adduxit itaque omnis populus unusquisque bovem in manu sua usque ad noctem, et occiderunt ibi.

35. Aedificavit autem Saul altare Domino; tuncque primum coepit aedificare altare Domino.

36. Et dixit Saul: Irruamus super Philisthaeos nocte, et vastemus eos, usquedum illucescat mane, nec relinquamus ex eis virum. Dixitque populus: Omne, quod bonum videtur in oculis tuis, fac. Et ait sacerdos: Accedamus huc ad Deum.

37. Et consuluit Saul Dominum: Num persequar Philisthiim? si trades eos in manus Israel? Et non respondit ei in die illa.

38. Dixitque Saul: Applicate huc universos angulos populi, et scitote, et videte, per quem acciderit peccatum hoc hodie.

39. Vivit Dominus salvator Israel, quia, si per Jonatham filium meum factum est, absque retractatione morietur. Ad quod nullus contradixit ei de omni populo.

40. Et ait ad universum Israel: Separamini vos in partem unam, et ego cum Jonatha filio meo ero in parte altera. Responditque populus ad Saul: Quod bonum videtur in oculis tuis, fac.

41. Et dixit Saul ad Dominum Deum Israel: Domine Deus Israel, da indicium, quid est, quod non responderis servo tuo hodie? Si in me, aut in Jonatha filio meo est iniquitas haec, da ostensionem: aut si haec iniquitas est in populo tuo, da sanctitatem. Et deprehensus est Jonathas et Saul; populus autem exivit.

42. Et ait Saul: Mittite sortem inter me, et inter Jonatham filium meum. Et captus est Jonathas.

43. Dixit autem Saul ad Jonatham: Indica mihi, quid feceris. Et indicavit ei Jonathas, et ait: Gustans gustavi in summitate virgae, quae erat in manu mea, paululum mellis, et ecce, ego morior.

44. Et ait Saul: Haec faciat mihi Deus, et haec addat, quia morte morieris, Jonatha.

34. Y rzékł Saul: Rozbieżćie się między lud, a rzeczćie im, aby przywiódł do mnie każdy wołu swego y barana, y zabiyćie na nim, a iedźćie, a nie zgrzészyćie Panu, iedząc ze krwią. A tak przywiódł wszytek lud każdy wołu w ręce swoiéy aż do nocy: y zabiiali tam.

35. Y zbudował Saul ołtarz Panu: a tedy naprzód począł budować ołtarz Panu.

36. Y rzékł Saul: Przypadnimy na Philistyny w nocy, a burzmy ie aż obiaśnieie zaranek, y niezostawmy z nich męża. A lud odpowiedźiał: Czyń wszytko co się zda bydź dobrze w oczach twoich. Y rzékł kapłan: Przystąpmy sam do Boga.

37. Y radźił się Saul Pana: Mamli gonić Philistyny? Daszli ie w ręce Izraelowi? Y nie odpowiedźiał mu dnia onego.

38. Y rzékł Saul: Przywiedźćie tu wszytkie węgły ludu: a dowiaduyćie się, y patrzćie przez kogo stał się grzéch ten dźiś.

39. Żywie Pan zbawićiel Izraelski, iż ieśli przez Jonathę syna mego się stał, bez żadnego odmienienia umrze. Na co mu się żaden ze wszytkiego ludu nie sprzećiwił.

40. Y rzékł do wszego Izraela: Odstąpćie wy na iednę stronę, a ia z Jonatha synem moim będę na drugiéy stronie. Y odpowiedźiał lud Saulowi: Co iest dobrego w oczach twoich uczyń.

41. Y rzékł Saul do Pana Boga Izraelowego: Panie Boże Izraelów day znak: Co iest żeś nie odpowiedźiał słudze twemu dźiśia? Jeśli na mnie abo na Jonaćie synu moim iest ta nieprawość, day pokazanie: abo ieśli ta nieprawość iest na ludu twoim, day poświęcenie. Y naleźion iest Jonathas y Saul, a lud wyszedł.

42. Y rzékł Saul: Rzuććie los między mną a między Jonatha synem moim. Y padł los na Jonathę.

43. Y rzékł Saul do Jonathy: Powiédz mi coś uczynił. Y powiedźiał mu Jonathas: y rzékł: Kosztuiąc skosztowałem końcem laski, która była w ręce moiéy, trochę miodu, a oto ia umiéram.

44. Y rzékł Saul: To mi niech uczyni Bóg, y to niech przyczyni, że śmierćią umrzesz Jonatha.

---

34. *A nie zgrzeszycie Panu, jedząc ze krwią.* Znaczy: Zabijcie jak należy, krew na ziemię wylejcie, a potém jedzcie, więc grzechu nie będzie.

35. *I zbudował Saul ołtarz Panu.* Iżby na nim ofiarował ofiary zapokojne na podziękowanie P. Bogu za pomyślny skutek swojéj wyprawy przeciwko Filistynom, i żeby ten ołtarz pozostał na zawsze dla potomności, jako pomnik zwycięstwa odniesionego, za cudowną pomocą Bożą, nad nieprzyjaciołmi: — *A tedy najprzód począł budować ołtarz Panu.* T. j. to był pierwszy jeszcze ołtarz, który Saul zbudował. Bo chociaż w r. poprzedzającym wspomina się, że Saul składał ofiary, jednakże tamten ołtarz nie przez Saula, lecz przez kogoś innego był zbudowany.

36. *I rzekł kapłan.* Najwyższy kapłan. — *Przystąpmy sam do Boga.* Jakby mówił: Dobra twoia rada, lecz zapytajmy co P. Bóg na to.

38. *Wszystkie węgły ludu.* Przedniejszych z ludu, którzy, jak węgły domów, budowę rzeczypospolitéj stanowili. Inni sądzą, że ten rozkaz obejmował wszystkich bez wyjątku Izraelitów, znajdujących się w obozie, żeby się nikt nieukrywał, lecz wszyscy przed Saulem stanęli. Z milczenia, jakie zachowywał P. Bóg, zrodziło się w Saulu podejrzenie, czy kto z ludu nie zgrzeszył, i dla tego może P. Bóg nic nie odpowiada. Joz. r. 7.

41. *Daj poświęcenie.* T. j. pokaż, że niewinni jesteśmy: albo pokaż znak, z któregobyśmy poznali, że kochasz świętość, a brzydzisz się wszelkim występkiem.— *Daj poświęcenie*, może także i to znaczyć: pokaż kto z nas winien, iżbyśmy się go pozbyli i świętymi się stali w oczach twoich.—*I nalezion jest Jonatas i Saul, a lud wyszedł.* Losy się ważyły między Jonatą i Saulem, lud zaś wyszedł bespiecznie z tego losowania.

43. *A oto ja umieram.* Ze zdziwieniem: czyliż mam za to umierać? Nierozsądne było zaklęcie Saula, lecz i Jonatas nie mniej zgrzeszył, gdyż śmiał w sposób ubliżający ojcu, winę swoję tłumaczyć.

45. Dixitque populus ad Saul: Ergone Jonathas morietur, qui fecit salutem hanc magnam in Israel? hoc nefas est: vivit Dominus, si ceciderit capillus de capite ejus in terram, quia cum Deo operatus est hodie. Liberavit ergo populus Jonatham, ut non moreretur.

46. Recessitque Saul, nec persecutus est Philisthiim; porro Philisthiim abierunt in loca sua.

47. Et Saul, confirmato regno super Israel, pugnabat per circuitum adversum omnes inimicos ejus, contra Moab, et filios Ammon et Edom, et reges Soba et Philisthaeos; et quocunque se verterat, superabat.

48. Congregatoque exercitu, percussit Amalec, et eruit Israel de manu vastatorum ejus.

49. Fuerunt autem filii Saul, Jonathas et Jessui et Melchisua; et nomina duarum filiarum ejus, nomen primogenitae Merob, et nomem minoris Michol.

50. Et nomen uxoris Saul, Achinoam filia Achimaas; et nomen principis militiae ejus Abner, filius Ner, patruelis Saul.

51. Porro Cis fuit pater Saul, et Ner pater Abner, filius Abiel.

52. Erat autem bellum potens adversum Philisthaeos omnibus diebus Saul. Nam quemcumque viderat Saul virum fortem, et aptum ad proelium, sociabat eum sibi.

45. Y rzékł lud do Saula: A więc Jonathas umrze, który uczynił zbawienie to wielkie w Izraelu? To niesłuszna: żywie Pan ieśli spadnie włos z głowy iego na źiemię, bo z Bogiem czynił dźiśia. Wybawił tedy lud Jonathę, że nie umarł.

46. Y odiechał Saul, a nie gonił Philistynów: a Philistynowie téż poszli na mieysca swoie.

47. A Saul potwierdźiwszy królestwo nad Izraelem, walczył w około przećiw wszytkim nieprzyiaćiołóm iego, przećiw Moab, y synóm Ammon, y Edom, y Królem Soba, y Philistynem, a gdźieśiękolwiek obróćił, wygrawał.

48. Y zebrawszy woysko poraźił Amaleka, y wyrwał Izraela z ręki pustoszących go.

49. A synowie Saulowi byli Jonathas y Jessui, y Melchisua: a imiona dwu córek iego, imię pierworodnéy Merob, a imię młodszéy Michol.

50. A imię żony Saulowéy Achinoam córka Achimaas: a imię hetmana woyska iego Abner, syn Ner, brat stryieczny Saulów.

51. A Cis był oćiec Saulów, a Ner oćiec Abnerów syn Abielów.

52. A walka przećiw Philistynóm była tęga po wszytkie dni Saulowe. Bo kogokolwiek uyźrzał Saul męża śilnego y sposobnego na woynę, przyimował go do śiebie.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 14. w. 9. *Jeśli tak mówić będą do nas, poczekajcie aż przyjdziemy do was.* Takie znaki o przyszłem powodzeniu i szczęściu, były z osobliwego natchnienia Bożego, i były jakoby niejakie przepowiedzenia o przyszłych rzeczach, jakie zwykli prorocy czynić. Jakoż to znać po samym skutku, że to jego takie dufanie od samego Pana Boga natchnione było. Tego też masz przykład o onym słudze Abrahamowym. *Gen.* 24 *v.* 14, także i o Gedeonie *Sęd.* 7. Podczas też ludzie, po jakichsi znakach prorokują sobie o przyszłém szczęściu swém, za poduszczeniem szatańskiem, który zwykł do zabobonów przywodzić i oszukiwać o czém pisze Augustyn święty *lib.* 12, *de Genesi ad literam. Cap.* 22.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O nieposłuszeństwie Saula Panu Bogu, i jego odrzuceniu.

1. Et dixit Samuel ad Saul: Me misit Dominus, ut ungerem te in regem super populum ejus Israel: nunc ergo audi vocem Domini:

2. Haec dicit Dominus exercituum: Recensui,

1. Y rzékł Samuel do Saula: Mnie posłał Pan abym ćię pomazał na królestwo, nad ludem iego Izraelskim: a tak teraz słuchay głosu Pańskiego:

2. To mówi Pan zastępów: Obliczyłem cokol-

---

45. *Żywie Pan, jeśli spadnie włos z głowy jego.* Odpowiedź w przysłowiu powszechnie używaném u Izraelitów.—*Wybawił tedy lud Jonatę, że nie umarł.* Lud wstrzymał Saula od wykonania wyroku śmierci nad Jonatą.

46. *I odjechał Saul, a nie gonił Filistynów.* Przez bojaźń, że może P. Bóg gniewa się na niego, jeśli żadnéj odpowiedzi nie daje.

47. *Przeciw Moab, i synom Ammon.* Narodom sąsiednim Izraelitom od strony wschodniéj.—*Edom.* Idumejczycy, którzy graniczyli z Izraelitami od południa. —*Królem Soba.* Królestwo Soba leżało na północ ziemi izraelskiéj; przeto w II. Król. 8, 5, mówi się, że król Syryjski Damaszku przyniósł dary Adarezerowi królowi Soba, gdy był oblegany przez Dawida. Damaszek zaś znajduje się na północy ziemi świętéj. Królowie także Soba mieli ustawiczne zajścia z królami Emath; ziemia zaś Emath leży na północ ziemi Izraelskiéj, jak się pokazuje z Num. 34, 8.

48. *Poraził Amaleka.* O jakowéj porażce w rozdziale następnym.—*Pustoszących go.* Narodów, o których wyżéj wspomniano.—*Pustoszących.* Napastujących.

49. *Jonatas i t. d.* Miał i czwartego syna imieniem Isboseta, o którym niżéj się wspomni. — *Jessui.* Ten w I. Paral. 8, 33, zowie się Abinadabem.—*Pierworodnéj.* Względem siostry Michol, nie zaś względem braci.

50. *Imię żony Saulowéj.* Którą pojął wprzód nim królem został. Albowiem potém miał jeszcze nałożnicę nazwiskiem *Respha.* Jak się pokazuje z II. Król. 3, 7,—*Abner, syn Ner.* Ner zaś był bratem Cis, ojca Saulowego.

51. *Ner, ojciec Abnerów, syn Abielów*, Abiela, którego i Cis był synem.

R. 15.—2. *Obliczyłem cokolwiek uczynił Amalek Izraelowi.* Historyą tego wszystkiego znajdujemy w Ex. 17, 14, gdzie między innemi te słowa czytamy: „Napisz to dla pamięci w księgi i podaj uszom Jozuego, bo wygładzę pamiątkę Amalekową pod niebem.“ Teraz więc

quaecunque fecit Amalec Israeli, quomodo restitit ei in via, cum ascenderet de Aegypto. (*Exod. 17, 8*).

3. Nunc ergo vade, et percute Amalec, et demolire universa ejus: non parcas ei, et non concupiscas ex rebus ipsius aliquid: sed interfice a viro usque ad mulierem, et parvulum atque lactentem, bovem et ovem, camelum et asinum.

4. Praecepit itaque Saul populo, et recensuit eos quasi agnos: ducenta millia peditum, et decem millia virorum Juda.

5. Cumque venisset Saul usque ad civitatem Amalec, tetendit insidias in torrente.* (*Jud. 1, 16*).

6. Dixitque Saul Cinaeo: Abite, recedite, atque descendite ab Amalec, ne forte involvam te cum eo: tu enim fecisti misericordiam cum omnibus filiis Israel, cum ascenderent de Aegypto. Et recessit Cinaeus de medio Amalec.*

7. Percussitque Saul Amalec ab Hevila, donec venias ad Sur, quae est e regione Aegypti.

8. Et apprehendit Agag, regem Amalec, vivum; omne autem vulgus interfecit in ore gladii.

9. Et pepercit Saul et populus Agag, et optimis gregibus ovium et armentorum, et vestibus et arietibus, et universis, quae pulchra erant, nec voluerunt disperdere ea; quidquid vero vile fuit et reprobum, hoc demoliti sunt.

10. Factum est autem verbum Domini ad Samuel, dicens;

11. Poenitet me, quod constituerim Saul regem, quia dereliquit me, et verba mea opere non implevit. Contristatusque est Samuel, et clamavit ad Dominum tota nocte.

12. Cumque de nocte surrexisset Samuel, ut iret ad Saul mane, nuntiatum est Samueli, eo quod venisset Saul in Carmelum, et erexisset sibi fornicem triumphalem, et reversus transisset, descendissetque in Galgala. Venit ergo Samuel ad Saul, et Saul offerebat holocaustum Domino de initiis praedarum, quae attulerat ex Amalec.

13. Et cum venisset Samuel ad Saul, dixit ei Saul: Benedictus tu Domino, implevi verbum Domini.

wiek uczynił Amalek Izraelowi, iako się mu zastawił na drodze gdy wychodził z Egyptu.

3. Przetóż teraz idź, a pobiy Amaleka, a zburz wszytko iego: nieprzepusczay mu, ani pożąday niczego z rzeczy iego: ale wybiy od męża aż do niewiasty, y dźiećię y ssącego, wołu y owcę, wielbłąda y osła.

4. Roskazał tedy Saul ludowi, y policzył ie iako baranki: dwieśćie tyśięcy pieszych, y dźieśięć tyśięcy mężów Judzkich.

5. A gdy przyćiągnął Saul aż do miasta Amalek, uczynił zasadzkę przy potoku.

6. Y rzekł Saul Cyneowi: Idźćie, odstąpćie y wynidźcie od Amalek: abych snadź nie zagarnął ćię z nim; boś ty uczynił miłośierdźie ze wszytkimi syny Izraelowymi, gdy wychodźili z Egyptu. Y odstąpił Cyneyczyk z pośrzodku Amalek.

7. Y poraźił Saul Amalek od Hewila, aż prziydźiesz do Sur, który iest na przećiw Egyptowi.

8. Y poimał Agaga Króla Amalek żywego: a wszytek lud pobił pasczęką miecza.

9. Y przepuśćił Saul y lud Agagowi y co lepszym trzodóm owiec y bydła, y szatóm, y baranóm, y wszytkim rzeczóm co pięknieyszym, ani chćieli ich wyniszczyć: a cokolwiek było podłego y nikczemnego, to pokaźili.

10. Y stało się słowo Pańskie do Samuela rzekąc:

11. Żal mi żem uczynił Saula Królem: bo mię opuśćił, a słowa mego skutkiem nie wypełnił. Y zafrasował się Samuel, y wołał do Pana całą noc.

12. A gdy wstał w nocy Samuel, aby szedł do Saula rano: dano znać Samuelowi, że Saul przyszedł do Carmela, y postawił sobie framboge triumphalną, a wróciwszy się poiechał y wstąpił do Galgala. Przyszedł tedy Samuel do Saula, a Saul ofiarował całopalenie Panu z pierwoćin korzyśći, które był przygnał od Amaleka.

13. Y gdy przyszedł Samuel do Saula, rzekł do niego Saul: Błogosławionyś ty Panu, wypełniłem słowo Pańskie.

---

obyczajem ludzkim zdaje się mówić P. Bóg; przewracałem roczniki, i znalazłem, że Amalekowi należy się odemnie kara i t. d.—*Jako się mu zastawił na drodze.* Nie tylko się zastawił, lecz twardym i nieludzkim się znalazł względem Izraelitów, chociaż z nimi w pewnym pokrewieństwie zostawał, gdyż od Ezawa wyprowadzał się. Amalecyci bowiem niedopuścili Izraelitów żeby przeszli przez ich ziemię, i zmusili obchodzić ją długim kołem, Num. 20; a także wyniszczonych głodem i utrudzeniem, śmieli napastować i rozmaicie trapić. Deut. 25, 18.

5. *Aż do miasta Amalek.* Które było miastem stołecznem królestwa.

6. *Cyneowi.* Cynejczykom, o których Sędz. 1, 16.—*Boś ty uczynił miłosierdzie.* Jetro, od którego ród Cynejczyków pochodził, okazywał Mojżeszowi i Izraelitom życzliwość i przyjaźń.

7. *Od Hewila.* Patrz Gen. 2. 11; *O Sun.* p. Gen. 16, 7.

8. *Agaga, króla Amalek żywego.* Rozmaite przywodzą się przyczyny, dla czego Saul, jak mu to było rozkazane, nie odebrał życia Agagowi. Jedni sądzą, że był uwiedziony fałszywemi pozorami pobożności Agaga. Drudzy, że zachował go dla tryumfu; albowiem zbudował był nawet łuk tryumfalny, jak mamy w wierszu 12. Inni, że to uczynił przez chciwość, w nadziei wielkich pieniędzy za wykup Agaga;i to ostatnie zdanie zdaje się być najprawdopodobniejszém, albowiem wszystkie najkosztowniejsze łupy zachował, chociaż był obowiązany je zniszczyć.

11. *Żal mi.* Mówi tu P. Bóg obyczajem ludzkim. O Bogu mówi się iż żałuje, jeśli czyni to co zwykli czynić ludzie, gdy im czego żal.—*I wołał do Pana całą noc.* Widać na początku nocy ten głos Boży usłyszał, i dla tego resztę nocy na modlitwie do P. Boga za Saulem spędził.

12. *W nocy.* W Wulgacie *z nocy*, t. j. bardzo rano.—*Do Karmela.* Który się znajduje w pokoleniu Judy.—*Postawił sobie frambogę tryumfalną.* Nie w celu uczczenia P. Boga, któremu się właściwie chwała zwycięstwa nad Amalecytami należała, lecz w celu dogodzenia własnéj swojéj pysze i próżności.—*Frambogę.* W hebrajskim *rękę*, t. j. sztuczne dzieło, łuk tryumfalny.—*Z pierwocin korzyści.* Z przedniejszych łupów.—*Framboga.* Framuga, obłączyste sklepienie. Linde.

14. Dixitque Samuel: Et quae est haec vox gregum, quae resonat in auribus meis, et armentorum quam ego audio?

15. Et ait Saul: De Amalec adduxerunt ea: pepercit enim populus melioribus ovibus et armentis, ut immolarentur Domino Deo tuo, reliqua vero occidimus:

16. Ait autem Samuel ad Saul: Sine me, et indicabo tibi, quae locutus sit Dominus ad me nocte. Dixitque ei: Loquere.

17. Et ait Samuel: Nonne, cum parvulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es? unxitque te Dominus in regem super Israel,

18. et misit te Dominus in viam, et ait: Vade, et interfice peccatores Amalec, et pugnabis contra eos usque ad internecionem eorum.

19. Quare ergo non audisti vocem Domini, sed versus ad praedam es, et fecisti malum in oculis Domini?

20. Et ait Saul ad Samuelem: Immo audivi vocem Domini, et ambulavi in via, per quam misit me Dominus, et adduxi Agag regem Amalec, et Amalec interfeci.

21. Tulit autem de praeda populus oves et boves, primitias eorum, quae caesa sunt, ut immolet Domino Deo suo in Galgalis.

22. Et ait Samuel: Numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius, ut obediatur voci Domini? Melior est enim obedientia quam victimae, et auscultare magis, quam offere adipem arietum: (*Eccles.4,17, Osse.6,6. Matth.9,13*).

23. quoniam quasi peccatum ariolandi est, repugnare: et quasi scelus idololatriae, nolle acquiescere. Pro eo ergo, quod abjecisti sermonem Domini, abjecit te Dominus, ne sis rex.

24. Dixitque Saul ad Samuelem: Peccavi quia praevaricatus sum sermonem Domini, et verba tua, timens populum, et obediens voci eorum.

25. Sed nunc porta, quaeso, peccatum meum, et revertere mecum, ut adorem Dominum.

26. Et ait Samuel ad Saul: Non revertar tecum, quia projecisti sermonem Domini, et projecit te Dominus, ne sis rex super Israel.

27. Et conversus est Samuel, ut abiret; ille autem apprehendit summitatem pallii ejus, quae et scissa est.

14. Y rzekł Samuel: A cóż to za wrzask trzody, który brzmi w uszach moich, y rogatego bydła, który ia slyszę?

15. Y rzekł Saul: Z Amalek przygnano ie: bo lud przepuścił co lepszym owcam y bydłu, aby ie ofiarowano Panu Bogu twemu, a ostatekeśmy pobili.

16. Y rzekł Samuel do Saula: Dopuść mi, a powiémći co mówił Pan do mnie w nocy. Y rzekł mu: Powiédz.

17. Y rzekł Samuel: Izali gdyś był mały w oczach twoich nie stałeś się głową nad pokoleńmi Izraelowemi? Y pomazał ćię Pan za króla nad Izraelem,

18. y posłał ćię Pan w drogę, y rzekł: Idź, a wybiy grzeszniki Amalek, a będźiesz walczył na nie, aż ie do szczętu wytraćisz.

19. Czemużeś nie słuchał głosu Pańskiego: aleś się rzucił do korzyśći, y uczyniłeś złe przed oczyma Pańskimi?

20. Y rzekł Saul do Samuela: Y owszem usluchałem głosu Pańskiego, y szedłem w drogę w którą mię Pan posłał, y przywiodłem Agaga Króla Amalek, y pobiłem Amalek.

21. A lud pobrał z korzyśći owce y woły pierwoćiny tych, które są pobite, aby ie ofiarował Panu Bogu swemu w Galgalach.

22. Y rzekł Samuel: Azaż Pan chce całopalenia y ofiar, a nieraczéy aby słuchano głosu Pańskiego? Lepsze bowiem iest posłuszeństwo niźli ofiary: a usłuchać lepiéy niźli ofiarować tłustość baranów.

23. Bo iakoby grzech wieszczbiarstwa iest, przećiwić się: a iako złość bałwochwalstwa, nie chcieć słuchać. Za to tedy żeś odrzucił mowę Pańską, odrzucił ćię Pan, abyś nie był Królem.

24. Y rzekł Saul do Samuela: Zgrzészyłem, żem przestąpił mowę Pańską y słowa twoie, boiąc się ludu, y słuchaiąc głosu ich.

25. Ale teraz, proszę, znoś grzech móy, a wróć się zemną że się pokłonię Panu.

26. Y rzekł Samuel do Saula: Nie wrócę się z tobą, boś odrzucił słowo Pańskie, y odrzucił ćię Pan abyś nie był Królem nad Izraelem.

27. Y obróćił się Samuel aby poszedł: a on uchwyćił wierzch płaszcza iego, który się téż oderwał.

---

14. *A cóż to za wrzask trzody?* Powiedział był Saul, *wypełniłem słowo Pańskie:* Samuel przeto o wyraźne go kłamstwo przekonywa, gdyż przepuścił trzodom, których beczenie słyszeć się teraz dawało.

15. *Bo lud przepuścił.* Winę swoję składa na lud.—*Aby je ofiarowano.* Drugi pozor pobożności, dla pokrycia swojej winy.—*Panu Bogu twemu.* Którego ty czcisz i kochasz, a przeto nie możesz mieć za złe, że na Jego cześć cóś z przedniejszych łupów zachowaném zostało.

16. *Dopuść mi.* Jakby mówił: milcz, i zaprzestań tych słów kłamliwych.

23. *Bo jakoby grzech wieszczbiarstwa jest, przeciwić się.* Znaczy: nieposłuszeństwo tak wielkim jest grzechem jak wieszczbiarstwo, do którego w tém jest podobne, że jak tu, tak i tam, nie drogą prawa i przykazań Bożych, lecz inną szuka się pomyślności i wszelkiego dobra, szuka się wyrozumienia woli i zamiarów Boga.—*Jako złość bałwochwalcza.* Bo tu się przekłada sąd i wola własna, nad sąd i wolę Bożą: sobie się cześć bałwochwalską oddaje.

24. *Zgrzeszyłem.* Nie jest to głos duszy prawdziwie pokutującej, lecz tylko nieszczęścia grożącego, utraty królestwa, przedewszystkiem lękającej się.

25. *Znoś grzech mój.* Przebacz sam i proś P. Boga o przebaczenie.—*Że się pokłonię Panu.* Będę pokornie się modlił do Boga i ofiarami gniew Jego przebłagiwał.

27. *Wierzch płaszcza.* Połę, brzeg płaszcza.

28. Et ait ad eum Samuel: Scidit Dominus regnum Israel a te hodie, et tradidit illud proximo tuo meliori te. *(Infr. 28. 17.)*

29. Porro triumphator in Israel non parcet, et poenitudine non flectetur: neque enim homo est, ut agat poenitentiam.

30. At ille ait: Peccavi, sed nunc honora me coram senioribus populi mei, et coram Israel, et revertere mecum, ut adorem Dominum Deum tuum.

31. Reversus ergo Samuel secutus est Saulem; et adoravit Saul Dominum.

32. Dixitque Samuel: Adducite ad me Agag regem Amalec. Et oblatus est ei Agag pinguissimus et tremens. Et dixit Agag: Siccine separat amara mors?

33. Et ait Samuel: Sicut fecit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit inter mulieres mater tua. Et in frusta concidit eum Samuel coram Domino in Galgalis.

34. Abiit autem Samuel in Ramatha; Saul vero ascendit in domum suam in Gabaa.

35. Et non vidit Samuel ultra Saulem usque ad diem mortis suae; verumtamen lugebat Samuel Saulem, quoniam Dominum poenitebat, quod constituisset eum regem super Israel.

28. Y rzekł do niego Samuel: Oderwał Pan królestwo Izraelskie dźiś od ćiebie, y dał ie bliźniemu twemu lepszemu niźliś ty.

29. A zwyćięźca w Izraelu nie przepuśći, ani żalem się nie zmiękczy; bo nie iest człowiekiem, żeby miał żałować.

30. A on rzekł: Zgrzeszyłem, wszakże teraz uczći mię przed starszymi ludu mego, y przed Izraelem, a wróć się zemną, abyś się pokłonił Panu Bogu twemu.

31. Wróćiwszy się tedy Samuel szedł za Saulem: y pokłonił się Saul Panu.

32. Y rzekł Samuel: Przywiedźćie do mnie Agag Króla Amalek. Y przywiedźiono przedeń Agaga barzo tłustego y drżącego. Y rzekł Agag: Y takli rozłącza gorzka śmierć?

33. Y rzekł Samuel; Jako miecz twóy uczynił że bez dźieći były niewiasty, tak bez dźieći będźie między niewiastami matka twoia. Y rozśiekał go w sztuki przed Panem w Galgalach.

34. Y poszedł Samuel do Ramatha: a Saul wstąpił do domu swego do Gabaa.

35. Y niewidźiał więcey Samuel Saula aż do dnia śmierći swey: wszakże płakał Samuel Saula, że Pan żałował, iż go uczynił Królem nad Izraelem.

CAPUT XVI. — ROZDZIAŁ 16.

O namaszczeniu Dawida na króla, i jego wezwaniu na dwór królewski Saula.

1. Dixitque Dominus ad Samuelem: Usquequo tu luges Saul, cum ego projecerim eum, ne regnet super Israel? imple cornu tuum oleo, et veni, ut mittam te ad Isai Bethlehemitem: providi enim in filiis ejus mihi regem.

2. Et ait Samuel: Quo modo vadam? audiet enim Saul, et interficiet me. Et ait Dominus: Vitulum de armento tolles in manu tua, et dices: Ad immolandum Domino veni.

3. Et vocabis Isai ad victimam, et ego ostendam tibi, quid facias, et unges quemcumque monstravero tibi.

4. Fecit ergo Samuel, sicut locutus est ei Dominus. Venitque in Bethlehem, et admirati sunt seniores civitatis, occurrentes ei, dixeruntque: Pacificusne est ingressus tuus?

1. Y rzekł Pan do Samuela: Pókiż płaczesz Saula, gdyżem go ia odrzućił aby nie królował nad Izraelem? napełni róg twóy oliwą, a pódź, że ćię poślę do Isai Bethlehemczyka: bom sobie opatrzył Króla między synmi iego.

2. Y rzekł Samuel: Jakoż mam iść? bo się dowie Saul, y zabiie mię. Y rzekł Pan: Weźmiesz ćielca z stada w ręce twoiey, y rzeczesz: Przyszedłem ofiarować Panu.

3. Y wzowiesz Isai na ofiarę, a ia tobie każę co masz czynić, y pomażesz któregoćkolwiek pokażę.

4. Uczynił tedy Samuel, iako mu Pan mówił. Y przyszedł do Bethlehem, y zdźiwili się starszy miasta, zabieżawszy mu y rzekli: Spokoyneli iest przyszćie twoie.

28. *Oderwał Pan.* Postanowił odebrać od ciebie królestwo.

29. *Zwycięzca.* Ponieważ według swéj woli tam i sam obraca Izraelem. Widać że Samuel nawiasowo chciał dotknąć Saula, że nie Bogu, któremu się należał, lecz sobie łuk tryumfalny zbudował.

31. *Wróciwszy się tedy Samuel szedł za Saulem.* Nie w celu modlenia się z nim razem, lecz tylko dla tego, żeby się komu nie zdało, że lekceważy godnością królewską.

32. *Bardzo tłustego i drżącego.* Od strachu.—*Takli rozłącza gorzka śmierć.* Odłącza od bogactw, od rozkoszy, od królestwa.

35. *Nie widział więcéj Samuel Saula.* Znaczy: nie miał z nim do czynienia, nie odwiedzał go, nie przekładał mu potrzeb kraju, jak dotąd i t. d. Bo, że z nim widział się jeszcze, pokazuje się z r. 19, 24.

R. 16.—1. *Pókiż płaczesz Saula.* Ze łzami błagał Boga Samuel, żeby nie odrzucał Saula z królestwa.—*Napełnij róg twój oliwą.* Nie bańkę, jak r. 10, 1, lecz róg, który obfitość łask, mających się udzielić Dawidowi, oznacza, a także stałość i moc królestwa jego.

2. *Rzeczesz: przyszedłem ofiarować Panu.* Powod prawdziwy, lecz nie jedyny.

3. *Wzowiesz Izai na ofiarę.* Na ucztę z mięsa ofiarnego przygotowaną.

4. *Zdziwili się starszy miasta.* Albowiem od obioru króla, a szczególniéj od czasu, jak Saul zgrzeszył przeciwko Bogu, Samuel najczęściéj przesiadywał w domu.—*Spokojneli jest przyjście twoje.* Jakby mówili: czy nie zaszło co złego, albo czy nie przynosisz jakiéj niepomyślnéj nowiny? Może też lękali się, czy nie przychodzi w celu ukarania kogo.

5. Et ait: Pacificus: ad immolandum Domino veni, sanctificamini, et venite mecum, ut immolem. Sanctificavit ergo Isai et filios ejus, et vocavit eos ad sacrificium.

6. Cumque ingressi essent, vidit Eliab, et ait: Num coram Domino est christus ejus?

7. Et dixit Dominus ad Samuelem: Ne respicias vultum ejus, neque altitudinem staturae ejus, quoniam abjeci eum, nec juxta intuitum hominis ego judico: homo enim videt ea, quae parent, Dominus autem intuetur cor.

8. Et vocavit Isai Abinadab, et adduxit eum coram Samuele, qui dixit: Nec hunc elegit Dominus.

9. Adduxit autem Isai Samma, de quo ait: Etiam hunc non elegit Dominus.

10. Adduxit itaque Isai septem filios suos coram Samuele, et ait Samuel ad Isai: Non elegit Dominus ex istis.

11. Dixitque Samuel ad Isai: Numquid jam completi sunt filii? Qui respondit: Adhuc reliquus est parvulus, et pascit oves. Et ait Samuel ad Isai: Mitte, et adduc eum: nec enim discumbemus prius, quam huc ille veniat.

12. Misit ergo, et adduxit eum. Erat autem rufus, et pulcher aspectu, decoraque facie, et ait Dominus: Surge, unge eum, ipse est enim.

13. Tulit ergo Samuel cornu olei, et unxit eum in medio fratrum ejus; et directus est Spiritus Domini a die illa in David, et deinceps; surgensque Samuel abiit in Ramatha. *(2. Reg. 7, 8. Psal. 88, 21. Act. 13, 22.)*

14. Spiritus autem Domini recessit a Saul, et exagitabat eum spiritus nequam a Domino.

15. Dixeruntque servi Saul ad eum: Ecce spiritus Dei malus exagitat te.

16. Jubeat dominus noster, et servi tui, qui coram te sunt, quaerent hominem scientem psallere cithara, ut, quando arripuerit te spiritus Domini malus, psallat manu sua, et levius feras.

17. Et ait Saul ad servos suos: Providete ergo mihi aliquem bene psallentem, et adducite eum ad me.

18. Et respondens unus de pueris, ait: Ecce vidi filium Isai Bethlehemitem scientem psallere, et fortissimum robore, et virum bellicosum, et prudentem in verbis, et virum pulchrum: et Dominus est cum eo.

5. Y rzékł: Spokoyne: przyszedłem ofiarować Panu, poświęćcie się, a pódźcie zemną żebym ofiarował. A tak poświęcił Izai y syny iego, y wezwał ich na ofiarę.

6. A gdy weszli, uyźrzał Eliaba, y rzékł: Izali przed Panem iest pomazaniec iego?

7. Y rzékł Pan do Samuela: nie patrz na twarz iego, ani na wysokość wzrostu iego: bom go odrzucił: ani według poyźrzenia człowieczego ia sądzę: bo człowiek widzi co się pokazuie, a Pan patrzy na serce.

8. Y zawołał Izai Abinadab, y przywiódł go przed Samuela: Który rzékł: ani tego Pan obrał.

9. A Isai przywiódł Samma, o którym rzékł: Y tego Pan nieobrał.

10. A tak przywiódł Izai śiedmi synów swoich przed Samuela: Y rzékł Samuel do Isai: Nieobrał Pan z tych.

11. Y rzékł Samuel do Isai: A iuż to wszyscy synowie? który odpowiedźiał: Jescze został mały, y paśie owce. Y rzékł Samuel do Isai: Pośli, a przywiedź go: bo nie śiędźiemy do stołu aż on tu przyidźie.

12. A tak posłał y przywiódł go. A był lisowąty, y wdźięczny na weyźrzeniu, y pięknéy twarzy. Y rzékł Pan: wstań, pomaż go, boć ten iest.

13. Wźiął tedy Samuel róg oliwy y pomazał go w pośrzodku braćiéy iego: y obrócony iest Duch Pański na Dawida, od onego dnia, y napotym: a Samuel wstawszy poszedł do Ramatha.

14. A Duch Pański odstąpił od Saula, a miotał go duch zły od Pana.

15. Y rzekli słudzy Saulowi do niego: Oto duch Boży zły miece ćię.

16. Niech roskaże Pan nasz, a słudzy twoi którzy są przed tobą, poszukaią człowieka coby umiał grać na arfie, że gdy ćię napadnie duch Pański zły, zagra ręką swą y lżéyći będźie.

17. Y rzékł Saul do sług swoich: Opatrzćiesz mi tedy kogo dobrze graiącego, a przywiedźcie go do mnie.

18. Y odpowiadaiąc ieden z sług rzékł: Otom widźiał syna Izai Bethlehemitczyka umieiącego grać na arfie, y dużego śiłą, y męża walecznego y rostropnego w mowie, y męża gładkiego: a Pan iest z nim.

---

5. *Poświęćcie się.* Przygotujcie się, żebyście mogli być obecnymi przy ofierze i uczęstniczyć w uczcie ofiarnéj. Przygotowanie to zależało na oczyszczeniu się ze zmaz legalnych. O nieczystościach legalnych, które wyłączały od uczt ofiarnych. Patrz Lev. 22.

6. *A gdy weszli.* Do domu Izai, gdzie mieli ucztę pożywać.—*I rzekł.* Sam do siebie, pocichu, jakby radząc się Pana Boga.—*Izali przed Panem jest pomazaniec jego.* Czy jest przed tobą, Panie, przyszły król, którego mam namaścić?

7. *Bom go odrzucił.* Nie tego wybrałem: albo, o takie rzeczy niedbam.

11. *Mały.* Najmłodszy z braci.

13. *W pośrodku braciéj jego.* Którzy jednak nierozumieli, coby znaczyło to namaszczenie; chyba tylko sam Dawid i Izai, ojciec jego, byli przez Samuela wtajemniczeni w znaczenie tego namaszczenia.—*Obrócony jest Duch Pański na Dawida.* Wielorakiemi darami swojemi przyozdobił go P. Bóg, szczególniéj zaś temi, które najbardziéj przystały przyszłemu królowi.

14. *Miotał go duch zły od Pana.* Stał się opętanym od djabła, jak rozumieją Ojcowie śś.—*Od Pana.* Z woli P. Boga.

16. *Zagra ręką swą, i lżéj ci będzie.* Djabeł najwięcéj mu szkodził na humorze, nastręczając rozmaite smutne myśli i budząc gorzkie uczucia: muzyka, a zwłaszcza treści religijnéj, łagodziła to wszystko i pogodniejszym w duszy Saula czyniła. Patrz W.

19. Misit ergo Saul nuntios ad Isai, dicens: Mitte ad me David filium tuum, qui est in pascuis.

20. Tulit itaque Isai asinum plenum panibus, et lagenam vini, et hoedum de capris unum, et misit per manum David filii sui Sauli.

21. Et venit David ad Saul, et stetit coram eo; at ille dilexit eum nimis, et factus est ejus armiger.

22. Misitque Saul ad Isai, dicens: Stet David in conspectu meo: invenit enim gratiam in oculis meis.

23. Igitur quandocumque spiritus Domini malus arripiebat Saul, David tollebat citharam, et percutiebat manu sua, et refocillabatur Saul, et levius habebat; recedebat enim ab eo spiritus malus.

19. Posłał tedy Saul posły do Isai, mówiąc: Pośli do mnie Dawida syna twego, który iest na pastwiskach.

20. Wźiął tedy Isai osła, nałożonego chlebem, y łagwicę wina, y koźlę z kóz iedno, y posłał przez rękę Dawida syna swego Saulowi.

21. Y przyszedł Dawid do Saula y stanął przed nim: a on się go bardzo rozmiłował, y był u niego giermkiem.

22. Y posłał Saul do Isai mówiąc: Niech stoi Dawid przed oczyma mymi: bo nalazł łaskę w oczach moich.

23. A tak kiedykolwiek duch Pański zły porywał Saula: brał Dawid arfę, y grał ręką swą y ochładzał się Saul, y lżéy mu bywało: bo duch zły odchodził od niego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 16. w. 23. *Kiedykolwiek duch Pański zły porywał Saula, brał Dawid arfę.* Nie miałać téj mocy ona muzyka aby szatana wypędzać miała, bo takie rzeczy nie mogą nic przeciw szatanowi. Ale tylko Dawid oną swoją arfą wdzięcznie grając cieszył Saula, że mu lżéj bywało w onych boleściach, kiedy go szatan trapił. Albo więc jeźli szatana odpędzał od niego, ponieważ Pismo powiada, iż duch zły odchodził od niego: mogła co do tego pomagać niewinność i świątobliwość Dawidowa: Albo raczéj to się działo mocą krzyża ś., którego figurą była arfa, która też ma kształt krzyża ś.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O pokonaniu Goliata przez Dawida.

1. Congregantes autem Philisthiim agmina sua in proelium, convenerunt in Socho Judae; et castrametati sunt inter Socho et Azeca in finibus Dommim.
2. Porro Saul et filii Israel congregati venerunt in vallem Terebinthi, et direxerunt aciem ad pugnandum contra Philisthiim.
3. Et Philisthiim stabant super montem ex parte hac, et Israel stabat supra montem ex altera parte; vallisque erat inter eos.
4. Et egressus est vir spurius de castris Philisthinorum nomine Goliath, de Geth, altitudinis sex cubitorum et palmi;
5. et cassis aerea super caput ejus, et lorica squamata induebatur; porro pondus loricae ejus quinque millia siclorum aeris erat;
6. et ocreas aereas habebat in cruribus; et clypeus aereus tegebat humeros ejus.
7. Hastile autem hastae ejus erat quasi licia-

1. A zebrawszy Philistynowie woyska swe na walkę, zeszli się do Socho Juda; y położyli się obozem między Socho y Azeka, na granicach Dommim.
2. A Saul y synowie Izrael zebrawszy się przyciągnęli do doliny Therebinthu, y uszykowali woysko ku bitwie przećiw Philistynóm.
3. A Philistynowie stali na górze z téy strony, a Izraelczycy stali na górze z drugiéy strony; a dolina była między nimi.
4. Y wyszedł mąż bękart z obozu Philistyńskiego imieniem Goliat, z Geth, wzwysz na sześciu łokiet y piędzi:
5. a przyłbica miedźiana na głowie iego, a w karacenę łusczastą się ubierał, a waga karaceny iego pięć tyśięcy syklów miedźi była.
6. Y nakolanki miedźiane miał na goleniach: a puklerz miedźiany zakrywał ramiona iego.
7. A oszczepisko oszczepu iego było iako nawóy

20. *Łagwicę.* Naczynie z wązką szyją, wiadro, dzbaneczek.—*Posłał... Saulowi.* Na znak hołdu, jako było ówczesnym zwyczajem.

21. *Giermkiem.* Co nosił broń za swoim Panem, i usługiwał mu zbliska.

R. 17.— 1. *Do Socho Juda.* Socho znajduje się za Jordanem, zwycięztwem Gedeona uświetnione. Jud. 8, 15 i 16.—*Azeka.* Gdzie Jozue odniosł świetne zwycięstwo. Jos. 10, 11.

4. *Bękart.* Ś. Hieronim powiada, iż dla tego tak się nazywał, że z ojca olbrzyma, a matki Getejki (Geth), niewiasty cudzoziemki, był urodzony. Komestor: że z ojca poganina, matki zaś żydówki. Najprawdopodobniejsza jednak, że się narodził z ojca niepewnego, i to olbrzyma, wyprowadzającego ród swój od Enacima i matki Getejki. Albowiem, że resztki rodu Enacim, czyli olbrzymów, pozostały były w Get, pokazuje się z Joz. 11; że zaś Goliat nie miał pewnego ojca widać z tego, że Pismo ś. napomykając o rodzie Goliata nic o jego ojcu niewzmiankuje, chociaż o matce wyraźnie wspomina, i Arafą nazywa. II. Reg. 21, 18.

5. *W karacenę łusczastą.* Napiersnik (pancerz) z żelaznych blach łuskowato ułożonych.—*Pięć tysięcy syklów miedzi.* Sykl ważył pół uncii. A więc pięć tysięcy syklów, stanowi dwieście osiem funtów i uncij cztery, licząc na każdy funt po dwanaście uncij.

6. *Zakrywał ramiona jego.* Zarzucony na ramiona tymczasem póki nie walczył, bo w czasie utarczki piersi się nim osłaniały.

7. *Jako nawój tkacki.* Wałek na który tkacze nici zwijają: rozumieć należy że taka była grubość drzewca oszczepu, czyli włóczni.— *Grot.* Żelazo.— *Sześćset syklów żelaza.* T. j. dwadzieście pięć funtów.

torium texentium, ipsum autem ferrum hastae ejus sexcentos siclos habebat ferri; et armiger ejus antecedebat eum.

8. Stansque clamabat adversum phalangas Israel, et dicebat eis: Quare venistis parati ad proelium? Numquid ego non sum Philisthaeus, et vos servi Saul? Eligite ex vobis virum, et descendat ad singulare certamen.

9. Si quiverit pugnare mecum, et percusserit me, erimus vobis servi: si autem ego praevaluero, et percussero eum, vos servi eritis, et servietis nobis.

10. Et ajebat Philisthaeus: Ego exprobravi agminibus Israel hodie: Date mihi virum, et ineat mecum singulare certamen.

11. Audiens autem Saul, et omnes Israelitae sermones Philisthaei hujuscemodi, stupebant, et metuebant nimis.

12. David autem erat filius viri Ephrathaei, de quo supra dictum est, de Bethlehem Juda, cui nomen erat Isai, qui habebat octo filios, et erat vir in diebus Saul senex, et grandaevus inter viros. *(Supr. 16, 1).*

13. Abierunt autem tres filii ejus majores post Saul in proelium; et nomina trium filiorum ejus, qui perrexerunt ad bellum, Eliab primogenitus, et secundus Abinadab, tertiusque Samma.

14. David autem erat minimus. Tribus ergo majoribus secutis Saulem,

15. abiit David, et reversus est a Saul, ut pasceret gregem patris sui in Bethlehem.

16. Procedebat vero Philisthaeus mane et vespere, et stabat quadraginta diebus.

17. Dixit autem Isai ad David filium suum: Accipe fratribus tuis ephi polentare, et decem panes istos, et curre in castra ad fratres tuos,

18. et decem formellas casei has deferes ad tribunum, et fratres tuos visitabis, si recte agant: et cum quibus ordinati sunt, disce.

19. Saul autem, et illi, et omnes filii Israel, in valle Terebinthi pugnabant adversum Philisthiim.

20. Surrexit itaque David mane, et commendavit gregem custodi: et onustus abiit, sicut praeceperat ei Isai. Et venit ad locum Magala, et ad exercitum, qui egressus ad pugnam vociferatus erat in certamine.

21. Direxerat enim aciem Israel, sed et Philisthiim ex adverso fuerant praeparati.

22. Derelinquens ergo David vasa, quae attulerat, sub manu custodis ad sarcinas, cucurrit ad

tkacki: a grot oszczepu iego miał sześćset syklów żelaza; a giermek iego szedł przed nim.

8. Y stanąwszy wołał na ufce Izraelskie, y mówił im: Czemuśćie wyćiągnęli gotowi ku bitwie? Azam ia nie iest Philistyn, a wyśćie słudzy Saulowi? Obierzćie z śiebie męża, a niechay wynidźie na poiedynek.

9. Będźieli się mógł potkać zemną, a zabiie mię, będźiemy waszy niewolnicy: lecz ieśli ia przemogę y zabiię go, wy będźiećie niewolniki, y będźiećie nam służyć.

10. Y mawiał Philistyn: Jam dźiś urągał ufcóm Izraelskim: Dayćie mi męża y niech czyni zemną poiedynkiem.

11. A usłyszawszy Saul y wszyscy Izraelczycy takowe mowy Philistyńczyka, zdumiéwali się y lękali barzo.

12. A Dawid był syn męża Ephrateyczyka, o którym wyższéy powiedźiano, z Bethlehem Juda, któremu imię było Izai, który miał ośmi synów, a był mąż za dni Saulowych stary y zeszły w lećiech między mężami.

13. Y poszli trzéy synowie iego starszy za Saulem na woynę: a imiona trzech synów iego którzy poszli na woynę: Eliab piérworodny, a wtóry Abinadab, a trzeći Samma.

14. Lecz Dawid był namnieyszy. Gdy tedy trzéy starszy szli za Saulem,

15. odszedł Dawid, y wrócił się od Saula, aby pasł trzodę oyca swego w Bethlehem.

16. A Philistyńczyk wychadzał rano y wieczór, y stawał przez czterdźieśći dni.

17. Rzékł tedy Izai do Dawida syna swego: Weźmi braćiéy swéy ephi prażma y dźieśięćioro chleba tego: a bież do obozu do braćiéy swéy,

18. a dźieśięć sérów tych zanieśiesz do rothmistrza: a nawiedźisz braćią swą ieśli się im dobrze wiedźie: y z któremi są uszykowani, dowiedz się.

19. A Saul y oni, y wszyscy synowie Izraelowi w dolinie Therebinthu walkę wiedli z Philistynami.

20. Wstał tedy Dawid rano y poruczył trzodę stróżowi: a nabrawszy na się poszedł iako mu był przykazał Izai. Y przyszedł na mieysce Magala, y do woyska które wyszedszy ku bitwie okrzyk było uczyniło w potykaniu.

21. Bo się był zszykował lud Izraelski, ale y Philistynowie przećiwko byli pogotowiu.

22. Zostawiwszy tedy Dawid rzeczy, które był przyniósł pod ręką stróża u tłomoków, bieżał na

8. *I stanąwszy wołał.* Przechwalał się, Żydom zaś bojaźliwość i tchórzostwo wyrzucał.— *Azam ja nie jest Filistyn, a wyście słudzy Saulowi?* Jakby mówił: Ja jestem Filistynem, wy Hebrajczykowie: między temi dwóma narodami toczy się wojna; zgodźcie się więc na pojedyńczą utarczkę, a ten naród będzie zwycięzcą, którego obrońca przeciwnika pokona.

15. *Wrócił się od Saula.* Sprzykrzywszy sobie widać życie dworskie i bezbożność Saula. Saul też odejść mu dopuścił, bądź że się miał lepiej, bądź że był niestałego umysłu, i już nienawidzieć był począł Dawida.

17. *Ephi prażma.* Prażmo robi się z jęczmiennych krup, które się naprzód wymaczają, a potém się suszą, prażą i na mąkę się mielą. Z téj mąki żołnierze zostający w obozie, świeżą potrawę codziennie mieć mogli.—*Ephi.* Jest to miara dla rzeczy suchych, i zawierała w sobie 960 uncij czyli 80 funtów.

18. *Do rotmistrza.* Przełożony nad tysiącem żołnierzy.

20. *Na miejsce Magala.* Magala znaczy obwód. Albo więc jest imię własne miejsca, albo wprost miejsce obozu.

locum certaminis, et interrogabat, si omnia recte agerentur erga fratres suos.

23. Cumque adhuc ille loqueretur eis, apparuit vir ille spurius ascendens, Goliath nomine, Philisthaeus, de Geth, de castris Philisthinorum; et loquente eo haec eadem verba audivit David.

24. Omnes autem Israelitae, cum vidissent virum, fugerunt a facie ejus, timentes eum valde.

25. Et dixit unus quispiam de Israel: Num vidistis virum hunc, qui ascendit? ad exprobrandum enim Israel ascendit. Virum ergo, qui percusserit eum, ditabit rex divitiis magnis, et filiam suam dabit ei, et domum patris ejus faciet absque tributo in Israel.

26. Et ait David ad viros, qui stabant secum, dicens: Quid dabitur viro, qui percusserit Philisthaeum hunc, et tulerit opprobrium de Israel? quis enim est hic Philisthaeus incircumcisus, qui exprobravit acies Dei viventis?

37. Referebat autem ei populus eundem sermonem, dicens: Haec dabuntur viro, qui percusserit eum.

28. Quod cum audisset Eliab frater ejus major, loquente eo cum aliis, iratus est contra David, et ait: Quare venisti, et quare dereliquisti pauculas oves illas in deserto? ego novi superbiam tuam, et nequitiam cordis tui, quia, ut videres proelium, descendisti.

29. Et dixit David: Quid feci? numquid non verbum est?

30. Et declinavit paululum ab eo ad alium dixitque eundem sermonem. Et respondit ei populus verbum sicut prius.

31. Audita sunt autem verba, quae locutus est David, et annuntiata in conspectu Saul.

32. Ad quem cum fuisset adductus, locutus est ei: Non concidat cor cujusquam in eo: ego servus tuus vadam, et pugnabo adversus Philisthaeum.

33. Et ait Saul ad David: Non vales resistere Philisthaeo isti, nec pugnare adversus eum, quia puer es, hic autem vir bellator est ab adolescentia sua.

34. Dixitque David ad Saul: Pascebat servus tuus patris sui gregem, et veniebat leo vel ursus, et tollebat arietem de medio gregis, *

35. et persequebar eos, et percutiebam, eruebamque de ore eorum: et illi consurgebant adversum me, et apprehendebam mentum eorum, et suffocabam, interficiebamque eos *. *(Eccli. 47, 3).*

36. Nam et leonem et ursum interfeci ego servus tuus: erit igitur et Philisthaeus hic incircumcisus, quasi unus ex eis. Nunc vadam, et auferam opprobrium populi: quoniam quis est iste Philisthaeus incircumcisus, qui ausus est maledicere exercitui Dei viventis?

mieysce bitwy, y pytał się ieśli się na wszem dobrze powodźiło braćiéy iego.

23. A gdy on iescze rozmawiał z nimi, ukazał się mąż on bękart występuiący imieniem Goliath, Philistyn, z Geth, z obozu Philistynów: y gdy mówił też słowa, słyszał Dawid.

24. A wszyscy Izraelczycy, gdy uyźrzeli męża, ućiekli od oblicza iego, boiąc się go barzo.

25. Y rzékł ktoś ieden z Izraelczyków: A widźieliżeśćie tego męża, który wychodźi? wychodźi aby urągał Izraelowi. Męża tedy któryby go zabił ubogaći Król bogactwy wielkimi, y da mu córkę swoię, a dóm oyca iego uczyni wolnym od podatków w Izraelu.

26. Y rzékł Dawid do mężów którzy z nim stali, mówiąc: Co dadzą mężowi, który zabiie Philistyna tego, a odéymie hańbę od Izraela? bo cóż to za Philistyńczyk nieobrzezaniec, który uraga ufcóm Boga żywiącego?

27. Y powiadał mu lud też mowę, mówiąc: To dadzą mężowi, który go zabiie.

28. Co gdy usłyszał Eliab brat iego starszy, gdy on mówił z drugimi, rozgniewał się na Dawida, y rzékł: Pocoś przyszedł, a czemuś opuśćił trochę owiec onych na puszczy? znamći ia pychę twoię, y niecnotę serca twego: boś przyszedł żebyś widźiał bitwę.

29. Y rzékł Dawid: Cóżem uczynił? azaż to nie iest słowo?

30. Y ustąpił trochę od niego ku drugiemu, y rzékł też mowę. Y odpowiedźiał mu lud słowo iako y piérwéy.

31. Y usłyszano słowa które mówił Dawid, y powiedźiano ie przed oczyma Saul.

32. Do którego gdy był przywiedźiony, rzékł mu: Niech nie upada serce niczyie dla tego: ia sługa twóy póydę, a potkam się z Philistynem.

33. Y rzékł Saul do Dawida: Nie możesz się oprzéć Philistynowi temu, ani się z nim potkać: boś ty młodźieńczyk, a ten mąż waleczny od młodośći swoiéy.

34. Y rzékł Dawid do Saula: Pasał sługa twóy trzodę oyca swego, a przychodźił lew abo niedźwiedź y porywał barana z pośrzodka trzody,

35. y gòniłem ie y biłem ie, y wydźiérałem z paszczęki ich: a oni rzucali się na mię, y uymowałem gardła ich, y uduszałem, y zabiiałem ie.

36. Bo y lwa y niedźwiedźia zabiłem ia sługa twóy: a tak będźie y ten Philistyńczyk nieobrzezaniec, iako ieden z nich. Teraz póydę a odeymę hańbę ludu: bo cóż to iest za Philistyn nieobrzezany, który śmiał złorzeczyć woysku Boga żywego?

25. *Któryby go zabił.* Czy tak mówili żołnierze z własnego swojego mniemania, czy w rzeczy samej Saul to był przyrzekł, niewiadomo. Widać jednak, że było przyrzeczenie, albowiem Dawidowi, kilkakrotnie zapytującemu, zawsze tę samą odpowiedź stale dawano.

29. *Azaż to nie jest słowo?* Jakby mówił: cóż nadto powiedziałem?

32. *Dla tego.* Z przyczyny tego, t. j. Goliata.

33. *Młodzieńczyk.* Ś. Augustyn i Teodoretyk twierdzą, że Dawid miał natenczas lat 14 albo 16; inni tłumacze Pisma ś. utrzymają, że lat 25.

37. Et ait David: Dominus qui eripuit me de manu leonis et de manu ursi, ipse me liberabit de manu Philisthaei hujus. Dixit autem Saul ad David: Vade, et Dominus tecum sit.

38. Et induit Saul David vestimentis suis, et imposuit galeam aeream super caput ejus, et vestivit eum lorica.

39. Accinctus ergo David gladio ejus super vestem suam, coepit tentare, si armatus posset incedere; non enim habebat consuetudinem. Dixitque David ad Saul: Non possum sic incedere, quia non usum habeo. Et deposuit ea,

40. et tulit baculum suum, quem semper habebat in manibus, et elegit sibi quinque limpidissimos lapides de torrente, et misit eos in peram pastoralem, quam habebat secum, et fundam manu tulit, et processit adversum Philisthaeum.

41. Ibat autem Philisthaeus incedens, et appropinquans adversum David et armiger eius ante eum.

42. Cumque inspexisset Philisthaeus, et vidisset David, despexit eum. Erat enim adolescens; rufus, et pulcher aspectu.

43. Et dixit Philisthaeus ad David: Numquid ego canis sum, quod tu venis ad me cum baculo? Et maledixit Philisthaeus David in diis suis,

44. dixitque ad David: Veni ad me, et dabo carnes tuas volatilibus caeli et bestiis terrae.

45. Dixit autem David ad Philisthaeum: Tu venis ad me cum gladio et hasta et clypeo: ego autem venio ad te in nomine Domini exercituum, Dei agminum Israel, quibus exprobrasti

46. hodie, et dabit te Dominus in manu mea, et percutiam te, et auferam caput tuum a te, et dabo cadavera castrorum Philisthiim hodie volatilibus coeli, et bestiis terrae: ut sciat omnis terra, quia est Deus in Israel.

47. Et noverit universa ecclesia haec, quia non in gladio, nec in hasta salvat Dominus: ipsius enim est bellum, et tradet vos in manus nostras.

48. Cum ergo surrexisset Philisthaeus, et veniret, et appropinquaret contra David, festinavit David, et cucurrit ad pugnam ex adverso Philisthaei.

49. Et misit manum suam in peram, tulitque unum lapidem, et funda jecit, et circumducens percussit Philisthaeum in fronte; et infixus est lapis in fronte ejus, et cecidit in faciem suam super terram.

50. Praevaluitque David adversum Philisthaeum in funda et lapide, percussumque Philisthaeum interfecit. Cumque gladium non haberet in manu David, *(Eccli. 47, 4. I. Mach. 4, 30)*.

51. cucurrit, et stetit super Philisthaeum, et tulit gladium ejus, et eduxit eum de vagina sua, et interfecit eum; praeciditque caput ejus. Videntes autem Philisthiim, quod mortuus esset fortissimus eorum, fugerunt.

52. Et consurgentes viri Israel et Juda vocife-

37. Y rzekł Dawid: Pan który mię wyrwał z ręki lwa, y z ręki niedźwiedzia, ten mię wybawi z ręki Philistyna tego. Y rzekł Saul do Dawida: Idź, a Pan niech z tobą będźie.

38. Y oblókł Saul Dawida w szaty swoie, y włożył hełm miedźiany na głowę iego, y ubrał go w karacenę.

39. Przypasawszy tedy Dawid miecz iego na szaty swoie, iął kosztować jeśliby zbroyno mógł chodźić: bo niemiał zwyczaiu. Y rzekł Dawid do Saula: Nie mogę tak chodźić, bo niemam zwyczaiu. Y złożył ie,

40. y wźiął kiy swóy, który zawsze miał w ręku, y obrał sobie pięć iaśniuśienieczkich kamieni z potoka, y włożył ie w torbę pasterską którą miał przy sobie, a procę niósł w ręku: y wyszedł przećiw Philistynowi.

41. Lecz Philistyn szedł krocząc, y przybliżaiąc się przećiw Dawidowi, a giermek iego przed nim.

42. A gdy Philistyńczyk weyźrzał, y obaczył Dawida, wzgardźił nim. Bo był młodźieńczyk lisowaty, y piękny na weyźrzeniu.

43. Y rzekł Philistyn do Dawida: Abom ia pies, że ty idźiesz do mnie z kiiem? y przeklinał Philistyńczyk Dawida przez bogi swoie.

44. Y rzékł do Dawida: Chodź sam a dam ćiało twoie ptastwu powietrznemu, y źwierzowi źiemnemu.

45. Y rzekł Dawid do Philistyna: Ty idźiesz do mnie z mieczem, y z oszczepem, y z puklerzem, lecz ia idę do ćiebie w imię Pana zastępów, Boga ufców Izraelowych, którymeś urągał

46. dźiśia, y da ćię Pan w rękę moię, y zabiię ćię, y zdeymę głowę twoię z ćiebie: a dam dziś śćiérwy woyska Philistyńskiego ptastwu powietrznemu y źwiérzowi źiemnemu: aby wiedźiała wszytka źiemia, iż iest Bóg w Izraelu.

47. Ażeby doznało wszytko to zgromadzenie, że nie mieczem, ani oszczepem wybawia Pan: bo iego iest woyna, y poda was w ręce nasze.

48. A tak gdy powstał Philistyn, y przychodźił y przybliżał się przećiw Dawidowi, pośpieszył się Dawid y bieżał na potkanie przećiw Philistynowi.

49. A śięgnął ręką swą do torby, y wyiął ieden kamień, y rzućił z proce, y w koło zawiódszy uderzył Philistyna w czoło, że utknął kamień w czole iego, y padł twarzą swą na źiemię.

50. Y wźiął Dawid górę nad Philistynem procą y kamieniem, y poraziwszy Philistyna, zabił go. A gdy Dawid miecza w ręku niemiał,

51. przybieżał, y stanął nad Philistynem, y wźiął miecz iego, y dobył go z poszew iego, y zabił go, y ućiął głowę iego. A widząc Philistynowie, że umarł z nich namocnieyszy, uciekli.

52. A powstawszy mężowie Izraelscy y Juda, o-

40. *Jaśniusienieczkich kamieni.* Równych i gładkich.
50. *Zabił go.* Albowiem pociskiem kamienia obalił go był tylko na ziemię, lecz całkiem nie zabił.
52. *Aż do bram Akkaron.* Jedna z pięciu Satrapij Filistyńskich.

rati sunt, et persecuti sunt Philisthaeos usquedum venirent in vallem, et usque ad portas Accaron; cecideruntque vulnerati de Philisthiim in via Saraim, et usque ad Geth, et usque ad Accaron.

53. Et revertentes filii Israel, postquam persecuti fuerant Philisthaeos, invaserunt castra eorum.

54. Assumens autem David caput Philisthaei, attulit illud in Jerusalem; arma vero ejus posuit in tabernaculo suo.

55. Eo autem tempore, quo viderat Saul David egredientem contra Philisthaeum, ait ad Abner principem militiae: De qua stirpe descendit hic adolescens, Abner? Dixitque Abner: Vivit anima tua, rex, si novi.

56. Et ait rex: Interroga tu, cujus filius sit iste puer.

57. Cumque regressus esset David, percusso Philisthaeo, tulit eum Abner, et introduxit coram Saule, caput Philisthaei habentem in manu.

58. Et ait ad eum Saul: De qua progenie es, o adolescens? dixitque David: Filius servi tui Isai Bethlehemitae ego sum.

krzyk uczynili y gonili Philistyny, aż przyszli do doliny, y aż do bram Akkaron, y padali ranni z Philistynów po drodze Saraim aż do Geth, y aż do Akkaron.

53. A wracaiac się synowie Izraelowi z pogoniéy za Philistyny, rzućili się na obóz ich.

54. A Dawid wźiąwszy głowę Philistyna, przyniósł ią do Jeruzalem: a zbroię iego położył w namiećie swoim.

55. A onego czasu którego widźiał Saul Dawida idącego przećiw Philistynowi, rzékł do Abnera hetmana woyska: Z którego rodu idźie ten młodźieniec Abnerze? Y rzékł Abner: Żywie dusza twoia królu ieśli wiem.

56. Y rzékł Król: Spytay ty, cziy to syn ten młodźieńczyk.

57. A gdy się wracał Dawid, zabiwszy Philistyna, wźiał go Abner, y przywiódł ji przed Saula, dźierżącego w ręku głowę Philistynowę.

58. Y rzékł do niego Saul: Z któregoś rodu iest młodźieńcze? Y rzékł Dawid: Syn sługi twego Izai Bethlehemczyka ia iestem.

CAPUT XVIII. ROZDZIAŁ 18.

O przyjaźni Dawida z Jonatą, o zazdrości Saula, dla któréj mało co Dawid nie zginął, i o ożenieniu się Dawida z Michol.

1. Et factum est, cum complesset loqui ad Saul, anima Jonathae conglutinata est animae David, et dilexit eum Jonathas quasi animam suam.

2. Tulitque eum Saul in die illa, et non concessit ei, ut reverteretur in domum patris sui.

3. Inierunt autem David et Jonathas foedus; diligebat enim eum quasi animam suam.

4. Nam exspoliavit se Jonathas tunica, qua erat indutus, et dedit eam David, et reliqua vestimenta sua usque ad gladium et arcum suum, et usque ad balteum.

5. Egrediebatur quoque David ad omnia quaecumque misisset eum Saul, et prudenter se agebat; posuitque eum Saul super viros belli, et acceptus erat in oculis universi populi, maximeque in conspectu famulorum Saul.

6. Porro cum reverteretur percusso Philisthaeo David, egressae sunt mulieres de universis urbibus Israel, cantantes, chorosque ducentes in occursum Saul regis, in tympanis laetitiae, et in sistris.

7. Et praecinebant mulieres ludentes, atque dicentes: Percussit Saul mille, et Davit decem millia. *(Infr. 21, 11. Eccli. 47, 7.)*

8. Iratus est autem Saul nimis, et displicuit

1. Y stało się gdy skończył mówić do Saula: dusza Jonathy spoiła się z duszą Dawida, y miłował go Jonathan iako duszę swoię.

2. Y wźiął go Saul dnia onego, y niedopuśćił mu, żeby się wrócił do domu ojca swego.

3. Y uczynił Jonathan z Dawidem przymierze: bo go miłował iako duszę swoię.

4. Bo zdiał z śiebie Jonathas szatę, w któréy chodźił, y dał ią Dawidowi, y inne szaty swe aż do miecza y łuka swego, y aż do pasa rycerskiego.

5. Wychodźił też Dawid do wszytkiego do czegokolwiek posyłał go Saul, y rostropnie się sprawował: y postanowił go Saul nad mężmi woiennemi, y był wdźięczny w oczu wszytkiego ludu, a nawięcéy w oczu sług Saulowych:

6. Lecz gdy się wracał Dawid ,zabiwszy Philistyna, wyszły białegłowy ze wszytkich miast Izraelskich przećiw Saulowi królowi, śpiewaiąc y tańcuiąc, z bębnami wesela y z gęślami.

7. Y zaczynały białegłowy graiąc y mówiąc: Poraźił Saul tyśiąc, a Dawid dźieśięć tyśięcy.

8. Y rozgniewał się Saul barzo, y niepodobała

---

55. *Z którego rodu idzie ten młodzieniec.* Albo od czasu jak opuścił dwór odmienił się bardzo, tak że Saul go nie poznał; albo może dla tego, że Saul z powodu cierpienia miał słabą pamięć, i już zapomniał był o Dawidzie; albo najprawdopodobniéj że chciał tylko szczegółowiéj o nim się rozpytać.—*Żywie dusza twoja.* Na życie twoje. *Jeżli wiem.* Niewiem.

R. 18.—1. *Gdy skończył mówić do Saula.* Gdy na wszystko odpowiedział Saulowi.

3. *I uczynił Jonatan z Dawidem przymierze.* Wiecznéj przyjaźni.

7. *Poraził Saul tysiąc, a Dawid dziesięć tysięcy.* Jakby mówili: Wielu poraził Saul, lecz Dawid daleko więcéj, czyli, że chwała zwycięztwa bardziéj się należy Dawidowi, niżli Saulowi.

in oculis ejus sermo iste, dixitque: Dederunt David decem millia et mihi mille dederunt: quid ei superest, nisi solum regnum?

9. Non rectis ergo oculis Saul aspiciebat David a die illa, et deinceps.

10. Post diem autem alteram, invasit spiritus Dei malus Saul, et prophetabat in medio domus suae; David autem psallebat manu sua, sicut per singulos dies. Tenebatque Saul lanceam,

11. et misit eam, putans, quod configere posset David cum pariete; et declinavit David a facie ejus secundo.

12. Et timuit Saul David, eo quod Dominus esset cum eo, et a se recessisset.

13. Amovit ergo eum Saul a se, et fecit eum tribunum super mille viros; et egrediebatur, et intrabat in conspectu populi.

14. In omnibus quoque viis suis David prudenter agebat, et Dominus erat cum eo.

15. Vidit itaque Saul, quod prudens esset nimis, et coepit cavere eum.

16. Omnis autem Israel et Juda diligebat David; ipse enim ingrediebatur et egrediebatur ante eos.

17. Dixitque Saul ad David: Ecce filia mea major Merob, ipsam dabo tibi uxorem: tantummodo esto vir fortis, et proeliare bella Domini. Saul autem reputabat, dicens: Non sit manus mea in eum, sed sit super eum manus Philisthinorum.

18. Ait autem David ad Saul: Quis ego sum, aut quae est vita mea, aut cognatio patris mei in Israel, ut fiam gener regis.

19. Factum est autem tempus, cum deberet dari Merob filia Saul David, data est Hadrieli Molathitae uxor.

20. Dilexit autem David Michol filia Saul altera. Et nuntiatum est Saul et placuit ei.

21. Dixitque Saul: Dabo eam illi, ut fiat ei in scandalum, et sit super eum manus Philisthinorum. Dixitque Saul ad David: In duabus rebus gener meus eris hodie.

22. Et mandavit Saul servis suis: Loquimini ad David clam me, dicentes: Ecce places regi, et omnes servi ejus diligunt te. Nunc ergo esto gener regis.

się w oczach iego ta mowa, y rzekł: Dali Dawidowi dźieśięć tyśięcy, a mnie dali tyśiąc: czegóż mu nie dostaie, iedno tylko królestwa?

9. Krzywémi tedy oczyma Saul patrzył na Dawida od onego dnia y na potym.

10. A po drugim dniu popadł duch Boży zły Saula, y prorokował w pośrzódku domu swego: a Dawid grał na arfie ręką swą, iako na każdy dźień: y dźierżał Saul osczep,

11. y ćisnał nim, rozumieiąc że mógł przebić Dawida ku ścienie: y uchylił się Dawid od oblicza iego drugi raz.

12. Y bał się Saul Dawida, przeto że Pan był z nim, a od niego odstąpił.

13. Y odprawił go Saul od śiebie, y uczynił go hetmanem nad tyśiącem mężów: y wychadzał y wchadzał przed oczyma ludu.

14. We wszech też drogach swoich Dawid rostropnie się sprawował, a Pan był z nim.

15. Widźiał tedy Saul że był barzo rostropny, y iął się go strzédz.

16. Lecz wszytek lud Izraelski y Juda miłował Dawida: bo on wchodźił y wychodźił przed nimi.

17. Y rzékł Saul do Dawida: Oto córka moia starsza Merob, tęć dam za żonę: tylko bądź mężem mocnym, a sprawuy woyny Pańskie. Lecz Saul tak sobie myślił, mówiąc: Niechay ręka moia nie będźie na nim, ale niech będźie na nim ręka Philistyńska.

18. Y rzékł Dawid do Saula: Któżem ia, abo co za żywot mój, abo co za ród oyca mego w Izraelu, żebym był źięćiem królewskim?

19. Przyszedł tedy czas kiedy miała bydź dana Merob córka Saulowa Dawidowi, dana iest Hadrielowi Molathczykowi za żonę.

20. A Michol córka druga Saulowa miłowała Dawida. Co powiedźiano Saulowi, y miło mu to było.

21. Y rzékł Saul: Dam ią zań, że mu będźie na upad, a niech będźie nad nim ręka Philistynów. Y rzékł Saul do Dawida: We dwu rzeczach będźiesz źięćiem moim dźiśia.

22. Y roskazał Saul sługom swoim: Mówćie Dawidowi iakobych ia o tym niewiedźiał, mówiąc: Oto się podobasz królowi, y wszyscy słudzy iego miłuią ćię. A tak teraz bądź źięćiem królewskim.

10. *Prorokował.* Jest to Katachreza. Miotany był od złego ducha, i wstanie nieprzytomności zostając, niezrozumiałe rzeczy wygadywał. Między stanem zachwytu i uniesienia, w jaki wpadali Prorocy, a stanem nieprzytomności i szamotania się opętanych zachodzi jakieś pozorne podobieństwo, i dla tego w Pismie ś. mówi się czasem o opętanych że prorokują, jak też nawzajem o prorokach, że szaleją. IV. Król. 9, 11.

11. *Od oblicza jego.* Umknął od Saula.—*Drugi raz.* Dwa razy bowiem ciskał Saul oszczepem na Dawida, choć Pismo ś. o jednym tylko opowiada.

12. *Bał się Saul Dawida.* Albowiem w powadze Dawida, jakiéj on z dnia na dzień coraz bardziéj w mniemaniu publicznem nabywał, upatrywał Saul wyraźne niebezpieczeństwo dla siebie i swojego tronu.

13. *I wychadzał i wchadzał.* Wychodzić i wchodzić znaczy być wodzem i mieć władzę przewodniczenia.

15. *I jął się go strzedz.* To samo znaczy co w w. 12. *bał się Saul Dawida.*

17. *Córka moja starsza.* Którą mu wprzódy był przyrzekł, jako się powiedziało w r. 17, 25.— *Niechaj ręka moja nie będzie na nim.* Żebym go zabił, lecz raczéj niech z ręki Filistynów zginie.

19. *Dana jest Hadrielowi.* Wbrew danemu przyrzeczeniu, i z wielką krzywdą Dawida.

21. *Że mu będzie na upad (na upadek).* Iżby mu była powodem śmierci, gdy wystawi go znowu na oręż Filistynów. — *We dwu rzeczach będziesz zięciem moim dzisiaj.* Z powodu podwójnéj zasługi, t. j. zabicia Goliata, i odrzezków, które mnie odliczysz. Albo znaczenie jest takie: W jedném z dwójga będziesz zięciem moim, t. j. albo darząc mnie posagiem, albo odrzezkami. Dawid, ponieważ był biedny, na ostatnie się zgodził, jak to zobaczymy potém.

23. Et locuti sunt servi Saul in auribus David
omnia verba haec. Et ait David: Num parum vi-
detur vobis, generum esse regis? Ego autem sum
vir pauper et tenuis.
24. Et renuntiaverunt servi Saul, dicentes: Hu-
juscemodi verba locutus est David.
25. Dixit autem Saul: Sic loquimini ad David:
Non habet rex sponsalia necesse, nisi tantum cen-
tum praeputia Philisthinorum, ut fiat ultio de ini-
micis regis. Porro Saul cogitabat tradere David in
manus Philisthinorum.
26. Cumque renuntiassent servi ejus David ver-
ba, quae dixerat Saul, placuit sermo in oculis Da-
vid, ut fieret gener regis.
27. Et post paucos dies surgens David, abiit
cum viris, qui sub eo erant. Et percussit ex Phi-
listhiim ducentos viros, et attulit eorum praeputia,
et annumeravit ea regi, ut esset gener ejus. De-
dit itaque Saul ei Michol filiam suam uxorem.
28. Et vidit Saul, et intellexit, quod Dominus
esset cum David. Michol autem filia Saul dilige-
bat eum.
29. Et Saul magis coepit timere David; factus-
que est Saul inimicus David cunctis diebus.
30. Et egressi sunt principes Philisthinorum; a
principio autem egressionis eorum, prudentius se
gerebat David, quam omnes servi Saul, et celebre
factum est nomen ejus nimis.

23. Y mówili słudzy Saulowi w uszy Dawidowe
wszytkie te słowa. Y rzekł Dawid: Czy się wam
mała rzecz widźi bydź źięćiem królewskim? A iam
iest mąż ubogi y chudy.
24. Y odnieśli słudzy Saulowi, mówiąc: Takie
słowa mówił Dawid.
25. Y rzekł Saul: Tak rzeczćie do Dawida: Nie
potrzebuie król ślubin, iedno tylko sto odrzezków
Philistyńskich, aby się stała pomsta nad nieprzy-
iaćioły królewskimi. Lecz Saul myślił podać Da-
wida w ręce Philistynóm.
26. Y gdy odnieśli słudzy iego Dawidowi sło-
wa, które był rzekł Saul, spodobała się mowa w o-
czach Dawidowych, aby został źięćiem królewskim.
27. Y po kilku dni wstawszy Dawid, szedł z mę-
żmi, którzy pod nim byli, y pobił z Philistynów
dwieśćie mężów, y przyniósł odrzezki ich, y od-
liczył ie królowi, aby był źięćiem iego. Dał mu
tedy Saul Michol córkę swą za żonę.
28. Y baczył Saul, y zrozumiał że Pan był z Da-
widem. Michol też córka Saulowa miłowała go.
29. A Saul tym więcej iał się bać Dawida: Y stał
się Saul nieprzyiaćielem Dawidowi po wszytkie dni.
30. Y wyćiągnęły kśiążęta Philistyńskie, a od
początku wyćiagnienia ich, rostropniey sobie poczy-
nał Dawid, niżli wszyscy słudzy Saulowi, y stało
się imię iego barzo sławne.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O drugiém i trzeciém kuszeniu się Saula na życie Dawida, i ucieczce Dawida do Samuela.

1. Locutus est autem Saul ad Jonatham filium
suum, et ad omnes servos suos, ut occiderent David.
Porro Jonathas filius Saul diligebat David valde.
2. Et indicavit Jonathas David, dicens: Quaerit
Saul pater meus occidere te: quapropter observa
te, quaeso, mane, et manebis clam, et absconderis.
3. Ego autem egrediens stabo juxta patrem me-
um, in agro ubicunque fueris, et ego loquar de
te ad patrem meum, et quodcumque videro, nun-
tiabo tibi.
4. Locutus est ergo Jonathas de David bona ad Sa-
ul patrem suum, dixitque ad eum: Ne pecces, rex,
in servum tuum David, quia non peccavit tibi, et
opera ejus bona sunt tibi valde.
5. Et posuit animam suam in manu sua, et per-
cussit Philisthaeum, et fecit Dominus salutem ma-
gnam universo Israeli: vidisti, et laetatus es. Qua-

1. Y mówił Saul do Jonathy syna swego, y do
wszytkich sług swoich, aby zabili Dawida. Ale Jo-
nathas syn Saulów miłował Dawida barzo.
2. Y oznaymił Jonathas Dawidowi, mówiąc: Szu-
ka Saul oćiec móy zabić ćię: A przetóż strzeż się,
proszę, rano, a zataisz się y skryiesz.
3. A ia wyszedszy stanę podle oyca mego na
polu gdźiekolwiek będźiesz: y ia będę mówił o to-
bie do oyca mego: a cokolwiek pobaczę, to oznay-
mię tobie.
4. A tak mówił Jonathas o Dawidźie dobrze do
oyca swego Saula, y rzekł do niego: Nie grzész
Królu przećiwko słudze twemu Dawidowi, boć nic
nie winien, a sprawy iego sać barzo pożyteczne.
5. Y położył duszę swą w ręce swéy, y zabił
Philistyna, y uczynił Pan zbawienie wielkie wsze-
mu Izraelowi: widźiałeś y byłeś rad. Czemuż te-

25. *Niepotrzebuje król ślubin.* Darów ślubnych, czyli posagu.

30. *I wyciągnęły książęta Filistyńskie.* Na wojnę przeciwko Izraelitom: za powód do wojny najpodobniéj posłużyła zniewaga, jaką Dawid wyrządził Filistynom, odliczając ich odrzezki Saulowi, w obec ucieszonego ludu Izraelskiego.

R. 19.—1. *I mówił Saul do Jonaty.* Spodziewał się, że przez Jonatę najprędzéj swój niegodziwy zamiar wykona, albowiem komuż bardziéj, jak mu się zdawało, pożyteczną być mogła śmierć Dawida, jeśli nie Jonacie, który będąc pierworodnym synem Saula i naturalnym dziedzicem tronu ojcowskiego, prawie jeden traciłby na tém, gdyby Dawid w rzeczy samój tron osiadł.

3. *Stanę podle ojca mego.* Te słowa nawiasowo czytać należy, jakby mówił; stanę gdziekolwiek przy ojcu, i wyrozumiem myśl jego, a potém wyszedłszy w pole oznajmię tobie.

5. *Położył duszę swą w ręce swojéj.* Jest to wyrażenie czysto hebrajskie, i oznacza wszelkie narażenie się na niebezpieczeństwo. — *Przeciw krwi niewinnéj.* Pragnąc przelać krew niewinną.

re ergo peccas in sanguine innoxio, interficiens David, qui est absque culpa?

6. Quod cum audisset Saul, placatus voce Jonathae, juravit: Vivit Dominus, quia non occidetur.

7. Vocavit itaque Jonathas David, et indicavit ei omnia verba haec; et introduxit Jonathas David ad Saul, et fuit ante eum, sicut fuerat heri et nudiustertius.

8. Motum est autem rursum bellum; et egressus David pugnavit adversus Philisthiim; percussitque eos plaga magna, et fugerunt a facie ejus.

9. Et factus est spiritus Domini malus in Saul; sedebat autem in domo sua, et tenebat lanceam; porro David psallebat manu sua.

10. Nisusque est Saul configere David lancea in pariete, et declinavit David a facie Saul; lancea autem casso vulnere perlata est in parietem, et David fugit, et salvatus est nocte illa.

11. Misit ergo Saul satellites suos in domum David, ut custodirent eum, et interficeretur mane. Quod cum annuntiasset David Michol uxor sua, dicens: Nisi salvaveris te nocte hac, cras morieris;

12. deposuit eum per fenestram; porro ille abiit et aufugit, atque salvatus est.

13. Tulit autem Michol statuam, et posuit eam super lectum, et pellem pilosam caprarum posuit ad caput ejus, et operuit eam vestimentis.

14. Misit autem Saul apparitores, qui raperent David; et responsum est, quod aegrotaret.

15. Rursumque misit Saul nuntios, ut viderent David, dicens: Afferte eum ad me in lecto, ut occidatur.

16. Cumque venissent nuntii inventum est simulacrum super lectum, et pellis caprarum ad caput ejus.

17. Dixitque Saul ad Michol: Quare sic illusisti mihi, et dimisisti inimicum meum, ut fugeret? Et respondit Michol ad Saul: Quia ipse locutus est mihi: Dimitte me, alioquin interficiam te.

18. David autem fugiens salvatus est, et venit ad Samuel in Ramatha, et nuntiavit ei omnia, quae fecerat sibi Saul; et abierunt ipse et Samuel, et morati sunt in Naioth.

19. Nuntiatum est autem Sauli a dicentibus: Ecce David in Naioth in Ramatha.

20. Misit ergo Saul lictores, ut raperent David; qui cum vidissent cuneum prophetarum vaticinan-

dy grzeszysz przećiw krwi niewinnéy, zabiiaiąc Dawida, który iest bez winy?

6. Co gdy usłyszał Saul, ubłagany słowy Jonathy przyśiągł: Żywie Pan, że nie będźie zabit.

7. Wezwał tedy Jonathas Dawida, y oznaymił mu wszytkie te słowa: y przywiódł Jonathas Dawida do Saula, y był przed nim iako był wczora y dźiś trzeći dźień.

8. Ale woyna zaśię się wszczęła: y wyćiągnawszy Dawid, walczył przećiw Philistynóm: y poraził ie porażką wielką, y uciekli przed obliczem iego.

9. Y popadł duch zły Pański Saula, a siedźiał w domu swym, y dźierżał osczep: a Dawid grał na arfie ręką swą.

10. Y chćiał Saul przebić Dawida osczepem ku śćienie, ale się Dawid umknął przed obliczem Saula: a osczep bez urazu utknął w śćienie, a Dawid ućiekł, y zachował się nocy onéy.

11. Posłał tedy Saul drabanty swe do domu Dawidowego, aby go strzegli y był zabit rano. Co gdy Dawidowi powiedźiała Michol żona iego, mówiąc: Jeśli się téy nocy nie schronisz, iutro umrzesz:

12. spuśćiła go oknem: a on uszedł y ućiekł, y zachowan iest.

13. Y wźięła Michol podobieństwo człowiecze, y położyła ji na łożu, a skórę śierśćistą kożią położyła u głowy iego, y przykryła ji szatami.

14. A Saul posłał sługi, aby porwali Dawida: y odpowiedźiano że choruie.

15. Y zaśię Saul posłał posły aby oglądali Dawida mówiąc: Przynieśćie go do mnie na łożu, aby był zabit.

16. A gdy posłowie przyszli, naleźiono podobieństwo na łożu, a skóra kożia u głowy iego.

17. Y rzékł Saul do Michol: Czemuś mię tak oszukała, y wypuśćiłaś nieprzyiaćiela mego aby ućiékł? Y odpowiedźiała Michol Saulowi: Iż on mówił mi: Pusć mię, inaczéy zabiię ćię.

18. A Dawid ućiekszy zachowan iest, y przyszedł do Samuela do Ramatha, y oznaymił mu wszytko co mu uczynił Saul: y poszli on y Samuel, y mieszkali w Naioth.

19. Y powiedźiano Saulowi od mówiących: Oto Dawid w Naioth w Ramatha.

20. Y posłał Saul sługi, aby porwali Dawida; którzy gdy uyźrzeli gromadę Proroków prorokuia-

6. *Żywie Pan, że nie będzie zabit.* Z duszy przysiągł, nie fałszywie, jak to wyraźnie wskazuje Pismo ś., gdy mówi, że został *ubłagany słowy Jonaty.*

7. *Jako był wczora i dziś trzeci dzień.* Jak wprzódy.

9. *Dzierżał oszczep.* Który miał zawsze przy sobie, a nawet u stołu, jak się pokazuje z r. 20, 33, i zostając na łożu r. 26, 7.

10. *I chciał Saul przebić Dawida.* Rozgniewany, jak widać, nowém powodzeniem Dawida, i nową sławą u ludzi.

11. *I był zabit rano.* Mógł był w nocy zabić, lecz uważał to za rzecz hańbiącą dla siebie i zdradziecką. Niektórzy sądzą, że to uczynił dla tego, żeby go nazajutrz, obarczywszy wprzódy rozmaitego rodzaju przestępstwami, wyrokiem sądu na śmierć skazać. Mógł też uczynić to przez ostróżność, żeby przypadkiem w nocy nie umknął.

13. *I wzięła Michol podobieństwo człowiecze.* Michol użyła tu jakiéjś statui wyobrażającéj postać Dawida, w celu omylenia uwagi siepaczy i dania przez to Dawidowi więcéj czasu do ucieczki.

17. *Puść mię, inaczéj zabiję cię.* Ten rodzaj kłamstwa, którego się tutaj dopuściła Michol, zowie się *mendacium officiosum*, kłamstwem usłużném.

18. *W Najot.* Z chaldejskiego *dom nauki*, gdzie było zgromadzenie proroków.

20. *Stojącego nad nimi.* Im przewodniczącego.—*Jęli też sami prorokować.* Tym cudem chciał P. Bóg upomnieć Saula, żeby się więcéj nie ważył prześladować Dawida, którego on sam swoją cudowną mocą osłaniał.

tium, et Samuelem stantem super eos, factus est etiam Spiritus Domini in illis, et prophetare coeperunt etiam ipsi.

21. Quod cum nuntiatum esset Sauli, misit et alios nuutios; prophetaverunt autem et illi. Et rursum misit Saul tertios nuntios, qui et ipsi prophetaverunt. Et iratus iracundia Saul,

22. abiit etiam ipse in Ramatha, et venit usque ad cisternam magnam, quae est in Socho, et interrogavit, et dixit: In quo loco sunt Samuel et David? Dictumque est ei: Ecce in Naioth sunt in Ramatha.

23. Et abiit in Naioth in Ramatha, et factus est etiam super eum Spiritus Dimini, et ambulabat ingrediens, et prophetabat, usquedum veniret in Naioth in Ramatha.

24. Et expoliavit etiam ipse se vestimentis suis, et prophetavit cum ceteris coram Samuele, et cecidit nudus tota die illa et nocte. Unde et exivit proverbium: Num et Saul inter prophetas? *(Supr. 10, 12).*

cych, y Samuela stoiącego nad nimi, przyszedł też na nie Duch Pański, y ięli też sami prorokować.

21. Co gdy powiedźiano Saulowi, posłał y drugie posłańce: y oni też prorokowali. Y znowu posłał Saul trzećie posłańce, którzy też sami prorokowali. Y rozgniewany gniewem Saul,

22. poszedł też sam do Ramatha, y przyszedł aż do studnie wielkiéy która iest w Socho, y spytał się y rzékł: Na którem mieyscu są Samuel y Dawid? Y powiedźiano mu: Oto są w Naioth w Ramatha.

23. Y szedł do Naioth w Ramatha, y przyszedł też nań Duch Pański, a szedł idąc y prorokował, aż przyszedł do Naioth w Ramatha.

24. Y zewlókł też y sam szaty swe, y prorokował z drugimi przed Samuelem, y padał nagi przez cały on dźień y noc, skąd y wyszła przypowieść: Azaż y Saul między Proroki?

CAPUT XX

ROZDZIAŁ 20.

O ucieczce Dawida z Najot-Ramata, i nowém usiłowaniu Saula, żeby zgładzić Dawida.

1. Fugit autem David de Naioth, quae est in Ramatha, veniensque locutus est coram Jonatha: Quid feci? quae est iniquitas mea, et quod peccatum meum in patrem tuum, quia quaerit animam meam?

2. Qui dixit ei: Absit, non morieris: neque enim, faciet pater meus quidquam grande vel parvum, nisi prius indicaverit mihi: hunc ergo celavit me pater meus sermonem tantummodo? nequaquam erit istud.

3. Et juravit rursum Davidi. Et ille ait: Scit profecto pater tuus, quia inveni gratiam in oculis tuis, et dicet: Nesciat hoc Jonathas, ne forte tristetur. Quinimmo vivit Dominus, et vivit anima tua, quia uno tantum (ut ita dicam) gradu ego morsque dividimur.

4. Et ait Jonathas ad David: Quodcumque dixerit mihi anima tua, faciam tibi.

5. Dixit autem David ad Jonathan: Ecce calendae sunt crastino, et ego ex more sedere soleo juxta regem ad vescendum: dimitte ergo me, ut abscondar in agro usque ad vesperam diei tertiae.

1. Ale Dawid ućiekł z Naioth, która iest w Ramatha, y przyszedszy mówił przed Jonathą: Cożem uczynił? co za nieprawość moia, a co za grzéch móy przećiw oycu twemu, że szuka dusze moiéy?

2. Który mu rzékł: Uchoway Boże, nie umrzesz: bo nie uczyni oćiec móy nic wielkiego abo małego, aż mi piérwéy oznaymi: téy tedy tylko mowy oćiec móy zataił przedemną? żadną miarą to nie będźie.

3. Y zaśię przyśiągł Dawidowi. A on rzékł: Wié zaiste oćiec twóy, żem nalazł łaskę w oczu twoich, y rzecze: Niech o tym nie wié Jonathas, by się snać nie frasował. Y owszem żywie Pan, y żywie dusza twoia, że iednym tylko, że tak rzekę, stopniem ia y śmierć dźielimy się.

4. Y rzékł Jonathas do Dawida: Cokolwiek mi rzecze dusza twoia, uczynię tobie.

5. Y rzékł Dawid do Jonathy: Oto iutro iest nów mieśiąca, a ia wedle obyczaiu zwykłem śiedźieć podle króla abym iadł, puść mię tedy że się skryię na polu aż do wieczora dnia trzećiego.

22. *Na którem miejscu są Samuel i Dawid.* Ztąd się pokazuje, że posłowie owi, a raczéj siepacze do Saula niewrócili.

23. *I prorokował, aż przyszedł.* Taka była dziwna moc Boża, że niechcącego porywała do opiewania chwały Jego.

24. *Zewlókł też i sam szaty swe. Też,* nieznaczy, żeby siepacze, wysłani przez Saula, zdjęli szaty swoje; lecz że z Saulem dwie rzeczy się stały, których siepacze, przed nim wysłani, nie doświadczyli: jedna, że prorokował wprzód nim doszedł do Najot; druga, że także zwlókł z siebie szaty swoje.— *I padał.* Pozbawiony sił i zmysłów. Że prorokujący także padali, dowiadujemy się ze słów Balaama, Num. 24, 4.—*Nagi.* Nie całkiem nagi, lecz tylko ogołocony z szat wierzchnich i należących do ozdoby stanu królewskiego.— *Azaż i Saul między proroki?* Znaczy: rzecz dziwna, i prawie cudowna!

R. 20.— 2. *Bo nie uczyni ojciec mój.* Tak przypuszczał sobie Jonata może dla tego, że jeszcze nie dawno radził się go Saul, gdy chciał zabić Dawida.

3. *Jednym tylko stopniem. . . ja i śmierć dzielimy się.* Śmierć goni za mną szybko, i już ledwo na krok odemnie.

5. *Oto jutro jest nów miesiąca.* Nów księżyca, czyli pierwszy dzień każdego miesiąca, żydzi, jako uroczystość obchodzić byli powinni. Ztąd owe słowa Psalmu 80, 4: „Trąbcie na nowiu w trąbę, w dzień zacny uroczystego święta waszego“. Patrz Num. 10, 10. W dniach zaś uroczystych, król wespół ze swoją rodziną i dworzanami miał zwyczaj ucztować. Dawid więc jako zięć królewski, na téj uczcie koniecznie znajdować się musiał.— *Że się skryję na polu.* Musiał tam mieć jaką kryjówkę.

6. Si respiciens requisierit me pater tuus, respondebis ei: Rogavit me David, ut iret celeriter in Bethlehem civitatem suam, quia victimae solemnes ibi sunt universis contribulibus suis. *(Luc. 2, 4).*

7. Si dixerit: Bene; pax erit servo tuo: si autem fuerit iratus, scito, quia completa est malitia ejus.

8. Fac ergo misericordiam in servum tuum, quia foedus Domini me famulum tuum tecum inire fecisti: si autem est iniquitas aliqua in me, tu me interfice, et ad patrem tuum ne introducas me.

9. Et ait Jonathas: Absit hoc a te: neque enim fieri potest, ut si certe cognovero completam esse patris mei malitiam contra te, non annuntiem tibi.

10. Responditque David ad Jonathan: Quis renuntiabit mihi, si quid forte responderit tibi pater tuus dure de me?

11. Et ait Jonathas ad David: Veni et egrediamur foras in agrum. Cumque exissent ambo in agrum,

12. ait Jonathas ad David: Domine Deus Israel, si investigavero sententiam patris mei crastino vel perendie, et aliquid boni fuerit super David, et non statim misero ad te, et notum tibi fecero,

13. haec faciat Dominus Jonathae, et haec addat. Si autem perseveraverit patris mei malitia adversum te, revelabo aurem tuam, et dimittam te, ut vadas in pace, et sit Dominus tecum, sicut fuit cum patre meo.

14. Et si vixero, facies mihi misericordiam Domini: si vero mortuus fuero,

15. non auferes misericordiam tuam a domo mea usque in sempiternum, quando eradicaverit Dominus inimicos David, unumquemque de terra: auferat Jonathan de domo sua, et requirat Dominus de manu inimicorum David.

16. Pepigit ergo Jonathas foedus cum domo David; et requisivit Dominus de manu inimicorum David.

17. Et addidit Jonathas dejerare David, eo quod diligeret illum; sicut enim animam suam, ita diligebat eum.

18. Dixitque ad eum Jonathas: Cras calendae sunt, et requireris:

6. Jeśli patrząc óciec twóy będźie się pytał o mnie, odpowiesz mu: Prośił mnie Dawid aby szedł prędko do Bethlehem miasta swego: bo tam są ofiary uroczyste wszytkim z pokolenia iego.

7. Jeśli rzecze: Dobrze: pokóy będźie słudze twemu. Ale ieśli się rozgniewa, wiedz iż się dopełniła złość iego.

8. A tak uczyń miłośierdźie nad sługą twym: gdyżeś chćiał abych przymierze Pańskie, ia sługa twóy, z tobą uczynił: ale ieśli iaka nieprawość iest we mnie, ty mię zabiy, a do oyca twego nie wodź mię.

9. Y rzekł Jonathas: Boże ćię tego uchoway: ani bowiem bydź może, żebychći, ieśli pewnie poznam że się dopełniła złość oyca mego przećiw tobie, nie oznaymił.

10. Y odpowiedźiał Dawid do Jonathy: Któż mi odnieśie ieślibyć snać odpowiedźiał oćiec twóy o mnie co przykro?

11. Y rzekł Jonathas do Dawida: Pódź a wynidźmy precz w pole. A gdy wyszli oba w pole,

12. rzekł Jonathas do Dawida: Panie Boże Izraelów, ieśli się wywiem woley oyca mego iutro abo po iutrze: a będźie co dobrego o Dawidźie, a nie poślę zarazem do ćiebie, a nie oznaymięć,

13. to niech uczyni Pan Jonaćie, y to niech przyczyni. Ale ieśliby złość oyca mego przećię trwała przećiw tobie, odkryię ucho twoie, y puszczę ćię że póydźiesz z pokoiem, a Pan będźie z tobą, iako był z oycem moim.

14. A będęli żyw, uczynisz nademną miłośierdźie Pańskie: a ieśli umrę,

15. nie oddalisz miłośierdźia twego od domu mego aż na wieki, kiedy wykorzeni Pan nieprzyiaćioły Dawidowe każdego z źiemie, niech zgładźi Jonathę z domu iego, a niech Pan szuka z ręki nieprzyiaćiół Dawidowych.

16. Y uczynił Jonathas przymierze z domem Dawidowym: Y szukał Pan z ręki nieprzyiaćiół Dawida.

17. Y przydał Jonathas przyśiądz Dawidowi, przeto że go miłował: bo iako duszę swoię tak go miłował.

18. Y rzekł mu Jonathas: Jutro iest nów księżyca, a będą się o tobie pytać:

6. *Ofiary uroczyste wszystkim z pokolenia.* Wymówka słuszna i sprawiedliwa.

7. *Pokój będzie słudze twemu.* Będzie to dowodem, że w łasce u niego zostaję.— *Iż się dopełniła złość jego.* T. j. że już koniecznie postanowił mnie zgubić.

8. *Uczyń miłosierdzie.* Zrób tę łaskę.— *Przymierze Pańskie.* Przed Panem, albo z woli Pana.

9. *Boże cię uchowaj.* T. j. żebym ja ciebie niewinnego zabijał.

12. *Jeźli się wywiem woléj.* Jeśli się dowiem, jak jest usposobiony dla ciebie mój ojciec, natychmiast to ci oznajmię: masz moję przysięgę! Przysięga, zawiera się w owych słowach: *to niech uczyni Pan Jonacie, i to niech przyczyni,* przez które żydźi najczęściej przysięgę wyrażali.

13. *Odkryję ucho twoje.* Oznajmię tobie. *Jako był z ojcem moim.* Wynosząc go na króla. W tych słowach Jonatas zwiastuje Dawidowi o jego królestwie, a następnie siebie i całą swoję rodzinę w opiekę jemu porucza.

15. *Od domu mego aż na wieki.* T. j. zachowując synów i wnuków moich. — *Kiedy wykorzeni.* Znowu, jaśniej powtarza przeklęcie przed chwilą na siebie wydane, jeśliby nie oznajmił Dawidowi o złem usposobieniu Saula dla niego; jakby mówił: jeśli niedopełnię tego com przyrzekł, gdy zostaną *wykorzenieni z oblicza ziemi wszyscy nieprzyjaciele Dawida, niech sam Dawid zgładzi Jonatę z domu jego,* t. j. niech go własną swoją ręką zatraci.— *Niech Pan szuka z ręki nieprzyjaciół Dawidowych.* Poszukiwać z ręki czyjéj, znaczy to samo, co mścić się nad nim. Jakby mówił: niechaj P. Bóg pomści się nademną, iako nad nieprzyjacielem Dawidowym, jeśli obietnicy nie dotrzymam.

16. *Z domem Dawidowym.* Pierwsze przymierze uczynione między Jonatą i Dawidem po zabiciu Goliata, było osobiste, teraźniejsze zaś rozciągało się do wszystkich członków rodziny jednego i drugiego.

17. *Przydał Jonatas przysiądz.* Nowemi przysięgami potwierdzać.

18. *Będą o tobie pytać.* Ojciec mój.

19. requiretur enim sessio tua usque perendie. Descendes ergo festinus, et venies in locum, ubi celandus es in die, qua operari licet, et sedebis juxta lapidem, cui nomen est Ezel.

20. Et ego tres sagittas mittam juxta eum, et jaciam quasi exercens me ad signum.

21. Mittam quoque et puerum, dicens ei: Vade, et affer mihi sagittas.

22. Si dixero puero: Ecce sagittae intra te sunt, tolle eas, tu veni ad me, quia pax tibi est, et nihil est mali: vivit Dominus. Si autem sic locutus fuero puero: Ecce sagittae ultra te sunt, vade in pace, quia dimisit te Dominus.

23. De verbo autem, quod locuti sumus ego et tu, sit Dominus inter me et te usque in sempiternum.

24. Absconditus est ergo David in agro, et venerunt calendae, et sedit rex ad comedendum panem.

25. Cumque sedisset rex super cathedram suam (secundum consuetudinem), quae erat juxta parietem, surrexit Jonathas, et sedit Abner ex latere Saul, vacuusque apparuit locus David.

26. Et non est locutus Saul quidquam in die illa; cogitabat enim, quod forte evenisset ei, ut non esset mundus, nec purificatus.

27. Cumque illuxisset dies secunda post calendas, rursus apparuit vacuus locus David. Dixitque Saul ad Jonathan filium suum: Cur non venit filius Isai nec heri, nec hodie ad vescendum?

28. Responditque Jonathas Sauli: Rogavit me obnixe, ut iret in Bethlehem, et ait:

29. Dimitte me, quoniam sacrificium solemne est in civitate, unus de fratribus meis accersivit me: nunc ergo, si inveni gratiam in oculis tuis, vadam cito, et videbo fratres meos. Ob hanc causam non venit ad mensam regis.

30. Iratus autem Saul adversum Jonathan, dixit ei: Fili mulieris virum ultro rapientis, numquid ignoro, quia diligis filium Isai in confusionem tuam, et in confusionem ignominiosae matris tuae?

31. Omnibus enim diebus, quibus filius Isai vixerit super terram, non stabilieris tu, neque regnum tuum. Itaque jam nunc mitte, et adduc eum ad me, quia filius mortis est.

32. Respondens autem Jonathas Sauli patri suo, ait: Quare morietur? quid fecit?

33. Et arripuit Saul lanceam, ut percuteret eum. Et intellexit Jonathas, quod definitum esset a patre suo, ut interficeret David.

19. bo o mieyscu twoim będą się pytać aż do dnia trzeciego. A tak póydźiesz prędko, y przyydźiesz na mieysce gdźie się kryć masz w dźień którego się godźi robić, a będźiesz śiedźiał u kamienia któremu imię Ezel.

20. A ia wystrzelę trzy strzały podle niego, a strzelę iakoby ćwicząc się do celu.

21. Poślę téż y chłopca, mówiąc mu: Idź a przynieś mi strzały.

22. Jeśli rzékę chłopcu: Oto strzały przed tobą są, weźmi ie: ty przydź do mnie, bo iest pokóy tobie, a nic niémasz złego, żywie Pan. Lecz ieśli tak rzekę chłopcu: Oto strzały za tobą są: idź w pokoiu, bo ćię Pan wypuśćił.

23. A o słowie, któreśmy mówili ia y ty, niechay będźie Pan między mną a tobą aż na wieki.

24. Skrył się tedy Dawid na polu, y przyszedł nów księżyca, y śiadł król do stołu aby iadł chléb.

25. A gdy uśiadł król na stolicy swéy, (według obyczaiu) która była przy ścienie, powstał Jonathas, y śiadł Abner z boku Saulowi, y zostało próżne mieysce Dawidowe.

26. Y nie rzékł Saul nic onego dnia: bo myślił że mu się podobno przydało nie bydź czystym, ani oczyśćionym.

27. A gdy przyszedł wtóry dźień po nowiu, zaś zostało próżne mieysce Dawidowe. Y rzekł Saul do Jonathy syna swego: Czemu nie przyszedł syn Isai ani wczora ani dźiś ieść?

28. Odpowiedźiał Jonathas Saulowi: Prośił mię uśilnie, aby szedł do Bethlehem.

29. Y rzékł: Puść mię, bo ofiara uroczysta iest w mieście, ieden z braćiéy moiéy wezwał mię: a tak teraz ieślim nalazł łaskę w oczu twoich, póydę prędko a oglądam braćią moię. Dla téy przyczyny nie przyszedł do stołu królewskiego,

30. Y rozgniewawszy się Saul na Jonathę, rzékł mu: Synu niewiasty chłopa do śiebie ćiągnącéy, aza niewiém, że miłuiesz syna Isai na hańbę twoię, y na hańbę sromotnéy matki twoiéy?

31. Bo przez wszytek czas, póki syn Isai będźie żył na źiemi, nie umocnisz się ty, ani królestwo twoie. A tak iuż teraz pośli, a przywiedź go do mnie: bo iest synem śmierci.

32. A odpowiadaiąc Jonathas Saulowi oycu swemu, rzekł: Przecz ma umrzeć, co uczynił?

33. Y porwał Saul osczep aby go przebił. Y zrozumiał Jonathas, że postanowiono było od oyca iego aby zabił Dawida.

19. *Którego się godzi robić.* T. j. w dzień powszedni, żeby cię wtedy niespostrzegli odbywający podróż; albowiem ponieważ w dzień nowiu, jak i w dzień sobotni, podróży odbywać niewolno było, a więc natenczas i ukrywać się nie miał potrzeby.—*U kamienia, któremu imię Ezel.* Gdzie najpodobniej była kryjówka.

22. *Bo cię Pan wypuścił.* Pan, który kieruje krokami twojemi, chce abyś odszedł.

23. *A o słowie.* Odnawia pamięć zawartego przymierza, z bojaźni, że już może więcéj niezobaczą się z sobą.—*Niechaj będzie Pan.* Niech świadkiem będzie P. Bóg, i mścicielem, jeśli z nas który niedotrzyma wiary.

26. *Że mu się przydało nie być czystym, ani oczyścionym.* Łatwo bowiem Żydzi prawną jaką nieczystość zaciągali, np. dotknięciem się trupa, lub innéj jakiéj rzeczy nieczystéj.

30. *Syn niewiasty chłopa do siebie ciągnącéj.* Dobrowolnie na rozpustę się puszczającéj.—*Na hańbę twoję.* Albowiem ma zamiar pozbawić ciebie królestwa.—*I hańbę sromotnéj matki twojéj?* Która nie będzie się mogła szczycić, że jéj syn jest królem.

31. *Bo jest synem śmierci.* Godny śmierci, i na śmierć przeznaczony.

34. Surrexit ergo Jonathas a mensa in ira furoris, et non comedit in die calendarum secunda panem. Contristatus est enim super David, eo quod confudisset eum pater suus.

25. Cumque illuxisset mane, venit Jonathas in agrum juxta placitum David, et puer parvulus cum eo,

36. et ait ad puerum suum: Vade, et affer mihi sagittas, quas ego jacio. Cumque puer cucurrisset, jecit aliam sagittam trans puerum.

37. Venit itaque puer ad locum jaculi, quod miserat Jonathas; et clamavit Jonathas post tergum pueri, et ait: Ecce, ibi est sagitta porro ultra te.

38. Clamavitque iterum Jonathas post tergum pueri, dicens: Festina velociter, ne steteris. Collegit autem puer Jonathae sagittas, et attulit ad dominum suum:

39. et quid ageretur, penitus ignorabat; tantummodo enim Jonathas et David rem noverant.

40. Dedit ergo Jonathas arma sua puero, et dixit ei: Vade et defer in civitatem.

41. Cumque abiisset puer, surrexit David de loco, qui vergebat ad austram, et cadens pronus in terram, adoravit tertio; et osculantes se alterutrum, fleverunt pariter, David autem amplius.

42. Dixit ergo Jonathas ad David: Vade in pace: quaecunque juravimus ambo in nomine Domini, dicentes: Dominus sit inter me et te, et inter semen meum et semen tuum, usque in sempiternum.

43. Et surrexit David, et abiit; sed et Jonathas ingressus est civitatem.

34. Wstał tedy Jonathas od stołu w gniewie zapalczywośći, y nie iadł chleba wtórego dnia nowego księżyca. Bo się frasował o Dawida, dla tego że go był zawstydźił oćiec iego.

35. A gdy było rano, przyszedł Jonathas na pole według woléy Dawidowéy, y chłopiec mały z nim,

36. y rzékł do chłopca swego: Idź a przynieś mi strzały, które wystrzelam. A gdy chłopiec bieżał, wystrzelił drugą strzałę za chłopca.

37. Przyszedł tedy chłopiec na mieysce strzały którą był wystrzelił Jonathas: y zawołał Jonathas za chłopcem, y rzékł: Oto tam daléy za tobą iest strzała.

38. Y zaś zawołał Jonathas za chłopięćiem, mówiąc: Spiesz się rychło, nie stóy. Tedy pozbierało chłopię Jonatha strzały, y przyniosło do pana swego:

39. a co się dźiało zgoła nie wiedźiał; bo tylko Jonathas a Dawid rzecz wiedźieli.

40. Dał tedy Jonathas oręże swe chłopcu, y rzékł mu: Idź a zanieś do miasta.

41. A gdy odszedł chłopiec, wstał Dawid z mieysca które patrzyło na południe: y padszy twarzą na źiemię, pokłonił się trzećikroć: y pocałowawszy ieden drugiego, płakali pospołu, a więcéy Dawid.

42. Y rzékł Jonathas do Dawida: Idź w pokoiu: cośmy przysięgli oba na imię Pańskie, mówiąc: Pan niech będźie między mną y tobą, y między naśieniem moim y naśieniem twoim aż na wieki.

43. Y wstał Dawid y odszedł: ale y Jonathas wszedł do miasta.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O ucieczce Dawida do Nobe, gdzie u Arcykapłana Achimelecha posiliwszy się chlebem poświęconym, przeszedł do Achisa króla Getejskiego.

1. Venit autem David in Nobe ad Achimelech sacerdotem; et obstupuit Achimelech, eo quod venisset David. Et dixit ei: Quare tu solus, et nullus est tecum?

2. Et ait David ad Achimelech sacerdotem: Rex praecepit mihi sermonem, et dixit: Nemo sciat rem, propter quam missus es a me, et cujusmodi praecepta tibi dederim: nam et pueris condixi in illum et illum locum.

3. Nunc ergo, si quid habes ad manum, vel quinque panes, da mihi, aut quidquid inveneris.

4. Et respondens sacerdos ad David, ait illi:

1. Y Dawid przyszedł do Nobe do Achimelecha kapłana: y zdumiał się Achimelech, dla tego, że przyszedł Dawid. Y rzékł mu: Czemuś ty sam, a nikogo nie masz z sobą?

2. Y rzékł Dawid do Achimelecha kapłana: Król mi przykazał mowę, y rzékł: Żaden niech nie wié rzeczy, dla któréyś posłany odemnie, y iakiem ći dał przykazanie, bo y z sługami zmówiłem się na ono y na ono mieysce.

3. A tak teraz maszli co do ręku, abo z pięćioro chleba day mi, abo cokolwiek naydźiesz.

4. A odpowiadaiąc kapłan Dawidowi, rzékł mu:

---

34. *W gniewie zapalczywości.* Gwałtownie rozgniewany.

35. *Według woléj.* Według umowy.

41. *Pokłonił się trzecikroć.* Jako najstarszemu synowi królewskiemu i swojemu zbawcy.

42. *Cośmy przysięgli.* Niech będzie mocném i nienaruszoném.

R. 21.—1. *Do Nobe.* Dwa są miasta tego nazwiska, jedno za Jordanem w pokoleniu Manassesa albo jak chcą niektórzy w pokoleniu Gada, drugie z téj strony Jordanu, i znajduje się w pokoleniu Benjamina. Do tego ostatniego przybył teraz Dawid, gdyż w tém ostatniem znajdowała się natenczas Arka przymierza.—*Do Achimelecha kapłana.* Najwyższego kapłana. Przybył tam może dla tego, żeby przez pośrednictwo Achimelecha poradzić się P. Boga, jak ma postąpić z sobą. Achimelech był jednym i tym samym z Achiaszem, synem Achitoba, synem Fineesa, synem Helego.

2. *Przykazał mowę.* Polecił sprawę do wykonania. Kłamstwo usłużne (mendacium officiosum), które może uważał za wolne od winy.—*Zmówiłem się na ono, i na ono miejsce.* Wskazałem im pewne miejsca, gdzie mają zostawać.

4. *Chleb święty.* Chleby pokładne.—*Jeźli czyści są*

Non habeo laicos panes ad manum, sed tantum panem sanctum: si mundi sunt pueri, maxime a mulieribus?

5. Et respondit David sacerdoti, et dixit ei: Equidem, si de mulieribus agitur, continuimus nos ab heri et nudiustertius, quando egrediebamur, et fuerunt vasa puerorum sancta: porro via haec polluta est, sed et ipsa hodie sanctificabitur in vasis.

6. Dedit ergo ei sacerdos sanctificatum panem; neque enim erat ibi panis, nisi tantum panes propositionis, qui sublati fuerant a facie Domini, ut ponerentur panes calidi. *(Matth. 12, 3).*

7. Erat autem ibi vir quidam de servis Saul in die illa intus in tabernaculo Domini; et nomen ejus Doeg Idumaeus, potentissimus pastorum Saul.

8. Dixit autem David ad Achimelech: Si habes hic ad manum hastam, aut gladium? quia gladium meum, et arma mea non tuli mecum: sermo enim regis urgebat.

9. Et dixit sacerdos: Ecce hic gladius Goliath Philisthaei, quem percussisti in valle Terebinthi, est involutus pallio post ephod: si istum vis tollere, tolle, neque enim hic est alius absque eo. Et ait David: Non est huic alter similis, da mihi eum.

10. Surrexit itaque David, et fugit in die illa a facie Saul; et venit ad Achis, regem Geth;

11. dixeruntque servi Achis ad eum, cum vidissent David: Numquid non iste est David rex terrae? nonne huic cantabant per choros, dicentes: Percussit Saul mille, et David decem millia? *(Supr. 18, 7).*

12. Posuit autem David sermones istos in corde suo, et extimuit valde a facie Achis, regis Geth.

13. Et immutavit os suum coram eis, et collabebatur inter manus eorum; et impingebat in ostia portae, defluebantque salivae ejus in barbam.

Nie mam chleba pospolitego do ręki, iedno tylko chleb święty: ieśli czyści są służebnicy, a zwłaszcza od niewiast?

5. Y odpowiedźiał Dawid kapłanowi, y rzékł mu: Zaiste, ieśli idźie o niewiasty, strzymaliśmy się od wczorayszego, y dźiś trzećiego dnia, kiedyśmy wychodźili y były naczénia służebników święte, aleć ta droga zmazana iest, wszakże y ta dźisia poświęcona będźie w naczéniach.

6. A tak dał mu kapłan chléb poświęcony: bo nie było tam chleba, iedno tylko chleby pokładne, które były wźięte od oblicznośći Pańskiéy, aby położono chleby ciepłe.

7. A był tam ieden mąż z sług Saulowych onego dnia wewnątrz w przybytku Pańskim: a imię iego Doeg Idumeyczyk, namożnieyszy z pastérzów Saulowych.

8. Y rzekł Dawid do Achimelecha: Maszli tu na doręḋziu osczep abo miecz? bo miecza mego y oręża mego nie wźiąłem z sobą: bo mowa królewska przynaglała.

9. Y rzekł kapłan: Oto tu miecz Goliatha Philistyna, któregoś zabił w dolinie Therebinthu, uwiniony w płascz za ephod, chceszli ten wźiąć weźmi: bo procz tego niémasz tu innego. Y rzékł Dawid: Niémasz drugiego podobnego temu, day mi go.

10. Wstał tedy Dawid, y uciekł onego dnia przed Saulem: y przyszedł do Achis, króla Geth.

11. Y rzekli słudzy Achis do niego, gdy uyźrzeli Dawida: Aza nie ten iest Dawid król ziemie? Azaż nie temu śpiewano w tańcach, mówiąc: Poraził Saul tysiąc, a Dawid dźiesięć tysięcy?

12. Y wźiął Dawid mowy one w serce swe, y zlękł się barzo od oblicza Achis, króla Geth.

13. Y odmienił usta swoie przed nimi, y upadał między rękoma ich: y tłukł się o drzwi u fórty, y śćiekały śliny iego na brodę.

---

służebnicy, a zwłaszcza od niewiast. Skromnie zapytuje arcykapłan o czystość także samego Dawida, chociaż jego nazwiska niewymienia; o nieczystocie z powodu spółk. z żonami przedewszystkiem wspomina, bo chociaż były inne nieczystoty prawne i daleko nawet większe, lecz ta najłatwiéj zdarzyć się im mogła. P. Wujka.

5. *I były naczynia służebników święte.* Ciała naczyniem nazywa, jak Paweł ś. II Kor. 4, 7.—*Aleć ta droga zmazana jest.* Jakby mówił: W drodze, którą przebywamy, nieczystość prawną zaciągnęliśmy: może dla tego, że w strony pogańskie dążyli.—*Wszakże i ta dzisiaj poświęcona będzie w naczyniach.* T. j. droga ta świętą i czystą zostanie w takich naczyniach czyli osobach, które ją dobrym umysłem przedsiębiorą. Albo, jeśli przez drogę, jaką zmazę zaciągnęliśmy, oczyścimy się z niéj.

6. *A tak dał mu kapłan chleb poświęcony.* Ztąd się pokazuje, iż niekoniecznie trzeba było oczekiwać ostatecznéj potrzeby, żeby świeccy, a nawet w stanie nieczystości prawnéj zostający, pożywać mogli chleba poświęconego.—*Aby położono chleby ciepłe.* Co się robiło każdéj soboty, Lev. 24, 8; ztąd się pokazuje, że Dawid przybył do Achimelecha w dzień sobotni.

7. *Wewnątrz przybytku.* W Hebr., Chald. i Grek. *zatrzymany w przybytku.* Co niektórzy ślubem tłumaczą, t. j. że tam zostawał, na mocy uczynionego ślubu; niektórzy zaś, jak Teodoretus, rozumieją, że był opętany od złego ducha.—*Idumejczyk.* Z narodu idumejskiego, lecz z religii Żyd.

9. *W płaszcz.* W pokrycie.—*Za Efod.* Za miejscem, gdzie leży Efod.—*Chceszli ten wziąść, weźmij.* Miecz ten był P. Bogu w darze ofiarowany, lecz w gwałtownéj potrzebie, tak jak i chleby pokładne, mógł był ztamtąd być wziętym.

10. *Przyszedł do Achis króla Get.* Jak się zdaje, uczynił to z natchnienia Bożego, a może nawet i z wyraźnéj woli Jego, objawionéj Dawidowi przez pośrednictwo Achimelecha. Tak przynajmniéj każą nam wnosić słowa Doega r. 22, 10, chociaż niektórzy, jak Sanchez, chcą rozumieć, że uczynił to Dawid z własnego widzimisię, albo przynajmniéj, nieodebrawszy na to wyraźnego upoważnienia Bożego.

11. *Dawid król ziemi?* Dawid ów sławny, i jakby drugi król Izraelski.

12. *I wziął Dawid mowy one w serce swe.* Zauważał co o nim pochlebnego mówili Getejczycy. *Zląkł się bardzo.* Że go poznali.

13. *I tłukł się o drzwi u fórty.* Jakby przez zamknięte drzwi chciał przejść.

14. Et ait Achis ad servos suos: Vidistis hominem insanum, quare adduxistis eum ad me?

15. An desunt nobis furiosi, quod introduxistis istum, ut fureret me praesente? hiccine ingredietur domum meam?

14. Y rzékł Achis do sług swoich: Widźieliśćie człowieka szalonego: czemużeśćie go do mnie przywiedli?

15. Czyli nam schodźi na szalonych, żeśćie przywiedli aby szalał przedemną? a więc ten ma wniść do domu mego?

Wykład X. J. Wujka.—**Roz 21. w. 4.** *Nie mam chleba pospolitego.* Niechciał Achimelech kapłan dać Dawidowi chleba pokładnego, ku pożywaniu, aż pierwiéj zrozumiał, jeźli się onego dnia strzymali od żony, iż tak Pismo ś. *Lev.* 24, rozkazuje, i niegodziło się tego chleba pożywać, tylko na świętém miejscu, wszakże w takiéj potrzebie godźiło się go dać Dawidowi, by tylko czystymi byli. Tak to wyłożył Pan Chrystus *Math.* 12. Zkąd dowodzi Hieronim Ś., iż w kapłaniech naszych ma być ustawiczna powściągliwość, ponieważ ciało Pana Chrystusowe przez one chleby figurowane, ofiarują i pożywają go, i inszym ustawicznie podawają *Hieron. in C.* 1. *ad Titum.* A tak wielka jest śmiałość nowotnych tłumaczów heretyckich, którzy to wykładają albo o czystości szat, albo o worach i inszych naczyniach, w które chleb święty brać mieli. Bo to jest przeciw jasnemu pismu, które tu powiada, iż kapłan nie pytał Dawida o szatach ani worach, ale o czystości sług a zwłaszcza od niewiast: na co też odpowiada Dawid to o co go pytano, że się strzymali od niewiast, i naczynie ich albo ciało było czyste, i nadto obiecował że się onego dnia i przez wszystkę drogę, czysto od żon zachować mieli. Tak rozumie *Hieron.*, *in Tradit. Hebr. in lib. Regum.*

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O powrócie Dawida do kraju, i zabójstwie kapłanów dopełnioném z rozkazu Saula.

1. Abiit ergo David inde, et fugit in speluncam Odollam. Quod cum audissent fratres ejus, et omnis domus patris ejus, descenderunt ad eum illuc.

2. Et convenerunt ad eum omnes, qui erant in angustia constituti, et oppressi aere alieno, et amaro animo; et factus est eorum princeps, fueruntque cum eo quasi quadringenti viri.

3. Et profectus est David inde in Maspha, quae est Moab, et dixit ad regem Moab: Maneat, oro, pater meus et mater mea vobiscum, donec sciam, quid faciat mihi Deus.

4. Et reliquit eos ante faciem regis Moab; manseruntque apud eum cunctis diebus, quibus David fuit in praesidio.

5. Dixitque Gad propheta ad David: Noli manere in praesidio, proficiscere, et vade in terram Juda. Et profectus est David, et venit in saltum Haret.

6. Et audivit Saul, quod apparuisset David, et viri, qui erant cum eo. Saul autem, cum maneret in Gabaa, et esset in nemore, quod est in Rama, hastam manu tenens, cunctique servi ejus circumstarent eum,

7. ait ad servos suos, qui assistebant ei: Audite nunc, filii Jemini, numquid omnibus vobis dabit filius Isai agros et vineas, et universos vos faciet tribunos, et centuriones:

8. quoniam conjurastis omnes adversum me, et non est, qui mihi renuntiet, maxime cum et filius meus foedus inierit cum filio Isai? Non est, qui vi-

1. Poszedł tedy Dawid z onąd, y uszedł do iaskinie Odollam. Co usłyszawszy bracia iego, y wszytek dóm oyca iego, przyszli tam do niego.

2. Y zeszli się do niego wszyscy, którzy byli utrapieni, y którzy się byli zadłużyli, y w gorzkośći serca: y został ich książęćiem, a było ich przynim około czterechset mężów.

3. Y poszedł Dawid z onad do Maspha, która iest Moab, y rzékł do króla Moab: Niechay pomieszka, proszę, oćiec mój y matka moia z wami, aż się dowiém co ze mną Bóg uczyni.

4. Y zostawił ie przed obliczem króla Moab, y mieszkali u niego po wszytkie dni, których Dawid był na zamku.

5. Y rzékł Gad prorok do Dawida: Nie mieszkay na zamku, iedź a ćiągni do źiemie Juda. Y iechał Dawid y przyszedł do lasa Hareth.

6. Y usłyszał Saul, że się ukazał Dawid, y mężowie, którzy z nim byli. A Saul, gdy mieszkał w Gabaa, y był w gaiu, który iest w Rama, trzymaiąc osczep w ręce, a wszyscy słudzy iego stali około niego,

7. rzékł do sług swych, którzy przy nim stali: Słuchayćie teraz synowie Jemini, izali wszytkim wam da syn Isai pola y winnice, y wszytkich was poczyni tyśiączniki y setniki:

8. żeśćie się wszyscy sprzyśięgli przećiwko mnie, a niémasz tego, ktoby mi oznaymił, zwłascza gdyż y syn mój przymierze uczynił z synem Isai? Nié-

---

15. *Żeście przywiedli.* Nie po szalonemu Dawid wkroczył do pałacu królewskiego, lecz się zalecił był któremuś z możniejszych panów, jako żołnierz zaciężny i gotowy na obronę króla, i ten go wprowadził do pałacu.

R. 22.—1. *Do jaskini Odollam.* Na dwa dni drogi ztamtąd odległéj. Leżała w pokoleniu Judy.—*Przyszli tam do niego.* Z Betleemu.

3. *Do Maspha, która jest Moab.* Tak się nazywa dla odróżnienia od Masfa Benjaminowego, gdzie Samuel sprawował niegdyś sądy, przed wstąpieniem na tron Saula.

5. *Ciągnij do ziemi Juda.* Może dla tego ten rozkaz odebrał, że król Moabski i jego przedniejsi panowie, knowali jakie złe zamiary przeciwko Dawidowi, albo że Izraelici zostający przy Dawidzie, byli narażeni na niebespieczeństwo wpadnięcia w bałwochwalstwo.

7. *Synowie Jemini.* Benjamici.

8. *Żeście się wszyscy sprzysięgli przeciwko mnie.* Takowe sprzysiężenie się w obronie niewinnego, jakim tu

cem meam doleat ex vobis, nec qui annuntiet mihi, eo quod suscitaverit filius meus servum meum adversum me, insidiantem mihi usque hodie.

9. Respondens autem Doeg Idumaeus, qui assistebat, et erat primus inter servos Saul: Vidi, inquit, filium Isai in Nobe apud Achimelech filium Achitob sacerdotem.

10. Qui consuluit pro eo Dominum, et cibaria dedit ei: sed et gladium Goliath Philisthaei dedit illi.

11. Misit ergo rex ad accersendum Achimelech sacerdotem filium Achitob, et omnem domum patris ejus, sacerdotum, qui erant in Nobe, qui universi venerunt ad regem.

12. Et ait Saul ad Achimelech: Audi, fili Achitob. Qui respondit: Praesto sum domine.

13. Dixitque ad eum Saul: Quare conjurastis adversum me, tu et filius Isai, et dedisti ei panes et gladium, et consuluisti pro eo Deum, ut consurgeret adversum me, insidiator usque hodie permanens?

14. Respondensque Achimelech regi, ait: Et quis in omnibus servis tuis, sicut David fidelis, et gener regis, et pergens ad imperium tuum, et gloriosus in domo tua?

15. Num hodie coepi pro eo consulere Deum? absit hoc a me, ne suspicetur rex adversus servum suum rem hujuscemodi in universa domo patris mei: non enim scivit servus tuus quidquam super hoc negotio, vel modicum, vel grande.

16. Dixitque rex: Morte morieris Achimelech, tu, et omnis domus patris tui.

17. Et ait rex emissariis, qui circumstabant eum: Convertimini, et interficite sacerdotes Domini: nam manus eorum cum David est, scientes quod fugisset, et non indicaverunt mihi. Noluerunt autem servi regis extendere manus suas in sacerdotes Domini.

18. Et ait rex ad Doeg: Convertere tu, et irrue in sacerdotes. Conversusque Doeg Idumaeus, irruit in sacerdotes, et trucidavit in die illa octoginta quinque viros vestitos ephod lineo.

19. Nobe autem, civitatem sacerdotum, percussit in ore gladii, viros et mulieres, et parvulos, et lactentes, bovemque et asinum, et ovem in ore gladii.

20. Evadens autem unus filius Achimelech, filii Achitob, cujus nomen erat Abiathar, fugit ad David,

21. et annuntiavit ei, quod occidisset Saul sacerdotes Domini,

masz ktoby się mnie z was użalił, ani ktoby mi oznajmił, przeto że podburzył syn mój sługę mego przeciwko mnie, który czyha na mię aż po dźiś dźień.

9. A odpowiadając Doeg Idumeyczyk, który stał, a był pierwszy między sługami Saulowymi: Widźiałem, pry, syna Izai w Nobe u Achimelecha syna Achitob kapłana.

10. Który się radźił za nim Pana, y dał mu strawy: ale y miecz Goliatha Philistyńczyka dał mu.

11. Posłał tedy król, aby przyzwano Achimelecha kapłana syna Achitob, y wszytek dóm oyca iego, kapłanów, którzy byli w Nobe, którzy wszyscy przyszli do króla.

12. Y rzekł Saul do Achimelecha: Słuchay synu Achitob. A on odpowiedźiał: owom ia panie.

13. Y rzekł do niego Saul: Czemuśćie się sprzysięgli na mię, ty y syn Izai, y dałeś mu chleba y miecz, y radźiłeś się za nim Boga, aby powstał na mię zdrayca będąc aż do dnia dźisieyszego?

14. Y odpowiadaiąc Achimelech królowi, rzekł: A któż ze wszech sług twoich wierny iako Dawid, y źięć królewski, y idący na roskazanie twoie, y zacny w domu twoim?

15. Azam dźiś począł radźić się oń Boga? Uchoway mię Boże: niech się nie domniemawa król na sługę swego takowey rzeczy we wszytkim domu oyca mego: bo nie wiedźiał sługa twóy o tey sprawie nic, abo małego, abo wielkiego.

16. Y rzekł król: Śmierćią umrzesz Achimelechu, ty y wszytek dóm oyca twego.

17. Y rzekł król sługom którzy stali około niego: Obróććie się, a pobiyćie kapłany Pańskie; bo ręka ich iest z Dawidem, wiedząc że ućiekał a nie oznaymili mi. Lecz nie chćieli słudzy królewscy rąk swoich podnieść na kapłany Pańskie.

18. Y rzekł król Doegowi: Obróć się ty, a rzuć się na kapłany. Y obróćiwszy się Doeg Idumeyczyk targnął się na kapłany, y zamordował dnia onego ośmdźiesiąt y pięć mężów ubranych w ephod lniany.

19. A Nobe miasto kapłańskie poraźił pasczeką miecza, męże y niewiasty, y dźiatki, y ssące, y wołu, y osła, y owcę pasczeką miecza.

20. Lecz uszedszy ieden syn Achimelecha syna Achitob, któremu imię było Abiathar, ućiekł do Dawida,

21. y oznaymił mu że Saul pobił kapłany Pańskie.

był Dawid, jest dozwolone. Albowiem tylko napadać na króla, choćby ten najniesprawiedliwiej postępował, niewolno jest poddanemu.— *Przymierze uczynił.* Musiał tylko przez domysł wiedzieć o tem przymierzu, bo nikt nie był świadkiem, gdy je zawierali, a więc nikt mu o niem z pewnością powiedzieć nie mógł.— *Podburzył syn mój.* Zarzut najniesprawiedliwszy, jak i ten drugi: *czyha na mię.*

12. *Słuchaj synu Achitob.* Nie nazywa go po imieniu, dla okazania zniewagi; tak jak przed tem Dawida nazwał po prostu synem Isai w. 9 i 13.

17. *Sługom.* W Hebr. i Grec. *posłańcom.*

18. *Ubranych w efod lniany.* W którym zwykle chodzili, nie zaś którego używali przy sprawowaniu ofiar w przybytku.

19. *Pasczęką miecza.* Ostrzem miecza.

20. *Uszedłszy jeden.* Czy z miejsca, na którym byli zabijani kapłani, potrafił umknąć szczęśliwie, czy może z domu, gdzie był został dla spełnienia świętych posług przy arce.

22. Et ait David ad Abiathar: Sciebam in die illa, quod, cum ibi esset Doeg Idumaeus, proculdubio annuntiaret Sauli: ego sum reus omnium animarum patris tui.

23. Mane mecum, ne timeas: si quis quaesierit animam meam, quaeret et animam tuam, mecumque servaberis.

22. Y rzékł David Abiatharowi: Wiedźiałem onego dnia gdy tam był Doeg Idumeyczyk, że pewnie miał powiedźieć Saulowi: iam iest winien śmierći wszystkich dusz oyca twego.

23. Mieszkay ze mną, nie bóy się: ieśli kto będźie szukał dusze moiéy, będźie szukał y dusze twoiéy, y będźiesz przy mnie zachowan.

CAPUT XXIII.

1. Et annuntiaverunt David, dicentes: Ecce Philisthiim oppugnant Ceilam, et diripiunt areas.

2. Consuluit ergo David Dominum, dicens: Num vadam, et percutiam Philistaeos istos? Et ait Dominus ad David: Vade, et percuties Philisthaeos, et Ceilam salvabis.

3. Et dixerunt viri, qui erant cum David, ad eum: Ecce nos hic in Judaea consistentes timemus: quanto magis si ierimus in Ceilam adversum agmina Philisthinorum?

4. Rursum ergo David consuluit Dominum. Qui respondens, ait ei: Surge, et vade in Ceilam: ego enim tradam Philisthaeos in manu tua.

5. Abiit ergo David, et viri ejus in Ceilam, et pugnavit adversum Philisthaeos, et abegit jumenta eorum, et percussit eos plaga magna; et salvavit David habitatores Ceilae.

6. Porro eo tempore, quo fugiebat Abiathar, filius Achimelech, ad David in Ceilam, ephod secum habens descenderat.

7. Nuntiatum est autem Sauli, quod venisset David in Ceilam, et ait Saul: Tradidit eum Deus in manus meas, conclususque est introgressus urbem, in qua portae et serae sunt.

8. Et praecepit Saul omni populo, ut ad pugnam descenderet in Ceilam, et obsideret David, et viros ejus.

9. Quod cum David rescisset, quia praepararet ei Saul clam malum, dixit ad Abiathar sacerdotem: Applica ephod.

10. Et ait David: Domine Deus Israel, audivit famam servus tuus, quod disponat Saul venire in Ceilam, ut evertat urbem propter me.

11. Si tradent me viri Ceilae in manus ejus? et si descendet Saul, sicut audivit servus tuus?

ROZDZIAŁ 23.

O porażce Filistynów przez Dawida przy mieście Ceila, i ściganiu Dawida przez Saula.

1. Y powiedźiano Dawidowi, mówiąc: Oto Philistynowie dobywaią Ceilę, y plondruią gumna.

2. Radził się tedy Dawid Pana, mówiąc: Mamli iśdź a poraźić te Philisthyny? Y rzékł Pan do Dawida: Idź, a poraźisz Philistyny, y Ceilę wybawisz.

3. Y rzekli mężowie którzy byli z Dawidem, do niego: Oto my tu w Judzkiéy źiemi będąc, boimy się: a cóż więcéy, ieśli póydźiem do Ceile ku woyskom Philistyńskim?

4. Znowu tedy Dawid radzil się Pana. Który odpowiadaiąc, rzékł mu: Wstań a idź do Ceile, bo ia dam Philistyny w rękę twoię.

5. Poszedł tedy David, y mężowie iego do Ceili, y walczył z Philistyny, y zapędził bydła ich, y poraźił ie porażką wielką: y wybawil Dawid mieszczany Ceile.

6. Lecz na on czas, gdy ućiekał Abiathar syn Achimelechów do Dawida do Ceile, przyszedł był maiąc z sobą ephod.

7. Y powiedźiano Saulowi że Dawid wszedł do Ceile, y rzékł Saul: Dał go Bóg w ręce moie, y zawarty iest wszedszy do miasta, w którym są bramy y zamki.

8. Y przykazał Saul wszytkiemu ludu, aby szli na woynę do Ceile, y oblegli Dawida y lud iego.

9. Czego gdy się Dawid dowiedźiał, iż mu Saul potaiemnie złe gotował, rzekł do Abiathara kapłana: Przyłoż ephod.

10. Y rzekł Dawid: Panie Boże Izraelów, słyszał tę wieść sługa twóy, że Saul gotuie się przyśdź do Ceile, aby zburzył miasto dla mnie.

11. Wydadzali mnie mężowie Ceili w ręce jego? a przyiedźieli Saul iako słyszał sługa twóy?

---

22. *Wiedziałem.* Odgadywałem.

23. *Jeśli kto będzie szukał duszy mójéj, będzie szukał i duszy twojéj.* Zdawałoby się, że przeciwnie trzeba było powiedzieć, t. j. jeśli kto będzie szukał duszy twojéj, będzie szukał i duszy mojéj. Jakby mówił: Wystawię na niebezpieczeństwo życie moje, dla ocalenia życia twego.

R. 23.—1. *Ceilę.* W pokoleniu Judy.

2. *Radził się Dawid Pana.* Przez proroka, albowiem Abiatar jeszcze się nie znajdował przy nim.

3. *W Judzkiéj ziemi.... boimy się.* Jakby mówili: Oto my tutaj w środku pokolenia Judy, wdali od Saula, wdali od Filistynów zostając, lękamy się jednak; jakże bardziéj straszno nam będzie, gdy się zbliżymy do miejsc otoczonych zewsząd przez nieprzyjaciela?

4. *Znowu tedy Dawid radził się Pana.* Żeby wszelką bojaźń i powątpiewanie ostatecznie z ich duszy usunąć. Tak niegdyś Gedeon w celu podniesienia na duchu swoich żołnierzy, prosił i otrzymał od P. Boga cud, że runo wełny, w warunkach zupełnie niesprzyjających temu, owszem najzupełniéj przeciwnych, raz mokrem, drugi raz suchem się znalazło.

5. *I wybawił Dawid mieszczany Ceila.* Oswobodziwszy z oblężenia.

7. *W którym są bramy i zamki.* Które zamknąć i strzedz rozkażę.

9. *Potajemnie.* Udawał bowiem Saul, że bierze się do broni przeciwko Filistynom.—*Przyłoż Efod.* Włóż na się efod. Co zwykli robić arcykapłani, gdy za pomocą Urim i Thummim, mieli się radzić P. Boga.

Domine Deus Israel indica servo tuo. Et ait Dominus: Descendet.

12. Dixitque David: Si tradent me viri Ceilae, et viros qui sunt mecum, in manus Saul? Et dixit Dominus: Tradent.

13. Surrexit ergo David et viri ejus quasi sexcenti, et egressi de Ceila, huc atque illuc vagabantur incerti; nuntiatumque est Sauli, quod fugisset David de Ceila, et salvatus esset; quam ob rem dissimulavit exire.

14. Morabatur autem David in deserto in locis firmissimis, mansitque in monte solitudinis Ziph, in monte opaco; quaerebat eum tamen Saul cunctis diebus, et non tradidit eum Deus in manus ejus.

15. Et vidit David, quod egressus esset Saul, ut quaereret animam ejus. Porro David erat in deserto Ziph in silva.

16. Et surrexit Jonathas filius Saul, et abiit ad David in silvam, et confortavit manus ejus in Deo, dixitque ei:

17. Ne timeas: neque enim inveniet te manus Saul patris mei, et tu regnabis super Israel, et ego ero ibi secundus, sed et Saul pater meus scit hoc.

18. Percussit ergo uterque foedus coram Domino, mansitque David in silva; Jonathas autem reversus est in domum suam.

19. Ascenderunt autem Ziphaei ad Saul in Gabaa, dicentes: Nonne ecce David latitat apud nos in locis tutissimis silvae, in colle Hachila, quae est ad dexteram deserti? *(Infr. 26, 1).*

20. Nunc ergo, sicut desideravit anima tua, ut descenderes, descende: nostrum autem erit, ut tradamus eum in manus regis.

21. Dixitque Saul: Benedicti vos a Domino, quia doluistis vicem meam.

22. Abite ergo, oro, et diligentius praeparate et curiosius agite, et considerate locum, ubi sit pes ejus, vel quis viderit eum ibi, recogitat enim de me, quod callide insidier ei.

23. Considerate et videte omnia latibula ejus, in quibus absconditur, et revertimini ad me ad rem certam, ut vadam vobiscum: quodsi etiam in terram se abstruserit, perscrutabor eum in cunctis millibus Juda.

24. At illi surgentes abierunt in Ziph ante Saul; David autem et viri ejus erant in deserto Maon, in campestribus ad dexteram Jesimon.

Panie Boże Izraelów oznaymi słudze twemu. Y rzékł Pan: Przyiedźie.

12. Y rzékł Dawid: Wydadząli mię mężowie Ceili y męże, którzy ze mną są w ręce Saulowe? Y rzékł Pan: Wydadzą.

13. Wstał tedy Dawid y mężowie iego około sześći set, y wyszedszy z Ceile, y tu y ówdźie się tułali niepewni; y powiedźiano Saulowi, że uciekł Dawid z Ceile, y uszedł: przetoż zaniechał wyiechać.

14. A Dawid mieszkał na puszczy po mieyscach mocnych, y mieszkał na górze puszczy Ziph na górze ćiemnéy; wszakże go Saul szukał po wszytkie dni, y nie dał go Bóg w ręce iego.

15. Y uyźrzał Dawid, że wyszedł Saul szukać dusze iego. A Dawid był na puszczy Ziph w lesie.

16. Y wstał Jonathas syn Saulów, y szedł do Dawida do lasa, y posilił ręce iego w Bogu, y rzékł mu:

17. Nie bóy się: bo ćię nie naydźie ręka Saula oyca mego, a ty królować będźiesz nad Izraelem, a ia będę wtóry po tobie, lecz y Saul oćiec móy o tym wié.

18. A tak postanowili oba przymierze przed Panem, y mieszkał Dawid w lesie; a Jonathas wróćił się do domu swego.

19. Y wstąpili Zypheyczycy do Saula w Gabaa, mówiąc: Aza oto Dawid nie kryie się u nas po mieyscach bespiecznych lasu na pagórku Hachila, która iest po prawéy stronie puszczy?

20. A tak teraz iako pragnęła dusza twoia żebyś ziechał, ziedź; a nasza będźie podać go w ręce królewskie.

21. Y rzékł Saul: Błogosławieniśćie wy od Pana, iżeśćie się mnie użalili.

22. A tak idźćie, proszę, a gotuyćie pilniéy, y czyńćie dworniéy, y wyszpieguyćie mieysce, gdźie iest noga iego, abo kto go tam widźiał, bo myśli o mnie, że nań chytrze się zasadzam.

23. Wypatrzćież a obaczćie wszytkie iamy iego, w którym się tai; a wróććie się do mnie na pewną rzecz, że póydę z wami: a choćby się téż skrył w źiemię, będę go szukał we wszytkich tysiącach Judzkich.

24. A oni wstawszy, poszli do Ziph przed Saulem; a Dawid y mężowie iego byli na puszczy Maon na polach po prawéy Jesimon.

12. *Wydadzą.* T. j. jeśli ztamtąd nie wyjdziesz.

13. *Mężowie jego około sześciuset.* Pierwiéy było tylko czterechset; lecz w załodzie Moabickiéj, a może i w lesie Haret, liczba ich urosła do sześciuset.

14. *Po miejscach mocnych.* Naturą, nie sztuką obwarowanych.—*Na górze puszczy Zif.* Była ta góra w pobliżu Idumei, jak się pokaz. Joz. 15, 24.— *Na górze ciemnéj.* Od drzew jasionowych, jodłowych i innych tego rodzaju, jak tłumaczy Ś. Hieronim.

16. *Posilił ręce jego w Bogu.* Kazał mu być dobréj myśli, i ufać P. Bogu, który się nim szczególniejszym sposobem opiekuje.

17. *Saul ojciec mój o tém wie.* Ponieważ widział Saul, jak Dawid ustawicznie doznaje szczególniejszéj opieki Bożéj, i jak z dnia na dzień, pomimo największych przeszkod i przeciwności coraz bardziéj rośnie w znaczenie i powagę u ludzi, nie mógł już nareszcie niezrozumieć, że Dawida wyraźnie P. Bóg na tron prowadzi, i że on jest tym bliźnim, o którym w imieniu Boga zapowiedział był niedawno Samuel, iż jest przeznaczony na miejsce Saula, aby był królem w Izraelu, 15, 38.

18. *A tak postanowili oba przymierze.* Poraz trzeci. Nie żeby się lękali o siebie, lecz że się niezmiernie miłowali, naturą zaś jest miłujących się, że czyny wzajemnéj ku sobie miłości, lubią jak najczęściéy powtarzać.— *Przed Panem.* Ponieważ w obec proroka Gada i arcykapłana Abiatara. Albo, że przymierze stwierdzoném zostało przysięgą czyli wzywaniem P. Boga na świadka.

23. *We wszystkich tysiącach Judzkich.* Z całém wojskiem pokolenia Judzkiego, w którém on przebywa.

25. Ivit ergo Saul et socii ejus ad quaerendum eum; et nuntiatum est David; statimque descendit ad petram, et versabatur in deserto Maon. Quod cum audisset Saul, persecutus est David in deserto Maon.

26. Et ibat Saul ad latus montis ex parte una; David autem et viri ejus erant in latere montis ex parte altera; porro David desperabat, se posse evadere a facie Saul; itaque Saul, et viri ejus in modum coronae cingebant David, et viros ejus, ut caperent eos.

27. Et nuntius venit ad Saul, dicens: Festina, et veni, quoniam infuderunt se Philisthiim super terram.

28. Reversus est ergo Saul desistens persequi David, et perrexit in occursum Philisthinorum; propter hoc vocaverunt locum illum, Petram dividentem.

25. Jechał tedy Saul y towarzysze iego szukać go: lecz dano znać Dawidowi, y natychmiast stąpił na skałę, y mieszkał w puszczy Maon. Co gdy uszyszał Saul, gonił Dawida na puszczy Maon.

26. Y iechał Saul po boku góry z iednéy strony, a Dawid y mężowie iego byli z boku góry po drugiéy stronie: y iuż był Dawid zwątpił żeby mógł uyść przed obliczem Saula: a tak Saul y mężowie iego nakształt wieńca obtoczyli Dawida y męże iego, aby ie poimali.

27. Y przybieżał poseł do Saula mówiąc: Pośpiesz się, a przyiedź, bo Philistynowie wtargnęli w ziemię.

28. A tak wrócił się Saul przestawszy gonić Dawida, y ciągnął przeciw Philistynóm, y dla tego nazwali ono mieysce Skałą rozłączaiącą.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O wspaniałomyślności Dawida, i pojednaniu się z nim Saula.

1. Ascendit ergo David inde, et habitavit in locis tutissimis Engaddi.

2. Cumque reversus esset Saul, postquam persecutus est Philisthaeos, nuntiaverunt ei, dicentes: Ecce David in deserto est Engaddi.

3. Assumens ergo Saul tria millia electorum virorum ex omni Israel, perrexit ad investigandum David et viros ejus etiam super abruptissimas petras, quae solis ibicibus perviae sunt.

4. Et venit ad caulas ovium, quae se offerebant vianti; eratque ibi spelunca, quam ingressus est Saul, ut purgaret ventrem; porro David et viri ejus in interiore parte speluncae latebant.

5. Et dixerunt servi David ad eum: Ecce dies, de qua locutus est Dominus ad te: Ego tradam tibi inimicum tuum, ut facias ei sicut placuerit in oculis tuis. Surrexit ergo David, et praecidit oram chlamydis Saul silenter.

6. Post haec percussit cor suum David, eo, quod abscidisset oram chlamydis Saul.

7. Dixitque ad viros suos: Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem domino meo, christo Domini, ut mittam manum meam in eum, quia christus Domini est.

8. Et confregit David viros suos sermonibus, et non permisit eos, ut consurgerent in Saul; porro Saul exsurgens de spelunca, pergebat coepto itinere.

9. Surrexit autem et David post eum, et egressus de spelunca, clamavit post tergum Saul, dicens: Domine mi rex. Et respexit Saul post se, et inclinans se David pronus in terram adoravit,

1. Y wyciągnął Dawid z onąd, y mieszkał na mieyscach bespiecznych Engaddi.

2. A gdy się wrócił Saul od pogoni za Philistyny, powiedziano mu, rzekąc: Oto Dawid jest na puszczy Engaddi.

3. A tak wźiawszy Saul trzy tysiące mężów przebranych ze wszytkiego Izraela, poszedł szukać Dawida y mężów iego, y po naprzykrzeyszych skałach, po których iedno dźikie kozy mogą chodźić.

4. Y przyciągnął ku chlewóm owczym, które się natrafiły idącemu, a była tam iaskinia, do któréy wszedł Saul na potrzeby przyrodzone, a Dawid y mężowie iego taili się we wnętrznych części iaskini.

5. Y rzekli słudzy Dawidowi do niego: Oto dźień, o którym Pan mówił do ciebie: Ja dam w ręce twe nieprzyiaćiela twego, żebyś mu uczynił iako się będźie podobało w oczach twych. Wstał tedy Dawid, y urznął po ćichu kray płascza Saulowego.

6. Potym uderzyło Dawida serce iego, przeto że urznął kray płascza Saulowego.

7. Y rzekł do mężów swoich: Niech mi będźie miłośćiw Pan, żebym nie uczynił téy rzeczy panu memu, pomazańcowi Pańskiemu, żebym miał śćiągnąć nań rękę moię, ponieważ iest pomazaniec Pański.

8. Y przełomił Dawid męże swe mowami, y nie dopuśćił im powstać na Saula: a Saul wstawszy z iaskinie, szedł zaczęta drogą.

9. Potym wstał y Dawid za nim: a wyszedszy z iaskinie zawołał za Saulem, mówiąc: Panie mój królu. Y obeyźrzał się Saul nazad: a Dawid schyliwszy się twarzą ku źiemi, pokłonił się.

R. 24.—1. *Engaddi.* W pokoleniu Judy, gdzie niegdyś znajdowało się także i miasto tego imienia.

3. *Jedno dzikie kozy mogą chodzić.* Hyperboliczny sposób mówienia.

5. *Ja dam w ręce twe nieprzyjaciela twego.* W rzeczy saméj tak było powiedzianém Dawidowi, bądź przez Samuela lub Gada proroka, bądź innym jakim sposobem.— *Wstał tedy Dawid.* Zdaje się, że szedł z tym zamiarem, żeby zabić Saula, albowiem w w. 11 sam to wyznaje przed Saulem, że *myślił go zabić.*

6. *Potém uderzyło Dawida serce jego.* T. j. uczuł się być winnym w sumieniu swojém.

8. *Przełamał Dawid męże swe mowami.* Powstrzymał ich zapęd.

10. dixitque ad Saul: Quare audis verba hominum loquentium: David quaerit malum adversum te?

11. Ecce hodie viderunt oculi tui, quod tradiderit te Dominus in manu mea in spelunca, et cogitavi, ut occiderem te, sed pepercit tibi oculus meus, dixi enim: Non extendam manum meam in dominum meum, quia christus Domini est.

12. Quin potius, pater mi, vide, et cognosce oram chlamydis tuae in manu mea, quoniam cum praescinderem summitatem chlamydis tuae, nolui extendere manum meam in te: animadverte, et vide, quoniam non est in manu mea malum, neque iniquitas, neque peccavi in te: tu autem insidiaris animae meae, ut auferas eam.

13. Judicet Dominus inter me et te, et ulciscatur me Dominus ex te: manus autem mea non sit in te.

14. Sicut et in proverbio antiquo dicitur: Ab impiis egredietur impietas: manus ergo mea non sit in te.

15. Quem persequeris, rex Israel? quem persequeris? canem mortuum persequeris, et pulicem unum.

16. Sit Dominus judex, et judicet inter me et te: et videat, et judicet causam meam, et eruat me de manu tua.

17. Cum autem complesset David loquens sermones hujuscemodi ad Saul, dixit Saul: Numquid vox haec tua est, fili mi David? Et levavit Saul vocem suam, et flevit,

18. dixitque ad David: Justior tu es quam ego, tu enim tribuisti mihi bona: ego autem reddidi tibi mala.

19. Et tu indicasti hodie, quae feceris mihi bona: quomodo tradiderit me dominus in manum tuam, et non occideris me.

20. Quis enim, cum invenerit inimicum suum, dimittet eum in via bona? Sed Dominus reddat tibi vicissitudinem hanc pro eo, quod hodie operatus es in me.

21. Et nunc, quia scio, quod certissime regnaturus sis, et habiturus in manu tua regnum Israel,

22. jura mihi in Domino, ne deleas semen meum post me, neque auferas nomen meum de domo patris mei.

23. Et juravit David Sauli. Abiit ergo Saul in domum suam; et David, et viri ejus ascenderunt ad tutiora loca.

10. y rzékł do Saula: Czemu słuchasz słów ludźi mówiących, Dawid szuka złego przećiw tobie?

11. Oto dźiś widźiały oczy twoie, że mi ćię Pan dał w rękę moię w iaskini; y myśliłem ćię zabić, aleć przepuśćiło oko moie, bom rzékł: Nie śćiągnę ręki na pana mego, bo iest pomazaniec Pański.

12. Y owszem oycze móy, obacz y poznay kray płaszcza twego w ręce moiéy: żeć gdym urzynał koniec płaszcza twego, nie chćiałem śćiągnąć ręki moiéy na ćię. Poznay a obacz żeć niémasz w ręce moiéy złośći, ani nieprawośći, anim zgrzészył przećiw tobie: a ty godźisz na duszę moię, abyś ią odiął.

13. Niech rozsądźi Pan między mną a tobą, a niech się krzywdy moiéy Pan pomśći nad tobą: a ręka moia niech nie będźie na tobie.

14. Jako y w staréy przypowieśći mówią: Od niezbożnych wynidźie niezbożność: a tak ręka moia niech nie będźie na tobie.

15. Kogoż przeszladuiesz, królu Izraelski, kogo przeszladuiesz? Psa zdechłego przeszladuiesz, a pchłę iednę.

16. Niech Pan będźie sędźim, a niech rozsądźi między mną a tobą: a niech obaczy y osądźi sprawę moię, a niech mię wyrwie z ręki twoiéy.

17. A gdy skończył Dawid mówiąc mowy takie do Saula, rzékł Saul: A twóyże to głos Dawidźie synu móy? y podniósł Saul swóy głos y płakał,

18. y rzékł do Dawida: Sprawiedliwszyś ty iest niźli ia; boś ty mnie oddał dobre, a iam tobie złém oddał.

19. Tyś też dźiś okazał coś mi dobrego uczynił; iako mię dał Pan w rękę twoię, a nie zabiłeś mię.

20. Bo któż gdy naydźie nieprzyiaćiela swego, wypuśći go na drogę dobrą? Ale Pan niechay ći odda nagrodę tę za to, coś mi dźiś uczynił.

21. A teraz iż wiem, że pewnie masz królować, y będźiesz miał w ręce swéy królestwo Izraelskie,

22. przyśiężmi przez Pana, że nie wygładźisz potomstwa mego po mnie, a nie wytracisz imienia mego z domu oyca mego.

23. Y przyśiągł Dawid Saulowi. Odszedł tedy Saul do domu swego; a Dawid y mężowie iego wstąpili na miéysca przespiecznieysze.

12. *Ojcze mój.* Tak nazywa Saula, że był wiekiem starszy i że był jego teściem, a tém samém, jakby drugim ojcem.

14. *Od niezbożnych wynijdzie niezbożność.* Znaczy: bezbożni bezbożnie, a pobożni postępują pobożnie. Ja zaś z tobą postąpiłem pobożnie, a więc nie masz prawa myślić, że miałem złe zamiary przeciwko tobie. Albo znaczenie jest takie: pomsta Boża dotknie cię kiedyś, uchowaj jednak Boże, żeby się to stało ręką moją: od bezbożnych wynijdzie ta bezbożność.

15. *Psa zdechłego.* Rzecz najlichszą.

17. *A twójże to głos.* Dawid trzymał się opodal od Saula, i dla tego z twarzy poznać go nie mógł, lecz tylko z głosu.

20. *Na drogę dobrą.* Nietkniętym zostawi.

23. *Przysiągł Dawid Saulowi.* Naturalnie pod warunkiem, jeśli potomstwo Saulowe w niczém nie wykroczy przeciwko Dawidowi.—*Wstąpili na miejsca bezpieczniejsze.* Albowiem doświadczenie go nauczyło, jak nie należy ufać Saulowi.

CAPUT XXV.

1. Mortuus est autem Samuel, et congregatus est universus Israel, et planxerunt eum, et sepelierunt eum in domo sua in Ramatha. Consurgensque David descendit in desertum Pharan. *(Infr. 28, 3).*

2. Erat autem vir quispiam in solitudine Maon, et possessio ejus in Carmelo, et homo ille magnus nimis; erantque ei oves tria millia, et mille caprae; et accidit, ut tonderetur grex ejus in Carmelo.

3. Nomen autem viri illius erat Nabal, et nomen uxoris ejus Abigail; eratque mulier illa prudentissima et speciosa, porro vir ejus durus et pessimus, et malitiosus; erat autem de genere Caleb.

4. Cum ergo audisset David in deserto, quod tonderet Nabal gregem suum,

5. misit decem juvenes, et dixit eis: Ascendite in Carmelum, et venietis ad Nabal, et salutabitis eum ex nomine meo pacifice.

6. Et dicetis: Sit fratribus meis, et tibi pax, et domui tuae pax, et omnibus, quaecunque habes, sit pax.

7. Audivi, quod tonderent pastores tui, qui erant nobiscum in deserto: nunquam eis molesti fuimus, nec aliquando defuit quidquam eis de grege omni tempore, quo fuerunt nobiscum in Carmelo.

8. Interroga pueros suos, et indicabunt tibi. Nunc ergo inveniant pueri tui gratiam in oculis tuis, in die enim bona venimus: quodcumque invenerit manus tua, da servis tuis, et filio tuo David.

9. Cumque venissent pueri David, locuti sunt ad Nabal omnia verba haec ex nomine David, et siluerunt.

10. Respondens autem Nabal pueris David, ait: Quis est David? et quis est filius Isai? hodie increverunt servi, qui fugiunt dominos suos.

11. Tollam ergo panes meos et aquas meas et carnes pecorum, quae occidi tonsoribus meis, et dabo viris quos nescio unde sint?

12. Regressi sunt itaque pueri David per viam suam, et reversi venerunt, et nuntiaverunt ei omnia verba quae dixerat.

13. Tunc ait David pueris suis: Accingatur unusquisque gladio suo. Et accincti sunt singuli gladiis suis, accinctusque est et David ense suo; et secuti sunt David quasi quadringenti viri, porro ducenti remanserunt ad sarcinas.

14. Abigail autem uxori Nabal nuntiavit unus de pueris suis dicens: Ecce, David misit nuntios de de-

ROZDZIAŁ 25.

O śmierci Samuela i przebywaniu Dawida na pustyni Faran, gdzie pojął za żonę Abigail wdowę po Nabalu, zmarłym w skutek kary Bożéj.

1. A Samuel umarł, y zebrał się wszytek Izrael, y płakali go, y pogrzebli go w domu iego w Ramatha. A powstawszy Dawid poszedł na puszczą Pharan.

2. Lecz mąż niektóry był na puszczy Maon, a maiętność iego w Karmelu, a człowiek on barzo wielki: y miał owiec trzy tyśiące, y tyśiąc kóz: y trafiło się, że strzyżono trzodę iego w Karmelu.

3. A imię męża onego było Nabal, a imię żony iego Abigail; a była to niewiasta barzo mądra y piękna: ale mąż iéy był nieużyty barzo, zły y złośliwy, a był z narodu Kaleb.

4. A gdy usłyszał Dawid na puszczy, że strzygł Nabal trzodę swoię,

5. posłał dźieśiąci młodźieńców, y rzékł im: Idźcie do Karmelu, a przyydźcie do Nabala y pozdrówicie go imieniem moim spokoynie.

6. Y rzeczećie: Niechay będźie braćiéy moiéy y tobie pokóy, y domowi twemu pokóy, y wszytkim rzeczom które masz, niech będźie pokóy.

7. Słyszałem że strzygą pasterze twoi, którzy byli z nami na puszczy, nigdyśmy im przykrymi nie byli, y nigdy nie ubyło im nic z trzody, przez wszytek czas, którego byli z nami w Karmelu.

8. Zapytay sług twoich, a powiedzą. Przetóż teraz niech nayd ą służebnicy twoi łaskę w oczu twoich, bośmy w dobry dźień przyszli, cokolwiek naydźie ręka twoia, day służebnikom twoim, y synowi twemu Dawidowi.

9. A gdy przyszli słudzy Dawidowi, mówili do Nabala wszytkie te słowa imieniem Dawidowym, y umilknęli.

10. A odpowiadaiąc Nabal sługom Dawidowym, rzékł: Co iest Dawid? y co iest Izai? dziś się namnożyło sług, którzy ućiekaią od panów swoich.

11. Więc ia wezmę chléb móy y wodę moię, y mięso bydła, którem pobił dla postrzyżników moich, a dam mężóm, których nie wiem zkąd są?

12. A tak odeszli słudzy Dawidowi drogą swą, y wróćiwszy sie przyszli y powiedźieli mu wszytkie słowa które był rzékł.

13. Rzékł tedy Dawid sługom swoim: Przypasz każdy miecz swóy. Y przypasali wszyscy miecze swoie, przypasał też y Dawid miecz swóy: y szli za Dawidem iakmiarz czterysta mężów, a dwieśćie zostało przy rzeczach.

14. Y powiedźiał Abigail żenie Nabalowey ieden sługa iéy, rzekąc: Oto Dawid przysłał posłań-

---

R. 25.—1. *A Samuel umarł.* Mając wieku lat 77, według chronologii Saliana, a dwa lata przed śmiercią Saula.—*W domu jego.* T. j. na ziemi rodzinnéj, i w grobie umyślnie dla niego sporządzonym.—*Na puszczę Faran.* Pustynia Faran leży na południe ziemi Ś. Częścią téj pustyni jest pustynia Maon.

2. *Bardzo wielki.* Możny i bogaty.

3. *Z narodu Kaleb.* Z rodziny wyprowadzającéj ród swój od Kaleba.

8. *W dobry dzień przyszli.* T. j. kiedy z powodu doznanéj pomyślności w dobytku i zupełnego powodzenia w interesach swoich, miał zwyczaj podzielać radość z przyjaciółmi swoimi.

14. *Aby błogosławili panu naszemu.* T. j. aby pozdrowili, i dobrze mu życzyli (winszowali).

serto, ut benedicerent domino nostro, et aversatus est eos:

15. homines isti boni satis fuerunt nobis, et non molesti, nec quidquam aliquando periit omni tempore, quo fuimus conversati cum eis in deserto:

16. pro muro erant nobis tam in nocte quam in die, omnibus diebus quibus pavimus apud eos greges.

17. Quam ob rem considera, et recogita, quid facias, quoniam completa est malitia adversum virum tuum, et adversum domum tuam, et ipse est filius Belial, ita ut nemo possit ei loqui.

18. Festinavit igitur Abigail, et tulit ducentos panes, et duos utres vini, et quinque arietes coctos, et quinque sata polentae, et centum ligaturas uvae passae, et ducentas massas caricarum, et posuit super asinos,

19. dixitque pueris suis: Praecedite me: ecce, ego post tergum sequar vos; viro autem suo Nabal non indicavit.

20. Cum ergo ascendisset asinum, et descenderet ad radices montis, David et viri ejus descendebant in occursum ejus, quibus et illa occurrit.

21. Et ait David: Vere frustra servavi omnia, quae hujus erant in deserto, et non periit quidquam de cunctis, quae ad eum pertinebant: et reddidit mihi malum pro bono.

22. Haec faciat Deus inimicis David, et haec addat, si reliquero de omnibus, quae ad ipsum pertinent usque mane mingentem ad parietem.

23. Cum autem vidisset Abigail David, festinavit, et descendit de asino, et procidit coram David super faciem suam, et adoravit super terram,

24. et cecidit ad pedes ejus, et dixit: In me sit, domine mi, haec iniquitas: loquatur, obsecro, ancilla tua in auribus tuis, et audi verba famulae tuae.

25. Ne ponat, oro, dominus meus rex cor suum super virum istum iniquum Nabal, quoniam secundum nomen suum stultus est, et stultitia est cum eo: ego autem ancilla tua non vidi pueros tuos, domine mi, quos misisti.

26. Nunc ergo, domine mi, vivit Dominus, et vivit anima tua, qui prohibuit te, ne venires in sanguinem, et salvavit manum tuam tibi: et nunc fiant sicut Nabal inimici tui, et qui quaerunt domino meo malum.

ce z puszczy aby błogosławili Panu naszemu, a niechęć im pokazał;

15. ludźie ći dosyć nam dobrzy byli, y nie przykrzyli się nam, y nigdy nam nic nie zginęło przez wszytek czas pókiśmy z nimi byli na puszczy;

16. byli nam miasto muru tak w nocy iako y we dnie, po wszytkie dni, pókiśmy paśli przy nich trzody.

17. Przeto obacz a rozmyśl się co masz uczynić, boć się dopełniła złość na męża twego, y na dóm twóy, a on iest syn Belial, tak iż żaden nie może z nim mówić.

18. Pośpieszyła się tedy Abigail, y wźięła dwieśćie chleba, y dwa bukłaki wina y piąci baranów warzonych, y pięć miar prażma, y sto wiązanek rozynków, y dwieśćie wiązek fig, y włożyła na osły,

19. y rzekła sługóm swoim: Idźćie przedemna, oto ia poiadę za wami: a mężowi swemu Nabalowi nie oznaymiła.

20. A gdy wśiadła na osła y zieżdżała z góry, Dawid y mężowie iego zieżdżali przećiwko niéy: którym ona zaiachała.

21. Y rzékł Dawid: Zaprawdę darmom strzegł wszego co ten miał na puszczy, y nic nie zginęło ze wszego co do niego należało; a oddał mi złe za dobre.

22. To niech uczyni Bóg nieprzyiaćiołóm Dawidowym, y to niech przyczyni, ieśli zostawię do zarania ze wszego co do niego należy mokrzącego na śćianę.

23. A gdy Abigail uyźrzała Dawida, pośpieszyła się y zsiadła z osła y padła przed Dawidem na oblicze swoie, y pokłoniła się mu do źiemie,

24. y padła u nóg iego, y rzekła: Niech będźie na mnie ta nieprawość, móy panie: proszę niech służebnica twoia mowi w uszu twoich, a posłuchay słów sługi twoiéy.

25. Niech nie kładźie proszę pan móy król serca swego na męża tego niezbożnego Nabala: boć wedle imienia swego głupi iest, y głupstwo iest z nim: a ia sługa twoia nie widźiałam służebników twoich, panie móy, któreś posłał.

26. Przeto teraz panie móy, żywie Pan y żywie dusza twoia, który ćię zahamował, abyś nie przyszedł na krew, y zachował rękę twoię tobie: a teraz niech będą iako Nabal nieprzyiaćiele twoi, y którzy szukaią panu memu złego.

17. *Dopełniła się złość na męża twego.* Złością nazywa karę. T. j. zamierzyłem karę na męża twojego i na cały ród jego; który to zamiar, ponieważ jest nieodmienny, każe więc go uważać jakby już był dopełniony. — *Jest synem Beliala.* Występnym i nieużytym. — *Żaden nie może z nim mówić.* Jest opryskliwym.

18. *Pięć miar prażma.* W Wulgacie *pięć Sata.* Sata mieści w sobie tyle, ile na cały dzień dla czterech ludzi wystarczyć może.

22. *To niech uczyni Bóg.... i to niech przyczyni.* Patrz r. 3, 17.—*Mokrzącego na ścianę* T. j. aż do psów.

24. *Niech będzie na mnie ta nieprawość.* T. j. niech na mnie spadnie kara, na którą Nabal w oczach twoich zasłużył.

25. *Niech nie kładzie... serca swego.* Niech za nic uważa, co Nabal czyni lub mówi, i niech się tém nieobraża, gdyż głupi jest.

26. *Żywie Pan i żywie dusza twoja.* Dzięki czyni Bogu i winszuje Dawidowi, że ulegając P. Bogu, odstąpił już niby od swojego zamiaru przelania krwi Nabala: czém zarazem wskazuje, że źleby był postąpił Dawid, gdyby w zamiarze wykonania zemsty przetrwał.—*Zachował rękę twoję tobie.* Powstrzymał ciebie. i ręce twoje mściwe.—*Niech będą jako Nabal nieprzyjaciele twoi.* Życzy żeby nieprzyjaciele Dawida stali się godnymi pogardy i niemocnymi jak Nabal.

27. Quapropter suscipe benedictionem hanc, quam attulit ancilla tua tibi domino meo, et da pueris qui sequuntur te dominum meum.

28. Aufer iniquitatem famulae tuae: faciens enim faciet Dominus tibi domino meo domum fidelem, quia proelia Domini, domine mi tu proeliaris: malitia ergo non inveniatur in te omnibus diebus vitae tuae.

29. Si enim surrexerit aliquando homo persequens te, et quaerens animam tuam, erit anima domini mei custodita quasi in fasciculo viventium apud Dominum Deum tuum: porro inimicorum tuorum anima rotabitur, quasi in impetu et circulo fundae.

30. Cum ergo fecerit Dominus tibi domino meo omnia, quae locutus est bona de te, et constituerit te ducem super Israel,

31. non erit tibi hoc in singultum, et in scrupulum cordis domino meo, quod effuderis sanguinem innoxium, aut ipse te ultus fueris: et cum benefecerit Dominus domino meo, recordaberis ancillae tuae.

32. Et ait David ad Abigail: Benedictus Dominus Deus Israel, qui misit hodie te in occursum meum, et benedictum eloquium tuum,

33. et benedicta tu, quae prohibuisti me hodie, ne irem ad sanguinem, et ulciscerer me manu mea.

34. Alioquin vivit Dominus Deus Israel, qui prohibuit me, ne malum facerem tibi: nisi cito venisses in occursum mihi, non remanisset Nabal usque ad lucem matutinam, mingens ad parietem.

35. Suscepit ergo David de manu ejus omnia, quae attulerat ei, dixitque ei: Vade pacifice in domum tuam, ecce audivi vocem tuam, et honoravi faciem tuam.

36. Venit autem Abigail ad Nabal; et ecce, erat ei convivium in domo ejus, quasi convivium regis, et cor Nabal jucundum; erat enim ebrius nimis, et non indicavit ei verbum pusillum aut grande usque mane.

37. Diluculo autem, cum digessisset vinum Nabal, indicavit ei uxor sua verba haec, et emortuum est cor ejus intrinsecus, et factus est quasi lapis.

38. Cumque pertransissent decem dies, percussit Dominus Nabal, et mortuus est.

27. Przeto przyimi to błogosławieństwo, które przyniosła sługa twoia tobie panu memu, a day sługom którzy chodzą za tobą panem moim.

28. Znieś występek służebnice twoiey, czyniąc bowiem uczyni Pan tobie panu memu dóm wierny, ponieważ walki Pańskie ty walczysz, panie móy: przetoż niechay się w tobie złość nie nayduie po wszytkie dni żywota twego.

29. Bo ieśli kiedy powstanie człowiek prześladuiący ćię, y szukaiący dusze twoiey, będźie dusza pana mego strzeżona, iakoby w wiązce żywiących u Pana Boga twego: lecz dusza nieprzyiaćiół twoich będźie obracana iako w pędźie y obróćie proce.

30. Gdy tedy uczyni Pan tobie, panu memu, wszytko co dobrego o tobie mówił, y postanowi ćię kśiążećiem nad Izraelem:

31. nie będźie to tobie ku żałości, ani ku obrażeniu sumnienia pana mego, żeś wylał krew niewinną, abo żeś się sam pomśćił: a gdy Pan dobrze uczyni panu memu, wspomnisz na sługę swoię.

32. Y rzekł Dawid do Abigail: Błogosławiony Pan Bóg Izraelów, który ćię dźiś posłał przećiwko mnie, y błogosławiona wymowa twoia,

33. y błogosławionaś ty, któraś mię zawśćiągnęła dźisia, żem nie szedł na krew, y żebym się pomśćił ręką swą.

34. Bo inaczey, żywie Pan Bóg Izraelów, który mię zawśćiągnął abym ći źle nie uczynił: byś mi była prędko nie zaiachała drogi, nie zostałby był Nabalowi aż do światła rannego mokrzący na śćianę.

35. A tak przyiął Dawid z ręki iey wszytko co mu była przywiozła, y rzekł iey: Jedź z pokoiem do domu twego, otom usłuchał głosu twego, y uczćiłem osobę twoię.

36. Przyszła Abigail do Nabala: a oto miał ucztę w domu swoim, iako ucztę królewską, a serce Nabalowe wesołe; bo był barzo piiany, y nie powiedźiała mu słowa małego abo wielkiego aż do zarania.

37. A na świtaniu gdy strawił wino Nabal, powiedźiała mu żona iego te słowa, y obumarło serce iego wewnątrz, y stał się iako kamień.

38. A gdy minęło dźiesięć dni, zabił Pan Nabala, y umarł.

27. *To błogosławieństwo.* Ten błahy podarek.

28. *Znieś występek służebnicy twojéj.* Występek męża, który na siebie przyjęła.—*Uczyni tobie... dom wierny.* Niech ustali ciebie i dóm twój, nie na czas krótki, jak dóm Saula, lecz na wieki.—*Walki Pańskie.* Walki z Filistynami i innemi narodami pogańskiemi, które niejako w interesie samego Boga były prowadzone.—*Złość.* Grzech, jakowym byłby ten, gdybyś nas prześladował.

29. *Strzeżona jakoby w wiązce żyjących.* Przenośnia, wzięta od uprawiaczy ogrodów, którzy odcięte od drzewa gałązki, czyli latorośle składają w wiązkę i wodą polewają, żeby nieuschły. Tak Dawid, ponieważ błąkał się, był jakby gałązka od drzewa odcięta, któréj tu Abigali życzy, żeby za Boską opatrznością została zachowaną przy życiu, t. j. żeby Dawid uniknął zasadzek nieprzyjaciół swoich, zamierzających go zabić.—*Będzie obracana jako w pędzie i obrócie procy.* Zbiegli bowiem i tułający się nieprzyjaciele twoi będą rozproszeni i rozrzuceni jako kamienie, które procą w koło obróconą, daleko od siebie odrzucamy. P. W.

31. *Nie będzie to tobie ku żałości.* T. j. przyczyną boleści i płaczu.— *Wspomnisz na sługę swoję.* Która tobie takie rady podała.

35. *Uczciłem osobę twoję.* Zadość uczyniłem twojemu życzeniu przez cześć i miłość dla ciebie. Tak przeciwnie, zawstydzić oblicze czyje, w żydowskiém wyrażeniu znaczy odmówić żądaniu, zkąd koniecznie następuje, że proszący zawstydzony odchodzi. Patrz III. Król 2, 20.

38. *Zabił Pan Nabala.* Gwałtowną jaką śmierć nań dopuścił.

39. Quod cum audisset David mortuum Nabal, ait: Benedictus Dominus, qui judicavit causam opprobrii mei de manu Nabal, et servum suum custodivit a malo, et malitiam Nabal reddidit Dominus in caput ejus. Misit ergo David, et locutus est ad Abigail, ut sumeret eam sibi in uxorem.
40. Et venerunt pueri David ad Abigail in Carmelum, et locuti sunt ad eam, dicentes: David misit nos ad te, ut accipiat te sibi in uxorem.
41. Quae consurgens adoravit prona in terram, et ait: Ecce famula tua sit in ancillam, ut lavet pedes servorum domini mei.
42. Et festinavit, et surrexit Abigail, et ascendit super asinum, et quinque puellae ierunt cum ea, pedissequae ejus, et secuta est nuntios David, et facta est illi uxor.
43. Sed et Achinoam accepit David de Jezrahel; et fuit utraque uxor ejus.
44. Saul autem dedit Michol filiam suam, uxorem David, Phalti, filio Lais, qui erat de Gallim.

39. Co gdy usłyszał Dawid że umarł Nabal, rzekł: Błogosławiony Pan, który osądźił sprawę zelżywości moiéy z ręki Nabalowéy. a sługę swego uchował odezłego, a złość Nabalowę oddał Pan na głowę iego. Posłał tedy Dawid y mówił do Abigail, żeby ią wźiął sobie za żonę.
40. Y przyszli słudzy Dawidowi do Abigail do Karmela, y mówili do niéy rzekąc: Dawid posłał nas do ciebie, aby ćię wźiął sobie za żonę.
41. Która powstawszy pokłoniła się obliczem do źiemie y rzekła: Oto służebnica twoia niechay będźie sługą, aby umywała nogi sług pana mego.
42. Y pospieszyła się Abigail y wsiadła na osła, y pięć panien iéy służebnych poszły z nią, y iechała za posłańcy Dawidowymi, y była żoną iego.
43. Ale y Achinoam wźiął Dawid z Jezraela; y były obie żonami iego.
44. A Saul dał Michol córkę swą żonę Dawidowę Phaltemu synowi Lais, który był z Gallim.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 25. w. 29. *Jakoby w wiązce żywiących.* To jest, dusza twoja będzie zachowana, jako Bóg strzeże dusz wybranych swoich; zowie wiązanką, iż wybrani wszyscy są policzeni, a żaden z nich nie zginie, jako rzeczy związane niewypadają: a zwłaszcza iż ta wiązanka jest żywych, także też mówi *Amos* 9 *v.* 6.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O zdradzie Zyfejczyków względem Dawida, i powtórném niebezpieczeństwie Saula ze strony Dawida.

1. Et venerunt Ziphaei ad Saul in Gabaa, dicentes: Ecce David absconditus est in colle Hachila, quae est ex adverso solitudinis. (*Supr. 23, 19.*)
2. Et surrexit Saul, et descendit in desertum Ziph, et cum eo tria millia virorum de electis Israel, ut quaereret David in deserto Ziph.
3. Et castrametatus est Saul in Gabaa Hachila, quae erat ex adverso solitudinis in via; David autem habitabat in deserto. Videns autem quod venisset Saul post se in desertum,
4. misit exploratores, et didicit, quod illuc venisset certissime.
5. Et surrexit David clam, et venit ad locum, ubi erat Saul; cumque vidisset locum, in quo dormiebat Saul, et Abner filius Ner, princeps militiae ejus, et Saulem dormientem in tentorio, et reliquum vulgus per circuitum ejus,
6. ait David ad Achimelech Hethaeum, et Abisai

1. Y przyszli Zipheyczycy do Saula w Gabaa, mówiąc: Oto się Dawid kryie na pagórku Hachila, który iest przećiw pustyni.
2. Y powstał Saul, y iachał na puszczę Ziph, a z nim trzy tysiące mężów z wybranych Izrael, aby szukał Dawida na puszczy Ziph.
3. Y położył się obozem Saul w Gabaa Hachila, która była przećiwko pustyni na drodze: a Dawid mieszkał na puszczy. A widząc że przyiechał Saul za nim na puszczą,
4. posłał szpiegi, y dowiedźiał się że tam przyiechał zapewne.
5. Y wstał Dawid potaiemnie, y przyszedł na mieysce gdźie był Saul: a gdy uyźrzał mieysce na którym spał Saul, y Abner syn Ner, hetman woyska iego, y Saula śpiącego w namiećie, a inny lud około niego,
6. rzekł Dawid do Achimelecha Hetheyczyka y

---

39. *Błogosławiony Pan.* Ucieszył się Dawid, że nie oddał Nabalowi złem za złe, i że w śmierci Nabala odbierał wyraźny dowód dobroczynnéj opatrzności Boskiéj czuwającéj nad sobą.— *Zelżywości mojéj.* Którą mnie Nabal wyrządził.

41. *Pokłoniła się obliczem ku ziemi.* Wyświadczając cześć samemu Dawidowi w sługach jego, albo może pokłoniła się P. Bogu za taką cześć i dobrodziejstwo Jego dziękując.

43. *Ale i Achinoam.* Którą przed Abigail pojął za żonę, jak się pokazuje z II. Król. 3, 2, gdzie o Ammonie, pierworodnym synu Dawida powiada się, że był synem Achinoam, a przytem ile razy o żonach Dawida jest mowa, Achinoam zawsze się kładzie przed Abigail.

44. *Który był z Gallim.* Miasto w pokoleniu Benjamina.

R. 26. — 1. *Przeciw pustyni.* Z prawéj strony pustyni Zif, albowiem wyżéj w r. 23, 19 mówi się: „Na pagórku Hachila, który jest z prawéj strony pustyni."

3. *W Gabaa Hachila.* T. j. na pagórku, czyli wyniosłem miejscu; albowiem Gabaa nie jest tu imię własne, lecz pospolite.—*Widząc zaś.* Nie sam przez się, lecz przez szpiegów.

4. *Przyszedł na miejsce gdzie był Saul.* T. j. nie do samego obozu, lecz tylko na miejsce blizkie, z którego najdokładniéj mógł widzieć wszystko, co się działo w obozie Saula.

6. *Kto pójdzie zemną do Saula do obozu.* Na wielkie niebezpieczeństwo narażał siebie Dawid, lecz nie przez zuchwalstwo, albowiem czuł się być do tego pobudzonym przez samego P. Boga. P. Bóg zaś zamierzał przy téj

filium Saruiae, fratrem Joab, dicens: Quis descendet mecum ad Saul in castra? Dixitque Abisai: Ego descendam tecum.

7. Venerunt ergo David et Abisai ad populum nocte, et inverunt Saul jacentem et dormientem in tentorio, et hastam fixam in terra ad caput ejus, Abner autem et populum dormientes in circuitu ejus.

8. Dixitque Abisai ad David: Conclusit Deus inimicum tuum hodie in manus tuas: nunc ergo perfodiam eum lancea in terra semel, et secundo opus non erit.

9. Et dixit David ad Abisai: Ne interficias eum: quis enim extendet manum suam in christum Domini, et innocens erit?

10. Et dixit Davit: Vivit Dominus, quia, nisi Dominus percusserit eum, aut dies ejus venerit, ut moriatur, aut in proelium descendens perierit,

11. propitius sit mihi Dominus, ne extendam manum meam in christum Domini: nunc igitur tolle hastam, quae est ad caput ejus, et scypum aquae, et abeamus.

12. Tulit igitur David hastam, et scyphum aquae, qui erat ad caput Saul, et abierunt; et non erat quisquam, qui videret, et intelligeret, et evigilaret, sed omnes dormiebant, quia sopor Domini irruerat super eos.

13. Cumque transisset David ex adverso et stetisset in vertice montis de longe, et esset grande intervallum inter eos,

14. clamavit David ad populum, et ad Abner filium Ner, dicens: Nonne respondebis Abner? Et respondens Abner, ait: Quis es tu, qui clamas, et inquietas regem?

15. Et ait David ad Abner: Numquid non vir tu es? et quis alius similis tui in Israel? quare ergo non custodisti dominum tuum regem? ingressus est enim unus de turba, ut interficeret regem dominum tuum.

16. Non est bonum hoc, quod fecisti: vivit Dominus, quoniam filii mortis estis vos, qui non custodistis dominum vestrum, christum Domini: nunc ergo vide, ubi sit hasta regis, et ubi sit scyphus aquae, qui erat ad caput ejus.

17. Cognovit autem Saul vocem David, et dixit: Numquid vox haec tua, fili mi David? Et ait David: Vox mea, domine mi rex.

18. Et ait: Quam ob causam dominus meus persequitur servum suum? Quid feci, aut quod est malum in manu mea?

do Abisai syna Sarwiey brata Joabowego, mówiąc: Kto póydźie zemną do Saula do obozu? Y rzekł Abisai: Ja póydę z tobą.

7. Przyszedł tedy Dawid y Abisai do ludu w nocy, y naleźli Saula leżącego y śpiącego w namiećie, a osczep utkniony w źiemi u głowy iego: a Abnera y lud śpiące około niego.

8. Y rzékł Abisai do Dawida: Zamknął Bóg nieprzyiaciela twego dźiś w ręce twoie: a tak przebię go teraz osczepem do źiemie raz, a drugi raz nie będźie potrzeba.

9. Y rzékł Dawid do Abisai: Nie zabiiay go: bo któż wyćiągnie rękę swą na pomazańca Pańskiego, a niewinien będźie?

10. Y rzékł Dawid: Żywie Pan, iż ieśli go Pan nie zabiie, abo dźień iego nie przyidźie że umrze, abo na woynę wyiechawszy nie zginie,

11. niech mi będźie miłośćiw Pan, abych nie śćiągnał ręki moiéy na pomazańca Pańskiego; a tak teraz weźmi osczep, który iest u głowy iego, y kubek wody, a odeydźmy.

12. Wźiał tedy Dawid osczep, y kubek wody, który był w głowach Saulowych y poszli: a nie było nikogo coby widźiał, y zrozumiał, y ocućił się, ale wszyscy spali, bo sen Pański przypadł był na nie.

13. A gdy przyszedł Dawid na drugą stronę y stanał na wierzchu góry zdaleka, a był wielki plac między nimi,

14. y zawołał Dawid na lud y na Abnera syna Ner, mówiąc: a nie ozwiesz się Abnerze? Y odpowiadaiąc Abner, rzekł: Ktoś ty co wołasz, a niepokóy czynisz królowi?

15. Y rzékł Dawid do Abnera: Azaś ty nie mąż? a kto drugi podobny tobie w Izraelu? przecz żeś tedy nie strzegł pana twego Króla? bo przyszedł ieden z ludu żeby zabił Króla pana twego.

16. Nie dobrać to rzecz któraś uczynił: żywie Pan, żeśćie wy synowie śmierci, którzyśćie nie strzegli pana swega pomazańca Pańskiego: a teraz patrz gdźie iest osczep królewski, y gdźie iest kubek wody, który był w głowach iego.

17. Y poznał Saul głos Dawidów, y rzékł: A twóyże to głos synu móy Dawidźie? Y rzékł Dawid: móy głos, panie móy Królu.

18. Y rzekł: Dla czego pan móy przeszladuie sługę swego? Com uczynił? abo co za złość iest w ręce moiéy?

---

okoliczności, okazać po raz drugi wzniosły charakter i łaskawość Dawida, a zarazem wielką niewdzięczność i nieczułość serca Saulową, ażeby tym sposobem pobudzić lud do większéj miłości dla Dawida.—*Abizai.* Wnuk Dawida z siostry Sarwii.

12. *Sen Pański.* Sen od Boga zesłany, albo najtwardszy i największy; tak cedry nazywają się Boże i góry Boże, t. j. cedry bardzo wysokie i góry niezmiernie wyniosłe.

15. *Azaś ty nie mąż?* Słynny i znakomity, z ironią; albo tak go chwali, żeby tę pochwałę na większą dla niego hańbę obrócić, jakby mówił: Ty taki mąż, a tak niepilnie króla strzeżesz? Niektórzy tłumacze Pisma ś. mniemają, że z tych wyrzutów powstała niechęć Abnera do Dawida, którą pobudzony, przez 7 lat po śmierci Saula, przeszkadzał Dawidowi objąć władzę nad całym Izraelem.

16. *Synowie śmierci.* Godni śmierci. — *Patrz gdzie jest oszczep.* Żebyś nie sądził, że niesłusznie ciebie obwiniam i strofuję.

19. Nunc ergo audi, oro, domine mi rex, verba servi tui: Si Dominus incitat te adversum me, odoretur sacrificium: si autem filii hominum, maledicti sunt in conspectu Domini, qui ejecerunt me hodie, ut non habitem in hereditate Domini, dicentes: Vade, servi diis alienis.

20. Et nunc non effundatur sanguis meus in terram coram Domino, quia egressus es rex Israel, ut quaerat pulicem unum, sicut persequitur perdix in montibus.

21. Et ait Saul: Peccavi, revertere fili mi David, nequaquam enim ultra tibi malefaciam, eo quod pretiosa fuerit anima mea in oculis tuis hodie: apparet enim, quod stulte egerim, et ignoraverim multa nimis.

22. Et respondens David, ait: Ecce hasta regis, transeat unus de pueris regis et tollat eam.

23. Dominus autem retribuet unicuique secundum justitiam suam et fidem: tradidit enim te Dominus hodie in manum meam, et nolui extendere manum meam in christum Domini.

24. Et sicut magnificata est anima tua hodie in oculis meis, sic magnificetur anima mea in oculis Domini, et liberet me de omni angustia.

25. Ait ergo Saul ad David: Benedictus tu, filii mi, David: et quidem faciens facies, et potens poteris. Abiit autem David in viam suam, et Saul reversus est in locum suum.

19. A tak teraz proszę królu Panie móy, posłuchay słów sługi twego: Jeśli ćię Pan pobudza przećiwko mnie, niechay powonia ofiary: ale ieśli synowie człowieczy, przeklęći są przed oczyma Pańskimi, którzy mię dźiśia wyrzućili, żebym nie mieszkał w dźiedźictwie Pańskim, mówiąc: Idź, służ cudzym bogom.

20. A teraz niechay nie będźie wylana krew moia na źiemię przed Panem: bo wyiechał król Izraelski aby szukał pchły iednéy iako gonią kuropatwę po górach.

21. Y rzékł Saul: zgrzészyłem, wróć się synu móy Dawid: boć iuż więcéy źle czynić nie będę, ponieważ droga była dusza moia dźiśia w oczach twoich: bo iawna to żem głupie uczynił, y nie wiedźiałem barzo śiła.

22. Y odpowiadaiąc Dawid, rzékł: Owo osczep królewski: niech przyidźie ieden z sług królewskich a weźmi ji.

23. A Pan odda każdemu według sprawiedliwośći swéy y wiary, bo ćię dźiś dał Pan w rękę moię, y niechćiałem śćiągnąć ręki moiéy na pomazańca Pańskiego.

24. A iako dziś wielce uważona iest dusza twoia w oczach moich: tak niechay będźie wielce uważona dusza moia w oczach Pańskich, a niech mię wybawi ze wszego ućisku.

25. Rzékł tedy Saul do Dawida: Błogosławionyś ty synu móy Dawidźie, a iśćie czyniąc czynić będźiesz, y mogąc przemożesz. Y odszedł Dawid w drogę swoię, a Saul się wróćił na mieysce swoie.

CAPUT XXVII. — ROZDZIAŁ 27.

O przebywaniu Dawida w mieście Syceleg, należącém do królestwa Get.

1. Et ait David in corde suo: Aliquando incidam una die in manus Saul: nonne melius est, ut fugiam, et salver in terra Philisthinorum, ut desperet Saul, cessetque me quarere in cunctis finibus Israel? fugiam ergo manus ejus.

2. Et surrexit David, et abiit ipse, et sexcenti viri cum eo, ad Achis filium Maoch, regem Geth.

3. Et habitavit David cum Achis in Geth, ipsi et viri ejus; vir et domus ejus, et David et duae uxores ejus, Achinoam Jezrahelitis, et Abigail uxor Nabal Carmeli.

1. Y rzékł Dawid w sercu swoim: Wpadnę ia kiedyżkolwiek iednego dnia w ręce Saulowe: azaż nie lepiéy że uydę y zachowam się w źiemi Philistyńskiéy, aby zwątpił Saul a przestał mię szukać po wszytkich granicach Izraelskich? schronię się tedy od rąk iego.

2. Y wstał Dawid y poszedł sam, y sześćset mężów z nim, do Achis syna Maoch Króla Geth.

3. Y mieszkał Dawid z Achis w Geth, sam y mężowie iego, mąż y dóm iego, y Dawid y dwie żenie iego, Achinoam Jezraelitka, y Abigail żona Nabal Karmela.

---

19. *Jeżeli cię Pan pobudza.* Jeżeli z Boskiey woli i rozkazu, nie zaś z nienawiści powstajesz na mnie.—*Niechaj powonia ofiary.* Gotów jestem śmierci uledz, jako ofiara Bogu poświęcona na zapach słodkości.—*W dziedzictwie Pańskiém.* W ziemi Izraelskiej, którą P. Bóg w dziedzictwo oddał ludowi swemu.—*Idź, służ cudzym bogom.* Chociaż tego słowami nie powiedzieli, czynami jednak zdawali się mówić, gdy go prześladowali.

20. *Przed Panem.* Gdy P. Bóg patrzy i mścić się będzie.

21. *Droga była dusza moja.* Życie moje, ktore jako rzecz drogą oszczędziłeś, i zatracić nie chciałeś.—*I nie wiedziałem bardzo siła* (wiele). W rzeczy samej mógł Saul wielu rzeczy niewiedzieć, jak np. o nienawiści swoich dworzan, o złości Zyfejczyków, potwarzy Doega, niewinności rodziny Dawida, i nareszcie o umyśle samego Dawida, dalekim od wszelkiej żądzy panowania.

24. *Uważona jest dusza twoja.* Jest to samo, co w w. 21 powiedziano: „Droga była dusza moja“.

25. *Czyniąc czynić będziesz.* T. j. pójdzie tobie wszystko według tego jak zamyślasz, i królestwo osiągniesz, i władzy dostąpisz.—*Na miejsce swoje.* Do Gabaa miasta swojego.

R. 27.— 1. *Wpadnę ja kiedykolwiek jednego dnia w ręce Saulowe.* Rostropna była rada Dawidowa, i jak się zdaje z natchnienia Bożego pochodziła, a może nawet i z wyraźnej woli Jego, o której mógł się łatwo dowiedzieć przez pośrednictwo Abiatara.—*Aby zwątpił Saul.* Że będzie mógł mnie pojmać.

4. Et nuntiatum est Sauli, quod fugisset David in Geth, et non addidit ultra quaerere eum.

5. Dixit autem David ad Achis: Si inveni gratiam in oculis tuis, detur mihi locus in una urbium regionis hujus, ut habitem ibi: cur enim manet servus tuus in civitate regis tecum?

6. Dedit itaque ei Achis in die illa Siceleg; propter quam causam facta est Siceleg regum Juda usque in diem hanc.

7. Fuit autem numerus dierum, quibus habitavit David in regione Philisthinorum, quatuor mensium.

8. Et ascendit David, et viri ejus, et agebant praedas de Gessuri et de Gerzi et de Amalecitis; hi enim pagi habitabantur in terra antiquitus, euntibus Sur usque ad terram Aegypti.

9. Et percutiebat David omnem terram, nec relinquebat viventem virum et mulierem; tollensque oves et boves et asinos et camelos et vestes revertebatur, et veniebat ad Achis.

10. Dicebat autem ei Achis: In quem irruisti hodie? Respondebat David: Contra meridiem Judae, et contra meridiem Jerameel, et contra meridiem Ceni.

11. Virum et mulierem non vivificabat David, nec adducebat in Geth, dicens: Ne forte loquantur adversum nos: Haec fecit David. Et hoc erat decretum illi omnibus diebus, quibus habitavit in regione Philisthinorum.

12. Credidit ergo Achis David, dicens: Multa mala operatus est contra populum suum Israel: erit igitur mihi servus sempiternus.

4. Y powiedźiano Saulowi że uciekł Dawid do Geth, y nieprzydał szukać go więcéy.

5. Y rzekł Dawid do Achis: Jeślim nalazł łaskę w oczu twoich, niech mi dadzą mieysce w iednym miast tego kraiu, że tam mieszkać będę: bo czemu mieszka sługa twóy w mieśćie królewskim z tobą?

6. Y dał mu Achis dnia onego Siceleg: dla któréy przyczyny dostał się Siceleg królom Judzkim, aż do dnia dźiśieyszego.

7. Y była liczba dni których mieszkał Dawid w krainie Philistyńskiéy cztéry mieśiące.

8. Y wyieżdżał Dawid y mężowie iego, y brali plony z Gessury, y Gerzy, y z Amalekitów: bo w tych wśiach mieszkano z starodawna w źiemi idącym do Sur aż do źiemie Egyptskiéy.

9. Y pustoszył Dawid wszytkę źiemię, ani zostawiał żywego męża ani niewiasty: a zabrawszy owce y woły, y osły, y wielbłady, y szaty, wracał się y przychodźił do Achis.

10. Y mówił mu Achis: Na kogoś uderzył dźiśia? Odpowiedźiał Dawid: Ku południu Judy, y ku południu Jerameel, y ku południu Ceni.

11. Nie żywił Dawid męża ani niewiasty, ani ich przywodźił do Geth, mówiąc: By snadź nie mówili przećiwko nam: To uczynił Dawid: y to miał postanowienie po wszytkie dni których mieszkał w krainie Philistyńskiéy.

12. Wierzył tedy Achis Dawidowi, mówiąc: Wiele złego nabroił przećiw ludowi swemu Izraelskiemu: a tak będźie mi sługą wiecznym.

CAPUT XXVIII. ROZDZIAŁ 28.

O nowém wystąpieniu Filistynów przeciwko Izraelitom, i ukazaniu się Saulowi zmarłego cienia Samuela.

1. Factum est autem in diebus illis, congregaverunt Philisthiim agmina sua, ut praepararentur ad bellum contra Israel, dixitque Achis ad David: Sciens nunc scito, quoniam mecum egredieris in castris tu, et viri tui.

2. Dixitque David ad Achis: Nunc scies, quae

1. Y stało się w one dni, zebrali Pilistynowie woyska swoie, aby się zgromadźili na woynę przećiw Izraelowi, y rzekł Achis do Dawida: Wiedz wiedząc, iż zemną wyiedźiesz w woysku ty y mężowie twoi.

2. Y rzekł Dawid do Achis: Teraz się dowiesz

---

5. *Czemu mieszka sługa twój w mieście królewskiem z tobą?* Jakby mówił: gdybym mieszkał, byłbym tobie ciężarem, bądź, że w mieście ludném, a przytém królewskiem, z sześciuset mężami i ich rodziną, przyczyniałbym ciasnotę; bądź żeby się nie zdawało, że przybywając z tak licznym orszakiem, uchodzić chcę niejako za drugiego króla; bądź żeby kto o mnie niemyślał, że marzę o królestwie i mam jakie zamiary przeciwko królowi; bądź żebym ci niebył ciężarem, gdybyś mnie chciał swoim kosztem utrzymywać. Dla tego zaś Dawid w oddaleniu od króla chciał zamieszkać, że uważał to za rzecz dogodniejszą dla siebie, i bezpieczniejszą dla ludu, któremu w mieście królewskiem bałwochwalstwo groziło.

6. *Dał... Syceleg.* Na mieszkanie.— *Dostał się Syceleg królom Judzkim aż do dnia dzisiejszego.* Słowa te pokazują, że ostatnia część téj księgi poźniéj nieco napisaną została, być może przez którego z uczniów Samuela, albo, jak chcą niektórzy, przez Ezdrasza. Dostał się zaś Syceleg królom Judzkim w skutek wojny potém wynikłéj, o któréj wzmianka w r. 30, 1.

8. *Z Gessury i Gerzy.* Opisuje kraj z którego zbierał plony Dawid, t. j. kraj na południe pokolenia Judy leżący, od wnijścia na pustynię Sur ku Egiptowi. Gessur i Gessury dwojaki się znajduje w Piśmie ś., jeden za Jordanem w pograniczu Syryi, i przeto się nazywa Gessur Syryjski, należał zaś do pokolenia Manassesa; drugi jest ten, o którym tu mowa, i znajduje się w sąsiedztwie Amalecytów, po za granicami ziemi Izraelskiéj.

9. *Pustoszył Dawid wszystkę ziemię.* Po części prawem wojny, w jakiéj te narody ustawicznie zostawały z Izraelitami, po części, jak się zdaje, z wyraźnéj woli Bożéj, którą mógł Dawid łatwo wyrozumieć przez pośrednictwo Abiatara.— *Przychodził do Achisa.* Któremu, na znak czci i hołdu, przedniejsze rzeczy składał w darze.

10. *Ku południu Jeramеel.* Były to imiona prowincij, z prawa należących do pokolenia Judy.

11. *Nie żywił Dawid męża*. Nie zostawywał przy życiu.—*To miał postanowienie po wszystkie dni.* T. j. żeby nie zostawić przy życiu ani jednego mężczyzny, ani jednej niewiasty, wziętych w niewolę, a to dla tego, żeby się nie wykryło jego oszukaństwo.

R. 28.—2. *Teraz się dowiesz, co uczyni sługa twój.* T. j. z jakiem męstwem walczyć za ciebie będę: tak przy-

facturus est servus tuus. Et ait Achis ad David: Et ego custodem capitis mei ponam te cunctis diebus.

3. Samuel autem mortuus est, planxitque eum omnis Israel, et sepelierunt eum in Ramatha urbe sua. Et Saul abstulit magos, et hariolos de terra. *(Supr. 25, 1.)*

4. Congregatique sunt Philisthiim, et venerunt, et castrametati sunt in Sunam; congregavit autem et Saul universum Israel, et venit in Gelboe.

5. Et vidit Saul castra Philisthiim, et timuit, et expavit cor ejus nimis.

6. Consuluitque Dominum, et non respondit ei neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas.

7. Dixitque Saul servis suis: Quaerite mihi mulierem habentem pythonem, et vadam ad eam, et sciscitabor per illam. Et dixerunt servi ejus ad eum: Est mulier pythonem habens in Endor. *(Lev, 20, 27. Act. 16, 16.)*

8. Mutavit ergo habitum suum, vestitusque est aliis vestimentis, et abiit ipse, et duo viri cum eo, veneruntque ad mulierem nocte, et ait illi: Divina mihi in pythone, et suscita mihi quem dixero tibi.

9. Et ait mulier ad eum: Ecce, tu nosti, quanta fecerit Saul, et quomodo eraserit magos et hariolos de terra: quare ergo insidiaris animae meae, ut occidar?

10. Et juravit ei Saul in Domino, dicens: Vivit Dominus, quia non eveniet tibi quidquam mali propter hanc rem.

11. Dixitque ei mulier: Quem suscitabo tibi? Qui ait: Samuelem mihi suscita.

12. Cum autem vidisset mulier Samuelem, exclamavit voce magna, et dixit ad Saul: Quare imposuisti mihi? Tu es enim Saul.

13. Dixitque ei rex: Noli timere: quid vidisti? Et ait mulier ad Saul: Deos vidi ascendentes de terra.

14. Dixitque ei: Qualis est forma ejus? Quae ait: Vir senex ascendit, et ipse amictus est pallio.

co uczyni sługa twóy. Y rzekł Achis do Dawida: A ia ćię postanowię stróżem głowy moiey po wszytkie czasy.

3. A Samuel umarł, y płakał go wszytek Izrael y pogrzebli go w Ramatha mieśćie iego. A Saul wytracił czarnokśiężniki y wieszczki z źiemie.

4. A tak zebrali się Philistynowie y przyćiągnęli, y położyli się obozem w Sunam: zebrał téż y Saul wszytkiego Izraela y przyćiągnął na Gelboe.

5. y uyźrzał Saul obozy Philistyńskie, y bał się, y przeląkło się serce iego barzo.

6. Y radźił się Pana, y nie odpowiedźiał mu ani przez sny, ani przez kapłany, ani przez proroki.

7. Y rzékł Saul sługóm swym: Szukayćie mi niewiasty maiącéy pythona, y póydę do niéy, a wywiém się przez nię. Y rzekli słudzy iego do niego: Jest niewiasta maiąca pythona w Endor.

8. A tak odmienił ubiór swóy, y oblókł się w inne szaty, y poszedł sam a dwa mężowie z nim, y przyszli do niewiasty w nocy, y rzékł iéy: Wróż mi przez pythona, a wskrześ mi kogoć powiém.

9. Y rzékła niewiasta do niego: Oto ty wiesz iako wiele uczynił Saul, y iako wygolił czarnokśiężniki y wieszczki z źiemie: czemuż tedy kładźiesz śidło na duszę moię, aby mię zabito?

10. Y przyśiągł iéy Saul na Pana, mówiąc: Żywie Pan, żeć się nic złego nie stanie dla téy rzeczy.

11. Y rzekła mu niewiasta: Kogóżći mam wskrześić? Który rzékł: Wskrześ mi Samuela.

12. A gdy uyźrzała niewiasta Samuela, krzyknęła wielkim głosem, y rzekła do Saula: Czemuś mię zdradźił? Boś ty iest Saul.

13. Y rzékł iéy król: Niebóy się: Coś widźiała? y rzekła niewiasta do Saula: Widźiałam bogi wychodzące z źiemie.

14. Y rzékł iéy: Co za osoba iego? Która rzekła: Mąż stary występuie, a ten w płaszcz ubrany.

najmniéj zdają się brzmieć te słowa, i tak je Achis pojmował, bo w gruncie żadnéj wyraźnéj obietnicy nie zawierają.

3. *A Samuel umarł.* Już nie żył. — *I płakał go.* I obchodził po nim żałobę. O czém na początku r. 25.— *A Saul wytracił czarnoksiężniki.* W czasie, kiedy jeszcze przebywał w nim duch Boży. O prawie na czarnoksiężników czyt. Lev. r. 19, 31, i r. 20, w. 6 i 27: Deut. 18, 11.

4. *W Sunam.* Miasto w pokoleniu Issachar, ku stronie południowéj góry Hermon. — *Przyciągnął na Gelboe.* Także w pokoleniu Issachar. Tak więc były wojska rozłożone, że Saul południową stronę zajmował, Filistyni północną, dolina zaś Jezrael oba te wojska przedzielała.

5. *I przeląkło się serce jego bardzo.* Bądź, że ujrzał przed sobą liczne wojsko Filistyńskie, bądź, że czuł się być w niełasce u P. Boga, bądź nareszcie dla tego, że P. Bóg nań trwogę dopuścił.

6. *I nieodpowiedział mu ani przez sny, ani i t. d.* Radził się był P. Boga, i prosił Go, żeby w jakikolwiek sposób, bądź przez sny, bądź przez proroka jakiego, oznajmił mu wolę swoję; lecz żadnéj odpowiedzi nie otrzymał. Wzgardził P. Bóg człowiekiem występnym, i krwią tylu kapłanów zbroczonym.

7. *Niewiasty mającéj pythona.* Pytonami i pytonissami nazywano w ogólności wszystkich czarnoksiężników i wróżbiarzy, od pythona słynnego smoka, którego zabił Apollo. W szczególności zaś pytonami nazywano brzuchomówców, którzy za pomocą brzucha, rozmaite odpowiedzi dawali. Tutaj pytona w obszerniejszem znaczeniu rozumieć należy.—*W Endor.* Miasto w granicach pokolenia Issachar, lecz należące właśnie do pokolenia Manassesa.

8. *A tak odmienił ubior swój.* Żeby go nie poznała, i żeby, że jest pytonissą przez bojań jego, nie wyparła się.

10. *Przysiągł jéj Saul.* I tą przysięgą zgrzeszył, bo do niegodziwéj rzeczy jéj użył.

12. *A gdy ujrzała niewiasta Samuela.* Patrz Wujka w. 14.

13. *Widziałam bogi.* Liczba mnoga kładzie się za pojedyńczą, co jest rzeczą zwyczajną w hebrajskim sposobie mówienia.

Et intellexit Saul, quod Samuel esset, et inclinavit se super faciem suam in terra, et adoravit.

15. Dixit autem Samuel ad Saul: Quare inquietasti me, ut suscitarer? Et ait Saul: Coarctor nimis, siquidem Philisthiim pugnant adversum me, et Deus recessit a me, et exaudire me noluit, neque in manu prophetarum, neque per somnia: vocavi ergo te, ut ostenderes mihi, quid faciam. *(Eccli. 46, 23,)*

16. Et ait Samuel: Quid interrogas me, cum Dominus recesserit a te, et transierit ad aemulum tuum?

17. Faciet enim tibi Dominus, sicut locutus est in manu mea, et scindet regnum tuum de manu tua, et dabit illud proximo tuo David,

18. quia non obedisti voci Domini, neque fecisti iram furoris ejus in Amalec: idcirco, quod pateris, fecit tibi Dominus hodie.

19. Et dabit Dominus etiam Israel tecum in manus Philisthiim, cras autem tu et filii tui mecum eritis: sed et castra Israel tradet Dominus in manus Philisthiim.

20. Statimque Saul cecidit porrectus in terram; extimuerat enim verba Samuelis, et robur non erat in eo, quia non comederat panem tota die illa.

21. Ingressa est itaque mulier illa ad Saul (conturbatus enim erat valde); dixitque ad eum: Ecce obedivit ancilla tua voci tuae, et posui animam meam in manu mea, et audivi sermones tuos, quos locutus es ad me.

22. Nunc igitur audi et tu vocem ancillae tuae, et ponam coram te buccellam panis, ut comedens convalescas, et possis iter agere.

23. Qui renuit, et ait: Non comedam. Coegerunt autem eum servi sui et mulier, et tandem audita voce eorum surrexit de terra, et sedit super lectum.

24. Mulier autem illa habebat vitulum pascualem in domo, et festinavit, et occidit eum; tollensque farinam, miscuit eam, et coxit azyma,

25. et posuit ante Saul et ante servos ejus. Qui, cum comedissent, surrexerunt, et ambulaverunt per totam noctem illam.

Y porozumiał Saul że to był Samuel, y nachylił się obliczem do ziemie, y pokłónił się.

15. Y rzékł Samuel do Saula: Przecześ mi nie dał pokoiu żebych był wskrzeszony? Y rzékł Saul: Jestem ućiśnion barzo, bo Philistynowie walczą na mię, a Bóg odstąpił odemnie, y niechćiał mię wysłuchać ani w ręku proroków ani przez sny: a przeto przyzwałem ćię, abyś mi pokazał co mam czynić.

16. Y rzékł Samuel: Cóż mię pytasz, gdyż Pan odstąpił od ćiebie, a przeniósł się do sprzećiwnika twego?

17. Abowiem uczyni tobie Pan iako mówił w ręce moiéy, y utnie królestwo twoie z ręki twoiéy, a da ie bliźniemu twemu Dawidowi:

18. boś nie był posłuszny głosu Pańskiego, aniś uczynił gniewu zapalczywośći iego na Amaleku. Przeto co ćierpisz uczynił ći Pan dźiś.

19. Y da téż Pan Izraela z tobą w ręce Philistyńskie, a iutro ty y synowie twoi zemną będźiećie: lecz y obóz Izraelski da Pan w ręce Philistyńskie.

20. Y wnet Saul upadł iako długi na źiemię: bo się był ulękł słów Samuelowych, y nie było w nim siły, bo nie iadł chleba, przez on wszytek dźień.

21. Weszła tedy ona niewiasta do Saula (bo się był zlakł barzo y rzekła do niego: Oto usłuchała niewolnica twoia głosu twego, y położyłam duszę moię w ręce moiéy, y usłuchałam mów twoich, któreś mówił do mnie.

22. Teraz tedy y ty posłuchay głosu niewolnice twoiéy, y położę przed ćię sztukę chleba, żebyś ziadszy pośilił się, y mógł iśdź w drogę.

23. Który niechćiał, y rzékł: Nie będę iadł. Lecz go przymuśili słudzy iego y niewiasta, y nawet usłuchawszy głosu ich, wstał z źiemie y uśiadł na łożu.

24. A ona niewiasta miała ćielę karmne w domu, a pośpieszyła się y zabiła ie: y wźiąwszy mąki zaczyniła ią, y napiekła prząśników,

25. y położyła przed Saula y przed sługi iego. Którzy naiadszy się wstali y chodźili onę całą noc.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 28 w. 14. *Porozumiał Saul że to był Samuel.* Tak pospolicie Doktorowie Ś. rozumieją, iż to była prawdziwie dusza Samuela, *Justinus in Dialogo cum Triphone, Basilius Epist.* 80 *ad Eustach. Ambrosius in c.* 1. *Luc. Hier. in* 7. *Isa. August. de cura pro mortuis C.* 15 *i Joseph. lib.* 6. *Antiq. C.* 15. Aleć i pismo jaśnie świadczy tu mówiąc: Gdy ujrzała niewiasta Samuela. I potém: Rzekł Samuel do Saula. I jeszcze: Porozumiał Saul iż był Samuel: nie mówiłby, porozumiał, ale mniemał albo myślił, kiedyby nie było prawdziwie. Nadto *Eccl.* 46, chwaląc Samuela powiada iż po śmierci prorokował, i przepowiedział królowi co go potkać miało. A wszakże chocia prawdziwie się Samuel święty ukazał tej czarownicy, nie stało się to mocą czarów, które żadnej mocy na duszę proroka świętego nie miały: co ztąd znać iż Samuel uprzedził czary, których jeszcze była ona niewiasta nie dokonała, bo i dla tego się przelękła, że się pierwéj ukazał, niż go wołać poczęła. A tak nic w tém ani czary, ani djabelskie sprawy nie mogły, ale jako kiedy Balaamowi *Num.* 22, radzą-

---

15. *Przecześ mi nie dał pokoju.* Nie żeby mu w rzeczy samej mógł pokój zakłócić, lecz że go chciał zaprzątać rzeczami, z natury swojéj, bardzo przykrymi i niepokój sprawującymi.

16. *Cóż mię pytasz, gdy....* Jakby mówił: czyż nie wiesz, że nie mogę ci sprzyjać, gdyż jesteś nieprzyjacielem Bożym?

18. *Aniś uczynił gniewu zapalczywości jego na Amaleka.* Nie wykonałeś kary Bożéj względem Amalecytów, których miałeś rozkaz wyniszczyć.

19. *A jutro ty i synowie twoi zemną będziecie.* To się rozumie nie o jednostajności w szczęściu lecz o jednostajnych warunkach śmierci.

21. *Weszła tedy ona niewiasta do Saula.* Albowiem za ukazaniem się Samuela na stronę była się usunęła, w części z przestrachu, jakiego ją nabawił widok Samuela, w części dla tego, żeby nie przeszkodzić Saulowi swobodnie się rozmówić z Samuelem.

cemu się czarta, nie czart ale Bóg odpowiadał, tak też nie na głos téj czarownice Samuel się ukazał, ale Bóg to sam uczynił i Proroka wysłał, aby król niezbożny o swojéj śmierci pewnie wiedział. I trafia się to, że Bóg dla potrzeby jakiéj, wolą swoję takim ludziom którzy takim czarom i wróżkom bardzo wierzą, objawia, bo Pan Bóg często ludzkiéj złości na dobre używa.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O odwołaniu Dawida przez króla Achisa z obozu Filistynów.

1. Congregata sunt ergo Philisthiim universa agmina in Aphec; sed et Israel castrametatus est super fontem, qui erat in Jezrahel.

2. Et satrapae quidem Philisthiim incedebant in centuriis et millibus; David autem et viri ejus erant in novissimo agmine cum Achis.

3. Dixeruntque principes Philisthiim ad Achis: Quid sibi volunt Hebraei isti? Et ait Achis ad principes Philisthiim: Num ignoratis David, qui fuit servus Saul regis Israel, et est apud me multis diebus vel annis, et non inveni in eo quidquam ex die, qua transfugit ad me, usque ad diem hanc?

4. Irati sunt autem adversus eum principes Philisthiim, et dixerunt ei: Revertatur vir iste, et sedeat in loco suo, in quo constituisti eum, et non descendat nobiscum in proelium, ne fiat nobis adversarius, cum proeliari coeperimus: quomodo enim aliter poterit placare dominum suum, nisi in capitibus nostris? *(1. Par. 12, 19).*

5. Nonne iste est David, cui cantabant in choris, dicentes: Percussit Saul in millibus suis, et David in decem millibus suis?

6. Vocavit ergo Achis David, et ait ei: Vivit Dominus, quia rectus es tu, et bonus in conspectu meo, et exitus tuus et introitus tuus mecum est in castris, et non inveni in te quidquam mali ex die, qua venisti ad me usque in diem hanc: sed satrapis non places.

7. Revertere ergo, et vade in pace, et non offendas oculos satraparum Philisthiim.

8. Dixitque David ad Achis: Quid enim feci, et quid invenisti in me servo tuo a die, qua fui in conspectu tuo usque in diem hanc, ut non veniam, et pugnem contra inimicos domini mei regis?

9. Respondens autem Achis, locutus est ad David: Scio, quia bonus es tu in oculis meis, sicut Angelus Dei: sed principes Philisthinorum dixerunt: Non ascendet nobiscum in proelium. *(2. Reg. 14, 17—19, 27).*

10. Igitur consurge mane tu, et servi domini

1. Zebrały się tedy wszytkie woyska Philistyńskie do Apheka: ale y Izrael położył się obozem nad źrzódłem które było w Jezrahel.

2. Lecz książęta Philistyńskie ciągnęły stami y tysiącami: a Dawid y mężowie iego byli w ostatecznym ufie z Achis.

3. Y rzekły książęta Philistyńskie do Achis: Co to za Hebrayczycy? Y rzekł Achis do książąt Philistyńskich: Aza nie znaćie Dawida, który był sługą Saula króla Izraelskiego, a iest u mnie przez wiele dni abo y lat, a nie nayduię w nim nic odednia którego zbiegł do mnie, aż do tego dnia?

4. Y rozgniewały się nań książęta Philistyńskie y rzekły mu: Niech się ten mąż wróći, a niech śiedzi na swym mieyscu, na którymeś go postawił, a niech z nami nie chodźi na woynę, aby nam nie był przećiwnikiem gdy się potykać poczniemy: bo iakoż inaczéy będźie mógł przeiednać Pana swego, iedno głowami naszémi?

5. Aza to nie on Dawid, któremu śpiewano w tańcach, mówiąc: Zabił Saul w tyśiącach swych, a Dawid w dześiąći tyśięcy swoich?

6. A tak wezwał Achis Dawida, y rzekł mu: Żywie Pan żeś ty prawy, y dobry w oczach moich, y wyszćie twoie y weszćie twe zemną iest w obożie: y nie nalazłem nic złego w tobie odednia któregoś przyszedł do mnie, aż do dnia tego: Ale Książętóm się nie podobasz.

7. A tak wróć się, a idź w pokoiu, a nie obrażay oczu książąt Philistyńskich.

8. Y rzekł Dawid do Achisa: Cóżem uczynił? y coś nalazł we mnie słudze twym odednia któregom był przed oczyma twymi aż do dnia tego: abych nie szedł a walczył przećiw nieprzyiaciołóm Króla Pana mego?

9. A odpowiadaiąc Achis rzekł do Dawida: Wiém iżeś ty dobry w oczach moich, iako Anioł Boży: ale książęta Philistyńskie rzekły: Nie póydźie z nami na woynę.

10. A przeto wstań rano ty y słudzy pana twe-

R. 29.—1. *Do Apheka.* Miejsce na dolinie Jezraelskiéj.

3. *Przez wiele dni albo i lat.* Wyżéj w r. 27, 7, czytamy: „I była liczba dni, których mieszkał Dawid w krainie Filistyńskiéj cztéry miesiące“. Więc, albo skłamał Achis, żeby przekonać Filistynów, że dobrze zna Dawida, albo może policzył wszystkie lata, od czasu pierwszego ukazania się Dawida na dworze swoim.

4. *Bo jakoż inaczéj będzie mógł przejednać Pana swojego, jedno głowami naszemi?* Jakby mówili: wyrządzi nam jakiekolwiek zło wielkie, i tym sposobem przejedna potém króla swojego.

6. *I wyjście twoje, i wejście twoje.* Całe zachowanie się twoje w obozie mnie się podoba, i nic ci nie mam pod tym względem do zarzucenia.

8. *Cóżem uczynił?* Broni się przeciwko zarzutom sobie czynionym, żeby przez milczenie, jeszcze więcéj nieutwierdzić Filistynów w ich podejrzeniach.

9. *Jako anioł Boży.* O aniołach mógł powziąść wyobrażenie albo przez żydów, z którymi w bliskiém sąsiedztwie zostawał, albo przez obcowanie z Dawidem.

10. *A gdy w nocy wstaniecie.* Każe przed świtem odchodzić, ażeby reszta wojska, nie wiedząc co zaszło, nie wpadła ztąd na jakie podejrzenie, i ducha nie straciła.

tui, qui venerunt tecum: et cum de nocte surrexeritis, et coeperit dilucescere, pergite.

11. Surrexit itaque de nocte David ipse et viri ejus, ut proficiscerentur mane, et reverterentur ad terram Philisthiim; Philisthiim autem ascenderunt in Jezrahel.

go którzy przyszli z tobą: a gdy w nocy wstaniecie y pocznie świtać, idźcie.

11. Wstał tedy Dawid w nocy sam y mężowie iego, aby rano wyiechali y wróćili się do źiemie Philistyńskiey: a Philistynowie ciągnęli do Jezrahel.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O porażce zadanéj Amalecytom przez Dawida.

1. Cumque venissent David et viri ejus in Siceleg die tertia, Amalecitae impetum fecerant ex parte australi in Siceleg, et percusserant Siceleg, et succenderant eam igni. *(1. Par. 12, 20).*

2. Et captivas duxerant mulieres ex ea, a minimo usque ad magnum; et non interfecerant quemquam, sed secum duxerant, et pergebant itinere suo.

3. Cum ergo venissent David et viri ejus ad civitatem, et invenissent eam succensam igni, et uxores suas et filios suos et filias ductas esse captivas,

4. levaverunt David et populus, qui erat cum eo, voces suas, et planxerunt, donec deficerent in eis lacrymae.

5. Siquidem et duae uxores David captivae ductae fuerant, Achinoam Jezrahelites, et Abigail uxor Nabal Carmeli.

6. Et contristatus est David valde, volebat enim eum populus lapidare, quia amara erat anima uniuscujusque viri super filiis suis et filiabus: confortatus est autem David in Domino Deo suo.

7. Et ait ad Abiathar sacerdotem, filium Achimelech: applica ad me ephod. Et applicavit Abiathar ephod ad David,

8. et consuluit David Dominum, dicens: Persequar latrunculos hos, et comprehendam eos, an non? Dixitque ei Dominus: Persequere: absque dubio enim comprehendes eos, et excuties praedam.

9. Abiit ergo David ipse, et sexcenti viri, qui erant cum eo, et venerunt usque ad torrentem Besor; et lassi quidam substiterunt.

10. Persecutus est autem David ipse, et quadringenti viri: substiterant enim ducenti, qui lassi transire non poterant torrentem Besor.

11. Et invenerunt virum Aegyptium in agro, et adduxerunt eum ad David, dederuntque ei panem, ut comederet et biberet aquam,

12. sed et fragmen massae caricarum, et duas ligaturas uvae passae. Quae cum comedisset, reversus est spiritus ejus, et refocillatus est; non enim comederat panem, neque biberat aquam tribus diebus et tribus noctibus.

13. Dixit itaque ei David: Cujus es tu? vel unde et quo pergis? Qui ait: Puer Aegyptius ego sum, servus viri Amalecitae; dereliquit autem me dominus meus, quia aegrotare coepi nudiustertius.

1. A gdy przyszli Dawid y mężowie iego do Siceleg dnia trzeciego, Amalechitowie uderzyli byli z południowéy strony na Siceleg, y poraźili byli Siceleg, y zapalili go byli ogniem.

2. Y zabrali w niewolą niewiasty z niego od naymnieyszego aż do wielkiego: a nie zabili nikogo, ale zawiedli z sobą y szli drogą swoią.

3. Gdy tedy przyszli Dawid y mężowie iego do miasta, y naleźli ie spalone, y żony swe, y syny swe, y córki w niewolą zabrane,

4. tedy podnieśli Dawid y lud który był z nim głosy swoie, y płakali, aż łzy w nich ustały.

5. Bo y dwie żenie Dawidowe były w niewolą wzięte, Achinoam Jezraelitka, y Abigail żona Nabal Carmela.

6. Y zafrasował się Dawid barzo: bo go lud chćiał ukamionować, ponieważ żałosna była dusza każdego męża dla synów swoich y córek: Y zmocnił się Dawid w Panu Bogu swoim.

7. Y rzékł do Abiathar kapłana syna Achimelechowego: Przybliż do mnie Ephod. Y przybliżył Abiathar Ephod do Dawida,

8. y radźił się Dawid Pana, mówiąc: Mamli gonić tych łotrzyków, a poimamli ie czyli nie? Y rzékł mu Pan: Goń, bo bez wątpienia poimasz ie y odbiiesz plón.

9. A tak poszedł Dawid sam y sześćset mężów którzy z nim byli, y przyszli aż do potoka Bozor: y spracowani niektórzy pozostali.

10. Ale Dawid gonił sam y cztérysta mężów: bo ich dwieśćie było pozostało, którzy spracowani nie mogli się przeprawić przez potok Bezor.

11. Y naleźli męża Egyptczyka na polu y przywiedli go do Dawida: y dali mu chleba aby iadł y pił wodę.

12. Ale y ułomek wiązanki fig y dwie wiązce rozynków. Które gdy ziadł, wróćił się duch iego, y pokrzepił się: bo był nie iadł chleba ani pił wody trzy dni y trzy nocy.

13. Rzékł mu tedy Dawid: Czyieś ty? abo skąd? a dokąd idźiesz? Który rzékł: Chłopiec Egyptianin ia iestem służebnik męża Amalechity: a zostawił mię pan mój, żem się rozniemógł dźiś trzeci dźień.

R. 30.—4. *Aż łzy im ustały.* Aż łez im niestało.

6. *Bo go lud chciał ukamienować.* Ponieważ Dawida uważali za sprawcę swojego nieszczęścia, a to z dwojakiego względu, raz, że z przyczyny niechęci do Dawida, jak się im zdawało, Amalecytowie ten napad zrobili, i powtóre, że uprowadziwszy z sobą całe wojsko, miasto bez żadnéj załogi zostawił.—*I zmocnił się Dawid.* Nadzieją w Bogu, że pomści się nad nieprzyjacielem swoim, i wszystko co lud jego utracił, odbierze.

9. *Do potoku Bezor.* Ku granicom pokolenia Symeona.

14. Siquidem nos erupimus ad australem plagam Cerethi, et contra Judam, et ad meridiem Caleb, et Siceleg succendimus igni.

15. Dixitque ei David: Potes me ducere ad cuneum istum? Qui ait: Jura mihi per Deum, quod non occidas me, et non tradas me in manus domini mei, et ego ducam te ad cuneum istum. Et juravit ei David.

16. Qui cum duxisset eum, ecce, illi discumbebant super faciem universae terrae comedentes et bibentes, et quasi festum celebrantes diem pro cuncta praeda et spoliis, quae ceperant de terra Philisthiim, et de terra Juda.

17. Et percussit eos David a vespere usque ad vesperam alterius diei, et non evasit ex eis quisquam, nisi quadringenti viri adolescentes, qui ascenderant camelos, et fugerant.

18. Eruit ergo David omnia, quae tulerant Amalecitae, et duas uxores suas eruit.

19. Nec defuit quidquam a parvo usque ad magnum, tam de filiis quam de filiabus, et de spoliis; et quaecunque rapuerant, omnia reduxit David.

20. Et tulit universos greges et armenta, et minavit ante faciem suam; dixeruntque: Haec est praeda David.

21. Venit autem David ad ducentos viros, qui lassi substiterant, nec sequi potuerant David, et residere eos jusserat in torrente Besor; qui egressi sunt obviam David, et populo, qui erat cum eo. Accedens autem David ad populum, salutavit eos pacifice.

22. Respondensque omnis vir pessimus, et iniquus de viris, qui ierant cum David, dixit: Quia non venerunt nobiscum, non dabimus eis quidquam de praeda, quam eruimus: sed sufficiat unicuique uxor sua et filii, quos cum acceperint, recedant.

23. Dixit autem David: Non sic facietis, fratres mei, de his, quae tradidit nobis Dominus, et custodivit nos, et dedit latrunculos, qui eruperant adversum nos, in manus nostras:

24. nec audiet vos quisquam super sermone hoc: aequa enim pars erit descendentis ad proelium, et remanentis ad sarcinas, et similiter divident.

25. Et factum est hoc ex die illa, et deinceps constitutum et praefinitum, et quasi lex in Israel usque in diem hanc.

26. Venit ergo David in Siceleg, et misit do-

14. Bośmy my byli wytargnęli na południe do Ceretłu, y przećiw Juda, y na południe Kaleb, y Siceleg spaliliśmy ogniem.

15. Y rzékł mu Dawid: A możesz mię dowieźć do tego tam woyska? A on rzékł: Przyśięż mi przez Boga, że mię nie zabiiesz, y nie wydasz mię w ręce Pana mego, a ia ćię dowiodę do tego woyska. Y przyśiągł mu Dawid.

16. Który gdy go przywiódł, alić oni śiedźieli po wszytkiéy źiemi, iedząc y piiąc, y iakoby święty dźień święcąc za wszytek plon y korzyść, którą byli wźięli z źiemie Philistyńskiéy y z źiemie Judzkiéy.

17. Y bił ie Dawid od wieczora aż do wieczora dnia drugiego, y nie uszedł żaden z nich, okróm czterechset mężów młodych, którzy wśiedli byli na wielbłądy y ućiekli.

18. A tak odiął Dawid wszytko co byli zabrali Amalekitowie, y dwie żenie swe odiął.

19. Y nie zginęło nic od mała do wiela, tak z synów iako z córek y z korzyśći, y cokolwiek byli zabrali wszytko przywiódł Dawid.

20. Y zabrał wszytkie trzody y stada y gnał przed sobą, y rzekli: To iest korzyść Dawidowa.

21. Y przyszedł Dawid do dwu set mężów, którzy spracowani pozostali byli, y nie mogli iść za Dawidem, y kazał im był zostać u potoka Bezor: którzy wyszli przećiw Dawidowi y przećiw ludowi który z nim był. Y przystąpiwszy Dawid do ludu, pozdrowił ie spokoynie.

22. A odpowiadaiąc każdy mąż zły y niezbożny z mężów którzy z Dawidem chodźili, rzékł: Ponieważ nie chodźili z nami, nie damy im nic z korzyśći któraśmy odięli: ale niech każdy z nich przestanie na żenie swéy y na dźiećiach: które wźiąwszy niechay odeydą.

23. Y rzékł Dawid: Nie tak uczynićie braćia moi z tym co nam Pan dał, y strzégł nas, y łotrzyki, którzy byli wytargnęli przećiwko nam podał w ręce nasze.

24. Ani was będźie żaden słuchał w téy mowie, równy bowiem dźiał będźie idącego ku bitwie y zostaiącego przy tłomokach, y iednako się podźielą.

25. Y stało się to od onego dnia, y napotym postanowiono y uchwalono, y iako prawo w Izraelu aż do dnia dźiśieyszego.

26. Przyszedł tedy Dawid do Siceleg, y posłał

14. *Na południe do Ceretu.* Jedna z prowincij Filistyńskich.—*Przeciw Juda.* Ziemi Judzkiéj, nie pokoleniu.—*Na południe Kaleb.* Gdzie mieszkało potomstwo Kaleba.

16. *I jakoby święty dzień święcąc.* Na cześć swoich bożków, którym dobrodziejstwo zabranych w takiéj ilości łupów przypisywali.

20. *To jest korzyść Dawidowa.* Głos żołnierzy dziękujących swojemu wodzowi.

21. *Pozdrowił je spokojnie.* Na znak, że nie poczytuje im tego za winę, że pomimo woli odstać od niego musieli.

23. *Z tém co nam Pan dał.* Jakby mówił: Ponieważ P. Bóg tak był hojnym dla nas, a więc niegodzi się i nam teraz skąpić się z braćmi naszymi, i odsuwać ich od siebie naszą nieuprzejmością, zwłaszcza, że nam w niczém niezawinili.

24. *Równy bowiem dział będzie.* Albowiem jedni i drudzy gotowi są do spełniania rozkazów wodza swojego; i nie bez pożytku niektórzy z żołnierzy na miejscu pozostać musieli, albowiem tym sposobem przechowali w całości tłómoki, któreby bez tego może zginęły.

25. *I stało się to... jako prawo.* Tak samo rozkazał był P. Bóg czynić w wojnie z Madianitami. Num. 31, 27.

na de praeda senioribus Juda proximis suis, dicens: Accipite benedictionem de praeda hostium Domini:
27. his, qui erant in Bethel, et qui in Ramoth ad meridiem et qui in Jether,
28. et qui in Aroer, et qui in Sephamoth, et qui in Esthamo,
29. et qui in Rachal, et qui in urbibus Jerameel, et qui in urbibus Ceni,
30. et qui in Arama, et qui in lacu Asan, et qui in Athach,
31. et qui in Hebron, et reliquis, qui erant in his locis, in quibus commoratus fuerat David ipse, et viri ejus.

dary z korzyści starszym Judzkim bliskim swoim, mówiąc: Przyimićie błogosławieństwo z korzyśći nieprzyiaćiół Pańskich:
27. tym którzy byli w Bethel, y którzy w Ramoth na południe, y którzy w Jether,
28. y którzy w Aroer, y którzy w Sephamoth, którzy w Estamo,
29. y którzy w Rachal, y którzy w mieśćiech Jerameel, y którzy w mieśćiech Ceni,
30. y którzy w Harama, y którzy przy ieźierze Asan, y którzy w Atach,
31. y którzy w Hebron, y innym którzy byli na tych mieyscach, gdźie przemieszkiwał Dawid sam y mężowie ięgo.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O nieszczęśliwéj walce z Filistynami, i śmierci Saula.

1. Philisthiim autem pugnabant adversum Israel; et fugerunt viri Israel ante faciem Philisthiim, et ceciderunt interfecti in monte Gelboe.
2. Irrueruntque Philisthiim in Saul, et in filios ejus, et percusserunt Jonathan, et Aminadab, et Melchisua filios Saul, *(1. Par. 10, 2)*.
3. totumque pondus proelii versum est in Saul; et consecuti sunt eum viri sagittarii, et vulneratus est vehementer a sagittariis.
4. Dixitque Saul ad armigerum suum: Evagina gladium tuum, et percute me, ne forte veniant incircumcisi isti, et interficiant me, illudentes mihi. Et noluit armiger ejus, fuerat enim nimio terrore perterritus; arripuit itaque Saul gladium, et irruit super eum.*
5. Quod cum vidisset armiger ejus, videlicet quod mortuus esset Saul, irruit etiam ipse super gladium suum, et mortuus est cum eo.* *(1. Par. 10. 4)*.
6. Mortuus est ergo Saul, et tres filii ejus, et armiger illius, et universi viri ejus in die illa pariter.
7. Videntes autem viri Israel, qui erant trans vallem, et trans Jordanem, quod fugissent viri Israelitae. et quod mortuus esset Saul, et filii ejus, reliquerunt civitates suas, et fugerunt; veneruntque Philisthiim, et habitaverunt ibi.
8. Facta autem die altera, venerunt Philisthiim,

1. A Philistynowie walczyli przeciw Izraelowi: y uciekli mężowie Izraelscy przed Philistyny, y polegli pobići na górze Gelboe.
2. Y natarli Philistynowie na Saula y na syny iego, y zabili Jonathę y Aminadab, y Melchisue syny Saulowe,
3. y wszytek ćiężar bitwy zwalił się na Saula: y pogonili go mężowie strzelcy, y zraniony iest barzo od strzelców.
4. Y rzekł Saul do giermka swego: Dobądź miecza swego a zabiy mię: aby snać nie przyszli ći nieobrzezańcy, a nie zabili mię urągaiąc mi. Y niechćiał giermek iego: bo był wielką boiaźnią przestraszony: a tak porwał Saul miecz, y upadł nań.
5. Co uyźrzawszy giermek iego, to iest, że umarł Saul, nalégł téż y sam na swóy miecz y umarł z nim.
6. Umarł tedy Saul y trzéy synowie iego, y giermek iego, y wszyscy mężowie iego w on dźień pospołu.
7. A widząc mężowie Izraelscy, którzy mieszkali za doliną y za Jordanem, że ućiekli mężowie Izraelscy a iż umarł Saul, y synowie iego, odbiegli miast swoich y ućiekli: y przyszli Philistynowie, y mieszkali tam.
8. A gdy było nazaiutrz, przyszli Philistynowie

---

27. *Betel.* Które było w pokoleniu Beniamina.—*Ramot.* W pokoleniu Gad za Jordanem.—*Jeter.* W pokoleniu Judy: należało zaś do lewitów.
28. *Aroer.* W pokoleniu Rubena.—*Sephamot.* W pokoleniu Judy.
29. *Rachal.* W pokoleniu Judy.—*Jerameel, i... Ceni.* Małe prowincje w pokoleniu Judy.
30. *Arama.* W pokoleniu Neftali.—*Przy jeziorze Azan.* Jezioro Azan jest to nazwisko miasta, niewiadomo wszakże do jakiego pokolenia należało.—*Athach.* W pokoleniu Judy.
31. *Hebron.* Słynne miasto w pokoleniu Judy.
R. 31.—3. *I wszystek ciężar bitwy zwalił się na Saula.* Którego śmierć uważali Filistyni za niezbędny warunek zupełnego zwycięstwa.
4. *Bo był wielką bojaźnią przestraszony.* Przez uszanowanie dla króla.—*Upadł nań.* Z któréj rany i umarł; albowiem opowiadanie młodzieńca Amalecyty, które się znajdują w II. Król. 1, 10, znaczniejsza cześć tłumaczy Pisma ś. za kłamane uważa.
6. *I wszyscy mężowie jego.* Jaśniéj o tém się mówi w I. Paral. 10, 6, gdzie czytamy: „I wszystek dóm jego zaraz upadł", t. j. niektórzy z przedniejszych; albowiem pozostał był Abner stryjeczny brat Saula, Izbozet syn Saula, i Mifibozet syn Jonaty.
7. *Za doliną.* Jezrael, która od południa miała góry Gelboe, od północy góry Hermon.—*Za Jordanem.* W hebrajskim *in transitu*, w przejściu Jordanu, i tak właściwie miejsce to rozumieć należy. Mowa tu o mężach z pokolenia Issachar, do którego to miejsce należało.

ut spoliarent interfectos, et invenerunt Saul et tres filios ejus jacentes in monte Gelboe.

9. Et praeciderunt caput Saul, et spoliaverunt eum armis et miserunt in terram Philisthinorum per circuitum, ut annuntiaretur in templo idolorum, et in populis.

10. Et posuerunt arma ejus in templo Astaroth, corpus vero ejus suspenderunt in muro Bethsan.

11. Quod cum audissent habitatores Jabes Galaad, quaecunque fecerant Philisthim Saul,

12. surrexerunt omnes viri fortissimi, et ambulaverunt tota nocte, et tulerunt cadaver Saul, et cadavera filiorum ejus de muro Bethsan, veneruntque Jabes Galaad, et combusserunt ea ibi, *(2. Reg. 2, 4.)*

13. et tulerunt ossa eorum, et sepelierunt in nemore Jabes, et jejunaverunt septem diebus.

aby odźierali pobite, y naleźli Saula y trzech synów iego, leżących na górze Gelboe.

9. Y ucięli głowę Saulowę, y zdarli z niego zbroię: y posłali do źiemi Philistyńskiey w około, aby opowiadano we zborze bałwanów y między ludźmi.

10. Y położyli zbroię iego we zborze Astaroth, a ciało iego zawieśili na murze Bethsan.

11. Co gdy usłyszeli obywatele Jabes Galaad, cokolwiek byli uczynili Philistynowie Saulowi,

12. wstali wszyscy mężowie co mocnieyszy, y szli całą noc, y wzięli ciało Saulowe y ciało synów iego z muru Bethsan: y przyszli do Jabes Galaad, y spalili ie tam:

13. y wźięli kości ich, y pogrzebli w gaiu Jabes, y pościli śiedm dni.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 31. w. 13. *I pościli siedm dni.* Jako tu ci pościli się za umarłe po śmierci Saula, także i Dawid 2 *Król.* 1, płakał i pościł się za Saula, i Jonathę, i za inszych pobitych, i też za Abnera 2. *Król.* 3. Co chocia się też zdali czynić na znak żałości, wszakże osobliwie też czynili dla poratowania dusz umarłych ludzi, jako wykłada Beda, Comment *in* i *Regum.*

9. *We zborze bałwanów i między ludźmi.* W świątyniach, kędy ludu liczniéj się zbiera, a to w tym celu, żeby podziękowali swoim bożkom za zwycięstwo.

10. *Na murze Betsan.* O pół mili od Jordanu, w pokoleniu Manassesa, z téj strony Jordanu.

13. *I pościli siedm dni.* Nie w skutek przepisu prawa jakiego, lub na mocy zwyczaju, lecz dobrowolnie, na znak smutku i uprzejmości względem swojego króla. P. W.

LIBER SECUNDUS REGUM.

CAPUT I.

KSIĘGA DRUGA KRÓLEWSKA.

ROZDZIAŁ 1.

O skazaniu na śmierć młodzieńca Amalecyty, i opłakiwaniu przez Dawida śmierci Saula i Jonaty.

1. Factum est autem, postquam mortuus est Saul, ut David reverteretur a caede Amalec, et maneret in Siceleg duos dies.

2. In die autem tertia aparuit homo veniens de castris Saul veste conscissa, et pulvere conspersus caput; et ut venit ad David, cecidit super faciem suam, et adoravit.

3. Dixitque ad eum David: unde venis? Qui ait ad eum: De castris Israel fugi.

4. Et dixit ad eum David: Quod est verbum, quod factum est? indica mihi. Qui ait: Fugit populus ex proelio, et multi corruentes e populo mortui sunt: sed et Saul et Jonathas filius ejus interierunt.

5. Dixitque David ad adolescentem, qui nuntiabat ei: Unde scis, quia mortuus est Saul, et Jonathas filius ejus?

6. Et ait adolescens, qui nuntiabat ei: Casu veni

1. Y stało się potym iako umarł Saul, że się Dawid wrócił od porażki Amaleka, y mieszkał w Syceleg dwa dni.

2. A dnia trzećiego ukazał się człowiek idacy z obozu Saulowego, rozdarszy odźienie, a głowę prochem posypawszy; a gdy przyszedł do Dawida, padł na oblicze swoie, y pokłonił się.

3. Y rzékł do niego Dawid: Skąd idźiesz? Który rzékł do niego: Uciekłem z obozu Izraelskiego.

4. Y rzékł do niego Dawid: Co za słowo, które się stało? powiedz mi. Który rzékł: Uciekł lud z bitwy y wiele z ludu polegaiąc pomarło: lecz y Saul y Jonathas syn iego zginęli.

5. Y rzékł Dawid do młodźieńca, który mu powiadał: Skąd wiész, że umarł Saul y Jonathas syn iego?

6. Y rzékł młodźieniec, który mu powiadał: Z tra-

Komentarz Monochiusza.

R. 1.—2. *Rozdartszy odzienie i. . .* Na znak smutku, co było zwyczajem w owym czasie. — *A gdy przyszedł do Dawida.* Któremu spodziewał się, że zrobi przyjemność tą wiadomością. — *Padł na oblicze swoje.* Uznając w Dawidzie godność królewską.

4. *Saul i Jonathas syn jego zginęli.* Innych synów nie wymienia, jako mniéj słynnych, albo może dla tego, że nie tyle obchodzili Dawida co Saul i Jonatas, którzy jedni zdawali się stać na przeszkodzie do jego przyszłego panowania.

6. *Na górę Gelboe.* Na miejsce gdzie Saul umiera-

in montem Gelboe, et Saul incumbebat super hastam suam: porro currus et equites appropinquabant ei,

7. et conversus post tergum suum, vidensque me vocavit. Cui cum respondissem: Adsum,

8. dixit mihi: quisnam es tu? Et ajo ad eum: Amalecites ego sum.

9. Et locutus est mihi: Sta super me, et interfice me: quoniam tenent me angustiae, et adhuc tota anima mea in me est.

10. Stansque super eum, occidi illum: sciebam enim, quod vivere non poterat post ruinam, et tuli diadema, quod erat in capite ejus, et armillam de brachio illius, et attuli ad te dominum meum huc.

11. Apprehendens autem David vestimenta sua scidit, omnesque viri, qui erant cum eo,

12. et planxerunt, et fleverunt, et jejunaverunt usque ad vesperam super Saul, et super Jonathan filium ejus, et super populum Domini, et super domum Israel, eo quod corruissent gladio.

13. Dixitque David ad juvenem, qui nuntiaverat ei: Unde es tu? Qui respondit: Filius hominis advenae Amalecitae ego sum.

14. Et ait ad eum David: Quare non timuisti mittere manum tuam, ut occideres christum Domini? *

15. Vocansque David unum de pueris suis, ait: Accedens irrue in eum. Qui percussit illum, et mortuus est. * *(Psal. 104, 15.)*

16. Et ait ad eum David: Sanguis tuus super caput tuum: os enim tuum locutum est adversum te, dicens: Ego interfeci christum Domini.

17. Planxit autem David planctum hujuscemodi super Saul, et super Jonatham filium ejus

18. (et praecepit, ut docerent filios Juda arcum, sicut scriptum est in Libro justorum), et ait: Considera Israel pro his, qui mortui sunt super excelsa tua vulnerati.

19. Inclyti, Israel, super montes tuos interfecti sunt: quo modo ceciderunt fortes?

funku przyszedłem na górę Gelboe, a Saul tkwiał na oszczepie swoim: a wozy y iezdni przybliżali się kniemu.

7. y obeyźrzawszy się nazad, a uyźrzawszy mię zawołał. Któremum gdym odpowiedźiał: Owom ia:

8. rzekł mi: Ktoś ty? Y rzekłem do niego: Jestem Amalekita.

9. Y rzekł mi: Stań nademną, a zabiy mię: bo mię zięły ciężkośći, iż iescze wszytka dusza moia we mnie iest.

10. A stoiąc nad nim, zabiłem go: bom wiedźiał, że iuż żyw bydź nie mógł po upadku: y wźiąłem koronę, która była na głowie iego, y manelle z ramienia iego, y przyniósłem tu do ćiebie Pana mego.

11. Uchwyćiwszy tedy Dawid szaty swoie rozdarł, y wszyscy mężowie którzy z nim byli,

12. y żałowali y płakali, y pośćili aż do wieczora, dla Saula y dla Jonathy syna iego, y dla ludu Pańskiego, y dla domu Izraelowego, że polegli mieczem.

13. Y rzekł Dawid do młodźieńca który mu był powiedźiał: Zkądeś ty? Który odpowiedźiał: syn człowieka przychodnia Amalecyty iam iest.

14. Y rzekł do niego Dawid: Czemuś się nie bał podnieść ręki twéy, abyś zabił pomazańca Pańskiego?

15. Y zawoławszy Dawid iednego z sług swoich, rzekł: Przystąpiwszy rzuć się nań: Który zabił go y umarł.

16. Y rzekł do niego Dawid: Krew twoia na głowę twoię: bo usta twoie wyrzekły przećiw tobie, mówiąc: Jam zabił pomazańca Pańskiego.

17. Lamentował tedy Dawid lamentem takowym nad Saulem y nad Jonathą synem iego,

18. (y przykazał aby uczono syny Judzkie łuku: iako napisano w księgach sprawiedliwych,) y rzekł: Uważ Izraelu za te, którzy pomarli na górach twoich zranieni.

19. Zacni twoi o Izraelu na górach są pobići: iakoć polegli mocarze?

---

jący leżał. *Tkwiał na oszczepie swoim.* Który tkwił w jego piersi. W księdze poprzedzającéj r. 31, 4, powiedziano, że na mieczu tkwił; lecz miecz, w sposobie mówienia Pisma ś., wszelkiego rodzaju broń oznacza.

8. *Ktoś ty?* Chciał Saul z ręki przyiaznéj zginąć, nie z Filistyńskiéj: wspomnieliśmy jednak w księdze poprzedz. r. 31, 4, że to opowiadanie Amalecyty, jakoby on zabił Saula, wielu za kłamliwe uważa.

9. *Jeszcze wszystka dusza moja we mnie jest.* Według pospolitego mniemania pospólstwa tak jest pow., t. j. jakoby dusza częściami z ciała wychodziła, przeto że nieodrazu wszystkie członki zamierają. Co jednak prawdą nie jest, gdyż, jako całość niepodzielna, od razu ciało opuszcza.

10. *Żyw być nie mógł po upadku.* T. j. po przebiciu się oszczepem. Mówi tak Amalecyta w celu usprawiedliwienia swojego postępku, w razie gdyby Dawid za złe mu go poczytał.

13. *Człowieka przychodnia.* Prozelity nawróconego do wiary.

16. *Krew twoja.* Grzech twój za przelanie krwi. — *Na głowę twoję.* T. j. spadnie, jakby mówił: będziesz zań karany.— *Usta twoje wyrzekły przeciw tobie.* To powiedziały, za co musisz być zabity, — *Mówiąc, jam zabił pomazańca Pańskiego.* Od czego, jako człowiek prywatny, wstrzymać się byłeś powinien, jak niegdyś do Abizai Dawid był powiedział I. Król. 26, 9: „Któż wyciągnie rękę swą na pomazańca Pańskiego, a niewinien będzie?" t. j. wolny od kary.

18. *Aby uczono syny Judzkie łuku.* T. j. aby ćwiczono synów Judzkich w sztuce wojennéj, a przedewszystkiem w sztuce wypuszczania strzał, które podówczas najwięcéj było w użyciu na wojnie.—*W księgach sprawiedliwych.* Jakie to były księgi sprawiedliwych, wytłumaczyliśmy w Joz. 10, 13.—*Za te, którzy pomarli.* Saul i Jonatas. —*Na górach twoich.* Na pagórkach wyniosłych, na górze Gelboe.

19. *Jakoć polegli mocarze?* Zdaje się dziwić, że taka siła wojenna, w tak krótkim czasie, i w tak straszliwéj porażce zniszczoną być mogła. Zdaje się, że wiersz ten ucięty, albowiem w. 25 i 27 znowu się znajduje. Tak prawie zwykle Żydzi swoje płacze zaczynają. Patrz Lament r. 1, 1; r. 2, 1; r. 4, 1; i Iza. r. 14, 12.

20. Nolite annuntiare in Geth, neque annuntietis in compitis Ascalonis, ne forte laetentur filiae Philisthiim, ne exultent filiae incircumcisorum.

21. Montes Gelboe, nec ros, nec pluvia veniant super vos, neque sint agri primitiarum, quia ibi abjectus est clypeus fortium, clypeus Saul, quasi non esset unctus oleo.

22. A sanguine interfectorum, ab adipe fortium, sagitta Jonathae numquam rediit retrorsum, et gladius Saul non est reversus inanis.

23. Saul et Jonathas amabiles, et decori in vita sua, in morte quoque non sunt divisi: aquilis velociores, leonibus fortiores.

24. Filiae Israel super Saul flete, qui vestiebat vos coccino in deliciis, qui praebebat ornamenta aurea cultui vestro.

25. Quo modo ceciderunt fortes in proelio? Jonathas in excelsis tuis occisus est?

26. Doleo super te, frater mi Jonatha, decore nimis et amabilis super amorem mulierum. Sicut mater unicum amat filium suum, ita ego te diligebam.

27. Quo modo ceciderunt robusti, et perierunt arma bellica?

20. Nie powiadayćie w Geth, ani oznaymiayćie po ulicach Aszkalonu: aby się snać nie radowały córki Philistyńskie, aby się nie weseliły córki nieobrzezańców.

21. Góry Gelboe, ani rosa, ani déscz niech nie padaią na was, ani role niech nie będą pierwoćin: bo tam porzucona iest tarcz mocarzów, tarcz Saulowa, iakoby nie był pomazany oliwą.

22. Odekrwie zabitych, od sadła mocarzów, strzała Jonathy nigdy się nazad nie wróćiła, y miecz Saulów nie wracał się próżno.

23. Saul y Jonathas miłośni, y przyiemni w żywoćie swoim, w śmierći téż nie są rozłączeni: prędszy niż orłowie, mocnieyszy niźli lwi.

24. Córki Izraelskie nad Saulem płaczćie, który was przyodźiéwał w karmazyn w roskoszach, który dodawał ochędostwa złotego ubioróm waszym.

25. Jakóż polegli mocarze w bitwie? Jonathas na wyżynach twoich zabit?

26. Żal mi ćię braćie móy Jonatha, śliczny barzo, a przyiemnieyszy nad miłość niewieśćią. Jako matka miłuie iedynego syna swego, takem ia ćiebie miłował.

27. Jako polegli mocarze, a poginęła broń wojenna?

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI II. KRÓLEWSKIE, *po Żydowsku* MALACHIM.

Te księgi Żydzi wtóremi Samuelowemi niesłusznie zowią, ponieważ sprawy Dawidowe na królestwie jego, które się już dobrze po śmierci Samuelowéj działy, opisuje. Oboje te księgi od Samuela, aż do śmierci Dawidowéj, tylko ośmdziesiąt lat w sobie zamykają. Bo Samuel z Saulem 40 lat, Dawid także 40 lat panowali.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O namaszczeniu Dawida na króla Judzkiego, a Izbozeta na króla Izraelskiego, i o rozruchach ztąd wynikłych.

1. Igitur post haec consuluit David Dominum, dicens: Num ascendam in unam de civitatibus Juda? Et ait Dominus ad eum: Ascende. Dixitque David: Quo ascendam? Et respondit ei: In Hebron.

1. Y tak potym radźił się Dawid Pana mówiąc: Mamli iechać do iednego z miast Judy? Y rzékł Pan do niego: Jedź. Y rzékł Dawid: Gdźież poiadę? Y odpowiedźiał mu: Do Hebron.

---

20. *Niepowiadajcie w Get.* T. j. żeby się niecieszyli naszém nieszczęściem, i nas niewyśmiewali. Takie samo życzenie tegoż Dawida w Psal. 24, 3: „I niech się niesmieją ze mnie nieprzyjaciele moi.“—*Aby się snać nieradowały córki filistyńskie.* Córki przedewszystkiem wymienia, które w śpiewie choralnym, zwycięstwa wysławiać zwykły. Tak śpiewały Dawidowi, gdy obalił Goliata: „Poraził Saul tysiąc i t. d.

21. *Góry Gelboe.* Ciężka boleść nawet rzeczom nieżyjącym zwykła złorzeczyć. Tak Job. r. 3, 3 powiadał: „Niech zginie dzień któregom się urodził.“—*Tarcz mocarzów.* Oręż Saula i Jonaty, albo raczéj sami ci książęta, którzy byli tarczą rzeczypospolitéj.—*Jakoby niebył pomazany oliwą.* Tarcza i inny oręż żelazny, żeby rdza nieprzypadła, oliwą się zwykle smaruje. Saul także, tarcza rzeczypospolitéj, był pomazany, i był pomazańcem Pańskim, jak go Dawid nie raz nazywa. Ubolewa tedy wieszcz święty, że ta tarcza, namaszczeniem prorockiem naznamionowana, w pogardzie leży, obalona pociskami nieprzyjacielskiemi.

22. *Odekrwi zabitych.* Jakby mówił: Strzała Jonaty silną ręką ciskana tarczę przeszywała, pancerze przerywała, i do tłustości i krwi, aż do samego wnętrza przenikała.—*Nigdy się nazad niewróciła.* Na próżno nie była puszczana, lecz zawsze ranę lub śmierć zadawała.

23. *Miłośni i przyjemni.* Były to słowa uroczyste i przy wszystkich pogrzebach zwykle używane, na podobieństwo owych u Jer. 22, 18: „Biada bracie, i biada siostro; biada panie, i biada wielmożny.“—*Prędszy niż orłowie.* Przez hiperbolę.

24. *Przyodziewał was w karmazyn w rozkoszach.* T. j. brał z sąsiednich krajów bogate łupy w purpurze i innych osobliwościach, stanowiących rozkosz płci niewieściéj, i niemi was przyodziewał.

26. *Przyjemniejszy nad miłość niewieścią.* Albo jaką niewiasty miłują swych mężów lub synów; albo jaką się same z sobą nawzajem miłują.

27. *Poginęła broń wojenna.* Albo samego Saula i Jonatę rozumie, których tarczami nazwał, albo też ubolewa nad orężem wojenném Izraelitów, że w moc Filistynów dostał się, co się poczytuje za hańbę zwyciężonym.

R. 2.—1. *Rzekł Pan do niego.* Przez Abiatara arcykapłana, albo może przez proroka jakiego.—*Do Hebron.*

2. Ascendit ergo David, et duae uxores ejus, Achinoam Jezrahelites, et Abigail uxor Nabal Carmeli;
3. sed et viros, qui erant cum eo, duxit David singulos cum domo sua; et manserunt in oppidis Hebron.
4. Veneruntque viri Juda, et unxerunt ibi David, ut regnaret super domum Juda. Et nuntiatum est David, quod viri Jabes Galaad sepelissent Saul. *(1. Mach. 2, 57.)*
5. Misit ergo David nuntios ad viros Jabes Galaad, dixitque ad eos: Benedicti vos Domino, qui fecistis misericordiam hanc cum domino vestro Saul, et sepelistis eum.
6. Et nunc retribuet vobis quidem Dominus misericordiam et veritatem: sed et ego reddam gratiam, eo quod fecistis verbum istud.
7. Confortentur manus vestrae, et estote filii fortitudinis: licet enim mortuus sit dominus vester Saul, tamen me unxit domus Juda in regem sibi.
8. Abner autem, filius Ner princeps exercitus Saul, tulit Isboseth, filium Saul, et circumduxit eum per castra,
9. regemque constituit super Galaad et super Gessuri, et super Jezrahel, et super Ephraim, et super Benjamin et super Israel universum.
10. Quadraginta annorum erat Isboseth filius Saul, cum regnare coepisset super Israel, et duobus annis regnavit; sola autem domus Juda sequebatur David.
11. Et fuit numerus dierum, quos commoratus est David, imperans in Hebron super domum Juda, septem annorum et sex mensium.
12. Egressusque est Abner filius Ner, et pueri Isboseth filii Saul de castris in Gabaon.
13. Porro Joab filius Saruiae, et pueri David egressi sunt, et occurrerunt eis juxta piscinam Ga-

2. Jachał tedy Dawid y dwie żenie iego Achinoam Jezrahelitka, y Abigail żona Nabala Karmela;
3. lecz y męże, którzy z nim byli wźiął Dawid, każdego z domem iego: y mieszkali w miasteczkach Hebron.
4. Y przyszli mężowie Juda, y pomazali tam Dawida aby królował nad domem Judzkim. Y powiedźiano Dawidowi, że mężowie Jabes Galaad pogrzebli Saula.
5. Posłał tedy Dawid posły do mężów Jabes Galaad, y rzekł do nich: Błogosławieniście wy Panu, którzyście uczynili to miłośierdźie nad Panem waszym Saulem, y pogrzebliśćie go.
6. A teraz aczći wam Pan odda miłośierdźie y prawdę: wszakże y ia oddam łaskę, dla tego, żeśćie uczynili to słowo.
7. Niech się zmacniaią ręce wasze, a bądźćie synmi mężtwa: bo aczći umarł Pan wasz Saul, wszakże mnie pomazał dóm Juda za Króla nad sobą.
8. A Abner, syn Ner hetman woyska Saulowego, wźiął Izbosetha syna Saulowego, y obwodźił go po obozie,
9. y postanowił go królem nad Galaad, y nad Gessur, y nad Jezrahelem, y nad Ephraimem, y nad Beniamin, y nadewszytkim Izraelem.
10. Cztérdźieśći lat miał Izboseth syn Saulów gdy począł królować nad Izraelem, a dwie lećie królował: a sam tylko dom Juda stał przy Dawidźie.
11. Y była liczba dni, których mieszkał Dawid króluiąc w Hebron nad domem Juda, śiedm lat y sześć mieśięcy.
12. Y wyszedł Abner syn Ner, y słudzy Izbosetha syna Saulowego z obozu do Gabaon.
13. Joab też syn Sarwiiey y słudzy Dawidowi wyszli y zabieżeli im u stawu Gabaon. A gdy się

To miasto przed innemi się wybiera, ponieważ w niém patryarchowie przemieszkiwali i grzebli się. A do tego Hebron naówczas było miastem stołecznėm przedniejszego i najbardziéj wojowniczego pokolenia Judy; gdyż Jeruzalem, przynajmniéj co do swojéj warowni, zostawało jeszcze w ręku Jebuzejczyków.
3. *W miasteczkach Hebron.* W miasteczkach zależnych od Hebronu.
4. *Pomazali tam Dawida.* Bądź przez ręce arcykapłana, do którego ten obowiązek należał; bądź przez ręce Gada, lub innego z proroków.—*Że mężowie Jabes Galaad pogrzebli Saula.* Patrz I. Król. 31, 12.
5. *Błogosławieniście wy Panu.* Niech was P. Bóg obdarza wszelkiego rodzaju dobrami.
6. *Miłosierdzie i prawdę.* Miłosierdzie prawdziwe; albo według obietnicy, jaką dał, że wynagrodzi czyniących dobrze; prawda bowiem niekiedy oznacza wiarę czyli wierną obietnicę.
7. *Synami mężtwa.* Bądźcie mężami mocnymi, i nie upadajcie na duchu, jakbyście byli pozbawieni opieki, która się wam od prawego króla należy.
8. *A Abner.* Abner Izbozeta syna Saulowego na królestwo wprowadza, albo że był stale wiernym Saulowi zgasłemu; albo, że miał niechęć do Dawida, przez pamięć na surowe upomnienie, jakie za złe strzeżenie króla odebrał był od niego, I. Król. 26; albo, że nienawidział Dawida od czasu jak Dawid objął władzę naczelnego wodza nad całém wojskiem, albo, że niespodziewał się mieć takiego znaczenia u Dawida, jak u Izbozeta.—*Obwodził go po obozie.* Który, przez bojaźń Filistynów, nie w jedném miejscu się znajdował, lecz po wielu miejscach był rozproszony.
9. *Nad Galaad.* T. j. nad temi pokoleniami, które były za Jordanem.—*Nad Gessur.* W hebr. i chald. *Assuri*, które to nazwisko ś. Hieronim o pokoleniu Aser tłumaczy; albo Gessury jest częścią królestwa, o którém wzmianka w rozdziale następnym w. 3; albowiem chociaż tam panował Tholmai, jednakże część jaka tego królestwa należeć mogła do Izraelitów.—*Nad Jezraelem.* T. j. nad pokoleniem Issachar, do którego dolina Jezrael należała.
10. *Dwie lecie królował.* Nie wprost, ponieważ dłużéj trzymał rządy królestwa, to jest póki Dawid panował w Hebron, a mianowicie lat 7 i 6 miesięcy, jak się też i mówi w wierszu następnym; lecz dwa lata panował przed nastaniem wojen pomiędzy dwóma domami.
12. *I słudzy Izbozeta.* Żołnierze, którzy należeli do straży przybocznéj Izbozeta, i pod rozkazami Abnera zostawali.—*Z obozu.* W hebrajskim *Manachim*, co znaczy oboz, lecz LXX bez tłumaczenia ten wyraz zostawują, rozumiejąc, że tak się nazywało miasto, z którego dopiero Abner wyruszył.— *Do Gabaon.* Miasto w pokoleniu Benjamina, na pograniczu pokolenia Judy.
13. *Joab syn Sarwii.* Wódz Dawidowego wojska i jego siestrzan z siostry Sarwii.—*Słudzy Dawidowi.* Żołnierze Dawidowi.—*U stawu Gabaon.* Niewielkie jezioro rybne.

baon. Et cum in unum convenissent, e regione sederunt; hi ex una parte piscinae, et illi ex altera.

14. Dixitque Abner ad Joab: Surgant pueri, et ludant coram nobis. Et respondit Joab: Surgant.

15. Surrexerunt ergo, et transierunt numero duodecim de Benjamin, ex parte Isboseth filii Saul, et duodecim de pueris David.

16. Apprehensoque unusquisque capite comparis sui, defixit gladium in latus contrarii, et ceciderunt simul: vocatumque est nomen loci illius: Ager robustorum, in Gabaon.

17. Et ortum est bellum durum satis in die illa; fugatusque est Abner, et viri Israel a pueris David.

18. Erant autem ibi tres filii Saruiae, Joab et Abisai et Asael; porro Asael cursor velocissimus fuit, quasi unus de capreis, quae morantur in silvis.

19. Persequebatur autem Asael Abner, et non declinavit ad dexteram neque ad sinistram omittens persequi Abner.

20. Respexit itaque Abner post tergum suum, et ait: Tune es Asael? Qui respondit: Ego sum.

20. Dixitque ei Abner: Vade ad dextram, sive ad sinistram, et apprehende unum de adolescentibus, et tolle tibi spolia ejus. Noluit autem Asael omittere, quin urgeret eum.

22. Rursumque locutus est Abner ad Asael: Recede, noli me sequi, ne compellar confodere te in terram, et levare non potero faciem meam ad Joab fratrem tuum.

23. Qui audire contemsit, et noluit declinare; percussit ergo eum Abner aversa hasta in inguine, et transfodit, et mortuus est in eodem loco; omnesque qui transibant per locum illum, in quo ceciderat Asael, et mortuus erat, subsistebant.

24. Persequentibus autem Joab et Abisai fugientem Abner, sol occubuit; et venerunt usque ad Collem aquae ductus, qui est ex adverso vallis itineris deserti in Gabaon.

25. Congregatique sunt filii Benjamin ad Abner, et conglobati in unum cuneum, steterunt in summitate tumuli unius.

26. Et exclamavit Abner ad Joab, et ait: Num usque ad internecionem tuus mucro desaeviet? an ignoras, quod periculosa sit desperatio? usquequo non dicis populo, ut omittat persequi fratres suos?

27. Et ait Joab: Vidit Dominus, si locutus fuisses, mane recessisset populus persequens fratrem suum.

spółem zeszli, uśiedli przećiw sobie: ći z iednéy strony stawu, a oni z drugiéy.

14. Y rzékł Abner do Joaba: Niech wstaną młodźieńcy a poigraią przed nami. Y odpowiedźiał Joab: Niech wstaną.

15. Wstali tedy, y przeszło ich w liczbie dwanaśćie z Beniamin, z strony Izbosetha syna Saulowego: a dwanaśćie z sług Dawidowych.

16. Y uchwyćiwszy każdy za głowę rówiennika swego, utopił miecz w boku przećiwnego, y upadli pospołu: y nazwano imię mieysca onego: Pole dużych w Gabaon.

17. Y zaczęła się bitwa dosyć ćiężka dnia onego: y podał tył Abner y mężowie Izraelscy przed sługami Dawidowymi.

18. A byli tam trzéy synowie Sarwiiéy, Joab y Abisai y Asael: a Asael był zawodnik bardzo prędki iako ieden z sarn, które mieszkaią w leśiech.

19. Y gónił Asael Abnera, y nie ustąpił na prawo ani na lewo ścigaiąc Abnera.

20. Y obeyźrzał się Abner nazad, y rzékł: A tyś to Asaelu? Który odpowiedźiał: Jam iest.

21. Y rzékł mu Abner: Idź na prawą abo na lewą stronę, a uchwyć iednego z młodźieńców y pobierz sobie łupy z niego. Lecz niechćiał Asael opuśćić żeby nań nie naćiérał.

22. Y powtóre rzékł Abner do Asaela: Idź precz, a nie góń mię, abych ćię nie muśiał przebić ku źiemi, a nie będę mógł podnieść twarzy méy na Joaba brata twego.

23. Który niechćiał słuchać, y niechćiał zstąpić: a tak uderzył go Abner obróćiwszy osczep w łono y przebił, y umarł na tymże mieyscu: a wszyscy którzy miiali ono mieysce gdźie upadł Asael y umarł, zastanawiali się.

24. A gdy gonili Joab y Abisaiući ekaiącego Abnera, słońce zaszło: y przyszli aż do pagórka rur wodnych, który iest przećiw dolinie drogi pustynie do Gabaon.

25. Y zebrali się synowie Beniaminowi do Abnera: y skupieni w ieden huf, stanęli na wierzchu iednego pagórka.

26. Y zawołał Abner na Joaba, y rzekł: Izali aż do wygubienia będźie się twóy miecz srożył? aza niewiesz że barzo niebezpieczna iest rospacz? dokądże nie rzeczesz ludowi, aby przestał gónić braćiéy swéy?

27. Y rzékł Joab: Żywie Pan, byś był rzékł rano, przestałby był lud gonić brata swego.

---

14. *Niech wstaną młodzieńcy i poigrają przed nami.* Grą gladiatorską i na prawdziwe miecze obyczajem pojedynkujących. Propozycia Abnera pochodziła jak się zdaje z zaufania w moc swoich i z chęci popisania się; a przeto zgrzeszył wyzywając, jak również i Joab przyjmując wyzwanie, chociaż pierwszy więcéj niż drugi. Zgrzeszyli także i żołnierze walczący, chybaby ich wymawiała niewiadomość prawa, albo chybaby mniemali, że ich wodzowie mieli słuszną przyczynę do walki.

17. *Zaczęła się bitwa.* Między wodzami obu królów, t. j. Abnerem i Joabem.

22. *A nie będę mógł podnieść twarzy mojéj.* Jakby mówił: przebaczam tobie, żeby nierozgniewać brata twojego Joaba; albowiem gdybym cię zabił, nieśmiałbym i pomyśleć o przymierzu z nim, gdyż byłby na mnie rozgniewany.

26. *Niebezpieczna rzecz rozpacz.* Albowiem kto się jéj podda na wojnie, zawzięciéj się bije, żeby przynajmniéj bezpożytecznie nieginąć.

27. *Byś był rzekł.* Żebyś się był uznał za zwyciężonego.

28. Insonuit ergo Joab buccina, et stetit omnis exercitus, nec persecuti sunt ultra Israel, neque iniere certamen.

29. Abner autem et viri ejus abierunt per campestria tota nocte illa, et transierunt Jordanem, et lustrata omni Bethhoron, venerunt ad castra.

30. Porro Joab reversus, omisso Abner, congregavit omnem populum; et defuerunt de pueris David decem et novem viri, excepto Asaele.

31. Servi autem David percusserunt de Benjamin, et de viris, qui erant cum Abner, trecentos sexaginta, qui et mortui sunt.

32. Tuleruntque Asael, et sepelierunt eum in sepulcro patris sui in Bethlehem; et ambulaverunt tota nocte Joab et viri, qui erant cum eo, et in ipso crepusculo pervenerunt in Hebron.

28. A tak zatrąbił Joab w trąbę, y stanęło wszytko woysko, y nie gonili daley Izraela, ani się potykali.

29. A Abner y mężowie iego szli polem wszytkę noc onę: y przeprawili się przez Jordan, a obeyźrzawszy wszytek Bethhoron, przyszli do obozu.

30. A Joab wróciwszy się, Abnera opuściwszy, zebrał wszytek lud: y niedostawało z sług Dawidowych dźiewiećinaśćie mężów, oprócz Asaela.

31. A słudzy Dawidowi zabili z Beniaminczyków y z mężów którzy byli z Abnerem trzysta y sześćdźieśiat, którzy y pomarli.

32. Y wźięli Asaela, y pogrzebli go w grobie oyca iego w Bethlehem: y szli całą noc Joab y mężowie którzy byli z nim, a na świtaniu samym przyszli do Hebron.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O przejściu Abnera na stronę Dawida, i nieszczęśliwéj śmierci jego.

1. Facta est ergo longa concertatio inter domum Saul, et inter domum David; David proficiens, et semper seipso robustior: domus autem Saul decrescens quotidie. *(1. Par. 3, 1).*

2. Natique sunt filii David in Hebron; fuitque primogenitus ejus, Amnon de Achinoam Jezrahelitide*.

3. Et post eum Cheleab de Abigail uxore Nabal Carmeli; porro tertius Absalom, filius Maacha filiae Tholmai regis Gessur.

4. Quartus autem Adonias, filius Haggith: et quintus Saphatia, filius Abital.

5. Sextus quoque Jethraam de Egla uxore David. Hi nati sunt David in Hebron.

6. Cum ergo esset proelium inter domum Saul et domum David, Abner filius Ner regebat domum Saul.

7. Fuerat autem Sauli concubina nomine Respha filia Aia. Dixitque Isboseth ad Abner:

8. Quare ingressus es ad concubinam patris mei? Qui iratus nimis propter verba Isboseth, ait: Numquid caput canis ego sum adversum Judam hodie, qui fecerim misericordiam super domum Saul patris tui, et super fratres et proximos ejus, et non tradidi te in manus David, et tu requisisti in me, quod argueres pro muliere hodie?

1. Stała się tedy długa woyna między domem Saulowym, a między domem Dawidowym: Dawid postępuiąc y zawsze nad śiebie samego mocnieyszy: a dóm Saulów co dźień ubywaiący.

2. Y narodźiło się synów Dawidowi w Hebron: a pierworodny iego był Amnon z Achinoam Jezraelitki.

3. A po nim Cheleab z Abigail żony Nabala Karmelu: a trzeci Absalon syn Maachy córki Tholmai Króla Gessur.

4. A czwarty Adonias, syn Aggith: y piąty Saphathia, syn Abital.

5. Szósty téż Jethraam z Egle żony Dawidowéy. Ci się urodźili Dawidowi w Hebron.

6. A gdy była woyna między domem Saulowym a domem Dawidowym, Abner syn Ner rządźił dóm Saulów.

7. A Saul miał nałożnicę imieniem Resphę, córkę Aia. Y rzekł Izbozet do Abnera:

8. Czemuś wszedł do nałożnice oyca mego? Który rozgniewawszy się barzo dla słów Izbozetha, rzekł: Izalim ia pśia głową iest dźiśia przećiw Juda, którym uczynił miłośierdźie nad domem Saula oyca twego, y nad bracią y bliskimi iego, a nie dałem ćię w ręce Dawidowi: a ty nalazłeś we mnie o cobyś mię strofował o niewiastę dźiśia?

---

29. *Bethoron.* Dwa są miasta tego imiénia, i oba z téj strony Jordanu: jedno, tak nazwane wyższe, w pokoleniu Efraima; drugie niższe w pokoleniu Benjamina, a joszcze pewniéj w Manassesá, jak się pokazuje z księgi Joz. 16, 3. Naprzód więc Abner obejrzał Betorę, a potém się przeprawił za Jordan, chociaż w odwrótnym porządku naprzód o przejściu przez Jordan wzmiankuje text święty.— *Przyszli do obozu.* Który był za Jordanem, i gdzie się znajdował Izbozet.

R. 3.— 3. *Córki Tolmai, króla Gessur.* O Gessurze patrz r. 2, 9. Być może, że Maacha, przyjęła religią żydowską, i pod tym warunkiem wstąpił z nią Dawid w związki małżeńskie. Chociaż na ogół małżeństwo z poganami nie było zabronione, lecz tylko z siedmiu narodami, zamieszkującemi ziemię obiecaną, w liczbie których Gessur nie znajdowało się. Mógł to uczynić Dawid z politycznych widoków, żeby w królu Tolmai, mieć sprzymierzeńca przeciwko Izbozetowi, panującemu w części Gessury.

4. *Adonias, syn Aggith.* Którego Salomon zabić kazał za to, że się o tron ubiegał. III. Król. 2, 24.

8. *Czemuś wszedł do nałożnicy ojca mojego?* Słusznie za ten postępek Abnera obraził się Izbozet, gdyż bardzo być może, że Abner miał zamiar ożenić się z Resfą, i tym sposobem utorować sobie drogę do tronu, jak potém Adonias przez małżeństwo z Abizag Sunamitką. A zresztą, gdyby i tak nie było, zawsze jednak postępek Abnera obraził Izbozeta, bo hańbił dóm jego.— *Izalim ja psią głową.* Przez psa rozumie rzecz godną pogardy i nikczemną. Chciał, żeby przez wzgląd na jego zasługi, występek ten milczeniem pokryto.—*Przeciw Juda.* W wojnie z Judą, co znaczy: Czyż niczem ci jestem w wojnie z pokoleniem Judy?—*A ty nalazłeś we mnie.* A ty i téj łaski uczynić dla mnie niechciałeś,

9. Haec faciat Deus Abner, et haec addat ei, nisi, quomodo juravit Dominus David, sic faciam cum eo,

10. ut transferatur regnum de domo Saul, et elevetur thronus David, super Israel, et super Judam, a Dan usque Bersabee.

11. Et non potuit respondere ei quidquam, quia metuebat illum.

12. Misit ergo Abner nuntios ad David, pro se dicentes: Cujus est terra? et ut loquerentur: Fac mecum amicitias, et erit manus mea tecum, et reducam ad te universum Israel.

13. Qui ait: Optime, ego faciam tecum amicitias: sed unam rem peto a te, dicens: Non videbis faciem meam, antequam adduxeris Michol filiam Saul: et sic venies, et videbis me.

14. Misit autem David nuntios ad Isboseth filium Saul, dicens: Redde uxorem meam Michol, quam despondi mihi centum praeputiis Philisthiim. *(1. Reg. 18, 27.)*

15. Misit ergo Isboseth, et tulit eam a viro suo Phaltiel, filio Lais.

16. Sequebaturque eam vir suus, plorans usque Bahurim, et dixit ad eum Abner: Vade, et revertere. Qui reversus est.

17. Sermonem quoque intulit Abner ad seniores Israel, dicens: Tam heri quam nudiustertius quaerebatis David, ut regnaret super vos.

18. Nunc ergo facite, quoniam Dominus locutus est ad David, dicens: In manu servi mei David salvabo populum meum Israel de manu Philisthiim, et omnium inimicorum ejus.

19. Locutus est autem Abner etiam ad Benjamin. Et abiit ut loqueretur ad David in Hebron omnia, quae placuerant Israeli, et universo Benjamin.

20. Venitque ad David in Hebron cum viginti viris; et fecit David Abner et viris ejus, qui venerant cum eo, convivium.

9. To niech uczyni Bóg Abnerowi, y to niech mu przyczyni, ieśli iako Pan Dawidowi przyśiągł, tak nie uczynię z nim,

10. że będźie przenieśiono królestwo z domu Saulowego, a będźie wynieśion stolec Dawidow nad Izraelem y Judą od Dan aż do Bersabei.

11. Y nie mógł mu nic odpowiedźieć: bo się go bał.

12. Posłał tedy Abner posły do Dawida o się rzekąc: Czyiaż iest źiemia? A żeby mówili: Uczyń zemną przyiaćielstwo, a będźie ręka moia z tobą, a przywiodę ku tobie wszytkiego Izraela.

13. Który rzekł: Barzo dobrze: ia z tobą uczynię przyiaćielstwo: ale iednéy rzeczy proszę od ćiebie, mówiąc: Nie oglądasz oblicza mego, aż mi przywiedźiesz Michol córkę Saulowę: tak przyidźiesz a oglądasz mię.

14. Y posłał Dawid posły do Izbosetha syna Saulowego, mówiąc: Wróć żonę moię Michol, którąm sobie poślubił stem odrzezków Philistyńskich.

15. Y posłał Izboseth y wźiął ią od męża iéy Phaltyela syna Lais.

16. Y szedł za nią mąż iéy, płacząc aż do Bahurim, y rzekł do niego Abner: Idź a wróć się: Który się wróćił.

17. Wniósł też mowę Abner do starszych Izraelskich, mówiąc: Tak wczora iako y dźiś trzeći dźień szukaliśćie Dawida, aby królował nad wami.

18. Przetoż teraz uczyńćie, ponieważ Pan mówił do Dawida, rzekąc: Przez rękę sługi mego Dawida wybawię lud móy Izrael z ręki Philistynów, y wszytkich nieprzyiaćiół iego.

19. Mówił też Abner y do Beniamina. Y poszedł aby mówił do Dawida w Hebron wszytko co się podobało Izraelowi y wszytkiemu Beniaminowi.

20. Y przyszedł do Dawida do Hebron ze dwudźiestą mężów: y uczynił Dawid Abnerowi, y mężom iego, którzy z nim byli przyszli, ucztę.

żeby nie wielkie moje uchybienie wmilczéniu przebaczyć. Pyszne i bezwstydne dopominanie się, w nagrodę za wyświadczone dobrodziejstwa, prawa bezkarnego grzeszenia.

9. *To niech uczyni Bóg Abnerowi, i to niech mu przyczyni.* Przeklęctwo połączone z przysięgą, t. j. niech wszelkie zło spadnie na niego, jeśli inaczéj postąpi, niż przysiągł.—*Przysiągł Pan Dawidowi.* Nie widać żeby gdzie przysiągł, lecz mówi to Abner, dla pokania stałości i mocy obietnicy Bożéj.

10. *Że będzie przeniesione królestwo.* Jeśli wiedział Abner, gdy wprowadzał Izbozeta na królestwo, że ono się należy z woli Bożéj Dawidowi, to zgrzeszył czyniąc królem Izbozeta; również i Izbozet, jeśli był świadomy praw Dawida, nie mógł bez grzechu przyjmować tego królestwa lub go zatrzymywać; jeśli zaś o tém nie wiedzieli: Izbozet przeto w dobréj wierze królestwo posiadał, i żaden prywatny człowiek nie mógł go zeń wyzuwać.—*Od Dan aż do Bersabei.* Ostateczne krańce ziemi Izraelskiéj.

11. *I nie mógł mu nic odpowiedzieć.* Bo niewczesne strofowanie, nienawiśćby tylko zrodziło!

12. *Czyjaż jest ziemia?* Jakby mówił: Czyż nie do ciebie, jako do króla należy? Albo może chciał wyrazić Abner, że w ręku jego samego jest cała ziemia i rzeczpospolita żydowska. — *Uczyń ze mną przyjacielstwo.* Prosi o przyjęcie go do rzędu najprzedniejszych przyjaciół królewskich, a tém samém o udzielenie mu jednéj z ważniejszych godności w kraju.

13. *Bardzo dobrze, ja z tobą uczynię przyjacielstwo.* I nie zgrzeszył przez to Dawid, że swojego prawa, i Abnera grzechu użył na własne dobro i pożytek.—*Aż mi przywiedziesz Michol.* Przyczyna tego dopominania się o żonę była miłość dla niéj, a przytém chęć zapobieżenia, żeby z jego hańbą, niezostawała nadal w cudzołóztwie. Mógł mieć i inną myśl jeszcze, dopominając się o zwrócenie mu Michol córki Saulowéj, a mianowicie, zbliżyć nieco do siebie i pozyskać choć w części, stronników domu Saulowego.

14. *Wróć żonę moją Michol.* Dopomina się także od Izbozeta, zwrotu swojéj żony, a to w tym celu, żeby królowi i bratu swojéj żony ten zaszczyt zostawić, że nie bez jego rady i woli Michol odwołuje; myślał bowiem że tym sposobem Izbozeta pozyszcze dla siebie i usunie wszelki powód do nowych zatargów między nim a Abnerem, tudzież ukryje przed Izbozetem przymierze, jakie sam uczynił z Abnerem.

16. *Aż do Bahurim.* Miasteczko w pokoleniu Benjamina.

18. *Przez rękę sługi mego Dawida wybawię lud mój.* Żeby się nie wydać zdrajcą, zemście swéj nad Izbozetem nadaje pozór gorliwości o wykonanie objawienia Bożego.

21. Et dixit Abner ad David: Surgam, ut congregem ad te dominum meum regem omnem Israel, et ineam tecum foedus, et imperes omnibus, sicut desiderat anima tua. Cum ergo deduxisset David Abner, et ille isset in pace,

22. statim pueri David, et Joab venerunt caesis latronibus, cum praeda magna nimis: Abner autem non erat cum David in Hebron, quia jam dimiserat eum, et profectus fuerat in pace.

23. Et Joab, et omnis exercitus, qui erat cum eo, postea venerunt; nuntiatum est itaque Joab a narrantibus: Venit Abner filius Ner ad regem, et dimisit eum, et abiit in pace. *(3. Reg. 2, 5.)*

24. Et ingressus est Joab ad regem, et ait: Quid fecisti? Ecce venit Abner ad te: quare dimisisti eum, et abiit et recessit?

25. Ignoras Abner filium Ner, quoniam ad hoc venit ad te, ut deciperet te, et sciret exitum tuum, et introitum tuum, et nosset omnia, quae agis?

26. Egressus itaque Joab a David, misit nuntios post Abner, et reduxit eum a cisterna Sira, ignorante David.

27. Cumque redisset Abner in Hebron, seorsum adduxit eum Joab ad medium portae, ut loqueretur ei in dolo; et percussit illum ibi in inguine, et mortuus est in ultionem sanguinis Asael fratris ejus.

28. Quod cum audisset David rem jam gestam, ait: Mundus ego sum, et regnum meum apud Dominum usque in sempiternum a sanguine Abner filii Ner,

29. et veniat super caput Joab, et super omnem domum patris ejus: nec deficiat de domo Joab fluxum seminis sustinens, et leprosus, et tenens fusum, et cadens gladio, et indigens pane.

30. Igitur Joab et Abisai frater ejus interfecerunt Abner, eo quod occidisset Asael fratrem eorum in Gabaon in proelio.

31. Dixit autem David ad Joab, et ad omnem populum, qui erat cum eo: Scindite vestimenta vestra, et accingimini saccis, et plangite ante exequias Abner. Porro rex David sequebatur feretrum.

21. Y rzekł Abner do Dawida: Wstanę, że zgromadzę do ciebie pana mego Króla, wszytkiego Izraela, a postanowię z tobą przymierze, abyś królował nad wszytkim, iako żąda dusza twoia. A gdy Dawid odprowadził Abnera, a on odszedł w pokoiu,

22. wnet słudzy Dawidowi y Joab przyszli, pobiwszy zbóyce, z korzyścią barzo wielką: lecz Abner nie był z Dawidem w Hebron, bo go już był odprawił, y odiechał był w pokoiu.

23. A Joab y wszytko woysko które z nim było, potym przyszli: dano tedy znać Joabowi od powiadaiących: Przyszedł Abner syn Ner do Króla y puścił go, y odszedł w pokoiu.

24. Y wszedł Joab do Króla y rzekł: Coś uczynił? Oto przyszedł Abner do ciebie: czemużeś go puścił, y poszedł y odszedł?

25. Niewieszże Abner syn Ner na to przyszedł do ciebie aby cię zdradził, ażeby wiedział wyszcie twoie y weszcie twoie y dowiedział się wszytkiego co czynisz?

26. A tak wyszedszy Joab od Dawida posłał posły za Abnerem, y wrócił go od studnie Sira, o czym Dawid nie wiedział.

27. A gdy się wrócił Abner do Hebron, odwiódł go Joab osobno na śrzód brony, aby z nim mówił na zdradzie: y uderzył go tam w łono y umarł, za pomstę krwie Asaela brata swego.

28. Co gdy usłyszał Dawid że się iuż stało, rzekł: Czystyiem ia y królestwo moie u Pana aż na wieki ode krwie Abnera syna Ner,

29. y niech przyidzie na głowę Joab, y na wszytek dóm oyca iego: y niech nie ustaie z domu Joabowego płynienie nasienia cierpiący, y trędowaty, y trzymaiący wrzeciono, y od miecza upadaiący, y potrzebuiący chleba.

30. A tak Joab y Abizai brat iego zabili Abnera, dla tego że był zabił Asaela brata ich w Gabaon na woynie.

31. Y rzekł Dawid do Joaba y do wszego ludu, który był z nim: Porozdzieraycie szaty wasze, a obleczcie się w wory, a płaczcie przy pogrzebie Abnera. Sam też król Dawid szedł za ciałem.

---

21. *Postanowię z tobą przymierze.* Ażeby tą publiczną ceremonią, i w obecności ludu uświęcić wybor Dawida na króla, dokonany przez starszynę.

22. *Pobiwszy zbójce.* Zbójcami, jak się zdaje, Filistynów nazywa, którzy napadami swoimi, królestwo Izraelskie niepokoili.

24. *Coś uczynił.* Lękając się Joab, żeby Abner nie stał się od niego milszym lub potężniejszym u króla, usiłuje podać go w niełaskę i nienawiść królowi. To była przedniejsza przyczyna wszystkich knowań Joaba przeciwko Abnerowi. Dodać należy także nienawiść za zabicie Azaela, o czém wyżéj r. 2, 23. — *Czemużeś go puścił?* Wyrzut niesłuszny, albowiem Dawid, danego przyrzeczenia Abnerowi, że może bespiecznie wracać do siebie, złamać nie mógł.

25. *Niewiesz, że Abner syn Ner i t. d.* Czyż nieznasz chytrego i zdradliwego umysłu Abnera?—*Wyjście twoje i wejście twoje.* W jakim stanie zostają rzeczy twoje.

27. *Aby z nim mówił na zdradzie.* Udał, że chce z nim rozmówić się na osobności, w imieniu króla.—*Za pomstę krwi Azaela.* Jak sam Joab mówił, i chciał żeby wierzono. Ważniejszą jednak przyczyną było to, cośmy rzekli w w. 24.

28. *Czystym ja.* Wszelkie podejrzenie o to zabójstwo, usuwa od siebie Dawid.—*I królestwo moje.* Albowiem P. Bóg za grzechy królów poddanych niekiedy karze.

29. *Na wszystek dom ojca jego.* Znaczy i na brata Joabowego, bo nie mówi na dom twój, lecz na dóm ojca twojego.—*Trzymający wrzeciono.* Ubogi, któryby pospolitą, niewieścią pracą życie utrzymywał. Niektórzy zamiast wrzeciono, czytają z hebr. *kij*, który w takim razie znaczy niedołężność i ślepotę.

30. *Zabili.* Joab ręką, Abizai przyzwoleniem i pomocą.

31. *I rzekł Dawid do Joaba.* Chciał Dawid, żeby Joab ze swoimi na pogrzebie się Abnera znajdował, w części

32. Cumque sepelissent Abner in Hebron, levavit rex David vocem suam, et flevit super tumulum Abner; flevit autem et omnis populus.

33. Plangensque rex et lugens Abner, ait: Nequaquam ut mori solent ignavi, mortuus est Abner.

34. Manus tuae ligatae non sunt, et pedes tui non sunt compedibus aggravati: sed sicut solent cadere coram filiis iniquitatis, sic corruisti. Congeminansque omnis populus flevit super eum.

35. Cumque venisset universa multitudo cibum capere cum David, clara adhuc die juravit David, dicens: Haec faciat mihi Deus, et haec addat, si ante occasum solis gustavero panem vel aliud quidquam.

36. Omnisque populus audivit, et placuerunt eis cuncta quae fecit rex in conspectu totius populi;

37. et cognovit omne vulgus, et universus Israel in die illa, quoniam non actum fuisset a rege, ut occideretur Abner filius Ner.

38. Dixit quoque rex ad servos suos: Num ignoratis, quoniam princeps et maximus cecidit hodie in Israel?

39. Ego autem adhuc delicatus, et unctus rex, porro viri isti filii Saruiae duri sunt mihi: retribuat Dominus facienti malum juxta malitiam suam.

32. A gdy pogrzebli Abnera w Hebron, podniósł król Dawid głos swóy, y płakał nad grobem Abnerowym: płakał téż y wszytek lud.

33. A narzekaiąc król y płacząc Abnera, mówił: Nie tak iako zwykli umierać ludźie nikczemni, umarł Abner.

34. Ręce twoie nie były związane, y nogi twoie nie były pętami obciążone: ale iako upadaią przed syny niezbożnymi, takeś upadł. Y powtarzaiąc wszytek lud płakał nad nim.

35. A gdy przyszedł wszytek lud aby iadł z Dawidem, gdy iescze był iasny dźień, przysiągł Dawid mówiąc: To mi niech Bóg uczyni, y to niech przyczyni, ieśli przed zachodem słońca ukuszę chleba, abo czego innego.

36. A wszytek lud słyszał, y podobało się im wszytko co czynił król przed oczyma wszytkiego ludu;

37. y poznało wszytko pospólstwo y wszytek Izrael dnia onego, że nie z naprawy królewskiéy zabit był Abner syn Nerów.

38. Rzékł téż król do sług swoich: Aza nie wiećie, że hetman a barzo wielki poległ dźiś w Izraelu?

39. A iam iescze pieszczony y pomazany król: ale ći mężowie synowie Sarwiiéy ciężcy mi są, niech odda Pan czyniącemu złe według złośći iego.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O zabójstwie Izbozeta, i ukaraniu śmiercią złoczyńców.

1. Audivit autem Isboseth filius Saul, quod cecidisset Abner in Hebron, et dissolutae sunt manus ejus, omnisque Israel perturbatus est.

2. Duo autem viri principes latronum erant filio Saul, nomen uni Baana, et nomen alteri Rechab: filii Remmon Berothitae de filiis Benjamin, siquidem et Beroth reputata est in Benjamin;

3. et fugerunt Berothitae in Gethaim, fueruntque ibi advenae usque ad tempus illud.

1. Y usłyszał Izboseth syn Saulów, że Abner legł w Hebronie: y zemdlały ręce iego, y wszytek Izrael był przestraszon.

2. Y byli dwa mężowie hetmani nad zbóycami u syna Saulowego, iednemu imię Baana, a imię drugiemu Rechab, synowie Remmon Berotczyka z synów Beniaminowych: bo y Beroth policzono w Beniaminie;

3. y ućiekli Berotczycy do Gethaim, y byli tam przychodniami aż do onego czasu.

dla tego, żeby go widokiem powszechnéj żałoby do upamiętania się i obrzydzenia swojego niegodziwego czynu przywieść; w części zaś dla tego, żeby dodać większéj świetności pogrzebowi i pomnożyć orszak żałobny.

34. *Jako upadają przed synami niezbożnymi.* Jako upadają ci, którzy zdradliwie i w zasadzkę pochwyceni zabójstwo ponoszą.

35. *Ukąszę chleba.* Te bowiem i tym podobne oznaki miłości dla Abnera, broniły Dawida od podejrzenia, że on dał rozkaz zabicia Abnera.

38. *Aza niewiecie, że hetman.* Jakby mówił: taki pogrzeb przystoi hetmanowi, i takiemu mężowi jak Abner.

39. *A jam jeszcze pieszczony.* Pieszczonym siebie nazywa, t. j. słabym na siłach, i jeszcze takiéj mocy nieposiadającym, jakiejby było potrzeba, do wykonania pomsty nad zbrodnią.—*Pomazany król.* Świeżo uczyniony królem.—*Synowie Sarwii.* Joab i Abizai.—*Ciężcy mi są.* Ciężsi odemnie, t. j. mocniejsi. Nieprzebaczona kara, lecz tylko na czas dalszy odłożona.

R. 4.—1. *Że Abner legł w Hebronie.* Widać ubolewał nad têm Izbozet, że Abner przeszedł do Dawida, lecz jeszcze mógł sobie tuszyć, że się z nim pojedna, tymczasem nadeszła go wiadomość, że już nie żyje; Abner był wszystkiem dla Izbozeta: bez niego ani sobie radzić, ani bronić się nie umiał. Nic więc dziwnego, że na wieść o śmierci Abnera, *Zemdlały ręce jego* t. j. upadł na duchu.—*I wszystek Izrael był przestraszon.* Jak zwykle bywa w podobnych zdarzeniach, gdy wszystkie umysły zatrzymują się w niepewności co będzie.

2. *Hetmani nad zbójcami.* Przedniejsi dowódcy królewskiéj straży, która zwykle otaczała Izbozeta. Rzymianie żołnierzy zwłaszcza dworskich, nierzadko *latrones* nazywają, jakby *laterones*, t. j. trzymający się boku swojego książęcia i pana.—*Bo i Berot policzono w Benjaminie.* Patrz Joz. r. 18, 25, i r. 9, 17.

3. *Uciekli Berotczycy do Getaim.* To co w tym i następnym wierszu się znajduje, w sposób nawiasowy jest powiedziano: myśl zaś jest taka, że Berotczycy, z powodu klęski, która po śmierci Saula spotkała Izraelitów, udali się do Get Filistynów, i tam zostawali aż do czasu, w którym święty historyk te rzeczy opisał. To samo znaczenie podaje nam tekst hebr., tudzież chald. i LXX, w których się znajduje: *usque ad diem hunc.*

4. Erat autem Jonathae, filio Saul, filius debilis pedibus; quinquennis enim fuit, quando venit nuntius de Saul et Jonatha ex Jezrahel; tollens itaque eum nutrix sua fugit, cumque festinaret, ut fugeret, cecidit, et claudus effectus est; habuitque vocabulum Miphiboseth.

5. Venientes igitur filii Remmon Berothitae, Rechab et Baana, ingressi sunt fervente die domum Isboseth, qui dormiebat super stratum suum meridie. Et ostiaria domus purgans triticum obdormivit.

6. Ingressi sunt autem domum latenter, assumentes spicas tritici, et percusserunt eum in inguine Rechab et Baana, frater ejus, et fugerunt.

7. Cum autem ingressi fuissent domum, ille dormiebat super lectum suum in conclavi, et percutientes interfecerunt eum; sublatoque capite ejus, abierunt per viam deserti tota nocte,

8. et attulerunt caput Isboseth ad David in Hebron, dixeruntque ad regem: Ecce caput Isboseth filii Saul inimici tui, qui quaerebat animam tuam: et dedit Dominus domino meo regi ultionem hodie de Saul et de semine ejus.

9. Respondens autem David Rechab et Baana fratri ejus, filiis Remmon Berothitae, dixit ad eos: Vivit Dominus, qui eruit animam meam de omni angustia,

10. quoniam eum, qui anuntiaverat mihi, et dixerat: Mortuus est Saul, qui putabat se prospera nuntiare, tenui, et occidi eum in Siceleg, cui oportebat mercedem dare pro nuntio. *(Supr. 1, 14).*

11. Quanto magis nunc, cum homines impii interfecerunt virum innoxium in domo sua super lectum suum, non queram sanguinem ejus de manu vestra et auferam vos de terra?

12. Praecepit itaque David pueris suis, et interfecerunt eos; praecidentesque manus et pedes eorum, suspenderunt eos super piscinam in Hebron; caput autem Isboseth tulerunt, et sepelierunt in sepulcro Abner in Hebron.

4. A Jonathas syn Saulów miał syna słabego na nogi: bo mu pięć lat było, kiedy przyszła wieść o Saulu y o Jonaćie z Jezraela: y wźiąwszy go mamka iego, uciekała: a gdy się kwapiła żeby uciekła, upadł y stał się chromym, a miał imię Miphiboseth.

5. Przyszedszy tedy synowie Remmon Berothczyka Rechab y Baana, weszli gdy nagorętszy dźień, do domu Izbosetha, który spał na łóżku swym w południe. A odźwierna domu wyczyśćiaiąc pszenicę, zasnęła.

6. A weszli do domu potaiemnie wźiąwszy kłosy pszeniczne, y ranili go w łonie, Rechab y Baana brat iego, y ućiekli.

7. A gdy weszli w dóm, on spał na łóżku swym w pokoiu, a raniwszy zabili go: y wźiąwszy głowę iego, poszli drogą puszczy przez wszytkę noc,

8. y przynieśli głowę Izbosetha do Dawida do Hebron, y rzekli do króla: Oto głowa Izbosetha syna Saulowego, nieprzyiaciela twego, który szukał dusze twoiey: a dał Pan panu memu królowi pomstę dźisia nad Saulem y nad nasieniem iego.

9. Y odpowiadaiąc Dawid Rechabowi y Baanowi bratu iego, synom Remmona Berothczyka, rzekł do nich: Żywie Pan, który wyrwał duszę moię ze wszego ućisku,

10. iż onego, który mi był powiedźiał, y rzekł był: Umarł Saul, który mniemał, że mi dobrą nowinę przyniósł, poimałem y zabiłem go w Siceleg, któremu było potrzeba dać zapłatę za poselstwo.

11. Jakoż daleko więcey teraz gdy ludźie niezbożni zabili męża niewinnego w domu iego, na łóżku iego, nie miałbych szukać krwie iego z ręki waszey, a zgładźić was z źiemie?

12. Y przykazał Dawid sługom swoim y pozabiiali ie, a obćiąwszy ręce y nogi ich, zawiesili ie nad stawem w Hebron: a głowę Izbosetha wźięli y pogrzebli w grobie Abnerowym w Hebronie.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O namaszczeniu Dawida na króla nad całym ludem Izraelskim, o zdobyciu zamku Syon, i podwójném zwycięztwie nad Filistynami.

1. Et venerunt universae tribus Israel ad David in Hebron, dicentes: Ecce, nos os tuum et caro tua sumus. *(1. Par. 11, 1).*

2. Sed heri et nudiustertius, cum esset Saul rex

1. Y przyszły wszytkie pokolenia Izraelskie do Dawida do Hebron, mówiąc: Oto my iesteśmy kość twoia i ciało twoie.

2. Ale y wczora y ongi gdy Saul był królem

4. *A Jonatas syn Saulów miał.* Także nawiasowo opowiada się, z powodu ucieczki Berotczyków, o któréj w w. poprzedzającym.

5. *Wyczyszczając pszenicę.* Wybierając z pszenicy kamuszki, kąkol, i rozmaite bryłki, i przygotowując ją do użycia.

6. *Wziąwszy kłosy pszeniczne.* Pod pozorem kupców, chcących kupić zboża, tak bowiem mamy w chald., który przekłada: *jako kupcy pszenicy*, i w hebr. *przyjmujące zboże*, t. j. pod pozorem kupujących.

7. *Wszystkę noc.* I resztę dnia poprzedzającego. Z Monahim bowiem, miasta za Jordanem, w którém zabity został Izbozet, do Hebronu, według Adrichoniusza, było przestrzeni 30 godzin.

8. *Syna Saulowego nieprzyjaciela twego.* Chytra mowa.

12. *Nad stawem w Hebron.* Przy źródle, w środku miasta.

R. 5.—1. *Kość twoja i ciało twoje.* Jakby mówili: Nie ma żadnéj przeszkody do obrania ciebie na króla: albowiem, co najważniejsza, według prawa Deuteronomium bratem naszym jesteś, i z domu Jakóbowego. Deut. 17, 14 i 15.

2. *Tyś wywodził i przywodził.* Nie tylko nie ma

super nos, tu eras educens et reducens Israel: dixit autem Dominus ad te: Tu pasces populum meum Israel, et tu eris dux super Israel.
3. Venerunt quoque et seniores Israel ad regem in Hebron, et percussit cum eis rex David foedus in Hebron coram Domino; unxeruntque David in regem super Israel.
4. Filius triginta annorum erat David, cum regnare coepisset, et quadraginta annis regnavit. *(3. Reg. 2, 11).*
5. In Hebron regnavit super Judam septem annis et sex mensibus; in Jerusalem autem regnavit triginta tribus annis super omnem Israel et Judam.
6. Et abiit rex, et omnes viri qui erant cum eo, in Jerusalem ad Jebusaeum habitatorem terrae; dictumque est David ab eis: Non ingredieris huc, nisi abstuleris caecos et claudos dicentes: Non ingredietur David huc.
7. Cepit autem David arcem Sion, haec est, civitas David.
8. Proposuerat enim David in die illa praemium, qui percussisset Jebusaeum, et tetigisset domatum fistulas, et abstulisset caecos et claudos odientes animam David. Idcirco dicitur in proverbio: Caecus et claudus non intrabunt in templum.
9. Habitavit autem David in arce, et vocavit eam civitatem David; et aedificavit per gyrum a Mello et intrinsecus. *(1. Par. 11, 7).*
10. Et ingrediebatur proficiens atque succrescens, et Dominus Deus exercituum erat cum eo.
11. Misit quoque Hiram rex Tyri nuntios ad David, et ligna cedrina, et artifices lignorum, artificesque lapidum ad parietes; et aedificaverunt domum David. *(1. Par. 14, 1).*

nad nami, tyś wywodźił y przywodźił lud Izraelski, y rzekł Pan do ćiebie: Ty paść będźiesz lud móy Izraelski, y ty będźiesz wodzem nad Izraelem.
3. Przyszli też y starszy Izraelscy do króla do Hebron, y uczynił z nimi król Dawid przymierze w Hebron przed Panem: y pomazali Dawida za króla nad Izraelem.
4. Syn trzydźiestu lat był Dawid, gdy począł królować, a czterdźieśći lat królował.
5. W Hebronie królował nad Judą siedm lat y siedm miesięcy, a w Jeruzalem królował trzydźieśći y trzy lata nad wszytkim Izraelem y Judą.
6. Y poszedł król y wszyscy mężowie, którzy byli z nim do Jeruzalem, do Jebuzeyczyka mieszkaiącego w źiemi, y rzeczono iest Dawidowi od nich: Nie wnidźiesz sam aż zniesiesz ślepe y chrome, mówiące: Nie wnidźie tu Dawid.
7. A Dawid wźiął zamek Sion, to iest miasto Dawidowe.
8. Bo był obiecał Dawid onego dnia zapłatę temu, któryby zabił Jebuzeyczyka, a dosiągł rynien domów, a zniósł ślepe y chrome nienawidzące dusze Dawidowéy. Dla tego mówią w przypowieśći: Ślepy y chromy nie wnidą do kośćioła.
9. A Dawid mieszkał w zamku, y nazwał ji miastem Dawidowym, y zbudował w około od Mello y wewnątrz.
10. Y chodźił postępuiąc y rosnąc, a Pan Bóg zastępów był z nim.
11. Posłał też Hiram król Tyru posły do Dawida y drzewa cedrowe, y rzemieślniki koło drzewa, y rzemieślniki około kamienia do śćian, y zbudowali dóm Dawidowi.

przeszkody, lecz także wiele znajduje się w tobie przymiotów do dobrego kierowania sprawami, a przedewszystkiem biegłość i doświadczenie w rzeczach wojskowych; albowiem pod Saulem byłeś dowódzcą nad wojskiem.—*Ty paść będziesz.* W dodatku, tobie uczyniona jest obietnica królewska od Boga: a przeto z Bożéj woli i rozkazu przyjdziesz do władzy.

3. *Przyszli także i starsi.* T. j. z każdego pokolenia po kilku wyborowych, albo senatorów wielkiego Synedrium (Rady).—*I uczynił z nim król Dawid przymierze... przed Panem.* T. j. wziąwszy Boga na świadka, ślubował lud Dawidowi wierność i posłuszeństwo: Dawid zaś, za sprawą tegoż Boga, przyrzekł ludowi, według praw Bożych i słuszności nim rządzić, i z nieprzyjaciołmi Izraelitów walczyć i t. d.—*Pomazali Dawida za Króla.* Namaszczenie użyte zostało dla przedstawienia, pochwalenia i utwierdzenia namaszczenia Samuelowego.

6. *I poszedł król.* Mówi się, że wszystek Izrael przyszedł do Jeruzalem, ponieważ tamtędy przechodzili wracając z Hebron, i do swoich domów zdążając.—*Do Jebuzejczyka mieszkającego w ziemi.* T. j. którzy zamek Syon mieli we władaniu.—*Nie wnidziesz tam, aż zniesiesz ślepe i chrome.* Jebuzejczycy, ufni w moc i obwarowanie miejsca, naśmiewając się z Dawida, ślepych i chromych, jako obrońców, na murach postawili, powiadając, że ich wystarczy, do zniweczenia usiłowań Dawida, i do wytrzymania oblężenia.

7. *To jest miasto Dawidowe.* Który iest miastem Dawidowém.

8. *Zniósł ślepe.* Przedarłszy się przez mury i obrońców rozproszywszy.—*Nienawidzące duszy Dawidowéj.* Dawidowi nieprzyjaznych, i przeciwnych, i którzy powiadali: *nie wnijdziesz tu* i t. d., jak mamy w w. 6.—*Ślepy i chromy nie wnijdą do kościoła.* Watablus a za nim Salianus, mniema, że Dawid na pomstę za zuchwałe przechwalanie się Jebuzejczyków, i na uwiecznienie pamiątki tego zdarzenia, postanowił, ażeby nigdy nie wolno było ślepemu i chromemu wchodzić do zamku Syon, który to rozkaz rozpowszechniwszy się nareszcie pomiędzy żydami, do innych także rzeczy jako przysłowie był stosowany. Sprzyja temu wykładowi i tekst hebrajski, w którym się tylko znajduje, *nie wnijdą do domu*, rozumie się Dawidowego, który był w Syonie zbudowany. W LXX czytamy, *do domu Pańskiego*, w miejscu którego Ś. Hieronim przełożył *do kościoła*, co o pałacu nie zaś o kościele Bożym rozumieć się powinno. Wiadomo bowiem, że chromi i ślepi do kościoła wchodzili, i tam od Chrystusa P. bywali uzdrawiani. Mat. 21, 14.

9. *Zbudował w około.* Mur ten Syoński, powiada Willalpandus, miał w obwodzie trzydzieście pięć staj (staja zawierała 120 kroków), obwód zaś samego zamku był dziewięć i pół staj.—*Od Mello.* Mello była to przepaść pewna, albo dolina głęboka i szeroka, która górę Syon od miasta niższego oddzielała. Dawid przeto, zacząwszy budowanie od Mello, całą górę Syon murem w około opasał. Patrz III. Król. 9, 24.

10. *Chodził postępując.* Wzmagał się.

11. *Rzemieślniki koło drzewa, i rzemieślniki około kamieni.* Rzemieślników najbieglejszych, jakich przystało królowi posłać dla króla.

12. Et cognovit David, quoniam confirmasset eum Dominus regem super Israel, et quoniam exaltasset regnum ejus super populum suum Israel.

13. Accepit ergo David adhuc concubinas et uxores de Jerusalem, postquam venerat de Hebron, natique sunt David et alii filii et filiae;

14. et haec nomina eorum, qui nati sunt ei in Jerusalem: Samua et Sobab et Nathan et Salomon,

15. et Jebahar et Elisua et Nepheg,

16. et Japhia et Elisama et Elioda et Eliphaleth.

17. Audierunt ergo Philisthiim, quod unxissent David in regem super Israel, et ascenderunt universi, ut quaererent David; quod cum audisset David, descendit in praesidium *. *(I. Par. 14, 9).*

18. Philisthiim autem venientes diffusi sunt in valle Raphaim; *

19. et consuluit David Dominum, dicens: Si ascendam ad Philisthiim? et si dabis eos in manu mea? Et dixit Dominus ad David: Ascende, quia tradens dabo Philisthiim in manu tua**. *(Isai. 28, 21).*

20. Venit ergo David in Baal Pharasim, et percussit eos ibi, et dixit: Divisit Dominus inimicos meos coram me, sicut dividuntur aquae. Propterea vocatum est nomen loci illius, Baal Pharasim **.

21. Et reliquerunt ibi sculptilia sua, quae tulit David, et viri ejus. *(1. Par. 14, 12).*

22. Et addiderunt adhuc Philisthiim, ut ascenderent, et diffusi sunt in valle Raphaim.

23. Consuluit autem David Dominum: Si ascendam contra Philisthaeos, et tradas eos in manus meas? Qui respondit: Non ascendas contra eos, sed gyra post tergum eorum, et venies ad eos ex adverso pyrorum.

24. Et cum audieris sonitum gradientis in cacumine pyrorum, tunc inibis proelium, quia tunc egredietur Dominus ante faciem tuam, ut percutiat castra Philisthiim.

25. Fecit itaque David, sicut praeceperat ei Dominus, et percussit Philisthiim de Gabaa, usque dum venias Gezer.

12. Y poznał Dawid, że go Pan potwierdził królem nad Izraelem, a iż wywyższył królestwo iego nad ludem swym Izraelskim.

13. Napoymował tedy sobie Dawid iescze nałożnic y żon z Jeruzalem, przyszedszy z Hebrona, y narodźiło się Dawidowi y innych synów y córek;

14. a te są imiona tych, którzy mu się urodźili w Jeruzalem: Samua y Sobab, y Nathan y Salomon,

15. y Jebahar, y Elisua, y Nepheg,

16. y Japhia, y Elisama y Elioda, y Eliphalet.

17. Usłyszeli tedy Philistynowie, że pomazano Dawida za króla nad Izraelem, y przyiechali wszyscy szukać Dawida: co gdy usłyszał Dawid, wszedł na zamek.

18. A Philistynowie przyćiągnąwszy rozpostarli się w dolinie Raphaim,

19. y radźił się Dawid Pana, mówiąc: Mamli iść na Philistyny? a daszli ie w ręce moie? Y rzékł Pan do Dawida: Idź, bo daiąc dam Philistyny w ręce twoie.

20. Przyszedł tedy Dawid do Baal Pharazim, y poraźił ie tam y rzékł: Rozdźielił Pan nieprzyiaćiele moie przedemną, iako się dźielą wody. Dla tego nazwano imię mieysca onego Baal Pharaźim.

21. Y zostawili tam ryćiny swoie, które pobrał Dawid y mężowie iego.

22. Y przydali iescze Philistynowie, aby wyćiągnęli y rozpostarli się w dolinie Raphaim.

23. A Dawid pytał się Pana: ieśli mam iść przećiw Philistynóm, a daszli ie w ręce moie? Który odpowiedźiał: Nie chodź przećiwko im, ale krąż z tyłu, a przyydźiesz do nich z przećiwia gruszek.

24. A gdy usłyszysz szum idącego na wierzchu gruszek, tedy dasz bitwę: bo tedy wynidźie Pan przed obliczem twoim, aby poraźił woyska Philistyńskie.

25. Uczynił tedy Dawid tak, iako mu Pan rozkazał, y poraźił Philistyny od Gabaa aż gdy idźiesz do Gezer.

---

12. *I poznał Dawid.* T. j. gdy postrzegł, że wszystko mu idzie pomyślnie.

13. *Napojmował tedy sobie Dawid jeszcze nałożnic i żon z Jeruzalem.* W tym zamiarze, żeby mieć wiele synów, którzy są podporą domów, i żeby przedniejsze rodziny Izraelskie węzłem powinowactwa z sobą spoić. I jak się zdaje nie zgrzeszył, biorąc żon wiele, albowiem nigdy za to nie był strofowanym od Boga.

17. *Szukać Dawida.* Żeby z nim walczyć.— *Wszedł na zamek.* Na miejsce warowne.

18. *W dolinie Rafaim.* Była ta dolina na zachodniéj granicy pokolenia Benjamina, i przytykała do granic Filistyńskich. Nazywała się *doliną Rafaim*, czyli olbrzymów, ponieważ tam niegdyś olbrzymi mieszkali, jak w Hebron i Get, zkąd Goliat pochodził.

19. *I radził się Dawid Pana.* Nie w Kariatjarim, gdzie się jeszcze znajdowała Arka Przymierza, lecz w warowni, o któréj się wspomniało w w. 17. Radził się przez Abiatara arcykapłana.— *Dając dam.* Słowa te podwojone, znakomite obiecują zwycięztwo.

20. *Do Baalfarazim.* T. j. *w dolinie podziałów;* dla czego tak było nazwane to miejsce, w tymże samym wierszu tłumaczy się, t. j. ponieważ *podzielił Pan.* Rozrzucił, rozproszył.— *Jako się dzielą wody.* Które z pochyłego miejsca spadają, i na wiele strumyków się rozdzielają.

21. *Które pobrał Dawid.* I spalić kazał, jak czytamy w I. Paral. 14, 12.

24. *A gdy usłyszysz szum idącego na wierzchu gruszek.* Różni różnie ten szum tłumaczą. Najprawdopodobniéj zdaje się, był to szum, jakby wozów i zbliżającego się wojska, tak w IV. Król. 7, 6. czytamy: „Pan dał był słyszeć w obozìech Syryjskich grzmot wozów i koni i wojska wielkiego i t. d“. Sprzyja temu tłumaczeniu i LXX; gdzie mamy, *szum zamknięcia*, t. j. szum jakby wojska, spieszącego zamknąć, czyli ze wszech stron otoczyć, żeby nie uciekli. Szum ten miał się objawić u góry, i poruszyć wierzchołki drzew, przeto się mówi, *szum na wierzchu gruszek.*

25. *Od Gabaa.* Przy któréj była wydana bitwa, aż do Gezer, które się znajduje w pokoleniu Efraim.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O przewiezieniu Arki z domu Abinadaba do domu Obeda, a ztamtąd do Jerozolimy.

1. Congregavit autem rursum David omnes electos ex Israel triginta millia. * *(1. Par. 13, 5.)*

2. Surrexitque David, et abiit, et universus populus, qui erat cum eo de viris Juda, ut adducerent arcam Dei, super quam invocatum est nomen Domini exercituum, sedentis in Cherubim super eam. *

3. Et imposuerunt arcam Dei super plaustrum novum, tuleruntque eam de domo Abinadab, qui erat in Gabaa; Oza autem, et Ahio filii Abinadab, minabant plaustrum novum.

4. Cumque tulissent eam de domo Abinadab, qui erat in Gabaa, custodiens arcam Dei Ahio praecedebat arcam. *(1. Reg. 7, 1.)*

5. David autem, et omnis Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, et citharis et lyris et tympanis et sistris et cymbalis.

6. Postquam autem venerunt ad aream Nachon, extendit Oza manum ad arcam Dei, et tenuit eam, quoniam calcitrabant boves, et declinaverunt eam.

7. Iratusque est indignatione Dominus contra Ozam, et percussit eum super temeritate; qui mortuus est ibi juxta arcam Dei.

8. Contristatus est autem David, eo quod percussisset Dominus Ozam, et vocatum est nomen loci illius: Percussio Ozae, usque in diem hanc. *(1. Par. 13, 11.)*

9. Et extimuit David Dominum in die illa, dicens: Quo modo ingredietur ad me arca Domini?

10. Et noluit divertere ad se arcam Domini in civitatem David; sed divertit eam in domum Obededom Gethaei.

11. Et habitavit arca Domini in domo Obededom Gethaei tribus mensibus, et benedixit Dominus Obededom, et omnem domum ejus.

12. Nuntiatumque est regi David, quod benedixisset Dominus Obededom et omnia ejus propter arcam Dei. Abiit ergo David, et adduxit arcam Dei de domo Obededom in civitatem David cum

1. A Dawid zebrał zaś potym wszytkie przebrane z Izraela trzydźieśći tyśięcy.

2. Y wstał Dawid, y poszedł y wszytek lud który był z nim z mężów Juda, aby przywiedli skrzynię Bożą, nad którą wzywano imienia Pana zastępów, śiedzącego na Cherubinach na niéy.

3. Y wstawili skrzynię Bożą na wóz nowy, y wźięli ią z domu Abinadab który był w Gabaa: a Oza y Ahio synowie Abinadabowi, prowadźili wóz nowy.

4. A gdy ią wźięli z domu Abinadaba, który był w Gabaa, strzegący skrzynie Bożéy, Ahio szedł przed skrzynią.

5. A Dawid y wszytek Izrael grali przed Panem na wszelakich drzewach misternie uczynionych, y arfach y skrzypicach, y bębniech, y gęślach, y cymbalech.

6. A gdy przyszli do gumna Nachon, wyćiągnął Oza rękę ku skrzyni Bożéy, y zadźierżał ią: bo wierzgały woły y nachyliły ią były.

7. Y rozgniewał się poruszeniem Pan na Ozę, y zabił go prze śmiałość: który tam umarł przy skrzyni Bożey.

8. Y zafrasował się Dawid przeto, że Pan zabił Ozę, y nazwano imię onego mieysca: Zabićie Ozy, aż do dnia tego.

9. Y zlakł się Dawid Pana dnia onego, mówiąc: Jakóż wnidźie do mnie skrzynia Pańska?

10. Y nie chćiał prowadźić do śiebie skrzynie Pańskiey do miasta Dawidowego: ale ią wprowadźił do domu Obededoma Getheyczyka.

11. Y mieszkała skrzynia Pańska w domu Obededoma Getheyczyka trzy mieśiące: y błogosławił Pan Obededoma, y wszytek dóm iego.

12. Y powiedźiano królowi Dawidowi że błogosławił Pan Obededoma, y wszytkie rzeczy iego dla skrzynie Bożéy. Poszedł tedy Dawid, y przyprowadźił skrzynię Bożą z domu Obededoma do miasta

R. 6.—2. *Nad którą.* T. j. przed którą, czyli przy któréj, albo jakby mówił: nad którą jest majestat Boży, który się tam wzywa.—*Siedzącego na cherubinach na niéj.* Na skrzydłach cherubinów, które ocieniały miejsce ubłagalni.

3. *Na wóz nowy.* Na wóz wkładają, ponieważ Lewici nieść lenili się, chociaż prawo wyraźnie ich do tego obowiązywało. Num. 4, 15. Ośmielili się zaś włożyć ją na wóz, ponieważ wiedzieli, że się to udało bezkarnie uczynić Filistynom, gdy Arkę odsyłali do Izraelitów.

4. *W Gabaa.* Gabaa nie jest tu nazwisko miasta, lecz pospolity wyraz, i oznacza *wyniosłość*, czyli *Pagórek*. Pagórek zaś ten znajdował się w Kariatjarim, jak to wyraźnie widzimy w I. Paral. 13, gdzie się opowiada taż sama historya.

5. *Na drzewach misternie uczynionych.* Na muzycznych instrumentach.

6. *Do gumna Nachon.* W I. Paral. 13, 9. Zamiast Nachon, znajdujemy Chidon, zkąd się pokazuje że miejsce to podwójném nazwiskiém nazywano.

7. *I rozgniewał się poruszeniem Pan.* Jaka była przyczyna zabójstwa powiedzieliśmy wyżej w. 3. Odłożył zaś P. Bóg ukaranie grzechu, aż dopóki nie staną się jawnemi skutki jego. — *Zabił go.* Jakim rodzajem śmierci, Pismo ś. nie wspomina.—*Prze śmiałość.* Za śmiałość, t. j. za zuchwalstwo doradzania wiezienia zamiast niesienia Arki, przez co naraził siebie na to, że musiał potém dotknąć się Arki.

8. *Aż do dnia tego.* T. j. kiedy święty historyk to opisywał.

10. *Do domu Obededoma.* Lewity, i liczącego się pomiędzy odźwiernymi i kantorami świątnicy, jak się pokazuje z I. Paral. r. 15 w. 18, 21 i 24; i r. 16, 5.—*Getejczyka.* Ponieważ w Get Filistyńskiem urodził się, gdy ojciec jego z jakiegoś powodu tam przebywał.

12. *Było z Dawidem siedm chorów.* W części lewitów, w części kapłanów, z przodu, z tyłu i po stronach

gaudio: et erant cum David septem chori, et victima vituli. *(1. Par. 15, 25.)*

13. Cumque transcendissent, qui portabant arcam Domini, sex passus, immolabat bovem et arietem.

14. et David saltabat totis viribus ante Dominum; porro David erat accinctus ephod lineo.

15. Et David, et omnis domus Israel ducebant arcam testamenti Domini in jubilo et in clangore buccinae.

16. Cumque intrasset arca Domini in civitatem David, Michol filia Saul, prospiciens per fenestram, vidit regem David subsilientem atque saltantem coram Domino; et despexit eum in corde suo.

17. Et introduxerunt arcam Domini, et imposuerunt eam in loco suo in medio tabernaculi, quod tetenderat ei David; et obtulit David holocausta, et pacifica coram Domino.

18. Cumque complesset offerens holocausta et pacifica, benedixit populo in nomine Domini exercituum.

19. Et partitus est universae multitudini Israel tam viro quam mulieri singulis collyridam panis unam, et assaturam bubulae carnis unam et similam frixam oleo; et abiit omnis populus, unusquisque in domum suam.

20. Reversusque est David, ut benediceret domui suae, et egressa Michol filia Saul in occursum David, ait: Quam gloriosus fuit hodie rex Israel discooperiens se ante ancillas servorum suorum, et nudatus est, quasi si nudetur unus de scurris.

21. Dixitque David ad Michol: Ante Dominum, qui elegit me potius quam patrem tuum, et quam omnem domum ejus, et praecepit mihi, ut essem dux super populum Domini in Israel,

22. et Judam, et vilior fiam plus quam factus sum, et ero humilis in oculis meis: et cum ancillis, de quibus locuta es, gloriosior apparebo.

23. Igitur Michol filiae Saul non est natus filius usque in diem mortis suae.

Dawidowego z weselem: a było z Dawidem śiedm chórów, y ofiara cielca.

13. A gdy postąpili, którzy nieśli skrzynię Pańską sześć kroków, ofiarował wołu y barana.

14. A Dawid skakał ze wszytkiéy mocy przed Panem; a był Dawid przepasany Ephod lnianym.

15. A Dawid y wszytek dóm Izraelów prowadźili skrzynię Testamentu Pańskiego z weselem y z trąbieniem trąby.

16. A gdy skrzynia Pańska weszła do miasta Dawidowego, Michol córka Saulowa wyglądaiąc oknem, uyźrzała Króla Dawida wyskakuiącego y tańcuiącego przed Panem, y wzgardźiła go w sercu swoim.

17. Y wprowadźili skrzynię Pańską y włożyli ią na mieyscu swym w pośrzodku namiotu, który był iéy rozbił Dawid: y fiarował Dawid całopalenia y zapokoyne ofiary przed Panem.

18. A gdy dokonał ofiaruiąc całopalone y zapokoyne, błogosławił ludowi w imię Pana zastępów.

19. Y rozdał wszemu mnóstwu Izraelskiemu, tak mężowi iako niewieście, każdemu bochen chleba, y pieczenią wołowego mięsa iednę, y kołacz w oliwie smażony: y poszedł wszytek lud, każdy do domu swego.

20. Y wróćił się Dawid aby błogosławił domowi swemu, a wyszedszy Michol córka Saulowa przećiw Dawidowi, rzekła: Jako chwalebny dźiś był Król Izraelski, odkrywaiąc się przed służebnicami sług swoich, y odkrył się, iako gdyby się odkrywał ieden z błaznów.

21. Y rzekł Dawid do Michol: Przed Panem, który mię obrał raczéy niż oyca twego y niźli wszytek dóm iego, y przykazał mi abych był wodzem nad ludem Pańskim w Izraelu,

22. y Judą, y będę podleyszym niźlim się stał: y będę poniżonym w oczach moich: a z służebnicami, o którycheś mówiła, chwalebnieyszym się pokażę.

23. Przetóż Michol córce Saulowéy nie urodźił się syn aż do dnia śmierci iéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 7. *Rozgniewał się Pan na Ozę i zabił go.* Oza był synem Aminadab Lewity jako pisze *Josephus* 6 *Antiq. C.* 2, a nie będąc kapłanem nie miał się skrzyni Bożéj dotykać. Bo się ani Lewitom nie godziło jej dotykać, tylko ją na drążkach nosić, był ich urząd, jako jest *Num.* 4 i 18. A że się przeciw zakazaniu Bożemu, Oza ważył dotknąć skrzynie, chocia to w potrzebie jako mu się zdało uczynił, dla tego skarany jest nagłą śmiercią. Na przykład wszystkim, aby się w urzędy kapłańskie nie wtrącali, a kapłani aby swój urząd jako z największą uczciwością odprawiali. *Josephus lib.* 7 *Antiq. C.* 4.

Arki, w pewnym porządku ustawionych.—*I ofiara cielca.* T. j. ofiary z cielców, rozumie się były czynione.

18. *Błogosławił ludowi.* Pozdrowił lud, i wszelkiéj mu pomyślności od Boga życzył.

20. *Aby błogosławił domowi swemu.* Aby mu życzył wszelkiéj pomyślności, i żeby ostatki pozostałe od uczty ofiarnéj, pomiędzy domownikami rozdał. *Jako chwalebny.* Przez ironią.

22. *Chwalebniejszym się pokaże.* Jakby mówił: co ty poniżeniem nazywasz, ja za chlubę dla siebie poczytuję.

23. *Nieurodził się syn, aż do dnia śmierci jéj.* Wieczną bezpłodnością od Boga ukaraną została.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O zamiarze Dawida zbudowania kościoła, i oznajmieniu mu ze strony Boga, że nie on, lecz jego syn, kościoł zbuduje.

1. Factum est autem, cum sedisset rex in domo sua, et Dominus dedisset ei requiem undique ab universis inimicis suis,

2. dixitque ad Nathan prophetam: Videsne, quod ego habitem in domo cedrina, et arca Dei posita sit in medio pellium? *(1. Par. 17, 1)*.

3. Dixitque Nathan ad regem: Omne quod est in corde tuo, vade fac, quia Dominus tecum est.

4. Factum est autem in illa nocte, et ecce sermo Domini ad Nathan, dicens:

5. Vade, et loquere ad servum meum David: Haec dicit Dominus: Numquid tu aedificabis mihi domum ad habitandum?

6. Neque enim habitavi in domo ex die illa, qua eduxi filios Israel de terra Aegypti, usque in diem hanc: sed ambulabam in tabernaculo, et in tentorio.

7. Per cuncta loca, quae transivi cum omnibus filiis Israel, numquid loquens locutus sum ad unam de tribubus Israel, cui praecepi, ut pasceret populum meum Israel, dicens: Quare non aedificastis mihi domum cedrinam?

8. Et nunc haec dices servo meo David: Haec dicit Dominus exercituum: Ego tuli te de pascuis sequentem greges, ut esses dux super populum meum Israel, *(1. Reg. 16, 11. Psal. 77, 70)*.

9. et fui tecum in omnibus, ubicunque ambulasti, et interfeci universos inimicos tuos a facie tua: fecique tibi nomen grande, juxta nomen magnorum, qui sunt in terra.

10. Et ponam locum populo meo Israel, et plantabo eum, et habitabit sub eo, et non turbabitur amplius: nec addent filii iniquitatis, ut affligant eum sicut prius,

11. ex die qua constitui judices super populum meum Israel, et requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis: praedicitque tibi Dominus, quod domum faciat tibi Dominus.

12. Cumque completi fuerint dies tui, et dor-

1. Ale stało się gdy uśiadł Król w domu swym, a Pan dał mu pokóy zewsząd od wszytkich nieprzyiaćiół iego,

2. rzekł do Nathana proroka: A widźisz, że ia mieszkam w domu Cedrowym, a skrzynia Boża położona iest między skórami?

3. Y rzekł Nathan do Króla: Wszytko co iest w sercu twoim, idź czyń, bo Pan iest z tobą.

4. Y stało się oney nocy, a oto mowa Pańska do Nathana, rzekąc:

5. Idź, a rzecz słudze memu Dawidowi: To mówi Pan: Izali ty mnie zbuduiesz dóm ku mieszkaniu?

6. Anim bowiem mieszkał w domu od onego dnia, któregom wywiódł syny Izraelowe z źiemie Egyptskiéy, aż do dnia tego: alem chodźił w przybytku y w namiećie.

7. Po wszytkich mieyscach, którém przeszedł ze wszytkimi synmi Izraelowymi, azam mówiąc mówił do iednego z pokolenia Izraelowego, któremum przykazał żeby pasł lud móy Izraelski, mówiąc: Czemuśćie mi nie zbudowali domu Cedrowego?

8. A teraz to powiesz słudze memu Dawidowi: To mówi Pan zastępów: Jam ćiebie wźiął z paszéy chodzącego za trzodami, abyś był wodzem nad ludem moim Izraelskim:

9. y byłem z tobą we wszytkim gdźieśkolwiek chodźił, y pobiłem wszytkie nieprzyiaćioły twe od oblicza twego: y uczyniłemći imię wielkie, wedle imienia wielkich, którzy są na źiemi.

10. Y postanowię mieysce ludowi memu Izrael, y wszczepię ji, y będźie mieszkał pod nim, a nie poruszy się więcéy: y nie przydadzą synowie nieprawośći trapić go iako piérwéy,

11. ode dnia, któregom postanowił sędźie nad ludem moim Izraelskim: y dam ći pokóy odewszech nieprzyiaćiół twoich; y opowiadać Pan, że dóm uczyni tobie Pan.

12. A gdy się wypełnią dni twoie, a zaśniesz

R. 7.—1. *Gdy usiadł król w domu swoim.* Gdy nie było żadnéj potrzeby wychodzić na wojnę, i w domu spokojnie przebywał.

3. *Pan jest z tobą.* Który tobie tę myśl natchnął. Omylił się w tém prorok; zkąd się pokazuje, że nie zawsze mówili w duchu proroczym. Mówił tu Natan, jako człowiek mądry, nie zaś jako prorok.

6. *Anim bowiem mieszkał w domu.* Daje przyczynę dla czego niechce, żeby kościoł zaraz był zbudowany, t. j. ponieważ nie jest mu koniecznie potrzebny, i może jak przed tém mieszkać w namiocie.—*Alem chodził w przybytku.* Chodziłem z Izraelitami po pustyni, przestając na przybytku.

7. *Azam mówiąc mówił do jednego z pokolenia Izraelskiego.* Pokazuje P. Bóg, że jemu nie było to przykrem nie mieć kościoła, ponieważ nieuskarżał się na to, że lud albo pokolenie jakie odrzuciło go lub zapomniało o nim, dla tego, że kościoła mu nie zbudowało.

8. *Jam ciebie wziął z paszy.* Przypomina P. Bóg znaczniejsze dobrodziejstwa swoje, jakie wyświadczył Dawidowi, a to dla tego, żeby Dawid nie myślał, że przeto mu P. Bóg niepozwala zbudować kościoła, że jest na niego niełaskaw.

9. *Wielkich, którzy są na ziemi.* Którzy są wysławiani na ziemi.

10. *I będzie mieszkał pod nim.* LXX. mają, *u siebie samego.*—*Nieporuszy się więcéj.* Obietnicę tę, pod warunkiem rozumieć należy, t. j. jeśli zachowają prawo Boże, i w bałwochwalstwo nie wpadną.—*Synowie nieprawości.* Nieprzyjaciele Izraelitów.

11. *Odednia, któregom postanowił sędzie.* Jak to miało miejsce od czasu, kiedy przez sędziów ludem rządziłem.—*Że dom uczyni tobie Pan.* Co znaczy uczynić albo zbudować komu dom, powiedziano wyżéj Exod. r. 1, 21. Obiecuje więc P. Bóg, że da synów, którzy po nim przez wszystkie czasy panować będą.

12. *Wzbudzę.* Wzbudzić znaczy tu wynieść na tron.

mieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus: *(3. Reg. 8, 19).*

13. ipse aedificabit domum nomini meo, et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. *(1. Par. 22, 10).*

14. Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium: qui si inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, et in plagis filiorum hominum. *(Hebr. 1, 5).*

15. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli a Saul, quem amovi a facie mea. *(Psal. 88, 44).*

16. Et fidelis erit domus tua, et regnum tuum usque in aeternum ante faciam tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter. *(Hebr. 1, 8).*

17. Secundum omnia verba haec, et juxta universam visionem istam, sic locutus est Nathan ad David.

18. Ingressus est autem rex David, et sedit coram Domino, et dixit: Quis ego sum, Domine Deus, et quae domus mea, quia adduxisti me hucusque?

19. Sed et hoc parum visum est in conspectu tuo, Domine Deus, nisi loquereris etiam de domo servi tui in longinquum: ista est enim lex Adam, Domine Deus.

20. Quid ergo addere poterit adhuc David, ut loquatur ad te? tu enim scis servum tuum, Domine Deus.

21. Propter verbum tuum, et secundum cor tuum fecisti omnia magnalia haec, ita ut notum faceres servo tuo.

22. Idcirco magnificatus es, Domine Deus, quia non est similis tui, neque est Deus extra te, in omnibus, quae audivimus auribus nostris.

23. Quae est autem, ut populus tuus Israel, gens in terra, propter quam ivit Deus, ut redimeret eam sibi in populum, et poneret sibi nomen, fa-

z oycy twymi, wzbudzę nasienie twe po tobie, które wynidźie z żywota twego, y umocnię królestwo iego.

13. On zbuduie dóm imieniowi memu, y utwiérdzę stolicę królestwa iego aż na wieki.

14. Ja mu będę za oyca, a on mnie będźie za syna: który ieśli co źle uczyni, skarzę go rózgą mężów, y plagami synów człowieczych.

15. Lecz miłośierdźia mego nie odéymę od niego, iakom odiął od Saula, któregom oddalił od oblicza mego.

16. Y będźie wierny dóm twóy, y królestwo twe aż na wieki przed obliczem twoim, y stolica twoia będźie trwała zawsze.

17. Według tych wszytkich słów, y według wszytkiego widzenia tego, tak mówił Nathan do Dawida.

18. Y wszedł król Dawid y śiedźiał przed Panem, y rzekł: Cóżem ia iest Panie Boże, y co za dóm móy, iżeś mię przywiódł aż dotąd?

19. Lecz y to iescze mało się bydź zdało przed oblicznośćią twoią Panie Boże, aż też mówisz o domie sługi twego na czas daleki: bo to iest prawo Adamowe, Panie Boże.

20. Cóż tedy będźie mógł Dawid przydać iescze, aby mówił do ćiebie? Ty bowiem znasz sługę twego Panie Boże.

21. Dla słowa twego y według serca twego uczyniłeś wszytkie te wielkie rzeczy, tak żeś oznaymił słudze twemu.

22. Dla tego uwielmożonym iesteś Panie Boże, iż niémasz podobnego tobie, y niémasz Boga oprócz ćiebie, we wszytkim cośmy słyszeli w uszy nasze.

23. A któryż iest naród na źiemi, iako lud twóy Izraelski, dla którego szedł Bóg, aby ji sobie odkupił za lud, y uczynił sobie imię, a iżby im czy-

---

13. *Utwierdzę stolicę królestwa jego aż na wieki.* W tém proroctwie Natana, niektóre rzeczy odnoszą się literalnie do Salomona, niektóre zaś do Chrystusa P. Albowiem, zdarza się to często w proroctwach, że prorok od figury nagle przechodzi do figurowanego.

14. *On mnie będzie za syna.* Z tą samą będę miłością dla niego, z jaką rodzice są dla synów swoich.—*Skarzę go rózgą mężów.* T. j. łaskawą i ludzką, jak ludzie karzą zwykle swe dzieci.

16. *I będzie wierny dóm twój.* Wierny znaczy tu trwały i mocny, w jakiem znaczeniu dość często tego wyrazu *wierny* Pismo ś. używa.—*Aż na wieki przed obliczém twojém.* T. j. na co ty sam patrzeć będziesz; albowiem dusze żyją i widzą nawet po śmierci. Wyraz zresztą *na wieki*, nie zawsze znaczy u Żydów czas nieskończonéj wieczności, używa się on nieraz w znaczeniu określoném i rozciąga się tylko do lat wielu. Dawid zaś dłużéj niż pięćset lat panował w swojém potomstwie.

18. *Siedział przed Panem.* Jakoby dłużéj i poufaléj, za jego pozwoleniem, miał z P. Bogiem zostawać: „Więcéj duszą niż ciałem, powiada Cajetanus, siedział spokojnie przed Panem, t. j. w rozmyślaniu i modlitwie.—*Iżeś mię przywiodł aż dotąd.* Albo jak jest w I. Paral. 17, 16, *żeś mi dał takie rzeczy.*

19. *Na czas daleki.* Na przyszły czas daleki.—*Bo to jest prawo Adamowe.* T. j. prawo ludzi, którym nie dosyć jest, gdy im samym tylko sprzyjamy, jeśli téj łaski nie rozciągamy do ich potomstwa. Postępujesz zemną, jako przyjaciel z przyjacielem.

20. *Cóż tedy będzie mógł Dawid przydać jeszcze.* Jakby mówił: niepotrzebujesz tego, który wiesz wszystko, żebym ci słowami wyraził, jak bardzo jestem obowiązany za dobrodziejstwo twoje.—*Znasz sługę twego.* Wiesz co czuje serce moje.

21. *Dla słowa twego.* Ponieważ podobało się tobie tak obiecać.—*I według serca twego.* Ponieważ jesteś niezmiernie dobry.— *Tak, żeś oznajmił słudze twemu.* Otworzyłeś twój zamiar przedemną, jako przyjaciel czyni przyjacielowi.

23. *Szedł Bóg, aby go sobie odkupił.* Z niewoli Egipskiéj wybawił.—*I uczynił sobie imię.* Sławnym siebie uczynił.—*Od oblicza.* Przed ludem, albo z przyczyny ludu twego.—*Narod i boga jego.* T. j. narod i bogi jego zabijając. Hebr. i Chald. *narodom i bogom ich.* LXX. *narody i przybytki.*

ceretque eis magnalia et horribilia super terram, a facie populi tui, quem redemisti tibi ex Aegypto, gentem, et deum ejus.

24. Firmasti enim tibi populum tuum Israel in populum sempiternum: et tu, Domine Deus, factus es eis in Deum.

25. Nunc ergo, Domine Deus, verbum, quod locutus es super servum tuum et super domum ejus, suscita in sempiternum, et fac sicut locutus es,

26. ut magnificetur nomen tuum usque in sempiternum, atque dicatur: Dominus exercituum, Deus super Israel. Et domus servi tui David erit stabilita coram Domino,

27. quia tu, Domine exercituum, Deus Israel, revelasti aurem servi tui, dicens: Domum aedificabo tibi: propterea invenit servus tuus cor suum, ut oraret te oratione hac.

28. Nunc ergo, Domine Deus, tu es Deus, et verba tua erunt vera: locutus es enim ad servum tuum bona haec.

29. Incipe ergo, et benedic domui servi tui, ut sit in sempiternum coram te: quia tu, Domine Deus, locutus es, et benedictione tua benedicetur domus servi tui in sempiternum.

nił wielkie rzeczy y straszne na źiemi, od oblicza ludu twego, któryś sobie wykupił z Egyptu, naród y Boga iego.

24. Abowiem umocniłeś sobie twóy lud Izraelski za lud wieczny: a ty Panie Boże stałeś się im za Boga.

25. Teraz tedy, Panie Boże, słowo, któreś rzékł na sługę twego y na dóm iego, wzbudź na wieki: a uczyń iakoś powiedźiał;

26. aby wielbione było imię twoie aż na wieki, ażeby mówiono: Pan zastępów Bóg nad Izraelem. A dóm sługi twego Dawida będźie umocniony przed Panem;

27. ponieważ ty Panie zastępów Boże Izraelski obiawiłeś ucho sługi twego mówiąc: Dóm zbuduię tobie: dla tego nalazł sługa twóy serce swoie, aby się modlił tą modlitwą do ćiebie.

28. Teraz tedy Panie Boże tyś iest Bóg, a słowa twoie będą prawdźiwe: boś mówił do sługi twego te rzeczy dobre.

29. Poczniesz tedy a błogosław domowi sługi twego, aby był na wieki przed tobą: boś ty Panie Boże rzékł, y błogosławieństwem twoim będźie ubłogosławion dóm sługi twego na wieki.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O licznych zwycięztwach Dawidowych nad sąsiedniemi narodami.

1. Factum est autem post haec, percussit David Philisthiim, et humiliavit eos, et tulit David frenum tributi de manu Philisthiim. *(1. Par. 18, 1).*

2. Et percussit Moab, et mensus est eos funiculo, coaequans terrae; mensus est autem duos funiculos, unum ad occidendum, et unum ad vivificandum; factusque est Moab David serviens sub tributo.

3. Et percussit David Adarezer, filium Rohob regem Soba, quando profectus est ut dominaretur super flumen Euphraten. *(1. Par. 18, 3).*

1. Y stało się potym, poraźił Dawid Philistyny, y uniżył ie y wźiął Dawid uzdę daniey z rąk Philistyńskich.

2. Y poraźił Moab, y pomierzył ie sznurem, równaiąc z źiemią: ale wymierzył dwa sznury, ieden na zabićie, a drugi na żywo zachowanie: y został Moab Dawidowi służąc pod hołdem.

3. Y poraźił Dawid Adarezera syna Rohob Króla Soba, gdy wyiechał aby panował nad rzéką Euphratem.

---

25. *Słowo... wzbudź na wieki.* Znaczy to samo, co wykonaj obietnice; albowiem póki zostaje w zawieszeniu, obietnica niejako spoczywać zdaje się.

26. *Pan zastępów Bóg nad Izraelem.* T. j. Bóg potężny i niezwyciężony, wziął w opiekę Izraelitów.

27. *Objawiłeś ucho.* Objawić ucho znaczy to samo co przepowiedzieć, rozkazać albo wprost mówić komu cokolwiek. Patrz I Król. 9, 15.— *Dom zbuduję tobie.* Patrz w. 11.— *Nalazł sługa twój serce swoje.* Odzyskał serce, czyli co jedno jest, nabył ufności.

R. 8.— 1. *Uzdę dani.* Uzdą dani nazywa się miasto Get, które było na pograniczu ziemi Żydowskiej i Filistyńskiej, a przeto Filistyni, jakby na uzdźie trzymali przez nie Izraelitów: Dawid zaś zdobywając to miasto, zamienił je na uzdę względem samychże Filistynów, zostawił tam bowiem załogę, i zmusił Filistynów do opłacania sobie daniny. Że tak, a nieinaczej to miejsce rozumieć należy, przekonywamy się z I. Paral. 18, 1, gdzie zamiast *uzdę dani*, poprostu *Get* czytamy.

2. *Poraził Moab, i pomierzył je sznurem.* Teodoretus quaest 23, tak to miejsce tłumaczy: „Taka, powiada, była siła i zwycięstwo, takie było mnóstwo tych, którzy żywcem wzięci zostali, że ich liczyć nie pozwolił. A przeto kazał im twarzą do ziemi popadać, i na trzy części podzieliwszy, dwie z nich pobił, jedną zaś przy życiu zachował:“ to Teodoretus. Drudzy sznury biorą w znaczeniu przenośnem, i według nich taki sens wypada: Zadał Moabitom niezmierną porażkę, wielu z nich pobił, którym chciał przebaczył, i jakim chciał pomiarem ich pomierzył. Tak Comestor, Vatablus, Sa, Pineda i t. d. i I. Paral. 18, 9.— *Równając z ziemią.* Albo ich na ziemię ścieląc, jak wytłumaczyliśmy z Teodoreta, albo w porażce zabijając. Niektórzy jednak wolą tłumaczyć o zamkach moabickich, zburzonych i z ziemią zrównanych. Tak Liranus, Carthusianus, Cajetanus i t. d:—*Na żywo zachowanie.* Żeby im przebaczyć, i przy życiu zostawić, i takich większa część była, jak się pokazuje z tekstu Hebr., gdzie część, której przebaczono, *sznurem pełności* się nazywa: „*Wymierzył dwa sznury, na zabicie*, domyślają się, *jeden, i jeden, pełności sznur na zachowanie przy życiu*“. Zdanie także być może: na trzy części ziemię Moabicką podzielił i w jednéj z nich tylko mieszkanców przy życiu zostawił, resztę wszystkich pobił.

3. *Króla Soba.* Króla Syryjskiego, albowiem od miasta stołecznego Soba, czyli Sobal, Syria Soba się nazywała, jak od miasta Damaszku, Syria Damaszku: były zaś obie na pograniczu połowy pokolenia Manassesa, które za Jordanem mieszkało. Syria Soba, które się inaczéj Celesyrią nazywało, od strony wschodniéj, Syria zaś Damaszku od północnéj.— *Gdy wyjechał aby panował nad rzeką Eufratem.* Kto wyjechał Dawid czy Adarezer,

4. Et captis David ex parte ejus mille septingentis equitibus, et viginti millibus peditum, subnervavit omnes jugales curruum; dereliquit autem ex eis centum currus.

5. Venit quoque Syria Damasci, ut praesidium ferret Adarezer regi Soba; et percussit David de Syria viginti duo millia virorum.

6. Et posuit David praesidium in Syria Damasci; factaque est Syria David serviens sub tributo; servavitque Dominus David in omnibus ad quaecunque profectus est.

7. Et tulit David arma aurea, quae habebant servi Adarezer, et detulit ea in Jerusalem.

8. Et de Bete, et Beroth, civitatibus Adarezer, tulit rex David aes multum nimis.

9. Audivit autem Thou, rex Emath, quod percussisset David omne robur Adarezer,

10. et misit Thou Joram filium suum ad regem David, ut salutaret eum congratulans, et gratias ageret; eo quod expugnasset Adarezer, et percussisset eum. Hostis quippe erat Thou Adarezer, et in manu ejus erant vasa aurea, et vasa argentea, et vasa aerea;

11. quae et ipsa sanctificavit rex David Domino cum argento et auro, quae sanctificaverat de universis gentibus, quas subegerat

12. de Syria et Moab et filiis Ammon, et Philisthiim et Amalec, et de manubiis Adarezer filii Rohob regis Soba.

13. Fecit quoque sibi David nomen, cum reverteretur capta Syria in Valle salinarum, caesis decem et octo millibus;

14. et posuit in Idumaea custodes, statuitque praesidium; et facta est universa Idumaea serviens David; et servavit Dominus David in omnibus ad quaecumque profectus est.

15. Et regnavit David super omnem Israel; faciebat quoque David judicium et justitiam omni populo suo.

16. Joab autem, filius Saruiae, erat super exercitum; porro Josaphat filius Ahilud erat a commentariis.

4. Y poimawszy Dawid z iego strony tyśiąc y śiedmset iezdnych, a dwadźieśćia tyśięcy pieszych poderznął żyły wszytkich woźników, a zostawił z nich sto wozów.

5. Przyćiągnęła też Syria Damaszku aby pomoc dała Adarezer królowi Soba. Y poraźił Dawid z Syriiéy dwadźieśćia y dwa tyśięcy mężów.

6. Y postawił Dawid żołnierze dla obrony w Syriiéy w Damaszku: y została Syria Dawidowi służąc pod hołdem: y zachował Pan Dawida we wszytkim do czegokolwiek się udał.

7. Y pobrał Dawid zbroie złote, które mieli słudzy Adarezerowi, y przyniósł ie do Jeruzalem.

8. Y z Bete, y z Beroth miast Adarezer, wźiął król Dawid miedźi barzo wiele.

9. Y usłyszał Thou król Emath, że poraźił Dawid wszytkę moc Adarezerowę,

10. y posłał Thou Jorama syna swego do króla Dawida, aby go pozdrowił, raduiąc się y dźięki czynił przeto że zwalczył Adarezera y poraźił go. Bo Thou był nieprzyiaćielem Adarezerowi, a w ręce iego były naczynia złote, y naczynia śrébrne, y naczynia miedźiane:

11. które też poświęćił król Dawid Panu ze srebrem y złotem, które był poświęćił ode wszech narodów które podbił,

12. z Syriiéy, z Moab, y z synów Ammonowych, y z Philistynów, y z Amaleków, y z korzyśći Adarezera syna Rohoba króla Soba.

13. Uczynił też sobie Dawid sławę gdy się wracał wźiąwszy Syrią w Dolinie Żup solnych, poraźiwszy ośmnaśćie tyśięcy:

14. y położył w Idumei straż, y postawił obronę, y stała się wszytka Idumea służąca Dawidowi. Y zachował Pan Dawida we wszytkim do czegokolwiek się obróćił.

15. Y królował Dawid nad wszytkim Izraelem: czynił też Dawid sąd y sprawiedliwość wszemu ludowi swemu.

16. A Joab syn Sarwiiéy był nad woyskiem, Josaphat lepak syn Ahilud był Kanclérzem.

---

nie wiadomo, gdyż téj dwóznaczności ani z tekstu Hebrajskiego, ani Greckiego i Chaldejskiego, usunąć nie można. Prawdopodobniejszą wszakże zdaje się być rzeczą, że tu o Adarezerze jest mowa, który dał pomoc Moabitóm, i mając w podejrzeniu przewagę Dawida, wybierał się był nawet kraj nad-Eufratejski zwojować. I w rzeczy samej Dawid zbyt wiele miał do czynienia z sąsiednimi nieprzyjaciołmi, żeby chciał jeszcze szukać wojny w krajach odległych.

4. *Tysiąc i siedmset jezdnych.* W I. Paral. 18, 4, mamy *siedm tysięcy jezdnych.* Rzec można, że w księdze królewskiéj wyliczają się tylko przedniejsi jezdcy, i którym sam Dawid przewodził, w księdze zas Paralip. wszyscy bez wyjątku. Albo, że może w Paralip. zaliczają się do jezdców i ci, którzy na koniach zaprzężonych siedzieli, co zresztą nie jest rzeczą niezwyczajną w Piśmie ś., jak z wielu miejsc jego przekonać się możemy. Iz. 21, 7 i 9; 22, 6 i t. d.— *Poderznął żyły.* T. j. jak tłumaczy się w I. Paral. 18, 4, *poderznął żyły wszystkich koni wozowych, wyjąwszy sto poczwórnych, które sobie zachował.* Poderznął zaś dla tego, żeby nie były zdolne do wojny, i że królom na mocy prawa Deut. 17, 16, wielkiéj liczby koni trzymać niewolno było.

5. *Syria Damaszku.* Patrz w. 1.

7. *Zbroje złote.* Z I. Paral. 18, 7, uczymy się, że tą zbroją były złote kołczany.

9. *Król Emat.* Emat inaczéj się nazywa Epifania, albo Antiochia Syryjska.

10. *A w ręce jego.* T. j. Jorama syna Tou króla Emat.

11. *Poświęcił.* Na kościoł przeznaczył.

13. *Uczynił też sobie Dawid sławę.* T. j. łuk tryumfalny wystawił: albo może znaczy: nabył sobie wielkiéj sławy u wszystkich.— *W dolinie Żup solnych.* Dolina ta znajduje się po zagranicami Syryi, nieopodal od morza Martwego, i należy do Idumei.—*Poraziwszy ośmnaście tysięcy.* Częścią Syryjczyków, częścią Idumejczyków, którzy im byli towarzyszyli. Z tych sześć tysięcy pobił Abizai, a dwanaście Joab, 1. Paral. 18, 11. Patrz tytuł Psal. 59.

16. *Jozafat.... był kanclerzem.* T. j. dzieje Dawidowe w dyariuszach czyli dziennikach, które się inaczéj

17. Et Sadoc, filius Achitob, et Achimelech filius Abiathar, erant sacerdotes, et Sarajas, scriba.

18. Banajas autem filius Jojadae super Cerethi et Phelethi; filii autem David sacerdotes erant.

17. A Sadok syn Achitob, y Achimelech syn Abiathar byli kapłani, a Saraias pisarzem.

18. A Banaias syn Joiady nad Cerety y Phelety: a synowie Dawidowi byli kapłany.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 17. *Synowie Dawidowi byli kapłany.* Żydowskie słowo jest *Cohen*, którym imieniem zwano i książęta albo przedniejsze pany i kapłany. Bo te dwa urzędy bywały przed tym u Żydów, i u pogan złączone. Przetoż tłumacze podczas kapłany zowią książętami, jako Chaldejski tłumacz *Exod.* 2 *v.* 16. podczas też i książęta zowią kapłany, jako tu Łaciński tłumacz, syny Dawidowe zowie *Sacerdotes* to jest kapłany, chociaż nie byli kapłany tylko książęty przedniejszymi na dworze Dawidowym, jako je zowie I. *Paral.* 18. U nas też w Polskim języku jest coś podobnego, bo ono imię ksiądz, dane jest i książętom i kapłanom.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O dobrodziejstwie wyświadczoném przez Dawida Mifibozetowi synowi Jonaty.

1. Et dixit David: Putasne, est aliquis, qui remanserit de domo Saul, ut faciam cum eo misericordiam propter Jonathan?

2. Erat autem de domo Saul servus nomine Siba, quem cum vocasset rex ad se, dixit ei: Tune es Siba? Et ille respondit: Ego sum servus tuus.

3. Et ait rex: Numquid seperest aliquis de domo Saul, ut faciam cum eo misericordiam Dei? Dixitque Siba regi: Superest filius Jonathae, debilis pedibus.

4. Ubi, inquit, est? Et Siba ad regem: Ecce, ait, in domo est Machir filii Ammiel in Lodabar.

5. Misit ergo rex David, et tulit eum de domo Machir filii Ammiel de Lodabar.

6. Cum autem venisset Miphiboseth, filius Jonathae filii Saul ad David, corruit in faciem suam, et adoravit. Dixitque David: Miphiboseth? Qui respondit: Adsum servus tuus.

7. Et ait ei David: Ne timeas, quia faciens faciam in te misericordiam propter Jonathan patrem tuum, et restituam tibi omnes agros Saul patris tui, et tu comedes panem in mensa mea semper.

8. Qui adorans eum, dixit: Quis ego sum servus tuus, quoniam respexisti super canem mortuum similem mei?

1. Y rzékł Dawid: Co mniemasz, iest kto coby został z domu Saulowego, że uczynię nad nim miłośierdźie dla Jonathy?

2. A był z domu Saulowego sługa imieniem Siba, którego zawoławszy Król do śiebie, rzékł mu: A tyś iest Syba? On odpowiedźiał: Jam iest sługa twóy.

3. Y rzékł Król: Jestże kto iescze żyw z domu Saulowego, że uczynię nad nim miłośierdźie Boże? Y rzékł Siba królowi: Jest iescze syn Jonathy chromy na nogi.

4. A gdźież, prawi, iest? A Siba do Króla: Oto, pry, iest w domu Machir syna Ammiel w Lodabar.

5. A tak posłał król Dawid, y wźiął go z domu Machir syna Ammielowego z Lodabar.

6. A gdy przyszedł Miphiboseth syn Jonathy, syna Saulowego, do Dawida, padł na oblicze swe y pokłonił się. Y rzékł Dawid: Miphiboseth? Który odpowiedźiał: Owom ia sługa twóy.

7. Y rzékł mu Dawid: Niebóy się, bo czyniąc uczynię nad tobą miłośierdźie dla Jonathy oyca twego, y wrócę tobie wszytkie pola Saula oyca twego, a ty będźiesz iadł chléb u stołu mego zawżdy.

8. Który pokłoniwszy się mu, rzékł: Cóżem ia iest sługa twóy, żeś weyźrzał na psa zdechłego mnie podobnego?

---

nazywały księgą dni, codziennie zapisywał, był kommentatorem, albo wspominaczem godniejszych pamięci czynów Dawida; to bowiem znaczy hebrajskie *mazkir.*

17. *A Sadok syn Achitob, i Achimelech syn Abiatara byli kapłani.* T. j. arcykapłanami, albo najwyższymi kapłanami. Było więc natenczas z pozwolenia albo pobłażania Bożego, dwóch arcykapłanów zarazem, t. j. Sadok i Abiatar. Gdy bowiem Abiatar, praprawnuk Helego po Itamarze, lękając się gniewu Saula, I. Król. 22, 20, uciekł do Dawida, Saul ze swoimi postanowił arcykapłanem Sadoka, który pochodził od Eleazara starszego syna Aaronowego: Sadok ten w późniejszym czasie za Salamona sam jeden objął władzę i godność arcykapłana, z wyłączeniem Abiatara, dla tego że ten ostatni z Adoniaszem nowym królem sprzysiągł się był przeciwko Salomonowi. Za Dawida więc dwóch było arcykapłanów z pobłażania Bożego, albowiem według prawa i pierwiastkowéj ustawy jeden tylko być był powinien. Odbywali zaś arcykapłańskie posługi w przybytku kolejno jeden po drugim. — *Achimelech syn Abiatara.* Właściwie Abiatar nie zaś Achimelech był arcykapłanem, lecz jak się zdaje (tak przynajmniej uważa Kornelius a Lapide, a z nim wielu innych) jak ojciec tak i syn mieli podwójne imię, a do tego jedno i drugie obu im wspólne, t. j., że Achimelech nazywał się także Abiatarem, a Abiatar Achimelechem.—*Pisarzem.* T. j. biegłym w znajomości prawa.

18. *A Banajas syn Jojady nad Cereti i Pheleti.* Byli to najmężniejsi, najzaufańsi dworscy żołnierze Dawidowi. Ztąd *Cereti* z hebr. to samo znaczy co *zabójce*; a *Pheleti* to samo co *wybawiający.*—*A synowie Dawidowi byli kapłani.* Patrz Wujka.

R. 9.—1. *I rzekł Dawid.* Począł rozmyślać w sobie.

3. *Miłosierdzie Boże.* Miłosierdzie wielkie, albo Bogu miłe.

4. *W domu Machir.* Ze znakomitego i starożytnego rodu Machir, syna patryarchy Manassesa.—*W Lodabar.* Miasto na górze Galaad, w pokoleniu Gad za Jordanem.

7. *Wrócę tobie wszystkie pola Saula.* Które były na skarb zabrane.—*Ojca twego.* Dziada twojego.

8. *Na psa zdechłego mnie podobnego.* Na mnie, który jestem podobny do psa zdechłego. Z tém wyrażeniem często się spotykamy w Piśmie ś., oznacza ono nizkie rozumienie o sobie.

9. Vocavit itaque rex Sibam puerum Saul, et dixit ei: Omnia, quaecunque fuerunt Saul, et universam domum ejus dedi filio domini tui.

10. Operare igitur ei terram tu et filii tui et servi tui, et inferes filio domini tui cibos, ut alatur: Miphiboseth autem filius domini tui comedet semper panem super mensam meam. Erant autem Sibae quindecim filii et viginti servi.

11. Dixitque Siba ad regem: Sicut jussisti, domine mi rex, servo tuo, sic faciet servus tuus: et Miphiboseth comedet super mensam meam, quasi unus de filiis regis.

12. Habebat autem Miphiboseth filium parvulum nomine Micha; omnis vero cognatio domus Sibae serviebat Miphiboseth.

13. Porro Miphiboseth habitabat in Jerusalem, quia de mensa regis jugiter vescebatur; et erat claudus utroque pede.

9. Y zawołał król Siby sługi Saulowego, y rzékł mu: Wszytko co było Saulowo, y wszytek dóm iego dałem synowi pana twego.

10. A tak sprawuy mu źiemię iego ty y synowie twoi y służebnicy twoi: a będźiesz wnośił synowi pana twego żywność, aby się żywił: a Miphiboseth syn pana twego zawżdy będźie iadł chléb u stołu mego. A Siba miał piętnaśćie synów, y dwadźieśćia służebników.

11. Y rzékł Siba do Króla: Jakoś roskazał panie móy królu słudze twemu, tak uczyni sługa twóy, a Miphiboseth będźie iadł u stołu mego iako ieden z synów królewskich.

12. A Miphiboseth miał syna małego imieniem Micha: A wszytek ród domu Siby służył Miphibosethowi.

13. A Miphiboset mieszkał w Jeruzalem: bo z stołu królewskiego zawsze iadał, a był chrom na obie nodze.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O pomście Dawida nad Ammonitami, za uczynioną zniewagę przez króla ich posłom Dawidowym.

1. Factum est autem post haec, ut moreretur rex filiorum Ammon, et regnavit Hanon filius ejus pro eo.

2. Dixitque David: Faciam misericordiam cum Hanon filio Naas, sicut fecit pater ejus mecum misericordiam. Misit ergo David, consolans eum per servos suos super patris interitu. Cum autem venissent servi David in terram filiorum Ammon, *(I. Par. 19, 2.)*

3. dixerunt principes filiorum Ammon ad Hanon dominum suum: Putas, quod propter honorem patris tui miserit David ad te consolatores? et non ideo, ut investigaret, et exploraret civitatem, et everteret eam, misit David servos suos ad te?

4. Tulit itaque Hanon servos David, rasitque dimidiam partem barbae eorum, et praescidit vestes eorum medias usque ad nates, et dimisit eos.

5. Quod cum nuntiatum esset David, misit in occursum eorum; erant enim viri confusi turpiter valde, et mandavit eis David: Manete in Jericho, donec crescat barba vestra, et tunc revertimini.

6. Videntes autem filii Ammon, quod injuriam fecissent David, miserunt, et conduxerunt mercede Syrum Rohob et Syrum Soba, viginti millia pedi-

1. Stało się zaś potym, iż umarł król synów Ammon, y królował Hanon syn iego miasto niego.

2. Y rzékł Dawid: Uczynię miłośierdźie z Hanon synem Naas, iako uczynił miłośierdźie oćiec iego zemną. A tak posłał Dawid ćiesząc go przez sługi swe dla śmierći oyca. A gdy przyszli słudzy Dawidowi do źiemie synów Ammon,

3. rzekły Książęta synów Ammon do Hanona pana swego: Mniemasz żeby Dawid dla czći oyca twego posłał do ćiebie ćieszyćiele, a nie dla tego aby wyszpiegował y wypatrował miasto, aby ie zburzył, posłał Dawid sługi swe do ćiebie?

4. A tak wźiął Hanon sługi Dawidowe, y ogolił połowicę brody ich, y pourzynał szat ich połowice aż do zadków, y puśćił ie.

5. Co gdy powiedźiano Dawidowi, posłał przećiwko im: bo oni mężowie byli zelżeni sromotnie barzo, y roskazał im Dawid: Mieszkayćie w Jerycho, aż urośćie broda wasza, a tedy się wróććie.

6. A widząc synowie Ammon że krzywdę uczynili Dawidowi, posłali, y naięli za pieniądze Syriyczyka Rohob, y Syriyczyka Soba, dwadźieśćia

9. *Synowi pana twego.* Mifibozetowi wnukowi Saula; w sposobie bowiem mówienia Pisma ś., wnukowie i inni potomkowie synami się nazywają.

10. *Synowi pana twego.* W têm miejscu nie Mifibozet rozumie się, lecz Michas syn Mifibozeta.

R. 10. — 2. *Jako uczynił miłosierdzie ojciec jego zemną.* Wyraz hebrajski *chesed* wszelkiego rodzaju uprzejmość oznacza. Jakie to było miłosierdzie, nie wiadomo. Ś. Hieronim w tradyciach na to miejsce tak powiada: „Gdy uciekł Dawid od oblicza Achisa króla Get, przybył do Naasa króla Ammonitów, który uczynił nad nim miłosierdzie, wyświadczając jemu liczne dobrodziejstwa. Od Naasa zatém udał się do jaskini Odolla i t. d.“ Chociaż na mocy prawa Deut. 23, 6. Żydom nie wolno było żadną poprzednią przysługą poszukiwać przyjaźni z Ammonitami i Moabitami, jednakże za okazaną wprzódy ze strony ich uprzejmość, na mocy prawa natury do wdzięczności byli obowiązani. A przeto i Dawid nie zgrzeszył, jeśli za wyświadczone wprzód od nich dobrodziejstwa, chciał się wdzięcznością odpłacić.

4. *Ogolił połowicę brody ich.* W księdze I. Paral. 19, 4 dodano: *Obłysił i ogolił,... i pourzynał szaty.* Co wszystko uważało się naówczas za nadzwyczajną zniewagę.

6. *Syryjczyka Rohob.* Część Syryi, którój stołecznėm miastem było Rohob.—*Od króla Maach.* T. j. Syryjczyków podległych królowi Maacha.—*Istob.* T. j. Syryjczyków zamieszkujących ziemię Istob, po którój jak sądzą niektórzy, błąkał się Jefte. Sędz. 11, 3. Józef rozumie, że Istob jest imię własne króla.

tum, et a rege Maacha mille viros, et ab Istob duodecim millia virorum.

7. Quod cum audisset David, misit Joab et omnem exercitum bellatorum.

8. Egressi sunt ergo filii Ammon, et direxerunt aciem ante ipsum introitum portae; Syrus autem Soba et Robob et Istob et Maacha seorsum erant in campo.

9. Videns igitur Joab, quod praeparatum esset adversum se proelium, et ex adverso et post tergum, elegit ex omnibus electis Israel, et instruxit aciem contra Syrum;

10. reliquam autem partem populi tradidit Abisai fratri suo, qui direxit aciem adversus filios Ammon.

11. Et ait Joab: Si praevaluerint adversum me Syri, eris mihi in adiutorium: si autem filii Ammon praevaluerint adversum te, auxiliabur tibi.

12. Esto vir fortis, et pugnemus pro populo nostro, et civitate Dei nostri: Dominus autem faciet, quod bonum est in conspectu suo.

13. Iniit itaque Joab et populus, qui erat cum eo, certamen contra Syros, qui statim fugerunt a facie ejus.

14. Filii autem Ammon videntes, quia fugissent Syri, fugerunt et ipsi a facie Abisai, et ingressi sunt civitatem; reversusque est Joab a filiis Ammon, et venit Jerusalem.

15. Videntes igitur Syri, quoniam corruissent coram Israel, congregati sunt pariter.

16. Misitque Adarezer, et eduxit Syros, qui erant trans fluvium, et adduxit eorum exercitum; Sobach autem, magister militiae Adarezer, erat princeps eorum.

17. Quod cum nuntiatum esset David, contraxit omnem Israelem, et transivit Jordanem, venitque in Helam; et direxerunt aciem Syri ex adverso David, et pugnaverunt contra eum.

18. Fugeruntque Syri a facie Israel, et occidit David de Syris septingentos currus, et quadraginta millia equitum; et Sobach principem militiae percussit, qui statim mortuus est.

19. Videntes autem universi reges, qui erant in praesidio Adarezer, se victos esse ab Israel, expaverunt; et fugerunt quinquaginta et octo millia coram Israel. Et fecerunt pacem cum Israel, et servierunt eis, timueruntque Syri auxilium praebere ultra filiis Ammon.

tysięcy pieszych, a od Króla Maach tyśiąc mężów, y od Istoba dwanaśćie tyśięcy mężów.

7. Co gdy usłyszał Dawid, posłał Joaba y wszytko woysko rycérzów.

8. A tak wyciągnęli synowie Ammon, y uszykowali się przed samym weszćiem bramy: a Syriyczyk Soba, y Rohob, y Istob, y Maacha osobno byli w polu.

9. Widząc tedy Joab że się nagotowała przećiw iemu bitwa, y w oczy y z tyłu: przebrał ze wszech przebranych Izraelskich y rozszykował woysko przećiw Syriyczykóm:

10. a ostatek ludu dał Abisai bratu swemu, który uszykował woysko przećiw synóm Ammon.

11. Y rzékł Joab: Jeśli mię przemogą Syriyczycy: będźiesz mi na pomoc: a ieśli ćiebie przemogą synowie Ammon pomogę tobie.

12. Bądź mężem mocnym, a biymy się za lud nasz, y za miasto Boga naszego: a Pan uczyni co dobrego iest w oczach iego.

13. Potkał się tedy Joab y lud który z nim był z Syriyczyki: którzy wnet przed nim ućiekli.

14. A synowie Ammon uyźrzawszy że ućiekli Syriyczycy, ućiekli też y oni przed Abisai, y weszli do miasta: y wróćił się Joab od synów Ammon, y przyszedł do Jeruzalem.

15. Widząc tedy Syriyczycy że upadli przed Izraelem, zebrali się społem.

16. Y posłał Adarezer, y wywiódł Syriyczyki, którzy byli za rzeką y przywiódł ich woysko: a Sobach hetman woyska Adarezer był przełożony nad nimi.

17. Co gdy oznaymiono Dawidowi, zebrał wszytkiego Izraela, y przeprawił się przez Jordan, y przyszedł do Helam: y zszykowali woysko Syriyczykowie przećiw Dawidowi, y ztoczyli z nim bitwę.

18. Y ućiekli Syriyczycy przed Izraelem, y pobił Dawid z Syriyczyków śiedmset wozów, y cztérdźieśći tyśięcy iezdnych: y Sobach Hetmana woyska zabił, który tudźiesz umarł.

19. A widząc wszyscy królowie którzy byli na pomocy Adarezerowi, że byli zwyćiężeni od Izraela, zlękli się y ućiekli pięćdźieśiąt y ośm tyśięcy przed Izraelem. Y uczynili pokóy z Izraelem, i służyli im y bali się więcéy Syriyczycy dawać pomocy synóm Ammon.

8. *Wejściem bramy.* Miasta Medaba, jak się pokazuje z I. Paral. 19, 9.

18. *Siedmset wozów, i czterdzieści tysięcy jezdnych.* W I. Paral. 19, 18.—*Siedm tysięcy wozów i czterdzieści tysięcy piechoty.* Żeby te miejsca z sobą pogodzić, rzec trzeba, że wozów było tylko siedmset, lecz na każdym z nich znajdowało się po dziesięciu żołnierzy, którzy razem wzięci summę siedm tysięcy stanowią; i to jest właśnie liczba, jaką Paralipomenon wyraża, gdy mówi: *Siedm tysięcy wozów*, t. j. żołnierzy z wozów walczących. Gdy zaś w Paralipomenon mówi się, że pobito *czterdzieści tysięcy piechoty*, a w księdze Król., że *czterdzieści tysięcy jazdy*, odpowiedzieć należy, że jedno i drugie jest prawdą t. j. że summa zabitych była ośmdziesiąt tysięcy, oprócz tych, którzy z wozów walczyli.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O cudzołóztwie Dawida z Betsabeą żoną Uryaszową, i śmierci Uryasza.

1. Factum est autem, vertente anno, eo tempore, quo solent reges ad bella procedere, misit David Joab et servos suos cum eo, et universum Israel, et vastaverunt filios Ammon, et obsederunt Rabba; David autem remansit in Jerusalem. *(1. Par. 20, 1)*.

2. Dum haec agerentur, accidit, ut surgeret David de strato suo post meridiem, et deambularet in solario domus regiae, viditque mulierem se lavantem ex adverso super solarium suum; erat autem mulier pulchra valde.

3. Misit ergo rex, et requisivit, quae esset mulier. Nuntiatumque est ei, quod ipsa esset Bethsabee filia Eliam, uxor Uriae Hethaei.

4. Missis itaque David nuntiis, tulit eam: quae cum ingressa esset ad illum, dormivit cum ea; statimque sanctificata est ab immunditia sua, *(Lev. 15, 18.)*

5. et reversa est in domum suam concepto foetu. Mittensque nuntiavit David, et ait: Concepi.

6. Misit autem David ad Joab, dicens: Mitte ad me Uriam Hethaeum. Misitque Joab Uriam ad David.

7. Et venit Urias ad David, quaesivitque David, quam recte ageret Joab et populus, et quomodo administraretur bellum;

8. et dixit David ad Uriam: Vade in domum tuam, et lava pedes tuos. Et egressus est Urias de domo regis, secutusque est eum cibus regius.

9. Dormivit autem Urias ante portam domus regiae cum aliis servis domini sui, et non descendit ad domum suam.

10. Nuntiatumque est David a dicentibus: Non ivit Urias in domum suam. Et ait David ad Uriam: Numquid non de via venisti? quare non descendisti in domum tuam?

1. Y stało się po roku, tego czasu którego zwykli królowie wyieżdżać na woynę: posłał Dawid Joaba, y sługi swe z nim, y wszytkiego Izraela, y pustoszyli syny Ammon, y oblegli Rabba: a Dawid został w Jeruzalem.

2. To gdy się dźiało, przydało się, że Dawid wstał z łoża swego po południu, y przechodził się po sali domu królewskiego: y uyźrzał niewiastę myiącą się na przećiwko na sali swéy, a była niewiasta barzo piękna.

3. Posłał tedy Król, y pytał co za niewiasta była. Y dano mu sprawę, że to była Bethsabee córka Eliam, żona Uriasza Hetheyczyka.

4. Posławszy tedy Dawid posły, wźiął ią. Która gdy weszła do niego spał z nią: y wnet się oczyśćiła od nieczystośći swéy:

5. y wróćiła się do domu swego, płód począ wszy. Y posławszy oznaymiła Dawidowi, y rzekła: Poczęłam.

6. Y posłał Dawid do Joaba, mówiąc: Poszli do mnie Uriasza Hetheyczyka. Y posłał Joab Uriasza do Dawida.

7. Y przyszedł Uriasz do Dawida, y pytał się Dawid iakoby się dobrze powodźiło Joab y ludowi, y iakoby była sprawowana woyna.

8. Y rzékł Dawid do Uriasza: Idź do domu twego, a umyy nogi twoie. Y wyszedł Uriasz z domu królewskiego, y nieśiono za nim potrawy królewskie.

9. A Uriasz spał przededrzwiami domu królewskiego z innymi sługami pana swego, a nie szedł do domu swego.

10. Y dano znać Dawidowi od powiadaiących: nie szedł Uriasz do domu swego. Y rzékł Dawid do Uriasza: Azaś nie z drogi przyszedł? czemużeś nie szedł do domu twego?

R. 11.—1. *Po roku.* W hebr. *gdy rok wrócił*, t. j. na wiosnę, gdy słońce przez zimę oddalone, na nowo poczyna wracać.—*Rabba.* Stołeczne miasto Ammonitów.

2. *Po sali domu królewskiego.* W wulgacie *in solario domus*, Solarium, był to dach domu płaski, jak zwykle na wschodzie, i murem albo kratą opasany, tak, że po nim najswobodniéj przechadzać się można było.— *Ujrzał.... na przeciwko sali swéj.* Myjącą się u źródła, na przeciwko pałacu królewskiego, albo może myjącą się w domu przy oknie, i tak ją ujrzał.

3. *Betsabea córka Eliam.* Z r. 23 téj księgi uczymy się, że Eliam był synem Achitofea. W I. Paral. 3, 3, mówi się, że Betsabea była córką Ammiela, tu zaś, że córką Eliama, lecz odpowiadamy, że ojciec Betsabei był dwuimienny, albo że oba te imiona za jedno uważać należy, gdyż jedno i drugie to samo mają znaczenie; albowiem Amiel znaczy *lud Bóg mój*, a Eliam, *Bóg mój lud.* — *Hetejczyka.* Tak się nazywał od miejsca tego imienia, i które się znajdowało w pokoleniu Judy. Patrz Ś. Hieronima in Trodit. r. 11 księgi II. Paral.

4. *I wnet się oczyściła od nieczystości swéj.* T. j. ustały jéj peryody, jak to zwykle bywa po poczęciu płodu, i przeto zniesioną została jéj nieczystota prawna, jakiéj podlegały niewiasty miesięczne, według Lev. r. 15, 19.

6. *Poszlij do mnie Uryasza Hetejczyka.* Myślał bowiem, że gdy Uryasz wróci, i stosunki małżeńskie ze swoją żoną mieć będzie, ukryje się tym sposobem jego zbrodnia, i dziecię z téj zbrodni spłodzone Uryasz w dobréj wierze za swoje poczyta.

8. *Umyj nogi twoje.* Zwykle bowiem umywano nogi tym, którzy z podróży wracali.—*I niesiono za nim potrawy królewskie.* Co niby było czyniono na znak uprzejmości, a w rzeczy saméj dla tego, żeby pokarmami i napojami królewskiemi, łatwiéj do cielesności pobudzić. Tak przynajmniéj Abulensis i Glossa.

10. *I dano znać Dawidowi od powiadających.* T. j. od odpowiadających; albowiem musiał Dawid zapytywać oto. — *A zaś nie z drogi przyszedł.* Jakby mówił: słuszną jest rzeczą żebyś sobie cokolwiek dogodził, i o wypoczynku ciała pomyślił, gdyż tak wielką drogę przebyłeś.

11. Et ait Urias ad David: Arca Dei et Israel et Juda habitant in papilionibus, et dominus meus Joab, et servi domini mei super faciem terrae manent: et ego ingrediar domum meam, ut comedam et bibam, et dormiam cum uxore mea? per salutem tuam, et per salutem animae tuae non faciam rem hanc.

12. Ait ergo David ad Uriam: Mane hic etiam hodie, et cras dimittam te. Mansit Urias in Jerusalem in die illa et altera;

13. et vocavit eum David, ut comederet coram se, et biberet, et inebriavit eum; qui egressus vespere dormivit in strato suo cum servis domini sui, et in domum suam non descendit.

14. Factum est ergo mane, et scripsit David epistolam ad Joab; misitque per manum Uriae,

15. scribens in epistola: Ponite Uriam ex adverso belli, ubi fortissimum est proelium, et derelinquite eum, ut percussus intereat.

16. Igitur cum Joab obsideret urbem, posuit Uriam in loco, ubi sciebat viros esse fortissimos.

17. Egressique viri de civitate bellabant adversum Joab, et ceciderunt de populo servorum David, et mortuus est etiam Urias Hethaeus.

18. Misit itaque Joab, et nuntiavit David omnia verba proelii;

19. praecepitque nuntio, dicens: Cum compleveris universos sermones belli ad regem,

20. si eum videris indignari, et dixerit: Quare accessistis ad murum, ut proeliaremini? an ignorabatis, quod multa desuper ex muro tela mittantur?

21. Quis percussit Abimelech filium Jerobaal? nonne mulier misit super eum fragmen molae de muro, et interfecit eum in Thebes: quare juxta murum accessistis? dices: Etiam servus tuus Urias Hethaeus occubuit. *(Judic. 9, 53.)*

22. Abiit ergo nuntius, et venit, et narravit David omnia, quae ei praeceperat Joab.

23. Et dixit nuntius ad David: Praevaluerunt adversum nos viri, et egressi sunt ad nos in agrum: nos autem facto impetu persecuti eos sumus usque ad portam civitatis.

24. Et direxerunt jacula sagittarii ad servos tuos ex muro desuper: mortuique sunt de servis regis, quin etiam servus tuus Urias Hethaeus mortuus est.

25. Et dixit David ad nuntium: Haec dices Joab: Non te frangat ista res, varius enim eventus est belli, nunc hunc, et nunc illum consumit gladius: conforta bellatores tuos adversus urbem, ut destruas eam, et exhortare eos.

26. Audivit autem uxor Uriae, quod mortuus esset Urias vir suus, et planxit eum.

11. Y rzékł Uriasz do Dawida: Skrzynia Boża y Izrael y Juda mieszkaią w namiećiech, y pan mόy Joab y słudzy pana mego na źiemi leżą: a iabych miał wniść do domu mego, abych iadł y pił, y spał z żoną moią? przez zdrowie twoie, y przez zdrowie dusze twoiéy nie uczynię téy rzeczy.

12. Rzékł tedy Dawid do Uriasza: Zostań tu iescze przez dziś, a iutro ćię odprawię. Został Uriasz w Jeruzalem dnia onego y drugiego.

13. Y wezwał go Dawid aby iadł y pił przed nim, y upoił go: który wyszedszy wieczór spał na pośćieli swéy z sługami pana swego, a do domu swego nie szedł.

14. Stało się tedy rano, y napisał Dawid list do Joaba: y posłał przez ręce Uriasza,

15. napisawszy w liśćie: Postawćie Uriasza na czele woyny, gdźie natęsza bitwa: a opuśćie go aby zabity zginął.

16. A tak gdy Joab oblégł miasto, postawił Uriasza na mieyscu gdźie wiedźiał że byli mężowie namocnieyszy.

17. Y wyszedszy mężowie z miasta, walczyli przećiw Joabowi, y poległo z ludu sług Dawidowych, y umarł też Uriasz Hetheyczyk.

18. A tak posłał Joab, y oznaymił Dawidowi wszytkie słowa bitwy.

19. Y przykazał posłańcowi, mówiąc: Gdy dokończysz wszytkiéy mowy o bitwie do króla,

20. ieśli obaczysz że się gniewa, y rzecze: Czemuśćie przystępowali pod mur abyśćie się bili? Azaśćie nie wiedźieli że z muru wiele broni spuszczaią z wierzchu?

21. Kto zabił Abimelecha syna Jerobaal? aza nie niewiasta zrzućiła nań sztukę młyńskiego kamienia z muru y zabiła go w Thebes? przeczeźcie do muru przystąpili? rzeczesz: Też y sługa twóy Uriasz Hetheyczyk poległ.

22. Poszedł tedy posłaniec, y przyszedł y oznaymił Dawidowi, wszytko co mu Joab roskazał.

23. Y rzékł posłaniec do Dawida: Przemogli na nas mężowie, y wyszli do nas w pole: a my uderzywszy na nie goniliśmy ie aż do bramy mieyskiéy.

24. Y obróćili strzały strzelcy na sługi twoie z muru z wierzchu: y pomarło sług królewskich. Lecz y sługa twóy Uriasz Hetheyczyk umarł.

25. Y rzékł Dawid do posłańca: Tak powiesz Joabowi: Niechći to serca nie kaźi: bo rozmaite są przypadki na woynie, a teraz tego, teraz owego miecz zabiia: doday serca rycérstwu twemu przećiw miastu, abyś ie zburzył, y napominay ie.

26. Y usłyszała żona Uriaszowa że umarł mąż iéy Uriasz, y płakała go.

11. *Skrzynia Boża.* Z tego się pokazuje, że Arka Pańska z Syonu do obozu przeniesioną była, co też i w innych wojnach zwykle czyniono, jak to zobaczymy niżéj. Bezwątpienia przy Arce znajdować się musieli: arcykapłan i inni kapłani. *Przez zdrowie twoje, i przez zdrowie duszy twojéj.* Nie jest to podwójna przysięga, lecz powtórzenie tejże saméj rzeczy; albowiem to samo znaczy przez zbawienie duszy twojéj, co i przez zbawienie twoje.

13. *Upoił go.* W tymże samym celu, co i w w. 8.

16. *Postawił Uryasza na miejscu, gdzie wiedział, że byli mężowie najmocniejsi.* Którym zwykle najniebezpieczniejsze stanowisko podczas wojny powierzają.

21. *Kto zabił Abimelecha.* Patrz Sędz. 9, 50.

26. *Płakała go.* I zostawała w żałobie przez dni siedm;

27. Transacto autem luctu misit David, et introduxit eam in domum suam, et facta est ei uxor, peperitque ei filium; et displicuit verbum hoc; quod fecerat David, coram Domino.

27. A gdy było po żałobie, posłał Dawid, y wprowadził ią do domu swego, y była mu żoną, y urodźiła mu syna: y niepodobało się to słowo, któré był uczynił Dawid, przed Panem.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O surowém napomnieniu Dawida za grzech, który popełnił, i narodzeniu się mu syna Salomona.

1. Misit ergo Dominus Nathan ad David, qui cum venisset ad eum, dixit ei: Duo viri erant in civitate una, unus dives, et alter pauper.
2. Dives habebat oves et boves plurimos valde.
3. Pauper autem nihil habebat omnino, praeter ovem unam parvulam, quam emerat et nutrierat, et quae creverat apud eum cum filiis ejus simul, de pane illius comedens, et de calice ejus bibens, et in sinu illius dormiens: eratque illi sicut filia.
4. Cum autem peregrinus quidam venisset ad divitem, parcens ille sumere de ovibus et de bobus suis, ut exhiberet convivium peregrino illi, qui venerat ad se, tulit ovem viri pauperis, et praeparavit cibos homini qui venerat ad se.
5. Iratus autem indignatione David adversus hominem illum nimis, dixit ad Nathan: Vivit Dominus, quoniam filius mortis est vir qui fecit hoc.
6. Ovem reddet in quadruplum, eo quod fecerit verbum istud, et non pepercerit. *(Exod. 22, 1.)*
7. Dixit autem Nathan ad David: Tu es ille vir. Haec dicit Dominus Deus Israel: Ego unxi te in regem super Israel, et ego erui te de manu Saul,
8. et dedi tibi domum domini tui, et uxores domini tui in sinu tuo, dedique tibi domum Israel et Juda, et si parva sunt ista, adjiciam tibi multo majora.
9. Quare ergo contemsisti verbum Domini, ut faceres malum in conspectu meo? Uriam Hethaeum percussisti gladio, et uxorem illius accepisti in uxorem tibi, et interfecisti eum gladio filiorum Ammon.
10. Quam ob rem non recedet gladius de do-

1. Posłał tedy Pan Nathana do Dawida: który gdy przyszedł do niego rzékł mu: Dwa mężowie byli w iednym mieśćie, ieden bogaty, a drugi ubogi.
2. Bogaty miał owiec y wołów barzo wiele.
3. Lecz ubogi zgoła nic niemiał oprócz owce iednéy maluczkiéy, którą był kupił y wychował, y która zrosła u niego pospołu z synmi iego, chléb iego iedząc, y z kubka iego piiąc, y na łonie iego sypiaiąc: y była mu iako córka.
4. A gdy iakiś podróżny przyszedł do bogatego, on niechcąc wźiąć z owiec y z wołów swoich, aby uczynił ucztę gośćiowi onemu, który był przyszedł do niego, wźiął owcę męża ubogiego, y nagotował ieść człowiekowi który był przyszedł do niego.
5. Y rozgniewany gniewem Dawid na onego człowieka barzo, rzékł do Nathana: Żywie Pan, że synem śmierći iest mąż, który to uczynił.
6. Owcę czworako nagrodźi, przeto że to słowo uczynił, a nie zfolgował.
7. Y rzékł Nathan do Dawida: Tyś iest ten człowiek: Tak mówi Pan Bóg Izraelów: Jam ćię pomazał za króla nad Izraelem, y iam ćię wyrwał z ręki Saulowéy,
8. y dałem tobie dóm pana twego, y żony pana twego do łona twego, y dałemći dóm Izraelski y Judzki: a małoli na tym, przydamći daleko więtsze rzeczy.
9. Czemużeś tedy wzgardźił słowo Pańskie abyś czynił złość przed oczyma memi? Uriasza Hetheyczyka zabiłeś mieczem, a żonęś iego wźiął sobie za żonę, y zamordowałeś go mieczem synów Ammon.
10. Przetóż nie odéydźie miecz z domu twego aż

---

tak przynajmniéj wnosimy z tego, co Ekklesiastyk powiada: *żałoba po umarłym przez dni siedm.* r. 22, 13.

27. *I niepodobało się to słowo, które był uczynił Dawid, przed Panem.* Nie że Betsabeę za żonę pojął, albo że ją do domu wprowadził, albowiem żadne prawo tego nie broniło, gdyż i owszem tym sposobem zaradzał jéj sławie, i od ukamienowania, na jakie przez cudzołóztwo zasługiwała, bezpieczną czynił: lecz niepodobało się Bogu cudzołóztwo Dawida, i zabójstwo Uryasza ztąd wynikłe.

R. 12.—1. *Dwa mężowie byli.* W czterech pierwszych wierszach opowiada się przypowieść, któréj celem jest, wystawić na oczy Dawidowi krzywdę, jaką uczynił Uryaszowi, biorąc od niego żonę jedyną, gdy sam miał ich wiele. Pojedyncze części przypowieści chcieć do Dawidowego postępku stosować, jest niepożyteczna, albowiem w przypowieściach wiele dodaje się rzeczy takich, które do ozdoby tylko i pełności opowiadania należą.

5. *Synem śmierci.* Godzien śmierci: jest to hebraizm. Wszakże to powiedzenie Dawida jest przesadzone, albowiem prawo Boże Exod. 22, 1, nie stanowi na złodzieja kary śmierci, lecz tylko każe mu w czwórnasób za krzywdę wynagrodzić, a mianowicie: za jednę owcę skradzioną cztery oddać.

6. *Owcę czworako nagrodzi.* Temu uległ Dawid, gdyż za śmierć jednego Uryasza czterech synów postradał: pierwszy, który z cudzołóztwa się urodził w 15; drugi Amnon, którego Absalon zabił; trzeci Absalon, który z ręki Joaba zginął; czwarty Adonias, którego własny brat jego Salomon zabić rozkazał. Dodajmy, że za skażenie jednéj Betsabei, z dopuszczenia Bożego dziesięć jego nałożnic własny syn zhańbił.

7. *Tyś jest ten człowiek.* Przeciwko któremu obecny wyrok wydałeś.

8. *I żony pana twego do łona* (w Wulgacie na łono) *twego.* Znaczy, że pozwolił mu P. Bóg wziąść je za żony, chociaż tego w rzeczy saméj nie uczynił.

9. *Wzgardził słowo Pańskie.* Boskie prawo zgwałcił.—*Zabiłeś.* T. j. mieczem Ammonitów.

mo tua usque in sempiternum, eo quod despexeris
ris me, et tuleris uxorem Uriae Hethaei, ut esset
uxor tua.
11. Itaque haec dicit Dominus: Ecce, ego suscitabo
citabo super te malum de domo tua, et tollam uxores
xores tuas in oculis tuis, et dabo proximo tuo,
et dormiet cum uxoribus tuis in oculis solis hujus.*
12. Tu enim fecisti abscondite: Ego autem faciam
ciam verbum istud in conspectu omnis Israel, et
in conspectu solis.* *(Infr. 16, 22).*
13. Et dixit David ad Nathan: Peccavi Domino.
Dixitque Nathan ad David: Dominus quoque transtulit
tulit peccatum tuum: non morieris. *(Eccli 47, 13).*
14. Verumtamen, quoniam blasphemare fecisti
inimicos Domini propter verbum hoc, filius, qui
natus est tibi, morte morietur.
15. Et reversus est Nathan in domum suam.
Percussit quoque Dominus parvulum, quem pepererat
rerat uxor Uriae David; et desperatus est.
16. Deprecatusque est David Dominum pro parvulo,
vulo, et jejunavit David jejunio, et ingressus seorsum,
sum, jacuit super terram.
17. Venerunt autem seniores domus ejus, cogentes
gentes eum, ut surgeret de terra; qui noluit, nec
comedit cum eis cibum.
18. Accidit autem die septima, ut moreretur infans;
fans; timueruntque servi David nuntiare ei, quod
mortuus esset parvulus; dixerunt enim: Ecce, cum
parvulus adhuc viveret, loquebamur ad eum, et
non audiebat vocem nostram: quanto magis, si dixerimus:
xerimus: Mortuus est puer, se affliget?
19. Cum ergo David vidisset servos suos mussitantes,
sitantes, intellexit, quod mortuus esset infantulus,
dixitque ad servos suos: Num mortuus est puer?
Qui responderunt ei: Mortuus est.
20. Surrexit ergo David de terra, et lotus unctusque
ctusque est; cumque mutasset vestem, ingressus
est domum Domini, et adoravit, et venit in domum
mum suam, petivitque, ut ponerent ei panem, et
comedit.
21. Dixerunt autem ei servi sui: Quis est sermo,
mo, quem fecisti? propter infantem, cum adhuc
viveret, jejunasti, et flebas: mortuo autem puero,
surrexisti, et comedisti panem?
22. Qui ait: Propter infantem, dum adhuc viveret,
veret, jejunavi et flevi, dicebam enim: Quis scit,
si forte donet eum mihi Dominus, et vivat infans?
23. Nunc autem, quia mortuus est, quare jejunem?
nem? Numquid potero revocare eum amplius? ego
vadam magis ad eum: ille vero non revertetur
ad me.
24. Et consolatus est David Bethsabee uxorem
suam, ingressusque ad eam, dormivit cum ea; quae
genuit filium, et vocavit nomen ejus Salomon, et
Dominus dilexit eum.

na wieki, tym żeś mną wzgardźił, y wźiałeś żonę
Uriasza Hetheyczyka aby twoia żoną była.
11. A tak to mówi Pan: Oto ia wzbudzę na ćię
złe z domu twego, a pobiorę żony twe przed oczyma
ma twemi, y dam ie bliźniemu twemu, a będźie
spał z żonami twémi przed oczyma słońca tego.
12. Boś ty uczynił potaiemnie: ale ia uczynię
to słowo przed oczyma wszytkiego Izraela, y przed
oczyma słońca.
13. Y rzékł Dawid do Nathana: Zgrzészyłem Panu.
nu. Y rzékł Nathan do Dawida: Pan téż przeniósł
grzéch twóy: Nie umrzesz.
14. Wszakóż, iżeś dał przyczynę bluźnienia nieprzyiaćiołóm
przyiaćiołóm Pańskim dla słowa tego: syn któryć
się urodźił, śmierćią umrze.
15. Y wróćił się Nathan do domu swego. Pan
téż zaraźił niemocą dźiećię, która urodźiła żona
Uriaszowa Dawidowi, y zwiątpiono o nim.
16. Y prośił Dawid Pana za dźiećięćiem: y pośćił
śćił się Dawid postem, a wszedłszy osobno, leżał
na źiemi.
17. Y przyszli starszy domu iego, przymuszaiąc
iąc go aby wstał z źiemie: który niechćiał, ani
iadł z nimi pokarmu.
18. Y stało się dnia śiódmego, że umarło dźiećię:
ćię: y bali się słudzy Dawidowi powiedźieć mu, że
umarło dźiećię; bo mówili: Oto gdy iescze dźiećię
było żywe, mówiliśmy ku niemu, a nie słuchał głosu
su naszego: iakoż więcéy, ieśli powiémy, że umarło
ło dźiećię, będźie się trapił?
19. Gdy tedy obaczył Dawid, że słudzy iego szepcą,
cą, porozumiał że dźiećię umarło: y rzékł do sług
swoich: Abo umarło dźiećię? Którzy mu odpowiedźieli:
dźieli: Umarło.
20. Wstał tedy Dawid z źiemie, y umył się, y
namazał się: i szaty odmieniwszy, wszedł do domu
Pańskiego y pokłonił się: y przyszedł do domu
swego, y żądał żeby przed nim położono chléb y iadł.
21. Y rzekli mu słudzy iego: Cóż to za mowa
któraś uczynił? dla dźiećięćia póki iescze żyło pośćiłeś
śćiłeś y płakałeś: a gdy umarło dźiećię, wstałeś
y iadłeś chléb?
22. Który rzékł: Dla dźiećięćia, póki iescze żyło
pośćiłem y płakałem: bom mówił: któ wié ieśli
snadź nie daruie mi go Pan, y będźie żywe dźiećię?
23. Lecz teraz gdy umarło, przecz mam pośćić?
Izali ie mogę iescze nazad wróćić? ia raczéy póydę
dę do niego: a ono nie wróći się do mnie.
24. Y cieszył Dawid Bethsabeę żonę swoię, y
wszedszy do niéy spał z nią: która urodźiła syna,
y nazwał imię iego Salomon: a Pan go miłował.

12. *Przed oczyma słońca.* W biały dźień—Publicznie, t. j. publicznie ciebie ukarzę, i tym sposobem jawnym twój grzech uczynię, który tajnym mieć chciałeś. Patrz Wujka.

13. *Przeniósł grzech twój.* Zgładził, i odpuścił co do winy, a także karać śmiercią nie przyrzekł.

14. *Iżeś dał przyczynę bluźnienia.* Bluźnienia Bogu, który tak niecnotliwego dał króla. Patrz Wujka.

24. *Salomon.* T. j. pokój czyniący. O przyczynie tego imienia patrz I. Paral. 22, 9.

25. Misitque in manu Nathan prophetae, et vocavit nomen ejus, Amabilis Domino, eo quod diligeret eum Dominus.
26. Igitur pugnabat Joab contra Rabbath filiorum Ammon, et expugnabat urbem regiam. *(1. Par. 20,1).*
27. Misitque Joab nuntios ad David dicens: Dimicavi adversum Rabbath, et capienda est Urbs aquarum.
28. Nunc igitur congrega reliquam partem populi, et obside civitatem, et cape eam, ne, cum a me vastata fuerit urbs, nomini meo ascribatur victoria.
29. Congregavit itaque David omnem populum, et profectus est adversum Rabbath; cumque dimicasset, cepit eam.
30. Et tulit diadema regis eorum de capite ejus, pondo auri talentum, habens gemmas pretiosissimas, et impositum est super caput David. Sed et praedam civitatis asportavit multam valde;
31. populum quoque ejus adducens serravit, et circumegit super eos ferrata carpenta, divisitque cultris, et traduxit in typo laterum; sic fecit universis civitatibus filiorum Ammon, et reversus est David, et omnis exercitus in Jerusalem.

25. Y posłał w ręce Natana proroka, y nazwał imię iego, Umiłowany Panu, tym, że go Pan miłował.
26. Joab tedy walczył przećiw Rabbath synów Ammon, y dobywał miasta królewskiego.
27. Y posłał Joab posły do Dawida, mówiąc: Dobywałem Rabbath, y trzeba wźiąć Miasto wód.
28. Przetóż teraz zbierz ostatek ludu a obleż miasto y weźmi ie: by zaś, gdybym ia zburzył miasto, nie przypisano zwyćięztwa imieniowi memu.
29. A tak zebrał Dawid wszytek lud, y ćiągnął ku Rabbat, a walczywszy wźiął ia.
30. Y zdiął koronę króla ich z głowy iego, która ważyła talent złota, maiąc kamienie drogie, y włożona iest na głowę Dawidowę. Lecz y korzyść miasta wyniósł barzo wielką;
31. lud też iego przywodząc piłami przećierał, y ieźdźił po nich wozmi kowanemi: y kordy przecinał, y przez piec cegielny przewodźił: tak czynił wszytkim miastóm synów Ammon: y wróćił się Dawid y wszytko woysko do Jeruzalem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 12. w. 11. *Oto ja wzbudzę na cię złe z domu twego.* Jest ten obyczaj Pisma ś., iż to co Bóg na kogo sprawiedliwie przepuszcza, chocia tego sam nie czyni, ani rozkazuje, przecię to zowie uczynkiem i sprawą Bożą, jako to w historyi Joba ś. czytamy w rozd. 1. Także i tu powiada o grzechu Absalomowym, iż go Bóg wzbudził, nie żeby Bóg chciał aby Absalom grzeszył: ale iż tego na skaranie Dawida nie zabronił, i owszem przepuścił, co przecię zabronić mógł, kiedyby był chciał: dla tego tu mówi, oto ja wzbudzę, i niżéj. Ja uczynię słowo przed oczyma Izraela to jest, przepuszczę; czytaj o tém Job. 1.

14. *Syn który się urodził umrze.* Już był Dawid za grzech swój żałował, i już mu go był Bóg odpuścił, jako mu tu przez proroka Natana oznajmił: A przecię mu karania doczesnego nie odpuścił, bo skarany jest naprzód śmiercią syna: i chocia Dawid pościł i leżąc na ziemi modlił się, wszakże syna od śmierci wyprosić nie mógł. Takież karanie było Dawida o liczenie ludu. 2. *Król.* 24. *v.* 12 i karanie Żydów po odpuszczeniu grzechu za cielca *Exod.* 32. *v.* 37 i *Num.* 14. *v.* 28, karanie też Mojżesza i Aarona za niedowiarstwo. *Num.* 20 *v.* 12. Zkąd się dowodzi, że Pan Bóg odpuściwszy grzech i wieczne karanie, doczesnem przecie grzesznika karze.

CAPUT XIII. — ROZDZIAŁ 13.

O zgwałceniu przez Ammona Tamary siostry Absalona, i zabójstwie Ammona przez Absalona.

1. Factum est autem post haec, ut Absalom filii David sororem speciosissimam, vocabulo Thamar, adamaret Amnon filius David,
2. et deperiret eam valde ita, ut propter amorem ejus aegrotaret; quia cum esset virgo, difficile ei videbatur, ut quippiam inhoneste ageret cum ea.
3. Erat autem Amnon amicus nomine Jonadab, filius Semmaa fratris David, vir prudens valde.
4. Qui dixit ad eum: Quare sic attenuaris macie, fili regis, per singulos dies? cur non indicas

1. Y stało się potym, że Absaloma syna Dawidowego śiostry, barzo piękney imieniem Thamar, rozmiłował się Amnon syn Dawidów,
2. y barzo szalenie ią miłował, tak że dla miłośći iey zachorzał: bo iż była panna, trudno się mu zdało, żeby miał co nieuczćiwego z nią uczynić.
3. A miał Amnon przyiaćiela imieniem Jonadaba syna Semmaa, brata Dawidowego, męża barzo mądrego.
4. Który rzekł do niego: Czemu tak barzo schniesz synu królewski na każdy dźień? czemu mi nie o-

25. *I posłał w ręce Natana proroka.* T. j. Pan posłał, żeby imię nadał dziecięciu.—*Umiłowany Panu.* Salomon przeto był dwuimienny, chociaż tém drugiém imieniem nigdy się nie nazywał.

27. *Miasto wód.* Rabba, które się mianuje miastem wód, może dla tego, że jak chce Syranus, w okolicach tego miasta wiele się znajdowało miejsc wodnych i błotnistych; albo że jak Serarius i Adrichomius sądzi, w około tego miasta strumień Jakob opływał. Leżało zaś to miasto w pokoleniu Gad.

31. *Tak czynił wszystkim miastom synów Ammon.* Jak się zdaje z wyraźnego rozkazu Bożego, który względem Chananejczyków żadnego pobłażania niedopuszczał.

R. 13.—1. *Absalona syna Dawidowego siostry.* Siostrą się mianuje Absalona, ponieważ z jednéj z nim matki spłodzona.

3. *Syna Semmaa.* Stryjeczny brat Amnona.—*Bardzo mądrego.* Mądrością ciała, która właśnie jest chytrością.

4. *Synu królewski.* Jakby syn królewski do wszystkiego, godziwego i niegodziwego, miał prawo; i jakby mu niepowinno było na niczem zbywać.

mihi? Dixitque ei Amnon: Thamar sororem fratris mei Absalom amo.

5. Cui respondit Jonadab: Cuba super lectum tuum, et languorem simula, cumque venerit pater tuus, ut visitet te, dic ei: Veniat, oro, Thamar soror mea, ut det mihi cibum, et faciat pulmentum, ut comedam de manu ejus.

6. Accubuit itaque Amnon, et quasi aegrotare coepit; cumque venisset rex ad visitandum eum, ait Amnon ad regem: Veniat, obsecro, Thamar soror mea, ut faciat in oculis meis duas sorbitiunculas, et cibum capiam de manu ejus.

7. Misit ergo David ad Thamar domum, dicens: Veni in domum Amnon fratris tui, et fac ei pulmentum.

8. Venitque Thamar in domum Amnon fratris sui, ille autem jacebat; quae tollens farinam commiscuit, et liquefaciens, in oculis ejus coxit sorbitiunculas.

9. Tollensque quod coxerat, effudit, et posuit coram eo; et noluit comedere, dixitque Amnon: Ejicite universos a me. Cumque ejecissent omnes,

10. dixit Amnon ad Thamar: Infer cibum in conclave, ut vescar de manu tua. Tulit ergo Thamar sorbitiunculas, quas fecerat, et intulit ad Amnon fratrem suum in conclave.

11. Cumque obtulisset ei cibum, apprehendit eam, et ait: Veni, cuba mecum, soror mea.

12. Quae respondit ei: Noli, frater mi, noli opprimere me, neque enim hoc fas est in Israel: noli facere stultitiam hanc.

13. Ego enim ferre non potero opprobrium meum, et tu eris quasi unus de insipientibus in Israel: quin potius loquere ad regem, et non negabit me tibi.

14. Noluit autem acquiescere precibus ejus, sed praevalens viribus oppressit eam, et cubavit cum ea.

15. Et exosam eam habuit Amnon odio magno nimis, ita ut majus esset odium, quo oderat eam, amore, quo ante dilexerat. Dixitque ei Amnon: Surge, et vade.

16. Quae respondit ei: Majus est hoc malum, quod nunc agis adversum me, quam quod ante fecisti, expellens me. Et noluit audire eam;

17. sed vocato puero, qui ministrabat ei, dixit: Ejice hanc a me foras, et claude ostium post eam.

18. Quae induta erat talari tunica; hujuscemodi enim filiae regis virgines vestibus utebantur. Ejecit itaque eam minister illius foras, clausitque fores post eam.

znaymisz? y rzekł mu Amnon: Thamarę śiostrę brata mego Absaloma miłuię.

5. Któremu odpowiedźiał Jonadab: Układź się na łożu twoim, a uczyń się chorym: a gdy przyydźie oćiec twóy nawiedzać ćię, rzecz mu: Niech prziydźie, proszę, Thamar śiostra moia, żeby mi dała ieść y uczyniła potrawkę, żebym iadł z ręki iéy.

6. Układł się tedy Amnon, y wrzkomo chorować począł: a gdy przyszedł Król nawiedzać go, rzekł Amnon do Króla: Proszę niech prziydźie Thamar śiostra moia, aby uczyniła przed oczyma mémi dwie łyszce poléwki y iadłbym z ręki iéy.

7. A tak posłał Dawid do Thamar do domu, mówiąc: Idź do domu Amnon brata twego, a uczyń mu potrawę.

8. Y przyszła Thamar do domu Amnona brata swego: a on leżał: która wźiąwszy mąki zamieszała: a rospuśćiwszy uwarzyła poléwki przed oczyma iego.

9. A wźiąwszy co uwarzyła, wylała i postawiła przed nim, y niechćiał ieść: y rzekł Amnon: Każćie precz wszytkim odemnie. A gdy kazano precz wszytkim,

10. rzekł Amnon do Thamar: Wnieś potrawę do pokoiu abych iadł z ręki twoiéy. Wźięła tedy Thamar poléwki, które nagotowała y wniosła do Amnona brata swego do pokoiu.

11. A gdy mu ieść podawała, uchwyćił ią, y rzekł: Chodź, a leż ze mną śiostro moia.

12. Ona mu odpowiedźiała: Nie czyń braćie móy, nie czyń mi gwałtu, bo się to nie godźi w Izraelu: nie czyń tego szaleństwa.

13. Bo ia nie będę mogła znieść zelżywośći moiéy, a ty będźiesz iako ieden z szalonych w Izraelu: ale raczéy mów do Króla, a nie odmówi mię tobie.

14. Lecz niechćiał usłuchać prośby iéy, ale przemógszy śiłą, zgwałćił ią, y leżał z nią.

15. Y omierźił ią sobie Amnon omierźieniem barzo wielkim: tak iż więtsze omierźienie było którym ią był omierźił, niźli miłość którą ią piérwéy miłował. Y rzekł iéy Amnon: Wstań a idź.

16. Która mu odpowiedźiała: Więtsza to iest złość która teraz czynisz przećiwko mnie, wyganiaiąc mię, niźli ta którąś piérwéy uczynił. Y niechćiał iey słuchać:

17. Ale zawoławszy chłopca który mu posługował, rzekł: Wyrzuć ią precz odemnie a zamkni drzwi za nią.

18. Która miała na sobie szatę długą: bo w takich szatach córki Królewskie panny chodźiły. A tak wyrzućił ią precz chłopiec iego, y zawarł drzwi za nią.

13. *Jako jeden z szalonych.* Złoczyńców, którzy się odważają najświętsze prawo Boże przestępować i łamać.— *Nie odmówi mię tobie.* Mówiła to bądź przez niewiadomość prawa, bądź żeby jakimkolwiek sposobem odwieść go od niegodziwego zamiaru.

15. *Obmierzit ją sobie Amnon.* Dla jakiéj przyczyny, niewiadomo. Może z pobudek sumienia, a może i z naturalnéj jakiéj przyczyny, którą Pismo ś. własnemu naszemu domysłowi zostawuje.

16. *Większa to jest złość.* T. j. popełnione zło, przez wypędzenie, gorszém się staje, ponieważ i hańbę sprowadza, i wszelką nadzieję odbiera ukrycia zbrodni, któréj się dopuścili.

19. *I włożywszy ręce na głowę swoję.* Wkładanie rąk

19. Quae aspergens cinerem capiti suo, scissa talari tunica, impositisque manibus super caput suum, ibat ingrediens et clamans.

20. Dixit autem ei Absalom frater suus: Numquid Amnon frater tuus concubuit tecum? sed nunc soror tace, frater tuus est: neque affligas cor tuum pro hac re. Mansit itaque Thamar contabescens in domo Absalom fratris sui.

21. Cum autem audisset rex David verba haec, contristatus est valde, et noluit contristare spiritum Amnon filii sui, quoniam diligebat eum, quia primogenitus erat ei.

22. Porro non est locutus Absalom ad Amnon nec malum, nec bonum; oderat enim Absalom Amnon, eo quod violasset Thamar sororem suam.

23. Factum est autem post tempus biennii, ut tonderentur oves Absalom in Baalhasor, quae est juxta Ephraim; et vocavit Absalom omnes filios regis,

24. venitque ad regem, et ait ad eum: Ecce tondentur oves servi tui: veniat oro, rex cum servis suis ad servum suum.

25. Dixitque rex ad Absalom: Noli, fili mi, noli rogare, ut veniamus omnes, et gravemus te. Cum autem cogeret eum, et noluisset ire, benedixit ei.

26. Et ait Absalom: Si non vis venire, veniat, obsecro, nobiscum saltem Amnon frater meus. Dixitque ad eum rex: Non est necesse, ut vadat tecum.

27. Coegit itaque Absalom eum; et dimisit cum eo Amnon et universos filios regis. Feceratque Absalom convivium quasi convivium regis.

28. Praeceperat autem Absalom pueris suis, dicens: Observate, cum temulentus fuerit Amnon vino, et dixero vobis: Percutite eum, et interficite: nolite timere, ego enim sum, qui praecipio vobis, roboramini, et estote viri fortes.

29. Fecerunt ergo pueri Absalom adversum Amnon, sicut praeceperat eis Absalom. Surgentesque omnes filii regis ascenderunt singuli mulas suas, et fugerunt.

30. Cumque adhuc pergerent in itinere, fama pervenit ad David, dicens: Percussit Absalom omnes filios regis, et non remansit ex eis saltem unus.

31. Surrexit itaque rex, et scidit vestimenta sua, et cecidit super terram, et omnes servi illius qui assistebant ei, sciderunt vestimenta sua.

32. Respondens autem Jonadab, filius Semmaa fratris David, dixit: Ne aestimet Dominus meus rex, quod omnes pueri filii regis occisi sint: Am-

19. Która posypawszy głowę swą popiołem, rozdarszy szatę długą, y włożywszy ręce na głowę swoię, szła idąc a krzycząc.

20. Y rzekł iéy Absalom brat iéy: Abo Amnon brat twóy spał z tobą? ale teraz śiostro milcz, brat twóy iest: y nie frasuy serca swego o tę rzecz. A tak mieszkała Thamar schnąc w domu Absaloma brata swego.

21. A gdy te słowa usłyszał król Dawid, frasował się barzo, y niechćiał zasmućić ducha Amnona syną swego, bo go miłował, iż był pierworodny iego.

22. Lecz Absalom nie mówił do Amnona ani złego ani dobrego: bo nie nawidźiał Absalom Amnona, tym, że zgwałćił Thamar śiostrę iego.

23. Y stało się po dwu lat, że strzyżono owce Absalomowe w Baalhasor, które iest podle Ephraim: y zaprośił Absalom wszytkich synów królewskich,

24. y przyszedł do Króla, y rzekł do niego: Oto strzygą owce sługi twego: niech proszę przyidźie król z służebniki swymi do sługi swego.

25. Y rzekł król do Absaloma: Nie, synu móy, nie proś abyśmy wszyscy iachali, y obćiążyli ćię. A gdy mu przynaglał, a niechćiał iśdź, błogosławił mu.

26. Y rzekł Absalom: Jeśli niechcesz iachać: proszę niech przynamniéy iedźie z nami Amnon brat móy. Y rzekł Król do niego: Nie potrzeba żeby iachał z tobą.

27. Przymuśił go tedy Absalom, y posłał z nim Amnona y wszytkie syny Królewskie. A Absalom sprawił był ucztę iako ucztę królewską.

28. Lecz przykazał był Absalom służebnikóm swoim, mówiąc: Pilnuyćie kiedy piian będźie Amnon, a rzekę wam: Biyćie go, y zabiyćie, niebóyćie się: bom ia iest który wam przykazuię: Umacniayćie się, a bądźcie mężami mocnymi.

29. Uczynili tedy słudzy Absalomowi nad Amnonem, iako im był przykazał Absalom. Y wstawszy wszyscy synowie królewscy, wśiedli każdy na mulicę swą, y uciekli.

30. A gdy iescze byli w drodze, przyszła wieść do Dawida mówiąc: Pobił Absalom wszytkie syny królewskie, y nie został z nich ani ieden.

31. A tak wstał Król y rozdarł szaty swoie: y leżał na źiemi, y wszyscy słudzy iego, którzy przy nim stali, rozdarli szaty swoie.

32. A odpowiedaiąc Jonadab syn Semmaa brata Dawidowego, rzekł: Niech nie mniema pan móy Król, żeby wszytkie młodźieńce syny królewskie pobito:

na głowę znakiem było boleści. Tak Jer. r. 2: *Od tego wynijdziesz, a ręce twe będą na głowie twojéj. Bo Pan zatarł ufność twoję i t. d.*— *Idąc, a krzycząc.* Żeby nie mniemano, że dobrowolnie, nie zaś gwałtem, skrzywdzoną została.

20. *Brat twój jest.* Nie mówi to w téj myśli, żeby bratu podobna zbrodnia uchodziła, lecz żeby ją tém łatwiéj do milczenia skłonić, i nadzieję utajenia zbrodni w jéj duszy obudzić.—*Schnąc.* W hebr. i chald. *strapiona.*

23. *W Baalhazor, które jest podle Efraim.* Nie pokolenia Efraim, lecz miasta tego nazwiska w pokoleniu Judy.

24. *Oto strzygą owce.* Przy czém zwykle wyprawiano uczty dla przyjacioł i znajomych.—*Król ze służebniki.* Z rodziną królewską.

25. *Bom ja jest, który wam przykazuję.* Jakby mówił: ja na siebie biorę odpowiedzialność.

32. *W uściech Absalonowych.* W wyroku i woli Absalona.— *Położony.* Przeznaczony.

non solus mortuus est, quoniam in ore Absalom erat positus ex die, qua oppressit Thamar sororem ejus.

33. Nunc ergo ne ponat dominus meus rex super cor suum verbum istud, dicens: Omnes filii regis occisi sunt: quoniam Amnon solus mortuus est.

34. Fugit autem Absalom; et elevavit puer speculator oculos suos, et aspexit; et ecce populus multus veniebat per iter devium ex latere montis.

35. Dixit autem Jonadab ad regem: Ecce filii regis adsunt, juxta verbum servi tui sic factum est.

36. Cumque cessasset loqui, apparuerunt et filii regis, et intrantes levaverunt vocem suam, et fleverunt; sed et rex et omnes servi ejus fleverunt ploratu magno nimis.

37. Porro Absalom fugiens, abiit ad Tholomai, filium Ammiud regem Gessur. Luxit ergo David filium suum cunctis diebus.

38. Absalom autem, cum fugisset, et venisset in Gessur, fuit ibi tribus annis.

39. Cessavitque rex David persequi Absalom, eo quod consolatus esset super Amnon interitu.

Amnon tylko sam umarł, bo był położony w uściech Absalomowych, odednia którego zgwałcił Thamarę śiostrę iego.

33. Przetóż teraz niech nie przypuszcza Król pan mòy do serca swego słowa tego, mówiąc: Wszytkie syny królewskie pobito: ponieważ Amnon tylko umarł.

34. Y ućiekł Absalom: Y podniósł oczy swe młodźieniec strzegący na wieży, y uyźrzał a oto lud wielki przychodźił drogą zdrożną z boku góry:

35. y rzekł Jonadab do króla: Owo synowie królewscy idą: wedle słowa sługi twego tak się stało.

36. A gdy przestał mówić, ukazali się y synowie królewscy: a wszedszy podnieśli głosy swe y płakali: lecz y król y wszyscy słudzy iego płakali płaczem barzo wielkim.

37. A Absalom ućiekszy poszedł do Tholomai syna Amiud Króla Gessur. Żałował tedy Dawid syna swego po wszytkie dni.

38. A Absalom gdy ućiekł, y przyszedł do Gessur, był tam trzy lata.

39. Y przestał król Dawid prześladować Absaloma, przeto że iuż się był pocieszył z śmierći Amnonowéy.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O powrócie Absalona do Jeruzalem, i jego przebywaniu w dali od ojca.

1. Intelligens autem Joab, filius Saruiae, quod cor regis versum esset ad Absalom,

2. misit Thecuam, et tulit inde mulierem sapientem, dixitque ad eam: Lugere te simula, et induere veste lugubri, et ne ungaris oleo, ut sis quasi mulier jam plurimo tempore lugens mortuum:

3. et ingredieris ad regem, et loqueris ad eum sermones hujuscemodi. Posuit autem Joab verba in ore ejus.

4. Itaque, cum ingressa fuisset mulier Thecuitis ad regem, cecidit coram eo super terram, et adoravit, et dixit: Serva me, rex.

5. Et ait ad eam rex: Quid causae habes? Quae respondit: Heu, mulier vidua ego sum: mortuus est enim vir meus.

6. Et ancillae tuae erant duo filii, qui rixati sunt adversum se in agro, nullusque erat, qui eos prohibere posset, et percussit alter alterum, et interfecit eum.

7. Et ecce consurgens universa cognatio adversum ancillam tuam, dicit: Trade eum, qui percus-

1. A porozumiawszy Joab syn Sarwiiéy, że serce królewskie obróćiło się ku Absalomowi,

2. posłał do Thekui, y wźiął ztamtąd niewiastę mądrą, y rzékł do niéy: Zmyśl iakobyś w żałobie była, y oblecz się w szaty żałobne, a nie pomazuy się oléykiem, żebyś była iako niewiasta iuż od dawnego czasu żałuiąca po umarłym:

3. y wnidźiesz do króla, a będźiesz mówiła do niego takie słowa. Y położył Joab słowa w uśćiech iéy.

4. Y tak wszedszy niewiasta Thekuitka do króla, padła przed nim na źiemię, y pokłoniła się, y rzekła: Ratuy mię królu.

5. Y rzékł Król do niéy: Co masz za sprawę? Która odpowiedźiała: Ach iestem ia niewiasta wdowa: bo mąż móy umarł.

6. A służebnica twoia miałam dwu synów: którzy zwadźili się z sobą na polu: y nie było ktoby ie mógł hamować, y ranił ieden drugiego, y zabił go.

7. A oto powstawszy wszytka rodźina przećiw służebnicy twoiéy, mówi: Wyday tego, który zabił

39. *Przeto że już się był pocieszył z śmierci Amnonowéj.* Ostygł w gniewie dla Absalona, i wrażenia, jakie odebrał ze śmierci Amnona, zatarły się w nim nieco.

R. 14.—1. *Serce królewskie obróciło się ku Absalonowi.* T. j. że stał się łatwiejszym do przebłagania.

2. *Posłał do Tekui.* Miasto w pokoleniu Judy, niedaleko Betleemu. Spodziewał się Joab, że Absalon, jako pierworodny syn Dawida, wstąpi na tron po ojcu, i dla tego chciał go zawczasu tém dobrodziejstwem sobie pozyskać.—*Od dawnego czasu żałująca po umarłym.* Żeby tym sposobem łatwiéj w Dawidzie współczucie obudzić, i do uczynienia miłosierdzia nad Absalonem zniewolić.

3. *I położył Joab słowa w uścicch jéj.* Nauczył co i jak ma mówić.

5. *Co masz za sprawę?* Od jakiego niebespieczeństwa albo złego chcesz żebym ciebie wybawił?

7. *Zgładzimy dziedzica.* Wyraża ich zamiary: albowiem nie słowy lecz czynami to mówili. — *Chcą zagasić iskierkę moję.* Iskierką syna nazywa, w którym odżył zgasły przed niedawnemi czasy ojciec jego.

sit fratrem suum, ut occidamus eum pro anima fratris sui, quem interfecit, et deleamus heredem: et quaerunt extinguere scintillam meam, quae relicta est, ut non supersit viro meo nomen, et reliquiae super terram.

8. Et ait rex ad mulierem: Vade in domum tuam, et ego jubebo pro te.

9. Dixitque mulier Thecuitis ad regem: In me, domine mi rex, sit iniquitas et in domum patris mei: rex autem et thronus ejus sit innocens.

10. Et ait rex: Qui contradixerit tibi, adduc eum ad me, et ultra non addet, ut tangat te.

11. Quae ait: Recordetur rex Domini Dei sui, ut non multiplicentur proximi sanguinis ad ulciscendum, et nequaquam interficiant filium meum. Qui ait: Vivit Dominus, quia non cadet de capillis filii tui super terram.

12. Dixit ergo mulier: Loquatur ancilla tua ad dominum meum regem verbum. Et ait: Loquere.

13. Dixitque mulier: Quare cogitasti hujuscemodi rem contra populum Dei, et locutus est rex verbum istud, ut peccet, et non reducat ejectum suum?

14. Omnes morimur, et quasi aquae dilabimur in terram, quae non revertuntur: nec vult Deus perire animam, sed retractat cogitans, ne penitus pereat, qui abjectus est. *(Ezech. 18, 32.—33, 11.)*

15. Nunc igitur veni, ut loquar ad dominum meum regem verbum hoc, praesente populo. Et dixit ancilla tua: Loquar ad regem, si quomodo faciat rex verbum ancillae suae.

16. Et audivit rex, ut liberaret ancillam suam de manu omnium, qui volebant de hereditate Dei delere me, et filium meum simul.

17. Dicat ergo ancilla tua, ut fiat verbum domini mei regis sicut sacrificium. Sicut enim Angelus Dei, sic est dominus meus rex, ut nec benedictione, nec maledictione moveatur, unde et Dominus Deus tuus est tecum.

18. Et respondens rex, dixit ad mulierem: Ne abscondas a me verbum, quod te interrogo. Dixitque ei mulier: Loquere domine mi rex.

brata swego, że go zabiiemy za duszę brata iego, którego zabił, y zgładźimy dziedźica: y chcą zagaśić iskierkę moię która została, aby nie zostało mężowi memu imię, ani sczątek na źiemi.

8. Y rzekł król do niewiasty: Idź do domu twego, a ia skażę za tobą.

9. Y rzekła niewiasta Thekuitka do króla: Na mię panie móy królu, niech nieprawość będźie, y na dóm oyca mego: a król y stolica iego niech będą niewinni.

10. Y rzekł król: ktoby mówił przećiw tobie, przywiedź go do mnie, a więcey nie przyda, aby ćię dotknął.

11. Która rzekła: Niech wspomni król na Pana Boga swego, aby się nie mnożyli bliscy krwie na pomstę, aby nie zabili syna mego. Który rzekł: Żywie Pan, że nie spadnie z włosów syna twego na źiemię.

12. Rzekła tedy niewiasta: Niechay mówi służebnica twoia do króla pana mego słowo. Y rzekł: Mów.

13. Y rzekła niewiasta: Czemużeś umyślił takową rzecz przećiw ludowi Bożemu, y mówił król to słowo, aby zgrzészył, a nie przywróćił wygnańca swego?

14. Wszyscy umieramy, a iako wody rozćiekamy się w źiemię, które się niewrócą: y niechce Bóg by miała dusza zginąć, ale rozmyśla się myśląc aby zgoła nie zginał, który iest odrzucony.

15. Teraz tedy przyszłam abych mówiła do pana mego króla to słowo przy ludu. Y rzekła sługa twoia: Będę mówiła do króla, owa uczyni król słowo sługi swoiéy.

16. Y usłuchał król żeby wybawił służebnicę swą z ręki wszytkich, którzy chćieli z dziedzictwa Bożego wygładźić mnie y syna mego pospołu.

17. A tak niech mówi służebnica twoia, aby się stało słowo pana mego króla iako ofiara. Bo iako Anyół Boży, tak iest Pan móy król, że ani błogosławieniem ani złorzeczeniem nie zruszy się: ztądże y Pan Bóg twóy iest z tobą.

18. Y odpowiadaiąc król, rzekł do niewiasty: Nie tay przedemną słowa, o które ćię pytam. Y rzekła mu niewiasta: Mów panie móy królu.

---

8. *Każę za tobą.* Co tylko słuszna rozkażę uczynić dla ciebie, żebyś nie doznawała niesprawiedliwego ucisku.

9. *Na mię panie mój królu.* Jakby mówiła: jeśli się lękasz królu, żeby to nie było grzechem, że bratobójcy bezkarnie przepuścisz, niech kara należna temu grzechowi spada na moję głowę: ty zaś królu będziesz niewinny, i ani ciebie ani twojego królestwa żadne nieszczęście niedotknie.

10. *Przywiedź go do mnie.* A ja mu w oczy zabronię, żeby ani tobie, ani twojemu synowi przykrości nie czynił.

11. *Aby się nie mnożyli bliscy krwi.* Prosi króla, żeby jak bliżsi, tak i dalsi krewni zabitego zaprzestali ją i jéj syna napastować; albowiem, powiada, coraz się bardziéj pomnaża liczba mścicieli, a wszyscy w imię pokrewieństwa występują.

13. *Przeciw ludowi Bożemu... aby zgrzeszył.* Jakby mówił: jeśli nieodwołasz tego wygnańca, będzie grzeszył, i stanie się czcicielem bałwanów na szkodę i sromotę ludu Bożego.

14. *Wszyscy umieramy, a jako wody rozciekamy w ziemię; które się nie wrócą.* Druga przyczyna, żeby Dawid przebaczył Absalonowi; jakby mówiła: Zycie nasze nietrwałe i nikłe: Amnon chociażby nie był zabity, z tém wszystkiém umrzećby musiał, jak wszyscy umieramy; tak samo i Absalon dziś jutro umrze: poco więc szukać pomsty za zabójstwo, i chcieć śmierci Absalona, którą mu sama natura wkrótce przyniesie?—*I niechce Bóg by miała dusza zginąć.* Trzecia przyczyna, wzięta z przykładu Bożego, który chociażby największemu grzesznikowi, byleby się tylko upamiętał, wszystko przebacza.—*Rozmyśla się.* Wyrok swój zmienia.

17. *Niech mówi służebnica twoja.* Niech otrzyma od ludzkości i łaskawości twojéj. — *Aby się stało słowo pana mego króla, jako ofiara.* Wyrok, który ogłosiłeś, niech będzie ważny i niezmienny, a przeto miły Bogu jako ofiara.—*Bo jako anioł Boży.* Łaskawy i niczém ziemskiém się niepowodujący, lecz jako anioł Boży, szukający zawsze tego jakby się P. Bogu podobać.

19. Et ait rex: Numquid manus Joab tecum est in omnibus istis? Respondit mulier, et ait: Per salutem animae tuae, domine mi rex, nec ad sinistram, nec ad dexteram est ex omnibus his, quae locutus est dominus meus rex: servus enim tuus Joab ipse praecepit mihi, et ipse posuit in os ancillae tuae omnia verba haec.

20. Ut verterem figuram sermonis hujus, servus tuus Joab praecepit istud: tu autem, domine mi rex, sapiens es, sicut habet sapientiam Angelus Dei, ut intelligas omnia super terram.

21. Et ait rex ad Joab: Ecce placatus feci verbum tuum: vade ergo, et revoca puerum Absalom.

22. Cadensque Joab super faciem suam in terram, adoravit, et benedixit regi, et dixit Joab: Hodie intellexit servus tuus, quia inveni gratiam in oculis tuis, domine mi rex: fecisti enim sermonem servi tui.

23. Surrexit ergo Joab et abiit in Gessur, et adduxit Absalom in Jerusalem.

24. Dixit autem rex: Revertatur in domum suam, et faciem meam non videat. Reversus est itaque Absalom in domum suam, et faciem regis non vidit.

25. Porro, sicut Absalom, vir non erat pulcher in omni Israel, et decorus nimis; a vestigio pedis usque ad verticem non erat in eo ulla macula.

26. Et quando tondebat capillum (semel autem in anno tondebatur, quia gravabat eum caesaries) ponderabat capillos capitis sui ducentis siclis, pondere publico.

27. Nati sunt autem Absalom filii tres, et filia una, nomine Thamar, elegantis formae.

28. Mansitque Absalom in Jerusalem duobus annis, et faciem regis non vidit.

29. Misit itaque ad Joab, ut mitteret eum ad regem; qui noluit venire ad eum. Cumque secundo misisset, et ille noluisset venire ad eum:

30. dixit servis suis: Scitis agrum Joab juxta agrum meum, habentem messem hordei: ite igitur, et succendite eum igni. Succenderunt ergo servi Absalom segetem igni. Et venientes servi Joab, scissis vestibus suis, dixerunt: Succenderunt servi Absalom partem agri igni.

31. Surrexitque Joab, et venit ad Absalom in domum ejus, et dixit: Quare succenderunt servi tui segetem meam igni?

19. Y rzékł król: Izali ręka Joabowa z tobą iest w tym wszytkim? Odpowiedźiała niewiasta, y rzekła: Przez zdrowie dusze twoiéj, panie móy królu, że ani w lewo ani w prawo iest z tego wszytkiego co mówił pan móy król: sługa bowiem twóy Joab, ten mi przykazał, y ten włożył w usta służebnice twoiéy te wszytkie słowa.

20. Abych odmieniła sposob mowy téy, sługa bowiem twóy Joab to przykazał: ale ty panie móy królu iesteś mądry, iako ma mądrość Anyół Boży, że rozumiesz wszytko na źiemi.

21. Y rzékł król do Joaba: Otóż ubłagany uczyniłem słowo twoie: a tak idź, a przywróć młodźieńca Absaloma.

22. Y padszy Joab twarzą swą na źiemię, pokłonił się, a błogosławił królowi: y rzékł Joab: Dźiśia poznał sługa twóy, żem nalazł łaskę w oczach twoich, panie móy królu, boś uczynił mowę sługi twego.

23. Wstał tedy Joab, y szedł do Gessur, y przywiódł Absaloma do Jeruzalem.

24. Y rzékł król: Niech się wróći do domu swego, a oblicza mego niechay nie widźi. Y wróćił się Absalom do domu swego, a oblicza królewskiego nie widźiał.

25. A iako Absalom męża nie było pięknego we wszytkim Izraelu y ślicznego barzo: od stopy nogi aż do wiérzchu głowy nie było na nim żadnéy zmazy.

26. A gdy strzygł włosy (a raz go w rok strzyżono, bo mu włosy ćiężały) ważył włosy głowy swéy dwiema sty syklów wagi pospolitéy.

27. A Absalomowi urodźili się trzéy synowie: y córka iedna imieniem Thamar pięknéy urody.

28. Y mieszkał Absalom w Jeruzalem dwie lećie, a oblicza królewskiego nie widźiał

29. Posłał tedy do Joaba, żeby go posłał do króla: który niechćiał przyść do niego. A gdy drugi raz posłał, a on niechćiał przyść do niego,

30. rzékł sługóm swoim: Wiećie rolą Joabowę podle roléy moiéy, która ma żniwo ięczmienia: Idźćiesz tedy spalcie ji ogniem. Spalili tedy słudzy Absalomowi ono zboże ogniem. A przyszedszy słudzy Joabowi rozdarszy szaty swe, rzekli: Spalili słudzy Absalomowi sztukę roli ogniem.

31. Y wstawszy Joab przyszedł do Absaloma w dóm iego, y rzékł: Czemu spalili słudzy twoi zboże moie ogniem?

---

19. *Izali ręka Joabowa z tobą jest.* T. j czy nie z naprawy i porady Joaba, tę całą rzecz przedsięwzięłaś?—*Ani w lewo, ani w prawo jest.* T. j. odgadłeś: tak jest w istocie.

20. *Abym odmieniła sposób mowy téj.* Abym przypowieści użyła.

22. *Błogosławił.* Dziękował.

24. *Oblicza mojego niechaj nie widzi.* Uczynił to Dawid dla tego, żeby dziki charakter Absalona pohamować i żeby z przydłuższéj kary, poznał ciężkość zbrodni, którą popełnił.

25. *Nie było na nim żadnéj zmazy.* Żadnego niedostatku i ułomności ciała.

26. *Ważył.* To jest, ten kto chciał sprzedać, być może dla ozdoby niewiast. Niepodobna bowiem przypuścić, żeby syn królewski chciał sobie z tego jaki zysk robić, lecz, jak się zdaje, musiał je komuś ze swoich darowywać, a ten je potém sprzedawał. Wagę zaś niektórzy odnoszą do włosów ciężkości, inni do ceny, za jaką się sprzedawały.—*Dwiestu syklów.* Jeśli odniesiony do wagi, to sykl ważył pół uncii, i takim sposobem dwieście syklów stanowi sto uncij, albo ośm funtów i 4 uncij; jeśli zaś do ceny, to sykl srébrny wynosił około 3 złot. polskich.

32. Et respondit Absalom ad Joab: Misi ad te obsecrans, ut venires ad me, et mitterem te ad regem, et diceres ei: Quare veni de Gessur? melius mihi erat ibi esse: obsecro ergo, ut videam faciem regis: quod si memor est iniquitatis meae, interficiat me.

33. Ingressus itaque Joab ad regem, nuntiavit ei omnia; vocatusque est Absalom, et intravit ad regem, et adoravit super faciem terrae coram eo; osculatusque est rex Absalom.

32. Odpowiedział Absalom Joabowi: Słałem do ciebie prosząc abyś przyszedł do mnie, żebym cię posłał do króla, abyś mu mówił: Na cóżem przyszedł z Gessur? lepiéyći mi było tam bydź: a tak proszę niech uyźrzę oblicze królewskie: a ieśliż pomni na nieprawość moię, niechay mię zabiie.

33. A tak wszedszy Joab do króla, powiedział mu wszytko: y wezwano Absaloma, y wszedł do króla, y pokłonił się do ziemie przed nim: y pocałował król Absaloma.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O buncie Absalona przeciwko Dawidowi.

1. Igitur post haec fecit sibi Absalom currus et equites et quinquaginta viros, qui praecederent eum.

2. Et mane consurgens Absalom stabat juxta introitum portae, et omnem virum, qui habebat negotium, ut veniret ad regis judicium, vocabat Absalom ad se, et dicebat: De quą civitate es tu? Qui respondens ajebat: Ex una tribu Israel ego sum servus tuus.

3. Respondebatque ei Absalom: Videntur mihi sermones tui boni et justi. Sed non est, qui te audiat constitutus a rege; dicebatque Absalom:

4. Quis me constituat judicem super terram, ut ad me veniant omnes, qui habent negotium, et juste judicem?

5. Sed et cum accederet ad eum homo, ut salutaret illum, extendebat manum suam, et apprehendens osculabatur eum.

6. Faciebatque hoc omni Israel venienti ad judicium, ut audiretur a rege, et sollicitabat corda virorum Israel.

7. Post quadraginta autem annos, dixit Absalom ad regem David: Vadam, et reddam vota mea quae vovi Domino in Hebron.

8. Vovens enim vovit servus tuus, cum esset in Gessur Syriae, dicens: Si reduxerit me Dominus in Jerusalem, sacrificabo Domino.

9. Dixitque ei rex David: Vade in pace. Et surrexit, et abiit in Hebron.

10. Misit autem Absalom exploratores in universas tribus Israel, dicens: Statim, ut audieritis

1. Potym tedy nasprawował sobie Absalom wozów y iezdnych, y pięćdźiesiąt mężów którzy przed nim chodźili.

2. A rano wstawszy Absalom, stawał przy weśćiu bramy y każdego męża, który miał sprawę aby szedł do sądu królewskiego, przyzywał Absalom do siebie, y mówił: Z któregoś ty miasta? Który odpowiedaiąc mówił: Z iednego pokolenia Izraelskiego iestem ia sługa twóy.

3. Y odpowiadał mu Absalom: Zdadzą mi się mowy twe dobre y sprawiedliwe. Ale nie masz ktoby ćię wysluchał od króla wysadzony. Y mawiał Absalom:

4. Ktoby mię postanowił sędźiem na źiemi, aby do mnie chodźili wszyscy którzy maią sprawę, y abym sprawiedliwie sądził.

5. Ale y gdy ku niemu przystępował człowiek, aby go pozdrowił: śćiągał rękę swoię, a uiawszy całował go.

6. A czynił to wszytkiemu Izraelowi przychodzącemu na sąd aby był słuchan od króla, y podburzał serca mężów Izraelskich.

7. A po czterdźiestu lat, rzekł Absalom do króla Dawida: Póydę a oddam służby moie którem ślubił Panu w Hebron.

8. Abowiem szlubuiąc szlubił sluga twóy gdy był w Gessur Syriiey rzekąc: Jeśli mię przywróci Pan do Jeruzalem, będę ofiarował Panu.

9. Y rzekł mu król Dawid: Idź w pokoiu. Y wstał y poszedł do Hebron.

10. Y posłał Absalom szpiegi między wszytkie pokolenia Izraelskie, mówiąc: skoro usłyszyćie tra-

---

R. 15.—2. *Przy wejściu bramy.* Gdzie według ówczesnego zwyczaju odbywały się sądy.—*Z jednego pokolenia Izraelskiego.* Wymieniał nazwisko pokolenia, do którego należał.

3. *Zdają mi się.* Mówił to przez pochlebstwo, i żeby tym sposobem pozyskać lud dla siebie.—*Nie masz ktoby cię wysłuchał od króla wysadzony.* Fałsz mówił; albowiem o Dawidzie w r. 8 w. 15 téj księgi powiedziano: *i królował Dawid nad wszystkim Izraelem: czynił też Dawid sąd i sprawiedliwość wszemu ludowi swemu*, bądź sam przez się, bądź przez sędziów umyślnie na to postawionych.

4. *Wszyscy którzy mają sprawę.* Wszystkich bez różnicy przyzywał do siebie, żeby pokazać, że niema względu na osobę, lecz tylko jest troskliwy o dobro ogólne.

5. *Aby go pozdrowił.* W Hebrajskim *i oddawał mu pokłon.* — *Sciągał rękę swoję.* Podnosił go uprzejmie, obejmował i całował.

6. *Podburzał serca.* Przeciwko królowi, a sobie je pozyskiwał.

7. *A po czterdziestu lat.* Od czasu, jak mniema Patablus, gdy Izraelici o króla prosili. Salianus zaś sądzi, że od pierwszego namaszczenia Dawida na króla. Inni znowu twierdzą, że tu jest omyłka, i że należy czytać *po czterech latach.*—*W Hebron.* Gdzie się urodził Absalon, i Dawid panowanie swoje rozpoczął. Ś. Hieronim, *in Tradit. hebr.* twierdzi, że w tém mieście ciała patryarchów Abrahama, Izaaka i Jakóba spoczywają.

clangorem buccinae, dicite: Regnavit Absalom in Hebron.

11. Porro cum Absalom ierunt ducenti viri de Jerusalem vocati, euntes simplici corde, et causam penitus ignorantes.

12. Accersivit quoque Absalom Achitophel, Gilonitem consiliarium David, de civitate sua Gilo. Cumque immolaret victimas, facta est conjuratio valida, populusque concurrens augebatur cum Absalom.

13. Venit igitur nuntius ad David, dicens: Toto corde universus Israel sequitur Absalom.

14. Et ait David servis suis, qui erant cum eo in Jerusalem: Surgite, fugiamus, neque enim erit nobis effugium a facie Absalom: festinate egredi, ne forte veniens occupet nos, et impellat super nos ruinam, et percutiat civitatem in ore gladii.

15. Dixeruntque servi regis ad eum: Omnia, quaecumque praeceperit dominus noster rex, libenter exequemur servi tui.

16. Egressus est ergo rex, et universa domus ejus pedibus suis; et dereliquit rex decem mulieres concubinas ad custodiendam domum.

17. Egressusque rex et omnis Israel pedibus suis, stetit procul a domo;

18. et universi servi ejus ambulabant juxta eum, et legiones Cerethi, et Phelethi, et omnes Gethaei, pugnatores validi, sexcenti viri, qui secuti eum fuerant de Geth pedites, praecedebant regem.

19. Dixit autem rex ad Ethai Gethaeum: Cur venis nobiscum? revertere, et habita cum rege, quia peregrinus es, et egressus es de loco tuo.

20. Heri venisti, et hodie compelleris nobiscum egredi? ego autem vadam, quo iturus sum: revertere, et reduc tecum fratres tuos, et Dominus faciet tecum misericordiam et veritatem, quia ostendisti gratiam et fidem.

21. Et respondit Ethai regi, dicens: Vivit Dominus, et vivit dominus meus rex, quoniam in quocumque loco fueris, domine mi rex, sive in morte, sive in vita, ibi erit servus tuus. *(Ruth. 1, 17).*

22. Et ait David Ethai: Veni, et transi. Et transivit Ethai Gethaeus, et omnes viri, qui cum eo erant, et reliqua multitudo.

23. Omnesque flebant voce magna, et universus populus transibat; rex quoque transgrediebatur

bienie w trąby, mówćie: Królował Absalom w Hebron.

11. A z Absalomem poszło dwieśćie mężów z Jeruzalem proszonych, idąc prostym sercem, a przyczyny zgoła nie wiedząc.

12. Przyzwał téż Absalom Achitophel Gilończyka, radnego pana Dawidowego, z miasta iego Gilon. A gdy ofiarował ofiary, stało się zprzyśiężenie śilne, a ludu zbiegaiącego się przybywało z Absalomem.

13. Przybiegł tedy poseł do Dawida, mówiąc: Wszytkim sercem wszytek Izrael idźie za Absalomem.

14. Y rzekł Dawid sługóm swoim, którzy byli z nim w Jeruzalem: Wstańćie, ućiekaymy, bo niewybiegamy się przed Absalomem: kwapćie się wyniśdź, by snać przyszedszy nie poimał nas, y nie obalił na nas upadku, y nie pobił miasta pasczeką miecza.

15. Y rzekli słudzy królewscy do niego: Wszytko cokolwiek przykaże król, pan nasz, radźi uczynimy sludzy twoi.

16. A tak wyszedł król, y wszytek dóm iego pieszo: y zostawił król dźieśięć niewiast nałożnic dla straży domu.

17. Y wyszedszy król y wszytek Izrael pieszo, stanął daleko od domu:

18. a wszyscy słudzy iego szli przy nim, y roty Cerety y Phelethy y wszyscy Getheyczykowie duży walecznicy, sześćset mężów, którzy byli za nim przyszli z Gethu pieszo szli przed królem.

19. Y rzekł król do Ethai Getheyczyka: Przecz idźiesz z nami? wróć się a mieszkay z królem, boś ty gość, a wyszedłeś z mieysca twego.

20. Wczoraś przyszedł, a dźiś będźiesz muśiał wyniść z nami? a ia póydę gdźie iść mam: wróć się a odprowadź z sobą bracią twoię, a Pan uczyni z tobą miłośierdźie y prawdę, żeś okazał łaskę y wiarę.

21. Y odpowiedźiał Ethai królowi mówiąc: Żywie Pan, y żywie król pan móy; iż na którymkolwiek mieyscu będźiesz królu panie móy, choć w śmierći choć w żywoćie, tam będźie sługa twóy.

22. Y rzekł Dawid Ethai: Pódźże, a przeydźi. Y przeszedł Ethai Getheyczyk y wszyscy mężowie którzy z nim byli, y inne mnostwo.

23. A wszyscy płakali głosem wielkim, y wszytek lud przechodźił społem; król téż przechodźił

12. *Achitofela.* Dziada Betsabei.

14. *Bo niewybiegamy się przed Absalonem.* Wiedział pobożny król, że się to wszystko dzieje z dopuszczenia Bożego, i dla tego powiada *nie wybiegamy się*, t. j. że należy ustąpić Absalonowi, a w nim P. Bogu.— *Nieobalił na nas upadku.* Żeby nas, gdy zmuszeni ustępować będziemy, tém bardziéj nieuciskał, i zostających w upadku, w tém większą przepaść niebespieczeństwa niewtrącił.—*Wybiegać się.* Uniknąć, ratować się biegiem. Linde.

16. *Pieszo.* Bądź przez pośpiech, bądź przez chęć cierpienia, albo może dla pokazania, że ze czcią i w duchu pokuty przyjmuje to dopuszczenie Boże, jako karę należną grzechowi.

18. *I roty Cerety i Felety.* Patrz r. 8, 18.

19. *Do Etai Getejczyka.* Którego poważni autorowie uważają za syna Achisa króla Getejskiego, i sądzą, że powodowany uwielbieniem dla cnót Dawida, przybył do niego, i religią Żydowską przyjął.—*Mieszkaj z królem.* Absalonem.—*Boś ty gość.* Znaczy: mieszkaj z nowym królem w Jerozolimie, albowiem niewypada tobie gościowi wikłać się w nasze zajścia, zwłaszcza, że tak niedawno jeszcze do nas przybyłeś.

22. *Pójdźże a przejdzij.* T. j. przez potok Cedron, jak się pokazuje niżéj.

23. *Która wiedzie ku puszczy.* Opowiadanie uprzedza wydarzenie, albowiem kapłani wprzód z Arką Przymierza przybyli do Dawida, nim on przeszedł potok Cedron. Puszcza zaś, o któréj tu mowa, leży na południe

torrentem Cedron, et cunctus populus incedebat contra viam, quae respicit ad desertum.

24. Venit autem et Sadoc sacerdos, et universi Levitae cum eo, portantes arcam foederis Dei, et deposuerunt arcam Dei; et ascendit Abiathar, donec expletus esset omnis populus, qui egressus fuerat de civitate.

25. Et dixit rex ad Sadoc: Reporta arcam Dei in urbem: si invenero gratiam in oculis Domini, reducet me, et ostendet mihi eam, et tabernaculum suum.

26. Si autem dixerit mihi: Non places: praesto sum, faciat, quod bonum est coram se.

27. Et dixit rex ad Sadoc sacerdotem: O Videns revertere in civitatem in pace: et Achimaas filius tuus, et Jonathas filius Abiathar, duo filii vestri, sint vobiscum.

28. Ecce ego abscondar in campestribus deserti, donec veniat sermo a vobis indicans mihi.

29. Reportaverunt ergo Sadoc, et Abiathar arcam Dei in Jerusalem, et manserunt ibi.

30. Porro David ascendebat clivum Olivarum, scandens et flens, nudis pedibus incedens, et operto capite, sed et omnis populus, qui erat cum eo, operto capite ascendebat plorans.

31. Nuntiatum est autem David, quod et Achitophel esset in conjuratione cum Absalom, dixitque David: Infatua, quaeso Domine, consilium Achitophel.

32. Cumque ascenderet David summitatem montis, in quo adoraturus erat Dominum, ecce occurrit ei Chusai Arachites, scissa veste, et terra pleno capite.

33. Et dixit ei David: Si veneris mecum, eris mihi oneri:

34. si autem in civitatem revertaris, et dixeris Absalom: Servus tuus sum, rex, sicut fui servus patris tui, sic ero servus tuus, dissipabis consilium Achitophel.

35. Habes autem tecum Sadoc, et Abiathar sacerdotes, et omne verbum quodcumque audieris de domo regis, indicabis Sadoc, et Abiathar sacerdotibus.

36. Sunt autem cum eis duo filii eorum Achi-

przez potok Cedron, y wszytek lud szedł ku drodze, która wiedźie ku puszczéy.

24. Szedł téż y Sadok kapłan, y wszyscy Lewitowie z nim niosący skrzynię przymierza Bożego, y zstawili skrzynię Bożą: y wstąpił Abiathar, aż się zebrał spełna wszytek lud, który był wyszedł z miasta.

25. Y rzekł król do Sadoka: Odnieś skrzynię Bożą do miasta: ieśli naydę łaskę w oczach Pańskich, wróći mię zaś, y ukaże mi ią, y przybytek swóy.

26. A ieśli mi rzecze: Niepodobasz się: gotowem, niech czyni co dobrego iest przed nim.

27. Y rzekł Król do Sadoka kapłana: O widzący, wróć się do miasta w pokoiu: y Achimaas syn twóy, y Jonathas syn Abiatharów dwa synowie waszy, niechay będą z wami.

28. Oto się ia skryię w polach puszczéy, aż przyidźie wieść od was daiąc mi znać.

29. A tak odnieśli Sadok y Abiathar skrzynię Bożą do Jeruzalem: y mieszkali tam.

30. A Dawid wstępował na górę Oliwną, wstępuiąc y płacząc, boso idąc, y nakrywszy głowę, lecz y wszytek lud który był z nim, nakrywszy głowę wstępował płacząc.

31. Y powiedźiano Dawidowi że téż Achitophel był w sprzyśiężeniu z Absalomem, y rzekł Dawid: Obróć w głupstwo, proszę Panie radę Achitophel.

32. A gdy wstępował Dawid na wierzch góry, na któréy się miał pokłonić panu, oto potkał się z nim Chuzai Arachitczyk rozdarszy szatę, a maiąc pełno źiemie na głowie.

33. Y rzekł mu Dawid: Jeśli póydźiesz zemną, będźiesz mi ćiężek:

34. lecz ieśli się do miasta wróćisz, a rzeczesz Absalomowi: Jestem królu sługą twoim: iakom był sługą oyca twego, tak będę sługą twoim: rozproszysz radę Achitophel.

35. A masz z sobą Sadoka y Abiathara kapłany: a każde słowo które usłyszysz z domu królewskiego oznaymisz Sadokowi y Abiatharowi kapłanom.

36. A z nimi są dwa synowie ich Achimaas syn

Jerozolimy ku Jerychu, gdzie, jak niesie podanie, mieszkał Ś. Jan Chrzciciel, i P. Jezus przez 40 dni postu przebywał.

24. *Noszący Skrzynię przymierza.* Żeby w danym razie, poradzić się mogli P. Boga, co ma czynić Dawid. —*I zstawili.* Na wyniosłości jakiéj dogodnéj, nimby wszyscy nadeszli, którzy z Dawidem iść chcieli; i żeby P. Boga w niéj uczcić.—*I wstąpił Abiatar.* Być może na miejsce, gdzie była Arka, żeby się pomodlić P. Bogu; albo *wstąpił*, znaczy tutaj, towarzyszył im.

25. *Odnieś Skrzynię Bożą do miasta.* T. j. na miejsce jéj właściwe, żeby zemną wygnańcem nie była zmuszoną na wygnaniu zostawać.

26. *Nie podobasz się.* T. j. niechcę żebyś zostawał przed oblicznością moją, niechcę żebyś był królem, niechcę żebyś żył.

27. *O widzący.* Sadok nazywa się widzącym, jak się zdaje, ze względu na dar proroczy. W hebr. *Czyż ty nie widzący?* t. j. *czyż niewidzisz?* jakby mówił; jeśli rzecz pojmujesz, wróć się; albowiem więcéj mnie pomożesz wracając, niż zostając. Według zdania tych, którzy rozumieją, że Sadok wespół z Abiatarem był arcykapłanem, *widzący*, znaczy to samo, co radzący się P. Boga za pomocą efod.

28. *W polach puszczy.* Patrz w. 23.

30. *Płacząc, boso idąc.* Nie żeby upadł na duchu, lecz że żałował za grzechy swoje.—*Nakrywszy głowę.* Nakrycie głowy oznaczało żałobę.

32. *Chuzai Arachitczyk.* Z miasta Arach, o którém jest wzmianka w Genes. 10, 10, i które się kładzie w ziemi Sennar, albo w Celesyryi, jak niektórzy tę ziemię tłumaczą. Ś. Hieronim, in Tradit. na r. 10. Gen., powiada, że Arach pospoliciéj się Edessą nazywa. Zdaje się, że Chuzai z pogan pochodził. i był prozelitą żydowskim.

33. *Będziesz mi ciężek.* Ponieważ lepszym był w radzie, niż na wojnie, może z przyczyny podeszłego wieku.

maas filius Sadoc, et Jonathas filius Abiathar: et mittetis per eos ad me omne verbum, quod audieritis.

37. Veniente ergo Chusai amico David in civitatem, Absalom quoque ingressus est Jerusalem.

Sadoków, y Jonathas syn Abiatharów: y poślecie przez nie do mnie każde słowo które usłyszycie.

37. Gdy tedy przyszedł Chuzai Dawidów przyiaciel do miasta, Absalom też wiechał do Jeruzalem.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 15. w. 18. *I roty Cerethy i Phelethy.* Te dwie rocie byli przebranych żołnierzów, jakoby drabantów, a stróżów ciała królewskiego, jako je zowie *Josephus lib.* 7 *Antiq. C.* 11. Cerethy znaczą zabijacze, a Phelethy wyrywacze, albo wybawiacze, iż króla ze wszech niebezpieczności wyrwać mogli. A Gethejczycy, byli oni sześćset żołnierzów, którzy jeszcze z przodku byli z Dawidem do Gethy do Achis króla poszli, i zawżdy z nim mieszkali i z nim się wrócili. 1. *Król.* 27.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O wstąpieniu Absalona do Jeruzalem, i radach Achitofela.

1. Cumque David transisset paululum montis verticem, apparuit Siba puer Miphiboseth in occursum ejus, cum duobus asinis, qui onerati erant ducentis panibus, et centum alligaturis uvae passae, et centum massis palatharum, et utre vini.

2. Et dixit rex Sibae: Quid sibi volunt haec? Responditque Siba: Asini, domesticis regis ut sedeant: panes et palathae ad vescendum pueris tuis: vinum autem, ut bibat, si quis defecerit in deserto.

3. Et ait rex: Ubi est filius domini tui? Responditque Siba regi: Remansit in Jerusalem, dicens: Hodie restituet mihi domus Israel regnum patris mei. *(Infr. 19, 27).*

4. Et ait rex Sibae: Tua sint omnia, quae fuerunt Miphiboseth. Dixitque Siba: Oro, ut inveniam gratiam coram te, domine mi rex.

5. Venit ergo rex David usque Bahurim; et ecce egrediebatur inde vir de cognatione domus Saul, nomine Semei, filius Gera, procedebatque egrediens, et maledicebat, *(3. Reg. 2, 8).*

6. mittebatque lapides contra David, et contra universos servos regis David; omnis autem populus et universi bellatores a dextro et a sinistro latere regis incedebant.

7. Ita autem loquebatur Semei, cum malediceret regi: Egredere, egredere vir sanguinum, et vir Belial.

8. Reddidit tibi Dominus universum sanguinem domus Saul, quoniam invasisti regnum pro eo, et dedit Dominus regnum in manu Absalom filii tui: et ecce premunt te mala tua, quoniam vir sanguinum es.

9. Dixit autem Abisai, filius Saruiae, regi: Quare maledicit canis hic mortuus domino meo regi? vadam, et amputabo caput ejus.

10. Et ait rex: Quid mihi et vobis est filii Saruiae? dimittite eum, ut maledicat: Dominus enim praecepit ei, ut malediceret David, et quis est qui audeat dicere, quare sic fecerit?

1. A gdy Dawid przeszedł trochę wierzch góry, ukazał się Syba służebnik Miphibozethów przeciwko iemu z parą osłów, którzy nałożeni byli dwiema sty chlebów, y stem wiązanek rozynków, y stem wiązanek fig, y łagwicą wina.

2. Y rzekł król do Syby: Na co to? Odpowiedźiał Syba: Osłowie dla czeladźi królewskiey aby na nie wśiedli: a chléb y figi aby iedli słudzy twoi: a wino aby pił ieśliby kto ustał w pusczy.

3. Y król: A gdźie iest syn pana twego? Y odpowiedźiał Syba królowi: Został w Jeruzalem, mówiąc: Dźiśia mi przywróći dóm Izraelów królestwo oyca mego.

4. Y rzekł król Sybie: Twoie niech będźie wszytko co było Miphibozetha. Y rzekł Syba: Proszę abych nalazł łaskę przed tobą, panie móy królu.

5. Y przyszedł król Dawid aż do Bahurim: a oto wychodźił ztamtąd mąż z rodu domu Saulowego, imieniem Semei, syn Ger, y postępował wychodząc, y złorzeczył,

6. y ćiskał kamieńmi na Dawida, y na wszytkie sługi króla Dawida: a wszytek lud, y wszytko rycerstwo szli po prawéy y po lewéy stronie króla.

7. A Semei tak mówił gdy złorzeczył królowi: Wynidź, wynidź mężu krwie a mężu Belial.

8. Oddał ći Pan wszytkę krew domu Saulowego: boś się wdarł na królestwo zań, y dał Pan królestwo w rękę Absaloma syna twego, a oto ćię śćiskaią złości twe, boś iest człowiek krwi.

9. Y rzekł Abizai syn Sarwiiéy królowi: Czemu złorzeczy ten zdechły pies panu memu królowi? póydę a utnę głowę iego.

10. Y rzekł Król: Co mnie y wam synowie Sarwiiéy? Daycie mu pokóy aby złorzeczył: abowiem Pan kazał mu złorzeczyć Dawidowi: a któż iest ktoby śmiał rzec: Czemu tak uczynił?

R. 16.— 3. *A gdzie jest syn pana twego.* T. j. Mifiboset syn Jonaty. Chciał się dowiedzieć Dawid, czy-w swoim czyli raczéj w Mifibozeta imieniu te dary przynosi.— *Dzisiaj mi przywróci dóm Izraelów.* Nieprawdopodobne oszczerstwo, gdyż było jawném Mifibozetowi, że cały Izrael poszedł za Absalonem.

5. *Bahurim.* Miasto na górze położone, i w odległości od Betanii na jedną godzinę drogi.

10. *Co mnie i wam synowie Sarwii?* Jakby mówił: daj mnie pokój.— *Albowiem Pan kazał.* T. j. narzędziem jest karzącéj mnie Boskiéj sprawiedliwości.

11. Et ait rex Abisai, et universis servis suis: Ecce filius meus, qui egressus est de utero meo, quaerit animam meam: quanto magis nunc filius Jemini? dimittite eum, ut maledicat juxta praeceptum Domini:

12. si forte respiciat Dominus afflictionem meam, et reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna.

13. Ambulabat itaque David et socii ejus per viam cum eo. Semei autem per jugum montis ex latere contra illum gradiebatur, maledicens, et mittens lapides adversum eum, terramque spargens.

14. Venit itaque rex et universus populus cum eo lassus, et refocillati sunt ibi.

15. Absalom autem et omnis populus ejus ingressi sunt Jerusalem, sed et Achitophel cum eo.

16. Cum autem venisset Chusai Arachites amicus David ad Absalom, locutus est ad eum: Salve rex, salve rex.

17. Ad quem Absalom: Haec est, inquit, gratia tua ad amicum tuum? quare non ivisti cum amico tuo?

18. Responditque Chusai ad Absalom: Nequaquam, quia illius ero, quem elegit Dominus, et omnis hic populus, et universus Israel, et cum eo manebo.

19. Sed ut et hoc inferam: Cui ego serviturus sum? nonne filio regis? sicut parui patri tuo, ita parebo et tibi.

20. Dixit autem Absalom ad Achitophel: Inite consilium, quid agere debeamus.

21. Et ait Achitophel ad Absalom: Ingredere ad concubinas patris tui, quas dimisit ad custodiendam domum, ut cum audierit omnis Israel, quod foedaveris patrem tuum, roborentur tecum manus eorum.

22. Tetenderunt ergo Absalom tabernaculum in solario, ingressusque est ad concubinas patris sui coram universo Israel. *(Supr. 12, 11)*.

23. Consilium autem Achitophel, quod dabat in diebus illis, quasi si quis consuleret Deum; sic erat omne consilium Achitophel, et cum esset cum David, et cum esset cum Absalom.

11. Y rzekł Król Abizai, y wszytkim sługóm swoim: Oto syn móy, który wyszedł z żywota mego szuka dusze moiéy: iako daleko więcéy teraz syn Jemini? dopuśććie mu że złorzeczy według roskazania Pańskiego.

12. Jeśli snać weyźrzy Pan na utrapienie moie, a odda mi Pan dobrym za złorzeczenie to dźiśieysze.

13. A tak Dawid szedł, y z nim towarzysze iego drogą. A Semei po wierzchu góry z boku szedł przećiw iemu złorzecząc y ćiskaiąc nań kamieńmi, y sypiąc źiemią.

14. Przyszedł tedy król y wszytek lud z nim spracowany, y ochłodźili się tam.

15. A Absalom y wszytek lud iego weszli do Jeruzalem, ale y Achitophel z nim.

16. A gdy przyszedł Chuzai Arachitczyk przyjaćiel Dawidów do Absaloma, rzekł do niego: Witay królu, witay królu.

17. Któremu rzekł Absalom: Takaż to iest łaska twoia ku przyiaćielowi twemu? przecześ nie szedł z przyiaćielem twoim?

18. Odpowiedźiał Chuzai Absalomowi: Nie, bo tego będę, którego obrał Pan, y wszytek ten lud, y wszytek Izrael: y z tym mieszkać będę.

19. A iż to iescze przydam: Komuż ia służyć będę? aza nie synowi królewskiemu? iakom słuchał oyca twego, tak będę słuchał y ćiebie.

20. Y rzekł Absalom do Achitophela: Radźćiesz co czynić mamy.

21. Y rzekł Achitophel do Absaloma: Wnidź do nałożnic oyca twego, które zostawił dla straży domu: aby gdy usłyszy wszytek Izrael, żeś zelżył oyca twego, zmocniły się ręce ich z tobą.

22. A tak rozbili Absalomowi namiot na sali, y wszedł do nałożnic oyca swego przed wszytkim Izraelem.

23. A rada Achitophela którą dawał w one dni, iako gdyby się kto radźił Boga: tak była wszelka rada Achitophelowa, y gdy był z Dawidem y gdy był z Absalomem.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 16.** w. 10. *Pan kazał mu aby złorzeczył Dawidowi.* Przepuszczenie Boże Pismo ś. zowie rozkazaniem Bożem: iż pospolicie kto mogąc nie zabroni czego, rozumiemy, iż rozkazał, chocia nie kazał ale tylko dopuścił. Tak i tu mówi o Semei, Pan mu kazał aby złorzeczył, i niżej *v.* 11. Aby złorze-

---

11. *Jako daleko więcéj teraz syn Jemini.* Który ani z domu, ani z nazwiska, ani z pokolenia nie jest moim. Ale raczéj jest z pokolenia Benjamina, i należy do rodziny Saula, którego w nienawiści do mnie naśladuje.

14. *Ochłodzili się tam.* W mieście Bahurim.

17. *Takaż to jest łaska twoja ku przyjacielowi twemu?* T. j. Dawidowi; jakby mówił: czego się mam po tobie spodziewać dla siebie, jeśli opuściłeś tego, który się tobie tak wielce zasłużył?

21. *Wnidź do nałożnic ojca twego.* Wielu z przedniejszych osób, a nawet i z ludu, z bojaźnią szło za Absalonem, lękając się, żeby syn z ojcem nie pojednali się czasem, i żeby w takim razie nie przyszło im cierpieć za to, że poszli za Absalonem. Dając więc tę radę Absalonowi, Achitofel miał zamiar ostatecznie przekonać wszytkich Izraelitów, że między Absalonem a Dawidem niema najmniejszego podobieństwa do zgody.

22. *Na sali* (In Solario). Patrz r. 11, 2.

23. *Jako, gdyby się kto radził Boga.* Nieprzypisuje tu Achitofelowi tekst święty mądrości prawdziwéj, lecz tę, która się cielesną zowie, i któréj nie chodzi o to, żeby cel do którego dąży był dobry, i środki godziwe, lecz tylko żeby raz zamierzonego celu, jakiby on niebył, koniecznie dopiąć, i to środkami choćby najniegodziwszemi, byleby tylko niezawodnemi. Taką mądrością był obdarzony Achitofel, i że w niéj nigdy nie chybił, przeto się mówi o nim, że miał mądrość, *jak gdyby się radził Boga*, t. j. mądrość Bożą, rozumie się o ile wolno porównywać rzeczy ziemskie z niebieskiemi, i ludzkie z Boskiemi.

czył według rozkazánia Pańskiego, to jest, według zrządzenia Boskiego. Który chce abym ja cierpiał, i dla tego temu Semei aby mi złorzeczył dopuszcza. Także mamy u Ewangelistów, gdzie dopuszczenie zowie rozkazaniem. *Mat. 16.* Dopuścił wam opuszczać żony. A u Marka tak mówi: Napisał wam to przykazanie. Także *Isai. 13. v. 3 i 4.*

CAPUT XVII.

O zniweczeniu przez Chuzego rady Achitofela,

1. Dixit ergo Achitophel ad Absalom: Eligam mihi duodecim millia virorum, et consurgens persequar David hac nocte.

2. Et irruens super eum (quippe qui lassus est, et solutis manibus) percutiam eum: cumque fugerit omnis populus, qui cum eo est, percutiam regem desolatum.

3. Et reducam universum populum, quomodo unus homo reverti solet: unum enim virum tu quaeris, et omnis populus erit in pace.

4. Placuitque sermo ejus Absalom, et cunctis majoribus natu Israel.

5. Ait autem Absalom: Vocate Chusai Arachiten, et audiamus quid etiam ipse dicat.

6. Cumque venisset Chusai ad Absalom, ait Absalom ad eum: Hujuscemodi sermonem locutus est Achitophel: facere debemus an non? quod das consilium?

7. Et dixit Chusai ad Absalom: Non est bonum consilium, quod dedit Achitophel hac vice.

8. Et rursum intulit Chusai: Tu nosti patrem tuum et viros, qui cum eo sunt, esse fortissimos et amaro animo, veluti si ursa raptis catulis in saltu saeviat: sed et pater tuus vir bellator est, nec morabitur cum populo.

9. Forsitan nunc latitat in foveis, aut in uno, quo voluerit, loco: et cum ceciderit unus quilibet in principio, audiet quicumque audierit, et dicet: Facta est plaga in populo, qui sequebatur Absalom.

10. Et fortissimus quisque, cujus cor est quasi leonis, pavore solvetur: scit enim omnis populus Israel fortem esse patrem tuum, et robustos omnes, qui cum eo sunt.

11. Sed hoc mihi videtur rectum esse consilium: Congregetur ad te universus Israel, a Dan usque Bersabee, quasi arena maris innumerabilis: et tu eris in medio eorum.

12. Et irruemus super eum in quocunque loco inventus fuerit, et operiemus eum, sicut cadere solet ros super terram, et non relinquemus de viris, qui cum eo sunt, ne unum quidem.

13. Quodsi urbem aliquam fuerit ingressus, circumdabit omnis Israel civitati illi funes, et trahemus eam in torrentem, ut non reperiatur ne calculus quidem ex ea.

ROZDZIAŁ 17.

i nastręczeniu nowéj, szkodliwéj dla Absolona.

1. Rzékł tedy Achitophel do Absaloma: Wybiorę sobie dwanaście tyśięcy mężów, a wstawszy ścigać będę Dawida téy nocy.

2. A przypadszy nań (ponieważ spracowany iest y upadłych rąk) porażę go: a gdy ućiecze wszytek lud, który iest z nim, zabiię króla opuszczonego.

3. Y przywrócę wszytek lud, iako się zwykł ieden człowiek wracać: bo iednego męża ty szukasz: tedy wszytek lud będzie w pokoiu.

4. Y spodobała się rada iego Absalomowi, y wszytkim starszym Izraelowym.

5. Y rzékł Absalom: przyzówćie Chusai Arachitczyka, a słuchaymy co on téż powie.

6. A gdy przyszedł Chuzai do Absaloma, rzékł Absalom do niego: taką mowę mówił Achitophel: mamli uczynić czyli nie? co za radę daiesz?

7. Y rzékł Chuzai do Absaloma: nie dobra to rada, którą teraz dał Achitophel.

8. Y przydał iescze Chuzai: Ty znasz oyca twego y męże którzy z nim są, że są barzo mocni, a gorzkiego serca, iako gdyby niedźwiedźica, któréy pobrano dźieći, srożyła się w leśie: lecz y oćiec twóy iest mąż waleczny, y nie zmieszka z ludem.

9. A podobno się teraz kryje w dołach, abo na iednym którym chce mieyscu: a gdy polęże ktokolwiek ieden na przodku, usłyszy ktokowiek usłyszy y rzecze: Stała się porażka w ludu, który szedł za Absalomem.

10. Y każdy namężnieyszy, którego serce iest iako lwie, przelęknie się: bo wie wszytek lud Izraelski, że mąż mocny iest oćiec twóy, i mężni wszyscy którzy są z nim.

11. Ale to się mnie widźi dobra rada: Niech się do ćiebie zbierze wszytek Izrael od Dan aż do Bersabee, iako piasek morski niezliczony: a ty będźiesz w pośrzodku ich.

12. Y przypadniemy nań, na którymkolwiek mieyscu nalezion będzie: a okryiemy go iako zwykła rosa padać na źiemię: y nie zostawiemy z mężów, którzy z nim są, ani iednego.

13. A ieśli wnidźie do którego miasta, wszytek Izrael obtoczy miasto powrozami, y poćiagniemy ic do potoka, że się nie naydźie ani kamyk z niego.

R. 17.—2. *Upadłych rąk.* Niemocnych.

3. *Jako się zwykł jeden człowiek wracać.* Znaczy: cały Izrael jednozgodnie pójdzie za tobą; albowiem jednego tylko głowy szukasz, która gdy się zdejmie, nikt nie pozostanie, coby lud na wiele części rozdzierał.

8. *Gorzkiego serca.* Jakby mówił: Niebezpieczna jest walczyć z rozpaczliwymi; nie podadzą się darmo.— *I niezmieszka z ludem.* Choć pokonasz jego wojsko, on jednak umknąć potrafi.

12. *Jako zwykła rosa padać na ziemię.* Nieprzeliczonemi kroplami.

13. *Obtoczy miasto powrozami.* Zdaje się być przy-

14. Dixitque Absalom, et omnes viri Israel: Melius est consilium Chusai Arachitae, consilio Achitophel. Domini autem nutu dissipatum est consilium Achitophel utile, ut induceret Dominus super Absalom malum.

15. Et ait Chusai Sadoc et Abiathar sacerdotibus: Hoc et hoc modo consilium dedit Achitophel Absalom, et senioribus Israel: et ego tale et tale dedi consilium.

16. Nunc ergo mittite cito, et nuntiate David, dicentes: Ne moreris nocte hac in campestribus deserti, sed absque dilatione transgredere, ne forte absorbeatur rex, et omnis populus, qui cum eo est.

17. Jonathas autem et Achimaas stabant juxta fontem Rogel; abiit ancilla et nuntiavit eis, et illi profecti sunt, ut referrent ad regem David nuntium; non enim poterant videri, aut introire civitatem.

18. Vidit autem eos quidam puer, et indicavit Absalom; illi vero concito gradu ingressi sunt domum cujusdam viri in Bahurim, qui habebat puteum in vestibulo suo, et descenderunt in eum.

19. Tulit autem mulier, et expandit velamen super os putei, quasi siccans ptisanas; et sic latuit res.

20. Cumque venissent servi Absalom in domum, ad mulierem dixerunt: Ubi est Achimaas et Jonathas? Et respondit eis mulier: Transierunt festinanter, gustata paululum aqua. At hi, qui quaerebant, cum non reperissent, reversi sunt in Jerusalem.

21. Cumque abiissent, ascenderunt illi de puteo, et pergentes nuntiaverunt regi David, et dixerunt: Surgite, et transite cito fluvium, quoniam hujuscemodi dedit consilium contra vos Achitophel.

22. Surrexit ergo David, et omnis populus, qui cum eo erat, et transierunt Jordanem, donec dilucesceret; et ne unus quidem residuus fuit, qui non transisset fluvium.

23. Porro Achitophel videns, quod non fuisset factum consilium suum, stravit asinum suum, surrexitque et abiit in domum suam et in civitatem suam; et disposita domo sua, suspendio interiit, et sepultus est in sepulcro patris sui.

24. David autem venit in castra, et Absalom transivit Jordanem, ipse et omnes viri Israel cum eo.

25. Amasam vero constituit Absalom pro Joab super exercitum; Amasa autem erat filius viri qui vocabatur Jetra de Jesraeli, qui ingressus est ad Abigail filiam Naas sororem Saruiae, quae fuit mater Joab.

14. Y rzekł Absalom y wszyscy mężowie Izraelscy: Lepsza iest rada Chuzai Arachiteyczyka, niźli rada Achitophel: A Pańskim zrządzeniem rozerwana iest rada Achitophel pożyteczna, aby przywiódł Pan na Absaloma złe.

15. Y rzekł Chuzai Sadokowi y Abiatharowi kapłanóm: Tak a tak radźił Achitophel Absalomowi y starszym Izraelskim: a iam dał taką a taką radę.

16. Teraz tedy poślićie co rychley a powiedźćie Dawidowi, rzekąc: Nie mieszkay téy nocy na polach pusczy, ale bez odwłoki przeydźi, by snadź nie był pożart król y wszytek lud który z nim iest.

17. A Jonathas y Achimaas stali u studnie Rogela: szła służebnica y powiedźiała im: a oni poszli żeby odnieśli do króla Dawida poselstwo: bo niemogli się ukazać, abo wniść do miasta.

18. Ale obaczył ie niektóry służebnik y powiedźiał Absalomowi: ale oni co w skok weszli w dóm iednego człowieka w Bahurim, który miał studnią na podwórzu, y spuśćili się do niéy.

19. A niewiasta wźięła płachtę y rozćiągnęła nad wierzchem studnie iakoby susząc krupy ięczmienne, y tak się rzecz zataiła.

20. A gdy przyszli słudzy Absalomowi w dóm do niewiasty, rzekli: Gdźie iest Achimaas y Jonathas? Y odpowiedźiała im niewiasta: Przeszli prędko skosztowawszy trochę wody. A ći co szukali nienalazszy wróćili się do Jeruzalem.

21. A gdy odeszli, wyleźli oni z studnie, a szedszy oznaymili królowi Dawidowi, y rzekli: Wstańćie, a przeprawćie się co rychléy przez rzekę, bo taką radę dał przećiwko wam Achitophel.

22. A tak wstał Dawid, y wszytek lud, który z nim był, y przeprawili się przez Jordan aż rozedniało: y ani ieden nie został, któryby się przez rzekę nie przeprawił.

23. Lecz Achitophel widząc, że się nie stała rada iego, ośiodłał osła swego, y wstał, y iechał do domu swego, y do miasta swego: a rozprawiwszy dóm swóy obieśił się, y pogrzebion iest w grobie oyca swego.

24. A Dawid przyszedł do obozu. A Absalom przeprawił się przez Jordan sam y wszyscy mężowie Izraelscy z nim.

15. A Absalom postanowił Amazę miasto Joaba nad woyskiem: Amaza zaś był syn męża którego zwano Jetra z Jezraeli, który wszedł do Abigail córki Naas śiostry Sarwiiéy, która była matka Joabowa.

słowiowy i hiperboliczny sposób mówienia, którym się posługują waleczni żołnierze, gdy się przechwalają z sił swoich.

16. *Niemieszkaj téj nocy na polach puszczy.* By czasem znowu nieskłonił się Absalon do rady Achitofela, i żebyś za nadejściem wojsk jego, nie został zabity, albo w moc syna nie popadł.

17. *Jonatas i Achimaas.* Przez samego Dawida na posłańców przeznaczeni.—*U studni Rogela.* T. j. przy *źródle farbiarskiém,* na przedmieściu Jerozolimskiem, ze strony wschodniéj.—*Szła służebnica.* Pod pozorem mycia sukna, jak chce Ś. Hieronim w Środ. a za nim inni.

18. *Niektóry służebnik.* Tejże saméj niewiasty syn, jak mówi Ś. Hier. Trad.

24. *Przyszedł do obozu.* Do miasta Mahanaim, za Jordanem.

25. *Który wszedł do Abigail córki Naasa.* Sposób ten mówienia, jak uważa Sanchez, oznacza cóś nie zupełnie prawnego; przeto niektórzy mniemają, że Amaza

26. Et castrametatus est Israel cum Absalom in terra Galaad.
27. Cumque venisset David in castra, Sobi filius Naas de Rabbath filiorum Ammon, et Machir filius Ammiel de Lodabar et Berzellai Galaadites de Rogelim,
28. obtulerunt ei stratoria et tapetia et vasa fictilia, frumentum et hordeum, et farinam et polentam, et fabam et lentem, et frixum cicer,
29. et mel et butyrum, oves et pingues vitulos; dederuntque David et populo, qui cum eo erat, ad vescendum; suspicati enim sunt, populum fame et siti fatigari in deserto.

26. Y położył się obozem Izrael z Absalomem w źiemi Galaad.
27. A gdy przyszedł Dawid do obozu, Sobi syn Naas z Rabbath synów Ammon, y Machir syn Amielów z Lodabar, y Bersellai Galaadczyk z Rogelim,
28. przynieśli Dawidowi pośćiel y kobierce, y naczynia gliniane, pszenice y ięczmienia, y mąki, y krup, y bobu, y szocewice, y smażonéy tatarki,
29. y miodu y masła, owiec y tłustych ćielat. Y dali Dawidowi y ludowi, który był z nim ku iedzeniu: bo mniemali żeby lud głodem y pragnieniem był zmorzony na puszczy.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 17. w. 14. *Pańskim zrządzeniem rozerwana jest rada Achitophel.* Pan Bóg to sprawił, że Chuzai słusznemi dowodami zbił radę Achitophela, aby nią Absalom pogardził, chocia mu dobra była: zaczem też przeszkodził, aby Absalom tego nie dokazał czego żądał. A w tymci się sam Absalom chcąc oszukał, słuchając téj rady która mu szkodziła. Wszakże to na woli Absolomowéj było, téj rady słuchać, albo niesłuchać, nikt go do tego nie przymuszał.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O porażce Absalona, i jego nieszczęśliwym końcu.

1. Igitur considerato David populo suo constituit super eos tribunos et centuriones,
2. et dedit populi tertiam partem sub manu Joab, et tertiam partem sub manu Abisai, filii Saruiae fratris Joab, et tertiam partem sub manu Ethai, qui erat de Geth, dixitque rex ad populum: Egrediar et ego vobiscum.
3. Et respondit populus: Non exibis: sive enim fugerimus, non magnopere ad eos de nobis pertinebit: sive media pars ceciderit e nobis, non satis curabunt, quia tu unus pro decem millibus computaris: melius est igitur, ut sis nobis in urbe praesidio.
4. Ad quos rex ait: Quod vobis videtur rectum, hoc faciam. Stetit ergo rex juxta portam; egrediebaturque populus per turmas suas centeni et milleni.
5. Et praecepit rex Joab et Abisai et Ethai, dicens: Servate mihi puerum Absalom. Et omnis populus audiebat praecipientem regem cunctis principibus pro Absalom.
6. Itaque egressus est populus in campum contra Israel, et factum est proelium in saltu Ephraim.
7. Et caesus est ibi populus Israel ab exercitu David, factaque est plaga magna in die illa, viginti millium.

1. Dawid tedy obeyźrzawszy lud swóy postanowił nad nimi hetmany y setniki,
2. y dał trzećią część ludu pod rękę Joab, a trzećią część pod rękę Abisai syna Sarwiiey, brata Joabowego, a trzećią część pod rękę Ethai, który był z Geth, y rzékł król do ludu: Wynidę y ia z wami.
3. A lud odpowiedźiał: Nie wynidźiesz: bo choćia ućieczemy, nie wiele im na nas zależeć będźie: choćby też połowica z nas poległa, nie barzo dbać będą: bo ty ieden iesteś za dźieśięć tyśięcy policzony, a tak lepiéy że nam będźiesz w mieśćie na pomocy.
4. Do których król rzékł: Co się wam zda dobrego, to uczynię. A tak stanął Król u bramy: a lud wychadzał w ufiech swoich po stu y po tyśiącu.
5. Y przykazał Król Joabowi, y Abisai, y Ethai, mówiąc: Zachowayćie mi dźiećię Absaloma. A wszytek lud słyszał gdy Król roskazował wszytkim hetmanom o Absalomie.
6. A tak wyszedł lud w pole przećiw Izraelowi, y stoczyła się bitwa w lesie Ephraim.
7. Y porażon tam iest lud Izraelski od woyska Dawidowego, y stała się porażka wielka dnia onego, dwudźiestu tyśięcy.

---

z nieprawego stosunku się narodził. Z Pisma ś. nic pewnego w tym względzie dowiedzieć się nie można.

27. *Sobi syn Naasa z Rabbat.* Brat Hanona Ammonitczyk, który za obelżywe obejście się z posłami Dawidowymi, naprzód przez niego skarany, a nareszcie przez wzgląd na ojca Naasa, wielce zasłużonego Dawidowi, znowu na królestwo przywrócony został.—*Machir.* Ten sam, który Mifibozeta syna Jonaty wychowywał, wprzód nim go Dawid na swoje utrzymanie przyjął. P. r. 9, 4.—*Bersellai.* O którym w. r. 19 mówić będziemy.

R. 18.—5. *Zachowajcie mi dziecię Absalona.* Rozumie się jeśli zwyciężycie. A może z natchnienia Bożego Dawid był pewny zwycięstwa.

6. *W lesie Efraim.* Nie był ten las w pokoleniu Efraima, albowiem to pokolenie znajdowało się z téj strony Jordanu; wojsko zaś jedno i drugie przeszło było za Jordan, jako powiedziano w poprzedzającym w. 2 i 4. A więc las ten był za Jordanem w pokoleniu Gad wedle miasta Mahanaim, do którego się był udał Dawid, niedaleko od morza Galilejskiego, jak widać z tablic jeograficznych Adrichomiusza. Nazywał się Efraimskim, od jakiegokolwiek wydarzenia; bądź, że był przeciwległy pokoleniu Efraimskiemu; bądź, że to pokolenie posyłało tam na paszę swoje bydło; bądź, że bitwę jaką w nim toczyło. Tak Abulensis, Vatablus i inni.

8. Fuit autem ibi proelium dispersum super faciem omnis terrae, et multo plures erant, quos saltus consumserat de populo, quam hi, quos voraverat gladius in die illa.

9. Accidit autem, ut occurreret Absalom servis David, sedens mulo; cumque ingressus fuisset mulus subter condensam quercum et magnam, adhaesit caput ejus quercui; et illo suspenso inter caelum et terram, mulus, cui insederat, pertransivit.

10. Vidit autem hoc quispiam, et nuntiavit Joab, dicens: Vidi Absalom pendere de quercu.

11. Et ait Joab viro, qui nuntiaverat ei: Si vidisti, quare non confodisti eum cum terra? et ego dedissem tibi decem argenti siclos, et unum balteum.

12. Qui dixit ad Joab: Si appenderes in manibus meis mille argenteos, nequaquam mitterem manum meam in filium regis: audientibus enim nobis praecepit rex tibi et Abisai et Ethai, dicens: Custodite mihi puerum Absalom.

13. Sed et si fecissem contra animam meam audacter, nequaquam hoc regem latere potuisset, et tu stares ex adverso?

14. Et ait Joab: Non sicut tu vis, sed aggrediar eum coram te. Tulit ergo tres lanceas in manu sua, et infixit eas in corde Absalom; cumque adhuc palpitaret haerens in quercu,

15. cucurrerunt decem juvenes armigeri Joab, et percutientes interfecerunt eum.

16. Cecinit autem Joab buccina, et retinuit populum, ne persequeretur fugientem Israel, volens parcere multitudini.

17. Et tulerunt Absalom, et projecerunt eum in saltu in foveam grandem, et comportaverunt super eum acervum lapidum magnum nimis; omnis autem Israel fugit in tabernacula sua.

18. Porro Absalom erexerat sibi, cum adhuc viveret titulum, qui est in Valle regis; dixerat enim: Non habeo filium, et hoc erit monumentum nominis mei. Vocavitque titulum nomine suo, et appellatur Manus Absalom, usque ad hanc diem.

19. Achimaas autem, filius Sadoc, ait: Curram et nuntiabo regi, quia judicium fecerit ei Dominus de manu inimicorum ejus.

20. Ad quem Joab dixit: Non eris nuntius in hac die, sed nuntiabis in alia: hodie nolo te nuntiare, filius enim regis est mortuus.

21. Et ait Joab Chusi: Vade et nuntia regi, quae vidisti. Adoravit Chusi Joab, et cucurrit.

8. A była tam bitwa rozproszona po wszytkiéy źiemi, y daleko ich więcéy było, których był las pogubił z ludu, niż tych których miecz pożarł był dnia onego.

9. Y trafiło się że napadł Absalom na sługi Dawidowe, śiedząc na mule: a gdy wbieżał muł pod gęsty a wielki dąb, uwięzła głowa iego na dębie: a gdy on zawisł między niebem a między źiemią, muł na którym śiedźiał przebieżał.

10. Obaczył to ktoś, y oznaymił Joabowi, rzekąc: Widźiałem Absaloma wiszącego na dębie.

11. Y rzekł Joab mężowi, który mu był powiedźiał: Jeśliś widźiał, czemużeś go nie przebił do źiemie, a iabym ći był dał dźieśięć syklów śrebrnych, y ieden pas rycerski?

12. Który rzekł do Joaba: Byś mi odważył w ręku moich tyśiąc śrebrnych, żadnym obyczaiem nie podniósłbych ręki moiéy na syna królewskiego: bo gdyśmy my słyszeli król roskazał tobie, y Abisai, y Ethai, mówiąc: Strzeżćie mi dźiecięcia Absaloma.

13. Ale bym też był śmiele uczynił przećiw duszy moiéy, żadną miarą by to królowi tayno bydź nie mogło, y ty byłbyś przećiwko mnie.

14. Y rzékł Joab: Nie tak iako ty chcesz, ale rzucę się nań przed tobą. Wźiął tedy trzy oszczepy w rękę swoię, y utopił ie w sercu Absalomowym: a gdy iescze drgał wisząc na dębie,

15. przypadło dźieśięć młodźieńców giermków Joabowych, y uśiekszy zabili go.

16. Y zatrąbił Joab w trąbę, y zatrzymał lud, żeby nie gonił uciekaiącego ludu Izraelskiego, chcąc sfolgować mnostwu.

17. Y wźięli Absaloma y wrzucili go w leśie w dół wielki, y nanośili nań kamienia kupę barzo wielką, a wszytek Izrael uciekł do przybytków swoich.

18. Lecz Absalom wystawił był sobie iescze za żywota swego słup, który iest na Dolinie królewskiéy; bo mówił: Nie mam syna, a to będźie pamiątka imienia mego. Y nazwał słup imieniem swym, y zową ji Ręka Absaloma, aż do dnia dźiśieyszego.

19. A Achimaas syn Sadok, rzekł: Pobieżę a opowiem królowi, iż mu Pan uczynił sąd z ręki nieprzyiaciół iego.

20. Do którego rzekł Joab: Nie będźiesz posłem tego dnia, ale dasz znać inszego: dźiś niechcę abyś tę nowinę nośił, bo syn królewski umarł.

21. Y rzekł Joab Chusy: Idź, a oznaymi królowi coś widźiał. Pokłonił się Chusy Joabowi, y bieżał.

---

12. *Tysiąc srebrnych.* T. j. syklów. O wartości sykla p. r. 14 w. 26.

13. *Bym też bym śmiele uczynił przeciw duszy mojéj.* Jeślibym opierającemu się mojemu sumieniu gwałt zadał.

14. *Wziął tedy trzy oszczepy.* Czyli trzy strzały, jak jest w Hebr.

18. *Na dolinie królewskiéj.* T. j. na dolinie Cedron czyli Jozafatowéj, która między Jerozolimą i górą Oliwną leżała, i od Melchizedecha, który na téj dolinie spotkał Abrahama, królewską nazywana została. Tak przynajmniéj każe nam rozumieć tę dolinę edycia Complutenska.—*Niemam syna.* Zkąd pokazuje, że synowie, o których Pismo ś. wzmiankowało wyżéj r. 14, 27, już nie żyli.— *Ręka Absaloma.* Zamiast dzieło Absalona, ponieważ ręka jest sprawczynią prawie wszystkich dzieł.

19. *Iż mu Pan uczynił sąd.* T. j. pomstę, albo jakby mówił: wyrok nań wydał.—*Z ręki.* T. j. wybawiając.

20. *Tego dnia.* Tą razą.— *Bo syn królewski umarł.* Jakby mówił: w inném pomyślniejszém zdarzeniu będziesz posłem, nie w tém, które wielką gorycz ojcu przyniesie.

21. *Chuzy.* Wieśniakowi pewnemu, który albo takie

22. Rursus autem Achimaas filius Sadoc dixit ad Joab: Quid impedit, si etiam ego curram post Chusi? Dixitque ei Joab: Quid vis currere, fili mi? non eris boni nuntii bajulus.

23 Qui respondit: Quid enim si cucurrero? Et ait ei: Curre. Currens ergo Achimaas per viam compendii transivit Chusi.

24. David autem sedebat inter duas portas; speculator vero, qui erat in fastigio portae super murum, elevans oculos, vidit hominem currentem solum.

25. Et exclamans indicavit regi; dixitque rex: Si solus est, bonus est nuntius in ore ejus. Properante autem illo, et accedente propius,

26. vidit speculator hominem alterum currentem, et vociferans in culmine, ait: Apparet mihi alter homo currens solus. Dixitque rex: Et iste bonus est nuntius.

27. Speculator autem: Contemplor, ait, cursum prioris, quasi cursum Achimaas filii Sadoc. Et ait rex: Vir bonus est, et nuntium portans bonum venit.

28. Clamans autem Achimaas, dixit ad regem: Salve rex. Et adorans regem coram eo pronus in terram, ait: Benedictus Dominus Deus tuus, qui conclusit homines qui levaverunt manus suas contra dominum meum regem.

29. Et ait rex: Estne pax puero Absalom? Dixitque Achimaas: Vidi tumultum magnum, cum mitteret Joab servus tuus, o rex, me servum tuum: nescio aliud.

30. Ad quem rex: Transi, ait, et sta hic. Cumque ille transisset, et staret,

31. apparuit Chusi, et veniens ait: Bonum apporto nuntium, domine mi rex: judicavit enim pro te Dominus hodie de manu omnium, qui surrexerunt contra te.

32. Dixit autem rex ad Chusi: Estne pax puero Absalom? Cui respondens Chusi: Fiant, inquit, sicut puer, inimici domini mei regis, et universi, qui consurgunt adversus eum in malum.

33. Contristatus itaque rex ascendit coenaculum portae, et flevit. Et sic loquebatur, vadens: Fili mi Absalom, Absalom fili mi: quis mihi tribuat, ut ego moriar pro te, Absalom fili mi, fili mi Absalom! (*Infr. 19, 4.*)

22. A Achimaas syn Sadoków znowu rzekł do Joaba: A co wadźi ieśli ia też za Chusim pobieżę? Y rzekł mu Joab: Na co chcesz bieżeć synu móy? nie dobrą nowinę przynieśiesz.

23. Który odpowiedźiał: Y cóż ieśli pobieżę? Y rzekł mu: Bieżże. Bieżąc tedy Achimaas krótszą drogą wybiegł Chusego.

24. A Dawid śiedźiał między dwiema bramami: a stróż który był na wierzchu bramy na murze, podniózszy oczy uyźrzał człowieka a on sam bieży.

25. Y zawoławszy powiedźiał królowi, a król rzekł: Jeśli sam ieden iest, dobre iest poselstwo w uśćiech iego. A gdy się on pospieszał, y przybliżył się,

26. uyźrzał stróż drugiego człowieka bieżącego, y wołaiąc na wierzchu, rzekł: Ukazuie mi się drugi człowiek, a on sam bieży. Y rzekł król: Y to dobry poseł.

27. A stróż: Zda mi się (pry) bieg piérwszego, iako bieg Achimaasa syna Sadokowego. Y rzekł Król: Dobry człowiek iest, y dobrą nowinę niosąc idźie.

28. A wołaiąc Achimaas, rzekł do króla: Bądź pozdrowion królu. Y pokłoniwszy się królowi przed nim twarzą do źiemie, rzekł: Błogosławiony Pan Bóg twóy, który zawarł ludźie, którzy podnieśli ręce swe przećiw panu memu królowi.

29. Y rzekł król: Jestli pokóy dźiećięćiu Absalomowi? Y rzekł Achimaas: Widźiałem trwogę wielką, gdy posyłał Joab sługa twóy, o królu, mnie sługę twego: inszego nic niewiem.

30. Do którego król: Odstąp pry, a stóy tu. A gdy on odstąpił y stanął,

31. ukazał się Chusy y przyszedszy rzekł: Dobrą nowinę niosę, panie móy królu: bo osądził za tobą Pan dźiśia z ręki wszytkich którzy powstali przećiw tobie.

32. Y rzekł król do Chusego: Jestli pokóy dźiećięćiu Absalomowi? Odpowiedźiał Chusy: Day tak byli iako dźiećię nieprzyiaćiele pana mego króla, y wszyscy którzy powstaią przećiw iemu na złe.

33. Król tedy zasmućiwszy się wstąpił na salę bramy y płakał. A idąc tak mówił: Synu móy Absalom, Absalom synu móy: ktoby mi dał abych ia umarł miasto ćiebie, Absalom synu móy, synu móy Absalom!

nazwisko nosił, albo był Etyopczykiem, i dla tego się Chuzy nazywał.

24. *Między dwiema bramami.* T. j. między bramą miasta i przegrodą, która przed bramami zwykle bywała, dla obrony w czasie wojny.— *Na wierzchu bramy.* Na wieży, która się nad bramą znajdowała.

25. *Jeśli sam jeden jest, dobre jest poselstwo.* Albowiem zwyciężeni tłumnie uciekają.

28. *Zawarł.* T. j. pokarał i wygubił.

29. *Jestli pokój?* Zdroweli? — *Inszego nic niewiem.* Z ostróżnością radośne zwycięstwo oznajmuje, smutną śmierć utaja, i Chuzemu jéj oznajmienie zostawuje.

30. *Odstąp, pry, a stój tu.* Każe mu stanąć po za sobą, albo na stronie, jednakże daleko nieodchodzić, żeby od obu posłów zupełniéj się dowiedzieć jaki jest skutek walki.

31. *Osądził.* P. w. 19.—*Z ręki.* P. tamże.

32. *Daj tak byli* (niech tak będą) *jako dziecię, nieprzyjaciele.* Tym sposobem śmierć Absalona nieznacznie wyjawił.—*Na złe.* W złym celu, żeby mu szkodzić.

33. *Wstąpił na salę bramy.* Na dach, który pokrywał bramę, i był płaski, jak zwykle na wschodzie, tudzież kratami lub murem ze wszech stron otoczony,

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O poddaniu się Dawidowi pokoleń Izraelskich, i skardze Dawida na pokolenie Judzkie, że się w tém dało uprzedzić innym pokoleniom.

1. Nuntiatum est autem Joab, quod rex fleret et lugeret filium suum,

2. et versa est victoria in luctum in die illa omni populo; audivit enim populus in die illa dici: Dolet rex super filio suo.

3. Et declinavit populus in die illa ingredi civitatem, quomodo declinare solet populus versus et fugiens de proelio.

4. Porro rex operuit caput suum, et clamabat voce magna: Fili mi Absalom, Absalom fili mi, fili mi!

5. Ingressus ergo Joab ad regem in domum, dixit: Confudisti hodie vultus omnium servorum tuorum, qui salvam fecerunt animam tuam, et animam filiorum tuorum, et filiarum tuarum, et animam uxorum tuarum, et animam concubinarum tuarum.

6. Diligis odientes te, et odio habes diligentes te, et ostendisti hodie, quia non curas de ducibus tuis, et de servis tuis: et vere cognovi modo, quia, si Absalom viveret, et omnes nos occubuissemus, tunc placeret tibi.

7. Nunc igitur surge, et procede, et alloquens satisfac servis tuis: juro enim tibi per Dominum, quod si non exieris, ne unus quidem remansurus sit tecum nocte hac: et pejus erit hoc tibi, quam omnia mala, quae venerunt super te ab adolescentia tua usque in praesens.

8. Surrexit ergo rex et sedit in porta, et omni populo nuntiatum est, quod rex sederet in porta, venitque universa multitudo coram rege; Israel autem fugit in tabernacula sua.

9. Omnis quoque populus certabat in cunctis tribubus Israel, dicens: Rex liberavit nos de manu inimicorum nostrorum, ipse salvavit nos de manu Philisthinorum: et nunc fugit de terra propter Absalom.

10. Absalom autem, quem unximus super nos, mortuus est in bello: usquequo siletis, et non reducitis regem?

11. Rex vero David misit ad Sadoc, et Abiathar

1. Y oznaymiono Joabowi, że król płacze y żałuie syna swego.

2. Y obróciło się zwycięstwo w płacz dnia onego wszytkiemu ludu: bo usłyszał lud dnia onego że mówiono: Żałosny król o syna swego.

3. Y schraniał się lud onego dnia wniść do miasta, iako się zwykł schraniać lud porażony y uciekaiący z bitwy.

4. A król nakrył głowę swoię, y wołał wielkim głosem: Synu móy Absalom, Absalom synu móy, synu móy.

5. Wszedszy tedy Joab do króla w dóm, rzekł mu: Zawstydziłeś dziś oblicze wszytkich sług twoich, którzy wybawili duszę twoię, y duszę synów twoich, y córek twoich, y duszę żon twoich, y duszę nałożnic twoich.

6. Miłuiesz te, którzy cię nienawidzą, a nienawidzisz tych, którzy cię miłuią: y pokazałeś dziś, że niedbasz o hetmany twoie, y o sługi twoie: y prawdziwiem teraz doznał, iż gdyby Absalom był żyw, a my wszyscy pobici, tedy być się podobało.

7. A tak teraz wstań a wynidź a uczyń dosyć sługom twoim mówiąc do nich: bo przysięgamći przez Pana, że ieśli nie wynidziesz, nie zostanie z tobą ni ieden téy nocy: a będzieć to gorzéy, niźli wszytko złe, którekolwiek przychadzało na cię od młodości twoiéy aż dotąd.

8. Wstał tedy król y siadł w bramie: y powiedziano wszemu ludowi, że król siedzi w bramie: y przyszedł wszytek lud przed króla: lecz Izrael uciekł do przybytków swoich.

9. Wszytek też lud ubiegał się we wszytkich pokoleniach Izraelskich mówiąc: Król wybawił nas z ręki nieprzyiaciół naszych: on nas wybawił z ręki Philistynów: a teraz uciekł z ziemi przed Absalomem.

10. Lecz Absalom, któregośmy pomazali nad sobą, umarł na woynie: pókisz milczycie a nieodprowadzacie króla?

11. A król Dawid posłał do Sadoka y do Abi-

R. 19. — 3. *I schraniał się lud dnia onego wnijść do miasta.* T. j. niechciał jawnie i w marszu uroczystym, jako przystało zwycięzcom, lecz skrycie wchodził do miasta, wstydząc się niejako swojego zwycięstwa, które z powodu śmierci Absalona, tyle łez i boleści królowi przyczyniło.

4. *Nakrył głowę swoję.* Obyczajem w żałobie będących.

5. *Wybawili duszę twoję.* Życie twoje, na które Absalon ze swoimi zasadzał się.

6. *Tedybyć się podobało.* Fałsz mówił, albowiem całém sercem pragnął ocalenia swoich, lecz także i Absalona.

7. *Wstań.* Zaprzestań żałoby. — *Wynijdź.* Do ludu. —*Uczyń dosyć sługom twoim, mówiąc do nich.* W hebr. *przemów do serca sług twoich.* T. j. przemów do nich nie ponuro, jakbyś był gniewny, lecz wesoło i uprzejmie.—*Nie zostanie z tobą ani jeden.* Wszyscy cię opuszczą, widząc, że ich narażanie się i trudy gniew tylko twój królewski zyskały.

8. *Siadł w bramie.* W dworcu jakimś przyległym do bramy miasta, gdzie zwykle odbywały się sądy.—*Lecz Izrael uciekł do przybytków swoich.* T. j. ci którzy poszli byli za Absalonem.

9. *Ubiegał się.* Ubiegali się jeden przed drugim w usiłowaniu o przywrócenie na tron Dawida, rozprawiając wszędy o jego cnotach i zasługach dla rzeczypospolitéj.—*Uciekł z ziemi.* Z pokolenia swojego Judy.

10. *Pókiż milczycie.* Dla czego nie naradzicie się nad tém, i grzechu, któregoście się dopuścili przeciwko królowi, odrzucając go od siebie, przez odwołanie go jak najrychlejsze, niepoprawicie.

11. *Przecz naostatek przychodzicie.* Mówi to Dawid, ponieważ inne pokolenia Izraelskie, pokolenie Judy uprze-

sacerdotes, dicens: Loquimini ad majores natu Juda, dicentes: Cur venitis novissimi ad reducendum regem in domum suam? (Sermo autem omnis Israel pervenerat ad regem in domo ejus).

12. Fratres mei vos, os meum et caro mea vos, quare novissimi reducitis regem?

13. Et Amasae dicite: Nonne os meum et caro mea es? Haec faciat mihi Deus, et haec addat, si non magister militiae fueris coram me omni tempore pro Joab.

14. Et inclinavit cor omnium virorum Juda, quasi viri unius, miseruntque ad regem, dicentes: Revertere tu, et omnes servi tui.

15. Et reversus est rex, et venit usque ad Jordanem; et omnis Juda venit usque in Galgalam ut occurreret regi, et traduceret eum Jordanem.

16. Festinavit autem Semei, filius Gera filii Jemini de Bahurim, et descendit cum viris Juda in occursum regis David *(3. Reg. 2, 8.)*

17. cum mille viris de Benjamin, et Siba, puer de domo Saul; et quindecim filii ejus, ac viginti servi erant cum eo; et irrumpentes Jordanem, ante regem

18. transierunt vada, ut traducerent domum regis, et facerent juxta jussionem ejus. Semei autem, filius Gera, prostratus coram rege, cum jam transisset Jordanem,

19. dixit ad eum: Ne reputes mihi, domine mi, iniquitatem, neque memineris injuriarum servi tui in die, qua egressus es, domine mi rex, de Jerusalem, neque ponas rex in corde tuo.

20. Agnosco enim servus tuus peccatum meum, et idcirco hodie primus veni de omni domo Joseph, descendique in occursum domini mei regis.

21. Respondens vero Abisai, filius Saruiae, dixit: Numquid pro his verbis non occidetur Semei, quia maledixit christo Domini?

22. Et ait David: Quid mihi et vobis filii Saruiae? cur efficimini mihi hodie in satan? ergone hodie interficietur vir in Israel? an ignoro hodie me factum regem super Israel?

23. Et ait rex Semei: Non morieris. Juravitque ei.

24. Miphiboseth quoque, filius Saul descendit in occursum regis illotis pedibus, et intonsa barba, vestesque suas non laverat a die, qua egressus fuerat rex, usque ad diem reversionis ejus in pace.

athara kapłanów rzekąc: Mówćie do starszych Judzkich, rzekąc: Przecz naostatku przychodźićie ku odprowadzeniu króla do domu iego? (A słowo wszytkiego Izraela przyszło było do króla w dóm iego.)

12. Wyśćie braćia moi, kość moia y ćiało moie, czemuż pośledni odprowadzaćie króla?

13. Amaźie też powiedzćie: Azaś ty nie kość moia y ćiało moie? To mi niech Bóg uczyni y to niech przyczyni, ieśli nie hetmanem będźiesz u mnie przez wszytek czas miasto Joaba.

14. A tak nakłonił serce wszytkich mężów Judzkich, iako iednego człowieka: y posłali do króla mówiąc: Wróć się ty y wszyscy słudzy twoi.

15. Y wróćił się król y przyszedł aż do Jordanu, a wszytek Juda wyszedł aż do Galgala aby zaszedł królowi, y przeprowadźił go przez Jordan.

16. Pospieszył się też Semei syn Gera syna Jemini z Bahurim, y wyszedł z mężmi Judzkimi przećiwko królowi Dawidowi

17. z tyśiącem mężów z Beniamina, y Syba sługa domu Saulowego: y piętnaśćie synów iego y dwadźieśćia sług było z nim: y wskoczywszy w Jordan, przed królem

18. przebyli brody, aby przewieźli dóm królewski, a czynili wedle roskazania iego: a Semei syn Gery upadszy przed królem, gdy się iuż przeprawił przez Jordan,

19. rzékł do niego: Nie poczytay mi panie móy nieprawości, ani pamiętay na krzywdy sługi twego onego dnia, któregoś wyszedł Panie móy królu z Jeruzalem, ani przypuszczay królu do serca swego.

20. Znam bowiem sługa twóy grzéch móy: y przetom dźiś pierwszy przyszedł ze wszytkiego domu Jozephowego, y wyszedłem przećiwko panu memu królowi.

21. A odpowiedaiąc Abizai syn Sarwiiéy, rzékł: A więc za te słowa nie będźie zabit Semei, że złorzeczył pomazańcowi Pańskiemu?

22. Y rzékł Dawid: Co mnie y wam synowie Sarwiiéy? czemu się mi dźiś staiećie przećiwnikiem? a więc dźiś zabit będźie mąż z Izraela? aza niewiém, że mię dźiś uczyniono królem nad Izraelem?

23. Y rzékł król do Semei: Nie umrzesz. Y przyśiągł mu.

24. Miphibozeth też syn Saulów wyiechał przećiw królowi, nie umywszy nóg ani ostrzygszy brody: ani szat swych prał odednia, którego był wyszedł król, aż do dnia którego się zaś wróćił w pokoiu.

dziły, wysyłając do niego posły, przez których uprzejmie króla odwoływały, jak się pokazuje z tego co się daléj mówi.—*A słowo wszystkiego Izraela.* Poselstwo.

12. *Wyście bracia moi, kość moja.* Ponieważ Dawid był z pokolenia Judy, i w niém wiele miał krewnych i powinowatych.

13. *Azaś ty nie kość moja.* Był Amaza wnukiem Dawida z siostry Abigail.

20. *Ze wszystkiego domu Józefowego.* Pod imieniem Józefa wszystkie pokolenia rozumie oprócz Judzkiego; ponieważ między Judą i Józefem podzielone są prawa pierworodztwa, z których Ruben został wyzuty. Patrz 1. Paral. 5, 1.

22. *Co mnie i wam synowie Sarwii?* Co wy w tém macie, jeśli ja zechcę być miłosiernym?—*Przeciwnikiem?* W rzeczy samėj nieprzyjazną była ta rada Dawidowi; śmierć bowiem Semei, wszystkie pokolenia zniechęciłaby do Dawida, gdyż mogłyby pomyśleć, że i ich równy los czeka.—*A więc dziś?* Daje znać, że w dniu tak radośnym nieprzystoi karać nikogo.

23. *Nie umrzesz.* T. j. dzisiaj, albo z mojéj ręki, albo póki żyć będę.

24. *Nie umywszy nóg, ani ostrzygłszy brody.* Cały bowiem czas póki trwało wygnanie Dawida, w żałobie zostawał, którą w zaniedbaniu swojego ciała i odzienia okazywał; z czego jawnie poznał Dawid, że wszystko co mówił Mifibozet było prawdą; albowiem wyraźnie to widać było, że w długiéj żałobie zostawał.

25. Cumque Jerusalem occurrisset regi, dixit ei rex: Quare non venisti mecum Miphiboseth?
26. Et respondens ait: Domine mi rex, servus meus contemsit me, dixique ei ego famulus tuus, ut sterneret mihi asinum, et ascendens abirem cum rege: claudus enim sum servus tuus.
27. Insuper et accusavit me servum tuum ad te dominum meum regem: tu autem, domine mi rex, sicut Angelus Dei es, fac quod placitum est tibi. *(Supr. 16, 3. 1. Reg. 29, 9.)*
28. Neque enim fuit domus patris mei, nisi morti obnoxia domino meo regi: tu autem posuisti me servum tuum inter convivas mensae tuae, quid ergo habeo justae querelae? aut quid possum ultra vociferari ad regem?
29. Ait ergo ei rex: Quid ultra loqueris? fixum est, quod locutus sum: tu et Siba dividite possessiones.
30. Responditque Miphiboseth regi: Etiam cuncta accipiat, postquam reversus est dominus meus rex pacifice in domum suam.
31. Berzellai quoque Galaadites, descendens de Rogelim, traduxit regem Jordanem, paratus etiam ultra fluvium prosequi eum. *(Supr. 17, 27.)*
32. Erat autem Berzellai Galaadites senex valde, id est octogenarius, et ipse praebuit alimenta regi, cum moraretur in castris; fuit quippe vir dives nimis. *(3. Reg. 2, 7.)*
33. Dixit itaque rex ad Berzellai: Veni mecum, ut requiescas securus mecum in Jerusalem.
34. Et ait Berzellai ad regem: Quot sunt dies annorum vitae meae, ut ascendam cum rege in Jerusalem?
35. Octogenarius sum hodie: numquid vigent sensus mei ad discernendum suave, aut amarum? aut delectare potest servum tuum cibus et potus? vel audire possum ultra vocem cantorum atque cantatricum? quare servus tuus sit oneri domino meo regi?
36. Paululum procedam famulus tuus ab Jordane tecum: non indigeo hac vicissitudine,

25. A gdy w Jeruzalem zabieżał królowi, rzékł mu król: Czemuś nie szedł zemna Miphibozeth?
26. A odpowiadaiąc rzékł: Panie móy królu, sługa móy wzgardźił mię: y rzekłem mu ia sługa twóy, aby mi ośiodłał osła, y wśiadszy żebym był iechał z królem: bom iest chromy sługa twóy.
27. Nad to y oskarżył mię slugę twego do ćiebie pana mego króla: ale ty panie móy królu iesteś iako Anioł Boży, czyń coć się podoba.
28. Bo nie był dóm oyca mego, iedno winien śmierći panu memu królowi: a tyś mię sługę swego posadźił między iedzącymi u stołu twoiego: a o cóż się mam sprawiedliwie żałować? abo o co mogę daléy wołać do króla?
29. Y rzékł mu król: Cóż więcéy mówisz? iuż to pewna com rzékł: ty a Syba podźielcie się imieniem.
30. Y odpowiedźiał Miphibozeth królowi: Y wszytko niech weźmie, ponieważ się wróćił pan móy król w pokoiu do domu swego.
31. Berzellai też Galaadczyk wyszedszy z Rogelim, przeprowadźił króla przez Jordan, gotów będąc y za rzekę z nim iechać.
32. A był Berzellai Galaadczyk barzo stary, to iest w ośmdźieśiąt lat, a on dodawał żywnośći królowi gdy mieszkał w obozie, bo był mąż barzo bogaty.
33. Rzékł tedy król do Berzellai: Poiedź ze mną, że odpoczniesz bespiecznie ze mną w Jeruzalem.
34. Y rzékł Berzellai do króla: Wieleż dni lat żywota mego, abych miał iechać z królem do Jeruzalem?
35. Ośmdźieśiąt lat mi dźiśia: aza czérstwe są zmysły moie ku rozeznaniu słodkiego abo gorzkiego? abo ucieszyć może sługę twego iadło y picie? abo słuchać mogę ia sługa twóy daléy głosów śpiewaków y śpiéwaczek? przeczże sługa twóy ma bydź ćiężek panu memu królowi?
36. Poiadę trochę sługa twóy od Jordanu z tobą: nie potrzebuię téy odmiany,

26. *Sługa mój wzgardził mię.* T. j. przez wzgardę zaniedbał rozkazu mojego. W Hebr. i u LXX *oszukał mię.* W Chald. *zdradliwie postąpił ze mną,* ponieważ *osła* nie chciał mnie *osiodłać* i t. d., jak zobaczymy niżéj może także i te dary, które w imieniu swojém niegodziwy sługa królowi ofiarował, należały właściwie do Mifibozeta.

27. *Oskarżył mię.* Patrz r. 16, 3.—*Jako anioł Boży.* Ze względu na mądrość i łaskawość prawie nadludzką.

28. *Dom ojca mego jedno winien śmierci.* Znaczy: Jeśli się tobie podoba uważać mnie za winnego, i nietylko wyzuć mię z posiadłości, lecz i życia pozbawić, łatwo to możesz uczynić, zwłaszcza, że cała rodzina Saula z powodu krzywd tobie uczynionych, na karę śmierci już dawno zasługiwała.— *Wołać do króla?* Jakby mnie krzywdę czyniono.

29. *Cóż więcéj mówisz?* Poco więcéj mówisz? Który to sposób mówienia wskazuje, że rozmowa odbywała się długo, może nawet w obecności Syby, broniącego się wedle możności, słowami, kłamstwem i oszczerstwem.— *Już to pewna com rzekł.* Niechcę zgoła odwoływać i unieważniać, com postanowił.—*Podzielcie się mieniem.* Wyrok ten Dawidowy wszyscy prawie tłumacze Pisma ś. za niesprawiedliwy uważają. Abulensis i Sanchez mniemają, że Dawid, w nagrodę za obecną stratę, inne nadał dobra Mifibozetowi; a że z połowy już przezeń posiadanych wyzuł, to dla tego, że nie chciał cofnąć raz danego słowa. Nie skarał zaś Syby, dla tego, że w owym dniu radośnym wszystkim przebaczał.

30. *Pan mój król.* Który mnie za wszystkie dobra jest.

31. *Z Rogelim.* Miasta swojego, za Jordanem, w którém mieszkał.

32. *Gdy mieszkał w obozie.* W Mahanaim. Patrz r. 17, 24.

33. *Że odpoczniesz bespiecznie zemną w Jeruzalem.* W LXX, *i będę pielęgnował starość twoję*; pragnął bowiem Dawid odwdzięczyć się jemu za otrzymaną żywność.

34. *Wieleż dni lat żywota mego?* Jakby mówił: czyż wypada, żebym na tak króciutki czas życia, jaki mnie pozostaje, zmieniał miejsce, zwłaszcza że jestem niezdolny do używania dworskich roskoszy.

35. *Przeczże sługa twój ma być ciężek.* T. j. złamany starością na nic się zdać nie mogę.

36. *Pojadę trochę.* Przepuścić ciebie.—*Niepotrzebuję téj odmiany.* Żebyś się mnie wywzajemniał za otrzymaną żywność.

37. sed obsecro, ut revertar servus tuus, et moriar in civitate mea, et sepeliar juxta sepulcrum patris mei, et matris meae. Est autem servus tuus Chamaam, ipse vadat tecum, domine mi rex, et fac ei, quidquid tibi bonum videtur.

38. Dixit itaque ei, rex: Mecum transeat Chamaam, et ego faciam ei, quidquid tibi placuerit, et omne, quod petieris a me, impetrabis.

39. Cumque transisset universus populus et rex Jordanem, osculatus est rex Berzellai, et benedixit ei; et ille reversus est in locum suum.

40. Transivit ergo rex in Galgalam, et Chamaam cum eo; omnis autem populus Juda traduxerat regem, et media tantum pars adfuerat de populo Israel.

41. Itaque omnes viri Israel concurrentes ad regem dixerunt ei: Quare te furati sunt fratres nostri viri Juda, et traduxerunt regem et domum ejus Jordanem, omnesque viros David cum eo?

42. Et respondit omnis vir Juda ad viros Israel: Quia mihi propior est rex: cur irasceris super hac re? numquid comedimus aliquid ex rege, aut munera nobis data sunt?

43. Et respondit vir Israel ad viros Juda, et ait: Decem partibus major ego sum apud regem, magisque ad me pertinet David quam ad te: cur fecisti mihi injuriam, et non mihi nuntiatum est priori, ut reducerem regem meum? Durius autem responderunt viri Juda viris Israel.

37. ale proszę niech się wrócę sługa twóy, y umrę w mieście moim, a pogrzebión będę wedle grobu oyca mego y matki moiéy. Lecz iest sługa twóy Chamaam, ten niech iedźie z tobą, panie móy królu, a uczyń mu cokolwiekći się zda dobrego.

38. Y rzékł mu król: niechże zemną iedźie Chamaam, a ia mu uczynię cokolwiek się tobie podoba, y wszytko czego żądać będźiesz odemnie, uprośisz.

39. A gdy się wszytek lud y król przez Jordan przeprawił, pocałował król Berzellai, y błogosławił mu: a on się wróćił do mieysca swego.

40. Przyćiągnął tedy król do Galgala y Chamaam z nim, a wszytek lud Judzki przeprowadzał króla, a polowica tylko była z ludu Izraelskiego.

41. A tak wszyscy mężowie Izraelscy zbieżawszy się do króla rzekli mu: Czemu ćię ukradli braćia naszy mężowie Judzcy, y przeprowadźili króla y dóm przez Jordan, y wszytkie męże Dawidowe z nim.

42. Y odpowiedźiał wszelki mąż Judzki do mężów Izrael: Iż mnie iest król bliższy: czemu się oto gniewasz? Azaśmy co ziedli z króla, abo nam dary dano?

43. Y odpowiedźiał mąż Izrael do mężów Juda, y rzékł: Dźieśiąćią częśći więtszym ia iest u króla, y więcéy do mnie Dawid należy niż do ćiebie: czemuś mi krzywdę uczynił, y nie dano mi znać piérwszemu, abym odprowadźił króla mego? ale ostrzéy odpowiadali mężowie Juda mężóm Izrael.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O buncie Seby przeciwko Dawidowi, który się skończył śmiercią tego buntownika.

1. Accidit quoque, ut ibi esset vir Belial, nomine Seba, filius Bochri, vir Jemineus; et cecinit buccina, et ait: Non est nobis pars in David, neque hereditas in filio Isai: revertere in tabernacula tua Israel.

2. Et separatus est omnis Israel a David, secutusque est Seba filium Bochri; viri autem Juda adhaeserunt regi suo a Jordane usque Jerusalem.

1. Trafiło się też, że tam był mąż Belial, imieniem Seba, syn Bochry mąż Jeminczyk, y zatrąbił w trąbę, y rzékł: Niemamy my dźiału w Dawidźie, ani dźiedźictwa w synu Isai: Wróć się Izraelu do przybytków twoich.

2. Y odstąpił wszytek Izrael od Dawida, a przystał do Seba syna Bochry: Lecz mężowie Juda zostali przy królu swoim od Jordanu aż do Jeruzalem.

37. *Chamaam.* Syn Berzellaja.

39. *Błogosławił mu.* Życzył mu wszelkiego dobra.

40. *Polowica tylko była.* Żeby swojemu pokoleniu dogodzić, Dawid, nieczekając reszty z innych pokoleń, puścił się w drogę, jak tekst ś. powiada, z połową tylko ludu Izraelskiego, t. j. z tymi tylko, którzy już byli gotowi go przeprowadzać. Ztąd powstało następnie poróżnienie i niechęć do pokolenia Judy, jakoby przez pychę pośpieszyło przybyć do króla, żeby mu w podróży towarzyszyć,

41. *Czemu cię ukradli bracia nasi?* Dla czego ukradkiem, nas nie czekając, i téj chwały pozbawiając, do królestwa odprowadzić cię chciało samo tylko pokolenie Judy?

42. *Iż mnie jest król bliższy.* Jako należący do jednego z nami pokolenia, w którém też zawsze przebywał.—*A zaś my co zjedli z króla?* Nieuczyniliśmy tego dla jakiejkolwiek korzyści, żeby nas król karmił, albo dał jakie dary; lecz że nas bliższy stosunek z nim łączy.

43. *Dziesięcią części większym ja jest u króla.* Jeśli Dawida uważać będziemy jako osobę prywatną, więcej do was należy, ponieważ z waszego jest pokolenia, jeśli zaś jako króla, to w takim razie należy więcéj do nas, gdyż w dziesięć razy was przewyższamy, a przeto większą częścią jego królestwa jesteśmy. — *Ale ostréj odpowiadali mężowie Judy mężom Izrael.* Co zaś mianowicie mówili, o tém z Pisma ś. dowiedzieć się nie możemy.

R. 20.—1. *Mąż Belial.* Słusznie Seba *mężem* się *Belial* nazywa, t. j. nieujarzmionym, gdyż był nieuczciwym i buntownikiem.—*Jeminczyk.* Z pokolenia Benjamina, i być może krewny Saula, i przeto nieprzyjazny Dawidowi.—*Zatrąbił w trąbę.* Izraelitów zwołując, żeby opuściwszy Judzkiego króla, odeszli do domów swoich, ponieważ, jak na końcu poprzedzającego rozdziału widzimy, tak byli poniewierani. — *Nie mamy my działu w Dawidzie, ani dziedzictwa w synu Izai.* Była to hebrajska formuła, którą wyrażali, że nie chcą z tym lub z owym na przyszłość mieć stosunków. Tak w Dziejach Apost. r. 8, 21. Ś. Piotr do Szymoma czarnoksiężnika powiada: *Niemasz cząstki ani działu w téj mowie.*

3. Cumque venisset rex in domum suam in Jerusalem, tulit decem mulieres concubinas, quas dereliquerat ad custodiendam domum, et tradidit eas in custodiam, alimenta eis praebens; et non est ingressus ad eas, sed erant clausae usque in diem mortis suae in viduitate viventes.

4. Dixit autem rex Amasae: Convoca mihi omnes viros Juda in diem tertium, et tu adesto praesens.

5. Abiit ergo Amasa, ut convocaret Judam, et moratus est extra placitum, quod ei constituerat rex.

6. Ait autem David ad Abisai: Nunc magis afflicturus est nos Seba, filius Bochri, quam Absalom: tolle igitur servos domini tui, et persequere eum, ne forte inveniat civitates munitas, et effugiat nos.

7. Egressi sunt ergo cum eo viri Joab, Cerethi quoque et Phelethi; et omnes robusti exierunt de Jerusalem ad persequendum Seba filium Bochri.

8. Cumque illi essent juxta lapidem grandem, qui est in Gabaon, Amasa veniens occurrit eis. Porro Joab vestitus erat tunica stricta ad mensuram habitus sui, et desuper accinctus gladio dependente usque ad ilia, in vagina, qui fabricatus levi motu egredi poterat et percutere.

9. Dixit itaque Joab ad Amasam: Salve mi frater. Et tenuit manu dextera mentum Amasae, quasi osculans eum.

10. Porro Amasa non observavit gladium, quem habebat Joab, qui percussit eum in latere, et effudit intestina ejus in terram; nec secundum vulnus apposuit, et mortuus est. Joab autem, et Abisai, frater ejus, persecuti sunt Seba filium Bochri.

11. Interea quidam viri, cum stetissent juxta cadaver Amasae, de sociis Joab, dixerunt: Ecce, qui esse voluit pro Joab comes David.

12. Amasa autem conspersus sanguine jacebat in media via. Vidit hoc quidam vir, quod subsisteret omnis populus ad videndum eum, et amovit Amasam de via in agrum, operuitque eum vestimento, ne subsisterent transeuntes propter eum.

13. Amoto ergo illo de via, transibat omnis vir sequens Joab ad persequendum Seba, filium Bochri.

14. Porro ille transierat per omnes tribus Israel

3. A gdy przyszedł król do domu swego w Jeruzalem, wźiął dźieśięć niewiast nałożnic, które był zostawił dla strażéy domu, y dał ie do zamknienia, dodaiąc im żywnośći: y nie wchodźił do nich, ale były zamknione aż do dnia śmierci ich, żyiąc w wdowim stanie.

4. Y rzékł król do Amazy: Zwołay mi wszytkie męże Juda na trzeći dźień, y ty bądź obecny.

5. Y poszedł Amaza aby zwołał Judę, y bawił się nad postanowienie, które mu był król postanowił.

6. Y rzékł Dawid do Abizai: Teraz nas barźiéy utrapi Seba syn Bochry niż Absalom: a tak weźmi sługi pana twego, a ścigay go, by snadź nie nalazł miast obronnych, a uszedł nam.

7. Wyszli tedy z nim mężowie Joab, Cerety też y Phelety: y wszyscy duży wyszli z Jeruzalem aby gonili Sebę syna Bochry.

8. A gdy oni byli u kamienia wielkiego, który iest w Gabaon, Amaza idąc zabieżał im. A Joab miał na sobie ćiasną szatę według miary kształtu swego, a na nię przypasał miecz, który wiśiał aż do lędźwi w poszwach, który sprawiony małym ruszeniem mógł bydź dobyty y uderzyć.

9. Rzékł tedy Joab do Amazy: Witay braćie móy. Uiął prawą ręką podgardłek Amazy, iakoby go całuiąc.

10. Lecz Amaza nie obaczył miecza, który miał Joab, który go w bok uderzył y wylał trzewa iego na źiemię, ani wtóréy rany przydał, y umarł. A Joab y Abizai brat iego gonili Sebę syna Bochry.

11. W tym niektórzy mężowie z towarzyszów Joabowych stanąwszy nad ćiałem Amazy, rzekli: Oto który chćiał bydź miasto Joaba towarzyszem Dawidowym.

12. Lecz Amaza pokrwawiony leżał na śrzód drogi. Uyźrzał to któryś mąż, że się zastanawiał wszytek lud aby go oglądał, y zniósł Amazę z drogi na pole: y nakrył go odźieniem, aby się nie zastanawiali miiaiący dla niego.

13. A skoro go zięto z drogi, miiał każdy mąż idąc za Joabem na pogonią Seby syna Bochry.

14. Lecz on przeszedł był przez wszytkie po-

3. *I dał je do zamknienia.* Powolnie z niemi się obszedł, albowiem sądził i słusznie, że niechcące uległy złéj woli Absalona.—*We wdowim stanie.* Nie zamężne pozostały.

4. *Zwołaj mi wszystkie męże Juda.* Przyczyną tego zwołania było, uczynić Amazego nowym wodzem nad wojskiem, jako był przyrzekł w rozdziale poprzedzającym w. 13, a także, żeby szerzący się bunt Seby przytłumić.

6. *I rzekł Dawid do Abizai.* Posyła Abizai, ponieważ Joaba użyć niechciał, a to dla tego, żeby Amaza nie myślił, że Dawid znowu Joaba na przełożeństwo nad wojskiem przywrócił.—*Bardziéj utrapi Seba.* Mówił to z utęsknieniem i w sposób powiększający. Albowiem Absalona wszystkie pokolenia, niewyłączając Judzkiego, usiłowali zrobić królem, Seba zaś tego już nie miał dla siebie.—*Weźmij sługi pana twego.* T. j. Dawida, który o sobie w trzeciéj osobie mówi. Niektórzy mniemają, że Joaba panem nazywa, ponieważ wiekiem i godnością był wyższy.—*Nie znalazł.* T. j. nie naszedł i nie zajął.

8. *U kamienia wielkiego.* Na 40 staj od Jerozolimy, gdzie także Joab z Abnerem walczył. R. 2 tejże księgi.—*Który sprawiony małém ruszeniem mógł być dobyty.* Do obszernéj pochwy włożony, żeby się mógł z łatwością wydobywać, albo nawet za pochyleniem się sam przez się z pochwy wypadał.

9. *Ujął prawą ręką podgardłek Amazy.* Taki bowiem był zwyczaj dających sobie wzajemny pocałunek.

11. *Oto który chciał być miasto Joaba towarzyszem Dawidowym.* W hebr. *jaki jest który chciał być na miejsce Joaba, i jaki jest, który chciał być Dawidowi po Joabie*, t. j. następcą w przełożeństwie nad wojskiem.

14. *Do Abela i Betmaacha.* W hebr. dodano, że przebył Seba wszystkie miejsca Betim, pod którém to na-

in Abelam, et Bethmaacha; omnesque viri electi
congregati fuerant ad eum.
15. Venerunt itaque et oppugnabant eum in Abela,
et in Bethmaacha, et circumdederunt munitionibus
civitatem, et obsessa est urbs; omnis autem turba,
quae erat cum Joab, moliebatur destruere muros.
16. Et exclamavit mulier sapiens de civitate:
Audite, audite, dicite Joab: Appropinqua huc, et
loquar tecum.
17. Qui cum accessisset ad eam, ait illi: Tu es
Joab? Et ille respondit: Ego. At quem sic locuta
est: Audi sermones ancillae tuae. Qui respondit:
Audio.
18. Rursumque illa: Sermo, inquit, dicebatur
in veteri proverbio: Qui interrogant, interrogent in
Abela: et sic perficiebant.
19. Nonne ego sum, quae respondeo veritatem
in Israel, et tu quaeris subvertere civitatem, et
evertere matrem in Israel? Quare praecipitas here-
ditatem Domini?
20. Respondens Joab, ait: Absit, absit hoc a
me: non praecipito, neque demolior.
21. Non sic se habet res, sed homo de monte
Ephraim, Seba filius Bochri cognomine, levavit ma-
num suam contra regem David: tradite illum so-
lum, et recedemus a civitate. Et ait mulier ad
Joab: Ecce, caput ejus mittetur ad te per murum.
22. Ingressa est ergo ad omnem populum, et
locuta est eis sapienter; qui abscissum caput Seba
filii Bochri projecerunt ad Joab. Et ille cecinit
tuba, et recesserunt ab urbe, unusquisque in ta-
bernacula sua; Joab autem reversus est Jerusalem
ad regem.
23. Fuit ergo Joab super omnem exercitum Israel;
Banajas autem, filius Jojadae, super Cerethaeos et
Phelethaeos. *(Suph. 8, 16).*
24. Aduram vero super tributa; porro Josaphat,
filius Ahilud, a commentariis.
25. Siva autem scriba; Sadoc vero et Abiathar,
sacerdotes.
26. Ira autem, Jairites, erat sacerdos David.

kolenia Izrael do Abele y Bethmaacha: y wszyscy
mężowie przebrani, zbiegli się do niego.
15. Przyszli tedy y dobywali go w Abeli y w Beth-
maacha, y obtoczyli szańcami miasto, y obleżone
iest miasto: a wszytek lud, który był z Joabem uśi-
łował obalić mury.
16. Y zawołała niewiasta mądra z miasta: Słu-
chayćie, słuchayćie, rzeczćie Joabowi: Przystąp się
sam, a rozmówię się z tobą.
17. Który gdy przystąpił do niéy, rzekła mu:
Tyś iest Joab? A on odpowiedźiał: Ja. Do którego
tak rzekła: Posłuchay słów służebnice twoiéy. Od-
powiedźiał: Słucham.
18. Y zaś ona: Mawiano więc pry w staréy przy-
powieśći: Którzy się pytaią, niech się pytaią w A-
beli: y tak dokonywali.
19. Azam ia nie iest, która opowiadam prawdę
w Izraelu, a ty uśiluiesz wywróćić miasto, y zbu-
rzyć matkę w Izraelu? Czemu obalasz dźiedźictwo
Pańskie?
20. Odpowiedźiał Joab: Nie day, nie day mi te-
go Boże, nie obalam ani burzę.
21. Nie tak się rzecz ma: ale człowiek z góry
Ephraim, Seba syn Bochry przezwiskiem, podniósł
rękę swoię na króla Dawida: wydayćie onego sa-
mego, a odćiągniem od miasta. Y rzekła niewiasta
do Joaba: Oto głowę iego zrzucą do ćiebie z muru.
22. A tak przyszła do wszytkiego ludu, y mą-
drze do nich mówiła: Którzy uciętą głowę Seby
syna Bochry zrzućili do Joaba. A on zatrąbił w trą-
bę, y odciągnęli od miasta każdy do namiotu swe-
go: a Joab wróćił się do Jeruzalem do króla.
23. Był tedy Joab nadewszytkim woyskiem Izrael-
skim: a Banaias syn Joiady nad Ceretheczyki y Phe-
letheczyki:
24. Aduram lepak nad pobory, a Jozaphat syn
Ahilud kanclerzem.
25. A Siwa pisarzem: Sadok zaśię y Abiathar,
kapłani.
26. A Ira Jairitczyk był kapłanem Dawidowym

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O głodzie z winy zbrodni Saulowych.

1. Facta est quoque fames in diebus David tri-
bus annis jugiter, et consuluit David oraculum

1. Stał się też głód za dni Dawidowych trzy
lata ustawicznie: y radźił się Dawid wyroku Pań-

zwiskiem prowincią niektórzy rozumieją, w której się znajdowały Abela i Betmaacha, należące do Galilei wyższéj, przez Izaiasza, *Galileją pogańską* nazwanéj.

18. *Którzy się pytają, niech pytają w Abela.* Zaleca niewiasta ojczyzny swojéj starożytność i sławę, t. j. że obywateli miało mądrych, do których się zwykle we wszystkich trudnościach udawano. Albo tak mówi niewiasta, że tam się znajdowała publiczna akademia nauk. —*I tak dokonywali.* T. j. powziąwszy radę, szli za nią, i tak spraw swoich pomyślnie dokonywali.

19. *Azam ja nie jest, która opowiadam prawdę w Izraelu.* To się mówi w osobie miasta.— *Zburzyć matkę.* stołeczne i przedniejsze miasto; a także ogółowi wielce zasłużone.—*Dziedzictwo Pańskie.* Miasto to, które na-

leży do królestwa Izraelskiego, będącego dziedzictwem Pańskim.

21. *Z góry Efraim.* Był Seba z pokolenia Benjamina, jak się pokazuje z w. 1 tego rozdziału; lecz się powiada z góry Efraim, ponieważ być może na niéj mieszkał.

22. *Mądrze do nich mówiła.* Wmawiając, żeby głowę Seby Joabowi rzucili.

23. *Był tedy Joab nad wszystkiem wojskiem.* Ponieważ inny bez wielkich wstrząśnień podstawionym być nie mógł.

24. *Nad pobory.* Poborcą królewskim.—*Kanclerzem.* P. r. 8, 16.

25. *Pisarzem.* P. r. 8, 17.

R. 21.—1. *Wyroku Pańskiego.* Przez Abiatara Arcy-

Domini. Dixitque Dominus: Propter Saul, et domum ejus sanguinum, quia occidit Gabaonitas.

2. Vocatis ergo Gabaonitis rex, dixit ad eos. (Porro Gabaonitae non erant de filiis Israel, sed reliquiae Amorrhaeorum; filii quippe Israel juraverant eis, et voluit Saul percutere eos zelo, quasi pro filiis Israel et Juda). *(Jos. 9, 15).*

3. Dixit ergo David ad Gabaonitas: Quid faciam vobis? et quod erit vestri piaculum ut benedicatis hereditati Domini?

4. Dixeruntque ei Gabaonitae: Non est nobis super argento et auro quaestio, sed contra Saul, et contra domum ejus: neque volumus, ut interficiatur homo de Israel. Ad quos rex ait: Quid ergo vultis, ut faciam vobis?

5. Qui dixerunt regi: Virum, qui attrivit nos et oppressit inique, ita delere debemus, ut ne unus quidem residuus sit de stirpe ejus in cunctis finibus Israel.

6. Dentur nobis septem viri de filiis ejus, ut crucifigamus eos Domino in Gabaa Saul, quondam electi Domini. Et ait rex: Ego dabo.

7. Pepercitque rex Miphiboseth, filio Jonathae filii Saul, propter jusjurandum Domini, quod fuerat inter David et inter Jonathan, filium Saul. *(1. Reg. 18, 3).*

8. Tulit itaque rex duos filios Respha, filiae Aia, quos peperit Sauli, Armoni et Miphiboseth, et quinque filios Michol, filiae Saul, quos genuerat Hadrieli, filio Berzellai, qui fuit de Molathi,

9. et dedit eos in manus Gabaonitarum, qui crucifixerunt eos in monte coram Domino; et ceciderunt hi septem simul occisi in diebus messis primis, incipiente messione hordei.

10. Tollens autem Respha, filia Aia cilicium

skiego. Y rzékł Pan: Dla Saula y dla domu iego krwawego, iż pobił Gabaończyki.

2. Tedy zawoławszy król Gabaończyków, rzekł do nich: (A Gabaończycy nie byli z synów Izraelowych, ale byli ostatki Amorreyczyków: bo im przyśięgli byli synowie Izraelowi, a Saul chciał ie wybić z zapalczywośći, iakoby dla ludu Izraelskiego y Judzkiego).

3. Rzekł tedy Dawid do Gabaończyków: Co wam uczynię? a które będźie wasze oczyśćienie, żebyśćie błogosławili dźiedźictwu Pańskiemu?

4. Y rzekli mu Gabaończykowie: Nié mamy sporu o śrebro y złoto, ale przećiw Saulowi y przećiw domowi iego: ani chcemy żeby był zabit człowiek z Izraela. Do których król rzekł: Cóż tedy chcećie żebych wam uczynił?

5. Którzy odpowiedźieli królowi: Męża który nas starł y stłumił niesprawiedliwie, tak wygładźić mamy, żeby ani ieden nie został z rodu iego we wszech granicach Izraelskich.

6. Niech nam dadzą śiedmi mężów z synów iego, że ie ukrzyżuiemy Panu w Gabaa Saula, niegdy wybranego Pańskiego. Y rzékł król: Ja wydam.

7. Y zfolgował król Miphibozethowi synowi Jonathy syna Saulowego, dla przyśięgi Pańskiey, która była między Dawidem a między Jonathą synem Saulowym.

8. A tak wźiął król dwu synów Resphy córki Aie, które urodźiła Saulowi, Armoni i Miphibozetha: y piąći synów Michol córki Saulowéy, które była urodźiła Hadrielowi synowi Bersellai który był z Molata,

9. y dał ie w ręce Gabaończyków: którzy ie ukrzyżowali na górze przed Panem: y legli ći śiedm pospołu zamordowani w piérwsze dni żniwa, gdy się poczynało żniwo ięczmienia.

10. Lecz Respha córka Aia wźiąwszy włosien-

kapłana, za pomocą Efod.—*Krwawego.* Zabójcy, krew przelewającego.—*Iż pobił Gabaończyki.* Wbrew przyrzeczeniu danemu przez Jozuego.

2. *Ostatki Amorrejczyków.* Chananejczyków, którzy się niekiedy Amorrejczykami zowią: tak Gen. 15—16. mówi się: *bo jeszcze nie wypełniły się nieprawości Amorrejczyków,* t. j. Chananejczyków; byli bowiem Amorrejczycy między Chananejczykami najpotężniejszymi, z jakiego powodu ich nazwisko do całéj krainy Chananejskiéj przeszło.—*Jakoby dla ludu Izraelskiego i Judzkiego.* Jakoby dopełniając tego, co Izraelici i pokolenie Judzkie uczynić byli powinni, t. j. żeby wygładzić Gabaonitów.

3. *Które będzie wasze oczyszczenie?* Jak chcecie żeby wam zadość się stało, i żeby tym sposobem odpokutowany został grzech Saula, którego się względem was dopuścił.—*Żebyście błogosławili dziedzictwu Pańskiemu.* Jakby powiedział: żebyście nie byli powodem przekleństwa Bożego dla nas, i naszéj zagłady.

4. *O srébro i złoto.* Nie chcemy być wynagrodzeni za krzywdę srébrem lub złotem.—*Ani chcemy żeby był zabit człowiek z Izraela.* Nie szukamy niczyjéj śmierci z Izraela, tylko domu Saulowego.

5. *Męża, który nas starł.* To jest Saula.

6. *Niech nam dadzą siedmiu mężów.* Piérwiéj wszystkich zgładzić chcieli, potém o siedmiu tylko proszą. Być może, Dawid, gdy się ta rozmowa toczyła, uczynił oświadczenie, że Mifibozeta nie wyda; przeto o siedmiu tylko proszą, żeby Dawid Mifibozetowi, i gdyby się podobało komu innemu, mógł przebaczyć.—*Ukrzyżujemy ich Panu.* Dla przebłagania Pana.—*W Gabaa Saula.* Dla powiększenia klęski nieszczęśliwych, iżby tam zostali ukrzyżowani, gdzie Saul panować zaczął.

8. *Pięciu synów Michol.* Przybranych; albowiem zrodziła ich Merob siostra Michol, która była poślubioną Hadrielowi, jak się pokazuje z I. Król. 18—19. Tu zaś zowią się synami Hadriela. Tak przynajmniéj większa część autorów to miejsce tłumaczy. Zachodzi wszakże trudność, że w naszym texcie powiada się, iż Michol tych synów zrodziła; o matce zaś przyspasabiającéj nie można tego powiedzieć, że porodziła. Emmanuel Sa mniema, że Merob Micholą się także nazywała. Inni, których przywodzi Salianus i niezupełnie odrzuca, rozumieją, że do textu hebrajskiego omyłka się wcisnęła, i że zamiast Merob, Michol było napisano. Dawid wnuków Saula wydał na śmierć z pobudzenia Bożego, który życia i śmierci jest Panem, i karze grzechy ojców w trzeciém i czwartém pokoleniu, Exod. 20—5., zwłaszcza gdy synowie w zbrodniach i niegodziwości podobni są do swoich rodziców, jak o tych najprawdopodobniéj mniemają Cajetanus i Abulensis.

9. *Na górze.* W Gabaa, któréj położenie było wyniosłe i górzyste.— *Gdy się poczynało żniwo jęczmienia.* Co się dzieje w Judei około wiosennego porównania dnia z nocą, i uroczystości Przaśników czyli Paschy.

10. *Włosiennicę, rozpostarła ją pod się.* Twarde po-

substravit sibi supra petram ab initio messis, donec stillaret aqua super eos de caelo, et non dimisit aves lacerare eos per diem, neque bestias per noctem.

11. Et nuntiata sunt David, quae fecerat Respha, filia Aia, concubina Saul.

12. Et abiit David, et tulit ossa Saul, et ossa Jonathae, filii ejus, a viris Jabes Galaad, qui furati fuerant ea de platea Bethsan, in qua suspenderant eos Philisthiim, cum interfecissent Saul in Gelboe, *

13. et asportavit inde ossa Saul, et ossa Jonathae, filii ejus; et colligentes ossa eorum, qui affixi fuerant, * *(1. Reg. 31, 12.)*

14. sepelierunt ea cum ossibus Saul et Jonathae filii ejus in terra Benjamin, in latere, in sepulcro Cis, patris ejus; feceruntque omnia, quae praeceperat rex; et repropitiatus est Deus terrae post haec.

15. Factum est autem rursum proelium Philisthinorum adversum Israel, et descendit David, et servi ejus cum eo, et pugnabant contra Philisthiim. Deficiente autem David,

16. Jesbibenob, qui fuit de genere Arapha, cujus ferrum hastae trecentas uncias appendebat, et accinctus erat ense novo, nisus est percutere David. *(1. Reg. 17, 7.)*

17. Praesidioque ei fuit Abisai, filius Saruiae, et percussum Philisthaeum interfecit. Tunc juraverunt viri David, dicentes: Jam non egredieris nobiscum in bellum, ne extinguas lucernam Israel.

18. Secundum quoque bellum fuit in Gob contra Philisthaeos; tunc percussit Sobochai de Husathi, Saph de stirpe Arapha de genere gigantum. *(1. Par. 20, 4.)*

19. Tertium quoque fuit bellum in Gob contra Philisthaeos, in quo percussit Adeodatus filius Saltus, polymitarius Bethlehemites, Goliath Gethaeum, cujus hastile hastae erat quasi liciatorium texentium.

20. Quartum bellum fuit in Geth, in quo vir fuit excelsus, qui senos in manibus pedibusque habebat digitos, id est, viginti quatuor, et erat de origine Arapha.

nicę rospostarła ią pod się na skale od początku żniwa, ażby na nie kropiła woda z nieba, y nie dopuściła ich ptakóm drapać we dnie ani źwierzom w nocy.

11. Y powiedźiano Dawidowi co czyniła Respha córka Aia nałożnica Saulowa.

12. Y szedł Dawid y wźiął kośći Saulowe y kośći Jonathy syna iego od mężów Jabes Galaad, którzy ie byli ukradli z ulice Bethsan, gdźie ie byli zawieśili Philistynowie gdy zabili Saula na Gelboe:

13. y wźiął z tamtąd kośći Saulowe y kośći Jonathy syna iego, a zebrawszy kośći onych, którzy byli ukrzyżowani,

14. pogrzebli ie z kośćiami Saula y Jonathy syna iego w źiemi Beniamin w boku, w grobie Cis oyca iego: y uczynili wszytko co Król rozkazał, y zlitował się znowu potym Bóg nad źiemią.

15. Y była zaśię woyna Philistynów przećiw Izraelowi, y iachał Dawid y słudzy iego z nim y bili się z Philistyny. A gdy ustawał Dawid,

16. Jezbibenob, który był z rodu Arapha, którego osczepu żelazo trzysta łótów ważyło, a był nowym mieczem przepasany, uśiłował zabić Dawida.

17. Ale go ratował Abisai syn Sarwiiéy, y raniwszy Philistyna zabił. Przyśięgli tedy mężowie Dawidowi, mówiąc: Już z nami nie wyiedźiesz na woynę, abyś nie zgaśił świece Izrael.

18, Wtóra też woyna była w Gobie z Philistyny: tedy zabił Sobochai z Husathy, Sapha z rodu Arapha z rodzaiu Olbrzymów.

19. Trzećia też woyna była w Gobie z Philistyny, na którey zabił Bogdan syn Lasu Haftarczyk Bethlehemitczyk Goliatha Getheyczyka, którego osczepu drzewo było iako nawóy tkacki.

20. Czwarta woyna była w Geth: na którćy był mąż wysoki, który miał po sześći palców u rąk y u nóg, to iest dwadźieśćia y cztéry, a był z rodu Arapha.

---

słanie, na którém odtąd spoczywała. — *Ażby na nich kropiła woda z nieba.* Ponieważ grzech Saula wstrzymywał deszcz i nieurodzaj sprawował, prawdopodobną jest rzeczą, że niezadługo po ich ukrzyżowaniu spadła nawalnica. Niektórzy mniemają, że aż do początku Września deszcz nie spadł. Rzadko bowiem w tych krajach w lecie deszcz pada, i ledwo za nastaniem jesieni zaczyna, który to deszcz Pismo ś. wczesnym nazywa. Patrz co się rzekło Joz. r. 3—15. Jeśli zaś aż do tego czasu nie spadł, a zatem Resfa przez kilka miesięcy trupy swoich synów ze szczególną troskliwością strzegła. I chociaż prawo nakazywało, żeby trupów ukrzyżowanych tegoż samego dnia z krzyżów zdejmowano, Deut. 21—23, wszakże król chciał, żeby obecnie ukrzyżowani, zostawali na krzyżu aż nim deszcz nastanie, ponieważ był on znakiem łaskawości Boskiéj, dla zjednania któréj zostali zawieszeni, i o którą swoim sposobem błagali.

12. *Którzy je byli ukradli z ulicy Betsam.* Patrz I. król. 31—10.

14. *W boku.* Jakiejkolwiek góry za miastem Gabaa, według zwyczaju żydów, którzy za miastem groby miewali.— *Uczynili wszystko co król rozkazał.* Względem pogrzebu. - *Zlitował się znowu Pan Bóg nad ziemią.* Wróciwszy urodzaj.

15. *Ustawał.* Na siłach upadał.

16. *Z rodu Arafa.* Arafa nie był jego ojcem, lecz jednym z przodków, może dziadem, albo pradziadem.

17. *Abyś nie zgasił świecy Izrael.* Żeby chwała i blask Izraela z twoją śmiercią nie zgasły.

18. *W Gobie.* I. Paral. 20—4. mówi się że ta wojna była prowadzona w Gazer: być może miejsce to jedném i drugiém imieniem nazywało się. Gazer było w pokoleniu Efraim, i nazywało się także Gazera i Gezer, Józef zaś nazywa je Gazara.—*Sobochai.* Sobochaj I. Paral. 11—29. liczy się pomiędzy mężnymi Dawidowymi.

19. *Syn Lasu.* Po hebrajsku, *syn Jehare,* który to wyraz *las* oznacza.—*Jako nawój tkacki.* Wałek krosienny w około którego tkacze płótno zwijają; to się rozumie o grubości drzewca włóczni. Abulensis mniema, że ten Goliat był bratem owego, którego Dawid zabił. I. król 17.

20. *Po sześć palców.* Patrz Pliniusza księga II. r. 43, który tego rodzaju ludzi sześciopalcowémi nazywać każe, i wiele przykładów sześciopalcowych ludzi przywodzi.

21. Et blasphemavit Izrael; percussit autem eum Jonathan, filius Samaa fratris David.

22. Hi quatuor nati sunt de Arapha in Geth, et ceciderunt in manu David et servorum ejus.

21. Y bluźnił Izraela: a zabił go Jonathan syn Samaa brata Dawidowego.

22. Ci cztérey urodzili się z Arapha w Geth, y upadli od ręki Dawidowéy y sług iego.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

Dziękczynna Pieśń Dawidowa za wybawienie od wszystkich nieprzyjaciół.

1. Locutus est autem David Domino verba carminis hujus in die, qua liberavit eum Dominus de manu omnium inimicorum suorum, et de manu Saul, * *(Psal. 17, 3.)*

2. et ait: Dominus petra mea et robur meum, et salvator meus. *

3. Deus fortis meus, sperabo in eum, scutum meum, et cornu salutis meae: elevator meus, et refugium meum: salvator meus, de iniquitate liberabis me.

4. Laudabilem invocabo Dominum, et ab inimicis meis salvus ero.

5. Quia circumdederunt me contritiones mortis: torrentes Belial terruerunt me. * *(Psal. 17, 4.)*

6. Funes inferni circumdederunt me: praevenerunt me laquei mortis.

7. In tribulatione mea invocabo Dominum, et ad Deum meum clamabo: et exaudiet de templo suo vocem meam, et clamor meus veniet ad aures ejus.

8. Commota est et contremuit terra: fundamenta montium concussa sunt et conquassata, quoniam iratus est eis.

9. Ascendit fumus de naribus ejus, et ignis de ore ejus vorabit: carbones succensi sunt ab eo.

10. Inclinavit coelos, et descendit: et caligo sub pedibus ejus.

11. Et ascendit super Cherubim, et volavit: et lapsus est super pennas venti.

12. Posuit tenebras in circuitu suo latibulum: cribrans aquas de nubibus coelorum.

13. Prae fulgore in conspectu ejus, succensi sunt carbones ignis.

14. Tonabit de coelo Dominus, et excelsus dabit vocem suam.

15. Misit sagittas et dissipavit eos: fulgur, et consumsit eos.

16. Et apparuerunt effusiones maris, et revelata sunt fundamenta orbis ab increpatione Domini, ab inspiratione spiritus furoris ejus.

17. Misit de excelso, et assumsit me, et extraxit me de aquis multis.

18. Liberavit me ab inimico meo potentissimo, et ab his qui oderant me: quoniam robustiores me erant.

19. Praevenit me in die affictionis meae, et factus est Dominus firmamentum meum.

20. Et eduxit me in latitudinem: liberavit me, quia complacui ei.

1. Dawid zaś mówił Panu słowa téy pieśni, w on dźień, gdy go wybawił Pan z ręki wszytkich nieprzyiaćiół iego, y z ręki Saulowéy,

2. y rzékł: Pan skała moia, y śiła moia, y zbawiciel mόy.

3. Bóg mocny mόy, będę w nim ufał: tarcz moia y róg zbawienia mego: wywyższacz mόy y ućieczka moia: zbawiciel mόy, od nieprawości wybawisz mię.

4. Chwalebnego będę wzywał Pana, a od nieprzyiaćiół moich wybawión będę.

5. Bo ogarnęły mię skruszenia śmierći: potoki Belial przestraszyły mię.

6. Powrozy piekielne obtoczyły mię: uprzedźiły mię śidła śmierći.

7. W utrapieniu moim będę wzywał Pana y zawołam do Boga mego: a wysłucha z kośćioła swego głos mόy, a wołanie moie przyidźie do uszu iego.

8, Wzruszyła się y zadrżała źiemia: fundamenty gór zatrzęsły się, y rozbiły, iż się rozgniewał na nie.

9. Wystąpił dym z nozdrzy iego, a ogień z ust iego pożrze: węgle się rospaliło od niego.

10. Nakłonił niebios y zstąpił: a mgła pod nogami iego.

11. Y wśiadł na Cherubimy y latał: y puśćił się na skrzydłach wiatrowych.

12. Położył ćiemność około śiebie taynikiem: cedząc wody z obłoków niebieskich.

13. Od blasku przed oczyma iego rozpaliło się węgle ogniste.

14. Zagrzmi Pan z nieba, a Nawyższy swόy głos wypuśći.

15. Wypuśćił strzały y rosprószył ie: błyskawice, y poraził ie.

16. Y okazały się wylania morskie, y odkryły się fundamenty świata od fukania Pańskiego, od tchnienia ducha zapalczywośći iego.

17. Spuśćił z wysokośći, a uchwyćił mię: y wyrwał mię z wód wielkich.

18. Wybawił mię od nieprzyiaćiela mego barzo potężnego, y od tych, którzy mię w nienawiśći mieli: bo byli mocnieyszy nad mię.

19. Uprzedźił mię w dźień utrapienia mego y stał się Pan twierdzą moią.

20. Y wywiódł mię na przestrzeństwo: wybawił mię, żem się mu upodobał.

21. *Bluźnił.* Zniewagami obsypywał Izraelitów.

R. 22.—Rozdział ten nic innego nie zawiera, jedno Psalm 17, który dogodniéj wespół z innemi Psalmami wytłumaczony będzie.

21. Retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum munditiam manuum mearum reddet mihi.

22. Quia custodivi vias Domini, et non egi impie a Deo meo.

23. Omnia enim judicia ejus in conspectu meo: et praecepta ejus non amovi a me.

24. Et ero perfectus cum eo, et custodiam me ab iniquitate mea.

25. Et restituet mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum munditiam manuum mearum in conspectu oculorum suorum.

26. Cum sancto sanctus eris, et cum robusto perfectus.

27. Cum electo electus eris, et cum perverso perverteris.

28. Et populum pauperem salvum facies, oculisque tuis excelsos humiliabis.

29. Quia tu lucerna mea, Domine, et tu, Domine, illuminabis tenebras meas.

30. In te enim curram accinctus: in Deo meo transiliam murum.

31. Deus, immaculata via ejus, eloquium Domini igne examinatum, scutum est omnium sperantium in se.

32. Quis est Deus praeter Dominum: et quis fortis praeter Deum nostrum?

33. Deus, qui accinxit me fortitudine, et complanavit perfectam viam meam.

34. Coequans pedes meos cervis, et super excelsa mea statuens me.

35. Docens manus meas ad proelium, et componens quasi arcum aereum brachia mea. *(Psal. 143, 1).*

36. Dedisti mihi clypeum salutis tuae: et mansuetudo tua multiplicavit me.

37. Dilatabis gressus meos subtus me: et non deficient tali mei.

38. Persequar inimicos meos, et conteram, et non convertar donec consumam eos.

39. Consumam eos et confringam, ut non consurgant: cadent sub pedibus meis.

40. Accinxisti me fortitudine ad proelium: incurvasti resistentes mihi subtus me.

41. Inimicos meos dedisti mihi dorsum: odientes me, et disperdam eos.

42. Clamabunt, et non erit qui salvet, ad Dominum, et non exaudiet eos.

43. Delebo eos ut pulverem terrae: quasi lutum platearum comminuam eos, atque confringam.

44. Salvabis me a contradictionibus populi mei, custodies me in caput gentium: populus, quem ignoro, serviet mihi.

45. Filii alieni resistent mihi, auditu auris obedient mihi.

46. Filii alieni defluxerunt, et contrahentur in angustiis suis.

47. Vivit Dominus, et benedictus Deus meus, et exaltabitur Deus fortis salutis meae.

21. Odda mi Pan według sprawiedliwośći moiéy: y według czystośći rąk moich odda mi.

22. Bom strzégł dróg Pańskich: y nie czyniłem niezbożnie od Boga mego.

23. Wszytkie bowiem sądy iego przed oblicznośćią moią: a przykazania iego nie odrzućiłem od śiebie.

24. Y będę doskonałym z nim: y będę się strzégł nieprawośći moiéy.

25. Y odda mi Pan według sprawiedliwośći moiéy: y według czystośći rąk moich przed oblicznośćią oczu swych.

26. Z świętym święty będźiesz, a z mocnym doskonały.

27. Z wybranym wybrany będźiesz: a z przewrotnym przewrotny się staniesz.

28. Y lud ubogi zbawisz: a oczyma twymi wysokie poniżysz.

29. Boś ty świéca moia Panie: y ty Panie oświéćisz ćiemnośći moie.

30. Bo przez ćię pobieżę przepasany: w Bogu moim przeskoczę mur.

31. Bóg, niezmazana droga iego, słowa Pańskie ogniem doświadczone: tarczą iest wszytkich w nim ufaiących.

32. Któż iest Bogiem oprócz Pana: a kto mocnym oprócz Boga naszego?

33. Bóg który mię opasał mocą: y wyrównał doskonałą drogę moię.

34. Zrównywaiąc nogi moie z ieleńmi, a na wyżynach moich stanowiąc mię.

35. Ucząc ręce moie do boiu, y składaiąc iako łuk miedźiany ramiona moie.

36. Dałeś mi tarcz zbawienia twego: a ćichość twoia rozmnożyła mię.

37. Rozszérzysz kroki moie podemną: y nie osłabieią kostki moie.

38. Będę gonił nieprzyiaćioły moie y skruszę: a nie wrócę się aż ie wytracę.

39. Wyniszczę ie y połamię, że nie powstaną: upadną pod nogami moimi.

40. Przepasałeś mię mocą ku bitwie: nachyliłeś przećiwiaiące mi się, pod mię.

41. Nieprzyiaćioły moie obróćiłeś mi tyłem: nienawidzących mię y wygubię ie.

42. Będą wołali, a nie będźie ktoby wybawił, do Pana, a nie wysłucha ich.

43. Wygładzę ie iako proch źiemie: iako błoto na ulicach zetrę ie y pokruszę.

44. Wybawisz mię od sprzećiwnośći ludu mego: strzédz mię będźiesz na głowę narodów: lud którego nie znam, służyć mi będźie.

45. Synowie obcy sprzećiwiaią mi się słuchaniem ucha będą mi posłuszni.

46. Synowie obcy spłynęli, y skurczą się w ućiskach swoich.

47. Żywie Pan, y błogosławiony Bóg mój: y będźie podwyższon Bóg mocny zbawienia mego.

48. Deus qui das vindictas mihi, et dejicis populos sub me.
49. Qui educis me ab inimicis meis, et a resistentibus mihi elevas me: a viro iniquo liberabis me. *(Psal. 17, 49).*
50. Propterea confitebor tibi, Domine, in gentibus, et nomini tuo cantabo. *(Rom. 15. 9).*
51. Magnificans salutes regis sui, et faciens misericordiam christo suo David, et semini ejus in sempiternum.

48. Boże który mi daiesz pomsty i obalasz narody pod mię.
49. Który mię wywodzisz od nieprzyiaciół moich, y od sprzećiwiaiących mi się podwyższasz mię: od męża niesprawiedliwego wybawisz mię.
50. Przetóż będę Panie wyznawał między narody: a imieniowi twemu będę śpiewał.
51. Wielmożący wybawienia króla swego, y czyniący miłośierdźie pomazańcowi swemu Dawidowi, y naśieniu iego na wieki.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O ostatnich słowach Dawidowych, i znaczniejszych mężach za jego panowania.

1. Haec autem sunt verba David novissima. Dixit David, filius Isai: Dixit vir, cui constitutum est de christo Dei Jacob, egregius psaltes Israel:
2. Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam.
3. Dixit Deus Israel mihi, locutus est Fortis Israel, Dominator hominum, justus dominator in timore Dei,
4. sicut lux aurorae, oriente sole, mane absque nubibus rutilat, et sicut pluviis germinat herba de terra.
5. Nec tanta est domus mea apud Deum, ut pactum aeternum iniret mecum firmum in omnibus atque munitum. Cuncta enim salus mea, et omnis voluntas: nec est quidquam ex ea, quod non germinet.
6. Praevaricatores autem quasi spinae evellentur universi, quae non tolluntur manibus.
7. Et si quis tangere voluerit eas, armabitur ferro et ligno lanceato, igneque succensae comburentur, usque ad nihilum.
8. Haec nomina fortium David. Sedens in ca-

1. Y te są słowa Dawidowe ostateczne. Rzekł Dawid syn Izai: Rzekł mąż, któremu postanowiono o pomazańcu Boga Jakób, osobliwy śpiewak Izraelski.
2. Duch Pański mówił przez mię, a mowa iego przez ięzyk mój.
3. Rzekł Bóg Izraelski ku mnie, mówił Mocny Izraelski, Panuiący nad ludźmi, sprawiedliwy panuiący w boiaźni Bożéy,
4. iako światłość zorze, gdy słońce wschodźi, rano bez obłoków świéći, a iako dżdżem wypuszcza się trawa z źiemie.
5. Ani tak wielki iest dóm mój u Boga, żeby przymierze wieczne zemną uczynił, utwierdzone we wszem y obwarowane. Wszytko bowiem zbawienie moie y wszytka wola: y niemasz niczego z niéy coby nie rosło.
6. A przestępcy iako ćiernie wyrwani będą wszyscy, którego nie biorą rękoma.
7. A ieśli się go kto będźie chćiał dotknąć, przyzbroi się żelazem y drewnem osczepistym, y ogniem zapalone zgoraią aż do szczętu.
8. Te imiona mocarzów Dawidowych. Siedzący

R. 23.—1. *Słowa Dawidowe ostateczne.* T. j. które w duchu prorockim wyrzekł. Albo, które w swoim psałterzu na ostatniém miejscu położył. — *Mąż któremu postanowiono o pomazańcu Boga Jakób.* U LXX. czytamy: *którego wzbudził Pan na pomazańca Boga Jakóbowego.* Sens naszéj Wulgaty jest tenże sam: t. j. mąż, któremu od Boga dozwolono, żeby był królem postanowiony, albo o którym na znak łaski, postanowiono jest i zawyrokowano, żeby królował. — *Osobliwy śpiewak.* Świętych pieśni pisarz i muzyk.
3. *W bojaźni Bożéj.* Słowa w których jest bojaźń Boża, t. j. pobożne i religijne, i do zbudowania w wierze i dobrych obyczajach służące.
4. *Jako światłość zorzy.* Mogą być rozumiane te podobieństwa o świętych pieśniach, Psalmami zwanych, a także i o wszystkich księgach Pisma ś., do których bardzo stosownie przypada ta pochwała: *Przykazanie Pańskie jasne, oświecające oczy.* Ps. 18—9. Powtóre mogą być i dobrze zrozumiane o Dawidzie, albo o jego rodzinie, i o dzieciędu mającém się narodzić z Dawida, a zwłaszcza o Chrystusie, o którym także w Psal. 71—5. rzeczono: *Będzie trwał ze słońcem, i przed księżycem, na pokolenie i pokolenie. Znijdzie, jako deszcz na runo, a jako krople na ziemię kapiące. A jako dżdżem wypuszcza się trawa z ziemi.* Albo Chrystus Pan porównywa się z deszczem, o którym Izai. 45—8. *Spuśćcie rosę niebiosa z wierzchu, a obłoki niech spuszczą z deszczem sprawiedliwego:* tym bowiem deszczem użyźniony grunt duszy wielu sprawiedliwych, nowe świętości rośliny wydał. Albo deszczem jest łaska Boska ku Dawidowi, którą tak dalece został podniesiony, że z ziemi jego, t. j. z Dawidowego potomstwa, przez deszcz niebieski spadający na Najświętszą Pannę, wyszła najśliczniejsza roślina Chrystus Pan.
5. *Ani tak wielki jest dóm mój u Boga.* Niegodzien, żeby mu Pan Bóg tyle czynił. — *Przymierze wieczne.* O którém w Psal. 131—11: *Przysiągł Pan Dawidowi prawdę, a nie odmieni jéj; z owocu żywota twego posadzę na stolicy twojéj.* — *Wszystko bowiem zbawienie moje.* T. j. on sam jest. — *I wszystka wola.* Że Boga się boję i kocham Go, że cnoty się trzymać usiłuję i to dobrodziejstwem Bożém jest, który dał mnie myśl dobrą. — *I niemasz niczego z niéj, coby nie rosło.* Rodzina moja we wszystkie upływa dobra, które w wielkiéj obfitości w domu moim jakby rośliny rodzą; albowiem pobłogosławił mnie Pan Bóg z rosy niebieskiéj i z tłustości ziemskiéj.
6. *Którego nie biorą rękami.* Albowiem chcących się dotknąć, ręce kaleczą.
7. *A jeśli się go kto będzie chciał dotknąć.* Żeby go wyrwać, lub z miejsca jakiego poruszyć.—*Drewnem oszczepistem.* Podługowatem jak oszczep, żeby z blizka podchodzić nie trzeba było.
8. *Siedzący na stolicy.* Po hebrajsku: *ioseeb, bascebeth, siedzący na katedrze.* Jest zaś perifraza, innemi wyrazami siłę imienia własnego wyrażająca, o którém z I.

thedra sapientissimus princeps inter tres, ipse est quasi tenerrimus ligni vermiculus, qui octingentos interfecit impetu uno. *(1. Par. 11. 10.)*

9. Post hunc, Eleazar, filius patrui ejus Ahohites inter tres fortes, qui erant cum David quando exprobraverunt Philisthiim, et congregati sunt illuc in proelium.

10. Cumque ascendissent viri Israel, ipse stetit et percussit Philisthaeos, donec deficeret manus ejus, et obrigesceret cum gladio; fecitque Dominus salutem magnam in die illa, et populus, qui fugerat, reversus est ad caesorum spolia detrahenda.

11. Et post hunc, Semma filius Age de Arari; et congregati sunt Philisthiim in statione, erat quippe ibi ager lente plenus. Cumque fugisset populus a facie Philisthiim,

12. stetit ille in medio agri, et tuitus est eum, percussitque Philisthaeos; et fecit Dominus salutem magnam.

13. Necnon et ante descenderant tres, qui erant principes inter triginta, et venerant tempore messis ad David in speluncam Odollam; castra autem Philisthinorum erant posita in valle Gigantum. *

14. Et David erat in praesidio; porro statio Philisthinorum tunc erat in Bethlehem.* *(1.Par.11,15)*

15. Desideravit ergo David, et ait: O si quis mihi daret potum aquae de cisterna, quae est in Bethlehem juxta portam!

16. Irruperunt ergo tres fortes castra Philisthinorum, et hauserunt aquam de cisterna Bethlehem,

na stolicy namędrszy przednieyszy między trzema, on iest iako nasubtelnieyszy robaczek w drzewie, który ośmset poraźił iednym natarćiem.

9. Po nim Eleazar syn stryia iego Ahohitczyk między trzema mocarzami, którzy byli z Dawidem gdy urągali Philistynóm, y zebrali się tam byli ku bitwie.

10. A gdy wyćiągnęli mężowie Izraelscy, ten stał y bił Philistyny aż ustała ręka iego, y zdrętwiała z mieczem: y uczynił Pan zbawienie wielkie dnia onego: y lud który był ućiekł, wróćił się zbiérać korzyśći pobitych.

11. A po tym Semma syn Age z Arary: y zebrali się Philistynowie na stanowisku: było bowiem tam pole pełne szocewice. A gdy lud ućiekał przed Philistyny,

12. stanął on na śrzód pola, y obronił go, y pobił Philistyny, y uczynił Pan zbawienie wielkie.

13. A przedtym téż wyszli byli trzéy, którzy byli przednieyszy między trzydźieśćią, y przyszli czasu żniwa do Dawida, do iaskinie Odollam: a obóz Philistyński leżał w Dolinie Obrzymów.

14. A Dawid był w zamku: lecz stanowisko Philistynów na ten czas było w Bethlehem.

15. Pragnął tedy Dawid y rzékł: Oby mi się kto dał napić wody z studnie która iest w Bethlehem u bramy?

16. A tak wdarli się trzéy mocarze w obóz Philystyński, y naczérpali wody z studnie Bethle-

---

Paral. 11—11. uczymy się, że było Jasbaham, co po łacinie oddawszy, *siedzącego w narodzie* oznacza. Tak bowiem to imie Ś. Hieronim tłumaczy w tradycyach hebrajskich.—*Między trzema.* Dawid podwójną tryadę (trójkę) najznakomitszych mężów, od licznéj reszty mocarzy oddzielił. Albowiem Abizai, I. Paral. 11, 20—21. mianuje się pomiędzy trzema najsławniejszym, i między trzema wtórymi znakomitszym książęciem ich, który wszakże do trzech piérwszych nie doszedł: co także o Benaja w tymże rozdz. w. 23. mówi się. Jazbaham więc był piérwszym w piérwszéj tryadzie, i z trzech największych mocarzy najmocniejszym. — *On jest jako najsubtelniejszy robaczek we drzewie.* W hebr. mamy: *on Hadino Hesnita nad ośmdziesięciu zabitymi za jeden raz.* A przeto gdy mówi się: *najsubtelniejszy robaczek w drzewie*, kładzie się zamiast nazwiska, które było Hadino, jego tłumaczenie. LXX. samo imie własne zatrzymali, albowiem mamy: Adinon Asoneos. Zdanie naszéj Wulgaty jest, że Jazbaham był nadzwyczajnie mężnym, i mógł iść w porównanie z Hadino Hesnita, t. j. ze starożytnym bohatérem, którego męztwo słynném było u żydów. I nie przeszkadza, że w hebr. mówi się *ten Hadino jest*, jakby Jezbahim i Hadino była jedna i ta sama osoba, albowiem Jezbaham w podobieństwie tylko, iż tak rzekniem, był Hadino, co nasza Wulgata dobrze wskazuje, gdy mówi: *jakby.* Podobieństwo także między tymi dwóma bohatérami, t. j. Jezbohanem i Hadino, w tém się pokazuje, że Jezboham *podniósł oszczep swój na trzysta rannych jednym razem*, jak I. Paral. 11 — 20. mówi się: Hadino zaś *ośmset poraził jednêm natarciem*, t. j. w jednéj tylko bitwie.

9. *Po nim Eleazar.* Drugi w piérwszéj tryadzie. — *Syn stryja jego.* Tu także położone jest tłumaczenie wyrazu za sam wyraz. Dod bowiem u żydów *Stryja* oznacza, a Dodi *Stryj jego.* Eleazar więc był synem Dodi — *Ahohitczyk.* Wnuk Ahohi. Adrichomius jednak mniema, że Ahohi było miasto w pokoleniu Judy.— *Urągali Filistynom.* Że Filistyni Hebrajczykom tchórzostwo zarzucali.—*I zebrali się tam byli.* T. j. w Fezdonim, jak znajdujemy w I. Paral. 11—13, i jest jedno i to samo miejsce z Domim w pokoleniu Judy, jak chce Adrichomius.

10. *A gdy wyciągnęli mężowie Izraelscy.* Uciekając do siebie.

11. *A potém Semma.* Trzeci w téj piérwszéj tryadzie.—*Na stanowisku.* W hebr. w miasteczku.

13. *A przedtém.* T. j. gdy Dawid powtóre walczył z Filistynami w Baalfarazim, jak się opowiada w r. 5. w. 20. téj księgi.—*Trzej, którzy byli przedniejsi.* Trzej wyżéj wyliczeni, jako to: Jezboham, Eleazar i Semma.—*Do jaskini Odollam.* I. Paral. 11—15. tak mamy: *I przyszli trzéj ze trzydziestu przedniejszych na skałę, na któréj był Dawid, do jaskini Odollam.* Na téj więc skale w blizkości jaskini miał Dawid zamek sposobny do wojny, który text ś. w wierszu następnym, twierdzą (praesidium) nazywa.—*A oboz Filistyński leżał.* Odróżnić należy obóz Filistynów od ich stanowiska. Stanowisko, czyli główny kwaterunek było założone w Betleem, i tam dla załogi żołnierze przebywali: obóz zaś znajdował się na dolinie Olbrzymów, i według potrzeby tam i ówdzie przenosił się.—*W dolinie Olbrzymów.* Inaczéj Rafaim zwanéj, o któréj wyżéj r. 5—18. Rafaim bowiem, po hebrajsku olbrzymów oznacza.

15. *Która jest w Betleem u bramy.* Znajomą była ta studnia Dawidowi, ponieważ od dzieciństwa w Betleem był wychowywany.

16. *Wdarli się... w obóz Filistyński.* Przez który koniecznie trzeba było wchodzić i wychodzić, żeby przynieść wody. — *Nie chciał pić.* Dla pokazania, że nie chciał iżby mu z takiém niebezpieczeństwem wodę przy-

quae erat juxta portam et attulerunt ad David; at ille noluit bibere, sed libavit eam Domino,

17. dicens: Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hoc: num sanguinem hominum istorum, qui profecti sunt, et animarum periculum bibam? Noluit ergo bibere; haec fecerunt tres robustissimi.

18. Abisai quoque frater Joab filius Saruiae, princeps erat de tribus; ipse est, qui levavit hastam suam contra trecentos, quos interfecit, nominatus in tribus,

19. et inter tres nobilior, eratque eorum princeps, sed usque ad tres primos non pervenerat.

20. Et Banajas, filius Jojadae viri fortissimi, magnorum operum, de Cabseel; ipse percussit duos leones Moab, et ipse descendit, et percussit leonem in media cisterna in diebus nivis.

21. Ipse quoque interfecit virum Aegyptium, virum dignum spectaculo, habentem in manu hastam; itaque cum descendisset ad eum in virga, vi extorsit hastam de manu Aegyptii, et interfecit eum hasta sua;

22. haec fecit Banajas, filius Jejadae.

23. Et ipse nominatus inter tres robustos, qui erant inter triginta nobiliores; verumtamen usque ad tres non pervenerat, fecitque eum sibi David auricularium a secreto.

24. Asael, frater Joab, inter triginta; Elehanan filius patrui ejus de Bethlehem;

25. Semma de Harodi, Elica de Harodi;

26. Heles de Phalti, Hira filius Acces de Thecua;

27. Abiezer de Anathoth, Mobonnai de Husathi;

28. Selmon Ahohites, Maharai Netophathites;

29. Heleth filius Baana, et ipse Netophathites; Ithai filius Ribai de Gabaath filiorum Benjamin;

30. Banaja Pharathonites, Heddai de torrente Gaas;

31. Abialbon Arbathites, Azmaveth de Beromi;

32. Eljaba de Salaboni; filii Jassen, Jonathan;

33. Semma de Orori, Ahiam, filius Sarar Arorites;

34. Eliphelet, filius Aasbai filii Machati; Eliam filius Achitophel Gelonites,

35. Hesrai de Carmelo, Pharai de Arbi;

hem która była u bramy, y przynieśli do Dawida: lecz on niechćiał pić, ale ią ofiarował Panu,

17. mówiąc: Niech mi będźie Pan miłośćiw, żebych tego nie uczynił: a więc krew tych ludźi którzy chodźili, y dusz niebespieczeństwo mam pić? niechćiał tedy pić; to uczynili trzéy namocnieszy.

18. Abisai téż brat Joabów syn Sarwiiéy, był przednieyszym ze trzech: ten iest który podniósł osczep swóy na trzysta, które pobił, zawołany między trzema,

19. y zacnieyszy między trzema, y był ich Kśiążęćiem: lecz trzech pierwszych nie doszedł.

20. Y Banaias syn Joiady męża barzo mocnego wielkich spraw z Kabseel: ten zabił dwu lwów Moabskich, y ten szedł y zabił lwa w pośrzodku studnie we dni śnieżne.

21. Ten téż zabił męża Egyptianina, męża godnego podźiwienia, osczep w ręce maiącego: a tak szedszy do niego z laską, mocą wydarł osczep z ręki Egyptianina, y zabił ji osczepem iego;

22. to uczynił Banaias syn Joiadów.

23. Y ten zawołany między trzema dużymi, którzy byli między trzydźieśćią sławnieyszymi: wszakże do trzech nie doszedł: y uczynił go sobie Dawid od ucha sekretarzem.

24. Azael brat Joabów między trzydźieśćią, Elehanan syn stryia iego z Bethlehem;

25. Semma z Harody, Elika z Harody;

26. Heles z Phalsy, Hira syn Akkes z Thekua;

27. Abiezer z Anathoth, Mobonnai z Husat;

28. Selmon Ahohitczyk, Maharai Nethophatczyk;

29. Heleth syn Baanów y sam Nethophatczyk; Ithai syn Ribai z Gabaath synów Beniamin;

30. Banaa Pharathonczyk, Heddai z Potoku Gaas;

31. Abialbon Arbatczyk, Azmaueth z Beromi;

32. Eliaba z Salaboni, Synowie Jassen, Jonathan;

33. Semma z Orory, Aiam syn Sararów Aroritczyk;

34. Elipheleth syn Aasbai syna Machati, Eliam syn Achitophelów Gelonitczyk,

35. Hesrai z Karmelu, Pharai z Arbi;

noszono. To jedna przyczyna. Druga: *żeby w rzeczach godziwych pohamować swoję pożądliwość za to, że w niegodziwych niekiedy popuszczał jéj wodze*, jak powiada Ś. Grzegorz. Trzecia: ponieważ wodę tak drogo, bo krwią ludzką kupowano, godną być sądził, żeby w sposób nadzwyczajnéj ofiary Panu Bogu była ofiarowaną. Czwarta: żeby żołnierzy wstrzemięźliwości w pragnieniu nauczyć.

17. *Dusz niebezpieczeństwo.* Niebezpieczeństwo życia.

18. *Abizai też.* Tu się zaczyna druga tryada mocarzy Dawidowych, z któréj wszakże dwaj tylko w tém miejscu się wymieniają, t. j. Abizai i Banajas. Ś. Hieronim w tradycyach hebr. trzeciego dolicza Jonatama syna Semma, brata Dawidowego, co i kilku innych autorów za nim powtarzają. — *Przedniejszy ze trzech.* Piérwszy w drugiéj tryadzie.—*Poniósł oszczep swój na trzysta.* Których albo pobił, albo poranił; albowiem tu się mówi że pobił, w I. zaś Paral. 11—20, że poranił. Najłatwiéj mniemać, że to się zdarzyło naówczas, gdy Dawida upadającego na siłach z niebezpieczeństwa wyrwał, patrz wyżéj r. 21—17.

19. *Zacniejszy między trzema.* Piérwszy i najmężniejszy między trzema drugiéj klassy.—*Trzech piérwszych nie doszedł.* W męztwie trzem piérwszym nie dorównywał, t. j. Jezbahamowi, Eleazarowi i Semma.

20. *Wielkich spraw.* Sprawca.—*Lwów.* Mężów, jako lwów silnych. W Chald. czytamy *możnych:* tak wielu tłumaczy. Inni wszakże mniemają, że o lwach prawdziwych rozumieć należy. — *W pośrodku studni.* Przez studnię po większéj części rozumieją dół czyli jamę, jakowe nie rzadko przez myśliwych na takiego zwierza przygotowują się. Kajetanus uważa, że to stanowiło szczególną cechę męztwa, ze lwem w tak ciasném miejscu ucierać się.

21. *Męża godnego podziwienia.* Ze względu na wyniosłą postać ciała.—*Z laską.* Nie uzbrojony, i laskę tylko w ręku mając.

23. *Między trzema dużymi.* Drugiego rzędu, jak się wyżéj rzekło.—*Do trzech.* Piérwszéj tryady.

36. Igaal filius Nathan de Soba, Bonni de Gadi;

37. Selec de Ammoni, Naharai Berothites, armiger Joab filii Saruiae;

38. Ira Jethrites, Gareb et ipse Jethrites;

39. Urias Hethaeus. Omnes triginta septem.

36. Igaal syn Nathanów z Soba, Bonni z Gadi;

37. Selek z Ammoni, Naharai Berothczyk, giermek Joaba syna Sarwiiéy,

38. Ira Jetriczyk, Garebi on Jetriczyk;

39. Urias Hetheyczyk, wszytkich trzydźieśći y śiedm.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O karze Boskiéj ną Dawida za to, że lud policzyć kazał.

1. Et addidit furor Domini irasci contra Israel, commovitque David in eis dicentem: Vade, numera Israel et Judam. *(1. Par. 21, 1)*.

2. Dixitque rex ad Joab, principem exercitus sui: Perambula omnes tribus Israel a Dan usque Bersabee: et numerate populum, ut sciam numerum ejus.

3. Dixitque Joab regi: Adaugeat Dominus Deus tuus ad populum tuum, quantus nunc est, iterumque centuplicet in conspectu domini mei regis: sed quid sibi dominus meus rex vult in re hujuscemodi?

4. Obtinuit autem sermo regis verba Joab, et principum exercitus; egressusque est Joab, et principes militum a facie regis, ut numerarent populum Israel.

5. Cumque pertransissent Jordanem, venerunt in Aroer ad dexteram urbis, quae est in valle Gad,

6. et per Jazer transierunt in Galaad, et in terram inferiorem Hodsi, et venerunt in Dan silvestria. Circumeuntesque juxta Sidonem,

7. transierunt prope moenia Tyri, et omnem terram Hevaei et Chananaei, veneruntque ad meridiem Juda in Bersabee;

8. et lustrata universa terra, affuerunt post novem menses et viginti dies in Jerusalem.

9. Dedit ergo Joab numerum descriptionis populi regi, et inventa sunt de Israel octingenta millia virorum fortium, qui educerent gladium, et de Juda quingenta millia pugnatorum.

1. Y przydała zapalczywość Pańska gniewać się na Izraela, y pobudźił Dawida na nie, mowiącego: Idź, policz Izraela y Judę.

2. Y rzékł król do Joaba hetmana woyska swego: Przebież wszytkie pokolenia Izraelskie od Dan aż do Bersabei, a policzcie lud, abych wiedźiał poczet iego.

3. Y rzékł Joab królowi: Niech przymnoży Pan Bóg twóy do ludu twego iako wielki teraz iest, y zaś tyle sto kroć niech przyda przed oblicznością pana mego króla: ale czego chce pan moy król w takowéy rzeczy?

4. Lecz przemogla mowa królewska słowa Joabowe y hetmanów woyska: y wyszedł Joab y hetmani żołnierzów od oblicza królewskiego, aby policzyli lud Izraelski.

5. Y przeprawiwszy się przez Jordan przyszli do Aroer po prawéy stronie miasta, które iest w dolinie Gad,

6. y przez Jazer przeszli do Galaad y do źiemie niższey Hodsy, y przyszli do lasow Dan. A krążąc podle Sydonu,

7. przeszli blisko murow Tyru, y wszytkę źiemię Heweyczyka y Chananeyczyka, y przyszli ku południu Judy do Bersabee;

8. a przeyźrzawszy wszytkę źiemię przybyli po dźiewiąći mieśiącach y dwudźiestu dni do Jeruzalem.

9. Y dał Joab liczbę spisku ludu królowi, y nalazło się z Izraela osmset tysięcy mężów mocnych miecza dobywaiących, a z Judy pięćset tyśięcy waleczników.

R. 24.—1. *Zapalczywość Pańska.* W I. Paral. 21—1. o têm samêm tak się powiada: *A szatan powstał na Izraela.* Szatanem się nazywa zapalczywość Pańska, ponieważ Bóg zagniewany na grzeszników, używa złéj woli i sił szatana do ich ukarania. Albo znaczenie jest takie, że szatan pobudził Dawida, i nareszcie Bóg się rozgniewał. Patrz Wujka.

2. *Od Dan aż do Bersabei.* Dan jest ziemi świętéj kres północny, Bersabea zaś południowy.—*Abym wiedział.* Ztąd się pokazuje, że Dawid kazał to uczynić przez samą tylko ciekawość.

3. *Ale czego chce pan mój Król.* Odstraszyć usiłuje Joab Dawida, t. j. że zło wskazuje, jakie może z tego liczenia wyniknąć dla Izraela. Przeto w I. Paral. 21—3. powiada: *coby za grzech było poczytano Izraelowi*, t. j. na karę za grzech, jak skutek przekonał. Zgrzeszył tu Dawid grzechem pychy, i têm, że to uczynił wbrew woli Bożéj, oraz bez żadnego słusznego powodu. Patrz I. Paral. 21.

5. *Przyszli do Aroer.* Które było na granicy pokoleń Rubena i Gada.

6. *Przez Jazer.* W pokoleniu Gada, przy potoku Arnon. — *Ziemi niższéj Hodsi.* Ziemi świeżo zamieszkanéj, t. j. niedawno uprawnéj i zaludnionéj, jak z hebr. tłumaczy Lyranus.

8. *A przejrzawszy wszystkę ziemię.* Całe królestwo Izraelskie przebiegł Joab, nie wszystkich jednak policzył; albowiem I. Paral. 21—6. mówi się: *Lewi i Beniamina nie liczył; przeto iż Joab przez dzięki* (niechcący) *czynił rozkazanie królewskie;* i w r. 27. tejże księgi w. 24. powiedziano: *Joab syn Sarwi począł był liczyć, i nie dokonał: dla tego, że przypadł był gniew Boży na Izraela, a przetoż nie wiedziano liczby tych, którzy byli popisani w kroniki Dawida króla.* Co się mówi, *że przyszedł był gniew na Izraela*, oznacza, że wielu, którzy byli zaniedbali podatków, albo śmiercią, albo zesłanemi od Pana Boga klęskami zostało ukaranych; czem przestraszony Joab, obliczania zaniechał.

9. *Z Izraela ośmset tysięcy mężów mocnych ... a z Judy pięćset tysięcy walecznikόw.* Inaczéj się ma w I. Paral. 21—5., gdzie czytamy: *nalazła się wszystka liczba Izraela tysiąc tysięcy, i sto tysięcy mężów*, t. j. milion sto tysięcy: *a z Judy czterysta i siedmdziesiąt tysięcy walecznikόw.* Niezgodność ta textów

10. Percussit autem cor David eum, postquam numeratus est populus, et dixit David ad Dominum: Peccavi valde in hoc facto: sed precor, Domine, ut transferas iniquitatem servi tui, quia stulte egi nimis. *(1. Reg. 24, 6)*.

11. Surrexit itaque David mane, et sermo Domini factus est ad Gad, Prophetam et Videntem David, dicens:

12. Vade et loquere ad David: Haec dicit Dominus: Trium tibi datur optio, elige unum, quod volueris ex his, ut faciam tibi.

13. Cumque venisset Gad ad David, nuntiavit ei, dicens: Aut septem annis veniet tibi fames in terra tua, aut tribus mensibus fugies adversarios tuos, et illi te persequentur, aut certe tribus diebus erit pestilentia in terra tua. Nunc ergo delibera, et vide, quem respondeam ei, qui me misit, sermonem.

14. Dixit autem David ad Gad: Coarctor nimis: sed melius est, ut incidam in manus Domini (multae enim misericordiae ejus sunt), quam in manus hominum. *(1. Par. 21, 13. Dan, 13, 23)*.

15. Immisitque Dominus pestilentiam in Israel, de mane usque ad tempus constitutum, et mortui sunt ex populo a Dan usque ad Bersabee septuaginta millia virorum.

16. Cumque extendisset manum suam Angelus Domini super Jerusalem, ut disperderet eam, misertus est Dominus super afflictione, et ait Angelo percutienti populum: Sufficit, nunc contine manum tuam; erat autem Angelus Domini juxta aream Areuna Jebusaei.

17. Dixitque David ad Dominum, cum vidisset Angelum caedentem populum: Ego sum qui peccavi, ego inique egi: isti, qui oves sunt, quid fecerunt? vertatur, obsecro, manus tua contra me, et contra domum patris mei.

10. Y uderzyło serce Dawidowe iego, po zliczeniu ludu, y rzékł Dawid do Pana: Zgrzészyłem barzo w tym uczynku: ale proszę Panie, abyś przeniósł nieprawość sługi twego, bomći nazbyt głupie uczynił.

11. Wstał tedy Dawid rano, a mowa Pańska stała się do Gad proroka, y Widzącego Dawidowego mówiąc:

12. Idź a mów do Dawida: To mówi Pan: Ze trzechći daię obiérać, obierz iedno z tych które będźiesz chciał abymći uczynił.

13. Y przyszedszy Gad do Dawida, powiedźiał mu, rzekąc: Abo przez śiedm lat przyidźie na ćię głód w źiemi twoiéy: abo przez trzy mieśiące będźiesz ućiekał przed nieprzyiaćioły twymi, a oni ćię gonić będą: abo więc przez trzy dni będźie morowe powietrze w źiemi twoiéy. A tak rozmyśl się teraz, a obacz co za mowę mam odpowiedźieć temu który mię posłał.

14. Y rzékł Dawid do Gada: Jestem śćiśnion barzo: aleć lepiéy że wpadnę w ręce Pańskie (wielkie bowiem są miłosierdźia iego) niżli w ręce ludźi.

15. Y przepuśćił Pan mór na Izraela, od zarania aż do czasu naznaczonego, y umarło z ludu od Dan aż do Bersabee śiedmdźieśiąt tyśięcy mężów.

16. A gdy wyćiągnął rękę swą Anioł Pański nad Jeruzalem aby ie wytraćił: zlitował się Pan nad utrapieniem, y rzékł Aniołowi lud biiącemu: Dosyć, teraz zawśćiągni rękę twoię; a Anioł Pański był podle gumna Areuna Jebuzeyczyka.

17. Y rzékł Dawid do Pana, gdy uyźrzał Anioła biiącego lud: Jamći iest którym zgrzészył, iamći źle uczynił: ći którzy są owce, co uczynili? Niech się obróći proszę ręka twoia na mię y na dóm oyca mego.

łatwo się usunie, jeśli rzeczemy, że większa liczba, jaka się znajduje w Paralipomenon, jest liczbą policzonych; mniejsza zaś, którą mamy w tym rozdziale, jest liczbą wniesionych do kroniki państwa; naprzód bowiem był czyniony rachunek, a potém summę głów częściami do kronik wnoszono. Co się zaś tycze pokolenia Judy, gdy w tym rozdziale mówi się, że było pięćset tysięcy, a w Paralipomenon że tylko cztérysta i siedmdziesiąt tysięcy, rzec możemy, że w większéj liczbie zawierają się być może prozelici, którzy się dobrowolnie poddali Dawidowi, albo że pokolenie Judy według dawnych swoich granic uważało się, w obrębie których części pokoleń Symeona i Dana policzone zostały. Joz. 19, 2 i 9.

10. *Uderzyło.* Uczuł w sobie wyrzuty sumienia.— *Abyś przeniósł*—Przebaczył, darował.

11. *Wstał tedy Dawid rano.* Gdy wyrzuty sumienia i duch pokuty spocząć mu nie dozwalały.— *Widzącego Dawidowego.* Którym P. Bóg szczególniéj się posługiwał dla oznajmienia Dawidowi woli swojéj.

13. *Przez siedm lat przyjdzie na cię głód.* W Paral, I. r. 21—12. trzy tylko lata głodu obwieszczają się. Albo więc siedm lat, w sposobie mówienia hebrajskiego, prorok nieokreślenie za lat wiele użył, albo siedm na początku zapowiedział, a nareszcie do lat trzech zeszedł.

14. *Jestem ściśnion bardzo.* Ponieważ te wszystkie rodzaje złego, tylko ze względu na długość czasu są różne, a w rzeczy samej żadnéj pomiędzy niemi istotnéj różnicy niema. — *Lepiéj że wpadnę w ręce Pańskie... niżeli w ręce ludzi.* Jakby nie był Dawid skarany zawsze w ręce P. Boga popadał, i nie mogli mu ludzie więcéj zaszkodzić nad to, co sam P. Bóg pozwolił; lecz mówi to, według tego, jak pospolicie w podobnych razach mówić się i czuć zwykło, t. j. że daleko łaskawiéj postępuje z nami P. Bóg niż ludzie, i że lepiéj jest niejako cierpieć od P. Boga wiele, niż od ludzi choćby jak najmniéj. Zdaje się więc, że Dawid wybrał raczéj głód czy morową zarazę, niż wojnę.

15. *I przepuścił Pan mor na Izraela.* Nie z przyczyn naturalnych, lecz przez Anioła niszczyciela.—*Aż do czasu naznaczonego.* T. j. przez trzy dni.— *Siedmdziesiąt tysięcy mężów.* Tak wielką klęskę zadał ludowi Anioł, nie tylko na ukaranie Dawida, lecz także i dla ukarania ludu, który idąc naprzód za Absalonem, a potém za Sebą synem Bochry, zbuntował się był przeciwko swojemu królowi.

16. *Nad Jeruzalem, aby je wytracił.* I już nie mało tam pobił, jak się pokazuje z I. Paral. 21—15. wprzód nim P. Bóg, jak daléj czytamy, *zlitował się nad utrapieniem i t. d.* — *Podle gumna Areuna Jebuzejczyka.* Z pochodzenia i narodu, nie zaś z religii. Przytém gumno Areuna położone było na górze Moria, gdzie Abraham chciał Izaaka ofiarował.

17. *Są owce.* Jakby owce, t. j. niewinni.

18. Venit autem Gad ad David in die illa, et dixit ei: Ascende, et constitue altare Domino in area Areuna Jebusaei.

19. Et ascendit David juxta sermonem Gad, quem praeceperat ei Dominus.

20. Conspiciensque Areuna, animadvertit regem et servos ejus transire ad se;

21. et egressus adoravit regem prono vultu in terram, et ait: Quid causae est, ut veniat dominus meus rex ad servum suum? Cui David ait: ut emam a te aream, et aedificem altare Domino, et cesset interfectio, quae grassatur in populo.

22. Et ait Areuna ad David: Accipiat, et offerat dominus meus rex, sicut placet ei: habes boves in holocaustum, et plaustrum, et juga boum in usum lignorum.

23. Omnia dedit Areuna rex regi; dixitque Areuna ad regem: Dominus Deus tuus suscipiat votum tuum.

24. Cui respondens rex, ait: Nequaquam ut vis, sed emam pretio a te, et non offeram Domino Deo meo holocausta gratuita. Emit ergo David aream, et boves, argenti siclis quinquaginta;

25. Et aedificavit ibi David altare Domino, et obtulit holocausta et pacifica; et propitiatus est Dominus terrae, et cohibita est plaga ab Israel.

18. Y przyszedł Gad dnia onego do Dawida, y rzékł mu: Idź a zbuduy ołtarz Panu na boiowisku Areuna Jebuzeyczyka.

19. Y szedł Dawid według mowy Gad, którą mu był Pan przykazał.

20. A patrząc Areuna obaczył, że król y słudzy iego idą do niego;

21. y wyszedszy pokłonił się królowi twarzą do źiemie, y rzékł: Co za przyczyna iest że przyszedł król pan móy do sługi swego? Któremu rzékł Dawid: abych kupił u ćiebie boiowisko, y zbudował ołtarz Panu, y przestało zabiianie, które się szérzy między ludem.

22. Y rzékł Areuna do Dawida: Niech weźmie y ofiaruie król pan móy, iako się mu podoba: masz woły na całopalenie, y wóz y iarzma wołów na drwa.

23. Wszytko dał Areuna król królowi: y rzékł Areuna do króla: Pan Bóg twóy niechay przyimie ślub twóy.

24. Któremu odpowiadaiąc król, rzékł: Nie iako chcesz, ale kupię u ćiebie za pieniądze, a nie ofiaruię Panu Bogu memu całopalenia darmo danego. A tak kupił Dawid boiowisko y woły za pięćdźieśiąt syklów śrebra.

25. Y zbudował tam Dawid ołtarz Panu y ofiarował całopalenie y zapokoyne Panu. Y zlitował się Pan nad źiemią y zahamowana iest plaga od Izraela.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 24. w. 1. *Pobudził Dawida na nie.* Co tu powiada jakoby Bóg pobudził Dawida aby lud liczył, to wykłada 1. *Paral.* 21, pisząc tak: Powstał szatan przeciw Izraelowi, i pobudził Dawida, aby liczył lud. A tak ten, który właśnie pobudził Dawida do grzechu, nie Bóg ale djabeł był; wszakże też to pobudzenie przypisuje Bogu: bo kiedyby był nie dopuścił, nie mógłby tego szatan uczynić. Ale przepuścił Bóg, aby do téj pychy wzbudził szatan Dawida, iż to grzechy onego ludu Izraelskiego zasłużyły.

22. *Jarzma wołów na drwa.* W I. Paral. 21—23. dodano: *i wózki na drwa.* Narzędzia zębate z drzewa na podobieństwo wozków, których do młócenia zboża miasto cepów używano.

24. *Za pięćdziesiąt syklów.* Lecz w I. Paral. 21. powiedziano, że zapłacił sześćset. Najpospolitsze i najlepsze tłumaczenie jest takie, że pięćdziesiąt syklów dał za woły, a sześćset za gumno.

LIBER TERTIUS REGUM.

CAPUT I.

KSIĘGA TRZECIA KRÓLEWSKA.

ROZDZIAŁ 1.

O samowolném przywłaszczeniu tronu przez Adonisa, i namaszczeniu Salomona na króla.

1. Et rex David senuerat, habebatque aetatis plurimos dies; cumque operiretur vestibus, non calefiebat.

2. Dixerunt ergo ei servi sui: Quaeramus domino nostro regi adolescentulam virginem, et stet coram rege, et foveat eum, dormiatque in sinu suo, et calefaciat dominum nostrum regem.

1. A król Dawid zstarzał się był, y miał wiele dni wieku: a gdy go odźiewano szatami, nie zagrzewał się.

2. Rzekli mu tedy słudzy iego: Poszukaymy królowi panu naszemu młodéy panienki, niech stoi przed królem, y okrywa go, y śpi na łonie iego, a zagrzewa króla pana naszego.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *I miał wiele dni wieku.* Miał rok siedmdziesiąty; albowiem w roku trzydziestym życia począł panować, a lat czterdzieści zostawał na tronie, jak to się wyraźnie mówi w II. Król. 5—4.: *Syn trzydziestu lat był Dawid gdy począł królować, a czterdzieście lat królował.*

2. *Rzekli mu tedy słudzy jego.* T. j. lekarze jak mniema Józef Fl.

3. Quaesierunt igitur adolescentulam speciosam in omnibus finibus Israel, et invenerunt Abizag Sunamitidem, et adduxerunt eam ad regem.

4. Erat autem puella pulchra nimis, dormiebatque cum rege, et ministrabat ei; rex vero non cognovit eam.

5. Adonias autem, filius Haggith, elevabatur, dicens: Ego regnabo. Fecitque sibi currus et equites, et quinquaginta viros, qui currerent ante eum.

6. Nec corripuit eum pater suus aliquando, dicens: Quare hoc fecisti? Erat autem et ipse pulcher valde, secundus natu post Absalom. *(2. Reg. 13, 21.—15, 1).*

7. Et sermo ei cum Joab, filio Saruiae, et cum Abiathar sacerdote, qui adjuvabant partes Adoniae.

8. Sadoc vero sacerdos, et Banajas filius Jojadae, et Nathan propheta, et Semei et Rei, et robur exercitus David non erat cum Adonia.

9. Immolatis ergo Adonias arietibus et vitulis et universis pinguibus juxta lapidem Zoheleth, qui erat vicinus fonti Rogel, vocavit universos fratres suos filios regis, et omnes viros Juda servos regis.

10. Nathan autem prophetam, et Banajam, et robustos quosque, et Salomonem fratrem suum non vocavit.

11. Dixit itaque Nathan ad Bethsabee matrem Salomonis: Num audisti, quod regnaverit Adonias, filius Haggith, et dominus noster David hoc ignorat?

12. Nunc ergo veni, accipe consilium a me, et salva animam tuam, filiique tui Salomonis.

13. Vade, et ingredere ad regem David, et dic ei: Nonne tu, domine mi rex, jurasti mihi ancillae tuae, dicens: Salomon filius tuus regnabit post me, et ipse sedebit in solio meo? quare ergo regnat Adonias?

3. A tak szukali panienki pięknéy we wszytkich granicach Izraelskich, y naleźli Abizag Sunamitkę, y przywiedli ią do króla.

4. A była panienka barzo piękna, y sypiała z królem, y służyła mu, ale iéy król nie uznał.

5. Lecz Adonias syn Haggith podnosił się mówiąc: Ja będę królował. Y nasprawował sobie wozów y iezdnych y pięćdźieśiąt mężów, którzyby biegali przed nim.

6. A nie karał go nigdy oćiec iego, mówiąc: Przeczżeś to uczynił? A był y ten barzo piękny, wtóry syn po Absalomie.

7. A miał zmowę z Joabem synem Sarwiiéy, y z Abiatharem kapłanem, którzy pomagali stronie Adoniasowéy.

8. Lecz Sadok kapłan y Banaias syn Jojady, y Nathan prorok, y Semei, y Rey, y moc woyska Dawidowego nie przestawała z Adoniasem.

9. A tak narzezawszy Adonias baranów y ćielców y wszego bydła tłustego u kamienia Zoheleth, który był blizko źródła Rogel, wezwał wszytkich braćiéy swych synów królewskich y wszytkich mężów Judzkich sług królewskich.

10. Lecz Nathana proroka, y Banaię, y wszelkich mocarzów y Salomona brata swego nie wezwał.

11. Y rzekł Nathan do Bethsabee matki Salomonowéy: A słyszałaś że króluie Adonias syn Haggith, a pan nasz Dawid o tym nie wié?

12. Przetoż teraz pódź, weźmi radę odemnie, a zachoway duszę swoię, y syna twego Salomona.

13. Idź, a wnidź do króla Dawida y rzecz mu: Azażeś nie ty panie móy królu przyśiągł mnie słudze twoiéy rzekąc: Salomon syn twóy będźie królował po mnie, y on będźie siedźiał na stolicy moiéy? Przeczże tedy króluie Adonias?

---

4. *I sypiała z królem.* Albowiem pojął ją król za żonę.—*I służyła mu.* Własnemi rękami podawała pokarmy królowi, jak niegdyś Tamar Ammonowi.—*Ale jéj król nie uznał.* Wyraża to Pismo ś. naprzód: ponieważ służy na pochwałę Dawidowi, że się wstrzymał od godziwych nawet, ale nie właściwych swojemu wiekowi pieszczot; powtóre: ponieważ służy do oznaczenia stanu dziewczyny, że po śmierci króla dziewicą pozostała; potrzecie: ponieważ rzecz ta wielkiego jest znaczenia dla Adoniasa, który ją pragnął pojąć za żonę, jak zobaczymy niżéj, albowiem w przeciwnym razie nie wolnoby mu było tego uczynić.

5. *Podnosił się.* Duchem pychy. — *I nasprawował sobie wozów i jezdnych.* Absalona naśladując, o którym wyżéj II. Król. 15. mniemał, że jemu się należy królestwo, ponieważ był pierworodnym.

6. *A nie karał go nigdy ojciec jego.* I przyczynę kładzie text ś. tego pobłażania ojca dla syna, mówi: *A był i ten bardzo piękny, wtóry syn po Absalonie.*

8. *Banajas.* Kandydat do zwierzchniego dowództwa nad wojskiem.—*Semei.* Którego Ś. Hieronim *in Traditionibus Hebraicis* Nabalem mianuje, ojcem Jeroboama, który w późniejszym czasie panował nad dziesięcią pokoleniami Izraelskiemi.—*Rei.* O którym tenże Ś. Hieronim podaje (in Tradit.), że się inaczéj Ira Jairitim nazywał, i był kapłanem Dawidowym, jak o têm czytamy II. Król. 20—26.

9. *Narzezawszy* (uczyniwszy ofiarę) *baranów.* Przez pośrednictwo kapłanów.—*U kamienia Zohelet.* Był to kamień wielki, przy którego poruszaniu i ciągnieniu, mężowie silni wyprobowywali sił swoich. Znajdował się on również jak i źródło Rogel z południowéj strony miasta, na dolinie Jozafatowéj, w blizkości potoku Cedron.—*Wezwał wszystkich braci swych.* Na ucztę przygotowaną, która zawsze następowała po ofiarach zapokojnych, i przez którą usiłował zniewolić dla siebie umysły braci i innych osób, żeby przy ich pomocy i współdziałaniu tron objąć. Natana zaś proroka Banajasa i Salomona nie wezwał, w części przez lekceważenie, a w części dla tego, że ich, jako przyjaciół Betsabei, uważał za przeciwników swoich zamiarów.

11. *Dawid o têm nie wie.* Tak dalece dzieje się to wszystko pomimo woli Dawida, że nawet on o téj całéj sprawie nic nie wie; jakby mówił: jeszcze do tego rzeczy nie doszły, żeby nie można było dać rady; postarajmy się więc, a wszystkie usiłowania Adoniasa zniweczymy.

12. *Zachowaj duszę swoję, i syna twego Salomona.* Wam bowiem, jeśli Adonias panować będźie, grozi zagłada.

13. *Przysiągł mnie.* Kiedy przysiągł, powiedzieliśmy wyżéj, II. Król. 12—24. Nie ulega wątpliwości, że Sa-

14. Et adhuc ibi te loquente cum rege, ego veniam post te, et complebo sermones tuos.

15. Ingressa est itaque Bethsabee ad regem in cubiculum: rex autem senuerat nimis, et Abisag Sunamitis ministrabat ei;

16. inclinavit se Bethsabee, et adoravit regem. Ad quam rex: Quid tibi, inquit, vis?

17. Quae respondens, ait: Domine mi, tu jurasti per Dominum Deum tuum ancillae tuae: Salomon filius tuus regnabit post me, et ipse sedebit in solio meo.

18. Et ecce nunc Adonias regnat, te, domine mi rex, ignorante.

19. Mactavit boves et pinguia quaeque et arietes plurimos, et vocavit omnes filios regis, Abiathar quoque sacerdotem, et Joab principem militiae: Salomonem autem servum tuum non vocavit.

20. Verumtamen, domine mi rex, in te oculi respiciunt totius Israel, ut indices eis, quis sedere debeat in solio tuo, domine mi rex, post te.

21. Eritque, cum dormierit dominus meus rex cum patribus suis, erimus ego et filius meus Salomon peccatores.

22. Adhuc illa loquente cum rege, Nathan propheta venit.

23. Et nuntiaverunt regi, dicentes: Adest Nathan propheta. Cumque introisset in conspectu regis, et adorasset eum pronus in terram,

24. dixit Nathan: Domine mi rex, tu dixisti: Adonias regnet post me, et ipse sedeat super thronum meum?

25. Quia descendit hodie, et immolavit boves et pinguia et arietes plurimos, et vocavit universos filios regis et principes exercitus, Abiathar quoque sacerdotem: illisque vescentibus, et bibentibus coram eo, et dicentibus: Vivat rex Adonias:

26. me servum tuum, et Sadoc sacerdotem, et Banajan filium Jojadae, et Salomonem famulum tuum non vocavit.

27. Numquid a domino meo rege exivit hoc verbum et mihi non indicasti servo tuo, quis sessurus esset super thronum domini mei regis post eum?

28. Et respondit rex David, dicens: Vocate ad me Bethsabee. Quae cum fuisset ingressa coram rege, et stetisset ante eum,

14. A gdy ieszcze tam będźiesz mówić z królem, ia przyydę za tobą y dopełnię słów twoich.

15. A tak weszła Betsabee do króla na pokóy; a król się był barzo zstarzał, a Abisag Sunamitka posługowała mu;

16. nachyliła się Betsabee y pokłoniła się królowi. Do któréy król: Czego pry, chcesz?

17. Która odpowiadaiąc rzekła: Panie móy, tyś przysiągł przez Pana Boga twego słudze twoiéy: Salomon syn twóy będźie królował po mnie, y on siedźieć będźie na stolicy moiéy.

18. A teraz oto Adonias króluie, o czym ty, królu panie móy, nie wiész.

19. Nabił wołów y bydła tłustego, y baranów barzo wiele, y wezwał wszytkich synów królewskich, y Abiathara kapłana, y Joaba hetmana rycerstwa; lecz Salomona sługi twego nie wezwał.

20. Ale iednak, panie móy królu, na ćię się ogladaią oczy wszytkiego Izraela, żebyś im oznaymił kto ma siedźieć na stolicy twoiéy, królu panie móy, po tobie.

21. Y stanie się, gdy zaśnie pan móy król z oycy swymi, będźiemy ia y Salomon syn móy grzésznymi.

22. A gdy ona iescze mówiła z królem, Nathan prorok przyszedł.

23. Y oznaymili królowi rzekąc: Idźie Nathan prorok. A gdy wszedł przed oczy królewskie y pokłonił się mu twarzą ku źiemi,

24. rzekł Nathan: Panie móy królu, tyś rzekł: Adonias niech króluie po mnie, a ten niechay siedźi na stolicy moiéy?

25. Dziś bowiem szedł y nabił wołów y tłustego bydła y baranów wiele, y wezwał wszytkich synów królewskich, y hetmanów, y Abiathara kapłana: a gdy oni iedzą y piią przed nim y mówią: Niech żywie król Adonias:

26. mnie sługi twego y Sadoka kapłana, y Banaię syna Joiady, y Salomona sługi twego nie wezwał.

27. Izali od pana mego króla wyszło to słowo, a nie oznaymiłeś mnie słudze twemu kto ma siedźieć na stolicy pana mego króla po nim?

28. Y odpowiedźiał król Dawid rzekąc: Wzówćie do mnie Bethsabeę. Która gdy weszła przed króla, y stanęła przed nim,

lomonowi było przeznaczone królestwo z Bożéj woli, która oznajmiona została Dawidowi przez Natana Proroka, jak sam Adonias, niżéj r. 2—15. zeznaje, i co się najwyraźniéj mówi I. Paral. 28—5.

19. *Lecz Salomona sługi twego nie wezwał.* Że Salomona i Natana nie wezwał, było to znakiem knowań: nie chciał bowiem Adonias, żeby byli obecnymi ci, którzyby się mogli sprzeciwić jego zamysłom.

20. *Na cię się oglądają oczy wszystkiego Izraela.* W zawieszeniu zostając, kogo następcą po sobie na królestwo przeznaczysz.

21. *Gdy zaśnie.* Gdy umrze. — *Będziemy, ja i Salomon syn mój grzesznikami.* Znajdzie się ten lub owy pozór, żeby nas o występek jaki lub zbrodnię obwinić i na śmierć skazać, ażeby tym sposobem nas uprzątnąwszy, bezpieczniéj mógł Adonias panować. Albo mnie za cudzołożnicę, Salomona za nieprawnie zrodzonego mieć będą, i nie zaniechają w najniegodziwszy sposób z nami się obchodzić.

24. *Tyś rzekł: Adonias niech panuje po mnie.* Tak bowiem sprawuje się, jakbyś ty sam panować mu rozkazał.

25. *Niech żyje król Adonias!* Zwyczajny okrzyk przy obiorze króla. Nie chciał wszakże Adonias z krzywdą praw Dawidowych panować, lecz tylko tak wszystko ułożyć zamyślał, żeby po śmierci Dawida nikt mu już opierać się nie śmiał, jako swojemu królowi.

27. *Wyszło to słowo.* Jakby mówił: Alboż bez mojéj wiedzy odmieniłeś wyrok Boży, tobie przezemnie ogłoszony, któremu w obec Betsabei zaprzysiągłeś wierność, że postanowisz Salomona królem po sobie?

28. *Wzówcie do mnie Betsabeę.* Która ustępując miej-

29. juravit rex, et ait: Vivit Dominus, qui eruit animam meam de omni angustia,

30. quia, sicut juravi tibi per Dominum Deum Israel, dicens: Salomon filius tuus regnabit post me, et ipse sedebit super solium meum pro me, sic faciam hodie.

31. Summissoque Bethsabee in terram vultu, adoravit regem, dicens: Vivat dominus meus David in aeternum.

32. Dixit quoque rex David: Vocate mihi Sadoc sacerdotem, et Nathan prophetam, et Banajam filium Jojadae. Qui cum ingressi fuissent coram rege,

33. dixit ad eos: Tollite vobiscum servos domini vestri, et imponite Salomonem filium meum super mulam meam, et ducite eum in Gihon:

34. et ungat eum ibi Sadoc sacerdos et Nathan propheta in regem super Israel: et canetis buccina, atque dicetis: Vivat rex Salomon!

35. et ascendetis post eum, et veniet, et sedebit super solium meum, et ipse regnabit pro me: illique praecipiam, ut sit dux super Israel, et super Judam.

36. Et respondit Banajas, filius Jojadae, regi, dicens: Amen, sic loquatur Dominus Deus domini mei regis.

37. Quomodo fuit Dominus cum domino meo rege, sic sit cum Salomone, et sublimius faciat solium ejus a solio domini mei regis David.

38. Descendit ergo Sadoc sacerdos, et Nathan propheta, et Banajas filius Jojadae, et Cerethi, et Phelethi; et imposuerunt Salomonem super mulam regis David, et adduxerunt eum in Gihon.

39. Sumsitque Sadoc sacerdos cornu olei de tabernaculo, et unxit Salomonem; et cecinerunt buccina, et dixit omnis populus: Vivat rex Salomon.

40. Et ascendit universa multitudo post eum, et populus canentium tibiis, et laetantium gaudio magno, et insonuit terra a clamore eorum.

41. Audivit autem Adonias, et omnes qui invitati fuerant ab eo (jamque convivium finitum erat), sed et Joab, audita voce tubae, ait: Quid sibi vult clamor civitatis tumultuantis?

42. Adhuc illo loquente, Jonathas filius Abia-

29. przysiągł król y rzekł: Żywie Pan, który wyrwał duszę moię ze wszytkiego ucisku,

30. iż iakom ći przysiągł przez Pana Boga Izraelowego, rzekąc: Salomon syn twóy królować będźie po mnie, y ten będźie siedźiał na stolicy moiéy miasto mnie: tak uczynię dźisia.

31. Y spuściwszy Betsabee twarz ku źiemi, pokloniła się królowi, rzekąc: Niech żywie pan móy Dawid na wieki.

32. Rzekł też król Dawid: Wzówćie mi Sadoka kapłana, y Nathana proroka, y Banaię syna Joiadowego. Którzy gdy weszli przed króla,

33. rzékł do nich: Weźmićie z soba sługi pana waszego, a wsadźćie Salomona syna mego na mulicę moię, y prowadźćie go do Gihon:

34. tamże go niech pomaże kapłan Sadok y Nathan prorok za króla nad Izraelem; y będźiećie trąbić w trąbę, a rzeczećie: Niech żyie król Salomon!

35. y póydźiećie za nim, y przyydźie a siądźie na stolicy moiéy, a on będźie królował miasto mnie: y iemu rozkażę aby był wodzem nad Izraelem y nad Juda.

36. Y odpowiedźiał Banaias syn Joiady królowi, mówiąc: Amen. Tak niech mówi Pan Bóg pana mego króla.

37. Jako był Pan z panem moim królem, tak niech będźie z Salomonem, a niech wywyższy stolicę iego nad stolicę króla pana mego Dawida.

38. Poszedł tedy Nathan prorok, y Sadok kapłan, y Banaias syn Joiady, y Cerethy, y Phelethy, y wsadźili Salomona na mulicę króla Dawida, y doprowadźili go do Gihon.

39. Y wźiawszy Sadok kapłan róg oliwy z przybytku, pomazał Salomona: y trąbili w trąbę, y mówił wszytek lud: Niech żyie król Salomon!

40. Y szedł za nim wszytek gmin, y lud graiących na piszczałkach, y weselących się weselem wielkim, y brzmiała źiemia od krzyku ich.

41. Y usłyszał Adonias y wszyscy zaproszeni od niego, a biesiada iuż się była skończyła: lecz y Joab usłyszawszy głos trąby, rzékł: Co to za krzyk miasta huczącego?

42. A gdy on iescze mówił, Jonatbas syn Abia-

sca Natanowi prorokowi, wyszła była z królewskiego pokoju, jako teraz nawzajem Natan dał miejsce Betsabei; jak się pokazuje z w. 32.

31. *Niech żywie pan mój Dawid na wieki.* Jest to życzenie nie wiecznego, lecz długiego żywota, jakby mówiła: chcesz żeby Salomon panował po tobie; dzięki ci czynię, i życzę, żeby się to stało nie prędko, i żebyś ty sam jeszcze żył i panował przez długie lata.

33. *Sługi pana waszego.* Cereti i Feleti, dla oparcia się sile, jeśliby się do niéj Adonias przypadkiem chciał uciec. Mówi zaś tu Dawid w trzeciéj osobie.— *Na mulicę moję.* Na którą sam tylko Dawid wsiadywał; a przeto było to oznaką królewskiego zaszczytu.— *I prowadźcie go do Gihon.* T. j. do źródła, które się znajdowało od strony zachodniéj Jerozolimy, naprzeciw źródła Rogel, przy którém był namaszczony na króla Adonias, a to dla tego, żeby nie robić żadnego zamieszania i przewrotu, lecz wszystko wprzódy dokonać, nim Adonias ze swoimi dowiedzieć się o tém potrafi, jak w rzeczy saméj i stało się.

35. *Przyjdzie.* Tu do zamku.—*Będzie królował miasto mnie.* Nie mówi *po mnie*, ponieważ za życia Dawida miał być królem, w skutek dobrowolnego ustępstwa Dawida.

36. *Tak niech mówi Pan Bóg pana mego.* Niech Pan Bóg potwierdzi co powiedziałeś. LXX. mówią: *niech potwierdzi słowa.* Chald. *niech tak chce.*

37. *Niech wywyższy stolicę jego.* Nie lękał się Banajas temi słowy obrazić Dawida; tego bowiem życzą sobie rodzice, żeby ich dzieci przewyższyły w szczęściu i powodzeniu swoich rodziców.

39. *Sadok kapłan.* Który jeszcze nie był najwyższym kapłanem, i nie było rzeczą konieczną, żeby króla Arcykapłan namaszczał; albowiem Dawid i Saul przez Samuela, inni przez innych, którzy Arcykapłanami nie byli, zostali namaszczeni na królów, a i w obecném także namaszczeniu Salomona zdaje się, że posługa Natana była użyta; albowiem powiedział był król w. 34. *Tamże go niech pomaże kapłan Sadok i Natan prorok na króla.*

42. *Mocny.* Chald. *bojący się grzechu*, t. j. cnotliwy.

thar sacerdotis venit, cui dixit Adonias: Ingredere, quia vir fortis es, et bona nuntians.

43. Responditque Jonathas Adoniae: Nequaquam: Dominus enim noster rex David regem constituit Salomonem,

44. misitque cum eo Sadoc sacerdotem, et Nathan prophetam, et Banajam filium Jojadae et Cerethi et Phelethi, et imposuerunt eum super mulam regis.

45. Unxeruntque eum Sadoc sacerdos, et Nathan propheta regem in Gihon, et ascenderunt inde laetantes, et insonuit civitas: haec est vox, quam audistis.

46. Sed et Salomon sedet super solium regni.

47. Et ingressi servi regis benedixerunt domino nostro regi David, dicentes: Amplificet Deus nomen Salomonis super nomen tuum, et magnificet thronum ejus super thronum tuum. Et adoravit rex in lectulo suo,

48. et locutus est: Benedictus Dominus Deus Israel, qui dedit hodie sedentem in solio meo, videntibus oculis meis.

49. Territi sunt ergo, et surrexerunt omnes, qui invitati fuerant ab Adonia, et ivit unusquisque in viam suam.

50. Adonias autem timens Salomonem, surrexit, et abiit, tenuitque cornu altaris.

51. Et nuntiaverunt Salomoni, dicentes; Ecce Adonias timens regem Salomonem, tenuit cornu altaris, dicens: Juret mihi rex Salomon hodie, quod non interficiat servum suum gladio.

52. Dixitque Salomon: Si fuerit vir bonus, non cadet ne unus quidem capillus ejus in terram: sin autem malum inventum fuerit in eo, morietur.

53. Misit ergo rex Salomon, et eduxit eum ab altari; et ingressus adoravit regem Salomonem, dixitque ei Salomon: Vade in domum tuam.

thara kapłana przyszedł, któremu rzékł Adonias: Wnidź, boś mąż mocny, y dobrą nowinę niosąc.

43. Odpowiedźiał Jonathas Adoniasowi: Nie; bo pan nasz król Dawid postanowił królem Salomona,

44. y posłał z nim kapłana Sadoka, y Nathana proroka, y Banaię syna Joiady, y Cerethy y Phelethy, y wsadźili go na mulicę królewską.

45. Y pomazali go kapłan Sadok y Nathan prorok za króla w Gihon: y poiechali ztamtąd weseląc się, y zabrzmiało miasto: ten iest głos któryśćie słyszeli.

46. Lecz y Salomon siedzi na stolicy królestwa.

47. Y wszedszy słudzy królewscy błogosławili panu naszemu królowi Dawidowi mówiąc: Niech rozszérzy Bóg imie Salomonowe nad imię twoie, a niech wielmożną uczyni stolicę iego nad stolicę twoię. Y pokłonił się król na łożu swoim,

48. y mówił: Błogosławiony Pan Bóg Izraelów, który dał dzisia siedzącego na stolicy moiéy, na co patrzą oczy moie.

49. Zlękli się tedy y wstali wszyscy, których był naprosił Adonias, y poszedł każdy w drogę swoię.

50. A Adonias boiąc się Salomona, wstał y poszedł, y uchwyćił się rogu ołtarza.

51. Y powiedźieli Salomonowi, rzekąc: Oto Adonias, boiąc się króla Salomona, uchwyćił się rogu ołtarza, mówiąc: Niech mi dźiś przysięże król Salomon, że nie zabiie sługi swego mieczem.

52. Y rzékł Salomon: Będźieli dobrym mężem, nie spadnie y ieden włos z głowy iego na źiemię: ale ieśli się w nim naydźie co złego, umrze.

53. Posłał tedy król Salomon y wywiódł go od ołtarza, a wszedszy pokłonił się królowi Salomonowi, y rzekł mu Salomon: Idź do domu swego.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI III. KRÓLEWSKIE, *po Żydowsku* MALACHIM.

Te księgi Żydzi pierwszemi królewskiemi, ale właśniej Grekowie z Łacinniki, trzeciemi królewskiemi zowią, które śmierć Dawida króla, królowanie Salomona syna jego, i rozdwojenie królestwa Żydowskiego po Salomonowéj śmierci, na Judzkie i Izraelskie, i sprawy oboich królów, aż do Jorama Judzkiego, i Ochozyasza Izraelskiego króla opisują.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O ostatnich przestrogach i radach Dawida dla Salomona, i śmierci Dawida.

1. Appropinquaverunt autem dies David, ut moreretur, praecepitque Salomoni filio suo, dicens:

1. Y przybliżyły się dni Dawida aby umarł, y rozkazał Salomonowi synowi swemu, mówiąc:

---

46. *Salomon siedzi na stolicy królestwa.* Przyszedł do posiadania królestwa.

47. *Błogosławili.* Składali dobre życzenia i czynili dzięki królowi za danie im nowego króla Salomona.— *Pokłonił się król na łożu swojém.* Czyniąc i sam dzięki Bogu, jak się pokazuje z wiersza następnego.

49. *W drogę swoję.* Do domów swoich, żeby się tam schronić, i utaić, że sprzyjali Adoniasowi.

50. *Poszedł i uchwycił się rogu ołtarza.* Poszedł do Gabaon, gdzie był przybytek Mojżeszowy i ołtarz całopalny, jak mamy II. Paral. 1—3. *Uchwycił się zaś rogu ołtarza*, ponieważ przywiléj nietykalności (immunitatis) ołtarzowi przedewszystkiém służył. Są jednak, którzy mniemają, że uchwycił się rogu ołtarza, zbudowanego przez Dawida w Jerozolimie, nie zaś tego, który był w Gabaon.

51. *Że nie zabije sługi swego mieczem.* Pokorna mowa, i zdolna do wyjednania przebaczenia.

52. *Ale jeśli.* T. j. przeszłe winy przebaczam; jeźli zaś w późniejszym czasie zawini, ulegnie karze.

53. *Idź do domu swego.* Jakowém powiedzeniem nie oddala go od dworu, lecz przyrzeka mu bezpieczeństwo w domu jego.

2. Ego ingredior viam universae terrae: confortare, et esto vir.

3. Et observa custodias Domini Dei tui, ut ambules in viis ejus, ut custodias ceremonias ejus et praecepta ejus, et judicia et testimonia, sicut scriptum est in lege Moysi, ut intelligas universa quae facis, et quocunque te verteris, *(Deut. 17, 19)*.

4. ut confirmet Dominus sermones suos, quos locutus est de me, dicens: Si custodierint filii tui vias suas, et ambulaverint coram me in veritate, in omni corde suo, et in omni anima sua, non auferetur tibi vir de solio Israel.

5. Tu quoque nosti quae fecerit mihi Joab filius Saruiae, quae fecerit duobus principibus exercitus Israel, Abner filio Ner, et Amasae filio Jether, quos occidit, et effudit sanguinem belli in pace, et posuit cruorem proelii in balteo suo, qui erat circa lumbos ejus, et in calceamento suo, quod erat in pedibus ejus. *(2. Reg. 3, 27.— 20, 10)*.

6. Facies ergo juxta sapientiam tuam, et non deduces canitiem ejus pacifice ad inferos.

7. Sed et filiis Berzellai Galaaditis reddes gratiam, eruntque comedentes in mensa tua: occurrerunt enim mihi, quando fugiebam a facie Absalom fratris tui. *(2. Reg. 19, 31)*.

8. Habes quoque apud te Semei, filium Gera filii Jemini de Bahurim, qui maledixit mihi maledictione pessima, quando ibam ad castra: sed quia descendit mihi in occursum, cum transirem Jordanem, et juravi ei per Dominum, dicens: Non te interficiam gladio: *(2. Reg. 16, 5)*.

9. tu noli pati eum esse innoxium. Vir autem sapiens es, ut scias, quae facies ei, deducesque canos ejus cum sanguine ad inferos.

2. Ja idę w drogę wszytkiéy źiemie: zmacniay się, bądź mężem.

3. Zachoway straży Pana Boga twego, abyś chodźił drogami iego: żebyś strzegł ceremoniy iego y przykazania iego, y sądów, y świadectw, iako napisano w zakonie Moyżeszowym: abyś rozumiał wszytko co czynisz, y do czego się iedno obróćisz,

4. aby utwierdźił Pan mowy swoie, które mówił o mnie, rzekąc: Jeśli będą strzedz synowie twoi dróg swych, y będą chodźić przedemną w prawdźie ze wszytkiego serca swego, y ze wszytkiéy dusze swoiéy, nie będźie odięty mąż z stolice Izraelskiéy.

5. Ty też wiesz, co mi uczynił Joab syn Sarwiiey, co uczynił dwiema hetmanóm woyska Izraelskiego, Abnerowi synowi Ner, y Amaźie synowi Jether, które pozabiiał, y wylał krew woyny w pokoiu, y położył krew bitwy na pasie rycerskim swoim, który był około biódr iego, y na bóćie swym, który był na nogach iego.

6. Uczynisz tedy według mądrości twéy, a nie doprowadźisz szędźiwośći iego w pokoiu do piekła.

7. Ale y synóm Bersellai Galaadczyka łaskę oddasz, y będą iadać u stołu twego: bo mi zaszli gdym ućiekał przed Absalomem bratem twoim.

8. Masz też przy sobie Semei, syna Gera; syna Jemeni z Bahurim, który mi złorzeczył złorzeczeństwem nagorszym, gdym szedł do obozu: ale iż mi zaszedł gdym się przeprawiał przez Jordan, a przysiągłem przez Pana, rzekąc: Nie zabiię ćię mieczem:

9. ty go nie cierp żeby był bez karania. Ale iesteś mężem mądrym, że będźiesz wiedźiał co mu masz uczynić, y doprowadźisz szędźiwość iego ze krwią do piekła.

R. 2.— 2. *Ja idę w drogę wszytkiéj ziemi.* Wracam do ziemi, z któréj uczyniony jestem.— *Zmacniaj się, a bądź mężem.* Jakby mówił: póki żyłem, wolno ci było po młodzieńczemu postępować: teraz zaś gdy umrę, mężem być powinieneś, a mianowicie męztwem, mądrością i doświadczeniem.

3. *Zachowaj straży Pana Boga twego.* Strażami nazywa to, co P. Bóg chce żeby było strzeżonem i zachowanem, t. j. przykazania Boskie.—*Ceremonij.* Przykazania obrzędowe, czyli do ceremonij odnoczące się.— *Przykazania jego.* Moralne.—*Sądów.* Przykazania, czyli przepisy sądowe.—*Świadectw.* Warunków i praw od Boga przepisanych.— *Abyś rozumiał wszystko co czynisz.* W hebr, mamy: *iżbyś rostropnie postępował*, Chald. *Żebyś we wszystkiém pomyślności doznawał.— Do czego się jedno obrócisz.* Do czego się tylko wezmiesz.

4. *Jeśli będą strzedz.* Znajduje się ta obietnica II. Król. 7.—16.

5. *Co mi uczynił Joab.* T. j. zabijając Absalona, zuchwale postępując, strapionego jątrząc i buntem grożąc, II. Król. 19—7, a także Adoniasowi przywłaszczającemu królestwo sprzyjając.— *Abnerowi synowi Ner.* Którego zdradziecko zabił.— *Amazie synowi Jeter.* Był on wnukiem Dawida z siostry Abigail, którego także, jak widzieliśmy wyżéj, Joab zabił.—*Wylał krew wojny w pokoju.* Jako z wrogiem na wojnie walczył, gdy ci w pokoju i zgodzie ze mną i z nim zostawali.—*Na pasie swoim... i na bócie swym.* Stosuje swą mowę do sposobu, w jaki dokonane zabójstwo na obu książętach, a zwłaszcza na Amazie; gdy bowiem tego ostatniego Joab zabijał, był przepasany mieczem w około bioder swoich, który się tak łatwo z pochwy wydobywał, że zaledwo pochylił się Joab dla oddania zdradzieckiego pozdrowienia, natychmiast z niéj się wysunął; a że to było uczyniono z namysłem, więc Joab ujął go nieznacznie w swoję lewicę, i pogrążył w bok księcia, zkąd natychmiast krew wytryskując, pas i obówie Joaba zakrwawiła.

6. *Sędziwości iego.* (t. j. Joaba). Chociaż Joab po siostrze był wnukiem Dawidowym, jednakże co do wieku prawie mu dorównywał, i był już sędziwym starcem.—*W pokoju.* Bezkarnie, czyli bez otrzymania kary.— *Do piekła.* T. j. do grobu. Dla tego tak długo odkładał Dawid ukaranie Joaba, że jego panowanie było niespokojne, i nie mógł tego dokonać bez narażenia kraju na wielkie wstrząśnienia.

7. *Bo mi zaszli.* (drogę). Patrz II. Król. 19—31.

8. *Semei syna Gera.* Patrz II. Król. 16— 5.— *Złorzeczeństwem najgorszém.* T. j. gdy powtarzał: *wynijdź, wynijdź mężu krwi, a mężu Belial.* II. Król. 16—7.— *Gdym szedł do obozu.* Do miasta Manahim za Jordanem.

9. *Ze krwią.* Przez zabicie. Nie był krzywoprzysięzcą Dawid, zalecając Salomonowi żeby zabił Semei, albowiem gdy był mu przysiągł, że go nie zabije, warunkowo tę przysięgę rozumieć należy, t. j. póki żyć będzie, czyli za życia swojego.

10. Dormivit igitur David cum patribus suis, et sepultus est in civitate David. *(Act. 2, 29.)*

11. Dies autem, quibus regnavit David super Israel, quadraginta anni sunt; in Hebron regnavit septem annis, in Jerusalem triginta tribus. *(1. Par. 29, 27.)*

12. Salomon autem sedit super thronum David patris sui, et firmatum est regnum ejus nimis.

13. Et ingressus est Adonias, filius Haggith, ad Bethsabee matrem Salomonis. Quae dixit ei: Pacificusne est ingressus tuus? Qui respondit: Pacificus.

14. Addiditque: Sermo mihi est ad te. Cui ait: Loquere. Et ille:

15. Tu, inquit, nosti, quia meum erat regnum, et me praeposuerat omnis Israel sibi in regem: sed translatum est regnum, et factum est fratris mei: a Domino enim constitutum est ei.

16. Nunc ergo petitionem unam precor a te, ne confundas faciem meam. Quae dixit ad eum: Loquere.

17. Et ille ait: Precor, ut dicas Salomoni regi (neque enim negare tibi quidquam potest), ut det mihi Abisag Sunamitidem uxorem.

18. Et ait Bethsabee: Bene, ego loquar pro te regi.

19. Venit ergo Bethsabee ad regem Salomonem, ut loqueretur ei pro Adonia; et surrexit rex in occursum ejus, adoravitque eam, et sedit super thronum suum; positusque est thronus matri regis, quae sedit ad dexteram ejus.

20. Dixitque ei: Petitionem unam parvulam ego deprecor a te: ne confundas faciem meam. Et dixit ei rex: Pete, mater mea: neque enim fas est, ut avertam faciem tuam.

21. Quae ait: Detur Abisag Sunamitis Adoniae fratri tuo uxor.

22. Responditque rex Salomon, et dixit matri suae: Quare postulas Abisag Sunamitidem Adoniae? Postula ei et regnum: ipse est enim frater meus major me, et habet Abiathar sacerdotem, et Joab filium Saruiae.

23. Juravit itaque rex Salomon per Dominum,

10. Zasnał tedy Dawid z oycy swemi, y pogrzebion iest w mieśćie Dawidowym.

11. A dni, których królował Dawid nad Izraelem czterdźieśći lat iest: w Hebronie królował siedm lat, a w Jeruzalem trzydźieśći lat y trzy.

12. A Salomon siadł na stolicy Dawida oyca swego, y zmocniło się królestwo iego barzo.

13. Y wszedł Adonias syn Haggith do Bethsabee matki Salomonowéy. Która mu rzekła: Spokoyneli iest wescie twoie? Który odpowiedźiał: Spokoyne.

14. Y przydał: Mam nieco mówić z tobą. Któremu rzekła: Mów. A on rzékł:

15. Ty wiesz, iż moie było królestwo, y mnie był przełożył wszytek Izrael nad sobą za króla: lecz przeniesione iest królestwo, y dostało się bratu memu, bo mu ie Pan naznaczył.

16. Teraz tedy iedney prośby proszę od ćiebie: nie zawstydzay oblicza mego. Która rzekła do niego: Powiedz.

17. A on rzekł: Proszę abyś mówiła królowi Salomonowi (bo tobie nic odmówić nie może), aby mi dał Abisag Sunamitkę za żonę.

18. Y rzekła Bethsabee: Dobrze, ia będę o ćię z królem mówiła.

19. Przyszła tedy Bethsabee do króla Salomona, aby z nim mówiła za Adoniasem: y wstał król przećiwko niey, y ukłonił się iéy, y siadł na stolicy swoiéy: y postawiono stolicę matce królewskiey, która siadła po prawicy iego.

20. Y rzekła mu: O iednę prośbę maluczką ia ćię proszę, nie zawstydzay oblicza mego. Y rzékł król: Proś matko moia; bo mi się nie godźi, abym odwróćił oblicze twoie.

21. Która rzekła: Niech będźie dana Abisag Sunamitka Adoniasowi bratu twemu za żonę.

22. Odpowiedźiał król Salomon, y rzékł matce swoiéy: Czemu prośisz o Abisag Sunamitkę Adoniasowi? Proś mu y królestwa: bo on iest brat móy starszy niżeli ia, a ma po sobie Abiathar kapłana, y Joaba syna Sarwiiéy.

23. A tak przyśiągł król Salomon na Pana mó-

---

10. *W mieście Dawidowém.* W zamku Syońskim.

12. *Zmocniło się królestwo jego bardzo.* Ludu, pokoleń i wszystkich stanów zgodą wyrażoną na sejmie, a także przysięgą wierności, którą najochotniéj wszyscy dlań wykonali. Dzieje tego sejmu patrz I. Paral. 28.

13. *Spokojneli jest wejście twoje.* Słusznie wątpić mogła Betsabea, czy spokojne było wejście Adoniasa, t. j. czy w dobrym zamiarze do niéj przychodził, ponieważ z jéj przyczyny utracił panowanie, które już był prawie posiadł.

14. *Mam nieco mówić z tobą.* Mam tobie do powiedzenia rzecz jedną, w któréj potrzebuję twojéj pomocy.

15. *Moje było królestwo.* Z prawa pierworodztwa i obioru.

16. *Nie zawstydzaj.* Przez odmowę.

20. *Bo mi się nie godzi, abym odwrócił oblicze twoje.* Zawstydzoną i smutną odprawił, jakbym za nierozsądną ciebie uważał, że prosiłaś o rzeczy, których uczynić nie można; albo jakbym mało cię kochał i cenił, a zatém o co prosisz, nie miałbym bojaźni odmówić.

21. *Niech będzie dana Abizag Sunamitka Adoniasowi bratu twemu za żonę.* Zdaje się, że tego rodzaju małżeństwo było przeciwne prawu Lewityku, r. 18--8, gdzie się zabrania brać w małżeństwo żony ojca swojego. I nie sprzeciwia się temu, że poznaną nie była, ponieważ nie spółkowanie, lecz zgoda małżeństwo stanowi; a chociaż przeszkoda publicznéj uczciwości (publicae honestatis), o ile z prawa pisanego (lex positiva) pochodząca, naówczas miejsca nie miała, prawo wszakże publicznéj uczciwości, które jest prawem saméj natury, exystowało, i takiemu małżeństwu zgoła nie sprzyjało, owszem wyraźnie się mu sprzeciwiało.

22. *Proś mu i królestwa.* Jakby mówił: ma tak wielu sobie sprzyjających, obwołany został królem; jest odemnie starszym i pierworodnym synem królewskim; jeśli także przyłączy się do tego, że Abizag, niedawno żonę królewską, w małżeństwo pojmie, nic mu nie zda się zbywać do królestwa.

23. *Przeciw duszy swéj.* Na swoję szkodę. Niektórzy o niesprawiedliwość i okrucieństwo oskarżają Salomona, że opierając się na lekkiém podejrzeniu, brata, jako winnego obrazy majestatu zabił. Inni uważa-

dicens: Haec faciat mihi Deus, et haec addat, quia contra animam suam locutus est Adonias verbum hoc.

24. Et nunc vivit Dominus, qui firmavit me, et collocavit me super solium David patris mei, et qui fecit mihi domum, sicut locutus est, quia hodie occidetur Adonias.

25. Misitque rex Salomon per manum Banajae filii Jojadae, qui interfecit eum; et mortuus est.

26. Abiathar quoque sacerdoti dixit rex: Vade in Anathoth ad agrum tuum, equidem vir mortis es: sed hodie te non interficiam, quia portasti arcam Domini Dei coram David patre meo, et sustinuisti laborem in omnibus, in quibus laboravit pater meus.

27. Ejecit ergo Salomon Abiathar, ut non esset sacerdos Domini; ut impleretur sermo Domini, quem locutus est super domum Heli in Silo. *(1. Reg. 2, 31.)*

28. Venit autem nuntius ad Joab, quod Joab declinasset post Adoniam, et post Salomonem non declinasset; fugit ergo Joab in tabernaculum Domini, et apprehendit cornu altaris.

29. Nuntiatumque est regi Salomoni, quod fugisset Joab in tabernaculum Domini, et esset juxta altare; misitque Salomon Banajam filium Jojadae, dicens: Vade, interfice eum.

30. Et venit Banajas ad tabernaculum Domini, et dixit ei: Haec dicit rex: Egredere. Qui ait: Non egrediar, sed hic moriar. Renuntiavit Banajas regi sermonem, dicens: Haec locutus est Joab, et haec respondit mihi.

31. Dixitque ei rex: Fac sicut locutus est, et interfice eum, et sepeli, et amovebis sanguinem innocentem, qui effusus est a Joab, a me, et a domo patris mei.

32. Et reddet Dominus sanguinem ejus super caput ejus, quia interfecit duos viros justos, melioresque se, et occidit eos gladio, patre meo David ignorante, Abner filium Ner principem militiae Israel, et Amasam filium Jether principem exercitus Juda: *(Supr. 2, 5.)*

33. et revertetur sanguis illorum in caput Joab, et in caput seminis ejus in sempiternum. David autem et semini ejus, et domui, et throno illius sit pax usque in aeternum a Domino.

wiąc: To mi niech Bóg uczyni, y to niech przyczyni, że przećiw duszy swéy mówił Adonias słowo to.

24. A teraz żywie Pan, który mię zmocnił, y posadził mię na stolicy Dawida oyca mego, y który mi uczynił dóm iako rzekł: że dźiś będźie zabit Adonias.

25. Y posłał król Salomon przez rękę Banaie syna Joiady, który go zabił, y umarł.

26. Abiatharowi też kapłanowi rzekł król: Idź do Anathoth do roli twéy, zaiste meżemeś śmierći: ale ćię dźiś niezabiię, boś nośił skrzynię Pana Boga przed Dawidem oycem moim, a wytrwałeś prace we wszytkim, w czym pracował oćiec móy.

27. Wyrzucił tedy Salomon Abiathara, żeby nie był kapłanem Pańskim: aby się spełniło słowo Pańskie, które mówił na dóm Heli w Silo.

28. Y przyszła wieść do Joaba, że Joab przestawał z Adoniasem, a nieprzestawał z Salomonem: a tak ućiekł Joab do przybytku Pańskiego, y uchwyćił się rogu ołtarza.

29. Y oznaymiono królowi Salomonowi, że ućiekł Joab do przybytku Pańskiego, a iest u ołtarza: y posłał Salomon Banaię syna Joiady, rzekąc: Idź, zabiy go.

30. Y przyszedł Banaias do przybytku Pańskiego, y rzekł mu: To mówi król: Wynidź. Który rzekł: Nie wynidę, ale tu umrę. Y odniósł Banaias królowi mowę, mówiąc: Tak mówił Joab, y to mi odpowiedźiał:

31. Y rzekł mu król: Uczyńże iako mówił: a zabiy go, y pogrzeb, a odéymiesz krew niewinną, którą wylał Joab, odemnie, y od domu oyca mego.

32. Y odda Pan krew iego na głowę iego: ponieważ zabił dwu mężów sprawiedliwych y lepszych niźli sam: a zabił ie mieczem, o czym niewiedźiał oćiec móy Dawid, Abnera syna Ner hetmana woyska Izraelskiego, y Amazę syna Jether, hetmana woyska Judzkiego:

33. y wróci się krew ich na głowę Joab, y na głowę naśienia iego na wieki. A Dawidowi y potomstwu iego, y domowi y stolicy iego niech będźie pokóy aż na wieki od Pana.

---

ją, że słusznie to uczynił, i Salianus przypisuje to Boskiemu natchnieniu, które jako zasadzki mu odkryło, tak i wolę pobudziło, żeby go natychmiast zabił: jakoż w rzeczy saméj nigdy z tego powodu Pismo ś. nie obwinia Salomona.

24. *Uczynił dóm.* T. j. królewską rodzinę.

26. *Idź do Anatot do roli twojéj.* Anatot miasto kapłańskie w pokoleniu Benjamina, jak się pokazuje z Joz. 21—18. — *Mężem śmierci jesteś.* Winnym śmierci za sprzysiężenie się z Adoniasem. — *Boś nosił skrzynię Pana Boga twego.* Przez cześć dla wysokiéj godności arcykapłańskiéj, w któréj święte posługiwanie odbywałeś.—*Wytrwałeś prace.* Albowiem przez całe czterdzieści i sześć lat, tak w pomyślności, jako i w złéj dobie, nie odstępował Dawida.

27. *Wyrzucił tedy Salomon Abiatara, żeby nie był kapłanem.* Patrz Wujka.

28. *I przyszła wieść do Joaba, że Joab przestawał z Adoniasem.* Przyszła do Joaba wieść, że na dworze Salomona powiadają o jego sprzysiężeniu się z Adoniasem, t. j. o drugiém już z kolei, gdy ten ostatni prosił sobie o Abizag, żeby mu była daną za żonę.

29. *Do przybytku Pańskiego.* Patrz r. 1. w. 50.

31. *Zabij go.* Co bez uwłoczenia prawu stać się mogło, gdyż prawo Exod. 21—14. powiada: *Jeżliby kto umyślnie zabił bliźniego swego, i nasadziwszy się zdradą, od ołtarza mego oderwiesz go, aby umarł.* Słusznie mniemał Salomon, że to samo było w Przybytku zabić Joaba, czy ztamtąd go wyciągnąwszy, gdzie indziéj tego dopełnić; w obu bowiem razach miejsce się święte gwałciło, gdyby upoważnienia ze strony prawa na to nie było.—*Odejmiesz krew.* Żebym tego nie uczynił i Joaba zabić nie rozkazał, byłbym winien krwi przez samego Joaba wylanéj.—*I od domu ojca mego.* Od Dawida, którego być może wielu obwiniało, że tyle i tak wielkich okrucieństw Joaba w milczeniu przepuścił.

32. *Krew jego.* T. j. którą on sam wylał.—*Na głowę jego.* Żeby głową zapłacił za grzech, którego się dopuścił krew wylewając.

34. Ascendit itaque Banajas filius Jojadae, et aggressus eum interfecit; sepultusque est in domo sua in deserto.

35. Et constituit rex Banajam, filium Jojadae, pro eo super exercitum, et Sadoc sacerdotem posuit pro Abiathar.

36. Misit quoque rex, et vocavit Semei, dixitque ei: Aedifica tibi domum in Jerusalem, et habita ibi: et non egredieris inde huc atque illuc.

37. Quacumque autem die egressus fueris, et transieris torrentem Cedron, scito te interficiendum: sanguis tuus erit super caput tuum.

38. Dixitque Semei regi: Bonus sermo: sicut locutus est dominus meus rex, sic faciet servus tuus. Habitavit itaque Semei in Jerusalem diebus multis.

39, Factum est autem post annos tres, ut fugerent servi Semei ad Achis filium Maacha regem Geth; nuntiatumque est Semei, quod servi ejus issent in Geth.

40. Et surrexit Semei, et stravit asinum suum, ivitque ad Achis in Geth ad requirendum servos suos, et adduxit eos de Geth.

41. Nuntiatum est autem Salomoni, quod isset Semei in Geth de Jerusalem, et rediisset.

42. Et mittens vocavit eum, dixitque illi: Nonne testificatus sum tibi per Dominum, et praedixi tibi: Quacumque die egressus ieris huc et illuc, scito te esse moriturum? Et respondisti mihi: Bonus sermo, quem audivi.

43. Quare ergo non custodisti jusjurandum Domini, et praeceptum, quod praeceperam tibi?

44. Dixitque rex ad Semei: Tu nosti omne malum, cujus tibi conscium est cor tuum, quod fecisti David patri meo: reddidit Dominus malitiam tuam in caput tuum.

45. Et rex Salomon benedictus, et thronus David erit stabilis coram Domino usque in sempiternum.

46. Jussit itaque rex Banajae filio Jojadae, qui egressus percussit eum; et mortuus est.

34. A tak szedł Banaias syn Joiady, y rzuciwszy się nań, zabił: y pogrzebion iest w domu swym na pustyni.

35. Y postanowił król Banaię syna Joiady nad woyskiem miasto niego, a Sadoka postawił kapłanem miasto Abiathara.

36. Posłał też król y wezwał Semei, y rzekł mu: Zbuduy sobie dóm w Jeruzalem, a mieszkay tam: a nie wynidziesz ztamtąd tam y sam.

37. Ale któregokolwiek dnia wynidziesz, a przeydziesz przez potok Cedron, wiedz, że zabit będziesz: krew twoia będzie na głowie twoiey.

38. Y rzekł Semei królowi: Dobra mowa, iako rzekł pan móy król, tak uczyni sługa twóy. Y mieszkał Semei w Jeruzalem przez niemały czas.

39. Y przydało się po trzech leciech że uciekli słudzy Semei do Achis syna Maacha króla Geth: y powiedziano Semei że słudzy iego szli do Geth.

40. Y wstał Semei y ośiodłał osła swego, y iechał do Achis do Geth szukać sług swoich, y przywiódł ie z Geth.

41. Y powiedziano Salomonowi że ieździł Semei do Geth z Jeruzalem, y wrócił się.

42. A posławszy wezwał go, y rzekł mu: Azamci się nie oświadczył przez Pana, y opowiadałem ći: Któregokolwiek dnia wyszedszy póydziesz tam y sam, wiedz że umrzesz? Y odpowiedziałeś mi: Dobra mowa, któram słyszał.

43. Przecześ tedy nie strzegł przyśięgi Pańskiey, y przykazania któremći był przykazał?

44. Y rzekł król do Semei: Ty wiesz wszytko złe, którego iest świadome serce twoie, któreś uczynił Dawidowi oycu memu: oddał Pan złość twoię na głowę twoię.

45. A król Salomon błogosławiony y stolica Dawidowa będzie utwierdzona przed Panem aż na wieki.

46. Y rozkazał król Banaiei synowi Jojady: który wyszedszy zabił go, y umarł.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 2. w. 27. *Wyrzucił Salomon Abiathara żeby nie był kapłanem.* I w starym zakonie najwyższy biskup był nad króla, jako się to pokazuje *Num.* 27 i *Lev.* 4. Przetoż tu Salomon, że złożył Abiathara, uczynił to nie jako król, ale ile był Prorokiem, który miał wykonać sprawiedliwość i dekret Boży. Przeto też tu przydaje mówiąc: Aby się wypełniło słowo Pańskie, które wyrzekł na dom Heli, jako masz 1. *Król*, 2. czytaj o tem Annotacią 1. *Paral.* 24.

34. *Na pustyni.* Nazwiska tej pustyni Pismo ś. nie wyraża. Być może na pustyni Tekue, albo w miejscach górzystych Hebronu, czy może w okolicach Betleemu, wszystkie te bowiem miejsca były w pokoleniu Judy.

37. *Przejdziesz przez potok Cedron.* Znaczy: jeśli choć tak malutką przestrzeń odejdziesz od miasta, jaka jest do potoku Cedron, albowiem gdy udawał się do Get, tego potoku wcale nie przechodził, gdyż Cedron był ze strony wschodniej miasta, Get zaś z zachodniej. Nie bez przyczyny wszakże Salomon potok Cedron wymienił, albowiem chcąc iść do Bahurim, gdzie Semei miał pola, należało potok Cedron przebywać. — *Krew twoja będzie na głowie twojej.* Sam sobie będziesz śmierci przyczyną.

38. *Dobra mowa.* Jakby mówił: słuszna i sprawiedliwa twa mowa,

39. *Słudzy Semei.* Dwaj, jak widać z textu hebr. grec. i chald: — *Do Achis syna Maacha króla Get.* Abulensis mniema, że był tym samym, do którego przed 44 laty uciekł był Dawid. Dla tego zaś do Get uciekli, że może byli Filistynami i z Get rodem.

40. *I jechał do Achisa do Get.* Wszystko bowiem było w pokoju pomiędzy Żydami i Filistynami, i ci ostatni daninę Żydom płacili. Sądził Semei, że może mu się uda z łatwością umknąć od Salomona, który jak zwykle licznemi sprawami królestwa był zaprzątniony.

42. *Nie oświadczył się przez Pana.* W hebr. *przysiągłem* czyli *zaprzysiągłem*, t. j. wymogłem od ciebie, żebyś zaprzysiągł na Pana, że będziesz powolny moim rozkazom.

44. *Oddał Pan złość twoję na głowę twoję.* Za karę grzechu zniewagi wyrządzonej Dawidowi, dopuścił Pan Bóg na cię, że wpadłeś w ten grzech drugi nieposłuszeństwa dla mnie, iżbyś teraz za oba razem surową pomstę Bożą przezemnie poniósł.

45. *Stolica Dawidowa będzie utwierdzona.* Gdy powiada, że ukaraniem Semei utwierdzi na przyszłość swoje królestwo, bez wątpienia znać daje, że przyszłoby do upadku, gdyby tego winowajcy nie skarał.

46. *Wyszedłszy.* Od oblicza króla; nie chciał bowiem żeby w jego obecności zabijano.

CAPUT III.

1. Confirmatum est igitur regnum in manu Salomonis, et affinitate conjunctus est Pharaoni, regi Aegypti; accepit namque filiam ejus, et adduxit in civitatem David, donec compleret aedificans domum suam, et domum Domini, et murum Jerusalem per circuitum. *(2. Par, 1, 1.—8. 11).*

22. Attamen populus immolabat in excelsis; non enim aedificatum erat templum nomini Domini, usque in diem illum.

3. Dilexit autem Salomon Dominum, ambulans in praeceptis David patris sui, excepto, quod in excelsis immolabat, et accendebat thymiama.

4. Abiit itaque in Gabaon, ut immolaret ibi, illud quippe erat excelsum maximum, mille hostias in holocaustum obtulit Salomon super altare illud in Gabaon.

5. Apparuit autem Dominus Salomoni per somnium nocte, dicens: Postula, quod vis ut dem tibi.

6. Et ait Salomon: Tu fecisti cum servo tuo David patre meo misericordiam magnam, sicut ambulavit in conspectu tuo in veritate, et justitia, et recto corde tecum: custodisti ei misericordiam tuam grandem, et dedisti ei filium sedentem super thronum ejus sicut est hodie.

7. Et nunc, Domine Deus, tu regnare fecisti servum tuum pro David patre meo: ego autem sum puer parvulus, et ignorans egressum, et introitum meum.

8. Et servus tuus in medio est populi, quem elegisti, populi infiniti, qui numerari et supputari non potest prae multitudine.

9. Dabis ergo servo tuo cor docile, ut populum

ROZDZIAŁ 3.

O zaślubieniu się Salomona z córką króla Egiptu, i jego nadzwyczajnéj mądrości.

1. Utwierdźiło się tedy królestwo w ręce Salomonowéy, y spowinowacił się z Pharaonem królem Egyptskim: bo poiął córkę iego, y przyniósł do miasta Dawidowego, ażby był skończył buduiąc dóm swóy, y dóm Pański, y mur Jerozolimski, w około.

2. Wszakóż lud ofiarował na wyżynach: bo nie był zbudowany Kośćiół imieniowi Pańskiemu aż do dnia onego.

3. Y miłował Salomon Pana, chodząc w przykazaniach Dawida oyca swego, wyiąwszy iż na wyżynach ofiarował, y zapalał kadźidło.

4. Szedł tedy do Gabaon, aby tam ofiarował: bo ta była wyżyna nawiętsza: tysiąc ofiar na całopalenie ofiarował Salomon na onym ołtarzu w Gabaon.

5. Y ukazał się Pan Salomonowi przez sen w nocy, mówiąc: Proś czego chcesz żeć dam.

6. Y rzékł Salomon: Tyś uczynił z sługą twoim Dawidem oycem moim miłośierdźie wielkie, iako chodźił przed oczyma twémi w prawdźie y w sprawiedliwości, y prostym sercem z tobą: zachowałeś mu miłośierdźie twoie wielkie, y dałeś mu syna śiedzącego na stolicy iego, iako iest dźiśia.

7. A teraz Panie Boże, tyś uczynił królem slugę twego miasto Dawida oyca mego, a iam iest pacholę małe, a nieznaiące wyszćia y weszćia mego.

8. A sługa twóy iest w pośrzodku ludu, któryś obrał, ludu niezliczonego, który prze mnostwo nie może bydź policzony, ani porachowany.

9. A przeto day słudze twemu serce rozumne,

R. 3.—1. *Utwierdziło się tedy królestwo w ręce Salomonowéj.* Po zgładzeniu nieprzyjaciół, lub ich pognębieniu, gdy już nie mogli z krzywdą dla dobra społecznego wszczynać rozruchów.—*Z Faraonem królem Egipskim.* Należało to spowinowacenie się do utwierdzenia królestwa, gdyż król Egiptu Faraon był zarazem i pogranicznym i bardzo potężnym. Nazwiska zaś króla Pismo ś. nie podaje. Z Empoleusza, u Euzebiusza księg. 9 de Praeparat. Evang. r. ostątni pokazuje, że się nazywał Waures. Łatwo jest wierzyć, że narzeczona żydowską wiarę przyjęła, a przeto pojmując ją za żonę Salomon nie zgrzeszył, gdyż nigdzie go o to Pismo ś. niestrofuje, owszem tuż zaraz w. 3 wyraźnie chwali, że *miłował Salomon Pana.—Do miasta Dawidowego.* Do zamku Syońskiego, w którym zamieszkiwała, aż nim, po zbudowaniu kościoła, nie wzniosł Salomon osobnego królewskiego domu, i jéj na własność nie przeznaczył. Patrz niżéj r. 7, 8.

2. *Lud ofiarował na wyżynach.* Patrz ks. 1, r. 9—12.

3. *Wyjąwszy iż na wyżynach ofiarował.* Nie można w tym razie wytłumaczyć od grzechu Salomona, jak mniema Sanchez, ponieważ wyraźny miał rozkaz, Levit. 17, 4 i Deut. 12, 13, żeby ofiary czynione były tylko przed Przybytkiem. Jakoż, według mniemania Emmanuela Sa, w tych słowach zawiera się nagana dla Salomona. Albo sens jest taki: czego wszakże Dawid, choć to było wolno, nigdy nie czynił.

4. *Szedł tedy do Gabaon. Gabaon,* powiada Ś. Hieronim de Locis Hebraicis, *zkąd Gabaonici przyszli z prośbą do Jozuego, było niegdyś miastem stołecznêm i królewskiêm Heweyczyków, i przypadło losem pokoleniu Benjamina, gdzie Salomon złożywszy ofiary, na łaskawy dla siebie Boski wyrok zasłużył.— Bo ta była wyżyna największa.* Gdzieindziej bowiem znajdowały się jeszcze wyżyny, a mianowicie: w Kariatjarim, w Ramata Betel, Masfa, Galgala, Gabaa, Benjamin, Sylo i Hebron. W największéj zaś u wszystkich czci zostawała wyżyna w Gabaon, ponieważ tam się znajdował jeszcze Przybytek Mojżeszowy.

5. *Ukazał się Pan Salomonowi.* W jaki sposób, Pismo ś. nie wyraża. — *Proś czego chcesz żebym ci dał.* Wiedział P. Bóg czego Salomon życzył; lecz chciał tym zapytaniem większą w nim baczność odnowić i żywsze uczucie dla rzeczy pożądanéj obudzić.

6. *I rzekł Salomon.* Prośba Salomona odpowiadała jego życzeniom na jawie, albowiem dawno już był obrał mądrość i wprzód nim się do spoczynku ułożył, o nią prosił i zasłużył.—*Miłosierdzie wielkie.* Stanowiąc go królem nad Izraelem.— *Jako chodził przed oczyma twemi w prawdzie.* Jakby mówił: któremu miłosierdziu on odpowiadał, gdyż chodził przed obliczności ą twoją, w prawdzie, w sprawiedliwości i prawości serca.—*Zachowałeś mu miłosierdzie twoje wielkie.* Żeby z niego nie wypadł jak Saul i jego rodzina.

7. *Pacholę małe.* Młodzieniec. — *Wyjścia i wejścia.* Jak mam się sprawować, i ludem rządzić.

9. *Serce rozumne.* W hebr. *słuchające,* t. j. powolne P. Bogu.

tuum judicare possit, et discernere inter bonum et malum: quis enim poterit judicare populum istum, populum tuum hunc multum? *(2. Par. 1, 10)*.

10. Placuit ergo sermo coram Domino, quod Salomon postulasset hujuscemodi rem.

11. Et dixit Dominus Salomoni: Quia postulasti verbum hoc, et non petisti tibi dies multos, nec divitias, aut animas inimicorum tuorum, sed postulasti tibi sapientiam ad discernendum judicium:

12. ecce feci tibi secundum sermones tuos, et dedi tibi cor sapiens et intelligens, in tantum, ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit.

13. Sed et haec, quae non postulasti, dedi tibi, divitias scilicet, et gloriam, ut nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus.

14. Si autem ambulaveris in viis meis, et custodieris praecepta mea, et mandata mea, sicut ambulavit pater tuus, longos faciem dies tuos.

15. Igitur evigilavit Salomon, et intellexit, quod esset somnium; cumque venisset Jerusalem, stetit coram arca foederis Domini, et obtulit holocausta, et fecit victimas pacificas, et grande convivium universis famulis suis.

16. Tunc venerunt duae mulieres meretrices ad regem, steteruntque coram eo;

17. quarum una ait: Obsecro, mi domine: ego et mulier haec habitabamus in domo una, et peperi apud eam in cubiculo.

18. Tertia autem die, postquam ego peperi, peperit et haec: et eramus simul, nullusque alius nobiscum in domo, exceptis nobis duabus.

19. Mortuus est autem filius mulieris hujus nocte: dormiens quippe oppressit eum.

20. Et consurgens intempestae noctis silentio, tulit filium meum de latere meo ancillae tuae dormientis, et collocavit in sinu suo: suum autem filium, qui erat mortuus, posuit in sinu meo.

21. Cumque surrexissem mane, ut darem lac filio meo, apparuit mortuus, quem diligentius intuens clara luce, deprehendi non esse meum, quem genueram.

22. Responditque altera mulier: Non est ita, ut dicis, sed filius tuus mortuus est, meus autem vivit. E contrario illa dicebat: Mentiris: filius quippe meus vivit, et filius tuus mortuus est. Atque in hunc modum contendebant coram rege.

23. Tunc rex ait: Haec dicit: Filius meus vivit, et filius tuus mortuus est. Et ista respondit: Non, sed filius tuus mortuus est, meus autem vivit.

aby mógł twóy lud sadźić, y rozeznać między złym a dobrym, bo któż może sadźić lud ten, lud ten twóy wielki?

10. Podobała się tedy mowa przed Panem, że Salomon prosił takiéy rzeczy.

11. Y rzékł Pan Salomonowi: Żeś słowa tego prosił, a nie żadałeś sobie dni wiela, ani bogactw, abo dusz nieprzyiaćioł twoich: aleś prosił sobie o madrość dla rozeznania sadu:

12. otóżemći uczynił według mowy twoiéy, y dałem ći serce madre y rozumne, tak iż żaden przed toba nie był podobny tobie, ani po tobie powstanie.

13. Lecz y to czegoś nie żądał, dałem tobie, to iest bogactwa y sławę, że żaden z królów nie był podobny tobie wszytkich przeszłych czasów.

14. A będźieszli chodźił drogami moimi, y strzégł przykazań moich y ustaw moich, iako twóy oyćiec chodźił, przedłużę dni twoie.

15. Ocućił się tedy Salomon, y porozumiał że był sen: y przyiechawszy do Jeruzalem, stanał przed skrzynia przymierza Pańskiego, y ofiarował całopalenia, y uczynił ofiary zapokoyne, y wielką ucztę na wszytkie sługi swoie.

16. Y przyszły dwie niewieście wszetecznice do Króla, y stanęły przed nim,

17. z których iedna rzekła: Proszę móy panie: ia y ta niewiasta mieszkałyśmy w iednym domu, y zległam u niéy w komorze.

18. A trzećiego dnia po tym iakom porodźiła, zległa też y ta: y byłyśmy pospołu, a żaden inny nie był z nami w domu, oprócz nas dwoyga.

19. Y umarł syn téy niewiasty w nocy: bo go śpiac przyległa.

20. Y wstawszy o północy, wźięła syna mego od boku mnie służebnice twoiéy śpiacéy, y położyła go na łonie swoim: a syna swego, który był umarł położyła na łonie moim.

21. A gdym wstała rano chcac dać mléka synowi memu, nalazłam umarłego: któremu przypatruiac się pilniéy w iasny dźień, poznałam że nie był móy któregom porodźiła.

22. Y odpowiedźiała druga niewiasta: Nie iest tak iako powiadasz: ale syn twóy umarł, a móy żyw. Przećiwnym zaś obyczaiem ona mówiła: Nieprawdę mówisz: bo syn móy żyw, a syn twóy umarł. Y tak się spiérały przed królem.

23. Tedy król rzékł: Ta mówi, syn móy żyw, a syn twóy umarł. A ta odpowiada: Nie, ale syn twóy umarł, a móy żyw.

---

11. *Dusz nieprzyjaciół twoich.* Pomsty i śmierci nieprzyjaciół.

12. *Iż żaden przed tobą.* Niezdaje się wszakże, żeby się być mienił mędrszym od Adama nauczyciela świata całego i wzoru doskonałości, do jakiéj tylko człowiek w tém życiu podnieść się może. I nieprzeszkadza, że o najwyższéj mądrości Salomona ogólnie się mówi; często bowiem w Piśmie ś. ogólna mowa z pewnym wyjątkiem się przyjmuje. Niektórzy mniemają, że mądrość Salomona, porównywa się tylko z mądrością królów Izraelskich, a zatém nie tylko Adama, lecz także i innych wielu, jako to Mojżesza, proroków i apostołów za mędrszych od Salomona uznają. Tak Syranus, Kajetanus, Vatablus, Emmanuel Sa i inni.

14. *Przedłużę dni twoje.* Co się nie stało, ponieważ zgrzeszył.

15. *I porozumiał, że był sen.* Od Boga zesłany.

20. *Wzięła syna mego.* Do jakowéj kradzieży, nie przez miłość dziecka, lecz przez zazdrość była pobudzona, bolejąc, że jéj towarzyszka używa przyjemności, któréj ona nieszczęśliwie pozbawioną została.

21. *Synowi memu.* Którego za mojego uważałam.

24. Dixit ergo rex: Afferte mihi gladium. Cumque attulissent gladium coram rege,
25. Dividite, inquit, infantem vivum in duas partes, et date dimidiam partem uni, et dimidiam partem alteri.
26. Dixit autem mulier, cujus filius erat vivus, ad regem (commota sunt quippe viscera ejus super filio suo): Obsecro, domine, date illi infantem vivum, et nolite interficere eum. E contrario illa dicebat: Nec mihi, nec tibi sit, sed dividatur.
27. Respondit rex, et ait: Date huic infantem vivum, et non occidatur: haec est enim mater ejus.
28. Audivit itaque omnis Israel judicium, quod judicasset rex; et timuerunt regem, videntes sapientiam Dei esse in eo ad faciendum judicium.

24. Y rzekł król: Przynieśćie mi miecza. A gdy przynieśiono miecz przed króla,
25. Rozdźielćie, pry, dźiećię żywe na dwie częśći, a dayćie połowicę iedney a połowicę drugiey.
26. Y rzekła niewiasta, którey syn był żywy, do króla (bo się poruszyły wnętrzności iey nad synem swoim): Proszę panie, dayćie iey dźiećię żywe, a nie zabiiayćie go. Przećiwnym obyczaiem owa mówiła: Niech nie będźie ani mnie, ani tobie, ale niech ie rozdźiela.
27. Odpowiedźiał król, y rzekł: Dayćie tey dźiećię żywe, a nie zabiiayćie go: bo ta iest matka iego.
28. Y usłyszał wszytek lud Izraelski sąd, który król osądźił, y bali się króla, widząc że mądrość Boża była w nim ku czynieniu sądu.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O urzędnikach Salomona, i jego potędze i mądrości.

1. Erat autem rex Salomon regnans super omnem Israel,
2. et hi principes, quos habebat: Azarias, filius Sadoc sacerdotis;
3. Elihoreph et Ahia, filii Sisa scribae; Josaphat, filius Ahilud, a commentariis;
4. Banajas, filius Jojadae super exercitum: Sadoc autem, et Abiathar sacerdotes.
5. Azarias, filius Nathan, super eos qui assistebant regi; Zabud, filius Nathan sacerdos, amicus regis;
6. et Ahisar, praepositus domus; et Adoniram, filius Abda, super tributa.
7. Habebat autem Salomon duodecim praefectos super omnem Israel, qui praebebant annonam regi et domui ejus; per singulos enim menses in anno singuli necessaria ministrabant.
8. Et haec nomina eorum: Benhur, in monte Ephraim;
9. Bendecar, in Macces et in Salebim et in Bethsames et in Elon et in Bethanan;
10. Benhesed, in Aruboth, ipsius erat Socho et omnis terra Epher;
11. Benabinadab, cujus omnis Nephathdor, Tapheth filiam Salomonis habebat uxorem;

1. A Salomon był królem króluiąc nad wszytkim Izraelem:
2. a te Kśiążęta które miał: Azarias syn Sadoka kapłana:
3. Elihoreph y Ahia synowie Sisa pisarze: Jozaphat syn Ahilud kanclerz:
4. Banaias syn Joiady nad woyskiem: a Sadok y Abiathar kapłani.
5. Azarias syn Nathan nad temi, którzy stali przy królu: Zabud syn Nathan kapłan, przyiaćiel królewski:
6. y Ahizar przełożony nad domem: a Adoniram syn Abdi nad pobory.
7. Lecz Salomon miał dwanaśćie przełożonych nad wszytkim Izraelem, którzy dodawali żywnośći królowi y domowi iego: bo na każdy mieśiąc przez rok ieden z nich potrzeb dodawał.
8. A te są imiona ich: Benhur na górze Ephraim.
9. Bendekar w Makkes y w Salebim y w Bethsames y w Elon y w Bethanan.
10. Benhesed w Aruboth: iego był Socho, y wszytka źiemia Epher.
11. Benabinadab, którego wszytek Nephathdor, Thaphetę córkę Salomonowę miał za żonę.

---

28. *Bali się króla.* Podziwiali. Tak bojaźń bierze się u Łuk. 7, 16, gdy się mówi: *I zdjął wszystkich strach, i wielbili Boga.*

R. 4.— 2. *A te książęta, które miał.* Mężowie przedniejsi, sprawujący najwyższe urzędy na dworze.— *Azaryasz syn Sadoka.* Ten z dwóma innymi, którzy się zaraz wymieniają, był pisarzem. Jaki był obowiązek pisarza, powiedzieliśmy II. Król. 8, 17. Salianus tłumacząc to miejsce powiada, że do obowiązków pisarza między innemi należało posiadać naukę dobrego czytania i pisania, a także rozumienia i tłumaczenia pism wszelkich. Albowiem dawniej spółgłoskami tylko pisano, a nierzadko za pomocą nawet znaków i liter sztucznie mistycznie skróconych.

3. *Kanclerz (a comentariis).* Patrz II. Król. 8, 16.

4. *A Sadok i Abiatar kapłani.* Sadok sam jeden sprawował obowiązki arcykapłana; Abiatar zaś arcykapłanem nazywa się dla tego, że chociaż był z arcykapłaństwa zrzucony, nazwisko wszakże i godność zatrzymał, jak to się zwykle dzieje z biskupami, gdy się biskupstwa zrzekną.

5. *Nad tymi, którzy stali przy królu.* Którzy się przy królu znajdowali, jako doradzcy i przewodnicy królewskiej rady.—*Kapłan.* Patrz II. Król. 8, 18.— *Przyjaciel królewski.* Niektórzy mniemają, że to jest nazwisko urzędu jakiego. Inni, że w rzeczy samej Zabud był tylko przyjacielem i prywatnym radzcą królewskim, nie posiadając żadnego szczególnego urzędu i godności.

6. *Przełożony nad domem.* T. j. który imieniem króla nad królewską rodziną miał dozor.— *Nad pobory.* Przełożony i dozor mający nad podatkami, żeby ściśle były wybierane i do skarbu wnoszone.

11. *Córkę Salamonową miał za żonę.* Toż samo zaraz się mówi o Achimaasie w. 15, który drugą córkę

12. Bana, filius Ahilud, regebat Thanac et Mageddo et universam Bethsan, quae est juxta Sarthana subter Jezrahel, a Bethsan usque Abelmehula e regione Jecmaan.

13. Bengaber, in Ramoth Galaad, habebat Avothjair filii Manasse in Galaad, ipse praeerat in omni regione Argob, quae est in Basan, sexaginta civitatibus magnis atque muratis, quae habebant seras aereas.

14. Ahinadab, filius Addo, praeerat in Manaim.

15. Achimaas, in Nephthali, sed et ipse habebat Basemath filiam Salomonis in conjugio;

16. Baana, filius Husi, in Aser et in Baloth;

17. Josaphat, filius Pharue, in Issachar;

18. Semei, filius Ela, in Benjamin;

19. Gaber, filius Uri, in terra Galaad, in terra Sehon regis Amorrhaei et Og regis Basan, super omnia, quae erant in illa terra.

20. Juda et Israel innumerabiles, sicut arena maris in multitudine; comedentes et bibentes atque laetantes.

21. Salomon autem erat in ditione sua, habens omnia regna a flumine terrae Philisthiim usque ad terminum Aegypti, offerentium sibi munera, et servientium ei cunctis diebus vitae ejus. *(Eccli.47,15.)*

22. Erat autem cibus Salomonis per dies singulos triginta cori similae, et sexaginta cori farinae,

23. decem boves pingues, et viginti boves pascuales, et centum arietes, excepta venatione cervorum, caprearum, atque bubalorum, et avium altilium.

24. Ipse enim obtinebat omnem regionem, quae erat trans flumen, a Thaphsa usque ad Gazan, et cunctos reges illarum regionum; et habebat pacem ex omni parte in circuitu.

25. Habitabatque Juda et Israel absque timore ullo, unusquisque sub vite sua et sub ficu sua, a Dan usque Bersabee, cunctis diebus Salomonis.

26. Et habebat Salomon quadraginta millia praesepia equorum currilium, duodecim millia equestrium. *(2. Par. 9. 25.)*

27. Nutriebantque eos supradicti regis praefecti; sed et necessaria mensae regis Salomonis cum ingenti cura praebebant in tempore suo.

28. Hordeum quoque, et paleas equorum et jumentorum deferebant in locum, ubi erat rex, juxta constitutum sibi.

12. Bana, syn Ahilud rządźił Thanak y Mageddo y wszytek Bethsan, który iest podle Sarthana pod Jezrahelem: od Bethsan aż do Abelmehula przećiw Jekmaan.

13. Bengaber w Ramot Galaad: miał Auothiair syna Manassego w Galaad, on był nad wszytką krainą Argob, która iest w Basan, nad sześćiadźieśiąt miast wielkich y murowanych, które miały zamykanie miedźiane.

14. Ahinadab syn Addo rządźił w Manaim.

15. Achimaas w Nephtalim, ale y on miał Bazemathę córkę Salomonowę za żonę.

16. Baana syn Husi w Azer y w Baloth.

17. Jozaphat syn Pharue w Issachar.

18. Semei syn Ela w Beniamin.

19. Gaber syn Uri w źiemi Gaład, w źiemi Sehon króla Amorreyskiego, y Og króla Bazan, nad wszem co było w oney źiemi.

20. Juda y Izrael niezliczony, iako piasek morski w mnostwie iedząc y piiąc a weseląc się.

21. A Salomon mieszkał w państwie swoim, maiąc wszytkie królestwa, od rzéki źiemi Philistyńskiéy, aż do granicy Egipskiéy, którzy mu nośili dary, y służyli mu po wszytkie dni żywota iego.

22. A był obrok Salomonów na każdy dźień trzydźieśći korcy czystéy mąki y sześćdźieśiąt korcy mąki.

23. Dźieśięć wołów tłustych, a dwadźieśćia wołów pastewnych, y sto baranów, oprócz łowu, ieleni, sarn y bawołów, y ptastwa karmnego.

24. Bo on dźierżał wszytkę krainę, która była za rzeką, od Taphsa aż do Gazan, y wszytkie króle onych kraiów: a miał pokóy ze wszech stron w około.

25. Y mieszkał Juda y Izrael bez wszelkiéy boiaźni, każdy pod winną macicą swoią, y pod figą swoią, od Dan aż do Bersabee po wszytkie dni Salomonowe.

26. Y miał Salomon czterdźieśći tyśięcy żłobow koni do wozów, a dwanaśćie tyśięcy do iazdy.

27. A opatrowali ie wyższéy pomienieni starostowie królewscy: lecz y potrzeby do stołu króla Salomona z wielką pilnośćią dodawali czasu swego.

28. Jęczmień téż y słomę dla koni y mułów, wozili na mieysce gdźie był król, według tego, iako im ustanowiono.

Salomona za żonę pojął; lecz jedno i drugie opowiada tu ś. historyk przedwcześnie, t. j. wprzód nim to w rzeczy saméj miało miejsce; albowiem w tym jeszcze czasie Salomon dorodnych córek mieć nie mógł.

19. *Nad wszystkiem.* Rządzcą królewskim w kraju, który był własnością dwóch królów.

21. *Od rzeki.* Znaczy, że Salomon, poczynając od rzeki Eufratu i postępując ku Egiptowi, posiadał wszystkie królestwa znajdujące się w obrębie téj przestrzeni, a także ziemię Filistyńską aż do granic Egiptu. Patrz S. August. in Joz. Quaest. 21, tom 4.

22. *Obrok (pokarm) Salomonów.* Domu i rodziny Salomona. — *Trzydzieście korcy czystej mąki.* Korzec (corus) zawierał w sobie tyle ile trzydziestu osobom na dzień wystarczało, a zatém ilość chleba, którą każdodziennie wydawano na utrzymanie dworu Salomona, była dostateczną do wyżywienia dwóch tysięcy siedmiuset ludzi. Patrz Cornel. a Lapide dziełko de Ponderibus et Mensuris ad finem Pentat.

23. *Pastewnych.* Niewytuczonych, lecz zwyczajną paszą karmionych. *Bawołów.* Patrz Deut. 14, 5.

25. *Bez wszelkiéj bojaźni.* Ze strony nieprzyjaciół. —*Od Dan aż do Bersabee.* Ostateczne krańce królestwa Izraelskiego: Dan ku północy, Bersabee ku południowi.

26. *Czterdzieści tysięcy żłobów koni.* T. j. czterdzieście tysięcy koni, albowiem II. Paral. 9. 25, wyraźnie się mówi: *Miał też Salomon czterdzieści tysięcy koni w stajniach.—A dwanaście tysięcy.* T. j. koni.

29. Dedit quoque Deus sapientiam Salomoni et prudentiam multam nimis, et latitudinem cordis quasi arenam, quae est in littore maris.

30. Et praecedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium orientalium et Aegyptiorum,

31. et erat sapientior cunctis hominibus; sapientior Ethan Ezrahita et Heman et Chalcol et Dorda, filiis Mahol; et erat nominatus in universis gentibus per circuitum. *(Eccli. 47, 16.)*

32. Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas; et fuerunt carmina ejus quinque et mille.

33. Et disputavit super lignis a cedro, quae est Libano, usque ad hyssopum, quae egreditur de pariete; et disseruit de jumentis et volucribus et reptilibus et piscibus.

34. Et veniebant de cunctis populis ad audiendam sapientiam Salomonis, et ab universis regibus terrae, qui audiebant sapientiam ejus.

29. Dał też Bóg Salomonowi mądrość y rostropność barzo wielką, y przestronność serca, iako piasek, który iest na brzegu morskim.

30. Y przechodziła mądrość Salomonowa mądrość wszytkich ludźi wschodnich y Egiptianów.

31. Y był mędrszy nad wszytkie ludźie: mędrszy niż Ethan Ezrahita, y Heman, y Chalkol, y Dorda synowie Mahol: y był sławny u wszech narodów okolicznych.

32. Mówił też Salomon trzy tyśiące przypowieśći: a pieśni iego było tyśiąc y pięć.

33. Rozprawiał też o drzewach od Cedru, który iest na Libanie, aż do hyssopu, który wyrasta z śćiany: y mówił o źwiérzętach, y ptakach, y płaźie y o rybach.

34. Y przychodźili ze wszytkich narodów słuchać mądrośći Salomonowey, y od wszytkich królów źiemskich, którzy słyszeli mądrość iego.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O przygotowaniach Salomona do budowania kościoła, i umowie z Hiramem królem Tyru.

1. Misit quoque Hiram, rex Tyri, servos suos ad Salomonem; audivit enim, quod ipsum unxissent regem pro patre ejus: quia amicus fuerat Hiram David omni tempore.

2. Misit autem Salomon ad Hiram, dicens:

3. Tu scis voluntatem David patris mei, et quia non potuerit aedificare domum nomini Domini Dei sui propter bella imminentia per circuitum, donec daret Dominus eos sub vestigio pedum ejus.

4. Nunc autem requiem dedit Dominus Deus meus mihi per circuitum: et non est satan, neque occursus malus. * *(2. Reg. 7, 13.)*

5. Quamobrem cogito aedificare templum nomini Domini Dei mei, sicut locutus est Dominus David patri meo, dicens: Filius tuus, quem dabo pro te super solium tuum, ipse aedificabit domum nomini meo. *

1. Posłał też Hiram król Tyru sługi swe do Salomona; bo słyszał że go pomazano na królestwo miasto oyca iego: abowiem Hiram był przyiaćielem Dawidowi przez wszytek czas.

2. Y posłał Salomon do Hiram, mówiąc:

3. Ty wiesz wolą Dawida oyca mego: a iż nie mógł budować domu imieniowi Pana Boga swego, przed walkami nalegaiącemi w około, aż ie dał Pan pod stopy nóg iego.

4. Lecz teraz dał mi Pan Bóg móy odpoczynienie zewsząd: y niemasz przećiwnika, ani zabiegu złego.

5. Przetóż myślę zbudować kośćiół imieniowi Pana Boga mego, iako mówił Pan Dawidowi oycu memu, rzekąc: Syn twóy, którego dam miasto ćiebie na stolicę twoię, ten zbuduie dóm imieniowi memu.

29. *Przestronność serca.* Zdolność.—*Jako piasek.* Obejmowania prawie niezmierną, rozumie się zdolność.

30. *Mądrość wszystkich ludzi Wschodnich, i Egipcianów.* Których mądrość zasadzała się szczególniéj na znajomości gwiazd. Przez *Wschodnich* zdają się w szczególności oznaczać Arabowie, którzy przedewszystkiem Filozofią uprawiali. Arabia na wschodzie ziemi Żydowskiéj leżała.

31. *Etan Ezrahita.* Ponieważ Etan I. Paral. 15, 14, pomiędzy kantorami wymienia się, zdaje się więc że i inni, którzy się tu z nim wyliczają, byli śpiewakami i muzykami, jak mniema Abulensis i Pineda. Syranus także powiada, że byli kantorami i lewitami.—*Heman.* Heman pomiędzy przedniejszemi śpiewakami w Piśmie ś. wymienia się. I. Paral. 15, 19, i 24, 5, w którym także rozdziale w. 5, nazywa się, *królewskim widzącym w rzeczach Bożych.* Był i on także Ezrahitą, jak się pokazuje z tytułu Psal. 87 i 88. O innych, którzy się tu wyliczają, nigdzie więcéj Pismo ś. niewspomina.

32. *Przypowieści.* Przypowieść jest to podobieństwo i porównanie. Sposób ten nauczania przez przypowieści i podobieństwo był bardzo częsty pomiędzy rabbinami żydowskimi, do którego zwyczaju i Chrystus P. zastosował się. Przypowieść zaś oznacza mowę ciemną i zagadkową. Dla tego, gdy się zapytywali uczniowie Mat. 13, 10: *czemu im w podobieństwach mówi,* Pan Jezus odpowiedział: *iż wam dano jest wiedzieć tajemnice królestwa niebieskiego, a owym nie jest dano.* — *A pieśni jego było tysiąc i pięć.* Księga pieśni Salomonowych, powiada Watabbus, zawierała tysiąc i pięć Od. LXX. mają *pięć* tysięcy; lecz w hebr. i chald. tak samo się znajduje jak w naszej Wulgacie łacińskiéj.

33. *Rozprawiał też o drzewach.* Toż samo sam o sobie Salomon powiada, Mądr. 7, 20, że znał: *Przyrodzenie zwierząt, i gniewy bestyj, moc wiatrów i myśli ludzkie, różności drzewek i mocy korzenia, i którekolwiek są skryte i niewiadome.*—*Aż do hyssopu.* O hyssopie patrz Exod. 12, 22.

34. *Od wszystkich królów ziemskich.* Którzy przez posłów zadawali mu rozmaite zapytania i zagadnienia, czyniąc to przez innych, co królowa Saba sama przez się uczyniła, przybywając zdaleka, żeby na własne uszy przekonać się o mądrości Salomonowéj.

R. 5.—4. *Ani zabiegu złego.* Ani takiego, któryby przeciwko mnie szkodliwe czynił zabiegi.

5. *Imieniowi P. Boga.* Na cześć Bogu.

6. Praecipe igitur, ut praecidant mihi servi tui cedros de Libano, et servi mei sint cum servis tuis: mercedem autem servorum tuorum dabo tibi quamcumque petieris: scis enim, quomodo non est in populo meo vir, qui noverit ligna caedere, sicut Sidonii.

7. Cum ergo audisset Hiram verba Salomonis, laetatus est valde, et ait: Benedictus Dominus Deus hodie, qui dedit David filium sapientissimum super populum hunc plurimum.

8. Et misit Hiram ad Salomonem, dicens: Audivi, quaecumque mandasti mihi: ego faciam omnem voluntatem tuam in lignis cedrinis et abiegnis.

9. Servi mei deponent ea de Libano ad mare: et ego componam ea in ratibus in mari usque ad locum, quem significaveris mihi: et applicabo ea ibi et tu tolles ea praebebisque necessaria mihi, ut detur cibus domui meae.

10. Itaque Hiram dabat Salomoni ligna cedrina, et ligna abiegna, juxta omnem voluntatem ejus.

11. Salomon autem praebebat Hiram coros tritici viginti millia in cibum domui ejus, et viginti coros purissimi olei; haec tribuebat Salomon Hiram per singulos annos.

12. Dedit quoque Dominus sapientiam Salomoni, sicut locutus est ei; et erat pax inter Hiram et Salomonem, et percusserunt ambo foedus. *(Supr. 3, 12).*

13. Elegitque rex Salomon operarios de omni Israel, et erat indictio triginta millia virorum.

14. Mittebatque eos in Libanum, decem millia per menses singulos vicissim, ita ut duobus mensibus essent in domibus suis; et Adoniram erat super hujuscemodi indictione.

15. Fueruntque Salomoni septuaginta millia eorum, qui onera portabant, et octoginta millia latomorum in monte;

16. absque praepositis, qui praeerant singulis operibus, numero trium millium, et trecentorum praecipientium populo et his, qui faciebant opus.

17. Praecepitque rex, ut tollerent lapides gran-

6. A tak przykaż, że mi nawyćinaią sludzy twoi Cedru z Libanu, a sludzy moi niechay będą z sługami twymi, a zapłatę sług twoich dam tobie, którąkolwiek żądać będźiesz: bo wiesz iako niémasz między ludem moim męża któryby umiał drzewo wyrębować iako Sydończycy.

7. Gdy tedy usłyszał Hiram słowa Salomonowe, uradował się barzo, y rzékł: Błogosławiony Pan Bóg dźiśia, który dał Dawidowi syna barzo mądrego nad ludem tym wielkim.

8. Y posłał Hiram do Salomona, mówiąc: Słyszałem o cośkolwiek wskazał do mnie: ia uczynię wszytkę wolą twoię około drzewa cedrowego, y jodłowego.

9. Sludzy moi złożą ie z Libanu do morza, a ia złożę ie w tratfy na morzu, aż na mieysce o którym mi dasz znać, y przypławię ie tam, a ty ie pobierzesz: y dodasz mi potrzeb, aby była dana żywność domowi memu.

10. A tak Hiram dodawał Salomonowi drzewa cedrowego, y drzewa jodłowego, według wszytkiéy woli iego.

11. A Salomon dawał Hiram dwadźieśćia tyśięcy korcy pszenice na żywność domowi iego, y dwadźieśćia korcy oliwy naczystszéy: to dawał Salomon Hiram na każdy rok.

12. Dał téż Pan mądrość Salomonowi, iako mu rzékł: y był pokóy między Hiram y Salomonem, y uczynili obadwa przymierze.

13. Y obrał król Salomon robotniki ze wszego Izraela, y było na trzydźieśći tyśięcy mężów,

14. Y posyłał ie na Liban, dźieśięć tysięcy na każdy mieśiąc na przemiany, tak że przez dwa mieśiąca byli w domiech swoich: a nad tym nakazaniem przełożonym był Adoniram.

15. Miał też Salomon śiedmdźieśiąt tyśięcy tych co nośili brzemiona, a ośmdźieśiąt tyśięcy tych, którzy w górze łamali kamienie;

16. oprócz przełożonych, którzy byli nad każdą robotą liczbą trzech tyśięcy y trzechset, którzy roskazowali ludźiom y tym co robili.

17. Y przykazał król żeby brali kamienie wiel-

6. *Któryby umiał drzewo wyrąbywać, jako Sydończycy.* Nie twierdzi tu Salomon, że po prostu nie ma w jego narodzie takiego, któryby umiał drzewo wyrąbywać, lecz tylko powiada, że Sydończycy pod tym względem przewyższają Izraelitów.

7. *Błogosławiony P. Bóg.* T. j. Izraelski, jak wyraźnie się znajduje II. Paral. r. 2, 12. Chwali Boga Izraelskiego, król bałwochwalca w skutek błędu pogańskiego, dopuszczającego wielką ilość bogów.

9. *W tratfy.* Tratfy, albo jak my pospoliciéj płyty mówimy.— *Aż na miejsce, o którem mi dasz znać.* Miejscem naznaczoném był port Joppe. II. Paral. 2, 16; ztąd zaś do Jerozolimy, według niektórych, było godzin dziesięć drogi, a według innych godzin dwanaście.—*Domowi memu.* Na żywność tym, którzy tobie będą służyli, co jaśniéj się znajduje II. Paral. 2, 10, gdzie czytamy: *Nadto robotnikom, którzy będą drzewo wycinać, sługom twoim dam na strawę dwadzieście tysięcy korcy pszenice, korcy jęczmienia tyleż, i dwadzieście tysięcy wiader wina, dwadzieście też tysięcy miar oliwy.* O korcach powiedzieliśmy wyżéj r. 4, w. 22. Miara mieściła w sobie tyle ile jeden człowiek przez dzień zjadać może.

13. *I było na trzydzieście tysięcy mężów.* T. j. dane rozporządzenie, żeby zostali robotnikami. Trzydzieście tysięcy składali się z Izraelitów, inna jeszcze była liczba i daleko większa z Prozelitów. Tamta z trzydziestu tysięcy pracowała tylko na Libanie; ta zaś i w innych także miejscach; tamta cztery razy do roku szła do roboty, druga bez przerwy cały rok pracowała, tamta drzewa tylko wycinała, ta je nosiła, i kamienie ciosała. Patrz w. 17, i II. Paral. 2, 2 i 18.

15. *Co nosili brzemiona.* Pomiędzy tymi woźników, majtków i innych tego rodzaiu rozumieć należy.

16. *Liczbą trzech tysięcy i trzechset.* W II. zaś Paral. 2, 2 tekst ś. powiada, że było *trzy tysięcy sześćset.* Przyczyną téj różnicy w liczbie jest, że w Paral. dodani są przełożeni nad przełożonemi, jak między innymi twierdzą Watablus, Sa, Kajetanus i Dyonizius.

17. *Kosztowne.* Najwyborniejsze, które przeto nie małéj były wartości.

des, lapides pretiosos in fundamentum templi, et quadrarent eos;

18. quos dolaverunt caementarii Salomonis et caementarii Hiram; porro Giblii praeparaverunt ligna et lapides ad aedificandam domum.

kie, kamienie kosztowne na fundament kościelny, y quadrowali ie:

18. które ciosali murarze Salomonowi, y murarze Hiram: a Gibliowie nagotowali drzewa y kamienie na budowanie domu.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O czasie, w którym zaczęto i dokończono budowania kościoła, o jego kształcie, częściach i rozmaitych sprzętach.

1. Factum est ergo quadringentesimo et octogesimo anno egressionis filiorum Israel de terra Aegypti, in anno quarto, mense Zio (ipse est mensis secundus), regni Salomonis super Israel, aedificari coepit domus Domino. *(2. Par. 3, 1)*.

2. Domus autem, quam aedificabat rex Salomon Domino, habebat sexaginta cubitos in longitudine, et viginti cubitos in latitudine, et triginta cubitos in altitudine.

3. Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis, juxta mensuram latitudinis templi: et habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi.

4. Fecitque in templo fenestras obliquas.

5. Et aedificavit super parietem templi tabulata per gyrum in parietibus domus per circuitum templi et oraculi, et fecit latera in circuitu.

6. Tabulatum, quod subter erat, quinque cubitos habebat latitudinis, et medium tabulatum sex cubitorum latitudinis, et tertium tabulatum septem habens cubitos latitudinis. Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, ut non haererent muris templi.

7. Domus autem, cum aedificaretur, de lapidi-

1. Stało się tedy roku czterysetnego y ośmdźiesiątego wyszćia synów Izraelowych z źiemie Egyptskiey, roku czwartego mieśiąca Zyia (ten iest mieśiąc wtóry) królowania Salomonowego nad Izraelem, poczęto budować dóm Panu.

2. A dóm który budował król Salomon Panu, miał sześćdźieśiat łokći wzdłuż, a dwadźieśćia łokći w szerz, a trzydźieśći łokći na zwysz.

3. A przyśionek był przed kośćiołem dwadźieśćia łokiet wzdłuż, według miary szérokośći kośćioła: a miał dźieśięć łokiet wszérz przed kośćiołem.

4. Y poczynił w kośćiele okna pochodźiste.

5. Y zbudował na śćienie kośćielnéy gmachy w około, na śćianach domu koło kośćioła y koło wyrocznice, y uczynił pobocznice w około.

6. Gmach który niższy był, miał pięć łokiet w szerz, a śrzedni gmach, sześć łokiet w szérz, a trzeci gmach miał śiedm łokiet w szérz. Tramy lepak położył w domu około z nadworza, aby nie przylégały do murów kośćielnych.

7. A gdy dóm budowano, budowano go z kamie-

18. *Gibliowie.* Z Giblo miasta Fenickiego.

R. 6.—1. *Miesiąca Zya.* Kwietnia. W Chald. *blasku kwiatów.— Miesiąc wtóry.* Nie panowania Salomona, lecz któregokolwiek roku. Jest zaś miesiącem drugim w stosunku do uroczystości, czyli roku świętego, nie zaś w stosunku do roku cywilnego, który w wrześniu się zaczynał.

2. *Miał sześćdziesiąt łokci wzdłuż.* Mowa tu o próżnéj przestrzeni kościoła, z wyłączeniem ścian; albowiem jeśli podwójny ze wszech stron mur weźmiemy, miał długości łokci sto, a szerokości prawie sześćdziesiąt.—*Trzydzieście.* Co tymże samym sposobem o wnętrznym obwodzie kościoła rozumieć należy; albowiem jeśli grubość murów weźmiemy, był pięćdziesiąt łokci wysoki.

3. *Przysionek.* Ś. Hieronim ten przysionek kościoła tak pokrótce opisuje: *Kryty dziedziniec, pomiędzy kościołem i ołtarzem.* In Ezech. 8. Przedzielał on miejsce święte od najświętszego.

4. *I poczynił w kościele okna pochodziste (ukośne).* Część wnętrzna kościoła, która się nazywała wyrocznią czyli świętą świętych, okien zupełnie nie miała, i światło tylko przezedrzwi przeniknąć tam mogło. Patrz Willalpandus in C. 41. Ezech., Pineda e rebus Salom. lib. 5, Salianus i t. d. W innych zaś częściach kościoła okna się znajdowały, które Pismo ś. ukośnemi nazywa, ponieważ zewnątrz były węższe, a wewnątrz szersze.

5. *Zbudował na ścianie kościelnéj gmachy w około.* Pod nazwiskiem gmachów (tabulata) rozumie szeregi mieszkań na piętra podzielonych; albowiem kościoł podwójną ścianą był opasany, a między ścianami była przestrzeń szerokości pięć łokci, w któréj to przestrzeni znajdowały się mieszkania w środku dwóch ścian zawarte. Te mieszkania były przeznaczone, na przechowywanie sprzętów i skarbów kościelnych, a także na przytułek dla kapłanów. Z dolnych mieszkań do górnych wchodziło się po wschodach kręconych, które w grubości murów były wyrobione.—*Na ścianach domu.* Mówi się *na ścianach*, ponieważ z jednéj i z drugiéj strony opierały się te gmachy na ścianach kościoła.— *Uczynił pobocznice w około.* Jedną i drugą scianę kościoła, dla nadania budowie większéj mocy, podporami, czyli pobocznicami, albo jak architekci eskarpami nazywają, tam i ówdzie obwarował. Te pobocznice, czyli ukośne podpory cztery łokci były szerokie, i na łokieć od muru wystawy; tak niektórzy. Prawdziwszą wszakże zdaje się być rzeczą, że pobocznice były to małe mieszkańka pomiędzy murami zawarte, o których wiersz poprzedz.

6. *Gmach, który niższy był.* Trzy były piętra tych mieszkań, i piętro wyższe zawsze było o jeden łokieć obszerniejsze od niższego; a to dla tego, że mury kościoła co dziesięć łokci ustawicznie się zwężały, zostawując w środku siebie przestrzeń coraz obszerniejszą.—*Tramy lepak (zaś).* Tramy czyli bele od jednego muru do drugiego, na których położone były deski, za podłogę dla mieszkań służące.—*Z nadworza.* T. j. w miejscach, gdzie się oba mury schodziły i zwężały się.—*Aby nieprzylegały do murów kościelnych.* T. j. przez otwory w murze, jak to zwykle bywa, lecz żeby się opierały na wydatnościach ściany, znajdujących się w miejscach spojenia dwóch murów.

7. *Młota i siekiery.* Na górze bowiem, z któréj się ka-

bus dolatis atque perfectis aedificata est; et malleus et securis, et omne ferramentum non sunt audita in domo, cum aedificaretur.

8. Ostium lateris medii in parte erat domus dextrae; et per cochleam ascendebant in medium coenaculum, et a medio in tertium.

9. Et aedificavit domum, et consummavit eam; texit quoque domum laquearibus cedrinis.

10. Et aedificavit tabulatum super omnem domum quinque cubitis altitudinis, et operuit domum lignis cedrinis.

11. Et factus est sermo Domini ad Salomonem, dicens:

12. Domus haec, quam aedificas, si ambulaveris in praeceptis meis, et judicia mea feceris, et custodieris omnia mandata mea, gradiens per ea: firmabo sermonem meum tibi, quem locutus sum ad David patrem tuum. *(2. Reg. 7, 16).*

13. Et habitabo in medio filiorum Israel, et non derelinquam populum meum Israel.

14. Igitur aedificavit Salomon domum, et consummavit eam.

15. Et aedificavit parietes domus intrinsecus tabulatis cedrinis a pavimento domus usque ad summitatem parietum, et usque ad laquearia operuit lignis cedrinis intrinsecus; et texit pavimentum domus tabulis abiegnis.

16. Aedificavitque viginti cubitorum ad posteriorem partem templi tabulata cedrina a pavimento usque ad superiora; et fecit interiorem domum oraculi in Sanctum sanctorum.

17. Porro quadraginta cubitorum erat ipsum templum pro foribus oraculi.

18. Et cedro omnis domus intrinsecus vestiebatur, habens tornaturas et juncturas suas fabrefactas et caelaturas eminentes; omnia cedrinis tabulis vestiebantur, nec omnino lapis apparere poterat in pariete.

19. Oraculum autem in medio domus in interiori parte fecerat, ut poneret ibi arcam foederis Domini.

20. Porro oraculum habebat viginti cubitos longitudinis et viginti cubitos latitudinis, et viginti cubitos altitudinis; et operuit illud atque vestivit auro purissimo; sed et altare vestivit cedro.

nia ćiosanego y wyrobionego: a młota y śiekiery y wszelakiego naczynia żelaznego niesłychać było w domu gdy go budowano.

8. Drzwi śrzedniego boku na stronie były domu prawey ręki: a po okrągłym wschodźie wstępowano na gmach śrzedni, a z śrzedniego na trzeći.

9. Y budował dóm y dokończył go: y przykrył dóm połapem Cedrowym.

10. Y zbudował piętro na wszytkim domie, pięć łokiet wzwysz, y pokrył dóm drzewem Cedrowym.

11. Y stało się słowo Pańskie do Salomona, rzekąc:

12. Dóm ten który budniesz, ieśli będźiesz chodźił w przykazaniach moich y sądy moie czynić będźiesz, y zachowasz wszytkie rozkazania moie chodząc w nich: utwiérdzę mowę moię tobie, którąm mówił do Dawida oyca twego.

13. Y będę mieszkał w pośrzodku synów Izraelowych, y nie opuszczę ludu mego Izraelskiego:

14. A tak budował Salomon dóm y dokonał go.

15. Y zbudował śćiany domu we wnątrz deskami cedrowémi, ode tła domu aż do wiérzchu śćian, y aż do stropu okrył śćiany drzewem cedrowym we wnątrz: a tło domu położył tarćicami jodłowémi.

16. Y zbudował na dwudźiestu łokiet w tył kośćioła gmachy cedrowe, ode tła aż ku wiérzchu: y uczynił wnętrzny dóm wyrocznice na święte świętych.

17. Ale sam kośćiół był na czterdźieśći łokiet przededrzwiami wyrocznice.

18. A wszytek dóm we wnątrz był cedrem oprawiony, maiąc toczenia y fugowania swe barzo foremne, y rzezania wysadzaiące się: wszytko cedrowémi deskami było okryto: y zgoła żaden kamień nie mógł bydź widźiany w śćienie.

19. Lecz wyrocznicę w pośrzodku domu we wnętrzney stronie był nagotował, aby tam postawił skrzynię przymierza Pańskiego.

20. A wyrocznica miała dwadźieśćia łokiet wzdłuż, y dwadźieśćia łokiet w szérz, y dwadźieśćia łokiet wzwysz: y okrył ią, y odźiał szczérem złotem: ale y ołtarz osadźił cedrem.

---

mienie wycinały, według prawideł od architektów sobie przepisanych, nie trzeba było napotém żadnych narzędzi w kościele, żeby je przystosować do reszty budowy.

8. *Drzwi średniego boku.* Znaczy, że kościoł oprócz trojga drzwi, znajdujących się w przedsionku (vestibulum); miał jeszcze drzwi ukryte w boku średnim, t. j. w eskarpie czyli ukośnym słupie murowanym (służącym za podporę muru), który się znajdował z prawej strony kościoła, t. j. z tej, która na południe była zwrócona.—*Na gmach średni.* T. j. do mieszkań drugiego piętra, a z drugiego tymże samym sposobem na trzecie, które było najwyższém.

9. *Połapem cedrowym.* Sufitem.

10. *I zbudował piętro na wszystkim domie.* Dach spiczasty nie zaś równy, jakie zwykle bywały w Palestynie. Tak to miejsce Willapandus i Sanchez tłumaczy. Salianus zaś twierdzi, że był pochyły lecz płaski w około kratą oprowadzony, dla zapobieżenia przypadkom, i żeby można było wygodnie grzać się na słońcu, przechadzać się i modlić. Za Salianem toż samo twierdzą i inni, jako to Eucherius, Syranus, Richardus i t. d.—*Pokrył.* T. j. najwyższa powierzchnia dachu, czyli płaszczyzna była cedrowa.

12. *Utwierdzę mowę moję.* Dam skutek, wypełnię co obiecałem.

16. *I zbudował na dwadzieście łokci.* Przestrzeń na dwadzieścia łokci zbudował, i ozdobił deskami cedrowemi, żeby była wyrocznią, czyli świętą świętych.—*W tył kościoła.* Albowiem święte świętych było wewnętrzną i ostatnią częścią kościoła ku zachodowi.

17. *Sam kościoł.* Ta część kościoła, która pomiędzy przysionkiem i świętém świętych znajdowała się, i była przededrzwiami świętego świętych.

20. *Ołtarz.* Wonnego kadzenia, który się znajdował przed świętém świętych.

21. Domum quoque ante oraculum operuit auro purissimo, et affixit laminas clavis aureis.

22. Nihilque erat in templo, quod non auro tegeretur; sed et totum altare oraculi texit auro.

23. Et fecit in oraculo duos Cherubim de lignis olivarum, decem cubitorum altitudinis.

24. Quinque cubitorum ala Cherub una, et quinque cubitorum ala Cherub altera; id est, decem cubitos habentes, a summitate alae unius usque ad alae alterius summitatem.

25. Decem quoque cubitorum erat Cherub secundus, in mensura pari; et opus unum erat in duobus Cherubim,

26. id est, altitudinem habebat unus Cherub decem cubitorum, et similiter Cherub secundus.

27. Posuitque Cherubim in medio templi interioris; extendebant autem alas suas Cherubim, et tangebat ala una parietem, et ala Cherub secundi tangebat parietem alterum; alae autem alterae in media parte templi se invicem contingebant.

28. Texit quoque Cherubim auro.

29. Et omnes parietes templi per circuitum sculpsit variis caelaturis et torno; et fecit in eis Cherubim et palmas et picturas varias quasi prominentes de pariete et egredientes.

30. Sed et pavimentum domus texit auro intrinsecus et extrinsecus.

31. Et in ingressu oraculi fecit ostiola de lignis olivarum, postesque angulorum quinque.

32. Et duo ostia de lignis olivarum, et sculpsit in eis picturam Cherubim et palmarum species et anaglypha valde prominentia, et texit ea auro; et operuit tam Cherubim quam palmas et cetera auro.

33. Fecitque in introitu templi postes de lignis olivarum quadrangulatos;

34. et duo ostia de lignis abiegnis altrinsecus; et utrumque ostium duplex erat, et se invicem tenens aperiebatur.

35. Et sculpsit Cherubim et palmas et caelaturas valde eminentes; operuitque omnia laminis aureis opere quadro ad regulam.

21. Dóm téż przed wyrocznicą okrył szczérem złotem, y przybił blachy gwoździami złotémi.

22. Y nie było niczego w kościele, czegoby złotem nie okryto: ale y wszytek ołtarz wyrocznice powlókł złotem.

23. Y uczynił w wyrocznicy dwa Cheruby z drzewa oliwnego, dźieśięć łokći na zwysz.

24. Pięć łokći iedno skrzydło Cheruba, a pięć łokći drugie skrzydło Cheruba: to iest, dźieśięć łokći maiące od końca skrzydła iednego aż do końca skrzydła drugiego.

25. Dźieśięć téż łokći był Cherub drugi, w równéy mierze, y robota iedna była we dwu Cherubach,

26. to iest wysokość Cheruba iednego, była na dźieśiąći łokći, y także Cheruba drugiego.

27. Y postawił Cherubiny w pośrzodku kościoła wnętrznego: ale rośćiągali skrzydła swe Cherubowie, y dośięgało skrzydło iedno śćiany, a skrzydło Cheruba drugiego dośięgało śćiany drugiéy: a drugie skrzydła w pośrzodku Kośćioła dotykały się iedno drugiego.

28. Powlókł téż Cheruby złotem.

29. A wszytkie śćiany kośćielne w około wyrzezał rozmaitym rzezaniem y toczeniem: y poczynił na nich Cheruby, y palmy, y kwiaty rozmaite, iakoby się wydaiące z śćiany y wychodzące.

30. Lecz y tło domu położył złotem wewnątrz y zewnątrz.

31. A na weszćiu wyrocznice uczynił drzwiczki z drzewa oliwnego, a podwoie były na pięć grani.

32. A dwoie drzwi z drzewa oliwnego: y wyrył na nich malowanie Cherubim, y figury palm, y rzezania barzo wydatne: y powlókł ie złotem: y oprawił złotem tak Cheruby iako y palmy, y inne rzeczy.

33. Y uczynił w weszćiu kośćioła podwoie z drzewa oliwnego na cztéry granie:

34. a dwoie drzwi z drzewa jodłowego wewnątrz ku sobie: a oboie drzwi dwoiste były, y spolu się dźierżąc otwiérały się.

35. Y wyrzezał Cheruby y palmy, y rzezania barzo wydatne, y powlókł wszytko blachami złotémi robotą granowitą pod prawidło.

21. *Okrył szczerem złotem.* Żeby kto nie mniemał że tylko pozłocił, dodaje daléj, że złote blachy zostały przybite do desek cedrowych złotemi gwoździami.

22. *Ołtarz wyrocznice.* Ołtarz wonnego kadzenia, zowie się ołtarzem wyroczni, ponieważ się znajdował nie wewnątrz saméj wyroczni, lecz przed nią.

23. *I uczynił w wyrocznicy dwa cheruby.* Nie na siebie nawzajem spoglądali cherubinowie, lecz oblicze mieli zwrócone na dóm zewnętrzny, czyli na wschód, plecy na zachód, a skrzydła o pięciu łokciach, każde mieli rozciągnione na południe i na północ, tak że skrzydło zewnętrzne jednego dotykało ściany południowéj, skrzydło drugiego ściany północnéj, wewnętrzne zaś skrzydła obu z sobą się zchodziły, pokrywając Arkę z ubłagalnią, i pokrywając także dwóch cherubinów złotych, uczynionych przez Mojżesza, i które się tam także znajdowały. Tak opisuje Abulensis i Ribera de Templo lib. 2 r. 6.

25. *Robota jedna.* Toż samo dzieło, i tymże samym sposobem uczynione.

29. *Cheruby i palmy.* Wyobrażenie cherubinów według Willalpanda i Saliana było tego rodzaju: podobieństwa mieli ludzkie, postawę ciała podniesioną, nie zaś jako bydlęta pochylone ku ziemi. Każdy o jednéj tylko był głowie i twarzy, a nie o czterech, jak niektórzy mniemali; za to postać i kształty mieli czworakie: twarz, ramiona, ręce i żebra były ludzkie; kark i piersi lwie; skrzydła orle; kopyta rozdzielone, czyli racice cielca. Przedstawiał się więc cherubim w postaci młodzieńca skrzydlatego, w skurę lwią niby w pancerz przyodzianego, i w kopyta cielęce obutego. Poczwórnemi przytém skrzydłami byli ozdobieni, dwóma latali, a dwóma przykrywali niższe części swojego ciała.

30. *Lecz i tło domu* (posadzkę) *położył złotem* (pozłocił) *wewnątrz i zewnątrz.* T. j. tak w kościele wewnętrznym (w świętem świętych) jak i zewnętrznym (w świętém).

31. *A podwoje były na pięć grani* (pięciograniaste). Grań, węgieł, róg, Linde.

35. *Robotą granowitą* (opero quadro). Co znaczy dobrze do siebie przypadającemi, czyli jak pospolicie się mówi kwadrującemi.

36. Et aedificavit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, et uno ordine lignorum cedri.

37. Anno quarto fundata est domus Domini in mense Zio;

38. et in anno undecimo, mense Bul (ipse est mensis octavus) perfecta est domus in omni opere suo, et in universis utensilibus suis: aedificavitque eam annis septem.

36. Y zbudował śień wnętrzną trzema rzędoma kamienia ćiosanego, a iednym rzędem drzewa Cedrowego.

37. Roku czwartego iest założon dóm Pański, mieśiąca Zyia;

38. a roku iedenastego mieśiąca Bul (ten iest ósmy mieśiąc) dokonan iest dóm ze wszytką robotą swą, y ze wszytkim naczyniem iego: a budował ji śiedm lat.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O zbudowaniu pałaców i sporządzeniu rozmaitych sprzętów kościelnych.

1. Domum autem suam aedificavit Salomon tredecim annis, et ad perfectum usque perduxit *.

2. Aedificavit quoque domum saltus Libani centum cubitorum longitudinis, et quinquaginta cubitorum latitudinis, et triginta cubitorum altitudinis; et quatuor deambulacra inter columnas cedrinas; ligna quippe cedrina exciderat in columnas. *(Infr. 9, 10).*

3. Et tabulatis cedrinis vestivit totam cameram, quae quadraginta quinque columnis sustentabatur. Unus autem ordo habebat columnas quindecim

4. contra se invicem positas,

5. et e regione se respicientes, aequali spatio inter columnas, et super columnas quadrangulata ligna in cunctis aequalia.

6. Et porticum columnarum fecit quinquaginta cubitorum longitudinis, et triginta cubitorum latitudinis; et alteram porticum in facie majoris porticus; et columnas, et epistylia super columnas.

7. Porticum quoque solii, in qua tribunal est fecit; et texit lignis cedrinis a pavimento usque ad summitatem.

8. Et domuncula, in qua sedebatur ad judicandum, erat in media porticu simili opere. Domum quoque fecit filiae Pharaonis (quam uxorem duxerat Salomon) tali opere, quali et hanc porticum *.

9. Omnia lapidibus pretiosis, qui ad normam quandam atque mensuram tam intrinsecus quam extrinsecus serrati erant; a fundamento usque ad summitatem parietum, et extrinsecus usque ad atrium majus. * *(Supr. 3, 1).*

10. Fundamenta autem de lapidibus pretiosis, lapidibus magnis decem sive octo cubitorum.

1. A dom swóy budował Salomon trzynaśćie lat, y zupełnie go dokonał.

2. Zbudował téż dóm lasu Libanu na sto łokći wzdłuż, a na pięćdźieśiąt łokći w szérz, a na trzydźieśći łokći wzwysz: y cztéry chodniki między słupami cedrowémi: bo był wyćiął drzewa cedrowe na słupy.

3. A tarćicami cedrowémi pokrył wszytek sklep, który stał na cztérdźieśći y piąći słupiech. A ieden rząd miał słupów piętnaśćie,

4. ieden przećiw drugiemu postawionych,

5. y przećiw sobie stoiących, a był równy plac między słupami, a na słupiech drzewa na cztéry granie we wszem równe.

6. Y przyśionek słupów uczynił pięćdźieśiąt łokiet wzdłusz, a trzydźieśći łokiet w szerz: y drugi przyśionek przed więtszym przyśionkiem, y słupy y kapitelle na słupiech.

7. Uczynił téż przyśionek stołeczny, w którym iest stolica sądowa: y przykrył drzewem cedrowym ode tła aż do wiérzchu.

8. A domek w którym śiadał na sąd, był w pośrzód przyśionka, takąż robotą. Zbudował téż dóm córce Pharaonowéy, (którą był wźiął za żonę Salomon) takąż robotą iako y ten przyśionek.

9. Wszytko kamieniem drogim które pod sznur iakiś y miarę tak wewnątrz iako i zewnątrz przepiłowane było: od fundamentu, aż do wiérzchu śćian, y zewnątrz aż do śieni więtszéy.

10. A fundamenty z kamienia kosztownego, z kamienia wielkiego na dźieśiąći abo na ośmi łokći.

---

36. *Sień wnętrzną.* Przysionek kapłański czyli lewitów, w którym się znajdował ołtarz całopalenia; albowiem były ieszcze dwa inne przysionki, z których jeden służył tylko samym Izraelitom, a drugi był wspólny dla wszystkich.— *Trzema rzędami kamienia ciosanego.* O trzech piętrach, do których przydano było tyleż chodników podpartych kolumnami. Dwa pierwsze rzędy czyli piętra były z kamienia ciosanego, trzeci z drzewa cedrowego.

38. *Roku jedynastego.* Panowania Salomona. A więc budowanie kościoła w latach siedmiu było dokonane.— *Miesiąca Bul.* Który odpowiada naszemu Październikowi i Listopadowi.

R. 7.—1. *Dóm zaś swój.* Jedyny to był pałac Salomonowy, a tylko z trzech części się składał, jedna przeznaczona była dla króla, druga dla królowéj, a trzecia która się nazywała domem lasu Libanu, dla obojga razem. Był zaś ten pałac królewski na wschodnim wzgórku góry Sion.

2. *Dóm lasu Libanu.* Tak się nazywał, albo że był pochylony ku téj części Sionu, która była zarośnięta lasem, nakształt Libanu, jak chce Abulensis, albo, że jako Liban cedrami, tak on cedrowemi kolumnami był zastawiony, jak mniema Teodoretus quaest. 24; albo że z niego Liban mógł być dojrzany, jak rozumie Arias. Wszystkie te powody słusznemi być mogą, i razem się łączyć.

9. *Kamieniem drogim.* Rzadkim i kosztownym, np. porfirem, białym marmurem i t. d.

11. Et desuper lapides pretiosi aequalis mensurae secti erant, similiterque de cedro.

12. Et atrium majus rotundum trium ordinum de lapidibus sectis et unius ordinis de dolata cedro; nec non et in atrio domus Domini interiori, et in porticu domus.

13. Misit quoque rex Salomon, et tulit Hiram de Tyro,

14. filium mulieris viduae de tribu Nephthali, patre Tyrio, artificem aerarium, et plenum sapientia et intelligentia et doctrina ad faciendum omne opus ex aere. Qui cum venisset ad regem Salomonem, fecit omne opus ejus.

15. Et finxit duas columnas aereas, decem et octo cubitorum altitudinis columnam unam; et linea duodecim cubitorum ambiebat columnam utramque. *(Jer. 52, 21).*

16. Duo quoque capitella fecit, quae ponerentur super capita columnarum, fusilia ex aere; quinque cubitorum altitudinis capitellum unum, et quinque cubitorum altitudinis capitellum alterum;

17. et quasi in modum retis, et catenarum sibi invicem miro opere contextarum. Utrumque capitellum columnarum fusile erat; septena versuum retiacula in capitello uno, et septena retiacula in capitello altero.

18. Et perfecit columnas et duos ordines per circuitum retiaculorum singulorum, ut tegerent capitella, quae erant super summitatem malogranatorum; eodem modo fecit et capitello secundo.

19. Capitella autem, quae erant super capita columnarum, quasi opere lilii fabricata erant in porticu quatuor cubitorum.

20. Et rursum alia capitella in summitate columnarum desuper juxta mensuram columnae contra retiacula; malogranatorum autem ducenti ordines erant in circuitu capitelli secundi.

21. Et statuit duas columnas in porticu templi; cumque statuisset columnam dexteram, vocavit

11. A na wierzchu kamienie kosztowne w równey mierze ćiosane było, y takież też z cedru.

12. A śień więtsza okrągła ze trzech rzędów z kamienia ćiosanego, a z iednego rzędu z heblowanego cedru: także y w śieni domu Pańskiego wnętrzney y w przyśionku domu.

13. Posłał też król Salomon y wźiął Hirama z Tyru,

14. syna niewiasty wdowy z pokolenia Nepthali, z oyca Tyriyczyka, rzemieślnika około miedźi, pełnego mądrośći, y rozumu, y nauki na wszelką robotę z miedźi. Który gdy przyszedł do króla Salomona, sprawił wszytkie roboty iego.

15. Y urobił dwa słupy miedźiane, ieden słup na ośmnaśćie łokći wzwysz: a sznur na dwanaśćie łokiet opasował obadwa słupy.

16. Uczynił też dwie kapitelle które miano postawić na wierzchu słupów, ulane z miedźi: pięć łokiet wzwysz kapitellum iedno, y pięć łokiet wzwysz kapitellum drugie:

17. a iakoby na kształt śieći y łańcuszków społem między sobą dźiwną robotą poplecionych. Obiedwie kapitella słupów lane były: śiedm rzędów śiatek na kapitellum iednym, a śiedm śiatek na kapitellum drugim.

18. Y dokonał słupów y dwu rzędów w około każdéy śiatki, aby okryły kapitella, które były na wierzchu malogranatów: tymże sposobem uczynił na kapitellum drugim.

19. A kapitella, które były na wierzchu słupów, iakoby robotą liliéy urobione były w przyśionku na cztéry łokćie.

20. Y zaśię inne kapitella na wierzchu słupów, zwierzchu podług miary słupa przećiw śiatkom: a iabłek granatowych było dwieśćie rzędów około kapitellum drugiego.

21. Y postawił dwa słupy w przyśionku kośćielnym: a postawiwszy słup prawy, nazwał go imie-

13. *Hirama z Tyru.* Jest żydowskie podanie u Ś. Hieronima, że Hirama ojciec nazywa się Tyryjczykiem, ponieważ Hiram miał nauczyciela Tyryjczyka, w istocie zaś ojciec jego był żyd z pokolenia Neftali.

14. *Z pokolenia Neftali.* To miejsce zdaje się być w sprzeczności z tém co czytamy w II. Paral. 2, 14, gdzie się Hiram mianuje: *Synem niewiasty z córek Dan.* Lecz powiedzmy, że Dan nie należy tu brać za pokolenie, ale za miasto tego imienia, które się znajdowało w pokoleniu Neftali, w bliskości źródła Jordanu. Patrz Adrychoniusa w pokol. Neftali r. 37.

15. *Na osiemnaście łokci wzwyż.* Tymczasem w I. Paral. 3, 15 czytamy, że przederzwiami kościoła dwa słupy były postawione na trzydzieście pięć łokci wzwyż. Odpowiedzieć należy, że to się rozumie nie o jednym ale o obu słupach razem. Albowiem według Willalpanda i Saliana każdy słup wraz z podstawą był siedemnaście łokci i pół, z wyjątkiem tablicy pod kapitelem, która uzupełnia łokieć osiemnasty. A zatém księga Paralipomenon o obu słupach mówi, że były wysokie na trzydzieście pięć łokci, z odjęciem tablic i kapitelów, które osobno były wylane; w księdze zaś królewskiéy kładzie się osiemnaście łokci na każdy słup z osobna, z dodatkiem owéj grubéj tablicy, która za podstawę dla kapitelu służyła.—*Sznur na dwanaście łokci opasował obadwa słupy.* T. j. że obwód każdego, a dyametr obu był sześć łokci. Należy zauważać, że wyraz *obadwa* w hebr. jest *hasceni*, i może się tłómaczyć *drugi*, *oba jeden i drugi.* Co sobie wystawiwszy łatwo wytłumaczyć potrafimy miejsce u Jeremiasza, które się zdaje sprzeciwiać temu tekstowi naszemu; mówiąc bowiem o słupach, prorok powiada, r. 52 w. 21: *sznur dwanaście łokiet opasował go.* Z czego zdaje się wypadać, że każdy słup z osobna obwodu miał dwanaście łokci. Lecz powiedzmy że wyraz *go* odnosi się u Jeremiasza do wyrazu *sceni*, który się w tym siódmym rozdziale znajduje, i tymże samym sposobem co *sceni*, może być tłumaczony, t. j. że jeden i drugi oznacza.

16. *Pięć łokiet.* T. j. jeśli wezmiemy nie tylko same kapitele, lecz i całe jego przyozdobienie. Gdy zaś gdzieindziéj mówi Pismo ś., że kapitel był o trzech łokciach, wyłącza część balkowania kończącą kapitel, i znowu gdy mówi że był o czterech łokciach, opuszcza dosłupie t. j. balkę opartą na kapitellu.

21. *Nazwał go imieniem Jachin.... i nazwał imię jego Booz. Jachim* znaczy *mocno zbudowany; Booz* zaś *w nim moc.*

eam nomine Jachin: similiter erexit columnam secundam, et vocavit nomen ejus Booz.

22. Et super capita columnarum opus in modum lilii posuit; perfectumque est opus columnarum.

23. Fecit quoque mare fusile decem cubitorum a labio usque ad labium rotundum in circuitu; quinque cubitorum altitudo ejus, et resticula triginta cubitorum cingebat illud per circuitum. *(2. Par. 4, 2.)*

24. Et sculptura subter labium circuibat illud decem cubitis ambiens mare; duo ordines sculpturarum striatarum erant fusiles.

25. Et stabat super duodecim boves, e quibus tres respiciebant ad aquilonem, et tres ad occidentem, et tres ad meridiem, et tres ad orientem, et mare super eos desuper erat; quorum posteriora universa intrinsecus latitabant.

26. Grossitudo autem luteris trium unciarum erat; labiumque ejus, quasi labium calicis, et folium repandi lilii; duo millia batos capiebat.

27. Et fecit decem bases aeneas, quatuor cubitorum longitudinis bases singulas, et quatuor cubitorum latitudinis, et trium cubitorum altitudinis.

28. Et ipsum opus basium interrasile erat; et sculpturae inter juncturas.

29. Et inter coronulas et plectas, leones et boves et Cherubim, et in juncturis similiter desuper; et subter leones et boves quasi lora ex aere dependentia.

30. Et quatuor rotae per bases singulas, et axes aerei; et per quatuor partes quasi humeruli subter luterem fusiles, contra se invicem respectantes.

31. Os quoque luteris intrinsecus erat in capitis summitate, et quod forinsecus apparebat, unius cubiti erat totum rotundum, pariterque habebat unum cubitum et dimidium, in angulis autem columnarum variae caelaturae erant; et media intercolumnia quadrata, non rotunda.

32. Quatuor quoque rotae, quae per quatuor angulos basis erant, cohaerebant sibi subter basim; una rota habebat altitudinis cubitum et semis.

33. Tales autem rotae erant, quales solent in curru fieri; et axes earum, et radii et canthi et modioli, omnia fusilia.

34. Nam et humeruli illi, quatuor per singulos angulos basis unius, ex ipsa basi fusiles et conjuncti erant.

35. In summitate autem basis erat quaedam rotunditas dimidii cubiti, ita fabrefacta, ut luter desuper posset imponi, habens caelaturas suas, variasque sculpturas ex semetipsa.

36. Sculpsit quoque in tabulatis illis, quae erant ex aere, et in angulis, Cherubim et leones et pal

niem Jachin: także postawił słup drugi, y nazwał imię iego Booz.

22. A na wiérzchu słupów robotę na kształt liiéy postawił: y dokonała się robota słupów.

23. Uczynił téż morze lane na dźieśiąći łokiet od brzegu aż do brzegu, okrągłe w około: na piąći łokiet wysokość iego, a sznurek na trzydźieśći łokiet opasował ie w około.

24. A rzezanie pod kraiem obchodźiło ie dźieśiąćią łokći obtaczaiąc morze: dwa rzędy rzezania żłobkowatego lane były.

25. A stało na dwunaśćie wolech, z których trzéy patrzali na północy, a trzéy na zachód słońca, a trzéy na południe, a trzéy na wschód słońca, a morze na nich zwiérzchu było: których pośladki wszytkie się wewnątrz kryły.

26. A mięsz umywalnie była na trzy wielkie palce, a kray iéy, iakoby kray u kubka, a iako list rozwitéy liliiéy: brało w śię dwa tyśiąca wiader.

27. Y uczynił dźieśięć podstawków miedźianych, każdy podstawek wzdłuż na cztéry łokćie, a na cztéry łokćie wszérz, a na trzy łokćie wzwysz.

28. A sama robota podstawków mieyscy gładka była: a rzezanie między spoieniem.

29. A między koronkami y plećieńcami lwi y woły y Cheruby: y także przy spoieniu zwiérzchu: a pod lwy y woły, iakoby rzemienie z miedźi wiszące.

30. Y cztéry koła do każdego podstawku, y ośi miedźiane: y na cztérech stronach iakoby ramionka pod umywalnią ulane ku sobie wespół patrzące.

31. Brzég téż umywalnie był wewnątrz na wiérzchu głowy, a co się zewnątrz okazowało, było na ieden łokieć wszytko okrągłe, a miało także pułtora łokćia: a na węgłach słupów były rozliczne rzezania: a śrzodki między słupami na cztéry granie, a nie okrągłe.

32. Cztéry téż koła, które u cztérech rogach podstawku były, dźierżały się śiebie pod podstawkiem: iedno koło było na pultora łokćia wysokie.

33. A koła takie były iakie bywaią u wozu: y ośi ich, y spice, y dzwona, y piasty wszytko lite.

34. Bo y one cztéry ramionka na każdym węgle podstawka iednego z tegóż podstawka ulane y spoione były.

35. A na wiérzchu podstawka była okrągłość nieiaka na puł łokćia, tak urobiona, żeby na nię umywalnia mogła bydź włożona, maiąc rzezania swe y różne rycia sama z śiebie.

36. Wyrzezał téż na desczkach onych, które były z miedźi y na węgłach, Cherubimy y lwy y pal-

24. *Dziesięcią łokci obtaczając morze.* Jakim sposobem dziesięcią łokci obtaczało morze, które trzydzieście łokci miało w obwodzie? Tłumaczenie tego daje nam II. Paral. 4, 3, gdy mówi: *Na dziesięć łokiet zewnątrz niejakie rzezania, jakoby dwiema rzędy środek morza obtaczały.* Znaczy, że rzezania otaczające morze w tém miejscu były położone, w którém to morze nie więcéj nad dziesięć łokci miało w obwodzie. Wiadomo bowiem, że im bliżéj dna, tém bardziéj morze się zwężało.

26. *Mięsz.* Grubość.—*Brało w się dwa tysiące wiader.* Patrz Wujka.

27. *Dziesięć podstawków miedzianych.* Na których ustawione były umywalnie czyli konchy, o których niżéj.

33. *Dzwona i piasty. Dzwono.* Obod, Linde.—*Pia-*

mas, quasi in similitudinem hominis stantis, ut non caelata, sed apposita per circuitum viderentur.

37. In hunc modum fecit decem bases, fusura una et mensura, sculpturaque consimili.

38. Fecit quoque decem luteres aeneos; quadraginta batos capiebat luter unus, eratque quatuor cubitorum; singulos quoque luteres per singulas, id est, decem bases, posuit.

39. Et constituit decem bases, quinque ad dexteram partem templi, et quinque ad sinistram; mare autem posuit ad dexteram partem templi contra orientem ad meridiem.

40. Fecit ergo Hiram lebetes et scutras et hamulas, et perfecit omne opus regis Salomonis in templo Domini.

41. Columnas duas et funiculos capitellorum super capitella columnarum duos; et retiacula duo, ut operirent duos funiculos, qui erant super capita columnarum.

42. Et malogranata quadringenta in duobus retiaculis; duos versus malogranatorum in retiaculis singulis, ad operiendos funiculos capitellorum, qui erant super capita columnarum.

43. Et bases decem et luteres decem super bases.

44. Et mare unum, et boves duodecim subter mare.

45. Et lebetes et scutras et hamulas; omnia vasa, quae fecit Hiram regi Salomoni in domo Domini, de aurichalco erant.

46. In campestri regione Jordanis fudit ea rex in argillosa terra, inter Sochoth et Sarthan.

47. Et posuit Salomon omnia vasa; propter multitudinem autem nimiam non erat pondus aeris.

48. Fecitque Salomon omnia vasa in domo Domini: altare aureum, et mensam, super quam ponerentur panes propositionis, auream;

49. et candelabra aurea, quinque ad dexteram, et quinque ad sinistram contra oraculum ex auro puro; et quasi lilii flores, et lucernas desuper aureas; et forcipes aureos,

50. et hydrias et fuscinulas et phialas, et mortariola et thuribula, de auro purissimo; et cardines ostiorum domus interioris Sancti sanctorum et ostiorum domus templi, ex auro erant.

51. Et perfecit omne opus, quod faciebat Salomon in domo Domini, et intulit, quae sanctificaverat David pater suus, argentum et aurum et vasa, reposuitque in thesauris domus Domini. *(2. Par. 5, 1.)*

my, iakoby na podobieństwo człowieka stoiącego, że się nie wyryte ale przystawione w około widźiały.

37. Tymże sposobem uczynił dźieśięć podstawków iednego lania, y miary, y iednakiego rzezania.

38. Ktemu uczynił dźieśięć umywadlni miedźianych: cztérdźieśći batów brała iedna umywadlnia, a była na cztéry łokćie: a każdą umywadlnią na każdym to iest na dźieśiąciu podstawkach postawił.

39. Y postawił dźieśięć podstawków, pięć po prawéy stronie kośćioła, a pięć po lewéy: a morze postawił na prawéy stronie kośćioła na wschód ku południu.

40. Nadźiałał tedy Hiram kotełków y mis y kropidlnic, y dokonał wszytkiéy roboty króla Salomona w kośćiele Pańskim.

41. Dwa słupy, y sznury kapitellów nad kapitellami słupów dwu, y dwie śiatce, żeby okrywały dwa sznury, które były na wiérzchu słupów.

42. Y iabłek granatowych czterysta na dwu śiatkach: dwa rzędy iabłek granatowych na każdéy śiatce, ku okryćiu sznurów kapitellów, które były na wiérzchu słupów.

43. Y podstawków dźieśięć, y umywadlni dźieśięć na podstawkach.

44. Y morze iedno, y wołów dwanaśćie pod morzem.

45. Y kotełki, misy y kropidlnice, wszytkie naczynia które poczynił Hiram królowi Salomonowi w domu Pańskim, z mośiądzu były.

46. W równinie Jordanu odléwał ie król na gliniastéy źiemi, między Sochoth a Sarthan.

47. Y postawił Salomon wszytkie naczynia: a dla wielkośći zbytniéy nie było wagi miedźi.

48. Y sprawił Salomon wszytko naczynie w domu Pańskim: ołtarz złoty, y stół na którymby pokładźiono chleby pokładne, złoty:

49. y lichtarze złote, pięć na prawéy, a pięć na lewéy stronie, przećiwko wyrocznicy z szczérego złota: y kwiaty iako liliowe, y lampy na wiérzch złote, y nożyczki złote,

50. y dzbany, y haczki, y kubki, y moźdźierzyki, y kadźidlnice z szczérego złota: y zawiasy u drzwi domu wnętrznego świętego świętych, y drzwi domu kośćielnego ze złota były.

51. Y dokonał wszytkiéy roboty którą czynił Salomon w domu Pańskim, y wniósł co był poświęćił Dawid oćiec iego, śrebro y złoto y naczynia, y włożył do skarbu domu Pańskiego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 26. *Brało w się dwa tysiąca wiader. Batus i metreta* znaczy po naszemu wiadro. Wszakże czytamy 2. *Par.* 5 *v.* 10, iż to morze brało w się trzy tysiące wiader. Aleć to łatwię zgodzić, bo co tu mówi, iż brało dwa tysiąca wiader, rozumie jako pospolicie wody nalewano chocia nie pełno. A co tam pisze iż trzy tysiące brało, daje znać iżby tak wiele mogło się wlać kiedyby pełno nalewano.

sty. Wywiercone drzewo które około osi się obraca, a do którego szpice kołowe wpuszczone są. Linde.

39. *Po prawéj stronie kościoła.* W przysionku kapłańskim.

46. *Między Sochot a Sartan.* Oba te miasta były w pokoleniu Gad za Jordanem.—*Sartan* w II. Paral. 4, 17 zowie się *Saredata.*

48. *Ołtarz złoty.* Ołtarz wonnego kadzenia.

CAPUT VIII.

1. Tunc congregati sunt omnes majores natu Israel cum principibus tribuum, et duces familiarum filiorum Israel ad regem Salomonem in Jerusalem, ut deferrent arcam foederis Domini de civitate David, id est, de Sion.*

2. Convenitque ad regem Salomonem universus Israel in mense Ethanim, in solemni die, ipse est mensis septimus.* *(2. Par. 5, 2).*

3. Veneruntque cuncti senes de Israel, et tulerunt arcam sacerdotes,

4. et portaverunt arcam Domini et tabernaculum foederis, et omnia vasa Sanctuarii, quae erant in tabernaculo; et ferebant ea sacerdotes et Levitae.

5. Rex autem Salomon et omnis multitudo Israel, quae convenerat ad eum, gradiebatur cum illo ante arcam, et immolabant oves et boves absque aestimatione et numero.

6. Et intulerunt sacerdotes arcam foederis Domini in locum suum, in oraculum templi, in Sanctum sanctorum subter alas Cherubim.

7. Siquidem Cherubim expandebant alas super locum arcae, et protegebant arcam, et vectes ejus desuper.

8. Cumque eminerent vectes, et apparerent summitates eorum foris Sanctuarium ante oraculum, non apparebant ultra extrinsecus, qui et fuerunt ibi usque in praesentem diem.

9. In arca autem non erat aliud, nisi duae tabulae lapideae, quas posuerat in ea Moyses in Horeb, quando pepigit Dominus foedus cum filiis Israel, cum egrederentur de terra Aegypti. *(Exod. 34, 27. Hebr. 9, 4).*

10. Factum est autem, cum exissent sacerdotes de Sanctuario, nebula implevit domum Domini,*

11. et non poterant sacerdotes stare et ministrare propter nebulam; impleverat enim gloria Domini domum Domini.* *(Exod. 40, 32).*

12. Tunc ait Salomon: Dominus dixit, ut habitaret in nebula.*

ROZDZIAŁ 8.

O wniesieniu Arki Pańskiéj do kościoła, i poświęceniu kościoła.

1. Zebrali się tedy wszyscy starszy Izraelscy z książęty pokoleni y przełożeni domów synów Izraelskich do króla Salomona w Jeruzalem: aby przenieśli skrzynię przymierza Pańskiego z miasta Dawidowego, to iest z Syonu.

2. Y zszedł się do króla Salomona wszytek Izrael w mieśiącu Ethanim w uroczysty dźień, ten iest mieśiąc śiódmy.

3. Y przyszli wszyscy starszy z Izraela, y wźięli skrzynię kapłani,

4. y nieśli skrzynię Pańską, y przybytek przymierza, y wszytkie naczynia Świątnice, które były w przybytku: y nieśli ie kapłani y Lewitowie.

5. A król Salomon, y wszytko mnóstwo Izraelskie, które się było zeszło do niego, szło z nim przed skrzynią, y ofiarowali owce y woły bez szacunku y liczby.

6. Y wnieśli kapłani skrzynię przymierza Pańskiego na mieysce iéy do wyrocznice kośćielnéy, do świętego świętych pod skrzydła Cherubin.

7. Bo Cherubowie rośćiągali skrzydła nad mieyscem skrzynie y okrywali skrzynię, y drążki iéy zwiérzchu.

8. A gdyż wychadzały drążki, y ukazowały się końce ich z świątnice przed wyrocznicą, nie okazowały się więcéy zewnątrz, które też tam były aż do dnia dźiśieyszego.

9. A w skrzyni nie było nic inszego, iedno dwie tablicy kamienne, które był do niéy włożył Moyżesz na Horeb, gdy Pan uczynił przymierze z synmi Izraelowymi, gdy wychodźili z ziemie Egyptskiéy.

10. Y stało się, gdy wyszli kapłani z Świątnice, obłok napełnił dóm Pański,

11. y nie mogli kapłani stać y służyć dla obłoku: bo była chwała Pańska napełniła dóm Pański.

12. Tedy rzékł Salomon: Pan rzékł, że miał mieszkać we mgle.

R. 8.—1. *Starszy Izraelscy.* Senatorowie wielkiéj rady synedrium zwanéj.

2. *W miesiącu Etanim.* Siódmym miesiącu roku, który odpowiadał naszemu Wrześniowi lub Październikowi. —*W uroczysty dzień.* Nienależy rozumieć o uroczystości przybytków, która się w tym miesiącu obchodziła, i przypadała na dzićń piętnasty miesiąca, lecz o dniu samego poświęcenia, który od tego czasu stał się uroczystym. Tak Salianus, Watablus i Torneliusz.

4. *Przybytek przymierza.* Abulensis i Wallalpandus, idąc za Józefem Fl. rozumieją, że mowa tu o przybytku przez Mojżesza zbudowanym; Salianus zaś i Sa o przybytku przez Dawida uczynionym tłumaczą.

5. *Ofiarowali owce i woły.* Przez pośrednictwo kapłanów.

8. *A gdyż wychadzały drążki.* W II. Paral. 5, 9 to samo jaśniéj się mówi: *A drążków na których noszono skrzynię, iż przydłuższymi były końce, widać było przed wyrocznicą; a jeźli kto maluczko był zewnątrz, widzieć ich nie mógł.* Co znaczy: że drągów wystających z Arki nie można było widzieć, chyba za zbliżeniem się do świętego świętych.

9. *A w skrzyni nie było nic inszego.* Toż samo się powtarza II. Paral. 5, 10. Jest zaś trudność z powodu słów ś. Pawła, który w liście do Żydów 9, 4. powiada, że w Arce znajdowało się także naczynie złote z manną, i laską Aaronową. Korneliusz a Lap. i Salianus zamiast *w skrzyni* tłumaczą *przy skrzyni:* tak powiadamy że Chrystus P. cierpiał w Jeruzalem, t. j. przy Jeruzalem. Teofilatus i inni tłumacząc tylko co wzmiankowane miejsce ś. Pawła, powiadają, że w dawniejszych wiekach nie było w Arce przymierza laski Aaronowéj i manny, i że w późniejszym dopiero czasie oba te przedmioty w Arce schowane zostały, a to dla tego, żeby jak można ukryć je przed niebospieczeństwem ze strony pogan, żeby ich czasem, wkraczając do kościoła, nie porwali.

11. *Bo była chwała Pańska napełniła.* Co Salomon za wyraźny wziął dowód obecności Bożéj w kościele, i za znak nieomylny, że P. Bóg łaskawie przyjmuje dóm sobie przeznaczony i poświęcony.

12. *Pan rzekł, że miał mieszkać we mgle.* Stosuje swą mowę do Lewityku 16, 2, gdzie P. Bóg rzekł, że się ukaże w obłoku nad wyrocznią.

13. Aedificans aedificavi domum in habitaculum tuum, firmissimum solium tuum in sempiternum.

14. Convertitque rex faciem suam, et benedixit omni ecclesiae Israel; omnis enim ecclesia Israel stabat.

15. Et ait Salomon: Benedictus Dominus Deus Israel, qui locutus est ore suo ad David patrem meum, et in manibus ejus perfecit, dicens:* *(2. Par. 6, 1).*

16. A die, qua eduxi populum meum Israel de Aegypto, non elegi civitatem de universis tribubus Israel, ut aedificaretur domus, et esset nomen meum ibi: sed elegi David, ut esset super populum meum Israel.

17. Voluitque David pater meus aedificare domum nomini Domini Dei Israel: *(1. Reg. 7, 5).*

18. et ait Dominus ad David patrem meum: Quod cogitasti in corde tuo aedificare domum nomini meo, bene fecisti, hoc ipsum mente tractans.

19. Verumtamen tu non aedificabis mihi domum, sed filius tuus, qui egredietur de renibus tuis, ipse aedificabit domum nomini meo.

20. Confirmavit Dominus sermonem suum, quem locutus est: stetique pro David patre meo, et sedi super thronum Israel, sicut locutus est Dominus, et aedificavi domum nomini Domini Dei Israel.

21. Et constitui ibi locum arcae, in qua foedus Domini est, quod percussit cum patribus nostris, quando egressi sunt de terra Aegypti.

22. Stetit autem Salomon ante altare Domini in conspectu ecclesiae Israel, et expandit manus suas in coelum,

23. et ait: Domine Deus Israel, non est similis tui Deus in coelo desuper, et super terram deorsum: qui custodis pactum et misericordiam servis tuis, qui ambulant coram te in toto corde suo,

24. qui custodisti servo tuo David patri meo, quae locutus es ei: ore locutus es, et manibus perfecisti, ut haec dies probat.

25. Nunc igitur, Domine Deus Israel, conserva famulo tuo David patri meo quae locutus es ei, dicens: Non auferetur de te vir coram me, qui sedeat super thronum Israel, ita tamen si custodierint filii tui viam suam, ut ambulent coram me, sicut tu ambulasti in conspectu meo. *(2. Reg. 7, 12).*

26. Et nunc, Domine Deus Israel, firmentur verba tua, quae locutus es servo tuo David patri meo.

27. Ergone putandum est, quod vere Deus habitet super terram? si enim coelum, et coeli coelorum te capere non possunt, quanto magis domus haec, quam aedificavi?

13. Buduiąc zbudowałem dóm na mieszkanie tobie, mocną stolicę twoię na wieki.

14. Y obróćił król oblicze swe, y błogosławił wszytkiemu zgromadzeniu Izraelskiemu: bo wszytko zgromadzenie Izraelskie stało.

15. Y rzekł Salomon: Błogosławiony Pan Bóg Izraelów, który mówił usty swémi do Dawida oyca mego, y w rękach iego wypełnił, rzekąc:

16. Odednia któregóm wywiódł lud móy Izraelski z Egyptu, nie obrałem miasta ze wszech pokoleni Izraelskich, żeby był zbudowany dóm y było tam imię moie: alem obrał Dawida aby był nad ludem moim Izraelskim.

17. Y chćiał Dawid oćiec móy budować dóm imieniowi Pana Boga Izraelowego:

18. y rzékł Pan do Dawida oyca mego: Żeś myślił w sercu swoim budować dóm imieniowi memu, dobrześ uczynił, to samo w sercu rozbiéraiąc.

19. Wszakże iednak, ty mi domu nie zbuduiesz, ale syn twóy, który wynidźie z nérek twoich, ten zbuduie dóm imieniowi memu.

20. Y potwiérdźił Pan mowę swoię którą mówił: y stanąłem miasto Dawida oyca mego, y uśiadłem na stolicy Izraelskiéy, iako Pan powiedźiał: y zbudowałem dóm imieniowi Pana Boga Izraelowego.

21. Y postanowiłem tam mieysce skrzyni, w któréy iest przymierze Pańskie, które postanowił z oycy naszymi, gdy wyszli z źiemie Egyptskiéy.

22. Y stanął Salomon przed ołtarzem Pańskim przed oczyma zgromadzenia Izraelskiego, y wyciągnął ręce swe ku niebu,

23. y rzékł: Panie Boże Izraelów, niemasz podobnego tobie Boga na niebie wzgórę, y na źiemi nisko: który chowasz umowę y miłośierdźie sługóm swym, którzy chodźili przed tobą we wszytkim sercu swoim,

24. któryś strzégł słudze twemu Dawidowi oycu memu coś mu powiedźiał: ustyś mówił, a rękomaś wykonał, iako ten dźień świadczy.

25. teraz tedy Panie Boże Izraelów, zachoway słudze twemu Dawidowi oycu memu, coś mu powiedźiał mówiąc: Nie będźie odięty z ćiebie mąż przedemną, któryby śiedźiał na stolicy Izraelskiéy: wszakże tak ieśli będą strzédz synowie twoi drogi swéy, żeby chodźili przedemną iakoś ty chodźił przed oblicznośćią moią.

26. A teraz Panie Boże Izraelów niech się utwiérdzą słowa twoie, któreś mówił słudze twemu Dawidowi oycu memu.

27. A więc mniemać mamy, że prawdźiwie Bóg mieszka na źiemi? bo ieśli niebo, y nieba niebów ćiebie ogarnąć nie mogą, iakoż daleko więcéy ten dóm którym zbudował?

13. *Budując zbudowałem.* Zdaje się, że Salomon stawi tu pewną antytezę (postać krasomówska) pomiędzy obłokiem ciemnym a domem złotym i drogiemi kamieniami jaśniejącym. Pomiędzy obłokiem lekkim i ulatującym, a domem wiecznie trwać mającym.
15. *W rękach jego.* Mocą swoją Bożą dokonał.
16. *Odednia któregom wywiódł lud.* Patrz II. Król. 5, 7.— *Obrał Dawida.* Rozumiéj o obiorze, który na potomstwo przeszedł, czego Saul nie otrzymał.

27. *A więc mniemać mamy że prawdziwie Bóg mieszka na ziemi?* Uczucie to jest podziwienia, a nie głos powątpiewania o Boskiéj obecności.— *I niebo nieba.* Niebo najwyższe.

28. Sed respice ad orationem servi tui et ad preces ejus, Domine Deus meus: audi hymnum et orationem, quam servus tuus orat coram te hodie,
29. ut sint oculi tui aperti super domum hanc nocte ac die; super domum, de qua dixisti: Erit nomen meum ibi; ut exaudias orationem, quam orat in loco isto ad te servus tuus. *(Deut. 12, 11.)*

30. Ut exaudias deprecationem servi tui et populi tui Israel, quodcumque oraverint in loco isto, et exaudies in loco habitaculi tui in coelo, et cum exaudieris, propitius eris.

31. Si peccaverit homo in proximum suum, et habuerit aliquod juramentum, quo teneatur astrictus, et venerit propter juramentum coram altari tuo in domum tuam,
32. tu exaudies in coelo: et facies, et judicabis servos tuos, condemnans impium, et reddens viam suam super caput ejus, justificansque justum, et retribuens ei secundum justitiam suam.

33. Si fugerit populus tuus Israel inimicos suos (quia peccaturus est tibi), et agentes poenitentiam, et confitentes nomini tuo venerint, et oraverint, et deprecati te fuerint in domo hac:

34. exaudi in coelo, et dimitte peccatum populi tui Israel: et reduces eos in terram, quam dedisti patribus eorum.
35. Si clausum fuerit coelum, et non pluerit propter peccata eorum, et orantes in loco isto poenitentiam egerint nomini tuo, et a peccatis suis conversi fuerint propter afflictionem suam:
36. exaudi eos in coelo, et dimitte peccata servorum tuorum et populi tui Israel: et ostende eis viam bonam, per quam ambulent, et da pluviam super terram tuam, quam dedisti populo tuo in possessionem.
37. Fames si oborta fuerit in terra, aut pestilentia, aut corruptus aer, aut aerugo, aut locusta, vel rubigo, et afflixerit eum inimicus ejus portas obsidens, omnis plaga, universa infirmitas,
38. cuncta devotatio, et imprecatio, quae acciderit omni homini de populo tuo Israel: si quis cognoverit plagam cordis sui, et expanderit manus suas in domo hac,

28. Ale weyźrzy na modlitwę sługi twego, y na prośby iego Panie Boże mój: usłysz chwałę y modlitwę, którą sługa twój modli się dźiś przed toba,
29. aby były oczy twe otworzone nad tym domem we dnie y w nocy: nad domem o którymeś mówił: Będźie tam imię moie: abyś wysłuchał modlitwę, którą się modli do ćiebie sługa twóy na tym mieyscu.
30. Abyś wysłuchał prośbę sługi twego y ludu twego Izraelskiego, ćzkolwiek prośić będą na tym mieyscu, a wysłuchasz na mieyscu mieszkania twego na niebie, a wysłuchawszy będźiesz miłośćiw.
31. Jeśli człowiek zgrzeszy przećiw bliźniemu swemu, a będźie miał iaką przyśięgę, którąby był obowiązany: a przyydźie dla przyśięgi przed ołtarz twóy do domu twego,
32. ty wysłuchasz na niebie a uczynisz y rozsądźisz sługi twoie, potępiaiąc niepobożnego, y oddaiąc drogę iego na głowę iego: a usprawiedliwiaiąc sprawiedliwego, y oddaiąc mu według sprawiedliwośći iego.
33. Jeśliby ućiekł lud twóy Izraelski przed nieprzyiaćielmi swymi (boć będźie grzeszył przećiw tobie) a czyniąc pokutę y wyznawaiąc imieniowi twemu, przyydą y modlić się będą, y odpraszać ćię w tym domu:
34. wysłuchay na niebie, a odpuść grzéch ludu twego Izraelskiego, a przywróć ie do źiemie, któraś dał oycóm ich.
35. Jeśli będźie zamknione niebo, a nie będźie dżdżu dla grzéchów ich: a modląc się na tym mieyscu pokutę czynić będą imieniowi twemu, a nawrócą się od grzéchów swoich dla utrapienia swego:
36. wysłuchay ich na niebie, a odpuść grzéchy sług twoich y ludu twego Izraelskiego: a ukaż im drogę dobrą którąby chodźili, a day descz na źiemię twoię, któraś dał ludowi twemu w ośiadłość.

37. Jeśli się zaweźmie głód w źiemi, abo mór, abo skażone powietrze, abo susza, abo szarańcza, abo rdza, y utrapi go nieprzyiaćiel iego obległszy bramy iego, wszelaka plaga, wszelka choroba,
38. wszelkie przeklęctwo y złorzeczeństwo, któreby przypadło na wszelkiego człowieka z ludu twego Izraelskiego: iesliby kto poznał ranę serca swego, a rozćiągnął ręce swe w tym domu,

29. *Oczy twe.* Opatrzność i łaska twoja.
30. *A wysłuchawszy będziesz miłościw.* T. j. i wysłuchasz i przebaczysz, jak jest w żydowskim.
31. *Jeśli człowiek zgrzeszy przeciw bliźniemu swemu.* W hebr. *gdy zgrzeszy ktokolwiek przeciw bliźniemu swemu, i wymoże od niego przysięgi, że zmusi go przysiądz, i przyjdzie przysięga przed ołtarz twój w domu tym.* W II. zaś Paral. 6, 22 i 23 jeszcze się jaśniej powiada: *Jeśliby kto zgrzeszył przeciw bliźniemu swemu, a przyszedłby gotów przysiądz przeciw jemu, a obowiązałby się klątwą przed ołtarzem w tym domu, Ty wysłuchasz z nieba, i uczynisz sąd sług twoich, tak żebyś oddał niepravemu drogę jego na własną głowę, ażebyś się zemścił sprawiedliwego.*
33. *Boć będzie grzeszył przeciw tobie.* Uznaje Salomon, że przyczyną klęsk wojennych, są grzechy, i niegdyś P. Bóg w Lewityku 26, 14 i 17 groził: *A jeźli mię nieusłuchacie, i niezachowacie wszystkich przykazań moich; postawię twarz moję przeciwko wam i upadniecie przed nieprzyjacioły waszemi, i będziecie poddani tym, którzy was mają w nienawiści, będziecie uciekać, choć was nikt gonić nie będzie i t. d.*
34. *Przywróć je do ziemi.* Z niewoli, jeśli w nią kiedy popadną.
36. *Ukaż im drogę dobrą.* W dodatku do dóbr doczesnych, daj im obfitość łask niebieskich.
37. *Skażone powietrze.* Inni przekładają *posucha*, albo *wiatr palący.* LXX *pożar.*—*Rdza.* Choroba kłosów.
38. *Wszelkie przeklęstwo i złorzeczeństwo.* Znaczy żeby Bóg odwrócił wszystkie przekleństwa i złorzecze-

39. tu exaudies in coelo in loco habitationis tuae, et repropitiaberis, et facies, ut des unicuique secundum omnes vias suas, sicut videris cor ejus (quia tu nosti solus cor omnium filiorum hominum),

40. ut timeant te cunctis diebus, quibus vivunt super faciem terrae, quam dedisti patribus nostris.

41. Insuper et alienigena, qui non est de populo tuo Israel, cum venerit de terra longinqua propter nomen tuum (audietur enim nomen tuum magnum et manus tua fortis et brachium tuum

42. extentum ubique), cum venerit ergo, et oraverit in hoc loco,

43. tu exaudies in coelo, in firmamento habitaculi tui et facies omnia, pro quibus invocaverit te alienigena: ut discant universi populi terrarum nomen tuum timere, sicut populus tuus Israel, et probent, quia nomen tuum invocatum est super domum hanc, quam aedificavi.

44. Si egressus fuerit populus tuus ad bellum contra inimicos suos per viam, quocumque miseris eos, orabunt te contra viam civitatis, quam elegisti, et contra domum, quam aedificavi nomini tuo,

45. et exaudies in coelo orationes eorum, et preces eorum, et facies judicium eorum.

46. Quodsi peccaverint tibi (non est enim homo, qui non peccet), et iratus tradideris eos inimicis suis, et captivi ducti fuerint in terram inimicorum longe vel prope, *(2. Par. 6, 36. I. Joan. 1, 8.)*

47. et egerint poenitentiam in corde suo in loco captivitatis, et conversi deprecati te fuerint in captivitate sua, dicentes: Peccavimus, inique egimus, impie gessimus:

48. et reversi fuerint ad te in universo corde suo et tota anima sua in terra inimicorum suorum, ad quam captivi ducti fuerint: et oraverint te contra viam terrae suae, quam dedisti patribus eorum, et civitatis, quam elegisti, et templi quod aedificavi nomini tuo:

49. exaudies in coelo, in firmamento solii tui orationes eorum et preces eorum, et facies judicium eorum:

50. et propitiaberis populo tuo, qui peccavit tibi, et omnibus iniquitatibus eorum, quibus praevaricati sunt in te: et dabis misericordiam coram eis, qui eos captivos habuerint, ut misereantur eis.

51. Populus enim tuus est, et hereditas tua,

39. ty wysłuchasz w niebie na mieyscu mieszkania twego, a zlituiesz się, y uczynisz że dasz każdemu według wszytkich dróg iego, iako uyźrzysz serce iego (bo ty sam znasz serce wszytkich synów człowieczych),

40. aby się ćiebie bali po wszytkie dni, których żywią na źiemi, którąś dał oycóm naszym.

41. Nad to y cudzoźiemiec, który nie iest z ludu twego Izraelskiego, gdy przyidźie z dalekiéy źiemie dla imienia twego (bo usłyszą imię twoie wielkie, y rękę twoię mocną, y ramię twoie wyćiągnione wszędy)

42. gdy tedy prziydźie, a będźie się modlił na tym mieyscu,

43. ty wysłuchasz na niebie, na utwierdzeniu mieszkania twego, y uczynisz wszytko o co ćię cudzoziemiec będźie wzywał: aby się nauczyli wszyscy narodowie ziemscy bać się imienia twego, iako twóy lud Izraelski, a żeby doznali, że wzywane iest imię twoie nad tym domem, którym zbudował.

44. Jeśli wynidźie lud twóy na woynę przećiw nieprzyiaćiołóm swym, drogą dokądkolwiek ie poślesz: a będą się modlić przećiw drodze miasta, któreś obrał, y ku domowi którym zbudował imieniowi twemu,

45. y wysłuchasz na niebie modlitwy ich y prośby ich, a uczynisz sąd ich.

46. A ieśli zgrzészą przećiw tobie, (bo niémasz człowieka, któryby nie grzészył) y rozgniewawszy się podasz ie nieprzyiaciołóm ich, y będą zabrani w niewolą do źiemie nieprzyiaćielskiéy, daleko abo blisko,

47. a będą czynić pokutę w sercu swym na mieyscu niewoli, a nawróćiwszy się prośiliby ćię w niewoléy swéy, mówiąc: Zgrzeszyliśmy, zleśmy uczynili, niezbożnieśmy się sprawowali:

48. a nawróćiliby się do ćiebie ze wszytkiego serca swego, y ze wszytkiéy dusze swéy, w źiemi nieprzyiaćiół swoich, do któréy więźniami zabrani są: a modliliby się tobie ku drodze źiemi swoiéy, którąś dał oycóm ich y miasta któreś obrał, y kośćioła, którym zbudował imieniowi twemu:

49. wysłuchasz na niebie na utwierdzeniu stolice twéy modlitwy ich, y prośby ich, a uczynisz sąd ich:

50. y miłośćiw będźiesz ludowi twemu, który zgrzészył przećiw tobie y wszytkim nieprawośćiom ich, którymi wystąpili przećiw tobie: y dasz miłośierdźie przed tymi, którzy ie w niewoli trzymaią, że się zmiłuią nad nimi.

51. Bo lud twóy iest y dźiedźictwo twoie, któ-

nia, jakiemi będą obarczeni Izraelici, ze strony swoich nieprzyjaciół.—*Ranę serca swego.* T. j. bicze, któremi ich dotkniesz, żeby za ich pomocą przyszli do upamiętania się, i skruchę w sercu uczuli.

42. *Na têm miejscu.* T. j. przysionku pogańskim, lecz do tego miejsca obrócony. Albowiem za przysionkiem Izraelitów, t. j. ludu wiernego, znajdował się jeszcze inny przysionek przeznaczony dla pogan.

43. *Że wzywane jest imię twoje nad tym domem.* T. j. że dóm ten w szczególniejszéj zostaje opiece twojéj, i że z tego miejsca modlących się wysłuchujesz.

44. *Przeciw drodze miasta.* T. j. obróceni do miasta.

45. *Uczynisz sąd ich.* Na ich korzyść sprawę osądzisz, i zemścisz się nad ich nieprzyjaciołmi.

49. *Na utwierdzeniu stolicy twéj.* Z miejsca na którém mocną i stałą masz stolicę.

50. *Miłościw będziesz.* Zmiękczysz serca tych, którzy ich w niewoli trzymać będą.

51. *Z pośrodka pieca żelaznego.* Tak samo i w Deuteronomium 4, 20 nazywa się ciężka niewola Egipska. Patrz co się tam powiedziało.

quos eduxisti de terra Aegypti, de medio fornacis ferreae.

52. Ut sint oculi tui aperti ad deprecationem servi tui et populi tui Israel, et exaudias eos in universis, pro quibus invocaverint te.

53. Tu enim separasti eos tibi in hereditatem de universis populis terrae, sicut locutus es per Moysen servum tuum, quando eduxisti patres nostros de Aegypto, Domine Deus.

54. Factum est autem, cum complessst Salomon orans Dominum omnem orationem et deprecationem hanc, surrexit de conspectu altaris Domini; utrumque enim genu in terrąm fixerat, et manus expanderat in coelum.

55. Stetit ergo, et benedixit omni ecclesiae Israel voce magna, dicens:

56. Benedictus Dominus, qui dedit requiem populo suo Israel juxta omnia, quae locutus est: non cecidit ne unus quidem sermo ex omnibus bonis, quae locutus est per Moysen servum suum.

57. Sit Dominus Deus noster nobiscum, sicut fuit cum patribus nostris, non derelinquens nos, neque projiciens.

58. Sed inclinet corda nostra ad se, ut ambulemus in universis viis ejus, et custodiamus mandata ejus, et ceremonias ejus, et judicia, quaecumque mandavit patribus nostris.

59. Et sint sermones mei isti, quibus deprecatus sum coram Domino, appropinquantes Domino Deo nostro die ac nocte, ut faciat judicium servo suo et populo suo Israel per singulos dies:

60. ut sciant omnes populi terrae, quia Dominus ipse est Deus, et non est ultra absque eo.

61. Sit quoque cor nostrum perfectum cum Domino Deo nostro, ut ambulemus in decretis ejus, et custodiamus mandata ejus, sicut et hodie.

62. Igitur rex, et omnis Israel cum eo, immolabant victimas coram Domino.

63. Mactavitque Salomon hostias pacificas, quas immolavit Domino, boum viginti duo millia et ovium centum viginti millia; et dedicaverunt templum Domini rex et filii Israel.

64. In die illa sanctificavit rex medium atrii, quod erat ante domum Domini; fecit quippe holocaustum ibi, et sacrificium et adipem pacificorum, quoniam altare aereum, quod erat coram Domino, minus erat, et capere non poterat holacaustum et sacrificium et adipem pacificorum.

rycheś wywiódł z źiemie Egyptskiéy, z pośrzodku pieca żelaznego.

52. Aby były oczy twoie otwarte na prośbę sługi twego, y ludu twego Izraelskiego, y abyś ie wysłuchał we wszytkim o co ćię wzywać będą.

53. Boś ie ty odłączył sobie za dźiedźictwo ze wszech narodów źiemskich, iakoś mówił przez Moyżesza sługę twego, kiedyś wywiódł oyce nasze z Egyptu, Panie Boże.

54. Y stało się, gdy dokonał Salomon, modląc się Panu, wszytkiéy modlitwy y prośby téy, wstał od ołtarza Pańskiego: bo był na obie kolenie poklęknął, a ręce rośćiągnął ku niebu.

55. Stanął tedy y błogosławił wszytkiemu zgromadzeniu Izraelskiemu głosem wielkim, mówiąc:

56. Błogosławiony Pan, który dał odpoczynienie ludowi swemu Izraelskiemu, według wszytkiego co powiedźiał: nie upadło ani iedno słowo ze wszytkiego dobra, które mówił przez Moyżesza sługę swego.

57. Niechże Pan Bóg nasz będźie z nami, iako był z oycy naszymi, nie opuszczaiąc nas ani odrzucaiąc.

58. Ale niech nakłoni serca nasze ku sobie, żebyśmy chodźili we wszytkich drogach iego, a strzegli przykazań iego, y Ceremoniy iego y sądów którekolwiek przykazał oycóm naszym.

59. A te mowy moie, któremim się modlił przed Panem przybliżą się do Pana Boga naszego we dnie y w nocy, żeby czynił sąd słudze swemu, y ludowi swemu Izraelskiemu na każdy dźień:

60. aby wiedźieli wszyscy narodowie źiemscy, że Pan sam iest Bóg, a niemasz daléy oprócz niego.

61. Serce też nasze niech będźie doskonałe z Panem Bogiem naszym, abyśmy chodźili w wyrokach iego, a strzegli przykazań iego, iako y dnia dźiśieyszego.

62. Król tedy y wszytek Izrael z nim, ofiarowali ofiary przed Panem.

63. Y nabił Salomon ofiar zapokoynych, które ofiarował Panu, wołów dwadźieśćia y dwa tyśiąca, a owiec sto y dwadźieśćia tyśięcy: y poświęćili kośćiół Pański król y synowie Izraelowi.

64. Onegóż dnia poświęćił król śrzodek śieni, która była przed domem Pańskim: bo tam ofiarował całopalenie y ofiarę, y tłustość zapokoynych: bo ołtarz miedźiany, który był przed Panem, był mnieyszy, y niemogły się na nim zmieśćić całopalenia y ofiara y tłustość zapokoynych.

---

56. *Dał odpocznienie.* Pokój ze strony nieprzyjaciół, i spokojne przebywanie w ziemi niegdyś obiecanéj, a potém w posiadanin oddanéj.—*Nieupadło.* Bez skutku nie zostało.— *Dobra.* Obietnicy.

59. *Przybliżą się.* Miłe będą i skuteczne.— *Żeby czynił sąd.* We wszystkich sprawach dopomagał i sprzyjał.

60. *A niemasz dalej oprócz niego.* Niema innego Boga oprócz niego.

61. *Jako i dnia dzisiejszego.* Jak teraz zachowujemy.

63. *I nabił Salomon ofiar.* Wszystkie te ofiary nie w jednym dniu były zaczęte i dokonane, lecz w przeciągu dni siedmiu, to jest przez cały czas trwania uroczystości poświęcenia kościoła.—*Ofiar zapokojnych.* Niektóre z ofiar były całopalne, niektóre zaś zapokojne, czyli dziękczynne, z tych ostatnich znaczna część kapłanom i ludowi była zachowywana.

64. *Poświęcił król środek sieni.* Tyle bowiem ofiar Salomon składał, że zamiast ołtarza, trzeba było użyć i poświęcić samą posadzkę, która się w przysionku kapłańskim znajdowała. Poświęcił zaś nie przez siebie samego, lecz przez arcykapłana.

65. Fecit ergo Salomon in tempore illo festivitatem celebrem, et omnis Israel cum eo, multitudo magna ab introitu Emath usque ad rivum Aegypti, coram Domino Deo nostro septem diebus et septem diebus, id est, quatuordecim diebus.

66. Et in die octava dimisit populos, qui benedicentes regi profecti sunt in tabernacula sua laetantes, et alacri corde super omnibus bonis, quae fecerat Dominus David servo suo et Israel populo suo.

65. Uczynił tedy Salomon na on czas święto znamienite, y wszytek Izrael z nim, zgromadzenie wielkie od weszcia Emath aż do rzeki Egyptskiey, przed Panem Bogiem naszym, przez śiedm dni, y przez śiedm dni, to iest, przez czternaśćie dni.

66. A ósmego dnia rozpuśćił lud: którzy błogosławiąc królowi, poszli do przybytków swoich weseląc się, y z ochotnym sercem dla wszytkiego dobra, które uczynił Pan Dawidowi słudze swemu y Izraelowi ludowi swemu.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O powtórném ukazaniu się Pana Boga Salomonowi, i zbudowaniu przez Salomona wielu miast.

1. Factum est autem cum perfecisset Salomon aedificium domus Domini et aedificium regis, et omne, quod optaverat et voluerat facere,

2. apparuit ei Dominus secundo, sicut apparuerat ei in Gabaon.

3. Dixitque Dominus ad eum: Exaudivi orationem tuam et deprecationem tuam, quam deprecatus es coram me: sanctificavi domum hanc, quam aedificasti, ut ponerem nomen meum ibi in sempiternum, et erunt oculi mei et cor meum ibi cunctis diebus.

4. Tu quoque si ambulaveris coram me, sicut ambulavit pater tuus, in simplicitate cordis et in aequitate, et feceris omnia, quae praecepi tibi, et legitima mea et judicia mea servaveris,

5. ponam thronum regni tui super Israel in sempiternum, sicut locutus sum David patri tuo, dicens: Non auferetur vir de genere tuo de solio Israel. *(2. Reg. 7, 12.* et *16).*

6. Si autem aversione aversi fueritis vos et filii vestri, non sequentes me, nec custodientes mandata mea et caeremonias meas, quas proposui vobis, sed abieritis et colueritis deos alienos, et adoraveritis eos:

7. auferam Israel de superficie terrae, quam dedi eis, et templum, quod sanctificavi nomini meo, eritque Israel in proverbium et in fabulam cunctis populis.

1. Y stało się gdy dokończył Salomon budowania domu Pańskiego, y domu królewskiego, y wszytkiego co żądał y chćiał uczynić,

2. ukazał mu się Pan powtóre, iako mu się był ukazał w Gabaon:

3. Y rzekł Pan do niego: Wysłuchałem modlitwę twoię y prośbę twoię, którąś się modlił przedemną: poświęćiłem dóm ten któryś zbudował, abym tam położył imię moie na wieki, y będą tam oczy moie y serce moie po wszytkie dni.

4. Ty też, ieźli będźiesz chodźił przedemną, iako twóy oćiec chodźił, w prostośći serca y w prawośći: y uczynisz wszytko com ći przykazał, y zachowasz prawa moie y sądy moie,

5. postawię stolicę królestwa twego nad Izraelem na wieki, iakom mówił Dawidowi oycu twemu, mówiąc: Nie będźie odięty mąż z rodzaiu twego z stolicy Izraelskiey.

6. Ale ieśli odwróceniem odwróćićie się wy y synowie waszy, nie naśladuiąc mię, ani strzegąc przykazań moich y Ceremoniy moich, którem wam podał, ale póydźiećie y służyć będźiećie bogóm cudzym, y kłaniać się im:

7. zniosę Izraela z źiemie, którąm im dał: y kośćiół, którym poświęćił imieniowi memu, odrzucę od oblicza mego, y będźie Izrael na przypowieść y baśń wszytkim narodóm.

65. *Od wejścia Emat.* Na północnéj stronie Libanu, dzisiaj Antyochią Syryjską się zowie.—*Do rzeki Egipskiéj.* Która się nazywa Rynokolura, i do ziemi obiecanéj z południa przytyka.

R. 9.— 1. *I wszystkiego co żądał i chciał uczynić.* T. j. w około obojga domów, Bożego i swojego; tak bowiem pokazuje się to II. Paral. 7, 11, gdzie czytamy: *i wszystkiego co był umyślił w sercu swoiém, aby uczynił w domu Pańskim, i w domu swym.*

2. *Ukazał mu się Pan.* W nocy i we śnie mu się ukazał, gdy przebywał w Jerozolimie.

3. *I rzekł Pan do niego.* Mowa ta Boża do Salomona jest odpowiedzią na prośbę króla, którą przed trzynastu laty, t. j. przy poświęceniu kościoła uczynił; tyle bowiem czasu upłynęło od poświęcenia kościoła do zbudowania królewskiego domu, III. Król. 7, 1. Zdaje się dla tego tak długo ją P. Bóg odkładał, że im świeższe tak ostre i surowe upomnienie, im bliżéj poprzedzało nieszczęśliwy upadek, tem silniéj wpłynąć było powinno, na zatrzymanie go w granicach powinności. Inaczéj ta odpowiedź zupełnie nie była potrzebną, gdyż już wprzódy jawnym znakiem obecności Bożéj, i cudownym ogniem z nieba zesłanym, II. Paral. 7, 1 wyraźnie uczynioną została.— *Poświęciłem.* Przez widoczne ukazanie się moje w tym kościele, przez które przyjąłem go w posiadłość moję, i to na wieki, rozumie się pod pewnym warunkiem, który się tu zaraz i przydaje.—*Po wszystkie dni.* Jeśli wszakże ten kościoł pobożnie będzie czczony.

4. *W prostości serca.* Z sercém czystem, prawem i szczerem.

6. *A jeśli odwróceniem.* Ta groźba temiż prawie słowy niegdyś przez Mojżesza była ogłoszona, Deut. 29, 24; a gdy groźby prawie w rzeczywistość zamieniły się, powtórzoną została przez Jerem. 22, 8.

7. *Na przypowieść.* Że jakby w sposób przypowieściowy mówić się będzie, żydowskie zło, żydowskie nieszczęście.—*Na baśń.* Że wszyscy o twoich nieszczęściach mówić będą, i twoje utrapienia z ust do ust przechodzić będą.

8. Et domus haec erit in exemplum: omnis, qui transierit per eam, stupebit, et sibilabit, et dicet: Quare fecit Dominus sic terrae huic et domui huic? *(Deut. 29, 24. Jer. 22, 8.)*

9. Et respondebunt: Quia dereliquerunt Dominum Deum suum, qui eduxit patres eorum de terra Aegypti, et secuti sunt deos alienos, et adoraverunt eos, et coluerunt eos: idcirco induxit Dominus super eos omne malum hoc.

10. Expletis autem annis viginti, postquam aedificaverat Salomon duas domos, id est domum Domini et domum regis, *(2. Par. 8, 1.)*

11. (Hiram, rege Tyri, praebente Salomoni ligna cedrina et abiegna et aurum juxta omne, quod opus habuerat) tunc dedit Salomon Hiram viginti oppida in terra Galilaeae.

12. Et egressus est Hiram de Tyro, ut videret oppida, quae dederat ei Salomon; et non placuerunt ei,

13. et ait: Haeccine sunt civitates, quas dedisti mihi, frater? Et appellavit eas terram Chabul usque in diem hanc.

14. Misit quoque Hiram ad regem Salomonem centum viginti talenta auri.

15. Haec est summa expensarum, quam obtulit rex Salomon ad aedificandum domum Domini et domum suam, et Mello et murum Jerusalem, et Heser et Mageddo et Gazer.

16. Pharao rex Aegypti ascendit, et cepit Gazer, succenditque eam igni; et Chananaeum, qui habitabat in civitate, interfecit, et dedit eam in dotem filiae suae, uxori Salomonis.

17. Aedificavit ergo Salomon Gazer, et Bethoron inferiorem,

18. et Baalath et Palmiram in terra solitudinis.

8. A ten dóm będźie na przykład: każdy który póydźie przezeń, zdumieie się, y zaświscze, y rzecze: Przecz tak uczynił Pan źiemi téy y domowi temu?

9. Y odpowiedzą: iż opuśćili Pana Boga swego, który wywiódł oyce ich z ziemie Egypskiey, y poszli za Bogi cudzymi, y kłaniali się im, y służyli im: przeto Pan na nie przywiódł to wszytko złe.

10. A gdy się skończyło dwadźieścia lat po tym iako był Salomon zbudował dwa domy, to iest, dóm Pański y dóm królewski,

11. (a Hiram król Tyrski dodawał Salomonowi drzewa cedrowego y jodłowego y złota wedle wszytkiego co potrzebował) tedy dał Salomon Hiram dwadźieśćia miast w źiemi Galileyskiéy.

12. Y wyiechał Hiram z Tyru, aby oglądał miasta, które mu dał Salomon y niepodobały mu się,

13. y rzékł: A więc to są miasta, któreś mi dał braćie? y przezwał ie źiemią Chabul, aż do dnia tego.

14. Posłał téż Hiram do króla Salomona sto y dwadźieśćia talentow złota.

15. Tać iest summa nakładów, którą dał król Salomon na budowanie domu Pańskiego y domu swego, y Mello, y muru Jerozolimskiego, y Heser y Mageddo y Gazer.

16. Pharaon król Egyptski wyciągnął y wźiął Gazer y spalił ji ogniem: y Chananeyczyka który mieszkał w mieśćie wymordował, y dał ji za posag córce swéy żenie Salomonowéy.

17. A tak zbudował Salomon Gazer y Bethoron niższy,

18. y Baalath, y Palmirę w źiemi pustyniéy.

8. *A ten dom będzie naprzykład.* Pomsty Bożéj.

11. *Dał Salomon Hiram (owi) dwadzieście miast.* Na kilka lat użytkowania, jak chce Abulensis, żeby z nich pobierał sobie daninę, dopóki mu za drzewo cedrowe i jodłowe, a także za sto dwadzieście talentów złota i t. d., nie stanie się zadość.—*W ziemi Galilejskiéj.* W Galilei pogańskiéj, czyli wyższéj, która Tyryjczykom, Sydończykom i całéj Fenicii była sąsiednią. Galilea zaś niższa w pobliżu się znajdowała morza Genezaretskiego, które także z tego powodu Galilejskiem się nazywało. Galilea pogańska czyli wyższa, więcéj była ku zachodowi; a niższa więcéj ku wschodowi.

12. *Niepodobały mu się.* Ponieważ musiały być nie bogate, i gruntów nieurodzajnych, a następnie nie spodziewał się, żeby w przeciągu lat umówionych, mógł sobie z nich wyciągnąć zysk pożądany.

13. *Ziemią Chabul.* Co w idyomacie Fenickim, jak powiada Józef Fl., znaczy *niepodobający się*, albo jak inni tłumaczą *błotnisty*.

14. *Posłał też Hiram.* T. j. posłał był już daleko pierwiéj: tak Watablus, Sa i Salianus.—*Sto i dwadzieście talentów złota.* Patrz objaśnienie na rozdz. nast. w. 10.

15. *Tać jest summa.* Nie pieniędzy, lecz robot i budowy, sens więc jest taki: Oto jest wyliczenie i katalog robot, na które król wielkie wydatki pieniężne poczynił, i natychmiast wyliczają się kościoł, pałac królewski i t. d. Co się zaś mówi *dał*, zdaje się być to samo, co podniosł, wydał. Tak przynajmniéj Sánchez to miejsce tłumaczy. Watablus taki czyni przekład: *Ten jest powod, dla którego Salomon wymagał daniny na zbudowanie domu Bożego i t. d.* A więc wyłuszcza się przyczyna, dla czego Salomon obłożył lud daniną. —*Mello.* Mello była dolina czyli przepaść, pomiędzy górą Syon na któréj się znajdował zamek Dawidowy, i górą Moria gdzie stał wzniesiony kościoł: żeby więc wygodnie z pałacu do kościoła przechodzić było można, z wielką pracą i nakładem obie te góry mostem połączył. Tak Salianus Salomonis anno 12, n. 2. i 4. —*Heser.* W pokoleniu Neftali.—*Mageddo.* W pokoleniu Manassesa z téj strony Jordanu, na granicy ziemi Filistyńskiéj.—*Gazer.* W pokoleniu Efraima, należało do Lewitów i było miastem ucieczki.

16. *Wziął Gazer.* Którego nieposiadał Salomon, lecz zostawało w ręku Chananejczyków i Filistynów, jak się pokazuje z tego miejsca i z I. Paral. 40, 4.

17. *Bethoron niższy.* Do którego w II. Paral. 8, 5 dodany jest Betoron wyższy. Betoron niższy był w pokoleniu Benjamina, jak się pokazuje z Joz. 18, 13 i 14. Betoron wyższy, w pokoleniu Efraima, jak z tegoż Joz. 16, 5 wyraźnie widzimy.

18. *Baalat.* Adrichomius kładzie to miasto w pokoleniu Dan.—*Palmirę.* Józef Fl. księg. 8 r. 2 kładzie ją na pustyni, która się znajduje wyżéj Syryi, i powiada, że na dwa dni drogi od wyższéj Syryi jest odległą; od Eufratu zaś na jeden dzień tylko, dodaje, iż dla tego to miasto było zbudowane, że idący środkiem pustyni znajdowali tam źródła i studnie. O tejże saméj Palmirze patrz Pliniusza księga 5 r. 25.

19. Et omnes vicos, qui ad se pertinebant, et erant absque muro, munivit; et civitates curruum et civitates equitum, et quodcumque ei placuit, ut aedificaret in Jerusalem et in Libano et in omni terra potestatis suae.

20. Universum populum, qui remanserat de Amorrhaeis et Hethaeis et Pherezaeis et Hevacis et Jebusaeis, qui non sunt de filiis Israel,

21. horum filios, qui remanserant in terra, quos scilicet non potuerant filii Israel exterminare; fecit Salomon tributarios usque in diem hanc.

22. De filiis autem Israel non constituit Salomon servire quemquam; sed erant viri bellatores, et ministri ejus, et principes, et duces, et praefecti curruum et equorum.

23. Erant autem principes super omnia opera Salomonis praepositi quingenti quinquaginta, qui habebant subjectum populum, et statutis operibus imperabant.

24. Filia autem Pharaonis ascendit de civitate David in domum suam, quam aedificaverat ei Salomon; tunc aedificavit Mello.

25. Offerebat quoque Salomon tribus vicibus per annos singulos holocausta, et pacificas victimas super altare, quod aedificaverat Domino, et adolebat thymiama coram Domino; perfectumque est templum.

26. Classem quoque fecit rex Salomon in Asiongaber, quae est juxta Ailath in littore maris Rubri, in terra Idumaeae.

27. Misitque Hiram in classe illa servos suos viros nauticos et gnaros maris cum servis Salomonis.

28. Qui cum venissent in Ophir, sumtum inde aurum quadringentorum viginti talentorum detulerunt ad regem Salomonem.

19. Y wszytkie miasteczka, które do niego należały, a nie miały murów, obmurował, y miasta wozów, y miasta iezdnych, y comuśiękolwiek podobało, żeby budował w Jeruzalem y na Libanie, y we wszytkiey źiemi władzéy swéy.

20. Wszytek lud, który był pozostał y z Amorreyczyków y Hetheyczyków y Pherezeyczyków y Heweyczyków y z Jebuzeyczyków, którzy nie są z synów Izraelowych,

21. tych syny, którzy byli pozostali w źiemi, to iest, których synowie Izraelowi nie mogli wyniszczyć, uczynił Salomon hołdownikami aż po dźiśieyszy dźień.

22. Lecz z synów Izraelowych nie postanowił Salomon żadnego niewolnikiem, ale byli mężami walecznymi y sługami iego, y kśiążęty, y hetmany y przełożonymi nad wozami y nad końmi.

23. A było przełożonych nad wszytkimi robotami Salomonowémi, Panów pięćset pięćdźieśiąt, którzy mieli lud pod sobą y postanowionym robotam roskazowali.

24. A córka Pharaonowa przeniosła się z miasta Dawidowego do domu swego, który iéy Salomon był zbudował: tedy zbudował Mello.

25. Ofiarował też Salomon trzykroć na każdy rok całopalenia y zapokoyne ofiary na ołtarzu, który był zbudował Panu, y palił wonnośći przed Panem: y dokonany iest kośćioł.

26. Nabudował też Salomon okrętów w Asiongaber, który iest blisko Ailath na brzegu morza Czérwonego, w źiemi Idumeyskiéy.

27. Y posłał Hiram w onych okręćiech sługi swe mężé żeglarskie y morza świadome z sługami Salomonowymi.

28. Którzy gdy przypłynęli do Ophir, nabrawszy tam złota czterysta y dwadźieśćia talentów, przywieźli do króla Salomona.

19. *I miasta wozów i miasta jezdnych.* Tak się nazywają dla tego, że miały obowiązek przechowywać i utrzymywać koni, przeznaczonych do jazdy i wozów wojennych; albowiem jak się mówi II. Paral, 9, 25: *miał też Salomon czterdzieści tysięcy koni w stajniach, a wozów i jezdnych dwanaście tysięcy, i postawił je w miastach wozów poczwórnych, i gdzie król był w Jeruzalem.—W Jeruzalem i na Libanie.* Ś. Hieronim z tradycii żydowskiéj, przez Liban kościoł tłumaczy, ponieważ w nim się znajdowało wiele drzewa libańskiego. Tegoż samego wykładu trzyma się Glossa, Hugo i Pineda. Inni, jako to Watablus i Sa, o domie lasu libańskiego rozumieją. Salianus rok Salomona 25 n. 6 i Abulensis o budowie niejakiéj w ziemi Emat tłumaczą przy schyłku góry Libanu, co też zdaje się wyprowadzać z II. Paral. 8, 3, gdzie się mówi: *Ciągnął też do Emat Suba, i wziął ją, i zbudował Palmirę na puszczy.*

24. *Przeniosła się z miasta Dawidowego.* Przyczyną dla któréj Salomon córce Faraonowéj nadał osobne mieszkanie, według mniemania Saliana, rok Salomona 23 n. 5, była jéj religia, ponieważ rzeczą było właściwszą, choć niezupełnie konieczną, żeby niewiasta z pogańskich rodziców pochodząca, pomimo to że była prozelitką, i córką królewską, osobno mieszkała. Albowiem Żydzi względem cudzoziemców, którzy do ludu wiernego nie należeli, niezwyczajny wstręt mieli.—*Zbudował Mello.* Był to publiczny plac Jerozolimski, i głębsza część doliny przyległéj górze Syon, który że był wielce zaludniony, nazywał się Mello; Mello bowiem *mnóstwo* oznacza. Plac ten Salomon publiczności odebrał, i opatrzywszy go w rozmaite zabudowania, do publicznego pałacu swojéj żony córki Faraona przyłączył, co było powodem ludowi, a zwłaszcza Jeroboamowi, naprzód szemrania, a potém i buntu, niżéj r. 11, 27. Inni inaczéj to tłumaczą. P. wyż. księg. 2, r. 5, 9.

25. *Ofiarował też Salomon.* Zdaje się oznaczać, że Salomon własnym kosztem postanowił fundusz, na pewną ilość ofiar, co się jaśniéj pokazuje z II. Paral. r, 8, 12, gdzie czytamy: *Tedy ofiarował Salomon całopalenia Panu na ołtarzu Pańskim, który był zbudował przed przysionkiem,* t. j. cenę ofiar całopalnych; albowiem następuje w. 13: *Aby na każdy dzień ofiarowano na nim według przykazania Mojżeszowego w Sabaty, i w pierwsze dni miesiąca, i w dni święte, trzykroć przez rok, to jest w święto Przaśników* (Wielkanoc), *w święto Tygodniów* (Zielone świątki), *i w święto Przybytków* (Kuczki).—*Palił wonności.* Własnym kosztem przez pośrednictwo kapłanów.

28. *Do Ophir.* Prowincia, albo raczéj wyspa w Indyach Wschodnich. Salianus za jedną ją uważa z wyspą, która się Sumatrą zowie. — *Czterysta i dwadzieścia talentów.* Złota oczyszczonego; albowiem w massie było czterysta pięćdziesiąt talentów, jak mamy II. Paral. 8, 18.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O odwiedzinach uczynionych Salomonowi przez królową Sabę.

1. Sed et regina Saba, audita fama Salomonis, in nomine Domini, venit tentare eum in aenigmatibus. *(2. Par. 9, 1. Matth. 12, 42).*

2. Et ingressa Jerusalem multo cum comitatu et divitiis, camelis portantibus aromata et aurum infinitum nimis et gemmas pretiosas, venit ad regem Salomonem, et locuta est ei universa, quae habebat in corde suo.

3. Et docuit eam Salomon omnia verba, quae proposuerat; non fuit sermo, qui regem posset latere, et non responderet ei.

4. Videns autem regina Saba omnem sapientiam Salomonis et domum, quam aedificaverat,

5. et cibos mensae ejus, et habitacula servorum et ordines ministrantium, vestesque eorum et pincernas, et holocausta, quae offerebat in domo Domini, non habebat ultra spiritum;

6. dixitque ad regem: Verus est sermo, quem audivi in terra mea

7. super sermonibus tuis et super sapientia tua: et non credebam narrantibus mihi donec ipsa veni, et vidi oculis meis, et probavi, quod media pars mihi nuntiata non fuerit: major est sapientia et opera tua, quam rumor, quem audivi.

8. Beati viri tui et beati servi tui, qui stant coram te semper, et audiunt sapientiam tuam.

9. Sit Dominus Deus tuus benedictus, cui complacuisti, et posuit te super thronum Israel, eo quod dilexerit Dominus Israel in sempiternum, et constituit te regem, ut faceres judicium et justitiam.

10. Dedit ergo regi centum viginti talenta auri et aromata multa nimis et gemmas pretiosas; non sunt allata ultra aromata tam multa, quam ea, quae dedit regina Saba regi Salomoni.

11. (Sed et classis Hiram, quae portabat aurum de Ophir, attulit ex Ophir ligna thyina multa nimis, et gemmas pretiosas. *(2. Par. 9, 10).*

1. Lecz y królowa Saba, usłyszawszy sławę o Salomonie w imię Pańskie, przyiechała go doświadczać w gadkach.

2. A wiechawszy do Jeruzalem z wielkim pocztem y z bogactwy, a wielbladowie nieśli rzeczy wonne, y złota niezmiernie wiele y kamienie drogie, przyszła do króla Salomona, y mówiła do niego wszytko co miała w sercu swoim.

3. Y nauczył iéy Salomon wszytkich słów które zadała była: nie było mowy któraby królowi mogła bydź tayna: ażeby iéy nie odpowiedźiał.

4. A widząc królowa Saba wszytkę mądrość Salomonowę, y dóm który był zbudował,

5. y potrawy stołu iego, y mieszkania sług, y porządki służących, y ubiory ich, y podczasze, y całopalenia, które ofiarował w domu Pańskim: nie stawało iéy więcéy ducha.

6. Y rzekła do króla: Prawdźiwać mowa iest, którąm słyszała w źiemi moiéy

7. o mowach twoich, y o mądrości twéy: a nie wierzyłam tym którzy mi powiadali, ażem sama przyiechała y oglądałam oczyma swymi, y doznałam, że mi połowice nie powiedano; więtsza iest mądrość twoia y sprawy twoie, niźli sława którąm słyszała.

8. Szczęśliwi mężowie twoi, y szczęśliwi słudzy twoi, którzy stoią przed tobą zawsze, a słuchaią mądrośći twoiéy.

9. Niech będźie Pan Bóg twóy błogosławiony, któremuś się upodobał, y posadźił ćię na stolicy Izraelskiéy, przeto, że Pan umiłował Izraela na wieki, y postanowił ćię królem, abyś czynił sąd y sprawiedliwość.

10. Dała tedy królowi sto y dwadźieśćia talentów złota, y rzeczy wonnych barzo wiele, y kamienia drogiego: nie przyszło nigdy potym tak wiele wonnych rzeczy, iako te, które dała królowa Saba królowi Salomonowi.

11. (Lecz y okręty Hiram, które przynośiły złoto z Ophir, przywiozły z Ophir drzewa thynowego barzo wiele, y kamienia drogiego.

R. 10.—1. *Królowa Saba.* Królestwo jéj znajdowało się na południe od Jerozolimy, tak przynajmniej wszyscy ogólnie mniemają, gdyż Chrystus Pan królową ją południa mianuje. Powszechniejsze zdanie, które ma za sobą najliczniejszych obrońców, miejsce dla tego królestwa w Arabii naznacza: co że tak jest wnosimy z tego, że Arabia w aromata obfituje, których wielką ilość królowa Salomonowi przyniosła, a także i z wyrazu samego *Saba*, który gdy się pisze przez *szyn* (lit. hebr.) Arabią oznacza, jak w Psal. 7, 10 i 13 nasz tłumacz przełożył, a również i LXX; gdy zaś przez *Samech* (także lit. hebr.), oznacza Etyopią. Mieszkańcy królestwa Saba, Sabejczykami się nazywali. — *W imię Pańskie.* Watablus i Sa tłumaczą o sławie tych rzeczy, które Salomon nie za sprawą bałwanów, lecz w imię Pańskie czynił. Inni inaczéj. Rzecbyśmy mogli, że królowa usłyszała o téj sławie Salomona, z któréj słynął u wszystkich narodów, ze względu na wszystko co czynił, i czynił w imię Pańskie, wznosząc na Jego cześć i chwałę wspaniałą świątynię, stanowiąc tak liczne ofiary i t. d. — *Doświadczać w gadkach.* Przekonać się o jego mądrości przez nastręczania mu rozmaitych trudności częścią przyrodzonych, częścią odnoszących się do prawd religijnych i tajemnic wiary.

2. *Wszystko co miała w sercu swojém.* Wszystkie swoje wątpliwości i trudności.

5. *Nie stawało jéj więcéj ducha.* Przyszła w osłupienie.

9. *Przeto, że Pan umiłował Izraela.* Jakby mówiła: albowiem nie dla siebie samego uczyniony jesteś królem, lecz dla pożytku ludu twojego, względem którego najwyższe rządy sprawujesz.

10. *Talentów złota.* Talent złoty zawierał w sobie trzy tysiące syklów. Wartość zaś sykla wynosiła czwartą, a najwięcéj trzecią część naszego dukata.

11. *Drzewa tynowego.* Pagninus i Watablus przekła-

12. Fecitque rex de lignis thyinis fulcra domus Domini et domus regiae, et citharas lyrasque cantoribus; non sunt allata hujuscemodi ligna thyina, neque visa usque in praesentem diem.)

13. Rex autem Salomon dedit reginae Saba omnia, quae voluit, et petivit ab eo; exceptis his, quae ultro obtulerat ei munere regio. Quae reversa est, et abiit in terram suam cum servis suis.

14. Erat autem pondus auri, quod afferebatur Salomoni per annos singulos, sexcentorum sexaginta sex talentorum auri;

15. excepto eo, quod afferebant viri, qui super vectigalia erant, et negotiatores, universique scruta vendentes, et omnes reges Arabiae, ducesque terrae.

16. Fecit quoque rex Salomon ducenta scuta de auro purissimo; sexcentos auri siclos dedit in laminas scuti unius.

17. Et trecentas peltas ex auro probato; trecentae minae auri unam peltam vestiebant; posuitque eas rex in domo saltus Libani.

18. Fecit etiam rex Salomon thronum de ebore grandem; et vestivit eum auro fulvo nimis,

19. qui habebat sex gradus; et summitas throni rotunda erat in parte posteriori, et duae manus hinc atque inde tenentes sedile; et duo leones stabant juxta manus singulas.

20. Et duodecim leunculi stantes super sex gradus hinc atque inde; non est factum tale opus in universis regnis.

21. Sed et omnia vasa, quibus potabat rex Salomon, erant aurea, et universa supellex domus saltus Libani de auro purissimo; non erat argentum, nec alicujus pretii putabatur in diebus Salomonis,

22. quia classis regis per mare cum classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharsis, deferens inde aurum et argentum, et dentes elephantorum, et simias et pavos.

23. Magnificatus est ergo rex Salomon super omnes reges terrae divitiis et sapientia.

24. Et universa terra desiderabat vultum Sa-

12. Y poczynił król z drzewa thynowego poręcza do domu Pańskiego, y do domu królewskiego, y arfy, y gęśle muzykóm: nie przynieśiono takiego drzewa thynowego, ani widano aż do dnia dźiśieyszego).

13. A król Salomon dał królowéy Sabie wszytko czego chćiała, y żądała od niego: oprócz tego co iéy dobrowolnie darował, upominkiem królewskim. Która się wróćiła y odiechała do źiemie swéy z sługami swymi.

14. A była waga złota, które przychodźiło Salomonowi na każdy rok, sześćset sześćdźieśiąt y sześć talentów złota:

15. oprócz tego które przynośili mężowie, którzy nad dochodami y nad kupcami byli, y wszyscy stare rzeczy przedawaiący, y wszyscy królowie Arabscy y kśiążęta źiemie.

16. Uczynił téż król Salomon dwieśćie tarczy ze złota naczystszego, sześćset syklów złota dał na blachy tarcze iednéy.

17. Y trzysta puklérzów ze złota doświadczonego; trzysta grzywien złota ieden puklérz okrywało: y zawieśił ie król w domu lasu Libanu.

18. Uczynił téż król Salomon stolicę z słoniowéy kośći wielką: y powlókł ią złotem żółtym barzo.

19. Która miała sześć stopniów: a wierzch stolice był okrągły z tyłu: a dwie ręce z téy strony y z owéy dźierżące śiedzenie, y dwa lwowie stali przy każdéy ręce.

20. A dwanaśćie lewków stoiących na sześći stopniach ztąd y zowąd; nie uczyniono takiéy roboty we wszytkich królestwach.

21. Lecz y wszytkie naczynia z których piiał król Salomon były złote, y wszytek sprzęt domu lasu Libanu ze złota szczérego; nie było śrebra, y nie miano go w iakiéy cenie za dni Salomonowych,

22. bo okręty królewskie przez morze z okrętami Hiram raz we trzy lata chodziły do Tharsis, przynosząc ztamtąd złoto y śrebro, y zęby słoniowe, y koczkodany, y pawy.

23. A tak uwielmożony iest król Salomon, nadewszytkie króle źiemskie bogactwy y mądrośćią.

24. Y wszytka źiemia pragnęła twarzy Salomo-

dają *korali*. LXX *drzewa ociosanego*. Nieznajome to drzewo S. Hieronim tyinowem nazwał dla podobieństwa z drzewem tyo, o którém Pliniusz wspomina księg. 3, r. 16; z tego miejsca u Pliniusza widzieć można, że było to drzewo bardzo wyniosłe, nie łatwo się psujące, i korzeń mające połyskujący, z którego najkosztowniejsze przedmioty się wyrabiały.

12. *Poręcza*. Do stopni po których się wchodziło.

15. *Nad kupcami* (negotiatores). Bogatsi kupcy.—*Stare rzeczy przedawający*. Nie należy rozumieć o tych, co pospolite i do niczego niezdatne rzeczy przedają, lecz o tych co drobiazgową rozprzedażą się zajmują, t. j. o kupcach trzeciego rzędu.—*Królowie Arabscy*. Salomonowi daninę płacący.

16. *Dwieście tarczy*. II. Paral. 9, 15, mówi się: *dwieście kopij złotych*. W hebr. w jedném i drugiém miejscu jest wyraz *tsinnach*, który to wyraz gdy widział tłumacz, że pewny rodzaj oręża oznacza, lecz w szczególności niewiadomo jaki, raz go ogólnie przez oręż przełożył, drugi raz przez tarczę, inny przez kopiję; a ponieważ wyraz ten hebrajski ma także swój źródłosłów w słowach zaostrzać, przeszyć, przeniknąć, ztąd pochodzi, że wielka liczba tłumaczy, rozumieją go o tarczy połączonej z kopią, t. j. mającej podługowatą rękojeść i kończatość, którą jako włócznią lub mieczem nieprzyjaciela przeszyć można, i siebie w potrzebie osłonić.

17. *Puklerzy*. Inny rodzaj tarczy, mniejszej. — *Trzysta grzywien*. Kładzie się grzywna zamiast sykla.

19. *Ręce*. Poręcze.—*Stali*. Podtrzymując poręcze.

21. *I niemiano go w jakiéj cenie*. Przez hyperbolę. Pospolitém było srebro ze względu na wielką obfitość; tak samo rozumieć należy co niżej się mówi w. 27.

22. *Do Tarsis*. Tarsis w Piśmie ś. często morze oznacza. Tak okręta tarseńskie Iz. 2, 16, LXX. *Okręta morskie* przełożyli. I Tyr, który u Iz. 23, 10 nazywa się *córką morza*, w hebr. znajduje się *córka Tarsis*. Tak Jonasz uciekł do Tarsu, t. j. na morze: okręta więc Salomonowe pływały po Tarsis, t. j. do morza Indyjskiego, jako się wyżej rzekło.

lomonis, ut audiret sapientiam ejus, quam dederat Deus in corde ejus.

25. Et singuli deferebant ei munera, vasa argentea et aurea, vestes et arma bellica, aromata quoque, et equos et mulos per annos singulos.

26. Congregavitque Salomon currus et equites, et facti sunt ei mille quadringenti currus, et duodecim millia equitum, et disposuit eos per civitates munitas, et cum rege in Jerusalem. *(2. Par. 1, 14).*

27. Fecitque, ut tanta esset abundantia argenti in Jerusalem, quanta et lapidum; et cedrorum praebuit multitudinem quasi sycomoros, quae nascuntur in campestribus.

28. Et educebantur equi Salomoni de Aegypto et de Coa. Negotiatores enim regis emebant de Coa, et statuto pretio perducebant.

29. Egrediebatur autem quadriga ex Aegypto sexcentis siclis argenti, et equus centum quinquaginta. Atque in hunc modum cuncti reges Hethaeorum et Syriae equos venundabant.

nowéy, aby słyszała mądrość iego, którą był Bóg dał w serce iego.

25. Y przynosił mu każdy dary, naczynia śrébrne y złote, szaty y oręża woienne, rzeczy téż wonne, y konie y muły na każdy rok.

26. Y zebrał Salomon wozy y iezdne, y miał tyśiąc y cztérysta wozów, a dwanaśćie tyśięcy iezdnych: y rozsadźił ie po miastach obronnych, y z królem w Jeruzalem.

27. Y sprawił to, że taki dostatek śrébra był w Jeruzalem, iaki y kamienia: a cedrów dodał mnóstwa iako sykomorów, które po polu rostą.

28. Y wywodzono konie Salomonowi z Egyptu y z Koi: Abowiem kupcy królewscy kupowali z Koi, y za pewne pieniądze przywodźili.

29. A wychodźił cug woźników z Egyptu za sześćset syklów śrébra, a koń za sto y pięćdźieśiąt. Y tym sposobem wszyscy królowie Hetheyscy y Syriyscy konie przedawali.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O bałwochwalstwie Salomona i karze Boskiéj za ten grzech wielki, a także o śmierci Salomona.

1. Rex autem Salomon adamavit mulieres alienigenas multas, filiam quoque Pharaonis, et Moabitidas et Ammonitidas, Idumaeas, et Sidonias et Hethaeas; *(Deut. 17, 17. Eccli. 47, 21. Deut. 7, 3).*

2. de gentibus, super quibus dixit Dominus filiis Israel: Non ingrediemini ad eas, neque de illis ingredientur ad vestras: certissime enim avertent corda vestra, ut sequamini deos earum. His itaque copulatus est Salomon ardentissimo amore. *(Exod. 34, 16).*

3. Fueruntque ei uxores quasi reginae septin-

1. A król Salomon rozmiłował się niewiast cudzego rodu mnogich, y córki Pharaonowéy, y Moabitek, y Ammonitek, y Idumeitek, y Sydonitek, y Hetheianek;

2. z narodów, o których rzekł Pan synóm Izraelowym: Nie wnidźiećie do nich, ani z nich nie wnidą do waszych: bo pewnie odwrócą serca wasze, że póydźiećie za ich bogami. Z témi tedy złączył się Salomon barzo gorącą miłośćią.

3. Y miał żón iako królowych śiedmset, a na-

26. *Wozy.* Opatrzone w kosy do wojny.—*Tysiąc i czterysta.* W II. zaś Paral. 9, 25, mówi się: *Miał też Salomon czterdzieście tysięcy koni w stajniach, a wozów i jezdnych dwanaście tysięcy.* Odpowiadamy, wyraz *wozów* nie do następujących, lecz do poprzedzających odnieść należy, położywszy dwókropek po wyrazie wozów, w tém znaczeniu: miał Salomon czterdzieście tysięcy koni i wozów w stajniach; jezdnych zaś dwanaście tyśięcy, i tak ma przekład Watabla i Pagnini, według tekstu hebr., z którym w téj rzeczy zgadzają się LXX: a nawet Wulgata nastręcza nam to tłumaczenie, III. Król. 4, 26, gdzie zamiast koni i wozów, ma koni do wozów, i dwanaście tysięcy do jazdy. t. j. które jezdzcom służyły, jak to się znajduje także w Pagnini przekładzie. Najzupełniejsza więc prawda znajduje się II. Paral. 1, 14, gdzie czytamy: *i miał tysiąc i czterysta wozów, i dwanaście tysięcy jezdnych.* Ponieważ zaś tekst III. Król. 4, 26, powiada, że Salomon miał *czterdzieście tysięcy koni do wozów*, odpowiadamy z Pineną, księga 5 r. 10, i Salianem rok Sal. 25, że czterdzieście tysięcy koni, chociaż były zdolne do wozów, jednakże nie wszystkie na ten użytek były obracane, lecz używano ich do inszych jeszcze posług, jako to: do jazdy wierzchem, do wojny, do przewożenia ciężarów i t. d. a zatém daleko więcéj ich było niż potrzeba wojennych wozów tego wymagała. P. wyż. r. 9, 19.

27. *Jaki i kamienia.* Przez hiperbolę. P. w. 21.—*Sykomorów.* Sykomor, powiada Dyoskorides, jest drzewo wielkie, z liścia do drzewa morwowego, zreszty do figowego podobne, z tą tylko różnicą, że owoc nie z gałęzi lecz z samego pnia wyrasta: owoc ten jest słodki, lecz niesmaczny, i dla tego właśnie samo drzewo nazywa się sykomorowe, t. j. figa głupia czyli niesmaczna. Mnóstwo było tych drzew w Palestynie.

28. *Z Koi.* Jaki to był kraj niewiadomo. Abulensis quaest. 13 mniema, że była to wyspa Grecka. Prawdopodobną jest rzeczą, że kraina ta nie zbyt była odległą od Egiptu i Syryi. W hebr. jest *kuch*, który to wyraz zgromadzenie oznacza, i sens może być taki, z rynków na które przedawcy się zbierają, przyprowadzane były do Salomona konie.

29. *A wychodził cug woźników.* To jest, jeden cug woźników kosztował.—*Tym sposobem.* Znaczy: że jak w Egipcie kupował Salomon konie, tak i w Syryi. Albo że za tę samą cenę kupował od Syryjczyków, za jaką i od Egiptu.

R. 11.—1. *I córki Faraonowéj.* Patrz co się rzekło wyżéj r. 3 w. 1. W tém miejscu zdaje się za występek poczytywać Salomonowi, że córkę Faraona pojął za żonę, z czego Abulensis, Pineda, Serarius i Salianus rok Salomona 29, podejrzywają, że ona znowu wróciła do ojcowskich przesądów.

2. *Nie wnijdziecie.* Taki był rozkaz Pański w Exod. 34, 16.

3. *Nałożnic.* Żon drugorzędnych, lecz prawnych. Tak wiele żon pojmując zgrzeszył Salomon nie tylko prze-

gentae, et concubinae trecentae; et averterunt mulieres cor ejus.

4. Cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur deos alienos; nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor David patris ejus.

5. Sed colebat Salomon Astarthen, deam Sidoniorum, et Moloch idolum Ammonitarum.

6. Fecitque Salomon, quod non placuerat coram Domino, et non adimplevit ut sequeretur Dominum, sicut David pater ejus.

7. Tunc aedificavit Salomon fanum Chamos idolo Moab in monte, qui est contra Jerusalem, et Moloch idolo filiorum Ammon.

8. Atque in hunc modum fecit universis uxoribus suis alienigenis, quae adolebant thura, et immolabant diis suis.

9. Igitur iratus est Dominus Salomoni, quod aversa esset mens ejus a Domino Deo Israel, qui apparuerat ei secundo, *(Supr. 9, 2)*.

10. et praeceperat de verbo hoc, ne sequeretur deos alienos; et non custodivit quae mandavit ei Dominus.

11. Dixit itaque Dominus Salomoni: Quia habuisti hoc apud te, et non custodisti pactum meum et praecepta mea, quae mandavi tibi, disrumpens scindam regnum tuum, et dabo illud servo tuo.

12. Verumtamen in diebus tuis non faciam propter David patrem tuum: de manu filii tui scindam illud, *(Infr. 12, 15)*.

13. nec totum regnum auferam, sed tribum unam dabo filio tuo propter David servum meum et Jerusalem, quam elegi.

14. Suscitavit autem Dominus adversarium Salomoni Adad Idumaeum de semine regio, qui erat in Edom.

15. Cum enim esset David in Idumaea, et ascendisset Joab princeps militiae ad sepeliendum eos,

łożnic trzysta: i odwróciły niewiasty serce iego.

4. A gdy iuż był stary, skażone iest serce iego przez niewiasty, że się puśćił za bogi cudzemi: y nie było serce iego zupełne z Panem Bogiem iego, iako serce Dawida oyca iego.

5. Ale chwalił Salomon Astharthę boginią Sydońską y Molocha bałwana Ammońskiego.

6. Y uczynił Salomon, co się niepodobało przed Panem, y niewykonał żeby chodźił za Panem iako Dawid oćiec iego.

7. Zbudował tedy Salomon Zbór Chamos bałwanowi Moab na górze, która iest przećiw Jeruzalem y Molochowi bałwanowi synów Ammon.

8. Y tymże sposobem uczynił wszytkim żonam swym cudzoźiemkam, które zapalały kadźidło y ofiarowały bogóm swoim.

9. Przetóż się Pan rozgniewał na Salomona, że się odwróciło serce iego od Pana Boga Izraelowego, który mu się powtóre ukazał,

10. y przykazał mu był o tym słowie, aby nie chodźił za bogi cudzymi: a nie strzegł co mu Pan roskazał.

11. Rzekł tedy Pan Salomonowi: Ponieważeś to miał u śiebie, a nie strzegłeś przymierza mego y przykazań moich, którem ći roskazał, rozrywaiąc rozerwę królestwo twoie, a dam ie słudze twemu.

12. Wszakże za dni twoich nie uczynię, dla Dawida oyca twego: z ręki syna twego rozerwę ie,

13. ani wszytkiego królestwa oderwę, ale pokolenie iedno dam synowi twemu, dla Dawida sługi mego, y Jeruzalem którém obrał.

14. Y wzbudźił Pan przećiwnika Salomonowi, Adad Idumeyczyka z narodu królewskiego, który był w Edom.

15. Bo gdy był Dawid w Idumeiéy, a Joab hetman woyska iechał był sprawować pogrzeb tym,

ciw powściągliwości, lecz także i jeszcze bardziéj przeciwko prawu onemu przytoczonemu z Exodu. Chce się wszakże wierzyć, że przynajmniéj pozornie wyrzekły się były z początku na czas jakiś czci bałwanów, i że potém po raz drugi do niéj wróciły, przez co stały się powodem i Salomonowi wpadnięcia w bałwochwalstwo.

4. *A gdy już był stary.* Według chronologii, któréj się trzyma Salianus, miał rok pięćdziesiąty czwarty.— *Że się puścił za bogi cudzemi.* Nie tylko czcią zewnętrzną, lecz także błędem umysłu, co wskazuje Pismo ś., gdy w tymże samym wierszu powiada: *Skażone jest serce jego;* i w. 9: *Że się odwróciło serce jego od Pana.*

5. *Astartę.* Patrz co się rzekło Sędz. 2, 13.—*Moloch.* P. Lew. 18, 21.

6. *Co się niepodobało.* Co się bardzo niepodobało P. Bogu: jest to zmniejszenie, mniéj się bowiem mówi niż znaczy.

7. *Chamos.* P. Sędz. 11, 24.—*Na górze, która jest przeciw Jeruzalem.* Żadnéj świątyni bałwochwalczéj w Jerozolimie nie zbudował. Ogólne mniemanie jest, że górą tą była góra Oliwna: która z tego powodu IV. Król. 23, 13, *górą obrażenia* nazywa się.

9. *Który mu się powtóre ukazał.* Zdaje się; że było to już trzecie ukazanie się; albowiem pierwsze miało miejsce w Gabaon, gdzie się mu ukazując we śnie upragnioną mądrość udzielił, III. Król. 3, 5. Drugie było w chwili prowadzenia budowy kościelnéj, III. Król. 6, 11. Trzecie po zupełném już dokończeniu kościoła, III. Król. 9, 3. Mówi się zaś, że się ukazał Salomonowi powtóre, t. j. tak jak mu się był ukazał w Gabaon, za pomocą widzenia nocnego, jakowém drugie z porządku nie było, lecz jak się zdaje, stało się przez pośrednictwo anioła lub którego z proroków. Albo też rzec można, to *powtóre*, odnosi się do rozkazania, tuż następującego, które jak znajdujemy, raz i drugi było powtórzone Salomonowi, r. 5, w. 6, 7 i 9.

11. *Rzekł tedy Pan.* Przez proroka jakiego, może przez Ahię Sylonitę, jak sądzi Abulensis.

12. *Dla Dawida ojca twego.* Który ciebie królem postanowił, i za życia na swoim tronie umieścił; albowiem przez to wyzucie ciebie z władzy i rozdzielenie królestwa wyrządziłaby się zniewaga ojcu twojemu.

13. *Pokolenie jedno dam synowi twemu.* Oprócz tego w którym się narodził, t. j. żeby rządził Judę i Benjamina.—*I Jeruzalem którem obrał.* Głowę królestwa i ludu mojego.

14. *Przeciwnika Salomonowi.* Być może sprzeciwiał się Salomonowi w opłacaniu daniny, któréj Salomon domagał się jak mniema Salianus.

15. *Bo gdy był Dawid w Idumei.* W roku panowania swojego 15, jak mniema Salianus.—*Sprawować pogrzeb tym, którzy byli zabici.* Przez zbuntowanych Idumejczyków.

qui fuerant interfecti, et occidisset omne masculinum in Idumaea *

16. (sex enim mensibus ibi moratus est Joab et omnis Israel, donec interimeret omne masculinum in Idumaea), * *(2. Reg. 8, 14.)*

17. fugit Adad ipse, et viri Idumaei de servis patris ejus cum eo, ut ingrederetur Aegyptum; erat autem Adad puer parvulus.

18. Cumque surrexissent de Madian, venerunt in Pharan, tuleruntque secum viros de Pharan, et introierunt Aegyptum ad Pharaonem regem Aegypti; qui dedit ei domum, et cibos constituit, et terram delegavit.

19. Et invenit Adad gratiam coram Pharaone valde, in tantum, ut daret ei uxorem sororem uxoris suae, germanam Taphnes reginae.

20. Genuitque ei soror Taphnes Genubath filium, et nutrivit eum Taphnes in domo Pharaonis; eratque Genubath habitans apud Pharaonem cum filiis ejus.

21. Cumque audisset Adad in Aegypto, dormisse David cum patribus suis, et mortuum esse Joab principem militiae, dixit Pharaoni: Dimitte me, ut vadam in terram meam.

22. Dixit ei Pharao: Qua enim re apud me indiges, ut quaeras ire ad terram tuam? At ille respondit: Nulla, sed obsecro te, ut dimittas me.

23. Suscitavit quoque ei Deus adversarium Razon filium Eliada, qui fugerat Adarezer, regem Soba dominum suum; *(2. Reg. 8, 5.)*

24. et congregavit contra eum viros, et factus est princeps latronum, cum interficeret eos David; abieruntque Damascum, et habitaverunt ibi, et constituerunt eum regem in Damasco,

25. eratque adversarius Israeli cunctis diebus Salomonis; et hoc est malum Adad et odium contra Israel; regnavitque in Syria.

26. Jeroboam quoque, filius Nabat, Ephrathaeus, de Sareda servus Salomonis, cujus mater erat nomine Sarua, mulier vidua, levavit manum contra regem. *(2. Par. 13, 6.)*

27. Et haec est causa rebellionis adversus eum, quia Salomon aedificavit Mello, et coaequavit voraginem civitatis David patris sui.

którzy byli zabići y pobił wszytkę mężczyznę w Idumeiéy

16. (sześć bowiem mieśięcy mieszkał tam Joab y wszytek Izrael, aż wytracił wszytkę mężczyznę w Idumeiéy,)

17. uciekł Adad sam y mężowie Idumeyczykowie z służebników oyca iego z nim, aby wszedł do Egyptu: a Adad był chłopiec mały.

18. A wybrawszy się z Madian, przyszli do Pharan, y wźięli z sobą mężów z Pharan y weszli do Egyptu do Pharaona króla Egyptskiego, który dał mu dóm y żywność naznaczył, y źiemię poruczył.

19. Y nalazł Adad łaskę przed Pharaonem barzo, tak iż mu dał za żonę śiostrę żony swéy rodzoną Taphnes królowéy.

20. Y urodźiła mu śiostra Taphnes Genubath syna, y wychowała go Taphnes w domu Pharaonowym: y mieszkał Genubath u Pharaona z synmi iego.

21. A gdy usłyszał Adad w Egyptćie, iż zasnął Dawid z oycy swymi, a iż umarł Joab hetman rycerstwa, rzekł Pharaonowi: Puść mię że póydę do źiemie moiéy.

22. Y rzekł mu Pharao: Czegóżći niedostawa u mnie, że chcesz iść do źiemie twoiéy? A on odpowiedźiał: Niczego: ale proszę ćię abyś mię puśćił.

23. Pobudźił też nań Bóg przećiwnika Razona syna Eliada, który był uciekł od Aderezera króla Soba pana swego:

24. y zebrał przećiw iemu męże, y stał się książęćiem nad zbóycami, gdy ie mordował Dawid: y poszli do Damaszku, y mieszkali tam, y uczynili go królem w Damaszku,

25. y był przećiwnikiem Izraelowi po wszytkie dni Salomonowe: y to iest złe Adad, y nienawiść przećiw Izraelowi, a królował w Syriiéy.

26. Jeroboam téż syn Nabath Ephrateyczyk z Sareda, sługa Salomonów, którego matka była imieniem Sarwa, niewiasta wdowa, podniósł rękę przećiw królowi.

27. A ta iest przyczyna powstania przećiw iemu, iż Salomon zbudował Mello, y wyrównał przepaść miasta Dawida oyca swego.

17. *Chłopiec mały.* Pięciu lub sześciu lat, jak chce Abulensis, do którego przystaje i Salianus; albo dziesięciu lub dwónastu lat, jak mniema Pineda.

18. *Do Faran.* Pustynia Izraelska, długiem pielgrzymowaniem wsławiona.—*Ziemię poruczył.* W hebr. *ziemię dał.*

23. *Razona syna Eliada.* Salianus, r. Salom. 38 n. 19, mniema, że Razon ten, który się sprzeciwiał Salomonowi, był synem Razona owego, który był uciekł od Adarazera. Albowiem jeśli samego ojca weźmiemy, musiał mieć naówczas wieku lat dziewiędziesiąt i cztery. *Który był uciekł od Adarazera króla Saba.* Który będąc wodzem Adarezera króla Syryjskiego, gdy zwycięstwo przechylało się na stronę Dawida, uciekł z bitwy, i opuścił pana swego.

24. *Zebrał przeciw jemu męże.* Mężów zbiegłych, resztki tych, którzy z bitwy ocaleni zostali.—*Gdy je mordował* (zabijał) *Dawid.* Gdy Dawid zwycięzkim orężem nieprzestawał ścigać Syryjczyków.—*Poszli do Damaszku.* Do tyla na duchu i na siłach wzmogli się, że zajęli Damaszek stołeczne miasto Syryi, i wyrwali go Dawidowi.—*I uczynili go królem w Damaszku.* Za pozwoleniem Dawida, lecz pod warunkiem opłacania mu daniny, i utrzymywania tam swojéj wojskowéj załogi, jak się pokazuje z II. Król. 8, 6.

25. *I był przeciwnikiem Izraelowi.* Odmawiając daniny, a może i załogę Izraelską wyrzucając.

27. *Iż Salomon zbudował Mello.* O Mello powiedzieliśmy wyżéj, III. Król. 9, 15. Z powodu téj roboty Salomon pewny podatek na lud nałożył, który Jeroboam z rozkazu króla w dwóch pokoleniach t. j. Efraima i Manassesa wybierał; gdy przeto od Achiasza proroka, o którym zaraz powiemy, dowiedział się, że będzie królem Izraelskim, umysły ludu niechętnie przystającego na płacenie podatku, natychmiast przeciwko Salomonowi podburzył.

28. Erat autem Jeroboam vir fortis et potens; vidensque Salomon adolescentem bonae indolis et industrium, constituerat eum praefectum super tributa universae domus Joseph.

29. Factum est igitur in tempore illo, ut Jeroboam egrederetur de Jerusalem, et inveniret eum Ahias Silonites propheta in via, opertus pallio novo; erant autem duo tantum in agro. *(2. Par. 10, 15.)*

30. Apprehendensque Ahias pallium suum novum, quo coopertus erat, scidit in duodecim partes.

31. Et ait ad Jeroboam: Tolle tibi decem scissuras; haec enim dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus.

32. Porro una tribus remanebit ei propter servum meum David et Jerusalem civitatem, quam elegi ex omnibus tribubus Israel:

33. eo quod dereliquerit me, et adoraverit Astarthen deam Sidoniorum, et Chamos deum Moab, et Moloch deum filiorum Ammon: et non ambulaverit in viis meis, ut faceret justitiam coram me, et praecepta mea et judicia, sicut David pater ejus.

34. Nec auferam omne regnum de manu ejus, sed ducem ponam eum cunctis diebus vitae suae, propter David servum meum, quem elegi, qui custodivit mandata mea et praecepta mea.

35. Auferam autem regnum de manu filii ejus, et dabo tibi decem tribus:

36. filio autem ejus dabo tribum unam, ut remaneat lucerna David servo meo cunctis diebus coram me in Jerusalem civitate, quam elegi, ut esset nomen meum ibi.

37. Te autem assumam, et regnabis super omnia, quae desiderat anima tua: erisque rex super Israel.

38. Si igitur audieris omnia, quae praecepero tibi, et ambulaveris in viis meis, et feceris, quod rectum est coram me, custodiens mandata mea et praecepta mea, sicut fecit David servus meus: ero tecum, et aedificabo tibi domum fidelem, quomodo aedificavi David domum, et tradam tibi Israel:

39. et affligam semen David super hoc, verumtamen non cunctis diebus.

40. Voluit ergo Salomon interficere Jeroboam; qui surrexit, et aufugit in Aegyptum ad Sesac regem Aegypti, et fuit in Aegypto usque ad mortem Salomonis.

28. A Jeroboam był mąż mocny y możny: a widząc Salomon że młodźieniec był dowćipny y sprawny, uczynił go był przełożonym nad pobory wszytkiego domu Jozeph.

29. Stało się tedy onego czasu, że Jeroboam wyszedł z Jeruzalem, y nalazł go Ahias Silonitczyk prorok na drodze odźiany płaszczem nowym: a było ich tylko dwa na polu.

30. A wźiąwszy Ahias płascz swóy nowy, którym był odźiany, rozdarł na dwanaśćie sztuk.

31. Y rzékł do Jeroboama: Weźmi sobie dźieśięć sztuk: bo to mówi Pan Bóg Izraelów: Oto ia rozedrę królestwo z ręki Salomonowey, a dam tobie dźieśięćioro pokolenia.

32. Lecz iedno pokolenie zostanie mu dla sługi mego Dawida, y dla Jeruzalem miasta, którém obrał ze wszech pokoleni Izraelskich:

33. przeto, że mię opuśćił y chwalił Asthartę boginią Sydońską, y Chamos boga Moab, y Molocha boga synów Ammon: a nie chodźił drogami moimi, żeby czynił sprawiedliwość przedemną, y przykazania moie, y sądy iako Dawid oćiec iego.

34. Ani odéymę wszytkiego królestwa z ręki iego, ale go zostawię kśiążęćiem po wszytkie dni żywota iego, dla Dawida sługi mego, któregom obrał, który strzegł mandatów moich, y przykazań moich.

35. A wezmę królestwo z ręki syna iego, a dam tobie dźieśięć pokolenia:

36. a synowi iego dam iedno pokolenie, aby została świeca Dawidowi słudze memu po wszytkie dni przedemną w mieśćie Jeruzalem, którém obrał, aby tam było imię moie.

37. A ćiebie wezmę, y będźiesz królował nad wszytkim czego żąda dusza twoia, y będźiesz królem nad Izraelem.

38. Jeśli tedy będźiesz słuchał wszytkiego coć przykażę, a będźiesz chodźił drogami moimi, a będźiesz czynił co prawo iest przedemną, strzegąc mandatów moich y przykazań moich, iako czynił Dawid sługa móy: będę z tobą, y zbuduię tobie dóm wierny, iakom zbudował dóm Dawidowi, y dam tobie Izraela:

39. a utrapię nasienie Dawidowe dla tego, wszakże nie po wszytkie dni.

40. Chćiał tedy Salomon zabić Jeroboama: który wstał y ućiekł do Egyptu do Sesak króla Egyptskiego, y był w Egyptćie aż do śmierci Salomonowey.

28. *Wszystkiego domu Józefa.* T. j. Efraima i Manassesa.
29. *Na drodze.* Do Efraim, dokąd z obowiązku dążył.
30. *A wziąwszy Ahias płaszcz swój.* Wprzód rzeczą niż słowy prorokować zaczął, jak często i inni także prorocy.
32. *Jedno pokolenie.* Oprócz Judy. P. w. 12.
34. *Zostawię go książęciem.* Pozwolę żeby był królem.
36. *Aby została świeca Dawidowi.* Królewskie potomstwo z nasienia Dawidowego, któreby jaśniało w pośród ludu Bożego zasługami i świetnością Dawidową.
38. *I zbuduję tobie dom wierny.* Mocno i wiernie trzymający się, i który niezawiedzie nadziei i pragnień twoich.
39. *A utrapię nasienie Dawidowe dla tego.* T. j. spółzawodnictwem nowego królestwa.—*Wszakże nie po wszystkie dni.* Po latach bowiem dwiestu i piędziesięciu sześciu wszelkie zajścia pomiędzy Żydami a Izraelitami ustaną, t. j. gdy ci ostatni do Assyryi i na wieczną niewolę uprowadzeni zostaną.
40. *Do Sezak króla Egipskiego.* Że to był król inny od teścia Salomonowego, już z tego samego jasno się pokazuje, że mu z taką ufnością powierzył się Jeroboam.—*Aż do śmierci Salomonowej.* T. j. około lat dwóch.

41. Reliquum autem verborum Salomonis, et omnia quae fecit, et sapientia ejus, ecce universa scripta sunt in Libro verborum dierum Salomonis.

42. Dies autem, quos regnavit Salomon in Jerusalem super omnem Israel, quadraginta anni sunt.

43. Dormivitque Salomon cum patribus suis, et sepultus est in civitate David patris sui; regnavitque Roboam filius ejus pro eo.

41. A ostatek słów Salomonowych, y wszytko co czynił y mądrość iego, oto wszytko iest opisano w księgach słów dni Salomonowych.

42. A dni których królował Salomon w Jeruzalem nad wszytkim Izraelem, cztérdźieści lat iest.

43. Y zasnął Salomon y oycy swymi, y pogrzebion iest w mieście Dawida oyca swego, y królował Roboam syn iego miasto niego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 11. w. 2. *Pewnie że odwrócą serca wasze, że pójdziecie za ich bogami.* Salomon nad przykazanie Boże pojmując żony pogańskie przyszedł do tego, co Bóg takowym przepowiedział: bo zwiedziony od tych żon, chwalił ich bałwany. A jeźliż król tak mądry, mając do tego i insze żony z rodu Izraelskiego, przecię przez one żony pogańskie mógł być tak szalony, że też z każdą boga jej chwalił: jakoż daleko rychlėj Katolicy pobłądzą, którzy albo heretyckie albo pogańskie żony pojmują, gdyż nigdy z mądrością Salomonową nie zrównają.

9. *Rozgniewał się Pan na Salomona.* Tu masz wieczny przykład, jako się Bóg gniewa o takie Confederatie, które różnych wiar dopuszczają w królestwach Chrześcijańskich. Oto Salomon kwoli żonom swoim pogańskim, dopuścił przy kościele Bożym insze zbory pogańskie stawić, do których żony chodziły, i sam Boga opuściwszy bałwany chwalił: i wszystko królestwo swoje zgorszył. Zaczym Pan Bóg rozgniewany rozerwał królestwo jego, i większą część dał słudze jego, jedno tylko pokolenie potomstwu Salomonowemu, dla Dawida ojca jego zostawiwszy. A Jeroboama jeszcze więcéj dla tejże przyczyny skarał, bo i królestwo potomkom jego odjął, i wszystek dom jego zniszczył, o czém będzie niżéj.

31. *Oto ja rozedrę królestwo z ręki Salomonowéj.* Rozdwojenie królestwa Salomonowego i królowanie Jeroboama nad dziesiącią pokolenia, od Boga się stało, i sam sobie to Bóg przypisuje niżéj 12. *v.* 24. A wszakże przyczyna tego rozerwania nie z Boga była, bo nie chciał Bóg aby Salomon grzeszył, i aby grzechami swoimi takie rozerwanie zasługował, ani ta wola jego była aby się królestwo rozrywało. Aż kiedy Salomon dobrowolnie nad rozkazanie Boże zgrzeszył, chciał Bóg na skaranie grzechu jego, aby królestwo rozerwane było, i aby Jeroboam nad dziesiącią pokolenia królował, zostawiwszy ostątek potomkom Dawidowym królom Judzkim.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O Roboamie następcy Salomona, i rozdzieleniu się królestwa na Judzkie i Izraelskie.

1. Venit autem Roboam in Sichem; illuc enim congregatus erat omnis Israel ad constituendum eum regem. *(2. Par. 10, 1).*

2. At vero Jeroboam filius Nabat, cum adhuc esset in Aegypto profugus a facie regis Salomonis, audita morte ejus, reversus est de Aegypto.

3. Miseruntque et vocaverunt eum; venit ergo Jeroboam et omnis multitudo Israel, et locuti sunt ad Roboam, dicentes:

4. Pater tuus durissimum jugum imposuit nobis: tu itaque nunc imminue paululum de imperio patris tui durissimo et de jugo gravissimo, quod imposuit nobis, et serviemus tibi.

5. Qui ait eis: Ite usque ad tertium diem, et revertimini ad me. Cumque abiisset populus,

1. Y przyiechał Roboam do Sichem: bo się tam był zebrał wszytek Izrael aby go królém uczynili.

2. Lecz Jeroboam syn Nabat gdy iescze był w Egyptćie zbiegiem od oblicza króla Salomona, usłyszawszy o śmierći iego, wróćił się z Egyptu.

3. Y posłali, a wezwali go: Przyszedł tedy Jeroboam y wszytko zgromadzenie Izraelskie, y mówili do Roboam, rzekąc:

4. Oćiec twóy włożył na nas barzo ciężkie iarzmo: a tak ty teraz ulży trochę z roskazowania oyca twego barzo twardego, y z iarzma barzo ćiężkiego, które włożył na nas, a będźiemyć służyć.

5. Który im rzékł: Idźćie aż do trzećiego dnia, a wróććie się do mnie. A gdy odszedł lud,

---

41. *Słów.* T. j. o czynach Salomona, która to księga nieznajduje się. Patrz II. Paral. 9, 29.

43. *A zasnął Salomon.* Wielu i poważnych autorów twierdzi, że Salomon został potępiony, a to na następnych zasadach: 1) Że żadnéj wzmianki nieznajduje się ani o jego pokucie, ani o zniesieniu bałwochwalstwa. 2) Że nie tylko sam czcił bałwanów, lecz jeszcze i drugim w tém przewodniczył. 3) Że przepowiedział był P. Bóg Salamonowi przez Dawida, że jeśli kiedy opuści P. Boga, zostanie od niego odrzucony *na wieki*, I. Paral. 28, 9. w LXX *na koniec.* Powszechniejsze wszakże jest zdanie tych, którzy mniemają, że został zbawiony, i z niektórych miejsc Pisma ś. wyprowadzają, że czynił pokutę, a tém samém, że albo poburzył świątynie bałwochwalcze, albo, jeśli tego i nieuczynił, to dla jakichś powodów. W rzeczy saméj w Przyp, 24, 32 według tłumaczenia LXX, po wyliczeniu wszystkich swoich próżności, dodaje: *potém ja czyniłem pokutę.* Patrz Saliana r. Sal. 39 n. 3. i dalėj; i Pineda przez całą 8 księgę de rebus Salomonis.

R. 12.— 1. *Do Sichem.* W środku prawie całego królestwa, a przeto w miejscu najdogodniejszém.— *Aby go królem uczynił.* Nastąpił Roboam po Salomonie prawem dziedzictwa; a tym zaś sejmem nieobrany został Roboam na króla, lecz wprowadzony w posiadanie królestwa.

3. *Przyszedł tedy Jeroboam, i wszystko zgromadzenie.* Widać, że od ludu dane było poruczenie Jeroboamowi, żeby w imieniu całego kraju prosił króla o zmniejszenie ciężaru podatków.

4. *Bardzo ciężkie jarzmo.* Podatków.— *Ulżyj trochę.* Słuszna była prośba ludu; albowiem podatek, który z powodu budowania kościoła został nałożony, był także wymagany po jego zupełném dokończeniu, a następnie się już nie na rzeczy święte, lecz na pospolite obracał,

6. iniit consilium rex Roboam cum senioribus, qui assistebant coram Salomone patre ejus, cum adhuc viveret, et ait: Quod datis mihi consilium, ut respondeam populo huic?

7. Qui dixerunt ei: Si hodie obedieris populo huic, et servieris, et petitioni eorum cesseris, locutusque fueris ad eos verba lenia, erunt tibi servi cunctis diebus.

8. Qui dereliquit consilium senum, quod dederant ei, et adhibuit adolescentes, qui nutriti fuerant cum eo, et assistebant illi;

9. dixitque ad eos: Quod mihi datis consilium, ut respondeam populo huic, qui dixerunt mihi: Levius fac jugum, quod imposuit pater tuus super nos?

10. Et dixerunt ei juvenes, qui nutriti fuerant cum eo: Sic loqueris populo huic, qui locuti sunt ad te, dicentes: Pater tuus aggravavit jugum nostrum, tu releva nos; sic loqueris ad eos: Minimus digitus meus grossior est dorso patris mei.

11. Et nunc pater meus posuit super vos jugum grave, ego autem addam super jugum vestrum: pater meus cecidit vos flagellis, ego autem caedam vos scorpionibus.

12. Venit ergo Jeroboam et omnis populus ad Roboam die tertia, sicut locutus fuerat rex, dicens: Revertimini ad me die tertia.

13. Responditque rex populo dura, derelicto consilio seniorum, quod ei dederant,

14. et locutus est eis secundum consilium juvenum, dicens: Pater meus aggravavit jugum vestrum, ego autem addam jugo vestro: pater meus cecidit vos flagellis, ego autem caedam vos scorpionibus.

15. Et non acquievit rex populo: quoniam aversatus fuerat eum Dominus, ut suscitaret verbum suum, quod locutus fuerat in manu Ahiae Silonitae ad Jeroboam filium Nabat. *(Supr. 11, 31).*

16. Videns itaque populus, quod noluisset eos audire rex, respondit ei dicens: Quae nobis pars in David? vel quae hereditas in filio Isai? Vade in tabernacula tua, Israel, nunc vide domum tuam, David. Et abiit Israel in tabernacula sua.

6. wszedł król Roboam w radę z starszymi, którzy stawali przed Salomonem oycem iego, póki iesze był żyw, y rzekł: Co mi za radę daiećie żebych odpowiedźiał ludowi temu?

7. Którzy mu rzekli: Jeśli dźiś posłuszny będźiesz ludowi temu, y posłużysz, y dasz mieysce prośbie ich, a będźiesz do nich mówił łagodne słowa: będąć sługami po wszytkie dni.

8. Który opuśćił radę starych, którą mu byli dali, y radźił się młodźieńców, którzy z nim wychowani byli, y stawali przed nim,

9. y rzékł do nich: Co mi za radę daiećie abych odpowiedźiał ludowi temu, którzy mi mówili: Ulży iarzma, które oćiec twóy włożył na nas?

10. Y rzekli mu młodźieńcy którzy z nim wychowani byli. Tak powiész ludowi temu, którzy mówili do ćiebie, rzekąc: Oćiec twóy obćiążył iarzmo nasze, a ty pofolguy nam. Tak rzeczesz do nich: Namnieyszy palec móy mięższy iest niźli grzbiet oyca mego.

11. A teraz oćiec móy włożył na was iarzmo ćiężkie, a ia przyłożę na iarzmo wasze: oćiec móy chlustał was biczmi, a ia was będę chlustał basałykami.

12. Przyszedł tedy Jeroboam y wszytek lud do Roboama dnia trzećiego, iako im był król powiedźiał, mówiąc: Wróććie się do mnie dnia trzećiego.

13. Y odpowiedźiał król ludowi srogo, opuśćiwszy radę starszych, którą mu byli dali,

14. y mówił do nich według rady młodźieńców, rzekąc: Oćiec móy obćiążył iarzmo wasze, a ia przyłożę do iarzma waszego: oćiec móy chlustał was biczmi, a ia was chlustać będę basałykami.

15. Y niepozwolił król ludowi: bo się był Pan odwróćił od niego, aby wzbudźił słowo swe, które był rzékł w ręce Achiasza Silonitczyka do Jeroboama syna Nabat.

16. Widząc tedy lud, że ich król niechćiał wysłuchać, odpowiedźiał mu, rzekąc: Cóż my za dźiał mamy w Dawidźie? abo, co za dźiedźictwo w synie Izai? Idź do przybytków twoich Izraelu, teraz patrz domu swego Dawidźie. Y odszedł Izrael do przybytków swoich.

---

6. *Ze starszymi, którzy stawali przed Salomonem.* T. j. z Benajaszem synem Jojady, i Jahielem synem Achamona, który się inaczéj Chilab mianował, tak Ś. Hieronim in Trad. Hebr. na II. Paral· r. 10.

8. *Młodzieńców.* Zowią się młodzieńcami, albo przez porównanie do starszych, których się wprzódy radził; albo znaczy, że użył do rady tych, z którymi od lat młodzieńczych był wychowywany, chociaż już nie byli młodzieńcami, lecz mężami, i rówiennikami Roboama, który rok czterdziesty zaczynał.

10. *Najmniejszy palec mój mięższy jest* (grubszy) *niżli grzbiet ojca mego.* Pineda, ksiąg. 7 de rebus Salom. r. 24, mniema, że to się stosuje do wieku w jakim Salomon panować zaczął, który był 20 lat, t. j. o połowę mniejszy niż Roboama. Lecz zdaje się, że raczéj te słowa przysłowiowym sposobem mówienia tchną, którego przechwalający się używać zwykli, gdy z pyszna o sobie chcą mówić.

11. *Będę was chłostał basałykami.* Okrótna i tyranska groźba.—*Basałyki.* Bicze żelazem ostrém na koncach opatrzone. Linde.

15. *Bo się był Pan odwrócił od niego.* Zostawując go jego własnéj pysze, któréj rady młodzieńców podobały się, a także niedając mu tyle światła, żeby poszedł za zdrowemi radami starców.— *Aby wzbudził słowo swe.* W niejaki bowiem sposób zdawało się być uśpione owe proroctwo, do czasu nim zaczęło skutek swój odnosić.

16. *Cóż my za dział mamy w Dawidzie?* LXX mają, *Paś dom twój, Dawidowy.* Chald. *teraz panuj nad mężami domu twego, Dawidowego.—Idź do przybytków twoich Izraelu.* Jakby mówił: niech każdy wraca do domów swoich: a Roboam niech na swojém przestanie, niech panuje nad domem i pokoleniem swojém; my zaś innego sobie króla postanowimy.— *Patrz domu twego Dawidzie.* Miéj pieczę i sprawuj rządy nad domem twoim. Zgrzeszył lud opuszczając króla, i dla onych słów

17. Super filios autem Israel, quicumque habitabant in civitatibus Juda, regnavit Roboam.

18. Misit ergo rex Roboam Aduram, qui erat super tributa; et lapidavit eum omnis Israel, et mortuus est. Porro rex Roboam festinus ascendit currum, et fugit in Jerusalem;

19. Recessitque Israel a domo David usque in praesentem diem.

20. Factum est autem cum audisset omnis Israel, quod reversus esset Jeroboam, miserunt et vocaverunt eum congregato coetu, et constituerunt eum regem super omnem Israel; nec secutus est quisquam domum David, praeter tribum Juda solam.

21. Venit autem Roboam Jerusalem, et congregavit universam domum Juda et tribum Benjamin, centum octoginta millia electorum virorum bellatorum, ut pugnarent contra domum Israel, et reducerent regnum Roboam filio Salomonis.

22. Factus est autem sermo Domini ad Semejam virum Dei, dicens: *(2. Par. 11, 2)*.

23. Loquere ad Roboam filium Salomonis regem Juda et ad omnem domum Juda, et Benjamin et reliquos de populo, dicens:

24. Haec dicit Dominus: Non ascendetis, neque bellabitis contra fratres vestros filios Israel: revertatur vir in domum suam, a me enim factum est verbum hoc. Audierunt sermonem Domini, et reversi sunt de itinere, sicut eis praeceperat Dominus.

25. Aedificavit autem Jeroboam Sichem in monte Ephraim, et habitavit ibi; et egressus inde aedificavit Phanuel.

26. Dixitque Jeroboam in corde suo: Nunc revertetur regnum ad domum David,

27. si ascenderit populus iste, ut faciat sacrificia in domo Domini in Jerusalem: et convertetur cor populi hujus ad dominum suum Roboam regem Juda, interficientque me, et revertentur ad eum.

28. Et excogitato consilio fecit duos vitulos aureos, et dixit eis: Nolite ultra ascendere in Jerusalem: ecce dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. *(Tob. 1, 5, Exod. 32, 8)*.

29. Posuitque unum in Bethel, et alterum in Dan;

17. A nad synmi Izraelowymi, którzykolwiek mieszkali w mieśćiech Juda, królował Roboam.

18. Posłał tedy król Roboam Adurama, który był nad pobory, y ukamionował go wszytek lud Izraelski, y umarł. A król Roboam co rychléy wśiadł na wóz y uciekł do Jeruzalem:

19. y odstąpił Izrael od domu Dawidowego aż do dnia dźiśieyszego.

20. Y stało się gdy usłyszał wszytek Izrael że się wróćił Jeroboam, posłali y przyzwali go zgromadźiwszy się, y uczynili go królem nad wszytkim Izraelem: ani szedł żaden za domem Dawidowym, oprócz samego pokolenia Juda.

21. Y przyiechał Roboam do Jeruzalem, y zgromadźił wszytek dóm Judzki, y pokolenie Beniaminowe: sto y ośmdźieśiąt tyśięcy przebranych mężów rycerskich, aby walczyli przećiw domowi Izraelskiemu, a przywróćili królestwo Roboamowi synowi Salomonowemu.

22. Y stało się słowo Pańskie do Semeia męża Bożego, rzekąc:

23. Mów do Roboama syna Salomonowego króla Judzkiego, y do wszego domu Judzkiego, y Beniaminowego, y do innego ludu, rzekąc:

24. To mówi Pan: Nie chodźćie, ani walczćie z braćią swą z synmi Izraelowymi: niech się wróći mąż do domu swego: bo to słowo odemnie się stało. Usłuchali mowy Pańskiéy, y wróćili się z drogi iako im Pan był przykazał.

25. A Jeroboam zbudował Sichem na górze Ephraim, y mieszkał tam: a wyszedszy z onąd zbudował Phanuel.

26. Y rzekł Jeroboam w sercu swoim: Teraz się wróći królestwo do domu Dawidowego,

27. ieśli będźie chodźił ten lud aby czynił ofiary w domu Pańskim w Jeruzalem: y obróći się serce ludu tego do pana swego Roboama króla Judzkiego, y zabiią mię, y wrócą się do niego.

28. Y wymyśliwszy radę uczynił dwa cielca złote, y rzekł im: Nie chodźćie iuż więcéy do Jeruzalem: Oto bogowie twoi Izraelu, którzy ćię wywiedli z źiemie Egyptskiéy.

29. Y postawił iednego w Bethel, a drugiego w Dan.

Roboama niegodziło się ludowi zrzucać jarzma jego. I chociaż P. Bóg zamierzał rozdzielić królestwo, nie przeto jednak wolno było ludowi podnieść bunt przeciwko swojemu panu, jak również i królowie nie byli wolnymi od grzechu, gdy Izraelitów wszelkiemi sposobami trapili, i do niewoli zaprowadzali, chociaż P. Bóg za karę samo to na nich dopuścił.

18. *Adurama.* Zdaje się być tym samym, który wyżéj r. 4. w. 6, zowie się Adoniramem synem Abda, przełożonym nad podatkami. — *Ukamienował go wszystek lud.* Był bowiem ludowi nieznośny z powodu pobierania podatków; i niezbyt rostropnie postąpił Roboam, posyłając go do ludu, albowiem taki poseł mógł tylko więcéj rozjątrzyć nie zaś ułagodzić boleść ludu.

20. *Posłali i przyzwali go.* Pokazuje się, że Jeroboam postrzegłszy bunt i zabójstwo Adurama, uchylił się na stronę. Izraelici uważali Jeroboama za zdolnego na króla, ponieważ był mocnym i przemyślnym, a przytém posiadał miłość ludu i z królem Egiptu był spowinowacony.—*Oprócz samego pokolenia Judy.* Rozumieć należy i Benjamina, jak się pokazuje z wiersza następnego; albowiem pokolenie Judy i Benjamina za jedno się uważały.

24. *Bo to słowo odemnie się stało.* Odemnie, który grzechy Salomona nierostropnością Roboamową karze. A zatem przeciwko mnie nie zaś przeciwko Jeroboamowi walczyć będziecie, i naturalnie pod niepomyślną wróżbą, i z nieszczęśliwym skutkiem.

28. *Uczynił dwa cielce złote.* Niedawno bowiem przybył z Egiptu Jeroboam, gdzie Apis bożek owego narodu w kształcie cielca był czczony; i to było powodem, że cześć cielców zaprowadził u siebie.

29. *Jednego w Betel.* Betel znajdował się w pokoleniu Benjamina, jak się pokazuje z Joz. 18, 13 i 23. Miejsce w mniemaniu ogólném religijne i święte, i już oddawna przez samego patryarchę Jakóba poświęcone, Gen. 28, 19, ponieważ tam ukazał mu się P. Bóg we śnie. Po bałwochwalstwie zaś Jeroboama, nazwisko miasta zmie-

30. et factum est verbum hoc in peccatum: ibat enim populus ad adorandum vitulum usque in Dan.

31. Et fecit fana in excelsis, et sacerdotes de extremis populi, qui non erant de filiis Levi *(2. Par. 11, 15)*.

32. Constituitque diem solemnem in mense octavo, quintadecima die mensis, in similitudinem solemnitatis, quae celebrabatur in Juda. Et ascendens altare, similiter fecit in Bethel, ut immolaret vitulis, quos fabricatus fuerat; constituitque in Bethel sacerdotes excelsorum, quae fecerat.

33. Et ascendit super altare, quod extruxerat in Bethel quintadecima die mensis octavi, quem finxerat de corde suo; et fecit solemnitatem filiis Israel, et ascendit super altare, ut adoleret incensum.

30. Y stało się to słowo grzechem: bo chodźił lud kłaniać się ćielcowi, aż do Dan.

31. Y poczynił zbory na wyżynach, y ofiarowniki z poślednich ludu, którzy nie byli z synów Lewi.

32. Y ustawił dźień uroczysty mieśiąca ósmego, piętnastego dnia mieśiąca, na kształt święta które obchodzono w pokoleniu Judy. Y wstępuiąc do ołtarza, także był uczynił w Bethel, żeby ofiarował ćielcom, które poczynił: y postanowił w Bethel ofiarowniki wyżyn, które był poczynił.

33. Y wstąpił do ołtarza, który był zbudował w Bethel, piętnastego dnia mieśiąca ósmego, który był wymyślił z serca swego: y uczynił święto uroczyste synóm Izraelowym, y wstąpił do ołtarza aby zapalił kadźidło.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 12. w. 27.** *Jeśli będzie chodził lud aby czynił ofiary w domu Pańskim.* Tak pospolicie czynią ludzie tego świata, iż dla zatrzymania królestwa i pospolitego pokoju, odwodzą ludzie od prawdziwéj wiary, i kościoła Bożego, albo inszym dopuszczają odwodzić i kacerstwa rozmaite wprowadzać, mając też taką wymówkę jako i ten Jeroboam: Aby królestwa nie tracili: wszakże takowi politykowie przez co grzeszą, przez to też bywają od Boga karani. Bo chcąc przez kacerstwo i odszczepieństwo królestwa swoje zatrzymać: przez też same kacerstwa, i królestwa utracają, i domy ich królewskie sprawiedliwym sądem Bożym bywają wykorzenione. Co się tu stało z tym Jeroboamem na przykład wszystkim, toż i teraz z wielkim żalem na wielu królach widzimy. Przetoż lepiéj zawsze kościołowi Bożemu prawdziwemu i wierze dobréj folgować, niż politji: za kościołem bowiem prawdziwym i za wiarą dobrą politia trwać dłużéj może, ale za odstąpieniem od kościoła Bożego, i Politia zginąć musi. Dla tegoć powiedział Pan Chrystus: Pierwéj szukajcie królestwa niebieskiego i sprawiedliwości jego, a wszystko wam będzie przydane. Co gdyby był Jeroboam chował, dalekoby był szczęśliwiéj królował, i potwierdziłby Bóg stolicę jego królewską nad Izraelem jako uczynił Dawidowi nad Juda, iż kościół i chwałę Bożą rozmnażał, ale tego Jeroboam dla kacerstwa swego nie był godzien.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O pożarciu przez lwa proroka Judzkiego za to, że przeciw wyraźnemu zakazowi Boskiemu ośmielił się pożywać chleba w miejscu zabronionèm.

1. Et ecce vir Dei venit de Juda in sermone Domini in Bethel, Jeroboam stante super altare et thus jaciente.

2. Et exclamavit contra altare in sermone Domini, et ait: Altare, altare: haec dicit Dominus: Ecce filius nascetur domui David, Josias nomine, et immolabit super te sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succendunt, et ossa hominum super te incendet.*

3. Deditque in illa die signum, dicens: Hoc erit

1. Alić oto mąż Boży przyszedł z Juda w mowie Pańskiéy do Bethel, gdy Jeroboam stał przy ołtarzu y rzucał kadźidło.

2. Y zawołał przećiw ołtarzowi w mowie Pańskiéy, y rzekł: Ołtarzu, ołtarzu, to mówi Pan: Oto się syn narodźi domowi Dawidowemu, imieniem Joziasz, a będźie na tobie ofiarował ofiarowniki wyżyn, którzy teraz na tobie kadźidło zapalaia, y kośći człowiecze będźie na tobie palił.

3. Y dał dnia onego znak, mówiąc: Ten będźie

---

niło się, i zamiast *Betel*, t. j. *dóm Boży*, nazywać się kazaczęło *Betowen*, t. j. *dóm bałwana*. Betel na południu się znajdowało królestwa Izraelskiego. *Drugiego w Dan.* Miasto to na północ leżało królestwa Izraelskiego; już od czasów Michaza, za którego poraz pierwszy umieszczono tam bałwana, jak to mamy Sędz. 18, 30, bałwochwalstwo w tém mieście bądź jawne, bądź tajemne, zawsze istniało.

30. *To słowo.* Ta rzecz.—*Grzechem.* Powodem i przyczyną grzechu bałwochwalstwa.

31. *Zbory na wyżynach.* Na pagórkach i górach.—*Z poślednich ludu.* Z motłochu.—*Którzy nie byli z synów Lewi.* Niechcieli bowiem Lewici służyć téj bezbożności, jak uważa Watablus, i w II. Paral. 11, 14 czyni się wzmianka.

32. *Nakształt święta.* Poświęcenia kościoła, które to święto *Encenią* się nazywało.—*Wstępując do ołtarza.* Sprawował się bowiem jako najwyższy kapłan, i sam kapłanów wybierał.

R. 13.—1. *Mąż Boży.* Józef Fl. nazywa go *Jaddon*; Ś. Hieronim II. Paral. 10, *Jaddo;* Epifaniusz w księdze de Vita profetarum, Joannem mianuje; Tertul. w księdze de Jejuniis r. 16 *Semiamem* zowie; Hugo Kadr. *Addo*, i dodaje, że inaczéj *Gaddem* się nazywał.—*W mowie Pańskiéj.* Prawdziwy wyrok przynosząc.

2. *Zawołał przeciw ołtarzowi.* Do ołtarza, jako do rzeczy żyjącéj przemawia, chociaż proroctwo do bezbożnego króla i narodu stosowało się; a to dla tego, że cud na samym ołtarzu miał być natychmiast ukazany, i że nieszczęście, które oznajmował z powodu tego ołtarza spaść miało.—*W mowie Pańskiéj.* Z rozkazania Bożego.—*Imieniem Jozyasz*, i t. d. Spełniło się to proroctwo o Jozyaszu, jak czytamy IV. Król 23, 16.

signum, quod locutus est Dominus: Ecce altare scindetur, et effundetur cinis, qui in eo est. * *(4. Reg. 23, 16).*

4. Cumque audisset rex sermonem hominis Dei quem inclamaverat contra altare in Bethel, extendit manum suam de altari, dicens: Apprehendite eum. Et exaruit manus ejus, quam extenderat contra eum; nec valuit retrahere eam ad se.

5. Altare quoque scissum est, et effusus est cinis de altari, juxta signum, quod praedixerat vir Dei in sermone Domini.

6. Et ait rex ad virum Dei: Deprecare faciem Domini Dei tui, et ora pro me, ut restituatur manus mea mihi. Oravitque vir Dei faciem Domini, et reversa est manus regis ad eum, et facta est, sicut prius fuerat.

7. Locutus est autem rex ad virum Dei: Veni mecum domum, ut prandeas, et dabo tibi munera.

8. Responditque vir Dei ad regem: Si dederis mihi mediam partem domus tuae, non veniam tecum, nec comedam panem, neque bibam aquam in loco isto:

9. sic enim mandatum est mihi in sermone Domini praecipientis: Non comedes panem, neque bibes aquam, nec reverteris per viam, qua venisti.

10. Abiit ergo per aliam viam, et non est reversus per iter, quo venerat in Bethel.

11. Prophetes autem quidam senex habitabat in Bethel, ad quem venerunt filii sui, et narraverunt ei omnia opera, quae fecerat vir Dei illa die in Bethel; et verba, quae locutus fuerat ad regem, narraverunt patri suo.

12. Et dixit eis pater eorum: Per quam viam abiit? Ostenderunt ei filii sui viam, per quam abierat vir Dei, qui venerat de Juda.

13. Et ait filiis suis: Sternite mihi asinum. Qui cum stravissent, ascendit,

14. et abiit post virum Dei, et invenit eum sedentem subtus terebinthum, et ait illi: Tune es vir Dei, qui venisti de Juda? Respondit ille: Ego sum.

15. Dixitque ad eum: Veni mecum domum, ut comedas panem.

16. Qui ait: Non possum reverti, neque venire tecum, nec comedam panem, neque bibam aquam in loco isto:

17. quia locutus est Dominus ad me in sermone Domini, dicens: Non comedes panem, et non bibes aquam ibi, nec reverteris per viam, qua ieris.

18. Qui ait illi: Et ego propheta sum similis tui: et Angelus locutus est mihi in sermone Domini, dicens: Reduc eum tecum in domum tuam, ut comedat panem, et bibat aquam. Fefellit eum,

znak, który Pan powiedźiał: Oto się ołtarz rozpadnie, y wysypie się popiół, ktory iest w nim.

4. A gdy usłyszał król mowę męża Bożego, którą był zawołał przećiw ołtarzowi w Bethel, śćiągnął rękę swą z ołtarza, mówiąc: Poimayćie go. Y uschła ręka iego, która był nań wyćiągnął: y nie mógł iéy przyćiągnąć do siebie.

5. Ołtarz się też rozpadł, y wysypał się popiół z ołtarza według znaku, który był przepowiedźiał mąż Boży słowem Pańskim.

6. Y rzékł król do męża Bożego: Proś oblicza Pana Boga twego, y módl się za mną, aby mi się wróciła ręka moia. Y modlił się mąż Boży obliczu Pańskiemu, y wróciła się ręka królewska do niego, y stała się iako piérwéy była.

7. Y rzékł król do męża Bożego. Pódź ze mną do domu na obiad, y dam ći upominki.

8. Y odpowiedźiał mąż Boży królowi:. Byś mi dał połowicę domu twego, nie póydę z tobą, ani będę iadł chleba, ani pił wody na tym mieyscu:

9. bo mi tak rozkazano słowem Pana rozkazuiącego: Nie będźiesz iadł, ani będźiesz pił wody, ani się wróćisz tą drogą, którąś przyszedł.

10. Poszedł tedy inszą drogą, a nie wróćił się drogą, którą był przyszedł do Bethel.

11. A prorok nieiaki stary mieszkał w Bethel, do którego przyszli synowie iego, y powiedźieli mu wszytkie sprawy, które był uczynił mąż Boży onego dnia w Bethel: y słowa które mówił do króla, opowiedźieli oycu swemu.

12. Y rzékł im oćiec ich: Którą drogą poszedł? Ukazali mu synowie iego drogę, którą był poszedł mąż Boży, który był przyszedł z Judá.

13. Y rzékł synóm swoim: Osiodłayćie mi osła. Którzy gdy osiodłali, wsiadł,

14. y iechał za mężem Bożym, y nalazł go siedzącego pod therebinthem, y rzékł mu: Tyżeś iest mąż Boży, któryś przyszedł z Judá? Odpowiedźiał on: Jam iest.

15. Y rzékł do niego: Pódź ze mną do domu, żebyś iadł chléb.

16. Który rzékł: Nie mogę się wróćić, ani iść z tobą, ani będę iadł chleba, ani pił wody na tym mieyscu:

17. bo mówił do mnie Pan słowem Pańskim rzekąc: Nie będźiesz iadł tam chleba, ani pił wody, ani się wróćisz drogą, którą póydźiesz.

18. Który mu rzékł: Y iam iest prorok podobny tobie: y Anioł mi mówił słowem Pańskim, mówiąc: Wróć go z sobą do domu twego, że zje chleba y napiie się wody. Zdradźił go,

9. *Ani się wrócisz tą drogą, którąś przyszedł.* Tak się rozkazuje dla pokazania, że nawet droga po której się idzie do bezbożnych, jest bezbożną i niebezpieczną, a przeto tak ze względu na ponęty, jakie w sobie grzech posiada, jako też i ze względu na słabość naszéj natury, o ile być może należy jéj unikać, i jeśli raz przebyć ją się przytrafi, nie trzeba powtarzać.

11. *A prorok niejaki stary mieszkał w Betel.* O tym proroku starym, IV. król. 23, 18, mówi się, że przybył z Samaryi, i Chald. Parafrasta nazywa go Michal.

18. *I jam jest prorok podobny tobie.* Starzec ten, którego Pismo ś. prorokiem nazywa, według Józefa Fl. był pseudo prorokiem; czyli fałszywym prorokiem. Teodoretus zaś quaest. 42, Prokop. i Abul. quaest. 13, inni u Saliana tom 4. Roboama r. 1 n. 26 nazywają go prawdziwym prorokiem; lecz Abulensis uważa go za człowieka najniegodziwsze-

19. et reduxit secum; comedit ergo panem in domo ejus, et bibit aquam.

20. Cumque sederent ad mensam, factus est sermo Domini ad prophetam, qui reduxerat eum.

21. Et exclamavit ad virum Dei, qui venerat de Juda, dicens: Haec dicit Dominus: Quia non obediens fuisti ori Domini, et non custodisti mandatum, quod praecepit tibi Dominus Deus tuus,

22. et reversus es, et comedisti panem, et bibisti aquam in loco, in quo praecepit tibi, ne comederes panem, neque biberes aquam, non inferetur cadaver tuum in sepulcrum patrum tuorum.

23. Cumque comedisset et bibisset, stravit asinum suum prophetae, quem reduxerat.

24. Qui cum abiisset, invenit eum leo in via, et occidit, et erat cadaver ejus projectum in itinere; asinus autem stabat juxta illum, et leo stabat juxta cadaver.

25. Et ecce, viri transeuntes viderunt cadaver projectum in via, et leonem stantem juxta cadaver. Et venerunt et divulgaverunt in civitate, in qua prophetes ille senex habitabat.

26. Quod cum audisset propheta ille, qui reduxerat eum de via, ait: Vir Dei est, qui inobediens fuit ori Domini, et tradidit eum Dominus leoni: et confregit eum, et occidit juxta verbum Domini, quod locutus est ei.

27. Dixitque ad filios suos: Sternite mihi asinum. Qui cum stravissent,

28. et ille abiisset, invenit cadaver ejus projectum in via, et asinum et leonem stantes juxta cadaver; non comedit leo de cadavere, nec laesit asinum.

29. Tulit ergo prophetes cadaver viri Dei, et posuit illud super asinum, et reversus intulit in civitatem prophetae senis, ut plangeret eum.

30. Et posuit cadaver ejus in sepulcro suo: et planxerunt eum: Heu, heu, mi frater.

31. Cumque planxissent eum, dixit ad filios suos: Cum mortuus fuero, sepelite me in sepulcro, in quo vir Dei sepultus est: juxta ossa ejus ponite ossa mea.

32. Profecto enim veniet sermo, quem praedixit in sermone Domini contra altare, quod est in Bethel, et contra omnia fana excelsorum, quae sunt in urbibus Samariae.

19. y wróćił z sobą: a tak iadł chléb w domu iego, y pił wodę.

20. A gdy siedźieli u stołu, stało się słowo Pańskie do proroka, który go był wróćił.

21. Y zawołał na męża Bożego, który był przyszedł z Judy, rzekąc: To mówi Pan: żeś nie był posłuszen ust Pańskich, a nie strzegłeś przykazania, któreć przykazał Pan Bóg twóy,

22. y wróćiłeś się, y iadłeś chléb, y piłeś wodę na mieyscu, na którym ci rozkazał, abyś nie iadł chleba, ani pił wody, nie będźie wniesione ćiało twoie do grobu oyców twoich.

23. A gdy się naiadł y napił, osiodłał osła swego prorokowi, którego był wróćił.

24. Który gdy odiechał, potkał go lew na drodze, y zabił, y było ćiało iego porzucone na drodze: a osieł stał wedle niego, a lew stał przy ćiele.

25. A oto mężowie mimo idąc uyźrzeli ćiało porzucone na drodze, y lwa stoiącego przy ćiele: y przyszli y rozgłośili w mieście, w którym on stary prorok mieszkał.

26. Co gdy usłyszał on prorok, który go był wróćił z drogi, rzekł: Mąż Boży iest, który nie był posłuszny ustom Pańskim, y dał go Pan lwowi, y złamał go y zabił według słowa Pańskiego, które mu mówił.

27. Y rzekł do synów swoich: Osiodłayćie mi osła: Którzy gdy osiodłali,

28. y on odiechał, nalazł ćiało iego porzucone na drodze, a osła y lwa stoiące przy ćiele: nie iadł lew ćiała, ani obraźił osła.

29. Wźiął tedy prorok ćiało męża Bożego, y włożył ie na osła, y wróćiwszy się wniósł do miasta proroka starego, aby go opłakał.

30. Y pochował ćiało iego w grobie swym, y płakali go: Ach, ach bracie móy.

31. A gdy go opłakali, rzekł do synów swoich: Gdy umrę, pogrzebcie mię w grobie, w którym mąż Boży pogrzebion iest: podle kości iego połóżcie kości moie.

32. Bo zapewne przyydźie mowa, którą opowiédźiał słowem Pańskim przećiw ołtarzowi, który iest w Bethel, y przećiw wszytkim zborom wyżyn, które są w mieśćiech Samariiey.

---

go, Teodoretus zaś i Prokopius za dobrego, który wszakże usłużnego kłamstwa dopuszczał się dla wrócenia proroka; a przeto ze względu na to samo kłamstwo pseudoprorokiem nazwać by go można, bo zkąd inąd prawdziwie mowa Pańska stała się do niego w. 20: uwierzył przepowiedni proroka, i z nim chciał być pogrzebiony.— *Zdradził go.* Teodoretus i Prokop mniemają, że fałszywych słów użył, nie żeby mu zaszkodzić, lecz żeby błogosławieństwo od niego otrzymać, t. j. łaskę i zasługę za wyrządzoną gościnność, takie same i Józefa jest zdanie. Inni mniemają, że się chwycił tego kłamstwa w celu przewrotnym t. j. żeby Jeroboam, widząc proroka skaranym od Boga, zaprzestał wierzyć w jego przepowiednie i groźby, i bałwochwalstwa nieporzucał. Tak Kajetanus, Abul. i inni.

20. *Stało się słowo Pańskie.* Prawdziwie Bożym i proroczym duchem natchniony został.

24. *Potkał go lew na drodze i zabił.* Powiększéj części wszyscy autorowie proroka tego przez lwa zabitego od ciężkiéj winy uwalniają. A opat Serenus u Cassim Collat. 7 c. 26, uważa, że P. Bóg za najlżejsze niekiedy wykroczenia śmiercią karze, co przykładem tego proroka i innych potwierdza. P. także Grzegorza ś. 4 Dialog. r. 24, i ś. Augustyna księg. de Cura pro mortuis agenda, c. 7.— *A lew stał przy ciele.* Prokop. i Teodoret. uważają, z jaką to troskliwością dla ciał świętych jest P. Bóg, jeśli nawet lwa na straży tu postawił.

31. *Pogrzebcie mię w grobie.* Dla czego starzec ten prorok chciał być pogrzebion z prorokiem owym przez lwa zamordowanym, wskazują nam LXX tłumaczy, u których tak znajdujemy: *Przy kościach jego położcie mnie, iżby zostały zbawione kości moje z kośćmi jego*, i t. d. gdy to co przepowiedział w. 2, spełni się.

33. Post verba haec non est reversus Jeroboam de via sua pessima, sed e contrario fecit de novissimis populi sacerdotes excelsorum; quicumque volebat, implebat manum suam, et fiebat sacerdos excelsorum.

34. Et propter hanc causam peccavit domus Jeroboam, et eversa est, et deleta de superficie terrae.

33. Po tych słowach nie nawrócił się Jeroboam od drogi swéy złośćiwéy, ale przećiwnym obyczaiem naczynił z napodleyszych ludźi ofiarowników wyżyn: ktokolwiek chćiał, napełniał rękę swą y stawał się ofiarownikiem wyżyn.

34. Y dla téy przyczyny zgrzeszył dom Jeroboamów y wywrócon iest, y wygładzon z źiemie.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O przepowiedniach przeciwko Jeroboamowi, o bałwochwalstwie w królestwie Judzkiém, i karze Bożéj za nie.

1. In illo tempore aegrotavit Abia, filius Jeroboam.

2. Dixitque Jeroboam uxori suae: Surge, et commuta habitum, ne cognoscaris, quod sis uxor Jeroboam: et vade in Silo, ubi est Ahias propheta, qui locutus est mihi, quod regnaturus essem super populum hunc. *(Supr. 12, 15.)*

3. Tolle quoque in manu tua decem panes et crustulam et vas mellis, et vade ad illum: ipse enim indicabit tibi, quid eventurum sit puero huic.

4. Fecit, ut dixerat, uxor Jeroboam; et consurgens abiit in Silo, et venit in domum Ahiae; at ille non poterat videre, quia caligaverant oculi ejus prae senectute.

5. Dixit autem Dominus ad Ahiam: Ecce uxor Jeroboam ingreditur, ut consulat te super filio suo, qui aegrotat: haec et haec loqueris ei. Cum ergo illa intraret, et dissimularet, se esse, quae erat,

6. audivit Ahias sonitum pedum ejus introeuntis per ostium, et ait: Ingredere uxor Jeroboam: quare aliam te esse simulas? ego autem missus sum ad te durus nuntius.

7. Vade et dic Jeroboam: Haec dicit Dominus Deus Israel: Quia exaltavi te de medio populi, et dedi te ducem super populum meum Israel,

8. et scidi regnum domus David, et dedi illud tibi, et non fuisti sicut servus meus David, qui custodivit mandata mea, et secutus est me in toto corde suo, faciens, quod placitum esset in conspectu meo:

9. sed operatus es mala super omnes, qui fuerunt ante te, et fecisti tibi deos alienos et conflatiles, ut me ad iracundiam provocares, me autem projecisti post corpus tuum:

10. idcirco ecce, ego inducam mala super domum Jeroboam, et percutiam de Jeroboam mingen-

1. W onym czasie rozniemógł się Abia syn Jeroboamów.

2. Y rzékł Jeroboam żenie swéy: Wstań, a odmień szaty, aby cię nie poznano żeś żona Jeroboamowa: a idź do Silo, gdźie iest Achias prorok, który mi powiedźiał, żem miał królować nad tym ludem.

3. Weźmi też w rękę twą dźiesięćioro chleba y placek, y faskę miodu, a idź do niego: on tobie bowiem oznaymi, co się stanie dźiećięćiu temu.

4. Uczyniła żona Jeroboamowa iako był rzékł: y wstawszy poszła do Silo, y przyszła do domu Achiasowego: lecz on nie mógł widźieć, bo mu oczy były zaszły od starośći.

5. Y rzékł Pan do Achiąsa: Oto żona Jeroboamowa wchodźi, aby się ćiebie radźiła o synie swym, który choruie. To a to będźiesz iéy mówił. Gdy tedy ona wchodźiła, y niepokazowała się bydź tą, którą była,

6. usłyszał Achias szłapanie nóg iéy wchodzącéy we drzwi, y rzékł: Wnidź żono Jeroboamowa: przecz się inszą czynisz? a iam posłan do ćiebie srogi poseł.

7. Idź a rzecz Jeroboamowi: To mówi Pan Bóg Izraelów: Iżem cię wywyższył z pośrzodku ludu, y dałem ćię wodzem nad ludem moim Izraelskim,

8. y rozerwałem królestwo domu Dawidowego, y dałem ie tobie: a nie byłeś iako sługa móy Dawid, który strzegł przykazania mego, y chodźił za mną ze wszytkiego serca swego, czyniąc co się przed oczyma mémi podobało:

9. aleś czynił złe nadewszytkie, którzy przed tobą byli, y naczyniłeś sobie bogów cudzych y litych, abyś mię ku gniewu pobudził, a mnieś zarzućił w tył sobie:

10. przetoż oto ia przywiodę złe na dóm Jeroboamów, y wytracę z Jeroboama mokrzącego na

33. *Z najpodlejszych ludzi.* Których w r. poprzedz. w. 31, *poślednicjszymi z ludu nazwał.—Napełniał rękę swą.* Podawał się na święcenie, i dostępował kapłaństwa. Patrz co się rzekło Exod. 28, 41, i Sędz. 17, 5. —*Wyżyn.* Pagórków, na których bałwany były czczone.

34. *I dla téj przyczyny.* T. j. z przyczyny bałwochwalstwa w królestwie Izraelskiém powszechnie zaprowadzonego, a także w wielu miejscach wzniesienia świątyń na wyżynach, i w gajach.

R. 14.—2. *Odmień szaty, aby cię nie poznano.* Lękał się, żeby prorok niepowiedział raczéj rzeczy miłych, niż prawdziwych, jak Dyoniziusz, Hugo i Watablus, uważają. Albo przeciwnie bał się, żeby dla zbrodni męża nie była surowiej sztrofowana, lub nawet z niczém odprawiona. Chciał także podróż tę żony przed ludem zataić, ażeby czasem gdy ten postrzeże, że król w potrzebach do proroka Pańskiego się udaje, nie zrozumiał nicości bałwanów swoich.

3. *Weźmij też w rękę twą dziesięcioro chleba.* Do proroka bowiem bez daru, który był w tym razie oznaką uprzejmości i wdzięczności, nie przychodzono, jak się pokazuje z I. Król. 9, 7: *Oto pójdziemy: cóż poniesiemy do męża Bożego?*

4. *Poszła do Sylo.* Miejsce w pokoleniu Efraima, długiem przebywaniem Arki Pańskiej wsławione.

10. *Mokrzącego na ścianę.* P. co się rzekło I. Król.

tem ad parietem, et clausum, et novissimum in Israel: et mundabo reliquias domus Jeroboam, sicut mundari solet fimus usque ad purum. *(Infr.15,29.)*

11. Qui mortui fuerint de Jeroboam in civitate, comedent eos canes: qui autem mortui fuerint in agro, vorabunt eos aves coeli: quia Dominus locutus est.

12. Tu igitur surge, et vade in domum tuam: et in ipso introitu pedum tuorum in urbem morietur puer,

13. et planget eum omnis Israel, et sepeliet: iste enim solus inferetur de Jeroboam in sepulcrum, quia inventus est super eo sermo bonus a Domino Deo Israel in domo Joroboam.

14. Constituet autem sibi Dominus regem super Israel, qui percutiet domum Jeroboam in hac die et in hoc tempore:

15. et percutiet Dominus Deus Israel, sicut moveri solet arundo in aqua, et evellet Israel de terra bona hac, quam dedit patribus eorum, et ventilabit eos trans flumen: quia fecerunt sibi lucos, ut irritarent Dominum.

16. Et tradet Dominus Israel propter peccata Jeroboam, qui peccavit, et peccare fecit Israel.

17. Surrexit itaque uxor Jeroboam, et abiit, et venit in Thersa: cumque illa ingrederetur limen domus, puer mortuus est;

18. et sepelierunt eum. Et planxit eum omnis Israel juxta sermonem Domini, quem locutus est in manu servi sui Ahiae prophetae.

19. Reliqua autem verborum Jeroboam, quomodo pugnaverit, et quomodo regnaverit, ecce scripta sunt in Libro verborum dierum regum Israel.

20. Dies autem, quibus regnavit Jeroboam, viginti duo anni sunt, et dormivit cum patribus suis; regnavitque Nadab filius ejus pro eo.

21. Porro Roboam filius Salomonis regnavit in Juda. Quadraginta et unius anni erat Roboam, cum regnare coepisset; decem et septem annos regnavit in Jerusalem civitate, quam elegit Dominus, ut

ścianę y zamknionego, y ostatecznego w Izraelu: y wymiotę ostatki domu Jeroboamowego, iako wymiataią gnóy aż do czysta.

11. Którzy z Jeroboam umrą w mieście, psi ich zjedzą: a którzy umrą na polu, zjedzą ie ptacy powietrzni: bo Pan powiedźiał.

12. A tak ty wstań, a idź do domu twego: a w samym weszćiu nóg twoich w miasto, umrze dźiećię,

13. a będźie go płakał wszytek Izrael, y pogrzebie, ten sam bowiem wniesion będźie z Jeroboam do grobu, iż się nad nim nalazła mowa dobra od Pana Boga Izraelowego, w domu Jerboam.

14. Lecz postanowi sobie Pan króla nad Izraelem, który wytraći dóm Jeroboamów tego dnia, y tego czasu:

15. y poraźi Pan Bóg Izraela, iako się zwykła chwiać trzcina na wodźie: a wyrwie Izraela z źiemie tév dobréy, którą dał oycóm ich, y wywieie ie za rzekę: bo sobie naczynili gaiów, aby rozdraźnili Pana.

16. Y wyda Pan Izraela dla grzechów Jeroboamowych, który zgrzeszył, y ku zgrzeszeniu przywiódł Izraela.

17. Wstała tedy żona Jeroboamowa y poszła, y przyszła do Thersa: a gdy wstępowała na próg domu, dźiećię umarło;

18. y pogrzebli ie. Y płakał go wszytek Izrael według mowy Pańskiéy, którą mówił w ręku sługi swego Ahiasa proroka.

19. A ostatek słów Jeroboam, iako walczył, y iako królował, oto napisano iest w księgach słów dni królów Izraelskich.

20. A dni których królował Jeroboam, dwadźieśćia y dwie lećie są: y zasnął z oycy swemi: y królował Nadab syn iego miasto niego.

21. Lecz Roboam syn Salomonów królował w Judźie. Cztérdźieśći lat y iedno miał Roboam, gdy począł królować: siedmnaśćie łat królował w Jeruzalem mieśćie, które obrał Pan, aby tam poło-

25, 22.—*I zamknionego i ostatecznego w Izraelu.* W hebr. *zamknionego i opuszczonego.* Nasz tłumacz IV. Król. 14, 26 przekłada, *zamknionych w więzieniu, i ostatecznych;* Deut. zaś 32, 36 *zamknionych i pozostałych.* Tym sposobem mówienia oznacza się, że wszystko cokolwiek posiadają, bądź w domu, bądź na roli, od najlichszego do najdroższego, od zamknionego i strzeżonego, do zaniechanego i odrzuconego, wszystko to rabunkowi i złupieniu jest uległe. Rabbi Józefowe słowo Deut. 32, 36, *zamknieni też ustali, a którzy zostali zniszczeni,* tak tłumaczy: *nie było bogactw, które się w domu zamykają, ani bydła, które się w polu pozostawuje.—Ostatki domu.* Synów, potomstwo.

13. *Iż się nad nim nalazła mowa dobra od Pana.* Nie oznacza dobroci dziecięcia, lecz miłosierdzie Boże któremu się podobało pozwolić, żeby to dziecię dostąpiło pogrzebu, którego inne pozbawione być miały. Niektórzy jednak z hebrajskiego o dobroci dziecięcia przekładają.

14. *Króla nad Izraelem, który wytraci.* Mowa tu o Baazie, któremu dopomagał P. Bóg zostać królem, i jemu lud pozyskał, żeby pomstę Bożą nad Jeroboamem wykonał.—*Tego dnia i tego czasu.* Abulensis mniema, że tego samego dnia, w którym prorok przepowiadał złą dolę Jeroboamowi, rozpoczęły się knowania Baazy, które wszakże zaledwie po kilku latach do skutku przyjść mogły. Kajetanus utrzymuje, że tu jest mowa o prędkości pomsty Bożéj, t. j. że jeszcze ci, którzy dziś żyją jéj się doczekają, i skutków jéj doświadczą.

15. *I porazi P. Bóg.* Ponieważ lud łatwo się dał powodować bezbożności króla, przeto zapowiada prorok, iż po wielu i długich wewnętrznych zaburzeniach i wojnach, któremi jako trzcina na wodzie, w swojéj ojczyznie miotany będzie, przyjdzie nareszcie na niego to, że zostanie uprowadzony do niewoli Assyryjskiej.—*I wywieje je.* Rozproszy,—*Za rzekę.* Eufrates.

16. *Wyda Pan Izraela.* W ręce Assyryjczyków.

17. *Przyszła do Tersa.* Zdaje się, że Tersa była stołecznem miastem przed założeniem Samaryi.

18. *W ręku sługi swego.* Przez Ahiasza.

19. *Jako walczył.* Przeciwko Roboamowi; albowiem, jak mówi się w roz. nast. w. 6: *Była wojna między Roboamem, a Jeroboamem, przez wszystek czas żywota jego.—W księgach słów dni królów Izraelskich.* W rocznikach królów Izraelskich, które się nie znajdują.

21. *Naama Ammanitka.* Która, ponieważ błędów oj-

poneret nomen suum ibi, ex omnibus tribubus Israel. Nomen autem matris ejus Naama Ammanitis: *(2. Par. 12, 13).*

22. Et fecit Judas malum coram Domino, et irritaverunt eum super omnibus, quae fecerant patres eorum in peccatis suis quae peccaverunt.

23. Aedificaverunt enim et ipsi sibi aras, et statuas et lucos super omnem collem excelsum et subter omnem arborem frondosam:

24. sed et effeminati fuerunt in terra, feceruntque omnes abominationes gentium, quas attrivit Dominus ante faciem filiorum Israel.

25. In quinto autem anno regni Roboam ascendit Sesac rex Aegypti in Jerusalem,

26. et tulit thesauros domus Domini et thesauros regios, et universa diripuit: scuta quoque aurea, quae fecerat Salomon, *(Supr. 10, 16).*

27. pro quibus fecit rex Roboam scuta aerea, et tradidit ea in manum ducum scutariorum et eorum, qui excubabant ante ostium domus regis.

28. Cumque ingrederetur rex in domum Domini, portabant ea qui praeeundi habebant officium; et postea reportabant ad armamentarium scutariorum.

29. Reliqua autem sermonum Roboam, et omnia quae fecit, ecce scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Juda.

30. Fuitque bellum inter Roboam et Jeroboam cunctis diebus.

31. Dormivitque Roboam cum patribus suis, et sepultus est cum eis in civitate David. Nomen autem matris ejus Naama Ammanitis, et regnavit Abiam filius ejus pro eo.

żył imię swoie, ze wszech pokoleni Izraelskich. A imię matki iego Naama Ammanitka.

22. Y uczynił Judas złość przed Panem, y rozgniewali go, nad wszytko co byli uczynili oycowie ich w grzechach swych, któremi grzeszyli.

23. Bo y ći nabudowali sobie ołtarzów y bałwanów, y gaiów na każdym pagórku wysokim, y pod każdym drzewem gałęźistym;

24. ale y niewieściuchowie byli w źiemi, y czynili wszytkie obrzydłośći poganów, które starł Pan przed obliczem synów Izraelowych.

25. Piątego roku królestwa Roboam, przyćiągnał Sesak król Egyptski do Jeruzalem,

26. y pobrał skarby domu Pańskiego, y skarby królewskie, y wszytko rozszarpał: y tarcze złote, które był sprawił Salomon:

27. miasto których poczynił król Roboam tarcze miedźiane, y dał ie w ręce przełożonym tarczników, y tym którzy na straży byli przededrzwiami domu królewskiego.

28. A gdy wchodźił król do domu Pańskiego, nośili ie ći, którzy mieli urząd wprzód chodzenia, a potym odnośili do zbroiownie tarczników.

29. A ostatek mów Roboamowych, y wszytko co czynił, oto napisano w księgach mów dni królow Juda.

30. Y była woyna między Roboam a Jeroboamem po wszytkie dni.

31. Y zasnął Roboam z oycy swémi, y pogrzebion iest z nimi w mieśćie Dawidowym: a imię matki iego Naama Ammanitka: y królował Abiam syn iego miasto niego.

CAPUT XV. — ROZDZIAŁ 15.

O panowaniu Abia, Aza i Jozafata królów Judzkich, i zniszczeniu całego rodu Jeroboama króla Izraelskiego.

1. Igitur in octavo decimo anno regni Jeroboam filii Nabat, regnavit Abiam super Judam.

2. Tribus annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Maacha filia Abessalom. *(2. Par. 13, 2).*

3. Ambulavitque in omnibus peccatis patris sui, quae fecerat ante eum; nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor David patris ejus.

1. Ośmnastego tedy roku królestwa Jeroboama syna Nabat, królował Abiam nad Judą.

2. Trzy lata królował w Jeruzalem: imię matki iego Maacha córka Abessalom.

3. Y chodźił we wszytkich grzéchach oyca swego, które był uczynił przed nim, ani serce iego było doskonałe z Panem Bogiem swoim, iako serce Dawida oyca iego.

---

czystych nie zupełnie się pozbyła, zdaje się, że niemi zaraziła syna swojego.

22. *Nad wszystko.* We wszystkiem naśladując ojców swoich, cokolwiek ci, jeszcze za czasów sędziów, złego uczynili.

24. *Niewieściuchowie.* Rozpuście poświęcający się, jak przekłada Watablus; dodajmy, że to czynili na cześć pewnego bóstwa, jako to; Wenery, Pryapy i t. d.— *Poganów, których starł.* T. j. Chananejczyków.

25. *Przyciągnął Sezak król Egipski.* Jaka była przyczyna wojny Pismo ś. niewyraża, i odgadnąć nie łatwo, gdyż między Roboamem a Sezakiem zachodziło powinowactwo. Albowiem Sezaka ojciec córkę swoję oddał Salomonowi za żonę, która była macochą Roboama. Prawdopodobna, że Sezak w celu powiększenia królestwa wziął się za oręż, albo może z namowy Jeroboama, z którym także był zpowinowacony, jak uważa Salianus r. 51, Roboama n. 3.

26. *Skarby domu Pańskiego.* Złoto należące do kościoła i jego sprzęty kosztowne.— *I tarcze złote.* P. wyż. r. 10, 16.

28. *A gdy wchodził król do domu Pańskiego.* Z tego się pokazuje, że Roboam nie jawnie i otwarcie cześć Boską opuścił, i że jéj w swojem królestwie nie wzbraniał.

29. *W księgach mów dni królów Juda.* Które się nie znajdują.

R. 15.—2. *Maacha córka Abessalom.* Czyli Absalom LXX bowiem i Józef Fl. zamiast Absalon mówią zwykle Abessalon: nie jest záś ten Absalon syn Dawidowy, lecz inny, który się także nazywa Uriel, i był z Gabaa w pokoleniu Benjamina, jak mamy II. Paral. r. 13, 2, gdzie także Maacha Michaja się nazywa.

4. Sed propter David dedit ei Dominus Deus suus lucernam in Jerusalem, ut suscitaret filium ejus post eum, et statueret Jerusalem,

5. eo quod fecisset David rectum in oculis Domini, et non declinasset ab omnibus, quae praeceperat ei, cunctis diebus vitae suae, excepto sermone Uriae Hethaei. *(2. Reg. 11, 4).*

6. Attamen bellum fuit inter Roboam et Jeroboam omni tempore vitae ejus.

7. Reliqua autem sermonum Abiam, et omnia quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Juda? Fuitque proelium inter Abiam et inter Jeroboam. *(2. Par. 13, 3).*

8. Et dormivit Abiam cum patribus suis, et sepelierunt eum in civitate David; regnavitque Asa filius ejus pro eo. *(2. Par. 14, 1).*

9. In anno ergo vigesimo Jeroboam regis Israel regnavit Asa rex Juda,

10. et quadraginta et uno anno regnavit in Jerusalem. Nomen matris ejus Maacha, filia Abessalom.

11. Et fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut David pater ejus;

12. et abstulit effeminatos de terra, purgavitque universas sordes idolorum, quae fecerant patres ejus.

13. Insuper et Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, et in luco ejus, quem consecraverat; subvertitque specum ejus, et confregit simulacrum turpissimum, et combussit in torrente Cedron;

14. excelsa autem non abstulit. Verumtamen cor Asa perfectum erat cum Domino cunctis diebus suis,

15. et intulit ea, quae sanctificaverat pater suus, et voverat, in domum Domini; argentum et aurum et vasa.

16. Bellum autem erat inter Asa, et Baasa regem Israel cunctis diebus eorum.

17. Ascendit quoque Baasa rex Israel in Judam, et aedificavit Rama, ut non posset quispiam egredi vel ingredi de parte Asa regis Juda. *(2. Par. 16, 1).*

4. Ale dla Dawida dał mu Pan Bóg iego świécę w Jeruzalem, aby wzbudźił syna iego po nim, y utwiérdźił Jeruzalem.

5. przeto że czynił Dawid prawość przed oczyma Pańskimi, a nie ustępował od wszytkiego co mu był roskazał po wszytkie dni żywota swego, wyiąwszy mowę Uriasza Hetheyczyka.

6. Wszakże iednak była woyna między Roboamem, a Jeroboamem przez wszytek czas żywota iego.

7. Ale ostatek mów Abiam, y wszytko co czynił, zali to nie iest opisano w księgach słów dni królów Juda? Y była woyna między Abiam a między Jeroboamem.

8. Y zasnął Abiam z oycy swymi, y pogrzebli go w mieśćie Dawidowym: y królował Asa syn iego miasto niego.

9. Roku tedy dwudźiestego Jeroboama króla Izraelskiego królował Asa król Juda,

10. a czterdźieśći y ieden rok królował w Jeruzalem. Imię matki iego Maacha, córka Abessalom.

11. Y czynił Asa prawość przed oczyma Pańskimi iako Dawid oćiec iego;

12. y zniósł niewieśćiuchy z źiemie, y wyczyśćił wszytkie plugastwa bałwańskie, których byli naczynili oycowie iego.

13. Nad to y Maachę matkę swą złożył, aby nie była księżną w ofiarach Priapa y w gaiu iego, który była poświęćiła: y zburzył iaskinią iego, y potłukł bałwan naspróśnieyszy, y spalił u potoka Cedron;

14. ale wyżyn nie zrzućił. Wszakże serce Asa doskonałe było z Panem po wszytkie dni iego,

15. y wniósł to co był oćiec iego poświęćił y ślubował do domu Pańskiego, śrébro y złoto y naczynia.

16. A woyna była między Asą y Baasą królem Izraelskim po wszytkie dni ich.

17. Przyćiągnął téż Baasa król Izraelski na Judę, y budował Rama, aby żaden niemógł wyniść abo wniść z strony Asy króla Judzkiego.

---

4. *Świecę w Jeruzalem.* P. r. 11, 36.— *Utwierdził Jeruzalem.* Umocnił królestwo Judzkie.

5. *Wyjąwszy mowę Uryasza Hetejczyka.* W innych także rzeczach zgrzeszył Dawid, jako to w policzeniu ludu, II. Król. 24, w zamiarze zniszczenia z gruntu domu Nabala Karmelskiego, I. Król. 25. Ogólne jest tłumaczów wyjaśnienie, że inne grzechy popełnione przez Dawida, tego są porządku i stopnia, że z grzechem zabójstwa Uryasza porównane, za grzechy niejako uważać się nie powinny. Tak Abulens. Hugo Syranus, Dyonizius i Kajetanus. Sanchez dodaje, że Dawid w grzechu z Betsabeą trwał długo, w innych zaś nie tyle; a przeto ze względu nawet na długość czasu cięższym był nad inne.

11. *Dawid ojciec jego.* T. j. prapradziad.

12. *Zniósł niewieściuchy z ziemi.* Śmiercią ukarał.

13. *Maachę matkę swą.* Na której przedewszystkiem opierał się szkaradny przesąd.—*Bałwan najsprośniejszy.* T. j. Pryapa.

14. *Ale wyżyn nie zrzucił (niezniosł).* W II. Paral. 14, 2, mówi się: *rozwalił ołtarze cudzoziemskiego nabożeństwa, i wyżyny, i połamał słupy, i gaje wyrąbał.* Gdy zaś tu się powiada *wyżyn niezrzucił,* mowa jest o świątyniach, które przy górze Oliwnéj zbudował był Salomon, i które po wielu zaledwie latach zburzył Jozyas. IV. Król. 23.— *Serce Aza doskonałe było z Panem.* Co się tycze religii, albowiem zkądinąd II. Paral. 16, 10 znajdujemy opowiadanie, że on proroka zwiastującego rzeczy niepomyślne, do więzienia wtrącił, co naturalnie od winy uwolnić go nie może. Zgrzeszył także, nadzieję w pomocy pogan pokładając, i na ich zjednanie nie tylko świeckie, ale i kościelne bogactwa wydając; a nareszcie zgrzeszył lekarzom zbytecznie ufając, gdy na podagrę chorował, II. Paral. 16, 12.

15. *I wniósł to co był ojciec jego poświęcił.* Watablus z hebr. przekłada, *i wniósł poświęcenia ojca swego, i poświęcenia własne do domu Pańskiego:* znaczenie jest takie, że Aza wywiązał się z tego co był ślubował ojciec jego, gdy doznawał niepowodzenia w wojnie z Jeroboamem, jak powiada Abulensis, quaest. 27 pod kon., i zadość uczynił ślubom także własnym.

16. *Po wszystkie dni ich.* T. j. od czasu jak zaczęli wojować pomiędzy sobą, aż do śmierci Baaza: albowiem Azą jeszcze po jego śmierci lat wiele panował.

17. *Zbudował Rama.* Rama do pokolenia Benjamina

18. Tollens itaque Asa omne argentum et aurum, quod remanserat in thesauris domus Domini et in thesauris domus regiae, et dedit illud in manus servorum suorum; et misit ad Benadad filium Tabremon filii Hezion, regem Syriae, qui habitabat in Damasco, dicens:

19. Foedus est inter me et te, et inter patrem meum et patrem tuum: ideo misi tibi munera argentum et aurum, et peto, ut venias, et irritum facias foedus, quod habes cum Baasa rege Israel, et recedat a me.

20. Acquiescens Benadad regi Asa, misit principes exercitus sui in civitates Israel; et percusserunt Ahion et Dan et Abel domum Maacha, et universam Cenneroth, omnem scilicet terram Nephthali.

21. Quod cum audisset Baasa, intermisit aedificare Rama, et reversus est in Thersa.

22. Rex autem Asa nuntium misit in omnem Judam dicens. Nemo sit excusatus. Et tulerunt lapides de Rama, et ligna ejus, quibus aedificaverat Baasa, et exstruxit de eis rex Asa Gabaa Benjamin, et Maspha.

23. Reliqua autem omnium sermonum Asa, et universae fortitudines ejus, et cuncta quae fecit, et civitates, quas exstruxit; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Juda? Verumtamen in tempore senectutis suae doluit pedes.

24. Et dormivit cum patribus suis, et sepultus est cum eis in civitate David patris sui. Regnavitque Josaphat filius ejus pro eo. *(2. Par. 17, 1).*

25. Nadab vero, filius Jeroboam, regnavit super Israel anno secundo Asa regis Juda; regnavitque super Israel duobus annis.

26. Et fecit quod malum est in conspectu Domini, et ambulavit in viis patris sui, et in peccatis ejus, quibus peccare fecit Israel.

27. Insidiatus est autem ei Baasa filius Ahiae de domo Issachar, et percussit eum in Gebbethon, quae est urbs Philisthinorum; siquidem Nadab et omnis Israel obsidebant Gebbethon.

28. Interfecit ergo illum Baasa in anno tertio Asa regis Juda, et regnavit pro eo.

29. Cumque regnasset, percussit omnem domum Jeroboam; non dimisit ne unam quidem animam de semine ejus, donec deleret eum juxta verbum Domini quod locutus fuerat in manu servi sui Ahiae Silonitis, *(Infr. 21, 22. Supr. 14, 10).*

30. propter peccata Jeroboam, quae peccaverat, et quibus peccare fecerat Israel; et propter delictum, quo irritaverat Dominum Deum Israel.

18. Wziąwszy tedy Asa wszytko śrébro y złoto, które było zostało w skarbiech domu Pańskiego y w skarbiech domu królewskiego, y dał ie w ręce sług swoich: y posłał do Benadad syna Tabremon syna Hezion, króla Siriyskiego, który mieszkał w Damaszku, mówiąc:

19. Przymierze iest między mną a tobą, y między oycem moim a oycem twoim: przetomći posłał dary, śrébro y złoto: a proszę abyś przyszedł y zrzucił przymierze, które masz z Baasą królem Izraelskim, y żeby odciągnął odemnie.

20. Przyzwoliwszy Benadad królowi Asa, posłał hetmany woyska swego na miasta Izraelskie, y poraźili Ahion, y Dan y Abel dom Maacha y wszytkę Cenneroth, to iest wszytkę źiemię Nephthali.

21. Co gdy usłyszał Baasa, przestał budować Rama, y wróćił się do Thersa.

22. A król Asa posłał poselstwo po wszytkiéy źiemi Judzkiéy, mówiąc: Żaden niech nie będźie wymówiony. Y pobrali kamienie z Rama y drzewo iego, którym budował Baasa, y zbudował z nich król Asa Gabaa Beniamin y Maspha.

23. A ostatek wszytkich mów Asa y wszytkie męstwa iego, y wszytko co uczynił, y miasta które zbudował, izaliż te nie są napisane w księgach słów dni królów Juda? Wszakże czasu starośći swéy chorował na nogi.

24. Y zasnął z oycy swymi, y pogrzebion iest z nimi w mieśćie Dawida oycą swego. Y królował Jozaphat syn iego miasto niego.

25. A Nadab syn Jeroboam królował nad Izraelem roku wtórego Asa króla Judzkiego: y królował nad Izraelem dwie lecie.

26. Y czynił złość przed oczyma Pańskimi, y chodźił drogami oyca swego, y w grzéchach iego, któremi do grzéchu przywiódł Izraela.

27. Ale Baasa syn Achiasza z domu Issachar był mu na zdradźie, y zabił go w Gebbethon, które iest miasto Philistyńskie: bo Nadab y wszytek Izrael oblegli byli Gebbethon.

28. Zabił go tedy Baasa roku trzećiego Asa króla Judzkiego, y królował miasto niego.

29. A gdy królował, wymordował wszytek dóm Jeroboamów: nie zostawił y iednéy dusze z naśienia iego, aż go wygładźił według słowa Pańskiego które mówił w ręce sługi swego Achiasza Silonitczyka,

30. dla grzechów Jeroboamowych, któremi grzészył, y któremi był o grzéch przyprawił Izraela: y dla przestępstwą, którym był rozdraźnił Pana Boga Izraelskiego.

należała i była w bliskości Anatot i Betleemu. Właściwie niezbudował Baaza nowego miasta, lecz tylko te, które się tam oddawna znajdowały obwarował, i murami opasał, jak czytamy II. Paral. 16, 1.—*Aby żaden nie mógł wyjść albo wnijść ze strony Azy.* Widział Baaza dogodność tego miejsca, że gdy je obwaruje i załogę w niém zostawi, tym sposobem zatamuje wszelki przystęp Żydom do Izraelitów, i możność im ucieczki ztąd odbierze.

18. *Syna Hezion króla Syryjskiego.* Zdaje się, że ten Hezion był jednym i tym samym z Razonem, przeciwnikiem Salomona, jako się wyżéj rzekło III. Król. 11, 23.

19. *Między ojcem moim, a ojcem twoim.* T. j. między Abią i Tabremonem.

21. *Przestał budować Rama.* T. j. żeby upadającemu swojemu królestwu przyjść na pomoc.

22. *Żaden niech nie będzie wymówiony.* Żeby nie przyłożył ręki do dzieła.—*I zbudował... Gabaa Benjamin.* Odnowił i obwarował Gabaa Benjamin, w którém niegdyś przemieszkiwał Saul. — *Masfa.* Uświetnione przebywaniem Samuela.

23. *Chorował na nogi.* Cierpiał podagrę.

31. Reliqua autem sermonum Nadab et omnia, quae operatus est; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Israel?

32. Fuitque bellum inter Asa et Baasa regem Israel cunctis diebus eorum.

33. Anno tertio Asa regis Juda regnavit Baasa, filius Ahiae, super omnem Israel in Thersa viginti quatuor annis.

34. Et fecit malum coram Domino, ambulavitque in via Jeroboam, et in peccatis ejus, quibus peccare fecit Israel.

31. A ostatek mów Nadab, y wszytko co czynił, izali to nie iest napisano w księgach słów dni królów Izraelskich?

32. Y była woyna między Asą y Baasą królem Izraelskim po wszytkie dni ich.

33. Roku trzećiego Asa króla Judzkiego królował Baasa syn Ahiów nad wszytkim Izraelem w Thersa, dwadźieśćia y cztéry lata.

34. Y czynił złość przed Panem, y chodźił w drodze Jeroboamowéy, y w grzechach iego, któremi ku grzészéniu przywiódł Izraela.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O zabiciu proroka Jehu przez Baazę i jego własnéj śmierci, o następcach Baazy aż do bezbożnego Achaba.

1. Factus est autem sermo Domini ad Jehu filium Hanani contra Baasa, dicens:

2. Pro eo, quod exaltavi te de pulvere, et posui te ducem super populum meum Israel, tu autem ambulasti in via Jeroboam, et peccare fecisti populum meum Israel, ut me irritares in peccatis eorum:

3. ecce ego demetam posteriora Baasa, et posteriora domus ejus, et faciam domum tuam sicut domum Jeroboam filii Nabat.

4. Qui mortuus fuerit de Baasa in civitate, comedent eum canes: et qui mortuus fuerit ex eo in regione comedent eum volucres coeli. *(Supr. 14, 11).*

5. Reliqua autem sermonum Baasa, et quaecumque fecit, et proelia ejus; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Israel? *

6. Dormivit ergo Baasa cum patribus suis, sepultusque est in Thersa; et regnavit Ela filius ejus pro eo.* *(2. Par. 16, 1).*

7. Cum autem in manu Jehu filii Hanani prophetae verbum Domini factum esset contra Baasa, et contra domum ejus, et contra omne malum, quod fecerat coram Domino, ad irritandum eum in operibus manuum suarum, ut fieret sicut domus Jeroboam; ob hanc causam occidit eum, hoc est, Jehu filium Hanani, prophetam.

8. Anno vigesimo sexto Asa regis Juda regnavit Ela filius Baasa super Israel in Thersa duobus annis.

9. Et rebellavit contra eum servus suus Zambri, dux mediae partis equitum; erat autem Ela in Thersa bibens et temulentus in domo Arsa praefecti Thersa.

10. Irruens ergo Zambri percussit, et occidit eum anno vigesimo septimo Asa regis Juda, et regnavit pro eo. *(4. Reg. 9, 31).*

11. Cumque regnasset, et sedisset super solium ejus, percussit omnem domum Baasa, et non dere-

1. Y stała się mowa Pańska do Jehu syna Hanani przećiw Baasa, mówiąc:

2. Dla tego iżem ćię wyniósł z prochu, y postanowiłem ćię książęćiem nad ludem moim Izraelskim, a tyś chodźił drogą Jeroboamową y wprawiłeś w grzech lud móy Izraelski, abyś mię rozdraźnił w grzechach ich:

3. oto ia pożnę poślednie Baasa y poślednie domu iego: a uczynię dóm twóy iako dóm Jeroboam syna Nabatowego.

4. Kto umrze z Baasa w mieśćie, pśi go ziedzą: a kto umrze z niego na polu ziedzą go ptacy powietrzni.

5. A ostatek mów Baasa, y cokolwiek czynił, y woyny iego, izali nie napisano iest w księgach słów dni królów Izraelskich?

6. Zasnał tedy Baasa z oycy swémi, y pogrzebion iest w Thersa: y królował Ela syn iego miasto niego.

7. A gdy w ręce Jehu syna Hanani proroka stało się słowo Pańskie przećiw Baasa, y przećiw domowi iego, y przećiw wszemu złemu, które był uczynił przed Panem, żeby go rozdraźnił sprawami rąk swoich, aby się stał iako dóm Jeroboamów: dla téy przyczyny zabił go, to iest Jehu syna Hanani proroka.

8. Roku dwudźiestego szóstego Asa króla Judzkiego, królował Ela syn Baasa nad Izraelem w Thersa dwie lećie.

9. Y podniósł woynę przećiw niemu sługa iego Zambry, hetman nad połowicą iezdnych: a Ela był w Thersa piiąc, y piiany w domu Arsa starosty Thersa.

10. Wpadszy tedy Zambry, uderzył y zamordował go, roku dwudźiestego śiódmego Asa króla Judzkiego, y królował miasto niego.

11. A gdy królestwo otrzymał, y uśiadł na stolicy iego, wybił wszytek dóm Baasa, y nie zosta-

R. 16.—1. *Jehu syna Hanani.* Powiadają Żydzi, że nie tylko prorokiem był Jehu, lecz także i ojciec Hanani; a Abulensis na ten rozdz. quaest. 3, rzeczą prawdopodobną być mniema, że Hanani, który się tu wspomina, jest tym samym, który był posłany do Azy króla Judzkiego, żeby go upomniał o brak dostatecznéj ufności w Bogu. II. Paral. 16, 7.

3. *Poślednie.* Potomstwo, synów.

7. *Przeciw wszemu złemu.* Za karę złego i zbrodni.— *Zabił go.* Baaza król, zabił Jehu proroka.

11. *Mokrzącego na ścianę.* P. I. Król. 25, 22.

liquit ex ea mingentem ad parietem, et propinquos et amicos ejus.

12. Delevitque Zambri omnem domum Baasa juxta verbum Domini, quod locutus fuerat ad Baasa in manu Jehu prophetae,

13. propter universa peccata Baasa et peccata Ela filii ejus, qui peccaverunt, et peccare fecerunt Israel provocantes Dominum Deum Israel in vanitatibus suis.

14. Reliqua autem sermonum Ela, et omnia quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Israel?

15. Anno vigesimo septimo Asa regis Juda regnavit Zambri septem diebus in Thersa; porro exercitus obsidebat Gebbethon urbem Philisthinorum.

16. Cumque audisset, rebellasse Zambri, et occidisse regem, fecit sibi regem omnis Israel Amri, qui erat princeps militiae super Israel in die illa in castris.

17. Ascendit ergo Amri et omnis Israel cum eo de Gebbethon, et obsidebant Thersa.

18. Videns autem Zambri, quod expugnanda esset civitas, ingressus est palatium, et succendit se cum domo regia, et mortuus est

19. in peccatis suis, quae peccaverat faciens malum coram Domino et ambulans in via Jeroboam, et in peccato ejus, quo fecit peccare Israel.

20. Reliqua autem sermonum Zambri, et insidiarum ejus, et tyrannidis; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Israel?

21. Tunc divisus est populus Israel in duas partes; media pars populi sequebatur Thebni filium Gineth, ut constitueret eum regem; et media pars Amri.

22. Praevaluit autem populus, qui erat cum Amri, populo qui sequebatur Thebni filium Gineth; mortuusque est Thebni, et regnavit Amri.

23. Anno trigesimo primo Asa regis Juda regnavit Amri super Israel duodecim annis; in Thersa regnavit sex annis.

24. Emitque montem Samariae a Semer duobus talentis argenti, et aedificavit eum, et vocavit nomen civitatis, quam exstruxerat, nomine Semer, domini montis, Samariam.

25. Fecit autem Amri malum in conspectu Domini, et operatus est nequiter super omnes, qui fuerunt ante eum.

26. Ambulavitque in omni via Jeroboam filii Na-

wił z niego mokrzącego na ścianę y powinne y przyiaćioły iego.

12. Y wygładźił Zambri wszytek dóm Baasa według słowa Pańskiego, które był mówił do Baasa w ręce Jehu proroka,

13. dla wszytkich grzéchów Baasa y grzéchów Ela syna iego, którzy grzészyli y o grzéch przyprawili Izraela, pobudzaiąc Pana Boga Izraelowego nikczemnośćiami swymi.

14. A ostatek mów Ela, y wszytko co czynił, izali to nie iest napisano w kśięgach słów dni królów Izraelskich?

15. Roku dwudźiestego śiódmego Asa króla Judzkiego królował Zambry śiedm dni w Thersa: a woysko było obległo Gebbethon miasto Philistyńskie.

16. A gdy się dowiedźiało że Zambry woynę podniósł y zabił króla, uczynił sobie wszytek Izrael królem Amry, który był hetmanem woyska nad Izraelem onego dnia w obozie.

17. Odciągnął tedy Amry, y wszytek Izrael z nim od Gebbethon, y oblegli Thersa.

18. A widząc Zambry, że miało bydź dobyte miasto, wszedł do pałacu, y spalił się z domem królewskim: y umarł

19. w grzéchach swoich, którémi grzészył czyniąc złość przed Panem, y chodząc w drodze Jeroboam, y w grzéchu iego, którym o grzéch przyprawił Izraela.

20. A ostatek mów Zambrego, y zdrad iego, y okrućieństwa, izali to nie iest opisano w kśięgach słów dni królów Izraelskich?

21. Rozerwał się tedy lud Izraelski na dwie częśći: połowica ludu szła za Thebni synem Gineth żeby go postanowiła królem: a połowica za Amry.

22. Y przemógł lud, który był za Amrym, nad ludem, który szedł za Thebni synem Gineth: y umarł Thebni, a królował Amry.

23. Roku trzydźiestego pierwszego Asy króla Judzkiego królował Amry nad Izraelem dwanaśćie lat: w Therśie królował sześć lat.

24. Y kupił górę Samariiéy u Semera za dwa talenty śrébra: y zbudował ią, y nazwał imię miasta które zbudował, po imieniu Semera pana góry, Samarią.

25. A Amry złość czynił przed oczyma Pańskimi, y sprawował się niecnotliwie nad wszytkie którzy przed nim byli.

26. Y chodźił we wszytkich drogach Jeroboama

---

18. *Spalił się z domem królewskim.* Bojąc się, że gdy wpadnie w ręce nieprzyjaciół, żeby go okrutnemi katuszami niedręczyli. Abulensis drugą jeszcze pobudkę dodaje, a mianowicie: zawiść i złość przeciwko Amremu, żeby, gdy zdobędzie królestwo, żadne bogactwa i skarby w tym pałacu znajdujące się, niedostały się rąk jego.

19. *W grzechach swoich.* Z powodu grzechów swoich.— *Czyniąc złość przed Panem.* Nie mógł on w przeciągu dni siedmiu ani pobożnym, ani bezbożnym się okazać, lecz z poprzedniego życia zdaje się o nim taki wyrok wydawać Pismo ś., zwłaszcza, że żadnéj niedał oznaki poprawy, i poprzedzający swój żywot, jakiby on zresztą niebył, mężobójstwem i haniebną rozpaczą zakończył.

20. *Zdrad jego.* Względem Baaza.

22. *I umarł Tebni.* Pokazuje się, że nieumarł Tebni śmiercią naturalną, lecz gwałtowną, i być może na wojnie, co ów wyraz *przemógł* wskazuje, gdyż uprzednio stoczoną bitwę zdaje się oznaczać.

24. *Po imieniu Semera.* Salianus podejrzewa, że znaczną część zapłaty przedawca odstąpił, pod warunkiem, żeby mającemu się budować miastu, jego nazwisko nadane było. Bo inaczéj zbyt błahą byłaby zapłata, i niepodobnaby było dociec przyczyny dla czego raczéj nazwiska założyciela nieprzyjęło.

26. *W nikczemnościach swych.* W bałwanach; które czczemi są bożyszczami.

bat et in peccatis ejus, quibus peccare fecerat Israel, ut irritaret Dominum Deum Israel in vanitatibus suis.

27. Reliqua autem sermonum Amri, et proelia ejus, quae gessit; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Israel?

28. Dormivitque Amri, cum patribus suis, et sepultus est in Samaria; regnavitque Achab filius ejus pro eo.

29. Achab vero filius Amri regnavit super Israel anno trigesimo octavo Asa regis Juda. Et regnavit Achab filius Amri super Israel in Samaria viginti et duobus annis.

30. Et fecit Achab filius Amri malum in conspectu Domini super omnes, qui fuerunt ante eum.

31. Nec suffecit ei, ut ambularet in peccatis Jeroboam filii Nabat; insuper duxit uxorem Jezabel filiam Ethbaal regis Sidoniorum. Et abiit, et servivit Baal, et adoravit eum.

32. Et posuit aram Baal in templo Baal, quod aedificaverat in Samaria,

33. et plantavit lucum; et addidit Achab in opere suo, irritans Dominum Deum Israel super omnes reges Israel, qui fuerunt ante eum.

34. In diebus ejus aedificavit Hiel, de Bethel, Jericho; in Abiram primitivo suo fundavit eam, et in Segub novissimo suo posuit portas ejus, juxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Josue filii Nun. *(Jos. 6, 26.)*

syna Nabat, y w grzéchach iego, którémi w grzéch wprawił Izraela: aby draźnił Pana Boga Izraelowego w nikczemnośćiach swych.

27. A ostatek mów Amrego, y woyny iego które czynił, izali to nie iest opisano w księgach słów dni królów Izraelskich?

28. Y zasnął Amry z oycy swymi, y pogrzébion iest w Samariiéy: y królował Achab syn iego miasto niego.

29. A Achab syn Amry królował nad Izraelem roku trzydźiestego ósmego Asa króla Judzkiego. Y królował Achab syn Amry nad Izraelem w Samariiéy dwadźieśćia y dwie lećie.

30. Y czynił Achab syn Amri złość przed oczyma Pańskimi nadewszytkie, którzy przed nim byli.

31. Y nie dosyć mu było że chodźił w grzéchach Joroboam syna Nabat: nad to poiał żonę Jezabel córkę Ethbaal króla Sydońskiego. Y szedł y służył Baalowi, y kłaniał się mu.

32. Y postawił ołtarz Baalowi we zborze Baalowym, który był zbudował w Samariiéy,

33. y nasadźił gay: y przyczynił Achab w uczynku swym draźniąc Pana Boga Izraelowego nadewszytkie króle Izraelskie, którzy przed nim byli.

34. Za czasów iego Hiel z Bethela zbudował Jericho: na Abiram pierworodnym swym założył ie, a na Segubię ostatnim swym postawił bramy iego: według słowa Pańskiego, które powiedźiał w ręce Jozue syna Nun.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O Eliaszu proroku i jego przebywaniu naprzód przy potoku Karyt, gdzie był przez kruków żywiony, a potém u pewnéj niewiasty w Sarepcie.

1. Et dixit Elias Thesbites de habitatoribus Galaad ad Achab: Vivit Dominus Deus Israel, in cujus conspectu sto, si erit annis his ros et pluvia, nisi juxta oris mei verba. *(Eccli. 48, 1. Jac. 5, 17.)*

2. Et factum est verbum Domini ad eum, dicens:

3. Recede hinc, et vade contra orientem, et abscondere in torrente Carith, qui est contra Jordanem,

4. et ibi de torrente bibes: corvisque praecepi, ut pascant te ibi.

1. Y rzekł Eliasz Tesbytczyk z obywatelów Galaad do Achaba: Żywie Pan Bóg Izraelów, przed którego oblicznośćią stoię, ieśli będźie przez te lata rosa y déscz, iedno według słów ust moich.

2. Y stało się słowo Pańskie do niego, mówiąc:

3. Odéydź ztąd, a idź na wschód słońca, y skriy się w Potoku Karith, który iest przećiw Jordanowi,

4. y tam z Potoka pić będźiesz, a krukóm roskazałem aby ćię tam żywili.

---

31. *Pojął żonę Jezabel.* Przez co nie tylko zgrzeszył przeciwko prawu zakazującemu pojmować żony obcego narodu, zwłaszcza gdy te ojczystych przesądów się trzymają, lecz jeszcze, że taką niewiastę pojął, przez którą stał się uczęstnikiem najliczniejszych i najdzikszych zbrodni.— *Służył Baalowi.* Obyczajem Sydończyków, którzy się temu bożyszczu kłaniali: czynił to dla przypodobania się żonie swojéj.

33. *W uczynku swym.* Hebr., Chald. i LXX, *żeby czynił*, t. j. najgorzéj, jakby mówił: pomnożył odtąd grzechy.

34. *Hiel z Betela zbudował.* Patrz tłum. tego Joz. 6, 26.

R. 17.—1. *Eliasz Tesbitczyk.* Tesba, według Adrichomiusa, znajdowała się w pokoleniu Gad: Eliasz wszakże był z rodu kapłańskiego, i z pokolenia Lewi.—*Z obywateli Galaad.* Ziemia Galaad była za Jordanem: cała bowiem owa zarzeczna kraina, która się dostała pokoleniu Rubena, Gada, i połowie pokolenia Manassesa, nazywała się ziemią Galaadską, chociaż w ściślejszém znaczeniu za Galaad bierze się niekiedy część tylko górzysta téj ziemi, i nazywa się także górą Galaad.— *Przed którego oblicznością stoję.* T. j. któremu służę.— *Jeżli będzie przez te lata rosa i deszcz.* Że nie będzie rosy i deszczu; albowiem, jak powiada ś. Jakób apost. 5, 17: *Eliasz... modlitwą modlił się żeby deszcz nie padał na ziemię, i niepadał trzy lata i sześć miesięcy.* Gdy więc Eliasz zrozumiał, że jest wysłuchany, przybył do Achaba.

3. *W potoku Karyt.* W jaskini jakiéjś blizkiéj potoku Karyt, który to potok Adrichomius umieszcza z téj strony Jordanu, jakoby wypływał z góry Efraim w bliskości miasta Fazelum. Ś. Hieronim przeciwnie kładzie go za Jordanem. Musiało to być miejsce pustynne i bezdrożne, tak iż nikt nie mógł podejrzywać, żeby się tam ukrywał.

4. *A krukom rozkazałem aby cię tam żywili.* Dał P. Bóg instynkt ten krukom, że pokarm gdzieś znaleziony dwa razy na dzień do Eliasza przynosili. Być może, że aniołowie pokarm ten zkądkolwiek brali, i na pewném

5. Abiit ergo, et fecit juxta verbum Domini; cumque abiisset, sedit in torrente Carith, qui est contra Jordanem.

6. Corvi quoque deferebant ei panem et carnes mane, similiter panem et carnes vesperi, et bibebat de torrente.

7. Post dies autem siccatus est torrens; non enim pluerat super terram.

8. Factus est ergo sermo Domini ad eum, dicens:

9. Surge, et vade in Sarephta Sidoniorum, et manebis ibi: praecepi enim ibi mulieri viduae, ut pascat te.

10. Surrexit, et abiit in Sarephta. Cumque venisset ad portam civitatis, apparuit ei mulier vidua colligens ligna, et vocavit eam, dixitque ei: Da mihi paululum aquae in vase, ut bibam. *(Luc. 4, 26).*

11. Cumque illa pergeret, ut afferret, clamavit post tergum ejus, dicens: Affer mihi, obsecro, et buccellam panis in manu tua.

12. Quae respondit: Vivit Dominus Deus tuus, quia non habeo panem, nisi quantum pugillus capere potest farinae in hydria, et paululum olei in lecytho: en colligo duo ligna, ut ingrediar et faciam illum mihi et filio meo, ut comedamus, et moriamur.

13. Ad quam Elias ait: Noli timere, sed vade, et fac sicut dixisti: verumtamen mihi primum fac de ipsa farinula subcinericium panem parvulum, et affer ad me: tibi autem et filio tuo facies postea.

14. Haec autem dicit Dominus Deus Israel: Hydria farinae non deficiet, nec lecythus olei minuetur usque ad diem, in qua Dominus daturus est pluviam super faciem terrae.

15. Quae abiit, et fecit juxta verbum Eliae; et comedit ipse, et illa, et domus ejus; et ex illa die

16. hydria farinae non defecit, et lecythus olei non est imminutus, juxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Eliae.

17. Factum est autem post haec, aegrotavit filius mulieris matris familias; et erat languor fortissimus ita, ut non remaneret in eo halitus.

18. Dixit ergo ad Eliam: Quid mihi et tibi, vir Dei? ingressus es ad me, ut rememorarentur iniquitates meae, et interficeres filium meum?

19. Et ait ad eam Elias: Da mihi filium tuum. Tulitque eum de sinu ejus, et portavit in coenaculum ubi ipse manebat, et posuit super lectulum suum.

5. Poszedł tedy y uczynił według słowa Pańskiego: a szedszy uśiadł w Potoku Karith, który iest przećiw Jordanowi.

6. Krucy też przynośili mu chléb y mięso poranu, także chléb y mięso w wieczór, a pił z Potoka.

7. A po dniach wysechł potok: bo nie spadł był déscz na źiemię.

8. Stała się tedy mowa Pańska do niego, mówiąc:

9. Wstań a idź do Sarephta Sydończyków, y będźiesz tam mieszkał: bom tam roskazał niewieśćie wdowie aby ćię żywiła.

10. Wstał y poszedł do Sarephta. A gdy przyszedł do bramy mieyskiéy, ukazała mu się niewiasta wdowa zbiéraiąca drewka, y zawołał iéy, y rzékł do niéy: Day mi trochę wody w naczyniu, że się napiię.

11. A gdy ona szła aby przyniosła, zawołał za nią, mówiąc: Przynieś mi proszę y skibkę chleba w ręce twoiéy.

12. Która odpowiedźiała: Żywie Pan Bóg twóy żeć niémam chleba, iedno iako garść wźiąć w śię może mąki w garncu, a troszkę oliwy w bańce: oto zbiéram dwie drewnie, żebym weszła y uczyniła go sobie y synowi swemu, żebyśwa iadła y pomarła.

13. Do którey rzékł Eliasz: Niebóy się, ale idź, a uczyń iakoś rzekła: wszakże mnie piérwiéy uczyń z téy trochy mąki podpłomny chléb mały, y przynieś do mnie: a sobie y synowi swemu potym uczynisz.

14. A to mówi Pan Bóg Izraelów: Garniec mąki nie ustanie, ani bańki oliwy nie ubędźie, aż do dnia którego Pan da déscz na źiemię.

15. Która poszła y uczyniła według słowa Eliaszowego: y iadł on y ona y dóm iéy:

16. y od onego dnia garniec mąki nie ustał, y bańki oliwy nie ubyło według słowa Pańskiego, które był rzékł w ręce Eliasza.

17. Y stało się potym, rozniemógł się syn niewiasty gospodyniéy, a była niemoc barzo ćiężka, tak że w nim tchu nie zostało.

18. Rzekła tedy do Eliasza: Co mnie y tobie mężu Boży? wszedłeś do mnie aby wspomniane były nieprawośći moie, ażebyś zabił syna mego?

19. Y rzékł do niéy Eliasz: Day mi syna twego. Y wźiął go z iéy łona, y niósł go na salę gdźie sam mieszkał, y położył na łóżku swoim.

jakiém miejscu zostawywali, z którego krucy szponami i dziobem odnosili go do Eliasza.

9. *Do Sarepta Sydończyków.* Miasto między Tyrem i Sydonem położone, w bliskości pokolenia Aser.—*Rozkazał.* Rozkazałem, może znaczyć przewidziałem, jak nieco przed tém, gdy mówi, że rozkazał krukom żeby żywili Eliasza; chociaż można rzec także, że objawienie uczynione zostało wdowie, że przyjdzie do niéj prorok, i w domu jéj mieszkać będzie, i przebywać ukryty, i że on dostarczy żywności dla obójga.

10. *Ukazała mu się niewiasta wdowa.* I razem z nieba został upomniony, że to jest ta niewiasta, u któréj znajdzie żywność dla siebie.

12. *W bańce.* Naczynie gliniane albo szklane, nakształt ampułki.

13. *Nie bój się.* Śmierci, która sądzisz, że tobie grozi.

17. *Niewiasty gospodyni.* Tejże samej wdowy, o któréj dotychczas się mówiło. Z czego łatwo wnieść można, że w tym domu wiele jeszcze innych osób mieszkało.

18. *Co mnie i tobie mężu Boży?* Jaki grzech przeciwko tobie uczyniłam, że P. Bóg rozgniewał się na mnie i zabił syna mego?—*Aby wspomniane były nieprawości moje.* Któremi dawniéj obraziłam P. Boga, i żeby się niejako pokazały w sprzeczności ze światłem świętości twojéj, i Boskim oczom nieznośnemi się stały.

20. Et clamavit ad Dominum, et dixit: Domine Deus meus, etiamne viduam, apud quam ego utcumque sustentor, afflixisti, ut interficeres filium ejus?
21. Et expandit se, atque mensus est super puerum tribus vicibus, et clamavit ad Dominum, et ait: Domine Deus meus, revertatur, obsecro, anima pueri hujus in viscera ejus.
22. Et exaudivit Dominus vocem Eliae; et reversa est anima pueri intra eum, et revixit.
23. Tulitque Elias puerum, et deposuit eum de coenaculo in inferiorem domum, et tradidit matri suae, et ait illi: En vivit filius tuus.
24. Dixitque mulier ad Eliam: Nunc in isto cognovi, quoniam vir Dei es tu, et verbum Domini in ore tuo verum est.

20. Y wołał do Pana, y rzékł: Panie Boże móy, iescześ y wdowę, u którey się ia iakokolwiek żywię utrapił, abyś zabił syna iéy?
21. Y rozciągnął się, y mierzył się na dziecięciu trzykroć, a wołał do Pana, y rzékł: Panie Boże móy, niech się proszę wróci dusza dziecięcia tego do wnętrzności iego.
22. Y wysłuchał Pan głos Eliaszów, y wróciła się dusza dziecięcia weń y ożyło.
23. Y wziął Eliasz dziécię, y zniósł ie z sale na dół y dał matce iego, y rzékł iéy: Otóż żywie syn twóy.
24. Y rzékłą niewiasta do Eliasza: Terazem w tym doznała, żeś ty iest mąż Boży, a słowo Pańskie w uściech twoich iest prawdziwe.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O cudowném spaleniu ofiary uczynionéj przez Eliasza na cześć Boga prawdziwego, i zawstydzeniu i pohańbieniu czcicieli Baalowych.

1. Post dies multos factum est verbum Domini ad Eliam, in anno tertio dicens: Vade, et ostende te Achab, ut dem pluviam super faciem terrae.
2. Ivit ergo Elias, ut ostenderet se Achab; erat autem fames vehemens in Samaria.
3. Vocavitque Achab Abdiam dispensatorem domus suae; Abdias autem timebat Dominum valde.
4. Nam cum interficeret Jezabel prophetas Domini, tulit ille centum prophetas, et abscondit eos quinquagenos et quinquagenos in speluncis, et pavit eos pane et aqua.
5. Dixit ergo Achab ad Abdiam: Vade in terram ad universos fontes aquarum, et in cunctas valles, si forte possimus invenire herbam, et salvare equos et mulos, et non penitus jumenta intereant.
6. Diviseruntque sibi regiones, ut circuirent eas; Achab ibat per viam unam, et Abdias per viam alteram seorsum.
7. Cumque esset Abdias in via, Elias occurrit ei; qui cum cognovisset eum, cecidit super faciem suam, et ait: Num tu es, domine mi, Elias?
8. Cui ille respondit: Ego. Vade, et dic domino tuo: Adest Elias.
9. Et ille: Quid peccavi, inquit, quoniam tradis me servum tuum in manu Achab, ut interficiat me?
10. Vivit Dominus Deus tuus, quia non est gens aut regnum, quo non miserit dominus meus te requirens: et respondentibus cunctis: Non est hic,

1. A po wielu dni stało się słowo Pańskie, do Eliasza roku trzeciego, mówiąc: Idź a ukaż się Achabowi, że dam déscz na ziemię.
2. Szedł tedy Eliasz aby się ukazał Achabowi, a był głód gwałtowny w Samariiéy.
3. Y zawołał Achab Abdiasza sprawcę domu swego: a Abdiasz bał się Pana barzo.
4. Bo gdy Jezabel mordowała proroki Pańskie, on wziął sto proroków, y skrył ie pięćdziesiąt y pięćdziesiąt w iaskiniach, y żywił ie chlebem y wodą.
5. Rzékł tedy Achab do Abdiasza: Idź w ziemię do wszytkich źrzódeł wodnych: y do wszytkich dolin; ieśli snać będziem mogli naleść trawę, a żywo zachować konie y muły, a do szczętu bydlęta nie zginęły.
6. Y podzielili sobie krainy, aby ie obeszli, Achab szedł iedną drogą, a Abdiasz inną drogą osobno.
7. A gdy był Abdiasz w drodze, zabieżał mu Eliasz, który gdy go poznał padł na oblicze swoie, y rzékł: A tyżeś to panie móy, Eliaszu?
8. Któremu on odpowiedział: Ja. Idź a powiedz panu twemu: Jest tu Eliasz.
9. A on rzékł: Cóżem zgrzészył, że wydaiesz mnie sługę twego w ręce Achab, aby mię zabił?
10. Żywie Pan Bóg twóy, iż niémasz narodu abo królestwa, gdzieby nie posłał pan móy szukaiąc cię: a gdy wszyscy odpowiadali: Niémasz go tu:

---

21. *Rozciągnął się.* Naśladując P. Boga, który od początku natchnął w oblicze człowieka dech żywota, żeby się stał istotą żyjącą: tchnął i on potrzykroć w imię ożywiającéj Trójcy, w oblicze dziecięcia.
24. *A słowo Pańskie w uściech twoich jest prawdziwe.* T. j. które nam oznajmujesz o prawdziwym Bogu Izraelskim, o marności Baala i Astarty, i innych bałwanów. Tę znajomość, słusznie się mniema, że niewiasta ze swoimi przyjęła.
R. 18.— 1. *Roku trzeciego.* T. j. po upływie roku trzeciego, i na początku czwartego; albowiem posucha trwała lat trzy i sześć miesięcy.— *Że dam deszcz na ziemię.* Według twojéj prośby.
2. *A był głód gwałtowny w Samaryi.* Był i gdzieindziéj, lecz tam się najwięcéj pastwił, gdzie największa bezbożność przebywała.
9. *Cóżem zgrzeszył?* Jakby mówił: nie jestem tak dalece tobie i innym prorokom źle zasłużony, żebyś mnie na tak wielkie niebezpieczeństwo przed królem chciał wystawywać.
10. *Niemasz narodu albo królestwa.* Przez Hiperbolę.

adjuravit regna singula et gentes, eo quod minime reperireris.

11. Et nunc tu dicis mihi: Vade, et dic domino tuo: Adest Elias.

12. Cumque recessero a te, Spiritus Domini asportabit te in locum, quem ego ignoro: et ingressus nuntiabo Achab, et non inveniens te interficiet me: servus autem tuus timet Dominum ab infantia sua.

13. Numquid non indicatum est tibi domino meo, quid fecerim, cum interficeret Jezabel prophetas Domini, quod absconderim de prophetis Domini centum viros, quinquagenos et quinquagenos in speluncis, et paverim eos pane et aqua?

14. Et nunc tu dicis: Vade, et dic domino tuo: Adest Elias: ut interficiat me?

15. Et dixit Elias: Vivit Dominus exercituum, ante cujus vultum sto, quia hodie apparebo ei.

16. Abiit ergo Abdias in occursum Achab, et indicavit ei; venitque Achab in occursum Eliae.

17. Et cum vidisset eum ait: Tune es ille, qui conturbas Israel?

18. Et ille ait: Non ego turbavi Israel, sed tu et domus patris tui, qui dereliquistis mandata Domini, et secuti estis Baalim.

19. Verumtamen nunc mitte, et congrega ad me universum Israel in monte Carmeli, et prophetas Baal quadringentos quiquaginta, prophetasque lucorum quadringentos, qui comedunt de mensa Jezabel.

20. Misit Achab ad omnes filios Israel, et congregavit prophetas in monte Carmeli.

21. Accedens autem Elias ad omnem populum, ait: Usquequo claudicatis in duas partes? si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum. Et non respondit ei populus verbum.

22. Et ait rursus Elias ad populum: Ego remansi propheta Domini solus: prophetae autem Baal quadringenti et quinquaginta viri sunt.

23. Dentur nobis duo boves, et illi eligant sibi bovem unum, et in frusta caedentes ponant super ligna, ignem autem non supponant: et ego faciam bovem alterum, et imponam super ligna, ignem autem non supponam.

24. Invocate nomina deorum vestrorum, et ego invocabo nomen Domini mei: et Deus, qui exaudierit per ignem, ipse sit Deus. Respondens omnis populus ait: Optima propositio.

obwiazał przyśięgą każde królestwo y naród dla tego żeś się nie nalazł.

11. A ty mi teraz mówisz: Idź, a powiedz panu twemu: Jest tu Eliasz.

12. A gdy ia odeydę od ćiebie, Duch Pański zanieśie ćię na mieysce, którego ia niewiem: a wszedszy powiem Achabowi, a nie nalazszy ćię, zabiie mię: a sługa twóy boi się Pana od dźiećińtwa swego.

13. Aza nie powiedźiano tobie Panu memu, com uczynił gdy Jezabel mordowała proroki Pańskie, żem skrył z proroków Pańskich sto mężów, pięćdźieśiąt y pięćdźieśiat w iaskiniach, y żywiłem ie chlebem y wodą?

14. A ty teraz mówisz: Idź a powiedz panu twemu, że tu iest Eliasz, że mię zabiie?

15. Y rzékł Eliasz: Żywie Pan zastępów, przed którego obliczem stoię, że mu się dziś ukażę.

16. Poszedł tedy Abdiasz przećiwko Achabowi, y powiedźiał mu: y szedł Achab przećiwko Eliaszowi.

17. Y uyźrzawszy go rzékł: A tyżeś to, który mieszasz Izraela?

18. A on rzékł: Nie iam zamieszał Izraela, ale ty, y dóm oyca twego, którzyśćie opuśćili przykazania Pańskie, a poszliśćie za Baalim.

19. Wszakże teraz pośli, a zbiérz do mnie wszytkiego Izraela na górze Karmela y proroków Baalowych czterysta pięćdźieśiąt, y proroków gaiowych czterysta, którzy iadaią z stołu Jezabel.

20. Y posłał Achab do wszytkich synów Izrael, y zebrał proroki na górze Karmelu.

21. A przystąpiwszy Eliasz do wszytkiego ludu, rzékł: Pókiż będźiećie chramać na dwie stronie? Jeśli Pan iest Bogiem, idźćiesz za nim: a ieśli Baal, idźćie za nim. Y nieodpowiedźiał mu lud słowa.

22. Y rzékł zaś Eliasz do ludu: Jam został prorok Pański sam: a proroków Baalowych iest czterysta y pięćdźieśiąt mężów.

23. Niech nam dadzą dwu wołów, a oni niech sobie obiorą wołu iednego, a zrąbawszy go w sztuki niech go na drwa włożą, a ognia niech niepodkładaią: a ia uczynię wołu drugiego, y włożę na drwa, a ognia nie podłożę.

24. Wzywayćiesz imion bogów waszych: a ia będę wzywał imienia Pana mego: a Bóg który wysłucha przez ogień, ten niech będźie Bogiem. Odpowiedaiąc wszytek lud, rzékł: Barzo dobre podanie.

12. *A sługa twój boi się Pana od dziecińtwa swego.* Przypomina prorokowi uczynki dobre, które pełnił, żeby od niebespieczeństwa wyprosić się, i nie być zmuszonym o przybyciu Eliasza oznajmować Achabowi.

15. *Żywie Pan zastępów.* Żeby Abdiasza od téj bojaźni uwolnić, przysięgą stwierdza, że stawi się przed królem. — *Przed którego obliczem stoję.* Któremu służę.

17. *Mieszasz Izraela.* Nieurodzajem i głodem.

19. *Zbierz do mnie wszystkiego Izraela.* Żadnéj tu niema wzmianki o deszczu; lecz rozumieć należy, że prorok go obiecał, skoro tylko lud się zbierze, i wyraźnie się pokaże, kto jest prawdziwym Bogiem.

21. *Chromać na dwie strony.* T. j. służąc po części Bogu, którego czci nie całkiem zaniechali byli, po części zaś bałwanom.

23. *Uczynię wołu drugiego.* Ofiaruję.

24. *Który wysłucha przez ogień.* Ogień z nieba spuszczając, żeby nim ofiarę spalić. — *Bardzo dobre podanie* (propositio). Przedłożenie lud przyjmuje, i nieśmieją go odrzucić fałszywi prorocy, bo się lękali swojéj sprawie zaszkodzić, i ufali, że szatani ogień na ofiary spuszczą. I w rzeczy saméj szatani, jeśli im P. Bóg nieprzeszkodzi, czynić to mogą, i za czasów antychrysta czynić będą, jak się pokazuje z Apok. 13, 13, gdzie

25. Dixit ergo Elias prophetis Baal: Eligite vobis bovem unum, et facite primi, quia vos plures estis: et invocate nomina deorum vestrorum, ignemque non supponatis.

26. Qui cum tulissent bovem, quem dederat eis, fecerunt et invocabant nomen Baal de mane usque ad meridiem, dicentes: Baal, exaudi nos. Et non erat vox, nec qui responderet; transiliebantque altare, quod fecerant.

27. Cumque esset jam meridies, illudebat illis Elias, dicens: Clamate voce majore: deus enim est, et forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut in itinere, aut certe dormit, ut excitetur.

28. Clamabant ergo voce magna, et incidebant se juxta ritum suum cultris et lanceolis, donec perfunderentur sanguine.

29. Postquam autem transiit meridies, et illis prophetantibus venerat tempus, quo sacrificium offerri solet, nec audiebatur vox, nec aliquis respondebat, nec attendebat orantes;

30. dixit Elias omni populo: Venite ad me. Et accedente ad se populo, curavit altare Domini, quod destructum fuerat.

31. Et tulit duodecim lapides juxta numerum tribuum filiorum Jacob, ad quem factus est sermo Domini, dicens: Israel erit nomen tuum. *(Gen. 32, 28).*

32. Et aedificavit de lapidibus altare in nomine Domini; fecitque aquaeductum, quasi per duas aratiunculas in circuitu altaris,

33. et composuit ligna, divisitque per membra bovem, et posuit super ligna,

34. et ait: Implete quatuor hydrias aqua, et fundite super holocaustum, et super ligna. Rursumque dixit: Etiam secundo hoc facite. Qui cum fecissent secundo, ait: Etiam tertio idipsum facite. Feceruntque tertio;

35. et currebant aquae circum altare, et fossa aquaeductus repleta est.

36. Cumque jam tempus esset, ut offerretur holocaustum, accedens Elias propheta ait: Domine Deus Abraham et Isaac et Israel, ostende hodie, quia tu es Deus Israel, et ego servus tuus, et juxta praeceptum tuum feci omnia verba haec.

25. Rzékł tedy Eliasz prorokóm Baalowym: Obiérźcieſz sobie wołu iednego, a uczyńcie piérwéy, bo was więcéy: y wzywaycie imion bogów waszych, a ognia nie podkładaycie.

26. Którzy wźiawszy wołu, którego im był dał, uczynili: y wzywali imienia Baalowego od poranku aż do południa, mówiąc: Baalu, wysłuchay nas. Y nie było głosu, ani ktoby odpowiedźiał y skakali przez ołtarz który byli uczynili.

27. A gdy iuż było południe, naśmiewał się z nich Eliasz, mówiąc: Wołaycie głosem piętszym: bóg bowiem iest, a podobno gada, abo iest w gospodzie, abo na drodze, abo więc spi, aby się ocucił.

28. Wołali tedy głosem wielkim, y rzezali się według obyczaiu swego nożmi y włoczenkami, aż się krwią oblewali.

29. A gdy minęło południe, a oni iescze prorokowali, gdy był przyszedł czas, którego ofiarę zwyczay iest ofiarować, głosu téż słychać nie było, ani żaden odpowiedał, ani modlących się słuchał:

30. rzékł Eliasz wszytkiemu ludowi: Pódźcieſz do mnie: A gdy lud przystąpił do niego, naprawił ołtarz Pański, który był zepsowany.

31. Y wźiął dwanaśćie kamieni według liczby pokoleni synów Jakób, do którego stało się słowo Pańskie, mówiąc: Izrael będźie imię twoie.

32. Y zbudował z kamienia ołtarz w imię Pańskie: y uczynił rów iakoby na dwie brózdźie około ołtarza,

33. y ułożył drwa: y po członku zrąbał wołu, y włożył na drwa, y rzékł:

34. Napełnicie cztéry wiadra wodą, a wyléycie na całopalenie, y na drwa. Y zaśię rzékł: Powtóre téż to uczyńcie. Którzy gdy powtóre uczynili, rzékł: Jescze potrzećie toż uczyńcie. Y uczynili potrzecie.

35. Y płynęły wody około ołtarza, aż przekop rowu był pełen.

36. A gdy iuż był czas, żeby było ofiarowane całopalenie, przystąpiwszy Eliasz prorok rzékł: Panie Boże Abraamów y Izaaków y Izraelów, pokaż dźiś, żeś iest Bóg Izraelów, a ia sługa twóy, a wedle roskazania twego uczyniłem te wszytkie słowa.

czytamy: *Bestya bowiem uczyniła cuda wielkie, że też i ogień uczyniła aby zstąpił przed oczyma ludzi na ziemię.*

26. *I skakali przez ołtarz, który byli uczynili.* Była to pewna ceremonia do czci Baala odnosząca się, tak jak czciciele Dagona przeskakiwali próg świątyni, I. Król. 5, 5.

28. *Rzezali się nożami i włoczenkami.* Podobał sobie szatan w pysze swojéj, żeby najzacniejszego ze stworzeń, na zaświadczenie o jego bóstwie, krew mu była ofiawana, a przez nienawiść dla rodu ludzkiego, pragnął wylania krwi ludzkiéj. A przeto albo wymagał ofiar ludzkich, przez poświęcenie się bałwanowi Moloch, albo poprzestawał na innych krwawych ceremoniach. Patrz Deut. 14, 1, gdzie ten bezbożny obrzęd zabrania się.

29. *A oni jeszcze prorokowali.* Chald. *szaleli*, jak to się wyżéj o Saulu mówiło, że prorokował w pośrodku domu swego. — *Czas, którego ofiarę zwyczaj jest ofiarować.* Znaczy, że między Eliaszem, a fałszywymi prorokami nastąpiła była umowa, że czas poranny będzie przeznaczony wyznawcom Baala, dla sprowadzenia ognia z nieba, a czas wieczorny Eliaszowi: ztąd i w LXX. znajdujemy: *i stało się około czasu południowego, że trzeba było ofiarować.* Tekst naszéj Wulgaty zdaje się oznaczać, że nadszedł czas wieczorny, w którym ustawiczna całopalna ofiara oznaczać się zwykła, według prawa. Ex. 29, 38, i Num. 28, 3.

31. *Według liczby pokoleni synów Jakóba.* Dla oznaczenia, że w imieniu wszystkich pokoleń ma ofiarować, żeby wszystkie do prawéj czci Boga przyprowadzone zostały.—*Izrael będzie imię twoje.* Patrz Gen. 32, 28.

32. *W imię Pańskie.* Na cześć Bożą wzniesiony.

34. *Napełnicie cztery wiadra wodą.* Wodą się polewa, żeby cud stał się widoczniejszym, gdy materia zapalona jest wilgotna, i do tego najmniéj przydatna.

36. *Wedle rozkazania twego.* Gdy przez natchnienie twoje mnie zmuszasz, żebym tak czynił.

37. Exaudi me, Domine, exaudi me, ut discat populus iste, quia tu es Dominus Deus, et tu convertisti cor eorum iterum.

38. Cecidit autem ignis Domini, et voravit holocaustum, et ligna, et lapides, pulverem quoque, et aquam, quae erat in aquaeductu, lambens.

39. Quod cum vidisset omnis populus, cecidit in faciem suam, et ait: Dominus ipse est Deus, Dominus ipse est Deus.

40. Dixitque Elias ad eos: Apprehendite prophetas Baal, et ne unus quidem effugiat ex eis. Quos cum apprehendissent, duxit eos Elias ad torrentem Cison, et interfecit eos ibi.

41. Et ait Elias ad Achab: Ascende, comede, et bibe: quia sonus multae pluviae est.

42. Ascendit Achab, ut comederet et biberet; Elias autem ascendit in verticem Carmeli, et pronus in terram posuit faciem suam inter genua sua,

43. et dixit ad puerum suum: Ascende, et prospice contra mare. Qui cum ascendisset, et contemplatus esset, ait: Non est quidquam. Et rursum ait illi: Revertere septem vicibus.

44. In septima autem vice, ecce, nubecula parva quasi vestigium hominis ascendebat de mari. Qui ait: Ascende, et dic Achab: Junge currum tuum et descende, ne occupet te pluvia.

45. Cumque se verteret huc atque illuc, ecce coeli contenebrati sunt, et nubes, et ventus, et facta est pluvia grandis. Ascendens itaque Achab abiit in Jezrahel;

46. et manus Domini facta est super Eliam, accinctisque lumbis currebat ante Achab, donec veniret in Jezrahel.

37. Wysłuchay mię Panie, wysłuchay mię: żeby poznał ten lud, żeś ty iest Pan Bóg, y tyś zaś nawróćił serce ich.

38. Y spadł ogień Pański, y pożarł całopalenie, y drwa, y kamienie, proch téż, y wodę która była w rowie liżąc.

39. Co gdy uyźrzał wszytek lud, padł na oblicze swoie y rzékł: Pan on iest Bogiem, Pan on iest Bogiem.

40. Y rzékł do nich Eliasz: Poymayćie proroki Baalowe, a y ieden z nich niech nie uydźie. Które gdy poymali, zaprowadźił ie Eliasz do potoka Cison, y pobił ie tam.

41. Y rzékł Eliasz do Achaba: Idź, iedz y piy: bo głos wielkiego désczu iest.

42. Poszedł Achab ieść y pić, a Eliasz wszedł na wiérzch Karmela, y nachyliwszy się ku źiemi włożył twarz swoię między kolana swoie,

43. y rzékł do sługi swego: Wstąp a poyźrzy ku morzu. Który gdy wstąpił, y obeyźrzał, rzékł: Niemasz nic. Y zaśię rzékł mu: Wracay się po śiedm kroć.

44. A za śiódmym razem: Alić obłoczek mały, iako stopa człowiecza, występowała z morza. Który rzékł: Idź, a mów Achabowi: Zaprzągay wóz twóy, a uieżdżay aby ćię déscz nie zastał.

45. A gdy się obracał y tam y sam, alić się niebo zaćmiło, y obłoki y wiatr, y stał się déscz wielki. A tak wśiadszy Achab, iechał do Jezrahel.

46. A ręka Pańska stała się nad Eliaszem, y biodra przepasawszy bieżał przed Achabem, aż przyszedł do Jezrahel.

CAPUT XIX. — ROZDZIAŁ 19.

O powtórném ukrywaniu się Eliasza na puszczy, i o Elizeuszu współtowarzyszu i następcy Eliasza.

1. Nuntiavit autem Achab Jezabel omnia, quae fecerat Elias, et quo modo occidisset universos prophetas gladio.

2. Misitque Jezabel nuntium ad Eliam, dicens:

1. A Achab oznaymił Jezabeli wszytko co był uczynił Eliasz, y iako pozabiiał wszytkie proroki mieczem.

2. Y posłała Jezabel posłańca do Eliasza mó-

40. *Pojmajcie proroki Baalowe.* Nieośmielił się Achab opierać się, gdyż w skutek cudu przyszedł w osłupienie, i lękał się wzburzonego pospólstwa przeciwko oszustom.—*Do potoku Cyzon.* Który wypłynąwszy z góry Tabor, prawie do podnóżka Karmelu przebiega.

41. *Jedz i pij.* Uspokoj się, i pożywaj, albowièm wkrótce deszcz ujrzysz. — *Bo głos wielkiego deszczu jest.* Już nadchodzi deszcz szumny.

42. *Wszedł na wierzch Karmelu.* Albowiem schodził był do źródła, w zamiarze pozabijania fałszywych proroków.— *Włożył twarz swoję między kolana swoje.* Naprzód upadł na kolana, potém pochylił głowę swoję i kolana swoje aż do ziemi na znak najpokorniejszéj i najgorętszéj modlitwy.

43. *Pójrzyj (spójrz) ku morzu.* Śródziemnemu, które jest na zachód ziemi świętéj, i z Karmelu może być widziane.—*Wracaj się po siedmkroć.* Nie znaczy, żeby mu kazał iść i wracać po siedem razy, jakby przechadzając się, lecz że prorok siedem razy dawał rozkaz słudze, żeby szedł przypatrzeć się morzu, i że tyle razy powracał sługa do swojego pana z oznajmieniem, że żadnego śladu deszczu niepostrzega. Zauważyć należy z Abulensis, że Pan, który zaraz do zesłania ognia dał się był ubłagać, z udzieleniem deszczu na prośby tegoż Eliasza ociągał się, ponieważ pierwsza owa modlitwa działa się w obec ludu, którego wiara zachwiaćby się mogła, gdyby ogień nie tak rychło zstąpił. Teraz naprzeciw nie było ludu, ani Eliasz zgorszenie mógł cierpieć, owszem być może miał go P. Bóg na względzie, żeby przez krewkość ludzką próżnéj chwale nieuległ, gdyby i tą razą natychmiast jego chęci zadość się stało.

45. *Do Jezrael.* Jednego z miast królestwa swego. Ś. Hieronim powiada, że było w pokoleniu Manassesa w granicach Issachar.

46. *Ręka Pańska stała się nad Eliaszem.* Gwałtowne natchnienie, które jakby ręką pochwyciwszy, pędziło go do drogi, sił mu nawet dodając do bieżenia; tak bowiem był stary. Patrz rozdz. nast. w. 14. — *Aż przyszedł do Jezrahel.* Raczéj do Jezrael niż do Samaryi drogę zakreślił, ponieważ nie tak było odległe Jezrahel, a deszcz zmuszał, żeby się pod najbliższy dach schronił; i ponieważ w Samaryi przebywała Jezabel pałająca gniewem na Eliasza, któréj zemsty uniknąć mu należało.

Haec mihi faciant dii, et haec addant, nisi hac hora cras posuero animam tuam sicut animam unius ex illis.
3. Timuit ergo Elias, et surgens abiit, quocunque eum ferebat voluntas; venitque in Bersabee Juda, et dimisit ibi puerum suum,
4. et perrexit in desertum, viam unius diei. Cumque venisset, et sederet subter unam juniperum, petivit animae suae, ut moreretur, et ait: Sufficit mihi, Domine, tolle animam meam: neque enim melior sum, quam patres mei.
5. Projecitque se, et obdormivit in umbra juniperi; et ecce Angelus Domini tetigit eum, et dixit illi: Surge et comede.
6. Respexit, et ecce ad caput suum subcineritius panis, et vas aquae; comedit ergo, et bibit, et rursum obdormivit.
7. Reversusque est Angelus Domini secundo, et tetigit eum, dixitque illi: Surge, comede: grandis enim tibi restat via.
8. Qui cum surrexisset, comedit et bibit, et ambulavit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, usque ad montem Dei Horeb.
9. Cumque venisset illuc, mansit in spelunca; et ecce sermo Domini ad eum, dixitque illi: Quid hic agis, Elia?
10. At ille respondit: Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filii Israel, altaria tua destruxerunt, prophetas tuos occiderunt gladio, derelictus sum ego solus, et quaerunt animam meam, ut auferant eam.
11. Et ait ei: Egredere, et sta in monte coram Domino: et ecce Dominus transit, et spiritus grandis et fortis, subvertens montes, et conterens petras ante Dominum, non in spiritu Dominus; et post spiritum commotio, non in commotione Dominus:
12. et post commotionem ignis, non in igne Dominus, et post ignem sibilus aurae tenuis.

wiąc: To mi niech uczynią bogowie, y to mi niech przyczynią, ieśli iutro o tey godźinie nie położę dusze twéy, iako duszę iednego z nich.
3. Ulękł się tedy Eliasz, a wstawszy poszedł gdźiegokolwiek wola niosła, y przyszedł do Bersabee Juda, y zostawił tam sługę swego.
4. Y szedł w puszczą ieden dźień drogi. A gdy przyszedł, y śiedźiał pod iednym iałowcem, żądał duszy swéy aby umarł, y rzékł: Dosyć mam Panie, weźmi duszę moię: bom nie iest lepszy niż oycowie moi.
5. Y porzucił się y zasnął w cieniu iałowca, a oto Anyół Pański tknął go, y rzékł mu: Wstań, a iedz.
6. Obeyrzał się, a oto u głowy iego podpłomny chléb y naczynie wody: iadł tedy y pił y zaśię zasnął.
7. Y wrócił się Anyół Pański powtóre, y tknął go y rzékł mu: Wstań, iedz, bo iescze daleką drogę masz.
8. Który wstawszy iadł y pił, y chodźił mocą onego iedła cztérdźieśći dni y cztérdźieśći nocy, aż do góry Bożéy Horeb.
9. A gdy tam przyszedł, mieszkał w iaskini: a oto mowa Pańska do niego, y rzékł mu: Co tu czynisz Eliaszu?
10. A on odpowiedźiał: Żalem rozżaliłem się o Pana Boga zastępów, iż opuśćili przymierze twoie synowie Izrael: ołtarze twoie zepsowali: proroki twoie mieczem pozabiiali, zostałem ia sam, y szukaią dusze moiéy aby ią odięli.
11. Y rzékł mu: Wynidź, a stań na górze przed Panem: a oto Pan miia, y wiatr wielki y mocny wywracaiący góry y kruszący skały przed Panem: nie w wietrze Pan, a po wietrze wzruszenie: nie w wzruszeniu Pan,
12. a po wzruszeniu ogień: nie w ogniu Pan, a po ogniu szum wiatrku cichego.

R. 19—3. *Gdziegokolwiek wola niosła.* Z miejsca na miejsce ustawicznie kryjówki zmieniając.—*I przyszedł do Berzabee Juda.* Było to miasto w granicach południowych całego królestwa Judzkiego.—*Zostawił tam sługę swego.* Syna niewiasty Sareptanki, którego wskrzesił z umarłych, jak mniema Abulensis.

4. *I szedł w puszczę.* Po której niegdyś pielgrzymowali Izraelici, po wyjściu z Egiptu, jak się pokazuje z tego co następuje; albowiem zaraz się mówi, że przyszedł na górę Horeb.—*Żądał duszy swéj, aby umarł.* Prosił P. Boga, żeby dusza jego z więzów ciała została uwolniona, był bowiem nieszczęściami znużony, gorliwością o cześć Bożą pałający, i niechciał dalej na te wszystkie zniewagi patrzeć. Tak Matatias I. Machab. 2, 7, powiadał: *biada mnie przeczem się narodził abym widział skruszenie ludu mego, i skruszenie miasta świętego.—Bom nie jest lepszy niż ojcowie moi.* Żebym dłużéj żył niż oni, którzy w wieku, w jakim ja dziś jestem, pomarli. Z tego się pokazuje, że prorok podówczas w podeszłym był wieku.

5. *Zasnął w cieniu jałowca.* Ze znużenia podróży, a także ze zmartwienia w duszy, które niekiedy po wielu myślach i troskach senność sprowadza. Tak Psal. 118, 28, mówią: *Drzymała dusza moja od tęsknice. I zasię (znowu) zasnął.* I noc pod jałowcem przepędził.

8. *Czterdzieście dni i czterdzieście nocy.* Nieprostą drogą idąc; bo inaczéj w przeciągu czterech lub pięciu dni mógłby tam dójść; lecz naśladując tych, którzy ścigani uciekają, i bądź na prawo bądź na lewo rzucają się, i zawsze się bezdroży i dróg niepewnych trzymają. I nie od początku miał pewno zamiar do téj góry się udać, lecz po kilkakrotnych dobrowolnych zboczeniach, gdy nareszcie znalazł się niespodzianie w pobliżu tego miejsca zwrócił się ku niemu. Nie zawsze też był w drodze, lecz zatrzymywał się, odpoczywał, krył się; pokarm wszakże z cudownéj opatrzności Bożéj zawsze mając.

9. *Co tu czynisz Eliaszu?* Sposób zapytania dostatecznie pokazuje, że nie z Bożego rozkazu, lecz strachem naturalnym powodowany Eliasz tych kryjówek szukał.

10. *Żalem rozżaliłem się.* Zabijając proroków Baala, i t. d.—*Zostałem ja sam.* Albo przez hiperbolę, którą P. Bóg łagodzi w. 18, pokazując że ma wielu, którzy od prawdziwéj religii nieodpadli. Albo wyraża, że on sam jeden pozostał, który jawnie i publicznie czci Bożéj broni.

11. *Przed Panem.* Przed aniołem, który miejsce Boga zastępował, i Jego przedstawiał.—*Wiatr wielki.* Wiatr gwałtowny, że góry zdawał się wywracać, i skały kruszyć. Wszakże nie wtenczas, gdy wiał ten wiatr, P. Bóg dał się widzieć Eliaszowi.—*Wzruszenie.* Trzęsienie ziemi.

13. Quod cum audisset Elias, operuit vultum suum pallio, et stetit in ostio speluncae; et ecce vox ad eum dicens: Quid hic agis, Elia?

14. Et ille respondit: Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filii Israel, altaria tua destruxerunt, prophetas tuos occiderunt gladio: derelictus sum ego solus, et quaerunt animam meam, ut auferant eam. *(Rom. 11, 3).*

15. Et ait Dominus ad eum: Vade, et revertere in viam tuam per desertum in Damascum: cumque perveneris illuc, unges Hazael regem super Syriam,

16. et Jehu filium Namsi unges regem super Israel: Eliseum autem, filium Saphat, qui est de Abelmeula, unges prophetam pro te.*

17. Et erit, quicumque fugerit gladium Hazael, occidet eum Jehu: et quicumque fugerit gladium Jehu, interficiet eum Eliseus.* *(4. Reg. 9, 1).*

18. Et derelinquam mihi in Israel septem millia virorum, quorum genua non sunt incurvata ante Baal, et omne os, quod non adoravit eum osculans manus. *(Rom. 11, 4).*

19. Profectus ergo inde Elias, reperit Eliseum filium Saphat, arantem in duodecim jugis boum; et ipse in duodecim jugis boum arantibus unus erat; cumque venisset Elias ad eum, misit pallium suum super illum.

20. Qui statim relictis bobus cucurrit post Eliam, et ait: Osculer, oro, patrem meum, et matrem meam, et sic sequar te. Dixitque ei: Vade, et revertere: quod enim meum erat, feci tibi.

21. Reversus autem ab eo, tulit par boum et

13. Co gdy usłyszał Eliasz, zakrył oblicze swe płaszczem, a wyszedszy stanął we drzwiach iaskinie, a oto głos do niego mówiący: Co tu czynisz Eliaszu?

14. A on odpowiedźiał: Żalem rozżaliłem się o Pana Boga zastępów: iż opuśćili przymierze twoie synowie Izrael: ołtarze twoie zepsowali, proroki twoie mieczem pozabiiali: zostałem ia sam, y szukaią dusze moiey, aby ią odięli.

15. Y rzekł Pan do niego: Idź, a wróć się na drogę twoię przez pusczą do Damaszku: a gdy tam przyidźiesz, pomażesz Hazaela królem nad Syrią,

16. a Jehu syna Namsi pomażesz królem nad Izraelem, a Elizeusza syna Saphat, który iest z Abelmeule, pomażesz prorokiem miasto ćiebie.

17. Y będźie ktokolwiek uydźie miecza Hazael, zabiie go Jehu: a ktokolwiek uydźie miecza Jehu, zabiie go Elizeusz.

18. Y zostawię sobie w Izraelu śiedm tyśięcy mężów, których kolana nie kłaniały się przed Baal, y wszytkie usta, które nie chwaliły go, całuiąc ręce.

19. Poszedszy tedy z onąd Eliasz, nalazł Elizeusza syna Saphat orzącego dwiemanaśćie iarzm wołów, a on między dwanaśćią iarzm wołów orzących ieden był: a gdy przyszedł Eliasz do niego, wrzucił nań swóy płascz.

20. Który wnet opuśćiwszy woły, bieżał za Eliaszem, y rzekł: proszę ćię niech pocałuię oyca mego y matkę moię, a tak póydę za tobą. Y rzekł mu: Idź, a wróć się, bo co było zemnie uczyniłem ći.

21. A wróćiwszy się do niego, wźiął parę wo-

13. *Zakrył oblicze swe płaszczem.* Na znak czci i bojaźni ku Bogu, jak niegdyś Mojżesz zakrył oblicze swoje nieśmiejąc spójrzeć na Boga. Exod. 3, 6; i u Izajasza cherubinowie dwóma skrzydłami zakrywali oblicze swoie, gdy stali przed tronem Boga, Iz. 6, 2. Pokazuje P. Bóg przez *wzruszenie*, że wszystko gdyby chciał mógłby pomieszać, lecz że woli teraz cierpliwości i łagodności używać, która się przez wiatr cichy oznacza, i któréjby naśladować należało Eliaszowi i wszystkim wybranym.

15. *Przez puszczę do Damaszku.* Która to droga długą być miała i przechodziła przez kraje Ammonitów i Moabitów. Krótszą by była przez królestwo Achaba, lecz niechciał P. Bóg, żeby prorok już i tak przestraszony, narażał się powtóre na niebezpieczeństwo.—*Pomażesz Hazaela królem nad Syrią.* Torniellus mniema, że Hazael i Jehu w rzeczy saméj byli namaszczeni przez Eliasza, chociaż historyi tego namaszczenia nie znajdujemy w Piśmie ś. Salianus sądzi, że wyraz *pomażesz*, to samo znaczy co *przeznaczysz* albo *ogłosisz* Hazaela i Jehu królami, a Elizeusza prorokiem. Nie tylko P. Bóg ma pieczę o swoim ludzie wiernym, lecz także i innym narodom daje wyraźne dowody swojéj szczególnéj troskliwości nad niemi, jak tu Syryjczykom.

16. *Syna Namsi.* Wnuka Namsi; synem był bowiem Jozafata, jak się pokaz. z IV. Król. 9, 2.—*Z Abelmeule.* Było to miasto w pokoleniu Manassesa przed Jordanem.—*Prorokiem miasto ciebie.* Naznaczysz go sobie następcą. Namaszczali się królowie, prorocy, kapłani na znak darów, które Bóg zlewał na nich, jeśli obowiązek spełniali.

17. *Zabije go Elizeusz.* Nieczytamy żeby Elizeusz kogo zabił. Chyba kto owych czterdziestu i dwóch chłopców synów bałwochwalskich rodziców rozumieć zechce, których blisko Betel dwaj niedźwiedzie z lasu wypadłszy z woli Elizeusza rozszarpały. Abulensis wszakże rozumie, że i kilka także innych osób, a zwłaszcza fałszywych proroków Elizeusz pozabijał. Quaest. 23.

18. *Zostawię sobie.* Zachowam.—*Siedm tysięcy.* Wiele tysięcy ludzi. P. W.—*Całując ręce.* Albo po dotknięciu się bałwana rękę całując, albo zapewnie wyciągając ku niemu prawą rękę, i znowu ją ku sobie do pocałowania zbliżając. U dawnych bowiem, tak samo jak teraz pocałowanie ręki było oznaką poszanowania; i z tego zwyczaju według powszechnego mniemania powstał wyraz *adorandi* (uczczenia), t. j. przykładania ręki do ust własnych. W takiem znaczeniu brać należy te słowa Job. 31, 27: *I całowałem rękę moję, usty memi.*

19. *Dwiemanaście jarzm wołów.* W towarzystwie dwónastu orzących, z których liczby on sam był jednym, jak się pokaz. z tego co następuje daléj.—*Wrzucił nań swój płaszcz.* Być może dla pokazania, że Elizeuszowi napotém i odzienie i stan życia zmienić przyjdzie.

20. *Proszę cię niech pocałuję ojca mego i matkę moję.* Proszę, niech wolno mnie będzie ojca i matkę pożegnać.—*Bo co było zemnie uczyniłem ci.* Wypełniłem względem ciebie rozkaz Boży, zresztą do ciebie należy, żeby woli Bożéj jak najprędzéj stać się posłusznym.

21. *A wróciwszy się do niego.* Od Eliasza, z którym rozmawiał. — *A pługiem wołów uwarzył mięso.* Nie brakło innego drzewa na zgotowanie mięsa; lecz była w tém pewnego rodzaju tajemnica, chciał bowiem po-

mactavit illud, et in aratro boum coxit carnes, et dedit populo, et comederunt; consurgensque abiit, et secutus est Eliam, et ministrabat ei.

łów, y zabił ie, a płgiem wołów, uwarzył mięso, y dał ludowi y iedli, a wstawszy odszedł y szedł za Eliaszem y służył mu.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 18. *Zostawię sobie w Izraelu siedm tysięcy.* Heretykowie szukając wymówki swego odszczepieństwa, przywodzą pospolicie ten przykład Heliaszów, dowodząc z niego, niewiem jakiego swego skrytego i tajemnego kościoła, o którym świat nie wiedział: aleć się w tém wielka ich nieumiejętność pokazuje. Ponieważ nie mówi tu Bóg o wszytkim ludzie żydowskim, ale tylko o téj części ludu, która podlegała królowi Samaryi. Bo za czasu Eliasza królował w Jeruzalem Asa, a po nim Jozaphat, królowie bardzo dobrzy, i z nimi lud i kapłani trwali w prawdziwym kościele. I przeto gdy mówi: zostawię sobie siedm tysięcy mężów, przydaje, w Izraelu. Izraelem na ten czas zwano tych, którzy mieszkali pod królem Samaryi, jako owych pod królem Jerozolimskim, zwano Juda. W tymże to Izraelu było ich siła, którzy z kościołem Jerozolimskim trzymali, o których mógłci Eliasz nie wiedzieć, ale Bóg o nich wiedział, i oni też o kościele Jerozolimskim wiedzieli. Zkąd jawna rzecz jest, że sprośnie Heretycy błądzą, powiadając, jakoby za czasu Eliasza kościół był w samym Eliaszu i Elizeuszu a w trosze kapłanów: gdyż lud Jerozolimski i z królem i z kapłany w jednym zakonie i kościele przestawali. Przetoż tu swego odszczepieństwa Heretycy wymówki nie znajdą: bo i za czasu Eliasza kościół był widziany i znaczny o którym wszyscy wiedzieli: ale kościoła teraźniejszych Heretyków przedtym nigdy ani widziano ani słuchano, dopiero się niedawno zjawili.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O zwycięztwie odniesionêm przez Achaba nad Syryjczykami.

1. Porro Benadad, rex Syriae, congregavit omnem exercitum suum, et triginta duos reges secum, et equos et currus; et ascendens pugnabat contra Samariam, et obsidebat eam.
2. Mittensque nuntios ad Achab regem Israel in civitatem,
3. ait: Haec dicit Benadad: Argentum tuum et aurum tuum meum est: et uxores tuae, et filii tui optimi, mei sunt.
4. Responditque rex Israel: Juxta verbum tuum, domine mi rex, tuus sum ego, et omnia mea.
5. Revertentesque nuntii dixerunt: Haec dicit Benadad, qui misit nos ad te: Argentum tuum et aurum tuum, et uxores tuas et filios tuos dabis mihi.
6. Cras igitur hac eadem hora mittam servos meos ad te, et scrutabuntur domum tuam, et domum servorum tuorum: et omne, quod eis placuerit, ponent in manibus suis, et auferent.
7. Vocavit autem rex Israel omnes seniores terrae, et ait: Animadvertite, et videte, quoniam insidietur nobis: misit enim ad me pro uxoribus meis et filiis, et pro argento et auro, et non abnui.
8. Dixeruntque omnes majores natu, et universus populus ad eum: Non audias, neque acquiescas illi.
9. Respondit itaque nuntiis Benadad: Dicite do-

1. A Benadad król Syriyski zebrał wszytko woysko swe, y trzydźieśći y dwa króle z sobą, y konie y wozy: a przyćiągnąwszy walczył przećiw Samariiéy, y oblégł ią.
2. Y wyprawiwszy posły do Achaba króla Izraelskiego do miasta,
3. rzékł: Tak mówi Benadad: Śrébro twoie y złoto twoie iest moie: a żony twoie y synowie twoi co nalepszy, moi są.
4. Y odpowiedźiał król Izraelski: Według słowa twego panie móy królu, twoiem iest ia, y wszytko moie.
5. Y wróćiwszy się posłowie, rzekli: To mówi Benadad, który nas posłał do ćiebie: Śrébro twoie y złoto twoie, y żony twoie, y syny twoie dasz mi.
6. Jutro tedy téyże godźiny poślę sługi moie do ćiebie, y wyszperaią dóm twóy, y domy sług twoich: y wszytko co się im podoba wezmą w ręce swoie, y pobiorą.
7. Y zezwał król Izraelski wszytkich starszych źiemie, y rzékł: Przypatrzćie się a obaczćie żeć się na nas zasadza, bo posłał do mnie po żony moie y syny, y po śrébro y złoto: y nie odmówiłem.
8. Y rzekli wszyscy starszy, y wszytek lud do niego: Nie słuchay, ani mu zezwalay:
9. Odpowiedźiał tedy posłóm Benadadowym: Po-

---

kazać, iż pierwiastkowego sposobu życia całkiem się wyrzeka.— *I dał ludowi.* Sporządziwszy ucztę dla krewnych i przyjaciół.

R. 20.—1. *Benadad.* Syn albo wnuk drugiego Benadada, który przed 39 laty, według rachuby Saliana, walczył był przeciwko Baasa królowi Izraelskiemi, jak widzieliśmy wyżéj r. 15, 20. Przyczyną wojny, jak tenże Salianus rozumie, było to, że Achab odmówił Benadadowi opłaty daniny, z któréj się przedtém uiszczał, jak się przekonywamy z tegoż r. w. 34.—*Trzydzieście i dwa króle z sobą.* Satrapów czyli książąt z sąsiednich prowincij koło Libanu i Eufratu, których swoim zwyczajem Pismo ś. królami zowie.

3. *Srebro twoje i złoto twoje.* Jakby mówił: chcę żeby to wszystko mnie było oddane i na moję wolę zostawione, bo gdybyś dobrowolnie nie oddał, zmuszony oddasz.

4. *Według słowa twego.* Zdaje się, że mówił to Achab nie seryo, lecz przez grzeczność, i żeby tą uprzejmą odpowiedzią zmiękczyć serce barbarzyńskiego króla.

5. *To mówi Benadad.* Zrozumiał Benadad, odpowiedź Achaba że była tylko prostą grzecznością; a przeto chcąc mu dać poznać, że rzecz stanowczo się robi, i innych posłów posyła z oznajmieniem, że Benadad w rzeczy samėj domaga się od Achaba, żeby mu oddał to wszystko, czego się od niego dopominał.

7. *Nieodmówiłem.* W rzeczy samėj nieodmówił, lecz z udanem zezwoleniem od żądania się uchylał, dopóki się jaśniéj nie pokaże na czem się ma skończyć domaganie się.

9. *O coś posłał do mnie sługi twego z pierwu.* Żebym oddał złoto, srebro, żony, synów.—*Uczynię.* Przez

mino meo regi: Omnia propter quae misisti ad me servum tuum in initio, faciam: hanc autem rem facere non possum.

10. Reversique nuntii retulerunt ei. Qui remisit, et ait: Haec faciant mihi dii, et haec addant, si suffecerit pulvis Samariae pugillis omnis populi, qui sequitur me.

11. Et respondens rex Israel ait: Dicite ei: Ne glorietur accinctus aeque ut discinctus.

12. Factum est autem, cum audisset Benadad verbum istud, bibebat ipse et reges in umbraculis, et ait servis suis: Circumdate civitatem. Et circumdederunt eam.

13. Et ecce propheta unus accedens ad Achab regem Israel, ait ei: Haec dicit Dominus: Certe vidisti omnem multitudinem hanc nimiam? Ecce, ego tradam eam in manu tua hodie, ut scias, quia ego sum Dominus.

14. Et ait Achab: Per quem? Dixitque ei: Haec dicit Dominus: Per pedissequos principum provinciarum: Et ait: Quis incipiet proeliari? Et ille dixit: Tu.

15. Recensuit ergo pueros principum provinciarum, et reperit numerum ducentorum triginta duorum; et recensuit post eos populum, omnes filios Israel, septem millia;

16. et egressi sunt meridie. Benadad autem bibebat temulentus in umbraculo suo, et reges triginta duo cum eo, qui ad auxilium ejus venerant.

17. Egressi sunt autem pueri principum provinciarum in prima fronte. Misit itaque Benadad, qui nuntiaverunt ei, dicentes: Viri egressi sunt de Samaria.

18. Et ille ait: Sive pro pace veniunt, apprehendite eos vivos: sive ut proelientur, vivos eos capite.

19. Egressi sunt ergo pueri principum provinciarum, ac reliquus exercitus sequebatur;

20. et percussit unusquisque virum, qui contra se veniebat; fugeruntque Syri, et persecutus est eos Israel. Fugit quoque Benadad rex Syriae in equo cum equitibus suis.

21. Necnon egressus rex Israel percussit equos et currus, et percussit Syriam plaga magna.

22. (Accedens autem propheta ad regem Israel,

wiedźcie panu memu krolowi: Wszytko o coś posłał do mnie sługi twego z piérwu, uczynię: ale téy rzeczy uczynić nie mogę.

10. Y wróćiwszy się posłowie odnieśli mu. Który odesłał y rzékł: To mi niech uczynią bogowie, y to niech przyczynią, ieśli zstanie prochu Samariiéy garśćiam wszego ludu, który za mną idźie.

11. Y odpowiedaiąc król Izraelski, rzékł: Powiédźcie mu: Niech się nie chlubi przepasany równie iako odpasany.

12. Y stało się gdy usłyszał Benadad to słowo, napiiał się on y królowie w chłodnikach y rzékł sługom swoim: Obtoczćie miasto. Y obtoczyli ie.

13. A oto ieden prorok przystąpiwszy do Achaba króla Izraelskiego, rzekł mu: To mówi Pan: Zaiste widźiałeś wszytkę tę zgraię zbytnią, oto ia dam ią w rękę twoię dźiśia: abyś wiedźiał żem ia iest Pan.

14. Y rzékł Achab: Przez kogo? Y rzékł mu: To mówi Pan: Przez pacholęta książąt powiatowych. Y rzékł: A któż zacznie bitwę: A on rzékł: Ty.

15. Przeliczył tedy pacholęta książąt powiatowych: y nalazł poczet dwieście trzydźieści y dwu: a po nich zliczył lud, wszytkich synów Izraelowych śiedm tyśięcy.

16. Y wyszli w południe. A Benadad pił, piiany w chłodniku swym, y królów trzydźieści y dwa z nim, którzy mu byli na pomoc przyiechali.

17. Y wyszły pacholęta kśiążąt powiatowych na pierwszym czele. Posłał tedy Benadad, którzy mu powiedźieli, rzekąc: Mężowie wyszli z Samariiéy.

18. A on rzekł: Choćiaż o pokóy idą, poimayćie ie żywo: choćiaż aby się bili, żywo ie poimayćie.

19. Wyszły tedy pacholęta kśiążąt powiatowych, a inne woysko ćiągnęło za nimi:

20. y poraźił każdy męża, który szedł przeciw iemu: y ućiekli Syriyczykowie a Izrael ie gonił. Ućiekł téż Benadad król Syriyski na koniu, z ieżdnymi swymi.

21. A król Izraelski wyszedszy pobił konie y wozy, y poraźił Syriyczyki porażką wielką.

22. (A przyszedszy prorok do króla Izraelskiego

grzeczność to się mówi; bo nie miał woli oddać tych rzeczy, gdyby Benadad przetrwał w zamiarze odjęcia mu onych.—*Ale téj rzeczy*. T. j. żebym pozwolił odjąć to co do moich poddanych należy; że zaś to chciał uczynić Benadad, pokazuje się ze słów jego, wyrzeczonych przez drugie poselstwo: *i domy sług twoich*, w. 6.

10. *Jeżli stanie prochu Samaryi*. Zdanie jest takie, że tak wiele przyprowadzi żołnierzy, że im prochu ziemi nie wystarczy, gdyby każdy z nich choć po jednéj garści chciał go wziąść.

11. *Niech się nie chlubi przepasany równie jako odpasany*. Upomina, że nienależy opiewać tryumfu przed zwycięstwem, i że ten, który się przepasuje do walki niepowinien się chlubić na równi z tym, który po odniesioném zwycięstwie, oręż odpasuje i zdejmuje.

12. *W chłodnikach*. W przybytkach i namiotach. Albo zdanie jest takie, że przez zbyteczne zaufanie pod cieniem drzew gałęzistych, jakoby pewni zwycięstwa uczty odbywali.

13. *Jeden prorok*. Abulensis mniema, że tym prorokiem był Micheas syn Jemla, co także rozumie i Syranus. — *Abyś wiedział żem ja jest Pan*. Ta była najważniejsza przyczyna dla czego bezbożnemu królowi chciał dać zwycięstwo, a także żeby pychę i wyniosłość Benadada powściągnąć.

14. *Przez pacholęta*. Przez tłum niezdolny do wojny.— *A on rzekł: Ty*. Ty będziesz napastnikiem, i twoja ręka z miasta wystąpi przeciwko Benadadowi.

18. *Pojmajcie je żywo*. Mówi to przez pogardę dla wrogów, i zaufanie w swoje siły.

20. *I uciekli Syryjczykowie*. Bojaźnią i strachem zdjęci, jaki P. Bóg dopuścił na nich.

22. *Zobacz co masz czynić*. Rozpatrz potrzeby twojego królestwa, i uważ co uczynić należy,

dixit ei: Vade, et confortare, et scito, et vide, quid facias: sequenti enim anno rex Syriae ascendet contra te).

23. Servi vero regis Syriae dixerunt ei: Dii montium sunt dii eorum, ideo superaverunt nos: sed melius est, ut pugnemus contra eos in campestribus, et obtinebimus eos.

24. Tu ergo verbum hoc fac: Amove reges singulos ab exercitu tuo, et pone principes pro eis:

25. et instaura numerum militum, qui ceciderunt de tuis, et equos secundum equos pristinos, et currus secundum currus, quos ante habuisti: et pugnabimus contra eos in campestribus, et videbis, quod obtinebimus eos. Credidit consilio eorum, et fecit ita.

26. Igitur postquam annus transierat, recensuit Benadad Syros, et ascendit in Aphec, ut pugnaret contra Israel.

27. Porro filii Israel recensiti sunt, et acceptis cibariis profecti ex adverso, castraque metati sunt contra eos, quasi duo parvi greges caprarum; Syri autem repleverunt terram.

28. (Et accedens unus vir Dei, dixit ad regem Israel: Haec dicit Dominus: Quia dixerunt Siri: Deus montium est Dominus, et non est Deus vallium: dabo omnem multitudinem hanc grandem in manu tua, et scietis quia ego sum Dominus).

29. Dirigebantque septem diebus ex adverso hi atque illi acies, septima autem die commissum est bellum; percusseruntque filii Israel de Syris centum millia peditum in die una.

30. Fugerunt autem, qui remanserant in Aphec, in civitatem; et cecidit murus super viginti septem millia hominum, qui remanserant. Porro Benadad fugiens ingressus est civitatem, in cubiculum, quod erat intra cubiculum;

31. dixeruntque ei servi sui: Ecce, audivimus, quod reges domus Israel clementes sint: ponamus itaque saccos in lumbis nostris, et funiculos in capitibus nostris, et egrediamur ad regem Israel: forsitan salvabit animas nostras.

rzekł mu: Idź, a zmocni się, a wiedz, y obacz co masz czynić, bo na drugi rok król Syriyski przyciągnie przećiwko tobie).

23. A słudzy króla Syriyskiego mówili mu: Bogowie górni, są bogowie ich, dla tego nas zwyciężyli: ale lepiey, że z nimi walczyć będźiem w polu, y pożyiemy ich.

24. Ty tedy uczyń to słowo: Odpraw każdego króla z woyska twego, a postanów hetmany miasto nich:

25. A napraw poczet żołnierzów, którzy polegli z twoich, y konie według koni pierwszych, y wozy według wozów, któreś przed tym miał: y stoczymy bitwę z nimi w polach, y uyzrzysz, że ich pożyiemy. Uwierzył radźie ich, y uczynił tak.

26. Gdy tedy rok wyszedł, popisał Benadad Syriyczyki, y przyćiągnął do Aphek, żeby walczył przećiw Izraelowi.

27. A synowie Izraelscy popisani są, y nabrawszy żywności ćiągnęli naprzećiw, y położyli się obozem przećiwko im, iako dwie małe stadka kóz: a Syriyczykowie napełnili źiemię.

28. (Y przyszedszy ieden mąż Boży rzekł do króla Izraelskiego: To mówi Pan: Iż mówili Syriyczykowie, Bogiem gór iest Pan, a nie iest Bogiem dolin: dam tę wszytkę zgraię wielką w rękę twoię, a poznayćie żem ia iest Pan).

29. Y szykowali przez śiedm dni ći y owi woyska przećiw sobie, a śiódmego dnia stoczyli bitwę: y porazili synowie Izraelowi z Syriyczyków sto tyśięcy pieszych iednego dnia.

30. A którzy pozostali, ućiekli do Apheka w miasto: y upadł mur na dwadźieśćia śiedm tyśięcy ludźi, którzy byli zostali. A Benadad ućiekszy wszedł do miasta do komory, która była w komorze.

31. Y rzekli mu słudzy iego: Otośmy słychali że królowie domu Izraelskiego są miłośierni: a tak włóżmy wory na biodra nasze, y powrózki na głowy nasze, a wynidźmy do króla Izraelskiego: Owa żywo zostawi dusze nasze.

---

23. *Bogowie górni są bogowie ich.* T. j. potężni w królestwie swojém. Samarya i Betel, i Dan były na górach, i wszystkie wyniosłe miejsca królestwa Izraelskiego bałwanami były napełnione. Być może słyszeli o prawie na górze daném.—*Pożyjemy ich.* Odniesiemy zwycięstwo nad nimi, gdyż górnych bogów siła do miejsc równych i polnych nie rozciąga się.

24. *Od praw każdego króla.* Namawiają, żeby odmienił królów na wodzów niższego rzędu, albo że oni na wojnie zaraz uciekali, lękając się zbytnie o życie swoje, i pragnąc zachować kosztowności i królewskie swe dusze, albo że królowie pieszczenie wychowani, nie tak jak wodzowie niżsi, którzy do ciężkich prac żołnierskich nawykli, śmiało siebie na niebezpieczeństwa wystawiali.

26. *Gdy tedy rok wyszedł (upłynął).* I po upływie zimy początek wiosny się ukazał.—*Do Afek.* W pokoleniu Issachar, niedaleko od miasta Jezrael, gdzie się znajduje wielka płaszczyzna Galilejską zwana, i wielkie pole Ezdrelon, i Mageddo, z miastami tegoż nazwiska. Inni to miasto w pokoleniu Aser kładą z Joz. 19, 30, i powiadają, że w skutek wojny stało się Syryjskiém.

27. *Jako dwie małe stadka kóz.* Dziwném się widzi, że tak mało było, gdy prorok upominał króla, żeby sprawom swoim zaradził. Lecz wielka część miast Izraelitom przez Azę odjętych, pozostawała w ręku króla Judzkiego. II. Paral. 17, 2. Inne opanował król Syryjski, w czasie gdy był wyzwany przez Azę przeciwko Baazie III. Król. 15, 20, i w tym rozdziale w. 34. Wielka także liczba Izraelitów, oprócz kapłanów i lewitów, dobrowolnie z pobudek religijnych do królestwa Judzkiego przeszła, II. Paral. 11, 16, tak za czasów Roboama, jak też za Azy ojca Jozafata, II. 15, 9. Ztąd się pokazuje, jak wiele pobożność i prawdziwa cześć Boża przyczynia się do wzmocnienia królestw, i przeciwnie jak bezbożność obala je i rozprasza.

30. *Wszedł do miasta.* Pierwiéj był wszedł, lecz Pismo ś. jedną i drugą klęskę razem opowiedzieć chciało, t. j. tak tę, która w skutek stoczonéj bitwy wyniknęła, jako też i tę, która ze zrujnowania się muru nastąpiła.

31. *Powrózki na głowy nasze.* LXX, Chald i Józef o sznurach na głowy włożonych tłumaczą. Inni o powrozach na szyi uwiązanych rozumieją, według zwyczaju

32. Accinxerunt saccis lumbos suos, et posuerunt funiculos in capitibus suis, veneruntque ad regem Israel, et dixerunt ei: Servus tuus Benadad dicit: Vivat, oro te, anima mea. Et ille ait: Si adhuc vivit, frater meus est.

33. Quod acceperunt viri pro omine, et festinantes rapuerunt verbum ex ore ejus, atque dixerunt: Frater tuus Benadad. Et dixit eis: Ite, et adducite eum ad me. Egressus est ergo ad eum Benadad, et levavit eum in currum suum.

34. Qui dixit ei: Civitates, quas tulit pater meus a patre tuo, reddam: et plateas fac tibi in Damasco, sicut fecit pater meus in Samaria, et ego foederatus recedam a te. Pepigit ergo foedus, et dimisit eum.

35. Tunc vir quidam de filiis prophetarum dixit ad socium suum in sermone Domini: Percute me. At ille noluit percutere.

36. Cui ait: Quia noluisti audire vocem Domini, ecce recedes a me, et percutiet te leo. Cumque paululum recessisset ab eo, invenit eum leo, atque percussit.

37. Sed et alterum inveniens virum, dixit ad eum: Percute me. Qui percussit eum, et vulneravit.

38. Abiit ergo propheta, et occurrit regi in via, et mutavit aspersione pulveris os et oculos suos.

39. Cumque rex transisset, clamavit ad regem, et ait: Servus tuus egressus est ad proeliandum cominus: cumque fugisset vir unus, adduxit eum quidam ad me, et ait: Custodi virum istum: qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima ejus, aut talentum argenti appendes.

40. Dum autem ego turbatus huc illucque me verterem, subito non comparuit. Et ait rex Israel ad eum: Hoc est judicium tuum, quod ipse decrevisti.

41. At ille statim abstersit pulverem de facie sua, et cognovit eum rex Israel, quod esset de prophetis.

42. Qui ait ad eum: Haec dicit Dominus: Quia

32. Opasali worami biodra swe, a powrózki włożyli na głowy swe, y przyszli do króla Izraelskiego, y rzekli mu: sługa twóy Benadad, mówi: Niech żywie proszę ćię dusza moia. A on rzékł: Jeśli iescze żyw, brat móy iest.

33. Co wźięli mężowie za dobry znak: y prędko uchwyćili słowo z ust iego, y rzekli: Brat twóy Benadad. Y rzékł im: Idźćie, a przywiedźćie go do mnie. Wyszedł tedy do niego Benadad, y wźiął go na swóy wóz.

34. Który rzékł mu: Miasta, które wźiął oćiec móy od oyca twego, wrócę: a poczyń sobie rynki w Damaszku, iako poczynił oćiec móy w Samariéy, a ia uczyniwszy przymierze, odiadę od ciebie. Uczynił tedy przymierze y wypuśćił go.

35. Mąż tedy ieden z synów prorockich rzékł do towarzysza swego w mowie Pańskiéy: Uderz mię. A on niechćiał uderzyć.

36. Któremu rzékł: Żeś niechćiał słuchać głosu Pańskiego, oto odéydźiesz odemnie, y zabiie ćię lew. A gdy trochę odszedł od niego, nalazł go lew y zabił.

37. Ale y drugiego męża nalazszy, rzékł mu: Uderz mię. Który go uderzył y ranił:

38. Poszedł tedy prorok y zabieżał królowi na drodze, y odmienił oblicze y oczy swe posypaniem prochu.

39. A gdy król przemiial, wołał do króla y rzékł: Sługa twóy wyszedł do bitwy wręcz: a gdy ućiékł ieden mąż przywiódł go ktoś do mnie, y rzékł: Strzeż męża tego, którego ieśli się wymknie, dusza twoia będźie za duszę iego, abo talent śrébra odważysz.

40. A gdym się ia strwożony tam y sam obracał, znagła zniknął. Y rzékł król Izraelski do niego: Ten iest sąd twóy, któryś sam wydał.

41. A on wnet otarł proch z oblicza swego, y poznał go król Izraelski że był z proroków.

42. Który rzékł do niego: To mówi Pan: Iżeś

na śmierć skazanych. To samo wszakże zdaje się być, czy powiemy, że sznury na głowach były, czy w około szyi; albowiem te dwie rzeczy z powodu swojéj bliskości za jedno się biorą; tak mówimy, że temu a temu głowę ucięto, gdy mu szyja uciętą została.

32. *Niech żywie, proszę cię, dusza moja.* Niech wolno mnie żyć będzie.

33. *Co wzięli mężowie za dobry znak.* Według przesądnych pogańskich obrzędów, mężowie ci z nauczenia swoich wieszczów ciekawie uważali czy iakie przyjacielskie słowo nie wypadnie, za któreby się oni natychmiast chwycili, i do niejakiéj konieczności przebaczenia naciągneli, a przeto rzekli: *Brat twój Benadad.*

34. *Który rzekł mu:* T. j. Benadad Achabowi, niechcąc za niezmierne dobrodziejstwo zachowania przy życiu, okazać się niewdzięcznym.— *Ojciec mój od ojca twego.* Kiedy się to zdarzyło, Pismo ś. nie wspomina, chyba zechcemy powiedzieć, że mowa jest o miastach odjętych Izraelitom przez Syryjczyków pod Baazą, jak widzimy wyż. r. 15, 20, i powiedzmy, że Baaza ojcem się Achaba mianuje, ponieważ po nim Achab na królewstwo nastąpił, jak zwykli synowie po rodzicach następować.—*Poczyń sobie rynki w Damaszku.* Rynki do rozprzedaży rozmaitych rzeczy; z którychby cło pełne mógł wybierać Achab, jest to pospolite tłumaczenie. Abulensis i Watabl., LXX mają, *wejście postaw w Damaszku.* Podejrzywamy że uczynić rynki, być może to samo co wojskową załogę postawić. Idąc za têm tłumaczeniem powiedzielibyśmy, że ta warownia była postawiona na to, żeby niedopuścić na potém Damascenom wkroczyć do ziemi Izraelskiéj. Sprzyja temu, co czytamy II. Król. 8, 6: *Postawił Dawid żołnierze dla obrony w Syryi, w Damaszku, i została Syrya Dawidowi służąc pod hołdem.* Patrz także I. Paral. 18, 6.

35. *Mąż jeden z synów prorockich.* Którego Józef i inni Żydzi chcą mieć za Micheasza syna Jemla. — *W mowie Pańskiéj.* Z rozkazania Bożego.—*Uderz mię.* Zrań mi głowę lub twarz, żeby się zdawało, że podczas bitwy niedawno stoczonéj, ranę tę odniosłem.

38. *Posypaniem prochu.* Żeby nie być poznanym, i żeby wprzód przypowieść mógł przełożyć, nim król zrozumie, że do niego się odnosi.

40. *Ten jest sąd twój, któryś sam wydał.* Ty sam przeciwko sobie wyrok wydałeś; albowiem winien jesteś śmierci, lub niewoli, albo talent powinieneś oddać temu, który straż nad człowiekiem tobie powierzył.

42. *Iżeś puścił męża godnego śmierci.* Z przypowieści zrozumieć mógł Achab, w jak wielkiéj winie zosta-

dimisisti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima ejus, et populus tuus pro populo ejus. *(Infr. 22, 35).*

43. Reversus est igitur rex Israel in domum suam, audire contemnens, et furibundus venit in Samariam.

puścił męża godnego śmierći z ręki twéy, będźie dusza twoia za duszę iego, a lud twóy za lud iego.

43. Wróćił się tedy król Izraelski do domu swego, niechcąc słuchać, y z furią przyiechał do Samariiéy.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O zabiciu Nabota przez Achaba, i zapowiedzeniu przez Eliasza kary Bożéj Achabowi za tę złość wielką.

1. Post verba autem haec, tempore illo vinea erat Naboth Jezrahelitae, quae erat in Jezrahel, juxta palatium Achab regis Samariae.

2. Locutus est ergo Achab ad Naboth, dicens: Da mihi vineam tuam, ut faciam mihi hortum olerum, quia vicina est, et prope domum meam, daboque tibi pro ea vineam meliorem: aut, si commodius tibi putas, argenti pretium, quanto digna est.

3. Cui respondit Naboth: Propitius sit mihi Dominus, ne dem hereditatem patrum meorum tibi.

4. Venit ergo Achab in domum suam indignans, et frendens super verbo, quod locutus fuerat ad eum Naboth Jezrahelites, dicens: Non dabo tibi hereditatem patrum meorum. Et projiciens se in lectulum suum, avertit faciem suam ad parietem, et non comedit panem.

5. Ingressa est autem ad eum Jezabel uxor sua, dixitque ei: Quid est hoc? unde anima tua contristata est? et quare non comedis panem?

6. Qui respondit ei: Locutus sum Naboth Jezrahelitae, et dixi ei: Da mihi vineam tuam, accepta pecunia: aut, si tibi placet, dabo tibi vineam meliorem pro ea. Et ille ait: Non dabo tibi vineam meam.

7. Dixit ergo ad eum Jezabel uxor ejus: Grandis auctoritatis es, et bene regis regnum Israel. Surge, et comede panem, et aequo animo esto, ego dabo tibi vineam Naboth Jezrahelitae.

8. Scripsit itaque litteras ex nomine Achab, et signavit eas annulo ejus, et misit ad majores natu, et optimates, qui erant in civitate ejus, et habitabant cum Naboth.

1. A po tych słowiec , czasu onego miał winnicę Naboth Jezraelczyk, który był w Jezrahel, podle pałacu Achab króla Samariyskiego.

2. Mówił tedy Achab do Nabotha, rzekąc. Day mi winnicę twoię, że sobie uczynię ogród na iarzyny, bo przyległa iest y blisko domu mego, a damći za nię winnicę lepszą, abo ieśli rozumiész żeć pożyteczniéy, śrébra zapłatę za którą stoi.

3. Któremu Naboth odpowiedźiał: Niech mi będźie miłośćiw Pan, żebychći nie dał dźiedźictwa oyców moich.

4. Przyszedł tedy Achab do domu swego gniewaiąc się y zgrzytaiąc, o słowo które był rzékł do niego Naboth Jezrahelczyk, rzekąc: Nie dam dźiedźictwa oyców moich. Y porzuciwszy się na łóżku swym, odwróćił twarz swą do śćiany, y nie iadł chleba.

5. Y weszła do niego Jezabel żona iego, y rzekła mu: Cóż to iest, zkąd się zasmućiła dusza twoia? a czemu chleba nie iész?

6. Który odpowiedźiał iéy: Mówiłem Nabothowi Jezrahelczykowi y rzekłem mu: Day mi winnicę twoię wźiąwszy pieniądze: abo ieślić się podoba damći winnicę lepszą za nię. A on rzékł: Nie damći winnice moiéy.

7. Y rzekła do niego Jezabel żona iego: W wielkiéy powadze iesteś, y czyśćie sprawuiesz królestwo Izraelskie. Wstań, a iedz chléb, a bądź dobréy myśli, ia dam tobie winnicę Nabotha Jezrahelczyka.

8. Napisała tedy list imieniem Achabowym, y zapieczętowała ji sygnetem iego, y posłała do starszych, y do przednich, którzy byli w mieśćie iego, y mieszkali z Nabothem.

wał odpuszczając dobrowolnie Benedada, gdy tamten (w przypowieści) dla tego, że przez niedbalstwo tylko wypuścił człowieka, którego zapewne strzedz nie był przyrzekł, jegoż (Achaba) samego sądem za winnego był uznany.— *Będzie dusza twoja.* To się na trzecim roku ziściło; albowiem i sam przez Syryjczyków zabity i lud iego przez nich rozproszony i do ucieczki zmuszony został, jak się pokazuje z r. 22 téj księgi.

R. 21.—1. *Który był w Jezrael.* Gdzie była winnica nie wyraża tekst ś.; z tego jednak rozdziału w. 18 zdaje się, że winnica Nabota była w Samaryi: przeciwnie z IV. Król. 9, 21, że raczéj była w Jezrael. W tekście hebr. i grec. znajduje się: *Która była w Jezrael.*

3. *Żebym ci nie dał dziedzictwa ojców moich.* Za rzecz religijną uważał, żeby dziedzictwo przez ręce proroków od Boga niejako sobie przekazane, w rodzinie swojéj zachować; które gdyby przedał, ponieważ na ogród królewski miało być obrócone, nigdyby go napotém odzyskać nie mógł, nawet w Jubileusz, jak Izraelitów prawa wymagały. I prawo tego nie pozwalało, chyba kto był ciężką koniecznością zmuszony. Patrz Deut. 15, 25. Dodajmy, co jest rzeczą naturalną, że każdy kocha swoje posiadłości pradziadowskie.

4. *Gniewając się i zgrzytając.* Niechcą panowie aby im w czém odmówiono, iżby się nie zdawało, że są pomawiani o nieroztropność, jako żądający tego czego im słusznie odmówić wolno: lub nawet, że są pogardzani od ludzi niższego stanu.— *Porzuciwszy się na łóżku.* Być może że cierpienie duszy spadło też na ciało.— *Odwrócił twarz swą do ściany.* Zaprzestając obcowania ze swoimi, co było oznaką strapienia, jak również że jeść niechciał.

7. *W wielkiej powadze jesteś.* A rzeczy tak małéj według swojéj woli załatwić nie możesz.—*Czyście (dobrze) sprawujesz królestwo Izraelskie.* Jeśli poddani tak śmieją opierać się tobie.

9. Litterarum autem haec erat sententia: Praedicate jejunium, et sedere facite Naboth inter primos populi,

10. et submittite duos viros filios Belial contra eum, et falsum testimonium dicant: Benedixit Deum et regem: et educite eum, et lapidate: sicque moriatur.

11. Fecerunt ergo cives ejus majores natu et optimates, qui habitabant cum eo in urbe, sicut praeceperat eis Jezabel, et sicut scriptum erat in litteris, quas miserat ad eos;

12. praedicaverunt jejunium, et sedere fecerunt Naboth inter primos populi.

13. Et adductis duobus viris filiis diaboli, fecerunt eos sedere contra eum; at illi, scilicet ut viri diabolici, dixerunt contra eum testimonium coram multitudine: Benedixit Naboth Deum et regem. Quam ob rem eduxerunt eum extra civitatem, et lapidibus interfecerunt.

14. Miseruntque ad Jezabel, dicentes: Lapidatus est Naboth, et mortuus est.

15. Factum est autem, cum audisset Jezabel lapidatum Naboth, et mortuum, locuta est ad Achab: Surge, et posside vineam Naboth Jezrahelitae, qui noluit tibi acquiescere et dare eam accepta pecunia: non enim vivit Naboth, sed mortuus est.

16. Quod cum audisset Achab, mortuum videlicet Naboth, surrexit, et descendebat in vineam Naboth Jezrahelitae, ut possideret eam.

17. Factus est igitur sermo Domini ad Eliam Thesbiten, dicens:

18. Surge, et descende in occursum Achab regis Israel, qui est in Samaria: ecce ad vineam Naboth descendit, ut possideat eam:

19. et loqueris ad eum, dicens: Haec dicit Dominus: Occidisti, insuper et possedisti. Et post haec addes: Haec dicit Dominus: In loco hoc, in quo linxerunt canes sanguinem Naboth, lambent quoque sanguinem tuum. *(Infr. 22, 38.)*

20. Et ait Achab ad Eliam: Num invenisti me inimicum tibi? Qui dixit: Inveni, eo quod venundatus sis, ut faceres malum in conspectu Domini.

9. A listu ta była summa: Zapowiedźcie post, a posadźcie Nabotha między przednieyszymi z ludu,

10. a naprawcie dwu mężów synów Belial przeciw iemu, y fałszywe świadectwo niech mówią: Błogosławił Boga y króla: y wywiedźcie go y ukamionuyćie, y tak niechay umrze.

11. Y uczynili miesczanie iego starszy y przedni, którzy mieszkali z nim w mieśćie, iako im roskazała była Jezabel, y iako było napisano w liśćie, który była posłała do nich.

12. Zapowiedźieli post y posadźili Nabotha między przednieyszymi z ludu.

13. A przywiodszy dwu mężów synów diabelskich, posadźili ie przećiw iemu: a oni prawie iako mężowie diabelscy, dali świadectwo przećiw iemu przed ludem: Błogosławił Naboth Boga y króla: przeco wywiedli go z miasta, y kamieńmi zabili.

14. Y posłali do Jezabel, mówiąc: Ukamionowan iest Naboth y umarł.

15. Y stało się gdy usłyszała Jezabel że ukamionowan Naboth, y umarł, rzekła do Achaba: Wstań, a pośiądź winnicę Nabotha Jezraheleczyka, który niechćiał tobie zezwolić y dać iéy za pieniądze: boć nie żyw Naboth, ale umarł.

16. Co gdy usłyszał Achab, to iest, że Naboth umarł: wstał y zieżdżał do winnice Naboth Jezraheleczyka, aby ią pośiadł.

17. Stała się tedy mowa Pańska do Eliasza Thesbytczyka, mówiąc:

18. Wstań, a idź przećiw Achabowi królowi Izraelskiemu, który iest w Samariiéy: oto zieżdża do winnice Nabothowéy, aby ią pośiadł:

19. y będźiesz mówił do niego, rzekąc: To mówi Pan: Zabiłeś, iescze y pośiadłeś. A potym przydasz: To mówi Pan: Na tym mieyscu, na którym lizali pśi krew Nabothowę, będą też lizać krew twoię.

20. Y rzekł Achab do Eliasza: Azażeś mię nalazł nieprzyiaćielem sobie? Który rzekł: Nalazłem, przeto żeś zaprzedany iest, abyś złe czynił przed oczyma Pańskimi.

---

9. *Zapowiedzcie post.* Watablus podaje, że w dzień postu żydzi mieli zwyczaj wyszukiwać zbrodni i występków ludu, i za nie na występnych ludzi karę wymierzać. Abulensis quaest. 4 mniema, że sędziowie mieli zwyczaj pościć na znak politowania względem przestepcy na śmierć skazanego, albo dla pokazania, że oni przez gorliwość dla Boga i sprawiedliwości, nie zaś przez poruszenie jakieś namiętności wyrok wydają.—*Posadźcie Nabota między przedniejszymi z ludu.* T. j. żeby zbrodnia, która zaraz na niego miała być rzucona, niewiadomą sędziom i niespodziewaną się wydała; i żeby on tém bardziéj się zawstydził, gdy z sędziego ujrzy się być uczynionym największym winowajcą.

10. *Dwu mężów synów Belial.* Patrz Deut. 13, 13.—*Błogosławił Boga.* P. W. w. 13.—*Wywiedźcie go, i ukamienujcie.* Jak rozkazuje Lew. 24, 16.

13. *Synów djabelskich.* To samo znaczy co *synów Belial.*—*Wywiedli go z miasta.* Albowiem jak na puszczy za oboz byli wyprowadzani, których trzeba było ukamienować, jak się pokaz. Lew. 24, 23, i Joz. 7, 24, tak potém za miasto.

15. *Posiądź.* Prawem konfiskacii, które jak się zdaje miało siłę u żydów w wykroczeniach przeciwko królewskiemu majestatowi.

19. *Zabiłeś.* Gdyż usiłowaniom Jezabel nie sprzeciwiłeś się.—*Posiadłeś.* Duszą bowiem w posiadanie wszedł, chociaż jeszcze był w drodze ku winnicy.—*Na tém miejscu.* Biorąc jednak wyraz *miejsce* nie w znaczeniu własném lecz pospolitém: bo i nie było po prostu to samo miejsce; albowiem Nabot ukamienowany został w Jezrael, Achabową zaś krew w Samaryi psy lizały.

20. *Azażeś mię nalazł nieprzyjacielem sobie.* Jakby mówił: w czém tobie byłem przykry, że mnie niepomyślnemi i pełnemi złéj wróżby przepowiedniami prześladujesz.—*Żeś zaprzedany jest, abyś źle czynił.* Jakby mówił: całyś na to jest wystawiony i oddany, lub za pieniądze najęty, żebyś źle czynił. Albowiem często w Piśmie ś. to samo znaczy być zaprzedanym, co i oddanym

21. Ecce ego inducam super te malum, et demetam posteriora tua, et interficiam de Achab mingentem ad parietem, et clausum et ultimum in Israel. *(4. Reg. 9, 8.)*
22. Et dabo domum tuam sicut domum Jeroboam filii Nabath, et sicut domum Baasa filii Ahia: quia egisti, ut me ad iracundiam provocares, et peccare fecisti Israel. *(Supr. 15, 29. Supr. 16, 3.)*
23. Sed et de Jezabel locutus est Dominus, dicens: Canes comedent Jezabel in agro Jezrahel. *(4. Reg. 9, 36.)*
24. Si mortuus fuerit Achab in civitate, comedent eum canes: si autem mortuus fuerit in agro, comedent eum volucres caeli.
25. Igitur non fuit alter talis sicut Achab, qui venundatus est, ut faceret malum in conspectu Domini: concitavit enim eum Jezabel uxor sua,
26. et abominabilis factus est in tantum, ut sequeretur idola, quae fecerant Amorrhaei, quos consumsit Dominus a facie filiorum Israel.
27. Itaque cum audisset Achab sermones istos, scidit vestimenta sua, et operuit cilicio carnem suam, jejunavitque et dormivit in sacco, et ambulavit demisso capite.
28. Et factus est sermo Domini ad Eliam Thesbiten, dicens:
29. Nonne vidisti humiliatum Achab coram me? quia igitur humiliatus est mei causa, non inducam malum in diebus ejus, sed in diebus filii sui inferam malum domui ejus. *(4. Reg. 9, 26.)*

21. Oto ia przywiodę na ćię złe, a wyżnę poślednie twoie, y wytracę z Achab mokrzącego na ścianę y zamknionego, y ostatniego w Izraelu.
22. A dóm twóy dam iako dóm Jeroboama syna Nabath, y iako dóm Baasa syna Ahia: Boś czynił, abyś mię ku gniewu pobudźił, y przywiodłeś do grzechu Izraela.
23. Lecz y o Jezabel mówił Pan, rzekąc: Pśi ziedzą Jezabel na polu Jezrahelskim.
24. Jeśli umrze Achab w mieśćie, pśi go ziedzą: a ieśli umrze na polu, ziedzą go ptacy powietrzni.
25. A tak nie był taki drugi iako Achab, który był przedany, aby czynił złość przed oczyma Pańskimi: bo go poduszczała Jezabel żona iego,
26. y stał się obrzydłym, tak dalece, że chodźił za bałwany, których byli naczynili Amorrheyczykowie, które wyniszczył Pan przed obliczem synów Izrael.
27. Gdy tedy usłyszał Achab te mowy, rozdarł szaty swe, y okrył włośienicą ćiało swe, y pośćił, y spał w worze, y chodźił zwieśiwszy głowę.
28. Y stała się mowa Pańska do Eliasza Thesbitczyka, mówiąc:
29. Azaś nie widźiał upokorzonego Achaba przede mną? Ponieważ tedy ukorzył się dla mnie, nie przywiodę złego za dni iego, ale za dni syna iego przywiodę złe domowi iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 13. *Błogosławił Naboth Boga i króla.* Jest ten obyczaj Pisma ś., że rzeczy nieuczciwych i złorzeczenia i bluźnierstw, albo nie wymienia jako na przykład było wyżéj: To mi niech Bóg uczyni i to przyda 1. *Król.* 3. *v.* 17. Albo więc uczciwszym słowem wyrzecze, jako tu: Błogosławił, to jest, przeklinał, albo złorzeczył, także u Joba 1.

25. *Był zaprzedany aby czynił złość.* Zaprzedać znaczy odjąć komu wolność, a poddać go w cudzą moc: bo co bywa przedano, jest w mocy tego kto kupi. Ztąd też to Pismo ś. zowie zaprzedaniem, gdy kogo Bóg dla grzechów poda w umysł bezrozumny, aby był niewolnikiem grzechu: jako się to często ludziom złym i zapamiętałym, sprawiedliwym sądem Bożym dzieje.

CAPUT XXII. — ROZDZIAŁ 22.

O wojnie Achaba i Jozafata z Syryjczykami, i śmierci obu tych królów.

1. Transierunt igitur tres anni absque bello inter Syriam et Israel.

1. Minęły tedy trzy lata bez woyny między Syrią a Izraelem.

---

co się bowiem kupuje, to i oddaje tym którzy kupili: tak Psalm 43, 13 mówi się: *Przedałeś lud twój niezaco.*

21. *Poślednie twoje.* Potomstwo synów twoich. — *Mokrzącego na ścianę.* Patrz I. Król. 25, 22. *Zamknionego.* Patrz r. 14, 10.

22. *Przywiodłeś do grzechu Izraela.* Grzech zgorszenia publicznego często wraża P. Bóg, ponieważ jest najcięższy, i wielu złego początkiem.

24. *Psi go zjedzą.* T. j. trup niepogrzebiony zostanie, z téj jednak surowości wyroku P. Bóg nieco odpuścił przez wzgląd na pokutę Achaba, a przeto roz. nast. w. 37, mówi się, że został pogrzebiony król w Samaryi.

25. *Był przedany.* P. W.—*Przed oczyma Pańskiemi.* Jawnie i bezwstydnie.

26. *Których byli naczynili Amorrejczykowie.* Które Jezrael z Sydonu sprowadziła.

29. *A zaś niewidział upokorzonego Achaba przede mną?* Abulensis quaest. 14 rozumie, że najprawdopodobniéj Achab szczerze i z miłości pokutował, chociaż do tego głównie był pobudzony groźbami Eliasza; kary jednak zasłużonéj nie uniknął. Toż samo sądzi ś. Ambroży na Psal. 37 i ś. Chryzost. hom. 5 ad popul. Antiochenum. Teodoretus, Prokopius i inni przyznają mu tylko bojaźń służalczą czyli niewolniczą, po któréj, jak powiadają natychmiast do pierwiastkowéj bezbożności powrócił.—*Ukorzył się dla mnie.* Czyli *przed obliczności mojej*, jak mają LXX.

R. 22.—1. *Trzy lata.* Nie pełne. Patrz II. Paral. 18, 1.

2. In anno autem tertio, descendit Josaphat rex Juda ad regem Israel. *(2. Par. 18, 2).*

3. (Dixitque rex Israel ad servos suos: Ignoratis, quod nostra sit Ramoth Galaad, et negligimus tollere eam de manu regis Syriae)?

4. Et ait ad Josaphat: Veniesne mecum ad proeliandum in Ramoth Galaad?

5. Dixitque Josaphat ad regem Israel: Sicut ego sum, ita et tu: populus meus, et populus tuus unum sunt, et equites mei, equites tui. Dixitque Josaphat ad regem Israel: Quaere, oro te, hodie sermonem Domini.

6. Congregavit ergo rex Israel prophetas, quadringentos circiter viros, et ait ad eos: Ire debeo in Ramoth Galaad ad bellandum, an quiescere? Qui responderunt: Ascende, et dabit eam Dominus in manu regis.

7. Dixit autem Josaphat: Non est hic propheta Domini quispiam, ut interrogemus per eum?

8. Et ait rex Israel ad Josaphat: Remansit vir unus, per quem possumus interrogare Dominum: sed ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, sed malum, Michaeas filius Jemla. Cui Josaphat ait: Ne loquaris ita rex.

9. Vocavit ergo rex Israel eunuchum quemdam, et dixit ei: Festina adducere Mihaeam filium Jemla.

10. Rex autem Israel, et Josaphat rex Juda sedebant unusquisque in solio suo, vestiti cultu regio, in area juxta ostium portae Samariae, et universi prophetae prophetabant in conspectu eorum.

11. Fecit quoque sibi Sedecias filius Chanaana cornua ferrea, et ait: Haec dicit Dominus: His ventilabis Syriam, donec deleas eam.

12. Omnesque prophetae similiter prophetabant, dicentes: Ascende in Ramoth Galaad, et vade prospere, et tradet Dominus in manus regis.

13. Nuntius vero, qui ierat, ut vocaret Michaeam, locutus est ad eum, dicens: Ecce sermones prophetarum ore uno regi bona praedicant: sit ergo sermo tuus similis eorum, et loquere bona.

2. A trzećiego roku, przyiechał Jozaphat król Judzki do króla Izraelskiego.

3. (Y rzékł król Izraelski do sług swoich: Niewiećie że nasz iest Ramoth Galaad a zaniedbywamy wźiąć ji z ręki króla Syriyskiego?)

4. Y rzékł do Jozaphata: A poiedźiesz zemną na woynę do Ramoth Galaad?

5. Y rzékł Jozaphat do króla Izraelskiego: Jakom ia iest, tak y ty: lud móy, a lud twóy, iedno są, a iezdni moi, iezdni twoi. Y rzékł Jozaphat do króla Izraelskiego: Proszę ćię, spytay się dźiśia mowy Pańskiéy.

6. Zebrał tedy król Izraelski proroki, około cztérechset mężów, y rzékł do nich: Mamli iść do Ramoth Galaad na woynę czyli zaniechać? Którzy odpowiedźieli: Jedź, a da ji Pan w ręce królewskie.

7. Y rzékł Jozaphat: Niémasz tu którego proroka Pańskiego, żebyśmy się przezeń pytali?

8. Y rzékł król Izraelski do Jozaphata: Został mąż ieden, przez którego możem się pytać Pana: ale go ia nienawidzę, iż mi nie prorokuie dobre ale złe, Micheasz syn Jemla. Któremu Jozaphat rzékł: Nie mów tak królu.

9. Zawołał tedy król Izraelski trzebieńca iednego, y rzékł mu: Rychło przywiedź mi Micheasza syna Jemla.

10. A król Izraelski, y Jozaphat król Judzki śiedźieli każdy na stolicy swéy ubrany w szaty królewskie, na placu podle bramy Samariyskiéy, a wszyscy prorocy prorokowali przed oczyma ich.

11. Uczynił też sobie Sedeciasz syn Chanaana rogi żelazne, y rzékł: To mówi Pan: Témi przewiéwać będźiesz Syrią aż ia wyniszczysz.

12. Y wszyscy prorocy także prorokowali, mówiąc: Wyiedź do Ramoth Galaad: a iedź fortunnie a da Pan w ręce królewskie.

13. Posłaniec zaśię, który był szedł aby wezwał Micheasza, rzékł do niego, rzekąc: Oto mowy proroków iednémi usty dobrze królowi tuszą: niechże też mowa twoia będźie im podobna, a mów dobre rzeczy.

---

2. *Przyjechał Jozafat.* Odwiedzin tych przyczyna nie inna się być zdaje, jedno wzajemna między obu przyjaźń, a także powinowactwo przez małżeństwo Jorama syna Jozafata z Atalią córką Achaba i Jezabel; z powodu téj przyjaźni Jozafat był potém przez proroka Jehu surowo upominany.

3. *Ramot Galaad.* Było to miasto za Jordanem w pokoleniu Gad, należało do miast kapłańskich, i za miejsce ucieczki służyło. Nazywa się Ramot Galaad dla tego, że się znajdowało w Galaadskiej prowincii; albowiem inne także było Ramot w pokoleniu Issachar, którego mamy wzmiankę I. Paral. 6, 73.— *Z ręki króla Syryjskiego.* Nie pewną jest rzeczą kiedy Syryjczycy to miasto zaięli. Być może, że było to jedno z tych miast, którém Syryjczycy zawładnęli, gdy Baaza Rame budował przeciwko Azie, wyż. r. 15, 17, chociaż tam nie wspomina się. Z tego się miejsca pokazuje, że król Syryjski obietnic, r. 20, 34 dotyczących się oddania miast, przez siebie zawładniętych niedotrzymał.

5. *Jakom ja jest, tak i ty.* Taż sama iest wola, tenże sam duch nas obu.

6. *Zebrał proroki około czterechset mężów.* P. W.— *W ręce królewskie.* W ręce twoje.

7. *Proroka Pańskiego.* Prawdziwego proroka, któryby się trzymał prawdziwéj religii.

8. *Został mąż jeden.* Rozumieć należy w Samaryi, bo gdzieindziéj znajdowali się także inni prorocy, jako to Eliasz, Elizeusz i którzykolwiek przebywali na górze Karmelu.— *Nie mów tak królu.* Jakby mówił: zdrowe rady, chociażby się niepodobały, przyjmować należy; ponieważ nie tego co przyjemne i miłe, lecz co zbawienne szukać powinniśmy.

10. *Na placu podle bramy Samaryi.* Na ulicy przy bramie, gdzie wedle zwyczaju, lud się zbierał do słuchania sądów.

11. *Temi przewiewać będziesz Syrą.* Nie rzadko prawdziwi prorocy do słów proroczych, z rozkazu Bożego, czyny także i znaki przydawali, jako Jeremiasz, który na szyję swoię łańcuch drewniany włożył, Jer. 27, 2, który mu Hananiasz fałszywy prorok skruszył, Jer. 28, 10. Ich to naśladuje tutaj Sedecias. To co się tu mówi: *przewiewać będziesz,* LXX przekładają *rogiem ubodziesz:* to zaś co byki rogami ubodą, w górę podnoszą, i w niejaki sposób przewiewają.

14. Cui Michaeas ait: Vivit Dominus, quia, quodcumque dixerit mihi Dominus, hoc loquar.

15. Venit itaque ad regem, et ait illi rex: Michaea, ire debemus in Ramoth Galaad ad proeliandum, an cessare? Cui ille respondit: Ascende, et vade prospere, et tradet eam Dominus in manus regis.

16. Dixit autem rex ad eum: Iterum atque iterum adjuro te, ut non loquaris mihi, nisi quod verum est, in nomine Domini.

17. Et ille ait: Vidi cunctum Israel dispersum in montibus, quasi oves non habentes pastorem, et ait Dominus: Non habent isti dominum: revertatur unusquisque in domum suam in pace. *(Num. 27, 17).*

18. (Dixit ergo rex Israel ad Josaphat: Numquid non dixi tibi, quia non prophetat mihi bonum, sed semper malum?)

19. Ille vero addens, ait: Propterea audi sermonem Domini: Vidi Dominum sedentem super solium suum et omnem exercitum coeli assistentem ei a dextris et a sinistris:

20. et ait Dominus: Quis decipiet Achab regem Israel, ut ascendat et cadat in Ramoth Galaad? Et dixit unus verba hujuscemodi, et alius aliter.

21. Egressus est autem spiritus, et stetit coram Domino, et ait: Ego decipiam illum. Cui locutus est Dominus: In quo?

22. Et ille ait: Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus. Et dixit Dominus: Decipies, et praevalebis: egredere, et fac ita.

23. Nunc igitur ecce dedit Dominus spiritum mendacii in ore omnium prophetarum tuorum, qui hic sunt: et Dominus locutus est contra te malum.

24. Accessit autem Sedecias filius Chanaana, et percussit Michaeam in maxillam, et dixit: Mene ergo dimisit Spiritus Domini, et locutus est tibi?

25. Et ait Michaeas: Visurus es in die illa, quando ingredieris cubiculum intra cubiculum, ut abscondaris.

26. Et ait rex Israel: Tollite Michaeam, et maneat apud Amon principem civitatis, et apud Joas filium Amelech,

27. et dicite eis: Haec dicit rex: Mittite virum istum in carcerem, et sustentate eum pane tribulationis et aqua angustiae, donec revertar in pace.

14. Któremu rzékł Micheasz: Żywie Pan, iż comikolwiek rzecze Pan, to mówić będę.

15. Przyszedł tedy do króla, y rzékł mu król: Micheaszu, mamyli iechać do Ramoth Galaad na woynę, czyli zaniechać? Któremu on odpowiedźiał: Wyiedź, a iedź fortunnie, a da ji Pan w ręce królewskie.

16. Y rzékł król do niego: Powtóre y potrzećie poprzyśięgam ćię, abyś mi nie mówił iedno co iest prawda, w imię Pańskie.

17. A on rzékł: Widźiałem wszytkiego Izraela rosproszonego po górach iako owce nie maiące pasterza. Y rzékł Pan: Nie maią ći Pana: niech się każdy wróći do domu swego w pokoiu.

18. (Rzékł tedy król Izraelski do Jozaphata: Azamći nie powiedźiał, że mi nie prorokuie dobre, ale zawżdy złe).

19. A on przydaiąc rzékł: Przetoż słuchay mowy Pańskiéy: Widźiałem Pana śiedzącego na stolicy iego, ą wszytko woysko niebieskie stoiące przy nim po prawéy y po lewéy stronie:

20. y rzékł Pan: Kto zwiedźie Achaba króla Izraelskiego, że póydźie y upadnie w Ramoth Galaad? Y mówił ieden takie słowa a drugi inaczéy.

21. A Duch wystąpił, y stanął przed Panem y rzékł: Ja go zwiodę. Któremu rzékł Pan: Przez co?

22. A on rzékł: Póydę a będę duchem kłamliwym w uśćiech wszytkich proroków iego. Y rzékł Pan: Zwiedźiesz y przemożesz: Wynidź a uczyń tak.

23. Przetóż teraz oto dał Pan ducha kłamstwa w ustach wszytkich proroków twoich, którzy tu są, a Pan rzékł złe przećiwko tobie.

24. Y przystąpił Sedećiasz syn Chanaana, y uderzył Micheasza w policzek, y rzékł: Mnież to opuśćił Duch Pański a tobie mówił?

25. Y rzékł Micheasz: Uyźrzysz onego dnia, kiedy wnidźiesz do komory w komorze abyś się skrył.

26. Y rzékł król Izraelski: Weźmićie Micheasza, a niech mieszka u Amona starosty mieyskiego y u Joasa syna Amelech,

27. a rzeczćie im: To mówi król: Wsadźćie tego męża do ciemnice, a żywćie go chlebem utrapienia a wodą ucisku, aż się wrócę w pokoiu.

14. *Comikolwiek rzecze Pan, to mówić będę.* Z czego się pokazuje, że jeszcze mu P. Bóg nie był objawił, co ma odpowiedzieć Achabowi.

15. *Wyjedź, a jedź fortunnie.* Z ironią mówi prorok, a przeto niedodaje owych uroczystych słów: *To mówi Pan:* i w rzeczy samej zrozumiał Achab, że prorok z własnéj myśli i rozumienia mówi, a zatém znowu go zapytuje, przydawszy nawet zaklęcie.

17. *Jako owce niemające pasterza.* Którerni słowy daje znać, że po rozbiciu wojska, króla ma utracić, co także oznaczają i one słowa *nie mają ci pana.—Niech się każdy wróci.* Zapowiada się, że po śmierci króla Izraelskiego, straciwszy nadzieję, wszyscy spokojnie wrócą do siebie.

19. *Przydając rzekł.* T. j. Micheas.— *Widziałem Pana.* W widzeniu za pomocą wyobraźni.— *Wojsko niebieskie.* Aniołów.

20. *Kto zwiedzie Achaba króla Izraelskiego?* P. W.

21. *A duch wystąpił.* Występuje duch zły, który wprzódy w zgromadzeniu dobrych nie pokazywał się. Tak między aniołami i szatan także ukazuje się. Job. 1, 6.

22. *Zwiedziesz i przemożesz.* P. W.

24. *Mnież to opuścił Duch Pański, a tobie mówił?* T. j. mnie, który jestem daleko zacniejszym od ciebie. W II. Paral. 18, 23, w témże samem znaczeniu mówi się: *Którąż drogą przeszedł Duch Pański odemnie, żeby tobie mówił?*

25. *Onego dnia.* Który ja przewiduję, i oznajmuję tobie.—*Do komory w komorze.* Do najskrytszéj komory.— *Abyś się skrył.* Od domowników królewskich, szukających cię zabić, iżbyś za swoję próżną mowę karę poniósł.

27. *Chlebem utrapienia, a wodą ucisku.* II. Paral. 18, 26, mówi się: *Dawajcie mu trochę chleba i trochę wody.— Aż się wrócę w pokoju.* T. j. gdy przekonanego o kłamstwo, słusznym sposobem ukarzę.

28. Dixitque Michaeas: Si reversus fueris in pace, non est locutus in me Dominus. Et ait: Audite populi omnes.

29. Ascendit itaque rex Israel, et Josaphat rex Juda in Ramoth Galaad.

30. Dixit itaque rex Israel ad Josaphat: Sume arma, et ingredere proelium, et induere vestibus tuis. Porro rex Israel mutavit habitum suum, et ingressus est bellum.

31. Rex autem Syriae praeceperat principibus curruum triginta duobus, dicens: Non pugnabitis contra minorem et majorem quempiam, nisi contra regem Israel solum.

32. Cum ergo vidissent principes curruum Josaphat, suspicati sunt, quod ipse esset rex Israel, et impetu facto pugnabant contra eum; et exclamavit Josaphat.

33. Intellexeruntque principes curruum, quod non esset rex Israel, et cessaverunt ab eo.

34. Vir autem quidam tetendit arcum, in incertum sagittam dirigens, et casu percussit regem Israel inter pulmonem et stomachum. At ille dixit aurigae suo: Verte manum tuam, et ejice me de exercitu, quia graviter vulneratus sum.

35. Commissum est ergo proelium in die illa, et rex Israel stabat in curru suo contra Syros, et mortuus est vespere; fluebat autem sanguis plagae in sinum currus,

36. et praeco insonuit in universo exercitu antequam sol occumberet, dicens: Unusquisque revertatur in civitatem et in terram suam.

37. Mortuus est autem rex, et perlatus est in Samariam; sepelieruntque regem in Samaria,

38. et laverunt currum ejus in piscina Samariae, et linxerunt canes sanguinem ejus, et habenas laverunt, juxta verbum Domini, quod locutus fuerat. *(Supr. 21, 19.)*

28. Y rzékł Micheasz: Jeśli się wróćisz w pokoiu, nie mówił Pan we mnie, y rzékł: Słuchayćie wszyscy ludźie.

29. Jechał tedy król Izraelski y Jozaphat król Judzki do Ramoth Gaļaad.

30. Rzékł tedy król Izraelski do Jozaphata: Weźmi zbroię a pódź w bitwę, y oblecz się w szaty swe. Lecz król Izraelski odmienił szaty swe, y szedł w bitwę.

31. A król Syriyski roskazał był hetmanóm nad wozami trzydźiesta y dwiema, mówiąc: Nie będźiećie walczyć przećiw nikomu mnieyszemu y większemu, iedno przećiw samemu królowi Izraelskiemu.

32. Gdy tedy uyźrzeli przełożeni wozów Jozaphata, mniemali żeby on był król Izraelski, y natarszy uderzyli na niego: y krzyknął Jozaphat.

33. Y zrozumieli przełożeni wozów, że nie król Izraelski, y dali mu pokóy.

34. Lecz mąż niektóry wyćiągnął łuk na niepewną strzałę pusczaiąc, a z trafunku postrzelił króla Izraelskiego między płuca a między żołądek. A on rzékł woźnicy swemu: Obróć rękę twą a wywieź mię z woyska, boćiem ćiężko zranion.

35. Stoczona tedy iest bitwa onego dnia, a król Izraelski stał na woźie swym przećiw Syriyczykóm, y umarł wieczór: a krew rany ćiekła na wóz,

36. y woźny wołał po wszytkim woysku, niźli słońce zaszło, mówiąc: Każdy się niech wróći do miasta y do źiemie swéy.

37. A król umarł, y przywieźion iest do Samariiéy, y pogrzebli króla w Samariiéy,

38. y omyto wóz iego w sadzawce Samariyskiéy, a pśi lizali krew iego, y wodze wymyli, według słowa Pańskiego, które był rzékł.

---

28. *Słuchajcie wszyscy ludzie.* Jakby mówił: Pilnie wszystko co rzekłem uważajcie, i czy moje przepowiadanie przyjdzie do skutku, baczność miejcie.

30. *Oblecz się w szaty swe.* Mówi to Achab, żeby uczcić Jozafata, jakby jego jednego chciał mieć wodzem nad obu wojskami, a zarazem żeby siebie bezpiecznym uczynić, gdyż bardzo być może, że się przestraszył proroctwa Micheasza, albo nawet zamiar Syryjczyków przeczuł, t. j. o przeszyciu strzałami jednego tylko króla Izraelskiego. W chald. jednak i grec. tekst. znajdujemy: *Biorę broń i wychodzę na wojnę: ty zaś oblecz się w szaty swe i t. d.*

31. *Nie będziesz walczyć przeciw nikomu mniejszemu i większemu.* Nie zabrania Benadad wstrzymywać się zgoła od zabijania Izraelitów, lecz tylko każe mieć szczególną baczność na to, żeby zabić lub pojmać Achaba, a to w celu zatarcia plamy, którą wpadając w ręce Achaba zciągnął był na siebie.

32. *Krzyknął Jozafat.* Żydzi w swojéj kronice, którą *Serdar Olam* nazywają, r. 17, powiadają, że krzyk ten był wzywaniem Boga, co że tak jest pokazuje się z II. Paral. 18, 31.

33. *Zrozumieli... że nie król Izraelski.* Albo z dźwięku głosu niektórym znajomego, albo ponieważ Boga Izraelskiego wezwał, nie Baala lub bałwanów, jak zdawało się, że byłby uczynił Achab ich czciciel; albo, że dla uwolnienia się od niebespieczeństwa, wyznał że nie jest Achabem; albo nareszcie, ponieważ Achaba po imieniu wzywał, żeby mu dał pomoc. Drugi wykład potwierdzają słowa II. Paral. 18, 31, gdzie czytamy: *ale on zawołał do Pana.*

34. *Między płuca, a między żołądek.* II. Paral. 18, 33 mówi się, że *między szyję a łopatki,* co zdaje się oznaczać, że rana z powodu przeciśnięcia się tejże saméj strzały nawskróś do jednéj i drugiéj strony ciała należała, i że strzała, w miejsce, gdzie jest złączenie ramion na przedzie uderzywszy, ponieważ z niższego miejsca była puszczona, wyżéj pomiędzy szyją a łopatkami wypadła.—*Wywiedź mię z wojska.* Nie zupełnie chciał wyjść z wojska, gdyż daléj się mówi, że stanął na wozie swoim przeciwko Syryjczykom; lecz chciał tylko cokolwiek w tył się cofnąć, żeby bespieczniéj mógł swoję ranę opatrzeć.

35. *Stoczona tedy jest.* Hebr. *wstąpiła,* t. j. wzmogła się. — *Stał na wozie swym przeciw Syryjczykom.* T. j. obecnością swoją wstrzymując swoich, żeby się do ucieczki nierzucili.

36. *Niźli słońce zaszło.* W II. Paral. 18, 34 mówi się, że umarł *gdy zachodziło słońce:* a więc umarł Achab wprzód nim słońce całkiem zaszło.—*Każdy się niech wróci.* Tym sposobem przepowiednia Boska, którą wyż. w. 17, widzieliśmy, przyszła do skutku.

38. *Wodze wymyli.* Niektórzy wyraz hebr. *zonah,* przełożyli na *oręż,* drudzy na *pasy,* inni na *nierządnice,* lub *obrzże,* a to dla tego, że te wszystkie przekłady źle się wyprowadzają od źródłosłowu *zanah,* co znaczy nie-

39. Reliqua autem sermonum Achab, et universa quae fecit, et domus eburnea, quam aedificavit, cunctarumque urbium, quas exstruxit; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

40. Dormivit ergo Achab cum patribus suis, et regnavit Ochozias filius ejus pro eo.

41. Josaphat vero filius Asa, regnare coeperat super Judam anno quarto Achab regis Israel.

42. Triginta quinque annorum erat, cum regnare coepisset, et vigintiquinque annis regnavit in Jerusalem: nomen matris ejus Azuba filia Salai.

43. Et ambulavit in omni via Asa patris sui, et non declinavit ex ea; fecitque quod rectum erat in conspectu Domini.

44. Verumtamen excelsa non abstulit; adhuc enim populus sacrificabat, et adolebat incensum in excelsis.

45. Pacemque habuit Josaphat cum rege Israel.

46. Reliqua autem verborum Josaphat, et opera ejus, quae gessit, et proelia; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Juda?

47. Sed et reliquias effeminatorum, qui remanserant in diebus Asa patris ejus, abstulit de terra.

48. Nec erat tunc rex constitutus in Edom.

49. Rex vero Josaphat fecerat classes in mari, quae navigarent in Ophir propter aurum; et ire non potuerunt, quia confractae sunt in Asiongaber.

50. Tunc ait Ochozias filius Achab ad Josaphat: Vadant servi mei cum servis tuis in navibus. Et noluit Josaphat.

51. Dormivitque Josaphat cum patribus suis, et sepultus est cum eis in civitate David patris sui; regnavitque Joram filius ejus pro eo.

52. Ochozias autem filius Achab regnare coeperat super Israel in Samaria anno septimo decimo Josaphat regis Juda, regnavitque super Israel duobus annis.

53. Et fecit malum in conspectu Domini, et ambulavit in via patris sui et matris suae, et in via Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel.

54. Servivit quoque Baal, et adoravit eum, et irritavit Dominum Deum Israel juxta omnia, quae fecerat pater ejus.

39. A ostatek mów Achabowych y wszytko co czynił, y dóm z kośći słoniowey który zbudował, y wszytkich miast, które pobudował: izali to nie opisano iest w księgach mów dni królów Izraelskich?

40. Zasnął tedy Achab z oycy swymi, a Ochoziasz syn iego królował miasto niego.

41. Jozaphat zaś syn Asa począł był królować nad Judą czwartego roku Achaba króla Izraelskiego.

42. Trzydźieśći y pięć lat miał kiedy królować począł, a dwadźieśćia y pięć lat królował w Jeruzalem, imię matki iego Azuba córka Salai.

43. Y chodźił wszytką drogą Asa oyca swego, y nie ustąpił z niéy: y czynił co było prawo przed oczyma Pańskimi.

44. Wszakże iednak wyżyn nie odiął: bo jescze lud ofiarował, y palił kadźidło na wyżynach.

45. Y miał Jozaphat pokóy z królem Izraelskim.

46. A ostatek słów Jozaphat y sprawy iego które czynił, y woyny, izali to nie iest napisano w księgach słów dni królów Judzkich?

47. Ale ostatek niewieśćiuchów, którzy byli pozostali za czasu Asa oyca iego, zniósł z źiemie.

48. Ani był na ten czas król postanowiony w Edom.

49. A król Jozaphat uczynił był okręty na morzu żeby chodźiły do Ophir po złoto: a iść nie mogły: bo się rozbiły w Asiongaber.

50. Tedy mówił Ochoziasz syn Achabów do Jozaphata: Niech idą sludzy moi z sługami twoimi w okręćiech. Y niechćiał Jozaphat.

51. Y zasnął Jozaphat z oycy swymi, y pogrzebion iest z nimi w mieśćie Dawida oyca iego: y królował Joram syn iego miasto niego.

52. A Ochoziasz syn Achab począł był królować nad Izraelem w Samariiey roku śiedmnastego Jozaphata króla Judzkiego, y królował nad Izraelem dwie lećie.

53. Y czynił złość przed oczyma Pańskimi, y chodźił drogą oyca swego y matki swéy, y drogą Jeroboama syna Nabath, który o grzéch przyprawił Izraela.

54. Służył téż Baalowi y kłaniał się mu, y rozdrażnił Pana Boga Izraelowego, według wszytkiego co uczynił był oćiec iego.

rząd popełniać. Przeto też i Józef zamiast *wodze*, jak jest w naszéj Wulgacie, *nierządnice* przekłada. Jeśli się tego przekładu trzymać będziemy, sens wyjdzie taki, że nierządnice obmyły się w téj sadzawce krwią zbroczonéj, żeby i ten jeszcze szczegół przywiązał się do zniewagi Achabowi. Niektórzy przypuszczają, że nierządnice na samym wozie były namalowane.

39. *Dóm z kości słoniowéj.* T. j. mnóstwem słoniowéj kości połyskujący się.—*W księgach mów.* Księgi te zaginęły, jako się wyżéj rzekło.

44. *Wszakże jednak wyżyn nie odjął.* Miejsce to napozor w sprzeczności zostaje z II. Paral. 17, 6, gdzie o tymże królu mówi się, że *wyżyny i gaje zniósł z Juda.* Rzec należy, że rozpoczął wprawdzie znosić wyżyny, leczj trudnościami, lub zaburzeniem ludu przeszkodzony, musiał nareszcie dobrze rozpoczętego dzieła zaniechać. Albo, że zniósł wyżyny na których bałwochwalska cześć była sprawowana; lecz że zostawił te, na których prawdziwy Bóg, tylko niewłaściwie, bo nie na swoim miejscu i przeciw rozkazowi Bożemu, był czczony.

47. *Ostatek niewieściuchów.* Patrz wyż. r. 14, 24.

48. *Ani był na tenczas król postanowiony w Edom.* T. j. Idumejczycy podlegli byli królom Judzkim, ci zaś prowincią tą przez namiestników rządzili, albo zapewne przez królów Idumejskich, którzy całkowitego prawa do tego królestwa nie mieli, lecz płacili daninę królom Judzkim. I taki stan rzeczy trwał już od czasów Dawida, o którym I. Paral. 18, 13, czytamy, że *osadził Edom żołnierzem, aby Idumea służyła Dawidowi.*

49. *Ofir.* O Ofir i Aziongaber patrz wyż. 9, 26 i 28.—*Rozbiły się w Aziongaber.* W samym porcie, wprzód nim zostały wypuszczone na morze: była to kara Boża za uczynione przymierze z królem Izraelskim, jak się wyraźnie mówi II. Paral. 20. 37.

50. *Niech idą słudzy moi.* Po odbudowaniu okrętów, i gdy się odnowił zamiar prowadzenia żeglugi. Lecz Jozafat nauczony nieszczęściem od przymierza się wstrzymał, bo je nie po sercu być Bogu rozumiał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 22. w. 6. *Zebrał proroki około czterech set mężów.* Że owi czterysta proroków byli fałszywemi proroki, i sam Achab to wiedział, bo gdy go spytał Jozaphat jeźli był jeszcze jaki inszy Prorok Pański, odpowiedział, został jeden ale go nienawidzę. A ten był Micheasz. A wszakże nie idzie za tém, aby wszyscy doktorowie Żydowscy mieli błądzić, chocia oni czterysta fałszywi w Samaryi będący zbłądzili. Bo nadto było w Juda wiele inszych proroków, a zwłaszcza kapłanów w Jeruzalem, którym to z urzędu należało, aby odpowiadali na wszytkie pytania około zakonu Bożego. *Deut.* 17.

20. *Kto zwiedzie Achaba króla Izraelskiego.* W tém widzeniu opisuje najpierwéj radę Bożą, którą miał nie z anioły ale sam z sobą: potem też poddaństwo i posłuszeństwo aniołów tak złych, jako i dobrych: gdyż nic, aż za wolą i dopuszczeniem Bożym, nie mogą czynić: Nadto opisuje i złą wolą szatana przemieniającego się w anioła światłości, na zwiedzenie ludzi, kiedy mu dopuszczą. Naostatek opisuje i dopuszczenie które dał Bóg szatanowi na skaranie Achaba aby go przez one proroki zwiódł.

22. *Będę duch kłamliwy w uściech wszystkich proroków jego.* Tu możesz obaczyć jaki jest duch wszystkich proroków heretyckich, żeć nie inszy tylko duch szatański, który nadyma ministry aby kłamstwy prawie szatańskiemi ludzie od kościoła Bożego odwodzili. Dla tegoż ich też apostoł ś. zowie ministrami szatana 2. *Cor.* 11. bo przeciw kościołowi Bożemu uczą, to z natchnienia ducha złego mają. Jako sam o sobie pisze *Luter. de missa angulari*, także i *Zvinglius de supplemento Eucharistiae.*

22. *Zwiedziesz i przemożesz.* Nierozkazałci tu Bóg aby szatan zwiódł Achaba, bo sam szatan ofiarował się na to, i nie tak rozkazania jako dopuszczenia potrzebował, ponieważ sam z siebie jest do złego prędki. A wszakże Pismo ś. tak mówi, jakoby się to z rozkazania Bożego stało: a to dla tego, iż Bóg nie tylko dopuścił, aby szatan mówił kłamstwo przez usta fałszywych proroków: ale że Achabowi dla jego grzechów nie dał tyle światłości, aby mógł rozeznać kłamstwo od prawdy. Co i po dziś dzień w heretykach widziemy, iż jawnego kłamstwa i nieprawdy rozeznać nie mogą, że im Bóg dla grzechów ich światłości swéj nie daje, którą niedowiarstwem swém utracili.

LIBER QUARTUS REGUM. KSIĘGA CZWARTA KRÓLEWSKA.

CAPUT I. ROZDZIAŁ 1.

O chorobie Ochoziasza króla Izraelskiego, w któréj ponieważ szukał porady u Beelzebuba, zostaje od Pana Boga śmiercią skarany.

1. Praevaricatus est autem Moab in Israel, postquam mortuus est Achab.

2. Ceciditque Ochozias per cancellos coenaculi sui, quod habebat in Samaria, et aegrotavit, misitque nuntios, dicens ad eos: Ite, consulite Beelzebub, deum Accaron: Utrum vivere queam de infirmitate mea hac?

3. Angelus autem Domini locutus est ad Eliam Thesbiten, dicens: Surge, et ascende in occursum nuntiorum regis Samariae, et dices ad eos: Numquid non est Deus in Israel, ut eatis ad consulendum Beelzebub, deum Accaron?

4. Quam ob rem haec dicit Dominus: De lectulo, super quem ascendisti, non descendes, sed morte morieris. Et abiit Elias.

5. Reversique sunt nuntii ad Ochoziam. Qui dixit eis: Quare reversi estis?

1. A Moab wykroczył potym przećiw Izraelowi, iako umarł Achab.

2. Y spadł Ochoziasz przez kratę z sale swéy, którą miał w Samariiéy, y rozniemógł się: y wyprawił posły, mówiąc do nich: Idźćie, poradźćie się Beelzebuba boga Akkaron, ieśli żyć mogę z téy niemocy moiéy.

3. A Anyół Pański rzekł do Eliasza Thesbytczyka, mówiąc: Wstań, a idź przećiwko posłom króla Samariyskiego, y będźiesz mówił do nich: A-zaż niemasz Boga w Izraelu, że się idźiećie radzić Beelzebuba boga Akkaron?

4. Przetoż tak mówił Pan: Z łóżka na któreś wstąpił, nie zstąpisz, ale śmiercią umrzesz. Y poszedł Eliasz.

5. Y wróćili się posłowie do Ochoziasza. Który im rzekł: Czemuśćie się wróćili?

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *A Moab wykroczył potém przeciw Izraelowi.* T. j. przestali Moabici zwykłą daninę płacić Izraelitom, patrz r. 3—5. W Chald. czytamy, *zbuntowali się Moabici.* Uchylili się Moabici od uległości władzy, którą od czasów Dawida wznawiali. Patrz II. Król. 8—2.

2. *Przez kratę z sali swéj. Sala* (coenaculum) była to izba jadalna na wyższém piętrze domu, a właściwie dach domu, płaski, jak zwykle na Wschodzie, i wygodnie urządzony.—Paguinus przekłada, *spadł z kraty do sali*, t. j. przez okno kratkowate, przez które do sali światło wchodziło. Mówi się że były kraty w sali, ponieważ okno w sali kratami było opatrzone. Albo kraty oznaczają mur w około dachu, którym, według prawa Deut. 22—8, wszystkie domy były opatrzone. Co jeśli tak jest, więc nie do sali wpadł, lecz albo do sadu, albo do Impluvium (miejsce bez dachu w domu, gdzie ścieka woda deszczowa).—*Beelzebub.* Czyli Baalzebub, *pan muchy*, przekłada się, bożek oddalający śmiertelne muchy, które mieszkańców pola akkarońskiego napastowały, jak powiada Watablus; tenże Watablus dodaje, że niektórzy nazwisko Baalzebuba wyprowadzają od obfitości much, które z niezmiernéj ilości krwi zabijanych ofiar, rodziły się. LXX. *Baalmijan*, t. j. muchę Baal nazywają.—*Akkaron.* Miasto Filistyńskie, i jedna z pięciu ich prefektur.

5. *I wrócili się posłowie do Ochoziasza.* Gdy usłyszeli Eliasza oznajmującego im dokąd idą, i z jakiéj przyczyny idą, chociaż go nieznali, jednakże wierzyli, że jest Prorokiem Bożym, i że im prawdę zwiastuje. Albo także przelękli się zarazem, że ponieważ Ochoziasz winnym stał się kary śmierci posyłając do Akkaron, więc

6. At illi responderunt ei: Vir occurrit nobis, et dixit ad nos: Ite, et revertimini ad regem, qui misit vos, et dicetis ei: Haec dicit Dominus: Numquid, quia non erat Deus in Israel, mittis, ut consulatur Beelzebub, deus Accaron? Idcirco de lectulo, super quem ascendisti, non descendes, sed morte morieris.

7. Qui dixit eis: Cujus figurae et habitus est vir ille, qui occurrit vobis, et locutus est verba haec?

8. At illi dixerunt: Vir pilosus, et zona pellicea accinctus renibus. Qui ait: Elias Thesbites est.

9. Misitque ad eum quinquagenarium principem et quinquaginta qui erant sub eo. Qui ascendit ad eum, sedentique in vertice montis ait: Homo Dei, rex praecepit, ut descendas.

10. Respondensque Elias dixit quinquagenario: Si homo Dei sum, descendat ignis de coelo, et devoret te et quinquaginta tuos. Descendit itaque ignis de coelo, et devoravit eum et quinquaginta, qui erant cum eo.

11. Rursumque misit ad eum principem quinquagenarium alterum et quinquaginta cum eo. Qui locutus est illi: Homo Dei, haec dicit rex: Festina, descende.

12. Respondens Elias ait: Si homo Dei ego sum, descendat ignis de coelo, et devoret te et quinquaginta tuos. Descendit ergo ignis de coelo, et devoravit illum et quinquaginta ejus.

13. Iterum misit principem quinquagenarium tertium et quinquaginta, qui erant cum eo. Qui cum venisset, curvavit genua contra Eliam, et precatus est eum, et ait: Homo Dei, noli despicere animam meam et animas servorum tuorum, qui mecum sunt.

14. Ecce descendit ignis de coelo, et devoravit duos principes quinquagenarios primos et quinquagenos, qui cum eis erant: sed nunc obsecro, ut miserearis animae meae.

15. Locutus est autem Angelus Domini ad Eliam, dicens: Descende cum eo, ne timeas. Surrexit igitur, et descendit cum eo ad regem,

16. et locutus est ei: Haec dicit Dominus: Quia misisti nuntios ad consulendum Beelzebub, deum Accaron, quasi non esset Deus in Israel, a quo posses interrogare sermonem, ideo de lectulo, super quem ascendisti, non descendes, sed morte morieris.

6. A oni mu odpowiedźieli: Zabieżał nam mąż, y rzekł do nas: Idźcie a wróććie się do króla który was posłał, a powiećie mu: To mówi Pan: Izali że nie było Boga w Izraelu, posyłasz radźić się Beelzebuba boga Akkaron? Przeto z łóżka na któreś wstąpił nie zstąpisz, ale śmierćią umrzesz.

7. Który im rzekł: Co za osoba y odźienie iest tego męża, który wam zabieżał, y mówił te słowa?

8. A oni odpowiedzieli: Mąż kosmaty i pasem skórzanym na biodrach opasany. Który rzekł: Eliasz Thesbitczyk iest.

9. Y posłał do niego Rotmistrza pięćdźieśiątnika y pięćdźieśiąt, którzy byli pod nim. Który poszedł do niego: y śiedzącemu na wierzchu góry, rzekł: Człowiecze Boży, król roskazał, abyś zszedł.

10. A odpowiadaiąc Eliasz rzekł pięćdźieśiątnikowi: Jeślim iest człowiek Boży, niech zstąpi ogień z nieba, a niech ćię pożrze y pięćdźieśiąt twoich. Zstąpił tedy ogień z nieba, y pożarł go, y pięćdźiesiąt, którzy z nim byli.

11. Y powtóre posłał do niego Rotmistrza pięćdźieśiątnika drugiego, y pięćdźieśiąt z nim. Który rzekł do niego: Człowiecze Boży, tak mówi król: Pośpiesz się, znidź na dół.

12. Odpowiadaiąc Eliasz rzekł: Jeślim ia iest człowiek Boży, niech zstąpi ogień z nieba, a niech ćię pożrze y pięćdźieśiąt twoich. Zstąpił tedy ogień z nieba y pożarł go y pięćdźieśiąt iego.

13. Znowu posłał Rotmistrza pięćdźieśiątnika trzećiego, y pięćdźieśiąt którzy z nim byli. Który przyszedszy poklęknął na kolana przed Eliaszem, y prośił go, y rzekł: Człowiecze Boży, niechćiey gardźić duszą moią, y duszami sług twoich, którzy są zemną.

14. Oto ogień zstąpił z nieba, y pożarł dwu Rotmistrzów pięćdzieśiątników pierwszych, y pięćdźieśiąt którzy z nimi byli: ale teraz proszę abyś się zmiłował nad duszą moią.

15. Y rzekł Anyoł Pański do Eliasza, mówiąc: Idź z nim, nie bóy się. A tak wstał, y poszedł z nim do króla,

16. y rzekł mu: To mówi Pan: Iżeś wysłał posły radźić się u Beelzebuba boga Akkaron, iakoby nie było Boga w Izraelu, od którego byś się mowy mógł pytać: przeto z łóżka na któreś wstąpił nie zstąpisz, ale śmierćią umrzesz.

---

i oni także uczęstnikami takowéj kary zostaliby się gdyby daléj iść chcieli.

8. *Mąż kosmaty.* W hebr. *pan włosów*, co niektórzy do włosów głowy i brody odnoszą, jak Chald., który obdarzonym włosami nazywa. Są o kosmatem ciele rozumie, tudzież o włosach niepospolitych na głowie i brodzie. Drudzy o kosmatéj szacie tłumaczą, gdyż to co mówią tu posłowie jest odpowiedzią na zapytanie króla, *co za odzienie jego?* Inni nareszcie do jednego i drugiego odnoszą, t. j. do odzienia i do ciała.

9. *Rotmistrza pięćdziesiątnika.* Przełożonego nad piędziesięciu żołnierzami.—*Na wierzchu góry.* Watablus powiada, że Eliasz przez bojaźń króla, na szczyt Karmelu wstąpił.—*Człowiecze Boży.* Prokopius, Watablus, Serarius i inni mniemają, że przez ironią nazwał go piędziesiątnik człowiekiem Bożym, który to wykład zdaje się być prawdopodobnym ze względu na karę, która zaraz nastąpiła.—*Król rozkazał abyś zszedł.* Przywoływał król Eliasza, albo chcąc go zabić, albo zmusić, żeby mu uprosił przebaczenia winy od Boga. Albowiem zdało się to być rzeczą możebną bezbożnemu królowi.

10. *Niech zstąpi ogień z nieba.* Nie przez chęć zemsty, lecz ze szczególnego pobudzenia Bożego wyrzekł to przekleństwo Eliasz.

13. *Rotmistrza pięcidziesiątnika trzeciego.* O którym Jan Jerozolimski r. 15. pisze, że się nazywał Abdiaszem, i był za czasów Achaba rządzcą dworu królewskiego, że następnie z dworaka stał się uczniem Eliasza, i dar proroctwa odebrał.—*Poklęknął na kolana przed Eliaszem.* Już bowiem wieść o podwójnym cudzie była się rozgłosiła, i strachem go przeraziła.

17. Mortuus est ergo juxta sermonem Domini, quem locutus est Elias, et regnavit Joram frater ejus pro eo, anno secundo Joram filii Josaphat regis Judae; non enim habebat filium.

18. Reliqua autem verborum Ochoziae, quae operatus est; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

17. Umarł tedy według mowy Pańskiéy którą mówił Eliasz, y królował Joram brat iego miasto niego, roku wtórego Jorama syna Jozaphatowego króla Judzkiego, niemiał bowiem syna.

18. A ostatek słów Ochoziaszowych, które czynił, aza te nie są spisane w księgach mów dni królów Izraelskich?

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI IV. KRÓLEWSKIE, *po Żydowsku* WTÓRE MALACHIM.

Te księgi, Żydzi wtóremi królewskimi nazywają, które opisują upadek i zniszczenie królestwa, pierwéj Izraelskiego, a potém i Judzkiego, dla przestępstwa i bałwochwalstwa królów ich: pojmanie i zegnanie ludu w niewolę, i spustoszenie miasta Jeruzalem i kościoła jego. A te dwoje księgi od królestwa Salomonowego aż do przeniesienia do Babilonu, zamykają w sobie czterysta dwadzieścia i pięć lat.

CAPUT II. ROZDZIAŁ 2.

O wzięciu Eliasza do nieba, i piérwszych czynach Elizeusza proroka.

1. Factum est autem, cum levare vellet Dominus Eliam per turbinem in coelum, ibant Elias et Eliseus de Galgalis.

2. Dicitque Elias ad Elizeum: Sede hic, quia Dominus misit me usque in Bethel. Cui ait Eliseus: Vivit Dominus, et vivit anima tua, quia non derelinquam te. Cumque descendissent Bethel,

3. egressi sunt filii prophetarum, qui erant in Bethel, ad Eliseum, et dixerunt ei: Numquid nosti, quia hodie Dominus tollet dominum tuum a te? Qui respondit: Et ego novi: silete.

4. Dixit autem Elias ad Eliseum: Sede hic, quia Dominus misit me in Jericho. Et ille ait: Vivit Dominus, et vivit anima tua, quia non derelinquam te. Cumque venissent Jericho,

5. accesserunt filii prophetarum, qui erant in Jericho, ad Eliseum, et dixerunt ei: Numquid nosti, quia Dominus hodie tollet dominum tuum a te? Et ait: Et ego novi: silete.

6. Dixit autem ei Elias: Sede hic, quia Dominus misit me usque ad Jordanem. Qui ait: Vivit Dominus, et vivit anima tua, quia non derelinquam te. Ierunt igitur ambo pariter,

1. Y stało się, gdy Pan chciał podnieść Eliasza z wichrem do nieba: szli Eliasz y Elizeusz z Galgal.

2. Y rzékł Eliasz do Elizeusza: Siedź tu, bo mnie Pan posłał aż do Bethel. Któremu rzékł Elizeusz: Żywie Pan y żywie dusza twoia, że się ciebie nie puszczę. A gdy przyszli do Bethel,

3. wyszli synowie proroccy, którzy byli w Bethel do Elizeusza, y rzékli mu: A wiészże, że dźiś Pan weźmie pana twego od ćiebie? Który odpowiedział: Y iać wiém: Milczćie.

4. Y rzékł Eliasz do Elizeusza: Siedź tu, bo mię Pan posłał do Jericha: A on rzékł: Żywie Pan y żywie dusza twoia, że śię ćiebie nie puszczę. A gdy przyszli do Jericha,

5. przystapili synowie proroccy, którzy byli w Jerichu do Elizeusza, y rzekli mu: A wiész, iż Pan dźiśia weźmie pana twego od ćiebie? rzékł im: Y iać wiém: Milczćie.

6. Y rzékł mu Eliasz: Siedź tu, bo mię Pan posłał aż do Jordana. A on rzékł; Żywie Pan y żywie dusza twoia, że się ćiebie nie puszczę. A tak szli pospołu obadwa,

---

R. 2.— 1. *Gdy Pan chciał podnieść Eliasza.* Text św. w tym piérwszym wierszu jasno powiada, że wstąpił do nieba; lecz przez niebo powietrze niektórzy rozumieją, jakoby tym sposobem, t. j. w powietrzu na inne tylko miejsce został przeniosiony, a mianowicie do raju niby ziemskiego; tak Ireneusz, Justynius, Izydorus, ś. Tomasz. Drudzy do ukrytéj jakiejś krainy ziemskiéj; tak ś. Grzegorz i Rupertus. Inni do niebieskiego jakiegoś miejsca o ile niebo od powietrza się różni; tak ś. Hieronim, Ambroży i t. d. Inni nareszcie powiadają, że miejsce to niepewne; tak Chryzostom, Augustyn i inni. Dla tego zaś Eliasz został porwany, żeby przy końcu świata powrócić i przyprowadzić pogan do pokuty; to bowiem nie co innego znaczą słowa które znajdujemy u Ekklesiastyka, r. 48—10: *któryś jest opisan w sądziech czasów, że masz ubłagać gniew Pański; zjednać serca ojcowskiego z synem, i naprawić pokolenia Jakób.*—*Z wichrem do nieba.* Przez posługę bowiem Aniołów rozbudził P. Bóg wiatr gwałtowny (który niżéj w. 16, *duchem Pańskim* się nazywa), który porwał Eliasza: aniołowie zaś kierowali prądem wiatru, żeby zaniosł proroka na miejsce przeznaczone.—*Z Galgal.* Patrz Joz. 5—9.

2. *Siedź tu.* Być może że Eliasz chciał odprawić od siebie Elizeusza, a to przez pokorę, żeby nie mieć świadka swojego chwalebnego przeniesienia. Możemy także powiedzieć, że Eliasz nie chciał wprawdzie odprawić od siebie Elizeusza, lecz przez opieranie się chciał tylko silniéj jego pożądanie rozpalić, i iego względem siebie przywiązanie wyprobować.—*Do Betel.* Miejsce od najdawniejszych czasów święte, gdzie także było zgromadzenie proroków czyli uczniów Eliasza, jak zaraz się pokaże.— *Żywie Pan i żywie dusza twoja.* Sens jest taki: jak prawdziwie żyje Bóg, tak i ty żebyś żył.

3. *Synowie proroccy.* T. j. uczniowie, którzy przez nich byli ćwiczeni.— *A wiészże.* Było to któremuś z nich objawiono.—*I jać wiem: milczcie.* Jakby mówił: Mnie także P. Bóg to objawił; lecz niech nie wie Eliasz, że my o tém wiemy.

7. et quinquaginta viri de filiis prophetarum secuti sunt eos, qui et steterunt e contra longe; illi autem ambo stabant super Jordanem.

8. Tulitque Elias pallium suum, et involvit illud, et percussit aquas, quae divisae sunt in utramque partem, et transierunt ambo per siccum.

9. Cumque transissent, Elias dixit ad Eliseum: Postula, quod vis, ut faciam tibi, antequam tollar a te. Dixitque Eliseus: Obsecro, ut fiat in me duplex spiritus tuus.

10. Qui respondit: Rem difficilem postulasti: attamen si videris me, quando tollar a te, erit tibi, quod petisti: si autem non videris, non erit.

11. Cumque pergerent, et incedentes sermocinarentur, ecce currus igneus et equi ignei diviserunt utrumque; et ascendit Elias per turbinem in coelum. *(Eccli. 48, 13. I. Mach. 2, 58).*

12. Eliseus autem videbat, et clamabat: Pater mi, pater mi, currus Israel, et auriga ejus. Et non vidit eum amplius; apprehenditque vestimenta sua, et scidit illa in duas partes.

13. Et levavit pallium Eliae, quod ceciderat ei, reversusque stetit super ripam Jordanis,

14. et pallio Eliae, quod ceciderat ei, percussit aquas, et non sunt divisae; et dixit: Ubi est Deus Eliae etiam nunc? Percussitque aquas, et divisae sunt huc atque illuc, et transiit Eliseus.

15. Videntes autem filii prophetarum, qui erant in Jericho e contra, dixerunt: Requievit spiritus Eliae super Eliseum. Et venientes in occursum ejus adoraverunt eum proni in terram,

7. a pięćdźiesiąt mężów z synów prorockich szli za nimi, którzy y stanęli przećiwko daleko: a on oba stali nad Jordanem.

8. Y wźiął Eliasz płascz swóy, y zwinął ji, y uderzył wody, które się rozstąpiły na obie stronie, y przeszli oba po suszy.

9. A gdy przeszli, Eliasz rzekł do Elizeusza: Żaday czego chcesz abychći uczynił, piérwéy niż będę wźięt od ćiebie. Y rzekł Elizeusz: Proszę aby się stał we mnie dwoiaki duch twóy.

10. Który odpowiedźiał: Trudnéyeś rzeczy prośił: wszakże ieśli mię uyźrzysz, gdy będę wźięt od ćiebie, stanieć się o coś żądał: ale ieśli nie uyźrzysz, nie stanie.

11. A gdy szli, a idąc rozmawiali: alić wóz ognisty, y konie ogniste rozłączyły obudwu: y wstąpił Eliasz przez wichr do nieba.

12. A Elizeusz widźiał y wołał: Oycze móy, oycze móy, woźie Izraelów y woźnica iego. Y niewidźiał go więcéy: a uiąwszy szaty swe rozdarł ie na dwie częśći.

13. Y podniósł płascz Eliaszów, który mu był upadł, a wróćiwszy się stanął na brzegu Jordanu,

14. a płasczem Eliszowym, który mu był upadł, uderzył wody, a nie rostąpiły się: Y rzekł: Gdźież iest Bóg Eliaszów y teraz? Y uderzył wody, y rozstąpiły się y tam y sam, y przeszedł Elizeusz.

15. A widząc synowie proroków, którzy byli w Jerichu na przećiw, rzekli: Odpoczynął duch Eliaszów na Elizeuszu. A wyszedszy przećiwko niemu pokłonili się mu twarzą do źiemie,

7. *Pięćdziesiąt mężów z synów prorockich szli za nimi.* Pomimo woli i wiedzy Eliasza, prowadzeni żądzą widzenia końca, czego dowodem jest to, że stanęli zdaleka.

8. *Płaszcz swój.* LXX. Owczym nazywają, t. j. ze skór owczych uczyniony.— *Uderzył wody.* Przydawszy modlitwę do Boga.

9. *Proszę aby się stał we mnie dwojaki duch twój.* Pagninus i Watablus przekładają, *niech będzie, proszę, miara dwóch części z ducha twego nademną.* Sens więc jest taki, z trzech części ducha twojego, dwie dla mnie uproś od Pana. Inni rozumieją, że o dwojaką łaskę duchową prosi, t. j. o łaskę cudów i łaskę proroctwa, któremi był obdarzony Eliasz, prosił zaś dla tego, żeby do swojego mistrza jak najbardziéj stać się podobnym. Trzeci wykład i pospolitszy jest ten, że Elizeusz o podwójnie większego ducha prosił, niż miał Eliasz. Lecz takowa prośba z duchem pokory mało się zgadza. Najpodobniéj do prawdy, że o to się dopraszał, iżby pomiędzy współuczniami za pierworodnego niejako był miany. Pierworodni zaś dwie części dziedzictwa brali, gdy inni po jednéj tylko części dostawali. Albo dwojaki zamiast wielki się kładzie.

10. *Trudnejś rzeczy prosił.* Słusznie powątpiewał Eliasz, czy tak wielkiéj łaski zechce Bóg udzielić Elizeuszowi.—*Jeśli mię ujrzysz, gdy będę wzięt od ciebie.* Otrzymał więc czego żądał; albowiem widział Eliasza wstępującego, jak się pokazuje daléj.

11. *Wóz ognisty.* Obłok błyszczący, i mający pozor koni i wozu, który na płaszczyznę, gdzie się przechadzali spuścił się, pomiędzy obu przeszedł, jednego od drugiego przedzielił, i w mgnieniu oka znalazł się Eliasz na wozie, który od silnego wiatru pędzony unosił go coraz daléj i daléj w powietrze, aż nareszcie zginął zupełnie z przed oczu stroskanego Elizeusza.— *Do nieba* Patrz w. 1.

12. *Wozie Izraelów i woźnica jego.* W hebr. zamiast *woźnicy* czytamy *jezdzcy.* LXX. zaś, *konie* ponieważ woźnicami wozów wojennych byli jezdzcy. Zdanie jest takie: bądź zdrów nauczycielu, który więcéj wspomagałeś Izraela modlitwą, niż wielkiém mnóstwem wozów i jezdnych. Stosuje do tego co widział, i przenośnym (metaphoricus) sposobem mówienia pokazuje, że on był umocnieniem ludu przez modlitwy i naukę.— *Rozdarł je na dwie części.* Jakby opłakując stratę i osamotnienie swoje. Był bowiem zwyczaj u dawnych, że na znak smutku, rozdzierali szaty.

13. *Który mu był upadł.* Gdy Eliasz wstępował do nieba.

14. *A nie rozstąpiły się.* Mądrze uczyniła opatrzność Boska, powiada Abulensis, że wody Jordanu za piérwszem uderzeniem płaszcza nie rozstąpiły się, iżby nowy prorok, świeżo otrzymawszy proroczego ducha, próżności i czczéj radości nie poddał się.—*Gdzież jest Bóg Eliaszów?* Zdanie jest takie: jakim to sposobem dzieje się, ze nam P. Bóg nie dopomaga, który Eliaszowi w podobnéj okoliczności dopomógł, jeśli we mnie przebywa duch Eliasza, którego odchodzącego widziałem.—*I teraz.* T. j. gdy jego pomocy tak bardzo potrzebujemy.

15. *Którzy byli w Jerycho naprzeciw.* T. j. ze strony Jerycho, na tém samém miejscu, na którém przed chwilą byli się zatrzymali. Musiał to być pagórek jakiś, z którego można było daleko widzieć. Jakoż w rzeczy saméj, z Jerycho nie mogli byli widzieć Elizeusza wody rozdzielającego, gdyż według Adrichomiusa, miasto to od Jordanu jest odległe na dwie godziny drogi.

16. dixeruntque illi: Ecce, cum servis tuis sunt quinquaginta viri fortes, qui possunt ire, et quaerere dominum tuum, ne forte tulerit eum Spiritus Domini, et projecerit eum in unum montium, aut in unam vallium. Qui ait: Nolite mittere.

17. Coegeruntque eum, donec acquiesceret, et diceret: Mittite. Et miserunt quinquaginta viros; qui cum quaesissent tribus diebus, non invenerunt.

18. Et reversi sunt ad eum; at ille habitabat in Jericho, et dixit eis: Numquid non dixi vobis: Nolite mittere?

19. Dixerunt quoque viri civitatis ad Eliseum: Ecce habitatio civitatis hujus optima est, sicut tu ipse, domine, perspicis: sed aquae pessimae sunt, et terra sterilis.

20. At ille ait: Afferte mihi vas novum, et mittite in illud sal. Quod cum attulissent,

21. egressus ad fontem aquarum misit in illum sal, et ait: Haec dicit Dominus: Sanavi aquas has, et non erit ultra in eis mors, neque sterilitas.

22. Sanatae sunt ergo aquae usque in diem hanc, juxta verbum Elisei, quod locutus est.

23. Ascendit autem inde in Bethel; cumque ascenderet per viam, pueri parvi egressi sunt de civitate, et illudebant ei, dicentes: Ascende calve, ascende calve.

24. Qui cum respexisset, vidit eos et maledixit eis in nomine Domini; egressique sunt duo ursi de saltu, et laceraverunt ex eis quadraginta duos pueros.

25. Abiit autem inde in montem Carmeli, et inde reversus est in Samariam.

16. y rzekli mu: Oto przy sługach twoich iest pięćdźieśiąt mężów mocnych, którzy mogą iść y szukać pana twego, by go snać Duch Pański nie pochwyćił y nie porzućił na któréy górze, abo na któréy dolinie. A on rzékł: Nie posyłayćie.

17. Y przymuśili go, aż zezwolił, y rzékł: Poślićiesz. Y posłali piąćdźieśiąt mężów: którzy gdy szukali przez trzy dni, nie naleźli.

18. Y wróćili się do niego, a on mieszkał w Jerichu, y rzékł im: Azam wam nie mówił: Nie posyłayćie.

19. Rzekli też mężowie miasta do Elizeusza: Oto mieszkanie miasta tego iest barzo dobre, iako ty sam panie widźisz: ale wody są barzo złe, y źiemia niepłodna.

20. A on rzékł: Przynieśćie mi naczynie nowe, a włóżćie w nię soli. Które gdy przynieśli,

21. wyszedszy do źródła wód wpuśćił w nie soli, y rzékł: To mówi Pan: Uzdrowiłem te wody, y nie będźie więcéy w nich śmierći ani niepłodnośći.

22. A tak uzdrowione są wody aż do dnia tego, według słowa Elizeuszowego, które mówił.

23. Y szedł z onąd do Bethel: a gdy szedł drogą, dźieći małe wyszły z miasta, y naśmiewały się z niego, mówiąc: Wstępuy łysku, wstępuy łysku.

24. Który gdy się obeyźrzał, uyźrzał ie, y złorzeczył im w imię Pańskie: y wyszli dwa niedźwiedźie z lasa, y rozdrapali z nich cztérdźieśći y dwoie dźieći.

25. Y poszedł z onąd na górę Karmelu, a z tamtąd wróćił się do Samariiéy.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O cudownėm dostarczeniu wody przez Elizeusza dla całego wojska Izraelskiego, i zwycięztwie Izraelitów nad Moabitami.

1. Joram vero, filius Achab, regnavit super Israel in Samaria anno decimo octavo Josaphat regis Judae. Regnavitque duodecim annis.

2. Et fecit malum coram Domino, sed non sicut pater suus et mater; tulit enim statuas Baal, quas fecerat pater ejus.

1. A Joram syn Achabów królował nad Izraelem w Samariiéy roku ośmnastego Jozaphata króla Judzkiego. Y królował dwanaśćie lat.

2. Y uczynił złość przed Panem, wszakże nie iako oćiec iego y matka: wyrzućił bowiem słupy Baalowe, które był poczynił oćiec iego.

16. *Przy sługach twoich jest pięćdziesiąt mężów.* Salianus mniema, że o sobie samych w trzeciej osobie mówili; było ich bowiem piędziesięciu.

17. *Aż zezwolił.* Zgodził się na ich wolę, żeby stojąc nadal przy swojém zdaniu, nie dał powodu do podejrzenia, że nie chce powrótu Eliasza, iżby napotém, jego się pozbywszy, samemu piérwsze miejsce w zgromadzeniu proroków zająć.

19. *Mieszkanie miasta tego jest bardzo dobre.* Zdrowe jest powietrze, położenie wygodne i t. d.— *Ziemia niepłodna.* Nie cała, lecz tylko część ta, którą zraszały zepsute wody.

20. *Naczynie nowe.* Bo gdyby było wprzódy jakim płynem przesiękłe, możnaby było moc uzdrawiającą wodę temu płynowi przypisać. — *Włóżcie w nie soli.* Nie sam wkłada sól do naczynia, iżby wszelkie podejrzenie i oszukaństwo i szalbierstwo usunąć od siebie.

21. *Uzdrowiłem te wody.* Cudem Bożym; bo inaczej miejsca, które słonemi zraszają się wodami, zupełnie bezpłodnemi się stają. P. Bóg, gdzie jedno chce, pokazuje, że jest Panem natury.— *Nie będzie więcéj w nich śmierci.* Nie przyczynią już więcej śmierci ludziom lub bydlętom, które te wody pić będą, i ziemia niemi zraszana przestanie być bezpłodną.

24. *Złorzeczył im w imię Pańskie.* Wezwawszy imienia Bożego, prosił Boga, żeby te dzieci pokarał.

25. *Poszedł z onąd na górę Karmelu.* Żeby odwiedzić swoich, którzy tam mieszkali, albo także, żeby się na czas uchylić od rozgniewanego pospólstwa z powodu śmierci dzieci.

R. 3.—2. *Wyrzucił bowiem słupy (posągi) Baalowe, które był poczynił ojciec jego.* Salianus podejrzywa, że się to stało z pobudzenia Jozafata, który z Joramem węzłem powinowactwa był złączony, i który być może odmówił mu pomocy, jeśli czci bałwanów a zwłaszcza Baalowej nie zniesie. Strofowany był bowiem Jozafat przez proroka Jehu II. Paral. 19, 2, że dał pomoc bezbożnemu królowi Achabowi. Łatwiéj zaś było znieść posągi Baalowe, niż cielców przez Jeroboama postawionych, ponieważ cześć Baalowa była świeża i niedawno przez Achaba zaprowadzona; cześć zaś cielców już zastarzała, i przez długi czas używana.

3. Verumtamen in peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel, adhaesit, nec recessit ab eis.
4. Porro Mesa, rex Moab, nutriebat pecora multa, et solvebat regi Israel centum millia agnorum, et centum millia arietum cum velleribus suis.
5. Cumque mortuus fuisset Achab, praevaricatus est foedus, quod habebat cum rege Israel.
6. Egressus est igitur rex Joram in die illa de Samaria, et recensuit universum Israel.
7. Misitque ad Josaphat regem Juda, dicens: Rex Moab recessit a me: veni mecum contra eum ad proelium. Qui respondit: Ascendam: qui meus est, tuus est: populus meus, populus tuus, et equi mei, equi tui.
8. Dixitque: Per quam viam ascendemus? At ille respondit: Per desertum Idumaeae.
9. Perrexerunt igitur rex Israel, et rex Juda, et rex Edom, et circuierunt per viam septem dierum; nec erat aqua exercitui et jumentis, quae sequebantur eos.
10. Dixitque rex Israel: Heu, heu, heu, congregavit nos Dominus tres reges, ut traderet in manus Moab.
11. Et ait Josaphat: Estne hic propheta Domini, ut deprecemur Dominum per eum? Et respondit unus de servis regis Israel: Est hic Eliseus filius Saphat, qui fundebat aquam super manus Eliae.
12. Et ait Josaphat: Est apud eum sermo Domini. Descenditque ad eum rex Israel, et Josaphat rex Juda, et rex Edom.
13. Dixit autem Eliseus ad regem Israel: Quid mihi et tibi est? Vade ad prophetas patris tui, et matris tuae. Et ait illi rex Israel: Quare congregavit Dominus tres reges hos, ut traderet eos in manus Moab?
14. Dixitque ad eum Eliseus: Vivit Dominus exercituum, in cujus conspectu sto, quod, si non vultum Josaphat regis Judae erubescerem, non attendissem quidem te, nec respexissem.
15. Nunc autem adducite mihi psaltem. Cumque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini, et ait:

3. Wszakóż tkwiał w grzéchach Jeroboama syna Nabatowego, który przywiódł w grzéch Izraela, ani ich odstąpił.
4. A Mesa król Moab chował wiele bydła, y płacił królowi Izraelskiemu sto tyśięcy iagniąt, y sto tyśięcy baranów z wełną ich.
5. A gdy umarł Achab, złamał przymierze, które miał z królem Izraelskim.
6. Wyszedł tedy król Joram dnia onego z Samariiéy, y popisał wszytkiego Izraela.
7. Y posłał do Jozaphata króla Judzkiego, mówiąc: król Moab odstąpił odemnie, poiedź zemną przećiw iemu na woynę. Który odpowiedźiał: Poiadę: Kto móy iest, twóy iest: lud móy, lud twóy, y konie moie, konie twoie.
8. Y rzékł: Którą drogą pociągniemy? A on odpowiedźiał: Przez puszczą Idumeyską.
9. Ciągnęli tedy król Izraelski y król Judzki, y król Edomski, y krążyli drogą śiedmiu dni: a nie było wody dla woyska y dla bydląt, które za nimi szły.
10. Y rzékł król Izraelski: Ach, Ach, Ach, zgromadźił nas Pan trzech królów, aby wydał w ręce Moab.
11. Y rzékł Jozaphat: Jestli tu prorok Pański, żebyśmy prośili Pana przezeń? y odpowiedźiał ieden z sług króla Izraelskiego: Jest tu Elizeusz syn Saphat, który nalewał wody na ręce Eliaszowe.
12 Y rzékł Jozaphat: Jest u niego słowo Pańskie. Y stąpił do niego król Izraelski, y Jozaphat król Judzki, y król Edom.
13. Y rzékł Elizeusz do króla Izraelskiego: Co mnie y tobie iest? Idź do proroków oyca twego: y matki twoiéy. Y rzékł mu król Izraelski: Czemu Pan zgromadźił tych trzech królów, aby ie dał w ręce Moabskie?
14. Y rzékł do niego Elizeusz: Żywie Pan zastępów, przed którego oczyma stoię, iż gdybym się oblicza Jozaphata króla Judzkiego nie wstydał, niedbałbych o ćię, anibych się obeyźrzał.
15. Lecz teraz przywiedźcie mi gracza. Y gdy grał gracz stała się nad nim ręka Pańska y rzékł:

4. *Z wełną ich.* Przed ostrzyżeniem baranków okrytych wełną.
5. *Złamał przymierze.* Opłaty bowiem daniny odmówił.
7. *Kto mój jest, twój jest.* Używaj mojéj piechoty i jazdy, jakby swojéj własnéj. Szlachetnie zaiste i rostropnie. Widział bowiem, że jego także interes robi się w téj wyprawie przeciwko Moabitom, którym gdyby bezkarnie to uszło, natychmiast Idumejczyk dannik królestwa Judzkiego poszedłby może za ich przykładem.
8. *Którą drogą pociągniemy?* Podwójna mogła być droga, jedna krótsza i bez zawady, t. j. przebywszy Jordan przy Galgala, i przez pokolenie Rubena w granice Moabskie wkroczyć, druga dłuższa przez pustynię Idumejską. Tę zaś ostatnią wybierają, żeby sobie Idumejczyków przyłączyć, i żeby z strony na Moabitów napaść, z któréj się oni najmniéj obawiali.
9. *Król Edomski.* Król czyli namiestnik królewski w Idumei. Patrz III. Król. 22, 48.
11. *Jeden z sług króla Izraelskiego.* Częściéj bowiem był widywany Elizeusz w królestwie Izraelskiem niż w Judzkiem, gdyż z Izraelskiego także i pochodził, t. j. z Abelmeula miasta w pokoleniu Manassesa. — *Który nalewał wody na ręce Eliaszowe.* Który był uczniem Eliasza. i jemu usługiwał.
12. *Jest u niego słowo Pańskie.* Będzie u niego bezwątpienia słowo Pańskie, gdyż wielkiego Eliasza był nieodstępnym towarzyszem. Niektórzy czytają z zapytaniem; usłyszawszy bowiem imię Eliasza, którego sława jeszcze się nie była rozpowszechniła, zapytuje, czy jest u niego słowo Pańskie, t. j. czy posiada ducha proroczego.
13. *Co mnie i tobie jest.* Co mnie z tobą wspólnego, który proroków Pańskich radzić się niezwykłeś, lecz ofiarników cielców?—*Ojca twego i matki twojéj.* Achaba i Jezabel.
14. *Przed którego oczyma stoję.* Któremu służę. — *Nie wstydał.* Nie szanował.
15. *Przywiedźcie mnie gracza.* Potrzebował śpiewaka z rodu lewickiego, któryby cokolwiek na chwałę Bożą z Dawidowych Psalmów zaśpiewał, jak powiada Teodo-

16. Haec dicit Dominus: Facite alveum torrentis hujus fossas et fossas.

17. Haec enim dicit Dominus: Non videbitis ventum, neque pluviam: et alveus iste replebitur aquis, et bibetis vos et familiae vestrae et jumenta vestra.

18. Parumque est hoc in conspectu Domini: insuper tradet etiam Moab in manus vestras.

19. Et percutietis omnem civitatem munitam, et omnem urbem electam, et universum lignum fructiferum succidetis, cunctosque fontes aquarum obturabitis, et omnem agrum egregium operietis lapidibus.

20. Factum est igitur mane, quando sacrificium offerri solet, et ecce, aquae veniebant per viam Edom, et repleta est terra aquis.

21. Universi autem Moabitae audientes, quod ascendissent reges, ut pugnarent adversum eos, convocaverunt omnes, qui accincti erant balteo desuper, et steterunt in terminis.

22. Primoque mane surgentes, et orto jam sole ex adverso aquarum, viderunt Moabitae e contra aquas rubras quasi sanguinem,

23. dixeruntque: Sanguis gladii est: pugnaverunt reges contra se, et caesi sunt mutuo: nunc perge ad praedam Moab.

24. Perrexeruntque in castra Israel: porro consurgens Israel, percussit Moab; at illi fugerunt coram eis. Venerunt igitur, qui vicerant, et percusserunt Moab,

25. et civitates destruxerunt, et omnem agrum optimum, mittentes singuli lapides, repleverunt; et universos fontes aquarum obturaverunt; et omnia ligna fructifera succiderunt, ita ut muri tantum fictiles remanerent; et circumdata est civitas a fundibulariis, et magna ex parte percussa.

26. Quod cum vidisset rex Moab, praevaluisse scilicet hostes, tulit secum septingentos viros educentes gladium, ut irrumperent ad regem Edom; et non potuerunt.

27. Arripiensque filium suum primogenitum, qui

16. To mówi Pan: Poczyńcie łoże potoku tego doły y doły.

17. Abowiem to mówi Pan: Nie uyźrzyćie wiatru ani désczu: a łoże to napełni się wody, y będźiećie pić wy, y czeladź wasza, y bydlęta wasze.

18. A mało to iescze w oczach Pańskich: nad to da téż Moab w ręce wasze.

19. Y zburzyćie wszelkie miasto obronne, y wszelkie miasto wyborne, a wszelkie drzewo pożyteczne porąbiećie, y wszytkie źrzódła wód zatkaćie, y wszelką rolą wyborną kamieniem okryiećie.

20. Y stało się rano, gdy iest zwyczay ofiarę sprawować, alić oto wody przychodźiły drogą Edomską, y napełniła się źiemia wodami.

21. A wszyscy Moabitowie usłyszawszy iż ciągnęli królowie walczyć przećiwko im, zwołali wszytkie pasem rycerskim przepasane po wiérzchu, y stanęli na granicach.

22. A wstawszy barzo rano, y gdy iuż słońce weszło przećiwko wodóm, uyźrzeli Moabitowie na przećiwko wody czérwone iako krew,

23. y rzekli: Krew miecza iest: stoczyli bitwę przećiw sobie królowie y pobići są ieden od drugiego: teraz bież do korzyśći Moab.

24. Y przyszli do obozu Izraelskiego: a wstawszy Izrael poraził Moab: a oni ućiekli przed nimi: Przyszli tedy, którzy byli zwyćiężyli, y poraźili Moabity,

25. y miasta zburzyli: y wszelką rolą co lepszą, ćiskaiac każdy kamienie napełnili: y wszytkie źrzódła wód zatkali: y wszytkie drzewa pożyteczne wyćięli, tak iż tylko mury gliniane zostały: y obtoczone iest miasto od procników y po wielkiéy częśći zburzone.

26. Co gdy uyźrzał król Moabski, to iest, że nieprzyiaciele przemogli, wźiął z sobą śiedmset mężów miecza dobywaiacych: aby się przebili do króla Edom, a nie mogli.

27. Y porwawszy syna swego piéworodnego, któ-

retus i Prokopius, w części dla tego, żeby słodyczą harmonii do pobożności się pobudził, spokojniejszym stał się umysł, a tém samém sposobniejszym do przyjęcia prorockiego oświecenia: w części zaś dla tego, iżby P. Bóg opiewaniem swojéj chwały, połączonéj z modlitwami Elizeusza, łatwiéj się pobudził do objawienia tego co czynić należało.—*Stała się nad nim ręka Pańska.* Duchem proroczym został natchniony.

16. *Doły.* Napełnijcie wielu dołami i jamami całe to miejsce, po którém zwykle strumień przepływa.

17. *Nie ujrzycie wiatru.* T. j. południowego, który deszcz sprowadza.—*Łoże to napełni się wodą.* Przez P. Boga, który ze skarbów swoich wodę wyprowadzi, i bez deszczu po całém je łożysku strumienia rozleje.

19. *Drzewo pożyteczne porąbiecie.* Nie zgrzeszyli drzewa płodne wycinając, chociaż to się zdaje sprzeciwiać prawu Deut. 20, 20, ponieważ prawo do Chananejskiej ziemi się odnosi, i Moabitów nie obejmuje. —*Źródła wód zatkacie.* Ziemi na ich wyjście i łożyska naniosłszy.—*Kamieniem okryjecie.* Jak się to stało, mówi się w. 25.

20. *Gdy jest zwyczaj ofiarę sprawować.* Ofiarę poranną, o któréj patrz Exod. 29, 38.

21. *Pasem rycerskim przepasane.* Mieczem: wszyscy żołnierze, lub wszyscy, którzy ze względu na wiek oręż dźwigać i walczyć mogli. — *Na granicach.* Królestwa.

22. *Wody czerwone jako krew.* W porannéj bowiem porze woda promieniami słonecznemi oświecona czerwienieje; a być może także, że piasek potoku temu kolorowi sprzyjał, a do tego, że Moabici byli pod wpływem trwogi, którą na nich, jako przeznaczonych na ofiarę, P. Bóg dopuścił. Tak Abulensis.

25. *Tylko mury gliniane.* T. j. miasto królewskie, ceglane ściany mające, do którego schronił się był król Moabicki, z tymi którzy się tam wśliznąć zdołali. A zatém *Mury gliniane* jest imię własne miasta, hebr, *Kir Chareset.*— *Od procników.* Którzy gradem kamieni obrońców z murów spychali, gdy tymczasem swoi mury rozbijali, i przez wyłomy do miasta wpadali.—*Po wielkiéj części zburzone.* Do tego doprowadzone, że mało niedostawało żeby je wziąść.

26. *Żeby się przebili do króla Edom.* T. j. na stronę z któréj król Idumejski oblegał miasto.

27. *Ofiarował całopalenie na murze.* Chamos bożkowi Moabitów, a to uczynił, albo dla uproszenia od bożka pomocy przez ofiarowanie mu rzeczy najdroższéj; albo dla skłonienia do miłosierdzia Izraelitów. Kruszy bo-

regnaturus erat pro eo, obtulit holocaustum super murum; et facta est indignatio magna in Israel, statimque recesserunt ab eo, et reversi sunt in terram suam.

ry miał królować miasto niego, ofiarował całopalenie na murze: y stało się zagniewanie wielkie w Izraelu, y zaraz odciągnęli od niego, y wrócili się do ziemie swoiey.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O rozmaitych cudach Elizeusza proroka.

1. Mulier autem quaedam de uxoribus prophetarum clamabat ad Eliseum, dicens: Servus tuus vir meus mortuus est, et tu nosti, quia servus tuus fuit timens Dominum: et ecce creditor venit, ut tollat duos filios meos ad serviendum sibi.

2. Cui dixit Eliseus: Quid vis, ut faciam tibi? Dic mihi, quid habes in domo tua? At illa respondit: Non habeo ancilla tua quidquam in domo mea, nisi parum olei, quo ungar.

3. Cui ait: Vade, pete mutuo ab omnibus vicinis tuis vasa vacua non pauca.

4. Et ingredere, et claude ostium tuum: cum intrinsecus fueris tu et filii tui, et mitte inde in omnia vasa haec: et cum plena fuerint, tolles.

5. Ivit itaque mulier, et clausit ostium super se et super filios suos; illi offerebant vasa, et illa infundebat.

6. Cumque plena fuissent vasa, dixit ad filium suum: Affer mihi adhuc vas. Et ille respondit: Non habeo. Stetitque oleum.

7. Venit autem illa, et indicavit homini Dei. Et ille: Vade, inquit, vende oleum, et redde creditori tuo: tu autem, et filii tui vivite de reliquo.

8. Facta est autem quaedam dies, et transibat Eliseus per Sunam; erat autem ibi mulier magna, quae tenuit eum, ut comederet panem; cumque frequenter inde transiret, divertebat ad eam, ut comederet panem.

9. Quae dixit ad virum suum: Animadverto, quod vir Dei sanctus est iste, qui transit per nos frequenter.

10. Faciamus ergo ei coenaculum parvum, et ponamus ei in eo lectulum et mensam et sellam et candelabrum, ut, cum venerit ad nos, maneat ibi.

1. A niewiasta iedna z żon prorockich wołała do Elizeusza, mówiąc: Sługa twóy mąż móy umarł, a ty wiesz iż sługa twóy był boiący się Pana: a oto przyszedł pożyczalnik aby wźiął dwu synów moich, za niewolniki sobie.

2. Któréy rzekł Elizeusz: Cóż chcesz żebych ci uczynił? Powiedz mi co masz w domu swoim? A ona odpowiedźiała: Nie mam służebnica twoia nic w domu moim, iedno trochę oliwy, którąbym się mazała.

3. Któréy rzekł: Idź napożyczay u wszech sąsiad twoich naczynia próżnego niemało.

4. A wnidź, y zamkni drzwi swoie, gdy będźiesz wewnątrz ty y synowie twoi: naleyże ztamtąd we wszytkie te naczynia: a gdy pełne będą, weźmiesz.

5. A tak poszła niewiasta, y zamknęła drzwi za sobą, y za syny swemi: oni podawali naczynia, a ona nalewała.

6. A gdy iuż pełne były naczynia, rzekła do syna swego: Przynieś mi iescze naczynie. A on odpowiedźiał: Nie mam. Y stanęła oliwa.

7. Y przyszła ona, y powiedźiała mężowi Bożemu. A on: Idź, pry, przeday oliwę, a odday pożyczalnikowi twemu: a ty y synowie twoi żywcie się ostatkiem.

8. Y przyszedł dźień ieden, y szedł Elizeusz przez Sunam: a była tam niewiasta wielka, która go zatrzymała aby iadł chléb: a gdy tamtędy często chadzał, wstępował do niey chleba ieść.

9. Która rzekła do męża swego: Widzę że to iest mąż Boży święty, który tędy często przechodźi.

10. Uczyńmy mu tedy salę małą, a postawmy mu w niey łóżko y stół, y krzeslo, y świecznik, że gdy przyydźie do nas, będźie tam mieszkał.

wiem serca patrzących straszna owa ostateczność, która ojca pomimo woli zmusza, i do tego doprowadza, że krwią swojego pierworodnego syna ręce broczy.—*Stało się zagniewanie wielkie.* LXX. mają *pokuta wielka*, jakowy przekład sprzyja bardzo temu cośmy niewiele przed tém rzekli, i zdanie będzie takie: ubolewali nad nieszczęśliwym królem do takowéj ostateczności przez rozpacz przywiedzionym, jakby na nich samych część jaka tak wielkiéj zbrodni spadła. Według zaś naszéj Wulgaty zdanie jest takie: Izraelici ujrzawszy taki widok ubolewali nad okropnością zbrodni, i uznając, że dostateczną poniósł karę, oblężenie zdjęli.

R. 4.—2. *Trochę oliwy, którąbym się mazała.* Zwyczajną rzeczą było w ziemi obiecanéj, i w miejscach sąsiednich, że ludzie dla zdrowia lub też dla przyjemności, głowę, a niekiedy i całe ciało namaszczali, co za czasów Chrystusa P. dziać się zwykło, uczymy się z owych słów Mat. 6, 17: *Kiedy pościsz, namaż głowę twoję*, i t. d. Albo więc niewiasta odrobinkę téj oliwy użyć chciała do niezbędnego zdrowiu namaszczenia się; albo znaczy, że tak mało było oliwy, iż zaledwo na jednorazowe namaszczenie się wystarczyć mogło.

4. *Gdy pełne będą weźmiesz.* Jak tylko które napełnisz, odbierzesz.

8. *Przez Sunam.* Było to miasto w pokoleniu Issachar, które przechodził Elizeusz idąc z Karmelu do Jerycho, lub Betel, lub Galgala, w celu odwiedzenia zgromadzeń prorockich.—*Niewiasta wielka.* T. j. z pobożności i dostatków, chald. *bojąca się grzechów.*—*Chleba jeść.* Pokarm przyjmować.

10. *Salę małą.* Domeczek oddzielony od reszty zabudowań; tak tłumaczy Watablus owe słowa z hebr. *Salę ściany małą*, t. j. z czterech ścian złożoną, lub ścianą od naszego mieszkania oddzieloną, iżby tam wolny od wrzawy domowéj wygodniéj się mógł Bogu oddawać.

11. Facta est ergo dies quaedam, et veniens divertit in coenaculum, et requievit ibi.

12. Dixitque ad Giezi puerum suum: Voca Sunamitidem istam. Qui cum vocasset eam, et illa stetisset coram eo,

13. dixit ad puerum suum: Loquere ad eam: Ecce, sedule in omnibus ministrasti nobis, quid vis ut faciam tibi? numquid habes negotium, et vis ut loquar regi, sive principi militiae? Quae respondit: In medio populi mei habito.

14. Et ait: Quid ergo vult, ut faciam ei? Dixitque Giezi: Ne quaeras: filium enim non habet, et vir ejus senex est.

15. Praecepit itaque, ut vocaret eam; quae cum vocata fuisset, et stetisset ante ostium,

16. dixit ad eam: In tempore isto et in hac eadem hora, si vita comes fuerit, habebis in utero filium. At illa respondit: Noli quaeso, domine mi, vir Dei, noli mentiri ancillae tuae.

17. Et concepit mulier, et peperit filium in tempore et in hora eadem, qua dixerat Eliseus.

18. Crevit autem puer. Et cum esset quaedam dies, et egressus isset ad patrem suum ad messores,

19. ait patri suo: Caput meum doleo, caput meum doleo. At ille dixit puero: Tolle, et duc eum ad matrem suam.

20. Qui cum tulisset, et duxisset eum ad matrem suam, posuit eum illa super genua sua usque ad meridiem; et mortuus est.

21. Ascendit autem, et collocavit eum super lectulum hominis Dei, et clausit ostium, et egressa

22. vocavit virum suum, et ait: Mitte mecum, obsecro, unum de pueris, et asinam, ut excurram usque ad hominem Dei, et revertar.

23. Qui ait illi: Quam ob causam vadis ad eum? hodie non sunt Calendae, neque Sabbatum. Quae respondit: Vadam.

11. Przyszedł tedy dźień ieden, y przyszedłszy wstąpił do onéy sale, y odpoczywał tam.

12. Y rzékł do Giezy służebnika swego: Zawołay téy Sunamitki. Gdy iéy zawołał, a ona stanęła przed nim,

13. rzékł do sługi swego: Mów do niéy: Otoś nam pilnie we wszytkiém służyła, cóż chcesz abym ci uczynił? Maszli iaką potrzebę, a chcesz abych mówił do króla abo do hetmana woyska. Która odpowiedźiała: W pośrzodku ludu mego mieszkam.

14. Y rzékł: Cóż tedy chce że iéy uczynię? Y rzékł Giezy: Nie pytay: syna bowiem nie ma, a mąż iéy stary iest.

15. Kazał tedy, aby iéy zawołał: która gdy zawołana była y stanęła u drzwi,

16. rzékł do niéy: O tym czasie, y o teyże godźinie, ieśli Bóg da zdrowie, będźiesz miała w żywocie syna. A ona odpowiedźiała: Niechciéy proszę, panie móy, mężu Boży, niechciéy kłamać służebnicy twoiéy.

17. Y poczęła niewiasta y porodźiła syna tegoż czasu y godźiny, którą powiedźiał Elizeusz.

18. Y urosło dźiecię. A gdy był ieden dźień y wyszedszy szło do oyca swego do żeńców,

19. rzekło oycu swemu: Głowa mię boli, głowa mię boli. A on rzékł słudze: Weź a dowiedź go do matki iego.

20. Który gdy go wźiął, y przywiódł do matki iego, położyła go na łonie swym aż do południa, y umarł.

21. Y weszła na górę, y położyła go na łóżku człeka Bożego, y zamknęła drzwi: a wyszedszy

22. zawołała męża swego, y rzekła: Pośli proszę cię ze mną iednego z sług y oślicę, że pobieżę aż do człowieka Bożego, y wrócę się.

23. Który iéy rzékł: Dla czegoż idźiesz do niego? Dźiś nie iest nów, ani Sabbath. Ona odpowiedźiała: Póydę.

---

13. *Rzekł do sługi swego.* Dziwném się zdaje, że wezwawszy niewiastę, i gdy ta przed nim stanęła, nic sam przez się, lecz jakby nie umiała jego narzecza, przez tłumacza z nią rozmawia. Być może, że przez szacunek dla męża świętego, do mieszkania nie wchodziła i wyraz *przed nim* znaczy to samo co przed jego mieszkaniem, lub modlitewnią, bez wzajemnego widzenia siebie, do którego nieco późniéj przypuszczoną została, jest to przykład skromności i wstydliwości szczególnéj w niewieście, i ojcowskiéj powagi w proroku.—*Chcesz abym mówił do króla, albo do hetmana wojska.* Posiadał bowiem względy Elizeusz u Jorama króla Izraelskiego, i przełożonego nad wojskiem jego, zapewne podczas wojny Moabickiéj zdobyte.—*W pośrodku ludu mego mieszkam.* T. j. lubię sobie swobodę, i żadnemi nie zajmować się sprawami: żyję przyjemnie i spokojnie, i żadnych z nikim sporów nie prowadzę; tak Teodoretus i Prokopius. Albo między krewnemi moimi mieszkam, którzy mogą mnie być tłumaczami przed królem, gdybym miała jaką potrzebę, dla któréj udaćby się do niego należało; tak Komester, Lyranus, Watablus. Albo niewiastą z pośrodku ludu jestem, nie dworską, żebym tam potrzebowała mieć przyczyńców; tak Abulensis.

14. *Nie pytaj.* Słusznie tak wnosi Giezy: jakież bowiem inne może być życzenie bogatéj niewiasty, jak żeby dziecię z męża otrzymać.

15. *Stanęła u drzwi.* To także jest skromności dowodem, że zawołana, i w domu własnym, progu jednak mieszkania w którém przebywał prorok, nie przestąpiła.

16. *O tym czasie.* W hebr. *W postanowionym tymczasie, według czasu położnicy*, t. j. po upływie miesięcy przez które płód się nosi. Albo jak ma Pagninus, *za życia twojego, twojego obejmować będziesz syna*, oznaczając, że w przeciągu roku, syn się jéj narodzi, którego własnemi rękami obejmować będziesz —*Jeśli Bóg da zdrowie.* W hebr. i grec. nieznajduje się owéj partykuły warunkowéj *jeśli:* święty zaś Hieronim dodał ją z pospolitego sposobu mówienia.—*Niechciéj kłamać służebnicy twojéj.* Tego doświadcza, czego daleko późniéj apostołowie, o których Łuk. 24, 41, mówi się: *A gdy oni jeszcze nie wierzyli i dziwowali się od radości.* Sądziła być może, że to nie w duchu prorockim powiedział Elizeusz, lecz jako zwyczajny człowiek, żeby ją dobrą wróżbą pożądanéj rzeczy pocieszyć.

21. *Położyła go na łóżku człeka Bożego.* Albo spodziewając się ztąd jakiéj pomocy dla niego przez styczność z mężem Bożym; albo żeby je natychmiast, jak przyjdzie Elizeusz obaczył, i do modlitwy się nad niém pobudził; albo iżby je ukryć przed ojcem, żeby się o śmierci nie dowiedział, a następnie żeby niedostatkiem swojéj wiary wskrzeszeniu dziecięcia nie przeszkodził; albo, iżby tymczasem, jak ona odejdzie, dziecię pogrzebioném nie zostało.

23. *Dziś nie jest nów ani Sabbat.* Które to dni były

24. Stravitque asinam, et praecepit puero: Mina, et propera, ne mihi moram facias in eundo, et hoc age, quod praecipio tibi.

25. Profecta est igitur, et venit ad virum Dei in montem Carmeli; cumque vidisset eam vir Dei e contra, ait ad Giezi puerum suum: Ecce Sunamitis illa. *(Supr. 2, 25.)*

26. Vade ergo in occursum ejus, et dic ei: Rectene agitur circa te, et circa virum tuum, et circa filium tuum? Quae respondit: Recte.

27. Cumque venisset ad virum Dei in montem, apprehendit pedes ejus, et accessit Giezi, ut amoveret eam. Et ait homo Dei: Dimitte illam, anima enim ejus in amaritudine est, et Dominus celavit a me, et non indicavit mihi.

28. Quae dixit illi: Numquid petivi filium a domino meo? numquid non dixi tibi: Ne illudas me?

29. Et ille ait ad Giezi: Accinge lumbos tuos, et tolle baculum meum in manu tua, et vade. Si occurrerit tibi homo, non salutes eum: et si salutaverit te quispiam, non respondeas illi: et pones baculum meum super faciem pueri.

30. Porro mater pueri ait: Vivit Dominus, et vivit anima tua, non dimittam te. Surrexit ergo, et secutus est eam.

31. Giezi autem praecesserat ante eos, et posuerat baculum super faciem pueri, et non erat vox, neque sensus; reversusque est in occursum ejus, et nuntiavit ei, dicens: Non surrexit puer.

32. Ingressus est ergo Eliseus domum, et ecce puer mortuus jacebat in lectulo ejus;

33. ingressusque clausit ostium super se et super puerum, et oravit ad Dominum.

34. Et ascendit, et incubuit super puerum, posuitque os suum super os ejus, et oculos suos super oculos ejus, et manus suas super manus ejus, et incurvavit se super eum; et calefacta est caro pueri.

35. At ille reversus deambulavit in domo semel huc atque illuc, et ascendit, et incubuit super eum; et oscitavit puer septies, aperuitque oculos.

36. At ille vocavit Giezi, et dixit ei: Voca Sunamitidem hanc. Quae vocata, ingressa est ad eum. Qui ait: Tolle filium tuum.

37. Venit illa, et corruit ad pedes ejus, et adoravit super terram, tulitque filium suum, et egressa est;

38. et Eliseus reversus est in Galgala. Erat autem fames in terra, et filii prophetarum habitabant

24. Y osiodłała oślicę, y przykazała słudze: Poganiay a śpiesz się, żebyś mi nie mieszkał w drodze: a czyń to coć każę.

25. Jechała tedy y przyiechała do męża Bożego na górę Karmelu. Y gdy ią uyźrzał mąż Boży z przeciwia, rzékł do Giezego sługi swego: Oto Sunamitka ona:

26. Idź tedy przeciwko niéy, a rzecz iéy: Dobrzeéli się powodźi, mężowi twemu, y synowi twemu? Która odpowiedźiała: Dobrze.

27. A gdy przyszła do męża Bożego na górę, uchwyciła się nóg iego: y przystąpił Giezy aby ią odwiódł od niego. Y rzékł człowiek Boży: Day iéy pokóy, bo dusza iéy w gorzkości iest, a Pan zataił przedemną, y nie oznaymił mi.

28. Która mu rzekła: Azam prosiła syna u pana mego? azamći nie mówiła: Nie śmiéy się ze mnie?

29. A on rzékł do Giezego: Przepasz biodra twoie, a weźmi laskę moię w rękę twoię, a idź. Jeśli cię człowiek potka, nie pozdrawiay go: y ieśli cię kto pozdrowi, nie odpowiaday mu: y położysz laskę moię na oblicze dziecięcia.

30. A matka dźiecięcia rzekła: Żywie Pan, y żywie dusza twoia, nie puszczę się ciebie. Wstał tedy y poszedł za nią.

31. A Giezy uprzedźił ie był, y położył był laskę na obliczu dźiecięcia, y nie było głosu ani czucia: y wrócił się przeciwko niemu, y powiedźiał mu, rzekąc: Nie wstałoć dźiécię.

32. Wszedł tedy Elizeusz do domu, a ono dźiécię umarłe leżało na łóżku iego:

33. A wszedszy zamknął drzwi za sobą y za dźiecięciem: y modlił się do Pana.

34. Y wstąpił y położył się na dźiecięciu: y położył usta swe na usta iego, y oczy swe na oczy iego, y ręce swe na ręce iego: y nachylił się na nie, y zagrzało się ciało dźiecięcia.

35. A on wróciwszy się przechodźił się po domu raz y tam y sam: y wstąpił y położył się na nim: y źiewnęło dźiécię siedmkroć, y oczy otworzyło.

36. A on zawoławszy Giezego, rzékł mu: Zawołay téy Sunamitki. Która wezwana, weszła do niego. Który rzékł: Weźmi syna swego.

37. Przyszła ona, y upadła u nóg iego, y pokłoniła się do źiemie, y wźięła syna swego, y wyszła.

38. A Elizeusz wrócił się do Galgal. A głód był w źiemi, y synowie proroccy mieszkali przed nim.

święte, i lud miał zwyczaj odwiedzać w nie synagogi, proroków i biegłych w zakonie, żeby słuchać słowa Bożego.

26. *Która odpowiedziała: dobrze.* Nie użyła kłamstwa, lecz ironii, bo gdyby prawdę jawnie otworzyła, mógłby jéj Elizeusz przez Giezego odpowiedzieć, a tego się właśnie niewiasta matka lękała, spodziewając się, że gdy sama proroka ujrzy, niezawodnie potrafi go skłonić do tego, żeby z nią poszedł do domu.

28. *Azam prosiła syna u pana mego?* Jakby rzekła: znośniéjby było nie mieć syna, niż jego w tak krótkim czasie postradać.

29. *Przepasz biodra twoje.* Żebyś dogodniéj mógł drogę przebywać, podkasując szaty, które aż do nóg spadały.—*Weźmij laskę moję.* Żeby ją włożyć na trupa dziecięcia, a nuż zechce P. Bóg tego narzędzia użyć do wyświadczenia cudu, jak niegdyś laski Mojżeszowéj, i jeszcze niedawno płaszcza Eliaszowego.—*Nie pozdrawiaj go.* Żebyś się nieopóźniał, lecz śpieszył zdążyć na miejsce przeznaczenia.

30. *Nie puszczę się ciebie.* Aż sam zemną pójdziesz.

33. *Zamknął drzwi.* Iżby usunąwszy świadków modlić się mógł spokojnie, i nad trupem się rozciągnąć.

34. *Położył się na dziecięciu.* Dopóki od żyjącego ciało umarłe nieogrzeje się.

35. *Przechodził po domu.* Modląc się do P. Boga o życie dziecięcia.

38. *Wrócił się do Galgal.* Prędko ztamtąd wyniósł

coram eo; dixitque uni de pueris suis: Pone ollam grandem, et coque pulmentum filiis prophetarum.

39. Et egressus est unus in agrum, ut colligeret herbas agrestes, invenitque quasi vitem silvestrem, et collegit ex ea colocynthidas agri, et implevit pallium suum, et reversus concidit in ollam pulmenti; nesciebat enim, quid esset.

40. Infuderunt ergo sociis, ut comederent; cumque gustassent de coctione, clamaverunt, dicentes: Mors in olla, vir Dei. Et non potuerunt comedere.

41. At ille: Afferte, inquit, farinam. Cumque tulissent, misit in ollam, et ait: Infunde turbae, ut comedant. Et non fuit amplius quidquam amaritudinis in olla.

42. Vir autem quidam venit de Baalsalisa, deferens viro Dei panes primitiarum, viginti panes hordeaceos et frumentum novum in pera sua. At ille dixit: Da populo, ut comedat.

43. Respondit que ei minister ejus: Quantum est hoc, ut apponam centum viris? Rursum ille ait: Da populo, ut comedat, haec enim dicit Dominus: Comedent, et supererit.

44. Posuit itaque coram eis, qui comederunt; et superfuit juxta verbum Domini.

Y rzekł iednemu z sług swoich: Przystaw garniec wielki, a uwarz potrawę synóm prorockim.

39. Y wyszedł ieden na pole aby zbierał źioła polne: y nalazł iakoby macicę winną leśną, y nazbierał z niéy coloquintid polnych, y napełnił płascz swóy, y wróciwszy się nakraiał ich w garniec potrawy: bo nie wiedźiał co było.

40. Nalali tedy towarzyszóm aby iedli: a gdy skosztowali warzey, zawołali mówiąc: Śmierć w garncu, mężu Boży. Y nie mogli ieść.

41. A on: Przynieśćie, pry, mąki. A gdy przynieśli, wsypał w garniec, y rzekł: Naléy gromadźie aby iedli. Y nie było więcéy żadnéy gorzkości w garncu.

42. A mąż niektóry przyszedł z Baalsalisa, niosąc mężowi Bożemu chléb piérwocin, dwadźieścia chlebów ięczmiennych, y zboże nowe w biesadze swoiéy. A on rzekł: Day ludowi żeby iadł.

43. Y odpowiedźiał mu sługa iego: A wieleż to iest, abych położył przed sto mężów? Znowu on rzekł: Day ludowi, żeby iadł, bo mówi Pan: Będą ieść y zbędźie.

44. A tak położył przed nie: którzy iedli, y zbyło według słowa Pańskiego.

CAPUT V. — ROZDZIAŁ 5.

O oczyszczeniu przez Elizeusza Naamana hetmana Syryjskiego z trądu, i ukaraniu łakomego sługi Giezy.

1. Naaman, princeps militiae regis Syriae, erat vir magnus apud dominum suum, et honoratus: per illum enim dedit Dominus salutem Syriae; erat autem vir fortis et dives, sed leprosus.

2. Porro de Syria egressi fuerant latrunculi, et captivam duxerant de terra Israel puellam parvulam, quae erat in obsequio uxoris Naaman;

3. quae ait ad dominam suam: Utinam fuisset dominus meus ad prophetam, qui est in Samaria: profecto curasset eum a lepra, quam habet.

4. Ingressus est itaque Naaman ad dominum suum, et nuntiavit ei, dicens: Sic et sic locuta est puella de terra Israel.

5. Dixitque ei rex Syriae: Vade, et mittam litteras ad regem Israel. Qui, cum profectus esset, et tulisset secum decem talenta argenti et sex millia aureos et decem mutatoria vestimentorum,

1. Naaman hetman króla Syriyskiego, był mąż wielki u pana swego y w uczciwośći: przezeń bowiem dał Pan wybawienie Syriiéy: a był mąż mężny y bogaty, ale trędowaty.

2. A z Syriiéy wyszli byli łotrzykowie y poimali byli z źiemie Izraelskiéy dźiéweczkę maluczką, która była na posłudze żony Naamanowéy.

3. Która rzekła do paniéy swoiéy: Oby to pan móy był u proroka, który iest w Samariiéy: pewnieby go uzdrowił od trędu który ma.

4. Wszedł tedy Naaman do pana swego, y powiedźiał mu, rzekąc: Tak a tak mówiła dźieweczka z źiemie Izraelskiéy.

5. Y rzékł mu król Syriyski: Jedźże a poślę list do króla Izraelskiego. Który gdy iechał y wźiął z sobą dźieśięć talentów śrébra, y sześć tyśięcy złotych, y dźieśięćioro szat odmiennych,

się, pochwał ludzkich z powodu dokonanego cudu unikając.—*Mieszkali przed nim.* Albo, jak tłumaczy Watablus, *przebywali u niego.* W hebr. *siedzieli przed nim*, t. j. uczniowie, tym samym sposobem jak ś. Paweł, który o sobie wyznaje, że u nóg Gamaliela odbierał naukę.

39. *Zioła polne.* Już bowiem ogrodowych i domowych ziół brakowało.— *Kolokwintid polnych.* Dzikich dyń, które z powodu swojéj goryczy, żółcią ziemną zwykły się nazywać.

40. *Śmierć w garncu.* Uważali bowiem za pokarm szkodliwy, i jakby za truciznę śmierć przynoszącą. Jakoż niektórzy autorowie twierdzą, że w rzeczy saméj kolokwintid w niewielkiéj nawet ilości spożyty, śmierć przyczyniał.

41. *I nie było więcéj żadnéj gorzkości w garncu.* Cudem Bożym, nie zaś naturalną owéj mąki własnością.

42. *Z Baalsalisa.* Miasto w pokoleniu Efraima, na polach Sarony krainy najżyżniejszéj.— *W biesadze.* *Biesaga*, mieszek takowy, który i nazad i naprzód od szyi wisi. Linde.

43. *A wieleż to jest?* Tak samo potém ów Chrystusowy uczeń u Jan. 6, 9. *Ale to co jest na tak wielu?*

44. *Według słowa Pańskiego.* Jak był przepowiedział Elizeusz, na mocy objawienia Pańskiego.

R. 5.— 1. *Syryjskiego.* Syryi Azaelskiéj; albowiem gdy się to działo Benadad był umarł, jak pisze Salianus.—*Przezeń bowiem dał Pan wybawienie Syryi.* Za panowania Benadada, lecz w jakiéj bitwie, z jakiem niebezpieczeństwem, i przeciwko komu, w Piśmie ś. tego nie mamy.

2. *Łotrzykowie.* Żołnierze. Patrz wyż. II. Król. 4, 2.

5. *Dziesięć talentów srebra.* Talent miał wartości trzy tysiące syklów. Sykl srebrny zawierał w sobie od pięciu do dziesięciu groszy polskich, chociaż w całéj

6. detulit litteras ad regem Israel, in haec verba: Cum acceperis epistolam hanc, scito, quod miserim ad te Naaman servum meum, ut cures eum a lepra sua.
7. Cumque legisset rex Israel litteras, scidit vestimenta sua, et ait: Numquid Deus ego sum, ut occidere possim, et vivificare, quia iste misit ad me, ut curem hominem a lepra sua? animadvertite, et videte, quod occasiones quaerat adversum me.
8. Quod cum audisset Eliseus, vir Dei, scidisse videlicet regem Israel vestimenta sua, misit ad eum, dicens: Quare scidisti vestimenta tua? veniat ad me, et sciat esse prophetam in Israel.
9. Venit ergo Naaman cum equis et curribus, et stetit ad ostium domus Elisei;
10. misitque ad eum Eliseus nuntium, dicens: Vade et lavare septies in Jordane, et recipiet sanitatem caro tua, atque mundaberis.
11. Iratus Naaman recedebat, dicens: Putabam, quod egrederetur ad me, et stans invocaret nomen Domini Dei sui, et tangeret manu sua locum leprae, et curaret me.
12. Numquid non meliores sunt Abana et Pharphar, fluvii Damasci, omnibus aquis Israel, ut laver in eis, et munder? Cum ergo vertisset se, et abiret indignans,
13. accesserunt ad eum servi sui, et locuti sunt ei: Pater, et si rem grandem dixisset tibi propheta, certe facere debueras: quanto magis, quia nunc dixit tibi: Lavare, et mundaberis?
14. Descendit, et lavit in Jordane septies juxta sermonem viri Dei; et restituta est caro ejus, sicut caro pueri parvuli, et mundatus est. *(Luc. 4, 27).*
15. Reversusque ad virum Dei cum universo comitatu suo venit, et stetit coram eo, et ait: Vere scio, quod non sit alius Deus in universa terra, nisi tantum in Israel. Obsecro itaque, ut accipias benedictionem a servo tuo.
16. At ille respondit: Vivit Dominus, ante quem sto, quia non accipiam. Cumque vim faceret, penitus non acquievit.
17. Dixitque Naaman: Ut vis; sed, obsecro, con-

6. przyniósł list do króla Izraelskiego, w te słowa: Gdy weźmiesz ten list, wiedz iżem posłał do ciebie Naamana sługę mego, abyś go uzdrowił od trądu iego.
7. A gdy król Izraelski list przeczytał, rozdarł szaty swe, y rzékł: Azam ia iest Bóg, żebych mógł zabić y ożywić, iż ten posłał do mnie, abych uzdrowił człowieka od trędu iego? Przypatrzćie się a obaczćie, żeć na mię przyczyn szuka.
8. Co gdy usłyszał Elizeusz mąż Boży, to iest, że król Izraelski rozdarł szaty swoie, posłał do niego, mówiąc: Przecześ rozdarł szaty swe? niech przyydźie do mnie, a niech wie że iest prorok w Izraelu.
9. Przyiechał tedy Naaman z końmi y z wozmi y stanął u drzwi domu Elizeuszowego:
10. y wysłał do niego Elizeusz posłańca, mówiąc: Idź, a omyy się śiedm kroć w Jordanie, y wróći się zdrowie ćiału twemu, y będźiesz oczyśćion.
11. Rozgniewawszy się Naaman odchodźił, mówiąc: Mniemałem że miał wyniść do mnie, a stoiąc wzywać imienia Pana Boga swego, y dotknąć ręką swą mieysca trędu, a uzdrowić mię.
12. Aza nie lepsze są Abana y Pharphar rzéki Damaszku, niźli wszytkie wody Izraelskie, żebych się w nich omył, a był oczyśćion? Gdy tedy się obróćił, y odieżdżał gniewaiąc się,
13. przystąpili do niego słudzy iego, y rzekli mu: Oycze, choćiaćby był wielką rzecz prorok powiedźiał, zaiste miałbyś był uczynić, iako daleko więcéy żeć teraz rzékł: Omyy się, a będźiesz oczyśćion?
14. Szedł, y omył się w Jordanie śiedm kroć, według mowy męża Bożego, y naprawiło się ćiało iego, iako ćiało dźiećięćia maluczkiego, y był oczyśćiony.
15. A wróćiwszy się do męża Bożego ze wszytkim swym pocztem, przyszedł, y stanął przed nim, y rzékł: Prawdźiwiem doznał że niemasz innego Boga na wszytkiéy źiemi, iedno tylko w Izraelu. Proszę tedy abyś wźiął błogosławieństwo od sługi twego.
16. Lecz on odpowiedźiał: Żywie Pan przed którym stoię, że nie wezmę. A gdy gwałt czynił, zgoła nie zezwolił.
17. Y rzékł Naaman: Jako chcesz: ale proszę do-

ścisłości, wartość téj monety, określić się nie daje.— *Sześć tysięcy złotych.* Syklów, t. j. dwa talenty złota.
6. *Gdy weźmiesz ten list.* Tchnie ten list pychą i dzikością właściwą królom Syryjskim.
7. *Rozdarł szaty swe.* Czynili to Żydzi, gdy bluźnierstwo słyszeli, albo gdy niepomyślną wiadomość otrzymywali.
8. *Niech wie że jest prorok w Izraelu.* Który Boską mocą wspomożony nie tylko to, ale i większe jeszcze rzeczy uczynić może.
9. *Stanął u drzwi domu Elizeuszowego.* Który się znajdował w Samaryi, gdzie król Izraelski mieszkał.
10. *I wysłał do niego Elizeusz posłańca.* Jednakże nie przez pogardę czynił to Elizeusz, lecz z Boskiego rozkazu i przez pokorę, nie chciał bowiem żeby cud jemu był przyznany.
13. *Ojcze.* Pana swojego ojcem nazywa, tak niegdyś Rzymianie tego, który był przełożony nad całą rodziną, ojcem rodziny (pater familias) nazywali.—*Miałbyś był uczynić.* Żeby od tak szpetnéj choroby uwolnić się.
15. *Błogosławieństwo.* Dary.
16. *Żywie Pan.* Na życie Boże.— *Przed którym stoję.* Któremu służę.— *Zgoła nie zezwolił.* Albo dla powściągnienia i ukarania łakomstwa Giezego, który na dary Naamanowe czyhał; albo żeby Naamana nauczyć, że darów Bożych za pieniądze kupić lub wynagrodzić nie można; albo żeby sługom Bożym przykład zostawić, jak mają się wstrzymywać od wszelkiego pozoru chciwości, iżby rzec mogli z apostołem. *Nie szukam co waszego jest, ale was,* II. Kor. 12, 14. Bo zkądinąd nic nie przeszkadzało żeby te dary w sposobie jałmużny przyjął.
17. *Że z ziemie wezmę brzemię na dwu mułów.* Chce iżby mu dano z gruntu Izraelskiego tyle ziemi ile para

cede mihi servo tuo, ut tollam onus duorum burdonum de terra: non enim faciet ultra servus tuus holocaustum, aut victimam diis alienis, nisi Domino.

18. Hoc autem solum est, de quo depreceris Dominum pro servo tuo: quando ingredietur dominus meus templum Remmon, ut adoret, et illo innitente super manum meam, si adoravero in templo Remmon, adorante eo in eodem loco, ut ignoscat mihi Dominus servo tuo pro hac re.

19. Qui dixit ei: Vade in pace. Abiit ergo ab eo, electo terrae tempore.

20. Dixitque Giezi puer viri Dei: Pepercit dominus meus Naaman Syro isti, ut non acciperet ab eo, quae attulit: vivit Dominus, quia curram post eum, et accipiam ab eo aliquid.

21. Et secutus est Giezi post tergum Naaman: quem cum vidisset ille currentem ad se, desiliit de curru in occursum ejus, et ait: Rectene sunt omnia?

22. Et ille ait: Recte, dominus meus misit me ad te, dicens: Modo venerunt ad me duo adolescentes de monte Ephraim ex filiis prophetarum: da eis talentum argenti et vestes mutatorias duplices.

23. Dixitque Naaman: Melius est, ut accipias duo talenta. Et coegit eum, ligavitque duo talenta argenti in duobus saccis, et duplicia vestimenta, et imposuit duobus pueris suis, qui et portaverunt coram eo.

24. Cumque venisset jam vesperi, tulit de manu eorum, et reposuit in domo, dimisitque viros, et abierunt;

25. ipse autem ingressus, stetit coram domino suo. Et dixit Eliseus: Unde venis Giezi? Qui respondit: Non ivit servus tuus quoquam.

26. At ille ait: Nonne cor meum in praesenti erat, quando reversus est homo de curru suo in occursum tui? Nunc igitur accepisti argentum, et accepisti vestes, ut emas oliveta et vineas, et oves et boves, et servos et ancillas.

27. Sed et lepra Naaman adhaerebit tibi, et semini tuo, usque in sempiternum. Et egressus est ab eo leprosus quasi nix.

zwól mi słudze twemu: że z źiemie wezmę brzemię na dwu mułów: bo sługa twóy nie będźie więcéy czynił całopalenia ani ofiary cudzym bogóm, iedno Panu.

18. A to tylko iest o co masz prośić Pana za sługą twoim, gdy wnidźie pan móy do zboru Remmon aby się kłaniał, a gdy się on będźie wśpiérał na ręce moiéy: ieśli się pokłonię we zborze Remmon gdy się on pokłoni na onymże mieyscu, aby to Pan mnie słudze twemu odpuśćił.

19. Który mu rzekł: Idź w pokoiu. A tak odiechał od niego obrawszy czas źiemie.

20. Y rzékł Giezy sługa męża Bożego: Zfolgował pan móy Naamanowi temu Syryczykowi, że nie wźiął od niego co przyniósł: żywie Pan, że pobieżę za nim y wezmę co od niego.

21. Y szedł Giezy za Naamanem, którego gdy on obaczył bieżącego do śiebie, skoczył z woza przećiwko niemu, y rzekł: Dobrzeli się wszytko wiedźie?

22. A on rzékł: Dobrze. Pan móy posłał mię do ćiebie, rzekąc: Teraz przyszli do mnie dwa młodźieńcy z góry Ephraim z synów prorockich: day im talent śrébra, y szaty odmienne dwoiakie.

23. Y rzékł Naaman: Lepiéy że weźmiesz dwa talenty. Y przymuśił go, y zawiązał dwa talenty śrébra we dwa wory, y dwoiakie szaty, y włożył na dwa pachołki swoie, którzy też nieśli przed nim.

24. A gdy przyszedł iuż w wieczór, wźiął z ręki ich, y schował w domu, a męże odprawił, y poszli.

25. A sam wszedszy stanął przed panem swym. Y rzékł Elizeusz: Zkąd idźiesz Giezy? A on odpowiedźiał: Nie chodźił nigdzie sługa twóy.

26. A on rzékł: Aza serce moie nie było przytomne, kiedy się wróćił człowiek z woza swego przećiwko tobie? Teraz tedy wźiąłeś śrébro y wźiąłeś szaty, abyś kupił oliwnice y winnice, y owce y woły y sługi y służebnice.

27. Ale y trąd Naamanów przylgnie do ćiebie y do nasienia twego aż na wieki. Y wyszedł od niego trędowaty iako śnieg.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O wojnie Izraelitów z Syryjczykami, i radach, które dawał Elizeusz królowi Izraelskiemu.

1. Dixerunt autem filii prophetarum ad Eliseum: Ecce locus, in quo habitamus coram te, angustus est nobis.

1. Y rzekli synowie proroccy do Elizeusza: Oto mieysce, na którym mieszkamy przed tobą, ćiasne iest na nas.

---

mułów dźwignąć może, a to w tym celu, żeby z tej ziemi zbudować ołtarz P. Bogu.—*Jedno Panu.* Stał się bowiem Naaman czcicielem prawdziwego Boga; jednakże nieobrzezał się i prozelitą nie został.

18. *Do zboru Remmon.* Który był bałwanem Damasceńczyków.

19. *Idź w pokoju.* Pozwala prorok żeby z królem bałwanowi kłaniającym się, i on się pochylił; ponieważ nie czynił tego na cześć bałwana, lecz żeby tylko swojego zwyczajnego obowiązku t. j. podtrzymywania króla, dopełnił, jakowa posługa z siebie złą nie była.—*Obrawszy czas ziemi.* Hebr. chald. *jakoby jedną milę.* Ten sam wyraz, który tu jest w tekscie hebrajskim, nasz tłumacz Genez. 35, 16, przekłada, *wiosenną porą.* Patrz co się tam rzekło.

23. *Przymusił go.* Udawał bowiem Giezy, że tylko chce jednego talentu, iżby od przepisu Elizeuszowego nieodstąpić.

26. *Aza serce moje nie było przytomne.* Duchem proroczym byłem obecny; i Bóg wszystko co czyniłeś przed oczy mnie wystawił.

27. *Trędowaty jako śnieg.* Trądem jakby śniegiem posypany i bielejący. Kara podwójnego grzechu, t. j. przyjętych darów i kłamstwa.

R. 6.—1. *Synowie proroccy.* Którzy, jak rozumie Salianus, mieszkali w Galgala.

2. Eamus usque ad Jordanem, et tollant singuli de silva materias singulas, ut aedificemus nobis ibi locum ad habitandum. Qui dixit: Ite.

3. Et ait unus ex illis: Veni ergo et tu cum servis tuis. Respondit: Ego veniam.

4. Et abiit cum eis. Cumque venissent ad Jordanem, caedebant ligna.

5. Accidit autem, ut, cum unus materiam succidisset, caderet ferrum securis in aquam; exclamavitque ille, et ait: Heu, heu, heu, domine mi: et hoc ipsum mutuo acceperam.

6. Dixit autem homo Dei: Ubi cecidit? At ille monstravit ei locum; praecidit ergo lignum, et misit illuc; natavitque ferrum;

7. Et ait: Tolle. Qui extendit manum, et tulit illud.

8. Rex autem Syriae pugnabat contra Israel, consiliumque iniit cum servis suis, dicens: In loco illo et illo ponamus insidias.

9. Misit itaque vir Dei ad regem Israel, dicens: Cave ne transeas in locum illum, quia ibi Syri in insidiis sunt.

10. Misit itaque rex Israel ad locum, quem dixerat ei vir Dei, et praeoccupavit eum, et observavit se ibi non semel, neque bis.

11. Conturbatumque est cor regis Syriae pro hac re; et convocatis servis suis, ait: Quare non indicatis mihi, quis proditor mei sit apud regem Israel?

12. Dixitque unus servorum ejus: Nequaquam, domine mi rex, sed Eliseus propheta, qui est in Israel, indicat regi Israel omnia verba, quaecunque locutus fueris in conclavi tuo.

13. Dixitque eis: Ite, et videte, ubi sit, ut mittam, et capiam eum. Annuntiaveruntque ei, dicentes: Ecce in Dothan.

14. Misit ergo illuc equos et currus et robur exercitus; qui cum venissent nocte, circumdederunt civitatem.

15. Consurgens autem diluculo minister viri Dei, egressus, vidit exercitum in circuitu civitatis, et equos et currus, nuntiavitque ei, dicens: Heu, heu, heu, domine mi, quid faciemus?

16. At ille respondit: Noli timere: plures enim nobiscum sunt, quam cum illis.

17. Cumque orasset Eliseus, ait: Domine, aperi oculos hujus, ut videat. Et aperuit Dominus oculos pueri, et vidit; et ecce mons plenus equorum et curruum igneorum in circuitu Elisei.

18. Hostes vero descenderunt ad eum, porro Eliseus oravit ad Dominum, dicens: Percute, obsecro

2. Idźmy aż do Jordanu, a niechay weźmie każdy z lasu po iednym drzewie, że tam sobie zbudujemy mieysce ku mieszkaniu. Który rzekł: Idźcie.

3. Y rzekł ieden z nich: Pódźże y ty z sługami twymi. Odpowiedźiał: Ja póydę.

4. Y poszedł z nimi. A gdy przyszli do Jordanu, rąbali drzewo.

5. Y przydało się, iż gdy ieden rąbał drzewo, spadło żelazo z siekiery w wodę: a on zawołał, y rzekł: Ach, ach, ach, panie móy, y tegom samego był pożyczył.

6. Y rzekł mąż Boży: Gdźie upadło? A on mu mieysce ukazał. Uciął tedy drewno y wpuścił tam: y wspłynęło żelazo.

7. Y rzekł: Weźmisz. Który ściągnął rękę y wźiął ie.

8. A król Syriyski walczył przeciw Izraelowi, y naradźił się z sługami swymi, rzekąc: Na tym a na tym mieyscu połóżmy zasadzki.

9. Posłał tedy mąż Boży do króla Izraelskiego, mówiąc: Strzeż się abyś nie przeszedł na ono mieysce: bo tam Syrianie są na zasadzce.

10. Posłał tedy król Izraelski na mieysce, które mu powiedźiał mąż Boży, y ubieżał ie, y ostrzégł się tam nie raz ani dwa.

11. Y zatrwożyło się serce króla Syriyskiego o tę rzecz: a zwoławszy sług swoich, rzekł im: Przecz mi nie powiecie kto zdraycą moim iest u króla Izraelskiego?

12. Y rzekł ieden z służebników iego: Nie, panie móy królu: Ale Elizeusz prorok, który iest w Izraelu, oznaymuie królowi Izraelskiemu wszytkie słowa, którekolwiek mówisz na pokoiu twoim.

13. Y rzekł im: Idźcie, a dowiedźcie się gdźieby był: że poślę a poimam go. Y powiedzieli mu, rzekąc: Oto iest w Dothan.

14. A tak posłał tam konie y wozy y śiłę woyska: którzy gdy przyiechali w nocy, obtoczyli miasto.

15. A wstawszy rano sługa męża Bożego, wyszedszy uyźrzał woysko około miasta y konie y wozy: y powiedźiał mu, rzekąc: Ach, ach, ach, panie móy, co uczyniemy?

16. A on odpowiedźiał: Niebóy się: bo więcéy ich iest z nami, niźli z nimi.

17. A gdy się modlił Elizeusz, mówił: Panie otwórz oczy tego że uyźrzy. Y otworzył Pan oczy służebnika y uyźrzał, a ono góra pełna koni, y wozów ognistych około Elizeusza.

18. A nieprzyiaćiele szli ku niemu, a Elizeusz modlił się do Pana mówiac: Zaraź proszę ten lud

5. *I tegom samego był pożyczył.* Jakby rzekł: i niemam zkądbym właścicielowi jego zadość uczynił.

6. *Uciął tedy drzewo.* Sam prorok uciął drzewo, i nakształt rękojeści uczyniwszy, wrzucił do wody. Rękojeść zaś wprost do otworu siekiery trafiła, i samą siekierę wbrew naturalnemu porządkowi rzeczy, na powierzchnię wody wyniosła.

14. *Oto jest w Dotan.* Dotan czyli Dotain Adrichomius w pokoleniu Zabulona umieszcza. Drudzy w pokoleniu Manassesa, na pograniczu pokolenia Efraima, w którem była Samarya. Chyba może dwa się znajdowały miasta tego imienia.

17. *Otworzył Pan oczy służebnika.* To otworzenie oczu nic innego nie było, jak uczynienie przedmiotu widzialnym, t. j. wozów i koni, które za sprawą aniołów z obłoków utworzone zostały.

18. *Szli ku niemu.* T. j. ku Elizeuszowi, który z miasta wychodził w podróży do Samaryi.—*Ślepotą.* Która sprawuje, że niektóre przedmioty widzą się, a niektóre nie.

gentem hanc caecitate. Percussitque eos Dominus, ne viderent, juxta verbum Elisei.

19. Dixit autem ad eos Eliseus: Non est haec via, neque ista est civitas: sequimini me, et ostendam vobis virum, quem quaeritis. Duxit ergo eos in Samariam;

20. cumque ingressi fuissent in Samariam, dixit Eliseus: Domine, aperi oculos istorum, ut videant. Aperuitque Dominus oculos eorum, et viderunt se esse in medio Samariae.

21. Dixitque rex Israel ad Eliseum, cum vidisset eos: Numquid percutiam eos, pater mi?

22. At ille ait: Non percuties: neque enim cepisti eos gladio et arcu tuo, ut percutias, sed pone panem et aquam coram eis, ut comedant, et bibant, et vadant ad dominum suum.

23. Appositaque est eis ciborum magna praeparatio; et comederunt, et biberunt, et dimisit eos, abieruntque ad dominum suum; et ultra non venerunt latrones Syriae in terram Israel.

24. Factum est autem, post haec congregavit Benadad, rex Syriae, universum exercitum suum, et ascendit, et obsidebat Samariam.

25. Factaque est fames magna in Samaria, et tamdiu obsessa est, donec venundaretur caput asini octoginta argenteis, et quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis.

26. Cumque rex Israel transiret per murum, mulier quaedam exclamavit ad eum, dicens: Salva me, domine mi rex.

27. Qui ait: Non te salvat Dominus: unde te possum salvare? de area, vel de torculari? Dixitque ad eam rex: Quid tibi vis? Quae respondit:

28. Mulier ista dixit mihi: Da filium tuum, ut comedamus eum hodie: et filium meum comedemus cras.

29. Coximus ergo filium meum, et comedimus. Dixique ei die altera: Da filium tuum, ut comedamus eum. Quae abscondit filium suum.

30. Quod cum audisset rex, scidit vestimenta sua, et transibat per murum. Viditque omnis populus cilicium, quo vestitus erat ad carnem intrinsecus.

31. Et ait rex: Haec mihi faciat Deus, et haec addat, si steterit caput Elisei filii Saphat super ipsum hodie.

ślepotą. Y zaraźił ie Pan, aby nie widźieli według słowa Elizeuszowego.

19. Y rzekł do nich Elizeusz: Nie tać iest droga, ani to iest miasto: Pódźćie za mną, a ukażę wam męża którego szukaćie. Wwiódł ie tedy do Samariiéy.

20. A gdy weszli do Samariiéy, rzekł Elizeusz: Panie otwórz oczy tych, aby przéyźrzeli. Y otworzył Pan oczy ich, y uyźrzeli że byli w pośrzodku Samariiéy.

21. Y rzékł król Izraelski do Elizeusza, uyźrzawszy ie: Mamże ie pobić, oycze móy?

22. A on rzékł: Nie pobiiesz: boś ich nie poymał mieczem y łukiem twoim, abyś miał pobić: ale połóż chléb y wodę przed nie, aby iedli y pili, y szli do pana swego.

23. Y położono przed nimi potraw wielkie przygotowanie y iedli y pili, y puśćił ie, y poszli do pana swego: y nie przyszli więcéy łotrowie Syriyscy do źiemie Izraelskiéy.

24. Y stało się potym, zebrał Benadad król Syriyski wszytko woysko swe, y wyćiągnął, a oblégł Samarią.

25. Y był głód wielki w Samariiéy: y tak długo była w oblężeniu, aż przedawano głowę oślą po ośmdźieśiąt śrebrników, a czwartą część miary gnoiu gołębiego po piąći śrébrników.

26. A gdy król Izraelski szedł po murze, zawołała nań iedna niewiasta mówiąc: Ratuy mię, panie móy królu.

27. Który rzékł: Nie ratuie ćię Pan, skąd ćiebie ratować mogę? z gumna abo z prasy? Y rzékł do niéy król: Czegóż chcesz? Która odpowiedźiała:

28. Ta niewiasta mówiła mi: Day syna twego, że go ziémy dźiśia, a syna mego ziémy iutro.

29. A tak uwarzyliśmy syna mego, y ziedliśmy. Y rzekłam iéy nazaiutrz: Day syna twego że go ziemy. Która skryła syna swego.

30. Co gdy król usłyszał, rozdarł szaty swoie, y szedł po murze: y widźiał wszytek lud włośienicę którą odźiany był na ćiele od spodku.

31. Y rzékł król: To mi niech Bóg uczyni y to niech przyczyni, ieśli się zostoi głowa Elizeusza syna Saphat dźiśia na nim.

---

19. *Nie tać jest droga.* Pytali u samego Elizeusza, nie poznawszy go, czy to jest miasto w którem się znajdował Elizeusz, a jeśli nie, to jaka droga do niego prowadzi. Nie skłamał Elizeusz lecz dwóznacznikiem niejakim zbył ich zapytanie, i nie był obowiązany jako nieprzyjaciołom, do ich myśli odpowiadać.—*Ukażę wam męża którego szukacie.* Co też i uczynił, lecz w nieprzyjacielskiem mieście Samaryi.

23. *I położono przed nimi potraw wielkie przygotowanie.* Uprzedzili to co apostoł powiedział: *Jeśli łaknie nieprzyjaciel twój, nakarm go i t. d.* Rzym. 12, 20.

25. *Srebrników.* Syklów.—*Czwartą część miary (cabi).* Cabi jest to rodzaj miary, która zboża lub mąki zawiera w sobie tyle, ile na dzień dla jednego człowieka potrzeba.—*Gnoju gołębiego.* Józef powiada, że tego gnoju *zamiast soli* używano, toż samo Teodoretus.

27. *Nie ratuje cię Pan.* Jakby mówił: gdy ciebie Pan, który jest sprawcą zbawienia, nie poratuje, jakiż mogę ja ratunek tobie przynieść?—*Z gumna albo z prasy?* Znaczy, że ani zboża ani wina niema, żeby mógł w jéj niedostatku dopomodz.

30. *Rozdarł szaty swoje.* Uderzony okropnością i nowością zbrodni, a także uczuciem przerażenia na widok, jak się spełniają owe słowa Deut. 28, 52 i 53: *Będziesz oblężon w mieściech twoich, we wszystkiéj ziemi twéj... i będziesz jadł owoc żywota twego, i mięso synów twoich i córek swoich.*—*Szedł po murze.* Bez ukarania zostawując zbrodnię, być może dla tego, żeby do utrapienia i tak niezmiernie wielkiego, nowego nie przydawać.—*Włosiennicę którą odziany był.* Dla przebłagania P. Boga przez czyny pokutne.

31. *Jeśli się zostoi głowa Elizeusza.* Na Elizeusza grozę przygotowuje, rozgniewany na niego: albo że pokój z Syryjczykami odradził, albo że mogąc, nieodwrócił tego nieszczęścia modlitwami swojemi. Lecz Elizeusz mógł to samo powiedzieć królowi, co Eliasz Acha-

32. Eliseus autem sedebat in domo sua, et senes sedebant cum eo. Praemisit itaque virum; et antequam veniret nuntius ille, dixit ad senes: Numquid scitis, quod miserit filius homicidae hic, ut praecidatur caput meum? videte ergo, cum venerit nuntius, claudite ostium, et non sinatis eum introire: ecce enim sonitus pedum domini ejus post eum est.

33. Adhuc illo loquente eis, apparuit nuntius, qui veniebat ad eum, et ait: Ecce, tantum malum a Domino est: quid amplius expectabo a Domino?

32. A Elizeusz śiedźiał w domu swym, y starcy śiedźieli z nim. Przesłał tedy męża: a piérwiéy niż on poseł przyszedł, rzekł do starców: A wiećiesz, że ten syn mężobóyce posłał, aby ucięto głowę moię? A tak patrzćie gdy przyidźie posłaniec, zamknićie drzwi, a nie daycie mu wniść: bo oto tętnanie nóg pana iego iest za nim.

33. A gdy iescze mówił do nich, ukazał się posłaniec który szedł do niego. Y rzékł: Oto tak wielkie złe od Pana iest: Czegóż mam więcéy czekać od Pana?

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O ucieczce Syryjczyków, i obfitych zapasach bogactw i żywności, które przez popłoch w obozie zostawili.

1. Dixit autem Eliseus: Audite verbum Domini: Haec dicit Dominus: In tempore hoc cras modius similae uno statere erit, et duo modii hordei statere uno in porta Samariae.

2. Respondens unus de ducibus, super cujus manum rex incumbebat, homini Dei, ait: Si Dominus fecerit etiam cataractas in coelo, numquid poterit esse, quod loqueris? Qui ait: Videbis oculis tuis: et inde non comedes.

3. Quatuor ergo viri erant leprosi juxta introitum portae, qui dixerunt ad invicem: Quid hic esse volumus, donec moriamur?

4. sive ingredi voluerimus civitatem, fame moriemur, sive manserimus hic, moriendum nobis est: venite ergo, et transfugiamus ad castra Syriae, si pepercerint nobis, vivemus, si autem occidere voluerint, nihilominus moriemur.

5. Surrexerunt ergo vesperi, ut venirent ad castra Syriae. Cumque venissent ad principium castrorum Syriae, nullum ibidem repererunt.

6. Siquidem Dominus sonitum audiri fecerat in castris Syriae curruum, et equorum, et exercitus plurimi: dixeruntque ad invicem: Ecce mercede conduxit adversum nos rex Israel reges Hethaeorum, et Aegyptiorum, et venerunt super nos.

7. Surrexerunt ergo, et fugerunt in tenebris, et dereliquerunt tentoria sua, et equos et asinos in castris, fugeruntque animas tantum suas salvare cupientes.

1. Y rzékł Elizeusz: Słuchaycie słowa Pańskiego: To mówi Pan: O tym czaśie iutro będźie korzec białéy mąki za ieden stater, a dwa korce ięczmienia za ieden stater, w bramie Samariyskiéy.

2. Odpowiadaiąc ieden z kśiążąt, na którego ręce król się wspiérał, człowiekowi Bożemu rzékł: By téż Pan podźiałał wypusty w niebie, zaż będźie mogło bydź co powiadasz? Który rzékł: Uyźrzysz oczyma twymi, ale z tego ieść nie będźiesz.

3. Byli tedy cztérzéy mężowie trędowaći u weśćia bramy: którzy rzekli ieden do drugiego: Cóż tu chcemy bydź aż pomrzemy?

4. choć zechcemy wniść do miasta, głodem umrzemy: choć téż tu zostaniemy, muśiem umrzeć: pódźćiesz tedy, a zbieżmy do obozu Syriyskiego, ieśli nam zfolguią będźiem żywi: a ieśli będą chcieli zabić przećię pomrzemy.

5. Wstali tedy w wieczór, aby szli do woyska Syriyskiego. A przyszedszy do przodku obozu Syriyskiego, nikogo tamże nie naleźli.

6. Abowiem Pan dał był słyszeć w obozie Syriyskich grzmot wozów y koni, y woyska wielkiego: y rzekli ieden do drugiego: Oto król Izraelski naiął za pieniądze przećiwko nam króle Heteyskie y Egyptskie, y przyszli na nas.

7. Wstali tedy y ućiekli nocą, y zostawili namioty swe y konie, y osły w obozie, y ućiekli chcąc tylko dusze swe zachować.

bowi: *Nie jam zamieszał Izraela, ale ty, i dom ojca twego, którzyście opuścili przykazania Pańskie, a poszliście za Baalem.* III. Król. 18, 18.

32. *W domu swym.* W mieście Samaryi; Abulensis mniema, że dom ten nie był proroka własnym, gdyż nie należał do liczby mieszkańców Samaryi, i wszystko swoje opuścił gdy poszedł za Eliaszem.—*Starcy.* Możniejsi.— *Męża.* Mordercę posłał król Izraelski.— *Syn mężobójcy.* Syn Achaba który Nabota zabił.—*Tętnanie nóg pana jego jest za nim.* T. j. za nim tuż idzie sam król.

33. *Ukazał się posłaniec.* Morderca ów od króla posłany; lecz zaraz także król przybył.— *I rzekł.* T. j. król.— *Czegoż mam więcej czekać od pana?* Jakby rzekł: dla tego przyszliśmy, że gorzéj zdaje się być nie może.

R. 7.— 1. *Słuchajcie słowa Pańskiego.* Przemawia prorok do króla Izraelskiego, i do tych którzy z nim weszli byli do domu.— *Za jeden stater.* Za jeden sykl będzie się przedawał. W hebr. bowiem. chald. i LXX zamiast *stater* znajduje się *sykl. Korzec,* według Korneliusza a Lapide, jest szósta część amfory, i zawiera w sobie wody dwadzieścia sześć funtów.

2. *By też Pan podziałał wypusty (cataractas) w niebie.* Wypusty (cataractas) Pagninus, Watablus i inni otwory przekładają w takiém znaczeniu: gdyby P. Bóg poczynił otwory w niebie, i przez dnie deszczem pszenicę sypał, czyż może być taka taniość.— *Z tego jeść nie będziesz.* Za karę twojego niedowiarstwa.

6. *Króle Hetejskie.* Tekst hebr. i chald. zowie Chitejskimi, grecki Chetejskimi. Nierozumie Hetejczyków, którzy byli jednym z siedmiu narodów Chananejskich, tych bowiem zaledwie jakie ślady były pozostały, lecz mieszkańców krainy Cetim; o których czytamy Jerem. 2, 10: *Przejdźcie do wysp Cetim a obaczcie;* pod którém to nazwiskiem wyspę Cyper rozumie, na morzu Śródziemném położoną, i sąsiednią Izraelitom.

8. Igitur cum venissent leprosi illi ad principium castrorum, ingressi sunt unum tabernaculum, et comederunt et biberunt; tuleruntque inde argentum et aurum et vestes, et abierunt, et absconderunt; et rursum reversi sunt ad aliud tabernaculum, et inde similiter auferentes absconderunt.

9. Dixeruntque ad invicem: Non recte facimus: haec enim dies boni nuntii est. Si tacuerimus, et noluerimus nuntiare usque mane, sceleris arguemur: venite, eamus, et nuntiemus in aula regis.

10. Cumque venissent ad portam civitatis, narraverunt eis, dicentes: Ivimus ad castra Syriae, et nullum ibidem reperimus hominem, nisi equos et asinos alligatos, et fixa tentoria,

11. Ierunt ergo portarii, et nuntiaverunt in palatio regis intrinsecus.

12. Qui surrexit nocte, et ait ad servos suos: Dico vobis, quid fecerint nobis Syri: Sciunt, quia fame laboramus, et idcirco egressi sunt de castris, et latitant in agris, dicentes: Cum egressi fuerint de civitate, capiemus eos vivos, et tunc civitatem ingredi poterimus.

13. Respondit autem unus servorum ejus: Tollamus quinque equos, qui remanserunt in urbe (quia ipsi tantum sunt in universa multitudine Israel, alii enim consumpti sunt), et mittentes explorare poterimus.

14. Adduxerunt ergo duos equos; misitque rex in castra Syrorum, dicens: Ite, et videte.

15. Qui abierunt post eos usque ad Jordanem; ecce autem omnis via plena erat vestibus et vasis, quae projecerant Syri, cum turbarentur; reversique nuntii indicaverunt regi.

16. Et egressus populus diripuit castra Syriae; factusque est modius similae statere uno, et duo modii hordei statere uno, juxta verbum Domini.

17. Porro rex ducem illum, in cujus manu incumbebat, constituit ad portam; quem conculcavit turba in introitu portae, et mortuus est, juxta quod locutus fuerat vir Dei, quando descenderat rex ad eum.

18. Factumque est secundum sermonem viri Dei, quem dixerat regi, quando ait: Duo modii hordei statere uno erunt, et modius similae statere uno, hoc eodem tempore cras in porta Samariae;

19. quando responderat dux ille viro Dei, et dixerat: Etiamsi Dominus fecerit cataractas in coelo, numquid poterit fieri, quod loqueris? Et dixit ei: Videbis oculis tuis, et inde non comedes.

20. Evenit ergo ei, sicut praedictum fuerat; et conculcavit eum populus in porta, et mortuus est.

8. Gdy tedy przyszli oni trędowaci na przodek obozu, weszli do namiotu iednego, y iedli y pili: y nabrali ztamtąd śrebra y złota y szat, y szli y pokryli: y zaśię wróćili się do drugiego namiotu, y z niego także nabrawszy pokryli.

9. Y rzékli ieden ku drugiemu: Nie dobrze czyniémy: ten dźień bowiém dobréy nowiny iest. Jeśli zamilczemy, a nie będźiem chćieć powiedźieć aż do zarania, będźiem winni grzéchu: Pódźćie, idźmy a powiedzmy na dworze królewskim.

10. A gdy przyszli do bramy mieyskiéy, powiedźieli im, mówiąc: Szliśmy do obozu Syriyskiego a żadnegośmy tam człowieka nie naleźli, iedno konie a osły przywiązane, y namioty rozbite.

11. Szli tedy wrotni, y opowiedźieli w pałacu króla we wnątrz.

12. Który wstał w nocy, y rzékł do służebników swoich: Powiadam wam co nam uczynili Syriyczykowie: Wiedzą że głód ćiérpiémy, y przetoż wyszli z obozu, a pokryli śię w polu, mówiąc: Gdy wynidą z miasta, poymamy ie żywo, a potym miasto ubieżeć będźiem mogli.

13. Y odpowiedźiał ieden z służebników iego: Weźmiemy pięć koni, które w mieśćie zostały (bo te tylko są we wszytkim zgromadzeniu Izrael, inne bowiem wszytkie strawione są) a posławszy będźiem się mogli wywiedźieć.

14. Przywiedźiono tedy dwa konie, y posłał król do obozu Syriyskiego, mówiąc: Idźćie a spatrzayćie.

15. Którzy iechali za nimi aż do Jordanu: a oto wszytka droga pełna była szat y naczynia, które porzucali Syriyczykowie gdy się trwożyli: y wróćiwszy się posłowie powiedźieli królowi.

16. Y wyszedszy lud rozchwycił obóz Syriyski, y stał się korzec białéy mąki po iednym statérze, a dwa korce ięczmienia po statérze iednym, według słowa Pańskiego.

17. A król ono kśiążę, którego się ręki wspiérał, postawił u bramy: którego gmin podeptał w weszćiu bramy y umarł, wedle tego, iako był powiedźiał mąż Boży, gdy był król stąpił do niego.

18. Y stało się według słowa męża Bożego, które był rzékł królowi, kiedy mówił: Dwa korca ięczmienia będą za ieden stater, a korzec białéy mąki za ieden stater, o tymże czaśie iutro w bramie Samariiéy,

19. gdy ono kśiążę odpowiedźiało było mężowi Bożemu, y rzekło: By téż Pan uczynił upusty w niebie, azaż może się stać co powiadasz? Y rzékł mu: Uyźrzysz oczyma twémi, a z tego ieść nie będźiesz.

20. Podkało go tedy iako było opowiedźiano y podeptał go lud w bramie y umarł.

9. *Nie dobrze czynimy,* Ponieważ niesłuszną jest rzeczą, iżbyśmy sami jedni téj radości używali, która całemu miastu wspólną być powinna; i niewypada, iżbyśmy osobistą korzyść nad dobro ogólne przenosili, i żeby z naszéj przyczyny nie jeden z głodu umarł.

13. *Strawione są.* Na pokarm obrócone.

14. *Dwa konie.* LXX mają, *dwóch jezdców konnych.* T. j. jezdców skorych. Pierwiej zamyślał pięciu posłać, potem zaś podobało się posłać tylko dwóch.

15. *Naczynia.* T. j. oręża i zbroi wojennéj.—*Porzucali Syryjczykowie.* Żeby łatwiéj uciec.

17. *Książę.... postawił u bramy.* Bądź żeby na wszelki przypadek, nieprzyjaciołom gdziekolwiek ukrywającym się, niespodzianie wtargnąć się nie dopuścił; bądź żeby powstrzymał zapęd naciskającego się tłumu, iżby się nawzajem niepodeptali, jak powiada Józef.

CAPUT VIII.

1. Eliseus autem locutus est ad mulierem, cujus vivere fecerat filium, dicens: Surge, vade tu et domus tua, et peregrinare, ubicumque reperaris: vocavit enim Dominus famem, et veniet super terram septem annis. *(Supr. 4, 35).*

2. Quae surrexit, et fecit juxta verbum hominis Dei; et vadens cum domo sua, peregrinata est in terra Philisthiim diebus multis.

3. Cumque finiti essent anni septem, reversa est mulier de terra Philisthiim, et egressa est, ut interpellaret regem pro domo sua et pro agris suis.

4. Rex autem loquebatur cum Giezi, puero viri Dei, dicens: Narra mihi omnia magnalia, quae fecit Eliseus.

5. Cumque ille narraret regi, quomodo mortuum suscitasset, apparuit mulier, cujus vivificaverat filium, clamans ad regem pro domo sua et pro agris suis. Dixitque Giezi: Domine mi rex, haec est mulier, et hic est filius ejus, quem suscitavit Eliseus.

6. Et interrogavit rex mulierem, quae narravit ei. Deditque ei rex eunuchum unum, dicens: Restitue ei omnia, quae sua sunt, et universos reditus agrorum a die, qua reliquit terram usque ad praesens.

7. Venit quoque Eliseus Damascum, et Benadad rex Syriae aegrotabat; nuntiaveruntque ei, dicentes: Venit vir Dei huc.

8. Et ait rex ad Hazael: Tolle tecum munera, et vade in occursum viri Dei, et consule Dominum per eum, dicens: Si evadere potero de infirmitate mea hac?

9. Ivit igitur Hazael in occursum ejus, habens secum munera et omnia bona Damasci, onera quadraginta camelorum. Cumque stetisset coram eo, ait: Filius tuus Benadad rex Syriae misit me ad te, dicens: Si sanari potero de infirmitate mea hac?

10. Dixitque ei Eliseus: Vade, dic ei: Sanaberis: porro ostendit mihi Dominus, quia morte morietur.

ROZDZIAŁ 8.

O głodzie w Samaryi, i śmierci Jorama króla Judzkiego.

1. A Elizeusz rzékł do onéy niewiasty, któréy był syna ożywił, mówiąc: Wstań, a idź ty y dóm twóy a bądź gośćiem gdźiekolwiek naydźiesz: bo Pan zawołał głodu, y przyidźie na źiemię przez śiedm lat.

2. Która wstała y uczyniła według słowa człowieka Bożego, a poszedszy z domem swym była gośćiem w źiemi Philistyńskiey przez wiele dni.

3. A gdy wyszło śiedm lat, wróćiła się niewiasta z źiemie Philistyńskiey: y wyszła aby prośiła króla o dóm swóy y o role swoie.

4. A król rozmawiał z Giezym sługą męża Bożego, mówiąc: Powiaday mi wszytkie zacne rzeczy które czynił Elizeusz.

5. A gdy on powiadał królowi iako wskrześił umarłego, ukazała się niewiasta, któréy był syna ożywił, wołaiąc do króla o dóm swóy y o role swoie. Y rzekł Giezy: Panie móy królu, tać to iest niewiasta, y to iest syn iéy, którego wskrześił Elizeusz.

6. Y pytał król niewiasty: która mu powiedźiała. Y dał iéy król rzezańca iednego, mówiąc: Przywróć iéy wszytko co iéy iest, y wszytkie dochody z ról, odednia, którego opuśćiła źiemię aż dotąd.

7. Przyszedł téż Elizeusz do Damaszku, a Benadad król Syriyski chorował: y powiedźiano mu, mówiąc: Przyszedł tu mąż Boży.

8. Y rzékł król do Hazaela: Weźmi z sobą dary, a idź przećiwko mężowi Bożemu, a poradź się Pana przezeń, mówiąc: Będęli mógł wybiegać się z téy niemocy moiéy?

9. A tak poszedł Hazael przećiwko niemu, maiąc z sobą dary, y wszelkie dobra Damaszku brzemiona czterdźiestu wielbłądów. Y stanąwszy przed nim, rzékł: Syn twóy Benadad król Syriyski posłał mię do ćiebie, mówiąc: Będęli mógł ozdrowieć z téy niemocy moiéy?

10. Y rzékł mu Elizeusz: Idź, rzecz mu: Będźiesz zdrów: lecz mi Pan pokazał: że śmiercią umrze.

R. 8.—1. *Niewiasty.* Sunamitki, o któréj w r. 4. Głód o którym się tu opowiada, miał miejsce przed oblężeniem Samaryi. Tak przynajmniéj według rachuby Saliana wypada. — *Gdziekolwiek najdziesz* Hebr. *gdziekolwiek będziesz mogła pielgrzymować*, t. j. gdzie będzie wygodniéj.

2. *Była gościem w ziemi Filistyńskiéj.* Mogła bez grzechu u Filistynów przebywać, gdzie nie więcéj miała okazii do bałwochwalstwa, jak w miastach Izraelskich.

3. *O dóm swój, i o role swoje.* Gdy bowiem do Salom wróciła, znalazła dobra swoje przez innych zajęte.

4. *Rozmawiał z Giezym.* Który jeszcze nie był trądem dotknięty; chociaż bowiem historya Naamana wyżéj położona jest, uczynił to ś. pisarz dla tego, żeby wszystkie cudowne sprawy Elizeusza razem wyliczyć. Albo z daleka rozmawiał, jak z trędowatym.

6. *Która mu powiedziała.* O cudzie proroka, i wszystkiem co cierpiała od przywłaszczycieli dóbr swoich.

7. *Przyszedł też Elizeusz do Damaszku.* Przyczynę przyjścia Pismo ś. zamilczało; mniemamy jednak, że z Boskiego rozporządzenia przyszedł, iżby Hazaela na króla Syryjskiego namaścił, co wprzódy Eliaszowi było rozkazano III. Król. 19, 15; i co przez ucznia swojego Elizeusza wypełnił, gdy z Bożego natchnienia poznał, że Benadad ma umrzeć.

8. *Idź przeciwko mężowi Bożemu.* Który wszedł był dopiéro na pole Damasceńskie, i jeszcze się w mieście nie znajdował.

9. *Mając z sobą dary.* Z Pisma ś. nie widać czy dary przyjął. Rzeczą jest pewną, że jeśli przyjął, to nie inaczéj, tylko jako oznakę uprzejmości, nie zaś jako zapłatę proroctwa. I w rzeczy saméj, nie zdaje się, żeby je prorok odrzucił; bo zkądinąd odrzucenia tak kosztownych darów Pismo ś. bez pochwały nie pominęłoby.

10. *Rzecz mu: będziesz zdrów.* Jakby mówił: chociażbyś rzekł jemu.

11. Stetitque cum eo, et conturbatus est usque ad suffusionem vultus; flevitque vir Dei.

12. Cui Hazael ait: Quare dominus meus flet? At ille dixit: Quia scio, quae facturus sis filiis Israel mala. Civitates eorum munitas igne succendes, et juvenes eorum interficies gladio, et parvulos eorum elides, et praegnantes divides.

13. Dixitque Hazael: Quid enim sum servus tuus canis, ut faciam rem istam magnam: Et ait Eliseus: Ostendit mihi Dominus te regem Syriae fore.

14. Qui cum recessisset ab Eliseo, venit ad dominum suum. Qui ait ei: Quid dixit tibi Eliseus? At ille respondit: Dixit mihi: Recipies sanitatem.

15. Cumque venisset dies altera, tulit stragulum, et infudit aquam, et expandit super faciem ejus; quo mortuo, regnavit Hazael pro eo.

16. Anno quinto Joram filii Achab regis Israel, et Josaphat regis Juda, regnavit Joram filiius Josaphat rex Juda.

17. Triginta duorum annorum erat, cum regnare coepisset, et octo annis regnavit in Jerusalem (*2, Par. 21 5*).

18. Ambulavitque in viis regum Israel, sicut ambulaverat domus Achab; filia enim Achab erat uxor ejus; et fecit, quod malum est in conspectu Domini.

19. Noluit autem Dominus disperdere Judam propter David servum suum, sicut promiserat ei, ut daret illi lucernam, et filiis ejus cunctis diebus. (*2. Reg. 7, 16*).

20. In diebus ejus recessit Edom, ne esset sub Juda, et constituit sibi regem. (*2. Par. 21, 8*).

21. Venitque Joram Seira, et omnes currus cum eo; et surrexit nocte, percussitque Idumaeos, qui eum circumdederant, et principes curruum; populus autem fugit in tabernacula sua.

22. Recessit ergo Edom, ne esset sub Juda usque ad diem hanc. Tunc recessit et Lobna in tempore illo.

23. Reliqua autem sermonum Joram, et universa, quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Juda?

24. Et dormivit Joram cum patribus suis, sepultusque est cum eis in civitate David; et regnavit Ochozias filius ejus pro eo.

25. Anno duodecimo Joram, filii Achab regis Israel, regnavit Ochozias, filius Joram regis Judae.*

11. Y stał z nim, y strwożył się, aż do zapłonienia twarzy: y płakał mąż Boży.

12. Któremu rzékł Hazael: Czemu pan móy płacze? A on rzékł: Iż wiém co za złości poczynisz synóm Izraelowym. Miasta ich obronne ogniem spalisz, y młodźieńce ich mieczem pomorduiesz, y dźieći ich poroztrącasz, a brzemienne porozćinasz.

13. Y rzékł Hazael: A cóżem ia sługa twóy, pies, żebych miał uczynić rzecz tak wielką? Y rzékł Elizeusz: Okazał mi Pan, że ty będźiesz królem Syryiskim.

14. Który odszedszy od Elizeusza przyszedł do pana swego. Który rzékł do niego: Cóż ći powiedźiał Elizeusz: A on odpowiedźiał: Powiedźiał mi, przyidźiesz do zdrowia.

15. A gdy przyszedł dźień drugi, wźiął kołdrę, y nalał wody y rozćiągnął na obliczu iego: który gdy umarł, królował Hazael miasto niego.

16. Roku piątego Jorama syna Achaba króla Izraelskiego, y Jozaphata króla Judzkiego królował Joram syn Jozaphata króla Judzkiego.

17. Trzydźieści mu lat y dwie było gdy począł królować, a ośm lat królował w Jeruzalem.

18. Y chodził drogami królów Izraelskich, iako chodził dóm Achabów: córka bowiem Achabowa była żoną iego: y czynił złość przed oczyma Pańskimi.

19. A Pan niechćiał wytraćić Judy dla Dawida sługi swego iako mu był przyrzékł, aby mu dał świecę y synóm iego po wszytkie dni.

20. Za czasów iego odstąpił Edom, aby nie był pod Judą, y postanowił sobie króla.

21. Y przyciągnął Joram do Seira y wszytkie wozy z nim: y wstał w nocy y poraził Edomczyki, którzy go byli obtoczyli, y hetmany wozów, a lud ućiékł do przybytków swoich.

22. Odstąpił tedy Edom żeby nie był pod Judą aż do dnia dźisieyszego. Odstąpiła tedy y Lobna onego czasu.

23. A ostatek mów Joram y wszytko co czynił, izali to nie napisano iest w księgach słów dni królów Judzkich?

24. Y zasnął Joram z oycy swymi, y pogrzebion iest z nimi w mieśćie Dawidowym, y królował Ochoziasz syn iego miasto niego.

25. Roku dwunastego Jorama syna Achabowego króla Izraelskiego królował Ochoziasz syn Jorama króla Judzkiego.

---

11. *Strwożył się, aż do zapłonienia twarzy.* Aż do łez. Mowa jest o Elizeuszu. Chald. ma: *i odwrócił oblicze swoje*, t. j. żeby smutek zakryć, albo płacz.

13. *Sługa twój, pies.* Jakby mówił: jak ja to mogę, który nakształt psa jestem najnikczemniejszy? Zkąd mnie siły, żebym to uczynił?

15. *Wziął kołdrę, i nalał wody.* Chimhi powiada, że Hazael w tym celu podał królowi kołdrę zmoczoną, żeby cierpiącemu gorączkę ochłodzić; w rzeczy zaś samej dla tego tak uczynił, że chciał go udusić. Inni raczéj tego są zdania, że przez nieroztropność tak króla proszącego, jak Hazaela podającego, śmierć przypadła.

18. *Córka bowiem Achabowa.* Atalia.

19. *Aby mu dał świecę.* Patrz III. Król. 11, 36; i 15, 4.

20. *Odstąpił Edom.* Patrz III. Król. 22, 48.

21. *Do Sejra.* Góra w Idumeii.

22. *Odstąpił tedy Edom.* Chociaż Joram świeżo wzmiankowane zwycięztwo nad Idumejczykami odniósł, nie mógł ich wszakże znowu do posłuszeństwa i uległości przymusić.—*Aż do dnia dzisiejszego.* Aż do czasu zburzenia królestwa Judzkiego, kiedy żył pisarz téj księgi Jeremiasz prorok, jak powiada Tostatus i inni.—*Odstąpiła tedy i Lobna.* Było to miasto w pokoleniu Judy, jak powiada ś. Hieronim, i należało do liczby miast kapłańskich. Czy zaś to miasto, nakształt rzeczypospolitéj samo się sobą rządziło, czy do sąsiedniego jakiego króla przyłączyło się, z Pisma ś. wiedzieć nie można.

26. Viginti duorum annorum erat Ochozias, cum regnare coepisset, et uno anno regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Athalia filia Amri regis Israel. * *(2. Par. 22, 1)*.

27. Et ambulavit in viis domus Achab, et fecit, quod malum est coram Domino, sicut domus Achab; gener enim domus Achab fuit.

28. Abiit quoque cum Joram, filio Achab, ad proeliandum contra Hazael, regem Syriae, in Ramoth Galaad, et vulneraverunt Syri Joram;

29. qui reversus est ut curaretur, in Jezrahel; quia vulneraverant eum Syri in Ramoth proeliantem contra Hazael regem Syriae. Porro Ochozias, filius Joram ˘ rex Juda, descendit invisere Joram, filium Achab, in Jezrahel, quia aegrotabat ibi.

26. Dwadźieśćia lat y dwie było Ochoziaszowi gdy począł królować, a rok ieden królował w Jeruzalem: imię matki iego Athalia córka Amry króla Izraelskiego.

27. Y chodźił drogami domu Achabowego, y czynił złość przed Panem, iako dóm Achabów: bo był źięćiem domowi Achabowému.

28. Wyćiągnął téż z Joramem synem Achabowym na woynę przećiw Hazaelowi królowi Syriyskiemu do Ramoth Galaad, y zranili Syriyczykowie Jorama.

29. Który się wróćił żeby go leczono do Jezrahel, bo go zranili byli Syriyczykowie w Ramoth walczącego przećiw Hazaelowi królowi Syriyskiemu. A Ochoziasz syn Joramów król Judzki, stąpił nawiédzać syna Achabowego w Jezrahelu, bo tam chorował.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O namaszczeniu przez Elizeusza Jehu na króla Izraelskiego, i wyniszczeniu rodu Achabowego.

1. Eliseus autem prophetes vocavit unum de filiis prophetarum, et ait illi: Accinge lumbos tuos, et tolle lenticulam olei hanc in manu tua, et vade in Ramoth Galaad.

2. Cumque veneris illuc, videbis Jehu filium Josaphat filii Namsi: et ingressus suscitabis eum de medio fratrum suorum, et introduces in interius cubiculum. *(3. Reg. 19, 16)*.

3. Tenensque lenticulam olei fundes super caput ejus, et dices: Haec dicit Dominus; Unxi te regem super Israel. Aperiesque ostium, et fugies, et non ibi subsistes.

4. Abiit ergo adolescens pŭer prophetae in Ramoth Galaad,

5. et ingressus est illuc; ecce autem principes exercitus sedebant, et ait: Verbum mihi ad te, o princeps. Dixitque Jehu: Ad quem ex omnibus nobis? At ille dixit: Ad te, o princeps.

6. Et surrexit et ingressus est cubiculum; at ille fudit oleum super caput ejus, et ait: Haec dicit

1. A Elizeusz Prorok zawołał iednego z synów prorockich, y rzékł mu: Przepasz biodra twoie, a weźmi bańkę oliwy tę w rękę twą, a idź do Ramoth Galaad.

2. A gdy tam przyidźiesz, uyźrzysz Jehu syna Jozaphata,˚ syna Namsi: a wszedszy każesz mu wstać z pośrzodku braćiéy iego y wwiedźiesz do wnętrznéy komory.

3. A dźierżąc bańkę oliwy wleiesz na głowę iego, y rzeczesz: To mówi Pan: Pomazałem ćię królem nad Izraelem. Y otworzysz drzwi i ućieczesz, y nie zastanowisz się tam.

4. A tak poszedł młodźieniec pacholę proroka do Ramoth Galad,

5. y wszedł tam: a oto hetmanowie woyska śiedźieli, y rzékł: Mam słowo do ćiebie o hetmanie. Y rzékł Jehu: Do kogo z nas wszytkich? A on rzékł: Do ćiebie o hetmanie.

6. Y wstał, y wszedł do komory, a on wylał oliwę na głowę iego y rzékł: To mówi Pan Bóg I-

26. *Dwadzieścia lat i dwie było Ochozyaszowi, gdy począł królować.* Tymczasem w II. Paral. 22, 2, mówi się: *Czterdzieście dwie lecie miał Ochozyasz gdy począł królować.* Trudność jest niezmierna, i która nie jednego umysł zmordowała. Rozmaite tłumaczenia przywodzi Salianus tom 4, rok świata 3150, ad num. 5 do 11, gdzie nareszcie do zdania tych przychodzi, którzy sądzą, że do tego miejsca błąd wkradł się, i że nie należy czytać, *czterdzieście dwa*, lecz, jak w objaśnieniach LXX na to miejsce kładzie się, t. j. *dwadzieście dwa.* I nie było rzeczą trudną, żeby się błąd wcisnął do tekstu hebr. w znakach arytmetycznych, jak zauważał Maryana, gdyż są bardzo podobne do siebie, albowiem dwadzieścia dwa może oznaczać i czterdzieście dwa.—*Córka Amry.* Wnuczka; była bowiem córką Achaba; lecz Pismo ś. wnuków także y dalszych potomków synami mianuje. Tak wszyscy Żydzi synami Izraela nazywali się.

27. *Bo był zięciem domowi Achabowemu.* T. j. żonę pojął z rodu Achabowego.

28. *Do Ramot Galaad.* Patrz III. Król. 22, 3. z którego się także miejsca pokazuje, że walka była pomiędzy królami Izraelskimi a królami Syryjskimi o to miasto.

R. 9.—1. *Zawołał jednego z synów prorockich.* Sam Elizeusz nie poszedł, jak mniemają Teodoretus i Abulensis, ponieważ rozumiał, że tego obowiązku bezpiecznie i skrycie dopełnić nie zdoła, gdyż był w wielkiéj sławie, i wszystkie jego czyny natychmiast postrzegano. Sprzeciwia się jednak temu, że poszedł do Damaszku, żeby Hazaela namaścić, i łatwo swojemu postępkowi inną przyczynę mógł naznaczyć, a przytém Ramot bardzo było odległe od Jezrael, gdzie chorował Joram. Posłał więc ucznia, ponieważ tak mu P. Bóg rozkazał.— *Przepasz biodra twoje.* Patrz wyż. r. 4—27.

3. *Ucieczesz i nie zastanowisz się tam.* Patrz niż. w. 10. Każe się śpieszyć uczniowi Elizeusz; chciał bowiem, żeby skorzystano ze zręczności, gdy było zgromadzone wojsko, któreby dokonało pomsty nad rodem Achabowym, i gdy królowie na śmierć przeznaczeni byli zebrani. Albowiem gdyby jeden do Jerozolimy, drugi do Samaryi powrócił, byłoby rzeczą niezmiernie trudną, bez długiego oblężenia, i wielkiéj rzezi ludu, królów, ich rodziny i możnych w moc dostać.

4. *Poszedł.* Z Samaryi, jak się zdaje, gdzie był dom Elizeusza, zkąd do Ramot Galaad nie więcéj nad dwie lub trzy godziny było drogi.

5. *O hetmanie* (książe). Tak nazywa Jehu, który pomiędzy innymi książętami czyli przełożonymi nad wojskiem miał pierwszeństwo.

Dominus Deus Israel: Unxi te regem super populum Domini Israel,

7. et percuties domum Achab domini tui, et ulciscar sanguinem servorum meorum prophetarum, et sanguinem omnium servorum Domini de manu Jezabel.

8. Perdamque omnem domum Achab, et interficiam de Achab mingentem ad parietem, et clausum et novissimum in Israel. *(3. Reg, 21, 21).*

9. Et dabo domum Achab, sicut domum Jeroboam filii Nabat, et sicut domum Baasa filii Ahia. *(3. Reg. 15, 29. III. Reg. 16, 3).*

10. Jezabel quoque comedent canes in agro Jezrahel: nec erit, qui sepeliat eam. Aperuitque ostium, et fugit.

11. Jehu autem egressus est ad servos domini sui, qui dixerunt ei: Rectene sunt omnia? quid venit insanus iste ad te? Qui ait eis: Nostis hominem, et quid locutus sit.

12. At illi responderunt: Falsum est, sed magis narra nobis. Qui ait eis: Haec et haec locutus est mihi, et ait: Haec dicit Dominus: Unxi te regem super Israel.

13. Festinaverunt itaque, et unusquisque tollens pallium suum posuerunt sub pedibus ejus in similitudinem tribunalis, et cecinerunt tuba, atque dixerunt: Regnavit Jehu.

14. Conjuravit ergo Jehu filius Josaphat filii Namsi contra Joram; porro Joram obsederat Ramoth Galaad, ipse et omnis Israel contra Hazael regem Syriae; *(Supr. 8, 28).*

15. et reversus fuerat, ut curaretur in Jezrahel propter vulnera, quia percusserant eum Syri proeliantem contra Hazael regem Syriae. Dixitque Jehu: Si placet vobis, nemo egrediatur profugus de civitate, ne vadat, et nuntiet in Jezrahel.

16. Et ascendit, et profectus est in Jezrahel; Joram enim aegrotabat ibi, et Ochozias rex Juda descenderat ad visitandum Joram.

17. Igitur speculator, qui stabat super turrim Jezrahel, vidit globum Jehu venientis, et ait: Video ego globum. Dixitque Joram: Tolle currum, et mitte in occursum eorum, et dicat vadens: Rectene sunt omnia?

18. Abiit ergo, qui ascenderat currum, in oc-

zraelów: Pomazałem ćię królem nad ludem Pańskim Izraelem,

7. y wytraćisz dóm Achaba pana twego, y pomszczę się krwie sług moich proroków, y krwie wszytkich sług Pańskich z ręki Jezabel.

8. Y wytracę wszytek dóm Achabów: y zabiię z Achab mokrzącego na ścianę y zamknionego y ostatecznego w Izraelu.

9. Y dam dóm Achabów iako dóm Jeroboama syna Nabat, y iako dóm Baasy syna Ahia.

10. Jezabelę też ziedzą pśi na polu Jezrahelskim, a nie będźie ktoby ią pogrzébł. Y otworzył drzwi y uciekł.

11. A Jehu wyszedł do sług pana swego: którzy mu rzékli: Dobrzeli iest wszytko? Po cóż przyszedł ten szalony do ciebie? Który im rzékł: Znaćie człowieka, y co mówił.

12. A oni odpowiedźili: Fałsz ći to, ale raczéy nam powiédz. Który im rzékł: To a to mi mówił, y rzékł: To mówi Pan: Pomazałem ćię królem nad Izraelem.

13. Pospieszyli się tedy, a wźiąwszy każdy płascz swóy położyli pod nogi iego na podobieństwo maiestatu, y zatrąbili w trąbę, y mówili: Króluie Jehu.

14. Sprzyśiągł się tedy Jehu syn Jozaphata syna Namsi na Jorama, a Joram był oblégł Ramoth Galaad, sam y wszytek Izrael przećiw Hazaelowi królowi Syriyskiemu:

15. a wróćił się był aby się léczył w Jezrahelu na rany, bo go byli zranili Syriyczykowie walczącego przećiw Hazaelowi królowi Syriyskiemu. Y rzékł Jehu: Jeśli się wam podoba, niechay żaden zbieg nie wychodźi z miasta, żeby nie szedł, a nie oznaymił w Jezrahelu.

16. Y wśiadł y iechał do Jezrahela: bo tam chorował Joram, a Ochoziasz król Judzki przyiechał był, nawiedzać Jorama.

17. Stróż tedy, który stał na wieży Jezrahelskiéy, uyźrzał poczet Jehu przyieżdżaiącego, y rzékł: Widzę ia poczet. Y rzékł Joram: Weźmi wóz a pośli przećiwko nim, a niech spyta ten który iedźie: Dobrzeli iest wszytko?

18. A tak iechał, który był wśiadł na wóz prze-

7. *Z ręki Jezabel.* Za jej okrucieństwo i bezbożność pomstę wymierzając.

8. *Mokrzącego na ścianę.* Patrz I. Król. 25—22.— *Zamknionego i ostatecznego.* Patrz III. Król. 14—10 i 21—21.

10. *I otworzył drzwi i uciekł.* Iżby przypadkiem, gdyby się wieść rozeszła, ktokolwiek z należących do domu Achabowego, jako sprawcę rokoszu, nie pojmał i nie zabił.

11. *Dobrzeli jest wszystko?* Czy co dobrego lub niepomyślnego zwiastuje ci prorok?—*Ten szalony.* Szalonym zowią, ponieważ prorocy za szalonych często się uważają, gdy bowiem przypadnie na nich duch Pański, nie rzadko jako nieprzytomni wyglądają.—*Znacie człowieka, i co mówił.* Słusznie przypuszczacie, gdyż w rzeczy samej szalone słowa mówił.

12. *Fałsz ci to.* Nie wiemy, i odgadnąć nie możemy.

13. *Pośpieszyli się tedy.* Od P. Boga pobudzeni do uczynienia tego.— *Na podobieństwo majestatu (trybunału).* Zebrawszy płaszcze, coś nakształt tronu lub trybunału urządzili, żeby na nim siedząc Jehu jako król był pozdrawiany.

14. *Sprzysiągł się tedy Jehu.* Z książętami, którzy go królem uczynili, przymierze zawarł.— *Był obległ Ramot.* Powtarza się to, o czém w r. 8, w. 28 i 29 była mowa.

15. *Niechaj żaden zbieg nie wychodzi z miasta.* Zapobieżmy, żeby kto wyszedłszy z miasta nie oznajmił w Jezrael o tém co zaszło, iżbyśmy Jorama, który nic podobnego nie przewiduje, tém łatwiej pokonali.

17. *Weźmij wóz.* Jeźdca szybkiego, jak jest w hebr. i greck.

18. *Co tobie i pokojowi?* Co to ma ciebie obchodzić, spokójli jest, czy wojna?

cursum ejus, et ait: Haec dicit rex: Pacatane sunt omnia? Dixitque Jehu: Quid tibi et paci? transi, et sequere me. Nuntiavit quoque speculator, dicens: Venit nuntius ad eos, et non revertitur.

19. Misit etiam currum equorum secundum; venitque ad eos, et ait: Haec dicit rex: Numquid pax est? Et ait Jehu: Quid tibi et paci? transi, et sequere me.

20. Nuntiavit autem speculator, dicens: Venit usque ad eos, et non revertitur: est autem incessus quasi incessus Jehu filii Namsi, praeceps enim graditur.

21. Et ait Joram: Junge currum. Junxeruntque currum ejus, et egressus est Joram rex Israel, et Ochozias rex Juda, singuli in curribus suis; egressique sunt in occursum Jehu, et invenerunt eum in agro Naboth Jezraelitae.

22. Cumque vidisset Joram Jehu, dixit: Pax est Jehu? At ille respondit: Quae pax? adhuc fornicationes Jezabel matris tuae, et veneficia ejus multa vigent.

23. Convertit autem Joram manum suam, et fugiens ait ad Ochoziam: Insidiae Ochozia.

24. Porro Jehu tetendit arcum manu, et percussit Joram inter scapulas; et egressa est sagitta per cor ejus, statimque corruit in curru suo.

25. Dixitque Jehu ad Badacer ducem: Tolle, projice eum in agro Naboth Jezrahelitae: memini enim, quando ego et tu sedentes in curru sequebamur Achab patrem hujus, quod Dominus onus hoc levaverit super eum, dicens:

26. Si non pro sanguine Naboth, et pro sanguine filiorum ejus, quem vidi heri, ait Dominus, reddam tibi in agro isto, dicit Dominus. Nunc ergo tolle, et projice eum in agrum juxta verbum Domini. *(3. Reg. 21, 22).*

27. Ochozias autem, rex Juda, videns hoc, fugit per viam domus horti; persecutusque est eum Jehu, et ait: Etiam hunc percutite in curru suo. Et percusserunt eum in ascensu Gaver, qui est juxta Jeblaam; qui fugit in Mageddo, et mortuus est ibi.

ćiw niemu y rzekł: To mówi król: Spokoyneli iest wszytko? Y rzekł Jehu: Co tobie y pokoiowi? miiay, a iedź za mną. Powiedział też stróż, rzekąc: Przyiechał poseł do nich, a nie wraca się.

19. Posłał też drugi wóz z końmi: y przyiechał do nich y rzekł: To mówi król: Pokóyli iest? Y rzekł Jehu: Co tobie y pokoiowi? miń a iedź za mną.

20. Y powiedźiał stróż rzekąc: Przyiechał aż do nich, a niewraca się: a iazda iest iakoby iazda Jehu syna Namsi, bo szalenie iedźie.

21. Y rzekł Joram: Zaprzągay wóz. Y zaprzęgli wóz iego, y wyiechał Joram król Izraelski y Ochoziasz król Judzki, każdy na swym woźie, y wyiechali na przeciwko Jehu, y naleźli go na polu Nabota Jezrahelitczyka.

22. A gdy uyźrzał Joram Jehu rzekł: A pokóy Jehu? A on odpowiedźiał: Co za pokóy? Jescze cudzołostwa Jezabel matki twoiey y czary iey mnogie trwaią.

23. Y nawrócił Joram rękę swą y uciekaiąc rzekł do Ochoziasza: Zdrada Ochoziaszu.

24. A Jehu wyćiągnął łuk ręką, y postrzelił Jorama między plecy: y wyszła strzała przez serce iego, y wnet upadł na woźie swoim.

25. Y rzekł Jehu do Badacera hetmana: Weźmi, a porzuć go na roli Nabotha Jezrahelitczyka: bo pamiętam kiedy ia i ty śiedząc na woźie iechaliśmy za Achabem oycem tego, że Pan to brzemię podniósł nań, mówiąc:

26. Jeśli nie za krew Nabotha y za krew synów iego, którąm wczora widźiał, mówi Pan, oddam tobie, na tey roli, mówi Pan. A tak teraz weźmi a porzuć go na roli według słowa Pańskiego.

27. A Ochoźiasz król Judzki widząc to, ućiekał drogą domu ogrodowego: y gonił go Jehu, y rzekł: Y tego też zabiyćie na woźie iego. Y zranili go na wstępie Gauer, który iest u Jeblaam: który ućiekł do Magedda, y tam umarł.

---

21. *I wyjechali naprzeciwko Jehu.* Chciał Joram uczcić Jehu, jako przełożonego nad swojém wojskiem, ponieważ rozumiał, że dla tego zatrzymał jeźdców, iż sam chce pomyślną wiadomość oznajmić królowi.

22. *Jeszcze cudzołoztwa.* Jeszcze nieodpokutowane są, godne największéj pomsty zbrodnie i bałwochwalstwo bezbożnéj i czarodziéjki matki twojéj. Cudzołoztwo bowiem w tém, jak i w wielu innych miejscach Pisma ś. za bałwochwalstwo się bierze, chociaż Józef o cielesném cudzołoztwie zrozumiał.

23. *I nawrócił Joram rękę swą.* Kazał woźnicy skierować konie do ucieczki.

25. *To brzemię podniósł nań.* Przepowiedział był to ciężkie zło, które nad nim wisiało.

26. *Jeźli nie za krew.* To samo znaczy, jak gdyby się rzekło: *za krew*, albowiem *jeśli nie*, jest pewny sposób i forma przysięgi: tak w Psal. 88 -- 36, mówi się: *Razem przysiągł w świętym moim, jeśli skłamam Dawidowi.— Za krew synów jego.* W III. Król. 21, gdzie się opowiada historya Nabota, żadnéj wzmianki niema o synach Nabota, z tego zaś miejsca pokazuje się, że byli zabici, a to dla tego, żeby nie nastąpili po ojcu, i żeby nikt nie pozostał, coby zabranéj winnicy dopominał się, lub za krzywdę ojcu zadaną mścił się. Albo sens jest taki: za karę niesprawiedliwego przyprowadzenia do ubóstwa synów Nabota; albowiem u Żydów wszelka kara krwią się nazywa. Patrz Lev. r. 17—4.

27. *Drogą domu ogrodowego.* LXX. zatrzymali hebr. wyraz *Betagan*, wyrażając, że to jest imie własne owéj drogi, która się tak nazywała dla tego, że prowadziła do jakiegoś pięknego ogrodu, zapewne do tego, gdzie niegdyś była winnica Nabota.— *Na wstępie Gawer.* Wszystkie te miejsca w blizkości się znajdowały do miasta Jezrael, i wszystkie w pokoleniu Manassesa z téj strony Jordanu. Co się zaś tu opowiada o zabiciu Ochozyasza, zdaje się być w sprzeczności z opisem tegoż samego zdarzenia w II. Paral. 22—9, gdzie czytamy: *Samego też Ochozyasza szukając, pojmał kryjącego się w Samaryi: a przywiedzionego przed się zabił, i pogrzebli go, i t. d.;* lecz powiedzieć należy, że to *kryjącego się w Samaryi,* nie o mieście Samaryi, ale o królestwie Izraelskiém brać potrzeba. W królestwie zaś Samaryjskiém, a mianowicie w Mageddo ukrywał się, gdzie pojmany przez żołnierzy Jehu i do niego przywiedziony, zabity został.

28. Et imposuerunt eum servi ejus super currum suum, et tulerunt in Jerusalem, sepelieruntque eum in sepulcro cum patribus suis in civitate David.

29. Anno undecimo Joram, filii Achab, regnavit Ochozias super Judam,

30. venitque Jehu in Jezrahel. Porro Jezabel, introitu ejus audito, depinxit oculos suos stibio, et ornavit caput suum, et respexit per fenestram

31. ingredientem Jehu per portam, et ait: Numquid pax potest esse Zambri, qui interfecit dominum suum? *(3. Reg. 16, 10.)*

32. Levavitque Jehu faciem suam ad fenestram, et ait: Quae est ista? et inclinaverunt se ad eum duo vel tres eunuchi.

33. At ille dixit eis: Praecipitate eam deorsum; et praecipitaverunt eam, aspersusque est sanguine paries, et equorum ungulae conculcaverunt eam.

34. Cumque introgressus esset, ut comederet, biberetque, ait: Ite, et videte maledictam illam, et sepelite eam: quia filia regis est.

35. Cumque issent, ut sepelirent eam, non invenerunt nisi calvariam et pedes et summas manus.

36. Reversique nuntiaverunt ei. Et ait Jehu: Sermo Domini est, quem locutus est per servum suum Eliam Thesbiten, dicens: In agro Jezrahel comedent canes carnes Jezabel: *(3. Reg. 21, 23.)*

37. et erunt carnes Jezabel sicut stercus super faciem terrae in agro Jezrahel, ita ut praetereuntes dicant: Haeccine est illa Jezabel?

28. A słudzy iego włożyli go na wóz iego y wieźli do Jeruzalem: y pogrzebli go w grobie z oycy iego w mieśćie Dawidowym.

29. Roku iedenastego Jorama syna Achabowego, królował Ochoziasz nad Judą,

30. y przyiechał Jehu do Jezrahela. A Jezabel usłyszawszy o wieźdźie iego, pofarbowała oczy swe bielidłem, y ochędożyła głowę swoię y spoyźrzała oknem

31. na Jehu wieżdżaiącego w bramę y rzekła: Y możesz bydź pokóy Zambremu, który zabił pana swego?

32. Y podniósł Jehu twarz swoię ku oknu, y rzékł: Która to iest? Y wychylili się do niego dwa abo trzéy rzezańcy.

33. A on im rzékł: Zrzuććie ią na dół, y zrzućili ią, y pokropiła się ściana krwią, a kopyta końskie podeptały ią.

34. A gdy wszedł żeby iadł y pił, rzékł: Idźcie a oglądayćie przeklętą onę, a pogrzebćie ią: bo iest córka królewska.

35. A gdy szli aby ią pogrzebli, nie naleźli iedno trupi łeb a nogi y końce rąk.

36. A wróćiwszy się powiedźieli mu. Y rzékł Jehu: Mowa Pańska iest, którą mówił przez sługę swego Eliasza Tesbytczyka, rzekąc: Na roli Jezrahelskiéy ziedzą pśi ćiało Jezabel,

37. a będźie ćiało Jezabel, iako gnóy na źiemi na roli Jezrahel, tak iż będą mówić mimo idący: Tasz to ona iest Jezabel?

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O zabiciu synów Achabowych i całego rodu jego, oraz o zgładzeniu braci Ochozyaszowych i wszystkich kapłanów bałwochwalskich.

1. Erant autem Achab septuaginta filii in Samaria; scripsit ergo Jehu litteras, et misit in Samariam ad optimates civitatis, et ad majores natu, et ad nutritios Achab, dicens:

2. Statim, ut acceperitis litteras has, qui habetis filios domini vestri et currus et equos et civitates firmas et arma,

3. eligite meliorem, et eum, qui vobis placuerit de filiis domini vestri, et eum ponite super solium patris sui, et pugnate pro domo domini vestri.

1. Y Achab miał śiedmdźieśiąt synów w Samariiéy: Napisał tedy Jehu listy, y posłał do Samariiéy do przełożonych mieyskich, y do starszych, y do tych, którzy wychowywali syny Achabowe, w te słowa:

2. Skoro te listy weźmiećie, którzy maćie syny pana waszego y wozy y konie y miasta mocne, y oręża,

3. obierzcie lepszego, y tego który się wam spodoba z synów pana waszego, y tego posadźćie na stolicy oyca iego, a biyćie się o dóm pana waszego.

30. *Pofarbowała oczy swe bielidłem.* Stroi się Jezabel, nie żeby się podobać Jehu, którego obelgami okryła, lecz żeby godność królewską aż do śmierci zachować. Uzuchwaliło ją także i to, że była niewiastą, i niespodziewała się, żeby człowiek wojskowy ją zabił.

31. *I możeż być pokój Zambremu?* Przez obelgę nazywa Jehu Zambrym. t. j. zdrajcą i mordercą swojego pana: Zambry bowiem zamordował był Elama syna Baaza. III. Król. 16—10.

32. *Która to jest?* Hebr. *kto zemną, kto?* Jakby rzekł: czy jest tu kto coby uczynił co ja chcę? Chald. *kto jest tu, kto?* LXX mają, *kto jesteś ty? zejdź do mnie.* Jakby rzekł: ktokolwiek jest, niech przyjdzie; t. j. szukał, żeby ją kto z okna zrzucił.—*Wychylili się.* Rzezańcy (eunuchowie) królewscy, którzy za Jezabel przy oknie stali, wychylili się z okna na wezwanie Jehu.

34. *Bo jest córka królewska.* T. j. Etbaala króla Sydońskiego, III. Król. 16—31, jakby mówił: Niech się uczyni ta cześć królewskiéj rodzinie, z któréj pochodzi. I nietylko była córką królewską, lecz żoną, i synową, i matką, i świekrą, i babką.

37. *Taż to ona jest Jezabel?* Jakby mówili: Jakim sposobem tak wielka chwała w taką klęskę zamieniła się?

R. 10.—2. *Syny pana waszego.* Jorama i Achaba; albowiem synowie Jorama bliżsi byli następstwa na królestwo, jak inni bracia Jorama, synowie Achaba, z których wielka część zostawała przy życiu.

3. *Bijcie się o dóm pana waszego.* T. j. ze mną, który przeciwko wam z groźnem wojskiem natychmiast wystąpię.

4. Timuerunt illi vehementer, et dixerunt: Ecce, duo reges non potuerunt stare coram eo, et quomodo nos valebimus resistere?

5. Miserunt ergo praepositi domus et praefecti civitatis et majores natu, et nutritii ad Jehu, dicentes: Servi tui sumus, quaecumque jusseris, faciemus, nec constituemus nobis regem: quaecumque tibi placent, fac.

6. Rescripsit autem eis litteras secundo, dicens: Si mei estis, et obeditis mihi, tollite capita filiorum domini vestri, et venite ad me hac eadem hora cras in Jezrahel. Porro filii regis, septuaginta viri apud optimates civitatis nutriebantur.

7. Cumque venissent litterae ad eos, tulerunt filios regis, et occiderunt septuaginta viros, et posuerunt capita eorum in cophinis, et miserunt ad eum in Jezrahel.

8. Venit autem nuntius, et indicavit ei, dicens: Attulerunt capita filiorum regis. Qui respondit: Ponite ea ad duos acervos juxta introitum portae usque mane.

9. Cumque diluxisset, egressus est, et stans dixit ad omnem populum: Justi estis: si ego conjuravi contra dominum meum, et interfeci eum, quis percussit omnes hos?

10. Videte ergo nunc, quoniam non cecidit de sermonibus Domini in terram, quos locutus est Dominus super domum Achab, et Dominus fecit, quod locutus est in manu servi sui Eliae. *(3. Reg. 21. 29.)*

11. Percussit igitur Jehu omnes, qui reliqui erant de domo Achab in Jezrahel, et universos optimates ejus, et notos et sacerdotes, donec non remanerent ex eo reliquiae.

12. Et surrexit, et venit in Samariam; cumque venisset ad Cameram pastorum in via,

13. invenit fratres Ochoziae regis Juda dixitque ad eos: Quinam estis vos? Qui responderunt: Fratres Ochoziae sumus, et descendimus ad salutandos filios regis et filios reginae.

4. Ulękli się oni barzo, y rzekli: Oto dwa królowie nie mogli się zostać przed nim, a iakóż się my sprzeciwić będźiem mogli?

5. Posłali tedy przełożeni domu y urzędnicy miasta, y starszy, y wychowywaćiele do Jehu, mówiąc: Jesteśmy służebnicy twoi, cokolwiek roskażesz uczyniemy, ani króla nad sobą stanowiemy, cokolwiekći się podoba, uczyń.

6. Y odpisał im listy powtóre, rzekąc: Jeśliśćie moi, a mnieśćie posłuszni, weźćież głowy synów pana waszego, a przyiedźćie do mnie iutro téyże godźiny do Jezrahela. A synów królewskich śiedmdźieśiąt mężów chowano u przednieyszych miasta.

7. A gdy przyszły listy do nich, wźięli syny królewskie, y zabili śiedmdźieśiąt mężów, y włożyli głowy ich w kosze y posłali do niego do Jezrahela.

8. Y przyszedł poseł y oznaymił mu, rzekąc: Przynieśiono głowy synów królewskich. Który odpowiedźiał: Składźcie ie na dwie kupie wedle weszćia bramy aż do zarania.

9. A gdy rozedniało, wyszedł, y stoiąc rzekł do wszytkiego ludu: Sprawiedliwiśćie: ieślim się ia sprzyśiągł na pana mego, y zabiłem go, któż te wszytkie pobił?

10. Obaczćiesz tedy teraz, iż nie upadło z mów Pańskich na źiemię, które mówił Pan na dóm Achabów, y uczynił Pan co mówił w ręce sługi swego Eliasza.

11. Pobił tedy Jehu wszytkie, którzy byli zostali z domu Achabowego w Jezrahelu, y wszytkie pany iego, y znaiome, y ofiarowniki, aż y sczątka po nim nie zostało.

12. Y wstawszy przyiechał do Samariiéy: a gdy przyszedł do domu pasterskiego na drodze,

13. nalazł bracią Ochoziasza króla Judzkiego, y rzekł do nich: Coście wy zacz? Którzy odpowiedźieli: Jesteśmy braćia Ochoziaszowi, a przyszliśmy nawiedźić zdrowie synów królewskich y synów królowéy.

---

4. *Ulękli się.* Tém zapowiedzeniem wojny przestraszeni zostali.

6. *Synów królewskich.* Tak Jorama jak Jozafata.

7. *Posłali do niego do Jezraela.* Tam bowiem Jehu posłać je rozkazał dla wyprobowania ich wierności w dotrzymaniu obietnic, gdyż sam jeszcze nie śmiał do Samaryi się udać, dopóki z tego postępku nie przekonał się, że nic Samaryjczycy przez podstęp i udanie nie czynią.

8. *Składźcie je na dwie kupie.* Z jednéj i drugiéj strony drogi. Zamknięte były bramy miasta, gdyż noc zaszła, i nie sądził być rzeczą bezpieczną, żeby w téj porze Samaryjczyków do miasta wpuszczać; rozkazuje przeto, głowy zabitych u bramy miasta zostawić, i złożyć je w dwie kupy.

9. *Rzekł do wszystkiego ludu.* Który, pobudzony niezwyczajną ciekawością w wielkiéj liczbie tam się zebrał.—*Sprawiedliwiście.* A zatém słusznie sądźcie.—*Jeżlim się ja sprzysiągł* Jakby rzekł: albo wszyscy sprawiedliwi jesteśmy, którzykolwiek te zabójstwa popełniliśmy, albo niesprawiedliwi. Lecz niedorzecznością jest mniemać, że przedniejsi Samaryjscy mężowie sprawiedliwi, poważni i mądrzy, zbrodnię popełnili; słuszna więc, iżbyśmy sądzili, że tak ja, jak i wszyscy inni wolnymi od winy jesteśmy, gdyż to co się stało, z Bożéj woli się stało.

11. *Wszystkie pany jego.* Wszystkich mężów przedniejszych, którzy z domem Achaba pewnym rodzajem pokrewieństwa byli złączeni. *Znajome.* Chald. zawiera *krewnych;* Watablus, domowników. *Ofiarniki.* Z krewnych bowiem Achaba i Jorama, niektórzy byli Baalowymi i Cielcowymi kapłanami.

12. *Do domu pasterskiego.* LXX, zamiast *dom pasterski*, czyli chałupa pasterska, zatrzymali bez tłumaczenia wyraz hebrajski *Batakat.* Było to miejsce, w którem się zbierali pasterze dla strzyżenia owiec, które ponieważ natenczas zwykle się wiążą, co do słowa po hebrajsku *dom wiązania* wychodzi, czyli jedném słowem owczabarwiernia, miejsce gdzie się strzygą owce.

13. *Jesteśmy bracia Ochozyaszowi.* Wyznali czego ukryć nie mogli, tacy bowiem ludzie od wielu zwykle są znani; i lękać się mogli żeby na kłamstwie pojmanym, tém trudniéj uciec im nie było. Nie byli braćmi rodzonymi lub przyrodnymi z Atalii; albowiem tych wszystkich wyrznęli Arabowie, II. Paral. 22—1, lecz albo z żon innych, albo zapewne w hebrajskim sposobie mówienia nazywają się braćmi, ponieważ byli blizkimi krewnymi.—*Synów królewskich i synów królowéj.* T. j. Jorama i jego żony, lub także Jezabeli.

14. Qui ait: Comprehendite eos vivos. Quos cum comprehendissent vivos, jugulaverunt eos in cisterna juxta Cameram, quadraginta duos viros; et non reliquit ex eis quemquam.

15. Cumque abiisset inde, invenit Jonadab filium Rechab in occursum sibi, et benedixit ei. Et ait ad eum: Numquid est cor tuum rectum, sicut cor meum cum corde tuo? Et ait Jonadab: Est. Si est, inquit, da manum tuam. Qui dedit ei manum suam. At ille levavit eum ad se in currum,

16. dixitque ad eum: Veni mecum, et vide zelum meum pro Domino. Et impositum in curru suo

17. duxit in Samariam. Et percussit omnes, qui reliqui fuerant de Achab in Samaria usque ad unum, juxta verbum Domini, quod locutus est per Eliam.

18. Congregavit ergo Jehu omnem populum, et dixit ad eos: Achab coluit Baal parum: ego autem colam eum amplius. *(3. Reg, 16, 31.)*

19. Nunc igitur omnes prophetas Baal, et universos servos ejus, et cunctos sacerdotes ipsius vocate ad me: nullus sit, qui non veniat, sacrificium enim grande est mihi Baal: quicunque defuerit, non vivet. Porro Jehu faciebat hoc insidiose, ut disperderet cultores Baal.

20. Et dixit: Sanctificate diem solemnem Baal. Vocavitque,

21. et misit in universos terminos Israel, et venerunt cuncti servi Baal; non fuit residuus ne unus quidem, qui non veniret. Et ingressi sunt templum Baal; et repleta est domus Baal, a summo usque ad summum.

22. Dixitque his, qui erant super vestes: Proferte vestimenta universis servis Baal. Et protulerunt eis vestes.

23. Ingressusque Jehu et Jonadab filius Rechab templum Baal, ait cultoribus Baal: Perquirite, et videte, ne quis forte vobiscum sit de servis Domini, sed ut sint servi Baal soli.

24. Ingressi sunt igitur, ut facerent victimas

14. Który rzékł: Poimayćie ie żywe: które gdy poimali żywe, pośćinali ie u studnie podle domu, cztérdźieśći y dwu mężów, y nie zostawił z nich żadnego.

15. A odiechawszy z onąd nalazł Jonądab syna Rechab idącego przećiw sobie y błogosławił mu: y rzékł do niego: Jestli serce twoie proste iako serce moie z sercem twoim? Y rzékł Jonadab: Jest. Jeśli, prawi, iest, day rękę twoię. Który dał mu rękę swoię. A on go wźiął na wóz do śiebie,

16. y rzékł do niego: Jedź zemną, a ogląday zarzliwość moię o Pana. A wźiąwszy go na swóy wóz

17. wiózł do Samariiéy. Y pobił wszytkie którzy byli zostali z Achab w Samariiéy aż do iednego, według słowa Pańskiego, które mówił przez Eliasza.

18. Zgromadźił tedy Jehu wszytek lud, y rzékł do nich: Achab chwalił Baala mało, ale go ia więcéy będę chwalił.

19. Teraz tedy wszytkich proroków Baal, y wszytkich ministrów iego, y wszytkich ofiarowników iego wzówćie do mnie: niech żadnego nie będźie, któryby nie przyszedł: bo ofiarę mam wielką Baalowi: kogokolwiek nie będźie dostawało, nie będźie żyw. A to Jehu czynił na zdradźie, aby wytraćił chwalce Baalowe.

20. Y rzékł: Poświęććie dźień uroczysty Baalowi. Y wezwał,

21. y posłał na wszytkie granice Izraelskie, y przyszli wszyscy ministrowie Baal, nie został ani ieden, któryby nie przyszedł. Y weszli do zboru Baalowego, y napełnił się dóm Baalów od końca aż do końca.

22. Y rzékł tym którzy byli nad szatami: Wynieśćie szaty wszytkim ministróm Baalowym. Y wynieśli im szaty.

23. Y wszedszy Jehu y Jonadab syn Rechab do zboru Baalowego, rzékł chwalcóm Baalowym: Przepatrzćie a obaczćie, by tu snadź nie był kto z wami z sług Pańskich, ale żeby tylko sami byli ministrowie Baalowi.

24. A tak weszli aby czynili ofiary y całopa-

15. *Jonadab syna Rechab.* Prowadził on szczególnego rodzaju życie, i mieszkał za miastem; a przeto łatwo mu było spotkać się z Jehu. Jaki zaś był rodzaj życia, które prowadził Jonadab, z życia które wiedli jego synowie poznać można. Tak zaś oni powiadają u Jerem. r. 35—6: *Nie będziem pić wina, bo Jonadab syn Rachabów, ojciec nasz, rozkazał nam, mówiąc: nie będziecie pić wina wy i synowie waszy aż na wieki, i domu nie będziecie budować, nasienia nie będziecie siać, i winnic nie będziecie sadzić, ani mieć: ale w namiociech mieszkać będziecie po wszystkie dni wasze: abyście żyli przez długie czasy na ziemi, do której wy jesteście przychodniami.* Jan Jerozolimski de Inst. Monach. c. 25. powiada, że ten Jonadab był uczniem Elizeusza, i jego całą ustawę, z wyjątkiem bezżeństwa, przyjął. Pochodzili zaś Rachabici od Cynejczyków powinowatych Mojżesza, o których patrz Sędz. 1—16.— *Błogosławił.* Życzył wszelkiego dobra, pozdrowił.— *Proste.* T. j. względem mnie, jakby mówił: czy kochasz mnie?

17. *Wiózł do Samaryi.* Wiele znaczył taki towarzysz do zjednania serc na korzyść Jehu, ponieważ niezwyczajną miał wziętość u wszystkich ze swoich cnót i świętości.—*Pobił wszystkie.* Którzy tylko byli zostali z blizkich, powinowatych i oddanych Achabowi i Joramowi.

18. *Ale go ja więcéj będę chwalił.* Mówi się to nie w sposobie kłamstwa, lecz przez ironią, chociaż Teodoretus i Prokopiusz kłamstwo przyznawać zdają się.

20. *Poświęćcie dzień uroczysty Baalowi.* Naznaczcie dzień na uroczystą ofiarę ku czci Baala, na którąby się wszyscy zebrali.—*I wezwał.* Sam król.

21. *Nie został ani jeden.* T. j. z fałszywych proroków i kapłanów; naglił bowiem rozkaz królewski i bojaźń śmierci, a przytém chęć przywrócenia zaniechanéj przez jakiś czas czci Baalowéj; Bóg także ich ciągnął na ofiarę.

22. *Wynieście szaty.* Szaty lniane, wełniane, jedwabne i t. d., przeznaczone do czci Baala.

23. *By tu snać nie był kto z wami z sług...* Tak przemawia, jakby nie chciał, żeby się kto z cudzych i świeckich do ich świętych czynności wmieszał, w rzeczy zaś saméj, iżby oni sami tylko padli ofiarą.

24. *Osiemdziesiąt mężów.* Którzyby uciekających przejmowali.

et holocausta; Jehu autem praeparaverat sibi foris octoginta viros, et dixerat eis: Quicumque fugerit de hominibus his, quos ego adduxero in manus vestras, anima ejus erit pro anima illius.

25. Factum est autem, cum completum esset holocaustum, praecepit Jehu militibus et ducibus suis: Ingredimini, et percutite eos: nullus evadat. Percusseruntque eos in ore gladii, et projecerunt milites et duces, et ierunt in civitatem templi Baal,

26. et protulerunt statuam de fano Baal, et combusserunt,

27. et comminuerunt eam. Destruxerunt quoque aedem Baal, et fecerunt pro ea latrinas usque in diem hanc.

28. Delevit itaque Jehu Baal de Israel;

29. verumtamen a peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel, non recessit, nec dereliquit vitulos aureos, qui erant in Bethel, et in Dan.

30. Dixit autem Dominus ad Jehu: Quia studiose egisti, quod rectum erat, et placebat in oculis meis, et omnia, quae erant in corde meo fecisti contra domum Achab: filii tui usque ad quartam generationem sedebunt super thronum Israel. *(Infr. 15, 12.)*

31. Porro Jehu non custodivit, ut ambularet in lege Domini Dei Israel in toto corde suo; non enim recessit a peccatis Jeroboam, qui peccare fecerat Israel.

32. In diebus illis coepit Dominus taedere super Israel; percussitque eos Hazael in universis finibus Israel,

33. a Jordane contra orientalem plagam, omnem terram Galaad et Gad et Ruben et Manasse; ab Aroer, quae est super torrentem Arnon, et Galaad et Basan.

34. Reliqua autem verborum Jehu, et universa quae fecit, et fortitudo ejus; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Israel?

35. Et dormivit Jehu cum patribus suis, sepelieruntque eum in Samaria; et regnavit Joachaz filius ejus pro eo.

36. Dies autem, quos regnavit Jehu super Israel, viginti et octo anni sunt in Samaria.

lenia: a Jehu nagotował był sobie przed zborem ośmdźieśiąt mężów, y rzékł im: Ktokolwiek ućiecze z tych ludźi, które ia przywiodę w ręce wasze, dusza iego będźie za duszę onego.

25. Y stało się, gdy się skończyło całopalenie, roskazał Jehu żołnierzóm y hetmanóm swym: Wnidźćie a pobiyćie ie, niech żaden nie uydźie. Y pobili ie pasczeką miecza, y wyrzućili żołnierze y hetmanowie: Y szli do miasta zboru Baal,

26. y wynieśli bałwana ze zboru Baal y spalili,

27. Y skruszyli go. Zbór też Baalów skaźili, y poczynili z niego wychody aż do dnia dźiśieyszego.

28. Wygładźił tedy Jehu Baala z Izraela:

29. wszakże od grzechów Jeroboama syna Nabat, który do grzechu przyprawił Izraela, nie odstąpił, ani opuśćił ćielców złotych, którzy byli w Bethel y w Dan.

30. Y rzékł Pan do Jehu: Ponieważeś pilnie czynił co prawo było y podobało się w oczach moich, y wszytko co było w sercu moim uczyniłeś przećiwko domowi Achab, synowie twoi, aż do czwartego pokolenia będą śiedźieć na stolicy Izraelskiey.

31. Lecz Jehu niestrzégł żeby chodźił w zakonie Pana Boga Izraelowego ze wszytkiego serca swego: bo nie odstąpił od grzechów Jeroboama, który ku grzechowi przywiódł Izraela.

32. W one dni począł Pan tęsknić nad Izraelem: y poraźił ie Hazael we wszytkich granicach Izraelskich,

33. od Jordanu ku wschodniéy stronie wszytkę źiemię Galaad, y Gad, y Ruben, y Manasse, od Aroer który iest nad potokiem Arnon, y Galaad, y Bazan.

34. A ostatek słów Jehu, y wszytko co czynił, y męstwo iego, aza to nie iest napisano w księgach słów dni królów Izraelskich?

35. Y zasnął Jehu z oycy swymi, y pogrzebli go w Samariiey: y królował Joachaz syn iego miasto niego.

36. A dni których królował Jehu nad Izraelem, dwadźieśćia y ośm lat iest w Samariiey.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O okrócieństwie i śmierci Atalii, i wstąpieniu na tron Judzki Joaba.

1. Athalia vero mater Ochoziae, videns mortuum filium suum, surrexit, et interfecit omne semen regium. *(2. Par. 22, 10.)*

1. Athalia tedy matka Ochoziaszowa, uyźrzawszy, że syn iéy umarł, powstała y pobiła wszytko naśienie królewskie.

---

25. *Wyrzucili.* Trupy zabitych. — *Do miasta zboru Baal.* Do któregokolwiek z miast, mających zbór Baalowy. Albo sens jest taki: weszli do zboru Baalowego, który był bardzo obszernym, tak dalece, że za miasto mógłby się uważać.

30. *Aż do czwartego pokolenia.* A zatém po Jehu nastąpili czteréj jego synowie: Joachaz, Joas, Jeroboam i Zacharyasz.

32. *Tęsknić nad Izraelem.* Chald. *gniewać się.* LXX. *karać.*

33. *Od Jordanu ku wschodniéj stronie.* Niezmiernie wielka była ta klęska; odjęła bowiem królestwu Izraelskiemu zgoła wszystko, co za Jordanem posiadało, t. j. pokolenie Rubena, Gada i połowę pokolenia Manassesa.—*Od Aroer.* Patrz Joz. 13—25.

R. 11.—1. *Pobiła wszystko nasienie królewskie.* Żeby saméj, i nie w imieniu cudzém, t. j. któregokolwiek wnuka, lecz we własném panować. Do dumy przyłączyła się także bojaźń, wiedziała bowiem, że jako córka Achabowa, jest na śmierć przez Jehu przeznaczoną. Chciała więc sama królestwem Judzkiem rządzić, żeby tym sposobem uczynić siebie więcéj bezpieczną. Drugą przyczynę przywodzi Teodoretus: *Jako bezbożna*, powiada, *i okrutna, chciała cały ród Dawidowy z gruntu wyniszczyć, iżby pochwyciwszy władzę, lud swój bezbożności nauczyć.* To samo ma Prokopiusz.

2. Tollens autem Josaba filia regis Joram, soror Ochoziae, Joas filium Ochoziae, furata est eum de medio filiorum regis, qui interficiebantur, et nutricem ejus de triclinio; et abscondit eum a facie Athaliae, ut non interficeretur.

3. Eratque cum ea sex annis clam in domo Domini; porro Athalia regnavit super terram.

4. Anno autem septimo misit Jojada, et assumens centuriones et milites introduxit ad se in templum Domini, pepigitque cum eis foedus; et adjurans eos in domo Domini, ostendit eis filium regis, *(2. Par. 23, 1).*

5. et praecepit illis, dicens: Iste est sermo, quem facere debetis:

6. Tertia pars vestrum introeat sabbato, et observet excubias domus regis. Tertia autem pars sit ad portam Sur, et tertia pars sit ad portam, quae est post habitaculum scutariorum: et custodietis excubias domus Messa.

7. Duae vero partes e vobis, omnes egredientes sabbato, custodiant excubias domus Domini circa regem.

8. Et vallabitis eum, habentes arma in manibus vestris: si quis autem ingressus fuerit septum templi, interficiatur: eritisque cum rege introeunte et egrediente.

2. A wźiawszy Jozaba córka króla Jorama, śiostra Ochoziaszowa, Joasa syna Ochoziaszowego, ukradła go z pośrzodku synów królewskich, które zabiiano, y mamkę iego z łożnice, y skryła go od oblicza Athaliiéy żeby go nie zabito.

3. Y był przy niéy sześć lat potaiemnie w domu Pańskim: lecz Athalia królowała nad źiemią.

4. A śiódmego roku posłał Joiada y wźiawszy rotmistrze y żołnierze wwiódł do śiebie do kościoła Pańskiego, y uczynił z nimi przymierze: a poprzyśiągłszy ie w domu Pańskim, ukazał im syna królewskiego,

5. y przykazał im, mówiąc: Ta iest mowa, którą uczynić maćie.

6. Trzećia część was niechay wnidźie w Sabath, a niech trzyma straż domu królewskiego. A trzećia część niechay będźie u bramy Sur: a trzećia część u bramy, która iest za mieszkaniem tarczników: y będźiećie strzedz straży domu Messa.

7. A dwie częśći z was wszytkich wychodzących w Sabath niechay strzegą straży domu Pańskiego około króla.

8. Y obstąpićie go, maiąc bronie w rękach waszych: a ktoby wszedł do zagrodzenia kośćielnego, niech zabit będźie: y będźiećie przy królu wchodzącym y wychodzącym.

---

2. *Jozaba.* Córka króla Jorama, lecz z innéj matki, a nie z Atalii zrodzona. Była ona siostrą Ochozyasza, a żoną Jojady Arcykapłana, i nazywała się także Jozabet. II. Paral. 22—11.—*Z łożnicy.* W hebr. się znajduje nie wyniesiony z łożnicy, lecz ukryty w łożnicy, tak samo i w II. Paral. 22—11, gdzie czytamy: *I skryła go z mamką jego do gmachu łóżek.* Albowiem łożnica i gmach łóżek czyli pokój sypialny, to samo znaczy. Żeby pogodzić sprzeczność miejsc, możeby można było tak powiedzieć: wyniosłszy z jednéj izby sypialnéj, w któréj się znajdowały łóżka karmicielki, dziecka i innych, ukryła w izbie sypialnéj, która była przy kościele. Salianus mniema, że został ukryty w izbie Arcykapłana, którą Willalpandus na drugiém piętrze kościoła od południa umieszcza, na przeciw szkoły teologicznéj ze strony północnéj położonéj.

4. *Siódmego roku.* Wieku Joasa. — *Jojada.* Arcykapłan. — *Rotmistrze.* Pięciu z pokolenia Lewi, którzy się zaraz wymieniają. — *I uczynił z nimi przymierze.* O zachowanie tajemnicy, przydawszy także przysięgę.

6. *Trzecia część was niechaj wnidzie w Sabat.* Żeby to, co w tych wierszach i w dwóch następnych się mówi zrozumieć, zauważać należy, że Jojada Lewitów, których pomocy chciał użyć, na dwie klassy rozdzielił. Jedna była tych, którzy wchodzili w Sobotę do kościoła dla spełnienia swoich posług; druga tych, którzy po upłynionym czasie swojego posługiwania, albo już wychodzili, albo wprzódy byli wyszli; i tych ostatnich dwa razy więcéj było niż wchodzących; zdaje się bowiem, że wszyscy na trzy klassy byli podzieleni, tak że jedna usługiwała, dwie zaś były wolne od posługi. Znowu tych, którzy wchodzili, i o których się mówi w tym szóstym wierszu, na trzy części podzielił, i każdéj trzeciéj części swój obowiązek włożył. Równie też i tym, którzy wchodzili; i którzy, jak się rzekło, dwa razy byli liczniejsi, co powinni byli czynić, przepisał, w. 7. Emmanuel Sa mniema, że tylu zwykle wchodziło do spełnienia posługiwania, ile wychodziło po dopełnioném posługiwaniu, lecz w w. 7. mówi się, *dwie części z was,* ponieważ ci, którzy posługiwanie byli skończyli, i którzy je mieli rozpocząć razem wzięci, dwie trzecie części Lewitów stanowili; sprzyja i to, co II. Paral. 23—8. mówi się: *Przychodzili według porządków Szabatu, i z temi którzy wypełnili byli Szabat i wynijść mieli: bo Jojada kapłan wielki nie dopuścił był odchodzić pocztom, które były zwykły co tydzień po sobie następować.* Sprzyja także i to, co się znajduje w tym r. w. 9: *Wziąwszy każdy męże swe, którzy wchodzili w Szabat, z onymi, którzy mieli odejść, przyszli do Jojady kapłana, — Niech trzyma straż domu królewskiego.* Ta trzecia część przeznacza się, żeby zostając w kościele, miała na oku pałac królewski, w którym się znajdowała Atalia, iżby, gdy jaka siła ztąd wystąpi natychmiast można ją było odeprzeć. — *U bramy Sur.* O któréj prawie wszyscy tłumaczą, że była bramą wschodnią przysionka kościelnego, którą chald, nazywa *bramą Baronów,* czyli *Książąt.* — *Za mieszkaniem tarczników.* Tarcznikami byli lewici tarcze i miecze noszący dla straży kościoła, których mieszkanie znajdowało się od strony południowéj kościoła. Albowiem i pałac królewski i Syon były od południa kościoła.— *Messa.* Niektórzy rozumieli, że jest imię własne męża. Źródłosłów hebrajski *nasach,* znaczy czyścić, sprzątać, wymiatać. Ztąd Willalpandus mniema, że się wskazują miejsca, przez które wywoziły się brudy, albo dom, czyli miejsce mioteł oznacza; albo miejsce, z którego wywoził się popiół kościelny. Chald. zdaje się sądzić, że żadne pewne miejsce przez ten wyraz nie wskazuje się; albowiem zamiast *domu Messa,* przekłada *troskliwie,* jakby rzekł Jojada: Strzeżcie się, żeby kto własnego stanowiska nie opuścił.

7. *Wszystkich wychodzących w Szabat.* Gdy skończą już swój tydzień posługiwania w kościele. — *Niechaj strzegą straży domu Pańskiego koło króla.* Niech czuwają i strzegą króla w domu Pańskim, opasawszy go zewsząd, żeby nikt do niego dójść nie mógł, przez czas, nim zostanie namaszczony i postanowiony królem.

8. *Ktoby wszedł.* Żeby się nam sprzeciwiał. — *Zagrodzenia kościelnego.* Do przysionka, który jest w około kościoła. — *Niech zabit będzie.* Rozumiejmy za przysionkiem, jak się stało z Atalią w. 15.

9. Et fecerunt centuriones juxta omnia, quae praeceperat eis Jojada sacerdos; et assumentes singuli viros suos, qui ingrediebantur sabbatum, cum his, qui egrediebantur sabbato venerunt ad Jojadam sacerdotem.

10. Qui dedit eis hastas, et arma regis David, quae erant in domo Domini.

11. Et steterunt singuli, habentes arma in manu sua, a parte templi dextera usque ad partem sinistram altaris et aedis, circum regem.

12. Produxitque filium regis, et posuit super eum diadema, et testimonium; feceruntque eum regem, et unxerunt, et plaudentes manu dixerunt: Vivat rex.

13. Audivit autem Athalia vocem populi currentis, et ingressa ad turbas in templum Domini,

14. vidit regem stantem super tribunal juxta morem, et cantores et tubas prope eum, omnemque populum terrae laetantem et canentem tubis; et scidit vestimenta sua, clamavitque: Conjuratio, conjuratio.

15. Praecepit autem Jojada centurionibus, qui erant super exercitum, et ait eis: Educite eam extra septa templi, et quicumque eam secutus fuerit, feriatur gladio. Dixerat enim sacerdos: Non occidatur in templo Domini.

16. Imposueruntque ei manus, et impegerunt eam per viam introitus equorum juxta palatium, et interfecta est ibi.

17. Pepigit ergo Jojada foedus inter Dominum et inter regem et inter populum, ut esset populus Domini; et inter regem et populum.

18. Ingressusque est omnis populus terrae templum Baal, et destruxerunt aras ejus, et imagines contriverunt valide; Mathan quoque sacerdotem Baal occiderunt coram altari. Et posuit sacerdos custodias in domo Domini.

19. Tulitque centuriones, et Cerethi et Phelethi legiones, et omnem populum terrae; deduxeruntque regem de domo Domini, et venerunt per viam portae scutariorum in palatium; et sedit super thronum regum.

9. Y uczynili rotmistrzowie wedle wszytkiego co im rozkazał był kapłan Joiada: y wziąwszy każdy męże swe, którzy wchodźili w Sabath z onymi, którzy mieli odeyść w Sabath, przyszli do Joiady kapłana.

10. Który im dał oszczepy y oręże króla Dawida, które były w domu Pańskim.

11. Y stanęli każdy maiąc bronie w ręce swey, po prawey stronie kościoła, aż do lewéy strony ołtarza, y kościoła, około króla.

12. Y wywiódł syna królewskiego, y włożył nań koronę y świadectwo: y uczynili go królem y pomazali: a klaskaiąc rękoma, mówili: Niech żyie król.

13. A Athalia usłyszała głos ludu bieżącego, y wszedszy do gminu do kościoła Pańskiego,

14. uyźrzała króla stoiącego na maiestaćie według obyczaiu, y śpiewaki y trąby blisko niego, y wszytek lud źiemie weselący się, y trąbiący w trąby: y rozdarła odźienie swe, y zawołała? Sprzyśiężenie, sprzyśiężenie.

15. Y roskazał Joiada rotmistrzóm, którzy byli nad woyskiem y rzékł im: Wywiedźćie ią z zagrodzenia kośćioła, a ktokolwiek póydźie za nią, niech mieczem zabit będźie. Bo rzékł był kapłan: Niech nie będźie zabita w kośćiele Pańskim.

16. Y włożyli na nię ręce, y wypchnęli drogą gdźie konie chodzą, podle pałacu, y tam ią zabito.

17. Uczynił tedy Joiada przymierze między Panem, a między królem, y między ludem: aby był ludem Pańskim, y między królem a ludem.

18. Y wszedł wszytek lud źiemie do zboru Baal, y zepsowali ołtarze iego, y obrazy duże pokruszyli: Mathana też ofiarownika Baal zabili przed ołtarzem. Y postawił kapłan straż w domu Pańskim.

19. Y wźiął rotmistrze y poczty Cerethy y Phelety y wszytek lud źiemie, y prowadźili króla z domu Pańskiego: y przyszli drogą bramy tarczników na pałac, y śiadł na stolicy królewskiéy.

10. *Oręże króla Dawida.* Który to oręż już przedtém poświęcił był w domu Pańskim. Nie przybyli do kościoła uzbrojeni kapłani i lewici, żeby jakiego podejrzenia o bunt nie ściągnąć, lecz tam przez Arcykapłana w oręż opatrzeni zostali.

11. *Po prawéj stronie kościoła.* Południowéj, która obrócona była do pałacu. — *Aż do strony lewéj ołtarza.* Znaczy, że król umieszczony był w przysionku lewitów, poniżéj ołtarza całopalenia, iżby nim widoku króla nie zasłaniać, na uczynioném podniesieniu, które niżéj w. 14. trybunałem się nazywa.

12. *Świadectwo.* Prawo Deuteronomium według tego, jak w témże Deuter. przepisuje się r. 17—18; i że takie jest znaczenie tego miejsca, pokazuje się z II. Paral. 23—11, gdzie gdy ta sama historya opowiada się, tak czytamy: *I wywiedli syna królewskiego, i włożyli nań koronę i świadectwo;* to zaś tłumacząc dodaje: *i dali w ręce jego dzierżeć zakon,* które to ostatnie słowa w celu wytłumaczenia dodał Ś. Hieronim z księgi Deut. miejsca przytocz., gdyż ani w hebr. ani w grec. nie znajdują się. — *I uczynili go królem.* Dopełniając około niego wszystkich ceremonij, które zwykły się używać przy podnoszeniu na króla.

13. *Do gminu.* Do ludu, jak mówi się w Paral.

15. *Ktokolwiek pójdzie za nią.* T. j. żeby jej bronić. — *Niech nie będzie zabita w kościele Pańskim.* Żeby kościół tak bezbożną i nieczystą krwią nie splamić.

16. *Drogą gdzie konie chodzą.* Przez bramę pałacową, przez którą konie i wozy wpuszczano. W II. Paral. 23—15. mówi się: *A gdy weszła w bramę koni domu królewskiego.*

17. *Uczynił... przymierze między Panem a między królem.* Był Jojada pośrednikiem pomiędzy Bogiem i królem z narodem, wymagając obietnicy czczenia jednego Boga, i zniesienia wszelkich przesądów.

18. *Do zboru Baal.* Gdzie był ten zbór Baalowy z pewnością niewiadomo. Zapewne albo w Jerozolimie, albo na poblizkiéj górze Obrażenia, o któréj niż. r. 23—13, t. j. na górze Oliwnéj, gdzie przedtém tego rodzaju świątynie zbudował był Salomon.—*Przed ołtarzem.* Dokąd był uciekł, żeby się świętością miejsca zasłonić, albo żeby boga swojego o pomoc prosić. Może także na to miejsce był zaciągniony, iżby tam, gdzie zwykł bałwanowi składać ofiary, sam też stał się ofiarą. — *Straż w domu Pańskim.* Z lewitów postanowił odźwiernych, żeby nikt nieczysty nie wchodził. Tak Józef. z II. Paralip. 23—19.

19. *Cereti i Feleti.* Patrz II. Król. 8—18.

20. Laetatusque est omnis populus terrae, et civitas conquievit; Athalia autem occisa est gladio in domo regis.

21. Septemque annorum erat Joas, cum regnare coepisset.

20. Y weselił się wszytek lud źiemie, y miasto się uspokoiło: a Athalia zabita iest mieczem w domu królewskim.

21. A śiedm lat było Joasowi, gdy począł królować.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O odnowieniu kościoła przez Joaza, o wydaniu przezeń skarbów kościelnych królowi Syryjskiemu, żeby nie obległ Jerozolimy, i o zabiciu Joaza.

1. Anno septimo Jehu regnavit Joas, et quadraginta annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Sebia de Bersabee.

2. Fecitque Joas rectum coram Domino cunctis diebus, quibus docuit eum Jojada sacerdos.

3. Verumtamen excelsa non abstulit; adhuc enim populus immolabat, et adolebat in excelsis incensum.

4. Dixitque Joas ad sacerdotes: Omnem pecuniam sanctorum, quae illata fuerit in templum Domini a praetereuntibus, quae offertur pro pretio animae, et quam sponte et arbitrio cordis sui inferunt in templum Domini:

5. accipiant illam sacerdotes juxta ordinem suum, et instaurent sartatecta domus, siquid necessarium viderint instauratione.

6. Igitur usque ad vigesimum tertium annum regis Joas, non instauraverunt sacerdotes sartatecta templi.

7. Vocavitque rex Joas Jojadam pontificem et sacerdotes, dicens eis: Quare sartatecta non instauratis templi? nolite ergo amplius accipere pecuniam juxta ordinem vestrum, sed ad instaurationem templi reddite eam.

8. Prohibitique sunt sacerdotes ultra accipere pecuniam a populo, et instaurare sartatecta domus.

9. Et tulit Jojada pontifex gazophylacium unum, aperuitque foramen desuper, et posuit illud juxta altare ad dexteram ingredientium domum Domini, mittebantque in eo sacerdotes, qui custodiebant ostia, omnem pecuniam, quae deferebatur ad templum Domini.

1. Roku śiódmego Jehu królował Joas, y cztérdźieśći lat królował w Jeruzalem, imię matki iego Sebia z Bersabee.

2. Y czynił Joas prawość przed Panem po wszytkie dni, przez które go uczył Joiada kapłan.

3. Wszakże wyżyn nie odiał: bo iescze lud ofiarował, y zapalał na wyżynach kadźidło.

4. Y rzékł Joas do kapłanów: Wszytkie pieniądze świętych, które wnieśione będą do kośćioła Pańskiego od przechodzących, które ofiaruią za okup dusze, y które dobrowolnie y zdaniem serca swego wnoszą do kośćioła Pańskiego:

5. niechay ie biorą kapłani według porządku swego, a niech oprawuią budowanie kośćielne, ieśli uyźrzą że co poprawić potrzeba.

6. Aż do dwudźiestego tedy trzećiego roku króla Joasa, niepoprawowali kapłani budowania kośćielnego.

7. Y wezwał król Joas Joiady wielkiego kapłana y kapłanów, mówiąc im: Czemu nie oprawuiećie budowania kośćielnego? nie bierzćiesz tedy więcéy pieniędzy według porządku waszego, ale ie na poprawę kośćioła oddayćie.

8. Y zakazano kapłanóm więcéy brać pieniędzy od ludu, y poprawować budowania domowego.

9. Y wźiął Joiada nawyższy kapłan skarbną skrzynię iednę, y uczynił na wierzchu dźiurę, y postawił ią przy ołtarzu po prawéy stronie wchodzących do domu Pańskiego, y kładli w nię kapłani, którzy strzegli drzwi, wszytkie pieniądze które przynoszono do kośćioła Pańskiego.

R. 12.—3. *Wyżyn nie odjął.* Jak to rozumieć należy, powiedzieliśmy III. Król. 22, 44.

4. *Wszystkie pieniądze świętych.* T. j. które poświęcają się Panu, albo pieniądze święte, które ofiarują się Panu na potrzeby miejsca świętego (Sanctuarii). —*Od przechodzących.* Od zaliczających się do liczby ludu, t. j. od tych którzy roku dwódziestego doszli, od tego bowiem czasu, i daléj liczonymi być zwykli przez lewitów cenzorów, i opłacali po połowie sykla od głowy, jak w prawie Pańskiém Exod. 30, 12 i 13, było przepisano. Drudzy przez przechodzących rozumieją pobożnych cudzoziemców, którzy w celu pokłonienia się P. Bogu do kościoła się udawali: o takich wzmiankę mamy III. Król. 8, 41.—*Za okup duszy.* P. W.

5. *Według porządku swego.* Według którego, z kolei odbywali posługi w kościele.

6. *Aż do dwudziestego tedy trzeciego roku.* Być może kapłani i lewici byli w robocie opieszałymi, ponieważ pieniądze nie sobie lecz na kościoł zbierali, i oprócz pracy żadnéj korzyści dla siebie z tego nie mieli; albo ponieważ widzieli, że lud w opłacaniu jest trudnym jak Józef uważa księg. 9 r. 8, Lecz gdy potém, jak pokazuje się z w. 10, lud tak hojnym się okazał, we wnoszeniu pieniędzy do skrzyni albo karbony, pomimo woli rodzi się w duszy podejrzenie, że lud nie bardzo chciał ufać kapłanom i lewitom.

7. *Czemu nieoprawujecie budowania kościelnego?* W II. Paral. 24, 6, zdaje się być naganiane niedbalstwo lewitów w zbieraniu pieniędzy, tu zaś niedostatek ich sumienności, że za wzięte pieniądze, odnowić kościoła zaniedbali; a zatém otrzymują rozkaz, żeby je zwrócili. Jedno i drugie, było prawdą; albowiem nie obchodzili miast Judzkich, żeby zbierać pieniądze, i tylko co lud dobrowolnie wnosił przyjmowali, i nie z taką sumiennością, z jaką byli powinni, wydawali je na odnowienie kościoła.

9. *Przy ołtarzu.* W II. Paral. 24, 8, mówi się: *I postawiono ją u bramy domu Pańskiego, przed kościołem.* Zdaje się rzec potrzeba, że wprzódy skrzynia była postawiona przy ołtarzu, jak się znajduje w tym rozdziale. Lecz, ponieważ tam się zbliżyć osobom świeckim niewolno było, i pieniądze do skrzyni przez ręce kapłanów i lewitów trzeba było odnosić, jak się pokazuje z tegoż wiersza, gdy się mówi: *I kładli w nię kapłani, którzy strzegli drzwi, wszystkie pieniądze, które przynoszono*

10. Cumque viderunt nimiam pecuniam esse in gazophylacio, ascendebat scriba regis et pontifex, effundebantque et numerabant pecuniam, quae inveniebatur in domo Domini;

11. et dabant eam juxta numerum atque mensuram in manu eorum, qui praeerant caementariis domus Domini, qui impendebant eam in fabris lignorum, et in caementariis iis, qui operabantur in domo Domini,

12. et sartatecta faciebant, et in iis, qui caedebant saxa, et ut emerent ligna et lapides, qui excidebantur, ita ut impleretur instauratio domus Domini in universis, quae indigebant expensa ad muniendam domum.

13. Verumtamen non fiebant ex eadem pecunia hydriae templi Domini, et fuscinulae et thuribula et tubae, et omne vas aureum et argenteum de pecunia, quae inferebatur in templum Domini;

14. iis enim, qui faciebant opus dabatur, ut instauraretur templum Domini;

15. et non fiebat ratio iis hominibus, qui accipiebant pecuniam, ut distribuerent eam artificibus; sed in fide tractabant eam.

16. Pecuniam vero pro delicto, et pecuniam pro peccatis non inferebant in templum Domini, quia sacerdotum erat.

17. Tunc ascendit Hazael rex Syriae, et pugnabat contra Geth, cepitque eam, et direxit faciem suam, ut ascenderet in Jerusalem.

18. Quam ob rem tulit Joas, rex Juda, omnia sanctificata, quae consecraverant Josaphat et Joram et Ochozias, patres ejus reges Juda, et quae ipse obtulerat; et universum argentum, quod inveniri potuit in thesauris templi Domini et in palatio regis, misitque Hazaeli regi Syriae; et recessit ab Jerusalem.

19. Reliqua autem sermonum Joas, et universa quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Juda?

20. Surrexerunt autem servi ejus, et conjura-

10. A gdy widźieli zbytnie pieniądze w skrzyni, przychodźił pisarz królewski, y nawyższy kapłan, y wysypowali y liczyli pieniądzę, które się naydowały w domu Pańskim;

11. y dawali ie pod liczbą, y pod wagą w rękę tych, którzy byli przełożeni nad murarzmi domu Pańskiego: którzy ie wydawali na cieśle y murarze tym, którzy robili w domu Pańskim,

12. y którzy budowania oprawowali, y na te, którzy kamienie łamali, y aby kupowali drzewo, y kamienie, które łamano, tak żeby się wykonała poprawa domu Pańskiego we wszytkim co nakładu potrzebowało na obwarowanie domu.

13. Wszakże nie sprawowano z tychże pieniędzy naczynia do wody do kośćioła Pańskiego, y widełek, y kadźidlnic, y trąb, y wszelkiego naczynia złotego y śrébrnego z pieniędzy, które wnoszono do kośćioła Pańskiego;

14. tym bowiem którzy robili, dawano ie aby oprawowany był kośćioł Pański;

15. y nie słuchano liczby tych ludźi którzy brali pieniądze, aby ie rzemieślnikom rozdawali, ale na wiarę nimi szafowali.

16. Lecz pieniędzy za występ, y pieniędzy za grzéchy nie wnośili do kośćioła Pańskiego, bo były kapłańskie.

17. Przyćiągnał tedy Hazael król Syriyski, y dobywał Geth, y wźiął ji: y obróćił twarz swą aby ćiągnał do Jeruzalem.

18. Przetóż wźiął Joas król Judzki wszytkie rzeczy poświęcone, które byli poświęćili Jozaphat, y Joram, y Ochoziasz oycowie iego królowie Judzcy, y które był sam ofiarował: y wszytko śrébro, które się naleść mogło w skarbiech kośćioła Pańskiego, y w pałacu królewskim: y posłał Hazaelowi królowi Syriyskiemu, y odćiągnał od Jeruzalem.

19. A ostatek mów Joas y wszytko co uczynił, izali to nie napisano iest w księgach słów dni królów Judzkich?

20. Y powstali słudzy iego, y sprzyśięgli się

do kościoła Pańskiego; żeby więc dogodzić ludowi, i ofiarujących pobożności nie wstrzymać, inną skrzynię przy drzwiach kościelnych postawiono, iżby każdy ile tylko chciał sam przez się a nie przez pośrednictwo drugiego mógł ofiarować. Wspiera to tłumaczenie i Józef, który w księdze 7 de Bello judaico r. 11, o wielu karbonach wspomina. — *Po prawéj stronie wchodzących.* Ze strony północnéj kościoła. Albowiem prawą stroną kościoła nazywa się ta, która była obróconą na południe, lewą, która na północ; przednią jest wschodnia, zachodnią tylna.— *I kładli w nię kapłani.* Nazwisko kapłana obszerniéj się bierze, tak, że i lewitów obejmuje; albowiem należało to do obowiązków lewitów drzwi strzedz i być odźwiernymi.

10. *Pisarz królewski.* Którego arcykapłan chciał mieć świadkiem dla siebie, żeby samemu po tylu przekroczeniach kapłanów, na podejrzenie się nie narazić. Oprócz tego sam król był obecny, jak się upewniamy z II. Par. 24, 11, i z Józefa.

13. *Nie sprawowano... naczynia do wody.* Myśl Pisma ś. jest taka, że na początku nie było poruczono przełożonym nad robotami, żeby się starali porobić naczynia potrzebne do użytku w kościele, lecz tylko nakrycia i ściany, a także ich ozdobienie, po których dokonaniu, pozostałe pieniądze (a było ich wiele, i jak w II. Paral. 24, 11, mówi, *niezliczone*) na tego rodzaju naczynia były obrócone.

16. *Lecz pieniędzy za występ (ek).* T. j. pieniądze, które niekiedy płacili kapłanom na zakupienie bydląt na ofiarę za wykroczenie; to bowiem, co z tych pieniędzy po zakupieniu bydląt zostawało, do kapłanów należało. Tak przynajmniéj niektórzy to miejsce tłumaczą. Być może rozumie się także wszelki pieniądz kapłanom za grzechy dawany.

17. *Dobywał Get.* Które dawniéj Filistynom, teraz zaś od czasu jak Dawid zdobył to miasto I. Paral. 18. 1, Żydom hołdowało.—*Obrócił twarz.* Wszystko uczynił, przez coby mógł obudzić mniemanie, że zamierza iść przeciwko Jerozolimie.

18. *Wszystkie rzeczy poświęcone.* Wszystkie dary kosztowne, tak złote jako też i srebrne.

20. *I zabili Joas.* Patrz II. Paral. 24, 25, gdzie naprzód powiedziawszy, że Zacharyasz syn Jojady został zabity z rozkazu Joasa, dodaje się: *I powstali przeciw niemu słudzy jego, na pomstę krwi syna Jojady kapłana.* Pokazuje więc Pismo ś., że chcieli pomścić się za zabójstwo Zacharyasza. Tak samo rozumie Józef lib.

verunt inter se, percusseruntque Joas in domo Mello in descensu Sella.

21. Josachar namque, filius Semaath, et Jozabad, filius Somer, servi ejus percusserunt eum; et mortuus est, et sepelierunt eum cum patribus suis in civitate David, regnavitque Amasias filius ejus pro eo.

między sobą y zabili Joas w domu Mello na zstępowaniu do Sella.

21. Abowiem Josachar syn Semaath y Josabad syn Somer słudzy iego, zabili go, y umarł: y pogrzebli go z oycy iego w mieście Dawidowym: y królował Amazias syn iego miasto niego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 3. *Wszakże wyżyn nie odjął.* Wyżyny były też ołtarze osobne na których ofiarowano Bogu prawdziwemu, zwłaszcza od onego czasu, którego przybytek Boży był w Silo, aż do kościoła Salomonowego. Ci tedy królowie w tém się omylali, że je zostawiali: bo które były bałwanom uczynione te kazili, ale na których Bogu prawdziwemu ofiarowano, tych niepsowali: gdyż i te wszystkie mieli wywrócić, bo według rozkazania Bożego *Deut.* 2. *Lev.* 17 na żadném miejscu inszym niegodziło się ofiarować, jedno na miejscu od Boga naznaczonym, jaki natenczas był kościoł Salomonów.

4. *Które ofiarują za okup dusze.* Pieniądze za okup dusze, były które ofiarowano, ilekroć lud był policzony: bo za każdego, który był na wojnę popisan od roku dwudziestego pierwszego i daléj, dawano pół sykla, to jest ort talera. *Exod.* 20. A tak te pieniądze, i owe też, które dobrowolnie ofiarowano, zwano skarbem świętym albo poświęconym, iż był chowany na poprawę kościoła. 1. *Par.* 28 *ver.* 12.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O panowaniu Joachaza i Joaza, tudzież o śmierci Elizeusza Proroka.

1. Anno vigesimo tertio Joas, filii Ochoziae regis Juda, regnavit Joachaz filius Jehu super Israel in Samaria decem et septem annis.

2. Et fecit malum coram Domino, secutusque est peccata Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel; et non declinavit ab eis.

3. Iratusque est furor Domini contra Israel, et tradidit eos in manu Hazael, regis Syriae, et in manu Benadad, filii Hazael, cunctis diebus.

4. Deprecatus est autem Joachaz faciem Domini, et audivit eum Dominus, vidit enim angustiam Israel, quia attriverat eos rex Syriae;

5. et dedit Dominus salvatorem Israeli, et liberatus est de manu regis Syriae; habitaveruntque filii Israel in tabernaculis suis sicut heri et nudiustertius.

6. Verumtamen non recesserunt a peccatis domus Jeroboam, qui peccare fecit Israel, sed in ipsis ambulaverunt; siquidem et lucus permansit in Samaria.

7. Et non sunt derelicti Joachaz de populo, nisi quinquaginta equites et decem currus et decem

1. Roku dwudźiestego trzećiego Joasa syna Ochoziasza króla Judzkiego, królował Joachaz syn Jehu nad Izraelem w Samariiéy śiedmnaśćie lat.

2. Y czynił złość przed Panem, y naśladował grzéchów Jeroboama syna Nabat, który ku grzéchowi przywiódł Izraela, y nie odstąpił od nich.

3. Y rozgniewała się zapalczywość Pańska na Izraela, y dał ie w ręce Hazaela króla Syriyskiego, y w ręce Benadad syna Hazaelowego po wszytkie dni.

4. A Joachaz modlił się obliczu Pańskiemu: y wysłuchał go Pan: bo widźiał ućiśnienie Izraela, że ie był starł król Syriyski;

5. y dał Pan Izraelowi zbawićiela, y wybawion iest z ręki króla Syriyskiego: y mieszkali synowie Izraelscy w przybytkach swoich iako wczora y dźiś trzeći dźień.

6. Wszakże nie odstąpili od grzéchów domu Jeroboamowego, który przyprawił ku grzéchowi Izraela, ale w nich chodźili: bo y gay został w Samariéy.

7. Y nie zostało Joachazowi z ludu iedno pięćdźieśiąt iezdnych, a dźieśięć wozów, i dźieśięć tysięcy

---

9, Antiq. c. 8. *Joas*, powiada, *ciężką chorobą złożony, od przyjaciół Zacharyasza karę poniósł, którzy, żeby syn arcykapłana niepomszczonym nie został, przez podejście go zgładzili.* — *W domu Mello.* Ponieważ przepaść Mello, przez którą było przejście królewskie do kościoła, podwójną miało spadzistość, a mianowicie jedna ku kościołowi, drugą ku pałacowi, zdaje się więc, że *zstępowaniem Sella* nazywa się ta pochyłość, która była za strony pałacu, i gdzie się znajdował niejakiś dóm królewski, w Piśmie ś. domem Mello zwany, w którym król chorował i zabitym został.

21. *Josachar syn Semaat.* Zabójca ten II. Paral. 24, 26, nazywa się Zabodem synem Semaata. Być może jednem i drugiém imieniem się nazywał; albowiem niegdyś wielu było dwuimiennych, jak się pokazuje z rozmaitych miejsc Pisma ś. — *Jozabad syn Somer.* W Paral. w miejscu przytoczoném, mówi się, że był synem Semaryt, który to wyraz, ponieważ jest żeńskiego rodzaju, imię matki nie zaś ojca oznacza.—*Pogrzebli go z ojcy jego.* Jest wprawdzie pogrzebiony z ojcami swoimi, co się tycze wspólnego miejsca, t. j. w mieście Dawidowem; jednakże nie w tym samym grobie, gdyż się powiada II. Par. 24, 25: *Nie w grobach królewskich.*

R. 13.— 3. *Po wszystkie dni* Życia Joachaza, jak się znajduje niż. w. 22.

4. *Że je był starł król Syryjski.* Jeden i drugi, t. j. Hazael i Benadad syn jego.

5. *Dał Pan Izraelowi zbawiciela.* Kto był tym zbawicielem, Pismo ś. nie wyraża. Józef mniema, że był nim samże Joachaz, który, przebłagawszy P. Boga swojemi prośbami, rzeczy na potém pomyślniéj sprawował. Lyranus sądzi, że anioł był Izraelitów obrońcą, który mocą tajemną siłę nieprzyjaciół pohamował, i strachu ich nabawił. Słuszniéj się zdaje, że był nim Joas syn Joachaza, który trzy razy poraził Syryjczyków, i miasto im odebrał, które Hazael był zajął, jak się mówi w tym rozdz. w. 25.—*I mieszkali ... w przybytkach swoich.* Spokojnie, i bez zamieszek wojny.

6. *Gaj.* Zasadzony na cześć Baala.

7. *We młóćbie bojowiska.* Chald. i LXX, *na podeptanie.*

millia peditum; interfecerat enim eos rex Syriae, et redegerat quasi pulverem in tritura areae. (*Supr.* 8, 12.)

8. Reliqua autem sermonum Joachaz, et universa quae fecit, et fortitudo ejus; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

9. Dormivitque Joachaz cum patribus suis, et sepelierunt eum in Samaria; regnavitque Joas filius ejus pro eo.

10. Anno trigesimo septimo Joas regis Juda regnavit Joas filius Joachaz super Israel in Samaria sedecim annis,

11. et fecit, quod malum est in conspectu Domini; non declinavit ab omnibus peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel, sed in ipsis ambulavit.

12. Reliqua autem sermonum Joas, et universa quae fecit, et fortitudo ejus, quomodo pugnaverit contra Amasiam regem Juda; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

13. Et dormivit Joas cum patribus suis; Jeroboam autem sedit super solium ejus. Porro Joas sepultus est in Samaria cum regibus Israel.

14. Eliseus autem aegrotabat infirmitate, qua et mortuus est; descenditque ad eum Joas rex Israel, et flebat coram eo, dicebatque: Pater mi, pater mi, currus Israel, et auriga ejus

15. Et ait illi Eliseus: Affer arcum et sagittas. Cumque attulisset ad eum arcum et sagittas,

16. dixit ad regem Israel: Pone manum tuam super arcum. Et cum posuisset ille manum suam, superposuit Eliseus manus suas manibus regis,

17. et ait: Aperi fenestram orientalem. Cumque aperuisset, dixit Eliseus: Jace sagittam. Et jecit. Et ait Eliseus: Sagitta salutis Domini, et sagitta salutis contra Syriam: percutiesque Syriam in Aphec, donec consumas eam.

18. Et ait: Tolle sagittas. Qui cum tulisset, rursum dixit ei: Percute jaculo terram. Et cum percussisset tribus vicibus, et stetisset,

19. iratus est vir Dei contra eum, et ait: Si percussisses quinquies aut sexies sive septies, percussisses Syriam usque ad consumtionem: nunc autem tribus vicibus percuties eam.

20. Mortuus est ergo Eliseus; et sepelierunt eum. Latrunculi autem de Moab venerunt in terram in ipso anno.

pieszych: bo ie był wytraćił król Syriyski, y obróćił był iako proch we młoćbie boiowiska.

8. A ostatek mów Joachaz, y wszytko co czynił y męstwo iego, izali to nie napisano iest w kśięgach mów dni królów Izraelskich?

9. Y zasnął Joachaz z oycy swymi, y pogrzebli go w Samariiéy: y królował Joas syn iego miasto niego.

10. Roku trzydźiestego y śiódmego Joasa króla Judzkiego królował Joas syn Joachazów nad Izraelem w Samariiéy szesnaśćie lat,

11. y czynił złość przed oczyma Pańskimi: nie odstąpił od wszytkich grzéchów Jeroboama syna Nabat, który ku grzészeniu przywiódł Izraela, ale chodźił w nich.

12. A ostatek mów Joasowych, y wszytko co czynił, y męstwo iego, iako walczył przećiw Amaziaszowi królowi Judzkiemu, azaż tego nie napisano w księgach mów dni królów Izraelskich?

13. Y zasnął Joas z oycy swymi: a Jeroboam siadł na stolicy iego. Lecz Joas pogrzebion iest w Samariiéy z królmi Izraelskimi.

14. A Elizeusz chorował niemocą którą też umarł; y ziachał do niego Joas król Izraelski, y płakał przed nim, y mówił: Oycze móy, oycze móy, woźie Izraelski, y woźnico iego.

15. Y rzékł mu Elizeusz: Przynieś łuk y strzały. A gdy przyniósł do niego łuk y strzały,

16. rzékł do króla Izraelskiego: Włóż rękę twoię na łuk. A gdy on włożył rękę swoię, położył Elizeusz ręce swe na rękach królewskich,

17. y rzékł: Otwórz okno wschodnie. A gdy otworzył, rzékł Elizeusz: Wystrzel strzałę. Y wystrzelił: Y rzékł Elizeusz: Strzała zbawienia Pańskiego, y strzała zbawienia przećiw Syriiéy: y porażisz Syrią w Aphek, aż ią wyniszczysz.

18. Y rzékł: Weźmi strzały. Który gdy wźiął, zaśię mu rzékł: Uderz strzałą źiemię. A gdy uderzył trzy kroć y stanął,

19. rozgniewał się mąż Boży nań, y rzékł: Byś był uderzył pięć abo sześć abo śiedm kroć, porażiłbyś był Syrią aż do zniszczenia: ale teraz trzy kroć tylko ią porażisz.

20. Umarł tedy Elizeusz, y pogrzebion iest. A łotrzykowie z Moab wiechali w źiemię tegóż roku.

14. *Zjechał do niego Joas, król Izraelski.* Niepodaje się gdzieby chorował prorok, i zkąd przyjechał król. Zdaje się, że jeden i drugi zostawali w Samaryi, i że król z zamku do domu Elizeusza przyjechał.—*Wozie Izraelski, i woznico jego.* Patrz r. 2, 12.

16. *Włóż rękę swoję na łuk.* Rękę lewą, jak czynią ci, którzy w zamiarze wypuszczenia strzały, łuk biorą, prawą do powroza i pocisku odwodząc.—*Położył Elizeusz ręce swe na rękach królewskich.* Nie tylko słowami prorokuje Elizeusz, lecz także znakami, i ceremonią tą wkładania rąk; albowiem rzeczą zwyczajną było prorokom jednego i drugiego używać, iżby to co się za pomocą znaków wyrażało, głębiéj w umysły słuchaczów i widzów wniknęło.

17. *Otwórz okno.* Mówi to Elizeusz nie królowi, którego ręce na łuk i strzały były włożone, lecz komukolwiek z obcych.—*Wschodnie.* Okno wschodnie nie tak było zwrócone do Syryi, która jest żydom na północ, jak do wschodniéj krainy Izraelskiéj za Jordanem, która naówczas przez Syryjczyków była zajęta, i którą trzeba było odebrać.

19. *Rozgniewał się mąż Boży.* LXX mają *zasmucił się;* ileby bowiem razy strzałą w ziemię uderzył, tyle razy byłby poraził Syryjczyków. Za to być może rozgniewał się Elizeusz, że ze sposobu mówienia, jakiego użył prorok, łatwo mógł był zrozumieć, że jak najwięcéj razy w ziemię uderzyć należało.—*Aż do zniszczenia.* Iżby zupełnie na siłach złamana, opierać się nie mogła.

20. *Pogrzebion jest.* W Samaryi, lub na polu przy-

21. Quidam autem sepelientes hominem viderunt latrunculos, et projecerunt cadaver in sepulcro Elisei. Quod cum tetigisset ossa Elisei, revixit homo, et stetit super pedes suos *(Eccli. 48, 14).*
22. Igitur Hazael rex Syriae afflixit Israel cunctis diebus Joachaz;
23. et misertus est Dominus eorum, et reversus est ad eos propter pactum suum, quod habebat cum Abraham et Isaac et Jacob, et noluit disperdere eos, neque projicere penitus usque in praesens tempus.
24. Mortuus est autem Hazael rex Syriae, et regnavit Benadad filius ejus pro eo.
25. Porro Joas filius Joachaz tulit urbes de manu Benadad filii Hazael, quas tulerat de manu Joachaz patris sui jure proelii; tribus vicibus percussit eum Joas, et reddidit civitates Israel.

21. A niektórzy pogrzebuiąc człowieka, uyźrzeli łotrzyki, y wrzucili trupa do grobu Elizeuszowego. Który skoro się dotknął kości Elizeuszowych, ożył człowiek, y stanął na nogi swoie.
22. Hazael tedy król Syriyski udręczył Izraela po wszytkie dni Joachazowe.
23. Y zmiłował się Pan nad nimi, y nawrócił się ku nim, dla przymierza swego, które miał z Abrahamem, y Izaakiem, y Jakóbem: y niechćiał ich wytraćić, ani do końca odrzućić aż do tego czasu.
24. A Hazael król Syriyski umarł, y królował Benadad syn iego miasto niego.
25. A Joas syn Joachazów wźiął miasta z ręki Benadada syna Hazaelowego, które był pobrał z ręki Joachaza oyca iego, prawem woiennym: po trzykroć go poraźił Joas, y przywróćił miasta Izraelowi.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O panowaniu Amazyasza, Azaryasza, Jeroboama i Zacharyasza.

1. In anno secundo Joas filii Joachaz regis Israel regnavit Amasias filius Joas regis Juda.
2. Viginti quinque annorum erat, cum regnare coepisset; viginti autem et novem annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Joadan de Jerusalem. *(2. Par. 25, 1).*
3. Et fecit rectum coram Domino, verumtamen non ut David pater ejus. Juxta omnia, quae fecit Joas pater suus, fecit;
4. nisi hoc tantum, quod excelsa non abstulit; adhuc enim populus immolabat, et adolebat incensum in excelsis.
5. Cumque obtinuisset regnum, percussit servos suos, qui interfecerant regem patrem suum.
7. Filios autem eorum, qui occiderant, non occidit, juxta quod scriptum est in libro legis Moysi, sicut praecepit Dominus, dicens: Non morientur patres pro filiis, neque filii morientur pro patribus: sed unusquisque in peccato suo morietur. *(Deut. 24, 16. Ezech. 18, 20).*
7. Ipse percussit Edom in Valle salinarum decem millia, et apprehendit Petram in proelio, vocavitque nomen ejus Jectehel usque in praesentem diem.

1. Roku wtórego Joasa syna Joachazowego króla Izraelskiego, królował Amaziasz syn Joasa króla Judzkiego.
2. Pięć a dwadźieśćia lat mu było gdy począł królować, a dwadźieśćia y dźiewięć lat królował w Jeruzalem: imię matki iego Joadan z Jeruzalem.
3. Y czynił prawość przed Panem, wszakże nie iako Dawid oćiec iego. Wedle wszytkiego co czynił Joas oćiec iego czynił;
4. iedno to tylko, że wyżyn nie zniósł; bo iescze lud ofiarował y palił kadźidło na wyżynach.
5. A gdy otrzymał królestwo, potraćił sługi swe, którzy byli zamordowali króla oyca iego:
6. Lecz synów onych którzy byli zabili, nie pobił, według onego co napisano w kśięgach zakonu Moyżeszowego, iako przykazał Pan mówiąc: Nie pomrą oycowie za syny, ani synowie pomrą za oyce: ale każdy w grzéchu swym umrze.
7. Ten poraźił Edom w Dolinie żup solnych dźieśięć tyśięcy, y wźiął Skałę na woynie, y nazwał imię iéy Jektehel aż do dnia dźiśieyszego.

ległém, jak z tego co następuje zrozumieć można.—*Łotrzykowie.* Którzy z krainy Moabickiej przybyli, żeby ludzi lub bydlęta rabować.

21. *I wrzucili trupa do grobu Elizeuszowego.* Albo prędko odwaliwszy kamień, który był u wejścia grobu, albo przypadkiem jakim grób otworzony znajdując. Chciał Bóg, żeby ten cud uczyniły zwłoki Elizeusza, naprzód na zaświadczenie o jego świętości, a powtóre na umocnienie w wierze Izraelitów, że to, co pod koniec swojego życia przepowiadał ten prorok o klęskach Syryjczyków, było prawdą.

25. *Wziął miasto z ręki Benadada.* Te tylko odebrał, które ojciec utracił; które zaś utracił Jehu, odebrał jego prawnuk Jeroboam.

R. 14.—3. *Czynił prawość.* Ponieważ na początku swojego panowania bałwanów nie czcił, chociaż potém wpadł w bałwochwalstwo.

4. *Wyżyn nie zniósł.* Patrz II. Król 22, 44.

6. *Nie pomrą ojcowie za syny.* Przykazanie to znajduje się w Deut. 24, 16, i u Ezech. 18. 20, i że je o sądzie ludzkim nie zaś o Bożym brać należy, świadczy o tém całe Pismo ś., w którém się często spotykamy, że Bóg nawiedza grzechy rodziców w synach aż do trzeciego i czwartego pokolenia.

7. *Poraził Edom.* Zwycięztwo odniósł nad Idumejczykami, którzy za czasów Jorama króla Judzkiego byli się zbuntowali, jak się pokazuje z II. Paral. 21, 10.—*W dolinie żup.* Tak się nazywa z powodu pokładów solnych, które się tam znajdują. W Genezie 14, 8, doliną leśną się nazywa, i znajduje się przy morzu Martwem na granicy pokolenia Judzkiego, i królestwa Idumejskiego—*Wziął Skałę.* W którėj Idumejczycy załogę trzymali. Skała, było to miasto w Arabii zkąd nazwisko Arabii skalistéj.—*Jektehel.* Od nazwiska wodza, ktory zdobył

8. Tunc misit Amasias nuntios ad Joas filium Joachaz, filii Jehu regis Israel, dicens: Veni, et videamus nos.

9. Remisitque Joas rex Israel ad Amasiam regem Juda, dicens: Carduus Libani misit ad cedrum, quae est in Libano, dicens: Da filiam tuam filio meo uxorem. Transieruntque bestiae saltus, quae sunt in Libano, et conculcaverunt carduum.

10. Percutiens invaluisti super Edom, et sublevavit te cor tuum: contentus esto gloria, et sede in domo tua: quare provocas malum, ut cadas tu et Judas tecum?

11. Et non acquievit Amasias. Ascenditque Joas rex Israel, et viderunt se, ipse et Amasias rex Juda in Bethsames oppido Judae.

12. Percussusque est Juda coram Israel; et fugerunt unusquisque in tabernacula sua.

13. Amasiam vero regem Juda filium Joas filii Ochoziae cepit Joas rex Israel in Bethsames, et adduxit eum in Jerusalem, et interrupit murum Jerusalem, a porta Ephraim usque ad portam anguli, quadringentis cubitis.

14. Tulitque omne aurum et argentum, et universa vasa, quae inventa sunt in domo Domini et in thesauris regis, et obsides; et reversus est in Samariam.

15. Reliqua autem verborum Joas quae fecit, et fortitudo ejus, qua pugnavit contra Amasiam regem Juda; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

16. Dormivitque Joas cum patribus suis, et sepultus est in Samaria cum regibus Israel; et regnavit Jeroboam filius ejus pro eo.

17. Vixit autem Amasias, filius Joas, rex Juda, postquam mortuus est Joas filius Joachaz regis Israel, quindecim annis.

18. Reliqua autem sermonum Amasiae; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Juda?

19. Factaque est contra eum conjuratio in Jerusalem; at ille fugit in Lachis. Miseruntque post eum in Lachis, et interfecerunt eum ibi.

8. Posłał tedy Amaziasz posły do Joasa syna Joachaza syna Jehu, króla Izraelskiego mówiąc: Przyiedź a oglądaymy się.

9. Y odesłał Joas król Izraelski do Amaziasza króla Judzkiego, mówiąc: Oset Libanu posłał do Cedru który iest na Libanie, mówiąc: Day córkę twoię synowi memu za żonę. Y przeszły źwierzęta leśne, które są na Libanie, y podeptały oset.

10. Poraźiwszy przemogłeś Edom y podniosło ćię serce twoie: przestaway na sławie, a śiedź w domu twoim: czemu zle wyzywasz, abyś upadł ty y Judas z tobą?

11. Y nie usłuchał Amaziasz: Y wyciągnął Joas król Izraelski, y wyglądali się, on y Amaziasz król Judzki w Bethsames miasteczku Judzkim.

12. Y porażon iest Juda przed Izraelem, y ućiekli każdy do przybytku swego.

13. Lecz Amaziasza króla Judzkiego syna Joasa syna Ochoziaszowego poymał Joas król Izraelski w Bethsames, y przywiódł go do Jeruzalem: y przełamał mur Jerozolimski od bramy Ephraim, aż do bramy narożnéy, na czterysta łokiet.

14. Y pobrał wszytko złoto y śrébro, y wszytkie naczynia, które się nalazły w domu Pańskim y w skarbiech królewskich, y ludźie w zakładźie, y wróćił się do Samariiéy.

15. A ostatek słów Joas, które czynił, y męstwo iego, którym walczył przećiw Amaziaszowi królowi Judzkiemu; izali to nie napisano iest w księgach mów dni królów Judzkich?

16. Y zasnął Joas z oycy swymi, y pogrzebion iest w Samariiéy z królmi Izraelskimi: y królował Jeroboam syn iego miasto niego.

17. A żył Amaziasz syn Joasów król Judzki, potym iako umarł Joas syn Joachaza króla Izraelskiego piętnaśćie lat.

18. A ostatek mów Amaziaszowych, azato nie napisano iest w księgach mów dni królów Judzkich?

19. Y stało się nań sprzyśiężenie w Jeruzalem: ale on uciekł do Lachis. Y posłali za nim do Lachis, y tam go zabili.

---

to miejsce, jak chce Watablus. Ponieważ Jektehel posłuszeństwo Bogu oznacza, sądzą więc niektórzy, że dla tego to miasto tak nazwanem zostało, że na nie prawo Mojżeszowe nałożył.

8. *Oglądajmy się.* Są słowa wyzywające do walki, jakby mówił: albo czyń co rozkazałem, i ulegaj mnie, albo wojna niech wyrokuje o prawie panowania, tak Józef to słowo tłumaczy księga 9 Antiq. r. 10.

9. *Oset Libanu.* Zdarzenie zmyślone; często bowiem żydzi tego rodzaju bajek i przypowieści używali, jeśli cokolwiek dobitniéj wyrazić chcieli. *Podeptały oset.* Ponieważ bardzo się wynosił oset, i powinowactwa z cedrem szukał, starty został. Tak i ja ciebie mojém wojskiem zetrę, jeśli mię wyzywać nie zaprzestaniesz.

10. *Siedź w domu twoim.* Albo, jak jest w hebr. i LXX. *chwal się siedząc w domu twoim.*

11. *W Betsames miasteczku Judzkiem.* Było bowiem drugie Betsames w pokoleniu Neftali.

13. *Przełamał mur Jerozolimski.* Rozwalił część muru, żeby z całém wojskiem wejść i wyjść swobodnie było można. Józef powiada, że na wozie i w tryumfie wszedł przez ten przełom do Jerozolimy król Izraelski. —*Od bramy Efraim.* Bramę Efraim Willalpandus położył z północnéj strony miasta, jako i bramę narożną, przy wieży Psefińskiéj, od téj strony, z któréj mur północny z zachodnim się łączy, i kąt czyni. Bramą zaś Efraimską dla tego się nazywa, że prosto do pokolenia Efraim i Samaryi prowadziła.

14. *I ludzie w zakładzie.* Chciał bowiem Joas Amazyasza mieć swoim dannikiem, i dla tego z przedniejszych rodzin żydowskich uprowadził z sobą zakładników.

19. *I stało się nań sprzysiężenie w Jeruzalem.* Nazwisk sprzysiężonych Pismo ś. nie wyraziło. Widać, że byli ludzie możni i przedniejsi, którym król opierać się nieśmiał, i dla tego uciekł.—*Do Lachis.* Było to miasto niezmiernie mocne i warowne, i należało do pokolenia Judzkiego, a znajdowało się w dzielnicy Dan, jak podaje Adrichomius.—*I tam go zabili.* Z tego się pokazuje, jak wielka była potęga sprzysiężonych, i jak małe przywiązanie ludu do króla.

20. Et asportaverunt in equis; sepultusque est in Jerusalem cum patribus suis in civitate David.

21. Tulit autem universus populus Judae Azariam annos natum sedecim, et constituerunt eum regem pro patre ejus Amasia. *(2. Par. 26, 1).*

22. Ipse aedificavit Aelath, et restituit eam Judae, postquam dormivit rex cum patribus suis.

23. Anno quintodecimo Amasiae filii Joas regis Juda regnavit Jeroboam filius Joas regis Israel in Samaria, quadraginta et uno anno,

24. et fecit quod malum est coram Domino. Non recessit ab omnibus peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel.

25. Ipse restituit terminos Israel ab introitu Emath usque ad Mare solitudinis, juxta sermonem Domini Dei Israel, quem locutus est per servum suum Jonam filium Amathi prophetam, qui erat de Geth, quae est in Opher. *(Jon. 1, 1).*

26. Vidit enim Dominus afflictionem Israel amaram nimis, et quod consumpti essent usque ad clausos carcere et extremos, et non esset, qui auxiliaretur Israeli.

27. Nec locutus est Dominus, ut deleret nomen Israel de sub coelo, sed salvavit eos in manu Jeroboam filii Joas.

28. Reliqua autem sermonum Jeroboam, et universa quae fecit, et fortitudo ejus, qua praeliatus est, et quomodo restituit Damascum et Emath Judae in Israel; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

29. Dormivitque Jeroboam cum patribus suis regibus Israel; et regnavit Zacharias filius ejus pro eo.

20. Y odwieziono go na koniech y pogrzebion iest w Jeruzalem z oycy swymi w mieście Dawidowym.

21. A lud Judzki wszytek wziął Azariasza, który miał szesnaście lat, y uczynili go królem miasto oyca iego Amaziasza.

22. Ten zbudował Elath, y przywrócił ji do Judy, gdy zasnął król z oycy swymi.

23. Roku piętnastego Amaziasza syna Joasowego króla Judzkiego, królował Jeroboam syn Joasa króla Izraelskiego w Samariiey, czterdzieści lat y ieden,

24. y czynil złe przed Panem. Nie odstąpił od wszytkich grzéchów Jeroboama syna Nabat, który o grzéch przyprawił Izraela.

25. Ten przywrócił granice Izraelowe od weścia do Emath, aż do morza pustynie, według mowy Pana Boga Izraelowego, którą mówił przez sługę swego Jonasa syna Amathy proroka, który był z Geth, który iest w Opher.

26. Widział bowiem Pan utrapienie Izraelowe zbytnie gorzkie, a iż wyniszczeni byli aż do zamknionych w ciemnicy y ostatecznych, a nie było któryby dopomógł Izraelowi.

27. Ani mówił Pan, żeby miał wygładzić imię Izraelowe z podniebia, ale ie wybawił przez rękę Jeroboama syna Joasowego.

28. A ostatek mów Jeroboamowych, y wszytko co czynił, y męstwo iego, którym walczył, y iako przywrócił Damaszek y Emath do Judy w Izraelu, aza to nie iest napisano w księgach mów dni królów Izraelskich?

29. Y zasnął Jeroboam z oycv swymi królmi Izraelskimi, a miasto niego królował Zachariasz syn iego.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O panowaniu Azaryasza i Joatana w królestwie Judzkiém, i o licznym szeregu królów Izraelskich, za panowania których Assyryjczycy wiele miast Izraelitom zabrali.

1. Anno vigesimo septimo Jeroboam regis Israel regnavit Azarias filius Amasiae regis Juda.

1. Roku dwudziestego y siódmego Jeroboama króla Izraelskiego królował Azariasz syn Amaziasza króla Judzkiego.

---

21. *Azariasza.* Który także Ozyaszem się nazywał, jak się pokazuje z II. Paral. 26, 1.

22. *Zbudował Elat.* Walczył przeciwko Idumejczykom, i Elat odebrał i odbudował. Było to miasto położone na brzegu morza Czerwonego.—*Przywrócił go do Judy.* Albowiem gdy Dawid Idumejczyków ujarzmił, także Elat i port jego, do swojego panowania przyłączył.

25. *Od wejścia do Emat.* Które to miejsce w bliskości Damaszku i góry Libańskiéj, na północ od ziemi Izraelskiéj było. Patrz Num. 34. 8.—*Aż do morza pustyni.* Które aż do Idumei, na południe królestwa Judzkiego, przeciągało się. — *Według mowy Pana.* O następstwach więc wojny był przez proroka Jonasza uprzedzony Jeroboam, i do pewnych zwycięstw nad Syryjczykami przez niego zagrzany. — *Który był z Get, który jest w Ofer.* T. j. w pokoleniu Zabulon, dla odróżnienia od drugiego Get Filistyńskiego. Z tego się miejsca uczymy, w jakim czasie żył Jonasz prorok.

26. *Aż do zamknionych w ciemnicy, i ostatecznych.* Hebr. *i niebyło zamknionego, ani opuszczonego.* Chald. *i byli rozproszeni i opuszczeni.* LXX mają *uszczuplonych, zamknionych i opuszczonych.* Znaczy, że Izraelici do tego doprowadzeni byli, że nigdzie wyjść nie śmieli gdyż nieprzyjaciele całe pola szeroko zalegali, i nikt ukazać się nie ważył, tylko nędzni i ubodzy, którymi nieprzyjaciel, jako niegodnymi swojéj broni i gniewu, pogardzał. Patrz III. Król. 14, 10, i 21, 21.

28. *Przywrócił Damaszek i Emat.* T. j. królestwu Izraelskiemu. Mówi się, że przywrócił, a to dla tego, że Dawid Damaszek i całą Syryę miał w swojém posiadaniu. Emat zaś niegdyś Salomon zdobył, jak czytamy II. Paral. 8, 3. Emat jest to kraj, który od północy z ziemią świętą graniczy.—*Do Judy w Izraelu.* Jakim sposobem Judzie przywrócił, gdy sam był królem Izraelskim, i jemu były przyległe, od Judy zaś bardzo odległe? Zdaje się tak powiedzieć należy: *przywrócił Judzie,* ponieważ Dawid i Salomon, którzy je poraz pierwszy zabrali, byli królami z pokolenia Judy, i dla swojego pokolenia ten nabytek uczynili, chociaż nad wszystkiemi pokoleniami panowali; *w Izraelu* zaś ponieważ nie stały się zależnemi od króla Judzkiego, lecz od Jeroboama, który nad Izraelem panował.

2. Sedecim annorum erat, cum regnare coepisset, et quinquaginta duobus annis regnavit in Jerusalem: nomen matris ejus Jechelia de Jerusalem.

3. Fecitque, quod erat placitum coram Domino, juxta omnia, quae fecit Amasias pater ejus.

4. Verumtamen excelsa non est demolitus; adhuc populus sacrificabat, et adolebat incensum in excelsis.

5. Percussit autem Dominus regem; et fuit leprosus usque in diem mortis suae, et habitabat in domo libera seorsum; Joathan vero filius regis gubernabat palatium, et judicabat populum terrae. *

6. Reliqua autem sermonum Azariae, et universa quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Juda? *(2. *Par.* 26, 21).*

7. Et dormivit Azarias cum patribus suis, sepelieruntque eum cum majoribus suis in civitate David; et regnavit Joathan filius ejus pro eo.

8. Anno trigesimo octavo Azariae regis Juda, regnavit Zacharias filius Jeroboam super Israel in Samaria sex mensibus;

9. et fecit quod malum est coram Domino, sicut fecerant patres ejus; non recessit a peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel.

10. Conjuravit autem contra eum Sellum, filius Jabes, percussitque eum palam, et interfecit; regnavitque pro eo.

11. Reliqua autem verborum Zachariae; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

12. Iste est sermo Domini, quem locutus est ad Jehu, dicens: Filii tui usque ad quartam generationem sedebunt super thronum Israel. Factumque est ita. *(Supr. 10, 30).*

13. Sellum, filius Jabes, regnavit trigesimo nono anno Azariae regis Juda; regnavit autem uno mense in Samaria.

14. Et ascendit Manahem, filius Gadi, de Thersa, venitque in Samariam, et percussit Sellum, filium Jabes, in Samaria, et interfecit eum; regnavitque pro eo.

15. Reliqua autem verborum Sellum et conjuratio ejus, per quam tetendit insidias; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

16. Tunc percussit Manahem Thapsam et omnes, qui erant in ea, et terminos ejus de Thersa; noluerunt enim aperire ei, et interfecit omnes praegnantes ejus et scidit eas.

2. Szesnaście mu lat było gdy począł królować, a pięćdziesiąt y dwie lecie królował w Jeruzalem: imię matki iego Jechelia z Jeruzalem.

3. Y czynił co się podobało przed Panem, wedle wszytkiego, co czynił Amaziasz oćiec iego.

4. Wszakże wyżyn nie rozwalił: iescze lud ofiarował y palił kadźidło na wyżynach.

5. A Pan zaraźił króla, y był trędowatym aż do dnia śmierci swey, y mieszkał w domu wolnym osobno, a Joathan syn królewski rządził pałacem, y sądził lud źiemie.

6. A ostatek mów Azariasza y wszytko co czynił, aza to nie napisano iest w księgach słów dni królów Judzkich?

7. Y zasnął Azariasz z oycy swymi, y pogrzebli go z przodki iego w mieście Dawidowym, y królował Joathan syn iego miasto niego.

8. Roku trzydźiestego y ósmego Azariasza króla Judzkiego, królował Zachariasz syn Jeroboamów nad Izraelem w Samariéy sześć miesięcy;

9. a czynił złość przed Panem, iako czynili oycowie iego, nie odstąpił od grzéchów Jeroboama syna Nabat, który wprawił w grzéch Izraela.

10. Y sprzysiągł się przeciw iemu Sellum syn Jabes: y ranił go iawnie y zamordował, y królował miasto niego.

11. A ostatek słów Zachariasza, azaż to nie iest napisano w księgach mów dni królów Izraelskich.

12. Ta iest mowa Pańska, którą mówił do Jehu, mówiąc. Synowie twoi aż do czwartego pokolenia będą siedźieć na stolicy Izraelskiéy. Y stało się tak.

13. Sellum syn Jabes królował roku trzydźiestego y dźiewiątego Azariasza króla Judzkiego; a królował ieden miesiąc w Samariéy.

14. Y przyciągnął Manahem syn Gady z Thersa, y wiechał do Samariéy, y ranił Sellum syna Jabes w Samariéy, y zamordował go, y królował miasto niego.

15. A ostatek słów Sellum y sprzysiężenie iego, przez które uczynił zasadzkę, izali to nie napisano iest w księgach mów dni królów Izraelskich?

16. Tedy Manahem poraził Thapsę y wszytkie co w niéy byli, y granice iéy od Thersa, nie chcieli mu bowiem otworzyć: y pobił wszytkie brzemienne iéy, y porozcinał ie.

R. 15. — 4. *Wyżyn nie rozwalił.* Patrz III. Król. 22, 44.

5. *Był trędowatym.* O przyczynie trądu patrz II. Paral. 26, 19. — *Mieszkał w domu wolnym osobno.* II. Paral. 26, 21, mówi się, że mieszkał *w domu oddzielnym.* Domem wolnym ten się dom nazywa, który z innemi nie jest złączony, lecz oddzielony i odosobniony, chald. ma, *siedział za Jerozolimą:* taki bowiem był porządek obozów na puszczy i miast w ziemi Chananejskiéj. Patrz Lew. 13, 46.

7. *I pogrzebli go.* Na polu grobów królewskich, jak czytamy II. Paral. 26, 23, t. j. w bliskości grobów królewskich, lecz nie w samych grobach, żeby trup trędowatego grobów lub w nich pogrzebionych nie splamił.

10. *Ranił go jawnie.* Przeciwnie w w. 15 mówi się, że uczynił zasadzkę. Powiedzieć należy, że wprzódy uczynił sprzysiężenie się, i o sposobie zabicia króla naradził się; potém zaś jawnie wystąpiło sprzysiężenie się, i w skutek niego król został zabity.

12. *Mowa Pańska.* Patrz wyż. r. 10, 30. — *Aż do czwartego pokolenia.* Które na Zacharyaszu się skończyło.

14. *Z Tersa.* Patrz III. Król. 14, 17.

16. *Menahem poraził Tapsę.* Miasto położone na granicach Tersa, i niechcące przyjąć jego panowania.— *Granice jéj od Tersa.* T. j. aż do Tersa, albo ze strony, która była zwrócona do Tersa.

17. Anno trigesimo nono Azariae regis Juda regnavit Manahem filius Gadi super Israel decem annis in Samaria.

18. Fecitque, quod erat malum coram Domino; non recessit a peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel, cunctis diebus ejus.

19. Veniebat Phul rex Assyriorum in terram, et dabat Manahem Phul mille talenta argenti, ut esset ei in auxilium, et firmaret regnum ejus.

20. Indixitque Manahem argentum super Israel, cunctis potentibus et divitibus, ut daret regi Assyriorum quinquaginta siclos argenti per singulos; reversusque est rex Assyriorum, et non est moratus in terra.

21. Reliqua autem sermonum Manahem, et universa, quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

22. Et dormivit Manahem cum patribus suis; regnavitque Phaceja filius ejus pro eo.

23. Anno quinquagesimo Azariae regis Juda regnavit Phaceja filius Manahem super Israel in Samaria biennio;

24. et fecit quod erat malum coram Domino; non recessit a peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel.

25. Conjuravit autem adversus eum Phacee, filius Romeliae, dux ejus, et percussit eum in Samaria in turre domus regiae juxta Argob et juxta Arie, et cum eo quinquaginta viros de filiis Galaaditarum, et interfecit eum; regnavitque pro eo.

26. Reliqua autem sermonum Phaceja, et universa quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

27. Anno quinquagesimo secundo Azariae regis Juda regnavit Phacee filius Romeliae super Israel in Samaria viginti annis.

28. Et fecit quod erat malum coram Domino; non recessit a peccatis Jeroboam filii Nabat, qui peccare fecit Israel.

29. In diebus Phacee regis Israel venit Theglathphalasar rex Assur, et cepit Ajon, et Abel Domum, Maacha et Janoe et Cedes et Asor et Galaad et Galilaeam et universam terram Nephthali; et transtulit eos in Assyrios.

30. Conjuravit autem et tetendit insidias Osee filius Ela contra Phacee filium Romeliae, et per-

17. Roku trzydźiestego y dźiewiątego Azariasza króla Judzkiego królował Manahem syn Gady nad Izraelem dźiesięć lat w Samariéy.

18. Y czynił złość przed Panem, nie odstąpił od grzéchów Jeroboama syna Nabat, który ku grzészeniu przywiódł Izraela po wszytkie dni iego.

19. Przyieżdżał Phul król Assyriyski w źiemię, a Manahem dawał Phulowi tysiąc talentów śrébra, aby mu był na pomocy, a umocnił królestwo iego.

20. Y nakazał Manahem śrébro Izraelowi, na wszytkie możne y bogate, aby dał królowi Assyriyskiemu, pięćdźiesiąt syklów śrébra na każdego, y wrócił się król Assyriyski, y nie mieszkał w źiemi.

21. A ostatek mów Manahem y wszytko co czynił, azaż to nie iest napisano w księgach mów dni królów Izraelskich?

22. Y zasnął Manahem z oycy swymi; y królował Phaceja syn iego miasto niego.

23. Roku pięćdźiesiątego Azariasza króla Judzkiego, królował Phaceja syn Manahem nad Izraelem w Samariéy dwie lecie;

24. y czynił co było złe przed Panem; nie odstąpił od grzéchów Jeroboama syna Nabat, który ku grzészeniu przywiódł Izraela.

25. Y sprzysiągł się nań Phacee syn Romeliasza, hetman iego, y ranił go w Samariéy na wieży domu królewskiego, przy Argob y przy Arie, y z nim pięćdźiesiąt mężów z synów Galaadczyków, y zamordował go, y królował miasto niego.

26. A ostatek mów Phaceja, y wszytko co czynił, izali to nie napisano jest w księgach mów dni królów Izraelskich?

27. Roku pięćdźiesiątego y wtórego Azariasza króla Judzkiego królował Phacee syn Romeliaszów nad Izraelem w Samariéy dwadzieścia lat.

28. A czynił co było złe przed Panem, nie odstąpił od grzéchów Jeroboama syna Nabat, który o grzéch przyprawił Izraela.

29. Za dni Phaceasza króla Izraelskiego przyciągnął Theglathphalazar król Assyriyski, y wźiął Ajon, y Abel Dóm, Maach, y Janoe, y Kedes, y Asor, y Galaad, y Galileą, y wszytkę źiemię Nephtali: y przeniósł ie do Assyriéy.

30. A Osee syn Ele sprzysiągł się y zasadzkę uczynił na Phacee syna Romeliasza, y usiekł go

19. *Przyjeżdżał Ful, król Assyryjski.* Tysiąc talentów srebra, o których tu jest wzmianka, zdaje się były wypłatą coroczną: to bowiem znaczą wyrazy *przyjeżdżał, dawał* i t. d., co że tak było, jaśniej się pokazuje z LXX, które mają, *przez wszystkie dni jego przyjeżdżał Ful* i t. d.

25. *Hetman (dux) jego.* LXX, *tristaten* nazywają, Józef *Chiliarchon.*, t. j. tribunem, czyli nad tysiącem ludzi przełożonym. Żydzi trzecim po królu.— *Przy Argob i przy Arie.* Z hebr., chald. i grec. zdanie jest takie, że Facee towarzyszami sprzysiężenia się miał Argoba i Arie, a z nimi pięćdziesięciu mężów Galaadczyków, przy których pomocy, zbrodniczego czynu dokonał. S. Hieronim imiona te za imiona własne miejsc zdaje się uważać, przy których popełnione zostało zabójstwo. Mogłyby się jednak z sobą pogodzić, gdybyśmy powiedzieli, iż sens jest taki, t. j. że zabity został Faceja, gdy przy nim byli Argob i Arie.—*Mężów.* Można także przełożyć z hebr. *mężowie*, iżby oznaczali nie zabitych, lecz zabójców.

29. *Teglatfalazar król Assyryjski.* Król Assyryjski Ful, o którym w. 19, był pierwszym królem Assyryjskim po Sardanapalu, drugim Teglatfalazar, trzecim Salmanazar, czwartym Sennacherib, piątym Assaradon, szóstym Berodad, siódmym Benberodak, ósmym Nabuchodonozor.— *Wziął Aion i Abel Dom.* Nazwisko jest miasta, albo prowincii, jak się pokazuje z hebr., chald. i grec. W skutek téj klęski, o którój się wspomina w tym wierszu, utraciło królestwo Izraelskie dwa pokolenia z połową, które były za Jordanem, t. j. pokolenie Rubena i Gada, i połowę pokolenia Manassesa: z téj zaś strony Jordanu całe pokolenie Neftali, w którém cała Galilea wyższa, inaczej pogańską zwana, zawiera się.

cussit eum, et interfecit; regnavitque pro eo vigesimo anno Joatham filii Oziae.

31. Reliqua autem sermonum Phacee, et universa quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Israel?

32. Anno secundo Phacee, filii Romeliae regis Israel regnavit Joatham filius Oziae regis Juda *.

33. Viginti quinque annorum erat, cum regnare coepisset, et sedecim annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Jerusa, filia Sadoc*. *(2.Par. 27,1).*

34. Fecitque, quod erat placitum coram Domino; juxta omnia, quae fecerat Ozias pater suus, operatus est.

35. Verumtamen excelsa non abstulit; adhuc populus immolabat, et adolebat incensum in excelsis; ipse aedificavit portam domus Domini sublimissimam.

36. Reliqua autem sermonum Joatham, et universa, quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Juda?

37. In diebus illis coepit Dominus mittere in Judam Rasin regem Syriae, et Phacee filium Romeliae. *(Isai. 7, 1).*

38. Et dormivit Joatham cum patribus suis, sepultusque est cum eis in civitate David patris sui; et regnavit Achaz filius ejus pro eo.

y zabił; y królował miasto niego dwudźiestego roku Joathama syna Oziaszowego.

31. A ostatek mów Phacee, y wszytko co czynił, azaż to nie napisano iest w księgach mów dni królów Izraelskich?

32. Roku wtórego Phacee syna Romeliasza króla Izraelskiego, królował Joatham syn Oziasza króla Judzkiego.

33. Dwadźieścia y pięć lat miał gdy począł królować, a szesnaście lat królował w Jeruzalem, imię matki iego Jerusa córka Sadok.

34. Y czynił co się podobało przed Panem; wedle wszytkiego, co był uczynił Oziasz ociec iego czynił.

35. Wszakże wyżyn nie zniósł; iescze lud ofiarował y palił kadzenie na wyżynach; ten zbudował bramę domu Pańskiego nawyższą.

36. A ostatek mów Joatham, y wszytko co czynił, aza to nie iest napisano w księgach słów dni królów Judzkich?

37. W one dni począł Pan nasyłać na Judę Razin króla Syriyskiego, y Phacee syna Romeliaszowego.

38. Y zasnął Joatham y oycy swymi, y pogrzebion iest z nimi w mieście Dawida oyca swego, y królował Achaz syn iego miasto niego.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O bezbożnym królu Judzkim Achazie, i jego następcy cnotliwym królu Ezechiaszu.

1. Anno decimo septimo Phacee filii Romeliae regnavit Achaz filius Joatham regis Juda.

2. Viginti annorum erat Achaz, cum regnare coepisset, et sedecim annis regnavit in Jerusalem; non fecit, quod erat placitum in conspectu Domini Dei sui, sicut David pater ejus; *(2. Par. 28,1).*

3. sed ambulavit in via regum Israel; insuper et filium suum consecravit, transferens per ignem secundum idola gentium, quae dissipavit Dominus coram filiis Israel.

4. Immolabat quoque victimas, et adolebat incensum in excelsis, et in collibus, et sub omni ligno frondoso.

5. Tunc ascendit Rasin rex Syriae, et Phacee filius Romeliae rex Israel in Jerusalem ad proeliandum; cumque obsiderent Achaz, non valuerunt superare eum. *(Supr. 15, 37).*

6. In tempore illo restituit Rasin, rex Syriae, Ailam Syriae, et ejecit Judaeos de Aila; et Idumaei venerunt in Ailam, et habitaverunt ibi usque in diem hanc.

1. Roku siedmnastego Phacee syna Romeliasza królował Achaz syn Joatham króla Judzkiego.

2. Dwadźieścia lat było Achazowi, gdy począł królować, a szesnaście lat królował w Jeruzalem; nie czynił co się podobało przed oczyma Pana Boga iego, iako Dawid ociec iego;

3. ale chodźił drogą królów Izraelskich; nadto y syna swego poświęcił, przenosząc przez ogień, według bałwanów pogańskich, które rozproszył Pan przed synmi Izraelskimi.

4. Ofiarował też ofiary y kadźił na wyżynach, y na pagórkach, y pod każdym drzewem gałęźistym.

5. Tedy przyciągnął Razin król Syriyski y Phacee syn Romeliasza król Izraelski do Jeruzalem na woynę; a gdy oblegli Achaza, nie mogli go przemódz.

* 6. Czasu onego przywrócił Razin król Syriyski Ailę ku Syriiey, y wygnał Żydy z Aile; y przyszli Idumczycy do Aile, y mieszkali tam aż po dźiś dźień.

35. *Bramę.... najwyższą.* Watablus zgodnie z Salianem powiada, że była to brama kościoła wschodnia, nad którą w rzeczy samėj wyższėj nie było, i to bądź pod nazwiskiem bramy drzwi uważać będźiemy, które według Watabla, do trzydziestu dwuch łokci wosokości, a czternastu szerokości zawierały; bądź wschodnie oblicze przysionka kościelnego, które na sto i dwadzieścia łokci się wznosiło.

R. 16.— 3. *Syna swego poświęcił, przenosząc przez ogień.* Czyniono to na cześć Bożka Amonickiego Molocha. Przenoszono zaś przez ogień, albo dla opalenia tylko, albo nawet dla całkowitego spalenia. Wyraz *przenosząc* przesądne tylko oczyszczenie zdaje się oznaczać, nie zaś spalenie.

6. *Ailę.* Które inaczėj Aelat się nazywało, patrz o tém mieście 14, 22. Było ono przez Ozyasza odjęte Syryj-

7. Misit autem Achaz nuntios ad Theglathphalasar regem Assyriorum, dicens: Servus tuus et filius tuus ego sum: ascende, et salvum me fac de manu regis Syriae, et de manu regis Israel, qui consurrexerunt adversum me. (*Supr. 15, 29*).

8. Et cum collegisset argentum et aurum, quod inveniri potuit in domo Domini et in thesauris regis, misit regi Assyriorum munera.

9. Qui et acquievit voluntati ejus; ascendit enim rex assyriorum in Damascum, et vastavit eam, et transtulit habitatores ejus Cyrenen; Rasin autem interfecit.

10. Perrexitque rex Achaz in occursum Theglathphalasar regi Assyriorum in Damascum; cumque vidisset altare Damasci, misit rex Achaz ad Uriam sacerdotem exemplar ejus, et similitudinem juxta omne opus ejus.

11. Exstruxitque Urias sacerdos altare juxta omnia, quae praeceperat rex Achaz de Damasco; ita fecit sacerdos Urias, donec veniret rex Achaz de Damasco.

12. Cumque venisset rex de Damasco, vidit altare, et veneratus est illud; ascenditque et immolavit holocausta et sacrificium suum,

13. et libavit libamina, et fudit sanguinem pacificorum, quae obtulerat, super altare.

14. Porro altare aereum, quod erat coram Domino, transtulit de facie templi et de loco altaris, et de loco templi Domini; posuitque illud ex latere altaris ad aquilonem.

15. Praecepit quoque rex Achaz Uriae sacerdoti, dicens: Super altare majus offer holocaustum matutinum, et sacrificium vespertinum, et holocaustum regis, et sacrificium ejus, et holocaustum universi populi terrae, et sacrificia eorum, et libamina eorum, et omnem sanguinem holocausti, et universum sanguinem victimae super illud effundes: altare vero aereum erit paratum ad voluntatem meam.

16. Fecit igitur Urias sacerdos juxta omnia, quae praeceperat rex Achaz.

7. A Achaz wyprawił posły do Theglatphalazara króla Assyriyskiego, mówiąc: Jam iest sługa twóy y syn twóy: przyiedź a wybaw mię z ręki króla Syriyskiego, y z ręki króla Izraelskiego, którzy powstali przeciwko mnie.

8. A zebrawszy śrébro y złoto, które się mogło naleźć w domu Pańskim y w skarbie królewskim, posłał królowi Assyriyskiemu dary.

9. Który też zezwolił na wolą iego: bo przyciągnał król Asyriyski do Damaszku, y zburzył ji, y przeniósł obywatele iego do Cyreny; a Razina zabił.

10. Y iechał król Achaz przeciw Theglathphalazarowi królowi Assyriyskiemu do Damaszku; a gdy uyźrzał ołtarz w Damaszku, posłał król Achaz do Uryasza kapłana wizerunek iego, y wyobrażenie według wszelkiey roboty iego.

11. Y zbudował Uryasz kapłan ołtarz wedle wszytkiego co był rozkazał król Achaz z Damaszku, tak uczynił kapłan Uryasz aż przyiechał król Achaz z Damaszku.

12. A gdy przyiechał król z Damaszku, uyźrzał ołtarz, y uczynił mu poczciwość; y wstąpił y ofiarował całopalenia y ofiarę swą,

13. y ofiarował mokre ofiary, y wylał krew ofiar zapokoynych, które był ofiarował na ołtarzu.

14. A ołtarz miedźiany, który był przed Panem, przeniósł z oblicza kościoła, y z mieysca ołtarza, y z mieysca kościoła Pańskiego; a postawił ji przy boku ołtarza na północy.

15. Przykazał też król Achaz Uryaszowi kapłanowi, mówiąc: Na wielkim ołtarzu ofiaruy całopalenie zaranne, y ofiarę wieczorną, y całopalenie królewskie, y ofiarę iego, y całopalenie wszego ludu źiemie; y ofiary ich, y mokre ofiary ich, y wszelką krew całopalenia, y wszelką krew ofiary na nim wylewać będźiesz: lecz ołtarz miedźiany będźie gotowy na wolą moię.

16. Uczynił tedy Uryasz kapłan wedle wszytkiego co król Achaz był rozkazał.

czykom II. Paral. 26, 2. — *Przyszli Idumejczycy do Aile.* Zkąd byli wygnani, jak się mówi r. 14, 22.

7. *Sługa twój, i syn twój.* Hołdownikiem twoim jestem, i pod twoją pieczą zostaję.—*Przyjedź, a wybaw mię.* Którą to prożbą o pomoc zgrzeszył Achaz, gdyż jéj pragnął od człowieka bezbożnego, i ponieważ mu P. Bóg wyraźnie ze strony tych królów bespieczeństwo przez Izaiasza był obiecał, i na znak tego cud nawet podawał.

9. *Do Cyreny.* T. j. do wyższéj Medii, jak Józef tłumaczy.—*A Razina zabił.* Który jak się dowiedział, że królestwo jego jest pustoszone, natychmiast z wojskiem ku Damaszkowi wyruszył, i z królem Assyryjskim niepomyślną walkę stoczył.

10. *Posłał . . . wizerunek jego.* Żeby w kościele inny uczyniono według kształtu i miary przesłanéj Uryaszowi arcykapłanowi. Niema wątpliwości, że Achaz znieważył kościół, znosząc ołtarz prawny. Czy zaś w kościele czynił także ofiary bałwanom, rzeczą jest niepewną. Zdaje się, rzec należy, że ofiary składał Bogu prawdziwemu, ponieważ to czynił przez Uryasza arcykapłana, według sposobu i obrządku zwyczajnego, jak się pokazuje z w. 15. tego rozdziału. Są jednak, którzy powiadają, że na ołtarzu tym w Damaszku składał ofiary, tak Abulensis Genebrardus i Adrichomius. Być może jedno i drugie, zdania są prawdziwe. Tekst bowiem ś. w. 12 zdaje się wskazywać, że król sam przez się na tym ołtarzu obrządkiem Damasceńczyków sprawował ofiary, i chciał także, żeby arcykapłan według zwyczaju żydowskiego na nim ofiarował, co jakośmy rzekli, znajduje się w w. 15.

11. *Aż przyjechał.* Podczas nieobecności, nim wrócił z Damaszku.

13. *Zapokojnych.* Na podziękowanie Bogu za powrót, a także za zdrowie swoje, i pomyślność całego królestwa.

15. *Na wielkim ołtarzu.* T. j. na nowym, który sam zbudować rozkazał. *Całopalenie zaranne, i ofiarę wieczorną.* Które także ofiarą ustawiczną się nazywają, i znajdują się przepisane w prawie Mojżeszowem, Exod. 29, 38, i Num. 28, 3. — *Całopalenie królewskie.* Albo które za grzech panującego się czyni Lew. 4, 22, albo które były fundowane przez królów, a zwłaszcza przez Salomona, jak to widzimy w II. Paral. 8, 12; *Tedy ofiarował Salomon całopalenie,* t. j. koszta na ofiary całopalne, żeby po wszystkie czasy były czynione, *aby na każdy dzień ofiarowano na nim* i t. d. — *Lecz ołtarz miedziany.* Przez Salomona uczyniony.—*Będzie gotowy na wolą moję.* Z niego co mi się podoba uczynię.

17. Tulit autem rex Achaz caelatas bases, et luterem, qui erat desuper, et mare deposuit de bobus aereis, qui sustentabant illud, et posuit super pavimentum stratum lapide.

18. Musach quoque sabbati, quod aedificaverat in templo, et ingressum regis exterius convertit in templum Domini propter regem Assyriorum.

19. Reliqua autem verborum Achaz, quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Juda?

20. Dormivitque Achaz cum patribus suis, et sepultus est cum eis in civitate David; et regnavit Ezechias filius ejus pro eo.

17. Y odiął król Achaz podstawki ryte, y umywalnią, która na nich była, y morze złożył z wołów miedźianych, na których stało, a postawił na tle kamieniem położonym.

18. Musach też Sabatną, którą był sprawił w kościele, y wchód królewski zewnątrz, obrócił w kościół Pański dla króla Assyriyskiego.

19. A ostatek słów Achaz, które czynił, aza to nie napisano iest w księgach mów dni królów Judzkich?

20. Y zasnął Achaz z oycy swymi, y pogrzebion iest z nimi w mieście Dawidowym, a Ezechiasz syn iego królował miasto niego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 16. w. 18. *Musach też Sabatną.* Zostawił słowo żydowskie Musach, co się toż rozumie co i Masach, to jest, zasłonę albo namiot, za którym mieszkali słudzy domu Bożego przez Sabath, aż odprawili swój tydzień posługi. Drudzy powiadają że to był pulpit, albo kazalnica, z której kapłani lud uczyli, i zakon czytali. Inszy przez to słowo pospolicie rozumieją skarbnicę, do której we dni sobotnie kładziono ofiary królów na poprawę kościoła. A Rabbi Salomon mniema, że to było miejsce w przysionku kościelnym chędogo nakryte, na którem król siadał w Sabaty i w święta.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O uprowadzeniu Izraelitów do niewoli Assyryjskiéj, i osadzeniu ziemi Izraelskiéj obcym ludem.

1. Anno duodecimo Achaz regis Juda regnavit Osee filius Ela in Samaria super Israel novem annis.

2. Fecitque malum coram Domino; sed non sicut reges Israel, qui ante eum fuerant.

3. Contra hunc ascendit Salmanasar rex Assyriorum, et factus est ei Osee servus; reddebatque illi tributa. *(Infr. 18, 9. Tob. 1, 2).*

4. Cumque deprehendisset rex Assyriorum Osee, quod rebellare nitens misisset nuntios ad Sua, regem Aegypti, ne praestaret tributa regi Assyriorum, sicut singulis annis solitus erat, obsedit eum, et vinctum misit in carcerem.

5. Pervagatusque est omnem terram, et ascendens Samariam, obsedit eam tribus annis.

6. Anno autem nono Osee, cepit rex Assyriorum Samariam, et transtulit Israel in Assyrios; posuit-

1. Roku dwunastego Achaza króla Judzkiego, królował Ozee syn Ela w Samariiéy nad Izraelem dźiewięć lat.

2. Y czynił złe przed Panem; ale nie iako królowie Izraelscy, którzy przed nim byli.

3. Na tego przyciągnął Salmanazar król Assyriyski, y stał się Ozee niewolnikiem iego, y oddawał mu dań.

4. A gdy król Assyriyski doznał Ozee, że chcąc się wybić, posłał posły do Sua króla Egyptskiego, aby nie dawał dani królowi Assyriyskiemu, iako był zwykł na każdy rok, obległ go y związanego wsadźił do więźienia.

5. Y zieźdźił wszytkę źiemię iego, y przyiechawszy do Samariiéy, obległ ji przez trzy lata.

6. A dźiewiątego roku Ozee, wźiął król assyriyski Samarią, y przeniósł Izraela do Assyriyczy-

---

17. *A postawił na tle kamieniem położonym* (usłanym). Żeby tam do niczego nie służyły, lecz w zaniedbaniu leżały, według tych słów II. Paral. 28, 22: *Nadto i czasu ucisku swego przyczynił wzgardy przeciw Panu.* To się zaś stało *czasu ucisku*, t. j. gdy nieszczęścia królestwem kołatały, i gdy raczéj przez pokutę należało błagać Boga o przebaczenie, niż występkami do gniewu go pobudzać.

18. *Muzach też Sabatną.* P. W. — *Wchód królewski.* Chodnik który z królewskiego pałacu do kościoła prowadził.—*Zewnątrz obrócił.* Zamknął tak, że z pałacu do kościoła iść chcącemu, już nie prosto, jak wprzódy, wejście było otwarte, lecz drugiego koła było potrzeba, co także z hebrajskiego jaśniéj się pokazuje, w którym, jak przekłada Pagninus, tak się znajduje: *Wejście królewskie zewnątrz obchodzić zmusił.* Albo zapewne Achaz dla króla Assyryjskiego, który za rzecz właściwą sobie uważał zewnątrz z ludem stać, trybunał ten obrócił w kościół Boży, czyli w wewnętrzny przysionek kapłański; zkąd wynikło, że trzeba było dłuższą drogą, a nie prostą, jak wprzódy, do musach czyli trybunału przechodzić. — *Dla króla Assyryjskiego.* To jest żeby mu dogodzić, i żeby dać poznać, że Achaz całkiem do czci bałwochwalskiéj przeszedł.

R. 17.—2. *Ale niejako królowie Izraelscy, którzy przed nim byli.* Kronika hebrajska r. 22, powiada, że Ozeasz, gdy ujrzał, że zostały wywiezione przez Assyryjczyków cielce złote, które się w Betel i Dan znajdowały, nie zabronił swoim poddanym, żeby trzykroć do roku dla oddania czci P. Bogu do Jerozolimy się udawali, czego przedtém królowie Izraelscy niedopuszczali, jak to twierdzi Genebrardus i Salianus.

3. *Na tego przyciągnął Salmanazar.* Ponieważ Ozee daniny płacić odmawiał, i widział, że się chce z pod jego zależności uwolnić, jak się znajduje w w. 4.—*I stał się Ozee niewolnikiem jego.* Przez wypłacanie rocznéj daniny.

4. *Do więzienia.* T. j. po wzięciu Samaryi. Jest to anticipatio (postać krasomówska), potém bowiem opowiada się jakim sposobem to się stało.

6. *W Hala i Habor nad rzeką Gozan.* Toż samo z niejaką różnicą powtarza się r. 18: *Posadził je*, powiada, *w Hala i w Habor w rzekach Gozan, w mieściech Medskich.* A zatem, r. 18, Hala i Habor rzekami się na-

que eos in Hala et in Habor juxta fluvium Gozan, in civitatibus Medorum. *(Infr. 18, 10.)*

7. Factum est enim, cum peccassent filii Israel Domino Deo suo, qui eduxerat eos de terra Aegypti, de manu Pharaonis regis Aegypti, coluerunt deos alienos.

8. Et ambulaverunt juxta ritum gentium, quas consumserat Dominus in conspectu filiorum Israel, et regum Israel, quia similiter fecerant.

9. Et offenderunt filii Israel verbis non rectis Dominum Deum suum; et aedificaverunt sibi excelsa in cunctis urbibus suis a turre custodum usque ad civitatem munitam.

10. Feceruntque sibi statuas et lucos in omni colle sublimi, et subter omne lignum nemorosum,

11. et adolebant ibi incensum super aras in morem gentium, quas transtulerat Dominus a facie eorum, feceruntque verba pessima irritantes Dominum;

12. et coluerunt immunditias, de quibus praecepit eis Dominus, ne facerent verbum hoc.

13. Et testificatus est Dominus in Israel et in Juda per manum omnium Prophetarum et Videntium, dicens: Revertimini a viis vestris pessimis, et custodite praecepta mea et ceremonias juxta omnem legem, quam praecepi patribus vestris, et sicut misi ad vos in manu servorum meorum prophetarum. *(Jer. 25, 5.)*

14. Qui non audierunt, sed induraverunt cervicem suam juxta cervicem patrum suorum, qui noluerunt obedire Domino Deo suo.

15. Et abjecerunt legitima ejus et pactum, quod pepigit cum patribus eorum, et testificationes, quibus contestatus est eos; secutique sunt vanitates, et vane egerunt, et secuti sunt gentes, quae erant per circuitum eorum, super quibus praeceperat Dominus eis, ut non facerent, sicut et illae faciebant.

16. Et dereliquerunt omnia praecepta Domini Dei sui, feceruntque sibi conflatiles duos vitulos et lucos, et adoraverunt universam militiam coeli, servieruntque Baal,

17. et consecraverunt filios suos et filias suas per ignem, et divinationibus inserviebant, et auguriis; et tradiderunt se, ut facerent malum coram Domino, ut irritarent eum.

ków; y posadźił ie w Hala y w Habor nad rzéką Gozan, w mieściech Medskich.

7. Stało się bowiem, gdy zgrzészyli synowie Izraelowi Panu Bogu swemu, który ie był wywiódł z źiemie Egyptskiéy z ręki Pharaona króla Egyptskiego, chwalili bogi cudze.

8. Y chodźili według obyczaiu narodów, które wytracił Pan przed oczyma synów Izraelowych, y królów Izraelskich, że także byli uczynili.

9. Y obraźili synowie Izraelowi słowy nieprawemi Pana Boga swego; y nabudowali sobie wyżyn we wszytkich mieściech swoich, od wieże stróżów aż do miasta obronnego.

10. Y naczynili sobie słupów, y gaiów na wszelkim pagórku wysokim, y pod wszelkim drzewem gaiowym,

11. y palili kadzenie tam na ołtarzach obyczaiem narodów, które był przeniósł Pan od oblicza ich, y czynili co nagorsze słowa draźniąc Pana;

12. y służyli plugastwom, o których im Pan przykazał, aby nie czynili słowa tego.

13. Y oświadczył się Pan w Izraelu y w Judźie przez rękę wszytkich proroków i widzących, mówiąc: Nawróćcie się od dróg waszych bardzo złych, a strzeżcie przykazań moich y ceremoniy według wszytkiego zakonu, którym przykazał oycóm waszym, y iakom posłał do was w ręce sług moich proroków.

14. Którzy nie słuchali, ale zatwardźili krzczycę swoię, wedle krzczyce oyców swoich, którzy nie chcieli bydź posłuszni Panu Bogu swemu.

15. Y odrzucili prawa iego, y przymierze, które uczynił z oycy ich, y oświadczania, któremi oświadczył ie; y poszli za nikczemnościami, y nikczemnie się sprawowali, y naśladowali narodów, którzy byli około nich, o których przykazał im był Pan, aby nie czynili iako y oni czynili.

16. Y opuścili wszytkie przykazania Pana Boga swego, y uczynili sobie litych dwu cielców, y gaie, y kłaniali się wszytkiemu woysku niebieskiemu, y służyli Baalowi,

17. y poświęcali syny swe y córki swe przez ogień, y bawili się wiesczbami y wróżkami: y wydali się aby czynili złość przed Panem, aby go draźnili.

---

zywają; w tym zaś r. 17 miastami. Lecz gdy gdzieindziéj także, t. j. I. Paral. 5, 26, Gozan nazywa się rzeką, Hala zaś i Habor miastami, Salianus przeto podejrzywa, że nie należy czytać *w rzekach Gozan*, lecz *rzeki Gozan*.

9. *Od wieży stróżów.* Co po prostu powiedział, *we wszystkich miastach*, teraz przez przysłowie tłumaczy, iżby kto nie sądził, że o wielkich i obronnych miastach tylko mówi, jakby rzekł: od chałupy aż do stolicy. Wieżami stróżów są te, które się budowały na pustyni, gdzie pasterze swoje chałupy i bydło mieli, iżby tą jakąkolwiek warownią, od niespodzianych napadów zbójeckich się zabezpieczyli. Patrz II. Paral. 26, 10, gdzie się mówi, że Ozeasz tego rodzaju wieże zbudował.

11. *Był przeniósł Pan.* Z siedlisk wypchnął, które zajmowali, lub mieczem Hebrajczyków wytracił.—*Najgorsze słowo.* Rzeczy najgorsze.

12. *Plugastwom.* T. j. bałwanom: *galal*, po hebrajsku plugastwo i gnój oznacza; ztąd przez pogardę bałwany nazywają się *gillulim*, gnoje.—*Słowa tego.* Rzeczy téj.

13. *Widzących.* Którzy się to nazywają widzącymi, mówi się I. Król. 9, 9.—*Nawróćcie się.* Patrz Jer. 25, 5.—*Ceremonij.* Praw ceremonialnych, które do religii należały.—*W ręce... proroków.* Wyrażenie hebrajskie; i to samo znaczy co przez proroków.

15. *Oświadczania.* Zaniedbali i wzgardzili słowami proroków, i za niedorzeczne je mieli.

16. *Wojsku niebieskiemu.* Gwiazdom, które są jakby żołnierzami na służbie Bożéj, i za niego w potrzebie walczą.

17. *Przez ogień.* Patrz r. 16, 3.

18. Iratusque est Dominus vehementer Israeli, et abstulit eos a conspectu suo; et non remansit nisi tribus Juda tantummodo.

19. Sed nec ipse Juda custodivit mandata Domini Dei sui; verum ambulavit in erroribus Israel, quos operatus fuerat.

20. Projecitque Dominus omne semen Israel, et afflixit eos, et tradidit eos in manu diripientium, donec projiceret eos a facie sua;

21. ex eo jam tempore, quo scissus est Israel a domo David, et constituerunt sibi regem Jeroboam filium Nabat; separavit enim Jeroboam Israel a Domino, et peccare eos fecit peccatum magnum. *(3. Reg. 12, 19.)*

22. Et ambulaverunt filii Israel in universis peccatis Jeroboam, quae fecerat; et non recesserunt ab eis,

23. usquequo Dominus auferret Israel a facie sua, sicut locutus fuerat in manu omnium servorum suorum prophetarum; translatusque est Israel de terra sua in Assyrios usque in diem hanc. *(Jer. 25, 9.)*

24. Adduxit autem rex Assyriorum de Babylone et de Cutha et de Avah et de Emath, et de Sepharvaim; et collocavit eos in civitatibus Samariae pro filiis Israel, qui possederunt Samariam, et habitaverunt in urbibus ejus.

25. Cumque ibi habitare coepissent, non timebant Dominum; et immisit in eos Dominus leones, qui interficiebant eos.

26. Nuntiatumque est regi Assyriorum, et dictum: Gentes, quas transtulisti, et habitare fecisti in civitatibus Samariae, ignorant legitima Dei terrae, et immisit in eos Dominus leones, et ecce interficiunt eos, eo quod ignorent ritum Dei terrae.

27. Praecepit autem rex Assyriorum, dicens: Ducite illuc unum de sacerdotibus, quos inde captivos adduxistis, et vadat, et habitet cum eis, et doceat eos legitima Dei terrae.

28. Igitur cum venisset unus de sacerdotibus his, qui captivi ducti fuerant de Samaria, habitavit in Bethel, et docebat eos, quomodo colerent Dominum.

29. Et unaquaeque gens fabricata est deum su

18. Y rozgniewał się Pan barzo na Izraela, y zniósł ie od oblicza swego, y nie zostało iedno tylko pokolenie Juda.

19. Ale ani sam Juda nie strzegł przykazania Pana Boga swego, ale chodźił w błędźiech Izraelskich, które był uczynił.

20. Y odrzucił Pan wszytko nasienie Izraelowe, y utrapił ie, y podał ie w ręce łupieżców, aż ie odrzucił od oblicza swego;

21. iuż od onego czasu, którego się oderwał Izrael od domu Dawidowego, y postanowili sobie króla Jeroboam syna Nabatowego; Jeroboam bowiem oddźielił Izraela od Pana, y przywiódł ie do grzéchu wielkiego.

22. Y chodźili synowie Izraelowi we wszytkich grzéchach Jeroboamowych, które czynił; a nie odstąpili od nich,

23. aż Pan zniósł Izraela od oblicza swego, iako był powiedźiał w ręce wszytkich sług swoich proroków, y przeniesion iest Izrael z źiemie swéy do Assyriiéy, aż do dnia tego.

24. A król Assyriyski nawiódł ludźi z Babylonu, y z Kuthy, y z Awei, y z Emathu, y z Sepharwaima; y osadźił ie w mieściech Samariyskich miasto synów Izraelskich, którzy posiedli Samarią y mieszkali w mieściech iéy.

25. A gdy tam ięli mieszkać, nie bali się Pana: y przepuścił na nie Pan lwy, którzy ie zabiiali.

26. Y dano znać królowi Assyriyskiemu, y rzeczono: Narody, któreś przeprowadźił y posadźił w mieściech Samariyskich, nie umieią praw Boga źiemie, y przepuścił Pan na nie lwy, a oto ie morduią, przeto iż nie umieią chwały Boga źiemie.

27. Y rozkazał król Assyriyski, mówiąc: Zawiedźcie tam iednego z kapłanów, któreście ztamtąd więźniami przywiedli, a niech idźie y mieszka z nimi, y nauczy ich praw Boga źiemie.

28. Gdy tedy przyszedł ieden z tych kapłanów, którzy byli w niewolą zagnani z Samariiéy, mieszkał w Bethel, y nauczał ie iako mieli chwalić Pana.

29. Y każdy naród uczynił sobie Boga swego, y

21. *Oddzielił Izraela od Pana.* Od czci prawdziwego Boga do bałwochwalstwa przeprowadził.

24. *Z Kuty i z Awei.* O których się krainach mówi, że do Arabii pustynnéj należały.—*Emat.* Ziemia Emat znajduje się około góry Libańskiéj, na pograniczu krainy Damasceńskiéj.—*Sefarwaima.* Zdaje się, że było to miasto, lub kraj przy morzu położony; albowiem wyraz ten oznacza rejestr, albo liczbę morza, jako Ariasz Montanus tłumaczy w dziele o tłumaczeniu imion.

25. *Przepuścił na nie Pan lwy.* Dla czego był przepuścił, mówi się w tymże samym wierszu, t. j. ponieważ *nie bali się Pana.* Lecz i w domu swoim nie czcili P. Boga, a jednak nic złego nie cierpieli. Przyczyną więc klęski było to, że w ziemi należącéj do czcicieli Bożych, i którą Bóg szczególniejszym sposobem sobie wybrał, bałwochwalstwo wykonywali.

27. *Praw Boga ziemi.* Rozumieli, że Bóg Izraelski do szczególnego miejsca przywiązany, i że tylko w owym kraju panuje. Patrz niż. r. 18, 35.

28. *Nauczał je jako mieli chwalić Pana.* Albo prawdziwéj czci Bożéj nauczył, jaka się wykonywała w Jerozolimie; albo niedoskonałéj, jaka w królestwie Izraelskiém przed niewolą była w używaniu. Jeśli téj ostatniéj nauczył, to widać, że P. Bóg jakąkolwiek cześć wołał, niż wprost pogańską, gdyż chłostę lwów, jakby w pewny sposób przebłagany, powściągnął. Tak Kartuzianus i Genebrardus. Tostatus mniema, że nie tylko dla tego P. Bóg lwów przepuścił, żeby ukarać nowych Samarytanów bałwochwalskich, lecz także, żeby pokazać, że on to dopuścił niewolę na Izraelitów, ponieważ Jemu nie służyli, i że może do służenia sobie zmusić kogo zechce, jak tych nowych mieszkańców królestwa zmusił. A zatém celem chłosty zesłanéj nie tyle było poprawienie grzeszników, jak raczéj okazanie Boskiéj mocy, który to cel zostawał osiągniętym, chociażby Boga Izraelskiego nie szczerą czcią czcili.

29. *Uczynił sobie boga swego.* Jakiego mieli wprzódy w stronach swoich.—*W zborach* (świątyniach) *wyso-*

um, posueruntque eos in fanis excelsis, quae fecerant Samaritae, gens et gens in urbibus suis, in quibus habitabat.

30. Viri enim Babylonii fecerunt Sochotbenoth, viri autem Chutaei fecerunt Nergel, et viri de Emath fecerunt Asima.

31. Porro Hevaei fecerunt Nebahaz et Tharthac. Hi autem, qui erant de Sepharvaim, comburebant filios suos igni, Adramelech et Anamelech diis Sepharvaim;

32. et nihilominus colebant Dominum. Fecerunt autem sibi de novissimis sacerdotes excelsorum, et ponebant eos in fanis sublimibus.

33. Et cum Dominum colerent, diis quoque suis serviebant juxta consuetudinem gentium, de quibus translati fuerant Samariam.

34. Usque in praesentem diem morem sequuntur antiquum; non timent Dominum, neque custodiunt ceremonias ejus, judicia et legem, et mandatum, quod praeceperat Dominus filiis Jacob, quem cognominavit Israel; *(Infr. 21, 9. Gen. 32, 28.)*

35. et percusserat cum eis pactum, et mandaverat eis, dicens: Nolite timere deos alienos, et non adoretis eos, neque colatis eos, et non immoletis eis:

36. sed Dominum Deum vestrum, qui eduxit vos de terra Aegypti in fortitudine magna et in brachio extento, ipsum timete, et illum adorate, et ipsi immolate.

37. Ceremonias quoque, et judicia et legem, et mandatum, quod scripsit vobis, custodite ut faciatis cunctis diebus, et non timeatis deos alienos.

38. Et pactum quod percussit vobiscum, nolite oblivisci: nec colatis deos alienos,

39. sed Dominum Deum vestrum timete, et ipse eruet vos de manu omnium inimicorum vestrorum.

40 Illi vero non audierunt, sed juxta consuetudinem suam pristinam perpetrabant.

41. Fuerunt igitur gentes istae timentes quidem Dominum, sed nihilominus et idolis suis servientes; nam et filii eorum, et nepotes, sicut fecerunt patres sui, ita faciunt usque in praesentem diem.

postawili ie w zborach wysokich, które byli pobudowali Samaritowie, narod y narod w mieściech swych, w których mieszkali.

30. Mężowie bowiem Babylońscy uczynili Sochoth Benoth: a mężowie Chutscy uczynili Nergela; a mężowie z Emathu uczynili Asima.

31. Zaś Heweianie uczynili Nebahaza y Tharthaka. A ci którzy byli z Sepharwaima, palili syny swoie w ogniu, Adramelechowi y Anamelechowi bogóm Sepharwaimskim;

32. a przecię chwalili Pana. Y uczynili z napodleyszych kapłany wyżyn, y postanowili ie we zborzech wysokich.

33. Y gdy Pana chwalili, bogóm też swoim służyli według obyczaiu narodów, z których ie przeniesiono do Samariiey.

34. Aż po dźiś dźień trzymaią się obyczaiu starego; nie boią się Pana, ani strzegą ceremoniy iego, sądow y zakonu y rozkazania, które był przykazał Pan synom Jakóba, którego nazwał Izraelem;

35. y postanowił był z nimi przymierze, y rozkazał im, rzekąc: Nie bóycie się bogów cudzych, y nie kłaniaycie się im, ani ich chwalcie, y nie ofiaruycie im:

36. ale Pana Boga waszego, który was wywiódł z źiemie Egyptskiey w mocy wielkiey, y w ramieniu wyciągnionym, tego się bóycie, y iemu się kłaniaycie, y iemu ofiaruycie.

37. Ceremoniy też y sądów, y zakonu, y przykazania które wam napisał strzeżcie, abyście czynili po wszytkie dni; a bogów się cudzych nie bóycie.

38. Y przymierza, które uczynił z wami, nie zapominaycie; ani chwalcie cudzych bogów,

39. ale Pana Boga waszego się bóycie, a on was wyrwie z ręki wszytkich nieprzyiaciół waszych.

40. Lecz oni nie słuchali, ale według obyczaiu swego dawnego dźiałali.

41. Byli tedy oni narodowie boiący się wprawdźie Pana, wszakże przecię y bałwanom swym służący; bo y synowie ich y wnukowie, iako czynili oycowie ich, tak czynią y po dźiś dźień.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O zniesieniu bałwochwalstwa w królestwie Judzkiém przez Ezechiasza, i bluźnierczéj mowie przeciwko Panu Bogu i królowi Rabsacesa jednego z wodzów króla Assyryjskiego.

1. Anno tertio Osee, filii Ela regis Israel, regnavit Ezechias filius Achaz regis Juda. *(2. Par. 28, 27.—29, 1.)*

2. Vigintiquinque annorum erat, cum regnare coepisset, et vigintinovem annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Abi filia Zachariae.

1. Roku trzeciego Ozee syna Ela króla Izraelskiego, królował Ezechiasz syn Achaz króla Judzkiego.

2. Dwadźieścia y pięć lat mu było, gdy począł królować, a dwadźieścia y dźiewięć lat królował w Jeruzalem: imię matki iego Abi córka Zachariaszowa.

---

kich, które byli pobudowali Samarytowie. Izraelici wprzód nim zostali do niewoli uprowadzeni.—*Naród i ród.* Każdy naród.

30. *Sochot Benot.* Są imiona bałwanów, których nowi Samarytańczycy czcili według ojczystego obrzadku.

32. *A przecię chwalili Pana.* Sądzili bowiem, że wiele razem bogów czcić można.—*Z najpodlejszych.* Najpospolitszych ludzi wzięli na to kapłaństwo.

34. *Aż po dziś dzień.* Aż do czasów Jeremiasza, o którym po większéj części sądzą, że to napisał.—*Którego nazwał Izraelem.* Gdy wprzódy Jakóbem się nazywał.

40. *Według obyczaju swego dawnego działali.* Przy bałwochwalstwie trwając, którego odstąpić niechcieli.

3. Fecitque, quod erat bonum coram Domino, juxta omnia quae fecerat David pater ejus.

4. Ipse dissipavit excelsa, et contrivit statuas, et succidit lucos, confregitque serpentem aeneum, quem fecerat Moyses (siquidem usque ad illud tempus filii Israel adolebant ei incensum); vocavitque nomen ejus Nohestan. *(Num. 21, 9.)*

5. In Domino Deo Israel speravit; itaque post eum non fuit similis ei de cunctis regibus Juda, sed neque in his, qui ante eum fuerunt;

6. et adhaesit Domino, et non recessit a vestigiis ejus, fecitque mandata ejus, quae praeceperat Dominus Moysi.

7. Unde et erat Dominus cum eo, et in cunctis, ad quae procedebat, sapienter se agebat. Rebellavit quoque contra regem Assyriorum, et non servivit ei.

8. Ipse percussit Philisthaeos usque ad Gazam, et omnes terminos eorum, a turre custodum usque ad civitatem munitam.

9. Anno quarto regis Ezechiae, qui erat annus septimus Osee filii Ela regis Israel, ascendit Salmanasar rex Assyriorum in Samariam, et oppugnavit eam,

10. et cepit. Nam post annos tres, anno sexto Ezechiae, id est, nono anno Osee regis Israel, capta est Samaria; *(Supr. 17, 3.)*

11. et transtulit rex Assyriorum Israel in Assyrios, collocavitque eos in Hala et in Habor, fluviis Gozan in civitatibus Medorum:

12. quia non audierunt vocem Domini Dei sui, sed praetergressi sunt pactum ejus; omnia, quae praeceperat Moyses servus Domini, non audierunt, neque fecerunt.

13. Anno quartodecimo regis Ezechiae ascendit Sennacherib rex Assyriorum ad universas civitates Juda munitas, et cepit eas. *

14. Tunc misit Ezechias rex Juda nuntios ad regem Assyriorum in Lachis, dicens: Peccavi, recede a me: et omne, quod imposueris mihi, feram. Indixit itaque rex Assyriorum Ezechiae regi Juda trecenta talenta argenti et triginta talenta auri. * *(2. Par. 32, 1.)*

15. Deditque Ezechias omne argentum, quod repertum fuerat in domo Domini et in thesauris regis.

3. Y czynił dobrze przed Panem, według wszytkiego co czynił Dawid ociec iego.

4. Ten rozrzućił wyżyny, y skruszył bałwany, y powyćinał gaie, y połamał węża miedźianego, którego był uczynił Moyżesz: bo aż do onego czasu synowie Izraelowi palili mu kadźidło y nazwał imię iego Nohestan.

5. W Panu Bogu Izraelowym pokładał nadźieię, y tak po nim nie było podobnego iemu ze wszytkich królów Judzkich: lecz ani z tych, którzy przed nim byli;

6. y stał przy Panu, y nie odstąpił od tropów iego, y czynił przykazania iego, które był przykazał Pan Moyżeszowi.

7. Zkąd y Pan był z nim, y we wszytkim do czego się obróćił mądrze się sprawował. Wybił się też z mocy królowi Assyriyskiemu, y nie służył mu.

8. Ten poraźił Philistyny aż do Gazy, y wszytkie granice ich, od wieże stróżów aż do miasta obronnego.

9. Roku czwartego króla Ezechiasza, który był rok śiódmy Ozee syna Ela króla Izraelskiego, przyćiągnął Salmanazar król Assyriyski do Samaryiéy, y dobywał ji, y wźiął.

10. Bo po trzech lećiech, roku szóstego Ezechiasza, to iest, roku dźiewiątego Ozee króla Izraelskiego, wźięto Samaryą,

11. y przeniósł król Assyriyski Izraela do Assyriyczyków, y posadźił ie w Hala y w Habor rzékach Gozan, w mieśćiech Medskich:

12. bo nie słuchali głosu Pana Boga swego, ale przestąpili przymierze iego: wszytkiego co roskazał Moyżesz sługa Pański, nie słuchali ani czynili.

13. Roku czternastego króla Ezechiasza przyćiągnął Sennacherib król Assyriyski na wszytkie miasta Judy obronne: y wźiął ie.

14. Tedy posłał Ezechiasz król Judzki posły do króla Assyriyskiego do Lachis mówiąc: Zgrzészyłem, odstąp odemnie: a wszytko co na mię włożysz, poniosę. A tak włożył król Assyriyski na Ezechiasza króla Judzkiego trzysta talentów śrébra, y trzydźieśći talentów złota.

15. Y dał Ezechiasz wszytko śrebro, które się nalazło w domu Pańskim, y w skarbiech królewskich.

R. 18.—3. *Według wszystkiego co czynił Dawid ojciec jego.* Ta pochwała bardzo nie wielu królom się daje, a mianowicie: Azie III. Król. 15, 11; Jozafatowi II. Paral. 17, 3; i Jozyaszowi II. Paral. 34, 2, i IV. Król. 22, 2.

4. *Rozrzucił wyżyny.* Zdaje się, że to z pewnym wyjątkiem rozumieć należy; albowiem niżéj r. 23, 13 i 14, mówi się, że Jozyasz powycinał gaje i pokruszył posągi przez Salomona na górze obrażenia postawione; Ezechiasz więc, który go poprzedzał, zostawił je nienaruszonemi; a to dla tego, że albo lud niedopuścił ich usunąć, albo że tenże lud niegrzeszył, bo owych bałwanów nieczcił, dla których to miejsce już przedtém było poświęcone. — *Połamał węża miedzianego.* W którym lud rozumiał, że coś boskiego się ukrywa. —*Nohestan.* T. j. *miedź ich*, czyli *mała miedź*. Tak przez lekceważenie nazywa węża, jakby mówił: Niczém innėm ten wąż nie jest jak miedzią. i w Bogu nadzieję pokładać należy, nie w nim; ztąd Pismo ś. zaraz dodaje: *W Panu Bogu Izraelowym pokładał nadzieję.*

5. *Nie było podobnego jemu.* Taż sama pochwała oddaje się niżéj Jozyaszowi r. 23, 25; co rozumiejmy pod niektórym względem, jak i owo, *Nie jest mu nalezion podobien w sławie, który zachował zakon Najwyższego.* Ekklezyastyk 44. Albo jest powiedziano przez hiperbolę.

7. *Wybił się z mocy.* Już bowiem od czasów Achaza, ojca Ezechiaszowego zostawali żydzi w poddaństwie Assyryjczyków, jak się pokazuje z IV. Król. 16, 7.

8. *Od wieży stróżów.* Patrz r. 17, 9.

9. *Roku czwartego króla Ezechiasza.* Patrz r. 17, 6.

16. In tempore illo confregit Ezechias valvas templi Domini et laminas auri, quas ipse affixerat, et dedit eas regi Assyriorum.

17. Misit autem rex Assyriorum Tharthan et Rabsaris et Rabsacen de Lachis ad regem Ezechiam cum manu valida Jerusalem; qui cum ascendissent, venerunt Jerusalem, et steterunt juxta aquaeductum piscinae superioris, quae est in via Agri fullonis.

18. Vocaveruntque regem; egressus est autem ad eos Eliacim, filius Helciae praepositus domus, et Sobna scriba, et Joahe filius Asaph a commentariis.

19. Dixitque ad eos Rabsaces: Loquimini Ezechiae: Haec dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quae est ista fiducia, qua niteris?

20. Forsitan inisti consilium, ut praepares te ad proelium. In quo confidis, ut audeas rebellare?

21. an speras in baculo arundineo atque confracto Aegypto, super quem, si incubuerit homo, comminutus ingredietur manum ejus, et perforabit eam? sic est Pharao rex Aegypti omnibus, qui confidunt in se.

22. Quod si dixeritis mihi: In Domino Deo nostro habemus fiduciam: nonne iste est, cujus abstulit Ezechias excelsa et altaria, et praecepit Judae et Jerusalem: Ante altare hoc adorabitis in Jerusalem?

23. Nunc igitur transite ad dominum meum regem Assyriorum, et dabo vobis duo millia equorum, et videte, an habere valeatis ascensores eorum.

24. Et quo modo potestis resistere ante unum satrapam de servis domini mei minimis? An fiduciam habes in Aegypto propter currus et equites?

25. Numquid sine Domini voluntate ascendi ad locum istum, ut demolirer eum? Dominus dixit mihi: Ascende ad terram hanc, et demolire eam.

26. Dixerunt autem Eliacim, filius Helciae, et Sobna et Joahe Rabsaci: Precamur, ut loquaris nobis servis tuis syriace: siquidem intelligimus hanc linguam, et non loquaris nobis judaice, audiente populo, qui est super murum.

16. Na ten czas złamał Ezechiasz drzwi kościoła Pańskiego, y blachy złota, które był sam przybił y dał ie królowi Assyriyskiemu.

17. A król Assyriyski posłał Tharthan y Rabsaris y Rabsacen z Lachis do króla Ezechiasza z potężnym woyskiem do Jeruzalem: którzy przyciągnąwszy przyiechali do Jeruzalem, y stanęli u rur stawu wyższego, który iest na drodze Roléy farbierzowéy.

18. Y zawołali króla: y wyszedł do nich Eliakim syn Helciasza przełożony nad domem, y Sobna pisarz, y Joahe syn Asaphów kanclérz.

19. Y rzékł do nich Rabsaces: Mówćie Ezechiaszowi: Tak mówi król wielki, król Assyriyski: Co to za ufanie, na którym się wspiérasz?

20. Podobnoś uradźił, żebyś się ku bitwie gotował. W kimże ufasz, że się śmiesz wybiiać z mocy?

21. czyli masz nadźieię w lasce trzćinnéy y złamanéy w Egyptćie, którą ieśli się człowiek podeprze, złamana wnidźie w rękę iego, y przekole ią? takći iest Pharao król Egyptski wszytkim, którzy w nim ufaia.

22. A ieśli mi rzeczećie: W Panu Bogu naszym nadźieię mamy: aza nie ten iest, którego wyżyny y ołtarze zniósł Ezechiasz: y przykazał Judźie y Jeruzalem: Przed tym ołtarzem kłaniać się będźiecie w Jeruzalem?

23. Teraz tedy przystańcie do pana mego króla Assyriyskiego, y dam wam dwa tyśiąca koni, a obaczćie możećieli mieć wśiadacze na nie.

24. A iako się możećie oprzeć iednemu panu z namnieyszych sług pana mego? Czyli masz nadźieię w Egyptćie dla wozów y iezdnych?

25. Azam bez woli Pańskiéy przyćiągnął na to mieysce, abym ie zburzył? Pan mi rzékł: Jedź do téy źiemie, a spustosz ia.

26. Y rzekli Eliakim syn Helciaszów y Sobna, y Joahe do Rabsaka: Prośiémy abyś do nas służebników twoich mówił po Syriacku: bo rozumiemy ten ięzyk: a nie mów do nas po Żydowsku, gdy słyszy lud który iest na murze.

17. *Rabsacena.* O którym Hebrajczycy rozumieją, że był Izraelitą, lecz że prawa i ludu swojego odstąpił. Podobnem do wiary czyni to język hebrajski, którym mówił, i że na jego słowa zawierające bluźnierstwo przeciwko P. Bogu, przedniejsi z ludu i król Ezechiasz, szaty swoje rozdarli, jak mówi się na początku rozdz. następ.; co jak chcą niektórzy, nie działo się, chyba kto z Izraelitów podobne bluźnierstwo wymówił.—*Z Lachis.* Które miasto oblegał.

18. *I zawołali króla.* T. j. ponieważ do miasta nie byli wpuszczani, wywołują króla dla rozmówienia się, który jednak przez bojaźń wyjść nie chciał, lecz trzech wysłał, którzy się tu wymieniają.— *Eliakim... przełożony nad domem.* T. j. rządca pałacu: Tak Salianus z innymi. Wielu jednak i poważnych autorów, których tenże Salianus wylicza, mniemają, że Eliakim dla tego się nazywa przełożonym nad domem, że był arcykapłanem, i nad domem Pańskim, t. j. kościołem przełożonym.—*Sobna pisarz.* Watablus literatem, lub biegłym w prawie tłumaczy.—*Kanclerz* (a commentariis). Patrz II. Król. 8, 16.

21. *Czyli masz nadzieję w lasce trzcinnéj i złamanéj.* Na Egipcie. Stosuje mowę do trzciny, w którą obfitują brzegi Nilu, jakby rzekł: jako trzcina nie tylko niema mocy utrzymać tego, kto się na nią przywali, ale owszem rani go jeszcze i przeszywa: tak będzie i z Judeą, która na Egipcie nadzieję swoję pokłada.

22. *W Panu Bogu naszym.* Spotwarza Rabsaces Ezechiasza; albowiem za występek to mu poczytuje, za co pochwały był godzien; gdyż wyżyny sam P. Bóg znieść rozkazał, czego może nie wiedział Rabsaces.— *Przed tym ołtarzem.* Który w kościele był postawiony.

23. *Możecieli mieć wsiadacze na nie.* Jakby rzekł: gdy do tak małej liczby przyprowadzeni jesteście, dla czego jeszcze tak potężnemu królowi i wojsku opór stawicie?

25. *Azam bez woli Pańskiéj.* Inny dowód wzięty z woli Boskiéj, którego się chwycił Sennacherib, żeby zgubić żydów; jakby rzekł: I nie możecie, ani powinniście wyrokowi Boskiéj woli się sprzeciwiać. Chciał wprawdzie Bóg przez bezbożnego owego króla żydów ucisnąć lecz nareszcie zamierzał także lud swój z rąk jego wyrwać, a jego samego zatracić.

26. *Prosimy abyś do nas... mówił po Syryacku.* Co jest dowodem, że język Syryacki pospólstwu nie był znajomy. Chcieli, żeby mowy Rabsacesa prości żołnierze

27. Responditque eis Rabsaces, dicens: Numquid ad dominum tuum et ad te misit me dominus meus, ut loquerer sermones hos, et non potius ad viros, qui sedent super murum, ut comedant stercora sua, et bibant urinam suam vobiscum?

28. Stetit itaque Rabsaces, et exclamavit voce magna judaice, et ait: Audite verba regis magni, regis Assyriorum.

29. Haec dicit rex: Non vos seducat Ezechias, non enim poterit eruere vos de manu mea.

30. Neque fiduciam vobis tribuat super Dominum, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, et non tradetur civitas haec in manu regis Assyriorum.

31. Nolite audire Ezechiam. Haec enim dicit rex Assyriorum: Facite mecum, quod vobis est utile, et egredimini ad me: et comedet unusquisque de vinea sua et de ficu sua, et bibetis aquas de cisternis vestris,

32. donec veniam, et transferam vos in terram, quae similis est terrae vestrae, in terram fructiferam et fertilem vini, terram panis et vinearum, terram olivarum et olei ac mellis, et vivetis, et non moriemini. Nolite audire Ezechiam, qui vos decipit, dicens: Dominus liberabit nos.

33. Numquid liberaverunt dii gentium terram suam de manu regis Assyriorum?

34. Ubi est deus Hemath et Arphad? ubi est deus Sepharvaim, Ana et Ava? Numquid liberaverunt Samariam de manu mea? *(Infr. 19, 13. Isai. 37, 13. Supr. 17, 24).*

35. Quinam illi sunt in universis diis terrarum, qui eruerunt regionem suam de manu mea, ut possit eruere Dominus Jerusalem de manu mea?

36. Tacuit itaque populus, et non respondit ei quidquam; siquidem praeceptum regis acceperant, ut non responderent ei.

37. Venitque Eliacim, filius Helciae praepositus domus, et Sobna scriba, et Joahe filius Asaph a commentariis ad Ezechiam scissis vestibus, et nuntiaverunt ei verba Rabsacis.

27. Y odpowiedział im Rabsaces, mówiąc: Azaż do pana twego, y do ciebie posłał mię pan móy, abych te słowa mówił, a nie raczéy do mężów, którzy śiedzą na murze, żeby iedli plugastwa swe, y pili mocz swóy z wami?

28. Stanął tedy Rabsaces, y zawołał głosem wielkim po Żydowsku, y rzekł: Słuchayćie słów króla wielkiego, króla Assyriyskiego.

29. To mówi król: Niech was nie zwodźi Ezechiasz: Bo was nie będźie mógł wydrzeć z ręki moiéy.

30. Ani wam niech nie dodaie ufności w Panu, mówiąc: Wyrywaiąc wybawi nas Pan, y nie będźie dano miasto to w rękę króla Assyriyskiego.

31. Nie słuchayćie Ezechiasza. To bowiem mówi król Assyriyski: Uczyńćie zemną co wam iest pożyteczno, a wynidźćie do mnie: y będźie ieść każdy z winnice swéy, y z figi swéy: y będźiecie pić wodę z studzien waszych,

32. aż przyidę, y przeniosę was do źiemie, która iest podobna źiemi waszéy, do źiemie żyznéy y obfituiącéy winem, źiemie chleba y winnic, źiemie oliw y oliwy y miodu, y będźiecie żyć a nie pomrzećie. Nie słuchayćiesz Ezechiasza, który was zwodźi mówiąc: Pan wybawi nas.

33. Azaż wybawili bogowie narodów ziemię swą z ręki króla Assyriyskiego?

34. Gdźież iest bóg Emath y Arphad, gdźie iest bóg Sepharwaim. Ana y Awa? Izali wybawili Samaria z ręki moiéy?

35. Którzysz to są ze wszech bogów źiem, którzy wyrwali źiemię swą z ręki moiéy? żeby mógł wyrwać Pan Jeruzalem z ręki moiéy?

36. Milczał tedy lud a nie odpowiedźiał mu nic: bo wźięli byli roskazanie od króla, aby mu nie odpowiadali.

37. Y przyszedł Eliakim syn Helciaszów przełożony nad domem y Sobna pisarz, y Joahe syn Asaphów kanclérz do Ezechiasza podarszy szaty, y powiedźieli mu słowa Rabsakowe.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O porażce Assyryjczyków przez Anioła Pańskiego, i śmierci Sennacheriba króla.

1. Quae cum audisset Ezechias rex, scidit vestimenta sua, et opertus est sacco, ingressusque est domum Domini. *(Isai. 37, 1).*

1. Co gdy usłyszał król Ezechiasz, rozdarł szaty swoie, y oblókł się w wór y wszedł do domu Pańskiego.

nierozumieli, iżby się nieobrazili, i gniewu powstrzymać nie mogąc, strzał na Rabsacesa niepuścili, lub zapewne iżby się zbytnie nie przestraszyli.

27. *Do mężów, którzy siedzą na murze.* Rabsaces silniejszym głosem, w hebrajskim języku mowę do ludu obraca, ponieważ powiadał, że ludowi to wiedzieć potrzeba, któremu inaczéj z głodu i pragnienia w oblężeniu zginąć przyjdzie.—*Żeby jedli plugastwa swe.* Jakby rzekł: którzy jeśli dłużéj oblężenie przenosić zechcą, do tego ich głód doprowadzi, że własne plugastwa jeść będą.

32. *Aż przyjdę, i przeniosę was.* Według zwyczaju królów Assyryjskich, którzy ujarzmione przez się narody, na inne miejsca przenosili, żeby do nowych pomysłów nie rzucali się, i jarzma potargać nieusiłowali.—*Pan wybawi nas.* Jakby rzekł: Bóg wybawić was nie zdoła, jako i bogowie narodów, które król Assyryjski ujarzmił, nie zdołali swoich czcicieli przed jego siłą bezpiecznymi uczynić.

34. *Emat.* Patrz r. 17, 24.—*Ana i Awa.* Zdaje się, że były to nazwiska bałwanów, które także w Samaryi były czczone.

36. *Wzięli byli rozkazanie od króla.* Rostropnie bowiem lękał się, żeby w odpowiedziach nierozważnego czego nie powiedzieli, coby raczéj zaszkodzić niż pomodz mogło, i coby nieprzyjaciela rozdrażniło, lub resztę ludu przestraszyło.

37. *Podartszy szaty.* Co zwykle czynili Żydzi, gdy jakie bluźnierstwo przeciwko Bogu usłyszeli.

2. Et misit Eliacim praepositum domus, et Sobnam scribam, et senes de sacerdotibus, opertos saccis ad Isaiam prophetam, filium Amos.
3. Qui dixerunt: Haec dicit Ezechias: Dies tribulationis et increpationis, et blasphemiae dies iste: venerunt filii usque ad partum, et vires non habet parturiens.
4. Si forte audiat Dominus Deus tuus universa verba Rabsacis, quem misit rex Assyriorum dominus suus, ut exprobraret Deum viventem, et argueret verbis, quae audivit Dominus Deus tuus: et fac orationem pro reliquiis, quae repertae sunt.
5. Venerunt ergo servi regis Ezechiae ad Isaiam.
6. Dixitque eis Isaias: Haec dicetis domino vestro: Haec dicit Dominus: Noli timere a facie sermonum, quos audisti, quibus blasphemaverunt pueri regis Assyriorum me.
7. Ecce, ego immittam ei spiritum, et audiet nuntium, et revertetur in terram suam, et dejiciam eum gladio in terra sua.
8. Reversus est ergo Rabsaces, et invenit regem Assyriorum expugnantem Lobnam; audierat enim, quod recessisset de Lachis.
9. Cumque audisset de Tharaca rege Aethiopiae dicentes: Ecce, egressus est, ut pugnet adversum te; et iret contra eum, misit nuntios ad Ezechiam, dicens:
10. Haec dicite Ezechiae regi Juda: Non te seducat Deus tuus, in quo habes fiduciam, neque dicas: Non tradetur Jerusalem in manus regis Assyriorum.
11. Tu enim ipse audisti, quae fecerunt reges Assyriorum universis terris, quo modo vastaverunt eas: num ergo solus poteris liberari?
12. Numquid liberaverunt dii gentium singulos, quos vastaverunt patres mei, Gozan videlicet, et Haram et Reseph, et filios Eden, qui erant in Thelassar?
13. Ubi est rex Hemath, et rex Arphad, et rex civitatis Sepharvaim, Ana et Ava?
14. Itaque, cum accepisset Ezechias litteras de manu nuntiorum, et legisset eas, ascendit in domum Domini, et expandit eas coram Domino,

2. Y posłał Eliakima przełożonego nad domem y Sobnę pisarza y starsze z kapłanów obleczone w wory do Izaiasza proroka syna Amos.
3. Którzy rzekli: Tak mówi Ezechiasz: Dźień utrapienia y łaiania, y bluźnierstwa dźień ten: przyszli synowie aż do porodzenia, a śiły nie ma rodząca.
4. Jeśli snać usłyszy Pan Bóg twóy wszytkie słowa Rabsakowe, którego przysłał król Assyriyski pan iego, aby hańbił Boga żywego, y strofował słowy, które słyszał Pan Bóg twóy, y uczyń modlitwę za ostatki które się nalazły.
5. Przyszli tedy słudzy króla Ezechiasza do Izaiasza.
6. Y rzékł im Izaiasz: To powiéćie panu waszemu: To mówi Pan: Niebóy się słów, któreś słyszał, któremi mię bluźnili słudzy króla Assyriyskiego.
7. Oto ia wpuszczę weń ducha, y usłyszy nowinę, y wróći się do źiemie swoiéy, y położę go mieczem w źiemi iego.
8. Wróćił się tedy Rabsak, y nalazł króla Assyriyskiego dobywaiącego Lobna: usłyszał bowiem że był odćiągnął od Lachis.
9. A gdy usłyszał o Tharaku królu Ethyopskim, powiadaiące: Oto wyiechał aby walczył przećiw iemu: y iechał przećiw iemu, posłał posły do Ezechiasza, mówiąc:
10. To powiédźćie Ezechiaszowi królowi Judzkiemu: Niech ćię nie zwodźi Bóg twóy, w którym masz ufanie, ani mów: Nie bédźie podane Jeruzalem w ręce króla Assyriyskiego.
11. Abowiemeś ty sam słyszał co uczynili królowie Assyriyscy wszytkim źiemiam, iako ie spustoszyli: a więc ty sam będźiesz mógł bydź wybawion?
12. Aza wybawili bogowie narodów każdego z tych, które zburzyli oycowie moi, to iest Gozan, y Haran, y Reseph, y syny Eden którzy byli w Thelassar?
13. Gdźie iest król Emath, y król Arphad, y król miasta Sepharwaim Ana y Awa?
14. Gdy tedy wźiął Ezechiasz list z ręki posłów, y przeczedł ji, wstąpił do domu Pańskiego, y rozćiągnął ji przed Panem,

R. 19.—3. *Dzień.* Czas.— *Łajania.* Którego doznajemy od Assyryjczyków.—*Bluźnierstwa.* Przeciwko P. Bogu.—*Przyszli synowie aż do porodzenia.* Jakby rzekł: Począł w prawdzie król i lud cały najsprawiedliwszą boleść i chęć zemsty przeciwko Assyryjczykom; lecz chęci są nieznaczące i próżne przeciwko potężnemu nieprzyjacielowi. Azatém do Boga udać się należy.

4. *Jeśli snać usłyszy.* Żeby się pomścić; gdy bowiem pomstę odkłada, tak się zachowuje, jak gdyby nie słyszał i nie widział złego, które się czyui.— *Za ostatki które się nalazły.* Za resztki ludu z pokolenia Judy i Benjamina.

7. *Wpuszczę weń ducha.* Strachu i przerażenia, t. j. zwiastuna o przybyciu Taroka króla Etyopskiego, który go od oblężenia Jerozolimy odciągnie, żeby z nim walczyć.—*Położę go mieczem w ziemi iego.* Zostanie zabity w królestwie swojém.

10. *Niech cię nie zwodzi Bóg twój.* To samo powtarza Assyryjczyk, cośmy wyżéj słyszeli, r. 18, 34; rozumiał bowiem że nadzieja żydów na Bogu się opiera, a przeto, za przykładem innych narodów, zachwiać ją usiłuje.

13. *Król miasta.* Bałwan, który był czczony w mieście. Być może dla tego królem się miasta nazywa, że jakby królowie koronami byli wieńczeni, i że rozumiano, jakoby nad miastem lub królestwem, w którem cześć odbierali, panowanie swoje rozciągają.

14. *Rozciągnął go przed Panem.* Co było znakiem niezwyczajnéj ku Bogu ufności. Tak bowiem synowie wynurzają albo pokazują rodzicom, co względem nich samych lub ich rodziców powiedzianém i uczynioném zostało. Był i przedmiot skuteczny do poruszenia gniewu przeciwko bluźnierczym Assyryjczykom. Albowiem P. Bóg do naszego się pojęcia stosuje, których obecny przedmiot boleści, do pomsty silniéj pobudza.

15. et oravit in conspectu ejus, dicens: Domine Deus Israel, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus regum omnium terrae, tu fecisti coelum et terram.

16. Inclina aurem tuam, et audi: aperi, Domine, oculos tuos, et vide: audi omnia verba Sennacherib, qui misit, ut exprobraret nobis Deum viventem.

17. Vere, Domine, dissipaverunt reges Assyriorum gentes et terras omnium.

18. Et miserunt deos eorum in ignem, non enim erant dii, sed opera manuum hominum ex ligno et lapide, et perdiderunt eos.

19. Nunc igitur, Domine Deus noster, salvos nos fac de manu ejus, ut sciant omnia regna terrae, quia tu es Dominus Deus solus.

20. Misit autem Isaias filius Amos ad Ezechiam, dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel: Quae deprecatus es me super Sennacherib rege Assyriorum, audivi.

21. Iste est sermo, quem locutus est Dominus de eo: Sprevit te, et subsannavit te virgo filia Sion: post tergum tuum caput movit filia Jerusalem.

22. Cui exprobrasti, et quem blasphemasti? contra quem exaltasti vocem tuam, et elevasti in excelsum oculos tuos? contra Sanctum Israel.

23. Per manum servorum tuorum exprobrasti Domino, et dixisti: In multitudine curruum meorum ascendi excelsa montium in summitate Libani, et succidi sublimes cedros ejus, et electas abietes illius. Et ingressus sum usque ad terminos ejus, et saltum Carmeli ejus

24. ego succidi. Et bibi aquas alienas, et siccavi vestigiis pedum meorum omnes aquas clausas.

25. Numquid non audisti, quid ab initio fecerim? Ex diebus antiquis plasmavi illud et nunc adduxi: eruntque in ruinam collium pugnantium civitates munitae.

15. y modlił się przed oczyma iego, mówiąc: Panie Boże Izraelów, który siedźisz na Cherubim, tyś sam iest Bóg wszytkich królów źiemie: tyś uczynił niebo y źiemię.

16. Nakłoń ucha twego a usłysz: otwórz Panie oczy twoie a weyźrzy: usłysz wszytkie słowa Sennacheriba, który przysłał, aby nam hańbił Boga żywego.

17. Prawdźiwieć Panie, królowie Assyriyscy spustoszyli narody, y źiemie wszytkich.

18. Y bogi ich wrzucili w ogień: bo nie byli bogowie, ale robota rąk człowieczych, z drzewa y z kamienia, y wygubili ie.

19. Teraz tedy Panie Boże nasz wybaw nas z ręki iego, aby poznały wszytkie królestwa źiemie: Iżeś ty iest Pan Bóg sam.

20. Y posłał Izaiasz syn Amos do Ezechiasza, rzekąc: to mówi Pan Bóg Izraelów: O coś się modlił do mnie z strony Sennacheriba króla Assyriyskiego, słyszałem.

21. Ta iest mowa, którą mówił Pan o nim: Wzgardźiła ćię, y śmiała się z ćiebie panna córka Syońska: kiwała za tobą głową córka Jerozolimska.

22. Kogożeś hańbił y kogoś bluźnił? przećiw komuś głos swój podnośił, y wyniosłeś ku górze oczy twoie? przećiw świętemu Izraelowemu.

23. Przez rękę sług twych hańbiłeś Pana, y rzekłeś: W mnostwie wozów moich wstąpiłem na wysokośći gór, na wierzch Libanu, y wyćiąłem wysokie Cedry iego, y wyborne iodły iego. Y wszedłem aż do granic iego, y las Karmela iego

24. iam wyrąbił. Y wypiłem wody cudze, y wysuszyłem stopami nóg moich wszytkie wody zamknione.

25. Azaś nie słyszał com czynił od początku? ode dni starodawnych utworzyłem ji, a terazem przywiódł: y będą rumy pagórków walczących miasta obronne.

---

15. *Który siedzisz.* Na ubłagalni nad arką. Patrz Exod. 25, 18.—*Wszystkich królów ziemi.* U Iz. 37, 16, znajduje się, *wszystkich królestw ziemi.*

16. *Aby nam hańbił Boga żywego.* Urągał się nad nami, i czynił wyrzuty, że ciebie czcimy, i w tobie nadzieję pokładamy, jakobyś niemógł nas z tej klęski wybawić.

21. *Wzgardziła cię.* Zwraca prorok mowę do króla Assyryjskiego.—*Panna córka Syońska.* Jeruzalem: albowiem Pismo ś. o prowinciach i miastach mówi, jakby były mężami, albo raczej niewiastami i córkami, przez wzgląd na ich piękność i przepych.—*Kiwała za tobą głową.* Jestto obyczaj i ruch najgrawającego się, lub grożącego. Patrz Ps. 21, 8; Mat. 27, 39.

22. *Przeciw świętemu Izraelowemu.* Bogu Izraelskiemu.

23. *Przez rękę sług twych.* Przez Rabsacesa i iego towarzyszy.— *Wyciąłem wysokie cedry.* Dla zrobienia równej drogi wozom i wojsku mojemu.— *Wyborne jodły.* Wyniosłe, najśliczniejsze.— *I las Karmelu jego.* Góra Karmelu, która się znajduje w Judei. Albo Karmel nie jest tu imie własne, lecz miejsca urodzajne oznacza; w którem to znaczeniu używa się ten wyraz u Iz. 10, 18; i 16, 10; i 19, 23.

24. *Wypiłem wody cudze.* Gdy do cudzej posiadłości wtargnąłem.— *Wysuszyłem stopami nóg moich.* Gdziekolwiek wojsko moje stopę postawiło, wysuszało źródła dla swojej mnogości.—*Wody zamknione.* W cysterniach i studniach. Ś. Hieronim tłumaczy o potokach płynących, które z obustron brzegami jakby okopami zamykają się. U Iz. 37, 25, *wody*, jak tu się mówi, *zamknione*, nazywają się *potokami przekopów*, t. j. takie które przemysłem rolników, dla zwilżenia gruntów, na rozmaite strony są przeprowadzone, i żeby bez ładu nie ciekły, z obustron nasypami ziemi się okładają, które to tłumaczenie odpowiada całkiem tłumaczeniu ś. Hieronima.

25. *Com czynił od początku.* Ja Bóg Izraelski, t. j. czynić postanowiłem ludowi Żydowskiemu.— *Ode dni starodawnych utworzyłem go.* Urządziłem, przymyśliłem kształt rzeczy mającej się stać, zamierzyłem, postanowiłem, przepisałem, t. j. iżby tak było, jak się stało. Azatem samemu sobie, lub twojej mocy, zwycięstw przyznawać niepowinieneś, lecz mocy i woli mojej.— *A terazem przywiódł.* Do skutku doprowadziłem.— *I będą ruiny pagórków walczących miasta obronne.* Jasno przekłada Watablus: *Dla obrócenia w stosy ruin miasta obronne.* Niektórzy przez pagórki walczące rozumieją książąt, pomiędzy sobą waśniących się, lub miasta na pagórkach położone, które walczyły przeciwko Assyryjczykom, opór im stawiąc.

26. Et qui sedent in eis, humiles manu, contremuerunt et confusi sunt, facti sunt velut foenum agri et virens herba tectorum, quae arefacta est antequam veniret ad maturitatem.

27. Habitaculum tuum, et egressum tuum et introitum tuum, et viam tuam ego praescivi, et furorem tuum contra me.

28. Insanisti in me, et superbia tua ascendit in aures meas: ponam itaque circulum in naribus tuis, et camum in labis tuiis, et reducam te in viam, per quam venisti.

29. Tibi autem, Ezechia, hoc erit signum: Comede hoc anno, quae repereris: in secundo autem anno, quae sponte nascuntur: porro in tertio anno seminate et metite, plantate vineas, et comedite fructum earum. *(Isai. 37, 30).*

30. Et quodcumque reliquum fuerit de domo Juda, mittet radicem deorsum, et faciet fructum sursum.

31. De Jerusalem quippe egredientur reliquiae, et quod salvetur de monte Sion: zelus Domini exercituum faciet hoc.

32. Quam ob rem haec dicit Dominus de rege Assyriorum: Non ingredietur urbem hanc, nec mittet in eam sagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio.

33. Per viam, qua venit, revertetur: et civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus.

34. Protegamque urbem hanc et salvabo eam propter me, et propter David servum meum.

35. Factum est igitur, in nocte illa venit Angelus Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Cumque diluculo surrexisset, vidit omnia corpora mortuorum, et recedens abiit, *(Tob. 1, 21. Eccli. 48, 24. Isai. 37, 36. 1. Mach. 7, 41. 11. Mach. 8, 19.)*

36. et reversus est Sennacherib, rex Assyriorum, et mansit in Ninive.

26. A którzy śiedzą w nich, podli ręką, zadrżeli y zawstydźili się, stali się iako śiano polne, y iako zielona trawa na dachu, która uschła niźli się dostała.

27. Mieszkanie twoie, y wyszćie twoie, y weszćie twoie, y drogę twoię iam przedtym poznał, y popędliwość twoię przeciwko mnie.

28. Szalałeś przeciwko mnie, a pycha twoia wstąpiła do uszu moich. Założęć tedy kolce za nozdrze twoie, a wędźidło w gębę twoię, a wrócę ćię na drogę, którąś przyszedł.

29. A tobie Ezechiaszu to będźie znak: Jedz tego roku co naydźiesz: a drugiego roku co się samo rodźi: ale trzećiego roku śieyćie y żniyćie: sadźćie winnice y iedźćie owoce ich.

30. A cokolwiek zostanie z domu Juda, puśći korzeń na dół, y uczyni owoc ku górze.

31. Z Jeruzalem bowiem wynidą ostatki, y to co ma bydź zachowano, z góry Syońskiéy: zawistna miłość Pana zastępów uczyni to.

32. Przetoż to mówi Pan o królu Assyriyskim: Nie wnidźie do tego miasta, ani wystrzeli na nie strzały, ani go otrzyma tarcza, ani obtoczą go szańce.

33. Drogą którą przyszedł, wróći się: a do tego miasta nie wnidźie, mówi Pan.

34. Y obronię to miasto, y zachowam ie, dla mnie y dla Dawida sługi mego.

35. Stało się tedy onéy nocy przyszedł Anioł Pański, y pobił w obożiech Assyriyskich sto ośmdźieśiąt y pięć tysięcy. A wstawszy po ranu, uyźrzał wszytkie ćiała umarłych: y odćiągnawszy odiechał,

36. y wróćił się Sennacherib król Assyriyski, y mieszkał w Niniwie.

---

26. *Podli ręką*, Albo, jak jest u Iz. 37, 27, *skurczywszy rękę*, t. j. niemocni, niedołężni, i jakby ułomni żydzi zadrżeli przed Assyryjczykami.

27. *Mieszkanie...wyjście...wejście.* Te trzy rzeczy oznaczają wszelkie poruszenie, położenie i czynności człowieka, jakby rzekł: Ja przewidziałem cokolwiek czynić będziesz.

28. *Kolce na nozdrze twoje.* Którém cię jako uzdą obracać będę, i jako dzikie zwierze, lub bawoła, gdzie zechcę iść zmuszę. — *Wędzidło.* Rodzaj uzdy, które się wkłada na koni zbyt rozswawolonych, i nazywa się inaczéj munsztukiem. — *A wrócę cię na drogę którąś przyszedł.* Zmuszę cię wrócić do królestwa twego.

29. *To będzie znak.* Nie daje się ten znak Ezechiaszowi dla potwierdzenia tego co o Sennacheribie powiedział był Izaiasz: znaki bowiem pobożnemu i wiernemu królowi nie były potrzebne, lecz co tu tekst ś. nazywa znakiem, jest raczéj skutkiem, który z przepowiedni proroka i Boskiéj względem ludu swojego opatrzności wynika, gdy uczy jakim sposobem przyszłym potrzebom zaradzić mają. — *Co najdziesz.* Co tobie i twemu ludowi masz przygotowanego do wojny, i do przeniesienia oblężenia.—*Co się samo rodzi.* Gdy bowiem w swoim czasie pola usiane być nie mogły, na tém, co się dobrowolnie rodzi poprzestać musieli, którym wszakże P. Bóg obiecuje, że im na pokarmach zbywać nie będzie. U Izajasza 37, 30, w drugim roku owoce na pokarm się przeznaczają. Jedno i drugie było prawdą; albowiem małuczką ilością zboża, które się z ziarn opadłych wykluło, i owocami na drzewach dobrowolnie rosnącemi, żywili się.—*Siejcie i żnijcie.* Wolni od bojaźni nieprzyjaciół, i od niebespieczeństwa wyswobodzeni.

30. *Puści korzeń na dół, i uczyni owoc ku górze.* Ostatki Żydów na nowo zakwitną, wzrosną i rozszerzą się, na podobieństwo drzew, które głęboko zapuszczając korzenie, szeroko się rozgałęziają, i liczny owoc przynoszą.

31. *Z Jeruzalem bowiem wynijdą ostatki.* Znowu zazieleni i zakwitnie Jeruzalem, i jakby nowe latorośle z niego wynijdą.—*I to co ma być zachowano.* Pagninus i Watablus z hebrajskiego przekładają, i *ten który ujdzie*, sens więc może być taki: z drzewa rodu Judzkiego nowe latorośle wynijdą, które zostaną zachowane, albo które ujdą niebezpieczeństwa, t. j. których ta burza i klęska, za Boską pomocą, zniszczyć nie zdoła.

22. *Ani go otrzyma tarcza.* Watablus przekłada: *nie zawładnie niém uzbrojony w tarczę.* — *Nie obtoczą go szańce.* Nie zostanie opasane oblężeniem.

34. *Dla mnie.* Który to miasto obrałem, żeby w niém umieścić świątynię moją.

35. *Onéj nocy.* Niektórzy rozumieją o nocy, która nastąpiła po uczynionem przez Izaiasza proroctwie. Lecz tego powiedzieć nie można, ponieważ w témże samém proroctwie jak widzimy w. 29, zapowiada się przyszła klęska Assyryjczyków, mająca w trzecim roku nastąpić. A zatém ona względnie się kładzie dla dodania *Emfazy*

37. Cumque adoraret in templo Nesroch deum suum, Adramelech et Sarasar filii ejus percusserunt eum gladio, fugeruntque in terram Armeniorum; et regnavit Asarhaddon filius ejus pro eo. *(Tob. 1, 24).*

37. A gdy się kłaniał w kościele Nezroch bogu swemu, Adramelech y Sarasar synowie iego, zabili ji mieczem y uciekli do źiemie Armeńskiéy: y królował Asarhaddon syn iego miasto niego.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O ostatnich latach panowania Ezechiasza, i wstąpieniu na tron syna jego Manassesa.

1. In diebus illis aegrotavit Ezechias usque ad mortem; et venit ad eum Isaias filius Amos propheta, dixitque ei: Haec dicit Dominus Deus: Praecipe domui tuae: morieris enim tu, et non vives. *(2. Par. 32, 24. Isai. 38, 1).*

2. Qui convertit faciem suam ad parietem, et oravit Dominum, dicens:

3. Obsecro, Domine, memento quaeso, quomodo ambulaverim coram te in veritate et in corde perfecto, et quod placitum est coram te, fecerim. Flevit itaque Ezechias fletu magno.

4. Et antequam egrederetur Isaias mediam partem atrii, factus est sermo Domini ad eum, dicens:

5. Revertere, et dic Ezechiae duci populi mei: Haec dicit Dominus Deus David patris tui: Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas, et ecce sanavi te, die tertio ascendes templum Domini.

6. Et addam diebus tuis quindecim annos: sed et de manu regis Assyriorum liberabo te et civitatem hanc et protegam urbem istam propter me, et propter David servum meum.

7. Dixitque Isaias: Afferte massam ficorum. Quam cum attulissent, et posuissent super ulcus ejus, curatus est.

1. W one dni rozniemógł się Ezechiasz aż na śmierć: y przyszedł do niego Izaiasz syn Amos prorok y rzekł mu: To mówi Pan Bóg: Przykaż domowi twemu, bo umrzesz ty a nie będźiesz żyw.

2. Który obróćił twarz swoię ku ścienie, y modlił się do Pana, mówiąc:

3. Proszę Panie wspomni proszę iakom chodźił przed tobą w prawdźie, y w sercu doskonałym, a czyniłem co się przed tobą podobało. Płakał tedy Ezechiasz płaczem wielkim.

4. A niźli wyszedł Izaiasz na pół śieni, stało się słowo Pańskie do niego, mówiąc:

5. Wróć się a powiedz Ezechiaszowi wodzowi ludu mego. To mówi Pan Bóg Dawida oyca twego: Słyszałem modlitwę twoię, y widźiałem łzy twoie: a oto uzdrowiłem ćię, dnia trzećiego póydźiesz do kośćioła Pańskiego.

6. Y przydam do dni twoich piętnaśćie lat: ale y z ręki króla Assyriyskiego wybawię ćię, y to miasto, y obronię to miasto dla mnie, y dla Dawida sługi mego.

7. Y rzekł Izaiasz: Przynieśćie wiązankę fig. Którą gdy przynieśli, y położyli na wrzód iego, uzdrowion był.

(Emphasis postać krasomówska, gdzie słowa więcej znaczą, aniżeli je wysłowić można), tak że *onéj nocy*, to samo znaczy, co onéj nocy sławnéj, która była świadkiem tak wielkiego cudu. Tak u Iz. 27, 1, mówi się: *W on dzień nawiedzi Pan mieczem swoim twardym i t. d.—Anioł Pański.* O którym Abulensis rozumie, że był aniołem dobrym, i w szczególności, że był to Gabryel lub Michał patron Synagogi. Inni mniemają, że jak ten, tak i ów, który pobił pierworodnych Egipskich (według rozumienia Psal. 77, 49) byli szatanami.—*Pobił.* Jakiego rodzaju śmiercią polegli, w tekscie ś, nie mamy. Żydzi, i między innymi Abulensis i Kajetanus podają, że Assyryjczycy przez anioła ogniem. t. j. zarazą, jak tłumaczy Józef, pobici zostali.—*Ujrzał.* T. j. Sennacherib.

37. *Zabili go mieczem.* Przyczyny zabicia niewyraziło Pismo ś. Lyranus i rabbi Salomon tę przywodzą, że Sennacherib dla przebłagania swoich bogów i ludów których za poniesioną klęskę widział być na siebie rozgniewanymi, synów poświęcić na ofiarę zamyślał, co gdy się rozeszło, lud śmiercią jego postanowił temu zamiarowi zapobiedz.

R. 20.—1. *W owe dni.* T. j. w tym roku, w którym Sennacherib z pod Jerozolimy się wyprawił przeciw Tarakowi królowi Etyopskiemu.— *Rozniemógł się Ezechiasz.* Z dopuszczenia Bożego, żeby się niepodniósł w pychę z powodu zwycięstwa; albo ponieważ za nie, jak należało, wdzięcznym nie był; albo, iżby przez chorobę ciała oczyściła się dusza, i pobożnego króla cnota się wypróbowała. Tak pospolicie święci tłumacze, których przytacza Salianus anno 3322, n. 67. Sam jednak z Tornellim i innymi mniema, że Ezechiasz chorował wprzód nim Assyryjczycy odstąpili od oblężenia; albowiem w w. 6 tegoż rozdziału mówi się: *Z ręki króla Assyryjskiego wybawię cię. — Przykaż domowi twemu. Rozpraw dom twój,* jak mamy u Iz. 38, 1. — *Bo umrzesz ty, a nie będziesz żyw.* T. j. bacząc na naturę i naturalne przyczyny, choroba bowiem była śmiertelna.

2. *Ku ścianie.* Ku kościołowi, albo, żeby się spokojniéj pomodlić i przy modlitwie nie mieć świadków swoich uczuć i łez.

3. *W prawdzie, i w sercu doskonałem.* Należycie ciebie czcząc, bałwany niszcząc, węża miedzianego krusząc, i t. d.—*Płakał tedy Ezechiasz, płaczem wielkim.* Z powodu obietnicy Pańskiéj uczynionéj Dawidowi, powiada ś. Hieronim, którą widział, że się ma zniweczyć przez śmierć jego; w tym bowiem czasie Ezechiasz synów nie miał. Albowiem po jego śmierci Manasses, gdy miał lat dwanaście, począł panować w Judei: z czego jasno widzieć można, że w trzecim roku darowanego żywota Manasses się narodził. A więc powodem do płaczu było to, że Chrystus z jego nasienia nie miał się narodzić.

5. *Dnia trzeciego.* Licząc od czasu, w którym Izaiasz mówił to królowi, jak chce Tostatus, chociaż inni inaczéj rachują.

7. *Przynieście wiązankę fig.* Czy kataplazma z fig, własnością naturalną wrzód ów wyleczyć mogła, rzeczą jest niepewną. Niezbywa, którzy mniemają, że raczéj zaszkodzić była powinna, kazał jednak prorok jéj użyć, iżby się wyraźniéj pokazała moc Boska.

8. Dixerat autem Ezechias ad Isaiam: Quod erit signum, quia Dominus me sanabit, et quia ascensurus sum die tertia templum Domini?

9. Cui ait Isaias: Hoc erit signum a Domino, quod facturus sit Dominus sermonem, quem locutus est: Vis, ut ascendat umbra decem lineis, an ut revertatur totidem gradibus?

10. Et ait Ezechias: Facile est, umbram crescere decem lineis: nec hoc volo ut fiat, sed ut revertatur retrorsum decem gradibus.

11. Invocavit itaque Isaias propheta Dominum, et reduxit umbram per lineas, quibus jam descenderat in horologio Achaz, retrorsum decem gradibus.

12. In tempore illo misit Berodach Baladan, filius Baladan, rex Babyloniorum litteras et munera ad Ezechiam; audierat enim, quod aegrotasset Ezechias. *(Isai. 39, 1.)*

13. Laetatus est autem in adventu eorum Ezechias, et ostendit eis domum aromatum, et aurum et argentum, et pigmenta varia, unguenta quoque, et domum vasorum suorum, et omnia, quae habere poterat in thesauris suis. Non fuit, quod non monstraret eis Ezechias in domo sua et in omni potestate sua.

14. Venit autem Isaias propheta ad regem Ezechiam, dixitque ei: Quid dixerunt viri isti? aut unde venerunt ad te? Cui ait Ezechias: De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone.

15. At ille respondit: Quid viderunt in domo tua? Ait Ezechias: Omnia quaecumque sunt in domo mea, viderunt: nihil est, quod non monstraverim eis in thesauris meis.

16. Dixit itaque Isaias Ezechiae: Audi sermonem Domini:

17. Ecce dies venient, et auferentur omnia, quae sunt in domo tua, et quae condiderunt patres tui usque in diem hanc, in Babylonem: non remanebit quidquam, ait Dominus.

8. A Ezechiasz rzekł był do Izaiasza: Co za znak będźie, że mię Pan uzdrowi, a iż trzećiego dnia poydę do Kośćioła Pańskiego?

9. Któremu rzekł Izaiasz: Ten będźie znak od Pana, że uczyni Pan mowę, którą powiedźiał: Chcesz iż ćień postąpi dźieśięć liniy, czyli że się wróći na dźieśięć stopniów?

10. Odpowiedźiał Ezechiasz: Łacnoć ćieniowi postąpić na dźieśięć liniy: y nie tego ia chcę żeby się stało: ale żeby się wróćił na wstecz dźieśięć stopniów.

11. Wzywał tedy Izaiasz prorok Pana, y wróćił ćień przez linie po których iuż był stąpił na zegarze Achaz na wstecz dźieśięć stopniów.

12. Czasu onego posłał Berodach Baladan, syn Baladanów król Babiloński listy y dary do Ezechiasza, bo słyszał iż był zaniemógł Ezechiasz.

13. Y był rad Ezechiasz z ich przyszćia, y ukazał im dom wonnych rzeczy, y złoto y śrébro, y przyprawy wonne rozmaite, oleyki téż, y dóm naczynia swego, y wszytko co mógł mieć w skarbich swoich. Nie było czego im nie pokazał Ezechiasz w domu swym, y we wszytkiéy władzy swéy.

14. Y przyszedł Izaiasz prorok do króla Ezechiasza, y rzekł mu: Co mówili ći mężowie? abo zkąd przyiechali do ćiebie? Któremu rzekł Ezechiasz: Z źiemie dalekiéy przyiechali do mnie, z Babilonu.

15. A on odpowiedźiał: Cóż widźieli w domu twoim? Rzekł Ezechiasz: Wszytko co iest w domu moim widźieli, niemasz czegobych im nie ukazał w skarbiech moich.

16. Tedy rzekł Izaiasz Ezechiaszowi: Słuchay słowa Pańskiego:

17. Oto dni przydą y pobiorą wszytko co iest w domu twoim, y co schowali oycowie twoi, aż do dnia tego, do Babilonu: nie zostanie się nic, mówi Pan.

8. *Co za znak będzie?* Niechciał Ezechiasz żądaniem cudu kusić Boga, lecz o prawdomówności proroka przekonać się, który w tak krótkim czasie rzeczy sobie przeciwne przepowiedział, t. j. i że ma umrzeć, i że z choroby powstanie.

10. *Łacnoć cieniowi postąpić* (urosnąć). Łatwiéj się zdaje cieniowi w jednéj chwili, lub w najkrótszym czasie stopniowo postępując urosnąć, według ruchu naturalnego jaki ma od słońca, niż się cofając zmniejszyć: albowiem gdy w najkrótszym czasie lub w jednéj chwili cofa się, podwójny jest cud, jeden, że strzałka w krótkim czasie tyle godzin przebiega; drugi, że niedaléj postępuje według porządku naturalnego i zwyczajnego, lecz się wstecz cofa.

11. *Wrócił cień.* Nie tylko cień, lecz także samo słońce Bóg cofnął; tak powszechnie nauczają ojcowie śś., i Pismo ś. dość jasno wskazuje: albowiem Iz. 38, 8, mówi się: *I wróciło się słońce dziesięcią linij.* Toż samo wyraźnie twierdzi Ekklezyastyk 18, 16: są jednak którzy rozumieją, że tylko cień się wrócił, i słowa Iz. jakkolwiek tłumaczą, byle tylko ich wykładowi niesprzeciwiały się. — *Dziesięć stopniów.* Kajetanus i inni mniemają, że jeden stopień zawierał tylko pół godziny: a zatém do dnia przydane są tylko pięć godzin, jeśli cień w jednéj chwili wstecz się cofnął; dziesięć zaś jeśli ruchem zwyczajnym, a mianowicie pięć odchodząc, i tyleż znowu postępując.

12. *Berodach.* Który Iz. 39, 1. Merodachem się nazywa, synem Baladona. — *Listy i dary.* Iz. 39, 1, w temże rozumieniu czytamy, *posłał księgi i dary;* albowiem *sefer* u Hebrajczyków jedno i drugie oznacza, t. j. księgi i listy. — *Bo słyszał iż był zaniemógł.* Posyłają się posłowie z pobudek grzeczności, t. j. żeby powinszowali Ezechiaszowi powrótu do zdrowia. Inna przydaje się przyczyna II. Par. 32, 31, gdzie czytamy: *W poselstwie książąt Babilońskich, którzy byli posłani do niego, aby go pytali o cud, który się był stał na ziemi i t. d.* t. j. gdy słońce się cofnęło, jak rzekliśmy w wierszu poprzedzającym.

13. *Był rad Ezechiasz.* Że przez potężnego króla widział się być uczczonym. — *Dom naczynia swego.* Emm. Sa mniema, że rozumieć należy o składzie sprzętów, w którym się przechowują naczynia, t. j. narzędzia wojenne.

17. *Oto dni przyjdą.* Ciężka groźba proroka; zgrzeszył bowiem Ezechiasz pychą z niewdzięcznością połączoną, gdyż się wynosił i przechwalał z dobrodziejstw Bożych, i sobie to niejako przypisywał, co z Boskiéj łaski posiadał, chociaż ta pycha być może była tylko grzechem powszednim.

18. Sed et de filiis tuis, qui egredientur ex te, quos generabis, tollentur, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis.

19. Dixit Ezechias ad Isaiam: Bonus sermo Domini, quem locutus es: sit pax et veritas in diebus meis.

20. Reliqua autem sermonum Ezechiae, et omnis fortitudo ejus, et quomodo fecerit piscinam et aquaeductum, et introduxerit aquas in civitatem; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Juda? *(2. Par. 32, 30.)*

21. Dormivitque Ezechias cum patribus suis; et regnavit Manasses filius ejus pro eo.

18. Ale y z synów twoich, którzy wynidą z ćiebie, które zrodźisz wezmą, y będą rzezańcami na pałacu króla Babilońskiego.

19. Y rzekł Ezechiasz do Izaiasza: Dobra mowa Pańska którąś powiedział: niech będźie pokóy y prawda za dni moich.

20. A ostatek mów Ezechiasza, y wszytko męstwo iego, y iako uczynił staw y rury, y przywiódł wodę do miasta, aza tego nie napisano w księgach mów dni królów Judzkich?

21. Y zasnął Ezechiasz z oycy swymi, y królował Manasses syn iego miasto niego.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O bezbożnym królu Manassesie, i jego następcach Amonie i Jozyaszu.

1. Duodecim annorum erat Manasses, cum regnare coepisset, et quinquaginta quinque annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Haphsiba. *(2. Par. 33, 1.)*

2. Fecitque malum in conspectu Domini juxta idola gentium, quas delevit Dominus a facie filiorum Israel.

3. Conversusque est, et aedificavit excelsa, quae dissipaverat Ezechias pater ejus; et erexit aras Baal, et fecit lucos, sicut fecerat Achab rex Israel; et adoravit omnem militiam coeli, et coluit eam. *(2. Par. 33, 3.)*

4. Exstruxitque aras in domo Domini, de qua dixit Dominus: In Jerusalem ponam nomen meum.*

5. Et exstruxit altaria universae militiae coeli in duobus atriis templi Domini.* *(2. Reg. 7, 10.)*

6. Et traduxit filium suum per ignem; et ariolatus est, et observavit auguria, et fecit pythones, et aruspices multiplicavit, ut faceret malum coram Domino, et irritaret eum.

7. Posuit quoque idolum luci, quem fecerat in templo Domini, super quod locutus est Dominus ad David et ad Salomonem filium ejus: In templo hoc, et in Jerusalem, quam elegi de cunctis tribubus Israel, ponam nomen meum in sempiternum. *(II. Reg. 7, 26. III. Reg. 8, 16.—9, 5.)*

1. Dwanaście lat miał Manasses, gdy począł królować; a pięćdźieśiąt y pięć lat królował w Jeruzalem: imię matki iego Haphsiba.

2. Y czynił złe przed oczyma Pańskimi, według bałwanów narodów, które wytraćił Pan przed synmi Izraelowymi.

3. Y obróćił się y pobudował wyżyny, które był rozrzućił Ezechiasz, oćiec iego, y wystawił ołtarze Baalowi, y naczynił gaiów, iako był uczynił Achab król Izraelski, y kłaniał się wszytkiemu woysku niebieskiemu, y służył mu.

4. Y nabudował ołtarzów w domu Pańskim; o którym mówił Pan: W Jeruzalem położę imię moie.

5. Y nabudował ołtarzów wszytkiemu woysku niebieskiemu we dwu śieniach kośćioła Pańskiego.

6. Y przewiódł syna swego przez ogień: wieszczył téż, y przystrzegał wróżby, y naczynił pythonów, y namnożył wieszczków, aby czynił złość przed Panem, y draźnił go.

7. Postawił téż bałwana gaiowego, którego był uczynił, w kośćiele Pańskim, o którym mówił Pan do Dawida y do Salomona syna iego: W tym kośćiele y w Jeruzalem, którem wybrał ze wszytkich pokoleni Izraelowych, położę imię moie na wieki.

18. *Z synów twoich.* Być może z wnuków, których Pismo ś. także synami nazywa. Salianus do tego zdania bardziéj się przychyla, że tu jest mowa o synach bezpośrednio przez Ezechiasza zrodzonych, braciach młodszych Manassesa.—*Rzezańcami* (eunuchy). Pokojowymi na usługach króla.

19. *Dobra mowa Pańska.* Słowa wyrażające poddanie się P. Bogu i zgodzenie się z wyrokiem woli Jego ś.—*Niech będzie pokój i prawda za dni moich.* Prawda jest to samo co trwałość; prosi bowiem P. Boga, iż gdy w swojéj sprawiedliwości, zechce cokolwiek niepomyślnego na jego królestwo dopuścić, żeby się to nie stało za jego życia, które mu tak miłosiernie obiecał, lecz żeby ta obietnica pomyślności królestwa była mocna i trwała.

R. 21.—3. *Jako był uczynił Achab król Izraelski.* Porównywa się z Achabem Manasses, ponieważ jeden i drugi bałwochwalstwu był całkiem oddany, jeden i drugi także krwią świętych mężów został skalany.—*Wojsku niebieskiemu.* Wojskiem niebieskiem są gwiazdy, które od bałwanów pogańskich nazwiska mają, Jowisza, Marsa, Wenery, Saturna, Apollona, Latony, i t. d.

4. *W domu Pańskim.* W przysionkach kościoła, jak się pokazuje z II. Paral. 33, 4 i 5, gdzie tak czytamy: *Zbudował też ołtarze w domu Pańskim,* i zaraz: *A zbudował je wszystkiemu wojsku niebieskiemu? we dwu sieniach domu Pańskiego,* t. j. w przysionkach zewnętrznych, z których jeden nazywa się *przysionkiem pogan,* drugi *przysionkiem Izraelitów.* Wielu jednak tłumaczą o przysionku Izraelitów i lewitów.

6. *Przewiódł syna swego przez ogień.* Patrz r. 16, w. 3.— *Wieszczył.* Inni, *przestrzegał pory.* Oznacza wieszczbę i bałwochwalskie przesądy, jak również i to co następuje, *przestrzegał wróżby.*—*Pytonów.* Patrz I. Król. 28, 7.

7. *Bałwana gajowego.* Albo bałwana fałszywego jakiego bóstwa, naprzykład, Baala, lub Pryapa, którego wprzódy w gaju przez siebie zaszczepionym był umieścił, do kościoła ośmielił się przenieść, albo uprzedni-

8. Et ultra non faciam commoveri pedem Israel de terra, quam dedi patribus eorum: si tamen custodierint opera omnia, quae praecepi eis, et universam legem, quam mandavit eis servus meus Moyses.

9. Illi vero non audierunt, sed seducti sunt a Manasse, ut facerent malum super gentes, quas contrivit Dominus a facie filiorum Israel.

10. Locutusque est Dominus in manu servorum suorum prophetarum, dicens:

11. Quia fecit Manasses rex Juda abominationes istas pessimas super omnia, quae fecerunt Amorrhaei ante eum, et peccare fecit etiam Judam in immunditiis suis: *

12. propterea haec dicit Dominus Deus Israel: Ecce, ego inducam mala super Jerusalem et Judam, ut, quicumque audierit, tinniant ambae aures ejus. * *(Jer. 15, 4.)*

13. Et extendam super Jerusalem funiculum Samariae, et pondus domus Achab, et delebo Jerusalem, sicut deleri solent tabulae: et delens vertam, et ducam crebrius stylum super faciem ejus.

14. Dimittam vero reliquias hereditatis meae, et tradam eas in manus inimicorum ejus: eruntque in vastitatem, et in rapinam cunctis adversariis suis,

15. eo quod fecerint malum coram me, et perseveraverint irritantes me ex die, qua egressi sunt patres eorum ex Aegypto, usque ad hanc diem.

16. Insuper et sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Jerusalem usque ad os; absque peccatis suis, quibus peccare fecit Judam, ut faceret malum coram Domino. *(Infr. 24, 4.)*

17. Reliqua autem sermonum Manasse, et universa quae fecit, et peccatum ejus, quod peccavit; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Juda?

18. Dormivitque Manasses cum patribus suis, et sepultus est in horto domus suae, in horto Oza; et regnavit Amon filius ejus pro eo.

8. A więcéy nie dopuszczę ruszyć się nodze Izraela z źiemie, którąm dał oycóm ich: wszakże ieśli będą skutkiem strzédz wszytkiego com im przykazał y wszytkiego zakonu, który im roskazał Moyżesz sługa móy.

9. Lecz oni nie słuchali: ale zwiedźieni są od Manassessa, aby czynili złość nad narody, które skruszył Pan od oblicza synów Izraelowych.

10. Y mówił Pan w ręce sług swoich proroków, rzekąc:

11. Ponieważ czynił Manasses król Judzki obrzydłośći te nagorsze, nad wszytkie, które czynili przed nim Amorrheyczykowie, y przywiódł téż lud Judzki ku grzészeniu w plugastwach swoich:

12. przetóż to mówi Pan Bóg Izraelów: Oto ia przywiodę złe na Jeruzalem y na Judę: że ktokolwiek usłyszy, zadzwonią obie uszy iego.

13. Y wyćiągnę na Jeruzalem sznur Samariiéy, y wagę domu Achab y zmażę Jeruzalem, iako więc mażą tablice: a zmazawszy wywrócę y częśćiéy powlokę grafkę przez twarz iego.

14. A ostatek dźiedźictwa mego opuszczę, y dam ji w ręce nieprzyiaćiół iego, y będą na spustoszenie y na łupiestwo wszytkim przećiwnikóm swoim.

15. Przeto że czynili złe przedemną, y trwali draźniąc mię, odednia którego wyszli oycowie ich z Egyptu, aż do dnia tego.

16. Nad to y krwie niewinnéy wylał Manasses barzo wiele, aż napełnił Jeruzalem po usta: oprócz gréchów swoich, któremi ku grzészeniu przywiódł Judę, aby czynił złe przed Panem.

17. A ostatek mów Manasse, y wszytko co czynił, y gréch iego, którym grzészył, azaż tego nie napisano w księgach mów dni królów Judzkich?

18. Y zasnął Manasses z oycy swymi, y pogrzebion iest w ogrodźie domu swego, w ogrodźie Oza, y królował Amon syn iego miasto niego.

go w gaju zostawiwszy, innego podobnego w kościele zbudował, który z przyczyny podobieństwa do owego uprzedniego *bałwanem gajowym* się nazywa. Watablus i Emm. Sa *bałwana gajowego*, przekładają na *gaj rzeźbiony*,—*położę imię moje*. Swiątnicę moję i ołtarz, na którymby przez ofiary było czczone imię moje.

8. *Niedopuszczę ruszyć się nodze Izraela z ziemi.* Uczynię żeby Izrael stałe i spokojne miał siedlisko.

9. *Nad narody.* Więcéj, lub gorzéj niż narody.

11. *W plugastwach swoich.* Bałwanach, patrz r. 17, 12.

12. *Zadzwonią obie uszy jego.* W zdumienie i osłupienie przyjdzie.

13. *Wyciągnę na Jeruzalem sznur Samaryi.* Przenośnia wzięta od budowniczych, którzy także sznur swój mierniczy wyciągają i przystosowują do murów, które zamierzają zburzyć, i na nich znak pewny wyrażają, żeby nie więcéj jak trzeba zwalić. To się pokazuje z owych słów Jer. Tren. 2, 8. *Umyślił Pan rozwalić mur córki Syon: wyciągnął sznur swój, i nie odwrócił ręki swéj.* Albo także sznur los oznacza, jak często w Piśmie ś. i sens będzie taki: tenże sam los będzie Judei i Samaryi, jak też same były ich grzechy przeciwko Bogu.— *Wagę domu Achab.* Karanie, które wagą lub brzemieniem często się nazywa w Piśmie ś. Patrz Iz. 13, 1, i 14, 28; Jer. 23, 33; Nath. 1, 1; Zach. 9, 1. T. j. niewięcéj uczynię jak z domem Achaba. Patrz Dan. 5, 27.— *Jako mażą tablice.* Zdaje się być wzięta przenośnia od tablic nawoskowanych, na których starożytni żelazcem (stylus) charaktery wyrywać zwykli, i które gdy zniszczyć chcieli, obróciwszy drugim i grubszym końcem żelazca drobne owe pismo zrównywali, tak że zupełnie znikało, i czytanem być nie mogło.—*Twarz.* Płaskość tablicy.

14. *Ostatek dziedzictwa mego.* Ostatki ludu mego.

16. *Aż napełnił Jeruzalem po usta.* Do wierzchu, jak się dzieje z naczyniem gdy się napełnia. Jakby rzekł, *całe.*

18. *W ogrodzie Oza.* Tak się nazywa ogród pałacu królewskiego, być może dla tego, że wprzódy ten ogród należał do męża jakiegoś, który się Ozą mianował. Albo zapewne nazwisko temu miejscu, w którym się ogród znajdował, nadała nieszczęśliwa przygoda Ozeasza, który II Król. 6, 7, wymienia się. Ogród ten Adrichonius w zamku Syońskim przy królewskim pałacu kładzie, czego i tekst zdaje się wymagać; chybabyśmy rzekli, że Manasses grobowiec sobie we własnym jakim pałacu zbudował. Abulensis mniema, że lud z powodu jego zbrodni odmówił grobów królewskich Manassesowi, co jednak rzeczą jest trudną do wierzenia, gdyż syna następcą tronu po sobie zostawił.

19. Viginti duorum annorum erat Amon, cum regnare coepisset, duobus quoque annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Messameleth, filia Harus de Jeteba.
20. Fecitque malum in conspectu Domini, sicut fecerat Manasses pater ejus.
21. Et ambulavit in omni via, per quam ambulaverat pater ejus, servivitque immunditiis, quibus servierat pater ejus, et adoravit eas;
22. et dereliquit Dominum Deum patrum suorum, et non ambulavit in via Domini.
23. Tetenderuntque ei insidias servi sui, et interfecerunt regem in domo sua.
24. Percussit autem populus terrae omnes, qui conjuraverant contra regem Amon; et constituerunt sibi regem Josiam filium ejus pro eo.
25. Reliqua autem sermonum Amon, quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Juda?
26. Sepelieruntque eum in sepulcro suo, in horto Oza; et regnavit Josias filius ejus pro eo.

19. Dwadźieścia y dwie lećie miał Amon, gdy począł królować, dwie lećie też królował w Jeruzalem: imię matki iego Messameleth córka Haruz z Jeteba.
20. A czynił złe przed oczyma Pańskimi, iako był uczynił Manasses oćiec iego:
21. Y chodźił po wszytkiéy drodze którą chodźił oćiec iego: y służył plugastwom, którym służył oćiec iego, y kłaniał się im;
22. y opuśćił Pana Boga oyców swoich, a nie chodźił drogą Pańską,
23. y uczynili nań zasadzkę słudzy iego, y zabili króla w domu iego.
24. A lud źiemie pobił wszytkie którzy się byli sprzyśięgli na króla Amona: y uczynili sobie królem Joziasza syna iego miasto niego.
25. A ostatek mów Amona które czynił, aza tego nie napisano w księgach mów dni królów Juda?
26. Y pogrzebli go w grobie iego na ogrodźie Oza, a Joziasz syn iego królował miasto niego.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O przywróceniu przez Jozyasza służby Bożéj w kościele, i znalezieniu Autografu księgi Deuteronomium.

1. Octo annorum erat Josias, cum regnare coepisset; triginta et uno anno regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Idida, filia Hadaja de Besecath. *(2. Par. 34, 1.)*
2. Fecitque quod placitum erat coram Domino, et ambulavit per omnes vias David patris sui; non declinavit ad dexteram, sive ad sinistram.
3. Anno autem octavo decimo regis Josiae misit rex Saphan, filium Aslia, filii Messulam, scribam templi Domini, dicens ei:
4. Vade ad Helciam sacerdotem magnum, ut confletur pecunia, quae illata est in templum Domini, quam collegerunt janitores templi a populo,
5. deturque fabris per praepositos domus Domini: qui et distribuant eam his, qui operantur in templo Domini, ad instauranda sartatecta templi,
6. tignariis videlicet et caementariis, et iis, qui interrupta componunt: et ut emantur ligna, et lapides de lapicidinis, ad instaurandum templum Domini.
7. Verumtamen non supputetur eis argentum, quod accipiunt, sed in potestate habeant, et in fide.
8. Dixit autem Helcias pontifex ad Saphan scribam: Librum legis reperi in domo Domini. Deditque Helcias volumen Saphan, qui et legit illud. *(2. Par. 34, 14.)*

1. Ośm lat było Joziaszowi gdy począł królować, trzydźieśći y ieden rok królował w Jeruzalem: imię matki iego Idida, córka Hadaia z Besekath.
2. A czynił co się podobało przed Panem, y chodźił wszytkimi drogami Dawida oyca swego: nie ustąpił na prawo abo na lewo.
3. A roku ośmnastego króla Joziasza, posłał król Saphan syna Aslia syna Messullam, pisarza kośćioła Pańskiego, mówiąc mu:
4. Idź do Helkiasza kapłana wielkiego, aby zebrano pieniądze, które wnieśiono do kośćioła Pańskiego, które zebrali odźwierni kośćielni od ludu,
5. y żeby dane były rzemieślnikom przez przełożone domu Pańskiego: którzy też niech ie rozdadzą tym co robią w kośćiele Pańskim, na poprawę budowania kośćielnego,
6. to iest ćieślom y murarzom, y tym którzy naprawuią co się skaźiło: a żeby nakupiono drzewa y kamienia z mieysc gdźie kamienie łamią, na poprawę kośćioła Pańskiego.
7. Wszakże niech im nie daią pod liczbą śrebra które biorą, ale niech maią w mocy, y pod wiarą.
8. Y rzekł Helkiasz kapłan wielki do Saphan pisarza: Nalazłem księgi zakonu w domu Pańskim: y dał Helkiasz księgi Saphanowi, który ie czytał.

21. *Plugastwom.* Bałwanom. Patrz r. 17, 12.
22. *I uczynili nań zasadzkę słudzy jego.* Powodu, lub przyczyny zabójstwa Pismo ś. nie wspomina.
26. *Na ogrodzie Oza.* Patrz w. 18.
R. 22.—3. *Pisarza kościoła Pańskiego.* T. j. któremu piecza była poruczona nad wydatkami i potrzebami kościoła. Albo zapewne był jednym z biegłych w zakonie Bożym i teologów; tę bowiem umiejętność pisarze posiadali, którzy także prawie wszyscy byli z rodzaju lewickiego, i że ten pisarz był nauczycielem wnosić można z tego, że on niżéj w. 10, przeczytuje prawo Deuteronomium.
7. *Niech im nie dają pod liczbą srebra.* To samo, co się stało w innéj podobnéj okoliczności, jak czytamy wyż. r. 12, 15, gdzie się znajduje: *I nie słuchano liczby tych ludzi, którzy brali pieniądze, aby je rzemieślnikom rozdawali, ale na wiarę niemi szafowali.*
8. *Nalazłem księgi zakonu.* Widać, że znalazł w skrzyni jakiéj pieniężnéj, gdy ztamtąd srebro na odnowienie

9. Venit quoque Saphan scriba ad regem, et renuntiavit ei, quod praeceperat, et ait: Conflaverunt servi tui pecuniam, quae reperta est in domo Domini, et dederunt, ut distribueretur fabris a praefectis operum templi Domini.

10. Narravit quoque Saphan scriba regi dicens: Librum dedit mihi Helcias sacerdos. Quem cum legisset Saphan coram rege,

11. et audisset rex verba libri legis Domini, scidit vestimenta sua.

12. Et praecepit Helciae sacerdoti, et Ahicam filio Saphan, et Achobor filio Micha, et Saphan scribae, et Asajae servo regis, dicens:

13. Ite et consulite Dominum super me et super populo et super omni Juda de verbis voluminis istius, quod inventum est: magna enim ira Domini succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba libri hujus, ut facerent omne quod scriptum est nobis.

14. Ierunt itaque Helcias sacerdos, et Ahicam et Achobor et Saphan et Asaja ad Holdam, prophetidem uxorem Sellum, filii Thecuae, filii Araas custodis vestium, quae habitabat in Jerusalem in Secunda, locutique sunt ad eam.

15. Et illa respondit eis: Haec dicit Dominus Deus Israel: Dicite viro, qui misit vos ad me:

16. Haec dicit Dominus: Ecce, ego adducam mala super locum istum, et super habitatores ejus, omnia verba Legis, quae legit rex Juda,

17. quia dereliquerunt me, et sacrificaverunt diis alienis, irritantes me in cunctis operibus manuum suarum: et succendetur indignatio mea in loco hoc, et non extinguetur.

18. Regi autem Juda, qui misit vos, ut consuleretis Dominum, sic dicetis: Haec dicit Dominus Deus Israel: Pro eo quod audisti verba voluminis,

19. et perterritum est cor tuum, et humiliatus es coram Domino, auditis sermonibus contra locum istum et habitatores ejus, quod videlicet fie-

9. Przyszedł téż Saphan pisarz do króla, y dał mu sprawę o tym co mu był kazał, y rzekł: Zebrali słudzy twoi pieniadze, które się nalazły w domu Pańskim: y dali aby rozdane były rzemieślnikóm od przełożonych nad robotami kościoła Pańskiego.

10. Powiedźiał téż Saphan pisarz królowi, mówiąc: Dał mi księgi Helkiasz kapłan. Które gdy czytał Saphan przed królem,

11. a król usłyszał słowa ksiąg zakonu Pańskiego, rozdarł szaty swoie.

12. Y roskazał Helkiaszowi kapłanowi i Ahikam synowi Saphan, y Achobor synowi Micha, y Saphan pisarzowi, y Asaiowi słudze królewskiemu mówiąc:

13. Idźcie, a poradźcie się Pana o mię, y o lud, y o wszytkiego Judę, dla słów ksiąg tych, które naleźiono: bo wielki gniew Pański zapalił się na nas, iż nie słuchali oycowie naszy słów tych ksiąg, żeby czynili wszytko co nam napisano.

14. Poszli tedy Helkiasz kapłan, y Ahikam, y Achobor, y Saphan, y Asaia, do Holdamy prorokiniéy żony Sellum syna Thekui, syna Araasowego stróża szat, która mieszkała w Jeruzalem na Wtóréy: y mówili do niéy.

15. A ona im odpowiedźiała: To mówi Pan Bóg Izraelów: Powiedzcie mężowi, który was posłał do mnie:

16. To mówi Pan: Oto ia przywiodę złe na to mieysce, y na obywatele iego, wszytkie słowa zakonu, które czytał król Judzki:

17. bo mię opuśćili, a ofiarowali bogóm cudzym, drażniąc mię wszytkimi uczynkami rąk swoich: y zapali się gniew móy na tym mieyscu y nie będźie zgaszon.

18. A królowi Judzkiemu, który was posłał, abyśćie się radźili Pana, tak powiećie: To mówi Pan Bóg Izraelów: Za to żeś usłuchał słów ksiąg,

19. a ulękło się serce twoie, y ukorzyłeś się przed Panem, usłyszawszy słowa przećiw mieyscu temu y obywatelóm iego, to iest że śię maią stać

kościoła wydobywało się. Księgą tą było Deuteronomium, jak pospolicie twierdzą tłumacze; ta bowiem jedna najwięcéj zawiera, coby zastraszać mogło gwałcicieli prawa Mojżeszowego.

9. *Dał mu sprawę o têm co mu był kazał.* T. j. co się stało względem tego co on był rozkazał.

11. *Rozdarł szaty swoje.* Przez gorliwość o cześć Bożą, i bojaźń pomsty Boskiéj na królestwo swoje.

12. *Słudze królewskiemu.* Dworzaninowi królewskiemu.

13. *Poradźcie się Pana.* Proroka jakiego zapytując.

14. *Do Holdamy prorokini żony Sellum.* LXX wydania rzymskiego, *matki Sellum;* w innych wszakże tekstach znajduje się, *żony.* Tego Sellum Żydzi dziadkiem ojca Jeremiaszowego mianują. Posłał król raczéj do Holdam niż do innego proroka, ponieważ ona była bliżéj, tegoż samego miasta mieszkanką, i wszystkim dobrze znaną: inni albo nie byli obecni, albo się jeszcze nie byli wsławili.—*Stróża szat.* Kapłańskich, albo jak drudzy chcą królewskich.—*Mieszkała w Jeruzalem na wtóréj.* LXX zatrzymali hebrajskie nazwisko *Massem,* które *wtórą* oznacza. Chaldajski je tłumaczy, *dóm nauki.* Watablus, miejsce drugie w godności po kościele, w którém się oddawano badaniom i nauce. Sa jest tego zdania, że to było nazwisko wioski. Ś. Hieronim księg. 2, contra Pelag., *niewątpliwą rzeczą,* powiada, *że część miasta oznacza, która w obrębie zewnętrznego muru znajdowała się*; i w Trad. hebr. na II. Paral. na one słowa: *Mieszkała na wtóréj,* tak pisze: *Miejsce było w Jerozolimie za murem, t. j. między murem miasta i przedmurzem, które się nazywa wtóra, i o którém jest wzmianka u Sofoniasza proroka.* Toż samo na r. 1. Sofoniasza w. 10, powiada, że była to druga brama drugiego muru za bramą Rybną. Ribera tamże i Willapandus tom. 3 lib. 3 c. 9, powiadają, że ta druga brama była w drugim murze zamykającym Bezetam, i że z przeciwnéj strony odpowiadała bramie Rybnéj, przez którą Chaldeycżycy wkroczyli do Jerozolimy, i że przeto gdy głos wołania w bramie Rybnéj rozdał się, wycie jemu od drugiéj bramy odpowiedziało. Sof. 1, 10.

16. *Wszystkie słowa zakonu.* Wszystkie groźby, jakie w księdze Deut., w obec króla odczytanéj, zawierają się.

19. *Na zdumienie i na przeklęstwo.* Na zdumienie przechodniów, którzy spustoszenie miasta będą widzieli lub o niém usłyszą.—*Na przeklęctwo.* Tym, którzy

rent in stuporem et in maledictum, et scidisti vestimenta tua, et flevisti coram me: et ego audivi, ait Dominus:

20. idcirco colligam te ad patres tuos, et colligeris ad sepulchrum tuum in pace, ut non videant oculi tui omnia mala, quae inducturus sum super locum istum.

na zdumienie, y na przeklęctwo: a rozdarłeś szaty swoie, y płakałeś przedemną, a iam usłyszał, mówi Pan:

20. przetóż zbiorę ćię do oyców twoich, y będziesz zebran do grobu twego w pokoiu, aby niewidźiały oczy twoie wszytkiego złego, które przywiodę na to mieysce.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 22. w. 20. *Zbiorę cię do ojców twoich, aby niewidziały oczy twoje złego.* Umarli starego zakonu pospolicie nie wiedzieli co się z żywemi działo, bo jeszcze nie byli w niebie, a przyrodzonym rozumem umarli nie mogą wiedzieć co się z nami dzieje, tylko kiedy im Bóg objawił. Ani też takiego mieli starania o rzeczach naszych, ani byli przełożonymi kościoła Bożego. Przetoż ten król Jozyas nie widział wszystkiego złego które przyszło na Jeruzalem. Ale teraz święci i w niebie są i wiedzą. *Luc.* 15 *v.* 10 i 16, *v.* 29. 1. *Cor.* 13 *v.* 9. *Apoc.* 5 *v.* 8. I mają staranie o kościele Bożym. *Mat.* 24 *v.* 41. *Apoc.* 2 *v.* 26. 2. *Petr.* 1 *v.* 5. A tak do nich należy wiedzieć też co się z nami dzieje.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O wznowieniu przymierza z Bogiem przez Jozyasza, i o jego następcy Joachasie, którego Faraon więźniem do Egiptu uprowadziwszy, Eliacyma na jego miejsce stanowi.

1. Et renuntiaverunt regi, quod dixerat. Qui misit, et congregati sunt ad eum omnes senes Juda et Jerusalem. *(2. Par. 34, 28).*

2. Ascenditque rex templum Domini et omnes viri Juda, universique qui habitabant in Jerusalem cum eo sacerdotes et prophetae, et omnis populus a parvo usque ad magnum; legitque cunctis audientibus omnia verba Libri foederis, qui inventus est in domo Domini.

3. Stetitque rex super gradum, et foedus percussit coram Domino, ut ambularent post Dominum, et custodirent praecepta ejus et testimonia et ceremonias in omni corde et in tota anima, et suscitarent verba foederis hujus, quae scripta erant in libro illo; acquievitque populus pacto.

4. Et praecepit rex Helciae pontifici, et sacerdotibus secundi ordinis et janitoribus, ut projicerent de templo Domini omnia vasa, quae facta fuerant Baal, et in luco, et universae militiae coeli; et combussit ea foris Jerusalem in convalle Cedron, et tulit pulverem eorum in Bethel. *(Eccli. 49, 3).*

5. Et delevit aruspices, quos posuerant reges Juda ad sacrificandum in excelsis per civitates Juda, et in circuitu Jerusalem; et eos, qui adolebant incensum Baal et soli et lunae, et duodecim signis, et omni militiae coeli.

6. Et efferri fecit lucum de domo Domini foras Jerusalem in convalle Cedron, et combussit

1. Y odnieśli królowi co powiedźiała. Który posłał: y zebrali się do niego wszyscy starszy Judzcy, y Jerozolimscy.

2. Y wstąpił król do kośćioła Pańskiego, y wszyscy mężowie Judzcy, y wszyscy którzy mieszkali w Jeruzalem z nim, Kapłani y Prorocy, y wszytek lud od małego aż do wielkiego, y czytał gdy wszyscy słyszeli wszytkie słowa kśiąg przymierza, które naleźiono w domu Pańskim.

3. Y stanął król na stopniu y postanowił przymierze przed Panem, żeby chodźili za Panem, y strzegli przykazań iego y świadectw, y Ceremoniy, ze wszytkiego serca, y ze wszytkiey dusze, ażeby wznowili słowa przymierza tego, które były napisane w onych księgach: y przyzwolił lud na przymierze.

4. Y przykazał król Helkiaszowi wielkiemu kapłanowi, y kapłanóm wtórego rzędu, y odźwiernym, aby wyrzućili z kośćioła Pańskiego wszytkie naczynia, które było sprawiono Baalowi, y w gaiu y wszytkiemu woysku niebieskiemu, y spalił ie za Jeruzalem w dolinie Cedron, a popiół ich zaniósł do Bethel.

5. Y wygładźił wieszczki które byli postanowili królowie Judzcy na ofiarowanie na wyżynach po mieśćiech Judzkich y około Jeruzalem: y te którzy palili kadzenie Baalowi y słońcu y księżycowi, y dwanaśćie znakom, y wszytkiemu woysku niebieskiemu.

6. Y kazał wynieść gay z domu Pańskiego precz z Jeruzalem w Dolinę Cedron, y spalił ji tam y

to miasto zamieszkiwali, i w szczególności na przeklęstwo i obrzydzenie ich grzechów i niewdzięczności.

R. 23.—2. *Prorocy.* Pomiędzy tymi bezwątpienia się znajdowali Jeremiasz i Baruch, Sofoniasz, Uryasz i Holda prorokini, tak że niema potrzeby z Chaldajskimi proroków pisarzami tłumaczyć.

3. *Na stopniu.* T. j. na trybunale swoim. Patrz 16, 18.—*Postanowił przymierze przed Panem.* Przysięgą wszystkich obowiązując do czci Bożej, i do zachowywania prawa Mojżeszowego.

4. *Kapłanom wtórego rzędu.* T. j. którzy byli niższymi od arcykapłana, lecz mieli przełożeństwo nad resztą kapłanów na 24 klassy podzielonych.—*Do Betel.* Jako do miejsca najnieczystszego, w którém cielec złoty najdłużéj był czczony.

5. *Wieszczki.* Bałwochwalskich proroków, którzy z wnętrzności ofiar rzeczy przyszłe niby odgadywali.

6. *Kazał wynieść gaj z domu Pańskiego.* Bałwana gaju, który w hebrajskim za imię własne bałwana się bierze, i według Teodoreta Astartę, lub Wenerę oznacza.—*Na groby pospolitego ludu.* Nie na groby wszystkim wspólne, lecz na groby pospólstwa, które tego bałwana czciło; albowiem II. Paral. 34, 4, mówi się: *A po*

eum ibi, et redegit in pulverem, et projecit super sepulcra vulgi.

7. Destruxit quoque aediculas effeminatorum, quae erant in domo Domini, pro quibus mulieres texebant quasi domunculas luci.

8. Congregavitque omnes sacerdotes de civitatibus Juda, et contaminavit excelsa, ubi sacrificabant sacerdotes, de Gabaa usque Bersabee; et destruxit aras portarum in introitu ostii Josue principis civitatis, quod erat ad sinistram portae civitatis.

9. Verumtamen non ascendebant sacerdotes excelsorum ad altare Domini in Jerusalem, sed tantum comedebant azyma in medio fratrum suorum.

10. Contaminavit quoque Tophet, quod est in convalle filii Ennom, ut nemo consecraret filium suum aut filiam per ignem Moloch.

11. Abstulit quoque equos, quos dederant reges Juda soli, in introitu templi Domini juxta exedram Nathanmelech eunuchi, qui erat in Pharurim; currus autem solis combussit igni.

12. Altaria quoque, quae erant super tecta coenaculi Achaz, quae fecerant reges Juda, et altaria, quae fecerat Manasses in duobus atriis templi Domini, destruxit rex: et cucurrit inde, et dispersit cinerem eorum in torrentem Cedron.

w proch obróćił, y rozsypał na groby pospolitego ludu.

7. Zepsował też domki niewieśćiuchów, które były w domu Pańskim, dla których niewiasty tkały iakoby domki gaiu.

8. Y zgromadźił wszytkie kapłany z miast Judzkich: y splugawił wyżyny gdźie ofiarowali kapłani od Gabaa aż do Bersabee: y pokaźił ołtarze bron w weszćiu drzwi Jozue kśiążęćia miasta, które były po lewéy stronie bramy mieyskiéy.

9. Wszakże nie wstępowali ofiarownicy wyżyn do ołtarza Pańskiego w Jeruzalem: ale tylko iadali prząśniki między braćia swoią.

10. Splugawił też Tophet, który iest na dolinie syna Ennom: aby żaden nie poświęcał syna swego abo córki przez ogień, Molochowi.

11. Zniósł też konie, które byli dali królowie Judzcy, słońcu, w weszćiu kośćioła Pańskiego podle gmachu Nathanmelech rzezańca, który był w Pharurim: a wozy słońcowe spalił ogniem.

12. Ołtarze też które były na dachu sale Achaz, które byli uczynili królowie Judzcy y ołtarze, które był uczynił Manasses we dwu śieniach kośćioła Pańskiego, pokaźił król: y bieżał z onąd, y rozprószył popiół ich w potok Cedron.

grobach onych, którzy im zwykli byli ofiarować, sztuki rozmiotał, jakby mówił: bogowie twoi i wyobrażenia bóstw twoich, niech będą z tobą na zatracenie.

7. *Domki niewieściuchów.* Nierządowi oddanych, i poświęconych ku czci swoich bałwanów.—*Które były w domu Pańskim.* W przysionkach Izraelitów i pogan. —*Domki gaju.* Domki czyli mieszkańka z zasłon, za któremi najsprośniejszéj lubieżności się oddawali. Albo rozumie zasłony, które nad samym bałwanem gaju były rozpościerane, dla zjednania mu większéj czci u pospólstwa, jakowemu tłumaczeniu sprzyja przekład Watabla, który się ma następnie: *W których niewiasty tkały zasłony gajowemu.* A zatém pewnemi czasy w domkach owych na cześć sprośnéj Wenery, ohydnemu bałwochwalstwu się oddawali, w innym zaś czasie niewiasty w nich zasłony tkały, któremi bałwana osłaniano.

8. *Splugawił wyżyny, gdzie ofiarowali kapłani.* Którzy nie ofiarowali wprawdzie bałwanom, lecz Bogu; wszakże w miejscach niewłaściwych, zabronionych i nieprawnych, wbrew temu co w prawie Deut. 12, 13 i 14, było rozkazano, temi słowy: *Strzeż abyś nie ofiarował całopalenia twoich na każdém miejscu, które ujrzysz, ale na tém które obierze Pan, w jedném z pokolenia twojém, będziesz ofiarował ofiary, i uczynisz cokolwiek przykazuję tobie.* Splugawił zaś kości umarłych tam wnosząc, jak niż. w. 14, 16 i 20.—*Od Gabaa aż do Bersabee.* T. j. jak szeroko się rozciąga królestwo Judzkie.—*Ołtarze bram.* Ołtarze na cześć bałwanów wzniesione, i które się znajdowały przy bramach Jerozolimskich. —*W wejściu drzwi Jozue książęcia miasta.* T. j. bramy miasta sąsiedniéj domowi Jozuego, prezydującego w radzie miejskiéj, czyli sędziego.—*Które były po lewéj stronie bramy miejskiéj.* Które to drzwi były po lewéj stronie, t. j. tym którzy wchodzili, jak jest w Chal. i LXX.

9. *Wszakże nie wstępowali ofiarownicy wyżyn do ołtarza Pańskiego w Jeruzalem.* Ofiarnicy ci wyżyn, jak chcą Abulensis i Watablus, byli prawdziwymi kapłanami z rodu lewickiego, którym za karę przeniewierstwa wzbroniony został przystęp do ołtarza Pańskiego w Jeruzalem: i chociaż wespół z innymi kapłanami pożywali z ofiar, pozbawieni jednak byli zaszczytu czynienia ofiar w Jeruzalem: znaczyło to wypaść z porządku kapłańskiego, i do porządku lewickiego zostać przywiedzionym.—*Tylko jadali prząśniki.* Nie wyjmują się jednak inne ofiary. lecz tylko prawo ofiarowania, które im wprzódy było wspólném z innymi kapłanami.

10. *Splugawił też Tofet.* Chciał żeby zostało splugawioném, zeszpeconém, i zabronił, żeby nikt nie poświęcał synów swoich przez ogień Molochowi. O tém poświęcaniu patrz r. 16, 3. Tofet zaś jest to dolina koło Jerozolimy, która się także nazywa doliną Jozafatową, doliną Cedrońską i doliną synów Ennom. Nazywała się Tofet, co bęben oznacza, dla tego, że ofiarnicy Molochowi, dla zagłuszenia wrzasków i jęków dziecięcia, które na cześć tego bożka, przez ogień było przenoszone, mieli zwyczaj bić w bębny.

11. *Konie, które byli dali... słońcu.* Bezbożni bowiem królowie, którzy wyobrażenia słońca i księżyca w samym kościele byli umieścili, konie także i wozy słońcu poświęcali. Po całym wschodzie świętém było słońcu to bydlę. jak powiada Xenofon lib. 8 Cyropaediae, Justyn w Daryusza historyi, i inni.—*W wejściu.* Pagninus i Watablus z hebr. przekładają, *od wejścia domu Pańskiego aż do gmachu górnego czyli izby Natanmelecha.—Natanmelecha rzezańca.* LXX przekładają, Natana królewskiego rzezańca; biorą bowiem Melech nie za część imienia własnego, lecz za imię wspólne, tak że oznacza, iż Natan był królewskim eunuchem czyli pokojowym, któremu piecza nad końmi i wozami słońca była powierzona.—*W Farurim.* LXX także zatrzymują jako imie własne. Pagninus i Watablus przekładają, *na przedmieściu.*

12. *Na dachu sali Achaza.* Bezbożni królowie prywatne także ołtarze bałwanom byli pobudowali, w domu w najwyższéj części pałacu, na co też uskarża się Jer. gdy mówi, r. 19, 13: *I będą domy Jeruzalem, i domy królów Judzkich, jako miejsce Tofet, nieczyste; wszystkie domy na których dachach ofiarowali wszemu wojsku niebieskiemu, i nalewali mokrych ofiar bogom cudzym;* i Sofoniasz r. 1, 4 i 5: *Wytracę,* powiada, *z miejsca tego ostatki Baal. i imiona ministrów z ka-*

13. Excelsa quoque, quae erant in Jerusalem ad dexteram partem Montis offensionis, quae aedificaverat Salomon, rex Israel, Astaroth idolo Sidoniorum, et Chamos offensioni Moab, et Melchom abominationi filiorum Ammon, polluit rex. *(3. Reg. 11, 7).*

14. Et contrivit statuas, et succidit lucos; replevitque loca eorum ossibus mortuorum.

15. Insuper et altare, quod erat in Bethel, et excelsum, quod fecerat Jeroboam filius Nabat, qui peccare fecit Israel, et altare illud, et excelsum destruxit, atque combussit, et comminuit in pulverem; succenditque etiam lucum.*

16. Et conversus Josias vidit ibi sepulcra, quae erant in monte, misitque et tulit ossa de sepulcris, et combussit ea super altare, et polluit illud juxta verbum Domini, quod locutus est vir Dei, qui praedixerat verba haec.* *(3. Reg. 13, 32).*

17. Et ait: Quis est titulus ille, quem video? Responderuntque ei cives urbis illius: Sepulcrum est hominis Dei, qui venit de Juda, et praedixit verba haec, quae fecisti super altare Bethel. *(3. Reg. 13, 2).*

18. Et ait: Dimittite eum: nemo commoveat ossa ejus. Et intacta manserunt ossa illius cum ossibus prophetae, qui venerat de Samaria.

19. Insuper et omnia fana excelsorum, quae erant in civitatibus Samariae, quae fecerant reges Israel ad irritandum Dominum, abstulit Josias; et fecit eis secundum omnia opera, quae fecerat in Bethel.

20. Et occidit universos sacerdotes excelsorum, qui erant ibi super altaria, et combussit ossa humana super ea; reversusque est Jerusalem.

21. Et praecepit omni populo dicens: Facite Phase Domino Deo vestro secundum quod scriptum est in Libro foederis hujus. *(Exod. 12, 2, II. Par. 35. 1).*

22. Nec enim factum est Phase tale a diebus judicum, qui judicaverunt Israel, et omnium dierum regum Israel, et regum Juda,

13. Wyżyny też, które były w Jeruzalem po prawéy stronie góry obrażenia, które był zbudował Salomon król Izraelski Astharotowi bałwanowi Sidońskiemu, y Chamosowi obrażeniu Moab, y Melchóm obrzydłości synów Ammon splugawił król.

14. Y pokruszył słupy, y powycinał gaie, y napełnił mieysca ich kośćiami umarłych.

15. Nad to y ołtarz, który był w Bethel, y wyżynę którą był uczynił Jeroboam syn Nabat, który w grzéch wprawił Izraela: y on ołtarz y wyżynę zepsował y spalił, y starł na proch, y gay też spalił.

16. A obróćiwszy się Joziasz, uyźrzał tam groby które były na górze: y posłał y wźiął kośći z grobów y spalił ie na ołtarzu, y splugawił ji według słowa Pańskiego, które mówił mąż Boży, który był te rzeczy przepowiedźiał.

17. Y rzékł: Co to za znak który widzę? Odpowiedźieli mu miesczanie miasta onego: Grób iest człowieka Bożego, który przyszedł z Judy y przepowiedźiał te słowa, któreś uczynił nad ołtarzem Bethel.

18. Y rzékł: Niechayćie go, żaden niech nie rusza kośći iego. Y kośći iego zostały nie poruszone z kośćiami proroka, który był przyszedł z Samariiéy,

19. Nad to iescze wszytkie zbory wyżyn, które były w mieśćiech Samariyskich, których byli naczynili królowie Izraelscy ku rozdrażnieniu Pana zniósł Joziasz: y uczynił im wedle wszytkich uczynków, które był uczynił w Bethel.

20. Y pobił wszytkie ofiarowniki wyżyn, którzy tam byli nad ołtarzami: y palił na nich kośći człowiecze: y wróćił się do Jeruzalem.

21. Y przykazał wszytkiemu ludowi, mówiąc: Czyńćie Phaze Panu Bogu waszemu, wedle tego iako napisano w księgach przymierza tego.

22. Bo niebyło takie Phaze odedni Sędźiów, którzy sądzili Izraela, y po wszytkie dni królów Izraelskich, y królów Judzkich,

płany, i te którzy się kłaniają na dachach wojsku niebieskiemu.—W potok Cedron. W dolinę Tofet nieczystą, przez którą płynie potok Cedron, i w sam potok.

13. *W Jeruzalem.* Na przedmieściu Jerozolimskiém. —*Góry Obrażenia.* Góry oliwnéj, jak przekłada Pagninus. Chald. *od południa góry Oliwnéj.* Watablus, *na prawo góry spustoszenia*, albo *zburzenia.* Dziwna, że jeszcze stały bałwany Salomona po Ezechiaszu, który je usunął z królestwa Judzkiego, jako też usunął Manasses czyniąc pokutę za grzechy swoje. Zdajo się rzec należy, że przez bezbożnych królów wzniesione były świątynie i sporządzone bałwany, na podobieństwo wzniesionych niegdyś przez Salomona, i w tychże samych miejscach, i dla tego Salomonowi pierwszemu ich sprawcy przyznają się.—*Astarot.* Patrz III. Król. 11, 5, 6 i 7. *Obrażeniu Moab.* Bałwanowi Moabickiemu, który Izraelitom był obrażeniem i zgorszeniem. W hebr. i chald. *obrzydliwości.*

16. *Według słowa Pańskiego.* Patrz III. Król. 13, 2.

17. *Znak który widzę.* Pokazuje się, że był wzniesiony słup jakiś na kamieniu grobowym, z pewnym napisem na pamiątkę dla poźniejszych pokoleń.—*Odpowiedzieli mieszczanie miasta onego.* To co albo z napisu, albo z tradycii wiedzieli.

18. *Zostały nieporuszone.* Patrz III. Król. 13, 31. Nie zawiódł się w swojéj nadziei mniemany on prorok, i kości jego nieuległy losowi tych, z któremi społem leżały, w nagrodę być może jego wiary, mocą któréj w przepowiedzenie proroka był uwierzył.

20. *Nad ołtarzami.* Według przepowiedzenia proroka. III. Król. 13, 2.

21. *Wedle tego jak napisano.* Z przeczytania Deuteronomium, o którém r. 22, pobudził się Jozyasz do odbywania Phaze z wielką uroczystością.

22. *Bo nie było takie Phaze.* Nie ze względu na liczbę baranków paschalnych, które 14-go dnia księżyca ku wieczorowi były ofiarowane; albowiem rzeczą jest pewną, że więcéj zabijano przed uprowadzeniem dziesięciu pokoleń do niewoli, gdyż więcéj natenczas było rodzin żydowskich, z których każda prawie swoich baranków ofiarowała: lecz mowa jest o ofiarach, które przez siedem dni prząśników były składane, z których część znaczną dobrowolnie czyniono, stosownie do każdego pobożności i możności. Patrz II. Paral. 35, 7, gdzie znajdujemy, że król dał ludowi na użytek téj uroczystości 30 tysięcy częścią baranków, częścią kozłów, częścią innych bydląt; wołów zaś trzy tysięcy, oprócz tego co książęta ofiarowali, jak tamże się znajduje.

23. sicut in octavo decimo anno regis Josiae factum est Phase istud Domino in Jerusalem.

24. Sed et pythones et ariolos et figuras idolorum, et immunditias et abominationes, quae fuerant in terra Juda et Jerusalem, abstulit Josias, ut statueret verba legis, quae scripta sunt in libro, quem invenit Helcias sacerdos in templo Domini.

25. Similis illi non fuit ante eum rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, et in tota anima sua, et in universa virtute sua juxta omnem legem Moysi: neque post eum surrexit similis illi.

26. Verumtamen non est aversus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor ejus contra Judam, propter irritationes, quibus provocaverat eum Manasses.

27. Dixit itąque Dominus: Etiam Judam auferam a facie mea, sicut abstuli Israel, et projiciam civitatem hanc, quam elegi, Jerusalem et domum, de qua dixi: Erit nomen meum ibi. *(Infr. 24, 2).*

28. Reliqua autem sermonum Josiae, et universa, quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro verborum dierum regum Juda?

29. In diebus ejus ascendit Pharao Nechao, rex Aegypti, contra regem Assyriorum ad flumen Euphraten: et abiit Josias rex in occursum ejus, et occisus est in Mageddo, cum vidisset eum. *(2. Par. 35, 20).*

30. Et portaverunt eum servi sui mortuum de Mageddo, et pertulerunt in Jerusalem, et sepelierunt eum in sepulcro suo. Tulitque populus terrae Joachaz filium Josiae, et unxerunt eum, et constituerunt eum regem pro patre suo.

31. Viginti trium annorum erat Joachaz, cum regnare coepisset, et tribus mensibus regnavit in Jerusalem: nomen matris ejus Amital, filia Jeremiae de Lobna. *(2. Par. 36, 2).*

32. Et fecit malum coram Domino juxta omnia, quae fecerant patres ejus.

33. Vinxitque eum Pharao Nechao in Rebla, quae est in terra Hemath, ne regnaret in Jerusalem; et imposuit mulctam terrae, centum talentis argenti et talento auri.

34. Regemque constituit Pharao Nechao Eliacim

23. iako ośmnastego roku króla Joziaśza sprawowano to Phaze Panu, w Jeruzalem.

24. Ale y pythony, y wieszczki, y wyobrażenia bałwanów, y plugastwa, y obrzydliwośći, które były w źiemi Judzkiéy y w Jeruzalem zniósł Joziasz: aby utwierdźił słowa zakonu, które są napisane w księgach, które nalazł Helkiasz kapłan w kośćiele Pańskim.

25. Nie był iemu podobny król przed nim, któryby się nawróćił do Pana wszytkim sercem swoim, y wszytką duszą swą, y ze wszytkiéy mocy swéy według wszytkiego zakonu Moyżeszowego: ani po nim powstał iemu podobny.

26. Wszakże iednak nie odwróćił się Pan od gniewu zapalczywośći swoiéy wielkiéy, którą się rozgniewala zapalczywość iego na Judę: dla rozdraźnienia, którymi go był rozdraźnił Manasses.

27. Rzekł tedy Pan: Y Judę téż odrzucę od oblicza mego, iakom odrzućił Izraela: y porzucę to miasto, którém obrał, Jeruzalem, y dóm o którym mówił: Będźie tam imię moie.

28. A ostatek mów Joziasza, y wszytko co czynił, aza to nie napisano w księgach słów dni królów Judzkich?

29. Za iego czasów przyciągnął Pharao Nechao król Egyptski, przećiw królowi Assyriyskiemu nad rzekę Euphrates: y wyiechał król Joziasz przećiw iemu: y zabit iest w Mageddo gdy go uyźrzał.

30. Y przywieźli go słudzy iego umarłego z Mageddo y przynieśli do Jeruzalem, y pogrzebli go w grobie iego. A lud źiemie wźiął Joachaza syna Joziaszowego, y pomazali go, y uczynili królem miasto oyca iego.

31. Dwadźieśćia y trzy lata miał Joachaz gdy począł królować, a trzy mieśiące królował w Jeruzalem: imię matki iego Amital córka Jeremiaszowa z Lobny.

32. Y czynił złość przed Panem, według wszytkiego co byli uczynili oycowie iego.

33. Y zwiazał go Pharao Nechao w Rebli, która iest w źiemi Emath, aby nie królował w Jeruzalem, y włożył winę na źiemię sto talentów śrébra y talent złota.

34. A królem postanowił Pharao Nechao Eliaki-

24. *Pytony.* Patrz. Deut. 18, 11.—*Wieszczki.* Patrz Num. 22, 5—.*Plugastwa.* Hebr., Chald. i LXX. *bałwany.*—*Utwierdził.* Wypełnił.

25. *Nie był jemu podobny.* Patrz. r. 18, 5.

27. *I dom.* Kościoł Jerozolimski.

29. *Przyciągnął Faraon Nechao.* Józef lib. 10, c. 6, twierdzi, że pobudzony chęcią rozszerzenia królestwa: W II. Paral. jednak r. 35, 22 daje się znać że z rozkazu Bożego wojnę przedsięwziął. Patrz co się tam powiedziało.—*Przeciw jemu.* Przyczyną przeszkodzenia przejścia było niebezpieczeństwo własne, albo jego z drugim królem przyjaźń.—*Gdy go ujrzał.* Gdy stoczył z nim walkę. Patrz. r. 14, 8.

30. *Z Mageddo.* Polo blisko miasta tegoż imienia, w pokoleniu Manassesa, jak chce Adrichomius, albo w pokoleniu Judy, jak chcą drudzy. — *W grobie jego.* III. Paral. 35, 24, mówi się: *Pogrzebion w grobie ojców swych.*—*Lud. ziemie wziął Joachaza.* Poruszony zabiegami samegoż Joachaza drugiego syna Jozyaszowego, lud swoją własną siłą na królestwo go wprowadził. Być może także za mężniejszego się uważał, i bardziéj zdolnego do prowadzenia wojny i bronienia rzeczypospolitéj przeciwko królowi Egipskiemu.—*Pomazali go.* Chciał być namaszczonym Joachaz dla umocnienia za sobą w oczach ludu swojego królestwa, które jak wiedział do starszego jego brata Joakima należy.

32. *Ojcowie jego.* Amon i Manasses.

33. *I związał go Faraon.* Gdy z wyprawy wojennéj wracał do Egiptu.—*W Rebli.* Która, jak tekst ś. powiada, *jest w ziemi Emat*, t. j. w pokoleniu Neftali, ku górze Libańskiéj, blisko miejsca z którego bierze swój początek rzeka Jordan. Adrichomius za jedno bierze Reblę z Reblata. Ś. Hieronim jednak za różne je uważa.

34. *I odmienił imię jego Joakim.* Włożenie imienia znakiem jest panującéj władzy. Chciał więc tę odmianę imienia uczynić, iżby wiecznym było dowodem, że prze-

filium Josiae pro Josia patre ejus, vertitque nomen ejus Joakim; porro Joachaz tulit, et duxit in Aegyptum; et mortuus est ibi.

35. Argentum autem, et aurum dedit Joakim Pharaoni, cum indixisset terrae per singulos, ut conferretur juxta praeceptum Pharaonis; et unumquemque juxta vires suas exegit, tam argentum quam aurum de populo terrae, ut daret Pharaoni Nechao.

36. Viginti quinque annorum erat Joakim, cum regnare coepisset, et undecim annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Zebida, filia Phadaja de Ruma. *(2. Par. 36, 5).*

37. Et fecit malum coram Domino juxta omnia, quae fecerant patres ejus.

ma syna Joziaszowego, miasto Joziasza oyca iego: y odmienił imię iego Joakim. Lecz Joachaza wźiął, y zawiódł do Egyptu, y tam umarł.

35. A śrébro y złoto dał Joakim Pharaonowi, nakazawszy w źiemi pogłówne, aby ie składano według roskazania Pharaonowego: y od każdego według przemożenia iego wyćiągał, tak śrébro iako złoto od ludu źiemie: aby dawał Pharaonowi Nechaowi.

36. Dwadźieśćia y pięć lat miał Joakim gdy począł królować: a iedenaśćie lat królował w Jeruzalem: imię matki iego Zebida córka Phadaia z Rumy.

37. Y czynił złość przed Panem, wedle wszytkiego co uczynili byli oycowie iego.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O panowaniu Joakima i syna jego Joachima, którego to ostatniego król Babiloński uprowadziwszy do niewoli, Sedeciasza królem postanowił.

1. In diebus ejus ascendit Nabuchodonosor, rex Babylonis, et factus est ei Joakim servus tribus annis; et rursum rebellavit contra eum.

2. Immisitque ei Dominus latrunculos Chaldaeorum, et latrunculos Syriae, et latrunculos Moab, et latrunculos filiorum Ammon; et immisit eos in Judam, ut disperderent eum juxta verbum Domini, quod locutus fuerat per servos suos prophetas. *(Supr. 23, 27).*

3. Factum est autem hoc per verbum Domini contra Judam, ut auferret eum coram se propter peccata Manasse universa, quae fecit,

4. et propter sanguinem innoxium, quem effudit, et implevit Jerusalem cruore innocentium; et ob hanc rem noluit Dominus propitiari.

5. Reliqua autem sermonum Joakim, et universa quae fecit; nonne haec scripta sunt in Libro sermonum dierum regum Juda? Et dormivit Joakim cum patribus suis;

6. et regnavit Joachin filius ejus pro eo.

7. Et ultra non addidit rex Aegypti, ut egrederetur de terra sua; tulerat enim rex Babylonis a rivo Aegypti usque ad fluvium Euphraten omnia, quae fuerant regis Aegypti.

1. Za iego czasów przyćiągnął Nabuchodonozor król Babiloński, y stał mu się Joakim niewolnikiem przez trzy lata: a potym wybił się z mocy iego.

2. Y posłał nań Pan łotrzyki Chaldeyskie, y łotrzyki Syriyskie, y łotrzyki Moab, y łotrzyki synów Ammon: y puśćił ie na Judę, aby go wytraćili, według słowa Pańskiego, które był rzékł przez sługi swe proroki.

3. A to stało się przez słowo Pańskie przećiw Judźie, aby go zniósł przed sobą dla grzechów Manasse wszytkich które czynił,

4. y dla krwie niewinnéy, którą wylał y napełnił Jeruzalem krwią niewinnych: y dla téy rzeczy niechćiał się Pan dać ubłagać.

5. A ostatek mów Joakimowych y wszytko co czynił, aza to nie napisano iest w księgach mów dni królów Judzkich? y zasnął Joakim z oycy swymi;

6. a Joachin syn iego królował miasto niego.

7. Y daléy nie przydał król Egyptski, żeby wyszedł z źiemie swoiéy: bo był wźiął król Babiloński, od rzeki Egyptskiéy aż do rzeki Euphrates wszytko co było króla Egyptskiego.

Faraona królem uczyniony został; Eliakim: Boskie zmartwychwstanie, albo utwierdzenie, albo moc oznacza, czyli co jedno jest Boga mszczącego się. Joachim zaś, po hebr. *Jehoiachim*, jest Pańskie przygotowanie czyli Pańska moc. A zatém obu imionami jedno i to samo prawie się oznacza. Ten sam Eliacim, czyli Joakim nazywa się także Jechoniaszem, Mat. 1, 11. Patrz co powiemy I. Paral. 3, 15 i 16.

R. 24.—1. *Przyciągnął Nabuchodonozor.* Przyczyną wojny, którą Nabuchodonozor przeciwko Joakimowi przedsięwziął, oprócz pomsty Bożéj, to się być zdaje, że Joakim zależnym i dannikiem został króla Egipskiego, jak widzimy w rozdziale ostatnim, do którego Nabuchodonozor miał niechęć.—*Niewolnikiem.* T. j. dannikiem.—*Wybił się z mocy jego.* Ufny w pomoc Egiptczyków, o których rozumiał, że knują wojnę przeciwko Nabuchodonozorowi.

2. *Łotrzyki.* Którzy grabieżami i gwałtem rozmaite strony królestwa trapili i niepokój sprawowali.— *Według słowa Pańskiego.* Patrz r. 23, 27.

3. *Przez słowo Pańskie.* Według słowa Pańskiego, jak się znajduje u LXX.—*Przed sobą.* Od oblicza swego.

4. *Krwi niewinnéj.* Patrz r. 21, 16.

5. *Wszystko co czynił.* II. Paral. 36, 8, mówi się: *A ostatek słów Joakim, i obrzydłości jego, które czynił, i co się w nim nalazło.* Ś. Hieronim in Trad. hebr. na II. Paral. r. 36, za którym idą i poważni autorowie, powiada, że na jego zgasłém ciele znalezione były piętna, i znaki liter, które imię Chodonazora wyrażały. Tak Baalowi fałszywi prorocy mieczami i nożami siebie narzynali, dopokąd krwi nie wydobędą; i na czarnoksiężnikach djabelskie znaki codziennie są znajdowane.

7. *Od rzeki Egipskiéj.* Która także strumieniem Egipskiem się nazywa, i o któréj częsta jest wzmianka w Piśmie ś.; wychodzi ona z pustyni, i wpada do morza Śródziemnego, blisko Rinokolury.

8. Decem et octo annorum erat Joachin, cum regnare coepisset, et tribus mensibus regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Nohesta filia Elnathan de Jerusalem.

9. Et fecit malum coram Domino juxta omnia, quae fecerat pater ejus.

10. In tempore illo ascenderunt servi Nabuchodonosor regis Babylonis in Jerusalem, et circumdata est urbs munitionibus. *(Dan. 1, 1).*

11. Venitque Nabuchodonosor rex Babylonis ad civitatem cum servis suis, ut oppugnarent eam.

12. Egressusque est Joachin rex Juda ad regem Babylonis, ipse et mater ejus et servi ejus, et principes ejus et eunuchi ejus; et suscepit eum rex Babylonis anno octavo regni sui.

13. Et protulit inde omnes thesauros domus Domini, et thesauros domus regiae; et concidit universa vasa aurea, quae fecerat Salomon rex Israel in templo Domini juxta verbum Domini. *(Isai. 39, 6).*

14. Et transtulit omnem Jerusalem, et universos principes et omnes fortes exercitus, decem millia, in captivitatem, et omnem artificem et clusorem; nihilque relictum est, exceptis pauperibus populi terrae.

15. Transtulit quoque Joachin in Babylonem, et matrem regis, et uxores regis, et eunuchos ejus; et judices terrae duxit in captivitatem de Jerusalem in Babyonem. *(2. Par. 36, 10. Esth. 2, 6—11, 4. Ezech. 17. 12. Jerem. 24, 1—39, 2).*

16. Et omnes viros robustos, septem millia, et artifices et clusores millia, omnes viros fortes et bellatores; duxitque eos rex Babylonis captivos in Babylonem.

17. Et constituit Matthaniam patruum ejus pro eo, imposuitque nomen ei Sedeciam. *(Jer. 37, 1.)*

18. Vigesimum et primum annum aetatis habebat Sedecias, cum regnare coepisset, et undecim annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus erat Amital, filia Jeremiae de Lobna.

19. Et fecit malum coram Domino juxta omnia, quae fecerat Joakim.

20. Irascebatur enim Dominus contra Jerusalem et contra Judam, donec projiceret eos a facie sua; recessitque Sedecias a rege Babylonis.

8. Ośmnaśćie lat było Joachinowi gdy począł królować, a trzy miesiące królował w Jeruzalem: imię matki iego Nohesta córka Elnathan z Jeruzalem.

9. A czynił złość przed Panem według wszytkiego co był uczynił oćiec iego.

10. W onym czaśie przyciągnęli słudzy Nabuchodonozora króla Babilońskiego do Jeruzalem, y obtoczone iest miasto szańcami.

11. Y przyiechał Nabuchodonozor król Babiloński do miasta z służebniki swymi aby go dobywali.

12. Y wyszedł Joachin król Judzki do króla Babilońskiego, sam y matka iego, y słudzy iego, y książęta iego, y rzezańcy iego: y przyiął go król Babiloński roku ósmego królowania swego.

13. Y wyniósł z onąd wszytkie skarby domu Pańskiego, y skarby domu królewskiego: y potłukł wszytkie naczynia złote, które był sprawił król Salomon Izraelski w kośćiele Pańskim według słowa Pańskiego.

14. Y przeniósł wszytko z Jeruzalem y wszytkie książęta, y wszytkie mocarze woyska, dźieśięć tyśięcy w niewolą y wszelkiego rzemieślnika y obożne, y nie zostało nic, oprócz obogich z ludźi źiemie.

15. Przeniósł téż Joachina do Babilonu y matkę królewską, y żony królewskie, y rzezańce iego: y sędźie źiemie zabrał w niewolą z Jeruzalem do Babilonu.

16. Y wszytkich mężów mężnych śiedm tyśięcy a rzemieślników y oboźnych tyśiąc: wszytkie męże mocne y waleczne: y zaprowadźił ie król Babiloński w niewolą do Babilonu.

17. A królem uczynił Mathaniasza stryia iego miasto niego: y dał mu imię Sedekiasz.

18. Dwadźieśćia lat y rok miał wieku Sedekiasz gdy królować począł, a iedenaśćie lat królował w Jeruzalem: imię matki iego było Amital, córka Jeremiaszowa z Lobny.

19. Y czynił złe przed Panem, według wszego co czynił Joakim.

20. Bo się gniewał Pan na Jeruzalem y na Judę, aż ie odrzućił od oblicza swego: y odstąpił Sedekiasz od króla Babilońskiego.

---

11. *Aby go dobywali.* Nie zaraz wpuszczeni zostali Chaldejczycy, lecz przez posłów umawiano się, i dane było przez Nabuchodonozora przyrzeczenie, że nic złego nieuczyni miastu, chce tylko ze strony oblężonych mieć to bezpieczeństwo, iżby Joachim ustając na siłach, do Tyryjczyków i Egiptczyków jego nieprzyjaciół nie przyłączył się, lub daniny niedmówił. A zatem, gdy taka umowa stanęła, wyszedł Joachim do króla Babilońskiego.

12. *Przyjął go kròl Babiloński.* Z pozorną tylko przyjaźnią, lecz potem wiarę złamał, jak się pokaże z tego co dalej następuje.

13. *Wszystkie naczynia złote.* Przez hiperbolę; albowiem z Ezdrasza r. 1 pokazuje się, że w daleko późniejszym czasie niektóre jeszcze w całości pozostawały.—*Które był sprawił król Salomon.* Nie te same, gdyż z powodu niejednokrotnego złupienia kościoła już więcej nie istniały; lecz inne do tych podobne, przez Jozyasza zwłaszcza pobożnego króla na wzór owych pierwszych sporządzone.

14. *Wszystko z Jeruzalem.* Przedniejszych niektórych, jak się pokazuje z r. 25, 18.—*Oboźne* (clusorem). Właściwie *który zamyka*, t. j. kunsztmistrza, który w złoto i srebro drogie kamienie oprawuje. Tak ś. Hieronim tłumaczy i inni. Watablus i Emm. Sa *zamykającego* obozy tłumaczą, t. j. biegłego w rozkładaniu obozu i zawieraniu go czyli umieszczaniu w dolinie, których uprowadził Nabuchodonozor, iż gdyby znowu powstało zaburzenie, nie mogli być użytecznymi. Cóś podobnego uczynili Filistyni I. Król. 13, 19.

17. *I dał mu imię Sedekiasz.* Patrz. r. 23, 34, i I. Paral. 3, 16.

20. *Bo się gniewał Pan.* I dla tego dopuszczał, iżby grzech nowy był karą dawnego grzechu.—*Odstąpił.* Nie chciał być zależnym.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O powtórném oblężeniu Jerozolimy przez Nabuchodonozora, i ostatecznéj niewoli Żydów.

1. Factum est autem anno nono regni ejus mense decimo, decima die mensis, venit Nabuchodonosor rex Babylonis, ipse et omnis exercitus ejus, in Jerusalem, et circumdederunt eam, et exstruxerunt in circuitu ejus munitiones. *(Jer. 39, 1).*
2. Et clausa est civitas atque vallata usque ad undecimum annum regis Sedeciae,
3. nona die mensis; praevaluitque fames in civitate, nec erat panis populo terrae.
4. Et interruppta est civitas; et omnes viri bellatores nocte fugerunt per viam portae, quae est inter duplicem murum ad hortum regis (porro Chaldaei obsidebant in circuitu civitatem); fugit itaque Sedecias per viam, quae ducit ad campestria solitudinis.
5. Et persecutus est exercitus Chaldaeorum regem, comprehenditque eum in planitie Jericho; et omnes bellatores, qui erant cum eo, dispersi sunt, et reliquerunt eum.
6. Apprehensum ergo regem duxerunt ad regem Babylonis in Reblatha, qui locutus est cum eo judicium.
7. Filios autem Sedeciae occidit coram eo, et oculos ejus effodit, vinxitque eum catenis, et adduxit in Babylonem.
8. Mense quinto, septima die mensis, ipse est annus nonus decimus regis Babylonis, venit Nabuzardan princeps exercitus, servus regis Babylonis, in Jerusalem.
9. Et succendit domum Domini, et domum regis, et domos Jerusalem; omnemque domum combussit igni. *(Psal. 73, 7.)*
10. Et muros Jerusalem in circuitu destruxit omnis exercitus Chaldaeorum, qui erat cum principe militum.
11. Reliquam autem populi partem, quae remanserat in civitate, et perfugas, qui transfugerant ad regem Babylonis, et reliquum vulgus transtulit Nabuzardan princeps militiae.
12. Et de pauperibus terrae reliquit vinitores et agricolas.

1. Y stało się roku dziewiątego królestwa iego, mieśiąca dźieśiątego, dźieśiątego dnia mieśiąca, przyciągnął Nabuchodonozor król Babiloński, sam y wszytko woysko iego do Jeruzalem y oblegli ie: y pobudowali około niego szańce.
2. Y zamknione iest miasto, y oblężone aż do iedenastego roku króla Sedekiasza,
3. dźiewiątego dnia mieśiąca, y zamógł się głód w mieśćie: y nie było chleba ludowi źiemie.
4. Y przełomiono miasto: y wszyscy mężowie waleczni uciekli w nocy drogą bramy, która iest między dwoistym murem y ogrodem królewskim, (a Chaldeyczykowie leżeli w koło miasta); uciekł tedy Sedekiasz drogą, która wiedźie na pola pustynie.
5. A woysko chaldeyskie goniło króla y poymali go na równinie Jericho: a wszyscy żołnierze, którzy przy nim byli, rozpierzchnęli się, y opuśćili go.
6. Poymawszy tedy króla przywiedli do króla Babilońskiego do Reblatha, który mówił z nim sąd.
7. A syny Sedekiaszowe przed nim pobił, y oczy iego wyłupił, y związał go łańcuchami, y przywiódł do Babilonu.
8. Mieśiąca piątego, śiódmego dnia mieśiąca, ten iest rok dźiewiętnasty króla Babilońskiego, przyiechał Nabuzardan hetman woyska, sługa króla Babilońskiego do Jeruzalem.
9. Y spalił dóm Pański, y dóm królewski, y domy Jerozolimskie, y wszelki dóm spalił ogniem.
10. A mury Jerozolimskie w około rozwaliło wszytko woysko Chaldeyskie, które było z hetmanem żołnierzów.
11. A ostatek ludu, który był w mieśćie został, y zbiegi, którzy byli zbiegli do króla Babilońskiego y inne pospólstwo przeniósł Nabuzardan hetman woyska.
12. A z ubogich źiemie zostawił winiarze y oracze.

R. 25.—1. *Królestwo jego.* T. j. Sedeciasza.

3. *Zamógł się głód w mieście.* Jakby mówił: Wielorakiemi sposobami z głodem walczono, lecz naprożno; albowiem do tego stopnia wzmógł się, że rodzice własne swoje dzieci pożerali, Tren. 4, 10, i Baruch. 2, 3, a dzieci swoich rodziców, Ezech. 5, 10. — *Chleba.* Pokarmu.

4. *Przełomiono miasto.* Porobiono przełomy w murach, żeby otworzyć sobie drogę do ucieczki.— *Która jest między dwoistym murem.* Salianus mniema, że z zamku Syon do ogrodu królewskiego, który był w dolinie Ennom przy potoku Cedron, ucieczkę zamierzył Sedeciasz. Dwie zaś były bramy miasta w bliskości pałacu królewskiego, które do niego prowadziły, t. j. brama Konna i Wodna, z których pierwsza była na rogu muru miasta i muru Ofel, jak Willapandus nakreślił w obrazie Jerozolimy, tak że słusznie między dwóma murami się mówi; brama ta ze wszystkich była najskrytszą, i w głębi doliny Tyropeon, a zatem do ucieczki najdogodniejszą. Zdaje się zaś, że w tym czasie oblężenia była zamurowana, i że w nocy na wyjście króla mur ten został złamany, iżby się spełniło proroctwo Ezech. 12, 12.—*Na pola pustyni.* Za Jordanem ku południowi.

6. *Do Reblata.* Patrz r. 23, 33.—*Który mówił z nim sąd.* Ostro i sprawiedliwie, jak przez swoje wiarołomstwo i niewdzięczność zasłużył, strofował Sedeciasza, t. j. że przez niego postanowiony królem na miejscu Joachima, przymierza z nim zawartego niedotrzymał.

7. *Oczy jego wyłupił.* Tak oba proroctwa, które o nim były wydane, i między sobą sprzecznemi się zdawały, jak opowiada Józef, z których jedno że ma iść do Babilonu, drugie, że nie przyjdzie do tego, iżby Babilon widział, jedno i drugie w skutku spełnione zostały.

9. *I wszelki dom.* Wielki, dodaje Jeremiasz 52, 13.

11. *Przeniósł do Babilonu.* Jako jeńców do Babilonu.

12. *Zostawił winiarzy i oraczy.* Żeby dla Chaldejczyków uprawiali kraj, t. j. żeby ziemia mlekiem i miodem płynąca, przez niedostatek uprawiaczy bezpożyteczną nie została.

13. Columnas autem aereas, quae erant in templo Domini, et bases et mare aereum, quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldaei, et transtulerunt aes omne in Babylonem. *(Jer. 27, 19).*

14. Ollas quoque aereas, et trullas et tridentes, et scyphos et mortariola, et omnia vasa aerea, in quibus ministrabant, tulerunt.

15. Necnon et thuribula et phialas, quae aurea, aurea, et quae argentea, argentea, tulit princeps militiae,

16. id est, columnas duas, mare unum et bases quas fecerat Salomon in templo Domini; non erat pondus aeris omnium vasorum.

17. Decem et octo cubitos altitudinis habebat columna una, et capitellum aereum super se altitudinis trium cubitorum, et retiaculum, et malogranata super capitellum columnae, omnia aerea; similem et columna secunda habebat ornatum. *(3. Reg. 7, 15. II. Par. 3, 15. Jerem. 52, 21).*

18. Tulit quoque princeps militiae Sarajam sacerdotem primum, et Sophoniam sacerdotem secundum, et tres janitores.

19. Et de civitate eunuchum unum, qui erat praefectus super bellatores viros, et quinque viros de his, qui steterant coram rege, quos reperit in civitate; et Sopher principem exercitus, qui probabat tyrones de populo terrae, et sexaginta viros e vulgo, qui inventi fuerant in civitate.

20. Quos tollens Nabuzardan princeps militum duxit ad regem Babylonis in Reblątha.

21. Percussitque eos rex Babylonis, et interfecit eos in Reblatha in terra Hemath; et translatus est Juda de terra sua.

22. Populo autem, qui relictus erat in terra Juda, quem dimiserat Nabuchodonosor rex Babylonis, praefecit Godoliam filium Ahicam filii Saphan.

23. Quod cum audissent omnes duces militum, ipsi et viri qui erant cum eis, videlicet quod constituisset rex Babylonis Godoliam, venerunt ad Godoliam in Maspha: Ismahel filius Nathaniae, et Johanan filius Caree, et Saraja filius Thanehumeth Netophathites, et Jezonias filius Maachathi; ipsi et socii eorum.

24. Juravitque Godolias ipsis et sociis eorum, dicens: Nolite timere servire Chaldaeis: manete in terra, et servite regi Babylonis, et bene erit vobis.

25. Factum est autem, in mense septimo venit

13. A słupy miedźiane, które były w kośćiele Pańskim, y podstawki y morze miedźiane, które było w domu Pańskim, połamali Chaldeyczycy, y przenieśli wszytkę miedź do Babilonu.

14. Garnce téż miedźiane, y tace, y widły, y kubki, y moźdźierzyki, y wszytko naczynie miedźiane, którym służono, pobrali.

15. Ktemu kadźidlnice, y czasze, które złote, złote, a które śrebrne, śrebrne, pobrał hetman woyska,

16. to iest słupy dwa, morze iedno y podstawki, które był sprawił Salomon w kośćiele Pańskim: nie było wagi miedźi wszytkiego naczynia.

17. Ośmnaśćie łokiet na wzwysz miał słup ieden: a Kapitellum miedźiane na sobie trzy łokćie na wzwysz, y śiadka, y granatowe iabłka na Kapitellum słupa, wszytko miedźiane: podobne ochędostwo miał takież słup drugi.

18. Wźiął téż hetman woyska Saraia kapłana pierwszego y Sophoniasza kapłana wtórego, y trzech odźwiérnych.

19. Y z miasta rzezańca iednego, który był przełożon nad mężami woiennymi, y pięć mężów z tych, którzy stawali przed królem, które nalazł w mieśćie, y Sophera hetmana woyska, który ćwiczył nowe żołniérze z ludu źiemie: y sześćdźieśiąt mężów z pospolitego człeka, które naleźiono było w mieśćie.

20. Które wźiawszy Nabuzardan hetman żołniérzów wiódł do króla Babilońskiego do Reblatha.

21. Y pobił ie król Babiloński, y zamordował ich w Reblaćie w źiemi Emath: y przenieśion iest Juda z źiemie swéy.

22. Nad ludem lepak, który został w źiemi Judzkiéy, który był zostawił Nabuchodonozor król Babiloński, przełożył Godoliasza syna Ahikam syna Saphanowego.

23. Co gdy usłyszeli wszyscy hetmanowie żołniérscy, sami y mężowie, którzy z nimi byli, to iest że król Babiloński postanowił Godoliasza: przyszli do Godoliasza do Maspha: Ismahel syn Nathaniasza, y Jehanan syn Karee, y Saraia syn Thanehumeth Netophatczyk, y Jezoniasz syn Maachaty, sami y towarzysze ich.

24. Y przyśiągł Godoliasz im y towarzyszóm ich, mówiąc: Niebóyćie się służyć Chaldeyczykóm, mieszkayćie w źiemi a służćie królowi Babilońskiemu, a będźie wam dobrze.

25. Y stało się mieśiąca śiódmego, przyszedł

15. *Które złote, złote.* T. j. tak złote, jak srebrne; albo zdanie jest takie: oddzielił złote od srebrnych.

18. *Kapłana pierwszego.* Najwyższego kapłana.— *Kapłana wtórego.* T. j. zastępującego miejsce arcykapłana.— *I trzech odźwiernych.* Widać, że ci wszyscy kapłani i odzwierni, którzy byli z rodzaju lewickiego w kościele się ukrywali.

19. *Rzezańca jednego.* Domownika królewskiego,— *Którzy stawali przed królem.* Którzy byli dworzanami królewskimi.

22. *Godoliasza.* Józef powiada, że był synem męża szlachetnego rodu, i sam sprawiedliwym i zacnym, a bodaj nawet jednym z wychodców żydowskich, któremu król bardzo ufał.

24. *I przysiągł Godoliasz im.* T. j. bespieczeństwo obiecując.

25. *Zabili Godoliasza.* Przyczyny zabójstwa Pismo ś. niewyraziło. Józef lib. 10 c. 11, wzmiankuje, że Izmael, który był ze krwi królewskiéj, zadrościł Godoliaszowi godności, w jakiéj on był przez króla Chaldejskiego postawiony; to przypuszczenie potwierdza Salianus.— *W Masfa.* Było to miasto, jak mniema Adrichomius, na pograniczu pokoleń Judy i Benjamina; a zatem niekiedy się mówi w pokoleniu Benjamina, niekiedy w pokoleniu Judy.

Ismahel filius Nathaniae, filii Elisama de semine regio, et decem viri cum eo, percusseruntque Godoliam, qui et mortuus est; sed et Judaeos et Chaldaeos, qui erant cum eo in Maspha.

26. Consurgensque omnis populus a parvo usque ad magnum, et principes militum venerunt in Aegyptum, timentes Chaldaeos.

27. Factum est vero in anno trigesimo septimo transmigrationis Joachin regis Juda, mense duodecimo, vigesima septima die mensis, sublevavit Evilmerodach rex Babylonis anno, quo regnare coeperat, caput Joachin regis Juda de carcere.

28. Et locutus est ei benigne, et posuit thronum ejus super thronum regum, qui erant cum eo in Babylone.

29. Et mutavit vestes ejus, quas habuerat in carcere; et comedebat panem semper in conspectu ejus cunctis diebus vitae suae.

30. Annonam quoque constituit ei sine intermissione, quae et dabatur ei a rege per singulos dies omnibus diebus vitae suae.

Ismahel syn Nathaniaszów syna Elisama z naśienia królewskiego, y dźieśięć mężów z nim: y zabili Godoliasza który też umarł: ale y Żydy y Chaldeyczyki którzy z nim byli w Maspha.

26. Y powstawszy wszytek lud od małego aż do wielkiego, y hetmanowie żołnierzów poszli do Egyptu boiac się Chaldeyczyków.

27. Y stało się roku trzydziestego śiódmego przeprowadzenia Joachina króla Judzkiego mieśiaca dwunastego, dwudźiestego y śiódmego dnia mieśiąca, podniósł Ewilmerodach król Babiloński, roku którego był poczał królować, głowę Joachina króla Judzkiego z więźienia.

28. Y mówił do niego łaskawie: y postawił stolicę iego nad stolicą królów, którzy byli z nim w Babilonie.

29. Y odmienił szaty iego, które miał w ćiemnicy, y iadał chléb zawsze przed obliczem iego, po wszytkie dni żywota swego.

30. Obrok mu też naznaczył bez przestanku, który mu też dawano od króla na każdy dźień po wszytkie dni żywota iego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 25. W tych księgach królewskich, Duch Ś. opisując tak pilnie dzieje i postępki onych królów żydowskich, chciał nas tego nauczyć, aby każdy na oko obaczył, co jest Kościoł Boży prawdziwy, a co jest Synagoga albo zbiór heretycki, i co się działo z temi królmi, którzy w jednym Kościele Bożym trwali, i z temi też, którzy się udawali za zborem heretyckim, co żebyś lepiéj pojął, na te rzeczy osobliwie pamiętaj.

Naprzód iż ta zawżdy wola Boża była, aby jeden zakon był, jedna wiara, jeden Kościoł i ołtarz i jeden najwyższy kapłan a przy nim inszy kapłani, których Bóg sobie na to przez Mojżesza odłączył, i potém przez Dawida przy kościele Jerozolimskim osadził. A którzykolwiek sobie inszy kościół i ołtarze i kapłany wymyślali, wszyscy takowi za heretyki, odszczepieńce i bałwochwalce byli osądzeni, i Bóg się zawżdy na nie ciężko gniewał. Czego tu masz przykład na Jeroboamie pierwszym królu Izraelskim. 3 *Król.* 12. Takżeć i teraz ponieważ ta wola Boża jest, aby jako jeden Bóg jest, tak też jedna wiara była, jedne Sakramenta, jeden Kościół od Chrystusa na Piotrze ś. zbudowany, i jedenże najwyższy kapłan i pasterz tenże Piotr ś. *Joan 21*, który tę Kathedrę swoję przy Kościele Rzymskim postawił: którzykolwiek inszą sobie wiarę, inszy kościoł, insze pasterze wymyślają, Jeroboama w tym naśladują i z Jeroboamem heretykami zostają.

A jako naonczas przyczyna odszczepieństwa i heretyctwa Jeroboamowego nie insza była, jedno iż pożytkom swym doczesnym folgując, bał się królestwa utracić, kiedyby lud do kościoła Jerozolimskiego chodził: także i podziś dzień początek wszystkich kacerstw jest coś doczesnego i cielesnego, iż ludzi albo pycha, albo łakomstwo, albo swawola i rozkosz cielesna uwodzi. Chociać to oni inaczéj farbują, ale rzecz sama we wszystkich hersztach heretyckich pokazuje. To przywiodło za naszych czasów Lutra i Kalwina i niektórych królów, którzy Kościoła Bożego odstąpili.

Nadto jako Jeroboam, kacerstwo swoje pokrywając, wymyślił ceremonie podobne kościołowi Jerozolimskiemu, i naczynił ołtarzów po wyżynach, ofiar ministrów i świąt, aby tém podobieństwem ludzie omamieni, rozumieli się być w Kościele pradziwym, chociać heretykami byli i nic prawdziwego nie mieli, takci i dzisiaj kacerstwa wszystkie mają coś podobnego kościołowi katolickiemu, bo i Ewangelią przepowiadają, Sakramentów używają, ministry czynią; wszakże to wszystko fałszywe, bo ani Ewangelii, ani Sakramentów, ani proroków prawdziwych nie mają. Są jeszcze pamiętne góry i wyżyny Tarnowskie i Pinczowskie, po których dzisiejszy heretycy biegali, nie wiem jakiéj Ewangelii szukając, a nie znalazłszy rozbieżeć się musieli.

Jeszcze Jeroboam sam czynił ministry zborowe nie z pokolenia Lewi, które sam Bóg sobie obierał, ale z najpodlejszych ludzi, i kto jedno chciał każdemu dopuścił, jako pisze 3 *Król.* 12 *v.* 31, i 13 *v.* 33. Patrz i dzisia z jakowych ludzi bywają ministrowie, żeć pospolicie są krawcy, szewcy, ludzie podli i grzechów pełni, z których samiż sobie panowie ministry czynią.

Do tego duch onych proroków Jeroboamowych był duch szatański, który był w uściech ich duchem kłamliwym, fałsze swoje udając za słowo Boże, czego Achab z swojem złem doznał 3 *Król.* 22. Tenże też duch i przez dzisiejsze ministry mówi, słowem Bożem zowiąc kłamstwa i bluźnierstwa swoje, przetoć ich *Mat.* 7, fałszywemi proroki, a apostoł ś. ministrami szatańskiemi zowie. 2 *Cor.* 11 *v.* 15.

Przypatrz się jeszcze i temu, jako Bóg do tych heretyków Izraelskich posyłał proroki wielkie: Eliasza, Elizeusza, Micheasza i inszych: a przecię taka ich zatwardziałość i ślepota była, że nic na słowa i cuda prorockie

---

27. *Dwódziestego i siódmego dnia.* We dwa dni po uczynionym w téj rzeczy wyroku. Patrz Jer. 32, 31.— *Ewilmerodach.* Nabuchodonozora syn, i jego następca na królestwo.—*Podniósł... głowę Joachima.* Strapionego i uciśnionego Joachima podniósł. Zwykle bowiem zostający w niewoli i uciśnieniu, z głową spuszczoną chodzą.

28. *Nad stolicą królów.* Innych królów, których był ujarzmił i jeńcami miał Nabuchodonozor; uczciwiéj i łaskawiéj z nim się obchodził.

29. *Żywota swego.* Rzeczą jest niepewną, o Joachimie, czy o Ewilmerodachu rozumieć należy.

30. *Obrok mu też naznaczył.* T. j. rzeczy niezbędne do wyżywienia, odzienia, pomieszkania i rodziny.

niedbali, i owszem prawdziwe proroki prześladowali, a lada fałszerzowi wierzyli. Abyś wiedział iż takowy jest upor heretycki, iż wolą lada ministrowi niż wszystkim doktorom i prorokom kościoła Bożego wierzyć.
Ani się też dziwuj, że podczas ministry heretyckie prawo pospolite karać każe, oto tu czytaj 3 *Król.* 18, iż sam jeden Eliasz swą ręką zabił proroków 450, kiedyby je tak teraz karał jakoby na Eliasza wołali: Ale jeźli się to godziło Eliaszowi, czemużby i teraz niemiał urząd zakazać ministrom aby ludzi nie zwodzili, a gdy przestać niechcą, czemuby ich niemiano karać: Tegoć nie może nikt ganić jedno Jezabel, a którzy z nią przestają.
Naostatek jest rzecz godna podziwienia, iż między tymi wszystkimi królami heretyckimi począwszy od Jeroboama nie było żadnego dobrego króla. Prawda, żeć też siła było w Jeruzalem królów złych, którzy nad Judą krolowali, wszakże znajdowali się niektórzy dobrzy i bogobojni, którzy się równali Dawidowi, ale między Izraelskimi królami i jednego dobrego nie wspomina. Przetoż też pospolicie ci królowie heretycy złą śmiercią ginęli, psy krew ich lizały, i domy ich do szczętu Bóg wygubiał, że i potomstwa po nich nie zostawało. Aż do tego przyszło, że króle z ludem Izraelskim Bóg w niewolą pogańską zaprzedał, ani ich od onego czasu z tėj niewoli nigdy nie wywiódł, i tak to królestwo Izraelskie z onymi heretykami zginęło.
A tym czasem chocia też i króle Jerozolimskie i lud ich rozmaicie Bóg karał, i miasto i kościół dla grzechów ludzkich pustoszyć dopuszczał, i owszem w niewolą też Babilońską podał: a wszakże zakon kościoła Jerozolimskiego nigdy nie zginął, ani kapłani z Aarona i pokolenia Lewi nie ustąli, i sukcessia ich nigdy się nie przerwała: i owszem samo pokolenie Juda wróciło się z niewoli Babilońskiéj z kapłany swoimi, którzy i Kościół znowu budowali i królestwem Judzkiem rządzili: o czém masz annotacią *Gen.* 51. Tak Bóg i w pośrodku złych mógł i umiał Kościół swój zachować. Abyś i teraz nie wątpił, iż tenże Bóg heretyckie królestwa jako widziemy w moc pogańską daje: ale Kościół swój do zamierzonego czasu, to jest do końca świata zachować umie i może: i widziemy to na oko, że one królestwa heretyckie poginęły, a Kościół przecię Katolicki trwa i trwać będzie.

Koniec czterech ksiąg Królewskich.

Wprowadzenie do dwóch ksiąg Paralipomenon.

Dwie księgi święte, umieszczone po księgach królewskich, i mogące się uważać za ich dodatek, zowią się z greckiego Paralipomenon, co oznacza: *rzeczy opuszczone* albo *zapomniane;* gdyż służą jakby dopełnieniem tych faktów i szczegółów, których niemasz gdzieindziéj. Żydzi zowią je: *Dibre Hajamim,* to jest, *Słowa dniów,* czyli jakby *Dzienniki,* albo *Roczniki.* Ztąd Ś. Hieronim nazywa je *Kronikami.*

Napisane były w języku hebrajskim. Autor pisał je podług dawnych pamiętników, które przytacza pod imieniem *Kroników Judzkich i Izraelskich*; lecz kto był tym autorem, Ezdrasz, czy kto inny? nic pewnego o tém powiedzieć nie można.

Księgi te zawierają jakby skrócenie historyi Hebrajczyków, od Adama aż do końca niewoli Babilońskiéj, i edyktu Cyrusa. Autor ich szczególniéj dopełnia i wyjaśnia to, co w historyi Dawida, Salomona i *królów Judzkich* zostało opuszczone w księgach królewskich; o dziejach *królestwa Izraelskiego* wspomina tylko wtedy, kiedy konieczny związek tego wymaga. Celem jego było wskazać Żydom, po niewoli Babilońskiéj, która trwała lat 70, siedziby i posiadłości, jakie zajmowali ich przodkowie, i co im należało czynić dla przywrócenia należnéj czci Boskiéj.

Ś. Hieronim, w liście do Paulina, o ważności tych ksiąg w ten sposób się wyraża: *Paralipomenon, to jest, Skrócenie Starego Testamentu, jest księgą taką i tak wielką, iż jeśliby kto bez niéj przyznawał sobie znajomość Pisma Świętego, ten z samego siebieby szydził. Albowiem ona przez każde pojedyńcze swe słowa i przez wszystkie spójniki wyrazów, i opuszczone w księgach Królewskich dzieje dopełnia, i niepoliczone pytania Ewangelii wyjaśnia.*

LIBER I. PARALIPOMENON. KSIĘGA I. PARALIPOMENON.

CAPUT I. ROZDZIAŁ I.

O rodowodzie Adama aż do Abrahama, i potomstwie Abrahama, Izmaela i Ezawa.

1. Adam, Seth, Enos, (*Gen. 2, 7.—4, 25.—5. 6. et 9*).	1. Adam, Seth, Enos,
2. Cainan, Malaleel, Jared,	2. Kainan, Malaleel, Jared,
3. Henoch, Mathusale, Lamech,	3. Henoch, Mathusale, Lamech,
4. Noe, Sem, Cham, et Japheth.	4. Noe, Sem, Cham, y Japhet.

Komentarz Menochiusza.

R. 1. — 1. *Adam, Set, Enos.* Domyślać się należy *zrodził.* Adam zrodził Seta, a Set zrodził Enosa i t. d.

5. Filii Japhet: Gomer et Magog, et Madai et Javan, Thubal, Mosoch, Thiras.
6. Porro filii Gomer: Ascenez et Riphath et Thogorma.
7. Filii autem Javan: Elisa et Tharsis, Cethim et Dodanim.
8. Filii Cham: Chus et Mesraim et Phut et Chanaan.
9. Filii autem Chus: Saba et Hevila, Sabatha et Regma, et Sabathacha. Porro filii Regma: Saba et Dadan.
10. Chus autem genuit Nemrod; iste coepit esse potens in terra.*
11. Mesraim vero genuit Ludim et Anamim, et Laabim et Nephthuim;* *(Gen. 10, 8)*.
12. Phetrusim quoque et Casluim, de quibus egressi sunt Philisthiim et Caphtorim.
13. Chanaan vero genuit Sidonem, primogenitum suum, Hethaeum quoque,
14. et Jebusaeum et Amorrhaeum et Gergesaeum,
15. Hevaeumque et Aracaeum et Sinaeum;
16. Aradium quoque, et Samaraeum et Hamathaeum.
17. Filii Sem: Aelam et Assur, et Arphaxad et Lud et Aram, et Hus et Hul; et Gether et Mosoch. *(Gen. 10, 22.—11, 10)*.
18. Arphaxad autem genuit Sale, qui et ipse genuit Heber.
19. Porro Heber nati sunt duo filii; nomen uni Phaleg, quia in diebus ejus divisa est terra; et nomen fratris ejus Jectan.
20. Jectan autem genuit Elmodad et Saleph, et Asarmoth et Jare,
21. Aduram quoque, et Huzal et Decla;
22. Hebal etiam, et Abimael et Saba; necnon
23. et Ophir et Hevila et Jobab. Omnes isti filii Jectan:
24. Sem, Arphaxad, Sale,
25. Heber, Phaleg, Ragau,
26. Serug, Nachor, Thare,
27. Abram, iste est Abraham.*
28. Filii autem Abraham: Isaac et Ismael.* *(Gen. 11, 26)*.
29. Et hae generationes eorum: Primogenitus Ismaelis Nabajoth, et Cedar et Adbeel et Mabsam;*
30. et Masma et Duma, Massa, Hadad et Thema;* *(Gen. 25, 13)*.
31. Jethur, Naphis, Cedma: hi sunt filii Ismaelis.
32. Filii autem Ceturae, concubinae Abraham, quos genuit: Zamran, Jescan, Madan, Madian, Jesboc et Sue. Porro filii Jescan: Saba et Dadan. Filii autem Dadan: Assurim et Latussim et Laomim.

5. Synowie Japhet: Gomer y Magog, y Madai, y Jawan, Thubal, Mosoch, Thiras.
6. A synowie Gomer: Ascenes, y Riphat, y Thogorma.
7. A synowie Jawan: Eliza, y Tharsis, Cethim, y Dodanim.
8. Synowie Cham: Chus y Mesraim, y Phut, y Chanaan.
9. A synowie Chus: Saba, y Hewila, Sabbatha, y Regma, y Sabbathacha. A synowie Regma: Saba, y Dadan.
10. Chus lepak zrodził Nemrod: ten począł bydź możny na ziemi.
11. A Mesraim zrodził Ludim, y Anamim, y Labim, y Nephtuim,
12. Phetrusim téż y Kasluim: z których wyszli Philistynowie, y Kaphtorimowie.
13. Chanaan zaś zrodził Sidona pierworodnego swego: Heteyczyka téż,
14. y Jebuzeyczyka, y Amorrheyczyka, y Gergezeyczyka,
15. y Heweyczyka, y Araceyczyka, y Sineyczyka,
16. Aradiczyka téż, y Samarayczyka, y Hamatheyczyka.
17. Synowie Sem: Elam, y Assur, y Arphaxad, y Lud, y Aram, y Hus, y Hul y Gether, y Mosoch.
18. A Arphaxad zrodził Sale, który téż zrodził Heber.
19. A Heberowi urodzili się dwa synowie, imię iednemu Phaleg, iż za czasów iego rozdzielona iest ziemia, a imię brata iego Jektan.
20. A Jektan zrodził Elmodad, y Saleph, y Asarmoth, y Jare,
21. Aduram téż, y Huzal, y Dekla;
22. Hebal téż y Abimael, y Saba,
23. y Ophir, y Hewila, y Jobab. Ci wszyscy synowie Jektan:
24. Sem, Arphaxad, Sale,
25. Heber, Phaleg, Ragau,
26. Serug, Nachor, Thare,
27. Abram, ten iest Abraham.
28. A synowie Abrahamowi, Izaak y Ismahel.
29. A te rodzaie ich: Piérworodny Ismahelów Nabaioth, y Cedar, y Adbeel, y Mabsam;
30. y Masma, y Duma, Massa, Hadad, y Thema.
31. Jetur, Naphis, Cedma. Ci są synowie Ismahelowi.
32. A synowie Cetury nałożnice Abrahamowey, które porodziła: Zamran, Jeskan, Madan, Madian, Jesbok y Sue. A synowie Jeskanowi: Saba, y Dadan. A synowie Dadan: Assurim, y Latusim, y Laomim.

---

5. *Gomer.* Patrz co się rzekło Gen. 10, 2 i daléj.
10. *Nemrod.* Patrz Gen. 10 od w. 8. i daléj.
13. *Hetejczyka.* Patrz tamże r. 10, 16 i daléj.
19. *Faleg.* Patrz Gen. 10, 25.
27. *Ten jest Abraham.* Jakby rzékł: Ten jest, który potém imię nieco zmieniwszy, nazwany został *Abrahamem,* gdy wprzódy nazywał się *Abramem.* Patrz Gen. 17, 5 i 11, 26.
32. *Nałożnicy.* Żony prawnéj, lecz drugorzędnéj.

33. Filii autem Madian: Epha, et Epher et Henoch, et Abida et Eldaa; omnes hi filii Ceturae. *(Gen. 25. 4.)*

34. Genuit autem Abraham Isaac, cujus fuerunt filii Esau et Israel. *(Gen. 25, 19.)*

35. Filii Esau: Eliphaz, Rahuel, Jehus, Ihelom et Core. *(Gen. 36, 10.)*

36. Filii Eliphaz: Theman, Omar, Sephi, Gathan, Cenez, Thamna, Amalec.

37. Filii Rahuel: Nahath, Zara, Samma, Meza.

38. Filii Seir: Lotan, Sobal, Sebeon, Ana, Dison, Eser, Disan.

39. Filii Lotan: Hori, Homam. Soror autem Lotan fuit Thamna.

40. Filii Sobal: Alian, et Manahath et Ebal, Sephi et Onam. Filii Sebeon: Aia et Ana. Filii Ana: Dison.

41. Filii Dison: Hamram et Eseban, et Jethran et Charan.

42. Filii Eser: Balaan et Zavan et Jacan. Filii Disan: Hus et Aran.

43. Isti sunt reges, qui imperaverunt in terra Edom, antequam esset rex super filios Israel: Bale filius Beor; et nomen civitatis ejus, Denaba.

44. Mortuus est autem Bale, et regnavit pro eo Jobab filius Zare de Bosra.

45. Cumque et Jobab fuisset mortuus, regnavit pro eo Husam de terrą Themanorum.

46. Obiit quoque et Husam, et regnąvit pro eo Adad filius Badad, qui percussit Madian in terra Moab; et nomen civitatis ejus, Avith.

47. Cumque et Adad fuisset mortuus, regnavit pro eo Semla de Masreca.

48. Sed et Semla mortuus est, et regnavit pro eo Saul de Rohoboth, quae juxta amnem sita est.

49. Mortuo quoque Saul, regnavit pro eo Balanan filius Achobor.

50. Sed et hic mortuus est, et regnavit pro eo Adad; cujus urbis nomen fuit, Phau; et appellata est uxor ejus Meetabel filia Matred filiae Meżaab.

33. Synowie lepak Madian: Epha, y Epher, y Henoch, y Abida, y Eldaa. Ci wszyscy synowie Cetury.

34. A zrodził Abraham Izaaka: którego byli synowie: Ezaw, y Izrael.

35. Synowie Ezawowi: Eliphaz, Rahuel, Jehus, Ihelom y Kore.

36. Synowie Eliphaz: Theman, Omar, Sephi, Gathan, Cenez, Thamna, Amalek.

37. Synowie Rahuelowi: Nahath, Zara, Samma, Meza.

38. Synowie Seir: Lotan, Sobal, Sebeon, Ana, Dison, Eser, Disan.

39. Synowie Lotan: Hory, Homam. A śiostra Lotan była Thamna.

40. Synowie Sobal: Alian, y Manahath, y Ebal, Sephi, y Onam. Synowie Sebeon: Aia, y Ana. Synowie Ana: Dison.

41. Synowie Dison: Hamram, y Eseban, y Jethran, y Charan.

42. Synowie Eser: Balaan, y Zawan, y Jakan. Synowie Disan: Hus, y Aran.

43. Ci są królowie, którzy roskazowali w źiemi Edom, przedtym niżli był król nad synmi Izrael: Bale syn Beor: a imię miasta iego Denaba.

44. A umarł Bale, y królował miasto niego Jobab syn Zare z Bosra.

45. A gdy y Jobab umarł, królował miasto niego Husam z źiemie Themanów.

46. Umarł też y Husam, a królował miasto niego Adad syn Badad, który poraźił Madian w źiemi Moab, a imię miasta iego Avith.

47. A gdy y Adad umarł, królował po nim Semla z Masrek.

48. Ale y Semla umarł, y królował miasto niego Saul z Rohoboth, który leży nąd rzéką.

49. A gdy umarł Saul, królował miasto niego Balanan syn Achobor.

50. Ale y ten umarł, y królował miasto niego Adad, którego miasta imię było Phau, a żonę iego zwano Meetabel, córka Matred, córki Mezaab.

36. *Tamna, Amalek.* Tamna jest w drugim przypadku, ponieważ w Gen. 36, 12, mówi się, że Elifaz z Tamny swojéj nałożnicy zrodził Amaleka.

38. *Synowie Seir.* Seir o którym się tu wzmiankuje nie jest Ezaw, który także nazywał się Seirem, t. j. kosmatym; lecz jest inny Seir ojciec Horrejczyków, jeszcze przed Ezawem mieszkający w Idumei. Patrz Gen. 36, 20.

43. *Rozkazywali.* T. j. z koroną i znakami królewskiemi. Patrz co się rzekło Gen. 36, 15. — *W ziemi Edom.* W Idumei.—*Bale syn Beor.* Nie jest on Balaamem fałszywym prorokiem, o którym się wzmiankuje w Num. 22, 5, chociaż imiona ojców zgadzają się; albowiem Bale, o którym się tu mówi, był Idumejczykiem; fałszywy zaś ów prorok był z Mezopotamii, jak się pokazuje z Deut. 23, 4.

44. *Jobab.* O tym wielka część autorów mniema, że był Jobem mężem owym najcierpliwszym. Patrz Pinedy r. 1. Hioba na w. 1, i Bonfreriusza Gen. 26.—*Syn Zare.* A więc nie dziedzicznêm następstwem, lecz albo przez obranie, albo prawem wojny przyszedł Jobab do królestwa, gdyż nastąpił po Bale, którego synem nie był. — *Z Bosra.* Które było jednêm z przedniejszych miast Idumei.

45. *Z ziemi Temanów.* Teman było stołecznêm miastem Idumei.

46. *Poraził Madian.* Albo Madyanitów rozumie, albo miasto Madyan, jak chce Abulensis i Glossa zwyczajna.

48. *Saul z Rohobot, który leży nad rzeką.* Gen. 36, 37, mówi się, Saul z rzeki Rohobot. Być może toż samo imię było miastá i rzeki. Niektórzy o Rohobot rozumieją że jest imieniem pospolitem, które płaszczyzny, czyli obszary oznacza, i tłumaczą o płaszczyznie niejakiéj w pobliżu rzeki leżącéj. Patrz co się rzekło Gen. 10, 11.

50. *A żonę jego zwano.* Imię żony, matki żony, i babki wspomina się, czego względem innych królów tylko co wymienionych, nieuczyniono. Musiało być coś niezwyczajnego w tych niewiastach. Patrz co następuje.—*Córki Mezaab.* Jeśli wyraz hebrajski przetłumaczymy, to samo jest co *córki któréj jest złoto.* Przeto Lyranus mniema, że bardzo bogatą była ta niewiasta, i dla tego o niéj jest wzmianka uczyniona. Niektórzy rabbini u Abulenskiego rozumieją, że dla tego nazwana Mezaab, t. j. któréj jest złoto, że pierwsza wynalazła sztukę przędzenia nici ze złota. Prościéj i prawdziwiéj, że jest imię własne.

51. Adad autem mortuo, duces pro regibus in Edom esse coeperunt: dux Thamna, dux Alva, dux Jetheth,
52. dux Oolibama, dux Ela, dux Phinon,
53. dux Cenez, dux Theman, dux Mabsar,
54. dux Magdiel, dux Hiram; hi duces Edom.

51. Lecz po śmierci Adad, książęta miasto królów w Edom bydź poczęli: książę Thamna, książę Alua, książę Jethet,
52. książę Oolibama, książę Ela, książę Phinon,
53. książę Cenez, książę Theman, książę Mabsar,
54. książę Magdiel, książę Hiram: te książęta Edom.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI PIERWSZE PARALIPOMENON, *po Żydowsku* DIBRE HAIAMIM.

Te księgi Żydowie zowią παραλειπομενον, to jest, księgi rzeczy opuszczonych: iż w sobie mają wiele rzeczy, które w księgach królewskich opuszczono. Żydowie im tytuł dają *Dibre Haiamim*, to jest, słowa dniów, albo rzeczy lat, to jest, księgi kronik: iż są krótką summą wszystkiéj historyi świętéj, począwszy od Adama, aż do zagnania żydów do Babilonu. Bo u żydów jedne to są księgi, które naszy na dwoje rozdzielili; w pierwszych jest historya aż do Salomona, a w drugich od Salomona aż do niewoli Babilońskiéj.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O rodowodzie Jakóba i Judy patryarchów, aż do Izai ojca Dawidowego.

1. Filii autem Israel: Ruben, Simeon, Levi, Juda, Issachar et Zabulon, *(Gen. 29, 32.—35, 23.)*
2. Dan, Joseph, Benjamin, Nephthali, Gad et Aser.
3. Filii Juda: Her, Onan et Sela; hi tres nati sunt ei de filia Sue Chananitide. Fuit autem Her, primogenitus Juda, malus coram Domino; et occidit eum. *(Gen. 38, 3.—46, 12.)*
4. Thamar autem, nurus ejus, peperit ei Phares et Zara; omnes ergo filii Juda, quinque. *(Infr. 4, 1. Matth. 1, 3.)*
5. Filii autem Phares: Hesron et Hamul.
6. Filii quoque Zarae: Zamri, et Ethan et Eman, Chalchal quoque, et Dara; simul quinque.
7. Filii Charmi: Achar, qui turbavit Israel, et peccavit in furto anathematis. *(Jos. 7. 1.)*
8. Filii Ethan: Azarias.
9. Fili autem Hesron, qui nati sunt ei: Jerameel et Ram et Calubi. *(Ruth. 4. 19.)*
10. Porro Ram genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Nahasson, principem filiorum Juda.
11. Nahasson quoque genuit Salma, de quo ortus est Booz.
12. Booz vero genuit Obed, qui et ipse genuit Isai.
13. Isai autem genuit primogenitum Eliab, secundum Abinadab, tertium Simmaa, *(1. Reg. 16, 6.—17, 12.)*
14. quartum Nathanael, quintum Raddai,
15. sextum Asom, septimum David:

1. A synowie Izraelowi: Ruben, Simeon, Lewi, Juda, Issachar, y Zabulon,
2. Dan, Jozeph, Beniamin, Nephtali, Gad, y Aser.
3. Synowie Judowi: Her, Onan, y Sela, ći trzéy urodźili się mu z córki Sue Chananitki. A był Her piérworodny Judy zły przed Panem. Y zabił go.
4. Lecz Thamar niewiastka iego urodźiła mu Phares y Zara. A tak wszytkich synów Juda pięć.
5. A synowie Phares: Hesron y Hamul.
6. Synowie téż Zary: Zambri y Ethan y Eman, y Chalchal téż, y Dara, pospołu pięć.
7. Synowie Charmi: Achar, który strwożył Izraela, y zgrzeszył kradźieżą rzeczy przeklętych.
8. Synowie Ethan: Azariasz.
9. A Synowie Hesron, którzy się mu urodźili: Jerameel, y Ram, y Kalubi.
10. Ale Ram zrodźił Aminadab. A Aminadab zrodźił Nahasson książę synów Juda.
11. A Nahasson téż zrodźił Salma, z którego poszedł Booz.
12. Booz lepak zrodźił Obed, który téż zrodźił Izai.
13. A Izai zrodźił piérworodnego Eliaba, wtórego Aminadaba, trzećiego Simaa,
14. czwartego Nathanaela, piątego Raddaia,
15. szóstego Asoma, śiódmego Dawida;

51. *Książęta miasto królów.* Patrz Gen. 36, 15. — *Książe Tamna.* Zdaje się, że są to imiona miast, w których panowali, jak niektórzy u Lyrana i Abuleńskiego rozumieją.

R. 2.—3. *Z córki Sue.* Patrz co się rzekło Gen. 38, 2.—*Zły przed Panem. I zabił go.* To się wytłumaczyło w Gen. 38, 7.

7. *Achar, który strwożył Izraela.* Patrz Joz. 7, 1.

10. *Książę synów Juda.* Gdy bowiem wychodzili z Egiptu, nad każdém pokoleniem książęta byli postawieni, dla przewodniczenia im na pustyni, jak mamy Num. 1.

12. *Booz lepak* (zaś) *zrodził Obeda.* Patrz co się rzekło Rut 4, 17.

13. *Pierworodnego Eliaba.* Tu tylko siedmiu synów Izai wymieniają się, gdy jednak z innych miejsc Pisma ś. widać, że było ich ośmiu. Patrz 1. Król. 16, 10, gdzie się mówi, że Izai przyprowadził siedmiu synów swoich przed Samuela; i gdy Samuel oświadczył że między nimi nie ma wybrańca Pańskiego, rozkazał przyzwać Dawida najmłodszego rodem, który pasł owce, był więc ósmym. Dla czego jeden tu się opuszcza, odgadnąć nie możemy. Być może, że jeden był umarł wprzód nim Dawid do królestwa przyszedł. Pierwszym więc był Eliab, 1. Król. 16, 6, i 17, 13; drugim Abinadab I. Król. 16, 8, i 17, 13; trzecim Samma I. Król. 16, 9, i 17, 13; czwartym Natanael, w tym rozdz. w. 14; piątym Raddai, w tymże rozdz. w. 24; szóstym Asom w. 15; siódmego imię nie jest podane; ósmym Dawid.

16. quorum sorores fuerunt Saruja et Abigail. Filii Sarujae: Abisai, Joab et Asael, tres.
17. Abigail autem genuit Amasa, cujus pater fuit Jether Ismahelites.
18. Caleb vero, filius Hesron, accepit uxorem nomine Azuba, de qua genuit Jerioth; fueruntque filii ejus Jaser et Sobab et Ardon.
19. Cumque mortua fuisset Azuba, accepit uxorem Caleb Ephrata, quae peperit ei Hur.
20. Porro Hur genuit Uri, et Uri genuit Bezeleel.
21. Post haec ingressus est Hesron ad filiam Machir patris Galaad, et accepit eam, cum esset annorum sexaginta; quae peperit ei Segub.
22. Sed et Segub genuit Jair, et possedit viginti tres civitates in terra Galaad.
23. Cepitque Gessur et Aram, oppida Jair, et Canath, et viculos ejus sexaginta civitatum; omnes isti filii Machir, patris Galaad.
24. Cum autem mortuus esset Hesron, ingressus est Caleb ad Ephrata. Habuit quoque Hesron uxorem Abia, quae peperit ei Ashur patrem Thecuae.
25. Nati sunt autem filii Jerameel, primogeniti Hesron: Ram primogenitus ejus, et Buna et Aram, et Asom et Achia.
26. Duxit quoque uxorem alteram Jerameel, nomine Atara, quae fuit mater Onam.
27. Sed et filii Ram, primogeniti Jerameel, fuerunt: Moos, Jamin, et Achar.
28. Onam autem habuit filios: Semei et Jada. Filii autem Semei: Nadab et Abisur.
29. Nomen vero uxoris Abisur, Abihail, quae peperit ei Ahobban et Molid.
30. Filii autem Nadab fuerunt: Saled et Apphaim. Mortuus est autem Saled absque liberis.
31. Filius vero Apphaim: Jesi; qui Jesi genuit Sesan. Porro Sesan genuit Oholai.
32. Filii autem Jada, fratris Semei: Jether et Jonathan. Sed et Jether mortuus est absque liberis.
33. Porro Jonathan genuit Phaleth et Ziza. Isti fuerunt filii Jerameel.
34. Sesan autem non habuit filios, sed filias, et servum Aegyptium nomine Jeraa.

16. którego siostry były Sarwia y Abigail. Synowie Sarwiiéy: Abisai, Joab, y Asael, trzéy.
17. Abigail zaś urodźiła Amasę, którego ociec był Jether Ismaelczyk.
18. A Kaleb syn Hesron wźiął żonę imieniem Azuba, z któréy zrodźił Jeriothę: a synowie iéy byli, Jaser y Sobab y Ardon.
19. A gdy umarła Azuba, poiął Kaleb żonę Ephratę: która mu urodźiła Hur.
20. Hur lepak zrodźił Uri: a Uri zrodźił Bezeleela.
21. Potym wszedł Hesron do córki Machira oyca Galaad y poiął ią gdy mu było sześćdźieśiąt lat: która mu urodźiła Seguba.
22. Ale y Segub zrodźił Jaira, a ośiadł dwadźieśćia y trzy miasta w źiemi Galaad.
23. Y wźiął Gessur y Aran miasteczka Jair, y Kanath, y wśi iego sześćdźieśiąt miast, wszyscy ći synowie Machira oyca Galaad.
24. A gdy umarł Hesron, wszedł Kaleb do Ephraty. Miał też Hesron żonę Abią, która mu urodźiła Ashura oyca Thekui:
25. Y narodźili się synowie Jerameela pierworodnego Hesron: Ram pierworodny iego, y Buna y Aram, y Asom, y Achia.
26. Poiął też drugą żonę Jerameel, imieniem Atarę, która była matka Onam.
27. Ale y synowie Ram pierworodnego Jerameel, byli Moos, Jamin, y Achar.
28. A Onam miał syny: Semei y Jada. A synowie Semei: Nadab, y Abisur.
29. A imię żony Abisur, Abihail, która mu urodźiła Ahobbana, y Molida.
30. A synowie Nadabowi byli: Saled, y Apphaim. Lecz Saled umarł bez dźiatek.
31. A syn Apphaimów, Jesy: który Jesy zrodźił Sesan. A Sesan zrodźił Oholai.
32. A Synowie Jady brata Semei: Jether, y Jonathan. Lecz y Jether umarł bez synów.
33. A Jonathan zrodźił Phaleth y Ziza. Ćić byli synowie Jerameel.
34. A Sesan nie miał synów ale córki, a służebnika Egyptianina imieniem Jeraa.

18. *Sarwia i Abigail.* Chociaż Pismo ś. niema zwyczaju przez niewiasty rodowody wyprowadzać, tu jednak dwie Dawidowe siostry, i ich dzieci wyliczają się, które po matce świetniejszego były rodu niż po ojcu; albowiem Joab, Abizai i Azael nie raz się synami Sarwii nazywają; imię zaś ich ojca, któremu się Sarwia poślubiła, nigdzie się nie podaje.— *Abizai.* Którego męstwo wychwala się II. Król. 23, 18.— *Joab.* Hetman wojska Dawidowego, o którym częsta wzmianka II. Król.—*Azael* Biegacz najszybszy II. Król. 2, 18.
17. *Amaza.* Który był hetmanem wojska Absalonowego, II. Król. 17, 25, i na następcę Joabowi przez Dawida przeznaczony, II. Król. 19, 13.— *Którego ojciec był Jeter Izmaelczyk.* Ten II. Król. 17, 25, zowie się Jetra. Izmaelczykiem się nazywa, albo że był z rodu Izmaela, lecz z religii żydem; albo że czas jakiś pomiędzy Izmaelitami przebywał. Zresztą II. Król. w miejscu przytoczonym mówi się, że był z Jezrael miasta w pokoleniu Judy.
18. *A Kaleb syn Hesron.* Inny to jest Kaleb od owego, który był posłany do obejrzenia ziemi obiecanéj; albowiem nie był on synem Hesrona, lecz Jefona.
20. *Bezeleel.* Patrz Exod. 31, 2.
21. *Machir.* Który był wnukiem Józefa, t. j. synem Manassesa, jak się pokazuje z Gen. 5, 22.—*Ojca Galaad.* T. j. książęcia. Tak Num. 24, ojciec Tekuje przyjmuje się za książęcia Tekue.
22. *Osiadł dwadzieścia i trzy miasta w ziemi Galaad.* O Jairze mówi się, Num. 32, 41: *Wziął wioski jéj* (t. j. ziemi Galaad), *które nazwał Hawot Jair, t. j. wsi Jair.*
23. *Miasteczka Jair.* Miasteczka należące do przestrzeni téj, która się Jairową nazywała.— *Wszyscy ci synowie Machira.* T. j. wszystkie te wioski należą do synów Machira.—*Ojca Galaad.* Patrz w. 21.
24. *Ojca Tekui.* Książęcia Tekui.
26. *Onam.* Imię drugiego Onama, o którym jest wzmianka w tym rozdz. w. 3, i który był synem Judy, pisze się przez literę *nun* na końcu; ten zaś syn Jerameel pisze się przez literę *mem.*
34. *A Sesan nie miał synów.* Wyżéj w. 31 mówi się, że Sezan zrodził Oholaj; jakimże sposobem nie miał sy-

35. Deditque ei filiam suam uxorem, quae peperit ei Ethei.
36. Ethei autem genuit Nathan, et Nathan genuit Zabad.
37. Zabad quoque genuit Ophlal, et Ophlal genuit Obed;
38. Obed genuit Jehu, Jehu genuit Azariam;
39. Azarias genuit Helles, et Helles genuit Elasa;
40. Elasa genuit Sisamoi; Sisamoi genuit Sellum;
41. Sellum genuit Icamiam; Icamia autem genuit Elisama.
42. Filii autem Caleb, fratris Jeramcel: Mesa primogenitus ejus, ipse est pater Ziph, et filii Maresa, patris Hebron.
43. Porro filii Hebron: Core et Taphua et Recem, et Samma.
44. Samma autem genuit Raham, patrem Jercaam; et Recem genuit Sammai.
45. Filius Sammai: Maon; et Maon pater Bethsur.
46. Epha autem, concubina Caleb, peperit Haran et Mosa et Gezez. Porro Haran genuit Gezez.
47. Filii autem Jahaddai: Regom et Joathan et Gesan et Phalet, et Epha et Saaph.
48. Concubina Caleb, Maacha, peperit Saber et Tharana.
49. Genuit autem Saaph, pater Madmena, Sue, patrem Machbena, et patrem Gabaa. Filia vero Caleb fuit Achsa.
50. Hi erant filii Caleb, filii Hur primogeniti Ephrata; Sobal pater Cariathiarim.
51. Salma pater Bethlehem; Hariph pater Bethgader.
52. Fuerunt autem filii Sobal patris Cariathiarim, qui videbat dimidium requietionum.
53. Et de cognatione Cariathiarim: Jethrei et Aphuthei et Semathei et Maserei. Ex his egressi sunt Saraitae et Esthaolitae.
54. Filii Salma: Bethlehem et Netophathi; coronae domus Joab, et dimidium requietionis Sarai.
55. Cognationes quoque scribarum habitantium

35. Y dał mu córkę swą za żonę, która mu urodziła Etheia.
36. A Ethei zrodźił Nathana, a Nathan zrodźił Zabada.
37. Zabad też zrodźił Ophlala, a Ophlal zrodźił Obeda,
38. Obed zrodźił Jehua, Jehu zrodźił Azariasza,
39. Azariasz zrodźił Hellesa, a Helles zrodźił Elasa,
40. Elasa zrodźił Sisamoy, Sisamoy zrodźił Sellum,
41. Sellum zrodźił Ikamią, Ikamia zrodźił Elisama.
42. A synowie Kaleb brata Jerameela, Mesa pierworodny iego, ten iest oćiec Ziph: y synowie Maresa oyca Hebron.
43. A synowie Hebron: Kore, y Thaphua, y Recem, y Samma.
44. A Samma zrodźił Rahama oyca Jerkaam, a Recem zroźił Samai.
45. Syn Samai, Maon: a Maon oćiec Bethsur.
46. A Epha nałożnica Kaleb urodźiła Haran, y Mosa, y Gezez. A Haran zrodźił Gezez.
47. A synowie Jahaddai, Regom, y Joathan, y Gesan, y Phalet, y Epha, y Saaph.
48. Nałożnica Kalebowa Maacha, urodźiła Saber, y Tharana.
49. A Saaph oćiec Madmena, zrodźił Suę oyca Machbena, y oyca Gabaa. A córka Kalebowa była Achsa.
50. Ci byli synowie Kaleb syna Hur pierworodnego Ephrata, Sobal oćiec Kariathiarim.
51. Salma oćiec Bethlehem, Hariph oćiec Bethgader.
52. A byli synowie Sobala oyca Kariathiarim, który doglądał połowicę odpoczynków.
53. A z rodu Kariathiarim, Jetreiowie, y Aphutheiowie, y Sematheiowie, y Masereiowie. Z tych wyszli Saraitowie, y Esthaolitowie.
54. Synowie Salmy: Bethlehem, y Netophaty, korony domu Joabowego, a połowica odpoczynku Sarai.
55. Rodźiny też pisarzów mieszkaiących w Jabes,

nów? Odpowiedzieć należy, że Oholaj za życia ojca umarł, i takim sposobem ojciec synów nie miał, którzyby ród jego przedłużyli, i na dobra ojcowskie nastąpili. Albo zapewne Oholaj jest rodzaju żeńskiego.

35. *I dał mu córkę swą za żonę.* I tém nie zgrzeszył, jeśli ów sługa Egitpczyk żydowską religią przyjął.

42. *Ojciec Zif.* Książe. Zif zaś jest miasto na górze leśnéj i cienistéj, cierniem i drzewami bezowocnemi zarosłéj, które nadało nazwisko wielkiéj pustyni. Tak Adrichomius in tribu Juda n. 246.—*I synowie Mareza ojca Hebron.* Watablus z hebr. przekłada: *Ten był ojcem Zif, i synów Mareza i ojcem Hebron.* T. j. książe Zif, Mareza i Hebron, które są miastami w pokoleniu Judy.

50. *Ci byli synowie Kaleb.* T. j. którzy się daléj wyliczają.

52. *A byli synowie Sobala ojca Kariatiarim.* Zdanie jest takie, że Sobal książe Kariatiarim zrodził synów, z których rodziny, czyli narody powstały, które się w wierszu następnym wymieniają.—*Który doglądał połowicę odpoczynków.* Zdaje się, że to są trzy imiona własne, które Wulgata w tłumaczeniu wyraziła. Toż samo i gdzieindziéj widzimy. Patrz II. Król. 23, 8. W hebr. znajdujemy: *haroh hatzi hammenuchot.* A tak imiona te będą Roch, Tsi i Menuchot.

53. *Z rodu Kariatiarim.* T. j. z Kariatiarim, jakby kolonie jakie, rozszerzyły się następne rodziny i narody.—*Saraitowie i Estaolitowie.* Saraa i Estaol z rozd. 13, 25. Sędziów zdają się należeć do pokolenia Dan, z którego był Samson Danita, mieszkający między Saraa i Estaol. Liranus dwa te miasta naznacza w pokoleniu Judy, w których jednak Manne przemieszkiwał, chociaż należał do pokolenia Dan. Abulensis, quaest. 18, podwójném czyni jedno i drugie miasto, i tak w pokoleniu Judy, jak w pokoleniu Dan, Saraa i Estaol umieszcza. Adrichomius powiada, że Estaol wprzód przeznaczone było pokoleniu Judy, potém zaś Danitczykóm oddane, co także o Saraa powiedzieć należy.

54. *Korony domu Joabowego.* W hebr. *haterot*, który to wyraz jako imię własne przyjęli LXX, również i następne, Bet, Joah, Charsi, Manacti, Atsorhi, których Wulgata tłumaczenie wyraziła.

55. *Pisarzów.* Biegłych w zakonie,—*Śpiewający i brzmiący, i w namiotach mieszkający.* LXX za imiona

in Jabes, canentes atque resonantes, et in tabernaculis commorantes. Hi sunt Cinaei, qui venerunt de Calore patris domus Rechab.

CAPUT III.

1. David vero hos habuit filios, qui ei nati sunt in Hebron: primogenitum Amnon ex Achinoam Jezrahelitide: secundum Daniel de Abigail Carmelitide; *(2. Reg. 3, 2.)*

2. tertium Absalom filium Maacha filiae Tholmai regis Gessur, quartum Adoniam filium Aggith;

3. quintum Saphatiam ex Abital; sextum Jethraham de Egla uxore sua.

4. Sex ergo nati sunt ei in Hebron, ubi regnavit septem annis et sex mensibus. Triginta autem et tribus annis regnavit in Jerusalem.

5. Porro in Jerusalem nati sunt ei filii: Simmaa et Sobab, et Nathan et Salomon: quatuor de Bethsabee filia Ammiel; *(2. Reg. 5, 14.)*

6. Jebaar quoque, et Elisama;

7. et Eliphaleth et Noge, et Nepheg et Japhia;

8. necnon Elisama et Eliada et Elipheleth; novem:

9. omnes hi, filii David, absque filiis concubinarum; habueruntque sororem Thamar.

10. Filius autem Salomonis: Roboam, cujus Abia filius genuit Asa. De hoc quoque natus est Josaphat,

11. pater Joram; qui Joram genuit Ochoziam, ex quo ortus est Joas,

12. et hujus Amasias filius genuit Azariam. Porro Azariae filius, Joathan

13. procreavit Achaz, patrem Ezechiae, de quo natus est Manasses.

14. Sed et Manasses genuit Amon, patrem Josiae.

15. Filii autem Josiae fuerunt: primogenitus Johanan, secundus Joakim, tertius Sedecias, quartus Sellum.

16. De Joakim natus est Jechonias et Sedecias. *(Matth. 1, 11.)*

Śpiéwaiacy, y Brzmiacy, y w namieciech mieszkaiacy. Ci są Cineowie, którzy poszli od Ciepła oyca domu Rechab.

ROZDZIAŁ 3.

O rodowodzie Dawida i królów Judzkich.

1. A Dawid miał te syny, którzy się mu urodźili w Hebron: piérworodnego Amnona z Achinoam Jezrahelitki, wtórego Daniela z Abigail Karmelitki;

2. trzećiego Absaloma syna Maachy córki Tholmaia króla Gessur: czwartego Adoniasza syna Aggithy;

3. piątego Saphatiasza z Abitale: szóstego Jethrahama z Egle żony iego.

4. A tak sześć mu się urodźiło w Hebronie gdźie królował śiedm lat y sześć mieśięcy. A trzydźieśći y trzy lata królował w Jeruzalem.

5. A w Jeruzalem urodźili mu się synowie, Simmaa, y Sobab, y Nathan, y Salomon, cztérzéy z Bethsabee córki Amielowéy;

6. Jebaar téż, y Elisama,

7. y Eliphaleth, y Noge, y Nepheg, y Japhia;

8. y Elisama, y Eliada, y Elipheleth, dźiewięć;

9. ci wszyscy synowie Dawidowi, oprócz synów nałożnic, a mieli śiostrę Thamar.

10. A syn Salomonów Roboam, którego syn Abia zrodźił Asę. Z tego téż zrodźił się Jozaphat,

11. oćiec Joram: który Joram zrodźił Ochoziasza, z którego poszedł Joas:

12. a tego syn Amaziasz zrodźił Azariasza. A Joathan syn Azariaszów

13. zrodźił Achaza oyca Ezechiaszowego, z którego urodźił się Manasses.

14. Ale y Manasses zrodźił Amona oyca Joziaszowego.

15. A synowie Joziaszowi byli, piérworodny Johanan, wtóry Joakim, trzeci Sedeciasz, czwarty Sellum.

16. Z Joakim urodźił się Jechoniasz, y Sedeciasz.

---

własne przyjęli Tiratim, Scimatim, Suchutim.—*Od ciepła ojca.* Hebr. i LXX. *Hemat ojca.—Domu Rechab.* T. j. rodu Rechabitów. Patrz co się rzekło IV. Król. 10, 15.

R. 3.—1. *Którzy mu się urodzili w Hebron.* Gdzie przez siedém lat panował po śmierci Saula nad pokoleniem tylko Judy—*Jezrahelitki.* Z miasta Jezrahel, w pokoleniu Judy.—*Karmelitki.* Która wprzódy była żoną Nabala Karmelitańczyka I. Król. 25.

2. *Córki Tolmaja króla Gessur.* Patrz II. Król. 33.—*Adoniasza syna Aggity.* Patrz tamże.

3. *Z Eglc.* Patrz II. Król. 3, 5.

5. *Betsabec.* Która była żoną Uryaszową.

15. *Pierworodny Johanan.* O tym niema wzmianki w IV. Król. r. 23, gdzie o śmierci Jozyasza i następcy na królestwo mówi się. Tostatus prawdopodobnie mniema, że on umarł przed ojcem, i dla tego pierworodztwo do drugiego z kolei Joakima przeszło. Pradus na r. 19 Ezech. i inni starożytniejsi powiadają, że Johanan pierworodny w wojnie przeciw Egiptczykom z ojcem zabity został. Inni inaczej węzeł rozwiązać usiłują, lecz wielkiemi się trudnościami gmatwają. Patrz Saliana t. 4 anno mundi 3401, n. 2 i 3.—*Wtóry Joakim.* Który wprzódy nazywał się Eliacim, patrz IV. Król. 23, 34. Ten także nazywał się Jechoniaszem, Mat. 1, 11.—*Trzeci Sedecyasz.* Który także nazywał się Mataniaszem —*Czwarty Sellum.* Który także mianuje się Joachazem.

16. *Urodził się Jechoniasz.* Jeden i drugi tak Eliacim czyli Joakim syn Jozyasza, jako syn tegoż Joakim, pod imieniem Jechoniasza przez świętego Mateusza obejmują się. Mat. 1, 11. Żeby cały ten rodowód, który dla wytłumaczenia wielu miejsc Pisma ś. służy, został zrozumiany, za rzecz właściwą uważamy niżéj położoną tablicę przed oczy postawić.

Jozyasz król zrodził.	Johanan.	
	Eliacim, który także nazywa się Joakim, *Ιωαχην.* Zowie się także Jechoniasz.	Joachim, które to imię pisze się po grecku *Ιωαχην.* Zowie się także Jechoniasz.
	Sedecyasz, który także nazywa się Mataniasz.	
	Sellum, który także zowie się Joachaz.	

17. Filii Jechoniae fuerunt: Asir, Salathiel,
18. Melchiram, Phadaja, Senneser et Jecemia, Sama, et Nadabia.
19. De Phadaja orti sunt Zorobabel et Semei. Zorobabel genuit Mosollam, Hananiam, et Salomith sororem eorum;
20. Hasaban quoque, et Ohol et Barachian, et Hasadian, Josabhesed; quinque.
21. Filius autem Hananiae: Phaltias pater Jeseiae, cujus filius Raphaja; hujus quoque filius, Arnan, de quo natus est Obdia, cujus filius fuit Sechenias.
22. Filius Secheniae: Semeia, cujus filii: Hattus et Jegaal, et Baria et Naaria, et Saphat; sex numero.
23. Filius Naariae: Elioenai et Ezechias et Ezricam; tres.
24. Filii Elioenai: Oduja et Eliasub, et Phelcia et Accub, et Johanan et Dalaja, et Anani; septem.

17. Synowie Jechoniaszowi byli: Asir, Salathiel,
18. Melchiram, Phadaia, Senneser, y Jecemia, Sama, y Nadabia.
19. Z Phadaia poszli Zorobabel, y Semei. Zorobabel zrodził Mosollama, Hananiasza, y Salomitę śiostrę ich:
20. Hasabana też, y Ohola, y Barachiana, y Hasadiana, y Josabheseda, pięći.
21. A syn Hananiaszów, Phaltias oćiec Jesciaszów, którego syn Raphaia; tego też syn, Arnan, z którego poszedł Obdia, którego syn był Secheniasz.
22. Syn Secheniaszów, Semeia: którego synowie Hattus, y Jegaal, y Baria, y Naaria, y Saphat, liczbą sześć.
23. Syn Naariaszów: Elioenai, y Ezechiasz, y Ezrikam, trzéy.
24. Synowie Elioenai: Odwia, y Eliasub, y Pheleia, y Akkub, y Johanan, y Dalaia, y Anani, śiedm.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O rodowodzie Judy i Symeona.

1. Filii Juda: Phares, Hesron et Charmi, et Hur, et Sobal. *(Gen. 38, 3.—46, 12. Supr. 2, 4.)*
2. Raja vero, filius Sobal, genuit Jahath, de quo nati sunt Ahumai et Laad; hae cognationes Sarathi.
3. Ista quoque stirps Etam: Jezrahel et Jesema et Jedebos. Nomen quoqe sororis eorum, Asalelphuni.
4. Phanuel autem pater Gedor, et Ezer pater Hosa; isti sunt filii Hur primogeniti Ephratha patris Bethlehem.
5. Assur vero, patri Thecuae, erant duae uxores, Halaa et Naara.
6. Peperit autem ei Naara: Oozam et Hepher, et Themani et Ahasthari; isti sunt filii Naara.
7. Porro filii Halaa: Sereth, Isaar, et Ethnan.
8. Cos autem genuit Anob et Sodoba, et cognationem Aharehel filii Arum.
9. Fuit autem Jabes inclytus prae fratribus suis; et mater ejus vocavit nomen illius Jabes, dicens: Quia peperi eum in dolore.
10. Invocavit vero Jabes Deum Israel, dicens:

1. Synowie Judowi: Phares, Hesron, y Charmi, y Hur, y Sobal.
2. A Raia syn Sobalów zrodził Johatha, z którego poszli Ahumai y Laad. Te rodzaie Sarathi.
3. To też pokolenie Etam: Jezrabel y Jesema y Jedebos. A imię śiostry ich Asalelphuni.
4. A Phanuel oćiec Gedor, a Ezer oćiec Hosa, ći są synowie Hur pierworodnego Ephrata oyca Bethlehem.
5. Assur lepak oćiec Thekuiéy miał dwie żenie, Halaa y Naara.
6. Y urodziła mu Naara, Oozama, y Hephera, y Themani, y Ahastari, ći są synowie Naara.
7. A synowie Halaiéy: Sereth, Isaar, y Ethnan.
8. Kos lepak zrodził Anoba, y Soboba, y naród Aharehela syna Arum.
9. Lecz Jabes był zacnieyszy nad braćią swą, a matka iego dała mu imię Jabes, mówiąc: Iżem go w boleści porodziła.
10. Y wzywał Jabes Boga Izraelskiego, mówiąc:

Panowali w tym porządku. Gdy Johanan przedwcześnie umarł, jak rzekliśmy w. 15, Sellum czyli Joachaz królestwo objął; po nim nastąpił Eliacim, po Eliacimie zaś Joachim, po Joachimie Sedecyasz.—*I Sedecyasz.* Z czego zdaje się wypada, że Eliacim czyli Joakim miał brata, który się nazywał Sedecyaszem, i syna także tegoż imjenia. Tak Abulensis na ten rozdział quaest. 10.

19. *Zorobabel.* O tym Zorobabelu powiada się, że był synem Fadaia, a u Mat. 1, 12, czytamy, że Salatiel zrodził Zorobabela. Powiedzieć należy, że jednem i drugiem imieniem nazywał się Salatiel, co jest rzeczą nierzadką w Piśmie ś., i jawnie się pokazuje na synach Jozyasza, o których rozmaitych imionach nieco przed tém powiedzieliśmy. Albo powiedzieć potrzeba, że Salatiel, który w tém miejscu się wymienia, był ojcem Abiuda, i że także Fadaia brat Salatiela synowi swojemu włożył imię Zorobabela, z którego się narodził Mozolam, i t. d.

Jechoniasz { Salatiel—Zorobabel—Abiud.
Fadaia—Zorobabel—Mozollam.

Mozollam. O którym Emm. Sa mniema, że jest Abiud, według tego jak się mówi u Mat. 1, 13: *Zorobabel zaś zrodził Abiuda.*

22. *Liczbą sześć.* Licząc ojca, bo inaczéj jest tylko pięciu.

R. 4.—1. *Synowie Judy: Fares, Hesron.* Fares sam jeden jest synem Judy, inni wnukowie.

2. *Te rodzaje Sarati.* T. j. od tych rozmnożyły się rodziny Saratitów.

3. *To też pokolenie Etam.* T. j. które następuje.

4. *Ojciec Gedor.* T. j. książe Gedor, które jest miastem w pokoleniu Judy w dziale Dan. W témże samém znaczeniu imię ojca przyjmuje się w wierszach następnych.

9. *Iżem go w boleści porodziła.* Jabes bowiem oznacza boleść czyli smutek.

10. *Jeźli błogosławiąc, błogosławić mi będziesz.* Formuła ślubującego. Domyślać się należy, to lub owo uczynię.—*Rozszerzysz granice moje.* Dopomożesz granice mojéj posiadłości posunąć daléj i rozszerzyć.—*Że mię*

Si benedicens benedixeris mihi, et dilataveris terminos meos, et fuerit manus tua mecum, et feceris me a malitia non opprimi. Et praestitit Deus, quae precatus est.

11. Caleb autem, frater Sua, genuit Mahir, qui fuit pater Esthon.

12. Porro Esthon genuit Bethrapha et Phesse et Tehinna, patrem urbis Naas; hi sunt viri Recha.

13. Filii autem Cenez: Othoniel et Saraia. Porro filii Othoniel: Hathath et Maonathi.

14. Maonathi genuit Ophra; Saraja autem genuit Joab, patrem Vallis artificum; ibi quippe artifices erant.

15. Filii vero Caleb filii Jephone: Hir et Ela et Naham. Filii quoque Ela: Cenez.

16. Filii quoque Jaleleel: Ziph et Zipha, Thiria et Asrael.

17. Et filii Ezra: Jether et Mered, et Epher et Jalon; genuitque Mariam et Sammai et Jesba, patrem Esthamo.

18. Uxor quoque ejus Judaja peperit Jared, patrem Gedor, et Heber, patrem Socho, et Icuthiel, patrem Zanoe; hi autem filii Bethiae filiae Pharaonis, quam accepit Mered.

19. Et filii uxoris Odajae, sororis Naham patris Ceila, Garmi, et Esthamo, qui fuit de Machathi.

20. Filii quoque Simon: Amnon et Rinna, filius Hanan, et Thilon. Et filii Jesi: Zoheth et Benzoheth.

21. Filii Sela, filii Juda: Her, pater Lecha, et Laada, pater Maresa, et cognationes domus operantium byssum in Domo juramenti. *(Gen. 38, 5).*

22. Et qui stare fecit solem, virique mendacii, et Securus, et Incendens, qui principes fuerunt in Moab, et qui reversi sunt in Lahem; haec autem verba vetera.

23. Hi sunt figuli, habitantes in plantationibus, et in sepibus, apud regem in operibus ejus; commoratique sunt ibi.

Jeśli błogosławiąc błogosławić mi będziesz, y rozszerzysz granice moie, a ręka twoia będźie ze mną, a uczynisz że mię złość nie potłumi. Y dał Bóg o co prośił.

11. A Kaleb brat Sue zrodźił Machira, który był oycem Esthon.

12. Esthon lepak zrodźił Betrapha, y Phesse y Tehinna oyca miasta Naas: ći są mężowie Recha.

13. A synowie Cenez: Othoniel y Saraia: synowie Othonielowi: Hathath y Maonathi.

14. Maonathi zrodźił Ophra. A Saraia zrodźił Joaba oyca Doliny rzemieślników: bo tam rzemieślnicy byli.

15. A synowie Kaleba syna Jephone: Hir y Ela y Naham. Synowie też Ele: Cenez.

16. A synowie Jaleleel: Ziph, y Zipha, Thiria, y Asrael.

17. A synowie Ezra: Jether, y Mered y Epher, y Jalon: Y urodźiła Marią, y Sammaia, y Jesba oyca Esthamo.

18. Żona też iego Judaia, urodziła Jared oyca Gedor, y Hebera oyca Socho, y Ikuthiela oyca Zanoe. A to synowie Bethiey córki Pharaonowéy, którą był poiął Mered.

19. A synowie żony Odaie śiostry Nahama oyca Ceila: Garmi, y Estham, który był z Machaty.

20. Synowie też Symonowi: Amnon, y Rinna syn Hanan, y Thilon. A synowie Jesi: Zoheth y Benzoheth.

21. Synowie Sele, syna Juda: Her, oćiec Lechy, y Laada oćiec Maresy, y rodzaie domu robiących około bisioru w domu przyśięgi.

22. Y który zastanowił słońce, y mężowie kłamstwa, y Bespieczny, y Rozpalaiący, którzy byli kśiążęty w Moab, y którzy się wróćili do Lahem, a to słowa stare.

23. Ci są garncarze, mieszkaiący w sadźiech, y między płoty, przy królu, około robót iego, y mieszkali tam.

---

złość nie potłumi. T. j. *uczynisz wybawienie od złego, iżby mię boleść nie dotknęła,* jak z hebr. przekłada Watablus.

12. *Ci są mężowie Recha.* Zdaje się, że jest imię jakiegoś miasteczka, jak Lyranus podaje i Abulensis. Nazywają się mężami Recha, ponieważ ich rodziny Rechę zamieszkiwały.

13. *Otoniel.* Ten sam Otoniel pierwszy sędzia żydowski, o którym Sędz. 3, 9. Patrz co się tam rzekło.

14. *Ojca doliny rzemieślników.* Książęcia, lub pana doliny, z której pewnego rodzaju rzemieślnicy wychodzić zwykli: jakiego rodzaju rzemiosło uprawiali, z Pisma ś. dowiedzieć się nie można.

15. *Kaleba syna Jefone.* Dodaje się *syna Jefone,* żeby odróżnić od Kaleba syna Hemon, o którym się mówiło r. 2. 18.

18. *Żona też jego.* T. j. Kaleba, powiada Emm. Sa. Inni powiadają, że była żoną Ezra: inni że Estama, którego tylko co wymienił tekst ś.

20. *Synowie też Symonowi.* Nie jest ten Symon książę i głowa jednego pokolenia, lecz inny jakiś, z pokolenia Judy.

21. *Synowie Sela, syna Juda.* Że Juda syn Jakóba otrzymał syna Sela mamy w Gen. 38, 5, z matki Chananejki.—*Her ojciec Lechy.* Zdanie jest takie, że Her pan Lechy synem był Sela syna Judy, syna Jakóbowego.—*Rodzaje domu robiących około bisioru.* Rodziny pewne, które w wyrobach z bisioru odznaczały się, i to rzemiosło szczególnie uprawiały.—*W domu przysięgi.* Zdaje się być imię miejsca; przeto Pagninus i Watablus wyraz hebrajski zatrzymują, jako imię własne, *w domu Asbeach.*

22. *Który zastanowił słońce.* W tym wierszu niektórych imion tłumaczenie za same imiona kładzie się; przeto Pagninus i Watablus przekładają, i *Jochni i mężowie Chozebach, i Joas i Saraf, którzy panują w Moab.* LXX także imiona własne zatrzymały. — *Którzy się wrócili do Lahem.* Watablus, i *Jazubi Lahem.*—*A to słowo stare.* Tu także LXX imiona własne uważają; albowiem czytamy, *i wyprowadził ich Abederim Atuciim.*

23. *Ci są garncarze.* T. j. te rodziny rzemiosłem garncarskiem trudniły się.—*W sadziech, i między płoty.* Są imion własnych tłumaczenia; przeto w LXX znajdujemy, *mieszkający w Atarim, i w Gadira.* W tekście także łacińskim poprawnym, wydanym w Rzymie wyrazy *w sadach i między płoty* literami początkowemi większemi się piszą, żeby zrozumiano, że są imiona własne.—*Przy królu.* Żydowskim, który był w tym czasie, Emm. Sa, Dawida rozumie.

24. Filii Simeon: Namuel et Jamin, Jarib, Zara, Saul. *(Gen. 46, 10).*
25. Sellum filius ejus, Mapsam filius ejus, Masma filius ejus.
26. Filii Masma: Hamuel filius ejus, Zachur filius ejus, Semei filius ejus.
27. Filii Semei sedecim, et filiae sex; fratres autem ejus non habuerunt filios multos, et universa cognatio non potuit adaequare summam filiorum Juda.
28. Habitaverunt autem in Bersabee et Molada et Hasarsuhal,
29. et in Bala et in Asom et in Tholad,
30. et in Bathuel et in Horma et in Siceleg,
31. et in Bethmarchaboth et in Hasarsusim, et in Bethberai et in Saarim; hae civitates eorum usque ad regem David.
32. Villae quoque eorum: Etam et Aen, Remmon et Thochen et Asan; civitates quinque.
33. Et universi viculi eorum per circuitum civitatum istarum usque ad Baal: haec est habitatio eorum, et sedium distributio:
34. Mosobab quoque et Jemlech et Josa, filius Amasiae;
35. et Johel et Jehu, filius Josabiae filii Sarajae filii Asiel,
36. et Elioenai et Jacoba, et Isuhaja, et Asaja, et Adiel, et Ismiel, et Banaja;
37. Ziza quoque filius Sephei filii Allon filii Idaja filii Semri filii Samaja.
38. Isti sunt nominati principes in cognationibus suis, et in domo affinitatum suarum multiplicati sunt vehementer.
39. Et profecti sunt, ut ingrederentur in Gador usque ad orientem vallis, et ut quaererent pascua gregibus suis.
40. Inveneruntque pascuas uberes et valde bonas, et terram latissimam, et quietam et fertilem, in qua ante habitaverant de stirpe Cham.
41. Hi ergo venerunt, quos supra descripsimus nominatim, in diebus Ezechiae regis Juda, et percusserunt tabernacula eorum et habitatores, qui inventi fuerunt ibi, et deleverunt eos usque in praesentem diem, habitaveruntque pro eis, quoniam uberrimas pascuas ibidem repererunt.
42. De filiis quoque Simeon abierunt in mon-

24. Synowie Symeonowi: Namuel, y Jamin, Jarib, Zara, Saul.
25. Sellum syn iego: Mapsam syn iego, Masma syn iego.
26. Synowie Masma: Hamuel syn iego, Zachur syn iego, Semei syn iego.
27. Synów Semei szesnaśćie, a córek sześć: ale braćia iego nie mieli synów wiele, a wszytek rodzay nie mógł zrównać z liczbą synów Juda.
28. A mieszkali w Bersabee, y Molada, y Hasarsual,
29. y w Bala, y w Asom, y w Tholad,
30. y w Bathuel, y w Horma, y w Siceleg,
31. y w Bethmarchaboth, y w Hasarsusim, y w Bethberai, y w Saarim. Te miasta ich aż do króla Dawida.
32. Wśi téż ich: Etam, y Aén, Remmon, y Thochen, y Asan, miast pięć.
33. Y wszytkie wioski ich około tych miast, aż do Baal. To iest mieszkanie ich, y rozdźiał ośiadłośći.
34. Mosobab téż, y Jemlech, y Josa syn Amasiaszów;
35. y Joel, y Jehu syn Josabiei, syna Saraie, syna Asiel,
36. y Elioenai, y Jakóba, y Isuhaia, y Asaia, y Adiel, y Ismiel, y Banaia.
37. Ziza téż syn Sepheia, syna Allon, syna Idaia, syna Semri, syna Samaia.
38. Teć są mianowane kśiążęta w rodźiech ich, y w domu powinowactw swoich wielce się rozmnożyli.
39. Y ruszyli się aby weszli do Gador, aż na wschód słońca doliny, y żeby szukali paszéy trzodam swoim.
40. Y naleźli pasze obfite y barzo dobre, y ziemię széroką, y spokoyną, y rodzayną, w któréy piérwéy mieszkali z rodu Cham.
41. Ci tedy przyszli, któreśmy mianowićie wyższéy opisali, za czasu Ezechiasza króla Judzkiego: y poraźili namioty ich, y obywatele, które tam naleźli, y wygładźili ie aż do dnia dźiśieyszego: y mieszkali miasto nich, iż tamże barzo obfite pasze naleźli.
42. Z synów też Simeon szli na górę Seir me-

24. *Synowie Symeonowi: Namuel.* To się powtarza z Gen. 46, 10, gdzie jednak mówi się Jamuel, nie Namuel. —*Jarib.* Tego nie wspomniał tekst ś. w Gen. 46; być może będzie nim Sahar, o którym żadnéj tu niema wzmianki.
25. *Syn jego.* T. j. Saula, o którym tylko co wzmianka była uczyniona, i tak też rozumieć należy co następuje.
27. *Ale bracia jego.* T. j. synowie Symeonowi, i potomkowie.—*A wszystek rodzaj nie mógł zrównać z liczbą synów Juda.* Całe pokolenie Symeonowe mniéj głów liczyło niż pokolenie Judy; owszem innym nawet pokoleniom niedorównywało, jak się pokazuje z podwójnego liczenia ludu, Num. 1, 22, i 26, 14.
31. *Aż do króla Dawida.* To się mówi dla tego, że Syceleg, chociaż było w dziale Symeona, jak się pokazuje z tego miejsca, stało się jednak własnością królów Judzkich, jak mamy I. Król. 27, 6.
33. *Aż do Baal.* Miasto w pokoleniu Symeona, które także nazywa się Baalat, a przez ś. Hieronima Ballat, i o którém jest wzmianka Joz. 19, 8.—*I rozdział osiadłości.* Hebr. i LXX mają, *i rodowód ich.*
38. *Wielce się rozmnożyli.* W porównaniu do innych rodzin pokolenia Symeonowego.
39. *Do Gador.* Które także Gedor się nazywa. Patrz co się rzekło w. 3.—*Aż na wschód.* Aż do strony wschodniéj doliny.
40. *W któréj pierwiéj mieszkali z rodu Chama.* Wprzód nim zostali wypędzeni przez Symeoniteczyków.
41. *Namioty ich.* Domy albo namioty, w których obyczajem pasterzów mieszkali.—*Aż do dnia dzisiejszego,* Aż do czasu, w którym się to pisało przez Ezdrasza, autora jak się mniema téj księgi.
42. *Z synów też Symeon.* Kiedy się to zdarzyło, nie-

tem Seir viri quingenti, habentes principes Phaltiam et Naariam et Raphajam et Oziel filios Jesi;
43. et percusserunt reliquias, quae evadere potuerant, Amalecitarum, et habitaverunt ibi pro eis usque ad diem hanc. *(Exod. 17, 14).*

żów pięć set, maiąc książęta Phaltiasza, y Naariasza, y Raphaiasza, y Oziel syny Jesi;
43. y wybili ostatki, które były mogły uyść z Amalekitów, y mieszkali tam miasto nich, aż po dziś dźień.

Wykład X. Wujka. Roz. 4. w. 21. *W domu przysięgi.* To jest, w przybytku albo w kościele Bożym, około którego robili. Domem przysięgi nazwany jest jako i przybytkiem przymierza, iż w nim chowano napisane przymierze, które Bóg uczynił, i przysięga, którą przysiągł Abrahamowi, Izaakowi i Jakóbowi. *Hier. in quaest. Hebr. in Paralip.*

22. *Ale słowa stare.* Tak rozumieją Rabinowie, iż ta historya, którą tu zowie starą, opisana jest w księgach Ruth. Bo Elimelech był mąż Noemi, za którego czasu słońce stanęło, aby się tym cudem do Boga nawrócili. Na co iż niedbali, wielki głód na nie przyszedł, dla którego Elimelech uszedł do Moab, gdzie do śmierci mieszkał i synowie jego, aż potém wróciła się Noemi i Ruth do Lehem, to jest, do chleba, które rzeczono jest Bethlehem, Dom chleba. *Hier. in quaest. Hebr. in Paralip.*

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O rodowodzie Rubena, Gada i połowy Manassesa, tudzież o ziemiach przez nich zamieszkanych.

1. Filii quoque Ruben primogeniti Israel (ipse quippe fuit primogenitus ejus; sed cum violasset thorum patris sui, data sunt primogenita ejus filiis Joseph filii Israel, et non est ille reputatus in primogenitum. *(Gen. 35, 22).*
2. Porro Judas, qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt; primogenita autem reputata sunt Joseph);
3. filii ergo Ruben primogeniti Israel: Henoch et Phallu, Esron et Charmi. *(Exod. 6, 14).*
4. Filii Joel: Samia filius ejus, Gog filius ejus, Semei filius ejus.
5. Micha filius ejus, Reia filius ejus, Baal filius ejus,
6. Beera filius ejus, quem captivum duxit Thelgathphalnasar rex Assyriorum; et fuit princeps in tribu Ruben. *(4, Reg. 15, 29).*
7. Fratres autem ejus, et universa cognatio ejus, quando numerabantur per familias suas, habuerunt principes Jehiel et Zachariam.
8. Porro Bala filius Azaz, filii Samma, filii Joel, ipse habitavit in Aroer usque ad Nebo et Beelmeon.
9. Contra orientalem quoque plagam habitavit usque ad introitum eremi, et flumen Euphraten. Multum quippe jumentorum numerum possidebant in terra Galaad.

1. Synowie też Ruben pierworodnego syna Izraelowego (ten bowiem był pierworodny iego: ale gdy zgwałcił łoże oyca swego, dano pierworodztwo iego synóm Jozepha syna Izraelowego, a onego nie poczytano za pierworodnego.
2. Lecz Judas, który był namocnieyszy między bracią swą, z plemienia iego książęta się rodźiły: ale pierworodztwo było poczytane Jozephowi);
3. synowie tedy Ruben pierworodnego Izraelowego: Enoch, y Phallu, Esron, y Karmi.
4. Synowie Joel: Samia syn iego, Gog syn iego, Semei syn iego.
5. Micha syn iego, Reia syn iego, Baal syn iego,
6. Beera syn iego, którego wźiął w niewolą Thelgathphalnasar król Assyriyski, a był książęciem w pokoleniu Ruben.
7. A bracia iego, y wszytek ród iego, gdy ich policzano według familiiey ich, mieli książęta Jehiela, y Zachariasza.
8. A Bala syn Azaz, syna Samma, syna Joel, ten mieszkał w Aroer aż do Neba, y Beelmeon.
9. Na wschodnią też stronę mieszkał aż do wezśćia w puszczą, y do rzéki Euphrates. Bo wielką liczbę mieli dobytków w źiemi Galaad.

---

mamy w Piśmie ś. Prawpodobna, że w tym samym czasie Ezechiasza, i ta wyprawa przeciwko Amalecytów była przedsięwzięta.—*Na górę Seir.* Do Idumei.

43. *Ostatki, które były mogły ujść, z Amalekitów.* Które Saula, Dawida i innych królów rąk uszły, i na górach Seir jeszcze przebywały. Królestwo zaś Amalecytów, jest prawie na południe Idumei, z którą przez pustynię łączy się.

R. 5.— 1. *Ten bowiem był pierworodny.* Patrz Gen. 29, 32. — *Gdy zgwałcił łoże ojca swego.* Kazirodztwo popełniając z Balą macochą swoją, żoną Jakóbową, Gen. 35, 22. — *Dano pierworodztwo jego synom Józefa.* Pierworodnemu dawniéj ze zwyczaju, potém z prawa Deut. 21, 17, podwójny dział dziedzictwa należał się, który nie Rubenowi, lecz synom Józefa Efraimowi i Manassowi oddany został, z których dwa pokolenia powstały.

2. *Książęta.* Królowie Izraelscy, Dawid, Salomon, Roboam, i inni porządkiem, którzy nad dwóma pokoleniami panowali,

4. *Samia syn jego.* T. j. Joela, o którym tylko co wzmianka była uczyniona.

6. *Telgatfalnasar król Assyryjski.* O jakowéj niewoli IV. Król. 15, 29.

7. *Gdy ich policzono według familij.* T. j. za czasów Telgatfalnasara.

8. *Aroer.* Które się znajduje między pokoleniem Rubena i pokoleniem Gad, nad potokiem Arnon.— *Nebo.* Nazwisko miasta w pokoleniu Rubena, blisko góry tegoż imienia.— *Beelmeon.* Inne miasto tegoż pokolenia.

9. *Aż do wejścia w puszczą.* Przeszedłszy Arnon ku wschodowi kładzie się przez Adrichomiusa pustynia Kademot.— *Wielką liczbę dobytków.* Było to zawsze w pokoleniu Rubena, że w bydło obfitowało; dla któréj przyczyny Num. 32, 4, proszą, żeby im były dane osiadłości za Jordanem w ziemi Galaadskiéj, która w pastwiska obfitowała.

10. In diebus autem Saul proeliati sunt contra Agareos, et interfecerunt illos, habitaveruntque pro eis in tabernaculis eorum, in omni plaga, quae respicit ad orientem Galaad.

11. Filii vero Gad e regione eorum habitaverunt in terra Basan usque Selcha;

12. Joel in capite, et Saphan secundus; Janai autem, et Saphat in Basan.

13. Fratres vero eorum secundum domos cognationum suarum: Michael et Mosollam, et Sebe et Jorai, et Jachan et Zie et Heber; septem.

14. Hi filii Abihail, filii Huri, filii Jara, filii Galaad, filii Michael, filii Jesesi, filii Jeddo, filii Buz.

15. Fratres quoque filii Abdiel, filii Guni, princeps domus in familiis suis.

16. Et habitaverunt in Galaad et in Basan, et in viculis ejus, et in cunctis suburbanis Saron, usque ad terminos.

17. Omnes hi numerati sunt in diebus Joathan regis Juda, et in diebus Jeroboam regis Israel.

18. Filii Ruben, et Gad, et dimidiae tribus Manasse viri bellatores, scuta portantes et gladios, et tendentes arcum, eruditique ad proelia; quadraginta quatuor millia, et septingenti sexaginta procedentes ad pugnam.

19. Dimicaverunt contra Agareos; Ituraei vero, et Naphis et Nodab,

20. praebuerunt eis auxilium. Traditique sunt in manus eorum Agarei, et universi, qui fuerant cum eis, quia Deum invocaverunt, cum proeliarentur: et exaudivit eos, eo quod credidissent in eum.

21. Ceperuntque omnia, quae possederant: camelorum quinquaginta millia et ovium ducenta quinquaginta millia et asinos duo millia, et animas hominum centum millia.

22. Vulnerati autem multi corruerunt; fuit enim bellum Domini. Habitaveruntque pro eis usque ad transmigrationem.

10. A za czasów Saula walczyli z Agareyczykami y pobili ie, y mieszkali miasto nich w ich przybytkach, na wszytkiéy stronie, która patrzy na wschód słońca Galaad.

11. A synowie Gad mieszkali przećiwko im w źiemi Bazan, aż do Selcha.

12. Joel na przodku, a Saphan wtóry: a Janai y Saphat w Bazan.

13. A braćia ich według domów rodzaiów ich, Michael y Mosollam, y Sebei, y Jorai, y Jachan, y Zie, y Heber, śiedm.

14. Ci synowie Abihail, syna Huri, syna Jara, syna Galaad, syna Michael, syna Jesesi, syna Jeddo, syna Buz.

15. Braćia też syna Abdiel, syna Guni, książę domu w familiach ich.

16. Y mieszkali w Galaad, y w Bazan, y w miasteczkach iego, y we wszech przedmieśćiach Saron, aż do granic.

17. Ci wszyscy byli policzeni za dni Joathana króla Judzkiego, y za dni Jeroboama króla Izraelskiego.

18. Synowie Ruben, y Gad, y pół pokolenia Manasse mężowie waleczni, noszący tarcze y miecze, y ciągnący łuk, y wyćwiczeni ku boiowi, czterdźieśći y cztery tyśiące y śiedmset y sześćdźieśiąt wychodzących ku bitwie.

19. Wiedli woynę przećiw Agareyczykóm: a Itureyczycy, y Naphis, y Nodab,

20. dodali im pomocy. Y przyszli w ręce ich Agareyczycy, y wszyscy, którzy z nimi byli, bo wzywali Boga gdy się potykali: y wysluchał ich przeto iż wierzyli weń.

21. Y pobrali wszytko co mieli, wielbłądów pięćdźieśiąt tyśięcy, a owiec dwa kroć sto tyśięcy y pięćdźieśiąt tyśięcy, y osłów dwa tyśiąca, y dusz człowieczych sto tyśięcy.

22. Wiele też rannych poległo: bo była Pańska woyna. Y mieszkali miasto nich aż do przenieśienia.

10. *A za czasów Saula.* W tém tylko miejscu znajduje się wzmianka w Piśmie ś. o owéj wyprawie Rubenitów.—*Z Agarejczykami.* Z Izmaelitami z Agar urodzonymi, i zamieszkującymi kraj, który się znajduje na wschód ziemi Galaadskiéj.—*W ich przybytkach.* W domach, albo namiotach, w jakich zwykle mieszkają pasterze.

11. *W ziemi Bazan.* Kraina za Jordanowa, która od potoku Jabok aż do granic Selcha, Gessury, i Machory na wzdłuż, i od gór Galaadskich Seir i Hermon, aż do morza Galilejskiego w szerz się rozciąga.

12. *Joel na przodku. Joel wódz,* jak przekłada Paginus i Watablus. — *A Janaj i Safat w Bazan.* Ci zdają się być dwóma innymi wodzami w pokoleniu Gad, którzy w Bazan mieście noszącem nazwisko krainy mieszkali. Tymże samym sposobem Bazan za miasto stołeczne przyjmuje się w. 16, jak zrobił uwagę Emm. Sa.

13. *A bracia ich.* Nie nazywają się braćmi dla tego, że z tychże samych rodziców urodzili się, lecz że z tegoż pokolenia; to się pokazuje z podziału na domy i rodziny, jaki tu widzimy.

16. *Aż do granic.* Aż do granic działu Gada, jakby rzekł: Wzmiankowani książęta posiadali cały kraj Gada, od granic do granic.

17. *Ci wszyscy.* T. j. domy i rodziny ich: albowiem zupełnie jest rzeczą niepodobną, iżby ci sami żyli w czasie jednego i drugiego popisu, bądź Jeroboama weźmiemy za pierwszego, bądź za drugiego króla tego imienia. —*Za dni Joatana.* Tego popisu nigdzie nie wspomina Pismo ś.— *Jeroboama króla Izraelskiego.* Abulensis rozumie, że tu jest mowa o Jeroboamie pierwszym królu Izraelskim tego imienia, gdyż był sławniejszym od drugiego, i tylko o nim mówiąc można było na samém przytoczeniu imienia poprzestać, żadnego charakterystycznego szczegółu nie przydając. Lecz prawdziwiéj za drugiego bierzemy, który był spółczesnym Jeroboamowi królowi Judzkiemu, dopiero co wzmiankowanemu.

19. *Iturejczycy.* Iturea kraj u stóp góry Libańskiéj daleko się rozciągający; albowiem od rzeki Jordanu rozpoczynając, blisko tegoż Libanu na zachód aż do gór Sydońskich i Tyrijskich dochodzi.—*Nafis i Nodab.* LXX mają, *Nafissejczyków i Nadacejczyków.* Nafis był synem Izmaela Gen. 25, 15, z którego tu wzmiankowani Nafissejczycy, powstali.

20. *Dodali im pomocy.* T. j. Agarejczykom.

22. *Pańska wojna.* Rzecz niezwyczajna w sposobie mówienia Pisma ś. nazywa się Bożą, tak górami Bożemi są góry wysokie, cedrami Bożemi, cedry wyniosłe i t. d. Przeto wojna Pańska oznacza wojnę niezmierną, albo znaczy, że Bóg szczególniejszą pomocą wspierał, żeby tak wielką klęskę nieprzyjaciołom zadać mogli, i tak wielkie łupy zabrali.

23. Filii quoque dimidiae tribus Manasse possederunt terram a finibus Basan usque Baal, Hermon et Sanir et montem Hermon; ingens quippe numerus erat.

24. Et hi fuerunt principes domus cognationis eorum: Epher, et Jesi et Eliel, et Ezriel et Jeremia, et Odoja et Jediel; viri fortissimi et potentes, et nominati duces in familiis suis.

25. Reliquerunt autem Deum patrum suorum, et fornicati sunt post deos populorum terrae, quos abstulit Deus coram eis;

26. et suscitavit Deus Israel spiritum Phul regis Assyriorum, et spiritum Thelgathphalnasar regis Assur; et transtulit Ruben et Gad, et dimidiam tribum Manasse, et adduxit eos in Lahela et in Habor et Ara et fluvium Gozan, usque ad diem hanc.

23. Synowie też pół pokolenia Manasse posiedli ziemię od granic Bazan aż do Baal, Hermon, y Sanir, y góry Hermon, bo wielka liczba była.

24. Y te były książęta domu rodu ich: Epher, y Jesi, y Eliel, y Ezriel, y Jeremia, y Odoia, y Jediel mężowie barzo mocni y możni, y sławni wodzowie w familiach ich.

25. A opuścili Boga oyców swych, y cudzołożyli z bogami ludźi źiemie, które zniósł Bóg przed nimi;

26. y pobudźił Bóg Izraelów ducha Phula króla Assyriyskiego, y ducha Thelgathphalnasara króla Assur, y przeniósł Ruben, y Gad, y pół pokolenia Manasse, y zaprowadźił ie do Lahela, y do Habor, y do Ara, y rzéki Gozan, aż do dnia tego.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O rodowodzie Lewi i rozmaitych obowiązkach, które spełniali.

1. Filii Levi: Gerson, Caath et Merari. *(Gen. 46, 11. Infr. 23, 6).*

2. Filii Caath: Amram, Isaar, Hebron et Oziel.

3. Filii Amram: Aaron, Moyses et Maria. Filii Aaron: Nadab et Abiu, Eleazar et Ithamar.

4. Eleazar genuit Phinees, et Phinees genuit Abisue;

5. Abisue vero genuit Bocci, et Bocci genuit Ozi.

6. Ozi genuit Zarajam, et Zarajas genuit Merajoth.

7. Porro Merajoth genuit Amariam, et Amarias genuit Achitob.

8. Achitob genuit Sadoc, et Sadoc genuit Achimaas;

9. Achimaas genuit Azariam, Azarias genuit Johanan;

10. Johanan genuit Azariam; ipse est qui sacerdotio functus est in domo, quam aedificavit Salomon in Jerusalem.

11. Genuit autem Azarias Amariam, et Amarias genuit Achitob;

12. Achitob genuit Sadoc, et Sadoc genuit Sellum;

13. Sellum genuit Helciam, et Helcias genuit Azariam;

1. Synowie Lewi: Gerson, Kaath, y Merari.

2. Synowie Kaath: Amram, Isaar, Hebron, y Oziel.

3. Synowie Amramowi: Aaron, Moyżesz y Maria. Synowie Aaronowi: Nadab y Abiu, Eleazar, y Ithamar.

4. Eleazar zrodźił Phinees, a Phinees zrodźił Abisue.

5. a Abisue zaś zrodźił Bokci, a Bokci zrodźił Ozy.

6. Ozy zrodźił Zaraię, a Zaraias zrodźił Meraioth.

7. Meraioth lepak zrodźił Amariasza, Amariasz zrodźił Achitoba.

8. Achitob zrodźił Sadoka, a Sadok zrodźił Achimaasa.

9. Achimaas zrodźił Azariasza, Azariasz zrodźił Johanana,

10. Johanan zrodźił Azariasza, tenći iest, który kapłański urząd odprawował w domu, który zbudował Salomon w Jeruzalem.

11. A Azariasz zrodźił Amariasza, a Amariasz zrodźił Achitoba,

12. Achitob zrodźił Sadoka, a Sadok zrodźił Selluma.

13. Sellum zrodźił Helkiasza, a Helkiasz zrodźił Azariasza.

23. *Od granic Bazan.* O którym to kraju powiedzieliśmy wyżéj w. 11.

25. *A opuścili Boga.* Pod panowaniem bezbożnych królów Izraelskich.

26. *Phul.* Patrz IV. Król. 15, 19.— *Telgatfalnazar.* Patrz tenże rodz. w. 29.

R. 6.— 3. *Synowie Amramowi: Aaron, Mojżesz i Marya.* Na pierwszym miejscu pomiędzy synami Lewi policzył był Kaata, jako głowę kapłanów: albowiem od niego pochodzi Aaron. Tu zaś opuściwszy innych synów Kaata, którzy do stopnia prostych lewitów należeli, szczególniéj wylicza synów Amrama, z którego kapłani i arcykapłani przez Aarona rodzili się.—*Nadab i Abiu.* Którzy śmiercią skarani zostali za to, że obcego ognia do kadzielnicy włożyli, jak mamy Lev. 10, 1.

4. *Eleazar zrodził Fineesa.* Ten jest szereg arcykapłanów.— *Abizue.* Którego Pismo ś. gdzieindziéj nie wspomina, jako też i innych arcykapłanów, którzy się następnie wyliczają.

5. *Ozi.* Po nim Heli był arcykapłanem, w skutek przeniesienia godności arcykapłańskiéj od potomków Eleazara pierwszego syna Aaronowego do potomków Itamara drugiego syna. Po Helim na arcykapłaństwo nastąpili czteréj jego potomkowie, aż do Abiatara, którego Salomon z miejsca usunął, III. Król. 2, 27, wracając tę godność w osobie Sadoka potomkom Eleazara, przy których zostawała aż do czasów niewoli Babilońskiéj. Tak więc ci czteréj, t. j. Zaraias, Meraiot, Amarias i Achitob nie byli arcykapłanami, inni aż do Jozedeka w. 15 wszyscy nimi byli.

10. *Który kapłański urząd odprawował.* T. j. który w kapłańskich obowiązkach wybornie się sprawował, oparł się bowiem Ozyaszowi chcącemu kadzidło ofiarować. Patrz II. Paral. 26, 18.

14. Azarias genuit Sarajam, et Sarajas genuit Josedec.
15. Porro Josedec egressus est, quando transtulit Dominus Judam, et Jerusalem per manus Nabuchodonosor.
16. Filii ergo Levi: Gerson, Caath et Merari. *(Exod. 6, 16).*
17. Et haec nomina filiorum Gerson: Lobni et Semei.
18. Filii Caath: Amram et Isaar et Hebron et Oziel.
19. Filii Merari: Moholi et Musi. Hae autem cognationes Levi secundum familias eorum:
20. Gerson, Lobni filius ejus, Jahath filius ejus, Zamma filius ejus.
21. Joah filius ejus, Addo filius ejus, Zara filius ejus, Jethrai filius ejus.
22. Filii Caath: Aminadab filius ejus, Core filius ejus, Asir filius ejus,
23. Elcana filius ejus, Abiasaph filius ejus, Asir filius ejus;
24. Thahath filius ejus, Uriel filius ejus, Ozias filius ejus, Saul filius ejus.
25. Filii Elcana: Amasai et Achimoth,
26. Et Elcana; filii Elcana: Sophai filius ejus, Nahath filius ejus,
27. Eliab filius ejus, Jeroham filius ejus, Elcana filius ejus.
28. Filii Samuel: primogenitus Vasseni, et Abia.
29. Filii autem Merari: Moholi; Lobni filius ejus, Semei filius ejus, Oza filius ejus,
30. Sammaa filius ejus, Haggia filius ejus, Asaja filius ejus.
31. Isti sunt, quos constituit David super cantores domus Domini, ex quo collocata est arca; *
32. et ministrabant coram tabernaculo testimonii canentes, donec aedificaret Salomon domum Domini in Jerusalem; stabant autem juxta ordinem suum in ministerio *. *(2. Reg. 6, 17).*
33. Hi vero sunt, qui assistebant cum filiis suis, de filiis Caath: Heman cantor filius Joel, filii Samuel,
34. filii Elcana, filii Jeroham, filii Eliel, filii Thohu,

14. Azariasz zrodził Saraiasza, a Saraiasz zrodził Josedeka.
15. Josedek lepak wyszedł, kiedy Pan przeniósł Judę y Jeruzalem przez ręce Nabuchodonozora.
16. A tak synowie Lewi: Gerson, Kaath y Merari.
17. A te imiona synów Gersonowych: Lobni y Semei.
18. Synowie Kaathowi: Amram, y Isaar, y Hebron, y Oziel.
19. Synowie Merarego: Moholi y Musi. A te są rodzaie Lewi, według domów ich.
20. Gerson, Lobni syn iego, Jahath syn iego, Zamma syn iego,
21. Joah syn iego, Addo syn iego, Zara syn iego, Jetrai syn iego.
22. Synowie Kaathowi: Aminadab syn iego, Kore syn iego, Asir syn iego,
23. Elkana syn iego, Abiasach syn iego, Asir syn iego.
24. Thahath syn iego, Uriel syn iego, Oziasz syn iego, Saul syn iego.
25. Synowie Elkanowi: Amasai, y Achimoth,
26. y Elkana: Synowie Elkanowi: Sophai syn iego, Nahath syn iego,
27. Eliab syn iego, Jeroham syn iego, Elkana syn iego.
28. Synowie Samuelowi, pierworodny Wasseni, y Abia.
29. A synowie Merarego Moholi: Lobni syn iego, Semei syn iego, Oza syn iego,
30. Sammaa syn iego, Haggia syn iego, Asaia syn iego.
31. Ci są, które postanowił Dawid nad śpiéwaki domu Pańskiego, od tego czasu gdy tam była skrzynia postawiona:
32. y służyli przed przybytkiem świadectwa śpiéwaiąc, aż Salomon zbudował dóm Pański w Jeruzalem: a stali według rzędu swego na służbie.
33. A którzy stali z synami swoiémi ci są, z synów Kaatowych, Hemam śpiéwak syn Johela, syna Samuelowego,
34. syna Elkana, syna Jerohama, syna Eliela, syna Thohu,

---

14. *Saraias.* Ten był arcykapłanem, gdy przez Nabuchodonozora wziętą została Jerozolima. Patrz IV. Król. 25, 18.

15. *Wyszedł.* Zaprowadzony został jako jeniec do Babilonu.

20. *Syn jego.* Gersona, o którym tylko co wzmianka była uczyniona.

22. *Asir syn jego.* T. j. Korego. Gdy bowiem ten ostatni w buncie przeciwko Mojżeszowi zginął, synowie jego cudem ocaleni zostali, Num. 16, i przez potomków, którzy się tu wyliczają, rozmnożyli się.

23. *Elkana.* Ojciec Samuela, o którym się wzmiankuje w w. następ.

28. *Wasseni.* Przeciwnie w I. Król. 8, 2, jego pierworodny nazywa się Joelem, drugi zaś Abia. Albo więc Joel był dwóimienny; albo z tekstu zginęło imię Joela; i Wasseni nie jest imię własne, lecz może się przełożyć, i *drugi*, t. j. był Abia.

31. *Nad śpiewakami domu Pańskiego.* O których ustawie, obowiązku i porządku w służbie, patrz niżéj cały rozdz. 25.—*Była skrzynia postawiona.* T. j. w przybytku przez Dawida zbudowanym.

32. *Według rzędu swego.* Albowiem podzielił ich Dawid na chóry, żeby kolejno spełniali obowiązki swoje w przybytku, jak mamy niż. r. 25. Patrz także r. 16 w. 4 i dalej.

34. *Syna Eliela.* Te i następne niektóre imiona z poprzednią Samuela genealogią niezupełnie się zgadzają. Przyczyna jest taka, że niektórzy byli opuszczonymi lub dwóimiennymi; niektóre także osoby mniéj znaczne w jednym katalogu pomijają się, a w drugim się wyliczają, co nie jest zresztą rzeczą rzadką w pierwszych tych dziesięciu rozdziałach obecnéj księgi.

35. filii Suph, filii Elcana, filii Mahath, filii Amasai,
36. filii Elcana, filii Johel, filii Azariae, filii Sophoniae,
37. filii Thahath, filii Asir, filii Abiasaph, filii Core,
38. filii Isaar, filii Caath, filii Levi, filii Israel.
39. Et frater ejus Asaph, qui stabat a dextris ejus, Asaph filius Barachiae, filii Samaa,
40. filii Michael, filii Basajae, filii Melhiae,
41. filii Athanai, filii Zara, filii Adaja,
42. filii Ethan, filii Zamma, filii Semei,
43. filii Jeth, filii Gersom, filii Levi.
44. Filii autem Merari, fratres eorum ad sinistram: Ethan filius Cusi, filii Abdi, filii Maloch,
45. filii Hasabiae, filii Amasiae, filii Helciae,
46. filii Amasai, filii Boni, filii Somer,
47. filii Moholi, filii Musi, filii Merari, filii Levi.
48. Fratres quoque eorum Levitae, qui ordinati sunt in cunctum ministerium tabernaculi domus Domini.
49. Aaron vero, et filii ejus adolebant incensum super altare holocausti et super altare thymiamatis, in omne opus Sancti sanctorum, et ut precarentur pro Israel juxta omnia, quae praeceperat Moyses servus Dei.
50. Hi sunt autem filii Aaron: Eleazar filius ejus, Phinees filius ejus, Abisue filius ejus,
51. Bocci filius ejus, Ozi filius ejus, Zarahia filius ejus,
52. Merajoth filius ejus, Amarias filius ejus, Achitob filius ejus,
53. Sadoc filius ejus, Achimaas filius ejus.
54. Et haec habitacula eorum per vicos atque confinia, filiorum scilicet Aaron, juxta cognationes Caathitarum; ipsis enim sorte contigerant.
55. Dederunt igitur eis Hebron in terra Juda, et suburbana ejus per circuitum;
56. agros autem civitatis, et villas Caleb, filio Jephone. *(Jos. 21, 12).*
57. Porro filiis Aaron dederunt civitates ad confugiendum Hebron et Lobna, et suburbana ejus;

35. syna Suph, syna Elkana, syna Mahatha, syna Amasai,
36. syna Elkana, Syna Johela, syna Azariasza, syna Sophoniasza,
37. syna Thahata, syna Asira, syna Abiasapha, syna Korego,
38. syna Isaara, syna Kaatha, syna Lewiego, syna Izraelowego.
39. A brat iego Asaph, który stał po prawicy iego, Asaph syn Barachiasza syna Samaa,
40. syna Michaelowego, syna Basaiowego, syna Melchie,
41. syna Athanai, syna Zare, syna Adai,
42. syna Ethan, syna Zamma, syna Semei,
43. syna Jetho, syna Gersom, syna Lewi.
44. A synowie Merari bracia ich, po lewey stronie: Ethan syn Kusi, syna Abdi, syna Maloch,
45. syna Hasabie, syna Amaziego, syna Helkiego,
46. syna Amasai, syna Boni, syna Somer,
47. syna Moholi, syna Musi, syna Merari, syna Lewi.
48. Bracia też ich Lewitowie, którzy postawieni są do wszelakiey służby przybytku domu Pańskiego.
49. Aaron lepak y synowie iego zapalili kadzidło na ołtarzu całopalenia, y na ołtarzu kadzenia, ku wszytkiey posłudze Świętego świętych: a żeby się modlili za Izraela, wedle wszego co roskazał Moyżesz sługa Boży.
50. A synowie Aaronowi ci są: Eleazar syn iego, Phinees syn iego, Abisue syn iego,
51. Bokci syn iego, Ozy syn iego, Zarahia syn iego,
52. Meraioth syn iego, Amariasz syn iego, Achitob syn iego,
53. Sadok syn iego, Achimaas syn iego.
54. A te mieszkania ich po wśiach y granicach, to iest synów Aaronowych, według rodów Kaathitów: bo się im były losem dostały.
55. A tak dali im Hebron w ziemi Judzkiey, y przedmieścia iego w około:
56. a pola mieyskie y wśi dali Kalebowi synowi Jephone.
57. A synóm Aaronowym dali miasta na ucieczkę Hebron y Lobna, y przedmieścia iey;

38. *Brat jego.* T. j, krewny. Abulensis rozumie, że dla tego nazywa się bratem, ponieważ był uczęstnikiem tegoż samego urzędu.— *Stał po prawicy jego.* Trzech było przełożonych nad śpiewakami z trzech rodzin lewickich, t. j. Heman, Etan i Azaf. Heman był z rodziny Kaata; Azaf z rodziny Gersona; Etan z rodziny Merary. Z Każdéj z tych rodzin wielu było śpiewaków na urzędy i chory podzielonych; tak wszakże, iż codziennie z jakiejkolwiek rodziny niektórzy się znajdowali, co z innymi z reszty rodzin przed Arką śpiewali Panu, i trzy chory stanowili. Chór więc średni był synów Hemana, prawy synów Azafa, lewy synów Etana.

43. *Po lewéj stronie.* Patrz co się powiedziało wyż. 38.

48. *Bracia też ich Lewitowie.* T. j. reszta z tych braci, czyli inni z tegoż pokolenia Lewi, rozmaite inne posługi do lewitów należące spełniali, ci zaś wyżéj wzmiankowani byli śpiewakami.

49. *Aaron lepak* (zaś) *i synowie jego.* Ci wyższe obowiązki spełniali, ponieważ z nich był arcykapłan i kapłani.—*Zapalali kadzidło na ołtarzu całopalenia.* Kadzidło nieznaczy tu właściwego kadzidła, albo wonności; te bowiem nie na ołtarzu całopalenia, lecz na ołtarzu kadzenia były palone. Kadzidło więc znaczy ofiary, które na ołtarzu całopalenia zwykle się ofiarowały.— *Ku wszystkiéj posłudze świętego świętych.* T. j. we wszystkich obowiązkach i posługach kapłańskich kościoła.— *Ażeby się modlili za Izraela.* Rozumiejmy to o modlitwach, które się czyniły w ofierze, i których nikt oprócz kapłanów zanosić nie mógł, tak jak nikt, z wyjątkiem kapłanów, ofiarować nie miał prawa.

55. *A tak dali im.* Kaatitom.— *I przedmieścia jego w około.* Dawane były lewitom przedmieścia, żeby mieli czém karmić y utrzymywać swe bydło. Patrz Num. 35, zkąd się dowiedzieć można, w jak obszernem znaczeniu te przedmieścia rozumieć należy.

56. *A pola miejskie i wsi.* Patrz co się rzekło Joz. 21, 12.

57. *Dali miasta na ucieczkę.* Nie wszystkie jednak

58. Jether quoque, et Esthemo cum suburbanis suis, sed et Helon et Dabir cum suburbanis suis;
59. Asan quoque et Bethsemes et suburbana earum.
60. De tribu autem Benjamin: Gabee et suburbana ejus, et Almath cum suburbanis suis, Anathoth quoque cum suburbanis suis; omnes civitates, tredecim, per cognationes suas.
61. Filiis autem Caath residuis de cognatione sua dederunt ex dimidia tribu Manasse in possessionem urbes decem.
62. Porro filiis Gersom per cognationes suas de tribu Issachar et de tribu Aser et de tribu Nephthali et de tribu Manasse in Basan, urbes tredecim.
63. Filiis autem Merari per cognationes suas de tribu Ruben et de tribu Gad et de tribu Zabulon dederunt sorte civitates duodecim.
64. Dederunt quoque filii Israel Levitis civitates, et suburbana earum;
65. dederuntque per sortem ex tribu filiorum Juda et ex tribu filiorum Simeon et ex tribu filiorum Benjamin urbes has, quas vocaverunt nominibus suis;
66. et his, qui erant de cognatione filiorum Caath: fueruntque civitates in terminis eorum de tribu Ephraim. *(Jos. 21, 21).*
67. Dederunt ergo eis urbes ad confugiendum: Sichem cum suburbanis suis in monte Ephraim, et Gazer cum suburbanis suis;
68. Jecmaan quoque cum suburbanis suis, et Bethoron similiter;
69. necnon et Helon cum suburbanis suis, et Gethremmon in eundem modum.
70. Porro ex dimidia tribu Manasse: Aner et suburbana ejus, Balaam et suburbana ejus; his videlicet, qui de cognatione filiorum Caath reliqui erant.
71. Filiis autem Gersom de cognatione dimidiae tribus Manasse: Gaulon in Basan et suburbana ejus, et Astharoth cum suburbanis suis.
72. De tribu Issachar: Cedes et suburbana ejus, et Dabereth cum suburbanis suis;
73. Ramoth quoque et suburbana ejus, et Anem cum suburbanis suis.

58. Jether też, y Esthemo, z przedmieściami ich, ale y Helon y Dabir z przedmieściami ich;
59. Asan też y Bethsemes y przedmieścia ich.
60. A z pokolenia Beniamin, Gabee y przedmieścia iéy, y Almathę z przedmieściami iéy, y Anathoth z przedmieściami swymi, wszytkich miast trzynaście, według rodzaiów ich.
61. A drugim synóm Kaathowym z rodzaiu swego, dali od połowice pokolenia Manasse w ośiadłość miast dźiesięć.
62. A synóm Gersomowym według rodzaiów ich od pokolenia Issachar, y od pokolenia Aser, y od pokolenia Nephtali, y od pokolenia Manasse w Bazan miast trzynaście.
63. A synóm zaś Merari według rodzaiów ich od pokolenia Ruben, y od pokolenia Gad, y od pokolenia Zabulon dali losem miast dwanaście.
64. Dali też synowie Izraelowi Lewitom miasta y przedmieścia ich;
65. a dali losem z pokolenia synów Juda, y z pokolenia synów Symeon, y z pokolenia synów Beniamin te miasta, które nazwali imiony swemi;
66. y tym którzy byli z rodu synów Kaath y były miasta w granicach ich od pokolenia Ephraim.
67. A tak dali im miasta do ucieczki, Sichem z przedmieściami iego na górze Ephraim, y Gazer z przedmieściami iego,
68. Jekmaę też z przedmiesciami iéy, y Bethoron także,
69. ktemu Helon z przedmieściami iego, y Gethremmon tymże sposobem.
70. A od połowice pokolenia Manasse, Aner y przedmieścia iego, Balaam y przedmieścia iego: to iest tym, którzy z rodu synów Kaath zostawali.
71. A synóm Gersom od rodu pół pokolenia Manasse: Gaulon w Bazan, y przedmieścia iego, y Astharoth z przedmieściami iego.
72. Z pokolenia Issachar: Cedes y przedmieścia iego, y Dabereth z przedmieściami iego,
73. Ramoth też y przedmieścia iego, y Anem z przedmieściami iego.

które się tu wyliczają, były miastami ucieczki, lecz tylko Hebron. A zatém zdanie jest takie: dał lewitom miasta te, i miasta ucieczki, między któremi było Hebron w pokoleniu Judy. Sześć bowiem wszystkiego było miast ucieczki, z których jedno było w pokoleniu Neftali, drugie w Efraim, trzecie w Judy; inne za Jordanem t. j. w pokoleniu Rubena, Gada i Manassesa.

58. *Jeter też.* Wszystkie te miasta, które w tych dwóch wierszach zawierają się, są miastami kapłańskiemi w pokoleniu Judy i Symeona.

60. *Wszystkich miast trzynaście.* Jeśli zliczymy, jedenaście tylko znaydziemy, przeto dwa są opuszczone. Patrz Joz. r. 21, gdzie się wszystkie wyliczają.

61. *A drugim synem Kaatowym.* Patrz co się rzekło Joz. 21, 20.— *Miast dziesięć.* Nie znaczy, że dziesięć miast dane były z połowy tylko pokolenia Manassesa; albowiem z Joz. 21, 23 widać, że tylko dwa były dane z tego pokolenia; lecz sens jest taki, że dziesięć miast wszystkiego dano Kaatitom, z których dwa było z pokolenia Manassesa, cztery z pokolenia Efraima, i tyleż z pokolenia Dan. Patrz Joz. 21 od w. 20 i daléj.

62. *Synom Gersomowym.* Patrz tamże w. 27.

63. *Miast dwanaście.* Których poczet mamy u Joz. 21, 34 i daléj.

65. *Losem.* Podawszy miast wiele, i z nich te wybierając, na któreby los wypadł, jak rozumie Abulensis.— *Te miasta.* Które wyżej wyliczył w. 58 i 59.— *Które nazwali imiony swemi.* Abulensis rozumie, że niektórych imiona były odmienione na znak panowania. Sądzićby raczéj należało, że miasta te w takiém znaczeniu imionami ich nazwane zostały, iż się mianowały miastami lewitów, albo Kaatitów, Gersonitów i t. d.

70. *Którzy z rodu synów Kaat zostawali.* Którzy kapłanami nie byli, lecz tylko lewitami, i przeto u Joz. 21, 26 i 34, nazywaią się *lewitami niższego stopnia.*

71. *Od rodu pół pokolenia Manassesa.* W dzielnicy połowy pokolenia Manassesa, które za Jordanem miało swoje siedziby.

74. De tribu vero Aser: Masal cum suburbanis suis, et Abdon similiter;
75. Hucac quoque, et suburbana ejus, et Rohob cum suburbanis suis.
76. Porro de tribu Nephthali: Cedes in Galilaea et suburbana ejus, Hamon cum suburbanis suis, et Cariathaim et suburbana ejus.
77. Filiis autem Merari residuis de tribu Zabulon: Remmono et suburbana ejus, et Thabor cum suburbanis suis:
78. trans Jordanem quoque ex adverso Jericho contra orientem Jordanis, de tribu Ruben: Bosor in solitudine cum suburbanis suis, et Jassa cum suburbanis suis;
79. Cademoth quoque et suburbana ejus, et Mephaat cum suburbanis suis.
80. Necnon et de tribu Gad: Ramoth in Galaad et suburbana ejus, et Manaim cum suburbanis suis;
81. sed et Hesebon cum suburbanis suis, et Jezer cum suburbanis suis.

74. A od pokolenia Aser: Masal z przedmieściami iego, y Abdon także.
75. Hukak też z przedmieściami iego, y Rohob z przedmieściami iego.
76. A od pokolenia Nephtali, Cedes w Galileéy y przedmieśćia iego, Hamon z przedmieśćiami iego, y Kariathaim y przedmieśćia iego.
77. A ostatkowi synóm Merari z pokolenia Zabulon: Remmono y przedmieśćia iego, y Thabor z przedmieśćiami iego:
78. za Jordanem też przećiw Jericho na wschód słońca Jordana, od pokolenia Ruben: Bozor w pustyni z przedmieśćiami iego, y Jassa z przedmieśćiami iey,
79. Kademoth też y przedmieśćia iego, y Mephaat z przedmieśćiami iego.
80. Ktemu y od pokolenia Gad: Ramoth w Galaad y przedmieśćia iego, y Manaim z przedmieśćiami iego,
81. ale y Hesebon z przedmieśćiami iego, y Jezer z przedmieśćiami iego.

CAPUT VII. / ROZDZIAŁ 7.

O rodowodzie Issachara, Benjamina, Neftali, Manassesa, Efraima i Asera.

1. Porro filii Issachar: Thola et Phua, Jasub et Simeron; quatuor. *(Gen. 46, 13.)*
2. Filii Thola: Ozi et Raphaja et Jeriel et Jemai et Jebsem et Samuel, principes per domus cognationum suarum. De stirpe Thola viri fortissimi numerati sunt in diebus David, viginti duo millia sexcenti.
3. Filii Ozi: Izrahia, de quo nati sunt Michael et Obadia et Joel et Jesia; quinque omnes principes.
4. Cumque eis, per familias et populos suos, accincti ad proelium viri fortissimi, triginta sex millia; multas enim habuerunt uxores et filios.
5. Fratres quoque eorum per omnem cognationem Issachar robustissimi ad pugnandum, octoginta septem millia numerati sunt.
6. Filii Benjamin: Bela et Bechor et Jadiel; tres. *(Gen. 46, 21.)*
7. Filii Bela: Esbon et Ozi, et Oziel et Jerimoth et Urai, quinque principes familiarum, et ad pugnandum robustissimi; numerus autem eorum, viginti duo millia et triginta quatuor.

1. A synowie Issachar: Thola, y Phua, Jasub, y Simeron, czterzéy.
2. Synowie Thole: Ozy y Raphaia, y Jeriel, y Jemai, y Jebsem, y Samuel, przednieyszy wedle domów rodźin swoich. Z rodzaiu Thole mężów walecznych naliczono za dni Dawidowych dwadźieśćia y dwa tyśiąca y sześćset.
3. Synowie Ozy: Izrahia, z którego poszli, Michael, y Obadia, y Joel, y Jesia, pięć, wszyscy kśiążęta.
4. A z nimi według domów y narodów ich, przepasani na woynę mężów barzo mocnych trzydźieśći y sześć tyśięcy, bo mieli wiele żon y synów.
5. Braćiéy też ich według wszech rodźin Issachar dużych do bitwy, ośmdźieśiąt y śiedm tyśięcy naliczono.
6. Synowie Beniamin: Bela, y Bechor, y Jadiel, trzéy.
7. Synowie Bele: Esbon, y Ozy, y Oziel, y Jerimoth, y Urai, pięć kśiążąt domów, y do boiu barzo mocnych: a poczet ich dwadźieśćia dwa tyśiąca y czterzéy a trzydźieśći:

---

77. *Ostatkowi.* Patrz co się rzekło w. 70.

R. 7.—1. *Jasub, i Simeron.* Ci Gen. 46, 13, nazywają się Job i Semron; w księdze zaś Num. 26, 23. Jasub i Semram.

2. *Przedniejsi wedle domów rodzin swoich.* Albowiem ci synowie Tole oddzielnym rodzinom dali początek i nazwisko.

3. *Synowie Ozy.* Jednego tylko znakomitszego imię się kładzie, innych mniéj znanych zamilczają się. Albo z tego tylko, nie z innych rodzin rozmnożyły się. P. w. 6.

4. *Trzydzieście i sześć tysięcy.* T. j. za czasów popisu Dawidowego, jak owi, o których nieco przedtem powiedziano.—*Bo mieli wiele żon y synów.* Zdaje się sprawa, dla czego gdy tak mało było przedniejszych z rodzin, tak dalece jednak urosła liczba głów, t. j. ponieważ wiele żon pojęli i wielu synów z nich mieli.

5. *Według wszech rodzin Issachar.* Wszystkie rodziny razem zliczywszy, oprócz rodzin mężów przedniejszych, nieco przedtém wyliczonych. Tak Abulensis.

6. *Synowie Benjamin.* Gen. 46, 21, dziesięciu synów Benjaminowych wylicza się: w Num. zaś r. 26, 38, pięciu tylko podaje się, być może dla téj przyczyny, że z tych pięciu tylko ród się Benjaminowy rozmnożył. W tym zaś rozdziale trzéj tylko się kładą; lecz na początku rozdziału następnego, gdzie niedostatki tego rozdziału dopełniają się, pięciu synów Benjaminowych i tyleż ich rodzin wylicza się.

7. *Pięć książąt domów.* Iżby co się tu mówi nie było w sprzeczności z tém co się znajduje w Num. 26, 38, i z tém, co się powiada na początku rozdziału następnego, tak rozumieć należy, że rodzin przedniejszych pokolenia Benjaminowego było siedm, z których pięć

8. Porro filii Bechor: Zamira et Joas et Eliezer, et Elioenai et Amri, et Jerimoth et Abia, et Anathoth et Almath; omnes hi filii Bechor.

9. Numerati sunt autem per familias suas principes cognationum suarum ad bella fortissimi, viginti millia et ducenti.

10. Porro filii Jadibel: Balan. Filii autem Balan: Jehus et Benjamin et Aod, et Chanana et Zethan, et Tharsis et Ahisahar;

11. omnes hi filii Jadihel, principes cognationum suarum, viri fortissimi, decem et septem millia et ducenti ad proelium procedentes.

12. Sepham quoque et Hapham, filii Hir, et Hasim filii Aher.

13. Filii autem Nephthali: Jasiel et Guni et Jeser et Sellum, filii Bala. *(Gen. 46, 24.)*

14. Porro filius Manasse: Esriel; concubinaque ejus Syra peperit Machir, patrem Galaad.

15. Machir autem accepit uxores filiis suis Happhim et Saphan, et habuit sororem nomine Maacha; nomen autem secundi, Salphaad, nataeque sunt Salphaad filiae;

16. et peperit Maacha, uxor Machir, filium, vocavitque nomen ejus Phares; porro nomen fratris ejus, Sares; et filii ejus, Ulam et Recem.

17. Filius autem Ulam: Badan; hi sunt filii Galaad, filii Machir, filii Manasse.

18. Soror autem ejus regina peperit virum decorum et Abiezer et Mohola.

19. Erant autem filii Semida: Ahin, et Sechem, et Leci et Aniam.

20. Filii autem Ephraim: Suthala, Bared filius ejus, Thahath filius ejus, Elada filius ejus, Thahath filius ejus, hujus filius Zabad,

21. et hujus filius Suthala, et hujus filius Ezer et Elad; occiderunt autem eos viri Geth indigenae, quia descenderant, ut invaderent possessiones eorum.

22. Luxit igitur Ephraim pater eorum multis diebus, et venerunt fratres ejus, ut consolarentur eum.

23. Ingressusque est ad uxorem suam, quae concepit, et peperit filium, et vocavit nomen ejus Beria, eo quod in malis domus ejus ortus esset;

24. filia autem ejus fuit Sara, quae aedificavit Bethoron inferiorem et superiorem, et Ozensara.

8. A synowie Bechorowi: Zamira, y Joas, y Eliezer, y Elioenai, y Amri, y Jerimoth, y Abia, y Anathoth, y Almath: ći wszyscy synowie Bechor.

9. A naliczono wedle domów ich z kśiążąt rodów ich na woynę barzo mocnych dwadźieśćia tyśięcy y dwieśćie.

10. A synowie Jadihel: Balan. A synowie Balan: Jehus, y Beniamin, y Aod, y Chanana, y Zethan, y Tharsis, y Ahisahar;

11. ci wszyscy synowie Jadihel, kśiążęta rodów swych, mężc barzo mocni, śiedmnaśćie tyśięcy y dwieśćie na woynę wychodzących.

12. Sepham też, y Hapham synowie Hir: y Hasim synowie Aher.

13. A synowie Nephthali: Jasiel, y Guni, y Jeser, y Sellum, synowie Bale.

14. A syn Manasse: Esriel: a nałożnica iego Syrianka urodźiła Machira oyca Galaad.

15. Machir lepak wźiął żony synóm swym Happhim, y Saphan: a miał śiostrę imieniem Maachę: imię zaś wtórego, Salphaad, y urodźiły się córki Salphaadowi.

16. Y porodźiła Maacha żona Machir syna, y nazwała imię iego Phares: a imię brata iego Zares: a synowie iego, Ulam, y Recem.

17. A syn Ulam: Badan. Ci są synowie Galaad, syna Machir, syna Manasse.

18. A śiostra iego królowa urodźiła męża pięknego, y Abiezera, y Mohola.

19. A byli synowie Semida: Ahin, y Sechem, y Lecy, y Aniam.

20. A synowie Ephraim: Suthala, Bared syn iego, Thahath syn iego, Elada syn iego, Thahath syn iego, tego syn Zabad,

21. a tego syn Suthala, a tego syn Ezer y Elad: pobili ie mężowie Geth obywatele, iż byli wtargnęli aby byli naiechali maiętnośći ich.

22. Przetóż Ephraim oćiec ich płakał przez wiele dni, y przychodźili braćia iego aby go cieszyli.

23. Y wszedł do żony swéy: która poczęła y porodźiła syna, y nazwał imię iego Beria, przeto że się urodźił w utrapieniu domu iego:

24. a córka iego była Sara, która zbudowała Bethoron niższy y wyższy, y Ozensara.

nazwisko przyjęły od pięciu synów Benjaminowych; dwie zaś od dwóch jego wnuków synów Bela; tak bowiem wyraźnie się znajduje Num. w miejscu przytoczoném. Gdy zaś tu się mówi, że pięciu synów Bela było książętami rodzin, nie należy tego przyjmować o przedniejszych rodzinach, lecz o mniéj ważnych, które być może do innych się przyłączyły, chociaż od nich w porządku rodzenia nie pochodziły.

14. *A nałożnica jego.* T. j. Manassesa.—*Syryanka.* Z narodu Syryjskiego.—*Galaad.* Nazwisko męża, jak się jaśniéj pokazuje z w. 17, i z Num. r. 26, 29.

15. *Imie zaś wtórego, Salfaad.* Salfaad, jak mamy Num. 26, 33, był synem Hefera, Hefer zaś Galaada, Galaad zaś Machira, a Machir Manassesa. Tak więc Salfaad zowie się synem drugim Machira, t. j. pośrednim; albowiem między Machirem i Salfaadem dwaj zachodzą, Galaad i Hefer.—*I urodziły się córki Salfaadowi.* Historyą córek Salfaada patrz Num. 6, 27.

18. *Królowa.* W hebr. *molechet*, imię własne, którego tłumaczenie jest *królowa.*—*Męża pięknego.* Imię własne, którego tłumaczenie jest *mąż piękny*, hebr. *ishod.*

19. *Semida.* Semida był jednym z synów Galaada, z pokolenia Manassesa; Num. 26, 32.

20. *Bared syn jego.* T. j: Efraima, co że takim samym sposobem o innych brać należy, t. j: iż wszyscy są bezpośrednimi synami Efraima, przekonywamy się z tego, że o płaczu tegoż Efraima, o pociesze jaką go darzyli jego przyjaciele, i o wejściu do żony, w wierszach bezpośrednio następujących opowiada się.

21. *Pobili je mężowie.* Zdanie jest takie, że Getejczycy, którzy grabieżą żyć zwykli, z Palestyny do Egiptu w celu tejże grabieży poszli, i na Efraimczyków, którzy w ziemi Gessen pierwsi im drogę zabiegli, albo piérwsi do walki śmiało się wdali, napadli i ich wszystkich, gdy brat bratu pomoc nieśli, pozabijali. Tak Serar, lib. 1. c. 1, na Joz. 1, quaest, 2 i 3.

24. *Zbudowała Betoron.* Odnowiła; albowiem wprzód

25. Porro filius ejus Rapha et Reseph et Thale, de quo natus est Thaan,
26. qui genuit Laadan; hujus quoque filius Ammiud, qui genuit Elisama,
27. de quo ortus est Nun, qui habuit filium Josue.
28. Possessio autem eorum et habitatio: Bethel cum filiabus suis, et contra orientem Noran, ad occidentalem plagam Gazer, et filiae ejus, Sichem quoque cum filiabus suis, usque ad Aza cum filiabus ejus.
29. Juxta filios quoque Manasse Bethsan et filias ejus, Thanach et filias ejus, Mageddo et filias ejus, Dor et filias ejus; in his habitaverunt filii Joseph, filii Israel.
30. Filii Aser: Jemna et Jesua, et Jessui et Baria, et Sara soror eorum. *(Gen. 46, 17.)*
31. Filii autem Baria: Heber et Melchiel; ipse est pater Barsaith.
32. Heber autem genuit Jephlat, et Somer et Hotham, et Suaa sororem eorum.
33. Filii Jephlat: Phosech, et Chamaal et Asoth; hi filii Jephlat.
34. Porro filii Somer: Ahi et Roaga, et Haba et Aram.
35. Filii autem Helem fratris ejus: Supha et Jemna, et Selles et Amal.
36. Filii Supha: Sue, Harnapher et Sual, et Beri et Jamra,
37. Bosor et Hod, et Samma et Salusa, et Jethran et Bera.
38. Filii Jether: Jephone, et Phaspha et Ara.
39. Filii autem Olla: Aree, et Haniel et Resia.
40. Omnes hi filii Aser, principes cognationum, electi atque fortissimi duces ducum; numerus autem eorum aetatis, quae apta esset ad bellum, viginti sex millia.

25. A syn iego Rapha, y Reseph, y Thale, z którego poszedł Thaan;
26. który zrodźił Laadana: tego téż syn Ammiud, który zrodźił Elisam,
27. z którego poszedł Nun, który miał syna Jozue.
28. A ośiadłość ich y mieszkanie Bethel z córkami iego, a na wschód, Noran, a na zachód, Gazer y córki iego, Sichem y córki iego aż do Azy z córkami iego.
29. A podle synów Manasse, Bethsan y córki iego, Thanach y córki iego, Mageddo y córki iego: Dor y córki iego: w tych mieszkali synowie Jozepha syna Izrael.
30. Synowie Aser: Jemna, y Jesua, y Jessui, y Baria, y Sara śiostra ich.
31. A synowie Baria: Heber, y Melchiel: ten iest oćiec Barsaith.
32. A Heber zrodźił Jephlath, y Somer, y Hotham, y Suaa, śiostrę ich.
33. Synowie Jephlath: Phosech, y Chamaal, y Asoth: ći synowie Jephlat.
34. A synowie Somer: Ahi, y Roaga, y Haba, y Aram.
35. A synowie Helem brata iego: Supha, y Jémna, y Selles, y Amal.
36. Synowie Supha: Sue, Harnapher, y Sual, y Beri, y Jamra,
37. Bosor, y Hod, y Samma, y Salusa, y Jethran, y Bera.
38. Synowie Jether: Jephone, y Phaspha, y Ara.
39. A synowie Olla: Aree, y Haniel, y Resia.
40. Ci wszyscy synowie Aser książęta rodów, przebrani y namocnieyszy wodzowie wodzów: a liczba ich lat, ku bitwie sposobnych, dwadźieśćia y sześć tyśięcy.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O rodowodzie synów Benjamina i Saula.

1. Benjamin autem genuit Bale primogenitum suum, Asbel secundum, Ahara tertium, *(Supr. 7, 6.)*
2. Nohaa quartum, et Rapha quintum.
3. Fueruntque filii Bale: Addar, et Gera et Abiud,
4. Abisue quoque, et Naaman et Ahoe,
5. sed et Gera, et Sephuphan et Huram.
6. Hi sunt filii Ahod, principes cognationum habitantium in Gabaa, qui translati sunt in Manahath.

1. A Beniamin zrodźił Bale piérworodnego swego, Asbela wtórego, Ahare trzećiego,
2. Nohaa czwartego, y Rapha piątego.
3. A byli synowie Bale, Addar, y Gera, y Abiud,
4. Abisue téż, y Naaman, y Ahoe,
5. y Gera, y Sephuphan, y Huram.
6. Ci są synowie Achod, książęta rodów mieszkaiących w Gabaa, którzy przenieśieni są do Manahath.

---

nim Izraelici do posiadania ziemi obiecanéj przyszli, było zamieszkane to miasto przez Chananejczyków. Odnowiła zaś, ponieważ Izraelici wszystkie miasta, które zabierali ogniem i mieczem niszczyli, jak mamy Joz. 11, 11 i 13.

25. *Syn jego.* Zdaje się odnosić do Beria, o którym tylko co wzmianka była uczyniona.

27. *Jozue.* Sławnego wodza, i Mojżeszowego w rządzeniu ludem następcę.

28. *Betel.* Należało Betel do pokolenia Benjamina, jak się pokazuje z Joz. 18, 22; lecz je Efraimici przez zdradę zabrali, powiada Adrichomius.—*Z córkami jego.* Z okolicznemi miastami, które są jakby córkami stołecznego miasta; i w tém znaczeniu imię córek w wierszach zaraz następujących brać należy.

29. *A podle synów Manasse.* To jest, pokolenie Efraima miało blizko siebie pokolenie Manassesa, które na północ od niego leżało.—*Synowie Józefa.* Z pokolenia Manassesa, który był synem Józefa.

40. *Wodzowie wodzów.* Wodzowie większi innym mniejszym rozkazujący.

R. 8.—1. *Zrodził Bale.* Którego w rozdziale poprzedzającym w. 6. text ś. nazywa Bela. Patrz co się rzekło o liczbie synów Benjamina.

6. *Którzy przeniesieni są do Manahat.* Którzy, gdy mieszkali wprzódy w Gabaa, z jakiegoś powodu albo ko-

7. Naaman autem, et Ahia et Gera, ipse transtulit eos, et genuit Oza et Ahiud.
8. Porro Saharaim genuit in regione Moab, postquam dimisit Husim et Bara, uxores suas.
9. Genuit autem de Hodes uxore sua: Jobab et Sebia, et Mosa et Molchom,
10. Jehus quoque et Sechia et Marma; hi sunt filii ejus principes in familiis suis.
11. Mehusim vero genuit Abitob et Elphaal.
12. Porro filii Elphaal: Heber et Misaam et Samad; hic aedificavit Ono et Lod et filias ejus.
13. Baria autem et Sama principes cognationum habitantium in Ajalon; hi fugaverunt habitatores Geth.
14. Et Ahio et Sesac et Jerimoth,
15. et Zabadia et Arod et Heder,
16. Michael quoque, et Jespha et Joha: filii Baria.
17. Et Zabadia et Mosollam, et Hezeci et Heber;
18. et Jesamari et Jezlia, et Jobab; filii Elphaal,
19. et Jacim et Zechri et Zabdi,
20. et Elioenai et Selethai et Eliel,
21. et Adaja et Baraja et Samarath; filii Semei.
22. Et Jespham et Heber et Eliel,
23. et Abdon et Zechri et Hanan,
24. et Hanania et Aelam et Anathothia,
25. et Jephdaja et Phanuel; filii Sesac;
26. et Samsari et Sohoria et Otholia,
27. et Jersia et Elia et Zechri; filii Jeroham;
28. hi patriarchae et cognationum principes, qui habitaverunt in Jerusalem.
29. In Gabaon autem habitaverunt Abigabaon, et nomen uxoris ejus Maacha, *(Infr. 9, 35.)*
30. filiusque ejus primogenitus Abdon, et Sur et Cis, et Baal et Nadab.
31. Gedor quoque et Ahio, et Zacher et Macelloth;
32. et Macelloth genuit Samaa, habitaveruntque ex adverso fratrum suorum in Jerusalem cum fratribus suis.
33. Ner autem genuit Cis, et Cis genuit Saul. Porro Saul genuit Jonathan et Melchisua et Abinadab et Esbaal. *(1. Reg. 14, 51. Infr. 9, 39.)*

7. A Naaman, y Achia, y Gera ten ie przeprowadźił, y zrodźił Oza, y Ahiud.
8. Lecz Saharaim zrodźił w krainie Moabskiey, odprawiwszy Husim, y Barę, żony swe.
9. A zrodźił z Hodes żony swéy Jobaba, y Sebia, y Mosa, y Molchoma,
10. Jehusa, y Sechia, y Marma, ći są synowie iego kśiążęta w domiech ich.
11. A Mehusim zrodził Abitob y Elphaal.
12. A synowie Elphaal: Heber y Misaam, y Samad: ten zbudował Ono, y Lod, y córki iego.
13. Baria lepak y Sama kśiążęta rodów mieszkaiących w Aialon: ći wygnali obywatele Geth.
14. Y Ahio, y Sesak, y Jerimoth,
15. y Zabadia, y Arod, y Heder,
16. Michael też, y Jespha, y Joha synowie Baria.
17. Y Zabadia, y Mosollam, y Hezeci, y Heber,
18. y Jesamari, y Jezlia, y Jobab synowie Elphaal,
19. y Jacim, y Zechri, y Zabdi,
20. y Elioenai, y Selethai, y Eliel,
21. y Adaia, y Baraia, y Samarath synowie Semei.
22. Y Jespham, y Heber, y Eliel,
23. y Abdon, y Zechri, y Hanan,
24. y Hanania, y Aelam, y Anathothia,
25. y Jephdaia, y Phanuel synowie Sesak,
26. y Samsari, y Sohoria, y Otholia,
27. y Jersia, y Elia, y Zechri, synowie Jeroham.
28. Ci Patriarchowie y kśiążęta rodów, którzy mieszkali w Jeruzalem.
29. A w Gabaon mieszkali Abigabaon, a imię żony iego Maacha:
30. a syn iego pierworodny Abdon, y Sur, y Cis, y Baal, y Nadab.
31. Gedor też y Ahio, y Zacher, y Macelloth:
32. a Macelloth zrodźił Samaa: y mieszkali przećiwko braćiey swoiey w Jeruzalem z braćią swą.
33. Ner lepak zrodźił Cis, a Cis zrodźił Saula. Saul zaś zrodźił Jonathana, y Melchisua, y Abinadaba, y Esbaala.

---

nieczności, którćj Pismo ś. nie wyraża, do Manahat przenieśli się. Manahat, jak chce Arias, *in expositione vocum hebraicarum.* Abulensis mniema, że Manahat było w kraju Moabitów, ponieważ w w. 8. tego rozdz. mówi się: *Lecz Saharaim zrodził w krainie Moabskiéj*, i t. d.

7. *Przeprowadził je.* Wszyscy trzéj tylko co wymienieni byli sprawcami przeniesienia się, tak rozumie Abulensis; albo zapewne odnosi się tylko do Gera, gdyż *przeprowadził*, jest liczby pojedyńczéj. I sens jest taki: Gera trzeci syn Ahodi, przeprowadził ich, t. j. Ahoditów, z Gabaa do Manahat.

8. *Saharaim.* Jeden z rodu Benjaminowego; o którym tylko w tém miejscu wzmianka się znajduje w Piśmie ś., i nie mówi się czyim był synem.—*Odprawiwszy.* Dawszy im wprzódy list rozwodowy.

12. *Ono i Lod.* Oba te miasta Adrichomius kładzie w pokoleniu Benjamina, wzmianka ich znajduje się także w *I.* Ezdr. 2—23, i II. Ezdr. 7—37 i 11—35.—*Córki jego.* Patrz co się rzekło w rozdz. poprzedz. w. 28.

13. *Mieszkających w Ajalon.* Które jednak było w pokoleniu Dan, jak się pokazuje z Joz. 19—42. Stać się mogło, że Ajalon, będąc wprzódy własnością pokolenia Dan, należało potém do sąsiedniego pokolenia Benjamina; Dan bowiem jest prawie pogranicznćm z Benjaminem i jemu przyległém ze strony południowéj.—*Obywatele Get.* Filistyńczyków.

28. *Patryarchowie.* Hebr. głowy ojców, czyli rodzin.—*Którzy mieszkali w Jeruzalem.* Część bowiem Jerozolimy, która na północ była zwrócona, do pokolenia Benjaminowego należała, południowa zaś do pokolenia Judy.

29. *A w Gabaon mieszkali Abigabaon.* T. j. *ojciec Gabaon*, co znaczy książe miasta Gabaon.

30. *I Cis.* Który był ojcem Saula pierwszego króla Izraelskiego. Z I. Król. 10—26 pokazuje się, że Saul i jego ojciec Cis mieszkali w Gabaa. Odpowiedzieć możemy z Abulenskim quaest. 6., że całe rodziny niekiedy miejsca pobytu zmieniały, czego w tym rozdziale w. 6. przykład wyraźny mamy; albo z tymże powiedzmy, że rodzina Saula pochodziła wprawdzie z Gabaon, lecz jednak Cis i Saul mieszkanie mieli w Gabaa, jakowa odpowiedź mało lub nic się nie różni od pierwszéj.

33. *Ner lepak* (zaś) *zrodził Cis.* Z położonéj u spodu tabliczki szereg rodu Saula lepiéj się pozna, a to do jaśniejszego zrozumienia wielu miejsc Pisma ś. znacznie się przyczyni.

34. Filius autem Jonathan: Meribbaal; et Meribbaal genuit Micha.

35. Filii Micha: Phiton et Melech, et Tharaa et Ahaz;

36. et Ahaz genuit Joada, et Joada genuit Alamath et Azmoth et Zamri; porro Zamri genuit Mosa,

37. et Mosa genuit Banaa, cujus filius fuit Rapha, de quo ortus est Elasa, qui genuit Asel.

38. Porro Asel sex filii fuerunt his nominibus: Ezricam, Bocru, Ismahel, Saria, Obdia, et Hanan; omnes hi filii Asel.

39. Filii autem Esec fratris ejus: Ulam primogenitus, et Jehus secundus, et Eliphalet tertius.

40. Fueruntque filii Ulam viri robustissimi, et magno robore tendentes arcum, et multos habentes filios ac nepotes, usque ad centum quinquaginta. Omnes hi filii Benjamin.

34. A syn Jonathanów Meribbaal: a Meribbaal spłodził Micha.

35. Synowie Micha: Phiton, y Melech, y Tharaa, y Ahaz;

36. a Ahaz zrodźił Joada, a Joada zrodźił Alamath, y Azmoth, y Zamri: Zamri lepak zrodźił Mosa,

37. a Mosa zrodźił Banaa, którego syn był Rapha, z którego poszedł Elasa, który zrodźił Asel.

38. A Asel miał sześći synów, tych imion: Ezrikam, Bokru, Ismahel, Saria, Obdia, y Hanan: ći wszyscy synowie Asel.

39. A synowie Esek brata iego: Ulam piérworodny, a Jehus wtóry, a Eliphaleth trzeći.

40. A byli synowie Ulam mężowie barzo duży y wielką mocą łuk ćiągnący: y maiący wiele synów y wnuków, aż do stu y piąćidźieśiąt. Ci wszyscy synowie Beniamin.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O Izraelitach, którzy pierwsi mieszkali w Jerozolimie.

1. Universus ergo Israel dinumeratus est, et summa eorum scripta est in Libro regum Israel et Juda; translatique sunt in Babylonem propter delictum suum.

2. Qui autem habitaverunt primi in possessionibus et in urbibus suis: Israel, et sacerdotes et Levitae et Nathinaei.

3. Commorati sunt in Jerusalem, de filiis Juda et de filiis Benjamin, de filiis quoque Ephraim et Manasse:

4. Othei, filius Ammiud, filii Amri, filii Omrai, filii Bonni; de filiis Phares filii Juda.

5. Et de Siloni: Asaja primogenitus et filii ejus.

6. De filiis autem Zara: Jehuel et fratres eorum, sexcenti nonaginta.

7. Porro de filiis Benjamin: Salo, filius Mosollam, filii Oduja, filii Asana;

8. et Jobania, filius Jeroham; et Ela filius Ozi, filii Mochori; et Mosollam, filius Saphatiae, filii Rahuel, filii Jebaniae;

1. Wszytek tedy lud Izraelski policzon iest: a summa ich napisana iest w księgach królów Izraelskich y Judzkich: a byli przenieśieni do Babylonu dla przestempstwa swego.

2. Lecz którzy piérwszy mieszkali w ośiadłośćiach y w mieśćiech swoich: Izrael y kapłani y Lewitowie y Nathyneyczykowie.

3. Mieszkali w Jeruzalem z synów Juda, y z synów Beniamin, z synów téż Ephraim y Manasse.

4. Othey syn Ammiud syna Amri, syna Omrai, syna Bonni, z synów Phares syna Juda.

5. A z Silon Asaia piérworodny y synowie iego.

6. A z synów Zara: Jehuel y braćia ich, sześćset y dźiewięćdźieśiąt.

7. A z synów Beniamin: Salo syn Mosollam, syna Odwia, syna Asana:

8. y Jobania syn Jeroham, y Ela syn Ozy, syna Mochory: y Mosollam syn Saphatiasza syna Rachuel, syna Jebaniasza,

---

Afia I. Król. 9—1.
Bechorat tamże.
Seror tamże.
Abiel, tamże, który także nazywa się Ner w tymże rozdz. w. 33. Zowie się także Jehiel, rozdz. następny w. 35.
Ner ojciec Abnera stryjecznego brata Saula i hetmana jego wojska, I. Król. 14—50. Jasiel, I. Par. 27—21.
Cis, I. Król. 9—1.
Saul, który z Achinoam córki Achimaasa I. Król. 14—49. miał:
Jonatana; Jessui, inaczéj Abinadaba; Melchisua; Esbaala, inaczéj Izbozeta; Merob i Michol córki.

Z téj tablicy pokazuje się, że dwóch było Ner: z których piérwszy był Saula dziadem, drugi zaś stryjem.

34. *A syn Jonatanów, Meribbaal.* Który II. Król. 9, i indziéj, nazywa się Mefibozetem.

40. *Wielką mocą łuk ciągnący.* Że Benjamici, a mianowicie z Gabaa, wybornymi byli procnikami, wiemy z Sędz. 20—16. Dawid zaś Jonatana chwali II. Król. 2—22, że znakomitym był strzelcem.

R. 9.—1. *Wszystek tedy lud Izraelski policzon jest.* Nie wiadomo jakie to było policzenie ludu, czy owe, które się stało z rozkazu Dawida, II. Król. 24—1, czy zaś jakie inne, w czasach niewolę Babilońską poprzedzających. Można także rozumieć o popisie ludu, uczynionym przez jakiegoś historyka dziejów Izraelskich, w którego księgach te rodowody zawierały się.—*Byli przeniesieni do Babilonu.* Patrz IV. Król. roz. ostatni.

2. *Piérwsi mieszkali.* Po powrócie z niewoli Babilońskiej.— *Izrael.* Izraelici.— *Natynejczykowie.* P. W.

3. *Z synów też Efraim i Manasse.* Albowiem w czasie niewoli dziesięciu pokoleń, niektórzy z Izraelitów od swoich pokoleń odpadłszy, do królestwa Judzkiego wcielili się. Potomkowie tych odpadłych Izraelitów, w czasie powrótu Żydów, także do Jerozolimy i Judei wrócili.

4. *Otéj.* Którzy się tu wyliczają, wnukami są Judy, przez syna jego Fares: tak jak w r. 6. wzmiankują się jego wnukowie z Zara.

5. *A z Sylona.* Rozumie się z synów Sylona, którzy do rodu Faresa należeli.

9. et fratres eorum per familias suas nongenti quinquaginta sex. Omnes hi principes cognationum per domus patrum suorum.

10. De sacerdotibus autem: Jedaja, Jojarib, et Jachin;

11. Azarias quoque filius Helciae, filii Mosollam, filii Sadoc, filii Marajoth, filii Achitob; pontifex domus Dei.

12. Porro Adajas, filius Jeroham, filii Phassur, filii Melchiae; et Maasai, filius Adiel, filii Jezra, filii Mosollam, filii Mosollamith, filii Emmer;

13. fratres quoque eorum principes per familias suas, mille septingenti sexaginta, fortissimi robore ad faciendum opus ministerii in domo Dei.

14. De Levitis autem: Semeia, filius Hassub, filii Ezricam, filii Hasebia; de filiis Merari.

15. Bacbacar quoque carmentarius, et Galal, et Mathania filius Micha, filii Zechri; filii Asaph;

16. et Obdia, filius Semeiae, filii Galal, filii Idithun; et Barachia, filius Asa, filii Elcana, qui habitavit in atriis Netophati.

17. Janitores autem: Sellum et Accub, et Telmon et Ahimam; et frater eorum Sellum princeps,

18. usque ad illud tempus, in porta regis ad orientem, observabant per vices suas de filiis Levi.

19. Sellum vero, filius Core, filii Abiasaph, filii Core, cum fratribus suis, et domo patris sui; hi sunt Coritae super opera ministerii, custodes vestibulorum tabernaculi, et familiae eorum per vices castrorum Domini custodientes introitum.

20. Phinees autem, filius Eleazari, erat dux eorum coram Domino.

21. Porro Zacharias, filius Mosollamia, janitor portae tabernaculi testimonii.

22. Omnes hi electi in ostiarios per portas ducenti duodecim; et descripti in villis propriis, quos constituerunt David, et Samuel Videns in fide sua,

9. y bracia ich według domów ich, dziewięćset pięćdźieśiąt y sześć. Ci wszyscy książęta rodów wedle domów oyców swych.

10. Z kapłanów lepak: Jedaja, Joiarib, y Jachin;

11. Azariasz też syn Helciasza, syna Mosolam, syna Sadok, syna Maraioth, syna Achitob, kapłan wielki domu Bożego.

12. A Adaias syn Jeroham syna Phassur, syna Melchiasza y Maasai syn Adiel, syna Jezra, syna Mosollam, syna Mosollamith, syna Emmer;

13. braćiéy też ich książąt wedle domów ich, tyśiąc śiedmset y sześćdźieśiąt, barzo mocnych śiłą ku odprawowaniu dźieła posługi w domu Bożym.

14. A z Lewitów Semeia syna Hassub syna Esrikam, syna Hasebia z synów Merari.

15. Bakbakar też cieśla, y Galal, y Mathania syn Micha, syna Zechri, syna Asaph;

16. y Obdia syn Semeiasza, syna Galal, syna Idithun y Barahia syn Asa, syna Elkana, który mieszkał w śieniach Nethophaty.

17. A odźwierni: Sellum, y Akkub, y Thelmon, y Ahimam: y brat ich Sellum, przednieyszy,

18. aż do onego czasu, w bramie królewskiéy na wschód słońca, strzegali na przemiany swe z synów Lewi.

19. A Sellum syn Kore, syna Abiasaph, syna Kore, z bracią swą, y z domem oyca swego, ći są Koritowie nad sprawą służby, stróże śieni przybytku: a familie ich na przemiany strzegące weśćia obozu Pańskiego.

20. A Phinees syn Eleazarów był książęćiem ich przed Panem.

21. Zachariasz lepak syn Mosollama odźwierny drzwi przybytku świadectwa.

22. Ci wszyscy wybrani za odźwierne u drzwi, dwieśćie y dwanaśćie: y popisani we wśiach własnych: których postanowili Dawid y Samuel Widzący, w wierności ich.

11. *Kapłan wielki domu Bożego.* Jeden z przedniejszych kapłanów, którzy byli głowami 24 rodzin kapłańskich; tak rozumiemy dla tego, że przy powrócie z niewoli Babilońskiéj najwyższym kapłanem był Jozedech; I. Ezdr. 3—8.

13. *Bardzo mocnych siłą ku odprawowaniu dzieła posługi w domu Bożym.* Pełnych sił i odpowiedniego wieku do odbywania obowiązków lewickich i kapłańskich, jakby te nie były uciążliwemi.

15. *Cieśla.* Lewici mechanicznemi sztukami nie zajmowali się, jak chce Abulensis, lecz cieśla jest to przezwisko nie rzemiosło, któremu był oddany. Albo rzec można, że on nad ciesielką, która się w kościele odbywała, był przełożonym, i dla tego takie mu przezwisko nadano.

16. *W sieniach Netofati.* W hebr. *na przedmieściach.* Netofaty miasto w pokoleniu Judy.

17. *Odźwierni.* Którzy byli sługami kościelnymi, i u drzwi kościelnych siedząc, karbony strzegli, i wnijścia do kościoła nieczystym wzbraniali i t. d.

18. *Aż do onego czasu.* W hebr. *aż do tego czasu*, albo *dotychczas*, jak przełożyli Pagninus i Watablus.— *W bramie królewskiéj na wschód słońca.* W bramie przedniejszéj kościoła, która na wschód była obrócona, i przez którą król wchodził.— *Strzegli na przemiany swe z synów Lewi.* W hebr. co do słowa: *ci odźwierni gromadami z synów Lewi.* Zdanie jest takie, t. j. że oni po kolei przesiadywali według rozmaitych gromad, albo klas, na jakie byli podzieleni Lewitowie, do téj posługi przeznaczeni.

19. *Na przemiany strzegące wejścia obozu Pańskiego.* Na sposób i obyczajem stróżów obozowych. Hebr. i LXX. *nad obozami*, czyli *w obozach.*

20. *Przed Panem.* W tym urzędzie odźwiernych, który przed Panem, t. j. w przysionkach kościelnych, był odprawowany. Eleazar ten i Finees nie są owi współcześni Mojżeszowi, lecz inni, którzy, jak zwykle bywa, imiona dawnych w synach odnawiali.

21. *Drzwi przybytku świadectwa.* Nie drzwi przez które było wejście do przysionków kościelnych, lecz drzwi, przez które wchodzono do onej części kościoła, która się nazywa święte, i w budowie kościoła Salomonowego zajmowało miejsce przybytku uczynionego przez Mojżesza.

22. *Popisani we wsiach własnych.* Popisani byli we wsiach, miastach i miasteczkach, w których mieszkali, i gdy czas posługiwania i kolej ich następowała, przychodzili do kościoła,— *Widzący.* Prorok.— *W wierności ich.* Przez wzgląd na ich wierność.

23. tam ipsos quam filios eorum in ostiis domus Domini et in tabernaculo vicibus suis.

24. Per quatuor ventos erant ostiarii; id est, ad orientem, et ad occidentem, et ad aquilonem, et ad austrum.

25. Fratres autem eorum in viculis morabantur, et veniebant in sabbatis suis de tempore usque ad tempus.

26. His quatuor Levitis creditus erat omnis numerus janitorum, et erant super exedras, et thesauros domus Domini.

27. Per gyrum quoque templi Domini morabantur in custodiis suis, ut, cum tempus fuisset, ipsi mane aperirent fores.

28. De horum genere erant et super vasa ministerii; ad numerum enim et inferebantur vasa, et efferebantur.

29. De ipsis, et qui credita habebant utensilia sanctuarii, praeerant similae, et vino, et oleo, et thuri, et aromatibus.

30. Filii autem sacerdotum unguenta ex aromatibus conficiebant.

31. Et Mathathias Levites, primogenitus Sellum Coritae, praefectus erat eorum, quae in sartagine frigebantur.

32. Porro de filiis Caath, fratribus eorum, super panes erant propositionis, ut semper novos per singula sabbata praepararent.

33. Hi sunt principes cantorum per familias Levitarum, qui in exedris morabantur, ut die ac nocte jugiter suo ministerio deservirent.

34. Capita Levitarum, per familias suas principes, manserunt in Jerusalem.

35. In Gabaon autem commorati sunt pater Gabaon Jehiel; et nomen uxoris ejus Maacha. *(Supr. 8, 29.)*

36. Filius primogenitus ejus Abdon, et Sur et Cis et Baal, et Ner et Nadab.

37. Gedor quoque et Ahio et Zacharias et Macelloth.

38. Porro Macelloth genuit Samaan; isti habitaverunt e regione fratrum suorum in Jerusalem, cum fratribus suis.

39. Ner autem genuit Cis, et Cis genuit Saul; et Saul genuit Jonathan et Melchisua, et Abinadab et Esbaal. (*Supr. 8, 33.*)

23. Tak same, iako y syny ich we drzwiach domu Pańskiego, y w przybytku na przemianach swoich.

24. Wedle cztérech wiatrów byli odźwierni: to iest na wschód, y na zachód, y na północy, y na południe.

25. A braćia ich mieszkali we wśiach, y przychodźili na soboty swoie od czasu aż do czasu.

26. Tym cztérzem Lewitóm zwierzony był wszytek poczet odźwiernych, a byli nad gmachami y nad skarby domu Pańskiego.

27. Około kośćioła téż Pańskiego mieszkali na strażach swych: żeby czasu swego otwarzali rano drzwi.

28. Z tych téż rodzaiu byli nad naczyniem służby: bo pod liczbą naczynie y wnoszono y wynoszono.

29. Z tychże y którzy mieli powierzone naczynia świątnice, mieli w mocy białą mąkę, y wino, y oliwę, y kadźidło, y wonności.

30. A synowie kapłanów oleyki z wonnych rzeczy sprawowali.

31. A Mathathiasz Lewit piérworodny Sellum Korit, był przełożony nad témi rzeczami, które w panwiach smażono.

32. A z synów Kaath braćiéy ich, byli nad chleby pokładnémi, aby zawsze świéże na każdą Sobotę gotowali.

33. Ci są książęta śpiéwaków wedle domów Lewitów, którzy w gmachach mieszkali, aby we dnie y w nocy ustawicznie swéy posłudze dosyć czynili.

34. Głowy Lewitów, wedle domów swych przednicyszy, mieszkali w Jeruzalem.

35. A w Gabaonie mieszkali oćiec Gabaon Jehiel, a imię żony iego Maacha.

36. Syn piérworodny iego Abdon, y Sur, y Cis, y Baal, y Ner, y Nadab,

37. Gedor téż y Ahio, y Zachariasz y Macelloth.

38. A Macelloth zrodźił Samaan: ći mieszkali naprzećiwko braćiéy swéy w Jeruzalem, z braćią swą.

39. A Ner zrodźił Cis: a Cis zrodźił Saula: a Saul zrodźił Jonathana, y Melchisua, y Abinadab, y Esbaal.

---

24. *Byli odźwierni.* T. j. przedniejszymi, którym inni ulegali, jak się pokazuje z w. 26.

26. *Nad gmachami.* Patrz Wujka.

29. *Mąkę i wino.* Które to rzeczy używane były do ofiar, jak niejednokrotnie w Lewityku i indziej się mówi.

30. *A synowie kapłanów.* Lewitowie strzegli wonności, z których olejek wyrabiano, sam zaś olejek, t. j. kadzidło przyrządzali synowie kapłanów. O kadzidle i wonnościach, z których się wyrabiało, patrz Exod. 30—34.

31. *Które w panwiach smażono.* Panwia (sartago), naczynie żelazne kuchenne do smażenia albo pieczenia czego.

33. *Ci są książęta.* Nie dosyć jawna, o kim jest mowa. Rozumieć jednak należy, że się to odnosi do lewitów i w szczególności do Kaatitów, o których tylko co się mówiło. Bo zkądinąd ze wszystkch rodzin lewickich byli śpiewacy, jak się pokazuje z tego, co się rzekło w r. 6. w. 39. — *W gmachach mieszkali.* Żeby do posług kościoła w gotowości zawsze być mogli, i od żon odłączeni przez spółkowanie z niemi nie splamili się, lub innym sposobem nieczystoty jakiéj prawnéj nie zaciągnęli.— *We dnie i w nocy.* Albowiem ofiara ustawiczna wieczorna, która była całopaleniem baranka, wieczorem na ołtarz się wkładała, i na tym ołtarzu przez całą noc aż do poranku się paliła; jak mamy Lew. 6—9: trzeba było także pod wieczór zapalać pochodnie, i przez całą noc czuwać, żeby nie zgasły, i t. d.

34. *Głowy Lewitów.* Każda rodzina Lewitów swoję głowę i książęcia miała: ci więc wszyscy książęta po powrócie z niewoli przebywali w Jerozolimie.

35. *A w Gabaonie.* Powtarza się to, co o rodzeństwie Saula było powiedziano w rozd. poprzedz., ponieważ daléj, t. j. w roz. 10. o jego królestwie i śmierci mowa będzie. Patrz co się rzekło w rozdz. poprzedzającym.

40. Filius autem Jonathan: Meribbaal; et Meribbaal genuit Micha.
41. Porro filii Micha: Phithon et Melech, et Tharaa et Ahaz.
42. Ahaz autem genuit Jara, et Jara genuit Alamath et Azmot et Zamri: Zamri autem genuit Mosa.
43. Mosa vero genuit Banaa, cujus filius Raphaja genuit Elasa, de quo ortus est Asel.
44. Porro Asel sex filios habuit his nominibus: Ezricam, Bocru, Ismahel, Saria, Obdia, Hanan; hi sunt filii Asel.

40. A syn Jonathanów Meribbaal: a Meribbaal zrodźił Micha.
41. Synowie zaś Micha, Phithon, y Melech y Tharaa, y Ahaz.
42. Ahaz lepak zrodźił Jare, a Jara zrodźił Alamath, y Asmoth, y Zamri, a Zamri zrodźił Mosa,
43. Mosa lepak zrodźił Banaa: którego syn Raphaia, zrodźił Elasa, z którego poszedł Asel.
44. A Asel miał sześći synów, témi imiony: Ezrikam, Bokru, Ismahel, Saria, Obdia, y Hanan. Ci są synowie Asel.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 2. *Natynejczykowie.* Byli to Gabaonitowie, którzy nosili wodę i drwa do kościoła, jako czytamy Jos. 9. wzięte jest to imię od słowa Nathan, co znaczy Dał, ztąd Natynei, jakoby, Darowani, bo dani są kapłanom na posługę kościelną, pierwéj od Jozuego, potém tu od Dawida, i przeto je z kapłany liczą. *Hieron. in Tradit. Hebr. in Parali.*

26. *Nad gmachami.* Grecy i Łacinnicy, *Exedras* zowią, my gmachami: były te gmachy przy kościele, jedne na chowanie skarbów kościelnych, a te też pismo zowie Gazophilacia, Jer. 33 i 36. Joan. 8. Drugie gmachy były, w których mieszkali kapłani służąc w kościele swój tydzień, niżéj v. 33, i rozd. 28, v. 12, a te zwano też Pastophoria. 1 Mach. 4 v. 38 i 57.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O śmierci Saula i jego trzech synów.

1. Philisthiim autem pugnabant contra Israel, fugeruntque viri Israel Palaestinos, et ceciderunt vulnerati in monte Gelboe. *(1. Reg. 31, 1.)*
2. Cumque appropinquassent Philisthaei persequentes Saul et filios ejus, percusserunt Jonathan et Abinadab et Melchisua, filios Saul.
3. Et aggravatum est proelium contra Saul; inveneruntque eum sagittarii, et vulneraverunt jaculis.
4. Et dixit Saul ad armigerum suum: Evagina gladium tuum, et interfice me, ne forte veniant incircumcisi isti, et illudant mihi. Noluit autem armiger ejus hoc facere, timore perterritus; arripuit ergo Saul ensem, et irruit in eum.
5. Quod cum vidisset armiger ejus, videlicet mortuum esse Saul, irruit etiam ipse in gladium suum, et mortuus est.
6. Interiit ergo Saul et tres filii ejus, et omnis domus illius pariter concidit.
7. Quod cum vidissent viri Israel, qui habitabant in campestribus, fugerunt; et Saul ac filiis ejus mortuis, dereliquerunt urbes suas, et huc illucque dispersi sunt; veneruntque Philisthiim, et habitaverunt in eis.
8. Die igitur altero detrahentes Philisthiim spolia caesorum, invenerunt Saul, et filios ejus jacentes in monte Gelboe.
9. Cumque spoliassent eum, et amputassent caput, armisque nudassent, miserunt in terram suam, ut circumferretur, et ostenderetur idolorum templis, et populis;
10. arma autem ejus consecraverunt in fano dei sui, et caput affixerunt in templo Dagon.
11. Hoc cum audissent viri Jabes Galaad, omnia scilicet, quae Philisthiim fecerant super Saul,

1. A Philistymowie walczyli przećiw Izrael, y ućiekli mężowie Izraelscy przed Palestyny, y polegli zranieni na górze Gelboe.
2. A gdy się przybliżali Philistymowie goniąc Saula y syny iego, zabili Jonathana y Abinadaba, y Melchisua syny Saulowe.
3. Y zmocniła się bitwa przećiw Saul, y naleźli go strzelcy, y zranili strzałami.
4. Y rzékł Saul do giermka swego: dobądź miecza twego, a zabiy mię: aby snadź nie przyszli ći nieobrzezańcy, a nie śmiali się ze mnie. A giermek iego uczynić tego niechćiał, boiaźnią przestraszony: a tak porwał miecz Saul, y padł nań.
5. Co uyźrzawszy giermek iego, to iest, że umarł Saul, padł téż sam na swóy miecz, y umarł.
6. A tak zginał Saul y trzéy synowie iego, y wszytek dóm iego zaraz upadł.
7. Co gdy uyźrzeli mężowie Izraelscy, którzy mieszkali na polach zućiekali: a po śmierci Saulowéy y synów iego, opuśćili miasta swe, y rozpierzchnęli się tam y sam: y przyszli Philistynowie y mieszkali w nich.
8. A drugiego dnia zwlócząc Philistymowie łupy z pobitych, naleźli Saula y syny iego leżące na górze Gelboe.
9. Y zewlókszy go, y głowę mu ućiąwszy, y zbroię zdiawszy, posłali do źiemie swéy, aby go obnoszono y okazowano zboróm bałwańskim, y ludźióm;
10. a zbroię iego poświęćili we zborze boga swego, a głowę zawieśili we zborze Dagon.
11. Co gdy usłyszeli mężowie Jabes Galaad, to jest, wszytko co byli Philistymowie nad Saulem uczynili,

R. 10.—1. *A Filistynowie.* Co się tu w krótkości o bitwie z Filistynami i o śmierci Saula mówi, znajduje się obszerniéj w I. Król. roz. ostatni; i II. Król. roz. 1.; patrz co się tam rzekło.

12. consurrexerunt singuli virorum fortium, et tulerunt cadavera Saul et filiorum ejus, attuleruntque ea in Jabes, et sepelierunt ossa eorum subter quercum, quae erat in Jabes: et jejunaverunt septem diebus.

13. Mortuus est ergo Saul propter iniquitates suas, eo quod praevaricatus sit * mandatum Domini, quod praeceperat, et non custodierit illud, sed** insuper etiam pythonissam consuluerit, (*Exod. 17, 14. I. Reg. 15, 3. ** 1. Reg. 28, 8.)*

14. nec speraverit in Domino; propter quod interfecit eum, et transtulit regnum ejus ad David filium Isai.

CAPUT XI.

1. Congregatus est igitur omnis Israel ad David in Hebron, dicens: Os tuum sumus, et caro tua. *(2. Reg. 5, 1).*

2. Heri quoque et nudiustertius, cum adhuc regnaret Saul, tu eras, qui educebas, et introducebas Israel: tibi enim dixit Dominus Deus tuus: Tu pasces populum meum Israel, et tu eris princeps super eum.

3. Venerunt ergo omnes majores natu Israel ad regem in Hebron, et iniit David cum eis foedus coram Domino; unxeruntque eum regem super Israel, juxta sermonem Domini, quem locutus est in manu Samuel.

4. Abiit quoque David, et omnis Israel in Jerusalem; haec est Jebus, ubi erant Jebusaei habitatores terrae.

5. Dixeruntque, qui habitabant in Jebus ad David: Non ingredieris huc. Porro David cepit arcem Sion, quae est civitas David,

6. dixitque: Omnis qui percusserit Jebusaeum in primis, erit princeps et dux. Ascendit igitur primus Joab filius Sarujae, et factus est princeps.

7. Habitavit autem David in arce, et idcirco appellata est civitas David.

8. Aedificavitque urbem in circuitu a Mello usque ad gyrum; Joab autem reliqua urbis extruxit.

9. Proficiebatque David vadens et crescens; et Dominus exercituum erat cum eo.

10. Hi principes virorum fortium David, qui adjuverunt eum, ut rex fieret super omnem Israel juxta verbum Domini, quod locutus est ad Israel. *(2. Reg. 23, 8).*

11. Et iste numerus robustorum David: Jesbaam, filius Hachamoni princeps inter triginta; iste levavit hastam suam super trecentos vulneratos una vice.

12. Et post eum Eleazar, filius patrui ejus Ahohites, qui erat inter tres potentes.

13. Iste fuit cum David in Phesdomim, quando Philisthiim congregati sunt ad locum illum in

R. 11.—1, *Zebrał się tedy.* Dziewięć pierwszych wierszów wytłumaczone są wyżej, II. Król. 5, na początku.

---

12. wstał każdy z mężów mocnych, y wźięli ćiała Saulowe y synów iego: y przynieśli ie do Jabes, y pogrzebli kośći ich pod dębem, który był w Jabes, y pośćili śiedm dni.

13. A tak umarł Saul dla nieprawośći swoich, przeto iż przestąpił przykazanie Pańskie. które był przykazał, a nie zachował go: ale nad to iescze radźił się Pythonki,

14. a nie miał nadźieie w Panu; dla czego zabił go, y przeniósł królestwo iego do Dawida syna Izai.

ROZDZIAŁ 11.

O namaszczeniu na króla Dawida, i przedniejszych mężach za jego panowania.

1. Zebrał się tedy wszytek Izrael do Dawida w Hebron, mówiąc: Jesteśmy kość twoia i ćiało twoie.

2. Wczora też y dźiś trzeći dźień, gdy iescze królował Saul, tyś był któryś wywodźił y wwodźił Izraela: bo tobie rzekł Pan Bóg twóy: Ty będźiesz pasł lud móy Izraelski, y ty będźiesz kśiążęćiem nad nim.

3. Przyszli tedy wszyscy starszy Izraelscy do króla do Hebron; y uczynił z nimi Dawid przymierze przed Panem: y pomazali go za króla nad Izraelem według słowa Pańskiego, które powiedźiał w ręce Samuela.

4. Jechał też Dawid y wszytek Izrael do Jeruzalem, to iest Jebus, gdźie byli Jebuzeyczycy obywatele źiemie.

5. Y mówili którzy mieszkali w Jebus do Dawida: Nie wnidźiesz sam. Ale Dawid wźiął zamek Sion, który iest miastem Dawidowym,

6. y rzekł: Każdy ktoby napierwiéy pobił Jebuzeyczyki, ten będźie kśiążęćiem y hetmanem. Wstąpił tedy pierwszy Joab syn Sarwiéy, y został hetmanem.

7. A Dawid mieszkał na zamku, y przeto nazwano ji Miastem Dawidowym.

8. Y zbudował miasto w około od Mella aż w okrąg: a Joab ostatek miasta pobudował.

9. A Dawid pomnażał się postępuiąc y rostąc, a Pan zastępów był z nim.

10. Ci przednieyszy mężów mocnych Dawid, którzy mu pomogli aby był królem nade wszytkim Izraelem, według słowa Pańskiego, które mówił do Izraela.

11. Y ten poczet mocarzów Dawidowych: Jesbaam syn Hachamoni przednieyszy między trzydziesta: ten podniósł osczep swóy na trzysta ranionych iednym razem.

12. A po nim Eleazar syn stryia iego Ahohitczyk, który był między trzema potężnymi.

13. Ten był z Dawidem w Phesdomim, gdy się Philistymowie byli zgromadźili na ono mieysce ku

10. *Ci przedniejsi mężów mocnych.* To się znajduje wytłumaczoném w II. Król. 23, od w. 8 i daléj.

proelium; et erat ager regionis illius plenus hordeo, fugeratque populus a facie Philisthinorum.

14. Hi steterunt in medio agri, et defenderunt eum; cumque percussissent Philisthaeos, dedit Dominus salutem magnam populo suo.

15. Descenderunt autem tres de triginta principibus ad petram, in qua erat David, ad speluncam Odollam, quando Philisthiim fuerant castrametati in valle Raphaim.*

16. Porro David erat in praesidio, et statio Philisthinorum in Bethlehem. * *(2. Reg. 23, 13).*

17. Desideravit igitur David, et dixit: O si quis daret mihi aquam de cisterna Bethlehem, quae est in porta.

18. Tres ergo isti per media castra Philisthinorum perrexerunt, et hauserunt aquam de cisterna Bethlehem, quae erat in porta, et attulerunt ad David, ut biberet; qui noluit, sed magis libavit illam Domino,

19. dicens: Absit, ut in conspectu Dei mei hoc faciam, et sanguinem istorum virorum bibam, quia in periculo animarum suarum attulerunt mihi aquam. Et ob hanc causam noluit bibere; haec fecerunt tres robustissimi.

20. Abisai quoque, frater Joab, ipse erat princeps trium, et ipse levavit hastam suam contra trecentos vulneratos; et ipse erat inter tres nominatissimus,

21. et inter tres secundos inclytus, et princeps eorum; verumtamen usque ad tres primos non pervenerat.

22. Banajas filius Jojadae, viri robustissimi, qui multa opera perpetrarat, de Cabseel; ipse percussit duos Ariel Moab; et ipse descendit, et interfecit leonem in media cisterna tempore nivis.

23. Et ipse percussit virum Aegyptium, cujus statura erat quinque cubitorum, et habebat lanceam ut liciatorium texentium; descendit igitur ad eum cum virga, et rapuit hastam, quam tenebat manu, et interfecit eum hasta sua.

24. Haec fecit Banajas, filius Jojadae, qui erat inter tres robustos nominatissimus;

25. inter triginta primus, verumtamen ad tres usque non pervenerat; posuit autem eum David ad auriculam suam.

26. Porro fortissimi viri in exercitu: Asael, frater Joab, et Elchanan, filius patrui ejus de Bethlehem.

27. Sammoth Arorites, Helles Phalonites.

28. Ira filius Acces Thecuites, Abiezer Anathothites.

29. Sobbochai Husathites, Ilai Ahohites.

30. Maharai Netophathites, Heled filius Baana Netophathites,

31. Ethai filius Ribai de Gabaath filiorum Benjamin, Banaja Pharatonites,

bitwie: a było pole onéy dźiedźiny pełne jęczmienia; a lud był ućiekł przed obliczem Philistynów.

14. Ci stanęli w pośrzód pola, y obronili go: a gdy porazili Philistyny, dał Pan zbawienie wielkie ludowi swemu.

15. Y przyszli trzéy ze trzydźiestu przednieyszych, na skałę, na którey był Dawid, do iaskinie Odollam, gdy Philistynowie obozem leżeli w Dolinie Raphaim.

16. A Dawid był na twierdzy, a stanie Philistynów w Bethlehem.

17. Pragnął tedy Dawid, y rzékł: Oby mi kto dał wody z studnie Bethlehem, która iest u bramy.

18. A tak ći trzéy szli przez pośrzód obozu Philistynów, y naczérpnęli wody z studnie Bethlehem, która była u bramy, y przenieśli do Dawida żeby pił: który nie chćiał, ale raczéy ofiarował ią Panu,

19. mówiąc: Zachoway Boże żebym przed oblicznośćią Boga mego to miał uczynić, y krew tych mężów pić: bo z niebespieczeństwem dusz swoich przynieśli mi wody. Y dla téy przyczyny pić nie chćiał. To uczynili trzéy barzo mocni.

20. Abisai też brat Joabów ten był czelnieyszy między trzema: y ten podniósł oszczép swóy na trzysta rannych: y ten był między trzema nasławnieyszy,

21. y między trzema wtórymi znakomitszy, y kśiążęćiem ich: wszakże onych trzech pierwszych nie doszedł.

22. Banaias syn Joiady męża barzo mocnego, który wiele rzeczy dokazował, z Kabseel: ten zabił dwu Ariel Moab, y tenże zszedł y zabił lwa w pośrzodku studnie czasu śniegu.

23. Tenże też zabił męża Egyptianina, którego wzrost był na pięći łokiet, a miał oszczép iako nawóy tkacki: a tak stąpił do niego z laską, y wyrwał oszczép, który trzymał w ręce, y zabił go oszczépem iego.

24. To uczynił Banaias syn Joiady, który był między trzema mocnymi nasławnieyszy,

25. pierwszy między trzydźiesta, wszakże aż do onych trzech nie doszedł był: y postawił go Dawid u ucha swego.

26. A w woysku co mocnieyszy mężowie Hazael brat Joabów, y Elchanan syn stryia iego z Bethlehem,

27. Sammoth Aroritczyk, Helles Phalonitczyk.

28. Ira syn Akces Thekuitczyk, Abieser Anathotheczyk.

29. Sobbochay Husatczyk, Ilay Achoitczyk.

30. Macharay Nethophatczyk. Helet syn Banna Nethophatczyk.

31. Ethay syn Ribai z Gabaath synów Beniamin, Benaia Pharatończyk,

16. *A Dawid był na twierdzy.* To co się mówi o mocnych Dawidowych, aż do końca rozdziału, wytłumaczoném jest w II. Król. 23, od w. 14 i daléj.

22. *Dwu Ariel Moab.* Albo znaczy, że dwóch prawdziwych lwów zabił z krainy Moabickiéj, albo dwóch mężów niezmiernéj siły, i jako lwów strasznych. Wyraz Hebrajski *ariel*, lwa oznacza.

32. Hurai de torrente Gaas, Abiel Arbathites, Azmoth Bauramites, Eliaba Salabonites;
33. Filii Assem Gezonites, Jonathan filius Sage Ararites,
34. Ahiam filius Sachar Ararites,
35. Eliphal filius Ur,
36. Hepher Mecherathites, Ahia Phelonites,
37. Hesro Carmelites, Naarai filius Asbai,
38. Joel frater Nathan, Mibahar filius Agarai;
39. Selec Ammonites, Naarai Berothites, armiger Joab, filii Sarujae;
40. Ira Jethraeus, Gareb Jethraeus,
41. Urias Hethaeus, Zabad filius Oholi,
42. Adina filius Siza Rubenites, princeps Rubenitarum, et cum eo triginta;
43. Hanan filius Maacha, et Josaphat Mathanites,
44. Ozia Astarothites, Samma et Jehiel, filii Hotham, Arorites,
45. Jedihel filius Samri et Joha frater ejus Thosaites,
46. Eliel Mahumites, et Jeribai et Josaja, filii Elnaem, et Jethma Moabites, Eliel et Obed et Jasiel de Masobia.

32. Hura z potoku Gaas, Abieł Arbathczyk, Azmoth Bauramitczyk, Eliaba Salabonitczyk.
33. Synowie Asam Gezonitczyka, Jonathan syn Sage Aratczyk,
34. Ahiam syn Sachar Ararytczyk.
35. Eliphal syn Ur,
36. Hepher Mecheratczyk, Ahia Phelonitczyk,
37. Hesro Karmelitczyk, Naray syn Asbai,
38. Joel brat Nathan, Mibahar syn Agarai,
39. Selek Ammonitczyk, Naaray Berothczyk giermek Joaba syna Sarwiiéy.
40. Ira Jethreyczyk, Gareb Jethreyczyk.
41. Uriasz Hetheyczyk, Zabad syn Oholi,
42. Adina syn Size Rubenitczyk książę Rubenitów, a z nim trzydźieśći.
43. Hanan syn Maacha, y Josaphat Mathanitczyk.
44. Ozia Astharotczyk, Samma y Jehiel synowie Hotham Aroritczyk,
45. Jedihel syn Samri, y Joha brat iego Thosayczyk,
46. Eliel Mahumitczyk, y Jeribai, y Josaia synowie Elnaem, y Jethma Moabitczyk, Eliel, y Obet, y Jasiel z Masobiiéy.

CAPUT XII. — ROZDZIAŁ 12.

O przedniejszych mężach w wojsku Dawidowém.

1. Hi quoque venerunt ad David in Siceleg, cum adhuc fugeret Saul filium Cis, qui erant fortissimi et egregii pugnatores, *(1. Reg. 27, 2)*.
2. tendentes arcum, et utraque manu fundis saxa jacientes, et dirigentes sagittas; de fratribus Saul ex Benjamin.
3. Princeps Ahiezer et Joas, filii Samaa, Gabaathites, et Jaziel et Phallet, filii Azmoth, et Baracha, et Jehu Anathothites;
4. Samajas quoque Gabaonites fortissimus inter triginta et super triginta; Jeremias et Jeheziel et Johanan et Jezabad, Gaderothites;
5. et Eluzai et Jerimuth, et Baalia et Samaria et Saphatia Haruphites;
6. Elcana et Jesia et Azareel et Joezer et Jesbaam de Carehim;
7. Joela quoque et Zabadia, filii Jeroham de Gedor.
8. Sed et de Gaddi transfugerunt ad David, cum lateret in deserto, viri robustissimi, et pu-

1. Ci téż przyszli do Dawida do Siceleg, gdy iescze uciekał przed Saulem synem Cis, którzy byli mężni y wyborni boiownicy,
2. ciągnący łuk, y obiema rękoma z proce kamienie ćiskaiący, y strzałami ugadzaiący: z braćiéy Saulowéy z Beniamina.
3. Książę Ahiezer, y Joas synowie Samaa Gabaatczyka y Jaziel, y Phallet synowie Azmoth, y Baracha, y Jehu Anathothczyk.
4. Samaias téż Gabaonczyk namocnieyszy między trzydźiestą, y nad trzydźiestą. Jeremiasz y Jeheziel, y Johanan, y Jezabad Gaderothczyk;
5. y Eluzai, y Jerimuth, y Baalia, y Samaria, y Saphatia Haruphitczyk;
6. Elkana, y Jesia, y Azareel, y Joezer, y Jesbaam z Karehim;
7. Joela też, y Zabadia synowie Jerohamowi z Gedor.
8. Lecz y z Gaddi zbiegli do Dawida, gdy się krył na puszczy, rycérze barzo mocni, y żołniérze

R. 12.—1. *Do Sycelcg.* W którém pod koniec życia Saula króla mieszkał. Patrz I. Król. r. 30.

2. *Obiema rękoma.* Opis zdaje się być wybornego wojownika, że jedną i drugą ręką mógł walczyć, kamienie ciskać, włócznię rzucać, i strzałami w nieprzyjaciela godzić. Z tego względu Sędz. 3, 15, wychwala się Aod. Patrz co się rzekło na to miejsce, i w tej księdze r. 8, 40.—*Z braci Saulowéj z Benjamina.* Gdy bowiem ujrzeli, że Dawid mężnie i rostropnie postępuje, i we wszystkiem co jedno przedsiębierze pomyślności doznaje, czyli, że Bóg był z nim, opuściwszy Saula, na stronę Dawida przeszli. Tak niegdyś z Izaakiem się przytrafiło, którego przyjaźni król Gerary poszukiwał. *Przeczeście przyszli do mnie,* powiadał Izaak, *człowieka którego nienawidzicie, i wypędziliście od siebie?* A oni odpowiedzieli: *Widzieliśmy iż Pan jest z tobą, i dla tegośmy rzekli: Niech będzie przysięga między nami, i uczyńmy przymierze* i t. d. Gen. 26, 27. I słusznie z początku ich słowom nie ufać mógł Dawid; lecz potém przedsięwziąwszy ostróżności rostropnie przyjął ich do liczby swoich zwolenników i towarzyszy.—*Z braci Saulowéj.* Krewnych, jak tłumaczy Abulensis i Emm. Sa. Albo zapewne rozumieć należy o jednopokolennikach; przeto zaraz przez odpozycyą (przyłożenie, postać gramat. gdy się łączą dwa słowa rzeczowne w jednymże przypadku) dodaje się, *z Benjamina.*

4. *I nad trzydziestą.* T. j. od nich mocniejszy.

6. *Z Karehim.* Po hebr. i grecku, *z korytów,* czyli potomków Kore, lewitów.

8. *Z Gaddi.* Nazwisko miasta w pokoleniu Gad, o

gnatores optimi, tenentes clypeum et hastam; facies eorum quasi facies leonis, et veloces quasi capreae in montibus:

9. Ezer princeps, Obdias secundus, Eliab tertius,

10. Masmana quartus, Jeremias quintus,

11. Ethi sextus, Eliel septimus,

12. Johanan octavus, Elzebad nonus,

13. Jeremias decimus, Machbanai undecimus;

14. hi de filiis Gad principes exercitus; novissimus centum militibus praeerat, et maximus, mille.

15. Isti sunt, qui transierunt Jordanem mense primo, quando inundare consuevit super ripas suas, et omnes fugaverunt, qui morabantur in vallibus ad orientalem plagam et occidentalem.

16. Venerunt autem et de Benjamin, et de Juda ad praesidium, in quo morabatur David.

17. Egressusque est David obviam eis, et ait: Si pacifice venistis ad me, ut auxiliemini mihi, cor meum jungatur vobis: si autem insidiamini mihi pro adversariis meis, cum ego iniquitatem in manibus non habeam, videat Deus patrum nostrorum, et judicet.

18. Spiritus vero induit Amasai principem inter triginta, et ait: Tui sumus, o David, et tecum, fili Isai: pax, pax tibi, et pax adjutoribus tuis, te enim adjuvat Deus tuus. Suscepit ergo eos David, et constituit principes turmae.

19. Porro de Manasse transfugerunt ad David, quando veniebat cum Philisthiim adversus Saul, ut pugnaret, et non dimicavit cum eis, quia inito consilio remiserunt eum principes Philisthinorum, dicentes: Periculo capitis nostri revertetur ad dominum suum Saul. *(1. Reg. 29, 4).*

20. Quando igitur reversus est in Siceleg, transfugerunt ad eum de Manasse: Ednas et Jozabad, et Jedihel et Michael, et Ednas et Jozabad, et Eliu et Salathi, principes millium in Manasse.

niepospolići noszący tarcz y kopią: twarze ich iako lwie twarze, a prędcy iako sarny po górach:

9. Ezer przednieyszy, Obdiasz wtóry, Eliab trzeći,

10. Masmana czwarty, Jeremiasz piąty,

11. Ethy szósty, Eliel siódmy,

12. Johanan ósmy, Elzebad dźiewiąty,

13. Jeremiasz dźieśiąty, Machbanay iedenasty;

14. ci z synów Gad hetmani woyska: ostatni nad stem żołniérzów był przełożony, a nawiętszy nad tyśiącem.

15. Ci są którzy przeszli Jordan mieśiąca piérwszego, kiedy zwykł wyléwać z brzégów swoich: y wygnali wszytkie, którzy mieszkali w dolinach, na wschodnią stronę, y na zachodnią.

16. A przyszli z Beniamin, y z Juda, na twiérdzą, w któréy mieszkał Dawid.

17. Y wyszedł Dawid przećiwko im, y rzékł: Jeśliśćie spokoynie do mnie przyszli abyśćie mię ratowali, serce moie niech się złączy z wami: ale ieśliśćie mi na zdradźie za nieprzyiaćioły memi, gdyż ia niémam nieprawośći w rękach moich, niech widźi Bóg oyców naszych, a niech sądźi.

18. A duch odźiał Amasai przednieyszego między trzydźiestą, y rzékł: Twoiśmy o Dawidźie, y z tobą synu Izai: pokóy, pokóy tobie, y pokóy pomocnikóm twoim; bo ćiebie Bóg twóy wspomaga. A tak przyiął ie Dawid, y poczynił ie przełożonymi hufcu.

19. A z Manasse zbiegli do Dawida kiedy ćiągnął z Philistyny przećiw Saulowi, aby walczył: y nie potykał się z nimi; bo naradźiwszy się kśiążęta Philistyńskie odesłali go, mówiąc: Z niebezpieczeństwem głów naszych wróći się do pana swego Saula.

20. Gdy tedy wróćił się do Siceleg, zbiegli do niego z Manasse, Ednas, y Jozabad, y Jedihel, y Michael, y Ednas, y Jozabad, y Eliu, y Salathi, przełożeni nad tyśiącmi Manasse.

---

którém też jest wzmianka II. Król. 23, 36. Zdaje się, że do Dawida szczególnie się przyłączyli mężowie z pokolenia Gad, ponieważ to pokolenie w pobliżu się znajdowało krainy Moabitów i miejsc pustynnych po których błąkał się Dawid.—*Twarze ich jako lwie twarze.* Albowiem jako lwy niczyjego niebali się spotkania.— *Jako sarny po górach.* Tak o Azelu w II. Król. 2, 18, mówi się: *A Azel był zawodnik barzo prędki jako jeden z sarn, które mieszkają w lasach.*

14. *Ostatni nad stem.* Jakby rzekł: Nikt nad mniejszą liczbą nie przewodził, jak sto, nikt nad większą jak tysiąc. Gdy się ci mocni mężowie do Dawida przyłączyli, natenczas zaiste mało żołnierzy liczył, t. j. sześciuset. Po objęciu zaś królestwa, ich przełożeństwo w liczbę żołnierzy powiększył, tak że niektórzy nawet tysiącom rozkazywali.

15. *Ci są którzy przeszli Jordan.* Ten czyn Gadytów opowiada się dla tego, żeby dać dowod ich odwagi; albowiem na wielkie się niebespieczeństwo wystawili, wezbraną i pełną wirów rzekę wpław przebywając, żeby na nieprzyjaciół niespodzianie napadłszy, tém łatwiéj ich pokonać.—*Miesiąca pierwszego.* Miesiąca Nizan, który odpowiada naszemu Marcowi, albo poczęści Marcowi, poczęści Kwietniowi.—*Kiedy zwykł wylewać.* Patrz co się rzekło Joz. 3, 15.

16. *Na twierdzą.* Którą mu był oddał król Moabicki. I. Król. 22, 4.

17. *I wyszedł Dawid przeciwko im.* Nie sam jeden lecz z wybranem swojem rycerstwem.—*Serce moje niech się złączy z wami.* Uczyńmy prawdziwą i szczerą przyjaźń.—*Za nieprzyjacioły memi.* Na stronie nieprzyjaciół moich, a mianowicie Saula.—*Gdyż ja nie mam nieprawości w rękach moich.* Gdyż do żadnego występku nie poczuwam się, i jestem wolny od wszelkiéj zbrodni.—*Niech widzi Bóg.* Niech będzie mścicielem.

18. *A duch odział Amazai.* Uprzejmość i łagodność Dawida zapaliły umysły y serca dla niego, i Amazai w swojém i towarzyszy imieniu przemówił.—*Pokój, pokój.* Sposób pozdrowienia bardzo zwyczajny u Żydów.—*Pokój pomocnikom twoim.* Tym którzy już są z tobą, i tym którzyby nadal dla bronienia twojéj sprawy przychodzili.—*Poczynił je przełożonymi hufcu.* Co zdaje się odnieść należy do czasów, gdy już Dawid, jako król panował; natenczas bowiem wszystkich, albo zapewne przedniejszych z pomiędzy nich uczynił przełożonymi nad hufcami.

19. *Kiedy ciągnął z Filistyny.* Patrz I. Król. 29.

20. *Wrócił się do Syceleg,* Jak się znajduje w tymże rozdz. w. 11.

21. Hi praebuerunt auxilium David adversus latrunculos, omnes enim erant viri fortissimi; et facti sunt principes in exercitu.

22. Sed et per singulos dies veniebant ad David ad auxiliandum ei, usquedum fieret grandis numerus, quasi exercitus Dei.

23. Iste quoque est numerus principum exercitus, qui venerunt ad David, cum esset in Hebron, ut transferrent regnum Saul ad eum, juxta verbum Domini. *(2. Reg. 5, 12)*.

24. Filii Juda portantes clypeum et hastam, sex millia octingenti expediti ad proelium;

25. de filiis Simeon virorum fortissimorum ad pugnandum, septem millia centum;

26. de filiis Levi, quatuor millia sexcenti;

27. Jojada quoque princeps de stirpe Aaron, et cum eo tria millia septingenti;

28. Sadoc etiam puer egregiae indolis, et domus patris ejus, principes viginti duo;

29. de filiis autem Benjamin fratribus Saul, tria millia; magna enim pars eorum adhuc sequebatur domum Saul;

30. porro de filiis Ephraim viginti millia octingenti, fortissimi robore, viri nominati in cognationibus suis;

31. et ex dimidia tribu Manasse, decem et octo millia; singuli per nomina sua venerunt, ut constituerent regem David;

32. de filiis quoque Issachar viri eruditi, qui noverant singula tempora ad praecipiendum, quid facere deberet Israel, principes ducenti; omnis autem reliqua tribus eorum consilium sequebatur.

33. Porro de Zabulon, qui egrediebantur ad proelium, et stabant in acie instructi armis bellicis, quinquaginta millia venerunt in auxilium, non in corde duplici;

34. et de Nephthali, principes mille, et cum eis instructi clypeo et hasta, triginta et septem millia;

35. de Dan etiam praeparati ad proelium, viginti octo millia sexcenti;

36. et de Aser egredientes ad pugnam, et in acie provocantes, quadraginta millia.

37. Trans Jordanem autem de filiis Ruben et de Gad et dimidia parte tribus Manasse instructi armis bellicis, centum viginti millia.

38. Omnes isti viri bellatores expediti ad pugnandum, corde perfecto venerunt in Hebron, ut constituerent regem David super universum Israel;

21. Ci pomagali Dawidowi przećiw łotrzykóm: bo wszyscy byli mężowie mocni y zostali hetmany w woysku.

22. Lecz y na każdy dźień śćiągali się do Dawida na pomoc iemu, aż wielki poczet był, iako woysko Boże.

23. Ta też iest liczba przedniejszych woyska, którzy przyszli do Dawida gdy był w Hebron, aby przenieśli królestwo Saulowe do niego, według słowa Pańskiego.

24. Synów Juda noszących tarcze y kopiie sześć tyśięcy y ośmset, gotowych ku potrzebie;

25. z synów Simeon mężów mocnych ku bitwie, śiedm tyśięcy y sto;

26. z synów Lewi, cztéry tyśiące y sześćset;

27. Joiada też kśiążę z pokolenia Aaron, a z nim trzy tyśiące y śiedmset;

28. Sadok też młodźieniec osobliwy, y dóm oyca iego kśiążąt dwadźieśćia y dwoie;

29. a z synów Beniamin bratów Saulowych, trzy tyśiące: bo wielka część ich iescze naśladowała domu Saulowego;

30. a z synów Ephraim, dwadźieśćia tyśięcy y ośmset śiłą dużych, mężów sławnych w rodźiech ich;

31. a z połowice pokolenia Manasse, ośmnaśćie tyśięcy, którzy każdy wedle imion swych przyiechali aby Dawida królem uczynili;

32. z synów też Issachar mężowie umieiętni, którzy znali każde czasy ku roskazowaniu coby czynić miał Israel, kśiążąt dwieśćie: a wszytek ostatek pokolenia, rady ich naśladował.

33. A z Zabulom, którzy wychodźili na woynę, y stawali w szyku opatrzeni orężem woiennym, pięćdźieśiąt tyśięcy przyszli na pomoc, z sercem nie dwoistym;

34. a z Nepthali kśiążąt tyśiąc: a z nimi uzbroieni tarczą y kopiią trzydźieśći y śiedm tyśięcy;

35. z Dan też gotowi ku bitwie dwadźieśćia ośm tyśięcy y sześćset;

36. a z Aser wychodzących na woynę y na czele wyzywaiących cztérdźieśći tyśięcy.

37. A z za Jordania z synów Ruben y z Gad, y z połowice pokolenia Manasse, opatrzonych orężem woiennym, sto y dwadźieśćia tyśięcy.

38. Ci wszyscy mężowie waleczni sprawni ku bitwie, sercem statecznym przyszli do Hebron, aby uczynili królem Dawida nad wszytkim Izraelem:

21. *Przeciw łotrzykom.* Amalecytom, jak się znajduje I. Król. 30, 1.— *Zostali hetmany w wojsku.* T. j. gdy po niejakim czasie Dawid królem został.

22. *Wojsko Boże.* Patrz wyż. r. 5, 22.

28. *Osobliwy.* W hebr. i LXX, *mocny siłą.* Sadok, o którym w tém miejscu czyni się wzmianka, jest ten sam, który za czasów Salomona był Arcykapłanem, po złożeniu z godności Abiatara, III. Król. 2, 27.

31. *Z połowice pokolenia Manasse.* Która była z tej strony Jordanu; albowiem o drugiej połowie pokolenia która była za Jordanem, mówi się niżej w. 37.

32. *Którzy znali każde czasy.* Ś. Hieronim in Tradit. hebr. tak tłumaczy: *Byli bowiem*, powiada, *doktorami, liczebnikami i mistrzami, bądź do uroczystości, bądź do innych rzeczy.* Abulensis i Sanchez rozumieją, że ta nauka nie bardzo przypada prostym ludziom, jakiemi prawie wszyscy byli Issacharytowie, z których znaczniejsza część uprawą roli trudniła się. Przeto o owej umiejętności tłumaczą, która deszcz, albo pogodę, lub inne tego rodzaju zmiany nieba przepowiada, i w wojskowości użyteczną być może. *Ku rozkazowaniu.* Hebr. i LXX, *ku poznaniu.*

39. *Bracia ich.* Inni Izraelici, którzy byli z Dawidem.

40. *Aż do Issachar.* Wszystkie pokolenia, które z pokoleniem Judy były pogranicznemi, aż do pokolenia Issachar, i t. d., wspomogli mężów Judzkich, dając im żywność.

sed et omnes reliqui ex Israel uno corde erant, ut rex fieret David.

39. Fueruntque ibi apud David tribus diebus comedentes et bibentes; praeparaverant enim eis fratres sui.

40. Sed et qui juxta eos erant, usque ad Issachar et Zabulon et Nephthali, afferebant panes in asinis et camelis et mulis et bobus ad vescendum: farinam, palathas, uvam passam, vinum, oleum, boves, arietes ad omnem copiam; gaudium quippe erat in Israel.

lecz y wszyscy inni z Izraela, iednego serca byli, aby Dawid był królem.

38. Y byli tam u Dawida trzy dni iedząc i piiąc: bo im byli nagotowali braćia ich.

40. Lecz y którzy blisko ich byli aż do Issachar, y Zabulon, y Nephtali, przynośili chléb na ośléch, y na wielbłądźiech, y na mulech, y na wolech ku iedzeniu: mąkę, figi, rozynki, wino, oliwę, woły y barany wielkim dostatkiem; bo była radość w Izraelu.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O przewiezieniu Arki Bożéj z Kariatiarim.

1. Iniit autem consilium David cum tribunis, et centurionibus, et universis principibus,

2. et ait ad omnem coetum Israel: Si placet vobis, et a Domino Deo nostri egreditur sermo, quem loquor, mittamus ad fratres nostros reliquos in universas regiones Israel, et ad sacerdotes, et Levitas, qui habitant in suburbanis urbium, ut congregentur ad nos,

3. et reducamus arcam Dei nostri ad nos: non enim requisivimus eam in diebus Saul.

4. Et respondit universa multitudo, ut ita fieret; placuerat enim sermo omni populo.

5. Congregavit ergo David cunctum Israel a Sihor Aegypti, usque dum ingrediaris Emath, ut adduceret arcam Dei de Cariathiarim. *

6. Et ascendit David, et omnis vir Israel, ad collem Cariathiarim, qui est in Juda, ut afferret inde arcam Domini Dei sedentis super Cherubim, ubi invocatum est nomen ejus. * *(2. Reg. 6, 2).*

7. Imposueruntque arcam Dei super plaustrum novum de domo Abinadab; Oza autem, et frater ejus minabant plaustrum.

8. Porro David et universus Israel ludebant coram Deo omni virtute in canticis et in citharis, et psalteriis et tympanis, et cymbalis et tubis.

9. Cum autem pervenissent ad aream Chidon, tetendit Oza manum suam, ut sustentaret arcam; bos quippe lasciviens paululum inclinaverat eam.

1. A Dawid wszedł w radę z hetmany, y z rotmistrzami, y ze wszytkimi książęty,

2. y rzékł do wszytkiego zgromadzenia Izraelskiego: Jeśli się wam podoba, a ieśli od Pana Boga naszego pochodźi mowa, którą mówię, roześlimy do braćiéy naszéy innéy po wszytkich krainach Izraelskich, y do kapłanów y Lewitów, którzy mieszkaią po przedmieściech mieyskich, aby się do nas zgromadźili,

3. y żebyśmy przeprowadźili skrzynię Boga naszego do nas: bośmy iéy nie szukali za dni Saulowych.

4. Yodpowiedźiało wszytko zgromadzenie, aby się tak stało: bo się mowa wszytkiemu ludowi była podobała.

5. Zgromadźił tedy Dawid wszytkiego Izraela, od Sihor Egyptskiego, aż gdy wnidziesz do Emath, aby przyprowadźił skrzynię Bożą z Kariathiarim.

6. Y wstąpił Dawid y wszytek lud Izraelski na pagórek Kariathiarim, który iest w Juda, aby ztamtąd przyniósł skrzynię Pana Boga siedzącego nad Cherubim, gdźie wzywano iest imię iego.

7. Y wstawili skrzynię Bożą na wóz nowy z domu Abinadab; a Oza i brat iego prowadźili wóz.

8. Lecz Dawid, y wszytek lud Izraelski grali przed Bogiem ze wszytkiéy mocy, w pieśniach y w cytrach, w arfach, y bębnach, y cymbałach, y trąbach.

9. A gdy przyszli na plac Chidon, ściągnął Oza rękę swą, aby zadźierżał skrzynię: bo wół skacząc trochę nachylił ią był.

R. 13.—1. *A Dawid wszedł w radę.* Przemyśliwał Dawid nad przeniesieniem Arki Pańskiéj do Jeruzalem i do zamku Syońskiego, dla tego, żeby pewne miejsce miała, należyciéj była czczona, i królewskiemu miastu ozdoby przybyło. Zwołuje więc i naradza się z przedniejszymi królestwa, iżby się nie zdawało, że chce wszystkiem dowolnie rozrządzać, i żeby przez obecność panów, uroczystość większéj świetności nabrała.— *Rotmistrzami.* Którzy stu żołnierzów mieli pod swojémi rozkazami.

2. *Od Pana Boga .... pochodzi mowa.* Ponieważ czuję, że mnie moc Boża do tego pobudza.—*I do Kapłanów i Lewitów.* Do których przedewszystkiem należy ta uroczystość, gdyż ich jest rzeczą Arkę nieść, przy świętych pieniach pochodowi towarzyszyć i t. d.— *Którzy mieszkają po przedmieściach.* Nie tych tylko, którzy w miastach, przyzywamy, lecz i tych także, którzy po przedmieściach mieszkają.

3. *Żebyśmy przeprowadzili .... do nas.* Do zamku Syońskiego.—*Za dni Saulowych.* W którym to czasie, nigdy królowi nie nastręczaliśmy téj myśli, żeby do stosowniejszego miejsca była przeniesioną.

4. *Od Syhor Egipskiego.* T. j. od rzeczki czyli strumyka, który się nazywa Egipskim. Zasilał on Rynokolurę i do pokolenia Symeona od południa przytykał. Wyraz hebrajski *scihor*, czarny albo mętny oznacza; a zatem od koloru wody strumieniowi nazwisko nadano.—*Emat.* Miasteczko u stóp góry Libańskiéj od strony Damaszku, w granicach pokolenia Neftali. Jest więc ostatecznym krańcem ziemi Izraelskiéj od północy, jak Syhor od południa, w których to granicach cała długość ziemi Chananejskiéj zawiera się.

6. *I wstąpił Dawid.* Co się tu znajduje aż do końca rozdziału wytłumaczonem zostało w II. Król. 6.

9. *Chidon.* Który II. Król 6, 6, Nachon się nazywa.

10. Iratus est itaque Dominus contra Ozam, et percussit eum, eo quod tetigisset arcam; et mortuus est ibi coram Domino.

11. Contristatusque est David, eo quod divisisset Dominus Ozam, vocavitque locum illum: Divisio Ozae, usque in praesentem diem.

12. Et timuit Deum tunc temporis dicens: Quomodo possum ad me introducere arcam Dei?

13. Et ob hanc causam non adduxit eam ad se, hoc est, in civitatem David, sed avertit in domum Obededom Gethaei.

14. Mansit ergo arca Dei in domo Obededom tribus mensibus, et benedixit Dominus domui ejus et omnibus, quae habebat.

10. Rozgniewał się tedy Pan na Ozę, y zabił go, dla tego iż się dotknął skrzynie: y umarł tam przed Panem.

11. Y zafrasował się Dawid, przeto że Pan rozdzielił Ozę, y nazwał ono mieysce: Rozdzielenie Ozy, aż do dnia tego.

12. Y ulękł się Boga na on czas, mówiąc: Jakoż mogę do siebie wprowadzić skrzynię Bożą?

13. Y dla tey przyczyny nie przywiózł iey do siebie, to iest, do miasta Dawid, ale obrócił do domu Obededom Getheyczyka.

14. Mieszkała tedy skrzynia Boża w domu Obededom trzy miesiące, y błogosławił Pan domowi iego, y wszytkiemu co miał.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O przysłaniu przez Hirama drzewa cedrowego na budowę domu Dawidowego, i dwóch zwycięztwach Dawidowych nad Filistynami.

1. Misit quoque Hiram, rex Tyri, nuntios ad David, et ligna cedrina, et artifices parietum lignorumque, ut aedificarent ei domum. *2. Reg. 5, 11).*

2. Cognovitque David, quod confirmasset eum Dominus in regem super Israel, et sublevatum esset regnum suum super populum ejus Israel.

3. Accepit quoque David alias uxores in Jerusalem, genuitque filios et filias. *(2. Reg. 5, 13).*

4. Et haec nomina eorum, qui nati sunt ei in Jerusalem: Samua et Sobad, Nathan et Salomon,

5. Jebahar et Elisua et Eliphalet,

6. Noga quoque, et Napheg et Japhia,

7. Elisama et Baaliada, et Eliphalet.

8. Audientes autem Philisthiim, eo quod unctus esset David in regem super universum Israel, ascenderunt omnes, ut quaererent eum; quod cum audisset David, egressus est obviam eis. *(2. Reg. 5, 17).*

9. Porro Philisthiim venientes diffusi sunt in valle Raphaim.

10. Consuluitque David Dominum, dicens: Si ascendam ad Philisthaeos, et si trades eos in manu mea? Et dixit ei Dominus: Ascende, et tradam eos in manu tua.

11. Cumque illi ascendissent in Baalpharasim, percussit eos ibi David, et dixit: Divisit Deus inimicos meos per manum meam, sicut dividuntur aquae; et idcirco vocatum est nomen illius loci Baalpharasim.

12. Dereliqueruntque ibi deos suos, quos David jussit exuri.

13. Alia etiam vice Philisthiim irruerunt, et diffusi sunt in valle.

14. Consuluitque rursum David Deum, et dixit ei Deus: Non ascendas post eos, recede ab eis, et venies contra illos ex adverso pyrorum.

15. Cumque audieris sonitum gradientis in ca-

1. Posłał też Hiram król Tyrski posły do Dawida, y drzewa cedrowe, y rzemieślniki około ścian y drzewa, żeby mu dóm budowali.

2. Y poznał David, iż go Pan utwierdził królem nad Izraelem, a iż królestwo iego było wywyższone nad ludem iego Izraelskim.

3. Poiął też Dawid drugie żony w Jeruzalem, y zrodził syny y córki.

4. A te imiona tych, którzy się mu urodzili w Jeruzalem: Samua y Sobad, Nathan y Salomon,

6. Jebahar y Elisua y Eliphaleth,

6. Noga też, y Napheg y Japhia,

7. Elisama y Baaliada, y Eliphaleth.

8. A usłyszawszy Philistynowie że pomazano Dawida królem nad wszytkim Izraelem, wyciągnęli wszyscy, aby go szukali; co gdy usłyszał Dawid, wyszedł przeciwko nim.

9. Lecz Philistynowie przyciągnąwszy, rozpostarli się w dolinie Raphaim.

10. Y radził się Dawid Pana, mówiąc: Mamli iść na Philistyny, a podaszli ie w ręce moie? Y odpowiedział mu Pan: Idź, a dam ie w rękę twoię.

11. A gdy oni ciągnęli do Baalpharasim, poraził ie tam Dawid, y rzekł: Rozerwał Bóg nieprzyiacioły moie przez rękę moię, iako się rozrywaią wody; y dla tego nazwano imię mieysca onego Baalpharasim.

12. Y zostawili tam bogi swe, które Dawid kazał popalić.

13. Drugi raz też przypadli Philistynowie, y rozpostarli się w dolinie.

14. Y radził się Dawid Boga, y rzekł mu Bóg: Nie ciągni za nimi, odjedź od nich, y pociągniesz przeciwko nim naprzeciwko gruszkam.

15. A gdy usłyszysz szum idącego po wierzchu

11. *Rozdzielił.* Duszę od ciała odłączając.

R. 14.—1. *Posłał też Hiram.* Dwa te wiersze znajdują się w II. Król. r. 5, 11 i 12. Patrz co się tam rzekło.

2. *Poznał.* Być może z Boskiego objawienia, albo z tego, że się mu pomyślnie we wszystkiem wiodło.

8. *A usłyszawszy Filistynowie.* To wszystko aż do końca rozdziału powtarza się z II. Król. 5, 17, gdzie się też i tłumaczenie znajduje.

cumine pyrorum, tunc egredieris ad bellum. Egressus est enim Deus ante te, ut percutiat castra Philisthiim.

16. Fecit ergo David, sicut praeceperat ei Deus, et percussit castra Philisthinorum de Gabaon usque Gazera.

17. Divulgatumque est nomen David in universis regionibus; et Dominus dedit pavorem ejus super omnes gentes.

gruszek, tedy wynidźiesz ku bitwie. Bo wyszedł Bóg przed tobą, aby poraźił woyska Philistyńskie.

16. Uczynił tedy Dawid iako mu był Bóg rozkazał, y poraźił woyska Philistyńskie od Gabaon aż do Gazer.

17. Y rozsławiło się imię Dawidowe po wszytkich krainach, a Pan dał strach iego na wszytkie narody.

CAPUT XV.

ROZDZAŁ 15.

O przeniesieniu Arki z domu Obededoma do domu Dawidowego.

1. Fecit quoque sibi domos in civitate David, et aedificavit locum arcae Dei, tetenditque ei tabernaculum.

2. Tunc dixit David: Illicitum est, ut a quocumque portetur arca Dei, nisi a Levitis, quos elegit Dominus ad portandum eam, et ad ministrandum sibi usque in aeternum.

3. Congregavitque universum Israel in Jerusalem, ut afferretur arca Dei in locum suum, quem praeparaverat ei;

4. necnon et filios Aaron, et Levitas.

5. De filiis Caath, Uriel princeps fuit, et fratres ejus centum viginti;

6. de filiis Merari, Asaja princeps, et fratres ejus ducenti viginti;

7. de filiis Gerson, Joel princeps, et fratres ejus centum triginta;

8. de filiis Elisaphan, Semeias princeps, et fratres ejus ducenti;

9. de filiis Hebron, Eliel princeps, et fratres ejus octoginta;

10. de filiis Oziel, Aminadab princeps, et fratres ejus centum duodecim.

11. Vocavitque David Sadoc et Abiathar sacerdotes, et Levitas: Uriel, Asajam, Joel, Semejam, Eliel, et Aminadab;

12. et dixit ad eos: Vos, qui estis principes familiarum Leviticarum, sanctificamini cum fratribus vestris, et afferte arcam Domini Dei Israel ad locum, qui ei praeparatus est,

13. ne ut a principio, quia non eratis praesentes, percussit nos Dominus, sic et nunc fiat illicitum quid nobis agentibus. *(Supr. 13, 10).*

14. Sanctificati sunt ergo sacerdotes et Levitae, ut portarent arcam Domini Dei Israel.

1. Pobudował téż sobie domy w mieśćie Dawidowym, y zbudował mieysce skrzyni Bożéy y rozbił iéy namiot.

2. Tedy rzékł Dawid: Nie godźi się żeby lada kto nosił skrzynię Bożą, iedno Lewitowie, które obrał Pan aby ią nosili, y służyli mu aż na wieki.

3. Y zebrał wszytek lud Izraelski do Jeruzalem, aby przyniesiono skrzynię Bożą na mieysce swe, które iéy był nagotował;

4. syny téż Aaronowe y Lewity.

5. Z synów Kaath, Uriel był książęćiem, a braciéy iego sto dwadźieśćia;

6. z synów Merari, Asaja książęciem, a braciéy iego sto dwadźieścia;

7. z synów Gerson, Joel książęciem, a braciéy iego sto trzydźieści;

8. z synów Elisaphan, Semejas książęciem, a braciéy iego dwieście;

9. z synów Hebron, Eliel książęciem, a braciéy iego ośmdźiesiąt;

10. z synów Oziel, Aminadab książęciem, a braciéy iego sto dwanaście.

11. Y wezwał Dawid Sadoka y Abiathara kapłanów, y Lewitów: Uriela, Asaie, Johela, Semeja, Eliela, y Aminadaba;

12. y rzékł do nich: Wy którzyśćie książęta domów Lewitskich, poświęćcie się z bracią waszą, y przynieśćie skrzynię Pana Boga Izraelskiego na mieysce, które iéy zgotowane iest:

13. aby iako z przodku (że was nie było) skarał nas Pan, tak się i teraz nie stało, gdybyśmy co niesłusznego czynili.

14. Poświęcili się tedy kapłani y Lewitowie, aby nieśli skrzynię Pana Boga Izraelskiego.

R. 15.—1. *Pobudował téż sobie domy.* Dom królewski, i dom, czyli przybytek, dla pomieszczenia Arki.—*I rozbił jéj namiot.* Wewnątrz samego zamku Syońskiego, w którym był pałac zbudował.

2. *Jedno Lewitowie.* Tak bowiem rozkazuje się Num. 4, 5 i 15, i był to obowiązek Kaatitów.—*Aż na wieki.* Jakby rzékł: Prawo to jest wieczne, od Boga postanowione, które wiecznie zachowywać powinniśmy.

12. *Poświęćcie się.* Przygotujcie się święcie, iżbyście byli wolnymi od wszelkiéj nieczystoty prawnéj.—*Z bracią waszą.* Wy i inni lewici współpokolennicy wasi. — *Przynieście Skrzynię Pana.* Bądźcie gotowi do jéj niesienia, i to nie na wozie, lecz na ramionach waszych.

13. *Jako z przodku* (na początku). Gdyśmy ją poraz pierwszy nieśli, i do Syonu wprowadzić nieośmielilišmy się, przygodą Ozy przerażeni.—*Że was nie było.* Was mianowicie przedniejszych z rodzin, którzy w rodzinach waszych umiejętnością do kierowania i nauczania młodszych, i powagą do rozkazywania jesteście obdarzeni, iżbyście zapobiegli wszelkim wykroczeniom, przy przedsięwziętem przeniesieniu Arki.—*Skarał nas Pan.* Przez nagłą i niespodzianą śmierć Ozy.—*Niesłusznego czynili.* Przez niewiadomość prawa.

14. *Poświęcili się tedy kapłani i Lewitowie.* Mianowicie na dźień następny, jeśli którzy przypadkiem nieczystotę jaką byli zaciągnęli, która trwała aż do wieczora.

15. Et tulerunt filii Levi arcam Dei, sicut praeceperat Moyses juxta verbum Domini, humeris suis in vectibus. *(Num. 4, 15).*

16. Dixitque David principibus Levitarum, ut constituerent de fratribus suis cantores in organis musicorum, nablis videlicet et lyris et cymbalis, ut resonaret in excelsis sonitus laetitiae.

17. Constitueruntque Levitas: Hemam filium Joel, et de fratribus ejus: Asaph filium Barachiae; de filiis vero Merari, fratribus eorum: Ethan filium Casajae.

18. Et cum eis fratres eorum, in secundo ordine: Zachariam, et Ben, et Jaziel, et Semiramoth, et Jahiel et Ani, Eliab et Banajam, et Maasiam et Mathathiam, et Eliphalu et Maceniam, et Obededom et Jehiel, janitores.

19. Porro cantores: Heman, Asaph et Ethan, in cymbalis aeneis concrepantes.

20. Zacharias autem, et Oziel, et Semiramoth et Jahiel, et Ani et Eliab, et Maasias et Banajas in nablis arcana cantabant.

21. Porro Mathathias et Eliphalu, et Macenias et Obededom, et Jehiel et Ozaziu in citharis pro octava canebant epinicion.

22. Chonenias autem, princeps Levitarum, prophetiae praeerat, ad praecinendam melodiam; erat quippe valde sapiens.

23. Et Barachias et Elcana, janitores arcae.

24. Porro Sebenias, et Josaphat et Nathanael, et Amasai et Zacharias, et Banajas et Eliezer, sacerdotes clangebant tubis coram arca Dei; et Obededom et Jehias erant janitores arcae.

25. Igitur David et omnes majores natu Israel, et tribuni ierunt ad deportandam arcam foederis Domini de domo Obededom cum laetitia.*

26. Cumque adjuvisset Deus Levitas, qui portabant arcam foederis Domini, immolabantur septem tauri et septem arietes.* *(2. Reg. 6, 12.)*

15. Y nieśli synowie Lewi skrzynię Bożą, iako był rozkazał Moyżesz według słowa Pańskiego ramionami swymi na drążkach.

16. Y rzekł Dawid książętóm Lewitskim, aby postanowili z braciéy swéy gracze na instrumenciech muzyckich, to iest na arfach, y na skrzypicach, y cymbalech, aby się rozlegał na wysokości głos wesela.

17. Y postanowili Lewity: Hemam syna Joel, a z braciéy iego Asapha syna Barachiaszowego: a z synów Merari, braciéy ich Ethan syna Kassajowego.

18. A z nimi braćią ich, we wtórym rzędzie: Zacharyasza, y Bena, y Jaziela, y Semiramotha, y Jahiela, y Aniego, Eliaba, y Banajasza, y Maasiasza, y Mathatiasza, y Eliphalu, y Mathseniasza, y Obethedom, y Jehiel, odźwierne.

19. A gracze Heman, Asaph, y Etham, na cymbalech miedźianych brząkaiący.

20. A Zacharyasz y Oziel, y Semiramoth, y Jahiel, y Ani, y Eliab, y Maasias, y Banajas na arfach taiemnice grali.

21. A Mathathias, y Eliphalu, y Macenias, y Obededom, y Jehiel, y Ozaziu, na cytrach na oktawę grali zwycięzką.

22. Choneniasz lepak książe Lewitów, był nad proroctwem, ku zaczynaniu pieśni; bo był barzo mądry.

23. A Barachiasz y Elkana byli odźwiernymi skrzynie.

24. A Sebeniasz, y Jozaphat, y Nathanael, y Amasay, y Zacharyasz, y Banajas, y Eliezer kapłani, trąbili w trąby przed skrzynią Bożą: a Obededom y Jehias byli odźwiernymi skrzynie.

25. A tak Dawid y wszyscy starszy Izraelscy y hetmani szli, aby przynieśli skrzynię przymierza Pańskiego z domu Obededom z radością.

26. A gdy Bóg wspomógł Lewity, którzy nieśli skrzynię przymierza Pańskiego, ofiarowano siedm byków, y siedm baranów.

---

17. *I postanowili Lewity.* T. j. żeby byli śpiewakami.— *Heman syna Joel.* Był on przełożonym śpiewaków w rodzinie Kaatitów. Patrz co się rzekło wyżéj r. 6, 39.— *Z braci jego.* Lewitów.—*Azaf.* Przełożony śpiewaków w rodzinie Gersonitów.—*Etan.* Przełożony śpiewaków w rodzinie Merari.

18. *We wtórym rzędzie.* Śpiewacy nizsi, albowiem w wierszu poprzedzającym, którzy są wyliczeni, byli przełożonymi śpiewaków.

20. *Tajemnice grali.* Hebr. *hal halamot,* co można przełożyć, *za tajemnice* (pro occultis), jak jest w tytułach Psalm. 9 i 45. Niektórzy z żydów powiadają, że był rodzaj śpiewu zaczynający się od słów *za tajemnice,* na którego podobieństwo, a mianowicie co do rymu i sposobu śpiewania, owe Psalmy były ułożone. Inni twierdzą, że *halamot* był pewny rodzaj muzycznego narzędzia; za którym idzie Emm. Sa. Inni, że *za tajemnice,* to samo iest co *dla panien,* ten sam bowiem wyraz hebrajski jedno i drugie oznacza, t. j. i tajemnice i panny, które w ukryciu przez rodziców zwykle są trzymane. A zatém Psalm *za tajemnice,* to samo będzie co psalm, albo śpiew w rodzaju tych, które się układają dla choru dziewcząt, jak się uczymy z wielu miejsc Pisma ś., które, Psalm 67, 26, nazywa *młodziuchnemi bębenniczkami.* Można także przełożyć, przełożonemu nad dziewczętami, t. j. chór składającémi. Nareszcie stosownie do naszéj Wulgaty powiedzieć można, że tajemnicze rzeczy śpiewał, a mianowicie cudowne sprawy Boże, które nasze pojęcie przewyższają, * albo zapewne śpiewał te psalmy, które noszą napis *za tajemnice,* jakiemi są Psalm: 9 i 45, i z tych niektóre co mają tytuł *na oktawę.*

21. *Na oktawę grali.* Żydowscy i Chaldejski tłumacze o muzycznym narzędziu rozumieją o ośmiu strunach. Temu zdaniu sprzyjają LXX, którzy nieraz w psalmach gdzie liczbę jaką po prostu czytamy, i o śpiewie lub dźwięku jest mowa, o narzędziu o tylu strunach zrozumieli, *struny* według swojego zwyczaju przydawszy, jak Psal. 32, 2, gdy w hebr. jest: *Wyznawajcie Panu na cytrze, na psalterzu dziesięć śpiewajcie mu:* oni dodali: *strun.* W Psalm. także 91, 4, w hebr. się znajduje: *Dla oznajmienia rano miłosierdzia twojego, i prawdy twojéj, przez noc, na dziesięć, na psalterzu,* takoż *struny* dodali, *na psalterzu o dziesięciu strunach,* co także, w Psal. 143. 9, zachowali.— *Zwycięską.* Śpiew wesoły, jaki po zwycięstwie zwykł się śpiewać.

22. *Był nad proroctwem.* Nad wyśpiewującymi Bożą chwałę był przełożonym.

23. *Odźwiernymi skrzyni.* T. j. tam gdzie była umieszczona. Być może także w drodze biegli, żeby się kto nie zbliżył.

26, *A gdy Bóg wspomógł Lewity.* Zdanie jest takie,

27. Porro David erat indutus stola byssina, et universi Levitae, qui portabant arcam, cantoresque et Chonenias, princeps prophetiae inter cantores; David autem etiam indutus erat ephod lineo.

28. Universusque Israel deducebant arcam foederis Domini, in jubilo, et sonitu buccinae, et tubis et cymbalis, et nablis et citharis concrepantes.

29. Cumque pervenisset arca foederis Domini usque ad civitatem David, Michol filia Saul prospiciens per fenestram vidit regem David saltantem atque ludentem, et despexit eum in corde suo.

27. A Dawid był obleczon w szatę bisiórową, y wszyscy Lewitowie, którzy nieśli skrzynię, y śpiéwacy y Choneniasz przełożony nad proroctwem między śpiewaki; a Dawid był obleczony w Ephod lniany.

28. A wszytek Izrael prowadźił skrzynię przymierza Pańskiego z weselem, y z dźwiękiem kornetu, y z trąbami, y z cymbały y z arfami, y z cytrami graiąc.

29. A gdy przyszła skrzynia przymierza Pańskiego aż do miasta Dawidowego, Michol córka Saulowa wyglądaiąc oknem, uyźrzała króla Dawida skaczącego y graiącego, y wzgardźiła go w sercu swoim.

CAPUT XVI. — ROZDZIAŁ 16.

O umieszczeniu Arki na górze Syońskiéj, i pieśni Azafowéj.

1. Attulerunt igitur arcam Dei et constituerunt eam in medio tabernaculi, quod tetenderat ei David, et obtulerunt holocausta et pacifica coram Deo. *(2. Reg. 6, 17).*

2. Cumque complesset David offerens holocausta et pacifica, benedixit populo in nomine Domini.

3. Et divisit universis per singulos, a viro usque ad mulierem, tortam panis, et partem assae carnis bubalae, et frixam oleo similam.

4. Constituitque coram arca Domini de Levitis, qui ministrarent, et recordarentur operum ejus, et glorificarent, atque laudarent Dominum Deum Israel:

5. Asaph principem, et secundum ejus Zachariam; porro Jahiel et Semiramoth et Jehiel et Mathathiam et Eliab, et Banajam et Obededom; Jehiel super organa psalterii et lyras; Asaph autem, ut cymbalis personaret;

6. Banajam vero et Jaziel sacerdotes, canere tuba jugiter coram arca foederis Domini.

7. In illo die fecit David principem ad confitendum Domino Asaph, et fratres ejus.

8. Confitemini Domino, et invocate nomen ejus: notas facite in populis adinventiones ejus. *(Psal. 104, 1. Isai. 12, 4).*

9. Cantate ei, et psallite ei: et narrate omnia mirabilia ejus.

10. Laudate nomen sanctum ejus: laetetur cor quaerentium Dominum.

11. Quaerite Dominum et virtutem ejus: quaerite faciem ejus semper.

12. Recordamini mirabilium ejus, quae fecit: signorum illius, et judiciorum oris ejus.

13. Semen Israel servi ejus: filii Jacob electi ejus.

14. Ipse Dominus Deus noster: in universa terra judicia ejus.

15. Recordamini in sempiternum pacti ejus: sermonis, quem praecepit in mille generationes,

1. Przynieśli tedy skrzynię Bożą, y postawili ią wpośrzód namiotu, który iéy był Dawid rozbił; y ofiarowali całopalenia, y zapokoyne przed Bogiem.

2. A gdy dokończył Dawid ofiarować całopalenia y zapokoynych, błogosławił ludowi w imię Pańskie.

3. Y rozdał wszytkim od męża aż do niewiasty, każdemu bochen chleba, y sztukę pieczeni wołowéy, y białą mąkę w oliwie smażoną.

4. Y postanowił przed skrzynią Pańską z Lewitów, którzyby służyli, y wspominali sprawy iego, y wielbili a chwalili Pana Boga Izraelowego;

5. Asapha przedniejszego, a wtórego po nim Zacharyasza; a Jahiela y Semiramotha y Jehiela, y Mathathiasza, y Eliaba, y Banaja, y Obededoma; Jehiela nad instrumentami arfy, y nad skrzypicami; Asapha zasię, aby na cymbalech brząkał.

6. Banajas lepak y Jaziel kapłani, żeby ustawicznie trąbili przed skrzynią przymierza Pańskiego.

7. Onego dnia uczynił Dawid książęciem na wyznawanie Panu Asapha y bracią iego.

8. Wyznawaycie Panu, y wzywaycie imienia iego; oznaymuycie między narody wynalazki iego.

9. Śpiewaycie mu y graycie mu, a opowiadaycie wszytkie dźiwy iego.

10. Chwalcie imię święte iego; niech się weseli serce szukaiących Pana.

11. Szukaycie Pana y mocy iego; szukaycie oblicza iego zawsze.

12. Wspominaycie dźiwy iego które czynił; cuda iego y sądy ust iego.

13. Nasienie Izraela sługi iego, synowie Jakóbowi wybrani iego.

14. On Pan Bóg nasz: po wszytkiéy źiemi sądy iego.

15. Wspominaycie wiecznie przymierze iego: mowę którą przykazał na tysiąc pokolenia.

że lewici na samym początku niesienia Arki uczuli się być przeniknionymi cudowną ochotą do dźwigania owego świętego ciężaru, a to się stało za sprawą Bożą, żeby poznali, że mu jest miłém to niesienie Arki.

27. *A Dawid.* To wszystko aż do końca rozdziału wytłumaczoném jest w II. Król. 6. od w. 13 i daléj:

R. 16.—1. *Przynieśli.* Tłumaczenie tego znajdujemy w II. Król. 6 od w. 17 i daléj.

8. *Wyznawajcie Panu.* Stosowniéj ten Psalm wytłumaczony będzie w swojém miejscu z innemi Psalmami.

16. quem pepigit cum Abraham: et juramenti illius cum Isaac.
17. Et constituit illud Jacob in praeceptum: et Israel in pactum sempiternum,
18. dicens: Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis vestrae.
19. Cum essent pauci numero, parvi et coloni ejus,
20. et transierunt de gente in gentem, et de regno ad populum alterum.
21. Non dimisit quemquam calumniari eos, sed increpavit pro eis reges.
22. Nolite tangere christos meos: et in prophetis meis nolite malignari. *(Psal. 104, 15).*
23. Cantate Domino omnis terra: annuntiate ex die in diem salutare ejus. *(Psal. 95, 1).*
24. Narrate in gentibus gloriam ejus: in cunctis populis mirabilia ejus,
25. quia magnus Dominus, et laudabilis nimis: et horribilis super omnes deos.
26. Omnes enim dii populorum, idola: Dominus autem coelos fecit.
27. Confessio et magnificentia coram eo: fortitudo et gaudium in loco ejus.
28. Afferte Domino, familiae populorum, afferte Domino gloriam et imperium.
29. Date Domino gloriam, nomini ejus levate sacrificium, et venite in conspectu ejus: et adorate Dominum in decore sancto.
30. Commoveatur a facie ejus omnis terra: ipse enim fundavit orbem immobilem.
31. Laetentur coeli, et exultet terra: et dicant in nationibus: Dominus regnavit.
32. Tonet mare, et plenitudo ejus: exultent agri et omnia, quae in eis sunt.
33. Tunc laudabunt ligna saltus coram Domino: quia venit judicare terram.
34. Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in aeternum misericordia ejus.
35. Et dicite: Salva nos, Deus salvator noster, et congrega nos, et erue de gentibus: ut confiteamur nomini sancto tuo, et exultemus in carminibus tuis.
36. Benedictus Dominus Deus Israel ab aeterno usque in aeternum: et dicat omnis populus: Amen, et hymnum Domino.
37. Reliquit itaque ibi coram arca foederis Domini Asaph et fratres ejus, ut ministrarent in conspectu arcae jugiter per singulos dies et vices suas.
38. Porro Obededom, et fratres ejus sexaginta octo, et Obededom, filium Idithun, et Hosa constituit janitores;
39. Sadoc autem sacerdotem, et fratres ejus sacerdotes, coram tabernaculo Domini in excelso, quod erat in Gabaon,

16. którą uczynił z Abrahamem: y przysięgę iego z Izaakiem.
17. Y postanowił ią Jakóbowi za przykazanie: a Izraelowi za przymierze wieczne,
18. mówiąc: Tobie dam źiemię Chanaan, sznur dźiedźictwa waszego.
19. Gdy ich była liczba mała, mali y obywatele iey,
20. y przeszli od narodu do narodu, a z królestwa do innego ludu.
21. Nie dopuścił żadnemu potwarzać ich, ale karał dla nich króle.
22. Nie tykayćie pomazańców moich, a na proroki moie nie bądźćie złośliwymi.
23. Śpiewayćie Panu wszytka źiemio, opowiadaycie ode dnia do dnia zbawienie iego.
24. Opowiadayćie między narody chwałę iego, między wszytkimi ludźmi dźiwy iego,
25. bo wielki Pan y barzo chwalebny, y straszliwy nade wszytkie bogi.
26. Wszyscy bowiem bogowie pogańscy bałwani: a Pan niebiosa uczynił.
27. Wyznanie y wielmożność przed nim: moc y wesele na mieyscu iego.
28. Przynośćie Panu, familię narodów: przynośćie Panu chwałę y panowanie.
29. Dawayćie Panu chwałę, imieniowi iego, podnieśćie ofiarę, a przyydźćie przed oblicze iego, y kłaniayćie się Panu w ozdobie świętey.
30. Niech się wzruszy od oblicza iego wszytka źiemia: on bowiem utwierdźił okrąg nieporuszony.
31. Niech się weselą niebiosa, a niech się raduie źiemia, y niech mówią w narodźiech: Pan królował.
32. Niech zagrzmi morze, y napełnienie iego: niech się rozweselą pola y wszytko co iest na nich.
33. Tedy będą chwalić drzewa leśne przed Panem, iż przyszedł sadźić źiemię.
34. Wyznawayćie Panu, bo dobry, bo na wieki miłośierdźie iego.
35. A mówćie: Zbaw nas Boże zbawicielu nasz, y zgromadź nas, y wybaw od narodów, abyśmy wyznawali świętemu imieniowi twemu y radowali się w pieśniach twoich.
36. Błogosławiony Pan Bóg Izraelów, od wieku aż do wieku: y niech mówi wszytek lud: Amen, y pieśń Panu.
37. Zostawił tedy tam przed skrzynią przymierza Pańskiego Asapha y bracią iego, aby służyli przed obliczem skrzynie ustawicznie na każdy dźień, y na przemiany swe.
38. Lecz Obededoma y bracią iego sześćdźieśiąt y ośm, y Obededoma syna Idithun, y Hosę, uczynił odźwiernymi,
39. A Sadoka kapłanem, y bracią iego kapłany, przed przybytkiem Pańskim na wyżynie, która była w Gabaon,

37. *Azafa i bracią jego.* T. j. Lewitów i śpiewaków.
38. *Odźwiernymi.* O których urzędzie powiedzieliśmy wyżej.
39. *Na wyżynie, która była w Gabaon.* Gdzie się znajdował przybytek z rozkazu Bożego zbudowany, którego piecza Sadokowi była poruczona, nie jako arcykapłanowi, albowiem ten urząd sprawował naówczas Abia-

40. ut offerrent holocausta Domino super altare holocaustomatis jugiter, mane et vespere, juxta omnia, quae scripta sunt in lege Domini, quam praecepit Israeli;

41. et post eum Heman et Idithun, et reliquos electos, unumquemque vocabulo suo, ad confitendum Domino, quoniam in aeternum misericordia ejus.

42. Heman quoque, et Idithun canentes tuba et quatientes cymbala, et omnia musicorum organa ad canendum Deo; filios autem Idithun fecit esse portarios.

43. Reversusque est omnis populus in domum suam; et David, ut benediceret etiam domui suae.

40. aby ofiarowali całopalenia Panu na ołtarzu całopalenia ustawicznie po ranu y w wieczór, według wszytkiego co napisano iest w zakonie Pańskim, który przykazał Izraelowi.

41. A po nim Hemana, y Idithun, y inne wybrane, każdego imieniem iego, aby wyznawali Panu, iż na wieki miłośierdźie iego.

42. Heman też y Idithun trąbiący na trąbiech, y graiący na cymbalech, y na wszelakich naczyniach muzyckich, na śpiewanie Bogu: a syny Idithun poczynił odźwiernymi.

43. Y wróćił się wszytek lud do domu swego; y Dawid, aby też błogosławił domowi swemu.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O obiecaniu Dawidowi syna, który miał zbudować kościoł Panu.

1. Cum autem habitaret David in domo sua, dixit ad Nathan prophetam: Ecce ego habito in domo cedrina: arca autem foederis Domini sub pellibus est. *(2. Reg. 7, 2).*

2. Et ait Nathan ad David: Omnia quae in corde tuo sunt, fac: Deus enim tecum est.

3. Igitur nocte illa factus est sermo Dei ad Nathan, dicens:

4. Vade et loquere David servo meo: Haec dicit Dominus: Non aedificabis tu mihi domum ad habitandum.

5. Neque enim mansi in domo ex eo tempore, quo eduxi Israel, usque ad diem hanc: sed fui semper mutans loca tabernaculi, et in tentorio

6. manens cum omni Israel. Numquid locutus sum saltem uni judicum Israel, quibus praeceperam, ut pascerent populum meum, et dixi: Quare non aedificastis mihi domum cedrinam?

7. Nunc itaque sic loqueris ad servum meum David: Haec dicit Dominus exercituum: Ego tuli te, cum in pascuis sequereris gregem, ut esses dux populi mei Israel.

8. Et fui tecum quocumque perrexisti, et interfeci omnes inimicos tuos coram te, fecique tibi nomen quasi unius magnorum, qui celebrantur in terra.

9. Et dedi locum populo meo Israel: plantabitur, et habitabit in eo, et ultra non commovebitur: nec filii iniquitatis atterent eos, sicut a principio,

10. ex diebus, quibus dedi judices populo meo Israel, et humiliavi universos inimicos tuos. Annuntio ergo tibi, quod aedificaturus sit tibi Dominus domum.

11. Cumque impleveris dies tuos, ut vadas ad

1. A gdy mieszkał Dawid w domu swym, rzekł do Nathana proroka: Oto ia mieszkam w domu cedrowym, a skrzynia przymierza Pańskiego iest pod skórami.

2. Y rzekł Nathan do Dawida: Uczyń wszytko co iest w sercu twoim; albowiem Bóg iest z tobą.

3. Onéy tedy nocy stała się mowa Boża do Nathana, mówiąc:

4. Idź, a powiedz słudze memu Dawidowi: To mówi Pan: Nie będźiesz ty mnie budował domu ku mieszkaniu.

5. Abowiemem nie mieszkał w domu od onego czasu, któregom wywiódł Izraela, aż do dnia tego: alem zawsze odmieniał mieysca przybytku, y w namieciem

6. mieszkał ze wszytkim Izraelem. Azam mówił aby iednemu z sędźiów Izraelskich (którymem był rozkazał, aby paśli lud móy), y rzekłem: Czemuśćie mi nie zbudowali domu cedrowego?

7. Teraz tedy tak mówić będźiesz do sługi mego Dawida; To mówi Pan zastępów: Jam ćiebie wźiął, gdyś po pastwiskach za trzodą chodźił, abyś był wodzem ludu mego Izraelskiego.

8. Y byłem z tobą gdziekolwiekeś chodźił: y wytraćiłem wszytkie nieprzyiaćioły przed tobą, y uczyniłem ći imię iako iednemu z wielkich, którzy są sławni na ziemi.

9, Y dałem mieysce ludowi memu Izraelskiemu: będźie wszczepion, y będźie mieszkał na nim, a więcéy nie będźie poruszon: ani ich zetrą synowie niezbożni, iako na początku,

10. ode dni, którychem dał sędźie ludowi memu Izraelskiemu, y poniżyłem wszytkie nieprzyiaćioły twoie. A takći oznaymuię, iż tobie Pan dóm zbuduie.

11. A gdy wypełnisz dni twoie, że póydźiesz do

tar, lecz jako przewodnikowi w rzeczach świętych. Patrz II. 8, 17.

41. *Hemana.* Który był przełożonym nad śpiewakami, jak się rzekło wyżéj r. 15, 17.—*Aby wyznawali Panu.* Chwałę Bożą przy muzyce opiewają.—*Iż na wieki miłosierdzie.* Był to jakby dodatkowy wiersz, który w śpiewaniu często gęsto się powtarzał.

43. *Aby też błogosławił domowi swemu.* Patrz co się rzekło II. Król. 6. 20.

R. 17.—1. *A gdy mieszkał.* Cały ten rozdział wytłumaczony jest II. Król. r. 7.

patres tuos, suscitabo semen tuum post te, quod erit de filiis tuis, et stabiliam regnum ejus.

12. Ipse aedificabit mihi domum: et firmabo solium ejus usque in aeternum.

13. Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium: et misericordiam meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab eo, qui ante te fuit.

14. Et statuam eum in domo mea, et in regno meo usque in sempiternum: et thronus ejus erit firmissimus in perpetuum.

15. Juxta omnia verba haec et juxta universam visionem istam sic locutus est Nathan ad David.

16. Cumque venisset rex David, et sedisset coram Domino, dixit: Quis ego sum, Domine Deus, et quae domus mea, ut praestares mihi talia?

17. Sed et hoc parum visum est in conspectu tuo: ideoque locutus es super domum servi tui etiam in futurum, et fecisti me spectabilem super omnes homines, Domine Deus.

18. Quid ultra addere potest David, cum ita glorificaveris servum tuum, et cognoveris eum?

19. Domine, propter famulum tuum juxta cor tuum fecisti omnem magnificentiam hanc, et nota esse voluisti universa magnalia.

20. Domine, non est similis tui, et non est alius Deus absque te ex omnibus, quos audivimus auribus nostris.

21. Quis enim est alius, ut populus tuus Israel, gens una in terra, ad quam perrexit Deus, ut liberaret, et faceret populum sibi, et magnitudine sua atque terroribus ejiceret nationes a facie ejus, quem de Aegypto liberarat?

22. Et posuisti populum tuum Israel tibi in populum usque in aeternum, et tu, Domine, factus es Deus ejus.

23. Nunc igitur, Domine, sermo, quem locutus es famulo tuo et super domum ejus, confirmetur in perpetuum: et fac, sicut locutus es.

24. Permaneatque, et magnificetur nomen tuum usque in sempiternum, et dicatur: Dominus exercituum Deus Israel: et domus David servi ejus permanens coram eo.

25. Tu enim, Domine Deus meus, revelasti auriculam servi tui, ut aedificares ei domum: et idcirco invenit servus tuus fiduciam, ut oret coram te.

26. Nunc ergo Domine, tu es Deus, et locutus es ad servum tuum tanta beneficia.

27. Et coepisti benedicere domui servi tui, ut sit semper coram te: te enim, Domine, benedicente, benedicta erit in perpetuum.

oyców twoich, wzbudzę naśienie twoie po tobie, które będźie z synów twoich: y utwierdzę królestwo iego.

12. Ten mi zbuduie dóm, y utwierdzę stolicę iego aż na wieki.

13. Ja mu będę oycem, a on mi będźie synem: a miłośierdźia mego nie odeymę od niego, iakom odiął od tego który był przed tobą.

14. Y postanowię go w domu moim, y w królestwie moim aż na wieki: a stolica iego trwała będźie na wieki.

15. Według tych wszytkich słów, y według wszytkiego widzenia tego mówił Nathan do Dawida.

16. A gdy przyszedł król Dawid, y śiadł przed Panem, rzekł: Ktożem ia iest Panie Boże, y co za dóm móy, żeś mi dał takie rzeczy?

17. Ale y to zdało się mało przed oczyma twémi, przetożeś mówił o domie sługi twego też na przyszły czas: y uczyniłeś mię znamienitym nad wszytkie ludźie, Panie Boże.

18. Cóż więcéy może przydać Dawid, gdyżeś tak uwielbił sługę twego, y poznałeś go?

19. Panie dla sługi twego według serca twego uczyniłeś wszytkę tę wielmożność, y chćiałeś aby znaiome były te wszytkie wielkie rzeczy.

20. Panie niemasz podobnego tobie, y niemasz innego Boga oprócz ćiebie, ze wszytkich, o którycheśmy słyszeli uszyma naszémi.

21. Bo któryż inny iest, iako lud twóy Izraelski, naród ieden na źiemi, do którego chodźił Bóg, aby wybawił, y uczynił sobie ludem, y wielkością swoią y strachami wyrzućił narody przed obliczem iego, który był z Egyptu wyzwolił?

22. Y położyłeś lud twóy Izraelski sobie za lud aż na wieki; a ty Panie zostałeś Bogiem iego.

23. Teraz tedy Panie mowa, którąś powiedźiał słudze twemu, y o domie iego, niech będźie utwierdzona na wieki, a uczyń iakoś rzékł.

24. A imię twoie niechay trwa y niech będźie uwielbione aż na wieki: y niech mówią: Pan zastępów Bóg Izraelów, a dóm Dawida sługi iego trwaiący przed nim.

25. Ty bowiem Panie Boże móy odkryłeś ucho sługi twego, żebyś mu dóm zbudował: y przetóż nalazł sługa twóy ufanie, żeby się modlił przed tobą.

26. Teraz tedy Panie tyś iest Bóg: y mówiłeś do sługi twego tak wielkie dobrodźieystwa.

27. Y poczałeś błogosławić domowi sługi twego, aby był zawżdy przed tobą: bo gdy ty Panie błogosławisz, będźie błogosławion na wieki.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 5. *Nie mieszkałem w domu od czasu, któregom wywiódł Izraela.* Ze wszystkich którzy panowali nad Izraelem, pierwszy Dawid myślił o budowaniu kościoła, co daje znać, v. 1, bo przybytek Pański tylko skórami był od Mojżesza nakryty, wszakże i tego Bog nie dopuścił Dawidowi, dla tego iż siła krwie rozlał, niżéj 28 v. 3. Przeto zostawił to Salomonowi, który według imienia swego był królem spokojnym: ten zbudował kościół iż był figurą Pana Chrystusa, który miał zbudować Kościoł żywy z ludzi. A tak te słowa, nie mieszkałem w domu i t. d. tak się rozumieją, jakoby rzekł: Niechcę ja kościoła dla potrzeby mojéj: bo kiedybym go potrzebował, zaraz na początku kazałbym go był zbudować: ale dla tajemnice aby się znaczyło, iż Chrystus miał zbudować Kościoł, dla tego niechciałem aby ani od tych, którzy przed tém byli, ani od ciebie był budowany kościół, ale od króla spokojnego, który jest figurą Chrystusa. Bo kiedyby nie to było, te-

dyćby ani Salomon nie miał budować kościoła, którego przedtém nie było. A tak jako przedtém kościół Salomonów był figurą Kościoła, który Chrystus miał z ludzi zbudować, tak i teraz kościoły budowane są znakiem tego Kościoła żywego, który jest od Chrystusa z ludzi zbudowany.

Gdzie się też zaraz naucz, iż i w starym zakonie Bóg nie zaraz wszystkiego postanowił przez Mojżesza: oto widzisz iż kościoła nie budowano aż do dania zakonu roku 480, ani też sam Bóg tego budowania rozkazał, ale się sam Dawid domyślił, a Bóg potém pochwalił. A czemuż się i teraz heretycy dziwują, iż nie zaraz od początku Ewangelii kościoły Chrześcijańskie budowano? gdyż i w onym rozlaniu krwie męczenników świętych przez trzysta lat nie mieli Chrześcijanie téj wolności, do budowania kościołów jawnych, tylko potajemnie w domach odprawiali nabożeństwa swoje: ale skoro dał Pan Bóg pokój Kościołowi, zaraz kościoły budować Chrześcijanie poczęli. I chocia w tém żadnego rozkazania nie mieli, wszakże sama miłość czci i chwały Bożéj, to na nich jako i na Dawidzie wyciskała.

A do tego i temu się tu zaraz przypatrz, iż Dawid siła w kościele onym starym postanowił czego przedtém za Mojżesza aż do Dawida nie bywało, i zowie je ustawami Dawidowemi, wyżéj 9. v. 22, i te ustawy wylicza w tych księgach, co możesz czytając obaczyć. A wżdy się teraz heretycy dziwują, iż po Panu Chrystusie siła apostołowie i biskupi dla lepszego porządku w kościele postanowili; jeśli się to godziło Dawidowi, a czemużby się niemiało godzić Kościołowi Bożemu postanowić to, co ku większéj chwale Bożéj i pomocy do zbawienia ludzkiego należy? mając takie od samego Pana Chrystusa poruczenie, do którego się Paweł ś. znając, mówi: inne rzeczy gdy przyjdę postanowię. 1 Cor. 11 v. 34.

CAPUT XVIII.

1. Factum est autem post haec, ut percuteret David Philisthiim, et humiliaret eos, et tolleret Geth et filias ejus de manu Philisthiim, *

2. percuteretque Moab; et fierent Moabitae servi David, offerentes ei munera. * *(2. Reg. 8, 1.)*

3. Eo tempore percussit David etiam Adarezer, regem Soba regionis Hemath, quando perrexit, ut dilataret imperium suum usque ad flumen Euphraten.

4. Cepit ergo David mille quadrigas ejus et septem millia equitum ac viginti millia virorum peditum, subnervavitque omnes equos curruum, exceptis centum quadrigis, quas reservavit sibi.

5. Supervenit autem et Syrus Damascenus, ut auxilium praeberet Adarezer regi Soba; sed et hujus percussit David viginti duo millia virorum.

6. Et posuit milites in Damasco, ut Syria quoque serviret sibi, et offerret munera. Adjuvitque eum Dominus in cunctis, ad quae perrexerat.

7. Tulit quoque David pharetras aureas, quas habuerant servi Adarezer, et attulit eas in Jerusalem;

8. necnon de Thebath et Chun, urbibus Adarezer, aeris plurimum, de quo fecit Salomon mare aeneum et columnas et vasa aenea.

9. Quod cum audisset Thou rex Hemath, percussisse videlicet David omnem exercitum Adarezer, regis Soba,

10. misit Adoram filium suum ad regem David, ut postularet ab eo pacem, et congratularetur ei, quod percussisset et expugnasset Adarezer; adversarius quippe erat Thou Adarezer.

11. Sed et omnia vasa aurea et argentea, et aenea consecravit David rex Domino cum argento et auro, quod tulerat ex universis gentibus, tam de Idumaea et Moab et filiis Ammon, quam de Philisthiim et Amalec.

ROZDZIAŁ 18.

O zwycięztwach Dawida nad nieprzyjaciółmi.

1. Y stało się potym, że poraźił Dawid Philistyny, y poniżył ie, y wźiął Geth, y córki iego z ręki Philistynów,

2. y poraźił Moab, y stali się Moabitowie niewolniki Dawidowymi, dawaiąc mu dary.

3. Tego czasu poraźił Dawid też Adarezer króla Soba krainy Emath, gdy wyiechał aby rozszérzył państwo swoie aż do rzéki Euphrates.

4. Wźiął tedy Dawid tyśiąc poczwornych iego, y śiedm tyśięcy iezdnych, y dwadźieśćia tyśięcy mężów pieszych, y poderznął żyły wszytkich koni wozowych, wyiąwszy sto poczwornych, które sobie zachował.

5. Nadiechał y Syriyczyk z Damaszku, aby ratował Adarezera króla Soba: lecz y tego poraźił Dawid dwadźieśćia y dwa tyśięcy mężów.

6. Y osadźił żołnierze w Damaszku, aby mu też Syria służyła y dary dawała. Y wspomagał go Pan we wszytkim do czego się był obróćił.

7. Pobrał też Dawid saydaki złotè, które mieli słudzy Adarezerowi, y przyniósł ie do Jeruzalem;

8. ale y z Thebath, y z Chun miast Adarezerowych miedźi barzo wiele, z którey uczynił Salomon morze miedźiane, y słupy, y naczynie miedźiane.

9. Co gdy usłyszał Thou król Hemath, to iest że Dawid poraźił wszytko woysko Adarezera króla Soba,

10. posłał Adorama syna swego do króla Dawida, aby prośił od niego pokoiu, y poradował się z nim że poraźił y zwoiował Adarezera: bo Thou był nieprzyiaćielem Adarezerowym.

11. Lecz y wszytkie naczynia złote y śrébrne, y miedźiane poświęćił Dawid król Panu, ze śrébrem y złotem, które był pobrał ze wszech narodów, tak z Idumeiéy, y z Moab, y synów Ammon, iako z Philistynów, y z Amalekitów.

R. 18.—1. *I stało się.* Tłumaczenie tego rozdziału mamy w II. Król r. 8.—*I wziął Get, i córki jego.* O tém się nie mówi w. r. 8, II. Król. Sens jest taki, że Dawid owładnął miastem Get, jednèm z pięciu przedniejszych miast Filistyńskich i okolicznemi miastami, które jako miastu stołecznemu, były mu podległe.

12. Abisai vero, filius Sarujae, percussit Edom in Valle salinarum decem et octo millia,

13. et constituit in Edom praesidium, ut serviret Idumaea David; salvavitque Dominus David in cunctis, ad quae perrexerat.

14. Regnavit ergo David super universum Israel, et faciebat judicium atque justitiam cuncto populo suo.

15. Porro Joab filius Sarujae erat super exercitum, et Josaphat filius Ahilud a commentaris.

16. Sadoc autem, filius Achitob, et Ahimelech, filius Abiathar, sacerdotes; et Susa, scriba;

17. Banajas quoque, filius Jojadae super legiones Cerethi et Phelethi; porro filii David, primi ad manum regis.

12. Abisai zaś syn Sarwiiéy poraził Edom w Dolinie żup solnych ośmnaśćie tyśięcy,

13. y osadźił Edom żołniérzem, aby Idumea służyła Dawidowi: y zachował Pan Dawida we wszem do czego się obrócił.

14. Królował tedy Dawid nade wszytkim Izraelem, y czynił sąd y sprawiedliwość wszytkiemu ludowi swemu.

15. A Joab syn Sarwiiéy był nad woyskiem, a Jozaphat syn Ahilud był Kanclérzem.

16. A Sadok syn Achitob y Ahimelech syn Abiathar kapłani: a Susa pisarzem;

17. Banaias téż syn Joiady nad ufcami Cerethy y Phelety: a synowie Dawidowi, piérwszy przy ręce królewskiéy.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O znieważeniu posłów Dawida przez Hanana króla Amonitskiego.

1. Accidit autem, ut moreretur Naas, rex filiorum Ammon, et regnaret filius ejus pro eo. *(2.Reg.10,1).*

2. Dixitque David: Faciam misericordiam cum Hanon filio Naas: praestitit enim mihi pater ejus gratiam. Misitque David nuntios ad consolandum eum super morte patris sui. Qui cum pervenissent in terram filiorum Ammon, ut consolarentur Hanon,

3. dixerunt principes filiorum Ammon ad Hanon: Tu forsitan putas, quod David honoris causa in patrem tuum miserit, qui consolentur te: nec animadvertis, quod, ut explorent et investigent et scrutentur terram tuam, venerint ad te servi ejus.

4. Igitur Hanon pueros David decalvavit, et rasit, et praecidit tunicas eorum a natibus usque ad pedes, et dimisit eos.

5. Qui cum abiissent, et hoc mandassent David, misit in occursum eorum (grandem enim contumeliam sustinuerant), et praecepit, ut manerent in Jericho, donec cresceret barba eorum, et tunc reverterentur.

6. Videntes autem filii Ammon, quod injuriam fecissent David, tam Hanon quam reliquus populus, miserunt mille talenta argenti, ut conducerent sibi de Mesopotamia et de Syria Maacha et de Soba currus et equites.

7. Conduxeruntque triginta duo millia curruum, et regem Maacha cum populo ejus. Qui cum venissent, castrametati sunt e regione Medaba. Filii quoque Ammon, congregati de urbibus suis, venerunt ad bellum.

8. Quod cum audisset David, misit Joab, et omnem exercitum virorum fortium;

9. egressique filii Ammon direxerunt aciem juxta portam civitatis; reges autem, qui ad auxilium ejus venerant, separatim in agro steterunt.

1. Y przydało się że umarł Naas król synów Ammon, y królował syn iego miasto niego.

2. Y rzékł Dawid: Uczynię miłośierdźie nad Hanonem synem Naas: bo mi ociec iego łaskę pokazał, y posłał Dawid posły aby go ćieszyli z śmierći oyca iego, którzy gdy przyiechali do źiemie synów Ammon, aby ćieszyli Hanona,

3. rzekły książęta synów Ammon do Hanona: Mniemasz ty podobno, żeby Dawid dla poczćiwośći przećiw oycu twemu posłał coby ćię ćieszyli: nie baczysz, że dla tego, aby wyszpiegowali, y wypatrzyli y wyślédźili źiemię twoię, przyiechali do ćiebie słudzy iego.

4. Przeto Hanon obłyśił y ogolił sługi Dawidowe, y pourzynał szaty ich od zadu aż do nóg, y puśćił ie.

5. Którzy gdy odiechali, y z tym wskazali do Dawida, posłał przećiwko im (bo byli wielką zelżywość podięli) y rozkazał aby mieszkali w Jerychu, ażby urosła broda ich, a tedy żeby się wrócili.

6. A widząc synowie Ammon, że krzywdę uczynili Dawidowi, tak Hanon, iako y inny lud, posłali tyśiąc talentów śrébra, aby sobie naięli z Mezopotamiiéy, y z Syriiéy Maacha, y z Soba, wozy y iezdne.

7. Y naięli dwa y trzydźieśći tyśięcy wozów, y króla Maacha z ludem iego. Którzy przyćiągnąwszy, położyli się obozem przećiwko Medaba. Synowie téż Ammon zebrawszy się z miast swoich, wyćiągnęli na woynę.

8. Co gdy usłyszał Dawid, posłał Joaba, y wszytko woysko mężów mocnych;

9. a wyszedszy synowie Ammon, zszykowali się u bramy mieyskiéy: a królowie którzy mu na pomoc przyiechali, osobno w polu stanęli.

17. *Synowie Dawidowi, pierwsi przy ręce królewskiéj.* Przedniejszymi byli, i innych w godności przewyższali, co także się oznacza II. Król. 8, 18, gdzie się mówi: *A synowie Dawidowi byli kapłany.*

R. 19.—1. *I przydało się.* Cały ten rozdział wytłumaczony jest w II. Król. 10.

7. *Dwa i trzydzieście tysięcy wozów.* T. j. żołnierzy walczących z wozów i z koni należących do zaprzęgu. Patrz co się rzekło II. Król. 8. 4.

10. Igitur Joab, intelligens bellum ex adverso et post tergum contra se fieri, elegit viros fortissimos de universo Israel, et perrexit contra Syrum.

11. Reliquam autem partem populi dedit sub manu Abisai fratris sui; et perrexerunt contra filios Ammon.

12. Dixitque: Si vicerit me Syrus, auxilio eris mihi: si autem superaverint te filii Ammon, ero tibi in praesidium.

13. Confortare, et agamus viriliter pro populo nostro, et pro urbibus Dei nostri: Dominus autem, quod in conspectu suo bonum est, faciet.

14. Perrexit ergo Joab, et populus, qui cum eo erat, contra Syrum ad proelium, et fugavit eos.

15. Porro filii Ammon videntes, quod fugisset Syrus, ipsi quoque fugerunt Abisai fratrem ejus, et ingressi sunt civitatem; reversusque est etiam Joab in Jerusalem.

16. Videns autem Syrus, quod cecidisset coram Israel, misit nuntios, et adduxit Syrum, qui erat trans fluvium; Sophach autem, princeps militiae Adarezer, erat dux eorum.

17. Quod cum nuntiatum esset David, congregavit universum Israel, et transivit Jordanem, irruitque in eos, et direxit ex adverso aciem, illis contra pugnantibus.

18. Fugit autem Syrus Israel; et interfecit David de Syris septem millia curruum, et quadraginta millia peditum et Sophach, exercitus principem. *(2. Reg. 10, 18.)*

19. Videntes autem servi Adarezer, se ab Israel esse superatos, transfugerunt ad David, et servierunt ei; noluitque ultra Syria auxilium praebere filiis Ammon.

10. Joab tedy bacząc, że miał na się woynę y z przodku y z tyłu, wybrał męże namocnieysze ze wszytkiego Izraela, y udał się przeciw Syriyczykowi.

11. A ostatek ludu dał pod rękę Abisai brata swego, y udali się przećiw synóm Ammon.

12. Y rzékł: Jeśliby mię przemagał Syriyczyk, dasz mi ratunek: a ieśli ciebie przemagać będą synowie Ammon, będęć na pomoc.

13. Zmacniay się, a mężnie sobie poczynaymy o lud nasz, y o miasta Boga naszego: a Pan uczyni co w oczach iego dobre iest.

14. Ruszył się tedy Joab y lud, który był z nim, przećiwko Syriyczykowi ku bitwie: y w tył ie obróćił.

15. A synowie Ammonowi uyźrzawszy, że tył podał Syriyczyk, ućiekli też sami przed Abisai bratem iego, y wpadli do miasta: a Joab się też wróćił do Jeruzalem.

16. A widząc Syriyczyk, iż upadł przed Izraelem, wyprawił posły, y przywiódł Syriyczyka, który był za rzéką, a Sophach hetman żołnierstwa Adarezer był wodzem ich.

17. Co gdy dano znać Dawidowi, zebrał wszytkiego Izraela, y przeprawił się przez Jordan, y przypadł na nie, y zszykował się przećiwko im, a oni przećiw niemu walczyli.

18. Y ućiekł Syriyczyk przed Izraelem: y pobił Dawid Syriyczyków śiedm tyśięcy wozów, y czterdźieśći tyśięcy piechoty, y Sophacha hetmana woyska.

19. A widząc słudzy Adarezer, iż byli od Izraela zwyćiężeni, zbiegli do Dawida, y służyli mu: y niechćiała więcéy Syria dawać pomocy synóm Ammon.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O szczęśliwie prowadzonych wojnach przez Izraelitów z Ammonitami i Filistynami.

1. Factum est autem post anni circulum, eo tempore, quo solent reges ad bella procedere, congregavit Joab exercitum et robur militiae, et vastavit terram filiorum Ammon, perrexitque et obsedit Rabba; porro David manebat in Jerusalem, quando Joab percussit Rabba, et destruxit eam. *(2. Reg. 11, 1.)*

2. Tulit autem David coronam Melchom de capite ejus, et invenit in ea auri pondo talentum et pretiosissimas gemmas, fecitque sibi inde diadema; manubias quoque urbis plurimas tulit;

3. populum autem, qui erat in ea, eduxit, et fecit super eos tribulas et trahas et ferrata carpenta transire, ita ut dissecarentur et contererentur; sic fecit David cunctis urbibus filiorum Ammon et reversus est cum omni populo suo in Jerusalem.

4. Post haec initum est bellum in Gazer adversum Philisthaeos, in quo percussit Sobochai Husathites, Saphai de genere Raphaim, et humiliavit eos. *(2. Reg. 21, 18.)*

1. Y stało się po roku, o tym czasie, gdy królowie zwykli wyieżdżać na woynę, zebrał Joab woysko, y co mocnieysze rycerstwo, y spustoszył źiemię synów Ammon, y ciągnął daléy, y oblégł Rabba; lecz Dawid mieszkał w Jeruzalem, gdy Joab zburzył Rabba y skaził ią.

2. Y wziął Dawid koronę Melchóm z głowy iego, y nalazł w niéy talent złota, y kamienie barzo drogie, y uczynił sobie z niéy koronę: korzyśći też miasta wziął barzo wiele;

3. a lud który w nim był wywiódł, y kazał po nich włóczyć wózki młodźiebne, y sanie, y wozy żelazne, tak że ie rozśiekano y potarto: tak uczynił Dawid wszytkim miastom synów Ammon: y wróćił się ze wszytkim ludem swym do Jeruzalem.

4. Potym zaczęła się woyna w Gazer przećiw Philistynóm: na któréy poraźił Sobochay Husathczyk, Saphaia z narodu Raphaim, y poniżył ie.

R. 20. Ten także rozdział wytłumaczony jest w II. Król. R. 11—12.

5. Aliud quoque bellum gestum est adversus Philisthaeos, in quo percussit Adeodatus, filius Saltus Bethlehemites, fratrem Goliath Gethaei, cujus hastae lignum erat quasi liciatorium texentium.

6. Sed et aliud bellum accidit in Geth, in quo fuit homo longissimus, senos habens digitos, id est, simul viginti quatuor; qui et ipse de Rapha fuerat stirpe generatus.

7. Hic blasphemavit Israel; et percussit eum Jonathan filius Samaa fratris David. Hi sunt filii Rapha in Geth, qui ceciderunt in manu David et servorum ejus.

5. Była też druga woyna przećiw Philistynóm, na któréy zabił Bogdan syn Lasu Bethlehemczyk brata Goliatha Getheyczyka, którego drzewo oszczepu było iako nawóy tkacki.

6. Ale y druga woyna przypadła w Geth, na któréy był człowiek barzo długi maiący po sześći palców, to iest wespół dwadźieśćia y cztérzy: który też był z pokolenia Rapha zrodzony.

7. Ten bluźnił Izraela: y zabił go Jonathan syn Sammaa brata Dawidowego. Ci są synowie Rapha w Geth, którzy upadli od ręki Dawidowéy y sług iego.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O popisie ludności uczynionym przez Dawida, i morowém powietrzu, którém Bóg za karę tego czynu dotknął kraj cały.

1. Consurrexit autem Satan contra Israel, et concitavit David, ut numeraret Israel. *(2. Reg. 24, 1. Infr. 27, 24.)*

2. Dixitque David ad Joab et ad principes populi: Ite, et numerate Israel a Bersabee usque Dan, et afferte mihi numerum, ut sciam.

3. Responditque Joab: Augeat Dominus populum suum centuplum, quam sunt: nonne, domine mi rex, omnes servi tui sunt? quare hoc quaerit dominus meus, quod in peccatum reputetur Israeli?

4. Sed sermo regis magis praevaluit; egressusque est Joab, et circuivit universum Israel, et reversus est Jerusalem;

5. deditque Davidi numerum eorum quos circuierat; et inventus est omnis numerus Israel: mille millia et centum millia virorum educentium gladium; de Juda autem: quadringenta septuaginta millia bellatorum.

6. Nam Levi et Benjamin non numeravit, eo quod Joab invitus exsequeretur regis imperium.

7. Displicuit autem Deo, quod jussum erat; et percussit Israel.

8. Dixitque David ad Deum: Peccavi nimis, ut hoc facerem: obsecro, aufer iniquitatem servi tui, quia insipienter egi.

9. Et locutus est Dominus ad Gad, Videntem Davidis, dicens:

10. Vade, et loquere ad David, et dic ei: Haec dicit Dominus: Trium tibi optionem do: unum, quod volueris elige: et faciam tibi.

11. Cumque venisset Gad ad David, dixit ei: Haec dicit Dominus: Elige, quod volueris. *(2. Reg, 24,12.)*

12. Aut tribus annis famem: aut tribus mensibus te fugere hostes tuos, et gladium eorum non posse evadere: aut tribus diebus gladium Domini, et pestilentiam versari in terra et Angelum Domini interficere in universis finibus Israel: nunc igitur vide, quid respondeam ei, qui misit me.

13. Et dixit David ad Gad: Ex omni parte me

1. A Szatan powstał na Izraela: y podwiódł Dawida żeby policzył Izraela.

2. Y rzékł Dawid do Joaba, y do przełożonych nad ludem: Idźćie a obliczćie Izraela od Bersabee aż do Dan: a przynieśćie mi liczbę żebych wiedźiał.

3. Y odpowiedźiał Joab: Niech przysporzy Pan ludu swego sto kroć więcéy niżli go iest: aza nie wszyscy panie móy królu, są słudzy twoi? przecz-że się tego dowiaduie pan móy, coby za grzéch było poczytano Izraelowi?

4. Ale słowo królewskie więcéy przemogło, y wyszedł Joab, y obszedł wszytkiego Izraela, y wróćił się do Jeruzalem;

5. y dał Dawidowi liczbę tych, które był obszedł: y nalazła się wszytka liczba Izraela tyśiąc tyśięcy y sto tyśięcy mężów dobywaiących miecza, a z Juda cztérysta y śiedmdźieśiąt tyśięcy walecznikow.

6. Bo Lewi y Beniamina nie liczył: przeto iż Joab przezdźięki czynił roskazanie królewskie.

7. Y nie podobało się Bogu co było roskazano: y skarał Izraela.

8. Y rzékł Dawid do Boga: Zgrzeszyłem wielce żem to uczynił: proszę oddal nieprawość sługi twego, bom ći głupie uczynił.

9. Y rzékł Pan do Gada widzącego Dawidowego, mówiąc:

10. Idź, a mów do Dawida, y rzecz mu: To mówi Pan: Ze trzech rzeczy daięć obiérać: obierz iedno, które będźiesz chćiał, y uczynięć.

11. Y przyszedszy Gad do Dawida rzékł mu: To mówi Pan: Obierz co chcesz:

12. Abo głód przez trzy lata, abo przez trzy mieśiące ućiekać przed nieprzyiaćioły twemi, a niemoc uyść miecza ich, abo że przez trzy dni miecz Pański, y mór będźie w źiemi, y Anioł Pański zabiiać we wszytkich granicach Izraelskich: a tak teraz obacz co mam odpowiedźieć temu który mię posłał.

13. Y rzékł Dawid do Gad: Ze wszech stron u-

R. 21.—1. *A szatan powstał.* Cały ten rozdział wytłumaczony jest II. Król. 24.

angustiae premunt: sed melius mihi est, ut incidam in manus Domini, quia multae sunt miserationes ejus, quam in manus hominum.

14. Misit ergo Dominus pestilentiam in Israel; et ceciderunt de Israel septuaginta millia virorum.

15. Misit quoque Angelum in Jerusalem, ut percuteret eam; cumque percuteretur, vidit Dominus, et misertus est super magnitudine mali, et imperavit Angelo, qui percutiebat: Sufficit, jam cesset manus tua. Porro Angelus Domini stabat juxta aream Ornan Jebusaei.

16. Levansque David oculos suos vidit Angelum Domini stantem inter coelum et terram, et evaginatum gladium in manu ejus, et versum contra Jerusalem; et ceciderunt tam ipse, quam majores natu, vestiti ciliciis, proni in terram.

17. Dixitque David ad Deum: Nonne ego sum, qui jussi, ut numeraretur populus? Ego, qui peccavi: ego, qui malum feci: iste grex quid commeruit? Domine Deus meus, vertatur, obsecro, manus tua in me et in domum patris mei: populus autem tuus non percutiatur.

18. Angelus autem Domini praecepit Gad, ut diceret Davidi, ut ascenderet, exstrueretque altare Domino Deo in area Ornan Jebusaei.

19. Ascendit ergo David juxta sermonem Gad, quem locutus ei fuerat ex nomine Domini.

20. Porro Ornan, cum suspexisset et vidisset Angelum, quatuorque filii ejus cum eo, absconderunt se; nam eo tempore terebat in area triticum.

21. Igitur cum veniret David ad Ornan, conspexit eum Ornan, et processit ei obviam de area, et adoravit eum pronus in terram.

22. Dixitque ei David: Da mihi locum areae tuae, ut aedificem in ea altare Domino, ita ut, quantum valet argenti, accipias, et cesset plaga a populo.

23. Dixit autem Ornan ad David: Tolle, et faciat dominus meus rex, quodcumque ei placet: sed et boves do in holocaustum, et tribulas in ligna, et triticum in sacrificium; omnia libens praebebo.

24. Dixitque ei rex David: Nequaquam ita fiet, sed argentum dabo, quantum valet: neque enim tibi auferre debeo, et sic offerre Domino holocausta gratuita.

25. Dedit ergo David Ornan pro loco siclos auri justissimi ponderis sexcentos.

26. Et aedificavit ibi altare Domino, obtulitque holocausta, et pacifica, et invocavit Dominum; et exaudivit eum in igne de coelo super altare holocausti. *(2. Par. 3, 1.)*

27. Praecepitque Dominus Angelo; et convertit gladium suum in vaginam.

28. Protinus ergo David videns, quod exaudisset eum Dominus in area Ornan Jebusaei, immolavit ibi victimas.

29. Tabernaculum autem Domini, quod fecerat

ćisk mię ćiśnie, ale mi lepiéy wpaść w ręce Pańskie, bo mnogie są miłośierdźia iego, niźli w ręce człowiecze.

14. Przepuśćił tedy Pan mór na Izraela, y poległo z Izraela śiedmdźieśiąt tyśięcy mężów.

15. Posłał też Anioła do Jeruzalem, aby ie wytraćił: a gdy ie wytraćił, uyźrzał Pan y zlitował się nad wielkośćią złego: y roskazał Aniołowi, który wytracał: Dosyć iuż, niech przestanie ręka twoia. A Anioł Pański stał podle boiowiska Ornan Jebuzeyczyka.

16. Y podniózszy Dawid oczy swe, uyźrzał Anioła Pańskiego stoiącego między niebem a źiemią, a dobyty miecz w ręce iego, y obrócony na Jeruzalem. Y padli tak sam iako starszy obleczeni we włośiennicę, twarzą na źiemię.

17. Y rzékł Dawid do Boga: Azam nie ia iest, którym roskazał aby lud policzono? Ja którym zgrzészył: ia którym źle uczynił: ta trzoda co zawiniła? Panie Boże móy niech się obróći ręka twoia na mię, y na dóm oyca mego: a lud twóy niech tracon nie będźie.

18. A Anioł Pański przykazał Gadowi aby rzékł Dawidowi, żeby wstąpił, y zbudował ołtarz Panu Bogu na boiowisku Ornan Jebuzeyczyka.

19. Wstąpił tedy Dawid według mowy Gad, którą mu mówił imieniem Pańskim.

20. Lecz Ornan gdy weyźrzał wzgórę, y uyźrzał Anioła, y cztérzéy synowie iego z nim, skryli się: bo na ten czas młóćił na boiowisku pszenicę.

21. A tak gdy szedł Dawid do Ornan, uyźrzał go Ornan, y wyszedł przećiw iemu z boiowiska, y pokłonił mu się twarzą do źiemie.

22. Y rzékł mu Dawid: Day mi plac boiowiska twego, abych zbudował na nim ołtarz Panu: tak żebyś wźiął śrébra za co stoi, y żeby ustała plaga od ludu.

23. Y rzékł Ornan do Dawida: Weźmi, a niech uczyni pan móy król cokolwiek mu się podoba: ale y woły daię na całopalenie, y wózki na drwa, y pszenice na ofiarę: Wszytko z chęćią dam.

24. Y rzékł mu król Dawid: Nie będźie tak, ale dam śrébro za co stoi: bo tobie brać nie mam, y tak ofiarować Panu całopalenie darowne.

25. Dał tedy Dawid Ornan za mieysce syklów złota sześćset wagi sprawiedliwéy.

26. Y zbudował tam ołtarz Panu y ofiarował całopalenie y zapokoyne, y wzywał Pana, y wysłuchał go w ogniu z nieba na ołtarz całopalenia.

27. Y roskazał Pan Aniołowi: y obróćił miecz swóy w poszwy.

28. Natychmiast tedy widząc Dawid, że go wysłuchał Pan na boiowisku Ornan Jebuzeyczyka ofiarował tam ofiary.

29. A przybytek Pański, który był sprawił Moy-

18. *Ornan Jebuzejczyka.* Który II. Król. 24, 16, nazywa się Areuna, i był królikiem Jebuzejczyków przed zdobyciem Jerozolimy przez Dawida, jak mniema Mariana.

Moyses in deserto, et altare holocaustorum ea tempestate erat in excelso Gabaon. *(Exod. 36, 2).*
30. Et non praevaluit David ire ad altare, ut ibi obsecraret Deum; nimio enim fuerat in timore perterritus, videns gladium Angeli Domini.

żesz na puszczy, y ołtarz całopalenia, na on czas był na wyżynie Gabaon.
30. Y niemógł Dawid iśdź do ołtarza, aby tam prośił Boga: zbytnim bowiem był strachem przestraszony, widząc miecz Anioła Pańskiego.

Wykład. X. J. Wujka.— Roz. 21. w. 1. *Powstał szatan na Izraela.* Czytaj Annotacią 2 Król. 34 v. 1. 12. *Albo głód przez trzy lata.* 2 Król. 24 pisze, albo głód przez siedm lat. Która różność tak się zgadza, iż już były minęły trzy lata głodu: czwarty był na ten czas, gdy się to działo, a nadto miały jeszcze być trzy lata, gdyby był sobie tak Dawid obrał: a tak zebrawszy to wszystko uczyni lat siedm.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O przygotowaniu środków przez Dawida do przyszłéj budowy kościoła.

1. Dixitque David: Haec est domus Dei, et hoc altare in holocaustum Israel.
2. Et praecepit, ut congregarentur omnes proselyti de terra Israel, et constituit ex eis latomos ad caedendos lapides et poliendos, ut aedificaretur domus Dei.
3. Ferrum quoque plurimum ad clavos januarum et ad commissuras atque juncturas praeparavit David; et aeris pondus innumerabile.
4. Ligna quoque cedrina non poterant aestimari, quae Sidonii et Tyrii deportaverant ad David.

5. Et dixit David: Salomon filius meus puer parvulus est et delicatus: domus autem, quam aedificari volo Domino, talis esse debet, ut in cunctis regionibus nominetur: praeparabo ergo ei necessaria. Et ob hanc causam ante mortem suam omnes praeparavit impensas.
6. Vocavitque Salomonem filium suum, et praecepit ei, ut aedificaret domum Domino Deo Israel.
7. Dixitque David ad Salomonem: Fili mi, voluntatis meae fuit, ut aedificarem domum nomini Domini Dei mei: *(2. Reg. 7, 2).*
8. sed factus est sermo Domini ad me, dicens: Multum sanguinem effudisti, et plurima bella bellasti, non poteris aedificare domum nomini meo, tanto effuso sanguine coram me:
9. filius, qui nascetur tibi, erit vir quietissimus: faciam enim eum requiescere ab omnibus inimicis suis per circuitum, et ob hanc causam Pacificus vocabitur, et pacem et otium dabo in Israel cunctis diebus ejus.
10. Ipse aedificabit domum nomini meo, et ipse erit mihi in filium, et ego ero illi in patrem, fir-

1. Y rzekł Dawid: To iest dóm Boży, y to ołtarz na całopalenie Izraelowi.
2. Y przykazał aby zgromadzeni byli wszyscy nowonawróceni z źiemie Izraelskiéy, y postanowił z nich Kamienniki na łamanie kamieni, y ćiosanie, aby był budowany dóm Boży.
3. Żelaza téż barzo wiele na gwoźdźie do drzwi, y na spuszczanie y na spaianie, nagotował Dawid, y miedźi wagę niezliczoną.
4. Drzewa téż cedrowe nie mogły bydź oszacowane, których Sydończycy y Tyriyczycy nawieźli byli do Dawida.
5. Y rzekł Dawid: Salomon syn móy iest dźiecię maluczkie y kochane, a dóm który chce aby zbudowany był Panu, taki ma bydź, żeby był po wszech źiemiach sławny: a tak nagotuię mu potrzeby. Y dla tego przed śmiercią swą nagotował wszytkie nakłady.
6. Y zawołał Salomona syna swego: y przykazał mu aby zbudował dóm Panu Bogu Izraelowemu.
7. Y rzekł Dawid do Salomona: Synu móy, była wola moia zbudować dóm imieniowi Pana Boga mego,
8. ale stała się mowa Pańska do mnie, mówiąc: Rozlałeś wiele krwie, y walczyłeś wiele walek, nie będźiesz mógł budować domu imieniowi memu, tak wiele krwie rozlawszy przedemną:
9. syn który się tobie narodźi, będźie mąż barzo spokoyny: bo go uspokoię ode wszech nieprzyiaciół iego w około: y dla téy przyczyny będźie zwan spokoyny: y dam pokóy y odpoczynienie w Izraelu po wszytkie dni iego.
10. On zbuduie dóm imieniowi memu, y on mi będźie za syna, a ia mu będę za oyca: y utwiér-

---

R. 22.— 1. *Ten jest dom Boży.* T. j. to miejsce, a mianowicie bojowisko Arcuny Jebuzejczyka, dogodne na budowanie kościoła; albo to jest miejsce, na którém P. Bóg chce być czczony.
5. *Jest dziecię maluczkie i kochane.* Te słowa nie tak wiek dziecinny oznaczają, jak raczéj pieszczone i delikatne wychowanie, niezwyczajnie słaby skład ciała, i wiek zupełnego jeszcze niedoświadczenia, jak zrobił uwagę Pineda lib. 3, de Salom. C. 2 n. 2. Albo nazywa się Salomon maluczkiem dziecięciem w porównaniu do dzieła, które należało uczynić. Tak mierny mówca w porównaniu do Cycerona lub Demostenesa nazywa się dziecięciem.

8. *Rozlałeś wiele krwi.* Abulensis rozumie, że ta cała wzmianka krwi nie do czego innego należy, jak do oznaczenia wojennych zatrudnień Dawida, któremi napotém ustawicznie był obarczony tak, że budowie kościoła oddać się nie mógł. A zatém wiersz ten nie inną przyczynę przywodzi, dla czego Dawid nie zbudował kościoła, jedno tę samę co i Salomon. w liście do króla Tyryjskiego, III. Król. 5, 3, wyraził: *Ty wiesz wolę Dawida ojca mego, a iż nie mógł budować domu imieniowi Pana Boga swego, przed walkami nalegającemi w około, aż je dał Pan pod stopy nóg jego.*
9. *Spokojny.* Hebr. *Salomoh, Salomon.* Nasz tłumacz, zamiast imienia własnego, tłumaczenie wyrazu położył.

maboque solium regni ejus super Israel in aeternum. (2, *Reg.* 7, 13. *III. Reg.* 5, 5. *Hebr.* 1, 5).

11. Nunc ergo, fili mi, sit Dominus tecum, et prosperare, et aedifica domum Domino Deo tuo, sicut locutus est de te.

12. Det quoque tibi Dominus prudentiam et sensum, ut regere possis Israel, et custodire legem Domini Dei tui.

13. Tunc enim proficere poteris, si custodieris mandata et judicia, quae praecepit Dominus Moysi, ut doceret Israel: confortare et viriliter age, ne timeas, neque paveas.

14. Ecce ego in paupertate mea praeparavi impensas domus Domini: auri talenta centum millia, et argenti mille millia talentorum: aeris vero, et ferri non est pondus, vincitur enim numerus magnitudine: ligna et lapides praeparavi ad universa impendia.

15. Habes quoque plurimos artifices, latomos et caementarios, artificesque lignorum et omnium artium ad faciendum opus prudentissimos,

16. in auro et argento et aere et ferro, cujus non est numerus. Surge igitur, et fac: et erit Dominus tecum.

17. Praecepit quoque David cunctis principibus Israel, ut adjuvarent Salomonem filium suum.

18. Cernitis, inquiens, quod Dominus Deus vester vobiscum sit, et dederit vobis requiem per circuitum, et tradiderit omnes inimicos vestros in manus vestras, et subjecta sit terra coram Domino, et coram populo ejus.

19. Praebete igitur corda vestra et animas vestras, ut quaeratis Dominum Deum vestrum: et consurgite, et aedificate sanctuarium Domino Deo, ut introducatur arca foederis Domini, et vasa Domino consecrata, in domum, quae aedificatur nomini Domini.

dzę stolicę królestwa iego nad Izraelem na wieki.

11. Teraz tedy synu móy, niech Pan będzie z tobą, y niechći się szczęści, y zbuduy dóm Panu Bogu twemu, iako mówił o tobie.

12. Niechći też Pan da rostropność y zmysł, abyś mógł rządźić Izraela, y strzédz zakonu Pana Boga twego.

13. Abowiem tedy będźiesz mógł postąpić, ieśli będźiesz strzégł przykazań y sądów, które przykazał Pan Moyżeszowi, aby nauczył Izraela: Zmacniayże się, a czyń mężnie, niebóy się, ani się lękay.

14. Oto ia w ubóstwie moim nagotowałem nakłady na dóm Pański, złota talentów sto tysięcy, a śrébra tyśiąc tyśięcy talentów: a miedzi y żelaza wagi niémasz, bo wielkość przechodźi liczbę: drzewa y kamienia przygotowałem, na wszytkie nakłady.

15. Masz téż rzemieślników barzo wiele kamienników, y murarzów, y rzemieślników około drzewa y wszelkich rzemiosł do czynienia dźieła barzo rostropnych,

16. ze złota, ze śrébra, y z miedźi, y z żelaza, któremu niémasz liczby. A tak wstań, a czyń, a będźie Pan z tobą.

17. Przykazał téż Dawid wszytkim kśiążętom Izraelskim, aby pomagali Salomonowi synowi iego mówiąc:

18. Widźićie iż Pan Bóg wasz iest z wami, y dał wam odpoczynek w około, y dał wszytkie nieprzyiaćioły wasze w ręce wasze, y poddana iest źiemia przed Panem y przed ludem iego.

19. Podayćiesz tedy serca wasze y dusze wasze, abyśćie szukali Pana Boga waszego: a wstańćie y buduyćie Świątnicę Panu Bogu, aby wnieśiona była skrzynia przymierza Pańskiego, y naczynia Panu poświęcone, do domu, który się buduie imieniowi Pańskiemu.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O naznaczeniu przez Dawida następcą tronu Salomona, i rozdaniu Lewitom rozmaitych urzędów.

1. Igitur David senex, et plenus dierum, regem constituit Salomonem filium suum super Israel.

2. Et congregavit omnes principes Israel, et sacerdotes atque Levitas.

1. Dawid tedy stary y pełen dni, postanowił królem Salomona syna swego nad Izraelem.

2. Y zgromadźił wszytkie kśiążęta Izraelskie, y kapłany y Lewity.

12. *Zmysł.* Mniemalibyśmy że się oznacza biegłość w wynajdowaniu i rozsądzaniu rozmaitych trudności.

13. *Przykazań i sądów.* Prawo Boże, według którego należy urządzać postępki i sądy sprawować.

14. *W ubóstwie mojém.* Przez skromność mówi tak Dawid.

17. *Przykazał.* Upominał.

18. *Odpoczynek w około.* Wszystko się należycie załatwiło, i wojny ustały.—*Dał wszystkie nieprzyjacioły wasze.* Zwycięstwo dał nad nieprzyjaciołmi, z którymi walczyliście.—*Poddana jest ziemia przed Panem.* Niema ktoby się ośmielił podnieść oręż przeciwko ludowi Izraelskiemu wiedząc, że Bóg nasz, którego potęgi najbardziéj się lęka, będzie go miał za nieprzyjaznego i buntownika. Nadto poddana jest także ziemia, ponieważ Syryjczycy, Ammonici, Moabici, Idumejczycy i Filistyni daninę płacą, II. Król, 8, 6 i 14, i gdzieindziéj. Owo także *przed Panem* zdaje się oznaczać, że Bóg ze szczególniejszą troskliwością ludem Izraelskim rządził, jakby był jego królem.

19. *Podajcież tedy serca wasze.* Serca i dusze wasze do posłuszeństwa Bogu i Jego prawu nakłońcie.—*Świątnicę.* Kościół, który w tymże samym wierszu domem imieniowi Pańskiemu zbudowanym nazywa.

R. 23.—1. *Postanowił królem Salomona.* Patrz III. Król. 1.

2. *Wszystkie książęta Izraelskie.* Przedniejsze ze wszystkich pokoleń i rodzin; albo wszystkich przełożonych nad wojskiem, albowiem r. 25 w. 1 mamy: *Dawid tedy i urzędnicy wojenni odłączyli na posługowanie syny Azaf i t. d.*

3. Numeratique sunt Levitae a triginta annis et supra, et inventa sunt triginta octo millia virorum.
4. Ex his electi sunt et distributi in ministerium domus Domini viginti quatuor millia; praepositorum autem et judicum sex millia;
5. porro quatuor millia janitores; et totidem psaltae canentes Domino in organis, quae fecerat ad canendum.
6. Et distribuit eos David per vices filiorum Levi, Gerson videlicet, et Caath, et Merari.*
7. Filii Gerson: Leedan et Semei.* *(Supr. 6, 1).*
8. Filii Leedan: princeps Jahiel et Zethan et Joel, tres.
9. Filii Semei: Salomith et Hosiel et Aran, tres; isti principes familiarum Leedan.
10. Porro filii Semei: Leheth et Ziza, et Jaus et Baria; isti filii Semei, quatuor.
11. Erat autem Leheth prior, Ziza secundus; porro Jaus et Baria non habuerunt plurimos filios, et idcirco in una familia unaque domo computati sunt.
12. Filii Caath: Amram et Isaar, Hebron, et Oziel: quatuor.
13. Filii Amram: Aaron et Moyses. Separatusque est Aaron, ut ministraret in Sancto sanctorum, ipse et filii ejus in sempiternum, et adoleret in-

3. Y policzono Lewity od trzydźieśći lat y wyższéy: y nalazło się ich trzydźieśći y ośm tyśięcy meżów.
4. Z tych wybrano y rozłożono na posługę domu Pańskiego dwadźieśćia y cztéry tyśiące. A przełożonych y sędźiów sześć tyśięcy,
5. a odźwiérnych cztérzy tyśiące: y także wiele muzyków graiących Panu na instrumenćiech, które był nasprawiał ku graniu.
6. Y rozdźielił ie Dawid na odmiany synów Lewi, to iest, Gerson, y Kaath, y Merari.
7. Synowie Gerson: Leedan, y Semei.
8. Synowie Leedan: przednieyszy Jahiel, y Zethan, y Joel,. trzéy.
9. Synowie Semei: Salomith, y Hosiel, y Aran, trzéy; ci przednieyszy familiy Leedan.
10. A synowie Semeiowi: Leheth, y Ziza, y Jaus, y Baria: ći synowie Semei cztérzéy.
11. Y był Leheth pierwszy, Ziza wtóry: lecz Jaus y Baria nie mieli wiele synów, y przetóż w iednéy familiiéy y w iednym domu byli policzeni.
12. Synowie Kaath, Amram, y Isahar, Hebron, y Oziel, cztérzéy.
13. Synowie Amram: Aaron y Moyżesz. Y odłączony iest Aaron aby służył w świętym świętych, sam y synowie iego na wieki, ażeby palił kadze-

3. *Od trzydzieści lat i wyżéj.* Aż do najpoźniejszéj starości. Chociaż bowiem w Num. 8, 25, mówi się o tychże lewitach: *A gdy pięćdziesiąt lat wieku wypełnią służyć przestaną i t. d.*, rozumie się o dźwiganiu ciężarów, które z ustaleniem przybytku na jedném miejscu ustawało, i dla tego do innych posług lżejszych zdolnymi być mogli nawet ci, którzy rok pięćdziesiąty przeżyli. Tak rozumie Abulensis, Dyonizius i Syranus.— *Trzydzieście i osiem tysięcy* Lewitów z wyłączeniem kapłanów, co się pokazuje z tego, że 24 tysięcy przywiązanych było do posług domu, sześć tysięcy sprawowało urząd sędziów albo przełożonych, cztery tysiące było odźwiernych i tyleż śpiewaków, które to wszystkie urzędy były lewitów, nie zaś kapłanów, i razem wzięci summę trzydzieście i osiem tysięcy stanowią.

4. *Przełożonych i sędziów.* Toż samo są przełożeni i sędziowie, których obowiązkiem było rozsądzać, według przepisów prawa, wszystkie sprawy pomiędzy Izraelitami; jak się pokazuje z II. Paral. 19, 8, gdzie czytamy: *W Jeruzalem też postanowił Józafat lewity i kapłany, i przełożone domów z Izraela, aby sąd i sprawę Pańską sądzili obywatelom jego.*

5. *A odźwiernych cztery tysiące.* Którzy drzwi przysionków po kolei strzegli. W każdym zaś przysionku drzwi było troje, t. j. na wschód, na południe i na północ. I przysionków też było trzy, z których wewnętrzny był przeznaczony dla lewitów i kapłanów; drugi otaczający przysionek kapłański należał do samych tylko Izraelitów; trzeci zaś w którego obwodzie dwa pierwsze zawierały się, dla wszystkich był otwarty, nawet dla pogan, i w tym, ponieważ swoją obszernością inne przewyższał, więcéj być może, niż troje drzwi było. Do urzędu odźwiernych należało drzwi strzedz, nieczystych nie wpuszczać, i mieć baczność, żeby się nic w kościele nie stało, coby modlącym się przeszkodą być mogło, i t. d. Patrz co się rzekło wyżéj r. 9, 17.— *Muzyków grających Panu na instrumentach.* Patrz co się rzekło r. 15, 17 i daléj.

6. *Rozdzielił je Dawid na odmiany.* Podzieleni byli śpiewacy na 24 zmiany, jak się znajduje niżéj r. 25, 9, i takim sposobem, po upływie tygodnia, nowi następowali po tych, którzy posługiwania swojego dopełnili.—*Na odmiany synów Lewi.* Synów Lewi trzech było, Kaat, Gerson i Merari. Wszyscy więc wyżéj wyliczeni Lewitowie podzieleni byli na odmiany, t. j. na rodziny, które od synów Lewi miały nazwisko, każda zaś z owych rodzin jeszcze się dzieliła na inne mniejsze rodziny, jak się niżéj powie.

7. *Synowie Gerson: Leedan i Semei.* Leedan inaczéj się nazywa Lebni; przeto Num. 3, 18 mówi się, że Gerson dwóch miał synów, Lebni i Semei.

8. *Jahiel, i Zetan, i Joel.* Niżéj r. 26, 21, imiona synów Leedana inne się kładną; albowiem ten, który się tu nazywa Jahiel, tam się mianuje Jahieli; Zetan zaś i Joel zowią się Leedan i Gersoni. Jużeśmy to nieraz powiedzieli, że u Żydów jeden i tenże sam człowiek niekiedy dwa i trzy nawet nosił imiona.

9. *Synowie Semei.* Ten Semei nie jest bratem Leedana, o którym była wzmianka w. 7, lecz inny być może syn Joela, którego imie bezpośrednio przed nim było położone.

Ten więc rodowód następnym sposobem daje się ułożyć.

Gerson. . .	Leeden .	Jahiel, Zetan, Joel.—Semei	Salomit, Hosiel, Aran.
	Semei . .	Lehet, Ziza, Jaus, Baria.	

Że się tak rzecz ma, pokazuje się naprzód: ponieważ gdy się mówi w tekście: *Synowie Semei Salomit, Hoziel i Aran,* dodaje się, *ci przedniejsi familii Leedan;* 2-re, ponieważ syna Semei, który był synem Gersona, rodowód się kładzie w. 10, po dokończeniu rodowodu synów Leedana, 3-cie, ponieważ w tymże w. 10 po wyliczeniu synów Semei, Lehel, Ziza, Jaus i Baria mówi się: *Synowie Semei czteréj;* gdyby zaś jeden był tylko Semei, powiedziałoby się, synów siedmiu, z których trzéj byliby wyliczeni w. 9, a czteréj w. 10.

13. *Służył w świętym świętych.* Aby był najwyższym kapłanem. I sam arcykapłan wchodził do świętego świętych raz tylko do roku w dzień oczyszczenia. Lewit. 16, 2; Ep. ad Hebr. 9, 7; Exod. 30, 10.— *Sam i synowie jego.* Albowiem godność arcykapłańska u Żydów prawem następstwa na potomków przechodziła.—*Ażeby*

censum Domino secundum ritum suum, ac benediceret nomini ejus in perpetuum.*

14. Moysi quoque hominis Dei filii annumerati sunt in tribu Levi.* (*Supr. 6, 3. Exod. 28, 1*).

15. Filii Moysi: Gersom et Eliezer. (*Exod. 2, 22.—18, 3*).

16. Filii Gersom: Sabuel primus.

17. Fuerunt autem filii Eliezer: Rohobia primus; et non erant Eliezer filii alii. Porro filii Rohobia multiplicati sunt nimis.

18. Filii Isaar: Salomith primus.

19. Filii Hebron: Jeriau primus, Amarias secundus, Jahaziel tertius, Jecmaam quartus.

20. Filii Oziel: Micha primus, Jesia secundus.

21. Filii Merari: Moholi et Musi. Filii Moholi: Eleazar et Cis.

22. Mortuus est autem Eleazar, et non habuit filios, sed filias; acceperuntque eas filii Cis, fratres earum.

23. Filii Musi: Moholi et Eder et Jerimoth; tres.

24. Hi filii Levi in cognationibus et familiis suis, principes per vices et numerum capitum singulorum, qui faciebant opera ministerii domus Domini a viginti annis, et supra.

25. Dixit enim David: Requiem dedit Dominus Deus Israel populo suo, et habitationem Jerusalem usque in aeternum.

26. Nec erit officii Levitarum, ut ultra portent tabernaculum, et omnia vasa ejus ad ministrandum.

27. Juxta praecepta quoque David novissima supputabitur numerus filiorum Levi a viginti annis et supra.

28. Et erunt sub manu filiorum Aaron in cultum domus Domini, in vestibulis et in exedris et in loco purificationis et in sanctuario, et in universis operibus ministerii templi Domini.

nie Panu, według obyczaiu swego, a błogosławił imieniowi iego na wieki.

14. Moyżesza też męża Bożego synowie policzeni są w pokoleniu Lewi.

15. Synowie Moyżeszowi: Gersom, y Eliezer.

16. Synowie Gersom: Sabuel piérwszy.

17. A synowie Eliezerowi byli: Rohobia piérwszy: y nie miał Eliezer innych synów. Ale synowie Rohobia rozmnożyli się wielce.

18. Synowie Isaar: Salomith piérwszy.

19. Synowie Hebron: Jeriaw piérwszy, Amariasz wtóry, Jahaziel trzeci, Jekmaam czwarty.

20. Synowie Oziel: Micha piérwszy, Jesia wtóry.

21. Synowie Merari: Moholi, y Musy. Synowie Moholi: Eleazar, y Cis.

22. A umarł Eleazar, y nie miał synów, ale córki: y poięli ie synowie Cis bracia ich.

23. Synowie Musi: Moholi, y Eder, y Jerimoth, trzéy.

24. Ci synowie Lewi w rodach y domiech swych, książęta naprzemiany, y liczby głów każdego z osobna, którzy odprawowali roboty służby domu Pańskiego ode dwudźiestu lat, y wyższéy.

25. Mówił bowiem Dawid: Dał Pan Bóg odpoczynienie Izraelowi ludu swemu, y mieszkanie w Jeruzalem aż na wieki.

26, A nie będźie urząd Lewitów żeby więcéy nośili przybytek, y wszytko naczynie iego, ku posługowaniu.

27. Według roskazania też Dawidowego pośledniego będźie brana liczba synów Lewi, ode dwudźiestu lat y wyższéy.

28. Y będą pod ręką synów Aaronowych na posługę domu Pańskiego, w śieniach y w gmachach, y na mieyscu oczyśćiania, y w świątnicy, y we wszytkich robotach służby kościoła Pańskiego.

---

palił kadzenie. Albowiem codziennie jeden z kapłanów palił dwa razy kadzidło na ołtarzu kadzenia, rano i wieczorem, Exod. 30, 7.—*Błogosławił imieniowi jego na wieki.* T. j. w obowiązkach kapłańskich, które sprawował Aaron i synowie jego, błogosławili Bogu, ponieważ święte ich obowiązki na chwałę Bożą były ustanowione: błogosławili także kapłani ludowi, i błogosławieństwa formułę mamy Num. 6, 24.

14. *Policzeni są w pokoleniu Lewi.* Urząd tylko Lewitów sprawowali, i niebyli kapłanami, jak synowie Aaronowi.

15. *Synowie Mojżeszowi: Gersom.* Którego miał z Sefory córki Jetra kapłana Madyańskiego. Patrz co się rzekło Ex. 2, 22.—*Eliezer.* Patrz Exod. 4, 24.

16. *Sabuel pierwszy.* Gdy się mówi *pierwszy*, dostatecznie się znać daje, że miał także innych, chociaż się ich imiona zamilczają. Albo zapewne *pierwszy* pierworodnego oznacza, co także jednorodzonemu przystoi. O tym Sabuelu mówi się niżéj, r. 26, 24, że był przełożonym nad skarbami.

17. *Rohobia pierwszy.* Pierworodny i jednorodzony.

18. *Synowie Isaar: Salomit pierwszy.* Isaar był drugim synem Kaata, jak się znajduje w tym roz. w 12.

19. *Synowie Hebron.* Który był trzecim synem Kaata, wyż. w. 12.

20. *Synowie Oziel.* Czwarty syn Kaata, wyż. w. 12.

21. *Synowie Merari.* Merari był synem Lewi, wyż. w. 6, i dał początek jednéj z trzech przedniejszych rodzin Lewitów.

22. *I pojęli je synowie Cis i bracia ich.* Krewni ich, na mocy prawa lewiratu. Patrz Num. 36, 7; i rozdz. 27, 3 i dalėj.

24. *Ci synowie Lewi.* T. j. wszyscy wyżéj wyliczeni w tym całym rozdziale.—*Książęta na przemiany.* Według losu, albo rodzin.—*I liczby głów każdego z osobna.* Zdanie jest takie: że pod każdym z nich była pewna liczba Lewitów.—*Od dwudziestu lat i wyżéj.* Pierwiéj lewici od trzydziestego roku posługi swoje spełniać zaczynali, ponieważ często wielkie ciężary z miejsca na miejsce przenosić musieli, jak np. na puszczy; przeto czerstwego wieku ludzie, i do pracy zdolni byli wybierani. Po ustaleniu zaś przybytku w Jerozolimie, praca się umniejszyła, a zatém wcześniéj lewitowie służyć zaczynali, i w pięćdziesiątym roku posługiwania swojego jeszcze niekończyli. Patrz co się rzekło wyż. w. 3 i co się mówi w dwóch dalszych wierszach, t. j. 25, i 26, w samym tekście.

25. *Dał.... odpocznienie.* Stałe przebywanie.

27. *Według rozkazania też Dawidowego pośledniego.* Nareszcie, jak z natchnienia boskiego postanowił Dawid, lewici od roku dwudziestego i wyżéj zaliczali się do służby kościelnéj. Mówi się *rozkazanie poślednie*, ponieważ pod koniec swojego życia postanowił je Dawid.

28. *Pod ręką synów Aaronowych.* Pod władzą arcykapłanów, którzy od Aarona ród swój wiodą.—*W sie-*

29. Sacerdotes autem super panes propositionis et ad similae sacrificium et ad lagana azyma et sartaginem et ad torrendum, et super omne pondus atque mensuram.

30. Levitae vero, ut stent mane ad confitendum et canendum Domino; similiterque ad vesperam,

31. tam in oblatione holocaustorum Domini, quam in sabbatis et calendis et solemnitatibus reliquis, juxta numerum et ceremonias uniuscujusque rei, jugiter coram Domino.

32. Et custodiant observationes tabernaculi foederis, et ritum sanctuarii, et observationem filiorum Aaron fratrum suorum, ut ministrent in domo Domini.

29. A kapłani nad chlebem pokładnym, y nad obiatą z białéy mąki, y około kreplów przaśnych, y około panewek, y około pieczenia, y nad wszelką wagą y miarą.

30. A Lewitowie, żeby stali rano ku wyznawaniu y śpiewaniu Panu: także też ku wieczorowi,

31. tak przy ofiarowaniu całopalenia Pańskiego, iako y w Sobóty, y nowie księżyców, y w insze uroczyste święta, według liczby y Ceremoniy każdéy rzeczy ustawicznie przed Panem.

32. A żeby strzegli zachowania przybytku przymierza, y obyczaiu świątnice, y zachowania synów Aaronowych braćiéy swéy, aby służyli w domu Pańskim.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O podziale potomków Aaronowych i innych rodzin Lewickich na 24 losy czyli klassy.

1. Porro filiis Aaron hae partitiones erant: Filii Aaron: Nadab et Abiu, et Eleazar et Ithamar.

2. Mortui sunt autem Nadab et Abiu ante patrem suum absque liberis; sacerdotioque functus est Eleazar et Ithamar. *(Num. 3, 4.)*

3. Et divisit eos David, id est, Sadoc de filiis Eleazari, et Ahimelech de filiis Ithamar, secundum vices suas et ministerium.

4. Inventique sunt multo plures filii Eleazar in principibus viris, quam filiis Ithamar. Divisit autem eis, hoc est filiis Eleazar, principes per familias sedecim; et filiis Ithamar per familias et domos suas octo.

5. Porro divisit utrasque inter se familias sortibus; erant enim principes sanctuarii, et principes Dei, tam de filiis Eleazar, quam de filiis Ithamar.

6. Descripsitque eos Semeias, filius Nathanael scriba Levites, coram rege et principibus et Sadoc

1. A Synowie Aaronowi tym sposobem rozdźieleni byli. Synowie Aaronowi: Nadab y Abiu, y Eleazar, y Ithamar.

2. A Nadab y Abiu umarli przed oycem swym bez potomstwa: y odprawował kapłański urząd Eleazar, y Ithamar.

3. Y podźielił ie Dawid, to iest Sadoka z synów Eleazarowych, y Ahimelecha z synów Ithamarowych, według przemian ich, y posługi.

4. Y nalazło się daleko więcéy synów Eleazarowych w mężach czelnieyszych, niźli synów Ithamarowych. Y rozdźielił im, to iest synóm Eleazarowym, książąt wedle domów szesnaśćie: a synóm Ithamarowym wedle familiy y domów ich ośm.

5. Y podźielił obie familie między sobą losami: bo były książęta świątnice, y książęta Boży, tak z synów Eleazarowych, iako y z synów Ithamarowych.

6. Y rozpisał ie Semeias syn Nathanaelów pisarz Lewit przed królem y książęty, y Sadokiem

niach i gmachach, Przy drzwiach i wnijściach do kościoła; w sieniach i mieszkaniach, w których się święte sprzęty przechowują.—*Na miejscu oczyszczenia*. Gdzie się obmywali kapłani i ofiary spłukiwano.— *I w świątnicy*. Mówi się o lewitach, że służyli w świątnicy, gdy w miejscu bardziéj świętém, niż są drzwi i przysionki, obowiązki swojego urzędu odbywali, jako to, gdy śpiewacy podczas ofiary w przysionku kapłańskim śpiewali i t. d.

29. *Nad chlebem pokładnym*. Sami bowiem kapłani z mąki, któréj im dostarczali Izraelici, chleby pokładne sporządzali. Przeto ten obowiązek, jako również i następne wyjmują się, iżby kto nie sądził, że je lewitowie odprawowali.— *I nad obiatą z białéj mąki*. Patrz co się rzekło Lew. 2, 1.—*Kreplów przaśnych*. *Kreple* są ciasta, placki smażone (Linde).—*Panewek*. *Panewka sartago*, naczynie żelazne kuchenne do smażenia albo pieczenia czego.— *Nad wszelką wagą i miarą*. T. j. cokolwiek pod pewną wagą i miarą ofiarować należało, wszystko to lewitowie rozmierzyć byli powinni: patrz także co się rzekło Exod. 30, 13.

30. *Ku wyznawaniu i śpiewaniu*. Ku chwaleniu Boga, albowiem wyznawać znaczy w Piśmie ś. to samo co chwalić. Używano śpiewu rano i wieczorem, gdy ofiary składano.

32. *Ażeby strzegli*. Zdanie jest takie, że Lewici byli obowiązani święte przepisy co do joty zachować, tak co do strzeżenia kościoła i przysionków, jak co do czasu i sposobu śpiewania i t. d.—*Zachowania synów Aaronowych*. Rozkazy najwyższych kapłanów.—*Braci swojéj*. Którzy jak oni byli z pokolenia Lewi.

R. 24. — 2. *Umarli*. Historyą mamy Num. 3, 4.— *I odprawował kapłański urząd Eleazar i Itamar*. Byli kapłanami za życia ojca, Eleazar zaś najwyższym także kapłanem i następcą ojca Aarona.

3. *Podzielił ich Dawid*. Gdy lewitów rachował oddzielnie policzeni są synowie Eleazara, i oddzielnie synowie Itamara. — *Według przemian ich posługi*. Iżby po tygodniu służyła każda rodzina kapłańska, co także i lewici zachowywali.

4. *W mężach celniejszych*. Znalazło się daleko więcéj książąt rodzin z synów Eleazara niż z Itamara; i dla tego na szesnaście rodzin byli podzieleni, a synowie Itamara na osiem tylko, ponieważ mniéj ich było.

5. *Bo były książęta świątnice i książęta Boży*. Sądzimy, że się przywodzi przyczyna, dla któréj chciał Dawid, żeby losem było naznaczono, w jakim porządku każda rodzina służyć była powinna; jakby mówił: z obu rodzajów tak Eleazara jak Itamara byli książęta kapłani świątnicy, t. j. służący w miejscu świętém, i przedniejsi czyli książęta Bozi, t. j. wielcy książęta, a mianowicie, którzy byli głowami wielkich i zamożnych rodzin; żeby więc spółzawodnictwo, spór, lub kłótnia niepowstały, rzecz całą na losy zdano.—*Książęta Bozi*. Patrz Gen. 23, 6.

6. *Jeden dom. . . a drugi dom*. Na przemian brały się

sacerdote, et Ahimelech filio Abiathar, principibus quoque familiarum sacerdotalium et Leviticarum; unam domum, quae ceteris praeerat, Eleazar; et alteram domum, quae sub se habebat ceteros, Ithamar.
7. Exivit autem sors prima Jojarib, secunda Jedei,
8. tertia Harim, quarta Seorim,
9. quinta Melchia, sexta Maiman,
10. septima Accos, octava Abia,
11. nona Jesua, decima Sechenia,
12. undecima Eliasib, duodecima Jacim,
13. tertiadecima Hoppha, decima quarta Isbaab,
14. decima quinta Belga, decima sexta Emmer,
15. decima septima Hezir, decima octava Aphses,
16. decima nona Pheteia, vigesima Hezechiel,
17. vigesima prima Jachin, vigesima secunda Gamul,
18. vigesima tertia Dalajau, vigesima quarta Maaziau.
19. Hae vices eorum secundum ministeria sua, ut ingrediantur domum Domini, et juxta ritum suum sub manu Aaron patris eorum, sicut praeceperat Dominus Deus Israel.
20. Porro filiorum Levi, qui reliqui fuerant, de filiis Amram erat Subael, et de filiis Subael Jehedeia.
21. De filiis quoque Rohobiae princeps Jesias.
22. Isaari vero filius Salemoth, filiusque Salemoth Jahath,
23. filiusque ejus Jeriau primus, Amarias secundus, Jehaziel tertius: Jecmaam quartus.
24. Filius Oziel, Micha; filius Micha, Samir.
25. Frater Micha, Jesia; filiusque Jesia, Zacharias.
26. Filii Merari: Moholi et Musi. Filius Oziau: Benno.
27. Filius quoque Merari: Oziau et Soam, et Zachur et Hebri.
28. Porro Moholi filius: Eleazar, qui non habebat liberos.
29. Filius vero Cis, Jerameel.
30. Filii Musi: Moholi, Eder, et Jerimoth. Isti filii Levi secundum domos familiarum suarum.

kapłanem, y Ahimelechem synem Abiatharowym, książęty też domów kapłańskich y Lewitskich: ieden dóm, który był nad innémi, Eleazarowi, a drugi dóm który miał inne pod sobą, Ithamarowi.
7. Y wyszedł los piérwszy Joiarib, wtóry Jedei,
8. trzeći Harim, czwarty Seorim,
9. piąty Melchia, szósty Maiman,
10. siódmy Akkos, ósmy Abia.
11. dźiewiąty Jesua, dźiesiąty Sechenia.
12. iedenasty Eliasib, dwunasty Jacim,
13. trzynasty Hoppha, czternasty Isbaab,
14. piętnasty Belga, szesnasty Emmer,
15. siedmnasty Hezir, ośmnasty Aphses,
16. dźiewiętnasty Pheteia, dwudźiesty Hezechiel,
17. dwudźiesty piérwszy Jachin, dwudźiesty wtóry Gamul,
18. dwudźiesty trzeći Dalaiau, dwudźiesty czwarty Maaziau.
19. Te przemiany ich, według służby ich, aby wchodźili do domu Pańskiego, y według obyczaiu swego, pod ręką Aarona, oyca ich, iako był roskazał Pan Bóg Izraelów.
20. A z synów Lewi, którzy byli pozostali, z synów Amram był Subael: a z synów Subael, Jehedeia.
21. Z synów zaś Rohobasza przednieyszy Jesiasz.
22. A Isaarów syn Salémoth, a syn Salemothów Jahath:
23. a syn iego Jeriau piérwszy, Amariasz wtóry, Jahaziel trzeći, Jekmaan czwarty.
24. Syn Oziel, Micha; syn Micha Samir.
25. Brat Micha: Jesia: a syn Jesiaszów, Zachariasz.
26. Synowie Merari: Moholi y Musy. Syn Oziau: Benno.
27. Syn téż Merari: Oziau, y Soam, y Zachur, y Hebri.
28. A syn Moholi: Eleazar, który nie miał synów.
29. A syn Cis: Jerameel.
30. Synowie Musi: Moholi, Eder, y Jerimoth. Ci synowie Lewi według domów familiy ich.

rodziny Eleazara, i rodziny Itamara, co Grecy w sposobie mówienia hebrajskiego tak wymawiają: *Jeden jeden Eleazarowi, i jeden jeden Itamarowi.*

7. *I wyszedł los.* Wyliczają się 24 kolei czyli losy kapłanów, które w części były z potomków Eleazara, w części z potomków Itamara.

10. *Ósmy Abia.* Z tego losu był Zachariasz ojciec ś. Jana Chrzciciela, Łuk. 1, 5.

19. *Pod ręką Aarona.* Najwyższego kapłana, następcy Aaronowego, któremu uległość byli winni niżsi kapłani i lewitowie.—*Ojca ich.* Z którego wszyscy kapłani ród swój wyprowadzali, i którego wszyscy lewici, jako ojca czcili, uległość i posłuszeństwo mu okazując.

20. *Którzy byli pozostali.* Oprócz kapłanów, o których dotychczas była mowa.—*Z synów Amram.* Który był ojcem Aarona i Mojżesza.—*Subael.* Który był wnukiem Amrama, a synem Gersona syna Aaronowego. Patrz rozdz. poprzedz. w. 16. Wspomina się ten Subael, ponieważ był przełożonym nad skarbami, jak się znajduje niż. r. 26, 24.

21. *Z synów zaś Rohobiasza.* Nie mówi się tu czyim był synem Rohobiasz: był zaś synem Eleazara, jak czytamy w rozdz. poprzedz. w. 17. — *Jeziasz.* Miał także Rohobiasz innych synów, jak się pokazuje z rozdz. poprzedz. w. 17; lecz wspomina się tylko Jeziasz, ponieważ był książęciem.

22. *Salemot.* Który w rozdz. poprzedz. w. 18 nazywa się Salomit.

23. *A syn jego.* T. j. Jahata.

24. *Syn Oziel.* Oziel jest czwartym synem Kaata, wyż. r. 23, 12.

26. *Synowie Merari.* Dotąd wyliczeni należą do rodziny Kaata: teraz przechodzi do rodziny Merari; rodzinę zaś Gersona w milczeniu pomija tekst ś. Wiersz zaś ten co do zdania tak uporządkować należy: synowie Merari, Moholi i Musi, Ozian także, i Soam, i Zachur, i Hebri. Ozian zaś miał syna imieniem Benno.

28. *A syn Moholi: Eleazar, który nie miał synów.* Nie znaczy, że Moholi był synem Eleazara, lecz przeciwnie, że Eleazar syn Moholi dzieci nie miał.

30. *Synowie Musi: Moholi.* Musi miał syna tegoż samego imienia co jego ojciec Moholi, o którym uczyniona jest wzmianka w. 28.

31. Miseruntque et ipsi sortes contra fratres suos, filios Aaron, coram David rege, et Sadoc et Ahimelech, et principibus familiarum sacerdotalium et Leviticarum, tam majores, quam minores; omnes sors aequaliter dividebat.

31. Y ći też puścili losy naprzećiw bratóm swym, synóm Aaronowym przed Dawidem królem, y Sadokiem y Ahimelechem, y książęty domów kapłańskich y Lewitckich, tak większy iako y mnieyszy, wszytkie los równie dźielił.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 24. w. 2. *Kapłanem był Eleazar i Ithamar.* Według zakonu jeden tylko miał być najwyższy kapłan z pokolenia Aaronowego, wszakże na ten czas dwaj byli od dwu synów Aaronowych z Eleazara, był Sadoch, a z Ithamara był Abiathar, które też wspomina 2 Król. 15. Przyczyna tego ta była, iż gdy Saul rozgniewawszy się zabił najwyższego kapłana Achimelecha z inszymi kapłany, sam tylko Abiathar syn Achimelechów uszedł do Dawida, i był na miejscu ojca Achimelecha najwyższym kapłanem, Saul lepak obrał Sadocha z pokolenia także Aaronowego, aby był najwyższym kapłanem. 1 Król. 22. Wszakże się to działo za wolą Bożą, który tym pokarał onego Heli, iż z jego domu niemiał być nikt najwyższym kapłanem. 1 Król. 2. Co się wypełniło na ten czas gdy Salomon Abiathara syna Heli złożył z urzędu, a Sadocha zostawił. 3 Król. 2. Dawid przecię swego czasu dopuścił obiema służyć w kościele. iż będąc prorokiem wiedział jako był Bóg zagroził Heli mówiąc: Będziesz patrzyć na przeciwnika swego w kościele i t. d. Co się na ten czas stało, kiedy Abiathar potomek Heli widział Sadocha najwyższego kapłana szczęśliwszego, aż też i potém Salomon Abiatara zrzucił, a Sadocha na tym urzędzie zostawił. Przetoż Dawid cierpiał obudwu, aby się słowu Pańskiemu dosyć stało.

19. *Te przemiany według służby ich.* Ten zwyczaj był, iż kapłani na przemiany tylko służyli w kościele (bo byli rozdzieleni na dwadzieścia i cztery familie) a w tym czasie póki służyli, nie mieszkali w domu przy żonach, ale byli pod rządem Aarona, albo najwyższego kapłana, przy kościele mieszkając, aż czas służby ich wyszedł. wyżéj 9 ver. 35, i niżéj v. 28, i 13. Luc. 1, pisząc o Zacharyaszu zowie to *ἐφημερία ordo civis*, t. j. porządek na przemiany, zkąd się też dowodzi, iż jeśli oni tego czasu, którego służyli w kościele wstrzymywali się od własnych żon, jakoż daleko więcéj przystoi, aby kapłani nasi, którzy nie na przemiany ale zawsze w kościele służą, mają żyć w czystości.

CAPUT XXV. — ROZDZIAŁ 25.

O podziale synów Azafowych, Hemanowych, Iditun i innych na 24 losy czyli klassy.

1. Igitur David et magistratus exercitus segregaverunt in ministerium filios Asaph et Heman, et Idithun, qui prophetarent in citharis et psalteriis et cymbalis secundum numerum suum, dedicato sibi officio servientes.

2. De filiis Asaph: Zacchur et Joseph, et Nathania et Asarela; filii Asaph, sub manu Asaph prophetantis juxta regem.

3. Porro Idithun; filii Idithun: Godolias, Sori, Jeseias, et Hasabias et Mathathias; sex, sub manu patris sui Idithun, qui in cithara prophetabat super confitentes et laudantes Dominum.

4. Heman quoque; filii Heman: Bocciau, Mathaniau, Osiel, Subuel et Jerimoth, Hananias, Hanani, Eliatha, Geddelthi, et Romemthiezer et Jesbacassa, Mellothi, Othir, Mahazioth:

5. omnes isti filii Heman Videntis regis in sermonibus Dei, ut exaltaret cornu; deditque Deus Heman filios quatuordecim, et filias tres.

1. Dawid tedy y urzędnicy woienni odłączyli na posługowanie syny Asaph y Heman y Idithun: którzyby prorokowali na cytrach y na arfach y na cymbalech, według liczby swoiéy poruczonemu sobie urzędowi służąc.

2. Z synów Asaph: Zacchur, y Jozeph, y Nathania, y Asarela; synowie Asaph pod ręką Asaph prorokuiącego przy królu.

3. A Idithun: synowie Idithun Godoliasz, Sori, Jeseiasz, y Hasabiasz, y Mathathiasz, sześć pod ręką oyca ich Idithun, który na cytrze prorokował nad wyznawaiącymi y chwalącymi Pana.

4. Heman téż: synowie Heman, Bokciau, Mathaniau, Oziel, Subuel, y Jerimoth, Hananiasz, Hanani, Eliatha, Geddelthi y Romemthiezer, y Jesbakassa, Mellothi, Othir, Mahazioth,

5. ci wszyscy synowie Heman Widzącego królewskiego w rzeczach Bożych, aby wywyższał róg y dał Bóg Hemanowi synów cztérnaśćie y trzy córki.

---

31. *Naprzeciw.* Z drugiéj strony. — *Bratom swym.* Krewnych swoich. — *Wszystkie los równie dzielił.* Co do posług kościelnych, które im losem przypadały.

R. 25.—1. *Urzędnicy wojenni.* Przełożeni nad wojskiem.—*Na posługiwanie.* Do śpiewania.—*Syny Azaf.* Patrz, co się rzekło wyżéj r. 6, 39.—*Prorokowali.* Śpiewali proroctwa, czyli Psalmy na chwałę Bożą. Patrz wyż. r. 15. 22.—*Cytrach.* W zwyczajnym przekładzie *lyrę* czytamy.—*Według liczby swojéj.* Ile ich było do tego obowiązku przeznaczonych.

2. *Pod ręką Azafa.* Podwładnych Azafowi.—*Prorokującego przy królu.* Pagninus i Watablus przekładają, *na rozkaz króla;* za którymi idąc Emm. Sa tłumaczy, według rozkazu króla. Albo zapewne mówi się przy królu, ponieważ inni postawieni byli śpiewakami w Gabaon, które to miejsce było oddalone od króla: albo nareszcie mówi się przy królu, ponieważ w tymże kościele, jako obszernym, w wielu miejscach opiewana była chwała Boża przez śpiewaków, z których część pewna przy tronie królewskim chór składała.

3. *Nad wyznawającymi.* Hebr. *do wyznawania i chwalenia.* LXX, *wyznawanie i chwałę Bożą.*

5. *Heman widzącego królewskiego.* Jak śpiewacy nazywają się *prorokami,* tak też zowią się *widzącymi,* który to zresztą wyraz właściwie w Piśmie ś. proroków oznacza, t. j. przewidujących rzeczy przyszłe; a zatém Heman był *widzącym królewskim,* t. j. śpiewakiem, lub muzykiem królewskim, lub przełożonym nad śpiewakami.—*W rzeczach Bożych.* T. j. w Psalmach i proroctwach, które śpiewali. Albo gdy król nie sprawom politycznym, lecz Bożym i świętym się oddawał. — *Aby wywyższał róg.* Do wychwalania Boskiéj mocy, którą w Piśmie ś. przenośnią rogu się oznacza.

6. Universi sub manu patris sui ąd cantandum in templo Domini distributi erant in cymbalis et psalteriis et citharis in ministeria domus Domini juxta regem: Asaph videlicet et Idithun, et Heman.

7. Fuit autem numerus eorum cum fratribus suis, qui erudiebant canticum Domini, cuncti doctores, ducenti octoginta octo.

8. Miseruntque sortes per vices suas, ex aequo tam major quam minor, doctus pariter et indoctus.

9. Egressaque est sors prima Joseph, qui erat de Asaph. Secunda Godoliae; ipsi et filiis ejus et fratribus ejus duodecim.

10. Tertia Zacchur; filiis et fratribus ejus duodecim.

11. Quarta Isari; filiis et fratribus ejus duodecim.

12. Quinta Nathaniae; filiis et fratribus ejus duodecim.

13. Sexta Bocciau; filiis et fratribus ejus duodecim.

14. Septima Isreela; filiis es fratribas ejus duodecim.

15. Octava Jesajae; filiis et fratribus ejus duodecim.

16. Nona Mathaniae; filiis et fratribus ejus duodecim.

17. Decima Semeiae; filiis et fratribus ejus duodecim.

18. Undecima Azareel; filiis et fratribus ejus duodecim.

19. Duodecima Hasabiae; filiis et fratribus ejus duodecim.

20. Tertiadecima Subael; filiis et fratribus ejus duodecim.

21. Quartadecima Mathathiae; filiis et fratribus ejus duodecim.

22. Quintadecima Jerimoth; filiis et fratribus ejus duodecim.

23. Sextadecima Hananiae; filiis et fratribus ejus duodecim.

24. Septimadecima Jesbacassae; filiis et fratribus ejus duodecim.

25. Octavadecima Hanani; filiis et fratribus ejus duodecim.

26. Nonadecima Mellothi; filiis et fratribus ejus duodecim.

6. Wszyscy pod ręką oyca ich rozdźieleni byli ku śpiewaniu w kośćiele Pańskim, na cymbalech, y na arfach, y na cytrach ku posługam domu Pańskiego przy królu: to iest, Asaph, i Idithun, y Heman.

7. A było ich pocztu z braćia ich, którzy uczyli pieśni Pańskiéy, wszyscy mistrzowie, dwieśćie ośmdźieśiąt y ośm.

8. Y miotali losy na przemiany swoie, za równo tak więtszy iako y mnieyszy, uczony równo y nieuczony.

9. Y wyszedł pierwszy los Jozeph, który był od Asapha. Wtóry Godoliaszowi, y synóm iego, y braćiéy iego dwunaśćie.

10. Trzeći Zachur, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

11. Czwarty Isari, synóm y braciéy iego dwunaśćie.

12. Piąty Nataniaszowi, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

13. Szósty Bokciau, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

14. Siódmy Izreela, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

15. Ósmy Jeseiaszowi, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

16. Dźiewiąty Mathaniaszowi, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

17. Dźieśiąty Semeiaszowi, synóm y braćiéy jego dwunaśćie.

18. Jedenasty Azareel, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

19. Dwunasty Asabiaszowi, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

20. Trzećinasty Subael, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

21. Czternasty Mathathiaszowi, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

22. Piętnasty Jerimoth, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

23. Szesnasty Hananiaszowi, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

24. Siedmnasty Jesbakaszowi, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

25. Ośmnasty Hanania, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

26. Dźiewiętnasty Mellothi, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

---

6. *Wszyscy... ku śpiewaniu w kościele Pańskim.* Tak mężczyźni jak i niewiasty śpiewali w kościele. Patrz Abul. quaest. 14.—*Przy królu.* Patrz, co się rzekło w. 2. —*To jest Azaf.* Zdanie jest nie pełne, ponieważ zbywa słowa. Sens więc jest taki, że ci trzéj byli książętami wszystkich śpiewaków, chociaż pod nimi byli inni w liczbie dwudziestu czterech książęta mniejsi, od których dwudziestu czterech śpiewaków imię miało.

7. *A było ich pocztu.* Synów Azafa, Idituna i Hemana.—*Uczyli pieśni.* Uczyli innych, jako mistrzowie.

8. *Miotali losy na przemiany swoje.* Gdy już śpiewacy losem podzieleni zostali na 24 klassy, postanowiono, w jakim porządku w kościele się znajdować i śpiewać byli powinni.—*Zarówno tak większy jako i mniejszy.* T. j. w urządzeniu klass, na które losy rzucono, zachowaną została o ile być mogło równość, tak żeby każda klassa jednostajną liczbę miała śpiewaków. Nareszcie rzecz na losy zdano, iżby według nich pierwsze, drugie, lub trzecie miejsce i t. d. każda z tych klass zajęła, i to bezwzględnie czy która z nich z lepszych śpiewaków się składała, czy z gorszych, czy przewagę jaką miała, mocą któréj nad inne wynieśćby się mogła, czy nie.—*Uczony równo nieuczony.* T. j. podzieleni zostali na 24 klassy, i w każdéj z nich było dwunastu mistrzów, czyli biegłych w téj rzeczy, inni zaś mniéj biegli, których bieglejsi uczyli.

27. Vigesima Eliatha; filiis et fratribus ejus duodecim.
28. Vigesima prima Othir; filiis et fratribus ejus duodecim.
29. Vigesima secunda Geddelthi; filiis et fratribus ejus duodecim.
30. Vigesima tertia Mahazioth; filiis et fratribus ejus duodecim.
31. Vigesima quarta Romemthiezer; filiis et fratribus ejus duodecim.

27. Dwudźiesty Eliatha, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.
28. Dwudźiesty y piérwszy, Othir, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.
29. Dwudźiesty y wtóry Geddelthi, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.
30. Dwudźiesty y trzeći Mahazioth, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.
31. Dwudźiesty y czwarty Romemthiezer, synóm y braćiéy iego dwunaśćie.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O podziale losem odźwiernych kościoła.

1. Divisiones autem janitorum: de Coritis Meselemia, filius Core, de filiis Asaph.
2. Filii Meselemiae: Zacharias primogenitus, Jadihel secundus, Zabadias tertius, Jathanael quartus,
3. Aelam quintus, Johanan sextus, Elioenai septimus.
4. Filii autem Obededom: Semeias primogenitus, Jozabad secundus, Joaha tertius, Sachar quartus, Nathanael quintus,
5. Ammiel sextus, Issachar septimus, Phollathi octavus; quia benedixit illi Dominus.
6. Semei autem filio ejus nati sunt filii praefecti familiarum suarum; erant enim viri fortissimi.
7. Filii ergo Semeiae: Othni et Raphael et Obed, Elzabad, fratres ejus viri fortissimi; Eliu quoque et Samachias.
8. Omnes hi, de filiis Obededom; ipsi, et filii, et fratres eorum fortissimi ad ministrandum, sexaginta duo de Obededom.
9. Porro Meselemiae filii, et fratres eorum robustissimi, decem et octo.
10. De Hosa autem, id est, de filiis Merari: Semri princeps (non enim habuerat primogenitum, et idcirco posuerat eum pater ejus in principem).
11. Helcias secundus, Tabelias tertius, Zacharias quartus; omnes hi filii et fratres Hosa, tredecim.
12. Hi divisi sunt in janitores, ut semper principes custodiarum, sicut et fratres eorum, ministrarent in domo Domini.
13. Missae sunt ergo sortes ex aequo, et parvis, et magnis, per familias suas in unamquamque portarum.
14. Cecidit ergo sors orientalis Selemiae; por-

1. A rozdźiały wrotnych: z Koritów Meselimia, syn Kore, z synów Asaph.
2. Synowie Meselimiasza: Zachariasz piérworodny, Jadihel wtóry, Zabadiasz trzeći, Jathanael czwarty.
3. Elam piąty, Johanan szósty, Elioenai śiódmy.
4. A synowie Obededom: Semeias piérworodny, Jozabad wtóry, Joaha trzeći, Zachar czwarty, Nathanael piąty,
5. Ammiel szósty, Issachar śiódmy, Phollathy ósmy: bo mu Pan błogosławił.
6. A Semei synowi iego narodźili się synowie przełożeni domów swych: bo byli mężowie barzo mocni.
7. Synowie tedy Semeiasza: Othni, y Raphael, y Obed, Elzabad, braćia iego mężowie barzo mocni: Eliu też y Samachiasz.
8. Ci wszyscy z synów Obededom: sami, y synowie, y braćia ich barzo mocni ku posługowaniu, sześćdźiesiat y dwa z Obededom.
9. A synowie Meselemiasza y braćia ich barzo duży, ośmnaśćie.
10. A od Hosa, to iest z synów Merari: Semri czelnieyszy (bo nie miał piérworodnego, a przeto uczynił go oćiec iego przednieyszym).
11. Helkiasz wtóry, Tabeliasz trzeći, Zachariasz czwarty; ci wszyscy synowie y braćia Hose, trzynaśćie.
12. Ci są rozdźieleni na odźwiérne, aby zawsze przełożeni nad strażą, iako y braćia ich służyli w domu Pańskim.
13. Pusczono tedy losy za równo, y małym y wielkim, według domów ich do każdéy bramy.
14. Padł tedy los wschodni Selemiaszowi. A Za-

R. 26.—1. *A rozdziały wrotnych.* Klassy odźwiernych.—*Z Koritów.* Odźwierni bowiem byli z pokolenia tylko Kore i Merari; Kore zaś, o którym się tu wspomina, jest synem Aarona; zkąd wypływa, że synowie Kore byli Kaatyci, albowiem Aaron i Mojżesz od Kaata syna Lewi ród prowadzili.—*Syn Kore z synów Azaf.* Nie znaczy, że Kore był z synów Azafa, lecz że Mezelimia był z synów Azafa, który był z synów Kore.

5. *Bo mu Pan błogosławił.* Wiele dał synów za przyjęcie arki Pańskiej do domu swojego. Patrz II. Król. 6, 11.

6. *Przełożeni domów swych.* Książęta rodzin, t. j. podziałów odźwiernych.—*Bo byli mężowie bardzo mocni.* A przeto sposobni do urzędu odźwiernych przeznaczonych do strzeżenia kościoła.

10. *To jest synów Merari.* Którzy byli z synów Merari.—*Bo nie miał pierworodnego.* T. j. niemiał przy życiu, gdy te podziały i klassy odźwiernych były postanowione.

12. *Przełożeni nad strażą.* Książęta odźwiernych, do strzeżenia kościoła przeznaczeni.—*Jako i bracia ich.* W hebr. *w porządku braci swoich*, t. j. przez odmiany, jako i inni ich bracia, czyli krewni.

13. *Zarówno i małym i wielkim.* Patrz co się rzekło w rozdz. poprzedz. w. 8.

14. *Los wschodni.* Iżby strzegł przysionków i drzwi

ro Zachariae filio ejus, viro prudentissimo et erudito, sortito obtigit plaga septentrionalis.

15. Obededom vero et filiis ejus ad austrum, in qua parte domus erat seniorum concilium.

16. Sephim et Hosa ad occidentem, juxta portam, quae ducit ad viam ascensionis; custodia contra custodiam.

17. Ad orientem vero Levitae sex, et ad aquilonem quatuor per diem, atque ad meridiem similiter in die quatuor; et ubi erat concilium, bini et bini.

18. In cellulis quoque janitorum ad occidentem quatuor in via, binique per cellulas.

19. Hae sunt divisiones janitorum filiorum Core et Merari.

20. Porro Achias erat super thesauros domus Dei, et vasa sanctorum.

21. Filii Ledan, filii Gersonni; de Ledan principes familiarum Ledan et Gersonni: Jehieli.

22. Filii Jehieli: Zathan et Joel, fratres ejus, super thesauros domus Domini,

23. Amramitis et Isaaritis et Hebronitis et Ozihelitis.

24. Subael autem filius Gersom, filii Moysi, praepositus thesauris.

25. Fratres quoque ejus Eliezer, cujus filius Rahabia, et hujus filius Isaias, et hujus filius Joram, hujus quoque filius Zechri, et hujus filius Selemith.

26. Ipse Selemith, et fratres ejus super thesauros sanctorum, quae sanctificavit David rex, et principes familiarum, et tribuni, et centuriones, et duces exercitus

27. de bellis, et manubiis proeliorum, quae consecraverant ad instaurationem et supellectilem templi Domini.

28. Haec autem universa sanctificavit Samuel Videns, et Saul filius Cis, et Abner filius Ner, et Joab filius Sarujae; omnes, qui sanctificaverant ea per manum Selemith, et fratrum ejus.

chariaszowi synowi iego, mężowi barzo mądrému y uczonému, losem się dostała pólnocna strona.

15. Obededomowi lepak y synóm iego, na południe, na którey stronie domu była rada starszych.

16. Sephim y Hosa na zachód, podle bramy, która wiedźie ku drodze wstępowania; straż przećiw strażéy.

17. A na wschód Lewitów sześć: a na pólnocy cztérzéy na dźień: na południe także cztérzéy na dźień: gdźie była rada, dwa a dwa.

18. W komorach téż odźwiérnych na zachód słońca cztérzéy na drodze, a po dwu w komorach.

19. Teć są rozdźiały odźwiernych synów Kore y Merari.

20. A Achias był nad skarbami domu Bożego, y naczyniem świętych.

21. Synowie Ledan syna Gersonni: z Ledana przednieyszy domów, Ledan y Gersonni, Jehieli.

22. Synowie Jehieli: Zathan y Joel braćia iego nad skarby domu Pańskiego.

23. Z Amramitów y z Isaaritów, y z Hebronitów y z Oziehelitów.

24. A Subael syn Gersom, syna Moyżeszowego przełożonym nad skarby.

25. Bracia téż iego Eleezer, którego syn Rahabia, a tego syn Isaiasz, y tego syn Joram, tego téż syn Zechri, y tego syn Selemith.

26. Ten Selemith y braćia iego nad skarby świętych, które poświęcił król Dawid, y kśiążęta domów, y tyśiącznicy, y setnicy, y hetmani woyska

27. z woien y z korzyśći bitew, które byli poświęćili na poprawę, y sprzęt kośćioła Pańskiego.

28. A to wszytko poświęcił Samuel Widzący, y Saul syn Cis, y Abner syn Ner, y Joab syn Sarwiiéy: wszyscy którzy ie byli poświęćili przez rękę Selemitha y braćiéy iego.

wschodnich.—*Selemiaszowi.* Jest jednym i tym samym z Mezelemiaszem, o którym się wspomina w. 1, lecz w skróconém imieniu przez aferezę (postać gramatyczna) nie rzadką u żydów.

15. *Na któréj stronie domu była rada starszych.* Dworzec, w którym się zgromadzała rada starszych, zwana Sanedrin.

16. *Ku drodze wstępowania.* Ku drodze pochyłéj. Watablus przekłada, *na drodze brukowanéj w górę idącéj:* Niektórzy z hebr. przekładają, *na zachód z bramą wyrzucania,* i o bramie tłumaczą, przez którą plugastwa wyrzucano. — *Straż przeciw straży.* Straże w prostéj linii naprzeciw siebie stały.

17. *A na wschód lewitów sześć.* Przy bramie wschodniéj, która była główną, więcéj się stawi lewitów na straży; przy bramach zaś mniéj ważnych, które były po bokach kościoła, tylko czterech, ponieważ przy nich mniéj się także lud zbierał.—*Czteréj na dzień.* Po czterech każdego dnia.—*Gdzie była rada.* Patrz w. 15.

18. *W komorach téż odźwiernych.* Pagninus i Watablus przekładają, *przy domie,* czyli *przy izdebkach dla narzędzi,* t. j. w których narzędzia i sprzęty, potrzebne do ofiar, przechowywały się. — *Na drodze.* Wstępowania, o któréj mieliśmy wzmiankę w. 16.

20. *Nad skarbami.* Był przełożonym i przedniejszym strożem wszystkich skarbów kościelnych. Pod nazwiskiem zaś skarbów rozumieją się, złoto, srebro, bądź zrobione, bądź niezrobione, naczynia, szaty, i wszelki sprzęt drogi. — *Naczyniem świętych.* Naczyniem kosztownem, poświęconem na użytek kościoła i ofiar.

24. *A Subael.* Ten Subael z synów Kaata, był przełożonym nad skarbami.—*Syn Gersom, syna Mojżeszowego.* Być nie może, żeby Subael był bezpośrednim synem Gersoma, i żył za czasów Dawida, po tylu stuleciach. A zatém albo powiedzieć należy, że kilka pokoleń pośrednich opuszczonych zostało pomiędzy Gersomem i Subaelem; albo, iż sens jest, że Subael był przełożonym nad skarbami w jednym z synów i potomków swoich, która to odpowiedź jest właściwszą i krótszą.

26. *Nad skarby świętych.* Strożem złota, srebra, kruszców i innych rzeczy poświęconych, t. j. kościołowi, który był świętym, ze zdobyczy i łupów, przez zwycięzców ofiarowanych, jak się z wiersza tego i następnego pokazuje.

28. *Poświęcił.* Ofiarował.—*Samuel widzący.* Samuel prorok, gdy rzeczpospolitą rządził. — *Saul syn Cis.* Pierwszy król Izraelski—*Przez rękę Selemita.* Wszyscy, którzy cokolwiek P. Bogu w ofierze złożyli, przez Selemita to poświęcili, oddając mu do strzeżenia swoję ofiarę.

29. Isaaritis vero praeerat Chonenias, et filii ejus ad opera forinsecus super Israel, ad docendum et judicandum eos.

30. Porro de Hebronitis, Hasabias, et fratres ejus viri fortissimi, mille septingenti praeerant Israeli trans Jordanem contra occidentem, in cunctis operibus Domini, et in ministerium regis.

31. Hebronitarum autem princeps fuit Jeria secundum familias et cognationes eorum. Quadragesimo anno regni David recensiti sunt, et inventi sunt viri fortissimi in Jazer Galaad,

32. fratresque ejus robustioris aetatis, duo millia septingenti principes familiarum. Praeposuit autem eos David rex Rubenitis et Gaditis, et dimidiae tribui Manasse in omne ministerium Dei, et regis.

29. A nad Isaaritami był przełożony Choneniasz y synowie iego ku sprawam znadworza nad Izraelem, aby ie nauczali y sądźili.

30. Z Hebronitów lepak Hasabias y braćia iego mężowie barzo mocni, tyśiąc y śiedmset przełożeni byli nad Izraelem za Jordanem na zachód słońca we wszytkich sprawach Pańskich, y ku posłudze królewskiéy.

31. A Hebronitów przednieyszy był Jeria według domów y rodźin ich. Czterdźiestego roku królestwa Dawidowego policzono ie, y naleźiono mężów barzo mocnych w Jazer Galaad,

32. braćiéy téż iego lat duższych, dwa tyśiąca y śiedmset przełożonych domów. Y postawił ie Dawid król nad Rubeniczyki y Gadczyki, y nad połowicą pokolenia Manasse ku wszelkiéy posłudze Bożéy y królewskiéy.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O urzędnikach królewskich i jego radcach.

1. Filii autem Israel secundum numerum suum, principes familiarum, tribuni, et centuriones, et praefecti, qui ministrabant regi juxta turmas suas, ingredientes et egredientes per singulos menses in anno, viginti quatuor millibus singuli praeerant.

2. Primae turmae in primo mense Jesboam praeerat, filius Zabdiel, et sub eo viginti quatuor millia;

3. de filiis Phares, princeps cunctorum principum in exercitu mense primo.

4. Secundi mensis habebat turmam Dudia Ahohites, et post se alter nomine Macelloth, qui regebat partem exercitus viginti quatuor millium.

1. A synowie Izraelowi według liczby ich, przednieyszych z domów tyśiącznicy y setnicy y przełożeni, którzy służyli królowi według hufów swoich, wchodzący y wychodzący na każdy mieśiąc przez rok, każdy z nich przełożon był nad cztéry y dwadźieśćia tyśięcy.

2. Nad piérwszym hufem piérwszego mieśiąca przełożony był Jesboam syn Zabdiel, a pod nim dwadźieśćia y cztéry tyśiące.

3. Z synów Phares hetman wszytkich hetmanów w woysku mieśiąca piérwszego.

4. Wtórego mieśiąca trzymał huf Dudia Ahohitczyk, a po nim drugi imieniem Macelloth, który rządźił część woyska dwudźiestu y czterech tyśięcy.

29. *Nad Isaaritami.* Isaaritowie, którzy byli z rodu Kaata, nauczali lud, i rozstrzygali jego sprawy na mocy prawa Mojżeszowego, a przeto *do spraw znadworza* (wewnętrznych), jak się mówi w tekście, byli przeznaczeni, ponieważ po miastach i wioskach królestwa Izraelskiego w rozmaitych miejscach byli rozmieszczeni, iżby wszystkim łatwy był przystęp do nich; i nie byli obarczeni posługami kościelnemi, jako to śpiewaków, odźwiernych i t. d.

30. *Z Hebronitów.* Którzy byli z synów Kaata. — *Przełożeni byli nad Izraelem.* T. j. owi tysiąc i siedemset lewitów, z rodziny Hebron, byli przełożonymi nad Izraelitami, ponieważ byli sędziami, i inne urzędy i przełożeństwa sprawowali.— *We wszystkich sprawach Pańskich.* Sądząc według prawa, i nieumiejętnych nauczając wszystkiego co do tegoż prawa odnosiło się.— *I ku posłudze królewskiéj.* Królowi w niektórych rzeczach służąc, naprzykład, jego juryzdykcią sprawując, albo zbierając przychody, i t. d.

31. *A Hebronitów przedniejszy był Jeria.* Nie był on sam jeden książęciem, bo Hasabiasz także i jego synowie byli książętami, w. 30.—*Według domów i rodzin ich.* T. j. mniejszych, które pod nazwiskiem Hebronitów oznaczały się.—*Czerdziestego.* Ostatniego roku panowania Dawida. — *Naleziono mężów bardzo mocnych.* A mianowicie lewitów, o których tylko co wzmianka została uczyniona.—*Jazer.* Miasto lewitów w pokoleniu Gada.

32. *Braci też jego.* Mężów z rodu Jeriasza. — *Ku wszelkiéj posłudze Bożéj i królewskiéj.* Patrz co się rzekło w 30.

R. 27.—1. *Według liczby ich.* T. j. synowie Izraelowi, którzy w pewnéj liczbie Dawidowi usługiwali, są ci, którzy się zaraz wyliczają. Mówi się *według liczby ich*, ponieważ książąt, rotmistrzów, setników i t. d. pewna była liczba, jak zobaczymy.—*Przedniejsi z domów, tysiącznicy i setnicy.* Wszyscy, którzy Dawidowi usługiwali z synów Izraelskich, bądź książęta rodzin, bądź tysiącznicy, bądź setnicy i t. d., są ci których wyliczymy. — *Przedniejsi domów.* Gromad, czyli kompanij, a mianowicie ci, którzy nad dwudziestu czterma tysiącami byli przełożeni, jak tłumaczy Abulensis, quaest. 7. — *Tysiącznicy.* Nad tysiącem żołnierzy przełożeni, chiliarchowie. — *Setnicy.* Którzy stu żołnierzami rządzili.—*Przełożeni.* Którzy książąt domów byli zastępcami, i gdy tamci nie mogli, ich obowiązki spełniali.— *Wchodzący.* Do spełniania swojéj służby wojskowéj, która przez jeden tylko miesiąc trwała.—*Nad cztery i dwadzieścia tysięcy.* Tyle bowiem znajdowało się przy królu każdego miesiąca.

2. *Pierwszego miesiąca.* Który się nazywał Nizan, i prawie naszemu Marcowi odpowiada.—*Jesboam.* Który był z pokolenia Judy, i rodziny Falesa, jako i sam Dawid należał.

3. *Hetman wszystkich hetmanów.* Nie powagą i władzą, ta bowiem należała do hetmana wojska Joaba, lecz godnością pewną i prawem przodkowania nie tylko co do czasu (rozpoczynał bowiem rok), lecz także i co do miejsca gdy wypadła potrzeba, żeby się wielu zebrało.

4. *Wtórego miesiąca.* Który się nazywał Iiar, i naszemu Kwietniowi odpowiada. — *Dudia Ahohitczyk.* W hebr. *Dodaj*, LXX *Dodia.* Tego wodzą żadnéj wzmian-

5. Dux quoque turmae tertiae in mense tertio erat Banajas, filius Jojadae, sacerdos; et in divisione sua viginti quatuor millia.

6. Ipse est Banajas fortissimus inter triginta, et super triginta; praeerat autem turmae ipsius Amizabad filius ejus.

7. Quartus, mense quarto, Asahel frater Joab, et Zabadias filius ejus post eum; et in turma ejus viginti quatuor millia.

8. Quintus, mense quinto, princeps Samaoth Jezerites; et in turma ejus viginti quatuor millia.

9. Sextus, mense sexto, Hira filius Acces Thecuites; et in turma ejus viginti quatuor millia.

10. Septimus, mense septimo, Helles Phallonites de filiis Ephraim; et in turma ejus viginti quatuor millia.

11. Octavus, mense octavo, Sobochai Husathites de stirpe Zarachi; et in turma ejus viginti quatuor millia.

12. Nonus, mense nono, Abiezer Anathothites de filiis Jemini, et in turma ejus viginti quatuor millia.

13. Decimus, mense decimo, Marai, et ipse Netophathites de stirpe Zarahi; et in turma ejus viginti quatuor millia.

14. Undecimus, mense undecimo, Banajas Pharathonites de filiis Ephraim; et in turma ejus viginti quatuor millia.

15. Duodecimus, mense duodecimo, Holdai Netophathites, de stirpe Gothoniel; et in turma ejus viginti quatuor millia.

16. Porro tribubus praeerant Israel: Rubenitis, dux Eliezer filius Zechri; Simeonitis, dux Saphatias filius Maacha;

5. Hetman też trzeciego hufu miesiąca trzeciego, był Banaias syn Joiady kapłan: a w dziale iego dwadźieśćia cztéry tyśiące.

6. Tenći iest Banaias namocnieyszy między trzydźiestą, y nad trzydźiestą, a nad hufem iego był przełożony Amizabad syn iego.

7. Czwarty, mieśiąca czwartego, Azahel brat Joabów, y Zabadiasz syn iego po nim: a w hufie iego dwadźieśćia cztéry tyśiace.

8. Piąty mieśiąca piątego, hetman Samaoth Jezeritczyk: a w hufie iego dwadźieśćia cztéry tyśiace.

9. Szósty, mieśiąca szóstego, Hira syn Accis Thekuitczyk, a w hufie iego dwadźieśćia cztéry tyśięcy.

10. Siódmy, mieśiąca śiódmego, Helles Phalonitczyk z synów Ephraim: a w hufie iego dwadźieśćia cztéry tyśięcy.

11. Ósmy, mieśiąca ósmego, Sobochay Husathczyk z rodu Zarahi: a w hufie iego dwadźieśćia cztéry tyśięcy.

12. Dźiewiąty, mieśiąca dźiewiątego, Abiezer Anathothczyk z synów Jemini: a w hufie iego dwadźieśćia cztéry tyśięcy.

13. Dźieśiąty, mieśiąca dźieśiątego, Maray y ten Netophatczyk z rodu Zarai: a w hufie iego dwadźieśćia cztéry tyśięcy.

14. Jedenasty, mieśiąca iedenastego, Banaias Pharatończyk z synów Ephraim: a w hufie iego dwadźieśćia cztéry tyśięcy.

15. Dwunasty, mieśiąca dwunastego, Holday Netophatczyk, z rodu Gothoniel: a w hufie iego dwadźieścia cztéry tyśięcy.

16. A nadpokoleńmi Izraelowémi przełożeni byli: nad Rubenity, kśiążę Eliezer syn Zechri: nad Simeonity, kśiążę Saphatias syn Maacha.

---

ki gdzieindziej nieznajdujemy. Ojczyzna pokazuje, że był z pokolenia Judy, albowiem Ahohi było miasto jego pokolenia. Patrz Adrich. in tribu Juda, n. 14. — *Który rządził część wojska.* Był on zastępcą Dudiasza, jak Watablus tłumaczy. I to się potwierdza z następnéj gromady w. 6, w której syn zamiast ojca w całéj gromadzie przełożeństwo sprawuje.

5. *Miesiąca trzeciego.* Czyli *Siwan*, jak żydzi nazywają, i który odpowiada naszemu Majowi. — *Banajas.* Z pokolenia Lewi, był przytém kapłanem i synem Jojady arcykapłana. O tym Banajaszu patrz II. Król. 23, 20.

6. *Amizabad.* Jako zastępca i przełożony.

7. *Miesiąca czwartego.* Miesiąca Czerwca, który Żydzi Tammuz zowią. — *Azael brat Joabów.* Dawida z siostry Sarwii wnuk; przeto z pokolenia Judy. — *Syn jego po nim.* Zastępca a być może i następca.

8. *Miesiąca piątego.* Miesiąca Ab, t. j. Lipca. — *Samaot Jezeritczyk.* Nie dosyć pewna z jakiego był pokolenia. Jeśli wyraz Jezeritczyk ojczyznę oznacza, powiemy że do pokolenia Gada należał; Jezer bowiem czyli Jazar było miasto w owém pokoleniu, wydzielone dla lewitów, jak się pokazuje z r. 6 téj księgi, w. 81. jeśli zaś Jezeritczyk ojcowskie jest nazwisko rodziny Jezeritów (o któréj jest wzmianka Num. 26, 30) powiemy, że należał do pokolenia Manassesa za Jordanem.

9. *Miesiąca szóstego.* Miesiąca Elul, jak nazywają Żydzi, który odpowiada Sierpniowi. — *Hira syn Akcis.* Ten sam wylicza się pomiędzy mocarzami Dawidowymi, tak w II. Król. 23, 26, jako też i w téj księdze, wyż. r. 11, 28. — *Tekuitczyk.* Tekua znajduje się w pokoleniu Judy.

10. *Miesiąca siódmego.* Miesiąca Tiszri, t. j. Września. — *Helles Fallonitczyk.* Wyż. r. 11, 27, tymże sa-mym sposobem mianuje się; w II. zaś Król. r. 23, 26, zowie się z Falty, która to różnica jest także—w tekście hebrajskim. Helles był z pokolenia Efraima, jak się tu wyraźnie znajduje.

11. *Miesiąca ósmego.* Października, który żydzi Marchezuam nazywają. — *Husatczyk.* Z Hussati miasteczka; jak się zdaje w pokoleniu Judy, albowiem że Sobohaj był z tego pokolenia, widać ztąd, iż o nim się mówi, że był z rodu Zarahi, t. j. ród swój wywodził od Zary syna Judy.

12. *Miesiąca dziewiątego.* Który Żydzi Kasleu nazywają, i odpowiada Listopadowi. — *Anatotczyk.* Z Anatot, miasteczka w bliskości Jerozolimy; należało ono do kapłanów, i było w pokoleniu Benjamina. — *Z synów Jemini.* Z pokolenia Benjamina. Albowiem od wyrazu Benjamin niekiedy się odejmuje zgłoska Ben, t j. syn, i pozostaje *Jamin,* albo *Jemini.* która prawicę oznacza, czyli prawicę jego, i za Benjamina się przyjmuje.

13. *Miesiąca dziesiątego.* Grudnia, który Żydzi Tewet nazywają. — *Netofatczyk.* Z miasteczka Netofati w pokoleniu Judy, z synów Zary syna Judy.

14. *Miesiąca jedenastego.* Miesiąca Stycznia, który Żydzi Sewet nazywają. — *Pharatończyk.* Z miasteczka Faraton w pokoleniu Efraima.

15. *Miesiąca dwunastego.* Lutego, który Żydzi Adar nazywają. — *Netofatczyk.* Patrz co się rzekło w. 13. — *Z rodu Gotoniel.* Brata Kaleba z pokolenia Judy.

16. *A nad pokoleniami.* Którzy się zaraz wyliczają, nad swojemi pokoleniami byli przełożonymi prawem następstwa i pierworodztwa. Ci zaś, którzy przełożeństwa wojskowe sprawowali, wyborem króla one otrzymywali. — *Nad Rubenity.* I nad Gaditami, jak mniema Emm. Sa.

17. Levitis, Hasabias filius Camuel; Aaronitis, Sadoc;

18. Juda, Eliu frater David; Issachar, Amri filius Michael;

19. Zabulonitis, Jesmaias filius Abdiae; Nephthalitibus, Jerimoth filius Ozriel;

20. filiis Ephraim, Osee filius Ozaziu; dimidiae tribui Manasse, Joel filius Phadajae;

21. et dimidiae tribui Manasse in Galaad, Jaddo filius Zachariae; Benjamin autem, Jasiel filius Abner;

22. Dan vero, Ezriel filius Jeroham. Hi principes filiorum Israel.

23. Noluit autem David numerare eos, a viginti annis inferius, quia dixerat Dominus, ut multiplicaret Israel quasi stellas coeli.

24. Joab filius Sarujae coeperat numerare, nec complevit, quia super hoc ira irruerat in Israel; et idcirco numerus eorum, qui fuerant recensiti, non est relatus in fastos regis David. *(Supr. 21, 2).*

25. Super thesauros autem regis fuit Azmoth filius Adiel; his autem thesauris, qui erant in urbibus et in vicis et in turribus praesidebat Jonathan, filius Oziae.

26. Operi autem rustico et agricolis, qui exercebant terram, praeerat Ezri filius Chelub;

27. vinearumque cultoribus, Semeias Romathites; cellis autem vinariis, Zabdias Aphonites.

28. Nam super oliveta et ficeta, quae erant in campestribus, Balanam Gederites; super apothecas autem olei, Joas.

29. Porro armentis, quae pascebantur in Saron, praepositus fuit Setrai Saronites; et super boves in vallibus Saphat filius Adli;

30. super camelos vero, Ubil, Ismaelites; et super asinos, Jadias Meronathites;

31. super oves quoque Jaziz Agareus. Omnes hi, principes substantiae regis David.

32. Jonathan autem, patruus David, consiliarius, vir prudens et litteratus; ipse et Jahiel, filius Hachamoni, erant cum filiis regis.

17. Nad Lewitami, Hasabias syn Kamuel: nad Aaronitami, Sadok:

18. nad Juda, Eliu brat Dawidów; nad Issachar, Amri syn Michael;

19. nad Zabulonitami, Jesmaias syn Abdiaszów; nad Nephtalitami, Jerimoth syn Oziel;

20. nad syny Ephraim, Ozee syn Ozaziu; nad połowicą pokolenia Manasse, Joel syn Phadaiasza;

21. a nad połowicą pokolenia Manasse w Galaad, Jaddo syn Zachariaszów; a nad Beniaminowym, Jasiel syn Abnerów.

22. A nad Dan, Ezrihel syn Jeroham: ci książęta synów Izraelowych.

23. A niechćiał Dawid liczyć ich ode dwudziestu lat niżey, iż był rzekł Pan, że miał rozmnożyć Izraela iako gwiazdy niebieskie.

24. Joab syn Sarwiiey począł był liczyć, y niedokonał: że dla tego przypadł był gniew Boży na Izraela, a przetóż nie wwiedźiono liczby tych, które było popisano, w Kroniki Dawida króla.

25. Nad skarby zaś królewskimi był Azmoth syn Adielów: a nad témi skarby, które były w mieśćiech y we wśiach, y w zamkach, był Jonathan syn Oziów.

26. A nad robotami wieyskimi, y nad oraczmi którzy sprawowali źiemię, był urzędnikiem Ezri syn Chelub;

27. y nad sprawcami winnic, Semeias Romathczyk: a nad piwnicami wina, Zabdias Aphoniczyk.

28. Bo nad oliwnicami y nad figami, które po polu były, Balanan Gederczyk: a nad komorami oliwy Joas.

29. A nad bydłem które paśiono w Saron, przełożonym był Setray Sarończyk, a nad woły po dolinach, Saphat syn Adli;

30. nad wielbłady lepak, Ubil Ismahelczyk: a nad osłami, Jadias Meronathczyk;

31. nad owcami też Jaziz Agarczyk. Ci wszyscy byli urzędnicy nad maiętnośćią króla Dawida.

32. A Jonathan lepak striy Dawidów, radnym panem, mąż mądry y uczony: ten y Jahiel syn Hachamoni byli z synmi królewskimi.

17. *Nad Lewitami.* Wyjąwszy tych, którzy kapłanami byli, i od Aarona ród prowadzili, ci bowiem wodzem mieli Sadoka, jak się mówi w tymże samym wierszu.

23. *Iż był rzekł.* Jakby rzekł: Dosyć wiele było innych, żeby aż młodszych liczyć było potrzeba, chociaż tych ostatnich znajdowało się daleko więcéj z powodu ustawicznego wzrostu rodu Izraelskiego, któremu P. Bóg był błogosławił.

24. *Joab syn Sarwii.* Patrz historyą r. 21 téj księgi, i II. Król. 24.—*I niedokonał.* Albowiem pokolenia Lewi i Benjamina nie zliczył, jak mamy wyżéj r. 21, jakowego opuszczenia podwójna była przyczyna; jedna, którą tu mamy, t. j. plaga z nieba zesłana, która się wyraża; druga, która się wyraża w tymże rozdz. 21, 6, ponieważ niechętny wykonywsł rozkaz króla.— *Nic wwiedziona... w kroniki króla.* Ogólnéj summy głów policzonych, w kroniki państwa niewpisano, lecz tylko oddzielnemi pokoleniami i rodzinami.

25. *Nad skarbami, które były w mieściech i we wsiach.* Skarby pieniężne, które król zbierał z miast królestwa, jako zwyczajny podatek od całego ludu; albo także zbiory pieniężne z wiejskich posiadłości, z pastwisk, z trzód, i stad bydła będących własnością króla, z winnic także, z ogrodów oliwnych i figowych i t. d., o których daléj w tymże rozdziale jest wzmianka.

29. *Które pasiono w Saran.* Jest góra i miasto świetne w pokoleniu Efraima, kraina także polna, tuczna i najżyzniejsza, i w pastwiska niezmiernie obfita, która od Cezarei Palestyńskiéj aż do Joppy się rozciąga.— *Po dolinach.* Blisko Marezy w pokoleniu Judy.

30. *Ubil Izmaelczyk.* Albo się nazywa Izmaelczykiem dla tego, że przez niejaki czas w kraju Izmaelitów przebywał, albo że świetnym jakim czynem to przezwisko sobie zdobył; albo nareszcie, że w rzeczy saméj był z narodu Izmaelskiego, ale religię żydowską wyznawał; któremu dla tego staranie nad wielbłądami zostało poruczone, że Izmaelici w wielbłądy obfitują, i sztukę obchodzenia się z niemi posiadają.

31. *Jazis Agarczyk.* O którym to samo co o Ubilu powiedzieć można, i co do narodowości, i co do religii.

32. *Stryj Dawidów.* Brat Izai ojca Dawidowego.— *Syn Hachamoni.* Być może brat Jezboama męża naj-

33. Achitophel etiam consiliarius regis, et Chusai Arachites amicus regis.

34. Post Achitophel fuit Jojada, filius Banajae, et Abiathar. Princeps autem exercitus regis erat Joab.

33. Achitophel téż radny pan królewski, y Chusai Arachitczyk przyiaćiel królewski.

34. Po Achitophelu był Jojada syn Banaiów, y Abiathar. A hetmanem woyska królewskiego był Joab.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O upomnieniach Dawidowych, danych Salomonowi i całemu ludowi.

1. Convocavit igitur David omnes principes Israel, duces tribuum, et praepositos turmarum, qui ministrabant regi, tribunos quoque et centuriones, et qui praeerant substantiae et possessionibus regis, filiosque suos cum eunuchis, et potentes, et robustissimos quoque in exercitu Jerusalem.

2. Cumque surrexisset rex, et stetisset, ait: Audite me, fratres mei, et populus meus: Cogitavi, ut aedificarem domum, in qua requiesceret arca foederis Domini, et scabellum pedum Dei nostri: et ad aedificandum omnia praeparavi.

3. Deus autem dixit mihi: Non aedificabis domum nomini meo, eo quod sis vir bellator, et sanguinem fuderis. *(Supr. 22, 2. 2. Reg. 7, 13).*

4. Sed elegit Dominus Deus Israel me de universa domo patris mei, ut essem rex super Israel in sempiternum: de Juda enim elegit principes: porro de domo Juda, domum patris mei, et de filiis patris mei placuit ei, ut me eligeret regem super cunctum Israel.

5. Sed et de filiis meis (filios enim mihi multos dedit Dominus) elegit Salomonem filium meum, ut sederet in throno regni Domini super Israel,

6. dixitque mihi: Salomon filius tuus aedificabit domum meam, et atria mea: ipsum enim elegi mihi in filium, et ego ero ei in patrem.

7. Et firmabo regnum ejus usque in aeternum, si perseveraverit facere praecepta mea, et judicia, sicut et hodie.

1. Zwołał tedy Dawid wszytkie książęta Izraelskie, przełożone nad pokoleńmi, y przełożone nad hufami, którzy służyli królowi: tysiączniki téż y setniki, y przełożone nad maiętnośćią y nad ośiadłośćią królewską, y syny swe z rzezańcami, y możne y co mężnieysze wszytkie w woysku, do Jeruzalem.

2. A wstawszy król, y stanawszy rzékł: Posłuchayćie mię braćia moi, a ludu móy: Myślìłem abym zbudował dóm, w którymby odpoczywała skrzynia przymierza Pańskiego, y podnóżek Boga naszego: y zgotowałem wszytko na budowanie.

3. Ale mi Bóg rzékł: Nie będźiesz budował domu imieniowi memu, przeto iżeś mąż waleczny, y rozléwałeś krew.

4. Ale mię obrał Pan Bóg Izraelów ze wszytkiego domu oyca mego, abych był królem nad Izraelem na wieki: bo z pokolenia Judowego obrał książęta: a z domu Judowego, dóm oyca mego: a z synów oyca mego podobało mu się, aby mię obrał królem nade wszytkim Izraelem.

5. Ale y z synów moich (bo mi dał Pan wiele synów) obrał Salomona syna mego aby śiedźiał na stolicy królestwa Pańskiego nad Izraelem,

6. y rzékł mi: Salomon syn twóy zbuduie dóm móy, y śieni moie: bom tego sobie obrał za syna a ia mu będę za oyca.

7. Y umocnię królestwo iego aż na wieki, ieśli będźie trwał w pełnieniu przykazania mego y sądów moich, tak iako y dźiś.

---

mocniejszego, który się pierwszym pomiędzy trzydziestu liczy, wyż. r. 11, 11; albowiem jeden i drugi zowią się synami Hachamona.

33. *Przyjaciel królewski.* Radzca królewski, lecz którego król szczególniejszemi względami i przyjaźnią zaszczycał.

34. *Po Achitofelu. Po,* Lyranus i Mariana do czasu odnoszą, t. j. jakoby rozumieć należało, że Jojada i Abiatar po śmierci Achitofela radzcami zostali. Abulensis zaś i Salianus mniemają, że owa partykuła *po,* niższość tych dwóch oznacza w stosunku do Achitofela, i ich nieco mniejszą mądrość, przynajmniéj w oczach mniemania powszechnego; albowiem niezdaje się być rzeczą prawdopodobną, żeby Dawid aż do śmierci Achitofela odkładał powołanie do rady arcykapłana Abiatara, który był nieodstępnym jego trudów i niebespieczeństw towarzyszem.

R. 28.—1. *Zwołał... wszystkie książęta.* Na ogólną naradę, żeby powszechną zgodą zapewnić Salomonowi przyszłe panowanie.—*Przełożone nad pokoleniami.* Których imiona wyliczają się w rozdz. poprzedz. w. 16 i daléj.— *Przełożone nad hufami.* Którzy dwadźieścia cztery tysięcy mieli pod swemi rozkazami. Imiona ich wyliczają się na początku rozdziału poprzedz.—*Tysiączniki też i setniki.* Patrz co się rzekło w rozdz. poprzedz. w. 1.— *Przełożone nad majętnością.* Patrz co się rzekło w rozdz. poprzedz.— *Z rzezańcami.* Dworzanami, mężami szlachetnego rodu, i nieposzlakowanéj wierności i zacności.— *I możne i co mężniejsze.* Przedniejszych panów królestwa, a zwłaszcza onych mocarzy Dawidowych, którzy się wyliczają II. Król. 23, i w téj księdze r. 11.

2. *A wstawszy król.* Leżał bowiem do łoża przykuty z powodu starości i sił starganych.— *Podnóżek Boga naszego.* Zowie się Arka podnóżkiem, ponieważ o P. Bogu się mówiło, że siedzi na skrzydłach cherubinów, które ubłagalnią ocieniały. Patrz II. Król. 6, 2.

3. *Ale mi Bóg rzekł.* Patrz II. Król. 7, 13.

4. *Na wieki.* Królestwo, przez ustawiczne następstwo, potomkom moim przekazując. Przytém w sposobie mówienia Pisma ś. *na wieki,* długi czas oznacza, jak naucza Abul. quaest. 15. Albo zapewne o Chrystusie brać należy.

5. *Obrał Salomona.* Oznajmił bowiem Bóg Dawidowi przez Natana proroka, że Salomon będzie panował, i kościół zbuduje. Wyż. r. 22, 10.

6. *Dom mój, i sieni moje.* Kościół i przysionki w około położone.—*Bom tego sobie obrał za syna.* Patrz co się rzekło II. Król. 7, 13 i 14.

7. *Jako i dziś.* Jako i w tym czasie zachowują się.

8. Nunc ergo coram universo coetu Israel, audiente Deo nostro: custodite, et perquirite cuncta mandata Domini Dei nostri, ut possideatis terram bonam, et relinquatis eam filiis vestris post vos usque in sempiternum.

9. Tu autem, Salomon fili mi, scito Deum patris tui, et servito ei corde perfecto, et animo voluntario: omnia enim corda scrutatur Dominus, et universas mentium cogitationes intelligit. Si quaesieris eum, invenies: si autem dereliqueris eum, projiciet te in aeternum. *(Psal. 7, 10).*

10. Nunc ergo, quia elegit te Dominus, ut aedificares domum Sanctuarii, confortare, et perfice.

11. Dedit autem David Salomoni filio suo descriptionem porticus et templi, et cellariorum et coenaculi, et cubiculorum in adytis, et domus propitiationis;

12. necnon et omnium, quae cogitaverat, atriorum et exedrarum per circuitum in thesauros domus Domini, et in thesauros sanctorum,

13. divisionumque sacerdotalium et Leviticarum, in omnia opera domus Domini, et in universa vasa ministerii templi Domini.

14. Aurum in pondere per singula vasa ministerii; argenti quoque pondus pro vasorum et operum diversitate;

15. sed et in candelabra aurea, et ad lucernas eorum, aurum pro mensura uniuscujusque candelabri et lucernarum. Similiter et in candelabra argentea, et in lucernas eorum pro diversitate mensurae pondus argenti tradidit.

16. Aurum quoque dedit in mensas propositionis pro diversitate mensarum; similiter et argentum in alias mensas argenteas.

17. Ad fuscinulas quoque, et phialas, et thu-

8. Teraz tedy przede wszytkim zgromadzeniem Izraelskim, gdźie słyszy Bóg nasz, strzeźćie, a szukayćie wszytkich przykazań Pana Boga naszego, abyśćie pośiedli źiemię dobrą, y zostawili ią po sobie synóm waszym aż na wieki.

9. A ty Salomonie synu móy, znay Boga oyca twego, a służ mu sercem doskonałym, y umysłem dobrowolnym: bo wszelakie serca przegląda Pan, y wszytkie myśli serc rozumie. Jeśli go szukać będźiesz, naydźiesz: ale jeśli go opuśćisz, odrzući ćię na wieki.

10. Teraz tedy, ponieważ ćię obrał Pan abyś zbudował dóm Świątnice, zmacniay się, a wykonay.

11. A Dawid dał Salomonowi synowi swemu opisanie przyśionka, y kośćioła, y komor, y sale, y pokoiów wnętrznych, y domu ubłagalnice.

12. Y nad to, wszystkich, które był umyślił, śieni, y gmachów w około, na skarby domu Pańskiego, y na skarby świętych,

13. y na rozdźiały kapłanów y Lewitów, na wszytkie dźieła domu Pańskiego, y na wszytkie naczynia służby kośćioła Pańskiego.

14. Złota pod wagą na każde naczynie do służby. Śrébra też wagę według rozmaitośći naczynia y robot;

15. ale y na lichtarze złote y na lampy ich, złoto według miary każdego lichtarza y lamp. Także y na lichtarze śrébrne y na lampy ich, według rozmaitéy miary wagę śrébra oddał.

16. Dał też złota na stoły wykładania chleba, według różnośći stołów: także też śrébro na drugie stoły śrébrne.

17. Na widełki też y czasze y kadźidlnice ze

8. *Przede wszystkiem zgromadzeniem.* Upominam was i proszę.— *Strzeżcie, a szukajcie.* Zachowajcie poznane, i o poznanie się starajcie; bo nikogo nieobroni gnuśna niewiadomość.

9. *Znaj Boga ojca twego.* Wiedz, że Bóg Izraelski jest tym, którego czcić powinieneś.

11. *Opisanie.* O którym opisaniu Kajetanus rozumie, że P. Bóg je Dawidowi w umysł wraził, a iż Dawid nakreślone synowi swemu Salomonowi podał; a zatém to co się mówi w. 19. *Wszystko to przyszło spisane ręką Pańską do mnie*, nie o piśmie i nakreśleniu zmysłowem, lecz o duchownêm rozumie. Salianus zaś t. 3 an. mundi 3021, n. 56, powodowany tym, żeby właściwość słów tekstu zachować, rozumie, że materyalną ideę kościoła i przysionków dał P. Bóg Dawidowi.— *Przysionka (porticus).* Patrz III. Król. 6, 3.— *Sali.* Salą (coenaculum) jest najwyższa część kościoła, która się bezpośrednio pod dachem znajduje. — *Pokojów wnętrznych.* O mieszkańkach rozumie znajdujących się w przysionkach, w których przez noc przebywali lewitowie, urząd odźwiernych sprawujący.—*Domu ubłagalnicy.* Świętego świętych, gdzie były Arka i ubłagalnia, t. j. miejsce, w którém Bóg szczególniejszym sposobem przebywał, i modlitwami i ofiarami dawał się ubłagać.

12. *Na skarby.* Na przechowywanie skarbów kościelnych, jako to pieniędzy, złota, śrebra i t. d.—*Na skarby świętych.* Rzeczy kosztownych Bogu poświęconych, albo na odnowienie kościoła ofiarowanych.

13. *I na rozdziały kapłanów i lewitów.* Albowiem tak kapłani jak lewitowie, podzieleni byli na klassy i odmiany albo koleje, jak widzieliśmy wyż. r. 24, 25 i 26. Tego więc podziału porządek i poczet dał Dawid Salomonowi.— *Na wszystkie dzieła domu Pańskiego.* Daje się znać, na jaki cel te podziały były postanowione, a mianowicie, żeby wszystkie czynności i posługi kościelne przystojnie i porządnie się odbywały.—*I na wszystkie naczynia służby kościoła Pańskiego.* Opisał bowiem Dawid, jakie naczynia w kościele znajdować się były powinny, jakowéj materyi i kształtu, i na jaki użytek miały być obrócone.

14. *Złota pod wagą.* Opisał, jakiéj wagi mają być naczynia, które ze złota uczynić należało; i samego także złota i srebra dał na to, jak się znajduje w. 15.

15. *Na lichtarze złote.* W przybytku Mojżeszowym jeden był tylko lichtarz złoty; w kościele zaś Salomonewym było wiele, to jest dziesięć, III. Król. 7, 49; albowiem gdy P. Bóg. Exod. 25, jeden lichtarz uczynić rozkazał, nie znaczy żeby przez to zabronił ich wiele czynić, zwłaszcza, że kościoł był daleko obszerniejszym od przybytku, i bogactwa ludu do tego czasu niezmiernie się pomnożyły.

16. *Na stoły wykładania chleba.* Których w kościele Salomonowym było tyle, ile i lichtarzy, t. j. dziesięć. Patrz II. Paral. 4, 8.—*Według różności stołów.* Pagninus i Watablus z hebrajskiego przekładają, *na każdy stół;* sens więc jest taki, że Dawid oznaczył wiele złota wziąść należało na każdy stół.—*Na drugie stoły srebrne.* Na których czasze i naczynia do ofiar były kładzione.

17. *Na lewki.* Drudzy, *na czasze;* LXX, *cyatos.* Wyraz hebrajski, jak się dziś czyta, czaszę oznacza, lub

ribula ex auro purissimo, et leunculos aureos pro qualitate mensurae pondus distribuit in leunculum, et leunculum. Similiter et in leones argenteos diversum argenti pondus separavit.

18. Altari autem, in quo adoletur incensum, aurum purissimum dedit, ut ex ipso fieret similitudo quadrigae Cherubim extendentium alas, et velantium arcam foederis Domini.

19. Omnia, inquit, venerunt scripta manu Domini ad me, ut intelligerem universa opera exemplaris.

20. Dixit quoque David Salomoni filio suo: Viriliter age, et confortare, et fac: ne timeas, et ne paveas: Dominus enim Deus meus tecum erit, et non dimittet te, nec derelinquet, donec perficias omne opus ministerii domus Domini.

21. Ecce, divisiones sacerdotum et Levitarum in omne ministerium domus Domini assistunt tibi, et parati sunt, et noverunt tam principes quam populus facere omnia praecepta tua.

złota szczérego, y na lewki złote według miary wagę podźielił na lewka y lewka. Także też y na lwy śrébrne różną wagę śrébra oddźielił.

18. A na ołtarz, na którym pala kadźidło dał szczére złoto: aby z niego uczyniono podobieństwo wozu Cherubów rośćiągaiących skrzydła, y zasłaniaiących skrzynię przymierza Pańskiego.

19. Wszytko to prawi, przyszło spisano ręką Pańską do mnie, abych wyrozumiał wszytkę robotę wizerunku.

20. Rzekł też Dawid Salomonowi synowi swemu: Czyń mężnie, a zmacniay się, y dźiałay: nie bóy się, y nie lękay się: bo Pan Bóg móy z tobą będźie, y nie opuśći ćię, ani ostawi, aż dokonasz wszytkiéy roboty służby domu Pańskiego.

21. Oto rozdźiały kapłanów y Lewitów do wszelkiéy służby domu Pańskiego stoią przy tobie, y gotowi są, y umieią tak kśiążęta iako lud czynić wszytkie przykazanie twoie.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O namaszczeniu Salomona na króla i śmierci Dawida.

1. Locutusque est David rex ad omnem ecclesiam: Salomonem filium meum unum elegit Deus, adhuc puerum et tenellum: opus namque grande est, neque enim homini praeparatur habitatio, sed Deo.

2. Ego autem totis viribus meis praeparavi impensas domus Dei mei: aurum ad vasa aurea, et argentum in argentea, aes in aenea, ferrum in ferrea, ligna ad lignea, et lapides onychinos, et quasi stibinos, et diversorum colorum, omnemque pretiosum lapidem, et marmor Parium abundantissime:

3. et super haec, quae obtuli in domum Dei mei de peculio meo aurum et argentum, do in templum Dei mei, exceptis his, quae praeparavi in aedem sanctam.

1. Y mówił król Dawid do wszytkiego zgromadzenia: Salomona, syna mego iedynego, Bóg obrał, iescze dźiećięćiem i młodźiuchnym: bo iest wielkie dźieło: nie człowiekowi bowiem gotuie się mieszkanie, ale Bogu.

2. A iam ze wszytkich sił moich nagotował nakłady na dóm Boga mego. Złoto na naczynie złote, a śrébro na śrébrne, miedź na miedźiane, żelazo na żelazne, drzewo na drzewiane, y kamienie onychiny, y iakoby alabastrowe, y rozmaitych maśći, y wszelaki kamień drogi, y białego marmuru dostatek wielki:

3. a nad to, com ofiarował do domu Boga mego z zdobyczy moiéy, złoto y śrebro dałem na kośćioł Boga mego, oprócz tego com nagotował na dóm święty.

łyżkę, nie zaś lwa; lecz łatwa była zamiana jednéj litery na drugą podobną, t. j. *jod* na *wau*, albo nawzajem *wau* na *jod*; albowiem *chafor*, czaszę, łyżkę lub miednicę oznacza; *chefir* zaś lwa. Być może naczynia te małemi lwiątkami były przyozdobione, niejaki kształt ich nosiły, zkąd podobne do nich; i od tegoż samego źródłosłowa imię im nadano.— *Także też i na lwy srebrne.* Naczynia tejże co i poprzedzające formy, lecz innéj materyi.

18. *Podobieństwo wozu Cherubinów.* Na bokach tego ołtarza wyrażone były wozy cherubinów, jakowe nie raz się wspominają w Piśmie ś., i Ezechielowi się ukazały, Ezech. c. 1. Postać tego wozu można widzieć u Prada na r. 1 Ezech. Była jednak niejaka różnica; albowiem tutaj (czego w figurze Prada nie znajdujemy) mówi się, że cherubinowie skrzydłami arkę zakrywali; co może tak tłumaczyć należy, iż rozciągnionemi skrzydłami dwaj cherubinowie tron Boży tworzyli, i razem niemi Arkę okrywali, czterma zaś wóz chwały Bożéj ciągnęli. Albo zapewne wóz cherubinów oznaczają czteréj cherubinowie, którzy byli w świętém świętych; do dwóch bowiem przez Mojżesza przy arce postanowionych, i ze szczerego złota ulanych dodał Salomon dwóch innych daleko większych z drzewa oliwnego blachami złotemi ze wszech stron obłożonego. Patrz III. Król. 6, 23 i 28.

19. *Spisano ręką Pańską.* Patrz co się rzekło w. 11.

21. *Rozdziały kapłanów.* Klassy i zmiany kapłanów i lewitów, o których powiedzieliśmy w. 13.— *Umieją.* Gotowi są.

R. 29.—1. *Jeszcze dziecięciem i młodziuchnym.* Zowie Dawid Salomona dziecięciem nie wprost i bezwarunkowo ze względu na wiek; albowiem już dwudziesty drugi rok liczył, lecz albo przez porównanie do siebie, który już siedémdziesiąt przewyższał, zwykli bowiem podeszli w wieku, młodszych dziećmi przez pieszczotę nazywać: albo przez wzgląd na wielkość przedsięwziętego dzieła, które wymagało człowieka wszelkiego rodzaju zasobami, jako to: natury, sztuki, nauki, mądrości, doświadczenia najhojniéj uposażonego; przeto się dodaje: *bo jest wielkie dzieło i t. d.*

2. *Kamienie onichiny.* Kamienie mające kolor ludzkiego paznogcia, *onix* bowiem po grecku paznogieć oznacza.

3. *A nadto, com ofiarował.... Boga mego.* Pagninus co do słowa przekłada z hebr.: *a nadto przez wolą moję do domu Boga mojego, jest u mnie szczególne złoto, i srebro, które dałem domowi Boga mojego, i t. d. Szczególne złoto:* rozumie pieniądze osobno odłożone, i przeznaczone nie na potrzeby królestwa, lecz na to czegoby król za podaną zręcznością zapragnął.

4. Tria millia talenta auri de auro Ophir: et septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi.

5. Et, ubicumque opus est aurum de auro, et ubicumque opus est argentum de argento, opera fiant per manus artificum: et si quis sponte offert, impleat manum suam hodie, et offerat, quod voluerit Domino.

6. Polliciti sunt itaque principes familiarum, et proceres tribuum Israel, tribuni quoque, et centuriones, et principes possesionum regis.

7. Dederuntque in opera domus Dei, auri talenta quinque millia, et solidos decem millia; argenti talenta decem millia, et aeris talenta decem et octo millia; ferri quoque centum millia talentorum.

8. Et apud quemcumque inventi sunt lapides, dederunt in thesauros domus Domini, per manum Jahiel Gersonitis.

9. Laetatusque est populus, cum vota sponte promitterent, quia corde toto offerebant ea Domino; sed et David rex laetatus est gaudio magno.

10. Et benedixit Domino coram universa multitudine, et ait: Benedictus es, Domine Deus Israel patris nostri, ab aeterno in aeternum.

11. Tua est, Domine, magnificentia et potentia et gloria atque victoria, et tibi laus: cuncta enim, quae in coelo sunt et in terra, tua sunt: tuum, Domine, regnum, et tu es super omnes principes.

12. Tuae divitiae, et tua est gloria: tu dominaris omnium, in manu tua virtus et potentia: in manu tua magnitudo, et imperium omnium.

13. Nunc igitur Deus noster, confitemur tibi, et laudamus nomen tuum inclytum.

14. Quis ego, et quis populus meus, ut possimus haec tibi universa promittere? tua sunt omnia: et quae de manu tua accepimus, dedimus tibi.

15. Peregrini enim sumus coram te, et advenae, sicut omnes patres nostri. Dies nostri quasi umbra super terram, et nulla est mora.*

16. Domine Deus noster, omnis haec copia, quam paravimus, ut aedificaretur domus nomini sancto tuo, de manu tua est, et tua sunt omnia.* *(Sap. 2, 5).*

17. Scio, Deus meus, quod probes corda, et simplicitatem diligas, unde et ego in simplicitate cordis mei laetus obtuli universa haec: et populum tuum, qui hic repertus est, vidi cum ingenti gaudio tibi offerre donaria.

4. Trzy tyśiące talentów złota, ze złota Ophir: a śiedm tyśięcy talentów śrébra naczystszego na pozłocenie śćian kośćielnych.

5. Y gdźiekolwiek złota iest potrzeba, ze złota, a gdźiekolwiek śrébra potrzeba, ze śrébra, niech się roboty odprawuią przez ręce rzemieślników: a ieśli kto dobrowolnie co ofiaruie, niechay dźiś napełni rękę swoię, y ofiaruie co chce Panu.

6. Obiecały tedy kśiążęta domów, y przedni pokoleni Izraelskich, y tyśiącznicy, y setnicy, y przełożeni maiętnośći królewskich.

7. Y dali na robotę domu Bożego złota talentów pięć tyśięcy, y dźieśięć tyśięcy czerwonych złotych: śrébra talentów dźieśięć tyśięcy, a miedźi talentów ośmnaśćie tyśięcy, y żelaza talentów sto tyśięcy.

8. Y u kogokolwiek się nalazło kamienie, dali do skarbu domu Pańskiego, przez ręce Jahiela Gersończyka.

9. Y weselił się lud, gdy śluby dobrowolnie ślubowali, bo całym sercem ofiarowali ie Panu: ale y król Dawid weselił się weselem wielkim.

10. Y błogosławił Panu przede wszytkim zebraniem, y mówił: Błogosławionyś iest Panie Boże Izraela oyca naszego od wieku do wieku.

11. Twoia iest Panie wielmożność, y moc, y sława, y zwyćięztwo: y tobie chwała: bo wszytko co iest na niebie y na źiemi, twoie iest: twoie Panie królestwo, y tyś iest nade wszytkiémi kśiążęty.

12. Twoie są bogactwa, y twoia iest sława: ty panuiesz nad wszytkiemi, w ręce twoiéy moc y możność: w ręce twoiéy wielkość, y roskazowanie wszytkich.

13. Teraz tedy Boże nasz wyznawamy tobie, y chwalimy imię twoie sławne.

14. Cóżem ia, y co iest lud móy, żebyśmyć mogli to wszytko obiecować? twoie iest wszytko: a cośmy z ręki twoiéy wźięli, daliśmy tobie.

15. Bośmy gośćie przed tobą y przychodniowie, iako y wszyscy oycowie naszy. Dni nasze iako cień na źiemi, a niemasz żadnego przedłużenia.

16. Panie Boże nasz, wszytek ten dostatek, któryśmy zgotowali na budowanie domu imieniowi twemu świętemu, iest z ręki twoiéy, y twoie iest wszytko.

17. Wiem Boże móy, że serc doświadczasz, y szczerość miłuiesz: przetóż y ia w szczerośći serca mego ochotniem ofiarował to wszytko: y twóy lud który się tu nalazł, widźiałem z wielkim weselem ofiaruiący tobie dary.

4. *Ze złota Ofir.* Patrz co się rzekło III. Król. 9, 28.

5. *Niechaj dziś napełni rękę swoję.* Zdaje się oznaczać Dawid, że ten datek będzie jakby ofiarą Bogu najmilszą, i czyniący go będą jakby kapłanami, ręce też swoje tym darem poświęcą. Napełnić bowiem rękę, w sposobie mówienia Pisma ś., znaczy na kapłaństwo się poświęcić. Patrz co się rzekło Sędz. 17, 5.

6. *Książęta domów.* Patrz co się rzekło w rozdziale poprzedz. w. 1.

7. *Miedzi talentów.* Talent bądź miedzi, bądź złota, bądź srebra, zawsze był tejże wagi, t. j. funtów rzymskich sto dwadzieścia pięć.

8. *Nalazło kamienie.* Kosztowne, jak naprzykład marmur.— *Dali do skarbu.* Żeby odłożyć na budowę kościoła.— *Jahiela Gersończyka.* Ten bowiem z dwoma synami Zatanem i Joelem był przełożonym nad skarbami domu Pańskiego. Patrz wyż. r. 20, 22, i r. 23, 8. Zowie się Gersończykiem, ponieważ był lewitą z rodu Gersona syna Lewi.

10. *Od wieku do wieku.* T. j. przez całą wieczność.

11. *Twoja jest Panie wielmożność.* Ty jesteś wielmożnym i mocnym, i t. d., i ciebie wynosić i chwalić powinniśmy, i t. d. Toż samo dwojakim sposobem powtórzone, uniesienie duszy świętego króla okazuje.

13. *Wyznawamy tobie.* Chwalimy ciebie, jak się w drugiéj części wiersza znajduje.

14. *Obiecować.* Hebr. dobrowolnie ofiarować.

15. *Bośmy goście.* Tak dalece tego cośmy dajemy, panami niejesteśmy, iż zaledwie krótki z nich użytek mamy, dopóki pielgrzymujemy w tém śmiertelném życiu.

18. Domine Deus Abraham et Isaac et Israel, patrum nostrorum, custodi in aeternum hanc voluntatem cordis eorum, et semper in venerationem tui mens ista permaneat.

19. Salomoni quoque filio meo da cor perfectum, ut custodiat mandata tua, testimonia tua et ceremonias tuas, et faciat universa: et aedificet aedem, cujus impensas paravi.

20. Praecepit autem David universae ecclesiae: Benedicite Domino Deo nostro. Et benedixit omnis ecclesia Domino Deo patrum suorum; et inclinaverunt se, et adoraverunt Deum, et deinde regem.

21. Immolaveruntque victimas Domino, et obtulerunt holocausta die sequenti, tauros mille, arietes mille, agnos mille cum libaminibus suis, et universo ritu abundantissime in omnem Israel.

22. Et comederunt, et biberunt coram Domino in die illo cum grandi laetitia. Et unxerunt secundo Salomonem filium David. Unxerunt autem eum Domino in principem, et Sadoc in pontificem. *(3. Reg. 1, 34).*

23. Seditque Salomon super solium Domini in regem pro David patre suo, et cunctis placuit; et paruit illi omnis Israel.

24. Sed et universi principes, et potentes, et cuncti filii regis David dederunt manum, et subjecti fuerunt Salomoni regi.

25. Magnificavit ergo Dominus Salomonem super omnem Israel, et dedit illi gloriam regni, qualem nullus habuit ante eum rex Israel.

26. Igitur David, filius Isai, regnavit super universum Israel.

27. Et dies, quibus regnavit super Israel, fuerunt quadraginta anni; in Hebron regnavit septem annis, et in Jerusalem annis triginta tribus. *(3. Reg. 2, 11).*

28. Et mortuus est in senectute bona, plenus dierum, et divitiis, et gloria; et regnavit Salomon filius ejus pro eo.

29. Gesta autem David regis priora et novissima scripta sunt in libro Samuelis Videntis, et in libro Nathan prophetae, atque in volumine Gad Videntis,

30. universique regni ejus, et fortitudinis, et temporum, quae transierunt sub eo, sive in Israel, sive in cunctis regnis terrarum.

18. Panie Boże Abrahama, y Izaaka, y Izraela oyców naszych, zachoway że na wieki tę wolą serca ich, a niech zawżdy ta ich myśl trwa ku czći twoiey.

19. Salomonowi też synowi memu day serce doskonałe, aby strzégł przykazania twego, świadectw twych y Ceremoniy twoich, y czynił wszytko, y zbudował dóm, na którem nakłady zgotował.

20. Y przykazał Dawid wszytkiemu zgromadzeniu: Błogosławćie Panu Bogu naszemu: y błogosławiło wszytko zgromadzenie Panu Bogu oyców swych: y nachylili się, y pokłonili się Bogu, a potym królowi.

21. Y ofiarowali ofiary Panu: a całopalenia ofiarowali nazaiutrz, byków tyśiąc, baranów tyśiąc, iagniąt tyśiąc, z mokremi ofiarami ich y ze wszytkim obrzędem hoynie na wszytkiego Izraela.

22. Y iedli y pili przed Panem onego dnia z wielkim weselem. Y pomazali po wtóre Salomona syna Dawidowego. A pomazali go Panu, aby był książęćiem, a Sadoka nawyższym kapłanem.

23. Y śiadł Salomon na stolicy Pańskiey za króla miasto Dawida oyca swego, y podobał się wszytkim: y był mu posłuszny wszytek Izrael.

24. Lecz y wszytkie książęta y możni, y wszyscy synowie króla Dawida dali rękę, y poddani byli Salomonowi królowi.

25. Uwielmożył tedy Pan Salomona nadewszytkim Izraelem: y dał mu sławę królestwa iakiey żaden nie miał przed nim król Izraelski.

26. A tak Dawid syn Izaiego królował nadewszytkim Izraelem.

27. A dni których królował nad Izraelem było czterdźieśći lat: w Hebronie królował śiedm lat: a w Jeruzalem trzydźieśći y trzy lata.

28. Y umarł w starośći dobréy pełny dni, y bogactw y sławy. Y królował Salomon syn iego miasto niego.

29. A dźieie Dawida króla pierwsze y ostateczne napisane są w księgach Samuela widzącego, y w księgach Nathana proroka, y w księgach Gada widzącego;

30. y wszytkiego królowania iego y męstwa, y czasów, które przeszły za niego, tak w Izraelu, iako y we wszech królestwach źiemskich.

20. *A potém królowi.* Potwierdzając co król w imieniu ich i własném w modlitwie przed Bogiem wyraził. Józef lib. 4, c. 9, na końcu tak tłumaczy: *Obróciwszy się potém do Dawida, za wszystkie dobra, które za jego panowania odebrali, dzięki mu czynili.*

21. *Byków tysiąc.* W części na całopalenie, w części na ofiary zapokojne, których część dostawała się ofiarującym na ucztę, jak to oznaczają słowa następne, *hojnie na wszystkiego Izraela.* — *Z mokremi ofiarami ich.* Patrz co się rzekło Num. 15, 5.—*Ze wszystkim obrzędem.* Zachowawszy co do joty obrzędy ofiar.

22. *Przed Panem.* Nie przed Arką, żaden bowiem przysionek na tak wielką liczbę ludu ucztującego wystarczyć nie mógł; lecz w Jerozolimie, w miejscu, jakie sobie Bóg obrał na ucztę z ofiar zapokojnych. Patrz co się rzekło Deut. 12, 11 i dalej.—*Pomazali powtóre Salomona.* Pierwszy raz bowiem był namaszczony w Gihon przez Sadoka i Natana, jak się znajduje III. Król. 1, 39.

24. *Dali rękę.* W hebr. się znajduje, *dali rękę pod Salomonem królem.* Wulgata tłumacząc dodała, *poddani byli*, tak iż owe podanie ręki było znakiem poddaństwa.

29. *W księgach Samuela.* T. j. w I. i II. Król. Albo zapewne te księgi Samuela i Gada nie istnieją.

30. *Czasów które przeszły za niego.* T. j. trudów, przykrości i rozmaitych przygod.— *Wę wszech królestwach ziemskich.* Przez hiperbolę powiedziano. Historya owa zawierała nie tylko dzieje królestwa Izraelskiego, lecz także obcych narodów.

LIBER II. PARALIPOMENON.

CAPUT I.

1. Confortatus est ergo Salomon, filius David, in regno suo, et Dominus Deus ejus erat cum eo, et magnificavit eum in excelsum. *

2. Praecepitque Salomon universo Israeli, tribunis et centurionibus et ducibus et judicibus omnis Israel, et principibus familiarum, * *(3. Reg. 3, 1.)*

3. et abiit cum universa multitudine in excelsum Gabaon, ubi erat tabernaculum foederis Dei, quod fecit Moyses famulus Dei in solitudine.

4. Arcam autem Dei adduxerat David de Cariathiarim in locum, quem praeparaverat ei, et ubi fixerat illi tabernaculum, hoc est, in Jerusalem. *(1. Par. 16, 1.)*

5. Altare quoque aeneum, quod fabricatus fuerat Beseleel, filius Uri filii Hur, ibi erat coram tabernaculo Domini, quod et requisivit Salomon, et omnis ecclesia. *

6. Ascenditque Salomon ad altare aeneum coram tabernaculo foederis Domini, et obtulit in eo mille hostias. *(Exod. 38, 1.)*

7. Ecce autem, in ipsa nocte apparuit ei Deus, dicens: Postula, quod vis, ut dem tibi.

8. Dixitque Salomon Deo: Tu fecisti cum David patre meo misericordiam magnam, et constituisti me regem pro eo.

9. Nunc ergo, Domine Deus, impleatur sermo tuus, quem pollicitus es David patri meo; tu enim me fecisti regem super populum tuum multum, qui tam innumerabilis est, quam pulvis terrae.

10. Da mihi sapientiam et intelligentiam, ut ingrediar et egrediar coram populo tuo: quis enim potest hunc populum tuum digne, qui tam grandis est, judicare? *(3. Reg. 3, 9.)*

11. Dixit autem Deus ad Salomonem: Quia hoc magis placuit cordi tuo, et non postulasti divitias et substantiam et gloriam, neque animas eorum, qui te oderant, sed nec dies vitae plurimos: petisti autem sapientiam et scientiam, ut judicare possis populum meum, super quem constitui te regem:

12. sapientia et scientia data sunt tibi: divitias autem et substantiam et gloriam dabo tibi, ita ut nullus in regibus, nec ante te nec post te fuerit similis tui.

13. Venit ergo Salomon ab excelso Gabaon in Jerusalem coram tabernaculo foederis, et regnavit super Israel.

KSIĘGA 2. PARALIPOMENON.

ROZDZIAŁ 1.

O ukazaniu się Pana Boga Salomonowi w Gabaon, i udzieleniu mu daru mądrości, którego żądał.

1. Zmocnił się tedy Salomon syn Dawidów w królestwie swym: a Pan Bóg iego był z nim, y uwielbił go wysoce.

2. Y przykazał Salomon wszytkiemn Izraelowi, tyśiącznikóm y setnikóm, y wodzóm y sędźióm wszytkiego Izraela, y przełożonym domów:

3. szedł ze wszytkim zgromadzeniem na wyżynę Gabaon, gdźie był przybytek przymierza Bożego, który sprawił Moyżesz sługa Boży na pusczy.

4. A skrzynię Bożą przywiódł był Dawid z Kariathiarim na mieysce, które iéy był zgotował, y gdźie iéy był rozbił namiot, to iest w Jeruzalem.

5. Ołtarz też miedźiany który był urobił Bezeleel syn Ur, syna Hur, był tam przed przybytkiem Pańskim: którego też szukał Salomon y wszytko zgromadzenie.

6. Y przystąpił Salomon do ołtarza miedźianego przed przybytkiem przymierza Pańskiego, y ofiarował na nim tyśiąc ofiar.

7. A oto téyże nocy ukazał się mu Bóg, mówiąc: Żąday czego chcesz abych ći dał.

8. Y rzékł Salomon do Boga: Tyś okazał nad Dawidem oycem moim miłośierdźie wielkie: y postanowiłeś mię królem miasto niego.

9. Teraz tedy Panie Boże niech się wypełni słowo twoie, któreś obiecał Dawidowi oycu memu: boś ty mnie uczynił królem nad ludem twoim wielkim, który iest tak nie przeliczony iako proch ziemie.

10. Day mi mądrość y umieiętność, żebym wchodźił y wychodźił przed ludem twoim: bo któż może ten twóy lud, który tak wielki iest, przystoynie sądźić?

11. Y rzekł Bóg do Salomona: że się to więcéy sercu twemu podobało, a nie prośiłeś bogactw, y maiętnośći, y sławy, ani dusz tych, którzy cię nienawidźieli, ale ani o wiele dni żywota: aleś prośił mądrośći y umieiętnośći, abyś mógł sądzić lud móy, nad którymem ćię postanowił królem:

12. mądrość y umieiętność dana iest tobie: a bogactwa y maiętność y sławę damći tak, iż żaden z królów ani przed tobą, ani po tobie będźie podobien tobie.

13. A tak się wróćił Salomon z wyżyny Gabaon do Jeruzalem przed przybytkiem przymierza, y królował nad Izraelem.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Zmocnił się tedy.* Patrz III. Król. 15, 31, i to co się tam rzekło.

5. *Którego też szukał Salomon.* T. j. przystąpił Salomon, i całe zgromadzenie, które było z nim.

6. *Przed przybytkiem.* Ołtarz bowiem całopalenia był przededrzwiami przybytku.

7. *A oto téjże nocy.* To się wytłumaczyło w III. Król. 3, od w. 5 i dalej.

10. *Żebym wchodził i wychodził.* Jak królowi przystoi. Tym sposobem mówienia Żydzi wyrażają wszelkiego rodzaju publiczne czynności i postępki.

13. *Wrócił Salomon.* To wszystko co się tu znajduje aż do końca rozdziału wytłumaczyliśmy w III. Król. 10,

14. Congregavitque sibi currus et equites, et facti sunt ei mille quadringenti currus, et duodecim millia equitum; et fecit eos esse in urbibus quadrigarum, et cum rege in Jerusalem. *(3. Reg. 10, 26.)*

15. Praebuitque rex argentum et aurum in Jerusalem quasi lapides, et cedros quasi sycomoros, quae nascuntur in campestribus multitudine magna.

16. Adducebantur autem ei equi de Aegypto et de Coa a negotiatoribus regis, qui ibant, et emebant pretio,

17. quadrigam equorum sexcentis argenteis, et equum centum quinquaginta; similiter de universis regnis Hethaeorum, et a regibus Syriae emtio celebrabatur.

14. Y zebrał sobie wozy y iezdne, y miał tyśiąc y cztérzysta wozów, y dwanaśćie tyśięcy iezdnych: y kazał im mieszkać w miastach poczwórnych wozów, a z królem w Jeruzalem.

15. Y dodawał król śrebra y złota w Jeruzalem iako kamieni, a cedrów iako sikomorów, których barzo śiła po polach rośćie.

16. Przywodzono mu téż koni z Egyptu, y z Koi, od kupców królewskich, którzy zaieżdżali y kupowali za pieniądze,

17. cztérzy woźniki za sześćset śrebrników, a konia za sto pięćdźieśiąt: także téż ze wszytkich królestw Hetheyskich, y od królów Syriyskich kupowano.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI WTÓRE PARALIPOMENON, *po Żydowsku* DIBRE HAIAMIN.

Wykład X. Wujka.—Roz. 1. *Gdzie był przybytek.* Przybytek Pański, który był zbudował Mojżesz, był naprzód miasto kościoła postawiony w Sylo. Jos. 18, i tamże z skrzynią Bożą stał aż do Heli. 1. Król. 4. Potém skrzynia przeniesiona do Azotu, a ztamtąd do Betsames 1. Król. 6, więc do Kariathiarim 1. Król. 7, aż Dawid przeprowadził ją do domu Obededom, a od niego do Jeruzalem. 1. Par. 15. A przybytek przeniesiony do miasta Nobe. 1. Król. 21, a ztąd do Gabaon, potém Salomon i przybytek i skrzynię przeniósł do Kościoła. 3. Król. 8.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O zawarciu umowy Salamona z królem Tyryjskim względem robotników, i materyjałów potrzebnych do budowy kościoła.

1. Decrevit autem Salomon aedificare domum nomini Domini, et palatium sibi.

2. Et numeravit septuaginta millia virorum portantium humeris, et octoginta millia, qui caederent lapides in montibus; praepositosque eorum tria millia sexcentos.

3. Misit quoque ad Hiram regem Tyri, dicens: Sicut egisti cum David patre meo, et misisti ei ligna cedrina, ut aedificaret sibi domum, in qua et habitavit: *(3. Reg. 5, 2.)*

4. sic fac mecum, ut aedificem domum nomini Domini Dei mei, ut consecrem eam ad adolendum incensum coram illo, et fumiganda aromata, et ad propositionem panum sempiternam, et ad holocautomata mane et vespere, sabbatis quoque, et neomeniis, et solemnitatibus Domini Dei nostri in sempiternum, quae mandata sunt Israeli.

5. Domus enim, quam aedificare cupio, magna est: magnus est enim Deus noster super omnes deos.

6. Quis ergo poterit praevalere, ut aedificet ei dignam domum? si coelum, et coeli coelorum capere eum nequeunt, quantus ego sum, ut possim aedificare ei domum? sed ad hoc tantum, ut adoleatur incensum coram illo.

7. Mitte ergo mihi virum eruditum, qui noverit operari in auro, et argento, aere, et ferro pur-

1. Y umyślił Salomon budować dóm imieniowi Pańskiemu, a sobie pałac.

2. Y naliczył śiedmdźieśiąt tysięcy mężów co na ramionach nośili, a ośmdźieśiąt tyśięcy tych co kamienie w górach łamali, y przystawów ich trzy tyśiące sześćset.

3. Posłał téż do Hirama króla Tyrskiego, mówiąc: Jakoś czynił z Dawidem oycem moim, y posłałeś mu drzewo cedrowe aby zbudował sobie dóm, w którym y mieszkał:

4. tak téż uczyń zemną, abym zbudował dóm imieniowi Pana Boga mego, abych ji poświęćił na zapalenie przed nim y kadzenie wonnych rzeczy, y na wykładanie ustawiczne chleba, y na ofiary całopalone rano y w wieczór, w soboty téż y na nowie mieśiąców, y w święta uroczyste Pana Boga naszego na wieki, które są przykazane Izraelowi.

5. Bo dóm, który chcę budować, wielki iest: abowiem wielki iest Bóg nasz nade wszytkie bogi.

6. Któż tedy będźie mógł przemóc, żeby mu dóm godny zbudował? ieśliż go niebo, y niebiosa nad niebiosy ogarnąć nie mogą: cóżem ia iest, żebych mu mógł dóm zbudować? ale tylko na to, aby przed nim było palone kadzenie.

7. A tak poszli mi człowieka umieiętnego, któryby umiał robić złotem y ze śrebrem, miedźią,

od w. 26 i daléj. — *Przed przybytek.* Hebr. *z przed przybytku.* LXX *od oblicza przybytku.* Albowiem przybytek był natenczas w Gabaon, jak się pokazuje z w. 3, zkąd Salomon wracał.

R. 2,—1. *I umyślił Salomon.* Cały ten rozdział wytłumaczony jest w III. Król. 5.

4. *Kadzenie wonnych rzeczy.* Palenie, iżby dym wonięjący wydawały.

6. *Któż tedy będzie mógł przemódz.* Kto tyle będzie mógł zrobić.—*Ale tylko na to.* Jakby rzekł: Na to tylko buduję, żeby palić kadzidło.

pura, coccino, et hyacintho: et qui sciat sculpere caelaturas cum his artificibus, quos mecum habeo in Judaea et Jerusalem, quos praeparavit David pater meus.

8. Sed et ligna cedrina mitte mihi, et arceuthina, et pinea de Libano: scio enim, quod sevi tui noverint caedere ligna de Libano, et erunt servi mei cum servis tuis,

9. ut parentur mihi ligna plurima. Domus enim, quam cupio aedificare, magna est nimis, et inclyta.

10. Praeterea operariis, qui caesuri sunt ligna, servis tuis dabo in cibaria tritici coros viginti millia, et hordei coros totidem, et vini viginti millia metretas, olei quoque sata viginti millia.

11. Dixit autem Hiram, rex Tyri, per litteras, quas miserat Salomoni: Quia dilexit Dominus populum suum, idcirco te regnare fecit super eum.

12. Et addidit, dicens: Benedictus Dominus Deus Israel, qui fecit coelum et terram, qui dedit David regi filium sapientem et eruditum, et sensatum atque prudentem, ut aedificaret domum Domino, et palatium sibi.

13. Misi ergo tibi virum prudentem et scientissimum Hiram, patrem meum,

14. filium mulieris de filiabus Dan, cujus pater fuit Tyrius, qui novit operari in auro et argento, aere et ferro, et marmore et lignis, in purpura quoque, et hyacintho, et bysso, et coccino, et qui scit caelare et omnem sculpturam, et adinvenire prudenter, quodcumque in opere necessarium est, cum artificibus tuis, et cum artificibus domini mei David patris tui.

15. Triticum ergo, et hordeum, et oleum, et vinum, quae pollicitus es, domine mi, mitte servis tuis.

16. Nos autem caedemus ligna de Libano, quot necessaria habueris, et applicabimus ea ratibus per mare in Joppe: tuum autem erit transferre ea in Jerusalem.

17. Numeravit igitur Salomon omnes viros proselytos, qui erant in terra Israel, post dinumerationem, quam dinumeravit David pater ejus; et inventi sunt centum quinquaginta millia, et tria millia sexcenti.

18. Fecitque ex eis septuaginta millia, qui humeris onera portarent, et octoginta millia, qui lapides in montibus caederent; tria autem millia et sexcentos praepositos operum populi.

y z żelazem, y szarłatem, karmazynem, y hyacynthem, y któryby umiał ryć rzezania, z témi rzemieślniki, które mam przy sobie w Żydowskiéy źiemi y w Jeruzalem, które Dawid oćiec móy nagotował.

8. Ale y drzewa cedrowego pośli mi, y iałowcowego y sosnowego z Libanu: bowiem iż słudzy twoi umieią wyrębować drzewa z Libanu, a słudzy moi będą z sługami twemi,

9. aby mi co nawięcéy drzewa wygotowali. Bo dóm który chcę budować barzo wielki iest, y sławny.

10. Nad to robotnikóm, którzy będą drzewo wyćinać, sługom twoim, dam na strawę dwadźieśćia tyśięcy korcy pszenice, y korcy ięczmienia tylesz, y dwadźieśćia tyśięcy wiader wina, dwadźieśćia téż tyśięcy miar oliwy.

11. Y rzekł Hiram król Tyrski przez list, który posłał do Salomona: Iż Pan lud swóy umiłował, przeto uczynił abyś ty nad nim królował.

12. Y przydał, mówiąc: Błogosławiony Pan Bóg Izraelski, który stworzył niebo y źiemię, który dał Dawidowi syna mądrego y umieiętnego, y zmyślnego, y rostropnego, aby zbudował dóm Panu y sobie pałac.

13. Posłałemći tedy męża rostropnego y dobrze umieiętnego, Hirama oyca mego,

14. syna niewiasty z córek Dan, którego oćiec był Tyriyczyk, który umié robić złotem, srébrem, miedźią y żelazem, y marmurem, y drzewem, szarłatem téż y hyacynthem y biśiorem, y karmazynem: y który umie rzezać wszelakie rzezanie, y wynaleść mądrze cokolwiek w robocie iest potrzebnego, z rzemieślniki twemi, y z rzemieślniki pana mego Dawida oyca twego.

15. Pszenicę tedy y ięczmień, y oliwę, y wino, któreś obiecał panie móy, pośli sługóm twoim.

16. A my naćieszemy drzewa z Libanu ileć go będźie potrzeba, y spuśćiémy ie traftami po morzu do Joppe: a twoia będźie zwieźć ie do Jeruzalem.

17. Obliczył tedy Salomon wszytkie męże nowonawrócone, którzy byli w źiemi Izraelskiéy, po policzeniu które policzył Dawid oćiec iego, y nalazło się ich sto pięćdźiesiąt tyśięcy, y trzy tąśiące sześćset.

18. Y uczynił z nich śiedmdźiesiąt tyśięcy, którzyby na ramionach brzemiona nośili, a ośmdźieśiąt tyśięcy, którzyby kamienie w górach łamali: a trzy tyśiące y sześćset przystawów robót ludu.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O rozpoczęciu budowy kościoła, i planie którego się trzymał Salomon.

1. Et coepit Salomon aedificare domum Domini in Jerusalem in monte Moria, qui demonstratus fuerat David patri ejus in loco, quem paraverat David in area Ornan Jebusaei. (*3. Reg. 6, 1. I. Par. 21, 26.*)

1. Y począł Salomon budować dóm Pański w Jeruzalem na górze Moria, która była ukazana Dawidowi oycu iego, na mieyscu, które zgotował Dawid na boiowisku Ornan Jebuzeyczyka.

10. *Wiader* (metretas). Metreta tyle zawiera płynu, ile amfora rzymska, t. j. wody uncij 960. Patrz Korneliusza a Lapide dziełko de Mensuris.

13. *Hirama ojca mego.* Patrz co się rzekło III. Król. 7, 13 i 14. Nazywa go Tyryjczyk ojcem swoim, t. j. ze względu na wiek i łaskawość.

R. 3.—1. *I począł Salomon.* Ten rozdział dosyć się daje wyrozumieć z tego cośmy powiedzieli w III. Król. 6.

2. Coepit autem aedificare mense secundo, anno quarto regni sui.

3. Et haec sunt fundamenta, quae jecit Salomon, ut aedificaret domum Dei; longitudinis cubitos in mensura prima sexaginta; latitudinis cubitos viginti.

4. Porticum vero ante frontem, quae tendebatur in longum juxta mensuram latitudinis domus, cubitorum viginti, porro altitudo centum viginti cubitorum erat; et deauravit eam intrinsecus auro mundissimo.

5. Domum quoque majorem texit tabulis ligneis abiegnis, et laminas auri obrizi affixit per totum; sculpsitque in ea palmas, et quasi catenulas se invicem complectentes.

6. Stravit quoque pavimentum templi pretiosissimo marmore, decore multo.

7. Porro aurum erat probatissimum, de cujus laminis texit domum, et trabes ejus, et postes et parietes et ostia; et caelavit Cherubim in parietibus.

8. Fecit quoque domum Sancti sanctorum; longitudinem juxta latitudinem domus cubitorum viginti, et latitudinem similiter viginti cubitorum; et laminis aureis texit eam, quasi talentis sexcentis.

9. Sed et clavos fecit aureos, ita ut singuli clavi siclos quinquagenos appenderent; coenacula quoque texit auro.

10. Fecit etiam in domo Sancti sanctorum Cherubim duos opere statuario, et texit eos auro.

11. Alae Cherubim viginti cubitis extendebantur, ita ut una ala haberet cubitos quinque, et tangeret parietem domus, et altera quinque cubitos habens, alam tangeret alterius Cherub.

12. Similiter Cherub alterius ala quinque habebat cubitos, et tangebat parietem; et ala ejus altera quinque cubitorum alam Cherub alterius contingebat.

13. Igitur alae utriusque Cherubim expansae erant, et extendebantur per cubitos viginti; ipsi autem stabant erectis pedibus, et facies eorum erant versae ad exteriorem domum.

14. Fecit quoque velum ex hyacintho, purpura, cocco et bysso; et intexuit ei Cherubim.

2. A począł budować mieśiąca wtórego, roku czwartego królestwa swego.

3. Y te są fundamenty, które założył Salomon aby zbudował dóm Boży, wzdłuż na sześćdźieśiat łokiet miary piérwszéy, wszérz dwadźieśćia łokiet.

4. A śień na przodku, która się rośćiagała wzdłuż według miary szérokośći domu, na dwadźieśćia łokiet: a wysokość była sto dwadźieśćia łokiet: y ozłoćił ji we wnątrz sczérym złotem.

5. Dóm téż większy okrył tablicami drzewianémi iodłowemi, y blachy złota sczérego przybił po wszytkim: a na nim wyrył palmy y iakoby łańcuszki ieden z drugim poplecione.

6. Położył téż tło kośćielne kosztownym marmurem, ozdobą wielką.

7. A złoto było naprzednieysze, z którego blachami pobił dóm, y tramy iego, y podwoie, y śćiany, y drzwi: y wyrył Cherubiny na śćianach.

8. Sprawił téż dóm świętego świętych: wzdłuż według szérokośći domu na dwadźieśćia łokiet, y wszérz także na dwadźieśćia łokiet, y okrył ji blachami złotémi, około sześći set talentów.

9. Ale y gwoźdźie złote poczynił, tak że każdy gwoźdź ważył po pięćdźieśiąt syklów: Sale téż złotem powlékł.

10. Sprawił téż w domu świętego świętych dwa Cherubim robotą snicerską, y okrył ie złotem.

11. Skrzydła Cherubim na dwadźieśćia łokiet się rośćiągały, tak iż iedno skrzydło miało pięć łokiet, y dośięgało śćiany domu: y drugie maiąc pięć łokiet, dośięgało skrzydła Cherub drugiego.

12. Także skrzydło Cherub drugiego pięć łokiet miało y dośięgało śćiany: a skrzydło iego drugie na piąći łokći dośięgało skrzydła Cherub drugiego.

13. Y tak skrzydła obu Cherubim rozszérzone były, y rośćiągały się na dwadźieśćia łokiet: a sami stali prosto na nogach, y twarze ich ku zewnętrznemu domowi były obrócone.

14. Sprawił téż zasłonę z hyiacynthu, z szarłatu, karmazynu y biśioru, y wyhaftował na niéy Cherubim.

—*Na górze Moria.* Która się nazywa ziemią Widzenia, Gen. 22, 2; gdzie także znajdujemy nazwiska tego przyczynę. Do Wschodniéj części miasta Jerozolimy przytykała, i miała od południa górę Syon. Niedość wiadomo czy należała do pokolenia Judy, czy zaś do Benjamina: są którzy Judzie przyznają, są także którzy Benjaminowi. Znajdują się i tacy, którzy, jak miasto Jerozolimę, tak i kościoł, częścią jednemu, częścią drugiemu pokoleniu przypisują. Patrz Saliana, t. 3, anno mundi 3023, n. 13, 14 i 15.—*Na bojowisku Ornan Jebuzejczyka.* Patrz II. Król. 24 pod koniec rozdziału.

3. *Miary pierwszéj.* Używając tego gatunku miary, według którego pierwszy przybytek przez Mojżesza był zbudowany; sposób bowiem mierzenia z postępem czasu zmienia się. Podwójnéj jednak liczby łokci użył Salomon; albowiem gdy przybytku Mojżeszowego długość była łokci 30, a szerokość 10; kościoł Salomonowy 60 miał długości, a 20 szerokości.

4. *A wysokość była sto dwadzieścia łokiet.* T. j. taka była kościoła wysokość, jak rozumieją Ribera, Tornillus i Abulensis, którzy jednak sądzą, że wysokość stu dwudziestu łokci obejmuje wieżę czworoboczną, która po nad dach reszty kościoła na trzydzieście łokci wynosiła się. To zaś co się w III. Król. 3, 2, mówi, że kościoł miał trzydzieście łokci wysokości, rozumieć należy od posadzki do pierwszego piętra.

5. *Dom też większy.* Pierwszą część kościoła którą zowią *święte*, i w której był ołtarz kadzenia.—*Jodłowemi.* Niezmieszawszy przeto z pułapami cedrowymi, jak się mówi III. Król. 6, 9.—*Łańcużki.* Były bowiem palmy połączone z sobą jakby ogniwa jednego łańcucha. Coś podobnego się mówi o kapitellach słupów III. Król. 7, 17: *Jakoby nakształt sieci*, powiada, *i łańcużków społem między sobą dziwną robotą poplecionych.*

9. *Sale też złotem powlekł.* Jak kościoł niższy, tak i wyższe dwa domy, które się piętrami oddzielały, złotem przyozdobił.

14. *Sprawił też zasłonę.* Abulensis mniema, że jedna

15. Ante fores etiam templi duas columnas, quae triginta et quinque cubitos habebant altitudinis; porro capita earum, quinque cubitorum; *(4. Reg. 25, 17).*

16. necnon et quasi catenulas in oraculo, et superposuit eas capitibus columnarum; malogranata etiam centum, quae catenulis interposuit.

17. Ipsas quoque columnas posuit in vestibulo templi, unam a dextris, et alteram a sinistris; eam, quae a dextris erat, vocavit Jachin, et quae ad laevam, Booz.

15. Przede drzwiami też kościelnémi dwa słupy, które trzydzieści y pięć łokiet miały wzwysz, a kapitella ich na piąci łokiet.

16. Ktemu y iakoby łańcuszki w Wyroczniey, y włożył ie na kapitella słupów: malogranatów też sto: które wprawił między łańcuszki.

17. Same też słupy postawił w śieni kościoła, ieden po prawéy, a drugi po lewéy stronie: ten który był po prawéy stronie nazwał Jachin, a który po lewéy, Booz.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O ołtarzu miedzianym, morzu, wannach, lichtarzach, stołach, czaszach i innych potrzebach kościelnych.

1. Fecit quoque altare aeneum viginti cubitorum longitudinis, et viginti cubitorum latitudinis, et decem cubitorum altitudinis.

2. Mare etiam fusile decem cubitis a labio usque ad labium, rotundum per circuitum; quinque cubitos habebat altitudinis, et funiculus triginta cubitorum ambiebat gyrum ejus. *(3. Reg. 7, 23).*

3. Similitudo quoque boum erat subter illud; et decem cubitis quaedam extrinsecus caelaturae, quasi duobus versibus alveum maris circuibant. Boves autem erant fusiles;

4. et ipsum mare super duodecim boves impositum erat, quorum tres respiciebant ad aquilonem, et alii tres ad occidentem; porro tres alii meridiem, et tres, qui reliqui erant, orientem, habentes mare superpositum; posteriora autem boum erant intrinsecus sub mari.

5. Porro vastitas ejus habebat mensuram palmi, et labium illius erat quasi labium calicis, vel repandi lilii; capiebatque tria millia metretas.

6. Fecit quoque conchas decem, et posuit quinque a dexteris, et quinque a sinistris, ut lavarent in eis omnia, quae in holocaustum oblaturi erant; porro in mari sacerdotes lavabantur.

7. Fecit autem et candelabra aurea decem secundum speciem, qua jussa erant fieri, et posuit ea in templo, quinque a dextris, et quinque a sinistris;

8. necnon et mensas decem, et posuit eas in

1. Uczynił też Ołtarz miedźiany dwadźieśćia łokiet wzdłuż, y dwadźieśćia łokiet wszérz, y dźieśięć łokiet wzwysz.

2. Morze też lane na dźieśiąci łokiet od brzegu aż do brzegu, okrągłe w koło: pięć łokiet miało wzwysz, a sznur na trzydźieśći łokiet obtaczał okrąg iego.

3. Podobieństwo też wołów było pod nim, a na dźieśięć łokiet zewnątrz nieiakie rzezania, iakoby dwiema rzędy śrzodek morza obtaczały. Woły też były lite:

4. a samo morze na dwanaśćie wołów postawione było, z których trzéy patrzali ku północy, a drudzy trzéy ku zachodowi, a trzéy inni ku południu, a trzéy ostatni ku wschodowi, maiąc na sobie morze: a pośladki wołów były wewnątrz pod morzem.

5. A miąszość iego była na dłoń, a brzég iego, był iako brzég kubka, abo rozwitéy liliiéy, a brało w śię trzy tyśiące wiader.

6. Sprawił też dźieśięć wannien, y postawił pięć po prawéy, a pięć po lewéy stronie, iżby w nich omywali wszytko co na całopalenie ofiarować mieli: a w morzu kapłani się omywali.

7. Sprawił też y dźieśięć lichtarzów złotych na kształt iako ie było roskazano uczynić, y postawił ie w kośćiele, pięć po prawéy, a pięć po lewéy stronie.

8. Nad to y stołów dźieśięć: y postawił ie w ko-

tylko znajdowała się zasłona w kościele, która przy wejściu do świętego była zawieszona. Janseniusz także r. 143 Concordiae Evang. jedną tylko zasłonę uznaje; lecz ją umieszcza przy wejściu do świętego świętych. Za rzecz prawdziwszą uważamy, co wielu autorów podaje, u Barradiusza tom. 2, lib. 3, c. 23, że było dwie zasłony, z których jedna znajdowała się przed świętém, druga zaś przed świętém świętych.

15. *Dwa słupy.* To wszystko aż do końca rozdziału wytłumaczyliśmy w III. Król. 7 od w. 15 i dalej.

16. *W wyroczniey.* Zamiast *jak w wyroczniey,* według tłumaczenia Emm. Sa i Mariana.

R. 4.—1. *Ołtarz miedziany.* Wewnątrz jednak z kamieni nieciosanych zbudowany, żeby zachować prawo Exod. 20, 25, które taki rozkaz mieściło: *Jeżli mi uczynisz ołtarz kamienny, nie budujże go z ciosanego kamienia.—Dziesięć łokiet w zwyż.* Kapłan składający ofiarę, nie wstępował po stopniach do ołtarza, ponieważ to było zakazano, Exod. 20, 26, gdzie się znajduje: *Nie będziesz wstępował po stopniach do ołtarza mego, żeby się nieodkryła szkaradność twoja.* Józef, lib. de Bello jud. c. 6: *Wejście,* powiada, *do ołtarza nieznacznie się w tył pochylało i t. d.* A zatém pochyłością podłogi, a nie po stopniach się wchodziło, jakowy sposób podaje także Abulensis na ten rozdział quaest. 7. Są wszakże, którzy mniemaią, że po stopniach do ołtarza wchodzono. Patrz co się rzekło Exod. 20, 26.

2. *Morze też lane.* Patrz III. Król. 7, 23 i dalej.

6. *Sprawił też dziesięć wanien.* Patrz tamże w. 27, i dalej.

7. *Lichtarzów złotych.* Patrz co się rzekło I. Paral. 28, 15.

8. *Stołów dziesięć.* Patrz co się rzekło tamże w. 16.—*Czasz* (phialas). O czaszach (Phiala) powiedzieliśmy wyż. Exod. 25, 29.

templo, quinque a dexteris, et quinque a sinistris; phialas quoque aureas centum.

9. Fecit etiam atrium sacerdotum, et basilicam grandem; et ostia in basilica, quae texit aere.

10. Porro mare posuit in latere dextro contra orientem ad meridiem.

11. Fecit autem, Hiram lebetes, et creagras, et phialas, et complevit omne opus regis in domo Dei,

12. hoc est: columnas duas et epistylia et capita, et quasi quaedam retiacula, quae capita tegerent super epistylia;

13. malogranata quoque quadringenta, et retiacula duo ita, ut bini ordines malogranatorum singulis retiaculis jungerentur, quae protegerent epistylia et capita columnarum.

14. Bases etiam fecit, et conchas, quas superposuit basibus:

15. mare unum, boves quoque duodecim sub mari,

16. et lebetes et creagras et phialas. Omnia vasa fecit Salomoni Hiram pater ejus in domo Domini ex aere mundissimo.

17. In regione Jordanis fudit ea rex in argillosa terra inter Sochot et Saredatha. *(3. Reg. 7, 46)*.

18. Erat autem multitudo vasorum innumerabilis, ita ut ignoraretur pondus aeris.

19. Fecitque Salomon omnia vasa domus Dei, et altare aureum et mensas, et super eas panes propositionis;

20. candelabra quoque cum lucernis suis, ut lucerent ante oraculum juxta ritum, ex auro purissimo;

21. et florentia quaedam et lucernas, et forcipes aureos; omnia de auro mundissimo facta sunt;

22. thymiateria quoque et thuribula et phialas et mortariola ex auro purissimo. Et ostia caelavit templi interioris, id est, in Sancta sanctorum, et ostia templi forinsecus aurea. Sicque completum est omne opus, quod fecit Salomon in domo Domini.

ściele, pięć po prawey, a pięć po lewey stronie: sto też czasz złotych.

9. Zbudował też śień kapłańską, y pałac wielki: y drzwi u pałacu, które oprawił miedźią.

10. A morze postawił po prawey stronie ku wschodu słońca na południe.

11. Poczynił też Hiram kotły, y widelki, y czasze: y dokończył wszytkiey roboty domu Bożego:

12. to iest, dwa słupy y kapitella, y wierzchy y iakoby nieiakie śiatki, któreby okrywały wierzchy nad kapitellami.

13. Malogranatów też czterysta, y śiatki dwie, tak iż dwa rzędy malogranatów, z każdą się śiatką złączały, które okrywały kapitella y wierzchy słupów.

14. Posprawował też podstawki y wanny, które włożył na podstawkach:

15. morze iedno, wołów też dwanaśćie

16. pod morzem: y kotły, y widelki y czasze. Wszytkie naczynia porobił Salomonowi Hiram oćiec iego w domu Pańskim z miedźi co naczystszéy.

17. W krainie Jordanu odléwał ie król w źiemi iłowatéy między Sochot y Saredatha.

18. A było mnóstwo naczynia niezliczone, tak iż wagi miedźi nie wiedźiano.

19. Y sprawił Salomon wszytko naczynie domu Bożego, y ołtarz złoty, y stoły, a na nich pokładne chleby:

20. lichtarze też z lampami ich, aby świeciły przed Wyrocznicą, według obyczaiu, z szczérego złota.

21. Y kwiaty nieiakie, y lampy, y nożyczki złote: wszytko ze złota szczérego są sprawione.

22. Puszki też do kadźidła, y kadźidlnice, y czasze, y możdżerzyki z szczérego złota. Y drzwi wyrył kośćioła wnętrznego, to iest do świętego świętych, y drzwi kośćielne zewnątrz złote. Y tym sposobem dokończyła się wszytka robota, którą sprawił Salomon w domu Pańskim.

CAPUT V. — ROZDZIAŁ 5.

O uroczystém wniesieniu Arki Pańskiéj do kościoła, i umieszczeniu jéj w Świętém świętych.

1. Intulit igitur Salomon omnia, quae voverat David pater suus, argentum et aurum, et universa vasa posuit in thesauris domus Dei. *(3. Reg. 7, 51)*.

2. Post quae congregavit majores natu Israel, et cunctos principes tribuum, et capita familiarum de filiis Israel in Jerusalem, ut adducerent arcam foederis Domini de civitate David, quae est Sion.*

3. Venerunt itaque ad regem omnes viri Israel in die solemni mensis septimi. * *(3. Reg. 8, 1)*.

1. Wniósł tedy Salomon wszytko co był ślubował Dawid oćiec iego, srebro y złoto, y wszytkie naczynia włożył do skarbu domu Bożego.

2. Potym zebrał starsze z Izraela, y wszytkie książęta pokolenia, y głowy domów z synów Izraelskich do Jeruzalem, aby przeprowadźili skrzynię przymierza Pańskiego z miasta Dawidowego, które iest Sion.

3. Przyszli tedy do króla wszyscy mężowie Izraelscy w święto uroczyste mieśiąca śiódmego.

---

9. *Pałac wielki.* Przysionek większy, który przysionek lewitów otaczał.

12. *Dwa słupy.* O tych dwóch słupach i ich ozdobach powiedzieliśmy III. Król. 7, 15 i daléj.

14. *Podstawki też.* Patrz tamże w. 27 i daléj.

16. *Hiram ojciec jego.* Patrz co się rzekło r. 2, 13. W hebr. jest Abiu. Być może nazwisko tego snycerza było Abi, czyli Abiu.

17. *W krainie Jordanu.* Patrz co się rzekło III. Król. 7, 46.

20. *Przed wyrocznią.* Przed świętém świętych.

R. 5.—1. *Wniósł tedy Salomon.* Wszystko to co się tu znajduje aż do w. 10. jest powtórzeniem z III. Król. 8.

4. Cumque venissent cuncti seniorum Israel, portaverunt Levitae arcam,

5. et intulerunt eam, et omnem paraturam tabernaculi. Porro vasa sanctuarii, quae erant in tabernaculo, portaverunt sacerdotes cum Levitis.

6. Rex autem Salomon, et universus coetus Israel, et omnes qui fuerunt congregati ante arcam, immolabant arietes et boves absque ullo numero; tanta enim erat multitudo victimarum.

7. Et intulerunt sacerdotes arcam foederis Domini in locum suum, id est, ad oraculum templi, in Sancta sanctorum subter alas Cherubim,

8. ita ut Cherubim expanderent alas suas super locum, in quo posita erat arca, et ipsam arcam tegerent cum vectibus suis.

9. Vectium autem, quibus portabatur arca, quia paululum longiores erant, capita parebant ante oraculum; si vero quis paululum fuisset extrinsecus, eos videre non poterat. Fuit itaque arca ibi usque in praesentem diem.

10. Nihilque erat aliud in arca, nisi duae tabulae, quas posuerat Moyses in Horeb, quando legem dedit Dominus filiis Israel egredientibus ex Aegypto.

11. Egressis autem sacerdotibus de sanctuario (omnes enim sacerdotes, qui ibi potuerant inveniri, sanctificati sunt; nec adhuc in illo tempore vices, et ministeriorum ordo inter eos divisus erat),

12. tam Levitae, quam cantores, id est, et qui sub Asaph erant, et qui sub Heman, et qui sub Idithun, filii, et fratres eorum, vestiti byssinis, cymbalis et psalteriis et citharis concrepabant, stantes ad orientalem plagam altaris, et cum eis sacerdotes centum viginti canentes tubis.

13. Igitur cunctis pariter, et tubis et voce et cymbalis, et organis, et diversi generis musicorum concinentibus, et vocem in sublime tollentibus, longe sonitus audiebatur, ita ut, cum Dominum laudare coepissent et dicere: Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in aeternum misericordia ejus; impleretur domus Dei nube,

14. nec possent sacerdotes stare et ministrare propter caliginem. Compleverat enim gloria Domini domum Dei.

4. A gdy przyszli wszyscy starszy Izraelscy, nieśli Lewitowie skrzynię,

5. y wnieśli ią y wszytko zgotowanie przybytku. Y naczynie świątnice, które były w przybytku, nieśli kapłani z Lewitami.

6. A król Salomon, y wszytko zgromadzenie Izraelskie, y wszyscy którzy byli zgromadzeni przed skrzynię, ofiarowali barany, y woły, bez wszelkiéy liczby: bo tak wielkie było mnóstwo ofiar.

7. Y wnieśli kapłani skrzynię przymierza Pańskiego na mieysce iéy, to iest do wyrocznice kośćielnéy, do świętego świętych, pod skrzydła Cherubim:

8. tak iż Cherubim rośćiągali skrzydła swe nad mieyscem, na którym była postawiona skrzynia, y samę skrzynię okrywali z drążkami iéy.

9. A drążków na których noszono skrzynię, iż przydłuższymi były końce, widać było przed wyrocznicą: a ieśli kto maluczko był ze wnątrz, widźieć ich nie mógł. Była tedy tam skrzynia aż do dnia tego.

10. A w skrzyni nic inszego nie było, iedno dwie tablice, które był włożył Moyżesz na Horeb, gdy Pan dał zakon synóm Izraelowym wychodzącym z Egyptu.

11. A gdy wyszli kapłani z świątnice (bo wszyscy kapłani, którzy się tam naleść mogli poświęceni byli: y iescze na on czas przemiany y porządek posług między nimi nie był podźielony)

12. tak Lewitowie iako y śpiewacy, to iest y ći którzy pod Asaph byli, y którzy pod Eman, y którzy pod Idithun, synowie y braćia ich, obleczeni w szaty biśiorowe, na cymbalech, na arfach, y na cytrach grali, stoiąc na wschodnią stronę u ołtarza, a przy nich kapłanów sto y dwadźieśćia trąbiących w trąby.

13. Gdy tedy wszyscy pospołu y na trąbach y głosem, y na cymbalech, y na organach, y rozmaići muzycy grali, y głos wysoko podnośili, dźwięk daleko słychać było, tak iż gdy poczęli Pana chwalić y mówić: Wyznawayćie Panu iż dobry, iż na wieki miłośierdźie iego: dóm Boży napełnion był obłokiem,

14. y nie mogli kapłani stać y służyć przede mgłą. Abowiem chwała Pańska napełniła była dóm Boży.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 10. *A w skrzyni inszego nic nie było jedno dwie tablice.* Paweł ś. do Żyd. 9 v. 4; zda się coś przeciwnego pisać jakoby w skrzyni nie tylko tablice, ale też wiadro manny i laska Aaronowa być miała. Przetoż to zgadzając rozmaicie rozumieją. Jedni słowa apostolskie tak wykładają: iż to apostoł rozumie o przybytku Pańskim, w którym była skrzynia, a w skrzyni tablice, a przed skrzynią była i rózga, jako pisze Exod. 16, i Num. 17, bo nigdziéj nie mówi Mojżesz, żeby te rzeczy były w skrzyni, tylko przed skrzynią albo przy skrzyni. Przetoż słów apostolskich to może być rozumienie, w któréj skrzyni, to jest, z którą skrzynią była też manna i rózga, bo przed skrzynią zawżdy leżały. Tak Anselmus Ś. *in Epist. ad Heb.* Drudzy tak rozumieją, iż laskę i mannę już było wyjęto, gdy tę skrzynię przenoszono za czasów Salomona. Inni też powiadają chocia za czasu Salomona nie były w skrzyni, wszakże kiedy to Paweł ś. pisał już były w skrzyni, co się stało, albo kiedy Jeremiasz przed niewolą Babilońską zachował skrzynię. 1. Mach. 2. Albo gdy kapłani chcąc lepiéj mannę i laskę schować, włożyli je do skrzyni.

11. *Poświęceni byli.* Obmyli się i oczyścili się, iżby ofiarować mogli.—*I jeszcze na on czas przemiany i t. d.* To co Dawid o porządku odbywania posług przez zmiany był postanowił I. Paral. 24, do skutku jeszcze było nie przyszło; a zatém wszyscy bez różnicy posługiwali.

12. *Którzy pod Azaf byli.* O Azafie i innych śpiewakach wiele się znajduje wyż. I. Paral. w całym rozdziale 25.

13. *Dom Boży napełnion był obłokiem.* Patrz co się rzekło III. Król. 8, 10.

CAPUT VI.

1. Tunc Salomon ait: Dominus pollicitus est, ut habitaret in caligine: *(3. Reg. 8, 12.)*

2. ego autem aedificavi domum nomini ejus, ut habitaret ibi in perpetuum.

3. Et convertit rex faciem suam, et benedixit universae multitudini Israel (nam omnis turba stabat intenta), et ait:

4. Benedictus Dominus, Deus Israel, qui quod locutus est David patri meo, opere complevit, dicens:

5. A die, qua eduxi populum meum de terra Aegypti, non elegi civitatem de cunctis tribubus Israel, ut aedificaretur in ea domus nomini meo: neque elegi quemquam alium virum, ut esset dux in populo meo Israel:

6. sed elegi Jerusalem, ut sit nomen meum in ea, et elegi David, ut constituerem eum super populum meum Israel.

7. Cumque fuisset voluntatis David patris mei, ut aedificaret domum nomini Domini Dei Israel,

8. dixit Dominus ad eum: Quia haec fuit voluntas tua, ut aedificares domum nomini meo, bene quidem fecisti, hujuscemodi habere voluntatem:

9. sed non tu aedificabis domum, verum filius tuus, qui egredietur de lumbis tuis, ipse aedificabit domum nomini meo.

10. Complevit ergo Dominus sermonem suum, quem locutus fuerat: et ego surrexi pro David patre meo, et sedi super thronum Israel, sicut locutus est Dominus, et aedificavi domum nomini Domini Dei Israel.

11. Et posui in ea arcam, in qua est pactum Domini, quod pepigit cum filiis Israel.

12. Stetit ergo coram altari Domini ex adverso universae multitudinis Israel, et extendit manus suas.

13. Siquidem fecerat Salomon basim aeneam, et posuerat eam in medio basilicae, habentem quinque cubitos longitudinis, et quinque cubitos latitudinis, et tres cubitos altitudinis; stetitque super eam, et deinceps flexis genibus contra universam multitudinem Israel, et palmis in coelum levatis,

14. ait: Domine Deus Israel, non est similis tui Deus in coelo et in terra: qui custodis pactum et misericordiam cum servis tuis, qui ambulant coram te in toto corde suo:

15. qui praestitisti servo tuo David patri meo, quaecumque locutus fueras ei, et quae ore promiseras, opere complesti, sicut et praesens tempus probat. *(2. Mach. 2, 8).*

16. Nunc ergo, Domine Deus Israel, imple servo tuo patri meo David, quaecumque locutus es, dicens: Non deficiet ex te vir coram me, qui sedeat super thronum Israel, ita tamen si custodie-

ROZDZIAŁ 6.

O przemowie Salomona do ludu przed przystąpieniem do poświęcenia kościoła, i o jego modlitwie do Boga.

1. Rzékł tedy Salomon: Pan obiecał że miał mieszkać we mgle:

2. a iam zbudował dóm imieniowi iego, aby tam mieszkał na wieki.

3. Y obrócił król oblicze swe, y błogosławił wszytkiemu mnóstwu Izraelskiemu (bo wszytka rzesza stała pilnie patrząc) y rzékł:

4. Błogosławiony Pan Bóg Izraelski, który co mówił Dawidowi oycu memu, skutkiem wypełnił, mówiąc:

5. Ode dnia któregom wywiódł lud móy z źiemie Egyptskiéy, nie obrałem miasta ze wszech pokoleni Izraelskich, aby w nim zbudowano dóm imieniowi memu: anim obrał żadnego innego męża, aby był wodzem ludu mego Izraelskiego:

6. alem obrał Jeruzalem, aby w nim było imię moie: y obrałem Dawida, abym go postanowił nad ludem moim Izraelskim.

7. A gdy była wola Dawida oyca mego żeby zbudował dom imieniowi Pana Boga Izraelskiego,

8. rzékł Pan do niego: Iż ta była wola twoia, żebyś zbudował dóm imieniowi memu, dobrześ wprawdzie uczynił żeś miał taką wolą.

9. Ale nie ty zbuduiesz ten dóm, ale syn twóy, który wynidźie z biódr twoich, on zbuduie dóm imieniowi memu.

10. Ziśćił tedy Pan mowę swoię, którą był powiedźiał: a iam powstał na mieysce Dawida oyca mego, y uśiadłem na stolicy Izraelskiéy, iako Pan powiedźiał, y zbudowałem dóm imieniowi Pana Boga Izraelskiego.

11. Y postawiłem w nim skrzynię, w któréy iest przymierze Pańskie, które uczynił z synmi Izraelskimi.

12. Stanął tedy przed ołtarzem Pańskim, przeciwko wszemu zgromadzeniu ludu Izraelskiego, y rozćiągnął ręce swe.

13. Bo był Salomon sprawił podstawek miedźiany, y postawił ji w pośrzód kościoła maiący pięć łokiet wzdłuż a pięć łokiet wszérz, a trzy łokcie wzwysz. Y stanął na nim: a po tym pokleknawszy na kolana ku wszytkiemu mnóstwu Izraelskiemu, y podniowszy ręce ku niebu,

14. rzékł: Panie Boże Izraelski, niemasz tobie podobnego Boga na niebie y na źiemi: który strzeżesz przymierza y miłośierdźia z sługami twoimi, którzy chodzą przed tobą we wszytkim sercu swym:

15. któryś ziśćił słudze twemu Dawidowi oycu memu cokolwiekeś mówił do niego: y coś był usty obiecał skutkiemeś wypełnił, iako y ninieyszy czas pokazuie.

16. Teraz tedy Panie Boże Izraelski, spełni słudze twemu Dawidowi oycu memu, cokolwiekeś rzékł, mówiąc: Nie ustanie z ćiebie mąż przedemną, któryby śiedźiał na stolicy Izraelskiéy: wszakże tak

R. 6.—1. *Rzékł tedy Salomon.* Cały ten rozdział wytłumaczony jest w III. Król. 8.

rint filii tui vias suas, et ambulaverint in lege mea, sicut et tu ambulasti coram me.

17. Et nunc, Domine Deus Israel, firmetur sermo tuus, quem locutus es servo tuo David.

18. Ergone credibile est, ut habitet Deus cum hominibus super terram? Si coelum et coeli coelorum non te capiunt, quanto magis domus ista, quam aedificavi?

19. Sed ad hoc tantum facta est, ut respicias orationem servi tui, et obsecrationem ejus, Domine Deus meus, et audias preces, quas fundit famulus tuus coram te:

20. ut aperias oculos tuos super domum istam diebus ac noctibus, super locum, in quo pollicitus es, ut invocaretur nomen tuum,

21. et exaudires orationem, quam servus tuus orat in eo: et exaudias preces famuli tui, et populi tui Israel. Quicumque oraverit in loco isto, exaudi de habitaculo tuo, id est, de coelis, et propitiare.

22. Si peccaverit quispiam in proximum suum, et jurare contra eum paratus venerit, seque maledicto constrinxerit coram altari in domo ista,

23. tu audies de coelo, et facies judicium servorum tuorum, ita ut reddas iniquo viam suam in caput proprium, et ulciscaris justum, retribuens ei secundum justitiam suam.

24. Si superatus fuerit populus tuus Israel ab inimicis (peccabunt enim tibi), et conversi egerint poenitentiam, et obsecraverint nomen tuum, et fuerint deprecati in loco isto,

25. tu exaudies de coelo, et propitiare peccato populi tui Israel, et reduc eos in terram, quam dedisti eis, et patribus eorum.

26. Si clauso coelo pluvia non fluxerit propter peccata populi, et deprecati te fuerint in loco isto, et confessi nomini tuo, et conversi a peccatis suis, cum eos afflixeris,

27. exaudi de coelo, Domine, et dimitte peccata servis tuis et populi tui Israel, et doce eos viam bonam, per quam ingrediantur, et da pluviam terrae, quam dedisti populo tuo ad possidendum.

28. Fames si orta fuerit in terra, et pestilentia, aerugo et aurugo, et locusta et bruchus, et hostes, vastatis regionibus, portas obsederint civitatis, omnisque plaga et infirmitas presserit: *(Infr. 20, 9.)*

29. si quis de populo tuo Israel fuerit deprecatus, cognoscens plagam et infirmitatem suam, et expanderit manus suas in domo hac,

30. tu exaudies de coelo, de sublimi scilicet habitaculo tuo, et propitiare, et redde unicuique

ieśli strzedz będą synowie twoi dróg swoich, y będą chodźić w zakonie moim, iakoś y ty chodźił przedemną.

17. A teraz Panie Boże Izraelski, niech się utwiérdźi mowa twoia, którąś powiedział słudze twemu Dawidowi.

18. A więc to podobna rzecz, aby mieszkał Bóg z ludźmi na źiemi? Jeśli niebo y niebiosa nad niebiosy ćiebie nie ogarniaią, iako daleko więcéy ten dóm którym zbudował?

19. Ale na to tylko iest uczyniony, abyś weyźrzał na modlitwę sługi twego y na prośbę iego Panie Boże móy, ażebyś wysłuchał prośby, które wyléwa sługa twóy przed tobą:

20. abyś otworzył oczy twe nad domem tym we dnie y w nocy, nad mieyscem na którymeś obiecał, że miało bydź wzywane imię twoie,

21. a żeś miał wysłuchać modlitwę, którą się sługa twóy na nim modli. Y abyś wysłuchał prośby sługi twego, y ludu twego Izraelskiego. Ktokolwiek się będźie modlił na tym mieyscu, wysłuchay z mieszkania twego, to iest z niebios, a bądź miłośćiw.

22. Jeśliby kto zgrzészył przećiw bliźniemu swemu, a przyszedłby gotów przyśiąc przećiw iemu, a obwiązałby się klątwą przed ołtarzem w tym domu:

23. ty wysłuchasz z nieba, y uczynisz sąd sług twoich, tak żebyś oddał nieprawemu drogę iego na własną głowę, ażebyś się zemśćił sprawiedliwego, oddawaiąc mu według sprawiedliwośći iego.

24. Jeśliby zwyćiężon był lud twóy Izraelski od nieprzyiaćiół (boć będą grzészyć przećiw tobie) a nawróćiwszy się czyniliby pokutę, y prośiliby imienia twego, y modlili się na tym mieyscu;

25. ty wysłuchasz z nieba, a bądź miłośćiw grzechowi ludu twego Izraelskiego, a przywróć ie do źiemie, którąś im dał y oycom ich.

26. Jeśliby za zamknieniem nieba déscz nie padał, dla grzéchów ludu, a odpraszaliby ćię na tym mieyscu, y wyznawali imieniowi twemu, y nawróćiliby się od grzechów swoich, gdy ie utrapisz,

27. wysłuchay z nieba Panie, a odpuść grzéchy sługom twoim, y ludu twego Izraelskiego, a naucz ich drogi dobréy którąby chodźili: a day déscz ziemi, którąś dał na ośiadłość ludowi twemu.

28. Głód ieśliby się zaczął w ziemi, y powietrze morowe, rdza y susza, y szarańcza, chrząscze, y nieprzyiaćiele ieśliby pustoszywszy krainy oblegli bramy miasta, y wszelka plaga y choroba ieśliby ućisnęła:

29. ieśliby kto z ludu twego Izraelskiego modlił się, poznawszy karanie y chorobę swoię, a wyćiągnąłby ręce swe w tym domu,

30. ty wysłuchasz z nieba to iest z wysokiego mieszkania twego, a zmiłuy się, y oddaj każdemu

28. *Rdza.* Tenże sam wyraz hebrajski, który tu mamy, t. j. *scidafon*, nasz tłumacz, III. Król. 8, 37, zepsute powietrze przekłada, oznacza zaś on posuchę, rdzę, spalenie zboża, które spowodowuje wiatr wschodni, kłosy wysuszający, wprzód nim dojrzeją. Rdzą nazywa tłumacz, ponieważ od wiatru palącego kłosy żółknieją, i kolor miedzi przyjmują.

secundum vias suas, quas nosti eum habere in corde suo (tu enim solus nosti corda filiorum hominum),
31. ut timeant te, et ambulent in viis tuis cunctis diebus, quibus vivunt super faciem terrae, quam dedisti patribus nostris.
32. Externum quoque, qui non est de populo tuo Israel, si venerit de terra longinqua, propter nomen tuum magnum, et propter manum tuam robustam et brachium tuum extentum, et adoraverit in loco isto:
33. tu exaudies de coelo firmissimo habitaculo tuo, et facies cuncta, pro quibus invocaverit te ille peregrinus, ut sciant omnes populi terrae nomen tuum, et timeant te sicut populus tuus Israel: et cognoscant, quia nomen tuum invocatum est super domum hanc, quam aedificavi.
34. Si egressus fuerit populus tuus ad bellum contra adversarios suos per viam, in qua miseris eos, adorabunt te contra viam, in qua civitas haec est, quam elegisti, et domus, quam aedificavi nomini tuo:
35. tu exaudies de coelo preces eorum, et obsecrationem, et ulciscaris.
36. Si autem peccaverint tibi (neque enim est homo, qui non peccet), et iratus fueris eis, et tradideris hostibus: et captivos duxerint eos in terram longinquam, vel certe quae juxta est, *(3. Reg. 8, 46. Eccles. 7, 21.)*
37. et conversi in corde suo in terra, ad quam captivi ducti fuerant, egerint poenitentiam, et deprecati te fuerint in terra captivitatis suae, dicentes: Peccavimus, inique fecimus, injuste egimus;
38. et reversi fuerint ad te in toto corde suo, et in tota anima sua, in terra captivitatis suae, ad quam ducti sunt, adorabunt te contra viam terrae suae, quam dedisti patribus eorum, et urbis, quam elegisti, et domus, quam aedificavi nomini tuo:
39. tu exaudies de coelo, hoc est, de firmo habitaculo tuo preces eorum, et facies judicium, et dimittas populo tuo, quamvis peccatori:
40. tu es enim Deus meus: aperiantur, quaeso oculi tui, et aures tuae intentae sint ad orationem, quae fit in loco isto.
41. Nunc igitur consurge, Domine Deus, in requiem tuam, tu et arca fortitudinis tuae: sacerdotes tui, Domine Deus, induantur salutem, et sancti tui laetentur in bonis *(Psal. 131, 8.)*
42. Domine Deus, ne averteris faciem christi tui: memento misericordiarum David servi tui.

według dróg iego, które wiesz że ma w sercu swoim: (ty bowiem sam znasz serca synów ludzkich.)
31. Aby się bali ciebie, y chodzili drogami twemi po wszytkie dni których żyią na ziemi, któraś dał oycóm naszym.
32. Obcego też który nie iest z ludu twego Izraelskiego, ieśliby przyszedł z ziemie dalekiéy, dla imienia twego wielkiego, y dla mocnéy ręki twoiéy, y wyciągnionego ramienia twego, a pokłoniłby się na tym mieyscu:
33. ty wysłuchasz z nieba mocnego mieszkania twego, y uczynisz wszytko o co cię będzie wzywać on cudzoziemiec: aby poznali wszyscy narodowie ziemie imię twoie, y bali się ciebie, jako y lud twóy Izraelski. Ażeby poznali iż wzywane iest imię twe nad tym domem którymem zbudował.
34. Jeśliby lud twóy wyciągnął na woynę przeciw nieprzyiaciołóm swym drogą którąbyś ie posłał, a kłaniać się będą tobie ku drodze na któréy to miasto iest, któreś obrał, y dóm którym zbudował imieniowi twemu:
35. ty wysłuchasz z nieba modlitwy ich y prośby, a pomści się.
36. A ieśliby zgrzeszyli przeciw tobie (boć niémasz człowieka, któryby nie grzészył) a rozgniewałbyś się na nie, a podałbyś ie nieprzyiaciołóm y zawiedliby ie w niewolą do ziemie dalekiéy, albo więc która iest blisko:
37. a nawróciwszy się w sercu swym w ziemi do któréy w niewolą zawiedzeni byli, czyniliby pokutę y prosiliby cię w ziemi niewolstwa swego, mówiąc: Zgrzészyliśmy, niezbożnieśmy czynili, niesprawiedliwieśmy się sprawowali;
38. y nawróciliby się do ciebie we wszytkim sercu swym y we wszytkiéy duszy swéy w ziemi niewoléy swéy, do któréy zagnani są, będąc się kłaniać ku drodze ziemi swéy któraś dał oycóm ich, y miasta któreś obrał, y domu którym zbudował imieniowi twemu:
39. ty wysłuchasz z nieba, to iest z mocnego mieszkania twego prośby ich, a uczyń sąd, y odpuść ludowi twemu, chocia grzésznemu:
40. tyś bowiem iest Bóg móy: niechay, proszę, będą otwarte oczy twe, a uszy twe niech będą gotowe ku słuchaniu modlitwy, która się dzieie na tym mieyscu.
41. Teraz tedy powstań Panie Boże ku odpoczynieniu twemu, ty y skrzynia mocy twoiey: kapłani twoi Panie Boże niechay będą obleczeni zbawieniem, a święci twoi niechay się w dobrach raduią:
42. Panie Boże, nie odwracay oblicza pomazańca twego: pamiętay na miłosierdzia Dawida sługi twego.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O poświęceniu kościoła i ukazaniu się Pana Boga Salomonowi.

1. Cumque complesset Salomon fundens preces, ignis descendit de coelo, et devoravit holocausta et victimas; et majestas Domini implevit domum.

1. A gdy dokończył Salomon modlitwy, ogień zstąpił z nieba, y pożarł całopalenia y ofiary: a chwała Pańska napełniła dóm.

41. *Powstań Panie Boże ku odpocznieniu twemu.* Wzięte są te wyrazy aż do końca rozdziału, z Psalmu 131 w. 8, gdzie je wytłumaczymy.

R. 7.—1, *Chwała Pańska napełniła dom.* T. j. obłok

2. Nec poterant sacerdotes ingredi templum Domini, eo quo implesset majestas Domini templum Domini.

3. Sed et omnes filii Israel videbant descendentem ignem, et gloriam Domini super domum, et corruentes proni in terram super pavimentum stratum lapide, adoraverunt, et laudaverunt Dominum: Quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus.

4. Rex autem, et omnis populus immolabant victimas coram Domino.

5. Mactavit igitur rex Salomon hostias, boum viginti duo millia, arietum centum viginti millia; et dedicavit domum Dei rex, et universus populus. *(3. Reg. 8, 63).*

6. Sacerdotes autem stabant in officiis suis; et Levitae in organis carminum Domini, quae fecit David rex ad laudandum Dominum: Quoniam in aeternum misericordia ejus; hymnos David canentes per manus suas; porro sacerdotes canebant tubis ante eos; cunctusque Israel stabat.

7. Sanctificavit quoque Salomon medium atrii ante templum Domini; obtulerat enim ibi holocausta et adipes pacificorum, quia altare aeneum quod fecerat, non poterat sustinere holocausta et sacrificia et adipes.

8. Fecit ergo Salomon solemnitatem in tempore illo septem diebus, et omnis Israel cum eo; ecclesia magna valde ab introitu Emath usque ad torrentem Aegypti.

9. Fecitque die octavo collectam, eo quod dedicasset altare septem diebus, et solemnitatem celebrasset diebus septem.

10. Igitur in die vigesimo tertio mensis septimi dimisit populos ad tabernacula sua, laetantes atque gaudentes super bono, quod fecerat Dominus Davidi et Salomoni et Israeli populo suo.

11. Complevitque Salomon domum Domini, et domum regis, et omnia, quae disposuerat in corde suo, ut faceret in domo Domini et in domo sua; et prosperatus est. *(3. Reg. 9, 1).*

12. Apparuit autem ei Dominus nocte, et ait: Audivi orationem tuam, et elegi locum istum mihi in domum sacrificii.

13. Si clausero coelum, et pluvia non fluxerit, et mandavero et praecepero locustae, ut devoret terram, et misero pestilentiam in populum meum:

14. conversus autem populus meus, super quos invocatum est nomen meum, deprecatus me fuerit, et exquisierit faciem meam, et egerit poenitentiam a viis suis pessimis: et ego exaudiam de coelo, et propitius ero peccatis eorum, et sanabo terram eorum.

2. Y nie mogli kapłani wniśdź do kościoła Pańskiego, przeto iż była chwała Pańska napełniła kośćiół Pański.

3. Ale y wszyscy synowie Izraelscy widźieli zstępuiący ogień, y chwałę Pańską na dóm: y upadszy twarzą swą na źiemię na tło kamieniem położone, pokłonili się y chwalili Pana: Iż dobry, iż na wieki miłośierdźie iego.

4. A król y wszytek lud ofiarowali ofiary przed Panem.

5. Król tedy Salomon zabił na ofiarę, wołów dwadźieśćia y dwa tyśiąca, baranów sto y dwadźieśćia tyśięcy: y poświęcił dóm Boży, król y wszytek lud.

6. A kapłani stali w urzędźiech swoich: Lewitowie na instrumentach pieśni Pańskich, które sprawił Dawid król, ku chwaleniu Pana: Iż na wieki miłośierdźie iego, Psalmy Dawidowe graiąc rękami swémi: a kapłani trąbili przed nimi, y wszytek lud Izraelski stał.

7. Poświęcił też Salomon pośrzodek śieni przed kośćiołem Pańskim: bo tam był ofiarował całopalenia, y tłustośći zapokoynych ofiar: abowiem ołtarz miedźiany który był sprawił, nie mógł zdźierżeć całopalenia, y ofiar, y tłustośći.

8. Uczynił tedy Salomon onego czasu uroczyste święto przez śiedm dni, y wszytek Izrael z nim, zgromadzenie barzo wielkie, od weszćia Emath, aż do potoka Egyptskiego.

9. Y uczynił dnia ósmego święto zgromadzenia, dla tego że poświęcał ołtarz przez śiedm dni, y święto obchodźił przez śiedm dni.

10. Dnia tedy dwudźiestego y trzećiego mieśiąca śiódmego rozpuśćił lud do przybytków swoich weselący się y raduiący z dobra, które Pan uczynił Dawidowi, y Salomonowi, y ludowi swemu Izraelskiemu.

11. Y dokonał Salomon domu Pańskiego, y domu królewskiego, y wszytkiego co był umyślił w sercu swoim, aby uczynił w domu Pańskim, y w domu swym, y poszczęśćiło mu się.

12. Y ukazał mu się Pan w nocy, y rzékł: Wysłuchałem modlitwę twoię, y obrałem to mieysce sobie za dóm ofiary.

13. Jeśli zamknę niebo y désczby nie szedł, y kazałbym y przykazał szarańczy aby pożarła źiemię, y przepuśćiłbym powietrze na lud móy:

14. a nawróćiwszy się lud móy nad którym wzywano iest imię moie, prośiłby mię y szukał oblicza mego, y pokutowałby za drogi swe złośliwe: y ia wysłucham z nieba, y będę miłośćiw grzéchóm ich, y uzdrowię źiemię ich.

święty przezroczysty i lśniący się. Patrz Exod, 40, 32, gdzie się nazywa chwałą Pańską, również i w innych miejscach.

2. *I nie mogli kapłani wnijść do kościoła Pańskiego.* Przez uszanowanie dla chwały Bożéj, napełniającej kościoł.

5. *Zabił na ofiarę.* To wszystko aż do w. jedenastego powtarza się z III. Król. 8, 63 i daléj, gdzie się też i tłumaczenie tych rzeczy znajduje.

6. *W urzędach swoich.* Hebr. i grec. *przez straże swoje;* t. j. podzieleni na gromady, wszyscy z osobna obowiązki swoje odbywali.— *Na instrumentach.* Mieli pod ręką muzyczne instrumenta po których uderzali smyczkiem, lub ręką, i razem chwałę Bożą wyśpiewywali.

8. *Uroczyste święto.* Namiotów, czyli kuczek.

11. *I dokonał Salomon.* Co się tu znajduje aż do końca rozdziału wytłumaczoném jest w III. Król. 9.

15. Oculi quoque mei erunt aperti, et aures meae erectae ad orationem ejus, qui in loco isto oraverit.

16. Elegi enim, et sanctificavi locum istum, ut sit nomen meum ibi in sempiternum, et permaneant oculi mei, et cor meum ibi cunctis diebus.

17. Tu quoque, si ambulaveris coram me, sicut ambulavit David pater tuus, et feceris juxta omnia, quae praecepi tibi, et justitias meas judiciaque servaveris,

18. suscitabo thronum regni tui, sicut pollicitus sum David patri tuo, dicens: Non auferetur de stirpe tua vir, qui sit princeps in Israel.

19. Si autem aversi fueritis, et dereliqueritis justitias meas et praecepta mea, quae proposui vobis, et abeuntes servieritis diis alienis, et adoraveritis eos,

20. evellam vos de terra mea, quam dedi vobis, et domum hanc, quam sanctificavi nomini meo, projiciam a facie mea, et tradam eam in parabolam et in exemplum cunctis populis.

21. Et domus ista erit in proverbium universis transeuntibus: et dicent stupentes: Quare fecit Dominus sic terrae huic, et domui huic?

22. respondebuntque: Quia dereliquerunt Dominum Deum patrum suorum, qui eduxit eos de terra Aegypti, et apprehenderunt deos alienos, et adoraverunt eos, et coluerunt: idcirco venerunt super eos universa haec mala.

15. Oczy też moie będą otworzone, y uszy moie gotowe ku modlitwie tego, który się będźie na tym mieyscu modlił.

16. Bom obrał y poświęcił to mieysce, aby tam imię moie było na wieki, ażeby tam trwały oczy moie, y serce moie po wszytkie dni.

17. Ty też ieśli będźiesz chodźił przedemną, iako chodźił Dawid oćiec twóy, a będźiesz czynił wedle wszytkiego com ći przykazał, y będźiesz strzégł sprawiedliwośći y sądów moich;

18. wzbudzę stolicę królestwa twego, iakom obiecał Dawidowi oycu twemu, mówiąc: Nie będźie odięty z pokolenia twego mąż, któryby był książęćiem nad Izraelem.

19. Ale ieśli się odwróćićie, a opuśćićie sprawiedliwośći moie, y przykazania moie którém wam podał, a odszedszy będźiećie służyć bogom cudzym, y kłaniać się im:

20. wykorzenię was z źiemie moiéy, którąm wam dał: a ten dóm którym poświęćił imieniowi memu, odrzucę od oblicza mego, y podam ji w przypowieść, y na przykład wszytkim narodóm.

21. A dóm ten będźie za przypowieść wszytkim przechodzącym, y zdumiawszy się będą mówić: Przecz tak uczynił Pan téy źiemi, y domówi temu?

22. Y odpowiedzą: Iż opuśćili Pana Boga ojców swoich, który ie wywiódł z źiemie Egyptskiéy, a chwyćili się bogów cudzych, y kłaniali się im y chwalili: przeto przyszło na nie to wszytko złe.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O zbudowaniu i naprawieniu wielu miast przez Salomona.

1. Expletis autem viginti annis, postquam aedificavit Salomon domum Domini et domum suam, *(3. Reg. 9, 10).*

2. civitates, quas dederat Hiram Salomoni, aedificavit, et habitare ibi fecit filios Israel.

3. Abiit quoque in Emath Suba, et obtinuit eam.

4. Et aedificavit Palmiram in deserto, et alias civitates munitissimas aedificavit in Emath.

5. Exstruxitque Bethoron superiorem, et Bethoron inferiorem, civitates muratas habentes portas et vectes et seras;

6. Balaath etiam et omnes urbes firmissimas, quae fuerunt Salomonis; cunctasque urbes quadrigarum, et urbes equitum. Omnia, quaecumque vo-

1. A gdy wyszło dwadźieśćia lat potym iako zbudował Salomon dóm Pański y dóm swóy:

2. miasta które był dał Hiram Salomonowi, pobudował, y dał tam mieszkanie synóm Izraelskim.

3. Ciągnął też do Emath Suba y wźiął ią.

4. Y zbudował Palmirę na puszczy, y inne miasta barzo obronne pobudował w Emath.

5. Y zbudował Bethoron wyższe, y Bethoron niższe, miasta murowane, maiące y bramy y zawory y zamki.

6. Baalath też y wszytkie miasta mocne, które były Salomonowe, y wszytkie miasta poczwórnych wozów, y miasta iezdnych. Wszytko co chćiał Sa-

R. 8.—2. *Miasta które był dał Hiram Salomonowi.* Walczył bowiem oznakami uprzejmości Hiram z Salomonem, od którego gdy był wziął dwadzieścia miast, jak znajdujemy w III. Król. 9, 11, sam też inne Salomonowi, i być może tyleż w zamian oddał, i jak sądzimy temże samém prawem, jakiém od Salomona otrzymał, t. j. używania z nich korzyści przez czas jakiś; tak Salianus. Inni rozumieją, że miastami temi były owe, które wprzódy Salomon darował był Hiramowi; ten zaś, ponieważ mu się niepodobały, wrócił je znowu Salomonowi z warunkiem, żeby mu ten ostatni pieniędzmi wynagrodził. Patrz Józef, lib. 8, Antiq. c. 2.

3. *Ciągnął też do Emath Suba i wziął ją.* O tej wojennej wyprawie Salomona gdzieindziej nie znajduje się wzmianka w Piśmie ś. Miasto Emat, czyli Amata, które leży u stóp góry Libańskiej, pokoleniu Neftali przy podziale kraju się dostało; jednak Chananejczycy przez długi czas je zatrzymywali, jak się pokazuje z Sędz. 3, 3, dopóki Dawid pokonawszy Syryjczyków, do opłacania daniny ich nie zmusił, I. Paral. 18, 3, jak również i króla Emat. Po śmierci Dawida jarzmo potargać usiłowało, jak powiada Józef lib. 8, Antiquit. c. 6, co dało powód Salomonowi, że przeciw niemu wyprawił wojsko.

4. *Zbudował Palmirę.* Wszystko co się tu mówi aż do końca rozdziału wytłumaczoném jest w III. Król. 9, 17 i dalej.

luit Salomon atque disposuit, aedificavit in Jerusalem et in Libano,et in universa terra potestatis suae.

7. Omnem populum, qui derelictus fuerat de Hethaeis, et Amorrhaeis et Pherezaeis, et Hevaeis et Jebusaeis, qui non erant de stirpe Israel;

8. de filiis eorum, et de posteris, quos non interfecerant filii Israel, subjugavit Salomon in tributarios, usque in diem hanc.

9. Porro de filiis Israel non posuit, ut servirent operibus regis; ipsi enim erant viri bellatores, et duces primi, et principes quadrigarum et equitum ejus.

10. Omnes autem principes exercitus regis Salomonis fuerunt ducenti quinquaginta, qui erudiebant populum.

11. Filiam vero Pharaonis transtulit de civitate David in domum, quam aedificaverat ei. Dixit enim rex: Non habitabit uxor mea in domo David regis Israel, eo quod sanctificata sit, quia ingressa est in eam arca Domini. *(3. Reg. 3, 1.)*

12. Tunc obtulit Salomon holocausta Domino super altare Domini, quod extruxerat ante porticum,

13. ut per singulos dies offerretur in eo juxta praeceptum Moysi in sabbatis et in calendis, et in festis diebus, ter per annum, id est, in solemnitate azymorum, et in solemnitate hebdomadarum, et in solemnitate tabernaculorum.

14. Et constituit juxta dispositionem David patris sui officia sacerdotum in ministeriis suis, et Levitas in ordine suo, ut laudarent, et ministrarent coram sacerdotibus juxta ritum uniuscujusque diei, et janitores in divisionibus suis per portam et portam; sic enim praeceperat David, homo Dei.

15. Nec praetergressi sunt de mandatis regis tam sacerdotes, quam Levitae ex omnibus, quae praeceperat et in custodiis thesaurorum.

16. Omnes impensas praeparatas habuit Salomon ex eo die, quo fundavit domum Domini usque in diem, quo perfecit eam.

17. Tunc abiit Salomon in Asiongaber, et in Ailath ad oram Maris rubri, quae est in terra Edom.

18. Misit autem ei Hiram per manus servorum suorum naves, et nautas gnaros maris; et abierunt cum servis Salomonis in Ophir, tuleruntque inde quadringenta quinquaginta talenta auri, et attulerunt ad regem Salomonem.

lomon, y umyślił, zbudował w Jeruzalem y w Libanie, y we wszytkiéy źiemi władzy swéy.

7. Wszytek lud który pozostał z Hetheyczyków y z Amorreyczyków, y z Pherezeyczyków, y z Heweyczyków, y z Jebuzeyczyków, którzy nié byli z pokolenia Izraelskiego;

8. z synów tych y z potomków, których byli nie wygubili synowie Izraelscy, podbił Salomon na hołdowniki aż do dnia tego.

9. Ale z synów Izraelskich nie postawił aby służyli w robotach królewskich: bo oni byli mężowie waleczni, y przednieyszy hetmani, y przełożeni nad wozmi iego, y nad iezdnymi iego.

10. A wszytkich przełożonych nad woyskiem króla Salomona było dwieśćie y pięćdźieśiąt, którzy ćwiczyli lud.

11. A córkę Pharaonowę przeniósł z miasta Dawidowego do domu który iéy zbudował. Bo mówił król: Nie będźie mieszkała żona moia w domu Dawida króla Izraelskiego, przeto iż poświęcony iest: bo do niego weszła skrzynia Pańska.

12. Tedy ofiarował Salomon całopalenia Panu na ołtarzu Pańskim, który był zbudował przed przyśionkiem,

13. aby na każdy dźień ofiarowano na nim według przykazania Moyżeszowego, w Sabathy, y w piérwsze dni mieśiąca, y w dni święte, trzykroć przez rok, to iest w święto przaśników, w święto tegodniów, y w święto kuczek.

14. Y postanowił według rozporządzenia Dawida oyca swego urzędy kapłanów w posługowaniu ich: y Lewity w porządku ich, aby chwalili y służyli przed kapłany według obrzędu każdego dnia: y odźwierne w rozdźiałech ich przy bramie y bramie: bo tak był przykazał Dawid człowiek Boży.

15. Y nie przestąpili z rozkazania królewskiego, tak kapłani iako y Lewitowie, ze wszytkiego co przykazał, y w strażach skarbów.

16. Wszytkie nakłady miał gotowe Salomon, od onego dnia, którego założył fundamenta domu Pańskiego aż do dnia którego dokonał.

17. Jechał tedy Salomon do Asiongaber, y do Ailath, nad brzegiem morza czérwonego który iest w źiemi Edomskiéy.

18. Y posłał mu Hiram przez ręce sług swych okręty, y żeglarzów świadomych morza, y iechali z sługami Salomonowymi do Ophir, y przywieźli ztamtąd czterysta y pięćdźieśiąt talentów złota, y przynieśli do króla Salomona.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O odwiedzinach królowéj Saby uczynionych Salomonowi, i o jego śmierci.

1. Regina quoque Saba, cum audisset famam Salomonis, venit, ut tentaret eum in aenigmatibus in Jerusalem, cum magnis opibus et camelis, qui

1. Królowa też Saba usłyszawszy sławę Salomonowę: przyiechała, aby go w gadkach doświadczała, do Jeruzalem z wielkimi bogactwy, y wiel-

14. *Przy bramie i bramie.* T. j. przy każdéj bramie. Patrz co o odźwiernych kościoła i ich podziałach czyli klassach mówi się I. Paral., w całym prawie rozdziale 26.

R. 9. — 1. *Królowa też Saba.* Wytłumaczyliśmy to w III. Król. 10.

portabant aromata et auri plurimum, gemmasque pretiosas. Cumque venisset ad Salomonem, locuta est ei, quaecumque erant in corde suo. *(3.Reg.10,1.)*

2. Et exposuit ei Salomon omnia, quae proposuerat; nec quidquam fuit, quod non perspicuum ei fecerit.

3. Quae postquam vidit, sapientiam scilicet Salomonis, et domum, quam aedificaverat,

4. necnon et cibaria mensae ejus, et habitacula servorum, et officia ministrorum ejus, et vestimenta eorum, pincernas quoque et vestes eorum, et victimas, quas immolabat in domo Domini, non erat prae stupore ultra in ea spiritus.

5. Dixitque ad regem: Verus est sermo, quem audieram in terra mea de virtutibus et sapientia tua.

6. Non credebam narrantibus, donec ipsa venissem, et vidissent oculi mei, et probassem vix medietatem sapientiae tuae mihi fuisse narratam: vicisti famam virtutibus tuis.

7. Beati viri tui, et beati servi tui, qui assistunt coram te omni tempore, et audiunt sapientiam tuam.

8. Sit Dominus Deus tuus benedictus, qui voluit te ordinare super thronum suum, regem Domini Dei tui. Quia diligit Deus Israel, et vult servare eum in aeternum, idcirco posuit te super eum regem, ut facias judicia atque justitiam.

9. Dedit autem regi centum viginti talenta auri, et aromata multa nimis, et gemmas pretiosissimas; non fuerunt aromata talia ut haec, quae dedit regina Saba regi Salomoni.

10. Sed et servi Hiram cum servis Salomonis attulerunt aurum de Ophir, et ligna thyina, et gemmas pretiosissimas,

11. de quibus fecit rex, de lignis scilicet thyinis, gradus in domo Domini, et in domo regia, citharas quoque, et psalteria cantoribus; numquam visa sunt in terra Juda ligna talia.

12. Rex autem Salomon dedit reginae Saba cuncta, quae voluit, et quae postulavit, et multo plura, quam attulerat ad eum; quae reversa abiit in terram suam cum servis suis.

13. Erat autem pondus auri, quod afferebatur Salomoni per singulos annos, sexcenta sexaginta sex talenta auri;

14. excepta ea summa, quam legati diversarum gentium, et negotiatores afferre consueverant, omnesque reges Arabiae, et satrapae terrarum, qui comportabant aurum et argentum Salomoni.

15. Fecit igitur rex Salomon ducentas hastas aureas de summa sexcentorum aureorum, qui in singulis hastis expendebantur;

16. trecenta quoque scuta aurea trecentorum aureorum, quibus tegebantur singula scuta; posuit-

błądy którzy nieśli rzeczy wonne, y złota barzo wiele, y kamienie drogie. A gdy przyszła do Salomona, mówiła z nim wszytko cokolwiek było w sercu iéy.

2. Y wyłożył iéy Salomon wszytko co żądała była: y nie było nic czegoby iéy iaśnie nie pokazał.

3. Która gdy uyźrzała, to iest mądrość Salomonowę, y dóm który był zbudował,

4. także y potrawy stołu iego, y mieszkania sług, y urzędy dworzanów iego, y szaty ich, podczasze też y szaty ich, y ofiary które ofiarował w domu Pańskim, nie stawało w niéy dusze od zdumienia.

5. Y rzekła do króla: Prawdziwe są słowa, którem słyszała w ziemi swéy o cnotach, y o mądrości twoiéy.

6. A nie wierzyłam powiadaiącym, ażem sama przyiechała, y oglądały oczy moie, y doznałam że mi ledwie połowicę mądrości twéy powiadano: przeszedłeś sławę cnotami twemi.

7. Szczęśliwi mężowie twoi, y szczęśliwi słudzy twoi, którzy stoią przed tobą na każdy czas, a słuchaią mądrości twoiéy.

8. Niechayże będźie Pan Bóg twóy błogosławiony który ćię raczył postanowić na stolicy swéy królem Pana Boga twego. Iż Bóg miłuie Izraela, y chce go zachować na wieki, przeto ćię postanowił królem nad nim, abyś czynił sądy y sprawiedliwość.

9. Y dała królowi sto y dwadźieśćia talentów złota, y barzo wiele rzeczy wonnych, y kamienia barzo drogiego: nie było takowych rzeczy wonnych, iako te, które królowa Saba dała królowi Salomonowi.

10. Lecz y słudzy Hiram z sługami Salomonowymi przynieśli złota z Ophir y drzewa Thyinowego y kamienia barzo drogiego,

11. z którego uczynił król to iest z drzewa Thyinowego wschody w domu Pańskim, y w domu królewskim, y cytry, y arfy śpiewakóm. Nigdy nie widano w źiemi Judzkiéy drzewa takowego.

12. A król Salomon dał królowéy Sabie wszytko czego chćiała y czego żądała, a daleko więcéy niż co była do niego przyniosła: która wróćiwszy się iechała do źiemie swéy z służebniki swymi.

13. A waga była złota, które przywożono Salomonowi na każdy rok, sześćset sześćdźieśiąt sześć talentów złota;

14. oprócz téy summy, którą posłowie z rozmaitych narodów, y kupcy zwykli byli przynaszać. Y wszyscy królowie Arabscy y książęta ziem, którzy znaszali złoto y śrebro Salomonowi.

15. Uczynił tedy król Salomon dwieśćie kopiy złotych z summy sześćiset czérwonych złotych, które na każdą kopiią wychodźiły;

16. ktemu trzysta puklerzów złotych, z trzechset czérwonych złotych którem powłaczano każdy

8. *Królem Pana Boga twego.* T. j. króla swego, króla ludu swojego.

que ea rex in armamentario, quod erat consitum nemore.

17. Fecit quoque rex solium eburneum grande, et vestivit illud auro mundissimo;

18. sex quoque gradus, quibus ascendebatur ad solium, et scabellum aureum, et brachiola duo altrinsecus, et duos leones stantes juxta brachiola;

19. sed et alios duodecim leunculos stantes super sex gradus ex utraque parte; non fuit tale solium in universis regnis.

20. Omnia quoque vasa convivii regis erant aurea, et vasa domus saltus Libani ex auro purissimo; argentum enim in diebus illis pro nihilo reputabatur.

21. Siquidem naves regis ibant in Tharsis cum servis Hiram, semel in annis tribus, et deferebant inde aurum, et argentum et ebur, et simias et pavos.

22. Magnificatus est igitur Salomon super omnes reges terrae prae divitiis et gloria.

23. Omnesque reges terrarum desiderabant videre faciem Salomonis, ut audirent sapientiam, quam dederat Deus in corde ejus,

24. et deferebant ei munera, vasa argentea et aurea, et vestes et arma, et aromata, equos et mulos, per singulos annos.

25. Habuit quoque Salomon quadraginta millia equorum in stabulis, et curruum equitumque duodecim millia, constituitque eos in urbibus quadrigarum, et ubi erat rex in Jerusalem.

26. Exercuit etiam potestatem super cunctos reges a flumine Euphrate usque ad terram Philisthinorum, et usque ad terminos Aegypti.

27. Tantamque copiam praebuit argenti in Jerusalem quasi lapidum; et cedrorum tantam multitudinem velut sycomororum, quae gignuntur in campestribus.

28. Adducebantur autem ei equi de Aegypto, cunctisque regionibus.

29. Reliqua autem operum Salomonis priorum et novissimorum scripta sunt in verbis Nathan prophetae, et in libris Ahiae Silonitis; in visione quoque Addo Videntis, contra Jeroboam filium Nabat.

30. Regnavit autem Salomon in Jerusalem super omnem Israel quadraginta annis,

31. dormivitque cum patribus suis, et sepelierunt eum in civitate David; regnavitque Roboam filius ejus pro eo.

puklérz, y schował ie król w zbroiowniéy która była osadzona gaiem.

17. Sprawił téż król stolicę wielką z kośći słoniowéy, y oprawił ią sczérym złotem;

18. sześć téż stopniów po których wstępowano na stolicę, y podnóżek złoty, y dwoie poręcza z obu stron, a dwa lwy stoiące u poręcza;

19. ale y innych dwanaśćie lewków stoiących na sześći stopniach z obu stron: nie było takiéy stolice we wszytkich królestwach.

20. Wszytkie też naczynia stołu królewskiego były złote, y naczynia w domu Lasu Libanu ze złota sczérego. Bo śrébra na on czas za nic nie miano.

21. Abowiem okręty królewskie chodźiły do Tharsis z sługami Hiram, raz we trzy lata: y przynośili z tamtąd złoto y śrébro, y kość słoniową, y koczkodany y pawy.

22. Uwielmożony tedy iest Salomon nad wszytkie króle źiemskie prze bogactwo y sławę.

23. Y wszyscy królowie źiemscy pragnęli widźieć twarz Salomonowę, aby słuchali mądrośći którą był dał Bóg w serce iego:

24. y przynośili mu dary, naczynia śrébne y złote, y szaty y zbroie, y rzeczy wonne, konie y muły na każdy rok.

25. Miał téż Salomon cztérdźieśći tyśięcy koni w stayniach, a wozów y iezdnych dwanaśćie tyśięcy, y postawił ie w miastach wozów poczwórnych, y gdźie król był w Jeruzalem.

26. Używał téż władzy nad wszytkimi królmi od rzéki Euphraty, aż do źiemie Philistyńskiéy, y aż do granice Egyptskiéy.

27. Y dodawał tak wielką obfitość śrébra w Jeruzalem iako kamienia: a cedrów takie mnóstwo iako płonnych fig, które rostą po polach.

28. Y przywodzono mu konie z Egyptu, y ze wszytkich krain.

29. A ostatek spraw Salomonowych pierwszych y poślednich spisane są w słowiech Nathana proroka, y w księgach Ahiasza Silończyka, y w widzeniu Addo Widzącego, przećiw Jeroboamowi synowi Nabathowemu.

30. Y królował Salomon w Jeruzalem nad wszytkim Izraelem cztérdźieśći lat.

31. Y zasnął z oycy swymi, y pogrzebli go w Mieśćie Dawidowym: y królował Roboam syn iego miasto niego.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O Roboamie następcy Salomona, i rozpadnięciu się jego królestwa.

1. Profectus est autem Roboam in Sichem; illuc enim cunctus Israel convenerat, ut constituerent eum regem. *(3. Reg. 12, 1)*.

2. Quod cum audisset Joroboam, filius Nabat, qui erat in Aegypto (fugerat quippe illuc ante Salomonem), statim reversus est.

1. Y iechał Roboam do Sichem: bo się tam był zszedł wszytek Izrael aby go królem postanowił.

2. Co gdy usłyszał Jeroboam syn Nabathów, który był w Egyptćie (bo tam był ućiekł przed Salomonem), wnet się wróćił.

29. *A ostatek spraw Salomonowych.* Patrz III. Król. 11, 41 i 43, i to co się tam rzekło. Księgi historyczne, które się tu wyliczają, Abiasza, Adda, i t. d. nieistnieją.

R. 10.—1. *I jechał Roboam.* Cały ten rozdział wytłumaczonym jest w III. Król. 12.

3. Vocaveruntque eum, et venit cum universo Israel; et locuti sunt ad Roboam, dicentes:

4. Pater tuus durissimo jugo nos pressit: tu leviora impera patre tuo qui nobis imposuit gravem servitutem, et paululum de onere subleva, ut serviamus tibi.

5. Qui ait: Post tres dies revertimini ad me. Cumque abiisset populus,

6. iniit consilium cum senibus, qui steterant coram patre ejus Salomone, dum adhuc viveret, dicens: Quid datis consilii, ut respondeam populo?

7. Qui dixerunt ei: Si placueris populo huic, et leniveris eos verbis clementibus, servient tibi omni tempore.

8. At ille reliquit consilium senum, et cum juvenibus tractare coepit, qui cum eo nutriti fuerant, et erant in comitatu illius;

9. dixitque ad eos: Quid vobis videtur? vel respondere quid debeo populo huic, qui dixit mihi: Subleva jugum, quod imposuit nobis pater tuus?

10. At illi responderunt, ut juvenes et nutriti cum eo in deliciis, atque dixerunt: Sic loqueris populo, qui dixit tibi: Pater tuus aggravavit jugum nostrum, tu subleva: et sic respondebis ei: Minimus digitus meus grossior est lumbis patris mei.

11. Pater meus imposuit vobis grave jugum, et ego majus pondus apponam: pater meus cecidit vos flagellis, ego vero caedam vos scorpionibus.

12. Venit ergo Jeroboam, et universus populus ad Roboam die tertio, sicut praeceperat eis.

13. Responditque rex dura, derelicto consilio seniorum;

14. locutusque est juxta juvenum voluntatem: Pater meus grave vobis imposuit jugum, quod ego gravius faciam: pater meus cecidit vos flagellis, ego vero caedam vos scorpionibus.

15. Et non acquievit populi precibus; erat enim voluntatis Dei, ut compleretur sermo ejus, quem locutus fuerat per manum Ahiae Silonitis ad Jeroboam filium Nabat. *(3. Reg. 11, 29).*

16. Populus autem universus, rege duriora dicente, sic locutus est ad eum: Non est nobis pars in David, neque hereditas in filio Isai. Revertere in tabernacula tua, Israel: tu autem pasce domum tuam David. Et abiit Israel in tabernacula sua.

17. Super filios autem Israel, qui habitabant in civitatibus Juda, regnavit Roboam.

18. Misitque rex Roboam Aduram, qui praeerat tributis; et lapidaverunt eum filii Israel, et mortuus est. Porro rex Roboam currum festinavit ascendere, et fugit in Jerusalem.

19. Recessitque Israel a domo David usque ad diem hanc.

3. Y przyzwali go, y przyszedł ze wszytkim ludem Izraelskim: y mówili do Roboama, mówiąc:

4. Oćiec twóy ćisnął nas barzo twardym iarzmem, ty lżéy roskazuy niż oćiec twóy, który na nas włożył ćiężką niewolą, y ulży trochę z ćiężaru, abyśmyć służyli.

5. Który rzekł: Po trzech dniach wróććie się do mnie. A gdy lud odszedł,

6. radźił się król starszych, którzy stawali przed oycem iego Salomonem póki iescze był żyw mówiąc: Co za radę daiećie żebych odpowiedźiał ludowi?

7. Którzy mu rzekli: Jeśli się podobasz ludowi temu, a zmiękczysz ie słowy łaskawémi, będąć służyć przez wszytek czas.

8. Ale on opuśćił radę starych, a z młodymi zaczął radę, którzy z nim wychowani byli, y przy nim byli;

9. y rzekł do nich: Co się wam zda? abo co mam odpowiedźieć ludowi temu który do mnie mówił: Ulży iarzma: które na nas twóy oćiec włożył?

10. A oni odpowiedźieli iako młodźieńcy wespółek z nim w roskoszach wychowani, y rzekli: Tak powiesz ludowi, któryć mówił: Oćiec twóy obćiążył iarzmo nasze ty ulży, y tak mu odpowiesz: Namnieyszy palec móy męsszy iest niż biodra oyca mego.

11. Oćiec móy kładł na was ćiężkie iarzmo, a ja większy ćiężar przyłożę: Oćiec móy śiekł was biczmi, a ia was śiec będę basałykami.

12. A tak Jeroboam y wszytek lud przyszli do Roboama dnia trzećiego, iako im był roskazał.

13. Y odpowiedźiał król surowie, opuśćiwszy radę starszych.

14. Y mówił do nich według woléy młodźieńców: Oćiec móy włożył na was ćiężkie iarzmo, które ia ćięższém uczynię: Oćiec móy śiekł was biczmi, a ia was będę śiekł basałykami.

15. Y nie przyzwolił na prośbę ludu: Bo była wola Boża, aby się spełniła mowa iego, którą był rzekł przez rękę Ahiasza Silończyka do Jeroboama syna Nabath.

16. A lud wszytek gdy król surowie mówił, tak rzekł do niego: Nie mamy częśći w Dawidźie, ani dźiedźictwa w synu Izai. Wróć się Izraelu do przybytków twoich, a ty paś dóm swóy Dawidźie. Y odszedł Izrael do przybytków swoich.

17. A nad syny Izraelskimi którzy mieszkali w mieśćiech Judzkich, królował Roboam.

18. Y posłał Roboam Adurama, który był nad pobory, y ukamionowali go synowie Izraelscy, y umarł: a król Roboam pokwapił się wśieść na wóz, y ućiekł do Jeruzalem.

19. Y odstąpił Izrael od domu Dawidowego aż do dnia tego.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O usiłowaniach Roboamowych przywrócenia dziesięciu pokoleń Izraelskich, i urządzeniu przezeń królestwa.

1. Venit autem Roboam in Jerusalem, et convocavit universam domum Juda et Benjamin, centum octoginta millia electorum atque bellantium, ut dimicaret contra Israel, et converteret ad se regnum suum. *(3. Reg. 12, 21.)*

2. Factusque est sermo Domini ad Semeiam, hominem Dei, dicens:

3. Loquere ad Roboam, filium Salomonis, regem Juda, et ad universum Israel, qui est in Juda et Benjamin:

4. Haec dicit Dominus: Non ascendetis, neque pugnabitis contra fratres vestros: revertatur unusquisque in domum suam, quia mea hoc gestum est voluntate. Qui cum audissent sermonem Domini, reversi sunt, nec perrexerunt contra Jeroboam.

5. Habitavit autem Roboam in Jerusalem, et aedificavit civitates muratas in Juda.

6. Exstruxitque Bethlehem et Etam et Thecue;

7. Bethsur quoque, et Socho et Odollam;

8. necnon et Geth et Maresa et Ziph;

9. sed et Aduram et Lachis et Azeca;

10. Saraa quoque, et Ajalon et Hebron, quae erant in Juda et Benjamin, civitates munitissimas.

11. Cumque clausisset eas muris, posuit in eis principes, ciborumque horrea, hoc est, olei et vini.

12. Sed et in singulis urbibus fecit armamentarium scutorum et hastarum, firmavitque eas summa diligentia; et imperavit super Judam et Benjamin.

13. Sacerdotes autem et Levitae, qui erant in universo Israel, venerunt ad eum de cunctis sedibus suis,

14. relinquentes suburbana, et possessiones suas, et transeuntes ad Judam et Jerusalem eo, quod abjecisset eos Jeroboam, et posteri ejus, ne sacerdotio Domini fungerentur.

15. Qui constituit sibi sacerdotes excelsorum et daemoniorum, vitulorumque, quos fecerat.

16. Sed et de cunctis tribubus Israel, quicunque dederant cor suum, ut quaererent Dominum Deum Israel, venerunt in Jerusalem ad immolandum victimas suas coram Domino Deo patrum suorum.

17. Et roboraverunt regnum Juda, et confirmaverunt Roboam filium Salomonis per tres annos; ambulaverunt enim in viis David et Salomonis, annis tantum tribus.

18. Duxit autem Roboam uxorem Mahalath, filiam Jerimoth, filii David; Abihail quoque filiam Eliab filii Isai,

1. Y przyiechał Roboam do Jeruzalem, y zwołał wszytek dóm Juda y Beniamin, sto y ośmdźiesiat tysięcy przebranych y walecznych, aby walczył przeciw Izraelowi, a obrócił królestwo swe do siébie.

2. Y stała się mowa Pańska do Semei człowieka Bożego, mówiąc:

3. Mów do Roboama syna Salomonowego króla Juda, y do wszego Izraela, który iest w Juda y Beniamin:

4. To mówi Pan: Nie póydźiecie, ani walczyć będźiecie przeciw braciey waszéy: niech się wróci każdy do domu swego, bo się to za moią wolą stało. Którzy usłyszawszy słowo Pańskie, wrócili się, a nie ciągnęli przeciw Jeroboamowi.

5. Y mieszkał Roboam w Jeruzalem, y pobudował miasta murowane w Juda:

6. y zbudował Bethlehem, y Etam, y Thekue;

7. Bethsur też y Socho, y Odollam;

8. k temu y Geth, y Maresa, y Ziph;

9. ale y Aduram y Lachis y Azeka;

10. Saraa też, y Ajalon y Hebron, które były w Juda y w Beniamin, miasta barzo obronne.

11. A gdy ie zamknął murem, postawił w nich przełożone, y szpiklerze na żywność, to iest, oliwy y wina.

12. Ale y w każdym mieście uczynił zbroiownie na tarcze y na kopiie, y zmocnił ie wielką pilnością, y panował nad Judą y Beniaminem.

13. A kapłani i Lewitowie, którzy byli we wszem Izraelu, przyszli do niego ze wszytkich mieysc swoich,

14. opuściwszy przedmieścia y osiadłości swoie, y przeniósłszy się do Judy y do Jeruzalem: przeto że ie był odrzucił Jeroboam, y potomkowie iego, aby nieodprawowali kapłaństwa Pańskiego.

15. Który postanowił sobie ofiarowniki wyżyn, y czartów, y cielców, które był uczynił.

16. Ale y ze wszytkich pokoleni Izraelskich, którzykolwiek dali byli serce swe aby szukali Pana Boga Izraelowego, przyszli do Jeruzalem ofiarować ofiary swe przed Panem Bogiem oyców swoich;

17. y umocnili królestwo Judzkie, y utwierdźili Roboama syna Salomonowego przez trzy lata: bo chodźili drogami Dawidowemi y Salomonowemi tylko przez trzy lata.

18. Y poiał Roboam żonę Mahalath córkę Jerimoth, syna Dawidowego: Abihail też córkę Eliab syna Izai,

R. 11.—1. *I przyjechał Roboam.* Co się tu znajduje aż do wiersza 6, wytłumaczoném jest w III. Król. 12, od w. 21 aż do 25.

11. *Przełożone.* Hebr. *wodzów.* nad wojskiem.

14. *Opuściwszy przedmieścia i osiadłości swoje.* Pokolenie Lewi nieotrzymało pewnéj części ziemi, przy podziale kraju Chananejskiego; lecz mu czterdzieście i osiem miast ze swojemi przedmieściami nadane zostały do mieszkania i wyżywienia bydła, Num. 35. Te więc miasta, zniechęceni bezbożnością Jeroboama, opuszczali kapłani i lewitowie, i do królestwa Judzkiego przechodzili.—*Był odrzucił.* Usunął z urzędu kapłańskiego.

17. *Przez trzy lata.* Patrz rozdział następny zaraz na początku.

19. quae peperit ei filios Jehus, et Samoriam et Zoom.

20. Post hanc quoque accepit Maacha, filiam Absalom, quae peperit ei Abia, et Ethai et Ziza et Salomith.

21. Amavit autem Roboam Maacha, filiam Absalom, super omnes uxores suas et concubinas; nam uxores decem et octo duxerat, concubinas autem sexaginta; et genuit viginti octo filios et sexaginta filias.

22. Constituit vero in capite Abiam, filium Maacha, ducem super omnes fratres suos; ipsum enim regem facere cogitabat,

23. quia sapientior fuit, et potentior super omnes filios ejus; et in cunctis finibus Juda et Benjamin, et in universis civitatibus muratis; praebuitque eis escas plurimas, et multas petivit uxores.

19. która mu urodziła syny, Jehus, y Somoriam y Zoom.

20. Po téj téż poiął Maachę córkę Absalom, która mu urodziła Abia, y Ethai, y Ziza, y Salomith.

21. A miłował Roboam Maachę córkę Absalom nad wszytkie żony swe y nałożnice, bo był poiął ośmnaście żon, a nałożnic sześćdziesiąt: y spłodził dwadzieścia ośm synów, a sześćdziesiąt córek.

22. Y postanowił na piérwszém mieyscu Abiasza syna Maacha książęciem nad wszytką bracią iego: bo tego myślił królem uczynić;

23. iż był mędrszy y możnieyszy nade wszytkie syny iego, y we wszytkich granicach Judzkich, y Beniaminowych, y we wszytkich miastach murowanych; y dawał im żywności dostatek, i starał się o wiele żon.

CAPUT XII. — ROZDZIAŁ 12.

O złupieniu kościoła i pałacu królewskiego przez Sezaka króla Egiptskiego, i śmierci Roboama.

1. Cumque roboratum fuisset regnum Roboam et confortatum, dereliquit legem Domini, et omnis Israel cum eo.

2. Anno autem quinto regni Roboam, ascendit Sesac, rex Aegypti, in Jerusalem (quia peccaverunt Domino) *(3. Reg. 14, 25.)*

3. cum mille ducentis curribus, et sexaginta millibus equitum; nec erat numerus vulgi, quod venerat cum eo ex Aegypto: Libyes scilicet et Troglodytae et Aethiopes.

4. Cepitque civitates munitissimas in Juda, et venit usque in Jerusalem.

5. Semeias autem propheta ingressus est ad Roboam et principes Juda, qui congregati fuerant in Jerusalem, fugientes Sesac, dixitque ad eos: Haec dicit Dominus: Vos reliquistis me, et ego reliqui vos in manu Sesac.

6. Consternatique principes Israel et rex dixerunt: Justus est Dominus.

7. Cumque vidisset Dominus, quod humiliati essent, factus est sermo Domini ad Semeiam, dicens:

1. A gdy było umocnione królestwo Roboam y utwierdzone, opuścił zakon Pański, y wszytek Izrael z nim.

2. A roku piątego królestwa Roboama, przyciągnął Sesak król Egyptski do Jeruzalem, (bo byli zgrzészyli Panu)

3. z tysiącem y dwiema sty wozów, y sześćdziesiąt tysięcy iezdnych; a ludu nie było liczby, który był przyciągnął z nim z Egyptu, to iest, Libiyczycy, Trogloditowie, y Ethiopowie.

4. Y pobrał miasta obronne w Judzie, y przyciągnął aż do Jeruzalem.

5. A Semeiasz prorok wszedł do Roboama, y do książąt Judzkich, którzy się byli zebrali do Jeruzalem, uciekaiąc przed Sesak, y rzékł do nich: To mówi Pan, wyście mię opuścili, a iam was opuścił w ręce Sesak.

6. Y zlękłszy się książęta Izraelskie y król, rzekli: Sprawiedliwy iest Pan.

7. A gdy uyźrzał Pan iż się upokorzyli, stała się mowa Pańska do Semeiasza, mówiąc: Ponie-

22. *I postanowił na pierwszym miejscu.* LXX. mają, *książęciem.* Chciał bowiem Abiasza następcą tronu królewskiego zostawić, chociaż ten nie był pierworodnym, co także uczynił był Dawid, który Salomona królem postanowił, pominąwszy starszego rodem Adoniasza.

23. *Iż był mędrszy i możniejszy.* LXX. mają: *i rósł nad wszystkich synów jego we wszystkich granicach Judy i t. d.* Pagninus przekłada, *i kazał uczyć, i rozpraszał ze wszystkich synów swoich po całéj ziemi Judzkiéj i t. d.;* i tym prawie sposobem przekłada Watablus. — *I starał się o wiele żon.* Dla Abiasza i innych synów swoich.

R. 12. — 1. *Gdy było umocnione królestwo.* Przez przyłączenie się Lewitów i innych Izraelitów prawdziwą pobożność i religią miłujących, którzy przychodzili do królestwa Judzkiego.

2. *Przyciągnął Sezak.* Patrz co się rzekło III. Król. 14—25.

3. *Trogloditowie.* Ludy Etyopskie pod Egiptem ku zatoce Arabskiéj i morzu Czerwonemu pochylające się, o których Pliniusz lib. 5, cap. 8, tak mówi: *άπω ωτυ τρωγλων*, to jest, od otworów ziemi i grot, w których mieszkają, nazwani. Wyraz hebrajski *Suchiim*, znaczy namioty zamieszkujący, i zdaje się oznaczać Arabów, u których jest zwyczaj pod namiotami mieszkać, i żadnego stałego siedliska nie mieć.

5. *Semejasz.* Sławny naówczas prorok, o którym jest wzmianka w rozdziale poprzedzającym w. 2, który także dzieje Roboama skreślił, jak się znajduje w tym rozdz. 15. — *Uciekając przed Sezakiem.* Hebr. i LXX. *od oblicza Sezaka,* t. j. z przyczyny Sezaka, czyli przez bojaźń Sezaka.

7. *Iż się upokorzyli.* Wyznając grzechy swoje. — *I dam im trochę ratunku.* Iżby zupełnie nie zginęli, lub do niewoli nie zostali uprowadzeni. — *Nie będzie kapała zapalczywość moja.* Przenośnia, która pokazuje kary i pomstę Bożą z góry spadające, jako deszcz z nieba spada; i która także wyraża, że bardzo umiarkowanie, i mniéj niż zasłużyliśmy, P. Bóg karze grzechy

Quia humiliati sunt, non disperdam eos: daboque eis pauxillum auxilii, et non stillabit furor meus super Jerusalem per manum Sesac.

8. Verumtamen servient ei, ut sciant distantiam servitutis meae, et servitutis regni terrarum.

9. Recessit itaque Sesac rex Aegypti ab Jerusalem, sublatis thesauris domus Domini et domus regis, omniaque secum tulit, et clypeos aureos, quos fecerat Salomon;

10. pro quibus fecit rex aeneos, et tradidit illos principibus scutariorum, qui custodiebant vestibulum palatii.

11. Cumque introiret rex domum Domini, veniebant scutarii, et tollebant eos, iterumque referebant eos ad armamentarium suum.

12. Verumtamen, quia humiliati sunt, aversa est ab eis ira Domini, nec deleti sunt penitus; siquidem et in Juda inventa sunt opera bona.

13. Confortatus est ergo rex Roboam in Jerusalem, atque regnavit; quadraginta autem et unius anni erat, cum regnare coepisset, et decem et septem annis regnavit in Jerusalem, urbe, quam elegit Dominus, ut confirmaret nomen suum ibi, de cunctis tribubus Israel; nomen autem matris ejus Naama Ammanitis. *(3. Reg. 14, 21.)*

14. Fecit autem malum, et non praeparavit cor suum, ut quaereret Dominum.

15. Opera vero Roboam prima et novissima scripta sunt in libris Semeiae prophetae et Addo Videntis, et diligenter exposita; pugnaveruntque adversum se Roboam et Jeroboam cunctis diebus.

16. Et dormivit Roboam cum patribus suis, se pultusque est in civitate David. Et regnavit Abia filius ejus pro eo.

waż się upokorzyli, nie wytracę ich, y dam im trochę ratunku, a nie będźie kapała zapalczywość moia na Jeruzalem przez rękę Sesak.

8. Wszakoż iednak będą mu służyć, aby wiedźieli różność służby moiéy, y służby królestwa ziemskiego.

9. A tak odciągnął Sesak król Egypski od Jeruzalem, zabrawszy skarby domu Pańskiego y domu królewskiego, y wszytko z sobą zaniósł, y puklerze złote, których był Salomon nasprawował;

10. na których mieysce król sprawił miedźiane, y poruczył ie przełożonym tarczników, którzy strzegli sieni pałacu.

11. A gdy wchodźił król do domu Pańskiego, przychodźili tarcznicy y brali ie, a zasię ie odnosili do zbroiowni swéy.

12. Wszakoż iż się upokorzyli, odwrócił się od nich gniew Pański, y do końca nie są zgładzeni: ponieważ y w Judzie nalazły się dobre uczynki.

13. Zmocnił się tedy król Roboam w Jeruzalem, y królował: a było mu cztérdźieści lat y rok gdy królować począł, a siedmnaście lat królował w Jeruzalem, w mieście które Pan obrał, aby tam potwierdźił imię swe, ze wszytkich pokoleni Izraelskich, a imię matki iego Naama Ammanitka.

14. A czynił złość, y nie zgotował serca swego aby szukał Pana.

15. A sprawy Roboama piérwsze y poślednie, wypisane są w księgach Semeiasza proroka, y Addo Widzącego, a z pilnością wyłożone: y walczyli przeciw sobie Roboam y Jeroboam po wszytkie dni.

16. Y zasnął Roboam z oycy swemi, y pogrzebion iest w mieście Dawida, y królował Abia syn iego miasto niego.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O porażce zadanéj Jeroboamowi królowi Izraelskiemu przez Abiasza króla Judzkiego, i śmierci Jeroboama.

1. Anno octavo decimo regis Jeroboam, regnavit Abia super Judam. *(3. Reg. 15, 1.)*

2. Tribus annis regnavit in Jerusalem, nomenque matris ejus Michaja, filia Uriel de Gabaa; et erat bellum inter Abiam et Jeroboam.

3. Cumque iniisset Abia certamen, et haberet bellicosissimos viros, et electorum quadringenta millia, Jeroboam instruxit econtra aciem octingenta millia virorum, qui et ipsi electi erant, et ad bella fortissimi. *(3. Reg. 15, 7.)*

4. Stetit ergo Abia super montem Semeron, qui erat in Ephraim, et ait: Audi, Jeroboam, et omnis Israel:

1. Roku ośmnastego króla Jeroboama, królował Abia nad Judą.

2. Trzy lata królował w Jeruzalem, a imię matki iego Michaia, córka Uriel z Gabaa: y była walka między Abią y Jeroboamem.

3. A gdy Abia stoczył bitwę y miał barzo waleczne męże y wybranych cztérysta tysięcy: Jeroboam zszykował naprzeciw woysko ośmset tysięcy mężów, którzy też wybrani byli, y barzo mocni ku bitwie.

4. Stanął tedy Abia na górze Semeron, która była w Ephraim, y rzékł: Słuchay Jeroboamie y wszytek Izraelu:

nasze: albowiem słowo kapać, nie deszcz nawalny, lecz umiarkowany oznacza.

9. *Zabrawszy skarby.* To się wytłumaczyło w III. Król. r. 14 w. 26 i daléj, aż do końca rozdziału.

13. *Zmocnił się tedy król Roboam.* Wszystko to, co się tu znajduje aż do końca rozdziału powtarza się z III. Król. r. 14, od w. 21 do 25, i od w. 29 do końca rozdziału. Patrz co się tam rzekło.

14. *Nie zgotował serca swego.* To jest przez pokutę, nawet po zesłanéj od Boga karze, przez króla Egiptskiego.

R. 13.—2. *Michaja córka Uriel.* Przeciwnie w rozdziale 11. w. 21 i 22. zowie się córką Maacha, która jak się zdaje, była córką Absalona. Patrz co się rzekło III. Król. 15—2.

3. *Abia stoczył bitwę.* T. j. z napastniczém wojskiem wkroczył w granice nieprzyjacielskie, jak się daléj pokazuje.

4. *Na górze Semeron.* Ponieważ miejsce potyczki by-

5. Num ignoratis, quod Dominus Deus Israel dederit regnum David super Israel in sempiternum, ipsi et filiis ejus, in pactum salis?

6. Et surrexit Jeroboam, filius Nabat, servus Salomonis filii David, et rebellavit contra dominum suum. *(3. Reg. 11, 26.)*

7. Congregatique sunt ad eum viri vanissimi, et filii Belial, et praevaluerunt contra Roboam, filium Salomonis: porro Roboam erat rudis et corde pavido, nec potuit resistere eis.

8. Nunc ergo vos dicitis, quod resistere possitis regno Domini, quod possidet per filios David, habetisque grandem populi multitudinem, atque vitulos aureos, quos fecit vobis Jeroboam in deos.

9. Et ejecisti sacerdotes Domini, filios Aaron, atque Levitas, et fecistis vobis sacerdotes, sicut omnes populi terrarum: quicumque venerit, et initiaverit manum suam in tauro de bobus, et in arietibus septem, fit sacerdos eorum, qui non sunt dii. *

10. Noster autem Dominus, Deus est, quem non relinquimus: sacerdotesque ministrant Domino de filiis Aaron, et Levitae sunt in ordine suo. * *(3. Reg. 12, 31.)*

11. Holocausta quoque offerunt Domino per singulos dies mane et vespere, et thymiama juxta legis praecepta confectum: et proponuntur panes in mensa mundissima: estque apud nos candelabrum aureum et lucernae ejus, ut accendantur semper ad vesperam: nos quippe custodimus praecepta Domini Dei nostri, quem vos reliquistis.

12. Ergo in exercitu nostro dux Deus est, et sacerdotes ejus, qui clangunt tubis, et resonant contra vos: filii Israel, nolite pugnare contra Dominum Deum patrum vestrorum, quia non vobis expedit.

13. Haec illo loquente, Jeroboam retro moliebatur insidias. Cumque ex adverso hostium staret, ignorantem Judam suo ambiebat exercitu.

5. Aza nie wiecie, iż Pan Bóg Izraelski podał królestwo Dawidowi nad Izraelem na wieki, iemu y synóm iego przymierzem soli?

6. Y powstał Jeroboam syn Nabath, sługa Salomona syna Dawidowego, y podniósł woynę przeciw panu swemu.

7. Y skupili się do niego mężowie nikczemni, y synowie Belial, y przemogli przeciw Roboam synowi Salomonowemu: a Roboam był prostak y lękliwego serca, y nie mógł się im oprzeć.

8. A tak wy teraz mówicie, że się możecie oprzeć królestwu Pańskiemu, które trzyma przez syny Dawidowe, a macie ludu moc wielką, y cielce złote, które wam uczynił Jeroboam za bogi.

9. Y wyrzuciliście kapłany Pańskie, syny Aaronowe, y Lewity, a poczyniliście sobie ofiarowniki iako wszyscy narodowie ziemscy: ktokolwiek przyydźie, a poświęci rękę swoię w byku z wołów y w siedmiu baranów, staie się ofiarownikiem tych, którzy nie są bogowie.

10. A Pan Bóg nasz iest, którego nie opuszczamy, y kapłani służą Panu z synów Aaronowych, y Lewitowie są w porządku swoim.

11. Całopalenia też ofiaruią Panu na każdy dźień rano y w wieczór, y wonne kadzenie według rozkazania zakonu sprawione, y bywaią wykładane chleby na stole przeczystym: y iest u nas lichtarz złoty y lampy iego, aby ie zapalano zawsze na wieczór: my bowiem strzeżemy przykazania Pana Boga naszego, któregoście wy opuścili.

12. Otoż w woysku naszym hetmanem iest Bóg, y kapłani iego, którzy trąbią w trąby, y brzmią przeciwko wam: synowie Izraelscy nie walczcie przeciw Panu Bogu oyców waszych, bo nie z pożytkiem waszym.

13. Co gdy on mówił, Jeroboam z tyłu zasadzkę czynił. A stoiąc przeciw nieprzyiacielowi, niebaczącego Judę obtaczał swym woyskiem.

ło w pokoleniu Efraima nie zaś w Judy, lub Benjamina, rzeczą jest jasną, że Abiasz naniósł wojnę Jeroboamowi, i w jego granice napastnicze wojsko wprowadził.

5. *Podał królestwo Dawidowi nad Izraelem na wieki.* Zabronił był Pan Bóg za czasów Roboama walczyć z pokrewnémi siłami, jak mieliśmy wyżéj roz. 11—4. I nie jest rzeczą podobną do wiary, żeby tego nie wiedział Abiasz; lecz być może sądził, że nie jest w Boskim zamiarze, iżby ten rozdział był wieczny, lecz tylko chciał P. Bóg, żeby przezeń ukaraną została nierostropność Roboamowa.—*Przymierzem soli.* O przymierzu soli powiedzieliśmy nieco Num. 18—19. Być może przymierzem soli było to przymierze, które się utwierdzało ofiarami, do których sól wchodziła.

7. *Mężowie nikczemni.* Pagninus i Watablus przekładają, *mężowie próżni.* W hebrajskim się znajduje *rekuim*, ludzie nic warci, próżniacy, niegodziwi. Sposobem Syryjskim pisze się *rekua*, albo jak się znajduje w Ewanielii Mat. 5—22. *raka.—Synowie Belial.* Patrz co się rzekło Deut. 13—13.—*Był prostak i lękliwego serca.* W hebrajskim jest, *dziécię i lękliwego serca*, nakształt dziecka bojaźliwy, albo prostak.

8. *Królestwu Pańskiemu.* Królestwu od Pana Boga postanowionemu, i którego Pan Bóg jest królem.—*Które trzyma przez syny Dawidowe.* Które posiada i rządzi przez synów Dawida, jakby przez swoich zastępców.—*Ludu moc wielką.* T. j. ośmkroć sto tysięcy.—*Cielce złote.* Jakby rzekł: To jest piérwsza i największa wasza zbrodnia, że chwałę Bogu należną, przenieśliście na bydlę, życia i zmysłów pozbawione.

9. *Wyrzuciliście kapłany.* Druga zbrodnia piérwszéj nieustępująca.—*Poczyniliście sobie ofiarniki.* Nie według prawa Bożego, lecz waszéj własnéj woli.—*Poświęci rękę swoję w byku z wołów.* Pokazuje się, że tą ceremonią byli poświęcani kapłani cielców. Lyranus jednak do wartości to odnosi kupionego kapłaństwa.

10. *Lewitowie są w porządku swoim.* Zachowują swoje porządki i swoje koleje posługiwania, według klass, na które są podzieleni.

11. *Całopalenia... na każdy dzień.* Według prawa o ofierze ustawicznéj, podanego w Num. 28—2. *Chleby na stole.* O jednym tylko stole i lichtarzu wspomina, gdy jednak Salomon dziesięć stołów i tyleż lichtarzy w świętem postawił. Lyranus i Torniellus sądzą, że jeden pozostawiony przez Sezaka, inne zabrane zostały. Abulensis i Salianus rozumieją, że według starożytnego zwyczaju mówienia, liczba pojedyncza zamiast mnogiéj się kładzie.

13. *Z tyłu zasadzkę czynił.* Żydów żołnierzami oto-

14. Respiciensque Judas vidit instare bellum ex adverso et post tergum, et clamavit ad Dominum; ac sacerdotes tubis canere coeperunt.

15. Omnesque viri Juda vociferati sunt; et ecce, illis clamantibus, perterruit Deus Jeroboam et omnem Israel, qui stabat ex adverso Abia et Juda.

16. Fugeruntque filii Israel Judam; et tradidit eos Deus in manu eorum.

17. Percussit ergo eos Abia et populus ejus plaga magna; et corruerunt vulnerati ex Israel quingenta millia virorum fortium.

18. Humiliatique sunt filii Israel in tempore illo, et vehementissime confortati filii Juda eo, quod sperassent in Domino Deo patrum suorum.

19. Persecutus est autem Abia fugientem Jeroboam, et cepit civitates ejus: Bethel et filias ejus, et Jesana cum filiabus suis, Ephron quoque et filias ejus;

20. nec valuit ultra resistere Jeroboam in diebus Abia, quem percussit Dominus; et mortuus est.

21. Igitur Abia, confortato imperio suo, accepit uxores quatuordecim, procreavitque viginti duos filios et sedecim filias.

22. Reliqua autem sermonum Abia, viarumque et operum ejus, scripta sunt diligentissime in libro Addo prophetae.

14. Y obeyźrzawszy się Judas obaczył, że nalegała bitwa y z przodku y z tyłu, y zawołał do Pana: a kapłani poczęli trąbić w trąby.

15. Y wszyscy mężowie Juda okrzyk uczynili. A oto gdy oni wołali, przestraszył Bóg Jeroboama y wszytkiego Izraela, który stał przeciwko Abia y Juda.

16. Y uciekli synowie Izrael przed Judą, y podał ie Bóg w ręce ich.

17. Poraził ie tedy Abia, y lud iego porażką wielką, y poległo rannych z Izraela pięć kroć sto tysięcy mężów mocnych.

18. Y poniżeni byli synowie Izraelscy na on czas, a synowie Judzcy zmocnili się barzo, przeto iż ufali w Panu Bogu oyców swoich.

19. Y gonił Abia Jeroboama uciekającego, y pobrał miasta iego, Bethel y córki iego, y Jesanę z córkami iego, Ephron téż y córki iego;

20. y nie mógł więcéy się oprzeć Jeroboam za dni Abiasowych: którego zabił Pan y umarł.

21. A tak Abias umocniwszy królestwo swe, poiął żon czternaście, y zrodził dwadźieścia y dwu synów, y szesnaście córek.

22. A ostatek mów Abia y dróg y spraw iego, opisane są barzo pilnie w księgach Addo proroka.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O piérwszych dziesięciu latach panowania Azy, i wyrzuceniu przezeń bałwanów w królestwie Judzkim.

1. Dormivit autem Abia cum patribus suis, et sepelierunt eum in civitate David; regnavitque Asa filius ejus pro eo, in cujus diebus quievit terra annis decem *.

2. Fecit autem Asa, quod bonum et placitum erat in conspectu Dei sui, et subvertit altaria peregrini cultus et excelsa *, *(3. Reg. 15, 8)*.

3. et confregit statuas, lucosque succidit;

4. et praecepit Judae, ut quaereret Dominum Deum patrum suorum, et faceret legem et universa mandata;

5. et abstulit de cunctis urbibus Juda aras et fana, et regnavit in pace.

1. Y zasnął Abia z oycy swemi, y pogrzebli go w mieście Dawidowym, y królował Asa syn iego miasto niego, za którego dni uspokoiła się źiemia przez dźiesięć lat.

2. Y czynił Asa co było dobrego y przyiemnego przed oczyma Boga swego, y rozwalił ołtarze cudzoźiemskiego nabożeństwa, y wyżyny,

3. y połamał słupy, y gaie wyrąbał;

4. y rozkazał Judźie aby szukał Pana Boga oyców swoich, a czynił zakon y wszytkie przykazania;

5. y zniósł ze wszytkich miast Juda ołtarze y zbory, y królował w pokoiu.

czyć starał się, iżby tak ze wszech stron napadnięci, od miecza Izraelitów poginęli.

14. *Poczęli trąbić w trąby.* Sami bowiem tylko kapłani w trąby trąbili na wojnie, i ten dźwięk był błaganiem Boskiéj pomocy; przyrzekł był bowiem P. Bóg, że do nich pośpieszy, gdy kapłani w trąby zatrąbią. Patrz Num. 10—9.

15. *Okrzyk uczynili.* Boskiéj wzywając pomocy, i sobie nawzajem wydanym okrzykiem ducha dodając — *Przestraszył.* Hebr. i LXX. *uderzył*, t. j. strachem i przerażeniem.

17. *Pięćkroć sto tysięcy mężów.* O tak wielkiéj klęsce nigdzie sądzimy w historyi wyczytać nie można, żeby była w jednéj utarczce zadana. Lecz nie należy zapominać, że Izraelici nie stawili oporu, i woysko Abiaszowe składało się z czterechkroć stu tysięcy żołnierzy, a zatém nic tak bardzo dziwnego, że przy Boskiéj zwłaszcza pomocy, tak wielu wyciąć mogli.

19. *Betel.* Bałwochwalskich przesądów stolica, w którém Jeroboam cielca złotego ku czci powszechnéj był wystawił, III. Król. 12. Abulensis jednak rozumie, że to Betel nie było owém, w którém się cielec złoty znajdował, gdyż w takim razie Abiasz wziąwszy miasto, nigdyby go nie oszczędził. Zdaje się zaś, że cielec złoty przez Jeroboama sporządzony, stał aż do czasów Jehu, IV. Król. 10 — 29.— *Córki jego.* Miasteczka i wioski w około leżące, i od miasta Betel, jako swojéj stolicy, zależne.—*Efron.* Sichem, jak chce Ś. Hieronim in Tradit. hebraicis cap. 5

20. *Którego zabił Pan.* T. j. Jeroboama, śmiercią gwałtowną lub nagłą, zesławszy szatana lub anioła zabójcę.

22. *Dróg... jego.* Obyczajów jego.—*W księgach Addo proroka.* Która księga nie istnieje.

R. 14.— 1. *I zasnął Abia.* Początek tego rozdziału aż do wierszu 9, wytłumaczony jest w III. Król. 15, od początku rozdziału i daléj.

6. Aedificavit quoque urbes munitas in Juda, quia quietus erat, et nulla temporibus ejus bella surrexerant, pacem Domino largiente.

7. Dixit autem Judae: Aedificemus civitates istas, et vallemus muris, et roboremus turribus et portis et seris, donec a bellis quieta sunt omnia, eo quod quaesierimus Dominum Deum patrum nostrorum, et dederit nobis pacem per gyrum. Aedificaverunt igitur, et nullum in exstruendo impedimentum fuit.

8. Habuit autem Asa in exercitu suo portantium scuta et hastas: de Juda trecenta millia, de Benjamin vero scutariorum et sagittariorum ducenta octoginta millia; omnes isti viri fortissimi.

9. Egressus est autem contra eos Zara Aethiops cum exercitu suo, decies centena millia, et curribus trecentis, et venit usque Maresa.

10. Porro Asa perrexit obviam ei, et instruxit aciem ad bellum in valle Sephata, quae est juxta Maresa;

11. et invocavit Dominum Deum, et ait: Domine, non est apud te ulla distantia, utrum in paucis auxilieris, an in pluribus: adjuva nos, Domine Deus noster, in te enim et in tuo nomine habentes fiduciam, venimus contra hanc multitudinem. Domine, Deus noster tu es, non praevaleat contra te homo. *(1. Reg. 14, 6).*

12. Exterruit itaque Dominus Aethiopes coram Asa et Juda; fugeruntque Aethiopes.

13. Et persecutus est eos Asa et populus, qui cum eo erat, usque Gerara, et ruerunt Aethiopes usque ad internecionem, quia Domino caedente contriti sunt, et exercitu illius proeliante. Tulerunt ergo spolia multa,

14. et percusserunt civitates omnes per circuitum Gerarae, grandis quippe cunctos terror invaserat; et diripuerunt urbes, et multam praedam asportaverunt.

15. Sed et caulas ovium destruentes, tulerunt pecorum infinitam multitudinem, et camelorum; reversique sunt in Jerusalem.

6. Pobudował też miasta obronne w Juda, bo był w pokoiu, a żadne woyny za czasu iego nie powstały, gdyż Pan pokóy dawał.

7. Y mówił Judźie: Pobudujmy te miasta, a obtoczmy murem, y utwierdźmy wieżami y bramami, y zamkami, póki od woien wszytko wolno, dla tego żeśmy szukali Pana Boga oyców naszych, y dał nam pokóy w około. Budowali tedy, a żądnéy przekazy w budowaniu nie było.

8. A Asa miał w woysku swym noszących tarcze y drzewca z Judy trzykroć sto tysięcy, a z Beniamina tarczników y strzelców po dwakroć sto tysięcy, y ośmdźieśiąt tysięcy, wszyscy ci mężowie barzo mocni.

9. Y wyiechał przeciwko nim Zara Ethyopianin z woyskiem swym, po dźiesięćkroć sto tysięcy, y z trzema sty wozów, y przyciągnął aż do Maresa.

10. A Asa ciągnął przeciw niemu, y zszykował woysko ku potykaniu w dolinie Sephatha, która iest u Maresa;

11. y wzywał Pana Boga, y rzekł: Panie niemasz u ciebie żadney różności, ieśli w trosze ratuiesz albo w wielu: ratuyże nas, Panie Boże nasz: abowiem w tobie, a w imieniu twoim maiąc ufanie, wyszliśmy przeciwko mnostwu temu. Panie ty, iesteś Bóg nasz, niechże nie przemaga człowiek przeciw tobie.

12. A tak przestraszył Pan Ethyopiany przed Asą y Judą: y uciekli Ethyopianie.

13. Y gonił ie Asa, y lud który z nim był aż do Gerara; y polegli Etyopianie aż do szczętu, bo starci są iż Pan zabiiał, y woysko iego walczyło. Nabrali tedy wiele łupów,

14. y zburzyli miasta wszytkie około Gerara, bo strach wielki był na wszytkie przypadł; y splondrowali miasta, y wielką korzyść wynieśli.

15. Ale y obory owiec pokaziwszy, zagnali owiec moc niezliczoną, y wielbłądów; y wrócili się do Jeruzalem.

CAPUT XV. — ROZDZIAŁ 15.

O zniesieniu przez Azę bałwochwalstwa w królestwie Judzkiém.

1. Azarias autem, filius Oded, facto in se Spiritu Dei,

1. A Azariasz syn Oded, gdy się w nim stał duch Boży,

6. *Nie powstały.* Powstały jednak potém, jak się pokazuje z r. 16 w. 10.

9. *Zara Etyopianin.* Z Etiopii krainy, która w Afryce za Egiptem ku południowi leży, jak chce Abulensis, i z Pisma ś. pokazuje się; albowiem w rozdz. 16, 8, mówi się: *A zaż niedaleko więcéj było Etiopianów i Libijczyków, w woziech i jezdnych, i w mnóstwie bardzo wielkiém.* A więc nie są oni tymi Etiopczykami, którzy w Azii blisko Madianitów i Arabów mieli siedlisko, jak niektórzy sądzili. Przyczyny wojny Pismo ś. nie wyraziło.—*Aż do Mareza.* Jest to miasto w pokoleniu Judy.

10. *Ciągnął przeciw niemu.* Przez bojaźń, żeby w przeciwnym razie całego królestwa nie spustoszył, jak to pierwiéj uczynił był Sezak, gdy Roboam nie śmiał wyjść przeciwko niemu, i jego dalszemu wkroczeniu przeszkodzić.

13. *Aż do Gerara.* Przez kilka dni uciekających Etiopczyków Żydzi ścigali; albowiem, jak mamy u ś. Hieronima de Locis hebraicis, Gerara była pomiędzy Kades i Sur, t. j. dwóma pustyniami, z których jedna łączy się z Egiptem, do któréj lud przez ciaśninę morza Czerwonego przeszedł; druga zaś Kades aż do pustyni Saraceńskiéj się rozciąga. Pątrz Adrichom., in tribu Simeon, n. 47.

14. *Miasta wszystkie około Gerara.* Miasta te były Filistynów, którzy Etiopczykom pomagali, gdyż inaczéj nie było powodu, miasta ich nieprzyjacielskim sposobem rzezi i spustoszeniu poddawać.

15. *Owiec moc niezliczoną.* Które na pustyniach i pastwiskach Gerary pasły się.

R. 15.—1. *A Azariasz syn Oded.* Imię ojca się do-

2. egressus est in occursum Asa, et dixit ei: Audite me, Asa et omnis Juda et Benjamin: Dominus vobiścum, quia fuistis cum eo. Si quaesieritis eum, invenietis: si autem dereliqueritis eum, derelinquet vos.

3. Transibunt autem multi dies in Israel absque Deo vero, et absque sacerdote doctore et absque lege.

4. Cumque reversi fuerint in angustia sua ad Dominum Deum Israel, et quaesierint eum, reperient eum.

5. In tempore illo non erit pax egredienti et ingredienti, sed terrores undique in cunctis habitatoribus terrarum:

6. pugnabit enim gens contra gentem, et civitas contra civitatem, quia Dominus conturbabit eos in omni angustia.

7. Vos ergo confortamini, et non dissolvantur manus vestrae: erit enim merces operi vestro.

8. Quod cum audisset Asa, verba scilicet et prophetiam Azariae filii Oded prophetae, confortatus est, et abstulit idola de omni terra Juda, et de Benjamin, et ex urbibus, quas ceperat, montis Ephraim; et dedicavit altare Domini, quod erat ante porticum Domini.

9. Congregavitque universum Judam et Benjamin, et advenas cum eis de Ephraim, et de Manasse et de Simeon; plures enim ad eum confugerant ex Israel, videntes, quod Dominus Deus illius esset cum eo.

10. Cumque venissent in Jerusalem mense tertio, anno decimoquinto regni Asa,

11. immolaverunt Domino in die illa de manubiis et praeda, quam adduxerant, boves septingentos, et arietes septem millia.

12. Et intravit ex more ad corroborandum foedus, ut quaererent Dominum Deum patrum suorum in toto corde et in tota anima sua.

2. Wyszedł przećiw Asa, y rzékł mu: Słuchayże mię Asa y wszytek Juda, y Beniamin: Pan z wami, żeśćie z nim byli. Jeśli go szukać będźiećie, naydźiećie: a ieśli go opuśćićie, opuśći was.

3. A przeminie w Izraelu dni wiele bez Boga prawdźiwego, y bez kapłana uczyćiela, y bez zakonu.

4. A gdy się nawrócą w utrapieniu swym do Pana Boga Izraelskiego, y szukać go będą nay-dą go.

5. Na on czas nie będźie pokoiu wychodzącemu y wchodzącemu, ale strachy zewsząd między wszytkimi obywatelami źiem:

6. bo będźie walczył naród przećiwko narodowi, y miasto przećiw miastu, bo ie Pan zatrwoży wszelkim ućiśnieniem.

7. Wy tedy umocnićie się, a niechay nie mdleią ręce wasze, bo będźie zapłata uczynkowi waszemu.

8. Co gdy usłyszał Asa, to iest, słowa y proroctwo Azariasza syna Oded proroka, umocnion iest, y zniósł bałwany ze wszytkiéy źiemie Juda y z Beniamin, y z miast które był pobrał, góry Ephraim, y poświęcił ołtarz Pański, który był przed przyśionkiem Pańskim.

9. Y zebrał wszytkiego Juda y Beniamina, y przychodnie z nimi z Ephraima, y z Manasse, y z Simeon: bo ich było wiele z Izraela ućiekło do niego, widząc iż z nim był Pan Bóg iego.

10. A gdy przyszli do Jeruzalem mieśiąca trzećiego, roku piętnastego królestwa Asa,

11. ofiarowali Panu dnia onego z łupów y z korzyśći które byli przygnali, wołów śiedmset, a baranów śiedm tysięcy.

12. Y wszedł według obyczaiu ku potwiérdzeniu przymierza, aby szukali Pana Boga oyców swoich ze wszytkiego serca, y ze wszytkiéy dusze swoiéy.

daje, dla odróżnienia tego proroka od Azaryasza arcykapłana, który około tego czasu najwyższe kapłaństwo sprawował; tak Mariana.— *Gdy się w nim stał duch Boży.* Uczuł ducha proroczego.

3. *A przeminie w Izraelu dni wiele.* Niektórzy mniemają, że to się zdarzyło w czasie niewoli Babilońskiéj. Inni do obecnego stanu rzeczy żydowskich odnoszą po przyjściu Chrystusa, i wzięciu przez Rzymian Jerozolimy; albowiem teraz Żydzi są bez Boga, a mianowicie ponieważ troistego nie czczą i Chrystusa nieuznają, i prawo mojżeszowe nieistnieje, gdyż od tego czasu obowiązywać przestało.—*Bez kapłana.* Teraz bowiem, ponieważ pomieszały się pokolenia, nie mają ani kapłanów ani lewitów.—*Uczyciela.* Albowiem zamiast prawdziwych nauczycieli, mają kłamliwych, i zwolenników bajek, rabbinów.

4. *A gdy się nawrócą.* To do schyłku świata należy, t. j. gdy Izraelici, którzy natenczas pozostaną, nawrócą się nareszcie i zbawieni zostaną. Patrz do Rzym. 11, 26.

5. *Nie będzie pokoju wychodzącemu i wchodzącemu.* Żadnego nie będą mieli pokoju w czynnościach i w obowiązkach życia tak publicznego, jak prywatnego.— *Strachy zewsząd.* Czego już doświadczają żydzi. Zgadza się proroctwo Azaryasza z tém co się mówi w Lewit. 26, 36: *A którzy z was zostaną,* powiada Mojżesz, *dam strach do serca ich w ziemiach nieprzyjacielskich, przestraszy je chrzęst listu lecącego, i tak będą uciekać jako przed mieczem i t. d.*

6. *Bo będzie walczył naród przeciwko narodowi.* To samo co ś. Mateusz powiedział r. 24, 7: *Albowiem powstanie naród przeciwko narodowi, i królestwo przeciwko królestwu, i t. d.;* albo także do bliższych czasów odnieść to można, t. j. do wojny, która była pomiędzy Azą królem Judzkim, a Baazą królem Izraelskim; jednego bowiem i tegoż samego miejsca podwójny być może sens literalny.

8. *Które był pobrał, góry Efraim.* Z królestwa Baazy króla Izraelskiego, z którym nie jedną i długą wojnę Aza prowadził.— *Poświęcił.* Odbudował, odnowił, jak się u LXX znajduje; gdyż albo był zaniedbany, albo przez ustawiczne działanie ognia nadwerężony.— *Ołtarz Pański.* Ołtarz całopalenia, który był w przysionku przed krużgankiem kościelnym, uważanym za pierwszą część tegoż kościoła, i za jego sień.

10. *Miesiąca trzeciego.* Zdaje się, że była to uroczystość Zielonych świątek, która przypadała na miesiąc trzeci, Siwan zwany, i odpowiadający naszemu Majowi.

11. *Z łupów.* Z pieniędzy, które, przedawszy łupy, zebrali.

12. *Według obyczaju ku potwierdzeniu przymierza.* Było to uroczyste wyznanie wiary i prawdziwéj religii. Gdy zaś się mówi, *według zwyczaju,* wyraża się zwy-

13. Si quis autem, inquit, non quaesierit Dominum Deum Israel, moriatur, a minimo usque ad maximum, a viro usque ad mulierem.
14. Juraveruntque Domino voce magna in jubilo et in clangore tubae et in sonitu buccinarum
15. omnes, qui erant in Juda, cum execratione; in omni enim corde suo juraverunt, et in tota voluntate quaesierunt eum, et invenerunt; praestititque eis Dominus requiem per circuitum.
16. Sed et Maacham, matrem Asa regis, ex augusto deposuit imperio, eo quod fecisset in luco simulacrum Priapi; quod omne contrivit, et in frusta comminuens combussit in torrente Cedron.
17. Excelsa autem derelicta sunt in Israel; attamen cor Asa erat perfectum cunctis diebus ejus.
18. Eaque, quae voverat pater suus et ipse, intulit in domum Domini, argentum et aurum, vasorumque diversam supellectilem.
19. Bellum vero non fuit usque ad trigesimum quintum annum regni Asa.

13. A ieśliby kto, prawi, nie szukał Pana Boga Izraelskiego, niech umrze, od namnieyszego aż do nawiętszego, od męża aż do niewiasty.
14. Y przyśięgli Panu głosem wielkim w radośći, y w brzmieniu trąb, y w głośie kornetów,
15. wszyscy którzy byli w Juda, z przeklinaniem: bo ze wszytkiego serca swego przyśięgli, a ze wszytką wolą szukali go, y naleźli: y dał im Pan odpoczynienie w około.
16. Ale y Maachę matkę Asy króla z wielkiego złożył panowania, przeto że była uczyniła bałwan Priapów w gaiu: którego wszytkiego skruszył, y w sztuki połamawszy spalił u potoka Cedron.
17. A wyżyny zostawione są w Izraelu: A wszakóż, serce Asa było doskonałe po wszytkie dni iego.
18. Y to co był poślubił oćiec iego, sam, wniósł do domu Pańskiego, śrébro y złoto, y rozmaity sprzęt naczynia.
19. A nie było woyny aż do trzydźiestego y piątego roku królestwa Asa.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 15. w. 3. *A wiele dni przeminie w Izraelu bez Boga.* Temi słowy chcą dowodzić heretycy, iż kościoł Boży ustać może, ponieważ i na on czas ustał, jako tu daje znać. Aleć by tego nie mówili, gdyby Pismo rozumieć chcieli. Bo naprzód mówi tu prorok o onych heretykach w królestwie Izraelskiem, których Jeroboam heretyk od kościoła Jerozolimskiego odwiódł, bo ci heretycy byli bez Boga prawdziwege, i bez kapłana, uczyciela, i bez zakonu. I takowe są i teraz zbory heretyckie, które i błądzą i ustają. Ale się to nie może rozumieć o kościele Jerozolimskim, i królestwie Judzkiem, w którém zawżdy byli prawdziwi kapłani, którzy znali prawdziwego Boga i zakon jego, i téj wiary nietracili w niewoli Babilońskiéj, i potém wróciwszy się do ziemie tenże zakon i kościół zatrzymali. A jeśli się to ma o wszystkich żydach rozumieć, tedy o tym czasie który miał być po przyjściu Messyasza. Teraz bowiem już przeminęło wielo dni w Izraelu bez Boga, bez kapłana, i bez zakonu, jako było przepowiedziano. Ale inaczéj o swym kościele Pan Chrystus przepowiedział, obiecując, iż bramy piekielne nigdy go przemódz nie miały. Mat. 16, i sam ma być zawżdy z kościołem swoim do skończenia świata. Mat. 28.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O wojnie Azy z Baazą, o jego chorobie i śmierci.

1. Anno autem trigesimo sexto regni ejus ascendit Baasa, rex Israel, in Judam, et muro circumdabat Rama, ut nullus tute posset egredi et ingredi de regno Asa. *(3. Reg. 15, 17.)*
2. Protulit ergo Asa argentum et aurum de thesauris domus Domini et de thesauris regis, misitque ad Benadad, regem Syriae, qui habitabat in Damasco, dicens:
3. Foedus inter me et te est, pater quoque meus et pater tuus habuere concordiam: quam ob rem

1. A roku trzydźiestego y szóstego królestwa iego, przyćiągnął Baasa król Izraelski przećiwko Judźie, y murem obtaczał Rama, aby żaden nie mógł przespiecznie wyniśdź y wniśdź z królestwa Asa.
2. A tak Asa wyniósł śrébro y złoto z skarbów domu Pańskiego, y z skarbów królewskich, y posłał do Benadad króla Syriyskiego, który mieszkał w Damaszku, mówiąc:
3. Mam z tobą przymierze: Ociec téż móy z oycem twym w zgodźie mieszkali: przetomći posłał

---

czaj odnawiania przymierza i przysięgi, co w wątpliwych szczególniéj czasach słusznie się często powtarzało. — *Ze wszystkiego serca i ze wszystkiéj duszy.* Szczerze i z duszy, bez zmyślenia i udania.

13. *Niech umrze.* Według prawa Pańskiego przeciwko bezbożnym czcicielom bałwanów postanowionego Deut. 17, 7 i 13, 9.

15. *Z przeklinaniem.* T. j. życzyli sobie wszelkiego zła, jeśli danemu słowu uchybią i przymierze złamią. W hebr. i grec. jest tylko, *z przysięgą.*

16. *Matkę Azy króla.* Babkę, matkę Abiasza, żonę Roboama, albo raczéj żonę Abiasza matkę swoję. Dwie bowiem były tego samego imienia, z których jedna poślubioną była Roboamowi dziadowi, druga Abiaszowi ojcu Azy.—*Z wielkiego złożył panowania.* Hebr. *uczynił żeby nie była panią.* LXX *usunął, żeby Astarcie nie służyła.* Złożył matkę, żeby nie była kapłanką Pryapy.

17. *A wyżyny zostawione są.* Patrz co się rzekło III. Król. 15, 14. — *Serce Aza było doskonałe.* Co do zewnętrznéj czci jednego prawdziwego Boga; albowiem, że w niektórych innych rzeczach grzeszył, pokazuje się z tego co daléj następuje, i z r. 16, 7, 10 i 12.

18. *Co był poślubił ojciec jego.* A mianowicie w wielkich owych niebespieczeństwach, gdy walczył przeciwko Jeroboamowi, jak chce Abulensis III. Król. r. 15 quaest. 17, na końcu. — *Sam.* Który także P. Bogu rozmaite obietnice był uczynił, i z nich się hojnie uiścił.

19. *A nie było wojny.* Gdy P. Bóg dał mu pokój w około, jak się mówi w. 15.

R. 16.—1. *A roku trzydziestego i szóstego.* Wszytko to co się tu znajduje aż do wiersza 7 wytłumaczoném jest w III. Król. 15, 17 i daléj.

misi tibi argentum et aurum, ut rupto foedere, quod habes cum Baasa, rege Israel, facias eum a me recedere.

4. Quo comperto, Benadad misit principes exercituum suorum ad urbes Israel, qui percusserunt Ahion, et Dan et Abelmaim, et universas urbes Nephthali muratas.

5. Quod cum audisset Baasa, desiit aedificare Rama, et intermisit opus suum.

6. Porro Asa rex assumsit universum Judam, et tulerunt lapides de Rama, et ligna, quae aedificationi praeparaverat Baasa; aedificavitque ex eis Gabaa, et Maspha.

7. In tempore illo venit Hanani propheta ad Asa, regem Juda, et dixit ei: Quia habuisti fiduciam in rege Syriae, et non in Domino Deo tuo, idcirco evasit Syriae regis exercitus de manu tua.

8. Nonne Aethiopes et Libyes multo plures erant quadrigis et equitibus, et multitudine nimia, quos, cum Domino credidisses, tradidit in manu tua? *(Supr. 14, 9).*

9. Oculi enim Domini contemplantur universam terram et praebent fortitudinem his, qui corde perfecto credunt in eum. Stulte igitur egisti, et propter hoc ex praesenti tempore adversum te bella consurgent.

10. Iratusque Asa adversus Videntem, jussit eum mitti in nervum; valde quippe super hoc fuerat indignatus, et interfecit de populo in tempore illo plurimos.

11. Opera autem Asa prima et novissima scripta sunt in Libro regum Juda et Israel.

12. Aegrotavit etiam Asa anno trigesimo nono regni sui dolore pedum vehementissimo, et nec in infirmitate sua quaesivit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus est.

13. Dormivitque cum patribus suis, et mortuus est anno quadragesimo primo regni sui.

14. Et sepelierunt eum in sepulcro suo, quod foderat sibi in civitate David; posueruntque eum super lectum suum plenum aromatibus et unguentis meretriciis, quae erant pigmentariorum arte confecta, et combusserunt super eum ambitione nimia.

śrébro y złoto, abyś złamawszy przymierze które masz z Baasą królem Izraelskim, uczynił aby odiechał odemnie.

4. Czego się wywiedźiawszy Benadad, posłał hetmany woysk swoich do miast Izraelskich: którzy zburzyli Ahion y Dan, y Abelmaim, y wszytkie miasta Nephthalim murowane.

5. Co gdy usłyszał Baasa, przestał budować Rama, y zaniechał roboty swéy.

6. A król Asa wźiął wszytkiego Judę, y pobrali kamienie z Rama, y drzewo które był na budowanie zgotował Baasa, y zbudował z nich Gabaa y Maspha.

7. Onego czasu przyszedł Hanani prorok do Asa króla Judzkiego, y rzékł mu: Iżeś miał ufanie w królu Syriyskim, a nie w Panu Bogu twoim, dla tego uszło woysko króla Syriyskiego z ręki twéy.

8. Azaż nie daleko więcéy było Ethyopianów y Libiyczyków, w woziech y w iezdnych, y w mnostwie barzo wielkim: które, kiedyś uwierzył Panu, podał w ręce twoie?

9. Albowiem oczy Pańskie patrzą na wszytkę źiemię, y dodawaią mocy tym, którzy weń sercem doskonałym wierzą. A tak głupieś uczynił, y dla tego od tego czasu powstaną przećiwko tobie walki.

10. Y rozgniewany Asa na Widzącego, kazał go wsadźić do więźienia, bo się był o to barzo rozgniewał: y pobił nie mało ludu na on czas.

11. A sprawy piérwsze y poślednieysze Asa, napisane są w księgach królów Juda y Izrael.

12. Rozniemógł się téż Asa roku trzydźiestego y dźiewiątego królestwa swego, na ból nóg barzo ciężki, a ani w chorobie swéy nie szukał Pana, ale więcéy ufał w nauce lékarskiéy.

13. Y zasnął z oycy swymi: y umarł roku cztérdźiestego y piérwszego królestwa swego.

14. Y pogrzebli go w grobie iego, który był sobie wykopał w mieśćie Dawidowym: y położyli go na łożu iego pełnym rzeczy wonnych, y maśći nierządnicych, które były haptékarską robotą sprawione, y spalili na nim zbytnią pompą.

CAPUT XVII. ROZDZIAŁ 17.

O wstąpieniu na tron Judzki Jozafata, i jego usiłowaniach, żeby lud poznał prawo Boże.

1. Regnavit autem Josaphat, filius ejus, pro eo, et invaluit contra Israel. *(3. Reg. 15, 24).*

1. A Jozaphat syn iego królował miasto niego, y zmocnił się przeciw Izraelowi.

---

7. *Dla tego.* Gdyby bowiem Aza nadzieję swoję w Bogu był położył, i nad Baazą królem Izraelskim, i nad Syryjczykiem zwycięstwoby odniósł.

10. *Widzącego.* Proroka.—*Pobił niemało ludu.* T. j. tych, którzy prorokowi sprzyjając, przeciwko królowi szemrali, jak chce Torniellus.

14. *W grobie jego, który był sobie wykopał.* Albo pogrzebiony jest osobno w grobie jakim, który sam sobie zbudował Aza, od grobów innych królów oddzielonym; albo zapewne, jak chce Pineda lib. 8, c. 3, de rebus Salomonis i Willalpandus na Ezech. t. 2, lib. 5, c. 61, groby królewskie rzędem w poprzednim gmachu były urządzone i wykopane, i gdy król jaki umierał, nowe do jednej celki obok drugich czyniło się wejście.—*Maści nierządniczych.* W hebrajskim jeden jest wyraz *zenim*, o którym rozumieją że oznaczał rozmaitych wonności mieszaninę. Nasz tłumacz maściami nierządnic nazwał, ponieważ mniemał, że wyraz *zenim* pochodzi od źródłosłowa *zana*, co znaczy oddawać się nierządowi, albo ponieważ nierządnice pachnideł używać zwykły, jak owa cudzołożnica w Przypowieści 7, 17, mówiła: *Potrzęsłam pościel moję mirą, i aloesem i cynamonem.*—*Spalili na nim.* Olejki drogie, albo żeby wyszukanym zapachem przykrą woń trupa zagłuszyć; albo, jak to wskazuje Pismo ś., dla wystawienia przepychu królewskiego.

R. 17.— 1. *Zmocnił się przeciw Izraelowi.* Pod za-

2. Constituitque militum numeros in cunctis urbibus Juda, quae erant vallatae muris. Praesidiaque disposuit in terra Juda, et in civitatibus Ephraim, quas ceperat Asa, pater ejus.

3. Et fuit Dominus cum Josaphat, quia ambulavit in viis David patris sui primis, et non speravit in Baalim,

4. sed in Deo patris sui, et perrexit in praeceptis illius, et non juxta peccata Israel.

5. Confirmavitque Dominus regnum in manu ejus, et dedit omnis Juda munera Josaphat; factaeque sunt ei infinitae divitiae et multa gloria.

6. Cumque sumsisset cor ejus audaciam propter vias Domini, etiam excelsa et lucos de Juda abstulit.

7. Tertio autem anno regni sui misit de principibus suis Benhail, et Obdiam et Zachariam, et Nathanael et Michaeam, ut docerent in civitatibus Juda;

8. et cum eis Levitas Semeiam, et Nathaniam et Zabadiam, Asael quoque et Semiramoth et Jonathan, Adoniamque, et Thobiam et Thobadoniam Levitas, et cum eis Elisama et Joram sacerdotes;

9. docebantque populum in Juda, habentes librum legis Domini, et circuibant cunctas urbes Juda, atque erudiebant populum.

10. Itaque factus est pavor Domini super omnia regna terrarum, quae erant per gyrum Juda; nec audebant bellare contra Josaphat.

11. Sed et Philisthaei Josaphat munera deferebant, et vectigal argenti; Arabes quoque adducebant pecora, arietum septem millia septingenta, et hircorum totidem.

12. Crevit ergo Josaphat, et magnificatus est usque in sublime, atque aedificavit in Juda domos ad instar turrium, urbesque muratas.

13. Et multa opera paravit in urbibus Juda; viri quoque bellatores, et robusti erant in Jerusalem,

2. Y postanowił poczty żołniérzów po wszytkich miastach Juda, które były obtoczone mury. Y obronę rozłożył w źiemi Juda, y w miastach Ephrąim, które był pobrał Asa oćiec iego.

3. Y był Pan z Jozaphatem, iż chodźił w drogach Dawida oyca swego piérwszych, a niemiał nadźieie w Baalim,

4. ale w Bogu oyca swego, y postępował w przykazaniach iego, a nie wedle grzéchów Izraelskich.

5. Y utwierdźił Pan królestwo w ręce iego, y dał wszytek Juda dary Jozaphatowi, y przyszedł ku niezmiernym bogactwom, y ku wielkiéy sławie.

6. A gdy serce iego wźięło śmiałość dla dróg Pańskich, wyżyny też y gaie zniósł z Juda.

7. A roku trzeciego królestwa swego, posłał z książąt swych Benhail, Obdiasza, y Zachariasza, y Nathanaela, y Micheasza, aby nauczali w mieśćiech Judzkich:

8. a z nimi Lewity, Semeiasza, y Nathaniasza, y Zabadiasza, Asaela też, y Semiramoth, y Jonathana, y Adoniasza, y Thobiasza y Thobadoniasza Lewity, y z nimi Elizama y Joran kapłany;

9. y nauczali lud w Judźie, maiąc kśięgi zakonu Pańskiego, y obchodźili wszytkie miasta Judzkie y nauczali lud.

10. Stał się tedy strach Pański na wszytkie królestwa źiem, które były około Juda, ani śmieli walczyć przećiw Jozaphatowi.

11. Ale y Philistynowie przynośili Jozaphatowi dary, y dań śrébra: Arabczycy też przyganiali bydła, baranów śiedm tyśięcy y śiedmset, y także wiele kozłów.

12. Urósł tedy Jozaphat, y uwielmożony iest aż ku górze: y pobudował w Judźie domy iako wieże, y miasta murowane.

13. Y wiele dźieł poczynił w mieśćiech Judzkich mężowie też waleczni y duży byli w Jeruzalem.

dnym względem nie był niższym od królestwa Izraelskiego, i niemiał potrzeby, równieżjak Aza jego ojciec, szukać obcéj pomocy.

2. *I postanowił poczty żołnierzów.* Miał bowiem w podejrzeniu króla Izraelskiego, z którym Aza długą wojnę prowadził.— *W miastach Efraim.* O które przedewszystkiem miał powód lękać się, żeby Izraelici nieodebrali.

3. *W drogach Dawida... pierwszych.* T. j. wprzód nim zgrzeszył.— *W Baalim.* LXX, bałwany.

5. *Utwierdził... królestwo w ręce jego.* Dopomagając mu we wszystkiém, a szczególniéj jednając mu umysły ludu.

6. *A gdy serce jego wzięło śmiałość.* Z hebrajskiego przekłada Pagninus, *i podniosło się serce jego w drogach Pańskich*, t. j. śmielszym stał się w rozszerzaniu prawdziwéj religii, i wywracaniu bałwochwalstwa.— *Wyżyny też i gaje.* Świątynie bałwochwalskie na wzgórzach zbudowane, i gaje na ich cześć poświęcone.

7. *Aby nauczali w mieściech Judzkich.* Nie byli oni nauczycielami, lecz przewodnikami kapłanów i lewitów, którzy mieli nauczać. Mówi się jednak, że byli posłani aby nauczali, ponieważ usuwając przeszkody, i innemi sposobami kapłanów i lewitów, jako nauczycieli, wspierając, dobrego owego dzieła byli uczestnikami.

9. *Księgi zakonu Pańskiego.* Bądź Deuteronomium, jak niektórym się podoba, które całe jest upominającém do zachowywania prawa Bożego; bądź Pentateuchu, który pod imieniem prawa przedewszystkiem się rozumie.—*Nauczali lud.* Niedosyć bowiem było znieść bałwanów, należało jeszcze wkorzenione błędy i przesądy, światłem nauki Bożéj, z umysłów i serc wyrzucić.

10. *Strach...* Strach wielki, i od Boga zesłany, gdy sam tylko Jozafat w pokoju zostawał.

11. *Dary i dań srebra.* Nie nowem jakiem zmuszeni zwycięstwem, lecz od dawniejszych czasów Dawida i Salomona. Nie czytamy bowiem żeby od owego czasu jarzmo kiedy potargali, i tutaj niejako podbici lecz jako podwładni się przywodzą, chociaż inaczéj wydaje się Abulcńskiemu quaest. 21.—*Arabczycy też.* To jest, po ich uprzedniem pokonaniu, w skutek wynikłéj słusznéj przyczyny do wojny.

12. *Domy jako wieże.* Pagninus i Watablus przekładają, *mieszkania;* w hebr. *biraniot*, który to wyraz wspaniałe gmachy, kościoły, bazyliki, pałace oznacza: słusznie przeto nasz tłumacz dodał, *jako wieże*, ponieważ pałace i królewskie gmachy nakształt wież wyniosłych zwykle się wznoszą.—*I miasta murowane.* Pagninus i Watablus mają *i miasta skarbów.* Jakoż w rzeczy saméj skarby w miejscach murami obwarowanych zachowywać się zwykły.

14. quorum iste numerus per domos atque familias singulorum: in Juda principes exercitus, Ednas dux, et cum eo robustissimi viri trecenta millia;
15. post hunc Johanan princeps, et cum eo ducenta octoginta millia;
16. post istum quoque Amasias, filius Zechri, consecratus Domino, et cum eo ducenta millia virorum fortium;
17. hunc sequebatur robustus ad proelia Eliada, et cum eo tenentium arcum et clypeum ducenta millia;
18, post istum etiam Jozabad, et cum eo centum octoginta millia expeditorum militum.
19. Hi omnes erant ad manum regis, exceptis aliis, quos posuerat in urbibus muratis in universo Juda.

14. których ta liczba według domów y familiy ich: W Judźie hetmanowie woyska: Ednas książę, a z nim barzo dużych mężów trzysta tyśięcy;
15. po tym Johanan książę, a znim dwieście y ośmdźieśiąt tyśięcy,
16. po tym też Amaziasz syn Zechry, poświęcony Panu, a z nim dwieśćie tyśięcy mężów mocnych.
17. Za nim szedł duży na potykanie Eliada, a z nim dźierżących łuk y tarczę dwieśćie tyśięcy;
18. po tym też Jozabad, a z nim sto y ośmdźieśiąt tyśięcy gotowych żołnierzów.
19. Ci wszyscy byli przy ręce królewskiéy, oprócz innych, które był postawił w mieśćiech murowanych we wszytkim Juda.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O spowinowaceniu się Jozafata z Achabem królem Izraelskim, o sprzymierzonéj wojnie przeciw Ramot Galaad, i śmierci Achaba.

1. Fuit ergo Josaphat dives et inclytus multum, et affinitate conjunctus est Achab. *(3 Reg. 22, 2.)*
2. Descenditque post annos ad eum in Samariam; ad cujus adventum mactavit Achab arietes et boves plurimos ipsi et populo, qui venerat cum eo, persuasitque illi, ut ascenderet in Ramoth Galaad.
3. Dixitque Achab rex Israel ad Josaphat regem Juda: Veni mecum in Ramoth Galaad. Cui ille respondit: Ut ego, et tu: sicut populus tuus, sic et populus meus: tecumque erimus in bello.
4. Dixitque Josaphat ad regem Israel: Consule, obsecro, impraesentiarum sermonem Domini.
5. Congregavit igitur rex Israel prophetarum quadringentos viros, et dixit ad eos: In Ramoth Galaad ad bellandum ire debemus, an quiescere? At illi: Ascende, inquiunt, et tradet Deus in manu regis.
6. Dixitque Josaphat: Numquid non est hic prophetes Domini, ut ab illo etiam requiramus? *(3 Reg. 22, 7.)*
7. Et ait rex Israel ad Josaphat: Est vir unus, a quo possumus quaerere Domini voluntatem, sed ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, sed malum omni tempore: est autem Michaeas, filius Jemla. Dixitque Josaphat: Ne loquaris rex hoc modo.
8. Vocavit ergo rex Israel unum de eunuchis, et dixit ei: Voca cito Michaeam, filium Jemla.

1. Był tedy Jozaphat bogaty y sławny barzo, y spowinowaćił się z Achabem.
2. A po leciech ziechał do niego do Samariiéy: na którego przyiazd nabił Achab baranów y wołów barzo wiele, iemu y ludowi który był z nim przyiechał: y namówił go, aby z nim ciągnął do Ramoth Galaad.
3. Y rzékł Achab król Izraelski do Jozaphata króla Judzkiego: poiedź zemną do Ramoth Galaad. Któremu on odpowiedźiał: Jako ia, y ty: iako lud twóy, tak y lud móy: y będźiem z tobą na woynie.
4. Y rzékł Jozaphat do króla Izraelskiego: Proszę na ten czas poradź się mowy Pańskiéy:
5. A tak król Izraelski zebrał czterysta mężów proroków y rzékł do nich: Mamyli iechać do Ramoth Galaad na woynę, czyli dać pokóy? A oni: Jedź rzekli, y poda Bóg w rękę królewską.
6. Y rzékł Jozaphat: Aza tu niemasz proroka Pańskiego, abychmy go téż spytali?
7. Y rzékł król Izraelski do Jozaphata: Jest mąż ieden, od którego możemy się pytać woli Pańskiéy: lecz ia go mam w nienawiśći, bo mi nie prorokuie nic dobrego, ale złe zawżdy: a iest Micheasz syn Jemla. Y rzékł Jozaphat: Nie mów tak królu.
8. Zawołał tedy król Izraelski iednego z rzezańców, y rzékł mu: Zawołay rychło Micheasza syna Jemla.

14. *Według domów i familij.* Policzeni są według domów i rodzin.—*Hetmanowie wojska.* Przedniejszy między wszystkimi wodzami Jozafata; przeto też więcéj liczył żołnierzy pod sobą niż inni. — *A z nim bardzo dużych mężów.* Sam on w Jerozolimie mieszkał, żołnierze zaś w rozmaitych miejscach królestwa byli rozrzuceni. — *Trzysta tysięcy.* Pod imieniem żołnierzy nie tylko owi rozumieją się, którzy ten jeden obowiązek walczenia mieli, lecz wszyscy którzy przez wiek i siły do noszenia broni byli zdatni, jak to pospolicie Pismo ś. mówi, szczególnie w księgach Exodu i Numeri.

16. *Poświęcony Panu.* W hebrajskim i greckim *dobrowolny Panu.* Bo albo był z rodzaju lewickiego lub kapłańskiego, albo nazarejczykiem; albo swoim kosztem, żeby się P. Bogu podobać i dobru ogólnemu się zasłużyć, na żołnierkę sie poślubił.

17. *Duży na potykanie Eliada.* W greckim i hebrajskim czytamy, *i z Benjamina mężtwem mocy Eliada.* Z czego się pokazuje, że nie wszyscy ci książęta do pokolenia Judy należeli.

19. *Ci wszyscy.* Których liczba dochodziła aż do miliona sześćdziesięciu tysięcy. — *Przy ręce królewskiéj.* Hebr. i LXX, *usługujący królowi.*

R. 18.—1. *Był tedy Jozafat.* Cały ten rozdział wytłumaczony jest w III. Król. 22. — *Spowinowacił się.* Patrz r. 21 w. 6.

9. Porro rex Israel et Josaphat, rex Juda, uterque sedebant in solio suo, vestiti cultu regio; sedebant autem in area juxta portam Samariae omnesque prophetae vaticinabantur coram eis.

10. Sedecias vero, filius Chanaana, fecit sibi cornua ferrea, et ait: Haec dicit Dominus: His ventilabis Syriam, donec conteras eam. *(3. Reg. 22, 11.)*

11. Omnesque prophetae similiter prophetabant, atque dicebant: Ascende in Ramoth Galaad, et prosperaberis, et tradet eos Dominus in manu regis.

12. Nuntius autem, qui ierat ad vocandum Michaeam, ait illi: En verba omnium prophetarum uno ore bona regi annuntiant: quaeso ergo te, ut et sermo tuus ab eis non dissentiat, loquarisque prospera.

13. Cui respondit Michaeas: Vivit Dominus, quia, quodcumque dixerit mihi Deus meus, hoc loquar.

14. Venit ergo ad regem. Cui rex ait: Michaea, ire debemus in Ramoth Galaad ad bellandum, an quiescere? Cui ille respondit: Ascendite: cuncta enim prospera evenient, et tradentur hostes in manus vestras.

15. Dixitque rex: Iterum atque iterum te adjuro, ut mihi non loquaris, nisi quod verum est, in nomine Domini.

16. At ille ait: Vidi universum Israel dispersum in montibus, sicut oves absque pastore, et dixit Dominus: Non habent isti dominos: revertatur unusquisque in domum suam in pace.

17. Et ait rex Israel ad Josaphat: Nonne dixi tibi, quod non prophetaret iste mihi quidquam boni, sed ea quae mala sunt?

18. At ille, Idcirco, ait, audite verbum Domini. Vidi Dominum sedentem in solio suo, et omnem exercitum coeli assistentem ei a dextris et a sinistris.

19. Et dixit Dominus: Quis decipiet Achab regem Israel, ut ascendat et corruat in Ramoth Galaad? Cumque diceret unus hoc modo, et alter alio,

20. processit spiritus, et stetit coram Domino, et ait: Ego decipiam eum. Cui Dominus: In quo, inquit, decipies?

21. At ille respondit: Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus. Dixitque Dominus: Decipies, et praevalebis: egredere, et fac ita.

22. Nunc igitur ecce, Dominus dedit spiritum mendacii in ore omnium prophetarum tuorum, et Dominus locutus est de te mala. *

23. Accessit autem Sedecias, filius Chanaana, et percussit Michaeae maxillam, et ait: Per quam viam transivit Spiritus Domini a me, ut loqueretur tibi? * *(3. Reg. 22, 22.)*

24. Dixitque Michaeas: Tu ipse videbis in die illo, quando ingressus fueris cubiculum de cubiculo, ut abscondaris.

25. Praecepit autem rex Israel, dicens: Tollite Michaeam, et ducite eum ad Amon, principem civitatis, et ad Joas, filium Amelech,

26. et dicetis: Haec dicit rex: Mittite hunc in

9. A król Izraelski y Jozaphat król Judzki śiedźieli oba na stolicy swéy, obleczeni w szaty królewskie; a śiedźieli na placu u bramy Samariiéy, a wszyscy prorocy prorokowali przed nimi.

10. A Sedekiasz syn Chanaana uczynił sobie rogi żelazne, y mówił: To mówi Pan: Témi przewieiesz Syrią, aż ią zetrzesz.

11. Y wszyscy prorocy także prorokowali, y mówili: Jedź do Ramoth Galaad, a poszczęśćić się, y poda ie Pan w rękę królewską.

12. A poseł który był szedł aby zawołał Micheasza, rzékł mu: Oto słowa wszytkich proroków iednémi usty dobre opowiadaią królowi: proszę ćię tedy, aby y mowa twoia od nich nie była różna, a mów szczęśliwe rzeczy.

13. Któremu Micheasz odpowiedźiał: Żywie Pan, że cokolwiek mi rzecze Bóg móy, to mówić będę.

14. Przyszedł tedy do króla, któremu król rzékł: Micheaszu, mamyli iechać na woynę do Ramoth Galaad, czyli niechać? Któremu on odpowiedźiał: Jedźćie: bo wszytko się szczęśliwie powiedźie, y będą nieprzyiaćiele podani w ręce wasze.

15. Y rzékł król: Powtóre y potrzećie poprzyśięgam ćię, abyś mi nie powiadał, iedno co iest prawda w imię Pańskie.

16. A on rzékł: Widźiałem wszytkiego Izraela rosprószonego po górach, iako owce bez pastérza: y rzékł Pan: Nie maią ći panów: niech się każdy wróći do domu swego w pokoiu.

17. Y rzékł król Izraelski do Jozaphata: Azamći nie powiedźiał, że mi ten nic dobrego prorokować nie miał, ale to co złe iest.

18. A on rzékł: Przetoż słuchayćie słowa Pańskiego: Widźiałem Pana śiedzącego na stolicy iego, y wszytko woysko niebieskie stoiące przy nim, po prawéy y po lewéy stronie.

19. Y rzékł Pan: Kto zwiedźie Achaba króla Izraelskiego, aby iechał y upadł do Ramoth Galaad? A gdy mówił ieden tym sposobem, a drugi innym,

20. wystąpił duch y stanął przed Panem, y rzékł: Ja go zwiodę. Któremu rzékł Pan: A przez co go zwiedźiesz?

21. A on odpowiedźiał: Wynidę, a będę kłamliwym duchem w uśćiech wszytkich proroków iego. Y rzékł Pan: Zwiedźiesz, y przemożesz: wynidź a uczyń tak.

22. Teraz tedy, oto dał Pan ducha kłamstwa w usta wszytkich proroków twoich: a Pan złe mówił o tobie.

23. Y przystąpił Sedekiasz, syn Chanaana, y uderzył Micheasza w gębę, y rzékł: któraż drogą przeszedł duch Pański odemnie, żeby tobie mówił?

24. Y rzékł Micheasz: Ty sam oglądasz dnia onego, gdy wnidźiesz do komory z komory, żebyś się skrył.

25. Y roskazał król Izraelski, mówiąc: Weźmićie Micheasza, a wiedźćie go do Amona starosty mieyskiego, y do Joasa syna Amelech;

26. y rzeczećie: To mówi król: Wsadźćie tego

carcerem, et date ei panis modicum, et aquae pauxillum, donec revertar in pace.

27. Dixitque Michaeas: Si reversus fueris in pace, non est locutus Dominus in me. Et ait: Audite omnes populi.

28. Igitur ascenderunt rex Israel et Josaphat, rex Juda, in Ramoth Galaad.

29. Dixitque rex Israel ad Josaphat: Mutabo habitum, et sic ad pugnam vadam: tu autem induere vestibus tuis. Mutatoque rex Israel habitu venit ad bellum.

30. Rex autem Syriae praeceperat ducibus equitatus sui, dicens: Ne pugnetis contra minimum, aut contra maximum, nisi contra solum regem Israel.

31. Itaque cum vidissent principes equitatus Josaphat, dixerunt: Rex Israel est iste. Et circumdederunt eum dimicantes; at ille clamavit ad Dominum, et auxiliatus est ei, atque avertit eos ab illo.

32. Cumque enim vidissent duces equitatus, quod non esset rex Israel, reliquerunt eum.

33. Accidit autem, ut unus e populo sagittam in incertum jaceret, et percuteret regem Israel inter cervicem et scapulas; at ille aurigae suo ait: Converte manum tuam, et educ me de acie, quia vulneratus sum.

34. Et finita est pugna in die illo; porro rex Israel stabat in curru suo contra Syros usque ad vesperam, et mortuus est occidente sole.

do ciemnice, a dawayćie mu trochę chleba y trochę wody aż się wrócę w pokoiu.

27. Y rzékł Micheasz: Jeśli się wrócisz w pokoiu, nie mówił Pan we mnie. Y rzékł: Słuchayćie wszyscy ludźie.

28. Jechali tedy król Izraelski y Jozaphat król Judzki do Ramoth Galaad.

29. Y rzékł król Izraelski do Jozaphata: Odmienię szaty, y tak póydę ku bitwie: a ty się ubierz w szaty twe. Y odmieniwszy król Izraelski szaty, szedł ku bitwie.

30. A król Syriyski roskazał był hetmanóm iezdy swéy, mówiąc: Nie walczćie przećiwko namnieyszemu abo przećiwko nawiętszemu, iedno przećiwko samemu królowi Izraelskiemu.

31 A tak uyźrzawszy hetmani iezdy Jozaphata, rzekli: Król to Izraelski. Y obskoczyli go biiąc się: ale on zawołał do Pana, y ratował go, y odwróćił ie od niego.

32. Bo gdy obaczyli hetmani iezdy, iż nie był król Izraelski, opuśćili go.

33. Y przydało się że ieden z ludu strzałę wystrzelił na niepewną, y ranił króla Izraelskiego między szyię a łopatki: a on rzékł woźnicy swemu: Nawróć rękę swą, a wywieź mię z woyska, bom ranion.

34. Y skończyła się bitwa dnia onego: a król Izraelski stał na woźie swym przećiw Syrianóm aż do wieczora, y umarł gdy zachodźiło słońce.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O postanowieniu przez Jozafata sędziów po całéj ziemi Judzkiéj.

1. Reversus est autem Josaphat, rex Juda, in domum suam pacifice in Jerusalem.

2. Cui occurrit Jehu filius Hanani, Videns, et ait ad eum: Impio praebes auxilium, et his, qui oderunt Dominum, amicitia jungeris, et idcirco iram quidem Domini merebaris:

3. sed bona opera inventa sunt in te, eo quod abstuleris lucos de terra Juda, et praeparaveris cor tuum, ut requireres Dominum Deum patrum tuorum.

4. Habitavit ergo Josaphat in Jerusalem, rursumque egressus est ad populum de Bersabee usque ad montem Ephraim, et revocavit eos ad Dominum Deum patrum suorum.

5. Constituitque judices terrae in cunctis civitatibus Juda munitis per singula loca,

6. et praecipiens judicibus: Videte, ait, quid fa-

1. A Jozaphat król Judzki wróćił się w pokoiu do domu swego do Jeruzalem.

2. Któremu zabieżał Jehu syn Hanani Widzący, y rzékł do niego: Dodaiesz pomocy niezbożnemu, a z temi którzy maią w nienawiśći Pana przyiaźń wiedźiesz: a przeto zasłużyłeś był wprawdźie gniew Pański:

3. ale uczynki dobre nalazły się w tobie, przeto żeś zniósł gaie z źiemie Judzkiéy, a zgotowałeś serce swe abyś szukał Pana Boga oyców twoich.

4. Mieszkał tedy Jozaphat w Jeruzalem: y zaś wyiechał do ludu z Bersabee aż do góry Ephraim, y wróćił ie do Pana Boga oyców ich.

5. Y postanowił sędźie w źiemi po wszytkich miastach Judzkich obronnych, na każdym mieyscu,

6. y przykazuiąc sędźiom: Baczćie (pry) co ma-

R. 19.—2. *Widzący.* Prorok.—*Zasłużyłeś był wprawdzie gniew Pański.* Karę ze słusznego gniewu Pańskiego pochodzącą.

3. *Zgotowałeś serce swe.* LXX, *skierowałeś serce swe.*

4. *I zaś wyjechał do ludu.* Który nieco przed tém wyjechał był z Jerozolimy dla odwiedzenia Achaba, teraz znowu z miasta królewskiego wyjechał dla odwiedzenia ludu swojego.—*Aż do góry Efraim.* W pokoleniu bowiem Efraima królowie Judzcy, a mianowicie Aza ojciec Jozafata wiele miast był pozyskał, które mu się chciało odwiedzić. Patrz wyżéj r. 15, 8. Albo owe słowa *z Bersabee aż do góry Efraim*, dwa ostateczne krańce jego królestwa oznaczają.—*Wrócił je do P. Boga ojców ich.* Wyrzuciwszy bałwochwalstwo, które z sąsiedniego królestwa Izraelskiego byli poczerpnęli.

5. *Po wszystkich miastach Judzkich.* Całego królestwa Judzkiego, które także pokolenie Benjamina i owe miasta w pokoleniu Efraima obejmowało.

6. *Bo nie ludzki sąd odprawujecie.* Jakby mówił: miejsce samego P. Boga na sądzie trzymacie.—*Cokol-*

ciatis, non enim hominis exercetis judicium, sed Domini: et quodcumque judicaveritis, in vos redundabit.

7. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligentia cuncta facite: non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum. *(Deut. 10, 17. Sap. 6, 8. Act. 10, 34. Rom. 2, 11. I. Petr. 1. 17.)*

8. In Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas et sacerdotes et principes familiarum ex Israel, ut judicium et causam Domini judicarent habitatoribus ejus.

9. Praecepitque eis, dicens: Sic agetis in timore Domini fideliter et corde perfecto

10. omnem causam, quae venerit ad vos, fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis inter cognationem et cognationem. Ubicumque quaestio est de lege, de mandato, de ceremoniis, de justificationibus, ostendite eis, ut non peccent in Dominum, et ne veniat ira super vos et super fratres vestros: sic ergo agentes non peccabitis.

11. Amarias autem sacerdos et pontifex vester in his, quae ad Deum pertinent, praesidebit: porro Zabadias, filius Ismael, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quae ad regis officium pertinent: habetisque magistros Levitas coram vobis: confortamini, et agite diligenter, et erit Dominus vobiscum in bonis.

ćie czynić: bo nie ludzki sąd odprawuiećie, ale Pański: a cokolwiek osądźićie, na was się obali.

7. Niechay będźie boiaźń Pańska z wami, a wszytko z pilnośćią czyńćie: bo niemasz u Pana Boga naszego nieprawośći, ani względu na osoby, ani chćiwośći darów.

8. W Jeruzalem też postanowił Jozaphat Lewity y kapłany, y przełożone domów z Izraela, aby sąd y sprawę Pańską sądźili obywatelom iego.

9. Y przykazał im mówiąc: Tak czynić będźiećie w boiaźni Pańskiey wiernie y doskonałym sercem.

10. Wszelką sprawę, która przyidźie przed was, braćiey waszey, którzy mieszkaią w mieśćiech swoich, między rodźiną a rodźiną, gdźiekolwiek spór iest o zakonie, o przykazaniu, o Ceremoniach, o usprawiedliwieniach: ukażćie im, aby niegrzeszyli przećiw Panu, y aby nie przyszedł gniew na was y na braćią waszę: tak tedy czyniąc nie zgrzeszyćie.

11. A Amariasz kapłan y Biskup wasz w tych rzeczach, które Bogu należą będźie przełożony: a Zabadiasz syn Ismahelów, który iest kśiążęćiem w domu Judzkim, będźie nad temi sprawami, które do urzędu królewskiego przynależą: y maćie nauczyćiele Lewity przed sobą: Zmacniayćież się, y czyńćie z pilnośćią, a Pan będźie z wami w dobrych rzeczach.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w 1. *Dodajesz pomocy niezbożnemu, a z temi którzy mają w nienawiści Pana przyjaźń wiedziesz.* Kiedyby to nie był grzech powinowactwa i przyjacielstwa wieźć z heretykami, a czemuby się Bóg na Jozaphata oto gniewał, tak że mało dla tego samego grzechu Jozaphath nie zginął, by był Pan Bóg na jego zachowanie nie pamiętał: Tegoż przykład masz niżej 25 v. 7.

2. *Zasłużyłeś był w prawdzie gniew Pański, ale uczynki dobre nalazły się w tobie.* Oto ten król święty, swemi dobremi uczynkami to sobie u Pana Boga zjednał, aby go i natenczas kiedy wystąpił, do końca nieopuszczał, ani go tak jako zasłużył karał. Ztąd się pokazuje, że przez dobre uczynki człowiek może ujść wiele karania, które grzechami zasłużył.

10. *Wszelką sprawę która przyjdzie przed was.* Tu widzisz jako jaśnie ten król rozdziela urząd kapłański od urzędu królewskiego: ponieważ samym kapłanom przyznawa sąd o wątpliwościach w zakonie: i przydaje v. 11. kapłan i biskup w tych rzeczach które Bogu należą: a Zabadyasz nad temi które do urzędu królewskiego i t. d. A przecie nasi heretycy nie tylko świeckiemu urzędowi ale każdemu z pospólstwa dopuszczają sądzić o wierze i Piśmie świętem.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O spiknieniu się rozmaitych nieprzyjaznych narodów przeciwko Jozafatowi, i klęsce jaką Bóg na nie dopuścił.

1. Post haec congregati sunt filii Moab et filii Ammon, et cum eis de Ammonitis ad Josaphat, ut pugnarent contra eum.

1. Potym zebrali się synowie Moab, y synowie Ammon, a z nimi z Ammonitów do Jozaphata aby walczyli przećiw iemu.

wiek osądzicie, na was się obali. Jakimi się sami okażecie w sądzeniu ludu, takim i dla was znajdziecie sędziego Boga.

8. *Sąd i sprawę Pańską.* Inni z hebrajskiego czytają, *do sądu Pańskiego, i do sporu*, t. j. iżby tak sprawy święte, jak i cywilne sądzili, które w Jerozolimie, jako w najwyższéj instancii były rozstrzygane.

10. *Rodziną a rodziną.* To jest, między braćmi, Żydami. Hebr. i LXX, *krwią a krwią*, t. j. o zabójstwie, czy się stało dobrowolnie, czy przypadkiem.—*O zakonie, o przykazaniu.* O prawach, które zachowywać przykazał P. Bóg, bądź moralnych, bądź ceremonialnych, bądź sądowych. — *Ukażcie im.* Nauczcie ich co prawo Boskie przepisuje.

11. *Który jest książęciem w domu Judzkim.* Książęciem w pokoleniu królewskiem.—*Nad temi sprawami, które do urzędu królewskiego przynależą.* Sprawującym urząd królewskiego pełnomocnika w sprawach politycznych.— *W dobrych.* LXX. *z dobrem.* t. j. dobrze czyniącym.

R. 20.—1. *Z nimi z Ammonitów.* Już Ammonici byli wyliczeni, gdy się powiedziało, *i synowie Ammon;* przeto (chociaż rozmaici rozmaicie sądzą) powszechne zdanie rozumie w tém miejscu Idumejczyków, jak to w znacznéj części ksiąg łacińskich wprzódy się czytało, za którém też tłumaczeniem poszedł ś. Hieronim in Trad. hebr., który dla tego tak ich sądzi być nazwanymi, że zmieniwszy własny ubiór, ammonicki na się wzięli, a to

2. Veneruntque nuntii, et indicaverunt Josaphat dicentes: Venit contra te multitudo magna de his locis, quae trans mare sunt, et de Syria, et ecce, consistunt in Asasonthamar, quae est Engaddi.

3. Josaphat autem timore perterritus totum se contulit ad rogandum Dominum, et praedicavit jejunium universo Juda.

4. Congregatusque est Judas ad deprecandum Dominum; sed et omnes de urbibus suis venerunt ad obsecrandum eum.

5. Cumque stetisset Josaphat in medio coetu Juda et Jerusalem in domo Domini ante atrium novum, ait:

6. Domine Deus patrum nostrorum, tu es Deus in coelo, et dominaris cunctis regnis gentium: in manu tua est fortitudo et potentia, nec quisquam tibi potest resistere.

8. Nonne tu, Deus noster, interfecisti omnes habitatores terrae hujus coram populo tuo Israel, et dedisti eam semini Abraham amici tui in sempiternum?

8. Habitaveruntque in ea, et exstruxerunt in illa sanctuarium nomini tuo dicentes:

9. Si irruerint super nos mala, gladius judicii, pestilentia et fames, stabimus coram domo hac in conspectu tuo, in qua invocatum est nomen tuum, et clamabimus ad te in tribulationibus nostris, et exaudies, salvosque facies. *(3. Reg. 8, 33).*

10. Nunc igitur ecce, filii Ammon et Moab, et mons Seir, per quos non concessisti Israel, ut transirent, quando egrediebantur de Aegypto, sed declinaverunt ab eis, et non interfecerunt illos,*

11. e contrario agunt, et nituntur ejicere nos de possessione, quam tradidisti nobis.* *(Deut. 2, 1).*

12. Deus noster, ergo non judicabis eos? In nobis quidem non est tanta fortitudo, ut possimus huic multitudini resistere, quae irruit super nos: sed, cum ignoremus, quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te.

13. Omnis vero Juda stabat coram Domino cum parvulis et uxoribus et liberis suis.

2. Y przyszli posłowie, y oznaymili Jozaphatowi, mówiąc: Przyciągnęło przeciwko tobie mnóstwo wielkie z tych miast które są za morzem, y z Syriiéy, a oto leżą w Asasonthamar, które iest Engaddi.

3. A Jozaphat boiaźnią przestraszony, udał się wszytek aby prosił Pana: y zapowiedział post wszytkiemu Juda.

4. Y zebrał się Judas aby się modlił Panu: ale y wszyscy z miast swoich przyszli aby Pana wzywali.

5. Y gdy stanął Jozaphat w pośród zgromadzenia Juda y Jeruzalem w domu Pańskim przed nową sienią;

6. rzekł: Panie Boże oyców naszych, tyś iest Bóg na niebie, a panuiesz nad wszemi królestwy narodów: w ręce twoiéy iest moc y możność, a żaden się tobie sprzeciwić nie może.

7. Izali nie ty Boże nasz pobiłeś wszytkie obywatele téy ziemie, przed ludem twoim Izraelskim, y dałeś ią nasieniu Abrahama przyiaciela twego na wieki?

8. Y mieszkali w niéy, y zbudowali w niéy świątnicę imieniowi twemu, mówiąc:

9. Jeśliby na nas przypadło złe, miecz sądu, powietrze y głód, staniemy przed domem tym przed oczyma twémi, w którym wzywano iest imię twoie: a będziem wołać do ciebie w uciskach naszych y wysłuchasz y wybawisz.

10. Teraz tedy oto synowie Ammon, y Moab, y góra Seir, przez któreś ty nie dopuścił przeyść Izraelowi, gdy wychodzili z Egyptu, ale ie minęli y nie wytracili ich:

11. przeciwnym obyczaiem czynią, y usiluią nas wyrzucić z osiadłości, któreś nam dał.

12. Boże nasz, a więc ich nie osądzisz? W nasci iście niemasz takiéy mocy, żebyśmy się mogli takiemu mnóstwu oprzéć, które przypadło na nas. Ale gdyż niewiémy cobyśmy czynić mieli, tylko to nam zostawa, abyśmy oczy nasze podnieśli do ciebie.

13. A wszytek lud Judzki stał przed Panem, z dziatkami, y z żonami, y z synmi swémi.

---

w tym celu, iżby przed królem Judzkim, którego byli poddanymi, ukryć się mogli. Potwierdza się to tłumaczenie z w. 10, 22 i 23, gdzie poznajemy, że za Moabitami stali mieszkańcy góry Seir, którzy nie są kim innym jak Idumejczykami.

2. *Za morzem.* Rozumie morze Martwe, które także jeziorem Asfaltyckiem się nazywa.—*Syryi.* Nie z Syryi Damasceńskiéj, lecz z krajów Moabitów i Ammonitów, które także w obszerniejszém znaczeniu Syryą się nazywają.—*Asasontamar.* Było to miasto, jak ś. Hieronim pisze in Tradit. hebraicis, w którém niegdyś Amorrejczycy za czasów Abrahama mieszkali, których pobił Chodorlahomor przy pustyni Kades. Nazwaném zostało Asasontamar, to jest, miastem palm, dla tego, że jego pola w palmy obfitują; potém zaś nazwano je Engaddi. Józef, lib. 9, c: 1, powiada, że to miasto od Jerozolimy na trzysta staj było odległe.

4. *Iżby się modlił Panu.* Hebr. *iżby prosili od Pana Boga,* t. j. przebaczenia i pokoju, a także pomocy w niebezpieczeństwie, ktore im groziło.

5. *Przed nową sienią.* Wielu autorów u Saliana anno mundi 3145, n. 41 rozumieją, że ten przysionek nowy był przysionkiem niewiast, nowym nazwany, nie dla tego żeby był innym od przysionku Izraelitów, lecz że nowy przedział był przydany dla oddzielenia mężczyzn od niewiast. Albo zapewne *przysionkiem* się *nowym* nazywa dla tego, że był odnowionym, gdy wprzódy z przyczyny ustawicznego natłoku ludu zostawał w zaniedbaniu, albo nawet na inny użytek był obrócony. Po przywróceniu zaś religii przez pobożnego króla, dla zgromadzającego się ludu stał się niezbędnym.

7. *Obywatele téj ziemi.* Chananejczyków.

9. *Miecz sądu.* Miecz nieprzyjacielski sądem Bożym zesłany dla pomszczenia się grzechów.

10. *Góra Seir.* T. j. téj góry mieszkańcy, Idumejczycy.—*Przez któreś ty niedopuścił.* Patrz Deut. 2, 9 i 19.

12. *Ich nieosądzisz?* T. j. ich uniżając i karząc.

13. *Z dziatkami.* Mieli bowiem zwyczaj w wielkiéj klęsce do modlitw publicznych używać także kwilenia dzieci, żeby tém łatwiéj przebłagać rozgniewane bóstwo. Mamy przykłady Judyt, 4, 9; Joel, 2, 16; Jonasza 3, 5.

14. Erat autem Jahaziel, filius Zachariae, filii Banajae, filii Jehiel, filii Mathaniae, Levites de filiis Asaph, super quem factus est Spiritus Domini in medio turbae,

15. et ait: Attendite, omnis Juda, et qui habitatis Jerusalem, et tu rex Josaphat: Haec dicit Dominus vobis: Nolite timere, nec paveatis hanc multitudinem: non est enim vestra pugna, sed Dei.

16. Cras descendetis contra eos: ascensuri enim sunt per clivum nomine Sis, et invenietis illos in summitate torrentis, qui est contra solitudinem Jeruel.

17. Non eritis vos, qui dimicabitis, sed tantummodo confidenter state, et videbitis auxilium Domini super vos: o Juda et Jerusalem, nolite timere, nec paveatis: cras egrediemini contra eos, et Dominus erit vobiscum.

18. Josaphat ergo, et Juda, et omnes habitatores Jerusalem ceciderunt proni in terram coram Domino, et adoraverunt eum.

19. Porro Levitae de filiis Caath, et de filiis Core laudabant Dominum Deum Israel voce magna in excelsum.

20. Cumque mane surrexissent, egressi sunt per desertum Thecue; profectisque eis, stans Josaphat in medio eorum, dixit: Audite me, viri Juda et omnes habitatores Jerusalem: Credite in Domino Deo vestro, et securi eritis: credite prophetis ejus et cuncta evenient prospera.

21. Deditque consilium populo, et statuit cantores Domini, ut laudarent eum in turmis suis, et antecederent exercitum, ac voce consona dicerent: Confitemini Domino, quoniam in aeternum misericordia ejus. *(Psal. 135, 1).*

22. Cumque coepissent laudes canere, vertit Dominus insidias eorum in semetipsos, filiorum scilicet Ammon et Moab et montis Seir, qui egressi fuerant, ut pugnarent contra Judam, et percussi sunt.

23. Namque filii Ammon et Moab consurrexerunt adversum habitatores montis Seir, ut interficerent et delerent eos; cumque hoc opere perpetrassent, etiam in semetipsos versi, mutuis concidere vulneribus. *(Jud. 7, 22. 1. Reg. 14, 30).*

24. Porro Juda, cum venisset ad speculam, quae respicit solitudinem, vidit procul omnem late regionem plenam cadaveribus, nec superesse quemquam, qui necem potuisset evadere.

25. Venit ergo Josaphat, et omnis populus cum

14. Y był Jahaziel syn Zachariasza, syna Banaiasza, syna Jehiel, syna Mathaniego Lewit, z synów Asaph, nad którym stał się Duch Pański w pośrzodku gromady,

15. y rzekł: Słuchayćie wszytek Juda, y którzy mieszkaćie w Jeruzalem, y ty królu Jozaphat: To wam mówi Pan: Nie bóyćie się ani się lękayćie tego mnóstwa, bo to nie wasza walka, ale Boża.

16. Jutro wynidźiećie przećiwko im: bo póydą pagórkiem imieniem Sis, y naydźiećie ie na końcu potoką, który iest przeciw puszczy Jeruel.

17. Nie wy będźiecie, co się będźiecie potykać: ale tylko śmiele stóyćie, a uyźrzyćie pomoc Pańską nad wami, o Juda y Jeruzalem: niebóyćie się ani się lękayćie: Jutro wynidziećie przećiwko im, a Pan będźie z wami.

18. Jozaphat tedy y lud Judzki, y wszyscy obywatele Jeruzalem padli na oblicze swe na źiemię przed Panem, y pokłonili się mu.

19. A Lewitowie z synów Kaathowych, y z synów Korego, chwalili Pana Boga Izraelskiego głosem wielkim wysoko.

20. Y gdy rano wstali ćiągnęli przez puszczą Thekue: a gdy wyćiągnęli, stoiąc Jozaphat w pośrzód ich, rzekł: Słuchayćie mię mężowie Judzcy, y wszyscy obywatele Jeruzalem: Wierzćie w Pana Boga waszego, a będźiećie bespieczni: wierzćie prorokóm iego, a wszytko się szczęśliwie powiedźie.

21. Y dał radę ludowi, y postanowił śpiéwaki Pańskie aby go chwalili w hufach swoich, y żeby szli przed woyskiem, y zgodnym głosem mówili: Wyznawayćie Panu iż na wieki miłośierdźie iego.

22. A gdy zaczęli chwały śpiewać, obróćił Pan zasadzkę ich na nie same, to iest synów Ammon, Moab, y góry Seir, którzy byli wyćiągnęli aby walczyli przećiw Judźie, y porażeni są.

23. Bo synowie Ammon, y Moab, powstali przećiw obywatelóm góry Seir, aby ie pobili y wygładźili, a gdy tego skutkiem dokazali, sami się też na się obróćiwszy od spólnych razów legli.

24. A Juda gdy przyszedł do wieże strażnéy, która patrzy ku puszczy, uyźrzał z daleka wszytkę krainę iako széroka, pełną trupów, a iż żaden nie został ktoby był mógł uyść mordu.

25. Przyszedł tedy Jozaphat, y wszytek lud z nim,

14. *Duch Pański.* Duch proroczy.

16. *Pagórkiem imieniem Sis.* LXX. nazywają *Assis*, w hebrajskim jest *Ziz*, który to wyraz Aryasz kwiat, roślina tłumaczy, i dodaje, że po Syryjsku to samo znaczy co skrzydło albo pióro.— *Przeciw puszczy Jeruel.* Pustynia ta od strachu Bożego na Moabitów i Ammonitów w tym czasie zesłanego nazwisko wzięła, jak chce ś. Hieronim, i oznacza *strach Boży.*

19. *Wysoko.* W hebrajskim jest, *lemagela, magala* zaś znaczy wstępowanie, stopień. Mniemalibyśmy że sens jest taki, t. j. iż śpiewacy śpiewali już to głos podnosząc (co Wulgata nazywa wysoko), już to go zniżając, stosownie do przepisów sztuki muzycznéj.

20. *Przez puszczę Tekue.* Która jest przyległą miasteczku Tekue, i na dwie mile w odległości zostaje od Betleemu na wschód, w prostéj drodze do Jeruel.

22. *Obrócił Pan zasadzkę ich na nie same.* Jak się to stało Pismo ś. nie tłumaczy. Widać że Moabici na nadchodzących żydów uczynili zasadzkę, około któréj gdy pułki niejakie Moabickiego wojska przechodziły, zostający w ukryciu Moabici, sądząc, że to są wojska nieprzyjacielskie, natychmiast się na nie rzucili i z wielką gwałtownością uderzyli: powstała ztąd zawzięta walka, i nie pierwiéj się skończyła, aż się wzajemnie do szczętu pomordowali.—*Porażeni są.* Hebr. *porazili siebie.*

24. *Do wieży strażnéj która patrzy ku puszczy.* Do wyniosłego miejsca, z którego całą płaszczyznę, u dołu leżącą widzieć można.

eo, ad detrahenda spolia mortuorum, inveneruntque inter cadavera variam supellectilem, vestes quoque, et vasa pretiosissima; et dirripuerunt ita, ut omnia portare non possent, nec per tres dies spolia auferre prae praedae magnitudine.

26. Die autem quarto congregati sunt in Valle benedictionis; etenim, quoniam ibi benedixerant Domino, vocaverunt locum illum: Vallis benedictionis, usque in praesentem diem.

27. Reversusque est omnis vir Juda, et habitatores Jerusalem, et Josaphat ante eos in Jerusalem cum laetitia magna, eo quod dedisset eis Dominus gaudium de inimicis suis.

28. Ingressique sunt in Jerusalem cum psalteriis et citharis et tubis in domum Domini.

29. Irruit autem pavor Domini super universa regna terrarum, cum audissent, quod pugnasset Dominus contra inimicos Israel.

30. Quievitque regnum Josaphat, et praebuit ei Deus pacem per circuitum.

31. Regnavit igitur Josaphat super Judam, et erat triginta quinque annorum, cum regnare coepisset, viginti autem et quinque annis regnavit in Jerusalem; et nomen matris ejus Azuba filia Selahi. *(3. Reg. 22, 41).*

32. Et ambulavit in via patris sui Asa, nec declinavit ab ea, faciens, quae placita erant coram Domino.

33. Verumtamen excelsa non abstulit, et adhuc populus non direxerat cor suum ad Dominum Deum patrum suorum.

34. Reliqua autem gestorum Josaphat priorum et novissimorum scripta sunt in verbis Jehu filii Hanani, quae digessit in Libros regum Israel.

35. Post haec iniit amicitias Josaphat, rex Juda, cum Ochozia, rege Israel, cujus opera fuerunt impiissima.

36. Et particeps fuit, ut facerent naves, quae irent in Tharsis; feceruntque classem in Asiongaber. *(3. Reg. 10, 22.—22, 49).*

37. Prophetavit autem Eliezer, filius Dodau de Maresa, ad Josaphat, dicens: Quia habuisti foedus cum Ochozia, percussit Dominus opera tua; contritaeque sunt naves, nec potuerunt ire in Tharsis.

żeby zdzierali łupy pobitych: y naleźli między trupami sprzęt rozmaity, szaty też y naczynia barzo kosztowne, y rozebrali, tak iż wszytkiego zanieść niemogli, ani przez trzy dni łupów pozbiérać, dla wielkości korzyśći.

26. A dnia czwartego zebrali się w Dolinie błogosławieństwa: bo iż tam błogosławili Pana, nazwali ono mieysce Dolina błogosławienia, aż do tego czasu.

27. Y wróćił się wszytek Juda y obywatele Jeruzalem y Jozaphat przed nimi do Jeruzalem z radośćią wielką, iż im Pan dał pociechę z nieprzyiaćiół ich.

28. Y wiechali do Jeruzalem z arfami y cytrami, y z trąbami do domu Pańskiego.

29. Y przypadł strach Pański na wszytkie królestwa źiemie, gdy usłyszeli iż Pan walczył przećiw nieprzyiaćiołóm Izraelowym.

30. Y uspokoiło się królestwo Jozaphat, y dał mu Bóg pokóy w około.

31. Królował tedy Jozaphat nad Judą: a miał trzydźieśći i pięć lat gdy królować począł, a dwadźieśćia i pięć królował w Jeruzalem: a imię matki iego Azuba córka Selahi.

32. Y chodźił drogą Asy oyca swego, y nie ustąpił z niéy, czyniąc co się przed Panem podobało.

33. A wszakóż wyżyn nie zniósł, y iescze był lud nie naprostował serca swego ku Panu Bogu oyców swoich.

34. A ostatek spraw Jozaphatowych, piérwszych y poślednich napisan iest w słowiech Jehu syna Hanani, które porządnie wpisał w księgi królów Izraelskich.

35. Potym Jozaphat król Judzki wszedł w przyiaźń z Ochoziaszem królem Izraelskim, którego sprawy były barzo niepobożne.

36. Y złożył się z nim aby zbudowali okręty, któreby chodźiły do Tharsis, y naczynili okrętów w Asiongaber.

37. A Eliezer syn Dodau z Maresy prorokował do Jozaphata, mówiąc: Iżeś miał przymierze z Ochoziaszem, potłukł Pan dźieła twoie: y porozbiiały się okręty, y niemogły iśdź do Tharsis.

CAPUT XXI. — ROZDZIAŁ 21.

O wstąpieniu na tron Jorama, i groźbach proroczych Eliasza przeciwko temu królowi, które się nareszcie ziściły.

1. Dormivit autem Josaphat cum patribus suis, et sepultus est cum eis in civitate David; regnavitque Joram filius ejus pro eo. *(3. Reg. 22, 51).*

2. Qui habuit fratres, filios Josaphat, Azariam

1. Y zasnął Jozaphat z oycy swémi, y pogrzebion iést z nimi w mieśćie Dawidowym: a Joram syn iego królował miasto niego.

2. Który miał braćia syny Jozaphatowe, Aza-

26. *W dolinie błogosławieństwa.* W pokoleniu Judy.

29. *Na wszystkie królestwa ziemi.* Albo jest hiperbola, albo o pogranicznych królestwach rozumie.

33. *Wyżyn nie zniósł.* Mniemać należy, że pobożny król bałwochwalstwo i wyżyny znieść chciał, i że do tego był przystąpił, i po części nawet to uczynił; dobrego jednak przedsięwzięcia uskutecznić zupełnie nie mógł, a to dla tego, że wielu się sprzeciwiało, i być może nawet buntem groziło.— *Nie naprostował serca swego.* T. j. zupełnie nie naprostował; albowiem jeszcze na wyżyny uczęszczał.

34. *W słowiech jego.* Księga ta nieistnieje.

35. *Potem.... wszedł w przyjaźń.* Wszystko to co się tu znajduje aż do końca rozdziału wytłumaczyliśmy w III. Król. 22, 49 i 50.

R. 21.—2. *Azaryasza.* Dwóch było Azaryaszów, sy-

et Jahiel, et Zachariam et Azariam, et Michael et Saphatiam; omnes hi, filii Josaphat, regis Juda.

3. Deditque eis pater suus multa munera argenti et auri, et pensitationes cum civitatibus munitissimis in Juda; regnum autem tradidit Joram, eo quod esset primogenitus.

4. Surrexit ergo Joram super regnum patris sui, cumque se confirmasset, occidit omnes fratres suos gladio, et quosdam de principibus Israel.

5. Triginta duorum annorum erat Joram, cum regnare coepisset, et octo annis regnavit in Jerusalem.

6. Ambulavitque in viis regum Israel, sicut egerat domus Achab; filia quippe Achab erat uxor ejus; et fecit malum in conspectu Domini.

7. Noluit autem Dominus disperdere domum David propter pactum, quod inierat cum eo, et quia promiserat, ut daret ei lucernam, et filiis ejus omni tempore.

8. In diebus illis rebellavit Edom, ne esset subditus Judae, et constituit sibi regem.

9. Cumque transisset Joram cum principibus suis, et cuncto equitatu, qui erat secum, surrexit nocte, et percussit Edom, qui se circumdederat, et omnes duces equitatus ejus.

10. Attamen rebellavit Edom, ne esset sub ditione Juda usque ad hanc diem; eo tempore et Lobna recessit, ne esset sub manu illius. Dereliquerat enim Dominum Deum patrum suorum;

11. insuper et excelsa fabricatus est in urbibus Juda, et fornicari fecit habitatores Jerusalem, et praevaricari Judam.

12. Allatae sunt autem ei litterae ab Elia propheta, in quibus scriptum erat: Haec dicit Dominus Deus David patris tui: Quoniam non ambulasti in viis Josaphat patris tui, et in viis Asa regis Juda,

13. sed incessisti per iter regum Israel, et fornicari fecisti Judam, et habitatores Jerusalem, imitatus fornicationem domus Achab, insuper et fratres tuos, domum patris tui, meliores te, occidisti:

14. ecce, Dominus percutiet te plaga magna cum populo tuo et filiis et uxoribus tuis, universaque substantia tua:

riasza, y Jahiel, y Zachariasza, y Azariasza, y Michaela, y Saphątiasza; wszyscy ći synowie Jozaphata króla Judzkiego.

3. Y dał im oćiec ich darów wiele śrébra y złota, y dochody, z miasty barzo obronnémi w Juda, a królestwo oddał Joramowi, przeto iż był piérworodny.

4. Powstał tedy Joram na królestwo oyca swego, y gdy się zmocnił, zabił wszytkie braty swe mieczem, y niektóre z książąt Izraelskich.

5. Trzydźieśći i dwie lećie miał Joram gdy począł królować: a ośm lat królował w Jeruzalem.

3. Y chodźił drogami królów Izraelskich, iako czynił dóm Achabów: bo córka Achabowa była żoną iego, y czynił złość przed oczyma Pańskimi.

7. A Pan niechćiał wytraćić domu Dawidowego, dla przymierza, które był z nim uczynił: a iż był obiecał że mu miał dać świecę, y synóm iego, przez wszytek czas.

8. W one dni odstąpił Edom, aby nie był poddanym Judźie, y postanowił sobie króla.

9. Y gdy się ruszył Joram z hetmany swémi, y ze wszytką iezdą która była z nim, powstał w nocy y poraźił Edom, który go był obtoczył, y wszytkie hetmany iezdy iego.

10. Wszakóż Edom odstąpił go, aby nie był pod mocą Judy aż do dnia tego. Tego czasu odstąpiła y Lobna, aby nie była pod ręką iego. Bo był opuśćił Pana Boga oyców swoich;

11. a nad to naczynił wyżyn w mieśćiech Judzkich, y przywiódł w cudzołostwo obywatele Jeruzazalem, y Judę w przestępstwo.

12. Y przynieśiono mu list od Eliasza proroka, w którym napisano było: To mówi Pan Bóg Dawida oyca twego: Iżeś nie chodźił drogami Jozaphata oyca twego, y drogami Asa króla Judzkiego,

13. aleś chodźił drogą królów Izraelskich, y przywiódłeś ku cudzołostwu Judę, y obywatele Jeruzalem, naśladuiąc cudzołostwa domu Achabowego, nad to pomordowałeś y bracia twą, dóm oyca twego lepsze nad ćie:

14. oto Pan skarze ćię kaźnią wielką, z ludem twoim, y z syny, y z żonami twémi, y ze wszytką maiętnośćią twoią:

nów Jozafata, których jednak imiona nieco się różnią w hebrajskim; albowiem pierwszy pisze się *Hazarya*, drugi z dodaniem na końcu *wau*, *Hazaryau*.

3. *Dochody*. Pagninus i Watablus przekładają, *dary z rzeczy kosztownych*. Nasza Wulgata zdaje się rozumieć roczne niejakie dochody, na wyżywienie.—*Z miasty bardzo obronnemi*. Żeby w nich mieszkali, i cło pobierali, jednakże niecałkowitém prawem nad niemi panowali.

4. *I gdy się zmocnił*. Pozyskawszy dla siebie bądź darami, bądź obietnicami tych, którzy mu w jego zamiarach mogli być użytecznymi.—*Zabił wszystkie braty swe*. Ze strony których bał się, żeby przeciwko niému co złego nie knowali, sądząc że tą zbrodnią królestwo swoje więcéj ustali.

5. *Trzydzieści i dwie*. Wszystko to aż do wiersza 12 jest powtórzeniem z IV. Król. 8, 17 i daléj. Patrz co się tam rzekło.

8. *Odstąpił Edom*. Idumejczycy jarzmo króla Judzkiego z siebie zrzucili.

10. *Odstąpiła i Lobna*. Miasto w pokoleniu Judy. Patrz Joz. 12, 15: nie sami więc tylko opłacający cło odstąpili od Jorama, lecz niektórzy także ze spółpokolenników.

12. *Przyniesiono mu list od Eliasza proroka*. Eliasz od kilku lat niezostawał już pomiędzy ludźmi na ziemi. Widać, że list był napisany przed wzięciem jego do nieba, lecz daleko późniéj do króla przyniesiony, mógł bowiem w duchu prorockim przewidzieć co będzie czynił Joram i co cierpiał, i tak ten list napisał, żeby w tym czasie przez Elizeusza był mu wręczony. Nie jest wszakże rzeczą nieprawdopodobną, że list w raju przez Eliasza napisany, i przez aniołów przyniesiony, jak niektórzy poważni autorowie rozumieli, Lyranus, Bellarminus i inni: Żydzi także w Seder-Olam, r 17.

13. *Ku cudzołoztwu*. Do bałwochwalstwa.

14. *Kaźnią wielką*. Kary te wyliczają się w tym rozdziale, w. 16 i daléj.

15. tu autem aegrotabis pessimo languore uteri tui, donec egrediantur vitalia tua paulatim per singulos dies.
16. Suscitavit ergo Dominus contra Joram spiritum Philisthinorum, et Arabum, qui confines sunt Aethiopibus;
17. et ascenderunt in terram Juda, et vastaverunt eam, diripueruntque cunctam substantiam, quae inventa est in domo regis, insuper et filios ejus et uxores; nec remansit ei filius, nisi Joachaz, qui minimus natu erat.
18. Et super haec omnia percussit eum Dominus alvi languore insanabili.
19. Cumque diei succederet dies, et temporum spatia volverentur, duorum annorum expletus est circulus; et sic longa consumtus tabe, ita ut egereret etiam viscera sua, languore pariter, et vita caruit. Mortuusque est in infirmitate pessima, et non fecit ei populus secundum morem combustionis exequias, sicut fecerat majoribus ejus.
20. Triginta duorum annorum fuit, cum regnare coepisset, et octo annis regnavit in Jerusalem. Ambulavitque non recte; et sepelierunt eum in civitate David, verumtamen non in sepulcro regum.

15. a ty zachorzeiesz złą niemocą wnętrza twego, aż wynidą trzewa twoie pomału na każdy dzień.
16. Pobudźił tedy Pan na Jorama ducha Philistynów, y Arabczyków, którzy są o granicę z Ethyopiany;
17. y wtargnęli do źiemie Judzkiéy, y spustoszyli ią, y pobrali wszytkę maiętność, która się nalazła w domu królewskim, ktemu syny iego y żony: y nie został mu syn iedno Joachas który był namłodszy.
18. A nad to wszytko zaraźił go Pan niemocą wnętrza nieuléczoną.
19. A gdy dźień na dźień następował, y toczyły się czasy, wyszły dwie lećie: y tak długą chorobą wysuszony, tak iż téż z śiebie wnętrzności swe wyrzucał, zaraz z chorobą y żywota pozbył. Y umarł barzo złą chorobą, y nie uczynił mu lud wedle zwyczaiu spalenia pogrzebu, iako był uczynił przodkóm iego.
20. Trzydźieśći y dwie lećie miał gdy począł królować, a ośm lat królował w Jeruzalem. A chodźił nie dobrze, y pogrzebli go w mieśćie Dawidowym, wszakże nie w grobie królów.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 12. *I przyniesiono mu list od Heliasza.* Obacz iż Heliasz siedm lat po swém przeniesieniu ten list posłał z Raju, jako i rabbinowie żydowscy, *in Seder olam* zeznawają. Bo Heliasz przeniesion był ośmnastego roku królowania Jozaphatowego, jako się 4 Król. 3 v. 11 pokazuje. A Jozaphat królował dwadzieścia i pięć lat. 3 Król. 22 v. 42. Ktemu Heliasz w tym liście czyni wzmiankę zabicia braciéj królewskich, które się nie stało, aż po śmierci Jozaphata. Zkąd jawno jest, iż święci choć z nami nie mieszkają, mogą wiedzieć co się znami dzieje i mają staranie o nas. Nowotni tłumacze powiadają, iż tu Helizeusza zowie Heliaszem, aleć to są niepotrzebne domysły przeciw pismu świętemu.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O zabiciu przez Jehu Ochozyasza króla Judzkiego, i Jorama króla Izraelskiego.

1. Constituerunt autem habitatores Jerusalem Ochoziam filium ejus minimum, regem pro eo, omnes enim majores natu, qui ante eum fuerant, interfecerant latrones Arabum, qui irruerant in castra; regnavitque Ochozias, filius Joram regis Juda. *(4. Reg. 8, 25.)*
2. Quadraginta duorum annorum erat Ochozias, cum regnare coepisset, et uno anno regnavit in Jerusalem; et nomen matris ejus Athalia filia Amri.
3. Sed et ipse ingressus est per vias domus Achab; mater enim ejus impulit eum, ut impie ageret.
4. Fecit igitur malum in conspectu Domini, sicut domus Achab; ipsi enim fuerunt ei consiliarii post mortem patris sui in interitum ejus.

1. A obywatele Jeruzalem postanowili królem Ochoziasza syna iego namnieyszego miasto niego: bo wszytkie starsze, którzy przed nim byli, pobili byli zbóycy Arabscy, którzy byli wtargnęli do obozu: y królował Ochoziasz syn Joram króla Judzkiego.
2. Cztérdźieśći y dwie lećie miał Ochoziasz gdy począł królować, a ieden rok królował w Jeruzalem: a imię matki iego Athalia córka Amri.
3. Ale y ten chodźił drogami domu Achabowego: bo matka iego przywiodła go żeby niezbożnie czynił:
4. Czynił tedy złość przed oczyma Pańskimi iako dóm Achabów: bo mu oni byli radą po śmierći oyca iego, na zginienie iego.

15. *Niemocą wnętrza twego.* Dyaryą.
16. *Arabczyków, którzy są o granicę z Etyopiany.* Dwie są Etyopye, jedna w Afryce za Egiptem, ku południowi położona; druga w Azyi, blisko Madyanitów i Arabów, zkąd pochodziła żona Mojżesza, która z tego powodu Etyopką się nazywała. O téj zaś Etyopii tu jest mowa.
18. *Niemocą wnętrza.* O któréj się rzekło w. 15.
19. *Bardzo złą chorobą.* Bardzo ciężką i przykrą.—*Wedle zwyczaju spalenia.* Albowiem same trupy palono, jak się stało z Saulem, I. Król. 31, 12, i Sedecyaszem, Jerem. 34, 5, albo przynajmniéj wonne zioła na trupach położone palono. Patrz co się rzekło wyż. r. 16, 14.
20. *Nie w grobie królów.* Osobno pogrzebiony został na pamiątkę win jego.
R. 22.—1. *Ochozyasza.* Który w rozdziale poprzedz. w 17, Joachazem się zowie.—*Zbójcy Arabscy.* O których się rzekło w rozdz. powyższym w. 16.
2. *Czterdzieści i dwie lecie.* To wszytko, co się tu znajduje aż do wiersza siódmego, wytłumaczyliśmy w IV. Król. 8, od w. 25 do końca rozdziału.

5. Ambulavitque in consiliis eorum. Et perrexit cum Joram, filio Achab, rege Israel, in bellum contra Hazael, regem Syriae, in Ramoth Galaad; vulneraveruntque Syri Joram.

6. Qui reversus est, ut curaretur in Jezrahel; multas enim plagas acceperat in supradicto certamine. Igitur Ochozias, filius Joram rex Juda, descendit, ut inviseret Joram, filium Achab, in Jezrahel aegrotantem.

7. Voluntatis quippe fuit Dei adversus Ochoziam, ut veniret ad Joram; et cum venisset, et egrederetur cum eo adversum Jehu, filium Namsi, quem unxit Dominus, ut deleret domum Achab.

8. Cum ergo everteret Jehu domum Achab, invenit principes Juda, et filios fratrum Ochoziae, qui ministrabant ei, et interfecit illos.

9. Ipsum quoque perquirens Ochoziam, comprehendit latitantem in Samaria, adductumque ad se, occidit; et sepelierunt eum, eo quod esset filius Josaphat, qui quaesierat Dominum in toto corde suo; nec erat ultra spes aliqua, ut de stirpe quis regnaret Ochoziae;

10. siquidem Athalia mater ejus videns, quod mortuus esset filius suus, surrexit, et interfecit omnem stirpem regiam domus Joram. *(4. Reg. 11, 1.)*

11. Porro Josabeth, filia regis, tulit Joas, filium Ochoziae, et furata est eum de medio filiorum regis, cum interficerentur, absconditque eum cum nutrice sua in cubiculo lectulorum; Josabeth autem, quae absconderat eum, erat filia regis Joram, uxor Jojadae pontificis, soror Ochoziae; et idcirco Athalia non interfecit eum.

12. Fuit ergo cum eis in domo Dei absconditus sex annis, quibus regnavit Athalia super terram.

5. Y chodźił wedle rady ich, y iechał z Joramem synem Achabowym królem Izraelskim na woynę przećiw Hazaelowi królowi Syriyskiemu do Ramoth Galaad, y zranili Jorama Syrianie.

6. Który się wróćił żeby się léczył do Jezrahela: bo wiele ran był odniósł w bitwie namienionéy. Ochoziasz tedy syn Jorama króla Juda ziechał nawiedzać Jorama syna Achabowego choruiącego w Jezrahel.

7. Bo to była wola Boża przećiw Ochoziaszowi, aby iechał do Jorama: a gdy przyiechał y wyiechał z nim przećiw Jehu synowi Namsi, którego był Pan pomazał aby wytraćił dóm Achabów.

8. Gdy tedy Jehu wywracał dom Achab, nalazł książęta Judzkie, y syny braćiéy Ochoziaszowéy, którzy mu służyli, y zabił ie.

9. Samego téż Ochoziasza szukaiąc, poimał kryiącego się w Samariiéy: a przywiedźionego przed się zabił: y pogrzebli go przeto że był synem Jozaphata, który szukał Pana ze wszytkiego serca swego, ani było więcéy żadnéy nadźieie by kto miał królować z narodu Ochoziaszowego;

10. abowiem Athalia matka iego widząc że umarł syn iéy, powstała y zabiła wszytek ród królewski domu Joram.

11. A Jozabet córka królewska wzięła Joas syna Ochoziaszowego, y ukradła go z pośrzód synów królewskich gdy ie zabiiano: y skryła go z mamką iego do gmachu łóżek: a Jozabet która go była skryła, była córką króla Joram, żona Joiady wielkiego kapłana, śiostra Ochoziasza: y przeto go Athalia nie zabiła.

12. A tak był z nimi w domu Bożym skryty przez sześć lat, w których Athalia królowała nad źiemią.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O wprowadzeniu na tron Judzki Joasa, i zabiciu Atalii.

1. Anno autem septimo confortatus Jojada assumsit centuriones, Azariam videlicet, filium Jeroham, et Ismahel, filium Johanan, Azariam quoque, filium Obed, et Maasiam, filium Adajae, et Elisaphat, filium Zechri, et iniit cum eis foedus. *(4. Reg. 11, 4.)*

2. Qui circumeuntes Judam, congregaverunt Levitas de cunctis urbibus Juda, et principes familiarum Israel, veneruntque in Jerusalem.

3. Iniit ergo omnis multitudo pactum in domo Dei cum rege, dixitque ad eos Jojada: Ecce, filius regis regnabit, sicut locutus est Dominus super filios David.

1. A roku śiódmego zmocniwszy się Joiada, wźiął rotmistrze, to iest Azariasza syna Jeroham y Ismahela syna Johanan, Azariasza téż syna Obed, y Maasyasza syna Adaiasza, y Elizaphat syna Zechri. y uczynił z nimi przymierze.

2. Którzy obszedszy Judę, zebrali Lewity ze wszytkich miast Judzkich, y książęta domów Izraelskich, y przyszli do Jeruzalem.

3. Uczyniło tedy wszytko mnostwo przymierze z królem w domu Bożym: y rzekł do nich Joiada: Oto syn królewski będźie królował, iako mówił Pan o syniech Dawidowych.

---

7. *Bo to była wola.* O zabójstwie Ochozyasza wytłumaczyliśmy w IV. Król. 9, 27.

10. *Albowiem Atalia.* To wszystko co od tego wiersza aż do końca rozdziału mówi się, wytłumaczoném jest w IV. Król. 11, 1, 2 i 3.

R. 23.—1. *A roku siódmego.* Cały ten rozdział wytłumaczony jest w IV. Król. r. 11.

2. *Obszedłszy Judę.* Salianus t. 3, anno mundi 3157, n. 3, mniema, że Jojada na zgromadzenie lewitów czas wielkanocny obrał, iżby w innym czasie w tak wielkiej liczbie do Jeruzalem przybywając, niedali powodu do domyślenia się Atalii, że się coś złego przeciwko niéj knuje.—*Książęta domów Izraelskich.* Królestwa Judzkiego, jak chce Watablus; nie jest bowiem rzeczą podobną do wiary żeby aż do królestwa Izraelskiego rzecz ta przeszła. Słusznie się zowią książętami domów Izraelskich, ponieważ Żydzi także byli z rodu Izraela. Patrz rozdz. następ. w. 16.

3. *Przymierze z królem.* Wierność mu święcie przyrzekając.

4. Iste est ergo sermo, quem facietis:

5. Tertia pars vestrum, qui veniunt ad sabbatum, sacerdotum et Levitarum et janitorum, erit in portis: tertia vero pars ad domum regis, et tertia ad portam, quae appellatur Fundamenti: omne vero reliquum vulgus sit in atriis domus Domini.

6. Nec quispiam alius ingrediatur domum Domini, nisi sacerdotes, et qui ministrant de Levitis: ipsi tantummodo ingrediantur, quia sanctificati sunt, et omne reliquum vulgus observet custodias Domini.

7. Levitae autem circumdent regem, habentes singuli arma sua (et si quis alius ingressus fuerit templum, interficiatur), sintque cum rege et intrante et egrediente.

8. Fecerunt ergo Levitae et universus Juda juxta omnia, quae praeceperat Jojada pontifex; et assumserunt singuli viros, qui sub se erant, et veniebant per ordinem sabbati cum his, qui impleverant sabbatum, et egressuri erant; siquidem Jojada pontifex non dimiserat abire turmas, quae sibi per singulas hebdomadas succedere consueverant.

9. Deditque Jojada sacerdos centurionibus lanceas, clypeosque et peltas regis David, quas consecraverunt in domo Domini.

10. Constituitque omnem populum tenentium pugiones a parte templi dextra usque ad partem templi sinistram coram altari et templo, per circuitum regis.

11. Et eduxerunt filium regis, et imposuerunt ei diadema et testimonium, dederuntque in manu ejus tenendam legem, et constituerunt eum regem; unxit quoque illum Jojada pontifex, et filii ejus, imprecatique sunt ei, atque dixerunt: Vivat rex.

12. Quod cum audisset Athalia, vocem scilicet currentium atque laudantium regem, ingressa est ad populum in templum Domini.

13. Cumque vidisset regem stantem super gradum in introitu, et principes turmasque circa eum, omnemque populum terrae gaudentem, atque clangentem tubis, et diversi generis organis concinentem, vocemque laudantium, scidit vestimenta sua, et ait: Insidiae, insidiae.

14. Egressus autem Jojada pontifex ad centuriones et principes exercitus, dixit eis: Educite illam extra septa templi, et interficiatur foris gladio. Praecepitque sacerdos, ne occideretur in domo Domini;

15. et imposuerunt cervicibus ejus manus, cumque intrasset portam equorum domus regis, interfecerunt eam ibi.

16. Pepigit autem Jojada foedus inter se, uni-

4. Ta tedy iest mowa którą uczynićie:

5. Trzećia część was którzy przychodzą na Szabath kapłanów y Lewitów y odźwiernych, będźie w bramach: a trzećia część przy domu królewskim: a trzećia u bramy którą zową Fundamentu: a wszytek inny gmin niechay będźie w śieniach domu Pańskiego.

6. A żaden inszy niech nie wchodźi do domu Pańskiego, iedno kapłani, y którzy służą z Lewitów: ći tylko niechay wchodzą iż są poświęceni: ale wszytek inny gmin niechay strzeże straży Pańskiéy.

7. A Lewitowie niechay obstąpią króla maiąc każdy broń swoię: (a ieśliby kto inny wszedł do kośćioła, niechay będźie zabit) a niech będą z królem y wchodzącym y wychodzącym.

8. Uczynili tedy Lewitowie, y wszytek Juda wedle wszytkiego co był roskazał Joiada kapłan wielki: y wźiął każdy z nich męże którzy pod nimi byli, y przychodźili według porządków Szabathu, y z témi którzy wypełnili byli Szabath y wyniść mieli: bo Joiada kapłan wielki nie dopuśćił był odchodźić pocztóm, które były zwykły co tydźień sobie następować.

9. Y dał Joiada kapłan rotmistrzóm oszczépy, y tarcze, y puklérze króla Dawida, które był poświęćił w domu Pańskim.

10. Y postanowił wszytek lud dźierżących puginały od prawéy strony kośćioła aż do lewéy strony kośćioła przed ołtarzem y kośćiołem około króla.

11. Y wywiedli syna królewskiego, y włożyli nań koronę, y świadectwo, y dali w ręce iego dźierżéć zakon y postanowili go królem: pomazał go téż Joiada kapłan wielki y synowie iego: y winszowali mu, y rzekli: Niech żyie król.

12. Co gdy usłyszała Athalia to iest głos bieżących y chwalących króla: weszła do ludu do kośćioła Pańskiego.

13. A gdy uyźrzała króla stoiącego na stopniu w weszćiu, a kśiążęta y hufy około niego, y wszytek lud źiemie weselący się y trąbiący w trąby, y graiący na rozmaitych instrumentach muzyckich, y głos chwalących: rozdarła szaty swe, y rzekła: Zdrada, zdrada.

14. Y wyszedszy Joiada kapłan wielki do rotmistrzów y do hetmanów woyska rzékł im: Wywiedźćie ią przed kośćiół, a niech będźie zabita przed kośćiołem mieczem: Y roskazał kapłan żeby nie była zabita w domu Pańskim;

15. y włożyli na szyię iéy ręce, a gdy weszła w bramę koni domu królewskiego tam ią zabili.

16. A Joiada uczynił przymierze między sobą,

5. *U bramy... Fundamentu.* Która się także nazywa bramą tarczników, IV. Król. 11, 6, i bramą wyższą w tym rozdz. w. 20. Zowie się *wyższą*, ponieważ od królewskiego pałacu, który był niżéj położony, przez tę bramę do kościoła się wchodziło. Zowie się *Fundamentu*, ponieważ gdy kościół w stosunku do pałacu był wynioślejszym, bramę tę koniecznie w samych fundamentach kościoła, t. j. w Mello uczynić należało. Zowie się *tarczników*, ponieważ przy niéj lewitowie tarcznicy stróże kościoła mieszkanie swoje mieli.

6. *Iż są poświęceni.* I im tylko wejście pozwolone do przysionku kapłańskiego czyli lewityckiego.

10. *Przed ołtarzem.* Całopalenia.

versumque populum, et regem, ut esset populus Domini.

17. Itaque ingressus est omnis populus domum Baal, et destruxerunt eam, et altaria ac simulacra illius confregerunt; Mathan quoque, sacerdotem Baal, interfecerunt ante aras.

18. Constituit autem Jojada praepositos in domo Domini sub manibus sacerdotum et Levitarum, quos distribuit David in domo Domini, ut offerrent holocausta Domino, sicut scriptum est in lege Moysi, in gaudio et canticis juxta dispositionem David.

19. Constituit quoque janitores in portis domus Domini, ut non ingrederetur eam immundus in omni re.

20. Assumsitque centuriones et fortissimos viros ac principes populi et omne vulgus terrae; et fecerunt descendere regem de domo Domini, et introire per medium portae superioris in domum regis, et collocaverunt eum in solio regali.

21. Laetatusque est omnis populus terrae, et urbs quievit; porro Athalia interfecta est gladio.

y wszytkim ludem, y królem, aby był ludem Pańskim.

17. A tak wszytek lud wszedł do domu Baal y zburzyli ji, y ołtarze y bałwany iego połamali: Mathana téż ofiarownika Baal zabili przed ołtarzmi.

18. A Joiada postanowił przełożone w domu Pańskim pod rękoma kapłanów y Lewitów, które był Dawid rozrządźił w domu Pańskim: aby ofiarowali całopalenia Panu, iako napisano w zakonie Moyżeszowym, z weselem y z pieśniami, według rozrządzenia Dawidowego.

19. Postawił téż odźwierne w bramach domu Pańskiego, aby nie wchodźił do niego nieczysty we wszelkiéy rzeczy.

20. Y wźiął rotmistrze y męże co mocnieysze, y przełożone ludu, y wszytko pospólstwo źiemie, y uczynili że wyiechał król z domu Pańskiego, y wiechał przez pośrzodek bramy wyższéy do domu królewskiego, y posadźili go na stolicy królewskiéy.

21. Y weselił się wszytek lud źiemie, y uspokoiło się miasto: lecz Athalia mieczem iest zabita.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O panowaniu Joasa, i jego zamordowaniu.

1. Septem annorum erat Joas cum regnare coepisset, et quadraginta annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Sebia de Bersabee. *(4. Reg. 11, 21—12, 1.)*

2. Fecitque, quod bonum est coram Domino, cunctis diebus Jojadae sacerdotis.

3. Accepit autem ei Jojada uxores duas, e quibus genuit filios et filias.

4. Post quae placuit Joas, ut instauraret domum Domini.

5. Congregavitque sacerdotes et Levitas, et dixit eis: Egredimini ad civitates Juda, et colligite de universo Israel pecuniam ad sartatecta templi Dei vestri, per singulos annos, festinatoque hoc facite; porro Levitae egere negligentius.

6. Vocavitque rex Jojadam principem, et dixit ei: Quare tibi non fuit curae, ut cogeres Levitas inferre de Juda et de Jerusalem pecuniam, quae constituta est a Moyse servo Domini, ut inferret eam omnis multitudo Israel in tabernaculum testimonii?

7. Athalia enim impiissima, et filii ejus destruxerunt domum Dei, et de universis, quae sanctificata fuerant in templo Domini, ornaverunt fanum Baalim.

1. Siedm lat było Joasowi gdy królować począł: a czterdźieśći lat królował w Jeruzalem: imię matki iego Sebia z Bersabee.

2. Y czynił co iest dobrego przed Panem po wszytek czas żywota Joiady kapłana.

3. A Joiada wźiął mu dwie żenie, z których spłodźił syny y córki.

4. Potym podobało się Joasowi żeby oprawił dóm Pański.

5. Y zebrał kapłany y Lewity, y rzékł im: Wynidźćie do miast Judzkich, a zbiéraycie ze wszytkiego Izraela pieniądze na poprawę domu Boga waszego, na każdy rok, a rychło to czyńćie. Ale Lewitowie przyniedbalszym czynili.

6. Y wezwał król Joiady przednieyszego, y rzékł mu: Przecześ się nie starał, żebyś przymuśił Lewity żeby wnieśli pieniądze z Juda y z Jeruzalem, które są postanowione od Moyżesza sługi Pańskiego, aby ie wnośiło wszytko mnostwo Izraelskie do przybytku świadectwa?

7. Athalia bowiem niezbożna y synowie iéy popsowali dóm Boży, y ze wszytkich rzeczy, które były poświęcone w kośćiele Pańskim, ozdobili zbór Baalim.

---

18. *Przełożone w domu Pańskim.* Według podziału Dawidowego, który mamy w I. Paral. c. 24, i który przez długi czas był zaniedbany.

19. *Nieczysty we wszelkiéj rzeczy.* Jakąkolwiek nieczystotą prawną.

R. 24.—1. *Siedm lat.* Cały prawie ten rozdział wytłumaczony jest w IV. Król. 12. A zatém to tylko wytłumaczymy, czego tam nie ma.

3. *A Jojada wziął mu dwie żenie.* Był bowiem Jojada miłością i zasługami jakby ojcem króla, i z nim w powinowactwie zostawał, gdyż miał za sobą Jozabet ciotkę królewską. Salianus anno mundi 3166, w. 1, mniema, iż nie razem jedną i drugą żonę pojął Joas, lecz że jedna po drugiéj bądź za życia, bądź po śmierci nastąpiła. Z nich druga nazywała się Joadan z Jeruzalem, jak mamy w rozdziale następnym w. 1, z któréj się narodził Amazyasz następca na królestwo.

6. *Które są postanowione od Mojżesza.* Exod. 30, 13, patrz co się rzekło IV. Król. 12, 4.

7. *Które były poświęcone.* Dane i poświęcone na ozdobę i posługę świętą.

8. Praecepit ergo rex; et fecerunt arcam, posueruntque eam juxta portam domus Domini forinsecus.

9. Et praedicatum est in Juda et Jerusalem, ut deferrent singuli pretium Domino, quod constituit Moyses servus Dei super omnem Israel in deserto. *(Exod. 30, 12.)*

10. Laetatique sunt cuncti principes et omnis populus, et ingressi contulerunt in arcam Domini, atque miserunt ita, ut impleretur.

11. Cumque tempus esset, ut deferrent arcam coram rege per manus Levitarum (videbant enim multam pecuniam), ingrediebatur scriba regis, et quem primus sacerdos constituerat, effundebantque pecuniam, quae erat in arca, porro arcam reportabant ad locum suum; sicque faciebant per singulos dies, et congregata est infinita pecunia.

12. Quam dederunt rex et Jojada his, qui praeerant operibus domus Domini, at illi conducebant ex ea caesores lapidum, et artifices operum singulorum, ut instaurarent domum Domini; fabros quoque ferri et aeris, ut, quod cadere coeperat, fulciretur.

13. Egeruntque hi, qui operabantur industrie, et obducebatur parietum cicatrix per manus eorum, ac suscitaverunt domum Domini in statum pristinum, et firmiter eam stare fecerunt.

14. Cumque complessent omnia opera, detulerunt coram rege et Jojada reliquam partem pecuniae, de qua facta sunt vasa templi in ministerium et ad holocausta; phialae quoque, et cetera vasa aurea et argentea; et offerebantur holocausta in domo Domini jugiter cunctis diebus Jojadae.

15. Senuit autem Jojada plenus dierum, et mortuus est, cum esset centum triginta annorum;

16. sepelieruntque eum in civitate David cum regibus, eo quod fecisset bonum cum Israel, et cum domo ejus.

17. Postquam autem obiit Jojada, ingressi sunt principes Juda, et adoraverunt regem, qui delinitus obsequiis eorum acquievit eis.

18. Et dereliquerunt templum Domini Dei patrum suorum, servieruntque lucis et sculptilibus; et facta est ira contra Judam et Jerusalem propter hoc peccatum.

19. Mittebatque eis prophetas, ut reverterentur ad Dominum, quos protestantes, illi audire nolebant.

20. Spiritus itaque Dei induit Zachariam filium Jojadae sacerdotem, et stetit in conspectu populi, et dixit eis: Haec dicit Dominus Deus: Quare trans-

8. Roskazał tedy król y uczyniono skrzynię: y postawiono ią u bramy domu Pańskiego przed kościołem.

9. Y obwołano w Juda, y w Jeruzalem, aby każdy przyniósł pieniądze Panu które ustawił Moyżesz sługa Boży na wszytkiego Izraela na puszczy.

10. Y uweseliły się wszytkie książęta, y wszytek lud: a wszedszy znieśli do skrzynie Pańskiéy, y włożyli tak że się napełniła.

11. A gdy był czas aby przynieśli skrzynię przed króla przez ręce Lewitow, (bo widźieli pieniądze wielkie) wchodził pisarz krolewski, y którego kapłan pierwszy był postanowił, y wysypowali pieniądze które były w skrzyni: a skrzynię odnośili na swe mieysce: y tak czynili na każdy dźień, y zebrano niezliczone pieniądze.

12. Które dali krol y Joiada tym którzy byli przełożonymi nad robotami domu Pańskiego: a oni naymowali za nie te co kamienie łamali, y rzemieślniki każdéy roboty, aby poprawowali domu Pańskiego: rzemieślniki też około żelaza y miedźi, aby się podparło co iuż upadać poczynało.

13. Y czynili ći którzy robili pilnie, y wyrównawała się blizna murów przez ręce ich, y wystawili dom Pański iako był pierwéy, y uczynili że stał mocno.

14. A gdy dokonali wszytkiéy roboty, przynieśli ostatek pieniędzy przed królą y Joiadę, za które sprawiono naczynie kośćielne na posługę y na całopalenia, czasze też, y inne naczynia złote y śrebrne: y ofiarowane były całopalenia w domu Pańskim ustawicznie po wszytkie dni Joiady.

15. Y starzał się Joiada, pełen dni, y umarł gdy miał sto y trzydźieśći lat;

16. y pogrzebli go w mieśćie Dawidowym z królmi, przeto że dobrze uczynił Izraelowi y domowi iego.

17. A gdy umarł Joiada, weszły książęta Judzkie, y pokłoniły się królowi: który zmiękczony posługami ich, usłuchał ich.

18. Y opuśćili kośćiół Pana Boga oyców swych, y służyli gaióm, y ryćinóm: y stał się gniéw przećiw Juda y Jeruzalem dla tego grzéchu.

19. Y posyłał im proroki aby się nawróćili do Pana, których oświadczaiących się oni słuchać niechćieli.

20. Duch tedy Boży odźiał Zachariasza kapłana syna Joiady, y stanął przed oczyma ludu, y rzékł im: To mówi Pan Bóg: Czemu przestępuiećie przy-

11. *Kapłan pierwszy.* Najwyższy kapłan.— *I tak czynili na każdy dzień.* T. j. gdy czas przychodził odnosić skrzynię, dla tego, że już była pieniędzmi napełniona, jak w tymże wierszu się znajduje.

16. *Z królami.* Uczyniono to ze względu na zasługi Jojady, i dla uczczenia go.— *Izraelowi.* Judzie, nic bowiem nie miał wspólnego z bałwochwalczymi Izraelitami.— *I domowi jego.* Dawida w którego mieście był pogrzebiony, t. j. w zamku Syońskim.

17. *Weszli książęta Judzkie.* Troskliwi o Baala, prosząc żeby wolno było cześć jego przywrócić.

19. *Których oświadczających się.* T. j. proroków *świadczących*, jak jest w hebrajskim.

20. *Odział Zacharyasza.* Napełnił duchem proroczym. — *Czemu przestępujecie.* To była treść kazania proroka, który jak słuszna jest mniemać, więcéj rzeczy w zapale ducha powiedział, gdy go duch Pański napełnił.— *Co nie będzie z waszym pożytkiem.* Jest zmniejszenie, mniej się bowiem mówi, niż znaczy. Zdanie bowiem jest, co wam bardzo zaszkodzi.

gredimini praeceptum Domini, quod vobis non proderit, et dereliquistis Dominum, ut derelinqueret vos?

21. Qui congregati adversus eum, miserunt lapides juxta regis imperium in atrio domus Domini.

22. Et non est recordatus Joas rex misericordiae, quam fecerat Jojada pater illius secum, sed interfecit filium ejus. Qui, cum moreretur, ait: Videat Dominus, et requirat. *(Matth. 23, 35.)*

23. Cumque evolutus esset annus, ascendit contra eum exercitus Syriae, venitque in Judam et Jerusalem, et interfecit cunctos principes populi; atque universam praedam miserunt regi in Damascum.

24. Et certe, cum permodicus venisset numerus Syrorum, tradidit Dominus in manibus eorum infinitam multitudinem, eo quod dereliquissent Dominum Deum patrum suorum; in Joas quoque ignominiosa exercuere judicia.

25. Et abeuntes dimiserunt eum in languoribus magnis; surrexerunt autem contra eum servi sui in ultionem sanguinis filii Jojadae sacerdotis, et occiderunt eum in lectulo suo, et mortuus est; sepelieruntque eum in civitate David, sed non in sepulcris regum.

26. Insidiati vero sunt ei Zabad, filius Semmaath Ammanitidis, et Jozabad, filius Semarith Moabitidis.

27. Porro filii ejus, ac summa pecuniae, quae adunata fuerat sub eo, et instauratio domus Dei scripta sunt diligentius in Libro regum; regnavit autem Amasias filius ejus pro eo.

kazanie Pańskie, co nie będźie z waszym pożytkiem, a opuśćiliśćie Pana, aby was opuśćił?

21. Którzy zebrawszy się nań, ćiskali kamienie wedle roskazania królewskiego, w śieni domu Pańskiego.

22. Y nie pamiętał Joas król na miłośierdźie, które był uczynił Joiada oćiec iego z nim, ale zabił syna iego. Który gdy umiérał, mówił: Niech Pan widźi, a szuka.

23. A gdy rok minął, przyćiągnęło przećiw niemu woysko Syriyskie, y przyszło do Juda y Jeruzalem, y zabiło wszytkie książęta z ludu, a łupy wszytkie posłali królowi do Damaszku.

24. A zaprawdę choć barzo mały poczet Syriyczyków był przyiechał, podał Pan w ręce ich niezliczone mnostwo, przeto iż opuśćili Pana Boga oyców swoich: Nad Joas też królem sromotnych sądów użyli.

25. A odiechawszy zostawili go w ćiężkich niemocach: y powstali przećiw niemu słudzy iego, na pomstę krwie syna Joiady kapłana, y zabili go na łóżku iego, y umarł, y pogrzebli go w mieśćie Dawidowym, ale nie w grobiech królewskich.

26. Lecz zasadźili się byli nań, Zebad syn Semaath Ammanitki, a Jozabad syn Semarith Moabitki.

27. A synowie iego, y summa pieniędzy która była zebrana za niego, y naprawa domu Bożego, są pilniéy spisane w księgach królewskich: y królował Amaziasz syn iego miasto niego.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O panowaniu Amazyasza, jego zwycięztwie nad Idumeyczykami, i nieszczęśliwéj wojnie z Izraelitami, po któréj zabity został.

1. Viginti quinque annorum erat Amasias, cum regnare coepisset, et viginti novem annis regnavit in Jerusalem, nomen matris ejus Joadan de Jerusalem. *(4. Reg. 14, 2.)*

2. Fecitque bonum in conspectu Domini; verumtamen non in corde perfecto.

3. Cumque roboratum sibi videret imperium, jugulavit servos, qui occiderant regem patrem suum,

4. sed filios eorum non interfecit, sicut scriptum est in Libro legis Moysi, ubi praecepit Dominus, dicens: Non occidentur patres pro filiis, neque filii pro patribus suis, sed unusquisque in suo peccato morietur. *(Deut. 24, 16. IV. Reg. 14, 6.)*

1. Dwadźieśćia y pięć lat miał Amaziasz gdy począł królować, a dwadźieśćia y dźiewięć lat królował w Jeruzalem: imię matki iego Joadan z Jeruzalem.

2. Y czynił dobrze przed oczyma Pańskimi, a wszakóż nie doskonałym sercem.

3. A gdy uyźrzał że mu zmocnione było królestwo, pomordował służebniki, którzy byli zabili króla oyca iego;

4. ale synów ich nie pobił, iako napisano w księgach zakonu Moyżeszowego, gdźie Pan przykazał, mówiąc: Nie będą zabici oycowie za syny, ani synowie za oyce swe: ale każdy w grzéchu swoim umrze.

21. *W sieni domu Pańskiego. Między kościołem i ołtarzem,* t. j. całopalenia, jak się mówi u Mat. 23, 35.

22. *Na miłosierdzie.* Na dobrodziejstwa otrzymane, t. j. gdy od okrucieństwa Atalii został zachowany, i na królestwo wprowadzony. — *Niech Pan widzi, a szuka.* Jakby rzekł: Sprawę moję Bogu poruczam, niech On się pomści; uczynił to Bogu przez wojny zewnętrzne i sprzysiężenie się domowe.

24. *Sromotnych sądów użyli.* Bezecnie z nim się obchodząc, i ciało jego trapiąc; przeto zaraz się dodaje: *A odjechawszy zostawili go w ciężkich niemocach,* t. j. w skutek owych udręczeń.

27. *W księgach królewskich.* Inna to jest księga od tych, które mamy.

R. 25.— 1. *Dwadzieścia i pięć lat.* Większa część tego rozdziału wytłumaczoną jest w IV. Król. 14.

5. Congregavit igitur Amasias Judam, et constituit eos per familias, tribunosque et centuriones in universo Juda et Benjamin, et recensuit a viginti annis supra, invenitque trecenta millia juvenum, qui egrederentur ad pugnam, et tenerent hastam et clypeum.

6. Mercede quoque conduxit de Israel centum millia robustorum, centum talentis argenti.

7. Venit autem homo Dei ad illum, et ait: O rex, ne egrediatur tecum exercitus Israel, non est enim Dominus cum Israel, et cunctis filiis Ephraim:

8. quodsi putas in robore exercitus bella consistere, superari te faciet Deus ab hostibus: Dei quippe est et adjuvare, et in fugam convertere.

9. Dixitque Amasias ad hominem Dei: Quid ergo fiet de centum talentis, quae dedi militibus Israel? Et respondit ei homo Dei: Habet Dominus, unde tibi dare possit multo his plura.

10. Separavit itaque Amasias exercitum, qui venerat ad eum ex Ephraim, ut reverteretur in locum suum; at illi, contra Judam vehementer irati, reversi sunt in regionem suam.

11. Porro Amasias confidenter eduxit populum suum, et abiit in Vallem salinarum, percussitque filios Seir decem millia.

12. Et alia decem millia virorum ceperunt filii Juda, et adduxerunt ad praeruptum cujusdam petrae, praecipitaveruntque eos de summo in praeceps, qui universi crepuerunt.

13. At ille exercitus, quem remiserat Amasias, ne secum iret ad proelium, diffusus est in civitatibus Juda a Samaria usque ad Bethoron, et interfectis tribus millibus, diripuit praedam magnam.

14. Amasias vero, post caedem Idumaeorum et allatos deos filiorum Seir, statuit illos in deos sibi, et adorabat eos, et illis adolebat incensum.

15. Quam ob rem iratus Dominus contra Amasiam misit ad illum prophetam, qui diceret ei: Cur adorasti deos, qui non liberaverunt populum suum de manu tua?

16. Cumque haec ille loqueretur, respondit ei: Num consiliarius regis es? quiesce, ne interficiam te. Discedensque propheta: Scio, inquit, quod cogitaverit Deus occidere te, quia fecisti hoc malum. et insuper non acquievisti consilio meo.

17. Igitur Amasias, rex Juda, inito pessimo consilio, misit ad Joas, filium Joachaz, filii Jehu, regem Israel, dicens: Veni, videamus nos mutuo.

5. Zgromadźił tedy Amaziasz Judę, y postanowił ie według domów, y tyśiączniki, y setniki po wszytkim Judźie y Beniamin: y policzył od dwudźiestego roku wyższéy, y nalazł trzysta tyśięcy młodźi którzy mogli wyniść na woynę y dźierżeć drzewce y tarczą.

6. Za pieniądze téż naiął z Izraela sto tyśięcy dużych, za sto talentów śrébra.

7. Y przyszedł do niego człowiek Boży, y rzékł: O królu, niechay z tobą woysko Izraelskie nie wychodźi: bo nie masz Pana z Izraelem, ani ze wszytkimi synmi Ephraim:

8. a ieśli mniemasz żeby woyny na mocy woyska zależały: uczyni Bóg że będźiesz od nieprzyiaćiół zwyćiężony. Boska bowiem iest y pomoc, y w tył obróćić.

9. Y rzékł Amaziasz do człowieka Bożego: cóż tedy będźie ze stem talentów, którém dał żołniérzóm Izraelskim? Y odpowiedźiał mu człowiek Boży: Ma Pan zkądći może dać daleko więcéy niźli to.

10. Odłączył tedy Amaziasz woysko które do niego było przyszło z Ephraim, aby się wróćiło na mieysce swe: a oni się haniebnie na Judę rozgniewawszy, wróćili się do krainy swoiéy.

11. Lecz Amaziasz śmiele wywiódł lud swóy, y ćiągnął na Dolinę żup, y poraźił synów Seir dźieśięć tyśięcy.

12. A synowie Judzcy poimali drugie dźieśięć tyśięcy mężów: y przywiedli na przykre mieysce iednéy skały, y zrzućili ie z wierzchu na szyię: którzy się wszyscy porozpukali.

13. Ale ono woysko które był odesłał Amaziasz, żeby z nim nie szło na woynę rozeszło się po miastach Judzkich, od Samariiéy aż do Bethoron, a zabiwszy trzy tyśiące, pobrało korzyść wielką.

14. Amaziasz lepak po porażce Idumeyczyków: a po przynieśieniu bogów synów Seir, postawił ie sobie za bogi, y kłaniał się im, y palił im kadzenie.

15. Przez co rozgniewawszy się Pan na Amaziasza, posłał do niego Proroka, któryby mu mówił: Przecześ się kłaniał bogóm, którzy nie wybawili ludu swego z ręki twoiéy?

16. A gdy to on mówił, odpowiedźiał mu: Azażeś ty iest radą królewską, day pokóy bych ćię nie zabił. Y odchodząc prorok: Wiém (pry) że umyślił Bóg zabić ćię żeś to złe uczynił, a nad to nie usłuchałeś rady moiéy.

17. Amaziasz tedy król Juda wźiąwszy przed się barzo złą radę, posłał do Joasa syna Joachaza syna Jehu króla Izraelskiego, mówiąc: Przyiedź, uyźrzymy się z sobą.

---

7. *I przyszedł do niego człowiek Boży.* Kto był tym prorokiem, w tekście ś. nieznajdujemy. Żydzi mniemają, że był nim Amos ojciec Izaiasza proroka.— *Ze wszystkimi synmi Efraim.* Pod imieniem synów Efraimskich całego Izraela rozumie, jak pospolicie u proroków, naprzykład gdy się mówi u Ozeasza, r. 6, 4: *Co uczynię tobie, Efraimie? co uczynię tobie Juda?* Temi słowy dwa królestwa się oznaczają, Izraelskie i Judzkie. Pokolenie bowiem Efraimskie było przedniejszém w królestwie Izraelskiém, i w niem się znajdowała Samarya całego królestwa stolica.

10. *Na Judę rozgniewawszy.* Którego gniewu zaraz nie małe znaki dali, jak się pokazuje z tegoż samego rozdziału.

16. *Azażeś ty jest radą królewską?* Zaiste był radą, i to od Boga danym, i nic obowiązkowi swojemu przeciwnego nie czynił.— *Wiem, że umyślił Bóg zabić cię.* Wiem, iż Bóg za karę twojéj zbrodni obiecał, że w sidła pochwycony, gwałtowną śmiercią umrzesz; jak się to stało mamy w tym rozdziale w. 27.

18. At ille remisit nuntios, dicens: Carduus, qui est in Libano, misit ad cedrum Libani, dicens: Da filiam tuam filio meo uxorem: et ecce, bestiae, quae erant in silva Libani, transierunt, et conculcaverunt carduum. *(4. Reg. 14, 9.)*

19. Dixisti: Percussi Edom: et idcirco erigitur cor tuum in superbiam: sede in domo tua, cur malum adversum te provocas, ut cadas et tu, et Juda tecum?

20. Noluit audire Amasias, eo quod Domini esset voluntas, ut traderetur in manus hostium propter deos Edom.

21. Ascendit igitur Joas, rex Israel, et mutuos sibi praebuere conspectus; Amasias autem, rex Juda, erat in Bethsames Juda;

22. corruitque Juda coram Israel, et fugit in tabernacula sua.

23. Porro Amasiam, regem Juda, filium Joas filii Joachaz, cepit Joas, rex Israel, in Bethsames, et adduxit in Jerusalem, destruxitque murum ejus a porta Ephraim usque ad portam anguli quadringentis cubitis.

24. Omne quoque aurum, et argentum, et universa vasa, quae repererat in domo Dei, et apud Obededom in thesauris etiam domus regiae, necnon et filios obsidum reduxit in Samariam.

25. Vixit autem Amasias, filius Joas, rex Juda, postquam mortuus est Joas, filius Joachaz, rex Israel, quindecim annis.

26. Reliqua autem sermonum Amasiae priorum et novissimorum scripta sunt in Libro regum Juda et Israel.

27. Qui postquam recessit a Domino, tetenderunt ei insidias in Jerusalem. Cumque fugisset in Lachis, miserunt, et interfecerunt eum ibi.

28. Reportantesque super equos, sepelierunt eum cum patribus suis in civitate David.

18. Ale on odesłał posły, mówiąc: Oset który iest na Libanie, posłał do cedru Libanu mówiąc: Day córkę twą synowi memu za żonę: alić oto bestie które były w leśie Libanu przeszły y podeptały oset.

19. Rzekłeś: Poraziłem Edom: y dla tego się podnosi w pychę serce twoie: śiedź w domu twoim, czemu wyzywasz złe przeciw sobie: abyś upadł y ty, y Juda z tobą?

20. Niechćiał słuchać Amaziasz, przeto iż wola Pańska była aby był wydan w ręce nieprzyiaćielskie, dla bogów Edom.

21. Wyiechał tedy Joas król Izraelski, y oglądali się społem: a Amaziasz król Judzki był w Bethsames Judy;

22. y upadł Juda przed Izraelem, y ućiekł do przybytków swoich.

23. A Amaziasza króla Judzkiego syna Joas syna Joachas poimał Joas król Izraelski w Bethsames, y przywiódł do Jeruzalem, y rozwalił mur iego od bramy Ephraim aż do bramy kątnéy na cztérysta łokiet.

24. Wszytko téż złoto y śrébro, y wszytkie naczynia które był nalazł w domu Bożym, y u Obededoma, w skarbiech téż domu królewskiego: nad to y syny zakładne, zawiódł do Samariiéy.

25. Y żył Amaziasz syn Joasa król Judzki, potym iako umarł Joas syn Joachaza król Izraelski piętnaśćie lat.

26. A ostatek mów Amaziaszowych, piérwszych y poślednich, napisano w księgach królów Judzkich y Izraelskich.

27. Który gdy odstąpił od Pana, zasadzkę nań uczyniono w Jeruzalem. A gdy ućiekł do Lachis, posłali y zabili ji tam.

28. A przyniózszy na koniach pogrzébli go z oycy iego w mieśćie Dawidowym.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O panowaniu Ozyasza i jego początkowém powodzeniu we wszystkiém, nareszcie o jego upadku i ukaraniu trądem.

1. Omnis autem populus Juda filium ejus Oziam annorum sedecim constituit regem pro Amasia patre suo. *(4. Reg. 14, 21.)*

2. Ipse aedificavit Ailath, et restituit eam ditioni Juda, postquam dormivit rex cum patribus suis.

3. Sedecim annorum erat Ozias, cum regnare coepisset, et quinquaginta duobus annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Jechelia de Jerusalem.

4. Fecitque, quod erat rectum in oculis Domini, juxta omnia, quae fecerat Amasias pater ejus.

5. Et exquisivit Dominum in diebus Zachariae intelligentis et videntis Deum; cumque requireret Dominum, direxit eum in omnibus.

1. A lud wszytek Judzki syna iego Oziasza, w szesnaśćie lat, postanowił królem miasto Amaziasza oyca iego.

2. Ten zbudował Ailath, y przywróćił ji ku państwu Judzkiemu, gdy zasnął król z oycy swémi.

3. Szesnaśćie lat miał Oziasz gdy począł królować, a pięćdźieśiąt y dwie lećie królował w Jeruzalem: imię matki iego Jechelia z Jeruzalem.

4. Y czynił co było dobrego w oczach Pańskich, według wszytkiego co był uczynił Amaziasz oćiec iego.

5. Y szukał Pana za dni Zachariasza rozumieiącego y widzącego Boga: a gdy szukał Pana szczęśćił go we wszytkim.

24. *U Obededoma, w skarbiech.* T. j. u jednego z wnuków Obededoma, który być może témże samém imieniem co jego dziad się nazywał. Albo co za rzecz prawdziwszą uważamy, u potomków Obededoma, którzy się imieniem ojca swojego nazywają, na téj samej zasadzie, na jakiéj potomkowie Izraela, Izraelitami się zowią.

R. 26.—1. *A lud wszystek.* Dwa te pierwsze wierwsze są powtórzoniem z IV. Król. 14, 21.

3. *Szesnaście lat.* Patrz IV. Król. 15, 2.

5. *Za dni Zacharyasza.* Nie jest to Zacharyasz pro-

6. Denique egressus est, et pugnavit contra Philisthiim, et destruxit murum Geth et murum Jabniae, murumque Azoti; aedificavit quoque oppida in Azoto et in Philisthiim.

7. Et adjuvit eum Deus contra Philisthiim et contra Arabes, qui habitabant in Gurbaal, et contra Ammonitas.

8. Appendebantque Ammonitae munera Oziae; et divulgatum est nomen ejus usque ad introitum Aegypti propter crebras victorias.

9. Aedificavitque Ozias turres in Jerusalem super portam anguli et super portam vallis, et reliquas in eodem muri latere, firmavitque eas.

10. Exstruxit etiam turres in solitudine, et effodit cisternas plurimas, eo quod haberet multa pecora tam in campestribus, quam in eremi vastitate; vineas quoque habuit et vinitores in montibus, et in Carmelo; erat quippe homo agriculturae deditus.

11. Fuit autem exercitus bellatorum ejus, qui procedebant ad proelia sub manu Jehiel scribae; Maasiaeque doctoris, et sub manu Hananiae, qui erat de ducibus regis.

12. Omnisque numerus principum per familias virorum fortium, duorum millium sexcentorum.

13. Et sub eis universus exercitus trecentorum et septem millium quingentorum, qui erant apti ad bella, et pro rege contra adversarios dimicabant.

14. Praeparavit quoque eis Ozias, id est, cuncto exercitui clypeos et hastas et galeas et loricas, arcusque et fundas ad jaciendos lapides.

15. Et fecit in Jerusalem diversi generis machinas, quas in turribus collocavit, et in angulis murorum, ut mitterent sagittas, et saxa grandia; egressumque est nomen ejus procul, eo quod auxiliaretur ei Dominus, et corroborasset illum.

6. Na ostatek ruszył się y walczył przećiw Philistynóm, y zburzył mur Geth, y mur Jabniiéy, y mur Azotu: pobudował téż miasteczka w Azoćie y w Philistyim.

7. Y pomógł mu Bóg przećiw Philistynóm, y przećiw Arabczykóm, którzy mieszkali w Gurbaal, y przećiw Ammonitóm.

8. Y odważali Ammonitowie dary Oziaszowi, y rozsławiło się imię iego aż do weszćia Egyptu, przez zwyćięztwa częste.

9. Y pobudował Oziasz wieże w Jeruzalem nad bramą kątu, y nad bramą doliny, y inne potymże boku muru, y umocnił ie.

10. Pobudował téż wieże na puszczy, y powykopywał barzo wiele studźien: dla tego iż miał barzo wiele bydła, tak po polach iako y po szérokośći pustynie: miał téż winnice y winiarze po górach, y na Karmelu: bo był człowiek kochaiący się w sprawowaniu roléy.

11. A było woysko żołniérzów iego, którzy wychadzali na woynę pod ręką Jehiela pisarza, y Maasia Doktora, y pod ręką Hananiasza, który był z książąt królewskich.

12. A wszytka liczba książąt według domów mężów mocnych dwa tyśiąca sześćset.

13. A pod nimi wszytko woysko trzykroć sto tyśięcy y śiedm tyśięcy y pięćset: którzy byli sposobni na woynę, y bili się za królem z nieprzyiaćiołmi.

14. Zgotował im téż Oziasz, to iest wszytkiemu woysku tarcze, y drzewa, y przyłbice, y pancérze, y łuki, y proce na ćiskanie kamienia.

15. Y naczynił w Jeruzalem rozmaitéy strzelby, którą rozłożył po wieżach, y po węgłach murów, aby wypuszczano strzały, y wielkie kamienie: y wyszło imię iego daleko, przeto że mu Pan pomagał, y umocnił go.

---

rok, który pomiędzy prorokami mniejszymi był przedostatnim, bo z Zacharyaszem, o którym tu mowa, o jakie trzysta lat się różni. Ś. Hieronim in Tradit. hebraic. na ten r. powiada, że ten Zacharyasz był synem Zacharyasza syna Jojady arcykapłana i po śmierci ojca zrodzony.— *Rozumiejącego i widzącego Boga.* Żydzi i grecy czytają, *rozumiejącego w widzeniach Bożych* proroka; jakby rzekł: *biegłego w widzeniach Bożych.*

6. *Mur Get.* Get i Azot były przedniejszemi miastami Filistynów, i dwóma z pięciu ich Satrapij; inne trzy były: Askalon, Gaza i Akkaron.— *Jabnii.* Jabnia czyli Jamnia było miasto przymorskie, słynne z portu i warowne, i o trzy godziny drogi odległe od Get.— *W Azocie i w Filistym.* Na polu Azotu i Filistynów miasta zbudował, żeby służyły za warownię dla Żydow przeciwko Filistynom, i do utrzymania ich w powinności.

7. *Przeciw Arabczykom.* Ponieważ nie jedna jest Arabia, przeto tekst ś. powiada, że przeciwko tym Arabom walczył Ozyasz, którzy mieszkali w Gurbaal.— *W Gurbaal. Jest to Gerara,* powiada ś. Hieronim in quaest. in Paral., *w któréj pielgrzymował Abraham.* LXX w królewskiéj biblii mają, *mieszkający w Skale,* rozumiejąc o Arabii, która się zowie Skalistą.— *Przeciw Ammonitom.* W hebr. jest *ammehunim,* jakby dwa miejsca w Arabii Gurbaal i Mehunim. LXX zrozumieli pod tém imieniem ludy, które oni Minejczykami (Minos) zowią: i które zamieszkiwały brzegi morza Czerwonego, obfitujące w kadzidło, Minejskiem przez Pliniusza nazwane. Strabo umieszcza Minejczyków w Arabii Szczęśliwéj. Pliniusz zaś nad morzem Śródziemnem.

9. *Nad bramą kątu.* Brama ta kończyła stronę zachodnią muru Jerozolimskiego, i zaczynała północną.— *Nad bramą doliny.* Brama ta prowadziła na górę Kalwaryjską, i nazywała się bramą doliny, od doliny Trupów, która się znajdowała pomiędzy górą Kalwaryi i murem Jerozolimskim. Nazwisko wzięła od trupów, t. j. kości i popiołów winowajców, którzy na Golgocie śmiercią skarani, lub spaleni, na nią się wyrzucali. Tą więc bramą wyszedł Chrystus P. krzyż niosąc.— *Po tymże boku muru.* Który na zachód był obrócony.

10. *Wieże na puszczy.* Żeby paszący na puszczy pasterze od szkodliwych napaści zbójeckich, byli bezpiecznymi.

11. *Pod ręką Jehiela pisarza.* Jehiel pisarz i Moazyasz, jak się zdaje dozor tylko mieli w imieniu króla nad prowadzeniem spisów żołnierzy, Hananiasz zaś był przełożonym nad wojskiem. Albo też rzec można, że owi dwaj towarzyszyli zawsze Hananiaszowi, jak niegdyś za panowania Dawida, Abizai i Etai, byli przy Joabie, II. Król. 18, 2.— *Maazya doktora.* Hebr. *przełożonego.* LXX, *sędziego.*— *Który był z książąt królewskich.* LXX, *namiestnikiem króla,* czyli *zastępcą króla.*

16. Sed cum roboratus esset, elevatum est cor ejus in interitum suum, et neglexit Dominum Deum suum; ingressusque templum Domini, adolere voluit incensum super altare thymiamatis.

17. Statimque ingressus post eum Azarias sacerdos, et cum eo sacerdotes Domini octoginta, viri fortissimi,

18. restiterunt regi, atque dixerunt: Non est tui officii, Ozia, ut adoleas incensum Domino, sed sacerdotum, hoc est, filiorum Aaron, qui consecrati sunt ad hujuscemodi ministerium: egredere de sanctuario, ne contemseris, quia non reputabitur tibi in gloriam hoc a Domino Deo.

19. Iratusque Ozias, tenens in manu thuribulum, ut adoleret incensum, minabatur sacerdotibus. Statimque orta est lepra in fronte ejus coram sacerdotibus in domo Domini super altare thymiamatis.

20. Cumque respexisset eum Azarias pontifex et omnes reliqui sacerdotes, viderunt lepram in fronte ejus, et festinato expulerunt eum. Sed et ipse perterritus, acceleravit egredi, eo quod sensisset illico plagam Domini.

21. Fuit igitur Ozias rex leprosus usque ad diem mortis suae, et habitavit in domo separata plenus lepra, ob quam ejectus fuerat de domo Domini. Porro Joatham filius ejus rexit domum regis, et judicabat populum terrae. *(4. Reg. 15, 5.)*

22. Reliqua autem sermonum Oziae priorum et novissimorum scripsit Isaias, filius Amos, propheta.

23. Dormivitque Ozias cum patribus suis, et sepelierunt eum in agro regalium sepulcrorum, eo quod esset leprosus; regnavitque Joatham filius ejus pro eo.

16. Ale gdy się zmocnił, podniosło się serce iego ku upadku iego, y zaniedbał Pana Boga swego: y wszedszy do kościoła Pańskiego chciał palić kadźidło na ołtarzu kadzenia.

17. A tudźież za nim wszedł Azariasz kapłan, y z nim kapłanów Pańskich ośmdźieśiąt mężów barzo mocnych,

18. zastawili się królowi, y rzekli: Nie twóy to urząd Oziaszu, abyś palił kadźidło Panu, ale kapłanów, to iest synów Aaronowych, którzy są poświęceni ku takowéy posłudze: Wynidź z świątnice, nie lekce poważay: boć to nie będźie poczytano ku sławie od Pana Boga.

19. Y rozgniewawszy się Oziasz, trzymaiąc w ręku kadźidlnicę aby palił kadzenie, groźił kapłanóm. Y wnet wystąpił trąd na czoło iego przed kapłany w domu Pańskim na ołtarzu kadzenia.

20. Y weyźrzawszy nań Azariasz przednieyszy kapłan, y inni wszyscy kapłani obaczyli trąd na czele iego, y wnet go wygnali. Ale y sam ulęknąwszy się, co rychléy wyszedł, przeto że zaraz poczuł plagę Pańską.

21. Był tedy Oziasz król trędowaty aż do dnia śmierci swéy, y mieszkał w domu osobnym pełen trędu, dla którego był wypędzon z domu Pańskiego. A Joatham syn iego rządźił dóm królewski, y sądźił lud źiemie.

22. A ostatek mów Oziasza piérwszych y poślednich, wypisał Izaiasz syn Amos prorok.

23. Y zasnął Oziasz z oycy swémi, y pogrzebli go na polu grobów królewskich, przeto iż był trędowaty: y królował Joatham syn iego miasto niego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 26. w. 18. *Nie twój to urząd Ozyaszu.* Jeśliż w starym zakonie nie mógł król odprawiać urzędu kapłańskiego: jakoż nie daleko mniéj, niegodzi się w nowym testamencie, kędy urzędy kapłańskie są daleko świętobliwsze i poważniejsze?

20. *Kapłani obaczyli trąd na czole i wnet go wygnali.* Oto masz zaraz pomstę Bożą nad tym królem który się w kapłański urząd wdzierał, bo dla tego trędem do śmierci był zarażony. Przetoż za rozkazaniem kapłańskim których urząd był trędowatych wyłączać Lev. 13, i ten król pyszny musiał ustąpić, i królestwo synowi oddać. A jeśli dla trądu cielesnego, mógł kapłan króla odsądzić królestwa, czemuby i teraz nie mógł biskup tegoż uczynić, dla trądu duchownego, to jest kacerstwa które trąd znaczyło? jako Augustyn uczy *in quaest. Evangel. lib.* 2, *q.* 40, a zwłaszcza iż 1, *Cor.* 10. Paweł ś. pisze, że się to wszystko w figurach działo. Tegoż przykład jest wyżéj 23, o Athalii, którą dla kacerstwa biskup Jojada, i królestwa i żywota odsądził.

CAPUT XXVII. / ROZDZIAŁ 27.

O panowaniu Joatama i jego zwycięztwie nad Ammonitami.

1. Viginti quinque annorum erat Joatham, cum regnare coepisset, et sedecim annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Jerusa filia Sadoc. *(4. Reg. 15, 33.)*

1. Pięć y dwadźieśćia lat miał Joatham gdy począł królować, a królował szesnaśćie lat w Jeruzalem: imię matki iego Jerusa córka Sadok.

16. *Palić kadzidło na ołtarzu kadzenia.* Czego mu nie wolno było, gdyż ten obowiązek należał do kapłanów, jak się mówi w. 18.

19. *Wystąpił trąd na czoło.* Przeto i ukryć go nie mógł: zuchwale wtrącającemu się do rzeczy świętych kara śmierci była przepisana, Num. 3, 10 i 18, 7. Jakoż trąd był nakształt śmierci, gdyż od obcowania z ludźmi jakby umarłych usuwał, i ze śmiercią porównywa go także w tém miejscu Pismo ś., gdy mówi w. 16: *Podniosło się serce jego ku upadku jego.* Niektórzy także owe słowo Izaiasza 6, 1, *Roku którego umarł król Ozyasz*, tłumaczą o roku w którym trądem został dotknięty.

21. *Był tedy Ozyasz.* To wszystko aż do końca rozdziału wytłumaczyliśmy IV. Król. 15, 5 i daléj.

R. 27.— 1. *Pięć i dwadzieścia lat.* Patrz co się rzekło IV. Król. 15, 33.

2. Fecitque, quod rectum erat coram Domino, juxta omnia, quae fecerat Ozias pater suus, excepto, quod non est ingressus templum Domini; et adhuc populus delinquebat.
3. Ipse aedificavit portam domus Domini excelsam, et in muro Ophel multa construxit.
4. Urbes quoque aedificavit in montibus Juda, et in saltibus castella et turres.
5. Ipse pugnavit contra regem filiorum Ammon, et vicit eos; dederuntque ei filii Ammon in tempore illo centum talenta argenti, et decem millia coros tritici, ac totidem coros hordei; haec ei praebuerunt filii Ammon in anno secundo et tertio.
6. Corroboratusque est Joatham eo, quod direxisset vias suas coram Domino Deo suo.
7. Reliqua autem sermonum Joatham, et omnes pugnae ejus et opera scripta sunt in Libro regum Israel et Juda.
8. Viginti quinque annorum erat, cum regnare coepisset, et sedecim annis regnavit in Jerusalem.
9. Dormivitque Joatham cum patribus suis, et sepelierunt eum in civitate David; et regnavit Achaz filius ejus pro eo.

2. Y czynił co dobrze było przed Panem, wedle wszytkiego co był uczynił Oziasz oćiec iego, wyiąwszy że nie wszedł do kośćioła Pańskiego, a lud iescze grzészył.
3. On zbudował bramę wysoką domu Pańskiego, y na murze Ophel wiele pobudował.
4. Pobudował téż miasta na górach Judzkich, a w leśiech zameczki y wieże.
5. On walczył przećiw królowi synów Ammon, y zwyćiężył ie, y dali mu synowie Ammon na on czas sto talentów śrébra, y dźieśięć tyśięcy korcy pszenice, y także wiele korcy ięczmienia: to mu dawali synowie Ammon drugiego y trzećiego roku.
6. Y zmocnił się Joatham przeto iż drogi swe prostował przed Panem Bogiem swoim.
7. A ostatek mów Joatham, y wszytkie walki iego y sprawy są napisane w księgach królów Izraelskich y Judzkich.
8. Pięć y dwadźieśćia lat miał gdy począł królować, a szesnaśćie lat królował w Jeruzalem.
9. Y zasnął Joatham z oycy swymi, y pogrzebli go w mieśćie Dawidowym: a Achaz syn iego królował miasto niego.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O panowaniu bezbożnego Achaza, i jego nieszczęśliwych wojnach z Syryjczykami i Izraelitami.

1. Viginti annorum erat Achaz cum regnare coepisset, et sedecim annis regnavit in Jerusalem; non fecit rectum in conspectu Domini sicut David pater ejus, *(4. Reg. 16, 2.)*
2. sed ambulavit in viis regum Israel, insuper et statuas fudit Baalim.
3. Ipse est, qui adolevit incensum in valle Benennom, et lustravit filios suos in igne juxta ritum gentium, quas interfecit Dominus in adventu filiorum Israel.
4. Sacrificabat quoque, et thymiama succendebat in excelsis, et in collibus, et sub omni ligno frondoso.
5. Tradiditque eum Dominus Deus ejus in manu regis Syriae, qui percussit eum, magnamque

1. We dwudźiestu lat był Achaz gdy królować począł, a szesnaśćie lat królował w Jeruzalem: nie czynił dobrze w oczach Pańskich iako Dawid oćiec iego:
2. ale chodźił drogami królów Izraelskich, ktemu y ulał słupy Baalim.
3. Tenći iest który palił kadzenie w Dolinie Benennóm, y przeczyszczał syny swe w ogniu, według zwyczaiu poganów, które pobił Pan na przyszćie synów Izraelskich.
4. Ofiarował téż, y wonne kadzenia palił na wyżynach y na pagórkach, y pod każdym drzewem gałęźistym.
5. Y podał go Pan Bóg iego w ręce króla Syriyskiego, który go poraził, y wźiął wielką korzyść

2. *A lud jeszcze grzeszył.* Przez składanie ofiar na wyżynach.
3. *Bramę wysoką.* Przedniejszą bramę kościoła, a mianowicie wschodnią.— *Na murze Ofel wiele pobudował.* Willalpandus w swojéj tablicy Jerozolimy, pod nazwiskiem Ofel oznaczył całe to miejsce, które się znajduje pomiędzy wschodnią stroną kościoła a murem miasta, zkąd owa część muru nazywała się murem Ofel, na którém to miejscu Joatam na przestrzeni cztérech staj gmach zbudował. Niektórzy mur Ofel przekładają *mur pochyłości*, i na zachód kościoła umieszczają, którym zdaje się sprzyjać Pismo ś. niżéj r. 33 w. 14. Nazwiskiem Ofel nazywało się także mieszkanie Natynejczyków czyli Gabaonitów. II. Ezdrasza 3, 26. Ś. Hieronim z Tradycyi żydowskiéj powiada, że dwie były w Jerozolimie szczególniejszéj wysokości wieże; z których jedna nazywała się Ofel, druga Bahan.
4. *W lesiech zameczki i wieże.* Iżby podróżnym i pasterzom za ochronę służyły, i od napaści nieprzyjacielskich zasłaniały.

5. *Przeciw królowi synów Ammon.* Usiłującemu być może potargać jarzmo żydów; albowiem Ozyasz był ich pokonał w wojnie, i daninę nałożył.— *Korcy.* Korneliusz a Lapide powiada, że korzec mieścił w sobie tyle ile jeden osioł mógł dźwigać, który gdy po hebrajsku zowie się *chamor*, zdaje się, że z niego wzięto nazwisko *chomer*, co oznacza korzec.— *Drugiego i trzeciego roku.* Wątpliwą zdaje się być rzeczą czy dwa razy tylko wypłacali Ammonici tę daninę, czy też trzy razy. Lecz LXX tłumacze trudność tę znoszą; tak bowiem mają: *Przynosił to mu król synów Ammon co rok, w roku pierwszym, i w roku drugim, i w trzecim.*
R. 28.— 1. *We dwudziestu lat był Achaz.* Cztéry te początkowe wiersze wytłumaczone są w IV. Król. r. 16, w. 2 i daléj.
5. *I podał go Pan... w ręce króla Syryjskiego.* Nie jest to ta sama wojna, którą Syryjczycy społem z królem Izraelskim prowadzili, jak się opowiada w IV. Król. 16, 5, lecz inna, którą sam jeden naniósł król Syryjski, i w któréj Achaza więźniem zaprowadził do Damaszku, jak

praedam cepit de ejus imperio, et adduxit in Damascum; manibus quoque regis Israel traditus est, et percussus plaga grandi.

6. Occiditque Phacee, filius Romeliae, de Juda centum viginti millia in die uno, omnes viros bellatores, eo quod reliquissent Dominum Deum patrum suorum.

7. Eodem tempore occidit Zechri, vir potens ex Ephraim, Maasiam, filium regis, et Ezricam, ducem domus ejus, Elcanam quoque secundum a rege.

8. Ceperuntque filii Israel de fratribus suis ducenta millia mulierum, puerorum et puellarum, et infinitam praedam; pertuleruntque eam in Samariam.

9. Ea tempestate erat ibi propheta Domini, nomine Oded, qui egressus obviam exercitui venienti in Samariam, dixit eis: Ecce, iratus Dominus Deus patrum vestrorum contra Juda, tradidit eos in manibus vestris, et occidistis eos atrociter, ita ut ad caelum pertingeret vestra crudelitas.

10. Insuper filios Juda et Jerusalem vultis vobis subjicere in servos et ancillas, quod nequaquam facto opus est: peccastis enim super hoc Domino Deo vestro.

11. Sed audite consilium meum, et reducite captivos, quos adduxistis de fratribus vestris, quia magnus furor Domini imminet vobis.

12. Steterunt itaque viri de principibus filiorum Ephraim, Azarias filius Johanan, Barachias filius Mosollamoth, Ezechias filius Sellum, et Amasa filius Adali, contra eos, qui veniebant de proelio,

13. et dixerunt eis: Non introducetis huc captivos, ne peccemus Domino. Quare vultis adjicere super peccata nostra, et vetera cumulare delicta? grande quippe peccatum est, et ira furoris Domini imminet super Israel.

14. Dimiseruntque viri bellatores praedam et universa, quae ceperant, coram principibus et omni multitudine.

15. Steteruntque viri, quos supra memoravimus, et apprehendentes captivos, omnesque, qui nudi erant, vestierunt de spoliis, cumque vestissent eos, et calceassent, et refecissent cibo ac potu, unxissentque propter laborem, et adhibuissent eis curam, quicunque ambulare non poterant, et erant imbecillo corpore, imposuerunt eos jumentis, et adduxerunt Jericho civitatem palmarum ad fratres eorum; ipsique reversi sunt in Samariam.

16. Tempore illo misit rex Achaz ad regem Assyriorum, postulans auxilium.

17. Veneruntque Idumaei, et percusserunt multos ex Juda, et ceperunt praedam magnam.

z państwa iego, y zawiózł do Damaszku. W ręce też króla Izraelskiego wydany iest, y porażony porażką wielką.

6. Y pobił Phacee syn Romeliaszów z Juda sto y dwadźieśćia tyśięcy dnia iednego, wszytkie męże woienne: przeto iż opuśćili byli Pana Boga oyców swoich.

7. Tegóż czasu Zechri mąż mocny z Ephraim, zabił Moaziasza syna królewskiego, y Ezrikam przełożonego domu iego, ktemu Elkana wtórego po królu.

8. Y zabrali synowie Izraelscy z braćiéy swéy dwa kroć sto tyśięcy niewiast, dźieći y dźieweczek, y korzyść niezliczoną, y zawiedli ią do Samariiéy.

9. Na on czas był tam prorok Pański imieniem Oded: który zaszedszy drogę woysku ćiągnącemu do Samariiéy, rzekł im: Oto Pan Bóg oyców waszych rozgniewawszy się na Judę, podał ie w ręce wasze, y pomordowaliśćie ie okrutnie, tak iż okrućieństwo wasze dośięgło aż do nieba.

10. Nad to syny Juda y Jeruzalem chcećie sobie podbić za niewolniki y niewolnice: co się żadną miarą dźiać niema: bośćie w tym zgrzészyli Panu Bogu waszemu.

11. Ale słuchayćie rady moiéy, a odwiedźćie więźnie któreśćie pobrali z braćiéy waszéy, bo wielki gniew Pański wiśi nad wami.

12. Stanęli tedy mężowie z książąt synów Ephraim, Azariasz syn Johanan, Barachias syn Mosollamoth, Ezechias syn Sellum, y Amaza syn Adali, przećiwko onym którzy się wracali z bitwy,

13. y rzekli im: Nie wwiedźiećie tu więźniów, abyśmy nie zgrzészyli Panu. Czemu chcećie przydawać do grzechów naszych, y do starych występków przyczyniać? bo wielki grzéch iest, y gniew zapalczywośći Pańskiéy wisi nad Izraelem.

14. Y puśćili mężowie woienni korzyść y wszytko co byli pobrali, przed książęty y wszytkim mnostwem.

15. Y stanęli mężowie któreśmy wyższéy mianowali, y wźiąwszy więźnie, y wszytkie którzy nadzy byli, przyodźiali z łupów: y odźiawszy ie, y obuwszy, y pośiliwszy pokarmem y napoiem, y namazawszy dla spracowania, y uczyniwszy około nich staranie, którzykolwiek chodźić nie mogli y starego ćiała byli, wsadźili ie na bydlęta, y przywiedli do Jericha miasta palm, do braćiéy ich, a sami się wróćili do Samariiéy.

16. Onego czasu posłał król Achaz do króla Assyriyskiego, żądaiąc pomocy.

17. Y przyćiągnęli Edomczycy, y porazili wielu z Juda, y wźięli wielką korzyść.

---

w tymże samym wierszu wyraźnie się znajduje. Albowiem gdy razem z Tacee królem Izraelskim napadł na Achaza, *nie mógł go przemódz*, jak w miejscu wskazaném księgi Królewskiéj mamy.— *W ręce też króla Izraelskiego.* Król Izraelski także sam jeden wojnę prowadził z Achazem, i klęskę, która się tu wymienia, sam jeden mu zadał.

6. *Przeto iż opuśćili byli Pana.* Który i Achazową i żydowską bezbożność przez Izraelitów chciał skarać.

10. *Co się żadną miarą dziać niema.* Czego niewolno. Chcieli bowiem Izraelici jeńców żydowskich mieć za niewolników, co było zakazaném, Lewit. 25, 44.

15. *Namazawszy dla spracowania.* Dawniéj Żydzi bardzo często używali namaszczania i obmywania, wielce zbawiennego dla ciała.— *Miasta palm.* Tak się nazywało Jerycho dla tego, że obfitowało w palmy.

18. Philisthiim quoque diffusi sunt per urbes campestres, et ad meridiem Juda, ceperuntque Bethsames, et Ajalon et Gaderoth, Socho quoque, et Thamnam et Gamzo, cum viculis suis; et habitaverunt in eis.

19. Humiliaverat enim Dominus Judam propter Achaz, regem Juda, eo quod nudasset eum auxilio, et contemtui habuisset Dominum.

20. Adduxitque contra eum Thelgathphalnasar, regem Assyriorum, qui et afflixit eum, et nullo resistente vastavit. *(4. Reg. 16, 10.)*

21. Igitur Achaz, spoliata domo Domini, et domo regum ac principum, dedit regi Assyriorum munera; et tamen nihil ei profuit.

22. Insuper et tempore angustiae suae auxit contemtum in Dominum; ipse per se rex Achaz

23. immolavit diis Damasci victimas percussoribus suis, et dixit: Dii regum Syriae auxiliantur eis, quos ego placabo hostiis, et aderunt mihi; cum e contrario ipsi fuerint ruinae ei, et universo Israel.

24. Direptis itaque Achaz omnibus vasis domus Dei, atque confractis, clausit januas templi Dei, et fecit sibi altaria in universis angulis Jerusalem.

25. In omnibus quoque urbibus Juda exstruxit aras ad cremandum thus, atque ad iracundiam provocavit Dominum Deum patrum suorum.

26. Reliqua autem sermonum ejus, et omnium operum suorum priorum et novissimorum scripta sunt in Libro regum Juda et Israel.

27. Dormivitque Achaz cum patribus suis, et sepelierunt eum in civitate Jerusalem, neque enim receperunt eum in sepulcra regum Israel. Regnavitque Ezechias filius ejus pro eo.

18. Philistynowie też położyli się po mieściech polnych, y na południe w Judźie: y wźięli Bethsames, y Aialon, y Gederoth, Socho też, y Thamnan, y Gamzo ze wśiami ich, y mieszkali w nich.

19. Bo był Pan uniżył Judę, dla Achaza króla Judzkiego, przeto iż go obnażył z pomocy, a iż był wzgardźił Pana.

20. Y przywiódł nań Thelgathphalnazara króla Assyriyskiego, który go też utrapił, y spustoszył, gdy mu się nikt nie oparł.

21. A tak Achaz złupiwszy dóm Pański, y dóm królów, y książąt, dał królowi Assyriyskiemu dary, a przećię mu nic nie pomogło.

22. Nad to y czasu ućisku swego przyczynił wzgardy przećiw Panu sam przez się król Achaz,

23. ofiarował bogom Damaszku zabóycóm swoim ofiary, y rzékł: Bogowie królów Syriyskich pomagaią im które ia ubłagam ofiarami, a będą zemną: gdyż przećiwnym obyczaiem oni byli mu na upadek y wszytkiemu Izraelowi.

24. Pobrawszy tedy Achaz wszytkie naczynia domu Bożego, y połamawszy, zamknął drzwi kośćioła Bożego, y naczynił sobie ołtarzów po wszytkich kąćiech w Jeruzalem.

25. We wszytkich też miastach Judzkich nabudował ołtarzów dla palenia kadźidła, y pobudźił ku gniewu Pana Boga oyców swoich.

26. A ostatek mów iego, y wszytkich spraw iego piérwszych y poślednych, napisano iest w księgach królów Judzkich y Izraelskich.

27. Y zasnął Achaz z oycy swymi, y pogrzebli go w mieśćie Jeruzalem: ani go bowiem przyięli do grobów królów Izraelskich. Y królował Ezechiasz syn iego miasto niego.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O panowaniu pobożnego króla Ezechiasza, i przywróceniu przezeń czci Bożéj.

1. Igitur Ezechias regnare coepit, cum viginti quinque esset annorum, et viginti novem annis regnavit in Jerusalem; nomen matris ejus Abia, filia Zachariae. *(4. Reg. 18, 2.)*

1. Ezechiasz tedy począł królować, gdy mu było pięć y dwadźieśćia lat, a królował dwadźieśćia y dźiewięć lat w Jeruzalem: imię matki iego Abia córka Zachariaszowa.

18. *Betsames.* Słynne miasto, na pograniczu Filistyny położone, nad którém niegdyś kara Boża się srożyła, za ciekawe zaglądanie do wnętrza Arki: należało do miast kapłańskich czyli lewityckich, Joz. 21, 16.—*Ajalon.* Miasto kapłańskie, w pokoleniu Dan.—*Gaderot.* Miasto w pokoleniu Judy, albo, jak chcą niektórzy w pokoleniu Dan.—*Socho.* Które się także zowie Tamnata, sąsiednie Filistynom, Getejczykom i Akkaronitom, słynne z rozdarcia lwa przez Samsona, Sędz. 14, 6.—*Gamzo.* O tém mieście nigdzie indziej nie wspomina Pismo ś., z tego zaś miejsca śmiało twierdzić można, że było położone w pokoleniu Symeona.

19. *Przeto iż go obnażył z pomocy.* Achaz królestwo Judzkie z pomocy Bożéj obnażył, gdyż był bezbożnym, i bałwochwalstwo wprowadził.

20. *I przywiodł nań.* Szedł był Achaz do Damaszku, żeby pomoc od króla Assyryjskiego otrzymać, i jego na swoje nieszczęście przyprowadził do Jerozolimy; albowiem jak w tymże wierszu się znajduje, *utrapił go, i spustoszył, gdy mu się nikt nieoparł.*

21. *Nic mu niepomogło.* Pomimo to jednak król Assyryjski postąpił z nim nieprzyjaźnie.

22. *Sam przez się.* Zdaje się napomykać tekst ś., że sam Achaz względem bogów swoich chciał kapłaństwo sprawować. Patrz co się rzekło IV. Król. 16, 10.

23. *Zabójcom swoim.* Jak sam mniemał, albo z powodu których był od Boga karany.

24. *Pobrawszy tedy.* Patrz co się rzekło IV. Król. 16 od w. 17 i daléj.—*Zamknął drzwi kościoła.* Żeby nikt dla ofiarowania albo składania czci wejść tam nie mógł.

27. *Ani go bowiem przyjęli do grobów.* IV. Król. 16, 20 mówi się, że Achaz zasnął z ojcami swoimi, i był pogrzebiony z nimi: rozumieć to należy, że w témże samém mieście Dawidowém, lecz nie w tymże samym grobie królewskim.—*Królów Izraelskich.* Królów Judzkich. Patrz co się rzekło wyż. r. 24, 16.

R. 29.—1. *Ezechiasz tedy.* Patrz IV. Król. 18 na początku.—*Córka Zacharyaszowa.* Arcykapłana przez Joasa zabitego, wyż. r. 24, w. 21, jak chce ś. Hieronim.

2. Fecitque, quod erat placitum in conspectu Domini, juxta omnia, quae fecerat David pater ejus.

3. Ipse anno et mense primo regni sui aperuit valvas domus Domini, et instauravit eas;

4. adduxitque sacerdotes atque Levitas, et congregavit eos in plateam orientalem.

5. Dixitque ad eos: Audite me, Levitae, et sanctificamini, mundate domum Domini Dei patrum vestrorum, et auferte omnem immunditiam de sanctuario.

6. Peccaverunt patres nostri, et fecerunt malum in conspectu Domini Dei nostri, derelinquentes eum: averterunt facies suas a tabernaculo Domini, et praebuerunt dorsum.

7. Clauserunt ostia, quae erant in porticu, et extinxerunt lucernas, incensumque non adoleverunt, et holocausta non obtulerunt in sanctuario Deo Israel.

8. Concitatus est itaque furor Domini super Judam et Jerusalem, tradiditque eos in commotionem et in interitum et in sibilum, sicut ipsi cernitis oculis vestris.

9. En, corruerunt patres nostri gladiis, filii nostri, et filiae nostrae, et conjuges captivae ductae sunt propter hoc scelus.

10. Nunc ergo placet mihi, ut ineamus foedus cum Domino Deo Israel, et avertet a nobis furorem irae suae.

11. Filii mei, nolite negligere: vos elegit Dominus, ut stetis coram eo, et ministretis illi, colatisque eum, et cremetis ei incensum.

12. Surrexerunt ergo Levitae: Mahath, filius Amasai, et Joel, filius Azariae, de filiis Caath; porro de filiis Merari: Cis, filius Abdi, et Azarias, filius Jalaleel; de filiis autem Gersom: Joah, filius Zemma, et Eden, filius Joah;

13. at vero de filiis Elisaphan, Samri et Jahiel; de filiis quoque Asaph, Zacharias et Mathanias;

14. necnon de filiis Heman, Jahiel et Semei; sed et de filiis Idithun, Semeias, et Oziel.

15. Congregaveruntque fratres suos, et sanctificati sunt, et ingressi sunt juxta mandatum regis et imperium Domini, ut expiarent domum Dei.

16. Sacerdotes quoque ingressi templum Domini, ut sanctificarent illud, extulerunt omnem immunditiam, quam intro repererant in vestibulo domus Domini, quam tulerunt Levitae, et asportaverunt ad torrentem Cedron foras.

2. Y czynił co się podobało przed oczyma Pańskimi, wedle wszytkiego co był uczynił Dawid oćiec iego.

3. Ten roku pierwszego y mieśiąca pierwszego królestwa swego otworzył wrota domu Pańskiego, y naprawił ie.

4. Y przywiódł kapłany y Lewity, y zgromadźił ie na ulicę wschodnią.

5. Y rzékł do nich: Słuchayćie mię Lewitowie, a poświęććie się, wyczyśććie dóm Pana Boga oyców waszych, a wyrzuććie wszytko plugastwo z świątnice.

6. Zgrzészyli oycowie naszy, y czynili złość przed oczyma Pana Boga naszego, opuszczaiąc go: odwróćili oblicza swoie od przybytku Pańskiego, y obróćili się tyłem.

7. Zamknęli drzwi, które były w przyśionku, y pogaśili lampy, y nie palili kadźidła ani ofiarowali całopalenia w świątnicy Bogu Izraelskiemu.

8. Przetóż się wzruszyła zapalczywość Pańska na Judę, y na Jeruzalem, y podał ie w rozruch, y w zgubę, y na kszykanie, iako sami widźićie oczyma waszémi.

9. Oto oycowie naszy polegli od mieczów, synowie naszy y córki nasze y żony zawiedźione są w niewolą dla tego grzéchu.

10. Teraz tedy podoba mi się abyśmy uczynili przymierze z Panem Bogiem Izraelskim, y odwróći od nas zapalczywość gniewu swego.

11. Synowie moi niezaniedbywayćie: was obrał Pan abyśćie stali przed nim, y służyli mu, y chwalili go, y palili mu kadźidło.

12. Powstali tedy Lewitowie: Mahath syn Amazai, y Joel syn Azariaszów z synów Kaath: A z synów Merari: Cis syn Abdi y Azariasz syn Jalaleel. A z synów zaś Gersóm: Joah syn Zemma, y Eden syn Joah;

13. z synów lepak Elisaphan: Samri y Jahiel. Z synów téż Asaph: Zachariasz y Mathaniasz;

14. a z synów Heman: Jahiel y Semei: ale y z synów Idithun: Semeias y Oziel.

15. Y zebrali braćią swą, y poświęceni są, y weszli według roskazania królewskiego, y roskazania Pańskiego, aby wyczyśćili dóm Boży.

16. Kapłani téż wszedszy do kośćioła Pańskiego aby ji poświęćili, wynieśli wszytko plugastwo które wewnątrz naleźli, w śieni domu Pańskiego, które wźięli Lewitowie y wynieśli precz do potoka Cedron.

4. *Na ulicę wschodnią.* Na placu albo w przysionku przed główną bramą kościoła, która na wschód była obrócona.

5. *Poświęćcie się.* Oczyśćcie się od nieczystoty prawnéj, jeśli jaką zaciągnęliście, i od grzechów, jeśli zmaza bałwochwalstwa do kogo przylgnęła.—*Wszystko plugastwo.* Wszystko co tylko do bałwochwalstwa należy.

8. *W rozruch.* W hebr. jest wyraz *zewaha*, który ś. Hieronim, Izaiasza 28, 19, *trapienie* przełożył.—*Na ksykanie.* Na pogardę i pośmiewisko, przy czém zwykło towarzyć wygwizdywanie.

9. *Zawiedzione są w niewolę.* Patrz r. 28, w. 8.

10. *Abyśmy uczynili przymierze.* Przysięgą się zobowiązując do czci Bożéj, i do zachowywania prawa Mojżeszowego.

15. *Dom Boży.* Przysionek kapłański do którego przypuszczani byli lewici, żeby kapłanom pomagali.

16. *Wszedłszy do kościoła Pańskiego.* Do świątnicy, w któréj się znajdował ołtarz wonnego kadzenia i t. d. tam bowiem sami tylko kapłani wchodzili.—*Do potoku Cedron.* Na dolinę Tofet, przez którą płynie potok Cedron.

17. Coeperunt autem prima die mensis primi mundare, et in die octavo ejusdem mensis ingressi sunt porticum templi Domini, expiaveruntque templum diebus octo, et in die sextadecima mensis ejusdem, quod coeperant, impleverunt.

18. Ingressi quoque sunt ad Ezechiam regem, et dixerunt ei: Sanctificavimus omnem domum Domini, et altare holocausti, vasaque ejus, necnon et mensam propositionis cum omnibus vasis suis,

19. cunctamque templi supellectilem, quam polluerat rex Achaz in regno suo, postquam praevaricatus est: et ecce exposita sunt omnia coram altari Domini.

20. Consurgensque diluculo Ezechias rex, adunavit omnes principes civitatis, et ascendit in domum Domini,

21. obtuleruntque simul tauros septem et arietes septem, agnos septem et hircos septem pro peccato. pro regno, pro sanctuario, pro Juda, dixitque sacerdotibus filiis Aaron, ut offerrent super altare Domini.

22. Mactaverunt igitur tauros, et susceperunt sanguinem sacerdotes, et fuderunt illum super altare: mactaverunt etiam arietes, et illorum sanguinem super altare fuderunt, immolaveruntque agnos, et fuderunt super altare sanguinem.

23. Applicuerunt hircos pro peccato coram rege, et universa multitudine, imposueruntque manus suas super eos,

24. et immolaverunt illos sacerdotes, et asperserunt sanguinem eorum coram altari pro piaculo universi Israelis; pro omni quippe Israel praeceperat rex, ut holocaustum fieret et pro peccato.

25. Constituit quoque Levitas in domo Domini cum cymbalis, et psalteriis et citharis secundum dispositionem David regis, et Gad Videntis, et Nathan Prophetae; siquidem Domini praeceptum fuit per manum prophetarum ejus. *(1. Par. 6, 31).*

26. Steteruntque Levitae tenentes organa David, et sacerdotes tubas.

27. Et jussit Ezechias, ut offerrent holocausta super altare; cumque offerrentur holocausta, coeperunt laudes canere Domino, et clangere tubis, atque in diversis organis, quae David rex Israel praeparaverat, concrepare.

28. Omni autem turba adorante, cantores, et ii,

17. A poczęli oczyśćiać pierwszego dnia mieśiąca pierwszego: a ósmego dnia tegoż mieśiąca weszli do śieni kośćioła Pańskiego, y wyczyśćili kośćiół przez ośm dni, a szesnastego dnia tegóż mieśiąca dokonali co byli poczęli.

18. Weszli téż do króla Ezechiasza, y rzekli mu: Poświęćiliśmy wszytek dóm Pański, y ołtarz całopalenia, y naczynia iego, y stół pokładny ze wszytkim naczyniem iego,

19. y wszytek sprzęt kośćielny, który był splugawił król Achaz w królestwie swym, potym iako wystąpił: a oto wyłożone są wszytkie rzeczy przed ołtarzem Pańskim.

20. Y wstawszy rano król Ezechiasz, skupił wszytkie książęta miasta, y szedł do domu Pańskiego;

21. y ofiarowali społu byków śiedm, y baranów śiedm, iagniąt śiedm, y kozłów śiedm za grzéch, za królestwo, za świątnicę, za Judę: y rzékł kapłanóm synóm Aaronowym, aby ofiarowali na ołtarzu Pańskim.

22. Zabili tedy byki, a kapłani wźięli krew, y wylali ią na ołtarz: zabili téż barany, y krew ich na ołtarz wylali: y ofiarowali iagnięta, y krew na ołtarz wylali.

23. Przywiedli kozły za grzéch, przed królem y przed wszytkim mnostwem, y włożyli ręce swe na nie,

24. y ofiarowali ie kapłani, a krwią ich kropili przed ołtarzem na oczyśćienie wszytkiego ludu Izraelskiego: bo za wszytkiego Izraela roskazał był król aby całopalenie było, y za grzéch.

25. Postanowił téż Lewity w domu Pańskim, z cymbały, y arfami, y cytrami, według rozrządzenia Dawida króla y Gada Widzącego, y Nathana proroka: bo było Pańskie roskazanie przez rękę proroków iego.

26. Y stanęli Lewitowie dźierżąc instrumenta Dawidowe a kapłani z trąby.

27. Y roskazał Ezechiasz aby ofiarowali całopalenia na ołtarzu: a gdy ofiarowano całopalenia, poczęli śpiéwać chwały Panu, y trąbić w trąby, y grać na rozmaitych instrumenćiech, które był Dawid król Izraelski nagotował.

28. A gdy się wszytko zgromadzenie kłaniało,

---

17. *Miesiąca pierwszego.* Miesiąca Nizan, który odpowiada naszemu Marcowi, w którym także miesiącu Ezechiasz począł panować, jak mniema Salianus, anno mundi 3309, w. 7.—*A szesnastego dnia.* Przez pierwsze osiem dni oczyszczali przysionki, ołtarz całopalenia, morze miedziane, naczynia umywalne, i t. d.; przez resztę dni osiem oczyszczali sam kościoł.

19. *Wyłożone są wszystkie rzeczy.* Hebr. i LXX, przygotowane i poświęcone.

21. *I ofiarowali.* Przez kapłanów.—*Kozłów siedm.* Ś. Hieronim in Tradit. hebr., a za nim i Lyranus uważa, że wbrew zwyczajowi to się stało, iż siedm kozłów za grzech ofiarowano, gdy jeden tylko według prawa powinien był być ofiarowany. Lecz ponieważ wiele było grzechów ludu, który się bałwochwalstwem był splamił, siedm ofiarowano, siedmioroka bowiem liczba wszelką nieokreśloną ilość oznacza.

22. *Wylali ią na ołtarz.* Według obrzędu przepisanego Lew. 1, 5.

23. *Przywiedli kozłów.* Według przepisu Lewityku, r. 4, gdzie się mówi o ofierze za grzech najwyższego kapłana, i o ofierze za grzech całego ludu, i za grzech niewiadomości.—*I włożyli ręce.* Nie wszyscy, lecz niektórzy tylko w imieniu wszystkich.

25. *Według rozrządzenia Dawida.* Prawem Mojżeszowém nie było przepisano, żeby do ofiar śpiewu używano, lecz Dawid prorok z Bożego natchnienia, i za poradą Gada i Natana proroków, rozkazał to czynić.

26. *Instrumenta Dawidowe.* Jakowe Dawid uczynić był rozkazał.

qui tenebant tubas, erant in officio suo, donec compleretur holocaustum.

29. Cumque finita esset oblatio, incurvatus est rex et omnes, qui erant cum eo, et adoraverunt.

30. Praecepitque Ezechias et principes Levitis, ut laudarent Dominum sermonibus David et Asaph Videntis; qui laudaverunt cum magna laetitia, et incurvato genu adoraverunt.

31. Ezechias autem etiam haec addidit: Implestis manus vestras Domino, accedite, et offerte victimas, et laudes in domo Domini. Obtulit ergo universa multitudo hostias, et laudes, et holocausta mente devota.

32. Porro numerus holocaustorum, quae obtulit multitudo, hic fuit: tauros septuaginta, arietes centum, agnos ducentos;

33. sanctificaveruntque Domino boves sexcentos, et oves tria millia.

34. Sacerdotes vero pauci erant, nec poterant sufficere, ut pelles holocaustorum detraherent, unde et Levitae fratres eorum adjuverunt eos, donec impleretur opus, et sanctificarentur antistites; Levitae quippe faciliori ritu sanctificantur, quam sacerdotes.

35. Fuerunt ergo holocausta plurima, adipes pacificorum, et libamina holocaustorum; et completus est cultus domus Domini.

36. Laetatusque est Ezechias, et omnis populus eo, quod ministerium Domini esset expletum. De repente quippe hoc fieri placuerat.

śpiewacy y ći którzy dźierżeli trąby czynili swóy urząd, aż się dokończyło całopalenie.

29. A gdy się skończyła ofiara, schylił się król y wszyscy którzy z nim byli, y pokłon uczynili.

30. Y roskazał Ezechiasz y książęta Lewitóm, aby chwalili Pana mowy Dawidowémi, y Asapha widzącego: którzy go chwalili z wielkim weselem, y przyklęknąwszy pokłonili się:

31. A Ezechiasz to też przydał: Napełniliście ręce swe Panu: przystąpćie a ofiaruyćie ofiary y chwały w domu Pańskim. A tak ofiarowało wszytko mnostwo ofiary y chwały y całopalenia sercem nabożnym.

32. A liczba całopalenia które ofiarowało mnostwo ta była: byków śiedmdźieśiąt, baranów sto, iagniąt dwieśćie;

33. y poświęćili Panu wołów sześćset, a owiec trzy tyśiące.

34. Lecz kapłanów mało było, y nie mogli nądążyć aby łupili skóry całopalenia: dla tego y Lewitowie braćia ich pomogli im aż się sprawa dokończyła, y kapłani się poświęćili: bo Lewitowie łacnieyszym obrzędem bywaią poświącani niźli kapłani.

35. Było tedy całopalenia barzo wiele, tłustośći zapokoynych, y ofiar mokrych do całopalenia: y skończyła się służba domu Pańskiego.

36. Y weselił się Ezechiasz y wszytek lud dla tego że się wykonała służba Pańska. Podobało się bowiem żeby się to z prędka stało.

CAPUT XXX. — ROZDZIAŁ 30.

O uroczystym obchodzie przaśników czyli Wielkiejnocy za panowania Ezechiasza króla.

1. Misit quoque Ezechias ad omnem Israel et Judam, scripsitque epistolas ad Ephraim et Manassen, ut venirent ad domum Domini in Jerusalem, et facerent Phase Domino Deo Israel.

2. Inito ergo consilio regis et principum, et universi coetus Jerusalem, decreverunt, ut facerent Phase mense secundo.

3. Non enim potuerant facere in tempore suo, quia sacerdotes, qui possent sufficere, sanctificati

1. Rozesłał też Ezechiasz do wszytkiego Izraela y Judy: y pisał listy do Ephraim, y do Manasse, aby przyszli do domu Pańskiego do Jeruzalem, y czynili Phase Panu Bogu Izraelskiemu.

2. Y naradźiwszy się król y kśiążęta y wszytko zgromadzenie w Jeruzalem, postanowili żeby czynili Phase mieśiąca wtórego.

3. Nie mogli bowiem byli czynić czasu swego, że kapłani ile ich było potrzeba, nie byli poświę-

30. *Mowy Dawidowemi.* Psalmami, z pomiędzy których znaczniejsza część nosi tytuł Azafa, i od niego ułożone, jak niektórzy mniemają, jakowemu twierdzeniu zdaje się sprzyjać to miejsce, gdzie zarówno zowią się mowami Dawidowemi i Azafowemi. Lecz o tém powiemy w tłumaczeniu Psalmów.

31. *Napełniliście.* Poświęciliście, jakby rzekł: Wy, o kapłani, którzy do składania ofiar jesteście poświęceni; napełnić bowiem rękę znaczy na kapłaństwo poświęcić, jak wyżéj niejednokrotnie powiedzieliśmy.

33. *Poświęcili.* Oddali na ofiarę.

34. *Lewitowie... pomogli im.* Chociaż bowiem ten urząd należał do kapłanów, jednakże w konieczności Lewitów od niego nieusuwano.—*Łacniejszym obrzędem bywają poświęcani.* A zatém rychléj można było mieć wielu lewitów, jak wielu kapłanów.

R. 30.—1. *Do wszystkiego Izraela i Judy.* Dziwném wydać się może, że Izraelici także na ten obchod przaśników byli wezwani. Ale oprócz szczególniejszéj gorliwości Ezechiasza, tu także przytoczyć można, że Ozee król Izraelski, który był zresztą czcicielem bałwanów, *ale nie jako królowie Izraelscy, którzy przed nim byli,* jak mamy IV, Król. 17, 2, gdy ujrzał, iż zostały uprowadzone przez Assyryjczyków cielce złote, które były w Dan i Betel, zniósł załogi na granicach swojego królestwa, położone przez Jeroboama syna Nabota, w celu przeszkodzenia Izraelitom wstępu do Jerozolimy na trzy uroczyste święta każdego roku: jak to podaje kronika żydowska, i za rzecz prawdopodobną uważa Salianus, anno mundi 3305, n. 6.

2. *Miesiąca wtórego.* Pozwalało to prawo tym którzy w miesiącu pierwszym nie mogli, jak się znajduje Num. 9, 10, 11.

3. *Czasu swego.* Dnia czternastego pierwszego miesiąca.—*Kapłani ile ich było potrzeba.* Patrz r. poprzedzający w. 34.—*Nie byli poświęceni.* Bo niedosyć było, że do rodu kapłańskiego należeli, powinni byli jeszcze według obrządków przepisanych Lew. 8 być poświęconymi.

non fuerant, et populus nondum congregatus fuerat in Jerusalem.

4. Placuitque sermo regi et omni multitudini.

5. Et decreverunt, ut mitterent nuntios in universum Israel, de Bersabee usque Dan, ut venirent, et facerent Phase Domino Deo Israel in Jerusalem; multi enim non fecerant, sicut lege praesciptum est.

6. Perrexeruntque cursores cum epistolis ex regis imperio, et principum ejus, in universum Israel et Judam juxta id, quod rex jusserat, praedicantes: Filii Israel, revertimini ad Dominum Deum Abraham et Isaac et Israel: et revertetur ad reliquias, quae effugerunt manum regis Assyriorum.

7. Nolite fieri, sicut patres vestri et fratres, qui recesserunt a Domino Deo patrum suorum, qui tradidit eos in interitum, ut ipsi cernitis.

8. Nolite indurare cervices vestras, sicut patres vestri: tradite manus Domino, et venite ad sanctuarium ejus, quod sanctificavit in aeternum: servite Domino Deo patrum vestrorum, et avertetur a vobis ira furoris ejus.

9. Si enim vos reversi fueritis ad Dominum, fratres vestri et filii habebunt misericordiam coram dominis suis, qui illos duxerunt captivos, et revertentur in terram hanc: pius enim et clemens est Dominus Deus vester, et non avertet faciem suam a vobis, si reversi fueritis ad eum.

10. Igitur cursores pergebant velociter de civitate in civitatem per terram Ephraim, et Manasse usque ad Zabulon, illis irridentibus et subsannantibus eos.

11. Attamen quidam viri ex Aser et Manasse et Zabulon acquiescentes consilio, venerunt Jerusalem.

12. In Juda vero facta est manus Domini, ut daret eis cor unum, ut facerent juxta praeceptum regis et principum verbum Domini.

13. Congregatique sunt in Jerusalem populi multi, ut facerent solemnitatem azymorum, in mense secundo;

14. et surgentes destruxerunt altaria, quae erant in Jerusalem, atque universa, in quibus idolis adolebatur incensum, subvertentes, projecerunt in torrentem Cedron.

15. Immolaverunt autem Phase quarta decima die mensis secundi. Sacerdotes quoque atque Levitae tandem sanctificati obtulerunt holocausta in domo Domini.

ceni, y lud iescze nie był zgromadzony do Jeruzalem.

4. Y podobała się mowa królowi y wszytkiemu mnostwu.

5. Y postanowili aby posłali posły do wszytkiego Izraela, od Bersabee aż do Dan, aby przyszli y czynili Phase Panu Bogu Izraelskiemu w Jeruzalem: bo ich wiele nie czyniło było iako zakonem roskazano iest.

6. Y bieżeli posłowie z listy z roskazania królewskiego y książąt iego, do wszytkiego Izraela y Judy, wedle tego iako był król roskazał opowiadaiąc: Synowie Izraelscy nawróćcie się do Pana Boga Abrahamowego y Izaakowego y Izraelowego: y wróći się do ostatków które uszły ręki króla Assyriyskiego.

7. Nie bądźcie iako oycowie waszy, y braćia, którzy odstąpili od Pana Boga oyców swoich, który ie podał na zatracenie, iako sami widźićie.

8. Nie zatwardzaycie karków waszych, iako oycowie waszy: dayćie ręce Panu, a przydźćie do świątnice iego, która poświęćił na wieki: Służćie Panu Bogu oyców waszych, a odwróći się od was gniew zapalczywośći iego.

9. Bo ieśli się wy nawróćićie do Pana: braćia waszy y synowie będą mieć miłośierdźie u panów swoich, którzy ie w niewolą pobrali, y wrócą się do téy źiemie: bo dobrotliwy y miłośierny iest Pan Bóg wasz, y nie odwróći oblicza swego od was, ieśli się do niego nawróćićie.

10. A tak posłowie bieżeli wskok od miasta do miasta przez źiemię Ephraim y Manasse, aż do Zabulon, a oni się naśmiéwali y szydźili z nich.

11. Wszakże niektórzy mężowie z Aser, y z Manasse, y z Zabulon przestawaiąc na radźie, przyszli do Jeruzalem.

12. A w Judźie stała się ręka Pańska, żeby im dała serce iedno, aby czynili wedle roskazania królewskiego, y książąt, słowo Pańskie.

13. Y zebrało się do Jeruzalem ludźi wiele, aby obchodźili święto prząśników mieśiąca wtórego;

14. y powstawszy pokaźili ołtarze, które były w Jeruzalem, y wszytkie na których palono kadzenie bałwanóm wywróćiwszy, wrzućili do potoka Cedron.

15. A ofiarowali Phase cztérnastego dnia mieśiąca wtórego, kapłani też y Lewitowie na koniec poświęćiwszy się ofiarowali całopalenia w domu Pańskim.

5. *Aby posłali posły.* Potrzeba bowiem było zwołać lud, ponieważ prawem przepisane uroczystości Wielkiejnocy, Zielonych świątek i Namiotów, poszły były w zapomnienie.—*Od Bersabee aż do Dan.* Które, jak niejednokrotnie powiedzieliśmy, są granicami królestwa Izraelskiego według długości.

6. *Wróci się do ostatków.* Bóg się da przebłagać i będzie litościwy dla tych, którzy pozostali po klęsce przez Assyryjczyków zadanéj.

12. *Ręka Pańską.* Łaska i miłosierdzie Boże.

14. *Ołtarze, które były w Jeruzalem.* Uczynił był bowiem Achaz ołtarze we wszystkich kątach Jerozolimy, jak się mówi r. 28, 24.—*Wszystkie.* T. j. naczynia i ołtarze.—*Do potoku Cedron.* Patrz co się rzekło w rozdz. powyższym w. 16.

15. *Nakoniec poświęciwszy.* Mówi się *nakoniec*, ponieważ jak mamy w świętym tekście, rozdział poprzedzający w. 34, kapłani dłuższym i trudniejszym obrządkiem się poświęcają, niż lewitowie.

16. Steteruntque in ordine suo juxta dispositionem et legem Moysi hominis Dei; sacerdotes vero suscipiebant effundendum sanguinem de manibus Levitarum,

17. eo quod multa turba sanctificata non esset et idcirco immolarent Levitae Phase his, qui non occurrerant sanctificari Domino.

18. Magna etiam pars populi de Ephraim et Manasse, et Issachar et Zabulon, quae sanctificata non fuerat, comedit Phase non juxta quod scriptum est; et oravit pro eis Ezechias, dicens: Dominus bonus propitiabitur

19. cunctis, qui in toto corde requirunt Dominum Deum patrum suorum, et non imputabit eis, quod minus sanctificati sunt.

20. Quem exaudivit Dominus, et placatus est populo.

21. Feceruntque filii Israel, qui inventi sunt in Jerusalem, solemnitatem azymorum septem diebus in laetitia magna, laudantes Dominum per singulos dies; Levitae quoque, et sacerdotes per organa, quae suo officio congruebant.

22. Et locutus est Ezechias ad cor omnium Levitarum, qui habebant intelligentiam bonam super Domino; et comederunt septem diebus solemnitatis, immolantes victimas pacificorum, et laudantes Dominum Deum patrum suorum.

23. Placuitque universae multitudini, ut celebrarent etiam alios dies septem; quod et fecerunt cum ingenti gaudio.

24. Ezechias enim rex Juda praebuerat multitudini mille tauros, et septem millia ovium, principes vero dederant populo tauros mille, et oves decem millia; sanctificata est ergo sacerdotum plurima multitudo.

25. Et hilaritate perfusa omnis turba Juda, tam sacerdotum et Levitarum, quam universae frequentiae, quae venerat ex Israel; proselytorum quoque de terra Israel, et habitantium in Juda.

16. Y stanęli w swym porządku według rozrządzenia y zakonu Moyżesza człowieka bożego: a kapłani brali krew na wylewanie z ręku Lewitów,

17. przeto że wielka moc ludźi nie była poświęcona: y dla tego Lewitowie ofiarowali Phase tym, którzy nie mogli przyśdź do tego, aby poświęceni byli Panu.

18. Wielka też część z ludu z Ephraim y z Manasse, y z Issachar, y z Zabulon, która nie była poświęcona, iadła Phase, nie według tego iako opisano iest: y modlił się za nie Ezechiasz, mówiąc: Pan dobry będźie miłośćiw

19. wszytkim, którzy we wszytkim sercu szukaią Pana Boga oyców swoich: a niepoczyta im że nie do końca są poświęceni.

20. Którego wysłuchał Pan, y ubłagan iest ludowi.

21. Y obeszli synowie Izraelscy którzy się naleźli w Jeruzalem, święto prząśników przez śiedm dni, z weselem wielkim chwaląc Pana na każdy dźień: Lewitowie też y kapłani na instrumenćiech, które ich urzędowi należały.

22. Y mówił Ezechiasz do serca wszytkich Lewitów którzy mieli dobre rozumienie o Panu: y iedli przez śiedm dni święta, ofiaruiąc ofiary zapokoynych, y chwaląc Pana Boga oyców swoich.

23. Y podobało się wszytkiemu zgromadzeniu, aby święćili iescze drugie śiedm dni: co też uczynili z wielką radośćią.

24. Bo Ezechiasz król Judzki dał był zgromadzeniu tyśiąc byków, y śiedm tyśięcy owiec: a kśiążęta dały były ludowi tyśiąc byków, a owiec dźieśięć tyśięcy: poświęćiło się tedy kapłanów wielkie mnóstwo.

25. Y rozweseliło się wszytko zgromadzenie Judzkie, tak kapłanów y Lewitów, iako y wszytkiego mnostwa, które było przyszło z Izraela: nowonawróconych też z źiemie Izraelskiey, y mieszkaiących w Judźie.

16. *Z ręku lewitów.* W Exodzie r. 12, gdzie się przepisuje obrzęd zabijania baranka wielkanocnego, nie ma rozskazania, żeby ofiarowanie dokonywało się przez lewitów, lub kapłanów; lecz gdy się odbywało w prywatnych domach, gospodarz domu był ministrem téj ceremonii. Ponieważ zaś znaczniejsza część przybyłych nie była oczyszczona, a ofiarowanie przez czystych sprawować się było powinno, a zatém posługi kapłanów i lewitów na ten cel użyto, jak tu mamy. Tak Lyranus i Dyoniziusz. Sądzimy, że rzecz w ten sposób była dokonana, iż lud nieoczyszczony baranków na ofiarę dawał lewitom, lewitowie przynosili do kapłanów, którzy ten święty obrzęd ofiarowania na siebie przyjęli. To bowiem zdaje się oznaczać tekst święty.

17. *Którzy nie mogli przyjść do tego, aby poświęceni byli Panu.* Którzy się nie postarali oczyścić siebie.

18. *Nie według tego, jak opisano jest.* Prząśniki tylko czystym wolno było pożywać; lecz przez dyspensę otrzymali prawo jedzenia, chociaż oczyszczonymi nie byli, ponieważ to łatwiéj można było dopuścić, niż gdyby nieczyści baranka zabijali. Ś. Hieronim z Tradycyi żydowskiéj powiada, że ci, którzy prząśniki będąc nieczystymi pożywali, w znacznéj części klęską od Boga zesłaną byli pobici, lecz na prośbę Ezechiasza, szczerą ludu intencią i prawie niewinną przywodzącego, natychmiast klęska ustała, i dla tego w. 20 mówi się: *Że Pan ubłagan jest ludowi.*

22. *I mówił Ezechiasz do serca.* T, j. słowa miłe i pociechę przynoszące.—*Którzy mieli dobre rozumienie o Panu.* Biegłych w śpiewie kościelnym, jak tłumaczy Emm. Sa. Być może sens jest taki: Którzy w dobroć Bożą wierzyli, i względem czci Bożéj dobrze byli usposobieni. — *Przez siedm dni święta.* Tyle bowiem dni uroczystość Wielkanocna obejmowała, według przepisu prawa Exod. 12, 15.—*Ofiary zapokojnych.* Na podziękowanie P. Bogu, i za zdrowie i pomyślność ofiarujących. Obrzęd ofiary zapokojnéj mamy w Lewit. r. 3.

23. *Jeszcze drugie siedem dni.* Do których na mocy prawa nie byli obowiązani.

24. *Poświęciło się tedy kapłanów wielkie mnóstwo.* Żeby dla ofiarowania tak licznych ofiar wystarczyć mogli.

25. *Nowo nawróconych* (Proselytorum). Nowonawróconymi (prozelitami) są ci, którzy z cudzoziemców do żydów się przyłączają, i ich religią przyjmują.

26. Factaque est grandis celebritas in Jerusalem, qualis a diebus Salomonis, filii David regis Israel, in ea urbe non fuerat.

27. Surrexerunt autem sacerdotes atque Levitae benedicentes populo; et exaudita est vox eorum, perveuitque oratio in habitaculum sanctum coeli.

26. Y stało się wielkie święto w Jeruzalem, iakie ode dni Salomona syna Dawidowego króla Izraelskiego w onym mieście nie było.

27. Y wstali kapłani y Lewitowie błogosławiąc ludowi: y wysłuchan iest głos ich: y przyszła modlitwa do mieszkania świętego niebieskiego.

CAPUT XXXI. — ROZDZIAŁ 31.

O zniszczeniu bałwanów przez Ezechiasza, i hojném uposażeniu kapłanów i Lewitów przez lud żydowski.

1. Cumque haec fuissent rite celebrata, egressus est omnis Israel, qui inventus fuerat in urbibus Juda, et fregerunt simulacra, succideruntque lucos, demoliti sunt excelsa, et altaria destruxerunt, non solum de universo Juda et Benjamin, sed et de Ephraim quoque et Manasse, donec penitus everterent; reversique sunt omnes filii Israel in possessiones et civitates suas.

2. Ezechias autem constituit turmas sacerdotales et Leviticas per divisiones suas, unumquemque in officio proprio, tam sacerdotum videlicet, quam Levitarum, ad holocausta et pacifica, ut ministrarent et confiterentur, canerentque in portis castrorum Domini.

3. Pars autem regis erat, ut de propria ejus substantia offerretur holocaustum, mane semper et vespere; sabbatis quoque et Calendis, et solemnitatibus ceteris, sicut scriptum est in lege Moysi.

4. Praecepit etiam populo habitantium Jerusalem, ut darent partes sacerdotibus et Levitis, ut possent vacare legi Domini.

5. Quod cum percrebruisset in auribus multitudinis, plurimas obtulere primitias filii Israel frumenti, vini et olei, mellis quoque; et omnium, quae gignit humus, decimas obtulerunt.

6. Sed et filii Israel et Juda, qui habitabant in urbibus Juda, obtulerunt decimas boum et ovium, decimasque sanctorum, quae voverant Domino Deo suo; atque universa portantes fecerunt acervos plurimos.

7. Mense tertio coeperunt acervorum jacere fundamenta, et mense septimo compleverunt eos.

1. A gdy się to porządnie odprawiło, wyszedł wszytek Izrael, który się naydował w mieściech Judzkich, y połamali bałwany, y wyrąbali gaie, y popsowali wyżyny, y ołtarze pokaźili, nietylko ze wszytkiego Juda, y Beniamin, ale y z Ephraim też, y Manasse, aż do sczętu wywróćili: y wróćili się wszyscy synowie Izrael do ośiadłośći y miast swoich.

2. A Ezechiasz postanowił hufy kapłanów y Lewitów, według rozdźiałów ich, każdego na swym własnym urzędźie, to iest, tak kapłanów iako y Lewitów do całopalenia, y zapokoynych: aby służyli, y wyznawali, y śpiewali w bramach obozu Pańskiego.

3. A powinność królewska była, żeby z własnéy maiętnośći iego ofiarowane było całopalenie poranu zawżdy y w wieczór, w Szabbathy też, y w piérwsze dni mieśiąców, y w inne święta, iako napisano w zakonie iest Moyżeszowym.

4. Roskazał téż ludowi mieszkaiących w Jeruzalem, aby dawali częśći kapłanom y Lewitom, aby mogli pilnować zakonu Pańskiego.

5. Co gdy się rozgłośiło w uszu pospólstwa, synowie Izraelscy ofiarowali barzo wiele piérwoćin zboża, wina, y oliwy, miodu téż, y wszytkiego co rodźi źiemia dźieśięćiny ofiarowali.

6. Ale y synowie Izrael y Juda, którzy mieszkali w mieśćiech Judzkich, ofiarowali dźieśięćiny wołów y owiec, y dźieśięćiny świętych które byli poślubili Panu Bogu swemu: a zniószszy to wszytko, naczynili stogów barzo wiele.

7. Mieśiąca trzećiego poczęli zakładać fundamenty stogów, a dokończyli ich mieśiąca śiódmego.

---

27. *Kapłani i Lewitowie błogosławiąc ludowi.* Formułę, jaką błogosławiono ludowi, mamy Num. 6, 24, jest następną: *Niechaj ci Pan błogosławi, i niechaj cię strzeże. Niech pokaże Pan oblicze swoje tobie, i niech się zmiłuje nad tobą. Niech obróci Pan twarz swoję ku tobie, i niech ci da pokój. — Lewitowie.* Nie widać z miejsca przytoczonego Num. 6, żeby lewitowie mieli prawo błogosławienia ludowi. Mówi się więc błogosławili, albo dla tego, że razem z kapłanami błogosławiącymi ludowi modlili się, albo ponieważ w pieśniach które przy muzyce wykonywali ludowi wszelkiego dobra życzyli.

R. 31.—1. *Z Efraim też i Manasse.* T. j. w miastach, które królowie Judzcy przez wojny sobie nabyli, albowiem za obrębem miejsc, swojemu władaniu poddanych, kruszyć bałwanów prawa nie mieli.

2. *Hufy kapłanów.* Według podziałów i klass od Dawida niegdyś postanowionych, o których patrz I. Par. 24.— *W bramach obozu Pańskiego.* T. j. kościoła, do którego się zbierali jakby żołnierze. LXX mają, *w bramach, w przysionkach domu Pańskiego.*

3. *A powinność królewska była.* Sądzimy, że zdanie jest takie, iż Ezechiasz przyłożył się do kosztów ofiar, t. j. żeby rano i wieczorem na rachunek króla ofiary całopalne się odbywały. LXX mają, *a część króla z majętności jego na całopalenie ranne i wieczorne.* Toż samo prawie uczynił był Salomon, jak czytamy II. Par. r. 8, w. 12 i 13.

4. *Części.* Pierwociny i dziesięciny, które się kapłanom i lewitom należały.

6. *Dziesięciny świętych.* Według Żydów, jak podaje Lyranus, dziesięcinami świętych są te, które lewitowie dawali kapłanom, z dziesięcin które oni sami od ludu odbierali. Patrz Num. 18, 26.

7. *A dokończyli ich miesiąca siódmego.* Od miesiąca Maja do Listopada.

8. Cumque ingressi fuissent Ezechias et principes ejus, viderunt acervos, et benedixerunt Domino ac populo Israel.

9. Interrogavitque Ezechias sacerdotes et Levitas, cur ita jacerent acervi.

10. Respondit illi Azarias, sacerdos primus de stirpe Sadoc, dicens: Ex quo coeperunt offerri primitiae in domo Domini, comedimus, et saturati sumus, et remanserunt plurima, eo quod benedixerit Dominus populo suo: reliquiarum autem copia est ista, quam cernis.

11. Praecepit igitur Ezechias, ut praepararent horrea in domo Domini. Quod cum fecissent,

12. intulerunt tam primitias quam decimas, et quaecumque voverant, fideliter. Fuit autem praefectus eorum Chonenias Levita, et Semei, frater ejus, secundus,

13. post quem Jahiel, et Azarias et Nahath, et Asael et Jerimoth, Jozabad quoque, et Eliel, et Jesmachias, et Mahath et Banajas, praepositi sub manibus Choneniae, et Semei fratris ejus, ex imperio Ezechiae regis et Azariae pontificis domus Dei, ad quos omnia pertinebant.

14. Core vero, filius Jemna, Levites et janitor orientalis portae, praepositus erat iis, quae sponte offerebantur Domino, primitiisque et consecratis in Sancta sanctorum.

15. Et sub cura ejus Eden et Benjamin, Jesue et Semeias, Amarias quoque, et Sechenias in civitatibus sacerdotum, ut fideliter distribuerent fratribus suis partes, minoribus, atque majoribus;

16. exceptis maribus ab annis tribus et supra, cunctis qui ingrediebantur templum Domini; et quidquid per singulos dies conducebat in ministerio atque observationibus juxta divisiones suas,

17. sacerdotibus per familias et Levitis a vigesimo anno et supra per ordines et turmas suas,

18. universaeque multitudini, tam uxoribus, quam liberis eorum utriusque sexus, fideliter cibi de his, quae sanctificata fuerant, praebebantur.

19. Sed et filiorum Aaron per agros, et suburbana urbium singularum dispositi erant viri, qui partes distribuerent universo sexui masculino de sacerdotibus et Levitis.

20. Fecit ergo Ezechias universa, quae diximus, in omni Juda, operatusque est bonum, et rectum et verum coram Domino Deo suo.

8. A gdy weszli Ezechiasz y książęta iego oglądali stogi, y błogosławili Panu y ludowi Izrael.

9. Y spytał Ezechiasz kapłanów y Lewitów, czemuby tak leżały stogi?

10. Odpowiedźiał mu Azariasz kapłan piérwszy z pokolenia Sadok, mówiąc: Odtąd iako poczęły bydź ofiarowane piérwoćiny w domu Pańskim, iedliśmy, y byliśmy nasyceni: y zostało barzo wiele, przeto iż błogosławił Pan ludowi swemu: a ostatków to mnóstwo iest które widźisz.

11. Roskazał tedy Ezechiasz, aby sprawiono szpichlérze w domu Pańskim. Które gdy sprawiono,

12. wnieśiono tak piérwoćiny iako y dześięćiny, y cokolwiek byli poślubili, wiernie. A nad onémi rzeczami był przełożony Choneniasz Lewit, y Semei brat iego, wtòry,

13. po którym Jahiel, y Azariasz, y Nahath, y Asael, y Jerimoth, Jozabad téż, y Eliel, y Jesmachiasz, y Mahat, y Banaiasz, urzędnicy pod ręką Choneniasza, y Semeia brata iego, z roskazania Ezechiasza króla, y Azariasza nawyższego kapłana domu Bożego, do których wszytko należało.

14. Kóre lepak syn Jemna Lewit y odźwiérny wschodniey bramy nad témi rzeczami był przełożony, które dobrowolnie ofiarowano Panu, y nad piérwoćinami, y nad poświęconémi do świętego świętych.

15. A pod pieczą iego, Eden y Beniamin, Jesue y Semeiasz, Amariasz téż, y Secheniasz w mieśćiech kapłańskich, aby wiernie rozdawali braćiéy swoiéy częśći mnieyszym, y więtszym;

16. wyiąwszy mężczyzny we trzech lećiech y wyższéy, wszytkim którzy wchodźili do kośćioła Pańskiego, y czego iedno było potrzeba na każdy dźień w służbie, y w zachowaniu według rozdźiałów ich.

17. Kapłanóm według domów, a Lewitóm ode dwudźiestego roku y wyższéy według rzędów y ufców;

18. y wszytkiemu ich mnostwu, tak żonam iàko y dźiećióm ich, oboiéy płći obrok wiernie dawano z tego co było poświęcono.

19. Ale y synów Aaronowych po rolach y przedmieśćiach miasta każdego byli rozłożeni mężowie, którzyby rozdawali dźiały wszytkiey płci męskiéy z kapłanów y Lewitów.

20. Uczynił tedy Ezechiasz wszytko cośmy powiedźieli po wszytkim Judźie: y czynił to co było dobrego y prawego y prawdźiwego przed Panem Bogiem swoim.

11. *Aby sprawiono spichlerze w domu Pańskim.* Nie iżby nanowo postawiono, gdyż były już przedtém przez Salomona zbudowane, lecz żeby były oczyszczone i odnowione w miejscach w których skazie uległy.

12. *Wtóry.* T. j. pomocnik. Patrz co się rzekło wyż. I. Par. 16. 5; i II. Par. 26, 11, i 28, 7.

13. *Do których wszystko należało.* Słów tych niema ani w tekście hebrajskim, ani w tekście LXX; sens zdaje zaś być taki, od których po części rozkazu, po części wykonania wszystko zależało.

14. *Do świętego świętych.* Na święty użytek, do ofiar, i t. d.

16. *Wyjąwszy mężczyzny.* Oprócz mężczyzn, którzy po dokończeniu trzeciego roku życia, t. gdy od piersi matek odłączonymi zostali, poczynali brać żywność z ofiar, dziesięcin, pierwocin, i t. d.—*Którzy wchodzili do kościoła Pańskiego.* Kapłanom i Lewitom, którzy w kościele i w przysionkach P. Bogu służyli.— *W zachowaniu.* W obowiązkach. — *Rozdziałów ich.* Klass i porządków swoich.

17. *Ode dwudziestego roku.* Patrz co się rzekło I. Par. 23, 24. W roku dwudziestym życia po zbudowaniu kościoła służyć zaczynali Lewitowie.

19. *Synów Aaronowych.* T. j. tych, którzy byli kapłanami. Przeto tak w hebrajskim jak u LXX mówi się: *Z synów Aaronowych kapłanów.*

21. in universa cultura ministerii domus Domini, juxta legem et ceremonias, volens requirere Deum suum in toto corde suo; fecitque et prosperatus est.

21. we wszytkiéy sprawie posługi domu Pańskiego według zakonu y Ceremoniy chcąc szukać Boga swego ze wszytkiego serca swego, y uczynił, y powodziło mu się.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O oblężeniu Jerozolimy przez Sennacheryba, i porażce jaką odebrał od Anioła, tudzież o śmierci Ezechiasza.

1. Post quae et hujuscemodi veritatem, venit Sennacherib, rex Assyriorum, et ingressus Judam obsedit civitates munitas, volens eas capere. *(4. Reg. 18, 13. Eccli. 48, 20. Isai. 36, 1).*
2. Quod cum vidisset Ezechias, venisse scilicet Sennacherib, et totum belli impetum verti contra Jerusalem,
3. inito cum principibus consilio, virisque fortissimis, ut obturarent capita fontium, qui erant extra urbem; et hoc omnium decernente sententia,
4. congregavit plurimam multitudinem, et obturaverunt cunctos fontes, et rivum, qui fluebat in medio terrae, dicentes: Ne veniant reges Assyriorum, et inveniant aquarum abundantiam.
5. Aedificavit quoque, agens industrie, omnem murum, qui fuerat dissipatus, et exstruxit turres desuper, et forinsecus alterum murum; instauravitque Mello in civitate David, et fecit universi generis armaturam et clypeos;
6. constituitque principes bellatorum in exercitu, et convocavit universos in platea portae civitatis, ac locutus est ad cor eorum dicens:
7. Viriliter agite, et confortamini: nolite timere, nec paveatis regem Assyriorum, et universam multitudinem, quae est cum eo: multo enim plures nobiscum sunt, quam cum illo.
8. Cum illo enim est brachium carneum: nobiscum Dominus Deus noster, qui auxiliator est noster, pugnatque pro nobis. Confortatusque est populus hujuscemodi verbis Ezechiae regis Juda.
9. Quae postquam gesta sunt, misit Sennacherib, rex Assyriorum, servos suos in Jerusalem (ipse enim cum universo exercitu obsidebat Lachis) ad Ezechiam regem Juda, et ad omnem populum, qui erat in urbe, dicens:
10. Haec dicit Sennacherib, rex Assyriorum: In quo habentes fiduciam sedetis obsessi in Jerusalem?
11. Num Ezechias decipit vos, ut tradat morti

1. Po czym, y po takowéy prawdźie, przyćiągnał Sennacherib król Assyriyski, y wtargnąwszy w Judę obléght miasta obronne, chcąc ich dobyć.
2. Co widząc Ezechiasz, to iest, iż przyćiągnał Sennacherib, a iż wszytka moc woyny obróciła się na Jeruzalem,
3. naradźiwszy się z kśiążęty y z mężami mocnymi, aby zatkali początki źródeł, które były za miastem, a gdy się to wszytkich zdanie postanowiło,
4. zebrał wielki lud, y zatkali wszytkie źrzódła y strugę która płynęła w pośrzodku źiemie, mówiąc: Aby nie przyszli królowie Assyriyscy, y nie naleźli dostatku wody.
5. Pobudował też z pilnośćią czyniąc wszytek mur który był obalony, y wieże wywiódł na wierzchu, y zewnątrz drugi mur, y naprawił Mello w mieśćie Dawidowym, y nasprawiał wszelakiego oręża y tarczy:
6. y postanowił hetmany walczników w woysku, y zezwał wszytkich na plac bramy mieyskiéy, y mówił do serca ich, mówiąc:
7. Mężnie czyńćie a zmacniayćie się: niebóyćie się, ani się lękayćie króla Assyriyskiego, ani wszytkiego mnóstwa które z nim iest: bo daleko więcéy ich z nami iest niźli z nim.
8. Z nim bowiem iest ramię ćielesne: z nami Pan Bóg nasz, który iest pomocnikiem naszym, y walczy za nas. Y zmocnił się lud takimi słowy Ezechiasza króla Judzkiego.
9. Co gdy się stało, posłał Sennacherib król Assyriyski służebniki swe do Jeruzalem (bo sam ze wszytkim woyskiem leżał pod Lachis), do Ezechiasza króla Judzkiego, y do wszytkiego ludu, który był w mieśćie, mówiąc:
10. To mówi Sennacharib król Assyriyski: W kim maiąc ufanie śiedźićie oblężeni w Jeruzalem?
11. Yzali was nie zwodźi Ezechiasz, aby was

R. 32.—1. *Po takowéj prawdzie.* T. j. rzeczy opowiadanych; sens jest taki: Gdy tak zacnie i święcie się sprawował Ezechiasz; albowiem *emet*, u Żydów i prawdę i zacność czyli prawość oznacza.—*Przyciągnął Sennacherib.* Przyczyną wojny, jak uważa Salianus anno mundi 3319, n. 1, było to, że Ezechiasz Assyryjczykom daniny płacić odmówił.

3. *Zatkali początki źródeł.* Zakrywając je, i wodę przez ukryte kanały tam i ówdzie sprowadzając.

4. *Wielki lud.* Robotników.—*Strugę, która płynęła w pośrodku ziemi.* Rozumie potok Cedron, który od wschodu płynie pomiędzy miastem i górą Oliwną. Patrz Willalpandus, tom 3, na Ezech. patrz 1, lib. 2, c. 19. Inni o małéj rzeczułce Syloe rozumieją, która ze źródła Gihon wypływa blisko Jerozolimy; albowiem niżéj w. 30, ta rzeczułka źródłem Gihon się nazywa.

5. *Zewnątrz drugi mur.* Który gdzieindziéj Pismo ś. zwykło nazywać *murem, i przedmurzem.* Iz. 26, 1; Tren. 2, 8.—*I naprawił Mello.* Pod imieniem Mello rozumie się mur, który opasywał górę Syon ze strony północnéj miasta, ponieważ ten mur był w owéj dolinie czyli przepaści, która Mello, a przez Józefa Tyropeon się nazywa.

6. *I mówił do serca ich.* Rzecz miał, żeby ich pocieszyć i do mężnego się trzymania sił dodać.

9. *Posłał Sennacherib.* Wszystko co się tu mówi wytłumaczoném jest w IV. Król. 18, 17 i daléj.

in fame et siti, affirmans, quod Dominus Deus vester liberet vos de manu regis Assyriorum?

12. Numquid non iste est Ezechias, qui destruxit excelsa illius, et altaria, et praecepit Juda et Jerusalem, dicens: Coram altari uno adorabitis, et in ipso comburetis incensum?

13. An ignoratis, quae ego fecerim, et patres mei cunctis terrarum populis? numquid praevaluerunt dii gentium, omniumque terrarum liberare regionem suam de manu mea?

14. Quis est de universis diis gentium, quas vastaverunt patres mei, qui potuerit eruere populum suum de manu mea, ut possit etiam Deus vester eruere vos de hac manu?

15. Non vos ergo decipiat Ezechias, nec vana persuasione deludat; neque credatis ei. Si enim nullus potuit deus cunctarum gentium atque regnorum liberare populum suum de manu mea, et de manu patrum meorum, consequenter nec Deus vester poterit eruere vos de manu mea.

16. Sed et alia multa locuti sunt servi ejus contra Dominum Deum, et contra Ezechiam servum ejus;

17. epistolas quoque scripsit plenas blasphemiae in Dominum Deum Israel, et locutus est adversus eum: Sicut dii gentium ceterarum non potuerunt liberare populum suum de manu mea, sic et Deus Ezechiae eruere non poterit populum suum de mana ista.

18. Insuper et clamore magno, lingua judaica contra populum, qui sedebat in muris Jerusalem, personabat, ut terreret eos, et caperet civitatem.

19. Locutusque est contra Deum Jerusalem, sicut adversum deos populorum terrae, opera manuum hominum.

20. Oraverunt igitur Ezechias rex, et Isaias filius Amos, prophetes adversum hanc blasphemiam, ac vociferati sunt usque in coelum.

21. Et misit Dominus Angelum, qui percussit omnem virum robustum et bellatorem, et principem exercitus regis Assyriorum; reversusque est cum ignominia in terram suam. Cumque ingressus esset domum dei sui, filii, qui egressi fuerant de utero ejus, interfecerunt eum gladio. (*Tob. 1, 21. Is. 37, 36*).

22. Salvavitque Dominus Ezechiam et habitatores Jerusalem de manu Sennacherib, regis Assyriorum, et de manu omnium, et praestitit eis quietem per circuitum.

23. Multi etiam deferebant hostias, et sacrificia Domino in Jerusalem, et munera Ezechiae regi Juda, qui exaltatus est post haec coram cunctis gentibus.

24. In diebus illis aegrotavit Ezechias usque ad mortem, et oravit Dominum; exaudivitque eum, et dedit ei signum. (*4. Reg. 20, 1*).

25. Sed non juxta beneficia, quae acceperat, retribuit, quia elevatum est cor ejus; et facta est contra eum ira, et contra Judam et Jerusalem.

pomorzył głodem y pragnieniem, twierdząc, iż Pan Bóg wasz wybawi was z ręki króla Assyriyskiego?

12. Aza nie ten iest Ezechiasz, który popsował wyżyny iego y ołtarze, y przykazał Judźie y Jeruzalem mówiąc: Przed iednym ołtarzem będźiećie się kłaniać, y na nim kadzenie palić będźiećie?

13. Azaż nie wiećie com ia uczynił, y oycowie moi, wszytkim narodóm źiemskim? Izali przemogli bogowie narodów y wszytkich źiem wybawić źiemię swoię z ręki moiéy?

14. Który iest ze wszytkich bogów narodów, które zwoiowali oycowie moi, coby był mógł wyrwać lud swóy z ręki moiéy, aby też was Bóg wasz mógł wyrwać z ręki téy?

15. Niech was tedy nie zwodźi Ezechiasz, ani próżną namową niech nie oszukiwa, ani mu wierzćie. Bo ieśli żaden bóg wszytkich narodów y królestw nie mógł wybawić ludu swego z ręki moiéy, y z ręki oyców moich, pogotowiu ani Bóg wasz będźie was mógł wyrwać z ręki moiéy.

16. Ale y wiele innych rzeczy mówili służebnicy iego przećiw Panu Bogu, y przećiw Ezechiaszowi słudze iego.

17. Napisał też listy pełne bluźnierstwa przećiw Panu Bogu Izraelskiemu, y mówił przećiwko niemu: Jako bogowie innych narodów nie mogli wybawić ludu swego z ręki moiéy: tak y Bóg Ezechiaszów nie będźie mógł wyrwać ludu swego z ręki téy.

18. Nad to iescze y głosem wielkim ięzykiem żydowskim na lud który śiedźiał na murzech Jerozolimskich wrzeszczał, aby ie przestraszył, y miasto wźiął.

19. Y mówił przećiw Bogu Jeruzalem, iako przećiw bogóm narodów źiemskich, robocie rąk ludzkich.

20. Modlili się tedy Ezechiasz król y Izaiasz syn Amos Prorok, przećiw temu bluźnierstwu, y krzyczeli aż do nieba.

21. Y posłał Pan Anioła, który pobił wszelkiego męża mocnego y walecznika y hetmana woyska króla Assyriyskiego: Y wróćił się ze sromotą do źiemie swoiéy. A gdy wszedł do domu boga swego, synowie którzy wyszli byli z żywota iego, zabili go mieczem.

22. Y wybawił Pan Ezechiasza y obywatele Jerozolimskie z ręki Sennacherib króla Assyriyskiego, y z ręki wszytkich, y dał im odpoczynek w około.

23. Wiele też przynośili obiaty y ofiary Panu do Jeruzalem, y dary Ezechiaszowi królowi Judzkiemu: który wywyższon był potym przedewszytkimi narody.

24. W one dni rozniemógł się Ezechiasz aż na śmierć, y modlił się Panu, y wysłuchał go a dał mu znak.

25. Ale nie wedle dobrodźieystw które był wźiął oddał: bo się wyniosło serce iego, y stał się gniew przećiwko iemu, y przećiw Judźie y Jeruzalem.

---

21. *I posłał Pan anioła.* Wytłumaczyliśmy to w IV. Król. 19, 35 i daléj.

24. *Rozniemógł się Ezechiasz.* Patrz co się rzekło w IV. Król. 20, na początku.

25. *Bo się wyniosło serce jego.* Po wyjściu z niebiespieczeństwa, które mu groziło ze strony Sennacheriba,

26. Humiliatusque est postea eo, quod exaltatum fuisset cor ejus, tam ipse, quam habitatores Jerusalem; et idcirco non venit super eos ira Domini in diebus Ezechiae.

27. Fuit autem Ezechias dives, et inclytus valde, et thesauros sibi plurimos congregavit argenti et auri et lapidis pretiosi, aromatum et armorum universi generis, et vasorum magni pretii.

28. Apothecas quoque frumenti, vini et olei, et praesepia omnium jumentorum, caulasque pecorum,

29. et urbes aedificavit sibi; habebat quippe greges ovium, et armentorum innumerabiles eo, quod dedisset ei Dominus substantiam multam nimis.

30. Ipse est Ezechias, qui obturavit superiorem fontem aquarum Gihon, et avertit eas subter ad occidentem urbis David; in omnibus operibus suis fecit prospere, quae voluit.

31. Attamen in legatione principum Babylonis, qui missi fuerant ad eum, ut interrogarent de portento, quod acciderat super terram, dereliquit eum Deus, ut tentaretur, et nota fierent omnia, quae erant in corde ejus.

32. Reliqua autem sermonum Ezechiae, et misericordiarum ejus scripta sunt in visione Isaiae, filii Amos prophetae, et in Libro regum Juda et Israel.

33. Dormivitque Ezechias cum patribus suis, et sepelierunt eum super sepulchra filiorum David; et celebravit ejus exequias universus Juda, et omnes habitatores Jerusalem; regnavitque Manasses filius ejus pro eo.

26. Y upokorzył się potym dla tego że się było wyniosło serce iego, tak sam, iako y obywatele Jerozolimscy: y przetóż nie przyszedł na nie gniew Pański za dni Ezechiaszowych.

27. A Ezechiasz był bogaty, y barzo zawołany, y zebrał sobie barzo wiele skarbów, śrébra y złota, y kamienia drogiego, rzeczy wonnych, y oręża wszelakiego, y naczynia kosztownego.

28. Komory téż zboża, wina y oliwy, y żłoby na wszelakie bydlęta, y obory dla bydła.

29. Y miasta sobie pobudował: bo miał trzody owiec y bydła niezliczone, dla tego że mu był dał Pan maiętność barzo wielką.

30. Tenći iest Ezechiasz, który zatkał wyższe źródło wód Gihon, a odwrócił ie dołem na zachód słońca miasta Dawidowego: we wszytkich sprawach swoich czynił szczęśliwie co chciał.

31. Wszakóż w poselstwie książąt Babilońskich, którzy byli posłani do niego, aby go pytali o cud który się był stał na ziemi, opuścił go Bóg, aby był kuszón, ażeby się okazało wszytko co było w sercu iego.

32. A ostatek mów Ezechiaszowych, y miłosierdźia iego, napisane są w Widzeniu Izaiasza syna Amos proroka, y w księgach królów Judzkich y Izraelskich.

33. Y zasnął Ezechiasz z oycy swemi, y pogrzebli go nad groby synów Dawidowych, y czynił mu pogrzéb wszytek Juda y wszyscy obywatele Jeruzalem, a Manasses syn iego królował miasto niego.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O panowaniu Manassesa syna Ezechiaszowego, i jego uprowadzeniu do niewoli przez Assyryjczyków, następnie o jego wyzwolcniu. O następcy Manassesa Amonie i jégo śmierci.

1. Duodecim annorum erat Manasses, cum regnare coepisset, et quinquaginta quinque annis regnavit in Jerusalem. *(4. Reg. 21, 1).*

2. Fecit autem malum coram Domino juxta abominationes gentium, quas subvertit Dominus coram filiis Israel;

3. et conversus instauravit excelsa, quae demolitus fuerat Ezechias pater ejus, construxitque

1. Dwanaście lat miał Manasses, gdy królować począł, a pięćdźieśiąt y pięć lat królował w Jeruzalem.

2. A czynił złość przed Panem według obrzydłości poganów, które był Pan wywróćił przed syny Izraelskimi:

3. y obróćiwszy sie pobudował wyżyny, które był obalił Ezechiasz oćiec iego: y zbudował ołtarze

i po przyjęciu posłów z Babilonu, którzy go pozdrowić przyszli, i gdy z łaski Boskiéj w bogactwa urosł, jak się opowiada w tym rozdziale.

26. *I upokorzył się potém.* Upomnieniami Izaiasza do upamiętania się przyszedł. Patrz IV. Król. 20, 14. W hebrajskim jest: *I upokorzył się Ezechiasz od wyniosłości serca swojego, on sam i mieszkańcy Jerozolimy.*

30. *Źródło wód Gihon.* Patrz wyż. w. 3. O źródle Gihon powiedzieliśmy nieco w III. Król. 1, 33.— *Odwrócił je dołem.* Zatkał wyższe źródło wód Gihon, i odwrócił je w dół dawnego wodociągu, wydrążając skałę na zachód miasta Dawidowego. W tém samém wprawdzie miejscu z którego wprzódy wypływały, lecz z tą różnicą, że Salomonowy wodociąg wyższy do wielu miejsc miasta sprowadzał wody, Ezechiaszowy zaś wodociąg niższy i więcéj ukryty, do mniéjszej części miasta i to do niższéj, wody przynosił.

31. *Aby go pytali o cud.* Cofnienia się słońca; albowiem Babilończycy i Chaldeyczycy astronomii oddani, poruszenie owe słońca byli zauważali, i słyszeli, że się stał cud Boży z powodu choroby Ezechiasza króla Judzkiego; przeto w chęci poznania prawdziwości rzeczy, posłom poruczyli, iżby się o tém dokładnie wywiedzieli.— *Opuścił go Bóg, aby był kuszon.* Dopuścił Bóg, żeby był wyniosłością serca kuszony.— *Iżby się okazało wszystko co było w sercu jego.* Iżby się pokazało, jak są wątłe siły ludzkie Boskiéj pomocy pozbawione.

32. *Miłosierdzia jego.* Pobożności i zacności jego; to bowiem także oznacza wyraz hebrajski *chesed.*

33. *Nad groby synów Dawidowych. I to zauważać należy,* powiada ś. Hieronim in Tradit. hebr. *że wyższy miał grób niż inni synowie Dawidowi, z powodu swoich zasług.*

R. 33.— 1. *Dwadzieście lat.* Wszystko to co się tu znajduje aż do wiersza jedenastego wytłumaczoném jest w IV. Król. 21, od w. 1 i daléj.

aras Baalim, et fecit lucos, et adoravit omnem militiam coeli, et coluit eam.

4. Aedificavit quoque altaria in domo Domini, de qua dixerat Dominus: In Jerusalem erit nomen meum in aeternum. *(2. Reg. 7, 10).*

5. Aedificavit autem ea cuncto exercitui coeli in duobus atriis domus Domini.

6. Transireque fecit filios suos per ignem in valle Benennom, observabat somnia, sectabatur auguria, maleficis artibus inserviebat, habebat secum magos et incantatores; multaque mala operatus est coram Domino, ut irritaret eum.

7. Sculptile quoque, et conflatile signum posuit in domo Dei, de qua locutus est Deus ad David et ad Salomonem filium ejus, dicens: In domo hac et in Jerusalem, quam elegi de cunctis tribubus Israel, ponam nomen meum in sempiternum, *(3. Reg. 8, 18).*

8. et moveri non faciam pedem Israel de terra, quam tradidi patribus eorum: ita duntaxat, si custodierint facere, quae praecepi eis, cunctamque legem et ceremonias atque judicia per manum Moysi.

9. Igitur Manasses seduxit Judam, et habitatores Jerusalem, ut facerent malum super omnes gentes, quas subverterat Dominus a facie filiorum Israel.

10. Locutusque est Dominus ad eum et ad populum illius; et attendere noluerunt.

11. Idcirco superinduxit eis principes exercitus regis Assyriorum; ceperuntque Manassen, et vinctum catenis atque compedibus duxerunt in Babylonem.

12. Qui postquam coangustatus est, oravit Dominum Deum suum, et egit poenitentiam valde coram Deo patrum suorum.

13. Deprecatusque est eum, et obsecravit intente; et exaudivit orationem ejus, reduxitque eum Jerusalem in regnum suum, et cognovit Manasses, quod Dominus ipse esset Deus.

14. Post haec aedificavit murum extra civitatem David ad occidentem Gihon in convalle, ab introitu portae piscium per circuitum usque ad Ophel, et exaltavit illum vehementer; constituitque principes exercitus in cunctis civitatibus Juda munitis,

15. et abstulit deos alienos, et simulacrum de domo Domini, aras quoque, quas fecerat in monte domus Domini et in Jerusalem; et projecit omnia extra urbem.

Baalim y naczynił gaiów, y kłaniał się wszytkiemu woysku niebieskiemu, y służył mu.

4. Zbudował też ołtarze w domu Pańskim, o którym powiedźiał Pan: W Jeruzalem będźie imię moie na wieki.

5. A zbudował ie wszytkiemu woysku niebieskiemu we dwu śieniach domu Pańskiego.

6. Y przewodźił syny swe przez ogień w Dolinie Benennom: przystrzegał snów, bawił się wieszczbą, czarnokśięskim naukam służył, miał przy sobie czarnokśiężniki y czarowniki: y wiele złego pobroił przed Panem, aby go draźnił.

7. Postanowił też bałwana rytego, y litego w domu Bożym, o którym Bóg mówił do Dawida, y do Salomona syna iego, mówiąc: W tym domu y w Jeruzalem, którem obrał ze wszytkich pokoleni Izraelskich, położę imię moie na wieki,

8. a nie dopuszczę ruszyć się nodze Izraela, z źiemie którąm dał oycóm ich: wszakże tak, ieśli przestrzégać będą y czynić com im roskazał, y wszytek zakon y ceremonie y sądy przez rękę Moyżeszowę.

9. Manasses tedy zwiódł Judę y obywatele Jeruzalem, że czynili złość nad wszytkie narody, które był Pan wywróćił od oblicza synów Izrael.

10. Y mówił Pan do niego y do ludu iego, ale dbać niechćieli.

11. Przetóż nawiódł na nie hetmany woyska króla Assyriyskiego: y poymali Manasse y związanego łańcuchami y pętami, zawiedli do Babilonu.

12. Który gdy był uciśniony, modlił się Panu Bogu swemu, y czynił pokutę barzo przed Bogiem oyców swoich.

13. Y prośił go, y modlił się pilnie: y wysłuchał modlitwę iego, y przywróćił go do Jeruzalem na królestwo iego: y poznał Manasses iż Pan sam iest Bogiem.

14. Potym zmurował mur przed miastem Dawidowym na zachód słońca Gihon w dolinie, od weśćia rybnéy bramy w około aż do Ophel, y podniósł go barzo: y postanowił hetmany woyska we wszytkich miastach obronnych Juda:

15. y zniósł bogi cudze, y bałwana z domu Pańskiego, także ołtarze, które poczynił był na górze domu Pańskiego y w Jeruzalem; y wyrzućił wszytkie przed miasto.

---

5. *We dwu sieniach domu Pańskiego.* T. j. Izraelitów i pogan, chociaż potém do tego przyszła jego bezbożność, że także w przysionku lewitów bałwanów postawił. Patrz Saliana anno mundi 3340, n. 7.

6. *W dolinie Benennom.* Czyli Gehennom, t. j. *w dolinie Ennom,* tak nazwanéj od imienia dawnego jéj właściciela z narodu Jebuzejczyków, i była częścią doliny Cedron. Ztąd wzięte imię Gehenny, i przeniesione do oznaczenia płomieni piekielnych.

14. *Na zachód słońca Gihon w dolinie.* Która się znajduje pomiędzy miastem i górą Kalwaryi, za obrębem miasta Dawidowego, czyli góry Syońskiéj.— *Od wejścia rybnéj bramy.* Która była w rogu wschodnim i północnym miasta.—*Aż do Ofel.* Miejsca przed wschodnią bramą kościoła. O Ofelu patrz co się rzekło wyż. r. 27, 3.

15. *Bałwana z domu Pańskiego.* Który w IV. Król. 21, 7 zowie się *bałwanem gaju.* Patrz co się tam rzekło.— *Na górze domu Pańskiego.* Na górze Moria, w przysionkach kościoła.— *Wyrzucił wszystkie przed miasto.* Do miejsca nieczystego, może do Tofet przy potoku Cedron, na wzór Ezechiasza ojca swojego.

16. Porro instauravit altare Domini, et immolavit super illud victimas et pacifica et laudem; praecepitque Judae, ut serviret Domino Deo Israel.

17. Attamen adhuc populus immolabat in excelsis Domino Deo suo.

18. Reliqua autem gestorum Manasse, et obsecratio ejus ad Deum suum, verba quoque Videntium, qui loquebantur ad eum in nomine Domini Dei Israel, continentur in sermonibus regum Israel.

19. Oratio quoque ejus, et exauditio, et cuncta peccata atque contemtus, loca etiam, in quibus aedificavit excelsa, et fecit lucos et statuas, antequam ageret poenitentiam, scripta sunt in sermonibus Hozai.

20. Dormivit ergo Manasses cum patribus suis, et sepelierunt eum in domo sua; regnavitque pro eo filius ejus Amon. *(4. Reg. 21, 19).*

21. Viginti duorum annorum erat Amon, cum regnare coepisset, et duobus annis regnavit in Jerusalem.

22. Fecitque malum in conspectu Domini, sicut fecerat Manasses pater ejus; et cunctis idolis, quae Manasses fuerat fabricatus, immolavit atque servivit.

23. Et non est reveritus faciem Domini, sicut reveritus est Manasses pater ejus; et multo majora deliquit.

24. Cumque conjurassent adversus eum servi sui, interfecerunt eum in domo sua.

25. Porro reliqua populi multitudo, caesis iis, qui Amon percusserant, constituit regem Josiam filium ejus pro eo.

16. Zatym naprawił ołtarz Pański, ofiarował ofiary, y zapokoyne, y chwałę: y roskazał Judźie aby służył Panu Bogu Izraelskiemu.

17. A wszakóż ,iescze lud ofiarował na wyżynach Panu Bogu swemu.

18. A ostatek spraw Manasse, y modlitwa iego do Boga swego, słowa też widzących którzy mówili do niego w imię Pana Boga Izraelskiego, zamykaią się w mowach królów Izraelskich.

19. Modlitwa też iego, y wysłuchanie, y wszytkie grzechy y wzgarda, mieysca też na których zbudował wyżyny, y poczynił gaie y słupy, przed tym niźli pokutę czynił, napisane są w mowach Hoza.

20. Zasnął tedy Manasses z oycy swémi, y pogrzebli go w domu swoim; y królował Amon syn iego miasto niego.

21. Dwadźieśćia y dwie lećie miał Amon gdy począł królować, a dwie lećie królował w Jeruzalem.

22. Y czynił złe przed oczyma Pańskimi, iako był uczynił Manasses oćiec iego: y wszytkim bałwanom, których był naczynił Manasses, ofiarował y służył.

23. Y nie wstydźił się oblicza Pańskiego, iako się wstydał Manasses oćiec iego: y daleko więcey zgrzészył.

24. A sprzyśiągszy się przećiw iemu słudzy iego, zabili go w iego domu.

25. A ostatek mnostwa ludu, pobiwszy te którzy byli Amona zabili, postanowił królem Joziasza syna iego miasto niego.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O panowaniu cnotliwego króla Jozyasza, o znalezieniu autografu księgi Deuteronomium, i wznowieniu przymierza z Panem Bogiem.

1. Octo annorum erat Josias, cum regnare coepisset, et triginta et uno anno regnavit in Jerusalem. *(4. Reg. 22, 1).*

2. Fecitque, quod erat rectum, in conspectu Domini, et ambulavit in viis David patris sui; non declinavit neque ad dextram, neque ad sinistram.

3. Octavo autem anno regni sui, cum adhuc esset puer, coepit quaerere Deum patris sui David; et duodecimo anno, postquam regnare coeperat, mundavit Judam et Jerusalem ab excelsis et lucis, simulacrisque et sculptilibus.

4. Destruxeruntque coram eo aras Baalim, et simulacra, quae superposita fuerant, demoliti sunt;

1. Ośm lat miał Joziasz, gdy królować począł, a trzydźieśći y ieden rok królował w Jeruzalem.

2; Y czynił co było dobrego przed oczyma Pańskimi, y chodźił drogami Dawida oyca swego, nie ustępował ani na prawo ani na lewo.

3. A ósmego roku królestwa swego, będąc iescze dźiećięćiem, począł szukać Boga oyca swego Dawida: a we dwunastym roku iako był począł królować, oczyśćił Judę y Jeruzalem od wyżyn, y gaiów, y bałwanów y rycin.

4. Y pokaźili przed nim ołtarze Baalim: y potłukli bałwany które na nich postawione były: gaie

16. *Chwałę.* Ofiarę zapokojne i dziękczynne.

17. *A wszakoż jeszcze lud.* Nie mógł bowiem od ludu wyjednać Manasses, żeby wyżyny zniszczył i opuścił.

18. *W mowach królów Izraelskich.* Która to księga nieistnieje.

19. *Wzgarda.* W hebr. *przeniewierstwo.* LXX, *odstępstwo.— W mowach Hoza.* Księga ta nieistnieje. Niektórzy z Żydów mniemają, że to jest Izaiasz, jak świadczy ś. Hieronim.

20. *Pogrzebli go w domu swoim.* Patrz co się rzekło w IV. Król. 21, 18.

21. *Dwadzieścia i dwie lecie miał Amon.* To wszystko co się tu znajduje aż do końca rozdziału jest powtórzeniem z IV. Król. r. 21, od w. 19 i daléj: patrz co się tam rzekło.

R. 34.—1. *Ośm lat.* Pierwsze te dwa wiersze są powtórzeniem z IV. Król. 22, na początku.

3. *We dwudziestym roku.* T. j. swojego wieku.

4, *Po grobiech onych.* Patrz co się rzekło w IV. Król. r. 23, 6.

lucos etiam, et sculptilia succidit atque comminuit, et super tumulos eorum, qui eis immolare consueverant, fragmenta dispersit.

5. Ossa praeterea sacerdotum combussit in altaribus idolorum, mundavitque Judam et Jerusalem.

6. Sed et in urbibus Manasse et Ephraim et Simeon usque Nephthali cuncta subvertit.

7. Cumque altaria dissipasset et lucos et sculptilia contrivisset in frusta, cunctaque delubra demolitus esset de universa terra Israel, reversus est in Jerusalem.

8. Igitur anno octavo decimo regni sui, mundata jam terra et templo Domini, misit Saphan, filium Esceliae, et Maasiam, principem civitatis, et Joha, filium Joachaz, a commentariis, ut instaurarent domum Domini Dei sui.

9. Qui venerunt ad Helciam sacerdotem magnum, acceptamque ab eo pecuniam, quae illata fuerat in domum Domini, et quam congregaverant Levitae, et janitores de Manasse et Ephraim, et universis reliquiis Israel, ab omni quoque Juda et Benjamin, et habitatoribus Jerusalem,

10. tradiderunt in manibus eorum, qui praeerant operariis in domo Dómini, ut instaurarent templum, et infirma quaeque sarcirent.

11. At illi dederunt eam artificibus, et caementariis, ut emerent lapides de lapicidinis, et ligna ad commissuras aedificii, et ad contignationem domorum, quas destruxerant reges Juda.

12. Qui fideliter cuncta faciebant. Erant autem praepositi operantium: Jahat et Abdias de filiis Merari, Zacharias et Mosollam de filiis Caath, qui urgebant opus; omnes Levitae scientes organis canere.

13. Super eos vero, qui ad diversos usus onera portabant, erant scribae et magistri de Levitis janitores.

14. Cumque efferrent pecuniam, quae illata fuerat in templum Domini, reperit Helcias sacerdos Librum legis Domini per manum Moysi;

15. et ait ad Saphan scribam: Librum legis inveni in domo Domini; et tradidit ei.

16. At ille intulit volumen ad regem, et nuntiavit ei dicens: Omnia, quae dedisti in manu servorum tuorum, ecce, complentur.

17. Argentum, quod repertum est in domo Domini, conflaverunt; datumque est praefectis artificum et diversa opera fabricantium.

18. Praeterea tradidit mihi Helcias sacerdos hunc librum. Quem cum rege praesente recitasset,

też y ryciny wyrąbał y pokruszył: a po grobiech onych którzy im zwykli byli ofiarować sztuki rozmiotał.

5. Nad to y kośći kapłanów popalił na ołtarzach bałwańskich, y oczyśćił Judę y Jeruzalem.

6. Ale y w mieśćiech Manasse, y Ephraim, y Simeon, aż do Nephtali wszytko powywracał.

7. A rozwaliwszy ołtarze, y gaie, y ryciny w kęsy pokruszywszy, y wszytkie zbory zburzywszy, ze wszytkiéy źiemi Izraelskiéy, wróćił się do Jeruzalem.

8. Ośmnastego tedy roku królestwa swego, oczyśćiwszy iuż ziemię, y kośćiół Pański, posłał Saphan syna Ezeliaszowego, y Maasiasza przełożonego miasta, y Joha syna Joachaz Kanclérza aby oprawili dóm Pana Boga swego.

9. Którzy przyszli do Helciasza kapłana wielkiego: a wźiąwszy od niego pieniądze, które były wnieśione do domu Pańskiego, y które byli zebrali Lewitowie y odźwiérni z Manasse, y z Ephraim, y wszytkich ostatków Izraela, od wszytkiego też Judy y Beniamin, y obywatelów Jeruzalem,

10. podali w ręce tych którzy byli nad robotniki w domu Pańskim, aby kośćiół naprawowali, y co było watłego poprawowali.

11. A oni ie dali rzemieślnikóm, y murarzóm, aby nakupili kamienia z kamiennych gór, y drzewa na spaianie budowania, y na piętra domów, które byli popsowali królowie Judzcy.

12. Którzy wiernie wszytko sprawowali. A nad robotnikami byli przełożonymi, Jahath y Abdias z synów Merari, Zachariasz y Mosollam z synów Kaath, którzy przynaglali robocie: wszyscy Lewitowie umieiący grać na instrumentach muzyckich.

13. A nad témi którzy na rozmaite potrzeby brzemiona nośili, byli pisarze y mistrzowie z Lewitów odźwierni.

14. A gdy wynosili pieniądze które były wnieśione do kośćioła Pańskiego, nalazł Helciasz kapłan księgi zakonu Pańskiego przez rękę Moyżesza;

15. y rzekł do Saphan pisarza: Nalazłem księgi zakonu w domu Pańskim: y dał mu ie.

16. A on wniósł księgę do króla, y powiedźiał mu mówiąc: Wszytko coś poruczył w ręku slug twoich, oto się wykonywa.

17. Śrebro które się nalazło w domu Pańskim zlali: y dane iest przełożonym nad rzemieślniki, y rozmaite roboty czyniącymi.

18. Nad to dał mi Helciasz kapłan te księgi, które gdy czytał przy obecności królewskiéy;

---

5. *Kapłanów.* Baalowych i innych bałwanów.

6. *Ale i w mieściech Manasse.* Nic się niebojąc króla Babilońskiego, który podówczas królestwo Izraelitów zajmował, oparty na Bogu, i pobudzony upomnieniami i radami Helciasza arcykapłana, a także Jeremiasza i Sofoniasza proroków.

8. *Ośmnastego tedy roku.* To się powtarza z IV. Król. 23, 3 i dalej.— *Kanclerza.* (a commentariis). Patrz co się rzekło II. Król. 8, 16.

12. *Umiejący grać na instrumentach muzycznych.* To się dodaje dla tego, żebyśmy rozumieli, że nie tylko sprawowali przełożeństwo nad robotnikami, lecz także w przepisanym czasie w kościele posługiwali, i podczas ofiar śpiewali i grali.

13. *Byli pisarze.* W hebrajskim, *byli z Lewitów pisarze, przełożeni, i odźwierni.*

14. *Nalazł... księgi.* Patrz co się rzekło w IV. Król. 22, 8, gdzie ta historya o znalezieniu księgi Deutoronomium jest wytłumaczona.

19. audissetque ille verba legis, scidit vestimenta sua,

20. et praecepit Helciae et Ahicam, filio Saphan, et Abdon, filio Micha, Saphan quoque scribae, et Asaae servo regis, dicens:

21. Ite, et orate Dominum pro me et pro reliquiis Israel et Juda super universis sermonibus libri istius, qui repertus est: magnus enim furor Domini stillavit super nos, eo quod non custodierint patres nostri verba Domini, ut facerent omnia, quae scripta sunt in isto volumine.

22. Abiit ergo Helcias, et hi, qui simul a rege missi fuerant, ad Holdam prophetidem, uxorem Sellum, filii Thecuath, filii Hasra custodis vestium, quae habitabat in Jerusalem in Secunda; et locuti sunt ei verba, quae supra narravimus.

23. At illa respondit eis: Haec dicit Dominus Deus Israel: Dicite viro, qui misit vos ad me:

24. Haec dicit Dominus: Ecce, ego inducam mala super locum istum, et super habitatores ejus, cunctaque maledicta, quae scripta sunt in libro hoc, quem legerunt coram rege Juda. *(4. Reg. 22, 15.)*

25. Quia dereliquerunt me, et sacrificaverunt diis alienis, ut me ad iracundiam provocarent in cunctis operibus manuum suarum, idcirco stillabit furor meus super locum istum, et non extinguetur.

26. Ad regem autem Juda, qui misit vos pro Domino deprecando, sic loquimini: Haec dicit Dominus Deus Israel: Quoniam audisti verba voluminis,

27. atque emollitum est cor tuum, et humiliatus es in conspectu Dei super his, quae dicta sunt contra locum hunc et habitatores Jerusalem, reveritusque faciem meam, scidisti vestimenta tua, et flevisti coram me: ego quoque exaudivi te, dicit Dominus.

28. Jam enim colligam te ad patres tuos, et infereris in sepulcrum tuum in pace: nec videbunt oculi tui omne malum, quod ego inducturus sum super locum istum et super habitatores ejus. Retulerunt itaque regi cuncta, quae dixerat. *(4. Reg. 23, 1.)*

29. At ille convocatis universis majoribus natu Juda et Jerusalem,

30. ascendit in domum Domini, unaque omnes viri Juda et habitatores Jerusalem, sacerdotes et Levitae, et cunctus populus a minimo usque ad maximum. Quibus audientibus in domo Domini, legit rex omnia verba voluminis,

31. et stans in tribunali suo, percussit foedus coram Domino, ut ambularet post eum, et custodiret praecepta et testimonia et justificationes ejus

19. a on usłyszał słowa zakonu, rozdarł szaty swe,

20. y roskazał Helciaszowi, y Ahikam synowi Saphan, y Abdon synowi Micha, Saphan też pisarzowi, y Asaaszowi słudze królewskiemu, mówiąc:

21. Idźcie, a módlcie się Panu za mię, y za ostatek Izrael, y Juda, dla wszytkich mów tych kśiąg które naleźiono: bo wielka zapalczywość Pańska kropi na nas, przeto iż oycowie naszy nie strzegli słów Pańskich, aby czynili wszytko co iest napisano w tych kśięgach.

22. Szedł tedy Helciasz, y ći którzy wespół od króla byli posłani, do Oldy prorokiniéy, żony Sellum, syna Thekuath, syna Hasra stróża szat: która mieszkała w Jeruzalem na Wtóréy: y mówili do niéy słowa któreśmy wyższéy powiedźieli.

23. A ona im odpowiedźiała: To mówi Pan Bóg Izraelski: Powiedźcie mężowi który was do mnie posłał:

24. To mówi Pan: Oto ia przywiodę złe na to mieysce, y na obywatele iego, y wszytkie przeklęctwa które są napisane w kśięgach tych, które czytali przed królem Judzkim.

25. Iż mię opuścili, y ofiarowali bogóm cudzym, aby mnie poruszyli ku gniewowi we wszytkich uczynkach rąk swoich: przetóż będźie kropiła zapalczywość moia na to mieysce, y nie będźie ugaszona.

26. A królowi Judzkiemu, który was posłał prosić Pana, tak powiedźcie: To mówi Pan Bóg Izraelski: Ponieważeś słuchał słów kśiąg,

27. y zmiękczyło się serce twoie, y upokorzyłeś się przed oczyma Boga, dla tego, co rzeczono iest przećiw mieyscu temu, y obywatelóm Jerozolimskim, y zawstydźiwszy się oblicza mego, rozdarłeś szaty swe, y płakałeś przedemną: iam też wysłuchał ćiebie, mówi Pan.

28. Już ćię bowiem zbiorę do oyców twoich, a będźiesz wnieśion do grobu twego w pokoiu: y nie oglądaią oczy twoie wszytko złe, które ia przywiodę na to mieysce, y na obywatele iego. Odnieśli tedy królowi wszytko co mówiła.

29. A on zebrawszy wszytkie starsze Judy y Jeruzalem,

30. szedł do domu Pańskiego, y pospołu wszyscy mężowie Juda, y obywatele Jerozolimscy, kapłani y Lewitowie, y wszytek lud od namnieyszego aż do nawiętszego. Którzy gdy słuchali w domu Pańskim, czytał król wszytkie słowa kśiąg,

31. a stoiąc na swéy stolicy, uczynił przymierze przed Panem, żeby chodził za nim, y strzegł przykazania, y świadectw, y usprawiedliwienia ie

21. *Kropi na nas.* Patrz co się rzekło wyż. 12, w. 7.

22. *Stróża szat.* Albo publicznych, albo być może królewskich.

28. *Będziesz wniesion do grobu twego w pokoju.* Chociaż bowiem Jozyasz z rany umarł, wtenczas wszakże zakończył życie, gdy jego królestwo publicznego pokoju i pomyślności zażywało w obrębie granic swoich, bo zewnątrz rozpoczynała się wojna z Egiptczykami.

29. *A on zebrawszy.* To wszystko aż do końca rozdziału wytłumaczonem jest w IV. Król. 23, od w. 1 i dalej.

in toto corde suo et in tota anima sua, faceretque, quae scripta sunt in volumine illo, quod legerat.

32. Adjuravit quoque super hoc omnes, qui reperti fuerant in Jerusalem et Benjamin; et fecerunt habitatores Jerusalem juxta pactum Domini Dei patrum suorum.

33. Abstulit ergo Josias cunctas abominationes de universis regionibus filiorum Israel, et fecit omnes, qui residui erant in Israel, servire Domino Deo suo. Cunctis diebus ejus non recesserunt a Domino Deo patrum suorum.

go, ze wszytkiego serca swego, y ze wszytkiéy dusze swéy, y czynił co napisano w księgach onych które czytał.

32. Poprzyśiągł też o to, wszytkie którzy się naleźli w Jeruzalem y w Beniamin: y uczynili obywatele Jerozolimscy według przymierza Pana Boga oyców swoich.

33. Zniósł tedy Joziasz wszytkie obrzydłośći ze wszytkich krain synów Izraelskich: y sprawił, że wszyscy którzy byli zostali w Izrael, służyli Panu Bogu swemu. Po wszytkie dni iego nie odstąpili od Pana Boga oyców swoich.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O uroczystém obchodzeniu przez Jozyasza święta Paschy, o jego wyprawie przeciwko Egiptczykom, i jego śmierci.

1. Fecit autem Josias in Jerusalem Phase Domino, quod immolatum est quarta decima die mensis primi, *(4. Reg, 23, 21.)*

2. et constituit sacerdotes in oficiis suis, hortatusque est eos, ut ministrarent in domo Domini.

3. Levitis quoque, ad quorum eruditionem omnis Israel sanctificabatur Domino, locutus est: Ponite arcam in sanctuario templi, quod aedificavit Salomon filius David rex Israel, nequaquam enim eam ultra portabitis: nunc autem ministrate Domino Deo vestro, et populo ejus Israel.

4. Et praeparate vos per domos, et cognationes vestras in divisionibus singulorum, sicut praecepit David rex Israel, et descripsit Salomon filius ejus.

5. Et ministrate in sanctuario per familias turmasque Leviticas,

6. et sanctificati immolate Phase: fratres etiam vestros, ut possint juxta verba, quae locutus est Dominus in manu Moysi facere, praeparate.

7. Dedit praeterea Josias omni populo, qui ibi fuerat inventus in solemnitate Phase, agnos et hoedos de gregibus, et reliqui pecoris triginta millia, boum quoque tria millia; haec de regis universa substantia.

8. Duces quoque ejus, sponte quod voverant, obtulerunt, tam populo quam sacerdotibus et Levitis. Porro Helcias et Zacharias et Jahiel, prin-

1. Y uczynił Joziasz w Jeruzalem Phase Panu, które ofiarowano czternastego dnia księżyca piérwszego,

2. y postanowił kapłany na ich urzędźiech, y napominał ie aby służyli w domu Pańskim.

3. Lewitóm téż, przez których naukę wszytek Izrael poświącał się Panu, mówił: Postawćie skrzynię w świątnicy kośćioła, który zbudował Salomon syn Dawidów, król Izraelski: bo iéy iuż więcéy nośić nie będźiecie: ale teraz służćie Panu Bogu waszemu, y ludowi iego Izraelskiemu.

4. A nagotuyćie się według domów y rodzaiów waszych w rozdźiałach każdego, iako roskazał Dawid król Izraelski, y opisał Salomon syn iego.

5. A służćie w świątnicy, według domów y ufców Lewitckich,

6. a poświęćiwszy się, ofiaruyćie Phase: przygotuyćie też bracią waszę, aby mogli czynić według słowa które mówił Pan przez rękę Moyżesza.

7. Nad to dał Joziasz wszytkiemu ludowi, który się tam był nalazł na święto Phase baranków y koźląt z trzód, y innego drobu trzydźieśći tyśięcy, wołów też trzy tyśiące, to wszytko z maiętnośći królewskiéy.

8. Kśiążęta też iego co dobrowolnie szlubili byli, ofiarowali tak ludowi, iako kapłanóm y Lewitóm. A Helciasz y Zachariasz y Jahiel przełożeni

R. 35.—1. *Uczynił... Faze.* Patrz co się rzekło w IV. Król. 23, 21.

3. *Przez których naukę wszystek Izrael poświęcał się Panu.* W hebr. co do słowa jest: *Rzekł lewitom dającym rozumienie wszystkiemu Izraelowi Świętym Pańskim.* Watablus przekłada: *Którzy uczyli całego Izraela, i którzy świętymi byli Panu.* W greckim zaś jest: *I rzekł lewitom mocnym w całym Izraelu, iżby się poświęcili Panu.* Moc ta nie jest sił cielesnych, lecz jest moc duchowna do sprawowania rzeczy świętych i podawania ich ludowi, w kościele i synagogach; zdanie więc Wulgaty jest, że lewitowie, gdy byli świętymi czyli poświęconymi Bogu, lud także do świętości zaprawiali. Albowiem i sam lud nad wszystkie inne ludy świętym był Panu Bogu swojemu, i lewitowie byli obowiązani starać się żyć i postępować zgodnie z Bogiem i świętemi Jego prawami.—*Postawcie skrzynię w świątnicy.* Która za czasów Amona króla Judzkiego, i za czasów dzieciństwa Jozyasza za obrębem kościoła się znajdowała. Dla tego wyniesiona, żeby nie była razem z bałwanami. Patrz Saliana anno mundi 3412, n. 27, 28, 29 i 30,—*Bo jéj już więcéj nosić nie będziecie.* Jakby rzekł: Odtąd nie będziecie jéj nosić na ramionach, jak przed tém; tak Watablus.

4. *W rozdziałach.* Na klassy od Dawida postanowione, o których I. Par. 24.

6. *Przygotujcie.* Oczyśćcie, poświęćcie, iżby do odbywania swoich posług zdolnymi być mogli.

7. *Baranków i kozłów z trzód.* Każdego z nich osobna rodzina ofiarowała i piekła, i z sałatą pożywała, według zwyczajnego obrządku. — *Innego drobu.* Do innych ofiar, t. j. na całopalenie i na ofiary zapokojne.

8. *Tak ludowi jak kapłanom.* Które byli ślubowali, że dadzą ludowi, iżby miał co ofiarować Bogu i kapłanom ofiary czyniącym.

cipes domus Domini, dederunt sacerdotibus ad faciendum Phase pecora commixtim duo millia sexcenta, et boves trecentos.

9. Chonenias autem et Semeias, etiam Nathanael fratres ejus, nec non Hasabias et Jehiel et Jozabad, principes Levitarum, dederunt ceteris Levitis ad celebrandum Phase quinque millia pecorum, et boves quingentos.

10. Praeparatumque est ministerium, et steterunt sacerdotes in officio suo; Levitae quoque in turmis, juxta regis imperium.

11. Et immolatum est Phase; asperseruntque sacerdotes manu sua sanguinem, et Levitae detraxerunt pelles holocaustorum,

12. et separaverunt ea, ut darent per domos et familias singulorum et offerrentur Domino, sicut scriptum est in libro Moysi; de bobus quoque fecerunt similiter.

13. Et assaverunt Phase super ignem, juxta quod in lege scriptum est; pacificas vero hostias coxerunt in lebetibus, et cacabis et ollis, et festinato distribuerunt universae plebi;

14. sibi autem, et sacerdotibus postea paraverunt, nam in oblatione holocaustorum et adipum usque ad noctem sacerdotes fuerunt occupati, unde Levitae sibi, et sacerdotibus filiis Aaron paraverunt novissimis.

15. Porro cantores filii Asaph stabant in ordine suo, juxta praeceptum David et Asaph et Heman et Idithun, prophetarum regis; janitores vero per portas singulas observabant, ita ut nec puncto quidem discederent a ministerio; quam ob rem et fratres eorum Levitae paraverunt eis cibos.

16. Omnis igitur cultura Domini rite completa est in die illa, ut facerent Phase, et offerrent holocausta super altare Domini, juxta praeceptum regis Josiae.

17. Feceruntque filii Israel, qui reperti fuerant ibi, Phase in tempore illo, et solemnitatem azymorum septem diebus.

18. Non fuit Phase simile huic in Israel a diebus Samuelis prophetae; sed nec quisquam de cunctis regibus Israel fecit Phase, sicut Josias sacerdotibus et Levitis et omni Judae et Israel, qui repertus fuerat, et habitantibus in Jerusalem.

19. Octavo decimo anno regni Josiae hoc Phase celebratum est.

domu Bożego, dali kapłanóm na czynienie Phase, drobu iednego z drugim dwa tyśiąca y sześćset, y wołów trzysta.

9. A Choneniasz, y Semeiasz, Nathanael też braćia iego, y Hazabias y Jehiel y Jozabat kśiążęta Lewitów, dali drugim Lewitóm na święcenie Phase pięć tyśięcy drobu, a wołów pięćset.

10. Y zgotowała się posługa, y stanęli kapłani na urzędźie swoim: Lewitowie też w ufcach, według roskazania królewskiego.

11. Y ofiarowano Phase: y kropili kapłani krew rękami swymi, a Lewitowie darli skóry całopalenia,

12. y oddźielili ie aby dali według domów y familiy każdego, y aby były ofiarowane Panu iako napisano w kśięgach Moyżeszowych: y z woły też takież uczynili.

13. Y piekli Phase u ognia, wedle tego iako w zakonie napisano: a ofiary zapokoyne warzyli w kotlech, y w panwiach, y w garcach, y rozdali spieszno, wszytkiemu pospólstwu;

14. a sobie y kapłanóm potym gotowali: bo kapłani około ofiar całopalonych y około tłustośći byli zabawieni aż do nocy: przetóż Lewitowie sobie y kapłanóm synóm Aaronowym na ostatku gotowali.

15. A śpiewacy synowie Asaph stali w swoim rzędźie, według roskazania Dawida, y Asaph, y Heman, y Idithun proroków królewskich: a odźwierni u każdych wrot pilnowali, tak iż y namniéy nie odstąpili od posługi: przetóż braćia ich Lewitowie gotowali im pokarmy.

16. Wszytka tedy służba Pańska porządnie wykonała się dnia onego, aby czynili Phase, y ofiarowali całopalenia na ołtarzu Pańskim, według roskazania Króla Joziasza.

17. Y uczynili synowie Izraelscy, którzy się tam naleźli, Phase czasu onego, y święto przaśników, przez śiedm dni.

18. Nie było Phase temu podobne w Izraelu ode dni Samuela proroka: ale ani żaden ze wszech królów Izraelskich nie uczynił Phase iako Joziasz, kapłanom y Lewitóm, y wszytkiemu Judźie y Izraelowi, którzy się był nalazł, y mieszkaiącym, w Jeruzalem.

19. Ośmnastego roku królestwa Joziaszowego obchodzono to Phase.

10. *Posługa.* Ofiarowania Faze, jak się pokazuje z wiersza następnego. — *W ufcach, według rozkazania królewskiego.* Albowiem nie tylko pojedyncze koleje, czyli zmiany, jak w innym czasie, lecz razem wszystkie się znajdowały, jak król był rozkazał, który wszystkich przedmiotami należącymi do ofiar hojnie obdarzył.

11. *I kropili kapłani krew rękami swymi.* T. j. krew ofiar, które sami zabili. — *Darli skóry.* Koniecznością nagleni czynić to mogli. Patrz wyż. r. 29, w. 34.

12. *I oddzielili ję.* LXX mają, *przygotowali całopalenie.* Sens naszéj Wulgaty ten się być zdaje, że lewitowie ofiary, z których skórę byli zdarli, oddzielili, a to dla tego, żeby nieładu nie było, i wiedzieć było można, za kogo która ofiara się sprawuje. Albo raczéj sens jest taki, że lewitowie oddzielili całopalenia od innych ofiar, które każdemu z ofiarujących dane być miały według domów i rodzin.

13 *Piekli Faze.* Baranków paschalnych.— *Warzyli w kotłach.* Z ofiar bowiem zapokojnych część była palona, część ustępowała się kapłanom, a część szła na użytek dających; ta więc część trzecia w kotłach była warzona na użytek ofiarujących. Albowiem dla siebie gotować czasu nie mieli, z powodu wielkiéj ilości ofiar.

15. *Według rozkazania Dawida.* Według klass na które Dawid ich podzielił, jak mamy w I. Par. 25.— *Proroków królewskich.* Hebr. *widzących królewskich*, przez których śpiewaków królewskich rozumie.

18. *Nie było Faze.* Toż samo mamy w IV. Król. 23, 21.

20. Postquam instauraverat Josias templum, ascendit Nechao, rex Aegypti, ad pugnandum in Charcamis juxta Euphraten; et processit in occursum ejus Josias. *

21. At ille, missis ad eum nuntiis, ait: Quid mihi et tibi est, rex Juda? non adversum te hodie venio, sed contra aliam pugno domum, ad quam me Deus festinato ire praecepit: desine adversum Deum facere, qui mecum est, ne interficiat te. * *(4. Reg. 23, 29.)*

22. Noluit Josias reverti, sed praeparavit contra eum bellum, nec acquievit sermonibus Nechao ex ore Dei; verum perrexit, ut dimicaret in campo Mageddo.

23. Ibique vulneratus a sagittariis, dixit pueris suis: Educite me de proelio; quia oppido vulneratus sum. * *(Zach. 12, 11).*

24. Qui transtulerunt eum de curru in alterum currum, qui sequebatur eum more regio, et asportaverunt eum in Jerusalem; mortuusque est, et sepultus in mausoleo patrum suorum; et universus Juda et Jerusalem luxerunt eum;

25. Jeremias maxime, cujus omnes cantores atque cantatrices usque in praesentem diem lamentationes super Josiam replicant; et quasi lex obtinuit in Israel: Ecce, scriptum fertur in lamentationibus.

26. Reliqua autem sermonum Josiae et misericordiarum ejus, quae lege praecepta sunt Domini,

27. opera quoque illius prima et novissima, scripta sunt in Libro regum Juda et Israel.

20. Potym gdy naprawił Joziasz kośćiół, przyćiągnął Nechao król Egyptski na Charkamis nad Euphratesem, y wyćiągnął przećiwko iemu Joziasz.

21. Ale on posławszy do niego posły swe rzékł: Co mnie y tobie iest królu Judzki? nie przećiw tobie dźiś ćiągnę, ale walczę przeciwko innemu domowi, do którego mi Bóg co rychléy iechać kazał; przestań czynić przećiw Bogu który zemną iest, by ćię nie zabił.

22. Niechciał Joziasz wróćić się, ale nagotował przećiw iemu bitwę, ani przestał na mowach Nechao z ust Bożych: ale ćiągnął aby się potkał na polu Mageddo.

23. Y tamże raniony od strzelców, rzékł służebnikom swoim: Wyprowadźćie mię z bitwy, bom iest barzo ranion.

24. Którzy go przenieśli z wozu na drugi wóz który szedł za nim po królewsku, y przywieźli go do Jeruzalem, y umarł, y pogrzebion w grobie oyców swoich: y płakał go wszytek lud Judzki i Jerozolimski.

25. A nawięcéy Jeremiasz, którego wszyscy śpiewacy y śpiewaczki aż po dźiśieyszy dźień lamenty nad Joziaszem powtarzaią: y iakoby prawem weszło w Izraelu: Oto napisano w lamentaciach.

26. A ostatek mów Joziaszowych, y miłosierdźia iego, które są przykazane zakonem Pańskim,

27. uczynki też iego y przednie y ostateczne, napisane są w księgach królów Judzkich y Izraelskich.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O uprowadzeniu Żydów do niewoli Babilońskiéj, i pozwoleniu im powrótu do Jerozolimy przez Cyrusa króla Perskiego.

1. Tulit ergo populus terrae Joachaz filium Josiae, et constituit regem pro patre suo in Jerusalem. *(4. Reg. 23, 30.)*

2. Viginti trium annorum erat Joachaz, cum regnare coepisset, et tribus mensibus regnavit in Jerusalem.

1. Wziął tedy lud źiemie Joachaza syna Joziaszowego, y postanowił królem miasto oyca iego w Jeruzalem.

2. Dwadźieśćia y trzy lata było Joachazowi gdy królować począł, a trzy mieśiące królował w Jeruzalem.

20. *Przyciągnął Nechao.* Toż samo, chociaż krócéj, znajduje się w księdze IV. Król. r. 23, w. 29 i 30. Patrz co się tam rzekło.

21. *Co mnie i tobie jest?* Co ty masz ze mną?— *Walczę przeciwko innemu domowi.* Przeciwko innemu królowi. T. j. Assyryjskiemu, jak się mówi w IV. Król. 23, 29.

23. *Z ust Bożych.* T. j. ponieważ jemu wolą Bożą prawdziwie powiedział, chociaż może wróżbiarzy swoich bałwochwalskich się radził, którzy niekiedy prawdę przepowiedzieć mogli, albo przypadkiem, albo z rozrządzenia opatrzności Boskiéj. S. Hieronim mniema, że Jeremiasz prorok Jozyasza upominał, iżby się niesprzeciwiał Egiptczykowi, o czém gdy się ten dowiedział, powtarza tu i wraża Jozyaszowi, lecz napróżno.

25. *Lamenty.* Wielu autorów, których przywodzi Salianus anno mundi 3425, n. 12, mniema, że tu jest mowa o lamentacyach Jeremiasza, które aż dotychczas istnieją, i które tak się zaczynają: *Jako siedzi samo miasto pełne ludu i t. d.;* lecz prawdziwiéj, że te, o których tu wspomina tekst ś., nieistnieją. Patrz Korneliusza a Lapide na Lamentacye Jeremiasza, na początku.— *I jakoby prawem weszło w Izraelu.* T. j. że w pewnym czasie, albo ile razy jakieś wydarzenie smutne chcą opłakać, ten lament się odnawia, i Jeremiaszowe śpiewy żałobne powtarzają się przez śpiewaków i śpiewaczki.—*Oto napisano w lamentacyach.* Widać, że lament, którym Jeremiasz Jozyasza opłakiwał, był niegdyś przyłączony do innych jego lamentacyj. Sens więc zdaje się być taki: Oto śpiew żałobny Jeremiasza, społem z jego lamentacyami.

26. *Miłosierdzia jego.* Patrz co się rzekło wyż. r. 32, 32.—*Które są przykazane zakonem Pańskim.* W hebr. *jako jest napisano w prawie Pańskiem,* i sens jest taki: sprawiedliwość i zacność jego, z prawem Bożem, które zachowywał, była zgodna.

R. 36.—1. *Wziął tedy lud ziemie.* Wszystko to co się tu znajduje aż do w. 12 włącznie wytłumaczonem jest w IV. Król. r. 23, od w. 33 i daléj, i I. Paral. r. 3, w. 15 i 16, gdzie szereg synów Jozyasza, którzy po nim panowali położyliśmy.

3. Amovit autem eum rex Aegypti, cum venisset in Jerusalem, et condemnavit terram centum talentis argenti, et talento auri.

4. Constituitque pro eo regem Eliakim, fratrem ejus, super Judam et Jerusalem, et vertit nomen ejus Joakim; ipsum vero Joachaz tulit secum, et abduxit in Aegyptum.

5. Viginti quinque annorum erat Joakim, cum regnare coepisset, et undecim annis regnavit in Jerusalem; fecitque malum coram Domino Deo suo.

6. Contra hunc ascendit Nabuchodonosor, rex Chaldaeorum, et vinctum catenis duxit in Babylonem.

7. Ad quam et vasa Domini transtulit, et posuit ea in templo suo.

8. Reliqua autem verborum Joakim, et abominationum ejus, quas operatus est, et quae inventa sunt in eo, continentur in Libro regum Juda et Israel. Regnavit autem Joachin filius ejus pro eo.

9. Octo annorum erat Joachin, cum regnare coepisset, et tribus mensibus, ac decem diebus regnavit in Jerusalem; fecitque malum in conspectu Domini.

10. Cumque anni circulus volveretur, misit Nabuchodonosor rex, qui adduxerunt eum in Babylonem, asportatis simul pretiosissimis vasis domus Domini; regem vero constituit Sedeciam, patruum ejus, super Judam et Jerusalem. *(4. Reg. 24, 17.)*

11. Viginti et unius anni erat Sedecias, cum regnare coepisset, et undecim annis regnavit in Jerusalem.

12. Fecitque malum in oculis Domini Dei sui, nec erubuit faciem Jeremiae prophetae, loquentis ad se ex ore Domini.

13. A rege quoque Nabuchodonosor recessit, qui adjuraverat eum per Deum; et induravit cervicem suam et cor, ut non reverteretur ad Dominum Deum Israel.

14. Sed et universi principes sacerdotum, et populus praevaricati sunt inique juxta universas abominationes gentium, et polluerunt domum Domini, quam sanctificaverat sibi in Jerusalem.

15. Mittebat autem Dominus Deus patrum suorum ad illos per manum nuntiorum suorum de nocte consurgens, et quotidie commonens, eo quod parceret populo et habitaculo suo.

16. At illi subsannabant nuntios Dei, et parvipendebant sermones ejus, illudebantque prophetis, donec ascenderet furor Domini in populum ejus, et esset nulla curatio.

3. A złożył go król Egyptski przyiechawszy do Jeruzalem, y założył winę na źiemię sto talentów śrebra, y talent złota.

4. Y postanowił miasto niego królem Eliakima brata iego nad Judą y Jeruzalem: y odmienił imię iego Joakim, a samego Joachaza wźiął z sobą, y zawiódł do Egyptu.

5. Pięć a dwadźieśćia lat miał Joakim gdy królować począł, a iedenaśćie lat królował w Jeruzalem: y czynił złość przed Panem Bogiem swoim.

6. Przećiwko temu wyćiągnął Nabuchodonozor Król Chaldeyski, a związawszy go łańcuchami, zawiódł do Babilonu.

7. Do którego przeniósł y naczynia domu Pańskiego, y postawił ie we zborze swoim.

8. A ostatek słów Joakim, y obrzydłośći iego które czynił, y co się w nim nalazło, zamyka się w księgach królów Judzkich y Izraelskich. Y królował miasto niego Joachin syn iego.

9. W ośmi lećiech był Joachin gdy począł królować, a trzy mieśiące y dźieśięć dni królował w Jeruzalem, a czynił złe przed oczyma Pańskimi.

10. A gdy rok wychodźił, posłał król Nabuchodonozor którzy go przywiedli do Babilonu, zabrawszy zaraz co nadroższe naczynia domu Pańskiego: A królem postanowił Sedeciasza stryja iego, nad Judą y nad Jeruzalem.

11. Dwadźieśćia lat y rok było Sedeciaszowi gdy królować począł, a iedenaśćie lat królował w Jeruzalem.

12. Y czynił złość w oczach Pana Boga swego, ani się wstydźił oblicza Jeremiasza proroka mówiącego do niego z ust Pańskich.

13. Odstąpił téż od króla Nabuchodonozora, który go był poprzyśiągł przez Boga: y zatwardźił kark swóy y serce, aby się nienawróćił do Pana Boga Izraelskiego.

14. Lecz y wszyscy kśiążęta kapłańskie, y lud wykroczyli niezbożnie, według wszytkich obrzydłośći narodów, y splugawili dóm Pański, który był sobie poświęćił w Jeruzalem.

15. A Pan Bóg oyców ich posyłał do nich przez rękę posłów swych w nocy wstaiąc, y co dzień upominaiąc: dla tego że folgował ludowi y mieszkaniu swemu.

16. Ale oni szydźili z posłów Bożych, y lekce sobie ważyli mowy iego, y naigrawali proroki, aż przyszła zapalczywość Pańska na lud iego, y żadnego uleczenia nie było.

---

6. *Związawszy go łańcuchami.* T. j. Joachima.

8. *Co się w nim nalazło.* Patrz co się rzekło w IV. Król. 24, 5.

9. *Gdy począł królować.* Wespół z ojcem swoim, lecz gdy już po jego śmierci począł królować, był lat 18-tu, IV. Król. 24, 8.

10. *A królem postanowił Sedeciasza.* Patrz co się rzekło w IV. Król. 24, 17.

12. *Ani się wstydził.* Zaniedbał przestrog upominającego do pokuty.

13. *Który go był poprzysiągł.* Który go przysięgą był związał. W hebr. *który go był zmusił przysiądz na Pana.* Nawet złym książętom dane przyrzeczenie zachować należy.

14. *Który był sobie poświęcił w Jeruzalem.* Który był sobie wybrał, i uroczyście poświęcił·

15. *Przez rękę posłów.* T. j. proroków przeznaczając.— *W nocy wstając.* Hebr. *Opatrując w długie rękawa,* jakby rzekł: rozważnie i pilnie. — *Że folgował.* Że chciał folgować.

16. *Z posłów Bożych.* Proroków.—*Żadnego uleczenia nie było.* Żadnego nie było sposobu uleczenia, gdyż leków nieprzyjmowali.

17. Adduxit enim super eos regem Chaldaeorum, et interfecit juvenes eorum gladio in domo sanctuarii sui; non est misertus adolescentis, et virginis et senis, nec decrepiti quidem, sed omnes tradidit in manibus ejus.

18. Universaque vasa domus Domini tam majora, quam minora, et thesauros templi et regis et principum transtulit in Babylonem. *(4. Reg. 25, 14.)*

19. Incenderunt hostes domum Dei, destruxeruntque murum Jerusalem, universas turres combusserunt, et quidquid pretiosum fuerat, demoliti sunt.

20. Si quis evaserat gladium, ductus in Babylonem servivit regi et filiis ejus, donec imperaret rex Persarum,

21. et compleretur sermo Domini ex ore Jeremiae, et celebraret terra sabbata sua; cunctis enim diebus desolationis egit sabbatum, usque dum complerentur septuaginta anni.

22. Anno autem primo Cyri regis Persarum ad explendum sermonem Domini, quem locutus fuerat per os Jeremiae, suscitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum, qui jussit praedicari in universo regno suo, etiam per scripturam, dicens: *(Jer. 25, 11.)*

23. Haec dicit Cyrus rex Persarum: Omnia regna terrae dedit mihi Dominus Deus coeli, et ipse praecepit mihi, ut aedificarem ei domum in Jerusalem, quae est in Judaea: quis ex vobis est in omni populo ejus? sit Dominus Deus suus cum eo, et ascendat.

17. Abowiem przywiódł na nie króla Chaldeyskiego, y pomordował młodźieńce ich mieczem w domu świątnice swoiéy: nie zlitował się nad młodzieńcem, y panienką, y starcem, ani nad zgrzybiałym nawet: ale wszytkie podał w ręce iego.

18. Y wszytko naczynie domu Pańskiego tak więtsze iako mnieysze, y skarby kościelne y królewskie, y książęce przeniósł do Babilonu.

19. Spalili nieprzyiaciele dóm Boży, y zburzyli mur Jerozolimski, wszytkie wieże popalili, y co iedno było kosztownego, obalili.

20. Jeśli kto był miecza uszedł, zagnany do Babilonu służył królowi y synóm iego, aż roskazował król Perski,

21. y aż się wypełniła mowa Pańska z ust Jeremiaszowych, y ażby odświęciła źiemia szabathy swoie. Bo przez wszytkie dni spustoszenia święciła szabath, aż się dokonało śiedmdźieśiat lat.

22. A roku piérwszego Cyrusa króla Perskiego, aby się wypełniło słowo Pańskie, które był rzekł przez usta Jeremiaszowe, wzbudźił Pan ducha Cyrusa króla Perskiego: który kazał wołać po wszytkim królestwie swym, y przez pismo, mówiąc:

23. Tak mówi Cyrus król Perski: Wszytkie królestwa źiemskie dał mi Pan Bóg niebieski: a ten mi przykazał abych mu zbudował dóm w Jeruzalem, które iest w Żydowstwie: kto z was iest we wszytkim ludu iego, niech Pan Bóg iego z nim będźie, a niech idźie.

20. *Aż rozkazował król Perski.* T. j. Cyrus, o którym czyni się wzmianka w. 22, i w I. Ezdrasza r. 1, zaraz na początku.

21. *Mowa Pańska z ust Jeremiaszowych.* Który po upływie siedemdziesięciu lat powrót z niewoli Babilońskiéj obiecywał. Patrz Jer. r. 25, 12, i r. 29, 11.— *Odświęciła ziemia szabbaty swoje.* Nieuprawiana, i z mieszkańców prawie ogołocona, szczególnie po zabiciu Godoliasza, iżby była wolna od modlitwy i t. d.

22. *A roku pierwszego.* Wszystko to co się tu mówi aż do końca rozdziału, powtarza się na początku księgi następującéj, t. j. pierwszéj księgi Ezdrasza, gdzie stosowniéj wytłumaczymy.

Koniec dwóch ksiąg Paralipomenon.

Wprowadzenie do dwóch ksiąg Ezdrasza.

Dwie są księgi święte pod imieniem Ezdrasza. Chociaż druga z nich zowie się takoż księgą Nehemiasza, lecz piérwsza nazwa raczéj została utrzymana w Wulgacie; bo u Żydów obie te księgi złączone były w jednę, noszącą tytuł Ezdrasza. Piérwszéj z nich autorem jest Ezdrasz, drugiéj Nehemiasz. Pisane były w języku hebrajskim.

W piérwszéj księdze opisany iest powrót Żydów z Babilonu do Jerozolimy, pod dowództwem Zorobabela, księcia z rodu Dawida, w skutek edyktu Cyrusa króla Perskiego, którego Bóg wybrał na wybawiciela swojego ludu, i odbudowanie kościoła Jerozolimskiego. Po niejakim czasie, Ezdrasz, gorliwy i uczony kapłan, syn Sarajasza, za króla Perskiego Artakserksesa Longimana, drugą część Żydów odprowadził do ojczyzny, i z całą gorliwością zajął się rozszerzeniem znajomości praw Bożych pomiędzy współbraćmi; zniósł wkradające się nadużycia, stosownie do zakonu Mojżeszowego odnowił i urządził publiczne nabożeństwo; jemu też się przyznaje, że pozbierał księgi święte, i sam niektóre z nich napisał, i ułożył je w tym porządku, w jakim je dziś mamy.

Druga księga obejmuje historyą Nehemiasza, pobożnego Izraelity, który wyjednawszy u Artakserksesa Longimana nowy edykt na odbudowanie Jerozolimy i obronnych murów tego miasta, przybył do dawnéj stolicy swojego narodu, i przy pomocy Ezdrasza dokonał tego dzieła, i potém z wielkiém weselem wspólnie obchodzili poświęcenie tych murów.

Historya ludu Żydowskiego, opisana w tych księgach, obejmuje przeciąg czasu około lat 94. To jest, od końca niewoli Babilońskiéj, czyli od roku świata 3468, a przed narodzeniem Chrystusa 536, do roku świata 3562, przed Chr. 442.

W sensie Allegorycznym, powtórne odbudowanie kościoła Jerozolimskiego przyobrażało ustanowienie Kościoła Chrystusowego, na miejscu Synagogi. Owe przeszkody, których doznawali Żydzi od Samarytanów i innych nieprzyjaciół, przy powtórném budowaniu kościoła, były figurą tych prześladowań, które czart wzbudził przeciw uczniom Jezusa Chrystusa, przez opowiadanie Ewanielii wzywającym wszystkie narody do Kościoła powszechnego; i także obrazem tego ustawicznego czuwania i walk, jakie powinni ponosić chrześcianie pracując nad udoskonaleniem i zbawieniem swéj duszy, żeby nie być wyłączonymi z Nieba, tego Kościoła tryumfującego, i t. d. Ztąd Ś. Hieronim (w liście do Paulina) o tych księgach tak powiada: *Ezdrasz i Nehemiasz, to jest, Pomocnik i Pocieszyciel od Pana, w jednę księgę są złączeni; odbudowują kościół, wznoszą mury miasta; i cała owa rzesza ludu wracającego do ojczyzny, i opisanie Kapłanów, Lewitów, Izraela, Prozelitów, i na pojedyńcze familije podział pracy około wzniesienia baszt i murów—wszystko to co innego przedstawia w swéj korze, a co innego przechowuje w rdzeni (aliud in cortice praeferunt; aliud retinent in medulla).*

LIBER PRIMUS ESDRAE.

CAPUT I.

1. In anno primo Cyri, regis Persarum, ut compleretur verbum Domini ex ore Jeremiae, suscitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum; et traduxit vocem in omni regno suo, etiam per scripturam, dicens: *(2. Par. 36, 22. Jer. 25, 11).*

2. Haec dicit Cyrus rex Persarum: Omnia regna terrae dedit mihi Dominus Deus coeli, et ipse praecepit mihi, ut aedificarem ei domum in Jerusalem, quae est in Judaea.

3. Quis est in vobis de universo populo ejus? sit Deus illius cum ipso: ascendat in Jerusalem, quae est in Judaea, et aedificet domum Domini Dei Israel: ipse est Deus, qui est in Jerusalem.

4. Et omnes reliqui in cunctis locis, ubicumque habitant, adjuvent eum viri de loco suo argento et auro, et substantia, et pecoribus: excepto quod voluntarie offerunt templo Dei, quod est in Jerusalem.

KSIĘGA PIERWSZA EZDRASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O edykcie Cyrusa, dozwalającym Żydom wracać do Jerozolimy i odbudowywać kościoł.

1. Roku pierwszego Cyrusa Króla Perskiego, aby się wypełniło słowo Pańskie z ust Jeremiaszowych, wzbudźił Pan ducha Cyrusa króla Perskiego: y puśćił głos po wszytkim królestwie swym, y na piśmie, rzekąc:

2. To mówi Cyrus król Perski: wszytkie królestwa ziemskie dał mi Pan Bóg niebieski, y ten mi rozkazał abych mu zbudował dóm w Jeruzalem, które iest w Żydowstwie.

3. Kto iest między wami ze wszytkiego ludu iego? Niechay będźie z nimi Pan Bóg iego. Niech idźie do Jeruzalem, które iest w Żydowstwie, a niech buduie dóm Pana Boga Izraelskiego, (onći iest Bóg) który iest w Jeruzalem.

4. A wszyscy inni po wszytkich mieyscach, gdźiekolwiek mieszkaią, niech go podpomagaią mężowie z mieysca swego, śrébrem y złotem, y maiętnośćią, y bydłem, oprócz co dobrowolnie ofiaruią kościołowi Bożemu, który iest w Jeruzalem.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Cyrusa króla Perskiego.* Który zwyciężywszy Astyagesa króla Medów, monarchią tego ostatniego wcielił do Persyi. I stało się to w pierwszym roku, kiedy po zwycięženiu Chaldejczyków, Cyrus w Babilonie panować zaczął.— *Z ust Jeremiaszowych.* Który powrót z siedmdziesięcioletniéj Babilońskiéj niewoli obiecał był r. 25, 12, i 29, 11.— *Wzbudził Pan ducha Cyrusa.* T. j. Bóg podał tę myśl Cyrusowi.— *Puścił głos.* Kazał rozgłaszać po całém królestwie swojém, patrz II. Paral. 36, 22. Rozkazał obwieścić głosem woźnego.

2. *To mówi Cyrus.* Słowa te są królewskiego edyktu.— *Wszystkie królestwa ziemskie.* Przez hiperbolę. Albo myśl ta: że okoliczne kraje które zdobył Cyrus, dostały się mu z woli Bożéj. Zdaje się, że tak powiedział z powodu proroctwa Izajasza, który w r. 45, 1 rzekł: *To mówi Pan pomazańcowi memu Cyrusowi, któregom ujął prawicę, abych podbił przed nim narody, a grzbiety królów obrócił i t. d.— Mi rozkazał.* Jak jest u Izajasza r. 44, 28: *Który mówię Cyrusowi: Jesteś pasterz mój i wszytkę wolę moję wykonasz; Który mówię Jeruzalem: Będziesz zbudowany: a kościołowi, będziesz założony,* i r. 45, 13: *on zbuduje miasto moje, i więźnie moje wypuści, nie za okup, ani za dary.*

3. *Ze wszystkiego ludu.* Żydowskiego.

4. *A wszyscy inni.* Żydzi, oraz przełożeni królew-

5. Et surrexerunt principes patrum de Juda et Benjamin, et sacerdotes et Levitae, et omnis cujus Deus suscitavit spiritum, ut ascenderent ad aedificandum templum Domini, quod erat in Jerusalem.

6. Universique, qui erant in circuitu, adjuverunt manus eorum in vasis argenteis et aureis, in substantia et jumentis, in supellectili; exceptis his, quae sponte obtulerant.

7. Rex quoque Cyrus protulit vasa templi Domini, quae tulerat Nabuchodonosor de Jerusalem, et posuerat ea in templo dei sui.

8. Protulit autem ea Cyrus, rex Persarum, per manum Mithridatis filii Gazabar, et annumeravit ea Sassabasar principi Juda.

9. Et hic est numerus eorum: Phialae aureae triginta, phialae argenteae mille, cultri viginti novem, scyphi aurei triginta,

10. scyphi argentei secundi quadringenti decem; vasa alia mille.

11. Omnia vasa aurea et argentea quinque millia quadringenta; universa tulit Sassabasar cum his, qui ascendebant de transmigratione Babylonis in Jerusalem.

5. Y powstali przednieyszy z oyców, z Judy, y z Beniamin, y kapłani y Lewitowie, y wszelki którego Bóg ducha wzbudził, aby szli budować kościół Pański, który był w Jeruzalem.

6. Y wszyscy którzy byli w okolicy, wspomogli ręce ich naczyniem śrébrnym y złotym, maiętnością y bydłem, sprzętem, oprócz tego co z dobréy woléy ofiarowali byli.

7. Król téż Cyrus wyniósł naczynia kościoła Pańskiego, które był pobrał Nabuchodonozor z Jeruzalem, y położył ie był we zborze boga swego.

8. A Cyrus Król Perski wyniósł ie przez ręce Mithridata syna Gazabar, y odliczył ie Sassabasar książęciu Judzkiemu.

9. Y ta iest liczba ich: Czasz złotych trzydźieści, czasz śrébrnych tyśiąc, nożów dwadźieśćia y dźiewięć:

10. kubków złotych trzydźieści, kubków śrébrnych drugich cztérysta y dźieśięć: inszego naczynia tyśiąc.

11. Wszytkiego naczynia złotego y śrébrnego pięć tyśięcy y cztérysta: wszytko wźiął Sassabasar z témi którzy wyszli z przeprowadzenia Babilońskiego do Jeruzalem.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI PIERWSZE EZDRASZOWE.

Co to był ten Ezdrasz, który te księgi pisał, sprawić się możesz z siódmego rozdziału, *ver.* 1, 6 i 11, gdzie on rodzaj swój opisuje, i pisarzem albo doktorem biegłym w zakonie Mojżeszowym sam się zowie. W tych tedy księgach wrócenie synów Izraelskich z Babilonu, i z Persyi do Jeruzalem wypisuje. A odtąd się forma Rzeczypospolitéj żydowskiéj po trzeci kroć odmieniła. Naprzód bowiem Mojżesz jako zakonodawca Rzeczpospolitą Żydowską postanowił, a czego sam dla śmierci do skutku niemógł przywieść, to Jozue dokończył. Po nich byli Sędziowie, ci nie byli właśnie królami ani pany, tylko różnice między ludźmi uznawali i uspakajali. Dopiero po tych nastali królowie, za których też upadło królestwo Żydowskie. Po sędziach i królach, i po onéj niewoli Babilońskiéj, przyszedł rząd na biskupy i kapłany, czytaj Gen. 51.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O liczbie Żydów powróconych z niewoli, i darach na budowanie kościoła.

1. Hi sunt autem provinciae filii, qui ascenderunt de captivitate, quam transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis, in Babylonem, et reversi sunt in Jerusalem et Judam; unusquisque in civitatem suam *.

1. A synowie krainy ći są, którzy wyszli z poimania, które był przeniósł Nabuchodonozor król Babiloński do Babilonu, y wrócili się do Jeruzalem y Judy, każdy do miasta swego.

---

skich prowincij, którzy nie mieli chęci albo możności powrócenia do Jerozolimy albo Judei, p. w. n. i r. 3, w. 7.— *Mężowie.* Żydzi.—*Z miejsca swego.* Nie zmieniwszy siedzib swoich. Albo niech każdy w miarę możności udzieli z roli, domów i dochodów swoich.—*Oprócz.* Nad to co, w hebr. *z dobrowolną ofiarą.*

5. *Przedniejsi z ojców.* Przełożeni owych pokoleń, którzy godnością i powagą innych przewyższali.—*Ducha wzbudził.* Podał myśl taką.

6. *Którzy byli w okolicy.* Sąsiedzi ich. Wątpliwość jednak pozostaje, czy to rozumieć należy o pozostałych żydach, czy też o cudzoziemcach, co się chcieli przypodobać Cyrusowi. Józef w ks. II. Staroz. r. 1, nazywa ich przyjaciołmi królewskiemi.— *Oprócz tego co z dobréj woléj ofiarowali byli.* Oprócz darów dla kościoła przeznaczonych, oraz tego co na odbudowanie Jerozolimy poświęcili.

8. *Syna Gazabar.* W hebr. niema wyrazu *syna;* Gazabar zaś po hebrajsku oznacza podskarbiego; a więc podług hebrajskiego znaczy, że Cyrus przeniósł naczynia przez ręce Mithridata podskarbiego.— *Sassabasar książęciu Judzkiemu.* Sassabasar, książę ten Judzki jest Zorobabelem, synem Salatiela a wnukiem króla Jechoniasza, który się urodził w Babilonie, a od Chaldejczyków był nazywany Sassabasarem.

9. *Czasz.* Pagninus i Watablus tłumaczą przez *miednicę;* sądzą bowiem że *agartal,* oznacza naczynie do którego wlewano wodę do umywania rąk.

10. *Drugich.* Innego kształtu, mniejsze i nie tak drogie.

11. *Pięć tysięcy i cztery sta.* Których tylko część pewną szczegółowie wylicza tekst ś. t. j. 2499.

R. 2.—1. *Synowie krainy.* Judei, albo Chaldei. Byli wprawdzie żydami co do rodu i narodowości, lecz urodzili się w Chaldei czasu niewoli siedmdziesięcioletniéj; a więc równie się mogli nazywać synami Judei jako też i Chaldei.— *Wrócili się do Jeruzalem.* Tak jednak, że nieprzestali być poddannymi i hołdownikami Cyrusa i Persów, patrz r. 4. w. 13, i II. Ezdr. 9, 36.

2. Qui venerunt cum Zorobabel: Josue, Nehemia, Saraja, Rahelaja, Mardochai, Belsan, Mesphar, Beguai, Rehum, Baana. Numerus virorum populi Israel: * *(2. Esdr. 7, 6.)*

3. Filii Pharos, duo millia centum septuaginta duo.

4. Filii Sephatia, trecenti septuaginta duo.

5. Filii Area, septingenti septuaginta quinque.

6. Filii Phahath Moab, filiorum Josue: Joab, duo millia octingenti duodecim.

7. Filii Aelam, mille ducenti quinquaginta quatuor.

8. Filii Zethua, nongenti quadraginta quinque.

9. Filii Zachai, septingenti sexaginta.

10. Filii Bani, sexcenti quadraginta duo.

11. Filii Bebai, sexcenti viginti tres.

12. Filii Azgad, mille ducenti viginti duo.

13. Filii Adonicam, sexcenti sexaginta sex.

14. Filii Beguai, duo millia quinquaginta sex.

15. Filii Adin, quadringenti quinquaginta quatuor.

16. Filii Ather, qui erant ex Ezechia, nonaginta octo.

17. Filii Besai, trecenti viginti tres.

18. Filii Jora, centum duodecim.

19. Filii Hasum, ducenti viginti tres.

20. Filii Gebbar, nonaginta quinque.

21. Filii Bethlehem, centum viginti tres.

22. Viri Netupha quinquaginta sex.

23. Viri Anathoth, centum viginti octo.

24. Filii Azmaveth, quadraginta duo.

25. Filii Cariathiarim, Cephira et Beroth, septingenti quadraginta tres.

26. Filii Rama et Gabaa, sexcenti viginti unus.

27. Viri Machmas, centum viginti duo.

28. Viri Bethel et Hai, ducenti viginti tres.

29. Filii Nebo, quinquaginta duo.

30. Filii Megbis, centum quinquaginta sex.

31. Filii Aelam alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor.

32. Filii Harim, trecenti viginti.

33. Filii Lod, Hadid et Ono, septingenti viginti quinque.

34. Filii Jericho, trecenti quadraginta quinque.

35. Filii Senaa, tria millia sexcenti triginta.

36. Sacerdotes: Filii Jadaja in domo Josue, nongenti septuaginta tres.

2. Którzy przyszli z Zorobabelem: Jozue, Nehemia, Saraia, Rahelaia, Mardochay, Belsan, Mesphar, Begway, Rehum, Baana. Poczet mężów ludu Izraelskiego:

3. Synów Pharos, dwa tyśiąca sto śiedmdźieśiąt dwa.

4. Synów Sephatia, trzysta śiedmdźieśiąt dwa.

5. Synów Area, śiedmset śiedmdźieśiąt y pięć.

6. Synów Phahath Moab, synów Jozue: Joab, dwa tyśiaca ośmset dwanaśćie.

7. Synów Elam, tyśiąc dwieśćie pięćdźieśiąt cztérzéy.

8. Synów Zethua, dźiewięćset cztérdźieśći pięć.

9. Synów Zachai, śiedmset sześćdźieśiąt.

10. Synów Bani, sześćset czterdźieśći dwa.

11. Synów Bebai, sześćset dwadźieśćia trzéy.

12. Synów Azgad, tyśiąc dwieśćie dwadźieśćia dwa.

13. Synów Adonikam, sześćset sześćdźieśiąt sześć.

14. Synów Begwai, dwa tyśiąca pięćdźieśiąt sześć.

15. Synów Adin, cztérysta pięćdźieśiąt cztérzéy.

16. Synów Ather, którzy byli z Ezechiasza, dźiewięćdźieśiąt ośm.

17. Synów Bezai, trzysta dwadźieśćia trzéy.

18. Synów Jora, sto dwanaśćie.

19. Synów Hasum, dwieśćie dwadźieśćia trzey.

20. Synów Gebbar, dźiewięćdźieśiąt pięć.

21. Synów Bethlehem, sto dwadźieśćia trzéy.

22. Mężów Netupha, pięćdźieśiąt y sześć.

23. Mężów Anathoth, sto dwadźieśćia y ośm.

24. Synów Azmaweth, cztérdźieśći dwa.

25. Synów Kariathiarim, Cephira, y Beroth, śiedmset cztérdźieśći trzéy.

26. Synów Ramath, y Gabaa, sześćset dwadźieśćia ieden.

27. Mężów Machma, sto dwadźieśćia dwa.

28. Mężów Bethel, y Hay, dwieśćie dwadźieśćia trzéy.

29. Synów Nebo, pięćdźieśiąt dwa.

30. Synów Megbis, sto pięćdźieśiąt sześć.

31. Synów Elam drugiego, tyśiąc dwieśćie pięćdźieśiąt cztérzéy.

32. Synów Har, trzysta dwadźieśćia.

33. Synów Lod, Hadid, y Ono, śiedmset dwadźieśćia pięć.

34. Synów Jericho, trzysta cztérdźieśći pięć.

35. Synów Senaa, trzy tyśiące sześćset trzydźieśći.

36. Kapłanów: Synów Jadaia w domu Jozue, dźiewięćset śiedmdźieśiąt trzéy.

---

2. *Z Zorobabelem: Jozue.* Ci, którzy w tym wierszu są wymienieni, byli panami żydowskimi i dla tego ich imiona szczegółowie są wyliczone.—*Mardochaj.* Jedni go uważają za stryja Estery, inni za kogo innego. Jeśli był pierwszym, prawdopodobna że przy takiéj zręczności udał się do Judei dla odzyskania swojéj ojcowizny, a potém miał wrócić do Chaldei.—*Poczet mężów ludu.* Od wiersza bowiem następnego aż do 36 wymieniają się Izraelici, którzy nie należeli do pokolenia Lewi, a od 36 aż do 43 kapłani i lewici; od 43 zaś do końca Natynejczycy i prozelici, czyli niepewnego pochodzenia, którzy nie byli z rodu Izraela.

3. *Synów Pharos.* Następuje długi szereg tych, którzy z niewoli babilońskiéj do ojczyzny wrócili. Uważać zaś należy, że niektóre imiona tu wspominane, są nazwami miast i wsi; np. synowie Betleemu, synowie Kariathiarym, synowie Jerycha. Niektóre zaś imiona są mężczyzn np. w r. 41, śpiewacy: synowie Asaph, i w r. 42, synowie odźwiernych, synowie Selluma. Troskliwsze badanie, które imiona są miast a które męzkie, i pracowite jest i mało pożyteczne; dla tegoż je, na wzór innych tłumaczów opuszczamy.

37. Filii Emmer, mille quinquaginta duo.
38. Filii Pheshur, mille ducenti quadraginta septem.
39. Filii Harim, mille decem et septem.
40. Levitae: Filii Josue et Cedmihel, filiorum Odoviae, septuaginta quatuor.
41. Cantores: Filii Asaph, centum viginti octo.
42. Filii janitorum: Filii Sellum, filii Ater, filii Telmon, filii Accub, filii Hatita, filii Sobai; universi centum triginta novem.
43. Nathinaei: Filii Siha, filii Hasupha, filii Tabbaoth,
44. filii Ceros, filii Siaa, filii Phadon,
45. filii Lebana, filii Hagaba, filii Accub,
46. filii Hagab, filii Semlai, filii Hanan,
47. filii Gaddel, filii Gaher, filii Raaja,
48. filii Rasin, filii Necoda, filii Gazam,
49. filii Aza, filii Phasea, filii Besee,
50. filii Asena, filii Munim, filii Nephusim,
51. filii Bacbuc, filii Hacupha, filii Harhur,
52. filii Besluth, filii Mahida, filii Harsa,
53. filii Bercos, filii Sisara, filii Thema,
54. filii Nasia, filii Hatipha.
55. Filii servorum Salomonis: Filii Sotai, filii Sophereth, filii Pharuda,
56. filii Jala, filii Dercon, filii Geddel,
57. filii Saphatia, filii Hatil, filii Phochereth, qui erant de Asebaim, filii Ami:
58. omnes Nathinaei, et filii servorum Salomonis, trecenti nonaginta duo.
59. Et hi, qui ascenderunt de Thelmala, Thelharsa, Cherub et Adon et Emer, et non potuerunt indicare domum patrum suorum et semen suum, utrum ex Israel essent.
60. Filii Dalaja, filii Tobia, filii Necoda, sexcenti quinquaginta duo.
61. Et de filiis sacerdotum: Filii Hobia, filii Accos, filii Berzellai, qui accepit de filiabus Berzellai Galaaditis uxorem, et vocatus est nomine eorum;

37. Synów Emmer, tyśiąc pięćdźieśiąt dwa.
38. Synów Pheshur, tyśiąc dwieśćie czterdźieśći śiedm.
39. Synów Harim, tyśiąc śiedmnaśćie.
40. Lewitów: Synów Jozue, y Cedmihel, synów Odowiasza, śiedmdźieśiąt czterzy.
41. Spiéwaków: Synów Asaph, sto dwadzieśćia ośm.
42. Synowie wrotnych: Synowie Sellum, synowie Ater, synowie Telmon, synowie Akkub, synowie Hatita, synowie Sobai; wszytkich sto trzydźieśći dźiewięć.
43. Nathineiczycy: Synowie Siha, synowie Hasupha, synowie Tabbaoth,
44. synowie Ceros, synowie Siaa, synowie Phadon,
45. synowie Lebana, synowie Hagaba, synowie Akkub,
46. synowie Hagab, synowie Semlai, synowie Hanan,
47. synowie Gaddel, synowie Gaher, synowie Raaia,
48. synowie Rasin, synowie Nekoda, synowie Gazam,
49. synowie Aza, synowie Phasea, synowie Besee,
50. synowie Asena, synowie Munim, synowie Nephusim,
51. synowie Bakbuk, synowie Hakupha, synowie Harhur,
52. synowie Besluth, synowie Mahida, synowie Harsa,
53. synowie Berkos, synowie Sisara, synowie Thema,
54. synowie Nasia, synowie Hatipha.
55. Synowie sług Salomonowych, synowie Sotai, synowie Sophereth, synowie Pharuda,
56. synowie Jala, synowie Derkon, synowie Geddel,
57. synowie Saphatia, synowie Hatil, synowie Phochereth, którzy byli z Asebaim, synowie Ami;
58. wszytkich Nathineiczyków, y synów sług Salomonowych, trzysta dźiewięćdźieśiąt dwa.
59. A ći którzy wyszli z Thelmala, Thelharsa, Cherub, y Adon, y Emer: y niemogli pokazać domów oyców swoich, y naśienia swego, iéśli z Izraela byli.
60. Synów Dalaia, synów Tobia, synów Nekoda, sześćset pięćdźieśiąt dwa.
61. A synów kapłańskich: Synowie Hobia, synowie Akkos, synowie Berzellai, który poiął z córek Berzellai Galaadczyka żonę, y przezwano go ich imieniem;

43. *Nathinejczycy.* T. j. darowani: Gabaonici byli przeznaczonymi na służbę kościoła I. Paral. 9, 2.

55. *Synowie sług Salomonowych.* Zdaje się, że tutaj rozumieją się prozelici, ród swój wywodzący od owych prozelitów, których Salomon przy budowaniu kościoła przeznaczył do niektórych robót służebnych, do rozbijania kamieni, szlifowania i t. d. patrz I. Paral. 22, 2 i II. Paral. r. 2, w. 17 i 18.

59. *I niemogli pokazać.* Którzy niepewnego byli pochodzenia, ani mogli dostatecznie dowieść, że są z rodzaju Izraelskiego. Thelmala, Thelharsa i t. p. są imionami miast chaldejskich.

61. *Synowie Berzellai.* Ów Berzellai wziął jednę z córek Berzellai Galaaditskiego kapłana za żonę, i otrzymał nazwę kapłańską, jakby rzec: Berzellus pojął w małżeństwo córkę Berzellaa kapłana, i z powodu żony nazwano go kapłanem, t. j. zrodzonym z rodzaju kapłańskiego: lecz gdy z publicznych kart rodosłownych dowieść tego nie zdołał, tak sam, jako i synowie jego usuniętymi zostali od kapłaństwa.

62. hi quaesierunt scripturam genealogiae suae, et non invenerunt, et ejecti sunt de sacerdotio.

63. Et dixit Athersatha eis, ut non comederent de Sancto sanctorum, donec surgeret sacerdos doctus atque perfectus. *(2. Esdr. 7, 65).*

64. Omnis multitudo quasi unus: quadraginta duo millia trecenti sexaginta;

65. exceptis servis eorum, et anciliis, qui erant septem millia trecenti triginta septem; et in ipsis cantores, atque cantatrices ducenti.

66. Equi eorum septingenti triginta sex, muli eorum, ducenti quadraginta quinque;

67. cameli eorum, quadringenti triginta quinque; asini eorum, sex millia septingenti viginti.

68. Et de principibus patrum, cum ingrederentur templum Domini, quod est in Jerusalem, sponte obtulerunt in domum Dei ad extruendam eam in loco suo.

69. Secundum vires suas dederunt impensas operis: auri solidos sexaginta millia et mille, argenti mnas quinque millia, et vestes sacerdotales centum.

70. Habitaverunt ergo sacerdotes et Levitae, et de populo et cantores et janitores, et Nathinaei in urbibus suis, universusque Israel in civitatibus suis.

62. ci szukali pisma rodu swego, y nienaleźli, y wyrzuceni są z kapłaństwa.

63. Y rzekł im Athersatha, aby nie iedli z świętego świętych, ażby powstał kapłan uczony y doskonały.

64. Wszytko mnostwo iako ieden: cztérdźieśći dwa tyśiąca trzysta sześćdźieśiąt;

65. oprócz sług ich y służebnic, których było śiedm tysięcy trzysta trzydźieści śiedm: a między nimi śpiewaków y śpiewaczek dwieśćie.

66. Koni ich śiedmset trzydźieśći sześć: mułów ich, dwieśćie cztérdźieśći pięć;

67. wielbłądów ich, cztérysta trzydźieśći pięć: osłów ich, sześć tyśięcy śiedmset dwadźieśćia.

68. A z przedniéyszych oyców, gdy wchodźili do kościoła Pańskiego, który iest w Jeruzalem, dobrowolnie ofiarowali na dóm Boży aby ji postawili na mieyscu iego.

69. Według przemożenia swego dali nakład na budowanie, złota czérwonych złotych sześćdźieśiąt tyśięcy y tyśiąc, śrébra grzywien pięć tyśięcy, y sto szat kapłańskich.

70. Mieszkali tedy kapłani y Lewitowie, y z ludu, y śpiéwacy, y wrotni, y Nathineiczycy w mieśćiech swych, y wszytek Izrael w mieśćiech swych.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O zburzeniu ołtarza w Jerozolimie po powrócie z niewoli, i święceniu Kuczek.

1. Jamque venerat mensis septimus, et erant filii Israel in civitatibus suis; congregatus est ergo populus quasi vir unus in Jerusalem.

2. Et surrexit Josue, filius Josedec, et fratres ejus sacerdotes, et Zorobabel filius Salathiel, et fratres ejus, et aedificaverunt altare Dei Israel, ut offerent in eo holocautomata, sicut scriptum est in lege Moysi, viri Dei.

3. Collocaverunt autem altare Dei super bases suas, deterrentibus eos per circuitum populis terrarum, et obtulerunt super illud holocaustum Domino mane et vespere.

1. Y już był przyszedł mieśiąc śiódmy, a synowie Izraelowi byli w mieśćiech swoich: zgromadźił się tedy wszytek lud iako mąż ieden do Jeruzalem.

2. Y powstał Jozue syn Josedek, y bráćia iego kapłani, y Zorobabel syn Salathiel, y bráćia iego, y zbudowali ołtarz Bogu Izraelowemu, aby na nim ofiarowali całopalenia, iako napisano w zakonie Moyżesza męża Bożego.

3. A ołtarz Boży postawili na podstawkach iego, gdy ich narodowie okolicznych źiem odstraszali, y ofiarowali na nim całopalenie Panu po ranu y w wieczór.

62. *Wyrzuceni są z kapłaństwa.* Ze spisu kapłanów wykreśleni, albo doń nieprzypisani, gdyż nie było wiadomem czy są z pokolenia Aaronowego.

63. *Athersatha.* Tak po chaldeysku nazywał się Nehemiasz, patrz Nehem. r. 7, 65 i r. 8, 9.—*Z Świętego świętych.* Z ofiar Bogu poświęconych.— *Kapłan uczony.* Któregoby mądrość odkryła prawdę rzeczy wątpliwéj.

64. *Wszystko mnóstwo.* Wszyscy wyżej pomienieni tę massę stanowią. Lecz badającemu okaże się, że ogół ten do tyla jest mniejszym, iż w nim niedostaje dziesięciu tysięcy mężczyzn.— Lecz na zarzut ten można odpowiedzieć, że ci którzy częściowo w tym rozdziale są wyliczeni, byli tylko z trzech pokoleń, t. j. Judy, Benjamina i Lewi; z nimi zaś i inni, z innych pokoleń przybyli, a ci wszyscy razem składają ogół w tym wierszu wskazany.

65. *Śpiewaków i śpiewaczek dwieście.* Z w. 41 widać, że śpiewaków było 128. Zdaje się, że do tego rodzaju i śpiewaczki należały. Gdyż pokazuje się I. Paral. 25, 5, że nie tylko śpiewacy ale i śpiewaczki zwykły służyć kościołowi. A kiedy u Nehem. 7, 67 liczy się śpiewaków ze śpiewaczkami 245, to zdaje się, że tutaj główniejsi tylko policzeni: albo usunięto niektórych ze śpiewaków przy zarządzeniu pochodu z Babilonu, jako niepewnych czy z pokolenia Lewi pochodzili, lecz poźniéj gdy ci dowiedli, że są Lewitami, uznani zostali za Lewitów i śpiewaków, i przez Nehemiasza do dawnéj listy wpisani.

68. *Z przedniejszych ojców.* Patrz r. 1, w. 5.

69. *Czerwonych złotych.* Patrz I. Paral. r. 29, w. 7.— *Grzywien.* Mna, mina. Mina żydowska zawiera w sobie 60 syklów, t. j. 240 drachm, uncij 30, czyli półtrzecia funta. Pochodzi od słowa *mana*, t. j. policzył.

R. 3.— 1. *Miesiąc siódmy.* Który żydzi nazywają tisri, i odpowiada prawie naszemu wrześniowi.— *Jako mąż jeden.* Wszyscy, do jednego.

2. *Jozue syn Josedek.* Który naówczas był najwyższym kapłanem.—*Zorobabel syn Salathiel.* Z pokolenia Judy i książę swojego narodu. Patrz r. 1, w. 8:

3. *Odstraszali.* Okoliczne narody, a szczególniéj Samarytanie usiłowali, żeby nie odbudowano arki i żeby nie

4. Feceruntque solemnitatem tabernaculorum, sicut scriptum est, et holocaustum diebus singulis per ordinem secundum praeceptum opus diei in die suo.

5. Et post haec holocaustum juge, tam in Calendis, quam in universis solemnitatibus Domini, quae erant consecratae, et in omnibus, in quibus ultro offerebatur munus Domino.

6. A primo die mensis septimi coeperunt offerre holocaustum Domino; porro templum Dei nondum fundatum erat.

7. Dederunt autem pecunias latomis et caementariis, cibum quoque, et potum et oleum Sidoniis Tyriisque, ut deferrent ligna cedrina de Libano ad mare Joppe, juxta quod praeceperat Cyrus rex Persarum eis.

8. Anno autem secundo adventus eorum ad templum Dei in Jerusalem mense secundo coeperunt Zorobabel, filius Salathiel, et Josue, filius Josedec, et reliqui de fratribus eorum sacerdotes et Levitae, et omnes, qui venerant de captivitate in Jerusalem, et constituerunt Levitas a viginti annis et supra, ut urgerent opus Domini.

9. Stetitque Josue et filii ejus, et fratres ejus, Cedmihel, et filii ejus, et filii Juda, quasi vir unus, ut instarent super eos, qui faciebant opus in templo Dei: filii Henadad, et filii eorum, et fratres eorum Levitae.

10. Fundato igitur a caementariis templo Domini, steterunt sacerdotes in ornatu suo cum tubis, et Levitae filii Asaph in cymbalis, ut laudarent Deum per manus David regis Israel.

11. Et concinebant in hymnis et confessione Domino: Quoniam bonus, quoniam in aeternum misericordia ejus super Israel. Omnis quoque populus vociferabatur clamore magno in laudando Dominum, eo quod fundatum esset templum Domini;

12. plurimi etiam de sacerdotibus et Levitis, et principes patrum, et seniores, qui viderant templum prius, cum fundatum esset, et hoc templum in oculis eorum, flebant voce magna; et multi, vociferantes in laetitia, elevabant vocem.

4. Y uczynili święto kuczek, iako napisano iest, y całopalenie na każdy dźień porządnie według przykazania, robotę dnia w dźień iey.

5. A po tym całopalénie ustawiczne, tak w pierwsze dni miesiąca, iako y we wszytkie uroczyste święta Pańskie, które były poświęcone, y we wszytkich w których z chęci był ofiarowany dar Panu.

6. Od pierwszego dnia mieśiąca śiódmego poczęli ofiarować całopalenie Panu: a kośćioł Boży iescze nie był założony.

7. Y dali pieniądze kamiennikóm y murarzóm: strawę téż y pićie y oliwę Sydończykóm y Tyriyczykom, aby prowadźili drzewo Cedrowe z Libanu do morza Joppe wedle tego iako im był Cyrus Król Perski przykazał.

8. A roku wtórego przyszćia ich do kośćioła Bożego do Jeruzalem, mieśiąca wtórego, zaczęli Zorobabel syn Salathiel y Jozue syn Josedek y inni z braćiéy ich kapłani y Lewitowie, y wszyscy którzy byli przyszli z poimania do Jeruzalem, y postanowili Lewity od dwudźiestu lat y wyższéy, aby przynaglali roboćie Pańskiey.

9. Y stanął Jozue, y synowie iego, y braćia iego Cedmihel, y synowie iego, y synowie Juda, iako mąż ieden, aby przypilnowali tych którzy robili w kośćiele Bożym synowie Henadad, y synowie ich, y braćia ich Lewitowie.

10. Gdy tedy założyli murarze kośćiół Pański, stanęli kapłani w ubierze swoim, z trąbami: a Lewitowie synowie Asaph z cymbałami, aby chwalili Boga przez ręce Dawida Króla Izraelskiego.

11. Y śpiewali pieśni y wyznawanie Panu, iż dobry, iż na wieki miłośierdźie iego nad Izraelem. Wszytek téż lud krzyczał krzykiem wielkim, chwaląc Pana z tego iż był założon kośćioł Pański.

12. Mnodzy téż z kapłanów y z Lewitów, y przednieyszy ojców, y starcowie którzy widźieli kośćioł pierwszy, gdy był założony, y ten kośćiół przed oczyma swémi, płakali głosem wielkim: a mnodzy krzycząc w radośći, głos podnośili.

---

powróciła cześć Boga Izraelskiego.—*Całopalenie Panu po ranu i w wieczor.* Wieczna ofiara, którą w Num. 28, 3 rano i w wieczór składać rozkazano.

4. *Swięto Kuczek.* Które przypadało w śiódmym miesiącu, Lewit. 23, i trwało dni siedm, a każdego dnia ofiarowano całopalenia, jak tam przepisano. Patrz Riborę o kościele ks. 15 r. 13.—*Robotę dnia w dzień jéj.* Znaczy że każdego dnia uczyniono, co weń podług prawa trzeba było uczynić, t. j. tyle ofiar złożyć i tym sposobem, jak należało.

5. *A potém całopalenie ustawiczne.* Znaczy, że od tego siódmego miesiąca przywrócony został obrzęd ś. ofiar, i na przyszłość trwał w swéj kolei, t. j. że w swoim czasie, czy to był pierwszy dzień miesiąca, czy też inne uroczystości, zachowywało się prawo ofiar, od Mojżesza przepisane.— *Które były poświęcone.* Które dni były uroczystemi, i poświęconemi ku czci Bożéj.— *Z chęci był ofiarowany.* Z pobożności szczególnych osób.

7. *Strawę też i picie.* Naśladując Salomona, który toż uczynił, gdy pierwszy kościół poświęcił, patrz III. Król. 5, 11.

10. *Gdy tedy założyli murarze kościół.* Gdy się zakładał, jak wyraźniéj jest w hebr.—*Przez ręce Dawida, króla Izraelskiego.* Śpiewając psalmy Dawidowe.

11. *Wyznawanie Panu.* Przez chwałę Pańską.— *Iż dobry.* Zdaje się, że robi przygrywkę do Psalmu 135 który się tak zaczyna: „*Wyznawajcie Panu, bo dobry: bo na wieki miłosierdzie jego*“, w którym dwadzieście siedm razy powtarzają się słowa: *bo na wieki miłosierdzie jego.* Watablus sądzi, że to był ps. 117, który tak samo się zaczyna.

12. *Którzy widzieli kościół pierwszy.* Po tych słowach trzeba położyć przecinek, żeby nie rozumieć, iż tekst mówi, że owa starszyzna widziała, kiedy pierwszy kościół zakładano. Myśl więc jest ta, jaką Watablus wyjaśnia w swojéj: że starcy którzy widzieli kościoł pierwszy, gdy zakładano ten drugi przed ich oczyma, płakali i t. d. A płakali dla tego, że początek téj budowy, nieodpowiadał dawnéj okazałości pierwszego kościoła. Płakali jednak łzami pociechy, że choć jakikolwiek kościół i religia się wskrzesza.

13. Nec poterat quisquam agnoscere vocem clamoris laetantium et vocem fletus populi; commixtim enim populus vociferabatur clamore magno, et vox audiebatur procul.

13. Y niemógł żaden poznać głosu krzyczenia weselących się y głosu płaczu ludu: abowiem lud społecznie krzyczał głosem wielkim, y głos daleko było słyszeć.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O wyjednaniu przez Samarytanów edyktu, wzbraniającego odbudowywania miasta i kościoła.

1. Audierunt autem hostes Judae et Benjamin, quia filii captivitatis aedificarent templum Domino Deo Israel,

2. et accedentes ad Zorobabel et ad principes patrum dixerunt eis: Aedificemus vobiscum, quia ita ut vos, quaerimus Deum vestrum: ecce nos immolavimus victimas a diebus Asor Haddan, regis Assur, qui adduxit nos huc.

3. Et dixit eis Zorobabel et Josue, et reliqui principes patrum Israel: Non est vobis et nobis, ut aedificemus domum Deo nostro, sed nos ipsi soli aedificabimus Domino Deo nostro, sicut praecepit nobis Cyrus rex Persarum.

4. Factum est igitur, ut populus terrae impediret manus populi Judae, et turbaret eos in aedificando.

5. Conduxerunt autem adversus eos consiliatores, ut destruerent consilium eorum omnibus diebus Cyri regis Persarum, et usque ad regnum Darii, regis Persarum.

6. In regno autem Assueri, in principio regni ejus, scripserunt accusationem adversus habitatores Judae et Jerusalem.

7. Et in diebus Artaxerxis scripsit Beselam Mithridates, et Thabeel, et reliqui, qui erant in consilio eorum, ad Artaxerxem regem Persarum; epistola autem accusationis scripta erat syriace, et legebatur sermone syro.

8. Reum Beelteem, et Samsai scriba scripserunt epistolam unam de Jerusalem Artaxerxi regi, hujuscemodi:

9. Reum Beelteem, et Samsai scriba et reliqui consiliatores eorum, Dinaei, et Apharsathachaei,

1. Y usłyszeli nieprzyiaćiele Judy y Beniamin, iż synowie poimania budowali kośćiół Panu Bogu Izraelowému:

2. y przystąpiwszy do Zorobabela y do przednieyszych oyców, rzekli im: Niech buduiemy z wami, bo tak iako y wy szukamy Boga waszego: otośmy ofiarowali ofiary odedni Asor Haddan króla Assur, który nas tu zaprowadźił.

3. Y rzékł im Zorobabel y Jozue y inszy przednieyszy oycowie Izraelscy: Niemożećie wy z nami budować domu Bogu naszemu, ale my tylko sami zbuduiemy Panu Bogu naszemu, iako nam roskazał Cyrus król Perski.

4. Stało się tedy, że lud źiemie przeszkadzał rękam ludu Judzkiego, y przeszkadzał im w budowaniu.

5. Y naięli przećiwko nim rayce, aby rosproszyli radę ich po wszytkie dni Cyrusa króla Perskiego, y aż do królestwa Dariusza króla Perskiego.

6. A za królestwa Assuera, na początku królestwa iego, napisali skargę na obywatele Judzkie y Jerozolimskie.

7. Y za dni Artaxerxa pisał Beselam Mithridat, y Tabeel, y inni którzy w radźie ich byli do Artaxerxa króla Perskiego, a list skargi napisany był po Syriysku, y czytano ji ięzykiem Syriyskim.

8. Reum Beelteem, y Samsay pisarz napisali list ieden o Jeruzalem, do Artaxerxa króla takowy:

9. Reum Beelteem, y Samsay pisarz, y inne rady ich, Dyneyczycy, Apharsathachowie, Terphalczy-

R. 4.—1. *Nieprzyjaciele Judy.* Samarytanie, patrz w. 2 i 10.— *Synowie pojmania.* Żydzi, którzy z niewoli babilońskiej wrócili do Jerozolimy, i budowali kościół.

2. *Odedni Asor Haddan króla Assur.* Ten był synem Sennacheryba ostatnim książęciem. Patrz IV. Król. 19, 37. — *Nas tu zaprowadził.* Prędko po niewoli dziesięciu pokoleń, kiedy nowych mieszkańców lwy zabijały, IV. Król. 17, 25.

3. *Nie możecie wy z nami.* Niemasz nic wspólnego między nami i wami, co do budowy kościoła, i nic wspólnego z wami mieć nie chcemy.—*Sami zbudujemy.* Nie byli przyjęci do wspólnéj pracy, gdyż nie szczerze, lecz podstępnie uradzili, żeby albo w przyszłości kościół sobie przywłaszczyć, albo wprowadzić doń ofiarników swoich, ze czcią bałwanów innych; a więc strzedz się ich, jak wrogów jawnych, za słuszną rzecz uważali Izraelici. — *Jako nam rozkazał Cyrus.* Powiedział bowiem Cyrus w edykcie r. 1, w. 3. *Kto jest między wami ze wszystkiego ludu tego* i t. d.; a więc nie im, lecz narodowi Izraelskiemu poruczono staranie o budowie kościoła.

4. *Lud ziemie.* Samarytanie.

5. *Najęli... rajce.* Zwołali doradzców, i zobowiązali ich darami i pieniędzmi. LXX. *naradzając się nad zniweczeniem ich rady. — Po wszystkie dni Cyrusa króla Perskiego.* Prosili bowiem Satrapów, pisze Józef ks. II, r. 2 i tych którym poruczoną była budowa ta, ażeby przeszkadzali Żydom. A ci ujęci pieniędzmi, oddali swój obowiązek Katejczykom łącznie z niedbalstwem, o czém Cyrus nie wiedział, będąc zajętym innemi sprawami.

6. *A za królestwa Assuera.* Kambizesa, który nastąpił po ojcu swoim Cyrusie. Ojcowskie zaś, czyli rodowe imię Aswerusa nadano mu dla większéj chluby, podobne imię i małżonkowi Estery daleko później nadano.

7. *Za dni Artaxerxa.* Jest to tenże sam Kambizes co i w pop. w.—*W radzie ich.* Hebr. *i reszta towarzyszów jego.* LXX. zaś *i inni współsłudzy.*

8. *Beelteem.* Wyraz ten jest nazwą obowiązku, oznacza bowiem przełożonego rady; albo zwierzchnika rachunków, oraz mistrza mądrości, jak mówi Lyranus. Arias Montanus zaś tłumaczy przez posiadacza smaku, gustu, rozumu, lub wymowy, oraz uważa za imię własne męskie.

Terphalaei, Apharsaei, Erchuaei, Babylonii, Susanechaei, Dievi, et Aelamitae,

10. et ceteri de gentibus, quas transtulit Asenaphar magnus et gloriosus, et habitare eas fecit in civitatibus Samariae, et in reliquis regionibus trans flumen in pace,

11. (hoc est exemplar epistolae, quam miserunt ad eum) Artaxerxi regi, servi tui, viri qui sunt trans fluvium, salutem dicunt.

12. Notum sit regi, quia Judaei, qui ascenderunt a te ad nos, venerunt in Jerusalem civitatem rebellem et pessimam, quam aedificant exstruentes muros ejus, et parietes componentes.

13. Nunc igitur notum sit regi, quia, si civitas illa aedificata fuerit et muri ejus instaurati, tributum et vectigal et annuos reditus non dabunt: et usque ad reges haec noxa perveniet.

14. Nos autem memores salis, quod in palatio comedimus, et quia laesiones regis videre nefas ducimus, idcirco misimus et nuntiavimus regi,

15. ut recenseas in libris historiarum patrum tuorum: et invenies scriptum in commentariis, et scies, quoniam urbs illa, urbs rebellis est, et nocens regibus et provinciis, et bella concitantur in ea ex diebus antiquis: quam ob rem et civitas ipsa destructa est.

16. Nuntiamus nos regi, quoniam, si civitas illa aedificata fuerit, et muri ipsius instaurati, possessionem trans fluvium non habebis.

17. Verbum misit rex ad Reum Beelteem, et Samsai scribam, et ad reliquos, qui erant in consilio eorum, habitatores Samariae, et ceteris trans fluvium, salutem dicens et pacem.

18. Accusatio, quam misistis ad nos, manifeste lecta est coram me,

19. et a me praeceptum est: et recensuerunt, inveneruntque, quoniam civitas illa a diebus antiquis adversum reges rebellat, et seditiones et proelia concitantur in ea:

20. nam et reges fortissimi fuerunt in Jerusalem, qui et dominati sunt omni regioni quae trans fluvium est: tributum quoque et vectigal, et reditus accipiebant.

21. Nunc ergo audite sententiam: Prohibeatis viros illos, ut urbs illa non aedificetur, donec si forte a me jussum fuerit.

22. Videte, ne negligenter hoc impleatis, et paulatim crescat malum contra reges.

cy, Apharseyczycy, Erchueyczycy, Babilończycy, Susanechowie, Diewiowie, y Elamitowie,

10. y inni z narodów, które przeniósł Asenaphar wielki y sławny, y kazał im mieszkać w mieśćiech Samariyskich, y w innych zarzécznych krainach w pokoiu:

11. (ten iest wypis listu który posłali do niego) Artaxerxowi królowi, słudzy twoi, mężowie którzy są za rzéką, zdrowia życzą.

12. Niech będźie wiadomo królowi, iż Żydowie którzy wyszli od ćiebie do nas, przyszli do Jeruzalem miasta odpornego, y złego, które buduią wywodząc mury iego, y śćiany oprawuiąc.

13. Teraz tedy niech będźie wiadomo królowi, iż ieśli ono miasto będźie zbudowane, a mury iego naprawione będą: podatku, y cła, y dochodów rocznych nie dadzą, y aż do królów ta szkoda przydźie.

14. A my pamiętaiąc na sól którąśmy na pałacu królewskim iadali, a iż patrząc na królewskie urazy, za rzecz niesłuszną mamy, przetośmy posłali y oznaymili królowi,

15. abyś poszukał w księgach historiy oyców twoich, a naydźiesz napisano w kronikach, y dowiész się, iż ono miasto, miasto odporne iest, a królóm y źiemiam szkodliwe, y woyny powstaia w nim od dawnych dni: przeco y miasto same zburzone iest.

16. Opowiadamy my królowi, iż ieśli ono miasto będźie zbudowane, a mury iego będą naprawione, dźierżawy za rzéką mieć nie będźiesz.

17. Słowo posłał król do Reum Beelteem, y Samsai pisarza, y do innych, którzy w radźie ich byli obywatelów Samariiéy, y innym za rzéką, życząc zdrowia y pokoiu.

18. Skarga którąśćie posłali do nas, iawnie iest czytana przedemną.

19. Y roskazałem y szukano, y naleźiono że to miasto zdawna królóm się przećiwia, y rozruchy y walki w nim powstawaią.

20. Bo y królowie mocni byli w Jeruzalem, którzy y panowali nad wszelką krainą, która iest za rzéką: dań téż, cła y dochody biérali.

21. Przetóż teraz słuchayćie wyroku: Brońcie tamtym mężom, aby tamto miasto nie było budowane, aż ieśliby podobno odemnie roskazano było.

22. Patrzćie abyśćie tego niedbale nieczynili, y złe przećiw królom polekku nie rosło.

---

10. *I kazał mu mieszkać w mieściech Samaryjskich.* Patrz IV. Król. 17, 24.—*Zarzecznych.* Rozumieją Eufrat.

12. *Od ciebie do nas.* T. j. od tych krain babilońskich i perskich, w których teraz panujesz.

13. *Podatku i cła, i dochodów rocznych.* Zdaje się, że pod imieniem podatku rozumie się pogłówna opłata; cła—opłata kupiecka; z rocznych dochodów—czynsze rolne.—*Aż do królów ta szkoda przyjdzie.* Królewskim by dochodom i rachunkowości szkodę przyniosło.

14. *Pamiętając na sól.* Nie zapomnieliśmy, żeśmy wykarmieni w pałacu u ciebie, oraz wielu dobrodziejstwy udarowani.

15. *Historyi ojców twoich.* Rozumie Cyrusa, Daryusza Medyjskiego, Astyagesa.—*W kronikach.* Innych nawet królów Assyryjskich, jako to: Salmanazara, Sennacheriba, i Chaldejczyków, jako Nabuchodonozora Babilońskiego, który ich buntownictwa tylekroć doznał.

17. *Słowo posłał król.* Dał odpowiedź.

19. *I rozkazałem.* Żeby się zaradzić dawnych historyj.

20. *Dań też, cła i dochody bierali.* Mowa tu o Dawidzie i Salomonie, do nich się to tylko stosuje, więcej do nikogo.

21. *Jeśliby podobno.* Chyba, że zmieniwszy radę inaczej postanowię.

23. Itaque exemplum edicti Artaxerxis regis lectum est coram Reum Beelteem, et Samsai scriba, et consiliariis eorum; et abierunt festini in Jerusalem ad Judaeos, et prohibuerunt eos in brachio et robore.

24. Tunc intermissum est opus domus Domini in Jerusalem, et non fiebat usque ad annum secundum regni Darii, regis Persarum.

23. A tak kopia wyroku Artaxerxa króla czytana iest przed Reumem Beelteem, y Samsai pisarzem y radą ich; y iechali wskok do Jeruzalem do Żydów y zabronili im ramieniem y mocą.

24. Zaniechana iest tedy robota domu Pańskiego w Jeruzalem, y nie budowano aż do roku wtórego królestwa Dariusza króla Perskiego.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O zachęcaniu Żydów przez Aggeusza i Zacharyasza proroków, do dalszéy budowy kościoła.

1. Prophetaverunt autem Aggaeus propheta, et Zacharias filius Addo, prophetantes ad Judaeos, qui erant in Judaea et Jerusalem, in nomine Dei Israel.

2. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, et Josue filius Josedec, et coeperunt aedificare templum Dei in Jerusalem, et cum eis prophetae Dei adjuvantes eos.

3. In ipso autem tempore venit ad eos Thathanai, qui erat dux trans flumen, et Stharbuzanai, et consiliarii eorum, sicque dixerunt eis: Quis dedit vobis consilium, ut domum hanc aedificaretis, et muros ejus instauraretis?

4. Ad quod respondimus eis, quae essent nomina hominum auctorum aedificationis illius.

5. Oculus autem Dei eorum factus est super senes Judaeorum; et non potuerunt inhibere eos. Placuitque, ut res ad Darium referretur, et tunc satisfacerent adversus accusationem illam.

6. Exemplar epistolae, quam misit Thathanai dux regionis trans flumen, et Stharbuzanai, et consiliatores ejus Arphasachaei, qui erant trans flumen, ad Darium regem.

7. Sermo, quem miserant ei, sic scriptus erat: Dario regi pax omnis.

8. Notum sit regi, isse nos ad Judaeam provinciam, ad domum Dei magni, quae aedificatur lapide impolito, et ligna ponuntur in parietibus, opusque illud diligenter exstruitur, et crescit in manibus eorum.

9. Interrogavimus ergo senes illos, et ita diximus eis: Quis dedit vobis potestatem, ut domum hanc aedificaretis, et muros hos instauraretis?

10. Sed et nomina eorum quaesivimus ab eis,

2. A Aggeus Prorok, y Zachariasz syn Addo prorokowali prorokuiąc do Żydów, którzy byli w Żydowstwie y w Jeruzalem, w imię Boga Izraelskiego.

2. Tedy powstali Zorobabel syn Salathiel, y Jozue syn Josedek, y poczęli budować kościół Boży w Jeruzalem, a z nimi prorocy Boży pomagaiący im.

3. W ten czas przyszedł do nich Thathanay, który był książęciem za rzéką, y Stharbuzanay, y radźce ich: y tak im mówili: Kto wam radźił żebyście, ten dóm budowali y mury iego naprawowali?

4. Na cośmy im odpowiedźieli, co za imiona były ludźi którzy byli przyczyna onego budowania.

5. A oko Boga ich było nad starszymi żydowskimi, y zahamować ich nie mogli. Y zdało się aby rzecz do Dariusza była odnieśiona, a na ten czas aby dosyć uczynili, przećiw onemu oskarżeniu.

6. Kopia listu, który posłał Thathanay książę krainy za rzéką, y Stharbuzanay, y radźce iego Arphasachczycy, którzy byli za rzéką, do Dariusza króla.

7. Mowa która mu byli posłali, tak była napisana: Dariuszowi królowi pokóy wszelaki.

8. Niech będźie wiadomo królowi, żeśmy ieźdźili do żydowskiéy krainy, do domu Boga wielkiego, który z kamienia niećiosanego buduią, y drzewo w śćiany kładą: a tę robotę pilno wywodzą, y rośćie w ręku ich.

9. A tak pytaliśmy starszych onych, y takieśmy im rzekli: Kto wam dał moc abyśćie ten dóm budowali, y mury te naprawowali?

10. Ale y imion ich pytaliśmy od nich, abyśmyć

23. *Zabronili im ramieniem i mocą.* Przez naglący dekret królewski, któremu sprzeciwić się nie mogli. Patrz r. 5, w. 16.

R. 5.—1. *Aggeusz prorok i Zacharyasz ... prorokowali.* Obaj bowiem w drugim roku Daryusza Hystaspa króla Perskiego prorokowali, jak okazuje się z samego początku ich proroctwa.—*Syn Addo.* Wnuk, gdyż był synem Barachiasza; lecz podług przyjętego u żydów zwyczaju, wnuków synami zwano. Math. 1, 1. Judith. 8, 1.

2. *Poczęli budować kościoł.* Po uzyskaniu królewskiego pozwolenia. III. Ezdr. 3 i 4, w. 47 i dalej.

3. *Za rzeką.* Eufratem.

5. *A oko Boga.* Obecność i łaska Boża, jak zachęciła do rozpoczęcia, tak samo wspierała, żeby dokonać mogli.— *Zdało się.* Prefektom Daryusza.— *Aby dosyć uczynili, przeciw onemu oskarżeniu.* W hebr. *natenczas odpowiedzieli przez pismo*, tak tłumaczą Pagnin. i Watabl., LXX *i dane jest poselstwo na to*, to jest: list od króla Daryusza.

6. *Radzce jego.* W hebr. *towarzysze.* LXX *współsłudzy*, tak samo r. 4, w. 7 i w tymże r. w. 3.

7. *Mowa którą mu byli posłali.* Tego rodzaju była treść pisma. Pokazuje się, że ci prefektowie żydom sprzyjali, i zdaje się, że o dobréj woli Daryusza względem żydów niewątpili, lecz przez rostropność urzędową, także i Samarytanom wrogom żydowskim narazić się nie chcieli, i dla tego rzecz tę Daryuszowi tak przedstawili, że pismem swojem bardziéj sprzyjali sprawie żydowskiéj niżeli szkodzili.

8. *Kamienia nieciosanego.* Watabl. tłumaczy przez *kamień marmurowy.*

ut nuntiaremus tibi, scripsimusque nomina eorum virorum, qui sunt principes in eis.

11. Hujuscemodi autem sermonem responderunt nobis, dicentes: Nos sumus servi Dei coeli et terrae, et aedificamus templum, quod erat exstructum ante hos annos multos, quodque rex Israel magnus aedificaverat, et extruxerat.

12. Postquam autem ad iracundiam provocaverunt patres nostri Deum coeli, tradidit eos in manus Nabuchodonosor regis Babilonis Chaldaei, domum quoque hanc destruxit, et populum ejus transtulit in Babylonem.

13. Anno autem primo Cyri regis Babylonis, Cyrus rex proposuit edictum, ut domus Dei haec aedificaretur.

14. Nam et vasa templi Dei aurea et argentea, quae Nabuchodonosor tulerat de templo, quod erat in Jerusalem, et asportaverat ea in templum Babylonis, protulit Cyrus rex de templo Babylonis, et data sunt Sassabasar vocabulo, quem et principem constituit,

15. dixitque ei: Haec vasa tolle, et vade, et pone ea in templo, quod est in Jerusalem: et domus Dei aedificetur in loco suo.

16. Tunc itaque Sassabasar ille venit et posuit fundamenta templi Dei in Jerusalem, et ex eo tempore usque nunc aedificatur, et necdum completum est.

17. Nunc ergo, si videtur regi bonum, recenseat in bibliotheca regis, quae est in Babylone, utrumnam a Cyro rege jussum fuerit, ut aedificaretur domus Dei in Jerusalem: et voluntatem regis super hac re mittat ad nos.

oznaymiliśmy: y wpisaliśmy imiona tych mężów, którzy są między nimi przednieyszy.

11. A oni nam odpowiedźieli temi słowy: My iesteśmy słudzy Boga nieba y źiemie y buduiemy kośćiół, który był zbudowany przed tą wielą lat, y który był król Izraelski wielki zbudował y wywiódł.

12. A gdy oycowie naszy wzruszyli ku gniewu Boga niebieskiego, dał ie w ręce Nabuchodonosora króla Babilońskiego Chaldeyczyka, dóm też ten zburzył, y lud iego przeniósł do Babilonu.

13. A pierwszego roku Cyrusa króla Babilońskiego, Cyrus król dał wyrok, aby ten dóm Boży zbudowano.

14. Bo y naczynia kośćioła Bożego złote y śrébrne, które był Nabuchodonosor wybrał z kośćioła który był w Jeruzalem, y zaniósł ie był do zboru Babilońskiego: wyniósł król Cyrus ze zboru Babilońskiego, y dano ie nieiakiemu Sassabasarowi, którego też kśiążęćiem postanowił,

15. y rzekł mu: Weźmi te naczynia, a idź, a połóż ie w kośćiele który iest w Jeruzalem, a dóm Boży niech będźie zbudowany na mieyscu swoim.

16. Na ten czas tedy on Sassabasar przyszedł y założył fundamenty Kośćioła Bożego w Jeruzalem, y od onego czasu aż dotąd buduie się, a iescze nie iest skończony.

17. Teraz tedy ieśli się zda rzecz dobra królowi, niech szukaią w Bibliotece królewskiéy, która iest w Babilonie, ieśli król Cyrus roskazał budować dóm Boży w Jeruzalem, a wolą królewską w téy rzeczy niechay do nas pośle.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O dokończeniu kościołą przez Dariusza i jego poświęceniu, i o uroczystości Phase.

1. Tunc Darius rex praecepit; et recensuerunt in bibliotheca librorum qui erant repositi in Babylone,

2. et inventum est in Ecbatanis, quod est castrum in Medena provincia volumen unum; talisque scriptus erat in eo commentarius:

3. Anno primo Cyri regis, Cyrus rex decrevit, ut domus Dei aedificaretur, quae est in Jerusalem, in loco ubi immolent hostias, et ut ponant fundamenta supportantia altitudinem cubitorum sexaginta, et latitudinem cubitorum sexaginta,

1. Darius tedy król roskazał y szukali w Bibliothece kśiąg, które były chowane w Babilonie,

2. y naleźiono w Ekbatanie, który iest zamek w Medeńskiéy krainie kśięgi iedne, y taka pamięć była w nich napisana.

3. Roku piérwszego Cyrusa króla: Cyrus król dał wyrok, aby dóm Boży był zbudowan, który iest w Jeruzalem, na mieyscu gdźieby ofiary ofiarowano, ażeby założyli grunty, któreby znosiły wysz sześćdźieśiąt łokiet, a szérz sześćdźieśiąt łokiet,

---

11. *Król Izraelski wielki.* Salomon.

Od onego czasu aż dotąd, buduje się. Przerwaną byłą wprawdzie budowa, patrz r. 4, w. 23; lecz tak piszą prefektowie, żeby żydom usłużyć; łatwiéj bowiem pozwala się, żeby budowanie nie przerwane dalej prowadzić, jak wznawiać ją po edykcie królewskim, którym zaprzestać jéj było nakazano.— *Jeszcze nie jest skończony.* I to jest na korzyść żydów; bo przez to pokazuje się, że fabryka już prawie skończona, a ztąd i żadnéj niema niedogodności, jeśli się zupełnie do końca doprowadzi.

17. *W bibliotece.* Archiwum pism, kancelarya.

R. 6.— 1. *Szukali.* Czytali. Chald. *szukali.*,— *Chowane.* Chald. i LXX *ze skarbami.* — *W Babilonie.* W królestwie Babilońskiém.

2. *W Ekbatanie.* Ekbatana jest miastem stołeczném Medyi większéj. Patrz Judith ks. 6, r. 14, Plin. r. 1 w. 1.— *W Medeńskiéj krainie.* W Medyi.— *Księgi.* Dekret. Chald. *pamiętnik.*

3. *Wyż sześćdziesiąt łokiet.* Niższym był ten drugi kościół; gdyż ten, który Salomon zbudował, był wysokim sto dwadzieścia łokci, II. Paral. 3, 4.— *A szerz sześćdziesiąt łokiet.* Zdaje się, że myśl jest taka: żeby obszar kościoła wynosił łokci sześćdziesiąt, t. j. stosownie do długości, żeby stanowił czwartą część długości kościoła Salomonowego.

4. ordines de lapidibus impolitis tres, et sic ordines de lignis novis; sumtus autem de domo regis dabuntur.

5. Sed et vasa templi Dei aurea et argentea, quae Nabuchodonosor tulerat de templo Jerusalem, et attulerat ea in Babylonem, reddantur, et referantur in templum in Jerusalem in locum suum. Quae et posita sunt in templo Dei.

6. Nunc ergo Thathanai dux regionis, quae est trans flumen, Stharbuzanai, et consiliarii vestri Arphasachaei, qui estis trans flumen, procul recedite ab illis,

7. et dimittite, fieri templum Dei illud a duce Judaeorum, et a senioribus eorum, ut domum Dei illam aedificent in loco suo.

8. Sed et a me praeceptum est, quid oporteat fieri a presbyteris Judaeorum illis, ut aedificetur domus Dei, scilicet ut de arca regis, id est, de tributis, quae dantur de regione trans flumen, studiose sumtus dentur viris illis, ne impediatur opus.

9. Quodsi necesse fuerit, et vitulos, et agnos, et hoedos in holocaustum Deo coeli, frumentum, sal, vinum et oleum, secundum ritum sacerdotum, qui sunt in Jerusalem, detur eis per singulos dies, ne sit in aliquo querimonia.

10. Et offerant oblationes Deo coeli, orentque pro vita regis et filiorum ejus.

11. A me ergo positum est decretum: Ut omnis homo qui hanc mutaverit jussionem, tollatur lignum de domo ipsius, et erigatur, et configatur in eo, domus autem ejus publicetur.

12. Deus autem, qui habitare fecit nomen suum ibi, dissipet omnia regna et populum, qui extenderit manum suam, ut repugnet, et dissipet domum Dei illam, quae est in Jerusalem. Ego Darius statui decretum, quod studiose impleri volo.

13. Igitur Thathanai dux regionis trans flumen, Stharbuzanai, et consiliarii ejus, secundum quod praeceperat Darius rex, sic diligenter executi sunt.

14. Seniores autem Judaeorum aedificabant et prosperabantur juxta prophetiam Aggaei prophetae, et Zachariae, filii Addo, et aedificaverunt et

4. trzy rzędy z kamieni nieciosanych, y takiesz rzędy z drzewa nowego. A nakłady z domu królewskiego dane będą.

5. Ale y naczynia kościoła Bożego złote y śrébrne, które był Nabuchodonosor wyniósł z kościoła Jerozolimskiego, a zaniósł ie był do Babilonu, niech wrócone będą, y odnieśione do kośćioła do Jeruzalem na mieysce swoie, które téż położone są w kośćiele Bożym.

6. Teraz tedy Thathanai kśiążę krainy, która iest za rzéką, Stharbuzanai, y rayce waszy Arphasacheowie, którzyśćie za rzeką, odstąpćie od nich daleko,

7. a dopuśććie żeby był budowan kośćiół tamten Boży od kśiążęćia Żydów y od starszych ich, aby dóm Boży tamten zbudowali na swym mieyscu.

8. Alem y ia rozkazał coby mieli czynić tam ći starszy Żydowscy, aby był zbudowan dóm Boży to iest aby z skrzynie królewskiéy to iest z poborów, które dawaią z krainy za rzeką, pilnie nakłady dawano tym mężóm aby się robośćie nieprzeszkadzało.

9. A bedźieli potrzeba, y ćielce y iagnięta y koźlęta na całopalenie Bogu niebieskiemu, zboże, sól, wino, y oliwę, według porządku kapłanów którzy są w Jeruzalem, niech im dawaią na każdy dźień aby w czym skarga nie była.

10. A niechay ofiaruią ofiary Bogu niebieskiemu, y niech proszą za zdrowie królewskie y synów iego.

11. Odemnie tedy dekret iest uczyniony: Aby każdy człowiek, któryby odmienił to roskazanie, było wźięto drzewo z domu iego, y było wystawione, y był przybit na nim, a dóm iego aby był pospolity.

12. A Bóg, który chciał aby tam mieszkało imie swoie, niech rozprószy wszytkie królestwa y lud, któryby śćiągnał rękę swoię aby się sprzećiwił, a rozwalił ten tam dom Boży który iest w Jeruzalem. Ja Darius postanowiłem wyrok, który chcę aby się z pilnośćią wypełnił.

13. Thathanay tedy kśiążę krainy za rzéką, y Stharbuzanay, y rada iego, wedle tego iako był roskazał Darius król, z pilnośćią tak wykonali.

14. A starszy żydowscy budowali, y powodźiło się im według proroctwa Aggeusza proroka, y Zachariasza syna Addo: y budowali y wystawili, za

4. *Trzy rzędy z kamieni nieciosanych.* Zdaje się, że toż samo znaczy III. Król 6, 36, gdzie powiedziano: *I zbudował sień wewnętrzną trzema rzędami kamienia ciosanego, a jednym rzędem drzewa cedrowego.*

5. *Do kościoła.* Do skarbców kościelnych, gdyż kościoł jeszcze nie był zbudowany.

8. *Z skrzynie królewskiéj.* Tą dobroczynnością przewyższył Cyrusa. Cyrus bowiem pozwolił przystąpić do roboty; ten zaś król dopomógł nawet własnym kosztem. Patrz r. 7, w. 20, 21 i 22.

9. *Skarga.* Hebr. *żeby nie było omyłki*, t. j. niech się stale pilnuje, żeby żadna omyłka, ani zmiana nie zaszła, z czegoby się sprawiedliwa skarga zrodziła.

10. *Niech proszą za zdrowie królewskie.* Nawet za Lacedemończyków modlili się żydzi.

11. *Było wzięte drzewo z domu jego.* Podobno że był stary zwyczaj, ażeby skazani na śmierć krzyżową, byli wieszani na krzyżu, wziętym z ich własnego domu. Podobnie z Amanem zrobiono, Ester 7, 9.—*A dom jego aby był pospolity.* LXX *niech będzie na spustoszenie.* Chald. *niech się stanie śmietnikiem*, albo *prewetem:* tak IV. Król. o tych którzy zniszczyli zbór Baala, powiedziano r. 10 w. 27: *Zbór też Baalów skazili, i poczynili z niego wychody, aż do dnia dzisiejszego.*

12. *Chciał aby tam mieszkało imię swoje.* Tak III. Król. 14, 21 powiedziano: *W Jeruzalem mieście, które obrał Pan, aby tam położył imię swoje*, t. j. żeby tam szczególnie był czczonym.

14. *Według proroctwa Aggeusza.* Którzy ich ducha zagrzewali, żeby przyśpieszyć budowanie kościoła.—*Cyrusa i Daryusza i Artaxerxa.* Zebrał w jedno miejsce wszystkich książąt Perskich, którzy po skończonej niewoli, sprawie żydowskiéj sprzyjali. I chociaż teraz sam Daryusz sprzyjał żydom, Cyrus jednak przez powtórzenie, Artaxerxes Longiman przez uprzedzenie wyliczają się.

construxerunt, jubente Deo Israel, et jubente Cyro et Dario et Artaxerxe, regibus Persarum;

15. et compleverunt domum Dei istam, usque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darii regis.

16. Fecerunt autem filii Israel, sacerdotes et Levitae, et reliqui filiorum transmigrationis, dedicationem domus Dei in gaudio.

17. Et obtulerunt in dedicationem domus Dei, vitulos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos, hircos caprarum pro peccato totius Israel duodecim, juxta numerum tribuum Israel.

18. Et statuerunt sacerdotes in ordinibus suis, et Levitas in vicibus suis super opera Dei in Jerusalem, sicut scriptum est in libro Moysi. *(Num. 3, 6.—8, 9.)*

19. Fecerunt autem filii Israel transmigrationis, Pascha, quartadecima die mensis primi.

20. Purificati enim fuerant sacerdotes et Levitae quasi unus; omnes mundi ad immolandum Pascha universis filiis transmigrationis, et fratribus suis sacerdotibus et sibi.

21. Et comederunt filii Israel, qui reversi fuerant de transmigratione, et omnes, qui se separaverant a coinquinatione gentium terrae ad eos, ut quaererent Dominum Deum Israel.

22. Et fecerunt solemnitatem azymorum septem diebus in laetitia, quoniam laetificaverat eos Dominus, et converterat cor regis Assur ad eos, ut adjuvaret manus eorum in opere domus Domini Dei Israel.

roskazaniem Boga Izraelowego, y za roskazaniem Cyrusa, y Dariusza, y Artaxerxa królów Perskich.

15. Y dokonali tego domu Bożego aż do trzeciego dnia mieśiąca Adar, który iest rok szósty królestwa Dariusza króla.

16. Y uczynili synowie Izraelowi kapłani y Lewitowie, y inni z synów przeprowadzenia poświącanie domu Bożego z radośćią.

17. Y ofiarowali na poświęcenie domu Bożego ćielców sto, baranów dwieśćie, baranków czterysta, kozłów od kóz za grzech wszytkiego Izraela dwanaśćie, według liczby pokoleni Izraelskich.

18. Y postanowili kapłany w rzędźiech ich, y Lewity w przemianach swoich nad służbą Bożą w Jeruzalem, iako napisano w księgach Moyżeszowych.

19. Y uczynili synowie Izraelscy przeprowadzenia Paschę, czternastego dnia księżyca pierwszego.

20. Bo się byli oczyśćili kapłani y Lewitowie iako ieden: wszyscy czyśći na ofiarowanie Paschy wszytkim synóm przeprowadzenia, y braćiéy swéy kapłanóm y sobie.

21. Y iedli synowie Izraelscy, którzy się byli wróćili z przeprowadzenia, y wszyscy którzy się byli odłączyli od plugastwa narodów źiemskich ku nim, żeby szukali Pana Boga Izraelskiego.

22. Y uczynili święto prząśników przez śiedm dni z weselem, bo ie był uweselił Pan, y obróćił był serce króla Assur ku nim, aby pomagał rękom ich w budowaniu domu Pana Boga Izraelowego.

CAPUT VII. — ROZDZIAŁ 7.

O wysłaniu Ezdrasza przez Artaxerxa do Jerozolimy dla rządzenia żydami.

1. Post haec autem verba in regno Artaxerxis, regis Persarum, Esdras filius Saraiae, filii Azariae, filii Helciae,

2. filii Sellum, filii Sadoc, filii Achitob,

3. filii Amariae, filii Azariae, filii Marajoth,

4. filii Zarahiae, filii Ozi, filii Bocci,

5. filii Abisue, filii Phinees, filii Eleazar, filii Aaron sacerdotis ab initio.

1. A po tych słowiech za królestwa Artaxerxa króla Perskiego, Ezdrasz syn Saraji, syna Azariasza, syna Helciasza,

2. syna Sellum, syna Sadoc, syna Achitob,

3. Syna Amariasza, syna Azariasza, syna Maraioth,

4. syna Zarahiasza, syna Ozi, syna Bokci,

5. syna Abisue, syna Phinees, syna Eleazar, syna Aarona kapłana od początku.

---

15. *Miesiąca Adar.* Miesiąca dwunastego który odpowiada częścią Lutemu, a częścią Marcowi. — *Który jest rok szósty królestwa Daryusza króla.* Policzywszy wszystkie lata, od drugiego roku Cyrusa, w którym założono fundamenta kościoła, aż do tego szóstego roku Daryusza, Salianus liczy tylko dwadzieście; To zaś co żydzi mówili u Jana 2, 20: *Czterdzieście i sześć lat budowano ten kościół i t. d.* sądzi, że mówi się z Wulgaty ówczesnéj, lecz podług mylnego mniemania. Patrz Salian. tom 5. roku świata 3537 w. 6, 7 i 8.

17. *Kozłów od kóz.* Tak się nazywają jeszcze ssące koźlęta.—*Za grzech wszystkiego Izraela.* Tak przy poświęceniu pierwszego ołtarza, Num. 7, 87 czytamy, że za grzech ofiarowano dwanaście kozłów. O ofierze za grzech narodu, patrz Riberę o kościele ks. 4 r. 6.

18. *W rzędziech ich.* Żeby każdy w swoję kolej i w swoim czasie służył. — *Jako napisano w księgach Mojżeszowych.* Num. 3, 6, i 8, 9.

19. *Synowie Izraelscy przeprowadzenia.* Izraelici synowie przeprowadzenia, którzy z Babilonu przyszli do Judei.

20. *Jako jeden.* Nie z mniejszem staraniem i pilnością, jak gdyby ktoś jeden tylko miał być oczyszczonym; wszyscy co do jednego.

21. *Wszyscy którzy się byli odłączyli.* Którzy zostawszy prozelitami, żydowskie obrzędy i religią przyjęli.

22. *Króla Assur.* Daryusza króla Perskiego, któremu hołdowali Assyryjczykowie i Babilończycy.

R. 7.—1. *Słowiech.* Sprawach. — *Za królestwa Artaxerxa.* Za panowania Artaxerxa Longimana; za jego bowiem panowania, Ezdrasz z Babilonu powrócił, po powrócie Zorobabela, o którym r. 1, prawie w siedmdziesiąt dwa lata, podług chronologii Saliana.

6. Ipse Esdras ascendit de Babylone, et ipse scriba velox in lege Moysi, quam Dominus Deus dedit Israel: et dedit ei rex, secundum manum Domini Dei ejus super eum, omnem petitionem ejus.

7. Et ascenderunt de filiis Israel et de filiis sacerdotum, et de filiis Levitarum, et de cantoribus, et de janitoribus, et de Nathinacis, in Jerusalem anno septimo Artaxerxis regis.

8. Et venerunt in Jerusalem mense quinto ipse est annus septimus regis.

9. Quia in primo die mensis primi coepit ascendere de Babylone, et in primo die mensis quinti venit in Jerusalem, juxta manum Dei sui bonam super se.

10. Esdras enim paravit cor suum, ut investigaret legem Domini, et faceret et doceret in Israel praeceptum et judicium.

11. Hoc est autem exemplar epistolae edicti, quod dedit rex Artaxerxes Esdrae sacerdoti, scribae erudito in sermonibus et praeceptis Domini, et ceremoniis ejus in Israel.

12. Artaxerxes rex regum Esdrae sacerdoti, scribae legis Dei coeli doctissimo, salutem.

13. A me decretum est, ut cuicumque placuerit in regno meo de populo Israel, et de sacerdotibus ejus, et de Levitis ire in Jerusalem, tecum vadat.

14. A facie enim regis, et septem consiliatorum ejus missus es, ut visites Judaeam et Jerusalem in lege Dei tui, quae est in manu tua:

15. et ut feras argentum et aurum, quod rex, et consiliatores ejus sponte obtulerunt Deo Israel, cujus in Jerusalem tabernaculum est.

16. Et omne argentum et aurum, quodcumque inveneris in universa provincia Babylonis, et populus offerre voluerit, et de sacerdotibus, quae sponte obtulerint domui Dei sui, quae est in Jerusalem,

17. libere accipe, et studiose eme de hac pecunia vitulos, arietes, agnos et sacrificia et libamina eorum, et offer ea super altare templi Dei vestri, quod est in Jerusalem.

18. Sed et, si quid tibi et fratribus tuis placuerit de reliquo argento et auro, ut faciatis, juxta voluntatem Dei vestri, facite.

6. Ten Ezdrasz wyszedł z Babilonu, a ten pisarz prędki w zakonie Moyżeszowym, który dał Pan Bóg Izraelowi: y dał mu król, według ręki Pana Boga iego nad nim, wszytkę prośbę iego.

7. Y wyszło z synów Izrael y z synów kapłańskich, y z synów Lewitckich, y z śpiewaków, y z odźwiernych, y z Nathyneyczyków do Jeruzalem, roku śiódmego Artaxerxa króla.

8. Y przyszli do Jeruzalem mieśiąca piątego, ten iest śiódmy rok królewski.

9. Bo pierwszego dnia mieśiąca pierwszego począł wychodźić z Babilonu, a pierwszego dnia mieśiąca piątego przyszedł do Jeruzalem, według ręki Boga iego dobréy nad nim.

10. Bo Ezdrasz przygotował serce swe aby szukał zakonu Pańskiego, y czynił y nauczał w Izraelu przykazania y sądu.

11. A wypis listu wyroku ten iest, który dał król Artaxerxes Ezdraszowi kapłanowi, pisarzowi uczonemu w mowiech y w przykazaniach Pańskich y w Ceremoniach iego w Izraelu.

12. Artaxerxes król królów Ezdraszowi kapłanowi, pisarzowi prawa Boga niebieskiego wielce uczonemu zdrowia.

13. Odemnie dekret wyszedł, aby komukolwiekby się podobało w królestwie moim z ludu Izraelskiego, y z kapłanów iego, y z Lewitów iśdź do Jeruzalem, szedł z tobą.

14. Albowiemeś posłan od króla y od śiedmi radnych panów iego, abyś nawiedźił Zydowską źiemię y Jeruzalem w zakonie Boga twego, który iest w ręku twoich:

15. ażebyś niósł śrébro, y złoto które król y rada iego dobrowolnie ofiarowali Bogu Izraelowemu, którego przybytek iest w Jeruzalem.

16. Y wszytko śrébro y złoto którebyśkolwiek nalazł we wszytkiéy źiemi Babilońskiéy, y lud by chćiał ofiarować, y z kapłanów coby dobrowolnie ofiarowali domowi Boga swego, który iest w Jeruzalem,

17. przespiecznie weźmi, y z tych pieniędzy z pilnośćią nakup ćielców, baranów, baranków y obiat y mokrych ofiar ich, a ofiarуy ie na ołtarzu kośćioła Boga waszego, który iest w Jeruzalem.

18. Ale y ieśli co tobie y braćiéy twéy będźie się podobało z ostatka śrébra y złota uczynić, według woli Boga waszego, czyńćie.

6. *Pisarz prędki w zakonie.* Najbieglejszy w prawie, i najzdolnieyszy do wykładu zakonu czy to przez pismo, czy też żywym głosem.—*Według ręki Pana.* LXX *albowiem ręka Pana Boga jego nad nim*, t. j. łaska Boska. Marcin Delrio przez rękę Boską rozumie natchnienie Boże, patrz tom 1.

7. *Nathynejczyków.* Patrz r. 2, w. 43.

8. *Miesiąca piątego.* Miesiąca Lipca, który żydzi nazywają *ab.*

10. *Przygotował serce swe.* Wszystkie myśli i starania zwrócił ku temu.—*Przykazania i sądu.* Podług tego co prawo nakazuje. Przykazanie i sąd toż samo w tém miejscu znaczą, i jest to powtarzanie przyjęte u żydów.

11. *Król Artaxerxes.* Patrz w. 1.

12. *Król królów.* Nie bezzasadnie tak nazywano królów Perskich; mieli bowiem królów sobie poddanych, czyli hołdowników: takimi byli królowie Armenii, Cypru, Karyi, Sydonu i t. p.

14. *Siedmiu radnych panów jego.* Że było siedmiu szczególnych radzców króla Perskiego, uczymy się téż z historyi Estery 1, 14.—*Abyś nawiedził żydowską ziemię i Jeruzalem w zakonie Boga twego.* Masz się starać, ażeby prawo Boskie się zachowywało.

16. *Nalazł na wszystkiéj ziemi Babilońskiéj.* T. j. któreby Chaldejczycy żydom przyjaźni i życzliwi dla ich prawa i narodu, Bogu poświęcić chcieli.—*Lud.* Żydowski.

18. *Z ostatka srebra.* Coby pozostało od zakupienia ofiar.

19. Vasa quoque, quae dantur tibi in ministerium domus Dei tui, trade in conspectu Dei in Jerusalem.

20. Sed et cetera, quibus opus fuerit in domum Dei tui, quantumcumque necesse est, ut expendas, dabitur de thesauro, et de fisco regis,

21. et a me. Ego Artaxerxes rex statui atque decrevi omnibus custodibus arcae publicae, qui sunt trans flumen: Ut quodcumque petierit a vobis Esdras sacerdos, scriba legis Dei coeli, absque mora detis:

22. usque ad argenti talenta centum, et usque ad frumenti coros centum, et usque ad vini batos centum, et usque ad batos olei centum: sal vero absque mensura.

23. Omne quod ad ritum Dei coeli pertinet, tribuatur diligenter in domo Dei coeli, ne forte irascatur contra regnum regis et filiorum ejus.

24. Vobis quoque notum facimus de universis sacerdotibus, et Levitis, et cantoribus, et janitoribus, Nathinaeis, et ministris domus Dei hujus, ut vectigal, et tributum, et annonas non habeatis potestatem imponendi super eos.

25. Tu autem, Esdra, secundum sapientiam Dei tui, quae est in manu tua, constitue judices et praesides, ut judicent omni populo, qui est trans flumen, his videlicet, qui noverunt legem Dei tui: sed et imperitos docete libere.

26. Et omnis, qui non fecerit legem Dei tui, et legem regis diligenter: judicium erit de eo, sive in mortem, sive in exilium, sive in condemnationem substantiae ejus, vel certe in carcerem.

27. Benedictus Dominus Deus patrum nostrorum, qui dedit hoc in corde regis, ut glorificaret domum Domini, quae est in Jerusalem,

28. et in me inclinavit misericordiam suam coram rege et consiliatoribus ejus, et universis principibus regis potentibus: et ego confortatus manu Domini Dei mei, quae erat in me, congregavi de Israel principes, qui ascenderent mecum.

19. Naczynie téż, które tobie daią dla służby domu Boga twego, odday przed oblicznością Boga w Jeruzalem.

20. Ale y inne rzeczy którychby było potrzeba w dóm Boga twego, ilekolwiek będźie potrzeba abyś nałożył, będźie dano z skarbu y pieniędzy królewskich,

21. y odemnie: Ja król Artaxerxes postanowiłem y dałem dekret wszytkim stróżóm skrzyni pospolitéy którzy są za rzeką, czegokolwiek od was żądać będźie Ezdrasz kapłan, pisarz zakonu Boga niebieskiego, abyśćie bez omieszkania dali

22. aż do sta talentów śrébra, y aż do sta korcy pszenice, y aż do sta batów wina, y do sta batów oliwy, a soli bez miary.

23. Wszytko co należy do obrzędu Boga niebieskiego, niech będźie oddano z pilnośćią w domu Boga niebieskiego: by się snadź nie rozgniewał na królestwo króla, y synów iego.

24. Wam téż oznaymuiemy o wszytkich kapłaniech y Lewitach, y śpiéwakach, y odźwiernych, Nathyneyczykach y sługach domu Boga tego, żebyśćie nie mieli mocy cła, dani, y rocznego obroku wkładać na nie.

25. A ty Ezdraszu według mądrośći Boga twego, która iest w ręce twoiey, postanów sędźie y urzędniki, żeby sądźili wszytkiemu ludowi, który iest za rzéką, to iest, tym którzy znaią zakon Boga twego, ale y nieumieiętne beśpiecznie nauczayćie.

26. A wszelki któryby nie pełnił zakonu Boga twego y zakonu królewskiego pilnie, będźie o nim sąd, abo na śmierć, abo na wygnanie, abo na skaranie na maiętnośći iego, abo więc na więźienie.

27. Błogosławiony Pan Bóg oyców naszych, który to dał w serce królewskie, aby wsławił dóm Pański, który iest w Jeruzalem,

28. a ku mnie skłonił miłośierdźie swe przed królem y radą iego, y wszytkimi możnemi kśiążęty królewskimi: a ia umocniony ręką Pana Boga mego, która była nademną, zgromadźiłem z Izraela przednicysze którzyby szli zemną.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O liczbie rodzin żydowskich, które do Judei wróciły, i naczyniach i darach przez nich złożonych.

1. Hi sunt ergo principes familiarum, et genealogia eorum, qui ascenderunt mecum in regno Artaxerxis regis de Babylone.

2. De filiis Phinees, Gersom; de filiis Ithamar, Daniel. De filiis David, Hattus.

3. De filiis Secheniae, filiis Pharos, Zacharias, et cum eo numerati sunt viri centum quinquaginta.

1. Ci tedy są przednieyszy domów, y ród onych którzy wyszli zemną za królowania Artaxerxa króla z Babilonu.

2. Z synów Phinees, Gersom. Z synów Ithamar, Daniel. Z synów Dawidowych, Hattus.

3. Z synów Sechemiaszowych, synów Pharos, Zachariasz: a z nim naliczono mężów sto pięćdźieśiąt.

22. *Talentów.* Talent zawierał w sobie trzy tyśiące syklów. A sykl jeden srebrny, równa się z czterma hiszpańskiemi regaljami.—*Korcy.* Patrz Num. 11, 32 i III. Król. 4, 22.—*Batów.* Toż samo co Koros, Patrz III. Król. 7, 26.—*A soli bez miary.* Do każdej bowiem ofiary soli używano. Albo, że blisko Jerozolimy były kopalnie soli, i dla tego mało kosztowało.

26. *Sąd.* Ukaranie.

28. *Ręką Pana.* Łaską Bożą.

4. De filiis Phahath Moab, Elioenai filius Zarehe; et cum eo ducenti viri.
5. De filiis Secheniae, filius Ezechiel; et cum eo trecenti viri.
6. De filiis Adan, Abed filius Jonathan, et cum eo quinquaginta viri.
7. De filiis Alam, Isaias filius Athaliae, et cum eo septuaginta viri.
8. De filiis Saphatiae, Zebedia filius Michael, et cum eo octoginta viri.
9. De filiis Joab, Obedia filius Jahiel, et cum eo ducenti decem et octo viri.
10. De filiis Selomith, filius Josphiae, et cum eo centum sexaginta viri.
11. De filiis Bebai, Zacharias, filius Bebai, et cum eo viginti octo viri.
12. De filiis Azgad, Johanan filius Eccetan, et cum eo centum et decem viri.
13. De filiis Adonicam, qui erant novissimi, et haec nomina eorum: Elipheleth et Jahiel et Samaias, et cum eis sexaginta viri.
14. De filiis Begui, Uthai et Zachur, et cum eis septuaginta viri.
15. Congregavi autem eos ad fluvium, qui decurrit ad Ahava, et mansimus ibi tribus diebus; quaesivique in populo et in sacerdotibus de filiis Levi, et non inveni ibi.
16. Itaque misi Eliezer, et Ariel et Semeiam, et Elnathan et Jarib, et alterum Elnathan et Nathan, et Zachariam et Mosollam principes; et Jojarib et Elnathan sapientes.
17. Et misi eos ad Eddo, qui est primus in Chasphiae loco, et posui in ore eorum verba, quae loquerentur ad Eddo, et fratres ejus Nathinaeos in loco Chasphiae, ut adducerent nobis ministros domus Dei nostri.
18. Et adduxerunt nobis, per manum Dei nostri bonam super nos, virum doctissimum de filiis Moholi filii Levi filii Israel, et Sarabiam et filios ejus et fratres ejus decem et octo,
19. et Hasabiam, et cum eo Isaiam de filiis Merari, fratresque ejus, et filios ejus viginti;
20. et de Nathinaeis, quos dederat David et principes ad ministeria Levitarum, Nathinaeos ducentos viginti; omnes hi suis nominibus vocabantur.

21. Et praedicavi ibi jejunium juxta fluvium Ahava, ut affligeremur coram Domino Deo nostro, et peteremus ab eo viam rectam nobis et filiis nostris, universaeque substantiae nostrae.

4. Z synów Phahath Moab, Elioenay syn Zarehe, a z nim dwieście mężów.
5. Z synów Sechemiaszowych, syn Ezechiel, a z nim trzysta mężów.
6. Z synów Adan, Abed syn Jonathan, a z nim pięćdźieśiąt mężów.
7. Z synów Alam, Isaiasz syn Athaliaszów, a z nim śiedmdźieśiąt mężów.
8. Z synów Saphatiaszowych, Zebedia syn Michael, a z nim ośmdźieśiąt mężów.
9. Z synów Joab, Obedia syn Jahiel, a z nim dwieśćie ośmnaśćie mężów.
10. Z Synów Selomith, syn Josphiów, a z nim sto sześćdźieśiąt mężów.
11. Z synów Bebai, Zachariasz syn Bebai, a z nim dwadźieśćia ośm mężów.
12. Z synów Azgad, Johanan syn Ekcetan, a z nim sto y dźieśięć mężów.
13. Z synów Adonikam którzy byli ostateczni, a te imiona ich: Elipheleth, y Jehiel, y Samaias, a z nimi sześćdźieśiąt mężów.
14. Z synów Begui, Uthay, y Zachur, a z nimi śiedmdźieśiąt mężów.
15. A zgromadźiłem ie do rzéki która wchodźi do Ahawa, y mieszkaliśmy tam trzy dni: y szukałem między ludem y kaplany, synów Lewi, y nienalazłem tam.
16. A tak posłałem Eliezer y Ariel, y Semeiasza, y Elnathan, y Jarib, y drugiego Elnathan y Nathan, y Zachariasza, y Mosollam, przełożone, y Joiarib, y Elnathan mędrce.
17. Y posłałem ich do Eddo, który iest piérwszy na mieyscu Chasphiiéy, y włożyłem w usta ich słowa któreby mówili do Eddo y do braćiéy iego Nathyneyczyków, na mieyscu Chasphiiéy, aby nam przywiedli sługi domu Boga naszego.
18. Y przywiedli nam, przez rękę Boga naszego dobrą nad nami, męża nauczonego, z synów Moholi syna Lewi syna Izrael, y Sarabiasza y syny iego, y braćiéy iego ośmnaśćie,
19. y Hasabiasza, a z nim Isaiasza synów Merari, y braćiéy iego, y synów iego dwadźieśćia;
20. y z Nathyneyczyków, które był dał Dawid y kśiążęta na posługi Lewitóm, Nathyneyczyków dwieśćie dwadźieśćia: wszyscy ći imiony swemi byli mianowani.
21. Y zapowiedźiałem tam post u rzéki Ahawa, abyśmy się dręczyli przed Panem Bogiem naszym, a prośili od niego drogi prostéy sobie y synóm naszym, y wszytkiéy maiętności naszéy.

13. *Którzy byli ostateczni.* Którzy szli ostatni.
15. *Synów Lewi, i nieznalazłem.* Którzyby nie byli kapłanami, lecz tylko lewitami; inaczéj się rzecz miała z synami Phineesa i Itamara, jak widać z w. 2, którzy byli z rodzaju kapłańskiego i lewitskiego. Patrz Lyrana na ten rozdział.
16. *Mędrce.* W hebr. mędrcy, rozumiejący, uczeni w prawie i nauczyciele prawa. Zdaje się, że to było imię obowiązkowe tych lewitów, którzy naród uczyli.
17. *Do Eddo.* Natynejczyka który był przełożonym w twierdzy Chasphii, jak twierdzi Salian; o Natynejczykach powiedziano r. 2, 43.
18. *Przez rękę Boga naszego dobrą.* Patrz r. 7, w. 6.
20. *Imiony swemi byli mianowani.* LXX. *wszyscy zgromadzili się podług imion.* Przez co się zdaje, że byli przedniejszymi i większego znaczenia.
21. *I zapowiedziałem tam post.* Zdaje się, że Ezdrasz nakazał post ośmiodniowy, i ten się zaczął po trzech dniach, które przepędził nad rzeką Ahawa w. 15, a dnia dwunastego ztamtąd iść zaczęli, patrz w. 31.— *Drogi prostéj.* Pomyślnéj podróży w towarzystwie Boskiém i pod jego przewodnictwem.

22. Erubui enim petere a rege auxilium et equites, qui defenderent nos ab inimico in via, quia dixeramus regi: Manus Dei nostri est super omnes, qui quaerunt eum in bonitate: et imperium ejus et fortitudo ejus, et furor super omnes, qui derelinquunt eum.

23. Jejunavimus autem, et rogavimus Deum nostrum per hoc; et evenit nobis prospere.

24. Et separavi de principibus sacerdotum duodecim, Sarabiam et Hasabiam, et cum eis de fratribus eorum decem;

25. appendique eis argentum et aurum, et vasa consecrata domus Dei nostri, quae obtulerat rex et consiliatores ejus, et principes ejus, universusque Israel eorum, qui inventi fuerant;

26. et appendi in manibus eorum, argenti talenta sexcenta quinquaginta, et vasa argentea centum, auri centum talenta;

27. et crateres aureos viginti, qui habebant solidos millenos, et vasa aeris fulgentis optimi duo, pulchra ut aurum.

28. Et dixi eis: Vos sancti Domini, et vasa sancta, et argentum et aurum, quod sponte oblatum est Domino Deo patrum nostrorum:

29. vigilate et custodite, donec appendatis coram principibus sacerdotum et Levitarum, et ducibus familiarum Israel in Jerusalem, in thesaurum domus Domini.

30. Susceperunt autem sacerdotes et Levitae pondus argenti et auri, et vasorum, ut deferrent Jerusalem in domum Dei nostri.

31. Promovimus ergo a flumine Ahava duodecimo die mensis primi, ut pergeremus Jerusalem; et manus Dei nostri fuit super nos, et liberavit nos de manu inimici et insidiatoris in via.

32. Et venimus Jerusalem, et mansimus ibi tribus diebus.

33. Die autem quarta appensum est argentum et aurum, et vasa in domo Dei nostri per manum Meremoth filii Uriae sacerdotis, et cum eo Eleazar filius Phinees, cumque eis Jozabed filius Josue, et Noadaja filius Bennoi Levitae,

34. juxta numerum et pondus omnium; descriptumque est omne pondus in tempore illo.

35. Sed et, qui venerant de captivitate filii transmigrationis, obtulerunt holocautomata Deo Israel, vitulos duodecim pro omni populo Israel, arietes nonaginta sex, agnos septuaginta septem,

22. *Bom się wstydał.* Zeby król prośby téj nie uważał za nieufność w pomoc boską. — *Panowanie jego i moc jego.* W hebr. *moc i gniew jego.—Nad wszystkimi którzy go opuszczają.* Gdyż odstępców, jako winnych większéj zbrodni, cięższéj karze, niżeli innych niewiernych, co nigdy wiary nie przyjęli.

23. *Prosiliśmy Boga naszego o to.* LXX. *Prosiliśmy u Boga naszego o to.* t. j. tegośmy żądali— *Powiodło się nam szczęśliwie* Hebr. *wysłuchał nas.*

24, *Odłączyłem.* Wybrałem.

26. *Sto naczynia srebrnego.* Hebr. *naczynia srebrne sto talentów,* t. j. wszystkie ważyły sto talentów.

27. *Czerwonych złotych.* Patrz. I. Paral. 29, 7.

22. Bom się wstydał prosić u króla pomocy y iezdnych, którzyby nas bronili od nieprzyiaciela na drodze, bośmy mówili królowi: Ręka Boga naszego iest nad wszytkimi, którzy go szukaią w dobroci: a panowanie iego y moc iego y zapalczywość, nad wszytkimi którzy go opuszczaią.

23. Y pościliśmy y prosiliśmy Boga naszego o to, y powiodło się nam szczęśliwie.

24. Y odłączyłem z kśiążąt kapłańskich dwanaśćie, Sarabiasza y Hasabiasza, a z nimi z braćiéy ich dźiesięć;

25. y odważyłem im śrébro y złoto, y naczynie poświęcone domu Boga naszego, które był ofiarował król y rady iego, y kśiążęta iego, y wszytek Izrael z tych którzy się byli naleźli;

26. y odważyłem w ich ręku śrébra talentów sześćset pięćdźieśiąt, y sto naczynia śrébrnego, złota sto talentów;

27. a czasz złotych dwadźieśćia, które miały po tyśiąc czérwonych złotych, a naczynia miedźi iasnéy barzo dobréy dwoie, piękne iako złoto.

28. Y rzekłem im: Wyśćie święci Pańscy, y naczynie święte, y śrébro y złoto które dobrowolnie iest ofiarowane Panu Bogu oyców naszych:

29. czuyćiesz a strzeżćie, aż odważyćie przed kśiążęty kapłanów y Lewitów, y przed kśiążęty domów Izraelskich w Jeruzalem, do skarbu domu Pańskiego.

30. Y wźięli kapłani y Lewitowie wagę śrébra y złota y naczynia, żeby odnieśli do Jeruzalem do domu Boga naszego.

31. A tak ruszyliśmy się od rzéki Ahawa dwunastego dnia kśiężyca piérwszego, abyśmy szli do Jeruzalem: a ręka Boga naszego była nad nami, y wybawił nas z ręki nieprzyiaćiela y czyhaiącego na drodze.

32. Y przyszliśmy do Jeruzalem, y mieszkaliśmy tam trzy dni.

33. A czwartego dnia odważono śrébro y złoto, y naczynie w domu Boga naszego przez rękę Meremoth syna Uriasza kapłana, a z nim Eleazar syn Phineesów, a z nimi Jozabed syn Jozuego y Noadaia syn Bennoi Lewitowie,

34. według liczby y wagi wszytkich rzeczy: y spisano wszytkę wagę czasu onego.

35. Ale y którzy byli przyszli z poimania, synowie przeprowadzenia, ofiarowali całopalenia Bogu Izraelowemu, ćielców dwanaśćie, za wszytek lud Izraelski, baranów dźiewięćdźieśiąt sześć, ba-

28. *Wyśćie święci Pańscy.* T. j. wy coście święci i Bogu poświęceni, przystało żebyście rzeczy święte święcie i wiernie odbywali, i t. d.

31 *Dwunastego dnia.* Po skończeniu postu ośmiudniowego.—*Księżyca pierwszego.* Miesiąca Nisan, który prawie Marcowi odpowiada.—*Nieprzyjaciela i czyhającego.* W hebrajskim też użyto w liczbie pojedyńczéj i w greckim, a jednak nieoznacza jednego jakiegoś nieprzyjaciela, albo zasadzkowego, lecz na ogół rozumie wszystkich wrogów.

35. *Którzy byli przyszli z pojmania.* Towarzyszę Ezdraszowi.—*Cielców dwanaście.* Jeden za każde pokolenie.

hircos pro peccato duodecim; omnia in holocaustum Domino.

36. Dederunt autem edicta regis satrapis, qui erant de conspectu regis, et ducibus trans flumen; et elevaverunt populum et domum Dei.

CAPUT IX.

O Ezdraszu opłakującym grzech narodu, i modlącym się o odwrócenie gniewu Bożego.

1. Postquam autem haec completa sunt, accesserunt ad me principes, dicentes: Non est separatus populus Israel, sacerdotes et Levitae, a populis terrarum, et abominationibus eorum, Chananaei videlicet, et Hethaei, et Pherezaei, et Jebusaei, et Ammonitarum, et Moabitarum, et Aegyptiorum, et Amorrhaeorum;

2. tulerunt enim de filiabus eorum sibi et filiis suis, et commiscuerunt semen sanctum cum populis terrarum; manus etiam principum et magistratuum fuit in transgressione hac prima.

3. Cumque audissem sermonem istum, scidi pallium meum et tunicam, et evelli capillos capitis mei et barbae, et sedi moerens.

4. Convenerunt autem ad me omnes, qui timebant verbum Dei Israel, pro transgressione eorum, qui de captivitate venerant; et ego sedebam tristis usque ad sacrificium vespertinum;

5. et in sacrificio vespertino surrexi de afflictione mea, et scisso pallio et tunica, curvavi genua mea, et expandi manus meas ad Dominum Deum meum,

6. et dixi: Deus meus, confundor et erubesco levare faciem meam ad te, quoniam iniquitates nostrae multiplicatae sunt super caput nostrum, et delicta nostra creverunt usque ad coelum

7. a diebus patrum nostrorum: sed et nos ipsi peccavimus graviter usque ad diem hanc, et in iniquitatibus nostris traditi sumus ipsi et reges nostri et sacerdotes nostri in manum regum terrarum, et in gladium, et in captivitatem, et in rapinam, et in confusionem vultus, sicut et die hac.

8. Et nunc quasi parum et ad momentum facta est deprecatio nostra apud Dominum Deum nostrum, ut dimitterentur nobis reliquiae, et daretur nobis paxillus in loco sancto ejus, et illuminaret oculos nostros Deus noster, et daret nobis vitam modicam in servitute nostra,

ranków śiedmdźieśiąt siedm, kozłów zą grzech dwanaśćie: wszytko na całopalenie Panu.

36. A wyroki królewskie oddali Panom którzy byli od oczu królewskich y kśiążętam za rzéką, y wywyższyli lud y dóm Boży.

ROZDZIAŁ 9.

1. A gdy się to odprawiło, przystąpili do mnie przełożeni, mówiąc: Nie odłączył się lud Izraelski, kapłani y Lewitowie od narodów źiem y od obrzydłośći ich, to iest od Chananeyczyka, y Hetheyczyka, y Pherezeyczyka, y Jebuzeyczyka, y Ammonitów, y Moabitów, y Egyptćianów, y Amorreyczyków,

2. bo zpoymowali córki ich sobie y synóm swym: y pomieszali naśienie święte z ludźmi źiem: ręka też kśiążąt, y urzędu w tym przestępstwie pierwsza była.

3. A gdym usłyszał tę rzecz, rozdarłem płascz mój y suknią, y rwałem włosy na głowie moiéy y brodźie, y śiedźiałem smutny.

4. Y zeszli się do mnie wszyscy którzy się bali słowa Boga Izraelowego, dla przestępstwa tych którzy się byli z niewoléy wróćili: a iam śiedźiał smutny aż do ofiary wieczornéy;

5. a w ofiarę wieczorną wstałem z utrapienia mego, a rozdarszy płascz y suknią, poklęknąłem na kolana moie, y rozćiągnałem ręce swe ku Panu Bogu memu,

6. y rzekłem: Boże mój, wstydźi mię a sromam się podnieść oblicze moie do ćiebie: bo nieprawośći nasze rozmnożyły się nad głowę naszę, y grzéchy nasze urosły aż do nieba,

7. ode dni oyców naszych: lecz y my sami zgrzeszyliśmy ćiężko aż do dnia tego: a prze nieprawośći nasze wydaniśmy sami, y królowie naszy, y kapłani naszy w ręce królów źiemskich, y pod miecz, y w niewola, y na łup, y na zawstydzenie twarzy, iako y dnia tego.

8. A teraz iakoby trochę y na mały czas stała się prośba nasza u Pana Boga naszego, żeby nam zostawiono ostatek, y dany był kołek na mieyscu iego świętym y oświéćił oczy nasze Bóg nasz, a dał nam trochę żywota w niewolstwie naszym:

---

36. *Wyroki królewskie.* Artaxerxa.—*Którzy byli od oczu królewskich.* Którzy, kiedy zostawali na dworze, byli przed oczyma króla.—*Książętom.* LXX. nazywają ich wice-królami Celesyryi i Fenicyi.—*Za rzeką.* Eufratem.—*Wywyższyli.* Podnieśli i względy zjednali.

R. 9.—1. *Nieodłączył się lud Izraelski.* Nie powściągnął się naród od zawierania związków małżeńskich z poganami bałwochwalczymi.—*Obrzydliwości.* Grzechów.

2. *Ręka też książąt.* Taki iest słów porządek: ręka książąt i urzędników pierwszą była w tem przestępstwie, t. j. książęta i urzędnicy najpierwsi zgrzeszyli.

3. *Siedziałem.* W przysionku kościelnym, gdzie się wszyscy żydzi schodzili. Patrz r. 10 w. 1.

4. *Którzy się byli z niewoli wrócili.* Tak za Daryusza jako i za Artaxerxa, gdyż co byli za Cyrusa już prawie wymarli byli: ubiegał bowiem rok 80 od wyzwolenia z niewoli.—*Ofiary wieczornéj.* Która się odbywała około godziny wieczornéj, według rozkazu Pańskiego. Exod. 29, 39.

8. *Jakoby trochę.* Znaczy, że Bóg śród utrapień, dawał chwilę jasną, ażeby zupełnie nieupadali.—*Żeby nam zostawiono ostatek.* Żeby niektórzy z nas ocaleli.—*Dany był kołek na miejscu jego świętem.* T. j. stałe mieszkanie, które za lat uprzednich było niestałem.—*Oświecił oczy nasze.* Ażeby światłość jakaś po ciemnościach utrapień, zajaśniała.—*Trochę żywota w niewolnictwie naszem.* Jakąś niewielką ulgę po przecierpieniu niewoli babilońskiéj, i w obecnéj także niewoli, działać albowiem swobodnie nie wolno, lecz trzeba nam

9. quia servi sumus, et in servitute nostra non dereliquit nos Deus noster, sed inclinavit super nos misericordiam coram rege Persarum, ut daret nobis vitam, et sublimaret domum Dei nostri, et exstrueret solitudines ejus, et daret nobis sepem in Juda et Jerusalem.

10. Et nunc, quid dicemus, Deus noster, post haec? quia dereliquimus mandata tua,

11. quae praecepisti in manu servorum prophetarum, dicens: Terra, ad quam vos ingredimini, ut possideatis eam, terra immunda est juxta immunditiam populorum, ceterarumque terrarum, abominationibus eorum, qui repleverunt eam ab ore usque ad os in coinquinatione sua.

12. Nunc ergo filias vestras ne detis filiis eorum, et filias eorum ne accipiatis filiis vestris, et non quaeratis pacem eorum et prosperitatem eorum usque in aeternum, ut confortemini, et comedatis, quae bona sunt terrae, et heredes habeatis filios vestros usque in saeculum: *(Deut. 7, 3.)*

13. et post omnia, quae venerunt super nos in operibus nostris pessimis, et in delicto nostro magno, quia tu, Deus noster, liberasti nos de iniquitate nostra, et dedisti nobis salutem, sicut est hodie,

14. ut non converteremur, et irrita faceremus mandata tua, neque matrimonia jungeremus cum populis abominationum istarum. Numquid iratus es nobis usque ad consummationem, ne dimitteres nobis reliquias ad salutem?

15. Domine Deus Israel, justus es tu, quoniam derelicti sumus, qui salvaremur, sicut die hac. Ecce, coram te sumus in delicto nostro: non enim stari potest coram te super hoc.

9. bośmy niewolnicy, a w niewoléy naszéj nie opuścił nas Bóg nasz, ale nakłonił na nas miłośierdźie przed królem Perskim, aby nam dał żywot, y wywyższył dom Boga naszego, y zbudował spustoszenia iego, y dał nam płot w Judźie y w Jeruzalem.

10. A teraz co rzeczemy Boże nasz potym? bośmy opuśćili przykazania twoie,

11. któreś roskazał w ręce sług twoich proroków mówiąc: Ziemia do któréy wy wchodźićie abyśćie ią pośiedli, źiemia plugawa iest wedle plugastwa narodów y inszych źiem, y obrzydłośći onych którzy ią napełnili od brzegu aż do brzegu w splugawieniu swym.

12. Teraz tedy córek waszych nie dayćie synóm ich, y córek ich nie bierzćie synóm waszym, y nie szukayćie pokoiu ich, y sczęśćia ich aż do wieku: abyśćie byli umocnieni, y pożywali dóbr źiemie, żebyśćie dźiedźice mieli syny wasze aż na wieki:

13. a po wszytkim co przyszło na nas dla uczynków naszych złych, y dla grzechu naszego wielkiego, żoś ty Boże nasz wybawił nas z nieprawośći naszéy, y dałeś nam zbawienie iako iest dźiś,

14. abyśmy się nie wracali, y nie gwałćili przykazania twego, y nie wstępowali w małżeństwa, z narody tych obrzydłośći. Izaliś się rozgniewał na nas aż do zginienia żebyś nam nie zostawił ostatków na wybawienie?

15. Panie Boże Izraelów tyś iest sprawiedliwy: żeśmy zostali którzybyśmy byli wybawieni, iako dnia tego. Otośmy przed tobą w przewinieniu naszym: bo nie możemy się ostać przed tobą dla tego.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O rozkazie Ezdrasza względem usunięcia żon pogańskich, i o liczbie takich małżeństw.

1. Sic ergo, orante Esdra, et implorante eo, et flente, et jacente ante templum Dei: collectus est ad eum de Israel coetus grandis nimis virorum et mulierum et puerorum, et flevit populus fletu multo.

1. Tak tedy gdy się modlił Ezdrasz, y gdy wzywał płacząc, y leżał przed kośćiołem Bożym: zebrało się do niego z Izraelczyków zgromadzenie barzo wielkie mężów y niewiast, y dźieći, y płakał lud płaczem wielkim.

zależeć od skinienia króla Perskiego: w którym jednak czasie żywot odzyskaliśmy, bo król i nam i sprawie naszéj sprzyja.

9. *Wywyższył dóm Boga naszego.* Przeznaczając tyle pieniędzy na ofiary i wszelką cześć jego.—*Zbudował spustoszenia jego.* Przez odbudowanie kościoła, który w pustynię był zamieniony. Wspomina nietylko dobroczynność Artxaerxa, lecz i innych uprzednich królów Perskich, za ktorych kościoł został odnowionym.—*Dał nam płot.* Pod nazwą płotu rozumie się obrona od szkód, gdyż płot rolę broni od zwierząt dzikich, i złodziejów wstrzymuje.

11. *Od brzegu aż do brzegu.* Aż do wierzchu, na podobieństwo naczynia pełnego. — Albo raczéj od jednego krańca do drugiego, t. j. całą, patrz IV. Król, 21, 16.

12. *Nie szukajcie pokoju ich.* Ażebyście kiedy nie zawarli z nimi pokoju, albo przymierza, lecz bądźcie im niechętnymi, wygubcie ich.—*Pożywali dóbr ziemie.* Doszedłszy do spokojnego i swobodnego jéj używania. —*Żebyście dziedzice mieli syny wasze.* Żebyście wy posiadali ziemię, a po was synowie i wnuki.

13. *A po wszystkiem co przyszło na nas.* Tego i następ. wiersza myśl jest ta: po tylu niedolach, co nas ucisnęły dla grzechów naszych (z których jednak, co jest dowodem łaskawości twojéj, wybawiłeś, i tę pomyślność, któréj używamy teraz, dałeś) byćże to może, żebyśmy obyczajów nieodmienili, lecz zaniedbywali praw twoich, i wiązali się z niewiernymi przez małżeństwa?

14. *Izaliś się rozgniewał na nas?* Czyliż niesłusznie gniewasz się na nas, dopóki nie wyniszczysz tak, że ani śladu po nas nie zostanie, i żaden z nas nie ocaleje?

15. *Tyś jest sprawiedliwy.* Że nie karzesz, ale i miłosierny: *żeśmy zostali którzybyśmy byli wybawieni*, i ocaleli aż do dnia tego.—*Bo nie może się ostać.* Ani zaprzeć winy nie możemy, ani jéj bronić, ani dać słusznéj wymówki.

R. 10.—1. *Gdy wzywał.* Miłosierdzia i pomocy Boskiéj.—*Przed kościołem.* W przysionku Izraela, gdzie się naród mógł zgromadzać, co potwierdzają LXX; gdyż w. 6 czytamy: *I wstał Ezdrasz przed domem Bożym*, w niektórych greckich tak: *powstawszy Ezdrasz od przysionka kościelnego*, gdyż inaczéj będąc kapłanem,

2. Et respondit Sechenias, filius Jehiel de filiis Aelam, et dixit Esdrae: Nos praevaricati sumus in Deum nostrum, et duximus uxores alienigenas de populis terrae: et nunc, si est poenitentia in Israel super hoc,

3. percutiamus foedus cum Domino Deo nostro, ut projiciamus universas uxores et eos, qui de his nati sunt, juxta voluntatem Domini, et eorum, qui timent praeceptum Domini Dei nostri, secundum legem fiat.

4. Surge, tuum est decernere, nosque erimus tecum: confortare, et fac.

5. Surrexit ergo Esdras, et adjuravit principes sacerdotum et Levitarum, et omnem Israel, ut facerent secundum verbum hoc; et juraverunt.

6. Et surrexit Esdras ante domum Dei, et abiit ad cubiculum Johanan filii Eliasib, et ingressus est illuc; panem non comedit, et aquam non bibit, lugebat enim trasgressionem eorum, qui venerant de captivitate;

7. et missa est vox in Juda et in Jerusalem omnibus filiis transmigrationis, ut congregarentur in Jerusalem,

8. et omnis, qui non venerit in tribus diebus juxta consilium principum et seniorum, auferetur universa substantia ejus, et ipse abjicietur de coetu transmigrationis.

9. Convenerunt igitur omnes viri Juda et Benjamin in Jerusalem tribus diebus, ipse est mensis nonus, vigesimo die mensis; et sedit omnis populus in platea domus Dei, trementes pro peccato, et pluviis.

10. Et surrexit Esdras sacerdos, et dixit ad eos: Vos transgressi estis, et duxistis uxores alienigenas, ut adderetis super delictum Israel.

11. Et nunc date confessionem Domino Deo patrum vestrorum, et facite placitum ejus, et separamini a populis terrae, et ab uxoribus alienigenis.

12. Et respondit universa multitudo, dixitque voce magna: Juxta verbum tuum ad nos, sic fiat.

2. Y odpowiedźiał Secheniasz syn Jehiel, z synów Elam, y rzékł Ezdraszowi: Myśmy wystąpili przećiw Bogu naszemu, y spóymowaliśmy żony obce z ludu źiemie: a teraz ieśli iest za to pokuta w Izraelu,

3. uczyńmy przymierze z Panem Bogiem naszym, że porzucimy wszytkie żony, y te którzy z tych się urodźili, według woléy Pańskiéy, y tych którzy się boią przykazania Pana Boga naszego: niechay będźie według zakonu.

4. Wstańże: na ćię należy stanowić, a my będźiem z tobą: zmocni się, a czyń.

5. Wstał tedy Ezdrasz, y poprzyśiągł kśiążęta kapłańskie, y Lewitskie, y wszytkiego Izraela, żeby uczynili wedle tego słowa; y przyśięgli.

6. Y wstał Ezdrasz, przed domem Bożym, y szedł do komory Johanana syna Eliasib y wszedł tam, chleba nie iadł, y wody nie pił: bo żałował przestępstwa tych którzy się byli z niewoli wróćili;

7. y pusczono głos w Judźie y w Jeruzalem do wszytkich synów przeprowadzenia, aby się zgromadźili do Jeruzalem,

8. a wszelki któryby nie przyszedł za trzy dni, według uradzenia kśiążąt y starszych, będźie wźięta wszytka maiętność iego, y sam będźie wyrzucon z gromady przeprowadzenia.

9. Zeszli się tedy wszyscy mężowie Judzcy y Beniaminowi do Jeruzalem za trzy dni, ten iest mieśiąc dźiewiąty, dwudźiestego dnia mieśiąca: y śiedźiał wszytek lud na placu domu Bożego, drżąc dla grzéchu y dla dżdżów.

10. Y wstał Ezdrasz kapłan, y rzékł do nich: Wyśćie wystąpili: y spóymowaliśćie żony obce, abyśćie przydali do grzéchu Izrael.

11. A teraz dayćie wyznanie Panu Bogu oyców waszych, a uczyńćie upodobanie iego, a odłączćie się od narodów źiemie, y od żon obcych.

12. Y odpowiedźiało wszytko zgromadzenie, y rzekło głosem wielkim: Według słowa twego do nas, tak się niechay stanie.

modliłby się między przysionkiem i ołtarzem, podług Joela r. 2 w 17: *Między przysionkiem a ołtarzem, będą płakać kapłani słudzy Pańscy, a będą mówić: przepuść Panie.*

2. *Myśmy wystąpili.* Albo tak mówi Secheniasz, nie tak w swojém, jak raczéj w imieniu narodu; albo opuszczonym został u końca tego rozdziału w spisie tych, którzy się z pogankami ożenili.—*Jeśli iest za to pokuta w Izraelu.* Ponieważ jest czas do pokutowania; bo ta jest myśl, jak widać z hebr. i grec.: *a teraz jest nadzieja Izraela na tém,* t. j. nadzieja odpuszczenia.

3. *Porzucimy wszystkie żony.* Przez danie książeczki rozłąki, bo chociaż małżeństwa tego rodzaju były wzbronione, nieunieważnione jednak.

4. *Wstańże: na cię należy stanowić.* Z tego się pokazuje, że zarząd rzeczypospolitéj należał do Ezdrasza, po śmierci, jak się z tego pokazuje, arcykapłana.

5. *Poprzysiągł.* Związał przysięgą.—*Wedle tego słowa.* T. j. żeby odprawili żony poganki, jak Secheniasz doradzał.

6. *Przed domem Bożym.* Patrz w. 1.—*Johanana syna Eliasib.* Albo ten Eliasib nie był biskupem, lecz tylko tego co biskup imienia; ponieważ Eliasib syn biskupi nazywał się Jojada, jak widać II. Ezdr. 12, 10. Albo co prawdopodobniéj, że Johanan, o którym tu mowa, był drugim lub trzecim synem Eliasiba biskupa.

7. *Puszczono głos.* T. j. woźnego.

8. *Według uradzenia książąt.* Chęci, woli, rozkazu, do którego była dołączona pogróżka kary. LXX *według sądu książąt i starszych.*—*Będzie wzięta wszystka majętność.* Będzie pozbawionym dóbr wszystkich i na wygnanie wysłanym.

9. *Ten jest miesiąc dziewiąty.* Który żydzi nazywają kasleu, i prawie odpowiada naszemu Listopadowi. Zachar. r. 7, w. 1 czytamy: *czwartego dnia miesiąca dziewiątego, który jest Kasleu.*—*Na placu domu Bożego.* Na placu przed kościołem.—*I dżdżów.* Bo może natenczas była pora deszczów, gdy oni byli na placu pod niebem.

10. *Abyście przydali do grzechu Izrael.* Żebyście pomnożyli liczbę grzechów narodu. Chyba że grzech Izraela zechcemy uważać za bałwochwalstwo, który przez tę zbrodnię powiększał się.

11. *Wyznanie.* Chwałę, podług LXX, gdyż oddaje się chwała Bogu przez wyrzeczenie się grzechu, i odnowienie zachowania świętego prawa jego.

13. Verumtamen, quia populus multus est, et tempus pluviae, et non sustinemus stare foris, et opus non est diei unius vel duorum (vehementer quippe peccavimus in sermone isto),

14. constituantur principes in universa multitudine, et omnes in civitatibus nostris, qui duxerunt uxores alienigenas, veniant in temporibus statutis, et cum his seniores per civitatem et civitatem, et judices ejus, donec avertatur ira Dei nostri a nobis super peccato hoc.

15. Igitur Jonathan, filius Azahel, et Jaasia, filius Thecue, steterunt super hoc, et Mesollam et Sebethai Levites adjuverunt eos;

16. feceruntque sic filii transmigrationis. Et abierunt Esdras sacerdos, et viri principes familiarum in domos patrum suorum, et omnes per nomina sua; et sederunt in die primo mensis decimi, ut quaererent rem.

17. Et consummati sunt omnes viri, qui duxerant uxores alienigenas, usque ad diem primam mensis primi.

18. Et inventi sunt de filiis sacerdotum, qui duxerant uxores alienigenas: De filiis Josue filii Josedec, et fratres ejus: Maasia et Eliezer, et Jarib et Godolia;

19. et dederunt manus suas, ut ejicerent uxores suas, et pro delicto suo arietem de ovibus offerrent;

20. et de filiis Emmer: Hanani et Zebedia;

21. et de filiis Harim: Maasia, et Elia et Semeia, et Jehiel et Ozias;

22. et de filiis Pheshur: Elioenai, Maasia, Ismael, Nathanael, Jozabed, et Elasa;

23. et de filiis Levitarum: Jozabed, et Semei et Celaja, ipse est Calita, Phataja, Juda et Eliezer;

24. et de cantoribus: Eliasib; et de janitoribus: Sellum, et Telem et Uri.

25. Et ex Israel, de filiis Pharos: Remeia, et Jezia et Melchia, et Miamin et Eliezer, et Melchia et Banea;

26. et de filiis Aelam: Mathania, Zacharias, et Jehiel et Abdi, et Jerimoth et Elia;

27. et de filiis Zethua: Elioenai, Eliasib, Mathania et Jerimoth, et Zabad et Aziza;

28. et de filiis Bebai: Johanan, Hanania, Zabbai, Athalai;

29. et de filiis Bani: Mosollam, et Melluch et Adaja, Jasub, et Saal et Ramoth;

13. Ale iednak iż lud wielki iest, y czas dżdżysty, a niemożemy stać na dworze, a sprawa nie iest iednego dnia albo dwu (bośmy barzo zgrzészyli w téy mowie)

14. niechay będą postanowieni przełożeni we wszytkim zgromadzeniu: a wszyscy w mieśćiech naszych, którzy poięli żony obce, niech przychodzą na czas postanowiony, a z nimi starszy po mieśćie y mieśćie, y sędźiowie iego, aż się odwróći gniew Boga naszego od nas dla tego grzéchu.

15. Jonathan tedy syn Azahel, y Jazia, syn Thekue, byli na to wysadzeni: a Mesollam y Sebethay Lewit pomagali im;

16. y uczynili tak synowie przenieśienia. Y poszli Ezdrasz kapłan, y mężowie przełożeni familiy do domów oyców swoich, y wszyscy po imionach swoich. Y zaśiedli piérwszego dnia mieśiąca dźieśiątego, aby się o rzeczy pytali.

17. Y odprawili się wszyscy mężowie, którzy byli poięli żony obce, aż do piérwszego dnia mieśiąca piérwszego.

18. Y naleźli się z synów kapłańskich, którzy byli poięli żony obce, z synów Jozue syna Josedek, y bráćia iego, Maasia, y Eliezer, y Jarib, y Godolia;

19. y dali ręce swe że mieli odrzućić żony swe, a za występ swóy barana z owiec ofiarować;

20. a z synów Emmer: Hanani, y Zebedia;

21. a z synów Harim, Maasia, y Elia, y Semeia, y Jehiel, y Oziasz;

22. a z synów Pheshur, Elioenay, Maasia, Ismael, Nathanael, Jozabed, y Elasa;

23. y z synów Lewitów, Jozabed, y Semei, y Celaia (ten iest Kalito), Phataia, Juda, y Eliezer;

24. a z śpiéwaków, Eliasib. A z odźwiernych, Sellum, y Telem, y Uri.

25. Y z Izraela, z synów Pharos, Remeia, y Jezia, y Melchia, y Miamin, y Eliezer, y Melchia, y Banea;

26. a z synów Elam, Mathania, Zachariasz, y Jehiel, y Abdi, y Jerimoth, y Elia;

27. a z synów Zethua, Elioenay, Eliasib, Mathania, y Jerimoth, y Zabad, y Aziza;

28. a z synów Bebai, Johanan, Hanania, Zabbay, Athalay;

29. a z synów Bani, Mosollam, y Melluch, y Adaia, Jasub, y Saal, y Ramoth;

---

13. *Bośmy bardzo zgrzeszyli w téj mowie.* Widocznym jest ten grzech i wielu winnych jego.

14. *Niechaj będą postanowieni przełożeni.* Którzyby całą sprawę tę rozpoznali, co i uczyniono, jak widać z w. nast.—*A wszyscy w mieściech naszych.* W hebr. tak: którzykolwiek byli w miastach naszych, co pojęli żony cudzoziemki, niechaj przyjdą w czasach naznaczonych, a z nimi starsi wszystkich miast, i sędziowie ich, dopóki nie odwrócimy za to zapalczywości gniewu Boga naszego od nas. Tak tłumaczy Watablus.

16. *Poszli.... do domów ojców swoich.* Żeby bez pomieszania rodzin spis został dokonany, wszystkim nakazano łączyć się ze swojemi rodzinami, którym Ezdrasz pierwszy dał przykład. A tak cały naród rozdzielony został na familije, a każda familija policzona na osoby, o czém tutaj tekst mówi: *i wszyscy po imionach swoich.—I zasiedli pierwszego dnia miesiąca.* W pierwszym dniu dziesiątego miesiąca, przystąpiono do badania, kto byli ci, którzy się z cudzoziemkami pożenili.

17. *Odprawili się wszyscy.* Wszyscy zostali policzonymi, którzy w małżeństwo cudzoziemki pojęli byli.—*Aż do pierwszego dnia miesiąca pierwszego.* A więc śledzenie to trwało trzy miesiące, t. j. miesiąc dziesiąty, jedynasty i dwunasty.

19. *Dali ręce.* Zgodzili się i obiecali, że wyrzucą.— Albo ta myśl: wyrzucili.

25. *I z Izraela.* I innych pokoleń oprócz Lewitów, bo z tego jedynie dotąd najwięcéj miało żon cudzoziemek.

44. *Syny.* Ci też z matkami wyrzuceni. Patrz w. 19.

30. et de filiis Phahath Moab: Edna et Chalal, Banajas et Maasias, Mathanias, Beseleel, Bennui et Manasse;

31. et de filiis Herem: Eliezer, Josue, Melchias, Semeias, Simeon,

32. Benjamin, Maloch, Samarias;

33. et de filiis Hasom: Mathanai, Mathatha, Zabad, Eliphelet, Jermai, Manasse, Semei;

34. de filiis Bani: Maaddi, Amram et Uel,

35. Baneas et Badajas, Cheliau,

36. Vania, Marimuth et Eliasib,

37. Mathanias, Mathanai et Jasi,

38. et Bani et Bennui, Semei,

39. et Salmias et Nathan et Adajas,

40. et Mechnedebai, Sisai, Sarai,

41. Ezrel et Selemiau, Semeria,

42. Sellum, Amaria, Joseph;

43. de filiis Nebo: Jehiel, Mathathias, Zabad, Zabina, Jeddu, et Joel, et Banaja.

44. Omnes hi acceperant uxores alienigenas; et fuerunt ex eis mulieres, quae pepererant filios.

30. a z synów Phahath Moab, Edna, y Chalal, Banaias, y Maasias, Mathanias, Beseleel, Bennui, y Manasse;

31. a z synów Herem, Eliezer, Jozue, Melchias, Semeias, Simeon,

32. Beniamin, Maloch, Samarias;

33. a z synów Hasom, Mathanay, Mathatha, Zabad, Elipheleth, Jermay, Manasse, Semei;

34. z synów Bani, Maaddi, Amram, y Uel,

35. Baneas, y Badaias, Cheliau,

36. Vania, Marimuth, y Eliasib,

37. Mathanias, Mathanay, y Jasi,

38. y Bani, y Bennuy, Semei,

39. y Salmias, y Nathan, y Adaias,

40. y Mechnedebay, Sesay, Saray,

41. Ezrel, y Selemiau, Semeria,

42. Sellum, Amaria, Joseph;

43. z synów Nebo, Jehiel, Mathathias, Zabad, Zabina, Jeddu, y Joel, y Banaia.

44. Ci wszyscy wźięli byli żony obce, a były z nich niewiasty które były porodźiły syny.

LIBER NEHEMIAE,

QUI DICITUR SECUNDUS ESDRAE.

CAPUT I.

KSIĘGA NEHEMIASZA,

KTÓRA SIĘ TEŻ ZOWIE DRUGĄ EZDRASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O smutku i postach Nehemiasza z powodu nieszczęść żydowskich.

1. Verba Nehemiae filii Helchiae. Et factum est in mense Caslev, anno vigesimo, et ego eram in Susis castro.

2. Et venit Hanani, unus de fratribus meis, ipse et viri ex Juda; et interrogavi eos de Judaeis, qui remanserant, et supererant de captivitate, et Jerusalem.

3. Et dixerunt mihi: Qui remanserunt, et relicti sunt de capitivitate ibi in provincia, in afflictione magna sunt, et in opprobrio: et murus Jerusalem dissipatus est, et portae ejus combustae sunt igni.

4. Cumque audissem verba hujuscemodi sedi, et flevi, et luxi diebus multis; jejunabam et orabam ante faciem Dei coeli.

5. Et dixi: Quaeso, Domine Deus coeli fortis,

1. Słowa Nehemiasza syna Helchiaszowego. Y stało się księżyca Chasleu, roku dwudziestego, a iam był na zamku Susis.

2. Y przyszedł Hanani, ieden z braćiéy moiéy, on, y mężowie z Judy: y pytałem ich o Żydźiech, którzy zostali, y żywi byli z więźienia, y o Jeruzalem.

3. Y powiedźieli mi: którzy zostali, y zostawieni są z więzienia, tam w krainie są w wielkim utrapieniu y w zelżywośći: a mur Jerozolimski rozwalon iest, y bramy iego ogniem są spalone.

4. A gdym usłyszał takie słowa, uśiadłem y płakałem, y żałowałem przez wiele dni, pośćiłem y modliłem się przed obliczem Boga niebieskiego.

5. Y rzekłem: Proszę Panie Boże niebieski, mo-

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Słowa Nehemiasza.* T. j. księga i dzieje Nehemiaszowe. Nehemiasz zaś był kapłanem z pokolenia Lewi i za życia Eliasza arcykapłana rzeczą pospolitą zarządzał, posłany od króla Perskiego, patrz II. Machab. r. 1. w. 29.—*Księżyca Chasleu.* Patrz ks. 1 Ezdr. r. 10 w. 9.—*Roku dwudziestego.* Panowania Artaxerxa króla Perskiego.—*Na.... Susis.* Zamek króla Perskiego.

2. *Jeden z braci mojéj.* Z mojego pokolenia Lewi.—*Mężowie z Judy.* Pochodzący z Judei i należący do pokolenia Judy.—*Którzy zostali.* Zdaje się, że zapytywał o powodzeniu tych, co w różnych czasach przybyli z niewoli do Jeruzalem i jeszcze zostawali przy życiu.—*I o Jeruzalem.* I rozpytywałem o stanie miasta Jeruzalem.

3. *W krainie.* W Judei, i dla tego ją krainą nazywa, że od Persów zamienioną została w prowincyą, podobnie jak poźniéj uczynili Rzymianie, z tym jednak przywilejem, żeby książąt i gubernatorów miała ze swoich rodaków, jak okazuje się z Zorobabela i Nehemiasza.—*W utrapieniu i zelżywości.* Gdyż byli trapionymi od okolicznych narodów, Samarytów, Arabów, Amonitów, Idumejczyków, Palestyńczyków, jak obaczymy w r. 4.—*Mur Jerozolimski rozwalon jest.* Przez wrogów żydowskich, cośmy ich wyliczyli.

4. *Usiadłem.* Na ziemi, podług zwyczaju płaczących.

5. *Który strzeżesz przymierza i miłosierdzia.* Któ-

magne atque terribilis, qui custodis pactum et misericordiam cum his, qui te diligunt, et custodiunt mandata tua: *(Dan. 9, 4.)*

6. fiant aures tuae auscultantes, et oculi tui aperti, ut audias orationem servi tui, quam ego oro coram te hodie nocte et die pro filiis Israel servis tuis: et confiteor pro peccatis filiorum Israel, quibus peccaverunt tibi: ego et domus patris mei peccavimus,

7. vanitate seducti sumus, et non custodivimus mandatum tuum, et ceremonias, et judicia, quae praecepisti Moysi famulo tuo.

8. Memento verbi, quod mandasti Moysi servo tuo, dicens: Cum transgressi fueritis, ego dispergam vos in populos:

9. et si revertamini ad me, ut custodiatis praecepta mea, et faciatis ea, etiamsi abducti fueritis ad extrema coeli, inde congregabo vos, et reducam in locum, quem elegi, ut habitaret nomen meum ibi:

10. et ipsi servi tui, et populus tuus, quos redemisti in fortitudine tua magna et in manu tua valida.

11. Obsecro, Domine, sit auris tua attendens ad orationem servi tui, et ad orationem servorum tuorum, qui volunt timere nomen tuum: et dirige servum tuum hodie, et da ei misericordiam ante virum hunc: ego enim eram pincerna regis.

cny, wielki y straszliwy, który strzeżesz przymierza y miłosierdźia z témi którzy ćię miłują y strzegą przykazania twego:

6. niechay będą uszy twoie słuchaiące, a oczy twoie otworzone, abyś usłyszał modlitwę służebnika twego, którą się ia dźiś modlę przed tobą, w nocy y we dnie, za synmi Izraelskimi, sługami twemi: y wyznawam grzechy synów Izraelskich, którymi zgrzészyli tobie: ia y dom oyca mego zgrzészyliśmy,

7. marnośćią iesteśmy zwiedźieni, a nie strzegliśmy przykazania twego, y Ceremoniy, y sądów któreś przykazał Moyżeszowi słudze twemu.

8. Wpomni na słowo, któreś rozkazał Moyżeszowi słudze twemu, mówiąc: Gdy wystąpićie, ia rozproszę was między narody:

9. a ieśli się nawróćićie do mnie, a będźiećie strzedz przykazania mego, y czynić ie: choćiabyśćie byli zagnani na koniec nieba, ztamtąd zgromadzę was, y przywiodę na mieysce którem obrał aby tam przebywało imię moie:

10. a oni słudzy twoi, y lud twóy, któreś odkupił mocą twą wielką, y ręką twą mocną.

11. Proszę Panie, niech będźie ucho twe nakłonione na modlitwę sługi twego, y modlitwę sług twoich, którzy się chcą bać imienia twego: a zdarz dźiś słudze twemu, y day mu miłosierdźie pod mężem tym: bom ia był podczaszym królewskim.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI NEHEMIASZOWE, KTÓRE TEŻ ZOWIĄ EZDRASZOWE WTÓRE.

I te księgi żydzi z Esdraszowemi pierwszemi w jedne księgi złączają, w których jest historya o zbudowaniu znowu muru Jerozolimskiego, przez Nehemiasza, który był posłan jako książę od boku królewskiego na zbudowanie miasta Jeruzalem. Zowią i te księgi Ezdraszowemi, iż oboje te księgi w Żydowskim za jedne są, które u Greków i Łacinników na dwoje rozdzielono, iż w pierwszych dzieje Ezdraszowe, a w drugich Nehemiaszowe, są napisane.

CAPUT II. ROZDZIAŁ 2.

O przybyciu Nehemiasza do Jeruzalem, i odbudowaniu murów miasta.

1. Factum est autem in mense Nisan, anno vigesimo Artaxerxis regis, et vinum erat ante eum, et levavi vinum, et dedi regi; et eram quasi languidus ante faciem ejus.

2. Dixitque mihi rex: Quare vultus tuus tristis est, cum te aegrotum non videam? non est hoc

1. Y stało się mieśiąca Nisan, roku dwudźiestego Artaxerxa króla: y wino było przed nim, y wźiałem wino y podałem królowi: a byłem iako mdły przed obliczem iego.

2. Y rzékł mi król: Czemu iest smętna twarz twoia, gdyż ćię chorym nie widzę? niedarmo to,

ry przymierze i obiecane miłosierdzie w skutku okazujesz.

6. *Zgrzeszyli.* W hebr. i u LXX *zgrzeszyliśmy.*

7. *Marnością jesteśmy zwiedzeni.* Pagnin. tłumaczy z hebr. *zepsuciem zepsowaliśmy się.* Przez grzechy popsuliśmy się i zginęliśmy. Często zaś w pismie grzech *marnością* jest nazwany.— *Przykazania twego.* Twoje rozkazy, obrzędowe prawa, i t. p.

8. *Któreś rozkazał.* Obiecałeś.— *Gdy wystąpicie.* To wzięto z Deuter. r. 30 początek.

9. *Na koniec nieba.* W Deuteron. r. 30 w. 4 *na kraje nieba.* Krańcami nieba są bieguny północny i południowy.—*Aby tam przebywało imię moje.* Cześć moja.

10. *Odkupił.* Przez wybawienie z wiela złego, a szczególnie z Babilońskiej niewoli.

11. *Daj mu miłosierdzie.* Bądź miłościw w tém, w czém ośmielam się stanąć z prośbą przed królem. — *Pod mężem tym.* Królem Perskim. — *Podczaszym.* Nalewacz, który puhary podaje.

R. 2.—1. *Miesiąca Nisan.* Który u żydów rok poczyna. Z tego widać dokładnie, że miesiące panowania Artaxerxa, nie zgadzały się z miesiącami roku żydowskiego; gdyż przed tym miesiącem Nisan, miesiąc Casleu, jak widać z r. 1 w. 1 należał do tegoż samego, dwudziestego roku Artaxerxa. Miesiąc Nisan, jak gdzieindziej powiedziano, odpowiadał w części Marcowi a w części Kwietniowi. — *Wziąłem wino i podałem królowi.* Wzniesiony puhar królowi podałem.

2. *Niewiem co złego.* Smutek jakiś i boleść. — *Zląkłem się bardzo.* Żeby król nie domyślał się czegoś złe-

frustra, sed malum, nescio quod, in corde tuo est. Et timui valde, ac nimis,

3. et dixi regi: Rex, in aeternum vive: quare non moereat vultus meus, quia civitas, domus sepulcrorum patris mei, deserta est, et portae ejus combustae sunt igni?

4. Et ait mihi rex: Pro qua re postulas? Et oravi Deum coeli,

5. et dixi ad regem: Si videtur regi bonum, et si placet servus tuus ante faciem tuam, ut mittas me in Judaeam ad civitatem sepulcri patris mei: et aedificabo eam.

6. Dixitque mihi rex et regina, quae sedebat juxta eum: Usque ad quod tempus erit iter tuum, et quando reverteris? Et placuit ante vultum regis, et misit me; et constitui ei tempus.

7. Et dixi regi: Si regi videtur bonum, epistolas det mihi ad duces regionis trans flumen, ut traducant me, donec veniam in Judaeam:

8. et epistolam ad Asaph, custodem saltus regis, ut det mihi ligna, ut tegere possim portas turris domus, et muros civitatis, et domum, quam ingressus fuero. Et dedit mihi rex juxta manum Dei mei bonam mecum.

9. Et veni ad duces regionis trans flumen, dedique eis epistolas regis. Miserat autem rex mecum principes militum, et equites.

10. Et audierunt Sanaballat Horonites, et Tobias servus Ammanites, et contristati sunt afflictione magna, quod venisset homo, qui quaereret prosperitatem filiorum Israel.

11. Et veni Jerusalem, et eram ibi tribus diebus,

ale niewiém co złego iest w sercu twoim. Y zlękłem się barzo y nazbyt,

3. y rzekłem królowi: Królu, żyw na wieki: iako niéma bydź smętna twarz moia, gdyż miasto, dom grobów oyca mego, opusczone iest: a bramy iego ogniem są popalone?

4. Y rzékł mi król: Czegóż żądasz? Y prośiłem Boga niebieskiego,

5. y rzekłem do króla: Jeśli się zda rzecz dobra królowi, a ieśli się podoba sługa twóy przed obliczem twoim, abyś mię posłał do żydowskiéy źiemie do miasta grobu oyca mego, y będę ie budował.

6. Y rzékł mi król, y królowa, która śiedźiała podle niego: Aż do którego czasu będźie droga twoia, a kiedy się wróćisz? Y podobało się przed obliczem królewskim, y posłał mię: y naznaczyłem mu czas,

7. y rzekłem królowi: Jeśli się zda rzecz dobra królowi, niech mi da listy do książąt krainy za rzéką, aby mię przeprowadźili, ażbym przyszedł do żydowskiéy źiemie:

8. y list do Asapha stróża lasów królewskich, aby mi dał drzewa, żebych mógł przykryć bramy wieże domu y mury mieyskie, y dóm do którego wnidę. Y dał mi król wedle ręki Boga mego dobréy zemną.

9. Y przyszedłem do kśiążąt krainy za rzéką, y oddałem im listy królewskie. A król posłał był zemną rotmistrze nad żołnierzmi y iezdne.

10. Y usłyszeli Sanaballat Horonitczyk, y Tobiasz sługa Ammanitczyk, y zasmućili się frasunkiem wielkim, iż przyszedł człowiek który szukał szczęśćia synów Izraelskich.

11. Y przyiechałem do Jeruzalem, y byłem tam przez trzy dni,

---

go, np. zdrady lub trucizny, gdyż przechowującego w duszy zamiar zbrodni, często oblicze zdradzać zwykło. Nadto, żebym w chęciach moich się nie zawiódł, jeżeli w niewłaściwym czasie i w obec wielu słuchających nie miłą prośbę zaniosę, coby mogła dobru ogólnemu zaszkodzić.

3. *Miasto, dom grobów ojca mego.* Miasto, które jest domem, albo miejscem grobów, w których przodkowie moi pogrzebani.

4. *Czegoż żądasz?* Czego chcesz? co dla ciebie uczynić trzeba? *Prosiłem Boga niebieskiego.* Cichą modlitwą, żeby usty mojemi rządził, a serce królewskie nakłonił do wysłuchania prośb moich.

5. *Jeśli się zda rzecz dobra królowi a jeśli się podoba sługa twój, przed obliczem twoim.* Jest to samo, co w innych słowach, lecz w temże znaczeniu często się czyta w piśmie: *Jeśli znalazłem łaskę przed oczyma twemi.— Do miasta grobu.* To powtórzone grobów przypomnienie, okazuje, że nietylko Żydzi, ale i Persowie, uważali za rzecz chwalebną i religijną, groby szacunkiem otaczać.

6. *I królowa.* Z pewnością twierdzić nie można, że tą królową Estera była, lecz jest też to bardzo prawdopodobna, jeżeli przypuścimy, że Aswerus mąż Estery, był Artaxerxem Długorękim.—*Posłał mię.* Zgodził się na podróż moję.— *Naznaczyłem mu czas.* T. j. pewny, którego jednak tekst nie określa. Widać jednak z r. 5, 14; i 13, 6, że Nehemiasz mieszkał w Jeruzalem lat dwanaście i był tam wodzem narodu. Prawdopodobna, że czas daleko krótszy był przeznaczony; lecz ponieważ już się wydalił, i sprawami żydowskiemi rządził dobrze, to też królowa i Mardocheusz wyjednali, żeby tam w imieniu króla rządził rzecząpospolitą, dopóki królowi zdawać się będzie.

7. *Za rzeką.* Eufratem.— *Aby mię przeprowadzili.* Żeby bezpiecznie przeprowadzili, aby przejęty przez wrogów imienia żydowskiego, nie doznał złego.

8. *Stróża lasów królewskich.* Lasy, zachowane dla przyjemności królewskiej i polowania, może na górze Libanu, zkąd Dawid i Salomon brali drzewo do budowy. W grec. i hebr. las ten nazywa się sadem. Widać zaś z Xenofonta ks. 1 Cyropedii, że dawniéj u Medów i Persów miewano tego rodzaju lasy obszerne i ogrodzone, dla przyjemności i polowania.— *Bramy wieże domu.* Zdaje się, że rozumie dóm królewski, który był przy kośćiele, z którego było wejscie do kościoła, a który Salomon zbudował. Inni rozumieją przysionek kościelny, który miał podobieństwo do wieży, gdyż był wysokim na sto dwadzieścia łokci. Lecz kościoł w owym czasie nie potrzebował poprawy, gdyż niedawno przedtém był przez Ezdrasza naprawionym.— *Dom do którego wnijdę.* W którym zamieszkać zechcę.—*Ręki Boga.* Łaskę Boską.

10. *Sanaballat.* Sanaballat i Tobiasz byli z przedniejszych Samarytanów, oniż byli sługami, to jest, przyjaciółmi i zasłużonymi u królów Perskich, którzy nienawiścią ku żydom oddychali. Sanaballat nazywa się Heronitczykiem, gdyż był królikiem w ziemi Moabitskiéj, któréj cząstką jest Oronaim. Izaj. 15, 5. Jerem. 48, 3, 5 i 34.

11. *Byłem tam przez trzy dni.* Które na wypoczynek, jak zwykle, i przywitania zdaje się że przeznaczył.

12. et surrexi nocte ego, et viri pauci mecum, et non indicavi cuiquam, quid Deus dedisset in corde meo, ut facerem in Jerusalem; et jumentum non erat mecum, nisi animal, cui sedebam.

13. Et egressus sum per portam vallis nocte, et ante fontem draconis, et ad portam stercoris; et considerabam murum Jerusalem dissipatum, et portas ejus consumtas igni.

14. Et transivi ad portam fontis, et ad aquaeductum regis, et non erat locus jumento, cui sedebam, ut transiret.

15. Et ascendi per torrentem nocte, et considerabam murum, et reversus veni ad portam vallis et redii.

16. Magistratus autem nesciebant, quo abiissem, aut quid ego facerem; sed et Judaeis et sacerdotibus et optimatibus et magistratibus, et reliquis, qui faciebant opus, usque ad id loci nihil indicavéram.

17. Et dixi eis: Vos nostis afflictionem, in qua sumus, quia Jerusalem deserta est, et portae ejus consumtae sunt igni: venite, et aedificemus muros Jerusalem, et non simus ultra opprobrium.

18. Et indicavi eis manum Dei mei, quod esset bona mecum, et verba regis, quae locutus esset mihi, et ajo: Surgamus, et aedificemus. Et confortatae sunt manus eorum in bono.

19. Audierunt autem Sanaballat Horonites, et Tobias servus Ammanites, et Gossem Arabs, et subsannaverunt nos, et despexerunt, dixeruntque: Quae est haec res, quam facitis? numquid contra regem vos rebellatis?

20. Et reddidi eis sermonem, dixique ad eos: Deus coeli ipse nos juvat, et nos servi ejus sumus: surgamus et aedificemus: vobis autem non est pars, et justitia, et memoria in Jerusalem.

12. y wstałem w nocy ia y trocha mężów ze mną a nie oznaymiłem nikomu, co był podał Bóg do serca mego, abym uczynił w Jeruzalem: y bydlęćia nie było zemną, iedno bydlę na którymem śiedźiał.

13. Y wyszedłem przez bramę doliny w nocy, przed źrzódło smokowe, y do bramy gnoiowéy, y oględowałem mur Jerozolimski rozwalony, y bramy iego ogniem spalone.

14. Y przyszedłem do bramy źrzódła, y do rur królewskich: y nie było mieysca bydlęćiu na którymem śiedźiał żeby przeszło.

15. Y szedłem przez potok w nocy, y oględowałem mur, a wróćiwszy się przyszedłem do bramy doliny, y wróćiłem się.

16. A urzędnicy nie wiedźieli gdźiem był odiechał, abo cobym ia czynił: ale y żydóm y kapłanóm y przednieyszym, y urzędnikóm, y innym którzy robili, nicem nie oznaymił aż do onego mieysca.

17. Y rzekłem im: Wy wiećie ućiśnienie w którym iesteśmy, iż Jeruzalem iest opuszczone, a bramy iego ogniem są popalone: pódźcie a pobuduymy mury Jerozolimskie, a nie bądźmy iuż więcéy hańbą.

18. Y oznaymiłem im rękę Boga mego że była dobra zemną, y słowa królewskie które mi mówił: y rzekłem: Wstańmy, a buduymy. Y zmocniły się ręce ich w dobrym.

19. A Sanaballat Horonitczyk, y Tobiasz sługa Ammanitczyk, y Gossem Arabczyk, usłyszeli y szydźili z nas, y wzgardźili y rzekli: Cóż to za rzecz którą czynićie? abo przećiw królowi się buntuiećie?

20. Y odpowiedźiałem im y rzekłem do nich: Bóg niebieski ten nam pomaga, a myśmy słudzy iego: wstańmy a buduymy: a wy nie maćie części y prawa, y pamiątki w Jeruzalem.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O tych, którzy część muru, wieżę, lub bramę budowali.

1. Et surrexit Eliasib sacerdos magnus, et fratres ejus sacerdotes, et aedificaverunt portam gre-

1. Y powstał Eliasib kapłan wielki, y bracia iego kapłani, y zbudowali bramę trzody: ći ia

12. *Abym uczynił w Jeruzalem.* T. j. cobym dobrego dla miasta uczynić zamyślał.— *Bydlęcia nie było ze mną.* Sam bowiem konno jechał, inni zaś szli pieszo, żeby nocny tentent koni, nie przeszkadzał milczeniu i tajemnicy, któréj potrzebowali, dla téj też przyczyny wybrał noc i orszak mały. Chciał nadto wyśledzić stan murów w około, żeby nie przedsięwziąć czegoś płocho, w rzeczy tak wielkiego znaczenia, i rzecz całą uprzedzić, zanim wieści o niéj do nieprzyjaciół dobiegą.

13. *Wyszedłem przez bramę.* Przez szczątki bramy i wpół zniszczone rozwaliny, które dawną nazwę przechowały.— *Bramę doliny.* Która była od zachodu, a tak się nazywała od doliny Trupów i Kalwaryi, blisko któréj była, leżała zaś na zachodniéj stronie miasta.— *Przed źródło smokowe.* Które podług Willalp. u stóp Kalwaryjskiéj góry wytryskało, na samej dolinie Trupów, czyli gnojów, przed miastem, pomiędzy bramami śmietniska i źródła. Może się nazywało źródłem smoczem, od kamiennego lub miedziannego smoka, z którego lała się woda.— *Bramy gnojowéj.* Druga brama miejska od zachodu.

14. *Do bramy źródła.* I ta brama była na zachodniéj stronie miasta.— *Rur królewskich.* Które sprowadzały wody z wyższego źródła Gihon do Syonu.— *Nie było miejsca bydlęciu.* Wszystko bowiem zawalono było gruzami murów.

15. *Przez potok.* Cedron, który od strony północnéj ku południowi płynął. Nehemiasz zaś od zachodniéj strony miasta ku północnéj postępował.

16. *Urzędnicy.* T. j. królewscy, którzy nie byli żydami: gdyż żydzi poźniéj urzędowali.— *Innym którzy robili.* Rzemieślnikom, oraz żydom niższego znaczenia i dostatku.

8. *Rękę Boga.* Łaskę Boską.—*W dobrém.* Dla ochotnego rozpoczęcia rzeczy dobréj.

19. *Usłyszeli.* T. j. wtedy gdy żydzi robotę rozpoczęli.

20. *Budujmy.* LXX *będziemy budowali.*—*Nie macie części.* Nie macie u nas żadnego znaczenia, nie jesteście z liczby nas, a nie macie żadnéj zasługi, nic z wami wspólnego mieć nie chcemy, ani potrzebujemy waszéj pomocy do budowy, anibyśmy przyjęli pomocy ofiarowanéj. Zgadza się z tém, owo co niegdyś Zorobabel do ojców ich powiedział, I. Ezdr. 4, 3.—*Prawa.* Zasługi.

R. 3.—1. *Kapłan wielki.* Arcykapłan, najwyższy kapłan.—*Bramę trzody.* Budowę rozpoczęto od wschodniéj

gis; ipsi sanctificaverunt eam, et statuerunt valvas ejus, et usque ad turrim centum cubitorum sanctificaverunt eam, usque ad turrim Hananeel.

2. Et juxta eum aedificaverunt viri Jericho; et juxta eum aedificavit Zachur filius Amri.

3. Portam autem piscium aedificaverunt filii Asnaa, ipsi texerunt eam, et statuerunt valvas ejus, et seras, et vectes. Et juxta eos aedificavit Marimuth filius Uriae, filii Accus.

4. Et juxta eum aedificavit Mosollam filius Barachiae, filii Mesezebel; et juxta eos aedificavit Sadoc, filius Baana;

5. et juxta eos aedificaverunt Thecueni; optimates autem eorum non supposuerunt colla sua in opere Domini sui.

6. Et portam veterem aedificaverunt Jojada filius Phasea, et Mosollam filius Besodia, ipsi texerunt eam, et statuerunt valvas ejus, et seras, et vectes;

7. et juxta eos aedificaverunt Meltias Gabaonites, et Jadon Meronathites viri de Gabaon, et Maspha, pro duce, qui erat in regione trans flumen.

8. Et juxta eum aedificavit Eziel filius Araja aurifex; et juxta eum aedificavit Ananias filius pigmentarii; et dimiserunt Jerusalem usque ad murum plateae latioris.

9. Et juxta eum aedificavit Raphaja filius Hur, princeps vici Jerusalem.

10. Et juxta eum aedificavit Jedaja filius Haromaph contra domum suam; et juxta eum aedificavit Hattus filius Haseboniae.

11. Mediam partem vici aedificavit Melchias filius Herem, et Hasub filius Phahath Moab, et turrim furnorum.

poświęcili, y wrota iéy postawili: a poświęcili ia aż do wieże stu łokiet, aż do wieże Hananeel.

2. A podle niego budowali mężowie Jerycha: a wedle niego budował Zachur syn Amri.

3. A bramę rybną budowali synowie Asnaa: oni ią przykryli, y postawili wrota iéy, y zamki y zawory. A wedle tych budował Marimuth syn Uriasza syna Akkus.

4. A podle niego budował Mosollam syn Barachiasza syna Mesezebel: a podle nich budował Sadok syn Baana;

5. podle tych budowali Thekuitczycy: ale zacnieyszy między nimi nie podłożyli szyi swoich pod robotę Pana swego.

6. A starą bramę budował Joiada syn Phasea, y Mosollam syn Besodia: oni ią przykryli, y postawili wrota iéy, y zamki y zawory:

7. a podle nich budowali Meltias Gabaończyk, y Jadon Meronathczyk, mężowie z Gabaon y Maspha, za książę które było w krainie za rzeką.

8. Podle niego budował Eziel syn Araia złotnik: a podle niego budował Ananias syn Aptékarzów: y zostawili Jeruzalem aż do muru ulice szérszéy.

9. A podle tego budował Raphaia syn Hur, przełożony ulice Jerozolimskiéy.

10. A podle niego pobudował Jedaia syn Haromaph przećiw domowi swemu: a podle niego budował Hattus syn Haseboniasza.

11. Połowicę ulice budował Melchias syn Herem, y Hasub syn Phahath Moab, y wieżę pieców.

bramy, którą najbliżéj była kościoła, przez którą ponieważ wnoszono bydlęta, żeby po wymyciu w sadzawce owczéj, blisko było nieść do kościoła dla ofiarowania, dla tego nazywała się bramą trzody.—*Poświęcili ją.* T. j. oczyścili z gruzów, dokończyli i uczynili okazałą; tak Watabl. i Izydor Klarias. Albo, że ją przez jakieś szczególne błogosławieństwo, poświęcili.—*Stu łokiet.* Hebr. *meah*, t. j. sto jako imię własne zatrzymali Pagnin. i Watabl, do jakowego zdania przychyla się też i Emm. Sa, patrz r. 12. LXX mówią: Sto. W hebr. niema wyrazu: łokci. — *Aż do wieże Hananeel.* Która była na rogu wschodnio-północnym.

2. *A podle niego.* W hebr. i grec. *do ręki jego*, jakoby rzec: że gdzie ręce jego pracowały, tam robotę kończono, albo następną rozpoczynano. Inni tłumaczą przez *u boku jego*, co oznacza toż samo. W opowiadaniu o budowie murów, Nehemiasz trzyma się porządku, postępując od strony wschodniéj przez północną, zachodnią i południową, powraca ku bramie trzody, zkąd rozpoczął.—*Mężowie Jerycha.* Od wieży Hananeel i daléj budowali Jerychontczycy, może z téj przyczyny, że ten brzeg leżał od strony ich miasta.—*Zachur syn Amri.* Aż do bramy Ryb.

3. *A bramę rybną.* Od północnéj strony miasta. A dla tego rybną nazwana, że najczęściéj z morza Galilejskiego ryby przez nią wnoszono, albo że najbliższą była rybnego rynku.

5. *Nie podłożyli szyi.* Słusznie Tekueńczycy oskarżają się o gnuśność i niewdzięczność; gdyż najszlachetniejszą jest rzeczą przyłożyć rękę do tak świętéj pracy.

6. *Starą bramę.* Która była w środku strony północnéj, a tak nazwana dla tego, że ślady jéj widoczne były od czasu Jebuzejczyków i Melchisedecha.

7. *Za książę.* Może być, że ów pobożny książę, dostarczał kosztów na roboty żydowskie. Albo rozumie Nehemiasz samego siebie, który z władzą wysłanym był od króla Perskiego i był księciem narodu.

8. *Złotnik.* Wyraz hebr. *tsoreph*, oznacza przetapiacza, oczyściciela, złotnika, albo kotlarza.—*Aptekarzów.* Są to aptekarze, olejkarze, którzy rozmaite wonności sztucznie mieszają.—*Zostawili Jeruzalem.* Znaczy, że budownicy z tego miejsca na którém budował Ananiasz, aż do końca ulicy szerszéj zaprzestali roboty, gdyż ta część nie potrzebowała odbudowania, bo była całą.

9. *A podle tego budował Raphaja.* Dla tego powiedziano, iż Raphajasz budował obok Ananiasza, że on pierwszy budował za nim, chociaż go dość znaczna przestrzeń oddzielała, nie potrzebująca poprawy.—*Przełożony ulicy Jerozolimskiéj.* Dla tego Raphaja nazywa się przełożonym ulicy Jerozolimskiéj, czyli połowy ulicy, jak w hebr., gdyż niżéj w. 12, Selum nazywa się przełożonym połowy ulicy tejże. Miasto zaś rozdzieloném było na pewne części, które też ulicami nazywano, a w ich liczbie jedna Jerozolimską się zwała. Willalpand. sądzi, że każda ulica składała się ze stu domów, z których w każdym, wiele się rodzin mieściło.

10. *Przeciw domowi swemu.* W tejże części miasta położonemu: w czém rostropnie się rozporządził Nehemiasz, ażeby każdy z tém większą pilnością budował, im bardziéj chciał siebie i własność swoję ubezpieczyć.

11. *Połowicę ulicy.* Znaczy że podwójna przestrzeń muru, który się rozciągał pomiędzy dwiema wieżami, odpowiadała połowie ulicy, a poczwórna, całéj ulicy: a ta przestrzeń wybudowana była przez Melchię i Hazuba, wspólnie z wieżą pieców.—*Wieżę pieców.* Dla tego się tak nazywała, że była blizko pieców, w których chleby pieczono,

12. Et juxta eum aedificavit Sellum filius Alohes princeps mediae partis vici Jerusalem, ipse et filiae ejus.

13. Et portam vallis aedificavit Hanun, et habitatores Zanoe; ipsi aedificaverunt eam, et statuerunt valvas ejus, et seras et vectes, et mille cubitos in muro usque ad portam sterquilinii.

14. Et portam sterquilinii aedificavit Melchias filius Rechab, princeps vici Bethacharam; ipse aedificavit eam, et statuit valvas ejus, et seras et vectes.

15. Et portam fontis aedificavit Sellum filius Cholhoza, princeps pagi Maspha; ipse aedificavit eam, et texit, et statuit valvas ejus, et seras et vectes, et muros piscinae Siloe in hortum regis, et usque ad gradus, qui descendunt de civitate David.

16. Post eum aedificavit Nehemias filius Azboc, princeps dimidiae partis vici Bethsur usque contra sepulcrum David et usque ad piscinam, quae grandi opere constructa est, et usque ad domum fortium.

17. Post eum aedificaverunt Levitae: Rehum filius Benni; post eum aedificavit Hasebias princeps dimidiae partis vici Ceilae in vico suo;

18. post eum aedificaverunt fratres eorum, Bavai filius Enadad, princeps dimidiae partis Ceilae.

19. Et aedificavit juxta eum Azer filius Josue, princeps Maspha, mensuram secundam, contra ascensum firmissimi anguli.

20. Post eum in monte aedificavit Baruch filius Zachai mensuram secundam ab angulo usque ad portam domus Eliasib sacerdotis magni.

21. Post eum aedificavit Merimuth filius Uriae filii Haccus mensuram secundam a porta domus Eliasib, donec extenderetur domus Eliasib.

22. Et post eum aedificaverunt sacerdotes, viri de campestribus Jordanis.

23. Post eum aedificavit Benjamin et Hasub

12. A podle niego budował Sellum syn Alohes, przełożony nad połowicą ulice Jerozolimskiéy, sąm y córki iego.

12. A bramę doliny zbudował Hanon, y obywatele Zanoe: ći ią zbudowali, y stanowili wrota iéy, y zamki, y zawory, y tysiąc łokiet muru aż do bramy gnoiowéy.

14. A bramę gnoiową budował Melchias syn Rechab, przełożony ulice Bethacharan: on ią zbudował, y postanowił wrota iéy y zamki, y zawory.

15. A bramę źrzódła zbudował Sellum syn Cholhoza przełożony wsi Maspha: on ią zbudował, y przykrył, y postawił wrota iéy, y zamki, y zawory, y mury sadzawki Siloe ku ogrodu królewskiemu, y aż do wschodu, który zstępuie do miasta Dawidowego.

16. Po nim budował Nehemias syn Asbok, przełożony nad połowicą ulice Bethsur, aż przećiwko grobowi Dawidowemu, y aż do stawu który z wielką pracą zbudowany iest, y aż do domu mocnych.

17. Po nim budowali Lewitowie, Rehum syn Benni: a po nim budował Hasebias przełożony nad połowicą ulice Ceile, na swéy ulicy;

18. po nim budowali braćia ich, Baway syn Henadad, przełożony nad połowicą Ceile.

19. A podle niego budował Azer syn Jozue, przełożony nad Maspha, miarę wtórą przećiw wstępowaniu ku mocnieyszemu rogu.

20. Po nim na górze budował Baruch syn Zachaiów miarę wtórą, od kąta aż do wrót domu Eliasiba kapłana wielkiego.

21. Po nim budował Merimuth syn Uriasza syna Hakkus, miarę wtórą ode drzwi domu Eliasib, póki się rozćiągał dom Eliasib.

22. A po nim budowali kapłani mężowie z pól Jordanu.

23. A po nim budował Beniamin y Hasub prze-

12. *Przełożony nad połowicą ulice.* Patrz w. 9.— *I córki jego.* Które wyręczały budowie ojców, nie mających synów.

13. *Bramę doliny.* Patrz r. 2, w. 13. — *Obywatele Zanoe:* Imie miasta, w pokoleniu Judy.—*Bramy gnojowéj.* Która była na zachodniéj stronie miasta, a że przez tę bramę wywożono śmiecie miejskie, dla tego tak nazwaną była.

15. *Bramę źródła.* Tak się nazywała dla sąsiedniego źródła Siloe. Brama ta była również na stronie miasta zachodniéj.—*Wsi Maspha.* Ulicy jerozolimskiéj Maspha nazwanéj, może od wysokości pozycyi, gdyż Maspha strzelnicę znaczy.—*Mury sadzawki Siloe.* Sądzą, że te mury były ceglane, a wody sadzawki przeznaczone były do zwilżania ogrodów królewskich.—*Do wschodu, który zstępuje.* Miasto bowiem Dawidowe było na miejscu wzniosłem, t. j. na górze Syon. Wzmianka o tych stopniach niżéj r. 12, w. 36.

16. *Nehemias syn Asbok.* Nie jest Nehemiaszem pisarzem téj księgi, bo r. 1 w. 1 był synem Helciasza.— *Który z wielką pracą zbudowany jest.* T. j. od Ezechiasza, patrz IV. Król. r. 18 w. 17; i r. 20, w. 20.— *Domu mocnych.* Dla tego się tak nazywał, że albo w nim mieszkali rycerze Dawidowi, albo że młodzież Jerozolimska ćwiczyła się w sztuce wojennéj, żeby się wykształcić na mężnych i doświadczonych wojowników; albo że żołnierze miejskiéj załogi mieli w nim swoje stanowisko.

17. *Ulice Ceile.* Ulica ta, albo część miasta, była na górze Syon, i była opasaną murem od dwóch jéj przełożonych Hasebiasza i Bawaj. Zdaje się, że ta ulica wzięła nazwę od wsi Ceila, gdzie Dawid śmiało i mężnie walczył z Filistynami, I. Król. 23, 5.

18. *Bracia ich.* Także z pokolenia Lewi.

19. *Przełożony nad Maspha.* T. j. połowy téj ulicy; gdyż nad drugą był przełożonym Sellum, w. 15, patrz co tam powiedziano.—*Miarę wtórą.* T. j. podwójną czyli przestrzeń co się między trzema wieżami ciągnęła.— *Wstępowaniu ku mocniejszemu rogu.* Kąt ten naznacza Willalp. na środku południowego muru, a na nim najwyższą i najobronniejszą wieżę, która obie części muru miała łączyć i strzedz, a o któréj mniemają niektórzy, iż była przez Oziasza zbudowaną. II. Paral. 26, 9.

20. *Na górze.* Syon.—*Miarę wtórą.* Podwójną.

21. *Drzwi domu Eliasib.* Brama nie miejska, lecz domu Eliasiba arcykapłana.—*Póki się rozciągał.* Ile się rozciągał.

22. *Mężowie z pól Jordanu.* Pochodzący ztamtąd. Emm. Sa i Watabl. mniemają, że tam mieszkali, chociaż domy w Jeruzalem mieli.

23. *A po nim.* Wyżéj wspomnionym Merimuth.

contra domum suam; et post eum aedificavit Azarias filius Maasiae filii Ananiae contra domum suam.

24. Post eum aedificavit Bennui filius Henadad mensuram secundam, a domo Azariae usque ad flexuram, et usque ad angulum.

25. Phalel filius Ozi contra flexuram et turrim, quae eminet de domo regis excelsa, id est, in atrio carceris: post eum Phadaja filius Pharos.

26. Nathinaei autem habitabant in Ophel usque contra portam aquarum ad orientem et turrim, quae prominebat.

27. Post eum aedificaverunt Thecueni mensuram secundam e regione, a turre magna et eminente usque ad murum templi.

28. Sursum autem a porta equorum aedificaverunt sacerdotes, unusquisque contra domum suam.

29. Post eos aedificavit Sadoc filius Emmer contra domum suam. Et post eum aedificavit Semaja filius Secheniae, custos portae orientalis.

30. Post eum aedificavit Hanania filius Selemiae, et Hanun filius Seleph sextus, mensuram secundam; post eum aedificavit Mosollam filius Barachiae, contra gazophylacium suum. Post eum aedificavit Melchias filius aurificis usque ad domum Nathinaeorum, et scruta vendentium contra portam judicialem, et usque ad coenaculum anguli.

31. Et inter coenaculum anguli in porta gregis aedificaverunt aurifices et negotiatores.

ciw domowi swému: a po nim budował Azariasz syn Maasiasza, syna Ananiasza naprzeciw domowi swému.

24. Po nim budował Bennuy syn Henadad, miarę wtórą od domu Azariaszowego, aż do zatoczenia, y aż do kąta.

25. Phalel syn Oziego budował przeciw zatoczeniu y wieży, która wychodzi z wyższego domu królewskiego, to iest, w sieni ciemnice: po nim Phadaia syn Pharos.

26. A Natineyczycy mieszkali w Ophel, aż naprzeciw bramie wodnéy na wschód słońca, y wieży która wychodziła.

27. Po nim budowali Thekuitchczycy miarą wtórą naprzeciwko: od wieże wielkiéy y wychodzącéy aż do muru kościelnego.

28. A wzgórę od bramy końskiéy budowali kapłani każdy przeciw domowi swemu.

29. Po nich budował Sadok syn Emmer przeciw domowi swému. A po nim budował Semaia syn Secheniaszów, stróż bramy wschodniéy.

30. Po nim budował Hanania syn Selemiaszów, y Hanun syn Seleph szósty, miarę wtórą: po nim budował Mosollam syn Barachiaszów, przećiwko skarbnicy swoiéy. Po nim budował Melchiasz syn złotniczy, aż do domu Nathineyczyków, y wiotesz przedaiących przećiw bramie sądowéy, y aż do sale narożnéy.

31. A między salą narożną w bramie trzody budowali złotnicy y kupcy.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O Żydach budujących i broniących się przeciw napaściom Samarytanów.

1. Factum est autem, cum audisset Sanaballat, quod aedificaremus murum, iratus est valde, et motus nimis subsannavit Judaeos,

2. et dixit coram fratribus suis, et frequentia Samaritanorum: Quid Judaei faciunt imbecilles? Num dimittent eos gentes? Num sacrificabunt, et complebunt in una die? Numquid aedificare poterunt lapides de acervis pulveris, qui combusti sunt?

3. Sed et Tobias Ammanites, proximus ejus

1. Y stało się gdy usłyszał Sanaballat żeśmy budowali mur, rozgniewał się barzo: a wzruszywszy się nazbyt, naygrawał Żydy,

2. y mówił przed braćią swą y przed zgromadzeniem Samaritanów: Co Żydowie niedołężni dźiałaią? Izali im dopuszczą narodowie? Izali będą ofiarować, y za ieden dźień dokonaią? Aza będą mogli nabudować kamienia z gromad prochu, które zgodzało?

3. Ale y Tobiasz Ammanitczyk bliski iego mó-

24. *Miarę wtórą.*—Podwojną.—*Aż do zatoczenia.* Gdyż góra Syonu na stronie wschodniej miała wklęsłość do środka, gdzie wykopana była sadzawka Siloe, a podług jéj kształtu i mur też wchylał się, tworząc na środku kąt rozwarty.

25. *Domu królewskiego.* Pałacu Salomona.— *W sieni ciemnicy.* Co się w owéj wieży znajdowała.

26. *W Ophel.* Ulicy tak zwanéj. — *Bramie wodnéj.* Przed środkiem królewskiego pałacu, przedzielona ulicą, która się nazywała bramą wodną, o któréj niżéj wspomina Nehemiasz r. 8, w. 16, dla tego nazywała się bramą wodną, iż przez nią Natyneyczycy wodę do użytku kościelnego potrzebną, wnosili.

27. *Miarę wtórą.* Podwojną.

28. *Od bramy końskiéj.* Która była na wschodniéj części miasta, a tak się nazywała dla tego, iż przez nią do źródła Cedron konie dla pojenia wodzono.

29. *Bramy wschodniéj.* Kościoła.

30. *Szósty.* Gdyż miał pięciu starszych od siebie braci. — *Przeciwko skarbnicy.* Przeciwko domu, w którym sprzęty i skarby miał złożone. Pagnin. i Watabl. tłumaczą przez wyrazy: *ze strony pokoju swego.*—*Złotniczy.* Patrz w. 8.—*Wiotesz przedających.* *Wiotesz.* Starzyzna, wytarta rzecz. Lin.—*Bramie sądowéj.* Która blisko była od kościoła i bramy trzodowéj, zdaje się, że ją też zwano bramą strażniczą, niżéj r. 12, w. 38. Może dla tego tak nazwana, że zamykała Natynejczyków, i że w niéj ich sądy a może się i innych odbywały; lecz za miasto nie prowadziła.

31. *Salą narożną.* Nazwa miejsca.

R. 4.—2. *Azali im dopuszczą narodowie?* Ażeby dokończyć mogli co rozpoczęli. — *Izali będą ofiarować?* Czy uczynią ofiary na poświęcenie soboty?— *Za jeden dzień dokonają.* Dokończą roboty do dnia oznaczonego. Albo: kiedyż wreszcie dokonają? Albo: jednego dnia, t. j. w czasie krótkim nie będą mogli żydzi dokończyć fabryki, a więc nie zabraknie czasu, żeby przeszkodzić rozpoczętéj robocie.

3. *Liszka przeskoczy mur.* Wyśmiewa fabrykę ży-

ait: Aedificent: si ascenderit vulpes, transiliet murum eorum lapideum.

4. Audi Deus noster, quia facti sumus despectui, converte opprobrium super caput eorum, et da eos in despectionem in terra captivitatis.

5. Ne operias iniquitatem eorum, et peccatum eorum coram facie tua non deleatur, quia irriserunt aedificantes.

6. Itaque aedificavimus murum, et conjunximus totum usque ad partem dimidiam; et provocatum est cor populi ad operandum.

7. Factum est autem, cum audisset Sanaballat, et Tobias, et Arabes, et Ammanitae, et Azotii, quod obducta esset cicatrix muri Jerusalem, et quod coepissent interrupta concludi, irati sunt nimis.

8. Et congregati sunt omnes pariter, ut venirent et pugnarent contra Jerusalem, et molirentur insidias.

9. Et oravimus Deum nostrum, et posuimus custodes super murum die ac nocte contra eos.

10. Dixit autem Judas: Debilitata est fortitudo portantis, et humus nimia est, et nos non poterimus aedificare murum.

11. Et dixerunt hostes nostri: Nesciant, et ignorent, donec veniamus in medium eorum, et interficiamus eos, et cessare faciamus opus.

12. Factum est autem venientibus Judaeis, qui habitabant juxta eos, et dicentibus nobis per decem vices, ex omnibus locis, quibus venerant ad nos,

13. statui in loco post murum per circuitum populum in ordinem cum gladiis suis, et lanceis et arcubus.

14. Et perspexi atque surrexi; et ajo ad optimates et magistratus, et ad reliquam partem vulgi: Nolite timere a facie eorum. Domini magni et terribilis mementote, et pugnate pro fratribus vestris, filiis vestris et filiabus vestris, et uxoribus vestris, et domibus vestris.

15. Factum est autem, cum audissent inimici nostri, nuntiatum esse nobis, dissipavit Deus consilium eorum. Et reversi sumus omnes ad muros, unusquisque ad opus suum.

16. Et factum est a die illa, media pars juvenum eorum faciebat opus, et media parata erat ad bellum; et lanceae et scuta, et arcus et loricae, et principes post eos in omni domo Juda

17. aedificantium in muro, et portantium onera, et imponentium; una manu sua faciebat opus, et altera tenebat gladium;

wił: Niechay buduią: ieśli przyidźie liszka, przeskoczy mur ich kamienny.

4. Usłysz Boże nasz, żeśmy się stali wzgardzonymi, obróć urąganie na głowę ich, a day ie na wzgardę w źiemi niewoléy.

5. Nie pokryway nieprawośći ich, a grzéch ich niechay przed tobą zgładzon nie będźie: że się naśmiewali z budujących.

6. A tak budowaliśmy mur, y złączyliśmy wszytek aż do połowice: y pobudźiło się serce ludu ku robieniu.

7. Y stało się gdy usłyszał Sanaballat y Tobiasz, y Arabczycy, y Ammanitczycy, y Azotczycy, że była wyrównana blizna muru Jeruzalem, a że się poczynały rozwaliny zawiérać, rozgniewali się nazbyt.

8. Y zgromadźili się wszyscy pospołu, aby iechali y walczyli na Jeruzalem, y zasadźili się na zdradźie.

9. Y modliliśmy się do Boga naszego, y postawiliśmy straż na murze, we dnie y w nocy przećiwko nim.

10. Y rzekł Judas: Zwątlała śiła noszącego, a źiemie iest barzo wiele, y my nie będźiem mogli budować muru.

11. Y rzekli nieprzyiaćiele naszy: Niechay nie wiedzą, y niech im tayno będźie, aż przyidźiemy w pośrzód ich, y pobiiemy ie, y uczyniemy że przestanie robota.

12. Y stało się, gdy Żydowie przychodźili, którzy mieszkali podle nich, y opowiedali nam dźieśięćkroć ze wszytkich mieysc z których byli przyszli do nas,

13. postawiłem na mieyscu za murem w około lud w sprawie z mieczmi swymi, z osczepy, y z łuki.

14. Y opatrzyłem, y wstałem, y rzekłem do przednieyszych y urzędników, y do ostatka ludu pospolitego: Niebóyćie się od oblicza ich. Pamiętayćie na Pana wielkiego y strasznego, a walczćie o braćią wasze, y syny wasze, y córki, y o żony, y o domy wasze.

15. Y stało się gdy usłyszeli nieprzyiaciele naszy że nam dano znać, rosproszył Bóg radę ich. Y wróćiliśmy się wszyscy do murów, każdy do roboty swéy.

16. Y stało się od onego dnia, połowica młodźieńców robiła, a połowica była gotowa ku bitwie, y osczepy, y tarcze, y łuki, y pancerze, a kśiążęta za nimi we wszytkim domu Judzkim,

17. y buduiących na murze, y noszących brzemiona, y nakładaiących: iedną ręką robił, a drugą miecz trzymał;

---

dowską, że ma być nędzną i niedołężną.

4. *Usłysz Boże nasz.* Słowa modlącego się Nehemiasza.— *W ziemi niewoléj.* W tym kraju cudzoziemcom podległym.

5. *Nie pokrywaj nieprawości ich.* T. j. zapomnieniem, jakoby rzekł: przypomnij, czyli ukarz; gdyż mówi się, że Bóg pokrywa, kiedy przebacza.

6. *Złączyliśmy wszystek aż do połowice.* Wznieśliśmy cały mur, do połowy zamierzonéj wysokości. — *Pobudziło się serce ludu.* Duch bowiem wzmaga się w robotnikach, gdy widzą, iż robota ich postępuje i wzrasta.

7. *Że była wyrównana blizna.* Części zrujnowane naprawione, i mury rozwalające się, rozpadliny, podparte. —*Rozwaliny zawierać.* LXX, *wyłomy zatykać.*

10. *Judas.* Żydzi.—*Zwątlała siła.* Słowa żydów ustających w pracy, i prawie rozpaczających o dobrym skutku.—*Ziemie* Hebr. i LXX, *proch,* t. j. wapna i piasku.

12. *Dziesięćkroć.* Wiele razy.

15. *Rozproszył Bóg radę ich.* Iż iść przeciw nam nie mogli, gdyż wykrył zasadzki które gotowali.

17. *A drugą miecz trzymał.* T. j. że każdy z budowników, miał miecz u boku.

18. aedificantium enim unusquisque gladio erat accinctus renes. Et aedificabant, et clangebant buccina juxta me.

19. Et dixi ad optimates, et ad magistratus, et ad reliquam partem vulgi: Opus grande est et latum, et nos separati sumus in muro procul alter ab altero:

20. in loco quocumque audieritis clangorem tubae, illuc concurrite ad nos: Deus noster pugnabit pro nobis.

21. Et nos ipsi faciamus opus, et media pars nostrum teneat lanceas ab ascensu aurorae, donec egrediantur astra.

22. In tempore quoque illo dixi populo: Unusquisque cum puero suo maneat in medio Jerusalem: et sint nobis vices per noctem et diem ad operandum.

23. Ego autem et fratres mei, et pueri mei, et custodes, qui erant post me, non deponebamus vestimenta nostra; unusquisque tantum nudabatur ad baptismum.

18. bo każdy z buduiacych miał miecz przypasany na biodra swoie. Y budowali y trąbili w trąbę podle mnie.

19. Y rzekłem do przednieyszych, y do urzędników, y do ostatka pospólstwa: Wielka robota y széroka, a myśmy się rozstrzelali po murze daleko ieden od drugiego:

20. na mieyscu na którymkolwiek usłyszyćie głos trąby, tam się zbiegayćie do nas: Bóg nasz będźie walczył za nas.

21. A my sami róbmy: a połowica nas niech trzyma osczepy od wstępu zorze, aż gwiazdy wschodźić będą.

22. Onego też czasu, mówiłem do ludu: każdy z sługą swym niech mieszka w pośrzód Jeruzalem, a miéymy przemiany przez noc y przez dźień na robotę.

23. A ia, y bracia moi, y słudzy moi, y stróże którzy byli za mną, nie zwłóczyliśmy szat naszych, każdy tylko zwłóczył się do omycia.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O gromieniu przez Nehemiasza nieużytych bogaczów i lichwiarzy.

1. Et factus est clamor populi et uxorum ejus magnus adversus fratres suos Judaeos.

2. Et erant qui dicerent: Filii nostri, et filiae nostrae multae sunt nimis, accipiamus pro pretio eorum frumentum, et comedamus, et vivamus.

3. Et erant qui dicerent: Agros nostros, et vineas et domos nostras opponamus, et accipiamus frumentum in fame.

4. Et alii dicebant: Mutuo sumamus pecunias in tributa regis, demusque agros nostros et vineas:

5. et nunc sicut carnes fratrum nostrorum, sic carnes nostrae sunt, et sicut filii eorum, ita et filii nostri. Ecce, nos subjugamus filios nostros et filias nostras in servitutem, et de filiabus nostris sunt famulae: nec habemus, unde possint redimi: et agros nostros et vineas nostras alii possident.

6. Et iratus sum nimis, cum audissem clamorem eorum secundum verba haec,

7. cogitavitque cor meum mecum et increpavi optimates et magistratus, et dixi eis: Usurasne singuli a fratribus vestris exigitis? Et congregavi adversum eos concionem magnam,

1. Y wszczęło się wielkie wołanie ludźi y żon ich przećiw Żydóm braćiéy swoiéy.

2. Y byli co tak mówili: Synów naszych y córek naszych iest barzo wiele: nabierzmy za zapłatę ich zboża, a iedzmy y żyymy.

3. Y byli co mówili: Pola nasze y winnice y domy nasze pozastawiaymy, a nabierzmy zboża w głodźie.

4. A drudzy mówili: Pożyczmy pieniędzy na podatki królewskie, a daymy pola nasze y winnice:

5. a teraz iako ciała braćiéy naszéy, tak są ciała nasze, a iako synowie ich, tak y synowie naszy. Oto my dawamy w niewolą syny nasze y córki nasze, a z córek naszych są niewolnicami, a nie mamy zkądby mogły bydź wykupione, y pola nasze y winnice nasze inni trzymaią.

6. Y rozgniewałem się barzo, gdym usłyszał wołanie ich wedle słów tych,

7. y myśliło serce moie ze mną, y zfukałem przednie y urząd, y rzekłem im: A więc każdy z was lichwę wyciągacie od braćiéy swéy? y zebrałem przećiw nim zgromadzenie wielkie,

18. *Trąbili w trąbę.* Gdy potrzeba było się zgromadzić dla odparcia nieprzyjacielskiéj siły.

22. *Z sługą swym.* Synem, albo służącym. LXX, *z młodzieńcem swoim.*— *W pośród Jeruzalem.* W samém mieście.—*A miejmy przemiany.* T. j. do czuwania, żeby w nocy wrogi niespodzianie nie naszli, a w dzień do przyśpieszenia roboty.

23. *Za mną.* Którzy szli za mną.—*Każdy.* Jeden się tylko rozdziewał, a inni w odzieży zostawali.— *Do omycia.* Do oczyszczenia, podług obrzędu żydowskiego.

R. 5.—1. *Żydom braciéj swojéj.* Możniejszym i bogatszym.

2. *Synów naszych.* Wolno bowiem było ojcu sprzedać syna albo córkę, w potrzebie. Exod. 21, 7.

3. *Pozastawiajmy.* Oddajmy w zastaw.

4. *Pożyczmy.* W hebr. i LXX. pożyczyliśmy.—*Na podatki królewskie.* Żebyśmy przygotowali pieniądze na opłatę królewskich podatków.

5. *Jako ciała braciéj naszéj.* Chociaż jesteśmy uczęstnikami tegoż ciała, krwi i człowieczeństwa, a jednak źle nam, i nasi ziomkowie nie troszczą się żeby nam ulżyć w niedostatku, chociaż są bracią naszą i bogatymi.

7. *Lichwę wyciągacie od braciéj swéj.* Przeciw czemu był zakaz w prawie Deut. 23, 19: *Nie pożyczysz bratu twemu na lichwę.*— *Przeciw nim zgromadzenie wielkie.* Całego narodu, żeby przed takiem mnóstwem zawstydzeni, słowami i przykładem Nehemiasza, odstąpili swoich chęci, a ubogim pomoc nieśli.

8. et dixi eis: Nos, ut scitis, redemimus fratres nostros Judaeos, qui venditi fuerant gentibus, secundum possibilitatem nostram: et vos igitur vendetis fratres vestros, et redimemus eos? Et siluerunt, nec invenerunt, quid responderent.

9. Dixitque ad eos: Non est bona res, quam facitis: quare non in timore Dei nostri ambulatis, ne exprobretur nobis a gentibus inimicis nostris?

10. Et ego, et fratres mei, et pueri mei commodavimus plurimis pecuniam et frumentum: non repetamus, in commune istud aes alienum concedamus, quod debetur nobis.

11. Reddite eis hodie agros suos, et vineas suas et oliveta sua, et domos suas: quin potius et centesimam pecuniae, frumenti, vini et olei, quam exigere soletis ab eis, date pro illis.

12. Et dixerunt: Reddemus, et ab eis nihil quaeremus: sicque faciemus, ut loqueris. Et vocavi sacerdotes, et adjuravi eos, ut facerent juxta quod dixeram.

13. Insuper excussi sinum meum, et dixi: Sic excutiat Deus omnem virum, qui non compleverit verbum istud, de domo sua, et de laboribus suis: sic excutiatur, et vacuus fiat. Et dixit universa multitudo: Amen. Et laudaverunt Deum. Fecit ergo populus, sicut erat dictum.

14. A die autem illa, qua praeceperat rex mihi, ut essem dux in terra Juda, ab anno vigesimo usque ad annum trigesimum secundum Artaxerxis regis per annos duodecim, ego et fratres mei annonas, quae ducibus debebantur, non comedimus.

15. Duces autem primi, qui fuerant ante me, gravaverunt populum, et acceperunt ab eis in pane, et vino, et pecunia quotidie siclos quadraginta; sed et ministri eorum depresserunt populum. Ego autem non feci ita propter timorem Dei;

16. quin potius in opere muri aedificavi, et agrum non emi, et omnes pueri mei congregati ad opus erant.

8. y rzekłem im: My iako wiećie, wykupiliśmy bracią naszę Żydy, którzy byli poganom zaprzedani, według przemożenia naszego: więc wy też przedawać będźiećie braćią waszę, y odkupować ie będźiem? Y umilknęli, a nie naleźli coby odpowiedźieli.

9. Y rzekłem do nich: Nie dobra to rzecz, którą czynićie: czemu nie w boiaźni Boga naszego chodźićie, aby nam nie urągali pogani nieprzyiaćiele naszy?

10. Y ia, y braćia moi, y słudzy moi, pożyczyliśmy wielom pieniędzy y zboża: nie upominaymyż się w obec wszyscy tego, dług daruymy, który nam winno.

11. Wróććie im dźiś pola ich, y winnice ich, y oliwnice ich, y domy ich: y owszem y setną część pieniędzy, zboża y oliwy, którąśćie zwykli od nich wyćiągać, dayćie za nie.

12. Y rzekli: Wróćimy, a nic od nich wyćiągać nie będźiemy, y tak uczynimy iako mówisz. Y przyzwałem kapłanów, y poprzyśiągłem ie, aby uczynili wedle tego com był rzékł.

13. Nad to wytrząsnałem zanadrze moie, y rzekłem: Tak niechay Bóg wytrząśnie wszelkiego męża, któryby dosyć nie uczynił słowu temu, z domu iego y z prace iego, tak niech wytrząśnion y wypróżnion będźie. Y rzekło wszytko zgromadzenie: Amen. Y chwalili Boga. Uczynił tedy lud, iako było rzeczono.

14. A od onego dnia, którego mi król przykazał, abym był książęćiem w źiemi Judzkiéy, od roku dwudźiestego aż do roku trzydźiestego wtórego Artaxerxa króla, przez dwanaśćie lat, ia y braćia moi nie iedliśmy rocznego obroku, które książętam dawać powinno.

15. A piérwsze kśiążęta co przedemną były, obciążali lud, y brali od nich w chlebie y w winie y w pieniądzach na każdy dźień syklów cztérdźieśći: y słudzy ich tłumili lud. Alem ia tak nie czynił dla boiaźni Bożéy;

16. ale owszem około murów budowałem, y rolim nie kupił, y wszyscy służebnicy moi na robotę zgromadzeni byli.

---

8. *My.... wykupiliśmy.* Zorobabel, Ezdrasz i Nehemiasz.—*Którzy byli poganom zaprzedani.* Przez tych, którzy niewolników nie mieli.— *Przedawać będziecie bracią waszę.* Z równą, a nawet większą bezbożnością, bo tamci sprzedali tych z którymi żadna nie łączyła wspólność, ani krwi, ani ojczyzny; wyście zaś zaprzedali braci i ziomków swoich.

10. *Słudzy moi.* Służący i domownicy moi.—*Nie upominajmyż się w obec wszyscy.* Wszyscy wspólnie, jednomyślnie postanówmy niedopominać się.

11. *Wróćcie im dziś pola ich.* Którzy macie w zastawie, żebyście teraz dali z łaski, co póżniej macie dać z prawa i jubileuszu.—*Setną.* Zwróćcie im, albo ustąpcie po jednym procencie od sta na każdy miesiąc, t. j. po dwanaście na rok każdy.—*Dajcie za nie.* Pozwólcie żeby mieli dla siebie.

12. *Rzekli.* Zniewoleni wstydem czy bojaźnią, a może chęcią dobra publicznego.—*Przyzwałem kapłanów.* Co uczęstniczyli w tejże zbrodni, a których niechciał w obec całego narodu zawstydzać, przez uszanowanie dla stanu kapłańskiego.

13. *Zanadrze.* Odzież ostatnią.— *Niechaj Bóg wytrząśnie.* Zbiegiem, ubogim, i wygnańcem z ojczyzny niechaj uczyni.— *Wypróżnion będzie.* Lichym i ubogim.—*Amen.* Niech się stanie.—*Chwalili Boga.* Że tak dobrą i pobożną myśl wszystkim podał.

14. *Ja i bracia moi.* Domownicy moi.—*Rocznego obroku.* Opłaty które dawano na zakupienie żywności, gdyż słuszna jest, ażeby służący społeczności, kosztem tejże społeczności byli utrzymani.— *Nie jedliśmy.* Co uczynił Nehemiasz wzruszony miłosierdziem ku biednemu narodowi.

15. *Syklów czterdzieście.* Sykl jeden miał wartości czterech regaljów hiszpańskich, jak często mówiono.— *Tłumili lud.* Albo przez srogie wymagania, albo przez nieludzkie obchodzenie się.

16. *Około murów budowałem.* W r. 3 nie wymienia się żadne miejsce szczegółowie, któreby Nehemiasz własnym kosztem zbudował; wszystkich zaś budowników wspierał osobiście, lub przez swoich.— *Rolim nie kupił.* Nie zbogaciłem się, przez kradzież pieniędzy narodowych.—*Służebnicy moi.* Domowi moi.

17. Judaei quoque et magistratus centum quinquaginta viri, et qui veniebant ad nos de gentibus, quae in circuitu nostro sunt, in mensa mea erant.

18. Parabatur autem mihi per dies singulos bos unus, arietes sex electi, exceptis volatilibus, et inter dies decem vina diversa, et alia multa tribuebam; insuper et annonas ducatus mei non quaesivi, valde enim attenuatus erat populus.

19. Memento mei Deus meus in bonum secundum omnia, quae feci populo huic.

17. Żydowie też y urzędników sto y pięćdźieśiat mężów, y którzy do nas przychodźili od narodów które około nas są, u stołu mego byli.

18. A gotowano mi na każdy dźień wołu iednego, baranów sześć wybornych, oprócz ptastwa, a w dźieśięć dni wina rozmaite, y wiele innych rzeczy dawałem: nad to y rocznego obroku kśięstwa mego nie domagałem się: bo lud był barzo zubożony.

19. Pomniże na mię Boże móy ku dobremu, wedle wszytkiego com uczynił ludowi temu.

CAPUT VI.

1. Factum est autem, cum audisset Sanaballat, et Tobias, et Gossem Arabs, et ceteri inimici nostri, quod aedificassem ego murum, et non esset in ipso residua interruptio (usque ad tempus autem illud valvas non posueram in portis), *(Supr. 4. 1).*

2. miserunt Sanaballat et Gossem ad me, dicentes: Veni, et percutiamus foedus pariter in viculis in campo Ono. Ipsi autem cogitabant, ut facerent mihi malum.

3. Misi ergo ad eos nuntios, dicens: Opus grande ego facio, et non possum descendere, ne forte negligatur, cum venero, et descendero ad vos.

4. Miserunt autem ad me secundum verbum hoc per quatuor vices, et respondi eis juxta sermonem priorem.

5. Et misit ad me Sanaballat juxta verbum prius quinta vice puerum suum, et epistolam habebat in manu sua scriptam hoc modo:

6. In gentibus auditum est, et Gossem dixit, quod tu et Judaei cogitetis rebellare, et propterea aedifices murum, et levare te velis super eos regem: propter quam causam

7. et prophetas posueris, qui praedicent de te in Jerusalem, dicentes: Rex in Judaea est. Auditurus est rex verba haec: idcirco nunc veni, ut ineamus consilium pariter.

8. Et misi ad eos, dicens: Non est factum secundum verba haec, quae tu loqueris: de corde enim tuo tu componis haec.

9. Omnes enim hi terrebant nos, cogitantes, quod cessarent manus nostrae ab opere, et quie-

ROZDZIAŁ 6.

O nieprzyjaciołach Nehemiasza, i środkach przeciwko nim przezeń użytych.

1. Y stało się, gdy usłyszał Sanaballat y Tobiasz y Gossem Arabczyk, y inni nieprzyiaciele naszy, żem ia zbudował mur, a nie zostawało w nim żadney rozwaliny, (a do onego czasu wrót nie postawiłem był w bramach)

2. posłali Sanaballat y Gossem do mnie, mówiąc: Przyidźi a uczyńmy między sobą przymierze we wśiach na polu Ono. A oni myślili żeby mi co złego uczynili.

3. A tak posłałem do nich posły, mówiąc: Czynię wielką robotę y ziechać nie mogę, aby śię snadź nie zaniechała, gdybym iechał y przybył do was.

4. A posyłali do mnie cztéry kroć wedle tego słowa, odpowiedźiałem im wedle mowy piérwszéy.

5. Y posłał do mnie Sanaballat wedle słowa pierwszego piąty kroć sługę swego, y miał list w ręce swéy tak napisany:

6. Jest ten posłuch między ludźmi, co też y Gossem powiedział, że ty y Żydowie myślićie się z mocy wybić, y dla tego muruiesz mur, y chcesz się podnieść królem nad nimi: dla któréy przyczyny

7. postanowiłeś y proroki którzyby o tobie opowiadali w Jeruzalem, mówiąc: Jest król w żydowskiéy źiemi. Usłyszy król te słowa: a przetoż teraz przyiedź, abyśmy się społecznie naradźili.

8. Y posłałem do nich mówiąc: Nie stało się wedle słów tych, które ty mówisz, z serca bowiem twego ty to wymyślasz.

9. Bo ci wszyscy straszyli nas myśląc, że miały przestać ręce nasze od roboty, y mieliśmy za-

---

17. *Którzy do nas przychodzili od narodów.* Zdaje się, że rozumie posłów.

18. *A w dziesięć dni wina rozmaite.* Watabl. tak tłumaczy: w ciągu dni dziesięciu przyjmowałem ich wszelkiego rodzaju winem, w podostatku. Sanchez rozumie tak: że dawano dziesięć gatunków wina, każde w pewne dni, a po dniach dziesięciu, znowu powtarzano ten sam porządek. Inni znowu mniemają, że każdego dziesiątego dnia dawano wina dostatkiem, w innych zaś dziewięciu dniach pod miarą.— *Obroku księstwa.* W hebr. *chleb książęcy.*— LXX nazywają *chlebem wymuszenia.*

19. *Ku dobremu.* Żebyś mi uczynił dobrze.

R. 6.— 2. *Na polu Ono.* Płaszczyznie tej Adrichomius naznacza miejsce w pokoleniu Benjamina, przy Jordanie, patrz r. 11, w. 35, gdzie nazwana: *Doliną rzemieślniczą.*— *Żeby mi co złego uczynili.* Zabili, lub pojmali.

6. *Gossem.* Arab, o którym wzmianka w w. 1, i indziej.— *Podnieść się królem.* Królem uczynić, kraj najechać.

7. *Postanowiłeś proroki.* Którzyby tobie sprzyjali, i lud namawiali do zrobienia cię królem, albo przyzwolenia na to.— *Abyśmy się społecznie naradzili.* Zostawują Nehemiasza w niepewności, czy w razie, jeśliby chciał wojować z Artaxerxem, zechcą z nim się sprzymierzyć, czy tylko usłyszeć jak się oczyszczać będzie z potwarzy takowej, żeby mieli co donieść królowi o odstępstwie, o którem pogłoski krążyły.

8. *Nie stało się.* Kłamią pogłoski, i zmyślasz bezkarnie.

9. *Wszyscy.* Sanaballat, y którzy się z nim za zgubę żydów sprzysięgli.

sceremus. Quam ob causam magis confortavi manus meas,

10. et ingressus sum domum Semajae filii Dalajae filii Metabeel secreto. Qui ait: Tractemus nobiscum in domo Dei in medio templi, et claudamus portas aedis, quia venturi sunt, ut interficiant te, et nocte venturi sunt ad occidendum te.

11. Et dixi: Num quisquam similis mei fugit? et quis ut ego ingredietur templum, et vivet? non ingrediar.

12. Et intellexi, quod Deus non misisset eum, sed quasi vaticinans locutus esset ad me, et Tobias et Sanaballat conduxissent eum:

13. acceperat enim pretium, ut territus facerem, et peccarem, et haberent malum, quod exprobrarent mihi.

14. Memento mei, Domine, pro Tobia et Sanaballat, juxta opera eorum talia: sed et Noadiae prophetae, et ceterorum prophetarum, qui terrebant me.

15. Completus est autem murus vigesimo quinto die mensis Elul, quinquaginta duobus diebus.

16. Factum est ergo, cum audissent omnes inimici nostri, ut timerent universae gentes, quae erant in circuitu nostro, et conciderent intra semetipsos, et scirent, quod a Deo factum esset opus hoc.

17. Sed et in diebus illis multae optimatum Judaeorum epistolae mittebantur ad Tobiam, et a Tobia veniebant ad eos.

18. Multi enim erant in Judaea habentes juramentum ejus, quia gener erat Secheniae filii Area, et Johanan filius ejus acceperat filiam Mosollam filii Barachiae;

19. sed et laudabant eum coram me, et verba mea nuntiabant ei, et Tobias mittebat epistolas ut terreret me.

niechać: dla którey przyczyny barźiey umacniałem ręce moie.

10. Y wszedłem w dóm Semaia syna Dalaiasza syna Methabeel taiemnie. Który mi rzekł: Rozmówmy się między sobą w domu Bożym wpośrzód kośćioła, a zamkniymy drzwi kośćielne: bo przyydą aby cię zabili, y w nocy przyydą aby cię zabili.

11. Y rzekłem: Izali kto mnie podobny ucieka? y któż iako ia wnidźie do kośćioła, a będźie żyw? nie wnidę.

12. Y rozumiałem, że go Bóg nie posłał, ale iakoby prorokuiąc mówił do mnie, y Tobiasz y Sanaballat naięli go byli:

13. bo był wźiął pieniądze, abych się ulęknąwszy czynił y grzészył, ażeby mieli co złego, czymby mi urągali.

14. Pomni na mię Panie dla Tobiasza y Sanaballata, według uczynków ich takowych: ale y na Noadiasza proroka i innych proroków, którzy mię straszyli.

15. A mur dokonany był dwudźiestego y piątego dnia mieśiąca Elul, za pięćdźieśiąt y za dwa dni.

16. Stało się tedy, gdy usłyszeli wszyscy nieprzyiaćiele naszy, że się polękali wszyscy narodowie, którzy byli około nas, y upadli sami w sobie, y poznali że od Boga stala się ta sprawa.

17. Ale y dni onych wiele listów od przednich Żydów posyłane były do Tobiasza, y od Tobiasza przychodziły do nich.

18. Bo ich wiele w Żydowstwie było maiących przyśięgę iego, iż był źięciem Secheniasza syna Area, a Johanan syn iego poiął był córkę Mosollam syna Barachiaszowego;

19. ale y chwalili go przed mną, y słowa moie odnośili mu; a Tobiasz posyłał listy aby mię straszył.

CAPUT VII. — ROZDZIAŁ 7.

O postanowieniu straży w Jeruzalem na odbudowanych wałach, i o rodzinach, które z Zorobabelem wróciły.

1. Postquam autem aedificatus est murus, et posui valvas, et recensui janitores, et cantores et Levitas,

1. A gdy mur zbudowany był, y postawiłem wrota, y policzyłem wrótne, y śpiewaki y Lewity,

---

10. *Wszedłem w dom Semaja.* Był fałszywym prorokiem; zdaje się, że był kapłanem z porządku Dalaja, który był dwudziestym trzecim, I. Paral. 24, 18, przesiadywał w domu, niby mąż święty, miłujący życie spokojne i odosobnione. Ten więc wezwał Nehemiasza do siebie, jakoby mając mu cóś w imieniu Bożem powiedzieć, do którego pokryjomu przybył Nehemiasz. W hebr. i grec. dodano, *który był zamkniętym*, t. j. ukrytym przed towarzystwem ludu.—*Zamknijmy drzwi kościelne.* Umysły nieprzyjaciół były rozdrażnione, miasto nie miało podwojów w bramach; prawdopodobném więc było niebespieczeństwo, a rada zbawienną; bo kościoł był miejscem bezpieczném, nakształt zamku obwarowanym. A czynił to dla tego, żeby Nehemiasza przez tę bojaźń próżną, podać w pogardę u żydów.

11. *Izali kto mnie podobny ucieka?* Nieprzystała ucieczka książęciu; a więc nieuczynię, jak radzisz.—*Któż jako ja wnijdzie do kościoła, a będzie żyw?* Kto mnie podobny, pójdzie do kościoła, żeby ochronił życie?

12. *Rozumiałem.* Albo z przyrodzonéj roztropności, albo z Bożego objawienia.—*Jakoby prorokując.* Udając siebie za proroka.

13. *Grzeszył.* Przeciwko dobréj sławie, o którą, jako narodowy książe starać się powinienem.

14. *Pomnij na mię Panie.* T. j. żebyś mi oddał dobrałem za owe złe, które przeciw mnie knowali.—*Noadiasza proroka.* Fałszywego proroka i innych, których nieprzyjaciele przeciw mnie pobudzali.

15. *Miesiąca Elul.* Który w części odpowiada naszemu Sierpniowi, a w części Wrześniowi.

16. *Upadli sami w sobie.* Duchem upadli.

17. *Przednich żydów.* Sprzymierzonych z Tobiaszem.

18. *Przysięgę jego.* Przymierze z nim.—*Był zięciem Secheniasza.* Imię jakiegoś możnego żyda, wielkiego znaczenia.—*Mosollam.* Którego liczą między budownikami, r. 3, 4.

R. 7.—1. *Policzyłem.* Postanowiłem.

2. praecepi Hanani fratri meo, et Hananiae principi domus de Jerusalem (ipse enim quasi vir verax et timens Deum plus ceteris videbatur),

3. et dixi eis: Non aperiantur portae Jerusalem usque ad calorem solis. Cumque adhuc assisterent, clausae portae sunt, et oppilatae; et posui custodes de habitatoribus Jerusalem, singulos per vices suas, et unumquemque contra domum suam.

4. Civitas autem erat lata nimis et grandis, et populus parvus in medio ejus, et non erant domus aedificatae.

5. Deus autem dedit in corde meo, et congregavi optimates, et magistratus, et vulgus, ut recenserem eos; et inveni librum census eorum, qui ascenderant primum, et inventum est scriptum in eo.

6. Isti filii provinciae, qui ascenderunt de captivitate migrantium, quos transtulerat Nabuchodonosor, rex Babylonis, et reversi sunt in Jerusalem, et in Judaeam, unusquisque in civitatem suam. *(1. Esd. 2, 1).*

7. Qui venerunt cum Zorobabel: Josue, Nehemias, Azarias, Raamias, Nahamani, Mardochaeus, Belsam, Mespharath, Begoai, Nahum, Baana. Numerus virorum populi Israel:

8. Filii Pharos, duo millia centum septuaginta duo;

9. Filii Saphatia, trecenti septuaginta duo;

10. Filii Area, sexcenti quinquaginta duo;

11. Filii Phahathmoab filiorum Josue et Joab, duo millia octingenti decem et octo;

12. Filii Aelam, mille ducenti quinquaginta quatuor;

13. Filii Zethua, octingenti quadraginta quinque;

14. Filii Zachai, septingenti sexaginta;

15. Filii Bannui, sexcenti quadraginta octo;

16. Filii Bebai, sexcenti viginti octo;

17. Filii Azgad, duo millia trecenti viginti duo;

18. Filii Adonicam, sexcenti sexaginta septem;

19. Filii Beguai, duo millia sexaginta septem;

20. Filii Adin, sexcenti quinquaginta quinque;

21. Filii Ater, filii Hezeciae, nonaginta octo;

22. Filii Hasem, trecenti viginti octo;

23. Filii Besai, trecenti viginti quatuor;

24. Filii Hareph, centum duodecim;

25. Filii Gabaon, nonaginta quinque;

2. rozkazałem Hanani bratu memu, y Hananiaszowi książęćiu domu z Jeruzalem (bo on sie zdał iako mąż wierny, y boiący się Boga więcéy niż drudzy),

3. y rzekłem im: Niechay bram Jerozolimskich nie otwarzaią aż do ćiepła słonecznego. A gdy iescze stali, zamkniono bramy y zatarasowano; y postanowiłem straż z obywatelów Jerozolimskich, każdego na odmiany swoie, y każdego przećiw domowi iego.

4. A miasto było barzo szérokie y wielkie, a lud w pośrzodku iego mały, y domy nie były pobudowane.

5. A Bóg podał do serca mego, y zebrałem przednieysze, y urzędniki y lud pospolity, abych ie policzył; y nalazłem księgi liczby onych, którzy byli piérwey przyszli, y nalazło się w nich napisano.

6. Ci synowie krainy, którzy wyszli z poymania przeprowadzonych, które był przeniósł Nabuchodonozor, król Babiloński, y wróćili się do Jeruzalem, y do Żydowskiéy źiemie, każdy do miasta swego.

7. Którzy przyszli z Zorobabelem: Jozue, Nehemiasz, Azariasz, Raamiasz, Nahamani, Mardocheusz, Belsam, Mespharath, Begoay, Nahum, Baana. Liczba mężów ludu Izraelskiego:

8. Synów Pharos dwa tyśiąca sto śiedmdziesiąt dwa;

9. Synów Saphatia trzysta śiedmdźiesiąt dwa;

10. Synów Area sześćset pięćdźiesiąt dwa;

11. Synów Phahatmoab z synów Jozuego y Joaba dwa tyśiąca ośmset ośmnaśćie;

12. Synów Aelam, tyśiąc dwieśćie pięćddźiesiąt cztérzéy;

13. Synów Zethua, ośmset cztérdźieśći pięć;

14. Synów Zachai, śiedmset sześćdźiesiąt;

15. Synów Bannui, sześćset cztérdźieśći ośm;

16. Synów Bebai, sześćset dwadźieśćia ośm;

17. Synów Azgad, dwa tyśiąca trzysta dwadźieśćia dwa;

18. Synów Adonikam, sześćset sześćdźiesiąt śiedm;

19. Synów Beguai, dwa tyśiąca sześćdźiesiąt śiedm;

20. Synów Adin, sześćset pięćdźiesiąt pięć;

21. Synów Ater, syna Hezeciaszowego, dźiewięćdźiesiąt ośm;

22. Synów Hasem, trzysta dwadźieśćia ośm;

23. Synów Besai, trzysta dwadźieśćia cztérzéy;

24. Synów Hareph, sto dwanaśćie;

25. Synów Gabaon, dźiewięćdźiesiąt pięć;

---

2. *Hanani.* Zdaje się, że ten sam, który w r. 1, w. 2 wspomniany, że do Nehemiasza przyszedł do Persyi.— *Książęciu domu.* Tigur tłumaczy: *książęciu zamku Jerozolimskiego.* Watabl, *pałacu królewskiego.* Zdaje się że to ten dóm, o którym mianowicie starał się Nehemiasz u Artaxersa, r. 2, w. 8.

3. *Gdy jeszcze stały.* Chce Nehemiasz, żeby w ich przytomności bramy zamknięto i zatarasowano.

5. *A Bóg podał do serca mego.* Tę myśl mi nastręczył.—*Nalazłem księgi liczby.* Spis tych, którzy do Judei z niewoli wrócili.

6. *Ci synowie krainy.* Zdaje się, że Nehemiasz aż do w. siedmdziesiątego czytał spis ten sam, który jest w 1 ks. Ezdr. r. 2. Porównywający jednak te spisy, wiele między niemi różnicy znajdzie. Nie łatwo jednak odkryć przyczynę różnicy. Być może, że spis, który tu jest, nie z Nehemiaszowéj, lecz z innéj księgi wypisany, a któréj to księgi teraz niema; zdaje się, że tak mniema Watabl. i Emmanuel Sa. Inni sądzą, że spis pierwiastkowo w Babilonie zkopijowany, potém w Judei rozpatrzony, z pewną zmianą, która w ciągu długiéj zaszła podróży.

26. Filii Bethlehem et Netupha, centum octoginta octo;
27. Viri Anathoth, centum viginti octo;
28. Viri Bethazmoth, quadraginta duo;
29. Viri Cariathiarim, Cephira, et Beroth, septingenti quadraginta tres;
30. Viri Rama et Geba, sexcenti viginti unus;
31. Viri Machmas, centum viginti duo;
32. Viri Bethel et Hai, centum viginti tres;
33. Viri Nebo alterius, quinquaginta duo;
34. Viri Aelam alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor;
35. Filii Harem, trecenti viginti;
36. Filii Jericho, trecenti quadraginta quinque;
37. Filii Lod, Hadid et Ono, septingenti viginti unus;
38. Filii Senaa, tria millia nongenti triginta.
39. Sacerdotes: Filii Idaja in domo Josue, nongenti septuaginta tres;
40. Filii Emmer, mille quinquaginta duo;
41. Filii Phashur, mille ducenti quadraginta septem;
42. Filii Arem, mille decem et septem.
43. Levitae: Filii Josue et Cedmihel filiorum
44. Odujae, septuaginta quatuor.
45. Cantores: Filii Asaph, centum quadraginta octo.
46. Janitores: Filii Sellum, filii Ater, filii Telmon, filii Accub, filii Hatita, filii Sobai, centum triginta octo.
47. Nathinaei: Filii Soha, filii Hasupha, filii Tebbaoth,
48. filii Ceros, filii Siaa, filii Phadon, filii Lebana, filii Hagaba filii Selmai,
49. filii Hanan, filii Geddel, filii Gaher,
50. filii Raaja, filii Rasin, filii Necoda,
51. filii Gezem, filii Aza, filii Phasea,
52. filii Besai, filii Munim, filii Nephusim,
53. filii Bacbuc, filii Hacupha, filii Harhur,
54. filii Besloth, filii Mahida, filii Harsa,
55. filii Bercos, filii Sisara, filii Thema,
56. filii Nasia, filii Hatipha.
57. Filii servorum Salomonis: Filii Sothai, filii Sophereth, filii Pharida,
58. filii Jahala, filii Darcon, filii Jeddel,
59. filii Saphatia, filii Hatil, filii Phochereth, qui erat ortus ex Sabaim filio Ammon.
60. Omnes Nathinaei, et filii servorum Salomonis, trecenti nonaginta duo.
61. Hi sunt autem, qui ascenderunt de Thelmela, Thelharsa, Cherub, Addon et Emmer, et non potuerunt indicare domum patrum suorum, et semen suum, utrum ex Israel essent:

26. Synów Bethlehem y Netupha, sto ośmdźieśiąt ośm;
27. Mężów Anathoth, sto dwadźieśćia ośm;
28. Mężów Bethazmoth, cztérdźieści dwa;
29. Mężów Kariathiarim, Cephira y Beroth, śiedmset cztérdźieści trzéy;
30. Mężów Rama y Geba, sześćset dwadźieśćia ieden;
31. Mężów Machmas, sto dwadźieśćia dwa;
32. Mężów Bethel y Hay, sto dwadźieśćia trzéy;
33. Mężów Nebo drugiego, pięćdźieśiąt dwa;
34. Mężów Aelam drugiego, tyśiąc dwieśćie pięćdźieśiąt cztérzéy;
35. Synów Harem, trzysta dwadźieśćia;
36. Synów Jericho, trzysta cztérdźieści pięć;
37. Synów Lod, Hadid y Ono, siedmset dwadźieśćia ieden;
38. Synów Senaa, trzy tyśiące dźiewięćset trzydźieśći.
39. Kapłanów: Synów Idaia w domu Jozue, dźiewięćset śiedmdźieśiąt trzéy;
40. Synów Emmer, tyśiąc pięćdźieśiąt dwa;
41. Synów Phashur, tyśiąc dwieśćie cztérdźieści śiedm;
42. Synów Arem, tyśiąc śiedmnaśćie.
43. Lewitów: Synów Jozuego y Cedmihel synów
44. Odwiasza, śiedmdźieśiąt cztérzéy.
45. Spiewaków: Synów Asaph, sto cztérdźieśći ośm.
46. Wrotnych: Synów Sellum, synów Ater, synów Telmon, synów Akkub, synów Hatita, synów Sobai, sto trzydźieśći ośm.
47. Nathyneyczycy: Synowie Soha, synowie Hasupha, synowie Tebbaoth,
48. synowie Ceros, synowie Siaa, synowie Phadon, synowie Lebana, synowie Hagaba, synowie Selmai,
49. synowie Hanan, synowie Geddel, synowie Gaher,
50. synowie Raaia, synowie Rasin, synowie Nekoda,
51. synowie Gezem, synowie Aza, synowie Phasea,
52. synowie Besai, synowie Munim, synowie Nephusym,
53. synowie Bakbuk, synowie Hakupha, synowie Harhur,
54. synowie Besloth, synowie Mahida, synowie Harsa,
55. synowie Berkos, synowie Sisara, synowie Themat,
56. synowie Nasia, synowie Hatipha.
57. Synowie slug Salomonowych: Synowie Sothai, synowie Sophereth, synowie Pharida,
58. synowie Jahala, synowie Darkon, synowie Jeddel,
59. synowie Saphatia, synowie Hatil, synowie Phochereth, który poszedl z Sebaim syna Ammon.
60. Wszytkich Nathyneyczyków y synów slug Salomonowych, trzysta dźiewięćdźieśiąt dwa.
61. A ci są, którzy wyszli z Thelmela, z Thelharsa, Cherub, Addon y Emmer, a nie mogli pokazać domów oyców swoich, y naśienia swego, ieśliże z Izraela byli:

62. Filii Dalaja, filii Tobia, filii Necoda, sexcenti quadraginta duo.

63. Et de sacerdotibus: Filii Habia, filii Accos, filii Berzellai, qui accepit de filiabus Berzellai Galaaditis uxorem, et vocatus est nomine eorum. *(1. Esdr. 2, 62.)*

64. Hi quaesierunt scripturam suam in censu, et non invenerunt, et ejecti sunt de sacerdotio.

65. Dixitque Athersatha eis, ut non manducarent de Sanctis sanctorum, donec staret sacerdos doctus et eruditus. *(Infr. 8, 9.)*

66. Omnis multitudo quasi vir unus: quadraginta duo millia trecenti sexaginta,

67. absque servis et ancillis eorum, qui erant septem millia trecenti triginta septem, et inter eos cantores, et cantatrices, ducenti quadraginta quinque.

68. Equi eorum, septingenti triginta sex; muli eorum, ducenti quadraginta quinque;

69. cameli eorum, quadringenti triginta quinque; asini, sex millia septingenti viginti.

Hucusque refertur, quid in commentario scriptum fuerit, exin Nehemiae historia texitur.

70. Nonnuli autem de principibus familiarum dederunt in opus. Athersatha dedit in thesaurum auri drachmas mille, phialas quinquaginta, tunicas sacerdotales quingentas triginta.

71. Et de principibus familiarum dederunt in thesaurum operis auri drachmas viginti millia, et argenti mnas duo millia ducentas.

72. Et quod dedit reliquus populus, auri drachmas viginti millia, et argenti mnas duo millia et tunicas sacerdotales sexaginta septem.

73. Habitaverunt autem sacerdotes, et Levitae, et janitores, et cantores, et reliquum vulgus, et Nathinaci, et omnis Israel in civitatibus suis.

62. Synów Dalaia, synów Tobia, synów Nekoda, sześćset cztérdźieśći dwa.

63. A z kapłanów: Synowie Habia, synowie Akkos, synowie Bersellai, który poiął z córek Bersellai Galaadczyka żonę y przezwany był ich imieniem.

64. Ci szukali pisma swego w liczbie, y nie naleźli y wyrzuceni są z kapłaństwa.

65. Y rzekł im Athersatha, aby nie iedli z Świętego świętych, ażby stanął kapłan uczony y ćwiczony.

66. Wszytko mnóstwo iako mąż ieden cztérdźieśći dwa tyśiące trzysta sześćdźieśiąt,

67. oprócz sług y służebnic ich, których było śiedm tyśięcy trzysta trzydźieśći śiedm, a między nimi śpiéwaków y śpiéwaczek dwieśćie cztérdźieśći pięć.

68. Koni ich, śiedmset trzydźieśći sześć; mułów ich, dwieśćie cztérdźieści pięć,

69. wielbłądów ich, czterysta trzydźieśći pięć; osłów, sześć tyśięcy śiedmset dwadźieśćia.

Dotąd powiada się co było w kśięgach napisano: odtąd prowadźi się historya Nehemiaszowa.

70. A niektórzy z kśiążąt domów dali na robotę. Athersatha dał do skarbu złota tyśiąc drachm, czasz pięćdźieśiąt, szat kapłańskich pięćset trzydźieśći.

71. A z kśiążąt domów dali do skarbu na robotę, złota drachm dwadźieśćia tyśięcy, a śrébra grzywien dwa tyśiąca dwieśćie.

72. A co dał ostatek ludu złota drachm dwadźieśćia tyśięcy, a śrébra grzywien dwa tyśiąca, a szat kapłańskich sześćdźieśiąt śiedm.

73. A kapłani, y Lewitowie, wrotni, y śpiewacy, y inne pospólstwo, y Nathyneyczycy, y wszytek Izrael mieszkali w mieśćiech swoich.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O zezwaniu przez Nehemiasza całego narodu, przeczytaniu mu prawa Bożego, i uroczystości Namiotów.

1. Et venerat mensis septimus; filii autem Israel erant in civitatibus suis. Congregatusque est omnis populus quasi vir unus ad plateam, quae est ante portam aquarum, et dixerunt Esdrae scribae, ut afferret librum legis Moysi, quam praeceperat Dominus Israel.

2. Attulit ergo Esdras sacerdos legem coram multitudine virorum et mulierum, cunctisque, qui poterant intelligere, in die prima mensis septimi.

3. Et legit in eo aperte in platea, quae erat ante portam aquarum, de mane usque ad mediam

1. Y przyszedł był mieśiąc śiodmy: a synowie Izraelowie byli w mieśćiech swoich. Y zebrał się wszytek lud iako mąż ieden, na plac, który iest przed wodną bramą, y rzekli Ezdraszowi pisarzowi, aby przyniósł kśięgi zakonu Moyżeszowego, który był przykazał Pan Izraelowi.

2. Przyniósł tedy Ezdrasz kapłan zakon przed zgromadzeniem mężów y niewiast, y wszytkich którzy rozumieć mogli, piérwszego dnia mieśiąca śiódmego.

3. Y czytał na nim iawnie na placu, który był przed wodną bramą, od poranku aż do polu-

70. *Dali na robotę.* W darze, dla postępu roboty przy odnowieniu Jeruzalem.—*Athersatha.* Tak po chaldejsku nazywano Nehemiasza. Tak się też nazywa, I. Ezdr. 2, 63 i indziéj.—*Czasz.* Patrz I. Ezdr. 1, 9.

71. *Złota drachm.* Jedna drachma złota, równa wartością jednemu złotemu włoskiemu.—*Grzywien.* Patrz I. Ezdr. 2, 69.

R. 8.—1. *Miesiąc siódmy.* T. j. pierwszy dzień Tisri, który prawie Wrześniowi naszemu odpowiada. — *Wodną bramą.* Patrz r. 3, w. 26.—*Księgi zakonu Mojżeszowego.* Pięcioksiąg.

2. *Pierwszego dnia miesiąca.* Który to dzień święcili żydzi, i nazywał się greckim wyrazem: *Neomenia.* Patrz Num. 28, 11, i Riberę o kość. ks. 5, r. 20.

3. *Czytał na nim.* Prawdopodobna, że czytał w różnych miejscach, a szczególniej niektóre miejsca główne

diem, in conspectu virorum et mulierum, et sapientium; et aures omnis populi erant erectae ad librum.
4. Stetit autem Esdras scriba super gradum ligneum, quem fecerat ad loquendum; et steterunt juxta eum Mathathias et Semeia, et Ania et Uria, et Helcia et Maasia ad dexteram ejus, et ad sinistram Phadaja, Misael, et Melchia, et Hasum et Hasbadana, Zacharia, et Mosollam.
5. Et aperuit Esdras librum coram omni populo, super universum quippe populum eminebat; et cum aperuisset eum, stetit omnis populus.
6. Et benedixit Esdras Domino Deo magno; et respondit omnis populus: Amen, amen; elevans manus suas, et incurvati sunt, et adoraverunt Deum proni in terram.
7. Porro Josue et Bani et Serebia, Jamin, Accub, Septhai, Odia, Maasia, Celita, Azarias, Jozabed, Hanan, Phalaja, Levitae silentium faciebant in populo ad audiendam legem; populus autem stabat in gradu suo.
8. Et legerunt in libro legis Dei distincte, et aperte ad intelligendum; et intellexerunt, cum legeretur.
9. Dixit autem Nehemias (ipse est Athersatha), et Esdras sacerdos et scriba, et Levitae, interpretantes universo populo: Dies sanctificatus est Domino Deo nostro, nolite lugere, et nolite flere. Flebat enim omnis populus, cum audiret verba legis.
10. Et dixit eis: Ite, comedite pinguia, et bibite mulsum, et mittite partes his, qui non praeparaverunt sibi, quia sanctus dies Domini est, et nolite contristari: gaudium etenim Domini est fortitudo nostra.
11. Levitae autem silentium faciebant in omni populo, dicentes: Tacete, quia dies sanctus est, et nolite dolere.
12. Abiit itaque omnis populus, ut comederet et biberet, et mitteret partes, et faceret laetitiam magnam, quia intellexerant verba quae docuerat eos.
13. Et in die secundo congregati sunt principes familiarum universi populi, sacerdotes et Levitae ad Esdram scribam, ut interpretaretur eis verba legis.

dnia, przed oczyma mężów y niewiast, y mądrych: a uszy wszytkiego ludu były nastawione ku księgam.
4. Y stanął Ezdrasz pisarz na stopniu drzewianym, który był uczynił na mówienie, a podle niego stanęli Mathathiasz y Semeia, y Ania, y Uria, y Helcia, y Maasia, po prawéy stronie iego: a po lewéy, Phadaia, Misael, y Melchia, y Hasum, y Hasbadana, Zacharia y Mosollam.
5. Y otworzył Ezdrasz księgi przed wszytkim ludem: bo stał wyższy nad wszytkim ludem: a gdy ie otworzył, powstał wszytek lud.
6. Y błogosławił Ezdrasz Panu Bogu wielkiemu: y odpowiedźiał wszytek lud: Amen, Amen, podnosząc ręce swoie. Y nachylili się y kłaniali się Bogu twarzami na źiemię.
7. A Jozue, y Bani y Serebia, Jamin, Akkub, Sephtay, Odia, Maasia, Celita, Azariasz, Jozabed, Hanan, Phalaia, Lewitowie czynili pomilczenie między ludem ku słuchaniu zakonu: a lud stanął na swym mieyscu.
8. Y czytali w księgach zakonu Bożego, wyraźliwie, y iaśnie ku wyrozumieniu: y rozumieli gdy czytano.
9. A Nehemiasz (ten iest Athersatha) y Ezdrasz kapłan y pisarz, y Lewitowie wykładaiący, wszytkiemu ludowi: Dźień poświęcony iest Panu Bogu naszemu, niesmęćcież się ani płaczćie. Bo płakał wszytek lud, gdy słuchał słów zakonu.
10. Y rzekł im: Idźćiesz, iedzćie rzeczy tłuste, y piyćie słodycz, a posyłayćie częśći tym którzy sobie nie nagotowali: bo święty Panu dźień iest, a nie bądźćie smutni, wesele bowiem Pańskie iest moc nasza.
11. A Lewitowie czynili pomilczenie między wszytkim ludem, mówiąc: Milczćie, bo dźień święty iest, a nie żaluyćie.
12. Odszedł tedy wszytek lud aby iadł y pił, y posyłał częśći, y czynił wielkie wesele: iż wyrozumieli słowa których nauczył ich był.
13. A drugiego dnia zebrali się przednieyszy domów wszytkiego ludu, kapłani y Lewitowie do Ezdrasza pisarza, aby im wykładał słowa zakonu.

wybrał z Lewityku, Exodu, a szczególniéj z Deuteronomium.—*Mądrych.* Hebr. *rozumiejących.* LXX, *a oni rozumiejący,* czyli: mogli jako dojrzali wiekiem rozumieć, co było czytanem. Patrz I. 8, 16.
4. *Stopniu.* Tam ustawionym.
5. *Powstał wszystek lud.* Powstał na znak uszanowania. Patrz II. Ezdr. 9, 3.
6. *Błogosławił Ezdrasz.* Może podług jakiejś używanéj formy, która zwykła poprzedzać czytanie.—*Kłaniali się Bogu.* Poddając się i Bogu i prawu jego, które czytać mieli.
7. *Czynili pomilczenie.* Patrz I. Ezdr. 8, 16.
8. *Rozumieli gdy czytano.* T. j. że gdy coś nastręczało się ciemnego, to Ezdrasz objaśniał.
9. *Wykładający.* Z powodu obowiązku swego. Patrz I. Ezdr. 8, 18.—*Dzień poświęcony.* Dla tego uroczysty, że był czwartym dniem miesiąca zwanym Neomenia, albo pierwszym, kalendas nazywającym się. Patrz w. 2.—*Ani płaczcie.* Bo dni uroczyste ku radości ustanowione. Płakali dla tego, iż z czytania książki zrozumieli, że zapowiedziane groźby na przestępców prawa Bożego już się spełniły.
10. *Słodycz.* Wino słodkie, które się z miodem mieszało. Hebr. i LXX. *słodkie.*—*Posyłajcie części.* Część pokarmów rozdajcie ubogim, którzy dla niedostatku nie mogli przygotowywać sobie. — *Moc nasza.* Albo, jak LXX, *bo Pan jest siłą naszą,* który siły nasze pokrzepi, abyśmy na przyszłość troskliwiej prawo jego zachowywali. Radując się w Panu, ochotnymi będziemy i silnymi do ukończenia robot naszych.
11. *Milczcie.* Zajęczeli bowiem głośnym płaczem.
12. *Iż wyrozumieli słowa.* T. j. jak dobrym jest Bóg dla tych, którzy się do niego całem sercem nawracają.
13. *Drugiego dnia.* Tegoż, siódmego miesiąca.—*Aby im wykładał słowa zakonu.* Wątpliwości względem rozumienia prawa, rozwiązywał.

14. Et invenerunt scriptum in lege, praecepisse Dominum in manu Moysi, ut habitent filii Israel in tabernaculis, in die solemni, mense septimo;

15. et ut praedicent, et divulgent vocem in universis urbibus suis, et in Jerusalem, dicentes: Egredimini in montem, et afferte frondes olivae, et frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, et ramos palmarum, et frondes ligni nemorosi, ut fiant tabernacula, sicut scriptum est.

16. Et egressus est populus, et attulerunt. Feceruntque sibi tabernacula unusquisque in domate suo, et in atriis suis, et in atriis domus Dei, et in platea portae aquarum, et in platea portae Ephraim.

17. Fecit ergo universa ecclesia eorum, qui redierant de captivitate, tabernacula, et habitaverunt in tabernaculis; non enim fecerant a diebus Josue filii Nun taliter filii Israel usque ad diem illum. Et fuit laetitia magna nimis. *(Lev. 23, 39.)*

18. Legit autem in libro legis Dei per dies singulos, a die primo usque ad diem novissimum; et fecerunt solemnitatem septem diebus, et in die octavo collectam juxta ritum.

14. Y naleźli napisano w zakonie, że Pan roskazał w ręce Moyżesza, aby synowie Izraelscy mieszkali w kuczkach w dźień uroczysty mieśiąca śiódmego:

15. a iżby opowiadali y rozgłaszali po wszytkich mieśćiech ich, y w Jeruzalem, mówiąc: Wynidźie na górę, a przynieśćie gałęźia oliwnego, y gałęźia drzewa naypięknieyszego, gałązek mirtu, y gałęźia palmowego, y gałęźia drzewa gaiowego, aby się naczyniło kuczek, iako iest napisano.

16. Y wyszedł lud, y przynieśli. Y poczynili sobie kuczki każdy na domie swoim, y w śieniach swoich, y w sieniach domu Bożego, y na placu wodney bramy, na placu bramy Ephraim.

17. Uczyniło tedy wszytko zgromadzenie tych, którzy się byli wróćili z poymania, kuczki, y mieszkali w kuczkach: bo nieuczynili byli tak synowie Izraelscy ode dni Jezuego syna Nun, aż do dnia onego. Y było wesele barzo wielkie.

18. A na księgach zakonu Bożego czytał na każdy dźień od pierwszego dnia aż do dnia ostatecznego: y czynili święto przez śiedm dni, a dnia ósmego zgromadzenie według obrzędu.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O poście i pokucie Żydów, i wznowionem przymierzu między Bogiem a narodem.

1. In die autem vigesimo quarto mensis hujus convenerunt filii Israel in jejunio et in saccis, et humus super eos.

2. Et separatum est semen filiorum Israel ab omni filio alienigena; et steterunt, et confitebantur peccata sua, et iniquitates patrum suorum.

3. Et consurrexerunt ad standum, et legerunt in volumine legis Domini Dei sui, quater in die, et quater confitebantur, et adorabant Dominum Deum suum.

4. Surrexerunt autem super gradum Levitarum Josue et Bani, et Cedmihel, Sabania, Bonni, Sarebias, Bani et Chanani, et clamaverunt voce magna ad Dominum Deum suum.

5. Et dixerunt Levitae Josue et Cedmihel, Bonni, Hasebnia, Serebia, Odaja, Sebnia, Phathahia: Surgite, benedicite Domino Deo vestro ab aeterno

1. A dnia dwudźiestego czwartego tego mieśiąca zeszli się synowie Izraelscy, w pośćie, y w worzech, a źiemia na nich.

2. Y odłączyło się naśienie synów Izraelowych od wszelkiego syna obcego: y stanęli y wyznawali grzechy swoie, y nieprawośći oyców swoich.

3. Y podnieśli się aby stali: y czytali na księgach zakonu Pana Boga swego, cztery kroć przez dźień, y cztery kroć się spowiadali, y kłaniali się Panu Bogu swemu.

4. A powstali na stopniu Lewitów, Jozue, y Bani, y Cedmihel, Sabania, Bonni, Sarebias, Bani, y Chanani: y wołali głosem wielkim do Pana Boga swego.

5. Y mówili Lewitowie, Jozue, y Cedmihel, Bonni, Hasebnia, Serebia, Odaia, Sebnia, Phathahia: Wstańćie, błogosławćie Panu Bogu waszemu od

---

14. *Mieszkali w kuczkach.* Żeby obchodzili uroczystość kuczek, która się też z greckiego *scenopegia* nazywa, Lewit. r. 23. Patrz Riberę o kość. ks. 5, r. 13.

15. *Przynieście gałęzia oliwnego.* Patrz Lew. 23, w. 40. — *Gałęzia drzewa najpiękniejszego.* W hebr. *drzewa tłustego*, jedni rozumieją sosnę, inni cedr, a inni inaczej.

16. *Na domie swoim.* Tak z LXX, t. j. na dachu domu swego, pod odkrytém niebem.

17. *Bo nieuczynili byli tak.* Z taką ochotą, pobożnością i radością.

18. *Od dnia pierwszego aż do dnia ostatniego.* Przez całe dni ośm, dopóki uroczystość trwała.—*Dnia ósmego.* Po siedmiu dniach scenopegii następujące.—*Zgromadzenie według obrzędu.* Patrz Lewit. 23, 36.

R. 9.—1. *A dnia dwudziestego czwartego.* T. j. siódmego, po uroczystości kuczek. — *W poście i w worzech.* Te oznaki pokuty przyjęte dla przebłagania Boga za grzech zawartych małżeństw w cudzoziemkami, jak widać z w. nast. A pobudzili się do pokuty, przez czytanie prawa, i upomnienia Ezdraszowe. — *Ziemia* Proch, którym głowy posypywali.

2. *Odłączyło się nasienie.* Przez rozwiązanie małżeństw z cudzoziemcem zawartych. Albo, że żydzi z obojga rodziców wiernych zrodzeni, byli oddzielnymi od tych, których rodzice stanowili pomieszaną wiarę, t. j. jedna połowa była niewierną; nie chcieli bowiem z nimi nadal mieć żadnych stosunków.

3. *Aby stali.* Dla uszanowania prawa Bożego, które czytać miano. Albo, że wstępowali na jakieś wznioślejsze miejsce, z któregoby łatwo mogli być widzianymi i słyszanymi. Patrz r. pop. w. 5.—*Spowiadali się, i kłaniali.* Jak podobież uczynili r. pop. w. 6.

5. *Wstańcie.* T. j. nuż.—*Od wieku.* T. j. istniejącemu, jak tłumaczy Emm. Sa. Albo, czcijcie Pana zawsze, i głoście, że godzien jest od wszystkich być czczonym i chwalonym.—*Niech błogosławią.* Wszyscy, albo wszyst-

usque in aeternum: et benedicant nomini gloriae tuae excelso in omni benedictione et laude.

6. Tu ipse, Domine, solus: tu fecisti coelum, et coelum coelorum, et omnem exercitum eorum: terram et universa, quae in ea sunt: maria et omnia, quae in eis sunt: et tu vivificas omnia haec, et exercitus coeli te adorat.

7. Tu ipse, Domine Deus, qui elegisti Abram, et eduxisti eum de igne Chaldeorum, et posuisti nomen ejus Abraham. *(Gen. 11, 31.)*

8. Et invenisti cor ejus fidele coram te, et percussisti cum eo foedus, ut dares ei terram Chananaei, Hethaei et Amorrhaei, et Pherezaei, et Jebusaei, et Gergesaei, ut dares semini ejus: et implesti verba tua, quoniam justus es.

9. Et vidisti afflictionem patrum nostrorum in Aegypto, clamoremque eorum audisti super Mare rubrum.

10. Et dedisti signa atque portenta in Pharaone, et in universis servis ejus, et in omni populo terrae illius: cognovisti enim, quia superbe egerant contra eos, et fecisti tibi nomen, sicut et in hac die.

11. Et mare divisisti ante eos, et transierunt per medium maris in sicco: persecutores autem eorum projecisti in profundum, quasi lapidem in aquas validas.

12. Et in columna nubis ductor eorum fuisti per diem, et in columna ignis per noctem, ut appareret eis via, per quam ingrediebantur.

13. Ad montem quoque Sinai descendisti, et locutus es cum eis de coelo, et dedisti eis judicia recta, et legem veritatis, ceremonias, et praecepta bona:

14. et sabbatum sanctificatum tuum ostendisti eis: et mandata et ceremonias, et legem praecepisti eis in manu Moysi servi tui.

15. Panem quoque de coelo dedisti eis in fame eorum, et aquam de petra eduxisti eis sitientibus, et dixisti eis, ut ingrederentur et possiderent terram, super quam levasti manum tuam, ut traderes eis.

16. Ipsi vero et patres nostri superbe egerunt, et induraverunt cervices suas, et non audierunt mandata tua.

17. Et noluerunt audire, et non sunt recordati mirabilium tuorum, quae feceras eis. Et indura-

wieku aż do wieku: a niech błogosławią imieniowi chwały twoiéy wysokiemu, we wszelakim błogosławieństwie y chwale.

6. Ty sam Panie ieden, tyś uczynił niebo, y niebo niebios, y wszytko woysko ich, źiemię y wszytko co iest na niéy, morza y wszytko co w nich iest: y ty żywisz to wszytko, a woysko niebieskie tobie się kłania.

7. Tyś sam Panie Boże, któryś wybrał Abrama, a wywiodłeś go z ognia Chaldeyskiego, a dałeś mu imię Abraham.

8. Y nalazłeś serce iego wierne przed tobą: y uczyniłeś z nim przymierze żebyś mu dał źiemię Chananeyczyka, Hetheyczyka, y Amorreyczyka, y Pherezeyczyka, y Jebuzeyczyka, y Gergezeyczyka, abyś dał nasieniu iego, y ziśćiłeś słowa twe, żeś iest sprawiedliwy.

9. Y widziałeś utrapienie oyców naszych w Egyptćie, y wysłuchałeś wołanie ich nad morzem czérwonym.

10. Y dałeś znaki y cuda na Pharaonie y na wszytkich sługach iego, y na wszytkim ludu źiemie iego: boś poznał że hardźie przećiwko nim czynili: y uczyniłeś sobie imię, iako y dziś.

11. Y rozdzieliłeś morze przed nimi, y przeszli przez pośrzodek morza po suszy: a prześladowce ich wrzućiłeś w głębokość, iako kamień w wody gwałtowne.

12. Y byłeś wodzem ich we dnie w słupie obłokowym, a w nocy w słupie ognistym, aby widźieli drogę po któréy szli.

13. Stąpiłeś też na górę Sinai, y mówiłeś z nimi z nieba, y dałeś im sądy prawe, y zakon prawdy, Ceremonię, y przykazania dobre:

14. y szabath poświęcony twóy pokazałeś im, y przykazania, y Ceremonię, y zakon przykazałeś im w ręce Moyżesza sługi twego.

15. Chléb téż z nieba dałeś im w głodźie ich, y wywiodłeś im wodę z skały gdy pragnęli: y rzekłeś im aby weszli, a pośiedli źiemię na którąś podniósł rękę swą abyś im podał.

16. A oni y oycowie naszy hardźie czynili, y zatwardźili karki swe, y nie słuchali rozkazania twego.

17. Y niechćieli słuchać, ani wspomnieli na dźiwy twoie, któreś im był uczynił. Y zatwardźili

kie rzeczy.— *Imieniowi chwały twojej.* Chwalebnemu imieniowi twemu.

6. *Niebo niebios.* Najwyższe niebo, empiryczne, w którém anioły i duchy błogosławione. — *Żywisz.* Zachowujesz. Tak w ps. 40, 3. w tejże myśli powiedziano: *Pan niechaj go zachowa*, t. j. niechaj zachowa, żywego trzyma.— *Wojsko niebieskie.* Anioły, gwiazdy.

7. *Z ognia Chaldejskiego.* Patrz Genes. 11, 31. — *Abraham.* Gdy pierwiéj Abramem się nazywał. Gen. 17,5.

8. *Uczyniłeś z nim przymierze.* Patrz Gen. 17, 7.

9. *Widziałeś utrapienie.* Patrz Exod. r. 1 i następne.— *I wysłuchałeś wołanie ich nad morzem czerwoném.*—W którém Egipcyan zatopiłeś. Exod. r. 14.

10. *Uczyniłeś sobie imię.* Imię swe uczyniłeś chwalebnem i świętem.

13. *Sądy.* Przykazania sądownicze, obyczajowe i obrzędowe.—*Ceremonie.* Hebr. *Ustawy.*

14. *Poświęcony twój.* Ku czci twéj poświęcony, w którym dniu wstrzymać się od pracy trzeba, a szczególnie czci twéj poświecić.

15. *Chleb też z nieba.* Pokarm, t. j. manna. Exod. 16, 31.— *Podniósł rękę swą.* To zwyczaj przysięgających. Patrz Gen. 14, 22.

17. *Dali głowę.* Pagnin z hebr. tak tłumaczy: i postanowili głowę swoję, ażeby powrócili do niewoli swéj, t. j. chcieli wybrać głowę i wodza, żeby zostawiwszy Mojżesza, powrócili do Egiptu, miejsca dawnéj niewoli swéj.

verunt cervices suas, et dederunt caput, ut converterentur ad servitutem suam, quasi per contentionem. Tu autem Deus propitius, clemens, et misericors, longanimis, et multae miserationis non dereliquisti eos:
18. et quidem cum fecissent sibi vitulum conflatilem, et dixissent: Iste est Deus tuus, qui eduxit te de Aegypto: feceruntque blasphemias magnas.
19. Tu autem in misericordiis tuis multis non dimisisti eos in deserto: columna nubis non recessit ab eis per diem, ut duceret eos in viam, et columna ignis per noctem, ut ostenderet eis iter, per quod ingrederentur.
20. Et spiritum tuum bonum dedisti, qui doceret eos, et manna tuum non prohibuisti ab ore eorum, et aquam dedisti eis in siti.
21. Quadraginta annis pavisti eos in deserto, nihilque eis defuit: vestimenta eorum non inveteraverunt, et pedes eorum non sunt attriti.
22. Et dedisti eis regna et populos, et partitus es eis sortes: et possederunt terram Sehon, et terram regis Hesebon, et terram Og, regis Basan.
23. Et multiplicasti filios eorum sicut stellas coeli, et adduxisti eos ad terram, de qua dixeras patribus eorum, ut ingrederentur et possiderent.
24. Et venerunt filii, et possederunt terram: et humiliasti coram eis habitatores terrae Chananaeos, et dedisti eos in manu eorum et reges eorum, et populos terrae, ut facerent eis, sicut placebat illis.
25. Ceperunt itaque urbes munitas et humum pinguem, et possederunt domus plenas cunctis bonis, cisternas ab aliis fabricatas, vineas et oliveta, et ligna pomifera multa: et comederunt, et saturati sunt, et impinguati sunt, et abundaverunt deliciis in bonitate tua magna.
26. Provocaverunt autem te ad iracundiam, et recesserunt a te, et projecerunt legem tuam post terga sua, et prophetas tuos occiderunt, qui contestabantur eos, ut reverterentur ad te: feceruntque blasphemias grandes.
27. Et dedisti eos in manu hostium suorum, et afflixerunt eos. Et in tempore tribulationis suae clamaverunt ad te: et tu de coelo audisti, et secundum miserationes tuas multas dedisti eis salvatores, qui salvarent eos de manu hostium suorum.
28. Cumque requievissent, reversi sunt, ut facerent malum in conspectu tuo: et dereliquisti eos in manu inimicorum suorum: et possederunt eos. Conversique sunt, et clamaverunt ad te: tu autem

karki swoie, y dali głowę, aby się wróćili w niewolą swą iakoby przez upór. Ale ty Boże miłośćiwy, łaskawy a miłośierny, nieskwapliwy, y wielkiego zlitowania, nie opuśćiłeś ich:
18. y iescze choć sobie sprawili ćielca ulanego, y mówili: Tenći iest Bóg twóy, który ćię wywiódł z Egyptu: y dopuśćili się wielkich bluźniérstw.
19. A ty w wielkich miłośierdźiach twych nie opuśćiłeś ich na puszczy: słup obłoku nie odstąpił od nich we dnie, aby ie prowadźił w drodze: y słup ognia w nocy, żeby im ukazał drogę którąby iśdź mieli.
20. Y ducha twego dobrego dałeś, któryby ie uczył, y manny twoiéy nie odiąłeś od ust ich, y wodę dałeś im w pragnieniu.
21. Przez czterdźieśći lat żywiłeś ie na puszczy, y na niczym im nie schodźiło: szaty ich nie zwiotszały, y nogi ich nie natarły się.
22. Y dałeś im królestwa y narody, y podźieliłeś im losy, y pośiedli źiemię Sehon, y źiemię króla Hesebon, y źiemię Og króla Bazan.
23. Y rozmnożyłeś syny ich, iako gwiazdy niebieskie: y przywiodłeś ie do źiemie o którey powiedźiałeś był oycóm ich aby weszli y pośiedli.
24. Y przyszli synowie, y pośiedli źiemię: y poniżyłeś przed nimi obywatele źiemie Chananeyczyki, y podałeś ie w ręce ich y króle ich, y narody źiemie, aby im uczynili iako się im podobało.
25. Pobrali tedy miasta obronne, y źiemię tłustą, y pośiedli domy pełne wszytkich dóbr: studnie od innych sprawione, winnice y oliwnice, y drzew rodzaynych śiła: y iedli y byli nasyceni, y otyli, y mieli dostatek roskoszy z dobroći twéy wielkiéy.
26. A ćiebie wzruszyli ku gniewu, y odstąpili od ćiebie, y zarzućili w tył swóy zakon twóy: y proroki twoie pobili, którzy ie oświadczali, aby się ku tobie nawróćili: y dopuszczali się bluźniérstwa wielkiego.
27. Y podałeś ie w rękę nieprzyiaćiołóm, y utrapili ie. A czasu utrapienia swego wołali do ćiebie, a ty wysłuchałeś z nieba, a podług wielkich politowania twoich dałeś im wybawićiele, którzyby ie wybawili z ręki nieprzyiaćiół ich.
28. Y gdy odpoczynęli, wróćili się aby złość czynili przed oczyma twemi: y opuśćiłeś ie w ręce nieprzyiaćiół ich, y pośiedli ie. Y nawróćili się y wołali do ćiebie, a ty wysłuchałeś z nieba, y wy-

18. *Wielkich bluźnierstw.* LXX, drażnienie wielkie; gdyż drażnili Boga, uwłaczając czci jego, a czcząc bałwana, jakoby przezeń wyprowadzonymi zostali z niewoli, co należy do bluźnierstwa.
20. *Ducha twego dobrego.* Zdaje się, że rozumie anioła przewodniczącego w drodze w słupie obłoku albo ognia. Albo rozumie ducha proroctwa, który był w Mojżeszu.
21. *Nogi ich nie natarły się.* Albowiem obuwia ich, pomimo swej starości, niezużywały się.
24. *Przyszli synowie.* Ziemia obiecana narodowi, nie dostała się ojcom, lecz synom ich i wnukom.—*Poniżyłeś.* Z powodu zwycięstwa, które nad nimi żydom dałeś.
25. *Dobroci.* Łaskawości.
26. *Oświadczali.* Zapowiedzieli, że Bóg niesprawiedliwości im uczynione pomści ciężkiemi karami. Albo, że niebo i ziemię na świadectwo przyzywali.—*Bluźnierstwa wielkiego.* Patrz w. 18.
27. *Dałeś im wybawiciele.* Szczególnie w epoce Sędziów. Patrz Sędz. 3, 9.
28. *Przez wiele czasów.* W różnych czasach i razach.

de coelo exaudisti, et liberasti eos in misericordiis tuis, multis temporibus.

29. Et contestatus es eos, ut reverterentur ad legem tuam. Ipsi vero superbe egerunt, et non audierunt mandata tua, et in judiciis tuis peccaverunt, quae faciet homo, et vivet in eis: et dederunt humerum recedentem, et cervicem suam induraverunt, nec audierunt.

30. Et protraxisti super eos annos multos, et contestatus es eos in spiritu tuo per manum prophetarum tuorum, et non audierunt: et tradidisti eos in manu populorum terrarum.

31. In misericordiis autem tuis plurimis non fecisti eos in consumtionem, nec dereliquisti eos, quoniam Deus miserationum, et clemens es tu.

32. Nunc itaque, Deus noster magne, fortis et terribilis, custodiens pactum et misericordiam, ne avertas a facie tua omnem laborem, qui invenit nos, reges nostros, et principes nostros, et sacerdotes, et prophetas nostros, et patres nostros, et omnem populum tuum a diebus regis Assur usque in diem hanc.

33. Et tu justus es in omnibus, quae venerunt super nos, quia veritatem fecisti: nos autem impie egimus.

34. Reges nostri, principes nostri, sacerdotes nostri, et patres nostri non fecerunt legem tuam, et non attenderunt mandata tua, et testimonia tua, quae testificatus es in eis.

35. Et ipsi in regnis suis, et in bonitate tua multa, quam dederas eis, et in terra latissima et pingui, quam tradideras in conspectu eorum, non servierunt tibi, nec reversi sunt a studiis suis pessimis.

36. Ecce, nos ipsi hodie servi sumus, et terra, quam dedisti patribus nostris, ut comederent panem ejus, et quae bona sunt ejus: et nos ipsi servi sumus in ea.

37. Et fruges ejus multiplicantur regibus, quos posuisti super nos propter peccata nostra, et corporibus nostris dominantur, et jumentis nostris secundum voluntatem suam: et in tribulatione magna sumus.

38. Super omnibus ergo his nos ipsi percutimus foedus, et scribimus: et signant principes nostri, Levitae nostri, et sacerdotes nostri.

bawiłeś ie w miłośierdźiach twoich przez wiele czasów.

29. Y oświadczałeś ie aby się nawróćili do zakonu twego. Ale oni hardźie czynili, y nie słuchali roskazania twego, y grzészyli przećiw sądóm twoim, które uczyni człowiek y będźie w nich żył: y dali ramię odchodzące, y zatwardźili kark swóy, a nie słuchali.

30. Y przedłużyłeś nad nimi wiele lat, y oświadczyłeś ie w duchu twym przez rękę proroków twoich: y niesłuchali: y podałeś ie w rękę narodóm ziemskim.

31. Ale w miłośierdźiach twoich wielkich nie dałeś ich na wytracenie, aniś ich opuśćił: bo Bóg zlitowania y łaskawy ty iesteś.

32. Teraz tedy Boże nasz wielki, mocny, y straszliwy, strzegący przymierza y miłośierdźia, nieodwracay od oblicza twego, wszytkiego utrapienia które nalazło nas, króle nasze, y kśiążęta nasze, y kapłany nasze, y proroki nasze, y oyce nasze, y wszytek lud twóy, ode dni króla Assur, aż do dnia tego.

33. Y ty sprawiedliwy iesteś we wszytkim co przyszło na nas: boś prawdę uczynił, a myśmy niezbożnie czynili.

34. Królowie naszy, kśiążęta nasze, kapłani naszy, y oycowie naszy nie pełnili zakonu twego, ani słuchali roskazania twego, y świadectw twoich, któreś oświadczał przećiwko im.

35. Y oni w królestwach swoich, y w dobroci twoiéy wielkiéy, którąś im był dał, y w źiemi barzo szérokiéy y tłustéy, którąś był dał w oczach ich, nie służyli tobie, ani się odwróćili od zabaw swych złośliwych.

36. Oto my sami dźiś niewolnikami iesteśmy: y źiemia którąś dał oycóm naszym, aby iedli chleb iéy, y które są dobra iéy, y my sami iesteśmy w niéy niewolnikami.

37. Y urodzaie iéy mnożą się królóm, któreś postanowił nad nami dla grzéchów naszych, y panuią nad ćiały naszémi, y nad bydlęty naszemi według woli swéy, y iesteśmy w wielkim ućiśnieniu.

38. W tym tedy wszytkim my sami czyniémy przymierze, y piszemy, y pieczętuią kśiążęta nasze, Lewitowie naszy, y kapłani naszy.

---

29. *Oświadczałeś.* Patrz w. 26.—*Sądom twoim.* Przeciw sądom i przykazaniom twoim.—*Uczyni człowiek.* Jeśliby uczynił człowiek.—*W nich.* Przez nie, albo od których zachowania życie zależy.—*Dali ramię odchodzące.* Zdaje się, że to sposób mówienia przysłowiowy, przez co rozumie usunięcie się od ciężaru prawa Bożego.

30. *Przedłużyłeś.* Cierpliwie zniosłeś. — *Oświadczyłeś,* patrz w. 26.

31. *Nie dałeś ich na wytracenie.* Nie zniszczyłeś zupełnie.

32. *Nie odwracaj.* Nie zaniedbaj. — *Ode dni króla Assur.* Rozumie Teglatfalazara i Salmanazara królów Assyryjskich, o których I. Paral. 5. 25, i IV. Król. 17, 6. Ci bowiem żydów do źiemi Assyryjskiéj w niewolę zaprowadźili.

33. *Boś prawdę uczynił.* Dając obietnice.

34. *Któreś oświadczał.* Oświadczając rozkazałeś.

35. *W dobroci twojéj.* Dobrami, czyli majętnościami.

36. *Jesteśmy w niéj niewolnikami.* Podobne wyznanie jest w I. Ezdr. 9, 9, z którego widać, iż żydzi w tym czasie płacili podatki królom Perskim, wyjąwszy kapłanów i lewitów, których Artaxerxes szczegółowie wyjął od tego, I. Ezdr. 7. 24.

37. *Mnożą się królom.* Na korzyść królów.

38. *Czyniemy przymierze.* Wierną ci służbę ślubujemy.—*Piszemy.* Na wieczną pamiątkę. — *Pieczętują.* Własnemi imiony, dla utrwalenia obietnicy.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O liczbie tych, którzy się podpisali na zachowanie wznowionego przymierza z Bogiem.

1. Signatores autem fuerunt: Nehemias (Athersatha) filius Hachelai, et Sedecias;
2. Sarajas, Azarias, Jeremias;
3. Pheshur, Amarias, Melchias;
4. Hattus, Sebenia, Melluch;
5. Harem, Merimuth, Obdias;
6. Daniel, Genthon, Baruch;
7. Mosollam, Abia, Miamin;
8. Maazia, Belgai, Semeia; hi sacerdotes.
9. Porro Levitae: Josue filius Azaniae, Bennui de filiis Henadad, Cedmihel,
10. et fratres eorum, Sebenia, Odaja, Celita, Phalaja, Hanan;
11. Micha, Rohob, Hasebia;
12. Zachur, Serebia, Sabania;
13. Odaja, Bani, Baninu.
14. Capita populi: Pharos, Phahathmoab, Aelam, Zethu, Bani;
15. Bonni, Azgad, Bebai;
16. Adonia, Begoai, Adin;
17. Ater, Hezecia, Azur;
18. Odaja, Hasum, Besai;
19. Hareph, Anathoth,Nebai;
20. Megphias, Mosollam, Hazir;
21. Mesizabel, Sadoc, Jeddua;
22. Pheltia, Hanan, Anaja,
23. Osee, Hanania, Hasub;
24. Alohes, Phalea, Sobec;
25. Rehum, Hasebna, Maasia;
26. Echaja, Hanan, Anan;
27. Melluch, Haran, Baana;
28. et reliqui de populo, sacerdotes, Levitae, janitores, et cantores, Nathinaei, et omnes, qui se separaverunt de populis terrarum ad legem Dei, uxores eorum, filii eorum, et filiae eorum;
29. omnes, qui poterant sapere spondentes pro fratribus suis, optimates eorum, et qui veniebant ad pollicendum et jurandum, ut ambularent in lege Dei, quam dederat in manu Moysi servi Dei, ut facerent et custodirent universa mandata Domini Dei nostri, et judicia ejus et ceremonias ejus.
30. Et ut non daremus filias nostras populo terrae, et filias eorum non acciperemus filiis nostris.
31. Populi quoque terrae, qui important venalia, et omnia ad usum per diem sabbati, ut vendant, non accipiemus ab eis in sabbato et in die

1. A pieczętarze byli Nehemias (Athersatha) syn Hachelai y Sedeciasz,
2. Saraiasz, Azariasz, Jeremiasz,
3. Pheshur, Amariasz, Melchiasz,
4. Hattus, Sebenia, Melluch,
5. Harem, Merimuth, Obdias,
6. Daniel, Genthon, Baruch,
7. Mosollam, Abia, Miamin,
8. Maazia, Belgay, Semeia: ći kapłani.
9. A Lewitowie, Jozue syn Azaniaszów, Bennui z synów Henadad, Cedmiel,
10. Y braćia ich, Sebenia, Odaia, Celita, Phalaia, Hanan,
11. Micha, Rochob, Hasebia,
12. Zachur, Serebia, Sabania,
13. Odaia, Bani, Baninu,
14. Przednieyszy ludu Pharos, Phahatmoab, Elam, Zethu, Bani,
15. Bonni, Azgad, Bebai,
16. Adonia, Begoay, Adin,
17. Ater, Hezecia, Azur,
18. Odaia, Hazum, Besai,
19. Hareph, Anathoth, Nebai,
20. Megphias, Mosollam, Hazir,
21. Mesizabel, Sadok, Jeddua.
22. Pheltia, Hanan, Anaia,
23. Osee, Hanania, Hasub,
24. Alohes, Phalea, Sobek,
25. Rehum, Hasebna, Maasia,
26. Echaia, Hanan, Anan,
27. Melluch, Haran, Bahana:
28. y ostatek z ludu, kapłani, Lewitowie, odźwiérni, y śpiéwacy, Nathyneyczykowie y wszyscy którzyśćie się odłączyli z narodów źiem, do zakonu Bożego, żony ich y synowie ich, y córki ich.
29. Wszyscy którzy mogli rozumieć, ślubuiąc za braty swe, przedni ich, y którzy przychodźili obiecować y przyśięgać żeby chodźili w zakonie Bożym, który był dał w ręce Moyżesza sługi Bożego, żeby czynili, y strzegli wszytkie przykazania Pana Boga naszego, y sądy iego y Ceremonie iego:
30. A ażebyśmy nie dawali córek naszych ludowi źiemie, y córek ich żebyśmy nie brali synóm naszym.
31. Ludźie téż źiemie którzy wnoszą rzeczy przedayne, y wszytko, do potrzeby w dźień sobotni żeby przedawali, nie bedźiem brać od nich w Sabath

R. 10.—1. *Pieczętarzy.* Którzy imiona swe podpisali. Dziwno, że ani Eliasib biskup, ani Ezdrasz kapłan nie mieszczą się w liczbie tych, co się podpisali; przyczynę tego odgadnąć nie łatwo.

28. *Którzy się odłączyli.* T. j. prozelici.

29. *Wszyscy którzy mogli rozumieć.* Lewici znający prawo, i nauczający innych. — *Ślubując za braty swe.* Przymuszający do przysięgi żydów braci swoich, i za nich niejako ślubujący, bo słowa przysięgi sami pierwéj wymawiali.—*Przedni ich.* T. j. i ci przysięgą zobowiązywali. —*I którzy przychodzili.* I ogólnie wszyscy, którzy przychodzili, mając przysięgę wykonać.

30. *Ażebyśmy nie dawali córek.* Przez co pierwéj zgrzeszył narod, jak wyżéj r. 9, i I. Ezdr. r. 9.

31. *Ludzie też ziemie.* T. j. że od ludzi ziemskich, czyli niewiernych, przynoszących na sprzedaż, nic nie kupią w dzień szabatu. — *Roku siódmego zaniechamy.* Bez uprawy roli i posiewów, jak przykazano Lewit. 25, 4. — *Wyciągania wszelkiéj ręki.* Żadna ręka nie będzie domagała się długu w roku siódmym, w którym podług prawa Deut. 15, 1, trzeba odpuścić.

sanctificato. Et dimittemus annum septimum, et exactionem universae manus.

32. Et statuemus super nos praecepta, ut demus tertiam partem sicli per annum ad opus domus Dei nostri,

33. ad panes propositionis, et ad sacrificium sempiternum, et holocaustum sempiternum in sabbatis, in calendis, in solemnitatibus, et in sanctificatis, et pro peccato: ut exoretur pro Israel, et in omnem usum domus Dei nostri.

34. Sortes ergo misimus super oblationem lignorum inter sacerdotes et Levitas, et populum, ut inferrentur in domum Dei nostri per domos patrum nostrorum, per tempora, a temporibus anni usque ad annum, ut arderent super altare Domini Dei nostri, sicut scriptum est in lege Moysi;

35. et ut afferremus primogenita terrae nostrae, et primitiva universi fructus omnis ligni, ab anno in annum, in domo Domini.

36. Et primitiva filiorum nostrorum, et pecorum nostrorum, sicut scriptum est in lege, et primitiva boum nostrorum, et ovium nostrarum, ut offerentur in domo Dei nostri, sacerdotibus qui ministrant in domo Dei nostri;

37. et primitias ciborum nostrorum, et libaminum nostrorum, et poma omnis ligni, vindemiae quoque et olei, afferemus sacerdotibus ad gazophylacium Dei nostri, et decimam partem terrae nostrae Levitis. Ipsi Levitae decimas accipient ex omnibus civitatibus operum nostrorum.

38. Erit autem sacerdos filius Aaron cum Levitis in decimis Levitarum, et Levitae offerent decimam partem decimae suae in domo Dei nostri ad gazophylacium in domum thesauri.

39. Ad gazophylacium enim deportabunt filii Israel, et filii Levi primitias frumenti, vini et olei; et ibi erunt vasa sanctificata, et sacerdotes, et cantores, et janitores, et ministri; et non dimittemus domum Dei nostri.

y w dźień poświęcony. Y roku siódmego zaniechamy, y wyćiągania wszelkiéy ręki.

32. Y postanowiemy nad sobą ustawy że będźiem dawać trzecią część sykla na rok na potrzebę domu Boga naszego,

33. na chleby pokładne, y na ofiarę wieczną, y na całopalenie wieczne w Sabathy, w piérwsze dni mieśiąca w święta uroczyste, y w poświęcone, y za grzech: aby się modlono za Izraela, y na wszelką potrzebę domu Boga naszego.

34. Puśćiliśmy tedy losy między kapłany y Lewity, y pospólstwo, noszenie drew, aby ie wnoszono w dóm Boga naszego według domów oyców naszych, wedle czasów od czasów roku aż do roku, aby gorzały na ołtarzu Pana Boga naszego, iako napisano w zakonie Moyżeszowym:

35. y abyśmy przynośili piérworodztwa źiemie naszéy, y piérwoćiny wszelkiego owocu, wszelkiego drzewa od roku do roku w domu Pańskim.

36. Y piérworodztwa synów naszych y bydł naszych, iako napisano iest w zakonie, y piérworodztwa skotu naszego, y owiec naszych, aby były ofiarowane w domu Boga naszego, kapłanom którzy służą w domu Boga naszego:

37. Y piérwoćiny pokarmów naszych, y mokrych ofiar naszych y owoce wszelkiego drzewa, zbiérania téż win, y oliwy przynieśiem kapłanóm do skarbnice Boga naszego, y dźieśiątą część źiemie naszéy Lewitóm. Sami Lewitowie będą brać dźieśięćiny ze wszytkich miast robót naszych.

38. A kapłan syn Aaronów, będźie w dźieśięćinach Lewitów, a Lewitowie dźieśiątą część dźieśięćiny swoiéy będą ofiarować w domu Boga naszego, do skarbnice w dóm skarbów,

39. Bo do skarbnice będą nośić synowie Izraelscy, y synowie Lewi piérwoćiny zboża, wina y oliwy: y tam będą naczynia poświęcone, y kapłani y śpiéwacy, y odźwiérni, y słudzy, a nie opuśćiemy domu Boga naszego.

32. *Postanowiemy nad sobą ustawy.* Prawo uczynimy. *Że będziem dawać.* T. j. wszyscy.

33. *Ofiarę wieczną.* Ciągłą i codzienną ofiarę, patrz Num. 28, 3.—*W poświęcone.* W imię uroczystości.

34. *Puściliśmy tedy losy... noszenie drew.* Drwa które były do ofiary potrzebne, w części kapłani, w części lewici, a w części narod dostarczał, jak się zdaje. Przez losowanie więc postanowiono, jakim porządkiem, t. j. w których tygodniach albo miesiącach, każdy miał dawać drzewo. Lyranus jednak mniema, że drwa sam narod dawał; kapłani zaś z kolei, przez podkładanie drew ogień utrzymywali; lewici wreszcie do których zalicza i Natynejczyków, z kolei także wnosili drwa, jak z losu wypadło.—*Od czasów roku aż do roku.* Rocznie. —*W zakonie Mojżeszowym.* Lewit. 6, 12.

35. *Pierworodztwa ziemie.* Pierwiastki zbóż. podług prawa Exod. 23, 19. —*Pierwociny wszelkiego owocu, wszelkiego drzewa.* Owoce drzew przez trzy pierwsze lata, były nieczystemi, i jeść ich niewolno było, Lewit. 19, 29. W czwartym roku zebrane Bogu się poświęcały, i o tych tu mowa.—*Od roku do roku.* Rocznie.

36. *Pierworodztwa synów naszych.* Patrz Exod. r. 13, w. 2 i 12.

37. *Pierwociny pokarmów.* Patrz Lewit. 23, 17.—*Dziesiątą część ziemie naszéj.* Dziesięciny z ziemi naszéj, t. j. dziesiątą część plonów z niéj zebranych.—*Dziesięciny... robot.* Dziesięcinę nagrody za roboty nasze.

38. *A kapłan...będzie.* Obecnym będzie kapłan, przy odbieraniu dziesięcin od narodu, przez lewitów. Albo, że kapłani potomkowie Aarona, będą mieli udział w dziesięcinach, które naród lewitom oddawał, t. j. dziesięcinę ze wszystkich dziesięcin. Patrz Num. 18, 26. —*Do skarbnice.* Miejsce, w którém te dochody kapłanów były składane i strzeżone, ażeby na ich użytek w danych porach, mogły być wziętemi.

39. *Tam będą naczynia poświęcone.* Tam się przechowywać będą naczynia święte, do kościelnego użytku. —*Kapłani i śpiewacy.* Tam wchodzić będą, i starać się każdy, podług swego obowiązku o to, co będzie potrzebném.—*A nie opuściemy.* Co w tym wierszu znajduje się aż do słów *a nie opuścimy* i t. d. zdaje się, że mówi się w nawiasie.—*Domu Boga naszego.* Czci domu Bożego.

CAPUT XI.

1. Habitaverunt autem principes populi in Jerusalem; reliqua vero plebs misit sortem, ut tollerent unam partem de decem, qui habitaturi essent in Jerusalem, civitate sancta; novem vero partes in civitatibus.

2. Benedixit autem populus omnibus viris, qui se sponte obtulerant, ut habitarent in Jerusalem.

3. Hi sunt itaque principes provinciae, qui habitaverunt in Jerusalem, et in civitatibus Juda. Habitavit autem unusquisque in possessione sua, in urbibus suis, Israel, sacerdotes, Levitae, Nathinaei et filii servorum Salomonis.

4. Et in Jerusalem habitaverunt de filiis Juda, et de filiis Benjamin; de filiis Juda: Athajas filius Aziam, filii Zachariae, filii Amariae, filii Saphatiae, filii Malaleel; de filiis Phares:

5. Maasia filius Baruch, filius Cholhoza, filius Hazia, filius Adaja, filius Jojarib, filius Zachariae, filius Silonitis;

6. omnes hi filii Phares, qui habitaverunt in Jerusalem, quadringenti sexaginta octo viri fortes.

7. Hi sunt autem filii Benjamin: Sellum filius Mosollam, filius Joed, filius Phadaja, filius Colaja, filius Masia, filius Etheel, filius Isaia,

8. et post eum Gebbai, Sellai, nongenti viginti octo,

9. et Joel filius Zechri praepositus eorum, et Judas filius Senua super civitatem secundus.

10. Et de sacerdotibus: Idaja filius Joarib, Jachin,

11. Saraja filius Helciae, filius Mosollam, filius Sadoc, filius Merajoth, filius Achitob princeps domus Dei;

12. et fratres eorum facientes opera templi, octingenti viginti duo. Et Adaja filius Jeroham, filius Phelelia, filius Amsi, filius Zachariae, filius Pheshur, filius Melchiae,

13. et fratres ejus, principes patrum, ducenti quadraginta duo. Et Amassai filius Azreel, filius Ahazi, filius Mosollamoth, filius Emmer;

14. et fratres eorum potentes nimis, centum viginti octo, et praepositus eorum Zabdiel filius potentium.

15. Et de Levitis: Semeia filius Hasub, filius Azaricam, filius Hasabia, filius Boni,

ROZDZIAŁ 11.

O wybraniu przez losowanie dziesiątéj części ludu, który miał zamieszkać w Jerozolimie, i rozesłaniu reszty dla osiedlenia innych miast i wsi.

1. A przednieyszy ludu mieszkali w Jeruzalem, a ostatek pospólstwa puśćił los, aby wybrali iednę część z dźieśiąći którzyby mieli mieszkać w Jeruzalem mieśćie świętym, a dźiewięć części w mieśćiech.

2. A lud błogosławił wszytkim mężóm którzy się dobrowolnie ofiarowali byli, aby mieszkali w Jeruzalem.

3. Ci są tedy przednieyszy krainy, którzy mieszkali w Jeruzalem, y w mieśćiech Judzkich. A mieszkał każdy w ośiadłośći swéy, w mieśćiech swych, Izrael, kapłani, Lewitowie, Nathyneyczycy, y synowie sług Salomonowych.

4. A w Jeruzalem mieszkali z synów Juda, y z synów Beniamin. Z synów Juda, Athaias syn Aziam, syna Zachariaszowego, syna Amariaszowego, syna Saphatiaszowego, syna Malaleel: z synów Phares,

5. Maasia syn Baruch, syn Cholhoza, syn Hazia, syn Adaia, syn Joiarib, syn Zachariaszów, syn Silonitów;

6. ci wszyscy synowie Phares którzy mieszkali w Jeruzalem, cztérysta sześćdźieśiąt ośm mężów mocnych.

7. A ći są synowie Beniamin: Sellum syn Mosollam, syn Joed, syn Phadaia, syn Kolaia, syn Masia, syn Etheel, syn Isaia,

8. a po nim Gebbai, Sellai, dźiewięćset dwadźieśćia ośm,

9. y Joel syn Zechri przełożony nad nimi, a Juda syn Senua, nad miastem wtóry.

10. A z kapłanów, Idaia syn Joarib, Joachin,

11. Saraia syn Helciaszów, syn Mosollam, syn Sadok, syn Meraioth, syn Achitob, przełożony domu Bożego;

12. a braćiéy ich którzy odprawowali roboty kośćielne, ośmset dwadźieśćia dwa. Y Adaia syn Jeroham, syn Phelelia, syn Amsi, syn Zachariaszów, syn Pheshur, syn Melchiaszów,

13. y bracia iego przednieyszy ycców, dwieśćie czterdźieśći dwa. Y Amassay syn Azreel, syn Ahazi, syn Mosollamoth, syn Emmer;

14. y braćiéy ich ludźi barzo potężnych sto dwadźieśćia ośm, a przełożony ich Zabdiel syn možnych.

15. A z Lewitów: Semeia syn Hasub, syn Azarikam, syn Hasabia, syn Boni,

R. 11.—1. *A... mieszkali.* Postanowiono, żeby przedniejsi w narodzie zamieszkali w Jeruzalem; z reszty zaś ludu po losowaniu, dziesiąta część zamieszkała w Jerozolimie, oprócz tych, którzy siedlisko sobie dobrowolnie chcieli obrać w téjże stolicy.

2. *A lud błogosławił.* Chwalił ich lud jako dbałych o sławę narodu swego, i szanujących stolicę, oraz uzbrajających przeciw jéj wrogom.

3. *Izrael.* Izraelici, t. j. którzy byli z dziesięciu pokoleń.—*Nathynejczycy.* Patrz I. Paral. 9, 2.—*Synowie sług Salomonowych.* Patrz I. Ezdr. 2, 55.

9. *Nad miastem wtóry.* Dostojeństwem i władzą, po Joelu drugi.

11. *Przełożony domu Bożego.* Zwierzchnik nad fabryką, albo kapłan znaczniejszy, lecz nie arcykapłan; bo w tym czasie Eliasib był najwyższym kapłanem.

12. *Odprawowali roboty kościelne.* Pełniący powinność kapłańską.

13. *Przedniejszy ojców.* Patrz I. Ezdr. 1, 5.

14. *Potężnych.* Jednego z potężnych: hebr. i LXX, *wielkich*, czyli magnatów.

16. et Sabathai et Jozabed, super omnia opera, quae erant forinsecus in domo Dei, a principibus Levitarum.

17. Et Mathania filius Micha, filius Zebedei, filius Asaph princeps ad laudandum, et ad confitendum in oratione, et Becbecia secundus de fratribus ejus, et Abda filius Samua, filius Galal, filius Idithum;

18. omnes Levitae in civitate sancta ducenti octoginta quatuor.

19. Et janitores: Accub, Telmon, et fratres eorum, qui custodiebant ostia, centum septuaginta duo.

20. Et reliqui ex Israel sacerdotes et Levitae in universis civitatibus Juda, unusquisque in possessione sua.

21. Et Nathinaei, qui habitabant in Ophel, et Siaha, et Gaspha de Nathinaeis.

22. Et episcopus Levitarum in Jerusalem, Azzi filius Bani, filius Hasabiae, filius Mathaniae, filius Michae. De filiis Asaph, cantores in ministerio domus Dei;

23. praeceptum quippe regis super eos erat, et ordo in cantoribus per dies singulos;

24. et Phathahia filius Mesezebel, de filiis Zara filii Juda in manu regis juxta omne verbum populi,

25. et in domibus per omnes regiones eorum. De filiis Juda habitaverunt in Cariatharbe et in filiabus ejus, et in Dibon et in filiabus ejus; et in Cabseel et in viculis ejus,

26. et in Jesue et in Molada et in Bethphaleth,

27. et in Hasersual et in Bersabee, et in filiabus ejus,

28. et in Siceleg, et in Mochona, et in filiabus ejus,

29. et in Remmon et in Saraa et in Jerimuth,

30. Zanoa, Odollam, et in villis earum, Lachis et regionibus ejus, et Azeca et filiabus ejus. Et manserunt in Bersabee usque ad vallem Ennom.

31. Filii autem Benjamin, a Geba, Mechmas, et Hai et Bethel et filiabus ejus;

32. Anathoth, Nob, Anania,

33. Asor, Rama, Gethaim,

34. Hadid, Seboim, et Neballat, Lod,

35. et Ono valle artificum.

36. Et de Levitis portiones Judae et Benjamin.

16. y Sabathay, y Jozabed, nad wszytkimi robotami które były z dworu w domu Bożym, od przednieyszych Lewitów.

17. Y Mathania syn Micha, syn Zebedei, syn Asaph, przednieyszy ku chwaleniu, y ku wyznawaniu na modlitwie, a Bekbecia wtóry z braćiey iego, y Abda syn Samua, syn Galal, syn Idithum;

18. wszytkich Lewitów w mieśćie świętym dwieśćie ośmdźieśiąt czterzey.

19. A odźwierni, Akkub, Telmon, y braćia ich, którzy strzegli drzwi, sto śiedmdźieśiąt dwa.

20. A drudzy z Izraela kapłani y Lewitowie we wszytkich miastach Judzkich każdy w ośiadłośći swoiey.

21. A Nathyneyczycy, którzy mieszkali w Ophel, y Siaha, y Gaspha z Nathyneyczyków.

22. A przełożony nad Lewitami w Jeruzalem, Azzy syn Bani, syn Hasabiaszów, syn Mathaniaszów, syn Michaszów. Z synów Asaph, śpiewacy na posłudze domu Bożego;

23. bo roskazanie królewskie o nich było, y porządek między śpiewaki na każdy dźień;

24. y Phathahia syn Mesezebel, z synów Zara syna Juda, w ręce królewskiey, wedle wszelkiego słowa ludu,

25. y w domiech po wszytkich krainach ich z synów Juda mieszkali w Kariatharbe, y w córkach iey: y w Dibon, y w córkach iego: y w Kabseel, y we wśiach iego,

26. y w Jesue, y w Molada, y w Bethphaleth,

27. y w Hasersual, y w Bersabee, y w córkach iey,

28. y w Siceleg, y w Mochona, y w córkach iey,

29. y w Remmon, y w Saraa, y w Jerimuth,

30. Zanoa, Odollam, y we wśiach iey, Lachis, y polach iego, y Aseca, y w córkach iey. Y mieszkali w Bersabee, aż do doliny Ennom.

31. A synowie Beniamin od Geba, Mechmas, y Hai, y Bethel, y córek iego;

32. Anathoth, Nob, Anania,

33. Asor, Rama, Gethaim,

34. Hadid, Seboim, y Neballath, Lod,

35. y Ono, dolinie rzemieślników.

36. Y z Lewitów części Judy y Beniamin.

---

16. *Z dworu.* Zewnątrz kościoła.—*Od przedniejszych Lewitów.* Z przedniejszych Lewitów.

17. *Przedniejszy ku chwaleniu.* Przełożony śpiewaków.—*Wtóry.* Po Mataniaszu.

21. *Ophel.* Miasteczko tak nazwane. Patrz r. 3 w. 26.

23. *Bo rozkazanie królewskie... i porządek.* Dawida, o tym porządku i podziałach śpiewaków, patrz I. Paral. r. 25.

24. *W ręce królewskiéj.* W interesach swego narodu był postanowiony urzędnikiem od króla Perskiego, jak się zdaje.

25. *I w domiech.* Pagnin. i Watabl. tłumaczą *i we dworach,* albo *i do dworów.*—*W córkach jego.* Wsiach miastu podległych.

30. *Bersabee.* Południowa granica Judy. — *Doliny Ennom.* Miejsce na przedmieściu Jerozolimskiem, ku wschodowi, gdzie bezbożni królowie ofiary Molochowi składali.

31. *Od Geba.* Od Geba zaczynając.

35. *Ono.* Patrz r. 6 w. 2.

36. *Części.* T. j. w dziedzinach Judy i Benjamina.

CAPUT XII. ROZDZIAŁ 12.

O liczbie kapłanów i Lewitów za czasu Nehemiasza, uroczystéj processyi, i o założeniu skarbców na potrzeby kościoła i kapłanów.

1. Hi sunt autem sacerdotes et Levitae, qui ascenderunt cum Zorobabel filio Salathiel, et Josue: Saraja, Jeremias, Esdras;
2. Amaria, Melluch, Hattus;
3. Sebenias, Rheum, Merimuth;
4. Addo, Genthon, Abia;
5. Miamin, Madia, Belga;
6. Semeia, et Joiarib, Idaja, Sellum, Amoc, Helcias, Idaja.
7. Isti principes sacerdotum et fratres eorum in diebus Josue.
8. Porro Levitae: Jesua, Bennui, Cedmihel, Sarebia, Juda, Mathanias, super hymnos ipsi et fratres eorum;
9. et Becbecia atque Hanni, et fratres eorum unusquisque in officio suo.
10. Josue autem genuit Joacim, et Joacim genuit Eliasib, et Eliasib genuit Jojada,
11. et Jojada genuit Jonathan, et Jonathan genuit Jeddoa.
12. In diebus autem Joacim erant sacerdotes et principes familiarum: Sarajae, Maraja; Jeremiae, Hanania;
13. Esdrae, Mosollam; Amariae, Johanan;
14. Milicho, Jonathan; Sebeniae, Joseph;
15. Haram, Edna; Marajoth, Helci;
16. Adajae, Zacharia; Genthon, Mosollam;
17. Abiae, Zechri; Miamin et Moadiae, Phelti;
18. Belgae, Sammua; Semajae, Jonathan;
19. Jojarib, Mathanai; Jodajae, Azzi;
20. Sellai, Celai; Amoc, Heber;
21. Helciae, Hasebia; Idajae, Nathanael.
22. Levitae in diebus Eliasib, et Jojada et Jonathan, et Jeddoa scripti principes familiarum, et sacerdotes in regno Darii Persae.
23. Filii Levi principes familiarum, scripti in Libro verborum dierum, et usque ad dies Jonathan, filii Eliasib.
24. Et principes Levitarum, Hasebia, Serebia et Josue filius Cedmihel, et fratres eorum per vices suas, ut laudarent et confiterentur juxta praeceptum David viri Dei, et observarent aeque per ordinem.

1. A Kapłani y Lewitowie którzy przyszli z Zorobabelem synem Salathiel y Jozue, ći są: Saraia, Jeremiasz, Ezdras.
2. Amaria, Melluch, Hattus,
3. Sebenias, Rheum, Merimuth,
4. Addo, Genthon, Abia,
5. Miamin, Madia, Belga,
6. Semeia, y Joiarib, Idaia, Sellum, Amok, Helciasz,
7. Idaia. Ci przednieyszy kapłanów, y braćia ich za dni Jozuego.
8. A Lewitowie, Jesua, Bennui, Cedmihel, Sarebia, Juda, Mathanias, nad pieśniami sami y braćia ich;
9. y Bekbecia y Hanni, y braćia ich, każdy w swym urzędzie.
10. Jozue lepak zrodźił Joacim, a Joacim zrodźił Eliasib, a Eliasib zrodźił Joiada,
11. a Joiada zrodźił Jonathan, a Jonathan zrodźił Jeddoa.
12. A za dni Joacim byli kapłani y przednieyszy domów: Saraiowego, Maraia: Jeremiaszowego, Hanania;
13. Ezdraszowego, Mosollam: Amariaszowego, Johanan;
14. Milicho, Jonathan; Sebeniaszowego, Jozeph;
15. Haram, Edna: Maraioth, Helci;
16. Adaiaszowego, Zachariasz: Genthon, Mosollam.
17. Abiaszowego, Zechri: Miamin y Moadiaszowego Phelti;
18. Belgowego, Sammua: Semaiaszowego, Jonathan;
19. Joiarib, Mathanai: Jodaiaszowego, Azzi;
20. Sellai, Celai: Amok, Heber;
21. Helciaszowego, Hasebia: Idaiaszowego, Nathanael.
22. Lewitowie za dni Eliasib y Joiada, y Johanan, y Jeddoa popisani przełożeni domów, a kapłani w królestwie Dariusza Persi.
23. Synowie Lewi przełożeni domów napisani w księgach słów dni, y aż do dni Jonathan syna Eliasib.
24. A czelnieyszy Lewitów, Hasebia, Serebia, y Jozue syn Cedmiel: y braćia ich według odmian swoich, aby chwalili y wyznawali według roskazania Dawida męża Bożego, ażeby strzegli równi porządkiem.

R. 12.— 1. *I Jozue.* Syn Josedeka, który był arcykapłanem za czasu Zorobabela.
7. *Przedniejszy kapłanów.* Znakomitsi między kapłanami.
8. *Nad pieśniami.* Spiewacy.
10. *Jozue lepak zrodził Joacim.* Poczet niektórych arcykapłanów, synów i wnuków Jozuego, Josedekowego syna.
12. *Przedniejszy domów.* Kapłańskich, którzy w. 7 nazywają się *przedniejszymi kapłanów.*
22. *Popisani.* Spisani byli szczegółowie w księgach genealogij swoich, chociaż tu imiona ich nie wyliczone.— *W królestwie Daryusza.* Za panowania Daryusza. Tak jest u LXX i w hebr. *aż do królestwa Daryuszowego.*
23. *W księgach słów dni.* W księdze roczników żydowskich.
24. *Rozkazania Dawida.* I. Paral. 25.— *Strzegli.*

25. Mathania, et Becbecia, Obedia, Mosollam, Telmon, Accub custodes portarum et vestibulorum ante portas:
26. hi in diebus Joacim filii Josue, filii Josedec, et in diebus Nehemiae ducis, et Esdrae sacerdotis scribaeque.
27. In dedicatione autem muri Jerusalem requisierunt Levitas de omnibus locis suis, ut adducerent eos in Jerusalem, et facerent dedicationem et laetitiam in actione gratiarum, et cantico, et in cymbalis, psalteriis et citharis.
28. Congregati sunt autem filii cantorum de campestribus circa Jerusalem, et de villis Nethuphati,
29. et de domo Galgal, et de regionibus Geba et Azmaveth, quoniam villas aedificaverunt sibi cantores in circuitu Jerusalem.
30. Et mundati sunt sacerdotes et Levitae; et mundaverunt populum et portas et murum.
31. Ascendere autem feci principes Juda super murum, et statui duos magnos choros laudantium. Et ierunt ad dexteram super murum ad portam sterquilinii.
32. Et ivit post eos Osajas, et media pars principum Juda,
33. et Azarias, Esdras, et Mosollam, Judas, et Benjamin, et Semeia, et Jeremias;
34. et de filiis sacerdotum in tubis: Zacharias filius Jonathan, filius Semeiae, filius Mathaniae, filius Michajae, filius Zechur, filius Asaph,
35. et fratres ejus Semeia et Azareel, Malalai, Galalai, Maai, Nathanael et Judas et Hanani, in vasis cantici David viri Dei; et Esdras scriba ante eos in porta fontis.
36. Et contra eos ascenderunt in gradibus civitatis David in ascensu muri super domum David, et usque ad portam aquarum ad orientem.
37. Et chorus secundus gratias referentium ibat ex adverso, et ego post eum, et media pars populi super murum et super turrim furnorum, et usque ad murum latissimum,
38. et super portam Ephraim, et super portam antiquam, et super portam piscium et turrim Hanaeel, et turrim Emath, et usque ad portam gregis, et steterunt in porta custodiae;
39. steteruntque duo chori laudantium in domo Dei, et ego, et dimidia pars magistratuum mecum.

25. Mathania, y Bekbecia, Obedia, Mosollam, Telmon, Akkub stróżowie bram y śieni przed bramami:
26. ci za dni Joacim syna Jozue, syna Josedek, y za dni Nehemiasza kśiążęćia, y Ezdrasza kapłana a pisarza.
27. A na poświęcaniu muru Jerozolimskiego zwołano Lewity ze wszytkich mieysc ich, aby ie przywiedźiono do Jeruzalem, y czynili poswięcanie y wesele w dźięk czynieniu y śpiewaniu, y cymbałach, arfach, y cytrach.
28. Y zebrani są synowie śpiéwaków z pól około Jeruzalem, y ze wśi Netuphati,
29. y z domu Galgal, y z powiatów Geba y Azmaveth: bo sobie wśi nabudowali śpiéwacy około Jeruzalem.
30. Y oczyśćili się kapłani y Lewitowie, a oczyśćili lud y bramy y mur.
31. A na mur roskazałem wniśdź przednieyszym z Judy, y postawiłem dwa wielkie chóry chwalących. Y szli ku prawéy stronie po murze do bramy gnoiu.
32. Y szedł za nami Osaiasz, y połowica kśiążąt Juda,
33. y Azariasz, Ezdrasz y Mosollam, Juda y Beniamin, y Semeia y Jeremiasz;
34. a z synów kapłańskich z trąbami, Zachariasz syn Jonathan, syn Semeiaszów, syn Mathaniaszów, syn Michaiaszów, syn Zechur, syn Asaph,
35. y braćia iego Semeia, y Azareel, Malalay, Galalay, Maay, Nathanael, y Judas, y Hanani z instrumenty śpiéwania Dawida męża Bożego: a Ezdrasz pisarz przed nimi na bramie źródła.
36. A przećiwko nim wstąpili po wschodźie miasta Dawidowego na wstępie muru nad dóm Dawidów, y aż do bramy wodnéy na wschód słońca.
37. A drugi chór dźięki oddawaiących szedł przećiwko, a ia za nim y połowica ludu na murze y na wieży piecowéy aż do muru naszérszego,
38. y na bramie Ephraim, y na bramie staréy, y na bramie rybnéy, y wieży Hananeel, y wieży Emath, y aż do bramy trzody: y stanęli w bramie strażéy;
39. y stanęły dwa chóry chwalących w domu Bożym, y ia, y połowica urzędników ze mną.

Tego co do ich obowiązku należało. W hebr. *straż przeciw straży.* Zdaje się, że znaczy, iż straż jedna była przeciw drugiéj, t. j. żeby gdy jedna zejdzie i powraca do domu, skończywszy powinność swoję, druga jéj miejsce zajęła.
25. *Bram.* Kościelnych.
26. *Za dni Joacim.* Obowiązki swoje spełniali.
27. *Zwołano Lewity.* Obywatele Jerozolimscy Lewitów przyzwali.
30. *Oczyśćili się kapłani.* Przez pewne obmycia, pokropienia wodą i oczyszczenia, patrz Num. 19, 20. Wprzód oczyszczają się kapłani, żeby innych oczyszczać mogli.
31. *A na mur rozkazałem wnijść.* Utworzono dwa orszaki, któreby processionalnie szły po obu stronach muru, zanimby po obejściu miasta, z sobą się spotkały.—*Ku prawéj stronie po murze.* Processya rozpoczęła się od bramy gnojowéj, bo ta od strony zachodniéj była przeciwległą bramie strażniczéj, która też sądową bramą się zwała, u któréj się oba orszaki spotkać miały.
35. *Z instrumenty śpiewania.* Z muzycznemi instrumentami.—*Na bramie źródła.* Od bramy gnojowéj poszli do bramy źródła; ztamtąd mimo stopni, po których wchodzi się na zamek, i sadzawki trudu, domu źródeł, domu Eliasiba arcykapłana, i Azariasza, aż do bramy glinianéj, wodnéj, i konnéj, przyszli do strażniczéj bramy.
37. *A drugi chór.* Jasno opisany pochód orszaku, przez oznaczenie odznaczających się części muru i bram, przez które przechodzili.—*Aż do muru najszerszego.* Do rogowéj bramy, gdzie mur był najgrubszy.

40. Et sacerdotes, Eliachim, Maasia, Miamin, Michea, Elioenai, Zacharia, Hanania, in tubis,
41. et Maasia, et Semeia, et Eleazar, et Azzi, et Johanan, et Melchia, et Aelam, et Ezer. Et clare cecinerunt cantores, et Jezraja praepositus;
42. et immolaverunt in die illa victimas magnas, et laetati sunt, Deus enim laetificaverat eos laetitia magna; sed et uxores eorum et liberi gavisi sunt, et audita est laetitia Jerusalem procul.
43. Recensuerunt quoque in die illa viros super gazophylacia thesauri ad libamina, et ad primitias, et ad decimas, ut introferrent per eos principes civitatis in decore gratiarum actionis, sacerdotes et Levitas; quia laetificatus est Juda in sacerdotibus et Levitis adstantibus.
44. Et custodierunt observationem Dei sui, et observationem expiationis et cantores et janitores juxta praeceptum David, et Salomonis filii ejus,
45. quia in diebus David et Asaph ab exordio erant principes constituti cantorum in carmine laudantium, et confitentium Deo.
46. Et omnis Israel, in diebus Zorobabel et in diebus Nehemiae, dabant partes cantoribus et janitoribus per dies singulos; et sanctificabant Levitas, et Levitae sanctificabant filios Aaron.

40. A kapłani, Eliachim, Maasia, Miamin, Michea, Elioenay, Zacharia, Hanania z trąbami,
41. y Maasia, y Semeia, y Eleazar, y Azzy, y Johanan, y Melchia, y Elam, y Ezer. A głośno śpiéwali śpiéwacy, y Jezraia przełożony;
42. y ofiarowali onego dnia ofiary wielkie, y weselili się: bo ie był Bóg rozweselił weselem wielkim. Ale y żony ich y dźieci weseliły się, y było daleko słyszéć wesele Jerozolimskie.
43. Policzyli też onego dnia męże nad skarbnicami skarbu do ofiar mokrych y do piérwoćin, y do dźieśięcin, aby przez nie wnośili przełożeni mieyscy w ozdobie dźiękczynienia, kaplany y Lewity: bo się uweselił Juda w kapłaniech y w Lewitach stoiących.
44. Y strzegli straży Boga swego, y straży oczyśćiania, y śpiewacy y odźwierni według roskazania Dawidowego y Salomona syna iego:
45. bo za dni Dawida y Asapha od początku byli postanowieni przednieyszy nad śpiéwaki, w pieśni chwalących, y wyznawaiących Bogu.
46. A wszytek Izrael za dni Zorobabela y za dni Nehemiasza dawali częśći śpiéwakóm y odźwiérnym na każdy dźień, y poświęcali Lewity, a Lewitowie poświęcali syny Aaronowe.

CAPUT XIII. — ROZDZIAŁ 13.

O wyniszczeniu przez Nehemiasza różnych nadużyć, które po śmierci Ezdrasza wkradły się do Żydów.

1. In die autem illo lectum est in volumine Moysi audiente populo, et inventum est scriptum in eo, quod non debeant introire Ammonites et Moabites in ecclesiam Dei usque in aeternum, *(Deut. 23, 3)*.
2. eo quod non occurrerint filiis Israel cum pane et aqua, et conduxerint adversum eos Balaam, ad maledicendum eis, et convertit Deus noster maledictionem in benedictionem.
3. Factum est autem, cum audissent legem, separaverunt omnem alienigenam ab Israel.
4. Et super hoc erat Eliasib sacerdos, qui fuerat praepositus in gazophylacio domus Dei nostri, et proximus Tobiae.
5. Fecit ergo sibi gazophylacium grande, et ibi erant ante eum reponentes munera, et thus, et va-

1. A dnia onego czytano na księgach Moyżeszowych gdy lud słuchał, y naleźiono w nich napisano: że Ammonitczyk y Moabczyk nie maią wchodźić do kośćioła Bożego aż na wieki:
2. przeto iż nie zaszli synóm Izraelskim z chlebem y z wodą: y naięli przećiwko im Balaama, aby ie przeklinał: y obróćił Bóg nasz przeklęctwo w błogosławieństwo.
3. Y stało się gdy usłyszeli zakon, odłączyli wszelkiego cudzoźiemca od Izraela.
4. A nad tym był Eliasib kapłan, który był przełożonym w skarbnicy domu Boga naszego, y bliski Tobiaszów.
5. Uczynił tedy sobie skarbnicę wielką, y tam byli przed nim odkładaiący dary, y kadźidło, y na-

43. *Policzyli.* Postanowili, podług LXX.—*W ozdobie dziękczynienia.* Przez stosowne i piękne dziękczynienie.—*Uweselił się Juda.* Zdaje się, że z przyczyny hojności mającéj się powiększyć względem kapłanów.

44. *I straży oczyszczania.* T. j. co Bóg nakazał zachować, pod względem oczyszczania.—*Rozkazania Dawidowego.* I. Paral. 25 i 26.

45. *Dawida i Asapha.* Bo Azaf był przełożonym nad śpiewakami za czasów Dawida króla.

46. *Poświęcali.* Dawali im dziesięciny, które były świętemi i Bogu ofiarowanemi.—*Syny Aaronowe.* Dając im dziesięciny z dziesięcin, podług prawa Num. 18, 26.

R. 13.—1. *W księgach Mojżeszowych.* T. j. Deut. 23, 3, obacz tam.

3. *Odłączyli wszelkiego cudzoziemca.* Nie tylko Ammonitów, albo Moabitów oddzielili, lecz i innych, którzy do narodu żydowskiego nie należeli, pozbawiając prawa małżeństwa z wiernymi, i praw obywatelstwa żydowskiego.

4. *Skarbnicy.* Inni tłumaczą przez salę, pokój. Było to miejsce przestronne, gdzie składano różne dary i dziesięciny, nie tylko przypadające na rzecz arcykapłana, lecz i dla lewitów, nad którymi Eliasib uczynił zwierzchnikiem Tobiasza, bliskiego swojego krewnego, który ponieważ nieprzyjaznym był dla żydów, przywłaszczał więc sobie co było przeznaczonem na utrzymanie lewitów, albo źle rozdzielał, opierając się na powadze Eliasiba.

5. *Uczynił tedy sobie.* Uczynił jemu, t. j. Tobiaszowi. Eliasib uczynił Tobiasza Ammonitę przełożonym nad całym skarbem kościelnym, t. j. nad pierwocinami i dziesięcinami, oraz nad tem wszystkiem co dla lewitów i kapłanów przeznaczono.

sa, et decimam frumenti, vini et olei, partes Levitarum, et cantorum et janitorum, et primitias sacerdotales.

6. In omnibus autem his non fui in Jerusalem, quia anno trigesimo secundo Artaxerxis regis Babylonis veni ad regem, et in fine dierum rogavi regem.

7. Et veni in Jerusalem, et intellexi malum, quod fecerat Eliasib Tobiae, ut faceret ei thesaurum in vestibulis domus Dei.

8. Et malum mihi visum est valde. Et projeci vasa domus Tobiae foras de gazophylacio;

9. praecepique, et emundaverunt gazophylacia, et retuli ibi vasa domus Dei, sacrificium, et thus.

10. Et cognovi, quod partes Levitarum non fuissent datae, et fugisset unusquisque in regionem suam de Levitis, et cantoribus, et de his, qui ministrabant;

11. et egi causam adversus magistratus, et dixi: Quare dereliquimus domum Dei? Et congregavi eos, et feci stare in stationibus suis.

12. Et omnis Juda apportabat decimam frumenti, vini et olei in horrea.

13. Et constituimus super horrea Selemiam sacerdotem, et Sadoc scribam, et Phadajam de Levitis, et juxta eos Hanan filium Zachur, filium Mathaniae, quoniam fideles comprobati sunt, et ipsis creditae sunt partes fratrum suorum.

14. Memento mei, Deus meus, pro hoc, et ne deleas miserationes meas, quas feci in domo Dei mei, et in ceremoniis ejus.

15. In diebus illis vidi in Juda calcantes torcularia in sabbato, portantes acervos, et onerantes super asinos vinum et uvas et ficus et omne onus, et inferentes in Jerusalem die sabbati. Et contestatus sum, ut in die, qua vendere liceret, venderent.

16. Et Tyrii habitaverunt in ea inferentes pisces et omnia venalia, et vendebant in sabbatis filiis Juda in Jerusalem;

17. et objurgavi optimates Juda, et dixi eis: Quae est haec res mala, quam vos facitis et profanatis diem sabbati?

18. Numquid non haec fecerunt patres nostri, et adduxit Deus noster super nos omne malum hoc, et super civitatem hanc? Et vos additis iracundiam super Israel violando sabbatum.

19. Factum est autem, cum quievissent portae Jerusalem in die sabbati, dixi, et clauserunt ja-

czynia, y dźieśięćiny zboża, wina y oliwy, częśći Lewitów y śpiewaków, y piérwoćiny kapłańskie.

6. A przy tym wszytkim nie byłem w Jeruzalem: bo roku trzydźiestego wtórego Artaxerxa króla Babilońskiego przyszedłem do króla, a na końcu dni prośiłem króla.

7. Y przyiechałem do Jeruzalem, y wyrozumiałem złość którą był uczynił Eliasib Tobiaszowi, że mu zbudował skarb w śieniach domu Bożego.

8. Y zdała mi się rzecz barzo zła. Y wyrzućiłem naczynia domu Tobiaszowego precz z skarbnice;

9. y roskazałem, y oczyśćili skarbnice, y wniosłem zaś tam naczynia domu Bożego, ofiarę, y kadźidło.

10. Y dowiedźiałem się, iż częśći Lewitów nie były dane: iż każdy uciekł z Lewitów y z śpiewaków, y z tych którzy posługowali;

11. y miałem sprawę przećiwko urzędnikóm, y rzekłem: czemuśmy opuśćili dóm Boży? Y zgromadźiłem ie, y kazał stać na mieyscach ich.

12. A wszytek Juda przyniósł dźieśięćiny zboża, wina y oliwy do spichlérzów.

13. Y postanowiliśmy nad spichlérzmi Selemiasza kapłana, y Sadoka pisarza, y Phadaia z Lewitów, a przy nich Hanan syna Zachur, syna Mathaniaszowego, bo ich doznano bydź wiérnymi, y im zwierzone są częśći braćiéy ich.

14. Pomni na mię Boże mój dla tego, a nie wymazuy litośći moich, którém czynił w domu Boga mego, y w obrzędach iego.

15. W one dni widźiałem w Juda tłoczące prasy w Szabbath, y noszące kopy, y kładące na osły wino, y iagody winne y figi, y wszelkie brzemię, y wnoszące do Jeruzalem w dźień Sobotni. Y oświadczyłem się, aby w dźień którego się przedawać godźi, przedawali.

16. A Tyriyczycy mieszkali w nim przywożący ryby, y wszelkie rzeczy przedayne: y przedawali w Szabbaty synóm Judzkim w Jeruzalem;

17. y zfukałem przełożone Juda, y rzekłem im: Co to za zła rzecz, którą wy czynićie, y gwałćićie dźień Sobotni?

18. Izali nie to czynili oycowie naszy, y Bóg nasz przywiódł na nas to wszytko złe, y na to miasto? A wy przyczyniaćie gniewu na Izraela, gwałcąc Szabbath.

19. Y stało się, gdy odpoczęły bramy Jerozolimskie w dźień Sobotni, rzekłem y zamknęli

6. *Prosiłem króla.* T. j. żeby pozwolił wrócić do Judei.

8. *Wyrzuciłem naczynia.* Nie mógł bowiem cudzoziemiec zwiedzać skarbca kościelnego, lecz zaledwo mógł być dopuszczonym do przysionka narodów, dla tego więc i sprzęt jego precz wyrzuciłem.

9. *Oczyścili skarbnice.* Mieszkaniem nieczystego człowieka znieważone.—*Ofiarę.* Hebr. *mincha.* Krupy, albo mąka do ofiary; gdyż *mincha* była ofiarą z mąki, kłosów, albo z chlebów pieczonych w piecu, na patelni, lub na kracie. Patrz Lewit. r. 2.

10. *Iż każdy uciekł.* Udali się gdzie indziej, żeby mieć sposób do przeżycia.

11. *Zgromadziłem je.* Przywróciłem każdego do miejsca i obowiązku jego, i starałem się żeby dochodziło każdego, co się mu z prawa należało.

15. *Oświadczyłem się.* Prosiłem, zaklinałem, groziłem zemstą Boską.

16. *Tyryjczycy mieszkali w nim.* Niewierni Tyryjczycy dali powód do grzechu pogwałcenia szabatu.

18. *Ojcowie nasi.* Którzy podobnież grzeszyli za dni Jeremiasza, a od którego grzechu prorok odwodził strasznemi pogróżkami i obietnicami. Jerem. 17, 21.

19. *Odpoczęły bramy Jerozolimskie.* T. j. nadszedł czas zamknięcia, gdy się zmniejszyła liczba wchodzących i wychodzących. W hebr. *zaćmiły się,* t. j. gdy

nuas, et praecepi, ut non aperirent eas usque post sabbatum; et de pueris meis constitui super portas, ut nullus inferret onus in die sabbati.

20. Et manserunt negotiatores, et vendentes universa venalia foris Jerusalem semel et bis.

21. Et contestatus sum eos, et dixi eis: Quare manetis ex adverso muri? si secundo hoc feceritis, manum mittam in vos. Itaque ex tempore illo non venerunt in sabbato.

22. Dixi quoque Levitis, ut mundarentur, et venirent ad custodiendas portas, et sanctificandum diem sabbati; et pro hoc ergo memento mei, Deus meus, et parce mihi secundum multitudinem miserationum tuarum.

23. Sed et in diebus illis vidi Judaeos ducentes uxores Azotidas, Ammonitidas, et Moabitidas.

24. Et filii eorum ex media parte loquebantur azotice, et nesciebant loqui judaice, et loquebantur juxta linguam populi et populi.

25. Et objurgavi eos, et maledixi. Et cecidi ex eis viros, et decalvavi eos, et adjuravi in Deo, ut non darent filias suas filiis eorum, et non acciperent de filiabus eorum filiis suis et sibimetipsis, dicens:

26. Numquid non in hujuscemodi re peccavit Salomon rex Israel? et certe in gentibus multis non erat rex similis ei, et dilectus Deo suo erat, et posuit eum Deus regem super omnem Israel: et ipsum ergo duxerunt ad peccatum mulieres alienigenae. *(3. Reg. 11, 1)*.

27. Numquid et nos inobedientes faciemus omne malum grande hoc, ut praevaricemur in Deo nostro, et ducamus uxores peregrinas?

28. De filiis autem Jojada filii Eliasib sacerdotis magni, gener erat Sanaballat Horonites, quem fugavi a me.

29. Recordare, Domine Deus meus, adversum eos, qui polluunt sacerdotium, jusque sacerdotale et Leviticum.

30. Igitur mundavi eos ab omnibus alienigenis, et constitui ordines sacerdotum et Levitarum, unumquemque in ministerio suo,

31. et in oblatione lignorum in temporibus constitutis, et in primitivis; memento mei, Deus meus, in bonum. Amen.

wrota: y roskazałem żeby ich nie otwarzano, aż po Szabbaćie: y z sług moich postanowiłem u bram, aby żaden nie wnosił brzemion w dźień Sobotni.

29. Y zostali kupcy y przedaiący wszelkie rzeczy przedayne przed Jeruzalem raz y dwa.

21. Y oświadczyłem się przed nimi, y rzekłem im: Przecz leżyćie przećiwko murowi? ieśli to drugi raz uczynićie, puszczę na was rękę. A tak od onego czasu nie przychodźili w Szabbath.

22. Rzekłem też Lewitóm aby się oczyśćili, y przyszli aby strzegli bram, y poświęćili dźień Sobotni: a tak y za to pomni na mię Boże móy, a odpuść mi według mnóstwa miłośierdźia twego.

23. Ale y onych dni uyźrzałem Żydy poymuiące żony Azotki, Ammonitki, y Moabitki.

24. A synowie ich napoły po Azotcku mówili, y nieumieli mówić po Żydowsku, y mówili według ięzyka narodu y narodu.

25. Y zfukałem ie y przeklinałem: y biłem z nich męże, y obłyśiłem ie, y poprzyśiągłem przez Boga, aby nie dawali córek swych synóm ich, y nie brali córek ich synóm swym y samym sobie, mówiąc:

26. Azaż nie dla takowéy rzeczy zgrzészył Salomon król Izraelski? a zaiste między mnogimi narody nie było mu króla podobnego: y był miły Bogu swemu, y uczynił go Bóg królem nadewszytkim Izraelem: y tego tedy niewiasty cudzoźiemskie przywiodły ku grzéchowi.

27. A więc y my nieposłuszni będźiem czynić wszytkę złość wielką tę, abyśmy grzészyli przećiwko Bogu naszému, y poymowali żony cudzoźiemskie?

28. A z synów Joiada syna Eliasib kapłana wielkiego, był źięćiem Sanaballat Horończyka, któregom wygnał od śiebie.

29. Pomni Panie Boże móy, przećiw tym, którzy plugawią kapłaństwo, y prawo kapłańskie y Lewitckie.

30. A tak oczyśćiłem ie od wszytkich obcych, y postanowiłem porządki kapłanów y Lewitów, każdego w służbie swéy,

31. Y na dawanie drew czasów ustawionych, y na piérwoćiny: pomni na mię Boże móy, ku dobrému. Amen.

było późno, a szabat się zaczynał, około zachodu słońca.—*W dzień sobotni.* Za zbliżeniem się szabatu. Hebr. i LXX. *przed szabatem.—Rzekłem.* Rozkazałem.

21. *Jeśli to drugi raz uczynicie.* Po tém upomnieniu mojém.—*Puszczę na was rękę.* Siłę zbrojną; byli bowiem dla żydów pokusą i przyczyną grzechu.

22. *Aby strzegli bram.* Podobno, że lewici byli przeznaczonemi do pilnowania bram, ażeby narod powodowany szacunkiem dla nich nie ważył się otwierać; albo, żeby kiedy stoją otworem, nie pozwalali nic takiego wnosić, coby w jakikolwiek sposób mogło znieważać szabat; zdaje się, że to oznaczaja słowa dalsze: *i poświęcili dzień sobotni.*

23. *Pojmujące.* Zamiast: którzy pojęli. — *Azotki.* Z Azotu, miasta w Palestynie.

24. *Napoły.* Dzieci bowiem mówią usty swych matek. Albo: że mówili wpół-barbarzyńsko, mieszając z wyrazami żydowskiemi słowa i frazy azotskie, tak, że czysto po żydowsku mówić nieumieli.

25. *Przeklinałem.* Zaklinałem.—*Obłysiłem je.* W hebr. *włosy ich wyrwałem.* Zdaje się, że uniesiony gorliwością świętą napadł na nich, bił i rwał im włosy.—*Poprzysiągłem przez Boga.* Przysięgą zobowiązałem.

28. *Z synów.* Jeden z synów.—*Horończyka.* T. j. z Oroniam, miasta Moabickiego, patrz Izai. 15, 5, i Jerem. 48, 3 i 5. Tu jest przypadek drugi, jak widać z hebr. i grec.—*Wygnał od siebie.* T. j. Sanaballata.

29. *Pomnij Panie.* Żebyś dla przykładu innych ukarał.

30. *Oczyściłem.* Po rozerwaniu małżeństw pogańskich.

31. *I na dawanie drew.* Starałem się, ażeby to co było postanowionem względem dawania drew, zachowywało się, r. 10 w. 34.—*I na pierwociny.* O których r. 10, w. 35.

Koniec dwóch ksiąg Ezdrasza.

Wprowadzenie do księgi Tobiasza.

Księga Tobiasza nazwaną została tak dla tego, że opisuje historyą Tobiasza, i syna jego tegoż imienia, która się wydarzyła za czasów niewoli dziesięciu pokoleń, uprowadzonych do Assyryi przez króla Salmanazara, na lat około 700 przed narodzeniem Chrystusa. Według najpowszechniéj przyjętego zdania, autorami téj księgi są obaj Tobiasze, ojciec i syn; a przynajmniéj oni zostawili pamiętniki, z których ta historya została ułożoną przez pisarza świętego. Pierwotny język téj księgi był Chaldejski.

Tobiasz, rodem z pokolenia i miasta Neftali, uprowadzony z żoną swoją i synem, i wespół z innymi Izraelitami do niewoli Assyryjskiéj, zamieszkał w Niniwie; gdzie zostając zawsze wiernym Bogu i Zakonowi Mojżesza, poświęcał się niesieniu pomocy swoim współrodakom, posuwając swoję dla nich miłość aż do grzebania umarłych, z narażeniem się przez to na wiele utrapień, które znosił z najdoskonalszą pokorą i ufnością w Bogu. Czując się blizkim śmierci, wysłał syna swojego Tobiasza do miasta Rages dla odebrania długu od Gabela, swojego krewnego. W podróży téj młody Tobiasz za towarzysza miał Anioła Rafała, za którego pomocą i radą pojął sobie za żonę Sarę, córkę Raguela, i najpomyślniéj odbywszy drogę, powrócił do domu ojcowskiego.

Cała ta historya pełna jest pouczających przykładów życia cnotliwego i pobożnego. W niéj znajdują dla się doskonały wzór narzeczeni i małżonkowie; z niéj przekonywamy się o wielkiéj mocy modlitwy, o troskliwéj pieczy nad nami Aniołów stróżów, o nieprzerwanéj względem nas Opatrzności Boga, przez wszystkie wypadki w życiu prowadzącego nas do pożądanego końca, i t. d.

Tobiasz był takoż prorokiem; przepowiedział nagły upadek Niniwy, i przyszłe szczęście i chwałę Jerozolimy. Ztąd czcigodny Beda (na roz. 13 Tobiasza), tak o nim mówi: *Tobiasz, napełniony duchem proroczym, wiele opiewa o Jerozolimie Niebieskiéj.*

LIBER TOBIAE.

CAPUT I.

1. Tobias ex tribu et civitate Nephthali (quae est in superioribus Galilaeae supra Naasson post viam, quae ducit ad occidentem, in sinistro habens civitatem Sephet)

2. cum captus esset in diebus Salmanasar regis Assyriorum, in captivitate tamen positus, viam veritatis non deseruit, *(4. Reg. 18, 9)*.

3. ita, ut omnia quae habere poterat, quotidie concaptivis fratribus, qui erant ex ejus genere, impertiret.

4. Cumque esset junior omnibus in tribu Nephthali, nihil tamen puerile gessit in opere.

5. Denique cum irent omnes ad vitulos aureos,

KSIĘGA TOBIASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O pochodzeniu Tobiasza i jego wielkich cnotach, a zwłaszcza o jego miłosierdziu nad ubogimi.

1. Tobiasz z pokolenia y z miasta Nephthali, (które iest na wyższych mieyscach Galileiey nad Naason, za droga która wiedźie ku zachodowi, po lewéy maiąc miasto Sephet)

2. gdy był poiman za dni Salmanazara króla Assyriyskiego, iednak w poymaniu będąc drogi prawdy nie odstąpił,

3. tak iż wszytkiego co mógł mieć, na każdy dźień braćiey wespół poimanéy którzy byli z iego rodu, udźielał.

4. A choćia był młodszy ze wszytkich w pokoleniu Nephthali, wszakże nic dźiecinnego w sprawie nie czynił.

5. Naostatek gdy wszyscy chodźili do ćielców

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Tobiasz.* Po hebrajsku się nazywa, i znaczy to samo co *dobry Bóg*, albo *dobroć Boża.—Z pokolenia i z miasta Neftali.* Miasto to Neftali LXX. zowią Tisbe, z którego także, jak się zdaje, pochodził Eliasz, który w Piśmie ś. zowie się Tesbitczykiem.—*Na wyższych miejscach Galilei.* Podwójna bowiem jest Galilea, jedna wyższa, druga niższa. Wyższa ta się nazywa, która się więcej skłania na północ, i ku górze Libańskiej, która także z położenia jest wyższą, gdy z niej rzeka Jordan wypływa.—*Naasson.* Miasteczko w temże pokoleniu. Mówi się, że było nad Naason, ponieważ na trzy prawie mile jest więcej ku wschodowi, przy drodze, która wiodła na zachód.—*Miasto Sefet.* Na jedną blisko milę od Neftali.

2. *Za dni Salmanazara.* Patrz IV. Król. r. 17, 3; i r. 18, 9.

3. *Którzy byli z jego rodu.* T. j. z żydów.

4. *Młodszy ze wszystkich.* Jeszcze dziecięciem, jak mamy niż. w. 8.

5. *Do cielców złotych.* Dla oddania czci cielcom złotym.—*Towarzystwa wszystkich.* Bałwochwalców, usu-

quos Jeroboam fecerat rex Israel, hic solus fugiebat consortia omnium, *(3. Reg. 12, 28.)*

6. sed pergebat in Jerusalem ad templum Domini, et ibi adorabat Dominum Deum Israel, omnia primitiva sua et decimas suas fideliter offerens,

7. ita ut in tertio anno proselytis et advenis ministraret omnem decimationem.

8. Haec et his similia secundum legem Dei puerulus observabat.

9. Cum vero factus esset vir, accepit uxorem Annam de tribu sua, genuitque ex ea filium, nomen suum imponens ei,

10. quem ab infantia timere Deum docuit, et abstinere ab omni peccato.

11. Igitur, cum per captivitatem devenisset cum uxore sua, et filio in civitatem Niniven cum omni tribu sua

12. (cum omnes ederent ex cibis gentilium), iste custodivit animam suam, et nunquam contaminatus est in escis eorum.

13. Et quoniam memor fuit Domini in toto corde suo, dedit illi Deus gratiam in conspectu Salmanasar regis;

14. et dedit illi potestatem, quocumque vellet ire, habens libertatem, quaecumque facere voluisset.

15. Pergebat ergo ad omnes, qui erant in captivitate, et monita salutis dabat eis.

16. Cum autem venisset in Rages civitatem Medorum, et ex his, quibus honoratus fuerat a rege, habuisset decem talenta argenti,

17. et cum in multa turba generis sui Gabelum egentem videret, qui erat ex tribu ejus, sub chirographo dedit illi memoratum pondus argenti.

18. Post multum vero temporis, mortuo Salmanasar rege, cum regnaret Sennacherib, filius ejus pro eo, et filios Israel exosos haberet in conspectu suo,

19. Tobias quotidie pergebat per omnem cognationem suam, et consolabatur eos, dividebatque unicuique, prout poterat, de facultatibus suis;

20. esurientes alebat, nudisque vestimenta praebebat, et mortuis atque occisis sepulturam sollicitus exhibebat.

21. Denique cum reversus esset rex Sennache-

złotych, które był sprawił Jeroboam król Izraelski: ten sam chronił się towarzystwa wszytkich,

6. ale chodził do Jeruzalem do kościoła Pańskiego, y tam się kłaniał Panu Bogu Izraelowemu, wszytkie piérworoctwa swe, y dźieśięćiny swe wiernie ofiaruiąc,

7. tak iż trzećiego roku nowo nawróconym y przychodniom wszytkę dźieśięćinę dawał.

8. Te rzeczy y inne tym podobne według zakonu Bożego, dźiećięćiem będąc zachowywał.

9. A gdy się stał mężem, poiął żonę Annę z pokolenia swego, y zrodźił z niéy syna, daiąc mu imię swe,

10. którego nauczył z dźiećińistwa bać się Pana Boga, y wstrzymać się od wszelkiego grzéchu.

11. A tak gdy przez poimanie, przyszedł z żoną swą y z synem do miasta Niniwen ze wszytkim pokoleniem swoim

12. (gdy wszyscy pożywali z pokarmów pogańskich) on strzégł dusze swéy, y nigdy się ich pokarmami nie splugawił.

13. A iż pomniał na Pana ze wszytkiego serca swego, dał mu Bóg łaskę przed oczyma Salmanazara króla;

14. y dał mu wolność iść gdźiebykolwiek chćiał maiąc wolność czynić cobykolwiek chćiał.

15. Chodźił tedy do wszytkich którzy w poimaniu byli, y dawał im napominania zbawienne.

16. A gdy przyszedł do Rages miasta Medczyków, a z tych rzeczy któremi był uczczony od króla, miał dźieśięć talentów śrébra,

17. y gdy w wielkim zgromadzeniu narodu swego widźiał Gabela potrzebnego, który był z pokolenia iego, dał mu na cyrograph śrébra pomienioną wagę.

18. A po niemałym czaśie, po śmierći króla Salmanazara, gdy królował syn iego Sennacherib miasto niego, y syny Izraelskie miał w nienawiśći w oczach swych.

19. Tobiasz na każdy dźień obchodźił wszytek naród swóy, y ćieszył ie, y udźielał każdemu, ile mógł z maiętności swoiéy;

20. łaknące żywił, y nagim odźienie dawał, a umarłym y zabitym pogrzeb z pilnośćią sprawował.

21, Nakoniec gdy się król Sennacherib wróćił,

wając się od nich, i niestosując się do ich złych zwyczajów.

6. *Chodził do Jeruzalem.* Na uroczystości prawem przepisane, t. j. trzy razy do roku, na Wielkanoc, Zielone świątki, i święto Namiotów czyli Kuczek.

7. *Trzeciego roku.* Jak się przepisuje w Deut. 14, 28.

11. *Przez pojmanie.* Z powodu pojmania.—*Do miasta Niniwen.* Najświetniejszego miasta w Assyryi, które także Ninus się nazywa przez Pliniusza, Ptolomeusza i innych.

12. *Pożywali z pokarmów pogańskich.* Z ofiar poświęconych bałwanom.—*Strzegł duszy swojéj.* Strzegł się.

14. *Dał mu wolność.* Inni bowiem jeńcy jako niewolnicy byli uważani. Tobiaszowi większa swoboda dana, tak, że nawet po całém królestwie wolno mu było chodzić.

16. *Do Rages.* Miasto w królestwie Medów, jak się podoba Diodorowi lib. 29, i Strabonowi, lib. 12, od urwisk i kamieni, trzęsieniem ziemi spowodowanych nazwisko wzięło; albowiem [illegible] u Greków kruszę i rozcinam oznacza.—*Z tych rzeczy któremi był uczczony od króla.* Z greckiego tekstu mamy, że Tobiasz posiadał od króla niejakiś urząd pałacowy; albowiem w. 14, mówi się, że był królewskim ἀγοραστὴν t. j. kupcem: że zaś królowie wiele kupują, sądzić należy, iż ten urząd był nie małego znaczenia, i że nie lada, jakie honorarium pobierał, jak napomyka w tém miejscu tekst ś.

18. *Miał w nienawiści.* Od początku panowania swojego, lecz szczególniéj po poniesionéj klęsce 185 tysięcy zabitych przez anioła w Judei, w roku 14 Ezechiasza króla Judzkiego.

20. *Zabitym.* Albo z rozkazu Sennacheriba, albo przez złość Assyryjczyków, którzy żydów jako królowi nienawistnych, bezkarnie trapili.

21. *Uciekłszy z żydowskiéj ziemi przed porażką,*

rib fugiens a Judaea plagam, quam circa eum fecerat Deus propter blasphemiam suam, et iratus multos occideret ex filiis Israel, Tobias sepeliebat corpora eorum. *(4. Reg. 19, 35.)*

22. At ubi nuntiatum est regi, jussit eum occidi, et tulit omnem substantiam ejus.

23. Tobias vero cum filio suo et cum uxore fugiens, nudus latuit, quia multi diligebant eum.

24. Post dies vero quadraginta quinque occiderunt regem filii ipsius; *(2. Par. 32, 21. Isai. 37, 38.)*

25. et reversus est Tobias in domum suam, omnisque facultas ejus restituta est ei.

uciekszy z Żydowskiey ziemie przed porażką, którą był około niego uczynił Bóg dla bluźnierstwa iego, a rozgniewany zabiiał wielu z synów Izraelskich; Tobiasz pogrzebał ciała ich.

22. Ale gdy oznaymiono królowi, kazał go zabić, y zabrał wszytkę maiętność iego.

23. A Tobiasz z synem swoim y z żoną uciekłszy krył się nagi, bo go wiele ich miłowało.

24. Lecz po czterdzieści y piąci dni zabili króla synowie iego;

25. y wrócił się Tobiasz do domu swego, y wrócono mu wszytkę maiętność iego.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI TOBIASZOWE.

Ksiąg Tobiaszowych, Judith, Mądrości, Syrach i dwojga Machabejskich, teraz żydowskim językiem nie najdujemy, przeto je żydzi pośledniejsi i Heretycy z nimi w rejestrze ksiąg świętych nie liczą, i niektórzy z doktorów (póki dekretem Kościoła ś. nie były wyświadczone) za podejrzane albo wątpliwe mieli. Ale już teraz wątpić się nie godzi, że są tejże wagi jako i inne księgi zakonu starego. Ponieważ i na Concylium Kartagińskiem trzeciem, i na Trydeńskiem, i od Innocencyusza pierwszego, i od Gelazyusza też pierwszego, i od Augustyna ś., od Izydora, od Kassiodora, i od Rabana, w jednym poczcie z innemi księgami świętemi są policzone. A osobliwie Tobiaszowe księgi, od Kalixta pierwszego Papieża, od Cypriana ś., od Ambrożego ś., od Bazyliusza ś. i od Augustyna ś. mają zacne świadectwa: w których księgach żywot i obyczaje Tobiaszowe mamy opisane, abyśmy z nich obyczaje swoje naprawiać mogli, a gdy na nas co przeciwnego przyjdzie, od bojaźni Boga nie odstępowali, ale się od niego wspomożenia spodziewali. Żył Tobiasz za czasu Salmanazara i Sennacheryba królów Assyryjskich, za panowania Ezechiasza króla Judzkiego, którego czasu dziesięcioro pokolenie Izraelskie w niewolą z Samaryi na Medskie góry zaprowadzono, sto trzydzieści lat przed zburzeniem miasta Jeruzalem, i przed zaprowadzeniem ostatka Żydów do Babilonu.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O dopuszczeniu przez Pana Boga na Tobiasza ślepoty, i jego niezachwianéj wierności dla Pana Boga.

1. Post haec vero, cum esset dies festus Domini, et factum esset prandium bonum in domo Tobiae,

2. dixit filio suo: Vade, et adduc aliquos de tribu nostra, timentes Deum, ut epulentur nobiscum.

3. Cumque abiisset, reversus nuntiavit ei, unum ex filiis Israel jugulatum jacere in platea. Statimque exsiliens de accubitu suo, relinquens prandium, jejunus pervenit ad corpus;

4. tollensque illud portavit ad domum suam occulte, ut, dum sol occubuisset, caute sepeliret eum.

5. Cumque occultasset corpus, manducavit panem cum luctu et tremore,

6. memorans illum sermonem, quem dixit Dominus per Amos prophetam: Dies festi vestri convertentur in lamentationem et luctum. *(Amos 8, 10.)*

7. Cum vero sol occubuisset, abiit, et sepelivit eum.

8. Arguebant autem eum omnes proximi ejus, dicentes: Jam hujus rei causa interfici jussus es, et vix effugisti mortis imperium, et iterum sepelis mortuos?

1. A potym gdy było święto Pańskie, y sprawiono obiad dobry w domu Tobiaszowym,

2. rzékł synowi swemu: Idź, a przywiedź kilku z naszego pokolenia boiących się Boga, aby używali z nami.

3. A gdy poszedł, wróciwszy się powiedział mu, że ieden z synów Izraelskich zabity leżał na ulicy. Y natychmiast wyskoczywszy z śiedzenia swego opuśćiwszy obiad, na czczo przybieżał do ciała;

4. a wźiąwszy ie zaniósł do domu swego potaiemnie, aby po zaszćiu słońca ostrożnie ie pochował.

5. A skrywszy ćiało, iadł chléb z żałośćią y ze drżeniem,

6. wspominaiac one słowa, które mówił Pan przez Amos proroka: Święta wasze obrócą się w płacz y w żałość.

7. A gdy słońcę zaszło, poszedł y pogrzebł go.

8. A wszyscy bliscy iego strofowali go, mówiąc: Już ćię dla téy przyczyny kazano zabić, y zaledwieś uszedł skazania na śmierć, a znowu grzebiesz umarłe?

Patrz IV. Król. r. 19, 35. — *Dla bluźnierstwa jego.* Patrz IV. Król. r. 18, w. 19 i dalej.

23. *Wiele ich miłowało.* T. j. z Assyryjczyków; ci Tobiasza, którego miłowali, ukryli; albowiem Żydzi wtenczas tego uczynić nie mogli, zostając pod przemocą oszczerców i łupieżców.

24. *Zabili króla synowie jego.* Sposób w jaki był zabity opowiada historya królów księga 4, r. 19 w. 37.

R. 2.—1. *Święto.* Zielone świątki, jak wyraźnie się znajduje w tekście greckim. *Obiad dobry.* Uczta.

2. *Przywiedź kilku z naszego pokolenia.* W greckim jest, *przywiedź kogokolwiek znajdziesz z braci naszych ubogich.*

4. *Po zajściu słońca.* Ostrożnie bowiem postępować należało ze względu na Assyryjczyków nieprzyjaznych Żydom.

8. *Kazano zabić.* Wyżéj r. 1, 22.

9. Sed Tobias plus timens Deum, quam regem, rapiebat corpora occisorum, et occultabat in domo sua, et mediis noctibus sepeliebat ea. *(Supr. 1, 21.)*

10. Contigit autem, ut quadam die fatigatus a sepultura, veniens in domum suam, jactasset se juxta parietem, et obdormisset,

11. et ex nido hirundinum dormienti illi calida stercora inciderent super oculos ejus, fieretque caecus.

12. Hanc autem tentationem ideo permisit Dominus evenire illi, ut posleris daretur exemplum patientiae ejus, sicut et sancti Job.

13. Nam cum ab infantia sua semper Deum timuerit, et mandata ejus custodierit, non est contristatus contra Deum, quod plaga caecitatis evenerit ei,

14. sed immobilis in Dei timore permansit agens gratias Deo omnibus diebus vitae suae.

15. Nam sicut beato Job insultabant reges, ita isti parentes et cognati ejus irridebant vitam ejus, dicentes:

16. Ubi est spes tua, pro qua eleemosynas, et sepulturas faciebas?

17. Tobias vero increpabat eos, dicens: Nolite ita loqui,

18. quoniam filii sanctorum sumus, et vitam illam exspectamus, quam Deus daturus est his, qui fidem suam nunquam mutant ab eo.

19. Anna vero uxor ejus ibat ad opus textrinum quotidie, et de labore manum suarum victum, quem consequi poterat, deferebat.

20. Unde factum est, ut hoedum caprarum accipiens detulisset domi.

21. Cujus cum vocem balantis vir ejus audisset, dixit: Videte, ne forte furtivus, sit, reddite eum dominis suis, quia non licet nobis aut edere ex furto aliquid, aut contingere. *(Deut. 22, 1.)*

22. Ad haec uxor ejus irate respondit: Manifeste vana facta est spes tua, et eleemosynae tuae modo apparuerunt. *(Job. 2, 9.)*

23. Atque his, et aliis hujuscemodi verbis exprobrabat ei.

9. Ale Tobiasz więcéy się boiąc Boga niźli króla, porywał ciała zabitych, y krył w domu swym, a o północy ie grzebł.

10. Y trafiło się że iednego dnia będąc spracowany z pogrzebu, przyszedszy do domu swego, porzućił się podle śćiany y zasnął,

11. a z gniazda iaskółczego, gdy spał, gorący gnóy upadł na oczy iego, y stał się ślepym.

12. A tę pokusę dla tego Bóg nań przepuśćił, żeby potomkóm był dan przykład ćierpliwośći iego, iako Joba świętego.

13. Bo gdyż z młodośći swéy zawżdy się Boga bał, y strzegł przykazania iego, nie zasmućił się przeciw Bogu że plaga ślepoty potkała go,

14. ale nieporuszony trwał w boiaźni Bożéy, dźiękuiąc Bogu przez wszytkie dni żywota swego.

15. Bo iako świętemu Jobowi urągali królowie, tak y temu powinni y krewni iego, naśmiewali się z żywota iego, mówiąc:

16. Gdźież iest nadźieia twoia, dla któreyeś iałmużny y pogrzeby czynił?

17. Ale Tobiasz strofował ie mówiąc: Nie mówćie tak,

18. bo iesteśmy synowie świętych, y żywota onego czekamy, który Bóg da tym, którzy wiary swéy nigdy nie odmieniaią od niego.

19. A Anna żona iego chadzała codźień na tkacką robotę, a z prace rąk swoich pożywienie którego nabydź mogła przynośiła.

20. Zkąd stało się, że dostawszy koźlęcia kóz przyniosła do domu.

21. Którego gdy mąż iéy głos wrzeszczącego usłyszał rzekł: Patrzćie by snadź kradźione nie było, wróććie ie panóm swoim: bo się nam niegodzi, albo ieść co z kradźieży, albo się dotykać.

22. Na to żona iego rozgniewawszy się odpowiedźiała: iawnieć próżna stała się nadźieia twoia, y iałmużny twoie teraz się okazały.

23. Y témi y inszémi takimi słowy urągała mu.

10. *Porzucił się podle ściany.* Do domu nie wszedł, ponieważ przez dotknięcie się trupa był nieczystym. Patrz Num. r. 19 w. 11 i 16.

11. *Z gniazda jaskółczego.* W greckim jest, *i niewidziałem, ponieważ wróble w murze były.* I w rzeczy samej στχατον, wszelkiego rodzaju ptastwo obejmuje, jak uważa Serarius.—*I stał się ślepym.* W greckim jest, *i gdy się otworzyły me oczy wrzuciły wróble gorącość w oczy moje, i stały się bielma w oczach moich.* Wymiot jaskółczy tak z powodu ukrytéj niejakiéj siły oczom zaszkodził, jako, i dla tego, że był gorącym i gryzącym, i przez to samo delikatnéj plewie oka szkodę mógł przyczynić. Patrz Waleziusza Sacrae Philosophiae, c. 42, i Serariusza na to miejsce.

18. *Synowie świętych.* Wiernych, którzy świętymi są, t. j. Bogu poświęconymi: albo Abrahama, Izaaka i Jakóba, których przykłady cnót naśladować winniśmy. —*Żywota onego czekamy.* Jakby już z niceńskiego symbolu te słowa odmawiał: *Oczekuję zmartwychwstania umarłych. i życia przyszłego wieku.*

19. *Chadzała... na tkacką robotę.* W greckim jest, *służyła w gynaeceach,* co znaczy zajmowała się przędziwem, ponieważ jest to robota niewieścia; albowiem z przymiotnikiem γυναικειας, rzeczownik εργας rozumieć należy, *w robotach niewieścich.*

20. *Koźlęcia kóz.* Koźlęciem kóz to się nazywa, które jeszcze nie jest odsadzone od matki. W greckim tekście oznacza się, że nad zapłatę dane jéj było, *przydając,* powiada, *i koźlęcia.*

21. *Patrzcie by snadź kradzione nie było.* Nie było porywczem podejrzenie Tobiasza, ponieważ wiedział, że w domu pieniędzy niema, za któreby koźlęcia można było kupić; i on sam był gospodarzem, do którego staranie należało, żeby nikt w domu niegrzeszył.

22. *Jawnieć próżna stała się nadzieja twoja.* Którą pokładałeś w Bogu, ponieważ siebie i nas na ubóstwo naraziłeś, a w dodatku jeszcze ciebie ślepotą nawiedził.

CAPUT III.

1. Tunc Tobias ingemuit, et coepit orare cum lacrymis,
2. dicens: Justus es, Domine, et omnia judicia tua justa sunt, et omnes viae tuae, misericordia, et veritas, et judicium.
3. Et nunc, Domine, memor esto mei, et ne vindictam sumas de peccatis meis, neque reminiscaris delicta mea, vel parentum meorum.
4. Quoniam non obedivimus praeceptis tuis, ideo traditi sumus in direptionem et captivitatem, et mortem et in fabulam, et in improperium omnibus nationibus, in quibus dispersisti nos. *(Deut. 28, 15.)*
5. Et nunc, Domine, magna judicia tua, quia non egimus secundum praecepta tua, et non ambulavimus sinceriter coram te.
6. Et nunc, Domine, secundum voluntatem tuam fac mecum, et praecipe in pace recipi spiritum meum: expedit enim mihi mori magis, quam vivere.
7. Eadem itaque die contigit, ut Sara, filia Raguelis in Rages civitate Medorum, et ipsa audiret improperium ab una ex ancillis patris sui,
8. quoniam tradita fuerat septem viris, et daemonium, nomine Asmodaeus, occiderat eos, mox ut ingressi fuissent ad eam.
9. Ergo cum pro culpa sua increparet puellam, respondit ei, dicens: Amplius ex te non videamus filium, aut filiam super terram, interfectrix virorum tuorum.
10. Numquid et occidere me vis, sicut jam occidisti septem viros? Ad hanc vocem perrexit in superius cubiculum domus suae, et tribus diebus, et tribus noctibus non manducavit, neque bibit;
11. sed in oratione persistens cum lacrymis deprecabatur Deum, ut ab isto improperio liberaret eam.
12. Factum est autem die tertia, dum compleret orationem, benedicens Dominum,
13. dixit: Benedictum est nomen tuum, Deus pa-

ROZDZIAŁ 3.

O modlitwie Tobiaszowéj, i córki Raguelowéj Sary.

1. Westchnał tedy Tobiasz, y poczał się modlić z płaczem,
2. mówiac: Sprawiedliwyś iest Panie, y wszytkie sądy twoie są sprawiedliwe, y wszytkie drogi twoie, miłośierdźie, y prawda, y sad.
3. A teraz Panie wspomni na mię, a nie mśći się za grzechy moie, ani pamiętay na występki moie, abo rodźiców moich.
4. Boćeśmy nie zachowali przykazania twego, przetożeśmy wydani na łup, y w niewolstwo, y na śmierć, y na obmowisko, y na pośmiech wszytkim narodóm, między któreś nas rosprószył.
5. A teraz Panie, wielkie sądy twoie, iżeśmy nie czynili według przykazania twego, y nie chodźiliśmy szczérze przed toba.
6. A teraz Panie uczyń zemna według woléy twoiéy, a roskaż w pokoiu wźiać ducha mego: bo mi daleko lepiéy umrzéć, niźli żyć.
7. Tegoż tedy dnia przydało się, iż Sara córka Raguelowa w Rages mieśćie Medskim, y ona usłyszała uraganie od iednéy służebnice oyca swego,
8. bo była wydana za śiedm mężów, a czart imieniem Asmodeus pomordował ie skoro do niéy weszli.
9. Gdy tedy karała dźiewkę za iéy winę, odpowiedźiała iéy, mówiac: Bodayżeśmy więcéy nie oglądali syna ani córki z ciebie na źiemi, morderko mężów twoich.
10. Czyli y mnie chcesz zabić, iakoś iuż zabiła śiedmi mężów? Na te słowa poszła do źwierzchniéy komory domu swego: a przez trzy dni y trzy nocy nie iadła ani piła:
11. ale trwaiac na modlitwie, z płaczem prośiła Boga, aby ia od tego uragania wybawił.
12. Y stało się dnia trzeciego, gdy kończyła modlitwę błogosławiac Pana,
13. rzekła: Błogosławione iest imię twoie Bo-

R. 3.—2. *Wszystkie drogie twoje.* Drogi, po których postępuje P. Bóg, są: *miłosierdzie*, ponieważ zawsze na pożytek rozumnéj natury działa; *prawda*, ponieważ nigdy z samym sobą, ktory jest najwyższą prawdą w sprzeczności nie zostaje; *sąd*, ponieważ każdemu, co się jemu należy oddaje.

3, *Rodziców moich.* Nie modli się w tém miejscu Tobiasz za umarłymi, lecz tylko prosi iżby występki przodków, nawet z tego świata zeszłych, żywym potomkom nieszkodziły, i żeby za nich karania nieodbierali.

4. *Na obmówisko i na pośmiech.* Pogardzonymi zostaliśmy, których każdy znieważać może, i na pośmiewisko wystawywać.

6. *Bo mi daleko lepiéj umrzeć.* W tekście greckim dodaje się przyczyna, *ponieważ naigrawania się fałszywe słyszałem, i wielki smutek jest we mnie.* Patrz co się rzekło niżéj w. 15.

7. *W Rages.... Medskiem.* W greckim tekście jest w Ekbatanie, lecz to samo jest; albowiem Ekbatana także Rages się nazywała, jak z pisarzów nawet pogańskich pokazuje Serarius. Dwa więc były miasta w Medii, które się Rages nazywały, jedno w którém mieszkała Sara córka Raguela; drugie gdzie mieszkał Gabelus dłużnik Tobiasza, o którém jest wzmianka w r. 1 w. 16.

8. *Asmodeusz.* Asmodeusz, którego tekst hebrajski królem djabłów zowie, był książęciem djabłów w onéj prowincyi, którzy ludzi do cielesności pobudzali; ztąd niektórzy rozumieli, że miał nazwisko od ognia, który wzniecił w Medei. Patrz Seraryusza 9, 8. — *Skoro do niéj weszli.* Nie należy tego rozumieć o spółkowaniu małżeńskiém; albowiem w greckim jasno się mówi: *W przód nim oni byli z nią, jak jest z żonami.*

9. *Morderko mężów twoich.* W greckim jest, *dusicielko ty mężów;* z tego się rozumie, jakową śmiercią poginęli owi mężowie Sary.

10. *Chcesz zabić.* Widać że Sara, nietylko sztrofowała, ale i biła także służącą; w greckim bowiem, gdzie nie jednéj ale wielu służących jest wzmianka, czytamy: *Poco nas bijesz? jeśli są umarli, idź z nimi. — Poszła do zwierzchniéj komory domu swego.* Gdzie także Judyt modlić się była zwykła, Judit 8, 5.

11. *Aby ją od tego urągania wybawił.* Bezpłodności, którą jéj wyrzucała na oczy służąca, i mężobójstwa, o które ją pomawiała.

13. *Rzekła: błogosławione jest imię twoje.* Niezupeł-

trum nostrorum, qui cum iratus fueris, misericordiam facies, et in tempore tribulationis peccata dimittis his, qui invocant te.

14. Ad te, Domine, faciem meam converto, ad te oculos meos dirigo.

15. Peto, Domine, ut de vinculo improperii hujus absolvas me, aut certe desuper terram eripias me.

16. Tu scis, Domine, quia nunquam concupivi virum, et mundam servavi animam meam ab omni concupiscentia.

17. Numquam cum ludentibus miscui me, neque cum his, qui in levitate ambulant, participem me praebui.

18. Virum autem cum timore tuo, non cum libidine mea, consensi suscipere.

19. Et, aut ego indigna fui illis, aut illi forsitan me non fuerunt digni, quia forsitan viro alii conservasti me.

20. Non est enim in hominis potestate consilium tuum.

21. Hoc autem pro certo habet omnis, qui te colit, quod vita ejus, si in probatione fuerit, coronabitur: si autem in tribulatione fuerit, liberabitur: et si in correptione fuerit, ad misericordiam tuam venire licebit.

22. Non enim delectaris in perditionibus nostris, quia post tempestatem tranquillum facis, et post lacrymationem et fletum exultationem infundis.

23. Sit nomen tuum, Deus Israel, benedictum in saecula.

24. In illo tempore exauditae sunt preces amborum in conspectu gloriae summi Dei;

25. et missus est Angelus Domini, sanctus Raphael, ut curaret eos ambos, quorum uno tempore sunt orationes in conspectu Domini recitatae.

że oyców naszych: który gdy się rozgniewasz, miłośierdźie uczynisz, a czasu utrapiénia grzéchy odpuszczasz tym którzy ćię wzywaią.

14. Do ciebie Panie oblicze moie obracam, do ciebie podnaszam oczy moie.

15. Proszę Panie, abyś mię od związku tego urągania wybawił, abo mię więc wyrwał z źiemie.

16. Ty wiész Panie, żemći nigdy nie żądała męża, y czystą zachowałam duszę moię od wszelakiéy pożądliwośći.

17. Nigdym się z igraiącymi nie mieszała, anim społeczności miała z tymi, którzy w lekkośći chodzą.

18. Lecz męża z boiaźnią twoią, a nie z pożądliwośćią moią, przyzwoliłam poiąć.

19. Y abom ia ich niegodną była, abo oni podobno mnie byli niegodni: żeś mię podobno innemu mężowi zachował.

20. Bo nie iest w mocy człowieczéy rada twoia.

21. Lecz to za pewną ma każdy który ćię chwali, iż żywot iego, ieśliby był w doświadczeniu, koronowan będźie: a ieśliby był w utrapieniu, wybawion będźie: a ieśliby był w karaniu, ku miłośierdźiu twemu wolno mu przyśdź będźie.

22. Nie kochasz się bowiem w naszym zatraceniu: bo po niepogodźie, pogodę czynisz: a po płaczu y żałobie poćieszenie wléwasz.

23. Niechayże imię twoie Boże Izraelski będźie błogosławione na wieki.

24. Tegóż czasu oboyga modlitwy wysłuchane są przed oczyma chwały Boga nawyższego;

25. y posłan iest Anioł Pański święty Raphael, aby ich oboie uzdrowił, których modlitwy iednego czasu przed oczyma Pańskimi były przełożone.

---

nie jest ta sama modlitwa Sary w łacińskim, greckim i hebrajskim tekście, lecz jest niejaka różnica tak w słowach, jak i w zdaniu; gdy bowiem długa była modlitwa, t. j. trzydniowa, inne z niéj części wyjął tekst łaciński, inne grecki i hebrajski, jak uważają Serarius i Salianus.

15. *Wyrwał z ziemi.* Zbieg wielu i ciężkich nieszczęść spowodowuje niekiedy nawet w świętych ludziach żądzę śmierci, jako zła mniejszego. Tak byli usposobieni Mojżesz, Exod. 32, 32; Eliasz, III. Król. 19, 4; Job. 3, 3, i ś. Paweł, II. Król. 1, 8; zawsze jednak ukryty warunek się rozumie, *jeśli się P. Bogu podoba.*

16. *Czystą zachowałam duszę moję od wszelakiéj pożądliwości.* Wielka zaiste pochwała, gdyż słusznie powiedział był Salomon Proverb. 20, 9: *Któż może mówić: czyste jest serce moje, jestem próżen grzechu?* Wspomina zaś o tém Sara nie przez pychę, lecz z synowskiéj ku Bogu ufności.

17. *Z igrającymi.* Hugo o tańcach rozumie, i w rzeczy saméj tak się przyjmuje słowo igrać w Exod. 32, 6, i ad Corint 10, 7: dosyć wszakże będzie gdy tego słowa ogólne znaczenie zatrzymamy, t. j. że wszelkiego rodzaju zabawy i przyjemności dziewcząt obejmuje: tak Jerem. r. 15, w. 17, *nie siadałem w radzie igrających.*

20. *Rada twoja.* Którą najmędrzéj i najlepiéj, sposobami wszakże tajemniczemi, nami i światem rządzisz.

21. *Koronowan będzie.* Tak o człowieku sprawiedliwym ś. Jakób, r. 1 w. 12: *Błogosławiony mąż który zdzierżywa pokusę, bo gdy będzie doświadczony, weźmie koronę żywota i t. d.—Wybawion będzie.* Od niewoli grzechu, przez usunięcie pobudek i powodów do wykroczenia, i często także, gdy się tak P. Bogu spodoba, od zewnętrznych nieszczęść, któremi trapieni bywamy. — *A jeśliby był w karaniu.* — Jeśliby walczył z przeciwnościami, na ukaranie zesłanemi.—*Ku miłosierdziu twojemu wolno mu przyjść będzie.* Odwołać się do trybunału Boskiego miłosierdzia, i sobie je uzyskać.

25. *Aby ich oboje uzdrowił.* Żeby ich nieszczęściu zaradził; Tobiasza od ślepoty uwalniając, Sarę zaś od nieczystego Asmodeusza. Słusznie Rafał posłany, którego imię Boskie lekarstwo oznacza. — *Przed oczyma Pańskiemi były przełożone.* T. j. przez aniołów przedstawione. Tak niżéj, r. 12, 12, powiada anioł: *Jam ofiarował twoję modlitwę Panu.*

CAPUT IV.

1. Igitur, cum Tobias putaret orationem suam exaudiri, ut mori potuisset, vocavit ad se Tobiam filium suum,

2. dixitque ei: Audi, fili mi, verba oris mei, et ea in corde tuo quasi fundamentum construe.

3. Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeli, et honorem habebis matri tuae omnibus diebus vitae ejus: *(Exod. 20, 12. Eccli. 7, 29.)*

4. memor enim esse debes, quae et quanta pericula passa sit propter te in utero suo.

5. Cum autem et ipsa compleverit tempus vitae suae, sepelias eam circa me.

6. Omnibus autem diebus vitae tuae, in mente habeto Deum, et cave, ne aliquando peccato consentias, et praetermittas, praecepta Domini Dei nostri.

7. Ex substantia tua fac eleemosynam, et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere: ita enim fiet, ut nec a te avertatur facies Domini. *(Eccli. 4, 1. Luc. 14, 13.)*

8. Quo modo potueris, ita esto misericors.

9. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue; si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude. *(Eccli. 35, 12.)*

10. Praemium enim bonum tibi thesaurizas in die necessitatis,

11. quoniam eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras. *(Eccli. 29, 15.)*

12. Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna omnibus facientibus eam.

13. Attende tibi, fili mi, ab omni fornicatione, et praeter uxorem tuam nunquam patiaris crimen scire.

14. Superbiam nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas: in ipsa enim initium sumsit omnis perditio.

15. Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue: et merces mercenarii tui apud te omnino non remaneat. *(Deut. 24, 14.)*

16. Quod ab alio oderis fieri tibi, vide, ne tu aliquando alteri facias. *(Math. 7, 12.)*

17. Panem tuum cum esurientibus et egenis comede, et de vestimentis tuis nudos tege. *(Luc. 14, 13.)*

18. Panem tuum et vinum tuum super sepul-

ROZDZIAŁ 4.

O przestrogach i radach Tobiasza danych synowi swojemu, a zwłaszcza, żeby dawał chętnie jałmużnę swym bliźnim, żeby był miłosiernym, mądrym i pobożnym.

1. Gdy tedy Tobiasz mniemał że modlitwa iego była wysłuchana żeby umrzeć mógł, wezwał do śiebie Tobiasza syna swego,

2. y rzékł mu: Słuchay synu móy słów ust moich, a załóż ie iako fundament w sercu twoim.

3. Gdy Bóg weźmie duszę moię, pogrzéb ciało moie: a miéy w uczćiwośći matkę twoię po wszytkie dni żywota iéy:

4. bo pamiętać masz, które y iako wielkie niebespieczeństwa ćierpiała dla ćiebie w swym żywocie.

5. A gdy y ona wypełni czas żywota swego, pogrzéb ią podle mnie.

6. A przez wszytkie dni żywota twego miéy na pamięći Boga: a strzeż się, byś kiedy na grzéch nie przyzwolił, a nie przestąpił przykazania Pana Boga naszego.

7. Czyń iałmużnę z maiętnośći twoich, a nie odwracay oblicza twego od żadnego ubogiego: bo tak będźie, że ani od ćiebie nie odwróći się oblicze Pańskie.

8. Jako będźiesz mógł tak badź miłośierny.

9. Będźieszli miał wiele, hoynie daway: iéśli mało będźiesz miał, y mało z chućią udźiélać uśiłuy.

10. Tak bowiem skarbisz sobie zapłatę dobrą na dźień potrzeby.

11. Bo iałmużna od wszelkiego grzéchu y od śmierći wybawia, a nie dopuśći duszy iśdź do ćiemnośći.

12. Jałmużna wielką ufnośćią będźie przed nawyższym Bogiem wszytkim którzy ią czynią.

13. Strzeżże się pilnie, synu móy wszelakiego porubstwa, a oprócz żony swéy nigdy o grzéchu nie wiédz.

14. Pysze nigdy w myśli twoiéy, ani w słowie twoim panować nie dopuszczay. Bo od niéy początek wźięło wszytko zatracenie.

15. Ktokolwiekći bedźie co robił, natychmiast mu odday zapłatę, a zarobek naiemnika twego niech u ćiebie żadnym sposobem nie zostaie.

16. Czegobyś nienawidźiał, abyć kto inny czynił, patrz abyś ty kiedy drugiemu nie czynił.

17. Chleba twego z łaknącymi y z ubogimi pożyway, a szatami twemi nagie przyodźiéway.

18. Chléb twóy y wino twoie staw na pogrze-

R. 4.—5. *Podle mnie.* W tym samym grobie, przy mnie.

11. *Jałmużna od wszelkiego grzechu i od śmierci wybawia.* Byle tylko inne rzeczy, których Pismo ś. gdzieindziéj wymaga, nie były zaniechane, jako to: wiara, pokuta i miłość. Tak bowiem jałmużna przyspasabia do otrzymania przebaczenia grzechów śmiertelnych, od kary za nie uwalnia, a nawet od grzechów powszednich i od przyszłych grzechów strzeże, ponieważ łaskę Bożą pomnaża.—*Do ciemności.* Wiecznych.

12. *Wielką ufnością.* Słusznie bowiem ci, którzy są miłosiernymi i hojnymi na ubogich, ufać mogą, że sami u P. Boga miłosierdzia dostąpią.

14. *W myśli twojéj.* W greckim jest, *w sercu twojém.*—*Bo od niéj.* Stosuje do grzechu Adama, chcącego wiedzieć zło i dobre. Gen. 3, 5.

17. *Z łaknącymi... pożywaj.* Dziel się z nimi, dając jałmużnę.

18. *Na pogrzebie.* P. W.—*Z grzesznikami.* Potwierdzając ich grzechy; gdyż inaczéj wszystkim należy dawać jałmużnę.

turam justi constitue, et noli ex eo manducare, et bibere cum peccatoribus.

19. Consilium semper a sapiente perquire.

20. Omni tempore benedic Deum et pete ab eo, ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.

21. Indico etiam tibi, fili mi, dedisse me decem talenta argenti, dum adhuc infantulus esses, Gabelo, in Rages civitate Medorum, et chirographum ejus apud me habeo:

22. et ideo perquire, quo modo ad eum pervenias, et recipias ab eo supra memoratum pondus argenti, et restituas ei chirographum suum.

23. Noli timere, fili mi: pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, et recesserimus ab omni peccato, et fecerimus bene. *(Rom. 8, 17.)*

bie sprawiedliwego, a nie iédz go ani piy z grzésznikami.

19. Rady zawżdy od mądrego szukay.

20. Błogosław Boga na każdy czas: a proś go aby drogi twoie prostował a wszytkie rady twoie niech w nim przebywaią.

21. Oznaymuię téż, synu móy, żem dał dziesięć talentów śrebra, gdyś iescze był dzieciną, Gabelowi w Rages mieście Medskim, y cyrograph iego mam u siebie:

22. a przeto popytay się iakobyś mógł do niego przyśdź, y wźiąć od niego pomienioną wagę śrébra, a wróćić mu cyrograph iego.

23. Niebóy się synu móy: ubogić wprawdźie żywot wiedziemy, ale wiele dobrego mieć będźiemy, ieśli się będźiem bać Boga, a odstąpimy od wszelakiego grzéchu, y będźiem dobrze czynić.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 18. *Chleb twój i wino twoje staw na pogrzebie sprawiedliwego.* Tego miejsca takie jest u doktorów ś. rozumienie: Nagotuj ucztę i weźmij ubogich wiernych, aby oni wziąwszy jałmużnę, modlili się za duszę umarłego. Ztąd bowiem urosł zwyczaj dawny w kościele Bożym, że przyjaciele umarłego czynią stypy, i karmią ubogie i kapłany, aby się modlili za duszę umarłego. *Chryso. Homi.* 32, *in Mat.* A tak fałszywy jest wykład heretyków, którzy przez grób albo pogrzeb rozumieją usta ubogiego sprawiedliwego, jakoby rzekł: Połóż chleb twój w uściech sprawiedliwego aby nie umarł głodem. To mówię jest fałszywy wykład; bo nigdy Pismo ś. ust sprawiedliwego nie zowie grobem, ale grzesznego od którego wychodzą śmierdzące grzechy. Nadto iż Tobiasz w tymże rozdziale, szerokiemi słowy zalecił ubogie żywe, a potém przyszedł, do zalecenia umarłych, jako tu każdy czytać może.

11. *Jałmużna od wszelkiego grzechu i od śmierci wybawia.* Jałmużny acz bez pokuty nie mają téj mocy aby grzechy odpuszczały, wszakże iż gotują człowieka do pokuty, i jednają grzesznemu łaskę do powstania z grzechów, jako masz przykład w Dziejach 10; a nadto iż po odpuszczeniu grzechu, przez prawdziwą pokutę, jałmużny dosyć czynią i wypłacają za karanie doczesne, które człowiek powinien znosić po odpuszczeniu grzechu, dla tego Pismo ś. mówi, iż jałmużna wybawia od grzechu, i gładzi grzechy. Co się ma zawżdy rozumieć o jałmużnie złączonéj z prawdziwą pokutą.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O podróży młodego Tobiasza do Rages w celu odebrania należności od Gabela, tam mieszkającego.

1. Tunc respondit Tobias patri suo, et dixit: Omnia, quaecumque praecepisti mihi, faciam, pater.

2. Quo modo autem pecuniam hanc requiram, ignoro: ille me nescit, et ego eum ignoro: quod signum dabo ei? sed neque viam, per quam pergatur illuc, aliquando cognovi.

3. Tunc pater suus respondit illi, et dixit: Chirographum quidem illius penes me habeo: quod dum illi ostenderis, statim restituet.

4. Sed perge nunc, et inquire tibi aliquem fidelem virum, qui eat tecum salva mercede sua, ut, dum adhuc vivo, recipias eam.

5. Tunc egressus Tobias, invenit juvenem splendidum, stantem praecinctum, et quasi paratum ad ambulandum.

6. Et ignorans, quod Angelus Dei esset, salutavit eum, et dixit: Unde te habemus, bone juvenis?

7. At ille respondit: Ex filiis Israel. Et Tobias

1. Odpowiedźiał tedy Tobiasz oycu swemu, y rzékł: Wszytko coś mi roskazał oycze uczynię.

2. Ale niewiém iako mam dochodźić tych pieniędzy: on mnie nie zna ani ia onego: cóż mu za znak dam? Ale ani drogi, którą tam chodzą, nigdym nie świadom.

3. Odpowiedźiał mu tedy ociec iego, y rzekł: Mamći u śiebie cyrograph iego, który skoro mu ukażesz, natychmiast odda.

4. Ale idź teraz a poszukay sobie iakiego człowieka wiernego, któryby szedł z tobą za pewną zapłatą swą, abyś pókim iescze żyw odebrał ie.

5. Wyszedszy tedy Tobiasz, nalazł młodźieńca świetnego stoiącego przepasanym, y iakoby gotowym na chodzenie.

6. A nie wiedząc żeby był Anioł Boży, pozdrowił go, y rzékł: Zkąd ćię mamy dobry młodźieńcze?

7. A on odpowiedźiał: Z synów Izraelskich. Y

---

20. *A wszystkie rady twoje niech w nim przebywają.* W greckim jest, *a wszystkie drogi twoje, i rady twoje, niech mają powodzenie.* Wtenczas rady nasze w Bogu przebywają, kiedy ani żądzą dostąpienia jakiego dobra, ani bojaźnią grożącego zła, od przepisów Boskiéj woli nieodstępujemy.

R. 5.—3. *Cyrograf.* Po hebrajsku *mieszek* czyli *worek*, t. j. w którym był cyrograf.

5. *Świetnego.* — Ozdobnego.— *Stojącego.* W miejscu, w którém się najmować zwykli robotnicy.

dixit ei: Nosti viam, quae ducit in regionem Medorum?

8. Cui respondit: Novi, et omnia itinera ejus frequenter ambulavi, et mansi apud Gabelum fratrem nostrum, qui moratur in Rages civitate Medorum, quae posita est in monte Ecbatanis.

9. Cui Tobias ait: Sustine me, obsecro, donec haec ipsa nuntiem patri meo.

10. Tunc ingressus Tobias indicavit universa haec patri suo. Super quae admiratus pater rogavit, ut introiret ad eum.

11. Ingressus itaque salutavit eum, et dixit: Gaudium tibi sit semper.

12. Et ait Tobias: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, et lumen coeli non video?

13. Cui ait juvenis: Forti animo esto: in proximo est, ut a Deo cureris.

14. Dixit itaque illi Tobias: Numquid poteris perducere filium meum ad Gabelum in Rages civitatem Medorum? et cum redieris, restituam tibi mercedem tuam.

15. Et dixit ei Angelus: Ego ducam, et reducam eum ad te.

16 Cui Tobias respondit: Rogo te, indica mihi, de qua domo, aut de qua tribu es tu?

17. Cui Raphael Angelus dixit: Genus quaeris mercenarii, an ipsum mercenarium, qui cum filio tuo eat?

18. Sed ne forte sollicitum te reddam, ego sum Azarias Ananiae magni filius.

19. Et Tobias respondit: Ex magno genere es tu. Sed peto, ne irascaris, quod voluerim cognoscere genus tuum.

20. Dixit autem illi Angelus: Ego sanum ducam, et sanum tibi reducam filium tuum.

21. Respondens autem Tobias, ait: Bene ambuletis, et sit Deus in itinere vestro, et Angelus ejus comitetur vobiscum.

22. Tunc paratis omnibus, quae erant in via portanda, fecit Tobias vale patri suo et matri suae; et ambulaverunt ambo simul.

23. Cumque profecti essent, coepit mater ejus flere, et dicere: Baculum senectutis nostrae tulisti, et transmisisti a nobis. *(Infr. 10, 4.)*

24. Nunquam fuisset ipsa pecunia, pro qua misisti eum.

25. Sufficiebat enim nobis paupertas nostra: ut divitias computaremus hoc, quod videbamus filium nostrum.

26. Dixitque ei Tobias: Noli flere, salvus per-

rzékł mu Tobiasz: A wiész drogę która wiedźie do krainy Medskiéy?

8. Któremu odpowiedźiał: Wiém, y częstom chadzał po iéy wszytkich drogach, y mieszkałem u Gabela brata naszego, który mieszka w Rages mieśćie Medskim, które leży na górze Ekbatanis.

9. Któremu Tobiasz rzékł: Proszę poczekay mię, aż to samo powiém oycu memu.

10. Tedy wszedszy Tobiasz, oznaymił to wszytko oycu swemu. Czemu zdźiwiwszy się oćiec prośił aby wszedł do niego.

11. A tak wszedszy pozdrowił go y rzékł: Niechći zawźdy będźie wesele.

12. Y rzékł Tobiasz: Co za wesele mi będźie, który w ćiemności śiedzę, a światłośći niebieskiéy nie widzę?

13. Któremu rzékł młodźieniec: Bądź serca mężnego, blisko tego że od Boga uzdrowion będźiesz.

14. Rzékł mu tedy Tobiasz; Możeszli ty dowiéść syna mego do Gabela do Rages miasta Medskiego, a gdy się wróćisz, oddamći twą zapłatę.

15. Y rzékł mu Anioł: Ja go dowiodę, y zaś przywiodę do ćiebie.

16. Któremu Tobiasz odpowiedźiał: Proszę ćię powiédz mi z któregoś ty domu abo pokolenia.

17. Rzékł mu Raphael Anioł: Pytasz się o narodźie naiemnikowym, czyli o samym naiemniku, któryby szedł z synem twoim?

18. Ale abym ćię nie frasował, ia iestem Azariasz syn Ananiasza wielkiego.

19. Odpowiedźiał Tobiasz: Z wielkiegoś ty rodu. Ale proszę nie gniewaj się, żem się chćiał dowiedźieć rodu twego.

20. A Anioł rzékł mu: Ja zdrowego zawiodę, y zaś zdrowego tobie przywiodę syna twego.

21. A Tobiasz odpowiadaiąc rzékł: Idźćież szczęśliwie, a Bóg niechay będźie w drodze waszéy, y Anioł iego niechay z wami idźie.

22. Wszytko tedy nagotowawszy co mieli nieść w drodze, pożegnał Tobiasz oyca swego y matkę swoię, y poszli oba społu.

23. A gdy wyszli, poczęła matka iego płakać y mówić: Podporę starośći naszéy odiąłeś, y odesłałeś od nas.

24. Boday nigdy nie były te pieniądze, po któreś go posłał.

25. Bośmy dosyć mieli na ubóstwie naszym, żeśmy to sobie mogli za bogactwa poczytać żeśmy patrzyli na syna naszego.

26. Y rzékł iéy Tobiasz: Nie płacz, zdrów dóy-

8. *Który mieszka w Rages.* W hebrajskim się znajduje: *jest dwa dni drogi od Ekbatany do Rages, Rages jest w górach; a Ekbatana na płaszczyznie pola.*

17. *Pytasz się o narodzie najemnikowym.* Jakby rzekł: co za potrzeba, z jakiego rodu jest najemnik, byle tylko mógł i umiał to uczynić, do czego jest umawiany.

18. *Ja jestem Azaryasz.* Nie popełnia kłamstwa anioł, Azaryasz bowiem *Boską pomoc* oznacza, chociaż słusznie mógł się nazwać Azaryaszem, gdy Azaryasza osobę i kształty przyjął; jakoż niekiedy i ś. Piotra obraz ś. Piotrem się zowie.—*Syn Ananiasza wielkiego.* Ananiasz Boską łaskę oznacza. Aniołowie zaś z Boskiej łaski istnieją, i Jego jakby za ojca mają.

21. *Idźcież szczęśliwie.* W greckim się dodaje, że zapłata także była postanowiona przewodnikowi syna jego, t. j. drachma, i niezbędne rzeczy na żywność każdego dnia, z dodaniem nadto obietnicy naddatku, albowiem powiedział: *I jeszcze przydam tobie nad zapłatę, jeśli zdrowi wrócicie.*—*Drachma.* Moneta grecka, wartująca około półtora naszych złotych polskich.

veniet filius noster, et salvus revertetur ad nos, et oculi tui videbunt illum.

27. Credo enim, quod Angelus Dei bonus comitetur ei, et bene disponat omnia, quae circa eum geruntur, ita ut cum gaudio revertatur ad nos.

28. Ad hanc vocem cessavit mater ejus flere, et tacuit.

dźie syn nasz, y zdrów się wróci do nas, y oglądaią go oczy twoie.

27. Bo wierzę iż Anioł Boży dobry poprowadźi go, y dobrze sprawi wszytko, co się dźieie około niego, tak iż z radośćią wróći się do nas.

28. Na te słowa przestała matka płakać, y umilkła.

CAPUT VI. — ROZDZIAŁ 6.

O pojmaniu ryby przez młodego Tobiasza, wydobyciu z niéj serca, wątroby i żółci na rozkaz Anioła; tudzież o nauczeniu Tobiasza, jak ma się zachować zaraz po zawarciu małżeństwa z córką Raguelową.

1. Profectus est autem Tobias, et canis secutus est eum, et mansit prima mansione juxta fluvium Tigris.

2. Et exivit, ut lavaret pedes suos, et ecce, piscis immanis exivit ad devorandum eum.

3. Quem expavescens Tobias clamavit voce magna, dicens: Domine, invadit me.

4. Et dixit ei Angelus: Apprehende branchiam ejus, et trahe eum ad te. Quod cum fecisset, attraxit eum in siccum; et palpitare coepit ante pedes ejus.

5. Tunc dixit ei Angelus: Exentera hunc piscem, et cor ejus, et fel et jecur repone tibi: sunt enim haec necessaria ad medicamenta utiliter.

6. Quod cum fecisset, assavit carnes ejus, et secum tulerunt in via; cetera salierunt, quae sufficerent eis, quousque pervenirent in Rages civitatem Medorum.

7. Tunc interrogavit Tobias Angelum, et dixit ei: Obsecro te, Azaria frater, ut dicas mihi, quod remedium habebunt ista, quae de pisce servare jussisti?

8. Et respondens Angelus, dixit ei: Cordis ejus particulam si super carbones ponas, fumus ejus extricat omne genus daemoniorum sive a viro, sive a muliere, ita ut ultra non accedat ad eos.

9. Et fel valet ad ungendos oculos, in quibus fuerit albugo, et sanabuntur.

10. Et dixit ei Tobias: Ubi vis, ut maneamus?

11. Respondensque Angelus, ait: Est hic Raguel nomine, vir propinquus de tribu tua, et hic habet filiam nomine Saram, sed neque masculum, neque feminam ullam habet aliam praeter eam.

12. Tibi debetur omnis substantia ejus: et oportet eam te accipere conjugem. *(Num. 27, 8.—36, 8.)*

13. Pete ergo eam a patre ejus, et dabit tibi eam in uxorem.

1. A Tobiasz poszedł, y pies za nim bieżał, a piérwszym noclegiem został przy rzece Tygris.

2. Y wyszedł aby umył nogi swe, a oto ryba okrutna wyszła aby go pożarła.

3. Któréy zlęknawszy się Tobiasz, krzyknał wielkim głosem, mówiąc: Panie rzuca się na mię.

4. Y rzékł mu Anioł: Uchwyć ią za skrzelle, a ćiągni ią do siebie. Co gdy uczynił, wyciągnął ią na suszą, y ięła się miotać przed nogami iego.

5. Tedy mu rzékł Anioł: Rozpłatay tę rybę, a serce iéy, y żółć, y wątrobę schoway sobie: bo te rzeczy są potrzebne do lekarstw pożytecznie.

6. Co gdy uczynił, upiékł mięso iéy, y wźięli z sobą na drogę: ostatek nasolili, coby im dostało ażby przyszli do Rages miasta Medskiego.

7. Spytał tedy Tobiasz Anioła, y rzékł mu: Proszę ćię bracie Azariaszu, żebyś mi powiedział co za lékarstwo będą miały te rzeczy któreś z ryby schować kazał:

8. A odpowiadaiąc Anioł, rzékł mu: Serca tego cząstkę, ieśli włożysz na węgle, dym iego odpędza wszalakie czarty, choć od męża, choć od niewiasty, tak iż więcey do nich nie przystąpią.

9. A żółć pomaga na pomazanie oczu w którychby było biélmo, y będą uzdrowione.

10. Y rzékł mu Tobiasz: Gdźie chcesz abyśmy stali?

11. Y odpowiadaiąc Anioł, rzékł: Jest tu imieniem Raguel mąż powinowaty z pokolenia twego, a ten ma córkę imieniem Sarę, ale ani mężczyzny ani dźiéwki żadney nie ma inszéy oprócz iéy:

12. Twoia ma bydź wszytka maiętność iéy, y masz ią ty poiąć za żonę.

13. A tak żąday iéy u oyca iéy, a da ią tobie za żonę.

R. 6.—1. *Pierwszym noclegiem.* Ku wieczorowi pierwszego dnia drogi, jak się w greckim tłumaczy.

2. *Wyszedł.* Z gospody w któréj miał nocować. — *Ryba okrutna.* Waleziusz de sacra Philosophia, c. 42, prawdopodobnie mniema, że tą rybą był niebowid (ryba morska), o któréj Pliniusz lib. 22, c. 7. Jest zaś niebowid (callonymus) barzo ogromny, mięsożerny, na wejrzenie straszny, i piłowatych zębów.

8. *Dym jego.* Albo dym ten był znakiem czasu w którym się szatan wyganiał, i skuteczności modlitw wstępujących do Boga; albo także, co jest prawdziwsza, miał pewną skuteczność nadaną sercu i wątrobie ryby od samego sprawcy natury do odpędzenia djabłów. Patrz Seraryusza na r. 8, 9, 3.

12. *Twoja ma być wszystka majętność jéj.* W greckim jest, *ponieważ do ciebie należy dziedzictwo jéj, i ty sam jeden jesteś z rodu jéj,* i w wierszu następnym: *ponieważ dziedzictwo tobie wziąść wypada, niż każdemu człowiekowi,* t. j. bardziéj niż innemu człowiekowi, gdyż od innych jesteś bliższym krewnym; jako bowiém prawem Mójżeszowem było zastrzeżono iżby żadna niewiasta nie brała męża z obcego pokolenia, dla przechowania dziedzictwa w rodzinach, Num. r. 36, 8; tak też trzymano się, jak się zdaje i tego, że z bliższymi krewnymi się łączyły, dla téjże samej przyczyny.

14. Tunc respondit Tobias, et dixit: Audio, quia tradita est septem viris, et mortui sunt: sed et hoc audivi, quia daemonium occidit illos.

15. Timeo ergo, ne forte et mihi haec eveniant, et cum sim unicus parentibus meis, deponam senectutem illorum cum tristitia ad inferos.

16. Tunc Angelus Raphael dixit ei: Audi me, et ostendam tibi, qui sunt, quibus praevalere potest daemonium.

17. Hi namque, qui conjugium ita suscipiunt, ut Deum a se et a sua mente excludant, et suae libidini ita vacent, sicut equus et mulus, quibus non est intellectus: habet potestatem daemonium super eos.

18. Tu autem, cum acceperis eam, ingressus cubiculum, per tres dies continens esto ab ea, et nihil aliud, nisi orationibus vacabis cum ea.

19. Ipsa autem nocte, incenso jecore piscis, fugabitur daemonium.

20. Secunda vero nocte in copulatione sanctorum patriarcharum admitteris.

21. Tertia autem nocte, benedictionem consequeris, ut filii ex vobis procreentur incolumes.

22. Transacta autem tertia nocte, accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis quam libidine ductus, ut in semine Abrahae benedictionem in filiis consequaris.

14. Odpowiedźiał tedy Tobiasz, y rzékł: Słyszę że była wydana za siedmi mężów, a pomarli: alem y to słyszał, że ie czart zamordował.

15. Otoż się boię, by snadź y mnie się to nie stało: a gdyżem iest iedynak u rodźiców moich, bych nie wprawił starośći ich z żałośćią do piekła.

16. Rzékł mu tedy Aniół Raphael: Posłuchay mię, a pokażęć którzy to są nad którymi czart przemoc może.

17. Ci bowiem którzy w małżeństwo tak wstępują, że Boga od śiebie y od serca swego wyrzucaią, a swéy lubośći tak dosyć czynią, iako koń y muł, którzy rozumu nie maią: nad tymi czart ma moc.

18. Ale gdy ią ty póymiesz, wszedszy do łożnice, wstrzymayże się od niéy przez trzy dni, a niczym się innym iedno modlitwami z nią nie będźiesz zabawiał.

19. A téyże nocy, zapaliwszy wątroby rybiéy, będźie odpędzono czartostwo.

20. A drugiéy nocy w złączenie świętych patriarchów przypuszczon będźiesz.

21. A trzećiéy nocy błogosławieństwa dostąpisz, aby się z was synowie zdrowi rodźili.

22. Lecz po trzećiéy nocy weźmiesz pannę z boiaźnią Pańską, więcéy chęćią dźiatek, niźli lubośćią źięty, żebyś w naśieniu Abrahamowym błogosławieństwa w syniech dostąpił.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O zaślubieniu Sary przez Tobiasza.

1. Ingressi sunt autem ad Raguelem, et suscepit eos Raguel cum gaudio.

2. Intuensque Tobiam Raguel dixit Annae uxori suae: Quam similis est juvenis iste consobrino meo!

3. Et cum haec dixisset, ait: Unde estis, juvenes, fratres nostri? At illi dixerunt: Ex tribu Nephthali sumus, ex captivitate Ninive.

4. Dixitque illis Raguel: Nostis Tobiam fratrem meum? Qui dixerunt: Novimus.

1. Y weszli do Raguela, y przyiął ie Raguel z radośćią.

2. Y przypatruiąc się Raguel Tobiaszowi, rzékł Annie żenie swéy: Jako podobny iest ten młodźieniec ćiotecznemu bratu memu?

3. A gdy to wymówił, rzékł: Zkądeśćie młodźieńcy, bracia naszy? A oni rzekli: Jesteśmy z pokolenia Nephtali, z niewoléy Niniwe.

4. Y rzékł im Raguel: A znaćie Tobiasza brata mego? Którzy rzekli: Znamy.

14. *Że je czart zamordował.* Dla czego ich szatan zamordował, prawdziwa przyczyna zaraz się przywodzi przez anioła; inna wszakże pospolicie się rozumiała, która się znajduję w tekście greckim. *Ponieważ*, powiada Tobiasz, *szatan ją lubi, że nikomu nieszkodzi, tylko się zbliżającym do siebie.* Lecz tę przyczynę za wymyśloną przez pospólstwo, nie zaś za podaną w Piśmie ś. brać należy, i sądzić nie wypada, że szatan jakikolwiek miał z nią stosunek; albowiem i dusza była najczystsza, jakowej szatan nienawidział, i ciała dotknąć Bóg niedozwalał.

17. *Boga od siebie i od serca swego wyrzucają.* Boga się nie bojący i niekochający, i grzechom, które od Boga odłączają, służący. — *Jako koń i muł.* Zdaje się stosować mowę do słów Psal. 31, 9: *Nie bądźcież jako koń i muł, którzy nie mają rozumu.* Porównywają się zaś niewstrzemięźliwi z koniem i mułem, ponieważ te bydlęta są niezmiernie lubieżne i płoche. — *Nad temi czart ma moc.* Nie wszystkich wszakże, którzy są tego rodzaju zabija szatan, a to dla tego, że albo Bóg nie chce gwałcić praw natury, dopuszczając, iżby słońce wschodziło nad sprawiedliwymi i grzesznymi, i t. d. Mat. 5, 45; albo, ponieważ biegu życia na pokutę udziela, albo nareszcie dla tego, iżby grzesznicy wiedzieli, że im bezkarniéj tu grzeszyć mogą, tém surowiéj w życiu przyszłém karani będą.

19. *A tejże nocy.* Pierwszéj nocy po zaślubieniu.

20. *W złączeniu.* W towarzystwo; jakby rzekł: Będziesz uczęstnikiem zasług, czyli świętości patryarchów; ten będzie owoc modlitwy podczas drugiéj nocy czynionéj.

21. *Aby się z was synowie zdrowi rodzili.* Ten owoc modlitwy ostatniéj nocy.

22. *W nasieniu Abrahamowém.* Iżbyś pomiędzy synami Abrahamowymi był najpłodniejszym, i licznych dziatek błogosławieństwa dostąpił.

R. 7.— 1. *Przyjął je Raguel z radością.* Chociaż jeszcze nieznajomych, chyba tylko jako Izraelitów, których ze słów pozdrowienia mógł poznać.

5. Cumque multa bona loqueretur de eo, dixit Angelus ad Raguelem: Tobias, de quo interrogas, pater istius est.

6. Et misit se Raguel, et cum lacrymis osculatus est eum, et plorans supra collum ejus,

7. dixit: Benedictio sit tibi, fili mi, quia boni et optimi viri filius es.

8. Et Anna uxor ejus et Sara ipsorum filia lacrymatae sunt.

9. Postquam autem locuti sunt, praecepit Raguel occidi arietem, et parari convivium. Cumque hortaretur eos discumbere ad prandium,

10. Tobias dixit: Hic ego hodie non manducabo, neque bibam, nisi prius petitionem meam confirmes, et promittas mihi dare Saram filiam tuam.

11. Quo audito verbo, Raguel expavit, sciens, quid evenerit illis septem viris, qui ingressi sunt ad eam, et timere coepit, ne forte et huic similiter contingeret; et cum nutaret, et non daret petenti ullum responsum,

12. dixit ei Angelus: Noli timere dare eam isti, quoniam huic timenti Deum debetur conjux filia tua: propterea alius non potuit habere illam.

13. Tunc dixit Raguel: Non dubito, quod Deus preces et lacrymas meas in conspectu suo admiserit: * *(Num. 36, 6).*

14. et credo, quoniam ideo fecit vos venire ad me, ut ista conjungeretur cognationi suae secundum legem Moysi: et nunc noli dubium gerere, quod tibi eam tradam.*

15. Et apprehendens dexteram filiae suae, dexterae Tobiae tradidit, dicens: Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob vobiscum sit, et ipse conjungat vos, impleatque benedictionem suam in vobis.

16. Et, accepta charta fecerunt conscriptionem conjugii.

17. Et post haec epulati sunt, benedicentes Deum.

18. Vocavitque Raguel ad se Annam uxorem suam, et praecepit ei, ut praepararet alterum cubiculum.

19. Et introduxit illuc Saram filiam suam; et lacrymata est.

20. Dixitque ei: Forti animo esto, filia mea: Dominus coeli det tibi gaudium pro taedio, quod perpessa es.

5. A gdy wiele dobrego o nim mówił, rzékł Anioł do Raguela: Tobiasz o którym pytasz, iest oćiec tego.

6. Y rzućił się Raguel y pocałował go z płaczem: y płacząc nad szyią iego,

7. rzékł: Miey błogosławieństwo synu móy, boś iest syn dobrego a cnotliwego męża.

8. A Anna żona iego, y Sara córka ich płakały.

9. A gdy się rozmówili, roskazał Raguel skopu zabić, y nagotować ucztę. A gdy ich prośił aby śiedli do obiadu,

10. rzékł Tobiasz: Ja tu dźiś ieśdź ani pić nie będę, aż pierwéy potwierdźisz prośbę moię, a obiecasz mi dać za żonę Sarę córkę twoię.

11. Które słowo Raguel usłyszawszy, zlękł się wiedząc co się przydało onym śiedmi mężóm, którzy byli weszli do niéy: y począł się bać, by się y temu takież nie stało: a gdy się ociągał, a żadnéy odpowiedźi nie dawał proszącemu,

12. rzékł mu Anioł: Niebóy się dać iéy za tego, bo temu boiącemu się Boga ma się dostać za żonę córka twoia: y dla tego iéy inszy mieć nie mógł.

13. Rzékł tedy Raguel: Niewątpię, że Bóg modlitwy y łzy moie przed oczy swe przypuśćił:

14. y wierzę że dla tego sprawił to, żeśćie przyszli do mnie, żeby się ta złączyła z rodem swym, według zakonu Moyżeszowego: a teraz nic niewątp że ią dam tobie.

15. Y uiąwszy prawą rękę córki swéy, w prawą rękę Tobiaszowi podał, mówiąc: Bóg Abrahamów, y Bóg Izaaków, y Bóg Jakóbów niech będźie z wami, y ten was niechay złączy, y niech wypełni błogosławieństwo swoie nad wami.

16. Y wźiąwszy kartę uczynili zapis małżeństwa.

17. A potym używali błogosławiąc Boga.

18. Y przyzwał Raguel do śiebie Anny żony swoiéy, y roskazał iéy aby nagotowała drugą komorę.

19. Y wwiódła do niéy Sarę córkę swoię, y płakała.

20. Y rzekła iéy: Badź mężnego serca córko moia: Pan niebieski niech ći da wesele za tęsknicę, którąś ćierpiała.

---

12. *Ma się dostać za żonę córka twoja.* Słuszną bowiem jest rzeczą, iżby raczéj była oddana krewnemu, niż cudzemu.—*I dla tego jéj inszy mieć nie mógł.* Bóg bowiem ją Tobiaszowi temu zachowywał; a tymczasem siedmiu owych z własnéj winy zginęło, jak się pokazuje z powyższego, w. 17, i dóm opróżnili dla tego związku od Boga przeznaczonego.

14. *Według zakonu Mojżeszowego.* Patrz co się rzekło w poprzedzającym rozdz. w. 12. Z tego się wiersza pokazuje, że pierwsi owi siedmiu do rodzeństwa Raguelowego nie należeli; było bowiem rzeczą niezmiernie trudną w czasie niewoli zawierać związki małżeńskie pomiędzy osobami tegoż samego pokolenia, gdyż byli pomieszani, i po rozmaitych miejscach rozrzuceni, i nie było rzeczą konieczną ponieważ ustawał zupełnie powód prawa, ustanowionego w tym celu, żeby zapobiedz mieszaniu działów i dziedzictw. Dodajmy, że byli ubogimi, i tylko majętności ruchome posiadali, jak się pokazuje z posagu Sary.

17. *Używali* (ucztowali) *błogosławiąc Boga.* Za nowe małżeństwo z Jego opatrzności skojarzone. Albo zapewne to *błogosławiąc Boga,* warunek uczty oznacza, jakby rzekł: Nic niebyło na uczcie przeciwnego bojaźni Bożéj, jeno tylko uczciwa wesołość, i skromna radość.

18. *Drugą komorę* (izdebkę). Inną od téj w któréj wprzódy Sara sypiała, gdy do niéj siedmiu onych wchodziło.

19. *Płakała.* Przez pamięć na rzeczy zaszłe, i z bojaźni o mogące nastąpić w przyszłości.

CAPUT VIII.

1. Postquam vero coenaverunt, introduxerunt juvenem ad eam.

2. Recordatus itaque Tobias sermonum Angeli, protulit de cassidili suo partem jecoris, posuitque eam super carbones vivos.

3. Tunc Raphael Angelus apprehendit daemonium, et religavit illud in deserto superioris Aegypti.

4. Tunc hortatus est virginem Tobias dixitque ei: Sara, exsurge, et deprecemur Deum hodie, et cras, et secundum cras, quia his tribus noctibus Deo jungimur: tertia autem transacta nocte, in nostro erimus conjugio.

5. Filii quippe sanctorum sumus, et non possumus ita conjungi, sicut gentes, quae ignorant Deum.

6. Surgentes autem pariter, instanter orabant ambo simul, ut sanitas daretur eis.

7. Dixitque Tobias: Domine Deus patrum nostrorum, benedicant te coeli et terrae, mareque et fontes, et flumina et omnes creaturae tuae, quae in eis sunt.

8. Tu fecisti Adam de limo terrae, dedistique ei adjutorium Hevam.

9. Et nunc, Domine, tu scis, quia non luxuriae causa accipio sororem meam conjugem, sed sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuum in saecula saeculorum.

10. Dixit quoque Sara: Miserere nobis, Domine, miserere nobis: et consenescamus ambo pariter sani.

11. Et factum est, circa pullorum cantum, accersiri jussit Raguel servos suos; et abierunt cum eo pariter, ut foderent sepulcrum.

12. Dicebat enim: Ne forte simili modo evenerit ei, quo et ceteris illis septem viris, qui sunt ingressi ad eam.

13. Cumque parassent fossam, reversus Raguel ad uxorem suam, dixit ei:

14. Mitte unam ex ancillis tuis, et videat, si mortuus est, ut sepeliam eum, antequam illucescat dies.

15. At illa misit unam ex ancillis suis. Quae ingressa cubiculum, reperit eos salvos et incolumes, secum pariter dormientes.

16. Et reversa, nuntiavit bonum nuntium; et

ROZDZIAŁ 8.

O szczęśliwie przebytych trzech nocach Tobiasza z Sarą na ustawicznêm czuwaniu i modlitwie, i radości rodziców Sary z tego, że Tobiasz pomyślnie wyszedł z próby.

1. A gdy się nawieczerzali, wprowadźili młodźieńca do niéy.

2. A pamiętaiąc Tobiasz na mowy Aniołowe, wyiął z torby swéy kęs wątroby, y włożył ią na węgle żywe.

3. Raphael tedy Anioł poymał czarta, y przywiązał go na puszczy wyższego Egyptu.

4. Tobiasz tedy napominał pannę, y rzékł iéy: Saro wstań, a módlmy się Bogu, dźiś y iutro, y drugie iutro: bo przez te trzy nocy z Bogiem się złączamy, a po trzećiéy nocy będziem w małżeństwie naszym.

5. Bośmy synowie świętych, a niemożem się tak złączać iako narodowie, którzy nieznaią Boga.

6. Y wstawszy pospołu, pilnie się oboie wespół modlili, aby im zdrowie było dane.

7. Y rzékł Tobiasz: Panie Boże oyców naszych, niech ćię błogosławią niebiosa y źiemie, y morze, y źródła, y rzéki, y wszytkie stworzenia twoie, które w nich są.

8. Tyś stworzył Adama z mułu źiemie, y dałeś mu pomoc Hewę.

9. A teraz Panie ty wiész, żeć nie dla zbytku biorę śiostrę moię za żonę, ale tylko dla miłości potomstwa, w którymby było błogosławione imię twoie na wieki wieków.

10. Sara też mówiła: Smiłuy się nad nami Panie, smiłuy się nad nami, y niech się oboie starzeiemy pospołu zdrowo.

11. Y stało się około pienia kurów, kazał Raguel zawołać sług swoich, y szli z nim pospołu aby grób wykopali.

12. Bo mówił: By mu się snadź takież nie przydało iako y onym drugim śiedmiom mężóm, którzy weszli do niéy.

13. A gdy dół zgotowali, wróćiwszy się Raguel do żony swéy, rzékł iéy:

14. Pośli iednę z dźiewék twoich, a niech spatrzy ieśli umarł, abych go pogrzebł pierwéy niż rozednieie.

15. A ona posłała iednę z dźiewek swych, która wszedszy do komory, nalazła ie żywe y zdrowe, spiące z sobą.

16. Y wróćiwszy się powiedźiała dobrą nowinę:

R. 8.—2. *A pamiętając Tobiasz na mowy aniołowe.* Albowiem przy uczcie nieumiarkowaniem w jedzeniu i piciu pamięci nieutracił.—*Kęs wątroby.* Pierwiéj tylko serce było wzmiankowane, dodaje się obecnie wątroba, żeby oznaczyć, że jednego i drugiego użył.

3. *Pojmał czarta, i przywiązał.* Nie rękami, lecz mocą i rozkazaniem swojém, które to więzy są duchowe, jako i duchowe było pojmanie.

4. *Wstań.* Z łóżka.—*Z Bogiem się złączamy.* Przez modlitwę.

5. *Bośmy synowie świętych.* Patrz co się rzekło w r. 2, w. 18.

9. *Siostrę moję.* Siostrą zowie w obszerniejszém biorąc znaczeniu, jak w poprzedzającym rozdziale Raguel Tobiasza bratem był nazwał, w. 4.

10. *Oboje starzejemy pospołu zdrowo.* Na umyśle i na ciele, bo to jest fundament dóbr wszelkich, których się w małżeństwie spodziewamy.

15. *Spiące z sobą.* Po długich bowiem modlitwach układli się byli do spoczynku odziani, i bez żadnego cielesnego stosunku, od którego z rozkazu anioła przez całe trzy noce powstrzymać się byli powinni.

benedixerunt Dominum Raguel videlicet et Anna uxor ejus,

17. et dixerunt: Benedicimus te Domine Deus Israel, quia non contigit, quemadmodum putabamus.

18. Fecisti enim nobiscum misericordiam tuam, et exclusisti a nobis inimicum persequentem nos.

19. Misertus es autem duobus unicis. Fac eos, Domine, plenius benedicere te: et sacrificium tibi laudis tuae et suae sanitatis offerre, ut cognoscat universitas gentium, quia tu es Deus solus in universa terra.

20. Statimque praecepit servis suis Raguel, ut replerent fossam, quam fecerant, priusquam elucesceret.

21. Uxori autem suae dixit, ut instrueret convivium, et praepararet omnia, quae in cibos erant iter agentibus necessaria.

22. Duas quoque pingues vaccas, et quatuor arietes occidi fecit, et parari epulas omnibus vicinis suis, cunctisque amicis.

23. Et adjuravit Raguel Tobiam, ut duas hebdomadas moraretur apud se.

24. De omnibus autem, quae possidebat Raguel, dimidiam partem dedit Tobiae, et fecit scripturam, ut pars dimidia, quae supererat post obitum eorum, Tobiae dominio deveniret.

y błogosławili Pana, to iest, Raguel y Anna żona iego,

17. y rzekli: Błogosławimy ćię Panie Boże Izraelski, że się nie stało iakośmy mniemali.

18. Boś uczynił z nami miłośierdźie twoie, y wygnałeś od nas nieprzyiaćiela który nas prześladował.

19. A zmiłowałeś się nadedwiema iedynaki. Dayże im Panie aby ćię zupełniéy błogosławili, y ofiarę tobie chwały twéy y zdrowia swego ofiarowali: aby poznali wszyscy narodowie, iżeś ty iest Bóg sam na wszytkiéy źiemi.

20. Y wnet roskazał sługóm swym Raguel żeby zasypali dół, który byli uczynili, piérwéy niż rozedniało.

21. A żenie swéy rzékł, aby nagotowała ucztę, y narządźiła wszytko czego na strawę trzeba było podróżnym.

22. Kazał téż zabić dwie iałowice tłuste, y cztéry barany, y sprawić wesele na wszytkie sąśiady swoie, y na wszytkie przyiaćioły.

23. Y poprzyśiągł Raguel Tobiasza, żeby dwie niedźieli zmieszkał u niego.

24. A ze wszytkiego co dźiérżał Raguel połowicę dał Tobiaszowi, y uczynił zapis, żeby połowica która zostawała po ich śmierci na Tobiasza spadła.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O podróży Anioła do Gabelusa, odebraniu od niego pieniędzy, i przyprowadzeniu go do domu Raguela.

1. Tunc vocavit Tobias Angelum ad se, quem quidem hominem existimabat, dixitque ei: Azaria frater, peto, ut auscultes verba mea:

2. Si meipsum tradam tibi servum, non ero condignus providentiae tuae.

3. Tamen obsecro te, ut assumas tibi animalia sive servitia, et vadas ad Gabelum in Rages civitatem Medorum, reddasque ei chirographum suum, et recipias ab eo pecuniam, et roges eum venire ad nuptias meas.

4. Scis enim ipse, quoniam numerat pater meus dies, et si tardavero una die plus, contristatur anima ejus.

5. Et certe vides, quomodo adjuravit me Raguel, cujus adjuramentum spernere non possum.

6. Tunc Raphael, assumens quatuor ex servis Raguelis, et duos camelos, in Rages civitatem Medorum perrexit, et inveniens Gabelum, reddidit ei chirographum suum, et recepit ab eo omnem pecuniam.

7. Indicavitque ei de Tobia filio Tobiae omnia, quae gesta sunt, fecitque eum secum venire ad nuptias.

1. Wezwał tedy Tobiasz Anioła do śiebie, którego rozumiał bydź człowiekiem, y rzékł mu: Azariaszu braćie, proszę abyś posłuchał słów moich.

2. Bych ći się sam dał za sługę, nie będę dosyć godny opatrznośći twoiéy.

3. Wszakże proszę ćię żebyś wźiął sobie bydlęta abo sługi, y szedł do Gabela do Rages miasta Medskiego, y oddał mu cyrograph iego, a odebrał od niego pieniądze y prośił go aby przybył na wesele moie.

4. Bo sam wiész, że oćiec móy dni liczy: a ieśli omieszkam iednym dniem więcéy, zafrasuie się dusza iego.

5. A iśćie téż widźisz iako mię poprzyśiągł Raguel, którego poprzyśiężenia wzgardźić nie mogę.

6. Raphael tedy wźiąwszy cztérzech sług Raguelowych y dwa wielbłądy, poszedł do Rages miasta Medskiego: a nalazszy Gabela, oddał mu cyrograph iego, y odebrał od niego wszytkie pieniądze.

7. Y oznaymił mu o Tobiaszu synu Tobiaszowym wszytko co się stało: y przywiódł go z sobą na wesele.

21. *Czego na strawę trzeba było podróżnym.* Nie jest mowa o powrócie do ojca, lecz o udaniu się do Gabela, w celu uzyskania od niego pieniędzy. Już bowiem teściowi swojemu powiedział był Tobiasz, że w tym celu przyszedł.

23. *Dwie niedzieli.* Podwójna bowiem radość z małżeństwa i z wypędzenia czarta, czas także wesela podwoić kazała, który inaczéj w okresie siedmiu się dni kończył. Gen. 29, 27.

R, 9.—1. *Azaryaszu bracie.* Ze względu na tożsamość krwi Izraelskiéj tak go mianuje, sądził bowiem o nim, że jest człowiekiem i hebrajczykiem.

6. *Dwa wielblądy.* Z których jeden miał służyć Rafałowi, drugi zaś Gabelowi, a także na przywiezienie pieniędzy. Była ta dogodność uczyniona i dla tego, żeby tém łatwiéj skłonić Gabela do przybycia na gody weselne.

8. Cumque ingressus esset domum Raguelis, invenit Tobiam discumbentem, et exsiliens, osculati sunt se invicem, et flevit Gabelus, benedixitque Deum,

9. et dixit: Benedicat te Deus Israel, quia filius es optimi viri, et justi, et timentis Deum, et eleemosynas facientis:

10. et dicatur benedictio super uxorem tuam, et super parentes vestros:

11. et videatis filios vestros, et filios filiorum vestrorum, usque in tertiam et quartam generationem: et sit semen vestrum benedictum a Deo Israel, qui regnat in saecula saeculorum.

12. Cumque omnes dixissent, Amen, accesserunt ad convivium; sed et cum timore Domini nuptiarum convivium exercebant.

8. A gdy wszedł do domu Raguelowego, nalazł Tobiasza za stołem śiedzącego: y przyskoczywszy, pocałowali ieden drugiego: y płakał Gabelus, a błogosławił Pana Boga,

9. y rzékł: Niech ći błogosławi Bóg Izraelski, boś iest syn barzo dobrego męża y sprawiedliwego y bogoboynego, y iałmużny czyniącego:

10. y niech będźie mówione błogosławienie nad żoną twoią, y nad rodźicy waszymi:

11. y abyśćie oglądali syny wasze, y syny synów waszych aż do trzećiego y czwartego pokolenia: y naśienie wasze niech będźie błogosławione od Boga Izraelskiego, który króluie na wieki wieków.

12. A gdy wszyscy rzekli Amen, śiedli do uczty: ale y wesele małżeńskie z boiaźnią Bożą sprawowali.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O frasunku starego Tobiasza z powodu tego że syn nie wraca, i wielorakich darach i błogosławieństwie, z jakiemi tego ostatniego odprawuje Raguel do domu.

1. Cum vero moras faceret Tobias causa nuptiarum, sollicitus erat pater ejus Tobias dicens: Putas, quare moratur filius meus, aut quare detentus est ibi?

2. Putasne, Gabelus mortuus est, et nemo reddet illi pecuniam?

3. Coepit autem contristari nimis ipse et Anna uxor ejus cum eo, et coeperunt ambo simul flere eo, quod die statuto minime reverteretur filius eorum ad eos.

4. Flebat igitur mater ejus irremediabilibus lacrymis, atque dicebat: Heu heu me, fili mi, ut quid te misimus peregrinari: lumen oculorum nostrorum, baculum senectutis nostrae, solatium vitae nostrae, spem posteritatis nostrae? *

5. Omnia simul in te uno habentes, te non debuimus dimittere a nobis.

6. Cui dicebat Tobias: Tace, et noli turbari, sanus est filius noster: satis fidelis est vir ille, cum quo misimus eum.

7. Illa autem nullo modo consolari poterat, sed quotidie exsiliens circumspiciebat, et circuibat vias omnes, per quas spes remeandi videbatur, ut procul videret eum, si fieri posset, venientem.

8. At vero Raguel dicebat ad generum suum: Mane hic, et ego mittam nuntium salutis de te ad Tobiam patrem tuum.

9. Cui Tobias ait: Ego novi, quia pater meus et mater mea modo dies computant, et cruciatur spiritus eorum in ipsis.

1. A gdy się długo zabawiał Tobiasz dla wesela, frasował się ociec iego Tobiasz, mówiąc: Co mniemasz czemu mieszka syn móy, abo czemu go tam zatrzymano?

2. Co mniemasz, podobno Gabelus umarł, a nikt mu nie odda pieniędzy?

3. Y iął się barzo frasować sam y Anna żona iego z nim: y poczęli oboie spółem płakać: przeto iż się syn ich na dźień naznaczony do nich nie wróćił.

4. Płakała tedy matka iego nieutulonemi łzami, y mówiła: Ach achći mnie synu móy, na cośmy ćię posłali iść w cudzy kray, światłość oczu naszych, podporę starośći naszéy, poćiechę żywota naszego, nadźieię potomstwa naszego.

5. Maiąc w tobie samym wszytko wespół, nie mieliśmy ćię pusczać od śiebie.

6. Któréy mówił Tobiasz: Milcz, a nie frasuy się, zdrówći iest syn nasz: dosyć wierny iest on mąż z którymeśmy go posłali.

7. Lecz ona żadnym obyczaiem nie mogła bydź poćieszona, ale na każdy dźień wybiegaiąc wyglądała, y obchodźiła wszytkie drogi, przez które nadźieia się pokazowała że się miał wróćić, aby go, ieśli można rzecz, z daleka przychodzącego uyźrzała.

8. A Raguel zaś mówił do źięćia swego: Zostań tu, a ia poślę posłańca o zdrowiu twoim, do Tobiasza oyca twego.

9. Któremu Tobiasz rzékł: Ja wiém że ociec móy y matka moia dni teraz liczą, y duch ich frasuie się w nich.

10. *Niech będzie mówione błogosławienie.* Niech wszyscy dobrze życzą i błogosławią.

11. *I czwartego pokolenia.* Oglądali zaś aż do piątego, jak się pokazuje z r. 14, w. 15.

12. *Z bojaźnią Bożą.* Patrz co się rzekło r. 7, w. 17.

R. 10.—9. *Dni teraz liczą.* Serarius mniema, że téj podróży młodego Tobiasza było wszystkiego dni czterdzieście, Torniellus, że trzydzieście osiem, Salianus, że trzydzieście cztery, sposób w jaki ten ostatni dni rachuje, jest następny: Charra, jak się pokazuje z początku rozdziału następującego, jest w połowie drogi, między Niniwą i Rages; z Charry zaś do Niniwy, według Seraryusza i Salina, dójść można w przeciągu dni trzech; Tobiasz więc szóstego dnia po wyjściu z domu,

10. Cumque verbis multis rogaret Raguel Tobiam, et ille eum nulla ratione vellet audire, tradidit ei Saram, et dimidiam partem omnis substantiae suae in pueris, in puellis, in pecudibus, in camelis, et in vaccis, et in pecunia multa, et salvum atque gaudentem dimisit eum a se,

11. dicens: Angelus Domini sanctus sit in itinere vestro, perducatque vos incolumes, et inveniatis omnia recte circa parentes vestros: et videant oculi mei filios vestros: priusquam moriar.

12. Et apprehendentes parentes filiam suam, osculati sunt eam, et dimiserunt ire,

13. monentes eam honorare soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, et seipsam irreprehensibilem exhibere.

10. A gdy wielą słów Raguel prośił Tobiasza, a on go żadnym sposobem słuchać niechćiał, dał mu Sarę, y połowicę wszytkiey maiętnośći swoiey, w sługach, w służebnicach, w bydle, w wielbłądach, w krowach, y pieniędzy wiele: y puśćił go od śiebie zdrowego y wesołego,

11. mówiąc: Anioł Pański święty niechay będźie na drodze waszey, a niech was zdrowe doprowadźi, ażebyśćie naleźli wszytko dobre około rodźiców waszych, ażeby oglądały oczy moie syny wasze piérwey niźli umrę.

12. A uiąwszy rodźicy córkę swą, pocałowali ią, y puśćili w drogę.

13. upominaiąc ią aby czćiła świekry, miłowała męża, rządźiła czeladź, dóm sprawowała, a sama śiebie zachowała bez przygany.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O powrócie młodego Tobiasza do domu, i przywróceniu przezeń wzroku staremu ojcu.

1. Cumque reverterentur, pervenerunt ad Charan, quae est in medio itinere contra Niniven, undecimo die.

2. Dixitque Angelus: Tobia frater, scis quemadmodum reliquisti patrem tuum.

3. Si placet itaque tibi, praecedamus: et lento gradu sequantur iter nostrum familiae, simul cum conjuge tua, et cum animalibus.

4. Cumque hoc placuisset, ut irent, dixit Raphael ad Tobiam: Tolle tecum ex felle piscis: erit enim necessarium. Tulit itaque Tobias ex felle illo, et abierunt.

5. Anna autem sedebat secus viam quotidie in supercilio montis, unde respicere poterat de longinquo.

6. Et dum ex eodem loco specularetur adventum ejus, vidit a longe, et illico agnovit venientem filium suum, currensque nuntiavit viro suo, dicens: Ecce, venit filius tuus.

7. Dixitque Raphael ad Tobiam: At ubi introieris domum tuam, statim adora Dominum Deum tuum, et gratias agens ei, accede ad patrem tuum, et osculare eum.

8. Statimque lini super oculos ejus ex felle isto piscis, quod portas tecum: scias enim, quoniam mox aperientur oculi ejus, et videbit pater tuus lumen coeli, et in aspectu tuo gaudebit.

9. Tunc praecucurrit canis, qui simul fuerat in via, et quasi nuntius adveniens, blandimento suae caudae gaudebat.

10. Et consurgens caecus pater ejus coepit offendens pedibus currere, et data manu puero, occurrit obviam filio suo.

1. A gdy się wracali, przyszli do Charan, który iest w pół drogi ku Niniwe, iedenastego dnia.

2. Y rzékł Anioł: Tobiaszu bracie, wiesz iakoś zostawił oyca swego.

3. A tak ieślić się podoba, pódźmy naprzód, a polekku niech za nami czeladź idźie pospołu z żoną twoią, y z dobytkiem.

4. A gdy się to podobało żeby szli, rzékł Raphael do Tobiasza: Weźmi z sobą z żółći rybiéy, bo będźie potrzebna. Wźiął tedy Tobiasz z oney żółći, y poszli.

5. A Anna śiadała przy drodze na każdy dźień na wiérzchu góry, skąd mogła widzieć zdaleka.

6. A gdy z onegoż mieysca wyglądała przyszćia iego, uyźrzała zdaleka, y natychmiast poznała przychodzącego syna swego, y bieżawszy powiedźiała mężowi swému, rzekąc: Oto syn twóy idźie.

7. Y rzékł Raphael do Tobiasza: Ale skoro wnidźiesz do domu twego, natychmiast pokłoń się Panu Bogu twemu, a podźiękowawszy mu, przystąp do oyca swego, y pocałuy go.

8. Y wnet pomaż oczy iego tą żółćią rybią którą z sobą nieśiesz, bo wiedz iż się natychmiast otworzą oczy iego, y uyźrzy oćiec twóy światłość niebieską, y uraduie się gdy ćię uyźrzy.

9. Tedy przybieżał naprzód pies, który był przy nim w drodze, a iako poseł przyszedłszy, radował się marganiem ogona swego.

10. Y powstawszy ślepy oćiec iego, iał potykaiąc się bieżeć: a dawszy rękę słudze, wybieżał przećiwko synowi swemu.

---

przybył do Raguela. Dodajmy do nich czternaście, które u Raguela przemieszkał, zrobi się dwadzieścia. Na powrót do Charra, licząc rozmaite przeszkody ze strony rodziny, użył dni jedenastu; z Charra zaś do domu dni trzech, które wszystkie razem stanowią dni trzydzieście i cztéry.

R. 11.—9. *Przybieżał naprzód pies.* Widzą tu niektórzy rzeczy bardzo małe, i niegodne tego, iżby były zapisywane w księgach śś. Lecz według słów samego Chrystusa Pana, jest także w prawie *jota i kropka* niejaka, Mat. 15, 18; i Łuk. 16, 17, t. j. cóś takiego co zbyt małém i nieznaczącém się wydaje. A jednak te rzeczy się piszą, a to dla tego, że się zdarzyły, i że gdy się słyszą, lub czytają, dziwnie nas bawią i przyjemność nam sprawują.

11. Et suscipiens osculatus est eum cum uxore sua, et coeperunt ambo flere prae gaudio.

12. Cumque adorassent Deum, et gratias egissent, consederunt.

13. Tunc sumens Tobias de felle piscis, linivit oculos patris sui.

14. Et sustinuit quasi dimidiam fere horam: et coepit albugo ex oculis ejus, quasi membrana ovi, egredi.

15. Quam apprehendens Tobias traxit ab oculis ejus; statimque visum recepit.

16. Et glorificabant Deum, ipse videlicet et uxor ejus, et omnes, qui sciebant eum.

17. Dicebatque Tobias: Benedico te, Domine Deus Israel, quia tu castigasti me, et tu salvasti me, et ecce ego video Tobiam filium meum.

18. Ingressa est etiam, post septem dies Sara uxor filii ejus, et omnis familia sana, et pecora, et cameli, et pecunia multa uxoris, sed et illa pecunia, quam receperat a Gabelo;

19. et narravit parentibus suis omnia beneficia Dei, quae fecisset circa eum per hominem, qui eum duxerat.

20. Veneruntque Achior et Nabath consobrini Tobiae, gaudentes ad Tobiam, et congratulantes ei de omnibus bonis, quae circa illum ostenderat Deus.

21. Et per septem dies epulantes, omnes cum gaudio magno gavisi sunt.

11. Y podiąwszy pocałował go, z żoną swoią, y poczęli oboie płakać od radośći.

12. A pokłoniwszy się Bogu y podźiękowawszy, uśiedli.

13. Tedy Tobiasz wźiąwszy żółći rybiéy, pomazał oczy oyca swego.

14. Y poczekał iakoby około puł godźiny, y poczęło biélmo z oczu iego schodźić, iako błonka iaieczna.

15. Która uiąwszy Tobiasz, śćiągnął z oczu iego, y natychmiast wzrok wźiął.

16, Y chwalili Boga, to iest on, y żona iego, y wszyscy, którzy go znali.

17. Y mówił Tobiasz: Błogosławię ćię Panie Boże Izraelski, iżeś ty mnie skarał, y tyś mię uzdrowił, a oto ia widzę Tobiasza syna mego.

18. Weszła téż po śiedmiu dni Sara żona iego, y wszytka czeladź zdrowo, y bydło, y wielbłądowie, y pieniędzy żeninych śiła: ale y one pieniądze które był odebrał od Gabela;

19. y powiedźiał rodźicóm swym wszytkie dobrodźieystwa Boże, które przećiw niemu uczynił przez człowieka, który go prowadźił.

20. Y przyszli Achior y Nabath ćioteczni braćia Tobiaszowi, weseląc się do Tobiasza, y raduiąc się z nim ze wszytkiego dobra, które przećiw niemu Bóg był pokazał.

21. Y przez śiedm dni używaiąc weselili się wszyscy z radośćią wielką.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O nagrodzie, jaką chciał Tobiasz uczynić Rafałowi, przy czém Rafał daje się poznać, i nareszcie znika.

1. Tunc vocavit ad se Tobias filium suum, dixitque ei: Quid possumus dare viro isti sancto, qui venit tecum?

2. Respondens Tobias dixit patri suo: Pater, quam mercedem dabimus ei? aut quid dignum poterit esse beneficiis ejus?

3. Me duxit et reduxit sanum, pecuniam a Gabelo ipse recepit, uxorem ipse me habere fecit, et daemonium ab ea ipse compescuit, gaudium parentibus ejus fecit, meipsum a devoratione piscis eripuit, te quoque videre fecit lumen coeli: et bonis omnibus per eum repleti sumus. Quid illi ad haec poterimus dignum dare?

4. Sed peto te, pater mi, ut roges eum, si forte dignabitur medietatem de omnibus, quae allata sunt, sibi assumere.

5. Et vocantes eum, pater scilicet et filius, tulerunt eum in partem, et rogare coeperunt, ut dig-

1. Tedy wezwał do śiebie Tobiasz syna swego, y rzékł mu: Co możemy dać mężowi temu świętemu, który z tobą przyszedł?

2. Odpowiadaiąc Tobiasz, rzékł oycu swemu: Oycze co mu za zapłatę damy, abo co może bydź godnego dobrodźieystw iego?

3. Mnie prowadźił y przyprowadźił zdrowego, pieniądze od Gabela on odebrał, żonę on mi źiednał, y czarta od niéy on zahamował, radość rodźicóm iéy uczynił, mnie samego od pożarcia ryby wybawił, tobie téż uczynił że widźisz światłość niebieską, y wszego dobra iesteśmy napełnieni przezeń: Cóż mu za to możemy dac słusznego?

4. Ale proszę ćię oycze móy żebyś go prośił, ieśli snadź będźie raczył połowicę wszytkiego co przynieśiono sobie wźiąć.

5. Y przyzwawszy go, to iest oćiec y z synem, odwiedli go na stronę, y poczęli prośić, żeby ra-

13. *Pomazał oczy ojca swego.* Naturalném było to Tobiasza uzdrowienie, albowiem Pliniusz, lib. 32, c. 4: *Niebowida żółć*, powiada, *blizny leczy, i narośle na oczach niszczy.* Tož samo pokazują okoliczności towarzyszące temu uzdrowieniu, albowiem nienatychmiast wzrok odzyskał Tobiasz, lecz po upływie jakby pół godziny.

18. *Po siedmiu dni.* Powolnie bowiem postępowali, z powodu bydła, ktore z sobą prowadzili.

21. *Przez siedm dni.* Odnawiając gody weselne. W greckim jest, *i odbywały się gody weselne Tobiasza przez siedm dni.*

R. 12.—1. *Mężowi temu świętemu.* Wiele o Rafaela zasługach względem siebie wspominał był młody Tobiasz, lecz nadewszystko o jego czci ku Bogu, o niewinności i świętości obyczajów, a ponieważ to stanowi najgłówniejszą zaletę człowieka, przeto go stary Tobiasz mężem świętym nazywa.

3. *Radość rodzicom jéj uczynił*, Czarta wypędzając, i związek małżeński pomiędzy mną a Sarą kojarząc.

naretur dimidiam partem omnium, quae attulerant, acceptam habere.

6. Tunc dixit eis occulte: Benedicite Deum coeli, et coram omnibus viventibus confitemini ei, quia fecit vobiscum misericordiam suam.

7. Etenim sacramentum regis abscondere bonum est: opera autem Dei revelare et confiteri honorificum est.

8. Bona est oratio cum jejunio, et eleemosyna magis, quam thesauros auri recondere, *(Supr. 4, 11.)*

9. quoniam eleemosyna a morte liberat, et ipsa est, quae purgat peccata, et facit invenire misericordiam et vitam aeternam.

10. Qui autem faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animae suae.

11. Manifesto ergo vobis veritatem, et non abscondam a vobis occultum sermonem.

12. Quando orabas cum lacrymis, et sepeliebas mortuos, et derelinquebas prandium tuum, et mortuos abscondebas per diem in domo tua, et nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino.

13. Et quia acceptus eras Deo, necesse fuit, ut tentatio probaret te.

14. Et nunc misit me Dominus, ut curarem te, et Saram uxorem filii tui a daemonio liberarem.

15. Ego enim sum Raphael Angelus, unus ex septem, qui adstamus ante Dominum.

16. Cumque haec audissent, turbati sunt, et trementes ceciderunt super terram in faciem suam.

17. Dixitque eis Angelus: Pax vobis, nolite timere.

18. Etenim cum essem vobiscum, per voluntatem Dei eram: ipsum benedicite, et cantate illi.

19. Videbar quidem vobiscum manducare et bibere, sed ego cibo invisibili, et potu, qui ab hominibus videri non potest, utor.

20. Tempus est ergo, ut revertar ad eum, qui me misit: vos autem benedicite Deum, et narrate omnia mirabilia ejus.

21. Et cum haec dixisset, ab aspectu eorum ablatus est; et ultra eum videre non potuerunt.

22. Tunc prostrati per horas tres in faciem, benedixerunt Deum, et exsurgentes narraverunt omnia mirabilia ejus.

czył za dobre przyiąć połowicę wszytkiego co przynieśli.

6. Tedy im powiedźiał potaiemnie: Błogosławćie Boga niebieskiego, a przed wszytkimi żywiącymi wyznawayćie mu, bo uczynił nad wami miłośierdźie swoie.

7. Abowiem taiemnicę królewską taić dobrze iest: ale sprawy Boskie obiawiać y wyznawać poczćiwa rzecz iest.

8. Dobra iest modlitwa z postem, y z iałmużną więcéy niźli skarby złota chować:

9. abowiem iałmużna od śmierći wybawia, y ona iest która oczyśćia grzéchy, y czyni że się nayduie miłośierdźie y żywot wieczny.

10. A ći którzy czynią grzéch y nieprawość, są nieprzyiaćiele dusze swoiéy.

11. Obiawiam wam tedy prawdę, y nie zataię przed wami taiemnéy mowy.

12. Gdyś się modliwał z płaczem, y pogrzebałeś umarłe, y zostawiałeś obiad twóy: a kryłeś umarłe przez dźień w domu twoim, a w nocyś ie pogrzebał: iam ofiarował twoię modlitwę Panu.

13. A iżeś był przyiemny Bogu, potrzeba było aby ćię pokusa doświadczyła.

14. A teraz posłał mię Pan abych ćię uzdrowił, y Sarę żonę syna twego od czarta wybawił.

15. Jam iest bowiem Raphael Anioł, ieden z śiedmi którzy stoiémy przed Panem.

16. A gdy to usłyszeli, strwożyli się, y drżąc padli na źiemię na oblicze swoie.

17. Y rzékł im Anioł: Pokóy wam, niebóyćie się.

18. Abowiem gdym był z wami, byłem z woléy Bożéy: tegoż błogosławćie, y śpiéwayćie mu.

19. Zdałemći się poprawdźie z wami ieść y pić: ale ia pokarmu niewidźianego, y napoiu który od ludźi oglądan bydź nie może, używam.

20. A tak czas iest abych się wróćił do tego który mię posłał: a wy błogosławćie Boga a opowiadayćie wszytkie dźiwy iego.

21. A gdy to wymówił, zniknął z oczu ich, y więcéy go widźiéć nie mogli.

22. Tedy upadszy na oblicze przez trzy godźiny błogosławili Boga: a powstawszy opowiadali wszytkie dźiwy iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 8. *Dobra jest modlitwa z postem.* Tu jawnie mówi, iż post jest pomocny modlitwie, przetoż *Chrysost. Hom.* 1, *in Gen.* powiada, iż post jest duszy miasto skrzydeł, aby się mogła w górę wznosić, i niebieskie rzeczy rozmyślać, także i Athanasius *lib. de Virginit.* i Basilius *orat.* 1, *de Jejun.*

---

7. *Tajemnicę królewską taić dobrze jest.* Zdanie jest takie: jako królewskie tajemnice osłaniać należy, i na jaw nie wydawać; tak przeciwnie sprawy Boże oznajmywać i wyznawać rzeczą jest poczciwą.

9. *Jałmużna od śmierci wybawia.* Patrz co się rzekło r. 4, w. 11.

11. *Tajemnéj mowy.* Rzeczy tajemnéj.

15. *Jeden z siedmiu.* Też same duchy przez ś. Jana w objawieniu się wspominają, i nazywają się siedmiu duchami, które stoją przed oblicznością tronu Bożego, r. 1, w. 4, i są od innych aniołów znaczniejszemi i większą godnością obdarzonemi, jak taż sama bliskość ich do tronu Bożego pokazuje. Bo zkądinąd wszyscy aniołowie, i wszystkie stworzenie przed Bogiem się znajdują, i stoją niejako gotowe na jego skinienie.

16. *Strwożyli się.* Nowością rzeczy poruszeni, i tak cudowną obecnością przedniejszego z aniołów.

19. *Zdałem ci się poprawdzie z wami jeść.* Aniołowie bowiem w przyjętych ciałach właściwie nie jedzą i nie piją; bo chociaż pokarm zębami żują i połykają, jednakże go nie trawią, i w swoją substancią nieobracają. — *Pokarmu niewidzianego.* Pokarmu duchownego, którym się nasycają błogosławione dusze, Boga oglądające.

20. *Opowiadajcie.* W greckim jest: zapiszcie do księgi to wszystko co się działo.

12. *Jam ofiarował modlitwę twoję Panu.* Tu masz jawne słowa przeciw heretykom, którzy powiadają, iż nikt nie może ofiarować modlitw naszych Bogu, tylko Pan Chrystus, co jest jawne przeciw Pismu ś., które oto powiada, iż Anieli nasze modlitwy ofiarują, toż ma Jan ś. *Apo.* 8. *Dan.* 10. *Psal.* 90. *Mat.* 18.

CAPUT XIII.

1. Aperiens autem Tobias senior os suum, benedixit Dominum, et dixit: Magnus es, Domine, in aeternum, et in omnia saecula regnum tuum,
2. quoniam tu flagellas, et salvas, deducis ad inferos, et reducis: et non est qui effugiat manum tuam. *(1. Reg. 2, 6.)*
3. Confitemini Domino, filii Israel, et in conspectu gentium laudate eum:
4. quoniam ideo dispersit vos inter gentes, quae ignorant eum, ut vos enarretis mirabilia ejus, et faciatis scire eos, quia non est alius Deus omnipotens praeter eum.
5. Ipse castigavit nos propter iniquitates nostras, et ipse salvabit nos propter misericordiam suam.
6. Aspicite ergo, quae fecit nobiscum, et cum timore et tremore confitemini illi, regemque saeculorum exaltate in operibus vestris.
7. Ego autem in terra captivitatis meae confitebor illi, quoniam ostendit majestatem suam in gentem peccatricem.
8. Convertimini itaque, peccatores, et facite justitiam coram Deo, credentes, quod faciat vobiscum misericordiam suam.
9. Ego autem, et anima mea in eo laetabimur.
10. Benedicite Dominum, omnes electi ejus, agite dies laetitiae, et confitemini illi.
11. Jerusalem civitas Dei, castigavit te Dominus in operibus manuum tuarum.
12. Confitere Domino in bonis tuis, et benedic Deum saeculorum, ut reaedificet in te tabernaculum suum, et revocet ad te omnes captivos, et gaudeas in omnia saecula saeculorum.
13. Luce splendida fulgebis: et omnes fines terrae adorabunt te.
14. Nationes ex longinquo ad te venient, et munera deferentes, adorabunt in te Dominum, et terram tuam in sanctificationem habebunt. *(Isai. 60, 2.)*
15. Nomen enim magnum invocabunt in te.

ROZDZIAŁ 13.

O pieśni starego Tobiasza opiewającéj chwałę Bożą, i jego proroctwie dotyczącém się Jerozolimy.

1. A starszy Tobiasz otworzywszy usta swe, błogosławił Pana, y rzekł: Wielkiś iest Panie na wieki, y na wszytkie wieki królestwo twoie:
2. abowiem ty karzesz, y zbawiasz, przywodźisz do piekła, y zaś wywodźisz: y niémasz któryby uszedł ręki twoiéy.
3. Wyznawayćie Panu synowie Izrael, a w oczach narodów chwalćie go:
4. abowiem was dla tego rozprószył między narody, które go nieznaią, abyśćie wy opowiadali dźiwy iego, y przywiedli ie do wiadomośći, że niémasz inszego Boga wszechmocnego oprócz niego.
5. Onći nas pokarał dla nieprawośći naszéy: y on nas zbawi dla miłośierdźia swego.
6. Patrzcież tedy co z nami uczynil, a z boiaźnią, y ze drżeniem wyznawayćie mu, a króla wieków wywyższayćie w uczynkach waszych.
7. A ia w źiemi niewolstwa moiego wyznawać mu będę, że okazał maiestat swóy nad grzésznym ludem.
8. Nawróććie się tedy grzésznicy, a czyńćie sprawiedliwość przed Bogiem, wierząc że uczyni z wami miłośierdźie swoie.
9. A ia y dusza moia będźiem się w nim weselić.
10. Błogosławćie Pana wszyscy wybrani iego: obchodźćie dni wesela, y wyznawayćie mu.
11. Jeruzalem miasto Boże, skarał ćię Pan dla uczynków rąk twoich.
12. Wyznaway Panu w dobrach twoich, a błogosław Boga wieków, żeby zaś zbudował w tobie przybytek swóy, a przyzwał zaś do ćiebie wszytkie więźnie, y żebyś się weseliło na wszytkie wieki wieków.
13. Będźiesz się świećić iasną światłośćią, y wszytkie granice źiemskie będą się tobie kłaniać.
14. Narodowie zdaleka przydą do ćiebie: y dary przynosząc, będą się w tobie kłaniać Panu, a źiemię twoię za poświęcenie mieć będą.
15. Abowiem imienia wielkiego będą w tobie wzywać.

R. 13. — 1. *Na wszystkie wieki królestwo twoje.* Królestwo twoje jest wieczne.

2. *Przywodzisz do piekła i zaś wywodzisz.* Umarzasz i ożywiasz.

3. *Wyznawajcie.* Wychwalajcie.

4. *Rozproszył między narody.* Gdy jako więźniowie uprowadzeni zostaliście do Assyryi.

7. *Nad grzesznym ludem.* Przez lud grzeszny, rozumie lud Izraelski, z powodu grzechów do niewoli uprowadzony, i innemi nieszczęściami utrapiony.

11. *Jeruzalem miasto Boże.* Prorokuje Tobiasz o Jerozolimie. Gdy zaś trojaka jest Jerozolima, t. j. ziemska, którą jest miasto; niebieska, którą jest mieszkanie błogosławionych; mieszana, którą jest kościoł Boży wojujący, wprawdzie na ziemi przebywający, ale duchowny; a zatém to co się tu mówi, niewszystko do jednéj, lecz raz do téj, drugi raz do drugiéj Jerozolimy się odnosi, według zwyczajnego sposobu mówienia proroków, którzy od jednego do drugiego nagle przeskakują, stosownie do tego jak ich duch, którym się kierują, porywa.—*Dla uczynków rąk twoich.* Dla występków, które popełniłeś.

12. *W dobrach twoich.* Które natychmiast będę rozpamiętywał, i któremi ciebie P. Bóg ozdobi.—*Przybytek swój.* Kościoł swój.—*Wszystkie więźnie.* Nie pojedyncze głowy, lecz wszystkie pokolenia.

13. *Będziesz się świecić jasną światłością.* Prawdziwéj wiary i prawdy, a przytém chwały i sławy.—*Wszystkie granice ziemskie będą się tobie kłaniać.* Przez hiperbolę, jeśli o ziemskiéj Jerozolimie przyjmiemy.

14. *Za poświęcenie mieć będą.* Jako na świętą patrzeć, i czcić ją będą.

15. *Albowiem imienia wielkiego.* T. j. Boga wzywać będą w kościele.

16. Maledicti erunt, qui contemserint te, et condemnati erunt omnes, qui blasphemaverint te, benedictique erunt, qui aedificaverint te.

17. Tu autem laetaberis in filiis tuis, quoniam omnes benedicentur, et congregabuntur ad Dominum.

18. Beati omnes, qui diligunt te, et qui gaudent super pace tua.

19. Anima mea, benedic Dominum, quoniam liberavit Jerusalem civitatem suam a cunctis tribulationibus ejus Dominus Deus noster.

20. Beatus ero, si fuerint reliquiae seminis mei ad videndam claritatem Jerusalem.

21. Portae Jerusalem ex sapphiro et smaragdo aedificabuntur, et ex lapide pretioso omnis circuitus murorum ejus. *(Apoc. 21, 19.)*

22. Ex lapide candido et mundo omnes plateae ejus sternentur, et per vicos ejus Alleluja cantabitur.

23. Benedictus Dominus, qui exaltavit eam: et sit regnum ejus in saecula saeculorum super eam. Amen.

16. Przeklęci będą którzyby cię wzgardźili: a potępieni będą wszyscy którzyby ćię bluźnili: y błogosławieni będą którzy ćię zbuduią.

17. A ty się weselić będźiesz z synów twoich, bo wszyscy będą błogosławieni, y będą do Pana zgromadzeni.

18. Błogosławieni wszyscy którzy ćię miłuią, y którzy się weselą z pokoiu twego.

19. Duszo moia błogosław Pana, abowiem wybawił Jeruzalem miasto swe od wszech ućisków iego, Pan Bóg nasz.

20. Błogosławiony będę, ieśli będźie sczątek nasienia mego, aby patrzył na świetność miasta Jeruzalem.

21. Bramy Jerozolimskie z Saphiru y Smaragdu będą zbudowane, y z kamienia drogiego wszytek okrąg murów iego.

22. Kamieniem białym y czystym wszytkie ulice iego będą położone: a po ulicach iego będą śpiewać Alleluja.

23. Błogosławiony Pan który ie wywyższył, a niech będźie królestwo iego na wieki wieków nad nim, Amen.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O proroctwie starego Tobiasza dotyczącém się upadku Niniwy, i śmierci jednego i drugiego Tobiaszów.

1. Et consummati sunt sermones Tobiae. Et postquam illuminatus est Tobias, vixit annis quadraginta duobus, et vidit filios nepotum suorum.

2. Completis itaque annis centum duobus, sepultus est honorifice in Ninive.

3. Quinquaginta namque et sex annorum lumen oculorum amisit, sexagenarius vero recepit.

4. Reliquum vero vitae suae in gaudio fuit, et cum bono profectu timoris Dei perrexit in pace.

5. In hora autem mortis suae vocavit ad se Tobiam filium suum, et septem juvenes filios ejus, nepotes suos, dixitque eis:

6. Prope erit interitus Ninive, non enim excidit verbum Domini: et fratres nostri, qui dispersi sunt a terra Israel, revertentur ad eam. *(1. Esd. 3, 8.)*

7. Omnis autem deserta terra ejus replebitur, et domus Dei, quae in ea incensa est, iterum reaedificabitur: ibique revertentur omnes timentes Deum,

1. Y skończyły się mowy Tobiaszowe. A Tobiasz po oświeceniu swoim żył czterdźieśći y dwie lećie, y widźiał syny wnuków swoich.

2. Wypełniwszy tedy sto dwie lećie, pogrzebion iest uczciwie w Niniwe.

3. Pięćdźieśiąt bowiem y sześć lat maiąc, wzrok stracił: a w sześćdźieśiąt lat zaś wźiął.

4. A ostatek żywota iego był w weselu, y z dobrym pomnożeniem boiaźni Bożey postępował w pokoiu.

5. A w godzinę śmierći swéy przyzwał do śiebie Tobiasza syna swego, y śiedm młodźieńców synów iego wnuków swoich, y rzekł im:

6. Blisko będźie zginienie Niniwe: bo nie upadło słowo Pańskie: a braćia naszy którzy są rozprószeni z źiemie Izraelskiey, wrócą się do niey.

7. Y wszytka pusta źiemia iey napełni się, a dóm Boży który w niey spalono, zaśię zbudowany będźie: y tam się wrócą wszyscy którzy się Boga boią:

16. *Potępieni.* Jako występni i zbrodniarze, Boskim i ludzkim sądem.— *Którzyby cię bluźnili.* O tobie źle mówili, lub tobie źle życzyli.

17. *Z synów twoich.* Obywateli twoich. — *Będą do Pana zgromadzeni.* Z niewoli do Jerozolimy się zbiorą, i tam pod opieką Boską bezpiecznie przebywać będą.

20. *Szczątek nasienia mego.* Wnukowie i potomkowie moi.

21. *Z szafiru i z szmaragdu.* Jakowe bramy niebieskiéj Jerozolimy widział Jan ś. w objawieniu r. 21, 19.

R. 14.—1. *Skończyły się mowy Tobiaszowe.* W greckim jest, *przestał wyznawać Tobiasz.* T. j. przestał prorokować i opiewać chwałę Bożą. *Czterdzieście i dwie lecie.* Był zaś sześćdziesięcioletnim starcem, gdy został oświecony, i do setnego drugiego roku doszedł, jak mamy w wierszu następnym.

6. *Bo nieupadło słowo Pańskie.* T. j. przez Jonasza proroka ogłoszone, jak wyraźnie się znajduje w tekście greckim. *Na przepowiadanie Jonasza,* powiada ś. Hieronim, in prologo in Jonam, *do pokuty się udawszy, przebaczenia byli dostąpili Niniwici; potém zaś w pierwiastkowych występkach trwając, Boską karę na się ściągnęli.* Jako groźby przez Jonasza zapowiadané warunek miały: Jeszcze czterdzieści dni i Niniwa będzie wywrócona, t. j. jeśli pokutować nie będziecie i obyczajów nie odmienicie, tak i ocalenie dane było miastu, pod warunkiem, jeśli zbrodni ponawiać nie będą. Jakoż tekst grecki w ostatnim tym rozdziale twierdzi, że Niniwa przez Nabuchodonozora i Asswera wziętą, i ujarzmioną została. — *Są rozproszeni.* Zamiast rozproszeni będą: mówi bowiem o Judzie i Benjaminie, z którymi się trzymali liczni Izraelici. W greckim jest, *będą rozproszeni.*

7. *Pusta ziemia.* Z mieszkańców Izraelskich ogołocona.

8. et relinquent gentes idola sua, et venient in Jerusalem, et inhabitabunt in ea:

9. et gaudebunt in ea omnes reges terrae, adorantes regem Israel.

10. Audite ergo, filii mei, patrem vestrum: Servite Domino in veritate, et inquirite, ut faciatis, quae placita sunt illi:

11. et filiis vestris mandate, ut faciant justitias et eleemosynas, ut sint memores Dei, et benedicant eum in omni tempore in veritate, et in tota virtute sua.

12. Nunc ergo, filii, audite me, et nolite manere hic, sed quacumque die sepelieritis matrem vestram circa me in uno sepulcro, ex eo dirigite gressus vestros, ut exeatis hinc:

13. video enim, quia iniquitas ejus finem dabit ei.

14. Factum est autem post obitum matris suae, Tobias abscessit ex Ninive cum uxore sua, et filiis, et filiorum filiis, et reversus est ad soceros suos;

15. invenitque eos incolumes in senectute bona, et curam eorum gessit, et ipse clausit oculos eorum, et omnem hereditatem domus Raguelis ipse percepit, viditque quintam generationem, filios filiorum suorum.

16. Et completis annis nonaginta novem in timore Domini, cum gaudio sepelierunt eum.

17. Omnis autem cognatio ejus et omnis generatio ejus in bona vita, et in sancta conversatione permansit, ita ut accepti essent tam Deo, quam hominibus, et cunctis habitantibus in terra.

8. y opuszczą pogani bałwany swoie, y przydą do Jeruzalem, y będą w nim mieszkać:

9. y będą się w nim weselić wszyscy królowie ziemie, kłaniaiąc się królowi Izraelskiemu.

10. Słuchayćie tedy synowie moi oyca waszego: Służćie Panu w prawdźie, a staraycie się żebyśćie to czynili co mu się podoba:

11. y synóm waszym przykażćie, aby czynili sprawiedliwośći y iałmużny: żeby pamiętali na Boga, y błogosławili go na każdy czas w prawdźie, y ze wszytkiéy śiły swoiéy.

12. Teraz tedy synowie słuchayćie mię, a nie mieszkayćie tu: ale któregokolwiek dnia pogrzebiećie matkę waszę w iednym grobie podle mnie, odtąd uprostuyćie kroki wasze abyśćie wyszli ztąd:

13. bo widzę iż nieprawość iego uczyni mu koniec.

14. Y stało się po śmierći matki swéy, Tobiasz wyszedł z Niniwe z żoną swą, y z synami, y z synami synów, y wróćił się do świekrów swoich;

15. y nalazł ie zdrowe w starośći dobréy: y miał pieczą o nich, y on zawarł oczy ich: y on wźiął wszytko dźiedźictwo domu Raguelowego: y oglądał piąte pokolenie, syny synów swoich.

16. A wypełniwszy dźiewięćdźiesiąt dźiewięć lat w boiaźni Pańskiéy, z weselem go pogrzebli.

17. A wszytek ród iego, y wszytko pokolenie iego trwało w świętym żywoćie y w świętym obcowaniu, tak iż byli przyiemni, tak Bogu iako y ludźiom, y wszytkim mieszkaiącym na ziemi.

16. *Dziewięćdziesiąt dziewięć.* W greckim jest, sto dwadzieścia siedm.— *Z weselem.* Radzi, że w późnym wieku, i w dobréj starości życie zakończył.—*Pogrzebli.* W Ekbatanie czyli Rages Medskiem; powiedzieliśmy bowiem wyżéj r. 3, 7, że to miasto podwójnie się nazywało.

Koniec księgi Tobiasza.

Wprowadzenie do księgi Judyty.

Księga Judyty nosi tytuł od głównego swojego przedmiotu, który opisuje, a którym jest historya Judyty, bohatérki Izraelskiéj, która oswobodziła miasto Betulią, leżące w pokoleniu Zabulon, oblężone przez wojska Nabuchodonozora, ucinając głowę Holofernesowi ich głównemu dowódzcy. Zdarzenie to zaszło, najpodobniéj do prawdy, za czasów króla Judzkiego Manassesa, około roku świata 3348, przed narodzeniem Chrystusa 656. Nie wiadomo z pewnością, kto jest autorem téj księgi, współczesny arcykapłan Eliakim, czy kto inny? lecz się pokazuje, iż wkrótce po wypadku była napisana. Co do pierwotnego jéj języka, także niema pewnéj wiadomości. Według jednych, był język Chaldejski, z którego Ś. Hieronim przetłumaczył tę księgę na język łaciński; według drugich zaś, miała być napisana w języku greckim.

Życie Judyty, opisane w téj księdze, pełne jest dla nas najzbawienniejszych przykładów. Była córką Merara z pokolenia Symeona. W piérwszéj jeszcze młodości zostawszy wdową, przez miłość cnoty czystości, postanowiła nie wchodzić w nowe małżeńskie związki; będąc bogatą, prowadziła życie najskromniejsze i pokutne, nosiła włosiennicę, największą część czasu przepędzała na modlitwie, pościła każdego dnia, wyjąwszy dni świąteczne. I tak powszechnie znana była ze swéj świątobliwości życia, iż nie było nikogo, ktoby o niéj powiedział złe słowo. Ztąd Ojcowie święci nazywają ją *niewiastą najświętszą, dziwną, do-*

skonałą pomiędzy niewiastami, i t. p. Ś. Hieronim, w przedmowie do téj księgi, tak się odzywa: *Przyjmijcie Judytę wdowę, wzór czystości, i jéj tryumf i chwałę wiecznemi odgłosy obwieszczajcie. Albowiem nie tylko dla niewiast, ale i dla mężczyzn uczynił ją nienaśladowaną ten, który jest oddawcą zasług cnoty czystości, i który udzielił jéj tak wielkiéj mocy, iż niezwyciężonego od wszystkich ludzi zwyciężyła, i niepokonanego pokonała.*

W sensie Allegorycznym, Judyta zwyciężająca Holofernesa, przyobrażała Najświętszą Maryą Pannę, która odniosła tryumf nad czartem, i która wstawieniem się swojém, uciekających się do niéj chrześcian i cały Kościoł powszechny, to miasto Boże, oswobadza od oblężenia i zasadzek nieprzyjaciół zbawienia.

LIBER JUDITH.

CAPUT I.

1. Arphaxad itaque, rex Medorum, subjugaverat multas gentes imperio suo, et ipse aedificavit civitatem potentissimam, quam appellavit Ecbatanis,

2. ex lapidibus quadratis et sectis; fecit muros ejus in latitudinem cubitorum septuaginta, et in altitudinem cubitorum triginta; turres vero ejus posuit in altitudinem cubitorum centum.

3. Per quadrum vero earum latus utrumque vicenorum pedum spatio tendebatur; posuitque portas ejus in altitudinem turrium;

4. et gloriabatur quasi potens in potentia exercitus sui, et in gloria quadrigarum suarum.

5. Anno igitur duodecimo regni sui, Nabuchodonosor rex Assyriorum, qui regnabat in Ninive civitate magna, pugnavit contra Arphaxad, et obtinuit eum

6. in campo magno, qui appellatur Ragau, circa Euphraten et Tigrin et Jadason in campo Erioch regis Elicorum.

7. Tunc exaltatum est regnum Nabuchodonosor, et cor ejus elevatum est; et misit ad omnes, qui habitabant in Cilicia et Damasco et Libano,

KSIĘGA JUDYTY.

ROZDZIAŁ 1.

O zaprzysiężonéj zemście Nabuchodonozora, za zniewagę posłom jego uczynioną.

1. Arphaxad tedy, król Medski, podbił był pod moc swoię wiele narodów, y on zbudował miasto barzo możne, które nazwał Ekbatanis,

2. z kamienia kwadratowego y ćiosanego; wywiódł mury iego w szerz na śiedmdźieśiąt łokći, a na zwysz na trzydźieśći, a wieże iego wywiódł wzgórę na sto łokći.

3. A w kwadraćie ich obie stronie na dwadźieśćia stóp się rozćiągały: y postawil bramy iego według wielkośći wież;

4. y chlubił się iako możny w mocy woyska swego, y w chwale poczwórnych swoich.

5. Roku tedy dwunastego królestwa iego, Nabuchodonozor król Assyriyski, który królował w Niniwie mieśćie wielkim, walczył przećiwko Arphaxad, y zwyćiężył go

6. na polu wielkim, które zowią Ragau, nad Euphratesem y Tygrem, y Jadason na polu Erioch króla Elików.

7. Tedy się wyniosło królestwo Nabuchodonozorowe, y podniosło się serce iego: y posłał do wszytkich, którzy mieszkali w Ciliciiéy y w Damaszku y w Libanie,

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Arfaxad.* Którego Herodot i Euzebiusz nazywają Dejaxem; Ktezjasz Arseuszem, albo Arteuszem.—*Tedy.* Spójnik oznaczający: *i, oraz, zaś;* najczęściéj używa się na początku ksiąg albo zdań, dla ozdoby, jak uczy Bellarm. grammat. część 4 r. 2: albo jest częścią mowy, łączącą księgę z poprzedzającemi które są, albo z temi, z których są wyczerpnięte, a które nie istnieją; tego zaś rodzaju księgi są wspomniane w ks. Król. i Paral., o których przeczytaj przemowy r. 3.—*Ekbatanis.* Patrz ks. Tob. r. 3 w. 7.

2. *W szerz na siedmdziesiąt łokci.* Salian tom 4. roku świata 3345 w. 8 uważa za omyłkę i każe czytać: wyniosłość łokci siedmdziesiąt, a szerokość trzydzieści łokci.

3. *A w kwadracie ich.* Zdaje się iż znaczy, że wieże czworokątne wznosiły się nad murem na stóp dwadzieścia: to bowiem czynić się zwykło dla ochrony muru, na przestrzeni od jednéj do drugiéj wieży, i dla odparcia nieprzyjaciela. W grec. tak jest: nadto, nad bramami wieże powznosił, których wysokość sto łokci dochodziła, a szerokość zajmowała łokci sześćdziesiąt. Co nie sprzeciwia się Wulgacie, która określa wysokość i wydatność; grecki zaś text opisuje szerokość i powierzchowność wież kwadratowych.—*I postawił bramy jego według wielkości wież.* Ponieważ w grec. powiedziano, że wieże na bramach uniesczono, co znaczy, że wieże tak te w których były bramy, jako i inne, wszystkie miały wysokość jednakową.

5. *Nabuchodonozor.* On jest Merodachem królem Babilonu.—*Król Assyryjski.* Państwo to prawem wojny nabył.

6. *Na polu... Ragau.* W grec. *na owém polu wielkiém, które jest w granicach Ragau;* a daléj, *pojmał Arfaxad w górach Ragau.* Rozumieją się zaś równiny i góry, blizkie Rages miasta Medyjskiego, które pisarze świeccy nazywają Ragam, Ragas i Raga. Wzmianka o nim Tob. 1, 16.—*Jadason.* W grec. nazywa się Hydaspen, jest to rzeka w Indyi.—*Erioch.* Biblia grecka Komplut. nazywa Ariochem. Biblia zaś grecka Rzymska poprawna, nie uważa za imię własne króla, lecz pola.—*Elików.* Różnie to imię bywa czytaném; bo niektórzy czytają Eliochów, inni Euchów; w grec. Elymeów, albo Elimów. Pola zaś Ragau do Elymaidy należą, jak uczy Serar.

8. et ad gentes, quae sunt in Carmelo et Cedar, et inhabitantes Galilaeam in campo magno Esdrelon,

9. et ad omnes qui erant in Samaria, et trans flumen Jordanem usque ad Jerusalem, et omnem terram Jesse, quousque perveniatur ad terminos Aethiopiae.

10. Ad hos omnes misit nuntios Nabuchodonosor rex Assyriorum.

11. Qui omnes uno animo contradixerunt, et remiserunt eos vacuos, et sine honore abjecerunt.

12. Tunc indignatus Nabuchodonosor rex adversus omnem terram illam, juravit per thronum et regnum suum, quod defenderet se de omnibus regionibus his.

8. y do narodów którzy są w Karmelu, y w Cedar y do obywatelów Galileyskich na wielkim polu Esdrelon,

9. y do wszytkich którzy byli w Samariiéy, za rzeką Jordanem aż do Jeruzalem, y wszytkiéy źiemie Jesse, aż przyidźiesz do granic Ethyopskich.

10. Do tych wszytkich posłał posły Nabuchodonozor król Assyriyski:

11. którzy wszyscy iedną myślą odmówili, y z niczym ie odprawili, a bez uczćiwośći odrzućili.

12. Tedy rozgniewawszy się król Nabuchodonozor na onę wszytkę źiemię, przyśiągł przez stolicę y przez królestwo swe, że się miał bronić od wszytkich krain tych.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI JUDYT.

Te księgi jako Hieronim ś. świadczy, od zacnego onego Synodu Niceńskiego pierwszego, między innemi księgami świętemi są policzone. A nie wspominając innych, w argumencie ksiąg Tobiaszowych pomienionych, *Junius Afrikanus* i *Isidorus* przed tysiącem lat świadczą, iż je Kościół ś. ma za Boskie księgi. O czasie którego się ta historya działa, różne są różnych mniemania: między któremi to się zda najpewniejsze, iż to było na tenczas kiedy Xerxes syn Daryusza w Babilonie królował: a najwyższym kapłanem żydowskim był Joacim, jako pisze rozdz. 15. Ten Joacim był syn Jozue albo Jezu, a ten zaś był synem Josedeka który z onym Zorobabelem wywiódł lud z Babilonu do żydowstwa. 1. Esdr. 3, ver. 2 i 8. Tenże Joacim zrodził Eliasiba kapłana, Nehem. 12. O tymże też Joacimie pisze Josephus, iż kiedy królował Xerxes syn Daryusza był biskupem w Jeruzalem Joacim syn Jozue, lib. 11, Antiq. C. 5. A tak działo się to po niewoli Babilońskiéj, około lat pięćidziesiąt.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O wyprawie Holofernesa hetmana Nabuchodonozorowego, i poddaniu się jemu królestw przestraszonych.

1. Anno tertiodecimo Nabuchodonosor regis, vigesima et secunda die mensis primi, factum est verbum in domo Nabuchodonosor regis Assyriorum, ut defenderet se.

2. Vocavitque omnes majores natu, omnesque duces, et bellatores suos, et habuit cum eis mysterium consilii sui;

3. dixitque cogitationem suam in eo esse, ut omnem terram suo subjugaret imperio.

4. Quod dictum cum placuisset omnibus, vocavit Nabuchodonosor rex Holofernem principem militiae suae,

5. et dixit ei: Egredere adversus omne regnum Occidentis, et contra eos praecipue, qui contemserunt imperium meum.

6. Non parcet oculus tuus ulli regno, omnemque urbem munitam subjugabis mihi.

1. Roku trzynastego Nabuchodonozora króla, dwudźiestego y wtórego dnia mieśiąca piérwszego stało się słowo w domu Nabuchodonozora króla Assyriyczyków żeby się bronił.

2. Y zezwal wszytkie starsze, y wszytkie hetmany y rycérstwo swe, y miał z nimi taiemnicę rady swéy;

3. y powiedźiał że na tym iest myśl iego, aby wszytkę źiemię podbił pod moc swoię.

4. Która powieść gdy się podobała wszytkim, wezwał król Nabuchodonozor Holofernesa hetmana rycérstwa swego,

5. y rzekł mu: Wyćiągni przećiw wszelkiemu królestwu zachodu słońca, a osobliwie przećiwko tym którzy wzgardźili roskazaniem moim.

6. Nie przepuśći oko twoie żadnemu królestwu, a każde miasto obronne podbiiesz mi.

8. *Cedar.* Arabowie nazywają się Cedar, jak uczy ś. Hieronim na r. 27 Ezech., pochodzą bowiem od Cedara syna Izmaelowego, o którym wspomina Gen. 25, 13.— *Na wielkiém polu Esdrelon.* Jest to równina w Galilei, która się też wielkiém polém nazywa, albo polem Mageddo. Patrz Adrichom. w pokoleniu Issachara w. 18.

9. *Wszystkiéj ziemi Jesse.* T. j. do tych Arabów, którzy zamieszkiwali części Arabii bliższe południa i zachodu, stykające się z Egiptem, a które nasz tłómacz nazywa ziemią Gessen; w hebr. Gossen, a u LXX. Gessen.

12. *Że się miał bronić.* T. j. że się pomści. W takiém znaczeniu bierze się r. nast. w. 1, i r. 9 w. 2, oraz Rzym. 12, 19.

R. 2.—1. *Słowo.* Narada.—*Bronił się.* Żeby się pomścił.

2. *Starsze.* T. j. książęta i magnaci. — *Rycerstwo.* Nie pospolitych, lecz szczególnie wybranych rycerzy.— *Tajemnicę.* Sekret.

4. *Hetmana rycerstwa swego.* W grec. dodano *drugiego po sobie*, t. j. po Nabuchodonozorze.

6. *Nie przepuści oko twoje.* Bo z oglądania nędzy i nędzarzy, rodzi się uczucie miłosierdzia.

7. Tunc Holofernes vocavit duces, et magistratus virtutis Assyriorum, et dinumeravit viros in expeditionem, sicut praecepit ei rex, centum viginti millia peditum pugnatorum, et equitum sagittariorum duodecim millia.

8. Omnemque expeditionem suam fecit praeire in multitudine innumerabilium camelorum, cum his, quae exercitibus sufficerent copiose, boum quoque armenta, gregesque ovium, quorum non erat numerus.

9. Frumentum ex omni Syria in transitu suo parari constituit.

10. Aurum vero et argentum de domo regis assumsit multum nimis.

11. Et profectus est ipse, et omnis exercitus cum quadrigis, et equitibus, et sagittariis, qui cooperuerunt faciem terrae, sicut locustae.

12. Cumque pertransisset fines Assyriorum, venit ad magnos montes Ange, qui sunt a sinistro Ciliciae, ascenditque omnia castella eorum, et obtinuit omnem munitionem.

13. Effregit autem civitatem opinatissimam Melothi, praedavitque omnes filios Tharsis, et filios Ismael, qui erant contra faciem deserti, et ad austrum terrae Cellon.

14. Et transivit Euphraten, et venit in Mesopotamiam, et fregit omnes civitates excelsas, quae erant ibi, a torrente Mambre usquequo perveniatur ad mare;

15. et occupavit terminos ejus, a Cilicia usque ad fines Japheth, qui sunt ad austrum.

16. Abduxitque omnes filios Madian, et praedavit omnem locupletationem eorum, omnesque resistentes sibi occidit ore gladii.

17. Et post haec descendit in campos Damasci in diebus messis, et succendit omnia sata, omnesque arbores et vineas fecit incidi;

18. et cecidit timor illius super omnes inhabitantes terram.

7. Tedy Holofernes wezwał hetmanów y przełożonych śiły Assyriyskiéy, y policzył męże na wyprawę, iako mu król roskazał, sto y dwadźieśćia tyśięcy pieszych walecznych, a iezdnych strzelców dwanaśćie tyśięcy.

8. Y wszytkiemu woysku swemu kazał ćiągnąć naprzód w mnostwie wielbładów niezliczonych, z temi rzeczami, którychby woysku obfićie dostawało: wołów téż stada, y trzody owiec którym liczby nie było.

9. Zboża ze wszytkiéy Syriiéy kędy ćiągnąć miał nagotować kazał.

10. A złota y śrébra z domu królewskiego nabrał barzo wiele.

11. Y wyiechał sam y wszytko woysko z poczwornymi, y z iezdnymi, y z strzelcy, którzy okryli wiérzch źiemie iako szarańcza.

12. A gdy przeiechał granice Assyriyskie, przyćiągnął ku wielkim góram Ange, które są po lewéy stronie Cyliciiéy: y doszedł każdego zameczku ich, y odźierżał każdą twiérdzą.

13. Y dobył miasta znamienitego Melothy, y złupił wszytkie syny Tharsys, y syny Ismahel, którzy byli przećiw puszczy, y na południe źiemie Cellon.

14. Y przeprawił się przez Euphratesa, y przyćiągnął do Mezopotamiiéy: y zburzył wszytkie miasta wysokie które tam były, od potoku Mambre aż przyydźiesz do morza:

15. y opanował granice ich od Cyliciiéy, aż do granic Japhet, które są na południe.

16. Y zabrał wszytkie syny Madian, y złupił wszytkie bogactwa ich, y wszytkie którzy się mu sprzećiwili paszczeką miecza pobił.

17. A potym ziechał na pola Damaszku we dni żniwa, y zapalił wszytko zboże, a wszytkie drzewa y winnice wyćiąć kazał:

18. y przypadł strach iego na wszytkie mieszkaiące na źiemi.

---

7. *Siły.* Wojska, zastępów.

8. *I wszystkiemu wojsku swemu.* Całemu wojennemu przyborowi. — *W mnóstwie wielbłądów niezliczonych.* Co miały dźwigać potrzeby wojenne, narzędzia, broń i t. p.—*Stada i trzody.* Ażeby tak liczne wojsko głodu nie doznało, kiedy mieszkańce wsi wszystko przeniosą do twierdz, albo zniszczą ogniem, żeby ku wygodzie wrogów nie służyło.

10. *A złota i srebra.* Na żołd rycerstwu.

12. *Górom Ange.* Które Serariusz nazywa Taurem i Antitaurem, te leżą na północ, a mają ku południowi Cylicyą; a ponieważ te góry ciągną się od wschodu, Cylicya będąc na stronie zachodniéj, góry ma po stronie lewéj.

13. *Znamienitego.* Sławnego, którego bogactwo i siła miały wielki rozgłos.—*Złupił.* Zdobył.—*Meloty.* Serariusz uważa za jedno z Melitą, o któréj wspomina Plin. ks. 6 r. 3, a założona od Semiramidy nie daleko Eufratu; Ptolom. zaś ks. 5 r. 7 Melityną nazywa. —*Syny Tarsys.* Ta prowincya ma stołeczne miasto Tarsis.—*Syny Izmael.* Cylicya daleko leży od Izmaelitów, ale nie zachowuje się porządek prowincyj zdobytych, bo nie ma potrzeby. — *Ziemi Cellon.* Nazwa części królestwa Izmaelskiego.

14. *Przeprawił się przez Eufratesa.* Przebył Eufrat: porządek drogi i pochodów Holofernesa nie zachowany.—*Zburzył.* Zdobył.—*Potoku Mambre.* W grec. Arbonai, albo Arbona. Nie jest onym potokiem w dolinie Mambre, o którym wspomina Gen. 13, 18. Może być, iż jak mówi Serariusz, miał z tamtym jakieś podobieństwo.

15. *Granic Jafet.* Rozumie Serariusz przystań Joppe, która dziś Jaffa się nazywa; stwierdza to text grec. w którym dodano: *na zamieszkujących brzeg morza*, t. j. Sródziemnego.

16. *Syny Madian.* Madianitów.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O Holofernesie, usiłującym Nabuchodonozora uczynić bogiem powszechnym.

1. Tunc miserunt legatos suos universarum urbium, ac provinciarum reges ac principes, Syriae scilicet, Mesopotomiae, et Syriae Sobal, et Libyae, atque Ciliciae, qui venientes ad Holofernem, dixerunt:

2. Desinat indignatio tua circa nos, melius est enim, ut viventes serviamus Nabuchodonosor regi magno, et subditi simus tibi, quam morientes cum interitu nostro ipsi servitutis nostrae damna patiamur.

3. Omnis civitas nostra omnisque possessio, omnes montes et colles et campi, et armenta boum gregesque ovium et caprarum, equorumque et camelorum, et universae facultates nostrae atque familiae in conspectu tuo sunt:

4. sint omnia nostra sub lege tua.

5. Nos, et filii nostri, servi tui sumus.

6. Veni nobis pacificus dominus, et utere servitio nostro, sicut placuerit tibi.

7. Tunc descendit de montibus cum equitibus in virtute magna, et obtinuit omnem civitatem, et omnem inhabitantem terram.

8. De universis autem urbibus assumsit sibi auxiliarios viros fortes, et electos ad bellum.

9. Tantusque metus provinciis illis incubuit, ut universarum urbium habitatores, principes et honorati, simul cum populis exirent obviam venienti,

10. excipientes eum cum coronis et lampadibus, ducentes choros in tympanis et tibiis.

11. Nec ista tamen facientes, ferocitatem ejus pectoris mitigare potuerunt;

12. nam et civitates eorum destruxit, et lucos eorum excidit;

13. praeceperat enim illi Nabuchodonosor rex, ut omnes deos terrae exterminaret, videlicet, ut ipse solus diceretur deus ab his nationibus, quae potuissent Holofernis potentia subjugari.

14. Pertransiens autem Syriam Sobal, et omnem Apameam, omnemque Mesopotamiam, venit ad Idumaeos in terram Gabaa;

15. accepitque civitates eorum, et sedit ibi per triginta dies, in quibus diebus adunari praecepit universum exercitum virtutis suae.

1. Posłali tedy posły swe wszytkich miast y powiatów królowie y książęta, to iest z Syriiéy Mezopotamiiéy, y z Syriiéy Sobal, y Libiiéy, y Cyliciiéy: którzy przyiechawszy do Holoferna, mówili:

2. Niech przestanie gniew twóy przećiwko nam: Bo lepiéy iest żebyśmy żywi służyli Nabuchodonozorowi królowi wielkiemu, a tobie się poddali, niźlibyśmy pomarlszy z naszym zatraceniem, sami niewolstwa naszego szkodę ćiérpieli.

3. Każde miasto nasze, y wszytkie dźierżawy, y wszytkie góry y pagórki, y pola, y stada wołów, y trzody owiec y kóz, y koni y wielbłądów, y wszytkie maiętnośći nasze, y domy przed oczyma twemi są:

4. niechay wszytko co nasze iest pod prawem twoim będźie.

5. My y synowie naszy iesteśmy słudzy twoi.

6. Przyiedź nam spokóyny Pan, a używay służby naszéy iakoć się podoba.

7. Ziechał tedy z gór z iezdnymi z mocą wielką, y opanował wszelkie miasto, y wszelkiego mieszkaiącego w źiemi.

8. A ze wszytkich miast wźiał sobie męże mocne ku pomocy, y wybrane ku bitwie.

9. Y przypadł tak wielki strach na one krainy, iż wszytkich miast obywatele przedni starszy y poważni wespółek z pospólstwem wychodźili przećiw niemu gdy przyieżdżał,

10. przyimuiąc go z wieńcami y z pochodniami, tańcuiąc y graiąc na bębniech y na piszczałkach.

11. Wszakże y to czyniąc, okrućieństwa serca iego uskromić nie mogli:

12. bo y miasta ich pokaźił, y gaie ich wyrąbał;

13. bo mu był przykazał król Nabuchodonozor, żeby wytraćił wszytkie bogi ziemskie przeto, aby on sam był zwan bogiem od tych narodów, któreby mógł Holofernes mocą swoią podbić.

14. A przeiechawszy przez wszytkę Syrią Sobal, y wszytkę Apameą, y wszytkę Mesopotamią, przyćiągnał do Idumeyczyków do źiemie Gabaa;

15. y pobrał miasta ich, y mieszkał tam przez trzydzieśći dni, za które dni kazał się śćiągnąć wszytkiemu woysku śiły swéy.

R. 3.—1. *Syryi Sobal.* Adrychomius uważa za jedno z Arabią skalistą.

2. *Niźlibyśmy pomarłszy.* Jakoby rzec: wielu z narodu pomarło, a tym, co jeszcze zostali, niewolę znosić trzeba będzie. Lepiéj więc przyjąć obojętnie niewolę, i na niebezpieczeństwo śmierci nie narażać siebie.

3. *Przed oczyma twemi.* We władzy twéj.

10. *Z wieńcami.* Z głowami uwieńczonemi.—*Pochodniami.* Na znak szacunku i radości.

12. *Gaje.* Zasadzane na cześć bożyszcz.

14. *Syryą Sobal.* Patrz w. 1.—*Apameą.* Prowincyą Celesyryi, któréj stolica Apameą nazwana.—*Do ziemi Gabaa.* Górzystéj i przykréj, i na innem miejscu to nazwanie bierze się w tém znaczeniu. Patrz 1. Król. 7, 1.

15. *Siły swéj.* Wojsk swoich.

CAPUT IV.

1. Tunc audientes haec filii Israel, qui habitabant in terra Juda, timuerunt valde a facie ejus.

2. Tremor, et horror invasit sensus eorum, ne hoc faceret Jerusalem et templo Domini, quod fecerat ceteris civitatibus et templis earum.

3. Et miserunt in omnem Samariam per circuitum usque Jericho, et praeoccupaverunt omnes vertices montium,

4. et muris circumdederunt vicos suos, et congregaverunt frumenta in praeparationem pugnae.

5. Sacerdos etiam Eliachim scripsit ad universos, qui erant contra Esdrelon, quae est contra faciem campi magni juxta Dothain, et universos, per quos viae transitus esse poterat,

6. ut obtinerent ascensus montium, per quos via esse poterat ad Jerusalem, et illic custodirent, ubi angustum iter esse poterat inter montes.

7. Et fecerunt filii Israel, secundum quod constituerat eis sacerdos Domini Eliachim.

8. Et clamavit omnis populus ad Dominum instantia magna, et humiliaverunt animas suas in jejuniis et orationibus, ipsi et mulieres eorum.

9. Et induerunt se sacerdotes ciliciis, et infantes prostraverunt contra faciem templi Domini, et altare Domini operuerunt cilicio;

10. et clamaverunt ad Dominum Deum Israel unanimiter, ne darentur in praedam infantes eorum, et uxores eorum in divisionem, et civitates eorum in exterminium, et sancta eorum in pollutionem, et fierent opprobrium gentibus.

11. Tunc Eliachim, sacerdos Domini magnus, circuivit omnem Israel, allocutusque est eos,

12. dicens: Scitote quoniam exaudiet Dominus preces vestras, si manentes permanseritis in jejuniis et orationibus in conspectu Domini.

13. Memores estote Moysi servi Domini, qui Amalec confidentem in virtute sua, et in potentia sua, et in exercitu suo, et in clypeis suis, et in curribus suis, et in equitibus suis, non ferro pugnando, sed precibus sanctis orando dejecit: *(Exod. 17, 12.)*

14. sic erunt universi hostes Israel, si perseveraveritis in hoc opere, quod coepistis.

ROZDZIAŁ 4.

O Żydach, przez modły i umartwienia błagających pomocy z nieba przeciw Holofernesowi.

1. Usłyszawszy to tedy synowie Izraelscy, którzy mieszkali w źiemi Judzkiéy, ulękli się przed obliczem iego barzo.

2. Strach y drżenie przeięło smysły ich, by tego nie uczynił miastu Jeruzalem y kośćiołowi Pańskiemu, co uczynił innym miastóm y zboróm ich.

3. Y rozesłali po wszytkiéy Samariiéy w okół aż do Jericho, y zaśiedli wszytkie wierzchy gór:

4. y miasteczka swe obtoczyli mury, y zgromadźili zboża na przygotowanie do woyny.

5. Eliachim też kapłan pisał do wszytkich, którzy byli przećiw Ezdrelon, który leży przećiw polu wielkiemu podle Dothain, y do wszytkich przez które przeiazd mógł bydź:

6. aby osadźili wstępy na góry, przez któreby mogła bydź droga do Jeruzalem, ażeby tam strzegli, gdźieby ćiasna droga mogła bydź między górami.

7. Y uczynili synowie Izraelscy, wedle tego iako im był postanowił kapłan Pański Eliachim.

8. Y wołał wszytek lud do Pana z wielkim uśiłowaniem, y korzyli dusze swe posty y modlitwami, sami y niewiasty ich.

9. Y kapłani oblekli się we włośienice, y niemowlątka położyli na źiemię przed obliczem kośćioła Pańskiego, y ołtarz Pański przykryli włośienicą.

10. Y wołali do Pana Boga Izraelskiego iednomyślnie, aby nie były dane na łup dźiatki ich, a żony ich na rozdźielenie, y miasta ich na spustoszenie, a świętośći ich na splugawienie, y nie stały się pośmiewiskiem poganóm.

11. Eliachim tedy kapłan Pański wielki, obchodźił wszytkiego Izraela, y mówił do nich,

12. rzekąc: Wiedźcie iż Pan wysłucha prośby wasze, ieśliże trwaiąc potrwaćie w pośćiech y w modlitwach przed obliczem Pańskim.

13. Pamiętayćie na Moyżesza sługę Pańskiego, który Amaleka ufaiącego w mocy y w możnośći swéy, y w woysku swym, y w tarczach swoich, y w woźiech swoich, y w iezdnych swoich, nie żelazem woiuiąc, ale prośbami świętémi modląc się poraźił:

14. tak będą wszyscy nieprzyiaćiele Izrael, ieśli będźiećie trwać na tym uczynku któryśćie zaczęli.

R. 4.—3. *Po wszystkiéj Samaryi.* Chociaż Samarytanie byli nieprzyjaciółmi dla żydów, wspólne jednak niebezpieczeństwo pobudziło do zawarcia z sobą przymierza, ażeby się od Holofernesa przemocy ubezpieczyć.

4. *Miasteczka swe.* Mniejsze wsie i okolice.—*Na przygotowanie do wojny.* T. j. do przecierpienia oblężenia.

5. *Eliachim też kapłan.* Najwyższy kapłan Joachim, którego inaczéj zwano Eliachimem.—*Pisał do wszystkich.* Królował w owym czasie Manasses wróciwszy z niewoli; jednak w księdze téj niemasz wzmianki o nim, może dla tego, że sam wziął na siebie obronę Jeruzalem, resztę zaś królestwa, bronić poruczył najwyższemu kapłanowi Joachimowi. Tak mniema Serar.—*Przeciw Ezdrelon.* Ze strony.

9. *Niemowlątka położyli.* W grec. powiedziano, że dziatki same się położyły. Lecz stało się to oboje; dzieci bowiem i niemowlęta nauczone przez rodziców, i za ich rozkazaniem układły się na ziemię.—*Ołtarz Pański przykryli włosiennicą.* Jako dla dziękczynienia Bogu, uroczyste i wesołe muzyki, ofiary, palmy i t. p.; tak dla wyjednania miłosierdzia w nieszczęściach, smutne obrzędy słusznie się używają.

10. *Na rozdzielenie.* Bo czasu niewoli żony od mężów, bracia od braci, krewni od krewnych bywają oderwani. Albo dla tego mówi się, że są na rozdział skazani, że zwycięzcy, których łupem się stali, dzielą pomiędzy siebie niewolników; i to tłumaczenie uważa za prawdziwsze.

12. *Wiedzcie.* Ufajcie, wierzcie.

13. *Który Amaleka.* Patrz Exod. 17, 12.

15. Ad hanc igitur exhortationem ejus deprecantes Dominum, permanebant in conspectu Domini,
16. ita ut etiam hi, qui offerebant Domino holocausta, praecincti ciliciis offerrent sacrificia Domino; et erat cinis super capita eorum.
17. Et ex toto corde suo omnes orabant Deum, ut visitaret populum suum Israel.

15. Na to tedy upominanie iego prosząc Pana, trwali przed oblicznością Pańską,
16. tak iż y ći którzy ofiarowali Panu całopalenie, przepasawszy się włośienicami ofiarowali ofiary Panu, a popiół był na głowach ich.
17. Y ze wszytkiego serca swego wszyscy prośili Boga, aby nawiedźił lud swóy Izraelski.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O gniewie Holofernesa przeciw Achiorowi, który opowiedział mu ciągłą opiekę Boską nad Izraelem.

1. Nuntiatumque est Holoferni principi militiae Assyriorum, quod filii Israel praepararent se ad resistendum, ac montium itinera conclusissent;
2. et furore nimio exarsit in iracundia magna, vocavitque omnes principes Moab et duces Ammon,
3. et dixit eis: Dicite mihi, quis sit populus iste, qui montana obsidet: aut quae, et quales, et quantae sint civitates eorum: quae etiam sit virtus eorum, aut quae sit multitudo eorum: vel quis rex militiae illorum:
4. et quare prae omnibus, qui habitant in Oriente, isti contempserunt nos, et non exierunt obviam nobis, ut susciperent nos cum pace?
5. Tunc Achior dux omnium filiorum Ammon, respondens, ait: Si digneris audire, domine mi, dicam veritatem in conspectu tuo de populo isto, qui in montanis habitat; et non egredietur verbum falsum ex ore meo.
6. Populus iste ex progenie Chaldaeorum est.
7. Hic primum in Mesopotamia habitavit, quoniam noluerunt sequi deos patrum suorum, qui erant in terra Chaldaeorum. *(Gen. 11, 31.)*
8. Deserentes itaque ceremonias patrum suorum, quae in multitudine deorum erant,
9. unum Deum caeli coluerunt, * qui et praecepit eis ut exirent inde, et habitarent in Charan. Cumque operuisset omnem terram fames, ** descenderunt in Aegyptum, illicque per quadringentos annos sic multiplicati sunt, ut dinumerari eorum non posset exercitus. *(* Gen. 12, 1. ** Gen. 46, 6.)*
10. Cumque gravaret eos rex Aegypti, atque in aedificationibus urbium suarum in luto et latere subjugasset eos, clamaverunt ad Dominum suum: et percussit totam terram Aegypti plagis variis.
11. Cumque ejecissent eos Aegyptii a se, et ces-

1. Y oznaymiono Holofernesowi hetmanowi woyska Assyriyskiego, iż synowie Izraelscy gotowali sie na odpór, y zamknęli drogi przez góry:
2. y zapalczywośćią zbytnią zapalił się w gniewie wielkim, y wezwał wszytkich kśiążąt Moab, y hetmanów Ammon,
3. y rzékł im: Powiedzćie mi co to iest za lud, który się osadźił na górach: abo które, y iakie, y iako wielkie są miasta ich: co téż iest za moc ich, abo iako ich wiele iest: abo co za król woyska ich:
4. a czemu nad wszytkie inne którzy mieszkaią na wschód słońca, ći nas wzgardźili, y nie wyszli przeciwko nam, aby nas w pokoiu przyięli?
5. Achior tedy hetman wszytkich synów Ammon, odpowiadaiąc, rzékł: Jeśli raczysz słuchać panie móy, powiem prawdę w oczach twoich o tym ludu, który na górach mieszka, a słowo kłamliwe nie wynidźie z ust moich.
6. Lud ten iest z narodu Chaldeyskiego.
7. Ten przedtym mieszkał w Mezopotamiiéy, że niechćieli naszladować Bogów oyców swoich, którzy byli w źiemi Chaldeyskiéy.
8. Odstąpiwszy tedy ceremoniy oyców swoich, które w mnostwie bogów były,
9. iednego Boga niebieskiego chwalili, który im téż przykazał aby z tamtąd wyszli, a mieszkali w Charan. A gdy glód ogarnął wszytkę źiemię, szli do Egyptu, y tam przez cztérysta lat tak się rozmnożyli, że nie mogło bydź woysko ich policzone.
10. A gdy ie obciążał król Egyptski, a w budowaniu miast swoich gliną y cegłą zniewolił ie: wołali do Pana swego, y karał wszytkę źiemię Egyptską rozmaitémi plagami.
11. A gdy ie Egyptćianie wyrzućili od śiebie,

17. *Aby nawiedził lud swój.* Żeby z ludem był swoim i pomoc jemu przyniósł.

R. 5.—2. *Zapalczywością zbytnią zapalił się.* Że przygotowania do wojny ze strony Żydów, wziął za zniewagę siebie i Nabuchodonozora.

3. *Powiedzcie mi co to jest za lud.* Nie pytał o to z niewiadomości, bo nie mógł niewiedzieć o Manassesie pojmanym przez króla Chaldejskiego i do Babilonu zaprowadzonym, ani o narodzie żydowskim; lecz to pytanie jest zapytaniem wroga lekceważącego swych przeciwników, ktorzy będąc bardzo maluczkimi, śmią stawić opór tak potężnemu książęciu i wojsku. Tak to miejsce tłumaczą Serariusz, Salian. i inni.

6. *Jest z narodu Chaldejskiego.* Patrz Gen. 11, 31: to posługiwało do wyjednania przychylności ku Żydom, gdyż Holofernes był poddanym królowi Chaldejskiemu.

7. *Mieszkał w Mezopotamii.* W szczepie i głowie swojego rodu Abrahamie; gdyż jeszcze nie był narodem.—*Nie chcieli naśladować bogów ojców swoich.* Gdyż Bóg prawdziwy ukazał się Abrahamowi i nakazał wyjście z kraju. Achior mówiąc tu jakby z przyganą o narodzie żydowskim, że bogi swoje opuścił, chciał zapewne przez to pokazać, iż strony Żydów nie trzyma, a nie chodziło mu o to, iżby prawdę otwarcie wypowiedzieć.

9. *Boga niebieskiego chwalili.* Bogiem niebieskim nazywa, i późniéj nieraz to samo powtarza w. 12 i 19. może dla tego, żeby Holofernesa strachem przerazić.—*Szli do Egiptu.* T. j. Jakób z całą rodziną.

sasset plaga ab eis, et iterum eos vellent capere, et ad suum servitium revocare, *(Exod. 12, 33.)*

12. fugientibus his Deus coeli mare aperuit, ita ut hinc inde aquae quasi murus solidarentur, et isti pede sicco fundum maris perambulando transirent. *(Exod. 14. 29.)*

13. In quo loco, dum innumerabilis exercitus Aegyptiorum eos persequeretur, ita aquis coopertus est, ut non remaneret vel unus, qui factum posteris nuntiaret.

14. Egressi vero Mare rubrum, deserta Sina montis occupaverunt, in quibus nunquam homo habitare potuit, vel filius hominis requievit.

15. Illic fontes amari obdulcati sunt eis ad bibendum, et per annos quadraginta annonam de coelo consecuti sunt. *(Exod. 15, 25.)*

16. Ubicumque ingressi sunt sine arcu et sagitta, et absque scuto et gladio: Deus eorum pugnavit pro eis, et vicit.

17. Et non fuit, qui insultaret populo isti, nisi quando recessit a cultu Domini Dei sui.

18. Quotiescumque autem praeter ipsum Deum suum, alterum coluerunt, dati sunt in praedam, et in gladium et in opprobrium.

19. Quotiescumque autem poenituerunt se recessisse a cultura Dei sui, dedit eis Deus coeli virtutem resistendi.

20. Denique Chananaeum regem, et Jebusaeum, et Pherezaeum, et Hethaeum, et Hevaeum, et Amorrhaeum, et omnes potentes in Hesebon prostraverunt, et terras eorum, et civitates eorum ipsi possederunt,

21. et usque dum non peccarent in conspectu Dei sui, erant cum illis bona: Deus enim illorum odit iniquitatem.

22. Nam et ante hos annos, cum recessissent a via, quam dederat illis Deus, ut ambularent in ea, exterminati sunt proeliis a multis nationibus, et plurimi eorum captivi abducti sunt in terram non suam.

23. Nuper autem reversi ad Dominum Deum suum, ex dispersione, qua dispersi fuerant, adunati sunt, et ascenderunt montana haec omnia, et iterum possident Jerusalem, ubi sunt sancta eorum.

24. Nunc ergo, mi domine, perquire, si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorum: ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, et subjugati erunt sub jugo potentiae tuae.

a plaga od nich ustała, y zaś ie chćieli poymać, y do swoiéy niewoli zawróćić:

12. gdy ći uciekali, Bóg nieba otworzył morze, tak iż ztąd y zowąd wody iako mur stanęły, a ći suchą nogą, po dnie morskim idąc przechodźili.

13. Na którym mieyscu gdy ich niezliczone woysko Egyptćianów goniło, tak wodą okryte iest: że ani ieden nie został, któryby co się stało potomkóm opowiedźiał.

14. A wyszedszy z morza czérwonego, pośiedli pustynie góry Sina, w których nigdy człowiek mieszkać niemógł, ani syn człowieczy odpoczywał.

15. Tam zdroie gorzkie stały się im słodkie ku piciu, a przez czterdźieśći lat żywności z nieba dostali.

16. Gdźiekolwiek weszli bez łuku y strzały, y bez tarcze y miecza, Bóg ich walczył za nie, y zwyćiężył.

17. Y nie był żaden któryby oburzył się przećiw ludowi temu, iedno gdy odstąpił od chwały Pana Boga swego.

18. A ilekroć oprócz samego Boga swego, innego chwalili: wydani są na łup, y pod miecz, y na pośmiech.

19. A ilekroć pokutowali, iż odstąpili od chwały Pana Boga swego, dał im Bóg niebieski moc ku sprzećiwieniu.

20. Nakoniec króla Chananeyskiego, y Jebuzeyskiego, y Pherezeyskiego, y Hetheyskiego, y Heweyskiego, y Amorreyskiego, y wszytkie mocarze w Hezebon poraźili, y źiemie y miasta ich sami ośiedli:

21. y póki ieno nie grzészyli przed obliczem Boga swego, dobrze się z nimi dźiało: abowiem Bóg ich nienawidźi nieprawośći.

22. Bo y przed témi laty, gdy odstąpili od téy drogi, którą im był Bóg dał aby nią chodźili, wytraceni są bitwami od wiela narodów, y śiła ich zabrano w niewolą do źiemie nie swoiéy.

23. A niedawno nawróćiwszy się do Pana Boga swego, zgromadźili się z rozprószenia którym byli rozprószeni, y przyszli na te wszytkie góry, y znowu zaś trzymaią Jeruzalem, gdźie iest świątnica ich.

24. Teraz tedy móy panie, dowiaduy się, ieśli iest iaka nieprawość ich przed oczyma Boga ich, ćiągnimy do nich, bo ie poddaiąc podda Bóg ich tobie: y będą podbići pod iarzmo mocy twoiéy.

---

14. *W których nigdy człowiek mieszkać nie mógł.* Toż samo z uwielbieniem opowiada Mojżesz Deuter. 32, 10. *Nalazł go w ziemi pustéj, na miejscu strachu i głębokiéj pustyni.* Jeremiasz także r. 2 w. 6 pustynię ową nazywa *ziemią niemieszkalną i bezdrożną, ziemią pragnienia i obrazem śmierci, ziemią w któréj nie chodził mąż, ani mieszkał człowiek.*

15. *Tam zdroje gorzkie.* Co w tym wierszu powiedziano, dobrze jest wiadomém z Exod. r. 15 i Deut. r. 1.

16. *Gdziekolwiek weszli.* To się odnosi do czasów Jozuego, kiedy Izraelici ziemię Chanaan posiedli.

17. *I nie był żaden którybyo burzył się.* T. j. po śmierci Jozuego, i osiedleniu się w Chananei.

22. *Bo i przed temi laty.* To się odnosi w części do niewoli dziesięciu pokoleń, która przypadła za czasów Ezechiasza; w części do czasów króla Achaza, co łatwo Achior mógł pamiętać. Za jego bowiem panowania król Syryi poraził Judę, wielkie łupy zabrał z królestwa Achaza i przeprowadził je do Damaszku. Patrz II. Paral, 28, 5 i dalej.

23. *A niedawno nawróciwszy się.* Wyraz *niedawno*, zawiera w sobie siedm albo ośm miesięcy, bo w tym czasie powrócił Manasses.

25. Si vero non est offensio populi hujus coram Deo suo, non poterimus resistere illis, quoniam Deus eorum defendet illos, et erimus in opprobrium universae terrae.

26. Et factum est, cum cessasset loqui Achior verba haec, irati sunt omnes magnates Holofernis, et cogitabant interficere eum, dicentes ad alterutrum:

27. Quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere regi Nabuchodonosor, et exercitibus ejus, homines inermes, et sine virtute, et sine peritia artis pugnae?

28. Ut ergo agnoscat Achior, quoniam fallit nos, ascendamus in montana, et cum capti fuerint potentes eorum, tunc cum eisdem gladio transverberabitur,

29. ut sciat omnis gens, quoniam Nabuchodonosor deus terrae est, et praeter ipsum alius non est.

25. Ale ieśli niémasz obrażenia ludu tego przed Bogiem swoim, nie będźiem się im mogli sprzećiwić: abowiem Bóg ich będźie ich bronił: y będźiem na pośmiewisko wszytkiéy źiemi.

26. Y stało się, gdy przestał mówić Achior te słowa, rozgniewali się wszyscy przednieyszy Holofernesowi, y myślili go zabić, mówiąc ieden do drugiego:

27. Któż to iest który powiada żeby się synowie Izraelscy mogli sprzećiwić królowi Nabuchodonozorowi, y woyskom iego, ludźie nie zbroyni y bez mocy, y bez umieiętności nauki woienney?

28. Aby tedy poznał Achior iż nas zdradza, poiedźmy na góry: a gdy poymani będą mocarze ich, tedy z nimisz mieczem przebit będźie:

29. żeby każdy naród wiedźiał, iż Nabuchodonozor iest bogiem źiemie, a oprócz niego niémasz inszego.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O zemście nad Achiorem Holofernesa, że się mu wojna nie powiodła.

1. Factum est autem, cum cessassent loqui, indignatus Holofernes vehementer, dixit ad Achior:

2. Quoniam prophetasti nobis dicens, quod gens Israel defendatur a Deo suo, ut ostendam tibi, quoniam non est deus, nisi Nabuchodonosor,

3. cum percusserimus eos omnes, sicut hominem unum, tunc et ipse cum illis Assyriorum gladio interibis, et omnis Israel tecum perditione disperiet:

4. et probabis, quoniam Nabuchodonosor dominus sit universae terrae: tuncque gladius militiae meae transiet per latera tua, et confixus cades inter vulneratos Israel, et non respirabis ultra, donec extermineris cum illis.

5. Porro autem, si prophetiam tuam veram existimas, non concidat vultus tuus et pallor, qui faciem tuam obtinet, abscedat a te, si verba mea haec putas impleri non posse.

6. Ut autem noveris, quia simul cum illis haec experieris, ecce ex hac hora illorum populo sociaberis, ut, dum dignas mei gladii poenas exceperint, ipse simul ultioni subjaceas.

7. Tunc Holofernes praecepit servis suis, ut comprehenderent Achior, et perducerent eum in Bethuliam, et traderent eum in manus filiorum Israel.

8. Et accipientes eum servi Holofernis, profecti sunt per campestria; sed cum appropinquassent ad montana, exierunt contra eos fundibularii.

9. Illi autem divertentes a latere montis, ligaverunt Achior ad arborem manibus et pedibus, et

1. Y stało się, gdy przestali mówić, rozgniewawszy się barzo Holofernes, rzekł do Achiora:

2. Ponieważeś nam prorokował, mówiąc, iż naród Izraelski ma obronę od Boga swego: abych ći okazał iż niémasz boga iedno Nabuchodonozor:

3. gdy ie wszytkie pobiiemy iako iednego człowieka, tedy y ty z nimi od miecza Assyriyskiego zginiesz, a wszytek lud Izraelski z tobą będźie do szczętu wytracony:

4. a doznasz iż Nabuchodonozor iest panem wszytkiéy źiemie: y na tenczas miecz rycerstwa mego przeydźie przez boki twoie, a przebity padniesz między rannymi ludu Izraelskiego, a więcéy nie odetchniesz aż będźiesz zgładzon z nimi.

5. Ale ieśli rozumiesz proroctwo twe bydź prawdźiwe, niechayże nie upada twarz twoia, a bladość która iest na obliczu twoim, niech odeydźie od ćiebie, ieśli mniemasz że się te słowa moie ziśćić nie mogą.

6. Ale żebyś poznał że ćię to z nimi potka, oto od téy godźiny do ich ludu będźiesz przyłączony, że gdy oni słuszne karanie miecza mego odniosą, ty pospołu z nimi karanie podéymiesz.

7. Kazał tedy Holofernes sługom swoim poimać Achiora, y zaprowadźić go do Bethuliiéy, y podać go w ręce synóm Izraelskim.

8. Y wźiąwszy go słudzy Holofernesowi, iechali przez pola: ale gdy się do gór przybliżyli, wyszli przećiwko im procnicy.

9. A oni ustąpiwszy z boku góry, przywiązali Achiora do drzewa za ręce y za nogi, y tak po-

---

27. *Któż to jest?* Jest to mowa Satrapów Holofernesowych, pełna bluźnierstw i głupiéj zarozumiałości, jak skutek okazał.

R. 6.—3. *Jako jednego człowieka.* T. j. razem, albo wszystkich co do jednego; albo, z taką łatwością, jakoby nie było wielu, lecz jeden tylko.

4. *Aż będziesz zgładzon.* Porządek słów i myśl ta: miecz przeniknie boki twoje, aż będziesz zgładzonym, t. j. mieczem będziesz zabity i padniesz martwy.

7. *Do Betulii.* Betulia było miasto w Galilei w pokoleniu Zabulon, zbudowane na górze, nie daleko od miast w r. 3 wymienionych, t. j. Dotaim od południa, Scytopolis od północy, Tyberiady od zachodu, Diocezarei albo Sepphoris od wschodu.

sic vinctum restibus dimiserunt eum et reversi sunt ad dominum suum.

10. Porro filii Israel descendentes de Bethulia, venerunt ad eum. Quem solventes duxerunt ad Bethuliam, atque in medium populi illum statuentes, percunctati sunt, quid rerum esset, quod illum vinctum Assyrii reliquissent.

11. In diebus illis erant illic principes, Ozias filius Micha de tribu Simeon, et Charmi, qui et Gothoniel.

12. In medio itaque seniorum, et in conspectu omnium, Achior dixit omnia, quae locutus ipse fuerat ab Holoferne interrogatus, et qualiter populus Holofernis voluisset propter hoc verbum inteficere eum,

13. et quemadmodum ipse Holofernes iratus jusserit, eum Israelitis hac de causa tradi, ut dum vicerit filios Israel, tunc et ipsum Achior diversis jubeat interire suppliciis, propter hoc quod dixisset: Deus coeli defensor eorum est.

14. Cumque Achior universa haec exposuisset, omnis populus cecidit in faciem, adorantes Dominum, et communi lamentatione et fletu unanimes preces suas Domino effuderunt, *(Supr. 5, 5.)*

15. dicentes: Domine Deus coeli et terrae, intuere superbiam eorum, et respice ad nostram humilitatem, et faciem sanctorum tuorum attende, et ostende, quoniam non derelinquis praesumentes de te, et praesumentes de se, et de sua virtute gloriantes, humilias.

16. Finito itaque fletu, et per totam diem oratione populorum completa, consolati sunt Achior,

17. dicentes: Deus patrum nostrorum, cujus tu virtutem praedicasti, ipse tibi hanc dabit vicissitudinem, ut eorum magis tu interitum videas.

18. Cum vero Dominus Deus noster dederit hanc libertatem servis suis, sit et tecum Deus in medio nostri, ut sicut placuerit tibi, ita cum tuis omnibus converseris nobiscum.

19. Tunc Ozias, finito consilio, suscepit eum in domum suam, et fecit ei coenam magnam.

20. Et vocatis omnibus presbyteris, simul expleto jejunio refecerunt.

21. Postea vero convocatus est omnis populus, et per totam noctem intra ecclesiam oraverunt petentes auxilium a Deo Israel.

wrozmi zwiazanego zostawili go, y wróćili się do pana swego.

10. A synowie Izraelscy, wyszedszy z Bethuliiéy, przyszli do niego: którego rozwiązawszy przywiedli do Bethuliiéy, a postawiwszy go w pośrzodku ludu, pytali go coby było że go Assyriyczykowie przywiązanego zostawili.

11. W one dni były tam kśiążęta, Oziasz syn Micha, z pokolenia Simeon, y Charmi, który y Gothoniel.

12. W pośrzodku tedy starszych, y przed oczyma wszytkich powiadał Achior wszytko co sam mówił spytany od Holofernesa: y iako lud Holofernesów chćiał go dla tego słowa zabić,

13. a iako sam Holofernes rozgniewawszy się roskazał go dla tego Izraelczykóm wydać, aby zwyćiężywszy syny Izrael, tedy y samego Achiora rozlicznémi mękami kazał zamordować, dla tego iż mówił: Bóg niebieski iest obrońcą ich.

14. Y gdy Achior to wszytko wypowiedźiał, wszytek lud upadł na oblicze, kłaniaiąc się Panu, a społecznym lamentowaniem y płaczem iednomyślnie modlitwy swe Panu wylewali,

15. mówiąc: Panie Boże nieba y źiemie patrzay na pychę ich, a weyźrzy na uniżenie nasze, y póyźrzy na oblicze świętych twoich, a okaż że nie opuszczasz ufaiących w tobie: a ufaiące w sobie, y chlubiące się w mocy swéy poniżasz.

16. Skończywszy tedy płacz, y modlitwie ludu przez cały dźień koniec uczyniwszy, ćieszyli Achiora,

17. mówiąc: Bóg oyców naszych któregoś ty moc opowiadał, ten tobie da tę nagrodę, że ty raczéy oglądasz ich zatracenie.

18. A gdy Pan Bóg nasz da tę wolność sługom swoim, niechay będźie y z tobą Bóg w pośrzodku nas: abyś, iakoć się będźie podobało ze wszytkimi swymi, tak obcował z nami.

19. Oziasz tedy dokończywszy rady przyiął go do domu swego, y sprawił mu wieczerzą wielką.

20. A wezwawszy wszytkich starszych, społu dokonawszy postu, wźięli pośilenie.

21. A potym zwołany iest wszytek lud, y modlili się przez całą noc w kościele, prosząc wspomożenia od Boga Izraelskiego.

---

11. *Oziasz syn Micha.* W grec. jest niejaka różnica co do tych książąt rzeczypospolitéj; trzéj bowiem wyliczają się, Oziasz syn Micha, Chabri syn Gotoniela i Charmi syn Melchiela, których i wydanie łacińskie niżéj r. 8 w. 9 wylicza, i dla dopełnienia wspomina się ten, który tu był opuszczonym. Oziasz nie był kapłanem bo powiedziano, że pochodził z pokolenia Symeona. Że dwaj inni byli z pokolenia kapłańskiego, jedni twierdzą, inni przeczą; pewności niema. Patrz Serar. pytanie 3.

14. *A gdy Achior to wszystko wypowiedział.* Zdawać się może, iż niektórzy Betulijczykowie byli mało ostróżnymi co do uwierzenia Achiorowi; lecz w tém niema żadnéj lekkomyślności, gdyż ten szczerze i otwarcie wszystko mówił i czynił; być też może, że powaga i uczciwość tego męża z opinii im znaną była; a wreszcie, chociaż mu szacunek okazywali, nie dopuścili jednak do zarządu rzecząpospolitą, jak nieraz zrobili niektórzy przez nieostróżność z szalbierzami.

15. *Uniżenie.* Utrapienie. — *Świętych twoich.* Sług twoich, którzy są narodem przywiązanym do ciebie, i świętym niejako. — *Ufających w tobie.* Którzy w tobie nadzieję swą położyli.

16. *Modlitwie ludu przez cały dzień.* Która cały dzień zajęła.

17. *Ten tobie da tę nagrodę.* Życzymy sobie żebyś śród nas zamieszkał, przyjął naszę religią i wiarę w Boga prawdziwego, który oby cię nie opuszczał.

19. *Wieczerzą wielką.* Nie ze względu na rozmaitość potraw, lecz na liczbę osób; wezwał bowiem wszystkich kapłanów i t. d.

20. *Dokonawszy postu.* Który trwał aż do wieczora.— *Wzięli posilenie.* Achior i inni współucztujący.

21. *W kościele.* W synagodze jakiéj, lub jakiémś obszerném miejscu, na modlitwę przeznaczoném.

CAPUT VII.

1. Holofernes autem altera die praecepit exercitibus suis, ut ascenderent contra Bethuliam.

2. Erant autem pedites bellatorum centum viginti millia, et equites viginti duo millia, praeter praeparationes virorum illorum, quos occupaverat captivitas, et abducti fuerant de provinciis et urbibus universae juventutis.

3. Omnes paraverunt se pariter ad pugnam contra filios Israel, et venerunt per crepidinem montis usque ad apicem, qui respicit super Dothain, a loco qui dicitur Belma usque ad Chelmon, qui est contra Esdrelon.

4. Filii autem Israel, ut viderunt multitudinem illorum, prostraverunt se super terram, mittentes cinerem super capita sua, unanimes orantes, ut Deus Israel misericordiam suam ostenderet super populum suum.

5. Et assumentes arma sua bellica sederunt per loca, quae ad angusti itineris tramitem dirigunt inter montosa, et erant custodientes ea tota die et nocte.

6. Porro Holofernes, dum circuit per gyrum, reperit, quod fons, qui influebat, aquaeductum illorum a parte australi extra civitatem dirigeret, et incidi praecepit aquaeductum illorum.

7, Erant tamen non longe, a muris fontes, ex quibus furtim videbantur haurire aquam ad refocillandum potius, quam ad potandum.

8. Sed filii Ammon, et Moab accesserunt ad Holofernem, dicentes: Filii Israel non in lancea, nec in sagitta confidunt, sed montes defendunt illos, et muniunt illos colles in praecipitio constituti.

9. Ut ergo sine congressione pugnae possis superare eos, pone custodes fontium, ut non hauriant aquam ex eis: et sine gladio interficies eos, vel certe fatigati tradent civitatem suam, quam putant in montibus positam superari non posse.

10. Et placuerunt verba haec coram Holoferne, et coram satellitibus ejus, et constituit per gyrum centenarios per singulos fontes.

11. Cumque ista custodia per dies viginti fuisset expleta, defecerunt cisternae, et collectiones aquarum omnibus habitantibus Bethuliam, ita ut non esset intra civitatem, unde satiarentur vel una die, quoniam ad mensuram dabatur populis aqua quotidie.

12. Tunc ad Oziam congregati omnes viri, feminaeque, juvenes, et parvuli, omnes simul una voce

ROZDZIAŁ 7.

O oblężeniu miasta Betulii przez Holofernesa, i radzie Ozyasza kapłana

1. A Holofernes drugiego dnia roskazał woyskom swoim aby ciągnęły przeciw Bethuliiéy.

2. A było pieszych żołnierzów sto y dwadźieśćia tyśięcy, a iezdnych dwa y dwadźieśćia tyśięcy, oprócz gotowośći onych mężów które była zabrała niewola, y byli zawiedzeni z krain, y z miast wszytkiéy młodźiéy.

3. Wszyscy przygotowali się pospołu na woynę przećiwko synóm Izraelskim, y ciągnęli po kraiu góry aż na wiérzch który patrzy na Dothain od mieysca które zowią Belma, aż do Chelmon, który iest przećiw Esdrelon.

4. A synowie Izraelscy skoro uyźrzeli wielkość ich porzućili się na źiemię, sypiąc popiół na głowy swoie, iednostaynie się modląc, aby Bóg Izraelski miłośierdźie swoie pokazał nad ludem swoim.

5. Y wyiawszy oręże swe woienne, zaśiedli po mieyscach które do ćiasnéy drogi wiodą między górami: y strzegli ich cały dźień y noc.

6. A Holofernes gdy obieżdżał około, nalazł że źrzódło które wćiekało w ich rury od strony południowéy za miastem było: y kazał przećinać rury ich.

7. Wszakże były nie daleko od muru źrzódła, z których widano że ukradkiem czérpali wodę, więcey ku ochłodzeniu, niźli ku pićiu.

8. Ale synowie Ammon y Moab przyszli do Holofernesa mówiąc: Synowie Izraelscy nie w osczepie ani w strzale ufaią, ale ich góry bronią, a ogrodźiły ie pagórki na przykrych mieyscach posadzone.

9. Abyś ie tedy mógł zwyćiężyć bez stoczenia bitwy, postaw stróże u źrzódeł, aby nie czérpali z nich wody, y bez miecza pobiiesz ie, abo więc zemdleni podadzą miasto swe, o którym rozumieią, iż na górze leży, że nie może bydź zwyciężone.

10. Y podobały się te słowa przed Holofernesem, y przed żołnierzami iego, y rozsadźił w koło po stu, przy każdym źrzódle.

11, A gdy tę straż przez dwadźieśćia dni trzymano, wypróżniły się cysterny y zebrania wód wszytkim którzy mieszkali w Bethuliiéy, tak iż nie było w mieśćie zkądby się mogli nasyćić, y iednego dnia: bo pod miarką ludźióm wody na każdy dźień udźielano.

12. Zebrawszy się tedy do Oziasza wszyscy mężowie y niewiasty, młodźieńcy y dźieći, wszyscy społu, iednym głosem,

R. 7.—2. *Jezdnych dwa i dwadzieścia tysięcy.* Wyżej r. 3 w. 7 powiedziano, że miał jazdy dwanaście tysięcy; a więc w pewnym przeciągu czasu drugie dziesięć tysięcy przybyły. W grec. jednak liczy się dwanaście tysięcy.— *Oprócz gotowości.* Oprócz wojsk złożonych z tych, którzy z zawojowanych prowincyj, wcielonymi do wojska zostali.

3. *Po kraju góry.* Z boku, u stóp.— *Wierzch.* Szczyt jakiś, pogórek. W grec. bowiem powiedziano, że wojska były rozłożone w dolinie.—*Belma.* W grec. rzymskich Belthem, w Komplut. Belmaim; Brokard w ks. o ziemi świętej nazywa Abeliną, i twierdzi, że od Betulii na milę było odległe.

5. *Zasiedli po miejscach.* Osiedli, zajęli miejsca.

10. *Żołnierzami jego.* W grec. *sługami jego.* — *Po stu.* Setnicy ze stu podwładnymi żołnierzami.

13. dixerunt: Judicet Deus inter nos et te, quoniam fecisti in nos mala, nolens loqui pacifice cum Assyriis, et propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum. *(Exod. 5, 21).*

14. Et ideo non est, qui adjuvet, cum prosternamur ante oculos eorum in siti, et perditione magna.

15. Et nunc congregate universos, qui in civitate sunt, ut sponte tradamus nos omnes populo Holofernis.

16. Melius est enim, ut captivi benedicamus Dominum viventes, quam moriamur, et simus opprobrium omni carni, cum viderimus uxores nostras et infantes nostros mori ante oculos nostros.

17. Contestamur hodie coelum et terram, et Deum patrum nostrorum, qui ulciscitur nos secundum peccata nostra, ut jam tradatis civitatem in manu militiae Holofernis, et sit finis noster brevis in ore gladii, qui longior efficitur in ariditate sitis.

18. Et cum haec dixissent, factus est fletus et ululatus magnus in ecclesia ab omnibus, et per multas horas una voce clamaverunt ad Deum, dicentes:

19. Peccavimus cum patribus nostris, injuste egimus, iniquitatem fecimus. *(Psal. 105, 6).*

20. Tu, quia pius es, miserere nostri, aut in tuo flagello vindica iniquitates nostras, et noli tradere confitentes te populo, qui ignorat te,

21. ut non dicant inter gentes: Ubi est Deus eorum?

22. Et cum fatigati his clamoribus, et his fletibus lassati siluissent,

23. exsurgens Ozias, infusus lacrymis, dixit: Aequo animo estote, fratres, et hos quinque dies expectemus a Domino misericordiam.

24. Forsitan enim indignationem suam abscindet, et dabit gloriam nomini suo.

25. Si autem transactis quinque diebus non venerit adjutorium, faciemus haec verba, quae locuti estis.

13. rzekli: Niech osądźi Bóg między tobą a między nami, żeś przećiwko nam źle uczynił, niechcąc mówić spokoynie z Assyriyczyki, y przeto nas Bóg zaprzedał w ręce ich.

14. Y dla tego niémasz ktoby ratował, gdyż upadamy przed ich oczyma w pragnieniu y zgubie wielkiéy.

15. Y teraz zbierzćie wszytkie którzy są w mieśćie, że się wszyscy dobrowolnie poddamy ludowi Holofernesowemu.

16. Bo lepiéy iest abyśmy więźniami chwalili Pana żywiąc, niźli mamy pomrzéć, a być wzgardą wszelkiemu ćiału, gdybyśmy patrzyli na żony nasze, y dźiatki nasze umiéraiące przed oczyma naszémi.

17. Oświadczamy się dźiś niebem y źiemią, y Bogiem oyców naszych, który się mśći nad nami według grzéchów naszych, abyśćie iuż podali miasto w rękę rycérstwa Holofernesowego, a niech będźie koniec nasz krótki paszczeką miecza, który się przewłóczy w schnieniu pragnienia.

18. Y gdy to rzekli, stał się płacz y krzyk wielki w zgromadzeniu od wszytkich, y przez wiele godźin iednym głosem wołali do Boga, mówiąc:

19. Zgrzészyliśmy z oycy naszymi, niesprawiedliwieśmy czynili, złośćieśmy popełnili.

20. Ty, żeś iest dobrotliwy, zmiłuy się nad nami, albo biczem twoim pomśći się złośći naszych, a nie wydaway wyznawaiących ćię, ludowi który ćię nie zna.

21. Aby nie mówili między pogany: Gdźież iest Bóg ich?

22. A gdy spracowani tym wołaniem, y zmordowani tym płaczem, ućichnęli,

23. powstawszy Oziasz, oblawszy się łzami, rzékł: Dobrego serca bądźćie braćia, a przez te pięć dni poczekaymy od Pana miłośierdźia.

24. Bo podobno gniew swóy utnie, y da sławę imieniowi swemu.

25. A ieśli po piąći dni nie prziydźie pomoc, uczyniémy te słowa któreśćie mówili.

CAPUT VIII. — ROZDZIAŁ 8.

O świętéj wdowie Judycie i jéj poruczeniu się modłom narodu, żeby zamiar doszedł do skutku.

1. Et factum est, cum audisset haec verba Judith vidua, quae erat filia Merari, filii Idox, filii Joseph, filii Oziae, filii Elai, filii Jammor, filii Gedeon, filii Raphaim, filii Achitob, filii Melchiae, filii Enan, filii Nathaniae, filii Salathiel, filii Simeon, filii Ruben;

1. Y stało się gdy usłyszała te słowa Judyth wdowa, która była córka Merari, syna Idox, syna Jozeph, syna Oziaszowego, syna Elai, syna Jamnor, syna Gedeon, syna Raphaim, syna Achitob, syna Melchiaszowego, syna Enan, syna Nathaniaszowego, syna Salathiel, syna Symeon, syna Ruben;

13. *Żeś przeciwko nam źle uczynił.* Stałeś się przyczyną klęski naszéj.—*Mówić spokojnie.* Pokój radzić.—*Zaprzedał.* Wydał, bo co się sprzedaje, wydaje się.

16. *Wszelkiemu ciału.* Wszystkim ludziom.

17. *Oświadczamy się.* Na świadectwo przyzywamy.

19. *Z ojcy naszymi.* Naśladując ojców naszych.

20. *Albo biczem twoim.* Myśl ta: jeśli karaniem twojém mścić chcesz za grzechy nasze, chłostę Twoję ochotnie przyjmujemy; a błagamy żebyś nas w ręce niewiernych nie wydał.

25. *Te słowa, któreście mówili.* Podług tego, jakeście chcieli.

R. 8.—1. *Syna Symeon, syna Ruben.* Judyta pochodziła z pokolenia Symeona, jak okazuje się z r. 9 w 2, gdzie sama mówi: *Bóg ojca mego Symeona.* A więc co tu powiedziano, Symeona syna Rubena, Serariusz, Bo-

2. et vir ejus fuit Manasses, qui mortuus est in diebus messis hordeaceae;

3. instabat enim super alligantes manipulos in campo, et venit aestus super caput ejus, et mortuus est in Bethulia civitate sua, et sepultus est illic cum patribus suis.

4. Erat autem Judith relicta ejus vidua jam annis tribus, et mensibus sex.

5. Et in superioribus domus suae fecit sibi secretum cubiculum, in quo cum puellis suis clausa morabatur,

6. et habens super lumbos suos cilicium, jejunabat omnibus diebus vitae suae, praeter sabbata, et neomenias, et festa domus Israel.

7. Erat autem eleganti aspectu nimis, cui vir suus reliquerat divitias multas, et familiam copiosam, ac possessiones armentis boum et gregibus ovium plenas.

8. Et erat haec in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde, nec erat qui loqueretur de illa verbum malum.

9. Haec itaque cum audisset quoniam Ozias promisisset, quod transacto quinto die traderet civitatem, misit ad presbyteros Chabri et Charmi.

10. Et venerunt ad illam, et dixit illis: Quod est hoc verbum, in quo consensit Ozias, ut tradat civitatem Assyriis, si intra quinque dies non venerit vobis adjutorium?

11. Et qui estis vos, qui tentatis Dominum?

12. Non est iste sermo, qui misericordiam provocet, sed potius qui iram excitet, et furorem accendat.

13. Posuistis vos tempus miserationis Domini, et in arbitrium vestrum diem constituistis ei.

14. Sed quia patiens Dominus est, in hoc ipso poeniteamus, et indulgentiam ejus fusis lacrimis postulemus:

15. non enim quasi homo, sic Deus comminabitur, neque sicut filius hominis ad iracundiam inflammabitur.

16. Et ideo humiliemus illi animas nostras, et in spiritu constituti humiliato, servientes illi,

2. a mąż iéy był Manasses, który umarł we dni żniwa ięczmiennego;

3. bo stał nad tymi którzy snopy wiązali na polu, y przyszło upalenie na głowę iego, y umarł w Bethuliiéy mieśćie swoim, y tam pogrzebion iest z oycy swémi.

4. A była Judyth pozostała iego wdową iuż trzy lata y sześć mieśięcy.

5. A na górze domu swego uczyniła sobie taiemną komorę, w któréy z dźiewkami swémi zamknąwszy się mieszkała:

6. a maiąc na biodrach swych włośiennicę, pośćiła po wszytkie dni żywota swego, oprócz Szabbathów, y piérwszych dni mieśiąca, y świąt domu Izraelskego.

7. A była barzo piękna na weyźrzeniu, któréy był mąż iéy zostawił wiele bogactw, y czeladźi wiele y maiętnośći, stad wołów, y trzód owiec pełne.

8. A była ta między wszytkiemi naslawnieysza, bo się bała Pana barzo, ani był ktoby o niéy mówił słowa złe.

9. Ta tedy usłyszawszy iż Oziasz obiecał, że po piątym dniu miał podać miasto, posłała do starszych Chabri y Charmi.

10. Y przyszli do niéy, y rzekła im: Co to za słowo, na które pozwolił Oziasz, żeby podał miasto Assyriyczykom ieśli wam za pięć dni nie prziydźie pomoc:

11. A cóżeśćie wy są, którzy kuśićie Pana?

12. Nie iest to mowa któraby ku miłośierdźiu skłaniała, ale raczéy która gniew pobudza, y zapalczywość wznieca.

13. Zamierzyliśćie wy czas zmiłowaniu Pańskiemu, a według woléy waszéy dźieńśćie mu złożyli.

14. Ale iż Pan iest ćierpliwy, y za to pokutuymy, a odpuszczenia iego łzy wyléwaiąc żądaymy:

15. boć nie tak Bóg będźie groźił iako człowiek, ani iako syn człowieczy zapali się ku gniewu.

16. Y przetóż ukorzmy mu dusze nasze, a będąc w duchu uniżonym służąc mu,

---

larmin, Julian i inni, za błąd uważają, i sądzą, że trzeba czytać podług grec. *Symeona syna Izraelowego*, gdyż ani w Gen. r. 46 w. 9, ani I. Paral. r. 5 w. 3, gdzie synowie Rubena są wyliczeni, niema żadnego, któryby się Symeonem nazywał. Nadto w grec. niema żadnéj wzmianki o Rubenie.

5. *Tajemną komorę.* Czyli modlitewnią, jak w greckim.—*Z dziewkami swemi.* Czy to znajomemi, czy też służebnemi.

6. *Pierwszych dni miesiąca.* Kalendas zwanemi, t. j. pierwszemi dniami każdego miesiąca, które Żydzi święcili.

9. *Posłała do starszych.* Nie przez próżność i pychę wzywa, lecz przez troskliwość, żeby zamiar jéj więcéj był tajnym; albo, jak mówi Serar. pyt. 16, że zrobiła zamiar zganić najpiérwszych mężów, a nie wypadało, żeby niewiasta szczególniéj, publicznie to czyniła. Albo nakoniec, że trwając przy swoim tajemnym zamiarze, nie chciała z domu wychodzić bez nagłéj potrzeby.

11. *Którzy kusicie Pana.* Zdaje się, że nie jest grzechem, ani kuszeniem Boga, oznaczyć czas poddania się, jeśli w tym czasie pomoc nie przybędzie. Zdaje się, że nie byłoby niedorzecznością powiedzieć że Judyta tak pobożnie sądziła, mówi Salian, i Pismo ś. to tylko przywodzi; jak to i Augustyn ś. powiada o ślepym od urodzenia, który twierdził, że Bóg nie wysłuchiwa grzeszników. Albo, co pewna, że tutaj przez wyraz kuszenie, rozumie się wyzywanie gniewu Bożego, w skutek nieufności w jego opatrzność i dobroć, czém grzeszyli mieszkańcy Betulii, którym należało się utwierdzić tak wielu obietnicami, co do pomocy Bożéj, ufnie czekając ich spełnienia. Podobnie Pismo Ś. nazywa kuszeniem Boga, kiedy Żydzi szemrząc na puszczy przeciw Mojżeszowi mówili: *daj nam wody, żebyśmy pili;* nie wątpili oni o wszechmocności Boskiéj, lecz o jego względem nich opatrzności, dla tego mówili: *Czy jest Pan między nami, czy nie?* W inny też sposób zdaje się zgrzeszyli przeciw Bogu, o czém patrz niżéj w. 26.

12. *Mowa.* Rzecz.

15. *Boć nie tak... jako człowiek.* Który grozi niekiedy napróżno, bez skutku.

16. *Ukorzmy mu dusze nasze.* Przez uczynki pokutne, posty i modlitwę pokorną.

17. dicamus flentes Domino, ut secundum voluntatem suam sic faciat nobiscum misericordiam suam, ut, sicut conturbatum est cor nostrum in superbia eorum, ita etiam de nostra humilitate gloriemur,

18. quoniam non sumus secuti peccata patrum nostrorum, qui dereliquerunt Deum suum, et adoraverunt deos alienos,

19. pro quo scelere dati sunt in gladium, et in rapinam, et in confusionem inimicis suis: nos autem alterum Deum nescimus praeter ipsum.

20. Exspectemus humiles consolationem ejus, et exquiret sanguinem nostrum de afflictionibus inimicorum nostrorum, et humiliabit omnes gentes, quaecumque insurgunt contra nos, et faciet illas sine honore Dominus Deus noster.

21. Et nunc, fratres, quoniam vos estis presbyteri in populo Dei, et ex vobis pendet anima illorum, ad eloquium vestrum corda eorum erigite, ut memores sint, quia tentati sunt patres nostri, ut probarentur, si vere colerent Deum suum.

22. Memores esse debent, quomodo pater noster Abraham tentatus est, et per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est. *(Gen. 22, 1.)*

23. Sic Isaac, sic Jacob, sic Moyses, et omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles.

24. Illi autem, qui tentationes non susceperunt cum timore Domini, et impatientiam suam et improperium murmurationis suae contra Dominum protulerunt,

25. exterminati sunt ab exterminatore, et a serpentibus perierunt. *(Num. 21, 6. I. Cor. 10, 9.)*

26. Et nos ergo non ulciscamur nos pro his, quae patimur,

27. sed reputantes peccatis nostris haec ipsa supplicia minora esse flagella Domini, quibus quasi servi corripimur ad emendationem, et non ad perditionem nostram evenisse credamus.

28. Et dixerunt illi Ozias et presbyteri: Omnia, quae locuta es, vera sunt, et non est in sermonibus tuis ulla reprehensio.

29. Nunc ergo ora pro nobis, quoniam mulier sancta es, et timens Deum.

30. Et dixit illis Judith: Sicut quod potui loqui, Dei esse cognoscitis,

31. ita, quod facere disposui, probate si ex Deo est, et orate, ut firmum faciat Deus consilium meum.

32. Stabitis vos ad portam nocte ista, et ego

17. mówmy płacząc Panu, aby według woley swoiey tak uczynił z nami miłośierdźie swoie: iż iako się serce nasze dla pychy ich strwożyło, tak też abyśmy się mogli chlubić z uniżenia naszego:

18. gdyżeśmy nie naszladowali grzechów oyców naszych, którzy opuśćili Boga swego, y chwalili obce bogi,

19. dla którego grzechu dani są pod miecz, y na łup, y na hańbę nieprzyiaciołóm swoim: ale my innego Boga nie znamy oprócz niego.

20. Czekaymy pokornie pociechy iego: a będźie szukał krwie naszéy z utrapienia nieprzyiaciół naszych: y poniży wszytkie narody, którekolwiek powstaią przećiwko nam, y uczyni ie bezczći Pan Bóg nasz.

21. A teraz braćia, ponieważ wy iesteśćie starszy między ludem Bożym, y na was zawisła dusza ich, wymową waszą serca ich podnieśćie, aby pamiętali, żeć byli kuszeni oycowie naszy, aby byli doświadczeni, ieśli prawdźiwie chwalili Boga swego.

22. Pamiętać maią, iako był kuszon oćiec nasz Abraham, y przez wiele ucisków doświadczony, stał się przyiaćielem Bożym.

23. Tak Izaak, tak Jakob, tak Moyżesz, y wszyscy którzy się Bogu podobali, przez wiele kłopotów przeszli wierni.

24. A oni którzy pokuszenia z boiaźnią Pańską nie przyimowali, y swą niećierpliwość, y urąganie szemrania swego wyrzekli przećiw Panu,

25. wytraceni są od wytraćićiela, y od wężów poginęli.

26. A tak y my nie mśćimy się za to co ćierpiémy,

27. ale przyczytaiąc to grzechóm naszym, wierzmy, iż te utrapienia są mnieysze kaźni Pańskie, któremi iako sługi karani iesteśmy ku poprawie, a nie ku zatraceniu naszemu.

28. Y rzekli iéy Oziasz y starszy: Wszytko coś mówiła prawda iest, y niemasz żadnéy przygany w mowiech twoich:

29. Przetóż teraz módl się za nami, boś iest niewiasta święta y bogoboyna.

30. Y rzekła im Judith: Jako to com mówić mogła znaćie że Boże iest:

31. tak com uczynić umyśliła doświadczćie ieśli od Boga iest, a módlćie się aby Bóg mocną uczynił radę moię.

32. Będźiećie wy téy nocy stać u bramy, a ia

17. *Dla pychy ich.* Assyryjczyków, z przyczyny pysznych pogróżek i chęci zarozumiałych.

20. *Będzie szukał krwi.* Pomści Bóg nas i krew naszę. — *Z utrapienia.* Albo wybawi nas z utrapień, które nas gniotą, albo przez utrapienia, któremi ich Bóg dotknie.

21. *Starsi.* Jakoby rzekła: Senatorami. — *Dusza ich.* Życie ich. — *Wymową.* Słowy, upomnieniem.

22. *Był kuszon... Abraham.* Genes. 22, 1.

29. *Wierni.* Myśl ta: wszyscy wierni, którzy się Bogu podobali, przez wiele utrapień przeszli.

25. *Od wytraciciela.* Num. 21, 6. Ps. 105, 14. 1. Korynt. 10, 9. Niszczycielem jest Aniół, który przez węże nasłane, wygubił żydów.

26. *My nie mścijmy się.* Biorąc jakoby pomstę z Boga, pomocy nam nie dającego, zdradzając naszę religią i otwierając drogę do zburzenia kościoła jego.

31. *Doświadczcie.* Nie przez badanie, lecz przez łaskę, oraz prywatne i publiczne modły wyjednywając.

32. *Wynijdę.* Pójdę. — *Z Abrą moją.* Służebnicą moją.

exeam cum Abra mea: et orate, ut, sicut dixistis, in diebus quinque respiciat Dominus populum suum Israel.

33. Vos autem nolo, ut scrutemini actum meum, et usque dum renuntiem vobis, nihil aliud fiat, nisi oratio pro me ad Dominum Deum nostrum.

34. Et dixit ad eam Ozias princeps Juda: Vade in pace, et Dominus sit tecum in ultionem inimicorum nostrorum. Et revertentes abierunt.

wynidę z Abrą moią: a módlćie się, aby iakośćie rzekli w piąći dniach Pan weyźrzał na lud swóy Izraelski.

33. A wy niechcę żebyśćie się pytali o sprawie moiéy: y aż wam dam znać, niech się nie dźieie nic inszego iedno modlitwa za mię do Pana Boga naszego.

34. Y rzekł do niéy Oziasz kśiążę Judzkie: Idź w pokoiu, a Pan niech będźie z tobą na pomstę nieprzyiaćiół naszych. Y wróćiwszy się odeszli.

CAPUT IX.

1. Quibus abscedentibus, Judith ingressa est oratorium suum, et induens se cilicio, posuit cinerem super caput suum, et prosternens se Domino, clamabat ad Dominum, dicens:

2. Domine Deus patris mei Simeon, qui dedisti illi gladium in defensionem alienigenarum, qui violatores extiterunt in coinquinatione sua, et denudaverunt femur virginis in confusionem, *(Gen. 34, 25.)*

3. et dedisti mulieres illorum in praedam, et filias illorum in captivitatem, et omnem praedam in divisionem servis tuis, qui zelaverunt zelum tuum, subveni, quaeso te, Domine Deus meus, mihi viduae.

4. Tu enim fecisti priora, et illa post illa cogitasti: et hoc factum est, quod ipse voluisti.

5. Omnes enim viae tuae paratae sunt, et tua judicia in tua providentia posuisti.

6. Respice castra Assyriorum nunc, sicut tunc castra Aegyptiorum videre dignatus es, quando post servos tuos armati currebant, confidentes in quadrigis, et in equitatu suo, et in multitudine bellatorum. *(Exod. 14, 9.)*

7. Sed aspexisti super castra eorum, et tenebrae fatigaverunt eos.

8. Tenuit pedes eorum abyssus, et aquae operuerunt eos.

9. Sic fiant et isti, Domine, qui confidunt in multitudine sua, et in curribus suis, et in contis, et in scutis, et in sagittis suis, et in lanceis gloriantur,

10. et nesciunt, quia tu ipse es Deus noster, qui conteris bella ab initio, et Dominus nomen est tibi.

11. Erige brachium tuum sicut ab initio, et al-

ROZDZIAŁ 9.

O modlitwie Judyty, żeby jéj Bóg dopomógł zabić Holofernesa.

1. Którzy gdy odeszli, weszła Judith do modlitewnice swoiéy: a oblókłszy się we włośiennicę, nasypała popiołu na głowę swoię, y upadszy przed Panem, wołała do Pana, mówiąc:

2. Panie Boże oyca mego Simeona, któryś mu dał miecz obronę od cudzoźiemców, którzy byli gwałtownicy w splugawieniu swoim, y odkryli łono panieńskie ku zelżywośći:

3. y dałeś niewiasty ich na łup, a córki ich w niewolą: y wszytek plon w dźiał sługom twoim, którzy się zapalili zapalczywośćią twoią: wspomoż proszę ćię Panie Boże móy mnie wdowę.

4. Boś ty sprawił pierwsze rzeczy, a iedne po drugich umyśliłeś, a coś sam chćiał, to się stało.

5. Wszytkie bowiem drogi twoie gotowe są, a sądy twoie położyłeś w swoiéy opatrznośći.

6. Weyźrzysz teraz na obozy Assyriyskie, iakoś na on czas raczył weyźrzéć na obozy Egyptskie, kiedy za sługami twymi zbroyni bieżeli, ufaiąc w poczwornych y w ieźdźie swoiéy, y w wielkośći rycerstwa.

7. Aleś weyźrzał na obozy ich, a ćiemnośći spracowały ie.

8. Nogi ich dźierżała przepaść, a wody ie okryły.

9. Tak niech się y ći staną Panie, którzy ufaią w mnostwie swoim, y w woźiech swoich, y w drzewcach, y w tarczach, y w strzałach swoich, y w oszczepach się chlubią:

10. a nie wiedzą żeś ty sam iest Bóg nasz, który kruszysz woyny od początku, a Pan iest imię tobie.

11. Podnieś ramię twoie, iako od początku, a

R. 9.—2. *Obronę.* Zemstę. Patrz cośmy powiedzieli o tym postępku Symeona Genes. r. 34 w. 25, gdzie okoliczność niniejsza objaśniona. Powiedzieć też możemy, że w tym czynie Symeona dwie rzeczy rozróżnić należy, t. j. gorliwość w pomszczeniu krzywdy, którą Judyta, jako słuszną pochwala; i sposób domierzenia pomsty, który był przeciwny prawu narodów i przymierzu zawartemu z Sychimitami, i ten to sposób potępia Jakób, Genes. 49, 5. — *W splugawieniu swojém.* W obrzydliwości nierządu Dynie uczynionego. — *Ku zelżywości.* T. j. że taki postępek obrzydliwość rodzi.

4. *Jedne po drugich.* Coraz inne.— *Umyśliłeś.* Uczynić.

5. *Wszystkie bowiem drogi twoje gotowe są.* To samo jest co Anna rzekła w pieśni I. Król. 2, 3. *przygotowują się myśli,* t. j. co myśli i chce zrobić, zaraz dokonywa.

6. *Jakoś na on czas... obozy Egiptskie.* Patrz Exod. 14, 9.

7. *Ciemności spracowały je.* Ciemności i cienie śmierci, które ich znękały i przywaliły.

8. *Nogi ich dzierżała przepaść. Ulgnęli w błocie głębokiém,* jak mówi Dawid z innego powodu Ps. 68, 3.

11. *Obiecują.* Ufają sobie.—*Róg ołtarza twego.* Ołtarz twój: w przenośni część bierze się za całość. Albo róg, chwałę znaczy, jak wyjaśnia Emmanuel Sa.

lide virtutem illorum in virtute tua; cadat virtus eorum in iracundia tua, qui promittunt se violare sancta tua, et polluere tabernaculum nominis tui, et dejicere gladio suo cornu altaris tui.
12. Fac, Domine, ut gladio proprio ejus superbia amputetur:
13. capiatur laqueo oculorum suorum in me, et percuties eum ex labiis caritatis meae.
14. Da mihi in animo constantiam, ut contemnam illum, et virtutem, ut evertam illum.
15. Erit enim hoc memoriale nominis tui cum manus feminae dejecerit eum. *(Jud. 4. 21).*
16. Non enim in multitudine est virtus tua, Domine, neque in equorum viribus voluntas tua est, nec superbi ab initio placuerunt tibi: sed humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.
17. Deus coelorum, creator aquarum, et Dominus totius creaturae, exaudi me miseram deprecantem, et de tua misericordia praesumentem.
18. Memento, Domine, testamenti tui, et da verbum in ore meo, et in corde meo consilium corrobora, ut domus tua in sanctificatione tua permaneat,
19. et omnes gentes agnoscant, quia tu es Deus, et non est alius praeter te.

rostrąć moc ich mocą twoią: niech upadnie moc ich w gniewie twoim, którzy się obiecuią zgwałćić świętości twe, y splugawić przybytek imienia twego, y stracić mieczem swym róg oltarza twego.
12. Uczyń Panie, aby iego własnym mieczem pycha iego była ućięta:
13. niech poiman będźie śidlem oczu swoich na mnie, a porażisz go ustami łagodnośći moiéy.
14. Day mi w sercu stałość, abym go wzgardźiła: y moc, abym go wywróćiła.
15. Bo to będźie pamiątka imienia twego, gdy go niewieśćia ręka zraźi.
16. Bo nie w mnostwie iest moc twoia Panie, ani w śiłach końskich iest wola twoia, ani się pyszni od początku podobali tobie: ale pokornych a ćichych zawżdyć się modlitwa podobała.
17. Boże niebios, stworzyćielu wód, y Panie wszego stworzenia, wysłuchayże mię nędznicę proszącą, y ufaiącą w miłośierdźiu twoim.
18. Pomni Panie na przymierze twoie, a day słowa w usta moie, y w sercu mym radę umocni, aby dóm twóy w świętośći swéy został:
19. y wszyscy narodowie poznali żeś ty iest Bóg, a oprócz ćiebie niémasz innego.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ X.

O Judycie stawionéj przed Holofernesem, i rozmiłowaniu się w niéj tego ostatniego.

1. Factum est autem, cum cessasset clamare ad Dominum, surrexit de loco, in quo jacuerat prostrata ad Dominum.
2. Vocavitque abram suam, et descendens in domum suam, abstulit a se cilicium, et exuit se vestimentis viduitatis suae,
3. et lavit corpus suum, et unxit se myro optimo, et discriminavit crinem capitis sui, et imposuit mitram super caput suum, et induit se vestimentis jucunditatis suae, induitque sandalia pedibus suis, assumsitque dextraliola, et lilia, et inaures, et annulos; et omnibus ornamentis suis ornavit se.
4. Cui etiam Dominus contulit splendorem, quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat; et ideo Dominus hanc in il-

1. Y stało się gdy przestała wołać do Pana, wstała z mieysca na którym leżała padszy przed Panem.
2. Y zawołała Abry swéy, a zszedszy do domu swego złożyła z śiebie włośienicę, y zewlekła się z szat wdowstwa swego,
3. y omyła ćiało swe, y pomazała się oleykiem wybornym, a ochędożyła włosy głowy swéy, y włożyła koronkę na głowę swą, y oblokła się w szaty wesela swego, obuła téż pantofle, y wźięła prawniczki, y lilie, y nausznice, y pierśćionki, y ubrała się we wszytkie swe stroie.
4. Którey téż Pan dodał ozdoby, ponieważ ten wszytek stróy nie z wszeteczeństwa, ale z cnoty pochodźił: przeto téż Pan tę w niéy piękność roz-

---

13. *Ustami łagodności mojéj.* Słodkie wyrazy, miłością oddychające, które w Ewangelii nazywają slę *słowami łaski* z ust pochodzącemi.
15. *Pamiątka imienia twego.* Czyn pamiętny, któryby chwałę imienia twego uwiecznił.
16. *Wola twoja.* To oznacza, co powiedziano w Ps. 146, 10: *Nie kocha się w sile końskiéj, ani w goleniach męzkich ma upodobanie.* Mieć wolą, jest to cieszyć się z rzeczy jakiéj i pochwalać ją.
18. *Przymierze twoje.* Obietnice uczynione ludowi.— *Dom twój.* Kościół, który niewierni przyszli obalić.— *W świętości swéj został.* Żeby nie został znieważonym, splugawionym.

R. 10.—2· *Abry swéj.* Służebnicy swojéj.
3. *Olejkiem wybornym.* Drogim, wonnym. Ubierając się strojnie Judyta, nie chce być powodem do grzechu Holofernesowi: lecz wnosić można, że chciałaby zostać żoną jego, co pożądaném było dla Judyty ku chwale Bożéj, dla obrony religii i ocalenia narodu, co wszystko przewyższa prywatne dobro stanu wdowiego.— *Ochędożyła włosy.* Rozdzieliła włosy na dwie, albo i na wiele części, żeby z nich sztuczne pukle i sploty urobić.— *Koronkę.* Niewieście ubranie głowy. — *Pantofle.* Nie jakieś zwykłe, lecz piękne i wypracowane, właściwe tylko bogatym kobietom.—*Prawniczki.* Naramienniki.—*Lilije.* Wszelkie ubrania rąk i szyi, które do ozdób i ochędóstwa niewieściego należą.

lam pulchritudinem ampliavit, ut incomparabili decore omnium oculis appareret.

5. Imposuit itaque abrae suae ascoperam vini, et vas olei, et polentam, et palathas, et panes, et caseum: et profecta est.

6. Cumque venissent ad portam civitatis, invenerunt expectantem Oziam et presbyteros civitatis.

7. Qui cum vidissent eam, stupentes mirati sunt nimis pulchritudinem ejus.

8. Nihil tamen interrogantes eam, dimiserunt transire, dicentes: Deus patrum nostrorum det tibi gratiam, et omne consilium tui cordis sua virtute corroboret, ut glorietur super te Jerusalem, et sit nomen tuum in numero sanctorum et justorum.

9. Et dixerunt hi, qui illic erant, omnes una voce: Fiat, fiat.

10. Judith vero, orans Dominum, transivit per portas ipsa et abra ejus.

11. Factum est autem, cum descenderet montem, circa ortum diei, occurrerunt ei exploratores Assyriorum, et tenuerunt eam, dicentes: Unde venis? aut quo vadis?

12. Quae respondit: Filia sum Hebraeorum: ideo ego fugi a facie eorum, quoniam futurum agnovi, quod dentur vobis in depraedationem, pro eo quod contemnentes vos, noluerunt ultro tradere seipsos, ut invenirent misericordiam in conspectu vestro.

13. Hac de causa cogitavi mecum, dicens: Vadam ad faciem principis Holofernis, ut indicem illi secreta illorum, et ostendam illi, quo aditu possit obtinere eos, ita ut non cadat vir unus de exercitu ejus.

14. Et cum audissent viri illi verba ejus, considerabant faciem ejus, et erat in oculis eorum stupor, quoniam pulchritudinem ejus mirabantur nimis.

15. Et dixerunt ad eam: Conservasti animam tuam eo, quod tale reperisti consilium, ut descenderes ad dominum nostrum.

16. Hoc autem scias, quoniam cum steteris in conspectu ejus, bene tibi faciet, et eris gratissima in corde ejus. Duxeruntque illam ad tabernaculum Holofernis, annuntiantes eam.

17. Cumque intrasset ante faciem ejus, statim captus est in suis oculis Holofernes.

18. Dixeruntque ad eum satellites ejus: Quis contemnat populum Hebraeorum, qui tam decoras mulieres habent, ut non pro his merito pugnare contra eos debeamus?

19. Videns itaque Judith Holofernem sedentem in conopoeo, quod erat ex purpura, et auro, et smaragdo, et lapidibus pretiosis intextum,

mnożył, aby się oczom wszytkich zdała nieporównanéy piękności.

5. Y tak włożywszy na Abrę swą flaszkę wina, y bańkę oliwy, y krup, y fig, y chleba, y séra, poszła.

6. A gdy przyszły do bramy mieyskiéy, nalazły czekaiącego Oziasza, y starsze miasta.

7. Którzy gdy ia uyźrzeli, zdumiawszy się dźiwowali się barzo iéy piękności.

8. Wszakże nic iéy nie pytaiąc, wypuścili ią, mówiąc: Bóg ycców naszych niechay ci da łaskę, y wszytkę radę serca twego mocą swą niech potwierdźi, aby się z ciebie chlubiło Jeruzalem, a żeby imię twoie było w poczcie świętych, y sprawiedliwych.

9. Y rzekli ci którzy tam byli wszyscy iednym głosem: Niech się stanie, niech się stanie.

10. A Judith modląc się Panu, przeszła przez bramy sama y Abra iéy.

11. Y stało się, gdy zstępowała z góry o wschodźie słońca, zabieżeli iéy szpiegowie Assyriyscy, y poymali ią mówiąc: Zkąd idźiesz? abo dokąd idźiesz?

12. Która odpowiedźiała: Córka iestem Hebreyczyków, dla tegom ia uciekła od oblicza ich, bom poznała iż na to ma przyśdź, że wam będą podani na łup, przeto że wzgardźiwszy wami, niechćieli się dobrowolnie poddać, aby byli naleźli przed oczyma waszémi miłosierdźie.

13. Z téy przyczyny myśliłam z sobą, mówiąc: Póydę przed osobę kśiążęcia Holofernesa, że mu oznaymię ich taiemnice, y okażę mu którym przystępem mógłby ie otrzymać, tak żeby y ieden mąż nie upadł z woyska iego.

14. A gdy usłyszeli oni mężowie słowa iéy, przypatrowali się twarzy iéy, y było w oczu ich zdumienie, bo się piękności iey barzo dźiwowali.

15. Y rzekli do niéy: Zachowałaś duszę swą, żeś taką radę nalazła, abyś zeszła do pana naszego.

16. A to wiédz, że gdy staniesz przed oczyma iego, uczynić dobrze, a będźiesz barzo wdźięczna w sercu iego. Y wiedli ią do namiotu Holofernesowego opowiadaiąc ią.

17. A gdy weszła przed oblicze iego, natychmiast poyman iest oczyma swémi Holofernes.

18. Y rzekli do niego słudzy iego: y któżby gardźił ludem Hebreyczyków, którzy tak piękne białegłowy maią, abyśmy dla nich przeciwko nim słusznie walczyć nie mieli?

19. Widząc tedy Judith Holefernesa śiedzącego pod namiotkiem, który był z szarłatu, y złotem y smaragdem, y kamieńmi drogimi haftowany, .

5. *Flaszkę wina.* Flaszka oznacza wór skórzany.— *Krup.* Mąkę jęczmienną.—*Fig.* Powidła figowe, t. j. figi suche starte na massę. Dla czego właściwie wzięła z sobą pokarmy, sama tłumaczy r. 12, w. 2.

10. *Przeszła przez bramy.* Życia i wstydliwości niebezpieczeństw roztropnie unika Judyta, pokrzepiona objawieniem, albo przynajmniéj natchnieniem Boskiém.

12. *Uciekłam od oblicza ich.* Wiele mówi i czyni Judyta, co zdaje się trącić udawaniem i kłamstwem. Jeśli powiemy, że z nieprzyjaciołami wolno użyć sztuki, wybiegów i dwuznaczników, słowa jéj dadzą się wymówić od kłamstwa. Patrz Serar. na r. 13. kwest. 9.

15. *Zachowałaś duszę swą.* Życie swoje.

16. *Opowiadając ją.* Oznajmując, że ona jest, albo rozmawiając o niéj z Holofernesem.

18. *Słudzy.* W grec. *każdy do bliźniego swego.*

20. et cum in faciem ejus intendisset, adoravit eum, prosternens se super terram. Et elevaverunt eam servi Holofernis, jubente domino suo.

20. a gdy mu w twarz weyźrzała, pokłoniła się mu upadłszy na źiemię. Y podnieśli ią słudzy Holofernesowi, na roskazanie pana swego.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O podejściu od Judyty Holofernesa, przez obietnicę łatwego i świetnego zwycięztwa.

1. Tunc Holofernes dixit ei: Aequo animo esto, et noli pavere in corde tuo, quoniam ego nunquam nocui viro, qui voluit servire Nabuchodonosor regi.

2. Populus autem tuus, si non contemsisset me, non levassem lanceam meam super eum.

3. Nunc autem dic mihi, qua ex causa recessisti ab illis, et placuit tibi, ut venires ad nos?

4. Et dixit illi Judith: Sume verba ancillae tuae, quoniam si secutus fueris verba ancillae tuae, perfectam rem faciet Dominus tecum.

5. Vivit enim Nabuchodonosor rex terrae, et vivit virtus ejus, quae est in te ad correptionem omnium animarum errantium, quoniam non solum homines serviunt illi per te, sed et bestiae agri obtemperant illi.

6. Nuntiatur enim animi tui industria universis gentibus, et indicatum est omni saeculo, quoniam tu solus bonus, et potens es in omni regno ejus, et disciplina tua omnibus provinciis praedicatur.

7. Nec hoc latet, quod locutus est Achior: nec illud ignoratur, quod ei jusseris evenire. *(Supr. 5, 5.)*

8. Constat enim, Deum nostrum sic peccatis offensum, ut mandaverit per prophetas suos ad populum, quod tradat eum pro peccatis suis.

9. Et quoniam sciunt se offendisse Deum suum, filii Israel, tremor tuus super ipsos est.

10. Insuper etiam fames invasit eos, et ab ariditate aquae jam inter mortuos computantur.

11. Denique hoc ordinant, ut interficiant pecora sua, et bibant sanguinem eorum:

1. Holofernes tedy rzekł iéy: Bądź dobrego serca, a nie lękay się na sercu twoim: boćiem ia nigdy nic złego nie uczynił mężowi, który chćiał służyć Nabuchodonozorowi królowi.

2. A lud twóy, by mną był nie wzgardził, nie podniósłbym był oszczepa swego przećiwko niemu.

3. Ale teraz powiédz mi dla któréy przyczyny odeszłaś od nich: y upodobałoć się abyś do nas przyszła?

4. Rzekła kniemu Judith: Przyimi słowa służebnice twoiéy, bo ieśli będźiesz naszladował słów służebnice twoiéy, uczyni Pan rzecz doskonałą z tobą.

5. Żywie bowiem Nabuchodonozor król źiemie, y żywie moc iego która iest w tobie na skaranie wszytkich dusz błądzących: że nie tylko ludźie iemu przez ćię służą, ale y zwierzęta polne są mu posłuszne.

6. Bo słynie dźielność rozumu twego u wszech narodów, y powiedźiano wszytkiemu światu, iżeś ty sam dobry y możny we wszytkim królestwie iego, y kara twoia rozgłoszona iest po wszytkich krainach.

7. Y to nie tayna co mówił Achior, y to wiedzą coś mu uczynić kazał.

8. Bo wiadoma, że Bóg nasz tak obrażon iest grzéchami, że wskazał przez proroki swe do ludu, iż go wydać ma dla grzéchów iego.

9. A iż wiedzą synowie Izraelscy że obrazili Boga swego, strach twóy nad nimi iest.

10. Nadto y głód przypadł na nie, a przez suchość wody iuż między umarłymi są policzeni.

11. Nakoniec to stanowią, żeby pobili bydło swoie, a pili krew iego:

20. *Pokłoniła się.* Głębokiem uchyleniem ciała, oddała mu cześć cywilną jako książęciu.

R. 11.—4. *Przyjmij słowa.* Posłuchaj mowy mojej. —*Uczyni Pan rzecz doskonałą z tobą.* Słowa te, jak rozumiał Holofernes, obiecywały, że jeśli pójdzie za radą którą podawała, pokona zupełnie żydów. Lecz Judyta rozumiała, że się to dokona przez śmierć Holofernesa i ucieczkę Assyryjczyków.

5. *Żyje bowiem Nabuchodonozor król.* Forma przysięgi; tak Elizeusz mówił do Eliasza; Żyje Pan, i żyje dusza twoja, IV. Król. r. 2, w. 4. Ani też więcej zgrzeszyła Judyta przysięgając na Holofernesa albo Nabuchodonozora, niżeli Józef przysięgając na zdrowie Faraona, Gen. 42, 15 i 16, nie przysięgała bowiem na nich jako bogów cudzych, lecz przysięgała na nich, w których cóś boskiego okazywało się, t. j. powaga i władza. I nie przysięgła fałszywie Judyta, bo wiadomo, że bardzo wiele ludzi i zwierząt służyło Nabuchodonozorowi, za staraniem Holofernesa.— *Moc jego.* Potęga jego.— *Na skaranie wszystkich dusz błądzących.* Prawdziwie powiedziano; gdyż dozwala Bóg, żeby ciemiężcy trapili ludzi, ale te uciemiężenia do tego zmierzają, iżby błędy w życiu popełnione naprawili, i zadość uczynili za grzechy przez poniesione utrapienia.

6. *Dobry i możny.* Nic niedorzecznego nie powiedziała; byli bowiem pochlebcy, którzy tak mówili.—*I kara twoja rozgłoszona jest po wszystkich krainach.* W grec. *możnym jesteś w umiejętności, i dziwny w wyprawach wojennych.*

8. *Tak obrażon jest grzechami.* Wyżej powiedziała, że Betulijczykowie wolnymi są od grzechów ojców swoich; mogła więc, co tu powiada, rozumieć nie o swoich obywatelach, lecz o całym narodzie, z którego wielu Boga obrażało.

10. *Głód przypadł na nie.* Wyżej wspomina tylko o pragnieniu; lecz rzeczywiście i głód cierpieli, ale bardziej pragnienie; bo nawet przy dostatku pokarmów, nie mogą jeść spragnieni, gdyż ani zżuć, ani przełknąć nie są w stanie,

11. *Pili krew jego.* To, jako też w nast. w. powiedziano, tłumaczyć trzeba przez powiększenie; być bowiem mogło, i podobna do wiary, iż żydzi pragnieniem i głodem zmuszani, doszliby do tego, nie zaś jakoby istotnie o têm zamyślali: bo używać krew bydlęcą za pokarm, najsurowiéj było żydom zabroniono, Lew. 17, 10 i indziéj.

12. et sancta Domini Dei sui, quae praecepit Deus non contingi, in frumento, vino, et oleo, haec cogitaverunt impendere, et volunt consumere, quae nec manibus deberent contingere: ergo quoniam haec faciunt, certum est, quod in perditionem dabuntur.

13. Quod ego ancilla tua cognoscens, fugi ab illis: et misit me Dominus, haec ipsa nuntiare tibi.

14. Ego enim ancilla tua Deum colo, etiam nunc apud te, et exiet ancilla tua, et orabo Deum,

15. et dicet mihi, quando eis reddat peccatum suum, et veniens nuntiabo tibi, ita ut ego adducam te per mediam Jerusalem, et habebis omnem populum Israel, sicut oves, quibus non est pastor, et non latrabit vel unus canis contra te:

16. quoniam haec mihi dicta sunt per providentiam Dei.

17. Et quoniam iratus est illis Deus, haec ipsa missa sum nuntiare tibi.

18. Placuerunt autem omnia verba haec coram Holoferne, et coram pueris ejus, et mirabantur sapientiam ejus, et dicebant alter ad alterum:

19. Non est talis mulier super terram in aspectu, in pulchritudine, et in sensu verborum.

20. Et dixit ad illam Holofernes: Benefecit Deus, qui misit te ante populum, ut des illum tu in manibus nostris:

21. et quoniam bona est promissio tua, si fecerit mihi hoc Deus tuus, erit et Deus meus: et tu in domo Nabuchodonosor magna eris, et nomen tuum nominabitur in universa terra.

12. y święcone rzeczy Pana Boga swego, których się Bóg dotykać zakazał, w zbożu, w winie, y w oliwie, te umyślili wydać, y chcą strawić, którychby się ani dotykać rękoma nie mieli: Otóż że to czynią, pewna rzecz że będą wydani na stracenie.

13. Co ia służebnica twoia obaczywszy, uciekłam od nich, y posłał mię Pan abych ći te rzeczy oznaymiła.

14. Abowiem ia służebnica twoia służę Bogu téż y teraz u ćiebie: y będę wychadzała sługa twoia, a będę się modliła Bogu,

15. y powie mi kiedy im ma oddać za grzéch ich, a przyszedszy opowiém ći: tak iż ia ćiebie przywiodę przez pośrzodek Jeruzalem, y będźiesz miał wszytek lud Izraelski iako owce które nie maią pastérza, a nie zasczeknie ni ieden pies na ćię:

16. bo mi powiedźiano z przéyrzenia Boskiego.

17. A iż się Bóg rozgniewał na nie, to sama posłana iestem abym ći opowiedźiała.

18. Y podobały się te wszytkie słowa przed Holofernesem y przed sługami iego, y dźiwowali się madrośći iéy, y mówili ieden ku drugiemu:

19. Niémasz takiéy niewiasty na świećie, w poyźrzeniu, w pięknośći, y w madrośći słów.

20. Y rzekł do niéy Holofernes: Dobrze uczynił Bóg, który ćię posłał przed ludem, abyś go ty wydała w ręce nasze:

21. a iż dobra iest obietnica twoia, jeśli mi to Bóg twóy uczyni, będźie y Bogiem moim, y ty w domu Nabuchodonozorowym będźiesz wielką, y imię twoie będźie słynęło po wszytkiéy źiemi.

CAPUT XII. — ROZDZIAŁ 12.

O wysłuchaniu od Holofernesa pobożnych prośb Judyty, i gorącéj miłości ku niéj.

1. Tunc jussit eam introire, ubi repositi erant thesauri ejus, et jussit illic manere eam, et constituit, quid daretur illi de convivio suo.

2. Cui respondit Judith, et dixit: Nunc non potero manducare ex his, quae mihi praecipis tribui, ne veniat super me offensio: ex his autem, quae mihi detuli, manducabo.

3. Cui Holofernes ait: Si defecerint tibi ista, quae tecum detulisti, quid faciemus tibi?

1. Kazał tedy iéy wniść gdźie były złożone skarby iego, y kazał iéy tam mieszkać, y naznaczył co iéy miano dawać z stołu iego.

2. Któremu Judith odpowiedźiała, y rzekła: Teraz nie będę mogła pożywać tych rzeczy któreś mi dawać roskazał, by na mię nie przyszło obrażenie: a z tego, com z sobą przyniosła będę iadła.

3. Którey rzekł Holofernes: A ieślić nie stanie tego coś z sobą przyniosła, cóż ći uczynimy?

---

12. *I święcone rzeczy Pana.* Rozumie pierwociny i dziesięciny zbóż; powiada, że te rzeczy tak są świętemi, iż zwyczajny człowiek dotknąć ich niema prawa, a têm bardziéj spożyć w miejscu nie świętym. Patrz Deut. r. 12, w. 6, 7, 17 i 18.

15. *Ciebie przewiodę przez pośrodek Jeruzalem.* Przeprowadziła przez Judeę i Jeruzalem ku tryumfowi, gdy nad nim w Jerozolimie tryumfowano. — *Będziesz miał wszystek lud Izraelski, jako owce.* To zdaje się, że za ironią uważać należy, podobnie jak III. Król. 22, 15. Micheasz Achabowi odrzekł: *Wyjedź, a jedź fortunnie, i da go Pan w ręce królewskie i t. d.* Albo spełniło się to natenczas, kiedy żydzi bezładnie uciekających Assyryjczyków ścigali.— *Nie zaszczeka ni jeden pies.* To przysłowie, podobne do owego, Exod. 11, 7.—*Nie zamruknie pies od człowieka aż do bydlęcia.* Ani jeden nie zaszczeka, bo ze śmiercią twoją, wróci pokój i wszystko ucichnie.

16. *Z przejrzenia Boskiego.* W grec. *według przewidzenia mego.* Z obu stron to przejrzenie czyli możność przewidywania; w Bogu, jako dającym, w Judycie jako przyjmującéj i posiadającéj.

18. *Sługami.* Przydwornymi.

R. 12.—1. *Skarby jego.* Naczynia i sprzęty srebrne. —*Ze stołu jego.* Było to dla uczczenia i zachowania formy. Podobnie jak u Daniel. r. 1, trzem młodzieńcom potrawy królewskie były wyznaczone.

2. *By na mię nie przyszło obrażenie.* Po grecku *zgorszenie,* t. j. żebym nie zgrzeszyła, jedząc pokarmy wzbronione przez religią mojego Boga.

4. Et dixit Judith: Vivit anima tua, domine meus, quoniam non expendet omnia haec ancilla tua, donec faciat Deus in manu mea haec, quae cogitavi. Et induxerunt illam servi ejus in tabernaculum, quod praeceperat.

5. Et petiit, dum introiret, ut daretur ei copia, nocte et ante lucem egrediendi foras ad orationem, et deprecandi Dominum.

6. Et praecepit cubiculariis suis, ut sicut placeret illi, exiret et introiret ad adorandum Deum suum, per triduum;

7. et exibat noctibus in vallem Bethuliae, et baptizabat se in fonte aquae.

8. Et ut ascendebat, orabat Dominum Deum Israel, ut dirigeret viam ejus ad liberationem populi sui.

9. Et introiens, munda manebat in tabernaculo, usque dum acciperet escam suam in vespere.

10. Et factum est, in quarto die Holofernes fecit coenam servis suis, et dixit ad Vagao eunuchum suum: Vade, et suade Hebraeam illam, ut sponte consentiat habitare mecum.

11. Foedum est enim apud Assyrios, si femina irrideat virum agendo, ut immunis ab eo transeat.

12. Tunc introivit Vagao ad Judith, et dixit: Non vereatur bona puella introire ad dominum meum, ut honorificetur ante faciem ejus, ut manducet cum eo, et bibat vinum in jucunditate.

13. Cui Judith respondit: Quae ego sum, ut contradicam domino meo?

14. Omne, quod erit ante oculos ejus bonum et optimum, faciam. Quidquid autem illi placuerit, hoc mihi erit optimum omnibus diebus vitae meae.

15. Et surrexit, et ornavit se vestimento suo, et ingressa stetit ante faciem ejus.

16. Cor autem Holofernis concussum est, erat enim ardens in concupiscentia ejus.

17. Et dixit ad eam Holofernes: Bibe nunc, et accumbe in jucunditate, quoniam invenisti gratiam coram me.

18. Et dixit Judith: Bibam, domine, quoniam magnificata est anima mea hodie prae omnibus diebus meis.

4. Y rzekła Judith: Żywie dusza twoia Panie móy, że nie strawi tego wszytkiego służebnica twoia, aż uczyni Bóg przez ręce moie to com umyśliła. Y wwiedli ią słudzy iego do namiotu do którego kazał.

5. Y prośiła gdy wchodźiła, aby iéy dano wolność w nocy y przededniem wychodźić na modlitwę, y modlić się Panu.

6. Y roskazal komornikóm swoim żeby iako się iéy podoba wychodźiła y wchodźiła, aby chwaliła Boga swego przez trzy dni.

7. Y wychodźiła w nocy na dolinę Bethuliiéy, y omywała się we źrzódle wody.

8. A skoro wyszla modliła się Panu Bogu Izraelskiemu, aby prostował drogę iéy ku wyzwoleniu ludu swego.

9. A wszedszy mieszkała w namiocie czysta, aż pod wieczór brała pokarm swóy.

10. Y stało się czwartego dnia, że Holofernes sprawił wieczerzą sługom swym, y rzekł do Wagao rzezańca swego: Idź a namawiay tę Żydówkę żeby dobrowolnie zemną przyzwoliła mieszkać.

11. Bo to sromota u Assyrianów, gdyby niewiasta pośmiewała się z męża, czyniąc aby uszła nie uznana od niego.

12. Tedy wszedł Wagao do Judith, y rzékł: Niech się nie wstydźi dobra dźieweczka wniść do Pana mego, aby była uczczona przed obliczem iego, aby iadła z nim, y piła wino w weselu.

13. Któremu Judith odpowiedźiała: A cóżem ia iest, abych się miała sprzećiwić panu memu?

14. Wszytko co będźie przed oczyma iego dobrego y nalepszego uczynię. A co się iemu będźie podobało, to mnie będźie nalepszego po wszytkie dni żywota mego.

15. Y wstała, y ubrała się w szaty swe, a wszedszy stanęła przed obliczem iego.

16. A serce Holofernesowe zadrżało, bo był zapalon pożądliwośćią iéy.

17. Y rzékł do niéy Holofernes: Piy teraz, a śiądź z weselem, boś łaskę przedemną nalazła.

18. Y rzekła Judith: Będę piła panie, bo dźiś iest uwielbiona dusza moia nad wszytkie dni moie.

---

4. *Żywie dusza twoja.* Na życie twoie.

7. *Omywała się we źródle wody.* Oczyszczając się, jeśli zawiniła przeciw prawu, przez to, że z niewiernymi była w towarzystwie. Żydzi *z rynku* umywali się, t. j. z rynku powróciwszy do domu, ażeby się oczyścić z plam zaciągnionych przez obcowanie z niewiernymi, patrz Marka r. 7, w. 4.—*We źródle.* Którego rynę sprowadzającą wodę do miasta, zatamował Holofernes, r. 7, w. 6.

9. *Mieszkała... czystą.* Znaczy: że oczyszczona mieszkała oddzielnie, w miejscu na to przeznaczonem, przez dzień cały, a ku wieczorowi posilała się pokarmami z sobą przyniesionémi.

10. *Sprawił wieczerzą sługom swoim.* Domownikom, nie przyzywając nikogo z tych, którzy sobie mieli poruczone sprawy, jak uważa tekst grecki. Niechciał bowiem, żeby ludźie znakomici byli świadkami niegodziwości jego.—*Wagao rzezańca swego.* Chociaż to imię zdaje się, że jest własne, było jednak wspólnem dla wszystkich rzezańców w Persyi, tak uważa Plin. ks. 13, r. 4; i było dawane temu, który u dworu miał zwierzchność nad innymi.

11. *Pośmiewała się z męża.* Wzgardziła, odrzuciła ofiarę współsypiania.

13. *A cóżem ja jest, abym się miała sprzeciwić panu memu.* Słowa Wagao miały dwojakie znaczenie, jedno proste, łatwo pojętne, gdyż Judyta była zapraszaną niby na wieczerzę, dla zabawy i wesołości; drugie zdradne i ukryte, gdyż ją do grzechu wzywał. Judyta pojęła w pierwszém znaczeniu, i dla tego oświadczyła, że gotową jest na rozkazy jego. Holofernes zaś i Wagao inaczéj myśleli, i dwuznacznością słów oszukani zostali.

14. *Najlepszego.* W grec. *pośpiesznie.*

19. Et accepit, et manducavit, et bibit coram ipso ea, quae paraverat illi ancilla ejus.

20. Et jucundus factus est Holofernes ad eam, bibitque vinum multum nimis, quantum nunquam biberat in vita sua.

19. Y wźięła y iadła y piła przed nim, to co iéy była nagotowała dźiewka iéy.

20. Y stał się Holofernes barzo wesoły ku niéy, y pił barzo wiele wina, iako wiele nigdy nie pił za żywota swego.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O modlitwie Judyty, ucięciu głowy Holofernesowi, i powrócie z obozu do Betulii.

1. Ut autem sero factum est, festinaverunt servi illius ad hospitia sua, et conclusit Vagao ostia cubiculi, et abiit;

2. erant autem omnes fatigati a vino,

3. eratque Judith sola in cubiculo.

4. Porro Holofernes jacebat in lecto, nimia ebrietate sopitus.

5. Dixitque Judith puellae suae, ut staret foris ante cubiculum, et observaret.

6. Stetitque Judith ante lectum, orans cum lacrymis, et labiorum motu in silentio,

7. dicens: Confirma me, Domine Deus Israel, et respice in hac hora ad opera manuum mearum, ut sicut promisisti, Jerusalem civitatem tuam erigas, et hoc quod credens per te posse fieri cogitavi, perficiam.

8. Et cum haec dixisset, accessit ad columnam, quae erat ad caput lectuli ejus, et pugionem ejus qui in ea ligatus pendebat, exsolvit.

9. Cumque evaginasset illum, apprehendit comam capitis ejus, et ait: Confirma me, Domine Deus, in hac hora.

10. Et percussit bis in cervicem ejus, et abscidit caput ejus, et abstulit conopoeum ejus a columnis, et evolvit corpus ejus truncum.

11. Et post pusillum exivit, et tradidit caput Holofernis ancillae suae, et jussit, ut mitteret illud in peram suam.

12. Et exierunt duae, secundum consuetudinem suam, quasi ad orationem, et transierunt castra, et gyrantes vallem, venerunt ad portam civitatis.

13. Et dixit Judith a longe custodibus murorum: Aperite portas, quoniam nobiscum est Deus, qui fecit virtutem in Israel.

14. Et factum est, cum audissent viri vocem ejus, vocaverunt presbyteros civitatis.

15. Et concurrerunt ad eam omnes, a minimo usque ad maximum, quoniam sperabant, eam jam non esse venturam.

1. A gdy był wieczor, pokwapili się słudzy iego do gospod swoich, y zamknął drzwi Wagao pokoiu y poszedł.

2. A wszyscy byli zmocowani od wina,

3. a sama Judith była w pokoiu.

4. Lecz Holofernes leżał na łożu uśpiony od zbytniego upićia.

5. Y rzekła Judith dźiewce swéy, żeby stała przed pokoiem y strzegła.

6. Y stanęła Judith u łoża modląc się z płaczem, a poćichu ruszaniem ust,

7. mówiąc: Pośil mię Panie Boże Izraelski, a weyźrzy téy godźiny na uczynki rąk moich, żebyś iakoś obiecał wywyższył miasto twoie Jeruzalem: ażebych to sprawiła com wierząc że przez ćię może bydź uczyniono, umyśliła.

8. A gdy to wyrzekła, przystąpiła do słupa, który był w głowach łóżka iego, y kord który uwiązany na nim wiśiał, odwiązała.

9. A gdy go dobyła, uięła za włosy głowy iego, y rzekła: Pośil mię Panie Boże téy godźiny.

10. Y uderzyła dwakroć w szyię iego, y ućięła mu głowę, y zdięła z słupów namiotek iego, y zepchnęła ćiało iego bez głowy.

11. A po małéy chwili wyszła, y podała głowę Holofernesa słudze swéy, y kazała żeby ią włożyła w torbę swą.

12. Y wyszły dwie, według zwyczaiu swego, iakoby na modlitwę, y przeszły przez obóz, a krążąc około doliny, przyszły do bramy mieyskiéy.

13. Y rzekła Judith z daleka straży murów: Otwórźcie bramy, bo z nami iest Bóg, który uczynił moc w Izraelu.

14. Y stało się gdy usłyszeli mężowie głos iéy, wezwali starszych z miasta.

15. Y zbiegli się do niéy wszyscy od namnieyszego aż do nawiętszego: bo się spodźiéwali że się iuż wróćić nie miała.

---

19. *Piła.* Napiła się; w grec. *jednego dnia*, t. j. przy jednéj wieczerzy.

R. 13.—1. *Pokwapili się... do gospod swoich.* Żeby nadużywszy wina nie zabłądzili wracając, a przez to nie zdradzili swego upicia się; albo, żeby najrychléj dali Holofernesowi możność użycia rozkoszy.

3. *Sama Judyta była w pokoju.* Nie śpiąca.

7. *Posil.* Nieupadłą w prawdzie, lecz utwierdź upadającą prawie przed bojaźnią Holofernesa.

8. *Kord.* W grec. *szablę*, t. j. miecz perski.

10. *Zdjęła ze słupów namiotek jego.* Zdjęła namiotek wspólnie z głową, żeby z tego zrozumieli ci którzy Holofernesa nie znali, że to głowa jego, nie zaś jakiegoś innego zwyczajnego człowieka.—*Zepchnęła ciało jego bez głowy.* T. j. z łóżka na ziemię; dla tego Wagao, jak widać z r. nast. w. 14, znalazł je leżące na ziemi.

11. *Po małéj chwili.* Krótko odetchnęła, dziękując Bogu i tak się urządzając, żeby straż nie dostrzegła żadnego śladu popełnionego zabójstwa.

12. *Dwie.* Obie.

13. *Uczynił moc w Izraelu.* W grec. *z nami Bóg, Bóg nasz, dla uczynienia jeszcze mocy Izraelowi i potęgi przeciw nieprzyjaciołom, jako i dzisiaj uczynił.*

14. *Wezwali starszych z miasta.* U których były klucze od miasta.

15. *Bo się spodziewali, że się już wrócić nie miała.* Nie spodziewali się żeby miała powrócić.

16. Et accendentes luminaria, congyraverunt circa eam universi; illa autem ascendens in eminentiorem locum, jussit fieri silentium. Cumque omnes tacuissent,

17. dixit Judith: Laudate Dominum Deum nostrum, qui non deseruit sperantes in se,

18. et in me ancilla sua adimplevit misericordiam suam, quam promisit domui Israel, et interfecit in manu mea hostem populi sui hac nocte.

19. Et proferens de pera caput Holofernis, ostendit illis, dicens: Ecce caput Holofernis principis militiae Assyriorum, et ecce conopoeum illius, in quo recumbebat in ebrietate sua, ubi per manum feminae percussit illum Dominus Deus noster.

20. Vivit autem ipse Dominus, quoniam custodivit me Angelus ejus et hinc euntem, et ibi commorantem, et inde huc revertentem, et non permisit me Dominus ancillam suam coinquinari, sed sine pollutione peccati revocavit me vobis gaudentem in victoria sua, in evasione mea, et in liberatione vestra.

21. Confitemini illi omnes, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus. *(Psal. 105, 1.)*

22. Universi autem adorantes Dominum, dixerunt ad eam: Benedixit te Dominus in virtute sua, quia per te ad nihilum redegit inimicos nostros.

23. Porro Ozias princeps populi Israel, dixit ad eam: Benedicta es tu, filia, a Domino Deo excelso prae omnibus mulieribus super terram.

24. Benedictus Dominus, qui creavit coelum et terram qui te direxit in vulnera capitis principis inimicorum nostrorum,

25. quia hodie nomen tuum ita magnificavit, ut non recedat laus tua de ore hominum, qui memores fuerint virtutis Domini in aeternum, pro quibus non pepercisti animae tuae propter angustias et tribulationem generis tui, sed subvenisti ruinae ante conspectum Dei nostri.

26. Et dixit omnis populus: Fiat, fiat.

27. Porro Achior vocatus venit, et dixit ei Judith: Deus Israel, cui tu testimonium dedisti, quod ulciscatur se de inimicis suis, ipse caput omnium incredulorum incidit hac nocte in manu mea.

28. Et ut probes, quia ita est, ecce caput Holofernis, qui in contemptu superbiae suae Deum Israel contemsit, et tibi interitum minabatur, dicens: Cum captus fuerit populus Israel, gladio perforari praecipiam latera tua.

29. Videns autem Achior caput Holofernis, angustiatus prae pavore, cecidit in faciem suam super terram, et aestuavit anima ejus.

30. Postea vero quam resumto spiritu recreatus est, procidit ad pedes ejus, et adoravit eam, et dixit:

16. Y rozświéciwszy świéce, skupili się około niéy wszyscy: a ona wstąpiwszy na wyższe mieysce roskazała aby pomilczenie uczynili. A gdy wszyscy umilknęli,

17. rzekła Judith: Chwalćie Pana Boga naszego, który nie opuścił ufaiacych w sobie,

18. a we mnie służebnicy swéy wypełnił miłośierdźie swoie, które obiecał domowi Izrael: y zabił ręką moią nieprzyiaciela ludu swego téy nocy.

19. Y wyiawszy z torby głowę Holofernesowę, ukazała im, mówiąc: Oto głowa Holofernesa hetmana woyska Assyriyskiego, y oto namiotek iego w którym leżał w piiaństwie swoim, gdźie go ręką niewieśćią zabił Pan Bóg nasz.

20. A żywie sam Pan, że mię strzégł Anioł iego, y ztąd idącą, y tam mieszkaiącą, y ztamtąd się tu wracaiącą, y nie dopuśćił Pan splugawić mnie służebnice swoiéy, ale bez zmazy grzéchu przywróćił mię wam raduiącą się w zwyćięztwie iego, w uszćiu moim, y w wybawieniu waszym.

21. Wyznawayćie mu wszyscy, że dobry, że na wieki miłośierdźie iego.

22. A pokłoniwszy się wszyscy Panu, rzekli do niéy: Ubłogosławił ćię Pan w mocy swoiéy, iż przez ćię w niwecz obróćił nieprzyiaćioły nasze.

23. A Oziasz, kśiążę ludu Izraelskiego, rzékł do niéy: Błogosławionaś ty córko od Pana Boga wysokiego nade wszytkie niewiasty na źiemi.

24. Błogosławiony Pan, który stworzył niebo y źiemię, który cię obróćił na rany głowy hetmana nieprzyiaćiół naszych:

25. bo tak dźiś imię twoie uwielbił, że nie odéydźie chwała twoia z ust ludzi, którzy będą pamiętać na moc Pańską wiecznie: dla których nieprzepuśćiłaś duszy twéy, dla ućisku y utrapienia narodu twego: aleś zabieżała upadkowi przed oczyma Boga naszego.

26. Y rzékł wszytek lud: Niech się stanie: niech się stanie.

27. A Achior przyzwany przyszedł, y rzekła mu Judith: Bóg Izraelski któremuś ty dał świadectwo, że się mśći nad nieprzyiaćioły swémi, ten głowę wszech niewierników ućiał téy nocy ręką moią.

28. Ażebyś doznał iż tak iest, oto głowa Holofernesowa, który wzgardą hardośći swéy wzgardźił Boga Izraelskiego, y tobie groźił śmiercią, mówiąc: Gdy będźie poiman lud Izraelski, każę przebić mieczem boki twoie.

29. A widząc Achior głowę Holofernesowę, omdlewaiąc od strachu, upadł na źiemię na twarz swoię, y siliła się dusza iego.

30. A potym gdy k sobie przyszedszy ochłodzony był, upadł u nóg iéy, y pokłonił się iéy, y rzékł:

---

23. *Książe ludu Izraelskiego.* W Betulii, gdyż nad całym krajem Manasses panował.

25. *Dla których.* Jest to grecyzm i znaczy: dla tego że.—*Nie przepuściłaś duszy twéj.* Naraziłaś życie na niebezpieczeństwo.

29. *Omdlewając od strachu.* Nadzwyczajnie podziwiając i zdumiewając się. — *Siliła się dusza jego.* Zemdlał, bo wielkość trwogi serce mu przeraziła.

31. Benedicta tu a Deo tuo in omni tabernaculo Jacob, quoniam in omni gente, quae audierit nomen tuum, magnificabitur super te Deus Israel.

31. Błogosławionaś ty od Boga twego we wszytkim przybytku Jakob: bo w każdym narodźie który usłyszy imię twoie, będźie uwielbion Bóg Izraelski dla ćiebie.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O wywieszeniu z muru głowy Holofernesa, i wystąpieniu Żydów przeciw wojskom Assyryjskim.

1. Dixit autem Judith ad omnem populum: Audite me fratres, suspendite caput hoc super muros nostros:

2. et erit, cum exierit sol, accipiat unusquisque arma sua, et exite cum impetu, non ut descendatis deorsum, sed quasi impetum facientes.

3. Tunc exploratores necesse erit, ut fugiant ad principem suum excitandum ad pugnam.

4. Cumque duces eorum cucurrerint ad tabernaculum Holofernis, et invenerint eum truncum in suo sanguine volutatum, decidet super eos timor.

5. Cumque cognoveritis fugere eos, ite post illos securi, quoniam Dominus conteret eos sub pedibus vestris.

6. Tunc Achior, videns virtutem, quam fecit Deus Israel, relicto gentilitatis ritu, credidit Deo, et circumcidit carnem praeputii sui, et appositus est ad populum Israel, et omnis successio generis ejus usque in hodiernum diem.

7. Mox autem, ut ortus est dies, supenderunt super muros caput Holofernis, accepitque unusquisque vir arma sua, et egressi sunt cum grandi strepitu et ululatu.

8. Quod videntes exploratores, ad tabernaculum Holofernis cucurrerunt.

9. Porro hi qui in tabernaculo erant venientes, et ante ingressum cubiculi perstrepentes, excitandi gratia, inquietudinem arte moliebantur, ut non ab excitantibus, sed a sonantibus Holofernes evigilaret.

10. Nullus enim audebat cubiculum virtutis Assyriorum pulsando aut intrando aperire.

11. Sed cum venissent ejus duces ac tribuni, et universi majores exercitus regis Assyriorum, dixerunt cubiculariis:

12. Intrate, et excitate illum, quoniam egressi mures de cavernis suis, ausi sunt provocare nos ad proelium.

13. Tunc ingressus Vagao cubiculum ejus, stetit ante cortinam, et plausum fecit manibus suis; suspicabatur enim illum cum Judith dormire.

14. Sed cum nullum motum jacentis sensu aurium caperet, accessit proximans ad cortinam, et elevans eam, vidensque cadaver absque capite Ho-

1. Y rzekła Judith, do wszytkiego ludu: Słuchayćie mię braćia: zawieśćie tę głowę na murze naszym:

2. y będźie gdy wnidźie słońce, weźmi każdy z was broń swoię, a wybieżćie pędem: nie żebyśćie mieli zbieżeć na dół, ale iako na nie naćieraiąc.

3. Tedy szpiegowie musi bydź że pobieżą obudźić hetmana swego ku bitwie.

4. A gdy rotmistrze ich przybieżą do namiotu Holofernesowego, y naydą go bez głowy we krwi swéy ukalanego, przypadnie na nie strach.

5. A gdy obaczyćie żeć ućiekaią, bieżćie po nich bespiecznie, bo ie Pan zetrze pod nogami waszémi.

6. Tedy Achior widząc moc którą uczynił Bóg Izraelski, opuśćiwszy obyczaie pogańskie, uwierzył Bogu, y obrzezał ćiało odrzezku swego, y przyłączony iest do ludu Izraelskiego, y wszytko potomstwo rodzaiu iego aż do dnia dźiśieyszego.

7. A wnet skoro się rozedniło, wywiesili głowę Holofernesa z muru, y wźiął każdy mąż broń swą, y wypadli z wielkim trzaskiem y wrzaskiem.

8. Co uyźrzawszy szpiegowie, przybiegli do namiotu Holofernesowego.

9. A ći którzy w namioćie byli, przychadzaiąc, a przed weszćiem pokoiu gruchocąc żeby ocknął, stucznie niepokóy czynili, aby nie od budzących, ale od trzaskaiących Holofernes ocknął.

10. Bo żaden nieśmiał pokoiu mocy Assyriyskiey kołacąc abo wchodząc otwieráć.

11. Ale gdy przyszli hetmani, y tyśiącznicy, y wszyscy przełożeni woyska króla Assyriyskiego, rzekli komornikóm.

12. Wnidźćie, a obudźćie go, bo myszy wyszedszy z iam swoich śmieią nas wyzywać ku bitwie.

13. Tedy Wagao wszedszy do pokoiu iego, stanął przed zasłoną, y klaskał rękoma swémi: bo mniemał żeby spał z Judith.

14. Ale gdy żadnego ruszania leżącego nie słyszał, przystąpił przybliżaiąc się do zasłony, a podniówszy ią, y uyźrzawszy trupa bez głowy Holo-

R. 14.—2. *Nie żebyście mieli zbieżeć na dół.* T. j. chcę żebyście tylko okazali pozór przygotowanych do walki, i chcących do niej wystąpić.

3. *Szpiegowie.* Jest bowiem zwyczaj, iż wielu przed obozem, stoją na czatach, którzy o najmniejszych poruszeniach nieprzyjacielskich znać dają.

6. *Obrzezał.* Cudzą ręką, skoro najpierwsza ku temu zręczność się nastręczyła.—*Przyłączony jest do ludu Izraelskiego.* Za przywilejem i dyspensą co do prawa Deut. 23, 3, które nie dozwala przyjmować Ammonitów do kościoła Bożego, nawet w jedenastém pokoleniu. Patrz Serar. kwest. 1, na ten r. twierdzi, że nie tylko był dopuszczonym do rzeczypospolitej, i jéj obywatelstwa, lecz mógł dostąpić nawet zaszczytów znanych w prawach krajowych.

9. *Gruchocąc.* Szmer czyniąc.

10. *Mocy Assyryjskiéj.* Książęcia siły, t. j. wojska.

12. *Myszy wyszedszy z jam.* Mówią jak niegdyś owi Filistyni I. Król. 14, 11: *Oto Hebreowie wychodzą z jaskiń, w których się byli pokryli.*

lofernis in suo sanguine tabefactum jacere super terram, exclamavit voce magna cum fletu, et scidit vestimenta sua.

15. Et ingressus tabernaculum Judith, non invenit eam, et exsiliit foras ad populum,

16. et dixit: Una mulier Hebraea fecit confusionem in domo regis Nabuchodonosor, ecce enim Holofernes jacet in terra, et caput ejus non est in illo.

17. Quod cum audissent principes virtutis Assyriorum, sciderunt omnes vestimenta sua, et intolerabilis timor et tremor cecidit super eos, et turbati sunt animi eorum valde.

18. Et factus est clamor incomparabilis in medio castrorum eorum.

fernesowego, we krwi swéy uwalanego na ziemi leżącego, krzyknął głosem wielkim z płaczem, y rozdarł odźienie swoie.

15. A wszedszy do namiotu Judith, nie nalazł iéy: y wybiegł z pokoiu do ludu,

16. y rzekł: Jedna Żydowska niewiasta uczyniła zamieszanie w domu króla Nabuchodonozora: bo oto Holofernes leży na źiemi, a głowy iego niémasz na nim:

17. Co gdy usłyszeli kśiążęta śiły Assyriyskiéy, rozdarli wszyscy szaty swe, y nieznośny strach y drżenie przypadło na nie, y strwożyły się serca ich barzo.

18. Y stał się krzyk niewymówny w pośrzód obozu ich.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O popłochu Assyryjczyków, kiedy znaleźli Holofernesa bez głowy, i tryumfie Żydów.

1. Cumque omnis exercitus decollatum Holofernem audisset, fugit mens et consilium ab eis, et solo tremore et metu agitati, fugae praesidium sumunt,

2. ita ut nullus loqueretur cum proximo suo, sed inclinato capite, relictis omnibus, evadere festinabant Hebraeos, quos armatos super se venire audiebant, fugientes per vias camporum et semitas collium.

3. Videntes itaque filii Israel fugientes, secuti sunt illos. Descenderuntque clangentes tubis, et ululantes post ipsos.

4. Et quoniam Assyrii non adunati, in fugam ibant praecipites, filii autem Israel uno agmine persequentes, debilitabant omnes, quos invenire potuissent.

5. Misit itaque Ozias nuntios per omnes civitates et regiones Israel.

6. Omnis itaque regio, omnisque urbs electam juventutem armatam misit post eos, et persecuti sunt eos in ore gladii, quousque pervenirent ad extremitatem finium suorum.

7. Reliqui autem, qui erant in Bethulia, ingressi sunt castra Assyriorum, et praedam, quam fugientes Assyrii reliquerant, abstulerunt, et onustati sunt valde.

8. Hi vero, qui victores reversi sunt ad Bethuliam, omnia, quae erant illorum, attulerunt secum, ita ut non esset numerus in pecoribus, et jumentis, et universis mobilibus eorum, ut a minimo usque ad maximum omnes divites fierent de praedationibus eorum.

9. Joacim autem, summus pontifex de Jerusalem venit in Bethuliam cum universis presbyteris suis, ut videret Judith.

1. A gdy wszytko woysko usłyszało że Holofernes śćięty, odpadł od nich y rozum y rada, a samym drżeniem y strachem zruszeni, wźięli sobie ućieczkę na pomoc:

2. tak iż żaden z swym bliźnim nie mówił, ale zwieśiwszy łeb, wszytkiego odbieżawszy, śpieszyli się uyśdź Żydów, o których słyszeli że na nie zbroyno szli, ućiekaiąc drogami po polach, y śćieżkami po pagórkach.

3. Widząc tedy synowie Izraelowi że ućiekaią, bieżeli za nimi: y zbiegli uderzywszy w trąby, y krzycząc za nimi.

4. A iż Assyrianie nie wkupie, oślep ućiekali: a synowie Izraelowi w iednym hufie bieżąc za nimi, mglili wszytkie których naleźć mogli.

5. Posłał tedy Oziasz posły do wszytkich miast y krain Izraelskich.

6. Każda tedy kraina y każde miasto wybraną młodź zbroyną posłało za nimi, y gonili ie paszczeką miecza, aż przybiegli do końca granic swoich.

6. A inni którzy byli w Bethuliiéy weszli do obozu Assyriyskiego, y korzyść którą byli Assyrianie ućiekaiąc odbiegli zabrali, y obćiążyli się barzo.

8. A ći którzy zwyćięzcy wróćili się do Bethuliiéy, wszytko co ich było, przynieśli z sobą, tak iż nie było liczby w bydle y dobytkach, y wszytkich ruchomych rzeczach ich: że od namnieyszego aż do nawiętszego, wszyscy się zbogaćili z łupów ich.

9. A Joachim nawyższy kapłan z Jeruzalem przyiechał do Bethuliiéy ze wszytkimi starszymi swémi, aby Judith oglądał.

16. *Uczyniła zamieszanie.* Okryła piętnem sromoty.
17. *Siły.* Wojska.
R. 15.—4. *Mglili.* Bili, niszczyli.
5. *Do wszystkich miast.* Przez które Assyryjczykowie w ucieczce mogli przechodzić.
6. *Aż przybiegli do końca granic swoich.* Dalej bowiem iść za nimi, niebespiecznie było.
7. *Obciążyli się.* W grec. zbogacili się bardzo.
8. *Przynieśli z sobą.* Bo ci, którzy w Betulii byli zostali, nie mogli zebrać wszystkich łupów: gdyż ledwo w ciągu dni trzydziestu mogły być pozbierane, patrz w. 13.
9. *Starszymi.* Przełożonymi narodu.

10. Quae cum exisset ad illum, benedixerunt eam omnes una voce, dicentes: Tu gloria Jerusalem, tu laetitia Israel, tu honorificentia populi nostri,
11. quia fecisti viriliter, et confortatum est cor tuum: eo quod castitatem amaveris, et post virum tuum, alterum nescieris, ideo et manus Domini confortavit te, et ideo eris benedicta in aeternum.
12. Et dixit omnis populus: Fiat, fiat.
13. Per dies autem triginta vix collecta sunt spolia Assyriorum a populo Israel.
14. Porro autem universa, quae Holofernis peculiaria fuisse probata sunt, dederunt Judith in auro et argento et vestibus et gemmis, et omni supellectili; et tradita sunt omnia illi a populo.
15. Et omnes populi gaudebant cum mulieribus, et virginibus et juvenibus, in organis et citharis.

10. Która gdy wyszła do niego, błogosławili ią wszyscy iednym głosem, mówiąc: Tyś sława Jeruzalem, tyś wesele Izraelskie, tyś cześć ludu naszego:
11. żeś sobie poczęła mężnie, y zmocnione iest serce twoie, przeto żeś czystość umiłowała, a po mężu swoim inszegoś nie uznała: przeto y ręka Pańska posiliła ćię, y dla tego będźiesz błogosławiona na wieki.
12. Y rzékł wszytek lud: Niech się stanie, niech się stanie.
13. A przez trzydźieśći dni zaledwie zebrał łupy Assyriyskie lud Izraelski.
14. A wszytkie rzeczy, które poznali że były Holofernesowe własne, dali Judith, we złoćie, w śrébrze, w szatach, w kamieniu drogim, y we wszytkim sprzęćie, y dano iéy wszytko od ludu.
15. A wszyscy ludzie weselili się z niewiastami, y z pannami, y z młodźieńcy, na instrumentach y arfach.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O pieśni zwycięzkiéj Judyty, i ofiarach od ludu Bogu poświęconych.

1. Tunc cantavit canticum hoc Domino Judith, dicens:
2. Incipite Domino in tympanis, cantate Domino in cymbalis: modulamini illi psalmum novum, exaltate, et invocate nomen ejus.
3. Dominus conterens bella, Dominus nomen est illi.
4. Qui posuit castra sua in medio populi sui, ut eriperet nos de manu omnium inimicorum nostrorum.
5. Venit Assur ex montibus ab aquilone in multitudine fortitudinis suae, cujus multitudo obturavit torrentes, et equi eorum cooperuerunt valles.
6. Dixit se incensurum fines meos, et juvenes meos occisurum gladio, infantes meos dare in praedam, et virgines in captivitatem.
7. Dominus autem omnipotens nocuit eum, et tradidit eum in manus feminae, et confodit eum.
8. Non enim cecidit potens eorum a juvenibus, nec filii Titan percusserunt eum, nec excelsi gigantes opposuerunt se illi: sed Judith filia Merari in specie faciei suae dissolvit eum.

1. Śpiewała tedy Judith tę pieśń Panu, mówiąc:
2. Zaczynayćie Panu na bębniech, śpiewayćie Panu na cymbalech. śpiewayćie mu Psalm nowy, wywyższayćie y wzywayćie imienia iego.
3. Pan kruszący woyny, Pan iest imię iemu.
4. Który położył obóz swóy w pośrzód ludu swego aby nas wyrwał z ręki wszytkich nieprzyiaćiół naszych.
5. Przyćiągnął Assur z gór od Pólnocy, w wielkośći mocy swéy: którego mnóstwo zastawiło potoki, a konie ich okryły doliny.
6. Mówił że miał wypalić granice moie, a młodźieńce moie wybić mieczem, niemowlęta moie dać na łup y panny w niewolą.
7. A Pan wszechmogący zaszkodził mu, y dał go w ręce niewieśćie, y poraził go.
8. Bo mocarz ich nie poległ od młodźieńców, ani go zabili synowie Titan, ani wysocy olbrzymowie zastawili mu się: ale Juditha córka Merari zwątliła go pięknośćią twarzy swoiéy.

10. *Tyś sława Jeruzalem.* Gdyż cześć Boską, którą mu w Jeruzalem oddawano, a która przez Assyryjczyków zagrożoną była, ocaliła.

15. *Na instrumentach i arfach.* Grecki powiada, że się zbiegły wszystkie niewiasty, dla widzenia Judyty i z palmami w rękach szły za nią i jéj służebnicą, uwieńczonemi w liście oliwne, a za niemi postępowali mężowie zbrojni, z wieńcami i pieśniami chwały.

R. 16.—1. *Śpiewała Judyth tę pieśń.* Grec. obszerniéj mówi: *I zaczęła Judyta wyznanie to przed całym Izraelem, a za nią śpiewał lud cały chwalę tę i rzekła Judyta.*

2. *Zaczynajcie Panu.* Zaczynajcie na cześć Bogu śpiewać.

3. *Kruszący wojny.* Zwyciężający wrogów, siłę ich kruszący.—*Pan jest imię jemu.* I odpowiada imieniowi rzecz znaczona, bo jest Panem prawdziwie.

4. *Obóz swój.* Obozem Boskim jest albo przybytek, albo kościoł, albo świętych aniołów zastępy. Gdy bowiem Jakób spotkał aniołów, rzekł: Gen. 32, 2. *Obóz to Boży;* i ps. 33, 8: *Wpuści anioł Pański w około bojących się go: i wyrwie je.*

5. *Przyciągnął Assur... od północy.* Assyrya bowiem, zkąd Holofernes przybył z wojskami, w stosunku do Judei, leży w części od wschodu, a w większéj części od północy.—*Zastawiło potoki.* Pozamykało doliny i płynące przez nie strumienie.

6. *Mówił.* Myślił, chełpił się.

7. *Zaszkodził mu.* Grecyzm, t j. zniszczył, zniweczył.

8. *Mocarz ich... poległ.* Upadł, zabity wódz ich.—*Od młodzieńców.* Mężów dzielnych i silnych.—*Synowie Titan.* Synowie Tytanów są Tytany; jak synami ludzkimi zowią się ludzie. Nadto Tytani są olbrzymami, których nadludzką siłę chwali historya starożytna.

9. Exuit enim se vestimento viduitatis, et induit se vestimento laetitiae in exaltatione filiorum Israel.

10. Unxit faciem suam unguento, et colligavit cincinnos suos mitra, accepit stolam novam ad decipiendum illum.

11. Sandalia ejus rapuerunt oculos ejus, pulchritudo ejus captivam fecit animam ejus: amputavit pugione cervicem ejus.

12. Horruerunt Persae constantiam ejus, et Medi audaciam ejus.

13. Tunc ululaverunt castra Assyriorum, quando apparuerunt humiles mei, arescentes in siti.

14. Filii puellarum compunxerunt eos, et sicut pueros fugientes occiderunt eos; perierunt in proelio a facie Domini Dei mei.

15. Hymnum cantemus Domino, hymnum novum cantemus Deo nostro.

16. Adonai, Domine, magnus es tu, et praeclarus in virtute tua, et quem superare nemo potest.

17. Tibi serviat omnis creatura tua, quia dixisti, et facta sunt: misisti spiritum tuum, et creata sunt, et non est, qui resistat voci tuae. (*Gen. 1, 3. Psal. 32, 9*).

18. Montes a fundamentis movebuntur cum aquis: petrae, sicut cera, liquescent ante faciem tuam.

19. Qui autem timent te, magni erunt apud te per omnia.

20. Vae genti insurgenti super genus meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in eis, in die judicii visitabit illos.

21. Dabit enim ignem et vermes in carnes eorum, ut urantur, et sentiant usque in sempiternum.

22. Et factum est post haec, omnis populus post victoriam venit in Jerusalem adorare Dominum, et mox, ut purificati sunt, obtulerunt omnes holocausta, et vota, et repromissiones suas.

23. Porro Judith universa vasa bellica Holofernis, quae dedit illi populus, et conopaeum, quod ipsa sustulerat de cubili ipsius, obtulit in anathema oblivionis.

24. Erat autem populus jucundus secundum faciem sanctorum, et per tres menses gaudium hujus victoriae celebratum est cum Judith.

9. Zwlekła się bowiem z szat wdowstwa, y oblokła się w szaty wesela na rozradowanie synów Izraelskich.

10. Pomazała oblicze swe oleykiem, y ściągnęła kędźiorki swe koronką, wźięła szatę nową, aby go zdradźiła.

11. Patynki iéy uchwyćiły oczy iego, piękność iéy poymała duszę iego, ućięła kordem szyię iego.

12. Ulękli się Persowie stałośći iéy, y Medowie śmiałośći iéy.

13. Tedy zawyły woyska Assyriyskie, gdy się ukazali poniżeni moi, schnący od pragnienia.

14. Synowie dźiewczyn pokłóli ie, a iako chłopięta ućiekaiace pobili ie: poginęli w bitwie od oblicza Pana Boga mego.

15. Pieśń śpiéwaymy Panu, Pieśń nową śpiéwaymy Bogu naszému.

16. Adonai Panie wielkiś ty, y przesławny w mocy twoiéy, y którego żaden zwyćiężyć nie może.

17. Tobie niech służy wszelkie twe stworzenie: boś rzekł y stały się: posłałeś ducha twego, y stworzone są, y niémasz ktoby się sprzećiwił głosowi twemu.

18. Góry z gruntu się poruszą z wodami: skały iako wosk rozpłyną się przed obliczem twoim.

19. A którzy się ćiebie boią, wielcy będą u ćiebie na wszytkim.

20. Biada narodowi na naród móy powstaiącemu: bo Pan wszechmogący będzie się mśćił nad nimi, w dźień sądu nawiedźi ie.

21. Bo da ogień y robaki na ćiała ich, aby byli paleni, y czuli aż na wieki.

22. Y stało się potym, wszytek lud po zwyćięstwie przyszedł do Jeruzalem pokłonić się Panu: y wnet skoro się oczyśćili ofiarowali wszyscy całopalenia, y śluby y obietnice swoie.

23. A Judith wszytkie naczynia woienne Holofernesa które iéy dał lud, y namiotek który sama wźięła z łóżka iego, ofiarowała na dar zapamiętania.

24. A lud był wesół wedle oblicza świętych, y przez trzy mieśiące wesele tego zwyćięztwa z Judith obchodzono.

---

9. *Na rozradowanie synów Izraelskich.* Jakoby rzec: Nie szukała próżnéj chwały z ozdoby ciała, lecz zbawienia i pociechy narodu.

12. *Ulękli się.* Zdumieli się, przerażeni, z trwogą podziwiali.—*Stałości.* Siły, odwagi, przytomności umysłu.

13. *Poniżeni moi.* Przedtém utrapieni, upadli duchem, poniżeni.

14. *Synowie dziewczyn.* Drobne jeszcze dziatki i młodzieńcy niedorośli.—*Pokłuli.* Zranili.

16. *Adonai Panie.* Panie, Panie.

17. *Posłałeś ducha twego, i stworzone są.* T. j. ten duch, posłany od Boga, zbudował, czyli stworzył świat.

18. *Przed obliczem twojém.* Za twojem rozkazaniem.

20. *Na.* Przeciw. — *W dzień sądu.* Na sądzie ostatecznym, oraz gdy w tém życiu sprawę swoich osądzić zechce i wyrwać ich z przemocy wrogów; nazywa się też dniem sądu, czas wszelkiéj kary od Boga zesłanéj.

21. *Ogień i robaki.* Przez ogień i robaki, albo przenośnie rozumieją się rany i choroby, które ludziom dolęgają i palą niejako; albo ogień piekielny, i ów robak nieumierający, który potępieńców trapi.

22. *Oczyścili się.* Od nieczystoty, przez zabijanie Assyryjczyków, albo przez dotykanie się do trupów ich, zaciągniętéj. Patrz Num. 31, 24.

23. *Naczynia wojenne.* Narzędzia wojenne. *Na dar zapamiętania.* Wyraz *zapamiętania* opuszczony w greckim: oznacza zaś że były ofiarowane Bogu i schowane, żeby nie zapominano o cudownie odniesioném zwycięstwie. Albo nazywa zapomnienie szczęśliwém następstwem, które zaciera w pamięci nieszczęście minione, jak sądzi Emman. Sa. Tu przystosować się dają owe słowa Józefa patryarchy, który pierworodnego syna nazwał Manassesem, mówiąc: *Zapomnieć mi dał Bóg trudności moich, i domu ojca mego.* Gen. 41, 51.

24. *Wedle oblicza świętych.* Przez duchową i skromną radość, jak świętym przystało; albo, przed samym kościołem, gdzie Bogu ofiary składali.

25. Post dies autem illos unusquisque rediit in domum suam; et Judith magna facta est in Bethulia, et praeclarior erat universae terrae Israel.

26. Erat etiam virtuti castitas adjuncta, ita ut non cognosceret virum omnibus diebus vitae suae, ex quo defunctus est Manasses vir ejus.

27. Erat autem diebus festis procedens cum magna gloria.

28. Mansit autem in domo viri sui annos centum quinque, et dimisit abram suam liberam; et defuncta est ac sepulta cum viro suo in Bethulia.

29. Luxitque illam omnis populus diebus septem.

30. In omni autem spatio vitae ejus non fuit, qui perturbaret Israel, et post mortem ejus annis multis.

31. Dies autem victoriae hujus festivitatis, ab Hebraeis in numero sanctorum dierum accipitur, et colitur a Judaeis ex illo tempore usque in praesentem diem.

25. A po owych dniach wróćił się każdy do domu swego, a Judith stała się wielką w Bethuliiéy, y była nasławnieyszą wszytkiéy źiemi Izraelskiéy.

26. Była też do cnoty czystość przyłączona, tak iż nie uznała męża po wszytkie dni żywota swego, iako umarł mąż iéy Manasses.

27. A wychadzała w święta z wielką chwałą.

28. Y mieszkała w domu męża swego sto y pięć lat, y puśćiła wolną Abrę swoię y umarła, y pogrzebiona iest z mężem swym w Bethuliiéy.

29. Y płakał iéy wszytek lud przez śiedm dni.

30. A przez wszytek czas żywota iéy, nie był któryby czynił niepokóy Izraelowi, y po śmierći iéy przez wiele lat.

31. A dźień święta zwyćięstwa tego u Żydów w poczet dni świętych przyięt iest, y święcą ji Żydźi od onego czasu aż do dnia dźiśieyszego.

27. *Wychadzała w święta.* T. j. do Jerozolimy, jak Anna matka Samuela, I. Król. 1, i Najświętsza Panna, Łuk. 2.—*Z wielką chwałą.* Przypominano bowiem czyn jéj, i była wielbioną od wszystkich, a może być, że wielu jéj towarzyszyło i odprowadzało.

28. *Puściła wolno Abrę swoję.* Sprawiedliwie, gdyż pomogła Judycie powrócić wolność narodowi, służąc jéj i towarzysząc.

29. *I płakał.* Obchodząc obrzędy pogrzebu.—*Przez siedm dni.* Podług ceremoniału żydowskiego, o którym, patrz Ekkl. 22, 13: *Żałoba po umarłym, przez siedm dni.*

Koniec księgi Judyty.

Wprowadzenie do księgi Estery.

Księga Estery opowiada zdarzenie z historyi ludu żydowskiego, zaszłe pod Aswerusem, królem Perskim, którym był według jednych Xerxes Wielki, według innych zaś, Daryusz, syn Histaspa, albo Artaxerxes Długoręki. Ester Izraelitka, zostawszy żoną Aswerusa na miejscu królowéj Wasti, wyjednała u króla odwołanie edyktu ogłaszającego wyrok śmierci na wszystkich Żydów, i to sprawiła, iż Aman, minister Aswerusa, a główny nieprzyjaciel Żydów, zginął na szubienicy, którą sam kazał był wznieść dla Mardocheusza, stryja Estery.

Księga ta została napisana językiem hejbrajskim. O autorze zaś jéj pewnéj wiadomości nie mamy; najpowszechniéj przyznawaną jest Mardocheuszowi. Autor chciał przekazać potomności to zdarzenie, z którego jawnie się okazuje przedziwna mądrość opatrzności Boga, obracającego zuchwałe zamiary pysznych na własne ichże upokorzenie, i na wywyższenie słabych i pokornych, będących przedmiotem niesprawiedliwego ucisku.

Allegorycznie, Aswerus oznacza Chrystusa; Ester Najświętszą Maryą Pannę i Kościół; Mardocheusz, duszę wierną; Aman i Wasti przyobrażają czarta, ciało i świat. *(Korneliusz a Lapide, na tę księgę).*

LIBER ESTHER.

CAPUT 1.

KSIĘGA ESTERY.

ROZDZIAŁ 1.

O godach Aswera na które królowa przyjść nie chciała, i o złożeniu jéj z królestwa.

1. In diebus Assueri, qui regnavit ab India usque Aethiopiam super centum viginti septem provincias;

1. Za dni Asswerusa, który panował od Indiéy aż do Ethyopiéy nad stem dwiemadźiesty y śiedmią krain;

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Za dni Aswerusa.* LXX. nazywają go Artaxerxem. Aswerusa tego jedni nazywają Daryuszem Histaspem; inni, Kambyzesem; inni, Artaxerxem Mnemonem; inni, Artaxerxem Longimanem; inni nakoniec, Astyagem ojcem Daryusza Medyjskiego. Patrz Serar. kwest. 3.

2. quando sedit in solio regni sui, Susan civitas regni ejus exordium fuit.

3. Tertio igitur anno imperii sui fecit grande convivium cunctis principibus, et pueris suis, fortissimis Persarum, et Medorum inclytis, et praefectis provinciarum coram se,

4. ut ostenderet divitias gloriae regni sui, ac magnitudinem, atque jactantiam potentiae suae, multo tempore, centum videlicet et octoginta diebus.

5. Cumque implerentur dies convivii, invitavit omnem populum, qui inventus est in Susan, a maximo usque ad minimum, et jussit septem diebus convivium praeparari in vestibulo horti et nemoris, quod regio cultu, et manu consitum erat.

6. Et pendebant ex omni parte tentoria aerii coloris et carbasini ac hyacinthini, sustentata funibus byssinis, atque purpureis, qui eburneis circulis inserti erant, et columnis marmoreis fulciebantur. Lectuli quoque aurei et argentei, super pavimentum smaragdino et pario stratum lapide, dispositi erant; quod mira varietate pictura decorabat.

7. Bibebant autem, qui invitati erant, aureis poculis, et aliis atque aliis vasis cibi inferebantur. Vinum quoque, ut magnificentia regia dignum erat, abundans, et praecipuum ponebatur.

8. Nec erat, qui nolentes cogeret ad bibendum, sed sicut rex statuerat, praeponens mensis singulos de principibus suis, ut sumeret unusquique, quod vellet.

9. Vasthi quoque regina fecit convivium feminarum in palatio, ubi rex Assuerus manere consueverat.

10. Itaque die septimo, cum rex esset hilarior, et post nimiam potationem incaluisset mero, praecepit Maumam et Bazatha, et Harbona et Bagatha, et Abgatha, et Zethar et Charchas, septem eunuchis, qui in conspectu ejus ministrabant.

2. gdy śiedźiał na stolicy królestwa swego, Susan miasto królestwa iego początkiem było.

3. Trzećiego tedy roku panowania swego, sprawił wielką ucztę wszytkim ksiażętóm y służebnikóm swoim, namożnieyszym z Persów y nazacnieyszym z Medów, y starostóm krain przed sobą,

4. aby okazał bogactwa chwały królestwa swego, y wielkość a chlubę możności swéy, przez długi czas, to iest przez sto y ośmdźieśiąt dni.

5. A gdy się dni uczty dokończyły, wezwał wszytkiego ludu który się nalazł w Susan, od nawiętszego aż do namnieyszego: y kazał przez śiedm dni ucztę nagotować w weszćiu ogrodu y gaiu, który królewską ozdobą y ręką był szczepiony.

6. Y wiśiały po wszytkich stronach opony białe, y zielone, y biancyntowe, zawieszone na sznurach biśiorowych, y szarłatnych, które były przez kolca kości słoniowéy przewleczone, y na słupiech marmurowych zawieszone. Łóżka też złote y śrébrne rozłożone były na tle smaragdowym y marmurowym kamieniem położonym, które dźiwną rozmaitośćią malowanie zdobiło.

7. A którzy byli naproszeni, pili z kubków złotych, y na inszych y inszych naczyniach wnoszono potrawy. Wina też, tak iako wielmożnośći królewskiéy przystało, dostatkiem a co nalepszego nalewano.

8. A niebył ktoby niechcących do pićia przymuszał: ale iako był król postanowił przystawuiąc do stołów po iednemu z ksiażąt swoich, aby każdy brał coby chćiał.

9. Vasthi też królowa sprawiła ucztę prze białegłowy na pałacu, gdźie król Asswerus mieszkać był zwykł.

10. A tak dnia śiódmego, gdy sobie król podweselił a po zbytnim pićiu zagrzał się winem, roskazał Maumam y Bazatha, y Harbona, y Bagatha, y Abgatha, y Zethar, y Charchas, śiedmi rzezańcóm, którzy przed oczyma iego służyli,

Salian. tom 5, roku świata 3590, od w. 2 i daléj.—*Od Indyi aż do Etyopii.* Z tych pierwsza wschodnią, a druga zachodnią granicę stanowiły.— *Nad stem dwudziesty i siedmią krain.* Te krainy w hebr. nazywają się *medinoth*, co znaczy: sądzić. Były to Satrapije, czyli prefektury, do których zarządu i domierzenia sprawiedliwości, bywali naznaczani satrapi i prefektowie.

2. *Susan miasto.* Miasto stołeczne Persyi, położone nad rzeką Choaspis. Brało nazwę od mnóstwa lilij które tam rosły.— *Królestwa jego początkiem było.* Pierwéj wprawdzie królować był zaczął, bo już trzeci rok był jego panowania, jak widać z w. nast.; lecz było jakby uzupełnieniem zajętego posiadania, zamieszkanie w Suzie, mieście stołecznem, pierwotnéj stolicy swéj; i wyraz *początek*, położony zamiast *pierwsze miasto*, dla tegoż w hebr. i chald. zamiast wyrazu: *początek* użyto: *stolica.*

3. *Najmożniejszym.* W hebr. *satrapom i książętom.*

4. *To jest: przez sto i ośmdziesiąt dni.* Czyli przez sześć miesięcy.

5. *A gdy się dni uczty dokonały.* W ostatnim tygodniu szóstego miesiąca, dla wszystkich mieszkańców stolicy dał ucztę, nie wyłączając nawet ówczasowych książąt i satrapów.—*W wejściu ogrodu i gaju.* U wnijścia do ogrodów królewskich.

6. *Sznurach bisiorowych.* Pewny rodzaj najcieńszego płótna, z którego kręcono sznury.— *Łóżka.* Nie do spania zrobione, lecz do siedzenia przy uczcie.— *Szmaragdowym.... kamieniem.* W hebr. *kahat*, podług Rabina Dawida, był to rodzaj twardego kamienia, podobny do marmuru. Chal. tłumaczy przez: *kryształy.*— *Dziwną rozmaitością malowanie zdobiło.* Kamienie różnych barw tak były ułożone, iż wyobrażały ludzi, zwierzęta, drzewa i t. p.

7. *Na inszych i inszych.* Co oznacza liczebność i rozmaitość kubków, i wielkie mnóstwo naczyń stołowych; a chociaż tekst pisma nie wymienia, podobna jednak do prawdy, że były złote i srebrne.

8, *A niebył ktoby nie chcących do picia przymuszał.* Pokazuje się, że podług zwyczaju Perskiego zmuszano do picia biesiadników, a zaproszonych na tę ucztę chciał mieć wolnymi od zmuszenia.—*Przystawując do stołów po jednemu.* Na dozórców stołowych byli wybrani ludzie znakomici, żeby wszystko odbywało się w pokoju, przystojnie i podług woli królewskiéj.

9. *Sprawiła ucztę.* Również z królewską wystawnością i nie w podwórzu, lecz w pałacu królewskim, jak tego wymagała skromność i uczciwość kobieca.

10. *Maumam.* W grec. *Aman*, i zdaje się, że ten sam, który poźniéj na krzyżu został powieszonym. Żydzi jednak tego o którym w w. 14 wzmianka *Mamucham*, uważają za Amana.—*Rzezańcom.* Dworzanom, *satrapom*, jak w chald.

11. ut introducerent reginam Vasthi coram rege, posito super caput ejus diademate, ut ostenderet cunctis populis et principibus pulchritudinem illius; erat enim pulchra valde.

12. Quae renuit, et ad regis imperium, quod per eunuchos mandaverat, venire contemsit; unde iratus rex, et nimio furore succensus

13. interrogavit sapientes, qui ex more regio semper ei aderant, et illorum faciebat cuncta consilio, scientium leges, ac jura majorum

14. (erant autem primi et proximi, Charsena et Sethar, et Admatha et Tharsis, et Mares et Marsana, et Mamuchan, septem duces Persarum, atque Medorum, qui videbant faciem regis, et primi post eum residere soliti erant),

15. cui sententiae Vasthi regina subjaceret, quae Assueri regis imperium, quod per eunuchos mandaverat, facere noluisset.

16. Responditque Mamuchan, audiente rege, atque principibus: Non solum regem laesit regina Vasthi, sed et omnes populos, et principes, qui sunt in cunctis provinciis regis Assueri.

17. Egredietur enim sermo reginae ad omnes mulieres, ut contemnant viros suos, et dicant: Rex Assuerus jussit, ut regina Vasthi intraret ad eum, et illa noluit.

18. Atque hoc exemplo omnes principum conjuges Persarum atque Medorum, parvipendent imperia maritorum: unde regis justa est indignatio.

19. Si tibi placet, egrediatur edictum a facie tua, et scribatur juxta legem Persarum atque Medorum, quam praeteriri illicitum est, ut nequaquam ultra Vasthi ingrediatur ad regem, sed regnum illius altera, quae melior est illa, accipiat.

20. Et hoc in omne (quod latissimum est) provinciarum tuarum divulgetur imperium, et cunctae uxores tam majorum, quam minorum deferant maritis suis honorem.

21. Placuit consilium ejus regi et principibus, fecitque rex juxta consilium Mamuchan,

22. et misit epistolas ad universas provincias regni sui, ut quaeque gens audire et legere poterat, diversis linguis et litteris, esse viros principes ac majores in domibus suis, et hoc per cunctos populos divulgari.

11. aby wwiedli królową Vasthi przed króla, włożywszy na głowę iéy koronę, aby okazał wszytkim ludźiom y kśiążętom piękność iéy, bo barzo piękna była.

12. Która zbraniała się, y na królewskie roskazanie, które był przez rzezańca wskazał, przyść niechćiała. Przeto król rozgniewany, y wielką popędliwośćią zapalony,

13. spytał mędrców którzy według zwyczaiu królewskiego zawżdy przy nim byli, y za ich radą wszytko czynił, którzy umieli ustawy y prawa przodków:

14. (a byli piérwszy y nabliższy, Charsena y Sethar, y Admatha, y Tharis, y Mares, y Marsana, y Mamuchan, śiedm kśiążąt Perskich y Medskich, którzy patrzali na oblicze królewskie, y piérwszy po nim zwykli byli śiadać,)

15. któremu wyrokowi Vasthi królowa podległa, która roskazania Asswerusa króla, które przez rzezańce wskazał, uczynić niechćiała.

16. Y odpowiedźiał Mamuchan co król słyszał y kśiążęta: Nie tylko króla obraźiła królowa Vasthi, ale y wszytkie narody y kśiążęta, które są po wszytkich źiemiach króla Asswerusa.

17. Bo wynidźie mowa królowéy do wszytkich niewiast, że wzgardzą męże swe, y rzeką: Król Asswerus kazał aby królowa Vasthi weszła do niego, a ona niechćiała.

18. Y tym przykładem wszytkie żony kśiążąt Perskich y Medskich lekce sobie będą ważyć mężów roskazania. Przetóż słuszny jest królewski gniew.

19. Jeślić się podoba, niech wynidźie wyrok od oblicza twego, a niech będźie napisan wedle prawa Persów y Medów, którego się przestępować nie godźi, aby żadną miarą więcéy Vasthi do króla nie wchodźiła, ale królestwo iéy insza, która iest lepsza niż ona, otrzymała.

20. A to po wszytkim państwie (które iest barzo szérokie) źiem twoich niech będźie obwołano, y wszytkie żony tak wielkich iako y małych niech wyrządzaią cześć małżonkom swoim.

21. Podobała się rada iego królowi y kśiążętóm: y uczynił król według rady Mamuchan,

22. y rozesłał listy po wszech źiemiach królestwa swego, aby każdy naród słyszeć y czytać mógł, różnemi ięzyki y pismy, że mężowie są przednieyszymi y starszymi w domiech swoich: y żeby to po wszech narodach obwołano.

12. *Która zbraniała się.* Poważni pisarze postępek królowéj uniewinniają. „Rozsądniejsza od nierozumnego króla, nie chcąc wystawić się na widowisko dla mężczyzn, krępowana wstydem, rozkazu nieusłuchała“, mówi Sulpicyusz. Może w odmówieniu, za wiele dumy okazała.

13. *Spytał mędrców.* Uczynił to, czego rozgniewani czynić nie zwykli, t. j. poradził się mędrców. Zdaje się, że to nie jawnie uczynił, lecz na osobności, w radzie królewskiéj.

15. *Któremu wyrokowi Wasti królowa podległa.* O królowéj tak mówi król, jakoby ona stała się winną jakiéj zbrodni, co doradzcom do pochlebiania wprawnym podało zręczność, iż doradzili, żeby ją królestwa pozbawić.

17. *Bo wynijdzie mowa królowéj.* Rozgłosi się postępek królowéj, i wszystkie niewiasty ośmielone przykładem królowéj, nie zechcą być posłusznemi małżonkom swoim. Widoczna rzecz, że niedołężne było rozumowanie radzcy owego, i że dla tego tak mówił, żeby rozgniewanemu królowi było na rękę.

19. *Którego się przestępować nie godzi.* I dla tego, nawet sam król, który to prawo postanowił, dla żadnego powodu odwołać go nie może.— *Aby żadną miarą więcéj Wasti do króla niewchodziła.* Niesprawiedliwy wydano wyrok przeciw niewinnéj królowéj, którą chociażbyśmy uznali winną jakiegoś grzechu, to ten nie był tak ciężkim, żeby zań usunąć z królestwa.

22. *Mężowie,* Małżonkowie.—*Starszymi.* Panami.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI ESTERY.

Tych ksiąg nie tylko pierwsze dziesięć rozdziałów, które po żydowsku mamy, ale i siedm rozdziałów ostatnich, których teraz po żydowsku nie mamy, za pewne słowo Boże mają być przyjmowane, jako o tém świadczą Concylia, i oycowie starzy. Co Bellarminus szeroko opisuje, który też dowodzi, że ten Asswerus małżonek Esther, inszy być nie mógł jedno Artaxerxes, którego Longimanem zwano.

CAPUT II.

1. His ita gestis, postquam regis Assueri indignatio deferbuerat, recordatus est Vasthi, et quae fecisset, vel quae passa esset;
2. dixeruntque pueri regis, ac ministri ejus: Quaerantur regi puellae virgines ac speciosae,
3. et mittantur qui considerent per universas provincias puellas speciosas et virgines: et adducant eas ad civitatem Susan, et tradant eas in domum feminarum sub manu Egei eunuchi, qui est praepositus et custos mulierum regiarum: et accipiant mundum muliebrem, et cetera ad usus necessaria.
4. Et quaecumque inter omnes oculis regis placuerit, ipsa regnet pro Vasthi. Placuit sermo regi, et ita, ut suggesserant, jussit fieri.
5. Erat vir Judaeus in Susan civitate, vocabulo Mardochaeus filius Jair, filii Semei, filii Cis, de stirpe Jemini,
6. qui translatus fuerat de Jerusalem eo tempore, quo Jechoniam regem Juda Nabuchodonosor rex Babylonis transtulerat, *(4. Reg. 24, 15. Infr. 11, 4).*
7. qui fuit nutritius filiae fratris sui Edissae, quae altero nomine vocabatur Esther; et utrumque parentem amiserat, pulchra nimis, et decora facie. Mortuisque patre ejus ac matre, Mardochaeus sibi eam adoptavit in filiam.
8. Cumque percrebruisset regis imperium, et juxta mandatum illius multae pulchrae virgines adducerentur Susan, et Egeo traderentur eunucho; Esther quoque inter ceteras puellas ei tradita est, ut servaretur in numero feminarum.
9. Quae placuit ei, et invenit gratiam in con-

ROZDZIAŁ 2.

O wybraniu Estery na królową, i wierności Mardocheusza.

1. To gdy się tak stało, gdy się uśmiérzył gniew króla Asswerusa, wspomniał na Vasthi, y co była uczyniła, abo co ućiérpiała:
2. y rzekli dworzanie królewscy y służebnicy iego: Niech szukaią królowi dźiéweczek panienek y nadobnych,
3. y niech roześlą którzyby wypatrzyli po wszytkich krainach dźiéweczki piekne y panny: y niech ie przywiodą do miasta Susan, y oddadzą ie do domu białychgłów pod rękę Egeia rzezańca, który iest hochmistrzem y stróżem białychgłów królewskich, y niech wezmą ochędóstwa białogłowskie, y inne rzeczy do potrzeby.
4. A któraby się ze wszytkich oczom królewskim podobała, ta niech króluie miasto Vasthi. Podobała się mowa królowi, y tak iako byli podali uczynić roskazał.
5. Był mąż Żydowin w mieśćie Susan, imieniem Mardocheusz, syn Jair, syna Semei, syna Cis, z pokolenia Jemini,
6. który był przenieśiony z Jeruzalem na on czas, gdy Nabuchodonozor król Babiloński, przeniósł był Jechoniasza króla Judzkiego;
7. który wychował córkę brata swego Edissę, którą drugim imieniem zwano Esther: y obudwu rodźiców straćiła, była piękna barzo y wdzięczney twarzy. A po śmierci oyca y matki iéy, przywłaszczył ią sobie Mardocheusz za córkę.
8. A gdy się rozgłośiło królewskie roskazanie, a według roskazania iego wiele pięknych panien do Susan przywodzono, y Egeiowi rzezańcowi oddawano: Esther też między innémi pannami oddano mu, aby była chowana w poczćie białychgłów.
9. Która sie iemu spodobała, y nalazła łaskę

R. 2. — 1. *Wspomniał na Wasti.* Porównywając grzech jéj lekki z ciężką karą; przypomniawszy jéj życzliwość i dawne z nią stosunki, ulitował się nad nią.

2. *Niech szukają królowi dzieweczek.* Szukają nowéj żony dla Aswera, żeby tę pojąwszy, przestał tęsknić za pierwszą.

3. *Ochędóstwo białogłowskie.* Ubiory niewieście, i to wszystko co do stroju należy.

5. *Syn Jair, syna Semei, syna Cis.* Imiona te były często używanemi w pokoleniu Benjamina, okazuje się to z mężczyzn, którzy żyli za czasu Saula i Dawida, których imiona, do tych podobne wspomina historya w ks. Król. Mogło też być, iż Mardocheusz pochodził z rodu Saula przez Jonatę i Mifibozeta.—*Z pokolenia Jemini.* Który jest tymże samym Benjaminem.

6. *Który był przeniesiony.* Zaimek względny *który*, odnosi się do Mardocheusza: on bowiem był przeniesionym, albo sam, albo w osobie dziada, lub pradziada, jeśli się w niewoli urodził. Tak I. Ezdr. 2, 2, powiedziano, że Zorobabel, Jozue i Nehemiasz powrócili do Jeruzalem z niewoli, do której zaprowadzonymi byli przez Nabuchodonozora, którzy jednak nigdy nie widzieli Jerozolimy, ani ztamtąd nie byli wzięci, ale ich rodzice.

7. *Córkę brata swego.* W hebr. córka stryja Mardocheusza; w grec. też powiedziano córka Aminadaba brata ojca Mardocheuszowego, z czém zgadza się chald. Serar. takoż mniema, że w teks. łac. opuszczono wyraz *ojca*, i czytać należy: *córkę brata ojcowskiego.*—*Edissę.* Wyraz hebr. *hadassath,* znaczy mirtową; gdyż *hadas*, po hebr. znaczy mirt.— *Ester.* W hebr. Ester: imię to różnie się tłumaczy; albo oznacza: *niszcząca skrytość,* albo, *poszukiwanie leków,* albo, *lekarstwo synogarlicy,* albo, *piękna jak księżyc.*

9. *Która się jemu podobała.* T. j. rzezańcowi, jak sądzą Watabl, Kajetan, Emm. Sa i Salian, chociaż inaczéj rozumie Seraryusz; nie zaraz bowiem dziewczęta

spectu illius. Et praecepit eunucho, ut acceleraret mundum muliebrem, et traderet ei partes suas, et septem puellas speciosissimas de domo regis, et tam ipsam, quam pedissequas ejus ornaret atque excoleret.

10. Quae noluit indicare ei populum et patriam suam; Mardochaeus enim praeceperat ei, ut de hac re omnino reticeret.

11. Qui deambulabat quotidie ante vestibulum domus, in qua electae virgines servabantur, curam agens salutis Esther, et scire volens, quid ei accideret.

12. Cum autem venisset tempus singularum per ordinem puellarum, ut intrarent ad regem, expletis omnibus, quae ad cultum muliebrem pertinebant, mensis duodecimus vertebatur; ita duntaxat, ut sex mensibus oleo ungerentur myrrhino, et aliis sex quibusdam pigmentis et aromatibus uterentur.

13. Ingredientesque ad regem, quidquid postulassent ad ornatum pertinens, accipiebant, et ut eis placuerat, compositae de triclinio feminarum ad regis cubiculum transibant.

14. Et quae intraverat vespere, egrediebatur mane, atque inde in secundas aedes deducebatur, quae sub manu Susagazi eunuchi erant, qui concubinis regis praesidebat; nec habebat potestatem ad regem ultra redeundi, nisi voluisset rex, et eam venire jussisset ex nomine.

15. Evoluto autem tempore per ordinem, instabat dies, quo Esther filia Abihail fratris Mardochaei, quam sibi adoptaverat in filiam, deberet intrare ad regem. Quae non quaesivit muliebrem cultum, sed quaecumque voluit Egeus eunuchus custos virginum, haec ei ad ornatum dedit. Erat enim formosa valde, et incredibili pulchritudine, omnium oculis gratiosa et amabilis videbatur.

16. Ducta est itaque ad cubiculum regis Assueri mense decimo, qui vocatur Tebeth, septimo anno regni ejus.

17. Et adamavit eam rex plus quam omnes

w oczach iego. Y roskazał rzezańcowi aby iéy dano co rychléy ochędostwo białogłowskie, y dał iéy część iéy, y śiedm pąnienek co napięknieyszych z domu królewskiego, y tak onę iako i służebne panny iéy, przybrał y ozdobił.

10. Która niechciała mu oznaymić narodu y oyczyzny swoiey: bo iéy był kazał Mardocheusz, aby o téy rzeczy zgoła milczała.

11. Który przechadzał się co dźień przed śienią domu, w którym wybrane panny chowano, staraiąc się o zdrowiu Esther, i chcąc wiedźieć coby się z nią działo.

12. A gdy przyszedł czas każdéy porządkiem panienki, żeby wchodźiły do króla, wszytko wykonawszy co do ochędostwa białogłowskiego przynależało, mieśiąc się dwanasty toczył, wszakże tak, że przez sześć mieśięcy mazały się oleykiem z mirry, a przez drugie sześć barwiczek y rzeczy wonnych używały.

13. A wchodząc do króla, o cokolwiek prośiły do ochędostwa należącego brały: y iako się im podobało ubrawszy się z domu fraucymeru przechodziły do łożnice królewskiéy.

14. A która weszła wieczór, rano zaś wychodźiła, y ztamtąd do wtórego domu odprowadzona była, który był pod ręką Susagazy rzezańca, który był nad nałożnicami królewskimi przełożony: a niemiała wolnośći wróćić sie więcéy do króla, ażby król chciał, a mianowićie iéy przyśdź roskazał.

15. A gdy przeminął czas porządkiem, przychodźił dźień którego Esther córka Abihail brata Mardocheuszowego, którą był sobie wźiął za córkę, miała wniśdź do króla: która nie szukała stroiów białogłowskich, ale cokolwiek chciał Egeusz rzezaniec stróż panien, to iéy dał na ochędostwo. Bo była barzo piękna, a niewymowną cudnośćią oczam wszytkich zdała się wdzięczną y miłą.

16. W wiedźiona tedy iest do pokoiu króla Aswerusa mieśiąca dźieśiątego, który zowią Tebeth, śiódmego roku królestwa iego.

17. Y umiłował ią król więcéy, niż wszytkie

były dopuszczanemi przed oblicze królewskie.—*Rozkazał rzezańcowi.* Innemu, podwładnemu sobie rzezańcowi.—*Dano co rychléj ochędostwo białogłowskie.* Żeby co najprędzéj dał ubiory niewieście, suknie, łańcuch złoty i inne rzeczy do ubrania potrzebne.—*Dał jéj część jéj.* Jestto fraza hebrajska, a oznacza ubiory żeńskie, które jéj dawano, jako i innym. Albo przez część jéj, rozumie się wydzielenie pokarmów z królewskiego stołu, które dawano i owym młodzianom. Dan. 1, 5.—*Siedm panienek.* Któreby były przy niéj jako służebnice i dla oznaki szacunku.

10. *Która niechciała mu oznajmić narodu.* Nie trzeba rozumieć, jakoby pytającemu nie chciała wskazać ojczyzny swéj, lecz oznacza, że nigdy nie mówiła o ojczyznie, jako nie pytana o nią. Dla tego niektórzy tłumaczą z hebr. *Przytém, Estera nie wskazywała narodu swego, ani rodzinnéj ziemi.* A dla tego nie była pytana, ponieważ, jako w Suzie urodzona, była uważaną za suziankę i persyankę.—*Aby o téj rzeczy zgoła milczała.* Ażeby nią niepogardzano, jako dzieckiem rodu niewolniczego; albo, żeby nieobudziła nienawiści ku swojemu narodowi w Persach i Medach; albo z Bożego natchnienia, ażeby opatrzność Boska nad Żydami tém oczywistszą się okazała.

12. *Olejkiem z mirry.* Z mirry wyrobionym, jak widać z grec. i hebr. Posługuje zaś taki olejek do zniszczenia wszelkiéj niemiłéj woni ciała i potu, a także do wygładzenia i zmiękczenia ciała.—*Rzeczy wonnych.* Które były odmiennéj, najmilszéj woni.

13. *A wchodząc do króla.* Zanim się stawiły przed królem, potrzebowały tego, w co się ustroić chciały; a wszystko było im danem.—*Fraucymeru.* Mieszkanie kobiet.

14. *Do wtórego domu.* Innego.

15. *Nie szukała strojów białogłowskich.* T. j. nadzwyczajnych.

16. *Wwiedziona tedy jest do pokoju króla Aswera.* W niczém tu Estera nie grzeszna; gdyż te, które do króla wprowadzano, stawały się jego nałożnicami, t. j. żonami niższego rzędu, chyba, że którą z nich chciał wynieść na godność królowéj. Że zaś Estera została żoną niewiernego, stało się to z woli Bożéj, ażeby to małżeństwo stało się narzędziem narodowego szczęścia dla żydów.—*Miesiąca dziesiątego.* Który naszemu Grudniowi odpowiada.

17. *Miłosierdzie.* Względy.

mulieres, habuitque gratiam et misericordiam coram eo super omnes mulieres, et posuit diadema regni in capite ejus, fecitque eam regnare in loco Vasthi.

18. Et jussit convivium praeparari permagnificum cunctis principibus et servis suis pro conjunctione et nuptiis Esther. Et dedit requiem universis provinciis, ac dona largitus est juxta magnificentiam principalem.

19. Cumque secundo quaererentur virgines et congregarentur, Mardochaeus manebat ad januam regis;

20. necdum prodiderat Esther patriam et populum suum, juxta mandatum ejus. Quidquid enim ille praecipiebat, observabat Esther, et ita cuncta faciebat, ut eo tempore solita erat, quo eam parvulam nutriebat.

21. Eo igitur tempore, quo Mardochaeus ad regis januam morabatur, irati sunt Bagathan, et Thares duo eunuchi regis, qui janitores erant, et in primo palatii limine praesidebant, volueruntque insurgere in regem, et occidere eum.

22. Quod Mardochaeum non latuit, statimque nuntiavit reginae Esther, et illa regi ex nomine Mardochaei, qui ad se rem detulerat.

23. Quaesitum est, et inventum; et appensus est uterque eorum in patibulo. Mandatumque est historiis, et annalibus traditum coram rege.

niewiasty, a miała przed nim łaskę y miłośierdźie nad wszytkie białegłowy, y włożył na głowę iéy koronę królestwa, y uczynił że królowała na mieyscu Vasthi.

18. Y roskazał nagotować ucztę barzo wielką, prze wszytkie kśiążęta y służebniki swoie, na pojęćie y na wesele Esther. Y dał odpoczynienie wszytkim źiemiam, y rozdawał dary według wielmożnośći kśiążęcéy:

19. A gdy powtóre szukano y zbierano panny, Mardocheusz śiadał u drzwi królewskich;

20. a Esther iescze była nie oznaymiła oyczyzny y narodu swego, według roskazania iego. Bo cokolwiek on roskazał, strzegła Esther: y tak wszytko czyniła iako na on czas zwykła była, gdy ią malutką wychowywał.

21. Tego tedy czasu, gdy Mardocheusz śiedźiał u drzwi królewskich, rozgniewali się Bagathan i Thares dwa rzezańcy królewscy, którzy byli odźwiernymi, a u pierwszego progu pałacu śiadali: y chcieli się targnąć na króla y zabić go.

22. Co nie było tayno Mardocheuszowi, y wnet oznaymił królowéy Esther, a ona królowi imieniem Mardocheusza, który do niéy rzecz był doniósł.

23. Dowiadowano się, y naleźiono, y obieszono obu na szubienicy. Y podano to do historiy y w kroniki wpisano przed królem.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O wyjednanym przez Amana wyroku zguby dla Żydów, i smutku niewinnie potępionych.

1. Post haec rex Assuerus exaltavit Aman filium Amadathi, qui erat de stirpe Agag, et posuit solium ejus super omnes principes, quos habebat.

2. Cunctique servi regis, qui in foribus palatii versabantur, flectebant genua, et adorabant Aman; sic enim praeceperat eis imperator. Solus Mardochaeus non flectebat genu, neque adorabat eum.

3. Cui dixerunt pueri regis, qui ad fores pa-

1. Potym król Asswerus wywyższył Amana syna Amathy, który był z rodu Agag: y wystawił stolicę iego nade wszytkie kśiążęta które miał.

2. Y wszyscy słudzy królewscy, którzy we drzwiach pałacu byli, klękali y kłaniali się Amanowi, bo im tak był Pan roskazał. Sam Mardocheusz nie klękał, ani mu się kłaniał.

3. Któremu rzekli słudzy królewscy, którzy prze-

18. *I dał odpocznienie wszystkim ziemiom.* Podatki umniejszając. Józef uważa, iż przez to oznacza się narodowa uroczystość, z powodu zaślubin nakazana.—*Książęcéj.* Godnéj książęcia.

19. *A gdy powtóre szukano i zbierano panny.* Nie oznacza, żeby po zaślubinach z Esterą znowu szukano panien; lecz zdaje się, że powtarza to co zrobiono po usunięciu Wasti, dla dodania historyi dwóch rzezańców, co zaszło w owym czasie, gdy na nowo szukano panien do powtórnego małżeństwa króla, jak szukano ich przedtém do pierwszego, które zawierał z Wasti. Tak sądzą Watabl, Sa, Sanchez, Salian, i Seraryusz. Po dwakroć więc szukano panien: pierwszy raz kiedy się żenił z Wasti; a drugi raz, gdy pojmował Esterę. Jeśliby zaś zdawało się komu, iż po zawartém już małżeństwie z Esterą zebrano panienki, niech rozumie, że się to stało z niepowściągliwości króla, szukającego wielu dla siebie żon i nałożnic.

21. *Czasu, gdy Mardocheusz.* Nie ten to czas, w którym panien szukano, ale poźniejszy, t. j. gdy Estera została żoną i godność królowéj otrzymała.—*Rozgniewali się... dwa rzezańcy.* Albo z powodu usunięcia Wasti; albo, że Ester i Mardocheusz zostali wyniesionymi; albo, że sprzyjając sprawie macedońskiéj, życzliwi Amanowi Macedończykowi, sprzysięgli się byli na króla.

22. *Nie było tajno Mardocheuszowi.* Bo wydawał tajemnicę Barnabaz służącemu drugiego z tych rzezańców; tak mniema Józef.

23. *Obieszono... na szubienicy.*—Ukrzyżowano. *Przed królem.* Z woli i rozkazu króla.

R. 3.—1. *Wywyższył Amana.* Jedni go uważają za Persa, inni za Amalekitę, lub Macedończyka. Bardzo do prawdy podobna, że ojciec jego był Macedończykiem, a matka Persyanką, co do miejscowości Aggejczykiem, albo Bugejczykiem, a sami przodkowie byli Amalekitami; a tak, każde twierdzenie ma zasadę swoję, i żadna się innym nie sprzeciwia.—*Z rodu Agag.* Największéj znanym jest ten król z ks. I. Król. 15, 8.—*Wystawił stolicę jego.* Podobnie jak Ewilmerodach król Babiloński wywyższając Joachima: *Postawił stolicę jego nad stolicę królów, którzy byli z nim w Babilonie.* IV. Król. 25, 28.

2. *Nie klękał, ani mu się kłaniał.* Królowie Perscy cześć boską od swych poddanych odbierać chcieli; podobnéj czci żądał Aman i dla siebie, a któréj wręcz Mardocheusz odmawiał.

latii praesidebant: Cur praeter ceteros non observas mandatum regis?

4. Cumque hoc crebrius dicerent, et ille nollet audire, nuntiaverunt Aman, scire cupientes, utrum perseveraret in sententia; dixerat enim eis, se esse Judaeum.

5. Quod cum audisset Aman, et experimento probasset, quod Mardochaeus non flecteret sibi genu, nec se adoraret, iratus est valde,

6. et pro nihilo duxit in unum Mardochaeum mittere manus suas; audierat enim quod esset gentis Judaeae, magisque voluit omnem Judaeorum, qui erant in regno Assueri, perdere nationem.

7. Mense primo (cujus vocabulum est Nisan) anno duodecimo regni Assueri, missa est sors in urnam, quae Hebraice dicitur phur, coram Aman, quo die et quo mense gens Judaeorum deberet interfici; et exivit mensis duodecimus, qui vocatur Adar.

8. Dixitque Aman regi Assuero: Est populus per omnes provincias regni tui dispersus, et a se mutuo separatus, novis utens legibus et ceremoniis, insuper et regis scita contemnens. Et optime nosti, quod non expediat regno tuo, ut insolescat per licentiam.

9. Si tibi placet, decerne, ut pereat, et decem millia talentorum appendam arcariis gazae tuae.

10. Tulit ergo rex annulum, quo utebatur, de manu sua, et dedit eum Aman filio Amadathi de progenie Agag, hosti Judaeorum,

11. dixitque ad eum: Argentum, quod tu polliceris, tuum sit: de populo age, quod tibi placet.

12. Vocatique sunt scribae regis mense primo Nisan, tertiadecima die ejusdem mensis, et scriptum est, ut jusserat Aman, ad omnes satrapas regis, et judices provinciarum, diversarumque gentium, ut quaeque gens legere poterat, et audire pro varietate linguarum ex nomine regis Assueri, et litterae signatae ipsius annulo,

13. missae sunt per cursores regis ad univer-

de drzwiami pałacu śiadali: Przecz mimo insze nie zachowuiesz przykazania królewskiego?

4. A gdy to często mawiali, a on słuchać niechćiał, powiedzieli Amanowi, chcąc wiedzieć, będźieli trwał w przedsięwzięciu: bo im był powiedźiał, że był żydem.

5. Co gdy usłyszał Aman, y samą rzeczą doznał, że Mardocheusz nie klękał przed nim, ani mu się kłaniał, rozgniewał się barzo,

6. y za nic sobie nie miał na iednego Mardochesza puśćić ręce swe, bo był usłyszał, że był narodu żydowskiego, y raczéy chćiał wytraćić wszytek naród żydów, którzy byli w królestwie Asswerusowym.

7. Mieśiąca piérwszego (który zowią Nisan) roku dwunastego królestwa Asswerusowego, rzucono los w banię, który po Hebreysku zowią Phur, przed Amanem, któregoby dnia, y którego mieśiąca naród żydowski miał bydź wygubiony, y wyszedł księżyc dwunasty, który zowią Adar.

8. Y rzékł Aman królowi Asswerusowi: Jest lud po wszytkich krainach królestwa twego rozproszony, y sam od śiebie różny, nowych praw y ceremoniy używaiący, nad to y królewskim roskazaniem gardzący. A wiész barzo dobrze że nie iest pożyteczno królestwu twoiemu, aby się miał rospuszczać przez swą wolą.

9. Jeślić się podoba, wyday wyrok, aby zginał, a dźieśięć tyśięcy talentów odważę podskarbim skarbu twego.

10. Zdiał tedy król sygnet, którego używał, z ręki swéy, y dał go Amanowi synowi Amadathy z narodu Agag, nieprzyiaćielowi żydowskiemu,

11. y rzékł do niego: Srebro które mi obiecuiesz niech twoie będźie, z ludem czyń coć się podoba.

12. Y przyzwano pisarzów królewskich, pierwszego mieśiąca Nisan, trzynastego dnia tegoż mieśiąca: y napisano iest iako był roskazał Aman, do wszytkich książąt królewskich, y sędźiów krain, y rozmaitych narodów, aby każdy naród czytać mógł, y słyszeć mógł, według różności ięzyków, imieniem króla Asswerusa: a listy zapieczętowane sygnetem iego,

13. rozesłano przez posły królewskie do wszyt-

4. *Bo im był powiedział, że był żydem.* A więc religia mu wzbraniała cześć boską oddawać Amanowi, żeby snadź Aman nie sądził, że przez pychę mu odmawia. Ezdrasz, Nehemiasz i inni, którzy byli w łaskach u królów Perskich, mieli przywilej, jak się zdaje, uwalniający od czci takowéj, jak rozumie Seraryusz. I nie trudno było wyjednać to u królów, po zaszczepieniu w ich umysły wysokiego pojęcia o Bogu prawdziwym.

6. *Za nic sobie nie miał.* Mało ważył.

7. *Miesiąca pierwszego.* Który prawie odpowiada naszemu Marcowi.— *Który po hebrajsku zowią Phur.* Niektórzy uważają, iż wyraz pur, albo phur nie jest hebrajskim lecz perskim; Pagnin jednak uważa za hebrajski, od pierwiastku *phur*, który znaczy: złamać, zetrzeć, a więc oznacza prasę, w któréj się wyciskają jagody i oliwa; a szczegółowie, oznacza naczynie do którego rzucają się losy, a przez zamianę słów, oznacza sam los.—*Który zowią Adar.* Który prawie odpowiada naszemu Lutemu.

8. *Po wszystkich krainach królestwa twojego rozproszony.* Tak, że jeśliby złym był, wszędzie mógłby szkodzić.—*I sam od siebie różny.* A więc łatwo można go ucisnąć.—*Nowych praw... używający.* T. j. w Persyi, bo skądinąd prawa żydowskie były najdawniejszemi. Nowe prawa i religią wprowadzić do rzeczypospolitéj, niebezpieczno. I pod tym pozorem Aman podaje w nienawiść żydów.—*Królewskiem rozkazaniem gardzący.* Podobnie jak Mardocheusz, nakazanemi pokłonami.—*Przez swą wolę.* Przez co mogą powstać rozruchy, grożące niebespieczeństwem królestwu i ogólnemu pokojowi.

9. *Dziesięć tysięcy talentów.* Srebra, jak jest w teks. hebr., grec. i chald. Talent zawierał w sobie trzy tysiące syklów. Daje Aman tę massę pieniędzy dla tego, żeby przez wytępienie żydów nieumniejszył się skarb królewski; płaci więc dziesięć tysięcy talentów, żeby przyszły ubytek skarbu krajowego zrównoważyć.

10. *Zdjął tedy król sygnet.* Dla zapieczętowania w jego imieniu wyroku przeciw żydom.

13. *Posły.* Patrz r. 8 w. 10.—*Aby pobito... wszystkie żydy.* Którzy ze wszech stron od nieprzyjaciół okrą-

sas provincias, ut occiderent atque delerent omnes Judaeos, a puero usque ad senem, parvulos et mulieres, uno die, hoc est tertiodecimo mensis duodecimi, qui vocatur Adar, et bona eorum diriperent.

14. Summa autem epistolarum haec fuit, ut omnes provinciae scirent, et pararent se ad praedictam diem.

15. Festinabant cursores, qui missi erant, regis imperium explere. Statimque in Susan pependit edictum, rege et Aman celebrante convivium, et cunctis Judaeis, qui in urbe erant, flentibus.

kich źiem, aby pobito y wygładzono wszytkie Żydy, od dźiećięćia aż do starca, dźiatki y niewiasty iednego dnia, to iest trzynastego, mieśiąca dwunastego, który zowią Adar, a maiętność ich aby rozszarpali.

14. A summa listów ta była, aby wszytkie krainy wiedźiały, a nagotowały się na dźień przerzeczony.

15. Spieszyli się posłowie, których było posłano, aby roskazanie królewskie wypełnili. Y natychmiast w Susan przybito wyrok, gdy król y Aman bieśiadowali, a wszyscy Żydowie, którzy byli w mieśćie płakali.

CAPUT IV.

O pośćie trzydniowym Estery, i prośbie jéj za narodem na wymordowanie skazanym.

1. Quae cum audisset Mardochaeus, scidit vestimenta sua, et indutus est sacco, spargens cinerem capiti, et in platea mediae civitatis voce magna clamabat, ostendens amaritudinem animi sui,

2. et hoc ejulatu usque ad fores palatii gradiens. Non enim erat licitum indutum sacco aulam regis intrare.

3. In omnibus quoque provinciis, oppidis ac locis, ad quae crudele regis dogma pervenerat, planctus ingens erat apud Judaeos, jejunium, ululatus et fletus sacco et cinere multis pro strato utentibus.

4. Ingressae autem sunt puellae Esther et eunuchi, nuntiaveruntque ei. Quod audiens consternata est, et vestem misit, ut ablato sacco induerent eum, quam accipere noluit.

5. Accitoque Athach eunucho, quem rex ministrum ei dederat, praecepit ei, ut iret ad Mardochaeum, et disceret ab eo, cur hoc faceret.

6. Egressusque Athach, ivit ad Mardochaeum stantem in platea civitatis, ante ostium palatii;

7. qui indicavit ei omnia, quae acciderant, quomodo Aman promisisset, ut in thesauros regis pro Judaeorum nece inferret argentum;

8. exemplar quoque edicti, quod pendebat in Susan, dedit ei, ut reginae ostenderet, et moneret eam, ut intraret ad regem, et deprecaretur eum pro populo suo.

9. Regressus Athach, nuntiavit Esther omnia, quae Mardochaeus dixerat.

10. Quae respondit ei, et jussit, ut diceret Mardochaeo:

11. Omnes servi regis, et cunctae, quae sub ditione ejus sunt, norunt provinciae, quod sive vir,

ROZDZIAŁ 4.

1. Co gdy usłyszał Mardocheusz rozdarł szaty swe, y oblókł się w wór, posypawszy głowę popiołem: y na ulicy w pośrzód miasta krzyczał wielkim głosem, okazuiąc gorzkość serca swego,

2. y z tym krzykiem aż do drzwi pałacu idąc. Bo się nie godziło obleczonemu w wór wniść na dwór królewski.

3. Po wszytkich też krainach, miasteczkach y mieyscach, do których okrutny wyrok królewski był przyszedł, była niezmierna żałość u Żydów, post, krzyk, y płacz, y wiele ich miasto pośćieli woru y popiołu używało.

4. Y weszły panny służebne Esther y rzezańcy, y oznaymili iéy. Co usłyszawszy zlękła się: y posłała szatę aby go, zdiąwszy wór, ubrali: którą przyiąć niechćiał.

5. Y zawoławszy Athach rzezańca, którego iéy był król dał za służebnika, roskazała mu aby szedł do Mardocheusza, a dowiedźiał się od niego przeczby to czynił.

6. Y wyszedszy Athach, szedł do Mardocheusza stoiącego na ulicy mieyskiéy, przede drzwiami pałacu;

7. który mu powiedźiał wszytko co się dźiało, iako Aman obiecał że miał wnieść śrébro do skarbów królewskich za Żydów wytracenie;

8. y kopiią też wyroku który był przybit w Susan dał mu, aby królowéy ukazał, y napominał ią, aby weszła do króla, y prosiła go za ludem swoim.

9. Wróćiwszy się Athach, powiedźiał Esther wszytko, co był Mardocheusz rzékł.

10. Która mu odpowiedźiała, y kazała żeby powiedźiał Mardocheuszowi.

11. Wszyscy służebnicy królewscy y wszytkie krainy, które pod mocą iego są, wiedzą, iż ieśli-

---

żeni, nie łatwo uciec mogli. Podobna jednak do wiary, iż niektórzy z nich ucieczką się ocalili.

R. 4.—1. *Krzyczał wielkim głosem.* Podług LXX wołał: ginie naród, który niczém nie zawinił.

4. *I oznajmili jéj.* Nie można jednak z tego wnosić że owe dziewczęta, albo rzezańcy wiedzieli o jéj narodowości; lecz donieśli tylko jako rzecz nową, dziwną, smutną, nie sądząc bynajmniéj, żeby to ją obchodziło.—*Posłała szatę, aby go, zdjąwszy wór.* T. j. żeby mógł przyjść do pałacu w odzieży przyzwoitéj, a może, żeby się z królową rozmówił; *może* mówię gdyż niewiasty królewskie pod wielką zostawały strażą.

7. *Który mu powiedział wszystko co się działo.* Musiał to być najwierniejszy rzezaniec, któremu Mardocheusz wyjawił narodowość królowéj, o któréj król nawet jeszcze nie wiedział.

11. *Laskę złotą.* Berło złote.

sive mulier non vocatus, interius atrium regis intraverit, absque ulla cunctatione statim interficiatur: nisi forte rex auream virgam ad eum tetenderit pro signo clementiae, atque ita possit vivere. Ego igitur quomodo ad regem intrare potero, quae triginta jam diebus non sum vocata ad eum?

12. Quod cum audisset Mardochaeus,

13. rursum mandavit Esther, dicens: Ne putes, quod animam tuam tantum liberes, quia in domo regis es prae cunctis Judaeis:

14. si enim nunc silueris, per aliam occasionem liberabuntur Judaei, et tu, et domus patris tui peribitis. Et quis novit, utrum idcirco ad regnum veneris, ut in tali tempore parareris?

15. Rursumque Esther haec Mardochaeo verba mandavit:

16. Vade et congrega omnes Judaeos, quos in Susan repereris, et orate pro me. Non comedatis, et non bibatis tribus diebus et tribus noctibus, et ego cum ancillis meis similiter jejunabo: et tunc ingrediar ad regem contra legem faciens, non vocata, tradensque me morti et periculo.

17. Ivit itaque Mardochaeus, et fecit omnia, quae ei Esther praeceperat.

by, chocia mężczyzna choć białagłowa, nie będąc wezwani do sieni wewnętrznéy królewskiey wszedł, bez żadnéy odwłoki ma bydź zabit, chybaby król laskę złotą k niemu ściągnął na znak łaski, tożby tak mógł żyw zostać. Jakoż tedy ia mam wniść do króla, któram iuż trzydzieści dni nie jest wezwana do niego?

12. Co gdy usłyszał Mardocheusz,

13. zaśię wskazał do Esther mówiąc: Nie mniemay abyś tylko duszę twoię wyzwoliła mimo wszytkie Żydy, iżeś iest w domu królewskim:

14. bo ieśli teraz milczeć będziesz, innym sposobem będą wybawieni Żydzi: a ty, y dóm oyca twego zginiećie. A kto wié, ieśliś nie dla tego dostąpiła królestwa, abyś na taki czas zgotowana była?

15. Znowu Esther do Mardocheusza te słowa wskazała:

16. Idź, a zbierz wszytkie Żydy które w Susan naydźiesz, a módlćie się za mną. Nie iédzćie ani piyćie przez trzy dni y przez trzy nocy: a ia takież będę się pośćić z służebnicami swémi, a tedy wnidę do króla, czyniąc przećiw prawu, nie będąc wezwana, y wydaiąc się na śmierć y niebespieczność.

17. Szedł tedy Mardocheusz, y uczynił wszytko co mu była Esther roskazała.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O łaskawości króla ku Esterze, i jéj zaproszeniu na ucztę do siebie Aswera z Amanem.

1. Die autem tertio induta est Esther regalibus vestimentis, et stetit in atrio domus regiae, quod erat interius, contra basilicam regis; at ille sedebat super solium suum in consistorio palatii contra ostium domus.

2. Cumque vidisset Esther reginam stantem, placuit oculis ejus, et extendit contra eam virgam auream, quam tenebat manu. Quae accedens, osculata est summitatem virgae ejus.

3. Dixitque ad eam rex: Quid vis Esther regina? quae est petitio tua? etiam si dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi.

4. At illa respondit: Si regi placet, obsecro, ut venias ad me hodie, et Aman tecum ad convivium, quod paravi.

5. Statimque rex: Vocate, inquit, cito Aman, ut Esther obediat voluntati. Venerunt itaque rex et Aman ad convivium, quod eis regina paraverat.

6. Dixitque ei rex, postquam vinum biberat

1. A trzećiego dnia oblokła się Esther w ubiór królewski, y stanęła w śieni domu królewskiego, która była wewnątrz przećiw pokoiowi królewskiemu: a on śiedźiał na stolicy swéy w sali sądowéy w pałacu przećiwko drzwiam domu.

2. Y gdy uyźrzał Esther królową stoiącą, spodobała się oczam iego, y wyćiągnął ku niéy laskę złotą którą trzymał w ręce. A ona przystąpiwszy pocałowała koniec laski iego.

3. Y rzékł do niéy król: Czego chcesz Esther królowa? co za prośba twoia? byś téż y o połowicę królestwa prośiła, będźieć dano.

4. A ona odpowiedźiała: Jeśli się królowi podoba, proszę żebyś dziś przyszedł do mnie, y Aman z tobą, na ucztę którąm nagotowała.

5. Y wnet król rzékł: Wzówćie co rychléy Amana, aby dosyć uczynił woléy Esther. Przyszli tedy król y Aman na ucztę, którą im królowa była zgotowała.

6. Y rzékł król do niéy, napiwszy się dostat-

16. *I wydając się na śmierć i niebespieczność.* W hebr. *i kiedy zginę,* t. j. *chociażby i zginąć trzeba mi było,* jak w LXX.

R. 5.—2. *Spodobała się* (Ester). Lecz nie zaraz po wnijściu, jak widać z r. 15 w. 9, obraził się, że weszła nie przyzywana, jakoby przez to miała okazać wzgardę i jemu i jego wyrokowi. — *Laskę złotą.* Na znak łaskawości, patrz r. 4 w. 11.

3. *Byś też i o połowicę królestwa prosiła.* Że tak królowie mawiać zwykli, dla okazania swéj łaski i hojności, dowodzi przykład i Heroda, Mat. 14, 7.

4. *Żebyś dziś przyszedł... na ucztę.* Nie chciała zaraz Estera wykryć się ze swoją prośbą, lecz pragnie ująć go ucztą, przy któréj podochociwszy się, łatwiéj prośby wysłucha. Nadto, że na teraz wielu było obecnych, których nie chciała znaleźć, a nie było Amana, którego najżywiéj zastać pragnęła.

6. *Napiwszy się dostatkiem wina.* Tak tłumaczy ś. Hieronim frazę hebr. *na uczcie wina.*

abundanter: Quid petis, ut detur tibi? et pro qua re postulas? etiam si dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis. *(Marc. 6, 23)*.

7. Cui respondit Esther: Petitio mea et preces sunt istae:

8. Si inveni in conspectu regis gratiam, et si regi placet, ut det mihi quod postulo, et meam impleat petitionem, veniat rex et Aman ad convivium, quod paravi eis, et cras aperiam regi voluntatem meam.

9. Egressus est itaque illo die Aman laetus et alacer. Cumque vidisset Mardochaeum sedentem ante fores palatii, et non solum non assurrexisse sibi, sed nec motum quidem de loco sessionis suae, indignatus est valde;

10. et dissimulata ira, reversus in domum suam, convocavit ad se amicos suos, et Zares uxorem suam,

11. et exposuit illis magnitudinem divitiarum suarum, filiorumque turbam, et quanta eum gloria super omnes principes et servos suos rex elevasset.

12. Et post haec ait: Regina quoque Esther nullum alium vocavit ad convivium cum rege, praeter me, apud quam etiam cras cum rege pransurus sum.

13. Et cum haec omnia habeam, nihil me habere puto, quamdiu videro Mardochaeum Judaeum sedentem ante fores regias.

14. Responderuntque ei Zares uxor ejus, et ceteri amici: Jube parari excelsam trabem, habentem altitudinis quinquaginta cubitos, et dic mane regi, ut appendatur super eam Mardochaeus, et sic ibis cum rege laetus ad convivium. Placuit ei consilium, et jussit excelsam parari crucem.

kiem wina: Czego żądasz abyć dano? a o co prośisz? byś téż o pół królestwa mego prośiła, uprosisz.

7. Którému Esther odpowiedźiała: Żądanie moie y prośba ta iest:

8. Jeślim nalazła łaskę przed obliczem królewskim, a ieśli się królowi podoba żeby mi dał o co żądam, y prośbę moię wypełnił: niech przyydźie król y Aman na ucztę którąm im zgotowała, a iutro otworzę królowi wolą moię.

9. A tak wyszedł Aman onego dnia wesoły y ochotny. A gdy uyźrzał Mardocheusza śiedzącego przede drzwiami pałacu, iż nie tylko nie wstał ku niemu, ale ani się ruszył z mieysca śiedzenia swego, roziadł się okrutnie;

10. y nie pokazuiąc gniewu, wróćiwszy się do domu swego, wezwał do śiebie przyiaćiół swych, y Zares żonę swoię,

11. y przełożył im wielkość bogactw swoich, y gromadę synów, y z iak wielką chwałą wywyższył go król nad wszytkie kśiążęta y sługi swoie.

12. A potym rzékł: Królowa téż Esther żadnego innego nie wezwała na ucztę z królem, iedno mnie; u któréy téż iutro z królem obiedwać mam.

13. A choć to wszytko mam, zdami się iakobych nic nie miał, póki będę patrzył na Mardocheusza Żyda śiedzącego przede drzwiami królewskiemi.

14. Y odpowiedźieli mu Zares żona iego i inni przyiaćiele: Każ nagotować wysokie drzewa maiące wzwysz pięćdźieśiąt łokći, a rano mów królowi, aby na nim Mardocheusz był obieszon, y tak póydźiesz z królem na ucztę wesoły. Spodobała mu się rada, y kazał nagotować wysoką szubienicę.

CAPUT VI. — ROZDZIAŁ 6.

O ciężkiéj pomyłce Amana, w skutek któréj musiał poblicznie służyć Mardocheuszowi.

1. Noctem illam duxit rex insomnem, jussitque sibi afferri historias et annales priorum temporum. Quae cum illo praesente legerentur,

2. ventum est ad illum locum, ubi scriptum erat, quomodo nuntiasset Mardochaeus insidias Bagathan et Thares eunuchorum, regem Assuerum jugulare cupientium.

3. Quod cum audisset rex, ait: Quid pro hac fide honoris ac praemii Mardochaeus consecutus est? Dixerunt ei servi illius ac ministri: Nihil omnino mercedis accepit.

4. Statimque rex: Quis est, inquit, in atrio? Aman quippe interius atrium domus regiae intra-

1. Onéy nocy król spać nie mógł, y kazał sobie przynieść historiiéy kroniki przeszłych czasów. Które gdy przed nim czytano,

2. przyszło do onego mieysca gdźie było napisano iako Mardocheusz oznaymił zdradę Bagathan y Thares rzezańców, którzy króla Asswerusa zabić chćieli.

3. Co król usłyszawszy, rzékł: Co za czći i nagrody za tę wierność dostąpił Mardocheusz? Odpowiedźieli mu dworzanie y słudzy iego: Żadnéy zgoła nagrody nie odniósł.

4. Y wnet król rzékł: Kto iest w śieni? Bo Aman wszedł był do śieni wewnętrznéy domu kró-

8. *Którąm im zgotowała.* T. j. przygotuję; często bowiem żydzi używają czasu przeszłego, zamiast przyszłego.

13. *Siedzącego przede drzwiami królewskiemi.* Nie śmie wyznać w zupełności swego cierpienia; bo mówi tylko: *dopóki będę patrzył na.... siedzącego*, nie zaś: *dopóki będę patrzył, że mnie się nie kłania.*

14. *Kazał nagotować wysoką szubienicę.* Żeby łatwiéj zewsząd mogła być widzianą, dla większéj hańby jego i postrachu innych. A krzyż ten był haniebniejszym, im wyższym. Dla tego, że krzyż Chrystusa Pana przewyższał inne szubienice, nie jest bezzasadném podaniem. Patrz Gretsera o krzyżu ks. 1 r. 7.

R. 6.— 1. *Spać nie mógł.* Cudem téj nocy Aswerus nie doznał senności, twierdzą LXX, u których: *Pan zaś oddalił sen od króla nocy onéj.*

3. *Żadnéj zgoła nagrody nie odniósł.* Coby godném było zasługi, gdyż w przeciwnym razie otrzymałby godność jaką lub dar za wyjawienie.

verat, ut suggereret regi, et juberet Mardochaeum affigi patibulo, quod ei fuerat praeparatum.

5. Responderunt pueri: Aman stat in atrio. Dixitque rex: Ingrediatur.

6. Cumque esset ingressus, ait illi: Quid debet fieri viro, quem rex honorare desiderat? Cogitans autem in corde suo Aman, et reputans, quod nullum alium rex, nisi se, vellet honorare,

7. respondit: Homo, quem rex honorare cupit,

8. debet indui vestibus regiis, et imponi super equum, qui de sella regis est, et accipere regium diadema super caput suum,

9. et primus de regiis principibus ac tyrannis teneat equum ejus, et per plateam civitatis incedens clamet, et dicat: Sic honorabitur, quemcumque voluerit rex honorare.

10. Dixitque ei rex: Festina, et sumta stola et equo, fac, ut locutus es, Mardochaeo Judaeo, qui sedet ante fores palatii. Cave, ne quidquam de his, quae locutus es, praetermittas.

11. Tulit itaque Aman stolam et equum, indutumque Mardochaeum in platea civitatis, et impositum equo praecedebat, atque clamabat: Hoc honore condignus est, quemcunque rex voluerit honorare.

12. Reversusque est Mardochaeus ad januam palatii; et Aman festinavit ire in domum suam, lugens et operto capite;

13. narravitque Zares uxori suae et amicis omnia, quae evenissent sibi. Cui responderunt sapientes, quos habebat in consilio, et uxor ejus: Si de semine Judaeorum est Mardochaeus, ante quem cadere coepisti, non poteris ei resistere, sed cades in conspectu ejus.

14. Adhuc illis loquentibus, venerunt eunuchi regis, et cito eum ad convivium quod regina paraverat, pergere compulerunt.

lewskiego, aby namienił królowi, y kazał obieśić Mardocheusza na szubienicy która mu była nagotowana.

5. Odpowiedźieli służebnicy: Aman stoi w śieni. Y rzékł król: Niech wnidźie.

6. A gdy wszedł, rzékł k niemu: Co ma bydź uczyniono mężowi, którego król chce uczćić? A Aman myśląc w sercu swoim, y rozumieiąc że król nikogo innego niechćiał uczćić oprócz niego,

7. odpowiedźiał: Człowiek którego król chce uczćić,

8. ma bydź obleczon w szaty królewskie, y wsadzon na konia który pod siodłem królewskim chodźi, y wźiąć koronę królewską na głowę swą,

9. a pierwszy z kśiążąt y panów królewskich niech dźierży konia iego, a po ulicy mieyskiéy idąc niech woła y mówi: Tak uczczon będźie, któregokolwiek będźie chćiał król uczćić.

10. Y rzékł mu król: Pospiesz się, a wźiąwszy szatę y konia, uczyń iakoś powiedźiał Mardocheuszowi Żydowi, który śiedźi przede drzwiami pałacu. Strzeż abyś nic z tego coś mówił nie opuśćił.

11. A tak wźiął Aman szatę królewską y konia, y ubranego Mardocheusza na ulicy mieyskiéy, y wsadzonego na konia, uprzedzał y wołał. Téy czći godźien iest, kogokolwiek będźie chćiał król uczćić.

12. Y wróćił się Mardocheusz do drzwi pałacu: a Aman pokwapił się iść do domu swego żałując y okrywszy głowę;

13. y powiedźiał Zares żenie swéy, y przyiaćiołóm wszytko co mu się przydało. Któremu odpowiedźieli mędrcy, które miał w radźie, y żona iego: Jeślić Mardocheusz iest z naśienia Żydowskiego, przed którymeś począł upadać: nie będźiesz mu się mógł oprzéć, ale upadniesz przed oczyma iego.

14. Gdy iescze oni mówili, przyszli rzezańcy królewscy, y przymuśili że co rychléy szedł na ucztę którą była królowa zgotowała.

CAPUT VII. — ROZDZIAŁ 7.

O wyjednaniu Estery u króla przebaczenia Żydom, i śmierci Amana na szubienicy dla Mardocheusza przygotowanéj.

1. Intravit itaque rex et Aman, ut biberent cum regina.

2. Dixitque ei rex etiam secunda die, postquam vino incaluerat: Quae est petitio tua Esther, ut detur tibi? et quid vis fieri? etiam si dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis. *(Supr. 5, 6).*

1. A tak wszedł król y Aman aby pili z królową.

2. Y rzékł iéy król toż drugiego dnia, gdy się był winem zagrzał. Cóż iest za prośba twoia Esther, abyć była dana? y co chcesz aby się stało? Abyś też prośiła pół królestwa mego, uprosisz.

---

7. *Chce uczćić.* Przez okazanie wysokiego szacunku.

8. *Który pod siodłem królewskiem chodzi.* T. j. na którym zwykł król jezdzić.

12. *I wrócił.... do drzwi pałacu.* T. j. do uprzedniego obowiązku, i jak się zdaje, do dawnego odziania się worem, gdy widział na czém się owa rzecz skończyła, a tymczasem Żydzi dokończywszy postu, nie wiedzieli czego czekać mają.—*Okrywszy głowę.* Bo znieść nie mógł oczu poglądających na niego, jakby wyrzucających mu usługę wrogowi oddaną.

13. *I powiedział Zares.* Chociaż wiedzieli o têm co się stało jawnie, i przed całém miastem obchodzono, lecz chciał wylać myśl swoję dla ulgi w utrapieniu.—*Jeślić.... z nasienia Żydowskiego.* Często podobno słyszeli Persowie opowiadających Żydów, jakie Bóg czynił cuda w Egipcie i t. d. dla obrony ludu swego. Nic nie wzbrania też uznawać w têm jakieś święte przeczucie i zapowiednią grożącego upadku: chyba, żebyśmy w tych mędrcach chcieli widzieć czarnoksiężników, odpowiadających po naradzie z czartem.

14. *Przymusili że co rychléj szedł.* Ten sposób mówienia oznacza, że już godzina była opóźnioną, i że chciał Aman, jeśliby można, nie pójść na ucztę.

3. Ad quem illa respondit: Si inveni gratiam in oculis tuis, o rex, et si tibi placet, dona mihi animam meam, pro qua rogo, et populum meum, pro quo obsecro.

4. Traditi enim sumus ego et populus meus, ut conteramur, jugulemur, et pereamus. Atque utinam in servos et famulas venderemur, esset tolerabile malum, et gemens tacerem: nunc autem hostis noster est, cujus crudelitas redundat in regem.

5. Respondensque rex Assuerus ait: Quis est iste, et cujus potentiae, ut haec audeat facere?

6. Dixitque Esther: Hostis et inimicus noster pessimus iste est Aman. Quod ille audiens, illico obstupuit, vultum regis ac reginae, ferre non sustinens.

7. Rex autem iratus surrexit, et de loco convivii intravit in hortum arboribus consitum. Aman quoque surrexit, ut rogaret Esther reginam pro anima sua, intellexit enim a rege sibi paratum malum.

8. Qui cum reversus esset de horto nemoribus consito, et intrasset convivii locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo jacebat Esther, et ait: Etiam reginam vult opprimere, me praesente, in domo mea. Necdum verbum de ore regis exierat, et statim operuerunt faciem ejus.

9. Dixitque Harbona, unus de eunuchis, qui stabant in ministerio regis: En lignum, quod paraverat Mardochaeo, qui locutus est pro rege, stat in domo Aman, habens altitudinis quinquaginta cubitos. Cui dixit rex: Appendite eum in eo.

10. Suspensus est itaque Aman in patibulo, quod paraverat Mardochaeo; et regis ira quievit.

3. Któremu ona odpowiedziała: Jeśliżem nalazła łaskę w oczach twoich o królu, y ieślić się podoba, daruy mię duszą moią o którą proszę, y ludem moim za którym się przyczyniam.

4. Abowiem wydani iesteśmy ia y lud mόy, abyśmy byli skruszeni, wybici y abyśmy zginęli. A day Boże abyśmy byli zaprzedani za niewolniki y za niewolnice: znośneby złe było, y milczałabym wzdychaiąc, a teraz nieprzyiaciel nasz iest którego okrucieństwo ściąga się na króla.

5. A odpowiadaiąc król Asswerus rzekł: Któż to iest, y iakiéy mocy, żeby to śmiał czynić?

6. Y rzekła Esther: Sprzeciwnik y nieprzyiaciel nasz niecnotliwy ten iest Aman. Co on usłyszawszy zaraz się zdumiał, królewskiéy twarzy y królowéy nie mogąc znosić.

7. A król rozgniewawszy się wstał y z mieysca uczty, y szedł do ogroda drzewy osadzonego. Aman też wstał aby prosił Esther królowéy o duszę swoię, bo zrozumiał że mu nieszczęście od króla zgotowane było.

8. Który gdy się wrócił z ogroda gaymi osadzonego, y wszedł na mieysce uczty, nalazł Aman, a on upadł na łóżko na którym leżała Esther, y rzekł: y królową chce zgwałcić przy mnie w domu moim? Jescze nie wyszło było słowo z ust królewskich, a wnet zakryli twarz iego.

9. Y rzekł Harbona ieden z rzezańców, którzy stali na służbie królewskiéy: Oto drzewo które był nagotował Mardocheuszowi, który mówił za królem, stoi w domu Amanowym maiące wzwysz pięćdźieśiąt łokieć. Któremu król rzekł: Obieśćie go na nim.

10. Obieszono tedy Amana na szubienicy którą był zgotował Mardocheuszowi, y uspokoił się gniew królewski.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O wywyższeniu Mardocheusza, i wyjednaniu Estery u króla cofnienia wyroku śmierci na Żydów.

1. Die illo dedit rex Assuerus Esther reginae domum Aman adversarii Judaeorum, et Mardochaeus ingressus est ante faciem regis. Confessa est enim ei Esther, quod esset patruus suus.

2. Tulitque rex annulum, quem ab Aman reci-

1. Dnia onego dał król Asswerus Esther królowéy dóm Amana nieprzyiaćiela żydowskiego, y Mardocheusz wszedł przed oblicze królewskie: bo mu była przyznała Esther że iéy był stryiem.

2. Y wźiął król pierśćień, który był kazał wźiąć

R. 7.—3. *Daruj mię duszą moją.* Dozwol żyć mnie i narodowi memu.

4. *Ściąga się na króla.* Wielką bowiem część poddanych wydzierano królowi, i małżonkę jego na śmierć wydano.

7. *A król rozgniewawszy się wstał.* Jakby nie chcąc dalej patrzeć na człowieka, jako na zbrodniarza i obrzydliwe widowisko.

8. *Upadł na łóżko.* Leżał na węzgłowiu łóżka królowéj, czy to uściskając kolana, jak mówi ś. Atanazy w Synopsie; albo innym sposobem, żeby mógł wzruszyć miłosierdzie królowéj. — *Zakryli twarz jego.* Słudzy królowéj; był bowiem zwyczaj u Persów, jak twierdzi Watabl. za Aben-Ezda, zakrywania twarzy temu, na którego król się rozgniewał, żeby już go nadal nie widział i bardziej się nie unosił; albo, że nie był godnym, żeby dalej patrzył na króla. Gretser o krzyżu ks. 1, r. 21, odnosi to do zwyczaju, podług którego, mającemu być ukrzyżowanym, zasłaniano głowę i twarz: było to przynajmniéj u rzymian, u których owe straszliwe wiersze liktorowi przyśpiewywano: *głowę obwiąż, powieś na drzewie nieszczęsnem.*

9. *Który mówił za królem.* Który wykrył zasadzki rzezańców; i dobrze się królowi zasłużył.—*Obieście go na nim.* Gwoźdźmi do krzyża przybijcie.

R. 8. — 1. *Dóm Amana.* Jako wcielony do skarbu królewskiego za występek jego pana. Pod imieniem zaś domu rozumieją się wszystkie dobra jego. — *Wszedł przed oblicze królewskie.* T. j. stał się domownikiem królewskim, do poufałości dopuszczonym. — *Stryjem.* Patrz r. 2 w. 7.

2. *Dał Mardocheuszowi.* Przelewając nań godność i obowiązki pełnione przez Amana.—*Nad domem swoim.* Przełożonym i rządzcą.

pi jusserat, et tradidit Mardochaeo. Esther autem constituit Mardochaeum super domum suam.

3. Nec his contenta, procidit ad pedes regis, flevitque et locuta ad eum oravit, ut malitiam Aman Agagitae, et machinationes ejus pessimas, quas excogitaverat contra Judaeos, juberet irritas fieri.

4. At ille ex more sceptrum aureum protendit manu, quo signum clementiae monstrabatur; illaque consurgens stetit ante eum,

5. et ait: Si placet regi, et si inveni gratiam in oculis ejus, et deprecatio mea non ei videtur esse contraria, obsecro, ut novis epistolis, veteres Aman litterae, insidiatoris et hostis Judaeorum, quibus eos in cunctis regis provinciis perire praeceperat, corrigantur.

6. Quomodo enim potero sustinere necem et interfectionem populi mei?

7. Responditque rex Assuerus Esther reginae, et Mardochaeo Judaeo: Domum Aman concessi Esther, et ipsum jussi affigi cruci, quia ausus est manum mittere in Judaeos.

8. Scribite ergo Judaeis, sicut vobis placet, regis nomine, signantes litteras annulo meo. Haec enim consuetudo erat, ut epistolis, quae ex regis nomine mittebantur, et illius annulo signatae erant, nemo auderet contradicere.

9. Accitisque scribis et librariis regis, (erat autem tempus tertii mensis, qui appellatur Siban) vigesima et tertia die illius scriptae sunt epistolae, ut Mardochaeus voluerat, ad Judaeos, et ad principes, procuratoresque et judices, qui centum viginti septem provinciis ab India usque ad Aethiopiam praesidebant; provinciae atque provinciae, populo et populo, juxta linguas et litteras suas, et Judaeis, prout legere poterant, et audire.

10. Ipsaeque epistolae, quae regis nomine mittebantur, annulo ipsius obsignatae sunt, et missae per veredarios, qui per omnes provincias discurrentes, veteres litteras novis nuntiis praevenirent.

11. Quibus imperavit rex, ut convenirent Judaeos per singulas civitates, et in unum praeciperent congregari, ut starent pro animabus suis, et omnes

od Amana, y dał Mardocheuszowi. A Esther postanowiła Mardocheusza nad domem swoim.

3. Y na tym nieprzestaiąc, upadła do nóg królewskich, y płakała, y mówiąc do niego prosiła, aby złość Amana Agagitczyka y wymysły iego niecnotliwe, które był wymyślił przeciw Żydóm, roskazał wniwecz obrócić.

4. A on według zwyczaiu śćiągnął ręką sceptrum złote, którym się łaski znak pokazował, a ona wstawszy stanęła przed nim,

5. y rzekła: Jeśli się podoba królowi, a ieślim nalazła łaskę przed oczyma iego, a prośba moia nie zda mu się przeciwna, proszę, aby nowemi listy stare listy Amana zdrayce y nieprzyiaćiela Żydów, w których roskazał ie wytraćić we wszytkich źiemiach królewskich kassowane były.

6. Bo iakóż będę mogła znośić zabiianie y mordowanie narodu moiego?

7. Y odpowiedźiał król Asswerus Estherze królowey y Mardocheuszowi Żydowi: Dóm Amanów dałem Esther, a samego kazałem zawieśić na szubienicy, iż śmiał rękę śćiągnąć na Żydy.

8. A tak napiszćie Żydóm iako się wam podoba, imieniem królewskim, zapieczętowawszy listy sygnetem moim. Bo ten był obyczay, iż listóm które imieniem królewskim posyłano, a sygnetem iego zapieczętowano, żaden się nie śmiał sprzećiwić.

9. Y zawoławszy pisarzów y podpisków królewskich (a był czas mieśiąca trzećiego, który zowią Syban) dwudźiestego y trzećiego dnia iego napisano listy, iako był chćiał Mardocheusz, do Żydów y do kśiążąt, y do ekonomów, y sędźiów, którzy byli przełożeni we stu y dwudźiestu y śiedmi źiemiach od Indiiéy aż do Ethyopiiey: krainie y krainie, narodowi y narodowi wedle języków y pisem ich: y Żydóm iako czytać mogli y słuchać.

10. A te listy które posyłano imieniem królewskim, sygnetem iego zapieczętowane są y rozesłane przez prędkie posły: którzyby po wszytkich źiemiach biegaiąc one piérwsze listy nowemi poselstwy uprzedźili:

11. którym król roskazał aby szli do Żydów w każdym mieśćie, y kazali się im zgromadźić, aby się zastawili za dusze swe, a wszytkie swe nie-

5. *Nie zda mu się przeciwna.* T. j. królowi i woli jego.— *Stare listy Amana.* Nazywa raczéj Amana niżeli królewskiemi, dla zmniejszenia nienawiści, i że z natchnienia Aswerusowego były napisane; a wreszcie, iż wyroki króla Perskiego nieodwołalnemi były, patrz r. 7 w. 19.

7. *Esterze królowéj i Mardocheuszowi.* Dodany Mardocheusz, ponieważ rozumiał król, iż prośbę Mardocheusza zaniosła królowa; a więc mowę zwraca król do niego.— *Iż śmiał rękę ściągnąć na żydy.* Zdaje się, że myśl niewypowiedziana; LXX dodają: *o cóż więcéj prosisz?* jakoby rzekł: gotów jestem uczynić czego żądasz. Myśl jest ta: co trudniéj jest, zrobiłem dla was, t. j. że męża znakomitego i największego ukarałem śmiercią haniebną, i dóm jego zniszczyłem, tém bardziéj resztę dla was uczynię.

9. *Który zowią Syban.* A odpowiada Majowi naszemu. Można było prędzéj wyrok napisać i rozesłać na prowincye; ale nie było potrzeby, bo jeszcze zostawało kilka miesięcy do dnia na wytępienie żydów naznaczonego. — *Krainie i krainie.* T. j. każdéj krainie. — *Języków i pisem.* Edykta bowiem w tych językach pisano, jakich używano w prowincyi do któréj były wysyłane.— *I żydom jako czytać mogli.* Egzemplarz edyktu napisany był w języku prowincyi dokąd się posyłał; na język hebrajski przełożony, udzielono żydom tam i ówdzie mieszkającym, żeby wiedzieli, co się w rozkazie królewskim zawierało.

10. *Przez prędkie posły.* Których persowie nazywali angaros. Ci mieli prawo czyjebądź konie, łodzie, albo ludzi brać do biegu.—*Pierwsze listy.* Z rozkazu Amana napisane i rozesłane.

11. *Aby się zastawili za dusze swe.* Żeby się zgromadzili w sprawie odnoszącéj się do ich bezpieczeństwa i życia i żeby pomstę ze swych nieprzyjaciół wzięli.— *Pobili i wygładzili.* Z r. 16 w. 20 widać, że nie bez formy sądowéj, nieprzyjaciół swych Żydzi pobili. Mogła też prawnie na nich być postanowioną kara taka, gdyż

inimicos suos cum conjugibus ac liberis et universis domibus interficerent atque delerent, et spolia eorum diriperent.

12. Et constituta est per omnes provincias una ultionis dies, id est tertia decima mensis duodecimi Adar.

13. Summaque epistolae haec fuit, ut in omnibus terris ac populis, qui regis Assueri subjacebant imperio, notum fieret, paratos esse Judaeos ad capiendam vindictam de hostibus suis.

14. Egressique sunt veredarii celeres nuntia perferentes, et edictum regis pependit in Susan.

15. Mardochaeus autem de palatio, et de conspectu regis egrediens, fulgebat vestibus regiis, hyacinthinis videlicet et aëriis, coronam auream portans in capite, et amictus serico pallio atque purpureo. Omnisque civitas exultavit, atque laetata est.

16. Judaeis autem nova lux oriri visa est, gaudium, honor, et tripudium.

17. Apud omnes populos, urbes, atque provincias, quocumque regis jussa veniebant, mira exultatio, epulae atque convivia, et festus dies, in tantum, ut plures alterius gentis et sectae eorum religioni et ceremoniis jungerentur. Grandis enim cunctos Judaici nominis terror invaserat.

przyiaćioły, z żonami, z dźiećmi, y ze wszytkimi domy pobili y wygładźili, y korzyśći ich pobrali.

12. Y naznaczon iest po wszytkich źiemiach ieden dźień pomsty, to iest, trzynasty mieśiąca dwunastego Adar.

13. A summa listu ta była, aby we wszytkich źiemiach y narodach które były pod państwem Aswerusa króla, wiadomo było, iż Żydowie byli gotowi mśćić się nad nieprzyiaćioły swemi.

14. Y bieżeli podwodnicy prędcy poselstwa nosząc, a wyrok królewski rozbito w Susan.

15. A Mardocheusz wychodząc z pałacu y od oczu królewskich, świećił się w szatach królewskich, to iest w hiacyntowych, y w białych: nosząc na głowie koronę złotą, y odźiany płasczem iedwabnym y szarłatowym. Y wszytko miasto weseliło się y radowało.

16. A Żydóm nowa światłość zdała się wschodźić, wesele, cześć, y tańce.

17. Y wszytkich narodów, miast y krain, gdźiekolwiek mandaty królewskie przychodźiły, dźiwne radośći, bieśiady, y uczty, y święto: tak iż mnodzy inszego narodu y sekty, na wiarę y ceremonie przystawali: Bo był na wszytkie przypadł wielki strach imienia żydowskiego.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O ustanowieniu u żydów uroczystości Purym, na pamiątkę zniszczenia nieprzyjaciół.

1. Igitur duodecimi mensis, quem Adar vocari ante jam diximus, tertiadecima die, quando cunctis Judaeis interfectio parabatur, et hostes eorum inhiabant sanguini, versa vice Judaei superiores esse coeperunt, et se de adversariis vindicare.

2. Congregatique sunt per singulas civitates, oppida et loca, ut extenderent manum contra inimicos et persecutores suos. Nullusque ausus est resistere, eo quod omnes populos magnitudinis eorum formido penetrarat.

3. Nam et provinciarum judices, et duces, et procuratores, omnisque dignitas, quae singulis locis ac operibus praeerat, extollebant Judaeos timore Mardochaei,

4. quem principem esse palatii, et plurimum posse cognoverant; fama quoque nominis ejus crescebat quotidie, et per cunctorum ora volitabat.

5. Itaque percusserunt Judaei inimicos suos plaga magna, et occiderunt eos, reddentes eis, quod sibi paraverant facere;

1. Dwunastego tedy mieśiąca, któryśmy wyższéy powiedźieli, że Adar zowią, trzynastego dnia, kiedy wszytkim Żydom zatracenie gotowano, a nieprzyiaćiele krwie ich pragnęli, za odmianą szczęśćia, Żydowie poczęli brać górę, y mśćić się nad nieprzyiaćioły swemi.

2. Y zebrali się po wszytkich miastach y miasteczkach y mieyscach, aby wyćiągnęli rękę na nieprzyiaćioły y przeszladowniki swoie. Y żaden się nie śmiał sprzećiwić, dla tego że strach wielkośći ich przeraźił był wszytkie narody.

3. Bo y Sędźiowie krain, y książęta, y ekonomowie, y wszyscy dignitarze, którzy nad każdym mieyscem y sprawą przełożeni byli, wywyższali Żydy, boiąc się Mardocheusza,

4. o którym dowiedźieli się że był przednieyszy na pałacu, a iż wiele mógł: sława też imienia iego codźień rosła, y było iéy pełno w uśćiech wszytkich ludźi.

5. Y tak pobili Żydowie nieprzyiaćioły swe porażką wielką, y pozabiiali ie, oddawaiąc im co im byli gotowi uczynić;

zamach na życie niewinnego, jest zbrodnią na gardło zasługującą.

12. *Trzynasty miesiąca dwunastego Adar.* Jest to ten sam dzień, który Aman na wytępienie żydów przeznaczył. Patrz r. 3 w. 7 i r. 9 w. 1.

13. *Wiadomo było.* Może nieprzyjaciele żydowscy byli trzymani w więzieniu, ażeby w tym czasie, zanim postanowiony dzień nadejdzie, sprawa ich przez sędziów rozpoznaną była.

17. *Dziwne radości.* T. j. żydów.—*Na wiarę i ceremonie przystawali.* Poznawszy od żydów świętość prawa Mojżeszowego; a z tego co się stało z Esterą, Mardocheuszem i Amanem, opatrzność Boską nad ludem swoim.— *Wszystkie.* Nieprzyjacioły żydowskie.

6. in tantum ut etiam in Susan quingentos viros interficerent, extra decem filios Aman Agagitae, hostis Judaeorum, quorum ista sunt nomina:

7. Pharsandatha et Delphon et Esphatha;

8. et Phoratha et Adalia et Aridatha;

9. et Phermesta et Arisai, et Aridai et Jezatha.

10. Quos cum occidissent, praedas de substantiis eorum tangere noluerunt.

11. Statimque numerus eorum, qui occisi erant in Susan, ad regem relatus est.

12. Qui dixit reginae: In urbe Susan interfecerunt Judaei quingentos viros, et alios decem filios Aman: quantum putas eos exercere caedem in universis provinciis? Quid ultra postulas, et quid vis, ut fieri jubeam?

13. Cui illa respondit: Si regi placet, detur potestas Judaeis, ut, sicut fecerunt hodie in Susan, sic et cras faciant, et decem filii Aman in patibulis suspendantur.

14. Praecepitque rex, ut ita fieret. Statimque in Susan pependit edictum; et decem filii Aman suspensi sunt.

15. Congregatis Judaeis quartadecima die mensis Adar, interfecti sunt in Susan trecenti viri; nec eorum ab illis direpta substantia est.

16. Sed et per omnes provincias, quae ditioni regis subjacebant, pro animabus suis steterunt Judaei, interfectis hostibus ac persecutoribus suis, in tantum, ut septuaginta quinque millia occisorum implerentur, et nullus de substantiis eorum quidquam contingeret.

17. Dies autem tertius decimus mensis Adar primus apud omnes interfectionis fuit, et quarta decima die caedere desierunt. Quem constituerunt esse solemnem, ut in eo omni tempore deinceps vacarent epulis, gaudio atque conviviis.

18. At hi, qui in urbe Susan caedem exercuerant, tertio decimo et quarto decimo die ejusdem mensis in caede versati sunt; quinto decimo autem die percutere desierunt. Et idcirco eundem diem constituerunt solemnem epularum atque laetitiae.

19. Hi vero Judaei, qui in oppidis non muratis ac villis morabantur, quartum decimum diem mensis Adar conviviorum et gaudii decreverunt, ita ut exultent in eo, et mittant sibi mutuo partes epularum et ciborum.

20. Scripsit itaque Mardochaeus omnia haec, et litteris comprehensa misit ad Judaeos, qui in omnibus regis provinciis morabantur, tam in vicino positis, quam procul,

6. tak barzo, że też w Susan pięćset mężów zabili, oprócz dźieśiąći synów Amana Agageyczyka nieprzyiaćiela żydowskiego, których te są imiona:

7. Pharsandatha, y Delphon, y Esphata;

8. y Phoratha, y Adalia, y Aridatha;

9. y Phermesta, y Arisay, y Ariday, y Jezatha.

10. Które pobiwszy, łupów z maiętnośći ich tykać się niechćieli.

11. Y natychmiast liczbę onych których pobito w Susan do króla przynieśiono.

12. Który rzekł królowey: W mieśćie Susan zabili Żydowie pięćset mężów y innych dźieśiąći synów Amanowych: iako wielki mord mniemasz, oni czynią we wszytkich krainach? Czegóż więcey prośisz, a co chcesz abych kazał uczynić?

13. Któremu ona odpowiedziała; Jeślić się królowi podoba, niechby dano moc Żydóm, aby iako dziś uczynili w Susan, tak y iutro uczynili: a dźieśięć synów Amanowych, aby na szubienicach zawieszono.

14. Y roskazał król aby się tak stało. Y wnet w Susan rozbito wyrok, y dźieśiąći synów Amanowych obieszono.

15. A gdy się zebrali Żydźi cztérnastego dnia mieśiąca Adar, zabito w Susan trzysta mężów: ani maiętność ich nie była od nich rozszarpana.

16. Ale y po wszytkich źiemiach, które były pod mocą królewską, zastawowali się żydowie za swe dusze pobiwszy nieprzyiaćioły przeszladowce swoie: tak barzo, że doszło śiedmdźieśiąt y pięć tyśięcy zabitych, a żaden się niczego nietknął z ich maiętnośći.

17. A dźień trzynasty mieśiąca Adar był u wszytkich piérwszy zabiiania, a cztérnastego dnia zabiiać przestali: który postanowili aby był uroczysty, aby weń napotym zawżdy bieśiady wesela y uczty sprawowali.

18. Ale ći którzy w mieśćie Susan zabiiali, trzynastego y cztérnastego dnia tegoż mieśiąca zabiianiem się zabawiali: a piętnastego dnia zabiiać przestali. Y przetóż tenże dźień uroczysty postanowili na uczty y na wesele.

19. Ci lepak Żydowie którzy w miasteczkach niemurowanych y po wśiach mieszkali, cztérnasty dźień mieśiąca Adar na bieśiady y na wesela postanowili, tak aby się weń radowali, y słali częśći uczty y potraw ieden drugiemu.

20. Spisał tedy Mardocheusz to wszytko, y listami zamknąwszy, rozesłał do Żydów, którzy po wszytkich krainach królewskich mieszkali, tak blisko leżących, iako odległych,

R. 9.— 6. *Dziesięciu synów Amana.* Z r. 16 w. 15 pokazuje się, że Aman z rodziną tegoż samego dnia został ukrzyżowanym. Uważać należy z Serar. i Salian., że tych dziesięciu synów z pomiędzy wielu innych, na ten dzień zachowano ku straceniu.

10. *Które pobiwszy.* Owych pięciuset.— *Majętności ich tykać się nie chcieli.* Żeby nieokazali się, że więcéj powodowali się chciwością, niżeli pragnieniem sprawiedliwości.

11. *Liczbę.... do króla przynieśiono.* Ażeby po tylu śmierciach, nakazał zaprzestać zabijania.

13. *Na szubienicach zawieszono.* Żeby ukrzyżowani byli ku wzgardzie i postrachowi dla złych.

15. *Trzysta mężów.* Oprócz pięciuset, których w przeddzień zabili.

16. *Za swe dusze pobiwszy.* Patrz r. 8 w. 11.

17. *Który.* T. j. dzień czternasty zewnątrz Suzy: w owym dniu bowiem naprzód od bojaźni i niebezpieczeństwa, oraz od pracy niszczenia nieprzyjaciół wytchnęli. W Suzie zaś, gdzie rzeź dwa dni trwała, był dzień piętnasty.

21. ut quartam decimam et quintam decimam diem mensis Adar pro festis susciperent, et revertente semper anno solemni celebrarent honore,

22. quia in ipsis diebus se ulti sunt Judaei de inimicis suis, et luctus atque tristitia in hilaritatem gaudiumque conversa sunt; essentque dies isti epularum atque laetitiae, et mitterent sibi invicem ciborum partes, et pauperibus munuscula largirentur.

23. Susceperuntque Judaei in solemnem ritum cuncta, quae eo tempore facere coeperant, et quae Mardochaeus litteris facienda mandaverat.

24. Aman enim, filius Amadathi stirpis Agag, hostis et adversarius Judaeorum, cogitavit contra eos malum, ut occideret illos, atque deleret, et misit phur, quod nostra lingua vertitur in sortem.

25. Et postea ingressa est Esther ad regem, obsecrans, ut conatus ejus litteris regis irriti fierent, et malum, quod contra Judaeos cogitaverat, reverteretur in caput ejus. Denique et ipsum et filios ejus affixerunt cruci;

26. atque ex illo tempore dies isti appellati sunt Phurim, id est sortium, eo quod phur, id est, sors, in urnam missa fuerit. Et cuncta, quae gesta sunt, epistolae, id est, libri hujus volumine continentur, *(Supr. 3, 7.)*

27. quaeque sustinuerunt, et quae deinceps immutata sunt; susceperunt Judaei super se et semen suum, et super cunctos, qui religioni eorum voluerunt copulari, ut nulli liceat duos hos dies absque solemnitate transigere; quos scriptura testatur, et certa expetunt tempora, annis sibi jugiter succedentibus.

28. Isti sunt dies, quos nulla unquam delebit oblivio, et per singulas generationes cunctae in toto orbe provinciae celebrabunt; nec est ulla civitas, in qua dies Phurim, id est, sortium, non observentur a Judaeis, et ab eorum progenie, quae his ceremoniis obligata est.

29. Scripseruntque Esther regina filia Abihail, et Mardochaeus Judaeus etiam secundam epistolam, ut omni studio dies ista solemnis sanciretur in posterum;

30. et miserunt ad omnes Judaeos, qui in centum viginti septem provinciis regis Assueri versabantur, ut haberent pacem, et susciperent veritatem,

31. observantes dies sortium, et suo tempore cum gaudio celebrarent, sicut constituerant Mardochaeus et Esther, et illi observanda susceperunt a se, et a semine suo jejunia, et clamores, et sortium dies.

32. et omnia, quae libri hujus, qui vocatur Esther, historia continentur.

21. aby czternasty y piętnasty dźień mieśiąca Adar za święta przyięli, a na każdy rok zawsze uroczystą czćią obchodźili:

22. iż w te dni pomśćili się Żydźi nad nieprzyiaćioły swémi, a płacz y smętek obróćiły się im w radość y w wesele: ażeby te dni obchodźili z biesiadami y z weselem, y posyłali ieden drugiemu częśći potraw, y ubogim dary dawali.

23. Y przyięli Żydowie w uroczysty obrząd wszytko co na on czas czynić poczęli, y co Mardocheusz przez listy czynić roskazał.

24. Abowiem Aman syn Amadathy z pokolenia Agag, nieprzyiaćiel y przećiwnik żydowski, myślił złość przećiwko im, aby ie był pobił y zgładził: y miotał Phur, który naszym ięzykiem wykłada się los.

25. A potym weszła Esther do króla prosząc aby uśiłowanie iego, listy królewskiemi wniwecz obrócone było, a złość którą przećiw Żydóm myślił, obróćiła się na głowę iego. Nawet y samego, y syny iego, na szubienicy obieśili;

26. y od onego czasu te dni nazwano Phurim, to iest, losów: przeto iż Phur, to iest, los, w banię był wrzucony, y wszytko co się dźiało, w liśćie, to iest, w tych księgach zamyka się:

27. y co ućierpieli, y co napotym odmieniono, przyięli na się Żydźi y na naśienie swoie, y na wszytkie którzy na wiarę ich przystać chcieli: aby się żadnemu niegodźiło tych dwu dni bez święcenia strawić, o których pismo świadczy, y pewne czasy wyćiągaia rok po roku ustawicznie.

28. Teć są dni których zapamiętanie żadne nigdy nie zgładźi, y w każdym wieku wszytkie krainy po wszem świećie obchodźić będą: y niemasz żadnego miasta w którymby dni Phurim, to iest losów nie były od Żydów święcone, y od ich potomków, którzy są na te ceremonie obowiązani.

29. Y napisali Esther królowa córka Abihail y Mardocheusz Żydowin iescze drugi list, aby ze wszelaką pilnośćią ten dźień ustanowiony był za święty na potomne czasy;

30. y posłali do wszytkich Żydów którzy mieszkali we stu y dwudźiestu y śiedmi krainach Aswerusa króla, aby mieli pokóy, y przyimowali prawdę,

31. zachowywaiąc dni losów, a czasu swego z radośćią obchodząc, iako Mardocheusz z Esther postanowili, a oni chować obiecali, y sami y z potomstwem swoim, posty y wołania, y dni losów,

32. y wszytko co się w historiiéy tych kśiąg, które zowią Esther, zamyka.

---

23. *W uroczysty obrząd.* Który się co rok powtarzał, i uroczyście się obchodził, przy ucztach i t. d.

24. *Albowiem Aman.* To, co się w tych trzech wierszach zawiera, jest treścią i dowodem tego co Mardocheusz do żydów napisał.— *Miotał Phur.* Patrz r. 3 w. 7.

27. *Przyjęli na się.* Siebie i synów swych zobowiązali do corocznego obchodu uroczystości.— *Tych dwu dni.* Czternastego i piętnastego.— *Pismo.* List Mardocheusza.— *Czasy wyciągaią.* Przyszłość potrzebuje.

30. *Aby mieli pokój ... prawdę.* W hebr. *słowa pokoju i prawdy,* jakoby rzekł: życząc im zdrowia, pokoju, oraz prawdziwego szczęścia i pomyślności.

31. *I wołania.* Modły do Boga.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O śnie Mardocheusza i jego znaczeniu.

1. Rex vero Assuerus omnem terram, et cunctas maris insulas fecit tributarias.
2. Cujus fortitudo et imperium, et dignitas atque sublimitas, qua exaltavit Mardochaeum, scripta sunt in libris Medorum, atque Persarum;
3. et quomodo Mardochaeus Judaici generis secundus a rege Assuero fuerit, et magnus apud Judaeos et acceptabilis plebi fratrum suorum, quaerens bona populo suo, et loquens ea, quae ad pacem seminis sui pertinerent.

Quae habentur in Hebraeo, plena fide expressi. Haec autem, quae sequuntur, scripta reperi in editione vulgata, quae Graecorum lingua et litteris continentur, et interim post finem libri hoc capitulum ferebatur, quod juxta consuetudinem nostram obelo, id est, veru praenotavimus.

4. Dixitque Mardochaeus: A Deo facta sunt ista.
5. Recordatus sum somnii, quod videram, haec eadem significantis: nec eorum quidquam irritum fuit.
6. Parvus fons, qui crevit in fluvium, et in lucem solemque conversus est, et in aquas plurimas redundavit, Esther est, quam rex accepit uxorem, et voluit esse reginam.
7. Duo autem dracones, ego sum, et Aman.
8. Gentes, quae convenerant, hi sunt, qui conati sunt delere nomen Judaeorum.
9. Gens autem mea, Israel est, quae clamavit ad Dominum: et salvum fecit Dominus populum suum, liberavitque nos ab omnibus malis, et fecit signa magna atque portenta inter gentes:
10. et duas sortes esse praecepit, unam populi Dei, et alteram cunctarum gentium.
11. Venitque utraque sors in statutum ex illo jam tempore diem coram Deo universis gentibus:
12. et recordatus est Dominus populi sui, ac misertus est hereditatis suae.
13. Et observabuntur dies isti in mense Adar quarta decima et quinta decima die ejusdem mensis, cum omni studio et gaudio in unum coetum populi congregati, in cunctas deinceps generationes populi Israel.

1. A król Asswerus uczynił hołdowne, wszytkę źiemię, y wszytkie wyspy morskie.
2. Którego moc y panowanie y zacność, y wywyższenie, którym wywyższył Mardocheusza, napisane są w księgach Medskich y Perskich;
3. y iako Mardocheusz z narodu żydowskiego był wtórym po królu Assweruśie: y wielki u Żydów, a wdźięcznym ludowi braćiey swéy, staraiąc się o dobre ludu swego, y mówiąc to co należało ku pokoiowi narodu swego.

Co iest w księgach żydowskich, wiernie przełożył. Lecz to co po tém idźie, nalazłem napisane w Edycyiey pospolitéy, które ięzykiem Greckim y literami Greckiemi są wydane: a tam na końcu ksiąg ten Rozdźiał był napisany: który według obyczaiu naszego obelem, to iest, rożenkiemeśmy naznaczyli.

4. Y rzékł Mardocheusz: Od Bogać się to stało.
5. Wspomniałem na sen którym widźiał, toż znaczący: a nic się z niego nie odmieniło.
6. Małe źrzódło, które urosło w rzékę y obróciło się w światłość, y w słońce, y w wody wielkie się rozlało: iest Esther, którą król wźiął za żonę, y chćiał aby była królową.
7. A dwa smokowie: iestem ia y Aman.
8. Narodowie którzy się byli zebrali: ći są którzy chcieli zgładźić imię żydowskie.
9. A naród móy, iest lud Izraelski, który wołał do Pana, y zachował Pan lud swóy: y wybawił nas ode wszytkiego złego: y uczynił znaki wielkie y dźiwy między narody:
10. y roskazał aby dwa losy były, ieden ludu Bożego, a drugi wszytkich narodów.
11. Y przyszły oba losy na dźień złożony od onego czasu przed Bogiem wszem narodóm:
12. y wspomniał Pan na lud swóy, y zmiłował się nad swym dźiedźictwem.
13. Y będą obchodzone te dni w mieśiącu Adar, czternastego y piętnastego dnia tegóż mieśiąca, ze wszytką pilnośćią y z weselem ludu w iednę gromadę zebranego, na wszytkie napotym rodzaie ludu Izraelskiego.

R. 10.— 1. *Wszystkę ziemię, i wszystkie wyspy morskie.* Nad któremi panował.—*Uczynił hołdowne.* Podatek nałożył na nie, z powodu jakiejś potrzeby publicznej, albo dla zebrania pieniędzy na wojnę potrzebnych.

3. *Ludowi.* W hebr. i chald. *pospólstwu.*

4. *I rzekł Mardocheusz.* Gdy rozmyślał tragiczny los Amana.

6. *Małe źródło... jest Ester.* Sprawiedliwie małe źródełko Esterę wyobrażało, która nie tylko z małych początków wielką się stała, lecz nadto wielki pożar ugasiła.—*W światłość i w słońce.* W jasne słońce.

7. *A dwa smoki: jestem ja i Aman.* Słusznie smoków oznaczają Mardocheusz i Aman; obaj bowiem silni, obaj czujni; pierwszy do ocalenia, drugi do zaguby narodu żydowskiego; obaj roznieśli straszne hasło przez posłów rozesłanych na całe państwo Artaxerxa.

8. *Narody które się były zebrały.* Patrz r. 11 w. 7.

9. *Znaki wielkie i dziwy.* Dziwny wypadek upadku Amana i wywyższenia Mardocheusza.

11. *I przyszły oba losy.* W grec. *i przyszły dwa losy te do godziny, i czasu, i do dnia sądu przed Bogiem i wszystkiemi narodami.* Myśl ta: od wieków ustanowił Bóg los dwojaki; jeden dla żydów, drugi dla Amana i jego rodziny; losy zbiegły się na tenże dzień ku szczęściu żydów a zgubie dla ich wrogów; w tym bowiem dniu zostali pobici.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O śnie Mardocheusza, bez wykładu.

1. Anno quarto, regnantibus Ptolemaeo, et Cleopatra, attulerunt Dositheus, qui se sacerdotem et Levitici generis ferebat, et Ptolemaeus filius ejus hanc epistolam Phurim, quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum Ptolemaei filium in Jerusalem.

Hoc quoque principium erat in editione vulgata, quod nec in Hebraeo, nec apud ullum fertur interpretum.

2. Anno secundo, regnante Artaxerxe maximo, prima die mensis Nisan, vidit somnium Mardochaeus filius Jairi, filii Semei, filii Cis, de tribu Benjamin;

3. homo Judaeus, qui habitabat in urbe Susis, vir magnus, et inter primos aulae regiae.

4. Erat autem de eo numero captivorum, quos transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis de Jerusalem cum Jechonia, rege Juda, *(Supr. 2, 6)*.

5. et hoc ejus somnium fuit: Apparuerunt voces et tumultus, et tonitrua et terraemotus, et conturbatio super terram,

6. et ecce, duo dracones magni, paratique contra se in proelium. *(Supr. 10, 7)*.

7. Ad quorum clamorem cunctae concitatae sunt nationes, ut pugnarent contra gentem justorum.

8. Fuitque dies illa tenebrarum et discriminis, tribulationis et angustiae et ingens formido super terram.

9. Conturbataque est gens justorum timentium mala sua, et praeparata ad mortem.

10. Clamaveruntque ad Deum; et illis vociferantibus, fons parvus crevit in fluvium maximum, et in aquas plurimas redundavit.

11. Lux et sol ortus est, et humiles exaltati sunt, et devoraverunt inclytos.

12. Quod cum vidisset Mardochaeus, et surrexisset de strato, cogitabat, quid Deus facere vellet, et fixum habebat in animo, scire cupiens, quid significaret somnium.

1. Roku czwartego za królowania Ptolomeusa y Kleopatry, Dositheus, który się mienił bydź kapłanem y z rodu Lewitckiego, y Ptolomeus syn iego przynieśli ten list Phurim, który powiedźieli że przełożył Lysimachus syn Ptolomeusów w Jeruzalem.

Ten też początek był w Edycyiéy pospolitéy, którego niemasz w żydowskim ani u żadnego przekładacza.

2. Roku wtórego za królowania Artaxerxa wielkiego, pierwszego dnia księżyca Nisan, widźiał sen Mardocheusz syn Jaira, syna Semei, syna Cis, z pokolenia Beniamin;

3. człowiek Żydowin, który mieszkał w mieśćie Susis, mąż zacny, y między pierwszymi dworu królewskiego.

4. A był z téy liczby więźniów, które był przeniósł Nabuchodonozor król Babiloński z Jeruzalem, z Jechoniaszem królem Judzkim,

5. a sens iego był ten: Ukazały się głosy y burzenia, y grzmienia, y trzęsienia źiemie, y zamieszanie wielkie na źiemi:

6. alić oto dwa wielcy smokowie, y gotowi potkać się z sobą.

7. Na których wołanie wzruszyły się wszytkie narody aby walczyły przeciw narodowi sprawiedliwych.

8. Y był on dźień ciemnośći y niebespieczeństwa, utrapienia y ucisku, y okrutny strach na źiemi.

9. Y zatrwożył się naród sprawiedliwych, boiąc się złego swego, y gotowy na smierć.

10. Y wołali do Boga: a gdy oni krzyczeli, źrzódło małe urosło rzeką wielką, y rozlało się wielką wodą.

11. Światłość y słońce weszło, y poniżeni byli powyższeni, y pożarli zacne.

12. Co gdy uyźrzał Mardocheusz, y wstał z łoża, myślił coby chciał Bóg uczynić: y wbił sobie w serce, chcąc wiedźieć coby sen znaczył.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O wyjawieniu zdrady przez dworzan przeciw królowi osnutéj.

1. Morabatur autem eo tempore in aula regis cum Bagathan et Thara, eunuchis regis, qui janitores erant palatii. *(Supr. 2, 21)*.

1. A na on czas mieszkał na dworze królewskim, z Bagatha y z Thara rzezańcami królewskimi, którzy byli odźwiernymi pałacu.

R. 11.—1. *Roku czwartego.* Początek niniejszego rozdz. w tym wierszu zawarty, wzięty z greckiego.—*Ptolomeusza.* Pereriusz w ks. 13, na Daniela w katal. spraw Pers. mniema że nim był Ptolomeusz Filometor król Egiptski, szósty w porządku od Alexandra Wielkiego.—*Ten list Phurim.* Może całą księgę Estery rozumie, która do żydów w rodzaju listu przesłaną została.

2. *Roku wtórego.* Panowania Artaxerxa.—*Syna Jair.* Patrz r. 2 w. 5.

4. *Z téj liczby więźniów.* Patrz, co tam powiedziano w. 6.

9. *Naród sprawiedliwych.* Żydzi.

10. *Źródło małe.* Patrz r. 10 w. 6.

11. *Światłość i słońce.* Powróciła cisza dla żydów, po burzy przez Amana wzbudzonéj.—*Powyższeni.* Którzy wprzódy byli wielkimi, t. j. Aman z rodziną.

12. *Chcąc wiedzieć, coby sen znaczył.* Który Bóg zesłał, a o którym sądził, iż zawiera w sobie znaczenie i tajemnicę.

R. 12.—1. *Mieszkał.* Mardocheusz.

2. Cumque intellexisset cogitationes eorum, et curas diligentius pervidisset, didicit, quod conarentur in regem Artaxerxem manus mittere, et nuntiavit super eo regi.

3. Qui, de utroque habita quaestione, confessos jussit duci ad mortem.

4. Rex autem, quod gestum erat, scripsit in commentariis; sed et Mardochaeus rei memoriam litteris tradidit.

5. Praecepitque ei rex, ut in aula palatii moraretur, datis ei pro delatione muneribus.

6. Aman vero filius Amadathi Bugaeus erat gloriosissimus coram rege, et voluit nocere Mardochaeo, et populo ejus pro duobus eunuchis regis, qui fuerant interfecti.

Hucusque proemium.

Quae sequuntur, in eo loco posita erant, ubi scriptum est in volumine:

Et diripuerunt bona, vel substantias eorum.

Quae in sola vulgata editione reperimus.

Epistolae autem hoc exemplar fuit:

2. A gdy wyrozumiał myśli ich, y starania ich pilnie wypatrzył, doszedł iż się chćieli targnąć na króla Artaxerxa, y dał o tym znać królowi.

3. Który obudwu dawszy na probę, gdy się przyznali, kazał wieść na śmierć.

4. A król to co się stało, w kroniki wpisał: ale y Mardocheusz pamiątkę rzeczy wypisał.

5. Y roskazał mu król aby mieszkał na pałacu, dawszy mu dary za odnieśienie.

6. A Aman syn Amadath Bugeyczyk był nasławnieyszy przed królem, y chćiał zaszkodźić Mardocheuszowi, y narodowi iego, dla dwu rzezańców królewskich którzy byli straceni.

Póty przedmowa.

A co za tym idźie, na onym mieyscu było położono, gdźie napisano w księgach:

Y rozchwyćili dobra y majętnośći ich.

Cośmy w Edyćiéy naleźli.

A kopia listu ta była.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O treści pisma Amana i sprawozdanie Mardocheusza o wyratowaniu Żydów.

1. Rex maximus Artaxerxes ab India usque Aethiopiam centum viginti septem provinciarum principibus, et ducibus, qui ejus imperio subjecti sunt, salutem.

2. Cum plurimis gentibus imperarem, et universam orbem meae ditioni subjugassem, volui nequaquam abuti potentiae magnitudine, sed clementia et lenitate gubernare subjectos, ut absque ullo terrore vitam silentio transigentes, optata cunctis mortalibus pace fruerentur.

3. Quaerente autem me a consiliariis meis, quomodo posset hoc impleri, unus, qui sapientia et fide ceteros praecellebat, et erat post regem secundus, Aman nomine,

4. indicavit mihi in toto orbe terrarum populum esse dispersum, qui novis uteretur legibus, et contra omnium gentium consuetudinem faciens, regum jussa contemneret, et universarum concordiam nationum sua dissensione violaret.

5. Quod cum didicissemus, videntes unam gentem rebellem adversus omne hominum genus perversis uti legibus, nostrisque jussionibus contraire, et turbare subjectarum nobis provinciarum pacem atque concordiam,

6. jussimus, ut quoscumque Aman, qui omnibus provinciis praepositus est, et secundus a rege, et quem patris loco colimus, monstraverit, cum conjugibus ac liberis deleantur ab inimicis suis, nul-

1. Król wielki Artaxerxes, od Indiiey aż do Etyopiiéy, sto dwadźieścia y śiedm krain przełożonym y książętom, którzy są pod iego panowaniem, zdrowia.

2. Gdyż nad barzo wielą narodów panuię, y wszytekem świat podbił pod moc swoię, niechćiałem iednak źle używać wielkości mocy, ale łaskawośćią y łagodnośćią sprawować poddane, aby bez żadnego strachu żywot spokoynie wiodąc, pokoiu którego wszyscy ludźie pragną zażywali.

3. Ale gdym się pytał rad moich iakoby się to wypełnić mogło, ieden z nich który mądrośćią y wiernośćią inne przechodźił, y był po królu wtóry, imieniem Aman,

4. oznaymił mi że iest lud po wszytkim świećie rozprószony, który nowych praw używa, y przećiwko wszech narodów zwyczaiowi czyniąc, królewskim roskazaniem gardźi, y zgodę wszech narodów swoią niezgodą targa.

5. Czego gdyśmy się dowiedźieli, widząc że ieden naród odporny, przećiwko wszemu rodzaiowi ludzkiemu przewrotnych praw używa, a naszemu się rozkazaniu sprzećiwia, a pokóy y zgodę krain nam poddanych targa,

6. roskazaliśmy aby którekolwiek Aman (który nad wszytkimi krainami iest przełożony, y wtóry po królu, y którego na mieyscu oyca czćiemy) pokaże, z żonami y dźiećmi od nieprzyiaćiół swych

2. *Dał o tém znać królowi.* Przez królowę Esterę, patrz r. 2. w. 22.

4. *Wpisał.* Przez pisarzy i bibliotekarzy swoich.

5. *Dawszy mu dary.* Gdy Estera do godności królowéj wyniesioną została, a on stał się pierwszym po królu.

6. *Bugejczyk.* W biblii królewskiéj: Ugousz, zdaje się że tenże co i Agageusz: gdyż r. 3. w. 1 powiedziano, że był z rodu Agaga.

R. 13.—2. *Wszystekem świat.* Albo hiperbolicznie, albo mówi tylko o świecie perskim.

4. *Lud... rozproszony.* Patrz r. 3 w. 8.

6. *Czternastego dnia.* Lecz wyżéj powiedziano trzynastego, także niżéj r. 16 w. 20. Może to miejsce ozna-

lusque eorum misereatur quarta decima die duodecimi mensis Adar anni praesentis,

7. ut nefarii homines uno die ad inferos descendentes, reddant imperio nostro pacem, quam turbaverant.

Hucusque exemplar epistolae.

Quae sequuntur, post eum locum scripta reperi, ubi legitur:

Pergensque Mardochaeus, fecit omnia, quae ei mandaverat Esther.

Nec tamen habentur in Hebraico, et apud nullum penitus feruntur interpretum.

8. Mardochaeus autem deprecatus est Dominum, memor omnium operum ejus,

9. et dixit: Domine, Domine, rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta sunt posita, et non est, qui possit tuae resistere voluntati, si decreveris salvare Israel.

10. Tu fecisti coelum et terram, et quidquid coeli ambitu continetur.

11. Dominus omnium es: nec est, qui resistat majestati tuae.

12. Cuncta nosti, et scis, quia non pro superbia et contumelia, et aliqua gloriae cupiditate fecerim hoc, ut non adorarem Aman superbissimum:

13. (libenter enim pro salute Israel etiam vestigia pedum ejus deosculari paratus essem,)

14. sed timui, ne honorem Dei mei transferrem ad hominem, et ne quemquam adorarem, excepto Deo meo.

15. Et nunc, Domine rex, Deus Abraham, miserere populi tui, quia volunt nos inimici nostri perdere, et hereditatem tuam delere.

16. Ne despicias partem tuam, quam redemisti tibi de Aegypto.

17. Exaudi deprecationem meam, et propitius esto sorti et funiculo tuo, et converte luctum nostrum in gaudium, ut viventes laudemus nomen tuum, Domine, et ne claudas ora te canentium.

18. Omnis quoque Israel pari mente et obsecratione clamavit ad Dominum, eo quod eis certa mors impenderet.

byli wygładzeni, a żeby się ich żaden nieużałował, cztérnastego dnia dwunastego miesiąca Adar roku ninieyszego:

7. aby złośliwi ludźie iednego dnia stąpiwszy do piekła, przywróćili królestwu naszemu pokóy, który byli zgwałćili.

Dotąd kopia listu.

A co za tym idźie nalazłem na onym mieyscu napisano, gdźie czytamy:

A tak szedszy Mardocheusz uczynił wszytko co mu Esther roskazała.

Wszakże tego niémasz w żydowskim, ani zgoła u żadnego przekładacza.

8. A Mardocheusz modlił się Panu, pamiętaiąc na wszytkie sprawy iego,

9. y rzekł: Panie, Panie, królu wszechmogący, bo w mocy twoiéy wszytko iest położono, y niémasz ktoby się mógł woli twéy sprzećiwić, ieśli będźiesz chćiał zachować Izrael.

10. Tyś stworzył niebo y źiemię, y cokolwiek się okręgiem niebieskim zamyka.

11. Panem wszytkich iesteś, y niémasz ktoby się sprzećiwił maiestatowi twemu.

12. Wszytko znasz, y wiesz żem ani z pychy, ani ze wzgardy, ani z iakiéy czći pragnienia to uczynił, żem się nie kłaniał Amanowi napysznieyszemu:

13. (dla zachowania bowiem ludu Izraelskiego gotówbych był y stopy nóg iego całować,)

14. alem się bał abym czći Boga mego nie przeniósł na człowieka, ażebych się nikomu nie kłaniał, oprócz Boga mego.

15. A teraz Panie królu, Boże Abrahamów, zmiłuy się nad ludem twym, boć nas chcą nieprzyiaćiele naszy wytraćić, y dźiedźictwo twoie wygubić.

16. Nie wzgardzay cząstki twoiéy, którąś sobie wykupił z Egyptu.

17. Wysłuchay prośbę moię, a bądź miłośćiw dźiałowi y sznurkowi twemu, a obróć żałobę naszę w wesele, abyśmy żywi będąc, chwalili imię twoie Panie, a nie zamykay ust o tobie śpiewaiących.

18. Wszytek téż Izrael takimże sercem y modlitwą wołał do Pana, przeto iż nad nimi pewna śmierć wiśiała.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 13. w. 14. *Alem się bał abym czci Boga mego nie przeniósł na człowieka.* Z tych słów możem zrozumieć, iż Aman człowiekiem będąc, podniósł się w pychę i chciał być za Boga chwalony, jako to u pogan nie trudno było. Przetoż Mardocheusz, niechciał mu się kłaniać, aby mu tém kłanianiem co Boskiego nie przyznawał, zaczémby i swój zakon zelżył. Bo inaczéj kiedyby był chciał po nim uczciwości i kłaniania takiego jakie pospolicie ludziom zacnym i cnotliwym czynimy, gotów był Mardocheusz i stopy nóg jego, jako samże powiada, całować. A tak źle heretycy te słowa przywodzą, przeciw uczciwości świętych, bo oni tego niechcą po nas, abyśmy je za bogi chwalili, ale im tylko uczciwość przystojną i powinną jako ludziom świętym wyrządzamy.

---

cza, że tak należało wymordować żydów dnia trzynastego, żeby już dnia czternastego nie trzeba było nad którym z nich się ulitować, tak Salian.

14. *Abym czci Boga mego nie przeniósł na człowieka.* Jak bowiem powiedziano w r. 3, Aman chciał być czczonym czcią Boską.

16. *Cząstki twojéj.* Narodu żydowskiego, który jest dziedzictwem i własnością twoją.

17. *Działowi i sznurkowi twemu.* Dziedzictwu twemu, narodowi twemu, którego jak własności swéj strzeżesz i bronisz. Wiadomo, że niegdyś miano zwyczaj sznurkami mierzyć krańce pól: dla tego sznurek ten bierze się za część dziedzictwa i za dział, który przypada każdemu.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O prośbie Estery do Boga o wyzwolenie narodu.

1. Esther quoque regina confugit ad Dominum, pavens periculum, quod imminebat.

2. Cumque deposuisset vestes regias, fletibus et luctui apta indumenta suscepit, et pro unguentis variis, cinere et stercore implevit caput, et corpus suum humiliavit jejuniis omniaque loca, in quibus antea laetari consueverat, crinium laceratione complevit.

3. Et deprecabatur Dominum Deum Israel, dicens: Domine mi, qui rex noster es solus, adjuva me solitariam, et cujus praeter te nullus est auxiliator alius.

4. Periculum meum in manibus meis est. * *(Deut. 4, 34.)*

5. Audivi a patre meo, quod tu, Domine, tulisses Israel de cunctis gentibus, et patres nostros ex omnibus retro majoribus suis, ut possideres hereditatem sempiternam, fecistique eis, sicut locutus es. *

6. Peccavimus in conspectu tuo, et idcirco tradidisti nos in manus inimicorum nostrorum:

7. coluimus enim deos eorum. Justus es, Domine:

8. et nunc non eis sufficit, quod durissima nos opprimunt servitute, sed robur manuum suarum, idolorum potentiae deputantes,

9. volunt tua mutare promissa, et delere hereditatem tuam, et claudere ora laudantium te, atque extinguere gloriam templi et altaris tui,

10. ut aperiant ora gentium, et laudent idolorum fortitudinem, et praedicent carnalem regem in sempiternum.

11. Ne tradas, Domine, sceptrum tuum his, qui non sunt, ne rideant ad ruinam nostram: sed converte consilium eorum super eos, et eum, qui in nos coepit saevire, disperde.

12. Memento, Domine, et ostende te nobis in tempore tribulationis nostrae, et da mihi fiduciam, Domine rex deorum et universae potestatis:

13. tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri, ut et ipse pereat, et ceteri, qui ei consentiunt.

1. Esther też królowa uciekła się do Pana, boiąc się niebespieczeństwa, które nadchodziło.

2. A zewlókszy się z odzienia królewskiego, płaczu y żałobie przystoyne szaty wzięła, a miasto rozlicznych oleyków, popiołem y gnoiem głowę napełniła, y ciało swe postami poniżyła, y wszytkie mieysca na których przedtym zwykła bywać wesoła, targaniem włosów napełniła.

3. Y prosiła Pana Boga Izraelskiego, mówiąc: Panie móy, któryś sam iest królem naszym, wspomoż mię opusczoną, a która oprócz ciebie żadnego innego pomocnika nie ma.

4. Niebespieczeństwo moie iest w ręku moich.

5. Słyszałam od oyca mego, żeś ty Panie wziął Izraela ze wszech narodów, a oyce nasze ze wszytkich pozad przodków ich, abyś posiadł dziedzictwo wieczne, y uczyniłeś im iakoś rzekł.

6. Zgrzeszyliśmy przed oczyma twémi, y przetoś nas dał w ręce nieprzyiaciół naszych:

7. bośmy służyli bogóm ich. Sprawiedliwyś iest Panie:

8. lecz teraz nie maią na tym dosyć, że nas ciężką niewolą ściskaią, ale siłę rąk swoich mocy bałwańskiéy przypisuiąc,

9. chcą odmienić obietnice twoie: y wytracić dziedzictwo twoie, y zawrzeć usta chwalących cię, y zgasić sławę kościoła y ołtarza twego,

10. aby otworzyli usta poganów, a chwalili możność bałwanów, y wielbili cielesnego króla na wieki.

11. Nie dawayże Panie sceptrum twego tym którzy nie są, by się nie śmiali na upadek nasz: ale obróć radę ich na nie, a tego który się począł srożyć na nas, zatrać.

12. Wspomni Panie, a ukaż się nam czasu ucisku naszego, a day mi śmiałość Panie królu bogów, y wszytkiéy mocy:

13. day mowę ozdobną w usta moie przed oczyma lwa, a obróć serce iego ku nienawiści nieprzyiaciela naszego, aby y on zginął, y inni którzy się z nim zgadzaią.

R. 14 —4. *Niebespieczeństwo moje jest w ręku moich.* Życie moje narażone na niebezpieczeństwo, na podobieństwo tego co się w rękach nosi, a tém samém narażone na wydarcie i na przypadki wystawione. Tak Dawid Ps. 118 w. 109 mówił: *Dusza moja zawżdy w rękach moich.*

5. *Słyszałam od ojca.* W grec. *słyszałam od urodzenia mego w pokoleniu rodziny mojéj.— Abyś posiadł dziedzictwo wieczne.* Ażeby narod Izraelski był wiecznêm dziedzictwem twojém.

7. *Bośmy służyli bogom ich.* Nie ona sama wprawdzie, ani Mardocheusz, lecz ich przodkowie, którzy przez bałwochwalstwo wyzywali przeciw sobie gniew Boski.

8. *Siłę rąk swoich.* Z grec. można przetłumaczyć: *przyłączyli siły i ręce swoje, do rąk bałwanów swoich,* oddając się im jakoby na służbę przeciwko nam, albo jakoby przysięgając i ściągając rękę do zawarcia przymierza.

9. *Odmienić obietnice twoje.* Znieść wyrok twój przez który ocalić i strzedz nas postanowiłeś.

11. *Sceptrum twego.* Narodu, w którym królujesz.— *Tym, którzy nie są.* Bałwanom i ich czcicielom.

12. *Daj mi śmiałość.* Żebym z królem postępowała bezpiecznie, ufnie i bez trwogi.—*Królu bogów.* T. j. królów, książąt i sędziów, którzy też w Ps. 81 i u Jana 10, bogami nazwani.

13. *Mowę ozdobną.* Roztropną, gładko ułożoną.— *Lwa.* Aswerusa, którego czy to dla potęgi, czy dla dzikości, lwem nazywa. Tak Paweł ś. Nerona, II. do Tymot. 4, 17.—*Nieprzyjaciela naszego.* Amana.

14. Nos autem libera manu tua, et adjuva me, nullum aliud auxilium habentem, nisi te, Domine, qui habes omnium scientiam,

15. et nosti, quia oderim gloriam iniquorum, et detester cubile incircumcisorum, et omnis alienigenae.

16. Tu scis necessitatem meam, quod abominer signum superbiae et gloriae meae, quod est super caput meum in diebus ostentationis meae, et detester illud quasi pannum menstruatae, et non portem in diebus silentii mei:

17. et quod non comederim in mensa Aman, nec mihi placuerit convivium regis, et non biberim vinum libaminum:

18. et nunquam laetata sit ancilla tua, ex quo huc translata sum usque in praesentem diem, nisi in te, Domine Deus Abraham.

19. Deus fortis super omnes, exaudi vocem eorum, qui nullam aliam spem habent, et libera nos de manu iniquorum, et erue me a timore meo.

14. A nas wybaw ręką twoią, a wspomoż mię, żadnéy innéy pomocy nie maiącéy, iedno ćiebie Panie, który masz wiadomość wszytkich rzeczy,

15. y wiesz że w nienawiśći mam chwałę gréšznych, a iż mię mierźi łoże nieobrzezańców, y każdego obcego.

16. Ty wiesz potrzebę moię, żeć się brzydzę znakiem pychy y chwały moiéy, która iest na głowie moiéy, we dni okazowania mego, a żeć mię mierźi iako szmat mieśięcznéy niewiasty, a żeć iéy nie noszę w dźień milczenia mego:

17. iżem téż nie iadała u stołu Aman, ani mi się podobała uczta królewska, anim piła wina mokrych ofiar:

18. y nigdy się nie weseliłą służebnica twoia od tego czasu iakom tu zawiedźiona, aż do dnia dźiśieyszego, iedno w tobie Panie Boże Abrahamów.

19. Boże mocny nade wszytkie wysłuchay głos tych którzy żadnéy innéy nadźieie nie maią, a wybaw nas z rąk złośliwych, y wyrwi mię z boiaźni moiéy.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 14. w. 11.** *Nie dawaj sceptrum twego tym którzy nie są.* To jest bałwanom, bo bałwan nic nie jest, jako też mówi Apostoł 1. Cor. 8, a chocia materyą bałwana jest cokolwiek, wszakże sam bałwan nic nie jest, bo to znaczy czego niemasz, znaczy bogi fałszywe, jakowych niemasz; a tak prawdziwie nic nie znaczy i nic nie jest. A tamci są różne obrazy od bałwanów, iż obrazy właśnie znaczą i wyrażają to co jest albo było, a przetoć są własném wyrażeniem i znakiem rzeczy pewnych i tych które właśnie są: a bałwany znaczą rzeczy niepewne i których niemasz.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O wnijściu Estery do króla, i łaskawém przezeń przyjęciu.

Haec quoque addita reperi in editione vulgata.

1. Et mandavit ei (haud dubium, quin esset Mardochaeus), ut ingrederetur ad regem, et rogaret pro populo suo et pro patria sua.

2. Memorare (inquit) dierum humilitatis tuae, quomodo nutrita sis in manu mea, quia Aman, secundus a rege, locutus est contra nos in mortem:

3. et tu invoca Dominum, et loquere regi pro nobis, et libera nos de morte.

Necnon et ista quae subdita sunt:

4. Die autem tertio deposuit vestimenta ornatus sui, et circumdata est gloria sua.

5. Cumque regio fulgeret habitu, et invocasset omnium rectorem et salvatorem Deum, assumsit duas famulas,

6. et super unam quidem innitebatur, quasi prae deliciis et nimia teneritudine corpus suum ferre non sustinens;

7. altera autem famularum sequebatur dominam, defluentia in humum indumenta sustentans.

Tom też nalazł przydano w Edyciiéy pospolitéy.

1. Y roskazał iéy (bez pochyby) aby weszła do króla, y przyczyniła się za ludem swym, y za oyczyzną swoią.

2. Pamiętay (prawi) na dni uniżenia twego, iakoś wychowana na rękach moich: bo Aman wtóry po królu mówił przećiwko nam na śmierć:

3. ty wzyway Pana, y mów królowi o nas, y wybaw nas od śmierći.

Także y to co za tym idźie:

4. A dnia trzećiego złożyła z śiebie szaty ubioru swego, y odźiana iest chwałą swoią.

5. A gdy się świećiła w odźieniu królewskiem, y wzywała wszytkich rządźce y zbawićiela Boga, wźięła z sobą dwie służebnice,

6. y na iednéy się wspiérała, iakoby od roskoszy y od wielkiéy ćiała subtelnośći sama sobą władać nie mogła;

7. a druga panna szła za panią, wlecząca się po źiemi szatę niosąc.

15. *Łoże nieobrzezańców.* Gdyż dla tego tylko zgodziłam się na małżeństwo z Aswerem, żebym twoim rozkazom stała się posłuszną; inaczéj, wolałabym poślubić jakiego ubogiego ze swego narodu.

16. *Potrzebę moję.* Która mię do ubrania się zmusza. —*Znakiem pychy.... mojéj.* Diadem albo zawój, oznaka królewskiéj godności. Diadem zaś, był przepaską którą królowie głowę obwijali, albo związywali.— *We dni okazywania mego.* Gdy się trzeba okazać królowi, albo publicznie wystąpić.— *Jako szmat miesięcznéj niewiasty.* Który jest najobrzydliwszym. — *W dzień milczenia mego.* Gdy jestem w domu w pokoju niewieścim, w samotném ukryciu.

17. *Iżém... nie jadała u stołu Aman.* Pokarmów prawem zabronionych, anim się rozkoszowała przysmakami uczt królewskich.— *Wina mokrych ofiar.* Wina, któregoby część jakaś na cześć bałwanów wylaną była.

R. 15.—4. *A dnia trzeciego.* Od rozpoczęcia postu i modłów. — *Szaty ubioru swego.* Grec. *szaty zbytku.*— *Chwałą swoją.* Drogiemi i królewskiemi szatami.

8. Ipsa autem roseo colore vultum perfusa, et gratis ac nitentibus oculis tristem celabat animum, et nimio timore contractum.

9. Ingressa igitur cuncta per ordinem ostia, stetit contra regem, ubi ille residebat super solium regni sui, indutus vestibus regiis, auroque fulgens, et pretiosis lapidibus; eratque terribilis aspectu.

10. Cumque elevasset faciem, et ardentibus oculis furorem pectoris indicasset, regina corruit, et in pallorem colore mutato, lassum super ancillulam reclinavit caput.

11. Convertitque Deus spiritum regis in mansuetudinem, et festinus ac metuens exsilivit de solio, et sustentans eam ulnis suis, donec rediret ad se, his verbis blandiebatur:

12. Quid habes Esther? Ego sum frater tuus, noli metuere.

13. Non morieris: Non enim pro te, sed pro omnibus haec lex constituta est.

14. Accede igitur, et tange sceptrum.

15. Cumque illa reticeret, tulit auream virgam, et posuit super collum ejus, et osculatus est eam, et ait: Cur mihi non loqueris?

16. Quae respondit: Vidi te, domine quasi Angelum Dei: et conturbatum est cor meum prae timore gloriae tuae. *(2. Reg. 19, 27.)*

17. Valde enim mirabilis es, domine, et facies tua plena est gratiarum.

18. Cumque loqueretur, rursus corruit, et pene exanimata est.

19. Rex autem turbabatur, et omnes ministri ejus consolabantur eam.

8. A ona sama różaną barwą na twarzy rozlaną y wdzięcznémi a iasnémi oczyma, smutne serce swe y zbytnią boiaźnią ściśnione pokrywała.

9. Wszedszy tedy porządnie przez wszytkie drzwi, stanęła przed królem, gdźie on śiedźiał na stolicy królestwa swego, obleczony w szaty królewskie, y świecący się od złota y od drogiego kamienia, a był srogiego weyźrzenia.

10. A gdy podniósł oblicze swe, y pałaiącemi oczyma zapalczywość serca swego pokazał, upadła królowa, y zbladszy omdlała, głowę na panience służebnéy położyła.

11. Y odmienił Bóg serce królewskie w łaskawość, y wnet ulększy się o nię, skoczył z stolice, a trzymaiąc ią swémi rękoma, ażby przyszła k sobie, témi iéy słowy pobłażał:

12. Cóżći Esther? iaćiem iest brat twóy, niebóy się.

13. Nie umrzesz: bo nie na ćię ale na inne wszytkie to prawo uczyniono.

14. Przystąp tedy a dotkni się sceptru.

15. A gdy ona milczała, wźiął złote berło, y położył na iéy szyiéy, y pocałował ią, y rzékł: Przecz mi nie mówisz?

16. A ona odpowiedźiała: Uyźrzałem ćię panie iako Anioła Bożego, y strwożyło się serce moie dla boiaźni ozdoby twoiéy.

17. Abowiemeś barzo dźiwny panie, a oblicze twoie iest pełne wdźięczności.

18. A gdy mówiła zaśię upadła, y ledwie nie umarła.

19. A król się frasował, y wszyscy służebnicy iego ćieszyli ią.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O kopii listu Artaxerxa do Żydów pisanego.

Exemplar epistolae regis Artaxerxis, quam pro Judaeis ad totas regni sui provincias misit, quod et ipsum in Hebraico volumine non habetur.

1. Rex magnus Artaxerxes ab India usque Aethiopiam centum viginti septem provinciarum ducibus ac principibus, qui nostrae jussioni obediunt, salutem dicit. *(Supr. 11, 2.)*

2. Multi bonitate principum et honore, qui in eos collatus est, abusi sunt in superbiam,

3. et non solum subjectos regibus nituntur opprimere, sed datam ibi gloriam non ferentes, in ipsos, qui dederunt, moliuntur insidias.

4. Nec contenti sunt, gratias non agere beneficiis, et humanitatis in se jura violare: sed Dei

Kopia listu króla Artaxerxa, który za Żydy do wszystkich krain królestwa swego rozesłał: którego też w księgach żydowskich niémasz.

1. Król wielki Artaxerxes od Indiiéy aż do Ethyopiiéy, sto dwadźieśćia y śiedmi źiem, książętam y przełożonym, którzy są posłuszni naszego rozkazania, zdrowia życzy.

2. Wiele ludźi dobroći panów, y czći którą im wyrzadźili, źle na pychę używali,

3. y nie tylko poddane królewskie zagubić uśiłuią, ale czći którą im dano nie znosząc, na oneż którzy dali o zdradźie myślą.

4. A mało na tym maią, że nie dźiękuią za dobrodźieystwa, y gwałcą prawo łaski im pokaza-

10. *Pałającemi oczyma.* Albo przez wrodzoną srogość i dzikość, albo z gniewu którym się zapalił, widząc, że przeciw prawu, królowa przyszła nie wzywaną.

12. *Brat twój.* Głos pieszczącego jest głosem serdecznéj przyjaźni i poufałości. Tak, oblubienicę w pieśniach nad pieśn. r. 4, oblubieniec często siostrą swoją nazywa.

13. *Na.... wszytkie.* Zwyczajnych tylko ludzi prawo nasze obowiązuje, czyli tych którzy niższą od królewskiéj godność mają, dla tegoż karze za przestępstwo nie ulegasz.

14. *Dotknij się sceptru.* Co jest dowodem łaski, oraz dobrego dla cię usposobienia.

16. *Jako anioła bożego.* Mającego oblicze niebianina jakiegoś, pełne piękności i majestatu. Tak Ezech. r. 28 w. 14, króla Tyru aniołem nazywa i Dawid Achina I. Król. 29, 9, a Thekua Dawida, II. Król. 14, 20.

17. *Jest pełne wdzięczności.* Okazałości i godności.

R. 16.—3. *Nie znosząc.* Umiarkowanie.

4. *Że nie dziękują.* Okazaniem znaków wdzięczności i wierną służbą za uczynione im dobrodziejstwa.

quoque cuncta cernentis arbitrantur se posse fugere sententiam.

5. Et in tantum vesaniae proruperunt, ut eos, qui credita sibi officia diligenter observant, et ita cuncta agunt, ut omnium laude digni sint, mendaciorum cuniculis conentur subvertere,

6. dum aures principum simplices, et ex sua natura alios aestimantes, callida fraude decipiunt.

7. Quae res et ex veteribus probatur historiis, et ex his, quae geruntur quotidie, quo modo malis quorundam suggestionibus regum studia depraventur.

8. Unde providendum est paci omnium provinciarum.

9. Nec putare debetis, si diversa jubeamus, ex animi nostri venire levitate, sed pro qualitate et necessitate temporum, ut reipublicae poscit utilitas, ferre sententiam.

10. Et ut manifestius, quod dicimus, intelligatis, Aman filius Amadathi, et animo et gente Macedo, alienusque a Persarum sanguine, et pietatem nostram sua crudelitate commaculans, peregrinus a nobis susceptus est, *(Supr. 3, 1)*.

11. et tantam in se expertus humanitatem, ut pater noster vocaretur, et adoraretur ab omnibus post regem secundus,

12. qui in tantum arrogantiae tumorem sublatus est, ut regno privare nos niteretur et spiritu.

13. Nam Mardochaeum, cujus fide et beneficiis vivimus, et consortem regni nostri Esther cum omni gente sua novis quibusdam atque inauditis machinis expetivit in mortem:

14. hoc cogitans, ut, illis interfectis, insidiaretur nostrae solitudini, et regnum Persarum transferret in Macedonas.

15. Nos autem a pessimo mortalium Judaeos neci destinatos in nulla penitus culpa reperimus, sed e contrario justis utentes legibus,

16. et filios altissimi et maximi, semperque viventis Dei, cujus beneficio et patribus nostris et nobis regnum est traditum, et usque hodie custoditur.

17. Unde eas litteras, quas sub nomine nostro ille direxerat, sciatis esse irritas.

18. Pro quo scelere ante portas hujus urbis,

nÿey, ale też mniemaią, że dekretu Boga, który wszytko widźi, uyśdź mogą.

5. Y tak dalece w szaleństwo zaszli, że te którzy urzędów sobie zwierzonych pilnie przestrzegaią, y tak się na wszem sprawuią, aby byli godni wszytkich pochwalenia, kłamstwy taiemnemi wywróćić uśiluią,

6. gdy uszy pańskie proste, a z swego przyrodzenia inne szacuiące, chytrą zdradą oszukiwaią.

7. Która rzecz y z starych historiy dowodźi się, y z tego co się na każdy dźień dźieie, iako złym niektórych ludźi podusczaniem, chęći królewskie bywaią nakażone.

8. Przetóż potrzeba obmyślać pokóy wszytkich krain.

9. A nie maćie mniemać, ieśli różne rzeczy roskazuiemy, żeby to z lekkośći myśli naszéy pochodźiło, ale że według sposobu y potrzeby czasu, iako wyćiąga pożytek rzeczy pospolitéy, wyroki wydawamy.

10. A żebyśćie to co mówiémy iaśniéy zrozumieli: Aman syn Amadathy, sercem y rodem Macedończyk, y ode krwie Perskiéy daleki, y naszę dobrotliwość okrućieństwem swym mażący, obcym będąc od nas iest przyięty;

11. y doznał przećiw sobie tak wielkiéy ludzkośći, że go oycem naszym zwano, y kłaniali się mu wszyscy wtóremu po królu,

12. który się w tak wielką nadętość pychy podniósł, że się o to starał, aby nas y królestwa y ducha zbawił.

13. Abowiem Mardocheusza, za którego wiernośćią y dobrodźieystwem żywiemy, y towarzyszkę królestwa naszego Esther, ze wszytkim narodem ich, nowémi iakimiś a niesłychanemi chytrośćiami żądał na śmierć:

14. to myśląc, aby one pobiwszy, zasadzki czynił na opuśćiałość naszę, y królestwo Perskie do Macedonów przeniósł.

15. A my od naniecnotliwszego ze wszech ludźi, Żydy na śmierć skazane, w żadnéy zgoła winie nie naleźliśmy, ale przećiwnym obyczaiem praw sprawiedliwych używaiących,

16. y synami nawyższego y nawiętszego, y zawsze żywiącego Boga, za którego dobrodźieystwem, y oycóm naszym y nam królestwo iest dane, y aż po dźiś dźień zachowane.

17. Przetóż one listy, które on był naszym imieniem rozesłał, wiedzćie bydź kassowane.

18. Dla którey złośći, przed bramami tego mia-

9. *A nie macie mniemać.... żeby to z lekkości myśli naszéj pochodziło.* Ani się to sprzeciwia prawu Medów i Persów: gdyż ono te tylko dekreta za nieodwołalne uważać każe, które ani przez podejście, ani przez zdradę nie zostały otrzymane.

10. *Naszą dobrotliwość.... mający.* Często bowiem złośliwi, łakomi, albo okrutni słudzy, na swoich panów dobrych nawet niesławę ściągają; bo co słudzy przeciw prawu i sprawiedliwości czynią, to się przypisuje samym panom, którym tamci służą.

11. *Że go ojcem naszym zwano.* Była to nazwa godności, tę nawet Faraon Józefowi dawał. Patrz cośmy powiedzieli na Gen. r. 41 w. 43.

12. *Aby nas i królestwa i ducha zbawił.* Bo jest przekonanie, że należał do spisku rzezańców.

13. *Za którego wiernością i dobrodziejstwem żyjemy.* Z powodu odkrycia spisku.

14. *Na opuściałość naszę.* Zostawiwszy nas samych i bez ich wiernéj obrony.

18. *I wszystek ród jego.* Prawa u Persów, mówi Ammian w ks. 23 *bardzo są straszne, skutkiem których za występek jednego, cały ród ginie,*

id est, Susan, et ipse, qui machinatus est, et omnis cognatio ejus pendet in patibulis, non nobis, sed Deo reddente ei, quod meruit.

19. Hoc autem edictum, quod nunc mittimus, in cunctis urbibus proponatur, ut liceat Judaeis uti legibus suis.

20. Quibus debetis esse adminiculo, ut eos, qui se ad necem eorum paraverant, possint interficere tertia decima die mensis duodecimi, qui vocatur Adar:

21. hanc enim diem Deus omnipotens moeroris et luctus eis vertit in gaudium.

22. Unde et vos inter ceteros festos dies hanc habetote diem, et celebrate eam cum omni laetitia, ut et in posterum cognoscatur,

23. omnes, qui fideliter Persis obediunt, dignam pro fide recipere mercedem: qui autem insidiantur regno eorum, perire pro scelere.

24. Omnis autem provincia, et civitas, quae noluerit solemnitatis hujus esse particeps, gladio et igne pereat, et sic deleatur, ut non solum hominibus, sed etiam bestiis invia sit in sempiternum, pro exemplo contemtus, et inobedientiae.

sta, to iest Susan, y sam który knował, y wszytek ród iego na szubienicach wiśi: nie my, ale Bóg oddał mu co zasłużył.

19. A wyrok ten, który teraz ślemy, po wszytkich miastach niech będźie zawieszony, żeby wolno było Żydóm używać praw swoich.

20. Którym maćie dopomagać, aby one którzy się na pobićie ich gotowali mogli pobić, trzynastego dnia mieśiąca dwunastego, który zowią Adar.

21. Abowiem ten dźień smutku y żałośći Bóg wszechmogący odmienił im w radość.

22. Ztądże y wy między innémi święty ten dźień policzayćie, y obchodźćie ji ze wszelką radośćią, aby y napotym wiedźiano,

23. że wszyscy którzy Persam wiernie służą, godną za wierność swą zapłatę odnoszą: a którzy królestwu ich na zdradźie są, giną dla złośći.

24. A wszelka kraina y miasto, któreby niechćiało bydź uczestnikiem tego święta, niech mieczem y ogniem zginie, y niech tak będźie wygładzone, żeby nie tylko ludźióm, ale y bestiam drogi przez nie na wieki nie było, na przykład wzgardy y nieposłuszeństwa.

24. *Mieczem i ogniem.* W grec. *włócznią i ogniem.*—*Ale i bestiom.* To powiedziano przez powiększenie.

Koniec księgi Estery.

Wprowadzenie do księgi Hioba.

Księga Hioba zawiera w sobie historyą znakomitego książęcia Wschodu tego imienia. Job, czyli Hiob, potomek Ezawa, mieszkał w krainie Hus, na granicach Arabii i Idumei; był to mąż *szczéry, prawy, bojący się Boga i chroniący się złego.* Nawiedzony od Boga całym ogromem nieszczęść, zostawił z siebie najdoskonalszy przykład rezygnacyi i cierpliwości.

W znaczeniu allegorycznem, Hiob był figurą Jezusa Chrystusa w Jego męce i zmartwychwstaniu. Podobnie jak Chrystus będąc niewinnym i sprawiedliwym, został mężem boleści, okryty ranami, i opuszczony niejako od Boga i ludzi; lecz po nadzwyczajnych cierpieniach odzyskał jakby nowe życie, pełne czczęścia i chwały. W sensie anagogicznym, historya Hioba przyobraża zwycięztwo i tryumf w zmartwychwstaniu każdego chrześcianina, znoszącego z męztwem i pokornem zdaniem się na wolę najświętszą utrapienia dla prawdy Chrystusowéj. *Oto za błogosławione mamy tych, którzy wycierpieli. Hiobową cierpliwość słyszeliście, i koniec Pański widzieliście, iż litościwy jest Pan i miłosierny.* (Jakób. r. 5, 11).

Zdaniem powszechnem, za autora téj księgi uważany jest sam Hiob; wkrótce potem, prawie współczesny mu Mojżesz, w tym czasie kiedy zostawał przy teściu swoim w krainie Madian, przetłumaczył ją z Arabskiego na język hebrajski, dla przykładu i pociechy Izraelitów, jęczących jeszcze pod jarzmem niewoli w Egipcie.

LIBER JOB. — KSIĘGA JOBA.

CAPUT I. — ROZDZIAŁ 1.

O pobożności Hioba, o jego dzieciach, majętności i ich utracie.

1. Vir erat in terra Hus, nomine Job, et erat vir ille simplex et rectus, ac timens Deum et recedens a malo;

1. Mąż był w ziemi Hus, imieniem Job, a był to mąż szczéry y prosty y boiący się Boga, odstępuiący od złego;

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *W ziemi Hus.* Która się znajduje w Idumei: ztąd w Tren. r. 4, w. 21 czytamy: *Wesel się córko Edom, która mieszkasz w ziemi Hus.* Ponieważ zaś

2. natique sunt ei septem filii, et tres filiae.

3. Et fuit possessio ejus septem millia ovium, et tria millia camelorum, quingenta quoque juga boum, et quingentae asinae, ac familia multa nimis; eratque vir ille magnus inter omnes Orientales.

4. Et ibant filii ejus, et faciebant convivium per domos, unusquisque in die suo. Et mittentes vocabant tres sorores suas, ut comederent et biberent cum eis.

5. Cumque in orbem transissent dies convivii, mittebat ad eos Job, et sanctificabat illos, consurgensque diluculo offerebat holocausta pro singulis. Dicebat enim: Ne forte peccaverint filii mei, et benedixerint Deo in cordibus suis. Sic faciebat Job cunctis diebus.

6. Quadam autem die, cum venissent filii Dei, ut assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Satan.

7. Cui dixit Dominus: Unde venis? Qui respondens, ait: Circuivi terram, et perambulavi eam.

8. Dixitque Dominus ad eum: numquid considerasti servum meum Job, quod non sit ei similis in terra, homo simplex et rectus, ac timens Deum, et recedens a malo?

9. Cui respondens Satan, ait: Numquid Job frustra timet Deum?

10. Nonne tu vallasti eum, ac domum ejus, universamque substantiam per circuitum: operibus manuum ejus benedixisti, et possessio ejus crevit in terra?

11. Sed extende paululum manum tuam, et tange cuncta, quae possidet, nisi in faciem benedixerit tibi?

12. Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce, universa, quae habet, in manu tua sunt: tantum in eum ne extendas manum tuam. Egressusque est Satan a facie Domini.

2. y urodźiło mu się śiedm synów a trzy córki.

3. A maiętność iego była, śiedm tyśięcy owiec, y trzy tyśiące wielbłądów, pięćset też iarzm wołów, y pięćset oślic, y czeladźi barzo wiele: y był to mąż wielki między wszytkimi wschodnimi.

4. Y chadzali synowie iego, y sprawowali uczty wedle domów każdy dnia swego. Y posławszy wzywali trzech śióstr swoich aby z nimi iadały y piły.

5. A gdy się w koło obeszły dni bieśiady, posyłał do nich Job, y poświęcał ie, a wstawszy rano, ofiarował całopalenia za każdego z nich. Bo mówił: By snadź nie zgrzészyli synowie moi, a nie błogosławili Bogu w sercach swoich. Tak czynił Job po wszytkie dni.

6. A niektórego dnia gdy przyszli synowie Boży aby stali przed Panem, był téż między nimi y szathan.

7. Któremu rzékł Pan: Zkąd idźiesz? który odpowiedaiąc rzékł: Zkrążyłem źiemię, y schodźiłem ią.

8. Y rzékł Pan do niego: A baczyłżeś Joba sługę mego, że mu niémasz na źiemi podobnego, człowiek szczéry, y prosty, a boiący się Boga, y odstępuiący od złego?

9. Któremu szathan odpowiadaiąc rzékł: Aza się Job darmo Boga boi?

10. Azażeś go ty nie ogrodźił, y dóm iego, y wszytkę maiętność w koło zewsząd: błogosławiłeś uczynkom rąk iego, y dobytek iego rozrósł się na źiemi?

11. Ale śćiągni trochę rękę twoię, a dotkni wszytkiego co ma, ieślić w oczy błogosławić nie będźie.

12. Y rzékł Pan do szathana: Oto wszytko co ma, iest w ręce twoiéy: iedno na niego nie śćiągay ręki twéy. Y odszedł szathan od oblicza Pańskiego.

Idumea była we władaniu synów Ezawa, zdaje się przeto, że i Hiob do tego pokolenia należał.—*Szczery*. W hebrajskim *than*, który to wyraz oznacza doskonałego, zupełnego, albo *niepokalanego*. LXX mówią *nieposzlakowany*.—*Prosty*. Sprawiedliwy.— *Odstępujący od złego*. Obrazy Boga i ludzi unikający.

3. *Pięć set jarzm wołów*. Do uprawy pól, które posiadał. — *Wielki*. Cnotą, bogactwy, urodzeniem; ztąd LXX. mają *znamienity*.

4. *Sprawowali uczty*. Dla podtrzymywania między sobą braterskiej, jaka ich łączyła miłości. — *Każdy dnia swego*. Nie żeby każdego dnia ucztowali, lecz że w przerwach, każdy przygotowywał ucztę w domu swoim gdy nadszedł dzień jemu przeznaczony, inni *dzień swój* rozumieją dzień urodzin. Dawny zwyczaj, o którym wzmianka Gen. 40, 20, Mat. 14, 6.

5. *A gdy się w koło obeszły*. Po skończeniu kolei biesiad.—*Posyłał*. Przyzywał ich do siebie.—*Poświęcał je*. Świętymi owego wieku obrzędami przygotowywał ich do ofiary, jaką za nich miał ofiarować.—*Za każdego*. Za każdego osobne całopalenie.—*Według liczby ich*. Jak jest u LXX. i w hebrajskim tekście.—*Bo mówił*. Myślał.—*Błogosławili*. To jest złorzeczyli, albowiem przez uszanowanie używa się *błogosławić* Boga zamiast *złorzeczyć*. Patrz wyżej III. Król. 21, 10. U LXX jest, *złe rzeczy myśleli przeciw Bogu*. Albo złorzeczyć, i zło myśleć przeciw Bogu bierze się za wszelkiego rodzaju grzech. Łatwo bowiem jest tym, którzy oddają się biesiadom, albo mową albo jaką niepowściągliwą myślą zgrzeszyć. *Po wszystkie dni* ilekroć biesiadowali synowie.

6. *Synowie Boży*. Aniołowie krainy w której Job mieszkał i razem aniołowie stróżowie Joba i synów jego. —*Stali przed Panem*. Przed Bogiem, albo aniołem jakim który Boga przedstawiał. Tak wykładają D. Atanas., Oliampiad, i z późniejszych Pineda i Sanchez.

7. *Zkrążyłem ziemię*. Takie bowiem jest zatrudnienie szatana, o czém mówi ś. Piotr 5, 8. *Jako lew ryczący krąży, szukając aby kogo pożarł*.

8. *Niemasz na ziemi podobnego*. Z czego widzieć się daje, że ś. Job przechodził cnotą wszystkich śmiertelnych swojego wieku.

10. *Azażeś go nie ogrodził*. Zewsząd swoją obroną. —*Błogosławiłeś*. Przyczyniając dostatków i pomyślności w rodzinie.

11. *Ale ściągnij... rękę twoję*. Dla uderzenia i sprowadzenia nań przeciwności.—*Dotknij*. Odbierz.—*Jeźlić w oczy błogosławić nie będzie*. Jeślić ci on złorzeczyć nie będzie otwarcie i bezwstydnie.

12. *Jest w ręce twojéj*. Daję na twoją wolę.—*Jedno na niego*. Na osobę, na ciało.

13. Cum autem quadam die filii et filiae ejus comederent et biberent vinum in domo fratris sui primogeniti,
14. nuntius venit ad Job, qui diceret: Boves arabant, et asinae pascebantur juxta eos,
15. et irruerunt Sabaei, tuleruntque omnia, et pueros percusserunt gladio: et evasi ego solus, ut nuntiarem tibi.
16. Cumque adhuc ille loqueretur, venit alter, et dixit: Ignis Dei cecidit e coelo, et tactas oves puerosque consumsit: et effugi ego solus, ut nuntiarem tibi.
17. Sed et illo adhuc loquente, venit alius, et dixit: Chaldaei fecerunt tres turmas, et invaserunt camelos, et tulerunt eos, necnon et pueros percusserunt gladio: et ego fugi solus, ut nuntiarem tibi.
18. Adhuc loquebatur ille, et ecce alius intravit, et dixit: Filiis tuis et filiabus vescentibus et bibentibus vinum in domo fratris sui primogeniti,
19. repente ventus vehemens irruit a regione deserti, et concussit quatuor angulos domus, quae corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt: et effugi ego solus, ut nuntiarem tibi.
20. Tunc surrexit Job, et scidit vestimenta sua, et tonso capite corruens in terram, adoravit,
21. et dixit: Nudus egressus sum de utero matris meae, ut nudus revertar illuc: Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum. *(Eccles. 5, 14. I. Tim. 6, 7.)*
22. In omnibus his non peccavit Job labiis suis neque stultum quid contra Deum locutus est.

13. A gdy dnia iednego synowie y córki iego iedli y pili wino w domu brata swego pierworodnego,
14. przybieżał poseł do Joba, którzyby powiedźiał: Woły orały, a oślice paśiono podle nich,
15. y przypadli Sabeyczycy y zabrali wszytko, y czeladź mieczem pozabiiali, y uszedłem ia sam abychći oznaymił.
16. A gdy ten ieszcze mówił, przyszedł drugi y rzékł: Ogień Boży spadł z nieba, y uderzywszy na owce y sługi spalił ie, y wybiegałem się ia sam, abymći oznaymił.
17. Ale gdy y ten iescze mówił, przyszedł inny, y rzékł: Chaldeyczycy uczynili trzy hufy y rzucili się na wielblądy, y zabrali ie, y pachołki pozabiiali mieczem: a tylkom ia sam ućiékł abych ći oznaymił.
18. Jescze ten mówił, alić drugi wszedł, y rzékł: Gdy synowie twoi y córki iedli y pili wino w domu brata swego piérworodnego,
19. znagła wiatr gwałtowny przypadł od strony pustynie, y zatrząsł cztérma węgłami domu, który obaliwszy się przytłukł dźieći twoie y pomarły, y wybiegałem się ia sam abych ći oznaymił.
20. Tedy Job wstał, y rozdarł szaty swoie, y ogoliwszy głowę upadszy na źiemię pokłonił się,
21. y rzékł: Nagom wyszedł z żywota matki moiéy, y nago się tam wrócę: Pan dał, Pan odiął: iako się Panu upodobało, tak się stało: niech będźie imię Pańskie błogosławione.
22. W tym wszytkim nie zgrzészył Job usty swemi, y nic głupiego nie wyrzékł przećiw Bogu.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.
KSIĘGI HIOBA.

Tego Joba ś. wspomina Ezech. 14 v. 14, i Tob. 2, v. 12, i Jakób apostoł w liście rozdz. 5, v. 11. Nie był ten z hebrajskiego rodu, ale pogańskiego, jako niektórzy mniemają z pokolenia Ezaw: bo Gen. 36, między potomki Ezawa policzony jest Jobab, jakoby piąty od Abrahama, a tenże jako mniemają był Job; i dla tegoż podobno że był potomkiem Ezaw, Żydzi tych ksiąg nie przyjmowali. Wszakże od kościoła Bożego, zawsze były za Pismo święte przyjęte, które to księgi opisują żywot Joba świętego, a osobliwie cierpliwość jego, której cierpliwości Bóg doświadczając, przepuścił na niego wszystko, w czém pospolicie cierpliwość nasza kuszona bywa, na majętności, na dzieciach, na zdrowiu, na przyjaciołach, na sławie. Zaczem przyszedł do rozmowy z przyjacioły swemi, zadawając to sobie: Czemu się złym szczęści na świecie, a dobrzy pospolicie siła cierpią: która dysputacya była zawżdy i jest trudna: przeto też i te księgi są przytrudniejsze ku wyrozumieniu. Bo znać był wielkim filozofem, to jest, biegły w rzeczach przyrodzonych, od których przykłady bierze. A do tego iż są wierszami napisane, i przeto bardzo węzłowatemi słowy rzecz wyrażają, które też często mogą się rozmaicie wykładać.

14. *Przybieżał poseł.* Chryzostom i inni sądzą, że tymi posłami byli czarci pod przybranym pozorem sług. Inni za prawdziwych sług ich uważają.
15. *Sabejczycy.* Którzy mieszkali w Arabii szczęśliwéj, o których Strab. 1, 16 i Plin. 1, 6, r. 28 mówią, że zwykli napadać na sąsiednie krainy i domierzać rozboje.
16. *Ogień Boży.* Ogień wielki. Tak góry i cedry boże znaczą wysokie góry i wyniosłe cedry.
17. *Chaldejczycy.* Chaldea kraina graniczy z Arabią pustą. Względem Judei i Palestyny Chaldea nazywała się *ziemią daleką* IV. Król. 20, 14, a ztąd od ziemi Hus, głębiéj ku północy leżąca, była więcéj jeszcze oddaloną; z tego widać, że Chaldejczycy na koniach przybyli jako ukazują LXX, którzy zamiast *Chaldejczycy* mają *jezdcy.*
18. *Pili wino.* Biesiadowali.
19. *Od strony pustynie.* Wiatr południowy.
20. *Rozdarł szaty swoje.* Co zwykło się dawniéj czynić na znak smutku i boleści. — *Ogoliwszy głowę.* Był to dowód u starożytnych smutku i żałoby. —*Upadłszy na ziemię.* Na kolana lub na twarz. —*Pokłonił się.* Bożéj się woli poddając.
21. *Z żywota matki mojéj.* Z ziemi, z któréj wszyscy początek bierzemy, i na dziatki, gdy na świat wychodzą, wypadają, według tego Mądr. 7, 3. *I ja narodziwszy się wziąłem oddech pospolity, i wypadłem na ziemię także uczynioną—I.... tam wrócę.* Do ziemi, jako Ekleziast. r. 40, w. 1 mówi: *Jarzmo ciężkie na syny Adamowe, odednia wyjścia żywota matki ich, aż do dnia pogrzebienia w matkę wszystkich.*

CAPUT II.

1. Factum est autem, cum quadam die venissent filii Dei, et starent coram Domino, venisset quoque Satan inter eos, et staret in conspectu ejus,
2. ut diceret Dominus ad Satan: Unde venis? Qui respondens ait: Circuivi terram, et perambulavi eam.
3. Et dixit Dominus ad Satan: Numquid considerasti servum meum Job, quod non sit ei similis in terra, vir simplex et rectus, ac timens Deum, et recedens a malo, et adhuc retinens innocentiam? Tu autem commovisti me adversus eum, ut affligerem eum frustra.
4. Cui respondens Satan, ait: Pellem pro pelle, et cuncta, quae habet, homo dabit pro anima sua:
5. alioquin mitte manum tuam, et tange os ejus et carnem, et tunc videbis quod in faciem benedicat tibi.
6. Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce in manu tua est: verumtamen animam illius serva.
7. Egressus igitur Satan a facie Domini, percussit Job ulcere pessimo, a planta pedis usque ad verticem ejus;
8. qui testa saniem radebat, sedens in sterquilinio.
9. Dixit autem illi uxor sua: Adhuc tu permanes in simplicitate tua? benedic Deo et morere. *(Tob. 2. 22).*
10. Qui ait ad illam: Quasi una de stultis mulieribus locuta es: si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non suscipiamus? In omnibus his non peccavit Job labiis suis.
11. Igitur audientes tres amici Job omne malum, quod accidisset ei, venerunt singuli de loco suo, Eliphaz Themanites, et Baldad Suhites, et Sophar Naamathites. Condixerant enim, ut pariter venientes visitarent eum, et consolarentur.

ROZDZIAŁ 2.

O cierpieniach Hioba, o narąganiu się żony, i o nawiedzinach przyjaciół.

1. Y stało się, gdy niektórego dnia przyszli synowie Boży, y stali przed Panem, przyszedł téż szathan między nie: y stał przed oczyma iego,
2. że Pan rzékł do szathana: Zkąd idźiesz? który odpowiadaiąc rzékł: Zkrążyłem źiemię, y schodźiłem ią.
3. Y rzékł Pan do szathana: A przypatrzyłżeś się słudze memu Jobowi, że mu niémasz podobnego na ziemi, mąż szczéry, y prosty, a boiący się Boga, y odstępuiący od złego, a iescze zachowuiący niewinność? a tyś mię pobudził przeciw iemu, żebym go trapił bez przyczyny.
4. Któremu szathan odpowiadaiąc rzékł: Skórę za skórę, y wszytko co ma człowiek, da za duszę swoię:
5. ale śćiągni rękę twoią, a dotkni kośći iego y ćiała, a tedy uyźrzysz żeć w oczy błogosławić będźie.
6. Y rzékł Pan do szathana: Oto w ręce twoiéy iest, a wszakóż zachoway duszę iego.
7. Wyszedszy tedy szathan od oblicza Pana, zaraźił Joba wrzodem barzo złym, od stopy nogi aż do wierzchu głowy iego;
8. który ropę skorupą oskrobywał śiedząc na gnoiu.
9. Y rzékła mu żona iego: A iescześ trwasz w prostoćie twoiéy? Błogosław Bogu, a umrzy.
10. Który rzékł do niéy: Jako iedna z niewiast szalonych rzekłaś: Jeśliśmy przyięli dobra z ręki Bożéy, złego czemubyśmy prziymować nie mieli? W tym wszytkim Job nie zgrzészył usty swemi.
11. Usłyszawszy tedy trzéy przyiaćiele Jobowi wszytko złe które nań przypadło, przyszli każdy z mieysca swego, Eliphas Themanitczyk, y Baldad Suhitczyk, y Sophar Naamatczyk. Bo się byli zmówili, żeby pospołu przyszedszy nawiedźili go y ćieszyli.

R. 2.—1. *Synowie Boży.* Patrz wyżéj r. 1, w. 6.

3. *Jeszcze zachowujący niewinność.* Po tylu klęskach jeszcze święty, niewinny, i nienarzekający z niecierpliwości. — *Żebym go trapił bez przyczyny.* Albo, że jako niewinny nie zasługiwał na cierpienia, albo że niedopuścił się złorzeczeństw, jak tego spodziewał się był szatan.

4. *Skórę za skórę.* Różne są wykłady tego przysłowiowego wyrażenia. Tak jedni tłómaczą: skórę czyli rzemień, z którego dawniéj wyrabiały się pieniądze, odda ktoś, żeby skórę i życie swoje zachował: tak Origines. Inni skórę pospolitszych członków, ramion np. dla osłonienia głowy; ręce bowiem albo ramiona nadstawujemy, gdy na głowę naszą ma spaść uderzenie. Tak D. Grzeg. i z poźniejszych Stunik.; popiera toż tekst chal. który tłumaczy, *członek za członek.* Inni w przyimku za, chcą mieć znaczenie nad, nie zamianą, lecz złączeniem, i byłoby znaczenie: *skórę za skórę,* całą skórę odda i t. d. Pod nazwaniem też skór sprzęty i dostatki rozumieją; tak Pineda. Inni rozumieją skórę drugich np. synów, którą ktoś odda aby skórę i życie swoje obronił.—*Duszę swoję.* Życie swoje.

5. *Błogosławić.* Patrz wykład r. 1, w. 5.

6. *W ręce twojéj jest.* W mocy twojéj.—*Duszę jego.* T. j. życie jego, jednak tak iżby śmierci mu niezadawał.

7. *Wrzodem bardzo złym.* Wrzodami ropowymi, z których wychodziły robaki i smród obrzydliwy. W hebrajskim jest, *sechin,* które słowo znaczy wrzód z przezięębienia pochodzący.

8. *Ropę skorupą oskrobywał.* Może używała się skorupa dla zachowania palców i paznogci w czystości, albo że palce nabrzmiałe i paznogcie bolące nie mogły być użyte.—*Siedząc na gnoju.* U LXX. *siedział w gnoju za miastem,* jako trędowaty, którą to chorobą dotknięci wyłączani byli z towarzystwa ludzi. W hebrajskim jest *siedząc w popiele.* Ztąd widać, że to było najpodlejsze miejsce, do którego popioły, wymiotki, plewy i wszelkiego rodzaju śmiecia z domów i stajen wynoszone zgromadzano.

9. *W prostocie twojéj.* Hebr. *nieskażoności* albo *doskonałości twojéj.*—*Błogosław Bogu a umrzyj.* Zacznij złorzeczyć i bluźnić, ażeby cię Bóg zabił, a tak będzie koniec twojéj boleści; albo złorzecz Bogu, mścij się choćbyś miał za to umrzeć, albo jest narąganiem się, jakby mówiła: nuż tedy służ Bogu, chwal go i błogosław: widzisz jaką odnosisz nagrodę twojéj pobożności.

11. *Eliphas Themanitczyk.* Theman, Sueta i Naamath, pokazuje się były miejsca w Idumei. Patrz Pineda na r. 1. W téj części Idumei kwitnęła niegdyś nauka filozofii. Patrz Jerem. 49, 7. Baruch 3, 2.

12. Cumque elevassent procul oculos suos, non cognoverunt eum, et exclamantes ploraverunt, scissisque vestibus sparserunt pulverem super caput suum in coelum.

13. Et sederunt cum eo in terra septem diebus et septem noctibus, et nemo loquebatur ei verbum; videbant enim dolorem esse vehementem.

12. A podniózszy zdaleka oczy swe, nie poznali go, y zakrzyknawszy płakali: a rozdarszy szaty swe, sypali proch na głowy swe ku niebu.

13. Y śiedźieli z nim na źiemi śiedm dni y śiedm nocy, a żaden do niego słowa nie mówił: bo widźieli że boleść była gwałtowna.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 3. *A tyś mię pobudził przeciw jemu, żebym go trapił.* Sobie Bóg przypisuje ono utrapienie Joba, chociać nie Bóg trapił, ale tylko dopuścił. Albowiem Bóg nie pobudzał szatana na Joba, ale tylko gdy prosił aby go mógł trapić, dopuścił Bóg rzekąc: Oto wszystko co ma, w ręku twoich jest. Ani potrzeba było pobudzać szatana, albo mu rozkazować, aby człowieka świętego dręczył. Sam bowiem szatan nienawidział Joba, i wszystkiéj swéj mocy chciał na nim doświadczyć: wszakże jemu szkodzić nie mógł, jedno aż Bóg dopuścił, i to jako wiele i jako długo, i na czém Bóg dopuścił. dla tego wszystko to utrapienie raczéj Bogu niż szatanowi przypisuje. Bo i sam Job mówi: Pan dał, Pan i odjął. I szatan Bogu mówił: wyciągnij rękę, a dotknij wszystkiego co ma. Gdzie Bogu przypisuje Pismo ś. te sprawy, których nie sam czyni, tylko dla słusznych przyczyn dopuszcza aby były.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O narzekaniach Hioba na dzień swego narodzenia i na nędze swego życia.

1. Post haec aperuit Job os suum, et maledixit diei suo,

2. et locutus est:

3. Pereat dies, in qua natus sum, et nox, in qua dictum est: Conceptus est homo. *(Jerem. 20, 14).*

4. Dies ille vertatur in tenebras, non requirat eum Deus desuper, et non illustretur lumine.

5. Obscurent eum tenebrae et umbra mortis, occupet eum caligo: et involvatur amaritudine.

6. Noctem illam tenebrosus turbo possideat: non computetur in diebus anni, nec numeretur in mensibus.

7. Sit nox illa solitaria, nec laude digna.

1. Potym Job otworzył usta swe, y złorzeczył dniowi swemu,

2. y mówił:

3. Niech zginie dzień, któregom się urodźił, y noc w którą rzeczono: Począł się człowiek.

4. Dźień on niech się obróći w ćiemnośći, niech się o nim nie pyta Bóg z wysoka, y niech nie będźie oświecon światłośćią.

5. Niech go zaćmią ćiemnośći, y ćień śmierći, niech go ośiędźie mrok, a niech będźie ogarnion gorzkośćią.

6. Noc onę ćiemny wicher niech ośiędźie, niech nie idźie w liczbę dni rocznych, y niech nie będźie policzona w mieśiącach.

7. Noc ona niech będźie opuśćiała, ani chwały godna:

---

12. *Nie poznali go.* Tak to wielka była zmiana jego stanu i oblicza.—*Ku niebu.* Na powietrze, w górę.

13. *Siedm dni.* W całości przez siedm dni i nocy, odchodząc wszakże dla przyjęcia pokarmu i pokrzepienia snem ciała. Tak o Annie mówi Łuk. 2. 37. *Która nie odchodziła z kościoła.—Żaden do niego słowa nie mówił.* Nie do wszystkich siedmiu dni zdaje się to odnosić, ale do pierwszego ich tylko przyjścia. Albo słusznie powiedzieć można, milczeli siedm tych dni, że bardzo mało mówili, nim weszli po owych dniach w długą z Jobem rozprawę, o któréj zaraz mówić się będzie.

R. 3.—1. *Złorzeczył.* Począł narzekać, i nazywać siebie nieszczęśliwym.—*Dniowi swemu.* Życiu lub tak nędznemu swojemu położeniu, jakby rzeczono: Począł zwiększać niedolę położenia swego. Tak więc często w Piśmie ś. *złorzeczenie*, oznacza niedolę, a *błogosławieństwo* bierze się za pomyślność.

3. *Niech zginie dzień.* Jakby mówił: lepiéj byłoby gdyby ten dzień nieistniał. Ś. Hieronim twierdzi, że od tego wiersza aż do w. 7 ostatniego rozdziału, wszystko było pisano wierszami.—*W którym rzeczono.* Przez akuszerkę lub posłańca było powiedziano, *począł się człowiek*, to jest urodził się. Zdaje się, iż to jest powtórzenie tego samego zdania inszemi słowy, co się bardzo często spotyka w Piśmie ś.

4. *Obróci w ciemności.* Jakby rzekł: oby on nigdy był niezaświtał. Albo, godzien był ciemności, i aby nigdy nieistniał. Jeśli bowiem dzień przemieni się na ciemność, już dnia nie będzie. Co też w tym samym wierszu powiedziano: *i niech nie będzie oświecon światłością.—Niech się o nim nie pyta Bóg z wysoka.* Niech on niema żadnéj wagi u Boga. Jakby mówił: Niech zginie zupełnie, czyli aby był zaginął; całe bowiem to narzekanie ku temu zmierza, iżby pokazał, że tak wielce jest dręczony, iż lepiejby gdyby się był nie narodził.—*Z wysoka.* Z nieba gdzie przebywa.

5. *Niech go zaćmią ciemności.* Powtórnie jest tegoż samego zdania, mówił bowiem: *Niech się obróci w ciemności, niech nie będzie oświecon światłością i t. d.* Powtarzanie jednegoż narzekania wielkości uczucia dowodzi.—*Cień śmierci.* Najgłębsze i najokropniejsze ciemności.—*Ogarnion gorzkością.* Mgłą i ciemnością niech będzie otoczony, wtenczas bowiem dzień gorzki jest gdy mu braknie światła.

7. *Opuściała.* Niech ludzie w niéj niczém się niezajmują, żadnego nieczynią zebrania, niech się nieudają w podróż, niech z domu niewychodzą i. t. p., tak wreście wszyscy niech się znajdują jak gdyby nigdy owa noc nieistniała. Albo znaczenie jest: niech będą owa noc i ów dzień, od innych dni roku i miesiąca wyłączonemi, wyjętemi, i t. d.—*Ani chwały godna.* LXX mają: *Niech nie przyjdzie na nią wesele ani pociecha.* Niech będzie smutna, nieszczęśliwa.

8. Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leviathan.
9. Obtenebrentur stellae caligine ejus: expectet lucem et non videat, nec ortum surgentis aurorae:
10. quia non conclusit ostia ventris, qui portavit me, nec abstulit mala ab oculis meis.
11. Quare non in vulva mortuus sum, egressus ex utero non statim perii?
12. Quare exceptus genibus? cur lactatus uberibus?
13. Nunc enim dormiens silerem, et somno meo requiescerem:
14. cum regibus et consulibus terrae, qui aedificant sibi solitudines:
15. aut cum principibus, qui possident aurum, et replent domus suas argento.
16. Aut sicut abortivum absconditum non subsisterem, vel qui concepti non viderunt lucem.
17. Ibi impii cessaverunt a tumultu, et ibi requieverunt fessi robore:
18. et quondam vincti pariter sine molestia non audierunt vocem exactoris.
19. Parvus et magnus ibi sunt, et servus liber a domino suo.
20. Quare misero data est lux, et vita his, qui in amaritudine animae sunt?
21. Qui exspectant mortem, et non venit: quasi effodientes thesaurum,
22. gaudentque vehementer, cum invenerint sepulcrum.
23. Viro, cujus abscondita est via, et circumdedit eum Deus tenebris?
24. Antequam comedam, suspiro, et tanquam inundantes aquae, sic rugitus meus:

8. Niech iey złorzeczą którzy złorzeczą dniowi, którzy są gotowi wzruszyć Lewiathan:
9. Niech się zaćmią gwiazdy mrokiem iéy: niechay czeka światła a nie ogląda, ani weszćia wstąwaiacéy zorze:
10. iż niezawarła drzwi żywota który mię nośił, ani odięła złego od oczu moich.
11. Czemum w żywoćie nie umarł, wyszedszy z żywota wnet nie zginął?
12. Przecz przyięty na kolana? Czemu karmiony pierśiami?
13. Teraz bowiem spiąc milczałbym, y odpoczywałbym snem moim:
14. z królmi y radami źiemie, którzy sobie buduią pustynie:
15. abo z kśiążęty którzy maią złoto, y napełniaią domy swe śrebrem.
16. Abo iako martwy płód skryty, nie byłbych, abo którzy poczęći nie oglądali światłośći.
17. Tam niezbożnicy przestali od trwogi, y tam odpoczynęli spracowani śiłą:
18. y niegdy społem związani bez przykrośći, nie usłyszeli głosu wyćięgacza.
19. Mały y wielki tam są, y niewolnik wolen od pana swego.
20. Przecz nędznemu dana iest światłość, a żywot tym którzy są w gorzkośći dusze?
21. Którzy czekaią śmierći, a nieprzychodźi: iako wykopywaiący skarb,
22. y barzo się weselą gdy nayda grób.
23. Mężowi którego droga skryta iest, y ogarnął go Bóg ćiemnośćiami.
24. Pierwéy niźli iém, wzdycham: a iako wzbieraiace wody, tak ryczenie moie:

8. *Którzy złorzeczą dniowi.* Płaczki i mężowie, którzy się najmowali do pogrzebów dla płakania i wysławiania wielkich czynów umarłych; oni to złorzeczyli dniowi, w którym zszedł opłakiwany umarły.—*Gotowi wzruszyć Lewiathana.* Którzy wziąwszy zapłatę, gotowi są wzruszyć żałość swoją, to właśnie ma znaczenie wyraz *Lewiathan*, który to wyraz bez przekładu zostawił tłumacz łaciński, podobnie jak i inne niektóre, jak np. Hosanna, Racha, Maronatha: z téj sądzę przyczyny, że nie jedno tylko przypuszczały tłumaczenie, a niechciał sam określić co najgłówniéj znaczyły.
9. *Mrokiem jéj.* Nocy onéj.
10. *Iż niezawarła.* Gdyż w téj nocy narodziłem się. —*Ani odjęła złego.* Bo gdybym przed przyjściem na świat umarł, od tego zła, jakie cierpię, byłbym wolny.
11. *W żywocie.* We wnętrznościach matczynych.
13. *Spiąc milczałbym.* Snem śmierci uśpiony spoczywałbym.
14. *Z królmi i radami ziemi.* LXX. mają *z radcami ziemi*, tymi szczególnie, których radą królestwa się kierują. Znaczenie jest: Spoczywałbym z książęty i przedniejszymi w narodzie.—*Którzy sobie budują pustynie.* Znaczy: albo którzy sobie wspaniałe groby i pomniki budują, w którychby sami tylko byli pogrzebani; albo którzy jako bogaci i możni, miasta wznoszą tam, gdzie pierwéj były pustynie, lub zniszczone wojną albo pożarem, odbudowywują i odnawiają.
15. *Którzy mają złoto.* Jest to rozciągły opis bogactw i potęgi książąt. Inni odnoszą to do skarbów jakie niegdyś z umarłymi w grobach się chowały, tak, iż *napełniają domy swe.* Toż samo będzie co groby swe.
16. *Jako martwy płód.* Toż samo powtarza innym sposobem mówienia. Życzy bowiem sobie żeby życia nieskosztował, lecz zgasnął jak płód niedonoszony, który pierwéj umiera nim na świat wydan będzie.—*Skryty.* Który się ukrywa lub w skrytości umiera, to jest, w żywocie matki.
17. *Tam niezbożnicy przestali od trwogi.* W grobie: śmierć bowiem przynosi koniec nieprawościom i wrzawom, które niezbożni wzbudzają. — *Spracowani siłą.* Jest to perifraza możnych, których potęga i władza utrudza się wielkiemi i licznemi sprawami w czasie pokoju; wielkiemi zaś pracami i niebespieczeństwy w czasie wojny. Albo znaczy: których moc i siły chorobą, lub trudami są wyczerpane.
18. *I niegdy... związani.* Którzy będąc za życia sługami, byli łańcuchem wiązani, teraz umarli wolni już są od przykrości, ani słyszą głosu uciążliwych prac nadzorcy napędzającego ich grozą i chłostą do pracy.
19. *Wolen od pana swego.* Nie bojąc się już jego.
21. *Jako wykopywający skarb.* Jako bowiem szukający skarbu, tego najwięcéj pragną żeby go znaleźć, podobnie nędzarze pragną śmierci, w ktorejby odpoczęli.
23. *Którego droga skryta jest.* Który nie wie dokąd się obróci, albo jakim sposobem uniknie trudności które nań cisną.—*Ciemnościami.* Nędz i przeciwności, z których się wydobyć nie może.
24. *Jako wzbierające wody.* Jęk i ryczenie moje, tak dalece są gwałtowne, iż możnaby je porównać do wód z wysoka spadających.

25. quia timor, quem timebam, evenit mihi, et quod verebar, accidit.
26. Nonne dissimulavi? nonne silui? nonne quievi? et venit super me indignatio.

25. bo strach któregom się lękał, przyszedł na mię, a czegom się obawiał, przydało się.
26. Azam mimo się nie puszczał? zażem nie milczał? zażem nie był spokoyny? a przyszło na mię zagniewanie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *Złorzeczył dniowi swemu.* Uskarża się Job na nędzę i nieszczęście swoje, którego uskarżania ta summa jest, iżby był sobie życzył, albo się nigdy nie rodzić, albo urodziwszy się prędko umrzeć, ztądże urosła dysputacya między Jobem i przyjacioły, nad utrapieniem jego.
3. *Niech zginie dzień, któregom się urodził.* Ludzie święci dzień swego narodzenia, nie dla niecierpliwości jakiéj, ale dla grzechu pierworodnego w którym się rodzimy opłakują: jako to tu Job czyni, także i Jeremiasz rozdz. 20. Abraham też nie dzień narodzenia syna swego, ale dzień odsadzenia od piersi czcił. Gen. 21. I kościoł Boży narodzenie świętych z weselem święci, nie w którym się na świat narodzili, ale gdy przez śmierć doczesną przechodzą do żywota wiecznego, i zowie to, *natale*, to jest, narodzenie. Poganie którzy grzechu pierworodnego nieznali, z wielką pompą czcili dzień narodzenia swego, a zwłaszcza panowie i królowie, Gen. 40. Pharao Mat. 14. Herod i inszy.
8. *Którzy gotowi są wzruszyć Lewiathan.* To jest, na morzu żeglujący, którzy kiedy toną, przeklinając on dzień którego w okręt weszli, gotują się wzruszyć przeciw sobie Lewiatan, to jest wieloryba, którego strawą będą. Inszy przekładają Lewiatan, to jest, płacz swój, wszakże i Żydowska, i Grecka i Łacińska Wulgata ma Lewiathan.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O upomnieniach dawanych Hiobowi przez Eliphasa.

1. Respondens autem Eliphaz Themanites, dixit:
2. Si coeperimus loqui tibi, forsitan moleste accipies: sed conceptum sermonem tenere quis poterit?
3. Ecce, docuisti multos, et manus lassas roborasti:
4. vacillantes confirmaverunt sermones tui, et genua trementia confortasti:
5. nunc autem venit super te plaga, et defecisti: tetigit te, et conturbatus es.
6. Ubi est timor tuus, fortitudo tua, patientia tua, et perfectio viarum tuarum?
7. Recordare obsecro te, quis unquam innocens periit? aut quando recti deleti sunt?
8. Quin potius vidi eos, qui operantur iniquitatem, et seminant dolores, et metunt eos,

1. A odpowiadaiąc Eliphas Themanitczyk rzekł:
2. Jeśli poczniemy mówić do ćiebie, podobnoć nie miło będźie, ale umyśloną mowę kto zatrzymać może?
3. Otoś ich wiele uczył, y potwierdzałeś ręce spracowane:
4. chwieiące się umacniały twe mowy, a kolana drżące posilałeś:
5. a teraz przyszła na ćię plaga, y ustałeś: dotknęła ćię y strwożyłeś się.
6. Gdźież iest boiaźń twoia, mocność twoia, ćierpliwość twoia, y doskonałość dróg twoich?
7. Wspomni, proszę ćię, kto kiedy niewinny zginął, abo kiedy prośći zgładzeni są?
8. Y owszem widźiałem te którzy czynią nieprawość, y śieią boleśći, y żną ie,

---

25. *Strach.* Rzecz straszna i przerażająca.
26. *Mimo się nie puszczał.* LXX. mają: *ani w pokoju byłem, ani w milczeniu, ani w odpocznieniu, przyszedł jednak gniew na mnie.* Znaczy: obowiązku mojego niezaniedbywałem, lecz jako dobry rządca spraw na mnie włożonych i publicznych zatrudnień nie odbiegałem, a jednak nieszczęściem jestem dręczony. Podług zaś Wulgaty, znaczenie jest: *Mimo się puszczałem.—Milczałem.* To jest: w spokoju, łagodnie i łaskawie poddanymi rządziłem, i jeśli który z nich z niecierpliwości lub z innych pobudek mnie obraził, mimo siebie to puszczałem i cierpliwie znosiłem. Inni odnoszą to do pierwszych klęsk, gdy z bogactw i dzieci był ogołocony, milczał bowiem i zdawał się niezważać na to Hiob; owszem błogosławił Bogu, a jednakże przypadła nań choroba najdotkliwszych wrzodów, od stopy nóg aż do wierzchu głowy.
R. 4.—1. *Themanitczyk.* Patrz co powiedziano roz. 2. w. 11.
2. *Umyśloną mowę.* Jakby mówił: Ponieważ do tak wielu rozpraw podałeś przedmiot mówienia, któż przeto od odpowiedzi i rozprawiania w tych rzeczach powstrzymać się może.
3. *Otoś ich wiele uczył.* Modlitwą i radą zasmuconych pocieszałeś, i do lepszej ich nadziei podnosiłeś. Albo nauka twoja dla innych wielą sposobami była pożyteczna, słuszna więc jest, iżbyś jéj teraz i na swoją korzyść użył. — *Potwierdzałeś ręce spracowane.* Nieszczęściami złamanych pokrzepiałeś.
6. *Gdzież jest bojaźń twoja?* Pobożność, religia, poddanie się woli Bożéj? jakby mówił: Nie tym byłeś, czym się być pokazywałeś, lecz obłudnikiem, albo niedoskonałym. Zauważyć tu potrzeba, że Eliphas i dalsi przyjaciele Hioba byli mężowie mądrzy, i w tém co ogólnie rozprawiali o rodzaju zła i dobra, wiele prawdy było; lecz w tém się mylili, że widząc Hioba przywalonego nieszczęściem, sądzili że to nań przypadło za karę grzechów jego, i dla tego ostrzéj niż należało przeciw niemu występowali. Tym sposobem założenia dość prawdziwe są, zastosowanie zaś fałszywe. — *Doskonałość dróg twoich.* Uczynków twoich.
7. *Kto kiedy niewinny zginął?* Jakby mówił: Pokazuje się, iż była udaną i fałszywą świątobliwość twoja, albowiem niewinni nie giną do szczętu; ciebie zaś widzę już ginącego.
8. *Widziałem.* Widziałem ich ginących. *Sieją boleści.* Hebr. i Chald. *pracę,* to jest grzech, nieprawość, jako w Psal. 54, 11. czytamy: *obciążenie wpośród jego i nie sprawiedliwość.—Żną je.* Owoc gorzki i szkodliwy grzechów swoich zbierają.

9. flante Deo periisse, et spiritu irae ejus esse consumtos.

10. Rugitus leonis, et vox leaenae, et dentes catulorum leonum contriti sunt.

11. Tigris periit, eo quod non haberet praedam, et catuli leonis dissipati sunt.

12. Porro ad me dictum est verbum absconditum, et quasi furtive suscepit auris mea venas susurri ejus.

13. In horrore visionis nocturnae, quando solet sopor occupare homines,

14. pavor tenuit me, et tremor, et omnia ossa mea perterrita sunt:

15. et cum spiritus me praesente transiret, inhorruerunt pili carnis meae.

16. Stetit quidam, cujus non agnoscebam vultum, imago coram oculis meis, et vocem quasi aurae lenis audivi:

17. Numquid homo Dei comparatione justificabitur, aut factore suo purior erit vir? *(Infr. 25, 4.)*

18. Ecce, qui serviunt ei, non sunt stabiles, et in Angelis suis reperit pravitatem: *(2. Pet. 2, 4.)*

19. quanto magis hi, qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut a tinea?

20. De mane usque ad vesperam succidentur, et quia nullus intelligit, in aeternum peribunt.

21. Qui autem reliqui fuerint, auferentur ex eis: morientur, et non in sapientia.

9. że za dmuchnieniem Bożym zginęli, y duchem gniewu iego zniszczeli.

10. Ryk lwi, y głos lwice, y zęby lwich szczęniąt skruszone są.

11. Tigris zginał, iż nie miał łupu, y szczenięta lwie rozpròszyły się.

12. Ale do mnie rzeczone iest słowo skryte, a iakoby ukradkiem przyięło ucho moie żyły szeptania iego.

13. W okropnośći widzenia nocnego, gdy sen na ludźie zwykł przypadać,

14. ział mię strach y drżenie, y wszytkie kośći moie przestraszone są:

15. a gdy duch szedł przy bytnośći moiéy, wstały włosy ćiała mego.

16. Stanał ktoś, któregom twarzy nie znał, wyobrażenie przed oczyma memi, y słyszałem głos iako wiatru ćichego.

17. Aza człowiek Bogu przyrównany będźie usprawiedliwion, abo mąż będźie czystszy niż stworzyćiel iego?

18. Oto ci którzy mu służą, nie są stali, y w Aniołach swoich nalazł nieprawość:

19. Jakoż daleko więcéy ći którzy mieszkaią w domiech glinianych, którzy maią grunt źiemny, będą iako od mola zepsowani?

20. Od poranku aż do wieczora będą wyćięći, a iż żaden nie rozumie, na wieki zginą.

21. A którzy zostaną, odjęći będą z nich: pomrą, a nie w mądrośći.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 4. w. 7.** *Wspomnij kto kiedy niewinny zginął.* Ten jest obyczaj ludzi tego świata, iż kiedy kogo Pan Bóg nieszczęściem nawiedza i karze, tego też pospolicie za najgrzeszniejszego mają, i grzechom to jego przypisują, źle o jego sumieniu i cnocie trzymając: gdyż Pan Bóg swoich nie tylko dla grzechów karze i nawiedza, ale też dla doświadczenia i zasługi większéj, jako Joba, Tobiasza i innych. Przetoż Job za tą przyczyną, aby się z niego nie gorszyli, mając sumienie dobre, ukazuje swoję niewinność, iż to niewinnie cierpiał: a one przyjaciele, iż go źle w tém posądzali strofuje: i ztąd urosła między niemi ta dysputacya o opatrzności Bożéj. Job dowodzi tego iż Bóg i niewinne na tym świecie trapi, przeciw temu mówią jego przyjaciele. A wszakże tenże Job nie spuszczając się na swoję niewinność, przecie to zeznawa przezd Panem Bogiem, iż godzien

9. *Dmuchnieniem Bożém zginęli.* Znaczy się, że Bóg do gubienia bezbożnych nie potrzebuje wytężenia sił, lecz czyni to samem tylko jakby dmuchnieniem, co pospolicie nazywamy tchem jednym. — *Duchem gniewu jego.* Z hebr. tłumaczy się: *tchem nozdrzy jego.*

10. *Ryk lwi.* Znaczy, że królowie i książęta jakkolwiek srodzy i okrutni, Bogu jednakże sprzeciwiać się nie mogą; podobnie uważa Hioba, jakby był z ich liczby.

11. *Tygrys zginął.* Od głodu.—*Rozproszyły się.* Rozbite, znękane, albo rozproszone dla szukania zdobyczy.

12. *Rzeczone jest słowo skryte.* Objawienie Boskie stało się. — *Jakoby ukradkiem.* Tajnie, skrytym sposobem.—*Żyły szeptania.* W hebr. jest *mało z niego.*

13. *W okropności widzenia nocnego.* W nocy, kiedy zwykły ukazywać się okropne widma i powstawać myśli trwożliwe.

15. *Duch.* Anioł istotnie.— *Szedł przy bytności mojéj.* Ukazał się przedemną.

16. *Stanął ktoś.* Przedemną. — *Wyobrażenie przed oczyma memi.* Cień, którego postaci i oblicza wyraźnie dójrzeć nie mogłem.

17. *Aza człowiek.* Są to słowa, które Eliphas słyszał od Anioła.—*Usprawiedliwion.* Sprawiedliwym pokaże się, jeśli na wadze sądu Bożego będzie ważony.— *Mąż będzie czystszy niż stworzyciel jego.* Będzież śmiał człowiek z Bogiem niejako się spierać, i za sprawiedliwego się uznawać, i utrapienia, które ponosi, uważać za niesprawiedliwe?

18. *Którzy mu służą.* Aniołowie. — *Nie są stali.* Nic z siebie dobrego nie mają, ani bez pomocy Boskiéj ostać się mogą. — *W Aniołach swoich.* Którzy upadli.

19. *Którzy mieszkają w domach gliniannych.* Ciała z gliny uczynione, a ztąd niedołężne i ułomne.— *Mają grunt ziemny.* Albo znaczy: początek od Adama biorą, który z gliny jest ukształcony. Albo, co lepiéj, do ciała z gliny się odnosi, będącego życia posadą; bo gdy to się nadwerężу, żyć nie możemy.— *Jako od mola zepsowani.* Życie bowiem ludzkie pomału niszczeje i stopniowo niepostrzeżenie niknie.

20. *Od poranku aż do wieczora będą wycięci.* Znaczy: albo ciągłym postępem czasu starzeć się i do śmierci przybliżać się; albo *od poranku aż do wieczora* jest to samo, co *krótko* albo *nagle*, jak kiedy człowiek rano jest jeszcze przy życiu, wieczorem zaś umiera. — *A iż żaden nie rozumie.* Ani wielkości téj rzeczy rozważa, ani się troszczy o odmianę obyczajów.— *Na wieki zginą.* W wieczne potępienie upadną.

21. *A którzy zostaną.* Którzy z ich familii pozostaną, synowie, wnuki.—*Odjęci będą.* Śmiercią porwani.— *Z nich.* Należy do *którzy zostaną.* — *Nie w mądrości.* Jakby mówił: w swoim bezrozumie.

był jeszcze większego karania za grzechy swoje: niż. 7, v, 20, i 13, v. 26, i 14, v. 16, bo święci i za małe grzechy wiele cierpią i pokutują. I jest ten obyczaj ludzi dobrych iż wszelakie karanie i nawiedzenie Boże swym grzechom przypisują.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O sprawiedliwości Bożéj, opiekującéj się dobrymi i karzącéj bezbożnych.

1. Voca ergo, si est, qui tibi respondeat, et ad aliquem sanctorum convertere.
2. Vere stultum interficit iracundia, et parvulum occidit invidia.
3. Ego vidi stultum firma radice, et maledixi pulchritudini ejus statim.
4. Longe fient filii ejus a salute, et conterentur in porta: et non erit, qui eruat.
5. Cujus messem famelicus comedet, et ipsum rapiet armatus, et bibent sitientes divitias ejus.
6. Nihil in terra sine causa fit, et de humo non oritur dolor.
7. Homo nascitur ad laborem, et avis ad volatum.
8. Quam ob rem ego deprecabor Dominum, et ad Deum ponam eloquium meum,
9. qui facit magna et inscrutabilia et mirabilia absque numero:
10. qui dat pluviam super faciem terrae, et irrigat aquis universa:
11. qui ponit humiles in sublime, et moerentes erigit sospitate:
12. qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod coeperant:
13. qui apprehendit sapientes in astutia eorum, et consilium pravorum dissipat. *(1. Cor. 3, 19.)*
14. Per diem incurrent tenebras, et quasi in nocte, sic palpabunt in meridie.

1. Wołayże tedy, ieśli iest kto, być odpowiedział, a obróć się do którego z świętych.
2. Zaiste gniew zabiia głupiego, a zawiść umarza malutkiego.
3. Jam widźiał głupiego mocnie wkorzenionego, y wnetem złorzeczył ozdobie iego.
4. Daleko będą synowie iego od zbawienia, y starci będą w bramie, y nie będźie ktoby wyrwał.
5. Którego żniwo głodny zie, a samego porwie zbroyny, a pragnący będą pić bogactwa iego.
6. Nic się na źiemi bez przyczyny nie dźieie, a z źiemie nie wschodźi boleść.
7. Człowiek się rodźi na pracę, a ptak na latanie.
8. Przetóż ia będę prośił Pana, a u Boga przełożę mowę moię:
9. który czyni wielkie rzeczy y nie wybadane, y dźiwne bez liczby:
10. który dawa deszcz na źiemię, y poléwa wodami wszytkie rzeczy:
11. który pokorne kładźie wysoko, a smętne wywyższa zdrowiem:
12. który rozprasza myśli złośliwych, aby ręce ich niemogły dokonać co były poczęły:
13. który chwyta mądre w ich chytrośći, a radę przewrótnych rozsypuie.
14. We dnie wbieżą w ćiemnośći, a iakoby w nocy tak będą macać w południe.

R. 5. — 1. *Wołajże tedy.* Znaczyć się może: dotąd ja mówiłem co czułem; ty, jeśli masz jakiego z świętych patronów, któregobyś świadectwo na obronę twoję mógł przywieść, nie zwlekaj, a wystąp z nim. Albo, ja nauczałem z Boskiego objawienia, że sprawiedliwy nigdy nie jest karanym; ty, jeśli się podoba, przywiedź z liczby pobożnych przynajmniéj jakiego, któryby przeciwnie albo słowem, albo przykładem nauczał. — *Obróć się do którego z świętych.* LXX mają: *jeśli którego z Świętych Aniołów ujrzysz*, a ja rzeczywiście takiego widziałem. Patrz roz. poprzedz. w. 16.

2. *Gniew zabija.* Największą jemu szkodę przynosi. Nadmienia, że Hiob, co mówił, z gniewu i niecierpliwości to wyrzekł. — *Malutkiego.* Chald. *nierostropnego.* LXX. *błądzącego.* — *Zawiść umarza.* Wielką szkodę sprawia zawiść. Temi też słowami dotyka Hioba, że przywiedziony do ubóstwa bogatym zazdrości, i gniewa się i boleje, że ci w dostatki opływają.

3. *Jam widział głupiego mocnie wkorzenionego.* Znaczy: ty poruszasz się zazdrością, ja zaś zgoła nie zazdroszczę ani bogatym, ani możnym; albowiem za mało cenię ich wielkość, chociażby ta na mocnym korzeniu zdawała się być utwierdzoną. — *Wnet.* Jak skoro wspaniałość ich ozdób uderzyła oczy moje.— *Złorzeczyłem.* Zło przepowiadałem, potępiałem.

4. *Daleko będą synowie jego od zbawienia.* Rodziców bezbożność synom też bezbożnym szkodzić będzie; dla tego dalecy będą od zbawienia; albowiem, jako jest w Psal. 36, 28. *Nasienie niezbożnych zaginie.* — *Starci będą w bramie.* Na sądach, które się odbywają w bramie miasta, potępieni będą jako złoczyńce.

5. *Którego żniwo.* Jeśli obszerne poczyni zasiewy, albo obfitego oczekuje zbioru i ten już dojrzewa, ludzie możni, a na cudze dobra łakomi, jako zgłodniali albo pragnący, rozerwą je i pożrą.

6. *Nic się na ziemi bez przyczyny nie dzieje.* Ztąd wnosić potrzeba, że i na bezbożnych nic trafem nie przypada. — *A z ziemie nie wschodzi boleść.* Klęski nie przychodzą na nas samorodnie jako zioła, ale podobne są raczéj do roślin, których nasiona zasiewamy. Tak nieszczęść nas trapiących nasieniem i przyczyną są grzechy, a Bóg mścicielem jest grzechów.

7. *Człowiek się rodzi do pracy.* Znaczenie zdaje się być o Hiobie: nie powinieneś zbytnie ubolewać, albo użalać się na nędze i boleści twoje, gdyż jak ptakom właściwa jest latać, tak ludziom doświadczyć utrapień.

8. *Będę prosił Pana.* Jakby mówił: mniemam iż jeślibym popadł w jakie nieszczęście podobnie jak ty, nie złorzeczyłbym Bogu, anibym oskarżał Boską opatrzność, lecz raczéj bym się nawrócił do Boga w celu ubłagania dla się przebaczenia.

9. *Który czyni wielkie rzeczy.* Odtąd aż do w. 16. opisuje się potęga Boska.

10. *Wszystkie.* Hebr. *plateas*, to jest rozległe krainy. Chald. prowincye.

11. *Wywyższa zdrowiem.* Pociesza i uzdrawia.

13. *Chwyta mądre w ich chytrości.* Który na głowę i zgubę chytrych ludów obraca bezbożne rady, któremi innych podchwycić chcieli.

14. *We dnie.* Tak bowiem w rzeczach najjaśniej-

15. Porro salvum faciet egenum a gladio oris eorum, et de manu violenti pauperem.
16. et erit egeno spes, iniquitas autem contrahet os suum.
17. Beatus homo, qui corripitur a Deo: increpationem ergo Domini ne reprobes,
18. quia ipse vulnerat, et medetur: percutit, et manus ejus sanabunt.
19. In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum.
20. In fame eruet te de morte, et in bello de manu gladii.
21. A flagello linguae absconderis, et non timebis calamitatem, cum venerit.
22. In vastitate, et fame ridebis, et bestias terrae non formidabis.
23. Sed cum lapidibus regionum pactum tuum, et bestiae terrae pacificae erunt tibi.
24. Et scies, quod pacem habeat tabernaculum tuum, et visitans speciem tuam, non peccabis.
25. Scies quoque, quoniam multiplex erit semen tuum, et progenies tua quasi herba terrae.
26. Ingredieris in abundantia sepulcrum, sicut infertur acervus tritici in tempore suo.
27. Ecce, hoc, ut investigavimus, ita est: quod auditum mente pertracta.

15. Ale zachowa ubogiego od miecza ust ich, a z ręki gwałtownika niedostatecznego.
16. Y będźie nadźieia ubogiemu, a nieprawość stuli gębę swoię.
17. Błogosławiony człowiek którego Bóg karze: karania tedy Pańskiego nie odrzucay:
18. bo on zrania y lęczy: uderza y ręce iego uzdrowią.
19. W sześciu ućisków wybawi ćię, a w śiódmym nietknie ćię złe.
20. Wybawi ćię od śmierći czasu głodu, a na woynie z ręki miecza.
21. Od bicza ięzyka zakryt będźiesz, y nie ulękniesz się nieszczęśćia gdy przyydźie.
22. Będźiesz się śmiał w spustoszeniu y w głodźie, y nie będźiesz się bał źwierząt źiemskich.
23. Ale z kamieńmi pól przymierze twoie, a bestie źiemne spokoyneć będą.
24. Y poznasz że ma pokóy przybytek twóy, a nawiedzaiąc ozdobę twoię nie zgrzészysz.
25. Doznasz też iż rozliczne będźie naśienie twoie, y potomstwo twe iako źiele źiemie.
26. Wnidźiesz w dostatku do grobu, iako wnoszą kopę pszenice czasu swego.
27. Oto iakośmy tego doszli, takći iest: co usłyszawszy umysłem rozbieray.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 1. *A obróć się do którego z świętych.* Świętymi tu zowie anioły jako przetłómaczyli LXX, czytając ἀγγέλων ἁγίων, i tak Augustyn święty wykłada *in Annota. in Job*, o których też mówił wyż. 4, v. 18 i niżéj 15, v. 15 i 33, v. 23. A chociaż tu nie sam Job mówi, ale Eliphaz przyjaciel jego: wszakże to pokazują jaśnie, iż naonczas był zwyczaj wzywać na pomoc aniołów świętych.

---

szych będą ślepi, jak gdyby zostawali w najgrubszych ciemnościach.—*Będą macać.* Jak zwykle czynią zostający w ciemnościach.

15. *Od miecza ust ich.* Od ich języka, który jak miecz jest ostry.

16. *Stuli gębę swoję.* Powściągnie; niezbożnicy zawstydzeni zmuszeni zostaną do milczenia.

19. *W sześciu ucisków.* Z wielu różnych ucisków. Gdy mówi w sześciu i t. d., podobno rozumie sześć klęsk, które tu zaraz wylicza.—*A w siódmym.* Nie tylko sześćkroć, lecz siedmkroć i częściéj, zawsze wybawi cię od utrapień, aby nie szkodziły duszy. Albo wybawi z sześciu ucisków, które w sześciu dniach tego żywota trapić cię będą; gdy zaś dójdziesz do siódmego dnia, nastanie Szabat i odpoczynek w niebieskiéj ojczyznie, *i wtedy nie przybliży się bicz do przybytku twego.* (Psal. 90, 10).

21. *Nieszczęścia.* W hebr. *sciod*, co oznacza taką klęskę, jaką zadają zbójcy wszystko niszczący i opustoszający; gdyż *sciadad* znaczy porywać, łupić, rozbijać i t. d.

22. *W spustoszeniu.* Tenże wyraz *sciod*, którego tłumaczenie w wier. poprzedz.

23. *Z kamieńmi pól przymierze twoje.* Nie uszkodzą ci kamienie; dawniéj bowiem boso chodzili. Inni biorą to za skaliste jaskinie i łożyska zwierząt, jakby mówił: będziesz miał towarzyskie przymierze ze zwierzętami, które w jaskiniach i rozpadlinach skał mają swoje łożyska. Inni o zbożu, które nawet na ziemi niepłodnéj i kamienistéj wschodzi, jeśli Bóg tego zechce, jak gdyby zawarte z nim było przymierze, iżby przynosiło obfite owoce. Inni o mocy i stałości w uciskach, jakby mówił: Niewzruszony będziesz jak kamień, i od nieszczęść wolny.

24. *Poznasz.* Doświadczysz.—*Przybytek twój.* Dom twój, który używać będzie pokoju, pomyślności i obfitości dóbr wszelkich.—*Nawiedzając ozdobę twoję nie zgrzeszysz.* Przeglądając i śledząc coby służyło dla domu twego nie zgrzeszysz, gdyż w tém spełniać będziesz obowiązek dobrego gospodarza. Podług tego zatem tłumaczenia, *ozdoba* jest to samo, co dom ozdobny, urządzony. Wglądając w porządek domu i zwracając uwagę azali wszystko odbywa się dobrze i przyzwoicie. Albo widząc, że przystojną masz rodzinę i dom dobrze urządzony, nie zgrzeszysz pysząc się niejako z tego.

25. *Rozliczne będzie nasienie twoje.* Potomstwo liczne mieć będziesz.

26. *Wnijdziesz w dostatku.* Bogatym umrzesz: w pełnéj liczbie lat i sędziwéj starości. Chald. *w doskonałości lat.*—*Kupę pszenice.* Podobnie jak dojrzałe zboże, w swoim czasie zebrane i do spichrza zniesione.

27. *Doszli.* Doszliśmy tego pilném poszukiwaniem i badaniem prawdy, jako też rozważaniem skrytych sądów Boskiéj opatrzności; co że tak jest, potwierdzają też przytomni tu wspólni nam przyjaciele.

CAPUT VI.

1. Respondens autem Job, dixit:
2. Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, et calamitas, quam patior, in statera.
3. Quasi arena maris haec gravior appareret, unde et verba mea dolore sunt plena,
4. quia sagittae Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum, et terrores Domini militant contra me.
5. Numquid rugiet onager, cum habuerit herbam? aut mugiet bos, cum ante praesepe plenum steterit?
6. Aut poterit comedi insulsum, quod non est sale conditum? aut potest aliquis gustare, quod gustatum affert mortem?
7. Quae prius nolebat tangere anima mea, nunc prae angustia cibi mei sunt.
8. Quis det, ut veniat petitio mea, et quod exspecto, tribuat mihi Deus?
9. Et qui coepit, ipse me conterat, solvat manum suam, et succidat me?
10. Et haec mihi sit consolatio, ut affligens me dolore non parcat, nec contradicam sermonibus Sancti.
11. Quae est enim fortitudo mea, ut sustineam? aut quis finis meus, ut patienter agam?
12. Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea aenea est.
13. Ecce non est auxilium mihi in me, et necessarii quoque mei recesserunt a me.
14. Qui tollit ab amico suo misericordiam, timorem Domini derelinquit.
15. Fratres mei praeterierunt me, sicut torrens, qui raptim transit in convallibus.
16. Qui timent pruinam, irruet super eos nix.

ROZDZIAŁ 6.

O uskarżaniu się Hioba że więcéj cierpi niż zasłużył, i użalaniu się na opuszczenie przyjaciół.

1. A Job odpowiadaiac, rzékł:
2. Day Boże aby grzechy moie którymich gniew zasłużył, y nędza która ćierpię, były włożone na wagę.
3. Jako piasek morski taby się ćięższa ukazała: ztądże y słowa moie pełne są boleśći,
4. abowiem strzały Pańskie we mnie są, których gniew wypił ducha mego, a strachy pańskie walczą przećiwko mnie.
5. Izali będźie ryczał leśny ośieł gdy ma trawę? abo wół będźie ryczał gdy stanie u pełnego żłobu?
6. Abo możeli bydź iedźiona rzecz niesmaczna, która nie iest osolona? abo może kto skosztować co skosztowane śmierć przynośi?
7. Czego się przedtym dotknąć niechćiała dusza moia, teraz dla ućisku iest pokarmem moim.
8. Ktoby dał aby się stała prośba moia, a iżby mi Bóg dał czego oczekiwam.
9. A który począł, tenby mię zstarł? rozpuśćił rękę swoię y wyćiąłby mię?
10. Ażeby mi to było za poćiechę, iż trapiąc mię boleśćią nie folgował, anim się sprzećiwiał mowam świętego.
11. Co bowiem za moc moia żebych wytrwał? abo co za koniec mój, abym ćierpliwie się sprawował?
12. Ani moc kamienna moc moia, ni ciało moie iest miedźiane.
13. Oto niémasz mnie pomocy we mnie, y powinowaći też moi odstąpili odemnie.
14. Który odeymuie od przyiaćiela swego miłośierdźie, boiaźń Pańską opuszcza.
15. Braćia moi minęli mię, iako potok który prędko bieży po niżinach.
16. Którzy się boią śrzonu, przypadnie śnieg na nie.

R. 6.—1. *A Hiob odpowiadając.* Tłumaczy się dla czego tak bardzo ubolewa, i twierdzi, że jego jęk i narzekania daleko są mniejsze niż boleści, które ponosi.

3. *Jako piasek morski.* Nieszczęście przeważyłoby podobnie jak ogromna góra morskiego piasku w porównaniu do rzeczy najlżejszéj.— *Ztądże i słowa moje pełne są boleści.* Dla tego nic dziwnego, jeśli ciężar okropnéj boleści pełnym się głosem objawia

4, *Strzały.* Boleści, przykrości, choroby.— *We mnie są.* Trapią mię.— *Gniew.* Hebr. i Chald. *jad.*— *Wypił ducha mego.* Wyczerpał, wyniszczył, pochłonął ducha żywotnego, życie. LXX. mówią *krew.*—*Strachy Pańskie.* Jakby mówił: jakkolwiek te są już ciężkie, jednak większych jeszcze się obawiam, i przeto doznaję udręczenia z oczekiwania nieszczęść grożących.

5. *Izali będzie ryczał.* Nie lekkomyślnie narzekam. Nikt nie narzeka gdy ma to czego chce.—*Leśny osieł.* W hebr. *phere*, który to wyraz oznacza źwierzę dzikie, lesne, nie zaś domowe i oswojone. Osły dzikie gwałtownéj ryczą, gdy głód czują.

6. *Albo możeli być jedzona.* Jakby mówił: jeśli tego co nie posolono jeść nie można, daleko przykrzéj i trudniéj znosić to, co jest tak gorzkie i zabójcze, jak moje boleści. LXX. mówią: *Możnali jeść chleb bez soli, albo jestli smak w próżnych mowach?* Które słowa wskazują niewłaściwość i niedorzeczność twierdzeń Eliphasa.

7. *Przedtem.* Gdym obfitował w dostatki i na ciele był zdrów.—*Dla ucisku.* Dla ubóstwa, do którego jestem doprowadzony.

8. *Prośba moja.* Aby godziło się to życie przekrócić.

9. *Który począł.* Nieszczęściem mnie utrapiać.— *Tenby mię starł.* Z więzienia życia wyprowadził, albo wyparł.—*Rozpuścił rękę swoją.* Jakby zdawał się mieć Bóg ręce związane, gdyż nie uderza całą siłą i życia mi nie odejmuje.

10. *Anim się sprzeciwiał mowom świętego.* Nie opierałem się woli Boga, lecz poddawałem się ochotnie jego rozkazom i woli uległem.

11. *Co bowiem.* Dla czego nie mam żądać śmierci, kiedy nie mam dość mocy do znoszenia utrapień.— *Co za koniec mój.* Jakiż okaże się koniec nieszczęść, które znoszę?

12. *Moc kamienna.* Nie jestem z kamienia, albo z miedzi.

13. *Niemasz mnie pomocy we mnie.* Siły moje zupełnie upadły.

14. *Który odejmuje.* Który nie okazuje przyjacielowi miłosierdzia.

15. *Bracia moi.* Powinowaci, krewni moi.—*Jako potok.* Natychmiast mnie opuścili. Podobnie jak potok, który w letnią porę, gdy najwięcéj potrzebna woda, wyschłe ma koryto; tak przyjaciele i bracia moi, gdym był dręczony ogniem utrapień, odmówili mi wody pociechy i pomocy, mogącéj przynieść ulgę.

16. *Którzy się boją szronu.* Którzy mnie unikają,

17. Tempore, quo fuerint dissipati, peribunt, et ut incaluerit, solventur de loco suo.
18. Involutae sunt semitae gressuum eorum: ambulabunt in vacuum, et peribunt.
19. Considerate semitas Thema, itinera Saba, et exspectate paulisper.
20. Confusi sunt, quia speravi: venerunt quoque usque ad me, et pudore cooperti sunt.
21. Nunc venistis, et modo videntes plagam meam timetis.
22. Numquid dixi: Afferte mihi, et de substantia vestra donate mihi?
23. Vel: Liberate me de manu hostis, et de manu robustorum eruite me?
24. Docete me, et ego tacebo: et si quid forte ignoravi, instruite me.
25. Quare detraxisti sermonibus veritatis, cum e vobis nullus sit, qui possit arguere me?
26. Ad increpandum tantum eloquia concinnatis, et in ventum verba profertis.
27. Super pupillum irruistis, et subvertere nitimini amicum vestrum.
28. Verumtamen quod coepistis, explete: praebete aurem, et videte, an mentiar.
29. Respondete, obsecro, absque contentione, et loquentes id, quod justum est, judicate.
30. Et non invenietis in lingua mea iniquitatem; nec in faucibus meis stultitia personabit.

17. Czasu którego rozprószeni będą, zaginą: a skoro się zagrzeie, rozpłyną się z mieysca swego.
18. Powikłały się ścieżki kroków ich: będą próżno chodźić, y zaginą.
19. Obaczćie ścieżki Thema, drogi Saba, a poczekayćie trochę.
20. Zawstydźili się, iżem miał nadźieię: przyszli też aż do mnie, a wstydem okryli się.
21. Terażeśćie przyszli: a teraz widząc skaranie moie boićie się.
22. Azam mówił: Przynieśćie mi y z maiętnośći waszéy podaruyćie mię?
23. Abo, Wybawćie mię z ręki nieprzyiaćielskiéy, y z ręki mocarzów wyrwićie mnie?
24. Nauczćie mię, a ia będę milczał: a ieślim podobno czego nieumiał nauczćie mię.
25. Czemuśćie uwłoczyli mowam prawdy, gdyż niémasz żadnego z was któryby mię mógł strofować?
26. Na łaianie tylko mowę stroićie, a na wiatr słowa wypuszczaćie.
27. Na śierotę śię targaćie, y śtaraćie się wywróćić przyiaćiela waszego.
28. Wszakóż iednak cośćie zaczęli konayćie: nadstawćie ucha, a obaczćie ieśli kłamam.
29. Odpowiedzćie, proszę, bez swaru: a mówiąc to co iest sprawiedliwo, osądźćie.
30. Y nie naydźiećie w ięzyku moim nieprawośći, ani w ustach moich głupstwo będźie brzmiało.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O użalaniu się Hioba na nędzę i krótkość życia, i modlitwie jego do Boga.

1. Militia est vita hominis super terram: et sicut dies mercenarii, dies ejus.

1. Boiowanie iest żywot człowieczy na źiemi: a iako dni naiemnicze dni iego.

lękając się odemnie jakiéj szkody lub przykrości, w nierównie cięższe nieszęście popadną.

17. *Czasu którego rozproszeni będą.* Przedłuża Hiob toż porównanie potoku, i zapowiada zagubę nieludzkich swoich krewnych i przyjaciół na podobieństwo potoków, które gdy słońce dogrzeje, to jest latem, wysychają, i dla braku wody daléj nie płyną. W miejscu *rozproszeni*, jak jest w Wulgacie w hebrajskim *jezorebu,* co Pagninus tłumaczy *upłynęły*, LXX. tłumaczą *roztopieni*, co dobrze przypada potokom, które wzdymają się od wód z roztopionych śniegów.

18. *Powikłały się ścieżki.* Gdyż rzeki i potoki po rozmaitych zakrętach i wygięciach łożysk swoich płyną. Podobni także i w tém do potoku zdradliwi przyjaciele, którzy nie prosto postępują, lecz krzywemi i podstępnemi ścieżkami chodzić zwykli. — *Będą próżno chodzić.* Nie otrzymają skutku w swoich zamiarach.

19. *Obaczcie ścieżki Thema.* Téj rzeczy, t. j. niewiernych i zdradliwych przyjaciół macie przykład na mnie; zważcie jak mało jest tych, którzy z Thema i Saba przyszli w celu pocieszenia mię, i jak oni ze mną postępują.—*Poczekajcie trochę.* A odkryję przed wami przyczynę tego.

20. *Zawstydzili się, iżem miał nadzieję.* Wstyd im było przyjść do mnie, gdyż widzieli że polegałem na ich pomocy; oni zaś zapewne nie mogli mi jéj wyświadczyć, dla tego unikali towarzystwa mojego.

21. *Terażeście przyszli.* Takimi wy jesteście, którzy wprawdzie przyszliście mnie nawiedzić, lecz teraz widząc mię udręczonego i wrzodami okrytego wstręt czujecie.

22. *Azam mówił.* Zaiste wy przyjaciele moi nie powinniście byli lękać się, aby to okropne ubóstwo moje umniejszyło w czém wasze dostatki; albowiem nie prosiłem was o żaden datek dla podźwignienia nędzy mojéj.

23. *Wybawcie mię.* Ani prosiłem od was pomocy przeciw nieprzyjaciołom, albo władcom możnym; i przeto ciężarem wam nie byłem, ani być chciałem.

24. *Nauczcie mię.* Jeżeli zaś com powiedział niesłusznie, strofujcie mię i nauczcie.

25. *Czemuście uwłoczyli mowom prawdy.* Czemuście się sprzeciwiali prawdzie.—*Mógł strofować.* Przekonać, żem fałsz powiedział.

26. *Na łajanie.* Nie jesteście wiedzeni chęcią wyszukania prawdy, lecz wasza mowa ku temu tylko zmierza, żeby mnie trapić i dręczyć,—*Na wiatr.* Naprożno.

27. *Na sierotę.* Nazywa siebie sierotą, gdyż od wszystkich jest opuszczony.

28. *Coście zaczęli konajcie.* Nie uchylam się bowiem od rozprawiania z wami, lecz pod tym warunkiem chciałbym z wami mówić, iżbyście i mnie także łaskawie słuchali, rozważając moc moich dowodów.

29. *Mówiąc to co jest sprawiedliwo.* Wydawając sprawiedliwy wyrok.

R. 7.—1. *Bojowanie jest żywot człowieczy.* Jakby mówił: Wiem iż nie można się spodziewać abyśmy w tém życiu spokojnie i bez trosk żyli, gdyż ono jest pewném bojowaniem pełném trudów i niebezpieczeństw. LXX. mają *kuszeniem jest życie—Jako dni najemnicze.* Podobni jesteśmy do najemników wezwanych za opłatę do pracy.

2. Sicut servus desiderat umbram, et sicut mercenarius praestolatur finem operis sui:
3. sic et ego habui menses vacuos, et noctes laboriosas enumeravi mihi.
4. Si dormiero, dicam: Quando consurgam? et rursum exspectabo vesperam, et replebor doloribus usque ad tenebras.
5. Induta est caro mea putredine et sordibus pulveris, cutis mea aruit, et contracta est.

6. Dies mei velocius transierunt, quam a texente tela succiditur, et consumti sunt absque ulla spe.
7. Memento, quia ventus est vita mea, et non revertetur oculus meus, ut videat bona.
8. Nec aspiciet me visus hominis: oculi tui in me, et non subsistam.
9. Sicut consumitur nubes et pertransit: sic, qui descenderit ad inferos, non ascendet.
10. Nec revertetur ultra in domum suam, neque cognoscet eum amplius locus ejus.
11. Quapropter et ego non parcam ori meo, loquar in tribulatione spiritus mei, confabulabor cum amaritudine animae meae.
12. Numquid mare ego sum, aut cetus, quia circumdedisti me carcere?
13. Si dixero: Consolabitur me lectulus meus, et relevabor loquens mecum in strato meo:
14. terrebis me per somnia, et per visiones horrore concuties.
15. Quam ob rem elegit suspendium anima mea, et mortem ossa mea.
16. Desperavi, nequaquam ultra jam vivam: parce mihi, nihil enim sunt dies mei.
17. Quid est homo, quia magnificas eum? aut quid apponis erga eum cor tuum?

2. Jako niewolnik pragnie cienia, y iako naiemnik czeka końca prace swoiéy:
3. takem y ia miał mieśiące próżne, y nocy pracowite obliczałem sobie.
4. Jeśli zasnę, rzekę: kiedyż wstanę? Y zaśię będę czekał wieczora, y będę napełnion boleśći aż do mroku.
5. Ciało moie obleczone iest zgniłośćią y plugastwem prochu, skóra moia zeschła, y pomarsczyła się.
6. Dni moie przeminęły prędzéy niźli tkacz płótno obrzyna, y wytrawione są bez żadnéy nadźieie.
7. Wspomni iż żywot móy wiatrem iest: y oko moie niewróći się aby widźiało dobra.
8. Ani mię ogląda wzrok człowieczy: oczy twoie na mię, a nie będźie mię.
9. Jako niszczeie obłok y przemiia: tak który zstąpi do piekła, nie wynidźie.
10. Ani się wróci więcéy do domu swego, ani go daléy pozna mieysce iego.
11. Przetóż y ia nie zfolguię ustam moim, mówić będę w udręczeniu ducha mego: będę się rozmawiał z gorzkośćią dusze moiéy.
12. Y zażem ia iest morze, abo wieloryb, żeś mię obtoczył ćiemnicą?
13. Jeśli rzekę: Poćieszy mię łóżko moie, y ulży mi się gdy będę z sobą mówił na pośćieli moiéy:
14. będźiesz mię straszył przez sny, y przez widzenia strachem strzęśiesz.
15. A przetóż dusza moia obrała obieszenie a śmierć kośći moie.
16. Zwątpiłem, iuż więcéy żyć nie będę: Przepuść mi, boć nic nie są dni moie.
17. Cóż iest człowiek iż go wielmożysz? abo co przykładasz ku niemu serce twoie?

---

2. *Pragnie cienia.* Gdy jest zmuszony w czas gorący pracować na słońcu, albo *cienia*, to jest nocy.—*I jako najemnik.* Który niczego bardziéj nie pragnie, jak wieczora, kiedyby mógł po odebraniu zapłaty odpocząć.
3. *Miesiące próżne.* Co do odpoczynku i zapłaty; owszem przykre, pracowite i uciążliwe.
4. *Kiedyż wstanę?* Kiedyż światło powróci? Takie bowiem żądanie jest tych, którzy w nocy spać nie mogą. — *Będę czekał wieczora.* Trudami i boleściami jestem zmęczony; cóż więc dziwnego, jeśli żądam śmierci?
5. *Ciało moje obleczone jest zgniłością.* Cały jestem przegniły, pełen wrzodów.—*Plugastwem prochu.* Jakiego nabrałem leżąc na gnoju i śmieciach.
6. *Tkacz płótno obrzyna.* Podobnie jak czółenek tkacza nić wątku od jednego do drugiego brzegu płótna z dziwną szybkością przerzuca. Albo, gdy wytkanego już płótna koniec osnowy i wątku jednem cięciem tkacz przerznie. — *Bez żadnéj nadziei.* Życie bowiem i wiek są niepowrótne.
7. *Wspomnij.* Do Boga przemawia. — *Oko moje nie wróci się.* Nie będzie już widziało dobra tego świata.
8. *Ani mię ogląda wzrok człowieczy.* Wkrótce bowiem znijdę do grobu.—*Oczy twoje na mię.* Szukać mię będą oczy twoje, ale porwanego już przez śmierć nie znajdą. Wyraża się po ludzku, jakby mówił: Kiedy zechcesz mi dobrze czynić, już czasu nie będzie, gdyż ja żyć przestanę.
9. *Przemija.* Rozprasza się, w nicość się obraca.—*Do piekła.* Do grobu.
10. *Miejsce jego.* Miejsce jego, godności i dostatki inny posiędzie.
11. *Nie sfolguję ustom moim.* Nie będę milczał.—*Rozmawiał.* Chald. *rozmyślał.*—*Z gorzkością.* Hebr. i Chald. *w gorzkości.*
12. *Izażem ja jest morze?* Myśl ta: albożem ja wzdęte i wzburzone morze, które dla tego jest zahamowane brzegami, żeby się w granicach swych utrzymało; albo jestemże jakie nieugłaskane i drapieżne źwierze, które żeby innym nie mogło szkodzić, powinne być opasane kratą? Słowo hebrajskie *tannin*, oznacza nie tylko zwierzęta morskie ale i ziemne, jako widać z Jerem. 9, 11.
13. *Jeżli rzekę.* Gdy przedsięwezmę jaką nadzieję znalezienia odpocznienia, gdy w czasie nocnym położę się do spoczynku.—*Gdy będę z sobą mówił.* Pocieszając się jęczeniem, i we łzach i w westchnieniach szukając ulgi cierpieniom moim.
15. *Dusza moja obrała obwieszenie.* Szubienicę lub krzyż poczytuję za znośniejsze dla się, niż życie. Życzyłbym, aby raczéj zaskoczyła mię śmierć gwałtowna.
16. *Zwątpiłem.* Zdaje się iż nie pozostaje już dla mnie żadna nadzieja życia i zdrowia. Czemuż więc nie rozrywasz nici życia mego?—*Przepuść mi.* Powstrzymaj już chłostę i rękę mściwą powściągnij odemnie. — *Nic nie są dni moje.* Jakby mówił: O nie wiele błagam; wieleż to bowiem pozostaje mi życia?
17. *Iż go wielmożysz.* Wiele go szacujesz, jakoby rzecz była wielkiéj wagi.—*Przykładasz ku niemu serce twoje.* O nim myślisz.

18. Visitas eum diluculo, et subito probas illum.

19. Usquequo non parcis mihi, nec dimittis me, ut glutiam salivam meam?

20. Peccavi quid faciam tibi, o custos hominum? quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihimetipsi gravis?

21. Cur non tollis peccatum meum, et quare non aufers iniquitatem meam? ecce, nunc in pulvere dormiam: et si mane me quaesieris, non subsistam.

18. Nawiedzasz go rano y natychmiast doświadczasz go:

19. Dokądże mi nie przepuścisz, ani dopuścisz mi abym przełknął ślinę moię?

20. Zgrzészyłem, cóśći uczynię o stróżu ludźi: czemuś mię postawił przećiwnym tobie, y stałem się ćiężek sam sobie?

21. Przecz nie zgładźisz grzéchu mego, y czemu nie odéymuiesz nieprawośći moiéy? oto teraz w prochu zasnę: a ieśli mię rano poszukasz, nie będźie mię.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O upominaniu Hioba przez Baldada.

1. Respondens autem Baldad Suhites, dixit:

2. Usquequo loqueris talia, et spiritus multiplex sermones oris tui?

3. Numquid Deus supplantat judicium? aut Omnipotens subvertit, quod justum est?

4. Etiam si filii tui peccaverunt ei, et dimisit eos in manu iniquitatis suae:

5. tu tamen, si diluculo consurrexeris ad Deum, et Omnipotentem fueris deprecatus:

6. si mundus et rectus incesseris, statim evigilabit ad te, et pacatum reddet habitaculum justitiae tuae:

7. in tantum, ut si priora tua fuerint parva, et novissima tua multiplicentur nimis.

8. Interroga enim generationem pristinam, et diligenter investiga patrum memoriam

9. (hesterni quippe sumus, et ignoramus, quoniam sicut umbra dies nostri sunt super terram): *(Infr. 14, 2. Psal. 143, 4).*

10. et ipsi docebunt te: loquentur tibi, et de corde suo proferent eloquia.

11. Numquid vivere potest scirpus absque humore? aut crescere carectum sine aqua?

12. Cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas arescit:

13. sic viae omnium, qui obliviscuntur Deum, et spes hypocritae peribit.

1. A odpowiadaiąc Baldad Suhites, rzékł:

2. Y pokądże takowe rzeczy mówić będźiesz, a duch rozliczny mowy ust twoich?

3. Aza Bóg podchodźi sąd? abo wszechmogący wywraca sprawiedliwość?

4. Choćiaż synowie twoi zgrzészyli iemu, y opuśćił ie w ręce nieprawośći ich:

5. wszakże ty ieśli rano wstaniesz do Boga, a będźiesz się modlił wszechmocnemu:

6. ieśli czystym y prostym będźiesz chodźił, zaraz ocući ku tobie y spokoyne uczyni mieszkanie sprawiedliwośći twoiéy:

7. tak dalece iż ieśli początki twoie były małe, y ostatki twoie rozmnożą się wielce.

8. Pytay się bowiem starego wieku, y dowiaduy się pilnie pamięći oyców

9. (wczorayszy bowiem iesteśmy, y niewiemy że dni nasze, na źiemi są iako ćień):

10. a oni ćię nauczą: będąc mówić, y z serca swego wypuszczą wymowy.

11. Aza się może źielenić sitowie bez wilgotnośći? abo rogoźie urość bez wody?

12. Gdy iescze iest w kwiećiu, ani go ręką urwą, przed wszytkim źielem usycha:

13. tak drogi wszytkich którzy zapominaią Boga, y nadźieia obłudnika zginie:

18. *Nawiedzasz go rano.* Od początku jego życia zaczynasz go już nawiedzać utrapieniami, doświadczać i ćwiczyć. Albo przeciwnie myśl jest taka: z początku pieścisz go pociechami i roskoszą, lecz zaraz odjąwszy je, ćwiczysz go trudami i troskami.

19. *Abym przełknął ślinę moję.* To jest odetchnął. Jakby mówił: Dopuść mi żyć spokojnie.

20. *Zgrzeszyłem.* Wyznaję żem zgrzeszył.—*Cóż ci uczynię.* Żebym ciebie przebłagał.—*Stróżu ludzi.* O Panie! któryś jest zachowawcą i stróżem ludzi.— *Czemuś mię postawił przeciwnym tobie?* Dla czego tak jesteś mnie przeciwnym?

21. *W prochu zasnę.* Umrę i w proch się obrócę.— *Jeśli mię rano poszukasz.* Mówi się tu ludzkim sposobem, jako wyżéj w. 8 znaczy: jeśli mię szukać będziesz, nie znajdziesz żywego.

R. 8.—2. *Takowe rzeczy mówić będziesz.* Uparty w zdaniu swojém i ogłaszający siebie za sprawiedliwego.—*Rozliczny.* W hebr. *cabbir*, mocny, wielki, liczny, gromadny, porywczy; ducha więc rozlicznego czyli mocnego w mowach Hioba Baldad przyznawał, iż śmiało i swobodnie mówił, ani dowodom Eliphaza ustąpił.

3. *Podchodzi sąd.* Wywraca sąd, jest niesprawiedliwym; co też w drugiéj połowie wiersza powtarza się.

4. *Chociaż.* Chociaż synowie twoi zginęli przez występki swoje, z dopuszczenia Boga mściciela ich zbrodni.

6. *Zaraz ocuci ku tobie.* Rychło przybędzie ci na pomoc.—*Spokojne uczyni.* Napełni dom twój pokojem i innemi dobrami, jeżeli pobożnym i sprawiedliwym będziesz.

7. *Początki twoje.* Pierwszy twój stan w jakim byłeś.—*Ostatki twoje.* Późniejszy twój stan będzie kwitnący i szczęśliwy.

9. *Wczorajsi.* Nie dawno narodzeni.—*Jako cień.* Wiek nasz bowiem krótki jest.

10. *Wypuszczą wymowy.* Rostropne i mądre dadzą odpowiedzi.

11. *Sitowie.* LXX. *Drzewo papierowe.* Jako zioła krzewiące się na miejscach wilgotnych, pozbawione wody usychają, tak i ludzie odstępujący od Boga źródła dóbr wszelkich.—*Rogozie.* Rodzaj sitowia, mokrzyca.

13. *Obłudnika.* Który nie szczérą cześć oddaje Bogu, bezbożnego.

14. Non ei placebit vecordia sua, et sicut tela aranearum fiducia ejus.
15. Innitetur super domum suam, et non stabit: fulciet eam, et non consurget.
16. Humectus videtur, antequam veniat sol, et in ortu suo germen ejus egredietur.
17. Super acervum petrarum radices ejus densabuntur, et inter lapides commorabitur.
18. Si absorbuerit eum de loco suo, negabit eum, et dicet: Non novi te.
19. Haec est enim laetitia viae ejus, ut rursum de terra alii germinentur.
20. Deus non projiciet simplicem, nec porriget manum malignis:
21. donec impleatur risu os tuum, et labia tua jubilo.
22. Qui oderunt te, induentur confusione: et tabernaculum impiorum non subsistet.

14. Nieupodoba mu się głupstwo iego, a iako paięcza śiatka ufanie iego.
15. Będźie się podpiérał domu swego a nieostoi się: będźie ji podpiérał, a nie powstanie:
16. Zda się wilgotnym niźli wznidźie słońce, a na wschodźie iego wynidźie latorosłka iego.
17. Na gromadźie kamienia zagęśći się korzenie iego, y między kamieńmi mieszkać będźie.
18. Jeśli go pożrze z mieysca swego, zaprzy się go, y rzecze: Nieznam ćię.
19. Abowiem to iest wesele drogi iego, aby zaś z źiemie inni się puśćili.
20. Bóg nieodrzući prostego, ani poda ręki złośnikóm:
21. aż się napełnią śmiechu usta twoie, a wargi twe wykrzykania.
22. Którzy ćię maią w nienawiśći, obleczeni będą wstydem, y przybytek niezbożnych nie będźie.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O uznaniu przez Hioba wszechmocności i sprawiedliwości Boga.

1. Et respondens Job, ait:
2. Vere scio, quod ita sit, et quod non justificetur homo compositus Deo.
3. Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille.
4. Sapiens corde est, et fortis robore: quis restitit ei, et pacem habuit?
5. Qui transtulit montes, et nescierunt hi, quos subvertit in furore suo.
6. Qui commovet terram de loco suo et columnae ejus concutiuntur.

1. Y odpowiadaiąc Job, rzekł:
2. Prawdźiwie wiém iż tak iest, a iż nie będźie usprawiedliwion człowiek przyrównany Bogu.
3. Będźieli się z nim chciał spierać, nie będźie mu mógł odpowiedźieć iednego za tysiąc.
4. Mądry iest sercem, y mocny śiłą: kto się mu sprzeciwił a miał pokóy?
5. Który przeniósł góry, a nie wiedźieli ći które wywróćił w zapalczywośći swoiéy.
6. Który wzrusza źiemię z mieysca iéy, y słupy iéy wstrzęsaią się.

---

14. *Nieupodoba mu się głupstwo jego.* Nakoniec obłudnik i bezbożnik potępi głupstwo swoje.—*Jako pajęcza siatka.* Sposób mówienia przysłowiowy, jako Izai. 59, 15. — *Ufanie jego.* To, w czém pokładał swoję ufność.

15. *Będzie się podpierał domu swego.* Na dobrach doczesnych gruntować będzie nadzieje swoje, lecz nie osięgnie pożądanego celu; nic bowiem bez Bożéj pomocy mocnego i stałego być nie może.—*Nie powstanie.* Pomyślności mieć nie będzie.

16. *Zda się wilgotnym.* Odnosi się do podobieństwa wziętego z sitowia w wier. 11. Znaczy: mniema że może wschodzić, kwitnąć i rozrastać się, lecz wysuszy słońce owo miejsce wilgotne, wtenczas zrozumie, iż potrzebnéj mu brakuje wilgotności.— *Na wschodzie jego wynidzie latoroślka jego.* T. j. na początku, przy powstaniu swojém zieleni się, krzewi, wzrasta. W hebrajskim wszakże, greckim i chaldejskim zamiast *wschodzie,* jest *w ogrodzie swoim.*

17. *Na gromadzie kamienia.* Gdy słońce wyparuje wilgoć do tyla skrzepnie, iż będzie się zdawać jakby wyrosłą na zwaliskach skał i kamieni.

18. *Jeźli go pożrze z miejsca swego.* Jeśli kto przystąpi do wyrywania owego sitowia z miejsca, *zaprze się go*, oprze się wyrywającemu, to jest nie da się wyrwać, gdyż grunt tak będzie suchy i stwardniały, że zeń wydobyć nie będzie można. — *Rzecze: Nie znam cię.* Chcącemu wyrwać nie ulegnie, lecz oprze się. Lub też znaczenie całego wiersza takie: jeżeli upał słońca wysuszy wilgoć którą się zasila, sitowie to wtedy będąc jéj pozbawione zupełnie zniszczeje, tak iż miejsce na którém było mogłoby doń powiedzieć: *nie znam cię*, gdyż żadnego już śladu twego tu niema.

19. *Albowiem to jest wesele.* Do tego nakoniec przyjdzie wesele bezbożnych, które w przeszłéj swéj pomyślności spodziewali się znaleźć. LXX. mają: *gdyż taki jest koniec i rozwiązanie bezbożnego.— Aby zaś z ziemie.* Tak usychają bezbożni iż zupełnie giną, i dla tego tracąc życie, innym miejsca ustępują.

20. *Bóg nie odrzuci prostego.* Nie tak postąpi z pobożnymi.— *Prostego.* Hebr. i Chald. *doskonałego.* LXX. *niewinnego.— Złośnikom.* Którzy uciskają dobrych i prostych.

21. *Aż się napełnią śmiechu usta twoje.* Do tyla ci dóbr przysporzy, iż weselem i największą się radością oblejesz.

22. *Obleczeni będą wstydem.* Będą zawstydzeni.— *Przybytek niezbożnych.* Dom i familia bezbożników chociażby byli w stanie najbardziéj kwitnącym.

R. 9—1. *Tak jest.* Bóg istotnie jest najsprawiedliwszym.—*Przyrównany.* Z Bogiem porównany.

3. *Odpowiedzieć jednego za tyśiąc.* Nie będzie mógł odpowiedzieć i na jedno pytanie z tysiąca które mu Bóg uczyni.

4. *Kto się mu sprzeciwił.* Hebr. *zatwardził mu.* T. j. serce jego, jakby mówił: upornym i zatwardziałym mu się stawił.

5. *Przeniósł góry.* Przenieść może oderwawszy je z ich posad.—*A niewiedzieli ci które wywrócił.* Ludzie mieszkający na tych górach nie poczują, że z niemi razem na inne miejsce są przeniesieni.

6. *Słupy jéj.* Fundamenta ziemi.

7. Qui praecipit soli, et non oritur, et stellas claudit quasi sub signaculo:

8. qui extendit coelos solus, et graditur super fluctus maris:

9. qui facit Arcturum, et Oriona, et Hyadas, et interiora austri.

10. Qui facit magna, et incomprehensibilia, et mirabilia, quorum non est numerus.

11. Si venerit ad me, non videbo eum: si abierit, non intelligam.

12. Si repente interroget, quis respondebit ei? vel quis dicere potest: Cur ita facis?

13. Deus, cujus irae nemo resistere potest, et sub quo curvantur, qui portant orbem.

14. Quantus ergo sum ego, ut respondeam ei, et loquar verbis meis cum eo?

15. Qui etiam, si habuero quippiam justum, non respondebo, sed meum judicem deprecabor.

16. Et cum invocantem exaudierit me, non credo, quod audierit vocem meam.

17. In turbine enim conteret me, et multiplicabit vulnera mea etiam sine causa.

18. Non concedit requiescere spiritum meum, et implet me amaritudinibus.

19. Si fortitudo quaeritur, robustissimus est: si aequitas judicii, nemo audet pro me testimonium dicere.

20. Si justificare me voluero, os meum condemnabit me: si innocentem ostendero, pravum me comprobabit.

21. Etiam, si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea, et taedebit me vitae meae.

22. Unum est, quod locutus sum, et innocentem et impium ipse consumit.

23. Si flagellat, occidat semel, et non de poenis innocentum rideat.

7. Który przykazuie słońcu, y nie wschodźi: y gwiazdy zamyka iako pod pieczęćią:

8. który rozciąga niebiosa sam, y chodźi po wałach morskich:

9. który czyni Wóz niebieski, Kosy, y Baby, y gwiazdy południowe.

10. Który działa wielkie rzeczy y nieogarnione, y dźiwy którym niémasz liczby.

11. Jeśli przyidźie do mnie, nie uyźrzę go: ieśli odeydźie, nie zrozumiem.

12. Jeśli spyta nagle, któż mu odpowie? abo kto rzéc może: Przecz tak czynisz?

13. Bóg, którego gniewowi żaden się oprzeć nie może, y pod którym się zginaią którzy noszą okrąg.

14. Jakóż tedy wielki iestem, abych mu odpowiadał, a mówił słowy mémi z nim?

15. Który choćbych miał co sprawiedliwego, nie odpowiem, ale sędźiego mego prośić będę.

16. A gdy mię wysłucha wzywaiącego, nie wierzę żeby słyszał głos mój.

17. W wichrze bowiem zetrze mię, y rozmnoży rany moie y bez przyczyny.

18. Nie dopuscza odpoczynąć duchowi memu, y napełnia mię gorzkośćiami.

19. Jeśli kto pyta o moc, namocnieyszy iest: ieśli o prawość sądu, żaden nie śmie zamną dać świadectwa.

20. Będęli się chćiał usprawiedliwić, usta moie potępią mię: ieśli się niewinnym pokażę, dowiedźie żem nieprawym.

21. Choćbym téż był prostym, tego samego nie będźie wiedźieć dusza moia, y będę sobie tęsknił z żywotem moim.

22. Jedno iest com mówił, y niewinnego y niezbożnego on znisczа.

23. Jeśli biczuie, raz niech zabiie, a z kaźni niewinnych niech się nie śmieie.

7. *Jako pod pieczęcią.* Jakby zamknięte w skrzyni obwarowanej pieczęcią.

8. *Rozciąga niebiosa.* Który utworzył niebiosa i w niezmierzoną rozciągnął je przestrzeń.

9. *Który czyni.* Uczynił, stworzył.— *Wóz niebieski.* Konstellacija czyli gromada gwiazd na niebie nazwana Niedźwiedziem wielkim, w pospolitéj mowie nazywa się także wozem niebieskim.— *Kosy.* Konstellacija Oriona, gromada z najpiękniejszych gwiazd złożona, w pospolitéj mowie kosarze albo kosy.—*Baby.* Gromada gwiazd nazwana Hyady z greckiego czyli wzbudzające deszcze.— *Gwiazdy południowe.* Gwiazdy około bieguna południowego, które dla nas mieszkańców przeciwnego bieguna są niewidzialne; ztąd w tekście Wulg. *interiora* zakryte, od oczu naszych oddalone.

11. *Jeśli przyjdzie do mnie, nie ujrzę go.* Duchem bowiem jest, i działa niewidomie.

12. *Jeśli spyta nagle.* Jeśli nas nieprzygotowanych zachwyci, i sądowym badaniem pocznie roztrząsać sprawy nasze i t. d. — *Kto rzec może: Przecz tak czynisz?* Do jakiegoż wyższego sędziego można będzie odwołać się, któryby nas bronił, i któryby rzekł Bogu: Dla czego tego potępiasz albo karzesz?

13, *Którzy noszą okrąg.* Aniołowie, albo władcy ziemscy, którzy światem rządzą.

14. *Abych mu odpowiadał.* Rozprawiając z nim, opierając się mu zuchwale.

15. *Choćbych miał co sprawiedliwego.* Chociażbym miał coś przytoczyć dla usprawiedliwienia się mojego.

16. *Nie wierzę żeby słyszał głos mój.* Chociażby Bóg przez dobrotliwość i łaskawość swoją wysłuchał mię proszącego, jednakże tego nie przypiszę moim modlitwom, lecz jedynie miłosierdziu Bożemu.

17. *W wichrze.* W wichrze utrapień i nieszczęść.— *I bez przyczyny.* Mnie znanéj: nie ukazując mnie przyczyny smutków i trosk na mnie nasłanych.

18. *Nie dopuszcza odpoczynąć.* Żadnej nie przynosi ulgi tylu utrapieniom.

20. *Usta moje potępią mię.* Samo moje bowiem świadectwo wydałoby się niewypowiedzianą pychą i zuchwalstwem, albo wnet potępiłoby mię kłamstwo, jeślibym śmiał sprzeciwić się saméj prawdzie.

21. *Choćbym też był prostym.* Jakkolwiek byłbym doskonałym, jednakże tego widzieć nie będę.—*Będę sobie tęsknił z żywotem moim.* Nie miły sobie samemu będę przykrzył życiem, które chociaż jest podległe wielu przykrościom, żadnéj jednak niema pewności o swojém uświątobliwieniu.

22. *Jedno jest com mówił.* Ta jest treść tego com wyrzekł, a czego i teraz ani się wstydzę, ani żałuję.— *Niewinnego i niezbożnego on zniszcza.* Jeśli kogo dręczą liczne od Boga zesłane nieszczęścia, nie jest to znak, żeby miał być występnym, i że za zbrodnie, jak wy utrzymujecie, Bóg go karze.

23. *Jeśli biczuje, raz niech zabije.* Jakby mówił: wyjaśniłem jakie jest zdanie moje, teraz zaś odkryję ży-

24. Terra data est in manus impii, vultum judicum ejus operit: quod si non ille est, quis ergo est?
25. Dies mei velociores fuerunt cursore: fugerunt, et non viderunt bonum.
26. Pertransierunt quasi naves poma portantes, sicut aquila volans ad escam.
27. Cum dixero: Nequaquam ita loquar: commuto faciem meam, et dolore torqueor.
28. Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti.
29. Si autem et sic impius sum, quare frustra laboravi?
30. Si lotus fuero quasi aquis nivis, et fulserint velut mundissimae manus meae:
31. tamen sordibus intinges me, et abominabuntur me vestimenta mea.
32. Neque enim viro, qui similis mei est, respondebo, nec, qui mecum in judicio, ex aequo possit audiri.
33. Non est, qui utrumque valeat arguere, et ponere manum suam in ambobus.
34. Auferat a me virgam suam, et pavor ejus non me terreat.
35. Loquar, et non timebo eum: neque enim possum metuens respondere.

24. Ziemia dana iest w ręce niezbożnika, oblicze sędźiów iéy zakrywa, a ieśli nie on iest, któż tedy iest?
25. Dni moie prędsze były niż zawodnik: uciekły a nie widźiały dobra.
26. Minęły iako łodźie iablka niosące, iako orzeł lecący do żeru.
27. Gdy rzekę: Nie będę tak mówił: odmieniam twarz moię, a boleścią dręczon bywam.
28. Obawiałem się wszytkich uczynków moich, wiedząc że nie przepuszczasz grzeszącemu.
29. A ieśli y tak niezbożny iestem, czemużem próżno pracował?
30. Jeśli omyty będę iako śnieżną wodą, y lśkniałyby się iako naczystsze ręce moie:
31. przecię w plugastwie omoczysz mię, y będą się mną brzydźić szaty moie.
32. Bo nie człowiekowi który mnie podobny iest odpowiadać będę: ani któryby zarówno zemną u sądu mógł bydź słuchan.
33. Niémasz ktoby obudwu mógł karać, y położyć rękę swą na obu.
34. Niech odéymie odemnie laskę swoię, a strach iego niech mię nie straszy.
35. Będę mówił, a nie będę się go bał: bo boiąc się ani odpowiadać mogę.

---

czenia moje i pragnienia. Tego żądam, że jeśli już postanowił tylu utrapieniami życie mi odjąć, niechby już raz zabił, nie zaś długą i ciągłą śmiercią udręczał. —*Z kaźni niewinnych niech się nie śmieje.* Ani tak niech nie postępuje, jak gdyby cieszył się z karania i utrapień moich.

24. *Ziemia dana jest w ręce niezbożnika.* Przyczyna dla któréj pragnę raczéj umrzeć niż żyć, jest ta, że ziemia oddaną jest w ręce przewrótnego czarta, który książęciem jest tych ciemności, i tak mnie dręczy, że śmierć jest dla mnie milszą i pożądańszą niż życie.— *Oblicze sędziów jéj zakrywa.* Sędziowie i książęta świata, czarci niewidomi z dopuszczenia Bożego srożą się nademną. I źli także ludzie, których szatan zaślepia i pobudza, aby przewrótnym porządkiem poniżali dobrych a wynosili złych. Albo znaczy: Przekupujący darami zasłania sędziów oczy, aby nie widzieli co jest prawdziwém i słuszném. Patrz Exod. 23, 8, i Deut. 16, 19.— *A jeźli nie on jest, któż tedy jest?* Jeżeli tylu nieszczęść sprawcą nie jest czart, albo jeżeli nie jest Bóg, który swoją opatrznością dopuszcza, żeby tak się działy, któż będzie inny, któremuby się to przypisać mogło? W hebrajskim jest: *Jeśli nie, gdzie, któż on?* to jest: jeśliby kto zaprzeczał że mówię prawdę, niech ukaże, gdzie jest on, t. j. sprawiedliwie postępujący.

26. *Łodzie jabłka niosące.* Które żeglarze pędzą wiosłami z większą szybkością, albo żeby innych handlarzy wyprzedzili, albo żeby się jabłka z powodu długiéj żeglugi niezepsuły. W hebrajskim, *łodzie ebeh*, *łodzie woli*, co można tłumaczyć, łodzie które dobrowolnie i jakby ochotnie biegą, albo *łodziami woli* te można nazwać, które ktoś sam jeden za opłatą najmie, nieprzyjmując żadnych innych podróżnych, te bowiem najrychléj od brzegu odbijają, gdyż od jednego tylko woli zależą i najspieszniej płyną, będąc mniéj obciążone. Pagnin tłumaczy, *łodzie najbystrzejszéj rzeki Ebeh*, która to rzeka, powiadają, jest w Arabii i ma bieg najbystrzejszy.

27. *Gdy rzekę: nie będę tak mówił.* Gdy stanowię powstrzymać się od narzekań.—*Odmieniam twarz moję.* Oddalam wówczas smutek z mojego oblicza.—*Boleścią dręczon bywam.* Ciężéj dręczę się odpierając boleść.

28. *Obawiałem się wszystkich uczynków moich.* Jakby mówił: To też mnie dręczy, że nie czynię zadosyć sobie samemu, i jeśli mi się zdaje, żem sobie co dobrego czynił, obawiam się aby i w tém nie ukrywała się jaka nieprawość albo niedostatek, które ty najsprawiedliwszy bezkarnie nieprzepuszczasz.

29. *A jeśli.* A jeśli po tylu usiłowaniach jeszczebym się miał lękać, że mogę być bezbożnym, że grzech na grzech gromadzę i żem daremnie pracował i pracuję, dla czegożbym miał żądać dłuższego życia takimi napełnionego niepokojami.

30. *Lśkniałyby się jako najczystsze.* Chald. ma: *mydłem byłyby oczyszczone.*

31. *W plugastwie omoczysz mię.* Ukażesz mię skalanego plugastwem.—*Będą się mną brzydzić szaty moje.* Do tyla okażę się szpetnym, plugawym, zropiałym, że sama moja odzież jeśliby czuła, wstręt miałaby do mnie; plugawe bowiem szaty są oznaką strupów i wrzodów ukrytych.

32. *Bo nie człowiekowi.* Nie z człowiekiem będzie to sprawa, z którym równie mógłbym się rozprawiać, którego słowami podejść albo kłamstwem oszukać można.

33. *Nie masz ktoby obudwu.* Nie jest to sprawa z równym, iżby mógł znaleść się i ktoś wyższy, do któregobyśmy mogli odwołać się i wybrać jego za pośrednika, żeby mógł obydwóch napominać, i to co powiedział, powagą swoją przykazać.

34. *Niech odejmie odemnie.* A więc obawiam się tak wielkiéj potęgi, i błagam aby odjął odemnie rózgę kary, ani mię przerażał podnosząc ją na mnie.

35. *Będę mówił, a nie będę się go bał.* To jeśli on uczyni, wtedy stawszy się śmielszym, bez bojaźni odważę się cóś o mojéj niewinności powiedzieć.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 9. w. 21. *A choćbych też był prostym, tego nie będzie widziała dusza moja.* We wszystkich tych księgach Job święty powiada się być niewinnym i sprawiedliwym, bo żadnego ciężkiego grzechu nieczuł na się, i mówi iż nie dla grzechów swoich był trapiony tak ciężko: Ale przecie nie twierdzi, jakoby miał pewnie wiedzieć, iż pewnie był sprawiedliwym w oczach Bożych, i owszem powiada, że się bał, jakoż prawdziwie się bał, aby go snadź inaczéj Bóg nie osądził, niż on sam siebie sądził: dla tego i niżéj v. 28, mówi: Obawiałem się wszech uczynków moich. A toć jest właśnie przeciw dzisiejszym heretykom, którzy z wielką pychą to o sobie twierdzą, iż są sprawiedliwymi, nieobawiają się nic sądów Bożych, co jest jaśnie przeciw nauce Joba świętego, który w nadziei swojéj zawżdy bojaźń zachował.

CAPUT X.

1. Taedet animam meam vitae meae, dimittam adversum me eloquium meum, loquar in amaritudine animae meae.
2. Dicam Deo: Noli me condemnare: indica mihi, cur me ita judices.
3. Numquid bonum tibi videtur, si calumnieris me, et opprimas me opus manuum tuarum, et consilium impiorum adjuves?
4. Numquid oculi carnei tibi sunt: aut sicut videt homo, et tu videbis?
5. Numquid sicut dies hominis dies tui, et anni tui sicut humana sunt tempora,
6. ut quaeras iniquitatem meam, et peccatum meum scruteris?
7. Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere. *(Deut. 32, 39.)*
8. Manus tuae fecerunt me, et plasmaverunt me totum in circuitu: et sic repente praecipitas me?
9. Memento, quaeso, quod sicut lutum feceris me, et in pulverem reduces me.
10. Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti?
11. Pelle et carnibus vestisti me, ossibus et nervis compegisti me:
12. vitam et misericordiam tribuisti mihi, et visitatio tua custodivit spiritum meum.
13. Licet haec celes in corde tuo, tamen scio, quia universorum memineris.

ROZDZIAŁ 10.

O przykrzeniu życiem przez Hioba, i modlitwie jego o pokutę.

1. Tęskni sobie dusza moia w żywoćie moim, puszczę przećiw sobie mowę moię, będę mówił w gorzkośći dusze moiéy.
2. Rzeknę Bogu: Niepotępiay mię: pokaż mi przecz mię tak sądźisz.
3. Aza się dobrze tobie widźi, żebyś mię potwarzył y ućisnął mnie robotę rąk twoich, a radę niezbożników wspomagał?
4. Aza ty masz oczy ćielesne: abo iako widźi człowiek, y ty widźieć będźiesz?
5. Izali iako dni człowiecze dni twoie, a lata twoie są iako czasy ludzkie?
6. Żebyś się miał pytać o nieprawośći moiéy, y dowiadować się o grzéchu moim?
7. Y żebyś wiedźiał żem nic niepobożnego nie czynił, gdyż niémasz żadnego któryby mógł wyrwać z ręki twoiéy?
8. Ręce twoie uczyniły mię, y utworzyły mię wszytkiego wokoło: A tak mię nagle strącasz?
9. Wspomni proszę, że iako błoto uczyniłeś mię, y w proch mię obróćisz.
10. Aza nie iako mléko doiłeś mię, a iako sér utworzyłeś mię?
11. Skórą y mięsem oblókłeś mię: kośćiami y żyłami pospinałeś mię:
12. żywot y miłośierdźie dałeś mi, a nawiédzenie twoie strzegło ducha mego.
13. Acz to kryiesz w sercu twoim, wszakże wiém iż wszytko pamiętasz.

R. 10.—1. *Tęskni sobie dusza moja w żywocie moim.* Do tego jestem doprowadzony, że mi samo życie ciężkie jest i nieznośne.—*Puszczę.* Albo ta jest myśl, przestanę siebie bronić; albo znaczy: popuszczę wodze boleści, i o rzeczach które mię dręczą rozprawiać będę. — *Przeciw sobie.* Toż samo znaczy co *o mnie*, albo o rzeczach moich.

2. *Przecz mię tak sądzisz.* Jakąż zbrodnią moją obrażony, lub jaką przyczyną powodowany, tak mnie trapisz?

3. *Aza się dobrze tobie widzi, żebyś mię potwarzył?* Jakby mówił: bynajmniéj gdyż jesteś sprawiedliwym i łaskawym.—*Radę niezbożników.* Którzy dążą na zgubę moją.

4. *Oczy cielesne.* Oczy jakie są u ludzi, które to tylko widzą co się zewnątrz pokazuje, Bóg zaś jest badaczem serca i nerek.

5. *Izali jako dni człowiecze dni twoje.* Ludzi bowiem krótki jest wiek życia, ci przez doświadczenie stopniowo wiele się nauczają; ty jesteś wieczny, i nic i nigdzie przed tobą się nieukrywa.

6. *Żebyś się miał pytać o nieprawości.* A tak, ponieważ wiesz wszystko, czyliż ci potrzeba długich badań dla wykrycia prawdy, i żebyś poznał, azalim winien jakiego występku?

7. *I żebyś wiedział.* Żadną miarą tak nie jest, chociażmię znasz najdoskonaléj, czylim jest pobożny, czy występny, jednakże mię tysiącznemi sposoby doświadczasz; i ani jako przestępcę zabijasz, ani jako niewinnego oswobadzasz. Wiersz ten tłumaczą Pagnin. i Watabl.: *Wiesz żem niepostępował bezbożnie, a jednak niemasz ktoby mię wyrwał z ręki twojéj.* — *Gdyż nie masz żadnego.* Gdyż wiem napewniéj że żaden zbrodniarz mściwych rąk twoich ujść nie może.

8. *Wokoło.* Z każdéj strony, zewsząd. — *A tak mię nagle strącasz.* Ponieważem jest dziełem rąk twoich, zdaje się iż słuszna jest, iżbyś zachowywał mię w całości i zdrowiu.

9. *I w proch mię obrócisz.* Ponieważ wkrótce mam się obrócić w proch, niemasz więc potrzeby dręczyć mię nieszczęściami, i skracać i tak nie długie życie moje.

10. *Jako mléko.* Azali nieutworzyłeś mię z lichéj i obrzydliwéj materyi, podobnie jak się czyni ser z osiadłego i wyciśnionego mléka.

12. *Miłosierdzie.* Dobrodziejstwa. — *Nawiedzenie,* Rządzenie.—*Ducha mego.* Życia mego.

13. *Kryjesz.* Ukrywasz, dręcząc mię nieszczęściami

14. Si peccavi, et ad horam pepercisti mihi: cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris?

15. Et si impius fuero, vae mihi est: et si justus, non levabo caput, saturatus afflictione et miseria.

16. Et propter superbiam quasi leaenam capies me, reversusque mirabiliter me crucias.

17. Instauras testes tuos contra me, et multiplicas iram tuam adversum me, et poenae militant in me.

18. Quare de vulva eduxisti me? qui utinam consumtus essem, ne oculus me videret.

19. Fuissem, quasi non essem, de utero translatus ad tumulum.

20. Numquid non paucitas dierum meorum finietur brevi? dimitte ergo me, ut plangam paululum dolorem meum:

21. antequam vadam et non revertar, ad terram tenebrosam, et opertam mortis caligine:

22. terram miseriae et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.

14. Jeślim zgrzészył, a na godźinę przepuśćiłeś mi: przeczże mi niedopuśćisz czystym bydź od nieprawośći moiéy?

15. A ieśliż będę niezbożnym, biada mnie iest: a ieślim sprawiedliwym, niepodniosę głowy, nasycon utrapiénia y nędze.

16. Y dla pychy, iako lwicę ułapisz mię, a wróćiwszy się dźiwnie mię męczysz.

17. Wznawiasz przećiwko mnie świadki twoie, y rozmnażasz gniew twóy przećiw mnie, a męki walczą na mię.

18. Czemuś mię wywiódł z żywota, który bodaybym był zniszczał, żeby mię oko nie widźiało.

19. Byłbym iakobych nie był, z żywota przenieśiony do grobu.

20. Izali trocha dni moich nie skończy się wkrótce? puść mię tedy, że trochę opłaczę boleść moię:

21. piérwéy niż póydę, y nie wrócę się, do źiemie ćiemnéy, y okrytéy mgłą śmierći:

22. ziemie nędze y ćiemnośći, kędy ćień śmierći, y niémasz rządu, ale wieczny strach przebywa.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O twierdzeniu Sophara, że przyczyną cierpień i nieszczęść Hioba, są własne jego grzechy.

1. Respondens autem Sophar Naamathites, dixit:

2. Numquid, qui multa loquitur, non et audiet? aut vir verbosus justificabitur?

3. Tibi soli tacebunt homines? et cum ceteros irriseris, a nullo confutaberis?

4. Dixisti enim: Purus est sermo meus, et mundus sum in conspectu tuo.

5. Atque utinam Deus loqueretur tecum, et aperiret labia sua tibi,

6. ut ostenderet tibi secreta sapientiae, et quod multiplex esset lex ejus, et intelligeres, quod mul-

1. A odpowiadaiąc Sophar Naamatczyk, rzekł:

2. Czyli który wiele mówi nie będźie słuchał? abo mąż wielomowny będźie usprawiedliwiony?

3. Tobie samemu będą milczeć ludźie, a gdy się z innych naśmieiesz, żaden ćię nie przegada?

4. Mówiłeś bowiem: Czysta iest mowa moia, y iestem czysty przed oczyma twémi.

5. Ale day Boże by z tobą Bóg mówił, y otworzył usta swe tobie,

6. abyć okazał taiemnice mądrośći, a iż rozmaity iest zakon iego, abyś zrozumiał że ćię da-

14. *A na godzinę.* T. j. potém.—*Przecześ mi nie dopuścisz czystym być od nieprawości mojéj?* Dla czegoż gdy tak usilnie błagam, nieoczyszczasz mnie od téj nieprawości, abyś tym sposobem i przyczynę karania i samo karanie odjął?

15. *Jeśliż będę niezbożnym.* Jakimbym nie był, sprawiedliwy czy niesprawiedliwy, podległy jestem nieszczęściom, które dopuszczasz na mnie.

16. *Dla pychy.* Znaczy: tak ze mną postępujesz, jak zwykłeś obchodzić się z pysznymi.—*Jako lwicę.* Słowo hebrajskie *ściahel*, podług innych oznacza panterę.—*Wróciwszy się.* T. j. znowu, nanowo.

17. *Wznawiasz przeciwko mnie świadki.* Ile mię trapi smutków i nieszczęść, tyle jakoby było świadków, którzy zdają się dowodzić, żem zbrodniarz i tylu kar godzien.—*Na mnie.* Przeciw mnie.

20. *Izali trocha dni.* Ponieważ krótki jest zakres życia, przynajmniéj w krótkim tym czasie niech będę spokojnym. — *Że trochę opłaczę.* Hebr. *wzmocnię trochę*, t. j. serce moje. Chald. *i skupię się trochę.* LXX *abym cokolwiek odpoczął.* — *Boleść.* Za grzechy albo nędze życia.

21. *Ziemie ciemnéj.* Do grobu —*Mgłą śmierci.* Jaką śmierć z sobą przynosi.

22. *Cień śmierci.* Najgrubsze ciemności. — *Niemasz rządu.* Rządu bowiem czyli ładu nie masz w grobach, gdzie rozkładających się trupów kośćie i popioły są zmieszane.—*Wieczny strach.* Jakim zgnilizna i smród przybliżających przerażaj .

R. 11.—2. *Który wiele mówi.* Hijob zdawał się wiele mówić do przyjaciół swoich: gdyż na to, co im był przełożył, nie zgadzali się.—*Będzie usprawiedliwiony.* Czyż wielomówstwem siebie usprawiedliwisz?

3. *Będą milczeć ludzie.* Nie śmiejąc ci się sprzeciwiać i zbijać tego, coś przytoczył.—*Naśmiejesz się.* Nie przypuszczając ich zdań i twierdzeń. — *Żaden cię nie przegada?* W hebr. *nie będziesz zawstydzony.*

4. *Czysta jest mowa moja*, prawdziwa, szczera i bez skazy jest nauka moja.—*Przed oczyma twemi.* To jest: o Panie Boże.

5. *By z tobą Bóg mówił.* Gdyby bowiem Bóg sam raczył przemówić do ciebie, wnetbyś poznał swój nierozsądek.

6. *Rozmaity jest zakon jego.* Jedni powiadają, że dla tego prawo zowie się rozmaitém, iż rozciąga się do rzeczy najmniejszych, tak, że człowiek w słowie najmniejszém upaść nie może, ażeby przez to nieodstąpił od prawa Bożego, tak D. Thomas, Lyran., Burgens., Dionys. Drudzy sądzą, dla tego nazywa się rozmaitém, iż są skryte, naszemu pojęciu nieprzystępne i niezgłębione sądy Boże; tak Philip. in Catena. Inni twierdzą, iż dla tego, że wiele od nas wymaga; tak Titelman i Ferius. Inni podług tekstu hebrajskiego tłumaczą, że dla tego

to minora exigaris ab eo, quam meretur iniquitas tua.

7. Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies?

8. Excelsior coelo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces?

9. Longior terra mensura ejus, et latior mari.

10. Si subverterit omnia, vel in unum coarctaverit, quis contradicet ei?

11. Ipse enim novit hominum vanitatem, et videns iniquitatem, nonne considerat?

12. Vir vanus in superbiam erigitur, et tanquam pullum onagri se liberum natum putat.

13. Tu autem firmasti cor tuum, et expandisti ad eum manus tuas.

14. Si iniquitatem, quae est in manu tua, abstuleris a te, et non manserit in tabernaculo tuo injustitia:

15. tunc levare poteris faciem tuam absque macula, et eris stabilis, et non timebis.

16. Miseriae quoque oblivisceris, et quasi aquarum, quae praeterierunt, recordaberis.

17. Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam: et cum te consumtum putaveris, orieris ut lucifer.

18. Et habebis fiduciam, proposita tibi spe, et defossus securus dormies.

19. Requiesces, et non erit, qui te exterreat: et deprecabuntur faciem tuam plurimi. *(Lev. 26, 6).*

20. Oculi autem impiorum deficient, et effugium peribit ab eis, et spes illorum abominatio animae.

leko na mnieysze rzeczy wyciąga, niźli zasługuie nieprawość twoia.

7. Podobno szlady Boże ogarniesz y prawie doskonale Wszechmocnego znaydźiesz?

8. Wyższy iest niż niebo, a cóż uczynisz? głębszy niźli piekło, a zkądże poznasz?

9. Dłuższa niźli źiemia miara iego, a szérsza niż morze.

10. Jeśli wszytko wywróći, abo w iedno śćiśnie, kto się mu sprzećiwi?

11. On bowiem zna próżność człowieczą, a widząc nieprawość, aza nie baczy?

12. Mąż próżny podnosi się w pychę, a iako źrzebię osła leśnego mniema że się urodźił wolnym.

13. A tyś umocnił serce twe, y wyćiągnąłeś ku niemu ręce twoie.

14. Jeśli nieprawość która iest w ręce twéy oddalisz od śiebie, a niezostanie niesprawiedliwość w przybytku twoim:

15. tedy będźiesz mógł podnieść oblicze twoie bez zmazy, y będźiesz stały, y nie będźiesz się bał.

16. Zapomnisz też nędze, iako na wody które upłynęły wspominać będźiesz.

17. A iako iasność południowa wznidźie tobie pod wieczór: a gdy się będźiesz mniemał bydź zniszczonym, wznidźiesz iako iutrzenka.

18. Y będźiesz miał ufanie przełożywszy przed się nadźieię, a wkopany bespiecznie spać będźiesz.

19. Odpoczywać będźiesz, a nie będźie ktoby ćię straszył: y będą prośić oblicza twego mnodzy.

20. A oczy niezbożników ustaną, y ucieczka od nich zginie, a nadźieia ich obrzydliwość dusze.

---

nazywa się rozmaitém, iż jeśliby podług jego surowości postępowano, daleko większéj wymagałoby kary, niż ta która jest wymierzona; tak Pagnin. Podług tłumaczenia innych sens jest ten: mniemałbyś, że dwojakie jest prawo Boże, i że niekiedy karze wprawdzie surowo, niekiedy zaś (co tobie się przytrafiło) w miarę ciężkości grzechów obchodzi się cierpliwie i łaskawie, tak Pineda. Albo nareszcie znaczenie jest takie: rozmaity jest zakon jego, a następnie rozmaitemi sposoby przeciwko niemu się wykracza; tak Emman. Sa.

7. *Ślady Boże ogarniesz.* Przez ślady Boga. Znaczenie tego wiersza jest następne: że człowiek nie może ogarnąć i rozumieć Boga i Jego dzieł; a następnie nie powinien naganiać i potępiać tego, co od Boga pochodzi.

8. *Wyższy.* Jest niezmierny.

10. *W jedno ściśnie.* Jeśli szeroko rozrzucone rzeczy w małą przestrzeń zgromadzi.

11. *On bowiem zna próżność człowieczą.* Zdaje się, że to należy odnieść do tych słów, które wyrzekł wyżéj w wier. 5: *„Ale daj Boże, by z tobą Bóg mówił i t. d.“* jak gdyby rzekł: Łatwo mógłby cię przekonać, gdyż oczom Jego jawną jest próżność i nieprawość ludzka.

12. *Mąż próżny.* Głupi.—*Jako źrzebię osła lesnego.* Jako źrebię osła lesnego jest zuchwałe i uparte, i sądzi, że żadnemu prawu nie ulega, takim i ty być się zdajesz, o Hijobie, który dźwigasz niecierpliwie jarzmo karania Bożego.

13. *Umocnił.* Lubo w swojém zdaniu uparty jesteś i niecierpliwy w znoszeniu przeciwności, do Boga jednak się modlisz i mniemasz, że On cię wysłuchać może.

15. *Będziesz mógł podnieść oblicze.* Będziesz mógł wznieść do Boga modlitwy twoje.—*Bez zmazy.* To jest będziesz. LXX mają: *Będzie jaśniało oblicze twoje, jako woda czysta, pozbędziesz się zaś brudu.*—*Będziesz stały.* W stanie pomyślnym, do którego cię Bóg przywróci.

16. *Jako na wody.* Jak bowiem o wodach, które korytem rzeki upłynęły, więcéj nie myślimy, tak podobnie zapomnisz o przeszłych utrapieniach, albo bardzo mało o nich będziesz pamiętał.

17. *Pod wieczor.* Gdy będziesz mniemał, że ostatni dzień życia twojego się zbliża, wtedy południowa światłość pomyślności ci zajaśnieje.

18. *I będziesz miał ufanie.* W Hebr. *i zaufasz, że jest nadzieja.* — *Wkopany bezpiecznie spać będziesz.* Nawet pod ziemią, nawet w grobie, a nikt nie naruszy grobu, w którym będziesz leżał. Albo sens jest ten: chociażbyś zakopany był do ziemi.

19. *Będą prosić oblicza twego.* Będziesz bowiem możnym, i wielu potrzebować będą pomocy twoiéj i tobie pochlebiać.

20. *Ustaną.* Oczekując i nie otrzymując rzeczy pożądanych.—*Ucieczka od nich zginie.* Nie będą mogli uchronić się i uniknąć nieszczęść.—*Obrzydliwość dusze.* W hebr. jest: *nadzieja ich będzie boleścią duszy*, z tego zapewne powodu, że *nadzieja, która się odwłóczy, trapi duszę:* Przypow. 13, 12. Wulgaty myśl zdaje się być taka: nakoniec nadzieje ich zamienią się w rzecz najnienawistniejszą, to jest w wieczną karę.

CAPUT XII.

1. Respondens autem Job, dixit:
2. Ergo vos estis soli homines, et vobiscum morietur sapientia?
3. Et mihi est cor sicut et vobis, nec inferior vestri sum: quis enim haec, quae nostis, ignorat?
4. Qui deridetur ab amico suo sicut ego, invocabit Deum et exaudiet eum: deridetur enim justi simplicitas. *(Prov. 14, 2).*
5. Lampas contemta apud cogitationes divitum, parata ad tempus statutum.
6. Abundant tabernacula praedonum, et audacter provocant Deum, cum ipse dederit omnia in manus eorum.
7. Nimirum interroga jumenta, et docebunt te, et volatilia coeli, et indicabunt tibi.
8. Loquere terrae, et respondebit tibi, et narrabunt pisces maris.
9. Quis ignorat, quod omnia haec manus Domini fecerit,
10. in cujus manu anima omnis viventis, et spiritus universae carnis hominis? * *(Infr. 34, 3).*
11. Nonne auris verba dijudicat, et fauces comedentis saporem? *
12. In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia.
13. Apud ipsum est sapientia et fortitudo, ipse habet consilium et intelligentiam.
14. Si destruxerit, nemo est, qui aedificet: si incluserit hominem, nullus est qui aperiat. *(Isai. 22, 22. Apoc. 3, 7).*
15. Si continuerit aquas, omnia siccabuntur: et si emiserit eas, subvertent terram.
16. Apud ipsum est fortitudo et sapientia: ipse novit et decipientem, et eum, qui decipitur.
17. Adducit consiliarios in stultum finem, et judices in stuporem.
18. Balteum regum dissolvit, et praecingit fune renes eorum.

ROZDZIAŁ 12.

O wykazaniu przez Hioba cierpliwości swojéj, mocy i mądrości Boskiéj.

1. A Job odpowiadaiąc rzekł:
2. Toście wy tedy sami ludźie, a z wami umrze mądrość?
3. Téżći ia mam serce iako y wy, anim iest podleyszy niźli wy: bo któż tego niewie co wy wiećie?
4. Ten z którego się naśmiewa przyiaciel iego iako ze mnie, będźie wzywał Boga y wysłucha go: naśmiewaia się bowiem z prostoty sprawiedliwego.
5. Kaganiec wzgardzony w myślach bogatych, nagotowany na czas zamierzony.
6. Pełne są przybytki zbóyców, a śmiele Boga wzruszaia, gdyż on dał wszytko w ręce ich.
7. Jednak pytay się bydła, y nauczy ćię: y ptastwa niebieskiego, y okażeć.
8. Mów do źiemie, a odpowie tobie, y będąć powiadać ryby morskie.
9. Któż niewie, że to wszytko ręka Pańska uczyniła?
10. W którego ręce dusza wszelkiéy rzeczy żywéy, y duch wszelkiego ćiała człowieczego.
11. Azaż nie ucho słów rozsądza: a podniebienie smaku iedzącego?
12. W starych iest mądrość, a w długim wieku rostropność.
13. U niego iest mądrość y moc, on ma radę y rozumienie.
14. Jeśli zepsuie, nikogo niemasz ktoby zbudował: ieśli człowieka zamknie, niemasz nikogo coby otworzył.
15. Jeśli zatrzyma wody, wszytko wyschnie: a ieśli ie wypuści, wywrócą źiemię.
16. U niego iest moc y mądrość: on zna y zwodzącego, y tego którego zwodzą.
17. Przywodźi poradniki ku głupiemu końcowi, y sędźie ku głupstwu.
18. Pas królewski rozwięzuie, y biodra ich powrozem przepasuie.

R. 12.—2. *A z wami.* Czyż wy jedni mądrymi jesteście na świecie?
4. *Prostoty.* Niewinności.
5. *Kaganiec.* Pochodnia. To jest, mąż sprawiedliwy, pogrążony w nieszczęściach i utrapieniach, w rzeczy samėj jest pochodnią gorejącą i świecącą się.—*Wzgardzony w myślach bogatych.* Ludzie bowiem zamożni i potężni zazwyczaj są dumni, a następnie za nic poczytują człowieka nieszczęśliwego.— *Nagotowany na czas zamierzony.* To jest, ażeby w naznaczonym czasie sądu był wywyższony, uczczony i w liczbie synów Bożych na wieki umieszczony. Mądrości 5, w. 2.
6. *Przybytki zbójców.* Domy potężnych, którzy względem innych są okrótnymi i niesprawiedliwymi.
7. *Jednak pytaj się.* Zdaje się, że ten wiersz ma związek z poprzedzającym: tam bowiem rzekł, że Bóg oddał wszystko w ręce ludzi; teraz zaś to stwierdza świadectwem wszystkich stworzeń, które zdają się czuć i uznawać, iż nie dla siebie samych, lecz dla człowieka są stworzone.—*Nauczy cię.* Przez Prozopopeję uosabia bydlęta i przypisuje im rozum. Albo używa tu *Metonymii,* jak gdyby rzekł: Sam widok przyrody da ci zrozumieć dobroć, mądrość i opatrzność Boską.
11. *Azaż nie ucho słów rozsądza.* Jak gdyby rzekł: Jak bowiem za pomocą zewnętrznego zmysłu bywają poznawane rzeczy materyalne i zmysłowe, tak za pomocą rozumu, jeżeli kto pilną zwraca uwagę, łatwo bywają zrozumiane rzeczy duchowe, to jest Bóg, sprawca wszystkiego. Albo same zmysły, choć śladami bardzo słabemi, prowadzą nas do poznania Boga.
12. *W starych.* Dla tego ludzie podeszłego wieku posiadają większą roztropność, że długie doświadczenie wiele rzeczy ich nauczyło, i oni trafniejszy sąd mogą wydać o tych rzeczach, niż młodzi, jakiemi niektórzy z was są.
14. *Zamknie.* Przyprowadzi do nędzy ostatniėj. Chald. *zamknie człowieka w grobie.*
17. *Ku głupiemu końcowi.* Ich. *Chwyta w ich chytrości,* jak powiedziano wyżėj w r. 5, w. 13, i sprawuje to, że ich rady nie osiągają pożądanego skutku.—*Ku głupstwu.* Czyni ich głupimi tak, że nieumieją dać sobie rady.
18. *Pas królewski rozwięzuje.* Pozbawia godności królewskiėj i jėj oznak, i przyprowadza do ostatniėj nędzy i żebractwa.

19. Ducit sacerdotes inglorios, et optimates supplantat:
20. commutans labium veracium, et doctrinam senum auferens.
21. Effundit despectionem super principes, eos, qui oppressi fuerant, relevans.
22. Qui revelat profunda de tenebris, et producit in lucem umbram mortis:
23. qui multiplicat gentes et perdit eas, et subversas in integrum restituit:
24. qui immutat cor principum populi terrae, et decipit eos, ut frustra incedant per invium.
25. Palpabunt quasi in tenebris, et non in luce, et errare eos faciet quasi ebrios.

19. Prowadźi kapłany beze czći, a przednieysze pany podwraca:
20. odmieniaiąc usta prawdźiwych, y naukę starych odeymuiąc.
21. Wylewa wzgardę na kśiążęta, tym którzy byli potłumieni, lżey czyniąc.
22. Który głębokie rzeczy odkrywa z ćiemnośći, y wywodźi na świałłość ćień śmierci:
23. który rozmnaża narody y traći ie, a wywrócone wcale zaś postanawia:
24. który odmienia serce kśiążąt ludu źiemie, y zwodźi ie, że próżno chodzą gdźie niemasz drogi.
25. Macać będą iako w ćiemnośći a nie w świałłośći: y uczyni że będą błądźić iako piiani.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 12. w. 20. *Odmieniając usta prawdziwych.* Nieodmienia Bóg ust prawdziwych kłamając: ale albo dopuszczając, aby oszukani byli, albo więc usta mądrych radnych zamykając, aby im prawdy niemówili.

24. *Odmienia serca książąt i zwodzi je.* Nie tak też Bóg odmienia serca książąt, aby z dobrych czynił złe, albo im co fałszywego natchnął; ale daje im jaką inszą myśl albo radę niezłą, która im przeszkodzi do przedsięwzięcia, aby tak oszukani byli, gdy tego niedostąpią co chcieli, jako jest przykład na Absalonie, który usłuchał Chusai, zaniechawszy rady Achitophela. Czytaj 2 Król. 17, v. 14.

CAPUT XIII. — ROZDZIAŁ 13.

O dalszém usprawiedliwianiu się Hioba z zarzutów swych przyjaciół.

1. Ecce, omnia haec vidit oculus meus, et audivit auris mea, et intellexi singula.
2. Secundum scientiam vestram et ego novi: nec inferior vestri sum.
3. Sed tamen ad Omnipotentem loquar, et disputare cum Deo cupio:
4. prius vos ostendens fabricatores mendacii, et cultores perversorum dogmatum.
5. Atque utinam taceretis, ut putaremini esse sapientes.
6. Audite ergo correptionem meam, et judicium labiorum meorum attendite. *(Prov. 17, 28.)*
7. Numquid Deus indiget vestro mendacio, ut pro illo loquamini dolos?

1. Oto wszytko to widźiało oko moie, y słyszało ucho moie, y zrozumiałem każdą rzecz.
2. Wedle wiadomośći waszéy, y ia wiém: y nie iestem niżli wy podleyszym.
3. A wszakoż do wszechmocnego mówić będę, chcę się z Bogiem gadać:
4. pierwéy pokazawszy żeśćie wy budownicy kłamstwa, y naszladownicy nauk przewrotnych.
5. Y byśćie byli lepiey milczeli, żeby was było miano za mądre.
6. Słuchayćież tedy strofowania mego, a rozsądek ust moich pilnie obaczayćie.
7. Azaż Bóg potrzebuie waszego kłamstwa, żebyśćie za nim mówili zdrady?

---

19. *Kapłany.* Przełożonych nad rzeczami świętemi, tyczącémi się religii. Niekiedy jednak książęta i przełożeni świeccy zowią się kapłanami w Pismie ś., albowiem i to także oznacza wyraz hebrajski *cohen.* Patrz Gen. 14, 18. —*Podwraca.* Wywraca, strąca z dawnego stanu.

20. *Odmieniając usta prawdziwych.* Sens jest: każe milczeć tym, którzy poczytują siebie za prawdomównych i mądrych. Albo rady mądrych, które zdawały się być wyrokami, udaremnia i obraca w głupstwo.—*Odejmując.* To jest ukazując, że rady starców, którzy zdawali się być mądrymi, są niedorzeczne.

21. *Wylewa wzgardę.* Czyni ich wzgardy godnymi.

22. *Głębokie rzeczy... z ciemności.* Czyni sławnymi tych, którzy będąc od wszystkich zapoznani i wzgardzeni, zostawali jakby w ciemnościach.— *Cień śmierci.* Tych, którzy przed tém prawie nic znani byli.

23. *Rozmnaża narody.* Daje wzrost królestwom i pomnaża ludność.

24. *Odmienia serce książąt.* Serca bowiem królów są w ręku Pańskiem.—*Zwodzi.* Sprawuje to, że błądzą, gdy ich zamiary wniwecz obraca. — *Próżno chodzą, gdzie nie masz drogi.* Daremnie zamyślają rzeczy nowe, jako gdy starają się zmienić religiją, albo znieść prawa i przyjęte zwyczaje i zaprowadzić nowe drogi i sposoby postępowania.

25. *Macać będą.* Podobnie jak ociemniali.

R. 13.—1. *Wszystko to.* O czém tak wy, jako i ja względem potęgi i opatrzności Boskiéj rozprawialiśmy.

2. *Wedle wiadomości waszéj.* To jest, co wyrzekł w rozdziale powyż. w. 3. *Też ci ja mam serce jako i wy, anim jest podlejszy, niżli wy; bo któż tego nie wie, co wy wiecie.*

3. *A wszakoż do Wszechmocnego.* Ponieważ od was nic się nauczyć nie mogę, i przeto z Bogiem, który jest prawdziwą mądrością, rozprawiać chcę, ażebym od Niego posłyszał to, czego żaden ze śmiertelników nauczyć nie może.

4. *Naśladownicy nauk przewrotnych.* Niektórzy z hebrajskiego tłumaczą: *lekarzami nieużytecznymi wy wszyscy.*

5. *Żeby was było miano za mądre.* Albowiem podług słów Salomona: *Głupi jeśli milczy będzie mian za mądrego.* Przyp. 17, 28.

6. *Strofowania mego.* W hebr. *rozprawiania mego.* LXX *łajania mego.* — *Rozsądek ust moich.* Cobym ja rozumiał o przywiedzionym przedmiocie.

7. *Azaż.* Bóg nie potrzebuje waszéj zdrady i kłamstwa, to jest, ażebyście przypisywali mi występki, których nie popełniłem, jakoby dla nich Bóg sprawiedliwie mię karał.

8. Numquid faciem ejus accipitis, et pro Deo judicare nitimini?
9. Aut placebit ei, quem celare nihil potest? aut decipietur, ut homo, vestris fraudulentiis?
10. Ipse vos arguet, quoniam in abscondito faciem ejus accipitis.
11. Statim, ut se commoverit, turbabit vos, et terror ejus irruet super vos.
12. Memoria vestra comparabitur cineri, et redigentur in lutum cervices vestrae.
13. Tacete paulisper, ut loquar, quodcumque mihi mens suggesserit.
14. Quare lacero carnes meas dentibus meis, et animam meam porto in manibus meis?
15. Etiam, si occiderit me, in ipso sperabo: verumtamen vias meas in conspectu ejus arguam.
16. Et ipse erit salvator meus: non enim veniet in conspectu ejus omnis hypocrita.
17. Audite sermonem meum, et aenigmata percipite auribus vestris.
18. Si fuero judicatus, scio, quod justus inveniar.
19. Quis est, qui judicetur mecum? veniat: quare tacens consumor?
20. Duo tantum ne facias mihi, et tunc a facie tua non abscondar:
21. manum tuam longe fac a me: et formido tua non me terreat.
22. Voca me, et ego respondebo tibi: aut certe loquar, et tu responde mihi.

8. Czyli się na osobę iego oglądaćie, a miasto Boga sadźić uśiłuiećie?
9. Abo mu się podobać będźie, któremu nic tayno bydź nie może? abo będźie oszukan iako człowiek waszémi zdradami?
10. On was strofować będźie, bo się w skrytośći oglądaćie na osobę iego.
11. Wnet skoro się ruszy zatrwoży was, a strach iego przypadnie na was.
12. Pamiątka wasza przypodobiona będźie popiołowi, y obróca się w błoto szyie wasze.
13. Pomilczćie trochę, że będę mówił co mi kolwiek na myśl przyidźie.
14. Czemuż targam ćiało swe zębami moiémi, a duszę swą noszę w rękach moich?
15. By mię téż zabił, w nim ufać będę: a wszakoż drogi moie przed obliczem iego strofować będę.
16. A on będźie zbawićielem moim: bo nie przyidźie przed oblicze iego żaden obłudnik.
17. Słuchayćie mowy moiéy, a gadki prziymuyćie w uszy swoie.
18. Jeśli będę sądzon, wiém że mię nayda sprawiedliwym.
19. Kto iest coby się dał sadźić zemną? niech przyidźie: przecz milcząc niszczeię?
20. Dwu tylko rzeczy nie czyń mi, a tedy się przed obliczem twoim nie skryię:
21. rękę twoię oddal odemnie: a strach twóy niech mię nie straszy.
22. Wzów mię, a ia odpowiem tobie: abo więc mówić będę, a ty mi odpowiaday.

---

8. *Na osobę jego oglądacie się.* To jest, czcicie, jak gdyby rzekł: Azali chcecie podobać się Bogu, zwyczajem ludzi mających wzgląd na osobę możnych? Albo czyż chcecie wywdzięczyć się Bogu, dręcząc mię, jakoście zwykli czynić przed możnymi świata.
9. *Któremu nic tajno być nie może.* Wie On jakim duchem się rządzicie, rozprawiając o tém, to jest powodowani jesteście nie miłością prawdy, lecz zuchwałém posądzaniem.
10. *On was strofować będzie.* To jest potępi ten wasz sposób postępowania.—*W skrytości.* Bóg nie kocha się w waszem kłamstwie, chociaż zdajecie się trzymać jego strony; jest bowiem miłośnikiem słuszności i prawdy, i nie chce przypisywać występków mnie niewinnemu.
11. *Się ruszy.* Na was zagniewany.— *Zatrwoży was.* LXX, *przewróci.* Przestraszy, uderzy o ziemię.
12. *Przypodobiona będzie popiołowi.* Który lada wiatr rozprasza i unosi.—*I obrócą się.* I dumne karki wasze nagięte zostaną aż do ziemi, albo jako błoto będą podeptane.
14. *Czemuż targam.* Znaczenie tego wiersza zdaje się być takie: mniemacie, że ja, nakształt rozpaczającego, chcę własnemi rękami śmierć sobie zadać, lecz dla czegoż bym siebie szarpał i sobie życie wydzierał? Wprzódy zaiste ustanie we mnie życie, niż nadzieja; tak D. Thom., Cajet., Lyran., Pineda. Inni tak tłumaczą: Tak okropne boleści cierpię, jak gdybym siebie szarpał zębami, tak Emman. Sa.—*Duszę swą.* Azali jestem tego usposobienia, ażebym, w skutek niecierpliwości i rozpaczy o lepszym stanie, duszą moją i życiem wzgardził, i wystawił siebie na dobrowolne niebezpieczeństwo i śmieć samą.
15. *By mię też zabił.* LXX mają: *chociażby mię ucisnął, który możny jest, ponieważ zaczął, jednak będę mówił, i w obec niego będę strofował.* Hebrajski, *oto zabija mię, nie będę miał nadziei, jednak drogi moje przed obliczem jego strofować będę;* tak tłumaczy Pagninus. Znaczenie zdaje się być takie: chociażby mię zabił, (co mu godzi się czynić, gdyż Panem jest), jednak chcę jeszcze przed nim bronić sprawy niewinności mojéj i przytoczyć dowody, za pomocą którychbym wykazał, że ja te nieszczęścia i utrapienia cierpię nie dla zbrodni moich, jak wy mniemacie.
16. *Bo nie przyjdzie przed oblicze jego.* Przyjść przed oblicze Boga, jest to, powziąwszy jaką nadzieję o słuszności swojéj sprawy, przed Bogiem, jako sędzią stać, ukazać się, mówić. — *Obłudnik.* Zbrodniarz, jak tłumaczy Watablus; albo *bezbożny* jak rozumie Pagninus.
17. *Gadki.* To jest, których wy, jak się zdaje, zrozumieć nie chcecie. Hebr. ma *opowiadanie.*
19. *Kto jest coby się dał sądzić zemną.* Któż chce zemną sądem rozpierać się?—*Przecz milcząc niszczeję.* Dla czego nie przystępujemy do śledzenia czego najbardziéj pragnę i przeto boleję nad tém, że jeszcze przed sędzią swéj sprawy nie bronię.
20. *Nie czyń.* Ty Boże,—*Nie skryję się.* Będę śmiał ukazać się.
21. *Rękę twoję oddal.* O dwie rzeczy proszę: naprzód, ażeby wolno mi było tymczasem odetchnąć od téj boleści, która pozbawia mię swobody mówienia; i powtóre, ażebyś nie przerażał mię groźbami, gdy stanę przed sądem twoim.
22. *Wzów mię.* Zostawia Bogu wolny wybor, albo czynienia zarzutów i słuchania na nie odpowiedzi, albo odpowiadania na czynione sobie zarzuty.

23. Quantas habeo iniquitates et peccata, scelera mea et delicta ostende mihi.

24. Cur faciem tuam abscondis, et arbitraris me inimicum tuum?

25. Contra folium, quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam, et stipulam siccam persequeris.

26. Scribis enim contra me amaritudines, et consumere me vis peccatis adolescentiae meae.

27. Posuisti in nervo pedem meum, et observasti omnes semitas meas, et vestigia pedum meorum considerasti:

28. qui quasi putredo consumendus sum, et quasi vestimentum, quod comeditur a tinea.

23. Jako wiele mam nieprawośći y grzechów, złośći moie y występki ukaż mi.

24. Przecz kryiesz oblicze twoie, y mniemasz mię bydź nieprzyiaćielem twoim?

25. Przećiw listkowi, który wiatr porywa, pokazuiesz moc swoię, źdźbło suche gonisz.

26. Piszesz bowiem przećiwko mnie gorzkośći, y chcesz mię zniszczyć grzechami młodośći moiéy,

27. Włożyłeś w pęto nogi moie, y strzegłeś wszytkich śćieżek moich, y szladóm nóg moich przypatrowałeś się:

28. który iako zgniła rzecz zniszczeć mam, a iako szata którą mole iedzą.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O krótkości życia ludzkiego, i nadziei zmartwychwstania.

1. Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis.

2. Qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet. *(Supr. 8, 9).*

3. Et dignum ducis super hujuscemodi aperire oculos tuos, et adducere eum tecum in judicium?

4. Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu, qui solus es? *(Psal. 50, 4).*

5. Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est: constituisti terminos ejus, qui praeteriri non poterunt.

6. Recede paululum ab eo, ut quiescat, donec optata veniat, sicut mercenarii, dies ejus.

7. Lignum habet spem: si praecisum fuerit, rursum virescit, et rami ejus pullulant.

8. Si senuerit in terra radix ejus, et in pulvere emortuus fuerit truncus illius,

9. ad odorem aquae germinabit, et faciet comam, quasi cum primum plantatum est:

1. Człowiek urodzony z niewiasty, żywiąc przez czas krótki napełnion bywa wielą nędz.

2. Który wychodźi iako kwiat, y skruszony bywa, a ućieka iako dźień, y nigdy nie trwa w tymże stanie.

3. Y masz za godną rzecz na takowego otwarzać oczy twoie, y przywodźić go z sobą do sądu?

4. Któż może czystym uczynić, który się począł z naśienia nieczystego? izali nie ty który sam iesteś?

5. Krótkie są dni człowiecze, liczba mieśiąców iego u ciebie iest: zamierzyłeś granice iego, które nie będą mogły bydź przestąpione.

6. Odstąp malutko od niego, aby odpoczynął, aż przyidźie pożądany, iako naiemnika dźień iego.

7. Drzewo ma nadźieię: ieśli ućięte będźie, zaś bywa źielone, a gałąski iego puszczaią się.

8. Jeśli się starzeie w źiemi korzeń iego, y w prochu obumrze pień iego,

9. na zapach wody puśći się, y rozpuśći gałęźie iako gdy napiérwey było wsadzone:

23. *Jako wiele mam nieprawości.* Hijob zaczyna już sam bronić swéj sprawy, jak gdyby otrzymał odpowiedź od Boga, iż mu wolno wszystko co uważa za słuszne, na obronę swoję przytoczyć.

24. *Kryjesz oblicze twoje.* Nieokazujesz ku mnie przyjaźni tak jak przedtém.— *Mniemasz.* Tak zemną postępujesz, jak gdybyś był nieprzyjacielem moim.

26. *Piszesz... przeciwko mnie gorzkości.* Jakby napisawszy na mnie srogi i ciężki wyrok, surowie mię karzesz.—*Chcesz mie zniszczyć.* Może mi zarzucasz dawne winy młodości mojéj, i dla tych, które uważałem już za zgładzone przez pokutę i dobre uczynki, klęskami mię dotykasz.

27. *W pęto.* W okowy, jak gdyby rzekł: do więzienia utrapień przyprowadziłeś mię.—*Ścieżek moich.* Uczynków moich.

28. *Który jako zgniła rzecz.* Tak zemną postępujesz, okazując przeciwko mnie potęgę swoję, gdy tymczasem jestem lichym i skażeniu uległym, nad którego stanem zdaje się iż raczéj należałoby się litować, nie zaś powiększać jego nędzę.

R. 14.—3. *Otwarzać oczy twoje.* Dziwię się, iż do tyla się uniżasz, że raczysz spoglądać na człowieka.— *Przywodzić go z sobą do sądu.* LXX *i uczyniłeś, że ten przychodzi na sąd przed tobą.* Jakby mówił: Dziwię się, że domagasz się od człowieka rachunku z rzeczy najmniejszych, i że ty chcesz go sądzić.

4. *Któż może czystym uczynić.* LXX mają: *któż bowiem będzie czysty od zmazy? zaiste nikt, chociażby jednego dnia było życie jego na ziemi;* które tłumaczenie dosyć jasno pokazuje, że tu jest mowa o grzechu pierworodnym, jak to zwykle prawie wszyscy rozumieją.—*Izali nie ty, który sam jesteś.* To jest czysty. Można rozumieć albo o odwieczném rodzeniu się Słowa, w którém wszystko jest najczystsze, podług tych słów Psalm. 109, 3.—*W jasnościach świętości z żywota przed jutrzenką zrodziłem cię.* Albo o narodzeniu doczesném, o którém Łuk. 1, 35, tak mówi: *co się z ciebie narodzi święte, będzie nazwane Synem Bożym.* Może też być znaczenie, że Hijob nie tak przyznaje Bogu, albo Synowi Bożemu czystość, jak raczéj wspomina o potędze przeniesienia jéj na ludzi, którą w nadzwyczajny sposób okazał w niepokalaném poczęciu Dziewicy Maryi, jak gdyby rzekł: Któż da, albo będzie mógł uczynić czystym z nieczystego nasienia? Izali nie ty?

5. *U ciebie jest.* Tobie jest wiadoma, i w twojéj mocy zostaje.

6. *Odstąp.* Ażebyś nie dręczył. — *Jako najemnika dzień jego.* Rozumie spoczynek od pracy i trudów, który przyrównywa do nagrody najemników w dni świąteczne, na które z upragnieniem oczekują, ażeby odpoczęli i weselili się.

9. *Na zapach wody.* Zapach, podług sposobu wyrażenia się Pisma ś., oznacza lekkie dotknięcie się jakiéj

10. homo vero, cum mortuus fuerit, et nudatus atque consumtus, ubi quaeso est?
11. Quomodo, si recedant aquae de mari, et fluvius vacuefactus arescat:
12. sic homo, cum dormierit, non resurget: donec atteratur coelum, non evigilabit, nec consurget de somno suo.
13. Quis mihi hoc tribuat, ut in inferno protegas me, et abscondas me, donec pertranseat furor tuus, et constituas mihi tempus, in quo recorderis mei?
14. Putasne, mortuus homo rursum vivat? cunctis diebus, quibus nunc milito, exspecto, donec veniat immutatio mea.
15. Vocabis me, et ego respondebo tibi: operi manuum tuarum porriges dexteram.
16. Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis. *(Infr. 31, 4. Prov. 5, 21).*
17. Signasti quasi in sacculo delicta mea, sed curasti iniquitatem meam.
18. Mons cadens defluit, et saxum transfertur de loco suo.
19. Lapides excavant aquae, et alluvione paulatim terra consumitur: et hominem ergo similiter perdes.
20. Roborasti eum paululum, ut in perpetuum transiret: immutabis faciem ejus, et emittes eum.
21. Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobiles, non intelliget.
22. Attamen caro ejus, dum vivet dolebit, et anima illius super semetipso lugebit.

10. a człowiek gdy umrze, y obnażony y strawiony, proszę kędy iest?
11. Jako gdyby wody wyszły z morza, a rzeka ustawszy wyschła:
12. tak człowiek gdy umrze, niepowstanie, aż się zetrze niebo, nie ocući się ani powstanie ze snu swego.
13. Ktoby mi to dał, abyś mię zakrył w piekle, y zatail mię, ażby przeminęła zapalczywość twoia, y naznaczył mi czas w którymbyś na mię wspomniał?
14. Co mniemasz umarły człowiek znowu żyć będźie, po wszytkie dni których teraz żołduię, czekam aż przyidźie odmienienie moie.
15. Zawołasz mię, a ia odpowiem tobie, dźiełowi rąk twoich podasz prawicę.
16. Tyś wprawdźie kroki moie policzył, ale przepuść grzechom moim.
17. Zapieczętowałeś iako w worku przestępstwa moie, aleś uléczył nieprawość moię.
18. Góra upadszy rozsypuie się, a skała przenośi się z mieysca swego.
19. Wody wydrążaią kamienie, a powodźią z nienagła źiemia się psuie: więc też takież człowieka zatraćisz.
20. Umocniłeś go maluczko, aby wiecznie przeminał: odmienisz twarz iego, y wypuśćisz go.
21. Bądź zacni będą synowie iego, bądź też niezacni, niezrozumie.
22. A wszakóż ćiało iego póki żyw boléć będźie, a dusza iego nad śamym sobą płakać będźie.

rzeczy. Tak u Daniela 3, 94 mówi się; *Iż żadnéj mocy nie miał ogień nad ciały ich... ani zapach ognia nie przeszedł przez nie*, to jest i lekko nawet ogniem nie byli dotknięci.

11. *Rzeka ustawszy wyschła.* Tak ustaliśmy, jako gdy wody korytem rzeki upływają, które nazad wrócić już nie mogą.

12. *Aż się zetrze niebo.* Zdaje się znaczenie być takie: wprzódy zostanie skruszone i zniszczone niebo, niż człowiek odżyje: jakby był sposób mówienia podobny do tego, który mamy u Math. r. 24, 35. *Niebo i ziemia przeminą, ale słowa moje nie przeminą.* Albo, jak inni twierdzą, jest mowa o przemianie nieba przy końcu świata, kiedy niebo co do przymiotów swych i własności zmieni się.

13. *Ktoby mi to dał.* Chętniebym zgodził się jeśliby to można było, być pozbawionym życia przez cały ten czas, w którym mię trapisz; a po upływie jego, znowu wrócić do życia.—*Na mię wspomniał.* Ażeby mię przywołał do życia. Bóg bowiem zdaje się niejako zapominać o umarłych.

14. *Co mniemasz.* Lecz dla czegoż ja żądam tego co być nie może? gdyż ze śmierci do życia powrotu nie ma.—*Po wszystkie dni.* To jednak sobie wspominam i wyobrażam, gdyż dla wielkich boleści i utrapień, pragnienie śmierci zawsze mi przed oczyma stoi. Albo sens jest: ponieważ być nie może, ażeby raz umarłemu życie na nowo przywrócone zostało; podtrzymuję siebie i cieszę nadzieją życia nieśmiertelnego, w które mocno wierzę.

15. *Zawołasz mię.* W dzień powszechnego zmartwychwstania głosem trąby wywołasz i wskrzesisz mię.—*Odpowiem tobie.* Stawię się zmartwychwstały.—*Podasz prawicę.* Ażebym mógł powstać z grobu.

16. *Tyś wprawdzie kroki moje policzył.* Ponieważ zaś, gdy mię wskrzesisz w dniu ostatecznym, potrzeba mi będzie zdać rachunek z życia przeszłego, którego wszystkie kroki Ty policzone masz, już teraz błagam o przebaczenie mi grzechów, iżbym wtenczas bespiecznie mógł przed Tobą się ukazać.

17. *Zapieczętowałeś.* Wiem, iż wiele zgrzeszyłem przeciwko tobie, co wszystko masz schowane i zapieczętowane w pamięci twojéj; lecz i to też wiem, żem starał się te grzechy zmyć przez pokutę i przeto mam nadzieję, żeś te mojéj duszy choroby i rany uzdrowił.

18. *Góra upadłszy rozsypuje się.* Znowu opłakuje stan życia ludzkiego ułomny i podległy śmierci. Zdanie jest takie: jak czas psuje góry skaliste, i znajdujące się na nich wody przewracają kamienie i z sobą gdzieindziéj unoszą, tak podobnie długi czas niszczy powoli ludzi i przywodzi do grobu.

19. *Wody wydrążają kamienie.* Jak kropla wody często padając wydrąża kamień i wezbrana woda brzegi podrywa, tak w skutek działania przyrodzonego ciepła, żywotność niszczeje i do śmierci nas przybliża.

20. *Umocniłeś go maluczko.* Udzieliłeś człowiekowi nieco mocy, czerstwości i sił, za którychby pomocą mógł się opierać przez czas niejaki przeciwnościom; lecz pokonany nareszcie koniecznością śmierci, przechodzi do wieczności.—*Odmienisz twarz jego.* Zprowadziwszy na nią siwiznę, zmarszczki.—*Wypuścisz go.* Z tego życia do grobu.

21. *Bądź zacni będą.* Po zejściu z tego świata, sposobem przyrodzonym, nie będzie wiedział o stanie swych synów.

22. *A wszakoż.* Człowiek nareszcie musi podlegać nędzom życia, gdyż nigdy ciało od boleści i umysł od frasunków nie jest wolny.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 14. w. 4.** *Któż może czystym uczynić, który się począł z nasienia nieczystego.* Tak ma Vulgata łacińska: a LXX tłumacze tak przełożyli: *τὶς γὰρ κάδαρος ἐδαι αωὸ ῥύπον αγγ' ὑδ' ἐις ἐαν καη μια ημέρα ὅ βως αυτὸν ἐπὶ τῆς γῆσ.* Albowiem kto będzie czystym od zmazy? ale ani jeden, choć i na jeden dzień żywot jego na ziemi: i tak starzy doktorowie czytali, *vide Bellarm.* Zkąd znać, iż słowa żydowskie zawżdy rozumiano o grzechu pierworodnym, w którym się rodzimy. Bo w żydowskim słowo od słowa tak jest: Kto uczyni czystym z nieczystego? Ni jeden. Słowo żydowskie *maszomah*, właśnie znaczy, z nieczystego albo od nieczystego, a dla lepszego wyrozumienia, łaciński tłómacz przyłożył, nasienia, aby się właśnie znaczyło to co słowa żydowskie znaczą, co jeszcze znaczniéj wyrazili LXX. A tak to jest pewny dowód o grzechu pierworodnym, którym od poczęcia zmazany bywa rodzaj nasz: jako i Dawid ś. wyznawa, Psal. 50.

13. *Abyś mię zakrył w piekle.* Żydowskie słowo *szeol*, LXX tłómacze wszędzie przekładają *ᾅδην*. Hieronim ś. *infernum*, chaldejski *gehennam*, a my z niemi, piekło; i nigdy żaden tłómacz nie przełożył, grobem. Dopiero ci nowotni heretyccy tłómacze, a zwłaszcza nowochrzeńcy dziwnie w tém fałszują pismo, bo to słowo żydowskie, szeol, pospolicie przekładają, grobem, podczas jamą, podczas też śmiercią, chocia jako żywo tak nigdy nieprzekładano. A przecie radzi nieradzi są takie miejsca w Piśmie ś. gdzie muszą szeol przekładać piekło, jako masz w Mądr. 1, v. 14, także 17, v. 12. Zkąd możesz ich fałsze poznać, że oni wykładają jako się im podoba, o prawdę i słowo Boże niedbając. Ale i to masz wiedzieć, iż nie zawżdy piekło, znaczy ono miejsce potępionych, ale znaczy też wszystkie miejsca pod ziemią, gdzie dusze bywają zatrzymywane do czasu, czytaj Gen. 37, v. 35.

21. *Choć zacni będą synowie jego nie zrozumie.* To jest, umarli przyrodzonym rozumem, niewiedzą co się dzieje z żywymi: jako też ani żywi wiedzą co się dzieje z którym umarłym. Wszakże święci, którzy Pana Boga po śmierci widzą, wszystko w nim widzą i wiedzą, co im przynależy wiedzieć.

CAPUT XV.

1. Respondens autem Eliphaz Themanites, dixit:
2. Numquid sapiens respondebit quasi in ventum loquens, et implebit ardore stomachum suum?
3. Arguis verbis eum, qui non est aequalis tibi, et loqueris, quod tibi non expedit.
4. Quantum in te est, evacuasti timorem, et tulisti preces coram Deo.
5. Docuit enim iniquitas tua os tuum, et imitaris linguam blasphemantium.
6. Condemnabit te os tuum, et non ego: et labia tua respondebunt tibi.
7. Numquid primus homo tu natus es, et ante colles formatus?
8. Numquid consilium Dei audisti, et inferior te erit ejus sapientia?
9. Quid nosti, quod ignoremus? quid intelligis, quod nesciamus?
10. Et senes, et antiqui sunt in nobis multo vetustiores, quam patres tui.
11. Numquid grande est, ut consoletur te Deus? sed verba tua prava hoc prohibent.

ROZDZIAŁ 15.

O upominaniu Hioba przez Eliphaza.

1. A odpowiadaiąc Eliphaz Themańczyk, rzekł:
2. Izali mądry odpowie iakoby na wiatr mówiąc, y napełni gorącośćią żołądek swóy.
3. Strofuiesz słowy tego, który nie iest równy tobie, y mówisz co tobie nie pomaga.
4. Ile z ćiebie jest, wypróżniłeś boiaźń, y odiąłeś prośby przed Bogiem.
5. Nauczyła bowiem nieprawość twoia usta twoie, y naszladuiesz ięzyka bluźniących.
6. Potępia cię usta twoie: a nie ia, y wargi twoie odpowiedzą tobie.
7. Izaliś się ty pierwszy człowiek narodźił, y przed pagórkamiś utworzon?
8. Izaliś słyszał radę Bożą, a mądrość iego niższa będźie niźli ty?
9. Cóż umiesz czegobyśmy nie umieli? co rozumiesz czegobyśmy niewiedzieli?
10. Y szedźiwi y dawni są między nami, daleko starszy niż oycowie twoi.
11. Aza wielka rzecz jest aby ćię Bóg poćieszył? ale słowa twoie przewrótne tego bronią.

R. 15.—2. *Izali mądry.* Nie przystoi na mądrego, jak ty czynisz, odpowiadać słowa próżne i pełne oburzenia.—*Gorącością.* W hebr. jest *quadim*, który to wiatr wieje od wschodu. Wiatr wschodni podsłoneczny. Nasz tłumacz przekłada. *Gorącością*, ponieważ wiatr jest ciepły i suchy: i przeto w Exod. 10, 13, zowie się *wiatrem palącym.*

3. *Tego, który nie jest równy tobie.* Boga, który nieskończenie jest większy od ciebie.

4. *Ile z ciebie jest.* Hebr. *i ty.* LXX *azali i ty.*—*Wypróżniłeś bojaźń.* Grzeszysz przeciwko należnemu Bogu uszanowaniu. —*Odjąłeś prosby przed Bogiem.* O ile z ciebie jest, to uczyniłeś, iżby nikt nie zanosił modlitwy do Boga, gdyż pozbawiłeś innych bojaźni Bożéj i ufności w Jego opatrzność. Odjąłeś też prośby, gdyż nie chcesz w obec Boga być pokornym, lecz zuchwale z nim rozprawiasz, jakby z tym, który dręczy niewinnych. Pagninus tłumaczy: *Zabroniłeś modlitwy przed Bogiem:* Vatablus: *zmniejszasz modlitwę przed Bogiem.*

5. *Nauczyła ... nieprawość twoja usta twoje.* Usta twoje mówią to, co zła myśl podaje. — *Bluźniących.* Właściwie przebiegłych, złośliwych, chytrych, od wyrazu *harum*, co znaczy: chytrze i złośliwie czynić. Tych więc rozumie, którzy fałszywą mową i dowodzeniem usiłują prawdę zaćmić.

6. *Potępią cię usta twoje.* Z ust twoich będziesz sądzony. —*Odpowiedzą tobie. Będą świadczyły przeciwko tobie*, jak mają LXX.

7. *Izaliś się ty pierwszy człowiek narodził?* Pagninus i Vatablus z hebr. tłumaczą, *izaliś się przed pierwszym człowiekiem narodził;* jak gdyby rzekł: Izaliś ty jest najdawniejszym i najmędrszym ze wszystkich śmiertelników, że najdłuższém doświadczeniem wszystkich przewyższasz?—*Przed pagórkamiś.* Przed samym światem, wprzódy, nim została stworzona ziemia, góry i pagórki.

10. *Daleko starszy, niż ojcowie twoi.* W hebr. i LXX jest *od ojca twojego.*

11. *Aza wielka rzecz jest.* Nie byłoby rzeczą trudną dla Boga pocieszyć ciebie, lecz ty sam temu przeszkadzasz niepowściągliwością języka swojego.

12. Quid te elevat cor tuum, et quasi magna cogitans, attonitos habes oculos?
13. Quid tumet contra Deum spiritus tuus, ut proferas de ore tuo hujuscemodi sermones?
14. Quid est homo, ut immaculatus sit, et ut justus appareat natus de muliere?
15. Ecce inter sanctos ejus nemo immutabilis, et coeli non sunt mundi in cospectu ejus. *(Supr. 4, 18.)*
16. Quanto magis abominabilis et inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem?
17. Ostendam tibi, audi me: quod vidi, narrabo tibi.
18. Sapientes confitentur, et non abscondunt patres suos:
19. quibus solis data est terra, et non transivit alienus per eos.
20. Cunctis diebus suis impius superbit, et numerus annorum incertus est tyrannidis ejus.
21. Sonitus terroris semper in auribus illius: et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur.
22. Non credit, quod reverti possit de tenebris ad lucem, circumspectans undique gladium.
23. Cum se moverit ad quaerendum panem, novit, quod paratus sit in manu ejus tenebrarum dies.
24. Terrebit eum tribulatio, et angustia vallabit eum, sicut regem, qui praeparatur ad proelium.
25. Tetendit enim adversus Deum manum suam, et contra Omnipotentem roboratus est.
26. Cucurrit adversus eum erecto collo, et pingui cervice armatus est.
27. Operuit faciem ejus crassitudo, et de lateribus ejus arvina dependet.

12. Czemuż ćię podnosi serce twoie, a iakoby wielkie rzeczy myśląc, zdumiałe masz oczy?
13. Czemu się nadyma przećiw Bogu duch twóy, że wypuszczasz z ust twoich takowe mowy?
14. Cóż iest człowiek żeby miał być niepokalanym, ażeby się ukazał sprawiedliwym narodzony z niewiasty?
15. Oto między świętymi iego żaden nie odmienny, y niebiosa nie są czyste przed oczyma iego.
16. Iako daleko więcéy obrzydły y nie pożyteczny człowiek, który iako wodę piie nieprawość?
17. Okażęć, posłuchay mię, com widział toć powiém.
18. Mądrzy wyznawaią y nie taią oyców swych:
19. którym samym dana iest ziemia, a obcy nie przeszedł przez nie.
20. Po wszytkie dni niezbożnik się pyszni, a lat okrućieństwa iego, nie iest pewna liczba.
21. Szum strachu zawżdy w uszach iego: a choć iest pokóy, on się zawsze zdrady obawia.
22. Nie wierzy aby się mógł wróćić z ćiemnośći do światła, oglądaiąc się zewsząd na miecz.
23. Gdy się ruszy ku nabyćiu chleba, wié iż nagotowan iest w ręce iego dźień ćiemnośći.
24. Straszyć go będźie frasunek, a ućisk obtoczy go walem, iako króla który się gotuie ku bitwie.
25. Wyćiągnął bowiem na Boga rękę swoię, y zmocnił się na wszechmocnego.
26. Bieżał przećiwko niemu wyćiągnąwszy szyię, y tłustym karkiem uzbroił się.
27. Okryła tłustość twarz iego, a z boków iego sadło wiśi.

---

12. *Zdumiałe masz oczy.* Pyszni, którzy z podniesioną głową, i nadęci żądzą wyniesienia się chodzą, oczy bardzo też roztwierają: jakowe ułożenie, chociaż w takich rodzi się z pychy, z kądinąd jednak zwykło być oznaką ludzi przerażonych i zdumiałych.

15. *Między świętymi.* Między aniołami. Zdaje się powtarzać zdanie rozdz. 4, w. 18: *Oto ci którzy mu służą,nie są stali.—Nie są czyste.* Ponieważ splamione grzechem aniołów.

16. *Jako wodę pije nieprawość.* Który bardzo jest skłonny do grzechu, i jak mówi się w Przyp. 10, 23 *Głupi jakoby śmiechem czyni niecnotę.*

17. *Com widział.* Czegom się nauczył przez pilne rozważanie i doświadczenie. Cajet. zdaje się utrzymywać, że to jest to samo objawienie, o którém wyżéj r. 4. Pineda uważa za inne. Inni mniemają, że przez to oznacza się nauka od starszych i uczonych odebrana, których zdaniu sprzyja wiersz następny.

18. *Mądrzy wyznawają.* Te rzeczy które opowiem, nie będą mojemi wynalazkami i wymysłami, lecz stałemi i prawdziwemi zasadami przekazanémi od przodków i dawnych nauczycieli: niewstydzę się bowiem wyznać, żem ja tego od innych się nauczył, gdyż na mądrego przystało, wyjaśnić i ukazywać tych, przy pomocy których uczynił postęp w naukach, i im się za to wywdzięczyć.

19. *Dana jest ziemia.* Kraj poddany jest ich kierunkowi.—*Obcy.* Nieprzyjaciel, jak gdyby rzekł: I od nieprzyjaciół go obronili.

20. *Po wszystkie dni.* Już Eliphaz ogłasza te zasady i zdania, których się od przodków nauczył, jak wyżéj powiedział.—*Się pyszni.* Wyraz hebrajski *chul* ma rozmaite znaczenia; ztąd dał powód do rozmaitych przekładów. LXX mają, *całe życie bezbożnego w troskliwości;* Aquila *w boleści;* Pagninus, *boleje jako rodząca;* Theodoret. *udaremnia się, niszczeje;* Symmachus, *wynosi się pychą.—Lat... liczba.* Nie wie, jak długo ma trwać jego okrucieństwo.

21. *Szum strachu.* Każdym szumem bywają przestraszeni i przerażeni i zawsze podejrzewają, że na nich zasadzki się gotują.

22. *Nie wierzy.* Mniema, że on nieszczęścia albo śmierci uniknąć nie może.—*Oglądając się.* Mniema, że zewsząd miecz nad nim wisi.

23. *Ku nabyciu chleba.* Do przyjęcia pokarmu.—*Wie.* Lęka się, wmawia sobie.—*W ręce jego.* W bliźnim: co bowiem jest przy nas albo niedaleko nas, o tém mówi się że jest pod ręką. —*Dzień ciemności.* Śmierć ukryta, jakby trucizna w pokarmach.

24. *Jako króla, który się gotuje ku bitwie.* Królowie bowiem zostają w wielkich trudnościach, niespokojności umysłu i troskliwości, kiedy już wojska powinny zejść się i ztoczyć bitwę, od któréj losu wszystko ich zawisło.

25. *Wyciągnął bowiem.* Słusznie tyle i tak wielkie nieszczęścia dotykają pysznego, gdyż zuchwale śmiał sprzeciwiać się Bogu, i przeciwko przepisom Jego praw postępować.

26. *Tłustym karkiem uzbroił się.* Zdaje się być to samo, co się mówi w Deut. 32, 15: *Roztywszy, stłuściawszy, napęczniawszy, opuścił Boga, Stworzyciela swego, i odstąpił od Boga, Zbawiciela swego.*

27. *Okryła tłustość twarz jego.* To samo się powtarza, co w wierszu powyższym.

28. Habitavit in civitatibus desolatis, et in domibus desertis, quae in tumulos sunt redactae.
29. Non ditabitur, nec perseverabit substantia ejus, nec mittet in terra radicem suam.
30. Non recedet de tenebris; ramos ejus arefaciet flamma, et auferetur spiritu oris sui.
31, Non credet frustra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus sit.
32. Antequam dies ejus impleantur, peribit, et manus ejus arescent.
33. Laedetur quasi vinea in primo flore botrus ejus, et quasi oliva projiciens florem suum.
34. Congregatio enim hypocritae sterilis, et ignis devorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt.
35. Concepit dolorem, et peperit iniquitatem, et uterus ejus praeparat dolos. *(Ps. 7, 15. Isai. 59, 4.)*

28. Mieszkał w miastach opuśćiałych, y w domiech pustych, które się w mogiły obróćiły.
29. Nie zbogaći się, ani będźie trwała maiętność iego, ani puśći w źiemię korzenia swego.
30. Nie wynidźie z ćiemnośći: płomień ususzy gałęźie iego, y znieśion będźie duchem ust iego.
31. Nie będźie wierzył próżno błędem zmamiony, żeby którą zapłatą miał bydź odkupiony.
32. Niźli się dni iego wypełnią, zginie: y ręce iego uschną.
33. Zarażone będźie iako winnica w pierwszym kwieciu grono iego, y iako oliwa zrucaiąca kwiat swóy.
34. Bo zgromadzenie obłudnika niepłodne, y ogień pożrze domy tych którzy radźi biorą dary.
35. począł boleść y urodźił nieprawość, a żywot iego gotuie zdrady.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O wykazywaniu przez Hioba swéj niewinności i wielkości cierpień.

1. Respondens autem Job, dixit:
2. Audivi frequenter talia: consolatores onerosi omnes vos estis.
3. Numquid habebunt finem verba ventosa? aut aliquid tibi molestum est, si loquaris?
4. Poteram et ego similia vestri loqui: atque utinam esset anima vestra pro anima mea!
5. Consolarer et ego vos sermonibus, et moverem caput meum super vos:
6. roborarem vos ore meo, et moverem labia mea, quasi parcens vobis.

1. A odpowiadaiąc Job rzekł:
2. Słyszałem często rzeczy takowe: ćieszyćiele przykrzy iesteśćie wy wszyscy.
3. A będąż mieć koniec słowa wiatrowe? aboć co iest przykro ieślibyś mówił?
4. Mogłem y ia podobne wam rzeczy mówić: ale day Boże by była dusza wasza miasto dusze moiéy:
5. Cieszyłbym y ia was mowami, y kiwałbym głową moią nad wami:
6. Pośiłałbych was usty swémi, y ruszałbym wargami swémi iakoby folguiąc wam.

28. *Mieszkał w miastach opuściałych.* Które były spustoszone przed tém, nim on je odbudował; tak Vatablus, Isidorus, Clarius, Emman. Sa. Albo myśl ta: Mieszkał w miastach spustoszonych, gdyż okrótnik sam sobie zrządza pustynię, nad słuszność ciemiężąc lud podatkami, pysznie z nim się obchodząc i trapiąc go; i przeto każdy zaradza sobie i innéj siedziby szuka; tak Cajet.

29. *Nie zbogaci się.* Nie długo będzie używał bogactw. Albo nie będzie mógł być bogatym, gdy opustoszone zostaną miasta i ludność się zmniejszy.

30. *Nie wynijdzie z ciemności.* Zawsze będzie nędznym. — *Płomień ususzy gałęzie jego.* Używa téjże przenośni drzewa. Myśl ta: nie rozwinie, ani szeroko rozpuści gałęzi, to jest nie będzie rosł. Inni przez gałęzie rozumieją potomstwo; jak gdyby rzekł: i jego potomstwo zniszczy ogien utrapień. — *Zniesion będzie duchem.* Zostanie zgładzony.

31. *Nie będzie wierzył próżno.* Znaczenie zdaje się być takie: bezbożny dręczy się wielką bojaźnią, i sam sobie wmawia, że on nie może być wykupiony, to jest, uwolniony od nieszczęść, w czém jednak się myli; albowiem miałby dla siebie sposób ocalenia, jeśliby chciał się upamiętać, obyczaje poprawić.

32. *Dni.* W których mógłby był żyć.—*Zginie.* Śmiercią niewczesną. — *Ręce jego uschną.* LXX nieodstępując od przenośni drzewa, powiedzieli: *Gałęź jego nie zgęszczeje;* t. j. nie zostanie pokryta gęstemi liśćmi. Symmachus: *nie będzie zieleniała*, albo *nie będzie kwitła.* Gałęzie są jakby ramionami, albo rękami drzew.

33. *Zarażone będzie jako winnica.* Wcześnie, rychło sam i jego potomstwo zostanie zatracone, tak, jak gdyby ktoś rozwijające się i kwitnące grona otrząsł z winnéj macicy. *Jako oliwa zrzucająca kwiat swój.* Dopuszczająca, ażeby upadł i zginął wprzódy, nim się zamieni w jagody.

34. *Zgromadzenie obłudnika.* Rodzina bezbożnego. —*Niepłodne.* Bez potomstwa.— *Ogień.* Zemsty Boskiéj. —*Którzy radzi biorą dary.* Jest jakby jakieś opisanie sędziego niesprawiedliwego, który, jak mówi Dawid, *dary na niewinne przyjmuje.* Psal. 14, 5.

35. *Począł boleść.* Począł w myśli i knował boleść, którą zamierza zadać drugiemu.— *Urodził nieprawość.* Gdy jego myśl występna przeszła w zewnętrzny uczynek. —*Żywot.* Umysł, serce.

R. 16.—2. *Cieszyciele przykrzy.* Którym podobało się raczéj mię potwarzać niż pocieszać.

3. *Słowa wiatrowe.* Nadęte i pełne ducha pychy. — *Aboć co jest przykro, jeślibyś mówił?* Jak gdyby rzekł: Dla mnie jesteście uciążliwymi i przykrymi: lecz wy, gdy do tyla nierozważnie mówicie, żadnego trudu w mowie sobie nie zadajecie.

4. *By była dusza wasza.* Jak gdyby mówił: Jeślibyście wy, za zmianą waszego położenia, potrzebowali pociechy, jako ja jéj teraz wyglądam. Złego bowiem im nie życzy. Jeślibyście wy byli na miejscu mojém mógłbym wam podobne rzeczy powiedzieć.

5. *Kiwałbym głową moją nad wami.* Co jest zwyczajem i oznaką bolejącego i litującego się.

6. *Posilałbych was.* Pocieszałbym, dodawałbym męztwa, abyście mężnie znosili przeciwności.—*Jakoby folgując wam.* Mową łagodną i łaskawą, nie zaś cierpką i jak wy czynicie, rozjątrzającą serce.

7. Sed quid agam? Si locutus fuero, non quiescet dolor meus: et si tacuero, non recedet a me.

8. Nunc autem oppressit me dolor meus, et in nihilum redacti sunt omnes artus mei.

9. Rugae meae testimonium dicunt contra me, et suscitatur falsiloquus adversus faciem meam contradicens mihi.

10. Collegit furorem suum in me, et comminans mihi, infremuit contra me dentibus suis: hostis meus terribilibus oculis me intuitus est.

11. Aperuerunt super me ora sua, et exprobrantes percusserunt maxillam meam, satiati sunt poenis meis.

12. Conclusit me Deus apud iniquum, et manibus impiorum me tradidit.

13. Ego ille quondam opulentus repente contritus sum: tenuit cervicem meam, confregit me, et posuit me sibi quasi in signum.

14. Circumdedit me lanceis suis, convulneravit lumbos meos, non pepercit, et effudit in terra viscera mea.

15. Concidit me vulnere super vulnus, irruit in me quasi gigas.

16. Saccum consui super cutem meam, et operui cinere carnem meam.

17. Facies mea intumuit a fletu, et palpebrae meae caligaverunt.

18. Haec passus sum absque iniquitate manus meae, cum haberem mundas ad Deum preces.

19. Terra, ne operias sanguinem meum, neque inveniat in te locum latendi clamor meus.

7. Ale cóż mam czynić? Będęli mówił, nieukoi się boleść moia: a ieśli będę milczał, nie odeydźie odemnie.

8. A teraz śćisnęła mię boleść moia, y wniwecz się obróćiły wszytkie członki moie.

9. Marzczki moie świadczą przećiwko mnie, a powstawa fałsz mówiący przećiw twarzy moiéy, sprzećiwiaiąc mi się.

10. Zebrał zapalczywość swą na mię, a grożąc mi zgrzytał na mię zębami swemi: nieprzyiaćiel móy straszliwemi oczyma patrzał na mię.

11. Otworzyli na mię usta swoie, a wymawiaiąc bili twarz moię, nasyćili się mąk moich.

12. Zamknął mię Bóg u niepráwego, y wydał mię w ręce niezbożnych.

13. Ja on kiedyś bogaty, znagła starty iestem, uiął mię za szyię, złamał mię, y postawił mię sobie iako za cel.

14. Obtoczył mię włoczniami swemi, zranił biodra moie, nieprzepuśćił, y wytoczył na źiemię wnętrzności moie.

15. Pośiekł mię raną na ranę, rzućił się na mię iako olbrzym.

16. Uszyłem wór na skórę moię, y okryłem popiołem ćiało moie.

17. Oblicze moie spuchnęło od płaczu, a powieki moie zaćmiły się.

18. Tom ćierpiał bez nieprawośći ręki moiéy, gdyżem miał czyste ku Bogu prośby.

19. Ziemio nie okryway krwie moiéy, y niech w tobie nie nayduie mieysca gdźieby się miało kryć wołanie moie.

---

7. *Ale cóż mam czynić?* Zdaje się Job zapobiegać zarzutowi, któryby mógł był być uczyniony. Rzekłby bowiem ktoś: Ty przyrządzaj lekarstwo na twoje cierpienia, gdyż powiadasz, że ty daniem pociechy możesz złagodzić boleść cudzą. Odpowiada, że boleść jego do tyla jest uporczywą, że czyby rozmyślał o tém, (co zdaje się przynosić pociechę) i jakby z sobą rozmawiał, czyby o tém nie myślał, zawsze taką samą jest boleść, która niszczy członki i dręczy umysł.

9. *Marszczki moje.* Zmarszczki, które się znajdują na wyschłéj skórze mojéj, świadczą przeciwko mnie, gdyż zdają się potwierdzać to, czego wy chcecie, to jest, żem ja nie jest niewinnym, lecz ponoszę karę za grzechy moje. Możeby nie źle można było powiedzieć, że zmarszczki świadczą fałszywie przeciwko Jobowi, ponieważ, lubo w rzeczy saméj nie był starym, lecz w skutek choroby, był do wycieńczenia sił przyprowadzony, i sam zeznawał, że jest młodym czyli nie starym, a one jednak zdawały się dowodzić, iż jest podeszłego wieku, w którym skóra naturalnie przybiera zmarszczki, w tym rozumieniu daje się tłumaczyć wyraz *fałsz mówiący.*— *Fałsz mówiący.* Tym świadkiem fałszywie mówiącym, albo są zmarszczki, jak powiedzieliśmy, albo sam Eliphaz, który z choroby i powierzchowności wydawał świadectwo przeciwko Jobowi; albo nareszcie boleść i choroby, które zdawały się pomawiać Joba o jakiś występek.

10. *Zebrał zapalczywość swą na mię.* Lecz któż zebrał? *Ów fałsz mówiący,* o którym tylko co była wzmianka, jak chcą niektórzy. Inni przez prozopopeję, rozumieją przez to szatana, albo boleść, i choroby. Inni rozumieją samego Boga, który w niejaki sposób okazywał się nieprzyjacielem Joba. Tak mówił Jerem. w Threnach c. 2, 4. *Wyciągnął łuk swój, jako nieprzyjaciel, zmocnił prawicę swą, jako przeciwnik.*

11. *Otworzyli na mię usta swoje.* To jest mi się sprzeciwiając. To, co się mówi w tym i następnych wierszach bardzo wiernie daje się zastosować do Chrystusa.—*Bili twarz moję.* Obelgi mi czynili.

12. *Zamknął.* Wydał mię jakby do więzienia i miejsca ucisków.—*U niepráwego.* Może rozumie boleść albo chorobę okrutną, która go zostającego w ostateczném już nieszczęściu ciągle dręczyła.

13. *Starty jestem.* Przywiedziony jestem do ubóstwa i nędzy.— *Ujął mię za szyję.* Jako przeciwnicy czynią, chcąc obalić tych, z którymi walczą. — *Złamał mię.* Uderzył o ziemię.—*Cel.* Do któregoby puszczał strzały.

16. *Uszyłem wór na skórę moję.* Jakkolwiek wielkiem nieszczęściem byłem dotknięty, jednakże szatę pokutnika przyjąłem, worem się okryłem, ażebym Boga przebłagał. Albo doznałem wielkiéj zmiany mojego stanu i położenia: albowiem w miejsce okazałéj i królewskiéj szaty, w wór się oblokłem.

17. *Zaćmiły się.* W skutek płynienia łez.

18. *Miał czyste ku Bogu prośby.* Podnosząc do Boga pokorne ręce, których ani zdzierstwem, ani innym jakim występkiem nie splamiłem był.

19. *Nie okrywaj krwie mojéj.* Chciałbym, ażeby moje utrapienia całemu światu wiadome było; albo niech widzi Bóg utrapienie moje i według swojéj sprawiedliwości niech hamuje moich przeciwników. Tak krew Abla wołała do Boga. Albo myśl jest: jeślim coś takiego uczynił, jako ci mniemają, niech będę pozbawiony grobu i krew moję niech psy liżą.

20. Ecce enim in coelo testis meus, et conscius meus in excelsis.
21. Verbosi amici mei: ad Deum stillat oculus meus.
22. Atque utinam sic judicaretur vir cum Deo, quomodo judicatur filius hominis cum collega suo.

23. Ecce enim breves anni transeunt, et semitam, per quam non revertar, ambulo.

20. Abowiem oto w niebie świadek móy, a wiaduk móy na wysokośćiach.
21. Wielomowni przyiaćiele moi, do Boga kropi oko moie.
22. A Boże day tak był sądzon mąż z Bogiem, iako bywa sądzon syn człowieczy z towarzyszem swoim.
23. Bo oto krótkie lata miiaią, a idę szćieżką która się nie wrócę.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O oczekiwaniu przez Hioba przyszłéj nagrody za cierpliwe znoszenie nieszczęść.

1. Spiritus meus attenuabitur, dies mei breviabuntur, et solum mihi superest sepulcrum.
2. Non peccavi, et in amaritudinibus moratur oculus meus.
3. Libera me, Domine, et pone me juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me.

4. Cor eorum longe fecisti a disciplina, propterea non exaltabuntur.
5. Praedam pollicetur sociis, et oculi filiorum ejus deficient.
6. Posuit me quasi in proverbium vulgi, et exemplum sum coram eis.
7. Caligavit ab indignatione oculus meus, et membra mea quasi in nihilum redacta sunt.
8. Stupebunt justi super hoc, et innocens contra hypocritam suscitabitur.
9. Et tenebit justus viam suam, et mundis manibus addet fortitudinem.
10. Igitur omnes vos convertimini, et venite, et non inveniam in vobis ullum sapientem.

1. Duch móy umnieyszy się, dni moie się skrócą, a tylko mi grób zostaie.
2. Nie zgrzeszyłem, a w gorzkośćiach mieszka oko moie.
3. Wybaw mię Panie, y postaw mię wedle śiebie, a czyiażkolwiek ręka niech walczy przećiwko mnie.
4. Serce ich oddaliłeś od karnośći, przetóż nie będą podwyższeni.
5. Łup obiecuie towarzyszóm, a oczy synów iego ustaną.
6. Położył mię iako na przypowieść ludzką, y iestem na przykład przed nimi.
7. Zaćmiło się od rozgniewania oko moie, a członki moie iako wniwecz obróćiły się.
8. Zdumieią się sprawiedliwi nad tym, a niewinny na obłudnego powstanie.
9. Y będźie trzymał sprawiedliwy drogę swoię, a czysty rękoma przyczyni mocy.
10. Wy tedy wszyscy nawróććie się, y prziydźcie, y nie naydę między wami żadnego mądrego,

20. *Świadek.* Mojéj niewinności.—*Wiaduk.* Wiadomiec, wiadomca. Lin.
21. *Do Boga kropi oko moje.* Łzy wylewam przed Panem.
22. *Był sądzon.* Ażeby mógł sądem się rozpierać. Tego, jak mniemam, zowie towarzyszem, z którym ktoś się prawuje.
23. *Bo oto krótkie lata mijają.* Ta sama zdaje się być przyczyna, którą wyżéj był przywiodł r. 14, w. 5 i 6, gdy rzekł: *Krótkie są dni człowiecze, liczba miesiącow jego u ciebie jest: Odstąp malutko od niego.* Nie jest bowiem rzeczą dziwną, jeśli często to samo powtarza i potém na boleści się użala; którzy bowiem nieszczęściem, albo chorobą jaką trapieni są, często zwykli mowę do tego zwracać.
R. 17.—1. *Umniejszy się.* Hebr. *umniejszony jest:* Kona już niejako duch wycieńczony, ustają siły moje i czuję się blizkim śmierci.
2. *W gorzkościach mieszka oko moje.* Widzi wiele rzeczy pełnych gorzkości.
4. *Ich.* Przyjaciół, którzy jednak mi się sprzeciwiają.—*Od karności.* Od mądrości prawdziwéj, od któréj dalekimi są. LXX *serce ich skryłeś od rostropności,* to jest, roztropność ukryłeś przed sercem ich, jest to Hypallaga.
5. *Łup obiecuje towarzyszom.* Zdaje się, że to należy rozumieć o Eliphazie, który był najgłówniejszym między przyjaciołmi Joba. Myśl zdaje się być ta: Jak bowiem niekiedy myśliwi albo żołnierze łup sobie, dzieciom i towarzyszom obiecują, i jednak nadzieja ich zawodzi, tak przytrafi się Eliphazowi i jego towarzyszom, którzy lubo nademną zwycięztwo sobie obiecywali, jednakże upadną.—*Oczy... ustaną.* Zmordują się, znużą się daremnie oczekując spodziewanych darów od ojca myśliwca albo żołnierza.
6. *Położył mię.* Wiele o mnie Eliphaz wyrzekł śmiało i fałszywie; co dla mniemanéj mądrości, jaką zjednał sobie u pospólstwa, uważa się za wyrocznię i przeto dla wszystkich staje się przedmiotem przysłowia i jakby przykładem ukaranéj od Boga obłudy.
7. *Od rozgniewania.* Bożęgo, którém jestem trapiony. Albo od rozgniewania mego, to jest: boleści i smutku. Podobne jest w Ps. 37, 11: *Serce moje strwożone jest, opuściła mię siła moja: a jasności oczu moich i téj nie masz przy mnie.*
8. *Zdumieją się sprawiedliwi.* Ciemnemu pospólstwu sprawa Eliphaza i jego towarzyszów wydaje się być lepszą; lecz sprawiedliwi zdumiewać się będą nad tém, co mi się przytrafiło: niewczesną jednak i nierozważną jego gorliwość i towarzyszów potępią, znienawidzą i przeciw niéj na moję obronę powstaną.
9. *Drogę swoję.* Drogę cnoty, którą postępuje.—*Przyczyni mocy.* Utwierdzi się w dobrém postanowieniu. Bynajmniéj zaś z powodu mojego nieszczęścia, nie ustanie w pełnieniu swéj powinności.
10. *Nawróććie się.* Zdaje się Job wyzywać przyjaciół do nowego rozprawiania, jakby już się natrząsał z ich milczenia i chciał ich wyzwać do walki.—*Nie najdę... mądrego.* Sprawię to, iż okażecie się głupiemi.

11. Dies mei transierunt, cogitationes meae dissipatae sunt, torquentes cor meum:
12. noctem verterunt in diem, et rursum post tenebras spero lucem.
13. Si sustinuero, infernus domus mea est, et in tenebris stravi lectulum meum.
14. Putredini dixi: Pater meus es: mater mea et soror mea, vermibus.
15. Ubi est ergo nunc praestolatio mea, et patientiam meam quis considerat?
16. In profundissimum infernum descendet omnia mea: putasne, saltem ibi erit requies mihi?

11. Dni moie przeminęły, myśli moie rozerwane są, trapiąc serce moie:
12. noc obróćiły w dźień, a po ćiemnośćiach zaś spodźiéwam się światłośći.
13. Jeśli czekać będę, piekło iest domem moim, y w ćiemnośćiach usłałem łóżko moie.
14. Rzekłem zgniłośći: oycem moim ieśteś, matką moia y śiostrą moią robakom.
15. Gdźież tedy teraz iest oczekawanie moie, a ćierpliwość moię kto obaczywa?
16. Do nagłębszego piekła zstąpią wszytkie rzeczy moie: cóż mniemasz że wżdy tam będę miał odpoczynienie?

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O niesprawiedliwém strofowaniu Hioba przez Baldada.

1. Respondens autem Baldad Suhites, dixit:
2. Usque ad quem finem verba jactabitis? intelligite prius, et sic loquamur.
3. Quare reputati sumus, ut jumenta, et sorduimus coram vobis?
4. Qui perdis animam tuam in furore tuo: numquid propter te derelinquetur terra, et transferetur rupes de loco suo?
5. Nonne lux impii extinguetur, nec splendebit flamma ignis ejus?
6. Lux obtenebrescet in tabernaculo illius, et lucerna, quae super eum est, extinguetur.
7. Arctabuntur gressus virtutis ejus, et praecipitabit eum consilium suum.
8. Immisit enim in rete pedes suos, et in maculis ejus ambulat.

1. A odpowiadaiąc Baldad Suchitczyk, rzekł:
2. A dokądże słowa miotać będźiećie? Wyrozumieyćie piérwéy, toż mówmy.
3. Czemu poczytani iesteśmy iako bydło, y staliśmy się smrodliwymi przed wami?
4. Który tracisz duszę swą w zapalczywośći twoiéy, aza dla ćiebie będźie opuszczona źiemia, y przeniosą się skały z mieysca swego?
5. Aza światło niezbożnego niezagaśnie, ani się będźie świecił płomień ognia iego?
6. Swiatłość zaćmi się w przybytku iego, y świeca która nad nim iest zagaśnie.
7. Sćiśnione będą kroki śiły iego, a obali go rada iego.
8. Uwikłał bowiem w śieći nogi swoie, a w okach iéy chodźi.

11. *Dni moje przeminęły.* Powraca do narzekań swoich, co zwykli nieszczęśliwi i chorzy czynić. Patrz, co się powiedziało w powyż. rozdz. w. 23.—*Rozerwane są.* Miotane rozmaitemi poruszeniami boleści, bojaźni, nadziei i t. d. Które to uczucia umysł mój napastują i niepokoją.

12. *Noc obróciły w dzień.* Utrapienia, które mię dręczą, sprawują to, iż noc bezsenną przepędzam. —*Po ciemnościach zaś spodziewam się światłości.* Nieznajdując żadnéj ulgi w nocy, znowu pragnę powrótu dnia i światłości.

13. *Jeśli czekać będę.* Jeśli cierpliwie będę czekał, śmierć nareszcie nastąpi, ona to mię do grobu złoży i da mi wieczny spoczynek i sen spokojny, którego teraz pozbawiony jestem; tam na czas długi pościelę łoże moje. Albo myśl jest: chociażbym najcierpliwiéj znosił, jak czynię i wy upominacie, nie zostanę jednak przywrócony do stanu pierwotnego, lecz umrę i t. d.

14. *Rzekłem zgniłości.* Spodziewam się, że wkrótce nastąpi śmierć dla mnie pożądana: albowiem wielkie pokrewieństwo zaciągnąłem ze śmiercią i robactwem, ciało moje teraz już zaczyna doznawać zgnilizny i robactwa.

15. *Gdzież tedy teraz jest oczekiwanie moje.* Dla czegoż z wesołym umysłem nieoczekuję radośnego dla mnie dnia śmierci? Albo, gdzież jest pierwotna szczęśliwość, któréj mi czekać każecie? —*A cierpliwość moję kto obaczywa?* W hebr. *któż obaczy ją.* Jak gdyby rzekł: Obym cierpliwie z sobą postępował, i oby wszyscy widzieli dokonaną cierpliwość moję.

16. *Do najgłębszego.* W grobie będę złożony, gdzie spodziewam się znaleść spokój.

R. 18.—2. *A dokądże słowa miotać będziecie.* Kiedyż będzie koniec tak długiemu wielomówstwu? Pomawia Hioba o gadatliwość.— *Wyrozumiejcie pierwéj.* Jak gdyby rzekł: Nie rozumiesz Hiobie, jaki jest cel naszéj mowy, i to, co ty powiadasz, nie odnosi się do rzeczy.

3. *Poczytani jesteśmy jako bydło.* Ogłosiłeś nas bowiem za zgoła nieokrzesanych i nieumiejętnych, gdy wyrzekłeś: *Serce ich oddaliłeś od karności.* r. 17. w. 4.—*Staliśmy się smrodliwymi.* Za lichych poczytani jesteśmy.

4. *Tracisz duszę swą.* Pozbawiasz siebie życia.—*W zapalczywości twojéj.* Gdyż oburzasz się, niecierpliwie postępujesz i nie uznajesz przyczyny utrapień twoich —*Aza dla ciebie będzie opuszczona ziemia.* Izali mniemasz, że dla ciebie Bóg zechce zmienić porządek opatrzności swojéj, iżby zmienił wyroki swoje, przez które postanowił karać występnych i bezbożnych, niechcących zaprzestać występków swoich.

5. *Światło bezbożnego.* Szczęśliwość bezbożnego.

6. *Nad nim jest.* Która mu przyświeca.

7. *Sciśnione będą kroki.* Wpadnie w wielkie uciski i nieszczęścia, z których nie będzie mógł się wydobyć.—*Siły.* Potęgi; jak gdyby rzekł: Nie będzie mógł dokonać tego, co przedsięwczmie. *Obali go rada jego.* Sposób postępowania i występne zamiary.

8. *Uwikłał.* Jak gdyby rzekł: jak bowiem ptak zaplątany w sieci, im bardziéj z niéj wydobyć się usiłuje, tém więcéj się w niéj wikła, tak bezbożny, pojmany siecią pożądliwości swojéj, z jednego występku przechodzi do drugiego, z jednego grzechu wpada w drugi, i tym sposobem coraz głębiéj w nieprawościach się zanurza.

9. Tenebitur planta illius laqueo, et exardescet contra eum sitis.
10. Abscondita est in terra pedica ejus, et decipula illius super semitam.
11. Undique terrebunt eum formidines, et involvent pedes ejus.
12. Attenuetur fame robur ejus, et inedia invadat costas illius.
13. Devoret pulchritudinem cutis ejus, consumat brachia illius primogenita mors.
14. Avellatur de tabernaculo suo fiducia ejus, et calcet super eum, quasi rex, interitus.
15. Habitent in tabernaculo illius socii ejus, qui non est: aspergatur in tabernaculo ejus sulphur.
16. Deorsum radices ejus siccentur, sursum autem atteratur messis ejus.
17. Memoria illius pereat de terra, et non celebretur nomen ejus in plateis. *(Prov. 2, 22).*
18. Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum.
19. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullae reliquiae in regionibus ejus.
20. In die ejus stupebunt novissimi, et primos invadet horror.
21. Haec sunt ergo tabernacula iniqui, et iste locus ejus, qui ignorat Deum.

9. Poimana będźie w śidle stopa iego, y rozpali się pragnienie przećiw iemu.
10. Skryta iest w źiemi łapica iego, a samołówka iego na śćieżce.
11. Zewsząd go straszyć będą strachy, y uwichłaią nogi iego.
12. Niech się umnieyszy od głodu moc iego, zmorzenie niech przypadnie na kośći iego.
13. Niechay pożrze piękność skóry iego, niech strawi ramiona iego piérworodna śmierć.
14. Niech wyrwana będźie z przybytku iego ufność iego, a niech po nim depce iako król zginienie.
15. Niech mieszkaią w przybytku iego towarzysze onego który nie iest, niech potrzęsą w przybytku iego śiarką.
16. Ze spodku korzenie iego niech uschnie, a z wierzchu niech będźie potarte żniwo iego.
17. Pamiątka iego niechay zginie z źiemie, a imię iego niech nie będźie wspominane po ulicach.
18. Wypędźi go z światłośći do ćiemnośći, y z świata go przenieśie.
19. Nie będźie naśienia iego, ani pokolenia w ludu iego, ani żadnego sczątku w krainach iego.
20. Nade dniem iego zdumieią się ostatni, a na piérwsze przypadnie strach.
21. Te są tedy przybytki niezbożnego, y to mieysce tego który nie zna Boga.

CAPUT XIX. — ROZDZIAŁ 19.

O uskarżaniu się Hioba na niesprawiedliwość swoich przyjaciół, o jego wierze w przyszłego Zbawiciela, i zmartwychwstanie ciała.

1. Respondens autem Job, dixit:
2. Usquequo affligitis animam meam, et atteritis me sermonibus?
3. En decies confunditis me, et non erubescitis opprimentes me.
4. Nempe, etsi ignoravi, mecum erit ignorantia mea.
5. At vos contra me erigimini, et arguitis me opprobriis meis.

1. A odpowiadaiąc Job, rzékł:
2. Dokądże trapićie duszę moię, y przećieraćie mię mowami?
3. Oto dźieśięć kroć zawstydzaćie mię, y niewstydźićie się tłumiąc mię.
4. Bo aczem niewiedźiał, zemną będźie niewiadomość moia.
5. Ale wy wspinaćie się przećiwko mnie, y strofuiećie mię zelżywośćiami moimi.

9. *Pragnienie.* W hebr. *pragnący,* to jest łupieżcy, albo zbójcy, którzy chcą jego zaguby i niejako jéj pragną.
11. *Uwikłają nogi jego.* Im pośpieszniéj usiłuje uciekać, tém bardziéj z powodu pośpiechu i bojaźni potyka się i na ziemię upada.
12. *Moc jego.* Siła ciała dla głodu niech słabieje. Inni przez siłę rozumieją potomstwo.
13. *Pierworodna śmierć.* Śmierć od innych przykrzejsza, szkodliwsza i okropniejsza.
14. *Ufność jego.* Bogactwa i sprzęty.— *Jako król.* Tak potężnie i gwałtownie, iżby nie mógł się oprzeć.
15. *Towarzysze onego, który nie jest.* Śmierć, spustoszenie, marność i ubóstwo. Jacyż bowiem są towarzysze tego, który nie jest? ponieważ równi z równymi się łączą: tego więc, *który nie jest* towarzyszem, to być nie może, co jest, co kwitnie i jest szczęśliwem.— *Niech potrzęsą... siarką.* Ta fraza oznacza albo zniszczenie i niepłodność od Boga zesłaną, który *wyleje jako deszcz na grzeszniki sidła: ogień i siarka,* jak mówi się w Psal. 10, 7. Albo znaczy płacz ze śmierci domowników; zwykli bowiem byli, jak niektórzy chcą, siarczyste kadzidła zmysłom nieprzyjemne, na dowód smutku w domu palić. Albo znaczy, że dom opuszczony od pierwszych mieszkańców, powinien być siarką oczyszczony i odświeżony przez mieszkańców późniéj przybyłych.
16. *Niech będzie potarte.* Hebr. *niech będzie podcięte.—Żniwo jego.* Hebr. *gałąź jego.* Odrostki, latorośle, konary; to jest: rodzina i potomstwo.
18. *Wypędzi go.* Pan, albo śmierć, albo klęska.
20. *Nade dniem jego.* Nad śmiercią, albo nad rodzajem śmierci jego.— *Ostatni.* Potomkowie.— *Pierwsze.* Współczesnych bezbożników. Wszystkich pierwszych i ostatnich zdumienie i śmierć ogarnie.
21. *Te są... przybytki.* Taki koniec czeka bezbożnika, jego rodzinę, i familią.
R. 19.—3. *Dziesięć kroć.* Często.— *Zawstydzacie mię.* Hańbą i wstydem okrywacie, i zawstydzić usiłujecie.
4. *Bo aczem (chociaż) nie wiedział.* Jeśli w czém pobłądziłem sprzeczając się, odpowiadając, i mojéj niewinności broniąc, nic was nie obraziłem; z moją szkodą i niebezpieczeństwem tego nie wiedziałem.
5. *Zelżywościami moimi.* Na mnie miotanémi, któ-

6. Saltem nunc intelligite, quia Deus non aequo judicio afflixerit me, et flagellis suis me cinxerit.
7. Ecce clamabo vim patiens, et nemo audiet: vociferabor, et non est, qui judicet.
8. Semitam meam circumsepsit, et transire non possum, et in calle meo tenebras posuit.
9. Spoliavit me gloria mea, et abstulit coronam de capite meo.
10. Destruxit me undique, et pereo, et quasi evulsae arbori abstulit spem meam.
11. Iratus est contra me furor ejus, et sic me habuit quasi hostem suum.
12. Simul venerunt latrones ejus, et fecerunt sibi viam per me, et obsederunt in gyro tabernaculum meum.
13. Fratres meos longe fecit a me, et noti mei quasi alieni recesserunt a me.
14. Dereliquerunt me propinqui mei, et qui me noverant, obliti sunt mei.
15. Inquilini domus meae, et ancillae meae sicut alienum habuerunt me, et quasi peregrinus fui in oculis eorum.
16. Servum meum vocavi, et non respondit: ore proprio deprecabar illum.
17. Halitum meum exhorruit uxor mea, et orabam filios uteri mei.
18. Stulti quoque despiciebant me, et cum ab eis recessissem, detrahebant mihi.
19. Abominati sunt me quondam consiliarii mei: et quem maxime diligebam, aversatus est me.
20. Pelli meae, consumtis carnibus, adhaesit os meum, et derelicta sunt tantummodo labia circa dentes meos.
21. Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.
22. Quare persequimini me sicut Deus, et carnibus meis saturamini?
23. Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? quis mihi det, et exarentur in libro

6. Wżdy teraz rozumieýćie, żeć mię Bóg nierównym sądem utrapił, y biczami swemi opasał mię.
7. Oto wołać będę ćierpiąc gwałt, a żaden nie usłyszy: krzyczeć będę, a niemasz ktoby sądził.
9. Drogę moię ogrodził, y przeyść nie mogę, a na śćieżce moiéy ćiemnośći położył.
9. Złupił mię z sławy moiéy, y ział koronę z głowy moiéy.
10. Popsował mię ze wszad, y ginę, a iako wyrwanemu drzewu odiął nadźieię moię.
11. Rozgniewała się na mię zapalczywość iego, y tak mię miał iako nieprzyiaćiela swego.
12. Pospołu przyszli zbóycy iego, y uczynili sobie drogę przez mię, y oblegli przybytek mój wkoło.
13. Braćia moia oddalił odemnie, a znaiomi moi iako obcy odeszli odemnie.
14. Opuśćili mię bliscy moi: a ći którzy mię znali zapamiętali mię.
15. Komornicy domu mego, y służebnice moie mieli mię iako obce, y byłem w oczach ich iako cudzy.
16. Wołałem sługi mego, a nie odpowiedział, usty własnemi praszałem go.
17. Tchem moim brzydźiła się żona moia, y modliłem się synóm żywota mego.
18. Głupi téż gardźili mną, a gdym od nich odszedł, uwłaczali mi.
19. Brzydźili się mną, niegdy poradnicy moi, y kogom nabarźiéy miłował brzydził się mną.
20. Do skóry moiéy po strawionym ćiele, przyschła kość moia: a zostały tylko wargi około zębów moich.
21. Smiłuyćie się nademną, smiłuyćie się nademną, aby wżdy wy przyiaćiele moi: boć mię ręka Pańska dotknęła.
22. Czemu mię przeszladuiećie iako Bóg, y naiadaćie się mięsa mego?
23. Ktoby mi to dał aby napisane były mowy moie, ktoby mi to dał żeby ie wyrysowano na księgach

rémi mnie obarczacie. Albo wyrzucając moję nędzę, która jest dla mnie zniewagą, jakby ona była karą za grzechy moje.
6. *Nie równym sądem.* Kary nie na równie z grzechami wymierzając, lecz inne mając przyczyny, klęski te na mnie zesłał.
7. *Oto wołać będę.* Wpada w skargi, zaczętą mowę przerywając, jak czynić zwykli ci, którzy wielką jaką boleścią są trapieni.— *Żaden nie usłyszy.* Nie wybawi.—*Sądził.* Mnie, którego przyjaciele obwiniają, swoim wyrokiem za niewinnego uznał i od nieszczęść wybawił.
8. *Drogę moję ogrodził.* Tak mnie Bóg przeszkodził drogę, że dalej postąpić nie mogę.—*Ciemności położył.* Iżbym widzieć niemógł kędy kroki obrócić. Pokazuje temi przenośniami, że zostaje w wielkich ciemnościach i trudnościach.
9. *Ze sławy mojéj.* Z bogactw, dzieci i dóbr wszelkich.—*Zdjął koronę.* Jest zwyczajne powtórzenie tego, co w pierwszym półwierszu innemi słowy wyrażono.
10. *Nadzieję.* Stanu pomyślniejszego.
12. *Zbójcy jego.* Słudzy jego, choroby, ubóstwo, śmierć synów i t. d.—*Uczynili sobie drogę przez mię.* Hebr. i LXX. *nademną*, podeptali mię.
13. *Bracią moją.* Krewnych, powinowatych.—*Znajomi moi.* Przyjaciele.
15. *Komornicy.* Którzy w domu moim mieszkali.
17. *Synom żywota mego.* LXX. mają: *synów nałożnic moich;* albowiem synowie, których z przedniejszéj żony otrzymał, upadającego domu gruzami przywaleni, zginęli.
18. *Głupi.* Bezbożni, pyszni.
19. *Poradnicy moi.* Najpoufalsi, którym tajemnice powierzałem.— *Kogom najbardziéj miłował.* Wszyscy najprzyjaźniejsi.
20. *Do skóry mojéj.* Suchoty zdaje się opisywać, t. j. gdy po wyniszczeniu soków ciała, koście do skóry od suchości przystają.— *A zostały tylko wargi.* Po zniszczeniu dziąsłów i policzków.
22. *Jako Bóg.* Jak Bóg mnie trapi klęskami, chorobami i t. d.—*Najadacie się mięsa mego.* Podobnie do owych słów Psal. 26, 2: *Przybliżają na mię szkodnicy, aby żarli ciało moje:* tak mnie trapią, że na podobieństwo dzikich źwierząt zdają się chcieć ciałem się mojém nasycić.
23. *Ktoby mi to dał.* Musi być rzeczą wielką, co zamierza powiedzieć Hiob, i co pragnie iżby na wieczną pamiątkę na marmurze zostało pisaném.

24. stylo ferreo, et plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice?
25. Scio enim, quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum.
26. Et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum meum.
27. Quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius: reposita est haec spes mea in sinu meo.
28. Quare ergo nunc dicitis: Persequamur eum, et radicem verbi inveniamus contra eum?
29. Fugite ergo a facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est: et scitote esse judicium.

24. rylcem żelaznym, y na blasze ołowianey, abo dłótem wyryto na skale?
25. Wiem bowiem iż odkupiciel móy żywie, a w dźień ostateczny powstanę z źiemie:
26. Y zaś obleczon będę w skórę moię, y w ćiele moim oglądam Boga mego.
27. Którego uyźrzeć mam ia isty, y oczy moie oglądaia, a nie inny: schowana iest ta nadźieia moia w zanadrzu moim.
28. Czemuż tedy teraz mówićie: Przeszladuymy go, a korzeń słowa naydźmy przećiwko niemu?
29. Ućiekayćie tedy od oblicza miecza, bo zemśćićiel nieprawośći iest miecz: a wiedźćie że iest sąd.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 24. *Albo dłótem wyryto na skale.* Tak mają lepsze exemplarze łacińskie, *Celte*, to jest dłótem, bo *celtes* znaczy dłóto, którem na kamieniu ryją. A tak co w innych exemplarzach jest *certe*, stało się omyłką pisarzów, jako i wiele inszych słów które teraz poprawione są. Bo ś. Hieronim tak rozumiał, że słowo żydowskie *lagd* znaczy *celte* to jest dłóto. *Paraphrasis* chaldejska ma, na wieki, bo chocia słowa tego w żydowskim niemasz, wszakże to chce rzec Job ś. aby słowa wyryte dłótem na skale, trwały na wieki.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O odpowiedzi Sofara na mowę Hiobową, w której wyraża niedowierzanie, żeby Bóg mógł karać niewinnie.

1. Respondens autem Sophar Naamathites, dixit:
2. Idcirco cogitationes meae variae succedunt sibi, et mens in diversa rapitur.
3. Doctrinam, qua me arguis, audiam, et spiritus intelligentiae meae respondebit mihi.
4. Hoc scio a principio, ex quo positus est homo super terram,
5. quod laus impiorum brevis sit, et gaudium hypocritae ad instar puncti.
6. Si ascenderit usque ad coelum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit:
7. quasi sterquilinium in fine perdetur: et qui eum viderant, dicent: Ubi est?
8. Velut somnium avolans non invenietur, transiet sicut visio nocturna.
9. Oculus, qui eum viderat, non videbit, neque ultra intuebitur eum locus suus.
10. Filii ejus atterentur egestate, et manus illius reddent ei dolorem suum.

1. Y odpowiadając Sophar Nahamatczyk, rzekł:
2. Dla tego myśli moie rozliczne następuią iedna za drugą, a myśl się rozrywa.
3. Nauki którą mię strofuiesz słuchać będę, a duch wyrozumienia mego odpowie mi.
4. To wiém od początku, odtąd iako osadzon iest człowiek na źiemi.
5. Że chwała niezbożnych krótka iest, a wesele obłudnika iako mgnienie oka.
6. Jeśli wstąpi aż do nieba pycha iego, a głowa iego tykać się będźie obłoków:
7. iako gnóy na końcu zginie, a którzy nań patrzyli, rzeką: Gdźież iest?
8. Jako sen odlatający znaleźion nie będźie, przeminie iako widzenie nocne.
9. Oko które go widźiało, nie uyźrzy: ani nań więcéy patrzyć będźie mieysce iego.
10. Synowie iego będą starći ubóstwem, a ręce iego oddadzą mu boleść iego.

24. *Dłótem.* Jest narzędzie snycerskie.
25. *Odkupiciel mój żywie.* Bóg nieśmiertelny. Oto jest, co chciał iżby zostało napisaném na marmurze, t. j. że Bóg nieśmiertelny i sprawca naszego życia, wzbudzi go do lepszego i wiecznie trwać mającego żywota.
26. *W ciele mojém oglądam Boga mego.* Chrystusa Pana oczami ciała, oczami zaś duszy Boską istność.
27. *A nie inny.* Nie inny za mnie widzieć będzie, lecz ja sam tak błogosławionym widokiem cieszyć się będę.
28. *Czemuż tedy teraz mówicie?* Dla czego mnie niewinnego, i który kiedyś tak wielkiego dobra po zmartwychwstaniu mam być uczestnikiem, nie przestajecie napastować i prześladować.—*Korzeń słowa.* Powód do potwarzania.
29. *Uciekajcie od oblicza miecza.* Lękajcie się mściwéj prawicy Bożéj. — *Wiedzcie że jest sąd.* A więc nie sądźcie, że bezkarnie wam ujdą wasze grzechy.
R. 20.—2. *Dla tego.* T. j. ponieważ powiedziałeś, że miecz mścicielem nieprawości.
3. *Nauki którą mię strofujesz.* Jakby rzekł: Nie chętnie słucham dowodów, jakie przeciwko naszemu zdaniu przywodzisz, na tyla jednak staje nam nauki, iż moglibyśmy na nie odpowiedzieć.
5. *Chwała niezbożnych.* Radość, jak mają LXX. i wesele, jak ma Ś. Chryzostom, pomyślność, i t. d.
6. *Pycha jego.* Wyniosłość, wielkość, jak przekłada Pagninus.
7. *Jako gnój... zginie.* Pogardzona zostanie jako rzecz najnikczemniejsza i najlichsza.—*Którzy nań patrzyli.* Którzy wprzódy widzieli pysznego, gdy się mu powodziło. — *Gdzież jest?* Jakim sposobem zginął, i chwała jego w niwecz się obróciła?
8. *Widzenie nocne.* To samo znaczy co sen w poprzedzającym półwierszu, jest bowiem powtórzenie zwyczajne w Pismie świętém.
9. *Miejsce jego.* Tak wyżéj w. r. 7, 10. mówi się: *Ani go daléj pozna miejsce jego.* Nie będzie więcéj zajmował miejsca swojego.
10. *Ręce jego.* Dzieła jego, jakby rzekł: będzie ukarany za złe sprawy swoje.— *Boleść.* Którą innym zadał, gwałtowność, niesprawiedliwość.

11. Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiae ejus, et cum eo in pulvere dormient.
12. Cum enim dulce fuerit in ore ejus malum, abscondet illud sub lingua sua.
13. Parcet illi, et non derelinquet illud, et celabit in gutture suo.
14. Panis ejus in utero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus.
15. Divitias, quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus.
16. Caput aspidum suget, et occidet eum lingua viperae.
17. (Non videat rivulos fluminis, torrentes mellis, et butyri.)
18. Luet, quae fecit omnia, nec tamen consumetur: juxta multitudinem adinventionum suarum, sic et sustinebit.
19. Quoniam confringens nudavit pauperes, domum rapuit, et non aedificavit eam.
20. Nec est satiatus venter ejus: et cum habuerit, quae concupierat: possidere non poterit. *(Eccles. 5, 9.)*
21. Non remansit de cibo ejus, et propterea nihil permanebit de bonis ejus.
22. Cum satiatus fuerit, arctabitur, aestuabit, et omnis dolor irruet super eum.
23. Utinam impleatur venter ejus, ut emittat in eum iram furoris sui, et pluat super illum bellum suum.
24. Fugiet arma ferrea, et irruet in arcum aereum.
25. Eductus, et egrediens de vagina sua, et fulgurans in amaritudine sua: vadent, et venient, super eum horribiles.
26. Omnes tenebrae absconditae sunt in occultis ejus: devorabit eum ignis, qui non succenditur: affligetur relictus in tabernaculo suo.

11. Kośći iego będą napełnione występków młodośći iego, y z nim w prochu spać będą.
12. Bo gdy słodka będźie złość w uśćiech iego, skryie ią pod ięzyk swóy.
13. Zfolguie iey, y nie opuśći iey, y będźie ią tail w gardle swoim.
14. Chléb iego w żywoćie iego obróći się w żółć źmiiową wewnątrz.
15. Bogactwa które pożarł zwróći, a z brzucha iego Bóg ie wyćiągnie.
16. Głowę źmiiową ssać będźie, y zabiie go ięzyk iasczórcy.
17. (Niech nie ogląda źrzódeł rzéki, strumieniów miodu y masła.)
18. Będźie karan za wszytko co dźiałał, a przećię nie zniszczeie, według mnostwa wynalazków swoich tak téż ćierpieć będźie.
19. Bo łamiąc obnażył ubogie: dóm wydarł, a nie budował go.
20. Ani się nasyćił brzuch iego: a gdy będźie miał czego żądał, otrzymać nie będźie mógł.
21. Nie zostało z iadła iego, y przeto nic nie zostanie z dóbr iego.
22. Gdy się nasyći, śćiśnion będźie, będźie się poćił, y wszelaka boleść przypadnie nań.
23. Boday się natkał brzuch iego, aby nań wypuśćił gniew zapalczywośći swéy, y dżdżył nań woynę swoię.
24. Będźie ućiekał przed bronią żelazną, a wpadnie na łuk miedźiany.
25. Wyćiągniony y wychodzący z poszew swoich, a błyskaiący się w gorzkośći swoiéy: póydą y przyidą nań straszliwi.
26. Wszytkie ćiemnośći skryte są w taynikach iego: pożrze go ogień którego niepodniécaią, będźie trapion zostawiony w przybytku swoim.

---

11. *Kości jego.* Przez całe życie występkom będzie oddany, i do niego uparcie przystaną wina i kara, które aż do grobu towarzyszyć mu będą.

12. *Bo gdy słodka będzie.* Zdanie jest, że źli od nałogu grzechowego, o którym w wierszu poprzedzającym był powiedział, nie łatwo się odciągają; albowiem gdy jego słodyczy, którą się nasycają, skosztują; żarłoków naśladują, którzy gdy słodki pokarm w ustach mają, żeby rozkoszy z jego smakowania dostąpić, nie gryzą zębami, lecz tak pozostawują dopóki zamieniwszy się w płyn sam przez się rozpłynie po podniebieniu.

14. *Chleb jego.* Lecz pokarm ten, który się zdawał najsłodszym, nareszcie pełnym goryczy wyjdzie, i jak się dodaje, zamieni się w truciznę.

16. *Głowę żmijową.* Niektórzy tłumaczą *jad żmijowy;* ten bowiem sam wyraz *rosz,* i głowę i jad oznacza, który to jad jest w głowie wężów.

17. *Niech nie ogląda.* Nie będzie widział — *Źródeł rzeki.* Obfitości rzeczy słodkich.

18. *A przecie nie zniszczeje.* Iżby wiecznie mógł być karany.— *Wynalazków swoich.* Dzieł swoich, grzechów swoich, w których zbytkował w celu nasycenia zmysłów, lub wyczerpania ubogich.

19. *Łamiąc.* Uciskając. — *Wydarł.* Rozwalił — *Nie budował.* Jest *miosis* (zmniejszenie); mniéj się bowiem mówi niż znaczy; albowiem *nie zbudował,* to samo jest co wywrócił, zniszczył.

20. *Ani się nasycił.* Nigdy bowiem chciwość się nie napełnia. — *Otrzymać nie będzie mógł.* Albowiem Bóg wyciągnie z wnętrzności jego, jak się mówi w. 15.

21. *Nie zostało z jadła jego.* Wszystko pożarł, nic nie zostawił. — *Nic nie zostanie.* W czém zgrzeszył, w tém będzie ukarany, żarłoczność jego niedostatkiem będzie pomszczona, co bowiem był pożarł, oddać będzie zmuszony.

22. *Ściśnion będzie, będzie się pocil.* Jak zwykle bywa z tymi, którzy pokarm jaki przyjęli, którego nie znosi żołądek, i ma wstręt do niego.

23. *Bodaj się natkał brzuch jego.* Jakby rzekł: Dajmy, niech napełni brzuch swój ile chce; nie jest to uczucie życzenia, lecz przyzwolenia, tudzież oznajmienia jakie nieszczęście grozi. — *Aby nań wypuścił.* Albowiem wypuści Bóg na niego, i t. d.

24. *Będzie uciekał przed bronią żelazną.* Jest sposób mówienia przysłowiowy, który się do tych stosuje, co mniejszego złego unikając, wpadają w inne większe. Mówi zaś Sofart o grzesznikach, którzy gdy usiłują uniknąć rąk ludzkich, wpadają w ręce Boże.

25. *Wyciągniony i wychodzący.* Miecz, strzała wyciągnione są z pochew i sadajka.—*Błyskający się w gorzkości swojéj.* Rzucany błyska, i gorzkością śmierci zagraża.—*Straszliwi.* Nieprzyjaciele. Niektórzy z hebrajskiego i greckiego czytają, *strachy,* lub *obrzydliwości.*

26. *Wszystkie ciemności.* Jeśli jakiego przytułku lub

27. Revelabunt coeli iniquitatem ejus, et terra consurget adversus eum.
28. Apertum erit germen domus illius, detrahetur in die furoris Dei.
29. Haec est pars hominis impii a Deo, et hereditas verborum ejus a Domino.

17. Odkryią niebiosa nieprawośći iego, a źiemia powstanie przećiw iemu.
28. Odkryty będźie wynik domu iego, śćiągniony będźie w dźień zapalczywośći Bożey.
29. Tenći iest dźiał człowieką niezbożnego od Boga, y dźiedźictwo słów iego od Pana.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O mniemanéj szczęśliwości grzeszników i o końcu ich.

2. Respondens autem Job, dixit:
2. Audite quaeso sermones meos, et agite poenitentiam.
3. Sustinete me, et ego loquar, et post mea, si videbitur, verba ridete.
4. Numquid contra hominem disputatio mea est, ut merito non debeam contristari?
5. Attendite me, et obstupescite, et superponite digitum ori vestro:
6. et ego, quando recordatus fuero, pertimesco, et concutit carnem meam tremor.
7. Quare ergo impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis? *(Jer. 12, 1. Habac. 1. 13).*
8. Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba et nepotum in conspectu eorum.
9. Domus eorum securae sunt et pacatae, et non est virga Dei super illos.
10. Bos eorum concepit, et non abortivit: vacca peperit, et non est privata foetu suo.
11. Egrediuntur, quasi greges parvuli eorum, et infantes eorum exultant lusibus.
12. Tenent tympanum et citharam, et gaudent ad sonitum organi.
13. Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt,
14. qui dixerunt Deo: Recede a nobis, et scientiam viarum tuarum nolumus.
15. Quis est Omnipotens, ut serviamus ei? et quid nobis prodest, si oraverimus illum? *(Mal. 3, 14).*

1. A odpowiadaiąc Job, rzékł:
2. Słuchayćie proszę mów moich, a czyńćie pokutę.
3. Znośćie mię, a ia mówić będę, a po moich słowach, będźieli się zdało, śmieyćie się.
4. Izali przećiwko człowiekowi iest gadanie moie, abych się słusznie smućić niemiał?
5. Patrzćie na mię, y zdumieyćie się, a włóżćie palec na usta wasze:
6. y ia gdy wspomnię lękam się, a wstrząsa drżenie ćiało moie.
7. Przecżże tedy niepobożni żywią, podnieśieni są, y zmocnieni bogactwy?
8. Naśienie ich trwa przed nimi, bliskich gromada, y wnuków przed ich oczyma.
9. Domy ich przespieczne są y spokoyne, y niémasz rózgi Bożéy nad nimi.
10. Krowa ich poczęła a nie poroniła: iałowica się ośieliła, a płodu swego nie stradała.
11. Wychodzą dźiatki ich iako trzody, a maluczkie ich igraiąc skaczą.
12. Trzymaią bęben y arfę, y weselą się, przy głośie muzyki.
13. Prowadzą w dobrach dni swoie, a we mgnieniu oka do piekła zstępuią,
14. którzy mówili Bogu: Idź precz od nas, y wiadomośći dróg twoich nie chcemy.
15. Któż iest wszechmogący, żebyśmy mu służyli? a co nam pomoże choćbyśmy się mu modlili?

schronienia szukać będzie, zawsze jednak mu wszystkie strachy towarzyszyć będą.—*Ogień, którego nie podniecają.* Bo też nigdy nie gaśnie, jakim jest ogień piekielny. Sanchez rozumie o ogniu miotanym z nieba.—*Zostawiony w przybytku swoim.* Syn lub wnuk po bezbożnym ojcu zostawiony. Albo sens jest taki: Wrzucony do miejsca kary, i w niém opuszczony od Boga.

27. *Odkryją.* Uzbroi się stworzenie przeciwko bezbożnemu, i jego nieprawość swojém świadectwem wyda.

28. *Wynik domu jego.* Na nieszczęście wystawione jego potomstwo.—*Ściągniony będzie.* Usunięty będzie, zostanie zatracony.

29. *Dział człowieka.* To, czego bezbożny od Boga lękać się może i powinien.—*I dziedzictwo.* Jest zwyczajne powtórzenie poprzedzającego półwiersza.—*Słów.* Spraw.

R. 21.—2. *Czyńcie pokutę.* Odmieńcie sposób myślenia, żałujcie i wstydźcie się przeszłych grzechów.

3. *Znoście mię.* Czekajcie, cierpliwie słuchajcie.

4. *Izali przeciwko człowiekowi.* Znaczy: słusznie żądam, żebyście natężyli uwagę, gdyż o rzecz wielką tu idzie, jako to: o opatrzności Boskiéj, o karach bezbożników, o cierpieniu pobożnych; nie z człowiekiem rozprawiam, lecz z Bogiem, to jest, nie chodzi mi o obrazę lub nieprzyjaźń ludzką, którą małobym ważył, lecz o obrazę Boga, któréj gdybym się dopuścił, słuszniebym się smucił i dręczył.—*Abych się słusznie smucić niemiał?* Właściwie z hebrajskiego, *czemu się nieukróci, nieścieśni duch mój?*

6. *I ja gdy wspomnę.* To co mam powiedzieć.—*Lękam się.* Trwożę się i zdumiewam.

7. *Przecżże tedy niepobożni żywią.* Jeśli, jak wy utrzymujecie, nieszczęścia tego życia spadają za karę zbrodni.

8. *Nasienie ich.* Potomstwo ich.—*Trwa.* Żyją i pomyślności doznają.

9. *Rózgi Bożéj.* Karania Boskiego.

11. *Wychodzą.* Dziatki ich i młodzieńcy igraią i weselą się koło domów, zdrowe, rzeźwe i wesołe.

13. *We mgnieniu oka do piekła zstępują.* LXX. *w odpocznienie;* jakby mówił: Prędko bez boleści życie to kończą wprzódy nim poznają, co to jest choroba i niebespieczeństwo utraty życia.—*Piekło.* W tém miejscu literalnie *grób* oznacza.

14. *Którzy mówili Bogu.* Jest to dalsze i obszerniejsze opisanie bezbożnych.—*Idź precz od nas.* Starają się bowiem bezbożni usunąć z myśli wszelkie zbawienne rozmyślanie, wszelkie obcowanie z Bogiem, jakby wstręt mając do obecności Boskiéj.—*Wiadomości dróg twoich.* Nie chcą bowiem doświadczać, jaka jest droga prawa Bożego.

16. Verumtamen, quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longe sit a me.
17. Quoties lucerna impiorum extinguetur, et superveniet eis inundatio, et dolores dividet furoris sui?
18. Erunt sicut paleae ante faciem venti, et sicut favilla, quam turbo dispergit.
19. Deus servabit filiis illius dolorem patris, et cum reddiderit, tunc sciet.
20. Videbunt oculi ejus interfectionem suam, et de furore Omnipotentis bibet.
21. Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? et si numerus mensium ejus dimidietur?
22. Numquid Deum docebit quispiam scientiam, qui excelsos judicat?
23. Iste moritur robustus et sanus, dives et felix.
24. Viscera ejus plena sunt adipe, et medullis ossa illius irrigantur:
25. alius vero moritur in amaritudine animae absque ullis opibus:
26. et tamen simul in pulvere dormient et vermes operient eos.
27. Certe novi cogitationes vestras, et sententias contra me iniquas.
28. Dicitis enim: Ubi est domus principis? et ubi tabernacula impiorum?
29. Interrogate quemlibet de viatoribus, et haec eadem illum intelligere cognoscetis.
30. Quia in diem perditionis servatur malus, et ad diem furoris ducetur.

16. Wszakże iż nie są w ręce ich dobra ich, rada niezbożnych niechay będźie daleko odemnie.
17. Ilekroć świeca niezbożników zgaśnie, y przydźie na nie powódź, y rozdźieli boleśći zapalczywośći swoiey.
18. Będą iako plewy przed wiatrem, y iako pérz który wicher rozwiewa.
19. Zachowa synóm iego boleść oycowską: a gdy odda, tedy pozna.
20. Uyźrzą oczy iego zabićie swe, a z zapalczywośći wszechmogącego pić będźie.
21. Bo co do niego należy o domie iego po nim? choćby liczba mieśiąców iego była na poły ukrócona?
22. Aza Boga będźie kto uczył rozumu, który wysokie sądźi?
23. Ten umiéra duży y zdrowy, bogaty y szczęśliwy.
24. Wnętrzności iego są pełne sadła, a kośći iego napiły się szpiku:
25. a drugi umiéra w gorzkośći dusze bez żadney maiętnośći:
26. a przedśię pospołu w prochu spać będą, a robacy okryią ie.
27. Zaiste wiém myśli wasze, y wyroki nieprawe przećiwko mnie.
28. Bo mówićie: Gdźie iest dom książęcy, a gdźie przybytki niezbożnych ludźi.
29. Zapytayćie kogóżkolwiek z podróżnych, a doznaćie że on też to rozumie.
30. Iż na dźień zatracenia chowaią złego, a na dźień zapalczywośći wiedźion będźie.

16. *Nie są w ręce ich dobra ich.* Ponieważ rzeczywiście ani pomyślność ich jest wieczna, ani od ich woli zależy.—*Rada.* Sposób postępowania, podług którego sobą i pobudkami swemi kierują.
17. *Ilekroć świeca niezbożników zgaśnie.* Odpowiadać tu zdaje się na zapytanie położone w. 7, *przecz że tedy niepobożni żywią, i t. d.?* Odpowiada bowiem, że krótkość dozwolonéj szczęśliwości kończy się wieczną zagubą, jakby mówił: jak często i łatwo widzimy jak szczęśliwość bezbożnych przecina śmierć nieszczęsna i godna wszelkiego opłakania!—*Powodź.* Nieszczęść.—*Rozdzieli.* Bóg, wymierzając karę każdemu według jego zasług.
19. *Zachowa synom jego boleść ojcowską.* Troski bowiem rodziców na synów spadają, i synowie wiele cierpią za zbrodnie ojców. Tak za grzechy Salomona synowie jego i wnuki postradali większą część królestwa Izraelskiego.—*Gdy odda.* Gdy Bóg zasłużoném karaniem grzeszników dotyka, synom naprzykład bezbożnego, niewczesną śmierć posyłając za życia ojca.—*Tedy pozna.* Wtedy grzesznik zrozumie ciężkość zbrodni i że opatrzność Boska rzeczy ludzkich niezaniedbywa.
20. *Zabicie.* Zagubę rodziny swojéj.—*Z zapalczywości wszechmogącego pić będzie.* Z kielicha, owszem z potoku gniewu Bożego.
21. *Bo co do niego należy.* Znaczy: Bóg ciężko też karze niekiedy w tém życiu grzeszników, zsyłając śmierć na ich dzieci i t. d., albowiem jeśliby po zejściu ze świata rodziców, nieszczęścia na dzieci ich spadły, niedoznaliby wówczas żadnych z tego powodu udręczeń, gdyż przyrodzonym porządkiem przyszłego stanu swojéj familii znać nie mogą.—*Choćby liczba miesiąców jego była na poły ukrócona.* Jeśliby Bóg czas życia synów jego o połowę skrócił.
22. *Rozumu.* Umiejętności jaką ma świat rządzić, występnych w tém i w przyszłém życiu karać.—*Wysokie sądzi.* Możnych i mądrych.
23. *Duży i zdrowy.* Dobrego zdrowia przez całe życie używający.
25. *W gorzkości dusze.* Licznemi cierpieniami trapiony.
26. *W prochu spać będą.* Leżeć będą w grobie. Z czterech tych powiedzianych wierszy, zdaje się Job chciał wyprowadzić wniosek o nieprawdziwości zdania przyjaciół, którzy mniemali, że utrapienia dotykające ludzi w tém życiu koniecznym są dowodem występnego ich życia.
27. *Wiem myśli wasze.* Postrzegam, iż się niezgadzacie na to, com powiedział.—*I wyroki nieprawe przeciwko mnie.* Widzę, że wy źle o mnie myślicie i w zdaniu waszém uparci jesteście, i co ogólnie przeciw bezbożnym wyrzekacie, o mnie to mówicie.
28. *Książęcy.* Bezbożnego, jakby mówił Joba.
29. *Zapytajcie kogożkolwiek z podróżnych.* Przez podróżnych ci zdają się tu rozumieć, którzy wiele krajów zwiedzili i wiele doświadczenia w podróżach nabyli; tak Watabl., Eugubinus, Klarius, Dyoniziusz, Kajetanus, Fitelman, jakby mówił: pytajcie mądrych, a oni dadzą wam poznać prawdę tego co mówię. Inni pod nazwą podróżnych rozumieją pospolitego jakiegobądź człowieka, jakby rzekł: Rzecz to jest najwidoczniejsza i najpewniejsza. Czyli jak po prostu mówimy: pytaj się pierwszego kogokolwiek spotkasz. Tak Filip w Katenie, a z późniejszych Sanchez.
30. *Iż na dzień zatracenia.* Chociaż bezbożny zdaje się opływać w pomyślność, jednakże w swoim czasie czeka nań kara wieczna.—*Wiedzion.* Zasłużoną karą ma być potępiony.

31. Quis arguet coram eo viam ejus? et quae fecit, quis reddet illi?
32. Ipse ad sepulcra ducetur, et in congerie mortuorum vigilabit.
33. Dulcis fuit glareis Cocyti, et post se omnem hominem trahet, et ante se innumerabiles.
34. Quomodo igitur consolamini me frustra, cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?

31. Któż będźie strofował przed nim drogę iego? a co czynił, kto mu odda?
32. On do grobów wiedźion będźie, a w gromadźie umarłych czuć będźie.
33. Słodki był piaskowi Cocytu, a za sobą wszelkiego człowieka pociągnie, a przed sobą niezliczone.
34. Jakóż tedy cieszyćie mię próżno, gdyż wasza odpowiedź pokazała się bydź przećiwna prawdźie.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 21. w. 33. *Słodki był piaskowi Cocytu. Cocytus*, rzeka jest w Arkadyi, wychodzi z rzeki Styx rzeczonéj, od poetów nazwana rzeka piekielna, iż w nię ciała umarłych rzucano aby je trawiła. Kładzie tu *vulgatus, speciem pro genere:* bo w żydowskim jest, *Nakal*, potok, i rozumie się miejsce grobów, które pospolicie bywało nad rzekami. A tak to chce rzec: Miło mu być w grobie, iż tam nic złego nieuczuje.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O przypisywaniu złych postępków Hiobowi przez Elifaza.

1. Respondens autem Eliphaz Themanites dixit:
2. Numquid Deo potest comparari homo, etiam cum perfectae fuerit scientiae?
3. Quid prodest Deo, si justus fueris? aut quid ei confers, si immaculata fuerit via tua?
4. Numquid timens arguet te, et veniet tecum in judicium,
5. et non propter malitiam tuam plurimam, et infinitas iniquitates tuas?
6. Abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine causa, et nudos spoliasti vestibus.
7. Aquam lasso non dedisti, et esurienti subtraxisti panem.
8. In fortitudine brachii tui possidebas terram, et potentissimus obtinebas eam.
9. Viduas dimisisti vacuas, et lacertos pupillorum comminuisti.
10. Propterea circumdatus es laqueis, et conturbat te formido subita.
11. Et putabas te tenebras non visurum, et impetu aquarum inundantium non oppressum iri?

1. A odpowiadaiąc Eliphas Themanitczyk, rzékł:
2. Izali człowiek może bydź przyrównan Bogu, choćby był nauki doskonałéy?
3. Co za pożytek Bogu ieśli sprawiedliwym będźiesz? abo co mu daiesz ieśli będźie niepokalana droga twoia?
4. Aza boiąc się strofować ćię będźie, y przyidźie z tobą na sąd?
5. A nie dla złośći twoiéy wielkiéy, y nieskończonych nieprawośći twoich?
6. Wziąłeś bowiem zastawę braćiéy twéy bez przyczyny, a nagie odźierałeś z odźienia.
7. Nie podałeś wody spracowanemu, a głodnemu odéymowałeś chléb.
8. W mocy ramienia twego dźierżałeś źiemię, a mocnieyszym będąc otrzymowałeś ią.
9. Wdowy puśćiłeś próżne, a ramiona śierot podrzuzgotałeś.
10. Przetoż ogarniony iesteś śidłami, y trwoży ćię strach nagły.
11. Y mniemałeś żeś nie miał oglądać ćiemnośći, ani ućiśnion bydź gwałtem wód wzbieraiących.

31. *Przed nim.* Za życia jego.— *Drogę jego.* Skażone obyczaje jego.—*Kto mu odda.* Któż odważy się albo będzie mógł karać, gdy jest bogaty i możny?

32. *Do grobów wiedzion będzie.* Wielkim otoczony orszakiem krewnych, przyjaciół i klientów.—*W gromadzie umarłych czuć będzie.* We wspaniałym grobie będzie złożony, odznaczony pochwalnym napisem, postawią mu z marmuru lub złota pomnik, który ledwie że nie będzie żył i oddychał; i to wszystko pamięci jego zaginąć nie dozwoli, i zawsze go jakby żyjącego i czującego ukazywać będzie. Albo znaczy: między umarłymi żyć będzie w piekle.

33. *Słodki był piaskowi Cocytu.* Łono podziemne piekieł niewstrętnie ich przyjmuje, jako godnych swojego objęcia. W hebrajskim jest: *Słodkiemi mu są darnie doliny.* Groby bywały zwykle w dolinach. Tam pochowany w cichym spokoju spoczywa.—*Za sobą.* Zdaje się jest tu mowa o przepychu pogrzebowym, gdzie przed i po za wozem pogrzebowym liczny ciągnie orszak. Albo myśl ta: wszyscy swoim porządkiem za nim pójdą.

R. 22.—3. *Co za pożytek Bogu.* Nie przynosi to Bogu żadnego pożytku ani wesela, jeśli ty będąc sprawiedliwym, dręczony będziesz nieszczęściami.

4. *Aza bojąc się.* Jeżeli cię trapi, to nie dla tego żeby ztąd spodziewał się jakieś dla siebie korzyści, lub się obawiał przykrości. Cała więc tego przyczyna wynika z jego sprawiedliwości i z twoich grzechów.

6. *Wziąłeś bowiem zastawę.* Uciskając biednych, i wymagając od nich tego, czego dopełnić nie byli w możności.—*Nagie.* Ubogich, biednych.

7. *Wody.* Ani napoju, ani pokarmu nie dałeś biednym.

8. *W mocy.* Po tyrańsku rządziłeś. *Mocniejszym będąc.* Srogim, a względem podwładnych uciążliwym i niesprawiedliwym.

9. *Próżne.* Odartych ze wszystkich środków do utrzymania życia. — *Ramiona.* Odjąłeś wszystkie dostatki, wszystkie środki do życia.

10. *Ogarniony jesteś sidłami.* Żadnéj nie znajdziesz ucieczki od nieszczęść, które na ciebie spadają.— *Trwoży cię strach.* Jakkolwiek to jest przykre co cierpisz, jednak bardziéj jeszcze się trwożysz oczekiwaniem straszniejszych rzeczy.

11. *I mniemałeś.* Lubo niegodnie postępowałeś, mniemałeś jednak że wszystko ci pójdzie dobrze, ani lękałeś się wiszącéj nad tobą mściwéj ręki Boga.

12. An non cogitas, quod Deus excelsior coelo sit, et super stellarum verticem sublimetur?
13. Et dicis: Quid enim novit Deus? et quasi per caliginem judicat.
14. Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines coeli perambulat.
15. Numquid semitam saeculorum custodire cupis, quam calcaverunt viri iniqui?
16. Qui sublati sunt ante tempus suum, et fluvius subvertit fundamentum eorum,
17. qui dicebant Deo: Recede a nobis: et quasi nihil posset facere Omnipotens, aestimabant eum:
18. cum ille implesset domos eorum bonis, quorum sententia procul sit a me.
19. Videbunt justi, et laetabuntur, et innocens subsannabit eos. *(Psal. 106, 42.)*
20. Nonne succisa est erectio eorum, et reliquias eorum devoravit ignis?
21. Acquiesce igitur ei, et habeto pacem: et per haec habebis fructus optimos.
22. Suscipe ex ore illius legem, et pone sermones ejus in corde tuo.
23. Si reversus fueris ad Omnipotentem, aedificaberis, et longe facies iniquitatem a tabernaculo tuo.
24. Dabit pro terra silicem, et pro silice torrentes aureos:
25. eritque Omnipotens contra hostes tuos, et argentum coacervabitur tibi.
26. Tunc super Omnipotentem deliciis affiues, et elevabis ad Deum faciem tuam.
27. Rogabis eum, et exaudiet te, et vota tua reddes.
28. Decernes rem, et veniet tibi, et in viis tuis splendebit lumen.
29. Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria: et qui inclinaverit oculos, ipse salvabitur. *(Prov. 29, 23.)*
30. Salvabitur innocens, salvabitur autem in munditia manuum suarum.

12. Aza nie myślisz iż Bóg wyższy iest niż niebo, y nad wierzch gwiazd wywyższa się?
13. Y mówisz: A cóż Bóg wie? y iakoby przez mgłę sądźi.
14. Obłoki taynikiem iego, ani się rzeczam naszym przypatruie, a około zawias niebieskich przechodzi się.
15. Izali ścieżki wieków chcesz strzédz, którą deptali mężowie złościwi?
16. Którzy są zniesieni przed swym czasem, a rzéka grunty ich wywróćiła:
17. Którzy mówili Bogu: Idź precz od nas: a iakoby nie mógł nic uczynić Wszechmogący ważyli go:
18. gdyż on był napełnił domy ich dobrami: których zdanie daleko niech będźie odemnie.
19. Uyźrzą sprawiedliwi, y weselić się będą, a niewinny będźie im urągał.
20. Aza niepodćięte iest podnieśienie ich, a ostatki ich ogień pożarł?
21. Zezwol mu tedy y miéy pokóy, a przez to będziesz miał pożytki nalepsze.
22. Przyimi z ust iego zakon, a połóż mowy iego w sercu twoim.
23. Jeśli się nawróćisz do Wszechmocnego, zbudowan będźiesz, y oddalisz nieprawość od przybytku twego.
24. Da za źiemię krzemień, a za krzemień strumienie złote:
25. y będźie Wszechmogący przećiwko nieprzyiaćiołóm twoim, y śrébra nagromadza tobie.
26. Tedy w Wszechmocnym roskoszami opływać będźiesz, y podniesiesz ku Bogu oblicze twoie.
27. Będźiesz go prośił, y wysłucha ćię, y śluby twoie oddasz.
28. Postanowisz rzecz y stanie się tobie, a po drogach twoich będźie świécić świątłość.
29. Bo kto się poniży, będźie w sławie: a kto spuśći oczy, ten zbawion będźie.
30. Niewinny zbawion będźie, a zbawion będźie w czystości rąk swoich.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 22. w. 2. *Izali człowiek może być przyrównan Bogu* Słowa żydowskie rozmaicie tu inszy tłómaczą, a to dla tego, iż też słowa żydowskie wątpliwe są i różne rzeczy znaczą, łaciński tłómacz rzecz, którą żydowskie słowa znaczyć mogą, jaśnie i do wyrozumienia wyłożył. Także też i na inszych miejscach rozumiéj, gdy się na krajach co inaczéj kładzie.

12. *Bóg wyższy jest niż niebo.* I wewnątrz nieba się trzyma, a rzeczom ludzkim się nie przypatruje i o nie się nie troszczy.
13. *Jakoby przez mgłę sądzi.* Nie poznając jaśnie i dokładnie grzechów ludzkich.
14. *Około zawias niebieskich.* Krąży zawsze około nieba, a niezajmuje się tém, co się dzieje na ziemi.
15. *Scieżki wieków.* Dawnych bezbożników zasady i obyczaje.
16. *Rzeka.* Wody potoku.
17. *Idź precz od nas.* Patrz wyżéj r. 21, w. 14.
19. *Ujrzą.* Ukaranie bezbożnych, o czém niżéj.
20. *Podniesienie ich.* Pychę ich, czyli to dla czego się chełpiąc wynosili.— *Ostatki ich.* Dzieci, bogactwa, pamięć ich.—*Ogień.* Gniewu Bożego.
21. *Zezwol mu.* Bogu. — *Miéj pokój.* Będziesz miał pokój.
22. *Zakon.* Któremu się poddasz i posłusznym będziesz.
23. *Nawrócisz się.* Przez pokutę za grzechy. — *Zbudowan będziesz.* Wszystko ci pójdzie pomyślnie. — *Nieprawość.* I wina i kara winy.
24. *Za ziemię krzemień.* Na którym fundament domu twego mocnobyś oparł, albo z którego dom twój zbudujesz. Lub też jest przysłowiowy sposob wyrażenia oznaczający moc w miejsce słabości. — *Za krzemień strumienie złota.* Tam gdzie wydobędziesz krzemień, ukażą się ci żyły złota, strumienie, potoki złota.
27. *Śluby twoje oddasz.* Gdy otrzymasz to czegoś był żądał ślub czyniąc.
28. *Postanowisz rzecz.* Czego zażądasz. — *Po drogach twoich świecić będzie światłość.* Łaska Boża towarzyszyć będzie czynom twoim, kierując tobą i twemi sprawami
29. *Kto spuści oczy.* Co jest oznaką mało o sobie rozumiejących i szanujących starszych od siebie.
30. *Rąk swoich.* Uczynków swoich.

CAPUT XXIII.

1. Respondens autem Job, ait:

2. Nunc quoque in amaritudine est sermo meus, et manus plagae meae aggravata est super gemitum meum.

3. Quis mihi tribuat, ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus?

4. Ponam coram eo judicium, et os meum replebo increpationibus,

5. ut sciam verba, quae mihi respondeat, et intelligam, quid loquatur mihi.

6. Nolo, multa fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suae mole me premat.

7. Proponat aequitatem contra me, et perveniat ad victoriam judicium meum.

8. Si ad orientem iero, non apparet: si ad occidentem, non intelligam eum.

9. Si ad sinistram, quid agam? non apprehendam eum: si me vertam ad dexteram, non videbo illum.

10. Ipse vero scit viam meam, et probavit me quasi aurum, quod per ignem transit:

11. vestigia ejus secutus est pes meus, viam ejus custodivi, et non declinavi ex ea.

12. A mandatis labiorum ejus non recessi, et in sinu meo abscondi verba oris ejus.

13. Ipse enim solus est, et nemo avertere potest cogitationem ejus: et anima ejus, quodcumque voluit, hoc fecit.

14. Cum expleverit in me voluntatem suam, et alia multa similia praesto sunt ei.

15. Et idcirco a facie ejus turbatus sum, et considerans eum, timore sollicitor.

16. Deus mollivit cor meum, et Omnipotens conturbavit me.

17. Non enim perii propter imminentes tenebras, nec faciem meam operuit caligo.

ROZDZIAŁ 23.

O usprawiedliwianiu się Hioba z niesłusznych zarzutów.

1. A odpowiadaiąc Job, rzekł:

2. Teraz też w gorzkości iest mowa moia, y ręka karania mego ociężała nad wzdychanie moie.

3. Ktoby mi dał abych poznał y nalazł go y przyszedł aż do stolice iego?

4. Przełożę przed nim sąd, a usta moie napełnię łaianiem,

5. abych się dowiedział słów któreby mi odpowiedział y wyrozumiał co mi będźie mówił.

6. Niechcę aby się zemną spierał wielką mocą, ani żeby mię przytłoczył ciężkością wielkości swéy.

7. Niech przełoży sprawiedliwość przećiwko mnie, a sąd móy niech dóydźie do zwyćięstwa.

8. Póydęli na wschód słońca, nie widać go: ieśli na zachód, nie zrozumiem go.

9. Jeśli w lewo, cóż uczynię? nie uchwycę go: ieśli się obrócę w prawo, nie uyźrzę go.

10. A on lepak wie drogę moię, y doświadczył mię iako złota, które przez ogień przechodźi.

11. Za szladem iego szła noga moia, strzegłem drogi iego, y nie zstępowałem z niéy.

12. Od przykazania ust iego nie odstępowałem, a w zanadrzu moim skryłem słowa ust iego.

13. Sam on bowiem iest, a żaden nie może odwróćić myśli iego: a dusza iego czegokolwiek chćiała, to czynił.

14. Gdy wypełni nademną wolą swoię, y wiele inuych rzeczy takowych ma pogotowiu.

15. Y dla tegom zatrwożon iest od oblicza iego, a patrząc nań iestem zięty bojaźnią.

16. Bóg zmiękczył serce moie, a Wszechmogący zatrwożył mną.

17. Bom nie zginał dla nadchodzących ciemności, ani zakrył mrok oblicza mego.

R. 23.—2. *Ręka karania mego. Ręka karania jest moc uderzenia* mówi D. Grzeg. W hebrajskim tylko *ręka moja*, ale przez Metonymię bierze się ręka za skutek, to jest za ranę i klęskę, które ręka Boska zsyła.—*Nad wzdychanie moje.* Cięższa i gwałtowniejsza niż wzdychanie moje.

3. *Go.* Boga.

4. *Położę...sąd.* Wyłożę sprawę moją.—*Łajaniem.* Albo oznacza dowody przeciwko potwarcom; albo narzekanie duszy bolejącej wprawdzie, lecz razem i miłującéj, jakie jest u Jeremiasza 12, 1: *Sprawiedliwyś ty wprawdzie Panie, gdybym się z tobą spierał: a wszakoż sprawiedliwości będę do ciebie mówił.*

5. *Abych się dowiedział.* Abym wiedział co miał na celu, gdy mnie tak długiém i ciężkiém trapił nieszczęściem.

6. *Niechcę.* Niechciałbym.—*Wielką mocą.* Nie z Boską potęgą chciałbym mieć do czynienia, ale z jego sprawiedliwością i słusznością.

7. *Sąd mój.* Sprawa moja.

8. *Pójdęli na wschód słońca.* Powiedział był Job w. 3: *Ktoby mi dał abych poznał i nalazł go?* Wnet zaś żądanie swoje potępia niewiedząc, w jakiéj stronie świata ma szukać Boga, który jest niewidzialnym. Mówi ludzkim sposobem; inaczéj bowiem wiedziałby, że Bóg jest niezmierzony i na każdém miejscu obecny.

9. *W lewo.* Na północ. Starożytni modlili się zazwyczaj obróceni na wschód, wtenczas mieli północ na lewo a południe na prawo. Ztąd te dwie strony nieba były nazywane imieniem lewéj i prawéj.

10. *On lepak.* On zaś: *Wie drogę moję.* Ja znaleść Boga nie mogę; przeciwnie Bóg nie tylko mię znaleść może, ale ma też w mocy swojéj, dla tego może mię doświadczać w piecu utrapień, co też uczynił.

11. *Za śladem jego szła noga moja.* Powiedział był w 7 w., że gotów jest wejść w sąd z Bogiem; tu tłumaczy na jakiéj zasadzie opiera swą nadzieję zwycięztwa, to jest. że cnotę pełnił, prawu Boskiemu był uległy i t. d.

13. *Sam on bowiem jest.* To jest Wszechmocny któremu wszyscy winni ulegać. — *Odwrócić . . myśli jego.* Przeszkodzić, ażeby swych chęci nie przyprowadził do skutku.—*Dusza jego.* On sam.

14. *Gdy wypełni.* Bóg jest Wszechmocnym i nikt mu się sprzeciwiać nie może, i przeto jeśliby chciał, mógłby pomnożyć moje utrapienia.

15. *I dla tegom.* I dla tego słusznie się obawiam jego potęgi.

16. *Zmiękczył.* To jest bojaźnią, w skutek któréj serce jakby się roztapia i rozpływa.

17. *Bom nie zginął.* Nie stałem się nie czułym, cho-

CAPUT XXIV.

O nieprawościach ludzkich, i zatraceniu niezbożników.

1. Ab Omnipotente non sunt abscondita tempora: qui autem noverunt eum, ignorant dies illius.
2. Alii terminos transtulerunt, diripuerunt greges, et paverunt eos.
3. Asinum pupillorum abegerunt, et abstulerunt pro pignore bovem viduae.
4. Subverterunt pauperum viam, et oppresserunt pariter mansuetos terrae.
5. Alii, quasi onagri, in deserto egrediuntur ad opus suum: vigilantes ad praedam, praeparant panem liberis.
6. Agrum non suum demetunt, et vineam ejus, quem vi oppresserint, vindemiant.
7. Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore,
8. quos imbres montium rigant: et non habentes velamen, amplexantur lapides.
9. Vim fecerunt, depraedantes pupillos, et vulgum pauperem spoliaverunt.
10. Nudis et incedentibus absque vestitu, et esurientibus tulerunt spicas.
11. Inter acervos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt.
12. De civitatibus fecerunt viros gemere: et anima vulneratorum clamavit, et Deus inultum abire non patitur.
13. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias ejus, nec reversi sunt per semitas ejus.
14. Mane primo consurgit homicida, interficit egenum et pauperem: per noctem vero erit quasi fur.
15. Oculus adulteri observat caliginem, dicens: Non me videbit oculus: et operiet vultum suum.

ROZDZIAŁ 24.

1. Od Wszechmocnego nie są zakryte czasy: a którzy go znaią nie wiedzą dni iego.
2. Jedni granice przenieśli, rozebrali trzody y paśli ie.
3. Osła śierot zagnali, y wźięli w zastawie wołu wdowy.
4. Wywróćili drogę ubogich, y ućisnęli spółem ćiche źiemie.
5. Drudzy iako dźicy osłowie na puszczy wychodzą na dźieło swoie: czuiąc na łup, gotuią chléb dźiećiam.
6. Rolą nie swoię pożynaią: a winnicę tego którego gwałtem ućisnęli obieraią.
7. Ludźie nagie wypuszczaią, wźiąwszy szaty, którzy nie maią odźieży na źimnie:
8. których dźdże górne polewaią: a niemaiąc okryćia obłapiaią kamienie.
9. Gwałt uczynili odźieraiąc sieroty, a ubogie pospólstwo złupili.
10. Nagim y bez odźienia chodzącym, y łaknącym wźięli kłosy.
11. Między kopami ich południowali, którzy wytłoczywszy prasy pragną.
12. Męże z miast do płaczu przywiedli, y dusza zranionych krzyczała, a Bóg nie puśći bez karania.
13. Oni byli przećiwni świątłośći, nie wiedźieli dróg iéy, ani się wróćili śćieżkami iéy.
14. Co naraniéy wstawa mężobóyca, zabiia nędznego y ubogiego: a w nocy będźie iako złodźiéy.
15. Oko cudzołożnika strzeże ćiemnośći, mówiąc: Nie uyźrzy mię oko: y zakryie oblicze swoie.

---

ciaż doświadczyłem wielu nieszczęść. *Dla nadchodzących ciemności.* W hebrajskim jest: *Od oblicza ciemności*, to jest klęsk i nieszczęść, w których pogrążony jestem.—*Zakrył mrok.* Ażebym nie widział, jak wielkie trapią mię nieszczęścia.

R. 24.—1. *Czasy.* To jest te rzeczy które się w czasie dzieją, które ludzie dokonywają. Zna bowiem pory czasu najwłaściwsze do karania za grzechy. — *Którzy go znają.* Przyjaciele jego i ludzie jemu oddani nie mają tak poufałéj z nim zażyłości, żeby mogli zrozumieć rady jego w rządzeniu sprawami ludzkiemi.—*Dni jego.* Czasu, w którym grzechy powinny być karane.

2. *Granice przenieśli.* Sąsiadów niesprawiedliwie odsunąwszy i zagarnąwszy ich własność.—*Paśli je.* Jakby własne.

4. *Wywrócili drogę ubogich.* Nieprzyjaźni byli ubogim niepokojąc ich, trapiąc i przeszkadzając im w ich interesach. *Ciche.* Pokornych, wzgardzonych.

5. *Jako dzicy osłowie.* Niezachowujący praw, samowolni i dla drugich szkodliwi. — *Wychodzą na dzieło swoje.* Do odzierania i napadania na innych, czyniąc to jakby z urzędu i rzemiosła swego. —*Gotują chleb dzieciom.* Ze szkodą i krzywdą drugich.

8. *Dżdże górne.* LXX mają: *Od wilgoci kroplami padającéj z góry;* jaka rzeczywiście spada w jaskiniach górnych, w których się ukrywają.—*Obłapiają kamienie.* Nie mając nic czemby się mogli okryć przed ulewą, wstępują do lochów i jaskiń wykutych w skale, albo do kamieni się przytulają i pod niemi kryją.

10. *Nagim i bez odzienia chodzącym.* W hebr. i grec. jest, *nagiego zmusili chodzić bez odzienia.* — *Kłosy.* Które na zżętych polach tu i ówdzie zbierali.

11. *Południowali.* Lecz którzy to południowali? Dwojakie może bydź tłumaczenie: jedno, że ubodzy którzy wytłoczywszy prasy (jak zwykle bywa u rolników) mają pragnienie, południowali, to jest w południe, w największy upał przymuszani byli młócić zboże bogatych, lub inne roboty wykonywać. Drugie, że bogaci u ubogich niesłusznie południowali między kopami zboża biednych, z cudzego nasycając się i nie pracując.

12. *Męże z miast.* Tylko co powiedział był jako niesprawiedliwie postępują możni z rolnikami, teraz mówi o sposobie ich postępowania w miastach.—*Dusza zranionych.* Zranieni.

13. *Przeciwni światłości*, Niechcą bowiem przyjąć światła prawa Boskiego.—*Nie wiedzieli dróg jéj.* Nie są doświadczeni, na drogę światłości téj nie weszli, nietylko z niéj się nie radowali, ale jeszcze nią wzgardzili.

14. *Co najraniéj.* Najpierwszém bowiem i najgłówniejszém ich jest zatrudnieniem zabijać, czatować na zgubę i t. d.—*Będzie jako złodziéj.* Będzie kradł. Albowiem wyraz *jako* nieoznacza tu podobieństwa, ale własność.

15. *Oko cudzołożnika.* Na cudze bowiem małżeństwa czyha.—*Strzeże ciemności.* Nocnéj ciemności, żeby się mógł ukryć.—*Zakryje oblicze swoje.* Żeby nie był poznanym.

16. Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi, et ignoraverunt lucem.
17. Si subito apparuerit aurora, arbitrantur umbram mortis: et sic in tenebris, quasi in luce ambulant.
18. Levis est super faciem aquae: maledicta sit pars ejus in terra, nec ambulet per viam vinearum.
19. Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, et usque ad inferos peccatum illius.
20. Obliviscatur ejus misericordia, dulcedo illius vermes: non sit in recordatione, sed conteratur quasi lignum infructuosum.
21. Pavit enim sterilem, quae non parit, et viduae bene non fecit.
22. Detraxit fortes in fortitudine sua et cum steterit, non credet vitae suae.
23. Dedit ei Deus locum poenitentiae, et ille abutitur eo in superbiam: oculi autem ejus sunt in viis illius. *(Apoc. 2, 21.)*
24. Elevati sunt ad modicum, et non subsistent, et humiliabuntur sicut omnia, et auferentur, et sicut summitates spicarum conterentur.
25. Quod si non est ita, quis me potest arguere esse mentitum, et ponere ante Deum verba mea?

16. Podkopywa w ćiemnośći domy, iako się byli za dnia zmówili, y nie znali światła.
17. Jeśli się prędko pokaże zorza, maią ią za ćień śmierći: y tak w ćiemnośći iako w iasnośći chodzą.
18. Lekczeyszy iest niż wierzch wody: niech będźie przeklęta część iego na źiemi, y niech nie chodźi po drodze winnic.
19. Niech przeydźie do wielkiego gorąca z wód śnieżnych, a grzech iego aż do piekła.
20. Niech go zapamięta miłośierdźie: słodkość iego robacy: niech nie będźie w spominaniu, ale niech skruszon będźie iako drzewo nieużyteczne.
21. Abowiem spasł niepłodną, która nie rodźi, a wdowie dobrze nie czynił.
22. Śćiągnął mocne w mocy swoiey: a gdy wstanie, nie będźie wierzył żywotowi swemu.
23. Dał mu Bóg mieysce do pokuty, a on go źle używa na pychę: a oczy iego są na drogach iego.
24. Podnieśieni są na chwilę, a nieostoią się, y poniżeni będą iako wszytkie rzeczy, y będą znieśieni, a iako wierzchy kłosów starći będą.
25. Co ieśliż tak nie iest, któż może na mię dowieśdź żebym skłamał, y położyć przed Bogiem słowa moie?

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O dowodzeniu Baldada, iż nikt nie jest czystym przed Bogiem.

1. Respondens autem Baldad Suhites, dixit:
2. Potestas et terror apud eum est, qui facit concordiam in sublimibus suis.
3. Numquid est numerus militum ejus? et super quem non surget lumen illius?

1. A odpowiadaiąc Baldad Suchytczyk, rzekł:
2. Moc y strach u onego iest, który czyni zgodę na wysokośćiach swoich.
3. Izali iest liczba żołnierzów iego? y nad kim nie wznidźie światło iego?

16. *Podkopywa.* Cudzołożnicy ściany podkopują, żeby się dostać do cudzołożnic.—*Zmówili.* Cudzołożnik z cudzołożnicą.—*Nieznali światła.* Szukali ciemności.
17. *Cień śmierci.* Od zorzy i światła jak od śmierci uciekają.
18. *Lekczejszy jest niż wierzch wody.* Tak jest prędki i lekki w uciekaniu, iż zda się mógłby biedz po wierzchu wody.—*Przeklęta część jego na ziemi.* Ziemia przypadająca jemu działem dziedzictwa, niech będzie przeklęta i niech nic nie rodzi pożytecznego.—*Niech nie chodzi po drodze winnic.* Niech nie ma bezbożny żadnego działu na gruntach urodzajnych, z którychby mógł mieć jaki pożytek. Inni tłumaczą, będzie unikał dróg wielkich i publicznych, ażeby nie był od ludzi poznanym.
19. *Do wielkiego gorąca.* Największémi klęskami sprzecznémi z sobą i walczącémi niech będzie przywalony.—*Grzech jego aż do piekła.* Grzech towarzyszyć mu będzie aż do grobu, owszem zaprowadzi go aż do piekła.
20. *Niech go zapamięta miłosierdzie.* Niech się nikt nie wzruszy miłosierdziem ku niemu.—*Słodkość jego robacy.* Niech będzie dlań największą rozkoszą.
21. *Spasł niepłodną.* Jedni rozumieją publiczną nierządnicę, takie bowiem nie zastępują zwykle. Inni rozumieją tu dziewice znieważone, którym dawał przyprawy lekarskie dla uczynienia ich niepłodnemi w celu ukrycia występku. Albo znaczy: spasł, obdarł niepłodną, która i tak już z powodu swej niepłodności wielce jest utrapioną.—*Dobrze nie czynił.* Jest to *miosis*, znaczy też bowiem że i źle czynił, co Kajetanus rozumie o rzeczy wszetecznéj, jako namawianie wdowy do nierządu i t. p., a prościéj jeśli zastosujemy to do każdéj krzywdy domierzonéj wdowie.
22. *Ściągnął.* LXX. *wściekłością wywrócił.*—*W mocy swojéj.* Potęgą swoją.—*Gdy wstanie, nie będzie wierzył żywotowi swemu.* W pomyślności swojéj nie jest wolnym od bojaźni; wielu bowiem musi lękać się ten, kogo się wielu obawiają.
23. *Miejsce do pokuty.* Czas do upamiętania się i naprawy obyczajów.—*Używa na pychę.* Staje się bowiem coraz bardziéj pysznym, nieludzkim, okrótnym.—*Oczy jego są na drogach jego.* Bóg pilnie uważa na czyny jego.
24. *Jako wszystkie.* Jako wszystkie rzeczy ludzkie dążą do zniszczenia.—*Jako wierzchy kłosów.* Wierzchy biorą się za same kłosy, które wyrastają na wierzchu zdźbła i łodygi.
25. *Co jeśliż tak nie jest.* Jeżeli zaś bezbożni nie zaraz karę za zbrodnię odnoszą.—*Położyć przed Bogiem.* Oskarżając i obwiniając jakoby fałszywie mówił.
R. 25.—2. *U onego.* To jest Boga.—*Który czyni zgodę.* Który to co z natury swojéj na niebie i w powietrzu jest niezgodne, do uskutecznienia zamiarów swoich szykuje i jednoczy.
3. *Żołnierzów.* Aniołów. Inni o wojsku niebieskim rozumieją, według sposobu wyrażenia Pisma ś., które pod têm imieniem rozumie słońce, księżyc i gwiazdy. Albo

4. Numquid justificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere?

5. Ecce luna etiam non splendet, et stellae non sunt mundae in conspectu ejus:

6. quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis?

4. Izali usprawiedliwion bydź może człowiek przyrównany Bogu, abo się czystym okazać urodzony z niewiasty?

5. Oto y księżyc nie świeći, y gwiazdy nie są czyste przed oczyma iego:

6. iako daleko więcéy człowiek zgniłość, y syn człowieczy robak?

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O wykazywaniu przez Hioba wielkości i potęgi Boga.

1. Respondens autem Job, dixit:

2. Cujus adjutor es? numquid imbecillis? et sustentas brachium ejus, qui non est fortis?

3. Cui dedisti consilium? forsitan illi, qui non habet sapientiam, et prudentiam tuam ostendisti plurimam.

4. Quem docere voluisti? nonne eum, qui fecit spiramentum?

5. Ecce gigantes gemunt sub aquis, et qui habitant cum eis.

6. Nudus est infernus coram illo, et nullum est operimentum perditioni,

7. qui extendit aquilonem super vacuum, et appendit terram super nihilum:

8. qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum:

9. qui tenet vultum solii sui, et expandit super illud nebulam suam.

10. Terminum circumdedit aquis, usque dum finiantur lux et tenebrae.

11. Columnae coeli contremiscunt, et pavent ad nutum ejus.

12. In fortitudine illius repente maria congregata sunt, et prudentia ejus percussit superbum.

1. A odpowiadaiąc Job, rzékł:

2. Czyimżeś pomocnikiem? a za nie słabego? y podpiéraż ramię tego który nie iest mocny?

3. Komuś dał radę? podobno onemu który nie ma mądrośći, a rostropność swą okazałeś wielką.

4. Jakoś chćiał uczynić? aza onego który uczynił tchnienie.

5. Oto Olbrzymowie wzdychaią pod wodami, y ći którzy mieszkaią z nimi.

6. Nagie iest piekło przed nim, y niemasz żadnéy nakrywki u zatracenia.

7. Który rozciąga północny kray na próżnym mieyscu, y zawiésza ziemię na niczym:

8. który zawięzuie wody w obłokach swoich, aby zaraz nie wypadły na dół:

9. który trzyma twarz stolice swéy, a rozciąga nad nią mgłę swoię.

10. Obtoczył granice wodam, aż się skończą światło y ćiemnośći.

11. Słupy niebieskie trzęsą się, y lękaią się na skinienie iego.

12. Mocą iego nagle się morza zebrały, a rostropność iego poraźiła hardego.

ogólnie rozumieją się tu wszystkie stworzenia które Bogu i Jego opatrzności służą jakby pełniąc Jego żołnierkę.—*Nad kim nie wnijdzie światło jego.* Któż jest któryby od niego nie był oświecony? albo któż jest coby się ukrył od jego światłości i nie był od niego widziany i poznany,

5. *Nie świeci.* przyrównany do Boga.

6. *Syn człowieczy.* Człowiek.

R. 26.—2. *Czyimżeś pomocnikiem?* Nie obwinia Baldada, że stronę Boga podtrzymywał, lecz że Joba bez przyczyny potępił, tak Chryzostom. Mógł też być strofowanym za to, że chociaż o Bogu mówił, jednak nadętym sposobem i zuchwale, jakby wielkiem jakiem dobrodziejstwem obrony i opieki zobowiązał był sobie Boga. Albo, że rozprawiał nie z gorliwości bronienia czci Boskiéj, lecz powodowany duchem spierania się i uporczywości. Albo że Jobowi pragnącemu stanąć przed Bogiem dla bronienia swéj sprawy, sprzeciwiał się, jakby obawiając się, żeby Job go niezwyciężył i usiłując go powstrzymać od odwoływania się do sądu Bożego.

3. *Komuś dał radę?* Jest to ironia, jakby mówił: Boga chcesz uczyć, jak ma przeciwko mnie podtrzymywać swą sprawę.

4. *Tchnienie.* Duszę, albo władzę oddychania.

5. *Olbrzymowie.* Ryby niezmiernéj wielkości, wieloryby pływające w morzu, a dla ogromu i ciężaru swego ciała olbrzymami morskiemi mogą być nazywane.—*Wzdychają pod wodami.* Ryby w głębokich nurtach morza pogrążone wzdychać mogą jakby gniecione ciężarem wód wielkich.—*Ci którzy mieszkają z nimi.* Inne mniejsze ryby.

6. *Nagie jest piekło przed nim.* Widzi co się dzieje w piekle, chociażby ono było w najskrytszém wnętrzu ziemi.—*Zatracenia.* Toż samo jest co piekło.

7. *Rozciąga północny kraj na próżnem miejscu.* Wypuszcza wiatr północny i inne wiatry na przestrzeń powietrzną.—*Próżnym.* Mówi się tak według pospolitego mniemania. Albo nazywa próżnią, że przestrzeń powietrzna nie jest zajętą zsiadłém ciałem. — *Na niczém.* Ziemia i ciała ciężkie niczém nie są podparte, ale prawem ciążenia dążą do wspólnego środka i około niego się utrzymują.

8. *Zawięzuje wody.* Poetyczny sposób wyrażania. Wody w obłokach jakby w worku są trzymane.—*Aby zaraz nie wypadły na dół.* Lecz powoli i kroplami.

9. *Trzyma twarz stolice swéj.* Obliczém Boskiéj stolicy jest to przedstawujący się oczom naszym widok nieba. Niebo zaś zowie się tu stolicą Bożą, bo w niem Bóg szczególniéj majestat swój ukazuje mieszkańcom niebieskim, w niem przebywa i *trzyma* je, jak mówi w tém miejscu tekst święty.—*Rozciąga.* Rozciąga niekiedy obłoki, które widok nieba zakrywają.

10. *Aż się skończą światło i ciemności.* Na nieograniczone czasy, dopóki dzień i noc następować po sobie będą.

11. *Słupy niebieskie.* Sam gmach niebieski. Inni o aniołach rozumieją; albo o górach, które wzniosłemi szczytami zdają się niebo podpierać.

12. *Mocą.* Potęgą jęgo. *Roztropność.* Mądrość jego. —*Poraziła hardego.* Morze pyszne i nadęte pohamował.

13. Spiritus ejus ornavit coelos, et obstetricante manu ejus eductus est coluber tortuosus.

14. Ecce, haec ex parte dicta sunt viarum ejus: et cum vix parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?

13. Duch iego przystroił niebiosa, a za sprawą ręki iego wywiedźion iest wąż zawiły.

14. Oto, to poczęśći mówiło się z dróg iego: a gdyżeśmy ledwie małą kroplę mowy iego słyszeli, któż będźie mógł patrzyć na grom wielkośći iego?

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O usprawiedliwianiu się Hioba i zapowiadaniu przezeń kar na grzeszników.

1. Addidit quoque Job, assumens parabolam suam, et dixit:

2. Vivit Deus, qui abstulit judicium meum, et Omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam,

3. quia, donec superest halitus in me, et spiritus Dei in naribus meis,

4. non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium.

5. Absit a me, ut justos vos esse judicem: donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.

6. Justificationem meam, quam coepi tenere, non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.

7. Sit ut impius, inimicus meus, et adversarius meus, quasi iniquus.

8. Quae est enim spes hypocritae, si avare rapiat, et non liberet Deus animam ejus?

9. Numquid Deus audiet clamorem ejus, cum venerit super eum angustia?

10. Aut poterit in Omnipotente delectari, et invocare Deum omni tempore?

11. Docebo vos per manum Dei, quae omnipotens habeat, nec abscondam.

12. Ecce, vos omnes nostis, et quid sine causa vana loquimini?

1. Przydał też Job, wźiąwszy przypowieść swą y rzekł:

2. Żywie Bóg, który odiął sąd móy, y Wszechmocny który do gorzkości przywiódł duszę moię,

3. że póki staie tchu we mnie, y ducha Bożego w nozdrzach moich,

4. nie będą mówić usta moie nieprawość, ani ięzyk móy będźie rozmyślał kłamstwo.

5. Nie day tego Boże abych was miał za sprawiedliwe, aż ustanę, nie odstąpię od niewinnośći moiey.

6. Usprawiedliwienia mego któregom się iął trzymać, nie puszczę się: bo mię niewinuie serce moie we wszytkim żywoćie moim.

7. Nieprzyiaćiel móy niech będźie iako niezbożnik: a sprzećiwnik móy iako złośnik.

8. Co bowiem za nadźieia iest obłudnika ieśli łakomie wydźiera, a Bóg nie wybawia duszę iego.

9. Izali Bóg usłyszy wołanie iego, gdy nań prziydźie ućisk?

10. Abo się będźie mógł w Wszechmocnym kochać, y wzywać Boga na każdy czas?

11. Nauczę was przez rękę Bożą co ma Wszechmocny, y nie zataię?

12. Oto wy wszyscy wiećie, a czemuż bez przyczyny mówićie próżne rzeczy?

13. *Duch jego.* Słowo i przykazanie jego.—*Przystroił niebiosa.* Słońcem, księżycem, gwiazdami.—*Za sprawą ręki jego.* Jedni rozumieją przez to smoka czyli odstępcę Lucyfera, który został wyrzucony mocą ręki Boskiéj. Inni uważają za błyskawicę ukośnie lecącą i spadającą krętym przez powietrze szlakiem. Inni za krąg drogi mlécznéj na niebie, lub za konstelacyę smoka, lub też za jakiegobądź naturalnego węża.

14. *Z dróg jego.* Dzieł Boskich.—*A gdyżeśmy ledwie.* Jeśli to małe cośmy rozważali, uderza tak nasz umysł, cóżby się stało z nami, gdybyśmy słyszeli albo rozpamiętywali większe rzeczy?—*Mowy.* Dzieła.—*Grom.* Moc.—*Patrzeć.* Zrozumieć, umysłem pojąć.

R. 27.—1. *Wziąwszy przypowieść.* Poważną i mądrą swoją mowę daléi prowadząc. Patrz Num. 23, 7.

2. *Żywie Bóg.* Poprzysięgam na żyjącego Boga.—*Odjął sąd mój.* Który nie dopuścił, jak tego żądałem, żebym stawał przed trybunałem jego, i żeby sądownie rozprawiano o mojéj niewinności.—*Do gorzkości przywiódł.* Uciśnionego tylą i takiemi przeciwnościami.

3. *Ducha Bożego.* Życie, dusza, którą bierzemy od Boga.

4. *Rozmyślał kłamstwo.* Będzie kłamał.

5. *Abych was miał za sprawiedliwe.* Którzy rozumiecie i wypowiadacie, że nieszczęścia przychodzą w tém życiu tylko za zbrodnie.—*Nie odstąpię od niewinności mojéj.* Bronienia.

6. *Usprawiedliwienia mego.* Sprawiedliwości, świątobliwości.

7. *Nieprzyjaciel mój niech będzie jako niezbożnik.* Jakby mówił: Wy macie tych za szczęśliwych, którzy w tém życiu obfitują w dobra, owszem kładziecie to za dowód sprawiedliwości i świątobliwości; ja przeciwnie za wielkie raczéj nieszczęście uważam zupełną pomyślność bez żadnych zgoła przeciwności. Przeto jeślibym chciał złorzeczyć moim nieprzyjaciołom, nic nad to niema cięższego, cobym im życzył.

8. *Co za nadzieja jest obłudnika.* Czegoż więc dobrego mam oczekiwać, owszem jakiego zła lękać się nie powinienem?—*Łakomie wydziera.* Dręcząc innych niesprawiedliwie.—*A Bóg nie wybawia duszę jego.* Chyba miłosierdziem swojém nań wejrzy i lepszą mu myśl do serca poda.

9. *Izali Bóg usłyszy wołanie.* Przydarzy się im bowiem to, co o Antyochu powiedziano: II. Machab. 9, 13. *Modlił się ten złośnik do Pana, od którego nie miał otrzymać miłosierdzia;* albowiem bezbożni powodują się tylko bojaźnią kary, nie zaś nienawiścią grzechu, który miłują.

11. *Przez rękę Bożą.* Czego się nauczyłem z natchnienia Boskiego. Albo za pomocą Bożą. Chald. ma, *przez proroctwo Boże.*—*Co ma wszechmocny.* Jakiby miał sposób postępowania z ludźmi, coby mógł, coby chciał. S. August. *co Bóg rozrządza.*

12. *Oto wy wszyscy wiecie.* Smiało mówić będę przed tymi, dla których mowa moja nie będzie ani nową, ani niesłyszaną; i którzy tak mądrze sądząc o innych rzeczach, w téj nie dostrzegli tego, co jest prawdziwém i słusznem.

13. Haec est pars hominis impii apud Deum, et hereditas violentorum, quam ab Omnipotente suscipient.
14. Si multiplicati fuerint filii ejus, in gladio erunt, et nepotes ejus non saturabuntur pane.
15. Qui reliqui fuerint ex eo, sepelientur in interitu, et viduae illius non plorabunt.
16. Si comportaverit quasi terram argentum, et sicut lutum praeparaverit vestimenta:
17. praeparabit quidem, sed justus vestietur illis: et argentum innocens dividet.
18. Aedificavit sicut tinea domum suam, et sicut custos fecit umbraculum.
19. Dives, cum dormierit, nihil secum auferet: aperiet oculos suos, et nihil inveniet. *(Psal. 48, 18).*
20. Apprehendet eum, quasi aqua, inopia: nocte opprimet eum tempestas.
21. Tollet eum ventus urens, et auferet, et velut turbo rapiet eum de loco suo.
22. Et mittet super eum, et non parcet: de manu ejus fugiens fugiet.
23. Stringet super eum manus suas, et sibilabit super illum, intuens locum ejus.

13. Ta iest część człowieka niezbożnego u Boga, y dziedzictwo gwałtowników, które od Wszechmocnego wezmą.
14. Jeśli się rozmnożą synowie iego, pod mieczem będą, a wnukowie iego nienaiedzą się chleba.
15. Którzy zostaną z niego, będą pogrzebieni w zatraceniu, a wdowy iego płakać nie będą.
16. Choćby nanośił śrébra iako źiemie, y szat nasprawował iako błota:
17. nasprawuieć wprawdźie, ale sprawiedliwy obłóczyć się w nie będźie: a niewinny śrébro dźielić będźie.
18. Zbudował dóm swóy iako mól, y iako stróż kuczkę uczynił.
19. Bogaty gdy zaśnie, nic z sobą nieweźmie: otworzy oczy swe, a nic nie naydźie.
20. Uymie go niedostatek iako woda, w nocy przypadnie nań burza.
21. Pochwyći go wiatr parzący y zniesie, y iako wicher porwie go z mieysca swego.
22. Y spuśći nań, y nie przepuśći: z ręki iego ućiekaiąc uciekać będźie.
23. Śćiśnie nad nim ręce swoie, y będźie kszykał nad nim, patrząc na mieysce iego.

CAPUT XXVIII. — ROZDZIAŁ 28.

O pochwale mądrości i jéj znaczeniu.

1. Habet argentum venarum suarum principia, et auro locus est, in quo conflatur.
2. Ferrum de terra tollitur, et lapis solutus calore in aes vertitur.
3. Tempus posuit tenebris, et universorum finem ipse considerat, lapidem quoque caliginis, et umbram mortis.
4. Dividit torrens a populo peregrinante eos, quos oblitus est pes egentis hominis, et invios.

1. Ma śrébro początki żył swoich: y złoto ma mieysce gdźie ie spuszczaią.
2. Żelazo z źiemie biorą: a kamień od gorącośći rospuszczony w miédź się obraca.
3. Zamierzył czas ćiemnośćiam, y koniec wszech rzeczy on upatruie, kamień téż mroku, y ćień śmierći.
4. Rozdźiela strumień od ludu pielgrzymuiącego, tych których zapomniała noga niedostatecznego człowieka, y bezdrożnych.

13. *Ta jest część niezbożnego.* Ten koniec czeka bezbożnika, taki owoc odniesie ze swojéj przewrótności.

14. *Pod mieczem będą.* Od miecza poginą.

15. *Którzy zostaną z niego.* Którzy unikną miecza.—*Będą pogrzebieni w zatraceniu.* LXX, mają, *śmiercią umrą.* Zgasłszy niewczesną śmiercią będą pogrzebieni. Chald. w miejscu *zatracenia*, kładzie *zarazę.* Pobici zarazą.—*Wdowy jego.* Żony ich.—*Płakać nie będą.* LXX. *nad wdowami ich nikt się nie zmiłuje*, jakby mówił: Płakać po nich nie będą. Tak Psalm 77, 63. *Panien ich nie płakano.*

16. *Jako ziemie.* W wielkiéj ilości.

18. *Jako mól.* Jako robak wydrążając dla się gniazdo w zgniłém drzewie razem zgubę sobie gotuje, bo osłabia drzewo, które obalając się i jego też zetrze i zagubi.—*Kuczkę.* Która jest krótko-trwałą; bo po zebraniu jagód albo owoców polnych, zaraz się rozrzuca.

19. *Gdy zaśnie.* Gdy umrze.—*Otworzy oczy swe.* Wzbudzony przy zmartwychwstaniu, gdy znikną wyobrażenia marnych rzeczy, dusza samą siebie ogląda, i wtenczas prawdziwie i jasno o rzeczach sądzić będzie.

20. *Jako woda.* Jak nagły deszcz podróżnego.—*Burza.* Wiatry, deszcz, grad, błyskawice.

21. *Wiatr parzący.* LXX. mają *upał.* Hebr. *kwadim*, o którém patrz wyżéj roz. 15 w. 2. Przez wiatr parzący rozumie się śmierć.—*Zniesie.* Podniesionego w górę uniesie.

22. *Spuści nań.* Tę samę burzę o któréj się powiedziało.—*Uciekając uciekać.* Jak można najprędzéj będzie uciekał, ale nie uciecze.

23. *Ściśnie nad nim ręce swoje.* Klaskaniem rąk Bóg naśmiewać się będzie z bezbożnego, (albowiem jako jest w Psal. 2, 4. *Który mieszka w niebiesiech naśmieje się z nich: a Pan szydzić z nich będzie).* Albo ktokolwiek dowie się o zagubie bezbożnika.—*Będzie kszykał nad nim.* Co także odnosi się do naśmiewania.—*Patrząc na miejsce jego.* Stolicę szczęścia, z któréj spadł bezbożny.

R. 28.—2. *Kamień.* Ruda metaliczna podobna do kamienia, roztapia się na silnym ogniu dla oddzielenia przymieszanéj ziemi, a wypławienia miedzi.

3. *Zamierzył czas ciemnościom.* Postanowił czas do jakiego metale i inne kruszce drogie mają być niewiadome i zakryte w ciemnościach ziemi.—*Koniec wszech rzeczy.* Cel i przeznaczenie ich sam postanowił.—*Kamień... mroku.* Kamień albo kruszec drogi ukryty w ciemnościach łona ziemi, który słusznie też *cieniem śmierci* nazywa się, gdyż kopalnie złota, srebra i kruszców znajdują się w najgłębszych i najciemniejszych lochach podziemnych.

4. *Rozdziela strumień.* Morze rozlane rozdziela i roz-

5. Terra, de qua oriebatur panis in loco suo, igni subversa est.
6. Locus sapphiri lapides ejus, et glebae illius aurum.
7. Semitam ignoravit avis, nec intuitus est eam oculus vulturis.
8. Non calcaverunt eam filii institorum, nec pertransivit per eam leaena.
9. Ad silicem extendit manum suam, subvertit a radicibus montes.
10. In petris rivos excidit, et omne pretiosum vidit oculus ejus.
11. Profunda quoque fluviorum scrutatus est, et abscondita in lucem produxit.
12. Sapientia vero ubi invenitur? et quis est locus intelligentiae?
13. Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terra suaviter viventium.
14. Abyssus dicit: Non est in me: et mare loquitur: Non est mecum.
15. Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione ejus. *(Sap. 7, 9.)*
16. Non conferetur tinctis Indiae coloribus, nec lapidi sardonycho pretiosissimo, vel sapphiro.
17. Non adaequabitur ei aurum vel vitrum, nec commutabuntur pro ea vasa auri.
18. Excelsa et eminentia non memorabuntur comparatione ejus: trahitur autem sapientia de occultis.
19. Non adaequabitur ei topazius de Aethiopia, nec tincturae mundissimae componetur.

5. Ziemia z któréy się rodził chléb na swym mieyscu, od ognia podwrócona iest.
6. Mieysce Saphiru kamienie iego, a brèły iego złoto.
7. Ścieżki ptak nie widział, ani na nie poyźrzało oko sempowe.
8. Nie deptali iéy synowie kramarscy, ani przeszła po niéy lwica.
9. Na krzemień ściągnął rękę swoię, wywrócił z korzenia góry.
10. W skałach wykował strumienie, y wszelką rzecz drogą widźiało oko iego.
11. Głębokości też rzék wybadał, y rzeczy tajemne na światłość wywiódł.
12. A mądrość gdźie bywa naleźiona, y które iest mieysce rozumu?
13. Niewie człowiek ceny iéy, ani bywa naleźiona w ziemi roskosznie żyiących.
14. Otchłań mówi: Niémasz iéy we mnie: a morze powiada: Niémasz iéy zemną.
15. Nie dadzą złota szczérego za nie, ani odważą śrébra za odmianę iéy.
16. Nie będźie porównana z nakrapianémi farbami Indiyskiemi, ani z kamieniem Sardonychem nadroższym, abo z Saphirem.
17. Nie zrówna z nią złoto ani kryształ, ani będą zamienione za nię naczynia złote.
18. Wysokie y wyniosłe rzeczy nie będą spomienione ku przyrównaniu iéy: ale wyciągana bywa mądrość z skrytośći.
19. Nie zrówna z nią Topazius z Ethyopiiéy, ani iéy przyrównaią do naczystszéy farby.

łącza. — *Od ludu pielgrzymującego.* Od krain bardzo oddalonych, gdzie znajdują się kruszce złota i srebra.— *Tych, których zapomniała noga niedostatecznego człowieka.* Których dójść i dosięgnąć nie może ubogi, nie będąc w stanie ponoszenia kosztów tak dalekiéj podróży. Inni inaczéj trudne to bardzo miejsce tłumaczą. Między innymi Emman. Sa tak wykłada to *rozdziela*, i t. d., jakby mówił: do takiego stopnia wzrasta niekiedy strumień, że pielgrzymujący przejść go nie mogą, i doścignąć towarzyszów którzy pierwéj przedtém przeszli, i tak daleko od nich pozostaną, że mogą o nich zapomnieć. Co zaś do wyrażenia *bezdrożnych;* tenże Emman. Sa za owych rozumie, których droga przerwaną jest od powodzi. Nadto podług tego wykładu zdanie to zgadza się z powyższemi wierszami, znaczy bowiem, że zagrzebane kruszce przez opadnienie wód strumienia wychodzą na jaw.—*Bezdrożnych.* Przemysłowców, którzy po miejscach bezdrożnych, dalekich, górzystych a właściwych kopalniom złota i t. p. drogich kruszców szukają.

5. *Ziemia, z któréj się rodził chleb.* Ziemia, która była wprzód uprawną i rodziła zboża, nim dowiedzieli się ludzie, że w łonie jéj znajdują się kruszce.—*Na swém miejscu od ognia podwróconą jest.* Teraz pokopaną jest dla wydobywania kruszców, a dla przetapiania ich w przygotowanych na to piecach rozmaicie została poprzewracaną.

6. *Miejsce saphiru kamienie jego.* Jest ziemia i miejsce zkąd pochodzą safiry, albo która w safiry jak w kamienie obfituje. —*Bryły jego złoto.* W bryłach safirowéj ziemi przymieszane znajduje się i złoto. Albo jako jest w hebrajskim, *Piasek ich jest złotodajny.* Gdyż safiry znajdują się tylko w ziemi złotodajnéj.

7. *Ścieszki ptak nie widział.* Tak oddalone i w takich głębiach ukryte są kopalnie kruszców, iż i dla ptaków niejako, drogi tam prowadzące są niedostępne.

8. *Synowie kramarscy.* Kramarze, kupcy.

9. *Na krzemień ściągnął rękę swoję.* Ten, który szuka żył kruszcowych.

10. *W skałach wykował strumienie.* Na górach kamiennych rył się i kopał, aż póki się nie odkryły źródła wód podziemnych.

12. *A mądrość gdzie bywa naleziona?* Jakby mówił: szukając złota można go znaleźć w kopalniach; ale nie tak z mądrością.

13. *W ziemi roskosznie żyjących.* Albowiem którzy za zbytkami i roskoszami gonią, dalecy są od mądrości.

14. *Otchłań.* Głębokość morza.

15. *Nie dadzą.* Mądrość nie może być kupioną za pieniądze.—*Szczerego.*. Patrz niżéj r. 31 w. 24.

16. *Nie będzie porównana.* Szacowniejsza bowiem daleko jest, niźli drogocenne kamienie z Indyi sprowadzane, lśniące się w rozmaite barwy.

17. *Kryształ.* Dyament, kamień do kryształu podobny. Inni podług brzmienia wyrazu za sam kryształ szklanny przyjmują, który dawniéj był w wielkiéj cenie.

18. *Wysokie i wyniosłe.* Które przechodzą inne, i wielką mają wartość. W miejscu *wysokie*, w hebr. jest *ramoth*, co jedni tłumaczą przez *koral*, drudzy przez *róg jednorożca.*— *Ale wyciągana bywa mądrość z skrytości.* Hebrajski podług Kajet. przekładu: *Dobywanie mądrości więcéj niż pereł*, to jest, zdobywanie i poszukiwanie mądrości więcéj należy szacować, niż poszukiwanie pereł. —*Z skrytości.* Hebr. jest *mippenninim*, to jest *w perłach,* które skrytémi mianuje Wulgata dla tego, że perły nago się nie ukazują, lecz od przyrodzenia konchami są osłonione i w nich ukryte.

19. *Najczystszéj farby.* Kamienie drogie różnotarbne,

20. Unde ergo sapientia venit? et quis est locus intelligentiae?
21. Abscondita est ab oculis omnium viventium, volucres quoque coeli latet.
22. Perditio et mors dixerunt: Auribus nostris audivimus famam ejus.
23. Deus intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius.
24. Ipse enim fines mundi intuetur: et omnia, quae sub coelo sunt, respicit:
25. qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura.
26. Quando ponebat pluviis legem, et viam procellis sonantibus:
27. tunc vidit illam, et enarravit, et praeparavit, et investigavit:
28. et dixit homini: Ecce, timor Domini, ipse est sapientia, et recedere a malo, intelligentia.

20. Zkądże tedy mądrość pochodźi, y które iest mieysce rozumu?
21. Skryta iest od oczu wszytkich żywiących, ptacy też niebiescy nie wiedzą o niéy.
22. Zatracenie y śmierć rzekły: Uszyma naszémi słyszeliśmy sławę iéy.
23. Bóg rozumie drogę iéy, y on wié mieysce iéy.
24. On bowiem widźi kraie świata: y na wszytko, co iest pod niebem, patrzy.
25. Który uczynił wiatróm wagę, y wody zawieśił pod miarą.
26. Gdy stanowił dżdżom prawa, y drogę nawałnośćiam szumiącym:
27. tedy ią widźiał y opowiedźiał, y nagotował y wyszladował:
28. y rzékł człowiekowi: Oto bojaźń Pańska, ta iest mądrość: a wiarować się złego rozum.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O przypominaniu przez Hioba piérwszych lat swoich.

1. Addidit quoque Job, assumens parabolam suam, et dixit:
2. Quis mihi tribuat, ut sim juxta menses pristinos, secundum dies quibus Deus custodiebat me,
3. quando splendebat lucerna ejus super caput meum, et ad lumen ejus ambulabam in tenebris?
4. Sicut fui in diebus adolescentiae meae, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo:
5. quando erat Omnipotens mecum, et in circuitu meo pueri mei:
6. quando lavabam pedes meos butyro, et petra fundebat mihi rivos olei:
7. quando procedebam ad portam civitatis, et in platea parabant cathedram mihi?

1. Przydał téż Job biorąc przypowieść swą, y rzékł:
2. Ktoby mi to dał, abych był wedle dawnych mieśiąców, wedle dni których mię Bóg strzégł,
3. gdy świéćiła świéca iego nad głową moią, a przy świetle iego chodźiłem w ćiemnośći?
4. Jakom był za dni młodośći moiéy, gdy potaiemnie Bóg był w przybytku moim:
5. gdy Wszechmocny był ze mną, a około mnie dźieci moie:
6. gdym umywał nogi moie masłem, a skała wyléwała mi źrzódła oliwy:
7. gdym wychodźił do bramy mieyskiéy, a na ulicy gotowano mi stolicę?

patrz w. 16. Albo szaty drogiémi kolorami farbowane należy przez to rozumieć.

22. *Zatracenie i śmierć.* Myśl zdaje się być ta, iż mądrość daleko bardzo od nas jest oddalona, i mieszkająca jakby w najodleglejszych miejscach. Dla tego miejsca bardzo dalekie, zatraceniem i śmiercią tu się nazywają, że ci, którzy się tam udają, narażają się na niebezpieczeństwo śmierci z przyczyny długiéj podróży. Inni wykładają: Anioł pyszny i człowiek buntowniczy, których grzech strącił w zatracenie i śmierć, rzekli: *Uszyma naszemi słyszeliśmy sławę jéj*, to jest słyszeliśmy o niéj kiedyś, lecz teraz jest ona zakrytą przed nami.

25. *Wagę.* LXX. *szalę.* Nadaniem im pewnéj siły i rozporządzeniem kiedy, którędy, i jaką mocą wiać mają. — *Wody zawiesił pod miarą.* Wodom oblewającym okrąg ziemi dając pewny rozmiar, i brzegami je hamując.

26. *Drogę nawałnościom szumiącym.* Wiatry bowiem, burze i ulewy, które przypadkowie i bez ładu zdają się spadać, trzymają się drogi, jaką im Pan przepisał.

27. *Tedy ją widział.* Gdy Bóg świat stworzył, wtenczas okazał i wyświecił prawdziwą drogę mądrości i sposób jéj szukania i nabycia podał człowiekowi. — *Wyszladował.* Śledzić nauczył.

28. *Człowiekowi.* Adamowi.— *oto Bojaźń Pańska.* LXX. mają, *cześć Boża*, religia, pobożność ku Bogu prawdziwa i szczera, w tém zawisła mądrość.—*Wiarować się złego rozum.* Unikać złego, jest to być mądrym.

R. 29,—1. *Biorąc przypowieść.* Patrz wykład r. 27, 1.

2. *Wedle dawnych miesiąców.* T. j. gdy we wszystkie dobra opływałem.—*Bóg mię strzegł.* Nie dopuszcza na mnie utrapień.

3. *Świeca jego.* Świeca łaski Boskiéj —*Przy świetle jego chodziłem w ciemności.* Łaska Boska pomagała mi w rzeczach najtrudniejszych, wsparty nią zwyciężałem wszystkie napotykane trudności.

4. *Gdy potajemnie Bóg był w przybytku moim.* LXX. mają, *gdy Bóg dom mój nawiedzał.* Inni czytają, *gdy było towarzystwo Boga nad przybytkiem moim*, t. j. gdy rzeczywiście Bóg ze mną poufale postępował, powierzał mi swoje tajemnice, i wielu sposobami pomagał mi.

5. *Gdy wszechmocny był ze mną.* Powtórzenie o téj samej Boskiéj życzliwości. LXX. rozumieją tu szczególnie o bogactwach; mają bowiem, *gdy byłem zabudowany bardzo.* Gdy mnie, mówi Scholiastes, *przedmiotami dostatków opatrywał*, i t. d.

6. *Gdym umywał nogi moje masłem.* Mogłem był umywać, tak wielka była jego u mnie obfitość. LXX. mają, *płynęły drogi moje masłem, a góry moje płynęły mlekiem*, to jest, taka była obfitość i liczba moich trzod, iż gdziekolwiek się obróciłem, widziałem ślady mléka sączącego się z pełnych wymion, ztąd też zdarzało się, iż zmaczałem nogi mlékiem i masłem.—*Skała wylewała mi źródła oliwy.* Skaliste i kamieniste góry w oliwne drzewa obfitujące.

7. *Do bramy miejskiéj.* Gdzie był rynek i sądownic-

8. Videbant me juvenes, et abscondebantur, et senes assurgentes stabant.
9. Principes cessabant loqui, et digitum superponebant ori suo.
10. Vocem suam cohibebant duces, et lingua eorum gutturi suo adhaerebat.
11. Auris audiens beatificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi,
12. eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum, cui non esset adjutor.
13. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduae consolatus sum.
14. Justitia indutus sum: et vestivi me, sicut vestimento et diademate, judicio meo.
15. Oculus fui caeco, et pes claudo.
16. Pater eram pauperum: et causam, quam nesciebam, diligentissime investigabam.
17. Conterebam molas iniqui et de dentibus illius auferebam praedam.
18. Dicebamque: In nidulo meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies.
19. Radix mea aperta est secus aquas, et ros morabitur in messione mea.
20. Gloria mea semper innovabitur, et arcus meus in manu mea instaurabitur.
21. Qui me audiebant, exspectabant sententiam, et intenti tacebant ad consilium meum.
22. Verbis meis addere nihil audebant, et super illos stillabat eloquium meum.
23. Exspectabant me sicut pluviam, et os suum aperiebant quasi ad imbrem serotinum.
24. Si quando ridebam ad eos, non credebant, et lux vultus mei non cadebat in terram.

8. Widźieli mię młodźieńcy y kryli się: a starcy powstawszy stali.
9. Książęta przestawali mówić, y kładły palec na usta swoie.
10. Przełożeni głos swóy hamowali, a ięzyk ich przylégał do ich podniebienia.
11. Ucho słuchaiące błogosławiło mię, a oko widzące świadectwo mi dawało.
12. Przeto żem wybawił ubogiego krzyczącego, y śiérotę która nie miała pomocnika.
13. Błogosławieństwo tego który miał zginąć na mię przychodźiło, a serce wdowy cieszyłem.
14. Oblóczyłem się w sprawiedliwość: y przyodźiéwałem się iako szatą y koroną, sądem moim.
15. Byłem okiem ślepemu, a nogą chromemu.
16. Byłem oycem ubogich: a sprawy któréyem nie wiedźiał, pilniem się wywiadował.
17. Kruszyłem szczeki przewrotnika, a z zębów iego wydźiérałem korźyść.
18. Y mówiłem: W gniazdku moim umrę, a iako palma rozmnożę dni.
19. Korzeń móy otwórzon iest podle wody, a rossa będźie trwać w żęciu moim.
20. Sława moia zawżdy się odnawiać będźie, a łuk móy w ręce moiéy będźie się poprawiał.
21. Którzy mnie słuchali czekali wyroku, a pilnie słuchaiąc milczeli na radę moię.
22. Nie śmieli nic przydawać do słów moich, y na nie kropiła wymowa moia.
23. Oczekiwali mię iako désczu, a usta swe otwarzali iako na dész pozdny.
24. Jeślim kiedy się uśmiéchał do nich, nie wierzyli, a światłość twarzy moiéy nie padała na ziemię.

two u starożytnych.—*Gotowano mi stolicę.* Jako piérwszemu mężowi, albo książęciu.
8. *Kryli się.* Przez uszanowanie.
9. *Książęta.* LXX. *możni,* sami przedniejsi.
11. *Ucho słuchające błogosławiło mię.* Jako owa niewiasta ewangeliczna, która posłyszawszy Chrystusa zawołała: *Błogosławiony żywot który cię nosił i piersi któreś ssał.* Łuk. 11, 27.—*Świadectwo mi dawało.* Wysławiając moję niewinność.
12. *Krzyczącego.* Pomocy mojéj wzywającego.
13. *Miał zginąć.* Blizkim był wielkiego niebezpieczeństwa.—*Na mię przychodziło.* Wdzięczny bowiem mnie był, wychwalał mię, że pomocą w potrzebie mu byłem.—*Wdowy.* Bolejące i strapione.
14. *Obłoczyłem się w sprawiedliwość.* Co też powtarza i tłumaczy następnemi wyrazami, gdy mówi: *Przyodziewałem się jako szatą.* LXX. *jako płaszczem,* który rzeczywiście całego człowieka okrywa, jakby mówił: sprawiedliwość uczynków i sądów moich z każdéj strony okazywała się i jaśniała.—*Koroną, sądem moim.* Chwałą moją i ozdobą było sprawiedliwie sądzić, tém pocieszałem się, tém się chwaliłem.
15. *Byłem okiem ślepemu.* Radą wszystkich według możności wspierałem.—*Nogą chromemu.* Staraniem moiém było ubogich i niedołężnych wspierać.
16. *Pilniem się wywiadował.* Żebym się nie pomylił w sądzeniu.
17. *Szczęki.* Zęby trzonowe, przemoc i siłę hamowałem.—*Korzyść.* Niesprawiedliwie zdobytą z uciśnionych ubogich, wdów i sierót.
18. *I mówiłem.* W duszy swojéj rozmyślałem.—*W gniazdku mojém.* Cicho, spokojnie w domu moim.—*Jako palma.* LXX. mają, *jako trzon palmy.* Jest też palma drzewem bardzo długowieczném. Inni tłumaczą, *jako phenix*; gdyż z greckiego φοινιξ oboje oznacza, to jest palmę i fenixa ptaka, jakie też znaczenie chcą nadawać niektórzy słowu hebrajskiemu *hol,* które wszakże nasz tłumacz w innem miejscu za *piasek* tłumaczy; dla tego nie mylą się którzy to miejsce czytają; *Jako piasek rozmnożę dni.* Prawdziwiéj i nasz tłumacz i LXX. za drzewo biorą, jako widać z ich tłumaczenia.
19. *Korzeń mój.* Jest to taż sama pomyślność, jaką mężowi sprawiedliwemu przyznaje w Psal. 1. 3. gdy mówi: *Będzie jako drzewo, które wsadzone jest nad ściekaniem wód,* i t. d.—*Otworzon.* Tak żeby woda mogła do niego przystępować. *Rosa będzie trwać w żęciu mojém.* Rosa bowiem dla żniwa jest dogodną, wielka zaś posucha szkodliwą, gdyż wtenczas ziarna z kłosów łatwo się wysypują. Tak Izajasz r. 18, 4. do dobrodziejstwa zalicza rosę w czasie żniwa, gdy mówi: *Jako obłok rosisty we żniwa.*
20. *Sława moja zawżdy się odnawiać.* Sądziłem, że sława moja żadnemi przeciwnościami nie może się już zamroczyć.—*Łuk.* Siła moja i potęga.
21. *Czekali wyroku.* Na sądzie bowiem i woli mojéj przestawali.
22. *Kropiła wymowa moja.* Na podobieństwo cichego deszczu, skrapiającego zasiane niwy.
23. *Deszczu.* Pożądanego i potrzebnego.—*Usta swe otwarzali.* Jako zwykli czynić ci, którzy bardzo pilnie słuchają.—*Deszcz pozdny.* Patrz wykład Deut. 11, 14.
24. *Jeślim kiedy się uśmiechał do nich, nie wierzyli.* Chociażem się do nich uśmiechał, nie odważali się jednak poufaléj ze mną postępować, zawsze szanowali

25. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus: cumque sederem quasi rex, circumstante exercitu, eram tamen moerentium consolator.

25. Jeślim chciał iść do nich, śiadałem piérwszy: a choćem śiedźiał iako król wokoło stoiącym w woysku, byłem przećie poćieszyćielem smutnych.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O smutkach i przeciwnościach Hiobowych.

1. Nunc autem derident me juniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei:
2. quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, et vita ipsa putabantur indigni:
3. egestate et fame steriles, qui rodebant in solitudine, squallentes calamitate et miseria:
4. et mandebant herbas, et arborum cortices, et radix juniperorum erat cibus eorum.
5. Qui de convallibus ista rapientes, cum singula reperissent, ad ea cum clamore currebant:
6. in desertis habitabant torrentium, et in cavernis terrae, vel super glaream:
7. qui inter hujuscemodi laetabantur, et esse sub sentibus delicias computabant:
8. filii stultorum et ignobilium, et in terra penitus non parentes:
9. nunc in eorum canticum versus sum, et factus sum eis in proverbium.
10. Abominantur me, et longe fugiunt a me, et faciem meam conspuere non verentur.
11. Pharetram enim suam aperuit, et afflixit me, et frenum posuit in os meum.
12. Ad dexteram orientis calamitates meae illico surrexerunt; pedes meos subverterunt, et oppresserunt, quasi fluctibus, semitis suis.

1. A teraz śmieią się ze mnie młodszy w lećiech, których oyców nie rozumiałem godnych kłaśdź ze psy trzody moiéy:
2. których moc rąk u mnie za nic nie była, y zdali się samego żywota bydź niegodni:
3. od niedostatku y od głodu niepłodni, którzy gryźli na pusczy, zabrudzeni od nędze y mizeriiéy:
4. y iadali chwast, y skóry drzew, y korzenie iałowcowe było ich pokarmem.
5. Którzy na dolinach to porywaiąc, gdy co naleźli, do niego z wołaniem bieżeli:
6. w pustych łożach potoków mieszkali, y w iamach źiemnych, albo na drzastwie:
7. którzy między takowymi się weselili, y pod ćierniem bydź za roskosz sobie mieli:
8. synowie głupich y podłych, y na źiemi zgoła się nieukazuiący:
9. teraz obróćiłem się w piosnkę ich, y stałem się im przypowieśćią.
10. Brzydzą się mną, a daleko odemnie ućiekaią, y nie wstydzą się plwać na oblicze moie.
11. Saydak bowiem swóy otworzył, y utrapił mię, y włożył wędzidło w usta moie.
12. Po prawéy stronie wschodu powstały wnet nędze moie: podwróćili nogi moie, y śćisnęli iako walmi śćieżkami swémi.

moję powagę. Nie wierzyli bowiem, żebym im przez to pozwalał wolniéj jak zwykli postępować. — *Swiatłość twarzy.* Wspaniałość i powaga oblicza. — *Nie padała na ziemię.* Nic z niéj nie ginęło.

25. *Jeślim chciał iść do nich.* Kiedym odwiedzał moich poddanych, zasiadałem na najprzedniejszém i uczciwszém miejscu, jako książe.

R. 30.—1. *Kłaść ze psy trzody mojéj.* Którymby staranie o psach moich było powierzone. Tak Chryzost. Nie mówił to Hiob z pogardy, był bowiem względem ludzi najłagodniejszy i najwdzięczniejszy; lecz dla okazania nizkości ich stanu.

2. *Moc rąk.* Sposobność do pracy, same czyny, siła i krzepkość.—*Mnie za nic była.* Za nic poczytywałem.

3. *Od głodu niepłodni.* Pagninus tłumaczy: *od niedostatku i głodu samotni byli.* Watabl. *ściśnieni głodem uciekali do miejsc suchych i palących.* T. j. dla szukania czegokolwiek ku zaspokojeniu głodu. — *Którzy gryźli na puszczy.* Albo korę, albo drzewa i ziół korzenie.

4. *Korzenie jałowcowe.* W hebr. *rethamin*, co inni rozmaicie tłumaczą: są bowiem co *rothem* przez jałowiec tłumaczą, są także, którzy pod tym rozumieją janowiec. Nie zdaje się wszakże żeby korzenie jałowcowe na pokarm mogły być zdatne. Może w Idumei i Arabii używały się w jakiś sposób, przynajmniéj u najuboższych.

5. *To.* Ziół i jałowca korzenie, kory drzew. — *Do niego z wołaniem bieżeli.* Jeden od drugiego starając się wydrzeć.

6. *Na drzastwie.* Na żwirze i kamykach rzek, o których tylko co mówił.

7. *Między takowémi...* Taką nędzę za roskosz poczytywali w swojém ubóstwie.

8. *Nieukazujący.* Podli, wzgardzeni, wyrzutki ziemi.

9. *Piosnkę.* Bajeczkę, pośmiewisko; jakby mówił: Tworzą o mnie piosenki, jak bywa o nędznikach i głupcach. — *Przypowieścią.* Brali bowiem nieszczęścia Hioba za przypowieść na oznaczenie wielkiéj jakiejś i słusznie spadłéj klęski. Albo po prostu znaczy: obracali mię często w ustach swoich dla śmiechu i szyderstwa.

10. *Plwać na oblicze moje.* Niektórzy sądzą, że przenośnia plwania oznacza tu lżenia i zniewagi miotane na Hioba. Prawdziwiéj i powszechniéj utrzymują, iż rzeczywiście od owych podłych nędzarzy Hiob był oplwanym, w czém osobliwszą jest Chrystusa figurą, który to samo cierpiał.

11. *Otworzył.* To jest Bóg. Podobnéj przenośni strzał użył Dawid Psalm 37, 3. *Albowiem strzały twoje utknęły we mnie.*—*Włożył wędzidło w usta moje.* Jak bywa z nieugłaskanemi końmi, które chcemy powstrzymać.

12. *Po prawéj.* Pagninus z hebr. tak tłumaczy: *Wedle prawicy chłopcy stanęli, nogi moje potrącili i uczynili nademną ścieżki ucisku mojego.* Znaczenie zdaje się być takie: postawiwszy nogę swoję, nogi moje podbili, abym upadł. Słowo hebrajskie, które Pagninus tłumaczy *chłopcy*, a Wulgata *wschodu*, jest *pirchach*, które odrostek wydobywający się znaczy, albo kwiat, a przenośnią chłopcy, wyrostki, które są jakby nowémi odroślami ludzi. Znaczenie więc Wulgaty może być: *po prawéj stronie wschodu*, albo odrostka, to jest razem z wschodzącémi mojémi nieszczęściami, gdyż najprzód choroby i inne dolegliwości we mnie powstały, gdy trąd się ukazał i t. p., nastąpiły też straszliwe klęski, między któremi nie ostatnie trzyma miejsce swawola i rozpusta młodzieży, która najgrawała się ze mnie i t. d.

13. Dissipaverunt itinera mea, insidiati sunt mihi, et praevaluerunt, et non fuit, qui ferret auxilium.

14. Quasi, rupto muro et aperta janua, irruerunt super me, et ad meas miserias devoluti sunt.

15. Redactus sum in nihilum: abstulisti quasi ventus disiderium meum, et velut nubes pertransiit salus mea.

16. Nunc autem in memetipso marcescit anima mea, et possident me dies afflictionis.

17. Nocte os meum perforatur doloribus: et qui me comedunt, non dormiunt. *(Supr. 19, 22.)*

18. In multitudine eorum consumitur vestimentum meum, et quasi capitio tunicae succinxerunt me.

19. Comparatus sum luto, et assimilatus sum favillae et cineri.

20. Clamo ad te, et non exaudis me: sto, et non respicis me.

21. Mutatus es mihi in crudelem, et in duritia manus tuae adversaris mihi.

22. Elevasti me, et quasi super ventum ponens elisisti me valide.

23. Scio, quia morti trades me, ubi constituta est domus omni viventi.

24. Verumtamen non ad consumtionem eorum emittis manum tuam: et si corruerint, ipse salvabis.

25. Flebam quondam super eo, qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi.

26. Exspectabam bona, et venerunt mihi mala: praestolabar lucem, et eruperunt tenebrae.

27. Interiora mea efferbuerunt absque ulla requie: praevenerunt me dies afflictionis.

28. Moerens incedebam: sine furore consurgens, in turba clamabam.

29. Frater fui draconum, et socios struthionum.

13. Rozkopali drogi moie, zasadzki na mię czynili y przemogli, a nie był ktoby dał pomoc.

14. Jakoby przebiwszy mur, y otworzywszy drzwi przypadli na mię, y stoczyli się na nędze moie.

15. Wniwecz iestem obrócony: odiąłeś iako wiatr pożądanie moie: y iako obłok przeminęło zdrowie moie.

16. A teraz we mnie samym więdnie dusza moia, y opanowały mię dni utrapienia.

17. W nocy wiercą boleśći kość moię: a ći którzy mię iedzą nie śpią.

18. Od mnóstwa ich kaźi się odźienie moie, y iako oboyczykiem szaty opasali mię.

19. Jestem przyrównan błotu, y stałem się podobnym perzowi, y popiołowi.

20. Wołam do ćiebie, a niewysłuchawasz mię: stoię, a nie patrzysz na mię.

21. Odmieniłeś mi się w okrutnego, a w twardośći ręki twoiéy sprzećiwiasz mi się.

22. Podniósłeś mię, y iako na wietrze postawiwszy, uderzyłeś mię duże o źiemię.

23. Wiém że mię podasz śmierci, gdźie iest postanowiony dóm wszelkiemu żywiącemu.

24. Wszakóż nie ku wyniszczeniu ich śćiągasz rękę twoię: a ieśli upadną, sam zbawisz.

25. Płakałem kiedyś nad onym który był utrapiony, y użaliła się dusza moia ubogiego.

26. Czekałem dobra, a przyszło na mię złe: czekałem światłośći, y wypadły ćiemnośći.

27. Wnętrznośći moie wezwrzały bez żadnego odpoczynku, ubieżały mię dni utrapienia.

28. Chodźiłem żałośny bez zapalczywośći, powstawszy w gromadźie wołałem.

29. Byłem bratem smoków, y towarzyszem strusiów.

---

13. *Rozkopali.* Zepsowali, poniszczyli.— *Drogi.* Starania, pracę; cokolwiekbym przygotował, roztrwonili.

14. *Na nędze moje.* Żeby mię uczynić nędzarzem.— *Stoczyli się.* Rzucili się na mnie, podobnym sposobem jak ciężkie skały wielkim pędem toczą się z pochyłości gór i przyległe zawalają równiny.

15. *Odjąłeś.* Do Boga mówi. — *Pożądanie moje.* Czegom pragnął; rzeczy mi najmilsze.— *Jako obłok.* Który łatwo wiatr rozprasza. — *Zdrowie moje.* Stan mój pomyślny.

16. *Więdnie dusza moja.* Życie, schnie ciało moje i niszczeje od boleści i chorób.

17. *Kość moję.* Kości moje.—*Którzy mię jedzą.* Robactwo, albo boleści.

18. *Kazi się.* Zgnilizną i ropą.— *Jako obojczykiem.* Niezliczona bowiem ilość robactwa pełznąc po szyi w górę, jakby kapturem głowę Hioba opasała.

19. *Przyrównan błotu.* Do takiego stopnia w brudach jestem pogrążony, że z najpodlejszémi rzeczami, jako z popiołem i błotem, mógłbym być porównany.

21. *Odmieniłeś mi się w okrótnego.* Tak ze mną postępujesz, jak gdybyś był okrutnym.

22. *Na wietrze.* Miejsce najwznioslejsze. — *Uderzyłeś mię dużo.* Zdaje się iż dla tego mię pierwéj wyniosłeś, żeby potém tém cięższy i szkodliwszy był mój upadek.

24. *Nie ku wyniszczeniu ich.* Może oznaczać: nie zupełnie zatracasz, gdyż dusza jest nieśmiertelną, i chociażbym upadał pod śmiercią, ty jednak powrócisz mi życie. Inni to *jeśli upadną* o modlitwie rozumieją tym sposobem: Nie zupełnie ludzi zatracasz, albowiem jeśli modły do ciebie zanoszą, ich ocalasz. Może też być znaczenie: nie wyciągasz ręki twéj na zniszczenie ich, to jest ludzi, którzy się pasują z nieszczęściami tego życia, i którzy gdy padną będąc strawieni śmiercią, sama ta śmierć kończąca ich nieszczęścia, staje się dla nich wielkiém i zbawczém dobrem.

26. *Czekałem dobra.* Ponieważ ku nieszczęśliwym i ubogim byłem miłosierny.

27. *Wezwrzały.* Od gorąca i udręczenia palą się moje wnętrzności.

28. *Chodziłem żałośny bez zapalczywości.* Ogołocony z dóbr i dzieci bolałem, ale nie wybuchałem gniewem.— *Wołałem.* Dla pocieszenia i ulżenia boleści moich.

29. *Byłem bratem smoków.* Podobny byłem do smoków; albowiem jako te, gdy są pokonywane i przygniecione od słoniów straszliwie piszczą, jak to miejsce tłumaczy S. Hieronim, tak ja przytłoczony nieszczęściami wielkie boleści ponosiłem i wołałem. — *Towarzyszem strusiów.* Pisklęta bowiem strusiów opuszczone od matek, z głodu bardzo piszczą i wołają.

30. Cutis mea denigrata est super me, et ossa mea aruerunt prae caumate.

31. Versa est in luctum cithara mea, et organum meum in vocem flentium.

30. Sczérniała skóra moia na mnie, y kośći moie wyschły od upalenia.

31. Arfa moia obróćiła się w żałobę, y organy moie w głos płaczących.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O wykazywaniu przez Hioba niewinności swéj przed Bogiem, i pilności w pełnieniu obowiązków.

1. Pepigi foedus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.

2. Quam enim partem haberet in me Deus desuper, et hereditatem Omnipotens de excelsis?

3. Numquid non perditio est iniquo, et alienatio operantibus injustitiam?

4. Nonne ipse considerat vias meas, et cunctos gressus meos dinumerat?

5. Si ambulavi in vanitate, et festinavit in dolo pes meus:

6. appendat me in statera justa, et sciat Deus simplicitatem meam.

7. Si declinavit gressus meus de via, et si secutum est oculos meos cor meum, et si manibus meis adhaesit macula:

8. seram, et alius comedat, et progenies mea eradicetur.

9. Si deceptum est cor meum super muliere, et si ad ostium amici mei insidiatus sum:

10. scortum alterius sit uxor mea, et super illam incurventur alii.

11. Hoc enim nefas est, et iniquitas maxima:

12. ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina.

1. Uczyniłem przymierze z oczyma swémi, abych ani pomyślał o pannie.

2. Bo coby za część we mnie miał Bóg z wiérzchu, a dźiedźictwo Wszechmocny z wysokośći?

3. Azaż nie iest zatracenie złośnikowi, a oddalenie czyniącym niesprawiedliwość?

4. Azaż on nie upatruie dróg moich, y nie liczy wszytkich kroków moich?

5. Jeśliżem chodźił w marnośći, y kwapiła się na zdradę noga moia:

6. niech mię zważy na wadze sprawiedliwy, y niechay Bóg pozna prostotę moię.

7. Jeśliż krok móy ustąpił z drogi, y ieśli za oczyma memi chodźiło serce moie, y ieśli do rąk moich przylgnęła zmaza:

8. niechay śieię, a inszy niechay ie: a naród móy niech będźie wykorzeniony.

9. Jeśli iest zwiedźione serce moie dla niewiasty, y ieślim był na zdradźie u drzwi przyiaćiela mego:

10. niech będźie żona moia nierządnicą innego, y niech się inni nad nią schilaią.

11. Abowiem to iest wielki grzéch, y nieprawość nawiętsza:

12. iest ogień aż do zguby pożéraiący, y wszytkie rodzaie wykorzeniaiący.

---

30. *Na mnie.* Na ciele mojém,— *Od upalenia.* Dla wielkiego upału czyli gorąca.

31. *Arfa.* Wesele.—*Organy.* LXX. *Psalm*, jak gdyby rzekł; Będąc wesoły śpiewałem, teraz smutny płaczę i narzekam. Byłem w szczęściu, teraz zaś jestem strapiony i nieszczęśliwy.

R. 31.—1. *Abych ani pomyślał. Abym nie patrzał*, jak ma chaldejski. Mówi się o oczach, że myślą, jako też mówi się, że pożądają. Tak Eklezyastes r. 2, w. 10: *Wszystko czego żądały oczy moje, nie broniłem im*, Łatwe bowiem i bardzo częste przejście od spójrzenia do myśli i żądzy.

2. *Część ... a dziedzictwo.* Ponieważ nieczysta myśl serce ludzkie plami, jakim sposobem, gdybym ją do duszy przyjął, Boską sobie obecność, przyjaźń i przebywanie w sercu mojém obiecywać mógł.

3. *Zatracenie.* Szkoda, klęska, zguba. — *Oddalenie.* Od Boga, albowiem kto nieczystości się oddaje od Boga się odłącza, i Bóg także go odrzuca od siebie, dopóki się nieupamiętał.

4. *Azaż on nieupatruje.* Zawsze się wszelką nieczystością brzydziłem, tą także powodowany przyczyną, ponieważ wiedziałem, że wszystko co ludzie czynią lub myślą, jest jawném Tobie. Inni rozumieją, iż to Job powiada jakby na świadectwo prawdziwości tego, co zaraz o sobie miał powiedzieć.

5. *Jeśliżem chodził.* Zamiast nie chodziłem: czyli, niech będzie dalekiem iżbym chodził. *Chodzić* zaś *w marności* znaczy, być kłamcą, albo fałsz i zdrady knować, jak to druga część półwiersza następnego dość jasno pokazuje.

6. *Na wadze sprawiedliwy.* Na wadze swojéj sprawiedliwej. Na wadze sprawiedliwości. — *Niechaj Bóg pozna.* Mówi sposobem ludzkim, jakby Bóg nanowo poznawał; albo sens jest: okaże.

7. *Ustąpił z drogi.* Prawości, lub Boskiéj woli lub prawa. — *Za oczyma memi chodziło serce moje.* Hebr. *izali poszło serce moje za oczyma.* LXX, *izali oku powolne było serce moje*, t. j., czyli wewnątrz pragnąłem tego, co zewnętrznie oczyma widziałem. — *Do rąk moich.* Do dzieł moich.—*Zmaza.* Zmaza grzechowa.

9. *Zawiedzione serce moje.* Jeśli nieporządnéj miłości dla niewiasty uległem.— *Był na zdradzie.* Zasadzałem się na jego żonę.

10. *Niech będzie.* Zasługuję, żeby było, niepieram się temu, niech będzie. — *Nad nią schylają.* Ze skromnością uczynek nieczysty się wyraża.

11. *Albowiem to jest wielki grzech.* Cudzołoztwo bowiem, o którém powiedziałem, że się go niedopuściłem, wielkim jest grzechem, wielką nieprawością.

12. *Jest ogień.* Ponieważ wszelka miłość rozgrzewa, lub pali; ponieważ kto sprośną miłością jest zapalony, dobra swoje często utraca, rozdając je hojniej przyjaciołom; ponieważ cielesności zbytnie dogadzający prawie nigdy dzieci nie mają, i ich szczep jakby ogniem opalony, dzieci nie wydaje, jak to zdają się oznaczać następujące zaraz słowa, *wszelkie rodzaje wykorzeniający*; ponieważ niegdyś cudzołożnicy na stosie byli paleni. Patrz Gen. 38, 24. Nareszcie ponieważ cudzołoztwo, albo podejrzenie o nie, ogień zazdrości wznieca pomiędzy małżonkami.

13. Si contemsi subire judicium cum servo meo, et ancilla mea, cum disceptarent adversum me:
14. quid enim faciam, cum surrexerit ad judicandum Deus? et cum quaesierit, quid respondebo illi?
15. Numquid non in utero fecit me, qui et illum operatus est, et formavit me in vulva unus?
16. Si negavi, quod volebant, pauperibus, et oculos viduae exspectare feci:
17. si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea
18. (quia ab infantia mea crevit mecum miseratio, et de utero matris meae egressa est mecum):
19. si despexi pereuntem, eo quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem:
20. si non benedixerunt mihi latera ejus, et de velleribus ovium mearum calefactus est:
21. si levavi super pupillum manum meam, etiam cum viderem me in porta superiorem:
22. humerus meus a junctura sua cadat, et brachium meum cum suis ossibus confringatur.
23. Semper enim, quasi tumentes super me fluctus, timui Deum, et pondus ejus ferre non potui.
24. Si putavi aurum robur meum, et obrizo dixi: Fiducia mea:
25. si laetatus sum super multis divitiis meis, et quia plurima reperit manus mea:
26. si vidi solem, cum fulgeret, et lunam incedentem clare,
27. et laetatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meam ore meo:
28. quae est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum?
29. Si gavisus sum ad ruinam ejus, qui me oderat, et exultavi, quod invenisset eum malum,
30. (non enim dedi ad peccandum guttur meum, ut expeterem maledicens animam ejus):
31. si non dixerunt viri tabernaculi mei: Quis det de carnibus ejus, ut saturemur?

13. Jeślim zbraniał się dać sądźić z sługą moim abo z służebnicą, gdy się prawowali zemną:
14. bo cobym czynił, gdy Bóg na sąd powstanie? a gdy spyta, co mu odpowiem?
15. Azaż nie w żywoćie uczynił mię, który y onego sprawił, y utworzył mię w żywoćie ieden?
16. Jeślim odmówił ubogim czego chćieli, y oczóm wdowinym kazałem czekać:
17. ieślim iadał sztukę moię sam, a nie iadła śierota z niey:
18. (bo od dźiećińtwa mego rosło zemną użalenie: y z żywota matki moiey wyszło ze mną);
19. ieślim gardźił ginącym, przeto że nie miał suknie, y ubogim bez odźienia:
20. ieśli mi nie błogosławiły boki iego, y od wełny owiec moich zagrzał się:
21. ieślim podniósł na śierotę rękę moię, choćiam widźiał żem był wyższym w bramie:
22. niech odpadnie ramię moie od stawu swego, a ręka moia niech się połamie z kośćiami swemi.
23. Zawsze bowiem iako walów nadętych nademną bałem się Boga, y niemogłem znośić ćiężaru iego.
24. Jeślim rozumiał złoto bydź śiłą moią: a szczéremu złotu rzekłem: ufanie moie:
25. ieślim się kochał dla wiela bogactw moich, a że barzo wiele nalazła ręka moia:
26. ieślim widźiał słońce gdy się świećiło, y y księżyc iasno idący,
27. y radowało się w taiemnośći serce moie, y całowałem rękę moię usty memi:
28. co iest nieprawość nawiętsza, y zaprzenie przećiw Bogu nawyższemu?
29. Jeślim się radował z upadku tego który mię nienawidźiał, y weseliłem się że go niesczęśćie potkało
30. (bom nie wydawał ku grzészeniu gardła mego, abym żądał przeklinaiąc duszę iego):
31. ieśli nie mówili mężowie przybytku mego: ktoby dał z mięsa iego, abyśmy się nasycili?

13. *Jeślim zbraniał się.* Zdanie jest takie: do tego stopnia nawet względem niewolników był sprawiedliwym, że się oni nie bali potęgi pana swego, ale swoich praw przeciwko niemu dochodzili, i niemieli w nim przeciwnika, lecz obrońcę i sprawiedliwego sędziego.

14. *Bo cobym czynił?* Jeślibym inaczéj czynił, jakąbym wymówkę na sądzie ostatecznym przytoczył?

15. *Azaż nie w żywocie?* Inną przywodzi przyczynę, dla któréj ze sługami swoimi był łaskawym, a mianowicie ponieważ tejże saméj natury są uczęstnikami, i tegoż samego mają sprawcę Boga słudzy i panowie.

16. *Oczom wdowinym kazałem czekać.* Oczy wdów wyglądające odemnie pomocy, niezawiodły się w swoiém pragnieniu i oczekiwaniu.

17. *Sztukę moję.* Wielka zaleta miłosierdzia Jobowego, który i najmniejszego kęska chleba niezjadł, żeby się nim niepodzielił z ubogimi.

20. *Błogosławiły boki jego.* Ciała bowiem, lub członki ubogich, które przyodziewamy, niejako nam błogosławią i dzięki czynią.

21. *Podniósł... rękę moję.* Albo dla pogrożenia, albo dla uderzenia. — *Chociam widział żem był wyższym w bramie.* W bramach bowiem miast niegdyś odbywały się sądy. LXX. mają, *ufając że mam pomoc wielką.*

22. *Ramię moję.* Życzy sobie, ażeby jeśli zgrzeszył, został ukarany na członku którym zgrzeszył.

23. *Nie mogłem znosić ciężaru jego.* Nigdym się nieuważał za dość mocnego żeby módz walczyć z Bogiem, i wytrzymywać Jego razy na mnie spadające.

24. *Jeślim rozumiał.* Nadziei mojéj w złocie i bogactwach niepokładałem.

25. *Nalazła.* Zebrała, nagromadziła.

27. *I radowało się... serce moje.* Hebr. i chald. *uwiedzioném zostało,* t. j. sądząc, że są bogowie. — *Całowałem.* Na znak czci najwyższéj; albowiem niegdyś był zwyczaj, że oddający cześć najwyższą, wyciągnąwszy rękę dotykali się bałwanów, a potém ją przyciągali do siebie dla pocałowania.

28. *Zaprzeczenie przeciw Bogu najwyższemu.* Zaprzecza ten bowiem bóstwa prawdziwemu Bogu, kto czci mu należnéj czyni uczęstnikami i wspólnikami innych bogów.

30. *Bom niewydawał ku grzeszeniu.* Nie zgrzeszyłem złorzeczeniem przeciwko nieprzyjaciołom moim, lub zemstą za krzywdę od nich odebraną.

31. *Mężowie przybytku mego.* Słudzy, niewolnicy, domownicy. — *Ktoby dał z mięsa jego?* Nienawidzieli go bowiem, albo dla tego, że uczynkami pobożności ich męczył, albo że utrzymywał ich w ścisłych karbach cnoty i karności. Inni biorąc to za godło miłości, jakby życzyli, gdyby to być mogło, w swoich wnętrznościach go zagrzebać.

32. (foris non mansit peregrinus, ostium meum viatori patuit:)
33. si abscondi quasi homo peccatum meum, et celavi in sinu meo iniquitatem meam:
34. si expavi ad multitudinem nimiam, et despectio propinquorum terruit me, et non magis tacui, nec egressus sum ostium:
35. quis mihi tribuat auditorem, ut desiderium meum audiat Omnipotens: et librum scribat ipse, qui judicat,
36. ut in humero meo portem illum, et circumdem illum quasi coronam mihi?
37. Per singulos gradus meos pronuntiabo illum, et quasi principi offeram eum.
38. Si adversum me terra mea clamat, et cum ipsa sulci ejus deflent:
39. si fructus ejus comedi absque pecunia, et animam agricolarum ejus afflixi:
40. pro frumento oriatur mihi tribulus, et pro hordeo spina.

Finita sunt verba Job.

32. (przed domem nie stał przychodźień, drzwi moie podróżnemu otworzone były:)
33. jeślim zakrywał grzéch móy iako człowiek, y kryłem w zanadrzu moim nieprawość moię,
34. ieślim się ulękł zgraie wielkiéy: y ustraszyła mię wzgarda bliskich: a nie radszym milczał, anim wychodźił ze drzwi:
35. ktoby mi dał słuchacza, aby żądzą moię słyszał Wszechmogący: a księgi napisał ten który sądźi,
36. abych ie nośił na ramieniu swoim, a włożył ie na się iako wieniec.
37. Na każdym kroku moim będę ie czytał, y iako kśiążęciu będę ie ofiarował.
38. Jeśli przećiwko mnie źiemia moia woła, a z nią zagony iéy płaczą:
39. ieślim owoce iéy iadł bez pieniędzy, y trapiłem duszę oraczów iéy:
40. miasto pszenice niech mi się rodźi oset, a miasto ięczmienia ćiérnie.

Skończyły się słowa Jobowe.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O wyrzutach jakie czynił Eliu Hiobowi i jego przyjaciołom, i pomawianiu ich o niewiadomość i brak mądrości.

1. Omiserunt autem tres viri isti respondere Job, eo quod justus sibi videretur.
2. Et iratus, indignatusque est Eliu, filius Barachel Buzites, de cognatione Ram; iratus est autem adversum Job, eo quod justum se esse diceret coram Deo.
3. Porro adversum amicos ejus indignatus est, eo quod non invenissent responsionem rationabilem, sed tantummodo condemnassent Job.
4. Igitur Eliu exspectavit Job loquentem, eo quod seniores essent, qui loquebantur.
5. Cum autem vidisset, quod tres respondere non potuissent, iratus est vehementer.
6. Respondensque Eliu, filius Barachel, Buzites,

1. Y zaniechali ći trzéy mężowie odpowiadać Jobowi, że się sobie zdał bydź sprawiedliwym.
2. Y obruszył się y rozgniewał się barzo Eliu syn Barachel Buzytczyk, z rodu Ram: a rozgniewał się na Joba, przeto że się sprawiedliwym bydź powiadał przed Bogiem.
3. A na przyiaćioły iego rozgniewał się dla tego, że nie naleźli słusznéy odpowiedźi, ale tylko potępiali Joba.
4. A tak Eliu oczekawał Joba mówiącego, przeto iż starszy byli którzy mówili.
5. A gdy obaczył że trzéy odpowiedźieć nie mogli, rozgniewał się barzo.
6. Y odpowiadaiąc Eliu syn Barachel Buzytczyk,

33. *Jeślim zakrywał.* Nie chciałem uchodzić za lepszego niż byłem, i dla tego gdy w czém zgrzeszyłem, wymówkami i kłamstwem ukrywać tego nie starałem się. — *Jako człowiek.* Przełożyć także możemy, *jako Adam*, który pierwszy grzech swój usiłował osłonić wymówkami.
34. *Jeślim się ulękł.* Nieulękłem się pospólstwa; bo się nie lękałem, żeby mnie w czém można było zarzucać, iż jako książe wykroczyłem przeciwko ludowi.— *Wzgarda bliskich.* Którą mnie krewni i domownicy okazywali, jakobym był małego ducha, lub lękliwym i przesądnie religijnym, gdy tego co niektórzy książęta czynią, pysznie rozkazując, prawa gwałcąc, i t. d. robić nie śmiałem.—*Anim wychodził ze drzwi.* Iżbym się dopytywał lub mścił się lub podsłuchiwał, co w domach nieprzyjacielskich próżniacy rozprawiali.
35. *Słuchacza.* Żeby sam Bóg był słuchaczem sprawy mojéj,—*Księgi napisał.* Które pospolicie processem się nazywają.
36. *Je.* Księgę rozumie z któréj jak mniemał mógł się szczycić, gdyż jego cnoty zawierała.
37. *Książęciu.* Bogu, iżbym według nich (ksiąg) był osądzony i rozgrzeszony.
38. *Ziemia... woła.* Jakbym ją niesłusznie posiadał, lub jaką zbrodnią pogwałcił; i to samo oznacza druga część pół wiersza.
39. *Bez pieniędzy.* Gwałtem przywłaszczając.
40. *Skończyły się słowa Jobowe.* Jakby rzekł: I na tém skończył swą mowę.
R. 32.—1. *Że się sobie zdał być sprawiedliwym.* Że z wielką mocą sprawiedliwości swojéj bronił, i już nieufali iżby go mogli z tego mniemania wyprowadzić.
2. *Buzytczyk.* Buz, jest miasto w Idumei. Niektórzy tłumaczą z rodu Buz, syna Nachora, brata Abrahamowego, Gen. 22, 21. — *Ram.* Chald. Abraham. — *Przed Bogiem.* Bogiem sędzią, którego oczy najmniejsze nawet zmazy grzechowe postrzegają.
3. *Ale tylko potępiali Joba.* Gdy jednak, co należało im uczynić, żadnym go niezbitym i mocnym dowodem niepokonali.
4. *Oczekiwał Joba mówiącego.* T. j. Jobowi i trzem towarzyszom, starszym od siebie w latach, miejsce sprzeczki zostawił.
6. *Odpowiadając.* Zabierając mowę, przerywając milczenie.

dixit: Junior sum tempore, vos autem antiquiores, ideirco demisso capite, veritus sum vobis indicare meam sententiam.

7. Sperabam enim, quod aetas prolixior loqueretur, et annorum multitudo doceret sapientiam.

8. Sed, ut video, spiritus est in hominibus, et inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.

9. Non sunt longaevi sapientes, nec senes intelligunt judicium.

10. Ideo dicam: Audite me, ostendam vobis etiam ego meam sapientiam.

11. Exspectavi enim sermones vestros, audivi prudentiam vestram, donec disceptaremini sermonibus:

12. et donec putabam vos aliquid dicere, considerabam: sed, ut video, non est, qui possit arguere Job, et respondere ex vobis sermonibus ejus.

13. Ne forte dicatis: Invenimus sapientiam: Deus projecit eum, non homo.

14. Nihil locutus est mihi, et ego non secundum sermones vestros respondebo illi.

15. Extimuerunt, nec responderunt ultra, abstuleruntque a se eloquia.

16. Quoniam igitur exspectavi, et non sunt locuti: steterunt, nec ultra responderunt:

17. respondebo et ego partem meam, et ostendam scientiam meam.

18. Plenus sum enim sermonibus, et coarctat me spiritus uteri mei.

19. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit.

20. Loquar, et respirabo paululum: aperiam labia mea, et respondebo.

21. Non accipiam personam viri, et Deum homini non aequabo:

22. nescio enim, quamdiu subsistam, et si post modicum tollat me factor meus.

rzekł: Jestem młodszy laty, a wyśćie starszy, przeto zwieśiwszy głowę wstydźiłem się oznaymić wam zdania mego.

7. Bom się spodźiewał że dłuższy wiek mówi, a mnóstwo lat naucza mądrośći.

8. Ale, iako widzę, Duch iest w ludźiach, a natchnienie Wszechmocnego daie rozum.

9. Nie są mądrzy długo wieczni, ani starszy rozumieią sądu.

10. Przetóż będę mówił: Słuchayćie mię, okażę wam ia też mądrość swoię.

11. Czekałem bowiem mów waszych, słuchałem rostropność waszę, pókiśćie się spierali mówami:

12. a pókim rozumiał żeśćie co mówili, uważałem: ale iako widzę niémasz ktoby mógł strofować Joba, y ktoby z was odpowiedźiał na słowa iego.

13. Byśćie snadź nie rzekli: Naleźliśmy mądrość, Bóg go porzućił nie człowiek.

14. Nic mi nie mówił, a ia nie według mów waszych będę mu odpowiadał.

15. Zlękli się ani więcéy nie odpowiadali, y odięli od śiebie wymowy.

16. Gdyżem tedy czekał, a nie mówili: stanęli, a więcéy nie odpowiadali:

17. odpowiem ia też część moię, y ukażę umieiętność moię.

18. Bom iest pełen słów, y śćiska mię duch żywota mego.

19. Oto brzuch móy iako moscz bez oddechu, który ławice nowe rozsadza.

20. Będę mówił a wytchnę malutko: otworzę wargi moie, y odpowiém.

21. Nie będę miał względu na osobę męża, a Boga z człowiekiem równać nie będę:

22. bo niewiém iako długo trwać będę, a ieśli mię w rychle weźmie Stworzyćiel móy.

---

8. *Duch jest w ludziach.* Duch mądrości i wyrozumienia, który czyni człowieka łatwym i zdolnym do pojmowania rzeczy Boskich, w młodszych także być może. —*Natchnienie.* Oświecenie.

9. *Nie są.* Nie zawsze są, niekoniecznie są,—*Sądu.* T. j. sprawiedliwą i słuszną wagę i cenę wszech rzeczy.

12. *Uważałem.* W milczeniu słuchałem, i to coście mówili w umyśle rozbierałem.

13. *Byście snadź nie rzekli.* Zdanie jest takie: wymawiać się nie możecie, że Joba więcéj nienapastujecie, gdyż sprawa wasza jest dobra.— *Naleźliśmy mądrość.* Mądry sposób zbicia i pokonania Joba. A zatém nie masz co mówić, już dosyć o téj rzeczy rozprawialiśmy.—*Bóg go porzucił nie człowiek.* Bóg za grzechy go skarał. Nie kto inny jak Bóg tylko tylu nieszczęściami utrapił Joba, i to za grzechy jego.

14. *Nic mi nie mówił.* Jeszcze Job i ja razem nie spotkaliśmy się z sobą, ani się rozprawialiśmy—*Nie według mów waszych.* Innych się chwytać będę dowodów, tych nieużyję któremiście się wy posługiwali.

15. *Odjęli... wymowy.* Przestali mówić, nie mówili, Przechodzi od drugiéj do trzeciéj osoby: mówi bowiem o tychże samych przyjaciołach, którzy dotąd rozprawiali byli przeciwko Jobowi.

17. *Odpowiem,* Będę mówił, będę rozprawiał i spierał się z Jobem.

18 *Bom jest pełen słów.* Wiele na myśl przychodzi dowodów i zdań.— *Ściska mię duch żywota mego.* To co w myśli począłem, wydobyć się usiłuje i pierś wzdyma, gdy sobie wyjście na podobieństwo wiatru gwałtownego otworzyć się sili.

19. *Moszcz bez oddechu.* Który wrzy, i jeśli się mu wyjścia nie da, naczynie rozrywa w którém jest zawarty. —*Łagwice.* Flaszeczki małe. W hebrajskim jest *oboth,* t. j. naczynie skórzane.

21. *Nie będę miał względu na osobę męża.* Swobodnie co czuję mówić będę, i żaden wzgląd mnie nie przeszkodzi, żebym nie wypowiedział tego co za prawdę uważam.—*Boga z człowiekiem równać nie będę.* Zdaje się przekładać treść całéj swojéj rozprawy, i zapowiadać, iż ma dowieść, że Boga z człowiekiem w żaden sposób równać nie można, w czém jak sądził Eliu, że zgrzeszył Job, odwołując się do Boskiego sądu, i utrzymując, że się chce z Bogiem spierać.

22. *Niewiem jako długo trwać będę.* Tak prawdziwie mówić będę, jakbym zaraz miał umierać, i na sąd Boży stawać.

CAPUT XXXIII.

1. Audi igitur Job eloquia mea, et omnes sermones meos ausculta:
2. Ecce, aperui os meum, loquatur lingua mea in faucibus meis.
3. Simplici corde meo sermones mei, et sententiam puram labia mea loquentur.
4. Spiritus Dei fecit me, et spiraculum Omnipotentis vivificavit me.
5. Si potes, responde mihi, et adversus faciem meam consiste.
6. Ecce, et me, sicut et te, fecit Deus, et de eodem luto ego quoque formatus sum.
7. Verumtamen miraculum meum non te terreat, et eloquentia mea non sit tibi gravis.
8. Dixisti ergo in auribus meis, et vocem verborum tuorum audivi:
9. Mundus sum ego, et absque delicto, immaculatus, et non est iniquitas in me.
10. Quia quaerelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum sibi.
11. Posuit in nervo pedes meos, custodivit omnes semitas meas.
12. Hoc est ergo, in quo non es justificatus? Respondebo tibi, quia major sit Deus homine.
13. Adversus eum contendis, quod non ad omnia verba responderit tibi?
14. Semel loquitur Deus, et secundo id ipsum non repetit.
15. Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, et dormiunt in lectulo:
16. tunc aperit aures virorum, et erudiens eos instruit disciplina,
17. ut avertat hominem ab his, quae facit, et liberet eum de superbia:
18. eruens animam ejus a corruptione, et vitam illius, ut non transeat in gladium.
19. Increpat quoque per dolorem in lectulo, et omnia ossa ejus marcescere facit.

ROZDZIAŁ 33.

Okazuje Eliu ze słów Hiobowych, iż nie jest sprawiedliwym, i jako Bóg uczy, karze i litość okazuje.

1. Słuchay tedy Jobie wymów moich, a przyimi do uszu wszytkie mowy moie.
2. Otom otworzył usta moie, niech mówi ięzyk móy w podniebieniu moim.
3. Z sczérego serca mego mowy moie, a czyste zdanie wargi moie mówić będą.
4. Duch Boży uczynił mię, y natchnienie Wszechmocnego ożywiło mię.
5. Możeszli, odpowiedz mi, a stań przećiwko twarzy moiéy.
6. Oto, y mnie iako y ciebie Bóg uczynił, y z tegóż błota iam téż iest utworzon.
7. Wszakże dźiw móy niechay ćię nie straszy, a wymowa moia niech ći nie będźie ćiężka.
8. Mówiłeś tedy w uszy moie, y słyszałem głos słów twoich.
9. Jestem ia czysty y bez grzechu: niepokalany, y niémasz we mnie nieprawośći.
10. Iż wynalazł na mię żałoby, przetóż miał mię za nieprzyiaćiela sobie.
11. Wsadźił w pęta nogi moie, przestrzégał wszytkich śćieżek moich.
12. To tedy iest w czymeś nie iest usprawiedliwiony: odpowiém ći, że więtszy iest Bóg niżli człowiek.
13. Spiérasz się przećiwko niemu, żeć nie na wszytkie słowa odpowiedźiał?
14. Raz ći mówi Bóg, a drugi raz tegóż niepowtarza.
15. Przez sen w widzeniu nocnym, gdy przypada twardy sen na ludźie, y śpią na łóżku:
16. tedy otwarza uszy mężów, a ćwicząc ie naucza karnośći,
17. aby odwiódł człowieka od tego co czyni, y wybawił go od pychy:
18. wyrywaiąc duszę iego od skażenia: a żywot iego aby nieprzyszedł na miecz.
19. Karze téż boleścią na łożu, y wszytkie kośći iego wysusza.

R. 33.—4. *Duch Boży uczynił mię.* Nie możesz Jobie tego sporu ze mną odrzucić, bo i ty nie większy jesteś od człowieka i ja nie mniejszy. Równi jesteśmy, gdyż jednego mamy sprawcę Boga, i z tejże samej materyi stworzeni jesteśmy.

7. *Dziw mój niechaj cię nie straszy.* Dziwna wymowa moja, i rzeczy dziwne, które powiedzieć zamierzam.

10. *Iż wynalazł na mię żałoby.* Powiedziałeś, że jesteś sprawiedliwym, a jednak Bóg ciężko się uskarża na ciebie, i jako z nieprzyjacielem okrótnie się obszedł.

11. *Wsadził w pęta.* Kajdanami okuł nogi — *Przestrzegał wszystkich ścieżek moich.* Uważał na postępowanie moje.

12. *W czemeś nie jest usprawiedliwiony.* W czém zgrzeszyłeś i pokazałeś żeś niesprawiedliwy.—*Że większy jest Bóg niżli człowiek.* Ponieważ Bóg jest większym, niż gdyby człowiek mógł wymagać od niego sprawozdania, dla czego to lub owo uczynił, o co się kusić byłoby zuchwalstwem i bezczelnością.

13. *Spierasz się przeciwko niemu.* Ty zaś na Boga się uskarżasz, że nie na wszystko tobie odpowiada.

14. *Raz ci mówi Bóg.* T. j. jakby inaczéj miał odpowiedzieć P. Bóg, niż przedtém uczynił, lub niedostatecznie na zapytanie odpowiedział.

15. *Przez sen.* Odpowiada Bóg, i woli swéj ludzi naucza.

16. *Otwarza uszy.* Odkrywa uszy, iżby słyszeć mogły: Tak I. Król. 9, 15, czytamy, *A Pan objawił był ucho Samuelowe.* Nieostrzegał mnie, zostawił ucho moje zakrytem, i dla tego nie pojąłem tajemnicy.— *Karności.* Naucza tego co chce żeby wiedziano lub czyniono.

17. *Aby odwiódł człowieka.* Uczy czego unikać potrzeba.—*Wybawił go od pychy.* Od wszelkiego grzechu, a zwłaszcza od pychy, któréj najbardziéj nienawidzi.

18. *Od skażenia.* Od zatracenia.—*Przyszedł na miecz.* Iżby mieczem gniewu Bożego nie został ukarany.

19. *Karze też boleścią.* Inny jest sposób mówienia i upominania, którego używa Bóg przez choroby ciała, jakby rzekł: Przez te boleści otwarcie do ciebie mówił P. Bóg.

20. Abominabilis ei fit in vita sua panis, et animae illius cibus ante desiderabilis.
21. Tabescet caro ejus, et ossa, quae tecta fuerant, nudabuntur.
22. Appropinquavit corruptioni anima ejus, et vita illius mortiferis.
23. Si fuerit pro eo Angelus loquens, unus de millibus, ut annuntiet hominis aequitatem,
24. miserebitur ejus, et dicet: Libera eum, ut non descendat in corruptionem: inveni, in quo ei propitier.
25. Consumta est caro ejus a suppliciis, revertatur ad dies adolescentiae suae.
26. Deprecabitur Deum, et placabilis ei erit: et videbit faciem ejus in jubilo, et reddet homini justitiam suam.
27. Respiciet homines, et dicet: Peccavi, et vere deliqui: et, ut eram dignus, non recepi.
28. Liberavit animam suam, ne pergeret in interitum, sed vivens lucem videret.
29. Ecce, haec omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos,
30. ut revocet animas eorum a corruptione, et illuminet luce viventium.
31. Attende Job, et audi me: et tace, dum ego loquor.
32. Si autem habes, quod loquaris, responde mihi, loquere: volo enim, te apparere justum.
33. Quod si non habes, audi me, tace: et docebo te sapientiam.

20. Brzydki mu się staie w żywoćie iego chléb: y duszy iego iedło pierwéy pożądane.
21. Wyschnie ćiało iego, y kośći które okryte były, odkryią się.
22. Przybliżyła się ku skażeniu dusza iego, a żywot iego do śmiertelnych.
23. Będźieli zań Anioł mówił ieden z tyśięcy, aby opowiedźiał człowieczą sprawiedliwość:
24. zmiluie się nad nim, y rzecze: Wybaw go, aby nie zstąpił do skażenia: nalazłem w czym mu mam bydź miłośćiw.
25. Wyniszczało ćiało iego od karania, niech się wróći do dni młodźieństwa swego.
26. Będźie się modlił Bogu, y ubłagany mu będźie: y ogląda oblicze iego z weselem, y odda człowiekowi sprawiedliwość iego.
27. Weyźrzy na ludźie, y rzecze: Zgrzészyłem, y prawdźiwiem wykroczył, a iakom był godźien nie odniósłem.
28. Wybawił duszę swoię aby nieszła na zatracenie, ale żywiąc światłość widźiała.
29. Oto wszytko to Bóg sprawuie po trzykroć na każdym,
30. aby odwiódł dusze ich od skażenia, a oświéćił światłośćią żywiących.
31. Obaczże Jobie, a słuchay mię, a milcz gdy ia mówię.
32. A ieśli masz co mówić odpowiedz mi, mów: bo chcę abyś się okazał sprawiedliwym.
33. Ale ieśli nie masz, słuchayże mię: milcz, a nauczę ćię mądrośći.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

Eliu obwinia Hioba o bluźnierstwo i inne grzechy, i ukazuje mu sprawiedliwość sądów Bożych, tudzież iż Bóg jest wszechwładnym i wszystkowiedzącym.

1. Pronuntians itaque Eliu etiam haec locutus est:
2. Audite sapientes verba mea, et eruditi auscultate me:

1. Rosprawuiąc tedy Eliu, téż y to mówił:
2. Słuchayćie mądrzy słów moich, a nauczeni posłuchayćie mię:

20. *Chléb.* Wszelkiego rodzaju pokarm; albowiem o chorych prawie wszystkich można rzec owe słowa Psal. 106, 18: *Wszelakim pokarmem brzydziła się dusza ich, i przybliżyli się aż do bram śmierci.* —*Duszy jego.* Jemu.
22. *Ku skażeniu.* Ku śmierci.—*Dusza jego.* Życie jego. — *Śmiertelnych.* Do śmiertelnych chorób, lub oznak, przyczyn i skutków śmiertelnych chorób.
23. *Zań.* Który ciężko choruje.—*Opowiedział.* Zanosząc przed Bogiem modlitwy o jego bezpieczeństwo.
24. *Nie zstąpił do skażenia.* Nie umarł.—*Nalazłem w czém mu mam być miłościw.* Rad jestem, że się znajduje już powód dla którego mogę mu przebaczyć i z nim się pojednać. Mówi o Bogu sposobem ludzkim, jakby się mu cokolwiek przedstawiało, czegoby wprzódy był niewiedział.
25. *Od karania.* Od chorob i niemocy ciała.—*Niech się wróci do dni młodzieństwa swego.* Do dawnego stanu zdrowia niech będzie przywrócony, i tak się dobrze ma, jak się miał będąc młodzieńcem.
26. *Będzie się modlił Bogu.* T. j. w chorobie.—*Ogląda oblicze jego z weselem.* Ukaże mu Bóg oblicze wesołe, niezagniewane. —*Odda człowiekowi sprawiedliwość jego.* Według sprawiedliwości i dobrych jego uczynków odda mu. Poprawionego będzie tak uważał, jakby nigdy nie zgrzeszył.
27. *Wejrzy na ludzie.* Obróci się chory do przyjaciół, towarzyszy lub spółobywateli swoich.—*Jakom był godzien nieodniosłem.* Daleko bowiem więcéj za grzechy się moje należało.
28. *Wybawił.* Kto tak będzie usposobiony, życie swoje od zguby zachowa.
29. *Potrzykroć.* Kilkakrotnie, albowiem Bóg jest skory do przebaczenia.
32. *Chcę abyś się okazał sprawiedliwym.* Jak pragnę żebyś był, tak też chciałbym, iżbyś się okazał sprawiedliwym. Pragnę iżbyś się usprawiedliwił, jeśli możesz.
R. 34. — 1. *Rozprawuiąc.* Daléj rzecz prowadząc. W hebr., chald. i LXX jest, *odpowiadając.* U żydów zaś *odpowiadać,* często to samo oznacza co *mówić.*
2. *Mądrzy.* Zdaje się, że towarzyszów tak nazywa; albowiem o Jobie, który na ich mowy nie przystawał, nierozumiał że jest mądrym.

3. auris enim verba probat, et guttur escas gustu dijudicat.

4. Judicium eligamus nobis, et inter nos videamus, quid sit melius, * *(Supr. 12, 11)*.

5. quia dixit Job: Justus sum, et Deus subvertit judicium meum.

6. In judicando enim me, mendacium est: violenta sagitta mea absque ullo peccato.

7. Quis est vir, ut est Job, qui bibit subsannationem quasi aquam:

8. qui graditur cum operantibus iniquitatem, et ambulat cum viris impiis?

9. Dixit enim: Non placebit vir Deo, etiam si cucurrerit cum eo.

10. Ideo viri cordati, audite me: absit a Deo impietas, et ab Omnipotente iniquitas.

11. Opus enim hominis reddet ei, et juxta vias singulorum restituet eis.

12. Vere enim Deus non condemnabit frustra, nec Omnipotens subvertet judicium.

13. Quem constituit alium super terram? aut quem posuit super orbem, quem fabricatus est?

14. Si direxerit ad eum cor suum, spiritum illius et flatum ad se trahet.

15. Deficiet omnis caro simul, et homo in cinerem revertetur.

16. Si habes ergo intellectum, audi quod dicitur, et ausculta vocem eloquii mei.

17. Numquid, qui non amat judicium, sanari potest? et quomodo tu eum, qui justus est, in tantum condemnas?

18. Qui dicit regi, apostata: qui vocat duces impios:

3. ucho bowiem słów doświadcza, a gardło smakowaniem iedło rozeznawa.

4. Sąd obierzmy sobie, a obaczmy między sobą co iest lepszego,

5. iż Job mówił: Jestem sprawiedliwym, a Bóg wywrócił sąd mój.

6. W sądzeniu moim bowiem kłamstwo iest: gwałtowna strzała moia bez żadnego grzéchu.

7. Któryż iest mąż iako Job, który piie uraganie iako wodę:

8. który chodźi z czyniącymi nieprawość, y nakłada z mężami niezbożnymi?

9. Rzékł bowiem: Nie będźie się podobał mąż Bogu, choćiaby z nim bieżał.

10. Dla tego mężowie rozumni słuchayćie mię: Uchoway Boże aby miała bydź w Bogu niezbożność, a w Wszechmocnym nieprawość.

11. Bo dźieło człowiecze odda mu: a według drogi każdego odpłaci im.

12. Zaprawdę bowiem Bóg nie potępi bez przyczyny, ani Wszechmocny wywróci sądu.

13. Kogóż inszego przełożył nad źiemią, abo kogo postawił nad światem który stworzył?

14. Jeśli obróći k niemu serce swoie, ducha iego y dech k sobie pociągnie.

15. Ustanie zaraz wszelkie ćiało, y człowiek w popiół się nawróci.

16. A tak ieśli masz rozum, słuchay co się mówi, a przyymuy w uszy głos wymowy moiéy.

17. Azaż który nie miłuie sądu, uzdrowion bydź może? a iakóż ty onego który sprawiedliwy iest tak potępiasz?

18. Który mówi królowi: zbiegu: który zowie książęta niezbożnémi:

---

3. *Ucho bowiem słów doświadcza.* Jak gardło i podniebienie sąd wydaje o smaku, tak uszy o tém co się mówi. To samo zdanie wyżéj się znajduje, r. 12, w. 11.

4. *Sąd obierzmy sobie.* Słusznie, szczerze i bezstronnie osądźmy. Albo sens jest taki: niechcę żeby mnie wierzono, niech inni osądzą i zawyrokują dobrzeli i prawdziwie, mówię, czy inaczéj.—*Co jest lepszego.* Co za prawdziwsze uważać należy.

5. *Iż Job mówił.* Przekłada słowa Joba, i usiłuje przekonać, że są fałszywe, zuchwałe i wyniosłe. Patrz wyżéj r. 27 na początku.—*Wywrócił sąd mój.* Użył Bóg raczéj mocy niż sprawiedliwości, gdy mnie utrapił, i bez zasługi przebaczył.

6. *Kłamstwo jest.* LXX, *skłamał w sądzie moim*, t. j. w moim sądzie jest błąd.—*Gwałtowna.* Okrótna, szkodliwa, śmiertelna.—*Strzała moja.* Boleści i nieszczęścia, któremi jako strzałami jestem przeszyty.

7. *Pije urąganie jako wodę.* Który z niewiększą łatwością urąga drugim, i natrząsa się z nich, jak pragnący wodę pije.

8. *Chodzi.* Czuje i mówi jak bezbożni i nieprawi.

9. *Chociażby z nim bieżał.* Chociażby najtroskliwiéj jego rozkazy wykonywać, i do skutku doprowadzać się starał.

10. *Uchowaj Boże aby miała być w Bogu niezbożność.* Uchowaj Boże, iżbyśmy byli podobnymi Jobowi, i P. Bogu, jak on czynił, bezbożność przypisywali.

11. *Dzieło człowiecze odda mu.* Odpowiada człowiekowi, i oddaje według uczynków jego.—*Drogi.* Uczynki.

12. *Bez przyczyny.* Niewinnego. — *Wywróci sąd.* Niesprawiedliwie sądząc.

13. *Kogoż inszego przełożył nad ziemią?* Zdanie jest takie: Bóg świat stworzył, i nim rządzi. Jeśli więc dzieło swoje sam zatraca, lub źle się z niém obchodzi bez przyczyny, potępiać zdaje się jako rzecz złą to co sam uczynił, i mieć ją w nienawiści, gdy jednak napisano jest: *Miłujesz bowiem wszystko co jest, i nic niemasz w nienawiści z tego coś uczynił*, Mądr. 11, 25. Albo myśl jest: Bóg sam rządzi światem przez siebie stworzonym i nikomu innemu niepozwala tak nim rządzić, żeby wszystko niezależało od Jego opatrzności. Od tak więc dobrego, mądrego i wszechmocnego Boga nic niesprawiedliwego i nieświętego pochodzić nie może i oczekiwać się niegodzi.

14. *Jeśli obróci ku niemu serce moje.* Jeśliby się obrócił przeciwko człowiekowi, dla zaguby jego.—*Ducha jego i dech.* Duszę ludzką.—*Ku sobie pociągnie.* Z ludzkiego ciała wyprowadzi, i przyprowadzi do siebie.

17. *Azaż.* Zdanie zdaje się być takie: chcesz być uzdrowionym, o Jobie! i niema ktoby cię mógł uleczyć oprócz Boga: jakim więc sposobem od niego się zdrowia spodziewasz, ty który sądu nie miłujesz, gdyż Boga, który jest najsprawiedliwszym, o niesprawiedliwość obwiniasz, i jego tak otwarcie o przewrótność i pogwałcenie sądu potępiasz?

18. *Który mówi królowi: zbiegu.* Który nikogo się nieboi, nic od nikogo się nie spodziewa, ale nawet królów i książąt temi imionami mianuje na jakie zasługują.—*Zbiegu.* Hebr. *bezbożny jesteś.*

19. qui non accipit personas principum, nec cognovit tyrannum, cum disceptaret contra pauperem (opus enim manum ejus sunt universi), *(2. Par.19,7. Eccli.35,16. Gal.2,6. Ephes.6,9.)*

20. subito morientur et in media nocte turbabuntur populi, et pertransibunt, et auferent violentum absque manu.

21. Oculi enim ejus super vias hominum, et omnes gressus eorum considerat.

22. Non sunt tenebrae, et non est umbra mortis, ut abscondantur ibi, qui operantur iniquitatem.

23. Neque enim ultra in hominis potestate est, ut veniat ad Deum in judicium.

24. Conteret multos, et innumerabiles: et stare faciet alios pro eis.

25. Novit enim opera eorum, et idcirco inducet noctem, et conterentur.

26. Quasi impios percussit eos in loco videntium,

27. qui quasi de industria recesserunt ab eo, et omnes vias ejus intelligere noluerunt:

28. ut pervenire facerent ad eum clamorem egeni, et audiret vocem pauperum.

29. Ipso enim concedente pacem, quis est, qui condemnet? Ex quo absconderit vultum, quis est, qui contempletur eum et super gentes et super omnes homines?

30. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.

31. Quia ergo ego locutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo.

32. Si erravi, tu doce me: si iniquitatem locutus sum, ultra non addam.

33. Numquid a te Deus expetit eam, quia displicuit tibi? tu enim coepisti loqui, et non ego: quodsi quid nosti melius, loquere.

19. który niema względu na osoby książąt: ani zna tyrana, gdy się prawuie z ubogim: bo wszyscy są dziełem rąk iego.

20. Nagle umrą, a o pół nocy strwożą się ludźie, y przeydą, y zniosą gwałtownika bez ręki.

21. Oczy bowiem iego nad drogami człowieczemi, y wszytkie kroki ich obacza.

22. Niémasz ćiemności, y niémasz ćienia śmierći, aby się tam skryli którzy broią złości.

23. Ani bowiem więcéy iest w mocy człowieczéy, żeby przyszedł do Boga na sąd.

24. Zetrze wielu, y bez liczby, a insze postawi miasto nich.

25. Zna bowiem uczynki ich: y przetóż przywiedźie noc, y będą potarći.

26. Jako niezbożniki poraźił ie na mieyscu widzących,

27. którzy iakoby na urząd odstąpili od niego, y wszytkich dróg iego zrozumieć niechćieli:

28. aby przywiedli do niego wołanie ubogiego, ażeby słyszał głos ubogich.

29. Bo gdy on da pokóy, któż iest coby potępił? gdy zakryie oblicze, któż nań patrzyć będźie y na narody y na wszytkie ludźie?

30. Który czyni aby królował człowiek obłudny, dla grzechów ludu.

31. Iżem ia tedy mówił do Boga, tobie téż nie zabronię.

32. Jeślim zbłądźił, ty mię naucz: ieślim nieprawie mówił, więcéy nie przydam.

33. Aza iéy Bóg od ćiebie pożąda, żeć się nie podobała? tyś bowiem począł mówić, a nie ia: ale ieśli wiész co lepszego mów.

---

20. *Nagle umrą.* Jeśli Bóg zechce, i oprzeć nie będą się mogli.— *O północy.* Jakowy czas na przygotowanie zasadzek jest najdogodniejszy. — *Strwożą się ludzie.* Usłyszawszy o niespodziewaném porwaniu książęcia. Inni tłumaczą o rokoszu ludowym. — *Przejdą.* Tam i ówdzie się rozbiegą. — *Gwałtownika.* Tyrana z okrócieństwem panującego,—*Bez ręki.* Niektórzy tłumaczą *łatwo;* drudzy, bez miecza i nie zbrojną ręką; inni nareszcie *bez ręki,* tłumaczą że bez obrony będzie.

21. *Jego.* Boga. — *Drogami człowieczemi.* Uczynkami, postępkami.

22. *Niémasz ciemności.* Niema tak gęstych ciemności, któreby śmiertelników grzeszących mogły zakryć przed oczyma Pańskiemi.— *Cienia śmierci.* Cienia najgęstszego i najciemniejszego.

23. *Ani bowiem więcéj.* Nie w ludzkiej jest mocy Boskiego się sądu uchylić, lub ukryć przed Bogiem zbrodnie których się dopuścił; wszystko ma bowiem jest jawnem i otwartém.— *Więcéj.* Gdy zgrzeszył. — *Żeby przyszedł.* Żeby stanąć przed sędzią, lub się od Jego sądu uchylić, lub prosić o rozpoznanie nanowo raz osądzonéj sprawy.

24. *Zetrze.* Porwanych śmiercią — *Miasto nich.* Na miejscu ich.

25. *Noc.* Ciemność i noc śmierci.

26. *Jako.* Nie jest znak podobieństwa, lecz zdanie jest takie: poraził ich, gdyż są bezbożnymi.—*Na miejscu widzących.* W obecności wielu widzów.

27. *Którzy.* T. j. bezbożni, o których mowa w wierszu poprzedzającym.

28. *Aby przywiedli.* Którzy przywiedli, i t. d.— *Do niego.* Do Boga mściciela zbrodni. — *Ubogich.* Przez nich uciśnionych.

29. *On.* Bóg.—*Da pokój.* Spokój i swobodę od nieszczęść. — *Któż jest coby potępił.* Kto zatrwoży, lub utrapi? jeśli Bóg z nimi, kto przeciwko nim. — *Zakryje oblicze.* Pomoc i łaskę swoję usuwając.— *Któż nań patrzyć będzie?* Któż raczy spójrzeć na człowieka od Boga wzgardzonego? Podobnież nikt na zegar słoneczny niepatrzy, chyba nań słońce spójrzy i oświeci. Albo sens jest taki: Boga się ukrywającego, któż może poznać lub znaleźć?— *I na narody, i na wszystkie ludzie.* Boska się opatrzność rozpościera. Nieszczęścia też i chłosta ztamtąd pochodzą, gdy ludzkie grzechy gniew Boży wywołują.

30. *Czyni aby królował.* Pozwala panować bezbożnemu, iżby się lud nieszczęściami nauczony upamiętał, i za popełnione grzechy karę poniósł.

31. *Do Boga.* O Bogu. — *Nie zabronię.* Jeślibyś mówić zechciał, lecz cierpliwie wysłucham.

32. *Nie przydam.* Mówić.

33. *Aza jéj Bóg od ciebie pożąda?* Nietrwóż się jeśli źle mówiłem; ja też karę poniosę, nie ty za grzech mój karany będziesz, i nie na tobie Bóg się mścić będzie.— *Żeć się nie podobała?* Za słowa moje, które się tobie niepodobały, ja sam karany będę.— *Tyś bowiem począł*

34. Viri intelligentes loquantur mihi, et vir sapiens audiat me.
35. Job autem stulte locutus est, et verba illius non sonant disciplinam.
36. Pater mi, probetur Job usque ad finem: ne desinas ab homine iniquitatis.
37. Quia addit super peccata sua blasphemiam, inter nos interim constringatur: et tunc ad judicium provocet sermonibus suis Deum.

34. Mężowie rozumni niech mówią do mnie, a mądry mąż niechay mię słucha.
35. A Job głupie mówił, y słowa iego nie pokazuią nauki.
36. Oycze mój, niech będźie probowan Job aż do końca: nie przestaway od człowieka nieprawośći.
37. Bo przydaie do grzechów swoich bluźnierstwo, między nami tym czasem niechay śćiśnion będźie: a tedy niech na sąd wyzowie Boga mowami swémi.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 34. w. 30. *Który czyni aby królował człowiek obłudny.* Tu widzisz, że i złym Pan Bóg daje panowanie nad ludem swoim, wszakże tém nie pochwala ich grzechów i złości. Bo nie daje Bóg złym królestwa i państwa aby go źle używali: Ale aby za tą dobrocią Boską nawrócili się od grzechów, jako uczy Hieronim in Isai. 45. Albo żeby niektóre ich dobre uczynki tém tu płacił na świecie, Augustyn lib. 5, de civit. c. 15, albo też że to ludzie zasługują grzechami swemi aby takie pany mieli. Augustyn lib. 5, de civit. c. 19.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

Eliu niewłaściwie tłumacząc słowa Hiobowe, zarzuca mu bluźnierstwo i dowodzi, że jak sprawiedliwość, tak i nieprawość nasza nic Bogu, lecz ludziom jest pożyteczną lub szkodliwą.

1. Igitur Eliu haec rursum locutus est:
2. Numquid aequa tibi videtur tua cogitatio, ut diceres: Justior sum Deo?
3, Dixisti enim: Non tibi placet, quod rectum est: vel quid tibi proderit, si ego peccavero?
4, Itaque ego respondebo sermonibus tuis, et amicis tuis tecum.
5. Suspice coelum, et intuere, et contemplare aethera, quod altior te sit.
6. Si peccaveris, quid ei nocebis? et si multiplicatae fuerint iniquitates tuae, quid facies contra eum?
7. Porro si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?
8. Homini, qui similis tui est, nocebit impietas tua: et filium hominis adjuvabit justitia tua.
9. Propter multitudinem calumniatorum clamabunt, et ejulabunt propter vim brachii tyrannorum.
10. Et non dixit: Ubi est Deus, qui fecit me, qui dedit carmina in nocte:

1. Eliu tedy to zaś mówił:
2. Azać się słuszna widźi myśl twoia, żeś mówił: Jestem sprawiedliwszy niźli Bóg?
3. Boś powiedźiał: Nie podoba się tobie co iest prawego: abo co tobie pomoże ieśli ia zgrzészę?
4. A tak ia odpowiém mowam twoim, y przyiaćiołóm twoim z tobą.
5. Poyźrzy w niebo a obacz, y przypatrz się powietrzu że wyższe nad ćię.
6. Jeśli zgrzészysz, cóż mu zaszkodźisz? a ieśli się rozmnożą nieprawośći twoie, cóż uczynisz przeciwko niemu?
7. A ieśli sprawiedliwie czynić będźiesz, cóż mu daruiesz, abo co z ręki twoiéy weźmie?
8. Człowiekowi który tobie podobny iest zaszkodźi bezbożność twoia, a syna człowieczego wspomoże sprawiedliwość twoia.
9. Dla mnostwa potwarców wołać będą, y będą narzekać dla mocy ramienia okrutników.
10. Y nie rzekł: Gdźież iest Bóg który mię uczynił, który dał pieśni w nocy?

mówić, a nie ja. Lecz i ja, jeślim co takiego powiedział czego twierdzić nie należało, karanym być niepowinienem, ty bowiem dałeś powód do téj mowy, i przez ciebie wyzwany do niéj przystąpiłem.

34. *Mężowie rozumni.* Życzę jednak raczéj z mądrymi, jakimi są ci wspólni przyjaciele nasi, mieć mowę, niż z tobą, w którym istotnie, żeby prawdę powiedzieć, mądrości niedostaje.

36. *Ojcze mój.* Niektórzy sądzą, że to jest wykrzyknik do Boga; tak chald. który ma: *Ojcze mój, któryś jest w niebiesiech.* Sanchez mniema, że Eliu do Elichaza zwraca mowę, którego przez uszanowanie i z powodu podeszłego wieku ojcem nazywa, jakowe tłumaczenie z tém co następuje lepiéj się zgadzać zdaje. Są co mniemają, że wyraz *avi,* który jest w hebr. oznacza *chciałbym,* albo *bodajby.* — *Nieprzestawaj.* T. j. znaglać dowodami, iżby do zdrowych zmysłów powrócił. Albo jeśli do Boga zwraca mowę, nieprzestawaj nieszczęściami i klęskami trapić.—*Człowieka nieprawości.* Człowieka nieprawego.

37. *Bluźnierstwo.* Zuchwale o Bogu mówiąc.— *Niechaj ściśnion będzie.* Od nas nalegany. — *Na sąd wyzowie Boga.* Z którym, jak sam wyznał, chce się rozprawiać i kłócić.

R. 35. — 3. *Niepodoba się tobie co jest prawego.* Ponieważ nie raz oświadczyłeś, że niewinnie cierpisz, co się zdaje oznaczać to samo jakbyś rzekł, że Bóg niepochwala sprawiedliwości, i niesprzyja cnocie. — *Co tobie pomoże jeśli ja zgrzeszę?* Jakby rzekł: Nic nie pomoże, i niezaszkodzi, przeto niedbasz grzeszęli czy nie, wszystko bowiem korzyścią twoją mierzysz.

4. *I przyjaciołom twoim z tobą.* Joba z przyjaciołami dla tego łączy, że już pokonani z nim się zgadzali.

6. *Cóż mu zaszkodzisz?* Pokazuje Eliu, że chociaż Bogu ani szkodzi ani pomaga śmiertelnych bądź pobożność bądź bezbożność, jednak on z obowiązku swojego słusznie i należycie wszystko osądzi.

8. *Człowiekowi.* Człowiekowi i zaszkodzi i pomoże grzech lub sprawiedliwość drugiego, ale Bogu nie.

9. *Wołać będą.* Ludzie, którym potwarze szkodzą.

10. *Rzekł.* Ten którego nieprawi uciskali, nie wzywał pomocy Bożéj.—*Dał pieśni w nocy.* Niektórzy tłumaczą o Boskiem objawieniu w nocy i przez sen uczy-

11. qui docet nos super jumenta terrae, et super volucres coeli erudit nos?
12. Ibi clamabunt, et non exaudiet propter superbiam malorum.
13. Non ergo frustra audiet Deus, et Omnipotens causas singulorum intuebitur,
14. etiam cum dixeris: Non considerat: judicare coram illo, et expecta eum,
15. nunc enim non infert furorem suum, nec ulciscitur scelus valde.
16. Ergo Job frustra aperit eos suum, et absque scientia verba multiplicat.

11. który nas uczy więcéy nad bydlęta źiemskie, y nad ptastwo niebieskie ćwiczy nas.
12. Tam wołać będą, a nie wysłucha dla pychy złych.
13. Nie próżno tedy Bóg wysłucha, y Wszechmocny w każdego sprawę weyźrzy,
14. Y kiedy rzeczesz: Nie baczy: sądź się przed nim, a poczekay go,
15. teraz bowiem nie używa zapalczywośći swoiéy, ani się barzo mśći złośći.
16. A tak Job próżno otwarza usta swe, y bez umieiętnośći rozmnaża słowa.

CAPUT XXXVI. — ROZDZIAŁ 36.

Eliu upomina Hioba żeby obudził w sobie ducha pokuty, i obiecuje mu wszelkiego rodzaju szczęście.

1. Addens quoque Eliu, haec locutus est:
2. Sustine me paululum, et indicabo tibi: adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar.
3. Repetam scientiam meam a principio, et operatorem meum probabo justum.
4. Vere enim absque mendacio sermones mei, et perfecta scientia probabitur tibi.
5. Deus potentes non abjicit, cum et ipse sit potens.
6. Sed non salvat impios, et judicium pauperibus tribuit.
7. Non auferet a justo oculos suos, et reges in solio collocat in perpetuum, et illi eriguntur:
8. et si fuerint in catenis, et vinciantur funibus paupertatis.
9. Indicabit eis opera eorum, et scelera eorum, quia violenti fuerunt.
10. Revelabit quoque aurem eorum, ut corripiat: et loquetur, ut revertantur ab iniquitate.

1. Przydawając też Eliu to mówił:
2. Poczekay mię mało, y okażęć: bo iescze mam co o Bogu mówić.
3. Powtórzę umieiętność moię od początku, a dowiodę iż stworzyciel móy iest sprawiedliwy.
4. Bo zaiste bez kłamstwa mowy moie, y doskonała umieiętność pokaże się tobie.
5. Bóg możnych nie odrzuca, ponieważ y sam iest możny.
6. Ale nie zbawia niezbożnych, a sąd ubogim dawa.
7. Nie odwróci od sprawiedliwego oczu swoich, y króle na stolicy sadza na wieki, a oni bywaią wywyższeni,
8. a ieśli będą w okowach, y zwiazani powrozami ubóstwa.
9. Pokaże im uczynki ich, y złośći ich, że byli gwałtownicy.
10. Odsłoni też ucho ich aby karał: y będźie mówił aby się nawróćili od nieprawośći.

nionèm. Drudzy o gwiazdach do Boskiéj chwały pobudzających. Inni o śpiewie ptasząt, jak naprzykład słowików, które w nocy śpiewać zwykły. Inni nareszcie, i to najbliżéj prawdy, o radości w utrapieniu tłumaczą.

11. *Nad bydlęta.* Więcéj niż bydlęta i ptaki, w których jednak naturalny jest jakiś instynkt do szukania tego co pomaga, i unikania tego co szkodzi.

12. *Tam wołać będą.* Natenczas wołać będą, t. j. ci których pyszni i źli uciskają i krzywdzą.—*Nie wysłucha.* Z nieszczęść nie wyrwie.— *Dla pychy złych.* W hebr. jest, *od oblicza pychy złych*, t. j. możnych, którzy ubogich uciskają.

13. *Nie próżno tedy Bóg wysłucha.* Chociaż Bóg modlitwy wołających do siebie zaraz nie wysłuchuje, i ich niewybawia od ucisku w którym zostają, wszystko jednak widzi i słyszy, i nienapróżno: albowiem w swoim czasie opatrznością swoją i winnych ukaże, i niewinnych troskom koniec położy, i obficie wynagrodzi.—*To próżno*, w hebr. jest *próżność*, LXX zaś mają, *nieprzystojność*, i sens zdaje się więcéj przypadać, że ci którzy nieprzystojnie z Bogiem postępują, Jego zaniedbując, lub Jego pomocy pokornie nie prosząc, spodziewać się nie mogą Boskiéj pomocy, jakby rzekł Eliu: Radzę ci, o Jobie, iżbyś to jak najprędzéj uczynił, i Boską pomoc, gotową tym którzy o nią pokornie błagają, dla siebie wyjednał.

14. *Kiedy rzeczesz: niebaczy.* Gdybyś sądził że Bóg nieuważa, gdy się tak zachowuje, iż zdaje się jakoby o nas zapomniał. Jeśli tobie taka myśl przychodzi.— *Sądź się przed nim.* Tak jeszcze chciéj go mieć swoim sędzią, i przekonać siebie, że w swoim czasie za złe pomstę wymierzy, a za dobre pomoc i nagrodę da.— *Poczekaj go.* Bądź cierpliwym i wspaniałomyślnym.

15. *Teraz.* W tém życiu, chociaż grzeszników stosownie do zasług ukarze.—*Zapalczywości.* Cięższéj kary, jaką zagniewany zwykł wymierzać.

16. *Job próżno otwarza usta swe.* Gdy na Boską opatrzność i łaskawość się uskarża i od złego prosi o wybawienie.

R. 36.—2. *Co o Bogu mówić.* Żeby jego sprawy i sprawiedliwości od twojego zuchwalstwa obronić.

3 *Powtórzę umiejętność moję od początku.* Nieco wyżéj początek do rozprawy mojéj wezmę.

4. *Doskonała umiejętność pokaże się tobie.* Że ważne moje dowody przyznać będziesz musiał.

6. *Ale nie zbawia niezbożnych.* Lecz w możnych ludziach bezbożność karze.— *Sąd ubogim dawa.* Broni ubogich, pokornych, niewinnych.

7. *Oczu swoich.* Swojéj opatrzności, przyjaźni i opieki.—*Na wieki.* Na długi czas. Albo jakby rzekł: zawsze On jest tym który sadza.— *Oni bywają wywyższeni.* Na tron i królestwo wynoszą się królowie.

8. *Będą w okowach.* Bezbożni i występni. Okowy zaś albo we właściwém znaczeniu bierze, albo przenośnie za utrapienie i ucisk ubóstwa, lub innych nieszczęść.

9. *Że byli gwałtownicy.* Dla tego od Boga ukarani.

10. *Odsłoni też ucho ich.* Co znaczy odsłonić ucho, powiedzieliśmy wyżéj r. 33, w. 16.

11. Si audierint et observaverint, complebunt dies suos in bono, et annos suos in gloria:
12. si autem non audierint, transibunt per gladium, et consumentur in stultitia.
13. Simulatores et callidi provocant iram Dei, neque clamabunt, cum vincti fuerint.
14. Morietur in tempestate anima eorum, et vita eorum inter effeminatos.
15. Eripiet de angustia sua pauperem, et revelabit in tribulatione aurem ejus.
16. Igitur salvabit te de ore angusto latissime, et non habente fundamentum subter se: requies autem mensae tuae erit plena pinguedine.
17. Causa tua quasi impii judicata est, causam judiciumque recipies.
18. Non te ergo superet ira, ut aliquem opprimas: nec multitudo donorum inclinet te.
19. Depone magnitudinem tuam absque tribulatione, et omnes robustos fortitudine.
20. Ne protrahas noctem, ut ascendant populi pro eis.
21. Cave, ne declines ad iniquitatem: hanc enim coepisti sequi post miseriam.
22. Ecce, Deus excelsus in fortitudine sua, et nullus ei similis in legislatoribus.
23. Quis poterit scrutari vias ejus? aut quis potest ei dicere: Operatus es iniquitatem?
24. Memento, quod ignores opus ejus, de quo cecinerunt viri.
25. Omnes homines vident eum, unusquisque intuetur procul.

11. Jeśli usłuchaią y strzédz będą, wypełnią dni swoie w dobrach, y lata swoie w sławie:
12. ale ieśli nieusłuchaią, przeydą przez miecz, y będą zniszczeni w głupstwie.
13. Obłudni y chytrzy wzruszaią gniew Boży, ani wołać będą gdy ich powiążą.
14. Umrze w zaburzeniu dusza ich, y żywot ich między niewieściuchami.
15. Wyrwie ubogiego z ućisku iego, y odkryie w kłopoćie ucho iego.
16. A tak wybawi ćię z dźiury ćiasnéy barzo széroko, y która nie ma pod sobą fundamentu: a odpoczynienie stołu twego będźie pełne tłustośći.
17. Sprawa twoia jako niezbożnego osądzona iest, sprawę y sąd odniesiesz.
18. Niechayże ćię tedy gniew nie zwyćięża, abyś kogo ućisnął: ani mnostwo darów niech ćię nie nachyla.
19. Złóż wielkość swą bez kłopotu, y wszytkie duże w mocy.
20. Nie przewłaczay nocy, aby wstąpili ludźie miasto nich.
21. Strzeż abyś nieustąpił ku nieprawośći: boś téy począł naszladować po nędzy.
22. Oto Bóg wysoki w mocy swoiéy, a żaden mu nie iest podobny między zakonodawcami.
23. Kto się będźie mógł wybadać drogi iego? abo kto mu rzec może: Uczyniłeś nieprawość?
24. Pomni że nie znasz sprawy iego, o któréy śpiéwali mężowie.
25. Wszyscy ludźie go widzą, każdy patrzy zdaleka.

12. *Przejdą przez miecz.* Miecz ich zniszczy.—*Będą zniszczeni w głupstwie.* Tym sposobem zginą jakim zwykle giną głupi, t. j. grzesznicy, i kary dla nich przygotowane poniosą.

13. *Ani wołać będą gdy ich powiążą.* Nie tak wołać będą, iżby zostali wysłuchani, chyba obłudę porzucą, i grzechem się brzydzić będą.

14. *W zaburzeniu.* W klęsce. LXX właściwie z hebr. *w młodości.*—*Żywot ich między niewieściuchami.* LXX mają, *i żywot ich zraniony od aniołów,* co stosownie rozumieć można o Sodomitach, których aniołowie ogniem zniszczyli. Dobrze także zowią się oni niewieściuchami z powodu grzechu nieczystego któremu się oddawali.

15. *Odkryje w kłopocie ucho jego.* Łaskawie przemawiając. Patrz co się rzekło r. 33, w. 16.

16. *Z dziury ciasnéj bardzo szeroko.* Z bezdennéj przepaści, któréj otwor jest ciasny, na przestworne miejsce wyprowadzi, t. j. z ucisku i klęsk wybawionego do szczęśliwości przywróci.— *Która niema pod sobą fundamentu.* Któréj niezmierna jest głębokość, iż nie będzie na cémby stanęła i niejako się ufundowała noga.—*A odpoczynienie.* Stół uprzednio ubogi, i z powodu trosk duszy niespokojny, słodkością wszelkich pokarmów napełni. Jedném słowem, we wszelką obfitość dóbr opływać będziesz.

17. *Sprawa twoja jako niezbożnego osądzona jest.* Dotąd działo się z tobą, jakby z winnym licznych i wielkich zbrodni.— *Sprawę i sąd odniesiesz.* Jeśli nareszcie dobremi obyczajami twojemi Bogu się zalecisz, on wszelkie dobra na ciebie wyleje i sprawiedliwość twoję wynagrodzi, i według dobroci sprawy twojéj osądzony będziesz.

18. *Niechajże cię... gniew niezwycięża.* Zaczyna podawać Jobowi dowody uczciwego życia.

19. *Złóż wielkość swą bez kłopotu.* Złóż nadętość wielkości twojéj, iżby nieprawą mocą twoją pokorni i słabi trapieni nie byli. Albo *bez kłopotu,* to samo jest co bez chłosty, jakby rzekł: Nieodkładaj złożyć nadętości twojéj dopóki utrapieniem zmuszony będziesz.— *Wszystkie duże w mocy. Wszystkie poruszenia złóż dzielnością pychy.* Jak tłumaczy ś. Grzegorz. Albo sens jest taki: Możniejszych gwałtowność, przeciwko ubogim pohamuj. Strzeż się iżby ci, których wynosisz i których do rządzenia rzeczpospolitą używasz, ubogim i pokornym krzywdy nieczynili.

20. *Nie przewłaczaj nocy.* Nie zatrzymuj do poźnéj nocy tych, którzy się do ciebie zbierają, iżby mogli do swoich czynności powrócić.—*Miasto nich.* Za sobą, za interesami swojemi.

21. *Ku nieprawości.* Bluźnierstwo zdaje się rozumieć, o które Eliu Joba pomawiał, r. 34, 37, gdy rzekł: *Bo przydaje do grzechów swoich bluźnierstwo.*— *Boś téj począł naśladować po nędzy.* Do grzechów dawnych świeżo bluźnierstwo po klęskach przydałeś, gdy zuchwale o Bogu i Jego sprawiedliwości mówiłeś.

23. *Drogi jego.* Sposoby opatrzności iego, zamiary jego.

24. *Sprawy jego.* Co i dla czego czyni.— *O któréj.* Sprawie.— *Śpiewali mężowie.* Pospolity śpiew zwykle używany i we wszystkich ustach brzmiący, zdaje się rozumieć; w którym się mówi, że Boskie dzieła są wielkie, i że Boga wszyscy znają, lecz jakby zdaleka i niewyraźnie.

25. *Wszyscy ludzie go widzą.* W stworzeniach i skutkach.—*Patrzy z daleka.* Ponieważ przez szczeble stworzeń dochodzimy do pewnéj ale nie jasnéj znajomości Boga.

26. Ecce, Deus magnus vincens scientiam nostram: numerus annorum ejus inaestimabilis.
27. Qui aufert stillas pluviae, et effundit imbres ad instar gurgitum,
28. qui de nubibus fluunt, quae praetexunt cuncta desuper.
29. Si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum,
30. et fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque maris operiet.
31. Per haec enim judicat populos, et dat escas multis mortalibus.
32. In manibus abscondit lucem, et praecipit ei, ut rursus adveniat.
33. Annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus sit, et ad eam possit ascendere.

26. Oto Bóg wielki, przewyższaiący umieiętność naszę: liczba lat iego nieoszacowana.
27. Który odéymuie krople dżdżowe, a wyléwa gwałtowne dżdże na kształt wirów,
28. które z obłoków płyną, które okrywaią wszytkie rzeczy z wiérzchu:
29. Jeśli będźie chciał rozciągnąć obłoki iako namiot swóy,
30. a błyskać światłem swoim z wiérzchu, y brzegi morskie okryie.
31. Bo przez te sądźi narody, y daie pokarm wiele ludźiom.
32. W rękach kryie światłość, y każe iéy aby zaśię przyszła.
33. Powiada o niéy przyiaćielowi swemu, że ośiadłość iego iest, ażeby mógł przyśdź do niéy.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

Eliu daléj rzecz ciągnąc, wystawuje wielkość, mądrość i moc Bożą, które się wyświecają w porządku świata, i zdumiewać się każe nad sprawami i sądami Bożemi.

1. Super hoc expavit cor meum, et emotum est de loco suo.
2. Audite auditionem in terrore vocis ejus, et sonum de ore illius procedentem.
3. Subter omnes coelos ipse considerat, et lumen illius super terminos terrae.
4. Post eum rugiet sonitus, tonabit voce magnitudinis suae, et non investigabitur, cum audita fuerit vox ejus.
5. Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna et inscrutabila:
6. qui praecipit nivi, ut descendat in terram, et hiemis pluviis, et imbri fortitudinis suae:
7. qui in manu omnium hominum signat, ut noverint singuli opera sua.

1. Na to zlękło się serce moie, y zruszyło się z mieysca swego.
2. Słuchayćie słuchania w strachu głosu iego, y dźwięku z ust iego wychodzącego.
3. Pod wszytkie niebiosa on przegląda, a światłość iego nad granicami źiemie.
4. Za nim dźwięk ryczeć będźie, zagrzmi głosem wielkośći swéy, a nie będźie dośćigniony, gdy usłyszan będźie głos iego.
5. Zagrzmi Bóg głosem swym dźiwnie, który czyni rzeczy wielkie a nie wybadane:
6. który każe śniegowi aby spadał na źiemię, y dżdżóm żimy y gwałtownemu dżdżowi mocy swoiéy:
7. który na ręce wszytkich ludźi znaczy, aby każdy znał sprawy swoie.

26. *Przewyższający umiejętność naszę.* Większy niż gdybyśmy go mogli naszą umiejętnością pojąć.—*Nieoszacowana.* Bóg bowiem jest wieczny.
27. *Odejmuje krople dżdżowe.* W górę podnosi za pomocą pary. Albo sens jest, pogodę wprowadza po deszczu.—*Nakształt wirów.* Jakby po otworzeniu upustów niebieskich, i nakształt rzeki lub wirującéj głębiny, gdy się wody z pędem wylewają.
28. *Które.* Wiry. — *Odkrywają wszystkie rzeczy z wierzchu.* Które cały widok nieba okrywają i zasłaniają.
30. *Światłem swojém.* Błyskawicami które się pomiędzy chmurami migają.—*Okryje.* Chmurami.
31. *Przez te sądzi narody.* Przez obłoki i deszcze niepomierne, zalewy pól, i pioruny które ciska, występnych karze.—*Daje pokarm wielu ludziom.* Przez też same chmury, gdy w swoim czasie deszcze wylewają i pola żyźnemi czynią, urodzajność i obfity plon sprowadza, żeby mieli pokarm śmiertelni.
32. *W rękach kryje światłość.* Światłość ma w swojéj mocy, usuwa ją gdy chce, i spuszcza także, gdy mu się spodoba.
33. *Powiada o niéj.* O chmurze, światłości, i pogodzie.—*Że osiadłość jego jest.* Że dla niego chmury się poruszają, wody także na jego pożytek wylewają, i jemu służą.—*Ażeby mógł przyjść do niéj.* Życiem nienagannem i modlitwami, przez które nawet i rzeczy doczesne się otrzymują, i daje się, iżby sprawiedliwy niejako wstąpił do obłoków, lub do światłości, i na swój użytek je poruszał lub zatrzymywał, według swéj woli lub potrzeby.
R. 37.—1. *Na to.* Co już będę mówił.—*Zlękło się.* Ze zdumienia.—*Zruszyło się.* Témże uczuciem.
2. *Słuchajcie słuchania.* Grom rozumie; jest bowiem rzeczą bardzo zwyczajną w Piśmie ś., grzmoty głosem Bożym nazywać. Tak Psal. 28, 3 i 4, mamy: *Głos Pański nad wodami... głos Pański w mocy: głos Pański w wielmożności.*
3. *Pod wszystkie niebiosa.* Wszystko co jest pod niebem on widzi.—*Światłość jego nad granicami ziemie.* Błyskawicę rozumie i jéj blask, który jest niezmiernéj szybkości: *Błyskawica wychodzi od wschodu słońca i okazuje się aż na zachodzie,* Mat. 24, 27. Chociaż to *nad granicami ziemie*, po prostu wziąść można zamiast *nad ziemią.*
4. *Dźwięk ryczeć będzie.* Grzmotu.—*Nie będzie dościgniony.* Nierozumie się dobrze jakim sposobem stał się.
6. *I gwałtownemu dżdżowi mocy swojéj.* Deszcze mocy, są deszcze gwałtowne i nawalne, jakie niekiedy w większe upały nagle spadają.
7. *Który na ręce wszystkich ludzi znaczy.* Sens jest taki: który ręce ludzkie zamyka i jakby pieczętuje, w tym czasie gdy deszcz spada, bo nie mogą ich (rąk) do dzieła użyć, lecz są zmuszeni opuścić.—*Znaczyć na ręce.* Mówi się w tym samym sposobie wyrażenia, jak *zapyty-*

8. Ingredietur bestia latibulum, et in antro suo morabitur.

9. Ab interioribus egredietur tempestas, et ab Arcturo frigus.

10. Flante Deo concrescit gelu, et rursum latissimae funduntur aquae.

11. Frumentum desiderat nubes, et nubes spargunt lumen suum,

12. quae lustrant per circuitum, quocumque eas voluntas gubernantis duxerit ad omne, quod praeceperit illis super faciem orbis terrarum:

13. sive in una tribu, sive in terra sua, sive in quocumque loco misericordiae suae eas jusserit inveniri.

14. Ausculta haec Job: sta, et considera mirabilia Dei.

15. Numquid scis, quando praeceperit Deus pluviis, ut ostenderent lucem nubium ejus?

16. Numquid nosti semitas nubium magnas, et perfectas scientias?

17. Nonne vestimenta tua calida sunt, cum perflata fuerit terra austro?

18. Tu forsitan cum eo fabricatus es coelos, qui solidissimi quasi aere fusi sunt?

19. Ostende nobis, quid dicamus illi: nos quippe involvimur tenebris.

20. Quis narrabit ei, quae loquor? etiam si locutus fuerit homo, devorabitur.

21. At nunc non vident lucem: subito aër cogetur in nubes, et ventus transiens fugabit eas.

22. Ab aquilone aurum venit, et ad Deum formidolosa laudatio.

8. Wnidźie źwierz do iamy, y w legowisku swoim mieszkać będźie.

9. Od gwiazd południowch wynidźie burza, a od Wozu niebieskiego źimno.

10. Gdy Bóg wieie, zśiada się lód, y zaśię széroko się rozlewaią wody.

11. Zboże pragnie obłoków, a obłoki rospuszczaią światło swoie,

12. które obchodzą w koło, gdźiekolwiek ie wola sprawuiącego wiedźie, ku wszytkiemu, co im każe na okręgu źiemie:

13. chocia w iednym pokoleniu, choćia w źiemi swoiéy, choć na którymkolwiek mieyscu miłośierdźia swego naleźć ie roskaże.

14. Słuchay tego Jobie: stóy, a przypatruy się dźiwnym sprawóm Bożym.

15. Izali wiész kiedy Bóg dżdżom przykazał, aby okazały światłość obłoków iego?

16. Izali znasz śćieżki obłoków wielkie, y doskonałe umieiętnośći?

17. Aza odźienie twoie nie iest ćieple, gdy przewiéwa źiemię wiatr z południa?

18. Podobnoś ty z nim budował niebiosa które są barzo mocne iakoby z miedźi ulane?

19. Ukaż nam co mu rzec mamy, bośmy ogarnieni ćiemnośćią.

20. Któż mu powié co mówię? choćby téż mówił człowiek, będźie pożarty.

21. Ale teraz nie widzą światłośći: z prędka powietrze zśiędźie się w obłoki, a wiatr przechodząc z pędźi ie.

22. Z północy złoto przychodźi, a od Boga boiaźliwe chwalenie.

---

wać na drzewie, Ozeasz 4, 12, zamiast *zapytywać drzewa.*—*Aby każdy znał sprawy swoje.* Iżby nie mogli widzieć i rozpoznać prac swoich t. j. robot rolniczych, od których niepogoda i burze ich odrywają. Cały ten wiersz tak z hebrajskiego przekłada Vatablus: *Gwałtownością każdego człowieka zamyka, iżby nierozpoznał człowiek, wszyscy ludzie sprawy swojéj.* A zatém *na ręce*, to samo znaczy, według zdania Vatabla, *co mocno, gwałtownie.* Inni przekładają: iżby znali wszyscy ludzie sprawę, (t. j. rolniczą) że jest jego, t. j. w jego woli i mocy.

8. *Wnijdzie.* W czasie dżdżystym.

10. *Gdy Bóg wieje.* Wiatr północny wypuszczając.—*Szeroko się rozlewają wody.* Po stopnieniu lodu i śniegu, gdy wiatry ciepłe i wilgotne wieją, jakim jest wiatr południowy. Tak Dawid Psal. 147, 17 i 18: *Spuszcza lód swój jako bryły: kto się ostoi przed zimnem jego? Pośle słowo swoje, a roztopi je: wienie wiatr jego, a pocieką wody.*

11. *Zboże pragnie obłoków.* I deszczu, którymby zroszone rość mogło.—*A obłoki rozpuszczają światło swoje.* A obłoki życzeń zboża wysłuchują i światło swoje sieją, gdy wypuszczają deszcze, i towarzyszące im zwykle błyskawice, które są światłością obłoków.

12. *Obchodzą wkoło.* Na rozmaite strony, tam i ówdzie się rozchodzą.—*Sprawującego.* Wiatru, albo raczéj Boga.

13. *Chocia w jednem pokoleniu.* Albowiem, jak powiada Pan, Amos 4, 7: *Spuszczałem deszcz na jedno miasto, a na drugie miasto nie spuszczałem: część jedna dżdżem polana była, a część na którą nie spuszczałem dżdżu wyschła.* — *Chocia w ziemi swojéj.* O kraju zdaje się rozumieć który jest religijny, prawdziwego Boga czci, tak iż miejsce to jest podobne do owego, które mamy Psal. 67, 10: *Deszcz dobrowolny oddzielisz Boże dziedzictwu twemu.* Albo ziemię nazywa tę, która jest pustynią, i żadnych niema mieszkańców; bo która jest zamieszkała, ta zdaje się ludziom jest oddana.—*Miłosierdzia swego.* Któremu miejscu miłosierdzia swojego zechce udzielić.

15. *Aby okazały światłość obłoków jego?* Jakie jest światło obłoków powiedzieliśmy w tym rozdziale w. 3 i 11.

16. *Wielkie i doskonałe umiejętności.* Rzeczy godnych wiele wiedzy i znajomości, które o obłokach powiedzieć można.

17. *Aza odzienie.* Pagninus z hebrajskiego przekłada, *czyż widziałeś dla czego odzienie twoje jest ciepłe, i t. d.*

18. *Z nim.* Z Bogiem.

19. *Ukaż nam co mu rzec mamy.* Jeśli Bóg około tych rzeczy naturalnych naszéj mądrości doświadczyć zechce. Zdaje się być dowodem od mniejszego do większego: jeśli tajemnic natury nie znamy, jako bardziéj tajemnic Boskiéj opatrzności nie będziemy wiedzieli.

20. *Będzie pożarty.* On i jego mądrość wielkością rzeczy przywaloną zostanie: tak Psalm 106, 27, mówi się: *Wszystka ich mądrość pożarta jest.*

21. *Ale teraz nie widzą światłości.* Jakby rzekł: Zdarza się niekiedy, iż słońce obłokami się zakrywa, iżby nie było widzialne, i znowu, gdy te wiatrem się rozproszą, ukazuje się. Albo zapewne przez podobieństwo tłumaczyć to należy, w tém znaczeniu: jak jest odmiana deszczu i pogody, tak szczęścia i niepowodzeń.

22. *Złoto przychodzi.* Pogoda złota. LXX., *z północy*

23. Digne eum invenire non possumus: magnus fortitudine, et judicio, et justitia, et enarrari non potest.

24. Ideo timebunt eum viri, et non audebunt contemplari omnes, qui sibi videntur esse sapientes.

23. Godnie go naleść nie możemy: wielki mocą, y sądem, y sprawiedliwością, a wysłowion bydź nie może.

24. Dla tegoż będą się go bać mężowie, a nie będą śmieć patrzyć wszyscy, którzy się sobie zdadzą mądrymi.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O odpowiedzi Pana Boga, którą strofuje Hioba za jego nierozważne mowy i usiłowania, żeby zbadać niepojętą moc i mądrość Bożą.

1. Respondens autem Dominus Job de turbine, dixit:

2. Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis?

3. Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, et responde mihi.

4. Ubi eras, quando ponebam fundamenta terrae? indica mihi, si habes intelligentiam.

5. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam?

6. Super quo bases illius solidatae sunt? aut quis demisit lapidem angularem ejus,

7. cum me laudarent simul astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei?

8. Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens:

9. cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi pannis infantiae obvolverem?

10. Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem, et ostia,

1. A odpowiadaiąc Pan Jobowi z wichru, rzekł:

2. Któż to iest który wikle wyroki słowy nierostropnémi?

3. Przepasz iako mąż biodra twoie: będę ćię pytał, a odpowiaday mi.

4. Gdźieś był gdym zakładał fundamenty źiemie? powiedz mi ieśli masz rozum.

5. Kto założył miary iéy, ieśli wiesz? abo kto nad nią sznur rozćiągał?

6. Na czym podstawki iéy są ugruntowane? abo kto założył kamień iéy narożny,

7. gdy mię chwaliły wespół gwiazdy zaranne, y śpiewali wszyscy synowie Boży?

8. Kto zamknął drzwiami morze, gdy się wyrywało iakoby z żywota wychodząc:

9. gdym kładł obłok szatę iego, y mrokiem iako pieluchami dźiećinnémi obwiiał?

10. Obtoczyłem ie granicami memi, y przyprawiłem zaworę y drzwi,

przychodzą obłoki złotego blasku.— Od Boga bojaźliwe chwalenie. Bogu chwałę oddawać należy z bojaźnią tak wielkiego majestatu; on bowiem tych zmian jest sprawcą.

23. *Naleźć.* Poznać.— *Wielki mocą.* Najpotężniejszy i najsprawiedliwszy jest. — *Wysławion być nie może.* Jest przedziwny.

24. *Będą się go bać mężowie.* Z bojaźnią i czcią będą dla niego.—*Patrzeć.* Badać.

R. 38.—1. *Odpowiadając.* Mówiąc, głos zabierając. —*Pan.* Anioł, w imieniu Boga; nieprzybierając wszakże na się żadnej widzialnej postaci.— *Z wichru.* Z obłoku gęstego, który z wiatrem gwałtownym nad wiodącymi spór stanął. Niektórzy czytają lub przekładają, *ze mgły.*

2. *Któż to jest.* Niektórzy rozumieją, że się strofuje Eliu, niektórzy, że sam Job. Oba zdania mają swoich obrońców, i swoje sposoby rozumowania, na których się opierają: obszernie je przywodzi Pineda, lecz do żadnego się nie przychylając; gdyż jedno i drugie za prawdopodobne uważa, chociaż drugiemu więcej sprzyja. —*Słowy nieroztropnémi.* Co do myśli dobrze mówił Job, lecz niekiedy słów nierozważnych używał, ponieważ ze zbytnim zapałem i zuchwalstwem się wyrażał, co do sposobu mówienia granice należnego umiarkowania przekraczając. Jeśli o Eliu rozumieć zechcemy, powiedzieć możemy, że używał nieroztropnej mowy, ponieważ fałszywie się silił przekonać o bezbożności Joba, i ponieważ z małem umiarkowaniem, owszem niegrzecznie i w sposób ubliżający przeciwko niemu dowodził.

3. *Przepasz.* Przygotuj się, żebyś mnie, jeśli możesz, odpowiedział.

4. *Gdzieś był.* Punkt najtrudniejszy o opatrzności czuwającej nad sprawami ludzkiemi, bierze się P. Bóg wyłożyć Jobowi i jego przyjaciołom, wyprowadzając dowód z cudownych rzeczy w naturze się znajdujących, które ponieważ dla człowieka P. Bóg stworzył i zachowywa, ztąd jasno się pokazuje, że tém bardziéj człowieka i spraw ludzkich niezaniedbywa, lecz w szczególniejszéj ma opiece. — *Jeśli masz rozum.* Jeśli masz cokolwiek pojęcia i mądrości.

5. *Kto założył miary jéj.* Jak architekci czynią, którzy stosownie do przepisu swojéj sztuki starają się, żeby wszystkie części budowy dobrze do siebie przypadały, i iżby się wszystko za pomocą narzędzi w sztuce używanych, należycie wymierzyło i dostosowało.

6. *Na czém podstawki.* Daléj prowadzi tę samą mowę o kuli ziemskiéj, jakby o budowie pałacu jakiego lub wspaniałego domu.— *Kamień jéj narożny.* Kamieniem narożnym w budowie jest ten, który dwie ściany w rogu z sobą wiąże.

7. *Gdy mię chwaliły.* Z powodu wybornego dzieła, jakiem jest stworzenie i ozdobienie ziemi. Albo powtórzyć należy to, *gdzieś był,* jakby rzekł: *Gdzie byłeś, gdy mię chwaliły gwiazdy zaranne i t. d.* — *Gwiazdy zaranne.* Gwiazdy świeżo stworzone, i światłem obdarzone. — *Wszyscy synowie Boży.* Aniołowie.

8. *Drzwiami morze.* Brzegi rozumie, któremi jakby zaporami hamuje się siła morza. — *Gdy się wyrwało jakby z żywota wychodząc.* W początku swoim, gdy stworzonem zostało. LXX mają: *Gdy ryczało z żywota matki swojéj wychodząc.* Matką zaś morza jest Boska wszechmocność, z któréj łona wydobyło się gdy stworzonem zostało.

9. *Gdym kładł.* O morzu mówi pod allegoryą dziecięcia świeżo narodzonego. — *Obłok szatę jego.* Obłoki i mgły które nad morzem spoczywają, są jakby najdelikatniejsze przykrycia, któremi się morze osłania.

10. *Granicami memi.* Przezemnie postawionémi i ustalonémi.—*Zaworę i drzwi.* Ciaśniny i brzegi któremi się tamuje.

11. et dixi: Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.
12. Numqnid post ortum tuum praecepisti diluculo, et ostendisti aurorae locum suum?
13. et tenuisti concutiens extrema terrae, et excussisti impios ex ea?
14. Restituetur ut lutum signaculum, et stabit sicut vestimentum:
15. auferetur ab impiis lux sua, et brachium excelsum confringetur.
16. Numquid ingressus es profunda maris, et in novissimis abyssi deambulasti?
17. Numquid apertae sunt tibi portae mortis, et ostia tenebrosa vidisti?
18. Numquid considerasti latitudinem terrae? indica mihi, si nosti, omnia,
19. in qua via lux habitet, et tenebrarum quis locus sit:
20. ut ducas unumquodque ad terminos suos, et intelligas semitas domus ejus.
21. Sciebas tunc, quod nasciturus esses, et numerum dierum tuorum noveras?
22. Numquid ingressus es thesauros nivis, aut thesauros grandinis aspexisti?
23. Quae praeparavi in tempus hostis in diem pugnae et belli?
24. Per quam viam spargitur lux, dividitur aestus super terram?
25. Quis dedit vehementissimo imbri cursum, et viam sonantis tonitrui,
26. ut plueret super terram absque homine in deserto, ubi nullus mortalium commoratur,
27. ut impleret inviam et desolatam, et produceret herbas virentes?

11. y rzekłem: Aż póty przyydźiesz, a daléy nie postąpisz, y tu rozbiiesz nadęte wały twoie.
12. Azaś ty po narodzeniu twoim roskazał świtaniu, y ukazałeś zorzy mieysce iéy?
13. y trzymałeś strząsaiąc kończyny źiemie, y wytrząsnąłeś z niéy niepobożne?
14. Będźie przywrócona iako błoto pieczęć, y będźie stała iako odźienie:
15. odięta będźie od niezbożników świątłość ich, y ramię wysokie złamane będźie.
16. Azaś wszedł do głębokośći morskich, y przechodźiłeś się po dnie przepaśći?
17. Azać otworzone są bramy śmierći, y widźiałeś drzwi ćiemne?
18. Azaś oglądał szérokość źiemie? powiedz mi, ieśli wiész wszytko,
19. na któréy drodze świątłość mieszka, a ćiemnośći które iest mieysce:
20. Abyś przywiódł każde ku końcowi swemu, a wyrozumiał śćieżki domu iego.
21. Wiedźiałeśli na on czas żeś się miał urodźić? a znałeśli liczbę dni twoich?
22. Izaliś wszedł do skarbu śniegu, abo skarbu gradu oglądal?
23. Którem nagotował na czas nieprzyiaćiela, na dźień bitwy y walki?
24. Którą drogą roschodźi się świątło, dźieli się gorącość na źiemi?
25. Kto dał bieg barzo gwałtownému dżdżowi, y drogę grzmiącemu gromowi,
26. Aby szedł deszcz na źiemię, bez człowieka na puszczy, gdźie żaden człowiek nie mieszka,
27. aby napełnił bezdrożną y pustą, a wywiódł trawę źieloną?

---

11. *Tu rozbijesz.* O te skały, o te brzegi.

12. *Azaś ty po narodzeniu twojem.* Czyś się był urodził i znajdowałeś się obecny, gdy zorza i światło dzienne stworzonèm zostało? *Świtaniu.* Iżby weszło i światło swoje rozrzuciło.—*Ukazałeś zorzy miejsce jéj.* Ukazałeś z jakiéj strony nieba słońce na hozyzont występować było powinno?

13. *Trzymałeś strząsając kończyny ziemie.* W trzech następnych wierszach krótkie się robi zboczenie od przedmiotu, które w stylu poetycznym uchodzi, i jest mowa o rządzie ziemią i pomście nad grzeszącymi. Przenośnia jak się zdaje wzięta od tych, którzy odzienie, pościel lub przykrycie z pyłu, molu i innych tego rodzaju wybijają. Tak bowiem Bóg z łona ziemi złych wybija, jakby rzekł: Czy ty, gdy Pan Bóg nad występnymi ludźmi wykonywać chciał pomstę, z nim się znajdowałeś i czy mu w tèm pomagałeś?

14. *Będzie pzzywrócona jako błoto pieczęć.* Na miejsce umarłych inni postawieni będą, gdy z tejże materyi na światło wyjdą.— *Pieczęć.* Człowieka zdaje się rozumieć, który Boskim obrazem i podobieństwem jest naznaczony. — *Będzie stała jako odzienie.* Ludzkie bowiem ciała są jakby odzieniem niejakiém duszy: te zaś szaty, jak się mówi Psal. 101, 27. *zwietszeją* (zstarzeją), *i jako odzienie odmieniają się i giną.*

15. *Światłość ich.* Światło życia, które ze śmiercią gaśnie. — *Ramię wysokie.* Siła i moc możnych i pysznych.

17. *Bramy śmierci.* Podziemne skrytości i jaskinie, piekło. LXX. mają: *Albo przed tobą otwierają się ze strachu bramy piekła, lub odźwierni piekła widząc cię będą się lękać.*

19. *Na którèj drodze światłość mieszka.* Gdzie światłość i ciemności przebywają, które przychodzą i odchodzą, i po sobie nawzajem następują. Opisuje się to stylem i w postaciach poetyckich.

20. *Abyś przywiódł każde ku końcowi swemu.* LXX. *jeśli przyprowadzisz mnie na granice ich*, t. j. gdzie światłość i ciemności przebywają. — *Ścieżki domu jego.* Ścieżkę, która do domu ich prowadzi.

21. *Wiedziałeśli na on czas.* Nie tylko że nie oznaczyłeś przestrzeni dnia, i nocy, ale nawet niewidziałeś naówczas czy kiedy ujrzysz światło.

22. *Do skarbu śniegu.* Poetycznie i stosując się do opinii pospólstwa mówi; pospólstwo bowiem mniema, że wielka moc śniegu lub gradu w obłokach się znajduje, i ztamtąd na ziemię spada.

23. *Na czas nieprzyjaciela.* Na jego ukaranie. Przez nieprzyjaciela grzesznika rozumie.— *Na dzień bitwy i walki.* Gdy tym orężem z grzesznikami walczyć zechcę.

24. *Światło.* Albo światło słońca, albo błyskawicy rozumie. Niektórzy także tłumaczą o ognistych razach i rozpalonych wyziewach, które w powietrzu tam i sam biegają. — *Gorącość.* W hebr. jest *kwadim*, o którém patrz co się rzekło r. 15, 2., oznacza wiatr palący i gorącość sprawujący.

25. *Bieg.* Pęd.

27. *Aby napełnił.* Wilgocią zmiękczył, i żyzną uczynił, co do hojności i wielmożności Bożéj należy, który na pustyniach także żywi trawy nikomu nieprzydatne,

28. Quis est pluviae pater? vel quis genuit stillas roris?
29. De cujus utere egressa est glacies? et gelu de coelo quis genuit?
30. In similitudinem lapidis aquae durantur, et superficies abyssi constringitur.
31. Numquid conjungere valebis micantes stellas Plejadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare?
32. Numquid producis Luciferum in tempore suo, et Vesperum super filios terrae consurgere facis?
33. Numquid nosti ordinem coeli, et pones rationem ejus in terra?
34. Numquid elevabis in nebula vocem tuam, et impetus aquarum operiet te?
35. Numquid mittes fulgura, et ibunt, et revertentia dicent tibi: Adsumus?
36. Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam?
37. Quis enarrabit coelorum rationem, et concentum coeli quis dormire faciet?
38. Quando fundebatur pulvis in terra, et glebae compingebantur?
39. Numquid capies leaenae praedam, et animam catulorum ejus implebis,
40. quando cubant in antris, et in specubus insidiantur?
41. Quis praeparat corvo escam suam, quando pulli ejus clamant ad Deum, vagantes, eo quod non habeant cibos? *(Psal. 146, 9).*

28. Kto iest oycem dżdża? abo kto zrodźił kro-ple rosy?
29. Z czyiego żywota wyszedł lód? a mróz z nieba kto spłodźił?
30. Wody twardnieią iako kamień, y śćina się wierzch przepaśći.
31. Izali będźiesz mógł złączyć iasne gwiazdy Baby, abo okrąg Wozu niebieskiego będźiesz mógł rozerwać?
32. Izali wywodźisz Jutrzenkę czasu swego, a źwierzęcéy gwiazdźie nad synami źiemskimi wstawać każesz?
33. Izali wiesz porządek nieba, y postawisz sposób iego na źiemi?
34. Izali podnieśiesz głos twóy do obłoka, a gwałt wód okryie ćię?
35. Izali wypuśćisz łyskawice y póydą, a wróćiwszy się rzeką tobie: Owośmy?
36. Kto włożył we wnętrzności człowiecze mądrość? abo kto dał kurowi rozumność?
37. Kto wysłowi sposób niebios, a harmoniéy niebieskiéy, kto każe usnąć?
38. Gdy się sypał proch na źiemię, y bréły się zlépiały?
39. Izali ułapisz lwicy pokarm, y duszę szczeniąt iéy napełnisz,
40. gdy leżą w łóżkach, a w iaskiniach zasadzaią się?
41. Kto gotuie krukowi iadło iego, gdy dźieći iego wołaią do Boga, tułaiąc się, że nie maią pokarmu?

CAPUT XXXIX. — ROZDZIAŁ 39.

O dalszym ciągu zapytywań, jakie Bóg daje Hiobowi względem natury i własności wielu źwierząt.

1. Numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas observasti?

1. Izali wiész czas porodzenia dźikich kóz na skałach, aboś widźiał gdy łanie rodzą?

28. *Ojcem.* Sprawcą: wyrażenie poetyckie, jak i to co następuje.
30. *Twardnieją.* W lód się zamieniają.— *Przepaści.* Wód głębokich.
31. *Będziesz mógł złączyć.* Jak ja złączyłem i moc nadałem żeby deszcz sprowadzały.— *Baby* (Plejadas). Jest to siedm gwiazd do ogona Byka przyczepionych według Plin. lib. 2 c. 41, które także Wirgilius wymienia. W hebr. jest *cimah*, jakowy wyraz Wulgata rozmaicie przekłada; albowiem wyż. r. 9, 9. przekłada *Hyadas*; Amos zaś r. 5, 8. *Arcturum*; tu zaś Plejadas.—*Okrąg wozu.* Gwiazdy, które są około bieguna północnego; w hebr. jest *Cesil*, który to wyraz niektórzy *Arcturum*, niektórzy *Oriona*, niektórzy *Cynosuram* tłumaczą.
32. *Jutrzenkę.* (Luciferum). Lucifer i Vesper jest ta sama gwiazda; lecz Lucyferem się nazywa gdy rano wschód słońca poprzedza; Vesper, gdy po jego zachodzie się ukazuje.
33. *Porządek nieba.* T. j. gwiazd, i co do porządku jaki zachowują pomiędzy sobą, i co do ruchu ich.— *Postawisz sposób jego na ziemi.* Astronomom się zdawało, iż poznali porządek i sposób biegu ciał niebieskich, i wykazali to na ziemi za pomocą odpowiednich narzędzi; gdy tymczasem wiele jeszcze w tym względzie jest rzeczy niewiadomych, jak tego dowodem są coraz nowsze odkrycia. Albo położyć sposób i porządek nieba na ziemi, jest wyśledzić i wytłumaczyć prawa nieba, ruch i wpływy jego na ziemię.
34. *Podniesiesz głos twój do obłoka.* Rozkazując żeby wydał deszcz. *Wód.* Na twój rozkaz spadających.
36. *Kurowi rozumność.* Iżby śpiewem nocne godziny rozróżniał.
37. *Sposób.* Rozkład, porządek, ozdobę.— *Harmonii niebieskiéj.* Najporządniejszego biegu.— *Usnąć.* Ustać.
38. *Gdy się sypał proch na ziemię.* Gdy powierzchnia przez się sucha i do pyłu podobna, zlepiała się i jakby się zrastała w kawały.
39. *Ułapisz lwicy pokarm.* Nauczysz sposobu, jakim lwica chwyta zdobycz i na nią poluje.—*Duszę... napełnisz.* Przyrodzona chęć zdobyczy; lew bowiem jest zwierze najżarłoczniejsze.
41. *Kto gotuje krukowi jadło jego?* Gdy rodzice w gnieździe opuszczają, bądź przez naturalne niejakie zapomnienie, bądź dla tego, że przeodzianych w pióra białawe za swoje nie uznają; tymczasem zaś Bóg je karmi albo rosą, albo robaczkami i muszkami w około latającemi.

R. 39.— 1. *Porodzenia.* Niewiadomy czas porodzenia dzikich kóz, albowiem na wyniosłych urwiskach gór i w jaskiniach niedostępnych przebywają.—*Abyś widział gdy łanie rodzą.* Dla tejże saméj przyczyny trudno jest łani rodzenie widzieć, ponieważ łanie prawie cią-

2. Dinumerasti menses conceptus earum, et scisti tempus partus earum?
3. Incurvantur ad foetum, et pariunt, et rugitus emittunt:
4. separantur filii earum, et pergunt ad pastum: egrediuntur, et non revertuntur ad eas.
5. Quis dimisit onagrum liberum, et vincula ejus quis solvit,
6. cui dedi in solitudine domum, et tabernacula ejus in terra salsuginis?
7. Contemnit multitudinem civitatis, clamorem exactoris non audit:
8. circumspicit montes pascuae suae, et virentia quaeque perquirit.
9. Numquid volet rhinoceros servire tibi, aut morabitur ad praesepe tuum?
10. Numquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo? aut confringet glebas vallium post te?
11. Numquid fiduciam habebis in magna fortitudine ejus, et derelinques ei labores tuos?
12. Numquid credes illi, quod sementem reddat tibi, et aream tuam congreget?
13. Penna struthionis similis est pennis herodii, et accipitris:
14. quando derelinquit ova sua in terra, tu forsitan in pulvere calefacies ea?
15. Obliviscitur, quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat:
16. duratur ad filios suos, quasi non sint sui, frustra laboravit nullo timore cogente.
17. Privavit enim eam Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam.
18. Cum tempus fuerit, in altum alas erigit: deridet equum et ascensorem ejus.
19. Numquid praebebis equo fortitudinem, aut circumdabis collo ejus hinnitum?

2. Rozliczyłeś miesiące poczęcia ich, y wiedźiałeś czas rodzenia ich?
3. Skurczaią się na płód y rodzą, y ryk wypuszczaią:
4. oddźielaią się dźieci ich, y idą na paszą: wychodzą, y niewracaią się do nich.
5. Kto wypuśćił osła dźikiego wolno, a pęta iego kto rozwiązał,
6. któremum dał dom na puszczy, y mieszkanie iego w słoney źiemi?
7. Gardzi zgraią mieyską, nie słucha głosu wyćięgacza:
8. patrzy po górach pastwy swoiey, y wszelkie źielenieiące wyszukiwa.
9. Izali rynoceros, będźie chćiał tobie służyć, abo zmieszka u żłobu twego?
10. Izali uwiążesz rynocerota na oranie lécem twoim? abo będźie łamał skiby dolin za tobą?
11. Aza będźiesz miał ufanie w wielkiey mocy iego, y zostawisz mu roboty twoie?
12. Izali mu wierzyć będźiesz żeć wróći naśienie twoie, y gumno twoie zgromadźi?
13. Pióro strusowe podobne iest piórom herodiona y iastrząbowym:
14. gdy zostawia iayca swoie na źiemi, ty ie podobno w piasku zagrzeiesz?
15. Zapomina że ie noga podeptać może, abo źwiérz polny zetrzéć:
16. zatwardza się przećiw dźiećiom swoim, iakoby nie iego były, próżno pracował gdyż żadna boiaźń nie przymuszała.
17. Bo mu Bóg odiął mądrość, y nie dał wyrozumienia.
18. Gdy czas przyidźie, skrzydła ku górze podnośi: śmieie się z konia y z iezdca iego.
19. Izali dasz koniowi moc, a obtoczysz szyi iego rżanie?

gle w lasach przybywają. Pineda rozumie, że sens jest taki: twojaż mądrość i opatrzność, o Hiobie przepisała łaniom pewny i stały czas rodzenia?

3. *Skurczają się.* Dla wydania płodu.— *Ryk wypuszczają.* Od boleści.

4. *Oddzielają się dzieci ich.* Prędko bowiem młode jelenie rosną, jak uczy Arystoteles lib. 6. de Histor. Animal. c. 29, a przeto od matek odłączone, same sobie pokarmu szukają.

5. *Kto wypuścił osła dzikiego wolno?* Kto tę naturę osłowi nadał, iżby wolny i z więzów rozwiązany błąkał się po lasach?

6. *Dom.* Mieszkanie.— *W słonéj ziemi.* Na pustyni.

7. *Zgrają miejską.* Tłumu miejskiego nie zna, gdyż na pustyni mieszka.—*Głosu wyciągacza.* Do pracy zaprzęgającego, co domowe osły przenosić muszą.

9. *Rynoceros.* Dzikie jest zwierzę, na końcu nosa mające róg, jak to sama siła wyrazu greckiego dosyć wskazuje.— *Tobie służyć.* Żadną bowiem sztuką rynocerów (nosorożców) oswoić nie można.

11. *Zostawisz mu roboty twoje.* Poruczysz mu robotę twoię przewracania roli sochą.

12. *Wróci nasienie.* Z zarobkiem pole uprawiwszy.— *Gumno twoje zgromadzi.* Zboże dojrzałę do gumna zwiezie, jak czynią woły.

13. *Herodiona i jastrząbowym.* Hebrajski wyraz jest jeden tylko *hasidach*, który niektórzy *bocian*, niektórzy *sęp*, niektórzy *czerwonak*, niektórzy *łabędź*, niektórzy *jastrząb*, niektórzy *dudek* przekładają. Rozmaicie także nasz tłumacz oddaje. Herodius zresztą z rodzaju orlego jest sokoł, lub jastrząb. Kontekstu zaś zdanie zdaje się być takie: poznaj moię w strusiu opatrzność, który, jest największym ptakiem, skrzydła ma do herodionowych i jastrząbowych podobne, iżby jego bieg przy tak wielkiéj objętości ciała mógł być łatwiejszym.

14. *Zostawia jaja swoje na ziemi.* I bez ogrzewania ich same się pisklęta wykluwają przy pomocy ciepła piasku.

15. *Noga.* Kogokolwiek z przechodzących.

16. *Zatwardza się.* Niemiłosierny jest.—*Próżno pracował.* Co się jego tyczy, próżnoby był pracował jaja te zakopując i pozostawiając, gdyby zkądinąd Bóg nie miał starania, żeby się pisklętą wylęgły.— *Żadna bojaźń nie przymuszała.* Lecz czyniąc to z wrodzonéj sobie głupoty. Niema bowiem żadnéj przyczyny jaja zakopywać z bojaźni, gdyż siłę posiada wielką, i wszelką napaść odeprzećby potrafił.

18. *Gdy czas przyjdzie.* Ucieczki.— *Śmieje się z konia.* Z konia i jezdca niejako się śmieje (kpi), ponieważ ich szybkością biegu przewyższa.

19. *Obtoczysz szyi jego rżanie.* Siłę rżenia nadasz gardłu i nozdrzom konia.

20. Numquid suscitabis eum quasi locustas? Gloria narium ejus terror.
21. Terram ungula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis:
22. contemnit pavorem, nec cedit gladio.
23. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta et clypeus.
24. Fervens et fremens sorbet terram, nec reputat tubae sonare clangorem.
25. Ubi audierit buccinam, dicit: Vah, procul odoratur bellum, exhortationem ducum, et ululatum exercitus.
26. Numquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad austrum?
27. Numquid ad praeceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum?
28. In petris manet, et in praeruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus.
29. Inde contemplatur escam, et de longe oculi ejus prospiciunt.
30. Pulli ejus lambent sanguinem: et ubicumque cadaver fuerit, statim adest. *(Mat. 24, 28.)*
31. Et adjecit Dominus, et locutus est ad Job:
32. Numquid, qui contendit cum Deo, tam facile conquiescit? utique, qui arguit Deum, debet respondere ei.
33. Respondens autem Job Domino, dixit:
34. Qui leviter locutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum.
35. Unum locutus sum, quod utinam non dixissem: et alterum, quibus ultra non addam.

20. Izali go spędźisz iako szarańczą? sława nozdrzy iego strach.
21. Kopie źiemię kopytem, wyskakuie śmiele: bieży przećiw zbroynym:
22. gardźi strachem, ani ustępuie mieczowi.
23. Nad nim chrzęśćić będźie saydak, błyskać się będźie drzewce y tarcza.
24. Pałaiąc a rzaiąc żrze źiemię, ani uważa że brzmi głos trąby.
25. Gdy usłyszy trąbę, mówi wah, zdaleka czuie woynę, napominanie hetmanów, y krzyk woyska.
26. Izali twą mądrośćią obrasta piérzem iastrząb, rozszérzaiąc skrzydła swe na południe?
27. Aza na roskazanie twe wzbiie się orzeł, y na wysokich mieyscach położy gniazdo swoie?
28. Na opokach mieszka, y na przykrych krzemieniach przebywa, y na nieprzystępnych skałach.
29. Ztamtąd upatruie pokarm, a zdaleka oczy iego widzą.
30. Dźieći iego lizać będą krew: a gdźiekolwiek będźie śćierw, wnet przybywa.
31. Y przydał Pan, y rzekł do Joba:
32. Izali kto się spiéra z Bogiem, tak się łatwie uspokoia? wżdyć kto strofuie Boga, ma mu odpowiadać.
33. A Job odpowiadaiąc Panu rzekł:
34. Którym lekce mówił, cóż mogę odpowiedźieć? rękę moię włożę na usta moie.
35. Jednęm rzecz mówił, któréy bodaycm był nie mówił: y drugą, do któréy więcéy nie przydam.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

Jeszcze o dalszym ciągu zapytywań, jakie Bóg daje Hiobowi względem natury i przymiotów rozmaitych stworzeń.

1. Respondens autem Dominus Job de turbine, dixit:
2. Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, et indica mihi.
3. Numquid irritum facies judicium meum, et condemnabis me, ut tu justificeris?
4. Et si habes brachium sicut Deus, et si voce simili tonas?

1. A odpowiadaiąc Pan Jobowi z wichru, rzékł:
2. Przepasz iako mąż biodra swe: będę ćię pytał: a powiedz mi.
3. Izali wniwecz obróćisz sąd móy, y potępisz mię, abyś się ty usprawiedliwił?
4. A ieśli masz ramię iako Bóg, a ieśli grzmisz głosem podobnym.

---

20. *Jako szarańczę.* W skoku bowiem konie tak się podnoszą, że szarańczę zdają się naśladować.—*Sława nozdrzy jego.* Szlachetne nozdrze roztwierają i ciskają z nozdrzy ogień.—*Strach.* Którego innych swoją dzikością nabawiają.
23. *Chrzęśćić będzie sajdak.* Którym koń jest opatrzony.
24. *Żrze ziemię.* Ziemię kopytem kopie.—*Ani uważa, że brzmi głos trąby.* Nie uważa na znak trąby, gdy brzmi na ustęp.
25. *Mówi wah.* Wah jest wykrzyknik radości i wesela. Gdy słyszy głos trąby, cieszy się, raduje, na miejscu stać nie chce.—*Z dalcka czuje wojnę.* Z szumu obozów przez żołnierzy wznieconego i brzmienia trąb odgaduje wojnę, i z dziwną szybkością do niej się niesie. — *Napominanie hetmanów.* Wołania, którém żołnierze i konie pobudzają się i ożywiają się.
26. *Rozszerzając skrzydła swe na południe.* Odmieniają bowiem jastrzębie stare pióra na nowe, gdy wieje wiatr południowy, skrzydłami trzepiocąc, iżby opadły stare.
30. *Dzieci jego lizać będą krew.* Krwią się karmią spływającą ze zdobyczy, które matki orlice przynoszą do gniazda. — *Gdziekolwiek będzie ścierw.* Ptaki bowiem, które są z rodzaju orłów, na ścierw się zlatują. Podobnież mamy u Mat. 2, 28. *Gdziebykolwiek było ciało, tam się i orłowie zgromadzą.*
32. *Tak się łatwie uspakaja.* Gromi Bóg Hioba i niejako się z niego śmieje, iż był powiedział, że się chce z nim spierać, a teraz niema coby odpowiedział.
35. *Jednęm... i drugą.* Nie wiele mówiłem nierozważnie, a i to wolałbym, iżby lepiéj było niemówionęm.
R. 40.—1. *Odpowiadając.* Patrz wyżéj r. 8 w. 1 i 3.
3. *Wniwecz obrócisz sąd mój.* Zganisz sąd mój, i powiesz że jest niesprawiedliwy i nieprawy.
4. *A jeśli.* Czyż. — *Ramię.* Siły, potęgę.—*Grzmisz głosem podobnym.* Głosem, owszem łoskotem, jaki się słyszy, gdy ja gromem powietrze i ziemię wstrząsam.

5. Circumda tibi decorem, et in sublime erigere, et esto gloriosus, et speciosis induere vestibus:
6. disperge superbos in furore tuo, et respiciens omnem arrogantem humilia:
7. respice cunctos superbos, et confunde eos, et contere impios in loco suo:
8. absconde eos in pulvere simul, et facies eorum demerge in foveam:
9. et ego confitebor, quod salvare te possit dextera tua.
10. Ecce, Behemoth, quem feci tecum, foenum quasi bos comedet:
11. fortitudo ejus in lumbis ejus, et virtus illius in umbilico ventris ejus.
12. Stringit caudam suam quasi cedrum, nervi testiculorum ejus perplexi sunt:
13. ossa ejus velut fistulae aeris, cartilago illius quasi laminae ferreae.
14. Ipse est principium viarum Dei, qui fecit eum, applicabit gladium ejus.
15. Huic montes herbas ferunt: omnes bestiae agri ludent ibi.
16. Sub umbra dormit in secreto calami, et in locis humentibus.
17. Protegunt umbrae umbram ejus, circumdabunt eum salices torrentis.
18. Ecce, absorbebit fluvium, et non mirabitur, et habet fiduciam, quod influat Jordanis in os ejus:
19. in oculis ejus quasi hamo capiet eum, et in sudibus perforabit nares ejus.

5. Oblecz się w ozdobę, y wynieś się wzgórę, y bądź chwalebnym, y oblecz się w piękne szaty:
6. rosprósz harde w zapalczywośći twoiéy, a weyźrzawszy na wszelkiego hardego, poniż:
7. weyźrzy na wszytkie pyszne, a zelży ie, y zetrzy nieżbożnika na mieyscu ich:
8. zakriy ie w prochu pospołu, a oblicza ich ponurz w dół:
9. y ia przyznam że ćię może zbawić prawica twoia.
10. Oto Behemoth, któregom uczynił z tobą, będźie iadł śiano iako wół:
11. moc iego w biodrach iego, a śiła iego w pępku brzucha iego.
12. Rusza ogonem swym iako cedrem, żyły iąder iego są powikłane:
13. kośći iego iako pisczele miedźiane, chrzęstki iego iako blachy żelazne.
14. On iest początkiem dróg Bożych, który go uczynił, przyłoży miecz swóy.
15. Temu góry trawę rodzą: wszytkie bestye polne grać tam będą.
16. Pod ćieniem sypia, w tayniku trzćiny, y na mieyscach wilgotnych.
17. Zakrywaią ćienie ćień iego, ogarną go wiérzby potoku.
18. Oto wypiie rzékę, a nie zadźiwi się: a ma nadźieię że się Jordan wleie w gębę iego:
19. oczyma swemi iako wędą bierze ji, a na palach przekole nozdrze swoie.

---

5. *Oblecz się w ozdobę.* Jaki chcesz majestat przybieraj.
6. *Rozprosz harde.* Rozprosz, pohamuj, skarz nieszczęściami, zatrać pysznych grzeszników, jeśli możesz.
7. *Na miejscu ich.* Na tém samém miejscu, na którém się pysznią i dopuszczają się krzywdy i niesprawiedliwości.
8. *Zakryj je w prochu.* W prochu i jamie grobowéj.
9. *I ja przyznam.* Jeśli to uczynić możesz, ja także będę wyznawał i opowiadał, że jesteś najmocniejszym, którego zbawienie obcéj pomocy nie potrzebuje.
10. *Behemot. Behema*, wyraz hebrajski bydlę oznacza, i jest ogólne imię pod formą żeńską, jednę i drugą płeć obejmujące. W liczbie mnogiéj mówi się *behemot* bydlęta, zwierzęta. W tém jednak miejscu jedno jakiekolwiek szczególne bydle się oznacza, które liczbą mnogą *behemot* się nazywa, ponieważ z powodu ogromu ciała lub dzikości, wielu zwierzętom dorównaćby mogło. Wielu autorów na to się zgadzają, że słonia oznacza. Sanchez rozumie, że się byk opisuje.—*Któregom uczynił z tobą.* Jak ciebie, albo u ciebie, to jest, iżby był u ciebie i tobie służył, co tak słoń jak i byk czyni, tamten na wojnie, ten w domu.
11. *Moc jego w biodrach jego.* Siła rodzenia w biodrach jego jest. — *W pępku brzucha.* W téj części brzucha, w któréj jest rodzajny członek, który, jak uważa Sanchez, u byków jest przy pępku w środku brzucha.
12. *Rusza ogonem swym jako cedrem.* LXX. mają, *podniósł ogon jako cyprys.* Przez skromność i uczciwość ogonom się tu nazywa członek wstydliwy. Niektórzy o trąbie słonia to rozumieją.—*Powikłane.* Z żył i nerwów z dziwną sztuką są uczynione.
13. *Kości jego jako piszczele* (piszczałka) *miedziane.* Mocne bowiem są i twarde słoniowe i bycze kości, i jakby piszczałki, ponieważ są przedziurawione.—*Jako blachy żelazne.* Ponieważ są zbyt twarde, i z trudnością dają się rozerwać.
14. *Początkiem dróg Bożych.* Przedniejszym z pomiędzy dzieł Bożych, najwyższym i największym z pomiędzy czworonożnych, ponieważ słoń wielkością i ogromem nad innemi zwierzętami góruje. Byk także może się nazwać przedniejszym, ponieważ najwięcéj jest człowiekowi pożytecznym i do rozmnożenia potomstwa, i do uprawy roli. — *Przyłoży miecz swój.* Sens jest taki: Bóg może z łatwością zabić słonia, bo zkąd inąd nikt nań napadać nie śmie. Niektórzy pod imieniem miecza rozumieją róg nosorożca, którym się słoń przeszywa. Sanchez o bąku tłumaczy, który słoniom jakby mieczem do żywego dogryza; i sprzyja temu wyraz hebrajski *hereb*, który miecz oznacza, i od źródłosłowa *harab* się wyprowadza, mającego znaczenie wysuszyć, wypić, wyczerpać, co bąkom byczą krew ssącym dobrze przypada.
15. *Temu góry trawę rodzą.* Sianem się bowiem słoń i byk paszą.—*Bestye polne grać tam będą.* Obok niego, nic się nie bojąc z powodu oswojenia się, i ponieważ ani słoń ani byk mięsa nie jedzą.
16. *I na miejscach wilgotnych.* Gdzie więcej mają paszy.
18. *Wypije rzekę.* Przez hiperbolę: chociaż dla swojego ogromu tak słoń jako i byk wiele wody do picia potrzebują. — *Jordan wleje w gębę jego.* Ufa że zdoła całą rzekę wypić.
19. *Jako wędą bierze go.* Nozdrza przekłówszy i kółko zaciągnąwszy, co, jak wiemy, z młodemi bykami się robi; czy także się dzieje ze słoniami, nie mamy na to dostatecznéj pewności. Albo sens jest taki: czy weźmie kto słonia otwarcie i bez zasadzek? Bynajmniéj.—*Na polach.* Na drzewie jakiem kończatém, czyli na pałce, na kiju.—*Przekole nozdrze.* Dla zaciągnienia żelaznego kółka.

20. An extrahere poteris Leviathan hamo, et fune ligabis linguam ejus?
21. Numquid pones circulum in naribus ejus, aut armilla perforabis maxillam ejus?
22. Numquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia?
23. Numquid feriet tecum pactum, et accipies eum servum sempiternum?
24. Numquid illudes ei quasi avi, aut ligabis eum ancillis tuis?
25. Concident eum amici, divident illum negotiatores?
26. Numquid implebis sagenas pelle ejus, et gurgustium piscium capite illius?
27. Pone super eum manum tuam: memento belli, nec ultra addas loqui.
28. Ecce, spes ejus frustrabitur eum, et videntibus cunctis praecipitabitur.

20. Aza będźiesz mógł wyćiągnąć Lewiathana wędą, a powrozem uwiążesz ięzyk iego?
21. Izali zawleczesz obrączkę przez nozdrza iego, abo tarniem przekolesz czeluść iego?
22. Izali rozmnoży do ćiebie prośby, abo będźie z tobą mówił łagodnie?
23. Izali uczyni przymierze z tobą, y weźmiesz go za sługę wiecznego?
24. Aza naigrawać go będźiesz iako ptaszka, abo ji uwiążesz dźiewkam twoim?
25. Zrąbaią go przyiaćiele, rozdźielą go kupcy?
26. Izali napełnisz niewody skórą iego, abo wierszą rybną, głową iego?
27. Włóż nań rękę twoię; wspomni na bitwę, a więcéy nie przydaway mówić.
28. Oto nadźieia iego omyli go, a przed oczyma wszytkich strącon będźie.

CAPUT XLI.

ROZDZIAŁ 41.

O tym samym przedmiocie, co w rozdziale poprzedzającym.

1. Non quasi crudelis suscitabo eum: quis enim resistere potest vultui meo?
2. Quis ante dedit mihi, ut reddam ei? omnia quae sub coelo sunt, mea sunt.
3. Non parcam ei, et verbis potentibus, et ad deprecandum compositis.
4. Quis revelabit faciem indumenti ejus? et in medium oris ejus quis intrabit?

1. Nie iako okrutny obudzę go: bo któż się może sprzećiwić twarzy moiéy?
2. Kto mi dał pierwey, żebych mu oddał? wszytko co iest pod niebem, moie iest.
3. Nie przepuszczę mu, y słowam możnym, y ku proszeniu nastroionym.
4. Któż odkryie wierzch odźienia iego, a w pośrzodek gęby iego kto wnidźie?

20. *Lewiatana.* T. j. wieloryba. Są jednak, którzy raczéj o ziemnym Smoku chcą rozumieć. Hebrajski wyraz znaczy to samo co *połączenie*, albo *społeczność swoja*, albo *sobie samemu oddany*, albo *dodatek*, albo *orszak*, od źródłosłowa *lawa*, oznaczającego *spajać*, i *thanin wąż* albo *smok*; jakby się powiedziało *smok łączący z sobą*, lub *z innymi połączony*, dla tego, że ogromem ciała zdaje się wiele smoków albo ryb zawierać w sobie; albo dla tego, że jego łuska z sobą się nawzajem sciśle łączy i najzupełniéj do siebie przystaje; albo dla tego, iż mniejsze ryby wielorybom towarzyszą i z nimi się łączą.—*Wędą.* Wędą ryby tylko małe łowić się mogą, nie zaś wieloryby.—*Powrozem uwiążesz język jego.* Jest wykład poprzedzającego półwiersza; gdy bowiem wędą ryby się łowią, w czeluści lub języku haczek więźnie, i język jakby się wiąże, tak że według woli nie może być poruszany.

21. *Izali zawleczesz obrączkę?* Znaczy że dzikie to źwierze oswojonem być nie może, jak się oswaja byk, i do powolności się zmusza za pomocą kółka do nozdrzy wprawionego, jak powiedzieliśmy w. 19.—*Tarniem.* Obrączką, sprzążką, albo hakiem.

22. *Rozmnoży... prośby.* Złagodnieje, będzie pochlebiał, prosił, gdy się przełamie jego dzikość.

23. *Uczyni przymierze z tobą.* Jak owi czynią, którzy, gdy się opierać nie mogą, w ręce nieprzyjacielskie pod pewnemi warunkami się oddają.

24. *Jako ptaszka.* Jak się to dzieje, gdy nitką lub sznurkiem na nogi zarzuconym ptaszki się wiążą, i dzieciom dla zabawy się oddają.

25. *Zrąbają go przyjaciele.* Niemoże się to dziać z lewiatanem, co się robić zwykło, na przykład, z tunczykami (wielka ryba morska), które pojmane, posiekane w sztuki i zasolone, albo przyjaciołom posyłają rybacy, albo kupcom sprzedają.

26. *Skórą jego.* Synekdocha; część za całe ciało jego, które jest niezmiernego ogromu.—*Wierszę rybną.* Więcierz, matnia, do któréj małe tylko ryby łatwo wchodzą, nie zaś wielkie.

27. *Włóż nań rękę.* Jeśli się zbliżysz żeby go uderzyć.—*Wspomnij na bitwę.* Pamiętaj że musisz wojować z najdzikszym potworem. Albo sens jest: tak cię ugodzi, że na wieki będziesz pamiętał o tak zuchwałéj walce i więcéj się nie ośmielisz myślić lub mówić o rozpoczęciu walki z wielorybem.

28. *Nadzieja jego omyli go.* Rybaka, usiłującego wyciągnąć lewiatana.

R. 41.—1. *Nie jako okrótny.* Zdanie tego wiersza zdaje się być takie: chociaż lewiatana najsilniejszym uczyniłem i jakby królem morza, nie należy jednak tego mnie za złe poczytywać i widzieć w tém okrucieństwo, ale raczéj moc moję, któréj się nikt oprzeć nie może. Sanchez mniema, że niegdyś był pewien śpiew w którym lewiatan, jako coś okropnego i szkodliwego, był przyzywany przeciwko tym których kto miał w nienawiści. Sens więc jest ten: Nie jestem okrutnym i niepotrzebuję obcéj pomocy ani też prosić lewiatana iżby komu zaszkodził, gdyż posiadam własne siły, i niema tego ktoby się mógł oprzeć mojéj woli.

2. *Kto mi dał pierwiéj.* Jestem najpotężniejszym, i nikogo nie potrzebuję.

3. *Nieprzepuszczę mu.* Jeślibym chciał lewiatana zatracić, łatwobym to mógł zrobić.—*I słowom możnym.* Słów do przekonania potężnych nie użyję, gdyż mógłbym moją władzą zmusić.

4. *Któż odkryje wierzch odzienia jego?* Wierzchem nazywa się ta rzecz, która się pierwsza naszemu oku nasuwa. Przyjmuje się więc tutaj za głowę i twarz czyli pa-

5. Portas vultus ejus quis aperiet? Per gyrum dentium ejus formido:
6. corpus illius quasi scuta fusilia, compactum squamis se prementibus.
7. Una uni conjungitur, et ne spiraculum quidem incedit per eas:
8. una alteri adhaerebit, et tenentes se nequaquam separabuntur.
9. Sternutatio ejus splendor ignis, et oculi ejus, ut palpebrae diluculi.
10. De ore ejus lampades procedunt, sicut tedae ignis accensae.
11. De naribus ejus procedit fumus, sicut ollae succensae atque ferventis.
12. Halitus ejus prunas ardere facit, et flamma de ore ejus egreditur.
13. In collo ejus morabitur fortitudo, et faciem ejus praecedit egestas.
14. Membra carnium ejus cohaerentia sibi: mittet contra eum fulmina, et ad locum alium non ferentur.
15. Cor ejus indurabitur tanquam lapis, et stringetur quasi malleatoribus incus.
16. Cum sublatus fuerit, timebunt Angeli, et territi purgabuntur.
17. Cum apprehenderit eum gladius, subsistere non poterit neque hasta, neque thorax:
18. reputabit enim, quasi paleas, ferrum, et quasi lignum putridum, aes.
19. Non fugabit eum vir sagittarius: in stipulam versi sunt ei lapides fundae.
20. Quasi stipulam aestimabit malleum, et deridebit vibrantem hastam.
21. Sub ipso erunt radii solis, et sternet sibi aurum quasi lutum.

5. Wrota paszczeki iego kto otworzy? w koło zębów iego strach.
6. Ciało iego iako tarcze lane, spoione łuskami przyćiskaiącémi się.
7. Jedna z drugą się spaia, a ani wiatr wchodźi przez nie:
8. iedna do drugiéy przylgnie, a trzymaiąc się śiebie żadnym sposobem nie będą rozdźielone.
9. Kichanie iego blask ogniowy, a oczy iego iako powieki zarania.
10. Z ust iego lampy wychodzą, iako pochodnie ognia zapalone.
11. Z nozdrzy iego wychodźi dym, iako garnca podpalonego y wrzącego.
12. Dech iego węgle zapala, a płomień z ust iego wychodźi.
13. W szyi iego będźie mieszkała moc, a niedostatek przed obliczem iego chodźi.
14. Członki ćiała iego spaiaią się społu: wypuśći nań pioruny a na inne się mieysce nie uniosą.
15. Serce iego zatwardnieie iako kamień, y zbiie się iako kowalska nakowalnia.
16. Gdy się podnieśie zlękną się Aniołowie, a przestraszeni czyśćić się będą.
17. Gdy się go imie miecz, ostać się nie będźie mógł ani osczep, ani pancérz:
18. poczytać bowiem będą żelazo za plewy, a miedź za spróchniałe drewno.
19. Nie zapłoszy go strzelec, we źdźbło mu się obróćiły kamienie proce.
20. Młot iako źdźbło poczytać będźie, y śmiać się będźie z miecącego drzewcem.
21. Pod nim będą promienie słoneczne, y naśćiele sobie złota iako błota.

---

szczę wieloryba w tym sensie: Kto paszczę jego rozwarłszy szczęki otworzy? Odzieniem się nazywa skóra, która głowę i oblicze pokrywa. Kto wielorybowi skórę złupić potrafi albo się ośmieli? Że taki jest sens tego miejsca pokazuje się z tego co następuje daléj.

9. *Kichanie jego blask ogniowy.* T. j. gwałtownem poruszeniem jego kichania roznieca się ogień, jak gdy dwa kamienie z sobą się mocno uderzają; tak Stunika. Pineda o oddychaniu tłumaczy; wieloryb bowiem wyrzuca wielką obfitość wody, która w górę z wielkim pędem wytryskując, zdaje się naśladować kichania, wydobywające się z wielką siłą z głowy ludzkiéj. Mówi się *blask ogniowy*, ponieważ woda w górę wyrzucona bieleje i błyszczy.— *Oczy jego, jako powieki zarania.* T. j. błyszczące.

10. *Z ust jego lampy wychodzą.* Ustami bowiem bielejącą i lśniącą się wodę wyrzucając, lampy zdają się wyrzucać

11. *Dym.* Gwałtowne oddychanie, gęsty oddech, ma pozor dymu. Albo dymem się także nazywa woda przez oddychanie wieloryba w górę wyrzucona.

12. *Dech jego węgle zapala.* Podobny jest jego oddech do kowalskiego miecha, którym się ogień roznieca. W ten sposób wieloryba oddychanie ogień zdaje się rozniecáć, jak się wytłumaczyło w. 10.

13. *W szyi jego.* W krtani jego największa jest siła; gdyż jest uzbrojona w zęby, i nią chwyta i pożera ryby, i t. d. — *Niedostatek przed obliczem jego chodzi.* Biada tym na ktorych napadnie.

14. *Członki ciała jego.* Części całego ciała dobrze są spojone i ściśle się z sobą wiążą.— *Wypuści.* Jeśli się wypuszczą. — *Na inne się miejsce uniosą.* T. j. członki jego, jakby rzekł: Nie poruszy się z miejsca.

15. *Serce jego zatwardnieje jako kamień.* Pineda o przyrodzonéj twardości serca wieloryba tłumaczy. Sanchez dodaje, że można rozumieć o moralnéj twardości, okrócieństwie i srogości. — Twardnieje serce jego, ponieważ bojaźnią się nie porusza.

16. *Gdy się podniesie.* Gdy się w wodzie podniesie. — *Aniołowie.* W hebr. jest *elim*, t. j. mocni, najmocniejsi.—*Czyścić się będą.* Dostaną wolności żołądka ze strachu; tak tłumaczy Emm. Sa. Tak dla wyrażenia wielkości strachu napisano jest u Ezechiela, r. 21, w. 7: *Po wszystkich kolanach pocieką wody*, t. j. uryną się zmoczą. Sanchez o oczyszczeniu się z grzechów rozumie; bo ci którzy się znajdują w niebezpieczeństwie, Bóstwo przebłagać się starają przez pokutę.

17. *Gdy się go imie miecz.* Gdyby kto go mieczem uderzył.— *Ostać się nie będzie mógł.* Ranę zada, lecz nazad odskoczy. — *Ani pancerz.* Wieloryba sile lub zębom oprzeć się zdoła.

19. *We źdźbło mu się obróciły kamienie.* Nie więcéj będą miały siły kamienie, jak gdyby najlżejszem źdźbłem były.

21. *Pod nim będą promienie słoneczne.* Gdy wzruszy fale i wody zacznie podrzucać, widok słońca zakryje. Sanchez mniema, że promienie słoneczne za rzecz kosztowną się kładą, jakby rzekł: Nie dba o rzeczy poły-

22. Fervescere faciet, quasi ollam, profundum mare, et ponet, quasi cum unguenta bulliunt.
23. Post eum lucebit semita: aestimabit abyssum quasi senescentem.
24. Non est super terram potestas, quae comparetur ei, qui factus est, ut nullum timeret.
25. Omne sublime videt, ipse est rex super universos filios superbiae.

22. Uczyni że będźie wrzała głębokość morza iako garniec, y uczyni iako gdy maśći kipią.
23. Za nim świecić będźie śćieżka, będźie mu się zdała głębokość iakoby ośiwiała.
24. Niemasz na źiemi mocy, którąby się mu przyrównać mogła, który uczynion iest aby się nikogo nie bał.
25. Wszytko wysokie widźi, on iest królem nad wszemi synmi pychy.

CAPUT XLII.

ROZDZIAŁ 42.

O ukorzeniu się Hioba przed Bogiem i wyznaniu swojéj winy, po czém Bóg go usprawiédliwia, a przyjaciół jego potępia.

1. Respondens autem Job Domino, dixit:
2. Scio, quia omnia potes, et nulla te latet cogitatio.
3. Quis est iste, qui celat consilium absque scientia? Ideo insipienter locutus sum, et quae ultra modum excederent scientiam meam.
4. Audi, et ego loquar: interrogabo te, et responde mihi.
5. Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te.
6. Idcirco ipse me reprehendo, et ago poenitentiam in favilla et cinere.
7. Postquam autem locutus est Dominus verba haec ad Job, dixit ad Eliphaz Themanitem: Iratus est furor meus in te, et in duos amicos tuos, quoniam non estis locuti coram me rectum, sicut servus meus Job.
8. Sumite ergo vobis septem tauros, et septem arietes, et ite ad servum meum Job, et offerte holocaustum pro vobis: Job autem servus meus orabit pro vobis: faciem ejus suscipiam, ut non vobis imputetur stultitia, neque enim locuti estis ad me recta, sicut servus meus Job.

1. A Job odpowiadaiąc Panu, rzékł:
2. Wiém iż wszystko możesz, a nie iest ći żadna myśl tayna.
3. Któż iest taki co tai radę bez umieiętnośći? przetom nie mądrze mówił, y to co nad miarę przechodźiło wiadomość moię.
4. Słuchay, y ia będę mówił: spytam ćię a odpowiédz mi.
5. Słuchem ucha słyszałem ćię, a teraz oko moie widźi ćię.
6. Przetoż sam śiebie winuię, y czynię pokutę w pérzu y w popiele.
7. A gdy Pan odmówił te słowa do Joba, rzékł do Eliphaza Themanitczyka: Rozgniewała się zapalczywość moia na ćię, y na dwa przyiacioły twoie, iżeśćie nie mówili przedemną prawie, iako Job sługa móy.
8. A tak weźmiyćie sobie śiedm byków y śiedm baranów, a idźćie do sługi mego Joba, a ofiaruyćie całopalenie za śiebie: a Job sługa móy będźie się za was modlił: oblicze iego przyimę, aby wam głupstwo nie było poczytane: bośćie nie mówili prawie ku mnie iako Job sługa móy.

---

skujące i kosztowne, jak są promienie słoneczne; nawet i złoto ma za nic.

22. *Uczyni że będzie wrzała.* Poruszeniem swojem, albo gdy wodę z siebie wyrzuca.

23. *Za nim świecić będzie ścieżka.* Tak jak gdy wielkie okręty szybkim biegiem przepływają, powierzchnia wody, która się ztyłu zostaje, bieleje.—*Jakoby osiwiała.* Od piany, którą swojém poruszeniém sprawuje.

24. *Niemasz na ziemi mocy, którąby się mu przyrównać mogła.* Sens jest albo taki: nie ma na świecie mocy lub siły równéj sile wieloryba, albo żadne zwierzę ziemne z nim co do siły porównać się nie może.

25. *Wszystko wysokie widzi.* Ma za nic, pogardza. Albo *widzi*, t. j., spogląda, usiłuje; tylko na wielkie napada. Albo oznacza, że żadnéj się rzeczy nie lęka, jakby ona nie była wielką i gwałtowną; każdéj rzeczy, jakby ona nie była wielką, i t. d. zabiega drogę nieustraszony. — *Królem nad wszemi synmi pychy.* Pierwszeństwo trzyma pomiędzy wszystkimi, którzy się siłą swoją pysznić mogą. Synowie pychy w wyrażeniu hebrajskiem są to samo co po prostu pyszni.

R. 42.—3. *Któż jest taki co tai radę?* Jakby rzekł: W rzeczy saméj są ci głupimi i nieposiadającymi żadnéj mądrości, którzy mniemają, że swoje zamiary tak ukryć potrafią, iż Bóg ich nie pozna, i którzy sądzą że się znajduje cóś takiego, coby oczu Boskich uniknęło.—*Przetom nie mądrze mówił.* Gdy nie z taką ostróżnością i umiarkowaniem mówiłem, jak należało.

4. *Słuchaj, i ja będę mówił.* Proszę, iż gdy o co takiego czego nie wiem zapytam, żebyś mnie łaskawie nauczyć raczył.

5. *Słuchem ucha.* Przed tém znałem Cię tylko ze słyszenia, teraz zaś doskonaléj Ciebie poznaję.

6. *Czynię pokutę.* Postanawiam czynić pokutę za grzechy.

7. *Iżeście nie mówili....prawie.* Wiele niebacznie mówiliście, i niecny wyrok o słudze moim wydaliście. Bo nie tylko bezbożni, jak wy utrzymywaliście, ale także pobożni i święci nieszczęściami tego życia doświadczani bywają. — *Jako Job sługa mój.* W którym oprócz sposobu mówienia nic tak bardzo niema godnego nagany.

8. *Idźcie do sługi mego Joba.* Który kapłana urząd sprawuje. — *Ofiarujcie.* LXX, *niech ofiaruje.* — *Oblicze jego przyjmę.* Prośb jego wysłucham. — *Aby wam głupstwo nie było poczytane.* W hebr. jest, *iżbym was nie okrył hańbą,* t. j., karą jaką cięźką, i hańbę przynoszącą. Grecy, *ει μη ηαρ δι αυτον άπωλεσα άν ύμας*, *gdyby mnie wzgląd na niego nie zatrzymywał, bez wątpienia was bym zatracił.*

9. Abierunt ergo Eliphaz Themanites, et Baldad Suhites, et Sophar Naamathites, et fecerunt sicut locutus fuerat Dominus ad eos; et suscepit Dominus faciem Job.
10. Dominus quoque conversus est ad poenitentiam Job, cum oraret ille pro amicis suis. Et addidit Dominus omnia, quaecumque fuerant Job, duplicia.
11. Venerunt autem ad eum omnes fratres sui, et universae sorores suae, et cuncti, qui noverant eum prius, et comederunt cum eo panem in domo ejus; et moverunt super eum caput, et consolati sunt eum super omni malo, quod intulerat Dominus super eum; et dederunt ei unusquisque ovem unam, et inaurem auream unam.
12. Dominus autem benedixit novissimis Job magis, quam principio ejus. Et facta sunt ei quatuordecim millia ovium, et sex millia camelorum, et mille juga boum, et mille asinae.
13. Et fuerunt ei septem filii, et tres filiae.
14. Et vocavit nomen unius Diem, et nomen secundae Cassiam, et nomen tertiae Cornustibii.
15. Non sunt autem inventae mulieres speciosae, sicut filiae Job in universa terra; deditque eis pater suus hereditatem inter fratres earum.
16. Vixit autem Job post haec centum quadraginta annis, et vidit filios suos, et filios filiorum suorum usque ad quartam generationem; et mortuus est senex, et plenus dierum.

9. Poszli tedy Eliphaz Themanitczyk, y Baldad Suhitczyk, y Sophar Naamatytczyk, y uczynili iako był Pan do nich mówił, y przyjął Pan oblicze Jobowe.
10. Nawróćił się téż Pan na pokutę Jobowę, gdy się on modlił za przyiaćioły swoie. Y przyczynił Pan wszego cokolwiek miał Job we dwóynasób.
11. A braćia iego, wszyscy przyszli do niego y wszytkie śiostry iego, y wszyscy którzy go przed tym znali, y iedli z nim chléb w domu iego, y kiwali nad nim głową y ćieszyli go ze wszego złego które nań był Pan przepuśćił: y dali mu każdy owcę iednę, y nausznicę złotą iednę.
12. A Pan błogosławił poślednim Jobowym więcéy niźli początkowi iego. Y miał czternaśćie tyśięcy owiec y sześć tyśięcy wielbłądów, y tyśiąc iarzm wołów, y tyśiąc oślic.
13. Miał też śiedm synów y trzy córki.
14. Y dał imię iednéy Dźień, a drugiéy imię Kassia, a trzeciéy imię Róg barwiczki.
15. Y nienalazły się niewiasty tak piękne, iako córki Jobowe, we wszystkiéy źiemi: y dał im ociec ich dźiedźictwo między braćią ich.
16. A Job żył potym sto y czterdzieśći lat, y widźiał syny swe y syny synów swoich aż do czwartego pokolenia, y umarł będąc stary y pełen dni.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 42. *A czynię pokutę w prochu i w popiele.* Patrz iż pokuta nie tylko ma mieć upamiętanie od grzechów, ale też żałość i zwierzchne karanie, które bywa z wnętrznego nawrócenia: dla tego lepiej zowiem pokutą, a łacińnicy *Poenitentia*, niż heretycy, którzy to kajaniem jakimsi odprawują, niechcąc nic cierpieć za grzechy.

---

10. *Nawrócił się... na pokutę Jobową.* Pagninus z hebrajskiego przetłumaczył, *Pan nawrócił się do nawrócenia się Joba.* Watablus, *Pan nawrócił niewolę Jobową.* Nawrócił się więc Pan Bóg, aby Hiobowi przebaczył i jego wybawił. — *We dwójnasób.* Nie natychmiast stało się to pomnożenie dóbr Hiobowych, lecz w krótkim czasie, za błogosławieństwem Bożem. We dwójnasob odebrał dobra, nie zaś dzieci, jak się pokazuje niżéj, w. 13. Przyczynę podają żydzi tę, ponieważ dzieci poprzednie pozostawały dlań u Boga. Patrz niżéj, w miejscu przytoczonem w. 13.

11. *Kiwali nad nim głową.* Ruszanie głową oznaką jest współubolewania,jak się pokazuje z tego co się powiedziało r. 16, w. 5; jakowe uczucie miejsce mieć może także i wtedy, gdy mamy do czynienia z tymi którzy klęskę ponieśli, chociaż z owego nieszczęścia już się wydobyli. — *Owcę jednę, i nausznicę złotą jednę.* Jako ubogiemu i jeszcze nic nie mającemu, chociaż potém jego bogactwa P. Bóg wielce pomnożył. — *Nausznicę złotą.* LXX mają, *tetradrachmę złota.* Nausznice wagi jednego sykla złotego. Sykl ważył trzecią część naszego dukata.

12. *Poślednim Jobowym.* Starości Hiobowéj.

13. *Siedm synów i trzy córki.* T. j. tyle ile miał wprzódy. Liczba synów podwojoną nie jest, ponieważ jako Hiob po klęsce daleko bogatszym został z Boskiego błogosławieństwa, tak chciał także Pan Bóg, iżby jego synowie podwójnie byli dostatniejszymi, niżby oni pierwsi w przyszłości zostali; coby być nie mogło, gdyby Hiobowi, po przywróceniu większéj majętności, podwójnie się większa liczba dzieci była dostała.

14. *Dzień.* Hebr. *Jemimah*, od źródłosłowa *jom*, co znaczy dźień, z zakończeniem żeńskiem, jakbyś rzekł: *Dzienna.* Tak nazwana jak się zdaje z powodu piękności, jakby o ozdobę ze słońcem szła w zawody; albo od przemiany losu na lepsze, co po ciemnościach było jakby powrótem do dnia i światła. *Kassia.* Nazwisko jest wonnego krzewu, jakby rzekł: Wonna, kosztowna, wdzięczna jak Kassia. Albo dla tego, że z obrzydliwych ran i smrodliwego gnoju, na którym był leżał, wydobył się.—*Róg barwiczki.* Jakby rzekł: Ozdobna. Stibią (barwiczką) bowiem, w rogu zachowaną, zwyczaj miały niewiasty twarz a zwłaszcza oczy rumienić. Niektórzy, jak LXX przekładają *Róg Amaltei*, jak gdyby się było rzekło, obfita, czyli bogata, wskazując, że on z ubogiego znowu bogatym został.

15. *We wszystkiéj ziemi.* Albo jest tu hiperbolą, albo o krainie tylko rozumieć należy w któréj mieszkał Hiob.—*Dziedzictwo między bracią.* Razem i na równi z braćmi dziedzictwem się ojcowskiem podzieliły. Czyli się to stało na mocy praw krajowych, czy zaś z przywileju, tekst święty nie wyraził; zdaje się jednak to drugie wskazywać.

Koniec księgi Joba.

Wprowadzenie do Księgi Psalmów.

Księga Psalmów, po hebrajsku *Sepher thehillim*, to jest *księga hymnów*, czyli *chwał Bożych*. Właściwie wyraz *psalm* oznacza święty śpiew, wykonywany przy towarzyszeniu *psalteryonu*, instrumentu muzycznego o dziesięciu strunach, jak jest powiedziano w Psalmie 32 w. 2: *Grajcie mu na instrumencie* (psalteryonie) *o dziesięciu strunach*. Słowa te są tajemnicze, przypominające niejako nam, żeśmy powinni chwalić Boga, wypełniając dziesięcioro jego przykazań: albowiem ten tylko godnie wychwala Boga, kto zachowuje jego zakon.

Cały psałterz składa się ze stu pięćdziesięciu Psalmów. Porządek, w którym są ułożone od Ezdrasza lub Siedmdziesięciu tłumaczów, nie jest zastosowany do czasu, w jakim każdy z nich był napisany; i niewiadomo z pewnością, jaka myśl przewodniczyła do takiego a nie innego ich uporządkowania. Zdaje się, (*według Belarmina w Prologu do Psal.*) najprawdopodobniejsze jest mniemanie tych, którzy utrzymują: że pierwsze 50 psalmów, z których ostatni jest, *Zmiłuj się nademną Boże*..., co do treści swéj przemagająco odnoszą się do *pokutujących* czyli *poczynających* (wchodzących na *drogę oczyszczającą*, według określenia Ascetyków); drugie 50, kończące się na psalmie: *Miłosierdzie i sąd będę śpiewał tobie Panie*..., należą do *sprawiedliwych* czyli *postępujących* (wstępujących na *drogę oświecającą);* ostatnie 50, które zamyka psalm: *Chwalcie Pana w Świętych iego*..., odnoszą się do mężów *zupełnych* czyli *doskonałych* (znajdujących się na *drodze jednoczącéj).*

Podział psalmów w Wulgacie, wzięty z wersyi *Siedmiudziesiąt*, jest nieco odmienny. W wersyi LXX. psalmy 9 i 10 złączone są w jeden; u Żydów zaś, Chald. i Syr. są rozdzielone: ztąd psalm 11-ty Żydów, jest 10-tym u Greków i w Wulgacie. Psalmy 114 i 115 w owéj wers. także stanowią tylko psalm jeden; przeto psalm 114 Greków, jest 116 u Żydów. Ponieważ zaś psalmy 115 i 116 u Żydów składają psalm jeden: dla tego Psalm 117 Żydów, jest 116 u Greków. Psalmy nakoniec 146 i 147 u Żydów są złączone: przeto od 148—150, tak u Żydów jak i u Greków znowu się jednakowo liczą.

Na czele wielu Psalmów znajdują się napisy, czyli tytuły, z których jedne oznaczają autora, drugie promotora muzyki, albo instrument muzyczny; inne wreszcie wskazują główny przedmiot, lub przyczyny i okoliczności, dla których te i owe psalmy zostały ułożone.

Psalmy pisane są w języku hebrajskim, najszczytniejszą wschodnią poezyą. Autorem wszystkich prawie psalmów jest Król Dawid; ztąd sam Chrystus Pan odzywa się w Ewanielii (Łuk. r. 20 w. 42): *Dawid powiada w księdze Psalmów*; tylko niektóre z nich mogły być ułożone przez kogo innego. Lecz jak całego Pisma Ś., tak i każdego z psalmów, pierwotnym i głównym autorem jest Duch Święty. Ztąd sam Dawid powiada o sobie (II. Król. 23, 2): *Duch Pański mówił przez mię, a mowa jego przez język mój*. I w Psalmie 44 w. 2: *Język mój pióro pisarza, prędko piszącego*. Ktokolwiek przeto jakiego psalmu był autorem, zawsze był on tylko jakby piórem, za pośrednictwem którego pisał sam Duch Święty.

Księga Psalmów nie tylko stanowi jednę z przedniejszych części Pisma Ś., ale też jest jakby skróceniem i treścią całego Starego Testamentu. Albowiem w niéj znajduje się wszystko, cokolwiek jest dziwnego w księgach historycznych, cokolwiek wzniosłego w proroczych, i cokolwiek się znajduje najbardziéj rzewnego i pouczającego w księgach moralnych i naukowych. „*Księga Psalmów*, powiada Ś. Augustyn (w przedmowie do Psalmów), *cokolwiek jest pożytecznego w innych księgach, wszystko w sobie obejmuje. Przyszłe rzeczy zapowiada, dzieje przodków przypomina, podaje prawa i określa sposób postępowania dla żyjących, i, że tak rzekę w krótkości, jest powszechnym skarbem zbawiennéj nauki, dostarczającym dla każdego to, co mu jest potrzebném i najwłaściwszém.*“

Panującą w Psalmach myślą jest ta: że Bóg jest wielki, odwieczny, wszechmocny, najlepszy, sprawiedliwy i miłosierny; że jest świętym i wiernym w swych obietnicach; że stworzył świat, że jest najwyższym Panem narodów i królów, że jego Opatrzność rozciąga się do wszystkiego, i że szczególniejszym sposobem czuwa nad narodem żydowskim, który sobie wybrał, i który zawsze obsypywał dobrodziejstwy. Psalmy zawierają jeszcze łzy i jęki króla pokutującego: przywodzą także nam na pamięć jego cierpienia, prace i walki, jakie ponosił w czasie swego prześladowania od Saula, i razem jego radość i szczęście, których doznawał z powodu opieki czuwającego nad nim Boga, i za które oświadczał Bogu najgorętsze uczucia wdzięczności najżywszéj. Nadto jeszcze psalmy obejmują w sobie najwyraźniejsze przepowiednie, odnoszące się do przyjścia Messyasza, jako Odkupiciela rodu ludzkiego, do Jego bóstwa, nauki, męki, śmierci i zmartwychwstania, do tryumfu i chwały jego, i je-

go oblubienicy Kościoła świętego, i każdéj duszy wiernéj, która jest żywym Chrystusa obrazem. Ztąd w Psalmach cztéry na przemian odzywają się głosy: głos Dawida, głos Jezusa Chrystusa, głos Kościoła, i głos chrześcianina.

Lecz co jest najbardziéj wybitném znamieniem Psalmów, to to, że natchniony ich twórca nie przestaje na samém opowiadaniu czynów, lub oznajmieniu prawdy, lecz jeszcze załącza przy tém myśli takie, w które każe niejako wejść i zastanawiać się nad niemi. I dla tego wszystko to, co opisuje historya, co przepowiadają proroctwa i co zamykają w sobie tajemnice—słowem, całe dzieło stworzenia i odkupienia, będące głównym przedmiotem tych świętych hymnów, w ustach Psalmisty Pańskiego staje się jedną i nieprzerwaną modlitwą, która najzbawienniejszą nauką oświeca rozum, i razem uczuciem najwznioślejszém, bo religijném, przenika i napełnia serca. Tak, iż każdy pobożny czytelnik psalmów łatwo może pojmować to usposobienie, jakiém przejęty był ze słuchania ich śpiewu Augustyn Ś. w czasach swojego nawrócenia, a o czém tak mówi: „*Ileż rzewnych wylewałem łez mój Boże: pobudzony żywemi wyobrażeniami, sprawionemi we mnie przez hymny i pienia, których słuchałem śpiewania w Kościele ku chwale twojéj. W tym samym czasie, w którym te pienia tak słodko przenikały uszy moje, Twoja prawda odzywała się w mojem sercu, i tam wzniecała pobudki czułéj i żywéj pobożności; rozrzewniałem się aż do łez, a te łzy same były moją pociechą i roskoszą.*“

Téj więc zasadniczéj w chrześciaństwie prawdy, że człowiek przez wszystko co czyni powinien wznosić się do Boga, że i ucząc się powinien się modlić, i modląc się uczyć—praktyczném niejako wyrażeniem jest psałterz Dawidowy. Czyli Wiara, Nadzieja i Miłość, te trzy dźwignie i spójnie cnót wszystkich, i jedyne podstawy prawdziwéj pobożności i naszego jednoczenia się z Bogiem, stanowią całe tło psalmów: i przeto za pośrednictwem ich ustawicznie ćwiczą nasz umysł i serce, i najzbawienniéj wpływają na ich chrześciańskie ukształcenie.

Ztądto Kościół nasz święty, wiernie zawsze odgadujący i pojmujący jasno wszystko, co się w czémkolwiek zawiera dobrego i Boskiego, szczególniejszy okazuje szacunek dla tych świętych pieśni: używa ich do publicznego swego nabożeństwa, którém oddaje należną chwałę Bogu; wkłada je w usta swoich ministrów ołtarza i całego wiernego ludu, jako najwłaściwszą broń do odparcia *ognistych pocisków ducha złośliwego* (Ef. 6. 16), jako słowa najzdolniejsze zmiękczyć gniew Boga i ściągnąć jego miłosierdzie; gdyż one są owemi *wzdychaniami niewymównemi Ducha Świętego* (Rzym. 8, 26), które zawsze są wysłuchane, bo zawsze zgodne są z wolą najświętszą.

LIBER PSALMORUM.

PSALMUS 1.

KSIĘGA PSALMÓW.

PSALM 1.

O stateczném przywiązywaniu się do Boskiego prawa, na czém zawisła prawdziwa szczęśliwość.

1. Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit;
2. sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte. *(Jos. 1, 8.)*
3. Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. *(Jer. 17, 8.)*

1. Błogosławiony mąż, który nie chodźil w radźie niezbożnych, y na drodze grzesznych nie stał, y na stolicy zaraźliwośći nie śiedźiał.
2. Ale w zakonie Pańskim wola iego, a w zakonie iego bedźie rozmyślał wednie y w nocy.
3. Y będźie iako drzewo które wsadzone iest nad śćiekaniem wód, które swóy owoc da czasu swego.

Komentarz Menochiusza.

Ps. 1.—1. *Błogosławiony.* Prawdziwie jest szczęśliwy ten, kto etc. — *Mąż.* Patrz Wujka. — *Który nie chodził w radzie bezbożnych.* Nie szedł za radami, nie słuchał zdań ludzi niemających wiary i bojaźni Bożéj. P. W.—*Na drodze grzesznych nie stał.* Nie naśladował sposobu myślenia i postępowania grzeszników. Jestto powtórzenie, ale innemi słowy, półwiersza poprzedzającego.—*Na stolicy zaraźliwości nie siedział.* Nie przestawał z bezbożnymi, których towarzystwo jest szkodliwe, psujące prawą wiarę i obyczaje. P. W. W wierszu tym wskazane są jakby trzy stopnie, przez które przechodzi grzesznik: 1) naraża się na pierwsze podszczenia i pokusy, (*idzie,* słucha rady złéj); 2) bawi się złą myślą i nabiera w niéj upodobania, (*stoi* na drodze przewrótnéj); 3) zezwala na występek i z nikczemną spokojnością w nim trwa, (*siedzi* na stolicy zaraźliwéj, czyli w kole bezbożników).

2. *W zakonie Pańskim.* W przykazaniach Boskich.— *Wola jego.* Pragnienie, upodobanie i rozkosz jego.— *Będzie rozmyślał.* Będzie się zajmował i ćwiczył myślą, mową i uczynkiem. P. W.

3. *Jako drzewo... nad ściekaniem wód.* Takiéj saméj przenośni używa Jeremiasz, r. 17, 8: *I będzie jako drzewo, które przesadzają nad wodami, które ku wilgotności rozpuszcza korzenie swoje: a nie będzie się ba-*

Et folium ejus non defluet; et omnia quaecumque faciet, prosperabuntur.
4. Non sic impii, non sic; sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terrae.
5. Ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum,
6. quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit.

A liście iego nie opadnie: y wszytko cokolwiek czynić będźie, poszczęśći się.
4. Nie tak niezbożni, nie tak, ale iako proch, który rozmiata wiatr zwierzchu źiemie.
5. Przetóż nie powstaną niezbożnicy na sądźie: ani grzesznicy w zebraniu sprawiedliwych.
6. Abowiem zna Pan drogę sprawiedliwych: a droga niepobożnych zginie.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

KSIĘGI PSALMÓW.

Psalm 1. w. 1. *Błogosławiony mąż.* Acz greckie i łacińskie księgi mają: Błogosławiony mąż: ale tu, jako i na wielu innych miejscach słowo żydowskie *Isz*, nie tylko męża, ale wszelkiego człowieka, tak mężczyznę jako i białogłowę, tak męża, jako i młodzieńca, i pacholę znamionuje. Jako i ondzie: Błogosławiony mąż który się Boga boi. Bo to błogosławieństwo zgoła wszystkim ludziom należy. Acz podobno dla tego napisano: Błogosławiony mąż: iż mężnie sobie musi poczynać (strzegąc się złego a czyniąc dobrze) każdy kto chce być szczęśliwym i błogosławionym.

1. *Który nie chodził.* Tu masz trzy stopnie do złego. Pierwszy, usłuchać złéj rady, i zgrzeszyć. Wtóry jeszcze gorszy, w grzechu trwać. Trzeci najgorszy a prawie djabelski, drugich też nauką przewrotną i złym przykładem, do grzechu przywodzić. Przeciwne tym stopnie są do dobrego. Pierwszy, słuchać rady dobrych i pobożnych ludzi. Wtóry, ćwiczyć się i trwać w dobrych uczynkach. Trzeci, drugich też wieść do wszego dobrego, nauką i przykładem dobrym. Mogłoby się tak jaśniéj przełożyć: Błogosławiony to człowiek, który nie chodzi, i nie stoi, i nie siada: ale w zakonie Pańskim rozmyśla i t. d.

1. *Na stolicy zaraźliwości.* Po łacinie mamy, *In cathedra pestilentiae*, na stolicy zaraźliwości, to jest zaraźliwéj. Bo to hebraizm. Lecz po grecku jest, *λοιμῶν, id est, pestium seu pestilentium*, to jest, ludzi zaraźliwych: a po żydowsku *letsim*, to jest naśmiewców: jacy są wszyscy heretycy, którzy fałszywą nauką i złemi przykłady ludzie zarażają, i z rzeczy świętych i Boskich się naśmiewają, a prawie z nich szydzą. Kto tedy chce być szczęśliwy i błogosławiony, ten się ma tych trzech stopniów do złego wiarować: a przeciwnych stopniów dobrego naśladować: jako niżéj w wierszu wtórym uczy.

2. *Wola jego.* Ten się Bogu podoba, któremu się też Pan Bóg podoba. *Aug. in Psal.* 32.

2. *A w zakonie jego będzie rozmyślał.* Jakoby go i umiał i pełnił. Tak jako na inszém miejscu tego dołożono: Będziesz, prawi, w zakonie Pańskim rozmyślał we dnie i w nocy: abyś wypełnił i czynił to wszystko co w nim napisano.

3. *Cokolwiek czynić będzie.* To jest, cokolwiek pocznie on człowiek, poszczęści się. Bo miłującym Pana Boga wszystko dopomaga ku dobremu.

6. *Przetoż nie powstaną.* Rozumiéj z sprawiedliwemi, od których będą odłączeni: albo nie zostoją się na sądzie. Bo słowo żydowskie *jakummu*, tak się też rozumieć może.

PSALMUS II. — PSALM 2.

O potrzebie poddania się pod władzę Chrystusa; opieranie się jéj jest nadaremne.

1. Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? *
2. Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus: * *(Act. 4, 25).*
3. Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum.
4. Qui habitat in coelis, irridebit eos, et Dominus subsannabit eos.

1. Czemu się wzburzyli pogani, a ludźie rozmyślali próżne rzeczy?
2. Stanęli wespół królowie źiemscy, a kśiążęta zeszli sie w gromadę przećiw Panu, y przećiw Chrystusowi iego.
3. Potargaymy związki ich: y zrzućmy z śiebie iarzmo ich.
4. Który mieszka w niebieśiech naśmieie się z nich: a Pan szydźić z nich będzie.

---

to gdy przyjdzie gorąco, i będzie liście jego zielone, a czasu suchości nie będzie się frasować, i nigdy nie przestanie czynić owocu. — A liście jego nie opadnie. Są drzewa owocowe, których liść w jesieni opada; są też niektóre, co zawsze zatrzymują ozdobę swéj kosy, jak sosny, palmy, oliwy: do tych Dawid przyrównywa tu sprawiedliwego człowieka.

4. *Jak proch.* Plewa, źdźbło.

5. *Przetoż nie powstaną niezbożni.* Patrz W.

6. *Zna Pan drogę sprawiedliwych.* Rozpoznaje, pochwala i wynagradza sposób myślenia i postępowania ludzi sprawiedliwych.—*Droga niezbożnych zginie.* Postępki grzeszników doprowadzą ich do wiecznéj zaguby.

Ps. 2.—1. *Wzburzyli poganie, a ludzie.* Patrz Wujka. — *Próżne rzeczy.* Nadaremne przedsiębrali usiłowania.

2. *Przeciw Panu.* Przeciwko samemu Bogu, który Jezusa Chr. postanowił królem. — *Przeciw Chrystusowi.* Pomazańcowi, Messyaszowi.

3. *Potargajmy.* Słowa to są pogan i żydów, niechcących poddać się władzy Chrystusa.—*Związki ich.* Dla bezbożników przykazania Boskie wydają się jakby łańcuchami, sidłem i jarzmem nieznośném; gdy tymczasem jarzmo Chrystusa jest słodkie i ciężar lekki.

4. *Który mieszka w niebiesiech.* Bóg—*Szydzić z nich będzie.* Oznacza się przez to bezpieczna pewność Boga, nie obawiającego się, ażeby zamiary jego nie były od niezbożników zniweczone.

5. Tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos.
6. Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, praedicans praeceptum ejus.
7. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. *(Act. 13, 33. Hebr. 1, 5.)*
8. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.
9. Reges eos in virga ferrea, et tanquam vas figuli confringes eos. *(Apoc. 2, 27.—19, 15.)*
10. Et nunc reges intelligite: erudimini, qui judicatis terram.
11. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.
12. Apprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus, et pereatis de via justa.
13. Cum exarserit in brevi ira ejus, beati omnes, qui confidunt in eo.

5. Tedy będźie mówił do nich w gniewie swoim, y w zapalczywośći swéy potrwoży ie.
6. A iam iest postanowion królem od niego nad Synonem górą świętą iego, opowiadaiąc przykazanie iego.
7. Pan rzekł do mnie: Tyś iest synem moim, iam ćiebie dziś zrodził.
8. Żąday odemnie, y dam ći pogany dźiedźictwo twoie, a ośiadłość twą kraie źiemie.
9. Będźiesz ie rządził laską żelazną, a iako naczynie garnczarskie pokruszysz ie.
10. A teraz królowie rozumiéyćie: ćwiczćie się którzy sądźićie źiemię.
11. Służćie Panu w boiaźni: a raduyćie się mu ze drżeniem.
12. Chwyććie się nauki, by się kiedy nie rozgniewał Pan: y nie poginęliśćie z drogi sprawiedliwéy.
13. Gdyby się w krótce zapalił gniew iego, błogosławieni wszyscy którzy w nim ufaią.

Wykład X. J. Wujka.—**Psalm 2.** w. 1. *Pogani, a ludzie.* Słowo żydowskie *Goim*, pogany pospolicie, a *leum mim*, na tém miejscu lud wierny żydowski znaczy, jako sami apostołowie wykładają, mówiąc: Zgromadzili się prawdziwie w mieście tém, przeciw św. Synowi twemu Jezusowi, któregoś pomazał, Heród i Pontski Piłat, z pogany i z ludźmi Izraelskiemi. Pogani tedy, byli Rzymianie którzy Chrystusa ukrzyżowali: lud Izraelski, który go wydał: królowie, Heród, i Piłat namiestnik cesarski: książęta, arcykapłani, doktorowie, pharyzeuszowie, i starszy z ludu.
3. *Związki ich.* To jest, zakon Pański, i Chrystusa jego.
6. *A jam jest postanowion.* Niektórzy tak z żydowskiego przekładają: A ja postanowiłem króla mego. Lecz lepiéj siedmdziesiąt tłumaczów przełożyli, tak jako jest w tekście greckim i łacińskim: jako Genebrardus dobrze pokazuje. A nad Syonem górą świętą jego, rozumiéj w kościele jego świętym.

5. *Tedy.* Kiedy opierać się będą Bogu, niechcąc przyjmować jego zakonu.—*Będzie mówił do nich w gniewie swoim.* Co miał Chrystus mówić, masz w wierszach następnych. Albo będzie mówił im, nie słowy, ale chłostą, upominając ich przez srogie kary. Można także powiedzieć, że Chrystus wtedy do nich mówił w gniewie swoim, gdy surowo upominał ich przez apostołów i innych ludzi świętych. Tak np. Ś. Szczepan odzywał się (Dz. 7, 51): *Twardego karku i nieobrzezanych serc i uszu, wy się zawsze sprzeciwiacie Duchowi Ś. i t. d.*
6. *A jam.* Wyraz *a*, czyli *zaś*, przyłączony do strofowania, zawiera tu w sobie emfazę (jestto postać krasom.); znaczy bowiem to samo, jak gdyby było powiedziano: Wy się mnie opieracie, a jednakże ja postanowiony jestem królem.—*Od niego.* Od Boga.—*Nad Syonem.* Nad kościołem, który jest miastem na górze zbudowaném, i którego figurą była Jerozolima, a mianowicie dzielnica jéj, zamek Syon, uświęcony obecnością Arki przymierza, a tém samém więcéj umiłowany od Boga, jako się mówi w Ps. 86, 2: *Miłuje Pan bramy Syon, nadewszystko przybytki Jakóba.* P. W.—*Opowiadając przykazanie jego.* W hebr. jest *chok*, t. j. *wyrok*, którym Bóg postanowił, aby królestwo Chrystusa rozszerzone było po całym świecie. Ten zaś wyrok Chrystus Pan ogłosił ludziom przez swoje opowiadanie.
7. *Jam ciebie dziś zrodził.* Patrz W.
8. *Żądaj odemnie.* Słowa te mogą być stosowane do ludzkiéj tylko Chrystusa natury: albowiem tylko jako człowiek modlił się o nadanie sobie w dziedzictwo wszystkich narodów; co do Boskiéj zaś swéj natury, równy był Bogu Ojcu. Właściwą zaś jest rzeczą Ojca, iż synom zostawuje dziedzictwo; i przeto stosownie tu Bóg nazwawszy Chrystusa swoim synem, czyni wzmiankę o jego dziedzictwie. — *Dziedzictwo twoje.* Na dziedzictwo twoje, t. j. aby one (narody pogańskie powołane do kościoła) były posiadłością twoją, jak się to zaraz przydaje w tymże w. Pod imieniem *dziedzictwa*, w P. Ś. bierze się wszelka rzecz, którą ktoś posiada jako własną, choćby ona nie była przekazana w sukcessyi po ojcu; ztąd w Piśmie i lud Boży zowie się dziedzictwem Boga, i sam Bóg nazywa się dziedzictwem ludu.—*Kraje ziemi.* P. W.
9. *Będziesz je rządził.* LXX mają: *będziesz ich rządził po pastersku;* w takiem rozumieniu bierze te słowa i Ś. Jan, Apoc. r. 2, i r. 19.—*Laską żelazną.* Berłem, kijem pasterskim. Przez tę przenośnię nie tylko się oznacza surowe ukaranie występnych i upornych, ale też i to, że rząd kościoła Chrystusowego będzie sprawiedliwy, prawy, mocny i nieugięty w strzeżeniu całości i czystości prawdy.—*Jako naczynie garncarskie.* Które będąc potłuczoném nie może już być naprawione; tak się stanie ze skazanymi na wieczne męki. Można to rozumieć także i o naczyniach glin. jeszcze w piecu nie wypalonych, które mogą być znowu za pomocą wody zmiękczone i przerobione. Czyni to Bóg w tych ludziach, w których łaską swą kruszy niedowiarstwo, i przemienia ich jakby naczynia zelżywe na naczynia dostojne.
10. *Teraz.* Wcześnie, kiedy jest miejsce i czas do pokuty.—*Rozumiejcie.* Uważcie, bądźcie roztropnymi, i uznawajcie go za króla.—*Ćwiczcie się.* Jest to z wykłe powtórzenie w innych słowach półwiersza poprzedz., a więc *ćwiczcie się* iest to samo co: *rozumiejcie którzy sądzicie ziemię*, to samo co *królowie.*
11. *W bojaźni.* Synowskiéj nie niewolniczéj.—*Radujcie się mu.* Jak to zwykli czynić synowie kochający swego ojca. Jest tu więc powtórzenie innemi słowy, tejże myśli w drugiéj części wiersza, jak gdyby powiedziano: Służcie mu i bójcie się go z miłością, radujcie się i miłujcie z bojaźnią. P. W.
12. *Chwyćcie się nauki.* Patrz Wujka. — *Z drogi sprawiedliwéj.* Z drogi sprawiedliwości, i żebyście nie byli odtrąceni od wiecznéj szczęśliwości.
13. *Wkrótce.* Oznacza, iż bardzo rychło nastąpi ów dzień straszny, w którym Pan sądzić będzie wszystkich ludzi, i odda każdemu według jego zasług; albowiem u Boga lat tysiąc, jako dzień jeden.—*Którzy w nim ufają.* Którzy sprawiedliwie mogą ufać, bo statecznie zachowali przyjaźń i bojaźń Bożą. P. W.

7. *Jam ciebie dziś zrodził.* Acz się to rozumieć może i o doczesném narodzeniu Pana Jezusowém: Dzieje 13, 33. Żyd. 5, 5. *Euthim:* ale właśniéj rozumieć się ma o oném wiecznêm: iż w onéj wieczności niemasz ani przeszłego ani przyszłego czasu, ale wieczne dzisia, iż co wieczne jest, to zawsze jest. Żyd. 1, 5. August. in Psal. 2. Nie tak właśnie Chryzostom i Hilarius rozumieją to o zmartwychwstaniu Pana Chrystusowem, iż w Dziejach napisano, że Bóg wskrzesił Pana Jezusa jako w Psalmie wtórym napisano: Tyś jest Synem moim, jam ciebie dziś zrodził. Albowiem wskrzeszenie na oném miejscu, nie zgoła znaczy zmartwychwstanie, ale raczéj wzbudzenie, na świat posłanie, i z żywota panieńskiego wywiedzenie. Jako i ono: Proroka wzbudzi wam Pan, Dzie. 3, 22, i 7, 37. I wzbudził im Dawida króla. Dzie. 13, 22.

8. *Kraje ziemie.* To jasne proroctwo że kościoł Chrystusów miał być niepokątny albo nieznajomy, jakie są wszystkie zbory heretyckie: ale katolicki, powszechny, po wszystkim świecie rozszerzony, i między wszystkiemi narody widomy i znajomy. Mat. 24, 14. Łuk. 24, 47. Rzym. 1, 5. Psal. 18, 7. Psal. 21, 28. Przetoż się próżno cieszą heretycy małą swą gromadką.

11. *Służcie Panu w bojaźni.* Jakoż królowie mają Panu służyć z bojaźnią? jedno świętą srogością zakazując tego, i karząc to, co się dzieje przeciw woli i rozkazaniu Pańskiemu. Bo inaczéj służy Panu król, ile jest człowiekiem: a inaczéj, ile jest królem. August. Epist. 50.

12. *A radujcie się mu ze drżeniem.* Czemu ze drżeniem? Iż kto mniema że stoi, ma się bać aby nie upadł. Agust. in Psal. 51. Bo nietylko do starego, ale i do nowego Testamentu należy: Abyśmy Panu służyli z bojaźnią, a radowali mu się ze drżeniem. *Aug. de sancta virginitate cap.* 38.

12. *Chwyćcie się nauki.* W żydowskim tekście stoi, *Naszku bar.* Co acz różni różnie wykładają, ale pospolicie, pocałujcie Syna: to jest, przyjmijcie go za Pana; czyńcie mu pokłon całowaniem ręki jego, na znak poddaństwa i posłuszeństwa. Lecz niemożemy inaczéj Chrystusa przyjąć za Króla i za Messyasza, jedno przyjąwszy wiarę i naukę jego. Przetoż dobrze przełożyli siedmdziesiąt tłumaczów temi słowy: Przymijcie naukę (Chrystusową). Bo tak i chaldejski tłumacz przełożył, *Recipite doctrinam.* A ztąd mamy kilka dowodów prawdziwego bóstwa Chrystusowego, przeciw Żydom, Aryanom i Samosatenom. Bo oto Chrystus Messyasz jest Syn Boży, któremu się mają kłaniać wszyscy królowie. Oto, na które się on gniewa, ci pewnie zaginą. Oto ci, którzy w nim ufają, będą zbawieni. A tak Messyasz jest Bóg prawdziwy. Bo sam Bóg prawdziwy ma władzę żywota i śmierci, i w samym Bogu prawym ufać pismo każe. Bo przeklęty jest który ufa w człowiecze, a błogosławiony który ufa w Bogu.

13. *Którzy w nim ufają.* Obacz, iż tu, i w tych księgach często błogosławieństwo, to jest usprawiedliwienie i zbawienie, nadziei przypisują: które w liściech Pawłowych wierze, a gdzie indziéj, miłości bywa przypisane. Albowiem Dawid wynosi nadzieję, iż do wiernych mówi: którym nadzieja jest potrzebna w tych przygodach świeckich, ku dostąpieniu obietnic Pańskich i błogosławieństwa. Paweł zasię wiarę zaleca, iż rzecz miał albo do niewiernych, albo do wiernych nowo nawróconych, których chciał pociągnąć do wiary, jako do fundamentu inszych cnót Boskich. Gdyż tedy i wierze i nadziei toż błogosławieństwo jest przypisane: tedyć to znak pewny, że sama wiara bez nadziei i miłości, ani ubłogosławić, ani tak wielkich dóbr sobie przywłaszczyć nie może. Ktemu, iż nadzieja jest do zbawienia potrzebna, ale z wiarą i z miłością złączona. Nakoniec, że te wszystkie trzy cnoty są spół przyczyny, i pospołu się schodzą do jednego skutku łaski, usprawiedliwienia i zbawienia: ale czasem jednéj, czasem drugiéj wedle miéjsca i potrzeby, od nas wyciągają.

PSALMUS III. — PSALM 3.

O ufności w Bogu w czasie utrapień i prześladowań.

1. Psalmus David, cum fugeret a facie Absalom filii sui. *(2. Reg. 15, 14.)*	1. Psalm Dawidowi, gdy uciekał przed Absolomem synem swoim.
2. Domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me? multi insurgunt adversum me.	2. Panie, przecz się rozmnożyli co mię trapią? wiele ich powstaią przeciwko mnie.
3. Multi dicunt animae meae: Non est salus ipsi in Deo ejus.	3. Wiele ich mówią duszy moiéy: Niema ten zbawienia w Bogu swoim.
4. Tu autem, Domine, susceptor meus es, gloria mea, et exaltans caput meum.	4. Ano ty Panie iesteś obrońca móy, chwała moia, y podwyższaiący głowę moię.
5. Voce mea ad Dominum clamavi; et exaudivit me de monte sancto suo.	5. Głosem moim wołałem do Pana: y wysłuchał mię z góry świętey swoiey.
6. Ego dormivi, et soporatus sum; et exsurrexi, quia Dominus suscepit me.	6. Jam spał y twardom zasnął: y wstałem, bo Pan obronił mię.
7. Non timebo millia populi circumdantis me: exsurge, Domine, salvum me fac, Deus meus.	7. Nie będę się bał tysięcy ludu około mnie leżącego: powstań Panie, wybaw mię Boże móy.

Ps. 3.—1. *Psalm Dawidowi.* Patrz Wujka.

2. *Przecz się rozmnożyli.* Użala się na bardzo wielką liczbę swych nieprzyjaciół, jak jest pow. II. Kr. 15, 13: *Wszystkim sercem wszystek Izrael idzie za Absalonem.* To samo się przydarzyło i Chrystusowi, który miał przeciwnikami ludzi wszystkich stanów: Żydów i pogan, duchownych i świeckich i t. d.

3. *Wiele ich mówią duszy mojéj.* Wielu mi, albo o duszy i życiu mojém, czyli wielu mówiących o mnie powiadają, etc. Bellarmin sądzi, że to można odnosić i do wewnętrznych pokus, przez które czart obudza myśli, nieufne i rozpaczliwe.—*Niema ten zbawienia w Bogu swoim.* Bóg go nie wesprze i nie wybawi. P. W.

4. *Obrońca mój.* P. W. — *Chwała moja.* Przyczyna chwały mojéj.—*Podwyższający głowę moję.* Podnoszący w górę głowę moję; co zwykli czynić ci, którym rzeczy idą pomyślnie.

5. *Z góry świętéj swojéj.* Z nieba, z wysokiego tronu chwały swojéj; albo z góry Syonu, gdzie się znajdowała Arka, (I. Par. 15). P. W.

6. *Jam spał i twardo zasnął.* Patrz Wujka.

7. *Nie będę się bał tysięcy ludu.* Przez tysiące ludu, rozumie tu Izraelitów, którzy prawie wszyscy połączyli się byli z Absalonem. Przypada to i do Chrystusa, któ•

8. Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa: dentes peccatorum contrivisti.
9. Domini est salus: et super populum tuum benedictio tua.

8. Boś ty pobił wszytkie sprzeciwiaiace mi się bez przyczyny: pokruszyłeś zęby grzészników.
9. Pańskie iest wybawienie: a nad ludem twoim błogosławieństwo twoie.

Wykład X. J. Wujka — **Psalm 3. w. 1.** *Psalm Dawidowi.* W greckim stoi, τῷ Δαβίδ to jest Dawidowi, rozumiéj, dany, natchniony, albo objawiony od Ducha Ś. Także i niżéj wszędy w tytułach tych psalmów przekładamy: choćby się z żydowskiego przekładać mogło, Psalm Dawidów. Ale iż nasz przekład łaciński z greckiego LXX poszedł, przeto go w słowach wątpliwych (jako to jest łacińskie, *Psalmus David*) raczéj niż żydowskiego (acz i to jest wątpliwe) naśladować mamy.

3. *W Bogu swoim.* Na końcu tego wiersza trzeciego w żydowskim tekście położono słowo *Selach,* które w tym Psalmie trzykroć się znajduje, a we wszystkim Psałterzu siedmdziesiątkroć i raz: a trzykroć w pieśni Habakukowéj. A to znaczy, podniesienie głosu w śpiewaniu, i podniesienie myśli i serca, albo westchnienie ku Bogu, jako Rabbi Kimhi rozumie i wykłada. Bo snadź pochodzi od słowa *Salal,* co znaczy podnosić. Chaldejski tłumacz i Hieronim ś. przekładają to słowo, zawsze, albo na wieki. Rabbi Abraham wykłada je, tak jest, zaiste, zapewne, zaprawdę. Grekowie je po większéj części omijają, jako nic nieznaczące, ale tylko do muzyki należące, a czasem je διάψαλμα przekładają, to jest, przerwanie pieśni, albo niejaką odmianę śpiewania. Łacinnicy zgoła je opuszczają. My je jednak wszędy na brzegu położymy.

4. *Ano ty Panie jesteś obrońca mój.* Tak się wszędy w tych księgach przekłada, *Susceptor*, obrońca albo wspomożyciel, iż po grecku stoi ἀντιλήπτωρ a po żydowsku *Magen*, to jest, tarcza, albo obrona moja. Jako i niżéj *Suscepit me*, wspomógł, albo obronił mię. I tak te słowa we wszystkim Psałterzu wykładać się mają. Genebrardus, i inni.

5. *Z góry świętéj swojéj.* Ta góra jestci kościół katolicki, oprócz którego wołać możemy, ale wysłuchani być niemożemy. Aug. in Psal. 44.

6. *Jam spał i twardom zasnął.* To jest, byłem bezpieczny, spałem na obie uszy: bo mam obrońcę Pana, Hebrais. Rozumiejąc to o Dawidzie. Ale ten wiersz starzy doktorowie, o śmierci i zmartwychwstaniu Pana Chrystusowem, którego figurą był Dawid, dobrze wykładają. Z żydowskiego teraz tak go tłumaczą. Jam leżał, i spałem: ocuciłem się, bo Pan podeprze mię: także i po grecku *in futuro*, obroni mię. Ale w tém mała różność.

8. *Boś ty pobił, bez przyczyny.* Te słowa z żydowskiego tak się dziś przekładają. Boś ty uderzył po czeluści: to jest, dałeś policzek przeciwnikom moim. Aleć dobrze LXX pierwsi tłumacze przełożyli, jako Genebrardus pokazuje. Bo tu *lechi*, miasto *lechinam* położono, *per Apocopen poeticam.* A *chinam* znaczy, darmo bez przyczyny. Albo LXX czytali *lachau*, miasto *lechi* jako się domyśla Jansenius.

9. *Pańskie jest wybawienie.* Pan jest dawca zbawienia i wszego błogosławieństwa.

PSALMUS IV. PSALM 4.

O szukaniu pomocy i szczęścia jedynie w Bogu, nie zaś w dobrach tego świata.

1. In finem in carminibus, Psalmus David.
2. Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiae meae: in tribulatione dilatasti mihi.
Miserere mei, et exaudi orationem meam.
3. Filii hominum, usquequo gravi corde? utquid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium?
4. Et scitote, quoniam mirificavit Dominus sanctum suum: Dominus exaudiet me, cum clamavero ad eum. *(Ephes. 4, 26.)*
5. Irascimini, et nolite peccare: quae dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini. *

1. Nakoniec w pieśniach, Psalm Dawidowi.
2. Kiedym wzywał, wysłuchał mię Bóg sprawiedliwośći moiéy, w uciśnieniu rozprzestrzeniłeś mi.
Zmiłuy się nademną, a wysłuchay modlitwę moię.
3. Synowie człowieczy pókiż ciężkiego serca? przecz miłuiećie marność, y szukaćie kłamstwa?
4. Wiedźćież iż dziwnym uczynił Pan świętego swego, wysłucha mię Pan gdy zawołam do niego.
5. Gniewayćie się a nie grzeszćie: co mówićie w sercach waszych, na łóżkach waszych żałuyćie.

rego śmierci domagały się tysiące ludu wołającego: *ukrzyżuj! ukrzyżuj!*— *Powstań Panie.* Tak jest powiedziano w sposób ludzki, jak gdyby Bóg odpoczywał leżąc, i był niejako opieszałym w niesieniu pomocy.

8. *Sprzeciwiających się mi bez przyczyny.* Którzy niesłusznie mię prześladują. — *Pokruszyłeś zęby grzeszników.* Zniszczyłeś ich potęgę, którą usiłują mię zgubić. P. Wujka,

9. *Pańskie jest wybawienie.* P. Wujka.

Ps. 4.—1. *Nakoniec w pieśniach.* Patrz Wujka.

2. *Bóg sprawiedliwości mojéj.* Który sprawiedliwości mojéj jest twórcą i obrońcą.—*Rozprzestrzeniłeś mi.* Rozszerzyłeś mię, albo mi serce. Ty Boże, sprawiłeś, iżbym nie tylko cierpliwie, ale i radośnie także znosił przeciwności, rozwolniłeś ucisk mojego serca. Albo *rozszerzyłeś mi* drogę, iżbym z ciasnéj i niebespiecznéj mógł wynijść na przestronną. Przenośnia wzięta od wojska.—*Zmiłuj się nademną.* Który często tychże, albo podobnych doświadczam utrapień.

3. *Synowie człowieczy.* Zwraca mowę do tych, od których był napastowany. — *Ciężkiego serca.* Nieużytego, cielesnego i zwierzęcego, skłaniającego się do rzeczy niskich i ziemskich, nie zaś wznoszącego się ku duchownym i niebieskim. P. W.— *Marność i szukacie kłamstwa.* Ubiegacie się za rzeczami marnemi i kłamliwemi, t. j. które nie są trwałemi i prawdziwemi dobrami, ale pozorne tylko i nikłe.

4. *Dziwnym uczynił.* Dziwnemi dobrodziejstwy udarował, wsławił, uczcił mię. — *Świętego swego.* Samego siebie tu rozumie, bo był od Boga poświęcony przez namaszczenie na króla. Bardzo dobrze przypada to do Chrystusa. P. W.—*Wysłucha mię Pan.* Tak wielu łaskami mię udarował, iż słusznie mogę się spodziewać, że zostanę wysłuchany w méj prośbie.

5. *Gniewajcie się, a niegrzeszcie.* Jeżeli gniewacie się na mnie, nie grzeszcie, t. j. nie przywodźcie do skutku tego, do czego was gniew pobudza; powstrzymujcie gniew.—*Na łóżkach waszych żałujcie.* Co podczas dnia

6. Sacrificate sacrificium justitiae, et sperate in Domino: multi dicunt: Quis ostendit nobis bona?
7. Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine: dedisti laetitiam in corde meo.
8. A fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt.
9. In pace in idipsum dormiam, et requiescam,
10. quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me.

6. Ofiaruycie ofiarę sprawiedliwośći, a ufayćie w Panu, wiele ich mówia: któż nam okazał dobra?
7. Naznamionowana iest nad nami światłość oblicza twego Panie: dałeś wesele w sercu moim.
8. Od urodzaiu zboża, wina, y oliwy swéy rozmnożeni są.
9. W pokoiu pospołu będę spał, y odpoczywał,
10. bo ty Panie osobliwie w nadźieiéy postanowiłeś mię.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 4. w. 1. *Na koniec.* Po żydowsku *Lamnatseach.* Które słowa LXX wszędy przekładają εἰς τὸ τέλος *in finem,* to jest, na koniec. Co się dwojako rozumieć może. Albo na koniec, to jest na wieki, do końca, jako i na wielu miejscach w Psalmiech. *Ut quid Deus repulisti in finem, Lanetsach.* I niżéj, *Irritat adversarius nomen tuum in finem.* Albo raczéj na koniec, lub ku końcowi, to jest, na cześć Panu Chrystusowi, który jest końcem zakonu, i skończycielem śmierci i grzechu, który zgładził: jako Hieronim ś. Augustyn i Remigius, i inni starzy doktorowie wykładają. Hieronim ś. to żydowskie słowo *Lamnatsech* przekłada, *Victori* albo *Vincenti,* to jest zwycięzcy, albo zwycięzycielowi, rozumiéj, Panu Chrystusowi. Akwila je przełożył po grecku τῷ νικοποιῷ sprawcy zwycięztwa, to jest Chrystusowi: według onego co napisano: A Bogu chwała, który nam dał zwycięztwo przez Pana naszego Jezusa Chrystusa. Chaldejski tłumacz przekłada je, ku chwaleniu, *ad laudandum.* Wiem iż teraz Vatablus, Genebrardus, Eugubinus, Jansenius i inni pospolicie wykładają *Victori,* przedniejszemu muzykowi (ku śpiewaniu) przy Neginocie (naczyniu muzycznêm). Który wykład nie od ś. Hieronima, ani Origenesa, ani od żadnego doktora starego: ale od Rabbi Dawida Kimhi wyczerpnęli. Ale przypatrzywszy się tymże słowom u Habakuka Proroka: *Deducet me, Lamnatseach benginot, Victori in Psalmis canentem,* to jest, poprowadzi mię zwycięzcy w pieśniach śpiewającego: jaśnie się pokazuje, że *Lamnatseach,* ma się wykładać zwycięzcy: a nie, przedniejszemu śpiewakowi, i *benginoth,* w pieśniach, w Psalmiech, albo w Himnach, a nie, na Neginocie, muzycznêm instrumencie. O czém szerzéj Ribera in Habac. 3. A tak prosty a własny wykład tych tytułów jest ten: Iż te Psalmy Duchem Ś. są napisane, aby na koniec, to jest, aż na wieki, były śpiewane: ku końcowi, albo zwycięzcy, to jest ku czci i chwale Panu Chrystusowi, który jest końcem zakonu, a zwycięzcą szatana, grzechu i śmierci.

2. *Kiedym wzywał.* Inni z żydowskiego tak to przekładają: Gdy cię wzywam, wysłuchaj mię Boże sprawiedliwości mojéj: to jest, ty któryś jest dawca i świadek sprawiedliwości i niewinności mojéj.

3. *Pókiż będziecie ciężkiego serca.* Miasto tych słów u żydów: teraz stoi, *kebodi liclimma,* to jest, pókiż sława moja niesławą (będzie): jakoby rzekł: Pókiż będziecie lżyć sławę moję: Ale podobieństwo, że to miejsce jest od pisarzów nieco odmienione. Bo LXX czytali *kebude leb lamma:* z inszemi punktami, rozdzieliwszy ostatnie słowa: a jednę literę *Beth* miąste *Kaph* czytając. Co znaczy, pókiż (będziecie) ciężkiego serca? O czém szerzéj Genebrardus i Bellar.

4. *Dziwnym uczynił Pan świętego swego.* To jest dziwnie uczcił (po żydow. odłączył) mnie Dawida i Chrystusa swego.

5. *Gniewajcie się.* Niektórzy z żydowskiego przekładają, Drżyjcie, albo Lękajcie się: ale daleko lepiéj LXX przełożyli, gniewajcie się, co też słowo *Ragaz* znamionuje. Jako to miejsce przywodzi Paweł święty.

7. *Naznamionowana jest.* Dwojakie dobra od Boga, duszne i cielesne. Lepiéj czytali LXX *Nissa,* naznamionowana jest, aniżeli teraz czytają *Nesa,* to jest, Podnieś. Boby było pytanie bez odpowiedzi, i dwieby się litery *radicales* odmienić musiały. O czém szerzéj czytaj Genebrardum.

8. *I oliwy swéj.* To słowo (i oliwy) od siedmdziesiąt duchem prorockim jest przydane, dla tajemnice. Iż Pan Bóg nie tylko daje pszenicę i wino, materyą Sakramentu najświętszego ciała i krwie Pańskiéj, ale i oliwę albo krzyżmo, którego wielkie jest używanie w świętych Sakramenciech, chrztu, bierzmowania, i ostatecznego pomazania. Jako świadczy Dionisius Areop. i Arnobius. A te wszystkie rzeczy, gdy są porządnie poświęcone, tedy ludzie wierni

---

lub nocy myślicie przeciw mnie i Bogu, nie wykonywajcie tego, lecz owszem żałujcie i pokutę czyńcie; albo podczas uspokojenia i spoczynku nocnego, żałujcie tego, coście niesprawiedliwie postanowili.

6. *Ofiarujcie ofiarę sprawiedliwości.* W dobrych i sprawiedliwych ćwiczcie się uczynkach, co jest najprzyjémniejszą Bogu ofiarą.— *A ufajcie w Panu.* Bóg bowiem czcicieli pobożności i cnoty zawsze wspiera, i hojnie wynagradza dobre ich czyny. — *Wiele ich mówią: któż nam okazał dobra?* Jest to zarzut niezbożników, jak gdyby mówili: Któż okaże, albo gdzież są te dobra, które obiecujesz? albo, któż nam okaże dobra, t. j. tę sprawiedliwość i pobożność, tak wielce nam zalecane?

7. *Naznamionowa jest nad nami światłość oblicza twego.* Jak gdyby mówił: Dosyć jest jawnêm, iż słusznie oczekujemy dóbr od Pana, od którego tak wielu łaskami przyozdobieni jesteśmy, *Światłość oblicza* oznacza wesołość i łaskawe względy; tak Przyp. 16, 15: *W wesołości (hebr. w światłości) twarzy królewskiéj żywot.* — *Naznamionowana jest,* to jest jakby podniesiona jak znak i chorągiew szczególna łaska twoja dla nas. Lecz powszechniéj rozumie się to o świetle rozumu, wyrażonêm i jakby wyrytém na duszach naszych, za pomocą którego możemy rozróżniać dobre od złego, rzeczy pożyteczne od szkodliwych. P. W.—*Dałeś wesele w sercu mojém.* Przez podniesienie chorągwi łaski twojéj, co mię pobudza do nadziei.

8. *Od urodzaju zboża.* Jakby mówił: Niech inni szukają dla się bogactw i innych dóbr doczesnych, i cieszą się niemi, jak to czynią moi nieprzyjaciele; ja zaś *w pokoju pospołu będę spał,* i t. d. (w. n.). Może też być myśl i taka: większą z tego będę czerpał rozkosz, jaka zwykła być wtenczas, kiedy obfity jest urodzaj wszystkiego. W hebr. jest: *Zboże ich, i młode wino ich, są rozmnożone.* P. Wujka.

9. *W pokoju.* Bezpieczny i spokojny zasypiać będę, polegając na Boskiéj opiece.—*Pospołu.* Nawet zostając rozem z nieprzyjaciołami i pośród nich będę bezpiecznym, gdy ufam w opiekę nademną Boga.

10. *Osobliwie.* T. j. tak pilnie mię strzeżesz, jak gdybyś mię jednego miał do strzeżenia. — *W nadziei postanowiłeś mię.* Twoją tą szczególną opieką w dobréj nadziei mię utwierdziłeś.

bywają rozmnożeni, i duchownemi dobrami pomnożeni w kościele powszechnym. Arnobius to miejsce tak wykłada: Od onego czasu któregośmy wzięli pszenicę w ciele, wino we krwi, oliwę w krzyżmie, ofiarując pokój, teśmy rzeczy przyjęli.

8. *Rozmnożeni są.* Rozumiéj, ci którzy zemną w tobie ufają. Acz to inni o nieprzyjaciołach Dawidowych i ludziach cielesnych rozumieją. Czytaj tu Jansenium.

9. *W pokoju.* Wiara prawa o Boskiéj opatrzności, nadzieja i dobre sumienie, dobrze się wyspać dopuszczają.

PSALMUS V. PSALM 5.

O pokładaniu nadziei w Bogu, który karze występnych, a cnotliwych nagradza.

1. In finem pro ea, quae hereditatem consequitur, Psalmus David.
2. Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum.
3. Intende voci orationis meae, rex meus et Deus meus.
4. Quoniam ad te orabo: Domine, mane exaudies vocem meam.
5. Mane astabo tibi, et videbo: quoniam non Deus volens iniquitatem tu es.
6. Neque habitabit juxta te malignus: neque permanebunt injusti ante oculos tuos.
7. Odisti omnes, qui operantur iniquitatem: perdes omnes, qui loquuntur mendacium.
Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus:
8. ego autem in multitudine misericordiae tuae introibo in domum tuam: adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.
9. Domine, deduc me in justitia tua: propter inimicos meos dirige in conspectu tuo viam meam,
10. quoniam non est in ore eorum veritas: cor eorum vanum est.
11. Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant: judica illos Deus. *(Psal. 13, 3. Rom 3, 13.)*
Decidant a cogitationibus suis, secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te, Domine.

1. Nakoniec za tę, która dziedzictwa dostępuje, Psalm Dawidowi.
2. Słowa moie przyimi w uszy Panie: wyrozumiéy wołanie moie.
3. Pilnie słuchay głosu modlitwy moiéy, Królu móy y Boże móy.
4. Bo do ciebie modlić się będę: Panie rano wysłuchasz głos móy.
5. Rano będę stał przed tobą i uyźrzę: abowiem nie Bóg chcący nieprawości ty iesteś.
6. Ani mieszkać będźie przy tobie złośnik: ani się ostoią niesprawiedliwi przed oczyma twemi.
7. Nienawidźisz wszytkich, którzy broią nieprawość: zatracisz wszytkie którzy mówią kłamstwo.
Mężem krwawym y zdradliwym brzydźi się Pan:
8. a ia w mnóstwie miłosierdźia twego wnidę do domu twego: pokłonię się ku kośćiołowi twemu świętemu w boiaźni twoiéy.
9. Panie prowadź mię w sprawiedliwości twoiéy: dla nieprzyiaćiół moich prostuy przed obliczem twoim drogę moię.
10. Abowiem niemasz w uśćiech ich prawdy: serce ich iest marne.
11. Grób otwarty gardło ich, ięzyki swymi zdradliwie poczynali, osądź ie Boże.
Niechay upadną od myśli swoich, wedle mnóstwa niezbożnośći ich, wypędź ie, bo ćię rozdrażnili Panie.

Ps. 5.—1. *Za tę, która dziedzictwa.* Patrz Wujka.
2. *Przyjmi w uszy.* Pragnie tu Dawid, aby było usunięte wszystko, co zwykło przeszkadzać, aby ktoś mógł być posłyszanym. Piérwszą taką przeszkodą jest, kiedy ktoś dźwięku głosu nie słyszy; drugą, kiedy słysząc dźwięk znaczenia jego nie rozumie; trzecią, kiedy ktoś mając umysł mocno czémś zajęty, nie zwraca uwagi na to, co się doń mówi. Tym trzem zawadom odpowiadają tu wyrazy: *przyjmij w uszy, wyrozumiéj, pilnie słuchaj.* — *Wołanie moje.* W hebr. *rozmyślanie moje.*
4. *Rano wysłuchasz głos mój.* Gdyż, jak wnet przydaje, o rannéj porze stanę przed Tobą w modlitwie. Nie będę mniéj późny od tych, którzy zwykli rano pozdrawiać panów swoich.
5. *I ujrzę.* I ten będzie przedmiot mojéj modlitwy, czyli rozmyślania, że Ty nie nawidzisz grzechu... P. W.
6. *Ani mieszkać będzie przy tobie złośnik.* Albowiem grzeszników wyłączasz od twojéj przyjaźni.
7. *Mężem krwawym.* Okrótnym, krwi pragnącym, mężobójcą.—*Zdradliwym.* Który innym podstępnie szkodzi, lub usiłuje szkodzić.
8. *W mnóstwie miłosierdzia twego.* Ufając w miłosierdzie twoje. — *Wnijdę do domu twego.* Rozumie tu przybytek, bo kościół jeszcze nie był wybudowany. — *Pokłonię się kościołowi.* P. W.
9. *Prowadź mię w sprawiedliwości twojéj.* Po prostych ścieżkach twojéj prawdy. — *Dla nieprzyjaciół moich.* Iżbym mógł uniknąć sideł nieprzyjaciół moich.— *Prostuj . . . drogę moję.* Czynności moje. — *Przed obliczem twojém.* Abym się podobał oczom twoim, i abym pamiętał zawsze, iż się znajduję przed obecnością twoją.
10. *Serce ich jest marne.* Zdradliwe. Hebr. *wnętrze ich są nieprawości.*
11. *Grób otwarty gardło ich.* Wyrzygające jadowitość, wyrzucające słowa obrzydliwe i jadowite; jako bowiem z grobów śmierć zdaje się wychodzić, gdzie ona jakby spoczywa, tak z paszczy niezbożników występują słowa gorszące przynoszące śmierć duszy. — *Zdradliwie.* Pochlebiająco, podstępnie. *Osądź ich Boże.* Potępij i ukarz. Albo, potępisz i ukarzesz; albowiem mówi nie w duchu zemsty i przekleństwa, ale tylko zapowiada, że tak się stanie. — *Niechaj upadną od myśli swoich.* Niech się zawiodą w swojéj nadziei i nieotrzymają tego, co złośliwie zamyślają uczynić.— *Wypędź ich.* Wyłącz z dziedzictwa twego P. W.

12. Et laetentur omnes, qui sperant in te, in aeternum exultabunt: et habitabis in eis.

Et gloriabuntur in te omnes, qui diligunt nomen tuum,

13. quoniam tu benedices justo.

Domine, ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos.

12. Y niech się rozweselą wszyscy, którzy nadźieię maią w tobie: na wieki radować się będą, y będźiesz mieszkał w nich.

Y będą się chlubić w tobie wszyscy, którzy miłuią imię twoie:

13. abowiem ty będźiesz błogosławił sprawiedliwemu.

Panie, iako tarczą dobréy woley twey obtoczyłeś nas.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 5. 1. *Za tę która dziedzictwa dostępuje.* Za tę, rozumiéj za cerkiew świętą, za kościół katolicki, albo i za każdą duszę wierną, która dziedzictwa zbawienia dostąpić ma. Po żydowsku jest *el hannechiloth:* co jedni za instrument muzyczny mają: a drudzy rozmaicie wykładają. Lecz lepiéj LXX i z Hieronimem Ś. *a radice Nachal*, co znaczy *haereditavit*, dziedzictwa dostąpił.

5. *I ujrzę.* Greckie dzisiejsze exemplarze tu obłędnie mają, ἐπόψεις με, a ujrzysz mię: gdzie miały mieć ἐπόψομαι, a ujrzę, przypatrzę się: jako i *Euthymius* świadczy, że niektóre księgi mają.

6. *Niechcący nieprawości.* Albo który niechcesz złości. Bóg niechce aby źle było albo się działo na świecie, ale je tylko dopuszcza, aby człowiek wolności swéj przyrodzonéj nie tracił: a ktemu, iż Bóg i ze złego wiele dobrego wywieść i wycisnąć umie i może: jako z prześladowania okrutników cierpliwość męczenników, z uporu heretyków, doświadczenie wiary katolików.

8. *Pokłonię się ku kościołowi.* To jest, w kościele, albo kościołowi, albo też ku kościołowi, jako Daniel czynił w cudzéj ziemi: który się modlił otworzywszy okna mieszkania swego przeciwko miastu Jeruzalem. Albo przed przybytkiem przymierza, do którego sami kapłani wchodzili, a inni ludzie w sieni się modlili.

11. *Wypędź je.* Te słowa, i tym podobne, w tych całych księgach, któremi się zda że prorok żąda i prosi pomsty nad nieprzyjacioły swemi, nie sąć klątwy albo przeklinania: ale proroctwa i przepowiedzenia, że ich to pewnie potka. Euthym. August.

12. *Imie twoje.* Imie Boże niekiedy znaczy majestat, możność, i insze własności Boże, a niekiedy samego Boga

PSALMUS VI. PSALM 6.

O uciekaniu się przez pokutę do miłosierdzia Bożego

1. In finem in carminibus, Psalmus David, pro octava.

2. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.

3. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum: sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.

4. Et anima mea turbata est valde: sed tu, Domine, usquequo?

5. Convertere, Domine, et eripe animam meam: salvum me fac propter misericordiam tuam,

6. quoniam non est in morte, qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi?

7. Laboravi in gemitu meo, lavabo per singu-

1. Nakoniec w pieśniach, Psalm Dawidowi na oktawę.

2. Panie, nie w zapalczywośći twéy strofuy mię, ani w gniewie twoim karz mię.

3. Zmiłuy się nademną Panie bomći chory: uzdrów mię Panie, boć strwożone są kośći moie.

4. Y dusza moia strwożona iest barzo: ale ty Panie pókiż?

5. Nawróć się Panie, a wyrwi duszę moię: zbaw mię dla miłosierdźia twego.

6. Abowiem w śmierci niemasz ktoby na ćię pamiętał: a w piekle ktoć wyznawać będźie?

7. Pracowałem w płaczu moim, będę omywał

---

12. *Będziesz mieszkał w nich.* Z nimi, abyś ich bronił. Hebr. *ocienisz ich.* — *Imię twoje.* Ciebie samego. Często bowiem *imię* bierze się za samą rzecz, jak np. Deut. 18, 5: *Aby służył imieniowi Pańskiemu.* P. W.

13. *Będziesz błogosławił.* I błogosławiąc dobrodziejstwy go obsypiesz. —*Jako tarczą dobréj woli twéj obtoczyłeś nas.* Dobrocią i łaskawością, jakby tarczą, uzbroiłeś i umocniłeś nas.

Ps. 6.—1. *Nakoniec w pieśniach.* Patrz Ps. 4, w. 1. —*Na oktawę.* Najpowszechniéj rozumieją przez to tajemnicę powszechnego zmartwychwstania, które nastąpi dnia ósmego, gdyż świat ten doczesny w obrębie jakby siedmiu dni się skończy. P. W.

2. *Strofuj mię.* Upominaj, groź, zamierzając mię uderzyć. Tak u Job. 33, 19: *Karze też boleścią na łożu, i wszystkie kości jego wysusza.* — *Karz mię.* Jest to zwykłe powtórzenie tejże myśli innemi słowy, w drugiem półwierszu. P. W.

3. *Strwożone są kości moje.* Moc bowiem choroby przenika aż do samych kości, i siły moje zmniejsza i trapi. Stosownie tu przez przenośnię choroby grzech się oznacza, który siły ducha zmniejsza i kruszy.

4. *Dusza moja strwożona jest bardzo.* Żywotność duszy jest osłabiona, t. j. siła karmienia i posilania ciała. Podobnie też grzech niepokoi i trwoży duszę i sprowadza niesmak w rzeczach duchownych, tak iż do tego rodzaju grzeszników można stosować to, co powiedziano w Ps. 106, 18: *Wszelakim pokarmem brzydziła się dusza ich: i przybliżyli się aż do bram śmierci.* — *Ale ty Panie pókiż?* Dopókiż dozwalać będziesz abym dręczony był tém nieszczęściem.

5. *Nawróć się Panie.* Zagniewany jesteś na mnie, i dla tego oblicze twoje odwracasz: daj się ubłagać i powróć do mnie. — *Wyrwij duszę moję.* Życie moje wybaw od niebezpieczeństwa śmierci, i duszę od nieszczęść grzechu.—*Zbaw mię.* P. W.

6. *Albowiem w śmierci nie masz, ktoby na cię pamiętał.* Patrz Wujka. — *Wyznawać.* Publicznie głosić przymioty Twoje, i cześć ci oddawać.

7. *Pracowałem.* Spracowałem się jęcząc i wzdychając; ustaję na siłach dla jęków i płaczu. —*Będę omywał.* Będę skrapiał łzami tak obficie, iż mogłoby być

las noctes lectum meum: lacrymis meis stratum meum rigabo.

8. Turbatus est a furore oculus meus: inveteravi inter omnes inimicos meos.

9. Discedite a me omnes, qui operamini iniquitatem, quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei. *(Matth. 7, 23.)*

10. Exaudivit Dominus deprecationem meam: Dominus orationem meam suscepit.

11. Erubescant, et conturbentur vehementer omnes inimici mei: convertantur et erubescant valde velociter.

na każdą noc łóżko moie: łzami moiemi będę polewał pościel swoię.

8. Strwożyło się od zapalczywości oko moie: zstarzałem się między wszytkimi nieprzyiaćioły memi.

9. Odstąpćie odemnie wszyscy którzy nieprawość czynicie: abowiem wysłuchał Pan głos płaczu moiego.

10. Wysłuchał Pan prośbę moię, Pan modlitwę moię przyiął.

11. Niech się zawstydzą, y wielce zatrwożą wszyscy nieprzyiaćiele moi: niech się nawrócą y zawstydzą bardzo prędko.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 6. w. 1. *Na oktawę.* Żydzi przez oktawę *Szeminith,* rozumieją instrument o ośmiu strónach, przy którym ten Psalm miał być śpiewany. Ale nasi rozumieją ósmy dzień ostatecznego sądu, że w tym Psalmie pokutujący człowiek prosi aby mógł ujść gniewu ostatniego sądu.

1. *Panie nie w zapalczywości twéj.* Augustyn i Grzegorz ś. strofowanie w zapalczywości, rozumieją o mękach piekielnych, a karanie w gniewie, o mękach czyścowych. Patrz niżéj, Psalm 37, 1.

5. *Zbaw mię.* Rozumiéj, od grzechu, i od choroby: od śmierci dusznéj i cielesnéj.

6. *Albowiem w śmierci niemasz.* To jest po śmierci, albo między umarłemi, niemasz ktoby cię wspominał przed żywemi. Jakoby rzekł: Nie umarli będą cię chwalić Panie, ale my co żyjemy. Żydowscy rabbinowie wykładają to o samych ciałach, a nie o wszystkim człowiecze, ponieważ dusza nigdy nie umiera. Jakoby rzekł: Ludzie umarli, albo ciała zmarłe na cię nie pamiętają, ani ciebie chwalą. Bo nie mają zmysłu, nierzkąc rozumu, ponieważ nie żyją. Wszakże się to i o ludziach potępionych rozumieć może: które także nie chwalą Boga (jako czynią dusze świętych w niebie) ale go owszem ustawicznie bluźnią. Czego wnet dokłada mówiąc: A w piekle któż cię chwalić będzie?

PSALMUS VII. / PSALM 7.

O uciekaniu się z ufnością do Boga, który zasadzki nieprzyjaciół naszych na ich że ukaranie obraca.

1. Psalmus David, quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Jemini. *(2. Reg. 16, 7.)*

2. Domine Deus meus, in te speravi: salvum me fac ex omnibus persequentibus me, et libera me,

3. nequando rapiat ut leo animam meam, dum non est, qui redimat, neque qui salvum faciat.

4. Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis:

5. si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis.

6. Persequatur inimicus animam meam, et comprehendat, et conculcet in terra vitam meam, et gloriam meam in pulverem deducat.

1. Psalm Dawidów, który śpiewał Panu za słowa Chusy syna Jemini.

2. Panie Boże mój w tobiem nadźieię położył: wybaw mię od wszytkich przeszladówców moich, y wyzwól mię,

3. by kiedy nie porwał iako lew dusze moiey, gdy niemasz ktoby odkupił, ani ktoby wybawił.

4. Panie Boże mój, ieślim to uczynił, ieśli iest nieprawość w rękach moich;

5. Jeślim oddał oddawaiącym mi złe, niech upadnę słusznie przed nieprzyjaćioły moimi próżny.

6. Niechaj przeszladuie nieprzyiaćiel duszę moię, y niech poima y podepcze na źiemi żywot mój, a sławę moię niechay w proch obróći.

---

umyte płaczem moim. W hebr. jest taka hyperbola: *Każdéj nocy pławać będę łóżko moje.*

8. *Strwożyło się.* Hebr. *wygryzione jest,* przyćmiło się oko moje.—*Od zapalczywości.* Albo rozumie zapalczywość boską, która zesłała nań chorobę, jak się na początku: *nie w zapalczywości twojéj strofuj mię.* Albo swoję, jakby rzekł: dla gniewu powstającego we mnie z wielkiego nader smutku. Albo rozumie wściekłość nieprzyjaciół, jakby mówił: z powodu zapalczywości nieprzyjaciół strwożyłem się. —*Zstarzałem się.* Przyszedłem już do starości, i żadna cząstka mego życia nie była wolną od napastowań nieprzyjaciół. Oburzam się i boleję, że już postarzałem, a jeszcze nie zwyciężyłem nieprzyjaciół duszy mojéj, złych nałogów, namiętności, czarta.

9. *Odstąpcie odemnie wszyscy.* Dostąpiwszy już skutku swéj prośby, natrząsa się niejako z nieprzyjaciół.

11. *Niech się zawstydzą.* Niech się wstydzą, że nie dopięli swych zamiarów.—*Zatrwożą.* Niech nawet lękają się tego, kogo Bóg tak wspiera pomocą swoją.—*Niech się nawrócą i zawstydzą.* Tak wielki wstyd niech ich ogarnie, iżby ani na chwilę nie śmieli ukazać się przed światem. Tak Ps. 69, 4: *Niech się obrócą na wstecz, a niech się zawstydzą.*

Ps. 7.—*Za słowa Chuzy.* Patrz W. Dawid w psalmie tym zbija potwarz, miotaną na niego przez Saula, o czém I. Król. 22, 8; albo przez Semei, z pokolenia Jemini, czyli Benjamina, II. Kr. r. 16, w. 7 i 8.

3. *By kiedy nie porwał.* Saul i Absalon,—*Duszy mojéj.* Aby nie wyrwał mi życia mego. Tak dusza za życie bierze się, Joan, 10, 11: *Dobry pasterz duszę swą daje za owce swoje.* — *Ktoby odkupił.* Ktoby mię wybawił od tak wielkiego niebezpieczeństwa.

4. *Jeślim to uczynił.* Co mi zarzucają i miotają na mnie.—*Nieprawość.* Którą podejrzewa we mnie Saul, albo zarzuca mi Semei.

5. *Oddawającym mi.* Szkodzącym mi i mnie krzywdzącym.—*Niech upadnę słusznie.* Zezwalam wtenczas, aby mię nieprzyjaciele moi pozbawili wszystkiego.

6. *Duszę moję.* Mnie.—*Niech podepcze na ziemi żywot mój.* Niech depcze mię dopóty, aż nim życie mi wydrze.—*Sławę moję niechaj w proch obróci.* Niechaj

7. Exsurge, Domine, in ira tua, et exaltare in finibus inimicorum meorum.
8. Et exsurge, Domine Deus meus, in praecepto, quod mandasti: et synagoga populorum circumdabit te.
Et propter hanc in altum regredere:
9. Dominus judicat populos.
Judica me, Domine, secundum justitiam meam, et secundum innocentiam meam super me.
10. Consumetur nequitia peccatorum, et diriges justum, scrutans corda et renes, Deus. *(1. Paral. 28, 9. Jerem. 11, 20.)*
11. Justum adjutorium meum a Domino, qui salvos facit rectos corde.
12. Deus judex justus, fortis, et patiens: numquid irascitur per singulos dies?
13. Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit: arcum suum tetendit, et paravit illum.
14. Et in eo paravit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit.
15. Ecce, parturiit injustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem. *(Job. 15, 35. Isai. 59, 4.)*
16. Lacum aperuit, et effodit eum: et incidit in foveam, quam fecit.
17. Convertetur dolor ejus in caput ejus: et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet.
18. Confitebor Domino secundum justitiam ejus, et psallam nomini Domini altissimi.

7. Powstań Panie w gniewie twoim y wynieś się na granicach nieprzyiaciół moich.
8. Y powstań Panie Boże móy w przykazaniu, któreś rozkazał: a zgromadzenie narodów obstąpi ćię.
Y dla tego wróć się na wysokość:
9. Pan sadźi narody.
Sadź mię Panie według sprawiedliwośći moiéy, y według niewinnośći moiéy na mnie.
10. Zginie złość grzeszników, a prosto poprowadźisz sprawiedliwego badaiący się serc y nerek Boże.
11. Sprawiedliwa pomoc moia od Pana, który zbawia prawych sercem.
12. Bóg sędźia sprawiedliwy, mocny y ćierpliwy: zaż się gniewa na każdy dźień?
13. Jeśli się nie nawróćićie, miecza swego dobędźie: łuk swóy naćiągnął y nagotował ji.
14. Y nałożył na nim naczynie śmierći, strzały swe pałaiącemi sprawił.
15. Oto rodźił niesprawiedliwość: począł boleść, y urodźił nieprawość.
16. Dół otworzył y wykopał ji: y wpadł w dół, który uczynił.
17. Obróći się boleść iego na głowę iego: a na wierzch głowy iego, nieprawość iego spadnie.
18. Będę wyznawał Panu według sprawiedliwośći iego: y będę śpiewał imieniowi Pana naywyższego.

Wykład X. J. Wujka.—Psalm 7. *Psalm.* Po żydowsku *Sigaion*, kochanie albo rozkosz: pieśń od rozkoszy nazwana. Bo się tak cieszył w swojem utrapieniu.

1. *Chusy syna Jeminowego.* Albo Chusa Benjaminczyka. Chus znaczy murzyna, tak Saula nieznacznie nazywa jako człowieka czarnego i złośliwego. Acz to drudzy o Semeim wykładają.

mię gnębi i znieważa najhaniebniéj, i jakby wniwecz obraca.

7. *Powstań Panie.* Mówi: powstań, jak gdyby Bóg zwalniał był nieco swą czujność nad nim i zdawał się niewidzieć nieprawości jego nieprzyjaciół.— *W gniewie twoim.* Gniewem twoim jakby osełkiem zaostrzając potęgę i moc twoję.— *Wynieś się na granicach nieprzyjaciół moich.* Pokaż się wielkim w obec nieprzyjaciół moich, aby cię wszyscy ujrzeli; t. j. aby wszyscy czuli obecność twoję, i poddaj ich pod moc moję.

8. *Powstań... w przykazaniu któreś rozkazał.* T. j. zachowaj to coś rozkazał innym aby czynili, iżby nikogo niesprawiedliwie niepotępiali. Albo, dla przykazania, któróm postanowiłeś, abym ja, zamiast Saula królował.—*Zgromadzenie narodów.* To jeśli uczynisz, wielu przyłączą się do ciebie, widząc potęgę twoję i opiekę nad niewinnymi.—*Obstąpi cię.* Przystanie do ciebie; albo, otoczywszy przybytek twój wielbić cię będą—*I dla tego wróć się na wysokość.* Na wysoką stolicę twoję sądową, i ogłoś wyrok na powstających niesprawiedliwie przeciwko nam. (Jest to głos prześladowanego kościoła).

9. *Według sprawiedliwości mojéj.* Patrz Wujka.

10. *Zginie.* Niech się dokona. — *Złość.* Kara grzechu. Jak gdyby rzekł: Niech zostanie wymierzona już kara na bezbożników. — *Prosto poprowadzisz sprawiedliwego.* Pobłogosławisz sprawiedliwemu i utwierdzisz go w dobrém. — *Badający się serc i nerek Boże.* Jakby mówił: Dokonać tego i rozróżnić sprawiedliwych od występnych nie będzie trudném tobie, któremu wszystko jest otwarte i obnażone.

11. *Sprawiedliwa pomoc moja od Pana.* Słusznie żądam i wyczekuję pomocy od Pana.

12. *Zaż się gniewa na każdy dzień?* Jest to samo, jak żeby było powiedziane bez zapytania, *i nie gniewa się na każdy dzień;* nie często i nie łatwo się gniewa. *Powolnym krokiem przystępuje do pomsty gniew Boży, a opóźnienie to wynagradza surowością kary.* Wal. Max. ks, 1: r. 12). I Mędrzec Ekkl. r. 5, 4: *Nie mów: Zgrzeszyłem, a cóż mi się złego stało? Albowiem Najwyższy jest cierpliwy oddawacz.*

13. *Jeśli się nie nawrócicie.* Chociaż Bóg nie skory do gniewu, i łatwy do przebaczania, jednak jeżeli się kto nie poprawuje. P. W.—*Łuk swój naciągnął.* Widzę, że kara już wisi nad wami, bo już strzały swoje wymierza.

14. *Naczynie śmierci.* Narzędzia śmierci, imię bowiem naczynia często w Piśmie bierze się za narzędzie, jak np. Ps. 70, 22: *na naczyniu pieśni*, Is. 22, 24: *naczynia muzyków.* Jer. 50, 25: *naczynia gniewu.* P. W. —*Pałającemi sprawił.* Z palącéj się materyi, tak iżby były strzałami ognistemi, lecącemi szybko, a więc najszkodliwszemi.

15. *Rodził niesprawiedliwość.* W wierszu tym znajduje się Hysterologia, t.j. szyk wyrazów przewrócony; wprzódy bowiem jest poczęcie, potém rodzenie, a wreszcie urodzenie. W dalekiéj allegoryi jest to samo, jak gdyby powiedziano: Umyślił wyrządzić złość, i doprowadził ją do skutku, czyli wydał ją na wierzch przez zewnętrzny zły uczynek. Takiejże przenośni używa Job, 15, 35: *Począł boleść, i urodził nieprawość, a żywot jego gotuje zdrady* Is. 59, 4: *Poczęli pracę, a urodzili nieprawość.*

16. *Wpadł w dół.* W nieszczęście, które przygotował dla drugich.

17. *Boleść jego.* Zło, zasadzki, które na mnie uknuł.

18. *Według sprawiedliwości jego.* Tak, jak zasługuje sprawiedliwość jego.— *Imieniowi Pana.* Patrz co pow. r. 5, w. 14.

8. *Boże mój.* Teraz w żydowskim czytają, *elai*, to jest, do mnie. Lecz LXX czytali *Eli*, to jest, Boże mój: też litery, ale z inszemi punktami.
8. *W przykazaniu któreś rozkazał.* Rozumiéj sędziom, aby sprawiedliwie sądzili, a niewinnych bronili.
9. *Sądź mię Panie według sprawiedliwości mojéj.* Nie przypisujeć sobie zgoła wszystkiéj sprawiedliwości: ale tylko tę, że od tych którym nic nie był winien, wiele cierpieć musiał. Mówi tedy o sprawiedliwości swéj przeciw Saulowi, którego niwczém nigdy nie obraził: a nie o sprawiedliwości przeciw Panu Bogu, przed którym wszyscy jesteśmy grzeszni i niesprawiedliwi. Tak to miejsce grekowie wykładają.
12. *Mocny i cierpliwy.* W żydowskim jedno słowo *El*, miasto tych dwu jest położone, które jest imie Boże, a mocnego i cierpliwego znaczy. Przetoż inni tak to wszystko przekładają: I Bóg gniewający się na każdy dzień. Lecz LXX przydali to słówko Zaż, albo Izali, aby okazali, że to miejsce *per interrogationem* ma być rozumiane.
13. *Jeźli się nienawrócicie.* Ile cię grzeszącego, abyś się nawrócił, czeka dobroć litościwego Boga: tyle przeciwko tobie, jeśli się nie nawrócisz, tegoż sędziego karanie postąpi. Chryzostomus.
14. *Naczynie śmierci.* Naczynie śmierci od Boga zgotowane, są heretykowie: którzy złym umysłem pismo czytając, muszą je też źle rozumieć. August. in Psal. 7.

PSALMUS VIII. — PSALM 8.

O wielkości i dobroci Boga, okazanéj w dziełach Stworzenia i Odkupienia.

1. In finem pro torcularibus, Psalmus David.
2. Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra!
Quoniam elevata est magnificentia tua super coelos.
3. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem. *(Mat. 21, 16.)*
4. Quoniam videbo coelos tuos, opera digitorum tuorum: lunam et stellas, quae tu fundasti.
5. Quid est homo, quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum?
6. Minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria et honore coronasti eum: *(Hebr. 2, 7.)*
7. et constituisti eum super opera manuum tuarum.
8. Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas: insuper et pecora campi: *(Gen. 1, 28. 1. Cor. 15, 26.)*

1. Nakoniec za prasy, Psalm Dawidowi.
2. Panie Panie nasz, iakoż dźiwne iest imię twoie po wszystkiey źiemi.
Abowiem wyniosła się wielmożność twoia nad niebiosa.
3. Z ust niemowlątek y ssących, uczyniłeś doskonałą chwałę dla nieprzyjaciół twoich, abyś zepsował nieprzyjaćiela y mśćiciela.
4. Abowiem oglądam niebiosa twoie, dźieła palców twoich: księżyc y gwiazdy, któreś ty fundował.
5. Cóż iest człowiek iże nań pamiętasz? abo syn człowieczy iże go nawiedzasz?
6. Uczyniłeś go mało co mnieyszym od Aniołów, chwałą y czćią ukoronowałeś go.
7. Y postanowiłeś go nad dźiełami rąk twoich.
8. Podałeś wszytko pod nogi iego, owce y woły wszytkie: nadto y źwierzęta polne.

Ps. 8.—1. *Za prasy.* Niektórzy rozumieją, że to jest nazwa instrumentu muzycznego, mającego kształt prassy. Według innych, Psalmy mające taki napis, śpiewane były w święto Kuczek, na podziękowanie Bogu za winobranie i inne owoce ziemi. Nic w tém niéma pewnego.
2. *Imię twoje.* Sława imienia twego. Albo, jakby mówił: Bardzo dziwną potęga twoja okazuje się tym, którzy rozważają ogrom téj ziemi. — *Wyniosła się... nad niebiosa.* Wyższą jest od nieba, ani może być niém ogarniętą. Podobnie Habak. 3, 3: *Okryła niebiosa chwała jego, a wysławiania jego pełna jest ziemia.*
3. *Z ust niemowlątek.* Tak widoczną jest chwała wielkości twojéj, iż ją na nawet dziatki mogą niejako widzieć i sławić. Albo wskazuje Dawid, że Bóg nie od wszystkich, tak jakby należało, jest chwalony dla dziwnych dzieł swoich, które uczynił, *bo te rzeczy zakrył przed mądrymi i roztropnymi, a objawił je maluczkim.* (Math. 11, 25). Albo pod imieniem niemowląt rozumieją się wszyscy ludzie, którzy w przyrównaniu do Aniołów są dziećmi co do mądrości. Także odnosi się to do Apostołów i t. d. P. W. — *Uczyniłeś doskonałą chwałę.* W hebr. *utwierdziłeś*, umocniłeś, iżby mocną była, i nie dała się naruszyć żadnemi słowy i podstępy bezbożników: — *Abyś zepsował.* W hebr. *abyś uspokoił*, obracając w głupstwo mądrość tego świata, jak powiedział Ap. 1. Cor. r. 1.—*Nieprzyjaciela i mściciela.* Rozumie przez to mędrków tego świata, i ich obrońców.
4. *Oglądam.* Rozważać będę, Albowiem, jak pow. Ps. 18, 1: *Niebiosa rozpowiadają chwałę Bożą, a dzieła rąk jego oznajmuje utwierdzenie.* — *Palców twoich.* Rąk twoich. Albo używa wyrazu palców dla pokazania jak łatwo Bóg wszystko to uczynił; albo żeby pokazał iż one są wspaniałe i szacowne, jakiemi zwykle bywają te rzeczy, które się wyrabiają palcami. Wiersz ten służy przeciwko tym kacerzom, którzy utrzymywali, że niebiosa utworzone zostały przez posługę Aniołów.— *Księżyc i gwiazdy.* Słońca nie wspomina, albo dla tego że Dawid rozważał to o nocnéj porze. Albo, ponieważ chciał uczynić wzmiankę o gwiazdach, nie mógł niejako mówić razem i o słońcu, bo one jednocześnie nie świecą. Albo dla tego, że wysławiając światło księżyca i gwiazd, już tém samém opiewa i świetność słońca, które jest przyczyną ich jasności. — *Któreś ty fundował.* Któreś z fundamentu uczynił, bo przedtem zupełnie nie istniały. Albo jest to samo, co mocno utwierdziłeś, zawiesiłeś.
5. *Że go nawiedzasz.* Tak pilne masz o nim staranie, tak dobroczynną opatrznością go otaczasz.
5. *Uczyniłeś go mało co mniejszym od Aniołów.* Postawiłeś go nieco niżéj od stopnia i godności Aniołów.— *Chwałą i czcią ukoronowałeś go.* Szczególniejszemi darami przyozdobiłeś: obrazem i podobieństwem twojém, przysposobionem synowstwem, sposobnością do osiągnięcia żywota błogosławionego i nieśmiertelnego, i t. p.
7. *Postanowiłeś go.* Postanowiłeś go panem wszystkiego, co jest na ziemi. Albowiem *niebo nad niebiosy Panu: a ziemię dał synom człowieczym.* (Ps. 113, 16).
8. *Owce i woły.* Wszystkie zwierzęta domowe. — *Zwierzęta polne.* Zwierzęta lesne i dzikie. — *Podałeś wszystko.* Patrz Wujka.

9. volucres coeli et pisces maris, qui perambulant semitas maris.

10. Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra!

9. Ptastwo niebieskie y ryby morskie, które się przechodzą po ścieżkach morskich.

10. Panie, Panie nasz, iakoż dźiwne iest imię twoie po wszystkiéy źiemi.

Wykład X. J. Wujka—Ps. 8. w. 2. *Panie, Panie nasz.* Po żydowsku *Jehowa Adonenu,* to jest, Panie Panowie nasi. Czém jest wyrażona tajemnica trzech person boskich, to jest Trójcy najświętszéj.

3. *Z ust niemowlątek.* To się wypełniło i w onych dziatkach w kościele Chrystusa chwalących: i w apostołach prostych.

6. *Od aniołów.* Tak to właśnie siedmdziesiąt wyłożyli, tak tłumacz chaldejski, tak Rabbi Moses *in More,* tak Rabbi Kimhi, i niemal wszyscy żydowie, i sam Paweł ś. słowo *Elohim,* (które indziéj Boga albo bogi znaczy) na tém miejscu przekładają. A daleko lepiéj, niźli ci co wykładają, od Boga: gdyż człowiek nie mało co, ale nieźmiernie jest mniejszy, niźli Bóg stworzyciel jego.

8. *Poddałeś wszystko.* Panu Chrystusowi wszystko jest poddano. Wybrani Ephe. 1, 22. Wszelkie ciało. Joan. 17, 2. I ci co są pod ziemią. Phil. 2, 10. Wszystkie narody, i kraje świata. Psal. 2, 8. Wszystkie księstwa i zwierzchności na niebie. Ephes. 1, 21. 1 Petr. 3, 22. Tak iż niemasz nic coby mu poddano nie było. Żyd. 2, 8. Oprócz tego który mu wszystko poddał. 1 Cor. 15, 28. A to według człowieczeństwa jego. Bo według bóstwa cokolwiek ma Ojciec, to ma spólnie i Syn.

PSALMUS IX. PSALM 9.

O składaniu dziękczynienia Bogu, który ufającym w nim daje zwycięztwo nad nieprzyjaciółmi.

1. In finem pro occultis filii, Psalmus David.

2. Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo: narrabo omnia mirabilia tua.

3. Laetabor et exultabo in te: psallam nomini tuo, Altissime,

4. in convertendo inimicum meum retrorsum: infirmabuntur, et peribunt a facie tua,

5. quoniam fecisti judicium meum et causam meam: sedisti super thronum, qui judicas justitiam.

6. Increpasti gentes, et periit impius: nomen eorum delesti in aeternum et in saeculum saeculi.

7. Inimici defecerunt frameae in finem: et civitates eorum destruxisti.

Periit memoria eorum cum sonitu:

8. et Dominus in aeternum permanet. Paravit in judicio thronum suum:

9. et ipse judicabit orbem terrae in aequitate, judicabit populos in justitia.

10. Et factus est Dominus refugium pauperi, adjutor in opportunitatibus in tribulatione.

11. Et sperent in te, qui noverunt nomen tuum: quoniam non dereliquisti quaerentes te, Domine.

12. Psallite Domino, qui habitat in Sion: annuntiate inter gentes studia ejus,

1. Nakoniec za taiemnice synowskie, Psalm Dawidowi.

2. Będę wyznawał Panie ze wszystkiego serca mego: będę opowiadał wszytkie dźiwy twoie.

3. Rozweselę się y rozraduię się w tobie: będę śpiewał imieniowi twemu Naywyższy,

4. gdy nieprzyiaćiel mój obróći się na wstecz: osłabieia y pogina przed oblicznośćią twoią,

5. boś uczynił sąd mój y sprawę moię: zasiadłeś na stolicy który sądźisz sprawiedliwość.

6. Zgromiłeś narody, y zginął niezbożny: wygladźiłeś imię ich na wieki y na wieki wieków.

7. Nieprzyiacielskie miecze ustały nakoniec: y zburzyłeś ich miasta.

Zginęła z trzaskiem pamiątka ich:

8. a Pan trwa na wieki. Nagotował na sąd stolicę swą:

9. y on będźie sądźił okrąg źiemie w prawośći, osądźi narody w sprawiedliwośći.

10. Y stał się Pan ućieczką ubogiemu; pomocnikiem w potrzebach, w ućisku.

11. Y niech ufaią w tobie którzy znaią imię twoie: abowiem nie opuśćiłeś szukaiących ćię Panie.

12. Śpiewayćie Panu, który mieszka na Syonie: opowiadaycie między narody sprawy iego,

---

9. *Przechodzą po ścieżkach morskich.* Które pływając szybują wody morza, albo pełzają na dnie jego, i około skał i brzegów.

10. *Imię twoje.* Patrz wiersz 2.

Ps. 9.—1. *Na koniec.* Patrz Ps. 4, 1.—*Za tajemnice synowskie.* Patrz W. i II. Paral. 15, 20.

2. *Będę wyznawał.* Wychwalać cię będę.—*Ze wszystkiego serca mego.* Nie z ociąganiem się i niedbale, ale umysłem ochoczym, i ze wszystkich sił méj duszy.

4. *Gdy nieprzyjaciel mój obróci się nawstecz.* Gdy odegnasz i zmusisz do ucieczki mego nieprzyjaciela. P. W.—*Osłabieją.* Staną się słabymi i niedołężnymi.—*Przed oblicznością twoją.* W obec ciebie, nie mogąc znieść spójrzenia i zagniewania twego.

5. *Boś uczynił sąd mój.* Skończyłeś sąd, i słuszność sprawy mi przyznałeś; wydałeś wyrok za mną.—*Sprawiedliwość.* Sprawiedliwie.

6. *Zgromiłeś narody.* Zatraciłeś. Bóg bowiem strofuje i gromi przez surowe kary, które zsyła.—*Imię ich.* Pamięć ich.

7. *Miecze ustały nakoniec.* Oręże ich, które zaostrzali na nas, ustały na zawsze.—*Z trzaskiem.* Jak się zwykle przydarza, kiedy coś ogromnego nagle upada.

9. *W prawości.* Jest to samo co w sprawiedliwości, jak się zaraz i dodaje.

11. *Którzy znają imię twoje.* Wierni, wyznawcy twoi.

12. *Który mieszka na Syonie.* Na któréj górze cześć mu się oddaje w przybytku. Góra zaś Syon jest figurą Kościoła.

13. quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est: non est oblitus clamorem pauperum.

14. Miserere mei, Domine, vide humilitatem meam de inimicis meis:

15. qui exaltas me de portis mortis, ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiae Sion.

16. Exultabo in salutari tuo: infixae sunt gentes in interitu, quem fecerunt.

In laqueo isto, quem absconderunt, comprehensus est pes eorum.

17. Cognoscetur Dominus judicia faciens: in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.

18. Convertantur peccatores in infernum, omnes gentes, quae obliviscuntur Deum.

19. Quoniam non in finem oblivio erit pauperis: patientia pauperum non peribit in finem.

20. Exsurge, Domine, non confortetur homo: judicentur gentes in conspectu tuo.

21. Constitue, Domine, legislatorem super eos: ut sciant gentes, quoniam homines sunt.

Psalmus X. secundum Hebr.

1. Utquid, Domine, recessisti longe, despicis in opportunitatibus in tribulatione?

13. abowiem msczący się krwie ich wspomniał: nie zapomniał ubogich wołania.

14. Zmiłuy się nademną Panie: weyźrzy na uniżenie moie od nieprzyiaciół moich:

15. który mię podwyższasz od bram śmierći, abych opowiadał wszytkie chwały twoie w bramach córki Syońskiey.

16. Będę się weselił w zbawieniu twoim: powięźli poganie w zatraceniu, które przyprawili.

W sidle tym, które byli skryćie zastawili, uwięzła noga ich.

17. Poznany będźie Pan sądy czyniący: w uczynkach rąk swoich poymany iest grzesznik.

18. Niech się grzesznicy obrócą do piekła, wszyscy narodowie ktorzy zapominaią Boga.

19. Bo nie do końca będźie zapomnion ubogi: cierpliwość ubogich nie zginie do końca.

20. Powstań Panie, niech się nie zmacnia człowiek: niech będą sądzeni narodowie przed oblicznośćią twoią.

21. Postaw Panie zakonodawcę nad nimi: aby wiedźieli narodowie, iż ludźmi są.

Psalm 10. wedle Żydów.

1. Czemuś Panie odstąpił daleko, przeglądasz w potrzebach, w ucisku?

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 9. w. 1. *Za tajemnice Synowskie.* Dobrze tak LXX przełożyli, czytając jedném słowem *halmuth*, jako też Rabbi Selomo, Rabbi Kimhi, Akwila i Theodotio czytali. Lecz w niektórych księgach znajdują się dwa słowa *hal-muth*, co starzy żydowie, chaldejski, Simmachus i Hieronim wykładają, *Super morte filii*, nad śmiercią syna: przez Syna, Chrystusa rozumiejąc. Drudzy wykładają, *Super Mathlaben*, przy instrumencie tak nazwanym. A drudzy, na nótę pieśni *Muthlaben*.

4. *Gdy nieprzyjaciel.* Drudzy z żydowskiego tak to przekładają, *in praeterito:* Gdyż nieprzyjaciele moi tył poddali, i pomdleli i poginęli od oblicznośći twojéj.

15. *W bramach córki Syońskiéj.* To jest, w największém zgromadzeniu ludu. Bo w bramach naonczas bywały pospolite sądy. Córką zaś Syońską, zowie miasto Syońskie to jest Jeruzalem. Bo żydzi, lud i miasto zowią córką, jakoby płód miejsca.

17. *Pojmany jest grzesznik.* Po tym wierszu przydano w żydowskim te dwa słowa *Higgaion Selach:* to jest, rozmyślanie na wieki. Albo, rzecz to godna wiecznego rozmyślania. Acz to inni inaczéj wykładają.

18. *Niech się grzesznicy obrócą do piekła.* I to mówi z pragnienia sprawiedliwości, a nie z chciwości pomsty. Tu i sami żydowie *Szeol*, wykładają Gehenną, piekłem, a nie grobem, jako heretycy. A talmudystowie mówią, iż przeto na końcu tego słowa literę *he* przydano, dawając znać, iż nie tylko stąpią do piekła, to jest do Gehenny, ale prawie do niższego piekła, albo na dno piekielne.

21. *Postaw Panie zakonodawcę.* Przez tego zakonodawcę Augustyn i Hieronim Ś. Antychrysta, Euthymius zaś i Theodoretus, (a lepiéj) Chrystusa Pana rozumieją. Drudzy słowo żydowskie *Morach*, strach albo bojaźń przekładają, jako i Hieronim ś. które LXX zakonodawcą albo mistrzem dobrze przełożyli.

---

13. *Mszczący się krwi.* Za krew wylaną. Podobne wyrażenie Gen. r. 9, 5.—*Ich.* Ludu Izraelskiego, wiernych chrześcian.

14. *Wejrzyj na uniżenie moje.* Na utrapienie moje.—*Od nieprzyjaciół moich.* Którego doznawam z powodu mych wrogów.

15. *Podwyższasz mię.* Wyrywasz mię i odwołujesz od bram śmierci. —*Bramy śmierci.* T. j. największe niebezpieczeństwa; za któremi tuż śmierć się znajduje.— *W bramach córki Syońskiéj.* Patrz Wujka.

16. *W zbawieniu twojém.* Ze zbawienia, którego dostąpiłem za łaską twoją. —*Powięźli poganie w zatraceniu.* Potonęli w dole, który dla mnie byli wykopali.— *W sidle.* Jest to powtórzenie innemi słowy półwiersza poprzedzającego.

17. *Poznany będzie Pan.* Z takiego wyroku, wydanego na nieprzyjaciół moich, poznają wszyscy, że Pan jest sprawiedliwym w sądzeniu. — *W uczynkach rąk swoich* wyraża silniéj tosamo, co powiedział w w. 11, 16.

18. *Niech się grzesznicy obrócą do piekła.* P. W.— *Którzy zapominają Boga.* Powracają do bałwochwalstwa i innych występków Deut. r. 32, 18: *Boga, który cię urodził, opuściłeś i zapomniałeś Pana stworzyciela twego.*

19. *Do końca.* Na wieki.—*Ubogi.* Ten, kto od mocniejszych bywa dręczony i prześladowany. —*Cierpliwość... nie zginie.* Nie będzie na zawsze pozbawiony skutku swéj nadziei, lecz nareszcie otrzyma to, czego żąda.

20. *Powstań Panie.* Stań i dobądź miecza; pokaż siłę i potęgę twoję. —*Niech się nie zmacnia człowiek.* Niech nie przemaga nademną nieprzyjaciel mój, który knuje na mnie zasadzki. —*Niech będą sądzeni narodowie.* Niech będą ukarani, niech poczują moc twoję.— *Przed oblicznością twoją.* Od ciebie, mściciela niewinności.

21. *Zakonodawcę.* Wzbudź dla nich takiego mistrza i króla, któryby ich pociągnął do siebie prawdą, lub bojaźnią kary. P. W.—*Iż ludźmi są.* Że są słabi i niedołężni, a przeto nie mogą walczyć z Bogiem.

Psalm 10, według podziału przyjętego u Żydów. Patrz Wujka.

1. *Przeglądasz* (przeoczasz, nie raczysz widzieć) *w potrzebach.* Opuszczasz wtedy, kiedy pomoc twoja jest

2. Dum superbit impius, inceuditur pauper: comprehenduntur in consiliis, quibus cogitant.
3. Quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae et iniquus benedicitur.
4. Exacerbavit Dominum peccator, secundum multitudinem irae suae non quaeret.
5. Non est Deus in conspectu ejus: inquinatae sunt viae illius in omni tempore.
Auferuntur judicia tua a facie ejus: omnium inimicorum suorum dominabitur.
6. Dixit enim in corde suo: Non movebor a generatione in generationem, sine malo.
7. Cujus maledictione os plenum est, et amaritudine, et dolo: sub lingua ejus labor et dolor. *(Psal. 5, 11.)*
8. Sedet in insidiis cum divitibus in occultis, ut interficiat innocentem.
9. Oculi ejus in pauperem respiciunt: insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua.
Insidiatur, ut rapiat pauperem: rapere pauperem, dum attrahit eum.
10. In laqueo suo humiliabit eum, inclinabit se, et cadet, cum dominatus fuerit pauperum.
11. Dixit enim in corde suo: Oblitus est Deus, avertit faciet suam, ne videat in finem.
12. Exsurge, Domine Deus, exaltetur manus tua: ne obliviscaris pauperum.

2. Gdy się pyszni niezbożnik, zapala się ubogi: bywaja usidleni w radach, które wymyślaia.
3. Abowiem pochwalon bywa grzesznik w żądzach duszy swéy: a niesprawiedliwy bywa błogosławion.
4. Rozgniewał Pana grzesznik, według wielkości gniewu swego nie będźie szukał.
5. Niémasz Boga przed oblicznośćią iego: splugawione są drogi iego na każdy czas.
Bywaią odięte sądy twoie od obliczności iego: nad wszystkiemi nieprzyiaćioły swymi będźie panował.
6. Mówił bowiem w sercu swoim: Nie będę poruszon od wieku do wieku, bez złego.
7. Którego usta pełne są złorzeczeństwa y gorzkośći y zdrady: pod ięzykiem iego praca y boleśc.
8. Siedźi na zdradźie z bogatymi w skrytośćiach, aby zabił niewinnego.
9. Oczy iego upatruią ubogiego: tai się na zdradźie w skrytém mieyscu, iako lew w iamie swoiéy.
Zastawia sidła aby uchwyćił ubogiego: aby połapił ubogiego, gdy go przyćiągnie.
10. W sidle swoim poniży go, schyli się y padnie gdy opanuie ubogie.
11. Rzékł bowiem w sercu swoim: Zapomniał Bóg odwróćił oblicze swe aby nie widźiał do końca.
12. Powstań Panie Boże, niech się podniesie ręka twoia: nie zapominay ubogich.

---

najpotrzebniejsza, t. j. kiedy utrapienie najbardziéj nas przygniata.

2 *Gdy się pyszni niezbożnik.* Gdy się chełpi i wynosi ze swego powodzenia.—*Zapala się ubogi.* Gorszy się, nawałem myśli smutnych trapiony jest ubogi sprawiedliwy, i zaledwie zdolnym jest powstrzymać się od narzekania na opatrzność. — *Bywają usidleni w radach, które wymyślają.* Można to stosować do bezbożników, i będzie wtedy myśl ta: Gdy się wynosi niezbożnik, wprawdzie dręczy się wtedy ubogi, lecz bezbożni zostają usidleni w swych radach, które się obracają na własną ich zgubę. Według Belarmina, odnosi się to wspólnie do potężnych niezbożników, i do sprawiedliwych ubogich. Wtedy sens będzie taki: Obydwaj, tak pyszny niezbożnik, jak i ubogi cnotliwy wpadają w sidła swych rad, t. j. swoich myśli. Albowiem niezbożnik mniema, że przez swoje zasługi zdobył sobie szczęśliwość, i siebie samego też oszukuje: sprawiedliwy zaś, widząc niezbożnika opływającego w szczęście, rozmyśla coby to miało znaczyć, i nie mogąc téj zagadki rozwiązać, coraz więcéj się wikła w swych myślach.

3. *Albowiem pochwalon bywa grzesznik.* Zaczyna tu wymieniać te rzeczy, które dręczą i palą umysł sprawiedliwego. Chwalony bowiem jest grzesznik w żądzach duszy swéj, t. j. gdy posłuszny jest swoim namiętnościom; łakomy jest i nieczysty, odbiera pochwałę jak gdyby dobrze postępował.

4. *Rozgniewał.* Grzechami swemi. — *Według wielkości gniewu swego.* W hebr. *według wyniesienia oblicza swego.* t. j. dla pychy swojéj, bo jest nadęty, hardy, pogardzający Bogiem.— *Nie będzie szukał.* Nie będzie się starał pojednać się z Bogiem.

5. *Nie masz Boga przed oblicznością jego.* Tak postępuje, jakoby Boga nie było.—*Splugawione są drogi.* Nieczyste i przewrotne są sprawy i myśli jego — *Bywają odjęte sądy twoje od obliczności jego.* Dalekiemi są od jego myśli i serca przykazania twoje i niepomny jest na kary, które wymierzasz na ich gwałcicieli. Inaczéj postępował Dawid, gdyż mówił. Ps. 17, 23. *Bo wszystkie sądy jego przed oblicznością moją; a sprawiedliwości jego nie odrzuciłem od siebie.* — *Nad wszystkimi nieprzyjaciółmi swymi będzie panował.* Okrutnie będzie gnębił wszystkich, których uważa za nieprzyjaciół.

6. *Nie będę poruszon.* Nie wypadnę, nie będę strącony nigdy z tego szczęśliwego stanu.—*Bez złego.* Wolnym będę od wszelkiéj złéj przygody.

7. *Gorzkości.* Cierpkich słów, obelg, obmów.— *Praca i boleść.* Któréj przyczyniają drugim bezbożnicy.

8. *Z bogatymi.* Z potężnymi.

9. *Upatrują.* Aby porwać się nań okrutnie. — *Jako lew w jamie swojéj.* W któréj ukrywając się czyha na przechodzące zwierzęta.—*Aby połapił* (pochwycił, Lind.) *ubogiego; gdy go przyciągnie.* Łączyć należy z wyrazem *zastawia sidła*, w takiem rozumieniu: Zastawia sidła i usiłuje pochwycić, i uczynić sobie zdobyć z ubogiego, zdradliwie wciągając go w swe sieci.

10. *W sidle swojém.* Za pomocą sidła swego. — *Poniży go.* Obali go na ziemię. — *Schyli się.* Bezbożny zdrajca do zebrania zdobyczy, jak czynią ptasznicy złowiwszy ptaka, albo wprzódy nim złowią, gdy jeszcze zastawiają sidła, schylają i pełzają na czworakach, żeby nie byli dostrzeżeni.—*Padnie.* Jest to prawie to samo, co *nachyli się*, rzuci się i wpadnie na zdobycz.— *Gdy opanuje ubogich.* Gdy ubogich podbije pod swoję władzę.

11. *Zapomniał Bóg.* Nie zajmuje się ludzkiemi sprawami, nie widzi co się dzieje, a jeśli i postrzega, nie dba o to. — *Odwrócił oblicze swe.* Jak zwykli czynić ci, którzy mając sposobną okoliczność, nie chcą poznać jakiejś rzeczy. — *Aby nie widział do końca.* Chald. i Ś. Hieron. *na wieki*, jak gdyby powiedział, że Bóg nigdy nie będzie się tem interesował.

12. *Ręka twoja.* Potęga twoja.

13. Propter quid irritavit impius Deum? Dixit enim in corde suo: Non requiret.

14. Vides, quoniam tu laborem et dolorem consideras, ut tradas eos in manus tuas.

Tibi derelictus est pauper: orphano tu eris adjutor.

15. Contere brachium peccatoris et maligni: quaeretur peccatum illius, et non invenietur.

16. Dominus regnabit in aeternum, et in saeculum saeculi: peribitis gentes de terra illius.

17. Desiderium pauperum exaudivit Dominus: praeparationem cordis eorum audivit auris tua.

18. Judicare pupillo et humili, ut non apponat ultra magnificare se homo super terram.

13. Dla czego niezbożnik rozdrażnił Boga? bo mówił w sercu swym: Nie będźieć się pytał.

14. Widźisz, (bo ty na boleść y na utrapienie patrzysz) abyś ie podał w ręce twoie.

Tobie zostawiony iest ubogi: śierocie ty będźiesz pomocnikiem.

15. Skrusz ramię grzesznika y złośnika: będą szukać grźechu iego, a nie nayda.

16. Pan będźie królował wiecznie, y na wieki wieków: wyginiećie poganie z źiemie iego.

17. Żądzę ubogich wysłuchał Pan: przygotowanie serca ich usłyszało ucho twoie.

18. Abyś uczynił sąd sierośie y chudźinie, aby się więcéy nie ważył wielmożyć człowiek na źiemi.

---

1. *Psalm dziesiąty wedle żydów.* Rozumiéj żydów nowych, a nie onych starych. Bo przed trzemasty lat ten rozdział jeszcze nie był pewny. Czytaj tu Genebrarda.

3. *Albowiem pochwalon bywa.* Te dwa wiersze Hieronim ś. tak z żydowskiego przełożył: Albowiem chwalił niezbożnik żądzę duszy swojéj, a łakomy pobłażając sobie bluźnił Pana. Niezbożnik według wielkości zapalczywości swéj nie będzie go szukał: i niemasz Boga i t. d. Inni jeszcze inaczéj przekładają. I przetoż nasz wykład pewniejszy.

PSALMUS X.

PSALM 10. *(u Żyd. 11.)*

O ufności w Bogu w czasie pokus i prześladowań.

1. In finem, Psalmus David.

2. In Domino confido: quomodo dicitis animae meae: Transmigra in montem sicut passer?

3. Quoniam, ecce, peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde.

4. Quoniam, quae perfecisti, destruxerunt: justus autem quid fecit? * *(Habac. 2, 20.)*

5. Dominus in templo sancto suo: Dominus in coelo sedes ejus. *

1. Nakoniec, Psalm Dawidowi.

2. W Panu ia ufam: iakoż mówicie duszy moiéy: ućiekay na górę iako wróbel?

3. Bo oto grzesznicy naćiągnęli łuk, nagotowali strzały swe w saydaku, aby postrzelali w ćiemnośći prawych sercem.

4. Abowiem coś był sprawił, skaźili: sprawiedliwy lepak co uczynił?

5. Pan w kośćiele swym świętym, Pan w niebie stolica iego.

---

13. *Dla czego niezbożnik rozdrażnił.* Znowu powtarza przyczynę dla któréj niezbożnik nie przestaje gniewać Boga swemi grzechami: bo mniema, iż Bóg nie będzie się domagał od niego rachunku.

14. *Widzisz.* Jak gdyby rzekł: Myli się niezbożnik, owszem widzisz i rozważasz boleść i utrapienie, o które przyprawia sprawiedliwego. — *Abyś je podał w ręce twoje.* Abyś we właściwym czasie powołał ich na sąd twój i pomścił się nad nimi.— *Tobie.* Twojéj opiece i opatrzności.

15. *Ramię.* Powściągnij potęgę i okrucieństwo.—*Będą szukać grzechu jego, a nie najdą.* To jeśli uczynisz, będą szukać grzechu jego i bezbożności, a nie znajdą, bo przez pomstę twoję zniesiona, więcéj nigdy się nie ukaże. Tak w Ps. 36, 36, mówi się o grzeszniku: *I minąłem, alić go już nie masz: i szukałem go, a nie znalazło się miejsce jego.* Albo myśl jest ta: jeżeli rzecz się zagai o jego bezbożności, nie wystąpi śmiało na przód, będąc świadom swej bezbożności. Tak Ps. 1, 5: *Nie powstaną niezbożnicy na sądzie: ani grzesznicy w zebraniu sprawiedliwych.*

15. *Wyginiecie poganie z ziemi jego.* Narody bezbożne wyginą z ziemi Pana, t. j. z całéj kuli ziemskiéj; albowiem *Pańska jest ziemia i napełnienie jéj.*

17. *Przygotowanie serca ich.* Przygotowanie do modlenia się, żądza czyli pragnienie, które zwykło poprzedzać modlitwę.

18. *Abyś uczynił sąd sierocie i chudzinie.* Abyś sądził i wydał wyrok za sierotą i niesprawiedliwie poniżonym.—*Aby się więcéj nie ważył.* Aby człowiek słaby nie śmiał więcéj podnosić się w pychę: niezbożnik przeciw Bogu, niesprawiedliwy przeciw bliźnim.

Ps. 10.—1. *Nakoniec.* Patrz Ps. 4. — *Psalm Dawidowi.* Patrz Ps. 3.

2. *Jakoż mówicie.* Odzywa się tu albo do kuszących czartów, albo do wewnętrznych myśli i poduszczeń od nich wznieconych: albo także do przyjaciół, którzy mu doradzali ucieczkę dla uniknienia zasadzek Saula.— *Duszy mojéj.* Mnie. — *Jako wróbel.* Wyraz hebr. *tsippor* oznacza każdego ptaszka. Tegoż podobieństwa branego od ptaszka używa Salomon, Przyp. 27, 8. *Jako ptak przenosząc się z gniazda swego, tak człowiek, który opuszcza miejsce swoje.*

3. *W sajdaku.* W hebr. przyłożyli strzały swe *na cięciwę,* co oznacza bliższe niebezpieczeństwo. Lecz i przekład Wulgaty przez wyraz *sajdak* wielką zachował moc wyrażenia; gdyż przez to się oznacza, że nieprzyjaciele Dawida i każdego człowieka sprawiedliwego, wielką pałają żądzą szkodzenia, i dla tego mają sajdak napełniony strzałami, iżby nie zabrakło nigdy pocisków do rzucania w dogodnym czasie na niewinnego.— *W ciemności.* Na zasadzkach. — *Grzesznicy naciągnęli łuk.* Patrz Wujka.

4. *Co był sprawił.* Prawa, wyroki twoje. — *Co uczynił?* Nic podobnego nie uczynił, gdyż szanuje prawa twoje i ich przestrzega.—*Lepak.* Zaś, Sł. Lindego.

5. *Pan w kościele swym świętym.* To jest w niebie; jak gdyby mówił: Chociaż Pan zdaje się być bardzo oddalonym, wszędzie jednak się znajduje i wszystko widzi. — *Powieki jego.* Oczy jego. — *Pytają synów ludz-*

Oculi ejus in pauperem respiciunt: palpebrae ejus interrogant filios hominum.

6. Dominus interrogat justum et impium: qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam.

7. Pluet super peccatores laqueos: ignis et sulphur, et spiritus procellarum pars calicis eorum.

8. Quoniam justus Dominus et justitias dilexit: aequitatem vidit vultus ejus.

Oczy iego na ubogiego patrzą: powieki iego pytaią synów ludzkich.

6. Pan pyta sprawiedliwego y niezbożnego: lecz kto miluie nieprawość, ma w nienawiści duszę swoię.

7. Wylcie iako deszcz na grzeszniki sidła: ogień y siarka y wiatr nawalności, część kubka ich.

8. Abowiem sprawiedliwy Pan y sprawiedliwość miluie: prawość widziało oblicze iego.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 10. (u żydów 11) w. 3. *Bo oto grzesznicy naciągnęli łuk*. Łuk heretyków jest Pismo ś. Bo je oni cieleśnie wykładając, jadowite strzały z niego wypuszczają. August. na to miejsce.

8. *Oblicze jego*. W żydowskim stoi *panemo*, to jest oblicza ich: rozumiéj, Ojca, Syna, i Ducha Ś. Bo tu jest wyrażona tajemnica Trójcy Przenajświętszéj. Jako i rabbin Japhet, którego wspomina Aben Ezra, powiedział: że się tu pokazuje ona tajemnica którą Abraham dał znać temi słowy: Wyprowadzili mię Bogowie (to jest trzy Boskie persony) z domu ojca mego. Bo słowo od słowa wykłada się: Prostość albo szczerość widziały oblicza ich, to jest persony ich po grecku τὰ πρόσωπα. Które słowa *Panim* żydowskie, πρόσωπον greckie, a *persona* łacińskie, ztąd potém na Boskie osoby przeniesiono.

PSALMUS XI. PSALM 11. *(u Żyd. 12.)*

O skażeniu rodu ludzkiego i potrzebie Zbawiciela.

1. In finem pro octava, Psalmus David.

2. Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus: quoniam diminutae sunt veritates a filiis hominum.

3. Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum: labia dolosa, in corde et corde locuti sunt.

4. Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam.

5. Qui dixerunt: Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt: quis noster dominus est?

6. Propter miseriam inopum, et gemitum pauperum nunc exsurgam, dicit Dominus.

Ponam in salutari, fiducialiter agam in eo.

7. Eloquia Domini, eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terrae purgatum septuplum.*

1. Nakoniec na oktawę, Psalm Dawidowi.

2. Zbaw mię Panie, bo ustał święty: bo umnieyszyły się prawdy od synów ludzkich.

3. Marne rzeczy mówili każdy do bliźniego swego: wargi zdradliwe w sercu y sercu mówili.

4. Niech zatraći Pan wszelkie usta zdradliwe, y ięzyk hardźie mówiący.

5. Którzy mówili: ięzyk nasz uwielmożemy, usta nasze za nami są, któż iest Panem naszym?

6. Dla nędze niedostatecznych, y dla wzdychania ubogich teraz powstanę, mówi Pan.

Postawię w zbawieniu: śmiele będę poczynał w nim.

7. Słowa Pańskie, słowa czyste: śrébro w ogniu doświadczone, probowane źiemi siedmkroć przeczyśćione.

---

kich. Śledzą, doświadczają. Oczy Boga tak dokładnie widzą i znają, i wszystko mu tak dalece jest jawném, jak gdyby one odpowiadały szczegółowie na wszelkie pytania względem czynów ludzkich.

6. *Ma w nienawiści duszę swoję*. Nienawidzi siebie samego, gdyż grzesząc sprowadza na siebie największe i najliczniejsze nieszczęścia.

7. *Wylcje*. Pan.—*Sidła*. Wszystkiemi temi imionami oznacza gniew i pomstę Bożą. —*Ogień i siarka*. Grozi występnym karą Bożą z nieba zesłaną, jak to spotkało Sodomę i Gomorę.—*Część kubka ich*. Taka to jest ich cząstka i zapłata, to jakby dziedzictwem im się dostanie. Przenośnia wzięta od piwniczych, którzy naznaczają, ile wina ma brać każdy z rozlewaczy trunków na uczcie, i tém jakby każdemu wyznaczali właściwą jemu cząstkę wina, lub kubka i kielicha.

8. *Albowiem sprawiedliwy Pan*. Kary te spadną na nich, bo Bóg jest sprawiedliwy, nie puszcza bezkarnie grzeszników.—*Oblicze jego*. Oczy jego. Patrz Wujka.

Ps. 11.—1. *Na oktawę*. Patrz Psalm 6.

2. *Ustał święty*. Zniknęła świątobliwość, pobożność, prawda. Tak samo uskarża sie Micheasz 7, 2: *Zginął święty z ziemi, i prawego nie masz między ludźmi.*—*Umniejszyły się prawdy*. Gdy wzrosły i rozmnożyły się błędy, kłamstwa i zdrady.

3. *Marne rzeczy*. Fałszywe, ułudne i zdradzieckie.—*W sercu i sercu*. Dwoistém sercem mówili, co innego myśląc, i co innego wyrażając słowy. Jak się mówi w Ps. 27, 3: *Którzy mówią pokój z bliźnim swoim, a złość w sercach ich*. I w Ps. 61, 5: *Usty swemi błogosławili, a sercem swém złorzeczyli*. Patrz Wujka.

4. *Język hardzie mówiący*. Człowieka pysznego, powstającego zuchwale przeciwko cnotliwym, wynoszącego zbytnie zasługi własne, i powiększającego wady i ułomności innych, w celu poniżenia przeciwników. Albo odnosi to do tych, którzy odzywają się w taki sposób w wierszu następnym.

5. *Język nasz uwielmożemy*. Wzmocnimy, spotęgujemy.—*Usta nasze za nami są*. Wymowa nasza przemoże wszystkich. — *Któż jest Panem naszym?* Któż przeciw nam opatrzonym taką obroną przemodz zdoła?

6. *Postawię w zbawieniu*. Zbawię sprawiedliwego, postawię go w miejscu bezpiecznem od pocisków nieprzyjaciół. Tak u Job. 5, 11: *Który pokorne kładzie wysoko, a smętne wywyższa zdrowiem*. — *Śmiele będę poczynał w nim*. Nikt nie będzie mógł mnie się sprzeciwiać, śmiało i swobodnie postąpię w téj rzeczy.

7. *Słowa Pańskie*. Wyroki i obietnice. — *Czyste* Szczére bez żadnego fałszu i zdrady.—*Probowane ziemi*. Genebrardus utrzymuje, że trzeba czytać: wyprobowane *w ziemi*, t. j: w piecu ziemnym, ceglanym. Ś. Hieronim przekłada przez *oddzielone od ziemi*. W tex. grec. jest δοκίμιον τῇ γῇ co zdaje się oznaczać *wyprobowane, od ludzi ziemi*, t. j. od ludzi znających się na kruszcach, umiejących odróżnić prawdziwe srébro od fałszowanego.—*Siedmkroć przeczyszczone*. Wielokrotnie.

8. Tu, Domine, servabis nos: et custodies nos a generatione hac in aeternum.* *(Prov. 30, 5.)*

9. In circuitu impii ambulant: secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.

8. Ty Panie zachowasz nas: y będźiesz nas strzegł od rodzaiu tego na wieki.

9. W około niezbożnicy chodzą: według wysokośći twéy uczyniłeś możne syny człowiecze.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 11. (u żydów 12). w. 3. *W sercu i sercu mówili.* Albo dwoistem sercem. Z żydowskiego właśnie, w sercu i w sercu, albo raczéj sercem i sercem mówią: co znaczy, dwoistem sercem. Jest to hebraism, jako i on: Człowiek i człowiek się w nim narodził, to jest wiele ludzi się w nim narodziło.

6. *Postawię w zbawieniu.* Ten wiersz tak różnie różni z żydowskiego przekładają, jako nic pewnego nie mieli: Przetoż się lepiéj przekładu LXX trzymać, i Wulgaty łacińskiéj.

PSALMUS XII.

PSALM 12. *(u Żyd. 13).*

Usilne błaganie Boga o pomoc i pociechę.

1. In finem, Psalmus David.

Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem: usquequo avertis faciem tuam a me?

2. Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?

3. Usquequo exaltabitur inimicus meus super me?

4. Respice, et exaudi me, Domine Deus meus.

Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte:

5. ne quando dicat inimicus meus: Praevalui adversus eum.

Qui tribulant me, exultabunt, si motus fuero:

6. ego autem in misericordia tua speravi.

Exultabit cor meum in salutari tuo: cantabo Domino, qui bona tribuit mihi, et psallam nomini Domini altissimi.

1. Nakoniec Psalm Dawidowi.

Dokądże Panie zapominasz mię do końca? dokąd odwracasz oblicze swe odemnie?

2. Dokąd będę rozbierał rady w duszy moiéy, frasunek w sercu moim przez dźień?

3. Pókiż będźie się podnosił nieprzyiaćiel móy nademną?

4. Weyźrzy, a wysłuchay mię Panie Boże móy.

Oświeć oczy moie, bym kiedy nie zasnął w śmierci:

5. by kiedy nie rzékł nieprzyiaćiel móy: Przemogłem go.

Którzy mię trapią, będą radźi ieśli się zachwieię:

6. ale ia ufam w miłosierdźiu twoim.

Rozraduie się serce moie w zbawieniu twoim: będę śpiéwał Panu, który mi dobra dał: y będę grał imieniowi Pana naywyższego.

PSALMUS XIII.

PSALM 13. *(u Żyd. 14.)*

O powszechném skażeniu ludzi i potrzebie przyjścia na świat Zbawiciela.

1. In finem, Psalmus David.

Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. *(Psal. 52, 1.)*

1. Na koniec, Psalm Dawidowi.

Rzékł głupi w sercu swoim: Niemasz Boga.

---

8. *Od rodzaju tego.* Albo myśl ta: od tego czasu aż na wieki; albo od skażonych tego świata ludzi.

9. *W około niezbożnicy chodzą.* Zewsząd otaczają cnotliwych w celu im szkodzenia. —*Według wysokości twéj.* Według wysokich i głębokich sądów twoich.— *Uczyniłeś możne syny człowiecze.* Dopuszczasz, iżby wielu i potężnych znajdowało się bezbożników, od których cierpią niewinni i pobożni. Niektórzy Komentatorowie *synów człowieczych* tłumaczą tu na stronę dobrą, w tym sensie: niezbożnicy wprawdzie wszystko mają na podorędziu dla uciśnienia sprawiedliwych; ale ty rozmnażasz i bierzesz pod swoję opiekę pokornych i ubogich.

Ps. 12.—1. *Zapominasz mię do końca.* Zupełnie, na wieki zapominasz. —*Odwracasz oblicze swe.* Jako zagniewany.

2. *Dokąd będę rozbierał rady w duszy mojéj.* Dopókiż zmuszony będę obmyślać nowe środki i sposoby dla oparcia się moim nieprzyjaciołom, lub uniknienia ich napaści.—*Frasunek w sercu mojém.* Ta ciągła czujność na niebezpieczeństwa od nieprzyjaciół, nabawia mię obawy i boleści.—*Przez dzień.* W tek. grec. dodano: *i przez noc;* t. j. każdego dnia i nocy.

3. *Będzie się podnosił... nademną.* Przeciwko mnie; będzie mię dręczył i naigrawał się ze mnie.

4. *Oświeć oczy moje.* Łaskawém i pogodném obliczem wejrzyj na mię, przybądź mi z pomocą i pociechą. Zdaje się o to samo prosi tu, o co i w Ps. 30, 17. *Oświeć twarz twoję nad sługą twoim.* —*Bym kiedy niezasnął w śmierci.* Abym będąc opuszczony od ciebie nie został pogrążony w ciemnościach, smutku i boleści. Ażeby umysł złamany przeciwnościami nie upadł pod niemi, co znaczy zasnąć w śmierci. Taki zdaje się jest sens dosłówny tego wiersza. W znaczeniu wyższém, oświecenie uszu jest to natchnienie Boże, albo pomoc łaski niebieskiéj, która strzeże od zezwolenia na grzech, będący śmiertelnym snem duszy. Albo myśl taka: oświeć oczy moje, iżbym nie był jako umarły, bez myśli o tobie, bez poznania i miłości twojéj. Często w P. Ś. umarli zowią się śpiącymi. Tak Chrystus o Łazarzu umarłym powiedział że spi. Wielkie jest powinowactwo snu ze śmiercią: sen bowiem zdaje się być śmiercią krótką, a śmierć snem długim.

5. *Jeśli się zachwieję.* Jeśli się potknę, upadnę. Jeżeli nieszczęśliwie rzeczy mi pójdą, jeśli w grzech upadnę,

6. *Ufam w miłosierdziu twojém.* Które mię upadającego podtrzyma. Podobnie mówi w Ps. 93; 18: *Jeślim mówił, zachwiała się noga moja: miłosierdzie twoje Panie wspomagało mię.* — *W zbawieniu twojém.* Ze zbawienia, którego przez łaskę twoję dostąpię. Albo przez *zbawienie* rozumie tu miejsce bezpieczne od zasadzek i pocisków nieprzyjaciół.—*Będę śpiewał Panu.* Hymn dziękczynny za dobrodziejstwa.

Ps. 13.—1. *Rzekł głupi w sercu swojém.* Myślał; albowiem nie śmiał wymawiać tak bezbożne słowa. Pla-

Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis: non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum.

2. Dominus de coelo prospexit super filios hominum, ut videat, si est intelligens, aut requirens Deum.

3. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum.

Sepulcrum patens est guttur eorum: linguis suis dolose agebant: venenum aspidum sub labiis eorum. (*Rom. 3, 13*).

Quorum os maledictione et amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt: non est timor Dei ante oculos eorum.

4. Nonne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam, sicut escam panis?

5. Dominum non invocaverunt: illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.

6. Quoniam Dominus in generatione justa est: consilium inopis confudistis, quoniam Dominus spes ejus est.

7. Quis dabit ex Sion salutare Israel? Cum averterit Dominus captivitatem plebis suae, exultabit Jacob, et laetabitur Israel.

Popsowali się, y obrzydliwemi się stali w zabawach swoich: niémasz ktoby czynił dobrze niémasz aż do iednego.

2. Pan z nieba poyźrzał na syny człowiecze, aby oglądał ieśli jest rozumieiący abo szukający Boga.

3. Wszyscy odstąpili, pospołu stali się niepożytecznymi: niemasz ktoby dobrze czynił, niémasz aż do iednego.

Grób otwarty iest gardło ich: ięzykami swémi zdradliwie poczynali, iad źmiiowy pod ich wargami.

Których usta pełne są złorzeczenia y gorzkości: prędkie nogi ich na wylanie krwie.

Skruszenie y nieszczęście na drogach ich, a drogi pokoiu nie poznali: niémasz boiaźni Bożéy przed ich oczyma.

4. Izali nie poznaią wszyscy którzy czynią nieprawość, którzy pożyraią lud móy iako pokarm chleba?

5. Pana nie wzywali, tam drżeli od boiaźni, gdzie nie było strachu.

6. Abowiem Pan iest w narodzie sprawiedliwym, radę ubogiego zesromoćiliście: iż Pan iest nadźieia iego.

7. Któż da z Sionu zbawienie Izraelskie? gdy oddali Pan niewolą ludu swego, rozweseli się Jakób y rozraduie się Izrael.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 13. (u żydów 14). w. 1. *Niemasz Boga.* Po żydowsku *Elochima,* to jest, Boga sędziego któryby ludzkie grzechy widział i karał.

3. *Gardło ich.* Tych trzech wierszów niemasz teraz ani w żydowskim ani w greckim tekście, ale w łacińskim przydane są z Pawła ś. który jako Hieronim ś. mówi, z rozmaitych miejsc Pisma ś. to świadectwo złożył. Albowiem pierwszy wiersz jest z Psalmu 5, v. 11, i Psal. 139, v. 4. Wtóry, z Psalmu 9, r. 7, i Isai. 59, 7, albo z Przypowieści 1, 16. Trzeci, z tegoż miejsca Izajaszowego, i z Psalmu 35, v. 2.

---

ton (ks. 10 o Ustawach), naucza, iż trojakim sposobem można bezbożnie wykraczać przeciw Bogo: najprzód grzeszą ci, którzy zaprzeczają bytności Boga; powtóre ci, którzy przypuszczając bytność Boga sądzą, że on niema starania o ludziach; potrzecie ci, którzy mniemają, że Bóg daje się ubłagać darami i prośbą ludzi zatwardziałych w złosci, i pobłaża ich zbrodniom.—*Niemasz Boga.* Jakby rzekł: można grzeszyć bezkarnie, Bóg nie zważa na ludzkie sprawy. P. W.—*Popsowali się.* Co do rozumu i co do woli: skażoną mają naukę i obyczaje.—*W zabawach swoich.* W zamiarach i czynach.

2. *Rozumiejący.* Starający się poznać Boga, aby słuchać jego woli.

3. *Odstąpili.* Od prawéj drogi, którą iść byli powinni.—*Stali się nipożytecznymi.* Hebr. *śmierdzącymi, zgniłymi,* a więc niepożytecznymi.— *Grób otwarty.* Patrz Ps. 5, 11.—*Jad żmijowy pod ich wargami.* T.j. słowa ich zaraźliwe.—*Których usta pełne.... gorzkości.* P. Ps. 9, (wedł. żyd. 10) w. 7.—*Skruszenie i nieszczęście.* Bierze się w znaczeniu czynném, jak gdyby mówił: Cali wylani są na to, aby uciskali i czynili nieszczęśliwymi swoich przeciwników.— *Na drogach ich.* W ich sposobie życia, w ich myślach i postępkach. P. W.

4. *Izali nie poznają wszyscy.* Mnie, moje oburzenie na grzechy.—*Którzy pożerają lud mój.* Takich pięknie opisuje Salomon, Przyp. 30, 14: *Rodzaj, który ma miasto zębów miecze, a żuje trzonowemi swemi, aby wyjadł nędzniki z ziemi, a ubogie z ludzi.* Homer (Illiad. ks. 1). Królów ciemiężców zowie *pożeraczami ludu.*—*Jako pokarm chleba.* Chciwie i łakomie, jakby bardzo smaczny dla siebie pokarm.

5. *Pana nie wzywali.* Nie jest dziwna, że nie wzywa Pana ten, który powiedział: *Niema Boga.— Tam drżeli od bojaźni.* Powinniby byli lękać się Boga, i utraty wiecznego zbawienia; lecz oni obawiają się raczéj, aby nie utracili dóbr doczesnych, których utrata w porównaniu do wiecznego nieszczęścia niczém jest.

6. *Albowiem Pan jest w narodzie sprawiedliwym.* Niezbożnicy drżą z bojaźni tam, gdzie nie potrzeba się lękać, bo pozbawieni są światła łaski Bożéj, za pomocą którego umieliby rozróżnić, czego należy żądać, czego się obawiać; to bowiem światło Boże znajduje się u ludzi sprawiedliwych, i im tylko się udziela; niezbożnicy zaś chodzą w ciemnościach, które miłują więcéj niż światłości. — *Radę ubogiego zesromociliście.* Wzgardziliście ich nadzieją jakby próżną i z niéj się śmieli, aby go zawstydzić.

7. *Któż da z Syonu zbawienie Izraelskie?* Jak gdyby rzekł: Oby Bóg dał jak najrychléj zbawienie Izraelowi, i zesłał Zbawiciela Messyasza, który miał pochodzić nie tylko z Syonu, miasta Dawida, ale i z jego familii się narodzić.— *Gdy oddali Bóg niewolę.* Stanie się to potém, gdy Izraelici powrócą z niewoli assyryjskiéj i babilońskiéj. Albo myśl ta: Gdy przyjdzie Chrystus, wtedy oswobodzeni zostaną Izraelici z niewoli grzechów i czarta, nietylko sami Izraelici, którzy według ciała pochodzą od Abrahama, ale takoż i ci z pogan, którzy wszczepieni są do rodu Abrahama przez wspólną z nim wiarę.

PSALMUS XIV.

PSALM 14. *(u Żyd. 15).*

O potrzebie świątobliwości życia dla dostąpienia nieba.

1. Psalmus David.
Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo?
2. Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam:
3. qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua:
nec fecit proximo suo malum, et opprobrium non accepit adversus proximos suos.
4. Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus: timentes autem Dominum, glorificat.
Qui jurat proximo suo, et non decipit:
5. qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit:
qui facit haec, non movebitur in aeternum.

1. Psalm Dawidowi.
Panie któż będźie mieszkał w przybytku twoim? ąbo kto odpoczynie na górze twojej swiętey?
2. Który chodzi bez zmazy y czyni sprawiedliwość:
3. który mówi prawdę w sercu swoim, który nie czyni zdrady ięzykiem swoim:
Ani uczynił bliźniemu swemu złego, y zelżywośći nie przyiął przećiw bliźnim swoim.
4. Wniwecz obrócony iest w oczach iego złośliwy: a boiących się Pana wysławia.
Który przyśięga bliźniemu swemu, a niezdradza:
5. który pieniędzy swych nie dał na lichwę, y darów na niewinne nie przyimuie.
Kto to czyni, nie będźie poruszon na wieki.

Wykład X. J. Wujka.—**Ps. 14.** (u żydów 15). w. 2. *Który chodzi bez zmazy.* Nie sama tedy wiara czyni przystęp do nieba: ale i uczynki dobre.
4. *Który przysięga bliźniemu swemu, a niezdradza.* Miasto tych słów rabinowie te słowa mają: Który przysięga aby się trapił, albo pościł, a nie odmienia. Jako i Hieronim ś. i chaldejski tłumacz przełożył. Zkąd to mamy, że posty, pielgrzymstwa, biczowania, i inne utrapienia ciała możemy pożytecznie ślubować, a ślubiwszy, winniśmy je wypełniać.

PSALMUS XV.

PSALM 15. *(u Żyd. 16).*

Modlitwa o zachowanie od nieprzyjaciół, i razem proroctwo o zmartwychwstaniu Chrystusa Pana.

1. Tituli inscriptio ipsi David.
Conserva me, Domine, quoniam speravi in te.
2. Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.
3. Sanctis, qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes voluntates meas in eis.
4. Multiplicatae sunt infirmitates eorum: postea acceleraverunt.

1. Tytułu napis samemu Dawidowi.
Zachoway mię Panie, bom nadzieię miał w tobie.
2. Rzekłem Panu: Tyś iest Bogiem moim, abowiem dóbr moich niepotrzebuiesz.
3. Świętym, którzy są na ziemi iego, dziwne uczynił wszytkie chęci moie ku nim.
4. Rozmnożyły się niemocy ich: potym się kwapili.

Ps. 14.—1. *W przybytku twoim.* W domu twoim, w niebie, które się uważa nakształt przybytku; o niebie bowiem pow. Ps. 103, 2: *Rozciągasz niebo jako skórę.*— *Na górze twojej świętéj.* Jest to powtórzenie tegoż półwiersza innemi słowy. Na górze niebieskiéj, na któréj umieściłeś twoję stolicę.
2. *Który chodzi bez zmazy.* Który żadnym grzechem się nie plami, jest doskonały. P. W.
3. *W sercu swojém.* Szczerze, z serca.— *Zelżywości nie przyjął przeciw bliźnim swoim.* Nie przypuszcza do siebie żadnych obmów, potwarzy i t. p. o bliźnich, i sam ich nie rozsiewa.
4. *Wniwecz obrócony jest.* Wzgardzonym jest, choćby był możny i bogaty; szanuje zaś ludzi pobożnych, chociażby byli od świata pogardzani.—*Złośliwy.* Zły, występny.
5. *Na niewinne.* Iżby niewinnego, lub prawa jego naruszał.— *Nie będzie poruszon na wieki.* Nigdy nie wypadnie z szczęśliwego stanu, którego na górze świętéj dostąpi.
Ps. 15.—1, *Tytułu napis samemu Dawidowi.* Zdaje się Dawid życzył, aby to, co w tym psalmie miał napisać było zapisane na jakimś tytule, t. j. marmurowéj jakiéj tabliczce lub kolnmnie, na wieczną rzeczy pamiątkę. Jak to życzył podobnież Job, r. 19, w. 24, Rozmaici rozmaicie wykładają słowa tego napisu, lecz nic w tém pewnego. Patrz W.— *Zachowaj.* W grec. *strzeż*, rozumie się od nieprzyjaciół moich.
2. *Tyś jest Bogiem moim, albowiem dóbr moich nie potrzebujesz.* Wyraz *albowiem* jest tu zbyteczny, albo położony zamiast spójnika *i;* sens więc jest ten: Ty jesteś Panem moim, od którego ja we wszystkiem zależę; gdy tymczasem ty żadnéj mojéj usługi, ani dóbr zgoła nie potrzebujesz. P. W.
3. *Świętym.* Zdaje się, że się tu znajduje hebrajska przekładnia słów, które powinnyby być uporządkowane następnie: *Uczynił dziwne* (t. j. Bóg) *wszystkie chęci moje w świętych, którzy są na ziemi jego:* jakby rzekł: Dziwnie dokonał, urzeczywistnił wszystkie chęci moje w świętych etc. Tak niemal utrzymuje Genebrard. Belarmin zaś mniema, że tych wyrazów z wierszem poprzedzającym taki jest związek: ponieważ, Panie, dóbr moich nie potrzebujesz, będę więc szczodrym i miłosiernym ku świętym, którzy są na ziemi. Według tego tłumaczenia, wyraz *uczynił dziwne* takie ma znaczenie: Bóg dziwnemi sposoby wspiera i pomnaża chęci i starania moje względem wiernych. I słowa te wyrażają miłość Chrystusa ku duszom wiernym. P. W.
4. *Rozmnożyły się niemoce ich.* Wskazuje się tu skutek łaskawości Chrystusa Pana ku swoim. Oto bowiem wprzódy liczne mieli słabości duchowne czyli grzechy, teraz zaś w skutek łaski Chrystusowej nie tylko że powstali z choroby, ale nawet tak dalece stali się mocny-

Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus: nec memor ero nominum eorum per labia mea.
5. Dominus pars hereditatis meae, et calicis mei: tu es, qui restitues hereditatem meam mihi.
6. Funes ceciderunt mihi in praeclaris: etenim hereditas mea praeclara est mihi.
7. Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum: insuper et usque ad noctem increpuerunt me renes mei.
8. Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. *(Act. 2, 25.)*
9. Propter hoc laetatum est cor meum, et exultavit lingua mea: insuper et caro mea requiescet in spe.
10. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. *(Act. 2, 31.)*
11. Notas mihi fecisti vias vitae, adimplebis me laetitia cum vultu tuo: delectationes in dextera tua usque in finem.

Nie będę zgromadzał schadzek ich ze krwi: y nie będę wspominał imion ich usty memi.
5. Pan cząstka dźiedźictwa mego, y kielicha mego: tyś iest, który mi przywróćisz dźiedźictwo moie.
6. Sznury przypadły mi na osobliwych: abowiem dźiedźictwo moie iest mi znamienite.
7. Będę błogosławił Pana, który mi dał rozum: ktemu aż do nocy ćwiczyły mię nérki moie.
8. Miałem Pana zawsze przed oczyma swémi: bo mi iest po prawicy, abych nie był poruszony.
9. Przetóż się uweseliło serce moie, i rozradował się ięzyk móy: nad to i ciało moie, w nadźiei odpoczywać będźie.
10. Abowiem nie zostawisz dusze moiéy w piekle, ani dasz świętemu twemu oglądać skażenia.
11. Oznaymiłeś mi drogi żywota, napełnisz mię weselem z obliczem twoim: roskoszy na prawicy twéy aż do końca.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 15. (u żydów 16). w. 1. *Tytułu napis.* Po żydowsku *Michtham*, to jest klejnot. Albo według Hieronima ś.: pokornego i prostego Dawida.
2. *Dóbr moich niepotrzebujesz.* Albo, nie jest mi dobrze bez ciebie. Hiero. Pan Bóg rzeczy naszych, bogactw, majętności, ofiar, darów, i modlitw, i owszem i zasług a dobrych uczynków naszych (chocia się w nich kocha, i rad je widzi, i zapłatę za nie daje) nic niepotrzebuje: ale my ich sami bardzo potrzebujemy, którym są wielce pomocne.
3. *Świętym.* Ten wiersz trochę inaczéj w greckim tekście stoi, w te słowa: Świętym którzy są na ziemi jego, dziwne uczynił Pan wszystkie chęci swoje w nich. Lecz żydowskie jako i nasze mają, wszystkie chęci moje. Rozumiéj, że Pan Chrystus, opuściwszy świętych, którzy na niebie byli, zstąpił do tych co byli na ziemi, i wszystkie chęci swe dziwnie ku nim obrócił i skłonił.
4. *Nie będę zgromadzał.* To jest, nie będę ja uczestnikiem ani towarzyszem ofiar ich krwawych.
9. *Język mój.* Miasto język mój, z żydowskiego teraz przekładają, chwała moja. Lecz sami apostołowie, w Dzie. 2, 25, język czytają.

---

mi, iż mogą biedz po drodze przykazań i rad tegoż Chrystusa. S. Paweł także grzechy nazywa *niemocami* w lis. do Rzym. 5, 6. *Bo przeczże Chrystus, gdyśmy jeszcze byli mdłymi* (grzesznymi), *wedle czasu umarł za niepobożne.* — *Nie będę zgromadzał schadzek ich ze krwi.* Nie będą mi się podobały zebrania ich, na których składają ofiary krwawe, jakie czynili bałwanom wprzódy, t. j. kiedy mnogie były ich niemocce; i przeto nie będę zgromadzał ich schadzek, ani będę sprawcą, aby podobne zgromadzenia miały miejsce. P. W.— *I nie będę wspominał imion ich.* Tak dalece nie podobają się mi podobne ich zebrania i ofiary, iż nie zechcę nawet imienia ich powtarzać, żeby nieskalało to niejako ust moich.
5. *Pan, cząstka dziedzictwa mego.* Powiedział był, że się brzydzi bałwanami i grzechami; tu wskazuje przyczynę tego, bo oto wszystkie dobra swoje ma złożone w Bogu, którego pragnie mieć za dziedzictwo swoje. *Cząstka dziedzictwa mego* jest to samo, co ta cząstka dziedzictwa, która mi się dostała.— *I kielicha mego.* Patrz niż. Ps. 10, 7.—*Przywrócisz mi dziedzictwo moje.* Chrystusowi Panu przywrócone, t. j. dane zostało dziedzictwo w dniu jego zmartwychwstania; nam zaś w dzień ostateczny, kiedy ubłogosławionymi będziemy co do duszy i co do ciała. Tymczasowie zaś (t. j. aż do dnia sądnego) dziedzictwo to. czyli jego cząstka, jakby w depozycie złożona jest u Boga, i święci w niebie jeszcze tego dziedzictwa w zupełności nieużywają, dopóki nie połączą się z uwielbionemi swemi ciałami.
6. *Sznury przypadły mi.* Dawniéj bowiem w Palestynie za pomocą sznurów ziemię rozmierzano.—*Na osobliwych.* Na miejscach wybornych; jakby rzekł: Wyśmienite nabyłem dziedzictwo, co się i objaśnia w drugim półwierszu.
7. *Który mi dał rozum.* Rozumie się do tego (dał rozum), iżbym obrał sobie najlepszą cząstkę, i chciał mieć Boga za moje dziedzictwo.—*Aż do nocy.* Tak w czasie dziennym jak i nocnym, tak w pomyślności, jak i przeciwnościach.—*Ćwiczyły mię.* Nauczały, pobudzały mię do pobożności, i t. p.—*Nerki moje.* Żądze moje, czyli serce moje, napełnione zbawiennemi natchnieniami, zesłanemi od Boga. *Nerki* w Piśmie biorą się nieraz za umysł i jego zachcenia. Tak powiada się gdzieś: *badający serca i nerki Bóg.*
8. *Jest mi po prawicy.* Jest przy mnie, gotów zawsze do pomocy.—*Abym nie był poruszony.* Abym się nie chwiał od napastowań pokus, lecz statecznie trwał na drodze doskonałości.
9. *Przetoż.* Dla tych dobrodziejstw i opieki Boskiéj. —*Ciało moje w nadziei odpoczywać będzie.* Ciało nawet moje zaśnie śmiercią spokojną i bezpieczną dla pewnéj nadziei zmartwychwstania i szczęśliwości wiecznéj.
10. *Nie zostawisz duszy mojéj w piekle.* W otchłani. Patrz W.— *Świętemu twemu.* T. j. ciału memu świętemu, połączonemu z bóstwem (mowa to Chrystusa). Że taki jest sens dosłówny tego wiersza, pokazuje się z D. Apost. r. 2, 31, i 13, 35.
11. *Oznajmiłeś mi drogi żywota.* Nauczyłeś mię sposobu powrócenia do życia po śmierci.— *Napełnisz mię weselem z obliczem twojém.* Czyniąc mię szczęśliwym przez okazanie twarzy twojej.—*Rozkoszy na prawicy twéj aż do końca.* Ojczyzna bowiem niebieska jest rajem przepełnionym najprzyjemniejszemi i największemi rozkoszami, których ręka twoja udziela błogosławionym nie do czasu tylko, ale na wieki, na zawsze.

10. *Nie zostawisz duszy mojéj w piekle.* Bo Pan Chrystus według duszy po śmierci zstąpił do piekła: osobliwie na ono miejsce, które Ewangelia zowie łonem Abrahamowem, aby rozwiązał piekielne boleści, i wybawił ztamtąd ojców świętych dusze. Przetoż śmiele Augustyn ś. mówi, że to jest nauka apostolska, iż dusza Pana Chrystusowa prawdziwie zstąpiła do piekła. I na drugiem miejscu to twierdzi. Iż żaden, chyba niewierny, nie przy tego, że Pan Chrystus był rzeczywiście w piekle. Zaczém idzie, iż kalwinistowie, którzy tego przą, są nie ewangelikami, ale niewiernikami, i fałszerzami Ewangelii: Że te słowa które Siedmdziesiąt tłumaczów właśnie przełożyli, i które Piotr ś. w Dziejach także przywiódł, i Łukasz ś. napisał: Nie zostawisz duszy mojéj w piekle: te oni tak sprośnie wywrócili, niezostawisz trupa mego, albo ciała mego w grobie: chocia ani *Nephes* słowo żydowskie, ani ψυχὴ greckie, ani *Anima* łacińskie, nie znaczy nic inszego, jedno duszę. I *Scheol* żydowskie (zwłaszcza na tém miejscu) i ᾄδης greckie, i *infernus* łacińskie, nie znaczy jedno piekło. Lecz ewangelikowie inaczéj czyśca i *limbum patrum* zaprzeć nie mogli, jedno zaprzawszy się tego artykułu wiary, zstąpił do piekła: i sfałszowawszy słowa prorockie i apostolskie, nie zostawisz duszy mojéj w piekle. A tu obacz nie tylko zstąpienie do piekła Pana Chrystusowe, ale i zmartwychwstanie i wniebowstąpienie, i siedzenie na prawicy tak dawno przepowiedziane. Zmartwychwstanie, onemi słowy: Oznajmiłeś mi drogi żywota. Wniebowstąpienie temi: Napełnisz mię weselem z oblicza twego. A siedzenie na prawicy temi: Rozkoszy na prawicy twéj są aż na wieki.

PSALMUS XVI. PSALM 16. *(u Żyd. 17.)*

Modlitwa o wybawienie od prześladowań i nieprzyjaciół zbawienia.

Oratio David.

1. Exaudi, Domine, justitiam meam: intende deprecationem meam.

Auribus percipe orationem meam, non in labiis dolosis.

2. De vultu tuo judicium meum prodeat: oculi tui videant aequitates.

3. Probasti cor meum, et visitasti nocte: igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.

4. Ut non loquatur os meum opera hominum: propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras.

5. Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea.

6. Ego clamavi, quoniam exaudisti me Deus: inclina aurem tuam mihi, et exaudi verba mea.

7. Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te.

8. A resistentibus dexterae tuae custodi me, ut pupillam oculi.

Sub umbra alarum tuarum protege me:

9. a facie impiorum, qui me afflixerunt.

Inimici mei animam meam circumdederunt,

Modlitwa Dawidowi.

1. Wysłuchay Panie sprawiedliwość moię: słuchay pilnie prośby moiéy.

Przyimi w uszy modlitwę moię, nie zdradliwémi ustami.

2. Od oblicznośći twoiéy sąd móy niech wynidźie: oczy twe niech doyźrzą sprawiedliwości.

3. Sprobowałeś serca mego, y nawiedźiłeś w nocy: doświadczyłeś mię ogniem, a nie nalazła się we mnie nieprawość.

4. Aby nie mówiły usta moie uczynków ludzkich: dla słów ust twoich, iam przestrzégał dróg twardych.

5. Umocni kroki moie na ścieżkach twoich: aby się nie chwiały stopy moie.

6. Jam wołał, iżeś mię wysłuchał Boże: nakłoń mi ucha twego, a wysłuchay słowa moie.

7. Pokaż dźiwne miłośierdźie twoie, który zbawiasz nadźieię maiące w tobie.

8. Od przeciwiaiących się prawicy twoiéy strzeż mię iako źrzenicę oka.

Pod cieniem skrzydeł twoich obroń mię:

9. od oblicza niezbożnych którzy mię utrapili.

Nieprzyiaciele moi duszę moię ogarnęli:

Ps. 16.—1. *Dawidowi.* Patrz tytuł psalmu 3.—*Sprawiedliwość moję.* Wers. Akwili: *Prawo moje*, t. j. sprawiedliwą prośbę moję.—*Nie zdradliwemi ustami.* T. j. którą to modlitwę wynurzam przed tobą, szczerém sercem bez wszelkiego kłamstwa.

2. *Od obliczności twojéj.* Od ciebie, z ust twoich.—*Sąd mój.* Prawo moje, obrona moja, wyrok za mną wydany, pomsta także nad nieprzyjaciółmi, którzy mię trapią.—*Niech dojźrzą sprawiedliwości.* Niech sprzyjają temu co jest sprawiedliwe, niech się okaże, że ty widzisz i pochwalasz wszystko to, co słuszne jest i sprawiedliwe.

3. *Nawiedziłeś.* Rozpatrzyłeś, pilnie zbadałeś wszystkie sprawy moje. — *W nocy.* Nagle, niespodzianie, albo wtedy gdy dla nieobecności świadków, bezkarnie mogłem grzeszyć.—*Ogniem.* Utrapieniami. Tak w Ps. 65, 10 i 11, tąż przenośnią ognia oznaczają się utrapienia: *Wypławiłeś nas ogniem, jako pławią srebro. Przywiodłeś nas w sidło, nakładłeś ucisków na grzbiety nasze.* Albo sens ten: doświadczyłeś mię *ogniem*, t. j. badaniem ścisłém i surowém.

4. *Uczynków ludzkich.* Przewrótnych, cielesnych, jakiemi po większéj części są czyny ludzi; jak gdyby rzekł: Powściągam się od drogi ludzi przewrótnych, od występnych ich dążeń i czynów. — *Dla słów ust twoich.* Dla przykazań twoich.—*Dróg twardych.* Trudnych, jakiemi są ścieżki cnoty.

5. *Umocnij kroki moje.* W hebr. *podtrzymuj kroki moje.*—*Aby się nie chwiały.* Aby nie upadały, niesława i nieustawały.

6. *Iżeś mię wysłuchał.* Hebr. *ponieważ wysłuchasz mię.*

7. *Pokaż dziwne miłosierdzie twoje.* Użyj przedziwnego miłosierdzia twego do wybawienia mnie. Teraz potrzebne jest niewysłowione miłosierdzie twoje, bo niebezpieczeństwo jest największe.

8. *Od przeciwiających się prawicy twojéj.* Ty zachowujesz tych, ktorzy nadzieję pokładają w tobie, i wybawiasz ich od nieprzyjaciół twoich, usiłujących tobie się sprzeciwiać.—*Jako źrzenicę oka.* Najpilniejszą i najbaczniejszą opieką. Wzięte to jest z Deut. 32, 10. —*Pod cieniem skrzydeł twoich.* Jakby orzeł potężny; i to porównanie znajduje się w przyw. miejscu Deuter.

9. *Duszę moję.* Mię.

10. adipem suum concluserunt: os eorum locutum est superbiam.
11. Projicientes me, nunc circumdederunt me: oculos suos statuerunt declinare in terram.
12. Susceperunt me sicut leo paratus ad praedam, et sicut catulus leonis habitans in abditis.
13. Exsurge, Domine, praeveni eum, et supplanta eum: eripe animam meam ab impio, frameam tuam
14. ab inimicis manus tuae.
Domine, a paucis de terra divide eos in vita eorum: de absconditis tuis adimpletus est venter eorum.
Saturati sunt filiis: et dimiserunt reliquias suas parvulis suis.
15. Ego autem in justitia apparebo conspectui tuo: satiabor, cum apparuerit gloria tua.

10. tłustość swoię zawarli: usta ich mówiły hardość.
11. Porzuciwszy mię teraz mię obtoczyli: oczy swe nasadźili spuśćić ku źiemi.
12. Przyięli mię iako lew gotowy do łupu: y iako szczenię lwie mieszkaiące w iamie.
13. Powstań Panie, uprzedź go y przekiń go: wyrwi duszę moię od niezbożnego, miecz twóy
14. od nieprzyiaćiół ręki twoiéy.
Panie odłacz ie od trochy ludźi z źiemie za żywota ich: z skrytych rzeczy twoich napełnion iest brzuch ich.
Nasyceni są synmi: y ostatki swoie zostawili małym dźiećiom swoim.
15. A ia w sprawiedliwośći pokażę się przed obliczem twoim: nasycon będę gdy się okaże chwała twoia.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 16. (u Żydów 17). w. 3. *Doświadczyłeś mię ogniem.* Rozumiéj, ogniem utrapienia. Bo co złotu jest ogień, to dobrym rzeczy przeciwne.
4. *Uczynków ludzkich.* To jest, złych, cielesnych. Jakoby rzekł: Nietylkom źle nie czynił, ale ani mówił.
13. *Od niezbożnego, miecz twój.* Drudzy tak z żydowskiego przekładają: Wyrwij duszę moję od niezbożnego (który jest) mieczem twoim: i od nieprzyjaciół (którzy są) ręką twoją. Panie, od ludzi temu światu oddanych których dział jest w (tym) żywocie, których brzuch skrytemi skarby twemi napełniasz. Wszakże lepiéj w tekście.

PSALMUS XVII. — PSALM 17. *(u Żyd. 18.)*

Dziękczynienie za wybawienie od nieprzyjaciół; (może to być stosowane i do Chrystusa Pana, którego Dawid był figurą).

1. In finem puero Domini David qui locutus est Domino verba cantici hujus, in die, qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul, et dixit: *(2. Reg. 22, 2.)*
2. Diligam te, Domine, fortitudo mea:
3. Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus.

1. Nakoniec, słudze Pańskiemu Dawidowi, który mówił Panu słowa pieśni téj, w dźień, gdy go wyrwał Pan z ręki wszytkich nieprzyiaćiół iego, y z ręki Saulowéy, y rzékł:
2. Będę ćię miłował Panie, mocy moia:
3. Pan twierdza moia, y ucieczka moia, y wybawićiel móy.

---

10. *Tłustość swoję zawarli.* Wnętrzności swoje zamknęli, żadną nie poruszają się ku mnie litością. Podobieństwo wzięte od tłustości trafnie rzecz objaśnia: jako bowiem w ciele tłustość okrywa i zamyka wnętrzności, tak zwiększające się bogactwa rozum w pychę podnoszą, i zamykają wnętrzności miłosierdzia. Albo to jest zdanie: ja w najniegodziwszy sposób jestem dręczony od nieprzyjaciół; gdy tymczasem oni żyją rozkosznie, i są wytuczeni.—*Hardość*, Hardo dumnie.

11. *Porzuciwszy mię.* Gdy wprzódy byli mię odrzucili od swojego towarzystwa, abym nieużywał dóbr wspólnych; teraz znowu szukają mię i okrążają, aby mi więcéj szkodzić.—*Spuścić ku ziemi.* Nie chcą bowiem poglądać w niebo, ani mieć Boga przed oczyma, ni pamiętać na utrapienia moje.

12. *Przyjęli mię jako lew.* Spotkali mię jako lwy.—*Mieszkające w jamie.* Na zasadzce. Tak w Ps. u Żyd. 10, 9: *jako lew w jamie swojéj.*

13. *Uprzedź go.* Wprzódy nim rzuci się na mnie.—*Przekiń go.* Podstaw mu nogę i obal go.—*Przekinąć.* Przerzucić, przewrócić, przewinąć przez nogę. Sł. Lindego.—*Miecz twój.* T. j. wyrwij od nieprzyjaciół ręki twojéj, czyli od niechcących ulegać kierunkowi twojemu. Albo, wyrwij miecz, odbierz władzę z rąk nieprzyjaciół twoich, którzy jéj nadużywają. P. W.

14. *Nieprzyjaciół ręki twojéj.* Tacy w w. 8 nazwani są *sprzeciwiającymi się prawicy Bożéj.* — *Odłącz ich od trochy ludzi.* Oddziel mnóstwo wielkie bezbożników od garstki pobożnych twoich wyznawców. Albo, odejmij im marną ową cząstkę dóbr ziemskich, z któréj się wynoszą. Jest to prorocze przeklinanie, to jest przepowiednia w sposób przekleństwa.—*Za żywota ich.* Skracając im życie, które mogliby mieć nierównie dłuższe, jeśliby byli pobożni, a przeto, jak się mówi Ps. 54, 24. *zdradliwi nie dójdą do połowice dróg swoich.*—*Z skrytych rzeczy twoich.* Z dóbr ziemi od ciebie stworzonych i zachowanych, które jakby z ukrytego skarbu corocznie się wysypują i płyną, napełniają brzuch swój i zbytkują. — *Nasyceni są synmi.* Liczne mają potomstwo.—*Ostatki swoje.* Dobra swoje zostawują dzieciom Synowie bowiem tego świata to uważają za doskonałą szczęśliwość, jeżeli i sami opływają w dostatki, i po śmierci dzieciom swoim zostawują jeszcze wielkie dobra.

15. *A ja w sprawiedliwości pokażę się przed obliczem twojém.* Będę się starał sprawiedliwie żyć przed tobą.—*Nasycon będę, gdy się okaże chwała twoja.* Gdy oczom moim otworzy się scena chwały twojéj w niebiesiech. Jakby rzekł: Na tém zależy różnica i rozdział pomiędzy niezbożnikami a pobożnymi, iż tamci żądają chciwie dóbr ziemskich, żeby niemi się nasycać w tém życiu; *ja zaś*, jako i inni pobożni, w tém życiu pragnę sprawiedliwości, a w przyszłém będę się nasycał chwałą i doskonałą szczęśliwością.

Ps. 17.—3. *Twierdza moja.* Ś. Hier. i LXX, ks. II. Król. 22, 2, gdzie się znajduje tenże sam psalm, zamiast *twierdzy*, wytłumaczyli *skałę: Pan skała moja.* A więc twierdza oznacza i miejsce wyniosłe. jakiemi są wysokie i twarde skały —*Ucieczka moja.* W grec. *for-*

Deus meus adjutor meus, et sperabo in eum.

Protector meus, et cornu salutis meae, et susceptor meus.

4. Laudans invocabo Dominum: et ab inimicis meis salvus ero.

5. Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me.

6. Dolores inferni circumdederunt me: praeoccupaverunt me laquei mortis.

7. In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi.

Et exaudivit de templo sancto suo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus introivit in aures ejus.

8. Commota est, et contremuit terra: fundamenta montium conturbata sunt, et commota sunt, quoniam iratus est eis.

9. Ascendit fumus in ira ejus, et ignis a facie ejus exarsit: carbones succensi sunt ab eo.

10. Inclinavit coelos, et descendit: et caligo sub pedibus ejus.

11. Et ascendit super Cherubim, et volavit: volavit super pennas ventorum.

12. Et posuit tenebras latibulum suum in circuitu ejus tabernaculum ejus: tenebrosa aqua in nubibus aëris.

13. Prae fulgore in conspectu ejus nubes transierunt, grando et carbones ignis.

14. Et intonuit de coelo Dominus, et Altissimus dedit vocem suam: grando et carbones ignis.

Bóg móy wspomożyciel móy, y w nim będę nadzieię miał.

Zastępca móy, y róg zbawienia mego, y obrońca móy.

4. Chwaląc będę wzywał Pana: y będę wybawion od nieprzyiaciół moich.

5. Ogarnęły mię boleści śmierci: y strumienie nieprawości zatrwożyły mię.

6. Boleści piekielne obtoczyły mię: uprzedziły mię sidła śmierci.

7. W utrapieniu moim wzywałem Pana, y wołałem do Boga moiego.

Y wysłuchał głos móy z kościoła swego świętego: y wołanie moie przed oblicznością iego, weszło w uszy iego.

8. Wzruszyła się y zadrżała ziemia: fundamenty gór zatrwożyły się y poruszyły się, iż się rozgniewał na nie.

9. Szedł ku górze dym w gniewie iego, y ogień się zapalił od oblicza iego: węgle się rozpaliło od niego.

10. Nakłonił niebios, y zstąpił: y mgła pod nogami iego.

11. Y wstąpił na Cherubiny, y latał: latał na skrzydłach wiatrowych.

12. Y położył ciemność taynikiem swoim, około niego namiot iego: ciemna woda w obłokach powietrznych.

13. Przed blaskiem w oczach iego rozeszły się obłoki, grad y węgle ogniste.

14. Y zagrzmiał Pan z nieba, a naywyższy swóy głos wypuścił: grad y węgle ogniste.

---

teca, miejsce warowne, zamek. —*Zastępca.* Obrońca, rękojmia, pośrednik. Lind.—*Róg zbawienia mego.* Róg zbawienny, moc i siła niepokonana ku zbawieniu mojemu: przenośnia wzięta od tych zwierząt, które opatrzone są rogami, i w nich wielką mają siłę. —*Obrońca mój.* Patrz Ps. 3, 4.

5. *Boleści śmierci.* Największe, jakie zwykły być w czasie konania i śmierci. —*Strumienie nieprawości.* Gwałtowność i natarczywość niezbożników.

6. *Boleści piekielne.* To samo co boleści śmierci, t. j. najgwałtowniejsze i największe, grożące śmiercią.—*Obtoczyły mię.* Ścisnęły, objęły.—*Sidła śmierci.* Niebezpieczeństwa śmierci stanęły przedemną.

7. *Z kościoła swego świętego.* Z przybytku, albo, z nieba w którém stolicę swą i jakby przybytek osadził.

8. *Wzruszyła się.* Jest to poetyczny opis gwałtownéj i strasznéj burzy, która jakby złowroga poprzedniczka i zwiastunka, naglebypowstała, jeśliby Bóg przychodząc na sąd i ukaranie grzeszników, chciał okazać ludzkim sposobem wielkość gniewu i pomsty swojéj. —*Rozgniewał się na nie.* Na moich nieprzyjaciół. P. W.

9. *W gniewie jego.* Z hebr. można tłumaczyć, *w nosie jego.* Dla gwałtowności gniewu przeciw moim nieprzyjaciołom wybuchał dym i ogień z jego nozdrzy.—*Węgle się rozpaliło od niego.* Tak wielki ogień wybuchał z jego nozdrzy, iż węgle zgasłe mogłyby być zapalonemi.—*Od niego.* T. j. od ognia, albo, od Boga. Wyraz *węgle*, w przekładzie X. Wujka, użyty jest w znaczeniu imienia zbiorowego.

10. *Nakłonił niebios.* Nachylił, zniżył niebiosa. Niebiosa zdają się zniżać wtenczas, kiedy obłoki pokazują się bliższemi, niż zwykle, ziemi.—*Mgła.* Mgliste powietrze, chmura. Albo oznacza się tu rychłość przybycia Pańskiego i stąpanie krokiem przyspieszonym, jakie zwykło być u ludzi bardzo rozgniewanych; i wtenczas z powodu prędszego stąpania powstaje na drodze gęsty pył i jakby mgła i obłok. Tak pr. Nah. 1, 3: *Pan w burzy i w wichrze drogi jego, a mgły proch nóg jego.*

11. *Wstąpił na cherubiny.* W hebr. jest, *jechał konno.* Cherubinowie, przedniejsi aniołowie święci, towarzyszą tu powozowi chwały Bożéj, w którym na wyniosłym tronie, siedzi wysoko sam Bóg. Prorok-poeta opisując w zmysłowy sposób działanie Boga, chcącego okazać swoje zagniewanie i obecność ludziom, wyobraża go jako uzbrojonego mocarza, siedzącego na wozie lecącym najszybszym pędem, i wypuszczającego strzały na nieprzyjaciół. Wozem Boga są tutaj obłoki; końmi chyże wiatry, które tam i ówdzie roznoszą obłoki; woznicami niejako są aniołowie; strzały zaś są to gromy i błyskawice. Tejże allegoryi powozu używa i Platon w swoim Fedrze, tak mówiąc o Jowiszu: *Siedząc na skrzydlatym wozie leci pędem, wszystko układając i porządkując, i nad wszystkiemi pieczę mając.* —*Na skrzydłach wiatrowych.* Wiatrom nadaje poeta skrzydła, aby jak najprędzéj mogły ciągnąć powoz.

12. *Położył ciemność tajnikiem* (kryjówką) *swoim.* Sam Bóg znajdował się w powozie. lecz przykryty na około gęstemi chmurami, które tworzyły dlań jakby kształt przybytku. *Ciemna woda.* Chmury stanowiące przybytek, były gęste i ciemne, jakie bywają te, które będąc ciężarne wielkiemi wodami, deszcz sprowadzają.

13. *Przed blaskiem w oczach jego rozeszły się obłoki.* Gdy P. Bóg chciał, będąc ukrytym w obłokach, wypaść nagle na ziemię, blask jego oczu i oblicza otworzył sobie drogę przez obłoki, w mgnieniu oka je roztapiając. — *Grad i węgle ogniste.* T. j. zaraz gdy *się rozeszły obłoki*, wypadł z nich grad, i zabłysły pioruny.

14. *Swój głos wypuścił.* To samo jest co wprzódy powiedział był: *zagrzmiał.*

15. Et misit sagittas suas, et dissipavit eos: fulgura multiplicavit, et conturbavit eos.

16. Et apparuerunt fontes aquarum, et revelata sunt fundamenta orbis terrarum:

ab increpatione tua, Domine: ab inspiratione spiritus irae tuae.

17. Misit de summo, et accepit me: et assumsit me de aquis multis.

18. Eripuit me de inimicis meis fortissimis, et ab his, qui oderunt me: quoniam confortati sunt super me.

19. Praevenerunt me in die afflictionis meae: et factus est Dominus protector meus.

20. Et eduxit me in latitudinem: salvum me fecit, quoniam voluit me.

21. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam et secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi:

22. quia custodivi vias Domini, nec impie gessi a Deo meo.

23. Quoniam omnia judicia ejus in conspectu meo: et justitias ejus non repuli a me.

24. Et ero immaculatus cum eo, et observabo me ab iniquitate mea.

25. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum ejus.

26. Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris:

27. et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris:

28. quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis.

29. Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine: Deus meus, illumina tenebras meas.

15. Y wypuśćił strzały swe, y rozprószył ie: rozmnożył błyskawice y strwożył ie.

16. Y okazały się źródła wód, y odkryły się fundamenty okręgu źiemie:

od fukania twego Panie, od tchnienia ducha gniewu twego.

17. Spuśćił z wysokośći, a wźiął mię: y wyiął mię z wód wielkich.

18. Wyrwał mię od nieprzyiaćioł moich barzo mocnych, y od tych, którzy mię w nienawiśći mieli: abowiem zmocnili się nademną.

19. Uprzedźili mię w dźień utrapienia mego: y Pan stał się obrońcą moim.

20. Y wywiódł mię na przestrzeństwo: zbawił mię, iż mię chćiał.

21. Y odda mi Pan, według sprawiedliwośći moiéy, y według czystośći rąk moich odda mi:

22. abowiemem strzegł dróg Pańskich, anim czynił niezbożnie przećiw Bogu memu.

23. Bo wszystkie sądy iego przed oblicznośćią moią: a sprawiedliwośći iego nie odrzuciłem od siebie.

24. Y będę niepokalanym z nim: y będę się strzegł od nieprawośći moiéy.

25. Y odda mi Pan według sprawiedliwośći moiéy: y według czystośći rąk moich, przed oblicznośćią oczu iego.

26. Z świętym święty będźiesz: a z mężem niewinnym niewinny będźiesz:

27. y z wybranym wybrany będźiesz: a z przewrótnym przewrótny się staniesz:

28. Bo ty lud uniżony zbawisz: a oczy pysznych poniżysz.

29. Bo ty rozświécasz pochodnią moię Panie: Boże mój oświeć ciemnośći moie.

15. *Strzały swe.* Rzucił pioruny, i częstą błyskawicą przestraszył nieprzyjaciół. Wszystko to przedstawia poetycznie, pod allegoryą burzy, o której w w. 8. Obłoki, grad, węgle żarzyste, gromy, błyskawice i t. p. są to najsroższe kary i męczarnie, oczekujące zatwardziałych grzeszników.

16. *Okazały się źródła wód.* Gdy od piorunów góry zostały roztwarte, odkryły się tajemne zdrojowiska wód, i przez otwor rozszczepanych gór dały się widzieć najniższe warstwy ziemi. Jest to poetyczna hyperbola. —*Od fukania twego.* Wszystko to się stało w skutek strofowania i groźb twoich.—*Od tchnienia.* Od powiewu gwałtownego wiatru, zesłanego przez ciebie.

17. *Spuścił z wysokości.* Pomocniczą rękę swoję, i wyciągnął mię z owego wylewu wód (w. 16) i strumieni nieprawości (w. 5). T. j. wyprowadził z okropnych niebezpieczeństw i prześladowań.

18. *Zmocnili się nademną.* Ś. Hier. *mocniejszymi byli odemnie*, i dla tego potrzebna była pomoc Boska.

19. *Uprzedzili mię.* T. j. nie będąc odemnie niczem zadraśnięci, pokrzywdzeni. Albo, napadli na mię wtedy, kiedy się najmniéj tego mogłem spodziewać.

20. *Wywiódł mię na przestrzeństwo* (przestrzeń). Z miejsca ciasnego na przestronne.—*Iż mię chciał.* Bo mnie ukochał, upodobał sobie.

21. *Odda mi Pan.* Powiada tu, że i na przyszłość zawsze będzie go Bóg wybawiał, i uczyni to nie z samego tylko miłosierdzia, ale i ze sprawiedliwości, jako tego, który sprawiedliwie żył i ma wolę i napotém postępować sprawiedliwie. — *Według sprawiedliwości mojéj.* Tak jak zasługuje sprawiedliwość moja. Tak mówi Ewan. Matt. r. 16, 27, iż Jezus Ch. *tedy odda każdemu według uczynków jego.* P. W.

23. *Sądy jego.* Przykazania, prawa.

24. *Niepokalanym.* Będę trwał czystym i strzegł się wszelkiéj zmazy grzechu. Zdaje się ma tu na uwadze, ks. Deut. r. 18, 13: *Doskonałym będziesz, i bez zmazy przed P. Bogiem twoim.*

25. *Przed oblicznością oczu jego.* T. j. którą to czystość on sam widzi, i potwierdza.

26. *Z świętym święty będziesz.* Jak gdyby rzekł: Albowiem oddajesz każdemu według uczynków jego, i względem miłosiernego i cnotliwego jesteś łaskawym i miłosiernym. Wyraz bowiem *święty*, w hebr. *chasid*, właściwie oznacza miłosiernego i łaskawego.—*Niewinny będziesz.* Nie będziesz szkodził temu, ani osrożał się na tego, kto jest niewinnym, i wolen od krzywdy cudzéj. P. W.

27. *Z wybranym.* Ze szczerym, czystym; to bowiem oznacza wyraz hebr. *nabar.* — *Przewrótny się staniesz.* Postąpisz z nim tak, jak zasługuje jego przewrotność.

28. *Oczy pysznych.* Pychę, która się odbija w oczach i na brwiach podniesionych.

29. *Ty rozświecasz pochodnię moję.* Ponieważ Dawid zdawał się za wiele niejako mówić o swojéj sprawiedliwości i niewinności, pokazuje przeto źródło zkąd pochodzą te dary. *Ty*, Boże, *rozświecasz pochodnię moję*, t. j. udzielasz mi światła wewnętrznego, za pomocą którego rozpoznaję co jest prawdziwém, dobrém i co złém. Albo, w ogólności oznacza się łaska Boża, jakby mówił: Szczęścisz mi, pomyślnością mię obdarzasz, przywracasz mi pierwszy blask i chwałę.

30. Quoniam in te eripiar a tentatione, et in Deo meo transgrediar murum.
31. Deus meus, impolluta via ejus: eloquia Domini igne examinata: protector est omnium sperantium in se.
32 Quoniam quis Deus praeter Dominum? aut quis Deus praeter Deum nostrum?
33. Deus, qui praecinxit me virtute, et posuit immaculatam viam meam:
34. qui perfecit pedes meos tamquam cervorum, et super excelsa statuens me: *(2. Reg. 22, 34. Habac. 3, 19.)*
35. qui docet manus meas ad proelium. Et posuisti, ut arcum aereum, brachia mea.
36. Et dedisti mihi protectionem salutis tuae: et dextera tua suscepit me.
Et disciplina tua correxit me in finem, et disciplina tua ipse me docebit.
37. Dilatasti gressus meos subtus me: et non sunt infirmata vestigia mea.
38. Persequar inimicos meos, et comprehendam illos: et non convertar, donec deficiant.
39. Confringam illos, nec poterunt stare: cadent subtus pedes meos.
40. Et praecinxisti me virtute ad bellum, et supplantasti insurgentes in me subtus me.
41. Et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti.
42. Clamaverunt, nec erat, qui salvos faceret, ad Dominum: nec exaudivit eos.
43. Et comminuam eos, ut pulverem ante faciem venti: ut lutum platearum delebo eos.
44. Eripies me de contradictionibus populi: constitues me in caput gentium.
45. Populus, quem non cognovi, servivit mihi: in auditu auris obedivit mihi.
46. Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis.
47. Vivit Dominus, et benedictus Deus meus, et exaltetur Deus salutis meae.

30. Abowiem przez ćię będę wyrwan z pokusy: a w Bogu moim przestąpię mur.
31. Bóg móy niezmazana droga iego: słowa Pańskie ogniem wypławione: obrońcą iest wszytkich maiących nadźieię w sobie.
32. Bo ktoż Bogiem oprócz Pana? abo który Bóg oprócz Boga naszego?
33. Bóg który mię opasał mocą: y położył niepokalaną drogę moię;
34. który pokrzepił nogi moie iako ielenie, y na wysokich mieyscach stanowiąc mię:
35. który uczy ręce moie do boiu. Y uczyniłeś, iako łuk miedźiany, ramiona moie.
36. Y dałeś mi obronę zbawienia twego, a prawica twoia broniła mię.
A kaźń twoia poprawiła mię do końca: y nauka twoia ta mię nauczy.
37. Rozszerzyłeś kroki moie podemną: y nie osłabiały nogi moie.
38. Będę gonił nieprzyiaćioły moie, y poymam ie: y nie wrócę się aż ich nie stanie.
39. Połamię ie, y nie będą mogli stać: upadną pod nogami memi.
40. Y opasałeś mię mocą na woynę: y przekinałeś powstaiące przećiwko mnie, pod mię.
41. Y nieprzyiaciół moich podałeś mi tył: y nienawidzące mię potraćiłeś.
42. Wołali, a nie był ktoby ie wybawił, do Pana: ani ich wysłuchał.
43. Y skruszę ie, iako proch przed wiatrem: iako błoto na ulicy wygladzę ie.
44. Wyrwiesz mię z przećiwnośći ludu: postanowisz mię głową narodów.
45. Lud, któregom nie znał służył mi: na usłyszenie ncha był mi posłuszny.
46. Synowie obcy skłamali mi, synowie obcy zastarzali się, y uchramowali z dróg swoich.
47. Żywie Pan, y błogosławiony Bóg móy, y niech będzie podwyższon Bóg zbawienia mego.

30. *Przez cię.* Za twoją pomocą. — *Przestąpię mur.* Przełamię i przeskoczę mur, zwyciężając wszystkie, choćby największe niepotykane trudności,
31. *Niezmazana droga jego.* Czysta bez żadnéj skazy jest ta droga, którą Bóg nam wskazuje i po którój chodzić zaleca.—*Słowa Pańskie.* Patrz Ps. 11, 7.
32. *Bo któż jest Bogiem?* Patrz Wujka.
33. *Opasał mocą.* Dając mi moc i siłę, i przytém niewinność.
34. *Pokrzepił.* Uczynił je mocnemi i lekkiemi do biegu, i do wdzierania się na wysokie góry i skały.
35. *Jako łuk miedziany.* Tak wielką siłę nadałeś moim ramionom, iż zdawały się jakby żelazne.—*Uczy ręce.* P. W.
36. *Obronę zbawienia twego.* Obronę twoję zbawienną. — *Kaźń twoja.* Karanie twoje, którém mię przez utrapienia upokorzyłeś, przymnożyła dla mnie dobra. Albo, karność nauki i prawa twego poprawiła mię i utrzymywała od błędów. — *Do końca.* Zawsze.
37. *Rozszerzyłeś kroki moje.* Jest to samo, co powiedział był wyż. w. 20: *Wywiódł mię na przestrzeń.*
39, *Połamię je.* Uderzę na nich i ich rozbiję.
40. *Opasałeś mię mocą.* Umocniłeś mię męztwem i siłą.—*Przekinąłeś.* Obaliłeś, poraziłeś.
41. *Podałeś mi tył.* Hebr. *nieprzyjaciół moich podałeś mi karki:* co bywa wtedy, kiedy uciekający nieprzyjaciele tyłem się obracają ku goniącym.
43. *Wygładzę.* W grec. potłuczę, podepczę.
44. *Z przeciwności.* Z rąk rokoszan, powstańców, przeciwników.— *Ludu.* W ks II. Król. r. 22, 44 powiedziano, *ludu mego.*—*Narodów.* Pogan: rozumieć to należy o królestwie Chrystusa duchownêm, któremu się poddały barbarzyńskie narody. Dawidowi także płaciły haracz ościenne narody. P. W.
45. *Któregom nieznał.* Który nie był z narodu mego żydowskiego.—*Na usłyszenie ucha.* Na pierwszy słuch, na samą wieść o mnie; skoro usłyszał pierwsze opowiadanie Ewangelii.
46. *Synowie obcy.* Patrz W. — *Skłamali mi.* Obłudnie mi służyli, nieokazali mi wiary i posłuszeństwa.— *Zastarzali się.* Odpadli odemnie, jako liście suche. Albo, zestarzali w nieprawościach swoich.— *Uchramowali z drog swoich.* W dążnościach i sposobie czynienia nie chodzili prosto i wiernie jakby należało.
47. *Żywie Pan.* Niech żyje Pan; albowiem nie jest tu mowa przysięgającego.— *Zbawienia mego.* Domyśla się: sprawca.

48. Deus, qui das vindictas mihi, et subdis populos sub me: liberator meus de inimicis meis iracundis.

49. Et ab insurgentibus in me exaltabis me: a viro iniquo eripies me.

50. Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine: et nomini tuo psalmum dicam, *(2. Reg. 22, 50. Rom. 15, 9).*

51. magnificans salutes regis ejus, et faciens misericordiam christo suo David, et semini ejus usque in saeculum.

48. Boże, który mi dajesz pomsty, y poddaiesz pod mię narody: wybawicielu mój od nieprzyiaciół moich gniewliwych.

49. Y od powstających na mię wywyższysz mię: od męża niesprawiedliwego wyrwiesz mię.

50. Przetoż będęć wyznawał między narody Panie: a imieniowi twemu pieśń zaśpiéwam,

51, czyniący wielkie wybawienie króla swego, y czyniący miłośierdźie pomazańcowi swemu Dawidowi y nasieniu iego aż na wieki.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 17. (u Żydów 18). w. 8. *Wzruszyła się.* Opisuje jako prędko i z jakim trzaskiem przyszedł Pan Bóg na ratunek jemu, z trzęsieniem ziemi, z obłoki, ze dżdżem, z błyskaniem, z gromy, z grady, i z inszemi strzałami swemi: których używać zwykł na przestraszenie, albo i na zatracenie ludzi.

21. *Według sprawiedliwości mojéj.* Obacz, iż święci sprawiedliwość swoję, którą od Boga wzięli, allegują: i czystość sobie z daru Bożego przypisują: i według cnych swoich spraw, odpłaty się od sprawiedliwego Boga słusznie spodziewają.

26. *Z świętym święty będziesz.* Ku Bogu to mówi. Bo jakim jest człowiek przeciw Bogu: takim też Bóg będzie przeciw jemu.

32. *Bo któż jest Bogiem.* W tém wierszu mamy cztery imiona Boże: z których jedno jest jakoby własne *Jehouach* albo *Jehueh.* A drugie trzy *apellativa Eloach,* Sędzia, *Tsur*, opoka albo twórca, *Elohenu*, Bogowie albo Sędziowie nasi. To jest, Ojciec, Syn, i Duch Ś. z których każdy jest Bóg i Sędzia nasz.

35. *Który uczy.* Iż dobry żołnierz umie się dobrze potykać, i nieprzyjaciela swego pożyć, Bogu to ma samemu przypisować. A te słowa: I uczyniłeś mi jako łuk miedziany ramiona moje: teraz z żydowskiego tak przekładają: Że złamię łuk miedziany ramiony memi.

44. *Postanowisz mię głową narodów.* To proroctwo więcéj Chrystusowi, niźli Dawidowi służy.

46. *Synowie obcy.* Albo synowie cudzego, to jest, złego łoża, wyrodkowie: a rozumie żydy, którzy Chrystusowi wiary dać niechcieli.

PSALMUS XVIII. PSALM 18. *(u Żyd. 19).*

O mądrości i dobroci Boga w dziełach stworzenia, w prawie ludziom danêm, w zesłaniu Odkupiciela.

1. In finem, Psalmus David.

2. Coeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.

3. Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam.

4. Non sunt loquelae, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.

5. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum. *(Rom. 10, 18).*

6. In sole posuit tabernaculum suum: et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo, exultavit ut gigas ad currendam viam.

1. Nakoniec, Psalm Dawidowi.

2. Niebiosa rozpowiadają chwałę Bożą, a dźieła rąk iego oznajmuie utwierdzenie.

3. Dźień dniowi opowiada słowo: a noc nocy okazuie znaiomość.

4. Niémasz ięzyków ani mów, któreby nie słyszały głosów ich.

5. Na wszytkę źiemię wyszedł głos ich: y na kończyny okręgu źiemie słowa ich.

6. W słońcu postawił przybytek swój: a ono iako oblubieniec wychodzący z łożnice swoiéy, rozweselilo się iako olbrzym na bieżenie w drogę.

48. *Który mi dajesz pomsty.* Który udzielasz mi władzy do pomszczenia się, jeślibym chciał.

49. *Wywyższysz mię.* Uczynisz mię wyższym nad nich.

50. *Będę ci wyznawał między narody.* Wyznaje, to jest, chwali Boga Dawid pomiędzy narody, czyli we wszystkich ludach; bo wszędzie są powtarzane te jego Psalmy.

51. *Czyniący wielkie.* Jakby mówił: O Panie, który wybawiasz wspaniale króla twego, pomnażasz jego pomyślność! Albo, będę cię wielbił jako wielkiego mego wybawiciela.—*I nasieniu jego.* Salomonowi, i Chrystusowi, który z jego (Dawida) pokolenia pochodzi.—*Aż na wieki.* Albowiem krolestwa Chrystusa niema końca.

Ps. 18.—2. *Rozpowiadają.* Jest to prozopopeja; niebiosa bowiem nie rozpowiadają, lecz pobudzają ludzi do rozgłaszania, t. j. sławienia potęgi i mądrości Boga. Dla tego w teks. chald. zamiast wyrazu *niebiosa*, pow. *którzy poglądają na niebiosa.—Dzieła rąk jego.* Myśl ta: Firmament okazuje, jak wspaniałe są dzieła Boże. —*Utwierdzenie.* Patrz Gen. r. 1, 6.

3. *Dzień dniowi opowiada słowo.* Odmiana tak pewna i stała dni i nocy wskazuje moc i władzę Boga. Albo myśl ta: dzień gdy się kończy drugiemu dniowi przekazuje słowo chwały Bożéj, jako też noc podaje następnéj nocy naukę chwalenia Boga; a więc w ten sposób wieczną jest i nigdy nieprzerwaną chwała Boża, czyli dzieła stworzenia zawsze przypominają wielkość i dobroć Boga, i zmuszają niejako ludzi do podziwiania i wielbienia ich sprawcę.—Albo, wszystko co się przydarza pomyślnego lub przeciwnego we dnie i w nocy, i wszystkie inne wyroki Boże, oznajmują Słowo Boże (J. Chrysusa) i o niem mówią.

4. *Niemasz języków.* Od wszystkich ludów, jakiegoby nie były narodu i języka, głos ten niebios jest słyszany i rozumiany. *Któreby*, zamiast *którymby* nie były zrozumiałe etc. Jest to antyptoza (antiptosis). P. W.

5. *Wyszedł.* Przeszedł, rozszedł się.—*Głos ich.* T. j. niebios, przez prozopopeję, jak pow. w. 2. Patrz Wujka.

6. *W słońcu postawił przybytek swój.* Postawił słońce w przybytku swoim, t. j. na niebiosach. Jest to Hy-

7. A summo coelo egressio ejus; et occursus ejus usque ad summum ejus; nec est, qui se abscondat a calore ejus.
8. Lex Domini immaculata convertens animas; testimonium Domini fidele, sapientiam praestans parvulis.
9. Justitiae Domini rectae, laetificantes corda; praeceptum Domini lucidum, illuminans oculos.
10. Timor Domini sanctus, permanens in saeculum saeculi; judicia Domini vera, justificata in semetipsa;
11. desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum, et dulciora super mel et favum.
12. Etenim servus tuus custodit ea, in custodiendis illis retributio multa.
13. Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me;
14. et ab alienis parce servo tuo.
Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero; et emundabor a delicto maximo.
15. Et erunt, ut complaceant eloquia oris mei; et meditatio cordis mei in conspectu tuo semper.
Domine adjutor meus, et redemtor meus.

7. Od kraiu nieba wyszćie iego; a nawrót iego aż na kray iego: a niemasz ktoby się mógł zakryć od gorącośći iego.
8. Zakon Pański niepokalany nawracaiący dusze: świadectwo Pańskie wierne, daiące mądrość malutkim.
9. Sprawiedliwośći Pańskie prawe, uweselaiące serca: przykazanie Pańskie iasne, oświecaiące oczy.
10. Boiaźń Pańska święta, trwaiąca na wieki wieków: sądy Pańskie prawdźiwe, usprawiedliwione same w sobie;
11. pożądliwsze nad złoto y nad mnogie kamienie drogie: y słodsze nad miód y plastr miodowy.
12. Abowiem sługa twóy strzeże ich, w przestrzeganiu ich odpłata wielka.
13. Występki któż rozumie? od skrytych moich oczyść mię;
14. y od cudzych sfolguy słudze twemu.
Jeśli nademną panować nie będą, tedy niepokalanym będę: y będę oczyśćion od grzechu nawiętszego.
15. Y będą się podobać wymowy ust moich: y rozmyślanie serca mego przed oblicznośćią twoią zawsze.
Panie wspomożycielu móy, y odkupicielu móy.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 18. (u Żydów 19). w. 4. *Któreby nie słyszały mowy ich.* To jest, któreby patrząc na niebiosa, nie miały przyjść ku poznaniu Boga co je stworzył. Drudzy tak wykładają: Nie sąć te mowy niebios, dniów i nocy tajne, żeby nie miały być słyszane głosy ich: i owszem jaśnie Boga pokazują i wysławiają.
5. *Na wszystkę ziemię wyszedł głos ich.* Te słowa Paweł ś. o kazaniu apostolskiem wykłada i przywodzi. Przetoż kościół prawdziwy nikomu tajny być nie może. Jako i Pan w Ewangelii mówi: Nie może się zataić miasto na górze zbudowane. I dla tegoż w tymże Psalmie wnet przydano: Iż w słońcu postawił przybytek swój, to jest, w świetle i na jawie. *August. conta lit. Petil. lib. 2, cap. 32.*
6. *W słońcu postawił przybytek swój.* To jest w świetle i na jaśniéj. Przybytek jego jest ciało jego: przybytek jego jest kościół jego: w słońcu postawion jest: nie w nocy, ale we dnie. *August. in Epist. Joan. tract.* 2.
7. *Od kraju nieba.* To jest, słońce wschodzi na jednym kraju nieba, a na drugim zachodzi.
14. *Jeśli nademną panować nie będą.* Rozumiéj, skryte i cudze grzechy, i źli przełożeni. Z żydowskiego teraz przekładają, niech nademną nie panują.

---

pallaga. Według Belarmina, sens jest taki: Bóg postawił na słońcu swój przybytek, bo słońce, jako najznamienitsza część nieba, szczególniéj ogłasza Boga i jego chwałę. Jak to tłumaczy ś. Aug., patrz Wujka.—*Jako oblubieniec.* T. j. słońce wschodzi świetne i piękne, jakby jaki oblubieniec ozdobnie ubrany.—*Jako olbrzym.* Jako mąż silny i waleczny.
7. *Od kraju nieba.* P. W.—*Niemasz, ktoby się mógł zakryć.* Ciepło bowiem słońca, siłą swą przenika wszystko, i skutecznie się przyczynia do życia wszelkiéj roślinności.
8. *Zakon Pański.* Jakby rzekł: Piękne jest i dobroczynne słońce i niebiosa, ale prawo Boże dane ludziom, jeszcze jest użyteczniejsze i dziwniejsze.—*Niepokalany.* Hebr. i chald. *doskonały*—*Nawracający dusze.* Odwołujący od złego i błędów na drogę poprawy i cnoty, poprawujący, uspakajający duszę.—*Świadectwo.* Przykazania Pana, które świadczą o jego względem nas woli.—*Wierne.* Pewne, rzetelne, niezawodzące.—*Malutkim.* Szczerym, prostodusznym, posłusznym.
9. *Sprawiedliwości.* Przykazania, które są najsprawiedliwsze—*Prawe.* Wskazujące prostą drogę do życia.—*Jasne.* Czyste.—*Oczy.* Rozum człowieka oświecające nieb. mądrością.
10. *Bojaźń Pańska.* Przykazania Pańskie nauczające bojaźni Boga są czyste i święte.—*Trwająca na wieki wieków.* Bojaźń Pańska, co do owocu swego, jest wieczną; albowiem owoc jéj trwa w niebie, i towarzyszy człowiekowi i wtedy kiedy opuszcza żywot doczesny.—*Sądy.* Przykazania, albo wyroki zamiary Boskie i przykłady miłosierdzia i gniewu, któremi karze zbrodnie, nagradza cnoty.—*Same w sobie.* Przez same siebie, samą swoją naturą, gdyż sprawiedliwość przykazań Boga widoczna jest wszystkim, i pod wszystkiemi względami.
11. *Pożądliwsze.* Milsze.—*Nad złoto.* Którego żądzą wielu jest przejętych.
12. *Sługa twój.* Ja, który jestem sługą twoim.—*Odpłata.* Nagroda.
13. *Występki.* Błędy, jak tłumaczy ś. Hier. i Pagnin.—*Któż rozumie?* Kto może policzyć, kiedy tak liczne są i wielkie?—*Od skrytych.* które są mi niewiadome.
14. *Od cudzych.* Od towarzystwa ludzi obcych, t. j. złych i przewrótnych, których obyczaje obce są dla mnie, bo przewrótne.—*Sfolguj słudze twemu.* Folgując oddal odemnie i zachowaj mię od nich.—*Tedy niepokalanym będę.* Gdy bowiem rozkazują niezbożni, wtedy cnotliwi zmuszeni są niejako wiele niedobrego czynić przez niecierpliwość, zły przykład, pochlebstwo it. p. aby nie byli od nich srożéj dręczeni.—*Największego.* Od grzechu wielkiego, ciężkiego.
15. *I będą się podobać wymowy ust moich.* T. j. wtedy (kiedy wolen będę od grzechu ciężkiego) modlitwa moja będzie tobie przyjemna i miła.—*Rozmyślanie.* Wtedy także podoba się tobie i wszelka myśl moja.—*Wspomożycielu.* Ale jeżeli jestem czysty, i modlitwy moje podobają się tobie, z daru łaski twojéj to mam, nie zaś dla zasług moich, bo tyś *wspomożyciel mój* w dobrém i *odkupiciel* od złego.

PSALMUS XIX. PSALM 19. *(u Żyd. 20).*

Modlitwa ludu za króla gotującego się do wojny; może też być zastosowana do Chrystusa, walczącego w czasie męki z potęgami szatana.

1. In finem, Psalmus David.
2. Exaudiat te Dominus in die tribulationis: protegat te nomen Dei Jacob.
3. Mittat tibi auxilium de sancto, et de Sion tueatur te.
4. Memor sit omnis sacrificii tui: et holocaustum tuum pingue fiat.
5. Tribuat tibi secundum cor tuum, et omne consilium tuum confirmet.
6. Laetabimur in salutari tuo: et in nomine Dei nostri magnificabimur.
7. Impleat Dominus omnes petitiones tuas: nunc cognovi, quoniam salvum fecit Dominus christum suum.

Exaudiet illum de coelo sancto suo: in potentatibus salus dexterae eius.

8. Hi in curribus, et hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus.
9. Ipsi obligati sunt, et ceciderunt: nos autem surreximus et erecti sumus.
10. Domine, salvum fac regem, et exaudi nos in die, qua invocaverimus te.

1. Nakoniec Psalm Dawidowi.
2. Niechay ćię wysłucha Pan w dźień utrapienia: niechay ćię obroni imię Boga Jakóbowego.
3. Niech ci zeszle pomoc z świątnice: a z Syonu niechay ćię broni.
4. Niechay pomni na wszelką ofiarę twoię: a całopalenie twoie niech tłuste będźie.
5. Niechay ći da według serca twego: y wszelką radę twoię niech potwierdźi.
6. Rozweselimy się w zbawieniu twoim: a w imię Boga naszego wielmożnymi się staniemy.
7. Niechay wypełni Pan wszytkie prośby twoie: terazem poznał iż Pan zbawił pomazańca swego.

Wysłucha go z nieba świętego swego: zbawienie w siłach prawice iego.

8. Jedni w woźiech, a drudzy w koniech: ale my imienia Pana Boga naszego wzywać będźiemy.
9. Oni powiązani są, y polegli: a myśmy powstali y podniesieniśmy.
10. Panie zbaw króla: y wysłuchay nas w dźień, w który ćię wzywać będźiemy.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 19. (u Żydów 20). w. 4. *Niech tłuste będzie.* To jest, niech ją za tłustą przyjmie. Drudzy wykładają, niech ją na popiół spali, albo obróci.

10. *Panie zbaw króla.* Niektórzy tak z żydowskiego wykładają: Panie zbaw (nas). Król niech wysłucha nas w dzień w który wzywać będziemy. Tak i chaldejski tłumacz, słowo Boże, (obacz tajemnicę o synu Bożym) odkup nas: Królu mocny przyjmij prośbę naszę w dzień wzywania naszego.

PSALMUS XX. PSALM 20. *(u Żyd. 21).*

Dziękczynienie, które składa Bogu za zwycięztwo nad nieprzyjaciółmi Dawid, i w osobie Dawida Jezus Chrystus.

1. In finem, Psalmus David.
2. Domine, in virtute tua laetabitur rex, et super salutare tuum exultabit vehementer.
3. Desiderium cordis ejus tribuisti ei, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum.

1. Nakoniec, Psalm Dawidowi.
2. Panie w mocy twoiéy rozweseli się król: a w zbawieniu twoim rozraduje się wielce.
3. Żądanie serca iego dałeś mu: a w woléy ust iego nie omyliłeś go.

Ps. 19.—2. *W dzień.* W czasie utrapienia.—*Niechaj cię obroni.* Niech cię *wywyższy*, jak daje się tłumaczyć z hebr.—*Imię Boga Jakóbowego.* Bóg wzywany od Jakóba. Albo imię znaczy moc i władzę Boga Jakóbowego. Albo *imię Boga*, jest to samo co *Bóg*, według sposobu wyrażenia Pisma ś.

3. *Z świątnicy.* Z miejsca świętego, w którém przechowuje się arka. Albo z nieba.—*Z Syonu.* Na której to górze znajdowała się arka za czasów Dawida. Góra zaś Syon była godłem i figurą kościoła Chrystusowego i nieba.

4. *Niech tłuste będzie.* Niech będzie tobie przyjemne jak tłuste ofiary całopalne. Ztąd u Dan. r. 3, 40: *Jako w tysiącach baranów tłustych; tak niechaj będzie ofiara nasza dzisia przed tobą, abyć się podobała.* P. W.

5. *Według serca twego.* Jak sobie życzysz.—*Niech potwierdzi.* Hebr *niech wypełni.* Chald. *niech dokona.*

6. *W zbawieniu twojém.* Ze zbawienia, które przyniesiesz, powróciwszy z wojny nieuszkodzonym i zwycięzcą.—*W imię Boga naszego.* W potędze Boskiéj; albo w Bogu.—*Wielmożnymi się staniemy.* Nazwiemy siebie wielkiemi i za takich poczytywać się będziemy.

7. *Terazem poznał.* Jakby rzekł: Mam za rzecz pewną.—*Iż zbawił.* Że zbawił; albo że postanowił zbawić.—*Zbawienie w siłach prawicy jego.* Myśl ta: Potęga i moc Boża niech będzie zbawieniem prawicy jego (t. j. króla); albo prawica jego (t. j. Boga), niech go zbawi najpotężniéj. Albo, Bóg potężnie go zbawi, najpotężniéj. Albo, Bóg potężnie go zbawi (t. j. króla albo Chrystusa, wskrzeszając go od umarłych, i poddając wszystko pod panowanie jego).

8. *Jedni w wozach, a drudzy w koniach.* Ufność pokładają w ludzkiéj pomocy i orężu, a my w Bogu.

9. *Powiązani są.* Porażeni, pozbawieni sił.—*Myśmy podniesieni.* Chald. *wzmocnieni jesteśmy.*

10. *Panie zbaw króla.* Patrz Wujka.

Ps. 20.—2. *W mocy twojéj.* Potęgą i pomocą twoją.—*W zbawieniu twojém.* Ze zbawienia, którego z daru twego dostąpił.

3. *Żądanie serca jego.* To czego żądał.—*W woli ust jego.* Nie zawiodłeś jego pragnień, które usty swemi przez modlitwy i śluby wyrażał.

4. Quoniam praevenisti eum in benedictionibus dulcedinis: posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso.
5. Vitam petiit a te: et tribuisti ei longitudinem dierum in saeculum, et in saeculum saeculi.
6. Magna est gloria ejus in salutari tuo: gloriam et magnum decorem impones super eum.
7. Quoniam dabis eum in benedictionem in saeculum saeculi: laetificabis eum in gaudio cum vultu tuo.
8. Quoniam rex sperat in Domino, et in misericordia Altissimi non commovebitur.
9. Inveniatur manus tua omnibus inimicis tuis: dextera tua inveniat omnes, qui te oderunt.
10. Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui: Dominus in ira sua conturbabit eos, et devorabit eos ignis.
11. Fructum eorum de terra perdes, et semen eorum a filliis hominum.
12. Quoniam declinaverunt in te mala, cogitaverunt consilia, quae non potuerunt stabilire.
13. Quoniam pones eos dorsum: in reliquiis tuis praeparabis vultum eorum.
14. Exaltare, Domine, in virtute tua: cantabimus et psallemus virtutes tuas.

4. Boś go uprzedźił błogosławieństwy słodkośći: włożyłeś na głowę iego koronę z kamienia drogiego.
5. Żywota prosił u ćiebie: y dałeś mu przedłużenie dni na wieki i na wieki wieków.
6. Wielka iest chwała iego w zbawieniu twoim: sławę y wielką ozdobę nań włożysz.
7. Abowiem dasz go na błogosławieństwo na wieki wieków: rozweselisz go w radośći obliczem twoim.
8. Bo król nadźieię ma w Panu: a w miłosierdźiu naywyższego nie będźie poruszony.
9. Niech znaydą rękę twoię wszyscy nieprzyiaćiele twoi: prawica twa niech naydźie wszytkie, którzy ćię w nienawiśći maią.
10. Położysz ie iako piec ognisty czasu twarzy twoiey: Pan w gniewie swoim zatrwoży ie y pożrze ie ogień.
11. Owoc ich z źiemie wygubisz: a nasienie ich z synów ludzkich.
12. Abowiem obróćili na ćię złośći: myślili rady, których utwierdźić nie mogli.
13. Abowiem obróćisz ie w tył: w ostatkach twoich przygotuiesz twarzy ich.
14. Podnieś się Panie w mocy twoiey: będźiem śpiewać y wysławiać możności twoie.

Wykład X. J. Wujka—Ps. 20. (u Żydów 21). w. 7. *Dasz go na błogosławieństwo.* Aby nie tylko sam był błogosławionym: ale aby też innym ludziom był wszelakiego błogosławieństwa sprawcą i przyczyną. W greckim jednak stoi: Albowiem dasz mu błogosławieństwo.

13. *W ostatkach twoich przygotujesz twarzy ich.* To jest, i tych które zostawisz po tak wielkiéj porażce, tych twarzy zgotujesz na strzały. Żydowski dzisiejszy tekst trochę inaczéj: Cięciwy twoje obrócisz na twarzy ich. Wszakże wszystko to ku onemu ciągnie: A ostatek ich w twarzy postrzelasz.

PSALMUS XXI. — PSALM 21. *(u Żyd. 22).*

O męce i zmartwychwstaniu Chrystusa Pana, w którego osobie mówi tu Dawid.

1. In finem pro susceptione matutina, Psalmus David.

1. Nakoniec, za przyięćie poranne, Psalm Dawidowi.

4. *Uprzedziłeś go.* Dałeś wprzódy nim pośpiał prosić, rychło i hojnie mu udzieliłeś.—*Błogosławieństwy słodkości.* Najsłodszemi i najdroższemi dobrodziejstwy. W grec. zamiast *słodkości*, powiedziano *łaskawości*, albo *dobroci.*—*Koronę.* Królewską koronę, (stosuje się to do Chrystusa, jako arcykapłana i króla chrześcian).—*Z kamienia drogiego.* Hebr. *z doskonałego złota.*

5. *Żywota prosił u ciebie.* Żądał Chrystus Pan, aby ze śmierci przyszedł do nieśmiertelnego żywota, i czego życzył sobie otrzymał, gdyż po zmartwychwstaniu *więcéj już nie umiera.*

6. *Wielka.* Wielkiéj dostąpił chwały wespół ze zbawieniem, któreś mu uczynił, gdy za życie śmiertelne dałeś mu wieczne.—*Wielką ozdobę.* Jasnością i nawiększa czcią okryłeś go, za ową koronę cierniową i inne poniżenia.

7. *Dasz go na błogosławień two.* Postawisz go jako ogólny przedmiot błogosławieństw, to jest uczynisz, iż wszyscy będą mu błogosławili. Albo uczynisz go błogosławionym i szczęśliwym. P. W.—*Rozweselisz go.* Udzielisz mu niezmiernego wesela, gdy dasz mu oglądać oblicze twoje, posadzisz go po prawicy swojéj.

8. *Nie będzie poruszony.* Dobra bowiem, któremi go Bóg uraduje będą stałe i mocne, i nikt nie zdoła je odebrać.

9. *Niech znajdą rękę twoję wszyscy nieprzyjaciele twoi.* W hebr. *znajdzie ręka twoja wszystkich nieprzyjaciół twoich.* Niech znajdzie, jest to samo co niech pochwyci i ujmie.—*Prawica twoja.* Jest to zwykle powtórzenie pierwszego półwiersza innemi słowy.

10. *Położysz je jako piec ognisty.* Będziesz palił nieprzyjaciół twoich jako rozpalony jest piec kowalski lub hutarski. Zatracisz ich, poniszczysz jakby drewna i słomę, które się wrzucają do gorejącego pieca.—*Czasu twarzy twojéj.* W czasie (w dzień sądu) gniewu twego; oznaki bowiem gniewu na twarzy się okazują.

11. *Owoc ich.* Dzieci, ród ich. Że ten jest, sens, okazuje się z dalszych słów tego wiersza.—*Z synów ludzkich.* Z liczby ludzi.

12. *Obrócili na cię złości.* Jakby rzekł: Sprawiedliwie będziesz ich karał, bo oni najniesprawiedliwiej usiłowali szkodzić ci, miotali na cię potwarze, zniewagi.—*Na cię.* I na twoich wyznawców: odnosi do Boga i to, co spada na jego czcicieli. Tak Chrystus prześladowany w członkach swoich, (Dz. Ap.) mówi: *Szawle, Szawle, czemu mię prześladujesz.*—*Utwierdzić.* Dokonać uskutecznić.

13. *Obrócisz je w tył.* Porazisz ich i zmusisz do ucieczki.—*W ostatkach twoich.* Patrz Wujka.

14 *Podnieś się Panie.* Pokaż jak jesteś wielki, i jak wielką moc posiadasz —*Możności twoje.* Potęgę twoję.

Ps. 21.—1. *Za przyjęcie poranne.* Przyjęcie poranne

2. Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti? Longe a salute mea verba delictorum meorum. *(Marc. 15, 34).*

3. Deus meus, clamabo per diem, et non exaudies: et nocte, et non ad insipientiam mihi.

4. Tu autem in sancto habitas, laus Israel.

5. In te speraverunt patres nostri: speraverunt, et liberasti eos.

6. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt: in te speraverunt, et non sunt confusi.

7. Ego autem sum vermis, et non homo: opprobrium hominum, et abjectio plebis.

8. Omnes videntes me, deriserunt me: locuti sunt labiis, et moverunt caput. *(Matth. 27, 39).*

9. Speravit in Domino, eripiat eum: salvum faciat eum, quoniam vult eum. *(Matth. 27, 43).*

10. Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meae.

11. In te projectus sum ex utero: de ventre matris meae Deus meus es tu,

2. Boże, Boże móy weyźrzy na mię: czemuś mię opuśćił? daleko od zbawienią mego słowa grzéchów moich.

3. Boże móy będę wołał we dnie, a nie wysłuchasz: y w nocy a nie ku głupstwu mnie.

4. A ty mieszkasz w świątnicy chwało Izraelska.

5. W tobie nadźieię mieli oycowie naszy: nadźieię mieli y wybawiłeś ie.

6. Do ciebie wołali y zbawieni są: w tobie nadźieię mieli, a nie są zawstydzeni.

7. A iam iest robak a nie człowiek: pośmiewisko ludzkie y wzgardą pospólstwa.

8. Wszyscy którzy mię widźieli, naśmiewali się ze mnie: mówili usty y kiwali głową.

9. Nadźieię miał w Panu, niechay go wyrwie: niechay zbawi, ponieważ chce go.

10. Albowiem tyś iest, któryś mię wyćiągnął z żywota: nadźieio moia od piersi matki moiéy,

11. Na ćię porzucony iestem z żywota: od żywota matki moiéy tyś iest Bogiem moim,

---

oznacza Chrystusa zmartwychwstanie, które się stało w czasie rannym, i mocą Boga przyjmującego go niejako i wyprowadzającego z grobu do życia. P. W.

2. *Wejrzyj na mię.* Czemu, jako zagniewany, twarz twoję odwracasz?—*Czemuś mię opuścił?* Dla czego pozbawiłeś mię twojéj pomocy, zawieszając twoję moc i działanie, jak gdybym był pozbawiony bóstwa i samym był tylko człowiekiem? Niejest to usposobienie tego, który się użala i domaga czegoś, ale raczéj tego który się dziwi, i wyraża wielkość swych boleści. P. W.—*Daleko od zbawienia mego.* Zdanie jest to: Słusznie, jak rzekłem, opuszczony jestem w boleściach moich, bo grzechy całego świata, które przyjąłem na siebie, mogą się ostać razem z mojem zbawieniem, t. j. z ocaleniem doczesnego mojego życia. Potrzeba jest bowiem, iżbym cierpiał i umarł, jeśli chcę aby one zostały zgładzone. —*Słowa grzechów.* Grzechy. *Słowo* bowiem u hebrajczyków oznacza w ogólności rzecz albo sprawę. Myśl więc jest ta: *Słowo grzechów moich,* to jest, ta sama rzecz że przyjąłem na się tak wiele grzechów, dla zadosyćuczynienia za nie; to samo właśnie jest przyczyną, iż nie mogę ocalić teraz siebie, ale umrzeć muszę.

3. *W nocy.* Rozumie się będę wołał; jakby rzekł: Będę wołał we dnie i w nocy, i nie zostanę wysłuchany. Zdaje się że to się odnosi do podwójnéj Chrystusa modlitwy jednéj którą miał w nocy w ogrodzie Oliwnym, i drugiéj jaką zanosił we dnie wisząc na krzyżu.—*A nie ku głupstwu mnie.* A jednak za głupstwo to mnie nie poczyta się; bo chociażbym wiedział, że nie będę wysłuchanym, co do uniknienia śmierci doczesnéj, z tém wszystkiém roztropnie wołam, ponieważ wiem, że zostanę wysłuchanym w rzeczy głównéj którą zamierzam, t. j. w odkupieniu ludzkiem, i mojem zmartwychwstaniem do życia nieśmiertelnego. Sens całego wiersza może być także następny: będę wołał przez dzień, t. j. dopokąd żyję, żebym został uwolniony od śmierci doczesnéj, i nie wysłuchasz: będę wołał przez noc, t. j. gdy umrę, iżbym zmartwychwstał, i nie będę nierozumnym ponieważ tego wołania mojego nocnego wysłuchasz. Z tym wykładem zgadza się tekst hebrajski, który ma co do słowa: *Będę wołał we dnie, i nie odpowiesz: i w nocy, i niemilczenie mnie,* to znaczy, odpowiesz. Genebrardus i Emm. Sa mniemają, że *a nie ku głupstwu mnie,* znaczy to samo jak gdyby mówił: Że nie będę wysłuchany, nie jest to żadném mojém głupstwem lub winą: Euzebiusz Cezarejski i za nim idący Agellius, *καὶ οὐκ εἰς ἄνοιαν ἐμοί,* jak jest w tekście greckim, tak tłumaczą, jakby rzekł: Że tak wołam, nie należy tego przypisywać gniewowi, pysze i bezrozumnéj rozpaczy, lecz największym boleściom, któremi trapiony jestem. Tak to co u Łuk. 4, 28 mówi się: *Napełnieni są... gniewu,* w greckim jest, *napełnieni są głupstwem,* t. j. bezsilnym gniewem, i pychą.

4. *A ty mieszkasz w świątnicy.* Jakby rzekł: Ty zaś tam na niebie bezpiecznie spoczywasz, i nie występujesz dla poratowania mnie, jak gdyby ciebie nieobchodziły moje nieszczęścia. Albo sens jest taki: ufam, że w nocy będę wysłuchany, bo mieszkasz w świętości, ty, który sam jesteś świętością, miłością i miłosierdziem.—*Chwało Izraelska.* Którego chwalą i czczą Izraelici, albo z powodu którego Izraelici chwałę odbierają, że takiego Boga czczą.

7. *A jam jest robak.* Poniżony, wzgardzony, na podeptanie wszystkich wystawiony, bez kształtu i ozdoby.—*A nie człowiek.* Raczéj robak niż człowiek.—*Pośmiewisko ludzkie.* Chaldejski, *noszący ludzkie zniewagi.*—*Wzgarda pospólstwa.* Wzgardzony, i jakby pośmiewisko ludu. P. W.

8. *Mówili usty.* Że się to spełniło, wiemy z Ewangelii Ś. Mat. r. 27, w. 39, gdzie czytamy: *Bluźnili go, chwiejąc głowami swemi, i mówiąc,* i t. d. Z hebrajskiego przełożyć można, *rozdziaw uczynili ustami swemi,* obyczajem najgrawających się, jak się pokazuje z Job. 16, 11, i Psalm 34, 21.—*Kiwali głową.* Jakowy giest także naigrawanie się i szyderstwo oznacza. Tak niżéj ps. 43, 15: *Uczyniłeś nas przysłowiem między pogany, kiwaniem głowy między ludźmi.* Tak często i na innych miejscach, jako to w IV. Król. 19, 21; Job. 16, 5.

9. *Nadzieję miał w Panu.* Też same były okrzyki żydów, jak się uczymy ze Ś. Mat. miejsca przytoczonego: *Dufał w Bogu,* powiadali, *niech go teraz wybawi jeśli chce.*

10. *Albowiem.* Wyraz ten *albowiem,* (quoniam) jako też i greckie *ὅτι,* nie jest wszędzie znakiem przyczyny, lecz często się kładzie zamiast spójnika *i,* albo *zaś:* niekiedy także nic nie oznacza, lecz tylko się dodaje dla ozdoby. —*Któryś mię wyciągnął z żywota.* Z dobrodziejstw przeszłych pomyślnie sobie rokuje o przyszłych. Sens jest taki: jako jedyny ojciec i sprawca mojego ludzkiego początku dziwnym sposobem i bez ludzkiéj pomocy wyprowadziłeś mię z żywota macierzyńskiego, bez naruszenia dziewiczéj całości.—*Od piersi.* Od niemowlęctwa mojego.

11. *Na cię porzucony jestem.* Na twoję opiekę i troskliwość. Wychodząc z żywota matki na łono twoje spadłem.—*Od żywota matki mojéj.* To samo co od piersi matki mojéj, od niemowlęctwa mego.

12. ne discesseris a me:
quoniam tribulatio proxima est: quoniam non est, qui adjuvet.
13. Circumdederunt me vituli multi: tauri pingues obsederunt me.
14. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens et rugiens.
15. Sicut aqua effusus sum: et dispersa sunt omnia ossa mea.
Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei.
16. Aruit tamquam testa virtus mea, et lingua mea adhaesit faucibus meis: et in pulverem mortis deduxisti me.
17. Quoniam circumdederunt me canes multi: concilium malignantium obsedit me.
Foderunt manus meas et pedes meos:
18. dinumeraverunt omnia ossa mea.
Ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me:
19. diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. *(Mat. 27, 35. Joan. 19, 23).*
20. Tu autem, Domine, ne elongaveris auxilium tuum a me: ad defensionem meam conspice.
21. Erue a framea, Deus, animam meam: et de manu canis unicam meam.
22. Salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam.
23. Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiae laudabo te. *(Hebr. 2, 12).*
24. Qui timetis Dominum, laudate eum: universum semen Jacob glorificate eum.
25. Timeat eum omne semen Israel, quoniam

12. nie odstępuy odemnie:
albowiem utrapienie blizkie iest: bo niémasz ktoby ratował.
13. Obtoczyli mię cielcy mnodzy, bycy tłuśći oblegli mię.
14. Otworzyli na mię gębę swą: iako lew porywaiący y ryczący.
15. Wylanem iest iako woda: y rozsypały się wszytkie kośći moie.
Stało się serce moie iako wosk topnieiący w pośrzód żywota mego.
16. Wyschła iako skorupa siła moia, a ięzyk móy przysechł do podniebienia mego: y obróciłeś mię w proch śmierći.
17. Albowiem obstąpili mię psi mnodzy: zbór złośników obległ mię.
Przebodli ręce moie y nogi moie:
18. policzyli wszytkie kośći moie.
A oni przypatrowali się y patrzyli na mię:
19. rozdźielili sobie szaty moie, a o suknią moię los miotali.
20. Ale ty Panie nie oddalay odemnie wspomożenia twego: weyźrzy na obronę moię.
21. Wyrwiy od miecza, Boże, duszę moię, a z ręki psiéy iedynaczkę moię.
22. Wybaw mię z pasczęki lwiéy: a od rogów iednorożcowych uniżenie moie.
23. Będę opowiadał imię twe braćiey moiéy, w pośrzód kośćioła będę ćię chwalił.
24. Co się Pana boicie, chwalćie go: wszytko nasienie Jakóbowe wysławiayćie go.
25. Niech się go boi wszytko nasienie Izraelskie:

---

12. *Nieodstępuj.* Nie oddalaj się.—*Utrapienie.* Śmierć grożąca i bliska.

13. *Cielcy mnodzy.* Żydów i żołnierzy rozumie, którzy nakształt cielców i byków tłustych, byli dzikimi i rozjuszonymi.

15. *Wylaném jest jako woda.* Sił pozbawiony. Albo oznacza, że Chrystus, całą swoję krew wylał. Bellarmin odnosi to do łagodności i cierpliwości, jakby rzekł: Nieopierałem się bynajmniéj, lecz nakształt najbardziéj miękkiéj wody dopuściłem siebie obracać i na wszystkie strony popychać. Odnieść także można do bojaźni, którą Chrystus P. naturalnie w tak wielkim ucisku cierpiał. Patrz w. następujący.—*Rozsypały się.* Z miejsc swoich wyszły, gdy na krzyżu wiszę.— *Jako wosk topniejący.* Albowiem gdy jesteśmy przestraszeni, mówi się, że się serce topnieje i rozpuszcza (w łacińskim sposobie mówienia), przeto w II. Król 17, 10, mówi się: *I każdy najmężniejszy, którego serce jest jako lwie, przelęknie się* (pavore solvetur) od bojaźni stopnieje. P. W.

16. *Jako skorupa.* Jako naczynie gliniane wypalone i stwardniałe.—*Siła moja.* Chald. *humor mój;* soki i pot ciała rozumie.—*Przysechł do podniebienia mego.* Od pragnienia. Tak Jer. w Tren. r. 4, w. 4: *Przysechł język ssącego do podniebienia jego, dla upragnienia.* —*W proch śmierci.* Nie iżby ciało Chrystusowe obróciło się w proch, lecz że było złożone do grobu, który przez wyraz proch się oznacza, dla tego, że groby w ziemi i w prochu się wykopują.

17. *Psi.* Żydzi i żołnierze, których wyżéj cielcami i bykami tłustymi był nazwał.— *Złośników.* Najniegodziwszych, jak przekłada ś. Hieronim.—*Przebodli ręce moje.* Jest to proroctwo o Męce Pańskiéj, gdyż w wierszach następnych o rozdzieleniu szat i rzucaniu losu o suknią się mówi; albowiem, jak udowadnia Justyn męczennik (Apolog. 2 za chrześcianami), Dawid, który to pisał, nic podobnego nie doznawał.

18. *Policzyli wszystkie kości moje.* Tak rozciągnęli, iż możnaby je było policzyć.—*Przypatrywali się i patrzyli na mię.* Mnie tak przebodzonemu w rękach i nogach, i zrujnowanemu w kościach, z pogardą przypatrywali się, pasząc oczy takim widokiem. Albo w szczególności to się odnosi do sromotnéj nagości, jakby rzekł: Z ciekawością wpatrywali się w całe ciało moje, ponieważ było ze wszystkich szat ogołocone. Takowemu tłumaczeniu sprzyja tekst hebrajski, który co do słowa ma: *Oni spójrzą, i wglądać w mię będą.* P. W.

20. *Wejrzyj.* Hebr. *Pospiesz się.*

21. *Od miecza.* Od śmierci gwałtownéj.—*Psiéj.* Rozumie tych, których wprzódy nazwał psami, cielcami i bykami tłustymi.—*Jedynaczkę moję.* Duszę, którą mam jedyną, życie moje.

22. *Od rogów jednorożcowych.* Niezwyczajną dzikość swoich oprawców wystawuje; albowiem jednorożcy od samych byków są dzikszemi.—*Uniżenie moje.* Udręczenie i nędzę moję.

23. *Będę opowiadał... braciéj mojéj.* Apostołom, Mat. 28, 10, mówił Chrystus: *Oznajmijcie braciéj mojéj, aby poszli do Galilei.* Albo ludziom w ogólności.—*W pośród kościoła.* Uczynił to naprzód sam przez się, albowiem czytamy Act. 1, 3: *Przez czterdzieści dni się im ukazując, i mówiąc o królestwie Bożem,* a potém przez przepowiadanie swoich apostołów.—*Będę cię chwalił.* Mówiąc co następuje.

25. *Ubogiego.* Mojéj, który jestem ubogim, i wszelkiéj pomocy ludzkiéj pozbawionym.

non sprevit, neque despexit deprecationem pauperis;
nec avertit faciem suam a me, et cum clamarem ad eum, exaudivit me.
26. Apud te laus mea in ecclesia magna: vota mea reddam in conspectu timentium eum.
27. Edent pauperes, et saturabuntur, et laudabunt Dominum, qui requirunt eum: vivent corda eorum in saeculum saeculi.
28. Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae,
et adorabunt in conspectu ejus universae familiae gentium.
29. Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium.
30. Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terrae: in conspectu ejus cadent omnes, qui descendunt in terram.
31. Et anima mea illi vivet, et semen meum serviet ipsi.
32. Annuntiabitur Domino generatio ventura: et annuntiabunt coeli justitiam ejus populo, qui nascetur, quem fecit Dominus.

albowiem nie wzgardził ani odrzucił prośby ubogiego:
ani odwróćił oblicza swego odemnie: a gdym wołał do niego, wysłuchał mię.
26. U ciebie chwała moia w kościele wielkim: śluby moie oddam przed oczyma boiących się iego.
27. Będą iedli ubodzy y naiedzą się: y będą chwalić Pana którzy go szukaią: będą żyć serca ich na wieki wieków.
28. Wspomioną y nawrócą się do Pana wszytkie kraie źiemie,
y będą się kłaniać przed oblicznośćią iego wszytkie familie pogańskie.
29. Abowiem Pańskie iest królestwo: y on będźie panował nad pogany.
30. Jedli y kłaniali się wszyscy tłuśći źiemscy: przed oblicznośćią iego będą padać wszyscy, którzy zstępuią w źiemię.
31. A dusza moia iemu będźie żyła: y nasienie moie będźie mu służyć.
32. Będźie opowiadan Panu rodzay przyszły: y będą opowiadać niebiosa sprawiedliwość iego ludowi który się narodźi, który uczynił Pan.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 21. (u Żydów 22). w. 1. *Za przyjęcie poranne.* Pana Chrystusowe. To jest, jako Chrystusa Pana żydowie rano w dzień umęczenia jego przyjęli i częstowali. Albo raczéj: O wspomożenie ranne. Bo wzywa Boga o pomoc, którą uprosił rano zmartwychwstawszy. Z żydowskiego wykładają, o łaniéj zorze: Chrystusa łanią zowiąc, którego żydzi jako srodzy zwierzowie męczyli od poranku. Przetoż w tym Psalmie psy, lwy, i jednorożce wspomina.

2. *Wejrzyj na mię.* Tych słów w żydowskim tekście niemasz. Bo je LXX. przydali dla dopełnienia sentencyi: Ale w żydowskim są one słowa, których Pan na krzyżu używać raczył: *Eli Eli lamach hazab thani:* Boże mój, Boże mój, czemuś mię opuścił.

2. *Daleko od zbawienia mego.* To jest, nic mi nie pomagają prośby za grzechy ludzkie, które-m ja przyjął za swoje. Z żydowskiego teraz miasto słowa, grzechów moich, przekładają: Słowa ryczenia albo ryku mego. Lecz LXX. miasto *Szaag*, ryczenie, czytali *Szaga*, grzech albo błąd, *per Methathesim poeticam.*

3. *Będę wołał.* Albo wołam. Nie dla głupstwa mego, to jest, nie za moje, ale za ludzkie grzechy: z żydowskiego: A nigdy nie milczę.

7. *A jam jest robak.* Euthimius daje trzy piękne przyczyny (acz mało temu miejscu służące), przecz Pan Chrystus przyrównan jest robakowi. Pierwsza, iż jako robak rodzi się ze dżdżu a z ziemi: tak Pan Chrystus mocą niebieską narodził się z panny. Druga, iż jako robakami zakrywszy w nich wędę, ryby chwytają: tak przez człowieczeństwo Chrystusowe pojman jest on wieloryb straszny lewiathan, to jest szatan, dla tającego się w nim bóstwa Chrystusowego. Trzecia, iż jako robak chocia miękuczki, najtwardsze drzewa przegryza i przewierca: Tak Pan Chrystus, chocia postawą mdły i wzgardzony, nieprzyjaciela rodzaju ludzkiego zatracił.

---

26. *U ciebie chwała moja.* W hebrajskim jest, *od ciebie chwała moja,* jako też w greckim παρὰ σου, i zdanie będzie: od ciebie to mam, żebym cię chwalił w wielkiem i licznem zgromadzeniu.— *Śluby moje oddam.* Przez sług moich kapłanów nowego przymierza bezustannie ofiarować będę ofiarę Bogu najmilszą, i to w obec bojących się ciebie, t. j. wiernych twoich czcicieli. Ma tu na względzie ofiarę zapokojną, którą w ciężkich razach, gdy niebiezbieczeństwo groziło, ślubowali Izraelici, i z któréj się wywiązywali, po otrzymaniu skutku swych życzeń. P. W.

27. *Będą jedli ubodzy.* Z téj ofiary.— *Którzy go szukają.* Pobożni i wierni, którzy Pana i pokarmu owego niebieskiego szukają.—*Na wieki wieków.* Albowiem jak jest u ś. Jana 6, 58: *Kto pożywa tego chleba, żyć będzie na wieki.*

28. *Wspomnią.* Na początek zkąd wyszli; na skałę od któréj odcięci zostali. Albo wspomną na dobrodziejstwa, czyli dobroć Bożą. Chald. *wspomną na cuda jego.*— *Wszystkie kraje ziemie.* Wszystkie ludy.— *Familie pogańskie.* Wszystkie narody pogańskie.

29. *Pańskie jest królestwo.* Słusznie poganie do niego się nawrócą, i jemu się kłaniać będą, albowiem on jest prawdziwym i przyrodzonym panem i królem.

30. *Wszyscy tłuści ziemscy.* Nietylko ubodzy i prostaczkowie lecz także możni i wielcy kłaniać się mu będą, i w jego tajemnicach uczęstniczyć.— *Będą padać.* Na ziemię padać będą, i najpokorniéj się kłaniać.— *Wszyscy którzy zstępują w ziemię.* Wszyscy śmiertelni, którzy się nareszcie w ziemię obracają. P. W.

31. *A dusza moja jemu będzie żyła.* Zawsze i wiecznie żyć będę na chwałę Bożą.—*Nasienie moje.* Wierni moi, którzy mnie za ojca uznają.

32. *Będzie opowiadan Panu.* Będzie nazwany Bożym wiek który po Chrystusie nastąpi, albo raczéj wiek on nazwany będzie chrześcijańskim, a lud Bożym. Tak w Psalm. 101, 19: *Lud który będzie stworzony,* o ludzie chrześciańskim się mówi. Albo myśl taka: O Panu posłyszy pokolenie przyszłe.— *Niebiosa.* Ludzie niebiescy.— *Ludowi który się narodzi.* Ludom przyszłym.— *Który uczynił Pan.* Którego Bóg odrodził przez wiarę i sakramenty, i tym sposobem swoim uczynił.

13. *Wylanem jest jako woda.* W greckim tak czytamy: Jako woda wylały się i rozsypały się wszystkie kości moje. A słusznie mówi, wylanem jest jako woda, bo na krzyżu wypłynęła z Pana wszystka krew i woda.
18. *Przebodli ręce moje.* Tu w żydowskim dwojakie jest czytanie: Jedno prawdziwe, *Kaaru*, albo *Karu*, to jest, przybili albo przebodli jako i LXX. (i Hieronim ś.) czytali, i przełożyli ωρυξαν A drugie podrzucone, *Kaari*, to jest, jako lew. To pośledniejsze teraz obierają żydzi, aby tak jasnego świadectwa ukrzyżowania Pańskiego uniknąć mogli. Lecz i starzy rabinowie pierwsze czytanie wspominają, i nie tylko stare Psalterze, ale i wiele nowych żydowskich tak mają.
26. *W kościele wielkim.* Któryż to jest, bracia, kościół wielki? Izali mała cząstka okręgu ziemskiego jest kościół wielki: Kościół wielki jest wszystek świat. A ty mówisz, iże w saméj Afryce (w samych Niemczech) został kościół Boży. Augustyn ś. na to miejsce.
26. *Śluby moje oddam.* Któreż to są śluby Pana Chrystusowe? Jest ofiara którą ofiarował Bogu. Wiecie jaka ofiara? Znają wierni śluby które oddaje przed temi, którzy się go boją. Rozumiejąc ofiarę ołtarzną Ciała i Krwi Pańskiéj. Augustyn ś. na to miejsce.
30. *Jedli i kłaniali się.* Bo żaden ciała Pańskiego nie pożywa, któryby mu pierwiéj pokłonu nie uczynił. A tak i bogacze są przywiedzeni do stołu Pańskiego, i pożywają ciała i krwie jego: ale się tylko kłaniają, a nie najadają się (jako ubodzy jedzą i najadają się), iż nie naśladują Pana. Bo jedząc ubogiego, niechcą być ubodzy. August. Epist. 120, ad Honorat. cap. 27.
30. *Którzy zstępują w ziemię.* To jest śmiertelni ludzie, albo ubodzy, albo już zmarli. O których Philip. 2, 10.
31. *A dusza moja jemu będzie żyła.* Drudzy to z żydowskiego tak przekładają: Iż duszy swojéj nie żywił: rozumiéj Pan Chrystus: iż nie wątpił położyć duszy swéj dla odkupienia rodzaju ludzkiego.

PSALMUS XXII.	PSALM 22. *(u Żyd. 23)*

O uczuciach duszy, którą sam Pan Bóg prowadzi i karmi swém słowem i łaskami.

Psalmus Dawid.	Psalm Dawidowi.
1. Dominus regit me, et nihil mihi deerit:	1. Pan mię rządźi, ani na czym mi schodźic nie będźie:
2. in loco pascuae ibi me collocavit. *(Isai 40, 11. Ezech. 34, 11).*	2. na mieyscu paszéy tam mię posadźił.
Super aquam refectionis educavit me:	Nad wodą posilenia wychował mię:
3. animam meam convertit.	3. duszę moię nawróćił.
Deduxit me super semitas justitiae propter nomen suum.	Prowadźił mię śćieżkami sprawiedliwośći, dla imienia swego.
4. Nam etsi ambulavero in medio umbrae mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es.	4. Bo choćbym też chodźił w pośrzód ćienia śmierći, nie będę się bał złego: bowiemeś ty iest ze mną.
Virga tua, et baculus tuus, ipsa me consolata sunt.	Laska twoia, y kiy twóy: te mię ćieszyły.
5. Parasti in conspectu meo mensam adversus eos, qui tribulant me.	5. Nagotowałeś przed oczyma memi stół, naprzećiwko tym, którzy mię trapią.
Impinguasti in oleo caput meum: et calix meus inebrians, quam praeclarus est!	Utłuśćiłeś oleykiem głowę moię: a kielich móy upoiaiacy iak kosztowny iest.
6. Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitae meae,	6. Y miłośierdźie twoie póydźie za mną po wszytkie dni żywota moiego,

Ps. 22.—1. *Rządzi.* W hebr. *pasie mnie.* Tak też i w greckim, w którym mamy, ποιμαινει Lecz łaciński tak przetłómaczył, żeby kto do pokarmów tylko wyłącznie nieodnosił.
2. *Na miejscu paszéj.* Na żyżnych i urodzajnych pastwiskach Pisma ś., znajomości rzeczy Boskich, świętéj eucharystyi, słowa Bożego, i t. d.—*Nad wodą posilenia.* Nad wodami orzeźwiającemi i posilającemi, które nietylko gaszą pragnienie, ale jeszcze i tuczą. P. W.
3. *Duszę moję nawrócił.* Od błędu do siebie znowu przyprowadził, niekiedy bowiem owce od owczarni i reszty owiec odłączają się i błądzą. Symmachus przekłada ἀνεκτησατους, pokrzepił, orzeźwił, gdym był znużony i nieszczęściami udręczony.—*Ścieżkami sprawiedliwości.* Przez uczynki sprawiedliwe, które są ścieżkami równemi, nie tak jak drogi bezbożnych, które są trudnemi i narażającémi na niebezpieczeństwo —*Dla imienia swego.* Dla siebie samego; albowiem, jak wyżéj napomknęliśmy, imię Pańskie często w Piśmie ś. to samo znaczy co sam P. Bóg. P. W.
4. *Cienia śmierci.* W miejscach niebezpiecznych, grożących śmiercią.—*Laska twoja, i kij twój.* T. j. którym jestem rządzony: stosuje bowiem mowę do pasterskiéj laski. Każdemu wiadomo, że pasterze za pomocą laski owcami swojemi kierują, i okutą w żelazo, od wilków je bronią.
5. *Stoł.* Z którego mnie hojnie karmisz. Mówi tu bez allegoryi. Stół bowiem dla ludzi się zastawia, nie dla owiec P. W.—*Na przeciwko tym, którzy mię trapią.* Sens jest taki: jako nieprzyjaciele moi podsuwają mnie kielichy pełne gorzkości i utrapień, tak ty, Boże mój, przeciwnie, i im na przekor, dziwnémi słodyczami mnie napawasz.—*Utłuściłeś olejkiem głowę moję.* Mieli bowiem zwyczaj sprawujący ucztę biesiadnikom głowy namaszczać. Tak Chrystus, u Łuk. r. 7, 46. Symona faryzeusza o brak uprzejmości obwiniając, powiada: *Nie pomazałeś oliwą głowy mojéj*, i t. d.—*Kielich mój upajający.* Znaczy, że wyśmienitem winem był pojony; takie bowiem wino, gdy się go więcéj pije, ma moc upojenia, rozweselenia i uśpienia gryzących trosk. Kładzie się kielich za wino w kielichu zawarte. Wino zaś oznacza tu obfitość dóbr duchownych, których P. Bóg dostarcza wybranym swoim, a w szczególności eucharystyą. P. W.
6. *Pójdzie za mną.* Za czyniącymi dobrze idzie miłosierdzie, szczodrobliwość i łaskawość Boża; jako też przeciwnie, grzeszących ściga pomsta Boska. Ztąd Salomon, Proverb. 13, 21: *Grzeszniki goni nieszczęście, a sprawiedliwym nagrodzi się dobrém.* P. W.

7. et, ut inhabitem in domo Domini, in longitudinem dierum.

7. y abym mieszkał w domu Pańskim, na przedłużenie dni.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 22. (u Żydów 23). w. 2. *Nad wodą posilenia.* Przez tę wodę Augustyn ś. rozumie wodę chrztu ś. Inni zaś łaskę pociechy Ducha ś.

3. *Dla imienia swego.* To jest, dla samego siebie: gdyż pierwsze usprawiedliwienie saméj łasce Bożéj bywa przypisane.

5. *Nagotowałeś przed oczyma memi stół.* Rozumiéj stół ciała i krwi Pańskiéj. Bo wnet niżéj o kielichu mówi Cipr. Epist. 63.

5. *A kielich mój.* Inni tak z żydowskiego przekładają: I kielich mój jest opływający. Nadto i dobroć i miłosierdzie twoje pójdzie za mną i t. d.

6. *I abym mieszkał.* Niektórzy te słowa z żydowskiego tak wykładają: I wrócę się do domu Pańskiego. Ale ci mieli wiedzieć, że tu *Szab*, położono jest miasto *Jaszab*, co znaczy mieszkał. *Per Aphaeresim poeticam.*

PSALMUS XXIII. — PSALM 23. *(u Żyd. 24.)*

O zwycięzkiém wstąpieniu Pana Jezusa do nieba, i świętości, jaką mieć powinni na ziemi ci, którzy chcą z nim w niebie przebywać.

1. Prima sabbati, Psalmus David.
Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum, et universi, qui habitant in eo. *(Psal. 49, 12. I. Cor. 10, 26.)*

2. Quia ipse super maria fundavit eum, et super flumina praeparavit eum.

3. Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto ejus?

4. Innocens manibus et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam, nec juravit in dolo proximo suo. *(Psal. 14. 3.)*

5. Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo salutari suo.

6. Haec est generatio quaerentium eum, quaerentium faciem Dei Jacob.

7. Attolite portas, principes, vestras, et elevamini portae aeternales: et introibit Rex gloriae.

1. W dźień piérwszy po sobocie, Psalm Dawidowi.
Pańska iest źiemia, y napełnienie iéy: okrąg źiemie, y wszyscy, którzy mieszkaią na nim.

2. Bo go on nad morzami ugruntował: y nad rzekami nagotował go.

3. Któż wstąpi na górę Pańską, abo kto będźie stał na świętym mieyscu iego.

4. Niewinnych rąk a czystego serca, który nie wźiął na marność dusze swoiéy, ani przysięgał na zdradźie bliźniemu swemu.

5. Ten weźmie błogosławieństwo od Pana: y miłosierdźie od Boga zbawićiela swego.

6. Ten iest naród szukaiących go, szukaiących oblicza Boga Jakóbowego.

7. Podnieśćie książęta bramy wasze, y podnośćie się bramy wieczne: y wnidźie Król chwały.

7. *W domu Pańskim.* W niebie. Niektórzy o miejscu arki rozumieją, i w rzeczy samej niejednokrotném to było Dawida życzeniem. Tak w Psal. 26, 4, powiadał: *Ojednę prosiłem Pana, téj szukać będę, abych mieszkał w domu Pańskim po wszystkie dni żywota mego;* i w Psal. 83, 11. *Obrałem być najpodlejszym w domu Boga mojego, niżli mieszkać w przybytkach niezbożnych. Na przedłużenie dni.* Długi czas, owszem na wieki.—

Ps. 23.—1. *W dzień pierwszy po sobocie.* Taki jest napis Psalmu, jak się zdaje dla tego, że pierwszego dnia po sobocie, który żydzi pierwszym soboty nazywają, był śpiewany, to jest, w dzień niedzielny. Dawid bowiem, jak mamy u Ekklezyastyka 47, 12: *Dał ozdobę świętom, i ozdobił czasy aż do skończenia.* To *ozdobił czasy* oznacza, że on postanowił, iżby pewne Psalmy w pewnych czasach lub dniach były śpiewane. Dla czego zaś szczególniéj w dniu niedzielnym się śpiewał, tę przyczynę przytoczyć możemy, że na początku tego Psalmu jest wzmianka o stworzeniu ziemi, co się dokonało w dniu niedzielnym, jak mamy na początku księgi Genezis. P. W. — *Napełnienie jéj.* To jest to, czego ziemia jest pełna, mianowicie trawa, rośliny, drzewa, bydlęta, ludzie.

2. *Nad morzami.* Nad morze i rzeki wystający.—*Nagotował.* Hebr. Utwierdził.

3. *Na górę Pańską.* Do nieba. Niektórzy o miejscu Arki i przybytku rozumieją, jakby pytał Dawid, jakim być powinien ten, kto w zamiarze modlenia się do P. Boga, i ubłagania Go przez ofiary, wstępuje do przybytku.

4. *Który nie wziął na marność dusze swojéj.* Kto nie popełnił krzywoprzysięztwa, i nie przysiągł fałszywie na potępienie duszy swojéj, jak chaldejski tłumaczy. Niektórzy *duszy swojéj*, po grecku ψυχήν αὐτοῦ duszę Bożą tłumaczą, jakby rzekł: kto nie przysiągł na Boga albo na duszę Boga. Słowo zaś *wziąść*, używa się w Piśmie ś., gdy jest mowa o przysiędze, jak się pokazuje z r. 20, 7, Exodi: *Nie będziesz brał imienia Pana Boga twego nadaremno.* P. W.

5. *Błogosławieństwo.* Dobrodziejstwo. — *Miłosierdzie.* P. W.

6. *Ten jest naród.* Jakby rzekł: którzy są, co wstąpią na górę Pańską? Odpowiada: Ludzie owego wieku, lub czasu, w którym szukać będą Pana, i oblicza Boga Jakóbowego. Pokolenie pewne ludzi w Chrystusie odrodzonych, których usiłowaniem będzie szukać Boga i t. d. —*Oblicza Boga Jakóbowego.* Oblicza Boga szukają, którzy przed obecnością jego często się stawią, jak dworacy czynią, którzy przed oczyma swoich panów jak najczęściej starają się okazywać. Tak Proverb. 29, 26, mamy: *Wiele szukają twarzy Pańskiéj.*

7. *Podnieście...bramy.* Ponieważ przewidział prorok, że się znalazł Chrystus, który był godnym wstąpić na górę Bożą, przez prozopopeję przemawia do książąt niebieskich, t. j., do aniołów, i rozkazuje im otworzyć podwoje niebieskie, i przyjąć króla chwały.—*Podnoście się bramy wieczne.* Mówi się o podnoszeniu bram, ponieważ bramy niebieskie nie są jakby w ścianie, iżby je z boku odmykać trzeba było, lecz jakby w dachu, albo w suficie, że do góry otwierać należy. Albo prorok podobnémi je czyni do bram owych, które grecy καταῤῥάκτας zowią, które gdy trzeba odmykać, w górę się podnoszą. Tak Genes. r. 7, 11, mówi się: *upusty niebieskie otworzone są.—Król chwały.* Chrystus Pan. P. W.

8. Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens, Dominus potens in proelio.
9. Attolite portas, principes, vestras, et elevamini portae aeternales: et introibit Rex gloriae.
10. Quis est iste Rex gloriae? Dominus virtutum ipse est Rex gloriae.

8. Któryż to iest król chwały? Pan mocny y możny: Pan możny na walce.
9. Podnieśćież książęta bramy wasze, y podnoście się bramy wieczne: y wnidźie Król chwały.
10. Któryż to iest Król chwały? Pan zastępów, tenci iest Król chwały.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 23. (u Żydów 24). w. 1. *W dzień pierwszy po sobocie.* To jest w Niedzielę. Te słowa LXX. przydali, iż albo w Niedzielę ten Psalm śpiewano: albo iż w nim jest tajemnica o zmartwychwstaniu i o wniebowstąpieniu Pana Chrystusowym.

4. *Nie wziął na marność.* Ten próżno duszę wziął od Boga, który albo niezna Boga, albo mu nie służy, albo źle mu służąc nie przyjdzie tam dokąd jest stworzony.

5. *I miłosierdzie od Boga.* Po żydowsku stoi sprawiedliwość, a po grecku jałmużna. Tak umyślnie siedmdziesiąt tłumacze przełożyli, przeciw Pelagianom. Bo ta sprawiedliwość, którą Pan oddaje sługom swym zapłatę za ich uczynki dobre, nie jest sama sprawiedliwość, ale i miłosierdzie, którem ich dobre uczynki miłościwie przyjmuje i oddaruje. Przetoż Paweł mówi: Iż łaska Boża jest żywot wieczny. A Augustyn ś. Iż Pan Bóg swoje dary w nas koronuje: gdyż i zasługi nasze nie mogą być żadne bez łaski jego.

7. *Podnieście książęta.* Rozmowa aniołów przy wniebowstąpieniu Pańskim. Po żydowsku: podnieście o bramy, głowy wasze. Także i niżéj v. 9.

PSALMUS XXIV.

PSALM 24. *(u Żyd. 25.)*

O uczuciach ufności, pokory i pokuty, z jakiemi do Boga w przeciwnościach uciekać się należy.

1. In finem, Psalmus David.
Ad te, Domine, levavi animam meam:
2. Deus meus, in te confido, non erubescam.
3. Neque irrideant me inimici mei: etenim universi, qui sustinent te, non confundentur.
4. Confundantur omnes iniqua agentes supervacue.
Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me.
5. Dirige me in veritate tua, et doce me, quia tu es Deus salvator meus, et te sustinui tota die.
6. Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et misericordiarum tuarum, quae a saeculo sunt.
7. Delicta juventutis meae, et ignorantias meas ne memineris.
Secundum misericordiam tuam memento mei tu: propter bonitatem tuam, Domine.

1. Nakoniec, Psalm Dawidowi.
Do ciebie Panie podniosłem duszę moię:
2. Boże móy, w tobie ufam, niech się nie zawstydzę.
3. Y niech się nie śmieią ze mnie nieprzyiaciele moi: abowiem wszyscy, którzy ćię czekaią, nie będą zawstydzeni.
4. Niech będą zawstydzeni wszyscy nieprawość czyniący bez przyczyny.
Drogi twoie okaż mi Panie: a ścieżek twoich naucz mię.
5. Prowadź mię w prawdźie twoiey, a naucz mię: boś ty iest Bóg zbawiciel móy, y ćiebiem oczekawał przez wszytek dźień.
6. Wspomni na miłośierdźie twoie Panie, y na zmiłowania twoie, które są od wieku.
7. Grzechów młodości moiey, y niewiadomości moich nie racz pamiętać.
Według miłosierdźia twego pomni na mię ty: dla dobroci twey Panie.

---

8. *Któryż to jest.* Znali aniołowie Chrystusa: lecz Dawid tak wyobraża, jak gdyby ktoś nieświadom rzeczy zapytywał, iżby miał sposobność wytłumaczenia o nim ktoby był: wyrażenie podziwienia nad nowością rzeczy, t. j., że człowiek aż do samego nieba się podnosi i wchodzi.

10. *Pan zastępów.* W hebr. jest tsebaoth, *wojsk*, aniołów, ludzi i wszystkich stworzeń, którzy służbę jakby żołnierską u Boga pełnią.

Ps. 24.—1. *Do ciebie Panie.* Pierwszy ten wiersz w tekście hebrajskim zaczyna się od alef, drugi od bet, i tak dalej, według liczby i porządku liter alfabetu; co także się zachowuje w niektórych innych psalmach, a mianowicie w 33, 35, 110, 111, 118 i 144, które z tego powodu alfabetycznemi się nazywają; i w ten sposób zdają się być ułożone w celu ułatwienia, spamiętania, albo dla tego, że Psalmy napisane są wierszem, a poetom tego rodzaju igraszki są zwyczajne. P. W.—*Podniosłem.* Do modlenia się; albowiem modlitwa jest podniesienie myśli do Boga.

2. *Niech się nie zawstydzę.* Jeśli będę zawiedziony w mojéj nadziei.

3. *Niech się nie śmieją.* Że moja nadzieja jest próżna.—*Którzy cię czekają.* Którzy cierpliwie nadzieję pokładają w Tobie.—*Nie będą zawstydzeni.* Od modlitwy z niczém odchodząc.

4. *Bez przyczyny.* Zuchwale, bez przyczyny, lecz tylko przez samą złość swoję.—*Drogi twoje.* Któremi się idzie do ciebie; po których każesz nam chodzić.

5. *W prawdzie.* P. W.—*Oczekiwał.* Cierpliwie czekałem.

6. *Które są od wieku.* Których we wszystkich wiekach liczne dałeś przykłady. Tak Psal. 88, 50, powiada: *Gdzież są Panie stare miłosierdzie twoje?*

7. *Niewiadomości.* Któremi przez niewiadomość grzeszyłem, w których jednak jest niejaka wina, i ta się łatwiéj przebacza. Tak Ś. Paweł 1. Tim. 1, 13: *Alem*, powiada, *dostąpił miłosierdzia Bożego, żem niewiedząc czynił.*

8. Dulcis et rectus Dominus: propter hoc legem dabit delinquentibus in via.

9. Diriget mansuetos in judicio: docebit mites vias suas.

10. Universae viae Domini, misericordia et veritas, requirentibus testamentum ejus et testimonia ejus.

11. Propter nomen tuum, Domine, propitiaberis peccato meo: multum est enim.

12. Quis est homo, qui timet Dominum? legem statuit ei in via quam elegit.

13. Anima ejus in bonis demorabitur, et semen ejus hereditabit terram.

14. Firmamentum est Dominus timentibus eum: et testamentum ipsius, ut manifestetur illis.

15. Oculi mei semper ad Dominum: quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos.

16. Respice in me, et miserere mei, quia unicus et pauper sum ego.

17. Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt: de necessitatibus meis erue me.

18. Vide humilitatem meam et laborem meum: et dimitte universa delicta mea.

19. Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, et odio iniquo oderunt me. *(Joan. 15, 25.)*

20. Custodi animam meam, et erue me: non erubescam, quoniam speravi in te.

21. Innocentes et recti adhaeserunt mihi, quia sustinui te.

22. Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis.

8. Słodki y prawy Pan: przetoż da zakon występnym na drodze.

9. Poprowadźi ćiche w rozsądku: nauczy skromne dróg swoich.

10. Wszytkie drogi Pańskie, miłośierdźie y prawda, szukaiącym testamentu iego y świadectw iego.

11. Dla imienia twego Panie będźiesz miłośćiw grzechowi moiemu: bo go siła.

12. Któryż iest człowiek co się boi Pana? zakon ustawił mu na drodze którą obrał.

13. Dusza iego w dobrach przemieszkiwać będźie: a nasienie iego odźiedźiczy źiemię.

14. Podpora iest Pan boiącym się go: y testament iego aby im był oznaymiony.

15. Oczy moie zawsze ku Panu: albowiem on wyrwie z sidła nogi moie.

16. Weyźrzysz na mię, a zmiłuy się nademną: bom ia iest iedyny y ubogi.

17. Udręczenia serca mego rozmnożyły się: wyrwi mię z potrzeb moich.

18. Weyźrzy na uniżenie moie, y na pracą moię: a odpuść wszytkie grzechy moie.

19. Patrz na nieprzyiacioły moie, boć się rozmnożyli, a nienawiśćią niesprawiedliwą nienawidźieli mię.

20. Strzeż dusze moiey, a wyrwi mię: niech się nie zawstydzę, bom miał nadźieię w tobie.

21. Niewinni y prawi przystali do mnie: iżem czekał na ćię.

22. Wybaw Boże Izraela, ze wszytkich ucisków iego.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 24. (u Żydów 25). w. 1. *Do ciebie Panie.* Pierwsze litery wierszów tego Psalmu w żydowskiem napisane są porządkiem abecadła: a to dla zacności rzeczy w nim zamknionéj, i dla snadniejszego pamiętania. Jako i Psalm 33, 36, 110, 111, 118 i 144.

8. *Słodki.* Po grecku χρηστός łagodny, łaskawy, dobry.—*Prawy.* Sprawiedliwy.—*Da zakon występnym na drodze.* Drogę prawą wskaże, po któréjby występni, grzeszący na drogę cnoty wrócili.

9. *W rozsądku.* Prowadzić w rozsądku jest uczyć sądu i sprawiedliwości, jako wyż. w. 5, prowadzić w prawdzie jest uczyć prawdy.—*Nauczy skromne.* Jest powtórzenie pierwszéj części wiersza.

10. *Drogi Pańskie.* Przykazania Pańskie. P. W. — *Miłosierdzie i prawda.* P. W.—*Szukającym testamentu.* Względém szukających testamentu, t. j., prawa, przymierzem pomiędzy Bogiem i ludźmi utwierdzonego; testament bowiem w sposobie wyrażenia Pisma ś. przymierze i ugodę oznacza. — *Świadectw.* Przykazania zowią się świadectwami, ponieważ o woli Bożéj nam świadczą.

11. *Dla imienia twego.* Żeby było poznane imie twoje; dla chwały imienia twojego. — *Bo go siła* (wiele). Przystoi bowiem na wielkiego i ze wszech miar dobrego, grzechy wielkie i liczne przebaczać.

12. *Któryż jest człowiek.* Nie jest zapytanie, lecz podziwienie, jakby rzekł: Jak błogosławiony! Jak szczęśliwy! P. W.—*Ustawił.* Bóg.—*Na drodze.* Podając się mu za przewodnika w życiu i we wszystkich czynnościach.— *Którą obrał.* Którą Bóg pochwala i żąda żeby wyznawcy jego po niéj chodzili.

13. *Dusza jego.* Tego który drogą przykazań Bożych postępuje. — *W dobrach przemieszkiwać będzie.* We wszelkiego rodzaju dobra stale i wiecznie opływać będzie.— *Nasienie jego.* Synowie i wnukowie jego.—*Odziedziczy ziemię.* Podobna obietnica w Psal. 68, 36: *Albowiem Bóg zbawi Syon, i będą zbudowane miasta Juda. I będą tam mieszkać, i dostaną jéj dziedzictwem. I nasienie sług jego otrzymają; a którzy miłują imię jego, będą w niéj mieszkać.* Nadto sprawiedliwym ziemia także żyjących się dostanie, która przez ziemię obiecaną allegorycznie się oznacza.

14. *Testament jego aby im był oznajmiony. Testament* jest pierwszy przypadek, i sens jest taki: Bóg jakby umowę zawarł z bojącymi się go, że się im oznajmi, dla nauczenia ich tajemnic swoich. Tak Psal. 50, 8, mówił Dawid: *Niewiadome i skryte rzeczy mądrości twojéj objawiłeś mi.*

15. *Oczy moje.* Nadzieja moja; albowiem oczy do tego zwracamy od kogo pomocy i ratunku oczekujemy.—*Z sidła.* Z sideł i zasadzek nieprzyjacielskich.

16. *Jedyny.* Wszelkiéj obcéj pomocy pozbawiony.— *Ubogi.*—Utrapiony, nieszczęściami uciśniony.

17. *Rozmnożyły się.* W hebr. *rozszerzyły się,* jakby rzekł: wszystkie już kątki mojego serca zajęły.

18. *Uniżenie moje.* Utrapienie.

20. *Dusze mojéj.* Życia mojego. — *Niech się niezawstydzę.* Że w tobie nadzieję położyłem.

21. *Niewinni i prawi.* Niewinni i prawi, widząc niewinność i prawość moję, i nadzieję położoną przezemnie w Bogu, przylgnęli do mnie, i jako z podobnym sobie połączyli się. Niechciałbym więc w obec tych przyjaciół moich, których słowem i przykładem pobudziłem, żeby i oni także w Bogu ufali, obecnie się wstydzić; coby się bez wątpienia przydarzyło, jeślibym tego o co proszę nie wyjednał.

22. *Izraela.* Izraelitów.

5. *W prawdzie twojéj.* Obacz, że tu prawda znaczy prawdziwą naukę i wiarę: a wnet niżéj, w dziesiątym wierszu tegoż Psalmu, znaczy wierność albo uiszczenie: kiedy się to stanie co kto komu obiecuje. Co po wszystkiem piśmie na wielu miejscach najdziesz.

10. *Wszystkie drogi Pańskie.* To jest, wszystkie sprawy Pańskie są pełne miłosierdzia i prawdy jego, które wszędy a wszędy pokazuje. Miłosierdzie jego darmo dobrodziejstwo obiecuje: a prawda jego obietnice pełni, i dobrodziejstwo obiecane daje.

12. *Któryż jest człek co się boi Pana.* Pięciorakie szczęście tych którzy się Boga boją, opisuje. Pierwsze, iż sam Bóg jest ich nauczycielem, v. 12. Drugie: iż dusze ich dobrami duchownemi bywają napełnione, v. 13. Trzecie: iż potomstwo ich będzie błogosławione, v. 13. Czwarte: że Bóg jest ich podporą, i obrońcą, v. 14. Piąte: że im oznajmuje wolą i słowo swoje, v. 14.

12. *Na drodze którą obrał.* Rozumiéj, albo którą sobie człowiek obrał: albo którą sam Bóg człowiekowi obrał.

PSALMUS XXV. PSALM 25. *(u Żyd. 26).*

Prorok bierze Boga za świadka swojéj niewinności, i błaga, żeby go nie zatracał z bezbożnymi.

1. In finem, Psalmus David.
Judica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum: et in Domino sperans non infirmabor.
2. Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos et cor meum.
3. Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua,
4. non sedi cum concilio vanitatis: et cum iniqua gerentibus non introibo.
5. Odivi ecclesiam malignantium: et cum impiis non sedebo.
6. Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine:
7. ut audiam vocem laudis, et enarrem universa mirabilia tua.
8. Domine, dilexi decorem domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae.
9. Ne perdas cum impiis, Deus, animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam:
10. in quorum manibus iniquitates sunt: dextera eorum repleta est muneribus.

1. Nakoniec Psalm Dawidowi.
Osądź mię Panie, ponieważem ia chodźił w niewinności moiéy: a w Panu nadźieię maiąc, nie osłabieię.
2. Probuy mię Panie, y doświadcz mię: wypal nérki moie y serce moie.
3. Abowiem miłosierdźie twoie przed oczyma memi iest: y ukochałem się w prawdźie twoiéy,
4. nie siedźiałem ze zborem marności, a z czyniącymi bezprawia wchodźić nie będę.
5. Miałem w nienawiśći zbór złośliwych, a z niepobożnymi nie zasiędę.
6. Umyię między niewinnymi ręce moie: y obeydę ołtarz twóy Panie.
7. Abych słyszał głos chwały: a opowiadał wszytkie dźiwy twoie.
8. Panie, umiłowałem ochędóstwo domu twego: y mieysce mieszkania chwały twoiéy.
9. Nie zatracay z niezbożnymi Boże dusze moiéy: a z mężmi krwawymi żywota mego:
10. u których w ręku są nieprawośći: prawica ich pełna iest podarków.

Ps. 25.—1. *Osądź.* Obroń pomścij się, bądź sędzią i mścicielem niewinności mojéj przeciwko moim nieprzyjaciołom. — *Ponieważem ja chodził w niewinności mojéj.* Postępowałem niewinnie, szczerze i bez obłudy. —*Nie osłabieję.* Niebędę się chwiał, nie upadnę.

2. *Probuj.* To co mówi probuj, doświacz, wypal, jest przenośnia, wzięta od złotników, którzy doświadczają kruszce ogniem.—*Nerki....i serce.* Wewnętrzne moje myśli wybadaj.

3. *Miłosierdzie.* Miłosierdziem nazywa prawo, które jest darem Boskiéj względem nas łaskawości i miłosierdzia, i do którego zachowania wspomaga nas łaska z Boskiego miłosierdzia pochodząca.—*W prawdzie.* Też same przykazania Boskie zowią się prawdą, albowiem nic nie mają w sobie fałszu lub kłamstwa, i ponieważ to co obiecują z najściślejszą wiernością nam oddają. Patrz Psalm 24, 10. Albo zdanie tego wiersza jest: Ponieważ pamiętam na miłosierdzie twoje, które wykonywasz względem uciśnionych, i na prawdziwość i wierność obietnic twoich, przeto podnoszę się w nadziei, i ufam że niewinności mojéj bronić będziesz przed napaścią nieprzyjaciół.

4. *Ze zborem marności.* Z mężami próżnymi i kłamliwymi nie przestawałem, lecz we wszystkiem postępowałem najszczerzej.—*Z czyniącymi bezprawia.* W hebr. jest, *z ukrywającymi się*, t. j., z przewrótnymi, chytrymi, i którzy nieprawość serca pokrywają obłudą. Albo z czyniącymi zasadzki.—*Wchodzić nie będę.* Nie będę wchodził do ich zgromadzenia, nie będę z nimi przestawał. P. W.

6. *Umyję między niewinnemi.* W hebr. jest, *w niewinności* czyli *w czystości.* Zdaje się tu odwoływać do umywania rąk, czego mający ofiarować dopełniali. Albo do dawnego obrządku umywania rąk, gdy się za niewinnych uznać chcieli, jakby rzekł: Będę wyznawał że ręce moje były wolne od wszelkiéj zbrodni. Patrz Deut. 21, 6. Tak Piłat umył ręce, Mat. 27, 24.—*Obejdę ołtarz twój.* Żeby słyszeć i wyśpiewywać chwałę twoję; że zaś tym sposobem rozumieć to należy, pokazuje się z wiersza następnego, i z Ps. 26, 6: *Obszedłem i ofiarowałem w przybytku jego ofiarę krzykliwą*, i t. d.

7. *Abych słyszał ... a opowiadał.* Połączywszy się z chorem śpiewających.

8. *Ochędóstwo domu twego.* Świetność i wspaniałą okazałość przybytku, piękność i ozdobę domu twego. — *miejsce mieszkania.* Często używane powtarzanie pierwszego półwiersza.

9. *Dusze mojéj.* Życia mojego. — *Z mężami krwawymi.* Mężobójcami, okrótnymi, bezbożnymi. Zdaje się iż w szczególności rozumie tu niesprawiedliwych sędziów, którzy przyjąwszy dary ssą krew ubogich, jak się pokazuje z następnego wiersza.

10. *U których w ręku są nieprawości.* W których ręku łatwo się dostrzega nieprawość przyjętych darów, dla wywrócenia sprawiedliwości, i uciśnienia ubogich. Wielkiem nieszczęściem społeczności jest przedajność.

11. Ego autem in innocentia mea ingressus sum: redime me, et miserere mei.
12. Pes meus stetit in directo: in ecclesiis benedicam te, Domine.

11. A iam chodził w niewinności moiey: odkup mię, a zmiłuy się nademną.
12. Noga moia stała na drodze prostey: w kościelech będę cię chwalił Panie.

Wykład X. J. Wujka — Ps. 25. (u Żydów 26). w. 4. *Nie siedziałem.* Dawid ze złemi niecobcował: wszakże sobie innego kościoła nie budował: (jako zwykli czynić heretycy) ale w tymże kościele z niemi mieszkał. Augu. cont. epist. Parmen. lib. 3, cap. 4. A tu obacz, jako się trzeba strzedz złego towarzystwa.

PSALMUS XXVI.

PSALM 26. *(u Żyd. 27).*

O ufności w Bogu i pragnieniu dóbr niebieskich, których nikt z ludzi pozbawić nas nie może.

1. Psalmus David, priusquam liniretur.
Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo?
Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo?
2. Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas.
Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt.
3. Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum.
Si exsurgat adversum me proelium, in hoc ego sperabo.
4. Unam petii a Domino: hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae:
ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus.
5. Quoniam abscondit me in tabernaculo suo: in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui.
6. In petra exaltavit me, et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos.
Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam vociferationis: cantabo, et psalmum dicam Domino.
7. Exaudi Domine, vocem meam, qua clamavi ad te: miserere mei, et exaudi me.

1. Psalm Dawidowi, piérwey niźli był pomazany.
Pan oświecenie moie, y zbawienie moie, kogoż się będę bał?
Pan obrońca żywota mego, kogoż się będę lękał?
2. Gdy się przybliżaią na mię szkodnicy, aby żarli ciało moie.
Którzy mię trapią nieprzyiaciele moi: sami zemdleli y upadli.
3. Choćby stanęły przeciwko mnie woyska, nie będzie się bało serce moie.
Choćby powstała przeciwko mnie bitwa, w tym ia nadzieię pokładać będę.
4. O iednę prosiłem Pana, téy szukać będę: abych mieszkał w domu Pańskim po wszytkie dni żywota mego:
abych patrzył na roskosz Pańską, y nawiedzał kośćiół iego.
5. Abowiem skrył mię w przybytku swoim: we dni złe obronił mię w skrytości przybytku swego.
6. Na skale wywyższył mię: a teraz wywyższył głowę moię nad nieprzyiacioly memi.
Obszedłem y ofiarowałem w przybytku iego ofiarę krzykliwą: będę śpiewał, y Psalmy grał Panu.
7. Wysłuchay Panie głos móy, którym wołam do ciebie: zmiłuy się nademną, a wysłuchay mię.

11. *W niewinności.* Patrz co się rzekło w 1. — *Odkup mię.* Od potwarzy i niebezpieczeństw wybaw.
12. *Noga moja stała na drodze prostéj.* T. j. z drogi sprawiedliwości nie zbłądziła. — *W kościelech będę Cię chwalił.* Patrz co się rzekło w. 6. Będę cię chwalił w zgromadzeniu i w gronie śpiewających chwałę twoję. Eutymiusz uważa, że to proroctwo odnosi się do czasów Chrystusowych, we wszystkich bowiem kościołach Psalmy się Dawidowe śpiewają, któremi Bogu cześć oddajemy i Go uwielbiamy.
Ps. 26.—1. *Pierwiéj niźli był pomazany.* Po raz drugi namaszczony na króla, namaszczeniem publicznêm i uroczystêm o którêm patrz II. Król. r. 2, 4.— *Oświecenie.* P. W.
2. *Gdy się przybliżają na mię.* Napadają na mnie. —*Szkodnicy.* Występni, bezbożni. — *Aby żarli ciało moje.* Aby mnie starli i zgładzili.—*Zemdleli.* W hebr. jest, *ugrzęźli,* lecz co do zdania to samo znaczy; albowiem z niebezpieczeństwem upadku potykają się tylko ci, którzy są osłabieni na siłach.
3. *W tym.* T. j., że Bóg jest zbawieniem i oświeceniem mojém.
4. *O jedną.* Domyślać się należy *rzecz.*— *Téj szukać będę.* To jest życzenie i prośba moja. — *Abym mieszkał w domu Pańskim.* Więcéj się smucił Dawid, że w odległości zostając od przybytku, na nabożeństwie znajdować się nie mógł, niż że domowego ogniska, żony, domowników i przyjaciół swoich był pozbawiony. — *Na rozkosz Pańską.* Hebr. *na słodycz Pańską,* to jest iżbym był uczęstnikiem owéj słodyczy, któréj doświadczają pobożnie się znajdujący na obrzędach i nabożeństwie kościelném.
5. *Albowiem skrył.* Tak mnie P. Bóg osłonił i obezpieczył, jakbym w skrytościach przybytku przez niego był umieszczony. P. W.
6. *Na skale wywyższył mię.* Na miejscu wyniosłém, warownêm mnie postawił, i zabezpieczył od napadów nieprzyjacielskich. — *Wywyższył głowę moję.* Podniósł mię. *Obszedłem.* Ołtarz w około. — *Ofiarowałem.* Za pośrednictwem kapłanów — *W przybytku jego.* Przed przybytkiem, albowiem ołtarz całopalenia nie był wewnątrz przybytku. — *Ofiarę krzykliwą.* Jakby rzekł: Kapłani zabijali ofiary i je składali; ja zaś pienia i ofiarę chwały zanosiłem. Zwyczaj też był, że ofiary uroczyste ze śpiewem były dopełniane i przy odgłosie trąb. Patrz Num. r. 10, 10 i r. 29, 1; i Paral. 15, 24. Poganie także, jak uczy nas Wirgiliusz, przy składaniu swych ofiar trąb używali, 2 Georg. P. W.

8. Tibi dixit cor meum, exquisivit te facies mea: faciem tuam, Domine, requiram.

9. Ne avertas faciem tuam a me: ne declines in ira a servo tuo.

Adjutor meus esto: ne derelinquas me, neque despicias me, Deus salutaris meus.

10. Quoniam pater meus, et mater mea dereliquerunt me: Dominus autem assumsit me.

11. Legem pone mihi, Domine, in via tua, et dirige me in semitam rectam propter inimicos meos.

12. Ne tradideris me in animas tribulantium me: quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi.

13. Credo videre bona Domini in terra viventium.

14. Exspecta Dominum: viriliter age: et confortetur cor tuum, et sustine Dominum.

8. Tobie rzekło serce moie, szukało cię oblicze moie: oblicza twego Panie szukać będę.

9. Nie odwracay oblicza twego odemnie: nie odstępuy w gniewie od sługi twego.

Bądź pomocnikiem moim: nie opuszczay mię, ani mię wzgardzay Boże zbawicielu móy.

10. Abowiem ociec móy y matka moia opuścili mię: ale Pan przyiał mię.

11. Zakon mi ustaw Panie w drodze twoiey: y prowadź mię prostą ścieżką dla nieprzyjaciół moich.

12. Nie podaway mię na dusze trapiących mię: abowiem powstali przeciwko mnie świadkowie fałszywi, y skłamała nieprawość sobie.

13. Wierzę iż oglądam dobra Pańskie w ziemi żywiących.

14. Oczekaway Pana, mężnie czyń: y niech się zmocni serce twoie, a czekay na Pana.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 26. (u Żydów 27). w. 1. *Pan oświecenie moje.* Pan jest światłem swoich, odpędzając od nich błędów ciemności, a zbawieniem, ratując ich w potrzebach.

5. *Albowiem skrył mię.* Pożytek mieszkania w kościele prawdziwym Pana Chrystusowym, osobliwa opieka i obrona Pańska, jakiéj nie mają ci, którzy nie są w kościele Katolickim. Przetoż się żaden od niego niechaj nie wyłącza do przeklętych sekt kacerskich i odszczepieńskich.

6. *Obszedłem.* Z żydowskiego tak przekładają, wiersze mieszając: Nad nieprzyjacioły memi, którzy są w okolicy mojéj: i ofiaruję w przybytku jego i t. d.

6. *Ofiarę krzykliwą.* To jest, z głośnem śpiewaniem i trąbieniem, po grecku: Ofiarę chwały i wesołości.

9. *Bądź pomocnikiem moim.* Jeśli mówisz: Bądź pomocnikiem moim, tedy wżdy co czynisz. Bo jeśli ty nic nie czynisz, a jakożci on pomaga? To Augustyn ś. pokazując, że i wola, albo wolność ludzka społem robi z łaską miłego Boga. Jako i Paweł ś. mówi: Nie ja, ale łaska Boża zemną.

PSALMUS XXVII. — PSALM 27. *(u Żyd. 28).*

O cierpieniach i uwielbieniu Chrystusa Pana, które Dawid przedstawia w obrazie swych przeciwności i wywyższeniu.

1. Psalmus ipsi David.

Ad te, Domine, clamabo: Deus meus, ne sileas a me: ne quando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum.

2. Exaudi, Domine, vocem deprecationis meae, dum oro ad te: dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum.

3. Ne simul trahas me cum peccatoribus: et cum operantibus iniquitatem ne perdas me,

1. Psalm samemu Dawidowi.

Do ciebie Panie będę wołał, Boże móy nie milcz przedemną: abyś kiedy nie milczał przedemną, y stałbym się podobnym zstępuiącym do dołu.

2. Wysłuchay Panie głos prośby moiey, gdy się modlę tobie: gdy podnoszę ręce swe ku kościołowi twemu świętemu.

3. Nie pociągay mię pospołu z grzeszniki: y z czyniącymi nieprawość nie zatracay mię.

---

8. *Szukało cię oblicze moje.* Oczy i oblicze moje szukały ciebie. Ja pragnąłem widzieć przybytek twój.— *Oblicza twego.... szukać będę.* Patrz co się rzekło wyż. Ps. 23, 6.

9. *W gniewie.* Jakby spotkania się ze mną unikając P. W.

10. *Opuścili mię.* Zdaje się stosować mowę do podrzutków przez rodziców opuszczonych.

11. *Zakon mi ustaw Panie.* W hebr. jest, *naucz mię Panie, drogi twojej.* — *Dla nieprzyjaciół moich.* Którzy mnie mają na baczności, i mojéj szkody szukają, iżby skoro zbłądzę mnie podchwycili i spotwarzyli.

12. *W dusze.* W wolę, w moc, w chuć. Dusza bowiem kładzie się za chuć, żądzę, — *Skłamała nieprawość sobie.* Na własną szkodę i hańbę siebie wystawując, przez co kłamstwo na jaw wyszło; albowiem *ἐπ φανη ἀδικια pokazała się niesprawiedliwość* jak przełożyli Symmachus i Akwila.

13. *Wierzę iż oglądam dobra.* Mam nadzieję, że do pomyślnego stanu powrócę.— *W ziemi żyjących.* W ziemi Izraelskiéj, która się ziemią żyjących nazywa, ponieważ tam była arka i prawdziwa cześć Boga żywego, oddawana przez wiernych, życiem łaski żyjących. Niektórzy przez ziemię żyjących rozumieją ziemię, na któréj ludzie mieszkają, jak piekło zowie się ziemią umarłych. Przytém ziemia żyjących była obrazem onéj niebieskiéj krainy, którą, jak sądzimy, Dawid przedewszystkiem miał tu na względzie.

14. *Oczekiwaj Pana.* Który twoim będzie pomocnikiem. Do siebie samego przemawia Dawid, i do cierpliwości i wytrwałości pobudza.

Ps. 27.—1. *Nie milcz.* Ś. Hieronim przekłada, *nie bądź głuchym dla mnie*; albowiem słowo hebr. *charas*, oznacza milczeć, głuchym się okazać. — *Przedemną.* Dla mnie, w hebrajskim sposobie mówienia.—*I stałbym się podobny zstępującym do dołu.* Jeśli mnie nie wspomożesz, będę podobny umarłym, którzy duszy pozbawieni, nic czynić nie mogą.

2. *Ku kościołowi twemu świętemu.* Ku przybytkowi, albo ku niebu.

3. *Nie pociągaj mię pospołu.* Nie ciągnij mnie, i niedopuszczaj żebym był ciągnięty w tę samę zagubę z grzesznikami. — *Mówią pokój.* Słowa pokoju, słowa uprzejme i łaskawe.

qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. *(Jerem. 9, 8.)*

4. Da illis secundum opera eorum, et secundum nequitiam adinventionum ipsorum.

Secundum opera manuum eorum tribue illis: redde retributionem eorum ipsis.

5. Quoniam non intellexerunt opera Domini: et in opera manuum ejus destrues illos, et non aedificabis eos.

6. Benedictus Dominus, quoniam exaudivit vocem deprecationis meae.

7. Dominus adjutor meus, et protector meus: in ipso speravit cor meum, et adjutus sum.

Et refloruit caro mea: et ex voluntate mea confitebor ei.

8. Dominus fortitudo plebis suae: et protector salvationum christi sui est.

9. Salvum fac populum tuum, Domine, et benedic hereditati tuae: et rege eos, et extolle illos usque in aeternum.

Którzy mówią pokóy z bliźnim swoim: a złość w sercach ich.

4. Day im według uczynków ich, y według złości wymysłów ich.

Według spraw ręku ich odday im: odday im zapłatę ich.

5. Abowiem nie zrozumieli spraw Pańskich, y uczynków rąk iego: zepsuiesz ie, a nie zbuduiesz ich.

6. Błogosławiony Pan: bo wysłuchał głos prośby moiéy.

7. Pan pomocnik móy, y obrońca móy: w nim nadźieię pokładało serce moie, y ratowany iestem.

Y zakwitnęło znowu ciało moie: a z woléy moiéy wyznawać mu będę.

8. Pan mocą ludu swego: y obrońcą zbawienia pomazańca swego.

9. Zbaw lud twóy Panie, a błogosław dźiedźictwu twoiemu: y rządź ie, y wywyższay ie aż na wieki.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 27. (u Żydów 28). w. 7. *I zakwitnęło znowu ciało moje.* W żydowskim miasto tych słów mamy: I rozweseliło się serce moje. Lecz LXX. słowa nieco odmienili, mając wzgląd *ad sensum*, i na tajemnicę Pańskiego zmartwychwstania. Bo to jest proroctwo o zmartwychwstaniu Pana Chrystusowem.

PSALMUS XXVIII. — PSALM 28. *(u Żyd. 29).*

Upominanie ludzi wiernych do składania Bogu ofiar duchownych.

1. Psalmus David, in consummatione tabernaculi.

Afferte Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum:

2. afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus: adorate Dominum in atrio sancto ejus.

3. Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit: Dominus super aquas multas.

4. Vox Domini in virtute: vox Domini in magnificentia.

1. Psalm Dawidowi, przy dokończeniu przybytku.

Przynoście Panu synowie Boży, przynoście Panu syny baranie:

2. przynoście Panu chwałę y cześć, przynoście Panu chwałę imieniowi iego: kłaniaycie się Panu w sieni świętéy iego.

3. Głos Pański nad wodami, Bóg maiestatu zagrzmiał: Pan nad wodami wielkimi.

4. Głos Pański w mocy: głos Pański w wielmożności.

---

4. *Wymysłów.* Usiłowań, zabiegów. — *Zapłatę ich.* To na co zasłużyli niegodziwemi przeciwko mnie zamysłami; nie jest to złorzeczenie, lecz przepowiednia tego co na nich spaść miało.

5. *Albowiem nie zrozumieli spraw Pańskich.* Jest to źródło wszelkiego złego; gdy bowiem ludzie nieprzykładają pilności do poznania dziwnych dzieł Bożych, jakiem jest dzieło stworzenia, odkupienia i rządzenia światem, wpadają we wszelkiego rodzaju niegodziwości. Przeto mówił Pan o Jerozolimie, Łuk. 19, 42: *Iż gdybyś i ty poznało i t. d.*, i niżej: *Nie zostawią w tobie kamienia na kamieniu: dla tego iżeś nie poznało czasu nawiedzenia twego.* —*I uczynków rąk jego.* Powtórzenie tegoż samego innémi tylko wyrazami. —*Niezbudujesz ich.* Gdy zburzysz, nie będziesz tego żałował, i przeto niezbudujesz ich więcej, t. j. nie przywrócisz do dawnego stanu pomyślności.

7. *I zakwitnęło znowu ciało moje.* P. W. —*Z woléj mojéj.* Z duszy, chętnie. —*Wyznawać mu będę.* Będę go chwalił.

8. *Mocą ludu swego.* Który jako mocny obrońca lud swój zasłania.—*Zbawienia.* Σωτηριων *wielorakiego zbawienia*, t. j. gdy od wielu niebezpieczeństw i nieszczęść Dawida i lud wierny wybawia.—*Pomazańca swego.* Dawida który był namaszczony na króla. Albo Chrystusa Pana naszego.

9. *Błogosław dziedzictwu.* Jest pewne stopniowanie w trzech częściach tego wiersza. *Błogosław dziedzictwu* jako rzeczonéj posiadłości: *Rządź je*, jako trzodę twoję, *wywyższaj je*, jako synów.

Ps. 28.—1. *Przy dokończeniu przybytku.* P. W.—*Synowie Boży.* Ludy wierne, które Boga za Ojca waszego uznajecie. — *Syny baranie.* Baranów na ofiary. P. W.

2. *Przynoście Panu chwałę i cześć.* Czcijcie i wychwalajcie Pana przez ofiary, hymny i inne kościelne nabożeństwa.—*W sieni świętéj jego.* Rozumie o przysionkach pod gołém niebem się znajdujących, do których wszyscy byli przyjmowani; albowiem do samego przybytku sami tylko kapłani wchodzili.

3. *Głos Pański.* Gromy, łoskot, trzask i gwałtowność burzy opisuje, jakową allegoryą zdaje się że prorok chciał wyrazić potęgę Boga, któréj przeciwko nieprzyjaciołom ludu swego używa. —*Nad wodami.* Być może nad wodami morskiemi; albo rozumie tu obfite wody w obłokach niejako zawieszone. t. j., gdy gęste chmury wielką obfitość deszczu wylać są gotowe. Allegorya wód zdaje się oznaczać ludy i wojska liczne, powstające przeciwko Izraelitom, w jakowym także sensie brać można owe słowa Ps. 143, 7: *Spuść rękę twoję z wysokości, wyrwij mię, a wybaw mię z wód wielkich, i z ręki synów obcych.* P. W

4. *W wielmożności.* Albowiem morza i lądy wstrząsa i światłem błyskawic oczy przeszywa.

5. Vox Domini confringentis cedros: et confringet Dominus cedros Libani:
6. et comminuet eas tanquam vitulum Libani: et dilectus quemadmodum filius unicornium.
7. Vox Domini intercidentis flammam ignis.
8. Vox Domini concutientis desertum: et commovebit Dominus desertum Cades.
9. Vox Domini praeparantis cervos, et revelabit condensa: et in templo ejus omnes dicent gloriam:
10. Dominus diluvium inhabitare facit: et sedebit Dominus rex in aeternum.
11. Dominus virtutem populo suo dabit: Dominus benedicet populo suo in pace.

5. Głos Pański łamiący cedry: y połamie Pan cedry Libańskie.
6. Y podrobi ie iako cielę Libańskie: a umiłowany iako syn iednorożców.
7. Głos Pański rozmiataiący płomień ognisty.
8. Głos Pański zatrząsaiący puszczą: y poruszy Pan pustynią Kades.
9. Głos Pański przygotuiący łanie, y odkryie gęstwy: a w kościele iego wszyscy chwałę dadzą.
10. Pan czyni że potop trwa: a będźie siedźiał Pan król na wieki.
11. Pan mocy ludowi swemu doda: Pan błogosławić będźie ludowi swemu w pokoiu.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 28. (u Żydów 29). w. 1. *Psalm Dawidowi.* Tego Psalmu użyć możesz za modlitwę przeciwko burzom i gromom. A duchownie go rozumiejąc: Słowo Pańskie, pyszne a wyniosłe ludzie przez Ewangelią przełomało, bałwany i bogi pogańskie wywróciło, tyranów okrócieństwo zbiło, pogany zwojowało, pustynie Saraceńskie poruszyło, bojaźliwe zmocniło, chrzest wprowadziło, jako niegdy potop, na wszystkich oczyszczenie.

1. *Przy dokończeniu przybytku.* Napis łaciński i grecki pokazuje, iż Dawid ten Psalm śpiewał: albo kiedy przybytku Pańskiego (który był skrzyni Pańskiéj zgotował) dokończył: albo kiedy skrzynię Pańską do niego prowadził: opisując dziwne tajemnice przyszłego przybytku, to jest kościoła Chrystusowego, który on przybytek figurował.

1. *Przynoście Panu syny baranie.* Tego półwiersza w żydowskim tekście niemasz, ale iż słowo *Elim*, dwie rzeczy znamionuje, bogi i barany: przetoż LXX. oboje rzecz dwojem wykładem dobrze wyrazili.

3. *Głos Pański.* Głos Pański jest piorun, albo grom: albo słowo jego.

5. *Cedry Libańskie. Libanus* jest góra w ziemi świętéj, gdzie moc jest osobliwych cedrów, i innych wysokich a mocnych drzew.

6. *A umiłowany.* Rozumiéj, albo lud Izraelski, albo raczéj Chrystus Messyasz (jest niezwyciężony) jako jednorożec. Acz to z żydowskiego teraz tak przekładają: i czyni że skaczą jako cielec, Liban i Saryon (góry) jako Jednorożec. Aleć dobrze LXX. przełożyli, jako Genebrardus pokazuje.

8. *Pustynią Kades.* Kades wielka puszcza Saraceńska i Arabska (którą też zowią *desertum Pharan, et desertum Sin*) gdzie żydzi błądzili przez czterdzieści lat.

9. *Przygotujący łanie.* Rozumiéj do porodzenia. Bo iż łanie z wielką trudnością rodzą, więc przelęknienie gromu do łatwiejszego porodzenia bardzo im pomaga.

PSALMUS XXIX. PSALM 29. *(u Żyd. 30).*

Dziękczynienie za wybawienie od nieprzyjaciół i innych nieszczęść.

1. Psalmus cantici. In dedicatione domus David.

2. Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me: nec delectasti inimicos meos super me.

1. Psalm pieśni. Na poświęcaniu domu Dawidowego.

2. Wywyższać cię będę Panie, żeś mię przyiął: a nie dał pociechy nieprzyiaciołóm moim nademną.

---

5. *Łamiący cedry.* Grom bowiem albo piorun najogromniejsze drzewa obala i kruszy.—*Cedry libańskie.* P. W.

6. *A umiłowany.* P. W.

7. *Rozmiatający płomień ognisty.* Płomień ognia piorunowego rozmiatuje się, ponieważ na części P. Bóg go rozdziela, raz w tę, już w ową stronę pioruny ciskając, albo rozmiatuje się, ponieważ rozdzielone pioruny i jakby wiele końców mające, wypuszcza; albo, co za prawdziwszą uważamy, ponieważ za blaskiem błyskawicy széroko się lśniącym, pioruny następują, i blask ten niejako przerzynają.

8. *Zatrząsający puszczą.* Niektórzy przekładają: *spraw żeby rodziły zwierzęta pustyni.* Sens zdaje się być taki: Bóg straszliwym głosem swoich gromów, którym góry i doliny pustyni wstrząsa, w drżenie wprawia dzikie zwierzęta i przerażającym owym łoskotem, rodzenie im przyśpiesza, co w szczególności o łaniach się mówi w wierszu następnym, o których powiadają, iż z trudnością rodzą, i że przestraszone łoskotem gromu, z większą łatwością płód swój wydają.—*Pustynią Kades.* Patrz Numer: 20, 1.

9. *Przygotujący łanie.* Patrz co się rzekło w wierszu poprzedzającym. P. W. — *Odkryje gęstwy.* Obaliwszy na ziemi gałęziste drzewa, lasy odsłoni i przejrzystemi uczyni. —*W kościele jego wszyscy chwałę dadzą.* Potęgę Boską wynosić będą, która cudowne i straszliwe rzeczy czyni.

10. *Czyni że potop trwa.* Zsyła potop.—*Będzie siedział Pan.* Spokojnym zostanie, gdy się to wszystko dziać będzie.

11. *Mocy ludowi swemu doda.* Aby mógł nieprzyjaciołom się oprzeć, i na podobieństwo opisanéj burzy przerazić ich i obalić.—*Błogosławić będzie.* Wszelkiego rodzaju dobrami napełni.— *W pokoju.* Oddaliwszy wojny i wszelkie troski.

Ps. 29.—1. *Psalm pieśni.* Różnica między psalmem i pieśnią, według ś. Hilarego i ś. Jana Chr., in Prologo Psalmorum, ta zachodzi, że *psalm* jest dźwiękiem samego tylko instrumentu muzycznego, bez żadnego ludzkiego śpiewu; *śpiew* jest to głos śpiewającego człowieka, bez towarzyszenia instrumentu: *psalmem śpiewu* zowie się, gdy śpiewowi przodkującemu dźwięk muzyki wtóruje; *śpiew psalmu*, gdy dźwięk muzyki przewodniczy a śpiew mu podpomaga. — *Na poświęcaniu domu Dawidowego.* Gdy dom Dawidowy, który z wielkim przepychem zbudował w Jerozolimie, był poświęcony. Patrz II. Król. r. 5, i I. Par. 14. Co znaczy *poświęcać dom*, p. Deuter. r. 2, w. 1.

2. *Żeś mię przyjął.* W hebr. podniosłeś, wywyższy-

3. Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me.

4. Domine, eduxisti ab inferno animam meam: salvasti me a descendentibus in lacum.

5. Psallite Domino, sancti ejus: et confitemini memoriae sanctitatis ejus.

6. Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus.

Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia.

7. Ego autem dixi in abundantia mea: Non movebor in aeternum.

8. Domine, in voluntate tua praestitisti decori meo virtutem.

Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.

9. Ad te Domine, clamabo, et ad Deum meum deprecabor.

10. Quae utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?

Numquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?

11. Audivit Dominus, et misertus est mei: Dominus factus est adjutor meus.

12. Convertisti planctum meum in gaudium mihi: conscidisti saccum meum, et circumdedisti me laetitia:

13. ut cantet tibi gloria mea, et non compungar: Domine Deus meus, in aeternum confitebor tibi.

3. Panie Boże mój, wołałem do ciebie, y uzdrowiłeś mię.

4. Panie wywiodłeś z piekła duszę moię: wybawiłeś mię od zstępuiących do dołu.

5. Spiewayćie Panu święći iego: a wyznawayćie pamiątce świątobliwośći iego.

6. Bo gniew w zapalczywośći iego: a żywot na woley iego.

Do wieczora będźie trwał płacz: a do poranku wesele.

7. A iam rzekł w dostatku moim: nie będę poruszony na wieki.

8. Panie, według woley twoiey, dałeś moc ozdobie moiey.

Odwróciłeś oblicze swe odemnie, y stałem się zatrwożonym.

9. Do ciebie Panie wołać będę, y do Boga mego modlić się będę.

10. Cóż za pożytek we krwi moiey, gdy zstępuię do skażenia?

Izali proch wyznawać ći będźie: albo opowiadać będźie prawdę twoię?

11. Usłyszał Pan, y zmiłował się nademną: Pan się stał pomocnikiem moim.

12. Odmieniłeś mi płacz mój w wesele: zdarłeś wór mój, a obłokłeś mię weselem:

13. aby tobie śpiewała chwała moia, a nie żałował: Panie Boże mój na wieki wyznawać ci będę.

PSALMUS XXX. — PSALM 30. *(u Żyd. 31.)*

O modlitwie pełnéj ufności i pokory, którą Dawid w osobie Jezusa Chrystusa zanosi do Boga, prosząc Go o pomoc w przeciwnościach.

1. In finem Psalmus David, pro extasi.

1. Nakoniec Psalm Dawidowi, na zachwycenie.

łeś, z niebezpieczeństw wyprowadziłeś—*Nie dał pociechy nieprzyjaciołom moim.* Nie dał powodu do radości nieprzyjaciołom moim.—*Nademną.* Nad mojemi nieszczęściami, z powodu moich nieszczęść.

3. *Uzdrowiłeś mię.* Z niemocy duszy mojéj, gdy byłem nieszczęściami trapiony, i gdy nieprzyjaciele czynili zasadzki na życie moje.

4. *Wywiodłeś z piekła.* Z paszczy śmierci i piekła.—*Od zstępujących do dołu.* Wyłączyłeś mię z liczby tych, których pochłania śmierć i grób.

5. *Święci jego.* Pobożnych i wiernych rozumie.—*Wyznawajcie.* Chwalcie—*Pamiątce świątobliwości jego.* Świętą jego pamięć czcijcie i wysławiajcie. Wspominajcie dobrodziejstwa, któremi świętych swoich obdarza. Pamięć czynnie także rozumieć można, którą coś się pamięta i rozważa; jakby rzekł: Wysławiajcie pamięć jego świętą, przez którą w nieszczęściach o nas pamięta i w zapomnieniu niezostawuje.

6. *Gniew w zapalczywości jego.* Z hebr. Pagninus przekłada, *chwila w gniewie jego,* i tenże sam sens Wulgaty łacińskiéj, albowiem gniew jest krótką zapalczywością; zagniewanie zaś jest dłuższą i cięższą. Gdy więc Bóg się gniewa, prędko gniew odpuszcza i natychmiast daje się przebłagać, tak że nie należałoby mówić w zapalczywości, ale raczéj iż się gniewa. Albo sens jest taki: gdy Bóg zostaje w zapalczywości, okazuje gniew i zsyła karę.—*Żywot na woléj jego.* Zbawienie i ocalenie w łasce i miłosierdziu Bożem.—*Do wieczora będzie trwał płacz.* Pagninus przekłada, *przenocuje,* przez noc trwać będzie; tak krótki jest gniew jego, iż jeśli wieczorem albo w nocy przyjdzie się zapłakać, to rano już następuje radość.

7. *W dostatku.* W powodzeniu i szczęściu. *Nie będę poruszony.* Nie utracę szczęśliwości mojéj.

8. *Według woli twojéj.* Łaski i dobroci twojéj.—*Ozdobie mojéj.* Stanowi mojemu szczęśliwemu, kwitnącemu.—*Moc.* Jakby rzekł: Ile miałem mocy, miałem ją od ciebie, przeto niedość rozważnie powiedziałem, gdy wyrzekłem: *Nie będę poruszony na wieki;* albowiem, skoro oblicze odwróciłeś, i usunąłeś łaskę twą, wnet nastąpiło zatrwożenie.

10. *Cóż za pożytek we krwi mojéj?* Jaka korzyść dla ciebie będzie, jeśli mnie zabić i krew moję przelać dopuścisz?—*Zstępuję do skażenia.* Zstępować do skażenia jest to umrzeć, i w grobie zostać złożonym, w którym trupy gniją i w proch się rozsypują.—*Izali proch wyznawać ci będzie?* Ciało umarłe, trup. Umarły nie chwali Boga jawnie i w pośród zgromadzenia wiernych, chociaż na drugim świecie chwali.—*Prawdę twoję.* Wierne obietnice twoje.

12. *Zdarłeś wór mój.* Zdjąłeś ze mnie włosiennicę, szaty żałobne i pokutne, któremi byłem przyodziany.

13. *Aby tobie śpiewała chwała moja.* Stan mój chwalebny i świetny.—*Nie żałował.* Niech więcéj już nie boleję i nieżałuję tego, że opiewam chwały twoje.

Ps. 30.—1. *Na zachwycenie.* Téj części tytułu niema w tekście hebr. ani w żadnym greckim, jak świadczy Teodoretus, i zdaje się, że iest wzięty z wiersza 23:

2. In te Domine, speravi, non confundar in aeternum; in justitia tua libera me.

3. Inclina ad me aurem tuam: accelera, ut eruas me.

Esto mihi in Deum protectorem, et in domum refugii, ut salvum me facias.

4. Quoniam fortitudo mea, et refugium meum es tu: et propter nomen tuum deduces me, et enutries me.

5. Educes me de laqueo hoc, quem absconderunt mihi: quoniam tu es protector meus.

6. In manus tuas commendo spiritum meum: redemisti me, Domine Deus veritatis. *(Luc. 23, 46).*

7. Odisti observantes vanitates supervacue.

Ego autem in Domino speravi:

8. exultabo, et laetabor in misericordia tua.

Quoniam respexisti humilitatem meam, salvasti de necessitatibus animam meam.

9. Nec conclusisti me in manibus inimici: statuisti in loco spatioso pedes meos.

10. Miserere mei, Domine, quoniam tribulor: conturbatus est in ira oculus meus, anima mea, et venter meus,

11. quoniam defecit in dolore vita mea, et anni mei in gemitibus.

Infirmata est in paupertate virtus mea, et ossa mea conturbata sunt.

12. Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium, et vicinis meis valde: et timor notis meis.

2. W tobiem Panie nadźieię miał, niech nie będę zawstydzon na wieki: w śprawiedliwości twoiey wybaw mię.

3. Nakłoń ku mnie ucha twego, pośpiesz się abyś mię wyrwał.

Badź mi Bogiem obrońca, y domem ucieczki, abyś mię zbawił.

4. Albowiem moc moia y ucieczka moia iesteś ty: a dla imienia twego poprowadzisz mię, y wychowasz mię.

5. Wywiedźiesz mię z śidła tego, które mi zakryli: boś ty iest obrońca móy.

6. W ręce twe polecam ducha mego: odkupiłeś mię Panie Boże prawdy.

7. Miałeś w nienawiści przestrzegaiące marności nadaremno.

A iam w Panu nadźieię miał:

8. będę się weselił y radował w miłośierdźiu twoim.

Albowiemeś weyźrzał na uniżenie moie, wybawiłeś z potrzeb duszę moię.

9. Aniś mię zamknął w rękach nieprzyiaćielskich: postawiłeś na mieyscu przestronnym nogi moie.

10. Zmiłuy się nademną Panie, bom iest utrapiony: zatrwożyło się w gniewie oko moie, dusza moia, y wnętrze moie.

11. Abowiem ustał w boleści żywot móy, y lata moie we wzdychaniu.

Zemdlała w ubóstwie siła moia: y kośći moie strwożone są.

12. Nad wszytkie nieprzyiacioły moie stałem się pośmiewiskiem y sąsiadom moim barzo: y strachem znaiomym moim.

A jam mówił w zdumieniu umysłu mego, i t. d., gdzie po grecku jest wyraz *ἔκστασις zachwycenie.* Rozumieć należy tytuł o zachwyceniu ze strachu nagłego i największego, którym Dawid został zdjęty, posłyszawszy, że Absalon syn jego i cały lud przeciwko niemu uczynił sprzysiężenie.

2. *Niech nie będę zawstydzon.* Niech tego nie będzie, żebym się wstydził i sromał, jakbym był oszukany i w nadziei mojéj zawiedziony.—*W sprawiedliwości twojéj.* Dla sprawiedliwości twojéj, w skutek któréj bezbożnych karać, a niewinnych zbawiać zwykłeś.

3. *Pośpiesz się abyś mię wyrwał.* Prędko mię wyrwij.—*Bogiem obrońcą.* LXX. za którymi idzie nasz tłumacz, bez przenośni wyrazili. co w hebrajskim pod przenośnią się znajduje: *Bądź mnie skałą najmocniejszą, i domem najwarowniejszym dla zbawienia mnie.*

4. *Moc moja.* Hebr. *albowiem skałą moją, i warownią moją ty jesteś*, tak samo w przenośni jak w wierszu powyższym, wziętej od zamku umieszczonego na wyniosłéj i niedostępnéj skale.—*Dla imienia twego.* Dla ciebie, albo dla chwały twojéj.—*Poprowadzisz mię.* Na miejsce bezpieczne.—*Wychowasz mię.* Dostarczając mi rzeczy niezbędnych do przeżycia.

6. *Polecam.* Składam; to bowiem znaczy *παρατίθημι.* Przenośnia wzięta od składających w depozyt rzecz jaką. —*Ducha mego.* Życie moje.—*Odkupiłeś.* Wybawiłeś nas już nie raz.—*Boże prawdy.* Boże prawdziwy, wierny i w obietnicach stateczny.

7. *Miałeś w nienawiści.* W hebr. jest w pierwszéj osobie, *nienawidziałem*, lecz to samo znaczy, albowiem to co Bóg nienawidzi, i ludzie pobożni mają w nienawiści.—*Przestrzegające marności.* Próżne i przesądne obserwacye, w których niektórzy nadzieję swoję pokładają; albo bałwany rozumie, które często w Piśmie ś. próżnością się nazywają. Tak Deut. 32, 21. gdzie mamy: *Oni mię rozdrażnili.... i rozdrażnili w próżnościach.* LXX. przełożyli, *rozgniewali w bałwanach swoich.*—*Nadaremno.* Bez żadnego owocu, bezpożytecznie.

8. *Uniżenie moje.* Na mnie nizkiego, nędznego i utrapionego.—*Z potrzeb. Z ucisku*, jak jest w hebrajskim.

9. *Aniś mię zamknął w rękach nieprzyjacielskich.* Nie wydałeś w moc nieprzyjacioł moich.—*Na miejscu przestronnem.* Wywiodłszy z ucisku na swobodę.

10. *Zatrwożyło się w gniewie oko moje.* Od gniewu i złości wyschło. Wyrażają się w oczach znaki boleści i żałości.—*Dusza moja.* Chald. ma, *skurczona jest dusza moja*; żałość bowiem i bojaźń ściska ducha, tak jak radość rozwalnia i rozszerza.—*Wnętrze moje.* Serce i wnętrzności moje. Tak Ekklezyastyk 51, 29: *Żywot mój poruszył się szukając jéj*; i Tren. 1, 20: *Obacz Panie żem uciśnion, wzruszył się brzuch mój.*

11. *W boleści.* Od boleści.—*We wzdychaniu.* Od wzdychania.—*W ubóstwie.* T. j. od klęski. Ś. Hieronim przekłada, *od nieprawości.*—*Siła moja.* Członki, a także siły duszy.—*Kości moje.* To samo co *siła moja*, jest bowiem zwyczajne powtarzanie pierwszego półwiersza.—*Strwożone są.* Osłabione są.

12. *Nad wszystkie nieprzyjacioły moje.* Stałem się pośmiewiskiem sąsiadom i strachem znajomym, gdyż więcéj niż nieprzyjaciele moi, chociaż są bezbożni i niesprawiedliwi, nieszczęściami trapiony jestem.—*Strachem znajomym moim.* Lękają się przyznać że są przyjaciołmi moimi, iżby się dla mnie na niebezpieczeństwo nie narazili.—*Którzy mię widzieli.* Którzy mię odwiedzać zwykli byli.—*Precz odemnie uciekli.* Spotkania się zemną unikali i uciekali.

Qui videbant me, foras fugerunt a me:
13. oblivioni datus sum, tamquam mortuus a
corde.
Factus sum tamquam vas perditum:
14. quoniam audivi vituperationem multorum
commorantium in circuitu.
In eo, dum convenirent simul adversum me, ac-
cipere animam meam consiliati sunt.
15. Ego autem in te speravi, Domine: dixi:
Deus meus es tu:
16. in manibus tuis sortes meae.
Eripe me de manu inimicorum meorum, et a
persequentibus me.
17. Illustra faciem tuam super servum tuum,
salvum me fac in misericordia tua.
18. Domine, non confundar, quoniam invocavi te.
Erubescant impii, et deducantur in infernum:
19. muta fiant labia dolosa,
quae loquuntur adversus justum iniquitatem in
superbia et in abusione.
20. Quam magna multitudo dulcedinis tuae Do-
mine, quam abscondisti timentibus te.
Perfecisti eis, qui sperant in te, in conspectu
filiorum hominum.
21. Abscondes eos in abscondito faciei tuae a
conturbatione hominum.
Proteges eos in tabernaculo tuo a contradictio-
ne linguarum.
22. Benedictus Dominus: quoniam mirificavit
misericordiam suam mihi in civitate munita.
23. Ego autem dixi in excessu mentis meae:
Projectus sum a facie oculorum tuorum.
Ideo exaudisti vocem orationis meae, dum cla-
marem ad te.

Którzy mię widzieli, precz odemnie uciekli:
13. iestem zapomniany z serca iako umarły.
Stałem się iako naczynie stracone:
14. bom słyszał łaianie mnogich mieszkaiących
w okolicy.
W tym, gdy się schodźili społem przeciwko mnie,
odiąć dusze moie namawiali się.
15. A iam w tobie nadźieię miał Panie: rze-
kłem: Tyś iest Bogiem moim:
16. w ręku twoich losy moie.
Wyrwiy mię z ręki nieprzyiaciół moich, y od
prześladuiących mię.
17. Oświeć twarz twoię nad sługą twoim, zbaw
mię w miłosierdźiu twoim:
18. Panie, niech nie będę zawstydzon, abowiem
wzywałem cię.
Niech się zawstydzą niezbożnicy, y niech będą
prowadzeni do piekła:
19. niech zaniemieią usta zdradliwe,
które mowią nieprawość przeciw sprawiedliwe-
mu w pysze y w powieraniu.
20. Jakoż wielkie mnóstwo słodkości twéy Pa-
nie, którąś zakrył boiącym się ciebie.
Sprawiłeś tym, którzy nadźieię maią w tobie,
przed oblicznością synów ludzkich.
21. Zakryiesz ie w zakryciu oblicza twego od
zamieszania ludzkiego.
Zasłonisz ie w namiecie twoim od przeciwień-
stwa ięzyków.
22. Błogosławiony Pan: że dźiwnie okazał mi-
łosierdźie swe nademną w mieście obronnym.
23. A iam mówił w zdumieniu umysłu mego,
iestem odrzucon od obliczności oczu twoich.
Przetoś wysłuchał głos modlitwy moiéy, gdym
wołał do ciebie.

---

13. *Jestem zapomniany.* Przyłączyć trzeba *z serca;* jestem zapomniany, i niema ktoby w sercu i w duszy swojéj o mnie pamiętał, żeby mnie dobrze czynił, jak gdybym był umarły,—*Jako naczynie stracone.* Naczynie skruszone, na nic nieprzydatne, a przeto na śmietnisko wyrzucone.

14. *Łajanie.* Zniewagi. — *Mieszkających w okolicy.* Sąsiadów którzy w około mnie mieszkają. Stosownie będzie wytłumaczyć o wielu potwarzających w kółko zebranych, i sławę Dawida szarpiących. Tak to co u Jer. 20, 10, mamy w Wulgacie: *Bom słyszał potwarz mnogich, i strach w około.* LXX przełożyli: *słyszałem potwarz wielu zgromadzonych w około.* To zaś tłumaczenie potwierdza się tém co następuje.— *W tym gdy się schodźili.* Gdy dla naradzenia się o mnie, w jedno się miejsce zbierali.—*Odjąć duszę moję.* Mnie zatracić, życie mi odebrać.

16. *Losy moje.* Hebr. *czasy moje.* Przygody, wydarzenia moje, stan rzeczy moich.

17. *Oświeć twarz twoję.* Hebr. *Uczyń żeby świeciło oblicze twoje.* t. j. łaska i dobroć twoja.

19. *W pysze i w powieraniu.* Z powodu pychy i pogardy. Wyraz *w powieraniu.* czynnie się tłumaczy.

20. *Słodkości twéj.* Łaski, dobroci twojéj. — *Któraś zakrył.* Którą odłożyłeś, i ukryłeś, żeby na korzyść wiernych twoich użyć. Tak Psalm 16, 14: *Z skrytych,* t. j. z odłożonych. — *Sprawiłeś.* Domyślać się należy spójnika, *i zakryłeś i sprawiłeś.* Sprawiłeś zaś to samo jest co i przygotowałeś, dałeś.—*Przed obliczności synów ludzkich.* Jawnie i publicznie.

21. *W zakryciu oblicza twego.* W głębi twego mieszkania przytulisz, obronisz i zachowasz. To: *oblicza twego,* Genebrardus rozumie, że się używa w tém samém znaczeniu co wasza ekscellencya, wasza wysokość, gdy do książąt i osób znaczniejszych mówimy, a zatém *w zakryciu oblicza twego,* to samo będzie co w miejscu osobném i skrytém twojém. Agellius utrzymuje, że w zakryciu oblicza Bożego ci mieszkają, którzy ponieważ w obec świątłego oblicza Pańskiego przebywają, nie są widzialni dla tych, którzy w téj świątłości nie są zanurzeni, a przeto miejsce owo, ze względu na nich, zakrytém się nazwać może. Bellarmin tłumaczy o szukających oblicza Pańskiego przez kontemplacyą i miłość, którzy bowiem w tém się ćwiczą, zostając w ten sposób przed obliczém Boskiem, schronienie bezpieczne znajdują, do którego złość ludzka przynajmniéj do tyla przystępu mieć nie może, żeby aż ich poruszyć i zatrwożyć.—*Zasłonisz je.* Jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza.

22. *W mieście obronném.* Symmachus dodał znamię porównania; albowiem przekłada, *jako w mieście obronném.*

23. *W zdumieniu umysłu mego.* W czasie, kiedy z powodu niezmiernego strachu, jakby bez zmysłów zostawałem.— *Od obliczności oczu twoich.* Od łaski i dobroci twojéj. — *Przetoś wysłuchał.* Zmiłowawszy się nademną, iżbym w tak wielkiéj trwodze i zwątpieniu o pomyślném wyjściu z nieszczęścia nie upadł na siebie.

24. Diligite Dominum omnes sancti ejus: quoniam veritatem requiret Dominus, et retribuet abundanter facientibus superbiam.

25. Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes, qui speratis in Domino.

24. Miłuycie Pana wszyscy święci iego: abowiem Pan będźie szukał prawdy, y odda obficie czyniącym pychę.

25. Mężnie czyńcie, a niech się posili serce wasze, wszyscy którzy nadźieię macie w Panu.

PSALMUS XXXI.

PSALM 31. *(u Żya. 32).*

O szczęściu człowieka, który dostępuje odpuszczenia grzechów, i warunkach niezbędnych do usprawiedliwienia się przed Bogiem.

1. Ipsi David, intellectus.
Beati, quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. *(Rom. 4, 7.)*

2. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum, nec est in spiritu ejus dolus.

3. Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die.

4. Quoniam die ac nocte gravata est super me manus tua, conversus sum in aerumna mea, dum configitur spina.

5. Delictum meum cognitum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi.
Dixi: Confitebor adversum me injustitiam meam Domino: et tu remisisti impietatem peccati mei.

6. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno.

1. Samemu Dawidowi, wyrozumienia.
Błogosławieni, których odpuszczone są nieprawości: y których zakryte są grzéchy.

2. Błogosławiony mąż, któremu Pan nie poczytał grzéchu, ani iest w duchu iego zdrada.

3. Iżem milczał, zastarzały się kości moie, gdym wołał cały dźień.

4. Bo we dnie y w nocy ociężała nademną ręka twoia: nawróciłem się w nędzy moiéy, gdy tkwi ciernie.

5. Grzéch móy oznaymiłem tobie: a niesprawiedliwości moiéy nie krylem.
Rzekłem: Wyznam przeciwko sobie niesprawiedliwość moię Panu: a tyś odpuścił niezbożność grzéchu mego.

6. Dla tego będźie się modlił do ciebie wszelki święty, czasu pogodnego.

24. *Prawdy.* Ludzi którzy prawdę i wiarę wyznają. Kładzie się pojęcie oderwane za rzecz samą. Ś Hieronim i Chald. przekładają; *wiernych zachowuje Pan.*—*Będzie szukał.* Nie zaniedba, lecz łaskawie nimi opiekować się będzie, i t. d., szuka dla wynagrodzenia.—*Odda obficie.* Karę na którą zasłużyli wymierzy.—*Czyniącym pychę.* Wokonywającym to co pysznie zamyślili.

25. *Niech się posili serce wasze.* Hebr. *Wzmocnijcie się.*

Ps. 31.—1. *Wyrozumienia.* Psalm tén nosi taki napis dla tego, że albo, gdy go Dawid, po dopuszczeniu się grzechu pisał, za łaską Bożą, otworzyły się mu oczy umysłu, iżby zrozumiał, jak ciężko wykroczył, albo, że daru wyrozumienia potrzeba, iżby ten Psalm wyrozumieć, gdyż jest nie jasny; albo, że Psalm zbawiennej nauki i wiedzy jest pełen, albo nareszcie tym napisem śpiewacy się upominają, iżby Psalm ten dokładnie i z uwagą śpiewali, żeby tym sposobem słuchacze jego słowa i znaczenie pojąć mogli. P. W.—*Zakryte są grzechy.* Odpuszczone; jest bowiem pierwszego półwiersza powtórzenie. Być może przenośnia jest wzięta od pisania, albowiem, grzechy ludzkie w księdze Boskiéj sprawiedliwości się piszą; pokrywają się zaś, gdy się niszczą, tak że czytane być nie mogą. Co tém łatwiéj da się zastosować, jeśli Żydzi jak Rzymianie na tablicach nawoskowanych pisali; albowiem rodzaj ten pisania, gdy się wosk z wodą zrówna, niszczy się i zakrywa. P. W.

2. *Niepoczytał.* Prawdziwie przebaczył, tak że żadnego zgoła w nim grzechu nieuznaje. — *W duchu jego.* W ustach jego, albowiem gdy w ustach jest zdrada, jest także w duchu, bądź duchem serce nazwiemy, bądź powietrze którém oddychamy, i którego dobrodziejstwem mówimy.

3. *Iżem milczał.* O grzechach moich, ponieważ za nie miłosierdzia Bożego nie błagałem, ponieważ grzechu nie wyznałem, nie uznałem, zło na mnie spadło. Emm. Sa mniema, że sens jest ten, *milczałem,* t. j., przestałem wołać czyli ryczeć, gdym się ujrzał, że prawie niszczeję i ustaję ną siłach od krzyku i łkania nieustannego. Tu zauważmy, że gdy się mówi, *iżem milczał,* to *iżem,* nieoznacza przyczyny, lecz jest spójnikiem łączącym, według zwyczaju Pisma ś.—*Zastarzały się.* Kości moje najboleśniéj dotknięte i prawie strawione zostały. Wszelka moc moja osłabła. Podobnego sposobu mówienia użył Jer. Thren. 3, 4: *Starą uczynił,* powiada, *skórę moją.* —*Gdym wołał cały dzień.* Z powodu nieszczęść, któremi byłem dotknięty, za to że milczałem i grzechów moich nieuznawałem. To co się mówi w naszéj Wulgacie *wołałem,* w hebrajskim co do słowa jest *ryczałem,* który to wyraz wielkość boleści oznacza, która nie tylko wołanie, ale także ryczenie wydobyła.

4. *Ręka twoja.* Karząca i uderzająca mię. — *Nawróciłem się w nędzy mojéj.* Tarzałem się w nędzy i nieszczęściu na mnie zesłanem. Albo nawróciłem się do ciebie Boże.— *Gdy tkwi ciernie.* Gdy bodźcami nędz wszelkich mnie kolesz i trapisz. P. W.

5. *Oznajmiłem tobie.* Tobie wspomniałem, tobie wyznałem. Mówi sposobem ludzkim jakby Bóg zaczynał wtenczas coś poznawać, lub wiedzieć, gdy mu co wprzódy opowie lub wspomni. Albo *tobie,* znaczy, twemu słudze i kapłanowi, który ciebie zastępuje, i przez którego odpuszczasz grzechy. Mieli bowiem obowiązek grzeszniey w starym zakonie wyznawać grzechy i składać za nie ofiarę, jeśli odpuszczenia dostąpić chcieli. Levit. c. 5, 6, i Numer. 5, 7. Téj zaś spowiedzi starego zakonu wspominają się następne okoliczności: 1) odbywała się przed kapłanem; 2) przy wkładaniu rąk na głowę ofiarującego się bydlęcia, i to pomiędzy rogami; 3) wyraźnie wymieniając grzech, za który pokutę czynił; 4) brzydząc się grzechem, i obiecując, że nigdy więcéj tego grzechu nie popełni.—*Rzekłem.* Postanowiłem w sobie.—*A tyś odpuścił.* Gdyś wprzód postrzegł, że grzechem się brzydzę i zań żałuję, winę natychmiast mi darowałeś.

6. *Dla tego.* Z powodu téj nieprawości, zpowoduje jéj przebaczenia.— *Wszelki święty.* Ś. Hieronim przekłada *miłosierny.* Chald. *pobożny,* który o pobożność i świętość się stara, i ten kto prawdziwie za grzechy żałuje.

Verumtamen in diluvio aquarum multarum, ad eum non approximabunt.

7. Tu es refugium meum a tribulatione, quae circumdedit me: exultatio mea, erue me a circumdantibus me.

8. Intellectum tibi dabo, et instruam te in via hac, qua gradieris: firmabo super te oculos meos.

9. Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.

In camo et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.

10. Multa flagella peccatoris: sperantem autem in Domino misericordia circumdabit.

11. Laetamini in Domino, et exultate justi, et gloriamini omnes recti corde.

Wszakże w potopie wód mnogich, do niego się nie przybliżą.

7. Tyś iest ucieczka moia od utrapienia, które mię ogarnęło: radości moia, wyrwiy mię od tych, którzy mię oblegli.

8. Dam tobie rozum, y nauczę cię na drodze téy, którą póydźiesz: umocnię nad toba oczy moie.

9. Nie bądźcież iako koń y muł, którzy nie maią rozumu.

Uzdą y wędźidłem ściśni czeluści tych, którzy się nie przybliżaią do ciebie.

10. Siła biczów na grzesznika: a maiącego nadźieię w Panu miłosierdzie ogarnie.

11. Weselcie się w Panu y raduycie się sprawiedliwi: a chlubcie się wszyscy prawego serca.

Wykład X. J. Wujka.—**Ps. 31.** (u Żydów 32). w. 1. *Wyrozumienia.* Po żydowsku *Maskil*: co rozmaicie wykładają: Wyrozumienie, nauka Dawidowa, albo nauczająca, to jest, pieśń nauki pełna. Inni mówią, że to było imie instrumentu muzycznego, albo początek pieśni, na której nótę miał być ten Psalm śpiewany. Po grecku jest *συνέσεως*, to jest rozumu, albo wyrozumienia, *in genitivo casu*.

1. *I których zakryte są grzechy.* To jest, jako Augustyn ś. wykłada, których grzechów Bóg więcéj nie pamięta. Pokryte są, mówi, zgładzone są. Nie tak rozumiéj co powiedział, grzechy pokryte są, jakoby tam jeszcze były i żyły: ale iż ich Bóg więcéj nie widzi, ani karze, ani pomni. August. in Psal. 32. Źle tedy heretycy to miejsce rozumieją, ucząc: jakoby nam Pan Bóg grzechów prawdziwie nie odpuszczał, ani ich zgoła gładził: ale je tylko pokrywał i za grzechy ich nie poczytał.

3. *Iżem milczał.* Iżem się o odpuszczenie grzechów mych nie starał.

4. *Nawróciłem się w nędzy mojéj.* W greckim troszkę jaśniéj czytamy: *ἐστράφην εις τα λαιπωριαν, ρυ ταῖ, ρηπαγῆναι μοιαχανθαν.* To jest: obróciłem się w nędzę, gdy tkwiała we mnie cirznia: To jest, jako wykłada Euthymius, skoro we mnie utknęło to cirznie grzechu, wnet wszystko szczęście moje obróciło się w nędzę. Z żydowskiego teraz tak to przekładają: obróciła się wilgotność moja w susze letnie. Lecz LXX. dobrze przełożyli gdyż *leszadi*, może się też przełożyć w spustoszeniu mojem, to jest w nędzy mojéj, jako i Hieronim ś. przełożył. A bechardone znaczy też, w bodzieniach *in confixionibus*. Miasto lepak *Kaits*, co znaczy lato, czytali *Kots*, co znaczy cirznie.

5. *Rzekłem wyznam.* Jeszcze się nie spowiada, ale tylko obiecuje się spowiadać, a Bóg mu wnet odpuścił. Jeszcze spowiedź jego nie przyszła do ust jego: głos jego jeszcze nie był w uściech jego: ale ucho Boże już było w sercu jego. Augustyn na to miejsce.

6. *Wszelki święty.* Bo i święty nie jest bez grzechu, przynajmniéj powszedniego.

6. *W potopie wód mnogich do niego się nie przybliżą.* To jest w niebezpieczeństwie wielkiego utrapienia, sprawiedliwego człowieka te plagi nie dosięgną:

9. *Uzdą i wędzidłem.* Z żydowskiego teraz przekładają: uzdą i wędzidłem gęba ich ma być ściśniona, aby się nie przybliżyli do ciebie. Aleć lepiéj LXX. przełożyli, jako i Hieronim święty, i ojcowie wszyscy tak zawsze czytali, i słowa żydowskie, choć jako teraz są, bardzo dobrze tak mogą być przełożone.

—*Czasu pogodnego.* Hebr. *w czasie znalezienia*, t. j. w którym Bóg, albo odpuszczenie grzechów się znajduje. Czas zaś pogodny jest dopóty, dopóki trwa miłosierdzie Boże, t. j. dopóki trwa doczesne życie. —*Wszakże.* Ś. Hieronim wiersz ten tak przekłada: *Dla tego będzie się modlił do ciebie wszelki miłosierny, czas znajdując, iżby, gdy się wzbiorą wody wielkie do niego się nie przybliżyły.* Przenośnia zaś wezbrania wód, albo obfitość nędzy w tém życiu oznacza, albo mnogość i jakby potop kar, w których się zanurzą bezbożni w dniu ostatecznym. Sens także wiersza może być taki: będzie się modlił do ciebie wszelki święty w czasie pogodnym, i dobrze postąpi; albowiem w potopie wód mnogich, gdy na ostatku nad bezbożnymi nieszczęścia się zbiorą, natenczas bezbożni do niego, t. j., do Boga się nie zbliżą, ponieważ nie będzie więcéj miejsca na pokutę. Albo nareszcie zdanie jest takie: potop nędz do usiłujących z Bogiem się pojednać nie przybliży, i szkody mu nie przyniesie. P. W.

7. *Radości moja.* O Boże, który jesteś radością moją. Ś. Hieronim przekłada, *chwała moja.* Bóg w którym się weselą, którego chwalą. —*Którzy mię oblegli.* Nieprzyjaciele moi.

8. *Dam tobie rozum.* Odpowiada Bóg na modlitwę Dawida, sens jest taki: Dam tobie zrozumieć, nauczę cię. —*Na drodze téj, którą pójdziesz.* Przyrzeka mu swoję obecność i pomoc we wszelkich czynach i przedsięwzięciach jego. —*Umocnię.* Zwrócę oczy na ciebie żebyś nie błądził, lub jeśli zbłądzisz, iżbym cię na drogę dobrą naprowadził.—*Oczy.* Mojéj troskliwości i opatrzności.

9. *Nie bądźcież jako koń i muł.* Zwraca mowę Dawid do grzeszników, których upomina, żeby się samemi zmysłami nie dali powodować, gdyż są obdarzeni rozumem, i do cudzych żon nie wzdychali (jak to sam był uczynił), a także iżby ubogich i pokornych, jako dzikie zwierzęta, zębami i pazurami nie szarpali, jak to także sam był uczynił z Uryaszem, którego zabił.—*Uzdą.* Sens tego wiersza jest taki: Ty Boże, uzdą i munsztukiem jako konie lub muły, pohamujesz tych, którzy się do ciebie dobrowolnie i przez posłuszeństwo zbliżyć nie chcą. Przenośnia uzdy i munsztuka oznacza klęski i nędze, których Bóg używa do powściągnienia ludzi od grzechów.

10. *Siła (wiele) biczów na grzesznika.* Dopełnić należy *jest.* W hebrajskim co do słowa, *wiele boleści bezbożnemu.* —*Miłosierdzie ogarnie.* Iżby z żadnéj strony chłosta dosięgnąć go nie mogła.

11. *Chlubcie się.* Hebrajski, *radośnie wykrzykujcie.* —*Prawego serca.* Których myśli i zamiary są prawe.

PSALMUS XXXII. PSALM 32. *(u Żyd. 33).*

O składaniu Bogu dziękczynień za dobrodziejstwa, i o pokładaniu w nim ufności.

Psalmus David.

1. Exultate justi in Domino: rectos decet collaudatio.

2. Confitemini Domino in cithara: in psalterio decem chordarum psallite illi.

3. Cantate ei canticum novum: bene psallite ei in vociferatione.

4. Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide.

5. Diligit misericordiam et judicium: misericordia Domini plena est terra.

6. Verbo Domini coeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.

7. Congregans sicut in utre aquas maris: ponens in thesauris abyssos.

8. Timeat Dominum omnis terra: ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem.

9. Quoniam ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt. *(Judith. 16, 17.)*

10. Dominus dissipat consilia gentium; reprobat autem cogitationes populorum, et reprobat consilia principum.

11. Consilium autem Domini in aeternum manet, cogitationes cordis ejus in generatione et generationem.

12. Beata gens, cujus est Dominus, Deus ejus: populus, quem elegit in hereditatem sibi.

13. De coelo respexit Dominus: vidit omnes filios hominum.

Psalm Dawidowi.

1. Weselcie się sprawiedliwi w Panu: prawym przystoi chwała.

2. Wyznawaycie Panu na cytrze: graycie mu na instrumencie o dźiesiąci strónach.

3. Spiewaycie mu pieśń nową, dobrze mu graycie w krzyczeniu.

4. Abowiem prawe iest słowo Pańskie, y wszytkie sprawy iego w wierności.

5. Miłuie miłosierdźie i sąd: miłosierdźia Pańskiego pełna iest ziemia.

6. Słowem Pańskim niebiosa utwierdzone są: a duchem ust iego wszytka moc ich.

7. Zgromadzaiąc iako w skórzanym worze wody morskie: kładąc w skarby przepaści.

8. Niech się boi Pana wszytka źiemia: a przed nim niech się wzruszą wszyscy mieszkaiący na świecie.

9. Abowiem on rzekł; y uczynione są: on rozkazał, a stworzone są.

10. Pan rozprasza rady narodów: a wniwecz obraca myśli ludzkie, y odmiata rady książęce.

11. A rada Pańska trwa na wieki: myśli serca iego, od narodu do narodu.

12. Błogosławiony naród, którego iest Pan, Bóg iego: lud, który obrał za dźiedźictwo sobie.

13. Poyźrzał Pan z nieba: uyźrzał wszytkie syny ludzkie.

Ps. 32.—1. *Prawym.* Sprawiedliwym, wiernym.—*Przystoi chwała.* Stosownem jest, żeby sprawiedliwi Boga chwalili.

2. *Wyznawajcie,* Chwalcie.—*Na cytrze.* Z radością i ochotnie; muzycznych bowiem narzędzi używamy dla odpędzenia smutku i żałości.—*Na instrumencie o dziesiąci strunach.* Muzyczny bowiem instrument nazywający się psalterionem, był opatrzony dziesięcią strunami.

3. *Pieśń nową.* Świeżo ułożoną z powodu świeżo odebranych dobrodziejstw. Niektórzy tłumaczą rzadką, kosztowną, wyborną.—*Dobrze.* Umiejętnie, ładnie, z melodią i harmonią.

4. *Albowiem prawe jest słowo Pańskie.* To samo co innemi słowy mówi się w Psal. 144, 13: *Wierny Pan we wszystkich słowiech swoich, a święty we wszech sprawach swoich.* Nic bowiem Bóg nieprzepowiada, i nie obiecuje, czegoby nieuskutecznił.

5. *Miłuje miłosierdzie i sąd.* Miłosierdzie, czyniąc dobrze pobożnym: sąd, bezbożnych karząc.—*Miłosierdzia Pańskiego pełna jest ziemia.* Wszędzie ślady Jego miłosierdzia się okazują.

6. *Słowem Pańskiem.* Rozkazem Pańskim, i tym samym sposobem tłumaczyć się może następnie: *a duchem ust jego.* Napomyka się jednak tajemnica Trójcy Przenajświętszéj, gdyż przez *Słowo i ducha* o Słowie przedwiecznem i Duchu Ś. z wielu ojcami można tu rozumieć. P. W.—*Utwierdzone są.* Tak mocno na swoich zawiasach oparte, iż zawsze tenże bieg zachowują.—*Wszystka moc ich. Wszystkie wojsko ich,* jak jest w hebrajskim. Często nasz tłumacz wyraz hebrajski *tsaba*, i grecki *ουρανων* przez *moc* przekłada, albowiem *δυνμις* jedno i drugie oznacza i wojsko i moc. Niektórzy rozumieją gwiazdy na niebie jako wojsko uszykowane; niektórzy także aniołów, jakby w wojsko uporządkowanych i pod Bogiem królem swoim nakształ wojska walczących.

7. *Jako w skurzanym worze.* W ich łożu zamykając; albowiem na początku były rozlane po ziemi.—*Kładąc w skarby przepaści.* W pewnem miejscu zachowując wielką ilość wód, jak jest zwyczaj składać i przechowywać skarby.

8. *Niech się wzruszą.* To samo co w poprzedzającym półwierszu był powiedział, *niech się boi.*

9. *Uczynione są.* T. j. wszystkie stworzenia. To samo zdanie wyraża Judit. r. 16, 17: *Tobie niech służy wszelkie twe stworzenie: boś rzekł, i stały się.* Oznacza także ten sposób mówienia prędkość stworzenia; tak po łacinie mówimy, *dictum, factum,* t. j. bez żadnéj zwłoki.

10. *Rozprasza rady narodów.* Taka jest Boska mądrość, że rady ludzkie, które się im zdają najmędrszemi, Bóg w jednéj chwili w głupstwo obrócić i zniweczyć może.—*Odmiata.* Próżnemi czyni, niweczy.

11. *Rada* Wyrok, zamiar woli.—*Od narodu do narodu.* T. j. trwa na wieki.

12. *Błogosławiony naród.* Błogosławieni są ci ludzie, którzy za Boga uznają tylko owego jednego Pana, którego słowem niebiosa są utworzone i t. d.—*Lud, który obrał.* Błogosławiony ów lud, który Bóg sobie wybrał na naród szczególny, i jakby na własną posiadłość i dziedzictwo.

13. *Pojrzał Pan z nieba.* Sprawy ludzkie swoją opatrznością mając na pieczy, iżby kto nie myślał, że się wszystko dzieje przypadkowie, i bez żadnego rządu.

14. De praeparato habitaculo suo respexit super omnes, qui habitant terram.
15. qui finxit singillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum.
16. Non salvatur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suae.
17. Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suae non salvabitur.
18. Ecce, oculi Domini super metuentes eum, et in eis, qui sperant super misericordia ejus. *(Eccli. 34, 19.)*
19. Ut eruat a morte animas eorum, et alat eos in fame.
20. Anima nostra sustinet Dominum: quoniam adjutor et protector noster est.
21. Quia in eo laetabitur cor nostrum, et in nomine sancto ejus speravimus.
22. Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum speravimus in te.

14. Z nagotowanego mieszkania swego poyźrzał na wszystkie, którzy mieszkaią na ziemi.
15. Który uformował każde z osobna serca ich: którzy rozumie wszystkie ich sprawy.
16. Nie bywa wybawion król przez wielką moc: a olbrzym nie będźie wybawion wielkością siły swoiéy.
17. Omylny koń kn wybawieniu: a w obfitości mocy swoiéy nie będźie wybawion.
18. Oto oczy Pańskie nad boiącymi się go: y nad tymi, którzy nadźieię maią w miłosierdźiu iego.
19. Aby wyrwał od śmierci dusze ich: y żywił ie w głodźie.
20. Dusza nasza znosi Pana: bo iest pomocnikiem y obrońcą naszym.
21. Abowiem w nim się rozweseli serce nasze: a w imieniu świętym iego mieliśmy nadźieię.
22. Niechay będźie miłosierdźie twoie Panie nad nami, iakośmy nadźieię mieli w tobie.

Wykład X. J. Wujka. Ps. 32. (u Żydów 33). w. 6. *Słowem Pańskim niebiosa.* Bóg w Trójcy jedyny, Ojciec, Słowo i Duch S. jest stworzyciel nieba i ziemi. I tu masz wszystkie trzy Boskie persony wyrażone, to jest, Trójcę Ś.

15. *Który uformował serca ich.* Albo stworzył dusze ich, przez co też ojcem dusz albo duchów jest nazwany. Bo rodzice nie rodzą dusz, ale tylko ciała. Acz Bóg i serca i wszystkie inne członki, tak wewnętrzne jako i zewnętrzne, formuje i kształtuje. Jako niżéj mówi: Kość moję uczyniłeś w skrytości. Niedoskonałość moję widziały oczy twoje.

18. *Oto oczy Pańskie.* Staranie Pańskie o ludziach pobożnych.

PSALMUS XXXIII. — PSALM 33. *(u Żyd. 34).*

O wdzięczności i miłości ku Bogu.

1. Davidi, cum immutavit vultum suum coram Achimelech, et dimisit eum et abiit. *(1. Reg. 21.)*
2. Benedicam Dominum in omni tempore: semper laus ejus in ore meo.
3. In Domino laudabitur anima mea: audiant mansueti, et laetentur.
4. Magnificate Dominum mecum: et exaltemus nomen ejus in idipsum.
5. Exquisivi Dominum, et exaudivit me: et ex omnibus tribulationibus meis eripuit me.

1. Dawidowi, kiedy odmienił twarz swoię przed Achimelechem, y opuścił go, y odszedł.
2. Będę błogosławił Pana na każdy czas, zawżdy chwała iego w uściech moich.
3. W Panu się chlubić będźie dusza moia: niechay słyszą ciszy, a niech się weselą.
4. Wielbcie Pana zemną: a wywyższaymy imię iego społecznie.
5. Szukałem Pana, y wysłuchał mię: y ze wszech utrapienia moich wyrwał mię.

---

14. *Z nagotowanego mieszkania.* Z nieba, w którym mieszkanie dla siebie i dla wiernych przygotował od początku świata. Ś. Hieronim przekłada, *z najmocniejszego tronu*, z mocnego i trwałego mieszkania swego, sam zostając nieporuszony.

15. *Każde z osobna.* A zatém jeśli on serca nasze utworzył, niema przeto w niém tak skrytego kątka, któregoby on niewidział. Patrz Wujka.

16. *Niebywa wybawion król przez wielką moc.* Nie na tém zależy bezpieczeństwo króla, że wielkie ma wojsko.— *Olbrzym.* Mocny zapaśnik, bohater, mąż dzielny i silny.

17. *Omylny koń ku wybawieniu.* Omylna jest nadzieja którą kto pokłada na koniu lub zręczności jazdy, jakby jego mocą mógł być ocalony. — *W obfitości.... mocy swojéj.* Wielkiéj swojéj mocy i prędkości.— *Nie będzie wybawion.* Hebrajski *nie wybawi*, t. j. siebie i swego jezdzca.

18. *Oczy Pańskie.* P. W.

20. *Znosi Pana.* Cierpliwie ufa w Panu, czeka cierpliwie Boskiéj pomocy.

21. *W nim się rozweseli serse nasce.* Gdy dobrodziejstwem Jego od nieszczęść wybawieni będziemy.— *W imieniu świętém jego.* W nim, albo w potędze i opatrzności Jego.

Ps. 33.—1. *Dawidowi.* Psalm od Boga Dawidowi natchniony.—*Kiedy odmienił.* Szaleństwo zmyślając. Historyą mamy I. Król. r. 21. — *Przed Achimelechem.* Widać że to było imię ogólne królów palestyńskich, jak Ptolomeusz i Faraon u Egiptczyków; albowiem ten właściwem imieniem Achis się nazywał, I. Król. 21, 10. —*Opuścił go.* Achis. Wyraz hebrajski większą nawet ma siłę; albowiem oznacza: *Wypędził go, wyrzucił go*, albo *usunął go*, t j. jako obłąkanego P. W.

2. *Będę błogosławił Pana.* Pierwszy ten wiersz zaczyna się od litery *alef*, drugi od litery *bet*, i tak potém daléj; albowiem Psalm ten jest jednym z alfabetycznych, o których rzekliśmy przy tłumaczeniu tytułu Psal. 24. — *Na każdy czas.* Tak pomyślny, jak przeciwny.—*Zawżdy.*. Dodaj *będzie.*

3. *Chlubić się będzie.* Będzie się radowała, chlubiła, miała upodobanie. — *Niechaj słyszą ciszy.* Cisi, pokorni, Boga się bojący, mnie podobni, niechaj usłyszą co się zemną stało, i cieszą się błogosławiąc Boga.

4. *Społecznie.* Razem, wspólnie.

5. *Szukałem Pana.* Uciekając się do niego przez modlitwy.

6. Accedite ad eum, et illuminamini: et facies vestrae non confundentur.

6. Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum: et de omnibus tribulationibus ejus salvavit eum.

8. Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos.

9. Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus: beatus vir, qui sperat in eo.

10. Timete Dominum omnes sancti ejus, quoniam non est inopia timentibus eum. * *(Luc. 1, 53.)*

11. Divites eguerunt et esurierunt: inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. *

12. Venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos.

13. Quis est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bonos? *(1. Pet. 3, 10.)*

14. Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum.

15. Diverte a malo, et fac bonum: inquire pacem, et persequere eam.

16. Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. *(Eccli. 15, 20. Hebr. 4, 13.)*

17. Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.

18. Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.

19. Juxta est Dominus iis, qui tribulato sunt corde, et humiles spiritu salvabit.

20. Multae tribulationes justorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus.

21. Custodit Dominus omnia ossa eorum: unum ex his non conteretur.

22. Mors peccatorum pessima, et qui oderunt justum, delinquent.

23. Redimet Dominus animas servorum suorum, et non delinquent omnes, qui sperant in eo.

6. Przystąpcie do niego, a oświecaycie się: a oblicza wasze nie będą zawstydzone.

7. Ten ubogi wołał, a Pan go wysłuchał: y ze wszytkich ucisków iego wybawił go.

8. Wpuści Anioł Pański w około boiących się go: y wyrwie ie.

9. Skosztuycie, a obaczcie iż słodki iest Pan: błogosławiony mąż, który w nim ma nadźieię.

10. Bóycie się Pana wszyscy święci iego: bo nie masz niedostatku boiącym się go.

11. Bogacze niedostatek cierpieli y łaknęli: lecz szukaiącym Pana, na żadnym dobrym nie będźie schodźiło.

12. Pódźcie sam synowie, słuchaycie mię: boiaźni Pańskiéy nauczę was.

13. Który iest człowiek, który chce żywota: pragnie dni dobrych widzieć,

14. Strzeż ięzyka twego od złego, a usta twoie niech nie mówią zdrady.

15. Odwróć się od złego, a czyń dobrze: szukay pokoiu, a ścigay go.

16. Oczy Pańskie nad sprawiedliwymi: a uszy iego na prośby ich.

17. A twarz Pańska nad czyniącymi źle: aby wygładźił z ziemie pamiątkę ich.

18. Wołali sprawiedliwi, a Pan ie wysłuchał: y ze wszech ucisków ich wyswobodźił ie.

19. Blizki iest Pan tym, którzy są utrapionego serca: y zbawi pokorne w duchu.

20. Mnogie uciski sprawiedliwych: a z tych wszytkich Pan ie wybawi.

21. Strzeże Pan wszytkich kości ich: iedna z nich się nie skruszy.

22. Śmierć grzeszników naygorsza, a którzy nienawidzą sprawiedliwego, zgrzészą.

23. Pan odkupi dusze sług swoich: a nie zgrzészą wszyscy, którzy w nim nadźieię maią.

---

6. *A oświecajcie się.* Tryb rozkazujący zamiast czasu przyszłego, *i będziecie oświeceni,* z ciemności, klęsk, błędów, a także niewiadomości będziecie wybawieni.— *Nie będą zawstydzone.* Nie będziecie zawstydzeni, niebędzie czego wam się wstydzić lub żałować, że tak dobrego i tak potężnego Boga chwalicie.

7. *Ten ubogi.* Mówi o sobie w trzeciéj osobie. Ja ubogi wołałem.

8. *Wpuści anioł Pański.* W hebr. jest, *rozkłada się obozem anioł Pański w około bojących się go.* Wulgaty sens jest ten: anioł Pański wypuści sam siebie w koło bojących się Pana, żeby ich bronić. P. W.

9. *Skosztujcie, a obaczcie.* Doświadczcie jego wzywając i szukając, do niego się zbliżając przez posłuszeństwo, wiarę, dobre uczynki, rozmyślania pobożne. — *Słodki.* Hebr. *thob*, dobry, łaskawy.

10. *Bójcie się Pana.* Jego czcząc i przykazania jego zachowując.— *Nie masz niedostatku.* Na niczém niezbywa bojącym się jego.

11. *Bogacze.* Bogacze tego świata, jak ich nazywa Paweł S. 1 Tim. 6. 17.

13. *Żywota.* Prawdziwego i wiecznego, — *Dni dobrych widzieć.* W którychby widział prawdziwe dobro i go używał.

15. *Odwróć się od złego, a czyń dobrze.* Cnotą jest *unikać występku*, powiada Horaciusz, lib. c. 1, lecz tego do wypełnienia obowiązku jeszcze nie dosyć. — *Ścigaj go.* Usilnie szukaj, i jakby uciekającego zatrzymuj.

16. *Oczy Pańskie.* Opatrzność, łaska, dobróć.—*Uszy jego na prośby ich.* Otwarte są.

17. *Twarz.* Zagniewana, albowiem na twarzy wyrażają się znaki powziętego gniewu i oburzenia.

19. *Blizki jest.* Aby natychmiast przybył im z pomocą, jeśliby czego potrzebowali.

21. *Strzeże Pan....kości ich.* Albowiem chociaż niektórych świętych kości zostały pokruszone, wszystkie jednak w całości znowu odbiorą przy zmartwychwstaniu, i owszem nie tylko kości będą przywrócone, lecz nawet i włosy nie zginą, Łuk. 21, 18, które jak powiada Chrystus Pan, Mat. 10, 30, *wszystkie są policzone.* Inni wykładają to miejsce o kościach wewnętrznych, t. j., o mocy duszy, która w świętych złamaną być nie mogła, ani wtenczas nawet gdy prześladowania największe się srożyły.

22. *Zgrzeszą.* Zbłądzą od swojego celu i zamiaru, zawiodą się w swojéj nadziei.

23. *Odkupi.* Od wszelkiego złego i niewoli. — *Nie zgrzeszą.* Nie zawiodą się w swojéj nadziei, albo nie zginą.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 33. (u żydów 34). w. 1. *Kiedy odmienił twarz swoję.* Odmienił twarz swoję Pan nasz Jezus Chrystus, kiedy odmienił ofiary starego zakonu, w ofiarę nowego: Kiedy odjął ofiary według obrzędu Aaronowego, a ustawił ofiarę ciała i krwi swojéj, według obrzędu Melchisedechowego. A natenczas nosił się Pan Chrystus w rękach swoich, kiedy mówił: Toć jest ciało moje. Bo nosił ciało swe w rękach swoich. I opuścił lud żydowski (który stojąc mocno przy ofierze według obrzędu Aaronowego, niechciał przyjąć téj ofiary podług obrzędu Melchisedechowego) i poszedł do poganów, którzy weń uwierzyli. Augustyn na ten Psalm *conc. prima.*
8. *Wpuści anioł Pański.* Anioł stróż każdego wiernego.
21. *Strzeże wszystkich kości ich.* To jest wszystkich członków ich. Gdyż i włosy ich są policzone, a żaden niespadnie bez woli Ojca niebieskiego.

PSALMUS XXXIV. PSALM 34. *(u Żyd. 35).*

Dawid w osobie cierpiącego Chrystusa Pana prosi Boga o pomoc przeciwko nieprzyjaciołom.

1. Ipsi David.
Judica Domine, nocentes me: expugna impugnantes me.
2. Apprehende arma et scutum, et exsurge in adjutorium mihi.
3. Effunde frameam, et conclude adversus eos, qui persequuntur me: dic animae meae: Salus tua ego sum.
4. Confundantur et revereantur, quaerentes animam meam.
Avertantur retrorsum, et confundantur cogitantes mihi mala.
5. Fiant tamquam pulvis ante faciem venti: et Angelus Domini coarctans eos.
6. Fiat via illorum tenebrae et lubricum: et Angelus Domini persequens eos.
7. Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui: supervacue exprobraverunt animam meam.
8. Veniat illi laqueus, quem ignorat: et captio, quam abscondit, apprehendat eum: et in laqueum cadat in ipsum.
9. Anima autem mea exultabit in Domino et delectabitur super salutari suo.
10. Omnia ossa mea dicent: Domine, quis similis tibi?
Eripiens inopem de manu fortiorum ejus: egenum et pauperem a diripientibus eum.
11. Surgentes testes iniqui, quae ignorabam, interrogabant me.
12. Retribuebant mihi mala pro bonis: sterilitatem animae meae.

1. Samemu Dawidowi.
Osądź Panie szkodzące mię, zwalcz walczące przeciwko mnie.
2. Porwi broń y tarczą: a powstań mi na pomoc.
3. Dobądź miecza, y zawrzy przeciwko tym, co mię prześladuią: rzecz duszy moiéy: Jam iest zbawieniem twoim.
4. Niech będą zawstydzeni y zesromoceni szukaiący dusze moiéy.
Niech się cofną nazad, y niech będą zelżeni, myślący mi złe.
5. Niechay będą iako proch przed wiatrem: a Anioł Pański niechay ie uciśnie.
6. Niech będźie droga ich ciemnością y ślizawką: a Anioł Pański niechay ich goni.
7. Abowiem bez przyczyny kryli na mię zatracenie sidła swego: niesłusznie urągali duszy moiéy.
8. Niechayże nań przyidźie sidło, o którym nie wie, a ułowienie, które zakrył, niechay go poyma: y niechay w onoż sidło wpadnie.
9. A dusza moia rozraduie się w Panu: y ukocha się w zbawieniu iego.
10. Wszytkie kości moie rzekną: Panie, któż podobien tobie?
Wyrywaiąc chudźinę z ręki mocnieyszych nadeń: niedostatecznego y ubogiego od drapieżców iego.
11. Powstawszy świadkowie fałszywi, pytali mię, czegom niewiedźiał.
12. Oddawali mi złe za dobre niepłodność duszy moiéy.

Ps. 34.—1. *Osądź.* Ukarz.—*Szkodzące mię.* Szkodzących mnie.
3. *Dobądź miecza.* Żeby nim uderzyć nieprzyjaciół. —*Zawrzyj.* Zamknij drogę, żeby do mnie przystąpić nie mogli, albo iżby od miecza twojego uchylić się nie zdołali.—*Duszy mojéj.* Mnie.
4. *Niech będą zawstydzeni.*. Zawodząc się w swojéj nadziei.—*Niech się cofną nazad.* Zwyciężeni i zawstydzeni,
5. *A anioł Pański niechaj je uciśnie.* P. Wujka.
6. *Ciemnością i ślizawką.* Iżby niewidzieli gdzie mają uciekać i upadali wtenczas gdy zechcą z niebezpieczeństwa się wymknąć.
7. *Bez przyczyny.* Przezemnie w niczém nie skrzywdzeni.—*Zatracenie sidła swego.* Sidło zgubne, którémby mnie mogli wciągnąć do zatracenia.—*Urągali.* Hebr. *Wykopali duszy mojéj.* Chald. *zasadzki czynili na duszę* (życie) *moję.*
8. *Sidło, o którém nie wie.* Siecią, sidłami, których ani podejrzewa ani się lęka, opasany niech będzie. Nie jest uczucie życzenia, lecz prorocze przewidzenie tego co ma nastąpić.—*Ułowienie.* Zasadzki do ułowienia. Jest to samo co się mówi w Psal. 7, 16: *Dół otworzył i wykopał go, i wpadł w dół który uczynił.*
9. *Rozraduje się w Panu.* Dzięki czyniąc Bogu za odebrane dobrodziejstwo.—*W zbawieniu jego.* W zbawieniu, którego dostąpiła.
10 *Wszystkie kości moje rzekną.* Wszystkie moje siły, wszystkie członki moje będą cię chwalić.—*Wyrywając.* Który wyrywasz.—*Mocniejszych.* Bogatszych, możniejszych, którzy ubogich uciskają i trapią.—*Drapieżców jego.* Wyzuwających z życia i dóbr.
11. *Powstawszy świadkowie fałszywi.* Wraca do rozpamiętywania swoich nieszczęść.—*Czegom nie wiedział.* Czegom się nie był dopuścił, gdyż byłem zupełnie niewinnym—*Pytali mię.* Zarzucali mi, przed sędzią mnie oskarżając i zapytywając, żeby mnie pokonać i za winnego uznać.
12. *Niepłodność duszy mojéj.* W hebrajskim jest: *sieroctwo duszy mojéj.* Życia mnie pozbawić usiłowali.

13. Ego autem, cum mihi molesti essent, induebar cilicio.
Humiliabam in jejunio animam meam: et oratio mea in sinu meo convertetur.
14. Quasi proximum, et quasi fratrem nostrum, sic complacebam: quasi lugens et contristatus sic humiliabar.
15. Et adversum me laetati sunt, et convenerunt: congregata sunt super me flagella, et ignoravi.
16. Dissipati sunt, nec compuncti; tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione: frenduerunt super me dentibus suis.
17. Domine, quando respicies? restitue animam meam a malignitate eorum, a leonibus unicam meam.
18. Confitebor tibi in ecclesia magna, in populo gravi laudabo te.
19. Non supergaudeant mihi, qui adversantur mihi inique: qui oderunt me gratis et annuunt oculis. *(Joan. 15, 25).*
20. Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia terrae loquentes, dolos cogitabant.
21. Et dilataverunt super me os suum, dixerunt: Euge, euge, viderunt oculi nostri.

13. A ia, gdy mi się przykrzyli, obłóczyłem się w włosiennicę.
Korzyłem postem duszę moię: a modlitwa moia do nadra mego się nawróci.
14. Jako bliźniemu y iako bratu naszemu takem dogadzał: iako żaluiący y smęcący się takem się korzył.
15. Y weselili się przeciwko mnie, y schadzali się: zgromadźiły się na mię bicze, a niewiedźiałem.
16. Rozerwali się, a nie żałowali: kusili mię, szydźili ze mnie szyderstwem, zgrzytali na mię zęboma swymi.
17. Panie, kiedyż weyźrzysz? przywróć duszę moję od złości ich, ode lwów iedynaczkę moię.
18. Będęć wyznawał w kościele wielkim, między ludem ogromnym będę cię wysławiał.
19. Niech się nie weselą ze mnie, którzy mi się niesprawiedliwie sprzeciwiaią: którzy mię darmo w nienawiści maią, a mrugaią oczyma.
20. Bo zemną wprawdźie spokoynie mówili: a w gniewie ziemskim mówiąc, zdrady myślili.
21. Y rozdarli na mię gęby swoie: mówiąc: Ehey, ehey, oglądałyć oczy nasze.

I owszem pozbawili, jeśli o Chrystusie tłumaczyć będziemy. LXX. mają, *sieroctwo synów.* Co dobrze o uczniach Chrystusowych rozumieć, po uderzeniu bowiem pasterza rozproszyły się owce.

13. *Gdy mi się przykrzyli.* W hebrajskim jest, *gdy oni chorowali.* Jakowe czytanie miłosierdzie i miłość Dawidową okazuje, który od nieprzyjaciół źle się mających, modlitwą i dziełami pokutnemi zło odwrócić usiłował. LXX. i S. Hieronim czynnie przyjęli, w tym sensie: *gdy o niemoc mnie przyprawiali, gdy się mnie uprzykrzali.* —*W włosiennicę.* W wór z sierści bydląt utkany.—*Korzyłem.* Trapiłem. P. W.—*Do nadra mego się nawróci.* Do mnie powróci, na moję korzyść się obróci. Tak P. Jezus powiedział w Ewangelii. Łuk. 10, 6: *A jeśliby tam był syn pokoju, odpoczynie na nim pokój wasz; a jeśli nie, wróci się do was.*

14. *Dogadzał.* Podobać się mu usiłowałem, i w czem tylko chciał ustępowałem, jakby był moim przyjacielem, a nawet krewnym i bratem; ochotnie na jego woli polegałem.—*Jako żałujący i smęcący się.* Zachowując przestrogę miłości, którą potém podał S. Paweł, Rzym. 12, 15: *Płakać z płaczącymi.* W hebrajskim jest, *jako opłakujący matkę,* jakowa żałość najboleśniejsza bywać zwykła, ze względu na miłość jaką dla matek pałamy. —*Takem się korzył.* Tak siebie trapiłem, gdy ich nieszczęścia ugniatały.

15. *I weselili się przeciwko mnie.* W hebrajskim jest, *i w chromaniu mojém cieszyli się.* Z nieszczęść moich się radowali—*Zgromadziły się na mnie bicze.* Wybornie do Chrystusa P. się stosuje, który był biczowany.—*A nie wiedziałem.* Z jakiej przyczyny mnie tak trapili, gdyż zupełnie byłem niewinny. Niektórzy do osób trapiących odnoszą, jakby rzekł: A ja niepoznałem ich z twarzy; tak daleki byłem żeby ich obrazić, iż nawet ich nieznałem.

16. *Rozerwali się.* W zdaniach się różnią, między nimi niema zgody, ani między ich świadectwami przeciwko mnie.—*A nie żałowali.* A jednak nie żałowali, i niewstydzili się swoich potwarzy i zbrodni.—*Kusili mię.* Doświadczyli mojéj cierpliwości ćwicząc ją rozmaitemi sposobami.—*Zgrzytali na mię.* Jest to giest ludzi okrutnych i zemsty chciwych.

17. *Kiedy wejrzysz?* Jak długo znosić to będziesz?—*Przywróć.* Wyrwij.—*Od złości ich.* Od dzieł ich złośliwych.—*Ode lwów.* od nieprzyjaciół okrutnych i dzikich.—*Jedynaczkę moję.* Duszę, albo życie które mam jedyne.

18. *Będę wyznawał.* Będę cię chwalił, nie będę niewdzięcznym, lecz odebrane dobrodziejstwo będę wyznawał i opowiadał.—*W kościele wielkim.* W licznem zgromadzeniu ludu, jawnie i publicznie—*Między ludem ogromnym.* W hebr. jest *hazum,* który to wyraz mocnego i silnego oznacza, liczbą też i mnóstwem przeważnego; tak I. Mach. 1, 18, mówi się o Antyochu: *I wyciągnął do Egiptu z wielkiém mnóstwem,* t. j., z wielkim wojskiem.

19. *Niech się nieweselą zemnie.* Niech się nie radują nademną, i nad mojemi nieszczęściami i nad moją zgubą. —*Mrugają oczyma.* Udają przyjaźń mrugając oczyma, po przyjacielsku pozdrawiając, i mowy moje potwierdzając. Co to jest, zapytuje ś. Augustyn, *mrugać oczyma?* I odpowiada: *udawać w twarzy, czego w sercu niema.* Albo sens jest taki, migami mnie wyszydzają: mruganiem oczu na mnie wskazują, żeby mnie śmierć lub klęskę zadać.

20. *W gniewie ziemskim.* Hebrajski oznacza rozdarcie i poruszenie ziemi, t. j., ludu ziemi; i sens będzie: gdy się lud na stronnictwa rozpada (co Wulgata gniewem ziemi nazywa), oni się wciskają przez oszukaństwa w umysły wszystkich stronnictw, wszelkiego rodzaju zło przeciwko mnie knują. Niektórzy rozumieją, że wyraz *regah,* pokornego, spokojnego, cichego oznacza, i że sens jest taki: niespokojni ludzie trapią i zdradami otaczają cichych i pokornych. Jeślibyśmy poszli za tém tłumaczeniem, możnaby powiedzieć, że cisi i pokorni w znaczeniu przeciwném (per antipharasim) przez LXX. tłumaczów *gniewem się ziemi* nazywają, t. j. najbardziéj umiarkowanymi, cichymi, i nikomu nieszkodliwymi.

21. *Rozdarli.* Rozwarli dla obelg, najgrawań się i wzgardy. Najgrawali się otwierając usta, jak wyżéj Psalm 21, 8. Bo zkąd inąd rozwierać usta znaczy także zuchwale mówić. Patrz I. Król. 2, 1.—*Ehej, Ehej,* (euge, euge). *Euge* wyraz grecki, to samo znaczy co *dobrze, dobrze,* jakby mówili: Dobrze rzeczy idą, wybornie, stało się czegośmy żądali, zgubimy go bez żadnéj wątpliwości.

22. Vidisti, Domine, ne sileas: Domine, ne discedas a me.
23. Exsurge et intende judicio meo, Deus meus, et Dominus meus in causam meam.
24. Judica me secundum justitiam tuam, Domine Deus meus: et non supergaudeant mihi.
25. Non dicant in cordibus suis: Euge, euge, animae nostrae: nec dicant: Devoravimus eum.
26. Erubescant et revereantur simul, qui gratulantur malis meis.
Induantur confusione et reverentia, qui magna loquuntur super me.
27. Exultent et laetentur, qui volunt justitiam meam, et dicant semper: Magnificetur Dominus, qui volunt pacem servi ejus.
28. Et lingua mea meditabitur justitiam tuam, tota die laudem tuam.

22. Widziałeś Panie, nie milcz: Panie nie odchodź odemnie.
23. Powstań, a pilnuy sądu mego: Boże móy, y Panie móy, sprawy moiéy.
24. Sądź mię według sprawiedliwości twoiéy Panie Boże móy: a niech się nie weselą nademną.
25. Niechay nie mówią w sercach swoich: Ehey, ehey, duszy naszéy: y niech nie mówią: pożarliśmy go.
26. Niech będą zawstydzeni y pohańbieni społem ci, którzy się weselą ze złego moiego.
Niechay będą obleczeni w hańbę y w sromotę ci, którzy wielkie rzeczy mówią przeciwko mnie.
27. Niech się raduią y weselą którzy chcą sprawiedliwości moiéy: y niech mówią zawżdy: Niechay będzie uwielbiony Pan, którzy pragną pokoiu słudze iego.
28. A ięzyk móy będzie rozmyślał sprawiedliwość twoię, cały dzień chwałę twoię.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 34. (u Żydów 35). w. 5. *A Anioł Pański niechaj je uciśnie.* Te jakoby przeklęstwa i żądanie pomsty od Boga nad złośliwemi, które się w Psalmiech nieraz najdują, wiedz chrześcijański bracie, że nie są złe: ponieważ nie z nienawiści, ale z gorącego miłości afektu pochodzą. Bo ten jest obyczaj świętych ludzi, że pomsty z nieprzyjaciół, dla dwu przyczyn proszą. Albo żeby przez te doczesne karanie, ci którzy są przejrzani do nieba, nawrócili się ode złego ku dobremu: albo żeby ci, którzy mają być potępieni, pomarli, a przestali grzeszyć: aby tak mniejszą mękę mieli w piekle: kędy każdy według zasług swoich, większą albo mniejszą mękę cierpieć będzie. Nadto święci, gdy tak złośniki jakoby przeklinają, tedy to czynią nie życząc im złego, ale prorokując, i opowiadając im to złe, które w duchu widzą że je pewnie potka: aby gdy się to spełni co przepowiadali, obaczyli ludzie, że to nie z przygody cierpią ale z pewnej rady i woli Bożej.
13. *Korzyłem postem duszę moję.* Ludzie sprawiedliwi, kiedy u Pana Boga co uprosić chcieli, tedy się postem trapili. Jako Dawid mówi: Trapiłem postem duszę moję. Bo i Zbawiciel który postu nie potrzebował, wszakże pościł, aby nam dał przykład. A tak nikt nie wątpi, że posty są pomocne. *Aug. quaest. vet. et novi Test. quaest.* 120.
18. *W kościele wielkim.* Kościół powszechny jest kościół wielki: a bożnica żydowska mała, i zbór heretycki.
20. *Bo acz ze mną spokojnie mówili.* Teraz to inaczej przekładają: Albowiem niepokój mówią. Lecz LXX. miasto *lo*, nie czytali *li*, mnie, albo zemną. Albo tylko sens przełożyli.

PSALMUS XXXV. — PSALM 35. *(u Żyd. 36).*

O złości grzechu i dobroci Boga z jaką znosi grzesznika, a wynagradza sprawiedliwego.

1. In finem, servo Domini ipsi David.
2. Dixit injustus, ut delinquat in semetipso: non est timor Dei ante oculos ejus,
3. quoniam dolose egit in conspectu ejus, ut inveniatur iniquitas ejus ad odium.

1. Nakoniec, słudze Pańskiemu samemu Dawidowi.
2. Rzekł niesprawiedliwy, aby grzeszył sam w sobie: niemasz boiaźni Bożéy przed oczyma iego,
3. abowiem zdradliwie czynił przed oblicznością iego: aby się nalazła nieprawość iego do nienawidzenia.

22. *Widziałeś.* Złość nieprzyjaciół moich. — *Nie milcz.* Nie bądź obojętnym.
23. *Pilnuj sądu mego.* Hebr. *przebudź się na sąd mój.* Przebudź się, powstań dla poparcia sprawy mojej, i dla obronienia mojej niewinności.—*Sprawy mojej.* T. j. pilnuj.
24. *Nie weselą nademną.* Patrz co się rzekło w. 19.
25. *W sercach swoich.* T. j. w całem uczuciu duszy. Tak Iz. 47, 8; Psalm 13, 1; i Apocalip. 18, 7.—*Ehej, ehej duszy naszej.* Rzeczy dobrze idą na naszą korzyść. *Duszy naszej.* t. j. nam.
26. *Niech będą zawstydzeni i pohańbieni.* W nadziei swojej zawiedzeni, a co zatém idzie niech uczują wstyd, że takich usiłowań przeciwko mnie użyli.—*Wielkie rzeczy mówią.* Którzy się wielką pychą przeciwko mnie podnoszą.
27. *Którzy chcą sprawiedliwości mojej.* Którzy mnie słuszność przyznają.—*Pokoju.* Zbawienia, pomyślności.
28. *Będzie rozmyślał sprawiedliwość twoję.* Będzie się ćwiczył w opowiadaniu i wychwalaniu sprawiedliwości twojej.—*Cały dzień.* Codziennie, albo przez cały dzień, bez przerwy będę cię chwalił.

Ps. 35.—1. *Słudze Pańskiemu.* Natchniony. Najzaszczytniejszy tytuł Dawida, że się sługą Bożym mianuje; *O Panie bom ja sługa twój, ... i syn służebnice twojej.* Psalm 115, 16.
2. *Sam w sobie.* Złączyć należy ze słowem *rzekł.* P. W. Jest zaś półwiersza sens taki: niesprawiedliwy to tylko zamyśla i knuje, żeby wykroczyć i zgrzeszyć. Nic zaś nie myśli, lub nie mówi, jedno o zadowoleniu zmysłów, o wykroczeniu i obrazie P. Boga.
3. *Przed oblicznością jego.* T. j. Boga. — *Aby się nalazła nieprawość jego do nienawidzenia.* Do tego stopnia dochodzi, że jego nieprawość staje się wszystkim nieznośną, i że nawet Bóg, lubo jest najcierpliwszym, dłużej jej znosić nie może. W hebrajskim jest: *Albowiem zdradliwie postępował przeciwko niemu w oczach jego, do znalezienia nieprawości jego ku nienawidzeniu,* i sens jest, że niesprawiedliwy zdradliwie postępuje, gdy się nam zdaje, iż chce wrócić do serca,

4. Verba oris ejus iniquitas, et dolus; noluit intelligere, ut bene ageret.

5. Iniquitatem meditatus est in cubili suo; astitit omni viae non bonae, malitiam autem non odivit.

6. Domine, in coelo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes.

7. Justitia tua sicut montes Dei: judicia tua abyssus multa.

Homines et jumenta salvabis, Domine;

8. quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam, Deus.

Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt.

9. Inebriabuntur ab ubertate domus tuae: et torrente voluptatis tuae potabis eos,

10. quoniam apud te est fons vitae: et in lumine tuo videbimus lumen.

11. Praetende misericordiam tuam scientibus te, et justitiam tuam his, qui recto sunt corde.

12. Non veniat mihi pes superbiae: et manus peccatoris non moveat me.

13. Ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem: expulsi sunt, nec potuerunt stare.

4. Słowa ust iego nieprawość y zdrada: nie chciał rozumieć aby dobrze czynił.

5. Nieprawość rozmyślał na łożu swoim, stał przy wszelkiéy drodze niedobréy, a złości nie miał w nienawiści.

6. Panie, w niebie miłosierdźie twoie: a prawda twoia aż do obłoków.

7. Sprawiedliwość twoia iako góry Boże: sądy twoie przepaść wielka.

Ludźie y bydlęta zbawisz Panie:

8. jakoś rozmnożył miłosierdźie twoie Boże.

A synowie człowieczy w zasłonie skrzydeł twoich nadźieię mieć będą.

9. Będą upoieni hoynością domu twego: y strumieniem roskoszy twoiéy napoisz ie,

10. abowiem u ciebie iest zdróy żywota: a w światłości twoiéy oglądamy światłość.

11. Rozciągniy miłosierdźie twoie nad tymi, którzy cię znaią: y sprawiedliwość twoię nad tymi, którzy są prawego serca.

12. Niech mię nie nadchodzi noga pychy: a ręka grzésznego niech mię nie porusza.

13. Tam upadli, którzy czynią nieprawość: wygnani są, ani się mogli ostać.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 35. (u Żydów 36). w. 2. *Rzekł niesprawiedliwy.* Słowa tak się mają ordynować: Rzekł niesprawiedliwy sam w sobie, aby grzeszył. Bo to *Histerologia*. Z żydowskiego teraz przekładają: Mówi złość niezbożnego w pośród serca mego, że niemasz bojaźni Bożéj przed oczyma jego.

7. *Jako góry Boże.* To jest, największe i najwyższe. Bo żydowie rzeczy wielkie, Bożemi zową.

10. *A w światłości twojéj oglądamy światłość.* To jest, przez twe oświecenie, oglądamy światłość oblicza twego: za pomocą światłości chwały, którą nas ty oświecisz, oglądamy światłość onę niestworzoną, to jest ciebie samego. Bo światło nasze przyrodzone nie jest dostateczne, aby przez nie dusza do jasnego widzenia Boga mogła być podniesiona. Jako i słońce nie może być widziane, jedno przez własne światło swoje.

i wyznać grzechy; albowiem nie szuka grzechów swoich gdy tajniki swojego sumienia przeziera, aby je w rzeczy samej mieć w nienawiści, lecz tylko żeby oszukać Boga, gdyby to można było, albo ludzi. I tego się wykładu trzyma ś. Augustyn.

4. *Niechciał rozumieć, aby dobrze czynił.* Niechce się poprawić, ani myśli i obyczajów odmienić. Ztąd się uczymy, że wola także ma jakiś wpływ na umysł, to jest iż może rozkazywać umysłowi, iżby się tém lub owém w jakiéjś rzeczy zajmował.

5. *Na łożu swojém.* Przez dzień zło broi, a w nocy rozmyśla coby złego w przyszłości uczynić.—*Stał przy wszelkiéj drodze niedobréj.* Przy wszystkich czyniących jakiekolwiek zło był obecnym, z gotowością być dla nich towarzyszem, pomocnikiem i uczęstnikiem.

6. *W niebie miłosierdzie twoje.* Niezmierne jest, i aż do nieba się rozciąga. Tak wysokie i wzniosłe, jak samo niebo, gdy taką złość grzeszników znosisz.—*Prawda twoja.* Wierność przez którą ze wszystkiego coś obiecał jak najściśléj się uiszczasz, albowiem, jak jest w Psal. 144, 13: *Wierny Pan we wszystkich słowiech swoich.—Aż do obłoków.* Jest największa, że aż samych obłoków dosięga.

7. *Jako góry Boże.* Góry najwyższe. Tak *cedry Boże* zowią się cedry najwyniośléjsze. P. W.—*Przepaść wielka.* Wielka i głęboka przepaść. Są nakształt najgłębszego morza, którego dno jest niezgłębione.—*Ludzie i bydlęta zbawisz Panie.* Tak ludzi jak i bydlęta twoją opatrznością i miłosierdziem zachowasz i nakarmisz, tak Psal. 135, 25 mamy: *Który daje pokarm wszelkiemu ciału, bo na wieki miłosierdzie jego.*

8. *Rozmnożył.* Przez wielką i wieloraką opatrzność i miłosierdzie twoje.—*A synowie człowieczy.* Zaradzasz w prawdzie bydlętom i stadom, ale nad ludźmi szczególniejszą i większą dobroć rozciągasz. —*W zasłonie skrzydeł.* W twojéj pomocy i opiece.

9. *Będą upojeni hojnością domu twego.* Szczodrze używać będą niebieskiéj szczęśliwości.—*I strumieniem.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania, lecz w innéj przenośni. Tak Job. r. 20, 17, *strumieniów miodu i masła*, rzekł, zamiast niezmiernéj obfitości, i wyżéj Psal. 17, 5, *strumienie nieprawości.*

10. *Zdrój żywota.* Prawdziwe i wieczne życie.—*W światłości twojéj oglądamy światłość.* Światłem chwały oświeceni, będziemy oglądali Ciebie, który jesteś prawdziwą i nieustającą światłością. P. W.

11. *Rozciągnij.* Żebyśmy się niém pokryć, i pod cieniem jego byli bezpieczni. Albo rozciągnij nad tymi którzy Cię znają, i są Tobie wiernymi, miłosierdzie Twoje.—*I sprawiedliwość twoję.* I sprawiedliwością Twoją osłaniaj i strzeż sprawiedliwych. Słuszna bowiem jest, iżby prawymi opiekowała się sprawiedliwość, gdyż sprawiedliwość niczém inném nie jest, jak pewną prawością.

12. *Niech mię nienadchodzi noga pychy.* Noga pysznego i grzesznika niech się do mnie nie zbliża, żeby nienastąpiła, lub nie wlazła na mnie. —*A ręka grzesznego niech mię nie porusza.* I grzesznicy niech się nie ważą, i nie zdołają mnie z mojego stanu i stolicy zrzucić, którą na cnocie oparłem.

13. *Tam.* W pysze. Pycha była kamieniem obrażenia o który się spotknęli i upadli. —*Którzy czynią nieprawość.* Aniołowie źli i grzeszni ludzie, ich zwolennicy. —*Wygnani są.* Z miejsca szczęśliwości, t. j. aniołowie i pierwsi rodzice. *Ani się mogli ostać.* W hebrajskim jest, *powstać;* upadek bowiem aniołów jest wieczny, tak dalece, iż nigdy niepowstaną.

PSALMUS XXXVI. PSALM 36. *(u Żyd. 37).*

O nieprzyjmowaniu zgorszeń z powodzenia bezbożników.

1. Psalmus ipsi David.
Noli aemulari in malignantibus: neque zelaveris facientes iniquitatem.
2. Quoniam, tamquam foenum velociter arescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident.
3. Spera in Domino, et fac bonitatem: et inhabita terram, et pasceris in divitiis ejus.
4. Delectare in Domino: et dabit tibi petitiones cordis tui.
5. Revela Domino viam tuam, et spera in eo: et ipsefaciet.
6. Et educet quasi lumen justitiam tuam et judicium tuum tamquam meridiem:
7. subditus esto Domino, et ora eum.
Noli aemulari in eo, qui prosperatur in via sua: in homine faciente injustitias.

8. Desine ab ira, et derelinque furorem: noli aemulari, ut maligneris.
9. Quoniam, qui malignantur, exterminabuntur, sustinentes autem Dominum: ipsi hereditabunt terram.
10. Et adhuc pusillum, et non erit peccator, et quaeres locum ejus, et non invenies.
11. Mansueti autem hereditabunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis. *(Matth. 5, 4).*
12. Observabit peccator justum, et stridebit super eum dentibus suis.
13. Dominus autem irridebit eum: quoniam prospicit, quod veniet dies ejus.
14. Gladium evaginaverunt peccatores, intenderunt arcum suum,
ut dejiciant pauperem et inopem: ut trucident rectos corde.

1. Psalm samemu Dawidowi.
Nie obruszay się dla złośliwych: ani zayźrzy czyniacym nieprawość.
2. Abowiem iako trawa prędko uwiędną: a iako liście ziela wnet opadną.
3. Miéy nadźieię w Panu, a czyń dobrze: y mieszkay na ziemi, a będziesz się karmił iéy bogactwy.
4. Kochay się w Panu: y da tobie prośby serca twego.
5. Obiaw Panu drogę twoię, a miéy nadźieię w nim: a on uczyni.
6. Y wywiedźie iako światłość sprawiedliwość twoię: a sąd twóy iako południe:
7. bądź poddany Panu, a módl się mu.
Nie obruszay się dla tego, któremu się szczęści na drodze iego: dla człowieka czyniącego niesprawiedliwości.
8. Przestań gniewu, a opuść zapalczywość: nie obruszay się abyś miał źle czynić.
9. Abowiem którzy źle czynią, będą wykorzenieni: lecz znoszący Pana, ci odźiedźiczą ziemię.
10. Y iescze mało, ażci nie będźie złośnika: y będźiesz szukał mieysca iego, a nie naydźiesz.
11. Ale ciszy odźiedźiczą ziemię, i kochać się będą w wielkości pokoiu.
12. Będźie podstrzegał złośnik sprawiedliwego, y będźie nań zgrzytał zęboma swymi.
13. Ale Pan będźie się śmiał z niego: abowiem upatruie że przyidźie dźień iego.
14. Miecza dobyli grzésznicy, naciągnęli łuk swóy,
aby porazili ubogiego y niedostatecznego: aby pozamordowali ludźie prawego serca.

Ps. 36.—1. *Nieobruszaj się.* Nienaśladuj złych, lub się nie poruszaj nienawiścią i zazdrością z powodu ich powodzenia.—*Dla złośliwych.* Z powodu powodzenia złych.—*Ani zajrzyj.* Tegoż samego zdania powtórzenie.
3. *Mieszkaj na ziemi.* Tryb rozkazujący zamiast czasu przyszłego; i zamieszkasz ziemię.—*Jéj.* Ziemi.
4. *Kochaj się w Panu.* Hebrajski *roskoszuj się*, t. j. rozkosze twoje pokładaj w Bogu.
5. *Objaw Panu drogę twoję.* Twoje sprawy, twoje potrzeby odkryj Panu. Pagninus przekłada, *zrzuć na Pana drogę twoję.* Jakby rzekł: Wszelką pieczę i troskliwość twoję zrzuć na Pana, ponieważ on się troszczy o nas, to upomnienie daje nam Piotr ś. w liście I. r. 5, w. 7.—*On uczyni.* Sprawy twoje uzupełni i dokona.
6. *Wywiedzie.* Wyprowadzi na wierzch, iżby wszyscy rozumieli, żeś sprawiedliwy, i że to wszystko jest potwarzą, co tobie zarzucają.—*A sąd twój.* Zwyczajne powtórzenie pierwszéj części wiersza.
7. *Bądź poddany Panu.* Pozwól aby Boska wola tobą jak chce kierowała; tymczasem jednak módl się, i sprawy twoje Jemu poruczaj.—*Nieobruszaj się.* Niezapalaj się gniewem, jeśli ujrzysz opływających w bogactwa, znaczenie i pomyślność tych, o których wiesz, iż są występni i niesprawiedliwi.
8. *Przestań gniewu, a opuść zapalczywość.* Gdy ujrzysz w pomyślności bezbożnego, nie zapalaj się gniewem, nie wpadaj w uniesienie jakbyś wyrzucał Boskiéj opatrzności, że takie rzeczy dopuszcza.—*Nieobruszaj się.* Nienaśladuj.—*Abyś miał źle czynić.* Iżbyś ty także źle czynił.
9. *Znoszący.* Ufający, cierpliwie czekający Boskiéj łaski i opatrzności.—*Odziedziczą ziemię.* Będą żyć na ziemi, i jéj dóbr używać, i przeniesieni zostaną do odziedziczenia także owéj krainy, która się zowie ziemią żyjących.
10. *Nie będzie złośnika.* Albo dla tego, że umrze, albo, że z owego stanu pomyślności, w którym zostawał, będzie wyrzucony.—*Będziesz szukał miejsca jego.* Nie znajdziesz go na owém miejscu lub w owym stanie, w którym pomyślności zażywał
11. *Ciszy.* Hebr. *pokorni.*—*Odziedziczą ziemię.* Patrz w. 9.—*W wielkości pokoju.* Będą używać obfitego pokoju, wszelkiego rodzaju pomyślności.
12. *Będzie podstrzegał.* Pilnie wpatrywał się grzesznik we wszystkie czynności sprawiedliwego, żeby zręczność pochwycić do jego spotwarzenia.—*Zgrzytał zęboma.* To samo jest co w Psal. 34, 16 wyrzekł: *Zgrzytali na mię i t. d.*, który to giest znamienuje okrucieństwo i chęć pastwienia się.
13. *Będzie się śmiał z niego.* W niwecz obracając jego usiłowania.—*Dzień jego.* Zguby.
14. *Miecza.* Przenośnie miecza i łuku oznaczają rozmaite sposoby szkodzenia, w które się uzbrajają grzesznicy przeciwko sprawiedliwym.

15. Gladius eorum intret in corda ipsorum, et arcus eorum confringatur.

16. Melius est modicum justo, super divitias peccatorum multas.

17. Quoniam brachia pecatorum conterentur: confirmat autem justos Dominus.

18. Novit Dominus dies immaculatorum, et hereditas eorum in aeternum erit.

19. Non confundentur in tempore malo, et in diebus famis saturabuntur:

20. quia peccatores peribunt.

Inimici vero Domini mox, ut honorificati fuerint et exaltati, deficientes, quemadmodum fumus deficient.

21. Mutuabitur peccator, et non solvet: justus autem miseretur et tribuet.

22. Quia benedicentes ei hereditabunt terram: maledicentes autem ei disperibunt.

23. Apud Dominum gressus hominis dirigentur, et viam ejus volet.

24. Cum ceciderit, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.

25. Junior fui, etenim senui: et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quaerens panem.

26. Tota die miseretur et commodat: et semen illius in benedictione erit.

27. Declina a malo, et fac bonum, et inhabita in saeculum saeculi.

28. Quia Dominus amat judicium, et non derelinquet sanctos suos: in aeternum conservabuntur.

Injusti punientur, et semen impiorum peribit.

29. Justi autem hereditabunt terram, et inhabitabunt in saeculum saeculi super eam.

15. Miecz ich niech wnidźie w serca ich: a łuk ich niech się złamie.

16. Lepsza iest trocha sprawiedliwego, niżli wielkie bogactwa grzésznych.

17. Abowiem ramiona grzeszników połamią się, a sprawiedliwe Pan potwierdza.

18. Zna Pan dni niepokalanych: a dźiedźictwo ich na wieki będźie.

19. Nie będą zawstydzeni we zły czas: y we dni głodu będą nasyceni:

20. abowiem grzésznicy zaginą.

A nieprzyiaćiele Pańscy, skoro będą uczczeni y wyniesieni: ustawaiąc, iako dym ustaną.

21. Będźie pożyczał grzésznik, a nie zapłaci: ale sprawiedliwy zmiłuie się y da.

22. Abowiem błogosławiący go odźiedźiczą ziemię: ale złorzeczący mu zaginą.

23. Przed Panem postępki człowiecze będą prostowane: y drogi iego zechce.

24. Gdy się powali, nie stłucze się: bo Pan podkłada rękę swoię.

25. Byłem młodym y zstarzałem się: a nie widźiałem sprawiedliwego opuszczonego, ani nasienia iego szukaiącego chleba.

26. Cały dźień czyni miłośierdźie y pożycza: a nasienie iego w błogosławieństwie będźie.

27. Odstąp od złego, a czyń dobrze: a mieszkay na wieki wieku.

28. Abowiem Pan miłuie sąd, a nie opuśći świętych swoich: na wieki będą zachowani.

Niesprawiedliwi będą pokarani: y nasienie niezbożnych zaginie.

29. Sprawiedliwi lepak odźiedźiczą ziemię: y będą mieszkali na wieki wieku na niey.

---

15. *Wnijdzie w serca ich.* Na ich szkodę się obróci: jest to prorocka przepowiednia pod formą złorzeczenia.

17. *Ramiona grzeszników.* Potęga i bogactwa, i wszystko w czém swoję ufność pokładają.—*Potwierdza.* Umacnia, pokrzepia, wspiera.

18. *Zna.* Pochwala, ochrania, łaską otacza.—*Dni niepokalanych.* Czas życia, i czynności sprawiedliwych i wolnych od zmazy grzechowéj.—*Dziedzictwo ich.*. Dobra ich będą długotrwałe, bo nawet wieczne, i ich używać nie przestaną, dopóki żyć będą.

19. *We zły.* Pełen klęsk, wojny, moru, utrapień, P. W.

20. *Albowiem.* Nie jest tu wykazanie przyczyny, lecz się kładzie zamiast *zaś.*

21. *Będzie pożyczał grzesznik.* Potwierdza co wprzódy był powiedział, *Lepsza jest trocha sprawiedliwego,* i t. d., albowiem często się zdarza iż bogacze uiścić się z długu nie mogą, ponieważ u nich pieniądze wielu sposobami źle i prędko się rozchodzą. Albo też nieuiszczają się z długu przez niesprawiedliwość, chociażby to co pożyczyli oddać mogli.—*Da.* Chętnie udzieli.

22. *Błogosławiący go.* Którzy Boga błogosławią, którzy są pobożnymi. Ś. Hieronim biernie to tłumaczy, *błogosławieni od niego*, ci którym Bóg dobrze życzy i dobrze czyni.—*Odziedziczą ziemię.* Patrz co się rzekło w. 9.—*Złorzeczący.* Bezbożni, nie religijni, bluźniercy. Ś. Hieronim ma, *złorzeczeni od niego.*

23, *Przed Panem.* Od Pana.—*Postępki.* Czynności, sposób życia, zamysły, dzieła.—*Będą prostowane.* Boską łaską będą wspierane.—*Zechce.* Będzie miłą Bogu. Sens jest taki: Bóg postępkami tego kieruje, czyją drogę pochwala. P. W.

24. *Gdy się powali.* Jeśli się co złego mu zdarzy, albo jeśli w czém zgrzeszy.—*Nie stłucze się.* Zupełnie nie zginie, gdyż Bóg wesprze.

25. *I zstarzałem się.* I potém zestarzałem się.—*Opuszczonego.* Pozbawionego rzeczy do życia niezbędnych.—*Nasienia jego.* Synów jego.—*Szukającego chleba.* Odedrzwi do drzwi żebrzącego. Nie sprzeciwia się prawdziwości tego zdania iż w kościele chrześc. nie mało znajduje się wiernych żebrzących: albowiem Dawid nic innego nie mówi tu jak tylko to, iż sam nie widział; potém zakonnicy żebrzący dobrowolnie chwycili się ubóstwa i żebraniny, i opuszczonymi się nazwać nie mogą, gdyż Bóg dostatecznie ich zaopatruje. Inni ubodzy albo nie są synami tych, którzy mieli zwyczaj okazywać miłosierdzie i hojne dawać jałmużny, do których ta obietnica szczególnie się stosuje, albo także oni sprawiedliwymi nie są; a jeśli komu ze sprawiedliwych na rzeczach niezbędnych zbywa, jak owemu Łazarzowi ewangelicznemu, niedostatek doczesny wynagradza Bóg dobrami wiecznemi, które są bez porównania zacniejsze.

26. *Cały dzień.* Bardzo często, codziennie.—*A nasienie jego.* A jednak synowie jego za łaską Bożą obfitują we wszelki dostatek.

27. *A mieszkaj.* A zamieszkasz ziemię. Patrz co się rzekło w. 3.

28. *Miłuje sąd.* Dzieło sprawiedliwe i prawe, a także sprawiedliwych, którzy je czynią.

29. *Odziedziczą ziemię.* Patrz co się rzekło w. 3.

30. Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium. *(Prov. 31, 26.)*
31. Lex Dei ejus in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus ejus. *(Isai. 51, 7.)*
32. Considerat peccator justum, et quaerit mortificare eum.
33. Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus: nec damnabit eum, cum judicabitur illi.
34. Exspecta Dominum, et custodi viam ejus, et exaltabit te, ut hereditate capias terram: cum perierint peccatores, videbis.
35. Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani:
36. et transivi, et ecce non erat: et quaesivi eum, et non est inventus locus ejus.
37. Custodi innocentiam, et vide aequitatem, quoniam sunt reliquiae homini pacifico.
38. Injusti autem disperibunt simul: reliquiae impiorum interibunt.
39. Salus autem justorum a Domino, et protector eorum in tempore tribulationis.
40. Et adjuvabit eos Dominus, et liberabit eos, et eruet eos a peccatoribus, et salvabit eos, quia speraverunt in eo.

30. Usta sprawiedliwego będą rozmyślać mądrość: a ięzyk iego będźie mówił sąd.
31. Zakon Boga iego w sercu iego: a nie będą przerzucone kroki iego.
32. Wypatruie grzésznik sprawiedliwego: y szuka go umorzyć.
33. A Pan nie ostawi go w rękach iego: y nie potępi go gdy będźie osądzon od niego.
34. Czekay Pana, y strzeż drogi iego: a wywyższy cię, że odźiedźiczysz ziemię: uyźrzysz gdy niezbożni poginą.
35. Widźiałem niezbożnika wyniosłego, y podniesionego iako cedry Libańskie:
36. y minąłem alić go iuż niémasz: y szukałem go, a nie nalazło się mieysce iego.
37. Przestrzegay niewinności, a dogląday sprawiedliwości, abowiem są ostatki człowiekowi spokoynemu.
38. Lecz niesprawiedliwi pospołu poginą: ostatki niezbożników zginą.
39. A zbawienie sprawiedliwych od Pana: y obrońca ich czasu utrapienia.
40. Y wspomoże ich Pan y wybawi ie: y wyrwie ie od złośników, y zbawi ie: iż w nim nadźieię mieli.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 36. (u Żydów 37). w. 3. *Miéj nadzieję w Panu.* Obacz, iż nie tylko ufać każe w Panu, ale i dobrze czynić.
19. *We zły czas.* Czasu potrzeby Pan swych nieopuszcza.
23. *I drogi jego zechce.* To jest, kocha się w życiu, w obyczajach, i w postępkach jego. *Hebraism.*
27. *Są ostatki spokojnemu.* To jest, człowiek spokojny będzie miał potomstwo, puściznę i majętności.

PSALMUS XXXVII.

PSALM 37. *(u Żyd. 38).*

O okropnéj nędzy grzechu, i wielkości miłosierdzia Bożego.

1. Psalmus David, in rememorationem de sabbato.
2. Domine, ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me. *(Psal. 6, 2.)*

1. Psalm Dawidowi, na rozpamiętanie o Sobocie.
2. Panie nie w zapalczywośći twoiéy strofuy mię, ani w gniewie twoim karz mię.

---

30. *Będę rozmyślać.* Mówić, rozprawiać o rozważanej mądrości.—*Sąd.* To co jest sprawiedliwego i słusznego.
31. *Nie będą przerzucone nogi jego.* Nie będą się chwiały, lecz będą stałemi i mocnemi w dobrém.
32. *Wypatruje.* Śledzi za postępowaniem. Patrz co się rzekło w. 12.— *Umorzyć.* Na śmierć wydać, zabić.
33. *Go.* T. j. sprawiedliwego w ręku i woli grzesznika.— *Gdy będzie osądzon od niego.* Gdy grzesznik i sprawiedliwy będą się sądownie rozprawiali, i będą sądzeni, t. j., ich sprawa rozpoznaną zostanie.
34. *Czekaj Pana.* Pomocy i opatrzności Boskiej. — *Strzeż drogi.* Boskich przykazań i cnoty. — *Odziedziczysz ziemię.* Patrz co się rzekło w. 9.— *Ujrzysz.* To czego się teraz spodziewasz.
35. *Jako cedry libańskie.* Słynne są cedry libańskie ze swéj wyniosłości.
36. *I minąłem.* Zaledwie go minąłem, a oto oglądam się wstecz, i zniknął.—*Nie nalazło się miejsce jego.* Żaden bowiem ślad jego dawnej wielkości i blasku nie pozostał.
37. *Przestrzegaj niewinności.* Trzymaj się mocno niewinności.— *A doglądaj sprawiedliwości.* Uważaj na to co jest sprawiedliwém. Chaldejski, *patrz na drogę prawą.*—*Są ostatki.* Po zgonie człowieka sprawiedliwego i pobożnego pozostają resztki, t. j. synowie i dobra które potomstwu swojemu przekazuje. Albo też we wznioślejszém znaczeniu rozumie dobra wieczne.— *Spokojnemu.* Który pokoj z Bogiem i ludźmi zachowuje, przez świętość, sprawiedliwość, cichość i miłosierdzie. P. W.
38. *Poginą.* Zły koniec mieć będą.— *Pospołu.* Wszyscy co do jednego. Zgoła poginą. — *Ostatki niezbożników.* Synowie bezbożnych którzy rodzicielskich zbrodni naśladują; w hebrajskim jest w tymże sensie, *ostatek bezbożnych zniszczony zostanie.*

Ps. 37.—1. *Na rozpamiętywanie.* Nędz i grzechów, żeby się za nie do żalu pobudzić. Drudzy przez *na rozpamiętywanie*, rozumieją, że jest to samo co na chwałę, jak Izaijasz powiedział r. 12: *Pamiętajcie, że wysokie jest imię Jego*, to jest, oznajmujcie, jawnie wynoście i opowiadajcie imię Jego wielkie. Przeto na rozpamiętywanie, to samo będzie co na chwalenie i oznajmienie dziwnych dzieł Bożych. Inni *na rozpamiętywanie*, tak tłumaczą, jakby się powiedziało na przypomnienie Boga, i do pobudzenia Go iżby nam dopomógł, albo do odnowienia w nas przypomnienia, że nam dopomoże.— *O sobocie.* Genebrardus rozumie, że się to dodało ze zwyczaju synagogi, która ten Psalm w soboty śpiewała. Inni inne allegoryczne, albo moralne, jak w rzeczy ciemnej tłumaczenie przywodzą.
2. *Panie nie w zapalczywości Twojéj.* Wiersz ten jedno i to samo ma znaczenie co wiersz pierwszy Psalmu szóstego. Patrz co się tam rzekło. P. W.

3. Quoniam sagittae tuae infixae sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam.
4. Non est sanitas in carne mea a facie irae tuae, non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum.
5. Quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum, et sicut onus grave gravatae sunt super me.
6. Putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae, a facie insipientiae meae.
7. Miser factum sum, et curvatus sum usque in finem: tota die contristatus ingrediebar.
8. Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea.
9. Afflictus sum, et humiliatus sum nimis: rugiebam a gemitu cordis mei.
10. Domine, ante te omne desiderium meum: et gemitus meus a te non est absconditus.
℣ 11. Cor meum conturbatum est, dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum: et ipsum non est mecum.
12. Amici mei, et proximi mei adversum me appropinquaverunt, et steterunt.
Et, qui juxta me erant, de longe steterunt: *(Job. 19, 14.)*
13. et vim faciebant, qui quaerebant animam meam.

3. Abowiem strzały twoie utknęły we mnie: y zmocniłeś nademną rękę twoię.
4. Niémasz zdrowia w ćiele moim, od oblicza gniewu twego: niemasz pokoiu kośćiom moim od oblicza grzechów moich.
5. Abowiem nieprawośći moie przewyższyły głowę moię: a iako brzemię ćiężkie obćiężały na mnie.
6. Pogniły y popsowały się blizny moie, od oblicza głupstwa moiego.
7. Znędzniałem, y skurczyłem się aż do końca: cały dźień chodźiłem zasmucony.
8. Abowiem biodra moie napełnione są najgrawania: a niémasz zdrowia w ćiele moim.
9. Jestem strapiony y bardzo uniżony: ryczałem od wzdychania serca mego.
10. Panie, przed tobą wszelka żądość moia: y wzdychanie moie przed tobą nie iest skryte.
11. Serce moie strwożone iest, opuśćiła mię śiła moia: a iasności oczu moich y téy niemasz przy mnie.
12. Przyiaćiele moi, y bliscy moi na przećiwko mnie przybliżyli się, y stanęli.
A którzy przy mnie byli, zdaleka stanęli:
13. a gwałt czynili którzy szukali dusze moiéy.

---

3. *Strzały twoje.* Choroby i troski od ciebie zesłane, któremi ciężko jestem zraniony. — *Zmocniłeś nademną rękę twoję,* Hebr. *uczyniłeś że spadła na mnie ręka twoja.* Tak Hiob wołał: *Zmiłujcie się nademną, aby wżdy* (przynajmniéj) *wy przyjaciele moi, boć mię ręka Pańska dotknęła.* Job. r. 19, 21; sens więc jest taki: plagę twoję przeważną ręką twoją na mnieś zesłał.

4. *Nie masz zdrowia w ciele mojém.* Albo zdrowie ciała rozumie, albo raczéj pod tą allegoryą zdrowie duszne.—*Od oblicza gniewu.* Z powodu gniewu twego.— *Pokoju.* Zdrowia, zbawienia — *Kościom moim.* Członkom moim, mnie, duszy mojéj.—*Od oblicza grzechów.* Z przyczyny grzechów moich.

5. *Przewyższyły głowę moję.* Ogrom ich dotyla się wzmógł, że mnie niejako przywalają.— *Na mnie.* Nad siły moje, jak widać z tekstu hebr.

6. *Blizny.* Nabrzmiałość i rany grzechów moich: wyraz bowiem hebrajski *chaburot,* nieoznacza blizn właściwie nazwanych, to jest gdy rana zagoiła się, i już jest zaciągnięta, lecz siność i ranę jątrzącą się. — *Od oblicza głupstwa mojego.* Z powodu głupstwa mojego. Słusznie zaś grzechy głupstwem nazywa, jak powiada Orygenes, ponieważ nikt się rozumny ich nie dopuszcza, bądź przez miłość cnoty, bądź przez bojaźń kary. P. W.

7. *Skurczyłem się.* Jestem przygnieciony i poniżony. —*Aż do końca.* Tak więcéj przygniecionym i utrapionym być nie można.— *Zasmucony.* W hebrajskim jest, *po całych dniach czarny chodził,* smutny i z bladem, lub z poczerniałem obliczem z powodu smutku duszy.

8. *Biodra moje napełnione są najgrawania.* Obyczajami niegodziwemi, czyli cielesnością. Drudzy do choroby ciała odnoszą, jakoby znaczyło, że choroba Dawida aż do tego przyszła, iż na biodrach jego obrzydliwa jakaś rana, lub wrzód się wywinął, z powodu czego nieżyczliwi naśmiewali się z niego, i sromotną ową chorobę wyrzucali mu na oczy. Dla tego sensu można też nagiąć przekład ś. Hieronima, który zamiast *najgrawania* przetłumaczył *zelżywością,* i Chaldejski, który przełożył *spalenia,* co oznacza gorącość i boleść rany czyli wrzodu.

9. *Jestem strapiony.* W hebrajskim jest, *jest zwątlony.* — *Ryczałem od wzdychania serca mego.* Boleść wewnętrzna serca zmuszała mię wydawać jęki, ryczenia, i żale.

10. *Przed tobą.* Jawna tobie. Wiesz czego żądam i czego po rzebuję.

11. *Strwożone jest.* W hebr. jest, *obeszło w koło;* z powodu przestrachu i niepokoju, jakby w około się wierci nakształt wichru.— *Jasności oczu moich.* Jasność też oczy moich zmniejszyła się z powodu obfitości łez. Sens allegoryczny, który jak się zdaje prorok miał przedewszystkiem na względzie ten, że serce powstającemi w niem nieprawemi uczuciami jest skołatane, że duchowne siły z powodu grzechów ustały, i że owo światło za pomocą którego szczytność dóbr duchowych i szpetność grzechów widzimy, przyćmionêm zostało.

12. *Przyjaciele moi.* Bardzo podobne jest to miejsce do słów Hioba r. 19, w. 13 i 14: *Bracią moją oddalił odemnie, a znajomi moi jako obcy odeszli odemnie. Opuścili mię bliscy moi, a ci którzy mię znali zapamiętali mię.*— *Przeciwko mnie przybliżyli się.* Hebrajski ma, *z przeciwnéj mnie strony stanęli.* S. Hieronim *jakby przeciwko trądowi,* jakby rzekł: Tylko widzami mojéj klęski, nie pomocnikami byli. Mieli wstręt zbliżyć się do mnie, i o siebie się lękali. Podchodzili wprawdzie, ale tak opodal stawali, żeby ich moja choroba niezaraziła. Odjąwszy allegoryą chorego znaczy, że nawet od przyjaciół i krewnych został opuszczony, co się przydarzyło Dawidowi, gdy uciekał przed Absalonem, i Chrystusowi Panu, gdy go odbiegli uczniowie, postrzegłszy iż jest porwany w ogrodzie. Tak ś. Piotr szedł za Chrystusem P. opodal. — *Którzy przy mnie byli.* Krewni moi, albo którzy blisko mnie mieszkali, sąsiedzi moi.— Zdaleka *stanęli.* Przybliżyć się nieśmiejąc.

13. *Gwałt czynili.* W hebrajskim jest, *Sidła zastawili szukając duszy mojéj;* zabiegi robili, żeby mnie pozbawić życia, sidła i sieci na moją zgubę, zastawiając. — *Szukali złego.* Knuli przeciwko mnie wszelkie zło.—*Marności.* Kłamstwa na moję zgubę.

Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates, et dolos tota die meditabantur.
14. Ego autem tamquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum.
15. Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.
16. Quoniam in te, Domine, speravi: tu exaudies me, Domine Deus meus,
17. quia dixi: Nequando supergaudeant mihi inimici mei: et dum commoventur pedes mei, super me magna locuti sunt,
18. quoniam ego in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper.
19. Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo.
20. Inimici autem mei vivunt, et confirmati sunt super me: et multiplicati sunt, qui oderunt me inique.
21. Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem. *(Psal. 34, 12).*
22. Ne derelinquas me, Domine Deus meus: ne discesseris a me.
23. Intende in adjutorium meum, Domine Deus salutis meae.

A którzy mi szukali złego, mówili marności: a zdrady cały dźień wymyślali.
14. A ia iako głuchy nie słyszałem: a iako niemy nie otwieraiący ust swoich.
15. Y stałem się iako człowiek niesłyszący: y niemaiący odporów w uśćiech swoich.
16. Abowiem w tobiem Panie nadźieię miał: ty mię wysłuchasz Panie Boże móy,
17. bom mówił: by się kiedy nie weselili nademną nieprzyiaćiele moi: y gdy szwankuią nogi moie, przećiwko mnie wielkie rzeczy mówili,
18. bom ia na bicze gotów iest, y ból móy przed oblicznośćią moią iest zawżdy.
19. Abowiem nieprawość moię oznaymię: y będę myślał za grzech móy.
20. Lecz nieprzyiaćiele moi żywią, y zmocnili się nademną: y rozmnożyli się którzy mię nienawidzą niesprawiedliwie.
21. Którzy oddawaią złe za dobre, uwłaczali mi, iżem naszladował dobroći.
22. Nie opuszczay mię Panie Boże móy, nie odstępuy odemnie:
23. Bądź gotów na ratunek móy, Panie Boże zbawienia mego.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 37. (u Żydów 38). w. 2. *Panie nie w zapalczywości twojéj.* To jest jako Augustyn ś. wykłada: Niech nie będę między onemi, którym masz rzec: idźcie przeklęci w ogień wieczny. Ani mię karz w gniewie twoim: ale mię oczyść w tym żywocie: i takim mię uczyń, żebym (po śmierci) nie potrzebował ognia czyscowego: dla onych którzy zbawieni będą, wszakże tak jako przez ogień. Czemu? jedno iż tu budowali na fundamencie drzewo, siano, słomę. Bo gdyby złoto, srebro i drogie kamienie byli budowali, tedyby od obojego ognia bezpieczni byli: nie tylko od onego wiecznego, który na wieki będzie męczył ludzie potępione: ale i od tego, który będzie czyścił te którzy będą przez ogień zbawieni. Bo tak napisano, iż sam będzie zbawion, ale przecię tak jako przez ogień. A iż rzeczono: Będzie zbawion, lekce sobie ludzie on ogień ważą. Ale obacz, iż acz będą zbawieni przez ogień, wszakże on ogień cięższy będzie, niźli to wszystko co człowiek może cierpieć w tym żywocie i t. d. August. in Psal. 37.
6. *Pogniły blizny moje.* Ztąd widzimy, iż trudniejsze jest uzdrowienie grzech powtarzającego.
19. *I będę myślił za grzech mój.* To jest, będę czynił z pilnością to wszystko, cokolwiek czynić potrzeba na omycie i uzdrowienie grzechu mojego: będę płaczem omywał, i jałmużnami odkupował grzechy. Augustyn na ten Psalm.

---

14. *Nie słyszałem.* Tak się zachowywałem, jakbym nie słyszał.—*Jako niemy.* Łączy głuchego z niemym; bo którzy są z przyrodzenia głuchymi, są też i niemymi, jak uczy doświadczenie.
15. *Odporów.* Któremibym ich pokonał, zbił zarzuty, i pokazał, iż są kłamcami i oszczercami.
17. *By się kiedy nie weselili.* Postanowiłem milczeć, iżby gdybym zechciał ich zbijać, i złorzeczeństwem za złorzeczeństwo oddawać, Bóg mnie czasem nieopuścił, i oni się z mojego nieszczęścia nie radowali.—*Gdy szwankują nogi moje.* A ja do upadku się nachylam, gdyż się chwieją i plączą nogi moje, gdyż rzeczy moje upadkiem grożą.—*Wielkie rzeczy mówili.* Z wyniosłością i pychą urągają się mi.
18. *Na bicze gotów jest.* Ze względu na grzechy moje od żadnego rodzaju biczów się nie uchylam. Druga to jest przyczyna dla czego milczeć woli, i zniewagi i potwarze cierpliwie znosić.—*Ból mój.* Grzech przez który na boleść zasłużyłem.
19. *Nieprawość moję oznajmię.* Uznam i wyznam. Patrz co się rzekło Psalm 31, 5.—*Będę myślił za grzech mój.* Będę się troszczył, jak jest w hebrajskim, t. j. żeby jakim sposobem Boga przebłagać, i jemu zadość uczynić. P. W.
20. *Lecz nieprzyjaciele moi żywią.* Żyją, powodzenia doznają, co Dawid wspomina dla poruszenia P. Boga do miłosierdzia nad swoim nieszczęśliwym stanem.—*Zmocnili się nademną.* Więcéj odemnie mocnymi i potężnymi są.—*Rozmnożyli się.* Wzrosła liczba ich.—*Niesprawiedliwie.* Niezasłużenie, bez przyczyny, gdyż nie są odemnie w niczém pogwałceni.
21. *Którzy oddawają złe za dobre.* Jakby rzekł: Zaiste niesłusznie mnie nienawidzą, albowiem jam im dobrze uczynił, chociaż oni złem za dobre się odpłacają.—*Uwłaczali mi.* *Sprzeciwiali się*, jak z hebrajskiego przekłada Pagninus.—*Naśladował dobroci.* Szczerém sercem postępowałem, i dla tego oni coby kochać byli powinni, za powód do nienawiści brali w złości swojéj.
22. *Nie odstępuj odemnie.* Hebr. *nie oddalaj się, nie odchodź daléj.*
23. *Bądź gotów.* Hebr. *pośpiesz się.*—*Boże zbawienia mego.* Który mnie zachowywać zwykłeś, i w którym zbawienia mojego całą nadzieję położyłem.

PSALMUS XXXVIII. PSALM 38. *(u Żyd. 39).*

O nieprzywiązywaniu się do rzeczy doczesnych, i pokorném znoszeniu nieszczęść.

1. In finem, ipsi Idithun, canticum David.

2. Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea.

Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me.

3. Obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis: et dolor meus renovatus est.

4. Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis.

5. Locutus sum in lingua mea: Notum fac mihi, Domine, finem meum,

et numerum dierum meorum, quis est? ut sciam, quid desit mihi.

6. Ecce mensurabiles posuisti dies meos: et substantia mea tamquam nihilum ante te.

Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens.

7. Verumtamen in imagine pertransit homo, sed et frustra conturbatur.

Thesaurizat: et ignorat, cui congregabit ea. *(Eccles. 2, 21).*

8. Et nunc, quae est exspectatio mea? nonne Dominus? Et substantia mea apud te est.

1. Nakoniec, samemu Idithun, pieśń Dawidowa.

2. Rzekłem, Będę strzegł dróg moich: abym niezgrzeszył ięzykiem moim.

Założyłem straż ustom moim, gdy stał grzesznik przeciwko mnie.

3. Zaniemiałem i uniżyłem się, y zamilczałem dobrych, y ból móy odnowił się.

4. Zagrzało się serce moie we mnie, a w rozmyślaniu moim rospalił się ogień.

5. Rzekłem ięzykiem moim, Oznaymi mi Panie koniec móy,

y liczbę dni moich, która iest: abym wiedział, czego mi niedostaie.

6. Otoś pomierne uczynił dni moie, a bytność moia iako nic przed tobą.

Zaprawdę wszytka marność, wszelki człowiek żywiący.

7. Zaiste w obrazie przechodzi człowiek, ale i próżno trwoży sobą.

Skarbi, a niewie komu to zbierze.

8. A teraz któreż iest oczekiwanie moie? izali nie Pan? Y bytność moia u ciebie iest.

Ps. 38—1. *Samemu Iditun.* To jest, dany Iditunowi do odśpiewania, albo do ułożenia nań nót muzycznych; Iditun bowiem był jeden z trzech przedniejszych śpiewaków, jak mamy I. Par. r. 16; i II. Par. r. 5.

2. *Rzekłem.* Mocno postanowiłem.—*Będę strzegł dróg moich.* Tak ostróżnie będę postępował, żeby ani w słowie Boga nie obrazić.— *Założyłem straż ustom moim,* Hebr. *uzdę,* która przenośnia przedsięwzięcie milczenia wyraża.—*Stał... przeciwko mnie.* Gdy mnie napastował, i jak na wojnie stał przeciwko mnie.

3. *Zaniemiałem.* Zupełnie zamilkłem, upartem milczeniem język trzymałem na wodzy.— *Uniżyłem się.* Pokornie i cierpliwie zniosłem.—*I zamilczałem dobrych.* Wstrzymywałem się nawet od tego, cobym mógł na korzyść mojej sprawy powiedzieć. Albo wstrzymywałem się od mówienia dobrych rzeczy, żeby przypadkiem z czém się takiém przez nieostróżność nie wymówić, coby lepiéj było zamilczeć. Albo wstrzymywałem się od mówienia rzeczy wesołych.—*Ból mój odnowił się.* Pomnożyła się boleść, gdym sobie gwałt czynił, hamując się od mówienia nawet i w obronie sprawy mojéj.

4. *Zagrzało się serce moje we mnie.* Zapaliła się, zawrzała krew wokoło serca z naturalnego uczucia gniewu.—*W rozmyślaniu mojém.* Gdy w myśli rozbierałem jak niegodziwemi sposobami jestem napastowany i trapiony.—*Rozpalił się ogień.* Tego samego doświadczał Jeremiasz, który tak pisze r. 20—9: *I rzekłem: Nie będę go wspominał, ani będę więcéj mówił imieniem jego: i była w sercu mojém jako ogień gorejący, i zawarty w kościach moich: i omdlałem nie mogąc znosić.*

5. *Rzekłem.* Otworzyłem usta do mówienia.—*Koniec mój.* Dzień zgonu mojego, koniec nieszczęść moich.— *Czego mi niedostaje.* Jak wiele jeszcze życia mnie pozostało, jakby rzekł: Czy jeszcze długo, Panie, mam pozostawać przy życiu, i tylu nieszczęściom ulegać? Czemu lepiéj nie jestem uwolniony od tych więzów śmiertelnych, i w pokoju nie spoczywam z ojcami moimi?

6. *Pomierne.* Hebr. *stopowe,* bardzo krótkie, i jakby długości jednéj stopy nie przechodzące. To samo znaczy łacińskie nasze tłumaczenie; bo to, co jest krótkie, łatwo się też daje mierzyć.—*Bytność.* Osobowość życia mojego, trwanie, czerstwość i siła.—*Przed tobą.* W sądzie twoim słusznym i prawdziwym; albowiem ludzie o tych którzy starzeją, pospolicie mniemają, że oni długo żyli. Prosił Boga, iżby oznajmił, jak wiele mu jeszcze życia pozostało. Teraz już to samo z natchnienia Ducha Ś. dalej prowadzi, i życie za zbyt krótkie, t. j. stopowe, owszem nawet za krótsze i prawie nic nieznaczące uważa. Słusznie o życiu człowieka powiedział Ś. Jakób r. 4—14: *Bo cóż jest żywot wasz? Para jest okazująca się na mały czas, a potém zniszczona będzie.— Wszystka marność.* Czysta marność, powszechność marności. Bo cokolwiek jest w człowieku, wszystko to nikłe i chwilowe.

7. *W obrazie przechodzi człowiek.* Cokolwiek dobrego się ukazuje w tem życiu, nie są to prawdziwe i trwałe dobra, lecz tylko pozorne, które nakształt czarów fałszywemi obrazami łudzą oczy i zmysły nasze. Przez ten rodzaj dóbr przechodzimy w tem życiu. Przy czem wyrażenie to, *w obrazie przechodzi,* podobnem jest do wyrażeń bardzo częstych w Piśmie ś., chodzić w światłości, w ciemnościach, w wierze, w bojaźni, w miłości, w prawdzie, i t. d.— *Ale i próżno trwoży sobą.* Bez przyczyny i niesłusznie trwoży się człowiek, i jest troskliwy o te rzeczy próżne i fałszywe, gdy nad ich nabyciem i zachowaniem pracuje.—*Komu to zbierze.* Czy sprawiedliwemu i zacnemu, czy niesprawiedliwemu i niegodziwemu? Ekklezyastes r. 2—18 i 19: *Brzydziłem się zaś,* powiada, *wszystką pracą moją, którąm pilnie pracował pod słońcem: gdyż mam mieć dziedzica po sobie, o którym nie wiem, jeźli mądry albo głupi będzie, i ma panować w pracach moich, w którychem się pocił i kłopotałem się. A jestże co tak marnego?*

8. *A teraz.* Gdy tak krotkie jest życie.—*Któreż jest oczekiwanie moje?* W czem nadzieję moję położę, jeśli nie w Tobie Panie, od którego prawdziwych i trwałych dóbr oczekuję.—*Bytność moja.* Utrzymanie bytu mojego, mocna i trwała nadzieja moja. Albo bogactw moich w tobie szukać postanawiam.

9. Ab omnibus iniquitatibus meis erue me: opprobrium insipienti dedisti me.

10. Obmutui, et non aperui os meum, quoniam tu fecisti:

11. amove a me plagas tuas.

12. A fortitudine manus tuae ego defeci in increpationibus: propter iniquitatem corripuisti hominem.

Et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus: verumtamen vane conturbatur omnis homo.

13. Exaudi orationem meam, Domine, et deprecationem meam: auribus percipe lacrymas meas.

Ne sileas, quoniam advena ego sum apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei.

14. Remitte mihi, ut refrigerer prius, quam abeam, et amplius non ero.

9. Od wszytkich nieprawości moich wyrwiy mię, na pośmiech głupiemu dałeś mię.

10. Zaniemiałem, y nie otworzyłem ust moich, boś ty uczynił:

11. odeymi odemnie plagi twoie.

12. Od mocy ręki twoiey iam ustał w strofowaniu, dla nieprawości karałeś człowieka.

Y uczyniłeś, że wyschła iako paiąk dusza iego, zaiste próżno się trwoży wszelki człowiek.

13. Wysłuchay modlitwę moię Panie, y prośbę moię: przyimi w uszy łzy moie.

Nie milcz, bom ia iest przychodźień u ciebie y podróżny, iako wszyscy oycowie moi.

14. Zfolguy mi, abym się ochłodźił pierwey, niźli odeydę, a więcey nie będę.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 38. (u Żydów 39). w. 1. *Samemu Idithun.* Idithun był jeden ze dwunastu śpiewaków Dawidowych.

PSALMUS XXXIX. PSALM 39. *(u Żyd. 40).*

O dziękczynieniu P. Bogu za dobrodziejstwa, a zwłaszcza za łaskę wcielenia Jezusa Chrystusa, którą Dawid w duchu proroczym widzi spełnioną.

1. In finem, psalmus ipsi David.

2. Exspectans exspectavi Dominum, et intendit mihi.

3. Et exaudivit preces meas, et eduxit me de lacu miseriae, et de luto faecis.

Et statuit super petram pedes meos, et direxit gressus meos.

1. Nakoniec, Psalm samemu Dawidowi.

2. Czekaiąc czekałem Pana, y skłonił się ku mnie.

3. Y wysłuchał prośby moie, y wywiódł mię z dołu nędzy: y z błota iłu.

Y postawił na skale nogi moie, y naprostował kroki moie.

---

9. *Na pośmiech głupiemu.* Ta niby wymówka w tekście hebrajskim kładzie się w sposobie prośby: nie wystawuj, nie podawaj mnie na pośmiewisko głupiemu, to jest, grzesznikowi. Albo zapewne tę część wiersza złączyć należy z następującemi w tym sensie: ty wprawdzie na pośmiewisko głupiemu mnie wydałeś, ja zaś zamilkłem i nie otworzyłem ust moich. Pokazuje zaś, iż ponieważ powiedział, że marne są i godne pogardy dobra tego życia, i że w samym Bogu tylko nadzieję pokładać należy, z tego powodu głupi, t. j. kierujący się instynktami bydlęcemi, i do rzeczy Bożych podnieść się nie umiejący, naśmiewają się z niego.

10. *Boś ty uczynił.* Albowiem z twojéj woli nieszczęściami jestem trapiony. Ponieważ nieszczęścia i klęski nie bez twojéj woli na mnie spadły,

11. *Odejmij odemnie plagi twoje.* Skoro tylko grzechy moje zgładzisz, ufam i proszę, abyś także klęski, któremi, jako karą za grzechy, trapiony jestem, odjął odemnie. Albo sens jest taki: Ochotnie przyjmuję i w milczeniu słucham zniewag i wzgard ludzi głupich, którzy bezwstydnie mnie wyśmiewają. Plag zaś twoich, które ty w gniewie zsyłasz niezmiernie się boję, od nich się wypraszam, najmocniéj pragnę miłosierdzia Twego.

12. *Od mocy ręki twojéj.* Lękam się plag twoich; wiem bowiem, że przeważne jest ramie twoje, i bardzo ciężkie razy zadaje, czego w karaniach twoich doświadczyłem.— *W strofowaniu.* Gdy strofujesz, karzesz za grzechy, i nieszczęściami mnie trapić dopuszczasz, iżbym poprawił obyczaje moje, i w cnocie postąpił.—*Dla nieprawości karałeś człowieka.* W ogólności o ludziach wyrzeka Dawid, że Bóg za grzechy ciężkie choroby na ludzi zsyła, któremi ich ciała trapi. — *Uczyniłeś, że wyschła jako pająk.* Choroby zsyłasz, przez które do takiego wychudnienia przychodzą, jakie na pająkach widzimy. W hebrajskim jest: *uczyniłeś, że zniknęła, jako mol żądza jego:* jakowy sens może mieć także nasza Wulgata, jak gdyby się było rzekło: Sprawiłeś, że ludzkie żądze i zamysły wyschły i stopniały, jak usychają pająki lub mole z robotami swojemi. Jako bowiem pająk dla ułowienia much snuje pajęczynę, która się łatwo rozrywa, i mol w drzewie wydrąża dla się mieszkanko, z którego się łatwo wytrząsa; tak ludzkie chęci, żądze, usiłowania i prace, gdy się ty sprzeciwisz, żadnego znaczenia nie mają i wniwecz idą. — *Próżno się trwoży.* To się wytłumaczyło w wier. 7.

13. *Łzy moje.* Modlitwę, którą ze łzami zanoszę.— *Nie milcz.* Patrz co się rzekło Ps. 27—1. — *Bom ja jest przychodzień.* Gość, iada dzień mający odejść na śmierć, jako pielgrzym mieszkam na ziemi oczekując, jak ojcowie moi, mieszkania niebieskiego. — *U ciebie.* Przed tobą,

14. *Sfolguj mi.* Z pobłażaniem i powolnością postępuj ze mną. Powstrzymaj nieco rękę od chłostania.— *Abym się ochłodził.* Iżbym siły odzyskał. Daj spoczynek i wytchnienie, iżbym się w pobożności umocnił, wprzód nim zejdę z tego świata.—*Odejdę.* Z tego śmiertelnego życia.— *Więcéj nie będę.* Między żyjącymi.

Ps. 39.—2. *Czekając czekałem.* Jest w tém powtórzeniu emfaza, jakby rzekł: Z niezmierną żądzą i troskliwością prosiłem Pana.— *I skłonił się ku mnie.* I nie zawiodłem się w mojéj nadziei.

3. *Z dołu nędzy.* Z ostatecznego niebezpieczeństwa i klęsk. W hebr. jest: *i uczynił, że się wydobyłem ze studni szmeru.* To jest. ze studni, do któréj woda ze szmerem wpada.—*Z błota iłu.* Z błota mętnego, smrodliwego, obrzydliwego.— *Na skale.* Na miejscu wyniosłem i bezpiecznem.— *Naprostował kroki moje.* Iżbym z prawéj drogi przykazań i cnót nie zbłądził.

4. Et immisit in os meum canticum novum, carmen Deo nostro.
Videbunt multi et timebunt, et sperabunt in Domino.
5. Beatus vir, cujus est nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates et insanias falsas.
6. Multa fecisti, tu Domine Deus meus, mirabilia tua: et cogitationibus tuis non est, qui similis sit tibi.
Annuntiavi et locutus sum: multiplicati sunt super numerum.
7. Sacrificium et oblationem noluisti: aures autem perfecisti mihi. *(Hebr. 10, 5.)*
Holocaustum et pro peccato non postulasti:
8. tunc dixi: Ecce venio.
In capite libri scriptum est de me,
9. ut facerem voluntatem tuam: Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei.
10. Annuntiavi justitiam tuam in ecclesia magna: ecce, labia mea non prohibebo: Domine, tu scisti.
11. Justitiam tuam non abscondi in corde meo: veritatem tuam et salutare tuum dixi.

4. Y wpuścił nową pieśń w usta moie, hymn Bogu naszemu.
Uyźrzą mnodzy, y będą się bać, y będą mieć nadzieię w Panu.
5. Błogosławiony mąż, którego nadźieia iest imię Pańskie, a nie oglądał się na marności y na szaleństwa omylne.
6. Wieleś uczynił, ty Panie Boże móy, cudów twoich, a w myślach twoich nie iest ktoby był podobien tobie.
Opowiadałem y mówiłem: rozmnożyli się nad liczbę.
7. Ofiary y obiaty nie chciałeś, a uszy uczyniłeś mi doskonałe.
Całopalenia y za grzech nie żądałeś:
8. tedym rzekł: Oto idę.
W summie ksiąg napisano o mnie
9. abych czynił wolą twoię, Boże moy pragnałem, y zakon twóy w pośrzód serca mego.
10. Opowiadałem sprawiedliwość twoię w kościele wielkim, oto warg moich nie będę hamował: Panie, tyś wiedźiał.
11. Sprawiedliwości twoiey nie skryłem w sercu moim, prawdę twoię y zbawienie twe opowiadałem.

4. *Nową pieśń.* Nowy przedmiot podał do wychwalania swoich dobrodziejstw.—*Hymn Bogu naszemu.* Nowy powód w swojéj dobroci nastręczył Bóg do opiewania chwały jego. — *Bogu naszemu.* Sobie. — *Ujrzą.* Albo to moje wyswobodzenie, albo tę moję cześć pobożną, którą składam Bogu w hymnach i pieśniach. Albo zapewne dół, z którego zostałem wyprowadzony.—*Będą się bać.* Boga i czcić go.

5. *Imię Pańskie.* To samo jest, jakby się powiedziało Pan. — *Nie oglądał się.* Zkąd indąd pomocy nie szukał jak od Boga; albowiem gdzieindziéj istotnéj pociechy i pomocy w potrzebach naszych znaleźć nie możemy, jak tylko w Bogu; wszystko inne jest próżne i daremne, i nie daje tego, co obiecuje: Niektórzy miejsce to rozumieją o bałwanach, które są próżnemi i zwodniczemi bóstwami.

6. *W myślach.* W wynalazkach, w pomysłach.—*Opowiadałem.* P. W. — *Rozmnożyli się.* Myśli rozmnożyły się; lecz nasz tłumacz powiedział *rozmnożyli się*, bacząc na wyraz grecki διαλογισμοι *myśli*, który jest rodzaju męzkiego. Podobnego coś mamy, Mądr. 1—7: *Duch Pański napełnił okrąg ziemie; a to, co wszystko ma w sobie, ma wiadomość głosu*, gdzie ono *to* i owo, *co wszystko ma w sobie*, odnoszą się do greckiego wyrazu nijakiego rodzaju πνευμα *duch*, i rodzaj nijaki zatrzymany jest także w tekście łacińskim, gdy jednak wyraz *duch* jest rodzaju męzkiego.

7. *Ofiary.* Patrz Wujka.—*Obiaty.* Różnią się ofiary od obiat; albowiem ofiara (sacrificium), która po hebrajsku jest *zebach*, oznacza ofiarę krwawą, jakowemi są byki, cielce, baranki. Obiata zaś (oblatio), po hebr. *mincha*, jest z mąki, chleba, wina, oleju i podobnych które są niekrwawemi. — *Nie chciałeś.* Chciał wprawdzie niegdyś Bóg ofiar, obiat i całopaleń, i ofiar za grzech i t. d., lecz chciał dla przyobrażenia, nie zaś dla uskutecznienia przebłagania; *albowiem*, jak uczy Ś. Paweł do Żyd. 10.—4. *niepodobna rzecz jest, aby krwią wołów i kozłów miały być zgładzone grzechy.* — *A uszy uczyniłeś mnie doskonałe.* Ś. Paweł w miejscu przytoczoném z przekładu LXX. czyta: *aleś mi ciało sposobił.* Lecz ta różnica nie jest w rzeczy, lecz tylko w sposobie wyrażenia; albowiem wyrażenie jakie tu mamy w Psalmie jest figuryczne, które zaś ma Ś. Paweł, jest właściwe. Bo gdy Dawid mówi: *uszy uczyniłeś mnie doskonałe*, przez część wyraża całość, t. j. ciało, które mu doskonałém uczynił Pan, i jako odzienie nań włożył i przystował. I nie bez przyczyny w tem miejscu przez uszy raczéj niż przez inne członki całe się ciało oznacza, ponieważ uszy są narzędziami, za pomocą których przyjmują się rozkazy starszych, którym się posłuszeństwo należy, według owych słów Psalmu 17—45: *Na usłyszenie ucha był mi posłuszny.* Z hebrajskiego przełożyć można: *uszy mnie przebodłeś*, albowiem właściwie *przebość* oznacza, a niekiedy i przysposobić. Sens zaś będzie: Mnie sobie wiecznem prawem za więźnia masz. Jest zastosowanie do zwyczaju, o którym wzmianka w Deut. 15—6. — *Całopalenia.* Rodzaj ofiary, w któréj się przedmiot przeznaczony na ofiarę całkiem pali. Patrz Lev. 1, 3.—*Za grzech.* Ofiara na przebłaganie za grzech, o któréj patrz Levit. 4, 2.

8. *Tedym rzekł: Oto idę.* Gdy Bóg postanowił wyrok, że nie chce przyjmować ofiar starego testamentu na zadosyćuczynienie za grzechy rodu ludzkiego, wtenczas rzekł Syn Boży: Oto ja idę, żeby przez ofiarę ciała i krwi mojéj pojednania dopełnić. — *W summie ksiąg napisano o mnie.* Patrz Wujka.

9. *Abych czynił wolą twoję.* T. j. wszystkie Pisma świadczą, iż dla tego mam przyjść na świat, żebym czynił wolą twoję.—*Boże mój pragnąłem.* Do Ojca to mówi Chrystus, i sens jest: Najochotniéj przyjąłem twój wyrok.— *W pośród serca mego.* Dopełnić należy: położyłem, czyli postanowiłem; niczego bowiem z większém uczuciem nie żądałem, jak żeby spełnić prawo twoje. Patrz Wujka.

10. *Opowiadałem sprawiedliwość twoję w kościele wielkim.* Wielkiemu mnóstwu prawo twoje i naukę Ewanielii opowiadałem.— *Warg moich nie będę hamował.* Od chwalenia ciebie i od opowiadania prawdy i zbawiennéj nauki ewanielicznéj.

11. *Nie skryłem w sercu mojém.* Albo przez bojaźń tych, którzy się mnie sprzeciwiali, albo przez niedbalstwo w pełnieniu urzędu mojego.—*Zbawienie twe.* Albo także Zbawiciela twojego, t. j. mnie, którego używasz do zbawienia ludzi.—*Przed zgromadzeniem wielkiém.*. Ś Hieronim *w kościele wielkim:* tak zowie lud żydowski, któremu opowiadał Chrystus. Albo także cały świat rozumie, po którym Apostołowie, Chrystusowi Posłowie, chrześciańskie prawo roznieśli P. W.

Non abscondi misericordiam tuam, et veritatem tuam a concilio multo.

12. Tu autem, Domine, ne longe facias miserationes tuas a me: misericordia tua et veritas tua semper susceperunt me.

13. Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus: comprehenderunt me iniquitates meae, et non potui, ut viderem.

Multiplicatae sunt super capillos capitis mei: et cor meum dereliquit me.

14. Complaceat tibi, Domine, ut eruas me: Domine, ad adjuvandum me respice. (*Psal. 69, 2*).

15. Confundantur et revereantur simul, qui quaerunt animam meam, ut auferant eam. (*Psal. 34, 4.*)

Convertantur retrorsum, et revereantur, qui volunt mihi mala.

16. Ferant confestim confusionem suam, qui dicunt mihi: Euge, euge.

17. Exultent et laetentur super te omnes quaerentes te, et dicant semper: Magnificetur Dominus: qui diligunt salutare tuum.

18. Ego autem mendicus sum, et pauper: Dominus sollicitus est mei.

Adjutor meus, et protector meus tu es: Deus meus ne tardaveris.

Nie taiłem miłosierdzia twego, y prawdy twoiey przed zgromadzeniem wielkiém.

12. A ty Panie nie oddalay zmiłowania twego odemnie, miłosierdźie twoie y prawda twoia zawżdy mię broniły.

13. Abowiem obtoczyły mię złe, którym niemasz liczby, poimały mię nieprawości moie, y nie mogłem przeyźrzeć.

Rozmnożyły się nad włosy głowy moiéy, y serce moie opuściło mię.

14. Niech ci się podoba Panie abyś mię wyrwał, Panie ku ratunku memu weyrzyy.

15. Niechay będą zawstydzeni y zesromoceni społem, którzy szukaią dusze moiéy, aby ią odięli.

Niech się obrócą na wstecz, a niech się zawstydzą, którzy mi życzą złego.

16. Niechay odniosą natychmiast zelżywość swą, którzy mi mówią: Ehey, ehey.

17. Niech się rozraduią y uweselą w tobie wszyscy, którzy cię szukaią, y niech mówią zawżdy: Niechay bedźie uwielbiony Pan, którzy miłują zbawienie twoie.

18. Ja lepak iestem żebrak y ubogi; Pan stara się o mię.

Pomocnikiem moim, y obrońcą moim iesteś ty, Boże móy nie omieszkiwayże.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 39. (u Żydów 40). w. 6. *Opowiadałem i mówiłem.* Rozumiéj, myśli twoje, albo cuda twoje: Lecz ich tak jest wiele, że ich wyliczyć nie mogę. Drudzy tak o Panu Chrystusie wykładają: Opowiadałem i rozgłaszałem Ewangelią twoję: i uwierzyło wielkie mnóstwo ludzi.

7. *Ofiary niechciałeś.* Aleś mi uszy, to jest ciało człowiecze (*per Synecdochen*, jako i LXX przełożyli, i Paweł ś. wykłada) przygotował: rozumiéj w żywocie Panny błogosławionéj. Słowa to są Pana Chrystusowe, któremi przepowiada, że miały ustać ofiary zakonu starego, a na ich miejsce miała nastąpić ofiara ciała jego najświętszego. Bo jako Augustyn ś. to miejsce wykłada: Miasto onych wszystkich ofiar starégo testamentu, ciało jego teraz ofiarują, i pożywającym rozdawają. Rabinowie to inaczéj wykładają: Aleś mi uszy otworzył: czuż, abych cię słuchał, i czynił wolą twoję. Lecz u nas ważniejszy być ma wykład apostolski, a niźli żydowski. Aug. epi. 3 ad Valusia, et in Psal. 39.

9. *W summie ksiąg.* To jest w summie Pisma ś. albo we wszystkiem piśmie, w całych księgach starego zakonu. Bo summa Mojżesza i proroków, jest Pan Chrystus. W żydowskim stoi *oimgillach sepher*: *in volumine libri*, w zwitku ksiąg: iż starzy swoje księgi zwijali, albo około laski obwijali, jako i teraz Żydzi zakon w swych bożnicach. Augustyn ś. wykłada: *In capite libri:* Na początku ksiąg, to jest Psalmów, napisano jest o Chrystusie w pierwszym Psalmie. A Hieronim ś. Na początku ksiąg pierwszych Mojżeszowych, że tam też o Chry-

---

12. *Nie oddalaj zmiłowania twego odemnie.* Nie zwlekając długo po męce zmartwychwstania ciała mojego.—*Zawżdy mię broniły.* Jak zawsze przychodziło mi na pomoc miłosierdzie twoje, i obietnic twoich wierność i prawdziwość.

13. *Albowiem.* Zdaje sprawę dla czego był powiedział. *Nie oddalaj zmiłowania twego odemnie.* — *Obtoczyły mię złe.* Ogromny bowiem nacisk boleści obległ mię zewsząd w czasie męki mojéj.— *Nieprawości moje.* Nieprawości ludzkie, które mojemi uczyniłem. Nieprawości bowiem wszystkich on jeden nosił, Iz. 53, 11.—*Nie mogłem przejrzeć.* Wiedział Chrystus Pan liczbę i ciężkość grzechów rodu ludzkiego, lecz mówi sposobem ludzkim, i tylko chciał oznaczyć, że grzechy, które zgładzić przedsięwziął, są niepoliczone. Podobném jest to, co się mówi u Marka, 6, 5: *I nie mógł tam uczynić żadnego cudu.* Mógł był bowiem jeśliby chciał, lecz się mówi że nie mógł, iżby okazał niedowiarstwo owego ludu, dla którego nie chciał w tém miejscu cudów uczynić. — *Serce moje opuściło mię.* I dla tego ustała we mnie i zniknęła moc i dzielność serca, a nawet samo życie mnie opuściło.

14. *Abyś mię wyrwał.* Od tak wielkich nieszczęść, przez rychłe zmartwychwstanie.— *Wejrzyj.* Po grecku *uważ.* Hebr. *pośpiesz się.*

15. *Niechaj będą zawstydzeni.* Sromoty doznają w swoich zamiarach.—*Społem.* Wszyscy.— *Odjęli.* Wyrwali, zatracili.— *Niech się obrócą na wstecz.* Zawstydzeni odejdą. — *Którzy mi życzą złego.* Którzy mnie nienawidzą i prześladują.

16. *Niechaj odniosą natychmiast zelżywość swą.* T. j. nie na długi czas odkłada się ich zawstydzenie.—*Ehej, ehej.* W hebr. jest, *echach*, co jest wykrzykiem najgrawania się i szyderstwa. S. Hieronim przekłada, *którzy mi mówią: wah! wah!* jakoby wyraz żydów najgrawających się z Chrystusa wiszącego na krzyżu mamy w Ewanielii Mat. 27, 40. i Marka 15, 29.

17. *Którzy cię szukają.* Wierni, zwolennicy twoi.— *Zbawienie twoje.* Zbawienie od ciebie pochodzące. Albo Chrystusa Zbawiciela.

18. *Ja lepak* (zaś). Wraca do rozpamiętywania swego stanu w czasie męki. — *Żebrak i ubogi.* Pozbawiony ludzkiéj pomocy.— *Pan stara się o mię.* Hebr. *Pan myśli za mnie.*— *Nie omieszkiwajże.* Wyrwij mię od wszelkiego złego, przez rychłe zmartwychwstanie.

stusie jest napisano, że przezeń wszystko jest stworzono. Lecz pierwszy wykład jest właśniejszy: jako się z żydowskiego i greckiego słowa pokazuje.

11. *Przed zgromadzeniem wielkiem.* Kościół Chrystusów jest kościół wielki, zgromadzenie wielkie, a nie małe stadko.

PSALMUS XL. PSALM 40. *(u Żyd. 41).*

O błogosławieństwie ludzi miłosiernych, o męce Chrystusa Pana, i zdradzie Judasza.

1. In finem, Psalmus ipsi David.	1. Nakoniec, Psalm samemu Dawidowi.
2. Beatus, qui intelligit super egenum, et pauperem: in die mala liberabit eum Dominus.	2. Błogosławiony który ma baczenie na potrzebnego, y na ubogiego, w dzień zły wybawi go Pan.
3. Dominus conservet eum, et vivificet eum, et beatum faciat eum in terra: et non tradat eum in animam inimicorum ejus.	3. Pan niechay go zachowa, y ożywi go, y niech go uczyni błogosławionym na ziemi, y niechay go nie wydaie duszy nieprzyiaciół iego.
4. Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus: universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus.	4. Pan go niech wspomoże na łożu niemocy iego, wszytkę pościel iego sprzewracałeś w chorobie iego.
5. Ego dixi: Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi.	5. Jam rzekł: Panie, zmiłuy się nademną, uzdrów duszę moię, bom grzeszył tobie.
6. Inimici mei dixerunt mala mihi: Quando morietur, et peribit nomen ejus?	6. Nieprzyiaciele moi mówili mi źle, kiedyż umrze a zginie imię iego?
7. Et si ingrediebatur, ut videret, vana loquebatur: cor ejus congregavit iniquitatem sibi.	7. A ieśli wchodził aby uyźrzał: marności mówił, serce iego zgromadziło nieprawość sobie.
Egrediebatur foras, et loquebatur	Wychodził precz, y mówił
8. in idipsum.	8. pospołu.
Adversum me susurrabant omnes inimici mei: adversum me cogitabant mala mihi.	Przeciwko mnie szeptali wszyscy nieprzyiaciele moi, przeciwko mnie myślili mi źle.
9. Verbum iniquum constituerunt adversum me: numquid, qui dormit, non adjiciet, ut resurgat?	9. Słowo niesprawiedliwe postanowili przeciwko mnie, zali który śpi, więcey nie powstanie?
10. Etenim homo pacis meae, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem. *(Act. 1, 16.)*	10. Abowiem człowiek pokoiu mego, któremum ufał, który iadał chleb mói, wielkie uczynił nademną podeszcie.

Ps. 40. — 2. *Który ma baczenie na potrzebnego i ubogiego.* Który ma baczenie na Chrystusa ubogiego; albo który zaradza potrzebom chorego i potrzebującego wsparcia.— *W dzień zły.* Przeciwności, klęsk.

3. *Ożywi go.* Życiem go długiém obdarzy.—*Na ziemi.* W tém życiu, i potém także w ziemi żyjących, gdy to śmiertelne życie zakończy. — *Duszy.* Namiętności, woli, potęgi.

4. *Na łożu niemocy jego.* Jeśli nań choroba lub inne jakiekolwiek utrapienie przypadnie, — *Wszystkę pościel jego sprzewracałeś.* Jest tu apostrofa do Boga. Posłałeś i urządziłeś o Panie pościel jego w jego niemocy i chorobie, iżby spokojnie i miękko zasypiał. Uczy tą allegoryą, że Bóg wszystkich obowiązków i oznak uprzejmości względem tych dopełnia, którzy mają baczenie na potrzebnego i ubogiego. Miękkiém także posłanie choremu się staje i boleści się łagodzą temu, kto ma baczenie na potrzebnego i ubogiego, i w chorobie rozmyśla i rozważa najsroższe boleści Zbawiciela. Patrz Wujka.

5. *Uzdrów duszę moję.* Ulecz niemoc ludu mojego którego grzechy sobie przyczytuję, i których odpokutowanie na siebie biorę. Albo (jeśli niemocy ciała rozumieć będziemy) do dawnego stanu zdrowia przywróć mię.— *Bom grzeszył tobie.* A grzech jest chorobą duszy; albo dobre zdrowie mnie przywróć, chociaż zgrzeszyłem tobie. Tak Dan. 9, 9: *A tobie Panu Bogu naszemu miłosierdzie i zlitowanie, bośmy odstąpili od ciebie, i nie słuchaliśmy głosu Pana Boga naszego*, t. j. chociaż odstąpiliśmy.

6. *Mówili mi źle.* Życzyli żeby nieszczęście przyszło na mię.—*Kiedyż umrze.* Są słowa nieprzyjaciół Dawidowych i Chrystusowych, śmierci im życzących. Tak Faryzeusze i kapłani żydowscy byli usposobieni względem Chrystusa. — *Zginie imię jego.* Jego pamięć razem z nim zgaśnie.

7. *Jeźli wchodził aby ujrzał.* Jeśli mnie odwiedzał, niby z grzeczności próżne rzeczy prawił i udawał przyjaźń, gdy jednak nieprawe i nieprzyjaźne zamiary w sercu i umyśle ukrywał: Tak Judasz, jako poufały i przyjaciel wchodził do Chrystusa Pana, gdy tymczasem szukał dogodnéj chwili żeby go wydać. Próżne także rzeczy mówił, t. j. fałszywego coś zmyślał, żeby się z nieprzyjaźnią nie wydać. — *Serce jego zgromadziło nieprawość sobie.* U siebie jakieś niegodziwości wymyślał, żeby wyszedłszy z domu, innym je przekazać.

8. *Pospołu.* Razem z uczęstnikami przewrótnych swoich zamiarów, którzy mi tegoż samego zła życzyli.— To *pospołu*, które w hebrajskim jest *jachat*, i oznacza *razem*, złączyć należy z następującymi, i sens wyjdzie jakeśmy powiedzieli, t. j. razem w kółka zebrani, i. t. d.

9. *Słowo niesprawiedliwe postanowili przeciwko mnie.* Wyrok niesprawiedliwy postanowili przeciwko mnie, t. j. iżby mnie zgładzić. P. W. — *Izali który śpi więcéj nie powstanie?* Chociaż na mnie tak niesprawiedliwy wyrok wydali, czyż mnie odejmą moc powstania z umarłych? Albo, czyż ten, kto na łożu leży, nie przyjdzie do zdrowia?

10. *Albowiem człowiek pokoju mego.* Jakby rzekł: Rzecz bezwątpienia niegodna i przykra, że człowiek, mój przyjaciel tak się ze mną obchodzi. Rozumie o Judaszu, który był przybrany do grona Apostołów, i którego Chrystus Pan przyjacielem nazywał. P. W. *Któremum ufał.* Któremu się zwierzałem, i któremu pieniądze powierzałem jako przyjacielowi i wiernemu szafarzowi.— *Jadał chleb mój.* Mojego też stołu był uczęstnikiem, tajemnic ciała i krwi mojéj. — *Wielkie uczynił nademną podejście.* Na mnie stawił wielkie zasadzki, u-

11. Tu autem Domine, miserere mei, et resuscita me: et retribuam eis.

12. In hoc cognovi, quoniam voluisti me: quoniam non gaudebit inimicus meus super me.

13. Me autem propter innocentiam suscepisti: et confirmasti me in conspectu tuo in aeternum.

14. Benedictus Dominus Deus Israel a saeculo, et usque in saeculum: fiat, fiat.

11. Ale ty Panie zmiluy się nademną, y wzbudź mię, a oddam im.

12. W tymem poznał, iżeś mię chciał, że się nie będzie weselił nieprzyiaciel mój nademną.

13. A mnieś dla niewinności przyiął, y utwierdziłeś mię przed oblicznością twoią na wieki.

14. Błogosławiony Pan Bóg Izraelski od wieku, y aż do wieku: niech się stanie, niech się stanie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 40. (u Żydów 41). w. 4. *Sprzewracałeś.* To jest, sameś mu Panie łóżko słał, aby miękcéj leżał: albo, odmieniłeś we zdrowie chorobę jego.

9. *Słowo niesprawiedliwe postanowili.* Albo, rzecz złośliwą zawarli przeciwko mnie. Z żydowskiego inni przekładają: (mówiąc) rzecz zaraźliwa przylgnęła do niego: a który zległ, już więcéj nie powstanie.

10. *Człowiek pokoju mego.* To jest, przyjaciel mój. *Hebraism.* Co o Judaszu sam Pan wyłożyć raczył.

14. *Niech się stanie.* Tak w żydowskim stoi, Amen i Amen: to jest, stań się, stań się, albo, niech tak będzie. A tu żydowie kończą pierwsze księgi Psalmów, jako i potém drugie za temiż słowy, kędy stoi na końcu, Amen i Amen. Aleć niemasz Psalmów jedno jedne księgi. Jako świadczą apostołowie, i Hilarius, Hieronimus, i Augustyn ś. *Hil. in prologo Psalm. Hieron. in prolo. psal.*

PSALMUS XLI.

PSALM 41. *(u Żyd. 42).*

O pociechach z rozpamiętywania dobrodziejstw Boga, i nadziei oglądania kiedyś jego przybytku.

1. In finem, intellectus filiis Core.

2. Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.

3. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum: quando veniam et apparebo ante faciem Dei?

4. Fuerunt mihi lacrimae meae panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?

5. Haec recordatus sum, et effudi in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei:

in voce exultationis, et confessionis, sonus epulantis.

6. Quare tristis es, anima mea? et quare conturbas me?

1. Nakoniec, wyrozumienie synóm Kore.

2. Jako pragnie jeleń do zródeł wodnych, tak pragnie dusza moia do ciebie Boże.

3. Pragnęła dusza moia do Boga mocnego, żywego: kiedyż przyidę a okażę się przed obliczem Bożym?

4. Były mi łzy moje za chléb we dnie y w nocy, gdy mi mówią codźień: Kędyż jest Bóg twóy?

5. Na tom wspomniał, y wylałem na się duszę moję: że przyidę na mieysce przybytku dźiwnego, aż do domu Bożego:

z głosem wesela, y wyznawania głosu godującego.

6. Czemużeś smutna duszo moia? y czemu mię trwożysz?

---

knuł zdrady, Jan 13, 18; ten tekst tak się przytacza: *Podniósł przeciwko mnie piętę swoję:* lecz zdanie jest to samo, albowiem gdy chcemy się do kogo z cicha zbliżyć i zrobić mu podstęp, na palcach się trzymamy, a piętę podnosimy.

11. *Wzbudź mię.* Z umarłych. Albo z choroby, którą jestem dręczony.—*Oddam im.* Wdzięczność godną ich niegodziwych czynów. Co ucierpieli Żydzi po śmierci Chrystusa Pana, nikomu nie jest rzeczą obcą; albowiem i Jerozolima przez Rzymian wzięta i wywrócona, i aż do tego dnia nieszczęsny ród Żydów na wszystkich pogardę i zniewagi jest wystawiony.

12. *Iżeś mię chciał.* Umiłowałeś, łaskawością otoczyłeś.—*Nademną.* Z mojéj klęski, albo z mojéj śmierci.

13. *Przyjął.* Podtrzymywałeś, broniłeś.—*Utwierdziłeś mię.* Ustaliłeś mię, w miejscu bezpieczném postawiłeś. — *Przed oblicznością twoją.* W niebie. Albo wprost przed tobą.

14. *Niech się stanie, niech się stanie.* P. W.

Ps. 41.—1. *Wyrozumienie.* Wytłumaczyliśmy to przy tytule Psalmu 31.—*Synom Kore.* Dany synom Korego do odśpiewania i ułożenia nań muzyki; byli bowiem synowie Korego śpiewakami, których duch, jak uważają Żydzi i S. Hieronim na Psal. 84 i 85, to miał szczególnego, że się ćwiczyli w śpiewaniu przedmiotów wesołych.

2. *Pragnie.* Beczy, albo ryczy; albowiem wyraz hebrajski *harag*, właściwy jest jeleniom.—*Do źródeł wodnych.* Do których biegiem i upałem znużony wzdycha.

3. *Mocnego.* P. W.—*Okażę się przed obliczem Bożém.* Przed Arką, przed przybytkiem. Chaldejski, *kiedy ujrzę blask bóstwa twojego?*

4. *Były mi... za chleb.* Codziennie płakałem, ten był mój codzienny pokarm. Tak niżéj Psal. 79, 6: *Będziesz nas karmił chlebem płaczu.* — *Kędyż jest Bóg twój?* Bóg twój dla czego ciebie od tak wielkich nieszczęść nie wybawi? Widać, że Bóg twój żadnéj nie ma mocy i potęgi, gdy tobie w potrzebie pomocy nie daje. Albo jaka jest twoja religia? jakiego Boga chwalisz? Przebywasz bowiem na górach i pustyniach, i żadnéj religii nie zdajesz się trzymać.

5. *Na tom wspomniał.* T. j. na wyrzuty, o których w poblizkim wierszu powiedział.—*Wylałem na cię duszę moję.* Puściłem wodze boleści rozmyślając z jak wielką niegdyś radością zwykłem uczęszczać do przybytku, czego teraz czynić niemogę. Pod allegoryą zaś przybytku, do Jerozolimy niebieskiéj wzdycha S. Prorok.—*Że przyjdę.* Kiedyż przyjdę, jak przekłada S. Hieronim. I sens jest taki: dla tego boleję, że pomnę na ów czas, gdy na uroczystości bywałem obecny. — *Na miejsce przybytku.* Do samego przybytku. Niektórzy rozumieją Jerozolimę, albo inne miejsce, na którém w czasach Dawida Arka się przechowywała w przybytku.—*Dziwnego.* Dziwnéj sztuki, i w około którego dziwne rzeczy od Boga, który tam przebywał, były czynione. Niebieskiéj Jerozolimy przybytek prawdziwie dziwny jest, do którego przedewszystkiém jak mniemać należy wzdychał Dawid. — *Głosu godującego.* To jest, gdzie jest

Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei,
7. et Deus meus.
Ad meipsum anima mea conturbata est: propterea memor ero tui de terra Jordanis, et Hermoniim a monte modico.
8. Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum.
Omnia excelsa tua, et fluctus tui super me transierunt.
9. In die mandavit Dominus misericordiam suam: et nocte canticum ejus.
Apud me oratio Deo vitae meae.
10. Dicam Deo: Susceptor meus es;
quare oblitus es mei? et quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus?
11. Dum confringuntur ossa mea, exprobraverunt mihi, qui tribulant me inimici mei:
dum dicunt mihi per singulos dies: Ubi est Deus tuus?
12. Quare tristis es, anima mea? et quare conturbas me?
Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, et Deus meus.

Miéy nadźieię w Bogu, bo mu ieszcze wyznawać będę: zbawienie twarzy moiéy,
7. y Bóg móy.
We mnie samym zatrwożyla się dusza moia: przeto będę na cię pamiętał z źiemie Jordanu y Hermoniim od góry maluczkiej.
8. Przepaść przepaści przyzywa, na głos upustów twoich.
Wszytkie wysokie wały twoie, y nawałności twoie na mię się stoczyly.
9. We dnie Pan rozkazał miłosierdźie swoie: a w nocy pieśń iego.
Przy mnie modlitwa Bogu żywota mego.
10. Rzekę Bogu: Jesteś móy obrońca;
przeczżeś mię zapomniał? y czemu smutno chodzę, gdy mię trapi nieprzyiaciel?
11. Gdy się łamią kości moie, urągali mi, którzy mię dręczą nieprzyiaeiele moi:
gdy mi mówią na każdy dźień: Kędyż iest Bóg twóy?
12. Czemuś iest smutna duszo moia? y czemu mię trwożysz?
Miéy nadźieię w Bogu, bo mu ieszcze wyznawać będę, zbawienie twarzy moiéy, y Bóg móy.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 41. (u Żydów 42). w. 3. *Do Boga mocnego żywego.* Ztąd Grekowie onę piosnkę wzięli, Swięty Boże, Święty mocny, Święty nieśmiertelny, zmiłuj się nad nami. Jako pisze Euthimius. Bo przez żywego znaczy się nieśmiertelny. A iż *fortem* nie *fontem* czytać mamy, greckie i żydowskie słowo, jaśnie pokazuje. Bo LXX. słowo *El*, nie tylko Bogiem, ale Bogiem mocnym przełożyli.

8. *Upustów twoich.* Z obłoków, z których jako z upustów albo z rur, wielkie deszcze spuszczasz.

PSALMUS XLII. PSALM 42. *(u Żyd. 43).*

O gorącém pragnieniu Psalmisty oglądania przybytku Bożego.

1. Psalmus David.
Judica me, Deus, et discerne causam meam de

1. Psalm Dawidowi.
Osądź mię Boże, a rozeznay sprawę moię od na-

---

głos godującego. W którym domu Bożym z wesołym głosem i z wyśpiewywaniem chwały Bożéj lud uroczystość obchodzi, wykrzykuje i oklaski czyni, i po dopełnieniu ofiar, z części pozostałych ucztuje.

6. *Czemużeś smutna.* T. j. że uroczystości z innymi wiernymi w przysionkach Pańskich obchodzić w tym czasie nie możesz. —*Mię trwożysz.* Smutkiem trapisz.—*Jeszcze.* Albowiem będę przywrócony do domowéj zagrody.—*Wyznawać będę.* Chwalić go będę z innymi po powrócie z wygnania.—*Zbawienie.* Zamiast zbawicielem, t. j. który jest zbawicielem i zbawieniem mojém.—*Twarzy mójéj.* Do którego twarzą się obracam, o pomoc go prosząc.

7. *Będę... pamiętał.* Będę rozpamiętywał cuda i dobrodziejstwa twoje, które nad Jordanem i przy górze Hermon ludowi twojemu okazałeś.—*Z ziemie Jordanu.* Z krainy zajordanowéj i z góry Hermon, i t. d., do któréj niekiedy się zbliżam, chociaż daléj ku miejscu gdzie jest przybytek postąpić nie śmiem, przez bojaźń Saula.—*Maluczkiéj.* W hebr. jest *mizhar*, który to wyraz biorą żydzi za imię własne góry. Lecz LXX. i Wulgata za imię pospolite wzięli.

8. *Przepaść przepaści przyzywa.* Przełożyćbyśmy mogli, przepaść do przepaści woła, t. j. klęska klęskę przyciąga tak, iż wydostać się nie można. Jedna drugą wywoływa, gdy ty je z nieba wypuszczasz, i jakby przyzywasz. Przenośnia, jak sądzimy, wzięta z wielkich deszczów, które niekiedy spadają wespół z wielkiemi grzmotami, albowiem wielka ilość wody z nieba spada, przez strumyki do przepaści spływa, i od czasu do czasu za nadejściem nowych chmur, znowu się z pędem wylewa tak, że chmura chmurę, i powódź nowy wylew wody zdaje się przyzywać; i to przy powtarzającym się łoskocie upustów, t. j. przy huku grzmotów. Zowie się zaś grzmot *głosem upustów* w poetycznym stylu, jakby ów łoskot z nagłych upustów nieba pochodząc, otwiera przejście deszczom. P. W. — *Wszystkie wysokie wały twoje.* Deszcze, ulewy, burze, pioruny.

9. *We dnie... rozkazał.* Rozkaże Pan, jako miłosierny, żeby mnie pociechy nieco dano; to zaś będzie dla mnie przedmiotem opiewania chwały Boga we dnie i w nocy. Albo we dnie mnie miłosierdziem nawiedzi, a w nocy będę je opiewał, i dzięki za nie składał.—*Przy mnie.* W łonie mojém: jest ciągła modlitwa do Boga sprawcy życia mojego, do którego z wiarą i ufnością wyrzeknę: Obrońcą moim jesteś, t. j. ty mnie upadającego podtrzymasz, i upadłego podniesiesz.

11. *Gdy się łamią kości moje.* Gdy mnie ludzie trapią i dręczą.—*Kędyż jest Bóg twój?* To, i co daléj następuje, aż do końca wytłumaczoném jest w tymże Psalmie w. 4 i 6.

Ps. 42.—1. *Osądź mię Panie.* Obroń mię, przyjm obronę sprawy mojéj.—*Rozeznaj.* Roztrząśnij, rozsądź, i rozpoznaj.—*Od narodu nie świętego.* Złączyć należy z *wyrwij mię*, jakby rzekł: Proszę żebyś mię wypuścił od tego wygnania i od obcowania z tymi nieobrzezany-

gente non sancta: ab homine iniquo et doloso erue me.

2. Quia tu es, Deus, fortitudo mea: quare me repulisti? et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus?

3. Emitte lucem tuam et veritatem tuam: ipsa me deduxerunt, et adduxerunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua.

4. Et introibo ad altare Dei: ad Deum, qui laetificat juventutem meam.

Confitebor tibi in cithara, Deus, Deus meus:

5. quare tristis es, anima mea? et quare conturbas me?

Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, et Deus meus.

rodu nie świętego, od człowieka niesprawiedliwego y zdradliwego wyrwiy mię.

2. Bo ty iesteś Bóg, moc moia: czemuś mię odrzucił? czemu smutny chodzę, gdy mię trapi nieprzyiaciel?

3. Wyśli światłość twoię y prawdę twoię: te mię poprowadziły y przyprowadziły na górę świętą twoię y do przybytków twoich.

4. Y wynidę do ołtarza Bożego: do Boga, który uwesela młodość moię.

Będęć wyznawał na cytrze, Boże, Boże móy:

5. czemuś smutna duszo moia? a czemu mię trwożysz?

Miey nadzieię w Bogu, abowiem mu ieszcze wyznawać będę: zbawienie oblicza mego y Bóg móy.

PSALMUS XLIII. — PSALM 43. *(u Żyd. 44).*

O dobrodziejstwach i cudach, któremi Bóg wybawił od nieszczęść lud swój wybrany.

1. In finem, filiis Core ad intellectum.

2. Deus, auribus nostris audivimus: patres nostri annuntiaverunt nobis.

Opus, quod operatus es in diebus eorum, et in diebus antiquis.

3. Manus tua gentes disperdidit, et plantasti eos: afflixisti populos, et expulisti eos.

4. Nec enim in gladio suo possederunt terram, et brachium eorum non salvavit eos: *(Deut. 15, 15.)* sed dextera tua, et brachium tuum, et illuminatio vultus tui: quoniam complacuisti in eis.

5. Tu es ipse rex meus et Deus meus, qui mandas salutes Jacob.

1. Nakoniec, synóm Kore ku wyrozumieniu.

2. Boże, uszyma naszemi słyszeliśmy, oycowie naszy nam powiadali.

Sprawę, którąś uczynił we dni ich, y we dni starodawne.

3. Ręka twoia pogany wytraciła, y wszczepiłeś one: udręczyłeś narody, y wygnałeś ie.

4. Ani bowiem mieczem swym posiedli ziemię, y ramię ich nie wybawiło ich: ale prawica twoia, y ramię twoie, y oświecenie oblicza twego, żeś ie upodobał sobie.

5. Ty sam iesteś Król móy, y Bóg móy, który rozkazuiesz wybawienie Jakóbowe.

---

mi i niewiernymi z którymi tutaj przestawać muszę. Albo co za prawdziwszą uważamy, narodem nie świętym nazywa na ogół ludzi nieprawych, okrótnych i niemiłosiernych, jak dosyć wskazują wyrazy hebrajskie *lo chasid.* — *Od człowieka niesprawiedliwego i zdradliwego.* Od wszelkiego człowieka niesprawiedliwego i zdradliwego, albo zapewne od niejakiego pewnego człowieka niesprawiedliwego i zdradliwego od którego był trapiony, którego wszakże imienia nie wyraża.

2. *Czemuś mię odrzucił?* Tak zemną postępujesz jakbyś był odrzucił.

3. *Światłość twoję.* Łaskę, pomoc twoję. — *Prawdę twoję.* Twoich obietnic wierność i skutek. — *Poprowadziły i przyprowadziły.* Ś. Hieronim i Chaldejski, *poprowadzą i wprowadzą;* kładą się bowiem czasy przeszłe za przyszłe zwyczajem prorockim, dla pokazania pewności rzeczy.—*Na górę świętą twoję.* Na górę Syon, która jest figurą niebieskiego Syonu.—*Do przybytków twoich.* Albo przybytki niebieskie rozumie, albo powiedziano jest *przybytki* w liczbie mnogiéj, zamiast *przybytek* w liczbie pojedynczéj.

4. *Do ołtarza Bożego.* Do miejsca w którém się Bóg czci przez ofiary. Albo pod allegoryą ołtarza, Boska się obecność oznacza, którą wybranym swoim Bóg ukazuje w niebie.—*Który uwesela młodość moję.* Hebr. *radość moję,* albo co do słowa *od Boga radości wesela mego,* chociaż przez wyraz hebrajski *gil,* według powagi LXX mężów, rozumieć powinniśmy także młodość. Radość przeto zowie się młodością przez metaforę, jako też przez przenośnię, młodość się zowie kwiatem wieku. Albo mówi ś. Prorok o młodości naszéj, która się odnowi w ojczyznie, jak czytamy w Ps. 102, 5: *Odnowi się jako orłowa młodość twoja.*—*Będęć wyznawał.* Będę cię chwalił.

5. *Czemuś smutna.* To się powtarza z Psalmu powyższego w. 6.

Ps. 43.—1. *Synom Kore.* Patrz co się rzekło przy tytule Psal. 41.—*Ku wyrozumieniu.* Patrz tamże: albowiem to samo jest *wyrozumienie synom Kore,* co i *synom Kore ku wyrozumieniu.*

2. *Boże, uszyma naszemi słyszeliśmy.* Temiż samemi prawie wyrazami, jak czytamy, odpowiedział był Gedeon aniołowi, który się mu ukazał, Sędz. 6, 13: *Gdzież są dziwy jego,* powiada, *które powiadali ojcowie naszy, i mówili: Wywiódł nas Pan z Egiptu a teraz opuścił nas Pan i dał w ręce Madyańskie.*— *We dni starodawne.* W czasach Mojżesza i Jozue o i t. d.

3. *Pogany.* Siedm owych narodów, które niegdyś ziemię świętą zamieszkiwały, między któremi przedniejszemi byli Chananejczycy. — *Wszczepiłeś one.* Ojców naszych na ich miejsce mocno postawiłeś. — *Narody.* Niewierne zamieszkujące ziemię obiecaną. — *Wygnałeś je.* W hebr. jest, *posłałeś je,* co tak samo może oznaczać Żydów, że byli posłani w posiadanie ziemi świętéj, jak Chananejczyków wysłanych i wygnanych. jak jest zdanie naszéj Wulgaty i LXX tłumaczów.

4. *Mieczem swym.* Siłami swoimi, i w tém samém znaczeniu rozumieć należy to co następuje, *ramię ich. Wybawiło ich.* Z niebezpieczeństw podczas wojny, i dało im zwycięztwo.—*Oświecenie oblicza twego.* Łaska twoja, którą przez pogodne oblicze twoje okazałeś.—*Żeś je upodobał sobie.* Łaskawością twoją i dobrocią ich wspierałeś i otaczałeś.

5. *Ty sam jesteś król mój.* Ten sam, który ojców naszych wspomagałeś, i t. d. — *Rozkazujesz wybawienie Jakóbowe.* Który rozkazujesz żeby był zbawiony lud

6. In te inimicos nostros ventilabimus cornu, et in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis.

7. Non enim in arcu meo sperabo: et gladius meus non salvabit me.

8. Salvasti enim nos de affligentibus nos, et odientes nos confudisti.

9. In Deo laudabimur tota die: et in nomine tuo confitebimur in saeculum.

10. Nunc autem repulisti et confudisti nos: et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris.

11. Avertisti nos retrorsum post inimicos nostros, et qui oderunt nos, diripiebant sibi.

12. Dedisti nos tamquam oves escarum, et in gentibus dispersisti nos.

13. Vendidisti populum tuum sine pretio: et non fuit multitudo in commutationibus eorum.

14. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum his, qui sunt in circuitu nostro.

15. Posuisti nos in similitudinem gentibus: commotionem capitis in populis.

16. Tota die verecundia mea contra me est, et confusio faciei meae cooperuit me

17. a voce exprobrantis, et obloquentis, a facie inimici, et persequentis.

18. Haec omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te: et inique non egimus in testamento tuo.

19. Et non recessit retro cor nostrum: et declinasti semitas nostras a via tua:

6. Przez cię nieprzyiacioły nasze rogiem rozrzucimy, a w imię twoie wzgardźimy powstaiace przeciwko nam.

7. Abowiem nie w łuku moim nadźieię mieć będę, a miecz móy nie wybawi mię.

8. Wybawiłeś bowiem nas od trapiacych nas, a maiace nas w nienawiści zawstydźiłeś.

9. W Bogu chlubić się będźiem przez cały dźień, a w imię twe wyznawać będźiem na wieki.

10. A teraz odegnałeś y zawstydźiłeś nas, a nie będźiesz wychodźił Boże w siłach naszych.

11. Odwróciłeś nas wstecz od nieprzyiacioł naszych, a którzy nas w nienawiści maia, rozszarpywali sobie.

12. Podałeś nas iako owce na iedzę, y między pogany rozproszyłeś nas.

13. Przedałeś lud twóy ni za co, a nie było mnóstwo w zamianie ich.

14. Dałeś nas na wzgardę sąsiadom naszym, na szyderstwo y na pośmiech tym, którzy są w okolicy naszéy.

15. Uczyniłeś nas przysłowiem między pogany, kiwaniem głowy między ludźmi.

16. Cały dźień wstyd móy przedemna iest, a zawstydzenie oblicza mego okryło mię

17. od głosu łżącego y obmawiaiacego, od oblicza nieprzyiaciela y prześladuiacego.

18. To wszytko przyszło na nas, a nie zapomnieliśmy cię, y nie czyniliśmy niesprawiedliwie w testamencie twoim.

19. Y nie cofnęło się nazad serce nasze, a nie odwróciłeś ścieżek naszych od drogi twoiéy:

Jakóbowy. Który rozkazujesz aniołom, iżby zbawili Jakóba, tak Psal. 90, 10 mówi się: *Aniołom swoim rozkazał o tobie, aby cię strzegli*, i t. d.

6. *Przez cię.* Twoją wsparci pomocą.—*Rogiem rozrzucimy.* Bronią, jakby rogami, na wszystkie strony rozpraszać będziemy i rozrzucimy.—*Wzgardzimy.* Za nic uważać będziemy.

7. *Nie w łuku moim.* Nie w siłach, lub orężu moim.

9. *Chlubić się będziem.* Radować się. — *Przez cały dzień.* Każdego dnia, wiecznie, zawsze.—*W imię twe wyznawać będziem.* Imię twoje wysławiać będziem.

10. *A teraz odegnałeś.* Rozpoczyna się podziwienie i uskarżanie się, że tak wielkiemi nieszczęściami pozwala P. Bóg dręczyć swój naród. —*Odegnałeś.* Zdajesz się odrzucać. —*Zawstydziłeś.* Nas opuszczając.— *Nie będziesz wychodził...w siłach naszych.* Nie masz zwyczaju wychodzić, nie będziesz wychodził z naszemi wojskami. Siły tu się kładą zamiast wojsk, jak Psal. 23, 10: *Pan zastępów* (wojsk) *tenci jest król chwały*, patrz co się tam rzekło.

11. *Odwróciłeś nas wstecz.* Symmachus ma: *Postawiłeś nas ostatnimi z wszelkiego przeciwnika*, t. j., uczyniłeś, że którzy pierwsi byliśmy, już ostatnie miejsce trzymamy, i jako zwyciężeni i jeńcy z tyłu idziemy za nieprzyjaciołami naszymi. Jest to właśnie to czem P. Bóg groził był ludowi swojemu, Deuter. 28, 43: *Przychodzień który mieszka z tobą wstąpi na cię, i będzie wyższym; a ty zstąpisz, i będziesz niższy...On będzie głową, a ty ogonem.*—*Rozszarpywali sobie.* Nas i nasze dobra, i na użytek swój obracali.

12. *Podałeś nas.* Uczyniłeś nas. — *Owce na jedzę.* Jako owce które się wiodą do jatek.—*Między pogany.* Pomiędzy ludy cudzoziemskie, Assyryjczyków, Babilończyków, Persów, Medów, Greków, Rzymian, i t. d.

13. *Ni za co.* Za żadną, albo za najlichszą cenę.—*Nie było mnóstwo w zamianie ich.* Nie było wielkiéj ceny lub pieniędzy, gdy się kupowały. Hebrajski ma, *nie lichwił w cenach ich.* Jakby rzekł: Tą sprzedażą nie stałeś się bogatszym: żadnéj korzyści nie odniosłeś.

14. *Dałeś nas na wzgardę.* Uczyniłeś nas godnymi pogardy. —*Którzy są w okolicy naszéj.* Sąsiednim narodem, Syryjczykom, Arabom, Filistynom, Egipczykom, i t. d.

15. *Przysłowiem.* To samo co się mówi Psal. 68, 12: *Stałem się im przypowieścią.* Uczyniłeś, że poganie z naszego nieszczęścia przypowieść czyli przysłowie sobie zrobili tak, iż gdy w rozmowie chcą przytoczyć przykład rzeczy pogardliwéj, naszą nędzę przywodzą. —*Kiwaniem głowy.* Patrz co się rzekło Job. 42, 11. Kiwanie głowy albo współubolewanie oznacza, albo jak w tém miejscu, naśmiewanie i szyderstwo. Patrz wyżéj Psal. 21, 8.

16. *Wstyd mój.* Bezustannie pogardzony, i hańba moja przed oczami mojemi stoi, i twarz wstydem się pokrywa; nieśmiem oczu podnieść dla wstydu.

17. *Od głosu łżącego.* Powstaje ten wstyd z tego, że szydercy obelgami mnie szarpią, i złośliwie prześladują.

18. *A niezapomnieliśmy cię.* Iżby chłosta któréj doznajemy, za grzechy nasze mogła być policzoną.—*Nie czyniliśmy niesprawiedliwie.* Nie gwałciliśmy prawa twojego.

19. *Nie cofnęło się nazad serce nasze.* Nieodstąpiło od Ciebie, od twojéj czci i wiary. *Nieodwróciłeś.* I niedopuściłeś iżbyśmy się uchylili od prostéj drogi twojéj. ś. Hieronim bardzo jasno przełożył: *I nieuchyliły się ścieżki nasze od drogi twojéj.*

20. quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, et cooperuit nos umbra mortis.

21. Si obliti sumus nomen Dei nostri, et si expandimus manus nostras ad deum alienum:

22. nonne Deus requiret ista? Ipse enim novit abscondita cordis.

Quoniam propter te mortificamur tota die: aestimati sumus sicut oves occisionis. *(Rom. 8, 36).*

23. Exsurge, quare obdormis, Domine? exsurge, et ne repellas in finem.

24. Quare faciem tuam avertis, obliivisceris inopiae nostrae et tribulationis nostrae?

25. Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra: conglutinatus est in terra venter noster.

26. Exsurge, Domine, adjuva nos: et redime nos propter nomen tuum.

20. boś nas poniżył na mieyscu utrapienia, y okrył nas cień śmierci.

21. Jeśliśmy zapomnieli imienia Boga naszego, y ieśliśmy podnośili ręce nasze do boga cudzego:

22. izali się Bóg o tym nie będźie pytał? gdyż on wie skrytości serca.

Bo nas dla ciebie morduią na każdy dźień, poczytani iesteśmy iako owce na rzeź.

23. Powstań, czemu śpisz Panie? powstań a nie odrzucay do końca.

24. Czemu oblicze twoie odwracasz? zapominasz ubóstwa naszego y utrapienia naszego?

25. Abowiem poniżona iest w prochu dusza nasza, przylgnał do źiemie brzuch nasz.

26. Powstań Panie, ratuy nas: a odkup nas dla imienia twego.

Wykład X. J. Wujka.— **Ps. 43.** (u żydów 44). **w. 23.** *Powstań, czemu spisz Panie.* Nie rozumiej żeby Bóg kiedy spał, o którym napisano: Iż się nigdy nie zdrzymie ani uśnie ten, który strzeże Izraela: ale iż się zda, jakoby spał tym, które opuszcza: Hier. lib. 3 comment. in cap. 14 Hieremiae.

PSALMUS XLIV. PSALM 44. *(u Żyd. 45).*

W obrazie związku małżeńskiego Psalmista Prorok opiewa związek duchowny Chrystusa Pana z Kościołem i każdą duszą wierną.

1. In finem; pro iis, qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum; canticum pro dilecto.

2. Eructavit cor meum verbum bonum: dico ego opera mea regi.

Lingua mea calamus scribae velociter scribentis.

1. Nakoniec, dla tych, którzy będą odmienieni, synóm Kore, ku wyrozumieniu; pieśń dla miłego.

2. Wydało serce moie słowo dobre, opowiadam ia czyny moie królowi.

Język mόy pióro pisarza, prędko piszącego.

---

20. *Boś.* Partykuła *bo*, jako też greckie ὅτι często bywa zbyteczną w Piśmie ś. Może być jednak wytłumaczoną, jako przyczyna dalej następującego zdania, w ten sposób: *Ponieważ nas poniżyłeś na miejscu utrapienia, przeto okrył nas cień śmierci.—Na miejscu utrapienia.* Zrzuciłeś nas w przepaść nędzy.— *Cień śmierci.* Najpokorniejsza klęska i niewola do śmierci podobna. Cień śmierci często się wzmiankuje w Piśmie ś. i oznacza on wielką ciemność, a usunąwszy przenośnią, wielkie klęski i smutki.

21. *Jeśliśmy zapomnieli imienia Boga naszego.* Jeśli Boga i jego czci zaniedbaliśmy.—*Podnosili ręce nasze.* Jest to zwyczaj i układ modlącego się do Boga.— *Do boga cudzego.* Do bałwanów.

22. *Izali się Bóg o tem nie będzie pytał.* Jakby rzekł: Bezwątpienia będzie pytał i poszukiwał, i jeśliśmy opuścili postrzeże, gdyż się nic przed nim ukryć nie może. I ponieważ grzechów bezkarnie nie zostawuje, ukarze nas.— *Dla ciebie.* Przez nienawiść ku tobie. Stosuje się to bardzo dobrze do męczenników, jako również i cały ten Psalm.— *Owce na rzeź.* Przeznaczone.

23. *Powstań.* Zdaje się bowiem, że Bóg w naszych nieszczęściach jakby zasypia, kiedy w nich nam zostawać dopuszcza.— *Do końca.* Na zawsze; ale nareszcie na nas łaskawie wejrzyj, i miej pieczę nad nami.

24. *Odwracasz.* Jakby zagniewany.— *Ubóstwa.* Klęski, utrapienia.

25. *Poniżona jest w prochu dusza nasza.* Życie nasze starte w proch, bliskiem jest grobu; nie można już być głębiej rzuconym, i utrapionym.— *Przylgnął do ziemi brzuch nasz.* Obaleni na ziemię jesteśmy, i pełzać raczej niż stąpać po niej musimy.

26. *Odkup nas.* Oswobodź z tak wielkich nieszczęść.—*Dla imienia twego.* Hebrajski *dla miłosierdzia twojego.*

Ps. 44.—1. *Dla tych którzy będą odmienieni.* W hebr. jest, *hal sosannim*, t. j., jak niektórzy przekładają *za lilie.* Lecz wyraz hebrajski *sosannim* jedno i drugie oznaczać może, t. j. lilię i *tych którzy będą odmienieni* jak ś. Hieronim wyznaje w liście do Pryncypii. Wyraz zaś ten tytułu *którzy będą odmienieni*, oznacza tych, którzy z niedowiarstwa nawrócą się do wiary. Dosyć także stosownie ci którzy się mają odmienić, liliami się nazwać mogą, gdy o kościele, który jest mnóstwem odmienionych, powiada oblubieniec w Pieśni nad pieśniami: *Jako lilia między cierniami: tak przyjaciółka moja między córkami*, Pieśni nad pieśn. 2, 2.—*Synom Kore, ku wyrozumieniu.* To się wytłumaczyło w tytule poprzedzającego Psalmu 43.—*Pieśń dla miłego.* Chrystusa. P. W. W hebr. jest, *pieśń miłych*, w rodzaju żeńskim. Tak według niektórych, nazywały się dziewice, które towarzyszyły oblubienicy do ślubu, tak jak znajdujący się przy nowożeńcu, przyjaciołmi oblubieńca się nazywali. Patrz Jan. 3, 29. Ten więc Psalm został napisany na czas i okoliczność godów weselnych.

2. *Wydało serce moje.* Wylało z pełności i obfitości Boskiego oświecenia.— *Słowo dobre.* Słowo wyborne, mowę znakomitą, to jest pochwały Chrystusowe.— *Opowiadam.* Wymawiam, przekładam moje pieśni które napisałem.— *Królowi.* Chrystusowi, którego wysławiam, i który jest przedmiotem tego Psalmu.— *Pióro pisarza.* Gdyż święci pisarze są jakby narzędziem i piórem Ducha Ś., który in dyktuje co mają pisać, i przy pisaniu jest przy nich obecny i nimi kieruje.— *Prędko piszącego.* Albowiem dobre i dobrze przygotowane pióro, wprawnego i szybko piszącego, pisarza ręki nie zatrzymuje, lecz mu jest posłusznem, i charakter formuje według woli piszącego.

3. Speciosus forma prae filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis: propterea benedixit te Deus in aeternum.
4. Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime:
5. specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procede, et regna,
propter veritatem et mansuetudinem, et justitiam: et deducet te mirabiliter dextera tua.
6. Sagittae tuae acutae, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis.
7. Sedes tua, Deus in saeculum saeculi: virga directionis, virga regni tui. *(Hebr. 1, 8).*
8. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis.
9. Mirrha, et gutta, et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te
10. filiae regum in honore tuo.
Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate.

3. Pięknieyszy urodą nad syny człowiecze, rozlała się wdzięczność po wargach twoich, dla tego cię błogosławił Bóg na wieki.
4. Przypasz miecz twóy na biodrę twoię, naymocnieyszy:
5. z ślicznością twoią y z pięknością twoią naciągni, fortunnie postępuy y króluy,
dla prawdy y cichości y sprawiedliwości, y poprowadzi cię dziwnie prawica twoia.
6. Strzały twoie ostre, narody pod cię upadną, w serca nieprzyiaciół królewskich.
7. Stolica twoia Boże na wieki wieków, laska prawości, laska królestwa twego.
8. Umiłowałeś sprawiedliwość, a nienawidźiałeś nieprawości, przeto cię pomazał Boże, Bóg twóy oleykiem wesela nad uczestniki twoie.
9. Mirrha, y stakta, y kassia z szat twoich, z domów słoniowych, z których ci roskosz uczyniły
10. córki królewskie w poczciwości twoiéy.
Stanęła królowa po prawicy twoiéy w ubierze złotym: obtoczona rozmaitością.

3. *Piękniejszy urodą nad syny człowiecze.* P. W.— *Rozlała się wdzięczność po wargach twoich.* Wdzięczność czyli wdzięk mowy twojéj; albowiem jak mamy w Ewangelii był *potężny w uczynku i mowie*, Łuk. 24, 19; i o nim powiadano, *Nigdy tak człowiek nie mówił*, Jan. 7, 46.— *Dla tego.* Dla téj twojéj piękności i wdzięku warg. Albo *dla tego* kładzie się zamiast *dla tego że.*—*Błogosławił Bóg.* Wszelkiego rodzaju dobrami ozdobił i ubogacił.— *Na wieki.* Które to dobra na wieki ci służyć będą.

4. *Przypasz miecz twój.* Ponieważ nie tylko jesteś najpiękniejszym, ale najmocniejszym, przeto przypasz miecz twój i przygotuj się do walki.— *Najmocniejszy.* Jest przypadek piąty, jakby rzekł: O bohaterze, o dzielny, o mocny.

5. *Z ślicznością twoją i z pięknością twoją.* Przepasz się mieczem twoim, który jest twoją pięknością i ozdobą, i którym przepasany piękniejszym się okazujesz i ozdobniejszym. Inni łączą z tém co daléj następuje, w tém znaczeniu: przypasz miecz twój do boku twojego. o mocny, iżbyś zabijał królów i książąt blaskiem i chwałą twoją.—*Naciągnij.* Po grecku [illegible] co o łuku jak się zdaje brać należy, jak to też wskazują słowa dalsze, *strzały twoje* i t. d.; tak Psalm 7, 13, *łuk swój naciągnął.* Inni: naciągnij, wytęż siły twoje, rzuć się na nieprzyjaciół.— *Fortunnie postępuj.* W przedsięwzięciach twoich.— *I króluj.* Po zwalczeniu nieprzyjaciół, królestwo obejmij.—*Dla prawdy.* Przywodzi się przyczyna dla czego Chrystus P. słusznie panować powinien, jakby rzekł: szczęśliwie postępuj, i panuj z powodu prawdy, i łagodności i sprawiedliwości, t. j., ponieważ nie zbywa tobie na cnotach królewskich.— *Poprowadzi cię dziwnie prawica twoja.*— Z temi cnotami panując, dziwne postępy ujrzysz królestwa twojego, i obcéj pomocy potrzebować nie będziesz; lecz prawica twoja i cnota twoja sama jedna wystarczy do prowadzenia ciebie i dziwnego postępu twojego w powiększeniu królestwa, aż nim położysz wszystkich nieprzyjaciół twoich podnóżkiem nóg twoich.

6. *Strzały twoje ostre.* Strzały twoje ostre utkwią w serca nieprzyjaciół twoich, o Chrystusie, królu.— *Narody pod Cię upadną.* Od ciebie uśmierzeni przez skuteczność przepowiadania ewangelicznego, albo przez kary zesłane na opierających się twojéj prawdzie.

7. *Stolica twoja.* Tron królestwa twego trwać będzie na wieki.— *Laska prawości, laska królestwa twego.* Berło królestwa twojego, jest berłem prawości, słuszności, sprawiedliwości: berłem najsprawiedliwszém. Jest sposób wyrażenia hebrajski; tak mówi się: *Bóg umiejętności*, t. j., Bóg ze wszech miar umiejętny.

8. *Przeto cię pomazał Boże.* Albo się oznacza skutek, i sens będzie: Ponieważ umiłowałeś sprawiedliwość i nienawidziałeś nieprawości będąc posłusznym aż do śmierci krzyżowéj, przeto cię Bóg pomazał olejkiem wesela, t. j. wsławił i wywyższył ciebie, sadząc na prawicy swojéj; jakowa sława słusznie się nazywa namaszczeniem wesela, gdyż ona zakończyła wszelką boleść. Albo się oznacza przyczyna, i sens jest: Umiłowałeś sprawiedliwość a nienawidziałeś nieprawości, dla tego że Bóg namaścił Ciebie olejkiem owej najszczytniejszéj łaski duchownéj, t. j., zjednoczenia w Tobie Bóstwa z człowieczeństwem.—*Nad uczestniki twoje.* Nad uczestników, współtowarzyszów królestwa, i mających udział w posiadaniu królestwa, t. j., ponieważ oni niższy stopień chwały otrzymali, gdyż żaden z nich tak ściśle z Bóstwem połączony nie był. P. W.

9. *Mirra.* Łza drzewka arabskiego, patrz co się rzekło Exod. 30, 23.—*Stakta.* Mirra kroplami spadająca, patrz Exod. miejsce przyt.— *Kassia.* Co jest Kassia, powiedzieliśmy Exod. 30, 24.— *Z szat twoich.* Zapach tych wonności wydają szaty twoje. Przez te aromata, cnoty i dary Ducha Ś. zdają się oznaczać, które w około dobry zapach świętości rozlewają. O téj woni powiadał Paweł ś. II. Kor. 2, 15: Jesteśmy dobrą wonnością Chrystusową.—*Z domów słoniowych.* Ze słoniowych i obszernych składów, które dla téj przyczyny domami albo się pałacami nazywają; albowiem wyraz hebrajski *hecal*, wielki gmach, kościół lub pałac oznacza.— *Z których ci rozkosz uczyniły córki królewskie.* Któremi pachnącemi szatami, z twoich składów wydobytémi, przyodziane i ozdobione córki królewskie, niewypowiedzianą rozkosz tobie sprawiły. Przez córki królewskie być może rozumie dusze świętych, które wlanych cnót szatami i ozdobą łaski niebieskiéj dziwnie są przyodziane.

10. *W poczciwości twojéj.* W twoim orszaku, pełnym chwały, czci i majestatu. Albo ku czci i posłudze twojéj.— *Królowa.* Kościoł, szczególniéj z pogan złożony. Najwyraźniéj bowiem uczy Paweł ś. do Efez. 5, że kościoł jest oblubienicą Chrystusową. Bardzo dobrze daje się to także stosować do Najświętszéj Panny, która chociaż jest Matką Chrystusową według ciała, jest jednak oblubienicą według ducha. P. W.—*Po prawicy twojéj.* Najbliżéj ciebie, i na miejscu najzaszczytniej-

11. Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui.
12. Et concupiscet rex decorem tuum: quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabunt eum.
13. Et filiae Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur, omnes divites plebis.
14. Omnis gloria ejus filiae regis ab intus, in fimbriis aureis
15. circumamicta varietatibus.
Adducentur regi virgines post eam: proximae ejus afferentur tibi.
16. Afferentur in laetitia et exultatione: adducentur in templum regis.
17. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram.
18. Memores erunt nominis tui in omni generatione et generationem.
Propterea populi confitebuntur tibi in aeternum, et in saeculum saeculi.

11. Słuchay córko, a patrz, y nakłoń ucha twego: a zapomni narodu twego, y domu oyca twego.
12. Y będźie pożądał król śliczności twoiéy, abowiem on iest Pan Bóg twóy, y będą się mu kłaniać.
13. Y córki Tyru z upominkami obliczu twemu będą się modlić, wszyscy bogaci z ludźi.
14. Wszytka chwała téy córki królewskiéy wewnątrz, w bramach złotych
15. ubrana rozmaitościami.
Przywiodą królowi panny za nią: przyniosą do ciebie blizkie iéy.
16. Przyniosą ie z weselem y z radością: przywiodą ie do kościoła królewskiego.
17. Miasto oyców twoich narodźiłoć się synów: postanowisz ie książęty nade wszytką źiemią.
18. Będą wspominać imię twoie: na wszytkie rodzaie y rodzaie.
Dla tego narodowie będąc wyznawać wiecznie, y na wieki wieku.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 44. (u Żydów 45). w. 1. *Pieśń dla miłego.* Tak według Żydów, jako i według Chrześcijan, ten Psalm o Messyaszu mówi. Bo siła rzeczy w nim nie mogą przystojeć Salomonowi: jako to, iż ten o którym tu rzecz, Bogiem kilka kroć jest nazwany. Stolica twoja o Boże trwa na wieki. Dla tego cię pomazał, o Boże, Bóg twój. Bo tak i Augustyn i Hieronim Ś. czytać i wykładać każą: O Boże Synu, Bóg twój, szém poniżéj tronu królewskiego.— *W ubiorze złotym.* W hebrajskim mamy *w złocie z Ofir*, jakowe słowa ś. Hieronim przekłada, *w koronie złotéj*, inni inaczéj.— *Rozmaitością.* Rozmaitą ozdobą. W duchowném znaczeniu oznacza to miłość i inne cnoty i dary Ducha Ś.

11. *Słuchaj córko.* Kościoł Dawid nazywa córką, albo dla tego, że mówi w osobie Boga Ojca; jak chce ś. Hieronim. Albo że mówi jako jeden z ojców kościoła według uwagi ś. Aug.— *Patrz.* Pilnie rozważaj to co słyszysz.—*Nakłoń ucha twego.* Ku słuchaniu ewangelicznego prawa. — *Zapomnij narodu twego.* Albowiem nie tylko poganie przechodzący do ewangelii zapomnieć powinni dawnego swojego narodu i bałwochwalstwa, ale także żydzi opuścić dawne swoje wyznanie i obrzędowe prawa.—*Domu ojca twego.* W którym się pogaznizmu lub judaizmu nauczyłeś.

12. *Będzie pożądał król śliczności twojéj.* Podoba się królowi ozdoba i piękność twoja; będzie cię kochał.— *Albowiem on jest Pan Bóg twój.* Niczego zaś bardziéj pan od sług, Bóg od stworzeń nie wymaga, jak posłuszeństwa.—*I będą się mu kłaniać.* Słuszną jest rzeczą iżbyś ucha i duszy do posłuszeństwa przygotowała, ponieważ oblubieniec twój jest Bogiem, któremu wszyscy powinni ulegać i czcić Go. W hebr. jest, *oddawać cześć*, grecki i chaldejski mają, *będziesz czciła.*

13. *I córki Tyru.* Nie tylko wszystkie narody królowi się kłaniać będą, ale także i tobie oblubienicy się poddadzą. Córki Tyru są niewiasty Tyryjskie, jakowem imieniem wszyscy się poganie oznaczają. Wspomina raczéj niewiasty niż mężów, ponieważ niewiasty głównie otaczają królową.—*Z upominkami.* Dary przynosząc.—*Obliczu twemu będą się modlić.* Przed tobą w pokorze padać będą. Wskazuje się tu władza kluczów i sakramentów.—*Bogaci z ludzi.* Najbogatsi z ludów. Możni i książęta.

14. *Téj.* Jest tu pleonazm. — *Wewnątrz.* Wszystka chwała córki królewskiéj, czyli kościoła jest wewnętrzna, duchowna i w duszy. Tych niewiast piękność *jest wewnątrz*, która jest wrodzona nie zaś sztuczna.—*W bramach złotych.* Bramami (krajami) złotémi nazywa ozdoby na brzegach szaty umieszczone. Inny przekład w przypisach do wydania Watykańskiego biblii LXX ma, *δια συσφεγϊτηεων χεσων*, cobym sądził że się nie źle rozumie o haftkach złotych, któremi się suknia u szyi śpina. Duchownie zaś można to o każdym przymiocie tłumaczyć, jak naprzykład o wzajemnéj miłości, która nas społem z sobą spaja i t. d.

15. *Ubrana rozmaitościami.* Oznacza się przez to że oblubienica w szatę kosztowną i najstaranniéj wyszytą jest przyodziana. Duchownie różnobarwna ta szata oznaczać może rozmaite stany i rozmaite obrzędy, znajdujące się w kościele. P. W.—*Królowi.* Tobie, o królu. Tak w wierszu zaraz następującym, *do kościoła królewskiego*, t. j. do kościoła twojego.—*Panny.* Pojedyncze kościoły, albo dusze czyste i nieskażone, o których II. Kor. 11, 2, powiada ś. Paweł: *Bom was poślubił czystą panną stawić jednemu mężowi Chrystusowi.*—*Za nią.* Za kościołem katolickim. — *Bliskie jéj.* Bliskie mu i pokrewne narody. Sąsiednie i przyjazne narody.— *Przyniosą do ciebie.* Do Ciebie Chrystusie, będą przyprowadzone.

16. *Do kościoła królewskiego.* Do nieba, do kościoła tryumfującego, który się tu zdaje opisywać, gdy się mówi *z weselem i z radością.*

17. *Miasto ojców twoich narodziłoć się synów.* Na miejsce patryarchów i proroków narodzili ci się, Panie, z téj oblubienicy apostołowie, biskupi, i t. d., i inni znakomici w kościele, na których nigdy nie zbywa kościołowi, gdyż na miejsce umarłych w Panu, nowe dziatki mu przybywają. Albo sens jest: na miejsce rodziców których opuściłeś (bo było powiedziano w. 11, *zapomnij narodu twojego, i domu ojca twego*) urodzą się tobie synowie. Pod imieniem ojców także się matki rozumieją; tak do Żydów 11, 23, o Mojżeszu się mówi: *Kryli trzy miesiące rodzice jego.* W greckim jest, *ojcowie.* P. W. — *Postanowisz je książęty.* Uczynisz ich książętami i przełożonymi w kościele, przeznaczonymi dla nauczania i kierowania ludu.—*Nadewszystką ziemią.* Po któréj się rozszerzy Kościoł.

18. *Będą wspominać.* Nie zapomną czci twojéj, ale wiecznie i święcie będą zachowywać chrześcijańską religię. Będą przypominać i wysławiać potęgę, mądrość i dobroć twoją i t. d.—*Będąc wyznawać.* Jawnie i bez bojaźni będę Ciebie wysławiać na wieki.

to jest Ojciec. Albowiem on jest Pan Bóg twój, i będą się mu kłaniać. Nadto, iż synowie jego mieli być uczynieni książęty nadewszystką ziemią: a nakoniec, iż Paweł ś. o Chrystusie go jawnie wykłada.

3. *Piękniejszy jesteś urodą.* Chwały Chrystusowe: I. Od urody i piękności. II. od wymowy i nauki Ewangelii Ś. III. od męztwa na wojnie. IV. od zwycięztwa z grzechu, śmierci, szatana, bałwanów, i bałwochwalców. V. od majestatu persony i królestwa jego. VI. od sprawiedliwości, i innych cnót wielkiemu książęciu własnych. VII. od wieczności królestwa jego. VIII. i od wonności szat jego.

8. *Pomazał cię, Boże, Bóg twój.* Oto masz Trójcę Świętą, dosyć jaśnie wyrażoną. Bo Chrystusa Boga, pomazał Bóg, Ojciec jego, olejkiem wesela, to jest Duchem Ś. albo pomazaniem Ducha Ś. aby był królem i kapłanem naszym.

10. *Stanęła królowa.* Chwały oblubienice Pana Chrystusowéj, to jest Kościoła jego. I. Od miejsca, że stoi na prawicy królewskiéj, II. od ubioru kosztownego i rozmaitego. III. od piękności. IV. od wnętrznéj ozdoby. V. od fraucymeru panien mądrych. VI. i od płodności.

14. *Strojem rozmaitym.* To jest rozmaitemi stany, obyczajmi i ceremoniami: któremi się wzbudza i mnoży nabożeństwo, a Kościół się zdobi. Augustyn. ad Cassul. epist. 86. A na to co rzeką ci, którzy rozmaitym stanom i ceremoniam w kościele przyganiają?

17. *Miasto ojców twoich.* To jest, na miejsce apostołów, nastaną biskupi ich namiestnicy, które Bóg postanowił książęty po wszystkiéj ziemi. August. Hieron. Euthim.

PSALMUS XLV. — PSALM 45. *(u Żyd. 46).*

O ufności w Bogu w utrapieniach i prześladowaniach.

1. In finem, filiis Core pro arcanis Psalmus.	1. Nakoniec, synóm Kore za taiemnice Psalm.
2. Deus noster refugium, et virtus: adjutor in tribulationibus, quae invenerunt nos nimis.	2. Bóg nasz ucieczką y mocą: pomocnikiem w uciskach, które nalazły nas barzo.
3. Propterea non timebimus, dum turbabitur terra, et transferentur montes in cor maris.	3. Przetoż się bać nie będźiem, gdy się poruszy ziemia: y przeniosą się góry w serce morza.
4. Sonuerunt, et turbatae sunt aquae eorum: conturbati sunt montes in fortitudine ejus.	4. Szumiały y zamąciły się wody ich, zatrzęsły się góry przed siłą iego.
5. Fluminis impetus laetificat civitatem Dei: sanctificavit tabernaculum suum Altissimus.	5. Bystrość rzeki rozwesela miasto Boże: poświęcił przybytek swóy Naywyższy.
6. Deus in medio ejus non commovebitur: adjuvabit eam Deus mane diluculo.	6. Bóg w pośrzodku iego, nie będźie poruszone: ratuie go Bóg rano na świtaniu.
7. Conturbatae sunt gentes, et inclinata sunt regna: dedit vocem suam, mota est terra.	7. Potrwożyli się narodowie, y nachyliły się królestwa: dał głos swóy, poruszyła się źiemia.
8. Dominus virtutum nobiscum: susceptor noster Deus Jacob.	8. Pan zastępów z nami: Bóg Jakóbów obrońca naszym.
9. Venite, et videte opera Domini, quae posuit prodigia super terram:	9. Pódźcie, a oglądaycie sprawy Pańskie, jakie uczynił cuda na źiemi:
10. auferens bella usque ad finem terrae.	10. odiąwszy woyny aż do kraiów źiemie.
Arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni.	Skruszy łuk, y zdruzgoce oręże: y tarcze ogniem popali.

Ps. 45.—1. *Synom Kore.* Patrz co się rzekło przy tytule Psal. 41. — *Za tajemnice.* Patrz co się rzekło przy tytule Ps. 9.

2. *Nalazły.* Spadły na nas.

3. *Poruszy ziemia.* Chociażby się wszystko wstrzęsło i przewróciło, będziemy nieustraszeni i cali.—*W serce morza.* W środek morza: jest poetyczny opis największego wzburzenia.

4. *Szumiały i zamąciły się wody ich.* Nie będziemy się lękali, chociażby z przeniesienia się gór w środek morza zaszumiały i wzburzyły się wody.—*Ich.* Mórz, ponieważ gdzie my mamy, *w serce morza*, w tekście hebrajskim i greckim jest, *w serce mórz.* — *Zatrzęsły się góry.* Chociażby się zatrzęsły góry, z lądu na morze przeniesione. — *Przed siłą jego.* Potęgą Boskiego ramienia.

5. *Bystrość rzeki.* Bieg rzeki. Odwołuje się tu do wód Syloe, którego wody są spokojne i powoli płynące: Znaczy, że zamiast obfitéj goryczy dręczącéj bezbożnych, udzielać się będzie kościołowi obfitość rozkoszy, która go uweseli; i zamiast niestałości gór, które się przeniosą w środek morza, kościoł ma mieć wieczną trwałość, ponieważ Bóg będzie w pośrodku jego.—*Poświęcił przybytek swój Najwyższy.* Dla tego Bóg uweselił miasto swoje, ponieważ je wybrał i poświęcił na przybytek sobie, i chciał żeby ono było własném Jego mieszkaniem, według onych słów Objaw. 21, 3: *Oto przybytek Boży z ludźmi, i będzie mieszkał z niemi. A oni będą ludem jego.*

6. *Nie będzie poruszone.* Bóg da tę moc, iż będzie trwałem i nieporuszoném. — *Rano na świtaniu.* Zawczasu, we właściwéj porze.

7. *Potrwożyli się narodowie.* Ponieważ Bóg z nami trzyma, zatrwożyły się narody nieprzyjazne kościołowi.—*Nachyliły się królestwa.* Zachwiały się i pochyliły się ku upadkowi.—*Dał głos swój.* Zagrzmiał P. Bóg.— *Poruszyła się ziemia.* Od bojaźni wstrzęśli się śmiertelnicy.

8. *Zastępów.* Wojsk i aniołów.—*Bóg Jakóbów.* Bóg Izraelski. Albo Bóg którego czcił Jakób patryarcha, i który mu dopomagał we wszystkich potrzebach i przygodach.

9. *Jakie uczynił cuda.* Rzeczy cudowne na korzyść swojego ludu.

10. *Odjąwszy wojny.* Kładąc za granice kościołowi pokój, i prześladowania usuwając; co się spełniło za czasów Konstantyna W.—*Skruszy łuk.* Poetyczny opis pokoju.

11. Vacate, et videte, quoniam ego sum Deus: exaltabor in gentibus, et exaltabor in terra.

12. Dominus virtutum nobiscum: susceptor noster Deus Jacob.

11. Uspokoycie się, a obaczcie żeciem ia iest Bóg: będę podwyższon między narody, y będę podwyższon na ziemi.

12. Pan zastępów z nami: Bóg Jakóbów obrońcą naszym.

PSALMUS XLVI.

PSALM 46. *(u Żyd. 47).*

O potędze i chwale Jezusa wstępującego do nieba, i panującego w Kościele.

1. In finem, pro filiis Core Psalmus.
2. Omnes gentes, plaudite manibus: jubilate Deo in voce exultationis.
3. Quoniam Dominus excelsus, terribilis: Rex magnus super omnem terram.
4. Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris.
5. Elegit nobis hereditatem suam, speciem Jacob, quam dilexit.
6. Ascendit Deus in jubilo, et Dominus in voce tubae. *(2. Reg. 6, 15).*
7. Psallite Deo nostro, psallite: psallite Regi nostro, psallite.
8. Quoniam Rex omnis terrae Deus: psallite sapienter.
9. Regnabit Deus super gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam.
10. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham, quoniam dii fortes terrae vehementer elevati sunt.

1. Nakoniec, przez syny Kore Psalm.
2. Wszyscy narodowie klaskaycie rękoma: wykrzykaycie Bogu głosem wesela.
3. Abowiem Pan wysoki, straszny: Król wielki nade wszytką ziemią.
4. Podbił ludźie pod nas: y narody pod nogi nasze.
5. Obrał nam dźiedźictwo swoie: piękność Jakóbowę, która umiłował.
6. Wstąpił Bóg z wesołym śpiewaniem: a Pan z głosem trąby.
7. Śpiewaycież Bogu naszemu, śpiewaycie: śpiewaycie Królowi naszemu, śpiewaycie.
8. Abowiem Królem wszytkiéy źiemie Bóg: śpiewaycież mądrze.
9. Będzie królował Bóg nad narody: Bóg siedźi na stolicy swéy świętéy.
10. Książęta narodów zgromadźiły się z Bogiem Abrahamowym: abowiem bogowie mocni źiemie, są bardzo wywyższeni.

Wykład X. J. Wujka.—**Ps. 46.** (u Żydów 47). w. 5. *Piękność Jakóbowę.* T. jest, syny Abrahamowe i Jakóbowe przez wiarę.

6. *Wstąpił Bóg.* Proroctwo o wniebowstąpieniu Pana Chrystusowem, który jest Bóg i człowiek prawdziwy.

11. *Obaczcie żeciem ja jest Bóg.* Z tego zrozumiejcie że jestem Bogiem, chociaż wielu usiłują zaćmić chwałę moję.—*Będę podwyższon między narody.* Dla cudownych spraw, które działać będę, wielkiej chwały dostąpię u wszystkich narodów.

Ps. 46.—1. *Przez syny Kore.* Patrz co się rzekło przy Psalmie 41.

2. *Klaskajcie rękoma.* Zewnętrznemi znaki radość okazujcie.—*Wykrzykajcie.* Hebr. *Trąbcie.*

4. *Podbił ludzie pod nas.* Podnosząc władzę i religiją.—*Pod nogi nasze.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania w pierwszém półwierszu wyrażonego.

5. *Obrał nam.* Porządek i sens wiersza jest ten: piękność, t. j., co tylko było pięknego i wzniosłego w rodzie Jakóbowym, albo piękność osobliwszą z ludu żydowskiego, który umiłował, wybrał sobie za dziedzictwo swoje, czyli na dziedzictwo sobie, t. j., i przyłączył do Kościoła, który jest Jego dziedzictwem. P. W.

6. *Wstąpił Bóg.* Jest inny powód dla którego wielce radować się należy, t. j. że Pan po wybraniu sobie dziedzictwa w narodzie żydowskim, t. j., po rozpoczęciu kościoła w apostołach i uczniach, wstąpił do nieba. Chociaż bowiem tu się nie wyraża miejsce dokąd wstąpił, mamy jednak z Psal. 67, 19, gdzie czytamy: *Wstąpiłeś na wysokość, pojmałeś pojmane;* i tamże 34: *Wstąpił na niebo nad nieby, na wschód słońca.* Inni tłómaczą te słowa o Arce, gdy przez lewitów przy odgłosie trąb na górę została wzniesioną, jak to mamy w II. Król. 6, 12: *Poszedł tedy Dawid, i przyprowadził skrzynię Bożą z domu Obededoma do miasta Dawidowego z weselem.* —*Z wesołem śpiewaniem.* Co o duchownem śpiewaniu i głosie rozumieć należy; albowiem, jak uważa ś. Chryzostom, co się tyczy zewnętrznego głosu, wstąpił Chrystus P. do nieba w cichości, i niesłyszane były, jak przy narodzeniu, anielskie chory. P. W.

8. *Mądrze.* Po grecku συνετῶς zrozumiale, z uwagą, nie tylko językiem, ale także sercem i duszą.

9. *Będzie królował Bóg.* Jest nowy powod dla którego radować się i poklaskiwać należy, t. j. że Chrystus P. nieprzestając na dziedzictwie, jakie sobie nabył z ludu żydowskiego, przez przepowiadanie apostołów pogany sobie podbije, i nad nimi panować będzie. Jeśli o Arce zrozumiemy, i o Bogu na niéj siedzącym, tedy powiedzieć należy, iż te wesołe okrzyki ludu to miały znaczenie, że królestwo Boga Izraelskiego ma się bardzo rozszerzyć, i że się Jego panowaniu ościenne narody poddadzą. — *Siedzi na stolicy.* Po prawicy Ojca. Albo na cherubinach skrzydłami arkę ocieniających. — *Świętéj.* Najsprawiedliwszéj, do któréj żadna nieprawość dostać się nie może. Zowie się także stolica Boża świętą, albowiem dusza sprawiedliwego stolicą jest mądrości, i Bóg siedzi na cherubinach, któremi są święte i błogosławione duchy.

10. *Książęta narodów.* Królowie i książęta ziemi.—*Zgromadziły się z Bogiem Abrahamowym.* Objaśnia co powiedział, *będzie królował Bóg nad narody* albowiem książęta pogańscy z ludami swoimi zgromadzili się, i poszli za Bogiem Abrahamowym, t. j., za Bogiem prawdziwym, którego czcił Abraham.—*Bogowie mocni ziemie.* Książęta potężni, jakby bogowie na ziemi.—*Są bardzo wywyższeni.* Podniesieni do godności synów Bożych.

10. *Albowiem Bogowie mocni ziemie.* Nasz tłumacz łaciński musiał czytać w greckim LXX. *οἱ Θεοὶ* Bogowie: gdzie dziś czytamy *τοῦ Θεοῦ*, Boga, albo Boży. Pierwsze czytanie zda się być lepsze, bo się z nim żydowskie zgadza, jeżli w *lelohim* pierwsza litera *u* znaczy *nominativum casum Emphatice*, jako indzie często. Jakoby rzekł: Iż Bogowie mocni, albo tarcze i obrońce ziemie, bardzo są wywyższeni w tem zwycięztwie świata. Ojca, Syna i Ducha Ś. Pismo Bogami nazywa, nie względem istności, która w nich jedna jest: ale względem person, albo osób, które są trzy istotnie i rozdzielnie. I przetoż w żydowskim nie stoi *in plurali*, są wywyższeni: ale *in singulari*, jest wywyższony. Iż ci trzéj jedno są.

PSALMUS XLVII.

PSALM 47. *(u Żyd. 48).*

O chwale Jerozolimy, a w niéj Kościoła Chrystusowego, i o daremnych usiłowaniach jéj nieprzyjaciół.

1. Psalmus cantici filiis Core, secunda sabbati.

2. Magnus Dominus, et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus.

3. Fundatur exultatione universae terrae mons Sion: latera aquilonis, civitas regis magni.

4. Deus in domibus ejus cognoscetur, cum suscipiet eam.

5. Quoniam ecce reges terrae congregati sunt: convenerunt in unum.

6. Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt:

7. tremor apprehendit eos.
Ibi dolores ut parturientis,

8. in spiritu vehementi conteres naves Tharsis.

9. Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in aeternum.

10. Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui.

11. Secundum nomen tuum, Deus, sic et laus tua in fines terrae: justitia plena est dextera tua.

1. Psalm pienia, synów Kore, wtórego dnia Sabbathu.

2. Wielki Pan, y chwalebny barzo w mieśćie Boga naszego, na górze świętéy iego.

3. Funduie się z radośćią wszytkiey źiemie góra Sion, strony półnoćne, miasto króla wielkiego.

4. Bóg w domiech iego będźie poznany, kiedy ie obroni.

5. Abowiem oto królowie ziemscy zgromadzili się: zeszli się wespół.

6. Ci uyźrzawszy tak zdźiwili się, zatrwożyli się, wzruszyli się:

7. drżenie ie popadło.
Tam boleśći iako rodzącey,

8. wiatrem gwałtownym pokruszysz okręty Tarsis.

9. Jakośmy słyszeli, takeśmy widźieli w mieśćie Pana zastępów, w mieśćie Boga naszego: Bóg ie ugruntował na wieki.

10. Przyięliśmy Boże miłośierdźie twoie, w pośrzód Kośćioła twego.

11. Jako imię twoie Boże, tak y chwała twoia na końce źiemie: sprawiedliwośći pełna iest prawica twoia.

Ps. 47.—1. *Synów Kore.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmie 41. — *Wtórego dnia Sabbatu.* To jest, który śpiewali drugiego dnia soboty. Jest zaś drugi dzień soboty ten który bezpośrednio następuje po dniu niedzielnym, który się zowie pierwszym soboty: albowiem u żydów sobota uważa się za ostatni dzień tygodnia.

2. *W mieście Boga naszego.* W Jerozolimie. Patrz Wujka.—*Na górze świętéj jego.* Na górze Syon, którą szczególniejszym sposobem wybrał sobie P. Bóg na mieszkanie i odbieranie czci sobie.

3. *Funduje się.* Ś. Chryzostom, Teodoretus i Eutymiusz rozumieją, że literalnie jest tu rzecz o odbudowaniu Jerozolimy po powrócie z niewoli babilońskiéj. ŚŚ. Ambroży, Augustyn, Hieronim i inni o kościele biorą, który jednak sens, głównie miany na względzie, osłoniętym jest allegoryą odbudowania Jerozolimy.—*Strony północne.* Przez strony północne oznacza się niższa część miasta, która ku północy była obrócona, i Solem się nazywała, i leżała na wzgórzu Arka.—*Króla wielkiego.* Imię Króla wielkiego słusznie się stosuje do Boga, nieba i ziemi Pana, jak do dawnych królów Perskich i Assyryjskich, którzy nazwisko *wielkich* sobie przywłaszczali. Tak Judyt. 3, 2, o królu się Assyryjskim powiada: *Żebyśmy żywi służyli Nabuchodonozorowi królowi wielkiemu.*

4. *Bóg w domiech jego.* Sens wiersza jest ten: Bóg sam da poznać, że on mieszka w Jerozolimie i że ją osłania swoją opieką, gdyż ją bronić będzie od nieprzyjacioł. P. W.

5. *Albowiem oto królowie.* Królowie nieprzyjaźni i zazdrośni chwały, wzrastającéj Jerozolimy, zgromadzili się, w celu przeszkodzenia budowie.

6. *Ujrzawszy.* Gdy się przed miasto, które zburzyć zamierzali, byli zbliżyli.

7. *Tam boleści jako rodzącéj.* T. j. doznali. To *tam* położone jest zamiast *wtedy*, t. j. gdy do Jerozolimy przyszli.

8, *Wiatrem gwałtownym.* Wiatrem gwałtownym ich pokruszysz, tym samym sposobem jak wiatr gwałtowny kruszy okręty Tarseńskie. Albo sens jest taki: nie tylko lądowe siły, ale także flotę morską obalisz.—*Tarsis.* Jedni rozumieją przez to Cilicię, drudzy Kartaginę, inni co prawdziwsze, Indye.

9. *Jakośmy słyszeli, takeśmy widzieli.* Jak słyszeliśmy, iż dawniéj Bóg czynił cuda, dla obrony swego ludu; tak my téj saméj pomocy doświadczyliśmy, i widzieliśmy ją na własne oczy w budowaniu tego miasta. —*Pana zastępów.* Pana wojsk. — *Bóg je ugruntował na wieki.* Iżby trwało na wieki, i żadna siła wywrócić go nie mogła. Stosuje się do kościoła, przeciwko któremu bramy piekielne nieprzemogą. P. W.

10. *Przyjęliśmy.* Dostąpiliśmy.— *W pośród kościoła twego.* Gdzie o nie w pośród tych największych niebezpieczeństw błagaliśmy.

11. *Jako imię twoje.* Jak imię Boskie na całéj ziemi zostało poznane, z powodu cudów, które przy założeniu Jerozolimy i kościoła zdziałał; tak też po całym świecie jest i chwalone.—*Sprawiedliwości pełna jest prawica twoja.* Odbiera chwałę, ponieważ najsprawiedliwiéj pobożnych broni wszechmocną prawicą swoią, i tąż samą prawicą bezbożnych karze, według ich zasług.

12. Laetetur mons Sion, et exultent filiae Judae propter judicia tua, Domine.
13. Circumdate Sion, et complectimini eam: narrate in turribus ejus.
14. Ponite corda vestra in virtute ejus, et distribuite domos ejus, ut enarretis in progenie altera.
15. Quoniam hic est Deus, Deus noster in aeternum, et in saeculum saeculi: ipse reget nos in saecula.

12. Niech się weseli góra Sion, a niech się rozraduia córki Judzkie, dla sądów twoich Panie.
13. Obstąpcie Sion, a obeymićie ie: opowiadaycie na wieżach iego.
14. Włożcie serca wasze w moc iego: a rozłóżćie domy iego, ąbyście opowiadali w drugim pokoleniu.
15. Żeć ten iest Bóg, Bóg nasz na wieki, y na wiek wieku: on nas będźie rządźil na wieki.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 47. (u Żydów 48). w. 2. *W mieście Boga naszego.* To jest, w Kościele swym świętym, powszechnym, i widomym. August.
3. *Funduje się z radością wszystkiéj ziemie.* Z żydowskiego: Piękne miejsce, albo kraina, radość wszystkiéj ziemie.
4. *Kiedy je wspomoże.* Albo, na wspomożenie, i na obronę jego, że je wspomaga.
9. *Bóg je ugruntował na wieki.* Ale podobno to miasto (ten Kościół powszechny) które świat trzymało, kiedykolwiek będzie wywrócone? Boże uchowaj tak rozumieć. Bóg je fundował i umocnił na wieki. A jeżliż je Bóg fundował na wieki, cóż się boisz aby fundament nie upadł? Augustyn ś. na to miejsce.

PSALMUS XLVIII. — PSALM 48. *(u Żyd. 49).*

O marności dóbr tego świata, i zaślepieniu tych, którzy w nich nadzieję swoję pokładają.

1. In finem; filiis Core Psalmus.
2. Audite haec omnes gentes: auribus percipite omnes, qui habitatis orbem:
3. quique terrigenae, et filii hominum: simul in unum dives et pauper.
4. Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam.
5. Inclinabo in parabolam aurem meam: aperiam in psalterio propositionem meam. (*Psalm. 77, 2. Matth. 13, 35*).
6. Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circumdabit me.

1. Nakoniec, synóm Kore Psalm.
2. Sluchaycie tego wszyscy narodowie: bierzćie w uszy którzy mieszkacie na świećie:
3. wszyscy synowie źiemie, y synowie człowieczy, pospołu w iedno bogaty y ubogi.
4. Usta moie będą mówiły mądrość: a rozmyślanie serca mego rostropność.
5. Nakłonię do przypowieści ucha mego: otworzę na arfie gadkę moię.
6. Czemu się mam bać we zły dźień? nieprawość pięty moiéy ogarnie mię.

---

12. *Góra Syon.* Przez prozopopeję wzywa do radości górę Syon: wesel się góro Syon, wesel się Jerozolimo, i mieszkańcy jéj.—*Córki Judzkie.* Miasta i zamki Judzkie, których Jerozolima, jako miasto stołeczne. była jakby matką.—*Dla sądów twoich Panie.* Ponieważ P. Bóg na nieprzyjaciołach, którzy wam wojnę byli wydali, sądu domierzył, i nad niemi się pomścił.
13. *Obstąpcie Syon.* Otoczcie murami —*Obejmijcie je.* Obwodem murów.—*Opowiadajcie na wieżach jego.* Naradzajcie się, przemyśliwajcie, jakby jego wieże zbudować należało. O zbudowaniu wież pomyślcie. W tém znaczeniu słowo opowiadać bierze się w Psal. 63, 6: *Namawiali się żeby zakryli sidła.* W hebrajskim jest, *policzcie wieże jego,* jakby się mówiło budownikom, iżby policzyli wieże, i osądzili jak wielką liczbą wież Jerozolimę opasaćby należało.
14. *Włożcie serca wasze.* Miejcie baczność i najpilniéj się starajcie, iżby warownie jego i przedmurza były mocne.—*W moc jego.* Starajcie się, iżby mocne i trwałe były jego mury. W hebr. jest, *przyłożcie serce wasze do przedmurza.*—*Rozłożcie domy jego.* Wszystkim obywatelom i robotnikom place przeznaczcie, na którychby sobie domy zbudowali.—*Abyście opowiadali w drugiem pokoleniu.* Iżbyście po odbudowaniu przez nas miasta i rozmnożeniu wiernego ludu, znajomość Boga do potomności podali, opowiadając i waszym przykładem potwierdzając to wszystko, co się w następującym zaraz wierszu mówi.
Ps. 48.—3. *Synowie ziemie.* Patrz Wujka.
4. *Mądrość.* Słowa mądrości. — *Rozmyślanie serca mego.* Przez usta się wydobywając, będzie wypowiadało przestrogi mądrości, które dokładném i długiem rozważaniem za prawdziwe uznało. P. W.
5. *Nakłonię ku przypowieści ucha mego.* Poddam ucho moje pod posłuszeństwo duchowi, który do mnie mówi i tę przypowieść mi podaje. Albo sens jest taki: Pilnie się przysłuchywać i zważać będę, iżbym czego niewłaściwie nie zaśpiewał; wzięta jest ta przenośnia od muzyków, którzy chcąc się przekonać, czy należyty jest dźwięk muzyki, ucho przykładają do cytary; jakby rzekł: Rzecz jest niezmiernie ważna, wielkiéj więc baczności wymaga. Żydzi zdanie piękne, uczone i ważne, przypowieścią nazywają.— *Otworzę na arfie.* Użyję muzycznych tonów, i dźwięku psalteryonu, żeby tém miléj wpadała przypowieść moja w uszy słuchaczów.—*Gadkę moję.* Moje zagadnienie, jak przekładają LXX.; podane przezemnie zdanie.
6. *Czemu się mam bać we zły dzień.* Patrz Wujka.— *Nieprawość pięty mojéj ogarnie mię.* Czemu dla rozmaitych przyczyn, a zwłaszcza z powodu bogactw, któremi uwiedziony innych jakby piętą niesprawiedliwie deptać usiłowałem, do tego przyszedłem, że otacza i obwinia mnie zbrodnia moja, i do największego niebezpieczeństwa przywodzi. Albo *nieprawością pięty,* która jest ostateczną częścią ciała ludzkiego, to się nazywa, w którém ktoś zaskoczony umiera, Albo zapewne *nieprawość pięty* jest to samo co nieprawość dzieł moich; przeto Symmachus zamiast *pięty* przekłada *kroków.* Ta więc niesprawiedliwość mnie otoczy, oblegnie, i do wielkiego ucisku przyprowadzi.

7. Qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur:
8. frater non redimit, redimet homo: non dabit Deo placationem suam,
9. et pretium redemtionis animae suae: et laborabit in aeternum,
10. et vivet adhuc in finem.
11. Non videbit interitum, cum viderit sapientes morientes: simul insipiens, et stultus peribunt.
Et relinquent alienis divitias suas:
12. et sepulcra eorum domus illorum in aeternum.
Tabernacula eorum in progenie, et progenie: vocaverunt nomina sua in terris suis.
13. Et homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.
14. Haec via illorum scandalum ipsis, et postea in ore suo complacebunt.
15. Sicut oves in inferno positi sunt: mors depascet eos.
Et dominabuntur eorum justi in matutino: et auxilium eorum veterascet in inferno a gloria eorum.
16. Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi, cum acceperit me.
17. Ne timueris, cum dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus.
18. Quoniam, cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus.
19. Quia anima ejus in vita ipsius benedicetur: confitebitur tibi, cum benefeceris ei.

7. Którzy ufaią w mocy swoiéy: y chlubią się w mnóstwie bogactw swoich:
8. brat nie odkupuie, odkupi człowiek: nie da Bogu ubłagania swego,
9. y zapłaty odkupienia dusze swoiéy: y będźie pracował na wieki,
10. y będźie żył ieszcze do końca.
11. Nie ogląda zginienia, gdy uyźrzy mądre umieraiące, pospołu niemądry y głupi zginą.
Y zostawią obcym maiętności swoie:
12. a groby ich domami ich na wieki.
Przybytkami ich od narodu do narodu: nazywali imiona swe w źiemiach swoich.
13. A człowiek gdy we czći był, nie rozumiał: przyrównany iest bydlętóm bezrozumnym, y stał się im podobny.
14. Ta droga ich pogorszenie im: a potym w uśćiech swych będą mieć upodobanie.
15. Jako owce, w piekle są położeni: śmierć ie trawić będźie.
Y będą panować sprawiedliwi nad niémi rano: a ratunek ich starzeie się w piekle, po sławie ich.
16. Wszakoż Bóg odkupi duszę moię z ręki piekielnéy, gdy mię przyimie.
17. Niebóy się gdy się zbogaći człowiek: y gdy się rozmnoży sława domu iego.
18. Abowiem gdy zginie, nie weźmie wszytkiego: ani zstąpi z nim sława iego.
19. Bo dusza iego będźie za żywota iego błogosławiona: będźieć wyznawał gdy mu dobrze uczynisz.

7. *Którzy ufają.* Jakby rzekł: Niech się oni lękają. —*W mocy swojéj.* W potędze i bogactwach swoich. P. W.

8. *Brat nieodkupuje.* Jakby rzekł: Jakże się mylą ludzie tego rodzaju. Jak marne są bogactwa i dostatki, gdyż za ich pomocą żaden sobie życia, które jest w ręku Boga okupić nie może. Jeśli brat, jeśli krewny od ucisku i klęski śmierci żadnémi skarbami wykupić ciebie nie może, daleko mniéj zrobić to potrafi inny człowiek, który się z tobą żadném pokrewieństwem nie wiąże.—*Nieda Bogu ubłagania swego.* Nikt nieda Bogu takiéj rzeczy za siebie, którąby Go ubłagał, iżby śmierci niezsyłał.

9. *I zapłaty odkupienia dusze swojéj.* Nikt dać nie może zapłaty za duszę swoję, to jest za życie swoje, żeby nią od konieczności śmierci się uwolnił.—*I będzie pracował.* To jest, iżby pracował na wieki, iżby zawsze w tém trudném życiu zostawał z żyjącymi, i aż do końca świata przeciągał czas życia. Albo sens jest taki: tak dalece nie będzie mógł za pieniądze uprosić sobie czasu dłuższego życia na ziemi, że raczéj będzie musiał przenosić okropne katusze w piekle, kędy z potępionymi na swoje nieszczęście żyć będzie na wieki.

11. *Nieogląda zginienia.* Bezbożny bogacz swojéj zguby nieprzewidzi, ale będzie bezpieczny, i bez trwogi, widząc jak też mądrzy, pobożni i religijni wczesną śmiercią niekiedy umierają, i jak bez wyboru dobrzy i źli schodzą z tego świata, i niekiedy prędzéj pierwsi niż drudzy.—*Zostawią obcym majętności swoje.* Tak samo powiedziano głupiemu onemu; Łuk. 12. 20: *A coś nagotował, czyjeż będzie?*

12. *Domami ich.* W których będą aż do końca świata.—*Przybytkami ich.* T. j., groby będą ich przybytkami na wieki.—*Nazywali imiona swe w ziemiach swoich.* Nazywali imionami swojemi ziemie swoje, swoje nazwiska i imiona im nadawali, żebym tym sposobem swoje imiona i tytuły unieśmiertelnić. Takim sposobem od Aleksandra i Romulusa, Aleksandrya i Rzym nazwisko wzięły. P. W.

13. *Gdy we czci był.* Gdy między ludźmi posiadał cześć i znaczenie. Owszem gdy od samego Boga był jako uczyniony na obraz i podobieństwo boskie.—*Nierozumiał.* Co jest słusznem, co trwa po tém życiu, i co przystoi godności któréj dostąpił. — *Przyrównany jest bydlętom bezrozumnym.* Obyczajem bydlęcym, widząc tylko to co jest obecném i co pod zmysły podpada.

14. *Ta droga ich.* Oto jest sposób życia, którego się trzymają tego rodzaju ludzie.— *Pogorszenie im.* Jest im obrazą i przyczyną upadku.— *A potém w uściech swych będą mieć upodobanie.* A jednak tak żyjąc podobają sobie, i chlubią się ze swoich najniegodziwszych przedsięwzięć, jakby dobrze czynili.

15. *Jako owce w piekle.* Całém stadem i w wielkiéj liczbie do piekła są wtrąceni.— *Trawić będzie.* Pastwą będą wiecznych mąk i płomieni nieugaszonego ognia.—*Będą panować sprawiedliwi nad niemi rano.* Sprawiedliwi, których podbijają pod moc swoję w tém życiu, skoro jasny poranek przyszłego życia zaświta, nawzajem nad bezbożnymi panować będą.— *Ratunek ich.* Bogactwa i inne pomoce na których się opierają.— *Starzeje się w piekle.* Zgniją, zniweczą się.

16. *Wszakoż.* P. W.—*Gdy mię przyjmie.* Do siebie z tego śmiertelnego życia, gdy umrę.

17. *Niebój się.* Nieporuszaj się, niedziw się, ani mu zazdrość.

18. *Nie weźmie wszystkiego.* Hebraizm: nic nie weźmie, nic z sobą nie poniesie.

19. *Dusza jego będzie za żywota jego błogosławiona.* W tém życiu za szczęśliwego uchodzić będzie.— *Będzie wyznawał.* Będzie cię chwalił, i łaskawym się

20. Introibit usque in progenies patrum suorum, et usque in aeternum non videbit lumen.
21. Homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.

20. Wnidźie aż do rodzaiu ocyów swoich: y aż na wieki nie uyźrzy światłości.
21. Człowiek, gdy we czći był, nie rozumiał: przyrównan iest bydlętóm nierozumnym, y stał się im podobny.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 48. (u Żydów 49). w. 3. *Wszyscy synowie ziemie.* Po żydowsku tak słowo od słowa: Tak synowie człowieczy, albo Adamowi: jako i synowie męzcy. Bo *Adam* po żydowsku znaczy człowieka podłego, a jakoby ziemskiego, a *Isch* lepak męża albo człowieka zacnego i zawołanego. Przetośmy tu od własności słow łacińskich, dla jaśniejszego rzeczy wyrażenia nieco odstąpili.

4. *Usta moje będą mówiły mądrość.* W rozmyślaniu dnia śmierci i sądu przyszłego prawdziwa mądrość i roztropność zależy, której wszystkich użyć w tym Psalmie obiecuje.

6. *Czemu się mam bać.* Tać jest przypowieść albo gadka, którą obiecował, dosyć w sobie trudna: Którą jedni tak wykładają: Czemu się mam bać czasu przeciwnego, kiedy mię nieprawość nieprzyjaciół moich zewsząd ogarnie? Drudzy tak, a lepiéj: Czemu się ja dopuścić mam, abych się bał w on straszny dzień sądu Bożego? czemu dla zbierania doczesnych majętności, mam się dopuścić, aby nieprawość moja, którą inne cisnę, miała mię ogarnąć i potępić dnia onego? Trzeci tak: Czego się mam bać w dzień sądny, jedno grzechów a nieprawości moich które za mną pójdą? Jakoby rzekł: Nie mamy się bać niczego jedno grzechów.

7. *I chlubią się w wielkich bogactwach.* Jakoby rzekł: niech tego słuchają. Marne bogactwa być pokazuje, iż nimi od śmierci żaden, ani sam siebie ani drugiego nie wykupi.

12. *Przybytkami ich będą.* Albo pałace ich trwają od narodu do narodu. To jest, budują kosztowne zamki i pałace, i nazywają je imiony swemi.

14. *A potém... będą.* To jest, a przecie ją ich potomkowie chwalą, albo się z niéj przechwalają.

16. *Wszakoż Bóg odkupi duszę moję.* Z drugiej strony pobożnych ludzi szczęście opisuje. Które słowa Kabuenaki Rabbin żydowski tak wykłada: Jakoby rzekł: Nie pójdę do piekła: a jeśli tam pójdę dla grzechu mojego, on mię jednak wykupi z miłosierdzia swego po niektórym czasie: bo mię do siebie przyjmie. Bo i żydzi wierzą że czyściec jest, z którego dusze mogą być wybawione.

PSALMUS XLIX. PSALM 49. *(u Żyd. 50).*

O sądzie ostatecznym i ofierze serca, bez której inne zewnętrzne ofiary nie usprawiedliwiają przed Bogiem.

Psalmus Asaph.

1. Deus, deorum Dominus, locutus est: et vocavit terram,
a solis ortu usque ad occasum:
2. ex Sion species decoris ejus.
3. Deus manifeste veniet: Deus noster et non silebit.
Ignis in conspectu ejus exardescet: et in circuitu ejus tempestas valida.
4. Advocabit coelum desursum, et terram discernere populum suum.

Psalm Asaphowi.

1. Bóg nad Bogi Pan mówił: y przyzwał ziemie,
od słońca wschodu aż do zachodu:
2. z Sionu piękność ozdoby iego.
3. Bóg iawnie przydźie: Bóg nasz a nie będźie milczał.
Ogień przed oblicznością iego rozpali się: a około niego wicher wielki.
4. Przyzowie nieba z wierzchu: y źiemie, aby rozsądźił lud swóy.

---

okaże.—*Gdy mu dobrze uczynisz.* Gdy go usługą i darami osypiesz, jak to bogacze czynią pysznie mniemający, że to im wszystko należy.

20. *Wnijdzie.* Do grobu, lub piekła kędy się znajdują jego przodkowie, gdzie światła tego żywota, a bardziéj onego błogosławionego i wiecznego oglądać nie będzie.

21. *Człowiek, gdy we czci był.* Jest powtórzenie wiersza 13 tego Psalmu.

Ps. 49.—1. *Psalm Azafowy.* W pierwszéj Paralipomenon r. 16 czytamy, że Azaf był postanowiony przez Dawida przełożonym nad śpiewakami. Czy on sam ułożył psalmy, które noszą jego imię, czy tylko mu były dane przez Dawida do odśpiewania, rzeczą jest niepewną, chociaż to drugie prawdziwszém się być zdaje.—*Bóg nad Bogi Pan.* Bóg który wszystkich książąt i sędziów jest Panem.—*Mówił.* Postanowił, uchwalił, żeby uczynić ostateczny i powszechny sąd.—*Przyzwał ziemię.* Mieszkańców ziemi na sąd, i kazał żeby się wszyscy ze wszystkich krańców ziemi zebrali, od wschodu i zachodu, i t. d.

2. *Z Syonu piękność ozdoby jego.* Z wysokości Syonu, t. j. z nieba piękność i ozdoba chwały jego się ukaże.

3. *Jawnie przyjdzie.* Z chwałą i majestatem, nie tak jak w pierwszém przyjściu w ukryciu i upokorzeniu.—*A nie będzie milczał.* Jak teraz czyni, ale będzie strofował grzeszników, i występnym zasłużone kary wymierzy.—*Ogień przed oblicznością jego rozpali się.* Przed nim będzie się palił ogień cały świat pożerający i oczyszczający. Albo allegorya ognia najcięższe męki oznacza, któremi trapić będzie bezbożnych. Patrz W.—*Wicher wielki.* Dziwne wstrząśnienie wszystkiego co jest na świecie.

4. *Przyzowie.* Na świadków. Jako bowiem prawo było dane przy świadectwie tych żywiołów, gdyż Mojżesz Deut. 32, 1 mówi: *Słuchajcie niebiosa co mówię: niech słucha ziemia słów ust moich;* tak o jego zgwałcenie, świadectwo tychże żywiołów, ludzi słusznie obwinia. Przyzowie także niebo i ziemię, ponieważ będą przytém niebieskie duchy i święci ludzie; albowiem święci także z Chrystusem sądzić będą świat I. Korynt. 6, 2, to jest z nim się na sądzie znajdować i jego wyrok pochwalać będą.—*Rozsądził.* Osądził wszystkich ludzi, i baranków od kozłów odróżnił. P. W.

5. Congregate illi sanctos ejus, qui ordinant testamentum ejus super sacrificia.

6. Et annuntiabunt coeli justitiam ejus: quoniam Deus judex est.

7. Audi populus meus, et loquar, Israel, et testificabor tibi: Deus, Deus tuus ego sum.

8. Non in sacrificiis tuis arguam te: holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper.

9. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos.

10. Quoniam meae sunt omnes ferae silvarum, jumenta in montibus, et boves.

11. Cognovi omnia volatilia coeli: et pulchritudo agri mecum est.

12. Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terrae, et plenitudo ejus.

13. Numquid manducabo carnes taurorum? aut sanguinem hircorum potabo?

14. Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua.

15. Et invoca me in die tribulationis: eruam te, et honorificabis me. *(Psalm. 90. 15).*

16. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum?

17. Tu vero odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retrorsum.

18. Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas.

19. Os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnabat dolos.

5. Zgromadźcie mu święte iego: którzy rozrządaią testament iego w ofiarach.

6. Y będą opowiadały niebiosa sprawiedliwość iego: iż Bóg iest Sędzią.

7. Słuchay ludu móy, a mówić będę: Izraelu a oświadczęć: Bóg, Bóg twóy ia iestem.

8. Nie będę ćię karał z ofiar twoich: a całopalenia twoie są przed oczyma memi zawżdy.

9. Nie będę brał z domu twego ćielców: ani z trzód twoich kozłów.

10. Abowiem moie są wszytkie źwierzęta leśne, bydła po górach y woły.

11. Znam wszytkie ptastwa niebieskie: y piękność pola zemną iest.

12. Jeśli będę łaknął, nie będęć mówił: bo móy jest okrąg źiemie, y napełnienie iego.

13. Izali będę iadł mięso wołowe? abo krew kozłową będę pił?

14. Ofiaruy Bogu ofiarę chwały: a odday Nawyższemu śluby twoie.

15. A wzyway mię w dźień utrapienia: wyrwę ćię, a czćić mię będźiesz.

16. Ale grzésznikowi rzekł Bóg: Czemu ty opowiadasz sprawiedliwośći moie, y bierzesz Testament móy w usta twoie?

17. Ano ty masz w nienawiśći karność: y zarzućiłeś mowę moię nazad.

18. Jeśliś widźiał złodźieia, biegałeś z nim, a z cudzołożniki miałeś swóy skład.

19. Usta twoie były pełne złośći: a ięzyk twóy plótł zdrady.

---

5. *Zgromadźcie mu święte jego.* Jest zwrót mowy do aniołów, którym się rozkazuje, żeby postawili wszystkich wiernych na sąd, bo chociaż wszyscy zgoła ludzie wezwani być maią, jednakże szególniejszym sposobem sąd do wiernych należeć będzie, którzy bowiem nie wierzą, już osądzeni są, Jan 3, 18.—*Którzy rozrządzają testament jego w ofiarach.* W hebr. jest, *Którzy czynią przymierze jego nad ofiarą*, t. j., którzy czynią przymierze z Bogiem, iżby byli ludem iego, a on był Bogiem ich; i to przymierze zawierają przy zabiciu ofiary, jak uczynił Abraham, Gen. 15, 17. Patrz co się tam rzekło. Rozrządzić testament, jest to samo co urządzić i ustalić, jak gdy się mówi 1. Math. 1, 12: *Pódźmy, a uczyńmy* (disponamus, urządźmy) *przymierze z narody*, i t. d. P. W.

6. *I będą opowiadały niebiosa sprawiedliwość jego.* Niebiosa, czyli niebieskie duchy, aniołowie i święci będą głosić i wyznawać, że Bóg jest sprawiedliwym sędzią.— *Iż Bóg jest sędzią.* Jakby rzekł: I nie będzie mogło być fałszywém to głoszenie i przepowiadanie, albowiem ten, kto sądzić będzie jest Bogiem, któremu żadna niesprawiedliwość zarzucić się nie może.

7. *Słuchaj ludu mój.* Słowa są Sędziego.—*Mówić będę.* Przemawiać będę.— *Oświadczęć.* Jawnie oznajmię tobie.

8. *Nie będę cię karał z ofiar twoich.* Nie będę cię karał za zaniedbanie zewnętrznych ofiar.— *A całopalenia twoje.* Albowiem całopalenia twoje zawsze są mnie obecnemi, są wiecznie przedemną, dość często mnie się ofiarują.

9. *Nie będę brał.* Nie będę ich potrzebował; niebardzo bowiem tych rzeczy poszukuję, gdy wszystkiego jestem Panem.

11. *Znam wszystkie ptastwo niebieskie.* Jako najniewątpliwszy ich Pan mam je policzone.— *Piękność pola zemną jest.* Cokolwiek jest pięknego i wybornego na polach, mojém jest.

12. *Jeśli będę łaknął, niebędęć mówił.* Jeśliby to być mogło iżbym łaknął.—*Napełnienie jego.* Wszystko czém świat jest napełniony.

13. *Izali będę jadł mięso wołowe?* Czyż ktokolwiek z was jest tak głupi, żeby sądził, iż ja, niebędąc cielesnym, mięso wołów jeść będę i pić krew kozłów?

14. *Ofiaruj Bogu ofiarę chwały.* Gdy ofiar z wołów niepotrzebuję, oddaj raczéj w ofierze chwałę i dziękczynienie za otrzymane dobrodziejstwa i inne tego rodzaju dzieła pobożności, sprawiedliwości, miłości, i t. d. P. W.— *Oddaj najwyższemu śluby twoje.* Obiecaną cześć, wiarę, posłuszeństwo przy obrzezaniu i innych publicznych oświadczeniach się religijnych, które są ślubami wspólnemi wszystkim wiernym. Tudzież obietnice które P. Bogu dobrowolnie i prywatnie uczyniłeś.

15. *Wzywaj mię w dzień utrapienia.* Jeśli kiedy czas utrapienia przyjdzie, odemnie cały zależysz, mnie samego wzywaj, nie uciekaj się do zabobonów i bałwanów.— *Wyrwę cię.* Jeśli to uczynisz, wybawię cię od nieszczęść, i ty dziękczynieniem będziesz mnie u ludzi sławił i wychwalał.

16. *Ale grzesznikowi rzekł Bóg.* Słowa są Psalmisty gotującego się wypowiedzieć mowę Bożą do grzesznika.— *Czemu ty opowiadasz sprawiedliwości moje.* Jakiem czołem ty wspominasz przykazania i usprawiedliwienia moje?—*Bierzesz.* Ustami twojemi sławisz przymierze, które z ludem moim zawarłem, w owém się przymierzu przechwalając, i w nim podobając sobie.

17. *Karność.* Umiejętność Boskiego prawa.— *Zarzuciłeś.* Takeś się sprawował jakbyś zapomniał praw moich, i je po za siebie zarzucił.

18. *Z cudzołożniki miałeś swój skład.* Bywałeś towarzyszem tych, którzy na cudze łoża czyhali.

19. *Złości.* Przeklęstw. Hebr. *usta twoje popuścił na zło.—Plótł zdrady.* Sztucznie zdrady przyspasabiał.

20. Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum:
21. haec fecisti et tacui.
Existimasti inique, quod ero tui similis: arguam te, et statuam contra faciem tuam.
22. Intelligite haec, qui obliviscimini Deum: nequando rapiat, et non sit, qui eripiat.
23. Sacrificium laudis honorificabit me: et illic iter, quo ostendam illi salutare Dei.

20. Siedząc mawiałeś przeciw bratu twemu: y dawałeś w zgorszenie przećiw synowi matki twoiéy,
21. toś czynił, a milczałem.
Mniemałeś niesprawiedliwie, że będę tobie podobny: będę ćię strofował, y stawię przed oczy twoie.
22. Rozumieyćiesz to którzy zapominaćie Boga: by kiedy nieporwał, a nie będźie ktoby wydarł.
23. Ofiara chwały ucźci mię: y tam droga, która mu okażę zbawienie Boże.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 49. (u Żydów 50). w. 3. *Ogień przed nim pożerać będzie.* Jeśli nie pragniesz widzieć oblicza Bożego, tedy się wżdy bój ognia piekielnego: niech cię przestraszą męki, jeśli cię zapłaty nie ruszają. Kochasz się w grzechach twoich, i w rozkoszach ciała twego: to na się słomę zgromadzasz: aleć przyjdzie ogień. Ogień przed nim pożerać będzie, a ogień wieczny i nieugaszony. Augustyn na to miejsce.

4. *Przyzowie nieba z wierzchu.* Nieba, to jest wszystkich świętych doskonałych, którzy z nim sądzić będą: przyzowie ich aby usiedli na stolicach, i sądzili z nim dwanaście pokolenia Izraelskie. Augustyn na to miejsce.

5. *Którzy rozrządzają testament jego.* To jest, którzy uczynili przymierze z nim około ofiar czynienia: *II.* albo którzy woleli czynić posłuszeństwo, a niźli ofiary.

14. *Ofiaruj Bogu ofiarę chwały.* Żydowskie słowe *Thoda*, nie tylko ofiarę i chwałę, ale i spowiedź znamionuje. Przetoż to miejsce rabbinowie o spowiedzi wykładają: Ofiaruj, prawi, Bogu ofiarę spowiedzi: to jest uznaj grzechy swe i spowiadaj się ich Bogu, a on ci je odpuści. Ale naszy rozumieją o ofierze chwały: Chwal Boga a dziękuj mu. A Chryzostom ś. o ofierze własnéj nowego testamentu ciała i krwie Pańskiéj, która na miejsce wszystkich ofiar starego testamentu nastąpiła, to miejsce wykłada.

16. *Ale grzesznikowi rzekł Bóg.* Origenes na ten wiersz zawarłszy księgi z kazania poszedł, płacząc i lamentując, wspomniawszy że w Alexandryi gwałtem prześladowania przymuszony, kilka ziarn kadzidła pogańskim bogom ofiarował: tak iż słuchacze wszyscy użaliwszy się go, pospołu z nim płakali. *Epiph. in haeresi Origenistarum.*

23. *Ofiara chwały uczci mię.* To Augustyn ś. wykłada o ofierze świętéj ołtarznéj nowego testamentu, gdy tak pisze: Téj ofiary ciało i krew przed przyjściem Chrystusowem przez figury ofiar starego zakonu obiecowano: w męce Chrystusowéj przez samę prawdę oddawano: a po wniebowstąpieniu Chrystusowem przez Sakrament pamiątki obchodzą. August. cont Faust. lib. 20, cap. 21, na końcu.

PSALMUS L. — PSALM 50. *(u Żyd. 51).*

O uczuciach żalu i pokuty, z jakiemi Dawid opłakuje grzechy swoje.

1. In finem, Psalmus David,
2. cum venit ad eum Nathan Propheta, quando intravit ad Bethsabee. *(2. Reg. 12.)*
3. Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam:
et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.
4. Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me.

1. Na koniec, Psalm Dawidów,
2. gdy przyszedł do niego prorok Nathan, kiedy był wszedł do Bethsabeiéy.
3. Zmiłuy się nademną Boże według wielkiego miłośierdźia twego:
a według mnostwa litośći twoich, zgładź nieprawość moie.
4. Jeszcze więcey omyy mię od nieprawośći moiéy: y od grzéchu moiego oczyść mię.

20. *Siedząc.* Spokojny, wolny od zatrudnień, z przyjemnością i rozkoszą uwłaczałeś bratu, bliźniemu twojemu. Nie w kłótni i w poruszeniu duszy, lecz ze złości i niegodziwego zwyczaju.—*Przeciw synowi matki twojéj.* Przeciw bratu twojemu. — *Zgorszenie.* Zawadę, o którąby się niespodzianie spotknąwszy, upadł. Oszczerstwami go obrzucając, i wszelkiemi możliwemi sposoby jemu szkodząc.

21. *Milczałem.* Znosiłem w wielkiéj powolności i cierpliwości.—*Że będę tobie podobny.* Pochwalając zło.—*Stawię przed oczy twoje.* Wszystko co uczyniłeś. Zmuszę ciebie poznać na sądzie coś zrobił.

22. *Którzy zapominacie Boga.* Którzy bezpiecznie grzeszycie jakby Boga nie było.—*By kiedy nie porwał.* Na karę, nieprzygotowanych i niczego podobnego się nieobawiających. — *A niebędzie ktoby wydarł.* Od potężnéj i mściwéj prawicy jego.

23. *Ofiara chwały.* Powtarza to co się powiedziało w. 14.—*Uczci mię.* Uwielbi mnie przed ludźmi, i kto mi tego rodzaju ofiarę uczyni, miłym mnie będzie, i wyznam że jestem uczczonym od niego.—*Tam droga.* W tego rodzaju ofierze droga będzie do zbawienia; albowiem tą drogą dójdzie do miejsca gdzie mu ukażę zbawienie Boże, t. j., zbawienie zupełne i doskonałe. P. W.

Ps 50.—2. *Gdy przyszedł do niego prorok Natan.* Historyą mamy w II. Król. 12.—*Kiedy był wszedł do Betsabei.* W sposób skromny mówi się o rzeczy nieprzystojnéj.

3. *Według mnóstwa litości twojéj.* Dla twojego wielkiego miłosierdzia. —*Zgładź.* Hebr. *oczyść.* Przenośnia wzięta od plam, jakby rzekł: Plama tak głęboko wsiękła. iż obfitego mycia potrzeba do jéj oczyszczenia.

4. *Jeszcze więcéj omyj mię.* Obficie, jak najwięcéj omyj mię; kładzie się bowiem stopień wyższy zamiast równego albo najwyższego. Albo sens jest: Więcéj i obficiéj niż przed tém omyj mię, iżbym w grzechy nie odpadł. Proszę, żebym doznał obfitszego obmycia i hojniejszéj łaski. P. Wujka.

5. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper.
6. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris. *(Rom. 3, 4.)*
7. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.
8. Ecce enim veritatem dilexisti: incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi.
9. Asperges me hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor. *(Lev. 14. Num. 19.)*
10. Auditui meo dabis gaudium et laetitiam, et exultabunt ossa humiliata.
11. Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.
12. Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.
13. Ne projicias me a facie tua, et spiritum sanctum tuum ne auferas a me.
14. Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me.
15. Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur.

5. Abowiem ia znam nieprawość moię: y grzech móy iest zawżdy przeciwko mnie.
6. Tobiem samemu zgrzeszył, y uczyniłem złość przed tobą, abyś się usprawiedliwił w mowach twoich, a zwyćiężył gdy ćię posądzają.
7. Oto bowiem, w nieprawośćiach iestem poczęty: a w grzéchach poczęła mię matka moia.
8. Oto bowiem umiłowałeś prawdę, niewiadome y skryte rzeczy mądrości twoiey obiawiłeś mi.
9. Pokropisz mię Hyzopem, a będę oczyśćiony: omyiesz mię, a będę nad śnieg wybielony.
10. Słuchowi memu dasz radość y wesele: y rozraduią się kośći poniżone.
11. Odwróć oblicze twoie od grzéchów moich: a zgładź wszytkie nieprawośći moie.
12. Serce czyste stwórz we mnie Boże: y Ducha prawego odnów we wnętrznośćiach moich.
13. Nie odrzucay mię od oblicza twego: y Ducha świętego twego nie bierz odemnie.
14. Przywróć mi radość zbawienia twoiego, y Duchem przednieyszym potwierdź mię.
15. Będę nauczał nieprawe dróg twoich: a niezbożni do ćiebie się nawrócą.

5. *Przeciwko mnie.* Przedemną, z przeciwnéj strony. Grzech mój bezustannie widzę, i on mnie zawsze przed oczyma stoi. P. W.

6. *Tobiem samemu zgrzeszył.* Chociaż bowiem innych także obraziłem, ty jednak sam jeden jesteś, którego prawo przestąpiłem, i którego jedynie jako sędziego i mściciela się lękam. — *Abyś się usprawiedliwił w mowach twoich.* Partykuła *abyś* nieoznacza przyczyny lecz następstwo, i sens jest taki: Tobie samemu zgrzeszyłem, i złość przed tobą uczyniłem; z tego wyniknęło, że się ty usprawiedliwiasz, t. j. sprawiedliwym, prawym i prawdziwym się ukazujesz w mowach twoich, gdy mnie za grzesznika i niesprawiedliwego ogłaszasz. Przytém patrz Wujka. — *A zwyciężył gdy cię posądzają.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania, jakby rzekł: chociażby sąd między mną i tobą stanął, i jam się chciał wypierać zbrodni, o którą ty mnie obwiniłeś, ty zgoła zwyciężysz, a ja przegram sprawę, gdy zemną się sądzisz; i nieprzyjaciele moi głoszą, że ty mnie nie przebaczysz, natenczas zwyciężasz ty, a oni się kłamcami okazują.

7. *W nieprawościach jestem poczęty.* P. W.

8. *Oto bowiem umiłowałeś prawdę.* Jakby rzekł: Niechcę jednak winy mojéj na skażenie natury składać; wiem bowiem, że ty jesteś miłośnikiem prawdy i nad tymi więcéj się litujesz którzy szczerze postępują, i do grzechu się bez wymówek przyznają. — *Niewiadome i skryte rzeczy.* Niewiadomości bowiem tego upadku przypisywać nie mogę, gdyż nie tylko ogólne twoje przykazania poznałem, lecz także wewnętrzne i więcéj skryte tajemnice, które mnie objawić raczyłeś. P. W.

9. *Pokropisz mnie hyzopem.* Zupełnie i doskonale oczyścisz mnie i obmyjesz. Wspomina hyzop dla tego, że w uroczystych ceremoniach dla oczyszczenia ustanowionych, hyzop był używany, jak się pokazuje Lewit. 14, 6, w oczyszczeniu trędowatego, i Num. 19, 6, w oczyszczeniu które się działo za pomocą wody oczyszczającéj. Patrz cośmy powiedzieli na przytoczone miejsce Lewityku. Prosi zaś samego Boga o pokropienie. dla tego, że pokropienia kapłanów starego prawa, same przez się zmywać grzechów nie mogły, lecz tylko czystość prawną powracały, albowiem *krew kozłów i wołów i popiół jałowice pokropiony, splugawione poświęca ku oczyścieniu ciała*, jak uczy ś. Paweł do Żyd. 9, 13, nie zaś do oczyszczenia ducha i sumienia, jeśliby nie było złączone z doskonałą skruchą.

10. *Słuchowi memu dasz radość i wesele.* Daj mnie, proszę, usłyszeć w sumieniu głos radości i wesela, przez którybym poznał, że mnie odpuszczone są grzechy.— *Rozradują się kości poniżone.* To gdy uczynisz, wszystkie siły duszy i ciała boleścią pokuty i bojaźnią gniewu twojego utrapione rozradują się, i do ochotniejszego służenia tobie się pobudzą.

11. *Odwróć oblicze twoje od grzechów moich.* Iżbyś na nie więcéj nie pamiętał w celu pomszczenia się za nie.

12. *Serce czyste.* Czystą myśl, dobre sumienie.—*Ducha prawego.* Ducha twojego, wolnego od wszelkiego zboczenia nieprawości, i nauczającego tego co tylko jest prawem i dobrem, znowu wlej we wnętrze siły duszy mojéj. P. W.

13. *Nieodrzucaj mię od oblicza twego.* Nie pozbawiaj mię, proszę, z powodu grzechów któremi cię obraziłem, zwyczajnéj twojéj łaski, opieki i straży. —*Ducha świętego twego.* Przez którego dary twoje nam rozdajesz, i nas pocieszasz i wspomagasz; nie usuwaj od nas boskiego jego tchnienia.

14. *Radość zbawienia twojego.* Radość którą począłem ze zbawienia mającego się przez ciebie udzielić. Albo radość którą miałem ze zbawiciela Messyasza ze mnie się mającego narodzić, i ze zbawienia, którego rodzaj ludzki przez niego ma dostąpić. —*Duchem przedniejszym.* Duchem szczególnym i pierwszym mnie podtrzymuj i umacniaj. W hebrajskim jest, *nediwa*, jakowy wyraz oznacza główny, książęcy, dobrowolny czyli szczodry, i można odnieść już do Ducha Ś., który prawdziwie jest książęciem wszystkich duchów i najhojniejszym i najszczodrobliwszym, gdyż wszystkich darów jest źródłem; już do ducha, t. j., do usposobienia samego Dawida, o które żąda aby było takie, jakie przystoi na najlepszego książęcia, a mianowicie ochotne względem Boga i hojne względem ludu. Toż samo oznacza πνευμα ἡγεμονικον, duch królewski, cesarski, t. j. jaki przystoi królowi i cesarzowi.

15. *Będę nauczał nieprawe dróg twoich.* Jest tu pewny rodzaj zadość uczynienia; przyrzeka bowiem, że na okazanie wdzięczności będzie się przykładał, iżby jego przykładem i słowy grzesznicy się upamiętali, i drogi Boże t. j. wolę i prawo, które P. Bóg ludziom przepisał, poznali.

16. Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meae: et exultabit lingua mea justitiam tuam.

17. Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam,

18. quoniam, si voluisses sacrificium, dedissem utique: holocaustis non delectaberis.

19. Sacrificium, Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum, Deus non despicies.

20. Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, ut aedificentur muri Jerusalem.

21. Tunc acceptabis sacrificium justitiae, oblationes, et holocausta: tunc imponent super altare tuum vitulos.

16. Wybaw mię ze krwi, Boże, Boże zbawienia mego: a ięzyk mόy z radością będzie wysławiał sprawiedliwość twoię.

17. Panie otworzysz wargi moie: a usta moie opowiadać będą chwalę twoię,

18. abowiem gdybyś był chciał ofiary, wżdybych był dał: w całopalonych nie będziesz się kochał.

19. Ofiara Bogu duch strapiony: serca skruszonego y uniżonego Boże nie wzgardźisz.

20. Uczyń dobrze Panie Syonowi w dobréy woli twoiéy: aby się zbudowały mury Jeruzalem.

21. Tedy przyimiesz ofiarę sprawiedliwości, obiaty, y całopalenia: tedy nakładą na ołtarz twόy cielców.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 50. (u Żydów 51). w. 4. *Jeszcze więcéj omyj mię.* Ztąd mamy, że przez grzech niejakie makuły i zmazy na duszy zostają, a iż nie zaraz, przez proste grzesznika pokutującego do Boga nawrócenie, bywa doskonałe grzechów odpuszczenie i uleczenie: ale jeszcze zostają po odpuszczeniu grzechu, niejakie ostatki, które czyścić i leczyć potrzeba.

5. *Grzech mój jest zawżdy przedemną.* Wstąp na trybunał serca twego, a tam bądź swym sędzią; niech cię trapi bojaźń, niech wyniknie spowiedź. Rzecz Bogu twemu: Albowiem ja znam nieprawość moję, a grzech mój jest zawżdy przedemną; który był za tobą, niech będzie przed tobą, a gdy stanie przed tobą, niech będzie karan od ciebie, abyś ty sam potém od Boga sędziego nie był stawion przed sobą, a nie nalazłbyś gdziebyś mógł uciec od siebie. August. lib, 50, Homel. hom. 2.

6. *Tobie samemu zgrzeszyłem.* Kiedy tak pokutujesz, żeć gorzko smakuje na duszy coć pierwéj słodko było w żywocie, a coć pierwiéj lubowało na ciele, to cię teraz dręczy na sercu, tam dopiero dobrze wzdychasz do Boga, i mówisz: Tobiem samemu zgrzeszył, i czyniłem złość przed tobą. Albo jako w żydowskim wyraźniéj stoi: przed oczyma twemi. August. serm. 7, de tempore.

6. *Abyś się usprawiedliwił.* To jest, omyj mię, oczyść mię, abyś się okazał być wiernym w obietnicach twoich o grzechów odpuszczeniu, i sprawiedliwym w sądzeniu.

7. *Oto bowiem w nieprawościach.* Co to jest, że mówi Dawid iż się począł w nieprawości? jedno iż nieprawość a grzech pierworodny ciągnie się na wszystkie od Adama. Bo i sam obowiązek śmierci zrósł się z tąż nieprawością. Żaden się nie rodzi jedno ciągnąc winę i karanie, ciągnąc zasługę męki i karania. August. na to miejsce. W żydowskim tekście stoi: w nieprawości i w grzechu, *in singulari.* Lecz dobrze LXX. przełożyli: Iż grzech pierworodny acz jeden jest, ale skutkiem zawiera w sobie wszystkie grzechy i nieprawości. *Actu est unum, potentia multa.*

8. *Niewiadome a skryte rzeczy objawiłeś mi.* Które rzeczy skryte? które niewiadome? Jedno iż Bóg i takim przepuszcza. Nic nie jest tak skrytego i tak niepewnego. Na tę niepewność Niniwithowie pokutę czynili. Bo mówili dysputując z sobą: Kto wie jeśli się Bóg nie zmiłuje, i nie odmieni sentencyi swojéj: Niepewna to była gdy mówili, kto wie: Augustyn na to miejsce.

12. *I Ducha prawego.* W tych trzech wierszach Prorok trzech Duchów wspomina. Ducha przedniejszego, to jest Ojca, iż od niego jest Syn, a nie on od Syna. Ducha prawego to jest Syna, że mu wszystek sąd ojciec zle-

---

16. *Ze krwi.* Od głosu krwi Uryaszowéj i towarzyszów jego, która woła przeciwko mnie, i od twojéj sprawiedliwości pomsty się doprasza. Powiedział zaś *ze krwi* (de sanguinibus) w liczbie mnogiej, dla oznaczenia wielkiego wylania krwi. Tak Gen. 4, 10, gdzie mamy, *głos krwie brata twego woła do mnie z ziemie.* W hebrajskim jest *głos krwiów*, t. j., mnóstwa krwi przelanéj.—*Boże zbawienia mego.* Boże od którego jedynie zbawienia wyczekuję. — *Sprawiedliwość twoję.* Którą występnych usprawiedliwiasz.

17. *Otworzysz.* Otwórz, albo sens jest taki: jeśli usta moje otworzysz rozrywając więzy grzechów i żalu, którymi są ściśnięte i nowy przedmiot do chwalenia ciebie nastręczając czyli gdy wykonasz względem mnie zmiłowanie twoje, natenczas usta moje będą ogłaszały i wysławiały chwały twoje.

18. *Albowiem gdybyś był chciał ofiary, wżdybych* (zaiste) *był dał.* Powiedziałem, że raczéj chwałę twoję będę głosił niż zewnętrzną jaką ofiarę składał, bo gdybyś dla zgładzenia grzechów moich wymagał był odemnie tylko ofiary jakiéj zewnętrznéj, bez wątpienia bym Ci ją złożył.—*W całopalonych niebędziesz się kochał.* Nie znaczy bynajmniéj, że ofiary z bydląt pod żadnym względem niepodobają się Bogu, gdyż jest rzeczą pewną, iż sam P. Bóg je ustanowił i ofiarować kazał; lecz się mówi że się niepodobają same z siebie, jakoby zabijanie bydląt samo z siebie było miłem Bogu, albo mu pożytecznem lub niezbędnem. Albo powiada, iż w ofiarach P. Bóg się nie kocha, ponieważ w sobie uważane, bez skruchy serca nie są zdolne do zgładzenia grzechów. Patrz co się rzekło w. 9, i co się zaraz dodaje w. 19.

19. *Ofiara Bogu duch strapiony.* P. W.

20. *Uczyń dobrze Panie.* Inny powód którego Dawid używa dla przebłagania Boga i uproszenia doskonałego przebaczenia grzechów i naprawienia ku sprawiedliwości, t. j. że całemu ludowi będzie pomocnem, tak jak całemu ludowi szkodzą grzechy panujących. Przeto P. Bóg czyniąc dobrze Dawidowi, dobrze też uczyni ludowi całemu; jakby rzekł: Jeśli ja przebaczenia niejestem godzien, przynajmniéj to dla zasług ludu twojego wiernego uczyń, któremu jest pożytecznym mój powrót do łaski twojéj.—*W dobréj woli twojéj.* Hebraizm: to samo jest jakby się było powiedziało bez przyimka, *dobrą wolą twoją.*—*Aby się zbudowały mury Jeruzalem.* Iżby całe trwały, jeśli zostały zniszczone, żeby się odbudowały. Być zbudowanym, w sposobie mówienia Pisma ś., znaczy być utrwalonym, ustalonym, trwać w swojéj mocy i stanie. Albo także Dawid pokazuje, że miasto Jerozolima jeszcze zupełnie zbudowanem nie było, gdyż brakowało najważniejszéj jego części, t. j. kościoła.

21. *Tedy.* W czasie onym łaski, dobroci, i dobréj woli twojéj.—*Przyjmiesz ofiarę sprawiedliwości.* P. W.

cił, i Ducha świętego który od ojca i od syna pochodzi. Którzy acz imiony i personami różni są, ale istność jest wszystkich jedna. Hiero. in cap. 4, ad Galat.

19. *Ofiara Bogu duch strapiony.* Bywają ludzie oczyścieni i ofiarą serca skruszonego, od tego o którym rzeczono, ofiara Bogu wdzięczna jest duch utrapiony, serca skruszonego i uniżonego ty Boże nie wzgardzisz. August. cont. Crescent. Gram. lib. 2. cap. 12.

21. *Ofiarę sprawiedliwości.* Ofiara sprawiedliwości jest sama sprawiedliwość albo uczynki dobre, święte, sprawiedliwe, które pobożni ludzie Bogu ofiarują, które pod zakonem nie do końca były Bogu wdzięczne, ale pod czasem łaski, dla Chrystusa, i przez Chrystusa są mu bardzo miłe i przyjemne. Możesz też rozumieć przez ofiarę sprawiedliwości, ofiarę usprawiedliwiającą, to jest ofiarę ołtarzną Mszéj Ś. Bo jako żydowie Bogiem sprawiedliwości zowią Boga usprawiedliwiającego, tak tymże sposobem ofiarą sprawiedliwości zowią ofiarę nie tylko w sobie sprawiedliwą, ale też nas usprawiedliwiającą i wlewającą w nas Ducha Ś. sprawcę wszelkiéj sprawiedliwości, jaka jest Msza Ś.

PSALMUS LI.

1. In finem, intellectus David,
2. cum venit Doeg Idumaeus, et nuntiavit Sauli: Venit David in domum Achimelech. *(1. Reg. 22, 9).*
3. Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate?
4. Tota die injustitiam cogitavit lingua tua: sicut novacula acuta fecisti dolum.
5. Dilexisti malitiam super benignitatem, iniquitatem magis, quam loqui aequitatem.
6. Dilexisti omnia verba praecipitationis lingua dolosa.
7. Propterea Deus destruet te in finem, evellet te, et emigrabit te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium.
8. Videbunt justi, et timebunt, et super eum ridebunt et dicent:
9. Ecce homo, qui non posuit Deum adjutorem suum:
sed speravit in multitudine divitiarum suarum, et praevaluit in vanitate sua.
10. Ego autem, sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei in aeternum, et in saeculum saeculi. *(Psal. 91, 13).*
11. Confitebor tibi in saeculum, quia fecisti: et

PSALM 51. *(u Żyd. 52).*

O złośliwości oszczerców i karze dla nich zgotowanéj, i o szczęściu sprawiedliwych.

1. Na koniec, wyrozumienie Dawidowi,
2. kiedy przyszedł Doeg Idumeyczyk, y oznaymił Saulowi, przyszedł Dawid w dóm Achimelecha.
3. Co się przechwalasz ze złośći, któryś iest śilny w nieprawośći?
4. Cały dźień niesprawiedliwość myślił ięzyk twóy, iako brzytwa ostra czyniłeś zdradę.
5. Umiłowałeś złość nad dobroć, nieprawość więcey niż mówić sprawiedliwość.
6. Umiłowałeś wszystkie słowa zatracenia, ięzyku zdradliwy.
7. Przetoż ćię Bóg zniszczy do końca, wyrwie ćię, y wypędźi ćię z przybytku twego, y korzeń twóy z źiemie żywiących.
8. Uyźrzą sprawiedliwi y będą się bać, y nad nim będą się śmiać, y rzeką:
9. Otóżći człowiek, który niekładł Boga pomocnikiem swoim:
ale ufał w mnostwie bogactw swoich, y przemógł w marności swoiey.
10. A ia iako oliwa rodzayna w domu Bożym, miałem nadźieię w miłośierdźiu Bożym, na wieki y na wiek wieku.
11. Będęć wyznawał na wieki, żeś uczynił: y

Ps. 51.—1. *Wyrozumienie Dawidowi.* Patrz co się powiedziało przy tytule Psal. 31

2. *Kiedy przyszedł Doeg.* Historyą mamy I. Król. 22, 9.

3. *Co się przechwalasz ze złości?* Przechwalał się bowiem Doeg, że swojém oskarżeniem zatracił był kapłana Pańskiego i całą jego rodzinę.—*Któryś jest silny w nieprawości.* Któréj twojéj powagi, jaką masz u Saula, nadużywasz do zbrodni. Albo który jesteś łatwy i skory do popełnienia nieprawości.

4. *Cały dzień.* W każdym czasie, albo *każdodziennie*, jak ma Symmachus.—*Myślił język twój.* Język twój nie upadł (pośliznął się) przez nieroztropność, lecz rozmyślnie i rozważną złość wyrzekł.—*Jako brzytwa ostra.* Która niespodzianie zbaczając, zarzyna ciało i szyję, zamiast włosów i brody.

5. *Nad dobroć.* Hebr. i Chald. *więcéj niż dobro.*

6. *Słowa zatracenia.* W greckim jest [illegible], *zanurzenia*, w hebrajskim, *balaug, pochłonienia.* Słowa, które dobrym, zwłaszcza kapłanom Pańskim, upadek, zniszczenie i zgubę przyniosły.—*Języku zdradliwy.* O języku zdradliwy, jest bowiem piąty przypadek.

7. *Zniszczy do końca.* Na zawsze, z gruntu, abyś odniósł karę odwetu, jak to wskazuje tekst hebrajski, w którym mamy, *także ciebie zniszczy Bóg.*—*Korzeń twój.* Potomstwo twoje.—*Z ziemie żywiących.* Z ziemi na której ludzie przebywają w tém życiu.

8. *Ujrzą.* Zgubę twoję.—*Będą się bać.* Boga się bać, czcić będą; albowiem bojaźń w tém miejscu, nie niewolniczą lecz synowską oznacza. — *Nad nim będą się śmiać.* Z jego kary i pomsty cieszyć się będą, pochwalając sądy Boże, jako przykład sprawiedliwéj pomsty, mieszczący w sobie naukę dla drugich.

9. *Otóżci człowiek.* W hebr. jest *hinne haggeber.* Wyraz zaś *geber*, nie byle jakiego człowieka oznacza, lecz przewyższającego innych cnotą, albo potęgą. Zdaje się być ironia. — *Niekładł Boga pomocnikiem swoim.* Nadziei swojéj w Bogu nie pokładał.—*Przemógł w marności swojéj.* W hebr. jest, *wzmógł się w niegodziwości swojéj*, t. j. przez zdrady i zbrodnie umocnił się przeciwko niewinnym, i przemógł ich.

10. *Jako oliwa rodzajna.* Doeg będzie wykorzeniony, ja zaś stanę się podobnym do oliwy zieleniejącéj i kwitnącéj.—*W domu Bożym.* W królestwie Izraelskiém, w którém Bóg cześć prawdziwą odbiera, i z którego nie jestem wygnany.

11. *Będęć wyznawał.* Będę cię chwalił.—*Żeś uczynił.* Miłosierdzie ze mną, a z Doegiem znakomitą pomstę. — *Będę oczekiwał imienia twego.* Ciebie, twojéj pomocy.—*Bo dobre jest.* Albowiem dobra jest oczeki-

exspectabo nomen tuum, quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum.

będę oczekawał imienia twego, bo dobre iest przed oblicznośćią świętych twoich.

PSALMUS LII.

PSALM 52. *(u Żyd. 53).*

O powszechném skażeniu ludzi i hańbie, która spotka bezbożnych i prześladujących lud Boży.

1. In finem; pro Maeleth intelligentiae David. Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.

2. Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in iniquitatibus: non est, qui faciat bonum.

3. Deus de coelo prospexit super filios hominum, ut videat, si est intelligens, aut requirens Deum. *(Psal. 13. 2.)*

4. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum. *(Rom. 3, 12.)*

5. Nonne scient omnes, qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam, ut cibum panis?

6. Deum non invocaverunt: illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.

Quoniam Deus dissipavit ossa eorum, qui hominibus placent: confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos.

7. Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum converterit Deus captivitatem plebis suae, exultabit Jacob, et laetabitur Israel.

1. Nakoniec, na Maeleth wyrozumienia Dawidowi. Rzékł głupi w sercu swoim: Niémasz Boga.

2. Popsowali się, y obrzydłemi się stali w nieprawośćiach, niémasz ktoby dobrze czynił.

3. Bóg z nieba poyźrzał na syny człowiecze, aby oglądał, ieśli iest znaiący abo szukaiący Bogą.

4. Wszyscy odstąpili, pospołu stali się niepożytecznymi, niémasz ktoby dobrze czynił, niémasz aż do iednego.

5. Izali nie poznaią wszyscy którzy czynią nieprawość, którzy pożéraią lud móy iako pokarm?

6. Boga nie wzywali, tam drżeli od boiaźni, gdźie nie było strachu.

Abowiem Bóg rozsypał kośći tych którzy się ludźiom podobaią, pohańbieni są, bo ie Bóg wzgardźił.

7. Któż da z Sionu zbawienie Izrael? gdy Bóg nawróci poimanie, rozraduie się Jakób, y rozweseli się Izrael.

PSALMUS LIII.

PSALM 53. *(u Żyd. 54).*

O uciekaniu się do Boga w utrapieniach.

1. In finem; in carminibus, intellectus David,

2. cum venissent Ziphaei, et dixissent ad Saul: Nonne David absconditus est apud nos? *(1. Reg. 23, 19. et 26, 1.)*

3. Deus in nomine tuo salvum me fac, et in virtute tua judica me.

4. Deus, exaudi orationem meam, auribus percipe verba oris mei.

5. Quoniam alieni insurrexerunt adversum me, et fortes quaesierunt animam meam: et non proposuerunt Deum ante conspectum suum.

1. Na koniec, w wierszach wyrozumienia Dawidowi,

2. kiedy przyszli Zypheianie, y rzekli do Saula: aza się u nas Dawid nie zataił?

3. Boże, w imię twoie źbaw mię, a w mocy twoiéy sądź mię.

4. Boże wysłuchay modlitwę moię: przyyimi w uszy słowa ust moich.

5. Abowiem obcy powstali przećiwko mnie: a mocarze szukali dusze moiéy, a niekładli Boga przed oczyma swémi.

wać imienia twojego. Albo ponieważ imię twoję wdzięczne jest i słodkie przed oblicznością świętych twoich, t. j., świętym twoim, według sądu świętych twoich.

Ps. 52.—1. *Na Maelet.* Hebr. *al machalat.* Zdaje się jest to narzędzie muzyczne, przy którém Psalm miał być wykonywany. Ś. Hieronim przykłada, *przez chór*, Chald. *na chorach*, i sens jest ten, że Psalm był ułożony dla wykonania go przez chór muzyków. Że to tak jest, pokazuje się z Psal. 29, 13, i 149, 1; z Pieśni nad Pieśn. 6, 1; i Sędz. 21, 13.— *Wyrozumienia Dawidowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 31.— *Rzekł głupi.* Psalm ten nietylko jest jednostajnéj treści z Psalmem 13, ale też i wszystko co się w tym zawiera w tamtym się znajduje, wyjąwszy one słowa wiersza 6, *Albowiem Bóg rozsypał*, i t. d., które tu będą wytłumaczone, reszty szukaj w miejscu wskazaném.

6. *Rozsypał kości tych.* W niwecz obrócił siły i wszelką moc tych, którzy się Bogu podobać nie starają i Go nieczczą, lecz usiłują tylko podobać się ludziom, i od ludzkiej łaski i pomocy zależą. — *Pohańbieni są.* Zawstydzeni od Boga zostaną, albowiem ich od siebie odrzuci na wieczne nędze.

Ps. 53.—1. *W wierszach.* Patrz co się rzekło przy tytule Psal. 4. — *Wyrozumienia Dawidowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psal. 31.

2. *Kiedy przyszli Zyfeanie.* Historyą mamy I. Król. 26, i 23, w. 19.

3. *W imię twoje.* Potęgą i mocą twoją, której wszystko ulega.—*W mocy twojéj.* To samo jest co był powiedział, *w imię twoje.—Sądź mię.* Opiekuj się mną, i za mną niewinnym wydaj wyrok, gdyż jesteś sprawiedliwym sędzią.

5. *Obcy.* Cudzoziemcy, tak nazywa Zyfejczyków, którzy bliskimi się wydawali, ale sercem Dawidowi byli obcymi: albo zapewne całe wojsko Saulowe.—*Mocarze.* Gwałtowni, okrótni. — *Dusze mojéj.* Życia mojego. — *Niekładli Boga przed oczyma swemi.* Przed oczyma myśli swojéj nie stawili Boga, iżby przez bojaźń Jego mogli powstrzymać się od zbrodni.

6. Ecce enim, Deus adjuvat me, et Dominus susceptor est animae meae.
7. Averte mala inimicis meis, et in veritate tua disperde illos.
8. Voluntarie sacrificabo tibi, et confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est:
9. quoniam ex omni tribulatione eripuisti me, et super inimicos meos despexit oculus meus.

6. Bo oto Bóg mię podpomoga, a Pan iest obrońcą dusze moiéy.
7. Odwróć złe na nieprzyiaciele moie, a zatrać ie według prawdy twoiéy.
8. Dobrowolnie będę ofiarował tobie, y będę wyznawał imieniowi twemu Panie, abowiem dobre iest:
9. bo ze wszelkiego utrapienia wyrwałeś mię, a oko moie wzgardziło nieprzyiacioły moie.

PSALMUS LIV.

PSALM 54. *(u Żyd. 55).*

O niektórych okolicznościach męki Chrystusa Pana, które Dawid w obrazie własnych cierpień przedstawia.

1. In finem; in carminibus, intellectus David.
2. Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despexeris deprecationem meam:
3. intende mihi, et exaudi me.
Contristatus sum in exercitatione mea: et conturbatus sum
4. a voce inimici, et a tribulatione peccatoris.
Quoniam declinaverunt in me iniquitates, et in ira molesti erant mihi.
5. Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me.
6. Timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebrae:
7. et dixi: Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo, et requiescam?
8. Ecce, elongavi fugiens, et mansi in solitudine.

1. Nakoniec, w wierszach wyrozumienia Dawidowi.
2. Wysłuchay Boże modlitwę moię, a nie wzgardzay prośby moiéy:
3. weyźrzy na mię a wysłuchay mię.
Zasmuciłem się w ćwiczeniu moim: y zatrwożyłem się
4. dla głosu nieprzyiaciela, y dla uciśnienia grzesznika.
Abowiem zwalali na mię nieprawości: a w gniewie przykrzyli mi się.
5. Serce moie zatrwożyło się we mnie: a strach śmierci przypadł na mię.
6. Boiaźń y drżenie przyszły na mię: y okryły mię ciemności:
7. y rzekłem: Kto mi da skrzydła iako gołębice, a będę latał, y odpoczywał?
8. Oto, oddaliłem się uciekaiąc: y mieszkałem na pustyni.

---

6. *Bo oto Bóg mię podpomaga.* Nie mam jednak czego ich się lękać, gdyż mam Boga za sobą.

7. *Odwróć złe na nieprzyjaciele moje.* Na głowę i szkodę ich obróć to wszystko, co przeciwko mnie knują. — *Według prawdy twojéj.* Według twojéj prawdziwéj obietnicy. Według wierności i prawdziwości słów twoich.

8. *Dobrowolnie będę ofiarował tobie.* Umysłem ochotnym, dobrowolnie; albo nad powinność, dobrowolną ofiarą, nietylko się uiszczę z tego co prawem twojém nakazałeś, ale i nadto jeszcze przydam.—*Będę wyznawał imieniowi twemu.* Będę wychwalał i uwielbiał imię twoje.

9. *Oko moje wzgardziło nieprzyjacioły moje.* W hebr. jest: *i w nieprzyjaciołach moich widziało oko moje*, t. j. pomstę od Boga zesłaną. Jest więc mowa ułomna, którą przez dodanie niektórych rzeczy, dopełnić należy, jak to się nierzadko spotyka w Piśmie ś. Wyraz ów *wzgardziło* nieoznacza pogardy, jak się pokazuje z hebrajskiego wyrazu *raata*, i możnaby było przełożyć, *spojrzało.* Sens więc jest taki: Na nieprzyjaciół moich swobodnie i bez bojaźni patrzało oko moje, i rozważało nad nimi pomstę Bożą.

Ps. 54.—1. *W wierszach.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 4. — *Wyrozumienia Dawidowi.* Patrz przy tytule Psalmu 31.

3. *Wejrzyj.* Ś. Hieronim przekłada *zważ— Zasmuciłem się.* Hebr. *krzyczałem*, albo jęczałem w mowie, albo modlitwie mojej. *W ćwiczeniu mojém.* W modlitwie mojéj; modlitwy bowiem są pobożnych ćwiczeniem. W greckim jest, ἐν ἀδολεσχίᾳ ἀδολεσχεῖν, zaś u pisarzy świętych zwykle się bierze za rozważać, ustawicznie się ćwiczyć, medytować, jak również wyraz hebrajski *suach.* Patrz Genez. 24, 63, i to co się tam rzekło. Sens także być może następny: W klęsce którą mnie ćwiczysz i doświadczasz.

4. *Dla głosu nieprzyjaciela.* Z powodu potwarzy i gróźb nieprzyjaciół.— *Dla uciśnienia grzesznika.* Mnie niesłusznie prześladującego. — *Zwalali.* Patrz co się rzekło Psalm 20, 12. — *W gniewie przykrzyli mi się.* Z wielkiem oburzeniem i gniewem sprzeciwiali się mnie, i mieli mię w nienawiści.

5. *Zatrwożyło się we mnie.* W hebr. jest: *serce moje bolało w pośrodku mnie*, boleści cierpiałem jakich doświadczają niewiasty rodzące, to bowiem znaczy *chol*, w odmianie słowa *hifil*, jak w tém miejscu.

6. *Ciemności.* Wielkie klęski przytomność prawie odbierające, sprowadzające ciemności na umysł.

7. *Jako gołębice (y).* O skrzydła gołębicy prosi, albo dla tego, że są bardzo lekkie do latania, albo że przyobrażają Ducha Ś., za pomocą którego wszelkich niebezpieczeństw unikamy. — *Będę latał.* Polecę do miejsca prawdziwego spoczynku, którego w tém życiu mieć nie można.—*I odpoczywał.* Zdala od wszelkich niebezpieczeństw i zasadzek. P. Wujka.

8. *Oto oddaliłem się uciekając.* Oddaliłbym się, odszedłbym ztąd i przebywał na miejscach pustych. Albo sens jest taki: ponieważ odpoczynek drugiego życia jeszcze się odwleka, przynajmniéj w pustynne miejsca odchodząc, uchyliłem się od niebezpieczeństw, grożących mi ze strony Saula lub Absalona.

9. Exspectabam eum, qui salvum me fecit a pusillanimitate spiritus, et tempestate.
10. Praecipita, Domine: divide linguas eorum, quoniam vidi iniquitatem, et contradictionem in civitate.
11. Die ac nocte circumdabit eam super muros ejus iniquitas, et labor in medio ejus,
12. et injustitia.
Et non defecit de plateis ejus usura et dolus.
13. Quoniam, si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique.
Et si is, qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo.
14. Tu vero, homo unanimis, dux meus, et notus meus,
15. qui simul mecum dulces capiebas cibos: in domo Dei ambulavimus cum consensu.
16. Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes:
quoniam nequitiae in habitaculis eorum, in medio eorum.
17. Ego autem ad Deum clamavi, et Dominus salvabit me.
18. Vespere, et mane, et meridie narrabo et annuntiabo: et exaudiet vocem meam.
19. Redimet in pace animam meam ab his, qui appropinquant mihi, quoniam inter multos erant mecum.

9. Czekałem onego, który mię wybawił od lękliwości ducha, y od nawałności.
10. Zrzuć Panie, rozdźiel ich ięzyki: bom widźiał nieprawość, y spór w mieście.
11. We dnie y w nocy obtoczy ie po murach iego nieprawość: a obciążenie w pośrzód iego,
12. y niesprawiedliwość.
Y nie ustała na ulicach iego lichwa, y zdrada.
13. Abowiem, by mi był złorzeczył nieprzyiaciel móy: wżdybych był wytrwał.
Y by był ten, który mię nienawidźiał, przeciwko mnie wielkie rzeczy mówił: snadź bych się był skrył przed nim.
14. Ale ty człowiecze, iednomyślny wodzu móy, y znaiomy móy:
15. któryś pospołu zemną iadał słodkie pokarmy: w domu Bożym chodźiliśmy w zgodźie.
16. Niechay śmierć przyidźie na nie: a niechay żywo zstąpią do piekła:
bo złości w mieszkaniach ich: w pośrzodku ich.
17. Ja lepak do Boga wołałem, a Pan wybawi mię.
18. W wieczór y rano, y w południe będę opowiadał, y wysławiał, y wysłucha głos móy.
19. Odkupi w pokoiu duszę moię od tych, którzy mi się sprzeciwiaią: abowiem między wiela byli zemną.

9. *Czekałem onego.* Pomocy Bożéj tam oczekiwałem.—*Od lękliwości ducha.* Od ciężkości, smutku, upadku na duszy. — *Nawałności.* Od nawałności gwałtownych pokus i niebezpieczeństw.

10. *Zrzuć Panie.* Hebrajski *pochłoń*, grecki *zatop* nieprzyjaciół moich. Jakim zaś sposobem mają być obaleni zaraz dodaje.— *Rozdziel ich języki.* Rozdziel ich na rozmaite zdania i dążności. To się zdarzyło, jak się zdaje natenczas, gdy Pan w głupstwo obrócił radę Achitofela. Patrz II. Król. 17, 18.—*Bom widział nieprawość i spór w mieście.* Albo mówi o niesprawiedliwych schadzkach przeciwników swoich, uparcie stojących przytém żeby on niepanował. Sens także być może, jakby rzekł: Oto teraz czuję, że się stało zadość moim chęciom; albowiem niema zgody pomiędzy nieprzyjaciołami moimi, jeden drugiemu się sprzeciwia; przeto rychło usiłowania ich wniwecz się obrócą. Albo ogólnie wskazuje zepsucie swojego wieku, które poetycznie w dwóch zaraz po sobie następujących wierszach maluje.

11. *We dnie i w nocy.* Zawsze nieprawość mury tego miasta obchodzi na podobieństwo wojskowéj dziennéj i nocnéj straży, jakby strzegąc, żeby sprawiedliwość tam nie weszła. — *Obciążenie.* Ucisk nędzarzy i ubogich panuje w mieście.

12. *Niesprawiedliwość.* Możniejszych. — *Nieustała.* Obfitują zdrady, oszukaństwa, lichwa, i t. d... na rynku, w sądach i w umowach.

13. *Nieprzyjaciel mój.* Wypowiedziawszy skargę na całe miasto i lud, już w szczególności na pewnego zdrajcę się użala, którym, jak się zdaje był Achytofel, jeśli Psalm ma być rozumiany o Dawidzie; a Judasz, jeśli o Chrystusie.— *Wżdybych był wytrwał.* Spokojniebym był przeniósł, ponieważ jest to rzecz zwyczajna nieprzyjaciołom. — *Przeciwko mnie wielkie rzeczy czynił.* Przeciwko mnie wielkie i liczne zarzuty miotał.—*Snadź bych się skrył przed nim.* Łatwoby mnie było od jego towarzystwa się usunąć. P. W.

14. *Człowiecze jednomyślny.* Jednéj duszy ze mną, i mnie niegdyś najmilszy.— *Wodzu mój.* Przedniejszy mój doradzco, za którego zdaniem iść zwykłem. Achitofel bowiem był radzcą Dawidowym, i o jego mądrości tak wysoce trzymano, że radzić się Achitofela to samo prawie było co radzić się Boga, jak się mówi II. Król. 16, 23. Judasz także bardzo słusznie wodzem się nazwać może; albowiem postawiony był wraz z innymi apostołami wodzem ludów, według onych słów Psal. 44, 17: *Postanowisz je książęty nadewszystką ziemią.* — *Znajomy.* Towarzysz, przyjaciel, domowy.

15. *Zemną jadał słodkie pokarmy.* Który żyłeś zemną zgodnie i po przyjacielsku.—*W domu Bożym chodziliśmy w zgodzie.* T. j., w rzeczach świeckich, Bożych i świętych najściślejśmy żyli. Albo którzyśmy do kościoła wspólnie i poufale chodzili.

16. *Niechaj śmierć przyjdzie na nie.* Złorzeczy albo raczéj przepowiada zgubę podobnych zbrodniarzy.—*Niechaj żywo zstąpią do piekła.* Jeszcze za życia niech się ziemia roztworzy i pozrze ich, jak się przytrafiło z Datanem i Abironem. Num. 16.—*Złości.* Zbrodnie, niesprawiedliwości, zdrady.— *W mieszkaniach.* W domach ich. Niech na wieki przebywają z karami, którzy chcieli mieszkać z występkami.— *W pośrodku ich.* Pomiędzy nimi.

18. *W wieczor i rano, i w południe.* Stosuje mowę do trzech przepisanych, i uroczystych godzin modlitwy u Żydów, które się nazywają ofiarą wieczorną, ranną i popołudniową. Daniel także trzy razy na dzień cześć oddawał Panu, jak mamy w jego proroctwie r. 6.—*Będę opowiadał i wysławiał.* Nędze i potrzeby moje, a Boskie miłosierdzie.

19. *Odkupi w pokoju duszę moję.* Udaruje pokojem i pomyślnością, do spokojnego i bezpiecznego stanu przywiedzie. — *Albowiem między wielą byli zemną.* P. W.

20. Exaudiet Deus, et humiliabit illos, qui est ante saecula.
Non enim est illis commutatio, et non timuerunt Deum:
21. extendit manum suam in retribuendo.
Contaminaverunt testamentum ejus:
22. divisi sunt ab ira vultus ejus, et appropinquavit cor illius.
Molliti sunt sermones ejus super oleum: et ipsi sunt jacula.
23. Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet: non dabit in aeternum fluctuationem justo. *(Matth. 6, 25.)*
24. Tu vero, Deus, deduces eos in puteum interitus.
Viri sanguinum, et dolosi non dimidiabunt dies suos: ego autem sperabo in te, Domine. *(Psal. 5, 7.)*

20. Wysłucha Bóg, y uniży ie, który iest przed wieki.
Bo niémasz im odmiany, y nie bali się Boga:
21. wyciągnał rękę swoię w oddawaniu.
Pokalali testament iego:
22. oddźielili się od gniewu twarzy iego: y sprzeciwiło się serce ich.
Gładsze są mowy iego nad oliwę: a one są strzały.
23. Wrzuć na Pana staranie twoie, a on cię wychowa: nie dopuści na wieki zachwiania sprawiedliwemu.
24. Ale ty Boże zawiedźiesz ie w studnią zatracenia.
Mężowie krwawi y zdradliwi nie dóydą do połowice dni swoich: lecz ia nadźieię będę miał w tobie Panie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 54. (u Żydów 55). w. 7. *A będę latał.* To się jaśniéj tak przełożyć może: Kto mi da skrzydła, żebych gdzie uleciał a odpoczynął? Otobych daleko gdzie uciekł, i mięszkałbych na puszczy. Czekałbych na tego który mię dotychmiast wybawił. Acz miasto tych słów ostatnich teraz w żydowskim tak mają: Pośpieszyłbym się, abych uszedł wiatru gwałtownego.
13. *Albowiem by mi był.* Dawid na Achitophela, a Pan Chrystus na Judasza temi się słowy skarży.
19. *Którzy mi się sprzeciwiają.* Którzy się ku mnie przybliżają. Hebr. To jest, którzy mię najeżdżają i z bliża biją na mię.
19. *Albowiem między wielą byli zemną.* Albo, wiele ich było ze mną, jako Elizeusz mówił: Więcéj ich jest z nami, niźli z nimi, o aniołach to rozumiejąc, jako rabin Kimhi wykłada. Inni z żydowskiego tak przekładają: Albowiem wiele ich było przeciwko mnie. Augustyn ś. zaś czyta: Albowiem w wielu rzeczach byli ze mną, i o heretykach to wykłada, mówiąc: Nie odmieniamyć w was tego w czém się zgadzacie z nami, bo w wielu rzeczach jesteście z nami, ale naprawujemy to w czymeście nie z nami: i to chcemy żebyście tu wzięli, czego nie macie tam gdzie jesteście. Z nami jesteście we chrzcie, w składzie Apostolskim, i w inszych Pańskich Sakramenciech: ale w duchu jedności, i w związce pokoju, a nawet w samym kościele katolickim, nie jesteście z nami. Bo jeźli weźmiecie, tedy nie tedy wam przybędzie, ale tedy wam pomoże do zbawienia to co macie z nami. August. epist. 48, ad Vincentium Rogatianum.
20. *Który jest przed wieki.* Tu żydowie kładą ono swoje *Selach.* Zkąd znać, że tu dobrze naszy koniec wiersza czynią, a nie dobrze żydowie dzisiejszy pół wiersza. Bo *Selach*, który jest znak albo potwierdzenia, albo głosu odmienienia, albo jakiegoś zdumienia i zawołania, niekładą jedno na końcach wiersza jako jest rzecz jasna przez te wszystkie Psalmy. Patrz Psalmu 3, v. 3.
21. *Wyciągnął rękę swoję.* Z żydowskiego tak dziś przekładają. Puścił rękę swą (złośnik) na spokojne swoje: Zgwałcił przymierze swe.
22. *Oddzielili się od gniewu twarzy jego.* To z żydowskiego teraz przekładają: Miękcejsze niż masło (były słowa) ust jego: lecz wojna w sercu jego. Ale LXX. lepiéj, jako Genebrardus pokazuje.

---

20. *Wysłucha Bóg.* Modlitw moich. — *Który jest przed wieki.* Bóg bowiem jest wieczny. Wyraźniéj w hebrajskim, *który siedzi od początku*, t. j., który od początku świata jest sędzią wszystkich ludzi, jakby rzekł: On sam za mną sądzić będzie.—*Bo niemasz im odmiany.* Odmiany obyczajów na lepsze.
21. *Wyciągnął rękę swoję w oddawaniu.* Wyciąga bezbożny rękę swoję dla oddania złego, nietylko gdy krzywdę poniósł, ale także gdy dobrodziejstw doznał. Inni do Boga domierzającego kary za zbrodnie to odnoszą. — *Pokalali testament jego.* Pogwałcili, znieważyli przymierze zawarte z Bogiem.
22. *Oddzielili się od gniewu twarzy jego.* Przeto od gniewu oblicza Bożego i od pomsty rozgniewania jego będą rozproszeni i rozrzuceni. Albo sens jest taki: gniewu na twarzy nieukazują nieprzyjaciele moi.— *Sprzeciwiło się serce ich.* Jednakże serce ich przybliża się, nachyla się i podaje żeby mnie zaszkodzić. Albo, Bóg bowiem przyłożył serce swoje do wymierzenia pomsty nad nimi. — *Gładsze są.* Sens jest taki: Używają słów gładszych nad olej dla przynęcenia i uwiedzenia ludzi, gdy tymczasem te mowy od kolców są ostrzejsze i szkodliwsze. P. W.
23. *Wrzuć na Pana staranie twoje.* Porucz Bogu, zdaj na Boga. Tak samo naucza nas Piotr ś. list I. r. 5, 7: *Wszystko troskanie wasze składając nań, gdyż on ma pieczę o was.* — *On cię wychowa.* Wszelkich niezbędnych rzeczy tobie dostarczy, i jako troskliwa karmicielka, będzie się starał żeby tobie na niczém niezbywało.—*Zachwiania.* Chociaż bowiem na czas dopuszcza chwiać się i wahać sprawiedliwemu, wszakże zaraz przywraca mu pokój.
24. *Je.* Bezbożnych.—*W studnią zatracenia.* W dół zatracenia, na zgubę piekła.— *Mężowie krwawi.* Mężobójce. — *Nie dójdą do połowice dni swoich.* Wczesną śmiercią zginą, nie dójdą do połowy swojego wieku, jakiby według swojego organizmu żyć mogli.— *Nadzieję będę miał w tobie.* Ufając, że przed czasem niedopuścisz mnie zgładzić z tego świata, jak to usiłują nieprzyjaciele moi.

PSALMUS LV.

PSALM 55. *(u Żyd. 56).*

O uciekaniu się do Boga w czasie niebezpieczeństw i prześladowań.

1. In finem, pro populo, qui a Sanctis longe factus est; David in tituli inscriptionem, cum tenuerunt eum Allophyli in Geth. *(1. Reg. 21, 12.)*
2. Miserere mei Deus, quoniam conculcavit me homo: tota die impugnans tribulavit me.
3. Conculcaverunt me inimici mei tota die, quoniam multi bellantes adversum me.
4. Ab altitudine diei timebo: ego vero in te sperabo.
5. In Deo laudabo sermones meos, in Deo speravi: non timebo, quid faciat mihi caro.
6. Tota die verba mea execrabantur: adversum me omnes cogitationes eorum in malum.
7. Inhabitabunt et abscondent: ipsi calcaneum meum observabunt.
Sicut sustinuerunt animam meam,
8. pro nihilo salvos facies illos: in ira populos confringes.
9. Deus, vitam meam annuntiavi tibi: posuisti lacrymas meas in conspectu tuo,
sicut et in promissione tua:
10. tunc convertentur inimici mei retrorsum:
in quacumque die invocavero te: ecce cognovi, quoniam Deus meus es.
11. In Deo laudabo verbum, in Domino laudabo sermonem: in Deo speravi, non timebo, quid faciat mihi homo. *(Hebr. 13, 6.)*
12. In me sunt, Deus, vota tua, quae reddam, laudationes tibi.

1. Nakoniec, za lud, który się stal od świętych oddalony, Dawidowi na napis tytułu, kiedy go Philistynowie poimali w Get.
2. Zmiluy się nademną Boże, boć mię podeptał człowiek: przez cały dźień naieżdżaiąc utrapił mię.
3. Podeptali mię nieprzyiaciele moi cały dźień: abowiem wiele walczacych przeciwko mnie.
4. Od wysokości dnia ulęknę się: ia lepak w tobie nadźieię mieć będę.
5. W Bogu wysławiać będę mowy moie, w Bogum nadźieię miał: nie będę się bał, co mi uczyni ciało.
6. Cały dźień słowy memi brzydźili się przeciwko mnie wszytkie myśli ich na złe.
7. Będą mieszkać, y kryć się, sami stóp moich będą szlakować.
Jako czekali na duszę moię,
8. za nic ie zbawisz: w gniewie narody pokruszysz.
9. Boże, żywot móy obiawiłem tobie: położyłeś łzy moie przed oblicznością twoią,
jakoś w obietnicy twoiéy:
10. tedy podadzą tył nieprzyiaciele moi:
w którykolwiek dźień będę cię wzywał: otom poznał, że Bogiem moim iesteś.
11. W Bogu będę chwalił słowo, w Panu będę chwalił mowę: miałem nadźieię w Bogu, nie będę się lękał, co mi uczyni człowiek.
12. We mnie są, Boże, śluby twoie, które oddam chwały tobie.

Ps. 55.— 1. *Za lud, który się stał od świętych oddalony.* Wygnańców rozumie, którzy towarzyszyli Dawidowi, i do przybytku Bożego zbliżyć się nie mogli, gdy na wygnaniu zostawali. — *Na napis tytułu.* To się wytłumaczyło na początku Psalmu 15: — *Kiedy go... pojmali.* Historyą mamy I. Król. 21, 12. P. W.

2. *Podeptał.* Zgnieść mnie usiłował. — *Człowiek.* Achis.

4. *Od wysokości dnia ulęknę się.* Z powodu największych niebezpieczeństw, dla okropnych klęsk, ktore codziennie powstają, z powodu niebezpiecznych dla mnie czasów, będę się lękał wprawdzie, lecz nie bez nadziei w twoję pomoc. Inni ze ś. Hieronimem: z powodu Boskich sądów lękać się będę, które podobne są do najwyższego światła, jak jest południowe. Lecz z bojaźnią nadzieję także złączę. Albo sens jest taki: Będę się lękał nastania dnia, i wschodzącego i podnoszącego się w górę słońca, przez bojaźń iżby czego niepomyślnego i niebezpiecznego moim sprawom nie przyniosł dzień nowy. P. W.

5. *W Bogu wysławiać będę mowy.* Hebr. ma, *w Bogu będę wysławiał słowo jego.* Sens jest: w Bogu będę wysławiał, i z chwałą opowiadał mowy jego do mnie się odnoszące, przez które obiecał mi dać wielkie dobrodziejstwa i wybawienie od nieprzyjaciół moich.—*Ciało.* Cielesny i śmiertelny człowiek, człowiek słaby.

6. *Cały dzień.* Ustawicznie, każdodziennie. — *Słowy memi brzydzili się.* Brzydzili się wszystkiem cobym niepowiedział albo uczynił, spotwarzając i na gorszą stronę to tłumacząc. U Żydów wyraz ten *słowo*, i słowa i uczynki oznacza. — *Przeciwko mnie.* Wszystkie ich myśli do tego zwrócone, żeby mnie jaką krzywdę wymierzyć.

7. *Będą mieszkać.* Niektórzy z hebrajskiego przekładają, *zgromadzają się.* t. j. żeby się na mnie zasadzać. Sens naszej Wulgaty zdaje się być taki: zemną razem mieszkać będą jako przyjaciele i spółtowarzysze, a tymczasem ukrywają się, knując na mnie zdrady. — *Stop moich będą szlakować.* Śledzić będą moje postępki. — *Jako czekali na duszę moję.* Jako oni czekali i pragnęli stracić duszę moję; tak i ty Panie *za nic ich zbawisz*, t. j. żadnym sposobem nie zbawisz.

8. *W gniewie narody pokruszysz.* Ale w gniewie twoim ich zgnieciesz i zatracisz.

9. *Żywot mój.* Życia mojego potrzeby i nędze. — *Przed oblicznością twoją.* Iżbyś wspomniał na mnie.— *Jakoś w obietnicy twojéj.* Jak to obiecałeś uczynić, t. j. że wspomnisz, i nieszczęśliwym dopomożesz.

10. *Tedy.* Gdy mnie wysłuchasz i wesprzesz.—*Otom poznał.* Gdy ciebie wzywałem, doświadczeniem się nauczyłem, że ty jesteś Bogiem moim, który zemną zostajesz, i od nieszczęść mię wybawiasz.

11. *W Bogu będę chwalił słowo.* Patrz co się rzekło w. 5.

12. *We mnie, są Boże, śluby twoje.* P. W. — *Które oddam chwały tobie.* Jakowe śluby zawierają chwałę i dziękczynienia, które tobie ustawicznie mam oddawać.

13. Quoniam eripuisti animam meam de morte, et pedes meos de lapsu, ut placeam coram Deo in lumine viventium.

13. Abowiemeś wyrwał duszę moię od śmierci, a nogi moie od upadku: abych się podobał przed Bogiem w światłości żywiących.

Wykład X. J. Wujka. Ps. 55. (u Żydów 56). w. 1. *Za lud który się stał.* Ten tytuł z żydowskiego rozmaicie przekładają. Jedni tak: Zwycięzcy, o gołębicy nieméj, albo za gołębicę niemą, w dalekich (stronach) Dawidów klejnot. Drudzy zaś inaczéj. Hieronim ś. tak: Zwycięzcy za gołębicę niemą, że daleko odszedł Dawid pokorny i prosty. A chaldejski tłumacz: Ku chwaleniu, za kościół który jest przyrównan gołębicy milczącéj.
3. *Od wysokości dnia.* To jest, najwyższych a codziennych niebezpieczeństw ulęknę. Ten wiersz inaczéj dzielą żydzi i grekowie. Żydzi tak: Albowiem wiele jest walczących przeciwko mnie, o Wysoki, albo Najwyższy. Dnia którego się ulęknę, ja w tobie ufać będę. Grekowie tak: Albowiem wiele jest walczących przeciwko mnie z wysokości. We dnie się nie ulęknę, i owszem w tobie ufać będę. Acz toż i inne greckie tak mają, jako nasze łacińskie: tu wiersz poczynając: *Ab altitudine diei timebo.*
12. *We mnie są Boże śluby twoje.* To jest, w sercu mojém, albo w pamięci mojéj są śluby, którem ci uczynił.

PSALMUS LVI.

PSALM 56. *(u Żyd. 57).*

O ufności w Bogu i wysławianiu go za dobrodziejstwa.

1. In finem: Ne disperdas,
David in tituli inscriptionem, cum fugeret a facie Saul in speluncam. *(2. Reg. 22, 1. et 24, 4.)*
2. Miserere mei, Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea.
Et in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas.
3. Clamabo ad Deum altissimum, Deum qui benefecit mihi.
4. Misit de coelo, et liberavit me: dedit in opprobrium conculcantes me.
Misit Deus misericordiam suam, et veritatem suam,
5. et eripuit animam meam de medio catulorum leonum: dormivi conturbatus.
Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum gladius acutus.
6. Exaltare super coelos, Deus, et in omnem terram gloria tua.
7. Laqueum paraverunt pedibus meis, et incurvaverunt animam meam.
Foderunt ante faciem meam foveam, et inciderunt in eam.
8. Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum: cantabo, et psalmum dicam.
9. Exsurge gloria mea, exsurge psalterium et cithara: exsurgam diluculo.

1. Nakoniec: Nie zatracay,
Dawidowi na napis tytułu, gdy uciekał przed Saulem do iaskiniey.
2. Zmiłuy się nademną, Boże, zmiłuy się nademną, abowiem w tobie ufa dusza moia.
Y w cieniu skrzydeł twoich nadźieię mieć będę, aż nieprawość przeminie.
3. Będę wołał do Boga naywyższego, Boga, który mi dobrze uczynił.
4. Posłał z nieba, y wybawił mię: dał na pohańbienie, którzy mię deptali.
Zesłał Bóg miłosierdźie swoie, y prawdę swoię,
5. y wyrwał duszę moię z pośrzodku szczeniąt lwich, spałem strwożony.
Synowie ludzcy, zęby ich oręże y strzały: a ich ięzyk miecz ostry.
6. Wywyssźże się Boże nad niebiosa, a po wszytkiey ziemi chwała twoia.
7. Zastawili sidło na nogi moie, y nachylili duszę moię.
Wykopali dół przed obliczem moim, a wpadli weń.
8. Gotowe serce moie, Boże, gotowe serce moie: będę śpiewał y grał.
9. Powstań chwało moia, powstań harfo y cytro, wstanę na świtaniu.

---

13. *Duszę moję.* Życie moje. — *Abych się podobał.* Iżbym postępował podobając się Bogu w światłości żyjących, t. j., w têm życiu.
Ps. 56.—1. *Nie zatracaj.* Patrz Wujka. — *Na napis tytułu.* To się wytłumaczyło przy tytule Psalmu 15.— *Gdy uciekał.* Historyą mamy I. Król. 24.
2. *W cieniu skrzydeł twoich.* W opiece twojej: przenośnia wzięta od kur i ptastwa.
3, *Aż nieprawość przeminie.* Usiłowania i zamysły niegodziwych ludzi przeciwko mnie. P. W.
4. *Posłał z nieba.* Pomoc, albo miłosierdzie swoje. Rzeczą samą pokazał, jak jest prawdziwym i wiernym w dopełnieniu obietnic swoich, względem niesienia pomocy sprawiedliwym. — *Dał na pohańbienie.* Hańbą okrył.—*Którzy mię deptali.* Którzy mię zgnieść i zgubić usiłowali. — *Prawdę swoję.* Zesłał prawdę swoję wiernie zachowując swoje obietnice.
5. *Szczeniąt lwich.* Saula i jego żołnierzy, nieprzyjaciół okrutnych i dzikich.—*Spałem strwożony.* Pomiędzy którymi z wielką trwogą w duszy spałem, dla wielkiej bojaźni nigdy zupełnego spoczynku niemając. — *Synowie ludzcy,* Synowie ludzcy są tacy, iż zęby ich jako włócznie (to bowiem oznacza wyraz hebrajski, zamiast którego LXX oddali, *oręż*) i strzały, a język ich jako miecz ostry. Rozumieć należy języka jadowitość, która się przez uwłaczanie, złorzeczenie, i t. d. okazuje.
6. *Wywyssźże się Boże nad niebiosa.* Bądź wielkim, pokaż się wyższym nad niebiosa, moc i władzę twoję okazując nad bezbożnymi.—*Chwała twoja.* Niech będzie, niech się rozszerzy.
7. *Nachylili.* Upokorzyli, przygnietli.—*Wpadli weń.* Albowiem Saul, ścigając mię, nieraz wpadał niebacznie w ręce moje, I. Król. 24 i 26
8. *Gotowe serce moje.* Do wielbienia chwały twojej, do wysławiania ciebie.
9. *Powstań chwało moja.* Nie wzywa muz, jak pogań-

10. Confitebor tibi in populis, Domine, et psalmum dicam tibi in gentibus.
11. Quoniam magnificata est usque ad coelos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua.
12. Exaltare super coelos, Deus, et super omnem terram gloria tua.

10. Będęć wyznawał między ludem Panie, a będę tobie grał między narody.
11. Abowiem wywyższone iest aż do niebios miłosierdzie twoie, y aż pod obłoki prawda twoia.
12. Podwyssz się nad niebiosa Boże, a po wszytkiey ziemi chwała twoia.

Wykład X. J. Wujka Ps. 56. (u Żydów 57). w. 1. *Nakoniec, nie zatracaj.* Ten tytuł Hieronim tak przełożył: Zwycięzcy, abyś nie zatracał Dawida pokornego i prostego. A chaldejski tłumacz ku chwaleniu, za przykrość, czasu którego rzekł Dawid, nie zatracaj, albo nie każ i t. d.

3. *Boga który mi dobrze uczynił.* Który mię wybawił od Saula, szukającego mię po jamach i jaskiniach górnych. Co jako Bóg uczynił, chaldejski przekładacz tak wyraził, do Boga, który rozkazał pająkowi, aby uczynił siatkę w drzwiach jaskinie, na obronę moję.

PSALMUS LVII.

PSALM 57. *(u Żyd. 58).*

O niesprawiedliwości prześladówców i ich ukaraniu.

1. In finem: Ne disperdas, David in tituli inscriptionem.
2. Si vere utique justitiam loquimini: recta judicate, filii hominum.
3. Etenim in corde iniquitates operamini, in terra injustitias manus vestrae concinnant.
4. Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero: locuti sunt falsa.
5. Furor illis secundum similitudinem serpentis: sicut aspidis surdae, et obturantis aures suas,
6. quae non exaudiet vocem incantantium et venefici incantatis sapienter.
7. Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum: molas leonum confringet Dominus.
8. Ad nihilum devenient tanquam aqua decurrens: intendit arcum suum, donec infirmentur.
9. Sicut cera, quae fluit, auferentur: supercecidit ignis, et non viderunt solem.
10. Priusquam intelligerent spinae vestrae rhamnum: sicut viventes, sic in ira absorbet eos.

1. Nakoniec: Nie zatracay, Dawidowi na napis tytułu.
2. Jeśliż wżdy po prawdźie sprawiedliwość mówićie, sądźćież sprawiedliwie synowie człowieczy.
3. Abowiem w sercu dźiałaćie nieprawośći, na źiemi ręce wasze plota niesprawiedliwośći.
4. Odłączyli się grzesznicy skoro z żywota: pobładźili skoro z żywota, mówili kłamstwo.
5. Jad maią na podobieństwo węża, iako żmiie głuchey y zatulaiącey uszy swoie.
6. Która nie usłyszy głosu zaklinaiacych, y czarownika zaklinaiącego mądrze.
7. Bóg pokruszy zęby ich w uśćiech ich, zęby trzonowe lwów polamie Pan.
8. Wniwecz się obróca iako woda zbiegaiąca, naćiągnał łuk swóy aż zemdleia.
9. Jako wosk, który płynie znieśieni będą, przypadł z wierzchu ogień, y nie uyźrzeli słońca.
10. Pierwey niźli ćiernie wasze poczuło tarny: iako żywe tak ie w gniewie pożrze.

---

scy poeci. lecz proroczego ducha, za którego sprawą psalmy i hymny ku chwale Bożej układał. Albo także chwałą swoją nazywa psałterion i cytarę, muzyczne narzędzia, na których z wielką biegłością grywał, skąd mu też zaszczyt i chwała pochodziły.— *Wstanę na świtaniu.* Niech was znajdę, narzędzia moje muzyczne, gdy powstając rano chwałę Bożą opiewać będę.

10. *Będęć wyznawał.* Będę cię chwalił.

11. *Albowiem wywyższone jest.* Oto jest przedmiot chwały w obec wszystkich narodów, to jest, że miłosierdzie i wierność Boża największemi się okazały przez wyrwanie Dawida od niebezpieczeństw.

12. *Podwyssz się.* Jako miłosierdzie i prawda Pańska sięgają aż do nieba, tak też słuszną jest rzeczą, iżby sława i chwała jego niebo i ziemię napełniły.

Ps. 57.— 1. *Nie zatracaj.* To się wytłumaczyło na początku Psalmu poprzedzającego.

2. *Jeżliż wżdy* (w istocie, zaiste). Jeśli z duszy, sprawiedliwie o rzeczach sądzicie.—*Sądźcież sprawiedliwie.* W mojéj sprawie, albowiem znajdziecie że jestem niewinny.

3. *Albowiem w sercu.* Jakby rzekł: Ale o niczém tak mało, jak o sprawiedliwości nie mówicie, i sprawiedliwości w sądzeniu bynajmniéj się nie trzymacie, albowiem w sercu niegodziwości knujecie.—*Na ziemi.* Na któréj władzę posiedliście.—*Plotą.* Tak zręcznie układacie, że niesprawiedliwość za słuszność podajecie.

4. *Odłączyli się grzesznicy skoro z żywota.* Zaledwo się urodzili, już się występkom oddają. Od żywota matki zaraz cnoty odstępują, a chwytają się występku.—*Pobłądzili skoro z żywota.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania. Patrz Wujka.

5. *Jad mają... jako żmije... zatulającéj uszy swoje.* Czy to jest prawdziwém, czy bajeczném, co się mówi o żmii zatulającéj uszy swoje, żeby nie słyszeć głosu zaklinającego czarownika, rzeczą tu jest obojętną, i nie wiele się przyda do wytłumaczenia tego miejsca; albowiem Dawid bierze podobieństwo od tego, w co pospólstwo wierzyło, bynajmniéj nieokreślając czy to jest prawdziwém, czy fałszywém.

6. *Zaklinającego mądrze.* W sztuce czarnoksięzkiéj najbieglejszego; nie pochwala tu bowiem ani zaleca sztuki czarnoksięzkiéj.

7. *Zęby ich.* Potęgę, któréj dla rozszarpania i pożarcia niewinnych, jako zębów używają.— *Zęby trzonowe lwów.* Okrócieństwo i potęgę bezbożników.

8. *W niwecz.* Stopnieją, wyschną jako woda w strumykach, która z wielkim wprawdzie pędem bieży, lecz zaraz opada.—*Naciągnął.* Bóg.—*Aż zemdleją.* Upadną na siłach bezbożni, owszem zostaną wytępieni.

9. *Jako wosk.* Do ognia przyłożony. — *Przypadł z wierzchu ogień.* Pomsty Bożéj.— *I nie ujrzeli słońca.* Życia pozbawieni, dobrodziejstwa światła i słońca postradali.

10. *Pierwiéj niźli ciernie wasze poczuło tarny.* P. W.— *Jako żywe.* Porządek przewrócony; tak bowiem

11. Laetabitur justus, cum viderit vindictam: manus suas lavabit in sanguine peccatoris.

12. Et dicet homo: Si utique est fructus justo: utique est Deus judicans eos in terra.

11. Będźie się weselił sprawiedliwy kiedy uyźrzy pomstę, ręce swe umyie we krwi grzésznika.

12. Y rzecze człowiek, ieśli wżdy iest pożytek sprawiedliwemu, przedsięć iest Bóg który ie sądźi na źiemi.

Wykład X. J. Wujka.—**Ps. 57.** (u Żydów 58). w 4. *Pobłądzili skoro z żywota.* Albo zbłądzili od żywota. W żywocie albo w brzuchu kościoła mieszka prawda. Ktokolwiek od tego żywota kościelnego jest oddzielony, ten musi fałsz mówić. Musi, rzekę, mówić fałsz i kłamstwo, ten który albo się w tym żywocie nie począł, albo którego poczętego matka wyrzuciła. Augustyn na to miejsce Psalmu.

10. *Pierwiéj niźli ciernie wasze poczuje tarny.* To jest, według przekładu Hieronima ś. i innych z żydowskiego: *Antequam crescant spinae vestrae in rhamnum.* Pierwiéj niźli cierznie wasze wyroście w tarny, albo w drzewo cierzniowe lub głogowe. Jakoby rzekł: Pierwiéj niźli złość i przewrótność wasza swéj miary doroście, zginiecie prędko śmiercią. Drudzy to tak z żydowskiego przekładają: Pierwéj niźli garnce wasze poczują cierznie, to jest, ciepło od ognia cierzniowego: Iż słowo żydowskie *Sir,* znaczy i cierznie i garnce. Aleć pierwszy wykład lepszy i pospolitszy jest.

PSALMUS LVIII.

PSALM 58. *(u Żyd. 59).*

O wzywaniu pomocy Bożéj przeciwko okrucieństwu prześladowców.

1. In finem: Ne disperdas,
David in tituli inscriptionem, quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret. *(1. Reg. 19, 11).*

2. Eripe me de inimicis meis, Deus meus, et ab insurgentibus in me libera me.

3. Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me,

4. quia, ecce, ceperunt animam meam: irruerunt in me fortes.

5. Neque iniquitas mea, neque peccatum meum, Domine: sine iniquitate cucurri, et direxi.

6. Exsurge in occursum meum, et vide: et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel,
intende ad visitandas omnes gentes: non miserearis omnibus, qui operantur iniquitatem.

7. Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem.

1. Nakoniec: Nie zatracay,
Dawidowi na napis tytułu, kiedy posłał Saul y strzegł domu iego, żeby go zabił.

2. Wyrwi mię od nieprzyiaćiół moich, Boże mój: y od powstawaiacych przeciwko mnie wybaw mię.

3. Wyrwi mię od tych którzy broią nieprawość: y od mężów krwawych wybaw mię,

4. boć oto ułowili duszę moię: rzućili się na mię możni.

5. Ani nieprawość moia, ani grzech mój Panie: bez nieprawośći biegałem y prostom postępował.

6. Powstań, abyś mi zabieżał, y obacz: a ty Panie Boże zastępów, Boże Izraelski,
uday się na nawiedzenie wszech narodów: nie miey litośći nad wszytkimi, którzy broią nieprawość.

7. Nawróca się ku wieczorowi: y będą mrzeć głód iako pśi, y będą chodźić około miasta.

---

wyrazy ułożyć należy; *tak w gniewie pożrze je jako żywe.* Pan rozgniewany tak ich zrzeć będzie jako żyjących. Zapalczywość gniewu Bożego żywcem ich pożrze. Żywych, czerstwych, zdrowych, i jakby surowych pochłonie.

11. *Będzie się weselił sprawiedliwy, kiedy ujrzy pomstę.* Już że tym sposobem sprawiedliwi oswobodzeni będą od niebezpieczeństwa, już że się to przyczyni do chwały Bożéj.—*Ręce swe umyje.* Ze śmierci i pomsty bezbożnego tak się będzie radował, jako zwykli zwycięzcy najgrawając się i ciesząc krew nieprzyjaciół deptać, i w niéj ręce swoje umaczać. Albo rzec można ze S. Augustynem, że sprawiedliwy umywa ręce swoje, t. j. oczyszcza uczynki swoje, i w czynieniu dobrze staje się pilniejszym, gdy postrzega krew, t. j. śmierć albo karę bezbożnych. Albo sens jest taki: tak świetne zwycięztwo nad nieprzyjaciołmi odniesie, że gdyby chciał, mógłby obmyć ręce swoje we krwi zabitych.

12. *I rzecze człowiek.* Rzecze każdy, kto tylko to ujrzy.— *Jeśli wżdy jest pożytek sprawiedliwemu.* Jeśli sprawiedliwość owoc jaki przynosi, jak jest w rzeczy saméj, to ten największy, że Bóg najwyższy sędzia wszystkich nie zostawuje bezbożnych bez ukarania, jako też sprawiedliwym oddaje zasłużoną nagrodę.

Ps. 58.— 1. *Nie zatracaj.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 56.—*Kiedy posłał Saul.* Historyą mamy I. Król. 19, 11.

3. *Od mężów krwawych.* Mężobójców, krwi chciwych.

4. *Ułowili duszę moję.* Hebr. *zasadzali się.* Grecki ἐθήρευσαν, *polowali,* jak czyta Ś. Augustyn.—*Możni.* Saul król Izraelski, Abner wódz wojska, i tym podobni.

5. *Ani nieprawość moja.* T. j. przyczyną, że mnie aż na śmierć ścigają.— *Biegałem.* Bieg życia przebyłem.— *Prostom postępował.* Starałem się żeby uczynki moje były prawe.

6. *Abyś mi zabieżał.* Mnie, który ciebie szukam zabież drogę, daj się widzieć i udziel pomocy potrzebnemu.— *Obacz.* Pokaż że widzisz ich szaleństwo, a moję niewinność.— *Na nawiedzenie wszech narodów.* Do ukarania, osądzenia, wykonania pomsty.— *Narodów.* Narodami nazywa ludzi dzikich i bezbożnych, chociażby byli krajowcy, jako też niżéj wiersz 9.

7. *Nawrócą się ku wieczorowi.* Zdanie jest: Jeśli się nie zlitujesz nad nimi, gdy się zbliżą ku wieczorowi, w jakowym czasie mają zwyczaj ludzie odpoczywać po pracy i utrudzeniu dziennêm, i brać pokarm spokojnie, głód będą cierpieć i wyć jak psy, a nic nie mając, i niczego przez dzień nie dostawszy, będą zmuszeni obiegać miasto w celu znalezienia pokarmu i przytułku: zdaje się być proroctwo o klęskach Żydów. Albo jest opis pilności nieprzyjaciół Dawidowych, szukających jego zguby, jakby rzekł: Wieczorem, po długiém nadaremném szukaniu, wracają się nie zaspokoiwszy głodu i pragnienia z krwi mojéj; lecz jak psy, które niedoścignęły uciekającego dzikiego zwierza, tam i ówdzie się błąkają zdobycz zawsze wietrząc. P. W.

8. Ecce, loquentur in ore suo, et gladius in labiis eorum: quoniam quis audivit?

9. Et tu, Domine, deridebis eos: ad nihilum deduces omnes gentes.

10. Fortitudinem meam ad te custodiam, quia, Deus, susceptor meus es:

11. Deus meus; misericordia ejus praeveniet me.

12. Deus ostendet mihi super inimicos meos, ne occidas eos: nequando obliviscantur populi mei.

Disperge illos in virtute tua, et depone eos, protector meus Domine:

13. delictum oris eorum, sermonem labiorum ipsorum: et comprehendantur in superbia sua.

Et de execratione et mendacio annuntiabuntur

14. in consummatione, in ira consummationis, et non erunt.

Et scient, quia Deus dominabitur Jacob, et finium terrae.

15. Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem.

16. Ipsi dispergentur ad manducandum: si vero non fuerint saturati, et murmurabunt.

17. Ego autem cantabo fortitudinem tuam, et exultabo mane misericordiam tuam.

Quia factus es susceptor meus, et refugium meum, in die tribulationis meae.

18. Adjutor meus, tibi psallam, quia Deus susceptor meus es: Deus meus, misericordia mea.

8. Oto będą mówić usty swémi, a miecz w uściech ich: bo któż słyszał?

9. A ty Panie naśmieiesz się z nich, wniwecz obrócisz wszytkie narody.

10. Moc moię u ciebie strzedz będę: abowiem Boże iesteś obrońca móy:

11. Bóg móy, miłośierdźie iego uprzedźi mię.

12. Bóg pokaże mi nad nieprzyiaćioły memi: nie zabiiay ich, by kiedy nie zapomnieli ludźie moi.

Rosprosz ie mocą twoią, y źrzuć ie, obrońca móy Panie:

13. grzéch ust ich, mowę warg ich: a niech będą poimani w hardośći swoiéy.

Y dla złorzeczeństwa y kłamstwa będą opowiedzeni

14. na stracenie: w gniewie zatracenia y nie będźie ich.

Y doznaią iż Bóg będźie panował Jakobowi, y kraióm źiemie.

15. Nawrócą się ku wieczorowi, y będą mrzeć głód iako pśi, y będą chodźić około miasta.

16. Ciż rozbieżą się ku iedzeniu: a ieśli się nie naiedzą, będą szemrać.

17. Ale ia będę śpiewał moc twoię, y będę z radośćią wychwalał rano miłośierdźie twoie.

Boś się stał obrońca moim, y ucieczką moią w dźień utrapienia mego.

18. Pomocniku móy, tobie będę śpiewał, iżeś ty Boże obrońca móy: Bóg móy, miłośierdźie moie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 58. (u Żydów 59). w. 7. *Nawrócą się ku wieczorowi.* Proroctwo o niewoléj, ucisku, i o nawróceniu żydów na ostatku.

10. *Nie zabijaj ich.* Proroctwo o żydziech, iż nie mieli być wytraceni: ale po wszystkim świecie rozproszeni na pamiątkę sprawiedliwości Bożéj, i na przestrogę wiernym.

---

8. *Oto będą mówić.* Wraca do złośliwości ludzi niesprawiedliwych. Będą mówić usty swemi, t. j. cichym głosem pomiędzy sobą mówić będą. *Miecz w uściech ich.* Słowa ich jako miecz będą. Albo bezustannie mówią i szepczą o mojém zabójstwie. — *Bo któż słyszał?* Albowiem rzekną bezbożni: Kto słyszał? t. j. nikt nie słyszał, tajemna będzie mowa.

9. *Wniwecz obrócisz.* Ich usiłowania.

10. *Moc moję u ciebie strzedz będę.* Tobie zachowam i tobie wdzięczen będę za moc moję, którą zwyciężę nieprzyjaciół moich.

11. *Miłosierdzie jego uprzedzi mię.* Mnie pierwiéj pomoc da, niż o nią prosić będę.

12. *Pokaże mi.* Karę i pomstę nad nieprzyjaciółmi moimi.— *Nie zabijaj ich.* Lecz zachowaj do życia nędznego, iżby długo okazywali na sobie sądy twoje: powolną i długą karą ich dotknij. Wybornie się stosuje do Żydów, których ród nędzny i wzgardzony trwa dotąd. P. W.— *By kiedy nie zapomnieli ludzie moi.* Iżby pomsta nad nieprzyjaciołami moimi zgoła nie została zapomnianą u ludu mojego, lecz jemu zawsze stała przed oczyma.—*Rozprosz*, Niech się błąkają pogardzeni i nędzni.—*Rzuć je.* Zrzuć ze stopnia godności, w jakim zostają.

13. *Grzech ust ich.* Tak ich ukarz Panie, za grzech ust ich i bezbożną mowę przeciwko mnie.—*Niech będą pojmani w hardości swéj.* Iżby się nic złego co oni pysznie i bezbożnie głoszą nie spełniło. W hebr. jest, *niech będą ułowieni w podniesieniu swojém*, co wybornie możemy tłumaczyć o Żydach przez Rzymian w niewolę wziętych z powodu ich pychy, w któréj się przechwalali, iż są synami Abrahamowymi i wolnymi, i że nikomu nigdy nie służyli, jak jasno widzimy z r. 8, 33 Ewang. S. Jana. — *Dla złorzeczeństwa i kłamstwa będą opowiedzeni.* Z powodu złorzeczeństwa i kłamstwa będą zzywani i wysłani na wygnanie i zniszczenie. Albo będą opowiedzeni w zniszczeniu, t. j. będą rozgłoszeni zniesławionymi po całym okręgu ziemskim, gdy po zburzeniu miasta cała ich potęga zniszczoną zostanie. Stosuje się to bowiem do Żydów, którzy nietylko Chrystusa Pana ukrzyżowali, ale także przeciwko niemu zniewagi, bluźnierstwa, złorzeczeństwa miotali, i kłamstwa zmyślali.

14. *W gniewie zatracenia.* W gniewie niszczącym poginą, i nie będzie ich więcéj pomiędzy żywymi, lub w swojém mieście i królestwie, lecz tam i ówdzie błąkając się, stałego siedliska mieć nie będą.—*I doznają.* I gdy się to dziać będzie, natenczas i oni sami i wszyscy ludzie poznają, że Bóg nad żydami, poganami, i całym światem panuje. W grec. jest, *panuje*, *δεσπόζει*, w czasie teraźniejszym.

15. *Nawrócą się ku wieczorowi.* To się wyżéj wytłumaczyło, wiersz 7.

16. *Ciż rozbieżą się ku jedzeniu.* Na wzór żebraków chleba ode drzwi do drzwi prosząc. — *A jeźli się nie najedzą.* A ponieważ często się zdarza, że głód cierpią i nasycić się nie mogą, przez niecierpliwość szemrzeć będą.

17. *Będę śpiewał.* Wysławiał.—*Będę z radością wychwalał rano.* Rano, t. j. w każdéj dogodnéj porze, przed wszystkiemi innemi sprawami: albo rano, t. j. gdy się rozpoczyna dzień szczęśliwości wiecznéj w niebieskiéj ojczyznie.

18. *Tobie będę śpiewał.* Na chwałę twoję. — *Miłosierdzie moje.* Boże mój, który jesteś mojém miłosierdziem, który nademną miłosierdzie okazujesz.

PSALMUS LIX.

PSALM 59. *(u Żyd. 60).*

O ufności w pomoc Bożą przeciw nieprzyjaciołom ludu wybranego, będącego figurą chrześcian.

1. In finem; pro his, qui immutabuntur; in tituli inscriptionem ipsi David in doctrinam,

2. cum succendit Mesopotamiam Syriae, et Sobal, et convertit Joab, et percussit Idumaeam in Valle salinarum duodecim millia. *(2. Reg. 8. 1. et 10, 7. 1. Par. 18, 1.)*

3. Deus repulisti nos, et destruxisti nos: iratus es, et misertus es nobis.

4. Commovisti terram, et conturbasti eam: sana contritiones ejus, quia commota est.

5. Ostendisti populo tuo dura: potasti nos vino compunctionis.

6. Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus:

ut liberentur dilecti tui:

7. salvum fac dextera tua, et exaudi me.

8. Deus locutus est in sancto suo: Laetabor, et partibor Sichimam, et convallem tabernaculorum metibor.

9. Meus est Galaad, et meus est Manasses, et Ephraim fortitudo capitis mei.

1. Nakoniec; za tymi którzy będą odmienieni na napis tytułu, samemu Dawidowi na naukę,

2. kiedy spalił Mesopotamią Syriyską, y Sobal: y wrócił się Joab y poraził Idumea w dolinie Zup solnych, dwanaśćie tyśięcy.

3. Boże odrzuciłeś nas, y skaźiłeś nas: rozgniewałeś się, y zmiłowałeś się nad nami.

4. Wzruszyłeś źiemię, y zatrwożyłeś ią: ulecz skruszenia iéy, bo się zachwiała.

5. Okazałeś ludowi twemu ćiężkośći: napoiłeś nas winem żałośći.

6. Dałeś znak boiącym się ciebie: aby ućiekali od oblicza łuku:

aby byli wybawieni mili twoi:

7. wybaw prawica twoia, a wysłuchay mię.

8. Bóg mowił w świątnicy swoiéy, rozweselę się, y będę dźielił Sychimę, y dolinę namiotów pomierzę.

9. Móyći iest Gallad, y móy Manasses: y Ephraim moc głowy moiéy.

Ps. 59.—1. *Za témi. którzy będą odmienieni.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 44. —*Na napis tytułu.* Patrz Psalm 15.—*Na naukę.* Bądź do nauczenia potomstwa dziejów swoich, bądź że przedniejszemu śpiewakowi psalm był dany, iżby go innych, niższych od siebie nauczył; bądź w znaczeniu wyższém, do nauczenia co się dziać miało z Kościołem Chrystusowym, w rzeczach odnoszących się do jego wzrostu. P. W.

2. *Kiedy spalił Mezopotamią.* Historyą mamy w II. Król. 8, 10. Nie czytamy w księgach Królewskich iżby Dawid spalił Mezopotamię i Sobal, lecz tylko że je wziął. Zresztą nie wszystko jest napisaném w księgach Królewskich, i niema sprzeczności pomiędzy tym tytułem a oną historyą, gdyż jedno i drugie być mogło.—*Wrócił się Joab.* Z porażki Syryjczykom zadanéj, o któréj wzmianka w II. Król. 8, 13.—*Dwanaście tysięcy.* W księdze I. Paral. r. 18, 12 mówi się, że porażono Idumejczyków przez Abizai brata Joabowego do ośmnastu tysięcy, lecz nie jest rzeczą konieczną, żeby i tytuł tego Psalmu, i wzmiankowane miejsce Paralipomenon, o jednéj i téj samej porażce rozumieć. Być bowiem może, że Joab zabił dwanaście tysięcy, i Abizai w innym czasie ośmnaście tysięcy. Powiedziano zaś, że to Joab uczynił dla tego, że chociaż właściwie nie on, ale brat jego Abizai, jednakże ponieważ Joab był najwyższym wodzem wojska pod Dawidem, a więc co przez niższych, podwładnych sobie wodzów czynił, jemu się także słusznie przepisywać może.

3. *Odrzuciłeś nas.* Jakby niegodnych twojéj ojcowskiéj troskliwości i opieki.—*Skaziłeś nas.* Dopuszczając iżbyśmy byli trapieni i wyniszczani przez Filistynów, Idumejczyków, Moabitów, i t. d. —*Rozgniewałeś się.* Dla grzechów ojców naszych i naszych własnych.—*I zmiłowałeś się nad nami.* Jednakże gdyśmy potém pokutę czynili, miłosiernie z nami postąpiłeś, i od niebezpieczeństw i nieszczęść wybawiłeś.

4. *Wzruszyłeś ziemię.* Lud nasz ciężką bojaźnią i wielkiemi nieszczęściami wstrząsnąłeś. Przenośnia wzięta od trzęsienia ziemi; albowiem w hebr. jest, *sprawiłeś drżenie ziemi.* — *Zatrwożyłeś ją.* W hebr. jest, *rozdarłeś ją,* co się odnosi do dalszego ciągu allegoryi trzęsienia ziemi, w skutek którego ona się roztwiera.—*Skruszenia jéj.* Rozpadliny, które trzęsienie ziemi sprowadziło. Ulecz rany ludu twojego, które nam przeszłe klęski zadały.

5. *Okazałeś ludowi twemu ciężkości.* Chciałeś, żeby lud twój ciężkich szkód doświadczył. —*Winem żałości.* T. j. sprawiłeś, że powodowani tą chłostą weszliśmy w samych siebie, i piliśmy kielich gorzkiéj, lecz zbawiennéj żałości. W hebr. jest wyraz *targelach,* który się inaczéj przez *uśpienie* tłumaczy. Przeto według tego sens będzie następny. Napoiłeś nas winem usypiającém, które osłupienie sprowadza, t. j. nieszczęściami tak wielkiemi, że w zdumienie i osłupienie nas wprawiły.

6. *Dałeś znak bojącym się ciebie.* O Panie, który niegdyś dałeś znak czcicielom twoim, iżby się strzegli nieszczęść grożących i ucieczki się chwycili, i teraz toż samo uczyń, a zbaw mię. Albo myśl taka: przez nieszczęścia, któremi lud twój dotknąłeś, dałeś znak bojącym się ciebie, iżby sobie zaradzali i grzechów się strzegli, dla uniknienia klęsk podobnych.—*Łuku.* Przez allegoryą łuku i strzał rozumie kary Boże na śmiertelnych zesłane.—*Aby byli wybawieni mili twoi.* Jakby rzekł: Aby więc mili twoi byli wybawieni, wybaw prawicą twoją mnie króla ludu twego, i wysłuchaj mnie błagającego za wszystek lud.

8. *Bóg mówił w świątnicy swojéj.* Albo sens jest taki: mówił we mnie, którego sobie na proroka poświęcił, jakby rzekł: Już czuję we mnie Boską odpowiedź, obiecującą mnie zwycięztwo nad nieprzyjaciołami. Albo *w świątnicy swojéj* to samo jest, co w swojéj wyroczni, w domu świątnicy, w którym z ubłagalni dawał Bóg odpowiedzi. P. W.—*Rozweselę się.* Zwycięztwo odniosłszy.—*Będę dzielił Sychymę.* — Samaryą rozumie, w któréj było Sychem. Rozdzielę ją; policzę miasta, miasteczka, wsie, postanowię w nich sędziów i urzędników.—*Dolinę namiotów pomierzę.* Toż samo uczynię w krainie sąsiedniéj, która się doliną Namiotów zowie. Dolina Namiotów czyli Socot, co oznacza *namioty,* była w pokoleniu Gad za Jordanem. Patrz Gen. 33, 18. Być może także pod imieniem doliny Namiotów rozumie Arabów, którzy pod namiotami mieszkali, po pustyniach się błąkając z trzodami swojemi.

9. *Mój ci jest Galaad.* Daléj wylicza Dawid przedniej

Juda rex meus.

10. Moab olla spei meae.

In Idumaeam extendam calceamentum meum: mihi alienigenae subditi sunt.

11. Quis deducet me in civitatem munitam? quis deducet me usque in Idumaeam?

12. Nonne tu, Deus, qui repulisti nos: et non egredieris Deus in virtutibus nostris?

13. Da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis.

14. In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum deducet tribulantes nos. *(Psal. 107, 13. et 14.)*

Juda król móy:

10. Moab garniec nadźieie moiéy.

Nad Idumea rozćiągnę bót móy: mnie cudzoźiemcy są poddani.

11. Któż mię doprowadźi do miasta obronnego? kto mię doprowadźi aż do Idumeiéy?

12. Izali nie ty Boże któryś nas odrzućił, y nie wynidźiesz Boże z woyski naszémi.

13. Day nam ratunek z utrapienia: boć omylny ratunek człowieczy.

14. W Bogu uczynimy śiłę: a on wniwecz obróci trapiące nas.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 59. (u Żydów 60). w. 1. *Nakoniec, za tymi którzy będą odmienieni.* Hieronim ś. tak przełożył: Zwycięzcy, za lilie, świadectwo pokornego i doskonałego Dawida ku nauczaniu. A Chaldejski tłumacz: Ku chwaleniu, za stare świadectwo, wizerunek przez rękę Dawidową ku nauczaniu.

8. *Bóg mówił w świątnicy.* To jest: Boże, tyś nam obiecał w domu świętym twoim, żeśmy nie tylko kraje nasze spokojnie trzymać mieli; ale też cudze kraje, zwłaszcza Arabią i Idumeą pod moc swoję podbić: Które jednak dziś nas cisną i w niewoli trzymają.

10. *Moab garniec nadzieje mojéj.* Albo umywania mego. *H.* To jest, będzie niewolnikiem moim, którego się spodziewam dostać, i używać go miasto garnca do kuchni, do najpodlejszych posług. A obacz, iż jako między temi ludźmi które tu wspomina Dawidowemu królestwu poddane, jedni dobrowolnie Dawida za króla przyjęli: jako naprzód pokolenie Juda, a potém też inne pokolenia Izraelskie. A drudzy poniewolnie Dawidowi musieli być poddani, służąc mu i hołdując, jako Moabitowie, Philistynowie, i Idumejczykowie. Tak też w królestwie Pana Chrystusowem, są czworacy ludzie. Jedni Chrześcijanie, którzy Chrystusa Pana przyjęli dobrowolnie za króla swojego, figurowani przez dwanaście pokolenia Izraelskie. Drudzy heretycy, przez Moabity przeznaczeni, którzy byli z rodu Abrahamowego. Trzeci są poganie, przez Philistyny wyrażeni: którzy żadnéj krewności z Izraelskim ludem nie mieli: i przetoż obcymi są nazwani. Po czwarte są żydzi, przez Idumejczyki figurowani. Którzy wszyscy radzi nie radzi muszą być poddani Panu Chrystusowi, któremu dana jest wszystka moc od Ojca.

PSALMUS LX. — PSALM 60. *(u Żyd. 61).*

Modlitwa wyrażająca wielką ufność w pomoc Boga, i tęsknotę do ojczyzny niebieskiéj.

1. In finem; in hymnis David.

2. Exaudi Deus, deprecationem meam: intende orationi meae.

3. A finibus terrae ad te clamavi dum anxiaretur cor meum: in petra exaltasti me.

Deduxisti me,

1. Na koniec, w pieśniach Dawidowi.

2. Wysłuchay Boże prośbę moię, słuchay modlitwy moiéy.

3. Od kończyn ziemie wołałem do ciebie: gdy się frasowało serce moie, na skale wywyższyłeś mię.

Prowadźiłeś mię,

sze części swojego królestwa. Galaad i Manasses były częściami królestwa, położonemi za Jordanem.—*Efraim.* Inna część królestwa z téj strony Jordanu—*Moc głowy mojéj.* Tak się nazywa pokolenie Efraima dla tego, że w dzielnych żołnierzy obfitowało; jakby mówił: na których się zasadza przedniejsza moc i obrona głowy mojéj, czyli życia i królestwa mojego.—*Juda.* Po wyliczeniu dziesięciu pokoleń pod imieniem Efraima i Manassesa: obecnie Judę wspomina, z którém pokoleniem także udział Benjamina się łączy. Sens jest taki: Mojém jest pokolenie Judy i pokolenie Benjamina.—*Król mój.* Pokolenie Judy, które pierwszeństwo trzyma w ludzie moim, albo z którego wyszli książęta przodkowie moi, i wyjdą królowie moi potomkowie.

10. *Moab garniec nadzieje mojéj.* P. W. —*Nad Idumeą.* Idumea była krainą, którą posiadali potomkowie Ezawa brata Jakóbowego.—*Rozciągnę obuwie moje.* Nadto daléj postępować będę w zwycięztwie nad Idumejczykami odniesioném, i postawię kroki w kraju i na gruncie, który wprzódy oni posiadali. Albo sens jest taki: Wystawię nogę, żeby mnie zdejmowała obuwie, jak zwykli czynić niewolnicy panom swoim.—*Mnie cudzoziemcy są poddani.* Pod nazwiskiem cudzoziemców Filistynów rozumie, którzy z Izraelitami żadnego powinowactwa nie mieli. Idumejczycy bowiem, Ammonici i Moabici, jakkolwiek nie byli synami Jakóbowymi, jednakże byli z nimi niejakiém powinowactwem złączeni; albowiem Idumejczycy pochodzili od Ezawa brata Jakóbowego; Ammonici i Moabici od Lota synowca Abrahama. Sens więc jest taki: pójdę zdobywać Idumeę ponieważ już mnie ulegają Filistynowie.

11. *Któż mnie doprowadzi do miasta obronnego?* Za czyjém przewodnictwem, za czyją pomocą wnijść zdołam zwycięzko do miasta stołecznego Idumei, które jest wielce warowne?

12. *Któryś nas odrzucił.* Który chciałeś żebyśmy czas długi byli pozbawieni twojéj łaski i pomocy.—*I nie wynijdziesz.* Nie wychodzisz, czas przyszły zamiast teraźniejszego: nie towarzyszysz nam i wojsku naszemu, w czasie wojny. Bellarmin mniema, że myśl jest taka: który nie wynijdziesz ufny w siłach naszych, t. j. w naszych wojskach, ale w twojéj jedynie potędze.

13. *Ratunek człowieczy.* Którego od ludzi spodziewać się można.

14. *W Bogu.* Za Bożą pomocą.—*Uczynimy siłę.* Silni będziemy, zwyciężymy nieprzyjaciół. *W niwecz obróci.* Zatraci nieprzyjaciół naszych, którzy nas trapią.

Ps. 60.—1. *W pieśniach Dawidowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 4.

3. *Od kończyn ziemie.* Z dalekich krain, w których wygnaniec ubogie i nędzne prowadzę życie. Uciekał był za Jordan, z bojaźni Absalona. Patrz II. Król. 17, 22.—*Gdy się frasowało serce moje.* Hebr. *gdy ustawało serce moje.* Gdy do tego stopnia było sfrasowane ser-

4. quia factus es spes mea: turris fortitudinis a facie inimici.
5. Inhabitabo in tabernaculo tuo in saecula: protegar in velamento alarum tuarum,
6. quoniam tu, Deus meus, exaudisti orationem meam: dedisti hereditatem timentibus nomen tuum.
7. Dies super dies regis adjicies: annos ejus usque in diem generationis et generationis.
8. Permanet in aeternum in conspectu Dei: misericordiam et veritatem ejus quis requiret?
9. Sic psalmum dicam nomini tuo in saeculum saeculi, ut reddam vota mea de die in diem.

4. boś się stał nadźieią moią: wieża mocna od nieprzyiaćiela.
5. Będę mieszkał w przybytku twoim na wieki: zaszczycon będę pod zasłoną skrzydeł twoich,
6. bo ty Boże móy wysłuchałeś modlitwę moię: dałeś dźiedźictwo boiacym się imienia twego.
7. Dni na dni królewskie przyczynisz: lata iego aż do dnia narodu y narodu.
8. Mieszka na wieki przed oblicznośćią Bożą: miłośierdźia y prawdy iego kto będźie szukał?
9. Tak będę psalm śpiewał imieniowi twemu na wieki wieku: abym oddał szluby moie ode dnia do dnia.

Wykład X. J. Wujka.—**Ps. 60.** (u Żydów 61). w. 3. *Od kończyn ziemie.* Abyś nie mniemał że kościół, który jest na skale, miał być tylko w jednéj części ziemie: a nie szerzyć się aż do krajów ziemie: słuchaj głosu jego z Psalmu wzdychającego, między doległościami pielgrzymowania swego. Bo tak mówi: od kończyn ziemie wołałem do ciebie, gdy było utrapione serce moje, wywyższyłeś mię na skale. Aug. contr. lit. Petil. lib. 2, cap. 108.

PSALMUS LXI.

PSALM 61. *(u Żyd. 62).*

O ufności w Bogu i zdaniu się na jego wolę.

1. In finem; pro Idithun, Psalmus David.
2. Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum.
3. Nam et ipse Deus meus, et salutaris meus: susceptor meus, non movebor amplius.
4. Quousque irruitis in hominem? interficitis universi vos, tamquam parieti inclinato et maceriae depulsae?
5. Verumtamen pretium meum cogitaverunt repellere, cucurri in siti: ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant.
6. Verumtamen Deo subjecta esto anima mea: quoniam ab ipso patientia mea.

1. Na koniec, prze Idithuna, Psalm Dawidowi.
2. Izali Bogu nie będźie poddana dusza moia? bo od niego zbawienie moie.
3. Bo y on Bóg móy, y zbawiciel móy: obrońca móy, nie zachwieię się więcéy.
4. Dokądże naćieraćie na człowieka? zabiiaćie wy wszyscy, iakoby śćiana była pochylona, y płot wywrócony?
5. Zaprawdę podcźćiwość moię myślili oddalić: biegałem z pragnieniem: usty swémi błogosławili, a sercem swym złorzeczyli.
6. Wszakże duszo moia Bogu bądź poddana: boć od niego ćierpliwość moia.

---

ce moje, że prawie ustawało. —*Na skale wywyższyłeś mię.* Na wyniosłém i bezpieczném miejscu mnie postawiłeś. —*Prowadziłeś mię.* Na skałę, na miejsce bezpieczne i warowne. Patrz Wujka.

4. *Boś się stał nadzieją moją.* Ciebie bowiem wybraem, w którymbym położył mą ufność.—*Wieżą mocną* Przeciwko nieprzyjaciołom.

5 *Będę mieszkał.* Będę przebywał, po powrócie z wygnania, w kościele twoim: będę zostawał członkiem kościoła twojego w têm życiu, i w drugiém zostanę przeniesiony do wiecznych przybytków, gdzie zawsze mam przebywać. —*Pod zasłoną skrzydeł twoich.* Pod opieką i ochroną twoją. Podobne uczucia znajdujemy w Psalmie 26, w. 4.

6. *Dałeś dziedzictwo.* Ziemi świętéj, z któréj jestem wyrzucony: posiadłość niebieskiego królestwa.

7. *Dni na dni królewskie przyczynisz.* Króla Chrystusa nieśmiertelnością i nieśmiertelną władzą obdarzysz. Uczynisz, żeby królestwo Dawidowe było długiém, i na wszystkie się pokolenia rozciągało przez potomków jego i Chrystusa Pana, który się ma z niego narodzić.

8. *Mieszka na wieki.* Siedząc po prawicy Ojca.—*Jego.* T. j. Boga. — *Kto będzie szukał?* Kto będzie mógł pytać i badać? Kto dokładnie będzie mógł widzieć i rozważać jak wielkie jest jego miłosierdzie i prawda, czyli wierność w dotrzymaniu obietnic?

9. *Tak.* Jakby rzekł: Azatém, jeśli mnie, o co prosiłem udzielisz, w Psalmach będę wysławiał imię twoje.—*Abym oddał.* Abym każdego dnia oddawał tobie jak umiem dziękczynienie.

Ps. 61.—1. *Przez Idituna.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 38.

2. *Izali Bogu.* Zaiste Bogu uległą będzie dusza moja i jego wyroki cierpliwie znosić będzie, i woli oczekiwać.—*Zbawienie moje.* Albowiem od niego zależy zbawienie moje.

3. *Niezachwieję się więcéj.* Chociażbym od nieprzyjaciół moich ciężko był napastowany.

4. *Dokądże nacieracie na człowieka?* Zwraca mowę do nieprzyjaciół swoich, jakby rzekł: Czyż nigdy nieprzestaniecie mnie napastować i trapić?—*Zabijacie.* Zgubić i zabić usiłujecie.—*Jakoby ściana była pochylona.* Na mnie napadacie, który jestem słabym i bliskim upadku, podobnym do ściany ruiną grożącéj lub do płotu którego kamienie są rozrzucone, i źle spojone.

5. *Poczciwość.* W hebrajskim jest *masseot, wywyższenie*, LXX mają τιμήν który to wyraz i honor i cenę oznacza; sens będzie: godności mojéj, do któréj Bóg mnie wyniósł, zamyślali mię pozbawić. Ten sam może być sens naszéj Wulgaty łacińskiéj: to co mnie było najdroższego odebrać mnie usiłowali, t. j., godność królewską od Boga mnie daną.—*Biegałem z pragnieniem.* Gdyż i Dawid biegał aż do spragnienia, przed prześladującemi nieprzyjaciołmi. —*Usty swemi.* Obłudnie też ze mną mówili, wewnątrz złość przeciwko mnie knując.

6. *Od niego cierpliwość moja.* Oczekiwanie moje i nadzieja zbawienia.

7. Quia ipse Deus meus, et salvator meus, adjutor meus, non emigrabo.
8. In Deo salutare meum, et gloria mea: Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est.
9. Sperate in eo omnis congregatio populi, effundite coram illo corda vestra: Deus adjutor noster in aeternum.
10. Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum.
11. Nolite sperare in iniquitate, et rapinas nolite concupiscere: divitiae si affluant, nolite cor apponere.
12. Semel locutus est Deus, duo haec audivi, quia potestas Dei est:
13. et tibi, Domine, misericordia, quia tu reddes unicuique juxta opera sua. *(Math. 16, 27. I. Cor. 3, 8).*

7. Bo on Bóg móy y zbawićiel móy: pomocnik móy, nie wyprowadzę się.
8. W Bogu zbawienie moie, y chwała moia: Bóg pomocy moiéy y nadźieia moia iest w Bogu.
9. Miéyćie nadźieię w nim wszelkie zgromadzenie ludźi: wyléwayćie przed nim serca wasze: Bóg pomocnik nasz na wieki.
10. Zaprawdę omylni są synowie człowieczy, kłamliwi synowie ludzcy w wagach: aby oszukiwali sami z marnośći spólnie.
11. Nie miéyćie nadźieie w nieprawośći, y drapieżstwa nie pożądayćie: ieśli wam przybędźie maiętnośći, nieprzykładayćież serca.
12. Raz rzekł Bóg, tém dwie rzeczy słyszał, iż moc iest Boża,
13. a tobie Panie miłośierdzie: bo ty oddasz każdemu według uczynków iego.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 61. (u Żydów 62). w. 10. *W wagach.* To jest, z żydowskiego. Tak iż gdyby je pospołu wszystkie na wagę włożono, tedy będą lżejszymi niż sama próżność. Drudzy tak wykładają: Tak iż też bliźnie swe zdradzają na wagach, a sami są z marności pospołu wszyscy. Ale pierwszy wykład zda się być właśniejszy.

12. *Raz rzekł Bóg.* Rozumiéj, statecznie i nieodmiennie. Jako napisano: Raz mówi Bóg, a powtóre tego nie powtarza. A rzekł one słowa: Jamci jest Pan Bóg twój, mocny, zawistny w miłości, karzący nieprawość ojców w synach do trzeciego i czwartego pokolenia, tych którzy mię nienawidzą: i czyniący miłosierdzie na tysiące tym którzy mię miłują, i strzegą przykazania mego. Którémi słowy Pan jaśnie opisuje możność, i miłosierdzie, i sprawiedliwość swoję, że każdemu odda według zasług i uczynków jego.

PSALMUS LXII. PSALM 62. *(u Żyd. 63).*

O pragnieniu oglądania Boga w jego przybytku, i ufności w jego wszechmocnéj opiece.

1. Psalmus David,
cum esset in deserto Idumaeae. *(1. Reg. 22, 5).*
2. Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea. *(Psal. 41, 3).*
3. In terra deserta, et invia, et inaquosa: sic in sancto apparui tibi, ut viderem virtutem tuam, et gloriam tuam.
4. Quoniam melior est misericordia tua super vitas: labia mea laudabunt te.

1. Psalm Dawidowi,
gdy był na pusczy Idumeyskiéy.
2. Boże, Boże móy, do ciebie czuię na świtaniu. Pragnęła ćię dusza moia, iako rozmaićie tobie ciało moie.
3. W źiemi pustéy y niedrożnéy, y bezwodnéy, iako w świątnicy stawiłem się przed tobą: abych widźiał moc twoię y chwałę twoię.
4. Iż lepsze iest miłośierdźie twoie niźli żywoty: wargi moie będą ciebie chwalić.

---

7. *Nie wyprowadzę się.* Nie będę poruszony z mojego stanu, nie będę się chwiał, nieupadnę.

8. *Bóg pomocy mojéj.* Pomocnikiem moim.

9. *Wszelkie zgromadzenie ludzi.* Wszystkie zgoła narody.— *Wylewajcie przed nim serca wasze.* Otwierając przed nim pragnienia i potrzeby wasze.

10. *Omylni są synowie człowieczy.* Próżni są ludzie, niedołężni, kłamliwi, i nierozumem byłoby pokładać w nich nadzieję.— *W wagach.* Patrz Wujka.

11. *W nieprawości.* W potwarzy i ucisku dobrych.— *Drapieztwa.* Dóbr zdzierstwem nabytych.—*Nieprzykładajcież serca.* Wielce się do nich nie przywiązujcie, i nadziei w nich niepokładajcie.

12. *Raz rzekł Bóg.* P. W.— *Tem dwie rzeczy słyszał.* Które zaraz przydaje, że Bóg jest miłosierny i razem sprawiedliwy, a przeto odda każdemu według uczynków jego.

Ps. 62.—1. *Gdy był na puszczy Idumejskiéj.* W tekście hebrajskim i greckim jest, *na puszczy Judei,* na któréj że się on ukrywał widać z I. Król. 22 i 23. Puszcza Judzka zdaje się nazywać puszczą Idumejską przez powiększenie; ta bowiem ostatnia była obszerniejszą i odleglejszą od Jerozolimy: tak przez powiększenie Jerozolima zowie się niekiedy przez proroków Sodomą.

2. *Do ciebie czuję (czuwam) na świtaniu.* Ciebie szukając, do ciebie wzdychając, i o tobie z pilnością rozmyślając.— *Jako rozmaicie tobie ciało moje.* Ponieważ uczucia duszy także i na ciało spływają. Zdaje się że sens wiersza jest taki: ja wszystkiemi siłami mojemi, t. j. ciała i duszy, często i z rozmaitych przyczyn ciebie pragnę.

3. *W ziemi pustéj.* Na téj pustyni, w któréj przebywam.— *Nie drożnéj i bezwodnéj.* Która śladami ludzkiemi nie wytarta, jest pozbawiona wody.— *Jako w świątnicy stawiłem się przed tobą.* Sens zdaje się taki: jako w świętych miejscach stawałem przed tobą, żebym cię czcił przez modlitwę; tak czynię na puszczy, jak gdybym znajdował się w Jerozolimie, przed samą arką: albowiem ciałem jestem oddalony, duchem obecny.— *Abych widział.* Abym rozumiał.

4. *Lepsze jest miłosierdzie twoje niźli żywoty.* Daleko więcéj ważę sobie dobroć i miłosierdzie twoje, które mnie pociesza w tych uciskach, niż życia, t. j., niż to wszystko co do utrzymania życia ciała należy, i

5. Sic benedicam te in vita mea: et in nomine tuo levabo manus meas.
6. Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea, et labiis exultationis laudabit os meum.
7. Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabor in te:
8. quia fuisti adjutor meus.
Et in velamento alarum tuarum exultabo.
9. Adhaesit anima mea post te: me suscepit dextera tua.
10. Ipsi vero in vanum quaesierunt animam meam: introibunt in inferiora terrae:
11. tradentur in manus gladii: partes vulpium erunt.
12. Rex vero laetabitur in Deo: laudabuntur omnes, qui jurant in eo, quia obstructum est os loquentium iniqua.

5. Tak cię błogosławić będę za żywota mego: a w imię twoie będę podnośił ręce moie.
6. Jako sadłem y tłustośćią niech będźie napełniona dusza moia: a wargami wesołośći będą wychwalać usta moie.
7. Jeślim na ćię pamiętał na łożu moim: rano będę rozmyślał o tobie:
8. boś był pomocnikiem moim.
Y w zasłonie skrzydeł twoich rozraduię się:
9. przylgnęła dusza moia do ćiebie: broniła mię prawica twoia.
10. A oni próżno szukali dusze moiey: wnidą w niskośći źiemie:
11. będą podani w ręce miecza, częśćiami liszek będą.
12. Ale król będźie się weselił w Bogu: y chlubić się będą wszyscy którzy nań przyśięgaią: bo zatkane są usta mówiących nieprawośći.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 62. (u Żydów 63). w. 5. *A w imię twoje.* To jest dla imienia twego, dla ciebie, dla sławy, wielkości i możności twojej. Bo to wszystko znaczy imię Boże.

12. *Którzy nań przysięgają:* Którzy nie przez bałwany pogańskie, ale przez Boga przysięgają, gdy tego potrzeba. Bo przysięga sprawnie (to jest prawdziwie, sprawiedliwie, i z dobrym rozmysłem, albo i z poradą) uczyniona: nie tylko grzechem nie jest, ale owszem jest cześć i chwała Boża.

PSALMUS LXIII. PSALM 63. *(u Żyd. 64).*

O ucickaniu się do Boga w przeciwnościach.

1. In finem, Psalmus David.
2. Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor: a timore inimici eripe animam meam.
3. Protexisti me a conventu malignantium: a multitudine operantium iniquitatem.
4. Quia exacuerunt ut gladium linguas suas: intenderunt arcum rem amaram,
5. ut sagittent in occultis immaculatum. *(Psal. 10, 2).*
6. Subito sagittabunt eum, et non timebunt: firmaverunt sibi sermonem nequam.

1. Nakoniec, Psalm Dawidowi.
2. Wysłuchay Boże prośbę moię gdy się modlę: od strachu nieprzyiaćiela wybaw duszę moię.
3. Obroniłeś mię od zboru złośników: od mnostwa działaiących nieprawość.
4. Bo zaostrzyli iako miecz ięzyki swoie: naciągnęli łuk rzecz gorzką,
5. aby w skrytośćiach strzelali na niepokalanego.
6. Zprędka nań strzelać będą, a nie będą się bać: utwierdźili sobie mowę złośliwą.

na czém śmiertelnicy z rozkoszą poprzestają, owszem więcéj niż samo życie. Łaciński tłumacz powiedział w liczbie mnogiéj *życia*, ponieważ wyraz hebrajski *Chajim*, ma formę liczby mnogiéj, chociaż znaczenie liczby pojedyńczéj.

5. *Tak.* Przeto, dla téj przyczyny.— *Za żywota mego.* Dopóki żyć będę.—*W imię twoje.* P. W.

6. *Jako sadłem i tłustością.* Sadło i tłustość godłem są łaski i pociech Bożych. Łaską twoją niech się nasyci dusza moja, natenczas wesołemi usty wychwalać cię będę.

7. *Jeślim na cię pamiętał.* Zdanie takie: jeśli nawet po ułożeniu się do snu wieczorem dla przyjęcia wypoczynku pamiętałem na ciebie, daleko więcéj powstawszy ze snu rano, nie będąc już snem obciążony, będę rozmyślał o tobie, to przedewszystkiem rozpamiętywając, że byłeś pomocnikiem moim.

8. *W zasłonie skrzydeł twoich rozraduję się.* Podczas rozmyślania tą przedewszystkiem myślą do radości się pobudzać będę, że mię opieką swoją osłaniasz.

9. *Przylgnęła dusza moja do ciebie.* Przez ufność i miłość, nigdy ciebie nie zapominam, i dla tego prawica twoja mnie wsparła i z niebezpieczeństw wyrwała.

10. *A oni.* T. j. nieprzyjaciele moi.—*Próżno.* Nadaremno, bez żadnego skutku.— *Szukali dusze mojéj.* Żeby ją zatracić: życie mi wydrzeć usiłowali.— *Wnijdą w niskości ziemie.* Do piekła ztrąceni zostaną.

11. *Będą podani w ręce miecza.* Mieczami nieprzyjacielskiemi będą przeszyci.—*Częściami liszek będą.* Ciała ich lisom się dostaną i będą od nich rozszarpane.

12. *Ale król.* Ja zaś król.—*Będzie się weselił w Bogu.* Którego tak wielkiéj łaskawości doznaje.—*Chlubić się będą.* Będą sławieni od ludzi pobożnych, i od Boga sędziego.—*Którzy nań przysięgają.* P. W.—*Bo zatkane są usta mówiących nieprawości.* Będą się chlubili i cieszyli, że usta kłamliwe i bluźniercze Bóg tak straszliwemi karami zawarł.

Ps. 63.—2. *Od strachu nieprzyjaciela.* Iżbym się nie lękał nieprzyjaciela.

3. *Obroniłeś mię.* W greckim jest *obroń.*—*Od zboru złośników.* Od zbrodniczych schadzek tych ludzi, którzy postępując złośliwie zgubę przeciwko mnie knują.—*Działających nieprawość.* Ludzi oddanych nieprawości.

4. *Rzecz gorzką.* Łuk, gorzko i szkodliwie raniący.

5. *W skrytościach.* Z miejsca skrytego, z zasadzek.—*Niepokalanego.* Niewinnego.

6. *Z prędka.* Niespodzianie, znienacka, wbrew wszelkiéj bojaźni Boga lub ludzi.— *Utwierdzili sobie mowę*

Narraverunt, ut absconderent laqueos: dixerunt: Quis videbit eos?
7. Scrutati sunt iniquitates: defecerunt scrutantes scrutinio.
Accedet homo ad cor altum:
8. et exaltabitur Deus.
Sagittae parvulorum factae sunt plagae eorum:
9. et infirmatae sunt contra eos linguae eorum.
Conturbati sunt omnes, qui videbant eos:
10. et timuit omnis homo.
Et annuntiaverunt opera Dei, et facta ejus intellexerunt.
11. Laetabitur justus in Domino, et sperabit in eo, et laudabuntur omnes recti corde.

Namawiali się żeby zakryli śidła: mówili: Któż ie obaczy?
7. Szukali nieprawości: ustali szukając szukaniem.
Przystąpi człowiek do serca głębokiego:
8. a Bóg wywyższon będźie.
Strzałki maluczkich stały się rany ich:
9. y pomdlały przećiwko nim ich ięzyki.
Strwożyli się wszyscy, którzy ie widźieli:
10. y bał się wszelki człowiek.
Y opowiadali sprawy Boże: y uczynki iego rozumieli.
11. Będźie się weselił sprawiedliwy w Panu, y będźie w nim nadźieię miał: y będą pochwaleni wszyscy serca prawego.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 63. (u Żydów 64). w. 8. *Przystąpi człowiek do serca głębokiego.* To jest, do myśli chytrych i głębokich. Będzie wymyślał człowiek chytre a głębokie rady: ale Bóg który je rozproszy, będzie wywyższony i pochwalony. W greckim stoi: Przystąpi człowiek i serce głębokie. Massoretowie ten i wyższy i niższy wiersz dziwnie zatrudnili: jako Genebrar. pokazuje: przetoż lepiéj na naszym tekście przestać.

PSALMUS LXIV.

PSALM 64. *(u Żyd. 65).*

O modlitwie Proroka za ludem zostającym w niewoli, i rozmaitych dobrach, które mu po powrócie do swojéj ziemi obiecuje.

1. In finem, Psalmus David. Canticum Hieremiae et Ezechielis populo transmigrationis, cum inciperent exire.
2. Te decet hymnus, Deus in Sion, et tibi reddetur votum in Jerusalem.
3. Exaudi orationem meam: ad te omnis caro veniet.
4. Verba iniquorum praevaluerunt super nos: et impietatibus nostris tu propitiaberis.
5. Beatus, quem elegisti, et assumsisti: inhabitabit in atriis tuis.

1. Na koniec, Psalm Dawidowi. Pieśń Jeremiasza, y Ezechiela, ludu przeprowadzenia, kiedy poczęli iśdź w drogę.
2. Tobie przystoi pieśń Boże w Sionie: y tobie oddadzą szlub w Jeruzalem.
3. Wysłuchay modlitwę moię: do ciebie wszelkie ciało przyydzie.
4. Słowa niezbożników wźięły górę nad nami: a nieprawośćiam naszym ty będźiesz miłośćiw.
5. Błogosławiony, któregoś obrał y przyiął: będźie mieszkał w śieniach twoich.

złośliwą. Mocno i uparcie postanowili sobie, mowę, t. j. zamiar swój niegodziwy uskutecznić; utwierdzili się do wykonania rzeczy niegodziwéj.
7. *Szukali nieprawości.* Wyszukiwali niegodziwych dróg szkodzenia. Wynajdywali rozmaite sposoby szkodzenia.—*Ustali.* Wymyślając i wyszukując sposobów zdradliwych zmordowali się.—*Przystąpi człowiek do serca głębokiego.* Patrz Wujka.
8. *Bóg wywyższon będzie.* Jakby rzekł: Usiłowali jakimkolwiek sposobem Boga oszukać i ułowić swojemi chytrościami i głębokiemi pomysłami, ale Bóg głębszą i wznioślejszą swoją mądrością, usiłowania ich zniweczył; albo sens jest taki: wszakże gdy oni to czynić będą, Bóg się wywyższy, który ich myśli i wynalazki udaremni, łowiąc mądrych w ich mądrości—*Strzałki maluczkich.* Niedołężne i rany zadać niezdolne.—*Rany ich.* Razy ich.
9. *Pomdlały przeciwko nim ich języki.* Niedołężnemi się stały, iżby im szkodzić niemogły. — *Strwożyli się.* Widząc jak ciężko ich karał P. Bóg.
10. *Opowiadali.* Wysławiali Boską sprawiedliwość.—*Uczynki jego rozumieli.* T. j. jak względem dobrych jest łaskawym, a na złych surowym sędzią.
11. *Będzie się weselił . . w Panu.* Boskiéj pomocy na sobie doznawszy.—*Będą pochwaleni wszyscy prawego serca.* Że sprawiedliwie żyli, i przeto dostąpią dóbr wszelkich od Boga.
Ps. 64.—1. *Pieśń Jeremiasza.* Tego napisu niema w tekście hebrajskim, lecz póżniéj został dodany. Nie znaczy, że Jeremiasz téj pieśni czyli Psalmu jest autorem, ale Jeremiaszowi i Ezechielowi przypisuje się, ponieważ ci dwaj prorocy przepowiadali powrót ludu z Babilonu do Jerozolimy, i przypuszcza się, że był śpiewany przez tych proroków na początku wyjścia Żydów z niewoli do ojczyzny. Ztąd zaś do wyższego sensu wstęp się otwiera, t. j. iżbyśmy psalm tłumaczyli o nawróceniu się niewiernych do Kościoła, i powrócie duchownych pielgrzymów do ojczyzny niebieskiéj.
2. *Tobie przystoi.* Tobie należy chwała.—*W Syonie.* Patrz Wujka.—*Tobie oddadzą.* Tobie oddane będą śluby w Jerozolimie mieście, które wybrałeś.
3. *Do ciebie wszelkie ciało przyjdzie.* Jeśli to uczynisz, wszelkiego rodzaju ludzie zgromadzą się do ciebie, w celu oddawania czci Tobie na górze Syon. Zdaje się, że to jest przepowiednia powołania pogan.
4. *Słowa niezbożników.* Uczynki niesprawiedliwe; albowiem *słowo*, jak wiadomo, bardzo często u Żydów *rzecz* oznacza. Albo słowo potwarzy, bluźnierstwa, i t. d.—*Wzięły górę nad nami.* Do tego się stopnia rozmnożyły i wzmogły, że siły nasze przewyższają.—*A nieprawościom naszym ty będziesz miłościw.* Ponieważ dla grzechów naszych bezbożni wzięli górę nad nami, przeto prosimy cię o zmiłowanie nad nami, żebyśmy się z tak wielkich nieszczęść wydobyć mogli.
5. *Któregoś obrał i przyjął.* Hebr. *Wsprawiłeś że się przybliżył* ten, którego chciałeś, żeby przez wiarę i dobre uczynki przyszedł do ciebie, i któregodo życia wie-

Replebimur in bonis domus tuae: sanctum est templum tuum,
6. mirabile in aequitate.
Exaudi nos, Deus salutaris noster, spes omnium finium terrae, et in mari longe,
7. Praeparans montes in virtute tua, accinctus potentia:
8. qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum ejus.
Turbabuntur gentes,
9. et timebunt, qui habitant terminos a signis tuis; exitus matutini et vespere delectabis.
10. Visitasti terram et inebriasti eam: multiplicasti locupletare eam.
Flumen Dei repletum est aquis: parasti cibum illorum, quoniam ita est praeparatio ejus.
11. Rivos ejus inebria, multiplica genimina ejus: in stillicidiis ejus laetabitur germinans.
12. Benedices coronae anni benignitatis tuae: et campi tui replebuntur ubertate.
13. Pinguescent speciosa deserti, et exultatione colles accingentur.
14. Induti sunt arietes ovium, et valles abundabunt frumento: clamabunt, etenim hymnum dicent.

Będziem napełnieni dobrami domu twego: święty iest kościół twóy,
6. dziwny w sprawiedliwości.
Wysłuchay nas Boże zbawicielu nasz, nadzieio wszystkich kraiów ziemie, y na morzu daleko.
7. Który gotuiesz góry mocą swoią, przepasany możnością:
8. który zaburzasz głębokość morską, szum nawalności iego.
Zatrwożą się narodowie,
9. y będą się bać którzy mieszkaią na kraiach dla znaków twoich: kraie rana y wieczoru ucieszysz.
10. Nawiedziłeś ziemię y napoiłeś ią: rozmaicie ubogaciłeś ią.
Rzeka Boża pełna iest wody: zgotowałeś żywność ich: bo tak iest zgotowanie iéy.
11. Brozdy iéy napóy, rozmnóż iéy urodzaie: z kropel iéy rozweseli się rodząca.
12. Błogosławić będziesz okręgowi roku z dobrotliwości twoiéy: a pola twoie będą pełne obfitości.
13. Stłuścieią ozdoby pustynie: a radością pagórki przepaszą się.
14. Przyodziani są barani owiec: a doliny będą obfitować zbożem: będą wykrzykać y pieśń śpiewać.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 64. (u Żydów 65). w. 2. *W Syonie.* To jest, w kościele powszechnym: oprócz którego ani Boga przystojnie chwalą, ani żaden ślub nie jest Bogu przyjemny.
10. *Rzeka Boża pełna jest.* To jest, napełniłeś rzeki wodami, abyś żywność ludziom nagotował: bo tym sposobem czynisz ziemię do rodzaju sposobną.

---

cznego przeznaczyłeś.—*W sieniach twoich.* W kościele, a potém w niebie. — *Będziem napełnieni dobrami domu twego.* Zaliczając siebie Dawid do liczby wybranych, w osobie ich wszystkich powiada, iż będą używali dóbr wiecznych w domu Bożym.—*Święty jest kościół twój.* W którym sam Bóg najświętszy, i wszystkie chóry aniołów i świętych przebywają.

6. *Dziwny w sprawiedliwości.* Pełen cudownéj sprawiedliwości; albowiem bezbożni, niepoświęceni ztamtąd się wyłączają: tam panuje sprawiedliwość, czystość, świętość, pobożność, i t. d.—*Nadziejo wszystkich krajów ziemie.* W tobie nadzieję mają wszystkie narody, nawet i na najodleglejszych wyspach mieszkające.
7. *Który gotujesz góry mocą swoją.* Boże, który potęgą twoją rozrządzasz górami, i uścielasz je trawą, drzewami: napełniasz kruszcem, i t. d. — *Przepasany możnością.* Uzbrojony wszechmocnością, iżbyś co tylko chcesz mógł czynić.

8. *Który zaburzasz głębokość morską.* Który, gdy tylko chcesz, głębokość morza burzą poruszasz, i wzniecasz szum fali jego.—*Zatrwożą się.* Będą się bali.
9. *Którzy mieszkają na krajach.* Wszystkie narody, te nawet, które na krańcach ziemi mieszkają. — *Dla znaków twoich.* Będą się bali z powodu znaków twoich, to jest, błyskawic, grzmotów, piorunów, i t. d., według onych słów I. Król. 2, 10: *Pana bać się będą przeciwnicy jego; a nad nimi będzie grzmiał w niebie.*—*Kraje rana.* Wejście zorzy.—*Ucieszysz.* Rozkosznym uczynisz wschód i zachód słońca; jedno i drugie bowiem sprawuje przyjemność ludziom: wschód, ponieważ światło wraca po ciemnościach, i daje możność rozpoczęcia prac przerwanych; zachód zaś, ponieważ nocne ciemności nastręczają znużonym sposobność do spoczynku.
10. *Nawiedziłeś ziemię.* Wychwalał Boską wszechmocność, teraz zaś wysławia Boską dobroć, która się z dobroczynnych deszczów okazuje. *Nawiedzić ziemię*, tutaj to samo znaczy co dobrodziejstwem obdarzyć, t. j. ziemię suchą i spragnioną wodami zwilżyć i nasycić, a także ubogacić ją kwiatami i zbożem.—*Rzeka Boża.* Liczba pojedyńcza zamiast mnogiéj, rzeki wielkie; wielkie bowiem rzeczy, w sposobie wyrażenia Pisma ś., Bożemi się nazywają, jako to góry Boże, cedry Boże i t. d.—*Pełna jest wody.* P. W. — *Zgotowałeś żywność ich.* I tak dobrodziejstwem wód użyźniających ziemię przygotowujesz pokarm ludziom.—*Bo tak jest zgotowanie jéj.* Ponieważ tak ugruntowana i urządzona jest ziemia, że przez zwilżenie się użyźnia i owoce swe wydaje.
11. *Z kropel jej.* Deszczem Bożym z góry spadającym rozweseli się ziemia rośliny wydając.
12. *Błogosławić będziesz okręgowi roku.* Uczynisz płodnemi pory roku, które z twojéj dobroci staną się najżyźniejsze.
13. *Stłuścieją ozdoby pustynie.* Tłustemi i ozdobnemi uczynisz pastwiska na pustyniach, niegdyś bezpłodnych.—*Radością pagórki przepaszą się.* Bujném zbożem, owocami, i obfitym wszelkiego rodzaju plonem, jakby świetną jaką szatą się ozdobią.
14. *Przyodziani są barani owiec.* Obfitą, czystą i połyskującą wełną. Baranami owiec są barany, które pomiędzy owcami przebywają dla ich zapłodnienia.—*Będą wykrzykiwać.* Będą wesoło wyśpiewywać, radość okazywać. Jest to nierzadko spotykana w Piśmie ś. prozopopeja, przez którą góry, pagórki lub inne nieżyjące istoty klaskają, i inne oznaki radości okazują.

PSALMUS LXV. | PSALM 65. (*u Żyd. 66*).

O wysławianiu Boga za jego dobrodziejstwa.

1. In finem;
Canticum Psalmi resurrectionis.
Jubilate Deo, omnis terra,
2. psalmum dicite nomini ejus, date gloriam laudi ejus.
3. Dicite Deo: Quam terribilia sunt opera tua, Domine! in multitudine virtutis tuae mentientur tibi inimici tui.
4. Omnis terra adoret te, et psallat tibi: psalmum dicat nomini tuo.
5. Venite, et videte opera Dei: terribilis in consiliis super filios hominum.
6. Qui convertit mare in aridam: in flumine pertransibunt pede: ibi laetabimur in ipso.
7. Qui dominatur in virtute sua in aeternum, oculi ejus super gentes respiciunt: qui exasperant, non exaltentur in semetipsis.
8. Benedicite gentes Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus,
9. qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos.
10. Quoniam probasti nos, Deus: igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. (*Prov. 17. 3*).
11. Induxisti nos in laqueum: posuisti tribulationes in dorso nostro:
12. imposuisti homines super capita nostra.
Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium.
13. Introibo in domum tuam: in holocaustis reddam tibi vota mea,
14. quae distinxerunt labia mea.

1. Na koniec,
Pieśń Psalmu zmartwychwstania.
Wykrzykayćie Bogu wszytka ziemio,
2. psalm śpiewayćie imieniowi iego: dayćie cześć chwale iego.
3. Mówćie Bogu: iako straszne są sprawy twoie, Panie! dla wielkości mocy twoiey będą kłamać przed tobą nieprzyiaćiele twoi.
4. Wszytka ziemia niechay ći się kłania, y niechay ći śpiewa: niech Psalm śpiewa imieniowi twemu.
5. Chodźcie, a oglądayćie dźieła Boże: straszny w radach nad syny człowieczymi.
6. Który obróćił morze w suchą ziemię: przez rzékę przeydą nogą: tam się będźiem weselili w nim.
7. Który panuie w mocy swey na wieki, oczy iego na narody patrzą: którzy drażnią, niech się sami w sobie nie wynoszą.
8. Błogosławćie narodowie Boga naszego: a dayćie słyszeć głos chwały iego,
9. który położył do żywota duszę moię: y nie dał na zachwianie nóg moich.
10. Abowiemeś doświadczył nas, Boże wypławiłeś nas ogniem, iako pławią śrébro.
11. Przywiódłeś nas w śidło, nakładłeś ućisków na grzbiety nasze:
12. wsadźiłeś ludźie na głowy nasze.
Przeszliśmy przez ogień y przez wodę: y wywiódłeś nas na ochłodę.
13. Wnidę do domu twego z całopaleniem: oddam ći śluby moie,
14. które wyraziły wargi moie.

Ps. 65.—1. *Pieśń Psalmu.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 29.—*Zmartwychwstania.* Patrz Wujka.—*Wszystka ziemio.* Wszyscy mieszkańce ziemi.

2. *Imieniowi jego.* Na cześć imienia jego. — *Dajcie cześć chwale jego.* Chwałę jego prześwietną opowiadajcie i wysławiajcie. Hebr. *położcie sławę chwałą iego,* t. j., nie tylko Go chwalcie, ale także (co większa jest) wysławiajcie.

3. *Mówcie Bogu.* Ten jest przedmiot chwały Bożéj, t. j., dzieła jego wszechmocności i mądrości. — *Jako straszne.* Jak dziwne i zdumiewające. — *Dla wielkości mocy twojéj.* Dla wielkiéj twojéj potęgi. — *Będą kłamać przed tobą.* P. W.

5. *Straszny.* Jak straszny.—*W radach.* Symmachus zowie *zamysłami,* t. j., mądremi urządzeniami, któremi rodzaj ludzki kieruje.

6. *Który obrócił morze w suchą ziemię.* Dwa podaje przykłady dziwnych dzieł Bożych, których nigdy żadna ludzka mądrość uczynićby nie mogła była. *Który obrócił morze w suchą ziemię,* jak czytamy w Exod. r. 14. — *Przez rzekę przejdą nogą.* Co się stało po wysuszeniu łoża Jordanu, Joz. 3.—*Tam.* W tych cudownych sprawach.—*Będziem weselili w nim.* Będziemy się weselili i chlubili w Bogu naszym, który jak niegdyś, tak za naszych czasów, gdy potrzeba, pamiątkę dawnych cudów swoich odnowi.

7. *Który panuje.* W nim który panuje.—*W mocy swéj.* Przez potęgę i wszechmocność swoję. — *Na narody patrzę.* Na wszystko patrząc i wszystkiemu swoją opatrznością zaradzając. — *Którzy drażnią.* Którzy Boga gniewają grzechami. — *Niech się sami w sobie nie wynoszą.* Niech się nie pysznią, i głów nie podnoszą, albowiem wszechmocny ich poniży.

8. *Dajcie słyszeć.* Tak ogłaszajcie boskie chwały, iżby inni usłyszeli. — *Głos chwały jego.* Głos którym go chwalicie.

9. *Który położył.* Który mnie przy życiu zachował, albo do życia przywrócił. — *Nie dał na zachwianie.* I nie pozwolił iżby się zachwiały nogi moje, i ja do zaginienia przyszedł.

10. *Albowiemeś doświadczył nas Boże.* Rozmaitemi przeciwnościami i pokusami nas wyćwiczyłeś.—*Wypławiłeś.* Wyprobowałeś.

11. *Przywiodłeś nas w sidło.* Dopuściłeś żebyśmy byli sidłami rozmaitych klęsk uwikłani. — *Nakładłeś ucisków.* Ciężarem utrapień nas przywaliłeś.

12. *Wsadziłeś ludzie na głowy nasze.* Dopuściłeś żeby ludzie bezbożni i okrótni panowali nad nami.—*Przeszliśmy przez ogień i przez wodę.* Przypowieściowy sposób mówienia: przeciwnemi nieszczęściami naprzemian byli trapieni. Przypada to męczennikom.—*Wywiodłeś nas na ochłodę.* Z nieszczęść wyprowadziwszy nas pocieszyłeś. P. W.

13. *Do domu twego.* Do kościoła.—*Z całopaleniem.* W celu składania całopaleń i ofiar dziękczynnych.—*Oddam ci śluby.* Uiszczę się ze ślubów które postanowiłem.

14. *Które wyraziły wargi moje.* Które wyraźnie i jasno wyraziły usta moje. *I mówiły.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.—*W ucisku moim.* Gdy nieszczęściami trapiony byłem.

Et locutum est os meum in tribulatione mea:
15. Holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietum: offeram tibi boves cum hircis.
16. Venite, audite, et narrabo, omnes, qui timetis Deum, quanta fecit animae meae.
17. Ad ipsum ore meo clamavi, et exaltavi sub lingua mea.
18. Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiet Dominus.
19. Propterea exaudivit Deus, et attendit voci deprecationis meae.
20. Benedictus Deus, qui non amovit orationem meam, et misericordiam suam a me.

Y wymówiły usta moie, w ućisku moim.
15. Całopalenia tłuste ofiaruię tobie, z kadzeniem baranów: ofiaruiac woly z kozłami.
16. Chodźćie, słuchayćie wszyscy którzy się Boga boicie: a będę powiadał iako wielkie rzeczy uczynił duszy moiéy.
17. Do niegom usty memi wołał, y wywyższałem językiem moim.
18. Jeślim patrzał na nieprawość w sercu moim, nie wysłucha Pan.
19. Przetoć wysłuchał Bóg, y był pilen głosu modlitwy moiéy.
20. Błogosławiony Bóg, który nie odrzućił modlitwy moiéy, y miłosierdźia swego odemnie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 65. (u Żydów 66). w. 1. *Zmartwychwstania.* To słowo, Zmartwychwstania, przydane jest od LXX. dla tajemnice. Bo ten Psalm jest prorokujący o świata odnowieniu, o nawróceniu pogan, i o męczennikach.

3. *Będą kłamać przed tobą.* To jest, poddadzą się tobie nieprzyjaciele twoi. Hebraismus. Jakoby rzekł: Nieprzyjaciele twoi, którzy fałszywe bogi chwalą, wielkością cudów twoich przestraszeni, będą zmyślać prawdziwe nabożeństwo, będą się udawać za chwalce prawdziwego Boga: będą się tobie kłaniać i pod moc twoję choć poniewolnie się poddawać. A tak kłamać na tém miejscu, i na innych podobnych w Piśmie świętym, znaczy niewolnicze z bojaźnią i z strachem poddaństwo: iż którzy takim sposobem są poddani, wiele zwykli kłamać z bojaźni, przed tymi którym służą.

12. *Przeszliśmy przez ogień i przez wodę.* Orygenes i Ambroży ś. przez tę wodę, chrzest: a przez ogień, czyściec rozumieją. Tu, prawi, przez wodę, a tam przez ogień: przez wodę, aby grzechy omyte były: a przez ogień, aby były spalone. Orig. ho. 25. in Num. Amb. in Psal. 36, et ser. 3, in Psal. 118.

15. *Ofiaruję woły.* Tu w żydowskim stoi *chese*, uczynię, miasto ofiaruję: jako i na wielu innych miejscach.

18. *Nie wysłucha Pan.* W greckim stoi: Niech mię Pan nie wysłucha. Może się i tak rozumieć: Bym się był złym umysłem, albo ze złem sumnieniem modlił: nie wysłuchałby mię Pan.

PSALMUS LXVI. — PSALM 66. *(u Żyd. 67).*

Prorok prosi Boga żeby wylał miłosierdzie i światło swoje na lud wybrany, i dał wszystkim narodom radość oglądania obiecanego Zbawiciela.

1. In finem; in hymnis, Psalmus cantici David.
2. Deus misereatur nostri, et benedicat nobis: illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri,
3. ut cognoscamus in terra viam tuam: in omnibus gentibus salutare tuum.
4. Confiteantur tibi populi, Deus confiteantur tibi populi omnes.
5. Laetentur et exultent gentes: quoniam judicas populos in aequitate, et gentes in terra dirigis.
6. Confiteantur tibi populi, Deus: confiteantur tibi populi omnes:
7. terra dedit fructum suum.

1. Nakoniec, w hymnach, Psalm pienia Dawidowi.
2. Niech się nad nami Bóg zmiłuie, y błogosławi nam: niech rozświeći oblicze swe nad nami, a zlituie się nad nami,
3. żebyśmy poznali na źiemi drogę twoię: między wszemi narody zbawienie twoie.
4. Niech ći wyznawaia ludźie, Boże: niech ći wyznawaia wszyscy ludźie.
5. Niech się raduia y wesela narodowie: iż sadźisz ludźie sprawiedliwie, narody na źiemi sprawuiesz.
6. Niech ći wyznawaia ludźie, Boże: niech ći wyznawaia wszyscy ludźie.
7. źiemia dała swóy owoc.

15. *Całopalenia tłuste.* Sadła i szpiku pełne.—*Z kadzeniem baranów.* Kadzeniem baranów nazywa zapach czyli dym, który się z zapalonych ciał baranów wydobywa. P. W.

16. *Chodźcie, słuchajcie.* Porządek jest taki: chodźcie wszyscy, którzy się boicie Boga, słuchajcie, a będę opowiadał, jako wielkie rzeczy uczynił duszy mojéj.

17. *Wywyższyłem językiem moim.* W sercu i piersiach.

18. *Jeślim patrzał na nieprawość w sercu moim.* Jeślibym widział nieprawość w sercu; jeślibym był nieprawym i występnym, Bóg by mnie nie wysłuchał. P. W.

19. *Przetoć wysłuchał Bóg.* T. j. ponieważ on bada serca i widział, że się brzydzę nieprawością.—*Był pilen.* Wysłuchał mnie.

20. *Nieodrzucił.* Niewzgardził.

Ps. 66. — 1. *W hymnach.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 4.—*Psalm pienia.* Patrz Psalm 29.

2. *Niech rozświeci oblicze swe nad nami.* Niech uczyni światłem, jasném, przyjazném, łaskawém.

3. *Drogę twoję.* Prawdziwą religię, i drogę Boskiego prawa, po którój postępować powinniśmy.—*Zbawienie twoje.* Zbawienie, albo Zbawiciela Chrystusa od Ciebie posłanego.

5. *Sprawujesz.* Jako dobry pasterz wiernych twoich prowadzisz, kierując na drogę prawdy, żeby niebłądzili i niedopuszczając, iżby na czémkolwiek zbywało tobie się oddającym.

7. *Ziemia dała swój owoc.* Chrystusa rozumie, On jest bowiem tym szczytnym owocem ziemi, o którym Izaiasz powiada r. 4, 2: *Będzie płód Pański w wielmożności i chwale, a owoc ziemie wyniosły.* Używa

Benedicat nos Deus, Deus noster.
8. Benedicat nos Deus: et metuant eum omnes fines terrae.

Niech nas błogosławi Bóg, Bóg nasz.
8. Niech nas błogosławi Bóg: a niech się go boią wszytkie kraie ziemie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 66. (u Żydów 67). w. 8. *Niechże nas błogosławi Bóg.* Oto masz dosyć jaśnie wyrażoną Przenajświętszą Trójcę, Boga Ojca, Boga Syna, (którego osobliwie zowie Bogiem naszym, Emanuelem, iż nam jest dany, i nam się narodził człowiekiem, i z ludźmi obcował) i Boga Ducha Ś., których przecię jako jest jedno Bóstwo, tak też i jedno błogosławieństwo. Podobne temu jest i ono miejsce: Słuchaj Izraelu, Bóg; Bóg nasz, Bóg jeden jest.

PSALMUS LXVII.

PSALM 67. *(u Żyd. 68).*

O przyszłem wybawieniu ludzi przez Jezusa Chrystusa z niewoli grzechu, które Prorok pod figurą uwolnienia Żydów z niewoli Egiptskiéj przedstawuje.

1. In finem; Psalmus cantici, ipsi David.
2. Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum, a facie ejus.

3. Sicut deficit fumus, deficiant: sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei.

4. Et justi epulentur, et exultent in conspectu Dei, et delectentur in laetitia.
5. Cantate Deo, psalmum dicite nomini ejus, iter facite ei, qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi.
Exultate in conspectu ejus, turbabuntur a facie ejus,
6. patris orphanorum, et judicis viduarum.
Deus in loco sancto suo:
7. Deus, qui inhabitare facit unius moris in domo:
qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulcris.

1. Na koniec, Psalm pieśni, samemu Dawidowi.
2. Niech powstanie Bóg, a niech się rozproszą nieprzyiaciele iego, a niech uciekaią, którzy go nienawidzą od oblicza iego.
3. Jako ustaie dym, niechay ustaną: iako się wosk rozpływa od ognia, tak niechay zginą grzésznicy od oblicza Bożego.
4. A sprawiedliwi niechay używaią, y weselą się przed oczyma Bożemi: y niech rozkoszuią w radośći.
5. Spiewayćie Bogu, Psalm śpiewayćie imieniowi iego: czyńcie drogę temu, który wstąpił na zachód: Pan imię iego.
Raduyćie się przed obliczem iego, zatrwożą się od oblicza iego,
6. oyca śierot, y sędźiego wdów.
Bóg na mieyscu swym świętym:
7. Bóg który czyni że mieszkaią iednych obyczaiów w domu:
który wywodźi więźnie w mocy, także y te co obrażaią, którzy mieszkaią w grobiech.

zaś Dawid czasu przeszłego zamiast przyszłego, ponieważ w jego przewidzeniu już się było spełniło co dla nas za rzecz przyszłą przepowiedział.—*Niech się go boją.* Boga prawdziwego niech czczą bojaźnią świętą, oddając mu dług posłuszeństwa i chwały aż na wieki. P. W.

Ps. 67. — 1. *Psalm pieśni.* Co to jest Psalm pieśni, powiedzieliśmy wyż. Psal. 29.

2. *Niech powstanie Bóg.* I dłużéj, jakby śpiący, swojéj potęgi niech nie trzyma bezczynną.

5. *Czyńcie drogę.* Przygotujcie drogę, ustąpcie, dajcie mu miejsce. — *Który wstąpił na zachód.* Hebr. *który jedźie na zachód.* Zdaje się, że to jest proroctwo o chrześcijańskiéj religii, która opuściwszy wschodnie części Europy, przeszła na zachód. Inni, *który wstąpił na zachód*, rozumieją, że to samo znaczy co: który przeszedł wszelką śmiertelność. Inni odnoszą do przyjścia ludu pod przewodnictwem Boga do ziemi obiecanéj, które to przyjście było przez zachód, t. j., przez pustynię Arabską.—*Pan imię jego.* Słusznie się Panem nazywa.—*Zatrwożą się od oblicza jego.* Niczego się nietrwożcie wy, którzy za Wodzem Bogiem postępujecie, i jemu służycie: nielękajcie się, mówię, wrogów waszych; albowiem oni sami trwożyć się i lękać będą, jego przyjścia i potęgi znieść niemogąc.

6. *Ojca sierot.* Będą się bali Boga naszego, który jest ojcem sierot i wdów, i który ich broni i ochrania, jako pozbawionych opieki ludzkiéj, — *Bóg na miejscu swém świętém.* Chociaż Bóg na miejscu swojém świętém jest, t. j. w niebie, i zdaje się być dalekim od nieszczęśliwych potrzebujących jego pomocy, jednakże wspiera ich, według onych słów Psalmu 112, 5: *Który mieszka na wysokości, a na niskie rzeczy patrzy.* Patrz Wujka.

7. *Który czyni że mieszkają.* Potwierdza, że Bóg, chociaż się znajduje na miejscu świętém swojem, jednakże rzeczami się ludzkiemi zajmuje, opatrznością swoją wszystkiém rządzi, i pobożnych w szczególnéj swojéj opiece utrzymuje; albowiem czyni, że wierni tegoż samego prawa czciciele, a następnie temiż samemi obyczajami obdarzeni mieszkają w jednym domu, to jest, wprowadza ich do ziemi obiecanéj i do kościoła, i daje im tam stałe przebywanie i dóm do mieszkania. Sens więc jest taki: nie lękajcie się, jest Bóg który się z wami znajduje, i do krainy obiecanéj wprowadza, i t. d. P. W. — *Który wywodzi więźnie w mocy.* Jest Bóg, który wyprowadza lud swój z ucisku Egipskiego i Babilońskiego, i to ręką silną i ramieniem mocném. Albo zapewne wyraz, *w mocy*, złączyć należy *z więźnie*, nie zaś *z wywodzi*, iżby sens był: że Bog wyprowadza i do wolności przywraca Izraelitów więzami i okowami mocno skrępowanych przez Egipcyan. P. W.— *Także i te co obrażają.* Egipczyków być może rozumie, którzy zbrodniami i uporem swoim gniew Boży podniecali. Tych zaś Bóg wyprowadził, ponieważ za Izraelitami wychodzącymi z Egiptu, iść im dozwolił.— *Którzy mieszkają w grobiech.* Którego narodu część znaczna zabitą i w grobie pogrzebioną została, gdy anioł pierwórodnych pomordował; wielka część także za grób miała fale morskie i wnętrzności ryb. Albo też tu Izraelitów rozumie, którzy rozmaitémi sposobami Boga obrażali i gniewali na puszczy, i tam pomarli i pogrzebieni zostali.

8. Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto:
9. terra mota est, etenim coeli distillaverunt a facie Dei Sinai, a facie Dei Israel.
10. Pluviam voluntariam segregabis, Deus, heredidati tuae: et infirmata est, tu vero perfecisti eam.
11. Animalia tua habitabunt in ea: parasti in dulcedine tua pauperi, Deus.
12. Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa.
13. Rex virtutum dilecti dilecti: et speciei domus dividere spolia.
14. Si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae, et posteriora dorsi ejus in pallore auri.
15. Dum discernit coelestis reges super eam, nive dealbabuntur in Selmon:
16. mons Dei, mons pinguis.
Mons coagulatus, mons pinguis:
17. utquid suspicamini montes coagulatos?
Mons, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo: etenim Dominus habitabit in finem.
18. Currus Dei decem millibus multiplex, millia laetantium: Dominus in eis in Sina in sancto.

8. Boże, gdyś wychodził przed ludem twym, gdyś chodził po puszczy:
9. ziemia sie trzęsła, niebiosa téż kropiły od oblicza Boga Sinai, od oblicza Boga Izrael.
10. Deszcz dobrowolny oddźielisz Boże dźiedźictwu twoiemu, y zemdlało, a tyś ie pośilił.
11. Zwierzęta twoie będą mieszkały w nim: nagotowałeś z słodkości twéy ubogiemu, Boże.
12. Pan da słowo przepowiadaiącym Ewanielią, mocą wielką.
13. Król zastępów umiłowanego umiłowanego: y piękności domu rozdźielać korzyśći.
14. Choćbyśćie spali w pośrzodku losów, pióra gołębice pośrzebrzonéy, a tył grzbietu iego żółci się iako złoto.
15. Gdy niebieski rozsądza króle w nim, będą wybieleni iako śnieg na Selmon:
16. góra Boża, góra tłusta.
Góra obfita, góra tłusta:
17. co się przypatruiećie góram zśiadłym?
Góra, na któréy się Bogu podoba mieszkać: abowiem Pan będźie mieszkał na wieki.
18. Wóz Boży dźieśiąćią tyśięcy rozmaity, tyśiące weselących się, Pan między nimi na Synai, w świątnicy.

---

8. *Gdyś wychodził przed ludem swym.* T. j. na puszczy w słupie obłokowym lud poprzedzając na podobieństwo wodza.

9. *Ziemia się trzęsła.* Gdy prawo dawałeś na górze Synai.—*Niebiosa też kropiły.* Mannę dawały; albo sens jest taki: rozpłynęły się ze strachu, znakiem zewnętrznym, t. j. trzęsieniem ziemi pokazując, że czują obecność Bożą.— *Boga Synai.* Który na górze Synai dla dania prawa się ukazał. Można też tak rozłączyć słowa kropką, *od oblicza Boga. Synai, od oblicza Boga Izrael.* T. j. góra poruszyła się, zatrwożyła się.

10. *Deszcz dobrowolny oddzielisz.* Jako ludowi twojemu dałeś i deszczem spuściłeś mannę na puszczy, tak kościołowi, który jest twojém dziedzictwem, łaski darów i dobrodziejstw niebieskich udzielisz, wszelkie błogosławieństwa wolą twoją nań zlejesz. Deszcz dobrowolny, deszcz rzęsisty i obfity.—*Zemdlało.* Jeśli zaś jego członki słabną niekiedy, albo przygniecione są nieszczęściami.— *Posilił.* Umocnisz je, utwierdzisz, i sprawisz, że przeciwnościami wyćwiczone, jeszcze więcéj w cnocie i świętości postąpią.

11. *Zwierzęta twoje będą mieszkały w nim.* Trzoda twoja w owczarni kościoła mieszkać będzie.— *Nagotowałeś.* Rzeczy potrzebnych.—*W słodkości twojéj.* Którą jest twoja dobroć. Albo sens jest, iż Bóg nietylko przygotował rzeczy konieczne ale i roskoszne.—*Ubogiemu.* Pokornemu,

12. *Da słowo.* Obfitość myśli i słów. — *Przepowiadającym Ewangielią.* Przepowiadaczom Ewangelii.— *Mocą wielką.* Albo złączyć należy z *da słowo*, i sens będzie: Bóg mocą i potęgą swoją wielką da słowo. Albo złączyć *z przepowiadającym Ewangelią*, sens będzie: przepowiadającym z mocą wielką, t. j. z chrześciańską swobodą, nic się nie lękając tych, którzy przepowiadaniu Ewanielii przeszkodzić usiłują.

13. *Król zastępów.* Bóg król wojsk wielkich.—*Umiłowanego, umiłowanego.* Najmilszego, t. j. Chrystusa najmilszego Bogu i ludziom.—*I piękności domu.* On da ku piękności domu, t. j., na ozdobę i upiększenie domu Bożego, którym jest kościół. Albo *piękności domu*, to samo jest co pięknemu domowi t. j. kościołowi. Niektórzy przekładają: *Mieszkanka domu rozdziela korzyści.* Tak wielkie mnóstwo będzie łupów, że nawet niewiasty, które zwykle w domu pozostają, na jego stronę przejść mają. To się stało przez niektóre święte niewiasty, przyczyniające się do rozszerzenia kościoła. Że zaś przez piękność domu niewiasty mogą się rozumieć, widać z Job. r. 5, 24.— *Rozdzielać korzyści.* T. j. pogan, przez opowiadanie apostołów, nawróconych do wiary Chrystusowéj. Z pogan dla ich zbawienia kościół będzie brał łupy, to jest, wezmie z nich wielu, i na swoję stronę przeciągnie. Rozdzieli zaś łupy, ponieważ jeden z apostołow Azyą, drugi Europę, albo kraj jaki Europy jarzmu Chrystusowemu podda.

14. *Choćbyście spali w pośrodku lasów.* P. W.

15. *Gdy niebieski rozsądza króle w nim.* P. W. — *Na Selmon.* W kościele. Selmon jest góra wyniosła, i dla tego śniegiem na wierzchołku pokryta, lecz w niższéj swojéj części żyzna, któréj wzmiankę znajdujemy w księdze Sędziów r. 9, 48. Patrz co się tam rzekło.

16. *Góra Boża.* T. najwyższa, albowiem jak to gdzie indziéj nieraz zauważaliśmy, rzeczy najwyższe i najobszerniejsze, *Bożemi* się nazywają. Tak *cedry Boże*, cedry są najwyższe. Albo *góra Boża*, ponieważ Kościoł jest miejscem na którém Bóg mieszka. — *Góra tłusta.* Dla obfitości łask i darów Ducha Ś.—*Góra obfita*, góra *zsiadła*, znaczy najtłuściejsza. Tak się nazywa Kościoł dla tego, że mléko Boskiéj łaski z niego nie spływa kroplami tylko, lecz jakby zsiadłe zawsze w nim przebywa.

17. *Co się przypatrujecie górom zsiadłym?* Dla czego podejrzewacie, lub rozumiecie, że są inne góry równie zsiadłe i tłuste? żadna temu Selmonowi, t. j. kościołowi niedorówna. Z hebrajskiego przełożyć można: *Czemu wy skaczecie, góry pełne séra?* to jest, czemusię cieszycie? Odpowiadają góry przez prozopopeję, ponieważ na téj górze, w tym kościele, chce Bóg przebywać, i będzie przebywał na wieki.—*Góra na któréj się Bogu podoba.* Jest to bowiem góra jedyna, na któréj się Bogu przebywać podoba, i nie będzie na niéj przebywał do czasu, ale *do końca*, t. j. zawsze.

18. *Wóz Boży.* Teraz przyrównywa prorok zstąpienie Boże na górę Synai, dla dania prawa starego ludowi żydowskiemu, ze wstąpieniem do nieba Chrystusa, iżby ztamtąd zesłał Ducha S. i prawo nowe ludowi

19. Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus: *(Ephes 4, 8)*.
etenim non credentes, inhabitare Dominum Deum.

20. Benedictus Dominus die quotidie: prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum.

21. Deus noster, Deus salvos faciendi: et Domini, Domini exitus mortis.

22. Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum: verticem capilli perambulantium in delictis suis.

23. Dixit Dominus: Ex Basan convertam, convertam in profundum maris,

24. ut intingatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorum ex inimicis, ab ipso.

25. Viderunt ingressus tuos, Deus, ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto.

26. Praevenerunt principes conjuncti psallentibus, in medio juvencularum tympanistriarum.

27. In ecclesiis benedicite Deo Domino, de fontibus Israel.

28. Ibi Benjamin adolescentulus, in mentis excessu.

Principes Juda, duces eorum: principes Zabulon, principes Nephthali.

19. Wstąpiłeś na wysokość, poymałeś poymane: nabrałeś darów w ludźiach:
też y niewierzące, aby Pan Bóg mieszkał.

20. Błogosławiony Pan na każdy dźień, szczęśliwą uczyni drogę nam Bóg zbawienia naszego.

21. Bóg nasz Bogiem zbawiaiącym: y Pańskie, Pańskie wyszćie z śmierći.

22. Wszakże Bóg potłucze głowy nieprzyiaćiół swoich: wierzch włosu, którzy chodzą w występkach swoich.

23. Rzekł Pan: Nawrócę z Bazan: nawrócę w głębokość morską.

24. aby się omoczyła noga twoia we krwi, y język psów twoich z nieprzyiaćiół w téyże.

25. Widźieli postępowania twoie Boże, postępowania Boga mego: króla moiego, który iest w świątnicy.

26. Uprzedźili książęta złączeni z śpiewaiącymi, w pośrzodku młodźiuchnych bębenniczek.

27. W kośćiele błogosławćie Bogu, Panu z źródeł Izraelskich.

28. Tam Beniamin młodźiuchny, w zachwyçeniu myśli.

Książęta Juda wodzowie ich: książęta Zabulon, y książęta Nephtali.

chrześciańskiemu. Jakowe porównanie prorok jak się zdaje czyni dla tego, żeby pokazał zkąd tak wielka obfitość mleka i tak wielki blask kościołowi jest dany. —*Wóz Boży.* Na którym się niósł Bóg, zstępując na górę Synai.—*Dziesięcią tysięcy rozmaity.* W hebrajskim jeden jest tylko wyraz *rabbotaim*, który właściwie oznacza *dwa razy dziesięć tysięcy*, ale się przyjmuje za wiele tysięcy. Sens więc jest, że wóz Boży wielą tysięcami aniołów był otoczony. — *Tysiące weselących się.* Jakowe aniołów miryady Bogu służyły ochotnie i z weselem.—*Pan między nimi.* T. j. był między aniołami, na aniołach siedział, i na ich grzbietach i skrzydłach jechał niejako na Synai górę świętą.

19. *Wstąpiłeś na wysokość.* Zwrót mowy do Chrystusa P. wstępującego do nieba. — *Pojmałeś pojmane.* Pojmanych czyli w niewolę wziętych przez szatana, z jego rąk wyrwałeś, i na wolność z sobą wyprowadziłeś.—*Nabrałeś darów w ludziach.* Nabrałeś od Boga Ojca darów dla rozdania ich ludziom: tak tłumaczy to miejsce S. Paweł do Efez. 4, 8: *Wstąpiwszy*, powiada, *na wysokość wiódł więźnie pojmane, dał dary ludziom.*—*Niewierzące.* Sens jest: nawet niewierzących i buntowników podbiłeś pod swe panowanie.—*Aby Pan Bóg mieszkał.* Aby P. Bóg w nich mieszkał przez łaskę, i u nich zostawał, na których był wprzódy zagniewany. Albo sens jest taki: którzy nie wierzyli, że Słowo stało się Ciałem i mieszkało między nami, albo nie wierzyli, iż Bóg mieszka na górze świętéj t. j., w kościele Chrystusowym.

20. *Szczęśliwą uczyni drogę nam.* Będzie nam błogosławił i nie opuści na téj drodze, po któréj zawsze dążymy, dopóki do dnia wieczności nie dojdziemy.— *Bóg zbawienia naszego.* Bóg który jest sprawcą naszego zbawienia.

21. *Bogiem zbawiającym.* Bogiem zbawienia, Bogiem który zbawić i chce i może.—*Pańskie wyjście z śmierci.* Od P. Boga zależy nasze wyjście, t. j. wybawienie i wyrwanie od śmierci.

22. *Wszakże.* Wskazywał nam, co ma uczynić P. Bóg przyjaciołom swoim; obecnie zaś uczy, jakim sposobem będzie postępował z nieprzyjaciołmi i buntownikami odrzucającymi jarzmo jego.—*Potłucze głowy.* Poskromi pychę.—*Wierzch włosu.* Wierzch kosmaty i włosisty ludzi pysznych zgniecie. Jest powtórzenie pierwszéj części wiersza. — *Którzy chodzą w występkach swoich.* Którzy trwają w zbrodniach swoich.

23. *Rzekł Pan.* Pogroził P. Bóg.—*Nawrócę z Bazan.* Wyciągnę nieprzyjaciół moich z Bazan, krainy najobfitszéj i najżyźniejszéj, i wrzucę do głębokości morza, jak niegdyś postąpiłem z Faraonem.

24. *Aby się omoczyła.* A ty ludu mój, zwycięztwo nad nimi odniesiesz, i wielką im klęskę zadasz, a przeto poczerwienieją i jakby się omyją nogi twoje we krwi ich. —*Język psów twoich.* I język psów twoich będzie umoczony w téjże krwi płynącéj z trupów nieprzyjaciół twoich.

25. *Widzieli postępowania twoje Boże.* Nie braknie takich, którzy widzieli drogi twoje, Chryste Boże, dzieła twoje, walki i zwycięztwa twoje. — *Postępowania Boga mego.* Postępowanie twoje, mówię, który jesteś Bogiem moim, który jesteś w świątnicy twojéj, t. j. w niebie albo w kościele.

26. *Uprzedzili książęta* P. W. Stosuje mowę prorok do wypadku, który miał miejsce z Izraelitami, gdy Bóg wybawił lud swój z rąk Faraona; natenczas bowiem Mojżesz wódz z innymi synami Izraelskimi śpiewał pieśń oną: *Śpiewajmy Panu chwalebnie: bowiem uwielbiony jest.* I Marya siostra Mojżesza z towarzyszącemi jéj niewiastami wzięła bęben i wygrywała chwaląc Boga, Exod. 15.

27. *W kościele błogosławcie Bogu.* Zdaje się, że to są słowa śpiewaków i muzyków, które ciągle powtarzali i któremi się do chwalenia Boga pobudzali.— *Źródeł Izraelskich.* Wy którzy jesteście z rodu i szczepu Izraela, którzy z jego nasienia jako ze źródła pochodzicie. Albo sens jest taki: *błogosławcie Bogu Panu ze źródeł Izraela*, t. j. Chrystusowi Panu, który według ciała pochodzi z Izraela.

28. *Tam Benjamin.* Tłumaczy, którzy to są owi książęta, o których powiedział, *uprzedzili książęta*, i t. d. Przez Benjamina Ojcowie śś. ś. Pawła rozumieją, który był z tego pokolenia.—*Młodziuchny.* Jeśli o pokoleniu Benjamina zrozumiemy, to sens będzie taki: tam się znajdują z pokolenia Benjamina, który był najmłodszym synem Jakóbowym, przeto się młodziuchnym słusznie nazywa. Albo zapewne rozumie się o ś. Pawle, który i z wieku młodzieniec i powołaniem był najmłodszym t. j. ostatnim z pomiędzy apostołów.—*W zachwyceniu*

29. Manda Deus virtuti tuae, confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis.
30. A templo tuo in Jerusalem tibi offerent reges munera.
31. Increpa feras arundinis: congregatio taurorum in vaccis populorum, ut excludant eos, qui probati sunt argento.
Dissipa gentes, quae bella volunt:
32. venient legati ex Aegypto: Aethiopia praeveniet manus ejus Deo. *(Isai 19, 21.)*
33. Regna terrae, cantate Deo: psallite Domino, psallite Deo,
34. qui ascendit super coelum coeli, ad orientem.
Ecce dabit voci suae vocem virtutis:
35. date gloriam Deo super Israel: magnificentia ejus, et virtus ejus in nubibus.
36. Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israel ipse dabit virtutem, et fortitudinem plebi suae: benedictus Deus.

29. Przykaż Boże mocy twoiey: umocni to Boże, coś w nas sprawił.
30. Od kościoła twego w Jeruzalem: tobie królowie ofiaruią dary.
31. Pogrom zwierzę trzcinne, zgromadzenie byków między krowami narodów: aby wypchnęli te którzy są doświadczeni iako śrebro.
Rozprósz narody które woien chcą:
32. przyidą posłowie z Egiptu: Murzyńska ziemia uprzedźi z rękami swemi do Boga.
33. Królestwa źiemskie, śpiewayćie Bogu, grayćie Panu, grayćie Bogu,
34. który wstąpił na niebo nad nieby, na wschód słońca.
Oto da głosowi swemu głos mocy:
35. dayćie chwałę Bogu nad Izraelem, wielmożność iego, a moc iego w obłokach.
36. Dźiwny Bóg w świętych swoich, Bóg Izraelski, ten da moc y śiłę ludowi swemu, błogosławiony Bóg.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 67. (u Żydów 68). w. 6. *Bóg na miejscu swém świętém.* Przez to miejsce święte, Żydzi rozumieją Jeruzalem, albo górę Syon: naszy Jeruzalem także, lecz nie ono ziemskie, ale duchowne, wedle wykładu Pawła ś. to jest, kościół Boży, któremu w tym Psalmie rozmaite tytuły daje: zowiąc go świętém miejscem Bożém, domem, dziedzictwem, górą tłustą, górą obfitą, wozem Bożym, tysiącmi weselących się, świętym, kościołmi, kościołem Bożym w Jeruzalem: nakoniec świątynią, albo świętym przybytkiem Bożym.

7. *Że mieszkają ludzie jednych obyczajów w domu.* To jest, w domu kościoła jego mieszkają ludzie jednéj wiary i jednych obyczajów, μονοτρόποι: których serce jest jedno i jedna dusza. Albowiem Bóg nie jest Bogiem sekt albo rozerwania, ale Bogiem pokoju: którego heretycy nie mają. Z żydowskiego tak dziś przekładają: Bóg rozmnaża dom jedynaków.

7. *Który wywodzi więźnie.* Skutek przyjścia na świat Pana Chrystusowego, i zstąpienie do piekła: z które-

---

myśli. Święty bowiem Paweł w zachwyceniu myśli tak był połączony ze śpiewającemi w trzeciém niebie i w raju, iż niewiedział czy był naówczas w ciele, czy bez ciała, jak sam to świadczy II. Kor. 12, 3.—*Książęta Juda.* P. W.—*Wodzowie ich.* Ludu twojego wiernego są wodzami.—*Książęta Zabulon, i książęta Neftali.* Patrz Wujka.

29. *Przykaż Boże mocy twojéj.* Rozkaż, o Boże, potędze twojéj, i uczyń iżby ona zawsze była z nami, aby to cośmy szczęśliwie zaczęli, uzupełnienie i trwałość miało.

30. *Od kościoła twego w Jeruzalem.* Albo sens jest taki: Od kościoła, który jest w niebieskiem Jeruzalem, tobie, Boże, święci królujący z Chrystusem przyniosą dary, t. j. ofiary bezustannéj chwały. Albo: od kościoła twego, którym jest kościół katolicki, tobie, Boże, kapłani, którzy są sługami twoimi i w imieniu twojém ludem rządzą, złożą dary, t. j., ofiary dziękczynne, a także ofiary chwały i próźb, ofiary nareszcie nawrócenia dusz. Albo: od kościoła, t. j., dla kościoła, co znaczy dla świętości kościoła twojego, złożą tobie królowie kosztowne dary, na ozdobę tegoż kościoła i na utrzymanie sług kościoła, o jakowéj ofierze królów wiele przepowiedział Izaijasz r. 60 i 66.

31. *Pogrom zwierze trzcinne.* Przez zwierzęta trzcinne rozumieją się zwierzęta lesne, które się ukrywają pomiędzy trzcinami i zaroślami. Allegoryczny opis szatanów, którzy ochotnie przebywają pomiędzy ludźmi lekkimi i próżnymi, i w miejscach wilgotnych, kędy rozpusta panuje. Tak o djable pod figurą Behemota, mówi się u Joba 40, 16: *Pod cieniem sypia, w tajniku trzciny, i na miejscach wilgotnych.* Albo ogólnie sens jest ten: pohamuj nieprzyjaciół naszych uzbrojonych w oszczepy, albo w strzały trzcinowe. P. W.—*Zgromadzenie byków między krowami narodów.* P. W. — *Narody które wojen chcą.* Które twoim wiernym spoczynku nie dają.

32. *Przyjdą posłowie z Egiptu.* O pokój prosząc, i za poddanych się uznając.—*Murzyńska ziemia.* Która w większéj odległości zostaje od Jerozolimy jak Egipt. —*Uprzedzi z rękami swemi.* T. j. Egipczyka ofiarującego dary, i o pokój proszącego.—*Do Boga.* W hebrajskim jest, *Etyopia śpiesznie wyprawi ręce swoje do Boga.* To jest, pośpieszy z przyniesieniem darów Bogu. To się spełniło gdy Egipczycy i Etyopowie ofiary zwyczajne chrześcianom w kościele złożyli.

33. *Królestwa ziemskie.* Wszystkie królestwa ziemskie.

34. *Na wschód słońca.* Albowiem Chrystus P. wstąpił do nieba z góry Oliwnéj, która jest na wschód miasta Jerozolimy.—*Da głosowi swemu głos mocy.* Ojcowie łacińscy Hilary, Augustyn i Hieronim odnoszą to do przyjścia Chrystusa P. na sąd ostateczny. Natenczas bowiem da Pan głos mocy, t. j. głos najpotężniejszy i najskuteczniejszy, gdy zabrzmi trąba i umarli ożyją, gdy złym rzecze: *Idźcie w ogień wieczny*, i t. d.; dobrym zaś: *Pójdźcie błogosławieni*, i t. d.

35. *Dajcie chwałę Bogu nad Izraelem.* Wychwalajcie Boga za dobrodziejstwa wybranym swoim udzielane, albowiem wielmożność i potęga Boża największa się ukaże nad Izraelem w obłokach niebieskich, t. j., gdy wybrani będą się unosili w obłokach na spotkanie Chrystusowi, i w samych obłokach zasiądą jakby na stolicach, po prawéj i po lewéj stronie sędziego Chrystusa.

36. *Dziwny Bóg w świętych swoich.* Którymi Bóg w sposób dziwny kieruje, iżby zbawienia wiecznego dostąpili, i dziwnemi zaszczytami przyozdabia w ojczyznie. W hebrajskim jest, *w świątnicach swoich*, lecz święci Bozi słusznie świątnicami nazwani być mogą.— *Da moc i siłę ludowi swemu.* Gdy wybranych swoich nieśmiertelnością i niecierpiętliwością obdarzy.

go nie tylko sprawiedliwe, ale też niektóre przed tym niewierne, i co go obrażali, wywiódł; jako masz niżéj v. 19, i u Piotra ś. Tym którzy byli w ciemnicy, duchom albo duszom przepowiedał, którzy kiedyś byli niewiernymi. I na drugiem miejscu: Przetoć i umarłym Ewangelią przepowiadano.

13. *Król zastępów.* To jest, tenże Pan i Król zastępów najmilszego ludu albo syna swego, da też pięknemu Domowi swemu, t. j. kościołowi, i ludowi swemu domowemu zwycięztwo, aby dzielił korzyści nieprzyjaciół swoich. Z żydowskiego teraz tak wykładają: Królowie zastępów uciekli, a mieszkająca w domu dzieliła korzyści.

14. *Choćbyście spali w pośrodku losów.* To miejsce jedni tak wykładają: Byście byli w tak wielkiem niebezpieczeństwie jako są więźniowie, o które ci co je pojmali, losy puszczają, jeźli je zachować czyli potracić mają: tedy przecię wynijdziecie ze czcią i ze sławą waszą. Drudzy zaś tak: Kiedy zwyciężywszy nieprzyjacioły wasze wszystkie, odpoczyniecie każdy w dziale swoim, i w cząstce dziedzictwa swego, które nań losem przypadnie, tedy będziecie tak świetni, jako skrzydła gołębice. A inni z żydowskiego tak przekładają: Byście też leżeli między garncami albo kotłami, tak żeby was już smażono albo pieczono. Albo: Byście tak byli czarni jako ci co między czarnemi garncy legają: tedy przecię będziecie wyzwoleni i wybieleni jako skrzydła gołębice, które się świecą jako srebro i złoto. August. ś. przez te losy, albo części, rozumie dwa testamenty: albo raczéj dwoje dziedzictwo: żywota doczesnego i żywota wiecznego.

15. *Gdy niebieski rozsądza.* Żydowie ten wiersz tak wykładają: Gdy Pan niebieski osądził i rozproszył króle pogańskie w obiecanéj ziemi: tedy ci którzy w niéj zostali, byli wybieleni jako śnieg. Ale naszy lepiéj to o Chrystusie i kościele jego tak rozumieją: Gdy P. niebieski osadził i postanowił króle i pasterze w dziedzictwie albo kościele swym świętym, coby ij rządzili, tedy ci którzy w nim mieszkają, są wybieleni jako śnieg.

19. *Wstąpiłeś na wysokość.* To miejsce o Bogu Izraelskim napisane, Paweł ś. wykłada o Chrystusie. Zkąd to idzie, że P. Chrystus jest Bóg Izraelski.

19. *Nabrałeś darów w ludziach.* Żebyś je ludziom rozdał. Przetoż Paweł ś. tak to wykłada. Dałeś dary ludziom. Może się i tak rozumieć, nabrałeś darów z ludzi, którzyć się poddali i uwierzyli w cię, ale przez to, żeś im ty pierwéj dał dary łaski swojéj.

26. *Uprzedzili książęta.* To jest, zeszli się przedniejszy śpiewacy i muzykowie obojéj płci, ku wyśpiewywaniu i wysławianiu zwycięztw i tryumphów twoich.

28. *Benjamin młodziuchny.* Augustyn ś. i inni to rozumieją o Pawle ś., który był z pokolenia Benjaminowego, i był zachwycon do trzeciego nieba.

28. *Książęta Juda.* Apostołowie Jakób i Jan, synowie Zebedeuszowi: Jakób, Judas, Symon, i bracia ich byli z pokolenia Juda: A Piotr, Andrzéj, Philip, Tomasz i inni z pokolenia Nephtalim.

31. *Pogrom zwierze trzcinne.* To jest, tyrany kościół twój prześladujące. Z żydowskiego, poczet kopijników.

31. *Zgromadzenie byków, między krowami narodów.* Zgromadzenie byków, to jest heretyków pysznych a upornych, między krowami narodów, to jest, między duszami zwiedzionemi, które łacno przyzwalają bykom, zwodzicielom. August. in Psalm. 106. I na drugiem miejscu: Wiele rzeczy, mówi, taiły się w piśmiech; lecz gdy nastali heretycy, i poruszyli kościół Boży, tedy się otworzyły te rzeczy, które się w piśmiech taiły, i rozumiana jest wola Boża. Przetoż rzeczono w Psalmie: Zgromadzenie byków między krowami narodów, aby wytraceni byli, to jest, aby się pokazali ci, którzy są doświadczeni jako srebro w ogniu. August. in Psal. 54.

36. *W świętych swoich.* To jest, w świątyniach, albo w świętych przybytkach swoich, jako się z Żydowskiego pokazuje, to jest w kościelech swych świętych. Aczkolwiek i ludzie święci są też przybytkami i kościoły Bożemi.

PSALMUS LXVIII. — PSALM 68. *(u Żyd. 69).*

Prorok w osobie Chrystusa Pana przedstawia Bogu cierpienia, i prosi go o pomoc.

1. In finem, pro iis, qui commutabuntur; David.	1. Nakoniec, za te, którzy będą odmienieni; Dawidowi.
2. Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam.	2. Wybaw mię Boże: boć weszły wody aż do dusze moiey.
3. Infixus sum in limo profundi: et non est substantia.	3. Ulgnałem w błocie głębokości, y dna niemasz.
Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me.	Przyszedłem na głębokość morską: a nawalność mię ponurzyła.
4. Laboravi clamans, raucae factae sunt fauces meae: defecerunt oculi mei, dum spero in Deum meum.	4. Spracowałem się wołaiąc, ochrapiało gardło moie: ustały oczy moie, gdy mam nadźieię w Bogu moim.

Ps. 68.—1. *Za te, którzy będą odmienieni.* To się wytłumaczyło przy tytule Psalmu 44.

2. *Wybaw mię Boże.* Nie prosi Chrystus Pan u Ojca o zbawienie duszy, które miał i utracić nie mógł, gdyż był błogosławionym; ale o zbawienie ciała, i nie bezwarunkowo prosi, lecz żeby pokazał wielkość boleści, i jak jego przyrodzenie śmiercią się wzdrygało, tym samym zgoła sposobem jakim w Ogrojcu wyrzekł: *Ojcze, jeźli chcesz, przenieś odemnie ten kielich.* Łuk. 22, 42.—*Weszły wody aż do dusze mojéj.* Tak jestem klęskami i nieszczęściami przywalony, iż zdaję się być podobnym do tych, którzy w głębokiéj jakiéj przepaści wodnéj tak są pogrążeni, że już woda do ust wchodzi i przytłumia oddech. To bowiem i co daléj następuje, przez allegoryą tonącego w falach i obcéj pomocy wzywającego, stawi nam przed oczy niezmierne boleści Chrystusowe.

3. *Ulgnąłem w błocie głębokości.* Grzęznę w mule morskim, i coraz głębiéj w nim zapadam.—*I dna niemasz.* Żebym się oparł nogą, i mógł się zatrzymać.—*Przyszedłem na głębokość morską.* Wszedłem na morze głębokie i szerokie. — *Nawalność mnie ponurzyła.* Wyraz hebrajski gwałtowny pęd wody i wezbranie oznacza; przeto niektórzy przekładają: *i rzeka*, czyli *koryto pokryło mnie.*

4. *Spracowałem się wołając.* Zmordowałem się wołając i prosząc o pomoc.—*Ustały oczy moje.* Wypatrując, azali nie przyjdzie kto z pomocą.—*Gdy mam nadzieję w Bogu moim.* Gdy od niego pomocy oczekuję, a jednak on mnie nie wyrywa z ucisku.

5. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. *(Joan. 15, 25).*

Confortati sunt, qui persecuti sunt me inimici mei injuste: quae non rapui, tunc exsolvebam.

6. Deus, tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita.

7. Non erubescant in me, qui exspectant te, Domine, Domine virtutum.

Non confundantur super me, qui quaerunt te, Deus Israel.

8. Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam.

9. Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meae:

10. quoniam zelus domus tuae comedit me, et opprobria exprobrantium tibi, ceciderunt super me. *(Joan. 2, 17. Rom. 15, 3).*

11. Et operui in jejunio animam meam: et factum est in opprobrium mihi.

12. Et posui vestimentum meum cilicium, et factus sum illis in parabolam.

13. Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta: et in me psallebant, qui bibebant vinum.

14. Ego vero orationem meam ad te, Domine: tempus beneplaciti, Deus!

In multitudine misericordiae tuae exaudi me, in veritate salutis tuae:

5. Rozmnożyli się nad włosy głowy moiey, którzy mię maią w nienawiśći bez przyczyny.

Zmocnili się którzy mię niesprawiedliwie prześladowali, nieprzyiaćiele moi: czegom nie wydarł, tedym płacił.

6. Boże ty znasz głupstwo moie: a występki moie nie są tobie tayne.

7. Niech nie będą zawstydzeni dla mnie ći którzy ćię oczekiwaią Panie, Panie zastępów.

Niech nie będą pohańbieni dla mnie, ktorzy ćię szukaią Boże Izraelski.

8. Bom dla ćiebie znaszał urąganie: zelżywość okrywała oblicze moie.

9. Stałem się obcym braćiey moiey, y cudzoziemcem synów matki moiey.

10. Bo mię zawisna miłość domu twego gryzła: a urągania urągaiących tobie, spadły na mię.

11. Y okryłem w pośćie duszę moię, y stało mi się urąganiem.

12. Y oblokłem miasto szaty włośień: y stałem się im przypowieśćią.

13. Mówili przećiwko mnie, którzy śiedźieli w bramie: y śpiewali przećiw mnie którzy pili wino.

14. Ale ia modlitwę moię do ćiebie Panie: czas upodobania, Boże.

W wielkośći miłośierdźia twego wysłuchay mię: w prawdźie zbawienia twego;

---

5. *Zmocnili się.* Zmogli się.—*Czegom nie wydarł, tedym płacił.* Zmuszony byłem oddać to, czegom nie wydarł. Kary ponosiłem za grzechy, których nie popełniłem. Patrz Wujka.

6. *Głupstwo moje.* Grzech na mnie włożony: wiesz, Boże, azali jestem nierozumnym, czy jestem w występku, który mi zarzucają.

7. *Niech nie będą zawstydzeni dla mnie.* Niech nie będą, proszę, wstydem i hańbą okryci dla mnie, którzy mają nadzieję w tobie, i od ciebie zbawienia mojego oczekują: jeśli bowiem modlitw moich nie wysłuchasz, będą się mnie wstydzić, i nie ośmielą się mnie wyznać. Albo także sens jest taki: Niech nie będą zawstydzeni, którzy ciebie o to samo o co i ja proszą; będą zaś zawstydzeni, jeśli próżni i niewysłuchani odejdą.

8. *Bom dla ciebie znaszał urąganie.* Jakby rzekł: O co cię proszę, słusznie proszę; bo nie z powodu moich win, ale dla czci twojéj to cierpię. P. W.— *Zelżywość okryła oblicze moje.* Zniosłem zniewagi, bicze, najgrawania się, plwanie w twarz i inne tego rodzaju przykrości, które wstydem i rumieńcem okryły oblicze moje.

9. *Stałem się obcym braciéj mojéj.* Jak obcego mnie uważali bracia moi Żydzi.— *I cudzoziemcem synom matki mojéj.* Powtórzenie tegoż samego zdania. Jako cudzoziemiec byłem uważany od synów synagogi matki mojéj. Jestto to samo, co powiada Ś. Jan w swojéj Ewangelii r. 1, 11. *Przyszedł do własności, a swoiż go nie przyjęli.*

10. *Bo mię zawistna miłość domu twego gryzła.* Daje przyczynę, dla czego jest miany jako obcy, t. j. ponieważ go paliła i boleści nabawiała gorliwość domu Bożego, nietylko materyalnego, gdy handlarzy z kościoła wyrzucał, lecz daleko więcéj duchownego, t. j. zgromadzenia wiernych, które widział zeszpeconém obrzydliwością wielu zbrodni.—*Urągania urągających tobie.* Zniewagi tych, którzy tobie urągali, nie mniéj mnie były przykremi, jak gdybym ja sam był niemi obrzucany. Albo sens jest taki: *spadły na mię* t. j. na głowę moję, na moję szkodę i zgubę.

11. *Okryłem w poście duszę moję.* Przywaliłem postem duszę moję. Albo domyślić się należy wyrazu *łzami*, jakby rzekł: poszcząc łzami siebie trapiłem. Post i łzy tłumaczyć możemy o łaknieniu, pragnieniu i żądzy zbawienia dusz. Albowiem nie czytamy, żeby Jezus Chrystus z powodu postu najgrawania cierpiał, lub był źle traktowany od Żydów—*I stało mi się urąganiem.* Gdy z tego powodu powinienem był być im milszym, stało się to przeciwnie przyczyną większéj mojéj zniewagi.

12. *Stałem się im przypowieścią.* Także z powodu tego stałem się im na przypowieść, igraszkę i żart. Nie czytamy żeby Chrystus Pan przyodziany we włosiennicę chodził, lub z tego powodu najgrawanie cierpiał; przeto ze Ś. Augustynem i innymi o worze ciała ludzkiego i naszéj śmiertelności stosownie to miejsce rozumieć możemy.

13. *Którzy siedzieli w bramie.* Książęta i sędziowie ludu, którzy w bramach siedzieli, gdzie według starożytnego zwyczaju znajdowały się sale sądowe i sądy się odbywały.— *Śpiewali przeciw mnie.* T. j. nie tylko publicznie w zgromadzeniach, ale także prywatnie w domach podczas uczt przy kielichach o mnie rozprawiali i wyśpiewywali, najgrawając się i szydząc.

14. *Ale ja modlitwę moję.* Modlitwę moję do ciebie zanosiłem.— *Czas upodobania, Boże.* Już nadszedł czas zmiłowania, czas przez ciebie zakreślony, w którym ja z tych katuszy zostanę uwolniony, ty zaś świat z sobą pojednasz.—*Wielkości miłosierdzia twego.* Dla wielkości miłosierdzia twego.— *W prawdzie zbawienia twego.* Przez wierne i pewne zbawienie, pomoc i opiekę twoję.

15. eripe me de luto, ut non infigar: libera me ab iis, qui oderunt me, et de profundis aquarum.

16. Non me demergat tempestas aquae, neque absorbeat me profundum: neque urgeat super me puteus os suum.

17. Exaudi me, Domine, quoniam benigna est misericordia tua, secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me.

18. Et ne avertas faciem tuam a puero tuo: quoniam tribulor, velociter exaudi me.

19. Intende animae meae, et libera eam: propter inimicos meos eripe me.

20. Tu scis improperium meum et confusionem meam, et reverentiam meam.

21. In conspectu tuo sunt omnes, qui tribulant me: improperium exspectavit cor meum, et miseriam.

Et sustinui, qui simul contristaretur, et non fuit: et qui consolaretur, et non inveni.

22. Et dederunt in escam meam fel: et in siti mea potaverunt me aceto. *(Math. 27, 48.)*

23. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones et in scandalum. *(Rom. 11. 9.)*

24. Obscurentur oculi eorum, ne videant: et dorsum eorum semper incurva.

25. Effunde super eos iram tuam: et furor irae tuae comprehendat eos.

26. Fiat habitatio eorum deserta: et in tabernaculis eorum non sit, qui inhabitet. *(Act. 1, 20.)*

27. Quoniam, quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.

28. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum: et non intrent in justitiam tuam.

29. Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur.

15. wyrwi mię z błota, abych nie ulgnął: wybaw mię od tych którzy mię nienawidzą, y z głębokości wód.

16. Niech mię nie zatapia nawalność wody, ani mię niech nie pożera głębokość: ani niech nie zawiéra nademną studnia wierzchu swego.

17. Wysłuchay mię Panie, bo łaskawe iest miłosierdźie twoie: według mnostwa litości twoich weyźrzy na mię.

18. A nie odwracay oblicza twego od sługi swego: bom iest w utrapieniu, prędko wysłuchay mię.

19. Przybliż się ku duszy moiéy, a wybaw ią: dla nieprzyiaciół moich wyrwi mię.

20. Ty znasz pohańbienie moie y zelżywość moię, y wstyd mój.

21. Przed oczyma twemi są wszyscy którzy mię trapią: urągania y nędze czekało serce moie.

Y czekałem ktoby się spółem smęcił, a nie było, y ktoby pocieszył, a nie nalazłem.

22. Y dali żółć na pokarm mój: a w pragnieniu moim napawali mię octem.

23. Niechay będźie stół ich przed nimi śidłem: y na zapłaty, y na upadek.

24. Niech się zaćmią oczy ich, aby niewidźieli: a grzbietu ich zawżdy nachylay.

25. Wyley na nie gniew twój: y zapalczywość gniewu twego niech ie ogarnie.

26. Mieszkanie ich niech się stanie puste: a w przybytkach ich niechay nie będźie ktoby mieszkał.

27. Bo któregoś ty zranił przeszladowali: a na boleści ran moich naddawali.

28. Przydayże nieprawość ku nieprawości ich: a niech nie wchodzą do sprawiedliwości twoiéy.

29. Niechay będą wymazani z kśiąg żywiących: a niech z sprawiedliwemi nie będą wpisani.

---

15. *Wyrwij mię z błota, abych nie ulgnął.* Patrz co się rzekło wier. 3.

16. *Nawalność wody.* Patrz co się rzekło w tymże wier. 3. — *Ani niech nie zawiera nademną studnia wierzchu swego.* Studnia, do któréj wpadłem, niech się nie zamyka nademną,

17. *Łaskawe.* Słodkie, albo obfite.

19. *Przybliż się ku duszy mojej.* Ucho na prośby me nastawując, i mnie od złego wyrywając.—*Dla nieprzyjaciół moich.* T. j. iżby się spostrzegłszy, że nie mogą mnie przemódz, albo się zawstydzili, albo nawrócili.

20. *Pohańbienie moje.* Najgrawania się i potwarze, któremi mnie szarpią. — *Zelżywość moję.* Która powstaje z obelg na mnie miotanych.—*Wstyd.* Wstydzimy się bowiem, gdy nas inni hańbią, chociażby niesłusznie to czynili.

21. *Przed oczyma twemi.* Jako nie jest skryte przed tobą utrapienie moje, tak niech nie będą skryci przed tobą ci, którzy mię trapią, od których nic innego oczekiwać nie mogę, jedno zniewagi i nędzy; jak zawsze oczekiwało serce moje daleko pierwéj niż się to stało.—*Ktoby się społem smucił.* Ktoby spółcierpiał.

22. *Dali żółć na pokarm mój.* Jak opowiada S. Mateusz roz. 27, 48.

23. *Niechaj będzie.* W sposobie przeklęstwa przepowiada złe, jakie spaść miało na żydów za ich niewdzięczność i okrucieństwo przeciwko Chrystusowi. — *Stół ich przed nimi sidłem.* Pokarm który im będzie zastawiony, niech się stanie podobnym do jadła ukrytego dla ptaków i źwierząt podle sidła, żeby w nie wpadły i zostały uduszone.—*Na zapłaty.* Żeby tym sposobem złe, które dla mnie przygotowali, na nich samych spadło.—*I na upadek.* Niech im będzie przyczyną albo powodem upadku. Stół, który się stał dla żydów sidłem i t. d. jest, jak się zdaje, zakon i prorocy, których czytanie i poznawanie chociaż ze swojéj natury zasilać ich dusze do zbawienia było powinno, stało się im przeciwnie, z ich własnéj winy, sidłem, które ich wikła, i w wielu szkodliwych błędach utrzymuje, a to dla tego, że Pisma źle używają, i będąc ślepymi, prawdziwego światła przyjąć nie chcą. P. W.

24. *Niech się zaćmią.* Doświadczają tego Żydzi, gdyż zasłonę mają na sercach swoich, jak powiada S. Paweł II. Korynt. 3, 14. —*A grzbietu ich zawżdy nachylaj.* Nędzni, w niewoli zostający, ciężarami nieznośnymi uciśnieni. Ze grzbietem zawsze nachylonym, i obliczem spuszczonem ku ziemi, gdyż oczu podnieść nie śmieją, i ziemskie tylko rzeczy pojmują.

26. *Mieszkanie ich niech się stanie puste.* Spełniło się to, jak widzimy, co do joty; albowiem Żydzi gdzie indziéj raczéj mieszkają nie zaś w Judei, zwłaszcza nie w Jerozolimie, i są z kraju dla nieprawości swojéj wygnani, a kościoł ich i domy zostały zburzone.

27. *Któregoś ty zranił.* Któregoś ty za grzechy rodzaju ludzkiego na krzyż przeznaczył. — *Naddawali.* Boleści przez obelgi, bicze, i t. d. powiększali.

28. *Przydajże nieprawość.* Patrz Wujka.

29. *Niechaj będą wymazani z ksiąg żyjących.* Nie będą w poczcie wiernych, którzy przez prawdziwą re-

30. Ego sum pauper et dolens: salus tua, Deus, suscepit me.
31. Laudabo nomen Dei cum cantico: et magnificabo eum in laude:
32. et placebit Deo super vitulum novellum, cornua producentem et ungulas.
33. Videant pauperes et laetentur: quaerite Deum, et vivet anima vestra:
34. quoniam exaudivit pauperes Dominus, et vinctos suos non despexit.
35. Laudent illum coeli et terra, mare et omnia reptilia in eis,
36. quoniam Deus salvam faciet Sion, et aedificabuntur civitates Juda.
Et inhabitabunt ibi, et hereditate acquirent eam.
37. Et semen servorum ejus possidebit eam, et qui diligunt nomen ejus, habitabunt in ea.

30. Jamći iest ubogi y zbolały: zbawienie twoie Boże wspomogło mię.
31. Będę chwalił imię Boże pieśnią: y wielbić go będę chwałą:
32. a przyiemniéy będźie Panu niźli młode ćielę, któremu rogi y kopyta podrastaia.
33. Niech widzą ubodzy, a niech się weselą: szukayćie Boga, a będźie żyła dusza wasza:
34. abowiem Pan wysłuchał ubogich: a więźniami swémi nie wzgardźił.
35. Niechay go chwalą niebiosa, y źiemia: morze, y wszytek płaz na nich,
36. abowiem Bóg zbawi Sion: y będą zbudowane miasta Juda.
Y będą tam mieszkać, y dostaną iéy dźiedźictwem.
37. Y naśienie sług iego otrzyma ią: a którzy miłuią imię iego, będą w niéy mieszkać.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 68. (u Żydów 69). w. 5. *Czegom nie wydarł.* Chrystus najniewinniejszy za cudze grzechy cierpieć raczył: płacąc Adamowe i nasze długi, które przeto w Psalmie swemi nazywa. Ten który grzechu nie znał, za nas karanie za grzech podjął, abyśmy my przezeń stali się przed Bogiem sprawiedliwymi. Z grzechu grzech potępił.

8. *Bom dla ciebie znaszał urąganie.* Najdujemy w Piśmie ś. iż Pan Chrystus i dla nas, i dla Boga cierpiał: Dla nas, względem wolèj Boga Ojca, który chciał aby on dla nas i dla naszego zbawienia cierpiał. A dla Boga zasie, względem Żydów, którzy go przeto mieli w nienawiści, iż chwałę Bożą rozmnażał, a złości ich karał i czynił to co mu ojciec polecił.

23. *Niechaj będzie stół ich sidłem.* Stół Pisma ś. i nauki niebieskiéj żydom i heretykom jest sidłem, którym i sami siebie i inne ludzie tracą. Hilarius.

28. *Przydajże nieprawość ku nieprawości ich.* Bóg czasem grzechami karze grzechy, nie wlewając złości w serca ludzkie, ale odejmując im sprawiedliwie łaskę i insze środki albo pomocy do sprawiedliwości, bez których tak się źli ludzie do Boga nawrócić, jako ptacy bez skrzydeł wzgórę wzlecieć mogą. Jakoby rzekł: Dopuść im dobrowolnie upaść w nieprawość z nieprawości, a niech nie będą uczestnikami usprawiedliwienia z wiary, którą wzgardzili, ufając sprawiedliwości swéj zakonnéj.

PSALMUS LXIX.

PSALM 69. *(u Żyd. 70).*

O uciekaniu się do Boga w potrzebach i prześladowaniach.

1. In finem, Psalmus David, in rememorationem, quod salvum fecerit eum Dominus.
2. Deus, in adjutorium meum intende: Domine, ad adjuvandum me festina.

1. Na koniec, Psalm Dawidowi, na pamiątkę, że go Bóg wybawił.
2. Boże weyźrzy ku wspomożeniu memu: Panie pospiesz się ku ratunku memu.

ligię ciebie chwalą. —*Z sprawiedliwymi.* Samym bowiem tylko wiernym prawdziwe usprawiedliwienie się dostanie.

30. *Jamci jest.* Teraz nareszcie pod koniec Psalmu przepowiada Prorok Chrystusową chwałę i założenie Kościoła.—*Ubogi i zbolały.* Ubogi, ponieważ byłem nagi, gdym na krzyżu cierpiał.—*Zbawienie twoje Boże wspomogło mię.* Gdym był ubogi w dobro, a obfitujący w zło, zbawienna ręka twoja, wskrzeszając mnie z umarłych, zło wszelkie usunęła, a dobro sprowadziła.

31. *Będę chwalił.* Będę wysławiał, opiewał, i t. d. chwałę Pańską.

32. *Niźli młode cielę.* Moja chwała będzie Bogu milszą i przyjemniejszą, niż ofiara zabitego cielca.– *Któremu rogi i kopyta podrastają.* W jakowym stanie cielce najbardziej są sposobne do ofiary.

33. *Niech widzą ubodzy, a niech się weselą.* Niech to rozumieją i rozważają ubodzy, i niech się cieszą z mego przykładu, niech nadzieję dobrą wezmą.—*Szukajcie Boga, a będzie żyła dusza wasza.* Cnotę uprawiajcie, i chwalcie Boga, a dobrze wam będzie; Bóg bowiem obdarzy was zbawieniem i życiem.

34. *Ubogich.* Strapionych, pokornych. —*Więźniami swemi.* Więźniami dla niego, t. j. dla imienia Bożego, dla pobożności i cnoty męczennikami.

35. *Płaz.* Wszystko co pełza w wodzie, co się w niéj rusza.

36. *Syon.* Kościoł. — *Będą zbudowane miasta Juda.* Rozszerzy się pierwszy ów kościoł, gdy przybędzie do niego wiele żywych kamieni. Wiele także nowych kościołów w prowincyach powstanie, gdy się przyłączą ludy do Chrystusa przez wiarę. Zowią się zaś one miastami Judy, t. j. wyznania, ponieważ prawdziwą wiarę wyznawać będą. —*Będą tam mieszkać.* Stale przebywać będą w kościele, ani go opuszczą, i jako dziedzictwo posiadać go będą.

37. *I nasienie sług jego.* Syon posiadać będą nie tylko pierwsi wierni, ale także późniejsi ich potomkowie. — *Którzy miłują imię jego.* Nie nieprzyjaciele Chrystusowi, ale ci, którzy wiarą, nadzieją i miłością jego się trzymają, i jego kochają,

Ps. 69.—1. *Na pamiątkę.* Otrzymanego zbawienia; jako bowiem Dawid duchem proroczym przewidział modlitwę Chrystusową, którą o zbawienie miał zanosić, tak też przejrzał, że zbawienie niezawodnie nastąpi, i na jego pamiątkę Psalm Bogu śpiewał.

2. *Boże wejrzyj ku wspomożeniu memu.* Bądź pilnym i bacznym ku niesieniu mi pomocy. — *Pośpiesz się ku ratunkowi memu.* Gdyż niebezpieczeństwo grozi i nagli.

3. Confundantur, et revereantur, qui quaerunt animam meam:
4. avertantur retrorsum, et erubescant, qui volunt mihi mala:
avertantur statim erubescentes, qui dicunt mihi: Euge, euge.
5. Exultent et laetentur in te omnes, qui quaerunt te, et dicant semper: Magnificetur Dominus: qui diligunt salutare tuum.
6. Ego vero egenus et pauper sum: Deus, adjuva me.
Adjutor meus et liberator meus es tu: Domine, ne moreris!

3. Niechay będą zawstydzeni y pohańbieni, którzy szukaią dusze moiéy:
4. niech się obróca na wstecz, a niech się zawstydzą, którzy mi chcą złego:
niech się natychmiast obróca wstydać się, którzy mi mówią: Ehey, ehey.
5. Niech się weselą y raduią w tobie wszyscy którzy ćię szukaią, a niech zawżdy mówią: Niechay uwielbion będźie Pan: którzy miłuią zbawienie twoie.
6. A iam iest ubogi i żebrak: Boże wspomóż mię.
Pomocnikiem moim y wybawićielem iesteś ty moim Panie, nie mieszkayże.

PSALMUS LXX.

PSALM 70. *(u Żyd. 71).*

O pokładaniu nadziei w Bogu.

1. Psalmus David, filiorum Jonadab, et priorum captivorum.
In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum:
2. in justitia tua libera me, et eripe me.

Inclina ad me aurem tuam, et salva me.
3. Esto mihi in Deum protectorem, et in locum munitum, ut salvum me facias:
quoniam firmamentum meum, et refugium meum es tu.
4. Deus meus, eripe me de manu peccatoris et de manu contra legem agentis et iniqui:
5. quoniam tu es patientia mea, Domine: Domine, spes mea a juventute mea.
6. In te confirmatus sum ex utero: de ventre matris meae tu es protector meus.
In te cantatio mea semper:
7. tamquam prodigium factus sum multis, et tu adjutor fortis.
8. Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam: tota die magnitudinem tuam.
9. Ne projicias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea: ne derelinquas me.

1. Psalm Dawidowi, synów Jonadabowych, y pierwszych więźniów.
W tobiem Panie, nadźieię miał, niech nie będę pohańbion na wieki:
2. w sprawiedliwośći twoiéy wybaw mię, y wyrwi mię.
Nakłoń ku mnie ucha twego, a zbaw mię.
3. Bądź mi Bogiem obrońcą, y mieyscem obronnym: abyś mię zbawił:
abowiem twierdza moia, y ućieczka moia iesteś ty.
4. Boże móy wyrwi mię z ręki grzésznika, y z ręki przećiw zakonowi czyniącego y niesprawiedliwego:
5. abowiem tyś iest ćierpliwość moia Panie: Panie nadźieio moia od młodośći moiéy.
6. Przez ćiem iest umocniony skoro z żywota: z żywota matki moiéy tyś iest obrońca moim.
O tobie śpiéwanie moie zawżdy:
7. iako dźiwowisko stałem się mnogim: a ty pomocnik mocny.
8. Niechay będą napełnione usta moie chwałą, abych śpiéwał sławę twoię, cały dźień wielmożność twoię.
9. Nie odrzucay mię czasu starośći: gdy ustanie śiła moia, nie opusczay mię.

---

3. *Niechaj będą zawstydzeni.* To wszystko, co się tu znajduje aż do końca Psalmu, wytłumaczyliśmy w Psalmie 39, od wiersza 14.

Ps. 70.—1. *Synów Jonadabowych.* Tego napisu niema w tekscie hebrajskim, ale później został dodany. Zdaje się oznaczać: że Psalm ten zwyczajem synagogi był śpiewany w osobie synów Jonadaba (którego słynne jest posłuszeństwo z r. 35. Jeremiasza), i innych, którzy dobrowolnie do pierwszéj niewoli z królem Joachimem się udali, IV. Król. 24, 12., za upomnieniem Jeremiasza Proroka, i za przykładem synów Jonadabowych, którzy im swojém posłuszeństwem i powolnością na przepowiednie Jeremiaszowe, drogę torowali, jak wnosi Bellarmin. — *Pierwszych więźniów.* Mówi się *pierwszych*, ponieważ po niewoli, o któréj tylko co wspomnieliśmy, pozostali Izraelici znowu uprowadzeni byli do niewoli pod Sedeciaszem królem Judzkim, jak mamy IV. Król. r. 25, 11.—*Niech nie będę pohańbion.* Niech nie doznam odmowy, żebym się wstydzić nie był zmuszony, nie będąc wysłuchany.

2. *W sprawiedliwości twojéj.* Ponieważ jesteś sprawiedliwym mścicielem uciśnionych.

3. *Miejscem obronném.* Do którego mógłbym bezpiecznie uciec. — *Twierdza moja.* Na którym jako na najmocniejszéj skale się opieram, jak wskazuje hebrajski.

4. *Z ręki grzesznika.* Albo Absalona rozumie, albo się kładzie liczba pojedyńcza zamiast mnogiéj, i sens będzie, z ręki grzeszników. — *Przeciw zakonowi czyniącego i niesprawiedliwego.* Gwałcącego zakon, i mnie niesprawiedliwie prześladującego.

5. *Tyś jest cierpliwość moja.* Od którego teraz cierpliwie oczekuję, i zawsze oczekiwałem pomocy. P. W.

6. *Przez ciem jest umocniony skoro z żywota.* W hebr. jest, *na tobie się opierałem od żywota.*— *Z żywota matki mojéj.* Od pierwszego niemowlęctwa mojego.—*O tobie śpiewanie moje zawżdy.* Ty hymnów i pieśni moich ustawicznym byłeś przedmiotem.

7. *Dziwowisko.* Rzecz zdumiewająca i nadzwyczajna z powodu wielkości nieszczęść i klęsk.

9. *Nie odrzucaj mię czasu starości.* Ponieważ mnie zawsze od niemowlęctwa strzegłeś, nie odrzucaj i te-

10. Quia dixerunt inimici mei mihi, et qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in unum,

11. dicentes: Deus dereliquit eum: persequimini, et comprehendite eum, quia non est, qui eripiat.

12. Deus, ne elongeris a me: Deus meus, in auxilium meum respice.

13. Confundantur, et deficiant detrahentes animae meae: operiantur confusione et pudore, qui quaerunt mala mihi.

14. Ego autem semper sperabo, et adjiciam super omnem laudem tuam.

15. Os meum annuntiabit justitiam tuam, tota die salutare tuum.

Quoniam non cognovi litteraturam,

16. introibo in potentias Domini: Domine, memorabor justitiae tuae solius.

17. Deus, docuisti me a juventute mea et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua.

18. Et usque in senectam et senium: Deus, ne derelinquas me,

donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quae ventura est.

Potentiam tuam

19. et justitiam tuam, Deus, usque in altissima, quae fecisti magnalia: Deus, quis similis tibi?

20. Quantas ostendisti mihi tribulationes multas et malas: et conversus vivificasti me, et de abyssis terrae iterum reduxisti me:

21. multiplicasti magnificentiam tuam, et conversus consolatus es me.

10. Abowiem mówili nieprzyiaciele moi przećiwko mnie: a którzy strzegli na duszę moię, radę uczynili spółem,

11. mówiąc: Bóg go opuśćił: gońće a poymayće go, boć niemasz ktoby wyrwał.

12. Boże nieoddalay się odemnie: Boże móy poyźrzy ku pomocy moiéy.

13. Niech będą zawstydzeni y niech ustaną uwłaczaiący duszy moiéy: niech będą okryći zelżywośćią y wstydem którzy mi szukaią złego.

14. A ia zawżdy nadźieię mieć będę: y przyczynię nad wszytkę chwałę twoię.

15. Usta moie opowiadać będą sprawiedliwość twoie, cały dźień zbawienie twoie.

Iżem w piśmie ia nie biegły,

16. wnidę w możnośći Pańskie: Panie, będę wspominał sprawiedliwość ćiebie samego.

17. Boże, uczyłeś mię z młodośći moiéy: y aż dotąd będę opowiadał cuda twoie.

18. Y aż do starośći y szedźiwośći: Boże nie opuszczay mię,

aż opowiem ramię twe wszelkiemu narodowi, który ma przyść.

Moc twoię

19. y sprawiedliwość twoię, Boże, aż do wysokośći, wielkie rzeczy któreś uczynił: Boże, któż podobien tobie?

20. Jako wielkie ukazałeś mi, ućiski mnogie y złe: a nawróćiwszy się ożywiłeś mię, y z przepaśći źiemskich zaśię wywiodłeś mię:

21. rozmnożyłeś wielmożność twoię: a nawróćiwszy się poćieszyłeś mię.

---

raz, gdy się zestarzałem. — *Gdy ustanie.* Powtórzenie piérwszego półwiersza; t. j. teraz, gdy siły moje, z powodu starości ustały, nie opuszczaj mnie.

10. *Strzegli.* Podstrzegali mię, szukając okoliczności szkodzenia.—*Społem.* Zebrani.

12. *Pójrzyj.* W hebr. jest, *pośpiesz się:* w greckim, *miej baczność.*

13. *Uwłaczający duszy mojéj.* Hebr. *przeciwnicy duszy mojéj.* Potwarzający mię.

14. *Przyczynię nad wszystko chwałę twoję.* Do tak wielkiéj chwały twojéj zawsze cóś dodam, zawsze do chwały chwałę przydawać będę.

15. *Opowiadać będą.* Wysławiać.—*Zbawienie twoje.* Które za twojém dobrodziejstwem otrzymam. — *Iżem w pismie ja nie biegły.* Zamiast *w pismie*, w hebrajskim jest, *seforot*, który to wyraz od źródłosłowa *safar* pochodzący oznaczać może liczenie, pismo, księgi, pismiennictwo. Inni inaczéj to miejsce tłumaczą. Albo więc przez pismo rozumie mądrość i przebiegłość ludzką, w jaką obfitował Achitofel; i ono *nie biegły* to samo jest co *nie kosztowałem,* jakby rzekł: Nie poznałem mądrości tego świata, nie ufam w radach ludzkich; nie pochwalam chytrości i rostropności światowéj. Albo sens jest taki: ponieważ co do nauk ludzkich bardzo wykształcony nie byłem, jako ten, który z prostego wiejskiego pasterza wzięty zostałem do żołnierki, a potém na królestwo, jednakże i t. d. Może być także sens najprostszy: chociażbym liczby dobrodziejstw twoich nie znał, albowiem cudowne sprawy twoje i dobrodziejstwa twoje, jak się mówi w Psalmie 39, 6: *rozmnożyły się nad liczbę*, jednakże wysławiać ich według możności nie przestanę. Tego się trzymał Symmachus, który przekłada: *bo nie mogę przeliczyć.*

16. *Wnijdę w możności Pańskie.* Albo sens jest: przylgnę zupełnie do Boskiéj potęgi, w niéj zaufam, o niéj będę rozmyślał, w niéj się jakby w zamku najwarowniejszym skryję. Albo! wnijdę do rozważania wielmożnych dzieł Bożych, zacznę je innym ogłaszać. One mnie staną za księgi.—*Będę wspominał sprawiedliwość ciebie samego.* Będę rozpamiętywał i w myśli zatrzymam sprawiedliwość twoję, przez którą zachowujesz obietnice twoje, karzesz bezbożnych, a dobrych nagradzasz.

17. *Uczyłeś mię z młodości twojéj.* Mądrością twą i opieką nademną nauczyłeś tego mniemania, iżbym w tobie ufał.—*Aż dotąd.* I dopóki żyć będę, będę opowiadał dziwne sprawy twoje, te przedewszystkiém, które dla mnie były uczynione, gdy z niebezpieczeństw mnie wyrwałeś, i t. d.

18. *I aż do starości i sędziwości.* T. j. będę opowiadał dziwne sprawy twoje. — *Ramię twoje.* Pomoc, dzielność, potęgę twoję, którą nas osłaniasz.

19. *Aż do wysokości, wielkie rzeczy, któreś uczynił.* Będę wysławiał potęgę i sprawiedliwość twoję, która się rozciąga aż do najwyższych dzieł cudownych, któreś uczynił. Nie tylko bowiem niebo i ziemię stworzyłeś, ale także rzeczy wznioślejsze, jakiemi są Aniołowie; i nie tylko ludzi grzesznych karzesz, ale sprawiedliwość twoja aż do Aniołów się rozciąga, którym gdy zgrzeszyli, nie przebaczyłeś.

20. *Ukazałeś mi.* Chciałeś żebym doświadczył.—*Złe.* Ciężkie.—*Nawróciwszy się.* Przebłagany. Albo sposób wyrażenia jest hebrajski, i *nawróciwszy się*, to samo jest, co *znowu.* — *Z przepaści ziemskich.* Z ostatecznych nieszczęść. Patrz Wujka.

21. *Rozmnożyłeś wielmożność twoję.* Wielorakiemi sposobami mnie okazałeś wielmożność dobroci twojéj.—

22. Nam et ego confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam: Deus, psallam tibi in cithara, sanctus Israel.
23. Exultabunt labia mea, cum cantavero tibi, et anima mea, quam redemisti.
24. Sed et lingua mea tota die meditabitur justitiam tuam, cum confusi et reveriti fuerint, qui quaerunt mala mihi.

22. Bo y ia wysławiać będę tobie na naczyniu pieśni prawdę twoię: Boże, będęć grał na cytrze, święty Izraelski.
23. Rozraduią się wargi moie, kiedyć będę śpiewał: y dusza moia, którąś wykupił.
24. Ale y ięzyk móy cały dźień będźie rozmyślał sprawiedliwość twoię: kiedy zawstydzeni, y zelżeni będą którzy mi szukali złego.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 70. (u Żydów 71). w. 5. *Panie, Panie.* Tu *Jehovah*, ma punkty imienia *Elohim*, jako i niżéj v. 16, iż złączone jest z imieniem *Adonai*. Aby nie musiał rzec dwa kroć *Adonai*. O czém masz wyższéj szerzéj.
20. *Jako wielkie.* Proroctwo o męce i o zmartwychwstaniu Pana Chrystusowem.

PSALMUS LXXI. PSALM 71. *(u Żyd. 72).*

O pełnym sprawiedliwości i dobroci rządzie królestwa Jezusa Chrystusa, przedstawianego w obrazie pomyślnego panowania Salomona.

1. Psalmus. In Salomonem.
2. Deus judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis:
judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio.
3. Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam.
4? Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem.
5. Et permanebit cum sole et ante lunam, in generatione et generationem.
6. Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram.
7. Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna.

1. Psalm na Salomona.
2. Boże day sąd twóy królowi: a sprawiedliwość twoię synowi królewskiemu:
aby sądźił lud twóy w sprawiedliwości, a ubogie twe w rozsądku.
3. Niechay przyimą góry pokóy ludowi: a pagórki sprawiedliwość.
4. Będźie sadźił ubogie z ludu, y wybawi syny ubogich: a uniży potwarcę.
5. Y będźie trwał z słońcem, y przed księżycem, na pokolenie y pokolenie.
6. Znidźie iako deszcz na runo: a iako krople na źiemię kapiące.
7. Wznidźie za dni iego sprawiedliwość, y obfitość pokoiu aż zginie mieśiąc.

A nawróciwszy się pocieszyłeś mię. I po utrapieniach i troskach znowu mnie pocieszyłeś, usunąwszy wszelkie przeciwności.

22. *Na naczyniu pieśni.* Na muzycznych narzędziach. —*Prawdę twoję.* Prawdziwość twoich obietnic będę wysławiał.—*Święty Izraelski.* Który Izraelitów uświęcasz.

23. *Rozradują się wargi moje, kiedyć będę śpiewał.* Nie tylko na psalteryonie i cytarze będę tobie dzięki czynił i ciebie wychwalał, ale także usta moje i wnętrzności moje będą z radością wyśpiewywały chwałę twoję.—*Którąś wykupił.* Z niebezpieczeństw wyrwałeś.

24. *Będzie rozmyślał sprawiedliwość twoję.* Będzie się ćwiczył w wysławianiu sprawiedliwości twojéj. — *Kiedy zawstydzeni.* Gdy ci, którzy przeciwko mnie zło knują, w nadziei swojéj zawiedzeni i hańbą okryci zostaną.

Ps. 71.—1. *Na Salomona.* Psalm ten ma napis *na Salomona*, ponieważ powodem do jego napisania był nowy król Salomon, dla którego zawiera błogosławieństwa i życzenia. I w rzeczy samej pierwsze wiersze dobrze Salomonowi przypadają; lecz zaraz myśl i język świętego wieszcza do Boga się podnosząc, zwraca mowę do Chrystusa, którego Salomon był figurą, i opisuje jego przyjście, rozszerzenie królestwa i prawość jego rządu

2. *Sąd twój.* Sąd taki, jakim jest twój, wierny, mądry, sprawiedliwy. Albo zdolność i łaskę do sądzenia według prawa i woli twojéj. — *Królowi.* Salomonowi, albo Chrystusowi. — *Sprawiedliwość.* Jest powtórzenie pierwszéj części wiersza. — *Synowi królewskiemu.* Salomonowi synowi mojemu, albo Chrystusowi, którego przodkowie byli królami, i którego Ojciec jest król nad królmi.—*Aby sądził.* Aby sądził, rządził, pomstę wymierzał.— *W rozsądku.* Sądem słusznym i sprawiedliwym. Patrz Wujka.

3. *Niechaj przyjmą góry pokój.* Niech zstąpi z nieba pokój i sprawiedliwość, i nad królestwem Izraelskiem spocznie. Patrz Wujka.

4. *Będzie sądził ubogie z ludu.* Nie pozwoli uciskać ubogich.— *I wybawi syny ubogich.* Jest to samo zdanie innemi wyrazami według zwyczaju powtórzone. — *Uniży.* Pohamuje, żeby swojemi potwarzami nie szkodził ubogim.

5. *Będzie trwał.* Przechodzi już święty Prorok do Chrystusa. i trwałość jego królestwa opisuje.—*Z słońcem.* Dopóki słońce będzie. — *Przed księżycem.* W hebrajskim jest: *wobec księżyca*, czyli *przed* obliczem księżyca, t. j. dopóki będzie księżyc. — *Na pokolenie i pokolenie.* Będzie trwało jego królestwo.

6. *Znijdźie jako deszcz na runo.* Jak niegdyś rosa na suche runo Gedeonowe zstąpiła, Sędz. 6, 38, bez szmeru, i nie przynosząc żadnéj szkody wełnie; tak w cichości, do wnętrzności dziewicy wstąpi Bóg, i jéj dziewictwa ani w poczęciu, ani w narodzeniu nie zmniejszy. — *A jako krople.* I jako malutkie kropelki deszczowe bez szumu na łono ziemi spadają i ją żyżną czynią, tak Chrystus w łono dziewicy wejdzie, i z onéj ziemi dziewiczéj powstanie prześwietna latorośl Jessego rodu. Patrz Wujka.

7. *Wnijdzie za dni jego.* Przyniesie Chrystus Pan światu prawdziwą sprawiedliwość, i świętość, i pokój wieczny, pojedna Boga z ludźmi. — *Aż zginie miesiąc* (księżyc). W hebrajskim jest, *aż póki nie będzie księżyca.* Aż do końca świata.

8. Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum. *(Zach. 9, 10.)*

9. Coram illo procident Aethiopes, et inimici ejus terram lingent.

10. Reges Tharsis et insulae munera offerent: reges Arabum et Saba dona adducent:

11. et adorabunt eum omnes reges terrae: omnes gentes servient ei:

12. quia liberabit pauperem a potente: et pauperem, cui non erat adjutor.

13. Parcet pauperi et inopi, et animas pauperum salvas faciet.

14. Ex usuris et iniquitate redimet animas eorum: et honorabile nomen eorum coram illo.

15. Et vivet, et dabitur ei de auro Arabiae, et adorabunt de ipso semper: tota die benedicent ei.

16. Et erit firmamentum in terra in summis montium: superextolletur super Libanum fructus ejus, et florebunt de civitate sicut foenum terrae.

17. Sit nomen ejus benedictum in saecula: ante solem permanet nomen ejus.

Et benedicentur in ipso omnes tribus terrae: omnes gentes magnificabunt eum.

8. Y będźie panował od morza aż do morza: y od rzeki aż do kraiów okręgu źiemie.

9. Przed nim będą padać Murzynowie: a nieprzyiaciele iego źiemię lizać będą.

10. Królowie Tarsis y wyspy, przyniosą dary: Królowie Arabscy y Saba przywiozą upominki:

11. y będą mu się kłaniać wszyscy królowie źiemscy: wszyscy narodowie będą mu służyć:

12. abowiem wybawi ubogiego od możnego: y nędznego, który nie miał pomocnika.

13. Przepuśći ubogiemu y niedostatecznemu: a dusze ubogich zbawi.

14. Z lichwy y nieprawośći wykupi dusze ich: a imię ich uczćiwe przed nim.

15. A będźie żył, y dadzą mu z złota Arabskiego, y będą się zawsze kłaniać dla niego: cały dźień będą go błogosławić.

16. Y będźie utwierdzenie na źiemi na wierzchu gór: podnieśie się nad Liban urodzay iego: y rozkwitnie się z miasta iako zioła polne.

17. Niechay będźie imię iego na wieki błogosławione: przed słońcem trwa imię iego.

Y będą w nim błogosławione wszytkie pokolenia źiemskie: wszyscy narodowie wielbić go będą.

---

8. *Od morza aż do morza.* Jeśli o Salomonie to weźmiemy, to powiemy, że od morza do morza, znaczy od morza Czerwonego aż do morza Śródziemnego, i od rzeki Eufratu, która leży na północ, aż do granic ziemi, t. j. aż do Egiptu, czyli do potoku Egiptskiego Rinokolury, która od południa była ostateczną granicą ziemi świętéj. Patrz co się rzekło Gen. 15, 18. Jeśli zaś o królestwie Chrystusowem, od morza Indyjskiego aż do morza Oceanu za Gades, i od rzeki Tanaju aż do granic Etyopii. Zdaje się bowiem S. Prorok opisywać ziemię zamieszkałą i w owym czasie znaną, którą, jak twierdzi, królestwo Chrystusowe całą ma objąć.

9. *Przed nim będą padać Murzynowie.* Którzy, według tego cośmy dopiero powiedzieli, zamieszkiwali granice ziemi od południa; albo się wymieniają Etyopczycy z powodu rzezańca królowéj Etyopskiéj Kandaki, który piérwszy z pomiędzy mieszkających po za granicami ziemi obiecanéj, do Chrystusa się nawrócił. Dzieje Apost. 8, 27. — *Ziemię lizać będą.* Będą całować na znak czci i poddaństwa.

10. *Królowie Tarsis.* Królowie wysp wschodnich: to bowiem oznacza Tarsis, jakośmy rzekli Psal. 47, 8.— *I wyspy.* I same wyspy, t. j. ludy wysp. — *Królowie Arabscy i Saba.* Spełniło się na Salomonie, gdy przybyła do Jerozolimy królowa Saba, która panowała nad Arabią szczęśliwą, i oprócz tego nad Madyan i Efą, i całą krainą Sabejczyków. Spełniło się także na Chrystusie Panu, ponieważ książęta i ludy tych krajów poddali się Chrystusowi przez wiarę, i ponieważ ztamtąd przybyli Magowie dla uczczenia Chrystusa P. Mat. 2.

12. *Wybawi ubogiego od możnego.* Wybawi wiernych swoich od niewoli szatana, który był możnym i książęciem tego świata. Salomon będzie się starał, iżby możni nie uciskali niesprawiedliwie ludzi mniéj możnych.

13. *Przepuści ubogiemu i niedostatecznemu.* Zlituje się nad ubogim, i będzie mu miłościwym.

14. *Z lichwy i nieprawości.* Od oszukaństwa, gwałtów i krzywd szatańskich. — *Uczciwe.* Po grecku *kosztowne.* Życie ich będzie mu miłém i drogiém, i nie przepuści bezkarnie tym, którzyby się ich krwią zbroczyli; albowiem to, co my mamy w naszéj Wulgacie *imię ich*, w hebrajskim jest *krew ich.*

15. *A będzie żył.* Ponieważ jemu śmierć panować nie będzie; albowiem po skosztowaniu przez trzy dni śmierci, znowu ożył, żeby już nigdy nie umrzeć.—*Dadzą mu z złota Arabskiego.* Najkosztowniejszemi darami będzie czczony. — *Dla niego.* Jemu, jak tłumaczą Maryan i Emm. Sa. W greckim jest, *πεθι αυτου*, i sens jest *za niego się modlić będą;* to bowiem czynią ludy, które książęcia swojego kochają. To się nie tylko do Salomona, ale i do Chrystusa także stosuje, przed którym gdy do Jerozolimy wchodził tłumy wołały Mat. 21, 9: *Hosanna Synowi Dawidowemu... Hosanna na wysokości;* których to słów myśl jest taka: O ty Boże, który jesteś na wysokościach, zbaw proszę, zbaw syna Dawidowego. Wyraz hebrajski *bahado*, można także przełożyć *przez niego,* albo *dla niego*, jego imieniem. Tak my ustawicznie czynimy, nasze modlitwy kończąc: Przez Pana naszego Jezusa Chrystusa i t. d. —*Cały dzień będą go błogosławić.* Bezustannie jemu i jego królestwu życzyć będą wszelkiego powodzenia. Patrz Wujka.

16. *Utwierdzenie.* Pod nazwiskiem utwierdzenia pszenicę rozumie, ponieważ pszenicą i chlebem z niéj uczynionym życie się ludzkie utrzymuje: tak Iz. 3, 1, mamy: *posilenie chleba;* i Psalm 104, 16: *Skruszył wszystko posilenie chleba.* Patrz Wujka. — *Rozkwitnie się z miasta.* Którzy będą obywatelami w mieście tego króla, będą kwitnąć jako zioła polne, i rozmnożą się i t. d. Temi allegoryami opisuje się obfitość dóbr niebieskich, w jakie opływamy w królestwie Chrystusowém.

17. *Przed słońcem.* Dopóki słońce będzie. Patrz co się rzekło wyżéj w. 5.—*Trwa.* W hebr. jest *innon*, co można przełożyć, *będzie miał synów*, t. j. rozszerzy się, co dosyć właściwie przypada imieniowi Chrystusa, które przez opowiadaczy rozszerza się i rozszerzać się będzie aż do końca świata. — *Będą w nim błogosławione wszystkie pokolenia ziemskie.* To się wzięło z Gen. roz. 22, 4, gdzie czytamy: *Będą błogosławione w nasieniu twojém wszystkie narody ziemie.* Wszystkie zaś narody będą błogosławione od Boga w Chrystusie, t. j. nikt nie będzie błogosławiony jedno w Chrystusie, i w nim błogosławieni będą wszyscy, którzykolwiek z nie-

18. Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus:
19. et benedictum nomen majestatis ejus in aeternum, et replebitur majestate ejus omnis terra: fiat, fiat.
20. Defecerunt laudes David, filii Jesse.

18. Błogosławiony Pan Bóg Izraelski, który sam czyni dźiwy:
19. y błogosławione imię maiestatu iego na wieki: y będźie napełniona maiestatem iego wszytka źiemia. Stań się, stań się.
20. Skończyły się Pieśni Dawida syna Jessego.

Wykład X. J. Wujka.—**Ps. 71.** (u Żydów 72). w. 1. *Boże daj sąd twój królowi.* Bo Ojciec nikogo nie sądzi: ale wszystek sąd powzdał Synowi aby wszyscy czcili Syna tak jako i Ojca. Hier. in cap. 3. Malachiae.

3. *Niech przyjmą góry pokój.* Góry sąć dusze wysokie, a pagórki są małe dusze: lecz dla tego góry przyjmują pokój, aby pagórki mogły przyjąć sprawiedliwość. A cóż to jest za sprawiedliwość którą przyjmują góry, jedno Wiara: Bo sprawiedliwy z wiary żywie. Leczby mniejsze dusze nieprzyjmowały wiary, gdyby większe dusze, które górami są nazwane, od samėj mądrości nie były oświecone, aby mogły malutkim podawać to, co malutcy pojąć mogą. August. tract. 1. in Joannem.

4. *Będzie sądził ubogie z ludu.* To jest, będzie czynił sprawiedliwość ubogim ludziom.

6. *Znijdzie jako deszcz na runo.* Dwoje podobieństwo nienaruszonego panieństwa Panny Maryi. Zstąpił Pan Chrystus w żywot panieński nieznacznie, i bez skazy: jako deszcz na wełnę albo na ziemię zwykł zstępować. Euthym.

11. *I będą mu się kłaniać.* Ztąd Augustyn ś. dowodzi, że słusznie kościół w karaniu heretyków używa mocy cesarzów i królów, którą mu Bóg i obiecał i dał. Kiedy, prawi, cesarze prawdę trzymają, tedy za tąż prawdą przeciw błędowi dekrety ferują: które ktokolwiek wzgardzi, sam sobie nabywa potępienia. Bo i między ludźmi kaźń podejmuje, i przed Bogiem wymówki nie będzie miał, który tego co mu sama prawda przez serce królewskie kazała, czynić niechciał. August. epist. 161, ad Donatist.

15. *I będą się zawsze kłaniać dla niego.* Wszystkie modlitwy dzieją się przez Chrystusa, i przez imię jego.

16. *Będzie utwierdzenie na ziemi.* To jest, (jako teraz z żydowskiego przekładają). Z garści przenice, chocia i na wierzchu gór posianėj, będzie taki urodzaj, że się wysokością zrówna z cedrowemi drzewami, które są na górze Libanie. Lecz to miejsce starzy rabinowie żydowscy o ofierze chrześcijańskiėj za czasów Messyaszowych, tak wykładali: Będzie *Pisath bar;* to jest placek pszeniczny na ziemi, na głowie gór, to jest kapłanów. Targum Jonathae tak: Będzie ofiara chlebowa na ziemi, na głowie kapłanów. A rabin Mose Haddarsan przydaie, że to jest ofiara Melchisedechowa, który był kapłanem Boga najwyższego.

19. *Stań się, stań się.* Patrz wyż. Psal. 40, 41. A tu żydzi kończą wtóre księgi Psalmów.

20. *Skończyły się pieśni.* Nie tak rozumiéj, żeby insze Psalmy, które potém idą, nie były Dawidowe: ale iż ten Psalm był Dawidów ostatni: i jakoby za testament Salomonowi synowi zostawiony, aby mu wiarę i czekanie Messyasza zalecił.

PSALMUS LXXII. PSALM 72. *(u Żyd. 73).*

O nieuwodzeniu się pozorną pomyślnością bezbożników.

1. Psalmus Asaph.
Quam bonus, Israel, Deus his, qui recto sunt corde!
2. Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei.
3. Quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns:
4. quia non est respectus morti eorum, et firmamentum in plaga eorum.
5. In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur:
6. ideo tenuit eos superbia, operti sunt iniquitate et impietate sua.

1. Psalm Asaphowi.
Jako dobry Bóg Izraelczyków, tym którzy są prostego serca.
2. Ale moie nogi mało się nie potknęły: mało nie szwankowały kroki moie.
3. Iżem był ruszon zawiśćią przeciw złośnikom: widząc pokóy grzesznych:
4. abowiem niemasz względu na śmierć ich: ani przedłużenia w utrapieniu ich.
5. W pracy ludzkiéy nie są: y z ludźmi nie będą karani:
6. y przetóż ie pycha zięła: okryli się nieprawośćią y niezbożnośćią swoią.

---

go się odrodzą i w nim przetrwają, i usłyszą one słowa: *Pódźcie błogosławieni i t. d.*

19. *Błogosławione imię majestatu jego.* Niech będzie błogosławione imię majestatu jego.— *Będzie napełniona majestatem jego.* Po wszystkiėj ziemi będzie przepowiadany majestat jego potęgi, dobroci, mądrości, i t. d.

20. *Skończyły się pieśni.* Patrz Wujka.

Ps. 72.—1. *Psalm Azafowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 49. — *Tym którzy są prostego serca.* Nie wszystkim, którzy się z Jakóba urodzili, ale tym mianowicie, którzy czystego są sumienia.

2. *Nogi mało się nie potknęły.* Potknąć się na nogi, szwankować w kroku, znaczy chwiać się, upadać, lub zbaczać od prawych myśli, jakby rzekł: O małom nie uległ pokusie.

3. *Zawiścią.* Zawiść znaczy tu zapał i wzruszenie duszy, z powodu niegodziwości czyichś postępków.— *Pokój.* Szczęście, pomyślność.

4. *Nie masz względu na śmierć ich.* Patrz Wujka.— *Ani przedłużenia w utrapieniu ich.* Patrz Wujka.

5. *W pracy ludzkiéj nie są.* Nie walczą z niedostatkiem, znużeniem, frasunkami i innemi nieszczęściami, któremi po większėj części wszyscy ludzie trapieni i chłostani bywają.

6. *Przeto je pycha zjęła* (zdjęła). Przeto się pysznią.— *Okryli się.* Pełni są.

7. Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum: transierunt in affectum cordis.
8. Cogitaverunt, et locuti sunt nequitiam: iniquitatem in excelso locuti sunt.
9. Posuerunt in coelum os suum, et lingua eorum transivit in terra.
10. Ideo convertetur populus meus hic: et dies pleni invenientur in eis.
11. Et dixerunt: Quomodo scit Deus, et si est scientia in excelso?
12. Ecce ipsi peccatores, et abundantes in saeculo, obtinuerunt divitias.
13. Et dixi: Ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas:
14. et fui flagellatus tota die, et castigatio mea in matutinis.
15. Si dicebam: Narrabo sic: ecce nationem filiorum tuorum reprobavi.
16. Existimabam, ut cognoscerem hoc, labor est ante me:
17. donec intrem in Sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum.
18. Verumtamen propter dolos posuisti eis: dejecisti eos, dum allevarentur.
19. Quomodo facti sunt in desolationem, subito defecerunt: perierunt propter iniquitatem suam.
20. Velut somnium surgentium, Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges.
21. Quia inflammatum est cor meum, et renes mei commutati sunt:

7. Wystąpiła iakoby z tłustośći nieprawość ich: puśćili się za żądzami serca.
8. Myślili y mówili złość: nieprawość ku górze mówili.
9. Podnieśli w niebo usta swoie: a ich ięzyk przechodził po źiemi.
10. Y przetóż lud móy obróci się tu: y dni pełne nayda się między nimi.
11. Y mówili: Jakóż wie Bóg? a iestli wiadomość na wysokośći?
12. Oto ći grzésznicy, a obfituiący na świećie, otrzymali bogactwa.
13. Y rzekłem: Tomći tedy próżno usprawiedliwiał serce swe, y omywałem między niewinnymi ręce moie:
14. y byłem biczowan cały dźień, a karanie moie rano.
15. Jeślim mówił, tak mówić będę: otom rodzay synów twoich potępił.
16. Myśliłem abych to zrozumiał: praca to przedemną:
17. aż wnidę do świątynie Bożéy: y zrozumiem ich dokończenie.
18. Bo zaprawdę dla zdrad, nagotowałeś im: zrzućiłeś ie gdy się podnośili.
19. Jakóż spustoszeli: natychmiast ustali, zginęli dla nieprawośći swoiéy.
20. Jako sen ustawaiących Panie: w mieście twym obraz ich wniwecz obróćisz.
21. Bo się zapaliło serce moie, y odmieniły się nérki moie:

7. *Wystąpiła jakoby z tłustości nieprawość ich.* Z obfitości, sytości, pomyślności, bogactw, nieprawość ich pochodzi.

8. *Ku górze.* Na wyniosłém miejscu postawieni, jawnie i bezczelnie mówili.

9. *W niebo.* Wyżéj nieba, nie bojąc się Bogu i Aniołom bluźnić.—*Przechodził po ziemi.* T. j. uwłaczając czcicielom Bożym, i ich wyśmiewając, jakoby ich nadzieja była próżna.

10. *Lud mój obróci się tu.* Lud wierny do rozważania tego się obróci.—*Dni pełne najdą się między nimi.* Patrz Wujka.

11. *I mówili.* W myślach się wikłając, i Boską opatrzność ledwo że nie oskarżając.—*Jakoż wie Bóg?* Czyż być może, żeby to Bóg wiedział, a znosił? Czyliż Bóg na wysokościach ma o tém wiadomość?

13. *Tomci tedy próżno usprawiedliwiał serce swe.* T. j. tedym napróżno starał się o prawość moich postępków.— *Między niewinnymi.* Hebr. *w niewinności.* T. j. ręce moje zachowałem czystemi od wszelkiéj zbrodni i obcowania z bezbożnymi.

14. *I byłem biczowan cały dzień.* A jednak chociażem sprawiedliwość i pobożność zachowywał, nieszczęściami bezustannie trapiony byłem.—*Karanie moje rano.* Każdy wschód słońca jakąś nową klęskę przynosił.

15. *Jeślim mówił, tak mówić będę.* Jeśli w ten sposób mówić będę, jeśli postanowię, że Bóg dobrych zaniedbywa, a złym pobłaża lub sprzyja.—*Rodzaj synów twoich potępił.* Zgromadzenie wszystkich pobożnych potępiam, jakoby źle sądzili; albowiem oni Boską opatrzność uznają i głoszą.

16. *Myślìłem, abych to zrozumiał.* Zastanawiałem się nad sposobami wyśledzenia prawdy.— *Praca to przedemną.* Lecz w wielkiém zawikłaniu umysłu zostawałem, i nie łatwo mogłem zdobyć się na to, co sądzić należy.

17. *Do świątnice Bożéj.* Żeby przez modlitwę świadło Boże otrzymać. Albo zapewne świątynia Boża Kościół oznacza, gdzie się znajduje jedyna szkoła prawdy i mądrości do rozstrzygania podobnych pytań. Albo świątynią Bożą jest niebo, do którego gdy wnijdziemy, porządek i sposób Boskiéj opatrzności zrozumiemy.— *Zrozumiem ich dokończenie.* Zrozumiem, jaki ma być ich koniec, co z nimi na końcu będzie, jeśli nie w tém, to przynajmniéj w przyszłem życiu.

18. *Bo zaprawdę dla zdrad, nagotowałeś im.* Domyślać się należy *nieszczęścia*, jak mają niektóre teksta greckie; i sens będzie: dla zdrad, których niesprawiedliwi i bezbożni używali względem bliźnich swoich, w celu powierzenia swych bogactw i t. d., przygotowałeś im nieszczęścia, i sprawiłeś, iżby zdrady na ich się szkodę obróciły. Hebrajskie czytanie, które jest u Ś. Hieronima tak ma: *Bo zaprawdę na ślizgawicy ich położyłeś, zrzuciłeś ich w zagubę:* to jest, gdy niesprawiedliwym bogactwa i pomyślność dałeś, postanowiłeś ich na miejscu, zkąd łatwo do zaguby przyjść mogą; i ponieważ z własnéj winy nie umieli po ślizkiéj ścieżce ostróżnie chodzić, sprawiedliwym sądem twoim do zatracenia wpadli.—*Zrzuciłeś je gdy się podnosili.* Gdy się podnosili do zaszczytów i godności, przez nie strąceni zostali w przepaść śmierci wiecznéj.

19. *Jakoż spustoszeli?* Stali się podobnymi do miasta spustoszonego i zburzonego, gdzie już się ukazują same tylko zwaliska.—*Natychmiast ustali.* Bo chociaż bezbożnym długo żyć niekiedy się zdarza, wszakże krótkiém to jest co się czasem określa, i radość obłudnika jest chwilowa.

20 *Ustawających.* Przebudzających się ze snu.— *W mieście twojém.* W towarzystwie twoich świętych, i w górném mieście Jerozolimie.—*Obraz ich.* Pozorne ich szczęście wniwecz obrócisz; ułudne bowiem szczęście zniknie, gdy się prawdziwe ukaże. P. W.

21. *Bo.* Partykuła *bo* nie zdaje sprawy z poprzedzają-

22. et ego ad nihilum redactus sum, et nescivi.
23. Ut jumentum factus sum apud te: et ego semper tecum.
24. Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me, et cum gloria suscepisti me.
25. Quid enim mihi est in coelo? et a te quid volui super terram?
26. Defecit caro mea, et cor meum: Deus cordis mei, et pars mea Deus in aeternum.
27. Quia ecce, qui elongant se a te, peribunt: perdidisti omnes, qui fornicantur abs te:
28. mihi autem adhaerere Deo bonum est: ponere in Domino Deo spem meam,
ut annuntiem omnes praedicationes tuas, in portis filiae Sion.

22. y iam wniwecz obrócony, a niewiedźiałem.
23. Jako bydlę stałem się u ćiebie: a ia zawsze z toba.
24. Uiałeś mię za prawą rękę moię: a według woléy twoiéy prowadźiłeś mię, y przyiałeś mię z chwałą.
25. Bo cóż ia mam w niebie, abo czegom chćiał na ziemi oprócz ćiebie?
26. Ustało ćiało moie i serce moie. Boże serca mego, y częśći moia Boże, na wieki.
27. Bo oto którzy się oddalaią od ćiebie, zginą: zatraćiłeś wszytkie, którzy cudzołożą od ćiebie.
28. Ale mnie dobrze iest trwać przy Bogu: pokładać w Panu Bogu nadźieię moię,
abych opowiadał wszytkie chwały twoie: w bramach córki Siońskiéy.

Wykład X. J. Wujka—Ps. 72. (u Żydów 73). w. 1. *Psalm Asaphowi.* Asaph był osobliwy muzyk za Dawida króla. I. Król. 6 i 26.

4. *Niemasz względu na śmierć.* Albo, nie myślą o śmierci swéj. Hieron. Inni wykładają: Nie cierpią wielkich boleści przy śmierci, lekuchno a spokojnie umierają.

4. *Ani przedłużenia w utrapieniu.* Albo nie czują ciężkości w chorobie i w utrapieniu, i przy samej śmierci. Albo mają gotową pomoc w swém utrapieniu.

10. *I dni pełne.* Jakoby rzekł: Dla tego się bardzo frasuje lud mój, iż się tak wszystko niezbożnym powodzi. Drudzy tak ten wiersz wykładają: Przeto się lud mój obraca za niezbożnemi, iż się najdnje drugi żywot między nimi: to jest, że widzą, iż niepobożni pospolicie długo żywią na świecie.

20. *Jako sen ustawających.* Takie jest szczęście doczesne ludzi złych, jaki jest sen ludzi obudzonych. Bo jako się łaknącemu śni żeby jadł, a kiedy się ocuci głodnym się najduje: a jako się śni pragnącemu że pije, a gdy się ocuci przecię jeszcze pragnie: Tak też i tym właśnie się przygadza, że ocuciwszy się po śmierci nic u siebie nie najdują z tego co mniemali, że na świecie mieli.

23. *Jako bydlę stałem się u ciebie.* Augustyn ś. wolność albo swobodę ludzką bydlęciu, a łaskę Bożą jeźdźcowi, który na nim jeździ przyrównywa: i tak nakoniec zamyka. Iż ani łaska bez wolności ludzkiej, ani wolność bez łaski, człowieka do zbawienia nie przywodzi. A Hieronim ś. tak to wykłada, że to Chrystus mówi: iżem się stał jako bydlęciem u ciebie, Boże Ojcze, nosząc na sobie grzechy ludzkie: a jam przecię zawsze jest z tobą: Boś ty jest we mnie, a ja w tobie.

24. *Ująłeś mię za prawą rękę.* Trzymał Bóg Ojciec za rękę Syna do piekła zstępującego: prowadził według wolej swéj zmartwychwstającego: przyjął chwalebnie do nieba się wracającego.

PSALMUS LXXIII. — PSALM 73. *(u Żyd. 74).*

O szukaniu pomocy i pociechy od Boga w czasie prześladowań.

1. Intellectus Asaph.
Utquid Deus repulisti in finem: iratus est furor tuus super oves pascuae tuae?

1. Wyrozumienia Asaphowi.
Przeczżeś Boże odegnał do końca: rozgniewała się zapalczywość twoia na owce pastwiska twego?

---

cego, ale z tego co następuje i co się znajduje w. 24: *Ująłeś mię za prawą rękę moję.— Zapaliło się serce moje.* Upalone i udręczone zostało, albo zagrzało się od modlitwy.— *I odmieniły się nerki moje.* Boleść uczuły; albo, ponieważ uczucie moje cielesne w duchowne się zamieniło.

22. *Jam wniwecz obrócony.* Rozmaicie upokorzony i odrzucony, albo ducha pokory powziąłem.— *A nie wiedziałem.* Dla czego to Bóg uczynił, albo dokąd się mnie obrócić. Albo na dobrą stronę tłumacząc: i niewiadomość moję wyznałem.

23. *Jako bydlę stałem się.* Ciężarami przywalony, biczami bity. Albo jako nierozumne bydlę chciałem zostawać i bez oporu być posłusznym, i ciężar jakibyś nie zechciał nosić.— *A ja zawsze z tobą.* Dla żadnych przeciwności od ciebie nie odstępując. P. W.

24. *Ująłeś mię za prawą rękę moję.* Żeby czasem jaka ciężka pokusa nie oddaliła mnie od ciebie.— *Według woli twojéj.* Według twojego prawa, twoich przykazań i rad, albo według upodobania twojego prowadziłeś mię.—*Przyjąłeś mię z chwałą.* Do domu i miasta twojego, teraz tylko przez nadzieję, żeby mię potém przyjąć w rzeczy samej. P. W.

25. *Bo cóż ja mam w niebie?* Cóż w niebie tak drogiego lub pięknego, żebym go pragnął bez ciebie.— *Albo czegom chciał na ziemi oprócz ciebie?* Cóż jest kosztownego lub pięknego na ziemi czegobym żądał od ciebie? jakby rzekł: Niema prócz ciebie niczego, naczémby serce moje spoczęło.

26. *Ustało ciało moje i serce moje.* Od tęsknoty i pragnienia ciebie.— *Części moja.* Którego chcę mieć swoją cząstką i dziedzictwem.

27. *Którzy cudzołożą od ciebie.* Ponieważ od twojéj wiary i czci odstają i oddalają się: przenośnia wzięta od małżonków gwałcących wiarę małżeńską.

28. *Abych opowiadał.* Abym przez to przylgnięcie do Boga, uwolniony od wszelkiéj chciwości ziemskiéj, cały był zajęty chwaleniem ciebie.— *W bramach córki Syońskiéj.* Przed mnóstwem wiernych, na publiczném zgromadzeniu kościoła.

Ps. 73.—1. *Wyrozumienia Azafowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 31.— *Odegnał do końca.* Zu-

2. Memor esto congregationis tuae, quam possedisti ab initio.
Redemisti virgam hereditatis tuae: mons Sion, in quo habitasti in eo.
3. Leva manus tuas in superbias eorum in finem: quanta malignatus est inimicus in sancto!
4. Et gloriati sunt, qui oderunt te, in medio solemnitatis tuae.
Posuerunt signa sua, signa,
5. et non cognoverunt sicut in exitu super summum.
Quasi in silva lignorum securibus
6. exciderunt januas ejus in idipsum: in securi et ascia dejecerunt eam.
7. Incenderunt igni Sanctuarium tuum: in terra polluerunt tabernaculum nominis tui. *(4. Reg. 25,9).*
8. Dixerunt in corde suo, cognatio eorum simul: Quiescere faciamus omnes dies festos Dei a terra.
9. Signa nostra non vidimus, jam non est propheta: et nos non cognoscet amplius.
10. Usquequo, Deus, improperabit inimicus: irritat adversarius nomen tuum in finem?
11. Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam, de medio sinu tuo in finem?
12. Deus autem, rex noster ante saecula, operatus est salutem in medio terrae.

2. Wspomni na zgromadzenie twoie, któreś pośiadł od poczatku.
Odkupiłeś pręt dźiedźictwa twego: góra Sion na któréyeś mieszkał.
3. Podnieś ręce twoie na pychy ich na koniec: iako wiele nabroił nieprzyiaćiel w świątnicy.
4. Y chlubili się, którzy ćię nienawidzą: w pośrzodku święta uroczystego twego.
Położyli znaki swoie znaki:
5. a niepoznali iako na wyszćiu na wiérzch.
Jako w leśie drzew śiekiérami,
6. wyrębowali drzwi iego pospołu: toporem y oskardem obalili ie.
7. Zapalili ogniem świątnicę twą: na źiemi splugawili przybytek imienia twego.
8. Mówili w sercu swoim rodzay ich pospołu: uczyńmy że ustaną wszytkie święta Boże z źiemie.
9. Znaków naszych niewidźieliśmy: iuż niémąsz proroka: y iuż nas więcéy nie pozna.
10. Dokądże Boże, nieprzyiaćiel urągać będźie? drażni przećiwnik imię twe do końca?
11. Czemuż odwracasz rękę twoię: y prawicę twoię z pośrzodku zanadrza twego do końca?
12. Ale Bóg król nasz przed wieki: sprawił zbawienie w posrzodku źiemie.

pełnie odrzuciłeś lud twój. Tak postępujesz iż się zdaje jakobyś zupełnie lud swój opuścił.—*Na owce pastwiska twego.* Lud twój, którym szczególniejszą opatrznością zwykle opiekowałeś się jak pasterz trzodą swoją.
2. *Na zgromadzenie twoje. Na synagogę twoję,* jak jest w greckim. Na lud twój, który zgromadziłeś.— *Któreś posiadł od początku.* Które nie miało żadnego króla lub pana przed tobą.— *Odkupiłeś pręt dziedzictwa twego.* To jest, iżby była rózgą i berłem dziedzictwa, iżby była dziedzictwem w którembyś panował i berło trzymał. Albo odkupiłeś rózgę, t. j. berło dziedzictwa twego, królestwo twoje dziedziczne wyswobodziłeś i wolném uczyniłeś dotąd.—*Góra Syon.* Jakowém dziedzictwem twojém jest góra Syon.— *Na którejś mieszkał.* Którąś sobie obrał do mieszkania zupełnego.
3. *Podnieś ręce twoje.* Dla zadania ciosu.— *Na pychy ich nakoniec.* Dla pohamowania ich pychy.— *Jako wiele nabroił nieprzyjaciel w świątnicy.* Antyoch, jak mamy I. Mach. 1, złupił i znieważył świątynię Bożą.
4. *Chlubili się.* W hebr. jest, *ryczeli:* chlubili się i wrzeszczeli, jako zwycięzcy po zdobyciu łupów.— *Którzy cię nienawidzą.* T. j. twoich świętości i twojéj religii.— *W pośrodku święta uroczystego twego.* Weszli do świątyni twojéj podczas odbywania w niéj nabożeństwa.
5. *Znaki swoje.* Chorągwie. Znaki i pamiątki zwycięztwa. *Nie poznali.* Cokolwiek dodać należy, *np.* nie poznali ciebie, albo nie poznali nas. Na nas, patrzących na to nie dbali; ciebie Pana świątyni nie uznali i nie bali się; nie robiąc różnicy pomiędzy świętém a ludzkiém. Dwa te wyrazy *nie poznali,* czytać należy w nawiasie.— *Jako na wyjściu.* Nie odróżnili kościoła od wyjścia, czyli od rozdroża i miejsca pospolitego.— *Na wierzch.* Na najwyższéj części bram albo wież znamiona umieścili.—*Jako w lesie drzew.* Tak samo, jak gdyby do lasu weszli, tak bez żadnego względu na świętość miejsca, niczego nie szczędząc drzwi wyrąbali.
6. *Pospołu.* Wszyscy razem, jednomyślnie, wspólnemi siłami.—*Oskardem.* Oskard, młot snycerski do gładzenia kamieni.—*Obalili je.* T. j. Jerozolimę.
7. *Zapalili ogniem świątnicę.* Tak czytamy 1. Machab. 4, 38: *I obaczyli poświęcanie spustoszone, i ołtarz zgwałcony, i bramy popalone, i t. d.* P. W.—*Na ziemi.* Na ziemię obalili i wywrócili. Bellarmin mniema, że złączyć należy *z przybytek twój,* w tym porządku i sensie: splugawili przybytek twój, który masz na ziemi.
8. *Mówili w sercu swojém.* Porządek słów jest przewrócony; zdanie zaś i porządek prosty jest ten: cały rodzaj ich pospołu mówił w sercu swojém, t. j. cały ich naród.— *Uczyńmy że ustaną.* Uczyńmy żeby ustały na ziemi wszelkie uroczystości, wszelka cześć Boża, któréj ten lud się trzyma.
9. *Znaków naszych.* Słowa są ludu wiernego, nieszczęściami znużonego, i już prawie o Boskiéj pomocy wątpiącego.— *Znaków naszych nie widzieliśmy.* Nie widzimy żadnych takich cudów, jakie nam były obiecane w prawie i za czasów przodków naszych, a które na ich korzyść były uczynione.— *Nie masz proroka.* Żadnego nie mamy proroka, któryby się przy ludzie znajdował, i jego głosem swoim pocieszał, i cudami wspierał przeciwko nieprzyjaciołom.— *Nas więcéj nie pozna.* Nas więcéj Bóg, jako lud swój nie pozna, i sprzyjać nam nie będzie.
10. *Nieprzyjaciel urągać będzie.* Nam i tobie, jakbyś nie mógł nas z tak wielkich nieszczęść wyrwać.— *Drażni...imię twe.* Obraża ciebie, bluźniąc imieniowi twemu.— *Do końca.* Wiecznie, nieustannie.
11. *Czemuż odwracasz.* Czemuż rąk twoich, z łona twojego wyciągnąwszy, nie skierujesz na nieprzyjaciół naszych, ale je w tył cofasz i składasz na sposób ludzi nic do robienia nie mających?—*Rękę twoję.* Lewicę; albowiem imie ogólne obyczajem żydowskim w znaczeniu się gorszém bierze.—*Do końca.* Ustawicznie się wstrzymując od niesienia nam pomocy.
12. *Przed wieki.* Który to Bóg jest przed wieki. Albo już przed wielu wiekami Bogiem jest naszym.— *Sprawił zbawienie.* Żydów.— *W pośrodku ziemie.* W ziemi obiecanéj, do któréj nas wprowadził po niewoli Egipskiéj. Patrz Wujka.

13. Tu confirmasti in virtute tua mare, contribulasti capita draconum in aquis.
14. Tu confregisti capita draconis: dedisti eum escam populis Aethiopum.
15. Tu dirupisti fontes et torrentes: tu siccasti fiuvios Ethan.
16. Tuus est dies, et tua est nox: tu fabricatus es auroram et solem.
17. Tu fecisti omnes terminos terrae: aestatem et ver, tu plasmasti ea.
18. Memor esto hujus: Inimicus improperavit Domino: et populus insipiens incitavit nomen tuum.
19. Ne tradas bestiis animas confitentes tibi, et animas pauperum tuorum ne obliviscaris in finem.
20. Respice in testamentum tuum, quia repleti sunt, qui obscurati sunt terrae domibus iniquitatum.
21. Ne avertatur humilis factus confusus: pauper et inops laudabunt nomen tuum.
22. Exsurge, Deus, judica causam tuam: memor esto improperiorum tuorum, eorum quae ab insipiente sunt tota die.
23. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum: superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper.

13. Tyś utwierdził mocą twoią morze, pokruszyłeś głowy smoków w wodach.
14. Tyś potarł głowy smokowe, dałeś go na pokarm ludźiom Murzyńskim.
15. Tyś przerwał źrzódła y potoki, tyś wysuszył rzeki Ethan.
16. Twóyći iest dźień, y twoia iest noc, tyś udźiałał zorzę y słońce.
17. Tyś uczynił wszytkie granice źiemie, lato y wiosnę tyś ie sprawił.
18. Pamiętay na to, nieprzyiaćiel urągał Panu, a lud bezrozumny draźnił imię twoie.
19. Niepodaway bestyiom dusz wyznawaiących tobie, y dusz ubogich twoich nie zapominay do końca.
20. Weyźrzy na testament twóy, abowiem napełnieni są napodleyszy na źiemi domów nieprawośći.
21. Niech się nie wraca nędznik zawstydzony, ubogi a niedostateczny będą chwalić imię twoie.
22. Powstań Boże, rozsądź sprawę twoię: pomni na pohańbienia twoie, te które się dźieią od głupiego cały dźień.
23. Nie zapominay głosów nieprzyiaćiół twoich: pycha tych, którzy ćię nienawidzą, ku górze idźie zawsze.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 73. (u Żydów 74). w. 7. *Zapalili ogniem.* To się stało według historyi, kiedy Nabuchodonozor zabrał Żydy w niewolą do Babilonu. Albo kiedy Tytus z Wespazyanem zburzyli do gruntu miasto Jeruzalem. Hieron.
9. *I już nas więcéj nie pozna*: Albo niezna, rozumniéj żaden prorok, albo i sam Bóg.
12. *Sprawił zbawienie.* Pan Chrystus Bóg i Król nasz przedwieczny na krzyżu zawieszony sprawił nam zbawienie w pośrodku ziemie, to jest przed wszystkiemi ludźmi, albo w Jeruzalem, które jest w pośrodku ziemie. Aug. i Hier.
13. *Pokruszyłeś głowy smoków.* To jest, Egipczyków, którzy nas jako smokowie chcieli pożrzeć.

PSALMUS LXXIV. PSALM 74. *(u Żyd. 75).*

O ukaraniu grzeszników i nagrodzie sprawiedliwych.

1. In finem: Ne corrumpas, Psalmus cantici Asaph.

1. Na koniec: Nie zatracay, Psalm pieśni Asaphowi.

---

13. *Tyś utwierdził.* Twardém uczyniłeś potęgą twoją morze Czerwone.— *Pokruszyłeś głowy smoków w wodach.* Patrz Wujka.
14. *Smokowe.* Faraona.— *Dałeś go na pokarm ludziom Murzyńskim.* Arabom, którzy trupy Epipcyan na brzeg wyrzucone złupili.
15. *Tyś przerwał źródła.* Otworzyłeś skałę, iżby wydała obfite wody nakształt potoku.—*Tyś wysuszył rzeki Etan.* Wysuszyłeś rzekę Jordan, która jest bystrą; to bowiem znaczy wyraz hebrajski *etan,* t. j. mocny, gwałtowny, bystry.
17. *I wiosnę tyś je sprawił.* Ty byłeś sprawcą odmian roku. Figurycznie o czterech częściach roku mówi, jako o rzeczy materyalnéj.
18. *Pamiętaj na to.* Na tę rzecz, na tę potęgę, na te dzieła, iżbyś podobne rzeczy dziś okazał.—*Nieprzyjaciel urągał Panu.* Albowiem tobie nieprzyjaciel niemoc i nieudolność wyrzuca, jakobyś nie mógł, chociażbyś najbardziéj chciał, przynieść nam pomocy.— *Drażnił.* Obelgami i bluźnierstwy.
19. *Bestyom.* Nieprzyjaciołom dzikim i bezrozumnym.— *Wyznawających tobie.* Ciebie za Boga uznawających, i jako Boga sławiących.—*Do końca.* Zgoła
20. *Na testament twój.* Pokaż że pamiętasz na testament i przymierze, które z ojcami naszymi zawarłeś.— *Albowiem napełnieni są.* Dobrami naszemi, dostatkami naszemi zbogacili się.— *Domów nieprawości.* Napełnili się domami źle nabytemi.
21. *Niech się nie wraca.* Odchodząc od modlitwy.— *Nędznik.* Lud twój, który do ciebie pokorne modlitwy zanosi.— *Zawstydzony.* Że się naprożno modlił, bez skutku.— *Ubogi a niedostateczny będą chwalić imię twoje.* Bo nie bogacze samym sobie ufający będą cię chwalić, ale ubodzy i pokorni, którzy całą swoję nadzieję w tobie położyli.
22. *Powstań Boże.* Ocknij się.—*Rozsądź.* Pomścij.— *Sprawę twoję.* Sprawę ubogiego, która jest także twoją, ponieważ tobie jest zostawiony ubogi, i ponieważ także o twoją cześć chodzi.— *Na pohańbienia twoje.* Na bluźnierstwa, któremi cię występni szarpią.—*Które się dzieją od głupiego.* Od ludu tego dzikiego i nierozumnego.
23, *Głosów.* Bluźnierstw.—*Ku górze idzie.* Ustawicznie rośnie, a przeto należy ją pohamować i nieszczęściami przygnieść.
Ps. 74.—1. *Niezatracaj.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 56.—*Psalm pieśni.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 29.

2. Confitebimur tibi, Deus: confitebimur, et invocabimus nomen tuum: narrabimus mirabilia tua.

2. Wyznawać ći będźiemy Boże, wyznawać będźiemy y wzywać imienia twego: Opowiadać będźiemy dźiwne sprawy twoie.

3. Cum accepero tempus, ego justitias judicabo.

3. Gdy wezmę czas: ia sprawiedliwośći sądźić będę.

4. Liquefacta est terra, et omnes, qui habitant in ea: ego confirmavi columnas ejus.

4. Roztopiła się źiemia, y wszyscy ktorzy mieszkaią na niey, iam umocnił filary iéy.

5. Dixi iniquis: Nolite inique agere: et delinquentibus: Nolite exaltare cornu:

5. Mówiłem nieprawym: Nie czyńćie nieprawośći, a występnym, nie podnośćie rogu:

6. nolite extollere in altum cornu vestrum: nolite loqui adversus Deum iniquitatem.

6. nie podnośćie ku górze rogu waszego, niemówćie przećiw Bogu nieprawośći.

7. Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montibus:

7. Bo ani od wschodu, ani od zachodu, ani od pustych gór:

8. quoniam Deus judex est.
Hunc humiliat, et hunc exaltat:

8. abowiem Bóg iest sędźia.
Tego poniża a owego podwyższa:

9. quia calix in manu Domini vini meri plenus misto.
Et inclinavit ex hoc in hoc: verumtamen faex ejus non est exinanita: bibent omnes peccatores terrae.

9. bo w ręce Pańskiey iest kielich wina szczerego, pełen zmieszania.
Y nachylił z tego w ów, wszakże drożdże iego nie wylały się, będą pić wszyscy grzésznicy źiemie.

10. Ego autem annuntiabo in saeculum: cantabo Deo Jacob.

10. A ia będę opowiadał na wieki, będę śpiewał Bogu Jakóbowemu.

11. Et omnia cornua peccatorum confringam, et exaltabuntur cornua justi.

11. Y wszytkie rogi grzeszników połamię, a rogi sprawiedliwego będą wywyższone.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 74. (u Żydów 75). w. 5. *Mówiłem nieprawym.* Summa kazania Pana Chrystusowego.

9. *I nachylił z tego w ów.* To jest, nalał z jednego kubka w drugi: albo, podał pić z niego to temu, to owemu. Hieronim ś. tak to wykłada: I nachylił z tego w ów: to jest, miłosierdziem rostwarza i moderuje sprawiedliwość, a sprawiedliwością zaś miłosierdzie. Hieron. in cap. 3. Malach.

PSALMUS LXXV. — PSALM 75. *(u Żyd. 76).*

O dziękczynieniu Bogu za zwycięztwo nad nieprzyjaciołmi.

1. In finem; in laudibus, Psalmus Asaph.
Canticum ad Assyrios.

1. Na koniec, w Hymnach, Psalm Asaphowi.
Pieśń na Assyriyczyki.

2. *Wyznawać ci będziemy.* Będziemy Cię chwalili.

3. *Gdy wezmę czas.* Psalm ten zdaje się być ułożony na sposób dyalogu, a zatem słowa te są Chrystusowe, jako w wierszu poprzedzającym są ludu sprawiedliwego.—*Gdy wezmę czas.* Gdy będę od zatrudnień wolny, gdy będę miał czas sposobny.—*Ja sprawiedliwości sądzić będę.* Sprawiedliwie i słusznie sądzić będę.

4. *Roztopiła się ziemia.* Ziemia poczuje gniew mój, i od bojaźni serca ludzkie stopnieją, albo oznacza to co się mówi II. Piotr. 3, 10: *A dzień Pański przyjdzie jako złodziej: w który niebiosa z wielkim szumem przeminą, a żywioły od gorąca rozpuszczą się, a ziemia i dzieła które na niéj są, popalone będą.— Jam umocnił filary jéj.* Ja założyłem jéj fundamenta, i jakby słupy je umocniłem; przeto, skoro zechcę, nie będzie mi trudno je poruszyć.

5. *Mówiłem nieprawym.* Mówi już prorok jako jeden z liczby sprawiedliwych.—*Nie podnoście rogu.* Nie podnoście się w pychę; nie występujcie przeciwko Bogu i jego prawu.

6. *Nie mówcie przeciw Bogu nieprawości.* Bluźnierstwa miotając, lub wyszydzając rzeczy święte, i t. d. W hebr. jest, *Nie mówcie w miejscu tłustem, albo na pagórku twardym;* to jest, nie bądźcie pysznymi, zuchwałymi, zatwardziałymi; ale bądźcie posłusznymi Bogu, i pod jego jarzmo szyje wasze poddajcie.

7. *Bo ani od wschodu.* Domyślać się należy, nie będzie wam ucieczki, albo cóś podobnego.

8. *Albowiem Bóg jest sędzia.* Który jest wszędzie, i od którego nikt się uchylić nie może.—*Tego poniża, a owego podwyższa.* Według swojéj sprawiedliwości, i według zasług lub grzechów tych, którzy będą sądzeni pokornego wynosi, pysznego poniża.

9. *W ręce Pańskiéj jest kielich.* Kielich gniewu i zapalczywości jego.— *Wina szczerego.* Nie rozprowadzonego przez dodanie miłosierdzia i łaski.— *Pełen zmieszania.* Pełen nie prostego wina w jednym gatunku, lecz z przymieszaniem rozmaitych gatunków szczerego wina, jakowem przymieszaniem nie zmniejsza się i nie słabnie moc wina, ale się bardziéj powiększa. To znaczy, że mściwa sprawiedliwość Boża obfituje w mnogie i rozliczne kary; albowiem, jak się mówi Psalm 10, 7: *Ogień i siarka i wiatr nawałności, część kubka ich.—I nachylił z tego w ów.* Już wielu dawał P. Bóg pić z tego kielicha gniewu swojego, nachylał to do tych to do owych ust, podawał go rozmaitym narodom, jako gdy karał Sodomitów, Chaldejczyków, Egipczyków, i t. d. — *Wszakże drożdże jego nie wylały się.* Jeszcze pozostaje największa część jego mściwéj sprawiedliwości, i zachowuje się na dzień sądu ostatecznego; i natenczas pić ją będą wszyscy grzesznicy ziemi. P. W.

10. *Będę opowiadał.* Chwałę Bożą.

11. *Rogi grzeszników połamię.* Głos jest Chrystusa. Pychę grzeszników zetrę.—*Rogi sprawiedliwego będą wywyższone.* Moc, godność, chwała sprawiedliwego, będą podwyższone.

Ps. 75.—1. *W hymnach.* Patrz co się rzekło przy tytule Ps. 4.—*Psalm Azafowi.* Patrz Psalm 49.— *Na Assyryjczyki.* Z powodu tego napisu niektórzy mniemają, że się tu opiewa w duchu proroczym rozbicie wojska Sennacherybowego, IV. Król. 19; i w rzeczy saméj wiele rzeczy téj klęsce przypada; lecz się zdaje, że treść tego

2. Notus in Judaea Deus: in Israel magnum nomen ejus.
3. Et factus est in pace locus ejus: et habitatio ejus in Sion.
4. Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium, et bellum.
5. Illuminans tu mirabiliter a montibus aeternis:
6. turbati sunt omnes insipientes corde.
Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.
7. Ab increpatione tua, Deus Jacob, dormitaverunt, qui ascenderunt equos.
8. Tu terribilis es, et quis resistet tibi? ex tunc ira tua.
9. De coelo auditum fecisti judicium: terra tremuit et quievit,
10. cum exsurgeret in judicium Deus, ut salvos faceret omnes mansuetos terrae.
11. Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, et reliquiae cogitationis diem festum agent tibi.
12. Vovete et reddite Domino Deo vestro: omnes, qui in circuitu ejus, affertis munera.
Terribili,
13. et ei, qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terrae.

2. Znaiomy Bóg w Judźie, w Izraelu wielkie imię iego.
3. Y stało się w pokoiu mieysce iego, y mieszkanie iego na Sionie.
4. Tam połamał mocnośći łuków, tarczą, miecz, y woynę.
5. Ty oświecaiacy dźiwnie z gór wiekuistych:
6. strwożyli się wszyscy głupiego serca.
Zasnęli snem swoim, a nic nie naleźli bogacze w rękach swoich.
7. Od fukania twego Boże Jakób, drzymali ći co wśiadali na konie.
8. Tyś iest straszliwy, a któż się sprzećiwi tobie? odtąd gniew twóy.
9. Z nieba dałeś slyszeć sąd, źiemia zadrżała y zamilkła,
10. gdy powstał Bóg na sąd, aby wybawił wszytkie ćiche źiemie.
11. Bo myśl człowiecza będźie wyznawała tobie, a ostatki myśli będąć święto święćić.
12. Śluby czyńćie, a oddawayćie Panu Bogu waszemu, wszyscy którzy około niego przynaszaćie dary.
Straszliwemu,
13. a temu, który odeymuie ducha kśiążętóm, strasznemu u królów źiemskich.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 75. (u Żydów 76). w. 2. *Znajomy Bóg.* W samym kościele powszechnym, który się począł z Żydów, Boga prawdziwie znają i chwalą. W którym też samym jest pokój i zgoda.

Psalmu ma obszerniejsze znaczenie, i że w ogólności w nim się opiewa zwycięstwo wybranych Bożych nad wszystkimi widzialnymi nieprzyjaciołmi.

2. *Znajomy Bóg w Judzie* P. W. — *Wielkie imię jego.* Sławne i świetne, ponieważ jest Bogiem prawdziwym, i wiele cudownych i godnych pamięci dzieł uczynił dla dobra wybranego ludu będącego figurą chrześcian.

3. *Stało się w pokoju miejsce jego.* Mieszkanie sobie obrał *w Salem,* jakowy wyraz *pokój* oznacza. W mieście spokojném przebywa, t. j. w kościele, w którym jest pokój Chrystusowy rozlany w sercach wiernych.—*Na Syonie,* Na górze Syon, w kościele, którego typem była góra Syon.

4. *Połamał mocności łuków.* Przypada to zwycięstwo nad Assyryjczykami, o którém jest wzmianka w tytule; albowiem wybawił Bóg Jerozolimę od oblężenia Sennacheryba bez żadnéj walki ze strony Żydów. W znaczeniu wyższém przez strzały ogniste i miecze, i t. d., oznacza się wszelki oręż, to jest pokusy, któremi nas napastują nieprzyjaciele duszni.

5. *Ty oświecający dziwnie z gór wiekuistych.* Pokruszył Pan oręż Assyryjczyków; tym zaś Panem jesteś ty, który to uczyniłeś, gdy z niebios jakby z gór jakich twoich wiecznych, i jakby z najwynioślejszéj twierdzy i baszty twojéj cudowną błyskawicę ukazałeś i anioła twojego jako niebieski piorun w wojsko assyryjskie spuściłeś.

6. *Strwożyli się wszyscy głupiego serca.* Wszyscy żołnierze Sennacheriba osłupieli, i stracili przytomność. *Zasnęli snem śmierci.* Poumierali.—*Nic nie naleźli.* Ci którzy cudze wydrzeć usiłowali, niepoprzestając na swojém, chociaż byli bardzo dostatnimi; przeto też nazywają się *mężami bogatemi.* W znaczeniu wyższém to się rozumie o głupich, ceniących zbytnie dobra doczesne, z których wyzuci zostaną, gdy zasną snem śmierci; nic bowiem z tego świata z sobą nie wezmą.

7. *Od fukania twego.* Z powodu groźb i kar twoich. — *Drzymali.* Pomarli. — *Co wsiadali na konie.* Jezdcy Assyryjscy, i którzy z wozów obyczajem onego wieku walczyli.

8. *Odtąd gniew twój.* Od owego czasu kiedy się zaczął srożyć gniew twój. Albo sens jest taki: gniew twój jest dawno powzięty przeciwko nieprzyjaciołom Syonu i zastarzały, a przeto największy. Albo wtenczas kiedy bluźnili ciebie Assyryjczycy, i gniew twój osrożył się na nich.

9. *Z nieba dałeś słyszeć sąd.* Z niebios ty wydałeś za nami sprawiedliwy wyrok i dałeś go słyszeć wszystkim narodom, gdy jawnie niebieską mocą twoją za nami walczyłeś. W znaczeniu wyższém zdaje się wskazywać dzień sądu ostatecznego, gdy Bóg przez znaki na słońcu i księżycu ukazane, da poznać że sąd już się zbliża.—*Ziemia zadrżała.* Ludzie zamieszkujący ziemię, strachem zdjęci zostaną. *I zamilkła.* Ze strachu.

10. *Gdy powstawał Bóg na sąd.* Przeciwko Assyryjczykom, albo przeciwko rodzajowi ludzkiemu, mszcząc się za zbrodnie.—*Ciche.* Pokornych.

11. *Bo myśl człowiecza będzie wyznawała.* Zaiste ludzie tak wielkie dobrodziejstwo wyzwolenia ludu w umyśle rozważając, będą chwalili ciebie. — *Ostatki myśli.* Skutek rozważania tego dobrodziejstwa, to jest, radość, która pierś twoję przeniknie. — *Będąć święto święcić.* Tak ciebie przeniknie, jakby była jaka uroczystość dla ciebie, która się radośnie obchodzić zwykła.

12. *Śluby czyńcie a oddawajcie.* Na pamiątkę więc i na podziękowanie za tak wielkie dobrodziejstwo, wy wszyscy Izraelici, dobrowolne ofiary jemu ślubujcie, a gdy takie śluby uczynicie, wiernie się z nich uiszczajcie.—*Około niego.* To jest, wy wszyscy, którzy uczęszczacie do świątyni Pańskiéj, i w około się ołtarza znajdując, dary mu zawsze ofiarujecie. P. W.

13. *Ducha.* Nadętość, wyniosłość, zuchwałość, albo zapewne duch—życie oznacza: tak w Psalmie 103, 29, mówi się: *Odejmie ducha ich, i ustaną, i w proch się swój obrócą.*—*Strasznemu u królów ziemskich.* Który nawet królom ziemskim jest strasznym.

12. *Śluby czyńcie a oddawajcie je.* Albowiem każdemu ślubującemu Bogu, a oddającemu to co ślubił, sam też Pan Bóg odda zapłatę królestwa niebieskiego, którą obiecał. Augustinus de fide ad Petrum cap. 3. A o tych lepak którzy ślub uczyniwszy nie wypełnili go, Paweł święty mówi iż potępienie mają, że pierwszą wiarę w niwecz obrócili. A cóż to jest, pierwszą wiarę w niwecz obrócili? Ślubili, prawi, a nie oddali, ślubu nie spełnili. August. in hunc locum. A obacz, iż Pismo ś. ślubów nie tylko nie zakazuje, ale je owszem czynić rozkazuje.

PSALMUS LXXVI.

1. In finem; pro Idithun, Psalmus Asaph.
2. Voce mea ad Dominum clamavi: voce mea ad Deum et intendit mihi.
3. In die tribulationis meae Deum exquisivi, manibus meis nocte contra eum: et non sum deceptus. Renuit consolari anima mea:
4. memor fui Dei, et delectatus sum: et exercitatus sum: et defecit spiritus meus.
5. Anticipaverunt vigilias oculi mei: turbatus sum, et non sum locutus.
6. Cogitavi dies antiquos, et annos aeternos in mente habui.
7. Et meditatus sum nocte cum corde meo, et exercitabar, et scopebam spiritum meum.
8. Numquid in aeternum projiciet Deus: aut non apponet, ut complacitior sit adhuc?
9. Aut in finem misericordiam suam abscindet, a generatione in generationem?
10. Aut obliviscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua misericordias suas?
11. Et dixi: Nunc coepi: haec mutatio dexterae Excelsi.
12. Memor fui operum Domini, quia memor ero ab initio mirabilium tuorum,

PSALM 76. *(u Żyd. 77).*

O szukaniu pociech w Bogu, nie zaś w rzeczach doczesnych.

1. Na koniec, prze Idithuna, Psalm Asaphowi.
2. Głosem moim wołałem do Pana, głosem moim do Boga, y wysłuchał mię.
3. W dźień utrapienia mogo szukałem Boga, rękami memi w nocy ku niemu, a nie iestem omylon. Niechćiała się dać poćieszyć dusza moia,
4. wspomniałem na Boga, y kochałem się, y rozmyślałem, y ustał duch mój.
5. Uprzedzały straże nocne oczy moie, trwożyłem się, a nie mówiłem.
6. Rozmyślałem dni starodawne, y roki wieczne miałem na pamięći.
7. Y rozważałem w nocy w sercu moim, y ćwiczyłem się, y umiatałem ducha moiego.
8. Izali na wieki Bóg odrzući? czyli nie przyda aby ieszcze był łaskaw?
9. Czyli do końca odetnie miłośierdźie swoie, od rodzaiu aż do rodzaiu?
10. Czyli Bóg zapamięta zmiłować się? abo w gniewie swym zatrzyma litośći swoie?
11. Y rzekłem: Terazem począł, ta iest odmiana prawice Nawyższego.
12. Wspominałem na sprawy Pańskie, bo będę pamiętał na dziwy twoie od początku,

---

Ps. 76.—1 *Prze i (dla) Idituna, Psalm Azafow.* Niektórzy chcą, że dla tego taki napis nosi, iż przez Idytuna i Azafa naprzemian miał być śpiewany. O Idytunie powiedzieliśmy przy Psal. 38; o Azafie zaś Psal. 49. Inni mniemają, że Idytun nie jest imię własne śpiewaka, lecz albo instrumentu muzycznego, albo jakiéj nóty, według któréj Psalm miał być śpiewany, jakowe tłumaczenie podobało się Bellarminowi: nic niema pewnego.

3. *Rękami memi w nocy ku niemu.* W nocnéj porze z rękami wyciągnionemi i do nieba ku Panu podniesionemi Jego szukałem.—*Nie jestem omylon.* Niezawiodłem się w mojéj nadziei.—*Niechciała się dać pocieszyć dusza moja.* Gdyż tak dalece byłem stroskany, iż dusza moja żadnéj pociechy nieprzyjmowała. Albo sens jest taki: chociaż bardzo uśmiechały się do mnie ziemskie roskosze, nie chciała jednak dusza moja czerpać w nich pociech, wiedząc o tém, że one pociągają za sobą jeszcze większe smutki.

4. *Wspomniałem na Boga.* Jego moc, mądrość i dobroć na myśl przywodząc.—*Kochałem się.* To myśląc, wielką rozkoszą się napawałem.—*Ustał duch mój.* Słodyczą pociech twoich jakby roztopiony, tak Psal. 83, 2, mówi się: *Żąda i ustaje dusza moja do pałaców Pańskich.*

5. *Uprzedzały straże nocne oczy moje.* W nocy wstawałem na rozmyślanie, wprzód nim straże wojskowe czuwać zaczynały.—*Trwożyłem się.* Klęski albo niebezpieczeństwa tego życia rozważając. — *A nie mówiłem.* Nic nie śmiałem powiedzieć, wiedząc, że najsprawiedliwsze są sądy twoje.

6. *Rozmyślałem dni starodawne.* Czasy przeszłe w myśli rozbierając. i dobrodziejstwa które niegdyś ludowi Izraelskiemu świadczyłeś.—*I roki wieczne.* Życia przyszłego. Albo jest powtórzenie tego samego zdania, które się znajduje w pierwszéj części wiersza, i sens będzie: i lata od wielu już wieków upłynione w myśli miałem.

7. *Ćwiczyłem się.* Rozmyślałem, w sobie mówiłem.—*Umiatałem ducha mojego.* W hebr. jest, *roztrząsałem ducha mojego*, jako też czyta ś. Augustyn. Co zaś w naszym przekładzie mówi się *umiatałem*, nieznaczy miotłą uprzątałem lub oczyszczałem, lecz miotłą przewracałem, i tak badałem ducha mojego i prawdy dochodziłem, jak owa niewiasta ewanieliczna, drachmy szukając.

8. *Izali na wieki Bóg odrzuci?* Oto co przez rozmyślanie w umyśle swoim rozbierał. Czyliż na wieki swojéj łaski i opieki pozbawi nas P. Bóg? *Czyli nie przyda aby jeszcze był łaskaw?* Czyliż P. Bóg nie przyda kiedy do gniewu miłosierdzia swojego, iżby stał się dla nas łaskawszym?

9. *Do końca.* Na zawsze.—*Odetnie miłosierdzie swoje.* Miłosierdzie swoje odejmie, i zechce żebyśmy go byli pozbawieni.—*Od rodzaju, aż do rodzaju.* Na wszystkie następne wieki.

10. *Zapamięta zmiłować się.* To samo powtarza innemi wyrazami.—*Zatrzyma litości swoje?* Nieuczyniż nas uczęstnikami miłosierdzia swojego?—*W gniewie swym.* Rozgniewany na nas.

11. *I rzekłem.* Po długiem rozważaniu. — *Terazem począł.* Mieć nadzieję, albo miłosierdzia doświadczać, albo Boskiéj pociechy, i t. p.—*Ta jest odmiana prawicy najwyższego.* Ta odmiana utrapienia i pociechy dziełem jest Boskiéj opatrzności. Palec tu jest Boży.

12. *Wspomniałem na sprawy Pańskie.* Wspomniałem na to co niegdyś czynił P. Bóg względem utrapionych mnie podobnych.—*Bo będę pamiętał.* Owszem będę pamiętał.

13. et meditabor in omnibus operibus tuis, et in adinventionibus tuis exercebor.
14. Deus in sancto via tua: quis Deus magnus sicut Deus noster?
15. Tu es Deus, qui facis mirabilia.
Notam fecisti in populis virtutem tuam:
16. redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Jacob et Joseph.
17. Viderunt te aquae, Deus, viderunt te aquae et timuerunt: et turbatae sunt abyssi.
18. Multitudo sonitus aquarum: vocem dederunt nubes.
Etenim sagittae tuae transeunt:
19. vox tonitrui tui in rota.
Illuxerunt coruscationes tuae orbi terrae: commota est et contremuit terra.
20. In mari via tua, et semitae tuae in aquis multis: et vestigia tua non cognoscentur.
21. Deduxisti sicut oves populum tuum, in manu Moysi et Aaron. *(Exod. 14, 29.)*

13. Y będę rozmyślał o wszytkich sprawach twoich, y będę się ćwiczył w wynalazkach twoich.
14. Boże, w świątości droga twoia, któryż Bóg wielki iako Bóg nasz?
15. tyś iest Bóg który dziwy czynisz.
Oznaymiłeś między narody moc twoię,
16. odkupiłeś ramieniem twoim lud twóy, syny Jakób y Jozeph.
17. Uyźrzały ćię wody, Boże, uyźrzały ćię wody, y ulękły się, y wzruszyły się przepaśći.
18. Wielkość szumu wód: obłoki głos wypuśćiły.
Ale y strzały twoie przechodzą:
19. głos gromu twego na koło.
Błyskawice twoie okrąg źiemie oświecały, wzruszyła się y zatrzęsła źiemia.
20. Na morzu droga twoia, y śćieżki twoie na wodach wielkich, a śladów twoich znać nie będźie.
21. Prowadźiłeś lud twóy iako owce, przez rękę Moyżesza y Aarona.

PSALMUS LXXVII.

PSALM 77. *(u Żyd. 78).*

O dobrodziejstwach świadczonych ludowi Izraelskiemu, i karach zsyłanych nań za niewdzięczność.

Intellectus Asaph.
1. Attendite, popule meus, legem meam: inclinate aurem vestram in verba oris mei.
2. Aperiam in parabolis os meum: loquar propositiones ab initio.
3. Quanta audivimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis.
4. Non sunt occultata a filiis eorum in generatione altera:

Wyrozumienia Asaphowi.
1. Słuchayćie ludu móy zakonu mego: nakłońćie ucha swego ku słowom ust moich.
2. Otworzę w podobieństwach usta moie: będę powiadał gadki od początku.
3. Jako wielkieśmy rzeczy słyszeli y poznali: y oycowie naszy powiadali nam.
4. Nie zataiły się przed syny ich, w drugim narodźie.

— *Na dziwy twoje od początku.* Jest przewrócony porządek: będę pomiętał na dziwy twoje, które niegdyś od stworzenia świata przez wszystkie wieki czyniłeś.

13. *O wszystkich sprawach twoich.* Rozważając dzieła sprawiedliwości, potęgi, miłosierdzia twojego, i t. d. — *W wynalazkach twoich.* W radach i sposobach jakie przedsięwziąłeś ku wspieraniu twoich. — *Będę się ćwiczył.* Przez rozmyślanie.

15. *Oznajmiłeś.* Pokazałeś. — *Między narody.* Egipskiemi, Chananejskiemi, Arabskiemi, Filistyńskiemi.

16. *Odkupiłeś.* Z niewoli Egipskiéj.—*Ramieniem twojem.* Potęgą i mocą twoją. — *Syny Jakób i Józef.* Wymienia się Józef, ponieważ dwa pokolenia od dwóch synów Józefowych nazwisko miały, Efraima i Manassesa.

17. *Ujrzały cię wody Boże.* Wody morza Czerwonego rozumie: jest to poetyczny opis, przyznający zmysły rzeczom nieżyjącym.—*Ulękły się.* Ulękły się obecności i mocy twojéj, i jakby uciekające, drogę dały ludowi przez łoże morskie. — *Przepaści.* Przepaścią jest wysokość czyli głębokość wód.

18. *Wielkość szumu wód.* Wielki szum morza nastąpił, gdy po wyjściu już ludu, wody, które nakształt murów stały, z wielkim pędem spadając przywaliły Egipczyków. — *Obłoki głos wypuściły.* Grzmot i błyskawice wydały na postrach ścigających.—*Ale i strzały twoje przechodzą.* Ale i strzały twoje, to jest pioruny, błyskawice, grady i tym podobne rzeczy z nieba spadały.

19. *Głos gromu twojego na koło.* Zamiast na kołach. Synekdocha liczby. Na kołach Egipczyków był, wywracając je z wozami. Patrz Exod. 14. Inni kołem niebo okrągłego kształtu tłumaczą, albo raczéj sferę i obwód powietrza, który jest kształtu kulistego.

20. *Na morzu droga twoja.* Przez samo morze przechodziłeś przed ludem twoim. — *Na wodach wielkich.* Które z obu stron stały, gdy przechodzili Izraelici.— *A śladów twoich znać nie będzie.* Gdyż wody znowu zapełniły łoże morskie, przez które przechodziłeś.

21. *Jako owce.* Na podobieństwo trzody.— *Przez rękę Mojżesza i Aarona.* Pod dowództwem Mojżesza i Aarona.

Ps. 77.—1. *Wyrozumienia Azafowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 31.— *Zakonu mego.* Nauki i przepisów moich. — *Nakłońcie ucha.* Ochotnie słuchajcie.

2. *W podobieństwach.* Będę mówił wielkiéj wagi przypowieści; godne pamięci i prorocze zdania.— *Gadki.* Po grecku προβλήματα, zagadnienia, enigmata, zdania pod pewnemi osłonami ukrywające rzeczy pełne tajemnic.— *Od początku.* Zaczynając od początku wyswobodzenia z niewoli Egipskiéj.

3. *Jako wielkieśmy rzeczy słyszeli.* Cośmy i jak słyszeli i poznali z opowiadań naszych przodków.

4. *Nie zataiły się przed syny ich.* Przodkowie nasi niedopuścili żeby te rzeczy były ukryte przed potomstwem ich. — *Powiadając chwały Pańskie.* Ale opowiadali chwałę Pańską.—*Mocy jego.* To co zdziałał niezmierną swoją potęgą i mocą.

Narrantes laudes Domini, et virtutes ejus, et mirabilia ejus, quae fecit.

5. Et suscitavit testimonium in Jacob, et legem posuit in Israel.

Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis,

6. ut cognoscat generatio altera.

Filii, qui nascentur et exsurgent, et narrabunt filiis suis,

7. ut ponant in Deo spem suam, et non obliviscantur operum Dei, et mandata ejus exquirant.

8. Ne fiant sicut patres eorum, generatio prava et exasperans.

Generatio quae non direxit cor suum, et non est creditus cum Deo spiritus ejus.

9. Filii Ephrem, intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli.

10. Non custodierunt testamentum Dei, et in lege ejus noluerunt ambulare.

11. Et obliti sunt benefactorum ejus, et mirabilium ejus, quae ostendit eis.

12. Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Aegypti, in campo Taneos.

13. Interrupit mare, et perduxit eos, et statuit aquas quasi in utre. *(Exod. 14, 22.)*

14. Et deduxit eos in nube diei, et tota nocte in illuminatione ignis.

15. Interrupit petram in eremo, et adaquavit eos velut in abysso multa. *(Exod. 17, 6. Psal. 104. 41.)*

16. Et eduxit aquam de petra, et deduxit tamquam flumina aquas.

17. Et apposuerunt adhuc peccare ei: in iram excitaverunt Excelsum in inaquoso.

18. Et tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escas animabus suis.

Powiadaiąc chwały Pańskie, y mocy iego: y cuda iego które czynił.

5. Y wzbudźił świadectwo w Jakobie: a zakon położył w Izraelu.

Jako wielkie rzeczy roskazał oycóm naszym, aby ie oznaymili synom swoim,

6. aby wiedźiał rodzay drugi.

Synowie którzy się narodzą y powstaną y będą ie powiadać synóm swoim,

7. żeby pokładali w Bogu nadźieię swoię, a nie zapominali spraw Bożych: y pytali się o mandaćiech iego.

8. Aby nie byli iako oycowie ich: naród zły i drażniący.

Naród który nie prostował serca swego: y nie był wiernym Bogu duch iego.

9. Synowie Ephrem naćiągaiący y spusczaiący łuk: podali tył w dźień woyny.

10. Nie strzegli testamentu Bożego: y niechćieli chodźić w zakonie iego.

11. Y zapamiętali dobrodźieystw iego, y cudów iego które im ukazał.

12. Przed ojcy ich czynił dźiwy w źiemi Egypskiey na polu Taneyskim.

13. Rozerwał morze y przeprowadźił ie: y zastawił wody iako w skórzanym worze.

14. Y prowadźił ie w obłoku we dnie: a przez całą noc w rozświeceniu ognia.

15. Rozsczepił skałę na pusczy, y napoił ie: iako w wielkiey głębokości.

16. Y wywiódł wodę z opoki: y prowadźił wody iako z rzeki.

17. A przydali ieszcze grzeszyć przećiw iemu: wzruszyli ku gniewu Nawyższego na mieyscu bezwodnym.

18. Y kusili Boga w sercach swoich: prosząc pokarmu, duszam swoim.

---

5. *Wzbudził.* Postanowił, ustalił. W hebr. jest, uczynił *że powstało.* — *Świadectwo.* Prawo pisane, dane przez Mojżesza, które świadectwem zowie, ponieważ przez nie P. Bóg świadczył o woli swojéj, względem swojego ludu, albo ponieważ je dał z zaświadczeniem i poprzysiężeniem. — *W Jakóbie*, Izraelitom, synom Jakóba.— *Zakon położył.* Powtórzenie poprzedzającego półwiersza.

6. *Jako wielkie rzeczy.* Cośmy, któreśmy, jak wyżéj w. 3. — *Aby je oznajmili.* Iżby ojcowie synom, synowie wnukom opowiedzieli i oznajmili.— *Aby wiedział rodzaj drugi.* Iżby pokolenia przyszłe nie były nieświadome dobrodziejstw Boskich, i tego co z przepisu prawa czynić powinny.

7. *Pytali się.*. Troskliwie strzegli. P. W.

8. *Naród drażniący.* Który grzechami a mianowicie bałwochwalstwem Boga drażnił i do gniewu pobudzał.— *Nie prostował serca swego.* Do prawości i sprawiedliwości nie zaprawiał i nie sposobił. W hebr. jest, *rodzaj, który nieprzygotował serca swego.* — *Nie był wiernym Bogu duch jego.* Ponieważ często odpadał od wiary i posłuszeństwa.

9. *Synowie Efrem.* Odwołuje się do historyi, która się opowiada I. Paral. 6, 21. Patrz cośmy tam rzekli.— *Naciągający i spuszczający łuk.* Wyborni łucznicy i wojownicy. Spuszczający łuk to samo jest co odpuszczający łuk dla rzucenia strzały.

10. *Testamentu Bożego.* Prawa Bożego.

12. *Na polu Tanejskim.* Na płaszczyznie Egipskiéj, któréj stolicą zowie się Tanis. Tanis bowiem jest miasto przy ujściu rzeki Nilu, które dla téj przyczyny Tanickiem się nazywa u Ptolomeusza i Strabona lib. 17.

13. *Rozerwał morze.* Rozdzielił morze. Patrz Exod. 14, 22.—*Zastawił wody.* Zgromadził wody morskie.

14. *Prowadził je w obłoku we dnie.* Przez dzień bowiem obłok poprzedzał oboz Izraelski, jako w nocy słup ognisty, o którym się przydaje, *a przez całą noc w rozświeceniu ognia.*

15. *Rozszczepił skałę.* Otworzył skałę. Historyą mamy Exod. 17, 6.—*Napoił.* Wzięta przenośnia od trzód, które się właściwie napajają.— *Jako w wielkiéj głębokości.* Tak wielkiéj obfitości wód dostarczył, jak gdyby się znajdowali przy brzegu najgłębszéj jakiéj rzeki.

17. *Przydali... grzeszyć.* Znowu zgrzeszyli.

18. *Kusili Boga.* Jakby chcąc doświadczyć, jak wiele Bóg uczynić może.— *W sercach swoich.* W żądzach swoich, które w sercu się ukrywały a przez usta się objawiały, mięsa domagając się.—*Duszom swoim.* Sobie, albo chuciom swoim.

19. Et male locuti sunt de Deo: dixerunt: Numquid poterit Deus parare mensam in deserto?

20. Quoniam percussit petram, et fluxerunt aquae, et torrentes inundaverunt:

numquid et panem poterit dare, aut parare mensam populo suo?

21. Ideo audivit Dominus, et distulit: et ignis accensus est in Jacob, et ira ascendit in Israel, *(Num. 11, 1.)*

22. quia non crediderunt in Deo, nec speraverunt in salutari ejus.

23. Et mandavit nubibus desuper, et januas coeli aperuit.

24. Et pluit illis manna ad manducandum, et panem coeli dedit eis. *(Num. 11, 7.)*

25. Panem angelorum manducavit homo: cibaria misit eis in abundantia. *(Joan. 6, 31. I. Cor. 10, 3.)*

26. Transtulit austrum de coelo, et induxit in virtute sua africum. *(Num. 11, 31.)*

27. Et pluit super eos sicut pulverem carnes, et sicut arenam maris volatilia pennata.

28. Et ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum.

29. Et manducaverunt et saturati sunt nimis. Et desiderium eorum attulit eis:

30. non sunt fraudati a desiderio suo.

Adhuc escae eorum erant in ore ipsorum, *(Num. 11, 33.)*

31. et ira Dei ascendit super eos.

Et occidit pingues eorum, et electos Israel impedivit.

32. In omnibus his peccaverunt adhuc, et non crediderunt in mirabilibus ejus.

33. Et defecerunt in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione.

19. Y mówili źle o Bogu, rzekli: Izali Bóg może stół zgotować na pusczy?

20. Bo uderzył w skałę, y wypłynęły wody: y strumienie wezbrały.

Izali y chléb będźie mógł dać, abo nagotować stół ludowi swemu?

21. Przetóż usłyszał Pan, y odłożył, y ogień zapalił się przećiw Jakobowi, y gniew powstał przećiw Izraelowi,

22. bo nie wierzyli w Boga, ani mieli nadźieie w zbawieniu iego.

23. Y roskazał obłokom zwiérzchu, y otworzył fórty niebieskie.

24. Y dżdżył im mannę ku iedzeniu: y dał im chléb niebieski.

25. Chleba anielskiego pożywał człowiek: posłał im pokarmów dostatkiem.

26. Przeniósł wiatr połudnowy z nieba, y przywiódł mocą swą wiatr z zachodu.

27. Y spuśćił na nie mięso iako proch: a iako piasek morski ptastwo skrzydlaste.

28. Y upadło w posrzód ich obozu: około ich namiotów.

29. Y iedli y naiedli się barzo, y uczynił dosyć ich chćiwośći:

30. nie byli omyleni w żądzy swoiéy.

Jescze pokarmy ich były w gębiech ich,

31. a gniew Boży zstąpił na nie.

Y pobił tłusczé ich: a wybór Izraelczyków spętał.

32. W tym wszytkim iescze grzészyli, y nie wierzyli cudóm iego.

33. Y ustały w marnośći dni ich, y lata ich z prędkośćią.

---

19. *Mówili źle o Bogu.* Szemrząc i wątpiąc azali Bóg może karmić i żywić lud swój na puszczy; jak się pokazuje z tego co daléj następuje, *Izali Bóg może* i t. d.

20. *Bo uderzył w skałę.* Jakby mówili: czyli Bóg może tak samo dać pokarm, jak dał napój?—*Chleb.* Pokarm.

21. *Odłożył.* Danie ziemi obiecanéj ludowi. Albo sens jest taki: Oddalił od siebie lud swój; usunął dobroć i łaskę swoję.—*Ogień zapalił się przeciw Jakóbowi.* Rozgniewany spuścił ogień żeby pożarł tych którzy się znajdowali na końcu obozu. Patrz Num. 11. —*Powstał przeciw Izraelowi.* Spadł na Izraelitów.

22. *Nie wierzyli w Boga.* Po tylu cudach i dobrodziejstwach nie wierzyli, że Bóg może i chce im pomagać, i o nich mieć staranie. — *W zbawieniu jego.* I od niego niespodziewali się zbawienia.

23. *I rozkazał obłokom.* Jakby rzekł: A jednak spodziewać się byli powinni, ponieważ wprzódy rozkazał był obłokom iżby spuszczały mannę, Exod. 16, 4.—*Forty niebieskie.* Wyrażenie poetyczne. Pod imieniem niebios powietrze się oznacza, jak często na innych miejscach Pisma ś.

24. *Chleb niebieski.* Mannę, pokarm z nieba spadający.

25. *Chleba anielskiego.* Manny, która przez posługę aniołów była przyrządzana. —*Dostatkiem.* Albowiem mannę w wielkiéj obfitości wokoło obozu rozsypywał tak, iż na daleko większą liczbę wystarczyć jéj mogło.

26. *Przeniósł.* Po grecku απηρεν, odjął, kazał przestać, usunął.

27. *Mięso jako proch.* W takiéj obfitości jaka jest pyłu, niezliczoną liczbę.—*Mięso.* Przepiórki.

28. *Upadło.* Leciały bowiem w powietrzu na dwa łokcie wysokości od ziemi, jak mamy Num. 11.

30. *Nie byli omyleni w żądzy swojéj.* Najzupełniéj zaspokoili swoję żądzę i życzenia. — *Jeszcze pokarmy ich były w gębiech ich.* Jeszcze niedokończyli tego pokarmu spożywać, i jeszcze się trzymał w ich zębach.

31. *Gniew Boży zstąpił na nie.* Pomsta Boża na nich spadła. —*Pobił.* Klęską ognia, o któréj patrz Num. 11, 33.—*Tłuszcze.* Możnych, przedniejszych. —*Wybór.* Najznakomitszych pomiędzy Izraelitami.—*Spętał.* Niedopuścił wnijść do ziemi obiecanéj, przez zesłanie na nich śmierci.

32 *W tém wszystkiem.* Pomimo tych wszystkich kar i klęsk.—*Nie wierzyli cudom jego.* Nieupamiętali się, i w cuda nieuwierzyli.

33. *Ustały w marności dni ich.* Ubiegły dni ich życia na próżności tak, że bez czci i żadnego świetnego czynu marnie na puszczy życie zakończyli. *I lata ich z prędkością.* Umniejszoném i skróconém się stało ich życie, albowiem w przeciągu lat czterdziestu wszyscy, którzy byli z Egiptu wyszli, śmiercią poginęli, oprócz dwóch to jest Jozuego i Kaleba.

34. Cum occideret eos, quaerebant eum, et revertebantur, et diluculo veniebant ad eum.
35. Et rememorati sunt, quia Deus adjutor est eorum, et Deus excelsus redemtor eorum est.
36. Et dilexerunt eum in ore suo et lingua sua mentiti sunt ei. *(Matth. 15, 8.)*
37. Cor autem eorum non erat rectum cum eo: nec fideles habiti sunt in testamento ejus.
38. Ipse autem est misericors, et propitius fiet peccatis eorum, et non disperdet eos.
Et abundavit, ut averteret iram suam, et non accendit omnem iram suam:
39. et recordatus est, quia caro sunt: spiritus vadens, et non rediens.
40. Quoties exacerbaverunt eum in deserto: in iram concitaverunt eum in inaquoso?
41. Et conversi sunt, et tentaverunt Deum, et sanctum Israel exacerbaverunt.
42. Non sunt recordati manus ejus die, qua redemit eos de manu tribulantis,
43. sicut posuit in Aegypto signa sua, et prodigia sua in campo Taneos.
44. Et convertit in sanguinem flumina eorum et imbres eorum, ne biberent. *(Exod. 7, 20.)*
45. Misit in eos coenomyiam, et comedit eos: et ranam, et disperdidit eos. *(Exod. 8, 6.)*
46. Et dedit aerugini fructus eorum, et labores eorum locustae. *(Exod. 10, 15.)*
47. Et occidit in grandine vineas eorum, et moros eorum in pruina. *(Exod. 9. 25.)*
48. Et tradidit grandini jumenta eorum, et possessionem eorum igni.
49. Misit in eos iram indignationis suae, indignationem, et iram et tribulationem: immissiones per angelos malos.
50. Viam fecit semitae irae suae, non pepercit a morte animabus eorum, et jumenta eorum in morte conclusit.

34. Gdy ie zabiiał, szukali go: y wracali się, y raniuczko chodźili do niego.
35. Y wspomnieli że Bóg iest ich pomocnikiem, a Bóg wysoki iest ich odkupićielem.
36. Y miłowali go usty swémi, a ięzykiem swym kłamali mu.
37. A serce ich nie było proste ku niemu: ani byli wiernymi w testamenćie iego.
38. A on iest miłośierny, y miłośćiw będźie grzéchóm ich, y nie zatraći ich.
Y wiele czynił aby odwracał gniew swóy: y nie zapalił wszytkiego gniewu swego.
39. Y pamiętał że byli ćiałem: wiatr idący, a niewracaiący się.
40. Jako często draźnili go na pusczy, do gniewu pobudzali go na mieyscach bezwodnych?
41. Y wróćili się y kuśili Boga: y draźnili świętego Izraelskiego.
42. Nie pamiętali na rękę iego, w dźień w który ie odkupił z ręki trapiącego:
43. iako pokazował w Egyptćie znaki swoie, y cuda swe na polu Taneyskim.
44. Y przemienił w krew rzéki ich, y désczeich, aby nie pili.
45. Puśćił na nie rozmaitą muchę y kąsała ie, y żabę y wygubiła ie.
46. Y dał ich owoce chrząsczóm, y robotę ich szarańczéy.
47. Y poraźił gradem winnice ich, a morwy ich mrozem.
48. Y podał gradowi bydło ich: a maiętnośći ich ogniowi.
49. Puśćił na nie gniew zapalczywośći swoiéy: popędliwość y rozgniewanie, y utrapienie: przepuszczenia przez anioły złe.
50. Uczynił drogę śćieżce gniewu swego: nie wypuśćił dusz ich od śmierći: y bydło ich w śmierći zawarł.

34. *Gdy je zabijał.* Gdy ich Bóg klęskami nawiedzał i nieszczęściami uciskał.—*Szukali go.* Nawracali się do Boga.—*Raniuczko.* Prędko, śpiesznie, rychło.
35. *I wspomnieli.* Utrapienia przywracały im rozum.
36. *Usty swemi.* Ustnie. Wiele obiecywali, mało dotrzymywali. —*Kłamali.* Albowiem serce ich nie było prawem i szczerem, jak się zaraz dodaje.
37. *W testamencie jego.* W prawie i przykazaniach jego.
39. *Pamiętał że byli ciałem.* To jest: niemoc, skażenie, skłonność do grzechu w sobie noszącymi.—*Wiatr idący, a niewracający się.* Lekkimi jako wiatr i jak ś. Jakób 4, 17, nazywa: *Para jest, okazująca się na mały czas,* t. j. która znika i więcéj się nieukazuje.
40. *Jako często draźnili go.* P. Wujka.—*Do gniewu.* Jest zwyczajne powtórzenie poprzedzającego półwiersza.—*Na miejscach bezwodnych.* Na pustyni piaszczystéj i bezwodnéj.
41. *Wrócili się.* Hebraizm, zamiast i znowu kusili Boga. Inni tłumaczą: i wrócili do dawnych złych nałogów i obyczajów. —*Draźnili świętego Izraelskiego.* W hebr. jest, *świętego izraelskiego ograniczali,* od źródłosłowa *hitua,* jakby Bóg tyle tylko mógł ile oni chcieli, i sobie zamyślali.
42. *Na rękę jego.* Na pomoc, obronę, potęgę Bożą.—*W dzień, w który je odkupił.* Zapomnieli o owym czasie gdy z pod przemocy Faraonowéj oswobodzeni przez Boga zostali.
43. *Jako pokazywał.* Jakim sposobem cuda czynił w Egipcie.—*Na polu Tanejskiem.* Patrz co się rzekło wyżéj, w. 12.
44. *Przemienił w krew.* Historyą znamy z Exod. 7, 20.—*Deszcze.* Źródła, strumyki. —*Aby niepili.* Do tego stopnia, iż nie mieli co pić.
45. *Kąsała je.* Egipczyków.— *I żabę.* O klęsce żab, patrz Exod. P. W.
47. *Morwy.* Wyraz *sigmot,* sykomory oznacza, rodzaj fig lesnych, w które Egipt obfituje.—*Mrozem.* Ś. Hieronim przekłada, *mrozem szronu.*
48. *I podał gradowi.* O téj pladze obacz Exod. 9, 23 i 25.—*Ogniowi.* Z gradem bowiem były zmieszane błyskawice i pioruny.
49. *Gniew zapalczywości.* Tym wierszem w ogólności obejmuje prorok wszystkie inne plagi które był opuścił, jako to wrzody i puchliny, i inne tego rodzaju.—*Przepuszczenia przez anioły złe.* Klęski przez aniołów złych zadane. Wyraża także klęskę zabójstwa pierworodnych, którzy od anioła niszczyciela pobici zostali. Exod. 12.—*Anioły złe.* Albo szatanów rozumie, albo aniołów dobrych, szkodzących.
50. *Uczynił drogę ścieszce gniewu swego.* Przepisał gniewowi swojemu drogę, po któréj miał przejść

51. Et percussit omne primogenitum in terra Aegypti: primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham. *(Exod. 12, 29.)*

52. Et abstulit sicut oves populum suum, et perduxit eos tamquam gregem in deserto.

53. Et deduxit eos in spe, et non timuerunt, et inimicos eorum operuit mare. *(Exod. 14, 27.)*

54. Et induxit eos in montem sanctificationis suae, montem, quem acquisivit dextera ejus.

Et ejecit a facie eorum gentes, et sorte divisit eis terram in funiculo distributionis. *(Jos. 13, 7.)*

55. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel.

56. Et tentaverunt, et exacerbaverunt Deum excelsum, et testimonia ejus non custodierunt.

57. Et averterunt se, et non servaverunt pactum: quemadmodum patres eorum conversi sunt in arcum pravum.

58. In iram concitaverunt eum in collibus suis, et in sculptilibus suis ad aemulationem eum provocaverunt.

59. Audivit Deus, et sprevit, et ad nihilum redegit valde Israel.

60. Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, ubi habitavit in hominibus. *(1. Reg. 4, 4. Jer. 7, 12.)*

61. Et tradidit in captivitatem virtutem eorum, et pulchritudinem eorum in manus inimici.

62. Et conclusit in gladio populum suum, et hereditatem suam sprevit.

63. Juvenes eorum comedit ignis, et virgines eorum non sunt lamentatae.

64. Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt, et viduae eorum non plorabantur.

65. Et excitatus est tamquam dormiens Dominus, tamquam potens crapulatus a vino.

51. Y pobił wszytkie pierworodne w źiemi Egyptskiey: pierwiastki wszytkich prac ich w przybytkach Cham.

52. Y odiął lud swóy iako owce: y prowadźił ie iako stado na pusczy.

53. Y prowadźił ie w nadźiei, y niebali się: a nieprzyiaćioły ich okryło morze.

54. Y przywiódł ie na górę poświęcenia swego, górę którey dostała prawica iego.

Y wyrzućił przed nimi pogany: y losem rozdźielił im źiemię sznurem pomiaru.

55. Y dał mieszkania w przybytkach ich pokoleniam Izraelskim.

56. Y kuśili y obraźili Boga wysokiego, y nie strzegli świadectw iego.

57. Y odwróćili się, a nie zachowali umowy: iako y oycowie ich: wywróćili się iako łuk opaczny.

58. Ku gniewu go wzruszyli na swych pagórkach: a ryćinami swémi pobudźili go ku zapalczywośći.

59. Usłyszał Bóg, y wzgardźił, y wniwecz obróćił bardzo lud Izraelski.

60. Y odrzućił przybytek Sylo, przybytek swóy: kędy mieszkał między ludźmi.

61. Y podał moc ich w niewolą, y piękność ich w ręce nieprzyiaćielskie.

62. Y dał pod miecz lud swóy, y wzgardźił dźiedźictwo swoie.

63. Młodźieńce ich ogień pożarł: a panien ich nie płakano.

64. Kapłani ich od miecza polegli: a wdowy ich nie chodźiły w żałobie.

65. Y ocućił się Pan iako ze snu: iako mocarz upiwszy się winem.

---

t. j., żeby szkodzić Egipczykom, a szczędzić Hebrajczyków.—*Dusz ich.* Życia ich. — *W śmierci zawarł.* Na śmierć podał.

51. *Wszystkie pierworodne.* Obacz Exod. 12, 29.—*Pierwiastki wszystkich prac ich.* Peryfraza pierworodnych, którzy są pierwiastkami pracy ojców. Gen. 49, 3. Ruben pierworodny zowie się *początkiem boleści ojca.* —*W przybytku Cham.* Egipczyków którzy się rodzą z Chama syna Noemowego przez Misraima, Gen. 10, 6.

52. *Odjął.* Wyprowadził.

53. *W nadziei.* Bez obawy, bezpiecznie, z ufnością. —*Nieprzyjacioły ich.* Egipczyków ścigających Izraelitów.

54. *Na górę poświęcenia swego.* Tak nazywa Judeę w znacznéj części górzystą, którą był sobie poświęcił na miejsce i pierwiastkową stolicę dla swojéj religii.—*Dostała.* Posiadła, po wypędzeniu przez wojnę Chananejczyków.—*Pogany.* Chananejczyków.—*Losem rozdzielił im ziemię.* Jak o tém czytamy Joz. 13, 8.—*Sznurem pomiaru.* Ponieważ do podziału pól i zakreślenia im granicy, niegdyś sznurów używano, już to rzeczywistych już idealnych.

55. *Dał mieszkania.* Umieścił.—*W przybytkach ich.* W siedzibach Chananejczyków.

56. *I kusili.* Znowu kusili i gniewali Boga.—*Świadectw jego.* Prawa i przykazań jego. Patrz co się rzekło Num. 5.

57. *Wywrócili się jako łuk opaczny.* Na podobieństwo łuka zepsutego i zawodnego, który do celu strzały niedonosi, ale się skruszywszy, albo obróciwszy się wstecz szkodzi łucznikowi.

58. *Na swych pagórkach.* Na wyniosłych pagórkach, na których jakby w świątyniach bałwanom ofiarowali.—*Rycinami.* Bałwanami z kamienia, albo z drzewa wyciosanemi.—*Ku zapalczywości.* Ku żarliwości i gniewowi.

59. *Usłyszał Bóg.* Usłyszał i ujrzał ich zbrodnie.—*Wzgardził.* Obrzydził sobie Izraelitów. — *Wniwecz obrócił.* Zatracił, i dopuścił żeby ich trapili i ciężką niewolą gnietli nieprzyjaciele.

60. *Odrzucił przybytek Sylo.* Przybytek znajdujący się w Sylo, w którym się przechowywała Arka przymierza opuścił, a Arkę w ręce Filistynów wydał. I. Król. 4.

61. *Moc ich.* Arkę, która moc i ozdobę dawała ludowi.

62. *Dziedzictwo swoje.* Izraelitów, których wprzódy jako lud i własność swoję miłował i łaskami otaczał.

63. *Ogień.* Pomsta i zagniewanie Boże.

64. *Kapłani ich.* Ofni i Finees którzy w tejże samej klęsce poginęli. I. Król. 4.—*Wdowy ich.* Kapłanów. *Nie chodziły w żałobie.* W tekście łacińskim *non plorabantur, nie były opłakiwane,* t. j., nikt ich niepocieszał, zgasłych ich mężów wespół z niemi opłakując, wszystkich bowiem własna żałoba ze śmierci swoich zajmowała.

65. *Ocucił się.* Dla niesienia pomocy ludowi swemu.

66. Et percussit inimicos suos in posteriora: opprobrium sempiternum dedit illis. *(1. Reg. 5, 6.)*

67. Et repulit tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non elegit:

68. sed elegit tribum Juda, montem Sion, quem dilexit.

69. Et aedificavit sicut unicornium sanctificium suum in terra, quam fundavit in saecula.

70. Et elegit David servum suum, et sustulit eum de gregibus ovium: de post foetantes accepit eum,

71. pascere Jacob servum suum, et Israel hereditatem suam:

72. et pavit eos in innocentia cordis sui, et in intellectibus manuum suarum deduxit eos.

66. Y zaraźił nieprzyiaćioły swe na pośladkach: dał im hańbę wieczną.

67. Y odrzućił namiot Jozephów: y nie obrał pokolenia Ephraim:

68. ale obrał pokolenie Judy, górę Sion którą umiłował.

69. Y zbudował iako Jednorożców świątnicę swoię na źiemi: którą ugruntował na wieki.

70. Y obrał Dawida sługę swego, y wźiął go od trzód owiec, od kotnych owiec wźiął go,

71. aby pasł Jakoba sługę iego, y Izraela dźiedźictwo iego:

72. y pasł ie w niewinnośći serca swego: a w rostropnośći rąk swoich prowadźił ie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 77. (u Żydów 78). w. 7. *Żeby pokładali w Bogu.* Summa i cel zakonu, abyśmy Boga poznali, i chwalili go, bali się go, ufali mu, i posłuszni byli.

40. *Jako często drażnili go na puszczy.* Dziesięć kroć przynajmniej sprzeciwili się Żydzi Panu Bogu na puszczy, w pierwszych dwu leciech. Naprzód, *a)* u morza czerwonego. Powtóre, *b)* dla niedostatku wody w Marze. Potrzecie na puszczy Syn, *c)* dla manny. Poczwarte, *d)* gdy mannę chowali nazajutrz. Popiąte, gdy ją *e)* zbierali w Szabat, nad zakazanie. Poszóste, w Raphidim *f)* u wod przeciwieństwa. Po siódme, w Horebie, *g)* kiedy ulali cielca. Po ósme w Taberze, *h)* kędy wątpili jeśliby prawdziwie był Bóg. Po dziewiąte, u grobów pożądliwości, *i)* kiedy żądali mięsa. Nakoniec po dziesiąte, dla sprawy szpiegierzów, że już (mówi Pan) *k)* dziesięć kroć nie słuchali głosu mego.

45. *Rozmaitą muchę.* κυνόμυιαν właśnie psie muchy znaczy. Lecz słowo żydowskie *Harob*, wszelakie muchy znamionuje, co my zowiem owad. I przetoż Hieronim ś. nie κυνόμυιαν psie muchy, ale κοινόμυιαν, to jest pospolite albo wszelakie muchy, po grecku czytać każe, i tak czytają w lepszych exemplarzach łacińskich. Hieron. ad Sumiam et Fretellam.

PSALMUS LXXVIII. PSALM 78. *(u Żyd. 79).*

O prześladowaniu Kościoła świętego przez pogan i kacerzy, przedstawionych w obrazie Jerozolimy.

Psalmus Asaph.

1. Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum: posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam.

2. Posuerunt morticina servorum tuorum, escas volatilibus coeli: carnes sanctorum tuorum bestiis terrae.

3. Effuderunt sanguinem eorum tamquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erat, qui sepeliret.

4. Facti sumus opprobrium vicinis nostris: subsannatio et illusio his, qui in circuitu nostro sunt.

Psalm Asaphowi.

1. Boże, przyszli poganie na dźiedźictwo twoie, zplugawili kośćioł twóy święty: obróćili Jeruzalem w budkę na chowanie iabłek.

2. Porzucili trupy sług twoich, na strawę ptakóm powietrznym: ćiała świętych twoich zwierzętóm ziemskim.

3. Rozlali krew ich iako wodę około Jeruzalem, a nie był ktoby pogrzebł.

4. Staliśmy się pohańbieniem u sąśiad naszych: śmiechowiskiem y igrzyskiem u tych, którzy są w okolicy naszéy.

—*Jako ze snu.* Na podobieństwo tego który po długim śnie powstaje. — *Jako mocarz.* Jako dzielny jaki wojownik.—*Upiwszy się winem.* Upojony winem, który do wszystkiego krzyk i bicie łączy, gdy mu wino sił i odwagi przydaje. Mówi o Bogu na sposób ludzki.

66. *Na pośladkach.* Chorobą pośladków, o której I. Król. 5, 9.—*Hańbę.* Z powodu sromotnego rodzaju choroby.

67. *Odrzucił namiot Józefów.* Niechciał bowiem Bóg żeby jego przybytek znajdował się nadal w Sylo mieście pokolenia Efraimskiego, czyli Józefowego, co jedno i to samo znaczy. — *Nie obrał.* To samo co był powiedział *odrzucił.*

68. *Pokolenie Judy.* A w niem górę Syon, gdzie stolicę królestwa i kościoła założył, a to z powodu Chrystusa P., który z tego pokolenia miał się narodzić.

69. *Jako jednorożców świątnicę swoję.* To jest świątnicę najmocniejszą, jako róg jednorożca, który jest bardzo twardy i trwały. Oto jest ta przedniejsza przypowieść i najgłówniejsza zagadka, którą prorok na początku Psalmu obiecał; Świątynia bowiem starego zakonu nie była mocną jako róg jednorożca, chyba o tyle o ile była figurą świątnicy nowego testamentu, jak podobnież i Syon lub Jeruzalem nie było ugruntowane na wieki, chyba o ile było typem Chrystusa i Kościoła.

71. *Aby pasł Jakoba.* Aby ludem Żydowskim rządził.—*Dziedzictwo jego.* Który to lud Bóg chciał mieć swojém szczególniejszém dziedzictwem.

72. *W niewinności serca.* Umysłem prostym i szczerym.—*W rostropności rąk swoich.* Roztropnie, umiejętnie, wprawną ręką biegłym był wodzem dla nich: tak pasterze ręką i nogą owce swoje kierują.

Ps. 78.—1. *Psalm Asafowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 49.—*Dziedzictwo twoje.* Patrz co się rzekło w Psalmie poprzedzającym w. 71.

3. *Jako wodę.* W wielkiej ilości.

4. *Staliśmy się pohańbieniem.* Wzgardzonymi u ludów ościennych.

5. Usquequo, Domine, irasceris in finem: accendetur velut ignis zelus tuus?
6. Effunde iram tuam in gentes, quae te non noverunt, et in regna, quae nomen tuum non invocaverunt: *(Jer. 10, 25.)*
7. quia comederunt Jacob, et locum ejus desolaverunt.
8. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum: cito anticipent nos misericordiae tuae, quia pauperes facti sumus nimis.*
9. Adjuva nos Deus salutaris noster, et propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos: et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum:* *(Isai. 64, 9.)*
10. ne forte dicant in gentibus: Ubi est Deus eorum? et innotescat in nationibus coram oculis nostris.
Ultio sanguinis servorum tuorum, qui effusus est:
11. introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum.
Secundum magnitudinem brachii tui, posside filios mortificatorum.
12. Et redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum: improperium ipsorum, quod exprobraverunt tibi, Domine.
13. Nos autem, populus tuus et oves pascuae tuae, confitebimur tibi in saeculum:
in generationem et generationem annuntiabimus laudem tuam.

5. Dokądże Panie gniewać się będźiesz do końca: rozpali się iako ogień zapalczywość twoia?
6. Wyléy gniew twóy na pogany, którzy ćię nie znaią: y na królestwa, które imienia twego nie wzywały:
7. abowiem pożarli Jakóba: y mieysce iego spustoszyli.
8. Nie wspominay starych nieprawośći naszych: niech nas rychło uprzedzą litośći twoie: bośmy się stali barzo ubogimi.
9. Wspomożyż nas Boże zbawićielu nasz: a dla sławy imienia twego Panie wybaw nas: a bądź miłośćiw grzechóm naszym dla imienia twego:
10. aby snadź nie mówili między pogany: kędyż iest Bóg ich? a niech znaczna będźie nad pogany, przed oczyma naszémi.
Pomsta krwie sług twoich, która iest wylana:
11. niech przyjdźie przed oblicznosć twoię wzdychanie spętanych.
Według wielmożnośći ramienia twego zachoway syny pomordowanych.
12. A odday sąsiadóm naszym śiedmiorako do ich łona: urąganie ich, którym urągali tobie Panie.
13. A my twóy lud y owce pastwiska twego, będźiemyć wyznawać na wieki:
od rodzaiu do rodzaiu będźiem opowiadać chwalę twoię.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 78. (u Żydów 79). w. 9. *Wspomoże nas, Boże zbawicielu nasz.* Kiedy wspomożenia prosi, tedy i wdzięczen łaski, i nie odejmuje wolności ludzkiéj. Bo kto wspomagan bywa, ten też sam przez się cokolwiek czyni. August. na to miejsce.

PSALMUS LXXIX. — PSALM 79. *(u Żyd. 80).*

Prośba do Boga o pomoc w utrapieniach i prześladowaniach.

1. In finem; pro iis, qui commutabuntur testimonium Asaph; Psalmus.
2. Qui regis Israel, intende: qui deducis velut ovem Joseph.

1. Na koniec, dla tych którzy będą odmienieni, świadectwo Asaphowi; Psalm.
2. Który rządźisz Izrael, posłuchay: który prowadźisz iako owcę Jozeph.

5. *Dokądże... gniewać się będziesz.* Na nas.
7. *Pożarli Jakóba.* Zatracili, zniszczyli.— *Miejsce jego.* Kraj, który zamieszkuje.
8. *Starych.* Które ojcowie nasi popełnili, albo których się my niegdyś dopuścili.—*Uprzedzą.* Wprzód nim zginiemy, niech doznamy miłosierdzia twego.— *Ubogimi.* Utrapionymi i nędznymi.
9. *Dla sławy imienia twego.* Iżby przez wyrwanie nas sławnem się stało imię twoje, co się znowu powtarza w drugiéj części wiersza. P. W.
10. *Kędyż jest Bóg ich?* Dla czego ich Bóg, w którym się chlubią, im nie pomaga? czyli jest bezsilnym, i nieszczęść od ich głów oddalić nie może?—*Znaczna będzie.* Pomsta krwi, należy bowiem to słowo do wiersza następnego.
11. *Niech przyjdzie przed oblicznosć twoję.* Niech modlitwy nasze będą przypuszczone przed oblicze twoje, i niech będą wysłuchane.— *Spętanych.* Uwięzionych, więzami lub niewolą uciśnionych. — *Ramienia twego.* Potęgi twojéj.
12. *Siedmiorako.* Karę od naszéj o wielekroć cięższą, iżby była jakby siedmioraką.—*Do ich łona.* Na ich piersi, na głowę.— *Urąganie ich.* Oddaj sąsiadom naszym urąganie ich, to co nam wyrzucali, skieruj na nich samych.
13. *Twój lud.* Którzy jesteśmy twoim ludem.—*Pastwiska twego.* Trzody twojéj, którą ty pasiesz. — *Będziemyć wyznawać.* Będziemy cię chwalić.—*Będziemy opowiadać.* Wysławiać i głosić.
Ps. 79.—1. *Dla tych którzy będą odmienieni.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalm 44.—*Świadectwo Azafowi.* Znaczy, że Psalm ten jest świadectwem przez Azafa wyśpiewywanem, przez które Duch Ś. zaświadcza niewolę Izraelitów i ich wybawienie.
2. *Który rządzisz.* Po pastersku i ze słodyczą: to bowiem oznacza hebrajskie *rohe*, i greckie *ποιμαινων*. — *Posłuchaj.* Wejrzyj na lud twój, i wysłuchaj jego prośby. Który prowadzisz jako *owcę.* Jest powtórzenie tego co rzekł, *który rządzisz.* Wspomina *owcę* w liczbie pojedyńczéj, ponieważ hebrajskie *tsou*, jest imię zbiorowe.—*Józef.* To jest, Izraela, naród hebrajski od Józefa patryarchy po części początek prowadzący, poczęści z nim pokrewieństwo maiący. Także w powszechności Izraelitów zowie Józefem, ponieważ jemu dane było

Qui sedes super Cherubim, manifestare
3. coram Ephraim, Benjamin et Manasse.
Excita potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos.
4. Deus converte nos, et ostende faciem tuam, et salvi erimus.
5. Domine Deus virtutum, quousque irasceris super orationem servi tui?
6. Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura?
7. Posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, et inimici nostri subsannaverunt nos.
8. Deus virtutum, converte nos: et ostende faciem tuam, et salvi erimus.
9. Vineam de Aegypto transtulisti; ejecisti gentes, et plantasti eam.
10. Dux itineris fuisti in conspectu ejus: plantasti radices ejus, et implevit terram.
11. Operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei.
12. Extendit palmites suos usque ad mare, et usque ad flumen propagines ejus.
13. Ut quid destruxisti maceriam ejus, et vindemiant eam omnes, qui praetergrediuntur viam?
14. Exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam.
15. Deus virtutum, convertere: respice de coelo, et vide et visita vineam istam.

Który śiedźisz na Cherubinach, okaż się
3. przed Ephraimem, Beniaminem, y Manassem.
Wzbudź możność twoię, a przydź, abyś nas wybawił.
4. Boże nawróć nas: a ukaż oblicze twoie, y będźiemy zbawieni.
5. Panie Boże zastępów, dokądże się będźiesz gniewał na modlitwę sługi twego.
6. Będźiesz nas karmił chlebem płaczu: a będźiesz napawał nas łzami miarą?
7. Wystawiłeś nas na przeciwieństwo sąśiadóm naszym: a nieprzyiaćiele naszy naśmiewali się z nas.
8. Boże zastępów nawróćże nas: y okaż oblicze twoie, a będźiem zbawieni.
9. Przeniosłeś winnicę z Egyptu: wygnałeś pogany y nasadźiłeś ią.
10. Byłeś przewodnikiem w drodze przed nią: wsadźiłeś korzenie iéy, y napełniła źiemię.
11. Okrył ćień iéy góry: a drzewka iéy Cedry Boże.
12. Rozpuśćiła latorosłki swe aż do morza: a gałązki swe aż do rzeki.
13. Przeczżeś rozwalił płot iéy: y obieraią ią wszyscy którzy mimo idą drogą?
14. Rozkopał ią dźiki wieprz z lasa: a iedyniec spasł ią.
15. Boże zastępów nawróćże się: weyźrzy z nieba, a obacz i nawiedź tę winnicę.

---

prawo pierworodztwa, I. Paral. 5, 1. Pierworodny bowiem nadaje nazwisko całéj rodzinie. Bellarmin mniema, że Józef lud cały oznacza, ponieważ w Egipcie cały lud żywił, i nad nim całym był przełożonym.

3. *Który siedzisz na Cherubinach.* Który siedzisz w niebie nad przedniejszemi aniołami, którzy się Cherubinami zowią, i jako typ tego w świątnicy twojéj na wyobrażeniach cherubinów jakby za tron sobie masz ubłagalnię i arkę jako podnóżek nóg twoich.—*Okaż się.* Okaż oblicze twoje łaskawe i przejednane.—*Efraimem. Benjaminem i Manassem.* Dla czego przez te trzy pokolenia cały lud się oznacza, nie jest rzeczą łatwą do odgadnienia. Być może dla tego, że to były trzy przedniejsze części ziemi obiecanej: albowiem w Efraimie była Samarya stolica Królestwa Izraelskiego; w pokoleniu Benjamina przynajmniéj w części była Jerozolima stolica Królestwa Judzkiego; pokolenie zaś Manassesa znaczną część krainy za Jordanowéj obejmowało. Albo zapewne te trzy pokolenia wymienił dla tego, że gdy Hebrajczycy w zbrojnym szyku postępowali, te trzy pokolenia razem szły za arką, patrz Num. 2, 10, i t. d., i proroka zdanie zdaje się być takie: jak niegdyś Boże, gdy lud pustynię obchodził, szczególniejszą łaskę tym pokoleniom świadczyłeś i przed nimi postępowałeś na Arce siedząc, tak i teraz przybądź na pomoc temuż ludowi twemu, i t. d. — *Wzbudź możność twoję.* Która się uśpioną być zdaje, którą utajasz.

4. *Nawróć nas.* Do siebie przez pokutę, i pojednaj nas z sobą. Albo z téj niewoli odwołaj.—*Oblicze twoje.* Łaskawość twoję. P. W.

5. *Będziesz gniewał na modlitwę sługi twego?* Nie raczysz wysłuchać modlitwy mojéj, i ją w gniewie odrzucać będziesz.

6. *Będziesz nas karmił chlebem płaczu.* Dopóki nas będziesz nabawiał hojnych i długich łez.—*Miarą.* W hebrajskim jest, *schalisch*, który to wyraz wielką i jakby potrójną miarę oznacza.

7. *Na przeciwieństwo.* Na kłótnię, iżby się pomiędzy sobą o nas sprzeczali, gdyż każdy nas sobie przywłaszcza, jak czynią ci, którzy się o posiadanie jakiego pola spierają. Inni rozumieją o sporach nieprzyjaciół nie pomiędzy sobą, ale z Hebrajczykami; jakby rzekł: Wszyscy się nam przeciwią, nas napastują, walczą przeciwko nam.

9. *Przeniosłeś winnicę z Egiptu.* P. Wujka.—*Wygnałeś pogany.* Chananejczyków, którzy wprzódy ziemię obiecaną zajmowali.—*Nasadziłeś ją.* Ludowi twojemu stałe i trwałe siedlisko dałeś.

10. *Byłeś przewodnikiem w drodze.* Przy wyjściu z Egiptu i w drodze przez pustynię.—*Przed nią.* Przed winnicą, czyli przed ludem Izraelskim postępowałeś w słupie obłoku i ognia. — *Wsadziłeś korzenie jéj.* Zaszczepiłeś głęboko, trwale.—*Napełniła ziemię.* Obiecaną, przez rozmnożenie się w sposób dziwny Izraelitów.

11. *Okrył cień jéj góry.* Stosuje mowę do Judei, która prawie cała była górzysta, i powiada, że ją mnóstwo mieszkańców okryło.—*Drzewka jéj.* Gałęzie jéj, jak przekłada ś. Hieronim. — *Cedry Boże.* P. W. Tą się allegoryą oznacza, że królowie i książęta Izraelscy sąsiednich królów godnością i potęgą przewyższali.

12. *Rozpuściła latorostki swe.* Granice swoje. Albo mieszkańców z narodu Izraelskiego. — *Aż do morza.* Śródziemnego.— *Aż do rzeki.* Eufratu. Albowiem szerokość ziemi obiecanéj, była od morza Śródziemnego, aż do Eufratu. Exod. 23, 31, i Deut 11, 24.

13. *Rozwalił płot.* Pozbawiłeś lud twój troskliwości i opieki twojéj.—*Obierają ją.* Rozchwytują i obierają, jak się to dzieje z winnicami, których rozwalone i rozebrane są płoty.

14. *Dziki wieprz z lasa.* Albo Salmanasara rozumie, który dziesięć pokoleń; albo Nabuchodonozora, który dwa pozostałe pokolenia przeprowadził do Assyryi.

15. *Nawróćże się.* Wróć się, pojednaj się z nami, daj się nam przebłagać. — *Nawiedź.* Troskliwe miéj staranie. Zdaje się, że to jest pragnienie i prośba o wcieleniu Chrystusa P.

16. Et perfice eam, quam plantavit dextera tua, et super filium hominis, quem confirmasti tibi.
17. Incensa igni, et suffossa ab increpatione vultus tui peribunt.
18. Fiat manus tua super virum dexterae tuae: et super filium hominis, quem confirmasti tibi.
19. Et non discedimus a te: vivificabis nos et nomen tuum invocabimus.
20. Domine Deus virtutum, converte nos, et ostende faciem tuam: et salvi erimus.

16. Y napraw tę którą sczepiła prawica twoia: y na syna człowieczego, któregoś sobie zmocnił.
17. Spalona ogniem y roskopana, od łaiania oblicza twego pogina.
18. Niech będźie ręka twoia nad mężem prawice twoiey: y nad synem człowieczym, któregoś sobie zmocnił.
19. A nie odstępuiem od ćiebie: ożywisz nas, a będźiemy wzywać imienia twego.
20. Panie Boże zastępów nawróć nas: y okaż nam oblicze twoie, a będźiem zbawieni.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 79. (u Żydów 80). w. 4. *Boże nawróć nas.* Ten wiersz trzy kroć w tym Psalmie powtórzony, znamionuje wzywanie przenajświętszéj Trójce: Boże, Boże zastępów, Panie Boże zastępów nawróćże nas. A obacz nadobny postępek: Prosi naprzód, aby się nawrócił: potém aby łaskawą twarz Bożą oglądał: a na koniec zbawienie odzierżał.

9. *Przeniosłeś winnicę z Egiptu.* Często w Piśmie ś. imieniem winnice nazwan jest lud Boży: a bardzo przystojnie. Naprzód iż winnica szerzéj niż inne drzewa gałęzie swe rozciąga. Druga, iż owoc obfitszy i słodszy przynosi. Trzecia, iż większéj prace potrzebuje w wyprawianiu, jeśli oracz chce z niéj mieć obfity pożytek: czém się znaczy wielka pilność i staranie Boże które czyni około ludu swego, aby owoc dobrych uczynków, jemu wdzięczniejszy niźli żadne wino z siebie wydawał. Nakoniec, iż jako w winnicy są latorośle owoc dające, które oracz czyści, aby obfitszy owoc przyniosły, są też niepożyteczne, które odcina: tak między ludem Bożym i w kościele jego są dobrzy i źli pospołu.

11. *Cedry Boże.* To jest, jako najwyższe drzewa cedrowe. Bo Żydzi rzeczy największe i najwyższe Bożemi zowią.

11. *Nad mężem prawice twojéj.* To jest nad Izraelem, albo nad Chrystusem, któregoś zawsze bronił prawicą twoją. Chaldejski tłumacz, Augustin. i Arnobius, o Chrystusie ten wiersz wykładają.

PSALMUS LXXX. — PSALM 80. *(u Żyd. 81).*

O radośnym obchodzic świąt i dziękczynieniu za dobrodziejstwa.

1. In finem; pro torcularibus, Psalmus ipsi Asaph.
2. Exultate Deo adjutori nostro: jubilate Deo Jacob.
3. Sumite psalmum, et date tympanum, psalterium jucundum cum cithara.
4. Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestrae:
5. quia praeceptum in Israel est, et judicium Deo Jacob.
6. Testimonium in Joseph posuit illud, cum exiret de terra Aegypti: linguam, quam non noverat, audivit.

1. Nakoniec, za prasy, Psalm samemu Asaphowi.
2. Raduyćie się Bogu pomocnikowi naszemu: wykrzykayćie Bogu Jakobowemu.
3. Weźmićie Psalm, a podayćie bęben, wdźięczną artę z cytrą.
4. Trąbćie na nowiu w trąbę, w dźień zacny uroczystego święta waszego.
5. Abowiem iest rozkazanie w Izraelu, y wyrok Bogu Jakobowemu.
6. Postanowił to na świadectwo w Jozeph, gdy wychodźił z źiemie Egyptskiey, słyszał ięzyk którego nie umiał.

16. *I na syna człowieczego.* Wejrzyj na syna człowieczego, to jest, na Chrystusa P. Messyasza, i przez wzgląd na niego, błogosław całemu ludowi Izraelskiemu, z którego tenże syn człowieczy się narodzi.—*Któregoś sobie zmocnił.* Którego winnicy twojéj przedniejszym uprawiaczem, i ludu twojego wodzem na zawsze postanowiłeś.

17. *Spalona ogniem.* Winnica twoja, którą zaszczepiłeś.—*Od łajania oblicza twego poginą.* Jeśli to twoje karanie i chłosta trwać będą, bezwątpienia lud twój zupełnie zaginie.

18. *Niech będzie ręka twoja.* Niech wspiera wszechmocność twoja. — *Nad mężem prawice twojéj.* Chrystusem P. którego właściwie sama tylko prawica twoja utworzyła. Chrystusa bowiem jako człowieka nie współdziałanie męża, ale sama tylko moc Boża w żywocie Panny ukształciła. P. W.

19. *A nie odstępujem od ciebie.* Gdy Chrystus nad nami panować będzie nieodstąpimy od ciebie. — *Ożywisz nas.* Życiem łaski na ziemi, a na niebie życiem chwały.—*A będziemy wzywać imienia twego.* Będziemy wzywać, chwalić, i dzięki ci składać.

Ps. 80.—1. *Za prasy.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 8.—*Psalm samemu Azafowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 49.

2. *Radujcie się.* Wydawajcie okrzyki, z radością chwalcie Boga.—*Wykrzykujcie.* Wesoło śpiewajcie.

3. *Weźmijcie Psalm.* Zabierzcie głos do śpiewania. —*Podajcie bęben.* Innym też podajcie muzyczne narzędzia, jako to bębny, psalteriony i cytary.

4. *Na nowiu.* Nów był świętem kościelnem u Żydów, i odgłosem trąb się zapowiadał.——*W dzień zacny uroczystego święta waszego.* Zdaje się ściśle stosować nazwisko nowiu, do jednego z nowiów ważniejszych i uroczystszych, w który przedewszystkiem trąb używano, i jak sądzić należy, do nowiu wrześniowego, który się zowie Num. 29, 1, *dniem trąbienia i trąb.*

5. *Albowiem jest rozkazanie w Izraelu.* Ponieważ Bóg tak czynić rozkazał. Num. 10.—*Wyrok Bogu Jakobowemu.* Ponieważ Bóg Jakóbowy czyli Izraelski, Bóg prawdziwy tak zawyrokował.

6. *Postanowił to na świadectwo w Józef.* To przykazanie Bóg postanowił na świadectwo i pamiątkę dobrodziejstw swoich, i chciał żeby Izraelici je zachowy-

7. Divertit ab oneribus dorsum ejus: manus ejus in cophino servierunt.* *(Num. 20, 13.)*

8. In tribulatione invocasti me, et liberavi te: exaudivi te in abscondito tempestatis: probavi te apud aquam contradictionis.*

9. Audi, populus meus et contestabor te: Israel si audieris me,

10. non erit in te Deus recens, neque adorabis deum alienum. *(Exod. 20, 3.)*

11. Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti: dilata os tuum, et implebo illud.

12. Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi.

13. Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum: ibunt in adinventionibus suis. *(Act. 14, 15.)*

14. Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset:

15. pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem, et super tribulantes eos misissem manum meam.

16. Inimici Domini mentiti sunt ei, et erit tempus eorum in saecula.

17. Et cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra, melle saturavit eos.

7. Wybawił od brzemion ramiona iego: ręce iego służyły koszem.

8. Wzywałeś mię w ucisku, a wybawiłem cię: wysłuchałem cię w tayniku burzy, doświadczałem cię nad wodami swaru.

9. Słuchay ludu móy a oświadczę się na ćię: Izraelu ieśli mię usłuchasz,

10. nie będźie w tobie Boga nowego, y nie będźiesz chwalił boga cudzego.

11. Bomći ia iest Pan Bóg twóy, którym cię wywiódł z źiemie Egyptskiéy: rozszérz usta twoie, a napełnię ie.

12. A nie słuchał lud móy głosu mego: a Izrael niedbał na mię.

13. Y puśćiłem ie za żądzami serc ich, póydą w wynalazkach swoich.

14. By był lud móy słuchal mię: by był Izrael chodźił drogami moiémi.

15. Snać bym był łacno poniżył nieprzyiaćioly ich: a na trapiące ie obróćiłbym był rękę swoię.

16. Nieprzyiaćiele Pańscy skłamali mu, y będźie czas ich na wieki.

17. Y nakarmił ie tłustośćią zboża: y nasyćił ie miodem z opoki.

Wykład X. J. Wujka.— **Ps. 80.** (u Żydów 81). w. 7. *Wybawił od brzemion ramiona jego.* Wspomina dobrodziejstwa wybawienia z niewolej Egipskiéj.

11. *Rozszerz usta twoje.* Arnobius stary doktor tak to wykłada: Słuchajcie Żydowie: Jamci jest Pan Bóg wasz któregoście ukrzyżowali, on Bóg którym was wywiódł z Egiptu. Wszakże otwórzcie usta swe, a ja je napełnię. Jeśli chcecie ujść śmierci, którąście zasłużyli, tedy pijcie krew którąście przelali. Arnobius in hunc locum.

13. *A puściłem je.* To jest największe Boskie skaranie, o którem Paweł ś. Dopuściłem aby biegli gdzie się im podoba: jako okręt bez steru, jako konia szalonego bez uzdy: kto jest w plugastwie, niech jeszcze plugawieje.

---

wali. Dla czego pod imieniem Józefa wszyscy się Izraelici rozumieją, powiedzieliśmy wyż. Psalm 79, 2.— *Słyszał język którego nieumiał.* Gdy lud niesłyszany dotąd głos Boga prawodawcy z góry Synaj słyszał. Albo sens jest taki: Gdy wychodzili z ziemi Egipskiéj, gdzie języka im niezrozumiałego słuchać byli zmuszeni, według owych słów Psalmu 113, 1: *Gdy wychodził lud Izraelski z Egiptu, dóm Jakóbów z ludu pogańskiego* (barbarzyńskiego), t. j., barbarzyńskim językiem, i Żydom nieznanym mówiącego.

7. *Wybawił od brzemion.* Wspomina dobrodziejstwa, z powodu których Boga wywyższać należy i Jego pieniem i muzyką wysławiać. — *Wybawił od brzemion.* Wybawił od noszenia brzemion, do których dźwigania byli zmuszani przez Egipczyków. — *Ręce jego służyły koszem.* Do noszenia błota w koszach, do czego przy robotach byli używani. P. W.

8. *Wzywałeś mię w ucisku.* Wprowadza prorok mówiącego Boga.— *W tajniku burzy.* Gdy się ukrywałeś z powodu burzy, to j., z powodu utrapienia którego doznawałeś od Egipczyków.—*Doświadczałem cię nad wodami swaru.* Doświadczałem ciebie niedostatkiem wody, iżbym się przekonał, jaka jest twoja wiara i cierpliwość. Patrz Exod. 17, i Num. 20.—*Nad wodami swaru.* Tak się nazywa woda dla tego, że z powodu jéj zaczął lud szemrzeć przeciwko Mojżeszowi, i jego władzy uwłaczać.

9. *Słuchaj ludu.* Przekłada prorok ze strony Boga, jak słuszne warunki P. Bóg ludowi swojemu był położył, i jak wiele był obiecał, jeśliby prawo zachowali.— *Oświadczę się na cię.* Jawnie i publicznie będę was upominał.—*Jeźli mię usłuchasz.* Jeśli mnie będziesz posłuszny.

10. *Boga nowego.* Fałszywe bowiem bóstwa pogańskie, bogami są nowemi, to jest, wymyślonemi przez ludzi.—*Boga cudzego.* Innych narodów cudzoziemskich.

11. *Rozszerz usta twoje.* Ust twoich modlitwę i prośbę szeroko roztworz i objaw mi.—*A napełnię je.* O co tylko prosić będziesz, otrzymasz. P. W.

12. *Nie słuchał.* Nie był posłuszny.—*Niedbał.* Niewierzył mnie i nieufał.

13. *Puściłem je.* P. Wujka. —*W wynalazkach swoich.* Chęci, rad i namiętności swoich słuchają.

15. *Rękę swoję.* Mściwą.

16. *Nieprzyjaciele Pańscy skłamali mu.* Izraelici wiary nie dochowali, którą byli P. Bogu przyrzekli, gdy powiadali, Exod. 24, 3: *Wszystkie słowa Pańskie, które mówił, uczynimy.* —*I będzie czas ich na wieki.* I czas ich odstąpienia i buntu będzie na wieki, ponieważ ledwo pod koniec świata ostatki się Żydów nawrócą. Albo, jak tłumaczy ś. Augustyn, czas męki ich będzie na wieki.

16. *Nakarmił je tłustością zboża.* Najlepszą i najwyborniejszą pszenicą, co tem więcéj niewdzięczność Żydów potępia, którzy lubo tyle łask doświadczali, jednak odstąpili od Boga. Przez tłustość zboża mannę rozumieć można; była bowiem pokarmem najprzyjemniejszym, i przez aniołów przyrządzonym. —*Miodem z opoki.* Być może rozumie wodę ze skały wytryskującą za dotknięciem się laski Mojżeszowéj, która z powodu pragnienia zdała się Żydom bardzo przyjemną i nad miód słodszą, albo rozumie słodkie i miodowe owoce Palestyńskie. Albo zapewne sam miód, który pszczoły w skałach i jaskiniach składają.

PSALMUS LXXXI.

Psalmus Asaph.

1. Deus stetit in synagoga deorum: in medio autem deos dijudicat.

2. Usquequo judicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis?

3. Judicate egeno, et pupillo: humilem, et pauperem justificate.

4. Eripite pauperem, et egenum de manu peccatoris liberate. *(Prov. 24, 11)*.

5. Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant: movebuntur omnia fundamenta terrae.

6. Ego dixi: Dii estis, et filii excelsi omnes. *(Joan. 10, 34)*.

7. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis.

8. Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus.

PSALM 81. *(u Żyd. 82)*.

O wydawaniu sprawiedliwego wyroku w sądach.

Psalm Asaphowi.

1. Bóg stanał w zgromadzeniu bogów: a w pośrzodku bogi sadźi.

2. Dokądże niesprawiedliwość sądźićie: a osoby grzeszników przyimuiećie?

3. Czyńćie sprawiedliwość ubogiemu y śierocie: strapionego y ubogiego usprawiedliwiayćie.

4. Wyrwićie ubogiego: a nedznego z ręki niezbożnego wyzwólćie.

5. Nie umieli ani rozumieli: chodzą w ćiemnośćiach: zachwieia się wszystkie grunty źiemie.

6. Jam rzekł: Jesteśćie Bogowie, y synowie nawyższego wszyscy.

7. A wy pomrzećie iako ludźie, a iako ieden z książąt upadniećie.

8. Powstań Boże, sądź źiemię: bo ty odźiedźiczysz wszystkie narody.

PSALMUS LXXXII.

1. Canticum Psalmi Asaph.

2. Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus:

3. quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te, extulerunt caput.

4. Super populum tuum malignaverunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos.

PSALM 82. *(u Żyd. 83)*.

O pohańbieniu nieprzyjaciół ludu Bożego.

1. Pienie Psalmu Asaphowi.

2. Boże, któż będźie podobien tobie? nie zamilczay, ani się błagay Boże:

3. bo oto nieprzyiaćiele twoi okrzyk uczynili: a którzy ćię nienawidzą, wynieśli głowę:

4. Przećiw ludowi twemu radę złośliwa wymyślili: y spiknęli się przećiw świętym twoim.

Ps. 81.—1. *Psalm Azafowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 49.—*Bóg.* W hebr. jest wyraz *elohim*, który Boga sędziego i mściciela oznacza.—*Stanął.* Hebr. *umieścił siebie*, t. j., iżby się ich czynnościom przypatrzeć i o ich sądach i wyrokach dać zdanie.—*W zgromadzeniu bogów.* W zebraniach i posiedzeniach sędziów, którzy miejsce Boga na ziemi zastępują.—*W pośrodku.* Tychże sędziów.—*Bogi sądzi.* Co sędziowie mówią, lub czynią, rozbiera i uważa.

2. *Dokądże niesprawiedliwość sądzicie?* Słowa są Boga strofującego sędziów. Dopókiż niesłuszne i niesprawiedliwe wyroki w sądach wydawać będziecie?—*A osoby grzeszników przyjmujecie.* A na osoby bezbożne w sądzie się oglądacie, dla dogodzenia im sprawiedliwy sąd każąc?

3. *Usprawiedliwiajcie.* Wymierzajcie sprawiedliwość, brońcie niewinnego.

4. *Z ręki niezbożnego.* Z ręki możnego niesprawiedliwego.

5. *Nieumieli.* Nieznali Boga i sprawiedliwości. —*Chodzą w ciemnościach.* W ciemnościach złości i niewiadomości prawa i słuszności.—*Zachwieją się wszystkie grunty ziemi.* Cały się okrąg ziemi wzruszy; jeśli bowiem sędziowie będą złych obyczajów i nieświadomi tego wszystkiego co się dotyczy ich urzędu, rzeczą jest konieczną, że musi się zachwiać cała rzeczpospolita.

6. *Jam rzekł.* Pokazuje, jak niegodziwe są te wszystkie występki o których wspomniał, biorąc dowód z wysokiego szczebla czci, na którym sędziowie od Boga są umieszczeni; sens jest taki: ja was zaszczyciłem mojem nazwaniem nad innych ludzi, i na tąk wysokim stopniu postawiłem, iż zdajecie się być bliższymi bogom niż ludziom.—*Najwyższego.* Boga, który na wysokościach zasiadł jako najwyższy sędzia wszystkich.

7. *Pomrzecie jako ludzie.* Z mojego wprawdzie daru bogami prawie jesteście; lecz przez waszę winę poniżacie siebie, i jednakowy ze zwyczajnymi koniec mieć będziecie.—*A jako jeden z książąt upadniecie.* Nędznie zginiecie, jak się to wielu tyranom przytrafiło; albo podobnymi będziecie do przedniejszych aniołów, którzy ze swojego miejsca z powodu grzechów swoich spadli.

8. *Powstań Boże.* Ponieważ napróżno od tych nieprawych sędziów sprawiedliwego sądu oczekujemy, ty przeto Boże, sądź świat. Albo zapewne jest to życzenie i modlitwa proroka, błagającego o Messyjasza. —*Odziedziczysz wszystkie narody.* Dziedzictwa dostąpisz wszystkich narodów, wszystko wszędzie posiądziesz; wszystkich mieć będziesz za dziedzictwo.

Ps. 82.—1. *Pienie Psalmu Azafowi.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmów 29 i 49.

2. *Boże, któż będzie podobien tobie?* Gdy nikt tobie nie jest podobny, i z tobą się w potędze porównać nie może, dla czego milczysz? dla czego się powściągasz, i t. d.-*Ani się błagaj Boże.* Niepowstrzymuj gniewu twego.

3. *Okrzyk uczynili.* Burząc się i wrzeszcząc przeciwko nam, pysznie i groźnie głos podnosząc.—*Wynieśli głowę.* Pysząc się przeciwko nam.

4. *Radę złośliwą wymyślili.* Złośliwie się naradzali, żeby nas, gdyby można, zatracić.—*Świętym twoim.* Ludowi twemu, którego, jako rzeczy świętej, nikomu znieważać nie pozwalasz. W hebr. jest, *ukrytych twoich*, lud którego strzeżesz i bronisz, ukryty bowiem jest i zostaje pod osłoną twojej opieki.

5. Dixerunt: Venite, et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra.
6. Quoniam cogitaverunt unanimiter: simul adversum te testamentum disposuerunt,
7. tabernacula Idumaeorum et Ismaelitae:
Moab, et Agareni:
8. Gebal, et Ammon, et Amalec: alienigenae cum habitantibus Tyrum.
9. Etenim Assur venit cum illis: facti sunt in adjutorium filiis Lot.
10. Fac illis sicut Madian et Sisarae: sicut Jabin in torrente Cisson. *(Jud. 7, 22.—4, 15).*
11. Disperierunt in Endor, facti sunt ut stercus terrae.
12. Pone principes eorum sicut Oreb et Zeb, et Zebee et Salmana: *(Jud. 7, 25.—8, 21).*
omnes principes eorum,
13. qui dixerunt: Hereditate possideamus Sanctuarium Dei.
14. Deus meus, pone illos ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti.
15. Sicut ignis, qui comburit silvam, et sicut flamma comburens montes:
16. ita persequeris illos in tempestate tua, et in ira tua turbabis eos.
17. Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine.

5. Mówili: *Pódźcie a wytraćmy ie z narodu, a niech nie wspominaią więcéy imienia Izraelskiego.*
6. Bo się spiknęli iednym umysłem: społu przećiw tobie przymierze postanowili,
7. namioty Idumeyczyków y Izmaelitowie:
Moabitowie, y Agarenowie:
8. Gebalczycy, y Ammonitowie, y Amalekitowie: cudzoziemcy, z obywatelmi Tyru.
9. Ale y Assur przyszedł z nimi: przyszli na pomoc synóm Lotowym.
10. Uczyń im iako Madian y Sysarze: iako Jabin u potoku Cisson.
11. Poginęli w Endor, stali się iako gnóy na źiemi.
12. Day hetmany ich, iako Oreb, y Zeb, y Zebee, y Salmana:
wszytkie książęta ich,
13. którzy mówili: Posiądźmy dziedzictwem świątnicę Bożą.
14. Boże móy połóż ie iako koło: y iako źdźbło przed wiatrem.
15. Jako ogień, który pali las: y iako płomień który pali góry.
16. Tak ie gonić będziesz nawalnośćią twoią: y zatrwożysz ie w gniewie twoim.
17. Napełni twarzy ich sromotą: y szukać będą imienia twego, Panie.

---

5. *Z narodu.* Iżby nie był więcej narodem, iżby się nadal nikt nieśmiał przyznawać, że należy do tego narodu. Albo, jak tłumaczy ś. Augustyn, wytraćmy ich z narodu, to jest, z pomiędzy narodów, iżby pomiędzy narodami, czyli ludźmi, miejsca więcej nie mieli.— *A niech nie wspominają.* Iżby i imienia nawet Boga Izraelskiego niepozostało.
7. *Namioty Idumejczyków i Izmaelitowie.* Idumejczycy i Izmaelici w namiotach mieszkający. Idumejczycy są ludem, który od Ezawa początek swój wiedzie, albowiem Ezaw także się Edomem zowie, zkąd nazwa Idumejczyków. Izmaelici zaś są ludem pochodzącym od Izmaela syna Abrahamowego z niewolnicy Agary.— *Moabitowie.* Z Moaba syna Lota, Genez. 19, 37.— *Agarenowie.* Ludy które pochodzą od téjże saméj Agary niewolnicy Abrahamowéj, lecz z innego męża, któremu się poślubiła, po rozstaniu się z Abrahamem.
8. *Gebalczycy.* Lud który pochodził od Gebala.— *Ammonitowie.* Od Ammona syna Lota, Gen. 19, 38.— *Amalekitowie.* Lud pochodzący od Amaleka, wnuka Ezawowego, Gen. 36, 12.—*Cudzoziemcy. Filistynowie,* jak jest w hebrajskim, których LXX *ἀλλοφύλοι*, to jest, *cudzoziemcami* nazywać zwykli. — *Tyru.* Miasta Fenickiego.
9. *Ale.* Także. Tak Psalm 67, 9: *Ziemia się trzęsła, niebiosa też kropiły;* i w tymże Psalmie w. 19, *też (etenim) i niewierzące.* Zdaje się zaś zawierać emfazę, jakby rzekł: Także (nawet) Assyryjczycy najodleglejszy lud, który niemiał żadnego stosunku z Izraelitami, i ze strony którego, jak się zdawało, niczego się lękać nienależało.—*Assur.* Assyryjczycy, tak nazwani od Assura syna Sema, jak chce Józef I. księga Antiqu. r. 14.—*Synom Lotowym.* Ammonitom i Moabitom.
10. *Jako Madyan.* Przepowiada w sposobie przeklęstwa z zagładę pogan, jako Madyanitom przeciwko którym walczył Gedeon. Historyą mamy w Sędz. 6 i 7.—*I Sysarze.* Który był hetmanem wojska Jabina króla Chananejskiego, w czasie gdy Barak i Debora byli sędziami ludu Izraelskiego. Historyą mamy Sędz. 4 i 5.—*U potoku Cysson.* O którym patrz co się rzekło Sędz. 4. 13.
11. *W Endor.* O jakowem mieście patrz I. Król. 28, 7. Miejsce na którém Sysara i Jabin zginęli. — *Jako gnój na ziemi.* Pozostali niepogrzebionymi i jako gnój na podeptanie wyrzuconymi.
12. *Hetmany ich.* Przedniejszych z pogan, nieprzyjaznych Żydom.—*Jako Oreb.* Tych czterech książąt Madyanickich z niepoliczoném ich wojskiem w pamiętnych walkach poraził Gedeon, Sędz. 7 i 8.—*Wszystkie książęta ich.* Uczyń, postąp ze wszystkimi książętami ludów, jako z wodzami Madyanickimi.
13. *Posiądźmy dziedzictwem.* Jako dziedzictwo i własną posiadłość przywłaszczmy sobie.—*Świątnicę Bożą.* Miasto Jeruzalem, które było Bogu poświęcone jako właściwy jego przybytek.
14. *Połóż je jako koło.* Hebrajskie *galgal,* oznacza wszelką okrągłość, lub kólistość: tak niebo (jak niektórzy tłumaczą) zowie się kołem, Psalm 76, 19, gdy się mówi, *głos gromu twego na koło.* Zdaje się więc rozumieć puszek, który w kształcie kulki rośnie na wierzchu łodygi cykoryi, który chociaż się pięknym na oko wydaje, łatwo się wszakże rozwiewa i wniwecz się obraca. Tak rabbin Salomon, którego przytacza Lyranus. Niewiele także od tego tłumaczenia odchodzą, którzy *galgal,* przez zdźbło tłumaczą z rabbinem Dawidem. —*Jako zdźbło.* Powtórzenie tegoż samego zdania: tak Ps. 1, 5, o bezbożnych się powiada: *jako proch, który rozmiata wiatr z wierzchu ziemie.* Patrz co się tam rzekło.
15. *Jako ogień który pali las.* Który z wielką szybkością i gwałtownością las zajmuje i niszczy.—*Płomień który pali góry.* Lesiste. Zdaje się być powtórzenie tegoż samego zdania. Genebrardus tłumaczy o górach siarczystych, jakiemi są: Etna i Wezuwiusz.
16. *Tak je gonić będziesz.* Tak ich ścigać będzie pomsta twoja, jakby burza od ciebie zesłana.— *W gniewie twoim.* Hebr. *w wichrze twoim.* — *Zatrwożysz je.* Tak zatrwożysz, że ostać się nie będą mogli, i nie będą wiedzieli gdzie się schronić.
17. *Napełnij twarzy ich sromotą.* Iżby sromotę, hańbę swoję rozumiejąc, zawstydziwszy się upamiętali, i ciebie szukać zaczęli.

18. Erubescant, et conturbentur in saeculum saeculi, et confundantur, et pereant.
19. Et cognoscant, quia nomen tibi Dominus, tu solus Altissimus in omni terra.

18. Niechay się zawstydzą, y strwożą na wiek wieków: y niech będą pohańbieni, y niech zaginą.
19. A niech poznaią że imię tobie Pan: tyś sam naywyższym na wszytkiey ziemi.

Wykład X. J. Wujka. Ps. 82. (u Żydów 83). w. 19. *Imię tobie Pan.* Jest własne a niewymowne imię Boże: które pospolicie *Jehovah* czytają: ale Genebrardus *Jehere* nie *Jehova* czytać każe. lib. 1, de Trinitate.

PSALMUS LXXXIII. PSALM 83. *(u Żyd. 84).*

O pragnieniu znajdowania się w Przybytkach Pańskich.

1. In finem; pro torcularibus, filiis Core, Psalmus.
2. Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum:
3. concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini.
Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum.
4. Etenim passer invenit sibi domum, et turtur nidum sibi, ubi ponat pullos suos.
Altaria tua, Domine virtutum, rex meus, et Deus meus.
5. Beati, qui habitant in domo tua, Domine: in saecula saeculorum laudabunt te.
6. Beatus vir, cujus est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit,
7. in valle lacrymarum, in loco, quem posuit.
8. Etenim benedictionem dabit legislator: ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion.
9. Domine Deus virtutum, exaudi orationem meam: auribus percipe, Deus Jacob.
10. Protector noster aspice, Deus, et respice in faciem christi tui:

1. Nakoniec, za prasy, synóm Korego, Psalm.
2. Jako miłe przybytki twoie, Panie zastępów:
3. żąda y ustaie dusza moia do pałaców Pańskich.
Serce moie y ciało moie rozweseliły się w Bogu żywym.
4. Bo y wróbel nalazł sobie domek, y synogarlica gniazdo sobie: gdźieby położyła ptaszęta swoie.
Ołtarze twoie, Panie zastępów: królu mój, y Boże mój.
5. Błogosławieni którzy mieszkaią w domu twoim Panie: na wieki wieków będą ćię chwalić.
6. Błogosławiony mąż, którego ratunek iest od ćiebie: rozłożył wstępowania w sercu swoim:
7. w padole płaczu, na mieyscu, które zgotował.
8. Abowiem da błogosławieństwo zakonodawca: póydą z mocy do mocy, oglądaią Boga nad Bogi w Sionie.
9. Panie Boże zastępów wysłuchay modlitwę moię: Usłysz Boże Jakobów.
10. Obrońco nasz Boże weyźrzy: a weyźrzy na oblicze Chrystusa twoiego:

18. *Niechaj się zawstydzą.* Ci zaś, którzy się chłostą nie zmiękczają, niech się zawstydzą, i na wieki zginą.

19. *Że imię tobie Pan.* Własnem nieszczęściem nauczeni niech zrozumieją, że tobie jednemu imię Pana właściwie przystoi. — *Tyś sam najwyższym.* Wszystkie mocy przewyższającym. P. W.

Ps. 83.—1. *Za prasy.* Patrz tytuł Psal. 8.

2. *Miłe.* Pożądane. — *Przybytki.* Niebieskie, albo przybytek, w którym spoczywała Arka, i od której był oddalony Dawid.

3. *Ustaje.* Od gwałtownego pragnienia: żąda najwyższem pragnieniem aż do znużenia duszy. — *Pałaców Pańskich.* Świątnicy, w której Bóg prośby przyjmuje.— *Serce moje i ciało.* Jakby rzekł: Dusza i ciało.—*Rozweseliły się.* Z weselem przesyłają pragnienia i wołania do Boga.—*Żywym.* Przymiot Boga prawdziwego ze względu na bałwany, które są martwemi, t. j. nieposiadającemi duszy i mocy.

4. *Bo i wróbel.* Jakoby rzekł: W gorszych jestem warunkach niż ptaszęta; bo im otwarty jest wstęp do ołtarzy twoich tak dalece, że się w pobliżkich nawet dachach gnieżdżą, gdy tymczasem mnie z powodu wygnania do nich zbliżyć się niewolno. Tłumacząc zaś o pragnieniu ojczyzny niebieskiej, sens będzie: tymczasem nim się odwleka posiadanie niebieskich przybytków, pocieszam się, że gniazdo na ziemi znalazłem, t. j. ołtarz twój, przez który sobie niebieskie rzeczy przedstawiam i na którym jakby się przy tobie znajdując uspakajam się. Żydzi zamiast *synogarlicy, jaskółkę* kładą.

5. *Którzy mieszkają w domu twoim.* W niebie, albo blizko przybytku; albowiem w obu tych miejscach bezustannie brzmi chwała Boża.

6. *Którego ratunek jest od ciebie.* Który w tobie nadzieję swoję pokłada.—*Wstępowania.* Do kościoła na górze położonego, albo do nieba; który postanowił zawsze postępować po drodze cnoty prowadzącej do nieba. *Rozłożył... w sercu swojem.* Rozmyślając z duszy żeby wstąpić do domu Bożego.

7. *W padole płaczu.* Dopóki się znajduje na tym świecie pełnym łez i smutku. *Na miejscu, które zgotował.* Które miejsce pełnem łez sobie uczynił, to jest człowiek, który przez własną winę z raju wypadł. Albo, aż do miejsca, które mu zgotował P. Bóg, t. j. nieba. P. Wujka.

8. *Da błogosławieństwo zakonodawca.* Bóg, który dał prawo i chciał żeby było zachowywane, da także łaskę, za pomocą której je wypełnimy. Albo tego, który pragnie wstąpić do kościoła, Bóg błogosławieństwami i dobrodziejstwami swojemi napełni. *Pójdą z mocy do mocy.* Z dnia na dzień stawać się będą mocniejszymi i potężniejszymi. — *Oglądają Boga nad Bogi w Syonie.* Stanie na Syonie ziemskim, albo raczej na niebieskim, i tam już nie przybytek, lub arkę, ale samego Boga oglądać będzie.

10. *Wejrzyj... Chrystusa twego.* Wejrzyj na oblicze Chrystusa Pana, które ciebie dla nas ubłagać może. Wysłuchaj nas przez wzgląd na zacność samego Chrystusa. Przez Chrystusa twojego wejrzyj na nas.

11. quia melior est dies una in atriis tuis super millia.
Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.
12. Quia misericordiam et veritatem diligit Deus, gratiam et gloriam dabit Dominus.
13. Non privabit bonis eos, qui ambulant in innocentia: Domine virtutum, beatus homo, qui sperat in te.

11. abowiem lepszy iest ieden dźień w pałacach twoich: niż tyśiące.
Obrałem bydź napodleyszym w domu Boga moiego niźli mieszkać w przybytkach niezbożnych.
12. Abowiem miłośierdźie y prawdę miłuie Bóg: Pan da łaskę y chwałę.
13. Nie odéymie dóbr tym, którzy w niewinnośći chodzą: Panie zastępów, błogosławiony człowiek który w tobie ma nadźieię.

Wykład X. J. Wujka. — Ps. 83. (u Żydów 84). w. 6. *Rozłożył wstępowania.* To miejsce z Żydowskiego różni różnie przekładają. Ale daleko lepiej od LXX. na greckie, a z nich na łacińskie tak jest przełożono, jako w tekście. O czem szerzej Genebrardus.

7. *Które zgotował.* Bo grzechem swym raj utracił: a tu został w tym padole płaczu.

12. *Pan da łaskę i chwałę.* Bóg miłuje miłosierdzie i prawdę: i przetoż daje łaskę i chwałę. Łaskę z miłosierdzia, a chwałę z obietnice; któraż łaskę? jedno o której Paweł ś. mówi. Z łaski Bożej jestem to co jestem. Którą chwałę? jedno o której tenże mówi: zgotowana mi jest korona sprawiedliwości. Augustyn ś. na to miejsce.

PSALMUS LXXXIV. PSALM 84. *(u Żyd. 85).*

O pokoju i chwale w królestwie Chrystusowém.

1. In finem; filiis Core, Psalmus.
2. Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob.
3. Remisisti iniquitatem plebis tuae: operuisti omnia peccata eorum.
4. Mitigasti omnem iram tuam: avertisti ab ira indignationis tuae.
5. Converte nos, Deus salutaris noster, et averte iram tuam a nobis.
6. Numquid in aeternum irasceris nobis? aut extendes iram tuam a generatione in generationem?
7. Deus, tu conversus vivificabis nos, et plebs tua laetabitur in te.
8. Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.
9. Audiam, quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam.

1. Nakoniec, synóm Kore, Psalm.
2. Ubłogosławiłeś Panie ziemię twoię: przywróćiłeś poymanie Jakóba.
3. Odpuśćiłeś nieprawość ludu twego: pokryłeś wszytkie grzéchy ich.
4. Uśmierzyłeś twóy wszytek gniew: odwróćiłeś się od gniewu popędliwośći twoiéy.
5. Nawróć nas Boże zbawicielu nasz: a oddal gniew swóy od nas.
6. Izali na wieki będźiesz się na nas gniewał? abo rośćiągniesz gniew twóy od rodzaiu do rodzaiu?
7. Boże ty nawróćiwszy się ożywisz nas: a lud twóy rozweseli się w tobie.
8. Okaż nam Panie miłośierdźie twoie: a day nam zbawienie twoie.
9. Będę słuchał co we mnie będźie mówił Pan Bóg: bo będźie mówił pokóy nad ludem swoim.

11. *Niż tysiące.* Więcej niż tysiąc dni nawet najszczęśliwszych zewnątrz przybytków twoich. *Najpodlejszym w domu Boga.* Wolę najpodlejszą jaką posługę sprawować w przybytku twoim, niż jaśnieć w pałacach grzeszników. W hebr. jest, *Obrałem być w światłości w domu Boga mojego;* jakby rzekł: Dosyć mnie tego jeśli tylko nogę postawić mogę w przybytkach Pańskich, i na samym progu postać.

12. *Albowiem miłosierdzie i prawdę miłuje Bóg.* Hebrajski ma, *albowiem słońcem i tarczą jest Pan Bóg.* Wulgaty sens jest ten: chcę być sługą Bożym, ponieważ dobry jest Pan Bóg, łaskawy i miłosierny, wierny też w tém co przyobiecał; albowiem i łaskę nam daje w tém życiu, i potem także chwałę niebieską, nie jako ludzie, którzy po większéj części są okrutnymi i nieludzkimi, którzy służącym sobie wiele obiecują, lecz mało dają. Patrz Wujka.

13. *Nie odejmie.* Nie zwiedzie, nie oszuka.— *Którzy w niewinności chodzą.* Którzy są szczerego serca i prawych obyczajów.

Psalm 84. — 1. *Synom Kore.* Patrz co się rzekło przy tytule Psalmu 41.

2. *Ubłogosławiłeś.* Uczyniłeś, albo uczynisz dobrze; są bowiem czasy przeszłe zamiast przyszłych, albowiem rzeczy przyszłe w przewidzeniu i wyrokach Bożych są już przeszłemi. — *Ziemię.* Ziemi twojéj Izraelskiej mieszkańców. — *Przywróciłeś.* Na nowo przyprowadziłeś, odwołałeś. — *Pojmanie Jakóba.* Niektórzy rozumieją o niewoli Babilońskiej, inni o Egipskiej, inni o niewoli rodu ludzkiego pod książęciem ciemności.

3. *Pokryłeś.* Osłoniłeś, żebyś ich niewidział, zniszczyłeś. Patrz co się rzekło Psal. 31—1.

4. *Odwróciłeś się od gniewu.* Przez który nas w niewolę byłeś poddał.

5. *Nawróć nas.* Do ciebie. Chald. ma, *nawróć się do nas.*

7. *Nawróciwszy się.* Przejednany. *Ożywisz nas.* Do życia niejako przywrócisz.

9 *Będę słuchał co... będzie mówił.* Dla zapewnienia, iż to co ma mówić jest niezawodną prawdą, ostrzega nas prorok, że nie mówi od siebie samego, ale z bożego objawienia, i że to tylko opiewa, co wprzódy od Boga słyszał, jakby rzekł: Ja co słyszę od Boga, to powiadam: czuję zaś, gdy Bóg we mnie mówi, iż on pokój ludowi swojemu obiecuje. *Będzie mówił pokój.* Pojednanie z ludźmi przez Chrystusa, którego nam ześle, i wszelką pomyślność; to bowiem oznacza wyraz *pokój* u Żydów.— *Nad świętymi swymi.* Nad ludem świętym swoim, który sobie oddzielił, i przez prawdziwą religiję poświęcił. *Którzy się do serca nawracają.* Którzy wracają do siebie, którzy szczerze i z duszy się upamiętywają.

Et super sanctos suos et in eos qui convertuntur ad cor.

10. Verumtamen prope timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra.

11. Misericordia et veritas obviaverunt sibi: justitia et pax osculatae sunt.

12. Veritas de terra orta est, et justitia de coelo prospexit.

13. Etenim Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum.

14. Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus suos.

Y nad świętymi swymi, y nad tymi którzy się do serca nawracaią.

10. Zaisteć blizko zbawienie iego tym, którzy się go boią: aby mieszkała chwała w źiemi naszéy.

11. Miłośierdźie y prawda potkały się z sobą: sprawiedliwość y pokóy pocałowały się.

12. Prawda wyrosła z źiemie: a sprawiedliwość z nieba poyźrzała.

13. Abowiem Pan pokaże dobrotliwość: a ziemia nasza wyda swóy owoc.

14. Sprawiedliwość przed nim chodźić będźie: y położy na drodze kroki swoie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 84. (u Żydów 85). w. 9. *Którzy się do serca nawracają.* Którzy serce swe ku niemu obracają. G. I nieobrócą się do głupstwa. H.

10. *Aby mieszkała chwała.* To jest, Chrystus Pan, który jest chwałą Bożą: albo jasnością Boskiego majestatu.

11. *Miłosierdzie i prawda.* To jest, Bóg się zmiłował nad nami, i ziścił nam to co był obiecał. Wylicza pożytki przyjścia Pana Chrystusowego na świat, przez któreśmy otrzymali od Boga miłosierdzie i poznanie prawdy: i który nas z niesprawiedliwych uczynił sprawiedliwe, i pojednał z Bogiem. Drudzy tak rozumieją: Miłosierdzie Boże a prawda, to jest szczerość albo dobroć ludzka społem się złączyły: tak że sprawiedliwość ludzka a pokój Boży pocałowały się. Bo miłosierdzie Boże zawsze jest z tymi, którzy się go boją: a pokój jest owoc sprawiedliwości.

12. *Prawda wyrosła z ziemie.* To jest, Chrystus się z Panny narodził, aby sprawiedliwość wyjzrzała z nieba: to jest aby ludzie byli przezeń usprawiedliwieni. Augustynus. A Irenaeus wykłada to i o narodzeniu z Panny, i o zmartwychwstaniu z grobu Pana Chrystusowem. August. in hunc locum. Iren. lib. 3, c. 5.

PSALMUS LXXXV. PSALM 85. *(u Żyd. 86).*

Prośba o pomoc Bożą, i przepowiednia o nawróceniu pogan.

Oratio ipsi David.

1. Inclina, Domine, aurem tuam, et exaudi me: quoniam inops et pauper sum ego.

2. Custodi animam meam, quoniam sanctus sum: salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te.

3. Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamavi tota die:

4. laetifica animam servi tui, quoniam ad te, Domine, animam meam levavi *. *(Joel. 2, 13).*

Modlitwa samemu Dawidowi.

1. Nakłoń Panie ucha twego, a wysłuchay mię, bomći ia iest nędzny y ubogi.

2. Strzeż dusze moiéy, bom święty iest, zbaw sługę twego, Boże mói, nadźieię maiącego w tobie.

3. Zmiłuy się nademną Panie, bom do ćiebie wołał cały dźień:

4. rozwesel duszę sługi twego, bom ku tobie Panie podniósł duszę moię.

---

10. *Blisko zbawienie jego tym którzy się go boją.* Którzy się boją i czczą Boga blizcy są zbawienia. *Aby mieszkała chwała w ziemi naszej.* Zgadza się ze słowami ś. Jan, r. 1, 14: *Mieszkało między nami, i widzieliśmy chwałę jego, chwałę jako jednorodzonego i t. d.* Albo chwała oznacza obecność boskiego majestatu i chwały. P. W.

11. *Miłosierdzie i prawda potkały się z sobą.* P. Wujka. *Sprawiedliwość i pokoj.* Zdaje się być powtórzenie poprzedzającego półwiersza, tak że sprawiedliwość jest to samo co nazwał prawdą; pokój to samo co nazwał miłosierdziem, które przebaczając czyni dla nas łaskawym i przejednanym Boga. *Pocałowały się.* Pojednały się; albowiem wprzódy walczyć z sobą się zdawały. W odkupieniu bowiem rodu ludzkiego Chrystus okazał nam miłosierdzie swoje, i sprawiedliwości także zupełnie zadość uczynił.

12. *Prawda wyrosła z ziemie.* P. W. *A sprawiedliwość z nieba pojrzała.* 1 sprawiedliwość, która jak się zdawało, opuściła była już ziemię i do nieba uleciała, znowu jakby do nas mając wrócić, z podniesioną głową, na ziemię patrzeć się zdaje i pokazywać, że do nas ma zstąpić. Pod imieniem zaś sprawiedliwości, oznacza się świętość, cnota, łaska Boska i wszystkie dary niebieskie. Można także doskonale pod imieniem sprawiedliwości Chrystusa rozumieć.

13. *Albowiem.* Zaiste. *Dobrotliwość.* W hebr. jest *dobro.* Bóg nam dobrze uczyni, dając Chrystusa Pana. *Swój owoc.* Chrystusa.

14. *Sprawiedliwość przed nim chodzić będzie.* Chrystus jakby jakie słońce, i w rzeczy samej światło świata, promienie sprawiedliwości i mądrości swojej wydawać będzie. Tak Psal. 88, 15 mamy: *Miłosierdzie i prawda uprzedzą oblicze twoje,* i Iz. 58, 8: *Pójdzie przed obliczem twojem sprawiedliwość twoja.—Położy na drodze kroki swoje.* I tak Chrystus rozpocznie drogę pielgrzymowania swojego. Albo sens jest taki: sprawiedliwość i chór cnót ze czcią Chrystusa przeprowadzać będą i będą go poprzedzali, jak to zwykle czynią dworzanie przed książęciem swoim; i takim sposobem sprawiedliwość i Chrystus, i cały orszak, który mu towarzyszy, drogę rozpoczną.

Ps. 85.— 1. *Modlitwa samemu Dawidowi.* Od Boga natchniona. *Nakłoń... ucha.* Nakłonić ucho jest znak pilnie uważającego, i ochotnie przystającego na to, o co jest proszony. P. W.

2. *Dusze mojéj.* Życia mojego.—*Święty.* Niewinny, i tobie przez wyznanie wiary poświęcony.

4. *Rozwesel duszę sługi twego.* Która zostaje w strapieniu z powodu naciskających nieszczęść.— *Bom ... podniosł duszę moję.* Ciebie z duszy błagałem.

5. Quoniam tu, Domine, suavis et mitis, et multae misericordiae omnibus invocantibus te *.

6. Auribus percipe, Domine, orationem meam, et intende voci deprecationis meae.

7. In die tribulationis meae clamavi ad te, quia exaudisti me.

8. Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua.

9. Omnes gentes, quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine: et glorificabunt nomen tuum.

10. Quoniam magnus es tu, et faciens mirabilia: tu es Deus solus.

11. Deduc me, Domine, in via tua, et ingrediar in veritate tua: laetetur cor meum, ut timeat nomen tuum.

12. Confitebor tibi, Domine Deus meus, in toto corde meo, et glorificabo nomen tuum in aeternum:

13. quia misericordia tua magna est super me, et eruisti animam meam ex inferno inferiori.

14. Deus, iniqui insurrexerunt super me, et synagoga potentium quaesierunt animam meam, et non proposuerunt te in conspectu suo.

15. Et tu, Domine Deus miserator et misericors, patiens, et multae misericordiae, et verax,

16. respice in me, et miserere mei: da imperium tuum puero tuo, et salvum fac filium ancillae tuae.

17. Fac mecum signum in bonum, ut videant, qui oderunt me, et confundantur, quoniam tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es me.

5. Abowiemeś ty Panie słodki, y ćichy: y wielce miłośierny ku wszytkim którzy ćię wzywaią.

6. Wysłuchay Panie modlitwę moię, a przypilnuy głosu prośby moiey.

7. W dźień ućisku mego wołałem do ćiebie, boś wysłuchał mię.

8. Niémasz tobie podobnego między Bogi Panie, y niémasz według uczynków twoich.

9. Wszyscy narodowie któreśkolwiek stworzył, przydą a pokłonią się przed tobą Panie, y będą sławić imię twoie.

10. Abowiemeś ty wielki, y czyniący cuda, ty iesteś Bóg sam.

11. Prowadź mię Panie drogą twoią, a niechay chodzę w prawdźie twoiey, niech się weseli serce moie aby się bało imienia twego.

12. Wyznawać ći będę Panie Boże móy, ze wszytkiego serca mego, a będę wysławiał imię twe na wieki:

13. bo miłośierdźie twoje wielkie iest nademną, y wyrwałeś duszę moię z niższego piekła.

14. Boże, nieprawi powstali na mię, a zgromadzenie mocarzów szukało dusze moiey, y nie kładli ćiebie przed oczyma swemi.

15. A ty Panie, Bóg litośćiwy y miłośćiwy, ćierpliwy, y wielce miłośierny, y prawdźiwy,

16. weyźrzy na mię, a zmiłuy się nademną, day panowanie twoie słudze twemu, a zbaw syna służebnice twoiey.

17. Uczyń zemną znak ku dobremu, aby uyźrzeli ći, którzy mię nienawidzą a byli zawstydzeni, iżeś ty Panie ratował mię, y poćieszyłeś mię.

Wykład X. J. Wujka.— **Ps. 85.** (u Żydów 86). w. 1. *Bomci ja jest nędzny.* Prosi, aby był wysłuchan, dla wiela przyczyn. Naprzód, iż od wszystkich ludzi jest opuszczon. Druga, iż mu jest przez wiarę poświęcony, albo iż weń wierzy. Trzecia, iż w nim ufa. Czwarta, iż go wzywa. Piąta a ostatnia, dla dobroci i miłosierdzia jego, że mu jest własna zmiłować się a odpuszczać.

5. *Albowiemeś ty Panie słodki.* Trzy tu przedniejsze własności Boże wspomina. Jedna, że jest słodki, dobry, dobrotliwy, ku wszytkim którzy go wzywają. Droga, że jest cichym, użytym, i łacnym do przepuszczenia. Trzecia, że jest wielce miłosiernym, tak na grzechów odpuszczenie, jako i na czynienie wszelakich dobrodziejstw.

11. *W prawdzie twojéj.* To jest, w prawdziwéj religii i nauce twojéj.

13. *Z niższego piekła.* To się może rozumieć o zstąpieniu do piekłów Pana Chrystusowem. A obacz, iż jest jedno niższe, a drugie wyższe piekło. Niższe jest miejsce ludzi potępionych, a wyższe czyściec. Jako i Augustyn ś, na to miejsce pisząc pokazuje.

15. *A ty Panie Bóg.* Drugie tytuły albo własności Boże, wyjęte z onego miejsca. 2 Moj. 34, ver. 6. gdzie ich jest trzynaście, które Żydzi *Middoth*, to jest własnościami zowią.

16. *Syna służebnice twojéj.* Panny Maryi. Arnob. Albo kościoła, który jest i sługą i oblubienicą Pańską.

---

5. *Słodki*, Patrz Wujka.

7. *Boś wysłuchał mię.* Ponieważ wysłuchywać mnie zwykłeś. W hebr. *Wysłuchasz mię*, jakby rzekł: Jako masz zwyczaj.

8. *Między Bogi.* Bogów fałszywych rozumie, albo także aniołów, z których żaden doskonale Bogu podobny nie jest, ani jemu w mocy i innych doskonałościach niewyrównywa. *Niemasz według uczynków twoich.* Z twoimi dziełami i uczynkami żadne ich dzieła porównać się nie dają.

9. *Przyjdą.* Nie z krajów swoich wychodząc, lecz na miejscach swoich wierząc, i do ciebie i prawdziwéj się religii przyłączając.

11. *Prowadź mię... drogą twoją.* Naucz mię drogi twojéj, t. j. prawa twojego. *Niechaj chodzę.* Albo jest wyraz życzenia: bogdajbym chodził za twoją łaską, w prawdzie twojéj. Albo po prostu zapowiedzenie: będę chodził, będę postępował w prawdzie twojéj.— *W prawdzie twojéj.* Według prawdziwéj wiary i prawa twojego. *Niech się weseli serce moje.* Uczyń, iżby jedynem albo przedniejszem weselem mojem była cześć i chwała imienia twojego.

12. *Wyznawać Ci będę.* Będę Cię chwalił.

13. *Z niższego piekła.* Z największego niebespieczeństwa, w jakiem zostawałem, i jakby z piekła na nowo mnie przyzywając. P. W.

14. *Zgromadzenie mocarzów.* Hebr. ma, *zgromadzenie straszliwych*, albo *gwałtowników i okrótnych. Szukało dusze mojéj.* Życie mnie odebrać chcieli. *Nie kładli Ciebie przed oczyma swemi.* Niepamiętali na ciebie, nie lękali się ciebie, zapomniawszy, że wszystko co się dzieje ty widzisz i czujesz.

15. *Litościwy i miłościwy.* P. W.—*Prawdziwy.* Wierny w obietnicach.

16. *Daj panowanie twoje słudze twemu.* Hebr. *daj moc twoję słudze twojemu*; nie prosi bowiem o królestwo lub panowanie, jak brzmi wyraz łaciński, ale o pomoc, przy któréjby mógł nieprzyjaciołom mężnie się oprzeć, i ich zwyciężyć i podbić. P. W.

17. *Uczyń ze mną znak ku dobremu.* Pokaż cud jaki, przez który powziąłbym lepszą nadzieję pomyślności.

PSALMUS LXXXVI. PSALM 86. *(u Żyd. 87).*

O chwale Chrystusowego Kościoła przedstawianego pod figurą Jerozolimy.

Filiis Core, Psalmus Cantici.	Synóm Kore, Psalm pienia.
1. Fundamenta ejus in montibus sanctis:	1. Fundamenty iego na górach świętych:
2. diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob.	2. miłuie Pan bramy Sion nadewszytkie przybytki Jakob.
3. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei.	3. Sławne rzeczy powiedźiano o tobie, miasto Boże.
4. Memor ero Rahab et Babylonis, scientium me.	4. Wspomnię na Rahab, y na Babylon, którzy mię znaią.
Ecce alienigenae, et Tyrus, et populus Aethiopum, hi fuerunt illic.	Oto cudzoźiemcy y Tyr, y lud murzyński, ći tam byli.
5. Numquid Sion dicet: Homo, et homo natus est in ea: et ipse fundavit eam Altissimus?	5. Izali Sionowi mówić nie będą, człowiek y człowiek narodźił się w nim, a sam ji nawyższy ugruntował?
6. Dominus narrabit in scripturis populorum et principum, horum, qui fuerunt in ea.	6. Pan wypowie, w pismach narodów y kśiążat, tych którzy w nim byli.
7. Sicut laetantium omnium habitatio est in te.	7. Jako weselących się wszytkich mieszkanie iest w tobie.

Wykład X. J. Wujka—Ps. 86 (u Żydów 87). w. 4. *Ci tam byli.* Tam, to jest w Syonie, albo w kościele przez duchowne odrodzenie: Żydowskie tak mają: Ten się tam narodził: Jakoby rzekł: Wszystkie się narody tam zgromadzą, iż się tam Bóg narodził.

5. *Izali Syonowi mówić nie będą?* Po grecku tak stoi: Matka Syon mówić będzie. Bo czytają μήτηρ, miasto μήτι: ale źle, jako Hieronim ś. pokazuje.

5. *Człowiek i człowiek.* Albo, mąż i mąż, z Żydowskiego ten i ów. Hebraism. To jest, wiele zacnych ludzi w nim się narodziło, rozumiéj, przez odrodzenie z wody i z Ducha S. Drudzy wykładają: Człowiek i człowiek, to jest, żyd i poganin: oboy lud Żydowski i Pogański, narodził się w nim przez chrzest i przez wiarę. Augustyn ś., Hieronim, i inni doktorowie o Panu Chrystusie to tak wykładają: Izali Syonowi wypowie który człowiek? że się w nim taki człowiek narodził, który go sam fundował, najwyższy: to jest Chrystus Bóg i człowiek prawdziwy.

Ps. 86.—1. *Synom Kore.* Patrz co się rzekło przy tytule Psal. 41.—*Psalm pienia.* Patrz tytuł Psal. 29.—*Fundamenty jego na górach świętych.* Żydzi utrzymują że te słowa do tytułu należą, i że sens jest taki: fundament czyli treść i przedmiot tego Psalmu do gór świętych się odnosi: wysławia bowiem górę Syon i górę Morya poświęcone i oddane Bogu. Według naszych sens jest ten: *Fundamenta jego,* t. j. posady i zasady kościoła są *na górach świętych.*—*Na górach świętych.* Zdaje się że pod allegoryą gór apostołowie się oznaczają, albowiem jak powiada ś. Paweł do Efezów 2—19: *Aleście mieszczanie z świętemi i domownicy Boży, wybudowani na fundamencie apostołów.*

2. *Miłuje Pan bramy Syon.* Miłuje Pan bardzo bramy Syonu, ponieważ są najmocniejsze i najwarowniejsze. *Nadewszystkie przybytki Jakób.* Więcéj niż inne miasta i miasteczka ludu Izraelskiego.

3. *Powiedziano o tobie.* Przez proroków. *Miasto Boże.* Syon, Kościół.

4. *Wspomnę na Rahab.* Wyraz Rahab nie oznacza Rahaby nierządnicy, o któréj jest wzmianka w księdze Jozuego r. 2: albowiem imie téj niewiasty pisze się przez *chet, Rachab* i po grecku Ῥαχάβ. Przeciwnie zaś wyraz *Rachab,* który się w tym wierszu znajduje, pisze się przez *he,* i po grecku Ῥαάβ, i jak pospolicie rozumieją tłómacze Psalmów, Egipt się oznacza, czyli król Egipski, któremu to przezwisko z powodu pychy nadano, albowiem pysznego oznacza; sens więc jest: ja Bóg założyciel Syonu, w przywoływaniu i spisywaniu wybranych obywateli jego, nie tylko będę pamiętał na Żydów, ale także na Egipczyków i Babilończyków.—*Którzy mię znają.* Którzy przezemnie wiarę poznają.—*Cudzoziemcy.* Filistyni. Patrz co się rzekło Psalm. 82—8. *Ci tam byli.* P. Wujka.

5. *Izali Syonowi mówić nie będą.* Symmachus ma, *o Syonie zaś mówić będą.* Te dwa wiersze, czwarty i piąty, w hebrajskim tak się znajdują co do słowa, jak przekłada Pagninus: *Uczynię, że wspomną Rahab i Babel znający mię: oto Palestyna i Tyr z Etyopią, ten się tam narodził: i samemu Syonowi powiedzą, mąż, i mąż się w nim narodził: i sam go umocni Najwyższy,* i zdanie zdaje się być takie: jeśli kiedy ze znającymi mię, t. j. z przyjaciołmi i poufnymi moimi pamięć dawnych rzeczy na myśl przywiodę, i znakomitych mężów, którzy się w obcych krajach urodzili, przypomnę, i rzeknę: Egipt, lub Babilon, lub Palestyna, i t. d., tego lub owego męża sławnego wydała, czyż można także będzie Syonowi powiedzieć: mąż, to jest (jak pospolicie mówimy), taki, lub taki w nim się narodził? Czyż będzie mógł bohaterów równych wydać Syon, którymiby się chlubił? Będzie mógł bezwątpienia: albowiem wielu obywateli swoich chwałą imienia znakomitych naliczy, i w dodatku z tego jeszcze chlubić się będzie mógł, że go najwyższy Bóg ufundował. P. W.

6. *Pan wypowie w pismach narodów.* Tych znakomitych mężów, obywateli Syonu, P. Bóg wspominać będzie w Pismie Ś. i historyi kościoła, która jest historyą ludów wiernych i książąt kościoła: tak o apostołach wzmiankę znajdujemy w Ewangelii, dziejach apostolskich, i t. d.—*Tych którzy w nim byli.* Imiona znakomitych mężów, którzy Syon, t. j. kościół uświetnili.

7. *Jako weselących się wszystkich.* Jakby rzekł: prawdziwie się cieszą, którzy w tobie przebywają, albowiem odpuszczenie grzechów, pokój sumienia, odrodzenie i przysposobienie duchowne na synów i dziedziców Bożych, i nadzieja przyszłéj szczęśliwości, dziwną radość przynoszą tym, którzy w Syonie, t. j. w kościele mieszkają: obfite zaś i ze wszech miar zupełne wesele w górnym i niebieskim się Syonie znajduje.

PSALMUS LXXXVII.

O cierpieniach Chrystusa Pana

1. Canticum Psalmi, filiis Core, in finem pro Maheleth ad respondendum; intellectus Eman Ezrahitae.

2. Domine Deus salutis meae, in die clamavi, et nocte coram te.

3. Intret in conspectu tuo oratio mea: inclina aurem tuam ad precem meam:

4. quia repleta est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit.

5. Aestimatus sum cum descendentibus in lacum: factus sum sicut homo sine adjutorio,

6. inter mortuos liber:

sicut vulnerati dormientes in sepulcris, quorum non es memor amplius: et ipsi de manu tua repulsi sunt.

7. Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis, et in umbra mortis.

8. Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me.

9. Longe fecisti notos meos a me: posuerunt me abominationem sibi.

Traditus sum, et non egrediebar:

10. oculi mei languerunt prae inopia.

Clamavi ad te, Domine, tota die: expandi ad te manus meas.

PSALM 87. *(u Żyd. 88).*

pod figurą cierpień Psalmisty.

1. Pienie Psalmu, synom Kore, nakoniec, na Maelećie, ku odpowiadaniu, wyrozumienia Emana Esrahity.

2. Panie Boże zbawienia mego, wedniem wołał y w nocy przed tobą.

3. Niechay modlitwa moia przydźie przed obliczność twoię, nakłoń ucha twego ku prośbie moiey:

4. abowiem dusza moia napełniona iest złym, a żywot móy przybliżył się do piekła.

5. Poczytano mię z stępuiącymi do dołu, stałem się iako człowiek bez pomocy,

6. między umarłymi wolny:

Jako zranieni którzy śpią w grobiech, na które więcey nie pamiętasz, y oni z ręki twey wyrzuceni są.

7. Wsadźili mię w dół głębszy, do ciemności y do cienia śmierci.

8. Zmocnił się gniew twóy nademną, y przywiódłeś na mię wszytkie nawałności twoie.

9. Oddaliłeś odemnie znaiome moie: uczynili mię obrzydzeniem sobie.

Jestem podan, y niewychodźiłem:

10. oczy moie zemdlały dla nędze.

Wołałem ku tobie Panie, cały dźień: wyćiągałem do ćiebie ręce moie.

Ps. 87.— 1. *Pienie Psalmu.* Patrz co się rzekło przy tytule Psal. 29. *Synom Kore.* P. Psal. 41.—*Na Maelecie.* Patrz co się rzekło przy tytule Psal. 52.—*Ku odpowiadaniu.* Sens całego tytułu zdaje się być taki: pienie Psalmu dane synom Kore do śpiewania i częstego powtarzania aż do końca, na chorach, albo na instrumencie muzycznym mahelet zwanym, ku odpowiadaniu na przemian śpiewając, w którym się tłumaczy umiejętność, czyli wyrozumienie pełne tajemnic Emana Ezrahity; bądź on sam, bądź Dawid w jego osobie Psalm ułożył.—*Emana Ezrahity.* Zdaje się on być tym samym, który w I Paral. 6, śpiewakiem się zowie, jak rozumie Bellarmin. Genebrardus jednak o innym to rozumie.

2. *Boże zbawienia mego.* Sprawco zbawienia mojego.

4. *Przybliżył się do piekła.* Bliskim był śmierci. Można to odnieść do owych słów Chrystusa: *Smutna jest dusza moja aż do śmierci.*

5. *Poczytano mię z stępującymi do dołu.* Policzony zostałem między umierającymi, lub blizkimi śmierci, których do grobowego dołu spuścić należy.— *Stałem się jako człowiek bez pomocy.* Opuszczony od ludzi: tak Chrystus wołał na krzyżu: *Boże mój, Boże mój, czemuś mię opuścił?*

6. *Między umarłymi wolny.* Chrystus był między umarłymi wolny, ponieważ miał moc powstania z umarłych własną potęgą, gdyż bóstwo z duszą i ciałem jego umarłem było złączone. Albo zapewne umarli wolnymi się nazywają, ponieważ od trosk i zatrudnień tego życia są oswobodzeni. P. W. *Jako zranieni, którzy śpią w grobach.* Rozumieli o mnie, że jestem podobny do innych pobitych, których trupy ranami okryte leżą w grobach.— *Na które więcéj niepamiętasz.* Żebyś ich teraz do życia przywołał, chociaż w ostatecznym dniu wzbudzeni będą. *Z ręki twéj.* Z twojéj pomocy i pieczy wyrzuczeni, którym ręki pomocniczéj niewyciągasz, w celu przywrócenia do życia.

7. *Wsadzili mię w dół głębszy.* Zdaje się oznaczać zstąpienie Chrystusa do piekieł, które to miejsce jest ciemne, jakby się w podziemiu znajdujące. Jeśli o samym Dawidzie tłómaczyć zechcemy, sens może być taki: tak wielu nieszczęściami dotknęli mnie przeciwnicy moi, żem się zdawał do głębokiéj studni, lub jamy wrzucony, lub do najciemniejszego więzienia wtrącony, i tam znajdować się pośród najsroższych utrapień ustawicznie grożących mi śmiercią. — *Cienie śmierci.* Cienie śmierci są to najgęstsze ciemności.

8. *Zmocnił się.* Wzmógł się, tak przywalił, że od niego uchylić się nie mogę, coraz nowemi utrapieniami przywalon bywam.—*Nawałności,* Nieszczęść i utrapień.

9. *Oddaliłeś.* Od przyjaciół i towarzyszy opuszczony zostałem. Do Chrystusa się stosuje, którego Apostołowie podczas męki opuścili. *Uczynili mię obrzydzeniem sobie.* Znajomi moi widokiem się moim brzydzą: tak Ś. Piotr pod przysięgą twierdził, że nie znał Chrystusa.—*Jestem podan.* Jakby do więzienia. Hebr. *zamknięty jestem.* Sens jest ten: nieszczęściami ze wszech stron jestem oblężony i otoczony. *I nie wychodziłem.* Tak, iż niemogłem z nich się oswobodzić. Chrystus wycofać się nie mógł, ponieważ wyrokiem mu było postanowiono umrzeć za zbawienie ludzi.

10. *Zamdlały.* Od boleści i łez osłabły. *Dla nędze.* Z powodu tęj nędzy i klęski. Albo dla niedostatku humoru wyschły.— *Wyciągałem.* Błagalne ręce. Ręce w górę podniesione są znakiem modlącego się i pomocy od Boga żebrzącego. Tak Psalm. 27, 2: *Gdy się modlę tobie: gdy podnoszę ręce swe ku kościołowi twemu świętemu.* Patrz Psalm. 76, 3, et Tren. 1—17.

11. Numquid mortuis facies mirabilia: aut medici suscitabunt, et confitebuntur tibi?
12. Numquid narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam, et veritatem tuam in perditione?
13. Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et justitia tua in terra oblivionis?
14. Et ego ad te, Domine clamavi, et mane oratio mea praeveniet te.
15. Ut quid, Domine, repellis orationem meam: avertis faciem tuam a me?
16. Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea: exaltatus autem, humiliatus sum et conturbatus.
17. In me transierunt irae tuae, et terrores tui conturbaverunt me.
18. Circumdederunt me, sicut aqua, tota die: circumdederunt me simul.
19. Elongasti a me amicum et proximum, et notos meos a miseria.

11. Izali umarłym cuda czynić będźiesz: abo lekarze wskrzeszą, y wyznawać ći będą?
12. Izali kto w grobie będźie opowiadał miłośierdźie twoie, y prawdę twoię w zginieniu?
13. Izali poznane będą w ćiemnośćiach cuda twoie, a sprawiedliwość twoia w źiemi zapamiętania?
14. A iam Panie wołał ku tobie, a modlitwa moia uprzedźi ćię rano.
15. Przeczże Panie odrzucasz modlitwę moię, odwracasz oblicze twe odemnie?
16. Jamći iest ubogi, y w pracach od młodośći moiey, a będąc wywyższony, iestem poniżony, y zatrwożony.
17. Na mię się przeniosły gniewy twoie, a strachy twoie zatrwożyły mię.
18. Ogarnęły mię cały dźień iako woda, obtoczyły mię spółem.
19. Oddaliłeś odemnie przyiaćiela y bliskiego, y znaiome moie dla nędze.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 87. (u Żydów 88). w. 6. *Między umarłymi wolny.* To najwłaściwiéj przystoi Panu Chrystusowi, który zstąpił do piekła jako zwycięzca, nie jako winowajca: i rozwiązał boleści piekielne. Przetoż Augustyn ś., Euthymius, i inni, pospolicie to o Panu Chrystusie wykładają: iż on sam był wolny między umarłymi, mając moc zasię wziąść duszę swoję: albo iż związkami piekielnemi zatrzyman być nie mógł.

PSALMUS LXXXVIII. PSAŁM 88. *(u Żyd. 89).*

Prośba do Boga o spełnienie danych obietnic, i dziękczynienie za dobrodziejstwa.

1. Intellectus Ethan Ezrahitae.

1. Wyrozumienia Ethana Esrahitskiego.

---

11. *Umarłym cuda czynić będziesz.* Zdaje sprawę, dla czego o życie prosi, jakby rzekł: Umarłym, którzy nie rozumieją ani czują, próżnobyś pokazywał cudowne dzieła twoje, które jednak czynić jest godną ciebie i sprawiedliwą, iżbyś za nie był chwalony od żyjących i dzięki od nich odbierał.—*Lekarze wskrzeszą.* To jest umarłych, iżby tobie wyznawali ludzie z umarłych powstali, czyli iżby ciebie chwalili.

12. *Izali kto w grobie będzie opowiadał.* Jakby rzekł: Umarli nie będą opowiadać miłosierdzia twojego, lecz żyjący, a zatém z liczby żywych mnie nie wyłączaj, iżbym ciebie mógł chwalić. Idzie z têm w parze dowodzenie Ezechiasza u Iz. r. 38, 18: *Albowiem,* powiada, *nie piekło wyznawać ci będzie, ani śmierć chwalić cię będzie... Żywy, żywy, ten ci wyznawać będzie, jako i ja dzisiaj.* Podobnie też mamy w Psal. 113, 17 i 18: *Nie umarli będą cię chwalić Panie, ani wszyscy, którzy zstępują do piekła. Ale my, którzyśmy żywi, błogosławimy Panu.—Prawdę twoję.* Prawdziwą twoją cześć, albo wierność twoję w wypełnieniu obietnic.—*W zginieniu.* Zginienie, pozbawienie życia oznacza. Chald. *w domu zginienia.*

13. *W ciemnościach.* Grobu.—*W ziemi zapamiętania.* W grobie, jest bowiem powtórzenie poprzedzającego półwiersza. Zowią się zaś groby ziemią zapomnienia dla tego, że umarli od rzeczy ludzkich są odłączeni, i jakby zupełnie zapomnieni; albo, ponieważ pamięć o umarłych w krótkim przeciągu czasu, u pozostałych przy życiu się zaciera.

14. *A jam.* Ale ja; jest bowiem antyteza: Umarli ciebie nie chwalą, i cudownych dzieł twoich nie rozważają: ja przeciwnie, ciebie czczę i modlitwy do ciebie zanoszę i t. d. — *Modlitwa moja uprzedzi cię.* Rychło i zawczasu się znajdzie, kołacząc we drzwi miłosierdzia twojego. Mówi sposobem ludzkim, wziąwszy podobieństwo od tych, którzy bardzo rano do drzwi sędziów i możnych przychodzą, i tam czekają, iżby się z nimi rozmówić mogli.

15. *Odrzucasz modlitwę moję.* Jakby rzekł: czemu mnie nie wysłuchujesz, iżby odszedł odemnie ten kielich.

16. *Ubogi.* Utrapiony, nieszczęściami przygnieciony. *W pracach od młodości mojéj.* Hebrajski większą ma emfazę: *i gasnący od dzieciństwa mego,* t. j. umierający, powolnie gasnący, niepostrzeżenie niknący. W istocie Chrystus Pan nieustannemi trudami w życiu był doświadczany, i od pacholęcia, owszem od poczęcia nawet zawsze miał przed oczyma boleści przyszłe i męki, których widokiem jakby jakiem powolnem, lecz oczom ludzkim niedostrzegalnêm męczeństwem był trapiony. *A będąc wywyższony.* A stawszy się podeszlejszym w wieku, a doszedłszy lat dojrzalszych. *Jestem poniżony i zatrwożony.* Wyzuto mię z nadziei lepszych rzeczy, i ogromem trudności zatrwożono.

17. *Na mię się przeniosły gniewy moje.* Przyszły na mnie nieszczęścia i boleści od Ciebie zagniewanego pochodzące.—*Zatrwożyły mię.* Hebr. *Wycięły mię,* albo *zatraciły mię.*

18. *Jako woda.* W wielkiéj obfitości i wiecznie, bez przerwy.—*Społem.* Razem, w jednym czasie.

19. *Oddaliłeś odemnie.* Dopuściłeś, że zostałem opuszczony od przyjaciół i towarzyszów moich.— *Dla nędze.* Z powodu nędzy i klęsk moich, lękając się, żeby się ich uczęstnikami *niestali,* jeśliby się za przyjaciół moich uznali.

Ps. 88.—1. *Wyrozumienia.* Żeby zrozumieć co znaczą słowa obecnego tytułu, zobaczyć należy tłómaczenie tytułu Psalmu poprzedzającego.

2. Misericordias Domini in aeternum cantabo.

In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo.

3. Quoniam dixisti: In aeternum misericordia aedificabitur in coelis: praeparabitur veritas tua in eis.

4. Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo:*

5. Usque in aeternum praeparabo semen tuum.* *(2. Reg. 7, 12).*

Et aedificabo in generationem et generationem sedem tuam.

6. Confitebuntur coeli mirabilia tua, Domine: etenim veritatem tuam in ecclesia sanctorum.

7. Quoniam quis in nubibus aequabitur Domino, similis erit Deo in filiis Dei?

8. Deus, qui glorificatur in consilio sanctorum: magnus et terribilis super omnes, qui in circuitu ejus sunt.

9. Domine Deus virtutum, quis similis tibi? potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo.

10. Tu dominaris potestati maris: motum autem fluctuum ejus tu mitigas.

11. Tu humiliasti, sicut vulneratum, superbum: in brachio virtutis tuae dispersisti inimicos tuos.

12. Tui sunt coeli, et tua est terra: orbem terrae et plenitudinem ejus tu fundasti:

13. aquilonem et mare tu creasti.

Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt:

14. tuum brachium cum potentia.

2. Miłośierdzia Pańskie na wieki wyśpiewywać będę.

Od narodu do narodu prawdę twoię usty memi opowiadać będę.

3. Abowiemeś mówił, miłosierdźie wiecznie zbudowane będźie na niebieśiech, prawda twoia będźie w nich zgotowana.

4. Postanowiłem testament móy wybranym moim, przyśiągłem Dawidowi słudze memu:

5. że aż na wieki zgotuię naśienie twoie.

Y zbuduię od rodzaiu do rodzaiu stolicę twoię.

6. Będą wyznawać niebiosa cuda twoie Panie, y prawdę twoię w zgromadzeniu świętych.

7. Abowiem któż na obłokach Panu zrównany będźie? podobny będźie Bogu między syny Bożémi?

8. Bóg, który iest wielbion w radźie świętych, wielki y straszliwy nadewszytkie którzy są około niego.

9. Panie Boże zastępów któż podobien tobie? możnyś iest Panie, a prawda twoia około ćiebie.

10. Ty panuiesz nad mocą morską, a wzruszenie nawałnośći iego ty uśmierzasz.

11. Tyś poniżył pysznego, iako zranionego, mocą ramienia twego rozprószyłeś nieprzyiaćioły twoie.

12. Twoieć są niebiosa, y twoia też iest źiemia, tyś ugruntował okrąg źiemie y napełnienie iéy:

13. tyś stworzył północną stronę y morze.

Tabor y Hermon w imieniu twym radować się będą:

14. twoie ramię z mocą.

---

2. *Miłosierdzie pańskie.* Które we wszystkich wiekach okazywał. *Prawdę twoję.* Wierność obietnic twoich.

3. *Albowiemeś mówił.* I mnie prorokowi twemu objawiłeś.—*Miłosierdzie..... zbudowane będzie na niebiesiech.* Dobrodziejstwa miłosiernie Dawidowi obiecane na wieczną budowę w niebiosach powstaną, mocne i trwałe będą, jako niewzruszona budowa, która żadną długością czasu zburzoną być niemoże. *Prawda twoja będzie w nich zgotowana.* Albowiem, jak jest w pieśni Anny I. Król. 2, 3, *Bogu się gotują myśli;* t. j. co myśli i chce, staje się. A więc *będzie w nich zgotowana prawda twoja*, to samo jest, jak gdyby się rzekło: Co wiernie tobie przyobiecałem, to uczynię i do skutku przyprowadzę. P. W,

4. *Postanowiłem testament mój wybranym moim.* Postanowiłem przymierze z wybranym moim Dawidem i potomstwem jego. Znajduje się ta obietnica przysięgą stwierdzona II. Król. 7, 12.

5. *Zgotuję.* Ś. Hieronim przekłada, *utrwalę*, jako też ma Chald. *Zbuduję.* Umocnię. Tak w powyższym wierszu powiedziano, *miłosierdzie wiecznie zbudowane będzie na niebiesiech.—Stolicę twoję.* Stolicę królewską, tron.

6. *Będą wyznawać niebiosa cuda twoje.* Za tak wielkie dobrodziejstwo odpowiednych dzięk złożyć tobie nie mogę, lecz będą ciebie wychwalali za to dobrodziejstwo aniołowie, którzy są w niebiosach.—*Prawdę twoję.* Wierność obietnic twoich.—*I prawdę twoję w zgromadzeniu świętych.* Którzy są na niebie, aniołowie będą wysławiali i opowiadali prawdę twoję.

7. *Albowiem któż na obłokach Panu zrównany będzie?* Jakby rzekł: Nie usuną się aniołowie od obowiązku chwalenia Boga, gdyż są od Boga daleko w godności i mocy niższymi.—*Na obłokach.* Na niebie. Albowiem, ponieważ obłoki w górze się znajdują, kładą się zamiast niebiosów.—*Między syny Bożemi.* Między aniołami.

8. *W radzie świętych.* W niebie, gdzie najliczniejsze jest zgromadzenie świętych, i gdzie P. Bóg chwałę majestatu swojego ukazuje.—*Straszliwy.* Jest przedmiotem bojaźni i podziwienia dla wszystkich aniołów.

9. *Prawda twoja około Ciebie.* Jesteś nieskończenie wierny i prawdą jakbyś opasany i obwiedziony.

10. *Nad mocą morską.* Ty wściekłość morza hamujesz. Stosuje do przejścia przez morze Czerwone, jak się pokazuje z tego co dalej następuje.

11. *Tyś poniżył.* To samo co u Iz. 51, 9 i 10 się mówi: *Izaliś nie ty pobiło pysznego, zraniłoś smoka? Izaliś nie ty wysuszyło morze, wodę głębokości gwałtownéj: któryś uczynił głębokość morską drogą, aby przeszli wybawieni?—Zranionego.* Wyraz hebr. *Chalal*, zranionego śmiertelnie oznacza.—*Pysznego.* W hebrajskim jest *rahab*, jakowy wyraz, jakeśmy rzekli wyżéj Psal. 86, 4, Egiptu albo Faraona oznacza.—*Mocą ramienia twego.* Potęgą twoją zatraciłeś Egipczyków nieprzyjaciół twoich i ludu twojego.

12. *Napełnienie jéj.* Cokolwiek się na niéj znajduje: to wszystko co niebo i ziemię napełnia.

13. *Północną stronę i morze.* P. Wujka.— *W imieniu twém radować się będą.* Uznawając twoję dobroć i moc, niezmiernie radować się.

14. *Twoje ramię z mocą.* Jest potęgą; jest mocne i dzielne.— *Niech się zmocni ręka twoja.* Życzę, rad jestem, że się ręka twoja zmocni, t. j. będzie potężną i silną.—*Niech się wyniesie prawica twoja.* Niech będzie chwaloną i uwielbianą od wszystkich. Albo jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza, i *niech się wyniesie*, nic innego nie znaczy, jedno niech będzie wysoką i mocną.

Firmetur manus tua, et exaltetur dextera tua:

15. justitia et judicium praeparatio sedis tuae.

Misericordia et veritas praecedent faciem tuam:

16. beatus populus, qui scit jubilationem.

Domine, in lumine vultus tui ambulabunt,

17. et in nomine tuo exultabunt tota die, et in justitia tua exaltabuntur.

18. Quoniam gloria virtutis eorum tu es, et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum,

19. quia Domini est assumtio nostra, et sancti Israel regis nostri.

20. Tunc locutus es in visione sanctis tuis, et dixisti: Posui adjutorium in potente, et exaltavi electum de plebe mea.

21. Inveni David servum meum: oleo sancto meo unxi eum. *

22. Manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum. * *(1. Reg. 16, 1).*

23. Nihil proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei.

24. Et concidam a facie ipsius inimicos ejus, et odientes eum in fugam convertam.

25. Et veritas mea, et misericordia mea cum ipso, et in nomine meo exaltabitur cornu ejus.

26. Et ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus.

Niech się zmocni ręka twoia, y niech się wynieśie prawica twoia:

15. sprawiedliwość y sąd przygotowanie stolice twoiéy.

Miłośierdźie y prawda uprzedzą oblicze twoie:

16. błogosławiony lud który umie wesołe śpiéwanie.

Panie chodźić będą w iasności oblicza twego,

17. a w imieniu twoim będą się weselić cały dźień, y w sprawiedliwośći twoiéy będą podwyższeni.

18. Abowiem ty iesteś chwała mocy ich, a w upodobaniu twoim wywyższy się róg nasz,

19. bo Pańska iest nasza obrona, y świętego Izrael króla naszego.

20. W on czas mówiłeś w widzeniu do świętych swoich y rzekłeś: położyłem wspomożenie w mocnym, y wywyższyłem wybranego z ludu moiego.

21. Nalazłem Dawida sługę mego, pomazałem go oleykiem świętym moim.

22. Bo mu ręka moia będźie pomagała, y pośili go ramię moie.

23. Nic nie zyszcze na nim nieprzyiaciel: y syn nieprawośći nie przyda szkodźić mu.

24. Y wyśiekę przed nim nieprzyiaćioły iego, y uczynię że tył podadzą ći, którzy go maią w nienawiśći.

25. A prawda moia, y miłośierdźie moie z nim, a w imię moie róg iego będźie podwyższony.

26. Y postawię na morzu rękę iego, y na rzékach prawicę iego.

---

15. *Sprawiedliwość i sąd.* Sprawiedliwość i słuszny sąd postawią i utrwalą królewską stolicę twoję.—*Przygotowanie.* Hebr. *postawa,* t. j. moc tronu twojego. *Prawda.* Prawdziwość, wierność. *Uprzedzą oblicze twoje.* Będą jakby jacy poprzednicy twoi. Patrz co się rzekło Psal. 84—14.

16. *Błogosławiony lud, który umie wesołe śpiewanie.* T. j. pochwał twoich; który umie z radością wyśpiewywać chwałę twoję. *Chodzić będą w jasności oblicza twego.* Łaski i dobroci twojéj doznawać będą, i szczęśliwie im się powodzić będzie.

17. *W imieniu twoiém będą się weselić.* Twoją dobrocią i pamiątką imienia twojego cieszyć się będą. *W sprawiedliwości twojéj będą podwyższeni.* Nie co innego chwalić i wysławiać będą, jedno sprawiedliwość twoję, i nie w czém innêm chluby szukać będą, jedno że ją opowiadać mogą. Albo sens jest taki: dla sprawiedliwości twojéj dobrą nadzieję powezmą, i podniosą się do oczekiwania lepszego powodzenia, wiedząc, iż ty czuwasz nad nimi i że im przeto nic zaszkodzić nie może. Albo do większej się świętości podniosą, gdy sprawiedliwość, którą ich usprawiedliwiasz, większy wzrost weźmie.

18. *Ty jesteś chwała mocy ich.* Ty jesteś tym, w którym się przechwalają, że są mocnymi. *W upodobaniu.* Łaskawością, dobrą wolą.—*Róg nasz.* Nasza dzielność, albo ozdoba i świetność. Twoją dobrocią i łaskawością państwo nasze będzie sławném.

19. *Pańska jest nasza obrona.* W hebr. jest, *puklerz nasz.* Pan jest, który się wziął nas bronić, i który jako tarczą łaski i dobroci swojéj nas osłania. *Świętego Izrael.* Boga Izraela. *Króla naszego.* Bóg bowiem ze szczególniejszą troskliwością lud Izraelski rządził, i wyznawał się być jego królem i książęciem: przeto mówił Pan do Samuela I. Król. 8—7: *Boć nie Ciebie odrzucili, ale mnie, żebych nie królował nad nimi.*

20. *Wonczas mówiłeś w widzeniu.* Niegdyś, gdy się tobie podobało lud twój przyjąć, żeby go bronić i dobrodziejstwami otaczać.—*W widzeniu.* W proroctwie, przez prorockie natchnienie i światło. — *Do świętych swoich.* Proroków. *Położyłem wspomożenie w mocnym.* Postanowiłem Dawida potężnym i mocnym, żeby niósł pomoc ludowi mojemu. *Wywyższyłem.* Z miejsca nizkiego i z pośrodka ludu mojego wzbudziłem Dawida, żeby był królem.

21. *Nalazłem Dawida.* Ze wszystkiego ludu i z wielu braci wybrałem Dawida. *Pomazałem go olejkiem świętym moim.* Dawid bowiem był namaszczony na króla przez Samuela. I. Król. 16—13 P. W.

22. *Bo mu ręka moja będzie pomagała.* Pomoc prawicy mojéj z nim będzie. *Posili.* Umocni, żeby był potężniejszym od nieprzyjaciół: uzbroi przeciwko nieprzyjaciołom.

23. *Nic nie zyszcze na nim nieprzyjaciel.* Nieprzemoże go—*I syn nieprawości.* I zbrodniarz niebędzie mógł mu szkodzić.

25. *Prawda moja.* Wierność i prawdziwość moja, t. j. co mu obiecałem to wiernie wypełnię. — *Miłosierdzie.* Łaskawość i dobrotliwość moja. *W imię moje.* Pomocą moją. *Róg jego będzie podwyższony.* Uwydatni się jego ozdoba, chwała i potęga.

26. *Postawię na morzu rękę jego.* Rozciągnę aż do morza Zachodniego, czyli Śródziemnego, posiadłości jego.—*I na rzekach prawicę jego.* I aż do rzek Mezopotamii, t. j. Eufratu i Tygru, rozszerzę na wschód królestwo jego. Chociaż ten wiersz tak się zdaje może być tłómaczony, właściwiéj wszakże o królu Chrystusie, którego Dawid był typem, tłómaczyć go będziemy; któremu Bóg poddał morza, rzeki i cały okrąg ziemski.

27. Ipse invocabit me: Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor salutis meae. *(2. Reg. 7, 14).*
28. Et ego primogenitum ponam illum excelsum prae regibus terrae.
29. In aeternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi.
30. Et ponam in saeculum saeculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies coeli.
31. Si autem dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint:
32. si justitias meas profanaverint, et mandata mea non custodierint:
33. visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum.
34. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in veritate mea:
35. neque profanabo testamentum meum, et quae procedunt de labiis meis, non faciam irrita.
36. Semel juravi in sancto meo, si David mentiar:
37. semen ejus in aeternum manebit.
38. Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum, et testis in coelo fidelis. *(2 Reg. 7, 16).*
39. Tu vero repulisti et despexisti: distulisti christum tuum.

27. On mię będźie wzywał: Oycem moim iesteś ty, Bogiem moim, y obrońcą zbawienia mego.
28. A ia go pierworodnym uczynię, wyższym nad króle ziemskie.
29. Zachowam mu na wieki miłośierdźie moie, y testament móy wierny iemu.
30. Y położę na wiek wieku naśienie iego, a stolicę iego iako dni niebieskie.
31. A ieśli synowie iego opuszczą zakon móy, a w sądźiech moich chodźić nie będą:
32. ieśli zgwałcą sprawiedliwośći moie, a nie będą strzedz przykazania mego:
33. nawiedzę przestępstwa ich rózgą: a grzechy ich biczmi.
34. A miłośierdźia mego nie oddalę od niego: y nie zaszkodzę w prawdźie moiey:
35. ani zgwałcę testamentu moiego, a co wychodźi z ust moich nie odmienię.
36. Razem przyśiągł w świętym moim, ieśli skłamam Dawidowi:
37. naśienie iego będźie trwać na wieki.
38. A stolica iego iako słońce przed oczyma memi, y iako pełny księżyc na wieki, y świadek wierny na niebie.
39. A przedsię odrzućiłeś y wzgardźiłeś, odwlókłeś Chrystusa twoiego.

---

27. *On mię będzie wzywał.* Będzie nazywał ojcem, gdy modlitwę do mnie zanosić będzie. *Ojcem moim jesteś ty.* Wybornie to do Chrystusa się stosuje, który do Boga mówi: Ojcem moim jesteś—co do bóstwa, i Bogiem moim—co do człowieczeństwa.

28. *Ja go pierworodnym uczynię.* Chrystus, który według bóstwa jest jednorodzonym, według człowieczeństwa jest pierworodnym pomiędzy wielu braćmi. Zowie się zaś pierworodnym pomiędzy braćmi, naprzód, ponieważ jest pierwszy przeznaczeniem; powtóre, ponieważ jest pierwszy w zmartwychwstaniu do życia nieśmiertelnego, zkąd się zowie *pierworodnym z umarłych,* do Kolos. 1, 18, *i pierworodnym umarłych,* Objaw. 1—5; potrzecie, ponieważ on miał prawa pierworodnych, *którego postanowił (Ojciec) dziedzicem wszystkiego,* do Żyd. 1, 2. Jeśli o Dawidzie wytłumaczymy, to powiemy, że się nazywa pierworodnym, to jest, najwięcéj umiłowanym i nad innych braci wyniesionym, jak rodzice mają zwyczaj pierworodnych nad inne dzieci stawić. — *Wyższym nad króle ziemskie.* Wyższym i zacniejszym z pomiędzy królów ziemskich. Daleko lepiéj to się do Chrystusa stosuje, który jest królem królów i panem panujących.

29. *Zachowam mu na wieki miłosierdzie moje.* Miłosierdzie, którém poruszony obiecałem Dawidowi syna, t. j. Chrystusa Pana, przez którego miało królestwo jego być wiecznem, zawsze trwającem.—*Testament mój wierny jemu.* Przymierze i obietnica uczyniona mu przez Natana, II. Król. 7, najwierniéj będzie zachowana.

30. *Na wieki wieków.* Nazawsze. — *Nasienie jego.* Dając Dawidowi syna Chrystusa, który będzie trwał i królował na wieki. — *Jako dni niebieskie.* Dopóki niebiosa trwać będą.

31. *Synowie jego.* Synowie Dawida. — *W sądziech moich.* W przykazaniach i prawie mojém; jest bowiem powtórzenie poprzedzającego półwiersza.

32. *Sprawiedliwości moje.* Moje sprawiedliwe przykazania i ustawy.

33. *Nawiedzę...rózgą.* Zeszlę chłostę, ukarzę pojcowsku, żebym do upamiętania przywiódł, nie żebym zabił.—*Biczmi.* Chłostami nawiedzę, jako to: wojną, głodem, morem i t. d. Trzech tych plag kilkakrotna jest wzmianka u Jerem. i Ezechiela, i ich wolny wybór dany był Dawidowi II. Król. 24, 13.

34. *Miłosierdzia mego.* Obietnic miłosiernie i łaskawie uczynionych.—*I nie zaszkodzę w prawdzie mojéj.* Nic nie uczynię coby się prawdzie i wierności mojéj sprzeciwiało, jakby rzekł: Niezaszkodzę prawdziwości mojéj.

35. *Testamentu mojego.* Przymierza, które z nim zawarłem.

36. *Razem.* Nieodwołalnie.—*W świętym moim.* Przez święte imie moje.—*Jeźli skłamam Dawidowi.* Jakby rzekł: Jeślibym skłamał Dawidowi, niezaprzeczam żeby mnie nie zupełnie prawdziwym nazwano.

37. *Nasienie jego.* Chrystus Pan będzie panował na wieki.

38. *Stolica jego.* Królestwo jego.—*Jako słońce.* Królestwo jego będzie długotrwałe i jasne jak słońce: królestwo będzie wieczne i najświetniejsze. — *Przed oczyma memi.* Po grecku jest, *przeciwko mnie.* Zdaje się oznaczać, że jako świadków przysięgi przyzywa słońce i księżyc; albowiem rzeczą jest świadków stać naprzeciw i patrzeć co się dzieje.—*Jako pełny księżyc.* Stolica jego będzie jako księżyc w pełni, t. j. pełną blasku i świetności. — *I świadek wierny na niebie.* I jako tęcza, t. j. łuk niebieski świadek łaskawości Bożéj wierny i pewny. Jako bowiem tęcza zawsze aż do końca świata trwać będzie, tak zawsze trwać będzie tron jego. Tęcza Genez. 9. 16, położona jest na znak i świadectwo pojednania P. W.

39. *A przedsię odrzuciłeś.* Jakby rzekł: To wprawdzie niegdyś przyrzekłeś, a jednak teraz jakby wszystkiego zapomniawszy odrzuciłeś lud twój i pogardziłeś. Zdaje się mówić Dawid w osobie ludu w niewoli Babilońskiéj zostającego. *Odwlokłeś Chrystusa twojego.* Hebrajski ma, jak przekłada ś. Hieronim i inni *rozgniewałeś się z Chrystusem twoim.* To samo znaczy przekład łaciński; sens bowiem jest: oddaliłeś od siebie króla ludu twojego, t. j. Jechoniasza i Sedecjasza, którzy są w niewolę zaprowadzeni do Babilonu,

40. Evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus.
41. Destruxisti omnes sepes ejus: posuisti firmamentum ejus formidinem.
42. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam: factus est opprobrium vicinis suis.
43. Exaltasti dexteram deprimentium eum: laetificasti omnes inimicos ejus.
44. Avertisti adjutorium gladii ejus, et non es auxiliatus ei in bello.
45. Destruxisti eum ab emundatione, et sedem ejus in terram collisisti.
46. Minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione.
47. Usquequo, Domine, avertis in finem: exardescet sicut ignis ira tua?
48. Memorare, quae mea substantia: numquid enim vane constituisti omnes filios hominum?
49. Quis est homo, qui vivet, et non videbit mortem: eruet animam suam de manu inferi?
50. Ubi sunt misericordiae tuae antiquae, Domine, sicut jurasti David in veritate tua?
51. Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum (quod continui in sinu meo) multarum gentium:
52. quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem christi tui.
53. Benedictus Dominus in aeternum: fiat, fiat.

40. Wywróciłeś testament sługi twego, zgwałciłeś na ziemi poświęcenie iego.
41. Popsowałeś wszytkie płoty iego, uczyniłeś obronę iego strachem.
42. Szarpali go wszyscy idący drogą, stał się pośmiewiskiem u sąsiadów swoich.
43. Wywyższyłeś prawicę tłumiących go: uweseliłeś wszytkie nieprzyiacioły iego.
44. Odiąłeś pomoc mieczowi iego, a nie ratowałeś go na woynie.
45. Zepsowałeś ochędożenie iego, a stolicę iego uderzyłeś o ziemię.
46. Ukróciłeś dni czasu iego: oblałeś go wstydem.
47. Dokądże Panie odwracasz się do końca? zapali się gniew twóy iako ogień?
48. Wspomni co za bytność moia, bo azaś próżno stworzył wszytkie syny człowiecze?
49. Któryż iest człowiek który żyć będźie a nie oglada śmierći, wyrwie duszę swą z ręki piekielnéy?
50. Gdźież są Panie stare miłośierdźia twoie, iakoś przysiągł Dawidowi w prawdźie twoiéy?
51. Wspomni Panie na zelżywość sług twoich, (któram zadźierżał w zanadrzu moim) od wiela narodów:
52. która urągali nieprzyiaciele twoi Panie, która urągali odmienienie pomazańca twego.
53. Błogosławiony Pan na wieki: stań się, stań się.

---

40. *Wywróciłeś testament.* Obietnicę i przymierze ze sługą twoim zawarte, zdałeś się pogwałcić.—*Zgwałciłeś na ziemi poświęcenie jego.* W hebr. jest, *koronę jego*, t. j., jako rzecz nikczemną ze zniewagą o ziemię rzuciłeś świętą koronę jego, i królewską godność, na którą przez ciebie był poświęcony, i przez którą od innych szczególniéj był odłączony.
41. *Popsowałeś wszystkie płoty jego.* Wszystkie warownie królestwa jego.—*Uczyniłeś obronę jego strachem.* Uczyniłeś, że zamki i warownie stały się na strach i drżenie, t. j., iżbyśmy się w nich strachali i drżeli, i żebyśmy je za niedosyć obwarowane uważali dla naszéj obrony.
42. *Szarpali go wszyscy idący drogą.* Lud twój trapili, i królestwo szarpali, jak się szarpać zwykły winnice, których płot lub mury nie oprowadzają.—*Stał się pośmiewiskiem.* Stał się pośmiewiskiem i godnym wzgardy w oczach wszystkich sąsiednich narodów.
43. *Wywyższyłeś prawicę.* Dałeś pomoc nieprzyjaciołom, i ich potęgę i usiłowania wsparłeś.
44. *Odjąłeś pomoc.* Do ucieczki skłoniłeś tych, którzy zbrojną ręką żydom pomagali.
45. *Zepsowałeś ochędożenie jego.* W hebr. jest, *sprawiłeś, że odeszło od niego ochędóstwo jego*, t. j., wyzułeś go ze świetnéj, piękn éj i kosztownéj ozdoby królewskiéj.—*Stolicę jego.* Tron królewski.
46. *Ukróciłeś dni czasu jego.* Czas królestwa jego, o którym byłeś powiedział, że będzie wieczny. *Oblałeś go wstydem.* Zniewagą i hańbą go okryłeś.
47. *Odwracasz się do końca.* W hebr. *ukrywasz się*, zgoła się usuwasz, i wszelkiéj nam pomocy odmawiasz.
48. *Wspomnij co za bytność moja.* Jak krótka, jak wątła, jak pełna udręczeń moja istność i przebywanie na ziemi. *Bo azaś próżno.* Jakby rzekł: jeśli Messyasza Chrystusa Pana nie posyłasz, już zdaje się niejako iż naprόżno ród ludzki stworzyłeś, ponieważ celu swojego chybia, i szczęśliwości wiecznéj, dla któréj jest stworzony otrzymać nie może; bo nie będzie otwarty wstęp do nieba, póki on piérwszy tam nie wnijdzie.
49. *Któryż jest człowiek, który żyć będzie.* To jest, że krótkiem jest i pełném trosk to życie nasze, już się z tego najbardziéj pokazuje, iż nikt niemoże od śmierci się uchylić; nikt nie wyrwie duszy swojéj z ręki piekła; piekło bowiem bez żadnego wyjątku wszystkich śmiertelnych do siebie ciągnie. P. W.
50. *Gdzież są... stare miłosierdzia twoje.* Gdzież są obietnice, z miłosierdzia twojego wielkiego niegdyś Dawidowi uczynione? — *Jakoś przysiągł Dawidowi.* Które przysięgą Dawidowi oświadczoną potwierdziłeś. Co był przysiągł, mamy wyżéj w. 37: *Nasienie jego będzie trwać na wieki, i t. d.* — *W prawdzie twojéj.* Wiernością twoją.
51. *Na zelżywość sług twoich.* Którą ponoszą słudzy twoi. —*Którąm zadzierżał w zanadrzu mojem.* Któréj zelżywości boleść cięży mi na sercu.
52. *Którą urągali.* Wyrzucali wiernym, że Dawid źle się wywdzięczał Bogu za łaskę, który jednak tak pobożnie, wiernie i chwalebnie czcił Boga. *Odmienienie.* W greckim jest, *ἀντάλλαγμα*, jakowy wyraz wynagrodzenie oznacza. Tak Matth. 16, 26 mamy: *Co za odmianę da człowiek za duszę swoję?*—*Pomazańca twego.* Dawida, którego na królestwo przez proroka twojego namaściłeś
53. *Błogosławiony Pan.* To zakończenie Psalmu dosyć jasno naucza, że prorok rozumiał, iż obietnica Dawidowi uczyniona będzie ważną i niewzruszoną, i dla tego dzięki czyni.

Wykład X. J. Wujka— Ps. 88. (u Żydów 89). w. 3. *Albowiemeś mówił.* Ten wiersz greckie i żydowskie księgi troszkę inaczéj dzielą: a to tym sposobem: Albowiemeś mówił, że miłosierdzie twoje będzie wiecznie utwierdzone: na niebiesiech prawda twoja będzie zmocniona.

13. *Tyś stworzył północną stronę.* Właśnie północy i morze. Bo Żydowie, morze albo morską stronę, zowią stroną południową, która jest na południe: iż morze umarłe i czerwone mają na południe. Tymże sposobem Thabor i Hermon góry, znaczą wschód i zachód, albo wschodnią i zachodnią stronę: Bo Thabor góra jest w ziemi świętéj na zachód, a Hermon na wschód słońca.

21. *Pomazałem go olejkiem.* Nie tylko kapłany i proroki, ale i króle pomazowano olejkiem poświęconym: aby i królowie znali, że są namiestnikami i sługami króla onego, który właśnie jest pomazaniec, to jest Chrystus Messyasz.

38. *I świadek wierny na niebie.* To jest, jako tęcza, która jest świadkiem wiernym łaski Bożéj na niebie.

49. *Wyrwie duszę swą z ręki piekielnéj.* To miejsce Kabuenaki rabbin Żydowski wykłada o czyścu (bo i Żydzi wierzą że czyściec jest): Musi, prawi, człowiek przyjść do piekła, dla oskrobania i oczyścienia przestępstwa które czynił, aż będzie oczyścion, i wstąpi na miejsce odpoczynienia swego.

PSALMUS LXXXIX.

PSALM 89. *(u Żyd. 90).*

O wielkości Boga, i o słabości i troskach człowieka.

1. Oratio Moysi hominis Dei.
Domine, refugium factus es nobis, a generatione in generationem.
2. Priusquam montes fierent, aut formaretur terra et orbis: a saeculo et usque in saeculum tu es Deus.
3. Ne avertas hominem in humilitatem, et dixisti: Convertimini, filii hominum.
4. Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna, quae praeteriit,
et custodia in nocte,
5. quae pro nihilo habentur, eorum anni erunt.* *(Isai. 40, 6.)*
6. Mane sicut herba transeat, mane floreat, et transeat: vespere decidat, induret, et arescat.*
7. Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus.
8. Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo: saeculum nostrum in illuminatione vultus tui.

1. Modlitwa Moyzesza człowieka Bożego.
Panie, stałeś się ucieczką nam, od rodzaiu do rodzaiu.
2. Piérwey niżli stanęły góry, abo ziemia y świat był stworzony, od wieku y aż do wieku ty iesteś Bóg.
3. Nie obracay w poniżenie człowieka, y rzekłeś: Nawracayćie się synowie człowieczy.
4. Abowiem tyśiąc lat przed oczyma twymi, iako dźień wczorayszy, który przeminął,
y straż nocna,
5. co za nic nie stoi, ich lata będą.
6. Rano iako trawa niech przeminie, rano niech kwitnie, y przeminie: w wieczór niech upadnie, stwardnieie y uschnie.
7. Bośmy ustáli w gniewie twoim, y iesteśmy strwożeni w zapalczywośći twoiéy.
8. Położyłeś nieprawośći nasze przed oczyma swymi, wiek nasz przed iasnośćią oblicza twego.

Ps. 89.—1. *Modlitwa Mojżesza.* Nie mówi się modlitwa Mojżesza, żeby Mojżesz był autorem tego Psalmu, lecz ponieważ Dawid Mojżesza mówiącego wprowadza.— *Ucieczką.* Przytułkiem, mieszkaniem bezpiecznem.— *Od rodzaju.* Po wszystkie czasy.

2. *Pierwiéj niżli stanęły góry.* Słusznie ciebie jako Boga wiecznego czcimy: albowiem bogowie którzy *świeżo przybyli*, wcale bogami nie są. — *Ziemia i świat.* Pod imieniem ziemi całą ziemię rozumie, bądź przez ludzi zamieszkałą, bądź nie. Pod imieniem zaś świata rozumie ziemię przez mieszkańców zaludnioną; to bowiem oznacza wyraz hebrajski *tebel*, i grecki *οικουμενην*.

3. *Nieobracaj w poniżenie człowieka.* Nieobracaj, nie doprowadzaj człowieka do klęski, poniżenia, nędzy. Albo niedopuszczaj, żeby człowiek przez uczucie serca do tych się rzeczy ziemskich, grubych i nikczemnych, obrócił.— *I rzekłeś: Nawracajcie się synowie człowieczy.* Jakby rzekł: Gdy rozkazujesz, żeby się człowiek nawrócił i poprawił, niedoprowadzaj go do tych nieszczęść, któremi przywalony, rzeczą jest niepodobną, iżby miał umysł swój ku upamiętaniu się skierować. Albo niedopuszczaj przylgnąć do znikomych dóbr, które umiłowawszy nie będzie mógł człowiek lepszą myśl powziąść i do ciebie się szczerem sercem nawrócić.

4. *Albowiem tysiąc lat.* Opisuje poniżenie rodu ludzkiego przez grzech pierwszego człowieka, jakby rzekł: Gdyby człowiek nie był zgrzeszył, żyłby był na wieki; teraz zaś do największego poniżenia i krótkości życia z powodu grzechu został doprowadzony; gdyby bowiem tysiąc lat żył, co ten czas znaczy, jeśli go z wiecznością porównamy?—*I straż nocna.* Która przeciąg trzech godzin czasu zawiera. Starożytni bowiem dzielili noc na cztery straże, i na każdą straż trzy godziny przeznaczali, przez które odbywający wartę na swojem stanowisku czuwać byli powinni, i strzedz obozu, albo murów miasta.

5. *Co za nic nie stoi.* Gdyż tak krótki przeciąg czasu zawierają.

6. *Rano jako trawa niech przeminie.* Ludzie do trawy są podobni, którą o wschodzie słońca kwitnącą i rosnącą widzimy; zaraz zaś promienie słoneczne ją palą, i przed nadejściem nocy wysuszają. Co się mówi *niech przeminie*, *niech kwitnie*, jest tryb rozkazujący, który się tu kładzie zamiast czasu przyszłego trybu oznajmującego. — *Stwardnieje.* Po wyczerpaniu się sił żywotnych i soków naturalnych.

7. *Bośmy ustali w gniewie twoim.* Śmiertelnymi się stali, ponieważ przez Adama zagniewaliśmy Ciebie.— *I jesteśmy strwożeni w zapalczywości twojéj.* Zatrwożeni jesteśmy bojaźnią śmierci, z powodu zagniewania twojego, którzyśmy wprzódy bezpiecznie i spokojnie żyli.

8. *Położyłeś nieprawości nasze przed oczyma swemi.* Powiedział był, że przyczyną krótkości życia naszego jest gniew Boży: teraz powiada, iż przyczyną gniewu Bożego były nieprawości nasze, to jest, grzech Adamowy, który nam był wspólny. Albo także ma na względzie Dawid grzechy potomków przez które czas życia naszego jeszcze się bardziéj umniejszył i ścieśnił; albowiem gdy aż do potopu ludzie żyli do dziewięciuset lat, potém za czasów Mojżesza do stu dwudziestu, na-

9. Quoniam omnes dies nostri defecerunt, et in ira tua defecimus.
Anni nostri sicut aranea meditabuntur:
10. dies annorum nostrorum in ipsis, septuaginta anni. *
Si autem in potentatibus octoginta anni, et amplius eorum labor et dolor: * *(Eccli. 18, 8.)*
quoniam supervenit mansuetudo, et corripiemur.
11. Quis novit potestatem irae tuae, et prae timore tuo iram tuam
12. dinumerare?
Dexteram tuam sic notam fac, et eruditos corde in sapientia.
13. Convertere, Domine: usquequo? et deprecabilis esto super servos tuos.
14. Repleti sumus mane misericordia tua, et exultavimus, et delectati sumus omnibus diebus nostris.
15. Laetati sumus pro diebus, quibus nos humiliasti: annis quibus vidimus mala.
16. Respice in servos tuos et in opera tua, et dirige filios eorum.
17. Et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige.

9. Abowiem wszytkie dni nasze ustały, y ustaliśmy w gniewie twoim.
Lata nasze iako paięczyna będą poczytane:
10. dni żywota naszego w nich śiedmdźieśiąt lat.
A ieśli w możnośćiach, ośmdźieśiąt lat, a nad to co więcéy, praca y boleść:
abowiem łaskawość nadeszła, y będźiem karani.
11. Ktoż wié możność gniewu twego? y przed boiaźnią twoią, gniew twóy
12. policzyć?
Prawicę twoię tak uczyń znaioma a wyćwiczonego serca w mądrośći.
13. Nawróćże się Panie, dokądże? a day się ubłagać sługóm twoim.
14. Napełnieniśmy rano miłośierdźia twego, y rozradowaliśmy się, y kochaliśmy się po wszytkie dni nasze.
15. Weseliliśmy się za dni, w któreś nas uniżył za lata, któreśmy widźieli złe.
16. Weyźrzyże na sługi swoie y na dźieła swoie, a prowadź syny ich.
17. A niech będźie iasność Pana Boga naszego nad nami, a sprawy rąk naszych prostuy nad nami, y dźieło rąk naszych prostuy.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 89. (u Żydów 90). w. 1. *Mojżesza człowieka Bożego.* Ci którzy trzymają że wszystkie Psalmy są Dawidowe, mówią, że dla tego ten tytuł ma ten Psalm, iż się takież modlił Mojżesz na puszczy za lud Izraelski.

---

reszcie w czasach Dawida, jako też w tych naszych czasach, prawie osiemdziesięciu nie przechodzimy, lub też zaledwo ich dosięgamy. — *Wiek nasz przed jasnością oblicza twego.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania: postawiłeś występki wieku naszego przed najjaśniejszem obliczem twojem.

9. *Albowiem wszystkie dni nasze ustały.* Jakby rzekł: Że Bóg ujrzał i potępił grzechy nasze, sama kara śmierci nam zadana dosyć pokazuje; albowiem dni nam ustają, któreby inaczéj były wieczne i nieustające —*I ustaliśmy w gniewie twoim.* Powtórzenie poprzedzającego półwiersza: Ustaliśmy my i lata nasze z powodu grzechów, któremiśmy ciebie do gniewu pobudzili.—*Lata nasze jako pajęczyna będą poczytane.* Uczy, że nietylko jest krótkiem życie nasze, ale także wątłem; można je bowiem porównać z pajęczyną, która się bez żadnego powodu rozrywa. A nietylko jest wątłem, ale także nędznem; podobnem jest bowiem do pająków, które się wyczerpują i wyniszczają, żeby nić wysnuć, którąby błahą żywność upolowali.

10. *Dni żywota naszego w nich, siedmdziesiąt lat.* Dni lat naszych tak są krótkie, że w nich prawie nie więcéj się zawiera jak lat siedemdziesiąt. — *A jeśli w możnościach.* Jeśli zaś kto jest mocnéj i zdrowéj budowy ciała, osiemdziesiąt.—*A nadto co więcéj, praca i boleść.* A co nad lat osiemdziesiąt więcéj, to już właściwie nie życie, ale trud i boleść.—*Albowiem łaskawość nadeszła.* Partykuła *albowiem* nie wskazuje przyczyny, ale to samo znaczy co *wszakże,* lub *zapewne.* Sens jest ten: za nadejściem lat słabną uczucia; i pokornymi i cichymi się stają, którzy wprzódy byli dzikimi.—*I będziem karani.* Albowiem w starości uczymy się poznawać nędzę i ułomność naszą, i Bogu się pokornie poddawać. W hebrajskim wiersz ten tak się ma: *Albowiem strzyżenie skore, i ulecimy;* jakby rzekł: Gdy jesteśmy starzy nadchodzi kosa śmierci, która nas jako siano zetnie i sprawi, że do lepszego życia ulecimy.

11. *Któż wie możność gniewu twego?* Z ciężkości kary dla grzechu pierwszych rodziców wymierzonéj, wnosi prorok, że wielkim jest bardzo gniew i surowość Boża przeciwko grzechom. Sens więc jest: Zaiste wielka siła gniewu twojego; tak dalece wielka i ciężka, iż nie każdy mógłby dostrzedz jéj wielkości i ciężkości.—*I przed bojaźnią twoją gniew twój policzyć?* Kto zdoła pojąć gniew twój, który jest większy niżby kto mógł pomyśleć lub mniemać? *Przed bojaźnią,* to jest, jak pospolicie się wierzy i boi.

12. *Prawicę twoję tak uczyń znajomą.* Przeto w tym nędznym naszym stanie uczyń nam znajomą prawicę twoję, to jest, potęgę, miłosierdzie i pomoc.—*A wyćwiczonego serca w mądrości.* I daj poznać ludzi wyćwiczonego serca i pełnych mądrości, daj nam wyćwiczonych nauczycieli i proroków, iżbyśmy się głupim i fałszywym uwieść nie dali. Niektórzy z hebrajskiego przekładają: *i przyprowadzimy serce do mądrości,* to jest, ta będzie najstosowniejszą i najlepszą przyczyną do poprawienia obyczajów naszych.

13. *Nawróćże się Panie.* Daj się przejednać i ubłagać. — *Dokądże?* Będziesz zagniewany, albo będziesz nas trapił.

14. *Napełnieniśmy rano miłosierdzia twego.* Sens ten: Nawróć się Panie, i t. d., iżbyśmy kiedyś mówić mogli: Napełnieniśmy, i t. d. — *Rano.* Zawczasu, we właściwéj porze, prędko, na dobie.

15. *Weseliliśmy się za dni.* Za liczbę dni, w zamian za wielkość nieszczęść, które w dniach i latach poprzedzających przenosiliśmy.—*Uniżył.* Utrapiłeś.—*Widzieli złe.* Przenieśliśmy, wytrzymaliśmy nieszczęścia.

16. *I na dzieła twoje.* Na sług swoich, którzy są dziełem rąk twoich.—*Prowadź syny ich.* Bądź ich wodzem i kieruj nimi, iżby się prawéj drogi trzymali.

17. *Jasność.* Przyjaźń, łaska. — *Prostuj nad nami.* Ty przodkujący i przewodniczący nam, daj iżbyśmy za twojém przewodnictwem dobrze postępowali.

PSALMUS XC. PSALM 90. *(u Żyd. 91).*

O szczęśliwości tych, którzy zostają pod opieką Bożą, i którzy w Nim całą swą ufność pokładają.

Laus cantici David.

1. Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei coeli commorabitur.

2. Dicet Domino: Susceptor meus es tu, et refugium meum, Deus meus: sperabo in eum:

3. quoniam ipse liberavit me de laqueo venantium, et a verbo aspero.

4. Scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis.

5. Scuto circumdabit te veritas ejus: non timebis a timore nocturno:

6. a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris: ab incursu, et daemonio meridiano.

7. Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dexteris tuis: ad te autem non appropinquabit.

8. Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis.

9. Quoniam tu es, Domine, spes mea: Altissimum posuisti refugium tuum.

10. Non accedet ad te malum, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.

11. Quoniam angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. *(Matth. 4, 6.)*

12. In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.

13. Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.

Chwała pienia Dawidowi.

1. Kto mieszka w wspomożeniu Nawyższego, w obronie Boga niebieskiego będźie przebywał.

2. Rzecze Panu: Obrońca móy y ućieczka moia iesteś ty Bóg móy, w nim będę miał nadźieię:

3. abowiem on mię wyrwał z śidła łowiacych, y od przykrego słowa.

4. Plecami swemi okryie cię: a pod skrzydłami iego nadźieię mieć będźiesz.

5. Tarcza ogarnie ćię prawda iego: nie ulękniesz się od strachu nocnego:

6. od strzały lecącéy we dnie, od sprawy chodzącéy w ćiemnośći: od naiazdu y od czarta południowego.

7. Padnie po boku twoim tyśiac, a dźieśięć tyśięcy po prawéy stronie twoiéy: a ku tobie się nie przybliży.

8. Zaiste oczyma twymi oglądasz: y uyźrzysz odpłatę grzeszników.

9. Abowiem ty Panie iesteś nadźieia moia: postawiłeś Nawyższego ućieczka twoia.

10. Nie przystąpi do ciebie złe: y nie przybliży się bicz do przybytku twego.

11. Abowiem Aniołóm swoim roskazał o tobie: aby ćię strzegli na wszytkich drogach twoich.

12. Na ręku będa ćię nośić: byś snać nie obraźił o kamień nogi twoiéy.

13. Po źmiiéy, y po bazyliszku chodźić będźiesz: y podepcesz lwa y smoka.

Ps. 90.—*Chwała pienia Dawidowi.* Chwała pienia to samo jest co *psalm pienia.* Co zaś jest psalm pienia powiedzieliśmy przy tytule Psalmu 29.

1. *Kto mieszka w wspomożeniu Najwyższego.* Kto ma Boga pomocnikiem, za jego obroną i opieką jest bespieczny.

2. *Rzecze Panu.* Będzie mógł rzec Panu.

3. *Z sidła łowiących.* Z ukrytych sideł nieprzyjacielskich.—*Od przykrego słowa.* Od rzeczy przykréj. *Słowo* bowiem w sposobie wyrażenia hebrajskiego bardzo często rzecz oznacza. Słowo przykre może oznaczać wszelkie niebespieczeństwo lub zło.

4. *Plecami swemi okryje cię.* Hebrajski ma, *w skrzydle swojem ocieni ciebie.* Osłoni ciebie, jako kokosz, lub orzeł, skrzydłami swojéj łaski i pomocy.—*Nadzieję mieć będziesz.* Zbawienia.

5. *Tarczą.* Jakby tarczą lub puklerzem zewsząd cię osłoni. — *Prawda jego.* Wierność jego, która ciebie w nim ufającego nigdy nieopuści. — *Nie ulękniesz się od strachu nocnego.* Patrz Wujka.

6. *Od strzały lecącéj we dnie.* Być może, że przez to nagłe i niespodziane nieszczęścia rozumie, albo te, ktore na nas jawnie spadają. — *Od sprawy chodzącéj w ciemności.* W hebr. jest, *od zarazy,* to bowiem znaczy *deber:* lecz LXX przeczytali *davar,* jakowy wyraz sprawę lub rzecz oznacza. Sprawa chodząca w ciemnościach to samo zdaje się oznaczać co *strach nocny,* o którym w wierszu poprzedzającym; jako też *najazdy i czart południowy,* to samo znaczy co *strzała lecąca we dnie,* jest bowiem tegoż samego zdania powtórzenie. — *Najazdu.* Przeciwników jawnie szkodzić usiłujących.—*Od czarta południowego.* Od jawnego okrócieństwa szatana, jawnie i jakby w południe nas napastującego. Z hebrajskiego przełożyć można, *od wytępienia pustoszącego w południu,* to jest, od upału słonecznego który dla wielu jest śmiertelnym, którzy drogę odbywają w miejscach onych Syryi i sąsiednich. Niektórzy przez szatana południowego rozumieją niejakie widmo, które marą zowią.

7. *Padnie.* Strzały padną przy tobie, a ciebie zranić, a nawet lekko szarpnąć nie będą mogły. Albo sens jest: upadną nieprzyjaciele, których zewszech stron obalać będziesz.—*Po boku twoim.* Z lewego boku.—*Nieprzybliży.* Ani jedna strzała, lub nieprzyjaciel.

8. *Zaiste oczyma twemi oglądasz.* Owszem, raczéj oczami twojemi bespiecznie oglądać będziesz.—*Odpłatę grzeszników.* Karę, którą wymierzy i odda P. Bóg za grzechy ich.

9. *Albowiem ty jesteś Panie nadzieja moja.* Ztąd tobie bezpieczeństwo przyjdzie, ponieważ położyłeś nadzieję twoję w Panu, i rzekłeś: *Ty jesteś Panie, nadzieja moja.— Postawiłeś Najwyższego ucieczką twoją.* I ponieważ chciałeś, żeby Najwyższy Bóg był ucieczką twoją, przeto *nie przystąpi do ciebie złe.*

10. *Nie przybliży się bicz do przybytku twego.* Chłosta lub klęska nie będą trapiły twojéj rodziny.

11. *Albowiem aniołom swoim.* Przyczyną bespieczeństwa jest straż aniołów.—*Na wszystkich drogach twoich.* We wszystkich dziełach twoich.

12. *Na ręku będą cię nosić.* Będą tobą kierować i prowadzić bezpiecznie, jakby na ręku cię nosząc.—*Nieobraził o kamień.* Iżbyś jakiéj szkody, choćby najlżejszéj nie cierpiał.

13. *Po źmijéj i po bazyliszku.* Ani dzikie zwierzęta, ani djabeł, który się przez nie oznacza, szkodzić tobie nie będą mogli.

14. Quoniam in me speravit, liberabo eum: protegam eum, quoniam cognovit nomen meum.
15. Clamabit ad me, et ego exaudiam eum: cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum et glorificabo eum.
16. Longitudine dierum replebo eum, et ostendam illi salutare meum.

14. Iż we mnie nadźieię miał, wybawię go: obronię go, że poznał imię moie.
15. Będźie wołał ku mnie, a ia go wysłucham, z nim iestem w ućisku: wyrwę go y uwielbię go.
16. Długością dniów napełnię go: a okażę mu zbawienie moie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 90. (u Żydów 91). w. 5. *Nie ulękniesz się strachu nocnego.* Jakoby rzekł: Cokolwiek cię może potkać złego, lub w nocy, lub we dnie: lub zdradą, lub jawnie, nic ci nie zaszkodzi. Bo cztery niebezpieczeństwa wylicza: dwoje nocne, a drugie dwoje dzienne.

PSALMUS XCI.

PSALM 91. *(u Żyd. 92).*

O wielkości i dobroci Boga, o szczęściu sprawiedliwych i niedoli grzeszników.

1. Psalmus cantici, in die sabbati.
2. Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime:
3. ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem:
4. in decachordo, psalterio, cum cantico, in cithara.
5. Quia delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exultabo.
6. Quam magnificata sunt opera tua, Domine! nimis profundae factae sunt cogitationes tuae.
7. Vir insipiens non cognoscet, et stultus non intelliget haec.
8. Cum exorti fuerint peccatores sicut foenum, et apparuerint omnes, qui operantur iniquitatem, ut intereant in saeculum saeculi.
9. Tu autem Altissimus in aeternum, Domine.
10. Quoniam ecce inimici tui, Domine, quoniam

1. Psalm pienia, na dźień Sobotni.
2. Dobrze iest wyznawać Panu: y śpiewać imieniowi twemu Nawyższy.
3. Aby było opowiadane rano miłośierdźie twoie: y prawda twoia przez noc.
4. Na instrumenćie o dźieśiąći strónach, na arfie, z śpiewaniem na cytrze.
5. Boś mię ućieszył Panie w stworzeniu twoim: y będę się radował w uczynkach rąk twoich.
6. O iako wielmożne są Panie sprawy twoie: nazbyt głębokie stały się myśli twoie.
7. Mąż bezrozumny nie pozna: a głupi nie zrozumie tego.
8. Gdy grzésznicy wyrosta iako trawa: y okażą się wszyscy, którzy nieprawość czynią.
Aby zginęli na wiek wieku:
9. a ty Nawyższy na wieki Panie.
10. Abowiem oto nieprzyjaćiele twoi Panie, bo

14. *Poznał imię moje.* Poznał mię, dobroć i potęgę moję, i przeto mię wzywał, a ja go wyrwę.
16. *Długością dniów.* Długiem życiem.— *Zbawienie moje.* Zbawienia owego uczęstnikiem uczynię, które odemnie samego pochodzi. Albo Chrystusa Zbawiciela jemu ukażę.
Ps. 91.—1. *Psalm pienia.* Patrz tytuł Psalmu 29.— *W dzień sobotni.* Psalm do śpiewania w dzień sobotni.
2. *Wyznawać Panu.* Chwalić Pana.—*Śpiewać imieniowi twemu.* Imię twoje śpiewając wysławiać.
3. *Aby było opowiadane.* Aby było oznajmowane i wysławiane.—*Rano.* To co się mówi rano i przez noc, dwie pory oznacza na publiczną modlitwę przeznaczone w starym zakonie, to jest czas poranny i wieczorny. Patrz co się rzekło Psalm 54, 18. Albo rano i przez noc to samo jest co zawsze, ustawicznie. — *Miłosierdzie.* Miłosierdzie zdaje się oznaczać łaskawą dobroć i dobrotliwość, jako prawda oznacza pewność obietnic, i wierność w ich wypełnieniu.
4. *Na instrumencie o dziesięciu strónach.* W hebrajskim zdaje się odróżniać instrument o dziesięciu strónach od psalterionu czyli arfy, jako też odróżnia ś. Hieronim, który tak ma: *na instrumencie o dziesięciu strónach i na psalteryonie;* i w rzeczy samej w tekście hebrajskim taż sama różnica zdaje się zachowywać, gdy pomiędzy temi wyrazami kładzie się litera *vau* łącząca. Rzeczą jest pewną, że psalterion był to instrument o dziesięciu strónach, jak się pokazuje z Psalmu 32, 2. *Na instrumencie (in psalterio) o dziesiąci strónach,* i z Psal. 143, 9, *Na arfie o dziesiąci strónach.* Bellarmin mniema, że spójnik ów i jest zbytecznym, i że go LXX w swoich kodeksach nieczytali: albo zapewne nieoznacza oddzielenia, ale jest położony dla wytłumaczenia, jak gdyby się rzekło na instrumencie o dziesięciu strónach, to jest na psalteryonie:—*Z śpiewaniem.* Ze słodką melodyą głosu, z dźwiękiem cytary.
5. *Boś mię ucieszył Panie.* Zaczyna opowiadać dzieło stworzenia, które do miłosierdzia się odnosi, o którem w. 3. — *W stworzeniu twojem.* W dziełach stworzenia, w budowie twojéj.—*Będę się radował.* Będę się weselił i rozkoszował rozważaniem rzeczy od ciebie stworzonych.
5. *Jako wielmożne.* Jak wielkie i dziwne są dzieła twoje. — *Myśli twoje.* Sposoby i pobudki opatrzności twojej do wyśledzenia i pojęcia są trudne i niepodobne.
7. *Bezrozumny.* Cielesny i materyalny, jakiemi także są mędrcy tego świata, który myśli do rozważania Boga, Jego dzieł i opatrzności nie podnoszą.
8. *Gdy grzesznicy wyrosną.* Przechodzi prorok do dzieła rządu i opatrzności Bożéj, w którem przedewszystkiem sprawiedliwość, czyli prawda się okazuje, o któréj wyżéj w. 3.—*Jako trawa.* Która prędko i obficie rośnie. — *Okażą się. Zakwitną,* jak brzmi wyraz hebrajski. To jest na wysoki stopień godności się wyniosą i w bogactwa zaobfitują.— *Aby zginęli na wieki wieków.* Coś dodać należy, żeby wyszło całe zdanie, naprzykład: stanie się, iż zginą na wieki wieków.
9. *A ty Najwyższy.* Ty zaś tym samym jesteś; chociaż oni poginą, jednakże nic z twojéj szczęśliwości i majestatu nieubędzie.
10. *Albowiem oto nieprzyjaciele twoi Panie... zginą.* Jakby rzekł: Oto (co jest dowodem twojéj wielkości i

ecce inimici tui peribunt, et dispergentur omnes, qui operantur iniquitatem.

11. Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum, et senectus mea in misericordia uberi.

12. Et despexit oculus meus inimicos meos, et in insurgentibus in me malignantibus audiet auris mea.

13. Justus, ut palma florebit: sicut cedrus Libani multiplicabitur.

14. Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt.

15. Adhuc multiplicabuntur in senecta uberi, et bene patientes erunt,

16. ut annuntient:

quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo.

oto nieprzyiaćiele twoi zginą: y będą rozproszeni wszyscy, którzy czynią nieprawość.

11. Y będźie wywyższon róg móy iako iednorożców: a starość moia obfitym miłosierdźiem.

12. Y wzgardźiło oko moie nieprzyiaćioły moie: a o powstaiących na mię złośnikach usłyszy ucho moie.

13. Sprawiedliwy iako palma rozkwitnie: iako drzewo cedrowe na Libanie rozmnoży się.

14. Wsadzeni w domu Pańskim, rozkwitną się w sieniach domu Boga naszego.

15. Jeszcze się rozmnożą w kwitniącey starośći: y dobrze zdrowi będą,

16. aby opowiadali:

iż prawy Pan Bóg nasz: a nieprawośći w nim niémasz.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 91. (u Żydów 92). w. 16. *I dobrze zdrowi będą.* Słowo greckie εὐπαθοῦντες, co łaciński przełożył *ad verbum: bene patientes*, znaczy po grecku, dobrze zdrowe, albo dobrze się mające.

PSALMUS XCII. PSALM 92. *(u Żyd. 93).*

O wielkości i potędze Boga, o świętości, jako głównéj ozdobie Jego domu.

Laus cantici, ipsi David;
in die ante sabbatum, quando fundata est terra.

1. Dominus regnavit, decorem indutus est: indutus est Dominus fortitudinem, et praecinxit se.

Etenim firmavit orbem terrae, qui non commovebitur.

2. Parata sedes tua ex tunc: a saeculo tu es:

3. Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam.

Chwała pienia samemu Davidowi, w dniu przed sobotą, kiedy źiemia iest fundowana.

1. Pan królował, oblókł się w ozdobę: oblókł się Pan mocą y przepasał się.

Abowiem umocnił okrąg świata, który się nie poruszy.

2. Zgotowana stolica twoia od onego czasu: ty iesteś od wieku.

3. Podniosły rzéki, Panie: podniosły rzéki głos swóy.

---

mocy) nieprzyjaciele twoi zginą; ja zaś twojém dobrodziejstwem i twoją mocą podtrzymany, nie tylko stać będę, lecz także będę w szczęście opływał.

11. *Róg mój jako jednorożców.* Potęga moja i siła będzie wywyższona jako róg jednorożca, którego róg jest najpiękniejszy, najtwardszy i bardzo wyniosły.— *A starość moja obfitem miłosierdziem.* Starość moja będzie wywyższona obfitem i hojnem miłosierdziem Bożem.

12. *I wzgardziło oko moje nieprzyjacioły moje.* Jakby rzekł: Tę także będę miał pomyślność, że więcéj nie będę się bał nieprzyjaciół, ale nimi wzgardzę.—*A o powstających na mię złośnikach.* A o złych którzy powstają w celu zatracenia mnie. — *Usłyszy ucho moje.* Że oni zaginęli.

13. *Sprawiedliwy jako palma rozkwitnie.* Nie będą sprawiedliwi jako trawa, która natychmiast usycha, jakimi są grzesznicy (w. 8), ale podobni będę do palmy, która nigdy z liści nie jest ogołocona, i do cedru, który nie prucbnieje.— *Drzewo cedrowe na Libanie.* Które są najwynioślejsze na téj górze.

14. *Wsadzeni w domu Pańskim.* W kościele—*W sieniach.* Zdaje się, że jest powtórzenie tegoż samego zdania; albo zapewne dom Pański, kościół wojujący, sienie zaś tryumfujący oznacza.

15. *Rozmnożą się.* Wydadzą owoce.

16. *Aby opowiadali.* To co następuje, to jest, *iż prawy Pan Bóg i t. d.—Prawy.* Sprawiedliwy. P. W.

Ps. 92. *Chwała pienia.* To samo jest co Psalm pienia, o którym się powiedziało przy tytule Psalmu 29.— *Przed sobotą.* Wskazuje w jaki dzień zwykle był śpiewany Psalm.— *Kiedy ziemia jest fundowana.* Słusznie się mówi, że w dniu piątkowym utworzona ziemia, ponieważ w onym dniu stworzony jest człowiek pan ziemi, a zatém wtedy naprzód zdaje się być ustalona ziemia, która dla człowieka była stworzona. W tymże samym dniu przez Chrystusa mękę i śmierć została odnowiona, naprawiona i utrwalona ziemia na królestwo Chrystusowe, po zwycięzeniu książęcia ciemności.

1. *Pan królował.* Królestwo wziął, panowanie rozpoczął.—*Oblokł się w ozdoby.* Patrz Wujka.— *Przepasał się.* Wielmożnością i męztwem ku stworzeniu, albo raczéj ku naprawie świata.—*Albowiem umocnił okrąg świata.* Okrąg świata tworząc tak go ustalił, żeby z miejsca swojego poruszonym być nie mógł. Świat także i królestwo duchowne umocnił łaską, wiarą, prawdziwą religią i znajomością Siebie. I nie zostanie wzruszonem to królestwo, ponieważ kościoł katolicki ustać nie może.

2. *Zgotowana stolica twoja od onego czasu.* Od onego czasu, w którym przez Ciebie utwierdzona jest ziemia, stolica także królestwa twojego utwierdzoną została; zawsze bowiem byłeś wszystkiego Panem i rządzcą. — *Ty jesteś od wieku.* Jakby rzekł: Chociaż stolica królestwa twego zgotowaną jest od onego czasu, to jest, od czasu stworzenia, ty jednak nie naówczas byt swój zacząłeś, ale jesteś od wieku, i bez początku.

3. *Podniosły rzeki, Panie.* Opisuje szmer rzek i szum morza, gdy P. Bóg wody, które wprzódy całą powierzchnię ziemi okrywały, w ich łożyskach i korytach zamknął. Allegorycznie oznaczają się zaburzenia i wojny przeciwko królestwu i kościołowi Bożemu. P. W.

Elevaverunt flumina fluctus suos
4. a vocibus aquarum multarum.
Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus.
5. Testimonia tua credibilia facta sunt nimis: domum tuam decet sanctitudo, Domine, in longitudinem dierum.

Podniosły rzéki nawałnośći swoie,
4. od szumu wód wielkich.
Dźiwne nawalnośći morskie: dźiwny na wysokośćiach Pan.
5. Świadectwa twoie okazały się być barzo wiary godne: domowi twemu Panie przystoi świątobliwość na długość dni.

Wykład X. J. Wujka. — Ps. 92. (u żydów 93). w. 1. *Obłokł się w ozdobę.* To jest, wziął obfitą chwałę i moc. Bo w żydowskim, oblec się w co, znaczy mieć tego wielki dostatek. Jako i ono u Pawła ś.: oblec się w Chrystusa. 3. *Podniosły rzeki głos swój.* To jest, wiele tyranów i narodów bili na łódkę Pana Chrystusową: ale nic nie przemogli. Bo mocniejszy jest ten który ją sprawuje.

PSALMUS XCIII. PSALM 93. *(u Żyd. 94).*

O surowych karach na grzeszników.

Psalmus, ipsi David; quarta sabbati.

1. Deus ultionum Dominus; Deus ultionum libere egit.
2. Exaltare, qui judicas terram: redde retributionem superbis.
3. Usquequo peccatores, Domine: usquequo peccatores gloriabuntur:
4. effabuntur et loquentur iniquitatem: loquentur omnes, qui operantur injustitiam?
5. Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hereditatem tuam vexaverunt.
6. Viduam, et advenam interfecerunt, et pupillos occiderunt.
7. Et dixerunt: Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob.
8. Intelligite, insipientes in populo: et stulti, aliquando sapite.
9. Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat?
10. Qui corripit gentes, non arguet: qui docet hominem scientiam?
11. Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanae sunt.

Psálm samemu Dawidowi, na czwarty dźień Szabathu.
1. Bóg pomsty Pan: Bóg pomsty wolno poczynał.
2. Wywyssz się który sądźisz źiemię: odday zapłatę pysznym.
3. Dokądże grzésznicy Panie: dokąd grzesznicy będą się chlubić?
4. Będą świegotać, y mówić nieprawośći: będą mówić wszyscy którzy broią niesprawiedliwość?
5. Lud twóy Panie poniżyli, y dźiedzictwo twoie utrapili.
6. Wdowę y przychodnia zabili: y śiéroty pomordowali.
7. Y mówili: Nie uyźrzy Pan: ani zrozumie Bóg Jakób.
8. Zrozumiéycież głupi między ludźmi: a bezrozumni mieycie kiedy rozum.
9. Który wszczepił ucho, nie usłyszy? abo który uformował oko, nie uyźrzy?
10. Który strofuie narody, zaż nie bedźie karał? który uczy człowieka madrości?
11. Pan zna myśli człowiecze że są marne.

4. *Dziwny na wysokościach Pan.* Dziwne nawałności morskie; dziwnieyszy Pan najwyższy, który niemi kieruje i je uśmierza.
5. *Świadectwa twoje.* Słowa twoje z któremi się oświadczyłeś, i przez które uczyniłeś uroczystą obietnicę przez proroków o królestwie twojem. — *Domowi twemu.* Jakby rzekł: Już więc odtąd kościołowi przystoi, iżby był świętym i niepokalanym, i czystością na zawsze ozdobionym, jako takiemu który ma tak wielkiego i tak opatrznego stróża, i tak znakomite od niego dobrodziejstwa odbiera.
Ps. 93. *Na czwarty dzień Szabatu.* To jest, mający się śpiewać czwartego dnia tygodnia.
1. *Bóg pomsty Pan.* Pan który sam jeden jest Bogiem, mającym władzę wykonywania pomsty za zniewagi swoich. Imię mściciela sam sobie nadał Bóg, Deut. 32, 35, gdy rzekł: *Mojać jest pomsta a ja oddam na czas.* — *Wolno poczynał.* Jak chciał poczynał, bez niczyjego zabronienia, jako wszystkiego Pan. Jawnie i w oczach wszystkich sądy swoje sprawował.
2. *Wywyższ się.* Wysokim i pełnym chwały się pokaż.—*Zapłatę.* Należną pysze.
3. *Będą się chlubić.* Że bezkarnie grzeszą. Że się im dobrze powodzi, chociaż wyrządzają krzywdy ludziom zacnym i niewinnym.
4. *Nieprawości.* W hebr. jest, *twardość,* twarde i nieznośne słowa. — *Będą mówić.* Zuchwale, pysznie, wyniosle, jak wskazuje wyraz hebrajski.
5. *Dziedzictwo twoje.* Lud, który sobie na dziedzictwo i własność wybrałeś.
7. *Nie ujrzy.* Jakoby Bóg nie mógł, lub niechciał mieć starania o sprawach ludzkich.
9. *Który wszczepił.* Jakby rzekł: Czyż jest rzeczą podobną, żeby ten od którego wszyscy mają widzenie i słuch, sam niewidział i nie słyszał?
10. *Który strofuje narody.* Który narody nawet pogańskie i jego nie znające chłoszcze i karze, czyż was, do których znajomość jego doszła, oszczędzać będzie? — *Który uczy człowieka mądrości.* Który strofowaniem i karaniem uczy ludzi co czynić mają, czyż was karać nie będzie? Jest powtórzenie poprzedzającego zdania.
11. *Myśli człowiecze.* Nie tylko widzi dzieła zewnętrzne, ale także wewnętrzne myśli serca przeziera, i wie jak one są czcze i próżne.

12. Beatus homo, quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum.

13. Ut mitiges ei a diebus malis donec fodiatur peccatori fovea.

14. Quia non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet.

15. Quoadusque justitia convertatur in judicium, et qui juxta illam omnes qui recto sunt corde.

16. Quis consurget mihi adversus malignantes? aut quis stabit mecum adversus operantes iniquitatem?

17. Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea.

18. Si dicebam: Motus est pes meus, misericordia tua, Domine, adjuvabat me.

19. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo: consolationes tuae laetificaverunt animam meam.

20. Numquid adhaeret tibi sedes iniquitatis: qui fingis laborem in praecepto?

21. Captabunt in animam justi, et sanguinem innocentem condemnabunt.

22. Et factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in adjutorium spei meae.

23. Et reddet illis iniquitatem ipsorum, et in malitia eorum disperdet eos: disperdet illos Dominus Deus noster.

12. Błogosławiony człowiek, którego ty Panie wyćwiczysz: a nauczysz go zakonu swego.

13. Abyś mu ulżył ode złych dni: aż wykopaia dół grzésznikowi.

14. Boć nie odrzući Pan ludu swego: a dźiedźictwa swego nie opuśći.

15. Aż się sprawiedliwość w sąd obróći: a którzy przy niéy wszyscy, którzy są serca prawego.

16. Któż mi powstanie przećiw złośnikóm? abo kto przy mnie stanie przećiw czyniącym nieprawość?

17. Jedno że mię Pan wspomógł: małoby była dusza moia nie mieszkała w piekle.

18. Jeślim mówił, zachwiała się noga moia: miłośierdźie twoie, Panie, wspomagało mię.

19. Według mnóstwa boleści moich w sercu moim: twoie poćiechy uweseliły duszę moię.

20. Izali dźierży się ćiebie stolica nieprawośći; który tworzysz praca w przykazaniu?

21. Zasadzą się na duszę sprawiedliwego: a krew niewinną potępią.

22. Y stał mi się Pan ućieczką: a Bóg móy obroną nadźieie moiéy.

23. Y odda im nieprawość ich: a we złośći ich wytraći ie: wytraći ie Pan Bóg nasz.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 93. (u Żydów 94). w. 20. *Który tworzysz pracą w przykazaniu.* To jest, który stanowisz trudne prawa: który każesz przykazanie twoje chować z wielką pracą. Bo to do Boga mówi. Inni z żydowskiego tak wykładają: Która (stolica) stanowi krzywdę miasto prawa?

PSALMUS XCIV.

PSALM 94. *(u Żyd. 95).*

O wychwalaniu wielkości, dobroci i sprawiedliwości Boga.

Laus cantici, ipsi David.

1. Venite, exultemus Domino: jubilemus Deo salutari nostro:

Chwała pienia, samemu Dawidowi.

1. Pódźćie, raduymy się Panu: śpieway my Bogu zbawićielowi naszemu:

---

12. *Którego ty Panie wyćwiczysz.* Nauczysz, żeby się uchylał od próżności, i do upamiętania się przychodził.

13. *Abyś mu ulżył ode złych dni.* Abyś mu spokojność zgotował od czasów tych złych i klęsk pełnych. Ten bowiem owoc z poznania Boskiéj nauki odnoszą pobożni, że łatwiéj znoszą przeciwności.

15. *Aż się sprawiedliwość w sąd obróci.* Dopóki sprawiedliwość trwać będzie i w czyn będzie się zamieniać; sprawiedliwość bowiem obrócić w sąd, jest to, żeby ona nietrwała w języku, ale się na dziele okazywała. Inni o sądzie ostatecznym tłumaczą, w tym sensie: Aż do onego dnia, kiedy sprawiedliwość Boska, która teraz zdaje się być jakby w stanie uspienia i tylko w potędze, gdyż nie karze bezbożnych ani wynagradza sprawiedliwych, zamieni się w czyn sądu.—*A którzy przy niéj.* Którzy trwają przy niéj. Sens jest: dopóki przy niéj, to jest, sprawiedliwości trwać będą wszyscy pobożnego i prawdziwego serca, nieopuści ich P. Bóg.

16. *Mi.* Na moję korzyść i pomoc. Hieronim przekłada, *będzie stał za mną.—Złośnikom.* Złym, nieprawym.

17. *Jedno że.* Jeśliby mnie P. Bóg nie był wspomogł. —*Mieszkała w piekle.* W grobie. Albo sens jest: małoby mnie brakowało do śmierci wiecznéj.

18. *Jeżlim mówił: zachwiała się noga moja.* Jeślim się widział być zachwianym. Jeśli mówiłem tobie na modlitwie, że się chwieje stan rzeczy moich.

19. *Według mnóstwa.* Miary. Jeśli licznemi boleściami byłem trapiony, większéj też pociechy od Ciebie doznawałem.

20. *Izali dzierży się Ciebie.* Być nie może, iżbyś siedział na stolicy nieprawości, lub niesprawiedliwie sądził, lub nieprawość pochwalał; gdyż chcesz żeby przykazania twoje nawet wbrew największym trudnościom, były zachowywane; z czego się pokazuje, że ty nienawidzisz grzechów.—*Który tworzysz pracą w przykazaniu.* P. W.

21. *Zasadzą się na duszę sprawiedliwego.* Będą usiłowali pochwycić sprawiedliwego. Przenośnia wzięta od myśliwych; przeto w greckim jest, *będą polować.—Krew niewinną potępią.* Wydadzą wyrok przeciwko niewinnemu, i krew jego przeleją.

23. *Nieprawość ich.* To, na co ich nieprawość zasługuje.—*We złości.* Dla złości.

Ps. 94. *Chwała pienia.* To samo jest co psalm pienia, o którym się powiedziało przy tytule Psalmu 29.

1. *Radujmy się Panu.* Z radością chwalmy Pana. Patrz Wujka.

2. praeoccupemus faciem ejus in confessione, et in psalmis jubilemus ei:
3. quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos.
4. Quia in manu ejus sunt omnes fines terrae, et altitudines montium ipsius sunt.
5. Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et siccam manus ejus formaverunt.
6. Venite adoremus, et procidamus, et ploremus ante Dominum, qui fecit nos.
7. Quia ipse est Dominus Deus noster, et nos populus pascuae ejus, et oves manus ejus *. *(Hebr. 3, 7).*
8. Hodie, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra: *
9. sicut in irritatione secundum diem tentationis in deserto: ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, et viderunt opera mea.
10. Quadraginta annis offensus fui generationi illi, et dixi: Semper hi errant corde. *(Num. 14, 34).*
11. Et isti non cognoverunt vias meas, ut juravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam. *(Hebr. 4, 3).*

2. uprzedźmy oblicze iego z wyznawaniem: a psalmami śpiewaymy mu:
3. abowiem Bóg wielki Pan: y król wielki nade wszemi Bogi.
4. Bo w ręce iego są wszytkie kraie źiemie: y gór wysokośći iego są.
5. Bo iego iest morze, a on ie uczynił: a suchą utworzyły ręce iego.
6. Pódźćie, pokłońmy się, y upadaymy, y płaczmy przed Panem który nas stworzył.
7. Abowiem on iest Panem Bogiem naszym. A my ludem pastwiska iego, y owcami ręki iego.
8. Dźiś ieśli głos iego usłyszyćie: nie zatwardzayćież serc waszych:
9. iako w draźnieniu wedle dnia kuszenia na puszczy: kędy mię kuśili oycowie waszy, doświadczali mię, y uyźrzeli uczynki moie.
10. Cztérdźieśći lat gniewałem się na ten naród: y rzekłem: zawsze ći błądzą sercem.
11. A ći nie poznali dróg moich: iakom przyśiągł w gniewie moim, ieśli wnidą do pokoiu mego.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 94. (u Żydów 95). w. 1. *Pódźcie radujmy się Panu.* W tym Psalmie, Pan, Bóg, Zbawiciel, Bóg wielki, król wielki, którego jest ziemia, morze i t. d. jestci Pan Chrystus: który lud Izraelski wywiódł z Egiptu, i na puszczy kuszące, szemrzące i niewierzące zatracił.

8. *Nie zatwardzajcież serc.* Abyś nie mniemał, że ludzie nic nie czynią w swojém nawróceniu, przez swobodę albo dobrowolność swoję, dla tego w Psalmie mówi: Nie zatwardzajcie serca waszego. Augustyn.

PSALMUS XCV. PSALM 95. *(u Żyd. 96).*

O przyjściu Messyasza i ustaleniu jego królestwa po całéj ziemi.

Canticum, ipsi David, quando domus aedificabatur post captivitatem. *(1. Par. 15).*
1. Cantate Domino canticum novum: cantate Domino omnis terra.

Pienie samemu Dawidowi, kiedy budowano dóm po nawróceniu z niewoléy.
1. Śpiewayćie Panu pieśń nową: śpiewayćie Panu wszytka źiemio.

---

2. *Uprzedźmy oblicze jego.* Wprzód niż zwykle zbierzmy się do jego wysławiania.— *Z wyznawaniem.* Żeby mu wyznawać, żeby go chwalić.—*Psalmami śpiewajmy mu.* Wyśpiewujmy psalmy na cześć jego.

3. *Nade wszemi Bogi.* Nad wszystko co się uważa lub czci jako Bóg.

2. *Wszystkie kraje ziemie.* Bóg bowiem swoią niezmiernością jest wszędzie i wszystko napełnia.

5. *Suchą.* Ziemię, ląd. Tak u Mat. 23, 15; *Obchodzicie morze i suchą.*

7. *Ludem pastwiska jego.* Trzodą jego.— *Owcami ręki jego.* Które przez samego siebie, ręką swoją rządzi i wyprowadza na pastwiska.

8. *Dziś jeźli głos jego usłyszycie.* Kiedykolwiek głos jego usłyszycie. Patrz Wujka.

9. *Jako w drażnieniu.* Jako niegdyś uczynili ojcowie nasi, którzy swojém niedowiarstwem Boga do gniewu pobudzali na puszczy.— *Kędy mię kusili ojcowie waszy.* Już z nieufności chcąc doświadczyć mej potęgi i prawdziwości; już szemrząc przeciwko słowom moim, i obietnicom moim wiary nie dając. Patrz wyżéj Psal. 77, 18.— *Doświadczali mię.* Gdy jednakże doświadczyli i widzieli dziwne sprawy moje, które w obec nich czyniłem.

10. *Czterdzieści lat gniewałem się na ten naród.* I dla tego do ziemi obiecanéj nie wprowadził przez cały ten czas, ale rozmaitemi nieszczęściami i klęskami trapił, dopóki wszyscy nie wymarli, wyjąwszy Jozuego i Kaleba. W psałterzu Rzymskim mamy: *Byłem blizki rodzajowi temu,* to jest wysłuchując modlitw jego, przez pustynię prowadząc, i gdy grzeszyli chłoszcząc. Różnemu tłumaczeniu dał powód wyraz grecki *προσωχθεζα;* albowiem *προσχθεζειν* i obrażać się, i być blizkim oznacza.— *Zawsze ci błądzą sercem.* Chociaż licznemi obdarzeni dobrodziejstwami i często upominani, zawsze jednak trwają w błędzie serca swojego.

11. *Nie poznali dróg moich.* Prawa mojego i przykazań moich przyjąć nie chcieli.— *Jakom przysiągł.* Psalterz Rzymski ma: *którym przysiągłem.* Przysięgę mamy Num. 14, 28: *Żywię ja, mówi Pan: Jakoście mówili gdym ja słyszał, tak wam uczynię. Na téj pustyni będą leżeć trupy wasze.— W gniewie moim.* Zagniewany.— *Jeźli wnijdą do pokoju mego.* Jeśliby weszli do ziemi obiecanéj, w któréj mieszkanie spokojne im obiecałem, nie uważałbym się za prawdomównego.

Ps. 95. *Kiedy budowano dóm.* Chociaż Dawid Psalm ten ułożył z powodu przeniesienia Arki Pańskiéj, i Ezdrasz kazał był go śpiewać przy odbudowaniu kościoła, (zkąd powstał powód tego napisu), jednakże Prorok przedewszystkiem chciał przepowiedzieć przyjście i panowanie Chrystusa; co się z tego wyprowadzić daje, że w całym Psalmie nigdy wzmianki o budowaniu Kościoła nie ma, jak uważa S. Augustyn i inni.

1. *Pieśń nową.* Ponieważ nowém dobrodziejstwem

2. Cantate Domino, et benedicite nomini ejus: annuntiate de die in diem salutare ejus.
3. Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.
4. Quoniam magnus Dominus et laudabilis nimis, terribilis est super omnes deos. *(Eccli. 43, 31).*
5. Quoniam omnes dii gentium daemonia: Dominus autem coelos fecit.
6. Confessio, et pulchritudo in conspectu ejus: sanctimonia, et magnificentia in sanctificatione ejus.
7. Afferte Domino patriae gentium, afferte Domino gloriam et honorem:
8. afferte Domino gloriam nomini ejus.
Tollite hostias, et introite in atria ejus:
9. adorate Dominum in atrio sancto ejus.
Commoveatur a facie ejus universa terra:
10. dicite in gentibus, quia Dominus regnavit.
Etenim correxit orbem terrae, qui non commovebitur: judicabit populos in aequitate.
11. Laetentur coeli, et exultet terra: commoveatur mare, et plenitudo ejus: *(Isai. 49, 13).*
12. gaudebunt campi, et omnia, quae in eis sunt.
Tunc exultabunt omnia ligna silvarum
13. a facie Domini, quia venit: quoniam venit judicare terram.
Judicabit orbem terrae in aequitate, et populos in veritate sua.

2. Spiewayćie Panu, a błogosławćie imieniowi iego: opowiadayćie odednia do dnia zbawienie iego.
3. Opowiadayćie między narody chwałę iego, między wszytkimi ludźmi dźiwy iego.
4. Iż wielki Pan, y bardzo chwalebny: straszliwy iest nade wszytkie Bogi.
5. Abowiem wszyscy Bogowie pogańscy czarći: ale Pan niebiosa uczynił.
6. Wyznawanie y piękność przed oblicznośćią iego: świętość y wielmożność w świątobliwośći iego.
7. Przynośćie Panu pokolenia pogańskie: przynośćie Panu cześć y chwałę:
8. przynośćie Panu chwałę imieniowi iego.
Bierzćie ofiary, a wchodźćie do śieni iego:
9. kłaniayćie się Panu w śieni świętéy iego.
Niech się wzruszy od oblicznośći iego wszytka źiemia:
10. powiadayćie między narody, iż Pan królował.
Abowiem naprawił okrąg źiemie, który się nieporuszy: będźie ludźie sądźił w sprawiedliwośći.
11. Niech się weselą niebiosa, a niech się raduie źiemia, niech się wzruszy morze, y pełność iego:
12. rozraduią się pola, y wszytko co iest na nich.
Tedy skakać będą wszytkie drzewa leśne
13. przed Panem, że przyszedł, bo przyszedł sądźić źiemię.
Będźie sądźił świat w sprawiedliwośći, a narody według prawdy swoiéy.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 95 (u Żydów 96). w. 1. *Śpiewajcie Panu.* Śpiewajcie Panu, trzykroć położone, Trójcę person w jedném bóstwie znaczy. Euthim.
7. *Przynoście Panu.* Proroctwo o nawróceniu poganów. Trzy kroć mianuje Pana, dla tajemnice Trójce Przenajświętszéj.
8. *Bierzcie ofiary.* Albo dary. Słowo żydowskie *Mincha,* nie znaczy ofiary z bydła, ale ofiary z chleba, wina, oleju, i rzeczy podobnych. Zkąd znać, że tu prorok przymierza do chrześcijańskiéj ofiary, która bywa z chleba i wina, poświęconego w ciało i krew Pańską: która sama w nowym testamencie nastąpiła na miejsce wszystkich ofiar zakonnych.
10. *Iż Pan królował.* Siodmdziesiąt tłumacze tak to miejsce z żydowskiego byli przełożyli, iż Pan królestwo

---

obdarzył nas Pan Bóg.— *Wszystka ziemio.* Wszyscy mieszkańcy ziemi. Patrz Wujka.
2. *Opowiadajcie.* Wysławiajcie, oznajmujcie zbawienie jego.—*Ode dnia do dnia.* Codziennie.— *Zbawienie jego.* Zbawienie, któregośmy za jego dobrodziejstwem przez Chrystusa Pana dostąpili.
4. *Straszliwy.* Którego się bać i czcić należy.—*Nad wszystkie bogi.* Nad wszystkich, którzy są czczeni jako bogowie, chociaż nimi nie są.
6. *Wyznawanie i piękność przed oblicznością jego.* T. j. chwała czyli przedmiot chwały, i piękność czyli ozdoba, jest w około Boga, ponieważ wyznanie i piękność przywdział, i dla tego ze wszech stron widzi chwałę i piękność swoję i ze wszech stron okazuje się ozdobnym i chwalebnym jako słońce, które gdyby zmysł widzenia posiadało, zewsządby widziało promienie swojego światła, tak jak i samo zewsząd jest widzianém promieniejącém się i świecącém. Z tym wierszem zgadza się to, co w Psalm. 103, 1, mamy: *Oblokłeś się w wyznanie i ozdobę, odziany światłością ,jako szatą.*— *Wielmożność.* Majestat i chwała.— *W świątobliwości jego.* Daje się widzieć w świątnicy, czyli kościele świętym.
8. *Bierzcie ofiary.* Przynoście ofiary, albo dary na ofiarę. Duchownemi ofiarami są: ofiara serca skruszonego, wyznanie grzechów, modlitwa, post, jałmużna, i tym podobne. Patrz Wujka.— *Do sieni jego.* Wnijdźcie do kościoła, przyłączcie się do kościoła.
9. *W sieni świętéj jego.* Zdaje się, że jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza.— *Niech się wzruszy.* Niech się boi, niech się lęka jego obrazić.— *Wszystka ziemia.* Wszyscy mieszkańcy ziemi.
10. *Powiadajcie między narody.* Opowiadajcie i oznajmujcie poganom.— *Iż Pan królował.* Przez wiarę czyli religię. P. W.— *Naprawił okrąg ziemie.* Który wprzódy był skażony przez złe obyczaje, a zwłaszcza bałwochwalstwo.—*Który się nie poruszy.* Utwierdzony ewanieliczną nauką i prawdziwą znajomością Boga.—*Będzie ludzie sądził w sprawiedliwości.* Nie tylko świat naprawił, ale także przez sprawiedliwe i święte prawa swoje nim rządzi.
11. *Niech się weselą niebiosa.* Pobudza do radości wszystkie rzeczy stworzone z powodu przyjścia Pańskiego, tak pierwszego, jako i powtórnego. Pierwsze bowiem wszystko poświęciło, drugie wszystko do chwały podniesie.—*Niech się wzruszy morze.* Niech wyskakuje z radości morze.— *Pełność jego.* Ryby, i wszystkie inne rzeczy w morzu zawarte, jako to wyspy i t. d.
12. *Tedy.* To jest w czasie łaski.
13. *Przed Panem.* Z powodu obecności przychodzącego Pana.— *Sądzić.* Królować, rządzić ziemią i nią kierować.— *Według prawdy swojéj.* Przez prawdziwe swoje prawo i naukę. Albo to samo jest co w wierze swojéj, to jest według wiernych obietnic swoich.

otrzymał z drzewa, albo na drzewie. Jako świadczą starzy doktorowie, Justinus, Lactantius, Tertullianus, Arnobius, Augustinus, Cassiodorus, Theodulphus, Psałterz Rzymski, i inni. Teraz tych słów w naszych księgach niemasz: iż je albo Żydzi wymazali, jako ś. Justynus męczennik mniema: albo którzy inni, chcąc pokazać że tego w tekście żydowskim nie było. Ale to słusznie oni siedmdziesiąt, nie jako prości tłumacze, ale jako prorocy Duchem ś. oświeceni uczynili, że niektóre miejsca objaśnili i szerzej wyłożyli. Jako i tu, dając znać, iż Pan Chrystus prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek miał przez śmierć na drzewie krzyżowém podjętą, królestwo otrzymać.

PSALMUS XCVI. — PSALM 96. *(u Żyd. 97).*

O założeniu królestwa Chrystusowego, Jego ostatniém przyjściu, które sprawi zawstydzenie złym a radość sprawiedliwym.

1. Huic David, quando terra ejus restituta est.	1. Temu Dawidowi, kiedy źiemia iego była przywrócona.
Dominus regnavit; exultet terra, laetentur insulae multae:	Pan króluie: niech się raduie źiemia, niech się weselą wyspy mnogie.
2. Nubes et caligo in circuitu ejus: justitia et judicium correctio sedis ejus.	2. Obłok y mgła około niego, sprawiedliwość y sąd naprawienie stolice iego.
3. Ignis ante ipsum praecedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus.	3. Ogień przed nim uprzedźi, y zapali w około nieprzyiaćioły iego.
4. Illuxerunt fulgura ejus orbi terrae: vidit, et commota est terra.	4. Oświeciły błyskawice iego okrąg źiemie, uyźrzała, y zadrżała ziemia.
5. Montes, sicut cera fluxerunt a facie Domini: a facie Domini omnis terra.	5. Góry się iako wosk rozpłynęły, przed obliczem Pańskiém, przed obliczem Pana wszytka źiemia.
6. Annuntiaverunt coeli justitiam ejus, et viderunt omnes populi gloriam ejus.	6. Oznaymiły niebiosa sprawiedliwość iego, y oglądali wszyscy ludźie chwałę iego.
7. Confundantur omnes, qui adorant sculptilia, et qui gloriantur in simulacris suis. *(Lev. 26, 1.)*	7. Niech będą zawstydzeni wszyscy, którzy służą rycinóm, y którzy się chlubią w bałwanach swoich.
Adorate eum omnes Angeli ejus: *(Hebr. 1, 6.)*	Kłaniayćie się mu wszyscy Aniołowie iego:
8. audivit, et laetata est Sion.	8. usłyszał, y uweselił się Sion.
Et exultaverunt filiae Judae propter judicia tua, Domine:	Y rozradowały się córki Judzkie, dla sądów twoich Panie:

Ps. 96.—*Temu Dawidowi.* Po grecku, *samemu Dawidowi.* To samo zupełnie jest co zwyczajny napis *Psalm Dawidowi.* — *Kiedy ziemia.* Napis Psalmu wskazuje, że się w nim mówi o przywróceniu całej ziemi, które bezwątpienia nastąpi na ostatecznym sądzie, gdy się wszystko podda pod nogi Messyaszowe. I. Kor. 15, 25.

1. *Pan króluje.* Bóg, albo Chrystus na całym świecie zapanował, na którym wprzódy królował szatan.—*Ziemia... wyspy.* Cały okrąg ziemi z niewoli szatańskiej wybawiony, niech się weseli i raduje. P. W.

2. *Obłok i mgła około niego.* Jakby rzekł: Bóg nasz jest niewidzialny; jeśli o Chrystusie wezmiemy, temi słowy oznacza się przyjście Jego na sąd: przyjdzie bowiem w obłokach niebieskich, otoczony wielkim blaskiem, jak sam powiedział w Ewanielii S. Mat. 24 i 25, i jak S. Jan napisał, Objaw. 11.— *Sąd naprawienie stolicy jego.* Wyraz *naprawienie*, który w hebr. jest *mekon*, przełożyćby się mógł *utwierdzenie*, jak przekłada S. Hieronim, albo *prawość*, albo *przygotowanie.* Przeto *naprawienie* oznacza w tém miejscu prawość czyli kierunek, i sens jest: prawość czyli kierunek stolicy Bożej zasadza się na sprawiedliwości i sądzie, władza bowiem sądowa Boża, która się przez stolicę oznacza jest najsłuszniejszą, ponieważ Bóg zawsze sprawiedliwie sądzi, i nie może sądzić niesprawiedliwie, gdyż jest samą sprawiedliwością i mądrością.

3. *Ogień przed nim uprzedzi.* Kiedykolwiek zechce Pan Bóg bezbożnych ukarać, ogień od swojej stolicy wyszle, to jest, moc swoję najskuteczniejszą i najszybszą, która ze wszech stron zapali i pożrze ich. O tym ogniu mówi się u Dan. 7, 10: *Rzeka ognista a bystra wychodziła od oblicza jego.* Jeśli o Chrystusie wytłumaczymy, to ów ogień będzie oznaczać, który zostanie spuszczony przed sądem ostatecznym, i wszystko pożrze, o którym Ś. Piotr List 2. r. ostatni w. 7.

4. *Oświeciły błyskawice.* Bóg bowiem nie tylko ogniem mocy swojej, ale także i materyalnemi błyskawicami i piorunami, gdy chce, ludzi przeraża. Jeśli o ostatecznym sądzie rozumieć będziemy, zdaje się oznaczać sposób, za pomocą którego przed sądem ogień największy powstanie, żeby pochłonąć wszystko; to się bowiem stanie przez częste błyskawice i pioruny. Przeto w ks. Mądrości 5, 22 mamy: *Polecą prosto strzały błyskawic, a jako od dobrze naciągnionego łuku z obłoków wypuszczone będą i do miejsca pewnego ugodzą.—Zadrżała ziemia.* Przelękli się mieszkańcy ziemi.

5. *Góry się jako wosk rozpłynęły.* Jako wosk miękki siły ognia wytrzymać nie może, ale natychmiast topnieje, tak ziemia i góry, chociaż twarde, ostać się nie mogą, jeśli je Bóg zechce w niwecz obrócić. Można to o Chrystusie rozumieć i o ogniu pochłaniającym; *a żywioły od gorąca rozpuszczą się, a ziemia i dzieła które na niej są, popalone będą.* II. Piotr 3, 10.—*Przed obliczem Pana.* Przed obecnością Boga, przed Bogiem, za przyjściem Boga. — *Wszystka ziemia.* To jest rozpłynie się.

6. *Oznajmiły niebiosa.* Albowiem *niebiosa rozpowiadają chwałę Bożą.* Psal. 18, 2. Mogli bowiem ludzie z widoku nieba, słońca, z poruszeń i najporządniejszych obrotów księżyca i gwiazd wnosić, że Bóg jest najsprawiedliwszym rządcą wszystkich rzeczy, i chwałę i majestat jego w niejaki sposób poznać. Niebiosa także znakami, które sąd poprzedzą, Chrystusową sprawiedliwość oznajmować będą. — *Chwałę jego.* Majestat i potęgę Bożą, albo Chrystusa sędziego.

7. *Niech będą zawstydzeni.* Niech się zawstydzą bałwochwalcy bogów swoich, o których wiadomo, że są zgoła nic nieznaczącemi bóstwami. — *Kłaniajcie się mu.* Z tego miejsca Apostoł do Żyd. 1, 6. bierze dowód, że Chrystus jest większym od Aniołów. P. W.

8. *Usłyszał i uweselił się Syon.* Usłyszał lud Boży, że Bóg panuje, że bałwany są niczém, że sami na-

9. quoniam tu Dominus altissimus super omnem terram: nimis exaltatus es super omnes deos.
10. Qui diligitis Dominum, odite malum: custodit Dominus animas sanctorum suorum, de manu peccatoris liberabit eos. *(Amos. 5, 15.)*
11. Lux orta est justo, et rectis corde laetitia.
12. Laetamini justi in Domino, et confitemini memoriae sanctificationis ejus.

9. abowiem tyś Pan nawyższy nadewszytką ziemią, barzoś wywyższony nadewszytkie Bogi.
10. Którzy miluiećie Pana, mieyćież złość w nienawiśći, strzeże Pan dusz świętych swoich, wyrwie ie z ręki grzésznika.
11. Swiatłość weszła sprawiedliwemu, a wesele ludźiom prawego serca.
12. Weselćie się sprawiedliwi w Panu, a wysławiayćie pamiątkę świątobliwośći iego.

Wykład X. J. Wujka. — **Ps. 96.** (u Żydów 97). w. 1. *Pan króluje.* Przez Pana Jehowę w tym Psalmie, Chrystus się rozumie, jako Apostoł wykłada.
8. *Kłaniajcie się mu wszyscy Aniołowie.* To miejsce o Bogu Izraelskim napisane, Paweł ś. wykłada o Chrystusie: gdy dowodzi iż Pan Chrystus jest większy i zacniejszy nad anioły: ponieważ według tego Psalmu aniołom rozkazują, aby się kłaniali Panu Chrystusowi. Zkąd to idzie, że Pan Chrystus jest Bogiem Izraelskim; to jest, tymże Bogiem co i Oyciec.

PSALMUS XCVII.

PSALM 97. *(u Żyd. 98).*

O wychwalaniu cudownych dobrodziejstw Bożych, okazanych wiernemu ludowi.

1. Psalmus ipsi David.
Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit.
Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus.
2. Notum fecit Dominus salutare suum: in conspectu gentium revelavit justitiam suam.
3. Recordatus est misericordiae suae, et veritatis suae domui Israel. *(Isai. 52, 10.)*
Viderunt omnes termini terrae salutare Dei nostri.
4. Jubilate Deo omnis terra: cantate, et exultate, et psallite.
5. Psallite Domino in cithara, in cithara et voce psalmi,
6. in tubis ductilibus, et voce tubae corneae.
Jubilate in conspectu regis Domini:

1. Psalm samemu Dawidowi.
Spiewayćie Panu pieśń nową, bo uczynił dźiwy.
Zbawiła sobie prawica iego, y ramię święte iego.
2. Obiawił Pan zbawienie swoie, przed oczyma poganów oznaymił sprawiedliwość swoię.
3. Wspomniał na miłośierdźie swoie, y na prawdę swą domowi Izrael.
Oglądały wszytkie kraie ziemie zbawienie Boga naszego.
4. Wykrzykayćie Panu wszytka ziemio, śpiewayćie a weselćie się, y grayćie.
5. Grayćie Panu na cytrze, na cytrze y z głosem Psalmu,
6. na puzanach, y na kornetach głośnych.
Wykrzykayćie przed oblicznośćia króla Pana:

---

wet Aniołowie jemu są poddani i uweselił się, iż ma takiego Króla: cieszy się także lud wierny z przyjścia Chrystusa sędziego, ponieważ od niego zbawienia oczekuje, nie zaś kary, która na bezbożnych spadnie.—*Córki Judzkie.* Tenże lud wierny, który się imieniem Syonu wyraża, oznacza się także pod imieniem córek Judzkich. Albo zapewne córkami Judzkiemi są szczególne kościoły, które są jakby latoroślami Kościoła powszechnego, który się pod imieniem Syonu wyraża.— *Dla sądów twoich.* Sprawiedliwych, przez które dobrych wynagradzasz, a występnych karzesz.

10. *Złość.* Grzech. — *Dusz świętych swoich.* Świętych i wybranych swoich życia cielesnego i duchownego strzeże, i od krzywd ludzi grzesznych i występnych zasłania. Będzie także strzegł Chrystus w dniu ostatecznym dusz świętych, iżby im zarzuty nieprzyjaciół nic szkodzić nie mogły, i żeby ich z ręki grzesznika, to jest szatana, wybawić.

11. *Światłość weszła sprawiedliwemu.* Pogoda szczęśliwości.

12. *Weselcie się sprawiedliwi w Panu.* Bo z jego miłosierdzia sprawiedliwości dostąpiliście, i szczęśliwości wiecznéj w nagrodę za nią oczekujecie.— *Pamiątkę świątobliwości jego.* Pamiątkę tego, który jest świętym: pamięć jego świętą rozpamiętywajcie, wysławiajcie cudowne czyny jego, które są pomnikiem świętości jego.

Ps. 97. — 1. *Pieśń nową.* T. j. ponieważ się nowy przedmiot nastręcza do śpiewania.—*Bo uczynił dziwy.* Ponieważ rzeczy godne podziwienia wykonał.—*Zbawiła sobie prawica jego.* Albo sens jest: zbawił siebie wszechmocnością swoją, t. j. ponieważ Chrystus wybawił siebie od śmierci własną mocą i potęgą. Albo, świat zbawił sam jeden, niczyjéj pomocy nie przyzywając. Owo *sobie*, według hebrajskiego wyrażenia, to samo znaczy co *sama*, jakby był powiedział prorok: *Prawica jego sama zbawiła*, czyli sama zbawienie świata sprawiła: tak czytamy w Pieśniach nad Pieśniami r. 1, 7: *Idź za stadem trzód twoich*, w hebrajskim jest *idź sobie.*—*Ramię święte jego.* Jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza.

2. *Objawił Pan zbawienie swoje.* Zbawienie, które nam był obiecał, znajomém uczynił, ponieważ je w dziele okazał, dając nam samego Zbawiciela Chrystusa.—*Sprawiedliwość swoję.* Chrystusa Pana, przez którego nas poświęca i usprawiedliwia.

3. *I na prawdę swą.* Na wierność obietnic swoich uczynionych Izraelitom, przez które Pan Bóg Messyasza był obiecał. — *Wszystkie kraje ziemi.* Albowiem Apostołowie przez opowiadanie swoje obnieśli Ewanielią po całym okręgu ziemskim. — *Zbawienia Boga naszego.* Zbawienie dane nam od Boga przez Chrystusa.

5. *Z głosem Psalmu.* Przy brzmieniu psalteryonu.

6. *Na puzanach.* Na trąbach metallowych. *Na kornetach.* Na trąbach rogowych.

7. moveatur mare, et plenitudo ejus: orbis terrarum, et qui habitant in eo.
8. Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt
9. a conspectu Domini: quoniam venit judicare terram.
Judicabit orbem terrarum in justitia, et populos in aequitate.

7. niech się wzruszy morze, y pełność iego, okrąg źiemie, y mieszkaiący na nim.
8. Rzéki będą klaskać rękoma, góry spółem będą się weselić
9. przed oblicznośćią Pańską: bo przyszedł sądźić źiemię.
Będźie sądźił świat w sprawiedliwośći, a narody w prawośći.

PSALMUS CXVIII. PSALM 98. *(u Żyd. 99).*

O upominaniu wszystkich ludów żeby oddawali winną chwałę Bogu i lękali się jego sprawiedliwości.

1. Psalmus ipsi David.
Dominus regnavit, irascantur populi: qui sedet super Cherubim, moveatur terra.
2. Dominus in Sion magnus, et excelsus super omnes populos.
3. Confiteantur nomini tuo magno: quoniam terribile, et sanctum est,
4. et honor regis judicium diligit.
Tu parasti directiones: judicium et justitiam in Jacob tu fecisti.
5. Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est.
6. Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus.
Invocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos:
7. in columna nubis loquebatur ad eos.
Custodiebant testimonia ejus et praeceptum, quod dedit illis.
8. Domine Deus noster, tu exaudiebas eos: Deus,

1. Psalm samemu Dawidowi.
Pan królował, niech się gniewaią narodowie: który śiedźi na Cherubinach: niech się trzęśie źiemia.
2. Pan wielki na Sionie, y wywyższony nad wszytkie narody.
3. Niech wyznawaią imieniowi twemu wielkiemu: abowiem straszne y święte iest,
4. a cześć królewska sąd miłuie.
Tyś nagotował prostowania, tyś uczynił sąd y sprawiedliwość w Jakob.
5. Wywyższayćie Pana Boga naszego: a kłaniayćie się podnóżkowi nóg iego, bo święty iest.
6. Moyżesz y Aaron między kapłany iego: a Samuel między tymi, którzy wzywaią imienia iego.
Wzywali Pana, a on ich wysłuchywał:
7. w słupie obłokowym mawiał do nich.
Strzegli świadectw iego, y przykazania, które im podał.
8. Panie Boże nasz tyś ie wysłuchawał: Boże

7. *Niech się wzruszy morze.* Niech się raduje i z radości wyskakuje.—*Pełność jego.* Wszystko co się w morzu zawiera.
8. *Rzeki będą klaskać rękami.* Prozopopeja. Rzeki będą się radować, cieszyć.
9. *Przed oblicznością Pańską.* Z powodu widoku i obecności Boga przychodzącego. — *Przyszedł sądzić ziemię.* Królować, rządzić ziemię i nią kierować. Albo się rozumie o przyjściu Chrystusowem na sąd, w którym to czasie sprawiedliwi cieszyć się będą i podniosą głowy swoje, jak mamy w Ewangelii, bo się przybliżyło ich zbawienie. Patrz Psalm 95 ku końcowi i co się tam rzekło.
Ps. 98.—1. *Niech się gniewają narodowie.* Choćby się gniewały i burzyły narody pogańskie, lub Żydzi: chcą, czy niechcą.—*Który siedzi na Cherubinach.* Królował Pan, który siedzi na Cherubinach. Patrz co się rzekło Psal. 79, 2.—*Niech się trzęsie ziemią.* To samo jest co *niech się gniewają narodowie,* albowiem jest zwyczajne powtórzenie tegoż samego zdania.
2. *Pan wielki na Syonie.* Ten Pan, na którego się gniewają narody, jest owym, ktory jest wielkim na Syonie, ktory przedewszystkiem odbiera cześć na Syonie. Nie raz to mówiliśmy, że Syon jest typem kościoła.— *Wywyższony nad wszystkie narody.* Wielkość bowiem jego nie tylko się rozciąga do tego miejsca na którem jest czczony, lub do jego ludu, ale do wszystkich zgoła ludów.
3. *Niech wyznawają imieniowi twemu.* Niech publicznie wychwalają imię twoje, niechaj ciebie wysławiają wszystkie narody, a także imię i pamięć twoję. — *Straszne.* Godne czci i podziwienia.
4. *A cześć królewska sąd miłuje.* Wyraz on *cześć,* w hebrajskim jest *hoz,* który oznacza moc, powagę, cześć, świętość, istność, i inne rzeczy. Sens więc jest: Bóg i Chrystus jest najsprawiedliwszym Królem, ponieważ godność, świętość, albo powaga królewska tego właściwie wymaga, żeby król sąd miłował, to jest, przez miłość sprawiedliwości słusznie sądził.— *Tyś nagotował prostowania.* Pokazuje, że Bóg jest takim książęciem, jakim był powiedział, iż książęciu być należy, to jest, żeby sprawiedliwość miłował. Sens jest: ty przygotowałeś prawa najsprawiedliwsze i do prostowania obyczajów ludzkich najstosowniejsze. — *Sprawiedliwość.* Karząc grzechy a dobre uczynki wynagradzając.
5. *Kłaniajcie się podnóżkowi nóg jego.* P. Wujka.
6. *Mojżesz i Aaron i t. d.* Kładzie przykłady trzech znakomitych mężów, którzy wywyższali Pana i kłaniali się podnóżkowi nóg jego, i jego wzywając wysłuchanymi zostali i cudowne rzeczy czynili. — *Między kapłanami jego.* Mojżesz bowiem był najwyższym książęciem świeckim i najwyższym kapłanem żydowskim; Aaron zaś najwyższym tylko kapłanem, Samuel najwyższym tylko świeckim książęciem, i dla tego nie kładzie go w liczbie kapłanów, ale w liczbie wzywających imienia Pańskiego, ponieważ był tylko lewitą.
7. *W słupie obłokowym mawiał do nich.* To jest do Mojżesza i Aarona. Kiedy z Mojżeszem, Aaronem i prorokami mówił Pan Bóg, albo ludowi swojemu i mężom świętym się ukazał, obłok im przed oczy stawił. Patrz Exod. 13. 21, 22. To samo znaczy, co się u Hioba mówi r. 40, 1: *A odpowiadając Pan Jobowi z wichru.—Świadectw jego.* Prawa jego.
8. *Mszczący się wszystkich wynalazków ich.* I bezkarnie nie przepuszczając, jeśli w czém zgrzeszyli. Mówi tylko o Mojżeszu i Aaronie, o których także jednych był powiedział: *W słupie obłokowym mawiał do nich,*

tu propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones eorum.

9. Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorate in monte sancto ejus: quoniam sanctus Dominus Deus noster.

tyś im był miłośćiw, y msczący się wszytkich wynalazków ich.

9. Wywyższayćie Pana Boga naszego, y kłaniayćie się górze świętey iego: abowiem święty Pan Bóg nasz.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 98. (u Żydów 99). w. 5. *Kłaniajcie się podnóżkowi nóg jego.* Przez podnóżek nóg Pańskich, Chaldejski tłumacz, Kościół, a rabbinowie skrzynię przymierza rozumieją: Naszy ciało Pańskie w ś. Sakramencie. Augustyn ś. Podnóżek, prawi, nóg Pańskich jest ziemia: a ziemia ciało Pana Chrystusowe wzięte z ziemie, to jest z ciała Panny Maryi: które ciało nam ku pożywaniu na zbawienie dać raczył. Lecz żaden ciała tego nie pożywa, aż się mu pierwéj pokłoni. Tak tedy nie tylko nie grzeszymy kłaniając się ciału jego: ale owszem grzeszylibyśmy nie kłaniając się mu. Augustyn na to miejsce. Także Ambroży ś. de fide, i Cyril. lib. 3, in Joan. i Hieronim ś. in Psalm.

PSALMUS XCIX. — PSALM 99. *(u Żyd. 100).*

O wzywaniu do chwalenia Boga w kościele, i do ogłaszania Jego dobroci i prawdy.

1. Psalmus in confessione.

2. Jubilate Deo omnis terra: servite Domino in laetitia.

Introite in conspectu ejus, in exultatione.

3. Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, et non ipsi nos.

Populus ejus, et oves pascuae ejus:

4. introite portas ejus in confessione, atria ejus in hymnis: confitemini illi.

Laudate nomen ejus,

5. quoniam suavis est Dominus: in aeternum misericordia ejus, et usque in generationem et generationem veritas ejus.

1. Psalm na wyznawanie.

2. Wykrzykayćie Bogu wszytka źiemio: służćie Panu z weselem.

Wchodźćie przed oblicznośc iego z radośćią.

3. Wiedzćie iż Pan sam iest Bóg: on nas uczynił, a nie my sami śiebie.

Ludu iego y owce pastwiska iego:

4. wchodźćie w bramy iego w wyznawaniu, do śieni iego z pieśniami wyznawayćie mu.

Chwalćie imię iego,

5. boć słodki iest Pan: na wieki miłośierdźie iego, y aż od rodzaiu do rodzaiu prawda iego.

PSALMUS C. — PSALM 100. *(u Żyd. 101).*

O niewinności i sprawiedliwości Dawida w rządzeniu ludem.

1. Psalmus, ipsi David.

Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine: psallam,

2. et intelligam in via immaculata, quando venies ad me.

Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meae.

3. Non proponebam ante oculos meos rem injustam: facientes praevaricationes odivi.

1. Psalm samemu Dawidowi.

Miłośierdźie y sąd będę śpiewał tobie Panie: będę śpiéwał,

2. a będę rozumiał na drodze niepokalaney, kiedy przyidźiesz do mnie.

Chodźiłem w niewinnośći serca mego, w pośrzodku domu mego.

3. Nie kładłem przed oczy swe niesprawiedliwey rzeczy: czyniące przewrótnośći miałem w nienawiśći.

---

9. *Kłaniajcie się na górze świętéj jego.* Kłaniajcie się mu na Syonie i w kościele.— *Albowiem święty.* A przeto wszelkiéj czci i chwały godny.

Ps. 99.—1. *Na wyznawanie.* W którym się mówi o wyznawaniu, to jest, o chwale Bożéj.

2. *Wszystka ziemia.* Wszyscy mieszkańcy ziemi. — *Z weselem.* Ponieważ wesołego czciciela miłuje Bóg i ponieważ gdy dobrodziejstwa od Boga odbieracie, wesołymi być powinniście.—*Przed oblicznośc jego.* Do kościoła jego.

3. *Wiedzcie.* Uważcie, że Pan nasz którego czcimy, sam jeden jest prawdziwym Bogiem.—*A nie my sami siebie. A nie my,* domyślać się należy, uczyniliśmy *sami siebie.—Ludu jego. Ludu* przyp. 5, *O ludu!* O wy, którzy jesteście ludem jego.—*Owce pastwiska jego.* Trzoda jego.

4. *Wchodźcie w bramy jego.* We drzwi domu i kościoła jego.—*W wyznawaniu.* Chwaląc, albo żeby go chwalić.—*Do sieni jego.* To jest, wchodźcie dla śpiewania hymnów na chwałę jego.— *Wyznawajcie mu.* Chwalcie go.

5. *Słodki.* W hebr. jest, *thob,* dobry, łaskawy, dobrotliwy.—*Na wieki miłosierdzie jego.* Albowiem jest Bogiem przedwiecznego miłosierdzia.— *Prawda jego.* Wierność obietnic jego.

Ps. 100.—1. *Będę śpiewał tobie, Panie.* Miłosierdzie i sprawiedliwość twoję wysławiać będę.

2. *Będę rozumiał na drodze niepokalanéj.* Będę strzegł niewinności.—*Kiedy przyjdziesz do mnie?* Iżbyś mnie oświecił, i wspomógł łaską twoją.— *Chodziłem w niewinności serca mego.* Prowadziłem życie, przebywałem drogę tego życia, zachowując niewinność, czystość serca i prawe zamiary w czynach moich.— *W pośrodku domu mego.* W mojéj rodzinie, z domownikami moimi. Nie tylko w publicznych, ale w prywatnych także i domowych czynnościach.

3. *Nie kładłem przed oczy me niesprawiedliwéj rzeczy.* Przedsiębiorąc jéj wykonanie, lub pragnienie do niéj obracając.—*Czyniące przewrotności.* Grzeszących, przestępujących Boskie prawo.—*Nie przystało ku mnie serce złośliwe.* Człowiekowi zepsutemu i przewrótnemu niedopuściłem wstępu do domu i przyjaźni mojéj.

Non adhaesit mihi
4. cor pravum: declinantem a me malignum non cognoscebam.
5. Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar.
Superbo oculo et insatiabili corde, cum hoc non edebam.
6. Oculi mei ad fideles terrae, ut sedeant mecum: ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat.
7. Non habitabit in medio domus meae, qui facit superbiam: qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum.
8. In matutino interficiebam omnes peccatores terrae, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.

Nie przystało ku mnie
4. serce złośliwe: odstępuiącego odemnie złośnika nie znałem.
5. Który uwłacza potaiemnie bliźniemu swemu, tegom prześladował.
Z człowiekiem pysznego oka, a nie nasyconego serca, z tymem nie iadał.
6. Oczy moie na wierne na ziemi, aby śiadali zemną: chodzący drogą niepokalaną, ten mi służył.
7. Nie będźie mieszkał w pośrzód domu mego, który czyni pychę: który mówi nieprawośći, nie miał szczęśćia w oczach moich.
8. Rano traćiłem wszytkie grzeszniki w źiemi: abym wykorzenił z miasta Pańskiego wszytkie czyniące nieprawość.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 100. (u Żydów 101). w. 4. *Odstępującego odemnie złośnika nie znałem.* Ztąd się pokazuje, że pobożny Pan, jako i Dawid, nie ma mieć społeczności z niezbożnymi i z heretykami: a daleko mniéj ma je forytować.

5. *Który uwłacza.* Pochlebce i obmówce dworowe, czci pragnące i nienasycone ludzie opisuje: jakich na dworze swym Dawid znosić niechciał.

PSALMUS CI. PSALM 101. *(u Żyd. 102).*

O wzywaniu pomocy Bożéj w duchu pokuty i najgłębszéj pokory.

1. Oratio pauperis, cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam.
2. Domine exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat.
3. Non avertas faciem tuam a me: in quacumque die tribulor, inclina ad me aurem tuam.

In quacumque die invocavero te, velociter exaudi me.
4. Quia defecerunt, sicut fumus, dies mei, et ossa mea sicut cremium aruerunt.
5. Percussus sum ut foenum, et aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum.

1. Modlitwa ubogiego, kiedy iest w ućisku, a wylewa przed Panem prośbę swoię.
2. Panie wysłuchay modlitwę moię: a wołanie moie niech do ćiebie przyidźie.
3. Nie odwracay oblicza twego odemnie: któregokolwiek dnia iestem ućiśniony, nakłoń ku mnie ucha twego.
Któregokolwiek dnia wzywać ćię będę, prędko wysłuchay mię.
4. Abowiem ustały iako dym dni moie: a kośći moie iako skwarczki wyschły.
5. Zwiadłem iako śiano, y wyschło serce moie, iżem zapomniał pożywać chleba mego.

4. *Odstępującego odemnie złośnika.* Złego usuwającego się od mojéj przyjaźni, i od moich obyczajów dalekiego.—*Nie znałem.* Ja także tak się zachowywałem, jakbym go nie znał, ponieważ się ochotnie od jego towarzystwa usuwałem. P. W.

5. *Bliźniemu swemu.* Sławie bliźniego swojego.—*Z człowiekiem pysznego oka.* Pysznym, w którego oczach okazuje się pycha i wyniosłość.—*Nienasyconego serca.* Chciwego pieniędzy, albo chciwego honorów.—*Niejadł.* Nieprzypuszczałem do stołu i poufałości mojéj. P. W.

6. *Oczy moje.* Szukały i śledziły.—*Wierne na ziemi.* Wiernych, stałych, szczerych. Szukałem na ziemi mnie poddanéj mężów wiernych.—*Aby śiadali zemną.* Iżby mieszkali, iżby przebywali w domu moim.—*Chodzący drogą niepokalaną.* Ten, który się od wszelkiéj zmazy grzechowéj usuwa.—*Ten mi służył.* Tego do posług w sprawach krajowych używałem.

7. *W pośród domu mego.* W domu moim. — *Który czyni pychę.* Zwolennik pychy.—*Nieprawośći.* W hebr. *kłamstwa.*

8. *Rano.* Bardzo rano, z rozwagą, z największą pilnością i prędkością. Wybornie Izydor Peluzyota lib. 1, Ep. 321, z tego miejsca każe się nam uczyć umiarkowania w wymierzaniu kar, iżby ten kto się gorliwością zapali lub gniewem przeciwko grzeszącym, do karania przystępował po uśmierzeniu umysłu, tak żeby nazajutrz dopiero za wczorajszą winę karał; i to po nocnym spoczynku, któryby wrzące poruszenia duszy mógł ukoić.—*Z miasta Pańskiego.* Aby w mieście i królestwie, w którém Bóg cześć odbiera, pobożność i sprawiedliwość panowały.

Ps. 101.—*Modlitwa ubogiego.* Pod imieniem ubogiego, niektórzy Chrystusa Pana rozumieją; inni lud w niewoli Babilońskiéj zostający; inni jednego ze świętych, który się frasował o lud w niewoli będący, jakim był Daniel. Jakoż do tych wszystkich zastosować się mogą słowa Psalmu; ale jednak prorok ogólnie, jak się zdaje, wszystkich chciał nauczyć, którzy w utrapieniu zostając do modlitwy się uciekają.

5. *Wyschło serce moje.* Ja wyschłem od smutku: humor należący do istoty ciała mojego wysechł. Przenośnia chudości ciała zdaje się oznaczać duchowną suchość duszy.—*Iżem zapomniał pożywać chleba mego.* Z powodu wielkich strapień i ucisków od, pokarmu się odwracałem. Chlebem duszy są niebieskie prawdy, modlitwa, i t. d.

6. A voce gemitus mei adhaesit os meum carni meae.
7. Similis factus sum pellicano solitudinis: factus sum sicut nycticorax in domicilio.
8. Vigilavi, et factus sum sicut passer solitarius in tecto.
9. Tota die exprobrabant mihi inimici mei, et qui laudabant me, adversum me jurabant.
10. Quia cinerem tanquam panem manducabam, et potum meum cum fletu miscebam.
11. A facie irae et indignationis tuae, quia elevans allisisti me.
12. Dies mei sicut umbra declinaverunt, et ego sicut foenum arui.
13. Tu autem, Domine, in aeternum permanes, et memoriale tuum in generationem et generationem.
14. Tu exsurgens misereberis Sion, quia tempus miserendi ejus, quia venit tempus.
15. Quoniam placuerunt servis tuis lapides ejus, et terrae ejus miserebuntur.
16. Et timebunt gentes nomen tuum, Domine, et omnes reges terrae gloriam tuam.
17. Quia aedificavit Dominus Sion, et videbitur in gloria sua.
18. Respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum.
19. Scribantur haec in generatione altera, et populus, qui creabitur, laudabit Dominum.
20. Quia prospexit de excelso sancto suo, Dominus de coelo in terram aspexit:

6. Dla głosu wzdychania moiego, przyschły kośći moie do ćiała mego.
7. Stałem się podobnym pelikanowi na puszczy, y stałem się iako kruk nocny w pustkach.
8. Nie spałem, y stałem się iako wróbel sam ieden na dachu.
9. Przez cały dźień urągali mi nieprzyiaćiele moi, a ći którzy mię chwalili, przećiwko mnie przyśięgali.
10. Bom popiół iako chleb iadał, a picie moie mieszałem z płaczem.
11. Dla gniewu y popędliwośći twoiéy, abowiem podniózszy roztraćiłeś mię.
12. Dni moie zeszły iako ćień, a iam usechł iako śiano.
13. Ale ty Panie trwasz na wieki, a pamiątka twoia od rodzaiu do rodzaiu.
14. Ty powstawszy zmiłuiesz się nad Sionem, boć czas zmiłowania nad nim, bo przyszedł czas.
15. Abowiem upodobało się sługom twoim kamienie iego, a użalą się ziemie iego.
16. Y będą się narody bały imienia twego Panie, y wszyscy królowie ziemscy chwały twoiéy.
17. Abowiem Pan pobudował Sion, y okaże się w chwale swoiéy.
18. Weyźrzał na modlitwę poniżonych, y nie wzgardźił ich prośbą.
19. Niech to napiszą rodzaiowi potomnemu, a lud który będźie stworzony, będźie Pana chwalił.
20. Abowiem weyźrzał z wysokiéy świątnice swoiéy, Pan z nieba na ziemię poyźrzał:

6. *Dla głosu wzdychania mego.* Z powodu głośnego wołania i wzdychań. — *Przyschły kości moje do ciała mego.* Wycieńczyłem się, i skóra do kości przylgnęła.

7. *Pelikanowi na puszczy.* P. Wujka. — *Jako kruk nocny.* Podobieństwa od tych ptaków wzięte, zamiłowanie samotności z powodu smutku oznaczają.

8. *Nie spałem.* Noc bezsenną przepędziłem.

9. *Przez cały dzień.* Jakby rzekł: Dodać należy do tych nieszczęść i to jeszcze, że żadnego niema pocieszyciela, któryby boleść moję uśmierzył; ale raczéj znajdują się nieprzyjaciele, którzy ją wyrzutami jątrzą, i obelgami lub innymi sposobami szarpią duszę moją.— *A ci którzy mię chwalili.* Którzy niegdyś w pomyślnym czasie mnie chwalili, teraz przeciwnie przeciwko mnie się zmawiają i sprzysięgają.

10. *Bom popiół jako chleb jadał.* Niegdyś przyjaciele moi, sprzysięgali się przeciwko mnie, ponieważ widzieli mnie strapionym, i nieszczęściami do tego przyprowadzonym, że popiół jako chleb jadałem, to jest, popiół albo proch z chlebem jadałem, jak to się zdarza z tymi, którzy na ziemi z powodu smutku i żałości w prochu leżą, których chleb i inne pokarmy prochem lub popiołem się posypują.—*Picie moje mieszałem z płaczem.* Nieprzerywałem żałoby nawet gdy piłem.

11. *Dla gniewu.* Klęska, z powodu gwałtownego gniewu twego namnie dopuszczona, bezustannie płakać i w prochu leżeć mnie zmuszała.—*Podniózszy roztrąciłeś mię.* Z wielką gwałtownością podniesionego, o ziemię rzuciłeś.

12. *Dni moje.* Dni moje na podobieństwo próżnego i przemijającego cienia, prędko przeszły.

13. *Pamiątka twoja od rodzaju do rodzaju.* Tak jak ty trwasz na wieki, tak i twoja pamięć i chwała jest wieczna, i biegiem lat się niezmniejsza.

14. *Ty powstawszy zmiłujesz się nad Syonem.* Ty, jakby ze snu zbudzony, w którym się teraz pogrążonym być zdajesz, miłosierdziem się poruszysz nad wiernymi twoimi.—*Bo czas zmiłowania nad nim.* Czas bowiem już wymaga tego, iżbyś po tylu klęskach miłosierdziem się nad nimi poruszył, i dał im pomoc.

15. *Upodobało się sługom twoim kamienie jego.* Ruiny, ułamki i ściany Syonu sługom twoim, Zorobabelowi, Ezdraszowi, Nehemiaszowi się podobały, i odbudować go usiłowali. Stało się to także duchownie przez Chrystusa i apostołów, i innych którzy się do założenia kościoła przyłożyli.—*Użalą się ziemie jego.* Użalą się nad ziemią opustoszoną i zniszczoną.

16. *Będą się bały imienia twego.* Niebędzie to bez owocu, że się odbuduje Syon; albowiem cudzoziemskie narody, ztąd się nauczą Ciebie, imię Twoje i moc Twoję mieć we czci i poważaniu. — *I wszyscy królowie.* Jest powtórzenie. Królowie z ludami swojemi będą się bali i t. d.

17. *Okaże się w chwale swojéj.* Syon chwałę swoję odzyszcze. Widziano także Chrystusa na Syonie w chwale i blasku cudów, gdy pomiędzy ludźmi obcował. Okaże się także w chwale swojéj, gdy na sąd przyjdzie w dzień ostateczny.

19. *Niech to napiszą rodzajowi potomnemu.* Niech się zanotują te tajemnice dla pokolenia, które kiedyś nastąpi.—*Lud który będzie stworzony.* Który w przyszłych czasach powstanie. — *Będzie Pana chwalił.* Widząc że się to wszystko spełniło, co tak dawno przed tém było przepowiedziano.

20. *Albowiem wejrzał.* Oto jest powód dla którego lud nowego przymierza będzie chwalił Pana, a mianowicie, ponieważ łaskawym okiem z nieba wejrzał na ziemię, żeby swoim wiernym błogosławić.—*Z wysokiéj świątnice swojej.* Z przybytku, ze świątnicy, z nieba.

21. ut audiret gemitus compeditorum, ut solveret filios interemtorum:
22. ut annuntient in Sion nomen Domini, et laudem ejus in Jerusalem.
23. In conveniendo populos in unum, et reges, ut serviant Domino.
24. Respondit ei in via virtutis suae: Paucitatem dierum meorum nuntia mihi,
25. ne revoces me in dimidio dierum meorum: in generationem et generationem anni tui.
26. Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt coeli.
27. Ipsi peribunt, tu autem permanes: et omnes sicut vestimentum veterascent.
Et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur:
28. tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.
29. Filii servorum tuorum habitabunt, et semen eorum in saeculum dirigetur.

21. aby wysłuchał wzdychania więźniów, aby rozwiązał syny pomordowanych:
22. aby wysławiano imię Pańskie na Sionie, y chwałę iego w Jeruzalem.
23. Gdy się narodowie zbiorą w iedno, y królowie aby służyli Panu.
24. Odpowiedział mu w drodze mocy swoiéy: krótkość dni moich obiaw mi,
25. nie bierz mię w połowicy dni moich, lata twoie od wieku do wieku.
26. Tyś Panie na początku ziemię ugruntował, a dźieła rąk twoich są niebiosa.
27. One poginą, ale ty zostaiesz, y wszytkie iako szata zwietszeią.
Y iako odźienie odmienisz ie, y odmienią się:
28. ale ty tenżeś iest, y lata twoie nie ustaną.
29. Synowie sług twoich mieszkać będą, a naśienie ich na wieki będźie sczęśliwie prowadzono.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 101. (u Żydów 102). w. 7. *Stałem się podobnym Pelikanowi.* Pelikan jest ptak w Egipcie mieszkający w puszczach nad rzeką Nilem: który swe dzieci od wężów pobite, zraniwszy sobie boki, krwią swoją ożywia. Hieron. ad Praesidium.

23. *I królowie aby służyli Panu.* Augustyn ś. do heretyków mówi temi słowy. Tego was serce boli, i na to się skarżycie, że i cesarzowie przeciw heretykom czynią konstytucye? Ale obaczcie, iż się w tém pełni to co napisano: I królowie albo królestwo aby służyły Panu. To Augustyn ś.

26. *Tyś Panie na początku.* Te słowa o Panu Chrystusie przywodzi Paweł ś. pokazując bóstwo, wieczność, i wszechmocność jego. Zkąd znać że Pan Chrystus jest stworzycielem świata: bo wszystko przezeń jost uczyniono.

PSALMUS CII.

PSALM 102. *(u Żyd. 103).*

O wychwalaniu Boga za jego dobrodziejstwa.

1. Ipsi David.
Benedic, anima mea, Domino, et omnia, quae intra me sunt, nomini sancto ejus.

1. Samemu Dawidowi.
Błogosław duszo moia Panu, y wszytko co we mnie iest, imieniowi świętemu iego.

21. *Więźniów.* Którzy w więzach szatana, książęcia tego świata zostawali.—*Syny pomordowanych.* W hebr. jest, *synów śmierci*: w sposobie zaś mówienia hebrajskiego ten się *synem śmierci* zowie, kto na śmierć zasłużył, lub na śmierć jest przeznaczony. Możemy także przez synów zamordowanych rozumieć synów starego Adama i Ewy, którzy pierwszego węża chytrością zabici zostali.

22. *Aby wysławiano.* Iżby z niewoli wybawieni wysławiali imię Pańskie, i t. d.

23. *Gdy się narodowie zbiorą w jedno.* Aby ogłaszać chwałę Bożą, gdy lud i książęta, rządzący i rządzeni zgromadzają się pospołu do kościoła dla chwalenia Boga. P. W.

24. *Odpowiedział mu w drodze mocy swojéj.* Genebrardus mniema, że sens jest ten: lud odpowiedział Panu według miary mocy i zdolności swojéj, według swoich sił, całą usilnością swoją. Albo są słowa proroka, albo któregokolwiek z pobożnych, lub onego ubogiego o którym jest wzmianka w tytule Psalmu. Ten więc w drodze mocy swojéj, to jest, w kwiecie swojego wieku, gdy był w drodze najczerstwiejszego życia swojego, rzekł Panu: *Krótkość, i t. d.*—*Krótkość dni moich objaw mi.* Wskaż mnie jak długo żyć mam, iżbym wiedział czy będę pozostawał przy życiu, gdy to wszystko wykonywać będziesz, to jest, w czasie odbudowania kościoła, albo odkupienia i zbawienia. Albo daj mnie żebym zrozumiał, i szczerze się o tém przekonał, iż krótkie będą dni życia mojego, aby snadź nadzieją dłuższego życia uwiedziony, do zgubnych namiętności nieprzylgnął.

25. *Nie bierz mię w połowicy dni moich.* Lecz daj czas, żebym widział zbawienie Pańskie. Albo nie bierz mię z tego życia w połowie lat moich, to jest, gdy jestem młodzieńcem i pełnym sił, i dla tego sobie wmawiam, że mnie wiele jeszcze pozostaje do kresu śmierci; albowiem jeśli mnie natenczas zabierzesz, łatwo się zdarzyć może, iż nie tak jak należy, przygotowanym mnie znajdziesz. *Lata twoje od wieku do wieku.* Jakby rzekł: Ty Panie, żyjesz na wieki. Słuszną więc byłoby rzeczą, iżbyś mnie na obraz twój uczynionemu, czasu długiego życia udzielił, żebym się mógł, jak należy, na przejście do lepszego życia przygotować.

26. *Tyś Panie, na początku.* Pokazuje, że sam Bóg tylko jest wiecznym, ponieważ on jeden tylko jest niezmiennym, i na początku świata ziemię i inne rzeczy stworzył. P. W.

27. *One poginą.* Chociażby one poginęły, ty wszakże trwać będziesz. Albo sens jest: one poginą, nie co do istności, lecz co do ruchu gwiazd, wpływu ciepła, i t. d., zmienią stan, w którym obecnie zostają.—*Jako szata zwietszeją.* Co do przypadkowych przymiotów się odmienią, i niebiosom, jako płaszcz lub stare odzienie odejmiesz tę zewnętrzną postać, którą dziś mają.

28. *Tenżeś jest.* Niezmienny i wieczny.—*Lata twoje.* Wieczność.

29. *Mieszkać będą.* W ziemi twojéj, i będą uczestnikami twojéj wieczności i szczęśliwości.—*Nasienie ich.* Synowie sług twoich wiecznéj szczęśliwości zażywać będą. Jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza.

Ps. 102.—1. *Błogosław Panu.* Chwaląc i dzięki

2. Benedic, anima méa, Domino, et noli obli-
visci omnes retributiones ejus:
3. qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui
sanat omnes infirmitates tuas.
4. Qui redimit de interitu vitam tuam, qui co-
ronat te in misericordia et miserationibus.
5. Qui replet in bonis desiderium tuum: reno-
vabitur ut aquilae juventus tua.
6. Faciens misericordias Dominus, et judicium
omnibus injuriam patientibus.
7. Notas fecit vias suas Moysi, filiis Israel vo-
luntates suas.
8. Miserator, et misericors Dominus, longanimis,
et multum misericors. *(Ex. 34, 6)*.
9. Non in perpetuum irascetur, neque in aeter-
num comminabitur.
10. Non secundum peccata nostra fecit nobis,
neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis.
11. Quoniam secundum altitudinem coeli a ter-
ra, corroboravit misericordiam suam super timen-
tes se.
12. Quantum distat ortus ab occidente, longe fe-
cit a nobis iniquitates nostras.
13. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus
est Dominus timentibus se:
14. quoniam ipse cognovit figmentum nostrum.
Recordatus est, quoniam pulvis sumus; *(1. Petr. 1, 24)*.
15. homo, sicut foenum dies ejus: tamquam flos
agri sic efflorebit.
16. Quoniam spiritus pertransibit in illo, et non
subsistet, et non cognoscet amplius locum suum.
17. Misericordia autem Domini ab aeterno, et
usque in aeternum super timentes eum.

2. Błogosław duszo moia Panu, a nie zapamię-
tyway wszytkich dobrodźieystw iego:
3. który miłośćiwie odpuscza wszytkie niepra-
wośći twoie, który uzdrawia wszytkie choroby twoie.
4. Który odkupuie żywot twóy od zatracenia,
który ćię koronuie miłośierdźiem y litośćiami.
5. Który napełnia dobrami żądzą twoię, odnowi
się iako orłowa młodość twoia.
6. Czyniący miłośierdźie Pan, y sąd wszytkim
krzywdę ćierpiącym.
7. Oznaymił drogi swe Moyżeszowi y wolą swoię
synóm Izraelskim.
8. Litośćiwy i miłośćiwy Pan, długo czekaiący,
a wielce miłośierny.
9. Nie na wieki się gniewać będźie, ani wiecznie
grozić będźie.
10. Nie według grzechów naszych uczynił nam,
ani według nieprawośći naszych oddał nam.
11. Abowiem według wysokośći nieba od ziemie
utwierdźił miłośierdźie swoie, nad tymi którzy się
go boią.
12. Jako daleko iest wschód od zachodu, daleko
oddalił od nas nieprawośći nasze.
13. Jako lituie oćiec synów swoich, zlitował się
Pan nad tymi którzy się go boią:
14. boć on zna utworzenie nasze.
Wspomniał iżechmy proch;
15. człowiek, iako trawa dni iego: iako kwiat
polny, tak okwitnie.
16. Abowiem powienie wiatr nań, y nie ostoi
się, y więcéy nie pozna mieysca swego.
17. Ale miłośierdźie Pańskie od wieku y aż do
wieku, nad tymi którzy się go boią.

---

czyniąc.—*Duszo moja.* Duszą swoją nazywa siebie samego, jako też przez *imię święte Pańskie* samego Pana rozumie.— *Wszystko co we mnie jest.* Wszystkie członki, wszystkie zmysły i władze duszy i ciała.

2. *Dobrodziejstw jego.* Tak duchownych, jako i cielesnych.

3. *Choroby twoje.* Choroby i niemoce ciała i duszy. Albo rozumie nieprawe popędy, poczucia namiętne, niedołężności duszy i natury. P. W.

4. *Odkupuje... od zatracenia.* Wybawia od zguby.—*Koronuje miłosierdziem.* Który ze wszech stron miłosierdziem swojém otacza, osłania i opasuje.—*Litościami.* Dobrodziejstwami z łaskawości i miłosierdzia pochodzącemi.

5. *Napełnia dobrami żądzę twoję.* Obficie napełnia ciebie dobrami do utrzymania życia niezbędnemi. Albo z hojnością cię darzy tém wszystkiem o co go prosisz.—*Odnowi się jako orłowa młodość twoja.* Gdy uleczy twoje choroby i niemoce. Rzeczą jest najprawdopodobniejszą, że to odnowienie się orłów zależy na odmianie piór; albowiem po niejakim przeciągu czasu orły stare pióra zrzucają, a nowemi się przyodziewają: jakowy sposób odnawiania się miał na względzie Iz. r. 40, 31, gdy powiedział: *Wezmą pióra jako orłowie,* i t. d.

6. *Czyniący.... sąd.* Cierpiących krzywdę oswobodząjąc.

7. *Drogi swe.* Prawo swoje, w którém jego wola była tłumaczona,

8. *Długo czekający.* Nieprędki do gniewu i do karania występnych.—*Wielce miłosierny.* Dla wszystkich, bądź pobożnych, bądź niepobożnych. P. W.

9. *Nie nawieki się gniewać będzie.* Lecz jako miłosierny da się ubłagać.

10. *Oddał.* Wymierzył nie tak wielką karę, na jaką przez grzech zasłużyliśmy.

11. *Według wysokości...* Jak wielką jest wysokość nieba od ziemi, tak wielkiem jest jego miłosierdzie względem tych, którzy się go boją.

12. *Jako daleko jest wschód od zachodu.* To jest, niezmiernie odlegle.

14. *Zna utworzenie nasze.* Ułomną naszą naturę, zna i wie jakimi utworzeni zostaliśmy.

15. *Jako trawa dni jego.* Jako bowiem trawa prędko przekwita i usycha: tak życie ludzkie, zaledwie je zaczniemy, natychmiast się pochyla ku zachodowi.

16. *Powienie wiatr nań, i nieostoi się.* Duch żywotny, czyli samo życie cielesne nie będzie trwałem w człowieku, lecz będzie w nim przechodniem, i nigdy w tym samym stanie nie potrwa: ponieważ ustawicznie zmieniać się będzie, z niemowlęctwa do wieku dziecinnego, z wieku dziecinnego do młodzieńczości, i t. d., a nareszcie ze starości do śmierci. Albo sens jest: za powiewem wiatru trawa uschła, Iz. r. 40, 7, to samo prawie powiada: *Uschła trawa, i opadł kwiat, bo Duch Pański wionął nań.— I więcéj nie pozna miejsca swego.* Nie powróci duch, czyli życie do miejsca zkąd wyszło; albowiem od starości nie wracamy do młodości. Albo trawa gdy wyschnie, miejsce swoje utraci, zostanie wyniszczoną.

17. *Ale miłosierdzie Pańskie od wieku.* Zawsze jest tém samém, i zawsze się lituje w każdej części życia nad tymi, którzy się Boga boją. — *Sprawiedliwość.*

Et justitia illius in filios filiorum,
18. his qui servant testamentum ejus:
et memores sunt mandatorum ipsius, ad faciendum ea.
19. Dominus in coelo paravit sedem suam, et regnum ipsius omnibus dominabitur.
20. Benedicite Domino omnes Angeli ejus, potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonum ejus.
21. Benedicite Domino omnes virtutes ejus, ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus.
22. Benedicite Domino omnia opera ejus: in omni loco dominationis ejus benedic anima mea Domino.

Y sprawiedliwość iego na syny synów,
18. tych którzy chowaią testament iego:
y pamiętaią na przykazania iego, aby ie pełnili.
19. Pan na niebie przygotował stolicę swoię, a królestwo iego nad wszemi panować będźie.
20. Błogosławćie Panu wszyscy Aniołowie iego możni w śile, którzy czynićie słowo iego na usłyszenie głosu mów iego.
21. Błogosławćie Panu wszytkie woyska iego, słudzy iego, którzy czynićie wolą iego.
22. Błogosławćie Panu wszytkie uczynki iego, na wszelkim mieyscu panowania iego, błogosław duszo moia Panu.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 102. (u Żydów 103). w. 3. *Który miłościwie odpuszcza.* Wylicza rozmaite Boskie dobrodziejstwa. Naprzód grzechów odpuszczenie. II. Zdrowie duszne i cielesne. III. Wybawienie z niebezpieczności. IV. Wysłuchanie. V. Czerstwość w starości. Który miłościwie odpuszcza wszystkie nieprawości twoje: to się na chrzcie dzieje. Potém wnet przydaje: Który uzdrawia wszelkie choroby twoje; co się dzieje codziennemi postępkami, gdy się ten obraz odnawia przez pokutę. O czém apostoł powiedział: Chociaż się nasz zwierzchny człowiek psuje: ale się wnętrzny odnawia dzień odednia. August. de Trinit. lib. 14, cap. 17.
8. *Pan litościwy i miłościwy.* Teć są własności albo nazwiska Boże, które Mojżeszowi na górze Synai były objawione. Z których poznać affekt albo serce Boże ku nam nędznym ludziom.
15. *Człowiek jako trawa dni jego.* To jest, człowiecze dni są jako trawa. Hebraism.

PSALMUS CIII.

PSALM 103. *(u Żyd. 104).*

O chwaleniu Pana przez wzgląd na jego wielkość, mądrość i potęgę, które się przeświecają w dziełach jego.

1. Ipsi David.
Benedic, anima mea, Domino: Domine Deus meus, magnificatus es vehementer.
Confessionem et decorem induisti,
2. amictus lumine sicut vestimento:
extendens coelum sicut pellem:
3. qui tegis aquis superiora ejus.
Qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum.
4. Qui facis angelos tuos, spiritus, et ministros tuos ignem urentem. *(Hebr. 1, 7.)*

1. Samemu Dawidowi.
Błogosław duszo moia Panu, Panie Boże móy barzoś się wielmożnym okazał.
Oblokłeś się w wyznanie y ozdobę,
2. odziany światłośćią iako szatą:
który rośćiągasz niebo iako skórę:
3. który okrywasz wodami wiérzch iego.
Który kładźiesz obłoki wstępem twoim, który chodźisz na skrzydłach wiatrowych.
4. Który czynisz anioły twoie, duchy, y sługi twoie ogień palący.

Prawda, wierność i stałość w obietnicach przejdzie do wnuków tych, którzy się Boga boją, i prawo jego zachowują.
19. *Na niebie przygotował stolicę swoję.* Pokazuje prorok, że Bóg może to uczynić co obiecał bojącym się siebie, to jest, ponieważ jest Bogiem najwyższym, i nad wszystkiem co gdziekolwiek jest, széroko panuje.
20. *Na usłyszenie głosu mów jego.* Wykonywający Boskie rozkazy w tym celu, aby być posłusznymi głosowi jego, i pokazać iż są wiernymi sługami jego; nie dla prywatnéj jakiéj swojéj korzyści, albo z konieczności.
21. *Wojska jego.* Tak aniołów wszystkich nazywa.
22. *Uczynki jego.* Wszystkie rzeczy od niego stworzone.—*Na wszelkim miejscu panowania jego.* Gdziekolwiek nareszcie się znajdują w królestwie Pańskiem, które wszystko obejmuje.
Ps. 103.—1. *Błogosław.* Chwal, wysławiaj. Patrz co się rzekło w Psal. powyższym w. 1.—*Bardzoś się wielmożnym okazał.* Wielkim się okazałeś przez stworzenie świata, i przez opatrzność którą nim rządzisz.—*Oblokłeś się w wyznanie i ozdobę.* Chwałą i majestatem jesteś przyodziany, cały jesteś godny chwały i podziwienia.
2. *Światłością.* Chwałą, majestatem. Bóg bowiem przebywa w świetle niedostępnem. — *Który rozciągasz niebo jako skórę.* W hebr. *jako zasłonę:* na wzór ten i z tą samą łatwością, z jaką budowniczy rozpościera zasłonę okrywającą namiot.
3. *Który okrywasz wodami wierzch jego.* Wodnistem czyli kryształowem niebem. Inni o prawdziwych wodach rozumieją, które są nad firmamentem. Patrz co się rzekło Genez. 1, 6.—*Kładziesz obłoki wstępem twoim.* Wozem twoim; który obłoków używasz zamiast powozu. Że obłok jest wozem Bożym, często to mamy w Piśmie ś. Patrz Exod. 16, 10, i 19, 9; Iz. 19, 1; Jer. 4, 13.—*Chodzisz na skrzydłach wiatrowych.* Mówi o wiatrach sposobem poetycznym, jako o skrzydlatych zwierzętach. Który jeździsz na skrzydłach wiatrów, wóz twój ciągnących.
4. *Który czynisz anioły twoje duchy.* Który czynisz, żeby duchowne stworzenia, które na niebie zawsze się przy tobie znajdują, byli aniołami twoimi, to jest, byli twoimi posłannikami dla oświecania ludzi. I który czynisz sługi twoje ogień palący, to jest, który czynisz, żeby też same duchowne stworzenia, które zawsze miłością pałają, byli sługami twoimi, dla wypełnienia jak najśpieszniéj i jak najskuteczniéj twoich rozkazów. Tak ś. Augustyn i ś. Grzegorz homil. 34. na Ewangielie. Albo sens jest: który czynisz, żeby aniołowie słudzy twoi mieli szybkość duchów, to jest, wiatrów, i skuteczność ognia palącego; i iżby tym sposobem byli niejako jakby

5. Qui fundasti terram super stabilitatem suam: non inclinabitur in saeculum saeculi.

6. Abyssus, sicut vestimentum, amictus ejus: super montes stabunt aquae.

7. Ab increpatione tua fugient: a voce tonitrui tui formidabunt.

8. Ascendunt montes, et descendunt campi in locum, quem fundasti eis.

9. Terminum posuisti, quem non transgredientur, neque convertentur operire terram.

10. Qui emittis fontes in convallibus: inter medium montium pertransibunt aquae.

11. Potabunt omnes bestiae agri: exspectabunt onagri in siti sua.

12. Super ea volucres coeli habitabunt, de medio petrarum dabunt voces.

13. Rigans montes de superioribus suis: de fructu operum tuorum satiabitur terra:

14. producens foenum jumentis, et herbam servituti hominum,

ut educas panem de terra,

15. et vinum laetificet cor hominis:

ut exhilaret faciem in oleo, et panis cor hominis confirmet.

16. Saturabuntur ligna campi, et cedri Libani, quas plantavit:

17. illic passeres nidificabunt.

Herodii domus dux est eorum:

5. Któryś ugruntował ziemię na iéy stałości: nie nachyli się na wiek wieku.

6. Głębokości iako szata odzienie iey: nad górami staną wody.

7. Na fukanie twoie ucieką, ulękną się głosu gromu twego.

8. Podnoszą się góry, y zniżaią pola na mieysce, któreś im założył.

9. Zamierzyłeś kres, którego nie przestąpią, ani się wrócą okryć ziemię.

10. Który wypuszczasz źrzódła po dolinach, pośrzodkiem między górami popłyną wody.

11. Będą pić wszytkie źwierzęta polne, osłowie dzicy czekać będą w pragnieniu swoim.

12. Nad nimi mieszkać będą ptaszkowie powietrzni, z pośrzodka skał wydadzą głosy.

13. Który pokrapiasz góry z wysokości swoich, z owocu spraw twoich nasyci się ziemia:

14. który czynisz że śiano rośćie bydłu, a źioła na posługę człowieczą,

abyś wywiódł chléb z źiemie,

15. a wino rozweseliło serce człowiecze:

aby uweselił oblicze oliwą, a chléb serce człowiecze potwierdźił.

16. Nasycaią się drzewa polne y Cedry Libanu których nasadźił:

17. tam się wróble gnieźdźić będą.

Herodiona gniazdo iest wodzem ich:

---

wiatrami duchownymi w biegu, i jakby ogniem bożym w działaniu. Tak Teodoretus i ś. Tomasz na r. 1 listu do Żyd.—*Ogień palący.* Rozumie serafinów, ten bowiem wyraz po hebrajsku oznacza płomienistych albo ognistych.

5. *Na jéj stałości.* Na jéj podstawie i miejscu, którem jest centr świata.—*Nie nachyli się.* Nigdy się ztąd nie zruszy ani w kierunku prostym, ani się w koło obracając.

6. *Głębokość jako szata.* P. Wujka.

7. *Na fukanie twoje uciekną.* P. W.—*Głosu gromu twego.* Z powodu rozkazu twego, który był jakby najsilniejszy odgłos gromu, prędko uciekły, jakby się ciebie lękając.

8. *Podnoszą się góry.* Po ustąpieniu bowiem wód, góry, doliny i płaszczyzny się odsłoniły.—*Na miejsce, któreś im założył.* Trzymając się tego miejsca, któreś im przeznaczył.

9. *Nie przestąpią.* To jest wody. Powiedziano jest morzu: *Aż póty przyjdziesz, a dalej nie postąpisz, i tu rozbijesz nadęte wały twoje.* Job. 38, 11.

10. *Popłyną wody.* Ze źródeł występując, i przez doliny w miejsca spadzistsze spływając.

11. *Będą pić wszystkie zwierzęta polne.* Z onych wód pić będą domowe i dzikie zwierzęta. — *Osłowie dzicy czekać będą w pragnieniu swojem.* Ś. Hieronim przekłada, *dziki osieł ugasi pragnienie swoje.* Ś. Augustyn czyta, *brać będą dzikie osły na pragnienie swoje.* Wyrażenie naszéj Wulgaty *czekać będą,* znaczy to samo co spodziewać się będą. W nich ufać będą dzikie osły, gdy pragnienie ich zdejmie. Tak w tymże sensie mówi się niżéj w. 27: *Wszystkie na cię czekają, abyś im dał pokarm czasu swego,* to znaczy, ufają. Dzikiego osła przed innemi czworonożnemi wspomniał, ponieważ ten po miejscach dzikich i pustynnych się błąka, i dla tego na pragnienie najbardziej jest narażony.

12. *Nad nimi mieszkać będą ptaszkowie powietrzni.* W pobliżu źródeł, rzek i strumyków ochotnie przebywają ptaki, ciesząc się cieniem drzew nad wodami rosnących.—*Z pośrodka skał.* W pobliżu wód i źródeł położonych, w których przebywają, albo się też i gnieżdżą.—*Wydadzą głosy.* Śpiewać i szczebiotać będą.

13. *Który pokrapiasz góry z wysokości swoich.* Który pokrapiasz góry wodami z obłoków spuszczonemi.—*Z owocu spraw twoich.* Owocem który sprawujesz, dając żyzność ziemi.—*Nasyci się ziemia.* Napełni się ziemia.

14. *Zioła na posługę człowieczą.* Zioła ogrodowe, jarzyny i t. d., na pokarm albo na lekarstwo ludziom. Albo zapewne pod imieniem ziół rozumie latorośle, zkąd potém winne szczepy wyrastają; a także pszenicę zieleniejącą się, i inne tego rodzaju. — *Abyś wywiódł chleb z ziemie.* Iżbyś z owych ziół, gdy do dojrzałości przyjdą, i dojrzałe ziarno wydadzą, dostarczył chleba dla ludzi.

15. *A wino rozweseliło serce człowiecze.* Iżbyś wyprowadził wino, które ludzi do wesołości pobudza.—*Abyś uweselił oblicze oliwą.* Oliwa bowiem twarz bardziéj się lśniącą czyni, i jest używana do wonnych maści, mianowicie u ludów wschodu.—*Chleb serce człowiecze potwierdził.* Człowieka wzmacnia i czerstwiejszym czyni. P. W.

16. *Nasycają się drzewa polne.* Drzewa, które na polach rosną, od obfitych deszczów sokami się niezbędnemi nasycają. — *I cedry Libanu, których nasadził.* I niebotyczne cedry, któremi Bóg górę Liban zasadził.

17. *Tam się wróble gnieździć będą.* Ptaszęta na ogół; albowiem jak powiedzieliśmy Psalm 101, 8, *tsippor,* wszelkiego ptaszka oznacza.—*Herodyona.* W hebrajskim jest *chasida,* w greckim ἐρωδιός, który wyraz według Hieronima sępa oznacza, według Augustyna nurka, według Suidy bociana, a według Pliniusza czaplę.—*Jest wodzem ich.* Albo dla tego, że gniazdo tego ptaka jest wyższe i obszerniejsze, niż innych ptaków; albo że pierwszy z pomiędzy ptaków gniazdo swoje splata.

18. montes excelsi cervis: petra refugium herinaciis.
19. Fecit lunam in tempora: sol cognovit occasum suum.
20. Posuisti tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiae silvae.
21. Catuli leonum rugientes, ut rapiant, et quaerant a Deo escam sibi.
22. Ortus est sol, et congregati sunt, et in cubilibus suis collocabuntur.
23. Exibit homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperum.
24. Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti: impleta est terra possessione tua.
25. Hoc mare magnum, et spatiosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus.
Animalia pusilla cum magnis:
26. illic naves pertransibunt.
Draco iste, quem formasti ad illudendum ei:
27. omnia a te exspectant, ut des illis escam in tempore.
28. Dante te illis, colligent: aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate.
29. Avertente autem te faciem, turbabuntur: auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur.
30. Emittes spiritum tuum, et creabuntur; et renovabis faciem terrae.
31. Sit gloria Domini in saeculum: laetabitur Dominus in operibus suis:
32. qui respicit terram, et facit eam tremere: qui tangit montes, et fumigant.* *(Psal. 145, 2.)*

18. góry wysokie ieleniom, opoki ucieczka ieżóm.
19. Uczynił kśiężyc dla czasów, słońce poznało zachód swóy.
20. Przywiódłeś ćiemność, y stała się noc, w nię przechodźić będą wszytkie zwierzęta leśne.
21. Szczenięta lwie ryczące, aby porwały y szukały od Boga pokarmu sobie.
22. Wzeszło słońce, y zgromadźili się, y w iamach swoich położą się.
23. Wynidźie człowiek na robotę swoię, y na sprawy swoie aż do wieczora.
24. Jako wielmożne są Panie uczynki twoie, wszytkoś w mądrośći uczynił, napełniona iest źiemia ośiadłośćią twoią.
25. To morze wielkie, y szérokie odnogami, tam płazy których niemasz liczby.
Zwierzęta małe z wielkimi:
26. tam okręty pływać będą.
Smok ten któregoś stworzył ku naigraniu iemu:
27. wszytkie na ćię czekaią, abyś im dał pokarm czasu swego.
28. Gdy im ty dasz, będą zbierać, gdy otworzysz rękę twoię wszytkie się dobrem napełnią.
29. Ale gdy ty odwróćisz oblicze zatrwożą się, odeymiesz ducha ich, y ustaną, y w proch się swóy obrócą.
30. Wypuśćisz ducha twego, a będą stworzone, y odnowisz oblicze źiemie.
31. Niechayże chwała Pańska będźie na wieki, będźie się Pan weselił w uczynkach swoich:
32. który patrzy na źiemię, y czyni że drży, który tyka gór y kurzą się.

---

18. *Góry wysokie jeleniom.* Jak ptaszki przebywają na drzewach, tak jelenie na wierzchołkach gór.
19. *Uczynił księżyc dla czasów.* Dla odróżnienia i podziału czasu; albowiem lata z miesięcy się składają, miesiące zaś księżyc wskazuje.—*Słońce poznało zachód swój.* Wie słońce dokąd bieg swój skierować powinno, żeby na zachód zdążyć.
20. *Przywiodłeś ciemność.* Gdy się ciemności i noc rozleją. — *W nię przychodzić będą wszystkie zwierzęta leśne.* Z łożysk swoich wychodzą, i po lasach się przez noc błąkają. P. W.
21. *Szczenięta lwie.* I lwiątka.—*Ryczące.* Ryczą bowiem gdy łupu szukają. —*Od Boga.* Którego Bóg im udziela.
23. *Wynijdzie człowiek na robotę swoję.* Gdy zaświta, ludzie do roboty wychodzą; przeciwnie zaś zwierzęta, do swoich łożysk wracają.
24. *Wielmożne.* Godne uwielbienia. — *Napełniona jest ziemia osiadłością twoją.* Twojemi rzeczami i dziełami, twojemi stworzeniami, twojemi bogactwami i dobrami.
25. *To morze.* Jakby rzekł: Nie mniejszy też przedmiot do podziwienia podaje nam morze.
26. *Smok ten.* Mówi o wielorybach i większych rybach. Jako bowiem wszelkiego rodzaju ryby imieniem płazu objął, tak to wszystko co w tym rodzaju jest niepospolicie wielkiem, smokiem nazywa.—*Ku najgrawaniu jemu.* To jest smokowi, żeby się ludzie z niego najgrawali, i nad nim tryumfowali, gdy go złowią lub zabiją. W hebr. jest *do igrania w niem,* to jest, w morzu, gdy tam i ówdzie według upodobania po niem się przechadzają, igrają.
27. *Na cię czekają.* Od twojéj opatrzności.—*Czasu swego.* Gdy się im jeść zechce, albo w czasie właściwym i stosownym.
28. *Będą zbierać.* Pokarm, jaki im nastręczysz.—*Dobrem.* Dobrami z twojéj dobroci i opatrzności pochodzącemi.
29. *Gdy ty odwrócisz oblicze.* Gdy staranie o ich zachowanie i wyżywienie usuniesz.—*Zatrwożą się.* Doznają ucisku i z głodu schnąć będą i nie przemyślą jak mają postąpić, jak sobie zaradzić. — *Odejmiesz ducha ich.* Ducha żywotnego.—*Ustaną.* Umrą.—*I w proch się swój obrócą.* Obrócą się w proch, z którego utworzone zostały.
30. *Wypuścisz ducha twego, a będą stworzone.* Wpuścisz ducha żywotnego w zwierzęta przez nowe rodzenie, i tak odnowisz oblicze ziemi, napełniając ją wszelkiego rodzaju istotami. Widzimy, że się to dzieje na wiosnę, gdy cieplejsze powietrze wiać zaczyna.—*Będą stworzone.* Uformują się, powstaną.
31. *Niechajże chwała Pańska będzie na wieki.* Niech będzie wychwalany P. Bóg na wieki.—*Będzie się Pan weselił w uczynkach swoich.* Widząc, jak wszystko co uczynił, jest bardzo dobrem. Genez. 1, 31.
32. *Patrzy.* Skinieniem swojem w drżenie ją wprawując. Obliczem zagniewanem ziemię wstrząsa, i ją zachwiewa i rozdziera.—*Tyka gór.* Zsyłając pioruny, od których się ogniem zajmują i kurzą.

33. Cantabo Domino in vita mea, psallam Deo meo, quamdiu sum.*
34. Jucundum sit ei eloquium meum: ego vero delectabor in Domino.
35. Deficiant peccatores a terra, et iniqui ita ut non sint: benedic, anima mea, Domino.

33. Będę śpiewał Panu za żywota mego, będę grał Bogu memu póki mię stawa.
34. Niech mu będźie wdźięczna wymowa moia, a ia się roskocham w Panu.
35. Niechay ustaną grzesznicy z ziemie, a złośnicy tak, że ich nie będźie, błogosław duszo moia Panu.

Wykład X. J. Wujka — Ps. 103. (u Żydów 104). w. 6. *Głębokość jako szata jest odzienie jéj.* Drudzy to o pierwszém stworzeniu ziemie i wody tak wykładają: Okryłeś był ziemię głębokością wód jako szatą, a wody stały nad górami: Ale na fukanie twoje wody uciekły, ulękły się głosu twego. Tedy wystąpiły góry, a zstąpiły pola, na miejsce któreś im założył.

15. *A chleb serce człowiecze potwierdził.* Nic tak dusze pożywającego nie posila i umacnia, jako chleb żywota: o którym napisano: A chleb potwierdza serce człowiecze. Hier. in cap. 4, Ezechiel.

20. *I stała się noc.* Żaden chocia od pierwszych grzechów usprawiedliwiony, niechaj się nie chlubi jakoby zupełnie był ubezpieczony, póki jest w tym żywocie. Niech się nie pyszni ziemia i popiół, póki ta noc nie przeminie, w któréj się przechodzą wszystkie zwierzęta leśne, i lwięta na łup ryczące. August. lib. 50, homil. hom. 50, cap. 5.

PSALMUS CIV.

PSALM 104. *(u Żyd. 105).*

O wdzięczności ku Bogu za jego dobroć względem wybranego ludu.

Alleluja. *(1. Par. 16, 8.)*
1. Confitemini Domino, et invocate nomen ejus: annuntiate inter gentes opera ejus. *(Isai. 12, 4.)*
2. Cantate ei, et psallite ei: narrate omnia mirabilia ejus.
3. Laudamini in nomine sancto ejus: laetetur cor quaerentium Dominum.
4. Quaerite Dominum, et confirmamini: quaerite faciem ejus semper.
5. Mementote mirabilium ejus, quae fecit: prodigia ejus, et judicia oris ejus.
6. Semen Abraham, servi ejus: filii Jacob electi ejus.
7. Ipse Dominus Deus noster: in universa terra judicia ejus.
8. Memor fuit in saeculum testamenti sui, verbi, quod mandavit in mille generationes:

Alleluia.
1. Wyznawayćie Panu, y wzywayćie imienia iego, opowiadayćie między pogany sprawy iego.
2. Spiéwayćie mu, y grayćie mu: oznaymiayćie wszytkie dźiwy iego.
3. Chlubćie się w imieniu świętym iego: niech się weseli serce szukaiących Pana.
4. Szukayćie Pana, a bądźćie umocnieni: szukayćie oblicza iego zawsze.
5. Pamiętayćie na dźiwy iego, które uczynił: na cuda iego, y sądy ust iego.
6. Naśienie Abrahamowe, słudzy iego: synowie Jakóbowi, wybrani iego.
7. Onći Pan Bóg nasz: po wszytkiéy źiemi sądy iego.
8. Pamiętał wiecznie na testament swóy: na słowo które przykazał na tyśiąc narodów:

33. *Będę śpiewał za żywota mego.* Będę wysławiał dopóki żyć będę.
34. *Niech mu będzie wdzięczna.* Niech mu się podoba. *Rozkocham w Panu.* Wyśpiewując chwałę jego, i rozpamiętywając jego dobroć.
35. *Niechaj ustaną grzesznicy z ziemie.* Grzesznicy, którzy Boga chwalić nieumieją lub niechcą, niechaj ustaną; albo w ten sposób, żeby się nawróciwszy do Boga nie byli już więcéj grzesznikami; albo jeśliby się nawrócić niechcieli, iżby zginęli z oblicza ziemi, i więcéj się już nieukazywali.
Ps. 104. *Alleluja.* Chociaż się nie znajduje u Żydów *alleluja* na początku Psalmu, jest wszakże na końcu poprzedzającego. Prawdopodobna, że LXX przeczytali je na początku, i takim sposobem w swojém tłumaczeniu za tytuł je położyli. Dobrze zaś przypada temu Psalmowi i dwóm następującym, ponieważ *alleluja* znaczy *chwalcie Pana,* w tych zaś Psalmach opowiadają się dobrodziejstwa Boże ludowi Izraelskiemu wyświadczone, które są przedmiotem chwały Bożéj.
1. *Wyznawajcie Panu.* Wychwalajcie Pana.— *Wzywajcie imienia jego.* Gdy jaka potrzeba naglić was będzie.
2. *Śpiewajcie mu i grajcie mu.* Usty wyśpiewujcie, i na muzycznych instrumentach głoście jego chwałę.
3. *Chlubcie się w imieniu świętem jego.* Chlubcie się jego imieniem. Z hebrajskiego przełożyć można, *chwalcie was samych,* to jest, chwalcie się i podobajcie sobie, że się tak dobroczynnym dla was P. Bóg okazał.— *Niech się weseli serce szukających Pana.* Niech się radują z serca zwyczajną radością wszyscy, którzy się mu podobać usiłują, i którzy w potrzebach szukają go i wzywają.
4. *Bądźcie umocnieni.* Mocnymi i stałymi na duchu bądźcie da szukania jego. Albo sens jest: a umocnijcie się i silnymi się stańcie.— *Oblicza jego.* Jego przyjaźni i łaski.
5. *Sądy ust jego.* Prawo i przykazania jego przez usta Mojżesza podane.
6. *Nasienie Abrahamowe, słudzy jego.* Piąty przypadek: o nasienie Abrahamowe, czciciele jego! — *Wybrani jego.* Jest przypadek pierwszy albo piąty. Wy którzy jesteście jego wybrani.
7. *Po wszystkiéj ziemi sądy jego.* Przykłady i dowody wszechmocności, mądrości, dobroci, i prawdy czyli wierności; albo znaki i cuda, jak w. 5, gdzie te dwie rzeczy połączył: *Dziwy jego i sądy ust jego.*
8. *Pamiętał wiecznie na testament swój.* Pamiętnym się okazał na obietnicę swoję, chcąc żeby ta była wieczną.—*Słowo.* Na obietnicę swoję. —*Które przykazał.* Które chciał żeby było wieczném. *Na tysiąc narodów.* Na wieki; kładzie się bowiem liczba pewna i określona

9. quod disposuit ad Abraham, et juramenti sui ad Isaac: *(Gen. 22, 16)*.
10. et statuit illud Jacob in praeceptum, et Israel in testamentum aeternum,
11. dicens: Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis vestrae.
12. Cum essent numero brevi, paucissimi et incolae ejus,
13. et pertransierunt de gente in gentem, et de regno ad populum alterum.
14. Non reliquit hominem nocere eis, et corripuit pro eis reges.
15. Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari. *(1. Par. 16, 22)*.
16. Et vocavit famem super terram, et omne firmamentum panis contrivit *. *(Gen. 37, 36)*.
17. Misit ante eos virum: in servum venundatus est Joseph *.
18. Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus,
19. donec veniret verbum ejus.
Eloquium Domini inflammavit eum:
20. misit rex, et solvit eum: princeps populorum, et dimisit eum.
21. Constituit eum dominum domus suae, et principem omnis possessionis suae, *(Gen. 41. 14.)*
22. ut erudiret principes ejus sicut semetipsum, et senes ejus prudentiam doceret.

9. które postanowił z Abrahamem: y na przyśięgę swą z Izaakiem:
10. y postanowił ią Jakóbowi za przykazanie: a Izraelowi ze testament wieczny,
11. mówiąc: Tobie dam źiemię Chanaan, sznur dźiedźictwa waszego.
12. Gdy byli w małey liczbie, barzo trocha y obywatele ich,
13. y przychodźili od narodu do narodu, y z królestwa do innego ludu.
14. Nie dopuśćił im krzywdy czynić człowiekowi: y pokarał dla nich króle.
15. Nie tykayćie pomazańców moich: a na proroki moie nie bądźcie złośliwemi.
16. Y zawołał głodu na źiemię: y skruszył wszytko posilenie chleba.
17. Posłał przed nimi męża: za niewolnika przedan iest Jozeph.
18. Poniżyli w pętach nogi iego: żelazo przeszło duszę iego,
19. aż przyszło słowo iego.
Mówienie Pańskie zapaliło go:
20. posłał król, y rozwiązał go: pan ludu y wypuśćił go.
21. Postanowił go panem domu swego: y kśiążęćiem wszytkiey dzierżawy swoiey,
22. aby ćwiczył kśiążęta iego iako śiebie samego: a starce iego mądrośći nauczył.

zamiast niepewnéj i nieokreślonéj, to jest tysiączna, która także daleko przewyższa liczbę pokoleń, które były od początku świata aż do dnia tego, a może także i tych które będą; albowiem rzeczą jest prawdopodobną że świat nie będzie trwał piętnastu tysięcy lat, które byłyby niezbędnemi dla wypełnienia tysiąca pokoleń, chociażbyśmy na każde pokolenie najkrótszy czas przeznaczyli, to jest, lat piętnaście, ile w człowieku co najmniéj się do spłodzenia wymaga.

9. *Które postanowił z Abrahamem.* Które zawarł z Abrahamem. Genez. 12, 7; i r. 13, 15; i r. 17, 7.— *I na przysięgę swą z Izaakiem.* Pamiętał na przysięgę uczynioną Izaakowi. Genez. 26, 3.

10. *Postanowił ją.* Mocne przymierze i przysięgę postanowił.— *Za przykazanie.* Iżby była jakby ustawą i prawem, ktorem się zobowiązał względem Jakóba, to jest, żeby niemieć żadnego narodu równie miłego jak Izraelski, i nawzajem od Jakóba względem siebie wziął zobowiązanie, iżby oprócz siebie innego Boga nie czcił.— *Izraelowi.* To jest, Jakóbowi i potomkom jego.— *Testament wieczny.* Przymierze wieczne.

11. *Tobie dam ziemię Chanaan.* Znajduje się ta obietnica Genez. 28, 13.— *Sznur dziedzictwa waszego.* Żeby była waszem dziedzictwem. O sznurach które się używały do podziału pól powiedział Psalm 77, 54.

12. *Gdy byli w małéj liczbie.* W hebrajskim jest, *mężowie liczby*, to jest, nieliczni, których przeto łatwo było wszystkich policzyć.—*I obywatele ich.* Pielgrzymi w ziemi Chananejskiéj, pochodzili bowiem z Chaldei i Mezopotamii.

13. *Przechodzili od narodu do narodu.* Ponieważ stałych siedlisk nie mieli, przeto tam i ówdzie się błąkali, z Chaldei do Mezopotamii i Egiptu.— *I z królestwa do innego ludu.* Jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza.

14. *Człowiekowi.* Komukolwiek.— *Pokarał.* Surowo karcił, chłostał z powodu ich królów Palestyńskiego i Egipskiego, to jest Abimelecha i Faraona. Patrz Genez. 12, 17, i r. 20, 3.

15. *Nie tykajcie pomazańców moich.* Słowa są Boga upominającego królów.— *Pomazańców moich.* Królów i książąt moich, to jest ode mnie postanowionych, i jakby namaszczonych. O patryarchach w szczególności tu się mówi, którzy przed ogłoszeniem prawa nie namaszczeniem królewskiém, ale Duchem ś. byli namaszczeni.— *Na proroki moje.* Abrahama Bóg nazwał prorokiem, Genez. 20, 7; i Izaak o swojem potomstwie prorokował Genez. 27; i Jakób bliski śmierci dziwne rzeczy prorokował o Chrystusie i potomkach, Gen. 49.—*Nie bądźcie złośliwemi.* Nie czyńcie złego nieszkodźcie.

16. *Zawołał głodu na ziemię.* Mówi o głodzie który był za czasów Jakóba, gdy Józef Egipt zachował, Gen. 41. Mówi się, że Pan Bóg głód przyzwał, żeby kto nie przypisał go naturze, albo losowi, albo przypadkowi.— *Posilenie chleba.* Chleba, pokarmu, którym się podtrzymuje i umacnia serce człowieka. Tak Lewit. r. 26, 26 czytamy: *Gdy złamię podporę chleba waszego.*

17. *Męża.* Józefa do Egiptu przed nimi posłał, Gen. 37.

18. *Poniżyli w pętach nogi jego.* Hebr. *utrapili w pętach nogę jego.*— *Żelazo przeszło duszę jego.* Żelazne pęta trapiły duszę jego, bardzo go dręczyły.

19. *Słowo jego.* P. W.— *Mówienie Pańskie.* Duch proroczy.—*Zapaliło go.* Zapalił go i sprawił, iżby prorokował i sny tłumaczył swoim współwięźniom, a potém Faraonowi królowi, i żeby rzeczy przyszłe przepowiadał.

20. *Król.* Faraon król Egipski.— *Rozwiązał go.* Z więzienia wyprowadził.— *Pan ludu.* To jest, Egipskiego, Faraon jest bowiem zwyczajne powtórzenie.— *Wypuścił go.* Z więzienia.

21. *Książęciem wszystkiéj dzierżawy swojéj.* Rządcą królestwa, namiestnikiem królewskim i wielkorządzcą wszystkiego co się w państwie Faraonowem znajdowało.

22. *Aby ćwiczył.* W hebr. jest, *aby wiązał, karał*, hamował zepsucie dworskie, y przywoływał do umiarkowania i cnoty, którą sam był obdarzony; to się bowiem oznacza onemi słowy, *jako siebie samego.*—*Starce jego.* Senatorów, radzców, urzędników.

23. Et intravit Israel in Aegyptum, et Jacob accola fuit in terra Cham. *(Gen. 46, 6).*

24. Et auxit populum suum vehementer, et firmavit eum super immicos ejus. *(Exod. 1, 7).*

25. Convertit cor eorum, ut odirent populum ejus, et dolum facerent in servos ejus *. *(Exod. 3, 10).*

26. Misit Moysen servum suum: Aaron, quem elegit ipsum *.

27. Posuit in eis verba signorum suorum et prodigiorum in terra Cham. *(Exod. 7, 10).*

28. Misit tenebras, et obscuravit, et non exacerbavit sermones suos. *(Exod. 10, 21).*

29. Convertit aquas eorum in sanguinem, et occidit pisces eorum.

30. Edidit terra eorum ranas in penetralibus regum ipsorum.

31. Dixit, et venit coenomyia, et sciniphes in omnibus finibus eorum.

32. Posuit pluvias eorum grandinem: ignem comburentem in terra ipsorum.

33. Et percussit vineas eorum, et ficulneas eorum, et contrivit lignum finium eorum.

34. Dixit, et venit locusta, et bruchus, cujus non erat numerus:

35. et comedit omne foenum in terra eorum, et comedit omnem fructum terrae eorum.

36. Et percussit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorum. *(Exod. 12, 29).*

37. Et eduxit eos cum argento et auro, et non erat in tribubus eorum infirmus. *(Exod. 12, 35).*

38. Laetata est Aegyptus in profectione eorum, quia incubuit timor eorum super eos.

39. Expandit nubem in protectionem eorum, et ignem, ut luceret eis per noctem. *(Psal. 77, 14).*

40. Petierunt et venit coturnix, et pane coeli saturavit eos. *(Exod. 16, 13).*

23. Y wszedł Izrael do Egyptu: y Jakób był obywatelem w źiemi Cham.

24. Y rozmnożył lud swóy barzo: y zmocnił ji nad nieprzyiaćioły iego.

25. Odmienił serce ich aby nienawidźieli ludu iego: y czynili zdrady nad sługami iego.

26. Posłał Moyżesza sługę swego: Aarona którego obrał.

27. Położył w nich słowa znaków swoich: y cudów w źiemi Cham.

28. Puśćił ciemności y zaćmił: y nie uprzykrzył słów swoich.

29. Obróćił wody ich w krew: a ryby ich pomorzył.

30. Zrodźiła źiemia ich żaby, w pokoiach królów ich.

31. Roskazał, y przyszła rozmaita mucha: y mszyce we wszytkich granicach ich.

32. Uczynił dżdże ich gradem: y ogień palący na ich źiemi.

33. Y potłukł winnice ich y figi ich: y pokruszył drzewa w ich granicach.

34. Rzekł, y przyszła szarańcza, y chrząscz, któremu nie było liczby:

35. y poiadł wszytkę trawę w ich źiemi: y poiadł wszytek owoc źiemie ich.

36. Y pobił wszytkie pierworodne w źiemi ich: pierwiastki wszelkiey prace ich.

37. Y wyprowadźił ie ze śrebrem y złotem: a nie był między ich pokoleniem chory.

38. Radował się Egipt z wyszćia ich: bo był przyszedł na nie strach ich.

39. Rozśćiągnał obłok na okryćie ich: a ogień aby im świećił w nocy.

40. Żądali y przyleciała przepiórka: y chlebem niebieskim nasyćił ie.

---

23. *Izrael.* Izraelici. To jest, Jakób z rodziną swoją.—*Był obywatelem.* Pielgrzymował.—*W ziemi Cham.* W ziemi Egipczyków, którzy pochodzą od Chama syna Noego przez Mezraima, Genez. 10, 6.

24. *Rozmnożył.* Albowiem gdy wchodzili do Egiptu, było tylko siedmdziesiąt głów; gdy zaś wychodzili, było prawie sześćset tysięcy mężów pieszych, nieliczące w to dzieci. Exod. 12, 37.—*Zmocnił go.* Mocnym i potężnym uczynił.

25. *Odmienił serce ich.* Mówi się, że Bóg odmienił serce Egipczyków na nienawiść i upadek Hebrajczyków, nie wlewając w nich nienawiści, lecz dobrze czyniąc ludowi swojemu; co Egipczyków zapalało i pobudzało do nienawiści.—*Czynili zdrady.* Knuli zło, przewrotne i szkodliwe zamiary przedsiębrali, zabijając dzieci, i zbytecznemi robotami trapiąc Hebrajczykow.

26. *Którego obrał.* Dla dokonania wespół z Mojżeszem dzieła wybawienia ludu swojego z Egiptu.

27. *Położył w nich.* Przyozdobił ich mocą i darem czynienia cudów.

28. *Zaćmił.* Cały Egipt przez trzy dni.—*Nieuprzykrzył słów swoich.* Mojżesz i Aaron nie lekceważyli słów twoich, to jest, *jego*, Boga; lecz co on rozkazał, do skutku doprowadzili, chociaż mogłoby się zdawać rzeczą ciężką i niebespieczną tak wielkiego króla, jakim był Faraon, do gniewu pobudzać; tak Bellarmin. Inni z Genebrardem raczéj są tego zdania, że sens jest ten: nieunieważnił Bóg obietnic swoich danych Mojżeszowi, o spuszczeniu plag na Faraona i Egipt cały.

32. *Dżdże ich gradem.* Zamiast deszczu grad zesłał.—*Ogień palący.* I z gradem zmieszany ogień piorunowy, wszystko palący i niszczący.

33. *Drzewa w ich granicach.* Wszelkie drzewo, wszystkie drzewa w ich granicach.

34. *Rzekł.* Rozkazał. O klęsce szarańczy, patrz co się rzekło Exod. 10, 1.—*Chrząszcz.* W hebr. jest *ieleg*, rodzaj szarańczy wszystko oblizującéj i pożerającéj.

37. *Ze srebrem i złotem.* Ze złotem i srebrném naczyniem, od Egipczyków pożyczoném.—*Chory.* Wyraz hebrajski *cosel*, oznacza upadającego, chwiejącego się, wątłego. Żadnego nie było nie tylko chorego, ale ani nawet niemocnego, lecz wszyscy byli zdrowymi i mocnymi.

38. *Radował się Egipt z wyjścia ich.* Nie tylko że Egipczycy nie zatrzymywali Hebrajczyków z powodu naczynia złotego i srebrnego, ale jeszcze cieszyli się z ich wyjścia, przez bojaźń większego złego, to jest, żeby wszyscy niepoginęli, jak byli poginęli ich pierworodni.

39. *Rozciągnął obłok.* W dzień bowiem obłok poprzedzał oboz Izraelski, a w nocy słup ognisty.—*Na okrycie ich.* Od słońca i upału, albowiem pustynia przez którą przechodzili Izraelici, była wyschłą i spaloną, i z powodu klimatu i z przyczyny piasków promienie słoneczne odbijających.

40. *Przepiórka.* Patrz co się rzekło Exod. 16, 13.—*Chlebem niebieskim.* Manną. Patrz tamże.

41. Dirupit petram, et fluxerunt aquae: abierunt in sicco flumina: *(Num. 20, 11)*.
42. quoniam memor fuit verbi sancti sui, quod habuit ad Abraham puerum suum. *(Gen. 17, 7)*.
43. Et eduxit populum suum in exultatione, et electos suos in laetitia.
44. Et dedit illis regiones gentium, et labores populorum possederunt,
45. ut custodiant justificationes ejus, et legem ejus requirant.

41. Rozszczépił opokę, y wypłynęły wody: płynęły rzéki na suszy:
42. abowiem pomniał na słowo święte swoie, które miał do Abrahama sługi swego.
43. Y wywiódł lud swóy z weselem, a wybrane swe z radością.
44. Y dał im krainy poganów; a roboty narodów pośiedli,
45. aby przystrzegali usprawiedliwienia iego, y o zakonie iego się badali.

Wykład X. J. Wujka—Ps. 104. (u Żydów 105). w. 19. *Aż przyszło słowo jego.* To jest, dekret Boży o wybawieniu jego: albo aż przyszedł czas którego się spełniło słowo Józefowe do braciéj o swém wywyższeniu.

PSALMUS CV.

PSALM 105. *(u Żyd. 106)*.

O cierpliwości Bożéj względem ludu wybranego, i o karach nań za niewierność.

Alleluja. *(Judith. 13, 21)*.
1. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus. *(Psal. 106, 1.)*
2. Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus?
3. Beati, qui custodiunt judicium, et faciunt justitiam in omni tempore.
4. Memento nostri, Domine, in beneplacito populi tui: visita nos in salutari tuo:
5. ad videndum in bonitate electorum tuorum, ad laetandum in laetitia gentis tuae, ut lauderis cum hereditate tua.
6. Peccavimus cum patribus nostris: injuste egimus, iniquitatem fecimus. *(Judith. 7, 19)*.
7. Patres nostri in Aegypto non intellexerunt mirabilia tua, non fuerunt memores multitudinis misericordiae tuae.
Et irritaverunt ascendentes in mare, Mare rubrum.
8. Et salvavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam.* *(Exod. 14, 21.)*

Alleluia.
1. Wyznawaycie Panu boć dobry: bo na wieki miłośierdźie iego.
2. Któż wysłowi możnośći Pańskie? da w posłuch wszytkie chwały iego?
3. Błogosławieni którzy strzegą sądu: a czynią sprawiedliwość na każdy czas.
4. Wspomni na nas Panie, w upodobaniu ludu twego: nawiedź nas przez zbawienie twoie:
5. abyśmy oglądali dobra wybranych twoich, y rozweselili się weselem ludu twego: abyś był pochwalon z dźiedzictwem twoim.
6. Zgrzészyliśmyć z oycy naszymi: niesprawiedliwieśmy czynili, nieprawość popełnili.
7. Oycowie naszy w Egyptćie nie zrozumieli dźiwów twoich: nie pamiętali na wielkość miłośierdźia twego.
Y draźnili gdy wstępowali w morze, w morze czérwone.
8. Y wybawił ie dla imienia swego: aby okazał możność swoię.

---

41. *Rozszczepił opokę.* Hebrajski ma, *otworzył.* Patrz Num. 20, 11. — *Płynęły rzeki na suszy.* Po suchym gruncie obficie płynęła woda.
42. *Albowiem pomniał.* To zaś wszystko z taką dobrocią Izraelitom Bóg czynił, ponieważ pamiętał na obietnicę świętą i nienaruszoną, którą był uczynił Abrahamowi słudze swemu.
43. *Z weselem.* Weselący się i cieszący się.
44. *Poganów.* Chananejczyków. — *Roboty narodów.* Bogactwa i dostatki, które sobie Chananejczycy z wielką pracą byli uzbierali.
45. *Aby przestrzegali usprawiedliwienia.* To zaś wszystko Bóg Izraelitom uczynił, żeby przepisy religii i ceremonie prawem postanowione zachowywali.—*O zakonie jego się badali.* Zachowywali prawo Boże.
Ps. 105. *Alleluja.* Patrz co się rzekło na początku Psalmu poprzedzającego.
1. *Wyznawajcie Panu.* Chwalcie Pana.—*Na wieki miłosierdzie jego.* Jest łaskawym, i nie będzie nigdy końca miłosierdziu jego.
2. *Wysławi.* Wypowie, wytłumaczy, wyliczyć potrafi.—*Możności Pańskie.* Cudowne i wielkie jego czyny, któremi lud swój wybawił od nieszczęść. — *Da w posłuch.* To samo co wypowie.
3. *Strzegą sądu.* Którzy sprawiedliwi i według cnoty żyją.
4. *W upodobaniu ludu twego.* — Według twojéj względem nas, ludu twojego, łaskawości.—*Nawiedź nas przez zbawienie twoje.* Przybądź nam na pomoc, zbawienie nam przynosząc.
6. *Abyśmy oglądali dobra wybranych twoich.* Dobra przeznaczone dla wybranych twoich. — *Abyś był pochwalon z dziedzictwem twojém.* Abyś był pochwalon u ludu twojego, który jest twojém dziedzictwem. Albo iżbyś ty i dziedzictwo twoje, czyli lud twój, byli chwaleni. Albo iżbyś był chwalony odemnie i od ludu twojego.
6. *Zgrzeszyliśmy.* To samo się przywodzi w Judyt. 1, 19.
7. *Niezrozumieli dziwów twoich.* Mądrze nie rozważali.—*Drażnili, gdy wstępowali w morze.* Gniewali Boga, ponieważ gdy tak wiele oznak Boskiéj opieki widzieli, i tyle cudów w Egipcie uczynionych doznali, z bojaźnią i z małą wiarą do niego weszli, lękając się, iżby albo woda przez powrót do swojego łożyska ich nie pochłonęła, albo żeby ścigający ich Egipczycy nie pojmali. Patrz Exod. 14.
8. *Wybawił je dla imienia swego.* Przez wzgląd na

9. Et increpuit Mare rubrum, et exsiccatum est, et deduxit eos in abyssis sicut in deserto.*
10. Et salvavit eos de manu odientium, et redemit eos de manu inimici.
11. Et operuit aqua tribulantes eos: unus ex eis non remansit.
12. Et crediderunt verbis ejus, et laudaverunt laudem ejus.
13. Cito fecerunt, obliti sunt operum ejus, et non sustinuerunt consilium ejus.
14. Et concupierunt concupiscentiam in deserto, et tentaverunt Deum in inaquoso. *(Exod. 17. 2).*
15. Et dedit eis petitionem ipsorum, et misit saturitatem in animas eorum. *(Num. 11. 31).*
16. Et irritaverunt Moysen in castris: Aaron, sanctum Domini.
17. Aperta est terra, et deglutivit Dathan, et operuit super congregationem Abiron. *(Num. 16. 32),*
18. Et exarsit ignis in synagoga eorum: flamma combussit peccatores.* *(Exod. 32. 4).*
19. Et fecerunt vitulum in Horeb, et adoraverunt sculptile.*
20. Et mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis foenum.
21. Obliti sunt Deum, qui salvavit eos, qui fecit magnalia in Aegypto,
22. mirabilia in terra Cham, terribilia in Mari rubro.
23. Et dixit, ut disperderet eos, si non Moyses electus ejus stetisset in confractione in conspectu ejus, *(Exod. 32. 10.)*
ut averteret iram ejus, ne disperderet eos:
24. et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem: non crediderunt verbo ejus,
25. et murmuraverunt in tabernaculis suis: non exaudierunt vocem Domini.

9. Y sfukał morze czérwone y wyschnęło: y przewiódł ie przez głębokośći iako przez pusczą.
10. Y wybawił ie z ręki tych którzy ich nienawidźieli: y wykupił ie z ręki nieprzyiaćielskiéy.
11. Y okryła woda te którzy ich ciążyli: ieden z nich niezostał.
12. Y uwierzyli słowóm iego: y wysławiali chwałę iego.
13. Prędko odprawili: zapomnieli uczynków iego, a nie czekali rady iego.
14. Y byli zięći chćiwośćią na pusczy: y kuśili Boga na mieyscu bezwodnym.
15. Y dał im prośbę ich: y przepuśćił nasycenie na dusze ich.
16. Y rozdraźnili Moyżesza w obozie: Aarona świętego Pańskiego.
17. Otworzyła się źiemia, y pożarła Dathana: y okryła zbór Abironów.
18. Y zapalił się ogień w ich zborze: płomień popalił grzészniki.
19. Y uczynili ćielca przy Horeb: y kłaniali się rycinie.
20. Y przemienili chwałę swą w podobieństwo cielca iedzącego trawę.
21. Zapomnieli Boga który ie zbawił: który czynił wielkie rzeczy w Egyptćie,
22. dźiwy w źiemi Cham, straszne rzeczy na czérwonym morzu.
23. Y rzékł że ie miał wytraćić: by był Moyżesz wybrany iego nie zastawił się w przełomieniu przed oczyma iego,
aby był odwróćił gniew iego, żeby ich nie wytracał:
24. y za nic sobie niemieli źiemie pożądliwéy: nie wierzyli słowu iego,
25. y szemrali w namiotach swoich: nie słuchali głosu Pańskiego.

---

siebie, ze swojéj dobroci; albo iżby imienia jego jakby było bezsilném i niemocném nie bluźniono, według onych słów Exod. 14, 18: *I widzieć będą Egipcyanie żem ja jest Pan.*

9. *Sfukał morze Czerwone.* Pogroził, uśmierzył i zesłał wiatr gwałtowny i palący, który przez całą noc wiejąc, morze suchém uczynił. Mówi o morzu, jako o rzeczy żyjącéj przez poetyczną prozopopeję.

10. *Z ręki nieprzyjacielskiéj.* Z ręki Egiptczyków. którzy ich nienawidzieli i prześladowali.

11. *I okryła woda.* Morze przywaliło Egiptczyków i t. d., którzy Izraelitów uciskali i trapili.—*Jeden z nich nie został.* Nikt z Egiptczyków nie ocalał, któryby o klęsce zawiadomił.

12. *Uwierzyli.* Słowom Pańskim, które przez Mojżesza mówił.—*Wysławiali.* W hebr. jest, śpiewali hymn tryumfalny, rozumie i pieśń zwycięzką Mojżesza i Maryi, Exod. 15.

13. *Prędko odprawili.* Prędko zapomnieli na dzieła i cuda, które Bóg uczynił. — *Nie czekali rady jego.* Nie czekali skutku boskiego zamiaru i woli.

14. *Chciwością.* Mięsa, pogardziwszy manną. Num. 11.—*Kusili Boga na miejscu bezwodném.* Na puszczy, na któréj wątpili o obecności wszechmocności Bożéj. Exod. r. 17; Num. 7. Patrz Psal. 77; Num. 17 i 18.

15. *Prośbę ich.* To, o co prosili, t. j. mięso przepiórek. Num. 11, 31. — *Przepuścił nasycenie na dusze ich.* Patrz Wujka.

16. *Rozdrażnili Mojżesza.* Wzniecając zgubny rozdział i bunt przeciwko niemu i kapłanom Bożym. Num. 16, 1.—*Świętego Pańskiego.* Poświęconego na kapłana olejem świętym.

17. *Otworzyła się ziemia.* Historyą mamy Num. 16, 32.—*Okryła zbór Abironów.* Pochłonęła zgromadzenie tych, którzy się trzymali strony Abirona.

18. *Zapalił się ogień w ich zborze.* Spuszczony od Boga, który zniszczył naprzód dwiestu pięćdziesięciu mężów, a potém czternaście tysięcy siedmset. Numer. 16, 49.

19. *Uczynili cielca przy Horeb.* Historya dobrze znajoma. Patrz Exod. 32.

20. *Chwałę swą.* Boga, ozdobę swoję; Boga, który był chwałą i chlubą narodu Izraelskiego.

22. *W ziemi Cham.* Patrz co się rzekło Psal. 104, 23.

23. *Rzekł, że je miał wytracić.* I już o ich wytraceniu myślił, a nawet twierdził, że ich wytraci. Patrz Exod. 32, 10.—*W przełomieniu.* Patrz Wujka.

24. *Za nic sobie nie mieli.* Nie dbali i nie pragnęli dójść do ziemi obiecanéj. Patrz Num. 13, 32. — *Ziemie pożądliwéj.* Ziemi mlekiem i miodem płynącéj, to jest, rzeczami nie tylko niezbędnemi, ale także do rozkoszy należącemi.—*Nie wierzyli słowu jego.* To jest, żeby dać miał, lub mógł ziemię onę.

25. *Nie słuchali głosu Pańskiego.* Nie byli posłuszni głosowi Pańskiemu, lecz do słów szpiegów całą duszą przystali.

26. Et elevavit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto: *(Num. 14, 32)*.
27. et ut dejiceret semen eorum in nationibus, et dispergeret eos in regionibus.
28. Et initiati sunt Beelphegor, et comederunt sacrificia mortuorum.
29. Et irritaverunt eum in adinventionibus suis, et multiplicata est in eis ruina.
30. Et stetit Phinees, et placavit, et cessavit quassatio. *(Num. 25, 7)*.
31. Et reputatum est ei in justitiam, in generationem et generationem usque in sempiternum.
32. Et irritaverunt eum ad aquas contradictionis, et vexatus est Moyses propter eos, *(Num. 20, 10)*.
33. quia exacerbaverunt spiritum ejus,
Et distinxit in labiis suis:
34. non disperdiderunt gentes, quas dixit Dominus illis.
35. Et commisti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum,
36. et servierunt sculptilibus eorum: et factum est illis in scandalum.
37. Et immolaverunt filios suos et filias suas daemoniis.
38. Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum, et filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan.
Et infecta est terra in sanguinibus,
39. et contaminata est in operibus eorum, et fornicati sunt in adinventionibus suis.
40. et iratus est furore Dominus in populum suum, et abominatus est hereditatem suam.

41. Et tradidit eos in manus gentium: et dominati sunt eorum, qui oderunt eos.
42. Et tribulaverunt eos inimici eorum, et humiliati sunt sub manibus eorum:
43. saepe liberavit eos.

26. Y podniósł rękę swoię na nie: aby ie położył na puszczy:
27. ażeby porzućił naśienie ich między narody: y rozprószył ie po źiemiach.
28. Y poświęćili się Beel Phegorowi: y iedli ofiary umarłych.
29. Y wzruszyli go ku gniewu wynalazkami swémi: y stał się w nich więtszy upadek.
30. Y stanął Phinees, y ubłagał, y przestała porażka.
31. Y poczytano mu ku sprawiedliwości, od narodu do narodu aż na wieki.
32. Y wzruszyli go ku gniewu u wód sprzećiwieństwa: y utrapiony był Moyżesz dla nich:
33. że rozdraźnili ducha iego.
Y wyraźił usty swymi:
34. nie wygładźili poganów, o które im był Pan rzekł.
35. Y pomieszali się z pogany, y nauczyli się uczynków ich,
36. y służyli ryćinóm ich, y stało się im na upad.
37. Y ofiarowali syny swoie, y córki swoie czartóm.
38. Y wylewali krew niewinną, krew synów swoich, y córek swoich: które ofiarowali ryćinóm Chananeyskim.
Y splugawiona była źiemia krwiami,
39. y zeszpecona ich uczynkami: y cudzołożyli w wynalazkach swoich.
40. Y rozgniewał się Pan zapalczywośćią przećiw ludowi swemu: y obrzydźił sobie dźiedźictwo swoie.
41. Y podał ie w ręce poganóm: y panowali nad nimi którzy ie mieli w nienawiśći.
42. Y ćiążyli ie nieprzyiaćiele ich, y byli uniżeni pod rękami ich:
43. często ie wybawiał.

---

26. *Podniósł rękę swoję na nie.* Rękę do góry podniósłszy przysiągł, że ich położy trupem na puszczy. Num. 14, 28 i następnych. Albo podniesienie ręki oznacza gotowość do uderzenia.
27. *Porzucił nasienie ich między narody.* I sprawił, żeby polegli między poganami, albo iżby się rozproszyli pomiędzy narodami i poganami, i wszelką formę rzeczypospolitej utracili.
28. *Poświęcili się Beelfegorowi.* Bałwanowi Moabitów i Madyanitów. Patrz historyą Num. 25.—*Jedli ofiary umarłych.* Bałwanów pozbawionych życia.
29. *Wzruszyli go ku gniewu wynalazkami swemi.* Niegodziwemi témi usiłowaniami Boga do gniewu pobudzili.— *Stał się w nich większy upadek.* Hebrajski ma, *wypadła na nich plaga.*
30. *Stanął Finees.* Patrz Num. 25, 7.—*Ubłagał.* Boga zagniewanego.—*Porażka.* Plaga, klęska.
31. *Poczytano mu ku sprawiedliwości.* P. Wujka.
32. *Wzruszyli go ku gniewu u wód sprzeciwieństwa.* Gdzie lud dla niedostatku wody zaczął się mocno sprzeczać z Mojżeszem. Patrz historyą Num. 20, 3.—*Utrapiony był Mojżesz dla nich.* Smutkiem i żałością zdjęty.
33. *Że rozdrażnili ducha jego.* Zniepokoili i obrazili go.—*Wyraził usty swemi.* Bóg wyraźnie przemówił i skarcił Hebrajczyków, że nie wygładzili pogan, jak to im Pan Bóg był przykazał.
35. *Pomieszali się z pogany.* Pomieszali się z ludźmi onemi bałwochwalczemi, i przez obcowanie z niemi nauczyli się uczynków ich, czerpiąc od nich przesądną cześć bałwanów.
36. *Stało się im na upad.* Na szkodę, na upadek i zgubę.
37. *Ofiarowali syny swoje.* Bałwanowi Molochowi, o jakowéj zbrodni patrz Levit. 18, 21.
38. *Wylewali krew niewinną.* Drugi sposób ofiarowania synów nie przez ogień, ale przez miecz.—*Splugawiona była ziemia krwiami.* Krwią zabitych przesiękła i zmazana.
39. *Ich uczynkami.* Bałwochwalskiemi onemi ofiarami.—*Cudzołożyli w wynalazkach swoich.* Odpadli od Boga przez te swoje nieprawe uczynki i żądze. Przenośnia wzięta od niewiasty zamężnéj, przeniewierzającéj się mężowi swojemu.
40. *Obrzydził sobie dziedzictwo swoje.* Wstręt powziął dla ludu swojego, który był sobie obrał za dziedzictwo i własność, i który dobrodziejstwami osypywał.
42. *Pod rękami ich.* Pod nieprzyjaciół tych panowaniem i tyranią.
43. *Radami swemi.* To samo jest, co się w. 39 mówi.—*W wynalazkach swoich.* Zamysłami, jakie przedsiębrali, o oddaleniu czci bałwanów.

Ipsi autem exacerbaverunt eum in consilio suo, et humiliati sunt in iniquitatibus suis.
44. Et vidit, cum tribularentur, et audivit orationem eorum.
45. Et memor fuit testamenti sui, et poenituit eum secundum multitudinem misericordiae suae. *(Deut. 30, 1).*
46. Et dedit eos in misericordias in conspectu omnium, qui ceperant eos.
47. Salvos nos fac, Domine Deus noster, et congrega nos de nationibus,
ut confiteamur nomini sancto tuo, et gloriemur in laude tua.
48. Benedictus Dominus Deus Israel a saeculo et usque in saeculum, et dicet omnis populus: Fiat, fiat.

Ale oni do gniewu go przywodźili radami swymi: y poniżeni byli dla nieprawośći swoich.
44. Y widźiał kiedy byli ućiśnieni: y wysłuchał ich modlitwę.
45. Y wspomniał na testament swóy: y żal mu było według wielkośći miłośierdźia swego.
46. Y dał ie na miłośierdźie, przed oczyma wszytkich, którzy ie byli poimali.
47. Wybawże nas Panie Boże nasz a zgromadź nas z narodów,
abyśmy wyznawali imieniowi twemu świętemu: a chlubili się w chwale twoiéy.
48. Błogosławiony Pan Bóg Izraelski od wieku aż na wieki: a niechay rzecze wszytek lud: Stań się, stań się.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 105. (u Żydów 106). w. 4. *Wspomnij na nas.* W żydowskim stoi, *in singulari.* Wspomnisz na mię, nawiedź mię, abych oglądał, a rozweselił się. Ale iż to jest modlitwa wiela więźniów, przeto, dobrze LXX. przełożyli *in plurali*, jakoby ich wiele, a nie jeden to mówił.
15. *I przepuścił nasycenie.* Albo mur, jako rabbinowie żydowscy wykładają. LXX. przełożyli πλησμονήν *saturitatem, sive nauseam*, to jest sytość, albo raczej niestrawność, albo przyjadłość, człowieka suszącą. A *na dusze ich*, to jest, na nie. Bo się tak ten Hebraism rozumie.
23. *W przełomieniu.* Podobieństwo od dobywania zamków. Jakoby rzekł: Już był Bóg jako mur przełomił, i już miał wnijść na ich zatracenie: by był Mojżesz w onejże dziurze nie stanął, by się był mocno nie zastawił, na pohamowanie gniewu Bożego. Augustyn ś. wykłada: *In confractione, qua erant illi feriendi*, w pladze którą oni mieli być uderzeni. Bo po grecku stoi ἐν τῇ θραύσει *in quassatione et vulneratione*, w porażce, i w ranieniu, które już miało przyjść na nie.
31. *I poczytano mu ku sprawiedliwości.* Jako o wierze Abrahamowéj rzeczono, iż uwierzył Abraham Bogu, i poczytano mu to ku sprawiedliwości: Tak tu o uczynku i cnocie Phineesowéj, że się pomścił krzywdy Bożéj nad wszetecznikami: napisano, że mu to poczytano ku sprawiedliwości. Zkąd znać że nie sama wiara, ale i uczynki są pomocne i pożyteczne do usprawiedliwienia.

PSALMUS CVI. — PSALM 106. *(u Żyd. 107).*

O wychwalaniu Boga za jego miłosierdzie i troskliwą opatrzność.

Alleluja. *(Judith. 13, 21).*
1. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus.
2. Dicant, qui redemti sunt a Domino, quos redemit de manu inimici, et de regionibus congregavit eos:
3. a solis ortu et occasu, ab aquilone et mari.
4. Erraverunt in solitudine in inaquoso: viam civitatis habitaculi non invenerunt,

Alleluia.
1. Wyznawaycie Panu, bo dobry iest; bo na wieki miłośierdźie iego.
2. Niech powiedzą którzy są od Pana odkupieni: które wykupił z ręki nieprzyiaćielskiey: y z kraiów zgromadźił ie.
3. Ze wschodu słońca, y z zachodu, z północy, y od morza.
4. Błądźili po puszczy na mieyscu bezwodnym: y nie naydowali drogi do miasta w którymby mieszkali.

---

44. *Widział kiedy byli uciśnieni.* Łaskawém i miłosiernem okiem wejrzał.
45. *Na testament swój.* Na przymierze i obietnicę swoję, jaka między nim a ludem zachodziła, Deut. 30, 1 i 2, gdzie się obiecuje łaskawość i przyjaźń Boża dla pokutujących.—*Żal mu było.* Mówi sposobem ludzkim, albowiem Bóg zamiaru nie zmienia; zaprzestał karać ich grzechy, przywracając ich do łaski swojéj.
46. *Dał je na miłosierdzie.* Uczynił z nimi Bóg miłosierdzie; położył ich na łono miłosierdzia swojego.—*Przed oczyma wszystkich, którzy je byli pojmali.* Przed oczyma i ze zdziwieniem tych, którzy ich byli pojmali. Albo sens tego wiersza jest: sprawił, iżby się nieprzyjaciele ulitowali nad Hebrajczykami, których w niewoli trzymali, i z nimi się łaskawie obchodzili, i do wolności i ojczyzny przywrócili.
47. *Zgromadź nas z narodów.* Zgromadź nas w jedno z rozmaitych narodów, pomiędzy którémi rozproszeni jesteśmy.—*Abyśmy wyznawali imieniowi twemu swiętemu.* Iżbyśmy razem w jedno zebrani, chwalić mogli imię twoje święte.—*I chlubili się w chwale twojéj.* A chwaląc ciebie, radowali się z łaskawości twojéj.
48. *Błogosławiony Pan.* Niech będzie na wieki chwalony Bóg, i niech mówi wszystek lud: Niech tak będzie, niech się tak zgoła staje.
Ps. 106.—2. *Niech powiedzą.* Niech opowiadają chwałę Bożą.—*Z krajów zgromadził je.* Z ziemi rozmaitych wygnań i niewoli w jedno zgromadził.
3. *Od morza.* Patrz co się rzekło Psal. 88, 13.
4. *Błądzili po puszczy.* Nie mówi tylko o ludzie Izraelskim na puszczy się błąkającym po wyjściu z Egiptu, ale w ogólności o wszelkich ludach, temi klęskami uciśnionych, o których w tym Psalmie wspomina. Sens więc jest: jeśliby jaki wygnaniec, lub pielgrzym po miejscach się pustynnych błąkał, i pewnego

5. esurientes, et sitientes: anima eorum in ipsis defecit.
6. Et clamaverunt ad Dominum, cum tribularentur, et de necessitatibus eorum eripuit eos.
7. Et deduxit eos in viam rectam, ut irent in civitatem habitationis.
8. Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum.
9. Quia satiavit animam inanem, et animam esurientem satiavit bonis:
10. sedentes in tenebris et umbra mortis: vinctos in mendicitate et ferro.
11. Quia exacerbaverunt eloquia Dei, et consilium Altissimi irritaverunt.
12. Et humiliatum est in laboribus cor eorum: infirmati sunt, nec fuit qui adjuvaret.
13. Et clamaverunt ad Dominum, cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos.
14. Et eduxit eos de tenebris et umbra mortis, et vincula eorum disrupit.
15. Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum.
16. Quia contrivit portas aereas, et vectes ferreos confregit.
17. Suscepit eos de via iniquitatis eorum: propter injustitias enim suas humiliati sunt.
18. Omnem escam abominata est anima eorum, et appropinquaverunt usque ad portas mortis.
19. Et clamaverunt ad Dominum, cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos.
20. Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum.
21. Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum.
22. Et sacrificent sacrificium laudis, et annuntient opera ejus in exultatione.
23. Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis:

5. Łaknącymi y pragnącymi: dusza ich w nich ustawała.
6. Y wołali do Pana gdy ućiśnieni byli, y wyrwał ie z ich potrzeb.
7. Y nawiódł ie na prostą drogę, aby szli do miasta w którymby mieszkali.
8. Niechayże wyznawaią Panu miłośierdźia iego, y cuda iego synom ludzkim.
9. Bo nasyćił duszę głodną, a duszę łaknącą dobrami napełnił:
10. siedzące w ćiemnośćiach y w ćieniu śmierći, więźnie w niedostatku, y w żeleźie.
11. Bo się sprzeciwiali słowom Bożym, y radę Nawyższego rozdraźnili.
12. Y unizone było w pracéy serce ich: upadli, a nie był ktoby ich ratował.
13. Y wołali do Pana gdy utrapieni byli, y wybawił ie z ich potrzeb.
14. Y wywiodł ie z ćiemnośći, y z ćienia śmierći, y okowy ich połamał.
15. Niechayże wyznawaią Panu miłośierdźia iego, y cuda iego synom ludzkim.
16. Przeto że skruszył drzwi miedźiane, y połamał zapory żelazne.
17. Wybawił ie z drogi ich nieprawośći, bo dla niesprawiedliwośći swoich byli poniżeni.
18. Wszelakim pokarmem brzydźiła się dusza ich: y przybliżyli się aż do bram śmierći.
19. Y wołali do Pana gdy ućiśnieni byli: y wybawił ie z ich potrzeb.
20. Zesłał słowo swoie, y uzdrowił ie: y wyrwał ie od ich zginienia.
21. Niechże wyznawaią Panu miłośierdźia iego: y cuda iego synom ludzkim.
22. A niech ofiaruią ofiarę chwały: y niech opowiadaią uczynki iego z weselem.
23. Którzy zstępuią na morze w okręćiech, y maią sprawy po wodach wielkich:

miejsca nieznajdował dla spoczynku, jeśliby zawołał do Pana, Pan go wyrwie z nieszczęścia.

5. *Łaknącymi i pragnącymi.* Jeśliby na onéj pustyni doznawali głodu i pragnienia, tak że już ustawali.

6. *I wołali do Pana.* Jeśliby wołali do Pana, i t. d. Patrz Wujka.

8. *Niechajże wyznawają Panu miłosierdzia jego.* Niechaj będzie pochwalony Pan z powodu miłosierdzia swojego. — *I cuda jego.* Niech będą wysławiane i opowiadane.—*Synom ludzkim.* Od synów ludzkich; albo cudowne dobrodziejstwa, które zlał na synów ludzkich.

10. *Siedzące w ciemnościach.* Sens jest: jeśliby zostawali w niewoli, byli w więzieniu zamknięci, i t. d., i zawołali do Pana, Pan ich wybawi,—*W ciemnościach i w cieniu śmierci.* W więzieniach, które zwyczajnie bywają ciemnemi. Cień śmierci, jest cień najgęstszy, i ciemność jaka w grobach być zwykła,—*W niedostatku.* Albowiem zamkniętym w więzieniu skąpo się dostarcza wszelkiej żywności.—*W żelezie.* Żelaznemi pętami i łańcuchami związani.

11. *Bo się sprzeciwiali słowom Bożym.* Chociażby za ich winy i grzechy chciał był ich Pan Bóg tą klęską trapić, a mianowicie, ponieważ rozgniewali Boga przez niezachowywanie prawa Bożego. — *Radę Najwyższego rozdrażnili.* Jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza. Rady i upomnienia Bożego, które im przez prawo swoje podawał, nie przyjęli, i przeto tym uporem Boga rozgniewali.

12. *Unizone było w pracy serce ich.* Unizone w troskach i klęskach.—*Upadli.* Sił pozbawieni, lub jaką chorobą ciała dotknięci, i z pomocy, któréj potrzebowali ogołoceni.

13. *I wołali.* Powtarza wiersz szósty.

15. *Niechajże wyznawają Panu miłosierdzia jego.* Tenże sam wiersz z ósmym, który zwyczajem wierszów wstawianych (intercalaris) powtarza się często w tym Psalmie.

16. *Drzwi miedziane.* Więzienie. P. W. — *Zapory żelazne.* Więzy wiecznéj, albo najcięższéj niewoli.

17. *Wybawił je.* Wyprowadził ich z drogi nieprawości i przyjął do łaski swojéj; albowiem dla grzechów nieszczęściami byli trapieni.

18. *Wszelakim pokarmem brzydziła się dusza ich.* To jest ci mianowicie, którzy *upadli* i chorobami dotknięci zostali, o których się powiedziało w. 12. Ciężkim chorobom zwykle towarzyszy brak apetytu.

20. *Zesłał słowo swoje.* Kazał im być zdrowymi. Jest jednak odwołanie się do Słowa Syna, Bożego, przez którego od niedoli wybawieni zostaliśmy.

22. *Ofiarę chwały.* Samą chwałę, która jest najprzyjemniejszą Bogu ofiarą. Albo mówi o ofiarach zapokojnych, które na dziękczynienie się składały.—*Niech opowiadają.* Wysławiają z radością dobrodziejstwa jego.

23. *Którzy zstępują na morze w okręciech.* Sens jest:

24. ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo.
25. Dixit, et stetit spiritus procellae, et exaltati sunt fluctus ejus.
26. Ascendunt usque ad coelos, et descendunt usque ad abyssos: anima eorum in malis tabescebat.
27. Turbati sunt, et moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum devorata est.
28. Et clamaverunt ad Dominum, cum tribularentur, et de necessitatibus eorum eduxit eos.
29. Et statuit procellam ejus in auram, et siluerunt fluctus ejus.
30. Et laetati sunt, quia siluerunt, et deduxit eos in portum voluntatis eorum.
31. Confiteantur Domino misericordiae ejus: et mirabilia ejus filiis hominum.
32. Et exaltent eum in ecclesia plebis, et in cathedra seniorum laudent eum.
33. Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim:
34. terram fructiferam in salsuginem, a malitia inhabitantium in ea.
35. Posuit desertum in stagna aquarum, et terram sine aqua in exitus aquarum.
36. Et collocavit illic esurientes, et constituerunt civitatem habitationis.
37. Et seminaverunt agros, et plantaverunt vineas, et fecerunt fructum nativitatis.
38. Et benedixit eis, et multiplicati sunt nimis, et jumenta eorum non minoravit.
39. Et pauci facti sunt, et vexati sunt a tribulatione malorum et dolore.
40. Effusa est contemtio super principes, et errare fecit eos in invio, et non in via.

24. ci widźieli dźieła Pańskie, y dźiwy iego na głębinie.
25. Rzekł, y powstał wiatr burzliwy: y podniosły się nawałnośći iego.
26. Wstępuią aż do nieba, y zstępuią aż do przepaśći: dusza ich schła we złéy przygodźie.
27. Strwożyli się, y zataczali się iako piiani: y wszytka ich mądrość pożarta iest.
28. Y wołali do Pana gdy byli ućiśnieni: y wywiódł ie z ich potrzeb.
29. Y obróćił burze iego w ćiszą: y uspokoiły się nawałnośći iego.
30. Y uradowali się że ucichły: y przyprowadźił ie do portu woley ich.
31. Niech wyznawaią Panu miłośierdźia iego: y cuda iego synom ludzkim.
32. Y niech go wywyższaią w zgromadzeniu ludźi: a na stolicy starców niech go chwalą.
33. Obróćił rzeki w puszczą, a potoki wód w suszą.
34. Ziemię rodzayną w słone pola: dla złośći tych którzy w niéy mieszkaią.
35. Obróćił pustynią w ieziora wodne: a źiemię bezwodną w strumienie wodne.
36. Y osadźił tam łaknące: y założyli miasto ku mieszkaniu.
37. Y pośiali pola, y nasadźili winnice: y uczyniły pożytek urodzaiu.
38. Y błogosławił im, y barzo się rozmnożyli: y bydła ich nie umnieyszył.
39. Y mało ich zostało: y udręczeni są, od utrapienia złego, y od boleśći.
40. Wylana iest wzgarda na przełożone, y dopuśćił że błądźili na bezdrożnym mieyscu, a nie na drodze.

jeśliby którzy odbywali żeglugę w grożącém niebezpieczeństwie na morzu, i modlili się do Pana, będą wybawieni.—*I mają sprawy po wodach wielkich.* I prowadzą handel morski. Albo w obowiązku majtków zostają.

24. *Widzieli dzieła Pańskie.* Wiele bowiem dziwnych rzeczy się przytrafia płynącym na okręcie, i wiele cudnych dzieł Pańskich poznają w długich pielgrzymkach morskich, rozmaite kraje, rozmaite własności klimatów, przypływ i odpływ morza, bogactwa tego morza, perły, korale i t. d., wielorakie kształty ryb, wielorybów i potworów morskich.

25. *Rzekł.* Rozkazał Pan.

26. *Wstępują aż do nieba.* Na bałwanach podniesieni, i po ich opadnięciu zniżeni. Jest poetyczna hyperbola.— *Schła we złéj przygodzie.* W niebezpieczeństwie zostając od strachu omdlewała.

27. *Zataczali się iako pijani.* Albowiem przy grożącém niebezpieczeństwie rozbicia się okrętu, ani majtkom, ani żeglującym sił i rady nie staje; chwieją się nogi i umysł, i wszelka mądrość, to jest, sztuka i biegłość żeglowania zostaje jakby pochłoniętą.

30. *Ucichły.* Ustało burzenie się morza.— *Do portu woléj ich.* Do portu pożądanego.

32. *W zgromadzeniu ludzi.* W zgromadzeniu całego ludu.— *Na stolicy starców.* Na posiedzeniach senatorów i rządców.

33. *Obrócił rzeki w puszczą.* Wychwala Boga w jego wszechmocności i opatrzności, przez które przyrodzenie rzeczy niekiedy odmienia. Rzeki w puszczę obrócić, znaczy rzeki wysuszyć. Patrz Wujka.

34. *Ziemię rodzajną w słone pola.* W grunta nieurodzajne i solne, jak się przytrafiło z pięciu miast Palestyny. Gen. 19.

35. *Obrócił pustynią w jeziora wodne.* I przeciwnie, gdy się Bogu podobało, miejsca pustynne, suche i bezwodne, obfitością wód napełnił — *W strumienie wodne.* W miejscach suchych i pustynnych, strumieniom płynąć kazał.

36. *Osadził tam łaknące.* I uczynił, że zamieszkali tam przybylcy, przedtém ubodzy i łaknący.—*Założyli miasta ku mieszkaniu.* Miasto, w którém wygodnie mieszkać można.

37. *Uczyniły pożytek urodzaju.* Pola i winnice owe obfity plon przyniosły.

38. *Błogosławił im.* Poszczęścił im, i licznemi dobrodziejstwami obdarzył. *Bardzo się rozmnożyli.* Przez liczne potomstwo. — *Nie umniejszył.* Nie zmniejszył przez mór lub inną klęskę. Albo nawet jest tu Mioza; bardzo rozmnożył.

39. *I mało ich zostało.* Pokazuje, że na ziemi nic niema stałego; albowiem ciż sami, którzy nieco przedtém pomyślności doznawali, teraz z powodu grzechów, do nieszczęśliwego stanu doszli, i miasto ludne zeszło na małą liczbę mieszkańców. — *Udręczeni są od utrapienia złego i od boleści.* Utrapieni są rozmaitemi nieszczęściami, troskami i boleściami.

40. *Wylana jest wzgarda na przełożone.* Których Pan Bóg dla grzechów pogardzonymi uczynił, zmniejszając ich powagę w oczach poddanych.— *Że błądzili na bezdrożném miejscu, a nie na drodze.* Że się uchylili

41. Et adjuvit pauperem de inopia, et posuit sicut oves familias.
42. Videbunt recti, et laetabuntur, et omnis iniquitas oppilabit os suum. *(Job. 22, 19.)*
43. Quis sapiens et custodiet haec, et intelliget misericordias Domini?

41. Y wspomógł ubogiego z niedostatku: y uczynił iako owce familie.
42. Uyźrzą sprawiedliwi, y weselić się będą: a wszelka nieprawość zatka usta swoie.
43. Któż mądry a strzedz będźie tego? a wyrozumie miłośierdźia Pańskie?

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 106. (u Żydów 107). w. 6. *I wołali do Pana.* Ten szósty wiersz powtarza prorok niżéj na trzech miejscach v. 13, 19 i 28. A to przeto, iż we wszelakich niebezpieczeństwach, jedenże jest sposób wyjścia z nich, to jest wołanie do Pana: rozumiéj, pokuta i żal za grzechy z gorącą modlitwą. Także też wiersz ósmy powtarza niżéj na drugich trzech miejscach, to jest, v. 15, 21 i 31, iż takież jedna jest w każdem wybawieniu przyczyna chwały i dziękczynienia, to jest, łaska i miłosierdzie Boże.
16. *Skruszył drzwi miedziane.* To miejsce starzy doktorowie, a na imię Hilarius, i Ambroży ś. rozumieją o zstąpieniu Pańskiem do piekła, i wybawieniu ztamtąd ojców onych świętych: a to czynią wykładem duchownym: Bo wedle litery, mówi prorok o wybawieniu Żydów z niewoli Egipskiéj.
33. *Obróci rzeki w puszczą.* Inne dobrodziejstwa i sądy Pańskie, że daje dostatek i ubóstwo: urodzaj i nieurodzaj: sławę i niesławę.
40. *Wylana jest wzgarda.* W łacińskim czytać mamy, *Effusa est contemptio*, wzgarda, nie *contentio*, spór. Bo po grecku jest ἐξουδένωσις, a po żydowsku *Buz*, co wzgardę albo despekt znaczy. Wylewa tedy Pan Bóg wzgardę na przełożone: aby ci którzy Boga wzgardzili, sami też wzgardzeni byli. Hieron.

PSALMUS CVII.

PSALM 107. *(u Żyd. 108).*

O wychwalaniu Boga przez wzgląd na jego miłosierdzie i dobroć.

1. Canticum Psalmi, ipsi David. *(Supr. 56, 8.)*
2. Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum: cantabo, et psallam in gloria mea.
3. Exsurge gloria mea, exsurge psalterium, et cithara: exsurgam diluculo.
4. Confitebor tibi in populis, Domine, et psallam tibi in nationibus.
5. Quia magna est super coelos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua. *(Psal. 35, 6.)*
6. Exaltare super coelos, Deus, et super omnem terram gloria tua,
7. ut liberentur dilecti tui.
Salvum fac dextera tua, et exaudi me:
8. Deus locutus est in sancto suo:
Exultabo, et dividam Sichimam, et convallem tabernaculorum dimetiar.
9. Meus est Galaad, et meus est Manasses, et Ephraim susceptio capitis mei.
Juda rex meus,
10. Moab lebes spei meae.
In Idumaeam extendam calceamentum meum: mihi alienigenae amici facti sunt.
11. Quis deducet me in civitatem munitam? quis deducet me usque in Idumaeam?
12. Nonne tu, Deus, qui repulisti nos, et non exibis Deus in virtutibus nostris?
13. Da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis.
14. In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum deducet inimicos nostros.

1. Pienie Psalmu samemu Dawidowi.
2. Gotowe serce moie Boże, gotowe serce moie: będę śpiéwał, y grał w chwale moiéy.
3. Powstań chwało moia, powstań arfo y cytro, wstanę na świtaniu.
4. Będęć wyznawał między ludem Panie: a będę tobie śpiéwał między narody.
5. Abowiem wielkie iest nad niebiosa miłośierdźie twoie: y aż pod obłoki prawda twoia.
6. Wywyszże się nad niebiosa Boże, a po wszytkiéy źiemi chwała twoia,
7. aby byli wybawieni umiłowani twoi.
Wybaw prawicą twoią, a wysłuchay mię:
8. Bóg mówił w świątnicy swoiéy:
Rozweselę się, y będę dźielił Sichymę, y dolinę Namiotów pomierzę.
9. Móy iest Galaad, y móy Manasses: y Ephraim obrona głowy moiéy.
Juda król móy:
10. Moab garniec nadźieie moiéy.
Na Idumeą rośćiągnę bót móy: mnie cudzoźiemcy stali się przyiaćioły.
11. Któż mię doprowadźi do miasta obronnego? kto mię doprowadźi aż do Idumeiéy?
12. Izali nie ty Boże, któryś nas odrzucił: y nie wynidźiesz Boże z woyski naszemi?
13. Day nam ratunek w utrapieniu: boć omylne wybawienie człowiecze.
14. W Bogu uczynimy moc: a on wniwecz obróći nieprzyiaćioły nasze.

---

z drogi prawéj, i zbaczając z niéj poszli po ścieżkach krętych i bezdrożnych, co czynią ci, którzy nieroztropnie i bezbożnie postępują. Patrz Wujka.
41. *I wspomógł ubogiego z niedostatku.* Jakby rzekł: W tymże jednak czasie nie zbywało na mężach zacnych, których Bóg z niedostatku podźwignął i nasycił, i rodzinami ich jak własnemi owcami rządził.
42. *Zatka usta swoje.* Zamilknie z powodu tak szczególnych sądów Bożych.
43. *Strzedz będzie tego.* W sercu swojém, należycie te rzeczy rozumiejąc, i według nich życie i obyczaje urządzając. — *Miłosierdzia Pańskie.* Dobrodziejstwa, któremi Bóg swoich obdarzył.
Ps. 107.—(Psalm ten wytłumaczyliśmy wyżéj; albowiem to co on zawiera od wiersza pierwszego aż do siódmego, jest powtórzeniem z Psalmu 56 od w. 8 aż do końca Psalmu: to zaś, co zawiera od w. 8 i daléj, znajduje się w Psalmie 59 od w. 6 aż do końca. P. W.)

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 107. (u Żydów 108). w. 6. *Wywyszże się Boże.* Proszę obaczcie jakie szaleństwo cierpią heretycy. Oni odcięci od społeczności kościoła Chrystusowego, i część trzymający, a wszystko utracający, niechcą mieć społeczności ze wszystkim światem, po którym się rozlała chwała Chrystusowa. Lecz my Katolicy, jesteśmy na wszystkiéj ziemi, iż ze wszystką ziemią społeczność mamy, gdziekolwiek się rozlała chwała Chrystusowa. Bo widzimy iż się już ono proroctwo spełniło: Wywyższył się nad niebiosa Pan Bóg nasz, a po wszystkiéj ziemi jest chwała jego. O heretyckie szaleństwo, wierzysz zemną to czego niewidzisz, a przysz tego co widzisz: Wierzysz iż Pan Chrystus jest nad niebiosa podwyższony, czegośmy nie widzieli: a przysz tego że chwała jego jest po wszystkim świecie rozszerzona co widzimy? August. in Psal. 56.

10. *Juda król mój.* Albo, z pokolenia Juda jest król mój Pan Chrystus.

PSALMUS CVIII. PSALM 108. *(u Żyd. 109).*

Prorok w osobie cierpiącego Chrystusa wzywa pomocy Bożéj.

1. In finem, Psalmus David.
2. Deus, laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris, et os dolosi super me apertum est.
3. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis.
4. Pro eo, ut me diligerent, detrahebant mihi: ego autem orabam.
5. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea.
6. Constitue super eum peccatorem, et diabolus stet a dexteris ejus.
7. Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum.
8. Fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus accipiat alter.
9. Fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua.

1. Nakoniec, Psalm Dawidowi.
2. Boże chwały moiéy nie zamilczay: boć usta grzésznika y zdrayce przeciwko mnie się otworzyły.
3. Mówili przeciwko mnie ięzykiem zdradliwym, y ogarnęli mię mowami nienawistnémi: y walczyli na mię bez przyczyny.
4. Miasto tego co mię miłować mieli uwłaczali mi: a iam się modlił.
5. Y oddawali mi złym za dobre: a nienawiścią za miłość moię.
6. Postawże nad nim grzésznika: a diabeł niech stoi po prawicy iego.
7. Gdy go sądzą, niech wynidźie potępiony: a modlitwa iego niech się w grzech obróci.
8. Dni iego niechay będą krótkie: a biskupstwo iego niechay weźmie inny.
9. Synowie iego niech będą śierotami: a żona iego wdową.

Ps. 108.—2. *Chwały mojéj nie zamilczaj.* Chwały niewinności mojéj, którą przeciwnicy moi chcą zaćmić, niezamilczaj, lecz ją wszystkim jawną uczyń.—*Usta grzesznika i zdrajcy.* Judasza, doktorów zakonnych, Faryzeuszów, Żydów, którzy kłamstwami usiłują mię podejść.

3. *Ogarnęli mię mowami nienawistnemi.* Nieprzyjaźnemi mowami ze wszech stron mnie napastowali.—*Walczyli na mię bez przyczyny.* Walczyli przeciwko mnie bez przyczyny, w niczém ode mnie nie skrzywdzeni.

4. *Uwłaczali mi.* Zle o mnie i mojéj nauce mówili.—*A jam się modlił.* Ja zaś, gdy tak przez nich byłem wywoływany, zamiast tego żeby im złém za złe oddawać, modliłem się do Ciebie Panie, iżbyś mnie dopomógł, a im przebaczył.

5. *Postawże nad nim grzesznika.* Przechodzi do Judasza, o którym przewidywał, że miał być wodzem tych, którzy pojmali Jezusa, jak powiada S. Piotr, Dzieje Ap. 1, 16, i w sposobie przeklęstwa przepowiada co go spotkać miało.—*Grzesznika.* Postaw nad nim nieprawego jakiego sędziego i tyrana, ducha chciwości, któremuby służył. Albo pod imieniem grzesznika, djabła rozumie.—*Djabeł niech stoi po prawicy jego.* Patrz Wujka.

7. *Gdy go sądzą, niech wynijdzie potępiony.* Niechaj sędzia przeciwko niemu wyrok wyda i jego potępi. Judasz z tego życia odszedł potępiony, ponieważ zwątpił o Boskiém miłosierdziu i obwiesił się. —*Modlitwa jego niech się w grzech obróci.* Jego błaganie niech się za grzech uważa, i jego modlitwa niech się więcéj nie wysłuchywa, jak gdyby była grzechem. Chociaż modlitwa jest pożyteczna grzesznikowi, obraca się wszakże jemu w grzech, gdy albo się nie modli do tego, do kogoby się modlić mu należało, jako gdy zanosi modły do bałwana lub djabłą; albo się nie modli o rzecz dobrą, jako gdy prosi o zgubę swoich nieprzyjaciół; albo się nie modli przez jedynego pośrednika Jezusa Chrystusa, lecz przez zasługi własne, wysoko o sobie rozumiejąc: albo się nie modli z nadzieją, lub wiarą, lub innemi warunkami, które są niezbędne do dobréj modlitwy. Jakoż Judasz modlił się bez nadziei przebaczenia, według S. Hieronima, i nie przez Chrystusa pośrednika, według S. Augustyna, i nie do Boga się modlił, lecz do szatana, który się mu obwiesić radził.

8. *Dni jego niechaj będą krótkie.* Niech przedwczesną śmiercią zginie: co się przytrafiło Judaszowi, który gwałtowną śmiercią umarł.—*A biskupstwo jego niechaj weźmie inny.* Tych słów użył S. Piotr Dzieje Ap. 1, 20, na pokazanie, iż było rzeczą konieczną, żeby na miejscu Judasza inny został postawiony, któryby po nim biskupstwo, to jest, apostolstwo objął. Toż samo się spełniło na Żydach; albowiem po grzechu Judasza krótkie były dni Żydów w biskupstwie, to jest, w kapłaństwie, i biskupstwo ich wziął inny, ponieważ kapłaństwo Aaronowe przeniesioném zostało na kapłaństwo według porządku Melchizedecha, i żadnego dziś niema kapłana u Żydów, wiele zaś u Chrześcian.

9. *Synowie niech będą sierotami.* Genebrardus mniema, że tu nagromadzone są przeklęstwa, nie iżby się wszystkie przytrafiły, lecz jakie tylkoby spaść mogły, aż nimby zupełnie zginął; przeto powiedziano tu poetycznie, tak jak u Kallimacha i Owidiusza i t. p. S. Chryzostom, Teodoretus i Eutymiusz mniemają, że Judasz żony nie miał, gdyż nigdy o niéj wzmianka się nie czyni. Wybornie się to stosuje do Żydów, których dni po śmierci Chrystusa Pana były krótkie, gdyż niebawnie po niéj nastąpiło zburzenie Jerozolimy, w skutek którego wiele sierot i wdów pozostało.

10. Nutantes transferantur filii ejus, et mendicent, et ejiciantur de habitationibus suis.

11. Scrutetur foenerator omnem substantiam ejus, et diripiant alieni labores ejus.

12. Non sit illi adjutor: nec sit, qui misereatur pupillis ejus.

13. Fiant nati ejus in interitum: in generatione una deleatur nomen ejus.

14. In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini, et peccatum matris ejus non deleatur.

15. Fiant contra Dominum semper: et dispereat de terra memoria eorum:

16. pro eo, quod non est recordatus facere misericordiam.

17. Et persecutus est hominem inopem, et mendicum, et compunctum corde mortificare.

18. Et dilexit maledictionem, et veniet ei: et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo.

Et induit maledictionem sicut vestimentum, et intravit sicut aqua in interiora ejus, et sicut oleum in ossibus ejus.

19. Fiat ei sicut vestimentum, quo operitur, et sicut zona, qua semper praecingitur.

20. Hoc opus eorum, qui detrahunt mihi apud Dominum, et qui loquuntur mala adversus animam meam.

21. Et tu, Domine, Domine, fac mecum propter nomen tuum, quia suavis est misericordia tua.

Libera me,

22. quia egenus et paupér ego sum, et cor meum conturbatum est intra me.

10. Niech się tułaiący przenoszą synowie iego, a niech żebrzą: y niech będą wyrzuceni z mieszkania swego.

11. Niech szpéruie lichwiarz wszytkę maiętność iego: a niech rozchwycą obcy prace iego.

12. Niechay niéma pomocnika: a niech nie będźie ktoby się zlitował nad siérotami iego.

13. Dźieći iego niech będą zniszczone, w iednym rodźie niech zginie imię iego.

14. Niech przyidźie na pamięć przed oczyma Pańskimi nieprawość oyców iego: a grzech matki iego niechay nie będźie zgładzony.

15. Niechay będą przed Panem zawżdy: a niech wyginie z źiemie pamiątka ich:

16. przeto że nie pamiętał czynić miłośierdźia.

17. Y prześladował człowieka niedostatecznego y żebraka: a skruszonego na sercu, aby go zamordował.

18. Y umiłował przeklęctwo, y przyidźie nań: y niechćiał błogosławieństwa, a będźie oddalone od niego.

Y oblókł się w przeklęctwo iako w szatę: y weszło iako woda we wnętrzośći iego, a iako oliwa w kośći iego.

19. Niechże mu będźie iako odźienie, którym się okrywa: y iako pas, którym się zawżdy opasuie.

20. To dźieło tych, którzy mi u Pana uwłaczaia: y którzy źle mówią przećiw duszy moiéy.

21. A ty Panie, Panie, uczyń zemną dla imienia twego: abowiem słodkie iest miłośierdźie twoie.

Wyzwol mię,

22. bom ia iest ubogi y nędzny: y serce me we mnie iest utrapione.

---

10. *Niech się tułający przenoszą synowie jego.* Bezustannie się błąkają synowie jego. — *Niech będą wyrzuceni z mieszkania swego.* Stosuje się to przeklęstwo do Żydów w czasie zburzenia Jerozolimy.

11. *Niech szperuje lichwiarz wszystkę majętność jego.* Pieniądze od lichwiarza niech biorą, a gdyby kapitału i procentu wypłacić nie mogli, niechaj ci lichwiarze do domów ich wchodzą, i sami sobie zastaw odbierają, a nawet niech dóm rozwalą. Zdaje się mieć na względzie prawo Deut. 24, 10: *Gdy się będziesz upominał u bliźniego twego jakiéj rzeczy, którąć dłużen, nie wnijdziesz do domu jego, abyś wziął zastawę: ale będziesz stał przed domem, a on ci wyniesie co będzie miał.* Przy zburzeniu Jerozolimy żołnierze Rzymscy tak dalece przetrząsali bogactwa Żydów, że nawet ciała niektórych posiekawszy, wnętrzności ich rozpatrywali, spodziewając się, iż znajdą tam złoto połknięte. Świadkiem tego jest Józef de Bello Judaico lib. 6. c. 15.—*Obcy.* Cudzoziemcy, którzy nie są prawdziwymi i prawymi dziedzicami.—*Prace jego.* Dobra pracą jego nabyte.

13. *W jednym rodzie.* Ród jego niech się nie rozmnaża, lecz gdy zginie on i synowie jego, niech w jednym rodzie zginą nazwisko i imie jego.

14. *Niech przyjdzie na pamięć.* Niech mu Bóg poczyta grzechy przodków jego, i niech za nie będzie ukarany. *Bóg zawistny, oddający nieprawość ojców na syniech do trzeciego i czwartego pokolenia tym, którzy mię nienawidzą,* jak się mówi Deut. r. 5, 9.—*A grzech matki.* Powtórzenie poprzedzającego półwiersza.

15. *Niechaj będą przed Panem zawżdy.* One nieprawości niech ma Pan Bóg zawsze przed oczyma, żeby je karał.—*Pamiątka ich.* Judasza rodziców i synów jego.

16. *Nie pamiętał czynić miłosierdzia.* Ponieważ był okrutnym i niemiłosiernym dla Chrystusa, biorąc na siebie jego wydanie na śmierć.

17. *Niedostatecznego i żebraka.* Z powodu delikatności przyjętego ciała, i ponieważ z powodu ubóstwa, nie miał gdzieby głowę skłonił. Łuk. 9, 50.—*Skruszonego na sercu aby go zamordował.* Strapionego na duchu i smutnego, na zabicie wydać.

18. *Umiłował przeklęstwo.* Umiłował i czynił to za czém idzie przeklęstwo, tak doczesne, jak wieczne.— *Oblókł się w przeklęstwo, jako w szatę.* To jest, mocno i ze wszech stron uzbroił się w przeklęstwo.—*Jako woda.* Którą gdy kto pije, do wnętrzności przenika.—*Jako oliwa.* Która łatwo wsięka. Jakby rzekł: Przeklęstwo i niepomyślność, kości, szpik i wszystkie jego wnętrzności przeniknęło.

19. *Jako odzienie.* Niech ze wszech stron przylgnie do niego jako odzienie, i ściśnie go jako pas, którym się opasuje.

20. *To dzieło tych, którzy mi u Pana uwłaczają.* Taka jest zapłata tym i t. d.—*U Pana.* Złączyć należy z *to dzieło tych.* i sens będzie: tę karę od Pana ponosza, którzy mnie uwłaczają.

21. *Uczyń ze mną.* Miłosierdzie.—*Dla imienia twego.* Przez wzgląd na łaskawość i miłosierdzie twoje, które opowiadamy i wysławiamy. Albo dla chwały twojéj.—*Słodkie.* Dobre, łaskawe, dobroczynne.

22. *Serce me we mnie jest utrapione.* W hebr. jest *zranione,* przesycone boleścią i smutkiem. Zdaje się

23. Sicut umbra, cum declinat, ablatus sum, et excussus sum sicut locustae.
24. Genua mea infirmata sunt a jejunio, et caro mea immutata est propter oleum.
25. Et ego factus sum opprobrium illis: viderunt me, et moverunt capita sua.
26. Adjuva me, Domine Deus meus: salvum me fac secundum misericordiam tuam.
27. Et sciant, quia manus tua haec, et tu, Domine, fecisti eam.
28. Maledicent illi, et tu benedices, qui insurgunt in me, confundantur: servus autem tuus laetabitur.
29. Induantur, qui detrahunt mihi, pudore, et operiantur sicut diploide confusione sua.

30. Confitebor Domino nimis in ore meo, et in medio multorum laudabo eum:
31. quia astitit a dextris pauperis, ut salvam faceret a persequentibus animam meam.

23. Przeminąłem iako cień, kiedy schodźi: y iestem strząśniony iako szarańcza.
24. Kolana moie zemdlały od postu: a ćiało moie odmieniło się od oleiu.
25. A ia stałem się u nich naśmiewiskiem: patrzali na mię, y kiwali głowami swymi.
26. Wspomożże mię Panie Boże móy: zbaw mię według miłośierdźia swego.
27. A niech poznaią, że to ręka twoia: a żeś ty Panie uczynił ią.
28. Oni będą złorzeczyć, a ty racz błogosławić: którzy powstaią przećiwko mnie niech będą zawstydzeni, a sługa twóy będźie się weselił.
29. Niechay będą ći którzy mi uwłóczą sromotą obleczeni: a niech się przyodźieią iako dwoistym płasczem zelżywośćią swoią.
30. Będę barzo wyznawał Panu usty mymi: a w pośród wiela chwalić go będę:
31. iż on stanął po prawéy stronie ubogiego: aby wybawił od przeszladowców duszę moię.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 108. (u Żydów 109). w. 6. *A djabeł.* To jest potwarca: po żydowsku szatan, to jest sprzeciwnik, któryby nań skarżył. Acz to było proroctwo o Judaszu, którego szatan opętał i osiadł.
24. *Odmieniło się od oleju.* To jest od używania potraw z olejem. Bo i Żydzi nie jadali mięsa w posty, i w pokucie. Daniel 10 i 3.

PSALMUS CIX. PSALM 109. *(u Żyd. 110).*

O rodzeniu się przedwieczném Jezusa Chrystusa, i Jego kapłaństwie według porządku Melchizedecha.

Psalmus David.

1. Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis: *(Matth. 22, 44.)*
donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. *(1. Cor. 15, 25.)*

Psalm Dawidowi.

1. Rzekł Pan Panu memu: śiedź po prawicy moiéy.
Aż położę nieprzyiaćioły twoie, podnóżkiem nóg twoich.

---

mieć na względzie chwilę, w której Chrystus Pan rzekł: *Teraz dusza moja zatrwożona jest.* Jan. 12, 27. Albo gdy w Ogrojcu się modlił, i od strachu i smutku krwawym potem się pocił.
24. *Jako cień kiedy schodzi.* Gdy się nieznacznie zmniejsza, a nareszcie całkiem znika.—*Przeminąłem.* Zszedłem, zginąłem, uprzątnięty zostałem.—*Jestem strząśniony jako szarańcza.* Od jednego trybunału do drugiego jestem przerzucany, jako szarańczę, najnikczemniejsze źwierzątko, wiatr według upodobania tam i sam przerzuca. Albo wzięta jest przenośnia od szarańczy, która z łatwością z drzewa się strząsa, i zostaje podeptaną przez rolników.
24. *Kolana moje zemdlały od postu.* Opis największego głodu. Chrystus Pan przez długi czas zostawał bez posiłku podczas męki, a także tam i ówdzie był wleczony, rozmaicie trapiony, biczami smagany, i wiele krwi wylał, i przeto uginały się pod nim kolana jego.—*Odmieniło się od oleju.* Z powodu utraconéj swojéj tłustości. W hebr. jest, *schudło od tłustości,* wyschło pozbawione tłustości. Patrz Wujka.
25. *Stałem się u nich naśmiewiskiem.* Chrystus P. stał się pośmiewiskiem dla Żydów, gdy widząc go pomiędzy łotrami wiszącego, ruszali głowami swojemi i mówili: *Wah! który obalasz Kościół Boży, i t. d.*
26. *Wspomożże mię.* Prosi Chrystus Pan z ciała wychodząc o pomoc Ojca do prędkiego zmartwychwstania, a razem o prawdziwe zbawienie ciała i duszy dla mistycznego swojego ciała, to jest, dla Kościoła.
27. *Niech poznają że to ręka twoja.* Niech poznają, że ta twoja tak świetna i jawna pomoc, jest dziełem wszechmocności twojéj. Albo niech poznają, iż ta plaga śmierci od twojéj woli i mocy pochodzi, i że od Ciebie jest zadaną. *Dla złości ludu mego ubiłem go,* powiada Izai. 53, 8.
28. *Oni będą złorzeczyć, a ty racz błogosławić.* Przywalą mnie złorzeczeństwami i przekleństwami, ty zaś to wszystko racz obrócić na mój pożytek i pomyślność.—*Którzy powstają przeciwko mnie, niech będą zawstydzeni.* Którzy nieprzyjaźnym umysłem powstają przeciwko mnie, niech zostaną zawstydzeni, widząc, że próżne są ich usiłowania.—*Sługa.* Ja sługa twój, i wierni twoi będziemy się weselili.
29. *Niechaj będą... sromotą obleczeni.* Niech ich okryje ze wszech stron hańba.—*A niech się przyodzieją.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.
30. *Będę bardzo wyznawał Panu.* Będę bardzo wychwalał Boga usty mojemi.—*W pośród wiela.* W kościele, w licznym zgromadzeniu wiernych.
31. *Stanął po prawéj stronie ubogiego.* Mnie ubogiemu był pomocnikiem.—*Duszę moję.* Życie moje.
Ps. 109.—1. *Rzekł Pan.* Bóg Ojciec.—*Panu memu.* Synowi swojemu wcielonemu.—*Siedź po prawicy mojéj.* Patrz Wujka.—*Aż położę.* Aż gdy w ostatecznym dniu poddam pod nogi twoje, jako podnożek, wszystkich nieprzyjaciół twoich. Było to bowiem we zwyczaju u narodów wschodnich, że zwycięzcy zwyciężonych słali pod nogi swoje. Patrz Joz. 10, 24.

2. Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum. *(Hebr. 10. 13).*
3. Tecum principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum: ex utero ante luciferum genui te.
4. Juravit Dominus, et non poenitebit eum: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. *(Gen. 14, 18. Hebr. 5. 6.—7, 1).*
5. Dominus a dextris tuis confregit in die irae suae reges.
6. Judicabit in nationibus, implebit ruinas: conquassabit capita in terra multorum.
7. De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.

2. Laskę mocy twoiéy wypuśći Pan z Sionu: panuy w pośrzód nieprzyiaćiół twoich.
3. Przy tobie przodkowanie w dźień możnośći twoiéy w iasnośćiach świątośći: z żywota przed iutrzeńka zrodźiłem ćię.
4. Przyśiągł Pan, a nie będźie mu żal: ty iesteś kapłanem na wieki, według porządku Melchisedechowego.
5. Pan po prawicy twoiéy, poraźił w dźień gniewu swego króle.
6. Będźie sądźił narody, napełni upaśći: potłucze głowy wielu na źiemi.
7. Z strumienia na drodze pić będźie: dla tego wywyższy głowę.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 109. (u Żydów 110). w. 1. *Rzekł Pan Panu memu.* Pan, Bóg Ojciec, rzekł Panu memu, Panu Chrystusowi. A siedzieć na prawicy Ojcowskiéj, jest być równym Bogu Ojcu. Co się właśnie rozumie o człowieczeństwie Pana Chrystusowém, tak od Boga uczczonym i wyniesionym, nie w samym sobie, ale w osobie Syna Bożego.
2. *Laskę mocy twojéj.* To jest, *sceptrum* twoje mocne, władzę twą królewską: Rozumiéj, zakon nowy Ewangelii Ś. August. de civit. Dei lib. 17. cap. 17.
3. *Przy tobie przodkowanie.* W żydowskim teraz czytają: Lud twój przyjdzie tobie z dobréj woléj. Ale LXX. lepiéj przełożyli.
3. *Z żywota przed jutrzeńką zrodziłem cię.* Siedmdziesiąt tłumaczów tak to miejsce wiernie a duchém prorockim przełożyli, ku objaśnieniu tajemnice bóstwa Chrystusowego, i przedwiecznego narodzenia jego. Bo acz się w żydowskim zdadzą być insze słowa: ale przedsię tenże sens albo rozumienie podają: Z żywota od zorze tobie (jest) rosa młodości twojéj. To jest z żywota mojego a z istności mojéj: od zorze, to jest, od onego czasu gdy jutrzeńka, która jest gwiazda zorze, jest stworzona: ty masz rosę albo kwiat młodości twojéj: To jest, tyś już

---

2. *Laskę mocy.* Berło potęgi twojéj; władzę twoję królewską na całą ziemię wypuścisz i rozlejesz z Syonu i z Judei, z któréj się rozpocznie twoje panowanie.—*Panuj w pośród nieprzyjaciół twoich.* Będziesz panował nad nieprzyjaciołmi twoimi bez względu na to, czy oni zechcą lub nie. Patrz Wujka.
3. *Przy tobie przodkowanie.* Wyraz *przodkowanie,* w greckim jest ἀρχη, który i początek, i przodkowanie czyli pierwszeństwo oznacza. Sens jest: z tobą będzie wyraźne pierwszeństwo, i wtenczas się wszystkim jawnie pokaże, że twoje jest królestwo, i że u ciebie samego tylko jest prawdziwa władza.—*W dzień możności twojéj.* W dzień ostateczny, gdy moc twoja niebo poruszy, słońce zaćmi, ziemię wstrząśnie, umarłych wskrzesi, i wszystkich przed twój trybunał przywiedzie. — *W jasnościach świętości.* To jest, gdy będziesz otoczony świętymi twoimi, którzy wszyscy jaśnieć będą jako słońce. —*Z żywota przed jutrzenką.* P. W.
4. *Przysiągł Pan.* Przysiągł tobie Pan, i nie będzie tego żałował, i zamiaru odmieniać nie będzie; i rzekł.—*Ty jesteś Kapłanem na wieki.* Że kapłaństwo twoje nie będzie czasowém, jak są te które otrzymują ludzie, ale wiecznêm.—*Według porządku Melchizedechowego.* Jakby rzekł: Według porządku Melchizedechowego, nie zaś według porządku Aaronowego. Przez porządek rozumie się obrzęd, prawo, podanie, zwyczaj; to bowiem oznacza wyraz hebrajski *dibra.* Różni się zaś porządek Melchizedechowy od porządku Aaronowego w wielu względach. Naprzód bowiem nie czytamy, żeby Melchizedech po kimkolwiek, albo żeby kto po Melchizedechu nastąpił, i dla tego o Melchizedechu się mówi do Żydów 7, 3, że był *bez ojca, bez matki, bez wyliczenia rodu.* W kapłaństwie zaś Aaronowém synowie po ojcach następowali. 2. Melchizedech był królem i kapłanem; Aaron był tylko kapłanem. 3. Melchizedech ofiarował chleb i wino; Aaron owce i woły. 4. Melchizedech był kapłanem powszechnym, a nie jednemu tylko narodowi oddany, Aaron był tylko kapłanem Izraelitów. 5. Melchizedech nie potrzebował przybytku lub kościoła, żeby ofiarować, Aaron zaś przeciwnie; przeto i dziś Żydzi, którzy nie mają jednego i drugiego, nie mają także kapłana i ofiary. Chrystus więc jest Kapłanem według porządku Melchizedechowego, ponieważ po nikim nie nastąpił i nikogo nie miał po sobie; ponieważ jest Królem i Kapłanem; ponieważ ofiarował chleb i wino; ponieważ jest Kapłanem wszystkich narodów; nareszcie ponieważ jego kapłaństwo nie jest przywiązane do jednego kościoła lub przybytku, ale, jak przepowiedział Malachiasz roz. 1, 11: *Bo od wschodu słońca aż do zachodu, wielkie jest imię moje między narody; a na każdém miejscu poświęcają i ofiarują imieniowi memu ofiarę czystą, i t. d.* P. W.
5. *Pan.* Zwraca Prorok mowę do Boga Ojca, i mówi: Pan, to jest, Chrystus.—*Po prawicy twojéj.* Który siedzi po prawicy twojéj. *Poraził w dzień gniewu swego króle.* Porazi królów ziemskich, prześladujących kościoł, w dzień, w który się na nich, jako na nieprzyjaciół swoich rozgniewa. Mówi w czasie przeszłym *poraził,* ponieważ w świetle proroczém widział to Dawid, jakby się już było spełniło.
6. *Napełni upaści.* Pomnoży ruiny, burząc i rujnując wielu. W greckim jest, πτώματα; co oznacza *trupy:* trupami wszystko napełni.—*Potłucze głowy wielu na ziemi.* Potłucze, potrzaska głowy pysznych, którzy z podniesioną głową przeciwko Bogu występują.—*Wielu na ziemi.* T. j. wielu ludów.
7. *Z strumienia na drodze pić będzie.* Strumieniem nazywa bieg rzeczy ludzkich, jakby rzekł: Chrystus na drodze tego śmiertelnego życia będzie doznawał wiele boleści, przykrości i klęsk. Przenośnia zdaje się być wziętą od dzielnych wodzów, którzy, gdy się znajdują na wyprawie, piją z rzeki dorywczo, żeby nie utracić dobréj zręczności do wygrania sprawy, jeśliby się dla przyjęcia pokarmu lub napoju do domu wrócili. Tak Chrystus żadnéj chwili nie opuścił, w któréjby mógł zburzyć dzieło szatańskie.—*Dla tego wywyższy głowę.* Przeto z powodu téj pokory i cierpliwości w znoszeniu przeciwności, a także z powodu zwalczenia nieprzyjaciół, głowę wprzód pochyloną podniósł, gdy go Bóg do chwały podwyższył. To miejsce jakby tłumaczy S. Paweł do Filipensów 2, 8, gdy mówi: *Sam się poniżył stawszy się posłusznym aż do śmierci, a śmierci krzyżowéj, dla czego i Bóg wywyższył go, i t. d.*

był w kwiecie albo w piękności młodości, tyś mię już rozkoszował. Gdym ja zorzę albo jutrzenkę tworzył, tyś już grał przedemną czasu każdego, jużeś się był narodził z moją rozkoszą wielką. Lecz jeśli Pan Chrystus już był w kwiecie młodości, kiedy gwiazdy były stworzone: tedyć się już był narodził. Przetoż jedno się rozumieć ma przez to, co w żydowskim czytamy: Z żywota od zorze tobie rosa (to jest kwiat) młodości twojéj: jako i przez to co siedmdziesiąt jaśniéj przełożyli. Z żywota przed jutrzenką zrodziłem cię. Czém się wyraża ono proroctwo Micheaszowie: A wyjście jego odedni wieczności. O czém szerzéj Epiphanius contra haeresim 65, pag. 295. A tak Pan Chrystus przed jutrzenką, to jest przed stworzeniem, od wieku urodzon jest z żywota Ojcowskiego, to jest, istności własnéj jego, i przetoż jest spółwieczny i społistny z Ojcem. August. Hieron. i Arnobius in hunc psalmum.

4. *Według porządku Melchisedechowego.* Ten porządek w tém należy (jako Hieronim ś. dowodzi z świadectwa i z wykładów onych najstarszych ojców, Irenaeusza, Hippolita, Eusebiusza, tak Cesaryeńskiego jako i Emeseńskiego, Apollinaryusza i Eustatyusza) iż Melchisedech nie ofiarował krwawych ofiar, ale prostą a czystą chleba i wina ofiarą Pana Chrystusów Sakrament figurował. Co też Cypryan ś. męczennik wyznawa temi słowy: Według porządku Melchisedechowego. Który porządek ten jest, z ofiary onéj pochodzący i ztąd stępujący, że Melchisedech był kapłanem Boga Najwyższego, że chleb i wino ofiarował, że Abrahamowi błogosławił. Bo któryż więcéj jest kapłanem Boga Najwyższego, jako Pan nasz Jezus Chrystus? który ofiarę Bogu Ojcu ofiarował. i ofiarował też istą, którą Melchisedech przed tém ofiarował: to jest chleb i wino, zwłaszcza ciało i krew swoję. Arnobius także: Chrystus przez Sakrament chleba i wina, stał się kapłanem na wieki, według obrzędu Melchisedechowego: który chleb i wino sam z kapłanów ofiarował, kiedy się Abraham zwycięzca z wojny wracał.

PSALMUS CX. PSALM 110. *(u Żyd. 111).*

O wychwalaniu Boga za dobrodziejstwa wyświadczone Żydom i obiecane Chrześcianom.

Alleluja.

1. Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo: in consilio justorum, et congregatione.

2. Magna opera Domini: exquisita in omnes voluntates ejus.

3. Confessio et magnificentia opus ejus, et justitia ejus manet in saeculum saeculi.

4. Memoriam fecit mirabilium suorum, misericors et miserator Dominus:

5. escam dedit timentibus se.

Memor erit in saeculum testamenti sui:

6. virtutem operum suorum annuntiabit populo suo,

7. ut det illis hereditatem gentium: opera manuum ejus veritas, et judicium.

8. Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in saeculum saeculi, facta in veritate et aequitate.

9. Redemtionem misit populo suo: mandavit in aeternum testamentum suum.

Alleluia.

1. Będęć wyznawał Panie wszytkim sercem moim: w radźie sprawiedliwych, y w zgromadzeniu.

2. Wielkie sprawy Pańskie: doświadczone we wszytkim upodobaniu iego.

3. Wyznanie y wielmożność dźieło iego: a sprawiedliwość iego trwa na wieki wieków.

4. Uczynił pamiątkę dźiwów swoich miłośierny a litośćiwy Pan:

5. dał pokarm tym, którzy się go boią.

Pamiętać będźie wiecznie na testament swój:

6. moc uczynków swoich oznaymi ludowi swemu,

7. aby im dał dźiedźictwo poganów: uczynki rąk iego prawda y sąd.

8. Pewne są wszytkie przykazania iego: utwierdzone na wieki wieczne, uczynione w prawdźie y w prawośći.

9. Posłał odkupienie ludowi swemu: postanowił na wieki testament swóy.

Ps. 110.—1. *Będęć wyznawał.* Będę cię chwalił. — *W radzie sprawiedliwych i w zgromadzeniu.* Już to pomiędzy małą liczbą sprawiedliwych, już to w zgromadzeniu wielu. Wyraz hebrajski *sod,* który Wulgata przełożyła *rada,* oznacza tajemnicę, skrytość, czyli rada która wymaga tajemnicy, i z małéj liczby zwykła się składać. Wyraz zaś *heda,* Synagogę czyli zgromadzenie oznacza, do któréj zwykł się zbierać lud cały.

2. *Doświadczone we wszystkiem upodobaniu jego.* To jest, wyszukane przygotowanie na wszelki użytek Bogu miły, iżby ich Bóg jak chciał używał, według onych słów Psal. 118, 91: *Albowiem tobie wszystko służy.*

3. *Wyznanie i wielmożność dzieło jego.* Działanie jego, przez które światem rządzi jest wyznanie i wielmożność, to jest przedmiot i treść wyznania, chwały i dziękczynienia, i przedmiot wielmożności Bożéj wszystkim się przez te dziwne sprawy otwierającéj. — *Sprawiedliwość jego trwa na wieki wieków.* Moc, dobroć, miłosierdzie, przez które jest sprawiedliwym, sprawiedliwie postępuje i usprawiedliwia, niepsuje się i niezmniejsza się żadnym czasem.

4. *Uczynił pamiątkę dziwów swoich.* Tak godne podziwienia rzeczy przeznaczył na zbawienie swoich, iż pamiątka ich będzie wieczną u wiernych.

5. *Dał pokarm.* Mannę, która z nieba spada, *i dał tym którzy się go boją,* to jest Izraelitom, ludowi wiernemu, który czci i chwali prawdziwego Boga.—*Pamiętać będzie wiecznie na testament swój.* Tak jak Bóg chciał żeby lud pamiętał na cuda, na jego korzyść uczynione, tak nawzajem obiecywał, iż sam będzie pamiętał na przymierze z nimi zawarte, to jest, że będzie się nimi opiekował i od nieszczęść ich bronił.

6. *Moc uczynków swoich oznajmi ludowi swemu.* Będzie pamiętał na przymierze swoje, okazując ludowi moc i potęgę dzieł swoich, gdy im, jak był obiecał, dał dziedzictwo pogan, to jest, ziemię świętą, którą poganie posiadali.

7. *Prawda i sąd.* Patrz Wujka.

8. *Pewne są wszystkie przykazania jego.* Wszystkie przykazania Boże są wierne, ponieważ nikogo niezwodzą, gdyż są najsłuszniejsze i najsprawiedliwsze. — *Utwierdzone na wieki wieczne.* Przykazania bowiem prawa przyrodzonego są nieodmienne, i jak zwykle mówimy, nie podlegające dyspensie.—*W prawdzie i prawości.* W słuszności i sprawiedliwości postanowione.

9. *Posłał odkupienie ludowi swemu.* Z Egiptu, albo raczéj od śmierci, grzechu i potępienia wiecznego.— *Postanowił na wieki.* Chciał żeby przymierze jego, dotyczące się prawdziwego zbawienia i posiadania kró-

Sanctum, et terribile nomen ejus:
10. initium sapientiae timor Domini. *(Prov. 1, 7.—9, 10).*
Intellectus bonus omnibus facientibus eum: laudatio ejus manet in saeculum saeculi.

Święte y straszne imię iego:
10. początek mądrości boiaźń Pańska.
Wyrozumienie dobre wszytkim którzy ie czynią: chwała iego trwa na wiek wieku.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 110. (u Żydów 111). w. 7. *Uczynki rąk jego prawda i sąd.* To jest, uczynki jego są najprawdziwsze i najsprawiedliwsze: albo miłosierdzia i sprawiedliwości pełne. Chrysost.

PSALMUS CXI. PSALM 111. *(u Żyd. 112).*

O szczęśliwości tych, którzy się Boga boją i przykazania jego wiernie pełnią.

Alleluja reversionis Aggaei et Zachariae.
1. Beatus vir, qui timet Dominum: in mandatis ejus volet nimis.
2. Potens in terra erit semen ejus: generatio rectorum benedicetur.
3. Gloria et divitiae in domo ejus, et justitia ejus manet in saeculum saeculi.
4. Exortum est in tenebris lumen rectis: misericors, et miserator, et justus.
5. Jucundus homo, qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in judicio:
6. quia in aeternum non commovebitur.
7. In memoria aeterna erit justus: ab auditione mala non timebit.
Paratum cor ejus sperare in Domino,
8. confirmatum est cor ejus: non commovebitur, donec despiciat inimicos suos.
9. Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in saeculum saeculi, cornu ejus exaltabitur in gloria. *(2. Cor. 9, 9).*

Alleluia, nawrócenia Aggeusza y Zachariasza.
1. Błogosławiony mąż, który się boi Pana: w przykazaniu iego będźie się kochał wielce.
2. Możne na źiemi będźie nasienie iego: naród prawych będźie błogosławiony.
3. Sława y bogactwa w domu iego: a sprawiedliwość iego trwa na wiek wieków.
4. Weszła w ćiemnośćiach światłość prawym: miłośćiwy, miłośierny y sprawiedliwy.
5. Roskoszny człowiek który się zlituie y pożycza, będźie miarkował mowy swe z rozsądkiem:
6. bo na wieki nie będźie poruszon.
7. W wieczney pamiątce będźie sprawiedliwy: nie będźie się bał posłuchu złego.
Gotowe serce iego nadźieię mieć w Panu,
8. umocnione iest serce iego: nie poruszy się, aż wzgardźi nieprzyiaćioły swymi.
9. Rozprószył, dał ubogim, sprawiedliwość iego trwa na wiek wieku: róg iego wywyższy się w chwale.

Jestwa niebieskiego, było wiecznem.—*Święte i straszne imię jego.* Uczy sposobu przetrwania w testamencie Pańskim, żebyśmy mogli dostąpić obietnic jego, jakby rzekł: Ten, który postanowił na wieki testament swój, jest świętym i strasznym, i dla tego, iż jest świętym i czystym, nienawidzi grzechu; a że jest strasznym, ciężko karze grzeszników.

10. *Początek mądrości bojaźń Pańska.* Jakby rzekł: A tak mądrymi być zaczynają, którzy się Boga boją, i grzechów się strzegą.— *Wyrozumienie dobre wszystkim którzy je czynią.* Wyrozumienie tych rzeczy jest dobrem, pożytecznem i zbawiennem tym, którzy nie tylko rozumieją, ale także to co zrozumieli w uczynkach okazują.—*Chwała jego trwa na wieki wieków.* Ktobykolwiek był taki człowiek, zasługuje na wieczną chwałę.

Ps. 111. *Alleluja, nawrócenia Aggeusza i Zacharyasza.* Niema tego tytułu w tekście żydowskim, lub greckim, lecz tylko w łacińskim. Zdaje się, że Dawid w duchu przewidział, iż Aggeusz i Zacharyasz po upłynionym czasie niewoli, znowu wrócili do ludu i upominali go do sprawiedliwości i bojaźni Boskiéj, iżby tym sposobem iunych pobudzić do cnoty, i od podobnéj niewoli ochronić.

1. *Błogosławiony mąż,* Patrz Wujka.
2. *Możne na ziemi będzie nasienie jego.* P. W.
3. *W domu jego.* W domu bojącego się Boga.—*Sprawiedliwość jego trwa na wieki wieków.* Sprawiedliwość jego z nim nie umiera, ale trwa na wieki, chwałę ma u ludzi, i wielką zapłatę bierze od Boga.
4. *Weszła w ciemnościach światłość prawym.* Zdanie takie: jeśliby się jaka przeciwność zdarzyła, sam P. Bóg, który jest dobrotliwym, miłosiernym i sprawiedliwym, jako światłość wejdzie sprawiedliwym, która rozpędzi ciemności klęsk, lub tak ich dusze umocni, iż ta klęska uciążliwą im nie będzie.
5. *Rozkoszny człowiek który się zlituje i pożycza.* Dobrze i przyjemnie czyni, kto miłosierdziem tknięty łatwo przebacza urazy, i potrzebującym pożycza, zachowując one słowa: *Odpuszczajcie, a będzie wam odpuszczono, dawajcie a będzie wam dano.* — *Rozkoszny.* W greckim jest łaskawy, dobry. P. W.
6. *Bo na wieki nie będzie poruszon.* Zdaje się, że się odnosi do tego co się wyżéj powiedziało *rozkoszny człowiek;* jakby rzekł: Dla tego jest rozkosznym czyli błogosławionym, ponieważ na wieki nie będzie poruszony, nigdy nie utraci swojéj szczęśliwości. Tak Genebrardus. Bellarmin mniema, że jest przyczyną tego, co przedtem było powiedzianem: *Będzie miarkował mowy swe z rozsądkiem; bo na wieki nie będzie poruszon,* to jest, bo jest mężem stałym i niezmiennym w przedsięwzięciach swoich, bo roztropnością wszystko przewiduje, iżby cokolwiek się przytrafi, jego poruszyć nie mogło.
7. *W wiecznéj pamiątce będzie sprawiedliwy.* W pamiątce chwalebnéj, i z błogosławieństwem u Boga i ludzi.—*Gotowe.* W rzeczach przeciwnych i klęsk pełnych.
8. *Umocnione jest serce jego.* W téj ufności ku Bogu.—*Nie poruszy się.* Nie będzie się bał.—*Aż wzgardzi nieprzyjacioły swemi.* I w téj ufności stały, do tego sprawy swe doprowadzi, że nieprzyjaciół nie będzie się miał czego bać, owszem będzie mógł z pogardą na nich patrzeć.
9. *Rozproszył, dał ubogim.* Ochotnie i hojnie dawał pieniądze swoje potrzebującym, szczodrze je rozsypy-

10. Peccator videbit, et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet: desiderium peccatorum peribit. *(Ps. 36, 12).*

10. Grzésznik uyźrzy y będźie się gniewał, będźie zgrzytał zęboma swymi, a będźie schnął: żądza niezbożnych zaginie.

Wykład X. J. Wujka.—**Ps. 111.** (u Żydów 112). w. 1. *Błogosławiony.* Człowiek bogobojny wszelakiemi, prawi, dobrami będzie obdarzony: dusznemi, cielesnemi, zwierzchnemi, doczesnemi, i wiecznemi: bo i tu ma łaskę Bożą w tym żywocie, i będzie miał chwałę wieczną w niebie; a toć jest co Pan obiecuje: Szukajcie wprzód królestwa Bożego i sprawiedliwości jego, a te wszystkie rzeczy będą wam przydane.

2. *Możne na ziemi.* Opisuje pożytki bojaźni Bożej. Pierwszy, że możne na ziemi będzie potomstwo jego. Wtóry, iż naród prawych będzie błogosławiony. Trzeci, że sława i bogactwa będą w domu jego. Czwarty, że sprawiedliwość jego trwa na wieki. Piąty, że w ciemności wschodzi światłość prawych.

5. *Roskoszny człowiek.* Pożytki miłosierdźia i jałmużn. Pierwszy, że na wieki nie będzie poruszon. Wtóry, że będzie wieczna pamiątka jego. Trzeci, nie będzie się bał posłuchu złego. Czwarty, iż serce jego ufa w Panu i jest w nim umocnione. Piąty, iż sprawiedliwość jego trwa na wieki.

PSALMUS CXII. PSAŁM 112. *(u Żyd. 113).*

O wychwalaniu Boga ze względu na jego wielkość i dobroć.

Alleluja.

1. Laudate, pueri Dominum: laudate nomen Domini.

2. Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc, et usque in saeculum.

3. A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen Domini.

4. Excelsus super omnes gentes Dominus, et super coelos gloria ejus.

5. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat,

6. et humilia respicit in coelo et in terra?

7. Suscitans a terra inopem, et de stercore erigens pauperem,

8. ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui.

9. Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum laetantem.

Alleluia.

1. Chwalcie dźieci Pana: chwalcie imię Pańskie.

2. Niechay będźie imię Pańskie błogosławione, od tąd y aż na wieki.

3. Od wschodu słońca aż do zachodu, chwalebne imię Pańskie.

4. Wysoki nad wszytkie narody Pan a nad niebiosa chwała iego.

5. Ktoż iako Pan Bóg nasz, który mieszka na wysokośći,

6. a na niskie rzeczy patrzy na niebie y na źiemi?

7. Podnoszący z źiemie nędznego: a z gnoiu wywyższaiąc ubogiego,

8. aby go posadźił z kśiążęty, z kśiążęty ludu swego.

9. Który czyni iż niepłodna mieszka w domu matka synów wesoła.

Wykład X. J. Wujka. Ps. 112. (u Żydów 113). w. 9. *Który czyni iż niepłodna mieszka w domu.* To jest, który niepłodną żonę, płodną czyni, dom jéj dziatkami rozmnaża, i płodem ją uwesela. Hebraism. Jako Annę matkę Samuelowę, Rachelę, Rebekę, Elżbietę, i inne.

---

wał na ubogich.—*Sprawiedliwość jego trwa na wieki wieków.* Jakby rzekł: Jeśli zmniejszył pieniądze rozdając je, pomnożył za to sprawiedliwość i zasługi, które wieczną zapłatę mieć będą.—*Róg jego wywyższy się w chwale.* Wtedy się mówi; iż tego lub owego róg jest wywyższony, gdy się staje potężniejszym i mocniejszym. Wywyższa się zaś w chwale, gdy człowiek nie tylko się staje potężnym, lecz także chwalebnym: pokazuje więc prorok, że jałmużna nie tylko nie zmniejsza potęgi, bogactw, lub chwały, ale owszem je powiększa.

10. *Grzesznik ujrzy.* Zmuszony będzie widzieć pomyślność sprawiedliwego.—*Będzie się gniewał.* Gdy nic nie znajdzie takiego coby mógł lub śmiał powiedzieć przeciwko sprawiedliwemu, którego nienawidzi.—*Będzie zgrzytał zębami swemi.* Nakształt psa wściekłego.—*Będzie schnąć.* Z zazdrości i złości.—*Żądza niezbożnych zaginie.* Będą zawiedzeni grzesznicy w życzeniach swoich; albowiem lubo chcieli widzieć sprawiedliwego w upadku, będą zmuszeni patrzeć nań w powodzeniu i pomyślności.

Ps, 112.—1. *Dzieci.* W greckim jest παῖδες, który to wyraz i dzieci i sług oznacza, w hebrajskim zaś *haude*, który sług tylko oznacza.

2. *Niechaj będzie imię Pańskie błogosławione.* Niech będzie uwielbione, niech się zaleca, niech będzie święte i sławne.—*Odtąd.* Od tego czasu.

3. *Od wschodu słońca.* Wszędzie, na każdém miejscu.

4. *Nad wszystkie narody.* Gdyż wszystkich jest stwórcą i rządzcą.—*Nad niebiosa chwała jego.* Nad niebiosa wyniesiona jest chwała majestatu jego, która wszystkie niebieskie rzeczy napełnia i przewyższa.

6. *Na niskie rzeczy patrzy.* Na niskie rzeczy patrzy, ma o nich pieczę i staranie. W niebie są rozmaite chory aniołów, jedne większe, drugie mniejsze, te ostatnie niskiemi na niebie nazywa.

7. *Podnoszący z ziemie nędznego.* Ubogiego i strapionego, w trudach i troskach leżącego i z niedostatkiem walczącego podnosi, i do pomyślnego stanu przyprowadza.

8. *Aby go posadził z książęty.* Nie z jakimibądź książętami, lecz z książętami ludu i pokoleń. W sensie anagogicznym tymi książętami są możni dworu niebieskiego, mieszkańcy górnéj Jerozolimy i uczęstnicy królestwa niebieskiego.

9. *Który czyni iż niepłodna mieszka.* P. Wujka.

PSALMUS CXIII.

PSALM 113 *(u Żyd. 114).*

O cudownych sprawach Bożych, i różnicy zachodzącéj między Bogiem i bałwanami.

Alleluja.

1. In exitu Israel de Aegypto, domus Jacob de populo barbaro, *(Exod. 13, 3.)*
2. facta est Judaea sanctificatio ejus, Israel potestas ejus.
3. Mare vidit, et fugit: Jordanis conversus est retrorsum. *(Jos. 3. 16).*
4. Montes exultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium.
5. Quid est tibi mare, quod fugisti, et tu Jordanis, quia conversus es retrorsum?
6. Montes, exultastis sicut arietes, et colles, sicut agni ovium.
7. A facie Domini mota est terra, a facie Dei Jacob.
8. Qui convertit petram in stagna aquarum, et rupem in fontes aquarum.

Alleluia.

1. Gdy wychodźił lud Izraelski z Egiptu: dóm Jakóbów z ludu pogańskiego,
2. stał się lud Judzki poświęcenie iego: Izrael moc iego.
3. Morze uyźrzało y ućiekło: Jordan wróćił się nazad.
4. Góry skakały iako barani: a pagórki iako iagnięta.
5. Cóżći się stało morze żeś ućiekło, y tobie Jordanie żeś się nazad wróćił?
6. Góry wyskoczyłyśćie iako barani? a pagórki iako iagnięta?
7. Od oblicza Pańskiego zadrżała źiemia, od oblicza Boga Jakóbowego.
8. Który obróćił opokę w wodne ieźiora: a skałę w źródła wodne.

Psalm 115 według Żydów.

1. Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.
2. Super misericordia tua, et veritate tua, nequando dicant gentes: Ubi est Deus eorum?
3. Deus autem noster in coelo omnia, quaecumque voluit, fecit.
4. Simulacra gentium, argentum, et aurum, opera manum hominum. *(Psal. 134, 15).*
5. Os habent, et non loquentur: oculos habent, et non videbunt.*
6. Aures habent, et non audient: nares habent, et non odorabunt.* *(Sap. 15, 15).*
7. Manus habent, et non palpabunt: pedes habent, et non ambulabunt: non clamabunt in gutture suo.
8. Similes illis fiant, qui faciunt ea, et omnes, qui confidunt in eis.

1. Nie nam Panie, nie nam: ale imieniowi twemu day chwałę.
2. Dla miłośierdźia twego, y dla prawdy twoiéy: aby snadź nie rzekli pogani: Gdźież iest Bóg ich?
3. Ano Bóg nasz na niebie, wszytko cokolwiek chćiał uczynił.
4. Bałwany pogańskie śrébro y złoto, robota rąk człowieczych.
5. Usta maią, a nie mówią: oczy maią, a nie uyźrzą.
6. Uszy maią, a nie usłyszą: nozdrze maią, a nie powoniaią.
7. Ręce maią, a nie będą macać: nogi maią, a nie będą chodźić: ani wołać będą gardlem swoim.
8. Niech im podobni będą którzy ie czynią: y wszyscy którzy w nich ufaią.

Ps. 113.—1. *Dom Jakóbow.* Jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza: gdy wychodziła rodzina Jakóbowa z Egiptu.

2. *Stał się lud Judzki poświęcenie jego.* Natenczas Bóg poświęcił i oddzielił sobie naród żydowski, to jest, lud Izraelski, żeby nad nim szczególniejszym sposobem królować.

3. *Morze ujrzało i uciekło.* Morze Czerwone uczuło Boską potęgę, i jakby się w tył cofało i uciekało, otwierając przejście Izraelitom. — *Jordan.* Przy przejściu tegoż ludu, zwrócił się do źródła swojego, i wody powstrzymał, dopóki lud na drugi brzeg nie przeszedł.

4. *Góry skakały jako barany.* Albo gdy zstępował P. B. na górę Synai przy trzęsieniu ziemi; albo gdy skały potoku Arnon skakały do strumyka, i nieprzyjaciół Izraelitów przywaliły. Num. 21, 15. Inni odnoszą do skał Jordanu, inni do wezbrania i fali wód nakształt gór podniesionych.

7. *Od oblicza Pańskiego.* Z powodu obecności Pańskiéj.

8. *Obrócił opokę.* Który na puszczy skałę z naturalnéj jéj twardości i suchości obrócił i rozpuścił w wodę płynącą i miękką.

Psalm 115 według Żydów.—1. *Nie nam Panie.* Nie zasługom naszym, które są żadne, lecz tobie Panie, należy się wszelka cześć i chwała.

2. *Dla miłosierdzia twego.* Z powodu miłosierdzia i hojności twojéj, nie dla naszych zasług daj chwałę imieniowi twemu. — *I dla prawdy twojéj.* Z powodu wierności mów i obietnic twoich.—*Aby snadź nie rzekli poganie.* Iżby niezbożnicy, którzy nas trapią i nam czynią wyrzuty, ze zniewagą imienia twojego mówić nie mogli: Gdzie jest teraz Bóg ich? Gdy bowiem na ziemi żadnego twojego podobieństwa nieczynimy, jeśli znakomitym skutkiem mocy twojéj nieokażesz że jesteś z nami, będą sądzić i mówić, że Bóg, którego czcimy, nigdzie się nie znajduje, że go zupełnie niema.

3. *Ano Bóg nasz na niebie.* Jakby rzekł: Niechaj sobie jak chcą szydzą z nas, jakoby nigdzie nie było Boga naszego; my jednak jesteśmy pewni, iż Bóg nasz jest, i że na niebie szczególniejszym sposobem majestat swojéj chwały i wszechmocność pokazuje.

4. *Bałwany pogańskie.* Przeciwnie zaś wiemy, że złote i srebrne bałwany pogańskie są próżne, iż są tworem rąk ludzkich, i bóstwa bynajmniéj nie mają.

8. *Niech im podobni będą.* Bałwochwalcy są warci, żeby

9. Domus Israel speravit in Domino: adjutor eorum et protector eorum est.
10. Domus Aaron speravit in Domino: adjutor eorum et protector eorum est.
11. Qui timent Dominum, speraverunt in Domino: adjutor eorum et protector eorum est.
12. Dominus memor fuit nostri, et benedixit nobis: benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron:
13. benedixit omnibus, qui timent Dominum, pusillis cum majoribus.
14. Adjiciat Dominus super vos: super vos, et super filios vestros.
15. Benedicti vos a Domino, qui fecit coelum et terram.
16. Coelum coeli Domino: terram autem dedit filiis hominum.
17. Non mortui laudabunt te, Domine: neque omnes, qui descendunt in infernum. *(Baruch 2,17).*
18. Sed nos, qui vivimus, benedicimus Domino ex hoc nunc et usque in saeculum.

9. Dóm Izraelski nadźieię miał w Panu: pomocnikiem ich y obrońcą ich iest.
10. Dóm Aaronów nadźieię miał w Panu: pomocnikiem ich y obrońcą ich iest.
11. Którzy się boią Pana, nadźieię mieli w Panu: pomocnikiem ich i obrońca ich iest.
12. Pan pamiętał na nas: y błogosławił nam: błogosławił domowi Izraelskiemu, błogosławił domowi Aaronowemu:
13. błogosławił wszytkim którzy się boią Pana: małym z więtszymi.
14. Niech przyczyni Pan na was: na was i na syny wasze.
15. Błogosławieni wy od Pana, który stworzył niebo y źiemię.
16. Niebo nad niebiosy Panu: a źiemię dał synóm człowieczym.
17. Nie umarli będą cię chwalić Panie: ani wszyscy którzy zstępuią do piekła.
18. Ale my, którzyśmy żywi, błogosławiemy Panu, od tego czasu aż na wieki.

Wykład X. J. Wujka. Ps. 113. (u Żydów 114). w. 7. *Psalm* 115 *według Żydów.* Tu pospolicie Żydzi nowy Psalm zaczynają, wszakże nie wszyscy. Bo Rabbi D. Kimhi czyni go jednym jako i my, i powiada że lepsze księgi tak je złączają.

8. *Którzy w nich ufają.* Pokazuje w czém właśnie zależy grzech bałwochwalstwa: to jest, nie w czynieniu ryciny, albo obrazów, ani w patrzeniu: ale w wierzeniu w nie, w ofiar czynieniu, i we wzywaniu ich. Co i w Mojżeszowych księgach jaśnie wyrażono. Bo co indziéj napisano: Nie czyń sobież ryciny ani żadnego podobieństwa, nie kłaniaj się mu, ani chwały dawaj: to tak na drugiem miejscu wyłożono: Nie czyń (na to) abyś się im kłaniał. Bo i sam Bóg kazał uczynić węża miedzianego, i cherubiny, ale nie na to, aby je za Bogi chwalono. Tertulian: lib. 2, cont. Marcion. To przeciw nowowiernikom dzisiejszym, którzy między bałwany, a obrazy świętemi, różności nie wiedzą, albo wiedzieć niechcą.

PSALMUS CXIV.

PSALM 114. *(u Żyd. 116).*

O uczuciach wdzięczności i miłości ku Bogu za wybawienie od niebezpieczeństw.

Alleluja.
1. Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meae.
2. Quia inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis invocabo.
3. Circumdederunt me dolores mortis, et pericula inferni invenerunt me.
Tribulationem et dolorem inveni:

Alleluia.
1. Rozmiłowałem się, iż wysłucha Pan głos modlitwy moiey.
2: Abowiem nakłonił ucha swego ku mnie: a we dni moie będę wzywał.
3. Ogarnęły mię boleści śmiertelne: a niebespieczeństwa piekielne potkały mię.
Nalazłem ucisk y boleść:

byli podobni do tych posągów rozumu pozbawionych, iżby byli jako pnie i słupy. Gdyby się podobało wyłożyć to w sposobie przeklęstwa, nie będą się mogli uskarżać na to czciciele bałwanów, jeśli życzymy, żeby byli podobnymi do bogów, którym cześć oddają. P. W.

9. *Dom Izraelski.* Lud wierny Izraelski.

10. *Dom Aaronów.* Dom Aaronowy od domu Izraelskiego odróżnia, ponieważ kościoł zawsze był podzielony na dwa stany, to jest, świeckich i duchownych, czyli ludu i duchowieństwa.

12. *Błogosławił nam.* Wyświadczał nam dobrodziejstwa.

13. *Małym z większymi.* Bez wyboru stanu, wieku, położenia, małym zarówno jak wielkim.

14. *Niech przyczyni.* Niech pomnoży i powiększy błogosławieństwa.

16. *Niebo nad niebiosy Panu.* Niebo empirejskie, które jest najwyższém, i które jest przeznaczone jakby na pałac Bogu królowi.

17. *Nie umarli będą cię chwalić Panie.* Jakby rzekł: Na téj zaś ziemi, którą nam oddałeś, nie umarli chwalić cię będą. To samo jest co się w Psal. 6, 6, mówi: *W śmierci nie masz, ktoby na cię pamiętał; a w piekle ktoć wyznawać będzie?* Patrz co się tam rzekło.

18. *Ale my, którzyśmy żywi.* Dla tego nam sprzyjaj i długiem życiem nas obdarzaj, iżby było wiele chwalców twoich nawet w tém życiu.

Ps. 114.—1. *Rozmiłowałem się.* W P. Bogu.—*Iż wysłucha Pan.* Rozmiłowałem się w Bogu, ponieważ jest łaskawym, i gdy będziemy potrzebowali, pospieszy nam z pomocą, i wysłucha modlitw naszych.

2. *We dni moje będę wzywał.* Dopóki żyć będę, będę go wzywał.

3. *Niebezpieczeństwa piekielne.* Niebezpieczeństwa śmierci doczesnéj, albo też wiecznéj.—*Nalazłem ucisk.* Wpadłem w ucisk.

4. et nomen Domini invocavi.
O Domine, libera animam meam:
5. misericors Dominus, et justus, et Deus noster miseretur.
6. Custodiens parvulos Dominus: humiliatus sum, et liberavit me.
7. Convertere anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.
8. Quia eripuit animam meam de morte: oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu.
9. Placebo Domino in regione vivorum.

4. y wzywałem imienia Pańskiego.
O Panie, wybaw duszę moię:
5. miłośćiwy Pan, y sprawiedliwy, a Bóg nasz iest litośćiwy.
6. Pan strzeże maluczkich: uniżyłem się, a wybawił mię.
7. Nawróć się duszo moia do odpoczynienia twego: abowiemći Pan dobrze uczynił.
8. Bo wyrwał duszę moię od śmierći, oczy moie od płaczu, nogi moie od upadku.
9. Będę się podobał Panu, w krainie żywiących.

PSALMUS CXV.

PSALM 115.

O wierze i ufności ku Bogu w przeciwnościach.

Alleluja.
10. Credidi, propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis. *(2. Cor. 4, 13).*
11. Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. *(Rom. 3, 4).*
12. Quid retribuam Domino, pro omnibus, quae retribuit mihi?
13. Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.
14. Vota mea Domino reddam coram omni populo ejus:
15. pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus.

Alleluią.
10. Uwierzyłem, przeto żem mówił: a ia poniżon iestem bardzo.
11. Jam rzekł w zachwyceniu moim: każdy człowiek kłamca.
12. Cóż oddam Panu za wszystko co mi dobrze uczynił?
13. Kielich zbawienia wezmę: a imienia Pańskiego wzywać będę.
14. Szluby moie Panu oddam przede wszytkim ludem iego:
15. droga przed oblicznośćią Pańską śmierć świętych iego.

4. *Wzywałem.* Mówiąc co następuje.— *Wybaw duszę moję.* Życie moje od tego niebezpieczeństwa śmierci, albo duszę moję od niebezpieczeństwa dusznego zbawienia, w jakiém zostaję.

5. *Bóg nasz jest litościwy.* Nie tylko jest miłosierny, ale także litujący się; nietylko z natury swojéj jest miłosierny, ale także, gdy jest potrzéba, czynne nam miłosierdzie okazuje.

6. *Maluczkich.* W hebr. jest *petaim,* co nie tak maluczkiego wiekiem oznacza, jak prostego, szczerego i otwartego w obyczajach, i tego który się łatwo daje przekonywać.— *Uniżyłem się.* Hebr. wycienczyłem się, byłem udręczony.

7. *Nawróć się duszo moja do odpoczynienia twego.* Powróć duszo moja do dawnego odpoczynku i spokojności, bądź spokojną.

9. *Będę się podobał Panu w krainie żywiących.* Będę się starał podobać Panu, dopóki żyję, będąc posłusznym przykazaniom jego, i drogą prawa jego postępując. W hebr. jest, *będę chodził przed Panem.* Albo sens jest: W ojczyznie niebieskiéj, która jest krainą żyjących, prawdziwém życiem, będę się Bogu doskonale podobał; albowiem którzy w tém życiu podobają się Bogu, nie doskonale się podobają, dla win lekkich, których się niekiedy dopuszczają.

Ps. 115.—10. *Uwierzyłem, przeto żem mówił.* Uwierzyłem Bogu; przeto nie lękałem się mówić, i nie zaniechałem powiedzieć i wyznać, że wszelki człowiek jest omylny. Albo sens jest zgodny z tém co się powiedziało ku końcowi Psalmu poprzedzającego (Psalm ten bowiem jest tejże saméj treści z poprzedzającym, ztąd u Żydów za jeden się uważa), jakby rzekł: Będę się podobał Panu w krainie żyjących; wierzę bowiem że ta kraina istnieje, chociaż jéj nie widziałem.— *A ja poniżon jestem bardzo.* Uwierzyłem w prawdzie, lecz nieprzestałem być trapionym i dręczonym. Albo uwierzyłem, że się znajduje kraina żyjących, ponieważ jestem poniżony; i nie polegam na moim rozumie, lecz z pokorą przyjmuję to czego mnie uczy Duch Pański.

11. *Jam rzekł w zachwyceniu mojém.* W ucieczce i w odejściu mojem. W hebr. jest, *w pośpiechu moim,* albo *w zatrwożeniu mojém,* w pośpiesznèm wyjściu mojém. W greckim jest, *ἐν τῇ ἐκστάσει,* w osłupieniu, w przestrachu i zatrwożeniu umysłu jakowém byłem zdjęty widząc, że prześladowanie ze wszech stron mnie grozi, i wpadając w osłupienie na tak wielkie niebezpieczeństwa. Albo sens jest: ja którym się upokorzył i uniżył, podniesiony od Pana do zachwytu, w tym zachwycie widząc, jak fałszywe i zwodnicze są dobra, które się ludziom prawdziwemi i trwałemi zdają, rzekłem: *Każdy człowiek kłamca.* Jakby rzekł: Nie należy ufać w człowieku, i od niego zbawienia oczekiwać, jest bowiem omylny, i przyrzeczenia nie dotrzymuje. Wszelka nadzieja w człowieku położona omylić może. Albo według innego sensu: Wszelki człowiek który po ludzku mówi o szczęśliwości, i zbytnie ceni dobra te nikłe, jest kłamcą; dobra bowiem prawdziwe i trwałe znajdują się tylko w krainie żyjących.

12. *Cóż oddam Panu?* Ponieważ zbawienie od Pana otrzymałem, czém się mu za to odwdzięczę? Albo gdy za łaską Bożą poznałem krainę żyjących, i nauczyłem się rozróżniać dobra prawdziwe od pozornych, co za tak wielkie dobrodziejstwo oddam Panu?

13. *Kielich zbawienia wezmę.* P. Wujka.

14. *Śluby moje Panu oddam.* Com ślubował, gdy mnie nieszczęścia trapiły, z tego się uiszczę jawnie i wobec całego ludu; z doświadczenia zaś nauczyłem się, że jest drogą przed Panem śmierć ludzi świętych, to jest, iż ich Bóg wielce sobie waży, i na ich morderstwo nie łatwo przystaje. Albo ofiarę chwały oddam Panu jawnie i bez bojaźni, chociażbym rozumiał, że mnie ztąd śmierć grozi; albowiem wielce sobie waży Bóg śmierć sprawiedliwych z jego przyczyny podjętą, i hojnie ją wynagradza w niebie. Albo sens jest: niełatwo

16. O Domine, quia ego servus tuus: ego servus tuus, et filius ancillae tuae.
Dirupisti vincula mea:
17. tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Domini invocabo.
18. Vota mea Domino reddam in conspectu omnis populi ejus:
19. in atriis domus Domini, in medio tui, Jerusalem.

16. O Panie, bom ia sługa twóy: iam sługa twóy, y syn służebnice twoiéy.
Potargałeś pęta moie:
17. tobie ofiaruię ofiarę chwały, a imienia Pańskiego wzywać będę.
18. Szluby moie Panu oddam przed oczyma wszytkiego ludu iego:
19. w śieniach domu Pańskiego, w pośrzodku ciebie o Jeruzalem.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 115. w. 13. *Kielich zbawienia wezmę.* Przez ten kielich Żydzi rozumieją kubek wina, który przy ofiarach i kolacyach swoich, pierwiéj ofiarowali Bogu, a potém wypijali, dziękując za dobrodziejstwa wzięte od niego. Naszy rozumieją kielich krwie Pańskiéj, który bywa bran ku ofiarowaniu na Mszéj ś. nie tylko na pamiątkę naszego przez mękę Pańską zbawienia i na dziękowanie za nie, ale też dla uczestnictwa i dostąpienia tegoż zbawienia. Przetoż nie tak właśnie drudzy rozumieją kielich męczeństwa i utrapienia. Jakoby rzekł: Chętliwie a ochotnie przyjmę, cokolwiek na mię Pan Bóg przepuści

---

PSALMUS CXVI. — PSALM 116. *(u Żyd. 117).*

O wychwalaniu Boga za Jego miłosierdzie i wierność w dotrzymaniu obietnic.

Alleluja.
1. Laudate Dominum omnes gentes: laudate eum omnes populi. *(Rom. 15, 11).*
2. Quoniam confirmata est super nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in aeternum.

Alleluia.
1. Chwalćie Pana wszyscy pogani: chwalćie go wszyscy narodowie.
2. Bo się umocniło nad nami miłośierdźie iego: a prawda Pańska trwa na wieki.

PSALMUS CXVII. — PSALM 117. *(u Żyd. 118).*

O wychwalaniu Boga za opiekę we wszelkich niebezpieczeństwach.

Alleluja.
1. Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in saeculum misericordia ejus.
2. Dicat nunc Israel: Quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus.
3. Dicat nunc domus Aaron: Quoniam in saeculum misericordia ejus.
4. Dicant nunc, qui timent Dominum: quoniam in saeculum misericordia ejus.
5. De tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine Dominus.
6. Dominus mihi adjutor: non timebo, quid faciat mihi homo.

Alleluia.
1. Wyznawayćie Pana bo dobry: bo na wieki miłośierdźie iego.
2. Niechay teraz mówi Izrael, że dobry: bo na wieki miłośierdźie iego.
3. Niechay teraz mówi dóm Aaronów: że na wieki miłośierdźie iego.
4. Niechay teraz mówią którzy się boią Pana: że na wieki miłośierdźie iego.
5. Z ućisku wzywałem Pana: y wysłuchał mię na przestrzeństwie Pan.
6. Pan pomocnikiem moim: nie będę się bał coby mi uczynił człowiek.

Bóg bezbożnym dopuszcza, żeby zabijali sprawiedliwych. To co jest drogiem nie łatwo innym darujemy.

16. *I syn służebnice twojéj.* Nietylko sługa twój, lecz z rodu niewolnik, w domu twoim urodzony z niewolnicy twojéj. Wierni kościoła są synami służebnicy Bożéj.—*Potargałeś pęta moje.* Rozproszyłeś klęski, prześladowania. Albo: sługą się twoim urodziłem lub stałem się, lecz teraz wielkiéj swobody używam, od ciężkiéj niewoli czarta i namiętności uwolniony.

17. *Ofiarę chwały.* Ofiarę zapokojną, albo chwałę i wyznanie, które za wyborną ofiarę poczytasz.

19. *W sieniach domu Pańskiego.* Przy drzwiach przybytku, przed któremi były sieni i arka, i gdzie się znajdował ołtarz całopalenia.— *W pośrodku ciebie, o Jeruzalem.* Zewnątrz którego niewolno było ofiarować. Miejsce to uczy, że po za kościołem czyli kościelną jednością, ofiary Bogu nie są przyjemne.

Ps. 116.—2. *Bo się umocniło nad nami miłosierdzie jego.* Rozmnożyło się i ustaliło się, tak dalece, iż już nie będzie odjęte, ale się rozleje na wyszystkie narody.—*Prawda Pańska.* Wierność obietnic, przez które był obiecał że ma dać światu Chrystusa Pana.

Ps. 117.—1. *Wyznawajcie Pana.* Wychwalajcie Pana.—*Dobry.* Łaskawy, dobroczynny. — *Bo na wieki.* Albowiem ma trwać na wieki miłosierdzie jego.

2. *Niechaj teraz mówi Izrael.* Wylicza tych, których chce pobudzić do chwalenia Boga. Wszystkich Izraelitów, to jest, świeckich do stanu lewickiego nie należących; prócz tego wszystkich lewitów i kapłanów, nareszcie wszystkich bojących się Boga.—*Teraz.* W tym czasie łaski, albo w tym czasie publicznego zgromadzenia i wyznania.

3. *Dom Aaronów.* Kapłani z rodu Aaronowego.

5. *Na przestrzeństwie.* Hojnie i obficie, albo z szerokością i radością moją wysłuchał mię, i na miejscu szerokiem i przestronnem mnie postawił, na którembym niebezpieczeństwa nie doznawał.

6. *Coby mi uczynił człowiek.* Coby mnie uczyniło stworzenie śmiertelne i niedołężne.

7. Dominus mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos *.
8. Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine *: *(Hebr. 13, 6)*.
9. bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus.
10. Omnes gentes circuierunt me, et in nomine Domini, quia ultus sum in eos.
11. Circumdantes circumdederunt me, et in nomine Domini, quia ultus sum in eos.
12. Circumdederunt me sicut apes, et exarserunt sicut ignis in spinis, et in nomine Domini, quia ultus sum in eos.
13. Impulsus eversus sum, ut caderem, et Dominus suscepit me.
14. Fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. *(Exod. 15, 2)*.
15. Vox exultationis et salutis in tabernaculis justorum.
16. Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me: dextera Domini fecit virtutem.
17. Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini.
18. Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me.
19. Aperite mihi portas justitiae, ingressus in eas confitebor Domino:
20. haec porta Domini, justi intrabunt in eam.
21. Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem.
22. Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. *(Isai. 28, 16. Luc. 20, 17)*.

7. Pan pomocnikiem moim: a ia wzgardzę nieprzyiaćioły moie.
8. Lepiey iest ufać w Panu, niźli ufać w człowieku:
9. lepiey iest mieć nadźieię w Panu, niźli mieć nadźieię w kśiążętach.
10. Wszyscy narodowie obtoczyli mię: a w imię Pańskie pomśćiłem się nad nimi.
11. Obstąpiwszy ogarnęli mię: a w imię Pańskie pomśćiłem się nąd nimi.
12. Obstąpili mię iako pszczoły, y rospalili się iako ogień w ćierniu: a w imię Pańskie pomśćiłem się nad nimi.
13. Potrącony wywróćiłem się, abym upadł: a Pan wspomógł mię.
14. Moc moia y chwała moia Pan: y stał mi się zbawieniem.
15. Głos wesela y zbawienia w przybytkach sprawiedliwych.
16. Prawica Pańska uczyniła moc: prawica Pańska wywyższyła mię: prawica Pańska dokazała mocy.
17. Nie umrę, ale będę żył: y będę opowiadał sprawy Pańskie.
18. Karząc karał mię Pan: a nie zdał mię na śmierć.
19. Otwórzćie mi bramy sprawiedliwośći, wszedszy w nie będę Panu wyznawał:
20. ta brama Pańska, sprawiedliwi przez nię będą chodźić.
21. Będęć wyznawał żeś mię wysłuchał: y stałeś mi się zbawieniem.
22. Kamień który odrzućili buduiący: ten się stał głową węgła.

10. *A w imię Pańskie.* Lecz przez imię Pańskie i jego się mocą stało, że się pomściłem nad nimi, wymierzyłem im karę, lub, jak brzmi tekst hebrajski, *wygładziłem.* P. W.

12. *Jako pszczoły.* Żądła na mnie wydobywając, żeby niemi ugodzić.— *Jako ogień w cierniu.* Ogień z cierni jest najostrzejszy, chociaż najkróciéj trwający; wielki także wydaje łoskot i zdaje się, że ma wszystko pozrzeć i zniszczyć, co się tylko w pobliżu znajduje.

13. *Potrącony.* Od nieprzyjaciół moich w tym celu potrącony zostałem, żebym upadł, żebym się wywrócił. W hebr. jest, *potrącając potrąciłeś mię abym upadł.*— *Wywróciłem się.* Nie wiele niestawało żebym upadł, przewrócił się.— *Wspomógł mię.* Podtrzymał mię żebym nieupadł.

14. *Moc moja i chwała moja Pan.* Jakby rzekł: Przeto uznaję że mocą moją jest Pan, za którego dobrodziejstwem napastowań nieprzyjacielskich bez szkody unikam; on będzie wiecznym przedmiotem moich pieśni i pochwał.— *Stał mi się zbawieniem.* Przyniósł mi zbawienie.

15. *Głos wesela i zbawienia.* Jakby rzekł: I nie sam jeden będę mu śpiewał, lecz głos dziękczynienia i uwielbienia za zachowanie życia i zbawienie, będzie słyszany w domach sprawiedliwych.

16. *Prawica Pańska.* Potęga Pańska.— *Uczyniła moc.* To jest, mocne i cudowne dzieła uskuteczniła na moję korzyść.— *Wywyższyła mię.* Wyrywając ze wszystkich nieszczęść, i umieszczając w stanie wysokim i chwalębnym. Patrz Wujka.

18. *Karał mię.* Na korzyść, nie na zgubę moję; albowiem niedopuścił żebym uległ śmierci.

19. *Otwórzcie mi.* Zwrót mowy do kapłanów i stróżów kościelnych, żeby mu otworzyli bramy kościelne, dla podziękowania publicznie i uroczyście Bogu za odebrane dobrodziejstwa; albo zapewne dobrodziejstwami boskiemi zagrzany, ośmiela się mieć nadzieję i prosić o rzeczy większe, i dla tego błaga żeby mu zostały otworzone bramy niebieskiéj Jerozolimy.— *Bramy sprawiedliwości.* Bramy kościelne nazywa bramami sprawiedliwości i cnoty, ponieważ wewnątrz nich Bóg usprawiedliwia ludzi, i ponieważ przez nie sprawiedliwi wchodzą do chwalenia Boga. Niebiosa także są bramami sprawiedliwości, ponieważ żaden przez nie nie wchodzi kto nie jest sprawiedliwym, i wszystkich zmaz nie zetrze.

20. *Ta brama Pańska.* Brama kościoła Pańskiego albo brama niebieska, gdzie jaśnieje majestat Pański.

22. *Kamień który odrzucili budujący.* Kamień ów, który budujący odrzucili jako do budowy nieprzydatny, nietylko został użyty, ale nawet w lepszém i uczciwszém miejscu téj budowy umieszczony. Żydzi, faryzeusze i kapłani, którym był powierzony urząd budowania starego kościoła przykładem i nauką, ci Chrystusa odrzucili; lecz Chrystus w godniejszém miejscu budowy został umieszczony, to jest w głowie węgła, a to dla tego iżby złączył dwie ściany, a mianowicie lud żydowski i lud pogański, i z obójga jeden spoił kościoł. P. W.

23. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris.
24. Haec est dies, quam fecit Dominus: exultemus, et laetemur in ea.
25. O Domine, salvum me fac, o Domine, bene prosperare:
26. benedictus, qui venit in nomine Domini. *(Matth. 21, 9)*.
27. Benediximus vobis de domo Domini.
Deus Dominus, et illuxit nobis.
Constituite diem solemnem in condensis usque ad cornu altaris.
28. Deus meus es tu, et confitebor tibi: Deus meus es tu, et exaltabo te.
Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem.
29. Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in saeculum misericordia ejus.

23. Od Pana się to stało: a iest dźiwno w oczach naszych.
24. Ten jest dźień, który uczynił Pan: raduymy się y weselmy się weń.
25. O Panie zbaw mię: o Panie zdarz dobrze:
26. błogosławiony który przychodźi w imię Pańskie.
27. Błogosławiliśmy wam z domu Pańskiego:
Bóg Pan y oświecił nas.
Postanówćie dźień uroczysty w gęstwie, aż do rogu ołtarza.
28. Bóg móy iesteś ty, y wyznawać ći będę: Bóg móy iesteś ty: y wywyższać ćię będę.
Będęć wyznawał iżeś mię wysłuchał: y stałeś mi się zbawieniem.
29. Wyznawayćie Panu bo dobry: bo na wieki miłośierdźie iego.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 117. (u Żydów 118). w. 11. *W imię Pańskie.* Trzykroć te słowa powtarza, iż sprawy Trójce Najświętszéj są nierozdzielne, i pospołu są zawsze.
16. *Prawica.* I te słowa trzykroć powtórzone, wyrażają tajemnicę Trójce Przenajświętszéj. Jakoby rzekł: Moc Boga Ojca, moc Boga Syna, i moc Ducha Ś.
22. *Kamień który odrzucili.* Proroctwo o Chrystusie umęczonym, i głową kościoła po zmartwychwstaniu uczynionym.
25. *Zbaw mię.* Tego słowa, mię, ani w żydowskim, ani w greckim Psałterzu niemasz.
25. *O Panie zdarz dobrze, Hosianna,* a *contracte Hosanna.* Toć jest witanie ludu w Ewangelii, i prośba za zdrowie króla Messyasza. *Hosanna* Synowi Dawidowemu, to jest: Zbaw proszę Syna Dawidowego, błogosławiony który przychodzi w imię Pańskie, *Hosanna* na wysokości: To jest, zbaw go proszę Panie, ty któryś jest na wysokości, któryś jest w niebiesiech.
27. *Postanówcie dzień uroczysty w gęstwie.* To jest, z zielonymi różczkami jako w święto Namiotów, przystrójcie miasto i kościół. Co się wypełniło w przyjechaniu Pana Chrystusowem na oślicy do miasta Jeruzalem, kiedy nosząc różczki oliwne i palmowe śpiewali też słowa: *Hosanna,* błogosławiony który przychodzi w imię Pańskie. Teraz z żydowskiego tak to wykładają: Uwiążcie święto (to jest ofiarę na święto) powrozami, aż do rogów ołtarza.

PSALMUS CXVIII. — PSALM 118. *(u Żyd. 119).*

O zamiłowaniu prawa Bożego i wstręcie do grzechu.

Alleluia.

Aleph.

1. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.

Alleluia.

Aleph.

1. Błogosławieni niepokalani w drodze: którzy chodzą w zakonie Pańskim.

---

23. *Od Pana się to stało.* Nie przypadkiem to się zdarzyło, lecz z zamiaru i woli Bożéj; a nawet tak to jest rzecz wielka, iż nikt oprócz Boga uczynićby jéj nie mógł.
24. *Ten jest dzień, który uczynił Pan.* Dzień ten, w którym się to stało, to jest, że Chrystus stał się kamieniem węgielnym, jest właściwie dniem który uczynił Pan, który przez znakomite to dobrodziejstwo pamiętnym zrobił; i dla tego w tym dniu weselić się należy, i t. d. Dniem tym jest dzień Zmartwychwstania, w którym Chrystus jest podniesiony i uwielbiony, po dokonanéj męce, przez którą od Żydów był odrzucony.
25. *O Panie.* Patrz co się rzekło Psal. 114, 4. Albowiem tenże sam wyraz hebrajski tutaj się spotyka.—*Zbaw mię.* Chwałę tę wyśpiewywały tłumy Chrystusowi w dzień Palmowy, jak zauważył ś. Hieronim przy roz. 23, ś. Mat., to bowiem co powtarzały: *Hozanna, błogosławiony który idzie w imię Pańskie,* mamy w tym wierszu; lecz w Ewanielii zostawiony jest wyraz hebrajski *Hozanna,* który się tu tłumaczy przez one słowa: *O Panie zbaw mię.* Możemy brać te słowa jako od Chrystusa modlącego się wymówione, któremu lud i kapłani następującemi słowy dobrze rokowali.—*Zdarz dobrze.* W rozpoczętém twojém królestwie. W greckim jest εὐόδωσον niech idą pomyślnie sprawy twoje, i powodzenia jakiego pragniesz niech doznają: podobnie się znajduje Ps. 44, 5.—*Fortunnie postępuj i króluj.* P. W.
26. *W imię Pańskie.* Z rozkazu i mocy Bożéj dla zgładzenia naszych nieprzyjaciół, grzechu, śmierci, i t. d.—*Błogosławiliśmy.* My kapłani i prorocy błogosławiliśmy wam ludom wiernym, oznajmując tajemnice Boskie dla zbawienia waszego.—*Wam z domu Pańskiego.* Wam, którzy jesteście z domu Pańskiego, domownikami Bożymi. Albo sens jest: my także, którzy jesteśmy z domu Pańskiego, to jest, kapłani życzyliśmy pomyślności i powodzenia Chrystusowi i wiernemu ludowi.
27. *Bóg Pan, i oświecił nas.* Ta jest treść błogosławieństwa, to jest, żeby Bóg nasz wziąwszy ciało ludzkie nam się ukazał.—*Postanówcie dzień uroczysty w gęstwie.* P. W.
28. *Bóg mój jesteś ty.* Jest to powtórzenie tego co się powiedziało, wykazujące uczucie proroka.
Ps. 118. Psalm ten jest ze wszystkich najdłuższy, albowiem zawiera dwadzieścia dwa ośmiowierszów, to

2. Beati, qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum.
3. Non enim, qui operantur iniquitatem, in viis ejus ambulaverunt.
4. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.
5. Utinam dirigantur viae meae ad custodiendas justificationes tuas.
6. Tunc non confundar, cum perspexero in omnibus mandatis tuis.
7. Confitebor tibi in directione cordis, in eo, quod didici judicia justitiae tuae.
8. Justificationes tuas custodiam: non me derelinquas usquequaque.

Beth.

9. In quo corrigit adolescentior viam suam? In custodiendo sermones tuos.
10. In toto corde meo exquisivi te, ne repellas me a mandatis tuis.
11. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.
12. Benedictus es, Domine: doce me justificationes tuas.
13. In labiis meis pronuntiavi omnia judicia oris tui.
14. In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis.
15. In mandatis tuis exercebor, et considerabo vias tuas.

2. Błogosławieni, którzy się pilno pytaią o świadectwach iego: szukaią go ze wszytkiego serca.
3. Nie chodźili bowiem w drogach iego: którzy nieprawość czynią.
4. Tyś rozkazał, aby przykazania twego strzeżono barzo.
5. Day Boże aby się prostowały drogi moie, ku strzeżeniu usprawiedliwienia twoich.
6. Tedy się nie zawstydzę, gdy weyrzę we wszytkie rozkazania twoie.
7. Wyznawać ći będę w prostośći serca: przeto żem się nauczył sądów sprawiedliwośći twoiéy.
8. Sprawiedliwośći twoich będę strzédz: nie opuszczay mię do końca.

Beth.

9. Czymże poprawia młody człowiek drogi swoiéy? gdy zachowa mowy twoie.
10. Ze wszytkiego serca mego szukałem ćiebie: nie odpędzay mię od mandatów twoich.
11. W sercu moim skryłem słowa twoie: abych nie grzeszył tobie.
12. Błogosławionyś iest Panie: naucz mię sprawiedliwośći twoich.
13. Wargami moimi opowiadałem wszytkie sądy ust twoich.
14. Kochałem się w drodze świadectw twoich, iako we wszytkich bogactwach.
15. Będę się ćwiczył w roskazaniach twoich: y przypatrzę się drogam twoim.

---

jest sto siedemdziesiąt sześć wierszy. Przyczyna tak wielkiéj długości, jak się domyśla Bellarmin, ta była, iżby lud miał czem się z pobożnością i pożytkiem zająć, gdy trzykroć do roku ze wszech stron do przybytku przychodził; zdaje się bowiem, że ten Psalm był ułożony na to, iżby był w drodze śpiewany, po którego dokończeniu następują Psalmy graduałowe (graduales) czyli stopniowe, które przy wstępowaniu na stopnie przybytku były śpiewane. Układ tego Psalmu jest następny: pierwsze ośm wierszy rozpoczynają się od pierwszéj litery alfabetu, następne ośm od drugiéj, i tak nareszcie aż do końca całego abecadła, które się składa z dwudziestu dwóch liter. To nareszcie zauważyć należy, że w tym Psalmie przykazania Boże nazywają się także: rozkazaniami, sprawiedliwością, sądem, usprawiedliwieniami, świadectwem, słowem, wyrokiem, mową, drogą, zakonem, prawdą, urządzeniem, i to się powtarza prawie we wszystkich wierszach; co dosyć raz wspomnieć, żebyśmy nie byli zmuszeni do znudzenia to samo powtarzać.

1. *Niepokalani.* Nieskażeni, doskonali, szczerzy, prostego i otwartego serca, to bowiem oznacza wyraz hebrajski *temimim.* — *W drodze.* Którzy tak w drodze Pańskiéj i w drodze tego życia postępują, że nigdy się niepotkną, lecz bez obrazy, święcie i doskonale we wszystkiem się sprawują. Patrz Wujka.

2. *Pilno pytają.* Dochodząc rozumienia prawa Bożego, z zamiarem jego zachowania.— *O świadectwach.* Tak się nazywają przykazania Boże dla tego, że świadczą o woli Jego. — *Szukają go ze wszystkiego serca.* Jak skoro prawa zrozumieli, usiłują je zachowywać, i całem sercem Bogu się podobać.

3. *Niechodzili w drogach jego.* Którzy dotąd w jakiejkolwiek rzeczy niegodziwie się sprawują, jeszcze życia nieurządzają według tych sposobów widzenia, jakie on przepisał, i przez które do niego się dąży i przychodzi.

4. *Bardzo.* Z największą pilnością i troskliwością.

5. *Daj Boże aby się prostowały drogi moje.* Iżby się tak urządzał sposób mojego życia, moje zamiary i czynności, iżbym w zupełności zachował prawo twoje.— *Usprawiedliwienia.* P. W.

6. *Tedy się nie zawstydzę.* Nie będę się wstydził.— *Gdy wejrzę.* Gdy będę baczył na zachowanie przykazań.

7. *Wyznawać ci będę.* Będę cię chwalił. — *Sądów.* Tak się nazywają przykazania dla tego, że zawierają Boski sąd czyli wyrok, iż są wyrokami według których cnotliwych i występnych sądzić należy, albo że pokazują i oznajmują nam to, co według sądu i rozumienia Bożego, czynić nam lub unikać należy.

8. *Nieopuszczaj mię do końca.* Nieopuszczaj mnie zupełnie, lecz bądź przy mnie obecnym tak, iżbym mógł zachowywać przykazania twoje.

9. *Czemże poprawia młody człowiek?* Jakim sposobem będzie mógł młodzieniec czystemi uczynić drogi swoje, żeby nie grzeszył, i od maleństwa w cnocie się zaprawiał?— *Gdy zachowa mowy twoje.* Przez wykonywanie przykazań twoich.

10. *Nie odpędzaj mię od mandatów* (przykazań) *twoich.* Niedopuszczaj abym zbaczał z drogi przykazań twoich, bądź przez przewrótną naukę, bądź przez złe obyczaje.

11. *Skryłem.* Pilnie rozbierałem, roztrząsałem, głęboko rozważywszy, złożyłem w tajemnicach umysłu mojego.

12. *Błogosławionyś jest Panie.* Godzien jesteś Panie, żeby Cię wszyscy za twoję dobroć błogosławili.

13. *Ust twoich.* To wszystko co przez proroków i apostołów mówiłeś, którzy są jakby ustami twoimi.

14. *Jako we wszystkich bogactwach.* Jak inni zwykli się kochać w zbieraniu bogactw.

15. *Będę się ćwiczył.* Będę rozmyślał, czyli będę się ćwiczył w modlitwie i tym podobnych uczynkach bogomyślności.

16. In justificationibus tuis meditabor: non obliviscar sermones tuos.

Gimel.

17. Retribue servo tuo, vivifica me: et custodiam sermones tuos.
18. Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.
19. Incola ego sum in terra: non abscondas a me mandata tua.
20. Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore.
21. Increpasti superbos: maledicti, qui declinant a mandatis tuis.
22. Aufer a me opprobrium et contemtum, quia testimonia tua exquisivi.
23. Etenim sederunt principes, et adversum me loquebantur: servus autem tuus exercebatur in justificationibus tuis.
24. Nam et testimonia tua meditatio mea est, et consilium meum justificationes tuae.

Daleth.

25. Adhaesit pavimento anima mea: vivifica me secundum verbum tuum.
26. Vias meas enuntiavi, et exaudisti me: doce me justificationes tuas.
27. Viam justificationum tuarum instrue me, et exercebor in mirabilibus tuis.
28. Dormitavit anima mea prae taedio: confirma me in verbis tuis.
29. Viam iniquitatis amove a me, et de lege tua miserere mei.

16. Będę rozmyślał w sprawiedliwośćiach twoich: nie zapomnię mów twoich.

Gimel.

17. Uczyń dobrze słudze twemu, ożyw mię: a będę strzégł mów twoich.
18. Odsłoń oczy moie: a przypatrzę się dźiwóm zakonu twego.
19. Jestem ia gośćiem na źiemi: nie kriy przedemną mandatów twoich.
20. Pragnęła dusza moia, żądać sprawiedliwośći twoich na każdy czas.
21. Zgromiłeś pyszne: przeklęći którzy odstępuią od mandatów twoich.
22. Oddal odemnie pohańbienie y wzgardę: bom się badał o świadectwach twoich.
23. Bo y kśiążęta śiadały, y przećiwko mnie mówiły: ale sługa twóy ćwiczył się w sprawiedliwośćiach twoich.
24. Bo y swiadectwa twoie są rozmyślanie moie: y sprawiedliwośći twoie radą moią.

Daleth.

25. Przylgnęła do źiemie dusza moia: ożyw mię według słowa twego.
26. Drogi moie rozpowiedźiałem, y wysłuchałeś mię: naucz mię sprawiedliweśći twoich.
27. Naucz mię drogi sprawiedliwośći twoich: a będę się ćwiczył w cudach twoich.
28. Drzymała dusza moia od tesknice: pośil mię w słowiech twoich.
29. Drogę nieprawośći oddal odemnie: a w zakonie twoim zmiłuy się nademną.

---

16. *Będę rozmyślał.* Ś. Hier. i Chald. *będę się rozkoszował.*
17. *Uczyń dobrze.* Wyświadcz łaskę, daj z hojnością. — *Ożyw mię.* W hebr. jest, *niech żyję*, obym żył, daj żebym żył.
18. *Odsłoń oczy moje.* Odkryj, zdejmij zasłonę z oczu moich.— *Dziwom zakonu twego.* Dziwnemu rozumieniu zakonu twego. P. W.
19. *Jestem ja gościem na ziemi.* Pielgrzymem, dziś żywym, a jutro umrzeć mającym, ztąd w przechodzie tego życia używam, i w niem jedyną pociechą jest prawo twoje. Albo: jestem pielgrzymem, przeto na mało mnie znanych drogach twoich z łatwością się zbłąkać mogę; proszę więc żebyś przykazań twoich, któremibym się mógł przewodniczyć, nieukrywał przedemną.
20. *Pragnęła...żądać.* Gwałtownie żądała. Albo jakby rzekł: Lękając się ułomności ciała moiego pragnę przynajmniéj żądać prawa Bożego; i żeby nigdy od tego pragnienia przez krewkość ciała niebyć odciągniętym.
21. *Zgromiłeś.* Pogroziłeś karą pysznym, i przestępcom praw twoich. — *Przeklęci, którzy odstępują.* Zdaje się, że jest odwołanie się do owych słów Deut. 27, 26: *Przeklęty kto nietrwa w słowiech zakonu tego, ani ich skutkiem pełni.*
22. *Pohańbienie i wzgardę.* Któréj od tych pysznych doznaję za to, że praw twoich pilnie przestrzegam.— *Badał.* Strzegłem.
23. *Bo.* Hebr. *także*, jakby rzekł: Także książęta do których należało bronić pobożnych i dbających o cnotę, na swoich zgromadzeniach naradzali się jakby mnie zaszkodzić. — *Sługa twój.* Ja sługa twój.— *Ćwiczył się.* Rozważałem, prowadziłem rozmowę z wyrokami twojemi, i tak się uzbrajałem przeciwko wszelkim napaściom.
24. *Rozmyślanie moje.* W hebr. jest, *rozkosze moje* — *Radą.* Radzcą, doradzcą.
25. *Przylgnęła do ziemie dusza moja.* Tak dalece jest upokorzona i udręczona dusza moja, że pod ciężarem przygniatających nieszczęść do ziemi przylgnęła.— *Ożyw mię według słowa twego.* Przywróć mię do dawnego stanu, według wiernéj obietnicy twojéj.
26. *Drogi moje rozpowiedziałem.* Moje zatrudnienia, sprawy, wypadki, potrzeby życia mojego wyłożyłem tobie.
27. *Naucz mię.* Co do słowa w hebr. *daj mnie zrozumieć.* — *Będę się ćwiczył w cudach twoich.* W rozważaniu i poznawaniu cudów twoich. To samo jest co powiedział wyżéj w. 18: *Przypatrzę się dziwom zakonu twego.*
28. *Drzymała dusza moja od tęsknice.* W hebr. jest, *dalepha rozpłynęła się.* Zdanie Wulgaty jest: z powodu przykrości nieszczęść których doznaję, dusza moja ustawać zaczyna, i od pierwotnéj swojéj czerstwości i ochoty służenia tobie odpadać, przeto słowami obietnic twoich wzmocnij serce moje, iżbym rzeźwość odzyskawszy wytrwał i postępował w dobrych przedsięwzięciach. Sens tekstu hebrajskiego na to samo wychodzi; albowiem krople wypuszczała dusza moja, oznacza, ustała dusza moja nakształt tych rzeczy które się rozpuszczają, i stopniowie tracą wilgoć swoję. Którzy zaś ustają, topnieją od smutku, zwykle też ustając drzemią. Łuk. 24, 45: *Nalazł je śpiące od smutku.* — *Tęsknice.* Po grecku jest, *ἀκηδία*, to jest, lenistwo czyli smutek i ociężałość do dobrych uczynków.
29. *W zakonie twoim zmiłuj się nademną.* W hebrajskim, *prawo twoje daj mnie.* Daj mnie łaskę do wykonania prawa.

30. Viam veritatis elegi: judicia tua non sum oblitus.

31. Adhaesi testimoniis tuis, Domine: noli me confundere.

32. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.

He.

33. Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum, et exquiram eam semper.

34. Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam: et custodiam illam in toto corde meo.

35. Deduc me in semitam mąndatorum tuorum, quia ipsam volui.

36. Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam.

37. Averte oculos meos, ne videant vanitatem: in via tua vivifica me.

38. Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo.

39. Amputa opprobrium meum, quod suspicatus sum: quia judicia tua jucunda.

40. Ecce, concupivi mandata tua: in aequitate tua vivifica me.

Vau.

41. Et veniat super me misericordia tua, Domine: salutare tuum secundum eloquium tuum.

42. Et respondebo exprobrantibus mihi verbum: quia speravi in sermonibus tuis.

43. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque: quia in judiciis tuis supersperavi.

44. Et custodiam legem tuam semper: in saeculum et in saeculum saeculi.

45. Et ambulabam in latitudine, quia mandata tua exquisivi.

30. Obrałem drogę prawdy: nie zapomniałem sądów twoich.

31. Przystałem do sądów twoich Panie: nie zawstydzay mię.

32. Bieżałem drogą mandatów twoich, gdyś rozszérzył serce moie.

He.

33. Postaw mi zakon Panie drogę sprawiedliwośći twoich: a będę iéy szukał zawsze.

34. Day mi zrozumienie, a będę się badał zakonu twego: y będę go strzegł ze wszytkiego serca mego.

35. Prowadź mię śćieżką mandatów twoich: bom iéy pragnał.

36. Nakłoń serce moie ku świadectwóm twoim: a nie ku łakomstwu.

37. Odwróć oczy moie aby nie patrzały na próżność: ożyw mię w drodze twoiéy.

38. Potwierdź słudze twemu wyrok twóy, w boiaźni twoiéy.

39. Odetni pohańbienie moie, któregom się obawiał: abowiem sądy twoie ućieszne.

40. Otom pożądał mandatów twoich: ożyw mię w sprawiedliwości twoiey.

Vau.

41. A niech na mię przyydźie, Panie, miłośierdźie twoie: zbawienie twoie według wyroku twego.

42. Y odpowiem tym którzy mi uragaią słowo: iżem nadźieię miał w słowiech twoich.

43. A nie odéymuy nigdy z ust moich słowa prawdy: gdyżem barzo nadźieię miał w sądźiech twoich.

44. Y będę strzegł zakonu twego zawżdy: na wieki y na wieki wieku.

45. Y chodziłem na przestrzeńśtwie: iżem pilnie szukał przykazania twego.

31. *Nie zawstydzaj mię.* Coby się przytrafiło, jeślibyś mię pozbawił twéj pomocy.

32. *Bieżałem.* Prędko, ochotnie i z roskoszą.—*Gdyś rozszerzył serce moje.* Gdy mnie wyprowadziłeś z ucisku, gdy mnie radością duchowną napełniłeś.

33. *Postaw mi zakon.* W hebr. jest, *naucz mnie drogi przykazań twoich.* Sens tekstu Wulgaty jest: postaw mnie Panie za zakon ten sposób widzenia, który jest właściwy twoim najsprawiedliwszym rozkazom.—*Będę jéj szukał.* Drogi onéj sprawiedliwości twojéj. P. Wujka.

34. *Daj mi zrozumienie.* Zakonu twojego. P. W.

35. *Prowadź mię.* Spraw żebym postępował, kieruj mię drogą przykazań twoich.—*Pragnął.* Bom ją obrał. Albo w niéj sobie upodobałem.

36. *Nakłoń serce moje ku świadectwom twoim.* Spraw to za pomocą łaski twojéj, iżbym się skłaniał ku miłości i zachowaniu prawa twojego.—*A nie ku łakomstwu.* Nie daj mnie się skłonić do łakomstwa wypuszczając mię z łaski Twojéj.

37. *Aby niepatrzały.* Aby niepożądały, aby się niepowodowały pożądliwością.—*Próżność.* Nauki i obyczajów, abym się nie dał temi nikłemi rzeczami ułowić.

38. *Potwierdź słudze twemu.* Spraw aby przez świętą bojaźń twóję stanął, utwierdził się i ustalił się w słudze twoim zakon twój, iżby niewzruszenie w nim tkwił i przebywał.

39. *Odetnij pohańbienie moje.* Usuń hańbę jaką mię okrywają nieprzyjaciele moi, to jest, fałszywe zarzuty i zniewagi. Inni o grzechu tłumaczą, który nas znieważa i hańbi.—*Sądy twoje ucieszne. Torim*, dobre, pożyteczne, płodne sądy twoje, które na pobożnych stanowisz.

40. *W sprawiedliwości twojéj.* Zachowaj mnie życie dla twojej sprawiedliwości.

41. *Wyroku twego.* Obietnicy twojéj.

42. *Odpowiem tym którzy mi urągają słowo.* Tym którzy mnie czynią wyrzuty i obarczają zarzutami, odpowiem słowo prawdy, któremu się sprzeciwić nie będą mogli. —*Iżem nadzieję miał.* Treścią mojéj odpowiedzi będzie, że położyłem nadzieję moję w mowach i obietnicach twoich, które się nieziścić i do skutku nieprzyjść nie mogą.

43. *Nieodejmuj.* Niedopuść żeby jakimkolwiek sposobem było odjęte z ust moich to słowo prawdy, którem się chlubię przeciwko czyniącym mnie wyrzuty. Nie racz tego czynić, pozbawiając mnie łaski twojéj, abym nieśmiał tego słowa mówić. Nie racz zamykać ust wyznawających ciebie, i opowiadających twoje obietnice.—*Gdyżem bardzo nadzieję miał w sądziech twoich.* Ponieważ w twojéj sprawiedliwości i wierności wielce ze wszech miar ufałem.

45. *I chodziłem.* Można także przełożyć przez czas przyszły, *i będę chodził*, jako też i to co następuje, mówiłem, wstydziłem się, rozmyślałem, podniosłem.—*Na przestrzeństwie.* Z wielką ochotą i radością serca, albo

46. Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar.
47. Et meditabar in mandatis tuis, quae dilexi.
48. Et levavi manus meas ad mandata tua, quae dilexi, et exercebar in justificationibus tuis.

Zain.

49. Memor esto verbi tui servo tuo, in quo mihi spem dedisti.
50. Haec me consolata est in humilitate mea: quia eloquium tuum vivificavit me.
51. Superbi inique agebant usquequaque: a lege autem tua non declinavi.
52. Memor fui judiciorum tuorum a saeculo, Domine, et consolatus sum.
53. Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam.
54. Cantabiles mihi erant justificationes tuae, in loco peregrinationis meae.
55. Memor fui nocte nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam.
56. Haec facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi.

Heth.

57. Portio mea, Domine, dixi, custodire legem tuam.
58. Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo: miserere mei secundum eloquium tuum.
59. Cogitavi vias meas, et converti pedes meos in testimonia tua.
60. Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua.
61. Funes peccatorum circumplexi sunt me: et legem tuam non sum oblitus.

46. Y mówiłem o świadectwach twoich przed oczyma Królów: a nie wstydziłem się.
47. Y rozmyślałem w przykazaniach twoich, którém umiłował.
48. Y podniosłem ręce swe ku mandatóm twoim, którem umiłował: y ćwiczyłem się w sprawiedliwośćiach twoich.

Zain.

49. Pomni na słowo twoie słudze twemu, w którymeś mi nadźieię uczynił.
50. To mię cieszyło w utrapieniu moim: bo wyrok twóy ożywił mię.
51. Pyszni barzo niesprawiedliwie czynili: a nie odstąpiłem od zakonu twego.
52. Pamiętałem Panie na sądy twoie od wieku: y ucieszyłem się.
53. Mdłość mię zdéymowała, dla grzészników opuszczaiących zakon twóy.
54. Pieśniami były mi ustawy twoie, na mieyscu pielgrzymowania mego.
55. Pamiętałem w nocy na imię twoie Panie: y strzegłem zakonu twego.
56. To mi się stało: iżem pilnie szukał sprawiedliwośći twoich.

Heth.

57. Cząstka moia Panie, obiecałem strzedz zakonu twego.
58. Prośiłem oblicza twego ze wszytkiego serca mego: zmiłuy się nademną według mowy twoiéy.
59. Rozmyślałem drogi moie: a obracałem nogi moie ku świadectwóm twoim.
60. Jestem gotów, a nie strwożyłem się: abych strzegł mandatów twoich.
61. Powrozy grzeszników uplotły mię: a nie przepomniałem zakonu twego.

z wielką łatwością, nakształt tych, którzy po drogach równych, bez przeszkody chodzą lub biegną.—*Szukał.* Patrz co się rzekło w. 2.

46. *Nie wstydziłem się.* Nie miałem sobie za hańbę to mówić i wyznawać.

48. *Podniosłem ręce swe.* Przyłożyłem ręce do przykazań twoich, iżbym je w skutku wypełnił.

49. *Pomnij.* Wyświadcz, uskutecznij; Bóg bowiem zapominać nie może. —*Na słowo twoje słudze twemu.* Na obietnicę uczynioną słudze twemu, w której kazałeś mi pokładać nadzieję.

50. *To mię cieszyło.* Ta rzecz, ta obietnica. —*Ożywił mię.* Wzmocnił, albo w życiu zachował, jakby rzekł: Jużby dawno ustało życie moje z powodu licznych i wielkich nieszczęść, gdyby mnie wyroki twoje nie zachowały.

51. *Pyszni.* Niesprawiedliwi i grzesznicy, którzy mnie napastowali. —*Niesprawiedliwie czynili.* Wyśmiewając nadzieję moję, którą w tobie położyłem. W hebr. bowiem jest, *naśmiewali się ze mnie.*

52. *Na sądy twoje od wieku.* Na sądy twoje, które od początku świata wykonywałeś, wynosząc pokornych a poniżając pysznych.

53. *Mdłość.* Znużenie, ustałość, z powodu gwałtownej gorliwości, którą się zapalałem na widok grzeszników gwałcących prawo twoje.

54. *Pieśniami były mi ustawy twoje.* Jakby rzekł: Bezbożni prawo Boże gwałcą lub zaniedbują, ponieważ za nieprzyjemne uważają; mnie zaś do tyla są słodkie przykazania twoje, że w téj pielgrzymce żywota, miłemi są pieśniami, które mnie przedziwną rozkosz sprawują.

55. *W nocy.* W czasie pełnym klęsk. Albo podczas nocy, gdy inni śpią spokojnie, imię twoje ze czcią rozpamiętywam, i przez gorącą miłość ku tobie, prawo twoje stale zachowywałem.

56. *To mi się stało.* To wszystko co wspomniałem mnie się przytrafiło, ponieważ pilnie wykonywałem przykazania twoje.

57. *Cząstka moja Panie.* O Panie, który jesteś moją cząstką, skarbem, albo częścią moją dziedziczną.

58. *Prosiłem oblicza twego.* Prosiłem Ciebie żebyś mi sprzyjał i łaską twoją dopomagał, iżbym według życzenia mego mógł zachować prawo twoje. —*Według mowy twojéj.* Według obietnic twoich.

59. *Rozmyślałem drogi moje.* Roztrząsałem moje sprawy, rozważałem sposob mojego życia.—*A obracałem.* I zwracałem się do wykonania prawa twojego w życiu mojem.

60. *Jestem gotów a niestrwożyłem się.* W hebr. jest, *śpieszyłem i niezwlekałem zachowywać prawo twoje.* Niestrwożyłem się i nieodstraszyłem się trudnością dzieła, lub inną jaką zachodzącą przeszkodą

61. *Powrozy grzeszników.* Bezbożni i grzesznicy zastawili swoje sidła i sieci żeby mnie zatracić; czarci także napastowali mię swojemi pokusami, lecz tego na mnie dokazać nie zdołali, żebym twojego prawa zapomniał lub zaniedbał.

62. Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super judicia justificationis tuae.
63. Particeps ego sum omnium timentium te, et custodientium mandata tua.
64. Misericordia tua, Domine, plena est terra: justificationes tuas doce me.

Teth.

65. Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum.
66. Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi.
67. Priusquam humiliarer, ego deliqui: propterea eloquium tuum custodivi.
68. Bonus es tu, et in bonitate tua doce me justificationes tuas.
69. Multiplicata est super me iniquitas superborum: ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua.
70. Coagulatum est sicut lac cor eorum: ego vero legem tuam meditatus sum.
71. Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas.
72. Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti.

Jod.

73. Manus tuae fecerunt me, et plasmaverunt me: da mihi intellectum, et discam mandata tua.
74. Qui timent te, videbunt me, et laetabuntur: quia in verba tua supersperavi.
75. Cognovi, Domine, quia aequitas judicia tua, et in veritate tua humiliasti me.
76. Fiat misericordia tua, ut consoletur me, secundum eloquium tuum servo tuo.
77. Veniant mihi miserationes tuae, et vivam: quia lex tua meditatio mea est.

62. Wstawałem o pół nocy, abych ći wyznawał dla sądów sprawiedliwośći twoiéy.
63. Uczestnikiem ia iestem wszytkich którzy się boią ćiebie: y strzegą przykazania twego.
64. Miłośierdźia twego Panie pełna iest źiemia: naucz mię sprawiedliwośći twoich.

Teth.

65. Uczyniłeś łaskę z sługą twoim Panie: według słowa twoiego.
66. Naucz mię dobroći, y karnośći, y umieiętnośći: bom uwierzył mandatóm twoim.
67. Pierwéy niźlim był uniżon, iam wykroczył: dla tego strzegłem wyroku twego.
68. Dobryżeś ty: a według dobrotliwośći twoiéy naucz mię sprawiedliwośći twoiéy.
69. Rozmnożyła się nademną nieprawość pysznych: a ia ze wszytkiego serca będę się badał mandatów twoich.
70. Zśiadło się iako mléko serce ich: a iam rozmyślał w zakonie twoim.
71. Dobrze na mię, iżeś mię uniżył: abych się nauczył sprawiedliwośći twoich.
72. Lepszy mi iest zakon ust twoich, niźli tyśiące złota y śrebra.

Jod.

73. Ręce twoie uczyniły mię, y ulepiły mię: day mi rozum, a nauczę się mandatów twoich.
74. Którzy się ćiebie boią uyźrzą mię, y rozweselą się: iżem barzo nadźieię miał w słowiech twoich.
75. Poznałem Panie że sprawiedliwość sądy twoie: a w prawdźie twoiéy uniżyłeś mię.
76. Niechay będźie miłośierdźie twoie aby mię ćieszyło: według wyroku twego słudze twemu.
77. Niechay na mię przyidą litośći twoie, a będę żył: bo zakon twóy iest rozmyślanie moie.

---

62. *O północy.* Tak dalece niezapominałem prawa twojego, że nawet sen nocny nie mógł mnie wyrwać ciebie z pamięci; przeto wstawałem o północy, żeby cię chwalić, i rozpamiętywać sprawiedliwe sądy i wyroki twoje.
63. *Uczęstnikiem ja jestem.* Jestem jednym z tych, którzy się ciebie boją i mają we czci.
64. *Miłosierdzia.* Nieznosisz, żeby mieszkańcy choćby jednego kątka ziemi niedoznawali miłosierdzia twojego.
65. *Uczyniłeś łaskę.* Wyświadczyłeś dobrodziejstwo słudze twojemu.— *Według słowa twojego.* Jak byłeś obiecał.
66. *Dobroci.* Jakby rzekł: Proszę żebyś, jako względem mnie byłeś dobrym, uprzejmym, i dobroczynnym, tak mnie nauczył, iżbym był takim bliźnich moich. — *Karności.* Roztropności, do unikania złego, a ubiegania się za dobrem.— *Umiejętności.* Do poznawania tajemnic prawa twojego.— *Bom uwierzył mandatom twoim.* Ponieważ uwierzyłem obietnicom rozkazów twoich, czyli uwierzyłem że twoje to są rozkazania, Boże, i najgodniejsze tego, żeby je najpilniéj zachowywać.
67. *Pierwiéj niżlim był uniżon, jam wykroczył.* Okazałeś mnie dobroć, nawet gdy mnie poniżyłeś i utrapiłeś; albowiem wprzód nim mnie nieszczęścia twoje nauczyły, błąkałem się z drogi cnoty, na którą mnie twoje karanie znowu wprowadziło.—*Dla tego.* Dla tego na potém pilniéj strzegłem i strzedz będę zakonu twojego.
69. *Rozmnożyła się.* Powiększyła się, wzmogła się.
70. *Zsiadło się jako mléko serce ich.* Serce ich stwardniało, ogłuchło, i jakby się sadłem i tłustością zalało. Stało się twardem, jak twardnieje sér ze zwarzonego mléka uczyniony. W hebr. jest, *jako tłustość.*
71. *Iżeś mię uniżył.* Utrapiłeś mnie żeby nauczyć; albowiem utrapienie daje rozumienie.
73. *Ręce twoje uczyniły mię.* Dziełem twojem jestem, do ciebie więc należy żebyś mnie udoskonalił, jak kunsztmistrze doskonalą swoje wyroby, a przedewszystkiem racz uczynić żebym dobrze rozumiał rozkazania twoje.
74. *Ujrzą mię i rozweselą się.* Widząc mnie zachowującego przykazania twoje i z twojego daru doznającego powodzenia, będą się radowali, a to dla tego, że nie próżną była moja nadzieja, którą w tobie położyłem.
75. *Poznałem, Panie.* Poznałem, że przykazania twoje są słuszne i sprawiedliwe. Albo poznałem że kary któremi mnie nawiedziłeś, słusznie mi były zadane.— *W prawdzie twojéj.* Sprawiedliwie i słusznie.
76. *Niechaj będzie miłosierdzie twoje, aby mię cieszyło.* Podobnem jest to wyrażenie do onego, które się znajduje wyżéj w. 29; sens jest: proszę iżbyś miłosierdzie twoje w tém mnie okazał, iżeś mię pocieszył.—*Według wyroku twego.* Według obietnic twoich uczynionych mnie słudze twojemu.
77. *A będę żył.* Za umarłego bowiem siebie uważa, skoro jest pozbawiony łaski i przyjaźni Bożéj.— *Bo zakon twój jest rozmyślanie moje.* Oto jest powod dla

78. Confundantur superbi, quia injuste iniquitatem fecerunt in me: ego autem exercebor in mandatis tuis.

79. Convertantur mihi timentes te, et qui noverunt testimonia tua.

80. Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar.

Caph.

81. Defecit in salutare tuum anima mea, et in verbum tuum supersperavi.

82. Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: Quando consolaberis me?

83. Quia factus sum sicut uter in pruina: justificationes tuas non sum oblitus.

84. Quot sunt dies servi tui? quando facies de persequentibus me judicium?

85. Narraverunt mihi iniqui fabulationes: sed non ut lex tua.

86. Omnia mandata tua veritas: inique persecuti sunt me: adjuva me.

87. Paulominus consummaverunt me in terra: ego autem non dereliqui mandata tua.

88. Secundum misericordiam tuam vivifica me. et custodiam testimonia oris tui.

Lamed.

89. In aeternum, Domine, verbum tuum permanet in coelo.

90. In generationem et generationem veritas tua: fundasti terram, et permanet.

91. Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi.

92. Nisi, quod lex tua, meditatio mea est: tunc forte periissem in humilitate mea.

78. Niechay będą zawstydzeni hardźi, bo niesłusznie niesprawiedliwość nademną czynili: a ia będę się ćwiczył w mandatach twoich.

79. Niech się obrócą do mnie którzy się boią ćiebie: y którzy znaią świadectwa twoie.

80. Niech będźie serce moie niepokalane w sprawiedliwośćiach twoich: abym się nie zawstydźił.

Caph.

81. Ustała dusza moia pragnąc zbawienia twego: y miałem nadźieię barzo w słowie twoim.

82. Ustały oczy moie czekaiąc obietnice twoiéy: mówiąc: kiedyż mię poćieszysz?

83. Bom się stał iako łagiew skórzana na mrożie: nie zapomniałem sprawiedliwośći twoich.

84. Wieleż iest dni sługi twego? kiedyż uczynisz z przeszladowników moich sprawiedliwość?

85. Powiadali mi złośnicy baśni: ale nie iako twóy zakon.

86. Wszytkie przykazania twoie prawda: przeszladowali mię niesprawiedliwie, ratuy mię.

87. Bez mała mię nie dokończyli na źiemi: a ia nie opuszczałem mandatów twoich.

88. Według miłośierdźia twego ożyw mię: a będę strzegł świadectw ust twoich.

Lamed.

89. Na wieki Panie, słowo twoie trwa na niebie.

90. Do rodzaiu y rodzaiu prawda twoia: ugruntowałeś źiemię y trwa.

91. Zrządzeniem twoim dźień trwa: abowiem tobie wszytko służy.

92. Jedno że zakon twóy iest rozmyślaniem moim: tedybych był zginął w uniżeniu swoim.

czego się ośmiela prosić o miłosierdzie Pańskie; przystoi bowiem Bogu żeby miłosiernie wejrzał na tego, który bezustannie rozmyśla o prawie Bożem.

78. *Niechaj będą zawstydzeni.* Zawiedzeni w swojéj nadziei o mnie.— *Hardzi.* Gardziciele prawd twoich. —*Niesłusznie.* Ponieważ zadali mnie krzywdę.—*A ja będę się ćwiczył.* A ja tymczasem trzymać się będę zwyczaju mojego służenia tobie, i ochotniéj zachowywać będę prawo twoje.

79. *Niech się obrócą do mnie.* I do mnie się przyłączywszy niech zachowują prawo Boże.— *Którzy znają świadectwa twoje.* Którzykolwiek mają bojaźń Bożą i znajomość prawa.

80. *Niech będzie serce moje niepokalane.* Spraw żebym święcie i doskonale żył według przepisów twoich. —*Abym się nie zawstydził.* Ani w tém życiu, ani na przyszłym sądzie.

81. *Ustała dusza moja, pragnąc zbawienia twego.* Dusza moja z powodu pragnienia dostąpienia zbawienia lub Zbawiciela Chrystusa, goreje, słabnie i ustaje.—*Miałem nadzieję bardzo w słowie twojém.* Wielką miałem nadzieję w obietnicy twojéj.

82. *Ustały oczy moje czekając obietnice twojéj.* Ustał umysł mój od żądzy i oczekiwania obiecanéj pomocy, która długo się zwleka; tak samo jak ustają oczy ciała gdy zbyt długo przypatrują się miejscu, z którego, jak się mniema, ma przyjść oczekiwany i upragniony przyjaciel.— *Mówiąc.* Powiadając, jest prozopopeją; jakby oczy mówiły.

83. *Bom się stał jako łagiew skórzana* (wór skórzany) *na mrozie.* Z powodu wielkości i długości klęsk, i z powodu gwałtowności żądzy, stała się już podobna skóra moja do wora garbarskiego zmarzniętego i skórczonego; to jest, cały schnę i niszczeję. W hebr. jest, *jako wór w dymniku*, jak niektórzy przekładają, albo *w dymie*, albowiem *quitor*, parę, obłok, lub dym oznacza.

84. *Wieleż jest dni sługi twego.* Wieleż jest dni przez które ja sługa twój żyć mam w tych klęskach?— *Kiedyż uczynisz?* Kiedyż osądzisz i potępisz tych którzy mnie trapią i prześladują?

85. *Powiadali mi złośnicy baśni.* Przywodzi przyczynę dla czego najbardziéj pragnie się usunąć od towarzystwa ludzi niesprawiedliwych, a mianowicie, ponieważ bezbożni kusząc bogobojnych opowiadają o rozkoszach świata, które są prostemi baśniami i fraszkami, które się porównać nie mogą z rozkoszami i słodyczą Bożego prawa.

86. *Wszystkie przykazania twoje prawda.* Najprawdziwsze obietnice zawierają, nie zaś baśnie i niedorzeczności, jakowe opowiadają niesprawiedliwi.

87. *Bez mała mię nie dokończyli.* Bez mała mię nie zatracili, i do zguby nie przywiedli.—*Na ziemi.* Obywatele ziemi, śmiertelnicy, którzy żyją na ziemi.

88. *Ożyw mię.* Zachowaj mię w życiu: jestem jakoby umarły, wyrwij mnie, Panie, z tych nieszczęść.

89. *Na wieki, Panie.* Wyrok i przykazanie twoje na wieki trwa na niebie: niebiosa wyrokiem i słowem twojem są stałe i mocne na zawsze.

90. *Prawda twoja.* Trwałość wyroków twoich.

91. *Zrządzeniem twojem.* Według zrządzenia i woli twojéj dzień w swoim biegu zawsze trwa.

92. *Jedno że zakon twój jest rozmyślaniem mojém.*

93. In aeternum non obliviscar justificationes tuas: quia in ipsis vivificasti me.
94. Tuus sum ego, salvum me fac: quoniam justificationes tuas exquisivi.
95. Me exspectaverunt peccatores, ut perderent me: testimonia tua intellexi.
96. Omnis consummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis.

Mem.

97. Quomodo dilexi legem tuam, Domine? tota die meditatio mea est.
98. Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo, quia in aeternum mihi est.
99. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est.
100. Super senes intellexi, quia mandata tua quaesivi.
101. Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua.
102. A judiciis tuis non declinavi, quia tu legem posuisti mihi.
103. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua: super mel ori meo!
104. A mandatis tuis intellexi: propterea odivi omnem viam iniquitatis.

Nun.

105. Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.
106. Juravi, et statui custodire judicia justitiae tuae.
107. Humiliatus sum usquequaque, Domine: vivifica me secundum verbum tuum.
108. Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine: et judicia tua doce me.

93. Na wieki nie przepomnię sprawiedliwośći twoich: boś mię przez nie ożywił.
94. Twóyćiem ia, zbawże mię: boćiem szukał sprawiedliwośći twoich.
95. Na mię czekali złośnicy aby mię zatraćili: zrozumiałem świadectwa twoie.
96. Wszelkiéy doskonałośći widźiałem koniec: barzo szérokie przykazanie twoie.

Mem.

97. Jakom się rozmiłował zakonu twego Panie: cały dźień iest rozmyślaniem moim.
98. Nad nieprzyiaćioły moie mądrymeś mię uczynił przykazaniem twoim: bo wiecznie iest zemną.
99. Nad wszytkie uczyćiele moie zrozumiałem: bo świadectwa twoie są rozmyślanie moie.
100. Nad starce zrozumiałem: iżem się dowiadował mandatów twoich.
101. Od wszelakiéy złéy drogi hamowałem nogi moie: abych strzegł słów twoich.
102. Nie odstępowałem od sądów twoich: boś ty mnie zakon ustawił.
103. Jako wdźięczne podniebieniu memu słowa twoie: nad miód ustam moim.
104. Z przykazania twego zrozumiałem: przetóżem miał w nienawiśći wszelką drogę nieprawośći.

Nun.

105. Pochodnia nogóm moim słowo twoie, y światłość śćieżkam moim.
106. Przyśiągłem y postanowiłem strzedz sądów sprawiedliwośći twoiéy.
107. Jestem zewsząd uniżony Panie: ożyw mię według słowa twego.
108. Dobrowolne ust moich przyimi wdźięcznie Panie: a naucz mię sądów twoich.

To jest, gdyby zakon twój nie był rozmyślaniem mojem.—*Rozmyślaniem.* W hebr. jest: *Rozkoszowaniem się.* — *W uniżeniu.* W utrapieniu, w niedostatku, w nędzy.

93. *Boś mię przez nie ożywił.* Ponieważ przez nie zachowałeś mnie życie.

94. *Twójćiem ja.* Ponieważ twoim jestem, przeto przystoi tobie żebyś mnie zachował, i od nieszczęść wyrwał.

95. *Na mię czekali.* Na mnie czekając śledzili, i zasadzki postawili, jednakże i wtedy nie przestałem rozumieć przykazań twoich.

96. *Wszelkiéj doskonałości.* Gdym tak rozważał świadectwa twoje, zrozumiałem że nic niema tak bezwzględnego i doskonałego na tym świecie, coby niemiało końca. Symmachus przekłada, *wszelkiéj budowy* widziałem koniec.—*Bardzo szerokie przykazanie twoje.* Jakby rzekł: Ale przykazanie twoje czyli zakon twój najszerzéj się rozciąga, albowiem we wszystkich wiekach trwa stale, gdy tymczasem wszystko inne ginie.

98. *Nad nieprzyjacioły moje.* Więcéj niż nieprzyjaciół moich.—*Bo wiecznie jest zemną.* Ponieważ prawo twoje wiecznie rozbieram w duszy mojéj, i na dziele okazuję.

99. *Nad wszystkie uczyciele moje zrozumiałem.* Od moich także rodziców i nauczycieli, którzy mnie niegdyś twojego zakonu uczyli, stałem się mędrszym przez ustawiczne jego rozważanie.

102. *Nieodstępowałem od sądów twoich.* Niezboczyłem z drogi prostéj zakonu twego.—*Boś ty mnie zakon ustawił.* Ja zaś według niego pilnie i stale postępuję.

103. *Jako wdzięczne.* Słodszem jest dla duszy mojéj zachowywanie zakonu, niż dla podniebienia mojego smak miodu.

104. *Z przykazania twego zrozumiałem.* Jestem nauczony przykazaniami twojemi.

105. *Pochodnia.* Która kieruje czynnościami mojemi. Patrz Wujka.

106. *Przysiągłem i postanowiłem.* Można tu rozumieć o obrzezaniu, chrzcie, bierzmowaniu, i innych czynnościach wiary i pobożności, tak uroczystych jak prywatnych ślubach i zobowiązaniach się.

107. *Jestem... uniżony.* Jestem bardzo utrapiony i udręczony z powodu zachowywania prawa, ponieważ *wszyscy którzy chcą pobożnie żyć w Chrystusie Jezusie, prześladowanie będą cierpieć*, jak powiada apostoł, II. Tymot. 3, 12. — *Ożyw mię.* Wyrwij mnie z tych nieszczęść i zachowaj w życiu, jakoś przyobiecał. Albo spraw abym żył pobożnie i święcie według zakonu twego.

108. *Dobrowolne.* Dobrowolne, ochotne i hojne ofiary moje.— *Ust moich.* Albo sens jest: które obiecałem usty mojemi ci ofiarować. Albo, które pochodzą z ust moich, jakiemi są modlitwy i wychwalanie imienia Pańskiego, które się cielcami warg nazywają, Ozeasz 14, 3. Albo zapewne przez dobrowolne ofiary ust rozumie stałą wolę przysięgą stwierdzoną do zachowania boskiego prawa. — *Naucz mię sądów twoich.* Naucz mię doskonale zachowywać prawo twoje.

109. Anima mea in manibus meis semper, et legem tuam non sum oblitus.

110. Posuerunt peccatores laqueum mihi, et de mandatis tuis non erravi.

111. Hereditate acquisivi testimonia tua in aeternum: quia exultatio cordis mei sunt.

112. Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in aeternum propter retributionem.

Samech.

113. Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi.

114. Adjutor, et susceptor meus es tu, et in verbum tuum supersperavi.

115. Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei.

116. Suscipe me secundum eloquium tuum, et vivam: et non confundas me ab exspectatione mea.

117. Adjuva me, et salvus ero: et meditabor in justificationibus tuis semper.

118. Sprevisti omnes discedentes a judiciis tuis, quia injusta cogitatio eorum.

119. Praevaricantes reputavi omnes peccatores terrae: ideo dilexi testimonia tua.

120. Configе timore tuo carnes meas: a judiciis enim tuis timui.

Ain.

121. Feci judicium et justitiam: non tradas me calumniantibus me.

122. Suscipe servum tuum in bonum: non calumnientur me superbi.

109. Dusza moia zawżdy w rękach moich: y nie zapomniałem zakonu twego.

110. Zastawiali grzesznicy śidło na mię: y nie zabłądźiłem od mandatów twoich.

111. Dostałem dźiedźictwem świadectw twoich na wieki: bo są radośćią serca mego.

112. Nakłoniłem serca swego, abych czynił sprawiedliwośći twoie na wieki dla odpłaty.

Samech.

113. Złośniki miałem w nienawiśći: y rozmiłowałem się zakonu twego.

114. Pomocnik y obrońca móy iesteś ty: a iam barzo nadźieię miał w słowie twoim.

115. Odstąpćie odemnie złośnicy: a będę się wywiadował mandatów Boga mego.

116. Broń mię według wyroku twego, y niechay żywię: a nie zawstydzay mię w oczekiwaniu moim.

117. Wspomóż mię a zbawion będę: y będę rozmyślał w sprawiedliwośćiach twoich zawżdy.

118. Wzgardźiłeś wszytkie odstępuiące od sądów twoich: bo nieprawa myśl ich.

119. Poczytałem za przestępce wszytkie grzeszniki źiemie: przetóżem umiłował świadectwa twoie.

120. Przebiy boiaźnią twoią ćiało moie: bom się bał sądów twoich.

Ain.

121. Czyniłem sąd y sprawiedliwość: nie day mię potwarcóm moim.

122. Przyimi sługę twego ku dobremu: niech mię nie potwarzaią hardźi.

---

109. *Dusza moja zawżdy w rękach moich.* Jak ściśle postanowiłem zachowywać prawo twoje, z tego poznać można, że codziennie życie narażam dla zachowania prawa twojego. Być w ręku, znaczy zostawać w niebezpieczeństwie; albowiem to co jest w ręku, jest wystawionem i narażonem na zewnętrzny rabunek, lub łatwo może być rzuconém o ziemię i skruszonem.— *I nie zapomniałem zakonu twego.* A pomimo to nie dałem się oderwać od zachowania prawa twojego.

110. *Nie zbłądziłem od mandatów twoich.* Nie uchyliłem się od przykazań twoich, lecz się ich stale trzymałem.

111. *Dostałem dziedzictwem.* Dostałem w dziedzictwo, w dziedzictwo posiadłem, za dziedzictwo wybrałem.—*Radością serca mego.* Są mnie najprzyjemniejszemi i najsłodszemi.

112. *Na wieki dla odpłaty.* P. W.

113. *Złośniki.* W hebrajskim jest *schaphim.* Niektórzy wykładają, *mający*ch *myśli złe, nieprawne, niepożyteczne;* inni *niby-myślicieli,* lub *kazicieli:* takimi są heretycy i przewrotni mędrcy.

114. *Pomocnik i obrońca.* W hebr. jest, *schronienie i tarcza moja;* którą przenośnią, pokazuje że się ukrywa pod opieką Bożą, i nią się broni jako tarczą.— *W słowie twojém.* W obietnicach twoich.

115. *Odstąpcie odemnie złośnicy.* Obcowanie bowiem ze złymi przeszkadza do rozważania rzeczy boskich, które wymaga umysłu spokojnego.

116. *Broń mię.* Wspomagaj mię, umacniaj, podtrzymuj według obietnicy twojéj. — *Niezawstydzaj mię.* Niedopuszczaj żebym doznał zawodu w nadziei mojéj, i z tego powodu się wstydził.

118. *Wzgardziłeś.* W hebr. jest, *podeptałeś.*— *Nieprawa myśl ich.* W hebrajskim jest, *ponieważ fałszywością,* albo *kłamstwem zdrada ich,* to jest, ponieważ jest zwodnicza i kłamliwa chytrość ich.

119. *Poczytałem za przestępce.* W hebr. jest, *sigim hibatha*, żużle odrzuciłeś, zniszczyłeś, oberznąłeś. Przenośnia wzięta od złotnika, który żużle złota lub srebra odrzuca, jak Bóg bezbożnych. Wydaje się że bezbożni i mędrcy jaśnieją, i są złotem; lecz ich blask jest próżny i fałszywy, jak również ich mądrość, któréj Bóg niepochwala Zresztą wszyscy grzesznicy są przestępcami, ponieważ albo przestępują i gwałcą prawo pisane, albo zapewne prawo przyrodzone.—*Przetożem umiłował świadectwa twoje.* Żeby uniknąć tak wielkiego złego, umiłowałem i przylgnąłem do prawa twojego.

120. *Przebij bojaźnią twoją ciało moje.* W greckim jest, *καθηλωσον*, gwoździmi bojaźni twojéj przebij ciało moje, żeby się nie unosiło za żądzami swojemi. Że tak czynić należy, uczy apostoł gdy mówi: *A którzy są Chrystusowi, ciało swe ukrzyżowali z namiętnościami i z pożądliwościami,* Galat. 5, 24.— *Bom się bał sądów twoich.* To jest, ponieważ już się bać zacząłem sądów twoich i kar które zadajesz gwałcącym prawo twoje, przeto pragnę być zupełnie przebitym gwoździmi téj bojaźni, iżbym w niéj i w prawie twojem przetrwał, i od niego nigdy odciągnionym być nie mógł.

121. *Czyniłem sąd i sprawiedliwość.* Oddawałem każdemu to co się jemu należy. — *Nie daj mię potwarcom moim.* Niedopuszczaj żeby mnie niesłusznie trapili potwarcy. Czarci są potwarcami naszymi, których dla téj przyczyny djabłami (διαβολους), nazywamy, to jest, potwarcami.

122. *Przyjmij sługę twego ku dobremu.* Dopomoż mnie ku dobremu, to jest, żeby mnie dobrze było, iżbym dobra dostąpił, albo wykonał. W hebr. jest, *skieruj,*

123. Oculi mei defecerunt in salutare tuum: et in eloquium justitiae tuae.
124. Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justificationes tuas doce me.
125. Servus tuus sum ego: da mihi intellectum, ut sciam testimonia tua.
126. Tempus faciendi, Domine: dissipaverunt legem tuam.
127. Ideo dilexi mandata tua super aurum et topazion.
128. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habui.

Phe.

129. Mirabilia testimonia tua: ideo scrutata est ea anima mea.
130. Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.
131. Os meum aperui, et attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam.
132. Aspice in me, et miserere mei, secundum judicium diligentium nomen tuum.
133. Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mei omnis injustitia.
134. Redime me a calumniis hominum, ut custodiam mandata tua.
135. Faciem tuam illumina super servum tuum, et doce me justificationes tuas.
136. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei: quia non custodierunt legem tuam.

Sade.

137. Justus es, Domine, et rectum judicium tuum.
138. Mandasti justitiam, testimonia tua et veritatem tuam nimis.
139. Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei.
140. Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud.

123. Oczy moie ustały pragnąc zbawienia twego: y wyroków sprawiedliwości twoiéy.
124. Uczyń z sługą twym według miłośierdźia twego: a naucz mię sprawiedliwości twoich.
125. Sługaćiem ia twóy: day mi rozumienie, abych umiał świadectwa twoie.
126. Czas czynić Panie: rozmiotali zakon twóy.
127. Przetóżem umiłował mandaty twoie, nad złoto, y nad topazion.
128. Dla tegóż według wszytkich mandatów twoich sprawowałem się: wszelką drogę nieprawą miałem w nienawiśći.

Phe.

129. Dziwne świadectwa twoie: przetóż się ich wywiadowała dusza moia.
130. Wykład słów twoich oświéca: y daie wyrozumienie malutkim.
131. Otworzyłem usta moie, y wźiałem w śię ducha: iżem pragnął przykazania twego.
132. Weyźrzysz na mię, a zmiłuy się nademną: według sądu miłuiących imię twoie.
133. Kroki moie prostuy według słowa twego: a niech nademną żadna niesprawiedliwość nie panuie.
134. Wykup mię od potwarzy ludźi: y będę strzegł mandatów twoich.
135. Oblicze twe rozświéć nad sługą twoim: a naucz mię sprawiedliwośći twoich.
136. Strumienie łez wypuśćiły oczy moie: iż nie strzegły zakonu twego.

Tsade.

137. Sprawiedliwyś iest Panie: y sąd twóy prawy.
138. Przykazałeś sprawiedliwość świadectwa twoie, y prawdę twoię barzo.
139. Wysuszyła mię zapalczywość moia: iż zapomnieli słów twoich nieprzyiaćieie moi.
140. Ogniste barzo słowo twoie: a sługa twóy rozmiłował się go.

---

czyli *urządź i usposob sługę twego do dobrego*, to jest, iżby się mu zawsze podobało to co jest prawdziwem dobrem.—*Hardzi.* Bądź ludzie, bądź szatani.

123. *Oczy moje ustały.* Patrz co się rzekło wyż. 81, 82.—*Wyroków sprawiedliwości twojéj.* Najwierniejszéj obietnicy twojéj.

126. *Czas czynić, Panie.* Czas Panie, iżbyś czynił sąd przeciwko bezbożnym, i ich ukarał.— *Rozmiotali zakon twój.* Ponieważ nie byle jak zgrzeszyli przeciwko prawu twojemu, lecz je zupełnie zburzyli i zniweczyli.

127. *Przetożem umiłował mandaty twoje.* Widząc jak inni gardzą i burzą prawo twoje, bardziéj się zapaliłem gorliwością i pragnieniem do jego zachowania.

129. *Dziwne.* Dziwnym jest zakon boski, ponieważ w krótkości wyrażony, obejmuje wszystkie zasady sprawiedliwości: wszystkie bowiem ustawy sprawiedliwe, które są lub będą postanowione, wypływają z prawa dekalogu, i w nim się zawierają. Dziwnem także było prawo stare z powodu rozmaitych tajemnic, które się ukrywały pod osłoną praktyk i ceremonij.—*Wywiadowała.* Iżby je dobrze zrozumieć i wypełnić.

130. *Wykład słów twoich oświeca.* Mowy twoje jeśli się wytłumaczą i objaśnią, światło przynoszą nieumiejętnym, iżby wiedzieli co wierzyć mają, i czego unikać lub za czém gonić.—*Malutkim.* Prostaczkom, nieumiejętnym.

131. *Otworzyłem usta moje, i wziąłem w się ducha.* Wzdychałem, rozwartemi usty powietrze wciągałem, dla wielkiéj żądzy prawa twojego.

132. *Wejrzyj na mię.* Łaskawie.—*Według sądu.* Wyraz hebr. *mispat* oznacza sąd, obyczaj, zwyczaj, sposób, nawyknienie, i t. d. Sens jest: zmiłuj się nademną według zwyczaju którego używasz względem twoich przyjaciół.

133. *Kroki moje.* Uczynki moje, sposób życia mojego.

134. *Wykup mię.* Wybaw mię.—*Będę strzegł.* Iżbym spokojnym umysłem strzegł przykazań twoich.

135. *Oblicze twoje rozświeć.* Pokaż łaskawość twoję.

136. *Iż nie strzegły.* Oczy.

138. *Przykazałeś sprawiedliwość świadectwa twoje.* Przykazałeś nam zachowywać sprawiedliwość i świadectwa, prawo twoje, które jest samą sprawiedliwością i prawdą.

139. *Wysuszyła mię zapalczywość moja.* Trawi mię gorliwość i oburzenie, dla tego, że nieprzyjaciele moi niepomni są słów twoich.

140. *Ogniste.* Ogniem wyprobowane i wypalone, czyste od wszelkiéj plamy.—*Sługa twój.* Ja który jestem sługą twoim.

141. Adolescentulus sum ego, et contemtus: justificationes tuas non sum oblitus.
142. Justitia tua, justitia in aeternum, et lex tua veritas.
143. Tribulatio et angustia invenerunt me: mandata tua meditatio mea est.
144. Aequitas testimonia tua in aeternum: intellectum da mihi, et vivam.

Coph.

145. Clamavi in toto corde meo: exaudi me, Domine: justificationes tuas requiram.
146. Clamavi ad te: salvum me fac, ut custodiam mandata tua.
147. Praeveni in maturitate, et clamavi, quia in verba tua supersperavi.
148. Praevenerunt oculi mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia tua.
149. Vocem meam audi secundum misericordiam tuam, Domine: et secundum judicium tuum vivifica me.
150. Appropinquaverunt persequentes me iniquitati: a lege autem tua longe facti sunt.
151. Prope es tu, Domine: et omnes viae tuae veritas.
152. Initio cognovi de testimoniis tuis, quia in aeternum fundasti ea.

Res.

153. Vide humilitatem meam, et eripe me: quia legem tuam non sum oblitus.
154. Judica judicium meum, et redime me: propter eloquium tuum vivifica me.
155. Longe a peccatoribus salus: quia justificationes tuas non exquisierunt.

141. Młodzieniaszkiem iestem ia, y wzgardzony: nie zapomniałem sprawiedliwośći twoich.
142. Sprawiedliwość twoia sprawiedliwość na wieki: a zakon twóy prawda.
143. Ućisk y utrapienie ogarnęły mię: mandaty twoie są rozmyślaniem moim.
144. Sprawiedliwość świadectwa twoie na wieki: day mi rozum a żyć będę.

Koph.

145. Wołałem ze wszytkiego serca mego, wysłuchay mię Panie: będę się dowiadował sprawiedliwośći twoich.
146. Wołałem k tobie, zbaw mię: abych strzegł mandatów twoich.
147. Uprzedźiłem barzo rano y wołałem: iżem barzo nadźieię miał w słowiech twoich.
148. Uprzedzały oczy moie do ćiebie na świtaniu: abych rozmyślał słowa twoie.
149. Usłysz głos móy Panie, według miłośierdźia twego: a według sądu twego ożywiay mię.
150. Przybliżyli się przeszladownicy moi ku nieprawośći: a oddalili się od zakonu twego.
151. Bliskoś ty iest Panie: a wszytkie drogi twoie prawda.
152. Z początku poznałem świadectwa twoie: że na wieki ugruntowałeś ie.

Resz.

153. Obacz uniżenie moie, a wyrwi mię: boćiem nie zapomniał zakonu twego.
154. Osądź sąd móy, a odkup mię: dla słowa twego ożyw mię.
155. Dalekо od grzésznikόw zbawienie: bo sprawiedliwośći twoich nie szukali.

---

141. *Młodzieniaszkiem jestem ja.* Małym i wzgardzonym; albowiem nie jest to imię wieku, lecz stanu i położenia.— *Nie zapomniałem sprawiedliwości twoich.* Chociaż mną ludzie pogardzają, jednakże nie zapomniałem przykazań twoich.

142. *Sprawiedliwość twoja, sprawiedliwość na wieki.* Sprawiedliwość niezmienna, i zawsze tą samą trwająca.—*Zakon twój prawda.* Gdyż nic fałszywego nie zawiera; obietnice bowiem jego i groźby ziścić się muszą.

143. *Ucisk.* Ilekroć jestem strapiony i nieszczęściami udręczony, rozważam przykazania twoje, które mnie pocieszają i umacniają.

144. *Sprawiedliwość świadectwa twoje na wieki.* To samo powtarza co w wierszach 138 i 142 innemi słowy był powiedział. Sens jest: przykazania twoje są wieczną sprawiedliwością, ponieważ są zawsze najsprawiedliwszemi.—*Daj mi rozum, a żyć będę.* Daj mnie rozumienie zakonu twojego iżbym żył; albowiem jego nieznajomość rodzi bezbożność, a ztąd śmierć.

145. *Będę się dowiadował sprawiedliwości twoich.* Jeśli mnie wysłuchasz, pilniéj i ochotniéj będę się starał poznać i wykonać przykazania twoje.

146. *Abych strzegł mandatów twoich.* Iżbym twoim darem wspomożony, w zupełności zachował przykazania i prawo twoje.

147. *Uprzedziłem bardzo rano.* Bardzo rano z łoża się zerwałem: uprzedziłem czas zwykły do wstawania.

149. *Według sądu twego.* Patrz co się rzekło w. 132. —*Ożywiaj mię.* Uwalniając mię od niebezpieczeństw śmierci ciała, a bardziéj jeszcze duszy.

150. *Przybliżyli się... ku nieprawości.* Nieprawość miłują, do niéj lgną, i starają się ją innym wmówić i przyswoić; o ile zaś bliżéj do niéj przystępują, o tyle daléj odchodzą od prawa twojego.

151. *Blizkoś ty jest Panie.* Blizki jesteś Panie tym którzy mają we czci prawo twoje, jesteś dla nich łaskawym i dzielnym obrońcą. Albo sens jest: chociaż ci, którzy mnie prześladują oddalili się od prawa twojego, nie będą jednak mogli oddalić się od ciebie, który jesteś blizko, owszem wszędzie.— *Wszystkie drogi twoje prawda.* Wszystkie czyny twoje, wszystkie zamiary twoje sprawiedliwe i wierne; i jako mnie dasz pomoc którąś przyobiecał, tak im wymierzysz karę na którą zasłużyli.

152. *Z początku poznałem świadectwa twoje.* Jako wiedziałem że przykazania twoje są najsłuszniejsze i najsprawiedliwsze, tak już od początku wiedziałem że one są wieczne, i że postanowiłeś je na wieki, to jest, iżby zawsze były zachowywane przez wszystkich.

153. *Obacz.* Oczami miłosierdzia twojego,—*Uniżenie moje.* Opłakany stan mój.—*Bociem nie zapomniał zakonu twego.* Chociaż niedoskonale, jakby należało, zachowuję prawo twoje, jednakże go nie zaniedbuję, nie lekceważę, i nie zapominam.

154. *Osądź sąd mój.* Osądź sprawę moję pomiędzy mną i nieprzyjaciołmi moimi, i wybaw mię,—*Dla słowa twego.* Dla obietnicy.— *Ożyw mię.* Wybaw mię, iżbym weseléj żył gdy się wydobędę z tych nieszczęść.

155, *Daleko od grzeszników zbawienie.* Daleko się znajdują grzesznicy od zbawienia, ponieważ nie mają pieczy o zachowanie przykazań twoich.

156. Misericordiae tuae multae, Domine: secundum judicium tuum vivifica me.

157. Multi, qui persequuntur me, et tribulant me: a testimoniis tuis non declinavi.

158. Vidi praevaricantes, et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt.

159. Vide, quoniam mandata tua dilexi, Domine: in misericordia tua vivifica me.

160. Principium verborum tuorum veritas: in aeternum omnia judicia justitiae tuae.

Sin.

161. Principes persecuti sunt me gratis: et a verbis tuis formidavit cor meum.

162. Laetabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa.

163. Iniquitatem odio habui, et abominatus sum: legem autem tuam dilexi.

164. Septies in die laudem dixi tibi, super judicia justitiae tuae.

165. Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.

166. Exspectabam salutare tuum, Domine, et mandata tua dilexi.

167. Custodivit anima mea testimonia tua, et dilexit ea vehementer.

168. Servavi mandata tua et testimonia tua, quia omnes viae meae in conspectu tuo.

Tau.

169. Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo, Domine: juxta eloquium tuum da mihi intellectum.

170. Intret postulatio mea in conspectu tuo: secundum eloquium tuum eripe me.

171. Eructabunt labia mea hymnum, cum docueris me justificationes tuas.

172. Pronuntiabit lingua mea eloquium tuum, quia omnia mandata tua aequitas.

173. Fiat manus tua, ut salvet me: quoniam mandata tua elegi.

174. Concupivi salutare tuum, Domine: et lex tua meditatio mea est.

156. Litośći twoie mnogie Panie: ożyw mię według sądu twego.

157. Wiele tych którzy mię przeszladuią, y trapią mię: nie uchyliłem się od świadectw twoich.

158. Widźiałem przestępce a schnąłem: że nie strzegli wyroków twoich.

159. Obacz żem umiłował mandaty twoie Panie: ożyw mię według miłośierdźia twego.

160. Początek słów twoich prawda: na wieki wszytkie sądy sprawiedliwośći twoiéy.

Szin.

161. Książęta przeszladowały mię niewinnie: a słów twoich bało się serce moie.

162. Będę się ia weselił w wyrokach twoich: iako który nalazł korzyśći wiele.

163. Nienawidźiałem nieprawośći, y brzydźiłem się: a zakon twóy umiłowałem.

164. Siedmkroć przez dzień chwałęm tobie dawał, dla sądów sprawiedliwośći twoiéy.

165. Pokóy wielki tym którzy zakon twóy miłuią: a nie maią obrażenia.

166. Oczekiwałem zbawienia twego Panie: a mandatym twoie umiłował.

167. Strzegła dusza moia świadectw twoich: y miłowała ie barzo.

168. Chowałem mandaty twoie, y świadectwa twoie: bo wszytkie drogi moie przed oczyma twémi.

Thau.

169. Niechay się przybliży Panie, przed ćię prośba moia: według słowa twego day mi zrozumienie.

170. Niechay modlitwa moia wnidźie przed obliczność twoię: wyrwi mię według mowy twoiéy.

171. Będą wydawać wargi moie chwałę: gdy mię nauczysz sprawiedliwośći twoich.

172. Będźie opowiadał ięzyk móy wyroki twoie: bo wszytkie mandaty twoie prawość.

173. Niech będźie ręka twoia aby mię zbawiła: bom obrał mandaty twoie.

174. Pragnąłem zbawienia twego Panie: a zakon twóy iest rozmyślanie moie.

---

158. *Schnąłem.* Pałając gorliwością o prawo twoje. Patrz wyż. w. 139.

160. *Początek słów twoich, prawda.* Początek w hebr. jest *rosc*, i w greckim *αρχη*, które wyrazy niekiedy *treść* oznaczają, jako gdy się mówi Num. 1, 2. Zdanie więc jest: ogólną treścią słów twoich jest prawda. Prawdę we wszystkiem upatrujesz i ją sobie za cel kładziesz. Albo sens jest: słowa twoje pochodzą od prawdy iako od swojego początku i jakby źródła, i dla tego są najprawdziwsze i na wieki trwają sądy sprawiedliwości twojéj.

161. *Niewinnie.* Niezasłużenie, bez przyczyny.

162. *Jako który nalazł korzyści wiele.* Jako się weselą ci którzy odniosłszy zwycięztwo i zabrawszy kosztowne łupy wracają do domu. Tego także porównania używa Izaijasz r. 9, w. 3. gdy mówi: *Jako się radują zwycięzcy dostawszy korzyści, gdy się dzielą łupy.*

164. *Siedmkroć przez dzień.* Bardzo często przez dzień, albowiem liczba jest określona zamiast nieokreślonéj. P. W. — *Dla sądów.* Dla sprawiedliwych sądów twoich.

165. *Pokój.* Pokój duszy, szczęśliwość, powodzenie. — *Nie mają obrażenia.* Nie potykają się, nie upadają.

166. *Oczekiwałem zbawienia twego Panie.* Patrz co się rzekło w. 81.

168. *Wszystkie drogi moje.* Wszystkie czynności moie tobie są znane, i ty się im przyglądasz.

170. *Mowy twojéj.* Obietnicy twojéj.

171. *Będą wydawać.* Będę tobie chwałę spiewał.

172. *Będzie opowiadał.* Będę opowiadał ludziom, i nauczę ich przykazań twoich.

173. *Niech będzie ręka twoja.* Niech mi dopomoże i zbawi mię potęga twoja. *Bom obrał mandaty twoje.* Słuszna bowiem jest, iżbyś zachował tego który pilnie strzeże prawa twojego.

175. Vivet anima mea, et laudabit te, et judicia tua adjuvabunt me.

176. Erravi, sicut ovis, quae periit: quaere servum tuum, quia mandata tua non sum oblitus.

175. Będźie żyć dusza moia, y będźie ćię chwalić: a sądy twe pomagać mi będą.

176. Zbłądźiłem iako owca która zginęła: szukay sługi twego, bom nie zapomniał przykazania twego.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 118. (u Żydów 119). w. 1. *Błogosławieni niepokalani.* Te pierwsze ośm wierszów poczynają się od litery *Aleph:* i także drugie od drugich liter porządkiem żydowskiego abecadła: które Hieronim ś. tak wykłada: I. *Aleph, Beth, Gimel, Daleth,* nauka domu, zupełność tablic. Iż nauka Kościoła, który jest dom Boży, najduje się w boskich ksiąg zupełności. II. *He, Vau, Zain, Heth, ista et haec vita.* Ten a ten żywot. Bo któryż inszy może być żywot, bez umiejętności pisma: przez które i sam Chrystus bywa poznan, który jest żywot wierzących. III. *Teth, Jod,* dobry początek. Bo choćbyśmy teraz umieli wszystko co napisano: wszakże po części znamy i po części prorokujemy, i teraz przez zwierciadło i pod zasłoną widzimy. Lecz gdy zasłużymy być z Chrystusem, i będziemy aniołom podobni, tedy ksiąg nauka ustanie: a tedy ujrzymy twarzą w twarz. Dobry początek jaki jest. IV. *Caph, Lamed,* ręka nauki, albo serca. Ręce obierają się w uczynku, a serce i nauka, w rozumieniu. Bo nic czynić nie możemy, aż się pierwéj co czynić mamy, nauczymy. V. *Mem, Nun, Samech,* z nich wieczna pomoc. To jest z Pisma ś. wiecznéj pomocy dostajemy. VI. *Ain, Phe, Sade,* źródło albo oko jest sprawiedliwości. Wedle tego cośmy w czwartéj liczbie wyłożyli. VII. *Coph, Res, Szin, Thau,* wezwanie głowy, zębów znaki. Przez zęby głos znakomity bywa wypuszczany: a w tych znakach do głowy wszech rzeczy, którą jest Pan Chrystus przychodzimy, przez którego i wiecznego królestwa dostępujemy.

5. *Usprawiedliwienia twoich.* Przykazania Pańskie sprawiedliwością albo usprawiedliwieniami, τά δικαιώματα, żowie, iż usprawiedliwiają te którzy je chowają. Acz w żydowskim miasto tego słowa, wszędy stoi *Hukkim,* albo *Hukkoth,* co znaczy statuty albo ustawy.

18. *Odsłoń oczy moje.* Obacz, iż do zrozumienia tajemnic Piśma ś. trzeba łaski i pomocy Bożéj. 2 Petr. 1, 19 i 3, 16.

33. *Zawsze.* Albo do końca, albo dla odpłaty, jako wykłada Abben Ezra. Bo toż tu jest słowo *hekeb* które niżéj ver. 112, *propter retributionem,* dla odpłaty.

34. *Daj mi zrozumienie.* Z tego miejsca mamy, że Pismo ś. jest trudne, a iż je nie lada kto rozumieć i wykładać może. Bo jeśli tak wielki prorok wyznawa, że go bez pomocy Pańskiéj, i bez Ducha Ś. oświecenia, wyrozumieć nie mógł: jakaż pycha jest dzisiejszych heretyków, którzy sobie rozumienie Pisma ś. hardzie przywłaszczać śmieją: gdyż ani wiary prawdziwéj, ani Ducha Bożego nie mają? Hieron. in epist. ad Paulinum.

105. *Pochodnia nogom moim.* Acz to właśnie prorok o przykazaniach Pańskich mówi, które człowieka dziwnie oświecają, ukazując mu prostą drogę do nieba: wszakże i o wszystkiem słowie Bożym i o Piśmie ś. rzecz się może, iż są pochodnią i światłością: nie żeby łacne i nie trudne były, ale iż kiedy je kto zrozumie, tedy rozum jego oświecają.

112. *Na wieki dla odpłaty.* Albo dla wiecznéj odpłaty, jako Hieronim ś. przełożył, i rabbinowie niektórzy żydowscy wykładają: daleko lepiéj niż ci nowi: Na wieki aż do końca. Bo rzekłszy na wieki, próżno się przydawa aż do końca. I słowo żydowskie *Hekeb,* acz właśnie znaczy koniec: ale też znaczy zapłatę, iż zapłata jest końcem roboty: Jako na tém miejscu, i na oném: W strzeżeniu przykazania twego jest zapłata wielka *Hekeb rab.*

164. *Siedmkroć przez dzień chwałęm tobie dawał.* Jako w starym zakonie, tak i w nowym od czasów apostolskich, pewne czasy do modlitwy są naznaczone: a osobliwie siedm czasów albo godzin: Jutrznia, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Nieszpór i Kompleta. Tak i Dawid siedmkroć się na dzień modlił. Wstawał na modlitwę o północy, i o świtaniu, modlił się rano, w wieczór i w południe. Tak Hieronim ś. o klasztorach panieńskich pisząc, które Paula ś. była fundowała, świadczy: że w nich panny zakonne poranu, godziny szóstéj, dziewiątéj, w wieczór, i o północy porządnie Psałterz śpiewały.

PSALMUS CXIX. — PSALM 119. *(u Żyd. 120).*

O dziękczynieniu Bogu za wybawienie od nieprzyjaciół.

1. Canticum graduum.

Ad Dominum, cum tribularer, clamavi: et exaudivit me.

2. Domine, libera animam meam a labiis iniquis, et a lingua dolosa.

3. Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?

4. Sagittae potentis acutae, cum carbonibus desolatoriis.

1. Pieśń stopniów.

Wołałem do Pana, gdym był utrapiony: y wysłuchał mię.

2. Panie wyzwól duszę moię od ust nieprawych: y od ięzyka zdradliwego.

3. Coć może bydź dano, abo coć może bydź przyłożono do ięzyka zdradliwego?

4. Strzały mocarzowe ostre, z węglem pustoszącym.

---

175. *Będzie żyć dusza moja.* Gdy otrzyma pożądane zbawienie, i wspomoże ją ręka twoja. — *Sądy twoje pomagać mi będą.* Przykazania twoje mnie dopomogą, iżby mi dobrze się powodziło.

176. *Zbłądziłem.* Z drogi prostéj przykazań twoich.— *Jako owca, która zginęła.* Od trzody się odłączając. Tak u Iz. 53, 6: *Wszyscy my jako owce pobłądziliśmy;* i Piotr. 2, 25: *Boście byli jako owce błądzące.— Szukaj.* Żeby znowu odprowadzić do owczarni.— *Bom nie zapomniał przykazania twego.* Patrz co się rzekło w. 155.

Ps. 119.—1. *Pieśń stopniów.* Patrz Wujka.

2. *Od ust nieprawych.* W hebr. jest, *kłamliwych,* od ust niesłusznie ciskających kłamstwa na szkodę niewinnego.

3. *Coć może być dano.* W hebr. jest, *co tobie da i co tobie przyda język zdradliwy?* Jaki owoc, jaki pożytek odniesiesz z języka zdradliwego? Albo, coby złego można było dać lub przydać nad język zdradliwy?

4. *Strzały mocarzowe.* Patrz Wujka.

5. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est: habitavi cum habitantibus Cedar: multum incola fuit anima mea.
6. Cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus: cum loquebar illis, impugnabant me gratis.

5. Ach mnie, że się mieszkanie moie przedłużyło: mieszkałem z obywatelmi Cedar: długo przebywała dusza moia.
6. Z tymi którzy nienawidzą pokoiu, byłem spokoyny: gdym mówił z nimi, przeszladowali mię bez przyczyny.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 119. (u Żydów 120). w. 1. *Pieśń stopniów*. Przecz ten Psalm i inne czternaście za nim idące ten tytuł mają, niemasz nic pewnego. Jedni mówią, iż tak są nazwane, od wstępowania i podnoszenia głosu, iż bardzo wysoko miały być śpiewane. Drudzy przeto, iż były śpiewane na piętnaście stopniach kościelnych. Trzeci nieco grzeczniéj, od wstępowania i wracania się z niewoléj i wygnania. Bo te wszystkie Psalmy są modlitwy i pociechy o wstępowaniu albo i o wybawieniu z niewoléj ludu żydowskiego. Naszy dla tego powiadają być nazwane pieśni stopniów albo wstępowania, iż są jako stopnie którémi do Boga wstępujemy. Z których pierwszy jest utrapienie. Wtóry, Wzglądanie do Boga. III. Wesele z społeczności. IV. Wzywanie. V. Dzięk czynienie. VI. Ufność. VII. Cierpliwość, i oczekiwanie Boskiego wybawienia. VIII. Łaska Boża. IX. Bojaźń Pańska. X. Męczeństwo. XI. Grzechów wyrzeczenie. XII. Pokora. XIII. Pragnienie przyjścia Chrystusowego. XIV. Zgoda i miłość. XV. Ustawiczne błogosławienie Boga.

4. *Strzały mocarzowe*. Dwojako to miejsce rozumieją. Albo, który język jest jako strzały ostry. Albo, zapłatą twoją będą strzały ostre i węgle ogniste: albo jako w żydowskim stoi. Węgle jałowcowe: które powiadają że są najgorętsze. Jako i nasz tekst rozumieć się może, *cum carbonibus desolatoriis*, ἐρημικοῖς, z węglem drzew na pustyni się rodzących.

PSALMUS CXX.

PSALM 120. *(u Żyd. 121).*

O pokładaniu całéj ufności w Bogu.

1. Canticum graduum.
Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.
2. Auxilium meum a Domino, qui fecit coelum et terram.
3. Non det in commotionem pedem tuum: neque dormitet, qui custodit te.
4. Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel.
s 5. Dominus custodit te, Dominus protectio tua, super manum dexteram tuam.
6. Per diem sol non uret te, neque luna per noctem.
7. Dominus custodit te ab omni malo: custodiat animam tuam Dominus.
8. Dominus custodiat introitum tuum et exitum tuum: ex hoc nunc et usque in saeculum.

1. Pieśń stopniów.
Podniosłem oczy moie na góry: skąd mi przyjdźie pomoc.
2, Pomoc moia od Pana, który stworzył niebo y źiemię.
3. Niech nie da zachwiać się nodze twoiéy: y niech się nie zdrzymie który ćię strzeże.
4. Oto się nie zdrzymie ani zaśnie, który strzeże Izraela.
5. Pan ćię strzeże, Pan obrona twoia: po prawéy ręce twoiéy.
6. Nie upali ćię słońce we dnie: ani mieśiąc w nocy.
7. Pan ćię strzeże ode wszego złego: Pan niech strzeże dusze twoiéy.
8. Pan niech strzeże weszćia twego y wyszćia twego, od tąd y aż na wieki.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 120. (u Żydów 121.) w. 1. *Podnosiłem oczy moje na góry*. Góry są ludzie i aniołowie święci, jako wykłada Augustyn ś. na ten Psalm, i szerzéj tract. 1, in Joan. et lib. 1, de Pastoribus cap. 8.

5. *Mieszkanie moje*. Pielgrzymowanie, wygnanie. Zdaje się być mowa o niewoli wiernych i wygnaniu pod niewiernymi. Inni o tém życiu śmiertelném, w którém zostając pielgrzymujemy od Pana.—*Przedłużyło*. Długiém się stało wygnanie moje. — *Z obywatelmi Cedar*. Z Cedarenami, czyli Saracenami. Albowiem Cedareni są ludem Arabskim, od Cedara jednego z synów Izmaela, których poźniejszy wiek nazwał Saracenami. Mieszkałem jako więzień albo wygnaniec z barbarzyńcami. Ponieważ zaś Cedar znaczy czarność, ciemność; sens wyższy może być ten: biada mnie, który mieszkam z ludźmi przebywającymi w ciemnościach błędów, grzechów, nędz, i t. d.
5. *Długo przebywała dusza moja*. To jest z mieszkańcami Cedar.
Ps. 120.—1. *Na góry*. Do nieba, albo do miejsc gdzie się znajdował przybytek na górze Syon. P. Wujka.
3. *Niech nie da zachwiać się nodze twojéj*. Niech nie dopuści tobie chwiać się w przeciwnościach, lub się nachylać do upadku.—*Niech się nie zdrzymie, który cię strzeże*. Przenośnia wzięta od pilnych stróżów nocnych, Pan który ciebie i lud swój Izraelski strzeże, z czujną troskliwością będzie bronił swoich, i grożące nieszczęścia odwróci.
4. *Nie zdrzymie*. Powtórzenie tego samego co wyraził w wierszu poprzedzającym.
5. *Obrona twoja*. W hebr. jest, *Pan cieniem twoim nad prawą ręką twoją*; jakby rzekł: Pan strzedz cię będzie nie tylko żebyś nie upadł, ale także iżbyś się nie zużył w drodze odupału słonecznego w dzień, lub od blasku księżyca w nocy.
6. *Ani miesiąc w nocy*. Upali ciebie, to jest, nie będzie trapił ani szkodził.
7. *Duszy twojéj*. Życia twojego.
8. *Wejścia twego i wyjścia twego*. Niechaj cię Pan strzeże w domu i za domem, w zatrudnieniach domowych i zewnętrznych. Patrz III. Król. 3, 7; i Paral. 1, 10.

A tak uczy nas prorok ś. swym przykładem, podnosić oczy nasze ku górom, to jest ku świętym, i od nich czekać wspomożenia: ale żebyśmy wiedzieli, iż od nich mamy wspomożenia czekać nie jako od Boga, ale jako od przyczyńców: przeto wnet przydano: Pomoc moja jest od Pana, który stworzył niebo i ziemię.

PSALMUS CXXI. — PSALM 121. *(u Żyd. 122).*

O radości z powodu nadziei oglądania Jerozolimy.

1. Canticum graduum.
Laetatus sum in his, quae dicta sunt mihi: In domum Domini ibimus.
2. Stantes erant pedes nos in atriis tuis, Jerusalem:
3. Jerusalem, quae aedificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum.
4. Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel ad confitendum nomini Domini.
5. Quia illic sederunt sedes in judicio, sedes super domum David.
6. Rogate, quae ad pacem sunt, Jerusalem: et abundantia diligentibus te.
7. Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis.
8. Propter fratres meos et proximos meos loquebar pacem de te:
9. propter domum Domini Dei nostri quaesivi bona tibi.

1. Pieśń stopniów.
Weseliłem się z tego co mi powiedźiano: póydźiemy do domu Pańskiego.
2. Stawały nogi nasze w śieniach twoich Jeruzalem.
3. Jeruzalem które się buduie iako miasto: którego uczestnictwo społeczne.
4. Bo tam wstępowały pokolenia, pokolenia Pańskie: świadectwo Izrael, ku wyznawaniu imieniu Pańskiemu.
5. Bo tam postawione są stolice na sąd: stolice w domu Dawidowym.
6. Prośćie co iest ku pokoiowi Jeruzalem: a dostatek tym którzy ćię miłuią.
7. Niechay będźie pokóy w mocy twoiéy: a dostatek w basztach twoich.
8. Dla braćiéy moiéy y bliźnich moich: mówiłem pokóy o tobie:
9. dla domu Pana Bogą naszego: szukałem dobra tobie.

Wykład X. J. Wujka.— **Ps.** 121. (u Żydów 122). w. 3. *Jeruzalem które się buduje.* Przyczyny dla których się weselił z nowiny nawrócenia do Jeruzalem: i chwały miasta Bożego: od zgody i jedności, od pobożności i nabożeństwa, i od trybunałów na rozwiązanie kwestyi o religii, i na czynienie każdemu sprawiedliwości.

Ps. 121.—1. *Z tego co mi powiedziano.* Gdy byłem wzywany i zachęcany żebym szedł do Jerozolimy.—*Pójdziemy do domu Pańskiego.* Podobne upomnienie znajduje się u Izai. 2, 3: *Chodźcie a wstąpmy na górę Pańską i do domu Boga Jakóbowego.*

2. *Stawały nogi nasze.* Stawaliśmy *w sieniach twoich;* albo jak jest w hebr. *w bramach twoich;* albo, że się lubowali widokiem piękności bram i murów; albo że byli przeszkodzeni natłokiem ludu już wchodzącego, już wychodzącego.

3. *Które się buduje jako miasto.* Ponieważ się rzekło *w sieniach twoich Jeruzalem,* zdaje się że należałoby powiedzieć *który się budujesz,* lecz jest zamiana osób. Sens wiersza jest, że Jeruzalem jest zbudowane, i codziennie więcéj się buduje iżby było miastem, którego uczęstnictwo jest spólne, to jest, w którego dobrach razem i wspólnie wszyscy uczęstniczą, a to dla tego, że jest miastem spokojném, i w niém obywatele prowadzą życie towarzyskie i przyjacielskie. Patrz Wujka.

4. *Pokolenia, pokolenia Pańskie.* Wszystkie pokolenia Izraelskie: tak Gen. 14, 10, gdzie mamy: *A dolina lesna miała wiele studzień klijowatych,* w hebr. jest *studzień, studzień.*—*Świadectwo Izrael.* Na miejsce, czyli do domu świadectwa ludu Izraelskiego, to jest, do gmachu świątnicy i przybytku. Albo sens jest: według świadectwa, czyli prawa Boskiego, które nakazywało żeby Hebrajczycy trzy razy do roku stawili się w kościele. Exod 23, 17.—*Ku wyznawaniu.* Ku wychwalaniu imienia Pańskiego.

5. *Tam.* W Jerozolimie.—*Postawione są stolice na sąd.* Postawione są i umieszczone trony i trybunały sądowe z władzą królewską. Wielka także rada zwana Sanedrim. —*Stolice w domu Dawidowym.* W hebr. jest, *trony domu Dawidowego.* Stolica królestwa, która była ufundowana w rodzie Dawidowym, z którėj długi szereg wyszedł królów Judzkich. W kościele który się przez Jeruzalem oznacza, ufundowany jest tron Chrystusa, pochodzącego z rodu Dawida.

6. *Proście co jest ku pokojowi Jeruzalem.* Proście, żeby Jerozolima doznawała wszelkiéj pomyślności i tego wszystkiego od czego zależy jéj pokój i całość.—*A dostatek.* A mieszkańcy tego miasta, żeby obfitowali w szczęście i dostatek wszelki.

7. *Niechaj będzie pokój w mocy twojéj.* W hebr. jest, *niechaj będzie pokój w przedmurzu twojém,* jako też ma Akwila, który przekłada *w przedmurzu twojém,* a Symmachus *w obwodzie murów.* Sens więc jest: Niechaj się oddalą wojny, a w samych warowniach, które są mocą i siłą miasta niechaj pokój zasiądzie, i ma tam swoje siedlisko.—*Dostatek.* Słusznie wespół z pokojem dostatek się wzmiankuje, ten bowiem ostatni zwykle idzie za tamtym.—*W basztach twoich.* Hebr. *w pałacach twoich.*

8. *Dla braciéj mojéj.* Tobie, o Jeruzalem, życzyłem pokoju z powodu tych, którzy w tobie mieszkają braci moich, i bliźnich moich, którzy są jednéj ze mną wiary.

9. *Dla domu Pana Boga naszego.* Życzyłem tobie dóbr wszelkich dla tego, że w tobie się znajduje Kościół Pański i Arka przymierza.

PSALMUS CXXII.

PSALM 122. *(u Żyd. 123).*

O wzywaniu pomocy Bożéj w utrapieniach.

1. Canticum graduum.
Ad te levavi oculos meos, qui habitas in coelis.
2. Ecce, sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum,
sicut oculi ancillae in manibus dominae suae: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.
3. Miserere nostri, Domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione:
4. quia multum repleta est anima nostra: opprobrium abundantibus, et despectio superbis.

1. Pieśń stopniów.
Ku tobie podnośiłem oczy moie: który mieszkasz w niebieśiech.
2. Oto iako oczy sług w rękach panów swoich:
iako oczy służebnice w rękach paniéy swoiéy, tak oczy nasze do Pana Boga naszego, aż się zmiłuie nad nami.
3. Zmiłuy się nad nami Panie, zmiłuy się nad nami: bośmyć barzo napełnieni wzgardy:
4. bo iest barzo napełniona dusza nasza pośmiewiskiem bogatych, y wzgardą pysznych.

PSALMUS CXXIII.

PSALM 123. *(u Żyd. 124).*

O dziękczynieniu Bogu za wybawienie od złości nieprzyjaciół.

1. Canticum graduum.
Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israel:
2. nisi quia Dominus erat in nobis,
cum exsurgerent homines in nos,
3. forte vivos deglutissent nos:
cum irasceretur furor eorum in nos,
4. forsitan aqua absorbuisset nos.
5. Torrentem pertransivit anima nostra: forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem.
6. Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorum.
7. Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, et nos liberati sumus.
8. Adjutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit coelum et terram.

1. Pieśń stopniów.
Jedno że Pan był z nami, niech teraz powié Izrael:
2. iedno że Pan był z nami,
gdy na nas ludźie powstali,
3. snadźby nas byli żywo pożarli:
gdy się gniewała zapalczywość ich przeciwko nam,
4. snadźby nas była woda zatopiła.
5. Strumień przeszła dusza nasza, snadźby była przeszła dusza nasza wodę nie przebytą.
6. Błogosławiony Pan, który nas nie dał w zachwycenie zębóm ich.
7. Dusza nasza iako wróbel, wyrwana iest z śidła łowiących: śidło się potargało, a myśmy wybawieni.
8. Wspomożenie nasze w imieniu Pańskiém, który stworzył niebo y ziemię.

Wykład X. J. Wujka—**Ps. 123.** (u Żydów 124). w. 5. *Strumień.* Przez strumień i wodę nieprzebytą, rozumie wielkie niebepieczeństwa.

Ps. 122.— 1. *Który mieszkasz w niebiesiech.* Peryfraza Boga: tak Psal. 2, 4: *Który mieszka w niebiesiech, naśmieje się z nich.*

2. *Jako oczy sług.* Jako oczy sług i służebnic patrzą i uważają na ręce panów, od których datków, darów i żywności oczekują; tak my patrzymy na dobroczynne ręce twojego miłosierdzia, z których, jak czujemy to i wyznajemy, wszystkie dobra dla nas pochodzą. Dobrego także sługi jest warunkiem uważać na oblicze i skinienie pana, żeby uskutecznić co rozkaże.

3. *Bardzo napełnieni wzgardą.* Ponieważ do przesytu nakarmieni jesteśmy wzgardą; tak Tren. 3, 30 czytamy: *nasycon będzie urągania.*

4. *Bo jest bardzo napełniona dusza nasza.* Pośmiewiskiem, wzgardą.

Ps. 123.— 1. *Jedno że Pan był z nami.* Tak niech czuje i wyznaje lud Izraelski, że gdyby Pan nie był z nami, gdy powstali ludzie nieprzyjaźni imieniowi naszemu, żeby nas zatracić.

3. *Snadźby nas byli żywo pożarli.* Bezwątpienia byliby nas zatracili. Przenośni pożarcia nieraz używa Pismo święte, gdy chce wyrazić ciężką szkodę od przeciwnika zadaną; tak Przyp. 1, 12 czytamy: *pożrzemy go jako piekło żywego.*

4. *Snadźby nas woda była zatopiła.* Obfitość i wielkość nieszczęść i prześladowań. Odwołuje się do pogrążonych w morzu Egiptczyków.

5. *Strumień.* Największe niebezpieczeństwo, które się tu wyraża pod imieniem strumienia, tak jak w wierszu poprzedzającym pod imieniem wody. — *Snadźby była przeszła dusza nasza wodę nieprzybytą.* Gdyby Bóg nie był nas wspomógł, wpadlibyśmy do wody tak głębokiéj, że z niéj w żaden sposób wydostaćbyśmy się nie zdołali. Patrz Wujka.

6. *W zachwycenie.* Na zdobycz.

7. *Jako wróbel.* Jako ptaszek; albowiem wyraz hebrajski *tsippor*, nie tak wróbla, jak raczéj wszelkiego ptaszka oznacza.— *Z sidła łowiących.* Z nieprzyjacielskich knowań, wybiegów, zasadzek, które nas usidlonych trzymały.

8. *Wspomożenie nasze.* Nasze wspomożenie jest w imieniu Boga, stworzyciela nieba i ziemi, i dla tego jest pewne i skuteczne. Jemu samemu zbawienie nasze zawdzięczamy.

PSALMUS CXXIV.

PSALM 124. *(u Żyd 125).*

O szczęśliwości tych, którzy swoję ufność pokładają w Bogu.

1. Canticum graduum.
Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion: non commovebitur in aeternum, qui habitat
2. in Jerusalem.
Montes in circuitu ejus: et Dominus in circuitu populi sui, ex hoc nunc et usque in saeculum,
3. quia non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem justorum, ut non extendant justi ad iniquitatem manus suas.
4. Benefac, Domine, bonis et rectis corde.
5. Declinantes autem in obligationes adducet Dominus cum operantibus iniquitatem: pax super Israel!

1. Pieśń stopniów.
Którzy ufaią w Panu, iako góra Sion: nieporuszy się na wieki który mieszka
2. w Jeruzalem.
Góry około niego: a Pan około ludu swego, odtąd y aż na wieki,
3. bo nie zostawi Pan laski grzeszników nad dziedzictwem sprawiedliwych: aby sprawiedliwi nie ściągnęli ręki swéy ku niesprawiedliwości.
4. Czyń dobrze Panie dobrym, y tym którzy są prawego serca.
5. Ale te którzy ustępuią za obowiązkami, powiedzie Pan z działaiacymi nieprawość: pokóy nad Izraelem.

PSALMUS CXXV.

PSALM 125. *(u Żyd 126).*

O szukaniu pociechy w Bogu.

1. Canticum graduum.
In convertendo, Dominus, captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati:
2. tunc repletum est gaudio os nostrum, et lingua nostra exultatione.
Tunc dicent inter gentes: Magnificavit Dominus facere cum eis:
3. magnificavit Dominus facere nobiscum: facti sumus laetantes.
4. Converte, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in austro.
5. Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent.
6. Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua.
Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.

1. Pieśń stopniów.
Gdy Pan nawrócił niewolą Sion, staliśmy się iako pocieszeni:
2. tedy się napełniły weselem usta nasze, a ięzyk nasz radośćią.
Tedy mówić będą między narody: Wielmożne rzeczy uczynił Pan z nimi:
3. wielmożne rzeczy Pan uczynił z nami: staliśmy się weseli.
4. Nawróćże Panie poymanie nasze, iako strumień na południe.
5. Którzy śieią ze łzami, będą żąć z radośćią.
6. Idąc szli y płakali, rozśiewaiąc nasienia swoie.
Ale wracaiąc się przyidą z weselem, niosąc snopy swoie.

Ps. 124.—1. *Jako góra Syon.* Będzie mocnym i niewzruszonym jako góra Syon.

2. *Który mieszka w Jeruzalem.* To jest, i który mieszka w Jeruzalem, nie będzie poruszony na wieki.— *Góry około niego.* Jako miasto Jeruzalem jest zabezpieczonem od napaści nieprzyjaciół, dla tego że się opasuje wieńcem gór; tak Pan tarczą opieki swojej zasłania lud swój wierny.— *Odtąd i aż na wieki.* Jakby rzekł: I ta opieka nie będzie do czasu, lecz wieczną.

3. *Nie zostawi.* Nie dopuści Pan, żeby pobożne i wierne ludy jego, które są jego częścią i dziedzictwem, długo były trapione od bezbożników.— *Aby... nie ściągnęli.* Iżby sprawiedliwi widząc, że są przez długi czas nieszczęściami trapieni, od pobożności nie odpadli, jakby Bóg mało dbał o swoich, i dla bezbożnych był lepszym.

5. *Ale te którzy ustępują za obowiązkami.* Sens jest: którzy zchodzą na kręte ścieżki, gotują sidła i zdrady, tych wespół z niezbożnikami ukarze Bóg.— *Powiedzie Pan.* Jednostajnie z nimi postąpi, jak z czyniącymi nieprawość jawnie.—*Pokój nad Izraelem.* A nad Izraelem, który wiary i pobożności Jakóbowéj naśladuje, spocznie pokój i obfitość dóbr wszelkich.

Ps. 125.—1. *Gdy Pan nawrócił.* Gdy Pan odwołał i wyprowadził z niewoli, zostaliśmy bardzo pocieszeni.— *Tedy mówić będą między narody.* T. j. gdy ta wieść o naszym powrócie szeroko się rozpowszechniwszy, dójdzie do uszu najodleglejszych ludów.

3. *Wielmożne rzeczy Pan uczynił.* Zaiste wielkiemi dobrodziejstwami obdarzył nas Bóg.

4. *Nawróć... pojmanie nasze.* Odprowadź nas z niewoli do ojczyzny.—*Jako strumień na południe.* Iżbyśmy społem z wielką szybkością wrócili na łono ojczyzny tak, jak wody strumieni, gdy wionie wiatr południowy, który rozpuszcza śniegi, z największą bystrością płyną, i do morza śpieszą.

5. *Którzy sieją ze łzami.* Przenośnia wzięta od rolników; jako którzy sieją z trudem i boleścią, i tym sposobem zdają się tracić nasienie, które w ziemię rzucili, lecz potém się radują podczas żniwa: tak nieszczęściami niewoli trapieni, obfite z niéj dla się żniwo pociechy i wesela teraz uczynili.

PSALMUS CXXVI. PSALM 126. *(u Żyd. 127).*

O oczekiwaniu jedynie od Boga pomyślnego skutku naszych zabiegów.

1. Canticum graduum Salomonis.
Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui aedificant eam.
Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, qui custodit eam.
2. Vanum est vobis ante lucem surgere: surgite, postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.
Cum dederit dilectis suis somnum:
3. ecce, hereditas Domini, filii merces fructus ventris.
4. Sicut sagittae in manu potentis: ita filii excussorum.
5. Beatus vir, qui implevit desiderium suum ex ipsis: non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta.

1. Pieśń stopniów Salomona.
Jeśli Pan nie zbuduie domu, próżno pracowali, którzy ji buduią.
Jeśli Pan nie będźie strzegł miasta, próżno czuie który go strzeże.
2. Próżno macie przededniem wstawać, wstańćie skoro uśiądźiećie, którzy pożywaćie chleba boleśći.
Gdy da miłym swym spanie:
3. oto dźiedźictwo Pańskie, synowie, zapłata, owoc żywota.
4. Jako strzały w ręku mocarza, tak synowie utrapionych.
5. Błogosławiony człowiek który napełnił żądzą swoię z nich: nie zawstydźi się kiedy będźie mówił, z nieprzyiaćiołmi swymi w bramie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 126. (u Żydów 127). w. 1. *Próżno.* Żydowie i heretycy budując i czują, ale próżno: iż Pan niebuduje ani czuje z nimi. Lecz wy katolicy bezpiecznie budujcie. Bo Pan z wami buduje i t. d. Arnob. in hunc Psalm.

2. *Wstańcie skoro usiądziecie.* Albo choćbyście usiadłszy albo układłszy się zasie wnet powstali: choćbyście nigdy nie odpoczynęli. Z Euthymiusza Greczyna znać, że LXX. byli przełożyli *εγείρεϑς surgere,* powstać, a nie *ἐγείρεσθε surgite,* wstancie: jako teraz czytamy. Bo i w żydowskim nie stoi *kumu, surgite,* ale *kum, surgere.* Wszakże jeśli się chcemy tekstu naszego trzymać, tedy tak rozumieć musimy, że to jest *Ironia,* że to mówi jako na szyderstwo: *Surgite post quam sederitis,* wstańcie skoro usiędziecie: albo raczéj skoro się układziecie. Jakoby rzekł: Wszak ujrzę jeśli wam to co pomoże, bez pomocy Pańskiéj. A z drugiéj strony dobrzy i pobożni ludzie jakoby śpiąc i bez prace, będą mieć wszystko dobre.

PSALMUS CXXVII. PSALM 127. *(u Żyd. 128).*

O szczęśliwości tych, którzy się boją Boga i postępują według przykazań jego.

1. Canticum graduum.
Beati omnes, qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus.
2. Labores manuum tuarum quia manducabis: beatus es, et bene tibi erit.

1. Pieśń stopniów.
Błogosławieni wszyscy którzy się boią Pana: którzy chodzą drogami iego.
2. Prace rąk twoich że pożywać będźiesz: szczęśliwyś iest, y dobrze się mieć będźiesz.

Ps. 126.—1. *Pieśń stopniów Salomona.* Psalm jest Dawidowy, lecz się pisze w osobie Salomona, który pierwszy zbudował kościoł Boży; i bardzo stosownie, albowiem zawiera ten Psalm upomnienie, czyli przestrogi służące do nauki tym, którzy po powrócie z niewoli kościoł i miasto odbudować postanowili. — *Jeśli Pan nie zbuduje.* Upomina, że nic nie pomoże ludziom, chociażby miasto lub kościoł zbudować postanowili, jeśli im nie przybędzie na pomoc najwyższy budowniczy. Patrz Wujka.

2. *Próżno macie przede dniem wstawać.* Próżną jest wszelka wasza troskliwość i przebiegła pilność. *Wstańcie skoro usiądziecie.* Patrz Wujka. — *Którzy pożywacie chleba boleści.* O wy wszyscy, którzy z pracą i boleścią i troską nabytego chleba pożywacie! to jest, którzy z nędzą walczycie.—*Gdy da miłym swym spanie.* Zdaje się mieć na względzie i jakby powtarzać przepowiednie dane Dawidowi, które mamy II. Król. 7, 11: *Dam ci pokój ode wszech nieprzyjaciół twoich, i odpowiadać Pan, że dom uczyni tobie Pan.* Zdanie zaś zdaje się być takie, gdy Bóg udzieli wczasu umiłowanym swoim, i da spokojne czasy jakby sen.

3. *Oto dziedzictwo Pańskie, synowie.* Nie tylko będą mogli budować dóm lub strzedz miasta, ale także daleko więcéj rzeczy dostąpią jego umiłowani; zostaną bowiem ojcami wielu synów. Oto się znajdują synowie, którzy będą dziedzictwem Pańskiem, działem i własnością jego, i od niego umiłowani i dobrodziejstwami ozdobieni.—*Zapłata owoc żywota.* Zapłatą pobożności, i darem od Boga pochodzącym będą synowie, którzy są owocem żywota.

4. *Jako strzały.* Zdanie jest: mnóstwem synów umocnią się domy tych, którzy są nieszczęściami trapieni; synowie są jakby strzały w ręku rodziców, którzy ich tam i ówdzie przeznaczają, według tego jak wymagają potrzeby rodziny.

5. *Który napełnił żądzę swoję z nich.* Który dostanie synów dobrych i odpowiednych swoim życzeniom. W hebr. zamiast *żądzę swoję* jest *sajdak swój*, to jest, dom; prowadzi bowiem dalćj rzecz w allegoryi strzał.— *Nie zawstydzi się.* Nie będzie się wstydził, gdy się mu przytrafi w orszaku synów śpierać się z przeciwnikami swoimi w bramie, gdzie się odbywają sądy, i lud gromadnie się zbiera.

Ps. 127.—2. *Prace rąk twoich.* Będziesz używał dóbr nabytych pracą rąk twoich, których tobie wystarczy, ani będziesz zmuszony u kogo żebrzeć, lub pochlebstwem wyłudzać.

3. Uxor tua, sicut vitis abundans, in lateribus domus tuae.
Filii tui sicut novellae olivarum in circuitu mensae tuae.
4. Ecce, sic benedicetur homo, qui timet Dominum.
5. Benedicat tibi Dominus ex Sion: et videas bona Jerusalem omnibus diebus vitae tuae.
6. Et videas filios filiorum tuorum: pacem super Israel.

3. Żona twoia iako winna macica, płodna w kąciech domu twego.
Synowie twoi iako latorosłki oliwne około stołu twego.
4. Oto tak ubłogosławion będźie człowiek, który się boi Pana.
5. Niechżeć błogosławi Pan z Sionu: y oglądaj dobra Jeruzalem po wszytkie dni żywota twego.
6. Y oglądaj syny synów twoich, pokóy nad Izraelem.

PSALMUS CXXVIII.

PSALM 128. *(u Żyd. 129).*

O upominaniu do chwalenia Boga za okazaną nad nami Jego opiekę.

1. Canticum graduum.
Saepe expugnaverunt me a juventute mea, dicat nunc Israel:
2. Saepe expugnaverunt me a juventute mea: etenim non potuerunt mihi.
3. Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores: prolongaverunt iniquitatem suam.
4. Dominus justus concidit cervices peccatorum:
5. confundantur et convertantur retrorsum omnes, qui oderunt Sion.
6. Fiant sicut foenum tectorum, quod priusquam evellatur, exaruit:
7. de quo non implevit manum suam, qui metit, et sinum suum, qui manipulos colligit.
8. Et non dixerunt, qui praeteribant: Benedictio Domini super vos: benediximus vobis in nomine Domini.

1. Pieśń stopniów.
Często walczyli na mię od młodości moiéy: niech teraz powie Izrael:
2. Często walczyli na mię od młodości moiéy: wszakże mię nie przemogli.
3. Na grzbiećie moim budowali grzésznicy: przedłużali nieprawość swoię.
4. Pan sprawiedliwy ućiał szyię grzészników:
5. niech będą zawstydzeni y nazad obróceni wszyscy, którzy Sion maią w nienawiśći.
6. Niech będą iako trawa na dachu: która pierwéy uschła niżeli ią wyrwą:
7. którą nie napełnił ręki swoiéy który żnie: ani łona swego ten który snopy zbiera.
7. Y nie rzekli którzy mimo szli: Błogosławieństwo Pańskie nad wami: błogosławilichmy wam w imię Pańskie.

Wykład X. J. Wujka. Ps. 128. (u Żydów 129). w. 8. *I nie rzekli.* Jako innym żeńcom pospolicie mówią. Albo, nie tylko ci niech będą przeklęci, którzy mają w nienawiści Syon, ale i ci którzy mu nie błogosławią.

3. *Płodna.* Będzie płodną, i uczyni ciebie ojcem licznych i dobrych dzieci. — *W. kąciech domu.* W wewnętrznéj części domu; tak u Jonasza r. 1, 5. gdzie się mówi: *zszedł w wewnątrz w okręt*, w hebr. jest, *w bok okrętu,—Jako latorośłki oliwne.* Porównania do drzewa oliwnego używa także Ekklezyastyk 50, 11.— *Około stołu twego.* Albo zasiadający za stołem, albo usługujący do stołu, i na rozkazy ojca oczekujący.

5. *Z Syonu.* Zkąd wszelkie zbawienie, z Syonu gdzie był przybytek, albo z niebieskiego Syonu, którego ziemski był figurą.—*Oglądaj dobra Jeruzalem.* A do prywatnego szczęścia niechaj także doda publiczne, to jest, iżbyś z przyjemnością oglądał pomyślność Jerozolimy, i był jéj uczęstnikiem. Albo zapewne, żebyś był przypuszczony do Jerozolimy niebieskiéj, i do uczęstnictwa w jej dobrach.

6. *I oglądaj syny synów.* Żyj jak najdłużéj, iżbyś się doczekał wnuków, i oglądał Jeruzalem spokojne i w powodzeniu zostające. W ojczyznie niebieskiéj będziemy oglądali synów duchownych, których w Chrystusie zrodziliśmy, i z nich rozszerzoną wiarę, religią i cnotę w innych, zkąd przybędzie radość błogosławionym.

Ps. 128.—1. *Na mię.* Przeciwko mnie, albo uderzali zbrojno na mnie. — *Od młodości mojéj.* Od początku; albowiem od początku Kościoła zawsze bezbożni sprzeciwiali się sprawiedliwym, i im przykrości czynili— *Niech teraz powie Izrael.* Słusznie mówić może Izrael i Kościoł, że od początku był napastowany od niewiernych.

3. *Na grzbiecie moim budowali grzesznicy.* Włożyli na grzbiet mój niesprawiedliwe chłosty. W hebr. jest, *orząc orali.* Nic się nie litując nad moim losem, grzbiet mój jakby pługiem rozsiekali. — *Przedłużyli nieprawość swoję.* W hebr. jest dalszy ciąg tejże saméj przenośni orania: *Wzdłuż przeciągnęli bróz dę swoję.* Na długi czas rozciągnęli niesprawiedliwe swoje napaści.

4. *Uciął szyję.* Skruszył moc nieprzyjaciół, żeby nas wybawić.

5. *Niech będą zawstydzeni.* Niech zostaną zawiedzeni w swojéj nadziei, niech doznają hańby, i od swoich usiłowań niech odstąpią.

6. *Jako trawa na dachu.* Na dachu rosnąca, która z powodu suchości miejsca, wprzód nim dójdzie do należytéj wielkości, lub owoc przyniesie, od upału słonecznego usycha. Toż samo podobieństwo znajdujemy w IV. Król. 19, 26: *Stali się jako siano polne, i jako zielona trawa na dachu, która uschła niźli się dostała* (dojrzała).

7. *Którą nie napełnił ręki swojéj.* Która tak dalece jest wątłą i małą, iż zbierający nie zdołałby nią ręki napełnić, i niktby nie uważał za rzecz pożyteczną, żeby ją zacząć zbierać, i z niéj snopy czynić.

8. *I nie rzekli którzy mimo szli.* Jest stosowanie mowy do podróżnych, którzy mimo przechodząc mają zwyczaj pozdrawiać i posyłać życzenia, błogosławieństwa żeńcom, albo polom; tak Booz przychodząc w pole mówił do żeńców: *Pan z wami.* Rut 2, 4. Tego zwyczaju, powiada, nie zachowywano względem trawy na dachu, gdyż nikt jéj nie ścina i nie zbiera. Albo sens jest: jeśliby kto tę trawę ścinał i zbierał, niktby nie

PSALMUS CXXIX.

PSALM 129. *(u Żyd. 130).*

O rozważaniu w duchu pokuty miłosierdzia Boga, i ufności w Jego dobroć.

1. Canticum graduum.
De profundis clamavi ad te, Domine:
2. Domine, exaudi vocem meam:
fiant aures tuae intendentes in vocem deprecationis meae.
3. Si iniquitates observaveris, Domine: Domine, quis sustinebit?
4. Quia apud te propitiatio est, et propter legem tuam sustinui te, Domine.
Sustinuit anima mea in verbo ejus,
5. speravit anima mea in Domino.
6. A custodia matutina usque ad noctem speret Israel in Domino.
7. Quia apud Dominum misericordia, et copiosa apud eum redemtio.
8. Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus.

1. Pieśń stopniów.
Z głębokośći wołałem k tobie Panie:
2. Panie wysłuchay głos móy:
niech będą uszy twoie nakłonione, na głos modlitwy moiéy.
3. Jeśli będźiesz obaczał nieprawośći, Panie: Panie któż wydźierży?
4. Abowiem u ćiebie iest ubłaganie: y dla zakonu twego czekałem ćię Panie.
Czekała dusza moia na słowo iego,
5. nadźiecię miała dusza moia w Panu.
6. Od strażéy poranney, aż do nocy, niechay nadźieię ma Izrael w Panu.
7. Bo u Pana miłośierdźie: y obfite u niego odkupienie.
8. A on odkupi Izraela, ze wszytkich nieprawośći iego.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 129. (u Żydów 130). w. 4. *I dla zakonu twego.* Z żydowskiego teraz przekładają, i dla bojaźni twojéj, to jest, aby się ciebie bano. Ale LXX. lepiéj czytali *Thora*, dla zakonu twego: Jako też podobno było w greckim *νόμυ*. Lecz teraz obłędnie w greckim stoi *ἕνεκεν τοῦ ὀνοματος*, miasto *τοῦ νόμυ*, to jest dla imienia twego, miasto, dla zakonu twego.

PSALMUS CXXX.

PSALM 130. *(u Żyd. 131).*

O usiłowaniu podobania się Bogu przez pokorę.

1. Canticum graduum David.
Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei:
neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me.
2. Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam:

1. Pieśń stopniów Dawidowa.
Panie, nie wyniosło się serce moie: ani się wywyższyły oczy moie:
anim chodźił w rzeczach wielkich ani w dźiwnych nad mię.
2. Jeślim nie pokornie rozumiał, alem wywyższał duszę moię,

---

powiedział: Bóg wam błogosławił, to jest, dając wam hojne i obfite żniwo.—*Błogosławilichmy wam w imię Pańskie.* Albo jest powtórzenie tegoż samego błogosławieństwa, jakby rzekł: Nikt nie powie, błogosławimy wam w imię Pańskie; albo piérwsze one słowa mieli zwyczaj mówić mimo przechodzący, gdy do żeńców podchodzili; drugie, gdy od nich odchodzili. P. Wujka.

Ps. 129.—1. *Z głębokości.* Z głębokości klęsk, wygnania i nieszczęść, w których pogrążony zostawałem.

2. *Nakłonione.* Baczne.

3. *Jeżli będziesz obaczał nieprawości.* Jeśli moje lub ludzkie grzechy dokładnie śledzić i roztrząsać, albo przed oczy kłaść będziesz.— *Któż wydzierży.* Któż wytrzymać zdoła surowość sprawiedliwości twojéj?

4. *Albowiem u ciebie jest ubłaganie.* Jakby rzekł: Ale dostatecznie wiem, że nie tak z nieprawościami naszemi postępujesz, gdyż masz zlitowanie i jesteś skwapliwy ku przebaczaniu. — *I dla zakonu twego.* Który umiłowałem, i który pokutującym przebaczenie obiecuje.—*Czekałem cię Panie.* Ufałem w tobie, nie poddałem się rozpaczy, lecz podniósłszy się w nadzieję oczekiwałem pomocy twojéj.— *Czekała.* Wytrwale i cierpliwie czekałem łaski pokutującym obiecanéj.— *Słowo* bowiem przyjmuje się w tém miejscu za obietnicę. P. W.

6. *Od straży porannéj aż do nocy.* Od najwcześniejszego poranka aż do wieczora, to jest zawsze. Gdzieindziéj się powiedziało, że starożytni mieli zwyczaj dzielić noc na cztery straże czyli czuwania (wigilie), przeznaczając na każdą straż po trzy godziny.

7. *Bo u Pana miłosierdzie.* To samo jest, co wyżéj powiedział, *albowiem u ciebie jest ubłaganie.* Ponieważ łatwym jest Pan, miłosiernym, hojnym dla nas.

8. *Odkupi.* Wybawi, wyrwie, oczyści z grzechów przez Chrystusa Zbawiciela i Odkupiciela naszego.

Ps. 130.—1, *Nie wyniosło się serce moje.* Nie pyszniłem się. Zdaje się że to wyrażenie brać należy o pysze wewnętrznéj, która się ukrywa w duszy.— *Ani się wywyższyły oczy moje.* O pysze uczynków i zewnętrznéj. Pychę oczom przypisał także wyżéj Psalm 17, 28: *Oczy pysznych poniżysz.* Tak Salomon Przypowieści 6, 17: *Brzydzi się dusza jego oczu wyniosłych;* i Eklezyastyk 23, 5: *Podwyższenia oczu moich nie dawaj mi.* — *Anim chodził w rzeczach wielkich.* Chodzić w rzeczach wielkich jest to kusić się, przedsiębrać rzeczy przechodzące możność lub siły.—*Ani w dziwnych nad mię.* Chodzić w rzeczach dziwnych jest badać tajemne zamiary Boże, przewyższające siłę rozumu.

2. *Jeślim nie pokornie rozumiał.* Partykuła, *jeźli*, ma siłę przysięgi; sens bowiem jest: jeślim nie pokornie rozumiał, lecz byłem pysznym, niech nędznie i nieszczęśliwie zginę.—*Jako dzieciątko ostawione u matki swojéj.* Jeślim nie pokornie rozumiał, jako dzieciątko niedawno od piersi odsadzone, które od matki zupełnie zależy, i od niéj się rządzi, któréj się zupełnie pod-

sicut ablactatus est super matre sua, ita retributio in anima mea.

3. Speret Israel in Domino ex hoc nunc et usque in saeculum.

iako dźiećiątko ostawione u matki swoiéy: tak odpłata na duszy moiéy.

3. Niechayże Izrael nadźieię ma w Panu odtąd aż na wieki.

PSALMUS CXXXI.

PSALM 131. *(u Żyd. 132).*

Prośba do Boga o wypełnienie obietnic uczynionych Dawidowi.

1. Canticum graduum.

Memento, Domine, David et omnis mansuetudinis ejus;

2. sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob.

3. Si introiero in tabernaculum domus meae, si ascendero in lectum strati mei: *(2. Reg. 7, 2.)*

4. si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem,

5. et requiem temporibus meis, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob.

6. Ecce, audivimus eam in Ephrata: invenimus eam in campis silvae.

7. Introibimus in tabernaculum ejus: adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus.

8. Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuae. *(2. Par. 6, 41.)*

9. Sacerdotes tui induantur justitiam, et sancti tui exultent.

10. Propter David servum tuum non avertas faciem christi tui.

1. Pieśń stopniów.

Pomni Panie na Dawida, y na wszytkę ćichość iego.

2. iako przyśiągł Panu, ślubował ślub Bogu Jakobowemu.

3. Jeśli wnidę do przybytku domu mego, ieśli wstąpię na łoże posłania mego:

4. jeśli przypuszczę sen na oczy moie, y drzymanie na powieki moie:

5. y odpoczynek na skronie moiéy: aż naydę mieysce Panu, przybytek Bogu Jakob.

6. Otośmy o nim słyszeli w Ephraćie: naleźliśmy ji na polach leśnych.

7. Wnidźiemy do przybytku jego: kłaniać się będźiemy na mieyscu gdźie stały nogi iego.

8. Powstań Panie do odpoczynienia twego, ty y skrzynia poświęcenia twego.

9. Kapłani twoi niech się obloką w sprawiedliwość: a święci twoi niechay się weselą.

10. Dla Dawida sługi twego, nieodwracay oblicza Chrystusa twoiego.

daje.— *Tak odpłata na duszy mojéj.* To jest, tak niech będzie. Tak niech się pomści Bóg nad duszą moją, i skaże mnie nieszczęściami.

3. *Odtąd aż na wieki.* Zawsze niech pokłada nadzieję swą wBogu.

Ps. 131. — 1. *I na wszystkę cichość jego.* Ś. Hieronim przekłada, *i na wszelkie utrapienie jego;* lecz LXX wyraz hebrajski z innemi punktami przeczytali, to jest, *hanavatko, na cichość jego.* Łagodność Dawida w tem się przedewszystkiem wyświeciła, że Saulowi, który tak uporczywie szukał jego śmierci, przebaczył, łatwo mogąc go zabić, i w jaskini i gdzieindziej. Patrz Wujka.

2. *Jako przysiągł Panu.* Pomnij także jako Dawid stale był obiecał i przysiągł Panu. — *Ślubował ślub.* Tego ślubu niema wyraźnéj wzmianki w Piśmie ś., ale jednak dorozumiewać się daje z II. Król. 7, 2, gdzie Dawid mówi do Natana proroka, że postanowił zbudować kościoł Bogu.

3. *Jeżli wnidę.* Formuła przysięgi, jak w powyższym Psalmie w. 2. Zdanie jest: jeśli spocznę dopóki znajdę plac na zbudowanie przybytku Bogu Jakóbowemu, niech zginę, to lub owo niech się zemną stanie; *to niech mnie uczyni Bóg, i to niech przyczyni:* jak nieraz mówi Pismo.

5. *Na skronie moje.* Głowie mojéj. — *Miejsce Panu.* Plac na umieszczenie kościoła. — *Przybytek Bogu Jakób.* Na któremby miejscu zbudowany został przybytek Bogu Jakóbowemu.

6. *Otośmy o nim słyszeli w Efracie.* W Betleem będąc jeszcze dzieckiem, słyszałem że się tam będzie przechowywała arka. Kładzie się Efrata przez Synekdochę za pokolenie Benjamina, do którego Efrata, która z Genez. 35, 19, i 48. 7, jest tą samą z Betleemem, należało. Albowiem część Jerozolimy, która była na północ, należała do pokolenia Benjamina, która zaś na południe do pokolenia Judy. Patrz Joz. 18, 28, i to co się tam rzekło. Sens więc jest: Słyszeliśmy, to jest, dowiedzieliśmy się, albo z Boskiego objawienia, albo z podania przodków naszych, że miejsce i siedlisko kościoła ma być w pokoleniu Benjamina. Zdaje się zaś, iż dla tego raczéj od Betleem jak od innego miasta nazwał pokolenie Benjamina, że Dawid był Betleemitą, i dla tego, że Betleem było bardzo blisko Jerozolimy. — *Naleźliśmy go na polach leśnych.* W Jerozolimie na placu Areuny Jebuzejczyka, leśnym, i zarosłym niebotycznemi drzewami, II. Król. 24, 16 i daléj.

7. *Wnijdziemy.* Gdy kościoł będzie zbudowany. — *Na miejscu gdzie stały nogi jego.* W hebr. jest, jak przekłada Pagninus, *uchylimy się przed podnóżkiem nóg jego.* Arka bowiem jest jakby podnóżkiem nóg Boga siedzącego na skrzydłach cherubinów, jak się też gdzieindziej wytłumaczyło. Patrz II. Król. 6, 2.

8. *Powstań Panie.* Słowa są wyjęte z modlitwy Mojżesza, Num. 10, 35. Zdanie jest: powstań Panie, i idź z nami na ono miejsce, które sobie wybrałeś, iżbyś na niém przed innemi spoczywał.— *Skrzynia poświęcenia twego.* Którą sobie poświęciłeś, i w któréj jesteś święcony i czczony.

9. *Kapłani twoi niech się obloką w sprawiedliwość.* Pobożność, świętość i życie całkowicie odpowiedne ich stanowi. — *A święci twoi niechaj się weselą.* Zdaje się że rozumieć należy o lewitach, i sens będzie: a lewici na usługę twoję poświęceni, niechaj śpiewają i grają przed tobą. Albo w ogólności o wszelkiego rodzaju wiernych: niechaj ciebie chwalą, uwielbiają, i w tobie się radują wierni, to jest lud który sobie poświęciłeś.

10. *Dla Dawida sługi twego.* Jakby rzekł Salomon w osobie którego Psalm ten napisany: Chociaż ja jestem niegodny żebyś mnie wysłuchał, jednakże dla Dawida sługi twego tobie najmilszego niedopuść iżby się nie ziściły prośby moje. — *Nieodwracaj oblicza Chry-*

11. Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eam. *(2.Reg.7,12.Luc.1,55.Act.2,30).*
De fructu ventris tui ponam super sedem tuam,
12. si custodierint filii tui testamentum meum, et testimonia mea haec, quae docebo eos:
et filii eorum usque in saeculum sedebunt super sedem tuam.
13. Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi.
14. Haec requies mea in saeculum saeculi: hic habitabo, quoniam elegi eam.
15. Viduam ejus benedicens benedicam: pauperes ejus saturabo panibus.
16. Sacerdotes ejus induam salutari: et sancti ejus exultatione exultabunt.* *(Luc. 1, 69.)*
17. Illuc producam cornu David, paravi lucernam Christo meo.*
18. Inimicos ejus induam confusione: super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea.

11. Przyśiągł Pan Dawidowi prawdę, a nie odmieni iéy:
z owocu żywota twego posadzę na stolicy twoiéy,
12. jeśli synowie twoi strzedz będą testamentu mego: y świadectw moich tych których ich nauczę:
y synowie ich aż na wieki będą śiedźieć na stolicy twoiéy.
13. Abowiem Pan obrał Sion: obrał ji na mieszkanie sobie.
14. To odpoczynienie moie na wieki wieków: tu mieszkać będę bom ie obrał.
15. Wdowę iego błogosławiąc ubłogosławię: ubogie iego nasycę chlebem.
16. Kapłany iego przyoblokę zbawieniem: a święci iego weselem weselić się będą.
17. Tam wyniosę róg Dawidowi, zgotowałem pochodnią Chrystusowi memu.
18. Nieprzyiaćioły iego przyoblokę wstydem: a nad nim się roskwitnie poświęcenie moie.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 131. (u Żydów 132). w. 1. *Pomnij Panie na Dawida.* Słowa to są Salomona, proszącego Boga przez zasługi Dawida ojca swego, już umarłego (jako i niżej: Dla Dawida sługi twego nie odwracaj oblicza pomazańca twego). Co się pokazuje z 2 Kroni. 6. Przeto też w 3 Król. 15, napisano: Iż dla Dawida dał mu Pan Bóg jego syna w Jeruzalem: przeto iż Dawid dobrze się sprawował przed oczyma Pańskiemi. Przetoż i my także słusznie Pana Boga prosimy, przez przyczyny i zasługi świętych.

15. *Wdowę jego błogosławiąc.* Greckie księgi niektóre mają χηραν, to jest wdowę: ale dzisiejsze czytają θηραν to jest myśliwstwo, albo żywność: jako i żydowskie *Tsedah*: Żywność jego błogosławiąc będę błogosławił. Łaciński nasz pierwsze słowo czytał, i tak przełożył *viduam,* miasto *victum.* Jako i Augustyn ś. i inni starzy doktorowie czytali.

17. *Zgotowałem pochodnią Chrystusowi.* Albo światłość i chwałę P. Chrystusowi. Albo Dawidowi Potomka Chrystusa Pana, który jest światłość prawa. Chryzostom i Cyrillus przez tę pochodnią Jana ś. Chrzciciela rozumieją.

PSALMUS CXXXII. PSALM 132. *(u Żyd. 133).*

O szczęściu ludzi żyjących z sobą w miłości i zgodzie.

1. Canticum graduum David.
Ecce, quam bonum, et quam jucundum, habitare fratres in unum:
2. sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron,
quod descendit in oram vestimenti ejus:

1. Pieśń stopniów Dawid.
Oto iako dobra, a iako wdźięczna rzecz mieszkać braciéy spółem:
2. iako oleiek na głowie który spływa na brodę, brodę Aaronowę,
który spływa na kraie odźienia iego.

---

stusa twojego. Nie zawstydzaj mnie, który z twojego dobrodziejstwa na króla ludu twojego uroczystem namaszczeniem jestem wyniesiony.

11. *Prawdę.* Prawdziwą i wierną przysięgę, która ze wszechmiar będzie skuteczną.—*Nie odmieni jéj.* Nie złamie.—*Z mocy żywota twego.* Syna twojego Salomona. Mamy tę obietnicę II. Król. 7, 12.

12. *Synowie twoi.* Synowie, wnukowie i potomkowie.— *Testamentu mego.* Prawo moje i przykazania które im dałem i dam.—*Będą siedzieć na stolicy twojéj.* Będą następcami twojego tronu.

13. *Albowiem Pan obrał Syon.* Ten bowiem Syon, w którym jest królewski pałac i tron, przed innemi miejscami obrał sobie Pan.— *Obrał go na mieszkanie sobie.* Obrał go nie tylko żeby w nim była stolica królestwa, ale także przedniejsza stolica religii i arka Pańska.

14. *To odpoczynienie moje na wieki wieków.* Rzekł bowiem Pan: Syon jest miejscem na którem chcę przebywać i stałe mieć siedlisko.

15. *Wdowę jego.* Patrz Wujka.

16. *Przyoblokę zbawieniem.* Świętością, zbawienną cnotą i pobożnością.—*A święci jego.* Wytłumaczyliśmy to wyż. w. 9.

17. *Wyniosę róg Dawidowi.* To jest moc, królewską ozdobę i królewski majestat Chrystusa.— *Zgotowałem pochodnią Chrystusowi memu.* P. W.

18. *Nieprzyjacioły jego.* Nieprzyjaciół Dawida okryję wstydem, sromotą i hańbą.—*A nad nim.* A na głowie jego jaśnieć będzie najświetniejsza korona królewska, przez którą okażę, że on jest przed innymi odemnie poświęcony. W hebr. *nad nim kwitnąć będzie korona jego.*

Ps. 132.—1. *Mieszkać braciéj społem.* Przestrzegać zgody pomiędzy sobą. P, W.

2. *Jako olejek.* Podobna jest ta zgoda braci do olejku przyrządzonego z rozmaitych pachnących rzeczy. Odwołuje się do olejku namaszczenia, czyli olejku świętego, o którym jest wzmianka Exod. 30, 23.—*Na głowie.* Który wylany na głowę spływa na brodę nawyższego kapłana. Patrz Lew. 8, 12.— *Który spływa na kraie odzienia jego.* Krajem szaty nie jest dolna część, która dotyka posadzki, lecz otwor szaty, który jest około szyi, to jest, ten przez który się wsawa głowa. Siła

3. sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion. Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem, et vitam usque in saeculum.

3. iako rosa Hermon, która zstępuie na górę Sion. Abowiem tam przykazał Pan błogosławieństwo, y żywot aż na wieki.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 132. (u Żydów 133). w. 1. *Oto jako dobra.* Te słowa Psalmu, ta wdzięczna melodya, tak w śpiewaniu, jako i w rozumieniu, klasztorów narodziła. Tym głosem wzbudzili się bracia, którzy społem mieszkać pożądali. Ten wiersz był ich trąbą, zabrzmiał po świecie, a którzy byli pierwiéj rozdzieleni, zgromadzili się społu. Augustyn na ten Psalm.

2. *Jako olejek.* Ten olejek jest osobliwa łaska, którą biorą ci, którzy przykładem apostolskim przedawają wszystkie majetności swe, i rozdają ubogim. Aug. contra lit. Petiliani lib. 2, cap. 104.

PSALMUS CXXXIII.

PSALM 133. *(u Żyd. 134).*

O upominaniu kapłanów do chwalenia Boga i do modlitwy za ludem.

1. Canticum graduum.
Ecce, nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini:
qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri.
2. In noctibus extollite manus vestras in sancta, et benedicite Dominum.
3. Benedicat te Dominus ex Sion, qui fecit coelum et terram.

1. Pieśń stopniów.
Otóż teraz błogosławćie Pana, wszyscy słudzy Pańscy:
którzy stoićie w domu Pańskim, w śieniach domu Boga naszego.
2. W nocy podnośćie ręce wasze ku świątnicy, a błogosławćie Pana.
3. Niechay ćię błogosławi Pan z Sionu, który stworzył niebo y ziemię.

PSALMUS CXXXIV.

PSALM 134. *(u Żyd. 135).*

O upominaniu sług Bożych do wychwalania Boga za jego dobroć względem wybranego ludu.

Alleluia.
1. Laudate nomen Domini, laudate, servi, Dominum:
2. qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri.
3. Laudate Dominum, quia bonus Dominus: psallite nomini ejus, quoniam suave.

Alleluia.
1. Chwalćie imię Pańskie, chwalćie słudzy Pana.
2. Którzy stoićie w domu Pańskim, w śieniach domu Boga naszego.
3. Chwalćie Pana, bo dobry Pan: śpiewayćie imieniowi iego, bo wdźięczne.

podobieństwa na tém się zdaje zasadzać, że jako on kosztowny olejek z rozmaitego rodzaju aromatów sztucznie przyrządzony, przyjemnością swojego zapachu tych wszystkich orzeźwiał, przed którymi bywał wylany; tak rodzina, lub jakiekolwiek zgromadzenie ludzi, których różne są charaktery i obyczaje, dziwny zapach dobrego przykładu wydaje, jeśli pomiędzy nimi we wzajemnéj miłości zgoda i jedność panuje. P. W,

3. *Jako rosa Hermon, która zstępuje na górę Syon.* Góra Hermon jest w pokoleniu Issachar, i na cztéry prawie mile się rozciąga na przeciw morza Galilejskiego w stronę z któréj Jordan z owego morza wypływa. Jakim sposobem rosa góry Hermon, która bardzo jest odległą od Syonu, na tę górę spada, rozmaicie tłumaczą. Zdaje się, że prorok się wyraził w sposób poetyczny, jakby z góry Hermon wynioślejszéj, na górę Syon niższą, wielka ilość rosy spadała, dla tego że Hermon, wiecznym śniegiem pokryty, z którego mgła powstając, dostarcza materyału dla rosy. Podobieństwo zaś na tém się zasadza, jakby rzekł Dawid: zgoda braci podobna jest do rosy; albowiem jako rosa w miesiącach letnich dla ludzi i pól jest najpożądańszą zwłaszcza dla górzystych, które więcéj wilgoci potrzebują niż równe, a także najpożyteczniejszą, i do ich użyźnienia najsposobniejszą; tak zgoda dusz, oprócz rozkoszy, wiele także korzyści rodzinom przynosi. Prościéj z Genebrardem sens wiersza będzie: jako rosa Hermon, i jako rosa która zstępuje na górę Syon.— *Albowiem tam przykazał Pan błogosławieństwo.* Gdzie zgoda, tam zsyła Bóg obfitość dóbr wszelkich, pomyślność, a w końcu, zachowującym zgodę, daje żywot wieczny.

Ps. 133.— 1. *Słudzy Pańscy.* Lewici.— *Którzy stoicie w domu Pańskim.* Którzy przebywacie w kościele, z przyczyny służby Bożéj i ofiar.— *W sieniach.* Którzy stoicie w sieniach: to także do świeckich może się odnosić, którzy podczas sprawowania służby Bożéj przez kapłanów, w przysionkach zostawali, które się znajdowały na około kościoła.

2. *W nocy.* Nie tylko w dzień oddawajcie cześć Bogu, ale także w nocy, gdy się lud do spoczynku ułożył, na modlitwie zostawajcie. Zwyczaj był u Żydów że niekiedy noce na modlitwie w kościele przepędzali. Tak Psalm 91, 3, mówi się: *Aby było opowiadane rano miłosierdzie twoje, i prawda twoja przez noc.* I o Annie prorokini, Łuk. 2, 37: *Nieodchadzała z kościoła, postami i modlitwami służąc we dnie i w nocy.—Ku świątnicy.* Ku onéj części kościoła, która się świętą zowie: ku arce i ubłagalni. Albo do nieba ręce i myśl podnoście.

3. *Niechaj cię błogosławi.* Zdaje się być naśladowanie słów lewitów, jakby rzekł: O lewici, mówcie ludowi: Niech cię obdarza błogosławieństwem i przyjaźnią Bóg, stwórca nieba i ziemi, i t. d. Albo słowa są Dawida życzącego wszelkiego dobra tym, którzy byli posłuszni jego radom, jakby rzekł: Jeśli tak będziesz błogosławił Bogu, o lewito, niechaj tobie także błogosławi Bóg z Syonu kędy mieszka.

Ps. 134.— 1. *Słudzy.* Słudzy Pańscy, lewici.

3. *Bo wdzięczne.* Bo miła jest rzecz śpiewać imieniowi Pańskiemu.

4. Quoniam Jacob elegit sibi Dominus, Israel in possessionem sibi.
5. Quia ego cognovi, quod magnus est Dominus, et Deus noster prae omnibus diis.
6. Omnia quaecumque voluit Dominus fecit in coelo, in terra, in mari, et in omnibus abyssis.
7. Educens nubes ab extremo terrae: fulgura in pluviam fecit. *
Qui producit ventos de thesauris suis: * *(Jer. 10, 13).*
8. qui percussit primogenita Aegypti ab homine usque ad pecus. *(Exod. 12, 29).*
9. Et misit signa et prodigia in medio tui, Aegypte, in Pharaonem et in omnes servos ejus.
10. Qui percussit gentes multas: et occidit reges fortes: *(Jos. 12, 1. et 7).*
11. Sehon regem Amorrhaeorum, et Og regem Basan, et omnia regna Chanaan. *(Num. 21, 24).*
12. Et dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Israel populo suo. *(Jos. 11, 23).*
13. Domine, nomen tuum in aeternum: Domine, memoriale tuum in generationem et generationem:
14. quia judicabit Dominus populum suum: et in servis suis deprecabitur.
15. Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. *(Psal. 113, 4).*
16. Os habent, et non loquentur: oculos habent, et non videbunt. *
17. Aures habent, et non audient: neque enim est spiritus in ore ipsorum. * *(Sap. 15, 15).*
18. Similes illis fiant, qui faciunt ea: et omnes, qui confidunt in eis. *(Isai. 42, 17).*
19. Domus Israel, benedicite Domino: domus Aaron, benedicite Domino.
20. Domus Levi, benedicite Domino: qui timetis Dominum, benedicite Domino.
21. Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat in Jerusalem.

4. Abowiem Jakóba obrał sobie Pan: Izraela za ośiadłość swoię.
5. Bomći ia doznał iż wielki iest Pan, a Bóg nasz nade wszemi bogi.
6. Wszytko co iedno chćiał Pan, uczynił na niebie, na źiemi, na morzu, y we wszytkich przepaśćiach.
7. Który wywodźi obłoki z kończyn źiemie: łyskawice na deszcz uczynił.
Który wywodźi wiatry z skarbów swoich:
8. który pobił piérworodne Egyptskie od człowieka aż do bydlęćia.
9. Y posłał znaki y cuda w pośrzód ćiebie Egyptćie: na Pharaona, y na wszytkie sługi iego.
10. Który poraźił wiele narodów: y pozabiiał króle mocne.
11. Sehona Króla Amorreyczyków, y Oga Króla Bazan, y wszytkie królestwa Chanaan.
12. Y dał źiemię ich w dźiedźictwo, w dźiedźictwo ludowi swemu Izrael.
13. Panie, imię twoie na wieki: Panie, pamiątka twoia do narodu y narodu.
14. Bo Pan będźie sądźił lud swóy: a da się uprośić sługóm swoim.
15. Bałwany pogańskie śrébro y złoto, robota rąk ludzkich.
16. Usta maią a nie będą mówić: oczy maią a nie uyźrzą.
17. Uszy maią, a nie usłyszą: bo niémasz tchnienia w uśćiech ich.
18. Niech im podobni będą, którzy ie czynią: y wszyscy którzy w nich ufaią.
19. Domie Izraelski błogosławćie Panu: domie Aaron błogosławćie Panu.
20. Domie Lewi błogosławćie Panu: którzy się boićie Pana, błogosławćie Panu.
21. Błogosławiony Pan z Sionu, który mieszka w Jeruzalem.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 134. (u Żydów 135). w. 7. *Łyskawice na deszcz.* To jest, na znak deszczu. Bo za błyskaniem pospolicie deszcz nadchodzi. Albo, błyskawice między dżdżem, lub pospołu ze dżdżem czyni: Co jest dziw nie mały, że z obłoków dżdżowych wyskakuje ogień: Albo więc, błyskawice w deszcz obraca.

4. *Jakóba.* Ród Jakóbowy, Izraelitów.—*Obrał.* Na lud i dziedzictwo swoje szczególne, któregoby szczególnemi dobrodziejstwami obdarzał.
5. *Bomci ja doznał.* Do tego was wzywam, ponieważ wiem, że Bóg nasz jest większym nad wszystkie bogi.
6. *We wszystkich przepaściach.* We wszystkich głębokościach morskich. Przepaść bowiem jest miejsce bezdenne.
7. *Który wywodzi obłoki.* Parę podnosząc, i w obłoki obracając.—*Łyskawice na deszcz uczynił.* P. W. —*Z skarbów swoich.* Z miejsc ukrytych i ludziom niewiadomych, z miejsc i przyczyn ukrytych. Z kryjówek, kędy je zamknięte przechowuje.
8. *Pobił pierworodne Egipskie.* Historyą mamy w Exod. 12, 29.—*Od człowieka aż do bydlęcia.* Tak z ludzi, jak z bydląt.
9. *I posłał znaki.* Wydał, uczynił znaki i cuda, zesławszy plagi na Faraona i Egipt.—*W pośród ciebie.* Przez ciebie, o Egipcie; wewnątrz ciebie.—*Sługi jego.* Poddanych jego.
10. *Wiele narodów.* Narody i królów rozumie, którzy przeszkadzali przejścia przez puszczę do ziemi Chananejskiéj.—*Mocne.* Potężnych.
11. *Sehona króla Amorrejczyków.* Historyą mamy Num. 21, 24 i 35.
12. *W dziedzictwo.* To jest, ludowi Izraelskiemu, jak się zaraz dodaje.
13. *Imie twoje na wieki.* Imienia i sławy świetnéj potęgi twojéj żadna niepamięć nie zatrze. —*Pamiątka twoja.* Pamięć o Tobie. Jest powtórzenie poprzedzającego półwiersza.
14. *Pan będzie sądził lud swój.* Będzie karał, mścił się za lud swój.— *Da się uprosić sługom swoim.* Da się uprosić i pojedna się ze sługami swoimi, jeśliby kiedy zgrzeszyli przeciwko niemu.
15. *Bałwany pogańskie.* Powtarza się z Psalmu 113 w. 4 i daléj.
20. *Domie Lewi.* Lewitowie.— *Błogosławcie Panu.* Mówiąc co następuje.
21. *Błogosławiony Pan z Syonu.* Pan który mieszka na Syonie, godzien jest wszelkiéj chwały i uwielbienia.

PSALMUS CXXXV.

PSALM 135. *(u Żyd. 136).*

O ogłaszaniu spraw Bożych dokonanych dla dobra ludzi.

Alleluja.

1. Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in aeternum misericordia ejus.
2. Confitemini Deo deorum: quoniam in aeternum misericordia ejus.
3. Confitemini Domino dominorum: quoniam in aeternum misericordia ejus.
4. Qui facit mirabilia magna solus: quoniam in aeternum misericordia ejus.
5. Qui fecit coelos in intellectu: quoniam in aeternum misericordia ejus.
6. Qui firmavit terram super aquas: quoniam in aeternum misericordia ejus.
7. Qui fecit luminaria magna: quoniam in aeternum misericordia ejus.
8. Solem in potestatem diei: quoniam in aeternum misericordia ejus.
9. Lunam et stellas in potestatem noctis: quoniam in aeternum misericordia ejus.* *(Exod. 12.29).*
10. Qui percussit Aegyptum cum primogenitis eorum: quoniam in aeternum misericordia ejus. *
11. Qui eduxit Israel de medio eorum: quoniam in aeternum misericordia ejus. *(Exod. 13, 17).*
12. In manu potenti, et brachio excelso: quoniam in aeternum misericordia ejus.
13. Qui divisit mare rubrum in divisiones: quoniam in aeternum misericordia ejus.
14. Et eduxit Israel per medium ejus: quoniam in aeternum misericordia ejus.
15. Et excussit Pharaonem et virtutem ejus in Mari rubro: quoniam in aeternum misericordia ejus. *Exod. 14, 28).*
16. Qui traduxit populum suum per desertum: quoniam in aeternum misericordia ejus.
17. Qui percussit reges magnos: quoniam in aeternum misericordia ejus.
18. Et occidit reges fortes: quoniam in aeternum misericordia ejus. *(Num. 21, 24).*

Alleluia.

1. Wyznawayćie Panu, bo dobry: bo na wieki miłośierdźie iego.
2. Wyznawayćie Bogu nad bogi: bo na wieki miłośierdźie iego.
3. Wyznawayćie Panu nad pany: bo na wieki miłośierdźie iego.
4. Który sam czyni wielkie dźiwy: bo na wieki miłośierdzie iego.
5. Który uczynił niebiosa z rozumem: bo na wieki miłośierdźie iego.
6. Który utwierdźił źiemię nad wodami: bo na wieki miłośierdźie iego.
7. Który uczynił światła wielkie: bo na wieki miłośierdźie iego.
8. Słońce aby panowało we dnie: bo na wieki miłośierdźie iego.
9. Mieśiąc y gwiazdy, aby panowały nocy: bo na wieki miłośierdźie iego.
10. Który pobił Egypt z ich piérworodnymi: bo na wieki miłośierdźie iego.
11. Który wywiódł Izraela z pośrzodku ich: bo na wieki miłośierdźie iego.
12. Ręką mocną y ramieniem wysokim: bo na wieki miłośierdźie iego.
13. Który rozdźielił morze czérwone na rozdziały: bo na wieki miłośierdźie iego.
14. Y przeprowadził lud Izraelski przez pośrzodek iego: bo na wieki miłośierdźie iego.
15. Y zrzucił Pharaona y woysko iego w morze czérwone: bo na wieki miłośierdźie iego,
16. Który przeprowadźił lud swóy przez puszczą: bo na wieki miłośierdźie iego.
17. Który poraźił króle wielkie: bo na wieki miłośierdźie iego.
18. Y pobił króle możne: bo na wieki miłośierdźie iego.

Ps. 135.—1. *Wyznawajcie Panu.* Chwalcie Pana.—*Dobry.* Miłośierny, dobroczynny.—*Bo na wieki.* Ponieważ na wieki ma trwać miłosierdzie jego. Jest to wiersz dodatni, który zwyczajem poetycznym w tym Psalmie po każdym się wierszu powtarza. Przytém wiersz ten wstawiony, był śpiewany i powtarzany od ludu, albo od lewitów i kapłanów, jak się to dzieje w naszych litaniach.

2. *Bogu nad bogi.* Nad świętymi, aniołami. Albo Bogu, który jest Bogiem tych, którzy się bogami nazywają.

3. *Panu nad pany.* Bóg bowiem jest Królem królów i Panem panujących.

4. *Sam.* Nikt bowiem jak Bóg cudów czynić nie może, ponieważ sam jeden jest wszechmocnym.

5. *Z rozumem.* Rozumnie i mądrze.

6. *Utwierdził.* Rozpostarł, rozciągnął, rozesłał.—*Nad wodami.* Ziemię wyższą od wód uczynił, gdyż chciał, żeby ona nad wodami szeroko się ukazywała i wznosiła.

7. *Światła wielkie.* Słońce i księżyc.

8. *Panowało we dnie.* Aby przewodniczyło dniowi, nie tylko go sprawując, ale także przez ruch, światło, wpływ i ciepło, czyniąc je pożytecznem i zbawiennem dla istot stworzonych.

9. *Aby panowały w nocy.* Aby przewodniczyły nocy, aby ją oświecały, i wpływały na te ziemskie rzeczy.

10. *Pobił Egipt.* Patrz Exod. 12, 29.

11. *Wywiódł Izraela.* Patrz Exod. 13, 17.

13. *Na rozdziały.* Na dwa przedziały, gdy wody z jednéj i z drugiéj strony stały, wstrzymywane od Boga, iżby przechodzących nie przywaliły. Żydzi twierdzą, że morze w ten sposób na przejście ludowi ustąpiło, iż nie jedno dla wszystkich pokoleń wnijście do morza się otwarło, lecz się rozdzieliło na dwanaście części, tak że każdemu pokoleniu oddzielna droga do przejścia się otworzyła.

14. *Przez pośrodek jego.* Przez środek łoża morskiego, dopóki na przeciwny brzeg nie przeszli.

15. *Rzucił.* Faraona z wozu zrzuconego pogrążył i zatopił w morzu.

16. *Przeprowadził.* Prowadził. Hebr. *kazał chodzić.*

18. *Króle mocne.* Patrz w Psalmie powyższym w. 10. i daléj, gdzie się to wytłumaczyło.

19. Sehon, regem Amorrhaeorum: quoniam in aeternum misericordia ejus:
20. et Og regem Basan: quoniam in aeternum misericordia ejus.
21. Et dedit terram eorum hereditatem: quoniam in aeternum misericordia ejus: (*Jos. 13, 7.*)
22. hereditatem Israel servo suo: quoniam in aeternum misericordia ejus.
23. Quia in humilitate nostra memor fuit nostri: quoniam in aeternum misericordia ejus.
24. Et redemit nos ab inimicis nostris: quoniam in aeternum misericordia ejus.
25. Qui dat escam omni carni: quoniam in aeternum misericordia ejus.
26. Confitemini Deo coeli: quoniam in aeternum misericordia ejus.
Confitemini Domino dominorum: quoniam in aeternum misericordia ejus.

19. Sehona króla Amorreyczyków: bo na wieki miłośierdźie iego:
20. y Oga króla Bazan: bo na wieki miłośierdźie iego.
21. Y dał źiemię ich w dźiedźictwo: bo na wieki miłośierdźie iego.
22. W dźiedźictwo Izraelowi słudze swemu: bo na wieki miłośierdźie iego.
23. Abowiem w uniżeniu naszym pamiętał na nas: bo na wieki miłośierdźie iego.
24. Y odkupił nas od nieprzyiaćiół naszych: bo na wieki miłośierdźie iego.
25. Który daie pokarm wszelkiemu ćiału: bo na wieki miłośierdźie iego.
26. Wyznawayćie Boga nieba: bo na wieki miłośierdźie iego.
Wyznawayćie Pąnu nad pany: bo na wieki iest miłośierdźie iego.

Wykład X. J. Wujka—Ps. 135. (u Żydów 136). w. 26. *Wyznawajcie Panu nad Pany.* Albo Panu Panów. Ten wiersz acz go w żydowskim ani w greckim tekście niemasz, wszakże dobrze jest z wiersza trzeciego powtórzony: abyśmy obaczyli iż te wszystkie dobrodziejstwa ztąd pochodzą, że Bóg jest Panem wszech rzeczy który je stworzył, i który je mocą swoją trzyma i zachowuje.

PSALMUS CXXXVI. — PSALM 136. (*u Żyd. 137*).

O pociechach czerpanych z nadziei powrótu do Jerozolimy.

Psalmus David, Hieremiae.
1. Super flumina Babylonis, illic sedimus et flevimus: cum recordaremur Sion:
2. in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra,
3. quia illic interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum,
et qui abduxerunt nos: Hymnum cantate nobis de canticis Sion.
4. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?
5. Si oblitus fuero tui, Jerusalem, oblivioni detur dextera mea.
6. Adhaereat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui:

Psalm Dawidowi, Jeremiasza.
1. Nad rzékami Babilońskiéy źiemie, tameśmy śiedźieli y płakali: gdyśmy wspominali na Sion:
2. na wierzbach w pośrzód iéy, powieszaliśmy muzyckie naczynia nasze,
3. bo nas tam pytali którzy nas w niewolą zagnali, o słowach pieśni,
a którzy nas zawiedli: śpiéwayćie nam pieśń z pieśni Sionskich.
4. Jakóż mamy śpiéwać pieśń Pańską w cudzéy źiemi?
5. Jeśli ćię zapomnię Jeruzalem, niech zapomniana będźie prawica moia.
6. Niechay przyschnie ięzyk mój do podniebienia mego, ieślibym na ćię nie pomniał:

---

23. *W uniżeniu naszém.* W utrapieniu i nędzném położeniu, to jest, gdyśmy leżeli wielkiemi klęskami przygnieceni.
24. *Odkupił.* Wyrwał.
26. *Boga nieba.* Który stworzył i zamieszkuje niebo. Patrz Wujka.
Ps. 136. *Jeremiasza.* Nie znaczy że Jeremiasz był w Babilonie, lecz że Psalm ułożony przez Dawida przepowiadającego i zawczasu opiewającego niewolę Babilońską, którą potém Jeremiasz jako już grożącą przepowiedział, i jako obecną opłakał.
1. *Nad rzekami.* Eufrates, Tygrys i Eulens płyną przez środek królestwa Babilońskiego. Eufrates zaś nawpół przedziela miasto Babilon.—*Tameśmy.* W Babilonii na wygnaniu i w niewoli. —*Siedzieli.* Według zwyczaju pogrążonych w smutku i żałobie. Tak II. Ezdr. r. 1, 4: *Usiadłem, i płakałem, i żałowałem.*
2. *Na wierzbach.* Na wierzbach przy brzegu rzeki pozawieszaliśmy milczące arfy nasze. — *W pośród jéj.* Babilońskiéj krainy.
3. *Nas pytali.* W części seryo i z ciekawości, w części z ironią prosili nas. — *O słowach pieśni.* Iżbyśmy przy muzycznych narzędziach zaśpiewali jaką ze świętych pieśni naszych.—*Pieśń.* Wyraz hebrajski *simcha*, oznacza *wesołość*, wesoły śpiew, jakowy zwykliście śpiewać w Syonie.
4. *Jakoż mamy śpiewać.* Odpowiedź więźniów niezgadzających się śpiewać, i mówiących, że nie mogą wesołej pieśni śpiewać, gdyż w niewoli i utrapieniu zostają.—*Muzyka w żałobie, powieść nie wedle czasu.* Ekklezyastyk 22, 6.
5. *Jeżli cię zapomnę Jeruzalem.* Jakby mówili: Przyjętéj przez nas żałoby przez pamięć dla ciebie o Syonie, nigdy w tém wygnaniu nie złożymy.—*Niech zapomniana będzie prawica moja.* Jeśli zapomniawszy o tobie Jeruzalem, zacznę się oddawać wesołym śpiewom i wygrywaniu na muzycznych narzędziach, niech to dopuści Bóg, iżby prawica moja, którą się odważę uderzać w strony, natychmiast zdrętwieje, stając się bezwładną, niezdolną do grania.
6. *Niechaj przyschnie język mój do podniebienia mego.* Niemym niech się stanę, iżbym nie mógł śpiewać albo

si non proposuero Jerusalem, in principio laetitiae meae.
7. Memor esto, Domine, filiorum Edom, in die Jerusalem,
qui dicunt: Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.
8. Filia Babylonis misera: beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis.
9. Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram.

jeślibym nie pokładał Jeruzalem, na początku wesela mego.
7. Pomni Panie na syny Edom, w dźień Jeruzalem,
którzy mówią: Spustośćie, spustośćie aż do gruntu w nim.
8. Córko Babilońska nędznico: błogosławiony który tobie odda nagrodę twoię, którąś nam zadźiałała.
9. Błogosławiony, który pochwyći, y roztráći dźieći twe o opokę.

PSALMUS CXXXVII.

PSALM 137. *(u Żyd. 138).*

O wychwalaniu Boga za jego miłosierdzie.

1. Ipsi David.
Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, quoniam audisti verba oris mei.
In conspectu Angelorum psallam tibi:
2. adorabo ad templum sanctum tuum, et confitebor nomini tuo.
Super misericordia tua et veritate tua: quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum.
3. In quacumque die invocavero te, exaudi me: multiplicabis in anima mea virtutem.
4. Confiteantur tibi, Domine, omnes reges terrae: quia audierunt omnia verba oris tui:
5. et cantent in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini.
6. Quoniam excelsus Dominus et humilia respicit, et alta a longe cognoscit.
7. Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me: et super iram inimicorum meorum extendisti manum tuam, et salvum me fecit dextera tua.
8. Dominus retribuet pro me: Domine, misericordia tua in saeculum: opera manuum tuarum ne despicias.

1. Samemu Dawidowi.
Będęć Panie wyznawał ze wszytkiego serca mego: żeś wysłuchał słów ust moich.
Przed oblicznośćią Aniołów będęć śpiewał:
2. będę się kłaniał ku kośćiołowi twemu świętemu, y będę wyznawał imieniowi twoiemu.
Dla miłośierdźia twego y dla prawdy twoiéy: boś uwielbił nade wszytko święte imię twoie.
3. W którykolwiek dźień wzywać ćię będę, wysłuchay mię: rozmnożysz moc w duszy moiéy.
4. Niech ći wyznawaią Panie wszyscy królowie źiemscy: bo słyszeli wszytkie słowa ust twoich:
5. y niech śpiewaią na drogach Pańskich: iż wielka iest chwała Pańska.
6. Abowiem wysoki Pan: a na niskie patrzy: a wysokie zdaleka poznawa.
7. Jeślibym chodźił w pośrzodku utrapienia, ożywisz mię: a na gniew nieprzyiaćiół moich wyćiągnałeś rękę twoię: y zbawiła mię prawica twoia.
8. Pan odda za mię: Panie miłośierdźie twoie na wieki: dźieła rąk twoich nie wzgardzay.

mówić.—*Jeżlibym na cię niepomniał.* Jeślibym zapomniawszy o świętem mieście, popuszczał wodze radości śpiewom.—*Jeżlibym nie pokładał.* Jeślibym nieprzekładał Jerozolimy nad najwyższą radość; jeślibym nieuważał, że Jerozolima jest najprzedniejszym przedmiotem i treścią mojéj radości.

7. *Pomnij.* Złorzeczy, lub przepowiada zagubę Idumejczykom, którzy Babilończyków przeciwko nim byli poduszczyli. *Na syny Edom.* Na Idumejczyków, którzy się tak mianują od Edoma, to jest, od Ezawa, który się także Edomem nazywał. —*W dzień Jeruzalem.* Albo sens jest: Pomnij na nich, według tego co uczynili przeciwko nam w dzień spustoszenia Jerozolimy, na co oną zbrodnią zasłużyli, i t. d. Albo pomnij na Idumejczyków, którzy w dniu, w którym nieprzyjaciele pustoszyli Jerozolimę, wołali: *Spustoście, spustoście.*— *W niem.* Jéj.

8. *Córko Babilońska.* Babilończycy; albowiem obywatele i mieszkańcy tak się mają względem miasta albo narodu, jak córka do matki.—*Nędznica.* Hebr. *spustoszona,* to jest, która masz być spustoszoną.—*Błogosławiony.* Dobrze mu jest, lub będzie.—*Odda.* Który według zasługi tobie się odpłaci.—*Którąś nam zdziałała.* Takie tobie zło zadając, jakie nam uczyniłaś.

Ps. 137.—1. *Będęć...wyznawał.* Będę cię chwalił.— *Przed obliczności aniołów.* P. Wujka. Niektórzy o cherubinach ubłagalni rozumieją.

2. *Ku kościołowi.* W kościele, albo w stronę kościoła.—*Będę wyznawał imieniowi twojemu.* Będę chwalił imię twoje.—*Dla prawdy twojéj.* Dla wierności w obietnicach twoich.

3. *Rozmnożysz moc w duszy mojéj.* Dodasz mnie sił i odwagi.

4. *Niech ci wyznawają.* Niechaj cię chwalą.—*Słyszeli.* Gdyż słyszeli, że ty obietnice ust twoich co do joty wypełniłeś.

5. *Na drogach Pańskich.* Niech opiewają drogi Pańskie, czyny i zamiary jego cudowne.

6. *Wysoki Pan.* Który, chociaż na wysokim tronie i w niebie zasiada, jednakże niema sobie za poniżenie na pokornych patrzeć, i im dopomagać. — *Wysokie z daleka poznawa.* Na pysznych jakby z daleka patrzy, do nich się nie zniża, żeby z nimi poufale postępować, ale raczéj od nich się usuwa.

7. *Ożywisz mię.* Zachowasz mnie w życiu. —*A na gniew.* I od wściekłego gniewu nieprzyjaciół bezpiecznym i nietkniętym mnie zachowasz, wyciągnąwszy na pomoc rękę twoję.

8. *Pan odda za mię.* Pomści się za mnie, odda zapłatę za mnie nieprzyjaciołom moim.—*Panie miłosierdzie twoje na wieki.* Albowiem miłosierdzie twoje nie jest ustającém, lub chwilowem. — *Dzieła rąk twoich.* Mnie, który jestem dziełem rąk twoich, nie zaniedbuj, lecz bądź przy mnie, i od nieszczęść wyrwij. W hebr. jest, *dzieła rąk twoich nieopuszczaj;* jakby rzekł: to coś zaczął *niedokończoném* nie zostawuj.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 137. (u Żydów 138). w. 2. *Przed oblicznością aniołów.* Albo przed anioły, po żydowsku *Elochim*, to jest Bogów. Ale na tém miejscu, jako i w Psalmie 8, to słowo anioły znaczy, jako i Abben Ezra rabbin żydowski uczy. Przetoż nie dobrze Kimchi, drugi rabbin, wykłada bogi, to jest sędzie i urzędniki. Bo i Apostoł uczy, że i aniołowie bywają przy modlitwach naszych: Ma, prawi, niewiasta, gdy się modli, mieć nakrytą głowę, dla wstydu, i dla aniołów: to jest, aby aniołów obecnych nie obraziła. Bo aniołowie są świadkowie i przystawowie spraw naszych, zwłaszcza w kościele i w godziny modlitw.

PSALMUS CXXXVIII. PSALM 138. *(u Żyd. 139).*

O nieskończonéj wszechwiedzy Bożéj, przed którą nic się ukryć nie może.

1. In finem; Psalmus David.
Domine, probasti me, et cognovisti me:
2. tu cognovisti sessionem meam, et resurrectionem meam.
3. Intellexisti cogitationes meas de longe: semitam meam et funiculum meum investigasti.
4. Et omnes vias meas praevidisti, quia non est sermo in lingua mea.
5. Ecce, Domine, tu cognovisti omnia, novissima et antiqua: tu formasti me, et posuisti super me manum tuam.
6. Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, et non potero ad eam.
7. Quo ibo a spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam?
8. Si ascendero in coelum, tu illic es: si descendero in infernum, ades. *(Amos. 9, 2.)*
9. Si sumsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris:
10. etenim illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua.
11. Et dixi: Forsitan tenebrae conculcabunt me, et nox illuminatio mea in deliciis meis.
12. Quia tenebrae non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebrae ejus, ita et lumen ejus.

1. Na koniec, Psalm Dawidowi.
Panie doświadczyłeś mię y doznałeś mię:
2. tyś doznał siedzenia mego, y wstawania mego.
3. Wyrozumiałeś myśli moie z daleka: wyszladowałeś ścieżkę moię y sznur móy.
4. Y przewidziałeś wszytkie drogi moie: bo niemasz mowy w ięzyku moim.
5. Oto Panie, tyś poznał wszytkie rzeczy, naposlednieysze y dawne: tyś mię utworzył, y położyłeś na mnie rękę swoię.
6. Dziwna się stała znaiomość twoia ze strony mnie: zmocniła się, y nie będę mógł do niéy.
7. Dokąd póydę od ducha twego? a kędy uciekę od oblicza twego?
8. Jeśli wstąpię do nieba, tameś ty iest: ieśli zstąpię do piekła, tameś iest.
9. Jeśli wezmę skrzydła moie rano, a będę mieszkał na końcu morza:
10. y tam mię doprowadzi ręka twoia: y trzymać mię będzie prawica twoia.
11. Y rzekłem: Owa podobno ciemności zakryia mię: y noc oświecenie moie, w roskoszach moich.
12. Abowiem ciemność nie zaciemnia tobie, a noc iako dzień będzie oświecona: iako ciemność iéy, tak y światłość iego.

Ps. 138.—2. *Siedzenia mego.* Ty chwile wolne i spokojne mojego siedzenia, stanie moje i chodzenie moje przejrzałeś. Nie tylko położenie ciała, lecz to, co się przez nie oznacza, to jest kiedy, dla czego, i jakim sposobem miałem być trapionym i uciśnionym, i znowu podniesionym i do pomyślnego stanu przywróconym.

3. *Z daleka.* Daleko przedtém niż je począłem; od wieku. — *Ścieżkę moję.* Drogę moję, uczynki moje.— *Sznur mój.* Patrz Wujka.

4. *Niemasz mowy w języku moim.* Tobie są wiadome wszystkie słowa moje.

5. *Najpośledniejsze i dawne.* Nowe i dawne. W hebr. jest, *z tyłu i z przodu ty mnie utworzyłeś.* Podobnie u Hioba czytamy: *Ręce twoje uczyniły mię, i utworzyły mię wszystkiego w około,* roz. 10, 8. — *Tyś mię utworzył.* Jakby rzekł: Nie jest rzeczą dziwną, że wszystko moje znasz, gdyż ty sam mnie utworzyłeś.— *Położyłeś na mnie rękę swoję.* Przyłożyłeś do mnie rękę, iżbyś mnie ulepił jakby glinę: jest bowiem przenośnia wzięta od garncarzy.

6. *Dziwna się stała znajomość twoja ze strony mnie.* Znajomość ciebie, która się rodzi ze mnie i z mojego utworzenia jest dziwna. Znając samego siebie, uznaję wzniosłość twojéj mądrości i niezrównaną twoję potęgę. —*Zmocniła się.* Hebrajski ma, *podniosła się*, znajomość owa ciebie jest nazbyt wysoką, iżbym mógł do niéj wzdychać i zdążyć. Uznaję że jesteś najmędrszym i najpotężniejszym, lecz przyczyn téj mądrości wcale dosięgnąć nie mogę.—*Nie będę mógł do niéj.* Przyjść, zdążyć.

7. *Dokąd pójdę od ducha twego?* Jeśli się rozgniewasz na mnie, dokąd ucieknę? Duch tutaj, jak gdzieindziéj, gniew oznacza: tak Iz. 30, 28: *Duch jego jako rzeka zalewająca aż do półszyje.* Patrz Wujka.— *Od oblicza twego.* Zagniewanego.

9. *Jeśli wezmę skrzydła moje rano.* W hebr. jest, *jeśli wezmę skrzydła poranku, czyli zorzy.* Zorza bowiem, zwiastunka słońca, w jednéj chwili całą kulę ziemską obiegu. Jeślibym wziął najszybsze skrzydła, jakowemi są zorzy. Naszego przekładu Wulgaty zdanie jest takie: gdyby mnie były dane pióra, i gdybym mógł z nich przyrządzić sobie skrzydła, i rano wstając najszybczéj uciekał od wschodu i mieszkał na krańcach morza, to jest na samym zachodzie, nie będę mógł jednak uciec od ciebie.

10. *Tam mię doprowadzi ręka twoja.* Albowiem bez Boskiéj pomocy poruszyć się nie możemy, i dokądkolwiek idziemy, ręką Bożą niesieni idziemy; albowiem *w nim... żyjemy, i ruszamy się, i jesteśmy.* Dzieje Ap. 17, 28.—*Trzymać mię będzie.* Jakby więźnia, żebym uciec nie mógł. Albo trzymać mię będzie, żeby mnie tam zanieść.

11. *I rzekłem.* Jeśli rzeknę. — *Ciemności zakryją mnie.* Gęsta mgła mnie otoczy i przed twojemi oczyma ukryje.—*I noc oświecenie moje.* Patrz Wujka.

12. *Nie zaciemnia tobie.* Nie będzie tobie ciemną.— *Jako ciemność jéj.* Bogu to samo znaczy czy dzień, czy noc; albowiem zawsze jednostajnie wszystko widzi,

13. Quia tu possedisti renes meos: suscepisti me de utero matris meae.
14. Confitebor tibi, quia terribiliter magnificatus es: mirabilia opera tua, et anima mea cognoscit nimis.
15. Non est occultatum os meum a te, quod fecisti in occulto, et substantia mea in inferioribus terrae.
16. Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur: dies formabuntur, et nemo in eis.
17. Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus: nimis confortatus est principatus eorum.
18. Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur: exsurrexi, et adhuc sum tecum.
19. Si occideris Deus peccatores: viri sanguinum declinate a me:
20. quia dicitis in cogitatione: Accipient in vanitate civitates tuas.
21. Nonne, qui oderunt te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam?
22. Perfecto odio oderam illos, et inimici facti sunt mihi.
23. Proba me, Deus, et scito cor meum: interroga me, et cognosce semitas meas.
24. Et vide, si via iniquitatis in me est, et deduc me in via aeterna.

13. Abowiem tyś posiadł nerki moie: przyiąłeś mię z żywota matki moiey.
14. Wyznawać ći będę, iżeś się straszliwie uwielbił: dźiwne sprawy twoie, a dusza moia zna barzo.
15. Nie zataiła się żadna kość moia przed tobą ktorąś uczynił w skrytośći: y istność moia w niskośćiach źiemie.
16. Niedoskonałość moię widźiały oczy twoie: y w księgach twoich wszytkie będą napisane: dni będą kształtowane: a żaden z nich.
17. A u mnie w wielkiey uczćiwośći są Boże przyiaćiele twoi: barzo się zmocniło ich panowanie.
18. Będę ie liczył, y rozmnożą się nad piasek: powstałem, a iesczem iest z tobą.
19. Jeśli Boże pobiiesz grzeszniki: mężowie krwawi odstąpćie odemnie:
20. bo mówićie w myśli: wezmą próżno miasta twoie.
21. Izalim nie miał w nienawiśći tych, którzy ćię nienawidzą Panie? y nieschnąłem nad nieprzyiaćioły twymi?
22. Doskonałą nienawiśćią nienawidźiałem ich: y stali mi się nieprzyiaćioły.
23. Doświadcz mię Boże, a znay serce moie: probuy mię, a poznay śćieżki moie.
24. A obacz, ieśli droga nieprawośći we mnie iest: y prowadź mię drogą wiekuistą.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 138. (u Żydów 139). w. 3. *I sznur mój.* Gdzie my mamy *Et funiculum meum,* tam w żydowskim jest *veribhi, et accubationem vel accubitum meum,* i legowisko albo leżenie moje. Bo chcąc pokazać prorok, że Pan Bóg zna zwierzchnie wszystkie sprawy nasze, tedy wylicza cztery stany ciała, w których się wszystkie sprawy zamykają, to jest, siedzenie, stanie, chodzenie, i leżenie. Po grecku jest *σχοῖνον,* co

13. *Tyś posiadł nerki moje.* Utworzyłeś wszystkie wnętrzności moje, i znasz chęci moje, usiłowania, zamiary. — *Przyjąłeś mię z żywota.* Dopomagałeś, miałeś w opiece od pierwszego początku mojego. W hebr. jest, *okryłeś mię w żywocie matki mojéj.*

14. *Wyznawać ci będę.* Będę cię chwalił.—*Straszliwie uwielbił.* Wielkim i przedziwnym się okazałeś w utworzeniu mnie.—*Dusza moja zna bardzo.* Cudownemi są zaiste dzieła twoje, znam to aż nadto.

15. *Nie zataiła się żadna kość moja przed tobą.* Znasz liczbę kości moich.—*Uczynił w skrytości.* Urobiłeś w skrytych wnętrznościach matki mojej.— *I istność moja.* Nie jest skrytą przed tobą. — *W nizkościach ziemie.* We wnętrznościach macierzyńskiego żywota, jakby w skrytym lochu ziemi.

16. *Niedoskonałość moję.* Patrz Wujka.— *W księgach twoich.* Patrz Wujka.

17. *A u mnie.* Jest druga część Psalmu, w której uczy, że zwłaszcza u przyjaciół Bożych żyje Boska opatrzność, jak się to mówi w przytoczonym wykładzie Wujka.—*Ich panowanie.* Ich wielkość i godność.

18. *Będę je liczył.* Jeślibym się brał do zliczenia przyjaciół twoich, to samobym czynił, jak gdybym chciał zliczyć piasek. — *Powstałem, a jeszczem jest z tobą.* Jakby rzekł: widząc, iż tak wiele jest twoich przyjaciół, spodziewałem się, że i mnie w ich liczbie liczyć się godziło; przeto powstałem, i przetrwać z tobą postanowiłem, usiłując żyć i podobać się tobie jednemu.

19. *Jeźli Boże pobijesz grzeszniki.* Jeślibyś zechciał pobić grzeszników i ich zatracić, jak bezwątpienia będziesz chciał: ponieważ będziesz chciał zatracić grzeszników, przeto bezbożni usuńcie się odemnie, iżbym razem z wami nie został zagarnięty na zgubę. — *Mężowie krwi.* Mężobójcy. O mężobójcach raczéj wspomina, niż o innego rodzaju występnych, ponieważ mężobójstwo jest najcięższą zbrodnią, i ponieważ był opisywał przecudną budowę człowieka.

20. *Bo mówicie w myśli.* Ponieważ myślicie w sobie i mówicie.—*Wezmą próżno miasta twoje.* Napróżno wezmą miasta twoje. Nic nie pomoże sprawiedliwym, że będą mieszkać w miastach twoich, w pośrodku ludu twojego; albowiem wysadzimy ich ztamtąd i zatracimy.

21. *Izalim nie miał w nienawiści.* Ty jesteś świadkiem Boże, ty doskonale wiesz, że znienawidziałem tych, którzy się tobie sprzeciwiają, i tak wielka jest siła nienawiści i żarliwości mojéj, iż usycham i ustaję.—*Nad nieprzyjacioły twemi.* Z przyczyny nieprzyjaciół twoich. Bolejąc, że cześć twoję gwałcą nieprzyjaciele twoi.

22. *Doskonałą nienawiścią.* Zupełnie nienawidziałem, wielką, zupełną i całkowitą nienawiść miałem.— *Stali mi się nieprzyjacioły.* A ponieważ byli twoimi nieprzyjaciołami, chciałem także ja być ich nieprzyjacielem.

23. *Doświadcz mię Boże.* Poznaj, wybadaj serce moje, czy tak jest, jak wyznaję.—*Ścieżki moje.* W hebr. jest, *gałązki moje*; tak bowiem nazywa myśli i uczucia duszy, które z myśli pochodzą, jako gałęzie z drzewa.

24. *Droga nieprawości.* Droga nieprawa; jeśli kłamię, i rzecz się ma inaczéj niż mówię. — *I prowadź mię drogą wiekuistą.* I gdy znajdziesz, że tak jestem usposobiony, przybądź do mnie z twoją pomocą i spraw, iżbym mógł postępować drogą, która prowadzi do wieczności.

dwie rzeczy znaczy, jako Suidas uczy, *funiculum*, powrozek albo sznur pomierny: a zatém dział albo dziedzictwo: i rogożą albo łóżko z powrozków albo rogożéj uczynione. Według pierwszego rozumieć mamy, leżenie albo odpoczywanie w dziedzictwie mojém: Ale według wtórego, toż właśnie jest co i w żydowskim, łóżko albo legowisko moje.

7. *Dokąd pójdę od ducha twego.* Pokazuje, iż Pan Bóg nie tylko jest w niebie, ale wszędy obecnością, możnością, i istnością swoją. Obecnością, iż wszystko wszędy jaśnie widzi. Możnością, iż wszystko wszędy opatruje, rządzi i sprawuje. A istnością lepak, iż istność albo bytność jego jest niezmierzona i napełniająca wszystko, tak iż on jest jakoby dusza wszego świata: i tak jako dusza jest wszystka we wszystkiem ciele, i wszystka w każdym członku ciała.

11. *I noc oświecenie moje.* Ale i noc mię wyda, i oświeci tobie, i uczyni jawne wszystkie sprawy i rozkoszy moje, którém w jéj ciemnościach zakryć chciał i zataić. Jakoby rzekł: I nocne rozkoszy moje będą tobie jawne.

16. *Niedoskonałość moję.* To jest, gdym jeszcze był płodem zaczętym a niedoskonałym w żywocie macierzyńskim.

16. *I w księgach twoich.* Możemy i tak wyłożyć i rozumieć to miejsce: Acz w księgach znajomości twojéj wszyscy ludzie będą popisani, i ci którzy jeszcze na każdy dzień będą formowani i kształtowani w żywotach macierzyńskich: a żaden z nich nie będzie, któryby w księgach twoich nie miał być wpisany: to jest któryby tobie nie był znajomy: Wszakże przyjaciele twoi osobliwie tą wiadomością i pamiątką twoją uczczeni bywają. Jakoby rzekł: Acz wszystkie ludzie znasz, ale nie wszystkich jednako miłujesz i częstujesz.

PSALMUS CXXXIX. — PSALM 139. *(u Żyd. 140).*

O wzywaniu pomocy przeciwko nieprzyjaciołom.

1. In finem; Psalmus David.	1. Nakoniec, Psalm Dawidowi.
2. Eripe me, Domine, ab homine malo, a viro iniquo eripe me.	2. Wyrwi mię Panie od człowieka złego: od męża złośliwego wyrwi mię.
3. Qui cogitaverunt iniquitates in corde: tota die constituebant proelia.	3. Którzy myślili nieprawości w sercu: cały dzień stawiali bitwy.
4. Acuerunt linguas suas sicut serpentis: venenum aspidum sub labiis eorum. *(Psal. 5, 11. Rom. 3, 13.)*	4. Zaostrzyli ięzyki swe iako wężowe, iad żmiiów pod ich wargami.
5. Custodi me, Domine, de manu peccatoris, et ab hominibus iniquis eripe me.	5. Zachoway mię Panie od ręki grzésznika: a od ludźi niesprawiedliwych wyrwi mię.
Qui cogitaverunt supplantare gressus meos:	Którzy myślili wywróćić kroki moie:
6. absconderunt superbi laqueum mihi, *(Psal. 118, 110.)*	6. zakryli pyszni śidła na mię,
et funes extenderunt in laqueum: juxta iter scandalum posuerunt mihi.	y powrozy rozciągnęli na śidło: zastawili mi przy śćieżce obrazę.
7. Dixi Domino: Deus meus es tu: exaudi, Domine, vocem deprecationis meae.	7. Rzekłem Panu, tyś iest Bóg móy: wysłuchay Panie głos prośby moiéy.
8. Domine, Domine, virtus salutis meae, obumbrasti super caput meum in die belli.	8. Panie, Panie, mocy zbawienia mego: zasłoniłeś głowę moię w dźień woyny.
9. Ne tradas me, Domine, a desiderio meo peccatori, cogitaverunt contra me: ne derelinquas me, ne forte exaltentur.	9. Nie poday mię Panie, nad wolą moię, grzésznikowi: myślili przećiwko mnie, nie opusczay mię, by się snadź nie podnieśli.
10. Caput circuitus eorum: labor labiorum ipsorum operiet eos.	10. Głowa oblężenia ich, y praca warg ich okryie ie.
11. Cadent super eos carbones, in ignem dejicies eos: in miseriis non subsistent.	11. Będą na nie padać węgle, wrzućisz ie w ogień: w nędzach nie wytrwaią.

Ps. 139.—3. *Myślili nieprawości.* Występnie knuli moję zagubę. —*Cały dzień stawiali bitwy.* Ustawicznie przygotowywali bitwy przeciwko sprawiedliwym, o niczém innèm nie myśląc, jak tylko o tém, żeby jakimkolwiek sposobem mogli pokonać sprawiedliwych.

4. *Zaostrzyli języki swe.* Wydobyli, wypuścili ostre i wężowe języki swoje przeciwko mnie. —*Jad żmijów.* Który jest najbardziéj zgubnym.

5. *Zachowaj mię.* Wyrwij mię, albo bezpiecznym uczyń od zamachów grzeszników.—*Wywrócić kroki moje.* Obalić mnie na ziemię, utrapić, podeptać i zatracić.

6. *Zakryli... sidła.* Skrycie urządzili zasadzki i sidła. —*Rozciągnęli na sidło.* Rozłożyli i rozciągnęli sznury na podobieństwo sidła.—*Obrazę.* Zawadę, iżbym się o nią potknął i upadł. Patrz Wujka.

8. *Mocy zbawienia mego.* Na którym nadzieję opieram zbawienia mojego.

9. *Nad wolą moję grzesznikowi.* W hebr. jest, *nie podawaj Panie żądz bezbożnemu.* Nie dawaj bezbożnemu tego, czego żąda; nie podawaj mnie chuci i mocy grzesznika. Sens naszéj Wulgaty może być taki: nie podawaj mnie od żądzy mojéj, to jest, potém jak ciebie żądałem, pragnąłem, kochałem, wzywałem. Albo przeciwko mojemu życzeniu. — *Myślili przeciwko mnie.* Zło knuli.—*By się snadź nie podnieśli.* Iżby się w pychę nie podnieśli, i w sobie nie podobali dla tego, że mnie wywrócili i przygnietli.

10. *Głowa oblężenia ich.* Patrz Wujka.

11. *Węgle.* Mściwe płomienie. Stosuje mowę do ognia, od którego pięć miast spłonęło. — *W nędzach nie wytrwają.* Dotkną ich najcięższe nędze, których przenieść nie będą mogli.

12. Vir linguosus non dirigetur in terra: virum injustum mala capient in interitu.

13. Cognovi, quia faciet Dominus judicium inopis, et vindictam pauperum.

14. Verumtamen justi confitebuntur nomini tuo, et habitabunt recti cum vultu tuo.

12. Człowiek ięzyczny nie będźie poszczęśćion na źiemi: człowieka niesprawiedliwego złości ułowią na zatracenie.

13. Poznałem że Pan uczyni sprawiedliwość ubogiemu: y pomstę nędznemu.

14. Ale sprawiedliwi będą wyznawać imieniowi twemu: a prawi będą mieszkać z obliczem twoim.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 139. (u Żydów 140). w. 6. *Zastawili mi przy ścieżce.* Przetoć i heretycy pod imieniem Pana Chrystusowem, przy ścieżce sidła zastawiają: aby ten kto mniema że stąpa po drodze, którą jest Chrystus, stąpał też po sidłach ich, którzy szaleństwo w domu Bożym wymyślili. Hier. in cap. 9, Oseae.

10. *Głowa oblężenia ich.* To jest, najprzedniejsze ich zdrady, kłamstwa, i potwarze z pracą wymyślone, zatracą je. Z żydowskiego tak przekładają: Głowę oblegających mię, utrapienie ust jego niechaj go okryje.

PSALMUS CXL.

PSALM 140. *(u Żyd. 141).*

O wzywaniu pomocy Bożéj potrzebnéj dla powściągliwości języka.

Psalmus David.

1. Domine, clamavi ad te, exaudi me: intende voci meae, cum clamavero ad te.

2. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo: elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.

3. Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiae labiis meis.

4. Non declines cor meum in verba malitiae, ad excusandas excusationes in peccatis.

Cum hominibus operantibus iniquitatem: et non communicabo cum electis eorum.

5. Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.

Quoniam adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum:

Psalm Dawidowi.

1. Panie, wołałem do ciebie, wysłuchay mię: posłuchay głosu mego, gdy wołać będę k tobie.

2. Niech idźie modlitwa moia, iako kadzenie, przed oblicznośc twoię: a podnoszenie rąk moich, ofiara wieczorna.

3. Postaw Panie straż ustóm moim: a drzwi osadzone wargóm moim.

4. Nie nachylay serca mego ku słowóm złośliwym, ku wymawianiu wymówek w grzéchach.

Z ludźmi broiącymi nieprawość: a nie będę spółkował z wybornymi ich.

5. Będźie mię karał sprawiedliwy miłosiernie, y będźie mię strofował: lecz oleiek złośnika niechay nie tłuści głowy moiey.

Bo ieszcze y modlitwa moia w upodobaniu ich:

---

12. *Języczny.* Złorzeczący, kłamliwy, oszczerczy.— *Złości ułowią na zatracenie.* Gdy będzie zgubiony, albo aż do zatracenia. Nieszczęścia ogarną i zatracą męża niesprawiedliwego.

13. *Poznałem.* Liczne doświadczenie mnie przekonało, że Bóg broni sprawy biednych.—*Pomstę nędznemu.* I mści się za krzywdy wyrządzone ubogim i pokornym.

14. *Ale.* Jest antyteza. Niesprawiedliwi zginą, przeciwnie zaś sprawiedliwi będą chwalić imię twoje.— *Prawi będą mieszkać z obliczem twojém.* Zawsze będą mieszkać przed obliczem twojém; przyjaźni i łaski będą używali w tém życiu, a w niebie ubłogosławieni będą widzeniem majestatu i chwały oblicza twojego.

Ps. 140.— 2. *Niech idzie.... jako kadzenie.* Prosto dąży, zmierza do Ciebie, i przyjemną tobie będzie, jako wonne kadzidło.— *Podnoszenie rąk moich.* Do modlitwy: tak wyżéj, Psal. 133, 2: *W nocy podnoście ręce wasze ku świątnicy.* i t. d.— *Ofiara wieczorna.* Niech będzie jako ofiara kadzenia, która się czyni ku wieczorowi. Albo niech będzie wdzięczną jako wieczorne całopalenie baranka. Ale dla czego raczéj chce żeby była podobną do ofiary wieczornéj niż do porannéj, gdy tak rano jak wieczorem i kadzidło się ofiarowało i baranek? Przyczyna jest, albo ponieważ psalm ten śpiewano ku wieczorowi, albo ponieważ ofiara wieczorna była zacniejszą, gdyż była figurą ofiary krzyża która się ku wieczorowi dopełniła, i ofiary Mszy Ś. wieczorem ustanowionéj.

3. *Postaw... straż ustom moim.* Żeby co nierozważnego nie wyszło z ust moich przez niecierpliwość lub rozpacz.— *Drzwi osadzone wargom moim.* Drzwi któtóreby w około obwarowały wargi moje.

4. *Nie nachylaj serca mego.* Nie dopuszczaj żeby się serce moje skłoniło, lub wpadło w słowa nierozważne lub złe.— *Ku wymawianiu wymówek.* Patrz Wujka.—*Z ludźmi brojącymi nieprawość.* Jak czynią bezbożni, którzy zgrzeszywszy starają się siebie wymówić i uniewinnić.—*Nie będę spółkował z wybornymi ich.* Jako prosiłem Ciebie Panie, żebyś mnie nie dopuścił upaść w mowie, tak też proszę, iżbyś mnie nie dopuścił być uczęstnikiem, lub się cieszyć tém, co oni sobie wybierają i pochwalają.

5. *Będzie mię karał sprawiedliwy.* Jakby rzekł: Z ochotą to przeniosę, żeby mnie sprawiedliwy miłosiernie i łaskawie karał, gdy zgrzeszę.— *Lecz olejek złośnika.* Pochlebstwa zaś grzesznika niech mnie nie głaskają. Wolę być karconym od sprawiedliwego jak od grzesznika być chwalonym i głaskanym. Jest to odwołanie się do starożytnych zwyczajów, kiedy przyjaciół, przy ich ugaszczaniu skrapiano wonnemi olejkami. Tak Chrystus Faryzeuszowi, który go był zaprosił na ucztę, grubą niegrzeczność wymawiał, Łuk. 7, 46. *Niepomazałeś oliwą głowy mojéj.*— *Bo jeszcze i modlitwa moja w upodobaniu ich.* Nie tylko nie będę miał spólnictwa z bezbożnymi, lecz nadto modlitwa moja do Boga jest w upodobaniach ich, to jest, przeciwko ich występkom i zbrodniom, w których oni sobie podobają. Albo sens jest: modlitwa moja występuje i stoi naprzeciwko ich złości, w któréj sobie podobają; iżbym za twoją pomocą mógł zmiękczyć udręczenia, których od nich doznaję.

6. absorpti sunt juncti petrae judices eorum.
Audient verba mea, quoniam potuerunt:
7. sicut crassitudo terrae erupta est super terram.
Dissipata sunt ossa nostra secus infernum:
8. quia ad te, Domine, Domine, oculi mei: in te speravi, non auferas animam meam.
9. Custodi me a laqueo, quem statuerunt mihi, et a scandalis operantium iniquitatem.
10. Cadent in retiaculo ejus peccatores: singulariter sum ego, donec transeam.

6. zginęli przy kamieniu sędźiowie ich.
Usłyszą słowa moie iż przemogły:
7. iako skiba roley wyrwana iest na źiemię.
Rozsypane są kości nasze podle piekła:
8. bo ku tobie Panie, Panie oczy moie: w tobiem nadźieię miał, nie odéymuy dusze moiéy.
9. Strzeż mię od śidła które na mię zastawili: y od obrazy tych którzy broią złości.
10. Wpadną w śiatkę iego złośnicy; osobnom ia aż przeminę.

Wykład X. J. Wujka.— Ps. 140. (u żydów 141). w. 4. *Ku wymawianiu wymówek.* Jako Jadam na Jewę, a Jewa na węża winę swą składała. *Euthim.* Ale raczéj abych grzech swój uznał, i spowiadał się go, jako Dawid.

PSALMUS CXLI.

PSALM 141. *(u Żyd. 142).*

Prośba do Boga o wybawienie od niebezpieczeństw.

1. Intellectus David, cum esset in spelunca, oratio. *(1. Reg. 24).*
2. Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea ad Dominum deprecatus sum. *(Psal. 76, 2).*
3. Effundo in conspectu ejus orationem meam, et tribulationem meam ante ipsum pronuntio.
4. In deficiendo ex me spiritum meum, et tu cognovisti semitas meas.
In via hac, qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi.
5. Considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat, qui cognosceret me.
Periit fuga a me, et non est, qui requirat animam meam.

1. Wyrozumienia Dawidowi, gdy był w iaskini modlitwa.
2. Głosem moim wołałem do Pana: głosem moim modliłem się Panu.
3. Wylewam przed oblicznośćią iego prośbę moię: a utrapienie moie przed nim opowiadam.
4. Gdy we mnie duch móy ustawał, a tyś znał śćieżki moie.
Na téy drodze którąm chodźił, zakryli śidło na mię.
5. Oglądałem się na prawą stronę: a baczyłem, y nie był ktoby mię poznał.
Zginęła mi ućieczka: a nie iest ktoby się pytał o duszy moiéy.

---

6. *Zginęli.* Pochłonięci zostali przez fale, w nich pogrążeni zginęli.—*Przy kamieniu.* O szkopuł rozbici.—*Sędziowie ich.* Książęta ich, przedniejsi z pomiędzy nich.—*Usłyszą słowa moje iż przemogły.* W hebr. jest, *albowiem były słodkie.* Jakby rzekł: Niech słyszą słowa moje, albowiem są także skuteczne do złagodzenia i poruszenia duszy.

7. *Jako skiba roli.* W hebr. jest, *jako rznący lub orzący w ziemi,* i sens zdaje się być ten: jak ma zwyczaj rolnik przerzynając i przekrajając ziemię skiby rozrzucać; tak ci połamali kości i siły nasze, i do takiego udręczenia przywiedli, iż już bliskimi śmierci jesteśmy. Bellarmin łączy z tém co poprzedza w następny sposób: Słowa moje przemogły, i były skutecznemi do skruszenia serc ich, jak się kruszy i łamie twardość ziemi, gdy motykę lub sochę gwałtownie w nią zapuścimy. Inni tak tłumaczą; niezmierne okrucieństwo bezbożnych do tego nas przywiodło, że kości nasze wokoło grobów rozrzucone leżą, jakby trzaski odpadłe od drzewa, gdy je drwal przerąbie. Ś. Augustyn mniema, że się tu stosuje mowa do kości męczenników, rozrzuconych przez bezbożnych.

8. *Bo ku tobie, Panie, Panie, oczy moje.* Wszakże, Panie Boże mój, ponieważ ku tobie bezustannie są zwrócone oczy moje, pomocy od ciebie wyglądając, niedopuszczaj żeby nieprzyjaciele moi odjęli mnie życie, na które się zasadzają.

9. *Od sidła.* Od zasadzek.—*Od obrazy.* Od sideł, od zasadzek.

10. *Wpadną w siatkę jego.* Wpadną we własne swe sidła i uduszą się.—*Osobnom ja.* Sam jeden, w oddaleniu od zgromadzenia bezbożnych. Albo sam jeden jestem, od wszystkich opuszczony, i na twojéj tylko pomocy oparty.—*Aż przeminę.* Zasadzek uniknę. S. Jan Chryzostom o przejsciu śmierci tłumaczy, jakby rzekł: Samotnym i odosobnionym będę od stosunków z nimi, aż przejdę do lepszego żywota.

Ps, 141.—1. *Wyrozumienia Dawidowi.* Patrz tłumaczenie przy tytule psal. 31.—*Gdy był w jaskini.* Historyą mamy w I. Król. 24.

2. *Wołałem.* Uczuciem i głosem serca; albowiem w jaskini bliski niebespieczeństwa śmierci wołać nie mógł, żeby swoim głosem nie wydał się Saulowi.

4. *Gdy we mnie duch mój ustawał.* Wołałem, gdy z powodu żałości i rozpaczy dla napastowań nieprzyjaciół, już na siłach ustawałem.—*A tyś znał ścieżki moie.* Wołałem modląc się do Ciebie i wystawując przed oblicznością twoją klęskę moję, która jednak tobie, jak wszystkie inne rzeczy moje, była najlepiéj wiadomą.—*Na téj drodze którąm chodził.* Albowiem na drodze także téj którą chodziłem w lasach, górach i pustyniach, nie zaniechali zasadzać się na mnie.

5. *Na prawą stronę.* Czy nie przyjdzie do mnie jaki przyjazny, życzliwy pomocnik.—*Nie był ktoby mię poznał.* Wszyscy się usuwali ode mnie, żeby się nie narazić na gniew Saula i w niebezpieczeństwo nie popaść.—*Zginęła mi ucieczka.* Odjęto mi i przecięto drogę do ucieczki, żadnego wyjścia niemam.—*Nie jest ktoby się pytał o duszy mojéj.* Niema ktoby się starał zachować życie moje.

6. Clamavi ad te, Domine, dixi: Tu es spes mea, portio mea, in terra viventium.

7. Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis.

Libera me a persequentibus me, quia confortati sunt super me.

8. Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo: me exspectant justi, donec retribuas mihi.

6. Wołałem k tobie Panie, rzekłem: Tyś iest nadźieia moia, czastka moia w ziemi żywiących.

7. Wysłuchay prośbę moię: bomći uniżony barzo.

Wybaw mię od przeszladowców moich: boć się zmocnili nademną.

8. Wywiedź z ciemnice duszę moię ku wyznawaniu imieniowi twemu: na mię czekaią sprawiedliwi, aż mi nagrodzisz.

PSALMUS CXLII. — PSALM 142. *(u Żyd. 143).*

O uciekaniu się grzesznika do łaski i miłosierdzia Bożego.

1. Psalmus David, quando persequebatur eum Absalom filius ejus. *(2. Reg. 17).*

Domine, exaudi orationem meam: auribus percipe obsecrationem meam in veritate tua: exaudi me in tua justitia.

2. Et non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.

3. Quia persecutus est inimicus animam meam: humiliavit in terra vitam meam.

Collocavit me in obscuris sicut mortuos saeculi:

4. et anxiatus est super me spiritus meus: in me turbatum est cor meum.

5. Memor fui dierum antiquorum, meditatus sum in omnibus operibus tuis: in factis manuum tuarum meditabar.

6. Expandi manus meas ad te: anima mea, sicut terra sine aqua, tibi.

7. Velociter exaudi me, Domine: defecit spiritus meus. Non avertas faciem tuam a me, et similis ero descendentibus in lacum.

8. Auditam fac mihi mane misericordiam tuam, quia in te speravi.

1. Psalm Dawidowi, gdy go przeszladował Absalom Syn iego.

Panie, wysłuchay modlitwę moię: przyimi w uszy prośbę moię: w prawdźie twoiey, wysłuchay mię w sprawiedliwośći twoiey.

2. A nie wchodź do sądu z sługą twoim: abowiem nie usprawiedliwi się przed tobą żaden żywiący.

3. Abowiem przeszladował niepzyiaćiel duszę moię: poniżył na źiemi żywot móy.

Posadźił mię w ćiemnych mieyscach, iako zdawna pomarłe:

4. y zfrasował się o mię duch móy: serce moie we mnie się strwożyło.

5. Pamiętałem na dni stare, rozmyślałem o wszystkich sprawach twoich y uczynki rąk twoich rozbierałem.

6. Wyćiągnałem ku tobie ręce swoie: dusza moia iako źiemia bez wody tobie.

7. Wysłuchayże mię prędko Panie: duch móy ustał. Nie odwracay oblicza twego odemnie: y będę podobnym zstępuiącym do dołu.

8. Day mi usłyszeć rano miłośierdźie twoie: bom w tobie nadźieię miał.

---

6. *Cząstka moja w ziemi żywiących.* Chcę żebyś był działem moim dziedzicznym dopóki żyję, owszem prawdziwém życiem w ziemi żyjących.

7. *Uniżony.* W hebr. jest *wycieńczony;* nieszczęściami zbyt udręczony i utrapiony.—*Boć się zmocnili nademną.* Ponieważ są mocniejszymi i potężniejszymi ode mnie.

8. *Z ciemnice.* Z więzienia. Tak nazywa jaskinię w której się ukrywał. — *Ku wyznawaniu imieniowi twemu.* Iżbym chwalił imię twoje za tak wielkie dobrodziejstwo, to jest za wyrwanie mnie od tak blizkiego niebezpieczeństwa.—*Na mię czekają sprawiedliwi.* Czekają sprawiedliwi i żądają mojego do nich powrótu.— *Aż mi nagrodzisz.* Aż mnie uczynisz dobrodziejstwo, aż mnie obdarzysz dobrodziejstwem wolności.

Ps. 142.—1. *Gdy go prześladował.* Historyą mamy II. Król. 17.— *W prawdzie twéj.* Dla twojéj wierności, według prawdziwości obietnic twoich.— *W sprawiedliwości twojéj.* Przez twoję sprawiedliwość, według słuszności sprawiedliwości twojéj, która wymaga iżbyś dotrzymał wiary.

2. *Nie wchodź do sądu.* Nie chciéj postępować zemną według najsurowszéj sprawiedliwości.— *Albowiem nie usprawiedliwi się.* Patrz Wujka.

3. *Albowiem prześladował.* Należy to łączyć z wierszem pierwszym, wysłuchaj modlitwy mojéj, i daj mi pomoc, albowiem prześladował, i t. d. *Nieprzyjaciel.* Absalon, i jego stronnicy.—*Poniżył.* Przygniotł życie moje, tak że już rozumiałem iż mam zginąć.— *Posadził mię w ciemnych miejscach.* Zmusił mię szukać kryjówek, i mieszkać w jaskiniach i miejscach ciemnych: albo przez przenośnię rozumie ciemności klęsk.—*Jako zdawna pomarłe.* Zmusił mnie długo zostawać w ciemnościach, iżbym był podobny umarłym, którzy przed kilku wiekami pogrzebani w grobach zostali.

4. *Zfrasował się o mię duch mój.* Frasował się o życie moje duch mój: frasobliwie i troskliwie myślę, jakim sposobem mógłbym ujść grożącego niebezpieczeństwa.—*Strwożyło.* Od zbytecznéj bojaźni.

5. *Pamiętałem na dni stare.* Przywodziłem na pamięć cudowne dzieła twoje, które zdziałałeś w dawniejszych czasach, żeby z niebezpieczeństw wybawić ojców naszych. Pocieszałem się i w nadzieję się podnosiłem przykładami przodków, którzy w tobie, i nie naprożno, ufali.

6. *Dusza moja jako ziemia bez wody tobie.* To jest wzdycha, albo co podobnego. Jako ziemia sucha deszczu, tak dusza moja, nieszczęściami trapiona, pragnie pomocy twojéj.

7. *Duch mój ustał.* Upadł, chyba ty pomożesz.— *Nieodwracaj oblicza twego.* Jakby gardząc i brzydząc się modlitwą moją.— *I będę podobnym.* Albowiem jeśli odwrócisz, będę podobnym do tych którzy zstępują do dołu śmierci i piekła.

8. *Daj mi usłyszeć.* Spraw żebym usłyszał.—*Rano.* Wcześnie, w porze, prędko.

Notam fac mihi viam, in qua ambulem, quia ad te levavi animam meam.

9. Eripe me de inimicis meis, Domine, ad te confugi:

10. doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam:

11. propter nomen tuum, Domine, vivificabis me in aequitate tua.

Educes de tribulatione animam meam,

12. et in misericordia tua disperdes inimicos meos.

Et perdes omnes, qui tribulant animam meam: quoniam ego servus tuus sum.

Ukaż mi drogę którąbych miał chodźić: bom ku tobie podnośił duszę moię.

9. Wyrwi mię od nieprzyiaćiół moich Panie, do ćiebiem się ućiekł:

10. naucz mię czynić wolą twoię: abowiem tyś iest Bogiem moim.

Duch twóy dobry poprowadźi mię do źiemie prawéy:

11. dla imienia twego Panie, ożywisz mię w sprawiedliwośći twoiéy.

Wywiedźiesz z utrapienia duszę moię:

12. a z miłośierdźia twego wytraćisz nieprzyiaćioły moie.

Y zagubisz wszytkie którzy dręczą duszę moię: boćiem ia sługa twóy.

Wykład X. J. Wujka.—**Ps. 142.** (u Żydów 143). w. 2. *Nie usprawiedliwi się przed tobą żaden.* Aczkolwiek ludzie sprawiedliwi, są przed Bogiem prawdziwie usprawiedliwieni, jako inne pisma jaśnie świadczą: wszakże i to prawda, co tu prorok mówi, iż przed Bogiem nie usprawiedliwi się żaden człowiek: a to przeto, iż żaden nie jest któryby nic miał grzechów powszednich, (jako Hieronim i Grzegorz ś. wykładają), z któremi przecię może być człowiek sprawiedliwym. K temu żaden nie może być usprawiedliwiony przed Bogiem, to jest, jeśli będzie Bogu przyrównany. Bo tak wysoka jest sprawiedliwość Boska, że względem jéj, wszystka sprawiedliwość ludzka i anielska zda się być niesprawiedliwością; jako świeczka na słońcu zapalona, nie zda się świecić, ale raczéj zaćmiać. Tak Arnobius, Hieronim, Hilarius i Euthym.

PSALMUS CXLIII. PSALM 143. *(u Żyd. 144).*

O wdzięczności Bogu za łaskę zwycięztwa nad nieprzyjaciołmi.

1. Psalmus David, adversus Goliath.

Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad proelium, et digitos meos ad bellum.

2. Misericordia mea, et refugium meum: susceptor meus, et liberator meus:

protector meus, et in ipso speravi: qui subdit populum meum sub me.

3. Domine, quid est homo, quia innotuisti ei? aut filius hominis, quia reputas eum?

4. Homo vanitati similis factus est: dies ejus sicut umbra praetereunt. *(Job. 8, 9).*

5. Domine, inclina coelos tuos, et descende: tange montes, et fumigabunt.

6. Fulgura coruscationem, et dissipabis eos: emitte sagittas tuas, et conturbabis eos:

7. emitte manum tuam de alto, eripe me, et libera me de aquis multis: de manu filiorum alienorum.

1. Psalm Dawidowi, przećiw Goliatowi.

Błogosławiony Pan Bóg móy, który uczy ręce moie na bitwę: a palce moie na woynę.

2. Miłośierdźie moie y ućieczka moia: wspomożyćiel móy, y wybawićiel móy:

obrońca móy, y w nimem nadźieię miał: który poddawa lud móy pod mię.

3. Panie, cóż iest człowiek, żeś mu się oznaymił? abo syn człowieczy, że go sobie ważysz?

4. Człowiek podobny stał się marnośći: dni iego iako ćień przemiiaią.

5. Panie, nakłoń niebios twoich, a sstąp: dotkni gór, a zakurzą się.

6. Zabłyśni błyskawicą, a rozprószysz ie: wypuść strzały twoie, a zatrwożysz ię:

7. spuść rękę twoię z wysokośći: wyrwi mię, a wybaw mię z wód wielkich, y z ręki synów obcych.

10. *Duch twój dobry.* Łaskawy duch twój, dobre natchnienie twoje.—*Poprowadzi mię do ziemie prawéj.* Na drogę prostą, po gruncie równym, iżbym się nie potknął.

11. *Dla imienia twego Panie.* Nie dla moich zasług, lecz dla chwały twojéj.—*Ożywisz mię.* W życiu zachowasz.—*W sprawiedliwości twojéj.* Dla sprawiedliwości i wierności twojéj.

Ps. 143.—1. *A palce.* Ręce; jest powtórzenie.

2. *Miłosierdzie moje.* Boże, który jesteś miłosierdziem i ucieczką moją.—*Który poddawa lud mój pod mię.* Który poddanych posłusznymi rozkazom czynisz.

3. *Żeś mu się oznajmił.* P. Wujka. — *Sobie ważysz.* Wielce ważysz. Masz wzgląd na niego.

4. *Człowiek podobny stał się marności.* Nicości, cieniowi.—*Jako cień.* Który się najłatwiéj zmienia, i żadnego śladu po sobie nie zostawuje.

5. *Nakłoń niebios twoich.* Podobne błaganie Psal. 17, 10: *Nakłonił niebios, i t. d.* Nakłaniać się niebiosa zdają, gdy się pokazują obłoki bliżéj ziemi. Bóg zaś poetycznie się przedstawia, że jest wieziony na wozie z obłoków.—*Zstąp.* Żeby mnie dać pomoc.—*Dotknij gór.* Uderz, dotknij piorunem.—*Zakurzą się.* Zająwszy się ogniem.

6. *Zabłyśnij błyskawicą.* Wypuść błyskawicę.—*Rozproszysz je.* To jest nieprzyjaciół moich.

7. *Spuść rękę twoję z wysokości.* Wyciągnij do mnie rękę twoję, i daj mi pomoc.—*Z wód wielkich.* Z niebezpieczeństw w których się nurzam. Albo z napływu wielu nieprzyjaciół — *Synów obcych.* W hebr. jest, *Synów obcego,* synów barbarzyńskich, obcego ludu.

8. Quorum os locutum est vanitatem: et dextera eorum dextera iniquitatis.

9. Deus canticum novum cantabo tibi: in psalterio decachordo psallam tibi. *(Psal. 32, 2).*

10. Qui das salutem regibus: qui redemisti David servum tuum de gladio maligno:

11. eripe me.

Et erue me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, et dextera eorum, dextera iniquitatis:

12. quorum filii sicut novellae plantationes in juventute sua.

Filiae eorum compositae: circumornatae ut similitudo templi.

13. Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud.

Oves eorum foetosae, abundantes in egressibus suis:

14. boves eorum crassae.

Non est ruina maceriae, neque transitus, neque clamor in plateis eorum.

15. Beatum dixerunt populum, cui haec sunt: beatus populus, cujus Dominus Deus ejus.

8. Których usta mówiły nikczemność: a prawica ich, prawica nieprawości.

9. Boże, pieśń nową zaśpiewam tobie: na arfie o dźieśiąći strónach grać tobie będę.

10. Który daiesz zbawienie królóm: któryś odkupił Dawida sługę twego od miecza złego:

11. wyrwi mię.

A wybaw mię z ręki synów obcych: których usta mówiły nikczemność, a prawica ich, prawica nieprawośći:

12. których synowie iako nowe sczépki w młodośći swoiéy.

Córki ich przystroione: y zewsząd ozdobione nakształt kościoła.

13. Spiżarnie ich pełne, iedno po drugim wydaiace.

Owce ich płodne, wielkimi trzodami wychodzące:

14. y woły ich tłuste.

Nie masz obalenia w płoćiech, ani przeszćia: ani wołania po ich ulicach.

15. Błogosławionym nazwali lud, który to ma: błogosławiony lud, którego Pan Bóg iego.

Wykład X. J. Wujka. — Ps. 143. (u Żydów 144). w. 3. *Żeś mu się oznajmił.* Sam przez się, przez anioły, przez proroki, przez Syna, przez apostoły, przez pisma, przez widzenia, pokazowania i natchnienia.

12. *Których synowie.* LXX. to wszystko tak przełożyli, jakoby to ziemskie szczęście ludzi niezbożnych było: co więcej przystoi nowemu zakonowi. Lecz w żydowskim to co się tu o szczęściu ziemskim mówi, przypisuje się ludowi Bożemu. Przetoż i Hieronim ś. tak przełożył: *Ut sint filii nostri sicut novellae plantationes:* Aby byli synowie naszy, jako młode szczepki: Córki nasze, spiżarnie nasze, i owce nasze i t. d. Co dobrze przystoi staremu zakonowi, w którym takie dobra pobożnym obiecowano. Acz Genebrardus pokazuje, że to są słowa niezbożnych ludzi (o których w przeszłym wierszu 11) mówiących nikczemności i chlubiących się z doczesnych majętności: Synowie, prawi, naszy jako nowe szczepki, córki nasze i t. d. Co LXX. dobrze zrozumiawszy, słusznie tak przełożyli, jako w naszym tekście.

12. *Nakształt kościoła.* Rozumiéj drogiemi klejnoty, i wielkiém misterstwem ochędożonego. Z żydowskiego ten wiersz teraz przekładają: Córki nasze jako węgły wyrysowane, obyczajem kościoła, albo pałacu.

PSALMUS CXLIV. PSALM 144. *(u Żyd. 145).*

O wychwalaniu wielkości i dobroci Bożéj.

1. Laudatio, ipsi David.

Exaltabo te, Deus meus rex, et benedicam nomini tuo in saeculum et in saeculum saeculi.

2. Per singulos dies benedicam tibi, et laudabo nomen tuum in saeculum, et in saeculum saeculi.

3. Magnus Dominus et laudabilis nimis: et magnitudinis ejus non est finis.

4. Generatio et generatio laudabit opera tua: et potentiam tuam pronuntiabunt.

1. Chwała samemu Dawidowi.

Wywyższać cię będę Boże, Królu mój: y będę błogosławił imię twoie na wieki, y na wieki wieku.

2. Na każdy dźień będę cię błogosławił: y będę chwalił imię twe na wieki y na wieki wieku.

3. Wielki Pan, y barzo chwalebny: a wielkośći iego niemasz końca.

4. Naród y naród będźie chwalił uczynki twoie: y moc twoię będą oznaymować.

---

8. *Których usta mówiły nikczemność.* Których mowy są złe, kłamliwe i szkodliwe; uczynki także najgorsze i nieprawe.

9. *Pieśń nową.* Dostąpiwszy zbawienia za nowém twojém dobrodziejstwem nową pieśń zaśpiewam.

10. *Dajesz zbawienie królom.* Który zbawiasz królów i z niebezpieczeństw wyprowadzasz.—*Złego.* Szkodliwego, jako to Saula i Goliata.

12. *Których synowie jako nowe szczepki w młodości swojéj.* P. W.—*Na kształt kościoła.* P. W.

13. *Jedno po drugiém wydające.* Przeładowujące się jedna po drugiéj; gdy bowiem jedna śpiżarnia pomieścić wszystkiego nie może co w niéj złożono, pozostałe rzeczy gospodarze przenoszą do drugiéj.

14. *Obalenia w płociech.* Ogrodzenia w około winnic nie są rozwalone.—*Ani przejścia.* Przez winnice lub pola ich, przeto nie rozchwytują się owoce.—*Ani wołania po ich ulicach.* Lamentów, wyrzekań, bądź z powodu choroby, bądz z powodu wkroczenia nieprzyjaciół, bądź dla innych przeciwności.

15. *Błogosławionym nazwali lud.* Jakby rzekł: Bezbożni sądzą i ogłaszają za błogosławiony ten lud z którym się tak dzieje, mierząc szczęście obfitością tych znikomych rzeczy, lecz się mylą; albowiem prawdziwa pomyślność leży we czci, znajomości i chwale Boga, i t. d.

Ps. 144—4. *Naród i naród.* Każde pokolenie i wiek. —*Moc twoję będą oznajmować.* Będą wysławiali wszechmocność twoję, która się odbija na dziełach twoich,

5. Magnificentiam gloriae sanctitatis tuae loquentur, et mirabilia tua narrabunt.

6. Et virtutem terribilium tuorum dicent, et magnitudinem tuam narrabunt.

7. Memoriam abundantiae suavitatis tuae eructabunt, et justitia tua exultabunt.

8. Miserator et misericors Dominus, patiens et multum misericors.

9. Suavis Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus.

10. Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua, et sancti tui benedicant tibi.

11. Gloriam regni tui dicent, et potentiam tuam loquentur:

12. ut notam faciant filiis hominum potentiam tuam, et gloriam magnificentiae regni tui.

13. Regnum tuum, regnum omnium saeculorum, et dominatio tua in omni generatione et generationem.

Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, et sanctus in omnibus operibus suis.

14. Allevat Dominus omnes, qui corruunt, et erigit omnes elisos.

15. Oculi omnium in te sperant, Domine, et tu das escam illorum in tempore opportuno.

16. Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione.

17. Justus Dominus in omnibus viis suis, et sanctus in omnibus operibus suis.

18. Prope est Dominus omnibus invocantibus eum: omnibus invocantibus eum in veritate.

19. Voluntatem timentium se faciet, et deprecationem eorum exaudiet, et salvos faciet eos.

20. Custodit Dominus omnes diligentes se, et omnes peccatores disperdet.

21. Laudationem Domini loquetur os meum, et benedicat omnis caro nomini sancto ejus in saeculum et in saeculum saeculi.

5. Wielmożność świątobliwości twéy opowiadać będą: a dźiwne sprawy twe wysławiać będą.

6. Y moc strasznych spraw twoich ogłaszać będą: a wielkość twoię będą opowiadać.

7. Pamiątkę obfitéy słodkości twoiéy wydawać będą: a z sprawiedliwości twoiéy będą się weselić.

8. Litościwy y miłościwy Pan: cierpliwy, a wielce miłosierny.

9. Słodki Pan wszystkim: a litości iego nad wszytkie uczynki iego.

10. Niechci Panie wyznawaią wszytkie sprawy twoie: a święci twoi niech cię błogosławią.

11. Sławę królestwa twego będą opowiadać: a o możności twoiéy mówić będą:

12. aby oznaymili synóm człowieczym możność twoię: y chwałę wielmożności królestwa twego.

13. Królestwo twe, królestwo wszytkich wieków: a panowanie twoie we wszelkim rodzaiu y rodzaiu.

Wierny Pan we wszytkich słowiech swoich: a święty we wszech sprawach swoich.

14. Podnosi Pan wszytkich którzy upadaią: a podnosi wszytkie powalone.

15. Oczy wszytkich nadźieię maią w tobie Panie: a ty daiesz pokarm ich czasu słusznego.

16. Otwarzasz ty rękę swoię: a napełniasz wszelkie zwierzę błogosławieństwem.

17. Sprawiedliwy Pan we wszytkich drogach swoich: a święty we wszech sprawach swoich.

18. Blisko iest Pan wszytkim którzy go wzywaią: wszytkim którzy go wzywaią w prawdźie.

19. Uczyni wolą tych którzy się go boią: y prośbę ich wysłucha y zbawi ie.

20. Strzeże Pan wszytkich którzy go miłuią: a wszytkie grzeszniki wytraci.

21. Chwałę Pańską wysławiać będą usta moie: a wszelkie ciało niechay błogosławi imię święte iego na wieki y na wieki wieków.

Wykład X. J. Wujka. — Ps. 144. (u Żydów 145). w. 13. *Wierny Pan.* Tego wiersza w żydowskim tekście nie masz, ale go LXX. przydali, iż nie dostawało wiersza którøby się poczynał od litery *Nun,* a tak uczynili go podobny wierszowi ośmnastemu, odmieniwszy *tsadik, justus,* w *Neeman, fidelis,* wierny, *a viis, in verbis:* aby

5. *Wielmożność świątobliwości twéj.* Chwalebny majestat świętości twojéj.

6. *Strasznych spraw twoich.* Cudownych spraw twoich, które słusznie zdumieniem i jakby strachem przejmują.

7. *Pamiątkę.... wydawać będą.* Pamiątkę czynić będą, będą rozpamiętywać, wysławiać. — *Obfitéj słodkości twojéj.* Obfitej dobroci twojéj.

9. *Słodki.* Łaskawy, dobroczynny. — *Nad wszystkie uczynki jego.* Litości, miłosierdzia jego co do skutków są większe nad wszystkie dzieła jego; albowiem skąd inąd wszystkie przymioty Boże są równéj wielkości. Albo *nad wszystkie uczynki,* to samo jest co *na wszystkie uczynki.* Sens będzie: Żadnego niema dzieła twojego w którémby się nie przeświecało miłosierdzie twoje; albowiem nawet gdy karzesz, mniéj niż zasługujemy kar zsyłasz.

10. *Niech... wyznawają.* Niechaj cię chwalą wszystkie stworzenia.—*Święci twoi.* Wierni.

11. *Królestwa twego.* Panowania, opatrzności i potęgi twojéj.

12. *Chwałę wielmożności.* Chwałę wielmożną albo chwalebny majestat, jak w. 5.

13. *Królestwo wszystkich wieków.* Żadnym wiekiem nie objęte i nieskończone, lecz wieczne.—*Wierny.* P. W.

14. *Którzy upadają.* Nieszczęśliwych, strapionych.— *Powalone.* W hebr. jest, *pochylonych,* to jest, ciężarem nieszczęść przywalonych.

15. *Oczy wszystkich nadzieję mają w tobie Panie.* Oczy mają zwrócone do ciebie, od którego pożywienia wyglądają. *Wszystkich* jest rodzaju nijakiego; bo nie tylko ludziom, lecz także nierozumnym zwierzętom dostarcza Bóg żywności.

16. *Otwarzasz... rękę swoję.* Dobroczynną i hojną. — *Napełniasz... błogosławieństwem.* Nasycasz twojemi dobrodziejstwami.

17. *We wszystkich drogach swoich.* We wszystkich czynnościach swoich.

18. *Blizko jest.* Z pomocą.—*W prawdzie.* Prawdziwie i z serca. P. Wujka.

19. *Wolą.* To czego chcą, czego pragną.

21. *Wszelkie ciało.* Wszyscy ludzie.

Psalm był zupełny, jako też wyżéj uczynili, w Psalmie 36, v. 31. Bo jako Hieronim ś. pisze: *Septuaginta addiderunt aliqua, vel ob decoris gratiam, vel ob Spiritus sancti authoritatem.* LXX. tłumaczów przydali nieco, albo dla większéj ozdoby, albo dla mocy Ducha Ś. którego mieli.

18. *Którzy go wzywają w prawdzie.* Nie wzywają Pana w prawdzie: Naprzód ci, którzy go nie sercem wzywają, ale tylko usty. Powtóre ci, którzy wiary dobréj nie mają, jako żydzi, poganie, heretycy. Potrzecie, którzy złem sumieniem, i umysłem trwania przecię w grzechu, Boga wzywają: bo tych serce nie jest ku Bogu proste. Poczwarte, którzy bez ufności, i wątpliwym umysłem Boga wzywają: Bo i ci o mocy dobroci Boskiéj nie dobrze trzymają. Nakoniec którzy bardziéj pragną doczesnych a niżeli duchownych rzeczy. O których Jakób ś.: Prosicie, prawi, a nie uprąszacie, przeto iż źle prosicie, abyście to trawili na pożądliwościach waszych. Bo i tych serce nie jest ku Bogu proste: i dla tegoż nie wzywają w prawdzie.

PSALMUS CXLV. PSALM 145. *(u Żyd. 146).*

O szczęściu tych, którzy całą swoję nadzieję pokładają w Bogu.

1. Alleluja, Aggaei et Zachariae.
2. Lauda, anima mea, Dominum, laudabo Dominum in vita mea: psallam Deo meo, quamdiu fuero. *

Nolite confidere in principibus:
3. in filiis hominum, in quibus non est salus. * *(Psal. 144. 2.)*
4. Exibit spiritus ejus, et revertetur in terram suam: in illa die peribunt omnes cogitationes eorum.
5. Beatus, cujus Deus Jacob adjutor ejus, spes ejus in Domino Deo ipsius: * *(Act. 14, 14.)*
6. qui fecit coelum et terram, mare et omnia, quae in eis sunt. *
7. Qui custodit veritatem in saeculum, facit judicium injuriam patientibus: dat escam esurientibus.
Dominus solvit compeditos:
8. Dominus illuminat caecos.
Dominus erigit elisos, Dominus diligit justos.
9. Dominus custodit advenas: pupillum et viduam suscipiet, et vias peccatorum disperdet.
10. Regnabit Dominus in saecula: Deus tuus, Sion, in generationem et generationem.

1. Alleluja, Aggeusza y Zachariasza.
2. Chwal duszo moia Pana, będę chwalił Pana za żywota mego: będę śpiewał Bogu memu póki mię stawa.
Nie ufaycie w książętach:
3. w syniech człowieczych: w których niemasz zbawienia.
4. Wynidźie duch iego, a obróci się w ziemię swoię: w ten dźień zginą wszytkie myśli ich.
5. Błogosławiony, którego Bóg Jakóba pomocnikiem: nadźieia iego w Panu Bogu iego:
6. który stworzył niebo y ziemię, morze y wszytko co w nich iest.
7. Który strzeże prawdy na wieki: czyni sprawiedliwość ukrzywdzonym, daie pokarm łaknącym.
Pan rozwięzuie spętane:
8. Pan oświeca ślepe.
Pan wzwodźi upadłe: Pan miłuie sprawiedliwe.
9. Pan strzeże przychodniów, sierotę y wdowę wspomoże: a drogi grzeszników zagubi.
10. Będźie Pan królował na wieki: Bóg twóy Syonie na pokolenie y pokolenie.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 145. (u Żydów 146). w. 4. *Wynijdzie duch jego.* Duch wychodzi z ciała, bo dusza nie umiera, będąc nieśmiertelną. A po śmierci ustaną wszystkie myśli ludzkie: to jest wszystkie przemysły o tych świeckich a doczesnych rzeczach. Nie żeby ludzie po śmierci nic więcéj nie myślili, nie żyli albo nic o nas i o sobie nie wiedzieli, jako sektarze bluźnią. Gdyż Bóg nie jest Bogiem umarłych ale żywych.

PSALMUS CXLVI. PSALM 146. *(u Żyd. 147).*

O dobroci i potędze Boga, które się okazują we wszystkich dziełach jego.

Alleluja.
1. Laudate Dominum, quoniam bonus est psalmus: Deo nostro sit jucunda decoraque laudatio.

Alleluja.
1. Chwalcie Pana, bo dobry iest Psalm: Bogu naszemu niech będźie wdźięczna y ozdobna chwała.

Ps. 145.—1. *Aggeusza i Zacharyasza.* Imion tych proroków nie ma w tekście hebrajskim, i zdaje się iż są przydane dla tego, że oni przepowiadali odbudowanie Jerozolimy, do której niektóre słowa tego Psalmu mogą być zastosowane, jak naprzykład: *Będzie Pan królował na wieki: Bóg twój Syonie i t. d.* Albo że pomnożyli i objaśnili treść i przedmiot tego Psalmu, nie zaś że go ułożyli. Albo że ten Psalm śpiewali wracając z Babylonu.

2. *Póki mię stawa.* Póki żyć będę.

3. *W których nie masz zbawienia.* Którzy zbawienia przynieść nie mogą.

4. *Wynijdzie duch jego.* Wynijdzie z ciała dusza książęcia. — *Obróci się w ziemię swoję.* Człowiek co do ciała obróci się w ziemię. Psal. 103, 29: *Odejmiesz ducha ich, i ustaną, i w proch się swój obrócą.— W ten dzień.* W czasie śmierci. — *Myśli.* Zamiary, przedsięwzięcia, usiłowania znikną. Patrz Wujka.

7. *Strzeże prawdy.* Wiary dochowuje w obietnicach. —*Na wieki.* Zawsze. — *Spętane.* Skrępowanych więzami; w więzieniu zamkniętych.

8. *Upadłe.* Strapionych. Patrz Psalm powyższy w. 14.

9. *Drogi.* Zamiary, czynności.

10. *Bóg twój Syonie.* To jest będzie panował na wieki, przez wszystkie pokolenia.

Ps. 146.—1. *Dobry jest Psalm: Bogu naszemu.* Co do słowa z hebrajskiego, *dobrze jest śpiewać Psalm Bogu naszemu.* — *Ozdobna.* Jak należy chwalić Boga wdzięcznie i wesoło, tak też należy go chwalić odpowiednio Jego wielkości.

2. Aedificans Jerusalem, Dominus, dispersiones Israelis congregabit.
3. Qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum.
4. Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat.
5. Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus, et sapientiae ejus non est numerus.
6. Suscipiens mansuetos Dominus: humilians autem peccatores usque ad terram.
7. Praecinite Domino in confessione: psallite Deo nostro in cithara.
8. Qui operit coelum nubibus, et parat terrae pluviam.
Qui producit in montibus foenum, et herbam servituti hominum.
9. Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum.
10. Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei.
11. Beneplacitum est Domino super timentes eum, et in eis, qui sperant super misericordia ejus.

2. Pan buduiący Jeruzalem, rozprószenia Izraela zgromadźi.
3. Który uzdrawia skruszone na sercu: y zawiężuie ich rany.
4. Który liczy mnóstwo gwiazd, y im wszytkim imiona daie.
5. Wielki Pan nasz, y wielka moc iego, a mądrości iego niemasz liczby.
6. Podnosi Pan ciche: a grzeszniki poniża aż na ziemię.
7. Zaczynayćież Panu z wyznawaniem: graycie Bogu naszemu na cytrze.
8. Który okrywa niebo obłokami: y ziemi deszcz gotuie.
Który czyni że rośćie trawa po górach, y źioła dla posługi ludzkiéy.
9. Który daie bydłu żywność iego, y kruczętóm wzywaiącym go.
10. Nie kocha się w śile końskiey: ani w goleniach mężkich ma upodobanie.
11. Kocha się Pan w tych którzy się go boią: y w tych którzy nadźieię maią w miłośierdźiu iego.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 146. (u Żydów 147). w. 9. *Kruczętom wzywającym.* Kruczęta iż białe są kiedy się narodzą, przeto je rodzicy zgoła opuszczają. Tak tedy opuszczonym, i wrzeszczącym od głodu, Bog muchy posyła, które im w gębę wlatają, i temi się żywią. Tak rabinowie z Joba rozdz. 38. I Chryzostom ś. tegoż im poświadcza, tylko to przydawszy, że krucy z wrodzonego swego okrucieństwa dziatki opuszczają.

PSALMUS CXLVII. PSALM 147.

O chwaleniu Boga za odbudowanie Jerozolimy, i za wszystkie inne łaski.

Alleluja.

12. Lauda, Jerusalem, Dominum: lauda Deum tuum, Sion:
13. quoniam confortavit seras portarum tuarum. Benedixit filiis tuis in te.
14. Qui posuit fines tuos pacem, et adipe frumenti satiat te.
15. Qui emittit eloquium suum terrae: velociter currit sermo ejus.

Alleluia.

12. Chwal Jeruzalem Pana: chwal Sionie Boga twego:
13. abowiem umocnił zawory bram twoich: błogosławił synóm twym w tobie.
14. Który uczynił granice twoie pokóy: y nasyca ćię nawyborniéyszym zbożem.
15. Który puscza słowo swe na źiemię: barzo prędko bieży mowa iego.

---

2. *Pan budujący Jeruzalem.* Pan buduje, odnawia i umacnia Jeruzalem.—*Rozproszenia.* Rozproszonych, wygnanych, pozbawionych ojczyzny.
3. *Uzdrawia skruszone na sercu.* Pociesza tych, którzy są zasmuceni i utrapieni; i według sensu wyższego, odpuszcza grzechy tym, którzy z serca za nie żałują.—*Zawięzuje ich rany.* Nakształt kochającego chirurga przykłada lekarstwo do ran, i je przewiązuje.
4. *Liczy mnóstwo gwiazd.* Który wie liczbę gwiazd. Job powiada, r. 9, 7: *Gwiazdy zamyka jako pod pieczęcią.*—*Imiona daje.* Stosownie do ich natury, mocy i dzielności.
5. *Liczby.* Miary, sposobu.
7. *Zaczynajcież Panu z wyznawaniem.* W greckim jest *poprzedzajcie śpiewem, intonujcie.*—*W wyznawaniu.* Wyznawając Panu, chwaląc Pana.—*Grajcie... na cytrze.* Do śpiewu przydajcie dźwięk arfy.
9. *Kruczętom.* P. Wujka.—*Wzywającym go.* Swoim sposobem Boga wzywają, jakby piastuna, gdy podnoszą głos i głowę do nieba, jako bydlęta polne Joela r. 1, 20.
10. *Nie kocha się w sile końskiéj.* Gdy potrzeba zbawić i dobrodziejstwami obdarzyć ludzi, nie ogląda się na liczbę i siłę koni które posiadają.—*Ani w goleniach mężkich.* Ani w sile nog szybko-biegaczów.—*Ma upodobanie.* Nie ogląda się, nie ma baczenia.
Ps. 147.—13. *Umocnił zawory bram twoich.* Mocnemi uczynił zamki i zawory, żeby do miasta nie mogli wtargnąć nieprzyjaciele.—*Błogosławił.* Dobrodziejstwami obdarzał mieszkańców twoich.
14. *Który uczynił granice twoje pokój.* Spokojnemi uczynił granice twoje, żeby się nie uprzykrzał żaden nieprzyjaciel.—*Najwyborniejszém zbożem.* Za pokojem idzie uprawa gruntów, natenczas bowiem sprawdza się, co się mówi Psal. 121, 7: *Niechaj będzie pokój w mocy twojéj, a dostatek w basztach twoich.*
15. *Który puszcza słowo swe.* Jakby rzekł: Nietylko chwalić należy z powodu wspomnianych dobrodziejstw, lecz także dla jego dziwnéj potęgi, albowiem gdy mówi i rozkazuje żeby się co stało na ziemi, natychmiast przychodzi do skutku.—*Prędko bieży mowa jego.* Wszystko mu natychmiast posłuszne jest na potrzebę i pożytek nasz.

16. Qui dat nivem sicut lanam: nebulam sicut cinerem spargit.
17. Mittit crystallum suam, sicut buccellas: ante faciem frigoris ejus quis sustinebit?
18. Emittet verbum suum, et liquefaciet ea: flabit spiritus ejus, et fluent aquae.
19. Qui annuntiat verbum suum Jacob, justitias et judicia sua Israel.
20. Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis. Alleluja.

16. Który dawa śnieg iako wełnę: a mgłę rozsypuie iako popiół.
17. Spuscza lód swóy iako brefy: kto się ostoi przed źimnem iego?
18. Pośle słowo swoie, a rostopi ie: wienie wiatr iego, a pocieka wody.
19. Który oznaymuie słowo swe Jakóbowi: sprawiedliwośći y sądy swoie Izraelowi.
20. Nie uczynił tak żadnemu narodowi: y nieobiawił im sądów swoich. Alleluia.

PSALMUS CXLVIII. — PSALM 148.

O wzywaniu wszystkich stworzeń do chwalenia Boga.

Alleluja.

1. Laudate Dominum de coelis: laudate eum in excelsis.
2. Laudate eum omnes Angeli ejus: laudate eum omnes virtutes ejus.
3. Laudate eum sol et luna: laudate eum omnes stellae, et lumen.* *(Dan. 3, 59).*
4. Laudate eum coeli coelorum: et aquae omnes, quae super coelos sunt, laudent nomen Domini.*
5. Quia ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt.
6. Statuit ea in aeternum, et in saeculum saeculi: praeceptum posuit, et non praeteribit.
7. Laudate Dominum de terra dracones, et omnes abyssi.
8. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quae faciunt verbum ejus.
9. Montes et omnes colles: ligna fructifera et omnes cedri.
10. Bestiae et universa pecora, serpentes et volucres pennatae.
11. Reges terrae et omnes populi: principes, et omnes judices terrae.

Alleluia.

1. Chwalćie Pana na niebieśiech: chwalćie go na wysokośći.
2. Chwalćie go wszyscy Aniołowie iego: chwalćie go wszytkie woyska iego.
3. Chwalćie go słońce y mieśiąca: chwalćie go wszytkie gwiazdy y światłośći.
4. Chwalćie go niebiosa nad niebiosy: y wody które są na niebie, niech imię Pańskie chwalą.
5. Abowiem on rzekł y uczynione są: on roskazał y stworzone są.
6. Postanowił ie na wieki y na wiek wieku: ustawę dał y nie przeminie.
7. Chwalćie Pana na źiemi: smokowie y wszytkie przepaśći.
8. Ogniu, gradźie, śniegu, lodźie, y wietrze gwałtowny: które czynią słowo iego.
9. Góry y wszytkie pagórki: drzewa owoc daiące, y wszytkie Cedry.
10. Zwierzęta, y wszytko bydło: rzeczy plazaiące, y ptastwo skrzydlaste.
11. Królowie źiemscy, y wszyscy narodowie: kśiążęta, y wszyscy sędźiowie źiemscy.

---

16. *Jako wełnę*. Podobny do wełny w białości i lekkości. Rzeczą bowiem jest pożyteczną, gdy śniegi dłużéj zostają na polach, ponieważ powstrzymują wyziewy ziemne i przyczyniają się do jéj użyźnienia.—*Mgłę*. A w hebr. jest, *cephor*, który wyraz właściwie szron oznacza. LXX. przełożyli *mgłę:* te dwie rzeczy powinowate są z sobą, i jedna z drugiéj się rodzi to jest szron ze mgły zimnéj i wilgotnéj. Nadto szron z koloru podobny jest do popiołu, i jako popiół ma własność suszenia.

17. *Lód*. Grad rozumie.—*Kto się ostoi przed zimnem jego?* Kto znieść potrafi siłę chłodu jego? tak dalece bowiem grad jest chłodny, iż gdyby kto wiele jego ziarnek wziął do ręki, nie zdołałby wytrzymać zimna jego.

18. *Pośle słowo swoje*. Samym swoim rozkazem roztopi grad i szron.—*Wienie wiatr jego*. Wiatr ciepły, jakim jest południowy.—*Pocieką wody*. Rozpuszczą się w wody, albo przyjdą deszcze, i wszystko popłynie wodami.

19. *Który oznajmuje*. Przechodzi do dobrodziejstw duchownych. Oznajmywać słowo sprawiedliwości i sądy, znaczy uczyć prawa Bożego.—*Jakóbowi*. Izraelowi, Izraelitom.

20. *Nie uczynił tak żadnemu narodowi*. To jest, żeby obdarzył tak wielkiemi dobrodziejstwami.—*Sądów swoich*. Prawa swojego, przez któreby poznali Boga, i nauczyli się czci jego, a także zaprawili się do wszelkiego rodzaju cnoty.

Ps. 148.—1. *Na niebiosach*. O wy wszyscy którzy jesteście na niebiosach: o niebieskie dusze, albo wszystkô co niebieskie.—*Na wysokości*. Którzy jesteście na wysokościach. Albo o niebieskie duchy, jak w poprzedzającym półwierszu.

2. *Wojska*. Zastępy niebieskich duchów.

4. *Niebiosa nad niebiosy*. Niebiosa przedniejsze i najświetniejsze, kędy przebywają święci.—*Wody*. Wody prawdziwe i naturalne, które są tuż pod niebem empirejskiem: jak nauczają ojcowie śś. Gen. 1, 6. P. W.

5. *Rzekł*. Rozkazał.

6. *Postanowił je na wieki*. To jest aniołów, słońce, księżyc, gwiazdy, niebiosa i wody niebieskie postanowił na wieki, i chciał żeby były wieczne.—*Ustawę dał*. Prawo stałe i niezmienne o ruchu, wpływach, i t. d., których się niebieskie twory stale trzymają.

7. *Na ziemi*. Rzeczy ziemskie, które na ziemi przebywacie.—*Smokowie*. Potwornéj wielkości ryby, wieloryby.—*Przepaści*. Niezmierne głębokości wód.

8. *Które czynią*. Które wszystkie ulegają boskim rozkazom i rządzą się jego wolą.

10. *Zwierzęta*. Dzikie.—*Bydło*. Domowe. P. W.

12. Juvenes et virgines: senes cum junioribus laudent nomen Domini:

13. quia exaltatum est nomen ejus solius.

14. Confessio ejus super coelum et terram: et exaltavit cornu populi sui.

Hymnus omnibus sanctis ejus: filiis Israel, populo appropinquanti sibi. Alleluja.

12. Młodźieńcy y panienki, starzy y młodźi, niech imię Pańskie chwalą:

13. bo wywyższyło się imię iego samego.

14. Wyznanie iego na niebie y na źiemi: y wywyższył róg ludu swego.

Chwała wszytkim świętym iego: synóm Izraelskim, ludowi przybliżaiącemu się do niego. Alleluja.

Wykład X. J. Wujka—Ps. 148. w. 4. *Wody które są na niebie.* To jest, nad obłoki, które pismo niebem pospolicie zowie. Acz to niektórzy rozumieją o niebie wodném albo kryształowém, które mówią że jest pod najwyższym niebem.

10. *Rzeczy płazające. Serpentes*, rozumieją się tak ryby pływające w wodzie, jako i gadziny czołgające się po ziemi.

PSALMUS CXLIX. PSALM 149.

O wychwalaniu Boga za jego nad nami opiekę.

Alleluja.

1. Cantate Domino canticum novum: laus ejus in ecclesia sanctorum.

2. Laetetur Israel in eo, qui fecit eum: et filii Sion exultent in rege suo.

3. Laudent nomen ejus in choro, in tympano et psalterio psallant ei:

4. quia beneplacitum est Domino in populo suo: et exaltabit mansuetos in salutem.

5. Exultabunt sancti in gloria: laetabuntur in cubilibus suis.

6. Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum:

7. ad faciendam vindictam in nationibus: increpationes in populis.

8. Ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis,

9. ut faciant in eis judicium conscriptum: gloria haec est omnibus sanctis ejus. Alleluja.

Alleluja.

1. Śpiewayćie Panu pieśń nową: chwała iego w zgromadzeniu świętych.

2. Niech się weseli Izrael w tym który go stworzył: a synowie Sionscy niech się raduią w królu swoim.

3. Niechay imię iego chwalą w śpiewaniu spółecznym: na bębnie y na arfie niechay mu graią:

4. bo się kocha Pan w ludu swoim: y podwyższy ciche ku zbawieniu.

5. Rozweselą się święći w chwale: rozraduią się w łożnicach swoich.

6. Wysławiania Boga w gardlech ich: a miecze z obu stron ostre w rękach ich:

7. aby czynili pomstę nad pogany: skaranie między narody.

8. Aby powiązali króle ich pętami: a szlachtę ich okowami żelaznemi,

9. aby uczynili o nich prawo napisane: Tać iest chwała wszytkim świętym iego. Alleluja.

---

13. *Wywyższyło się imię jego samego.* Sam on bowiem jeden nad wszystko jest wywyższony i uwielbiony przez wielkie i cudowne swoje dzieła.

14. *Wyznanie jego.* Chwała jego. — *Na niebie i na ziemi.* Wszędzie chwała Boża jaśnieje, i wszędzie Boga chwalić należy, tak w niebie jak na ziemi.—*Wywyższył róg ludu swego.* Chwalić Go także należy, ponieważ lud swój obdarzył licznemi dobrodziejstwami, i uczynił go wielkim i potężnym przeciwko nieprzyjaciołom.— *Chwała wszystkim świętym jego.* Słuszną jest rzeczą, żeby cały lud Izraelski, Bogu miły i Jemu poświęcony, Boga swojego chwalił, i jemu hymn śpiewał. — *Ludowi przybliżającemu się do niego.* Przystoi hymn Izraelitom, którzy są ludem zbliżonym do Boga przez wiarę i religią.

Ps. 149.—1. *Pieśń nową.* Świeżą i niezwyczajną, nowéj treści i materyi z powodu nowych dobrodziejstw. —*Chwała jego.* domyślać się należy *niech będzie*, albo *niech będzie słyszaną.*

2. *W tym który go stworzył.* P. Wujka.—*Synowie Syońscy.* Synowie Kościoła.— *W królu swoim.* Chrystusie.

4. *Bo się kocha Pan w ludu swoim.* Jest życzliwym dla ludu swojego; wielką łaskawością lud swój otacza. —*Podwyższy... ku zbawieniu.* W hebr. jest, *uwielbi w zbawieniu.—Ciche.* Cichych, pokornych.

5. *Rozweselą się święci w chwale.* Lud wierny, otrzymawszy chwałę, będzie się radował — *W łożnicach swoich.* To jest, w miejscach najbardziéj spokojnych, jakiem jest niebieska ojczyzna.

6. *Wysławiania Boga w gardłach ich.* Usta ich będą wysławiały chwałę Bożą. — *A miecze z obu stron ostre.* Zarazem będą chwalili Boga, i wykonywali pomstę nad nieprzyjaciołami swoimi, i takim sposobem miecze z obu stron ostre obrócą przeciwko bezbożnym.

7. *Aby czynili pomstę nad pogany.* Iżby w dniu sądnym odnieśli pomstę nad nieprzyjaciółmi.—*Skaranie między narody.* Iżby ich karali i im wyrzucali ich nieprawości.

8. *Aby powiązali króle.* To jest, gdy książąt niewiernych i prześladowców kościoła, związawszy ręce i nogi, rozkaże Pan wrzucić w ciemności zewnętrzne. Mat. 22, 13.

9. *Aby uczynili o nich prawo napisane:* Aby wykonali nad nimi wyrok, już dawniéj napisany, którego odmienić lub naruszyć nie można.—*Tać jest chwała.* Oto chwała którą święci będą mieli, to jest, że będą wykonywali sądową władzę względem potępionych.

Wykład X. J. Wujka.—Ps. 149. w. 2. *W tym który go stworzył.* W żydowskim tu jest znacznie wyrażona tajemnica Trójce Przenajświętszéj. Bo tak to miejsce w żydowskim czytamy: *W stworzycielach swoich.* Jako i u Joba w. 32. Kędy Bóg stworzyciele moi. I u Izaja. 54, 5. Iż będzie panował nad tobą stworzyciele twoi, Pan zastępów. I zasię 44, 1. To mówi Pan, stworzyciele twoi, i 14. Pan stworzyciele twoi. Czém znać Pismo św. daje, iż w Bóstwie jest więcéj osób niźli jedna.

PSALMUS CL. PSALM 150.

O wychwalaniu nieskończonéj wielkości i potęgi Boga.

Alleluja.

1. Laudate Dominum in sanctis ejus: laudate eum in firmamento virtutis ejus.
2. Laudate eum in virtutibus ejus: laudate eum secundum multitudinem magnitudinis ejus.
3. Laudate eum in sono tubae: laudate eum in psalterio et cithara.
4. Laudate eum in tympano et choro: laudate eum in chordis et organo.
5. Laudate eum in cymbalis bene sonantibus: laudate eum in cymbalis jubilationis:
6. omnis spiritus laudet Dominum. Alleluja.

Alleluja.

1. Chwalćie Pana w świętych iego: chwalćie go na utwierdzeniu mocy iego.
2. Chwalćie go w możnośćiach iego: chwalćie go według mnostwa wielkośći iego.
3. Chwalćie go głosem trąby: chwalćie go na arfie y na cytrze.
4. Chwalćie go na bębnie y na pisczałce: chwalćie go na strunach y na organiech.
5. Chwalćie go na cymbalech głośnych: chwalćie go na cymbalech krzykliwych:
6. wszelki duch niechay Pana chwali. Alleluja.

Wykład X. J. Wujka. — Ps. 150. w. 1. *W świętych jego.* Hieronim ś. z żydowskiego wykłada, w świętym jego. Drudzy, w świątnicy jego. A Felix i inni, w świątobliwości jego. Grekowie o ludziach świętych zgodnie wykładają. Co nie jest żydowskiemu przekładowi przeciwne. Bo i w ludziach świętych pokazuje się świętobliwość Boża, i święci są osobliwie świątnicami albo przybytkami Bożemi, który w nich mieszka; i może się żydowskie tak rozumieć: Chwalcie Pana we wszystkich tych rzeczach, które duchem jego są poświęcone; między którémi pewna jest że ludzie święci przodek trzymają.

3. *Chwalcie go na arfie i na cytrze.* Ztąd widzimy, że się godzi organ, i rozmaitych instrumentów muzyckich w kościele ku chwale Bożéj, i ku wzbudzeniu serc ludzkich do nabożeństwa i do wesela duchownego, używać.

Ps. 150.—1. *W świętych jego.* Patrz Wujka.— *Na utwierdzeniu.* Hebr. *na rozpostarciu*, na rozpostartem i mocno ustalonem od niego niebie. W najmocniejszym jego pałacu.—*Mocy jego.* W którém Boska jego moc i dzielność jaśnieje.

2. *W możnościach jego.* Dla najdzielniejszych jego spraw, ponieważ wszechmocny. — *Według mnóstwa lkości jego.* Jak wymaga niezmierna jego wielkość i zacność; i chociaż jéj jak należy dorównać niezdołacie, o ile jednak można usiłujcie.

4. *Na strunach.* Na muzycznych narzędziach, które są opatrzone strunami.—*Na organach.* Na muzycznych narzędziach w ogólności. W hebr. jest, *hugau*, który to wyraz i piszczałkę oznacza, i narzędzie muzyczne z piszczałek złożone, a takiem właśnie jest organ. P. Wujka.

5. *Na cymbałach głośnych... na cymbałach krzykliwych.* Na cymbałach głośno brzmiących, i do hałaśliwéj uciechy pobudzających.

6. *Wszelki duch niechaj Pana chwali.* Cokolwiek gdzie oddycha; niech chwali Boga. Albo zapewne instrumenta dęte rozumie, które ustami się dmą i od dęcia głos wydają, jakby sprzykrzywszy sobie dalsze wyliczanie, wszystkie razem narzędzia muzyczne obejmował.

Koniec księgi Psalmów.

Wprowadzenie do Księgi Przypowieści.

Księga Przypowieści, po hebrajsku zowie się *Miśle*, co oznacza zdania poważne i pożyteczne, wyrażone najczęściéj pod rozmaitemi podobieństwy, i przenośnemi obrazami, żeby tém łatwiéj mogły być pojęte i dłużéj zachowane w pamięci. Pisana była w języku hebrajskim. Autorem jéj jest król Salomon, którego i tytuł nosi. Przypowieści te wyrzeczone przez Salomona w rozmaitych okolicznościach, zdaje się, iż w czasie późniejszym zebrane zostały w jednę księgę, mianowicie za Ezechiasza króla, jako się o tém wspomina w r. 25. I ta zapewne jest przyczyna, dla czego niektóre z nich po razy kilka zostały powtórzone w téj księdze.

Księga ta zawiera zbiór zdań o prawdziwéj mądrości i prawidłach postępowania właściwych każdemu stanowi i położeniu człowieka. Najzbawienniejsze podaje nauki wielkim i małym, bogatym i ubogim, sługom i panom, mężom i żonom, rodzicom i dzieciom, osobom publicznym i prywatnym. Występki opisuje w rysach najzdolniejszych obudzać wstręt do złego; i pociąga do zamiłowania cnoty, wystawując korzyści i szczęście, których ona jest źródłem.

LIBER PROVERBIORUM.

CAPUT I.

O użyteczności przypowieści, i pogróżce dla tych, którzy niemi gardzą.

1. Parabolae Salomonis, filii David, regis Israel.
2. Ad sciendam sapientiam et disciplinam:
3. ad intelligenda verba prudentiae, et suscipiendam eruditionem doctrinae, justitiam, et judicium et aequitatem;
4. ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia et intellectus.
5. Audiens sapiens sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit.
6. Animadvertet parabolam et interpretationem, verba sapientum et aenigmata eorum.

KSIĘGA PRZYPOWIEŚCI.

ROZDZIAŁ 1.

1. Przypowieśći Salomona, syna Dawidowego, króla Izraelskiego.
2. Dla nawyknienia mądrośći y ćwiczenia:
3. dla wyrozumienia słów rostropnych: y dla przyjęćia ćwiczenia nauki sprawiedliwośći, y sądu, y prawośći;
4. dla podania maluczkim biegłośći, młodemu umieiętnośći y rozumu.
5. Słuchaiąc mądry, mędrszym będźie: a rozumny rządy otrzyma.
6. Wyrozumie przypowieść y wykład, słowa mądrych y gadki ich.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Przypowieść.* W hebr. *misle.* Wyraz ten oznacza zdania poważne i użyteczne, axiomata i szczególne nauki, które przed innemi celują. Wyraz zaś grecki *parabola*, chociaż właściwie oznacza porównanie, obszerniéj jednak wzięty, znaczy: zdania i przypowieści mądre, czy to mające w sobie jakie porównanie albo przenośnią, czy to bez nich.

2. *Ćwiczenia.* W grec. i hebr. oznacza uczenie, strofowanie, karanie. Zdaje się przeto, że w téj księdze podaje się nauka do rządzenia i poprawy obyczajów. Pomiędzy mądrością zaś i ćwiczeniem tę możnaby położyć różnicę, że mądrość do tych się odnosi, którzy w téj nauce już postąpili i są bieglejszymi, a ćwiczenie do tych, którzy są bez nauki, i dalekimi są od doskonałości w niéj, ażeby okazać przez to, że jedni i drudzy z tego nauczania mędrca skorzystać mogą.

3. *Dla wyrozumienia słów roztropnych.* Dla nabycia roztropności. W hebr. *dla zrozumienia słów pojmowania,* t. j., dla zrozumienia tego, co czyni człowieka pojmującym i roztropnym.— *Dla przyjęcia ćwiczenia nauki.* Jeśli zechcemy to rozróżnić, moglibyśmy powiedzieć, że słowa rostropności, czyli wyrozumienia należą do tego co *mądrością* nazwał, ćwiczenie zaś nauki, do tego co mianował *ćwiczeniem.* — *Sprawiedliwości, i sądu, i prawości.* Zdaje się że te wyrazy nagromadzone dla lepszéj wyrazistości i okazania doskonałości rzeczy którą podaje, a która jednym wyrazem oddaną być nie może.

4. *Maluczkim.* Nie tyle wiekiem, ile pojmowaniem.— *Biegłości.* Tu bierze się z dobréj strony, t. j. za oględność.—*Młodemu.* Jest to powtórzenie innemi słowy powyższego zdania. Młodzi są zwykle nieostróżnymi, dla tegoż uczyć trzeba, żeby umieli poznać się na zdaniach, unikali niebezpieczeństw.

5. *Słuchając.* Jeśli mądry posłucha téj nauki, mędrszym się stanie.—*Rządy otrzyma.* W hebr. *thachbuloth,* wyraz ten oznacza *rady dowcipne,* podług których mógłby rządzić się dobrze; i LXX. zgodnie z tém wytłumaczyli rządzenie, czyli sposób rządzenia.

6. *Wyrozumie przypowieść i wykład.* Jakoby rzekł: księga ta będzie pożyteczną nie tylko do tego cośmy powiedzieli, ale też do zrozumienia wszelkiéj przypowieści i mowy trudnéj i zawikłanéj podobnéj treści, światła udzieli.—*Gadki ich.* Mądrości, którą tajemnicami i przypowieściami mędrcy osłaniają, ażeby nie spowszedniała będąc jawną i pospolitą.

7. Timor Domini, principium sapientiae. Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt. *(Infr. 9,10).*
8. Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuae,
9. ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo.
10. Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis.
11. Si dixerint: Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra:
12. deglutiamus eum sicut infernus viventem, et integrum quasi descendentem in lacum.
13. Omnem pretiosam substantiam reperiemus: implebimus domos nostras spoliis.
14. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum.
15. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum!
16. Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant, ut effundant sanguinem. *(Isai. 59, 7).*
17. Frustra autem jacitur rete ante oculos pennatorum.
18. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, et moliuntur fraudes contra animas suas.
19. Sic semitae omnis avari, animas possidentium rapiunt.
20. Sapientia foris praedicat, in plateis dat vocem suam.

7. Boiaźń Pańska początek mądrości. Mądrośćią y nauką głupi gardzą.
8. Słuchay synu móy ćwiczenia oyca twego, a nie opusczay zakonu matki twoiey,
9. aby była przydana łaska głowie twoiey, a łańcuch szyi twoiey.
10. Synu móy, ieśliby cię nęcili grzésznicy, nie przyzwalay im.
11. Jeśliby rzekli: Pódź z nami, zasadźmy się na krew, zakriymy śidła na niewinnego bez przyczyny:
12. pożrzémy go iako piekło żywego, a całego iako zstępuiącego w dół.
13. Wszelką maiętność drogą naydźiemy, napełniemy domy nasze korzyśćią.
14. Puść los z nami, mieszek ieden niech będźie wszytkich nas.
15. Synu móy, nie chodź z nimi, powśćiągni nogę twoię od śćieżek ich.
16. Abowiem nogi ich bieżą ku złemu, y kwapią się aby krew przelali.
17. Ano próżno zarzucaią śiéć przed oczyma skrzydlastych.
18. Oni też przećiw krwi swoiey zasadzaią się, y czynią zdrady przećiw duszam swoim.
19. Tak śćieżki wszelkiego łakomego dusze maiętnych odeymuią.
20. Mądrość przed domy opowiada, na ulicach swóy głos wypuscza:

7. *Bojaźń Pańska.* Toż samo zdanie jest w Ps. 110, 19, i Ekles. 1, 16. W hebr. *reschith*, wyraz ten oznacza początek i panowanie, i może znaczyć: bojaźń Pańska jest początkiem i pierwocinami mądrości. Albo, że bojaźń Pańska i bogobojność i t. d. pomiędzy cnotami obyczajowemi przodkuje. Albo, że najpierwszym skutkiem mądrości jest bojaźń Pańska.—*Głupi.* LXX. *bezbożni.* Akwila, Symmach i Teodocion tłumaczą przez *nieroztropni.*

8. *Słuchaj.* Dotąd przedmowa: teraz podaje pierwsze przykazanie o słuchaniu rodziców. — *Ćwiczenia ojca.* Myśl ta: daj przystęp do uszu i serca naukom, upomnieniom i rozkazom ojca i matki twojéj. A chociaż mówi: *słuchaj ćwiczenia ojca;* o matce zaś, *nie opuszczaj zakonu matki twojéj*, jednak to oboje, jakeśmy wytłumaczyli, do obojga rodziców odnieść należy.

9. *Aby była przydana łaska.* Znaczy, że synowie przez okazywanie posłuszeństwa rodzicom, mają dostąpić u ludzi szacunku i łaski, tak że na nich wszyscy z upodobaniem patrzeć będą i cenić wysoko jakby ozdobionych złotym łańcuchem i koroną.

10. *Jeśliby cię nęcili.* Jeśliby cię uwieść chcieli.

11. *Zasadźmy się na krew.* LXX. *bądź uczęstnikiem krwi*, t. j. zabójstwa, które się popełnia przez rozlew krwi.—*Sidła.* Zasadzki.—*Niewinnego.* Który nikogo nie obraził.— *Bez przyczyny.* Wyraz hebr. *chinnam* znaczy darmo, t. j. chociażbyśmy w niczem nie byli skrzywdzeni.

12. *Pożrzemy.* Nie rzadko spotyka się przenośnia pożarcia w tém znaczeniu; tak Ps. 13, 4: *Którzy pożerają lud mój jako pokarm chleba;* i w Przyp. r. 30, 14: *Rodzaj, który ma miasto zębów miecze, a żuje trzonowemi swemi, aby wyjadł nędzniki z ziemi, a ubogie z ludzi.* Z tego widać co znaczy pożerać i połykać. —*Jako piekło żywego.* Rychło go i łatwo, bez żadnego oporu zgubimy. Zdaje się, że tu się odwołuje do historyi Datana i Abirona, którzy nagle pożartymi zostali żywcem przez rozpadłą ziemię, i z największą łatwością od dołu, t. j., od przepaści piekielnej pochłoniętymi zostali.

13. *Wszelką majętność drogą znajdziemy.* Zdobędziem łupy wielkie i kosztowne, a te nas wzbogacą.

14. *Puść los z nami.* Albo znaczy, że miejmy wszystko wspólném: co jest naszego, niech twojem będzie, a co twego, naszém. To, co trafem szczęśliwym, albo spadkiem rodzicielskim lub innem jakiemś prawem na ciebie przypadło, z nami miej na wspólność. Albo, zdaj się z nami na los, bądźmy wspólnie igraszką szczęścia jednakowego, niech jedna kassa wspólną nam będzie, t. j. wspólna korzyść jaką mieć będziemy z wydzierania cudzéj własności.

15. *Ścieżek.* Od ich przedsięwzięć i sposobu postępowania.

16. *Aby krew przelali.* Przez zbrodnię mężobójstwa.

17. *Próżno zarzucają sieć.* Jakoby rzekł: ty nauczony upomnieniami mojemi, sieci, sideł i zasadzek, które źli towarzysze twoi zastawiają na ciebie, usiłując cię wciągnąć w swoje towarzystwo, z łatwością unikniesz; bo odkryłem tobie ich zdrady, i sieć ukazałem, która daremnie się zaciąga i bezpożytecznie, kiedy ją widzą ptaki. Niektórzy tu rozumieją głupie ptastwo i ludzi nierozumnych, którzy chociaż widzą i czują sieci, idą jednak na żer i ułowić się dają.

18. *Oni też.* Jakby powiedział: dla tego też powinieneś usunąć się od ich towarzystwa, ponieważ wtenczas gdy dla innych zasadzki przygotowują sobie samym gotują zgubę, jak w Ps. 7, 16: *Dół otworzył i wykopał go: i wpadł w dół który uczynił. Obróci się boleść jego na głowę jego: a na wierzch głowy jego, nieprawość jego spadnie.*

19. *Ścieżki.* Drogi i sposób postępowania.— *Dusze majętnych odejmują.* Samych chciwców szukających bogactw godziwie i niegodziwie i nieprawnie posiadających, dusze gubią. Jako ptastwo na żer zlatujące się żarłoczność gubi, tak chciwego miłość złota.

20. *Mądrość.* Nauczył, że nie trzeba słuchać głosu

21. In capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens:

22. Usquequo, parvuli, diligitis infantiam, et stulti ea, quae sibi sunt noxia, cupient, et imprudentes odibunt scientiam?

23. Convertimini ad correptionem meam: en, proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea.

24. Quia vocavi, et renuistis: extendi manum meam, et non fuit, qui aspiceret. *(Isai. 65, 12).*

25. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis.

26. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, advenerit.

27. Cum irruerit repentina calamitas, et interitus quasi tempestas ingruerit: quando venerit super vos tribulatio, et angustia:

28. tunc invocabunt me, et non exaudiam: mane consurgent, et non invenient me:

29. eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint,

30. nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universae correptioni meae.

31. Comedent igitur fructus viae suae, suisque consiliis saturabuntur.

32. Aversio parvulorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet illos.

21. W głównieyszych gromadach. woła, we drzwiach bram mieyskich wydaie słowa swe mówiac:

22. Dokądże maluczcy będźiecie miłować dźiećiń stwo, a głupi rzeczy im szkodliwych żądać będą, a nierostropni nienawidźieć umieiętności?

23. Nawróććie się na na karanie moie: oto wyniosę wam ducha mego, y okażę wam słowa moie.

24. Iżem wołała a niechćieliśćie: wyćiągałam rękę moię, a nie był ktoby poyźrzał.

25. Wzgardźiliśćie wszelka radą moia, a łaiania moich zaniedbaliśćie.

26. Ja się też śmiać będę w waszym zatraceniu, y urągać będę gdy to na was prziydźie czegośćie się bali.

27. Gdy przypadnie nagłe nieszczęśćie, y zginienie iako burza przypadnie: kiedy prziydźie na was utrapienie y ućisk:

28. tedy mię wzywać będą, a nie wysłucham: rano wstaną a nie naydą mię:

29. dla tego że mieli w nienawiśći karność, a boiaźni Pańskiéy nie przyięli:

30. ani przestawali na radźie moiey, y uwłoczyli wszelkiemu karaniu memu.

31. A tak będą ieść owoce drogi swoiey, y na sycą się radami swemi.

32. Odwrócenie maluczkich zamorduie ie: a szczęśćie głupców zatraci ie.

---

bezbożników do zbrodni wzywających; teraz zaś pobudza do słuchania mądrości, która wzywa do godziwych starań i cnoty, i wprowadza ją, przez prozopopeję, mówiącą.—*Na ulicach swój głos wypuszcza.* Mądrość Boża woła jawnie przez dowody i wskazówki prawa przyrodzonego i pisanego, przez przykłady cnót i występków, które pospolicie przed oczyma stawają, za pomocą upomnień mądrych i t. p.

21. *W główniejszych gromadach.* W licznych zebraniach.—*We drzwiach bram miejskich.* Tam bowiem jest największe zbiegowisko ludzi różnych stanów: co dla tego przydaje tu mędrzec, żeby okazał, że wszyscy mogą słyszeć słowa mądrości.

22. *Maluczcy.* Patrz w. 4.—*Dziecińswo.* W hebr. *prostotę,* t. j. niewiadomość i niedoświadczenie. Podobne upomnienie w Ps. 4, 3: *Synowie człowieczy, pókiż ciężkiego serca? przecz miłujecie marność, i szukacie kłamstwa?*

23. *Nawróćcie się.* Nakłońcie ucho i duszę do przyjęcia nauki mojej, przez którąbym naprawił i urządził obyczaje i życie wasze. — *Wyniosę wam ducha mego.* Otworzę przed wami myśli moje.—*I ukażę wam.* Powtórzenie powyższego zdania.

24. *Wołała.* Wzywałam was, żebyście mię słuchali. —*Wyciągałam rękę moję.* Okazując żebyście przyszli, albo żebym wam podała rękę pomocy do wydobycia się z niewiadomości i niebezpieczeństw.—*Nie był ktoby pójrzał.* Lecz zaniedbaliście mnie i przyjść nie chcieliście.

25. *Łajania,* Upomnień.

26. *Smiać się będę w waszym zatraceniu.* Tak Ps. 2, 4: *Który mieszka w niebiesiech, naśmieje się z nich: a Pan szydzić z nich będzie.* Nie dla tego mówi, iż śmiać się będzie, i że istotnie wszystkich wyśmieje i wyszydzi, lecz że się tak zachowa, jakby się śmiał rzeczywiście, gdy w zgubie bezbożników nie wzrusza się miłosierdziem wcale; lecz potępiając ich i ich postępowanie, okazuje że godnymi są śmiechu ci, którzy doczesność nad wieczność przenieśli.—*Czegoście się bali.* Gdy śmierć się zbliży; bo jej lękają się tylko bezbożni, którzy albo wcale nic, albo mało troszczą się o życie przyszłe; albo, *czegoście się bali* oznacza gwałtowną klęskę, o której zaraz mówi; lękali się jéj bowiem ogólnie, którzy się złego w ogólności bali.

27. *Gdy przypadnie nagłe nieszczęście.* T. j. śmierć i grożące kary piekła.—*Jako burza.* Śmierć bowiem zmiata niechętnych, i wtenczas kiedy najmniej myślą o niéj.—*Ucisk.* Śmierci, wiecznego potępienia.

28. *Tedy.* Za zbliżeniem się śmierci.—*Mię wzywać będą, a nie wysłucham.* Chociażby wzywali i wstali rano, t. j. troskliwie dopraszali się, albo szukali zbawienia, nie otrzymają go, ponieważ nie wyrzekają się grzechów jak należy; lecz boleją i unikają grożącego nieszczęścia dla saméj tylko niedoli i nędzy. Takim był Antyoch o którym II. Machab. 9, 13. *A modlił się ten złośnik do Pana, od którego nie miał otrzymać miłosierdzia.*

29. *Karność.* Mądrość, podług LXX.

30. *Uwłóczyli ... karaniu memu.* Nie słuchali upomnień mądrości, ani zdrowych rad od ludzi podawanych, lecz odrzucili jako rzeczy uciążliwe i przykre, i źle o nich mówili.

31. *Będą jeść owoce drogi swojéj. „Bo kto sieje na swém ciele, z ciała też żąć będzie skażenie, a kto sieje na duchu, z ducha żąć będzie żywot wieczny“.* Galat. 6, 8.—*Nasycą się radami swemi.* Nasycić się radami swojemi do syta i aż do przesytu ich owocami, oznacza, nasycić się upodobaniami, które im podały rady niegodziwe.

32. *Odwrócenie maluczkich.* Uchylenie się od mądrości i zbawiennych upomnień gubi nierozumnych.—*Szczęście głupców zatraci je.* Za przykład służy Sodoma, o któréj mówi Ezech. r. 16, 49: *Oto ta była nieprawość Sodomy siostry twéj, pycha, sytość chleba, a dostatek i próżnowanie jéj, i córek jéj.*

33. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato.

33. Ale kto mię usłucha bez boiaźni będźie odpoczywał, y zażyie obfitośći odiawszy boiaźń złego.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

KSIĘGI PRZYPOWIEŚCI, *po Żydowsku*, MISLE.

Iż te troje księgi, Przypowieści, Ecclesiastes, i Pieśń nad Pieśniami, są króla Salomona, wszyscy się na to zgadzają. O których to powiada Hieronim ś., iż w Przypowieściach jakoby syny i dzieci uczy, i często mianuje syny. Ecclesiastes męża dorosłego uczy, aby znał marność świata. Naostatek w Pieśni swéj uczy jako już doskonały człowiek będąc, pragnąć ma widzieć Oblubieńca dusze swojéj Pana Chrystusa.

Nazwał te księgi Przypowieściami, iż to Przypowieściami zowiemy, kiedy się co mówi pod podobieństwy, których tu najwięcéj w tych księgach Salomon używa, jako też i Pan Chrystus w Ewangelii często mówi, bo taka nauka i łacwie się rozumie, i dłużéj się pamięta. I tu obacz iż między pisarzami żydowskiemi, pierwszy był Salomon, który swym księgom dał tytuł od imienia swego, którego też potém i prorocy naśladowali, Izajasz, Jeremiasz i t. d., iż to należało do upewnienia ksiąg świętych.

CAPUT II. / ROZDZIAŁ 2.

O pożytkach z mądrości wynikających, i błędach w które się bez niéj wpada.

1. Fili mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes te,
2. ut audiat sapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam.
3. Si enim sapientiam invocaveris, et inclinaveris cor tuum prudentiae:
4. si quaesieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam:
5. tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies.
6. Quia Dominus dat sapientiam, et ex ore ejus prudentia, et scientia.
7. Custodiet rectorum salutem, et proteget gradientes simpliciter,
8. servans semitas justitiae, et vias sanctorum custodiens.
9. Tunc intelliges justitiam, et judicium et aequitatem, et omnem semitam bonam.
10. Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia animae tuae placuerit:
11. consilium custodiet te, et prudentia servabit te,

1. Synu mój, ieśli przyimiesz mowy moie, a przykazania moie skryiesz przy sobie,
2. aby słuchało mądrośći ucho twoie: nakłoń serca swego ku poznaniu roztropnośći.
3. Bo ieśli wzowiesz mądrośći, y nakłonisz serce twe roztropnośći:
4. ieśli iey szukać będźiesz iako pieniędzy, a iako skarbów dokopasz się iey:
5. tedy wyrozumiesz boiaźń Pańską y umieiętność Bożą naydźiesz:
6. Bo Pan dawa mądrość: a z ust iego rostropność y umieiętność.
7. Strzedz będźie prawych zbawienia, y obroni chodzących w prostośći,
8. zachowuiąc śćieżki sprawiedliwośći, y dróg świętych przestrzegaiąc.
9. Tedy wyrozumiesz sprawiedliwość, y sąd, y prawość, y wszelką śćieżkę dobrą.
10. Jeśli wnidźie mądrość do serca twego, a umieiętność spodoba się duszy twoiey:
11. rada strzedz ćię będźie, a rostropność zachowa ćię,

33. *Bez bojaźni będzie odpoczywał.* Co się w tym wierszu obiecuje, szczególnie ściąga się do tych, którzy otrzymali wieczną szczęśliwość, chociaż także i w tém życiu pożytkują z dóbr tych, przez spokój sumienia i innemi sposobami.

R. 2.—1. *Jeśli przyjmiesz mowy moje.* Jeśli postanowiłeś przyjąć, jeśli zechcesz przystać na mowy moje.—*A przykazania moje skryjesz.* I rozkazy moje schowasz u siebie jako skarb.

2. *Nakłoń serca twego.* Przedewszystkiem i nadewszystko potrzeba żebyś nakłonił serce twoje do zrozumienia rostropności, dla tego żeby ucho twe z uwagą i pożytkiem słuchało mądrości.

3. *Wzowiesz mądrości.* Przez modlitwy o nią u Boga prosić będziesz.

4. *Jako pieniędzy.* Jako chciwi szukają pieniędzy, troskliwie i pilnie wypatrując zręczności do zysku, i z nadarzonych korzystając.

5. *Bojaźń Pańską i umiejętność Bożą.* Prawdziwą mądrość, która zależy na poznaniu Boga prawdziwego i oddawaniu Mu czci szczeréj.

6. *Z ust jego.* Prawdziwa bowiem mądrość i roztropność dla nas pochodzi z Pisma ś. w którém zawierają się wyroki Boskie, i z natchnienia Bożego, nauczającego nas czego mamy unikać, i o co się starać.

7. *Strzedz będzie prawych zbawienia.* Strzedz będzie i pilnie u siebie przechowa zbawienie sprawiedliwych, mając je na podręczu ku ich dobru, używając go gdy tego będzie potrzeba. LXX *a skarb i sprawiedliwym zbawienie.*

8. *Zachowując ścieżki sprawiedliwości.* Strzegąc i ubezpieczając drogi sprawiedliwości, ażeby gdy cnotliwi ich się trzymają i po nich postępują, nie potknęli się, albo nieulegli jakiéj szkodzie.

9. *Tedy wyrozumiesz.* T. j. wtedy gdy o mądrość prosić i jéj szukać będziesz; albo, gdy Bóg udzieli ci mądrości; albo się może odnosić do nast. wiersza: *Jeśli wnijdzie mądrość do serca twego,* i t. d.— *Sąd i prawość.* Nie potrzeba tych wyrazów starannie rozróżniać; jest to bowiem nagromadzenie bliskoznaczących wyrazów, patrz r. 1, w. 3.

11. *Rada.* Rostropność, mądrość.

12. ut eruaris a via mala, et ab homine, qui perversa loquitur:
13. qui relinquunt iter rectum, et ambulant per vias tenebrosas:
14. qui laetantur, cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis:
15. quorum viae perversae sunt, et infames gressus eorum.
16. Ut eruaris a muliere aliena, et ab extranea, quae mollit sermones suos,
17. et relinquit ducem pubertatis suae,
18. et pacti Dei sui oblita est: inclinata est enim ad mortem domus ejus, et ad inferos semitae ipsius:
19. omnes, qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitae.
20. Ut ambules in via bona, et calles justorum custodias.
21. Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, et simplices permanebunt in ea.
22. Impii vero de terra perdentur, et qui inique agunt, auferentur ex ea. *(Job. 18, 17.)*

12. abyś był wyrwan z drogi złéy, y od człowieka który mówi przewrotność:
13. którzy opusczaią drogę prostą, a chodzą drogami ćiemnemi:
14. którzy się weselą źle uczyniwszy, a raduią się w rzeczach nagorszych:
15. których drogi przewrotne są, y postępki ich bezecne.
16. Abyś był wyrwany od cudzéy niewiasty, y od obcéy, która gładźi mowy swoie,
17. y opuscza wodza młodośći swoiéy,
18. y zapomniała przymierza Boga swego: abowiem dóm iéy nachylił się do śmierći, y śćieżki iéy do piekła:
19. wszyscy którzy wchodzą do niéy niewrócą się, y niechwycą się śćieżki żywota.
20. Abyś chodźił drogą dobrą, y strzegł sprawiedliwych śćieżek.
21. Bo którzy są prawi będą mieszkać na źiemi, a prośći trwać będą na niéy.
22. Ale niezbożni będą z źiemie wytraceni: a którzy czynią niesprawiedliwie, będą z niéy znieśieni.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ. 3.

O wielkich skutkach, które mądrość na ludzi wywiera.

1. Fili mi, ne obliviscaris legis meae, et praecepta mea cor tuum custodiat.
2. Longitudinem enim dierum, et annos vitae, et pacem apponent tibi.
3. Misericordia et veritas te non deserant: circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui:
4. et invenies gratiam et disciplinam bonam coram Deo et hominibus.
5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiae tuae.
6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos.
7. Ne sis sapiens apud temetipsum, time Deum, et recede a malo: *(Rom. 12, 16.)*

1. Synu móy, nie zapominay zakonu mego, a przykazań moich niech strzeże serce twoie.
2. Przedłużenia bowiem dni y lat żywota y pokoiu przydadzą tobie.
3. Miłośierdźie y prawda, niech ćię nie opusczaią: obwiń ie około szyie twoiéy, y napisz na tablicach serca twego:
4. a naydźiesz łaskę, y rozum dobry u Boga y u ludźi.
5. Miéy ufność w Panu ze wszytkiego serca swego, a nie polegay na rostropnośći twoiéy.
6. Na wszytkich drogach twoich myśl o nim, a on wyprostuie śćieżki twoie.
7. Nie bądź sam u śiebie mądrym: bóy się Boga, a odstąp od złego:

15. *Bezecne.* Doradzający bezeceństwo i obrzydliwość.
16. *Cudzéj niewiasty.* Która innemu poślubiona, która nie jest twoją żoną. —*Gładzi mowy swoje.* Używa miękkich i pochlebnych wyrazów, zdolnych do uwiedzenia.
17. *Wodza młodości.* Małżonka swego, który ją pojął gdy dziewicą była, gdy jeszcze była dorastającą dzieweczką. Jerem. r. 3, w. 4 nazywa się: *książę panieństwa.*
18. *Przymierza Boga.* Rozumie prawo Boże zabraniające cudzołóstwa. Albo przymierze ślubne, którego Bóg jest sprawcą. — *Dóm jéj nachylił się do śmierci.* Jakoby rzec: kto do jéj domu przychodzi, postępuje po drodze pochyłéj, która do śmierci i piekła wiedzie.
19. *Nie wrócą.* Używa tu allegoryi śmierci: którzy bowiem przychodzą do śmierci, o której tu mowa, nie powracają, t. j. nie powracają żywi, lecz podlegli duchowéj śmierci. Prawdziwie też że nie wracają, bo prawie niepodobna uniknąć téj choroby i takiéj śmierci. Dodaj, że wielu nie powraca, bo ich mężowie, albo współzalotnicy zabijają.
20. *Strzegł.* Trzymał się, naśladował.
21. *Będą mieszkać na ziemi.* Mieszkać na ziemi, nie oznacza żyć tylko na niéj, ale też doznawać szczęścia. Symmach tłumaczy: *odziedziczą ziemię*, t. j. posiędą.— *Prości.* W hebr. i chald. *niepokalani*, LXX *święci.*— *Trwać będą.* Od Boga strzeżeni.

R. 3. —2. *Przedłużenia.... dni.* Żywot długi; *długość wieku*, jak mają LXX.—*Pokoju.* Pomyślność i szczęście, co żydzi przez *pokój* wyrażają.
3. *Miłosierdzie i prawda.* Te dwie cnoty często łączy wzajemnie Pismo ś. Patrz Ps. 88, 15: *Miłosierdzie i prawda uprzedzą oblicze twoje.* Bo zdaje się, że w tych dwóch cnotach wszystkie się inne mieszczą. Przez miłosierdzie bowiem wyświadczają się bliźnim usługi do których pobudką jest sama miłość; przez prawdę, t. j. przez sprawiedliwość i słuszność, oddają się Bogu i ludziom obowiązki należne ze sprawiedliwości.— *Niech cię nie opuszczają.* Statecznie ćwicz się w pełnieniu ich powinności. — *Obwiń je około szyi twojéj.* T. j. niech mocno ze wszech stron będą przytomne tobie, niech zawsze będą przed oczyma, na podobieństwo tego, jak zawsze mamy przed oczyma to, co nam na szyi wisi.
7. *Sam u siebie.* W hebr. *w oczach twoich*, w two-

8. sanitas quippe erit umbilico tuo, ét irrigatio ossium tuorum.
9. Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei: *(Tob. 4, 7.)*
10. et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt.
11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, nec deficias, cum ab eo corriperis: *(Hebr. 12, 5.)*
12. quem enim diligit Dominus, corripit, et quasi pater in filio complacet sibi.
13. Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui affluit prudentia:
14. melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi et purissimi fructus ejus:
15. pretiosior est cunctis opibus, et omnia, quae desiderantur, huic non valent comparari.
16. Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiae et gloria.
17. Viae ejus viae pulchrae, et omnes semitae illius pacificae.
18. Lignum vitae est his, qui apprehenderint eam: et qui tenuerit eam, beatus.
19. Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit coelos prudentia.
20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore concrescunt.
21. Fili mi, ne effluant haec ab oculis tuis: Custodi legem atque consilium:
22. et erit vita animae tuae, et gratia faucibus tuis:

8. zdrowie bowiem będźie żywotowi twemu, a odwilżenie kośćióm twoim.
9. Czći Pana z maiętności twoiéy, a z pierwiastek wszelkiego zboża twego daway mu:
10. a napełnią się gumna twoie obfitośćią y prasy twe winem opływać będą.
11. Karania Pańskiego synu móy nie odrzucay: ani ustaway gdy od niego karan bywasz:
12. bo kogo Pan miłuie, karze: a iako oćiec w synie kocha się.
13. Błogosławiony człowiek który nalazł mądrość, y który obfituie w rostropnośći:
14. lepsze iest nabyćie iey niźli kupiectwo śrébra y złota pierwszego y naczystszego owoc iéy:
15. droższa iest nad wszytkie bogactwa: a wszytkie rzeczy które bywaią pożądane, niemogą iéy bydź przyrównane.
16. Przedłużenie dni na prawicy iéy, a na lewicy iéy bogactwa y sława.
17. Drogi iéy drogi piękne, y wszytkie śćieżki iéy spokoyne.
18. Drzewem żywota iest tym którzyby się iey chwyćili: y błogosławiony, który ią otrzyma.
19. Pan mądrośćią ugruntował źiemię, rostropnośćią niebiosa utwiérdźił.
20. Mądrośćią iego wyniknęły głębokośći, y obłoki zśiadaią się w rosę.
21. Synu móy niech te rzeczy nieschodzą z oczu twoich: strzeż zakonu y rady:
22. y będźie żywotem duszy twoiéy, y łaską szyi twoiéy:

---

jem mniemaniu i przekonaniu, tak, żebyś się podobał sobie i uważał siebie za mędrca.

8. *Odwilżenie kościom.* Wilgoć kości pacierzowej oznacza tłustość.

9. *Czcij.* Przez składanie ofiar i pierwocin.—*Z majętności.* Z bogactw twoich.

10. *Obfitością.* T. j. obfitością zbóż, któremibyś siebie i swoich mógł nasycić.

11. *Karania Pańskiego.* Ukaranie i gromienie, już słowem, już boleściami od Boga zesłanemi. —*Nie odrzucaj.* LXX *nie znużaj się,* w hebr. i chald. *nie poddawaj się tęsknocie.* Podobny rozkaz Job. r. 5, 17: *Karania tedy Pańskiego nie odrzucaj.*

12. *Jako ojciec w synie kocha się.* S. Paweł do Żyd. 12, 6, przytacza to miejsce podług tłumaczenia LXX: *a biczuje każdego syna, którego przyjmuje.* Myśl ta: że Bóg nakształt ojca, kocha tego, kogo strofuje, ponieważ go w dobroci swéj wybrał do żywota wiecznego, do którego wiedzie go przez zbawienne kary.

14. *Nabycie.* W hebr. i chald. *kupczenie.—Kupiectwo srebra.* Przez które srebro się nabywa. —*Złota pierwszego.* W hebr. *charuts,* co oznacza złoto i to co w bogactwach ludzkich jest kosztowne. Niektórzy wyraz hebrajski uważają za *troskliwego,* albo *troskliwość,* co ma związek ze złotem i rzeczami drogiemi, które troskliwie się przechowują. Złoto pierwsze, oznacza najczystsze złoto.—*Owoc jéj.* Żeby myśl zrozumieć, trzeba następnie uszykować wyrazy: nabycie jéj lepszem jest niżeli kupiectwo srebra, i lepszy owoc jej niżeli kupczenie złota pierwszego i najczystszego.

15. *Bogactwa.* Niektórzy wyraz hebr. *peninim,* który tu się znajduje, chcą uważać za perły czerwone. Tak w Tren. r. 4, w. 7 mówi się: *Rumieńszy niżeli stare kości słoniowe, piękniejszy niżli szafir;* w tłumaczeniu Pagnina przez Aria Mont. przejrzanem powiedziano: *Poczerwieniały bardziéj niż perły.*

16. *Przedłużenie dni.* Myśl ta: w ręku jego są żywot długi, bogactwa i chwała. Jeśli zaś koniecznie zrozumieć chcemy różnicę między prawicą i lewicą, powiemy że sens jest taki: daj długie życie, które ludzie nad wszystko przenoszą, i daje to czego nadto jeszcze życzą, t. j. bogactwa i chwałę.

17. *Drogi jéj, drogi piękne.* T. j. wolne od wszelkiéj skazy, błędu lub występków.—*Spokojne.* Darzące pomyślnością i szczęściem.

18. *Drzewem żywota.* Jest przyczyną życia dla nas, i owocem drzewa żywota, które znajdowało się w raju. Przynosi życie nieśmiertelne i najrozkoszniejsze.

19. *Mądrością.* Od ludzkiéj do boskiéj przechodzi mądrości; gdyż podług analogii, mądrość jest jedna i ta sama: boska, przez którą Bóg stworzył wszystko, i ludzka, przez którą ludzie dobrze poznają i pobożnie wielbią Boga, bo ta ostatnia jest niejakiém uczęstniczeniem w pierwszéj, w miarę zdolności człowieka. Dla tego Mądr. 7, 25 powiedziano: *Para bowiem jest mocy Bożéj, i wypłynienie jakieś jasności Boga wszechmogącego szczere.—Roztropnością.* Hebr. *rozumieniem.* Co do znaczenia, toż samo jest co mądrość.

20. *Wyniknęły głębokości.* Wody morza. Toż samo powiedziano Job. 38, 8: *Kto zamknął drzwiami morze, gdy się wyrywało jakby z żywota wychodząc?—Obłoki zsiadają się w rosę.* Z pary rosistéj w deszcz się wzmagają.

21. *Rady.* Którą ci mądrość podaje.

22. *Łaską szyi twojéj.* W hebr. *gardłu twemu,* szyja twoja ozdobi się jakby łańcuchem złotym, jeśli dostąpisz ozdoby mądrości.

23. tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget:
24. si dormieris, non timebis: quiesces, et suavis erit somnus tuus.
25. Ne paveas repentino terrore, et irruentes tibi potentias impiorum.
26. Dominus enim erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum, ne capiaris.
27. Noli prohibere benefacere eum, qui potest: si vales, et ipse benefac.
28. Ne dicas amico tuo: Vade, et revertere: cras dabo tibi, cum statim possis dare.
29. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam.
30. Ne contendas adversus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit.* *(Psal. 36, 1.)*
31. Ne aemuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus. *
32. Quia abominatio Domini est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio ejus.
33. Egestas a Domino in domo impii: habitacula autem justorum benedicentur.
34. Ipse deludet illusores, et mansuetis dabit gratiam.
35. Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exaltatio ignominia.

23. tedy póydźiesz śmiele drogą twoią, y noga twoia nie potknie się:
24. ieśli zaśniesz nie zlękniesz się: będźiesz odpoczywał, y będźie wdźięczny sen twóy.
25. Nie ulękniesz się strachu nagłego, ani przypadaiacych na ćię mocy niezbożników.
26. Pan bowiem będźie przy boku twoim, y będźie strzegł nogi twoiéy aby ćię nie poymano.
27. Nie broń dobrze czynić temu który może: ieśli możesz y sam dobrze czyń.
28. Nie mów przyiaćielowi twemu: Idź, a wróć się: iutroć dam: gdy możesz zaraz dać.
29. Nie myśl przyiaćielowi twemu złego, gdy on w tobie dufność ma.
30. Nie wadź się z człowiekiem bez przyczyny, gdy on tobie nic złego nie uczynił.
31. Nie zayźrzy człowiekowi niesprawiedliwemu, ani naszladuy dróg iego.
32. Bo obrzydłośćią Panu iest każdy naśmiewca, a z prostymi rozmowa iego.
33. Ubóstwo od Pana w domu niezbożnego: lecz mieszkania sprawiedliwych będą błogosławione.
34. On się naśmieie z naśmiewców, a ćichym da łaskę.
35. Sławę mądrzy ośięgną: głupich wywyższenie zelżywość.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O pobudkach do szukania mądrości.

1. Audite, filii, disciplinam patris, et attendite, ut sciatis prudentiam.
2. Donum bonum tribuam vobis: legem meam ne derelinquatis.
3. Nam et ego filius fui patris mei, tenellus et unigenitus coram matre mea:
4. et docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum. custodi praecepta mea, et vives.
5. Posside sapientiam, posside prudentiam: ne obliviscaris, neque declines a verbis oris mei.

1. Słuchayćie synowie nauki oycowskiéy, a pilnuyćie abyśćie umieli rostropność.
2. Dar dobry dam wam, nie opusczayćie zakonu mego.
3. Bo y ia byłem synem u oyca mego, młodźiuchnym, y iedynaczkiem przed matka moią:
4. y nauczał mię, y mówił: Niech przyimie słowa moie serce twoie: strzeż przykazań moich, a będźiesz żył.
5. Ośiągni madrość, ośiągni rostropność: nie zapominay, ani się odchylay od słów ust moich.

23. *Smiele.* Wolny od niespokojnéj bojaźni, pójdziesz za przewodnictwem nieomylnéj mądrości.
26. *Aby cię nie pojmano.* W sidła i sieci, przez nieprzyjaciół na cię postawione.
31. *Nie zajrzyj.* Nie zazdrość, nie naśladuj.
32. *Obrzydłością Panu.* Brzydzi się i odwraca się Pan.—*Naśmiewca.* W hebr. *przewrotny.* Złym, zbrodniczym, niesprawiedliwym jest, który się z innych naśmiewa i zdradza bracią swoję.—*Z prostymi.* Z dobrymi, sprawiedliwymi, szczerymi. —*Rozmowa jego.* Poufale z nimi postępuje, i jakby przyjaciołom udziela swoich tajemnic.
33. *Ubóstwo od Pana.* Dopuszczone bywa. —*Będą błogosławione.* Błogosławieństwem, t. j. wszelkiego rodzaju dobrami się napełnią.
34. *Naśmieje się z naśmiewców.* Ułowi zdrajców we własnéj ich chytrości i zasadzki ich zniweczy. —*Cichym.* Pokornym.
35. *Sławę... osięgną.* Sławnymi i chwalebnymi będą i w tém i w przyszłém życiu.—*Głupich wywyższenie zelżywość.* Bogactwa i dostojeństwa, z których się głupi pysznią i wynoszą w tém życiu, wieczną im hańbę zgotują. Możnaby i tak myśl tę oddać: że wywyższenie głupca hańbę mu rodzi, gdyż na wyższym szczeblu dostojeństwa, jawniejszemi się stają jego występki i wady. Pagnin tłumaczy tak: *głupi wywyższa to co jest obrzydliwem;* głupcy bowiem przewrótnie o rzeczach sądzą.
R. 4. — 1. *Nauki ojcowskiéj.* Umiejętności, któréj was z miłością ojcowską nauczam.
2. *Dar dobry.* Naukę.—*Dam.* W hebr. *dałem.*
3. *Młodziuchnym.* Nadmienia tu Salomon o sobie, że od lat dziecinnych, od ojca swego Dawida w pobożności i mądrości był ćwiczonym.—*Jedynaczkiem przed matką moją.* Tak kochany od matki, jakbym był jéj jedynakiem. Wiadomo że Dawid więcéj miał synów z Betsabei z I. Paral. 3. Czytaj tam objaśnienie w. 9.
4. *Nauczał mię.* Ojciec Dawid, jak się okazuje ze słowa hebr. w rodzaju męskim. — *Będziesz żył.* Dobrze ci powodzić się będzie.
5. *Osiągnij mądrość.* Nabywaj mądrości.

6. Ne dimittas eam, et custodiet te: dilige eam, et conservabit te.

7. Principium sapientiae: Posside sapientiam, et in omni possesione tua acquire prudentiam:

8. arripe illam, et exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus:

9. dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te.

10. Audi, fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitae.

11. Viam sapientiae monstrabo tibi, ducam te per semitas aequitatis:

12. quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum.

13. Tene disciplinam, ne dimittas eam: custodi illam, quia ipsa est vita tua.

14. Ne delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via.

15. Fuge ab ea, nec transeas per illam: declina, et desere eam.

16. Non enim dormiunt, nisi malefecerint, et rapitur somnus ab eis, nisi supplantaverint:

17. comedunt panem impietatis, et vinum iniquitatis bibunt.

18. Justorum autem semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem.

19. Via impiorum tenebrosa: nesciunt, ubi corruant.

20. Fili mi, ausculta sermones meos, et ad eloquia mea inclina aurem tuam:

21. ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui:

22. vita enim sunt invenientibus ea, et universae carni sanitas.

23. Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit.

24. Remove a te os pravum, et detrahentia labia sint procul a te.

6. Nie opuszczay iéy, a będźie ćię strzegła: miłuy ią, a zachowa ćię.

7. Początek mądrości, ośiągni mądrość, a we wszelkiéy ośiadłośći twoiéy nabyway rostropnośći.

8. Uchwyć się iéy, y wywyższy ćię: będźiesz wsławion od niéy, gdy ią obłapisz:

9. da na głowę twoię pomnożenie łaski, y koroną ozdobną nakryie ćię.

10. Słuchay synu móy a przyimi słowa moie, abyć się rozmnożyły lata żywota.

11. Drogę mądrośći ukażę tobie, poprowadzę ćię śćieżkami prawośći:

12. któremi gdy póydźiesz, nie będą śćiśnione kroki twoie, a bieżąc nie będźiesz miał obrazy.

13. Trzymay się nauki, nie pusczay się iéy, strzeż iéy bo ona iest żywotem twoim.

14. Nie kochay się w śćieżkach niezbożników, ani sobie upodobay drogi złośników.

15. Ućiekay od niey, ani chodź po niéy: odchyl się, a opuść ią.

16. Nie spią bowiem aż co złego zbroią: y nie mogą spać aż kogo podéydą:

17. iedzą chleb niezbożnośći, y wino nieprawośći piią.

18. A śćieżka sprawiedliwych, iako iasna świattłość wschodźi y rośćie aż do doskonałego dnia.

19. Droga niezbożnych ćiemna, nie wiedzą gdźie upadną.

20. Synu móy słuchay powieśći moich, a na wymowy moie nakłoń ucha twego:

21. niech nie odchodzą od oczu twoich choway ie w pośrzód serca twego:

22. żywotem bowiem są tym którzy ie nayduią: a zdrowiem wszelkiemu ćiału.

23. Wszelaką strażą strzeż serca twego: bo z niego żywot pochodźi.

24. Oddal od śiebie usta przewrotne, a wargi uwłaczaiące niechay będą daleko od ćiebie.

---

6. *Będzie cię strzegła.* Uchowa cię i przed niebezpieczeństwy ustrzeże.

7. *Początek mądrości, osiągnij mądrość.* Jak gdyby mówił: początkiem mądrości jest poznanie jéj ceny i pilne przykładanie się do jéj nabycia.—*We wszelkiéj osiadłości twojéj.* Pomiędzy innemi posiadłościami twemi, staraj się przedewszystkiem, żebyś i roztropność posiadł, bez której inne nie będą tyle pożytecznemi, lecz nawet szkodliwemi się staną. Albo, że za jakąbądź cenę trzeba nabyć roztropności, chociażby całą majętność dla jéj nabycia wyłożyć trzeba było. Tak uczynił kupiec ewangeliczny, który *znalazłszy jednę drogą perłą, odszedł i sprzedał wszystko co miał, i kupił ją.* Mat. 13, 46.

9. *Pomnożenie łaski.* To jest uczyni cię najmilszym. W hebr. *związek łaski.* LXX. tłumaczą: *wieniec łask. Koroną ozdobną nakryje cię.* Pagnin i Watabl z hebr. tłumaczą: *wieniec ozdoby poda ci.* Sądzą pisarze iż dotąd Salomon przywodził wyrazy ojca swego Dawida, chociaż pewnego nic o tém powiedzieć nie można.

10. *Abyć się rozmnożyły lata żywota.* To jest żebyś tutaj żył długo, a późniéj wieczny żywot otrzymał.

16. *Nie śpią... aż co złego zrobią.* Nie mogą znaleźć wypocznienia, zanim nie dokonają złego, które w duszy zamierzyli.—*Nie mogą spać.* Powtórzenie tego co powiedziano. *Nie śpią bowiem.*—*Podejdą.* Poniżą, albo oszukają prostych i szczerze postępujących.

17. *Jedzą chleb niezbożności.* To jest bezbożnie i niegodziwie nabyty. Albo, radują się z saméj bezbożności i nieprawości, jakby z pokarmu i napoju.

18. *A ścieżka sprawiedliwych.* Życie sprawiedliwych ludzi ciągły czyni postęp w cnotach, których przykładami jaśnieją, podobni do światła dziennego, świecącego ciągle, najwięcéj jednak w południe.

19. *Ciemna.* Gdyż pełną jest błędów i niewiadomości; dla tego często nie uznają grzechów w które wpadają, z téj przyczyny dodano: *nie wiedzą gdzie upadną;* rozumieć też można o nagłéj i nieprzewidzianéj zgubie.

22. *Wszelkiemu ciału.* Wszystkim ludziom.—*Zdrowiem.* W hebr. *lekarstwem.* Wszystkim ludziom lekarstwo przynoszą, ażeby się pozbyli chorób którym ulegli i ustrzegli się od grożących.

23. *Wszelaką strażą.* Z największą troskliwością i czujnością.—*Z niego żywot pochodzi. Albowiem z serca wychodzą złe myśli.* Mat. 15, 19.—a jako serce i myśl człowieka są źródłem wszystkiego złego, tak staną się początkiem dobrego, jeżeli pilnie strzeżonemi będą.

24. *Usta przewrotne.* Ażebyś niczyjéj nie uwłaczał sławie, jak się pokazuje z połowy nast. w. Może się też rozumieć o ustach cudzych, i myśl będzie taka: oddal od siebie tych co są złośliwego języka, i którzy

25. Oculi tui recta videant, et palpebrae tuae praecedant gressus tuos.

26. Dirige semitam pedibus tuis, et omnes viae tuae stabilientur.

27. Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram: averte pedem tuum a malo: vias enim, quae a dextris sunt, novit Dominus: perversae vero sunt, quae a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.

25. Oczy twoie niechay prosto patrzą, a powieki twe niech uprzedzaią kroki twoie.

26. Prostuy ścieżki nogom twoim, a wszytkie drogi twoie będą zmocnione.

27. Nie ustępuy na prawo ani na lewo: odwróć nogę twoię od złego. Bo drogi które są po prawéy stronie, zna Pan: a przewrotne są które są po lewéy stronie. A on proste uczyni biegi twoie, a drogi twoie w pokoiu poprowadzi.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O unikaniu niewiasty nieuczciwéj i kochaniu żony własnéj.

1. Fili mi, attende ad sapientiam meam, et prudentiae meae inclina aurem tuam,

2. ut custodias cogitationes, et disciplinam labia tua conservent. Ne attendas fallaciae mulieris:

3. favus enim distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus:

4. novissima autem illius amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps.

5. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant.

6. Per semitam vitae non ambulant, vagi sunt gressus ejus, et investigabiles.

7. Nunc ergo, fili mi, audi me, et ne recedas a verbis oris mei.

8. Longe fac ab ea viam tuam, et ne appropinques foribus domus ejus.

9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli,

1. Synu móy, bądź pilen mądrośći moiéy, a ku rostropności moiéy nakłoń ucha twego,

2. abyś strzegł myśli, a wargi twe naukę zachowały. Nie słuchay chytrośći niewieśćiéy:

3. plastr bowiem miodu ćiekący wargi nierządnice, a gardło iéy gładsze niż oliwa:

4. lecz ostatnie rzeczy iéy gorzkie iako piolun, y ostre iako miecz o dwu ostrzu.

5. Nogi iéy sstępuią do śmierći, a kroki iéy przechodzą do piekła.

6. Po śćieżce żywota nie chodzą, błędne są kroki iéy y nie wyszladowane.

7. Teraz tedy synu móy słuchay mię, a nie odstępuy od słów ust moich.

8. Oddal od niéy drogę twoię, a nie przybliżay się ku drzwiam domu iéy.

9. Abyś nie dał obcym czći twoiéy: a lat twoich okrutnemu,

---

uwłaczają niech będą daleko od ciebie, podług Ps. 100, 5: *Który uwłacza potajemnie bliźniemu swemu, tegom prześladował.* Pierwszy wykład zdaje się prawdziwszym.

25. *Oczy twoje niechaj prosto patrzą.* Jak przystało na idącego, nie rzucać błędnie oczyma, lecz prosto patrzyć na to do czego zmierza: tak oczy ducha ku temu zwracać powinniśmy, co zamierzamy, oraz ku urządzeniu życia naszego, ażebyśmy nie zbłądzili lub zdradzonymi nie zostali.—*Powieki twoje niech uprzedzają kroki twoje.* Jest powtórzeniem tegoż samego rozkazu, żebyś nie rzucał oczyma na różne strony, bobyś mógł zbłądzić, albo nogi obrazić.

26. *Prostuj ścieżki nogom twoim.* Zgotuj dla nóg twoich drogi proste: chodź prostą drogą sprawiedliwości i cnoty.—*Wszystkie drogi twoje.* Wszystkie uczynki twoje. Niech *będą zmocnione.* Będą stałe i mocne, nie błędne, ani błąkające się pośród różnych występków.

27. *Nie ustępuj na prawo, ani na lewo.* Trzymaj się prostéj drogi, i téj która jest pośrodku, nie zbliżaj się do ostateczności, gdzie się występek zaczyna. Nie zabrania iść po drodze, która jest po stronie prawéj, o któréj zaraz, lecz jest to zwyczajny sposób mówienia u żydów, i znaczy toż samo, co *idź drogą prostą.* Prostą zaś jest droga prawa, do któréj się trzymania upomina. *Bo drogi.* To jest, drogi zaś, jakoby rzekł: Dwie są drogi, jedna na prawo, która jest dobra; druga na lewo, a ta jest złą: téj unikaj, a tamtéj się trzymaj.—*Zna Pan.* Jako dobre i proste pochwala.—*Proste uczyni biegi.* Da ci, iż dobrze i pomyślnie po téj drodze postępować będziesz — *W pokoju poprowadzi.* Dozwoli ci spokojnie i szczęśliwie chodzić po téj drodze dobréj.

R. 5,—1. *Mądrości mojéj.* Któréj nauczam ciebie.

2. *Abyś strzegł myśli.* T. j. żebyś nic złego nie zamyślił, ani przedsięwziął. Albo raczéj rozumieć trzeba o myślach saméj mądrości i Salomonowych.—*A wargi twoje naukę zachowały.* Tak, żeby wargi twoje inaczéj nie mówiły, jedno tak, jak przystoi.

3. *Plastr... ciekący.* T. j. słodkie i pochlebne są jéj słowa.— *Gardło jéj gładsze niż oliwa.* Słowa jéj są pieszczotliwsze, łagodniejsze niżeli oliwa. W hebr. *łagodniejsze od oliwy podniebienie jéj.*

4. *Ostre.* Przeciwne oliwie łagodzącej.—*Jako miecz o dwóch ostrzach.* A więc do zadania śmierci zdolne.

5. *Nogi jéj zstępują do śmierci.* Uczynki jéj do śmierci wiodą; gdyż ciało wiedzie do cudzołóztwa, co nieraz życia kosztuje.

6. *Błędne... nie wyśladowane.* Ponieważ prostą drogą nie chodzi, lecz błąka się tu i ówdzie, raz dla tego, drugi raz dla owego miłość nieporządną i niestałą uczuwa; tak dalece, iż trudno jest bardzo uczucia jéj zbadać i poznać. Błąka się też, i na ulice miasta wybiega, patrz. r. 7. w. 10.

9. *Obcym.* Nierządnicom, albo cudzołożnicom: patrz r. 2, 16.— *Czci twojéj.* Zniesławia bowiem siebie samego, gdy się wdaje w stosunki z niewiastami bezwstydnemi, tak iż o nim powiedzieć można słowy Ps. 48, 21: *Człowiek, gdy we czci był, nie rozumiał: przyrównan jest bydlętom nierozumnym, i stał się im podobny.*—*Lat twoich.* Czas życia twego. Albo oznacza, że nie poskromiona rozpusta skraca życie. — *Okrutnemu.* Okrutną nazywa się wszetecznica, albo dla tego że swych miłośników okrutnymi czyni, gdyż zaniedbują własne żony i dzieci; albo nazywa się okrutną, że pochlebstwami swemi odurza nierozumnych, ogałaca z pieniędzy, i nawodzi szkodliwe choroby, które całe życie ich trapią.

10. ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena,
11. et gemas in novissimis, quando consumseris carnes tuas et corpus tuum, et dicas:
12. Cur detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievit cor meum,
13. nec audivi vocem docentium me, et magistris non inclinavi aurem meam?
14. Pene fui in omni malo, in medio ecclesiae et synagogae.
15. Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui:
16. deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide.
17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui.
18. Sit vena tua benedicta, et laetare cum muliere adolescentiae tuae:
19. cerva charissima, et gratissimus hinnulus: ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter.
20. Quare seduceris, fili mi, ab aliena, et foveris in sinu alterius?
21. Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus ejus considerat. (*Job. 14, 16*).
22. Iniquitates suae capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur.
23. Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, et in multitudine stultitiae suae decipietur.

10. by snać nie nasyćili obcy śiły twoiéy, a prace twe nie były w cudzym domu:
11. y abyś nie wzdychał na ostatku, kiedy zniszczysz mięsa twoie, y ćiało twoie, y rzeczesz:
12. Czemużem się ia brzydźił nauką, a serce moie nie przestało na karaniu:
13. anim słuchał głosu uczących mię, a nauczyćielóm nie nachyliłem ucha mego?
14. Bez mała byłem w każdéy złośći w pośrzodku zgromadzenia y zboru.
15. Piy wodę z cisterny twoiéy, y wody płynące studnice twoiéy.
16. Niech śćiekaią źrzódła twoie z domu, a na ulicach wody twe rozdźielay.
17. Miey ie sam, a obcy niech nie będą uczestnikami twemi.
18. Niech będźie zdróy twóy błogosławiony, a wesel się z żoną młodośći twoiéy:
19. łani namilsza, y ielonek nawdźięcznieyszy: pierśi iéy niech ćię upaiaią na każdy czas, a w miłośći iéy kochay się ustawicznie.
20. Czemu się dasz synu móy zwodźić obcéy, y odpoczywasz na łonie cudzey?
21. Pan patrzy na drogi człowiecze, y wszytkie kroki iego upatruie.
22. Nieprawośći iego poimaią niezbożnika, a powrozami grzéchów swych związan bywa.
23. On umrze, przeto że nie miał ćwiczenia, a w wielkośći głupstwa swego oszukan będźie.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O lenistwie, o siedmiu rzeczach, które Pan nienawidzi i unikaniu cudzołóztwa.

1. Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam,
2. illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus.

1. Synu móy, ieślibyś ręczył za przyiaciela twego, uwiązałeś u obcego rękę twoię,
2. usidliłeś się słowy ust twoich, y poimanes własnemi mowami.

10. *Nasycili się obcy siły twojéj.* Albo się rozumie o spółkowaniu z niewiastami, co siły ciała wyniszcza, albo o pieniądzach i domowym sprzęcie, co w piśmie ś. często siłą się nazywa: patrz Ozeasza 7, 9; Izai: 3, 1: Hiob 31, 24.— *Prace twe.* Bogactwa pracą nabyte.

11. *Zniszczysz.* T. j. przez cielesność.

14. *Bez mała byłem w każdéj złości.* T. j. prawie wpadłem do wszelkiego rodzaju występków, albo wszelkiego rodzaju utrapienia mię dotknęły.— *W pośrodku zgromadzenia i zboru.* Albo się może rozumieć o zgromadzeniu złych, które Dawid nazywa *Zbór złośliwych.* Ps. 25, 5; albo o zgromadzeniu dobrych jakoby rzekł: w obec całego zgromadzenia dobrych, tak się zawstydziłem; albo, gdy iednak żyłem pomiędzy wiernymi i sprawiedliwymi.

15. *Pij wodę z cisterny twojéj.* Pod tą przenośnią wody, upomina żeby przestał na żonie swéj.

16. *Niech ściekają źródła twoje z domu.* Ten jest cel i pożytek uczciwego małżeństwa, żeby dzieci doczekać, któreby się i dały poznać publicznie i były ozdobą i obroną dla społeczności, a dla rodziców chlubą i roskoszą.

17. *Je.* Wody, t. j. żonę. Strzegąc uczciwie żony, usuwając daleko cudzołożników i psotników.

18. *Zdrój.* Wody zdrój, żona: trwa bowiem w tejże przenośni.—*Z żoną młodości twojéj.* Którą będąc młodzieńcem, młodą pojąłeś. Patrz r. 2, w. 17.

19. *Łani najmilsza, i jelonek najwdzięczniejszy.* Bo ten rodzaj zwierzęcia podoba się ludziom, miły i piękny jest jelonek.— *Piersi jéj.* Można rozumieć: *miłość jéj*, do tego stosuje się w wierszu nast. *w miłości jéj* i t. d.

22. *Pojmają niezbożnika.* Grzechy bowiem są więzami i kajdanami, które trzymają grzesznika; i winnym jest przed Bogiem, a nie oswobodzi się, zanim nie wypłaci się co do szelążka.

23. *Umrze.* Powiada Baruch r. 3. w. 27. *Ani znaleźli drogi umiejętności, przetoż poginęli. A ponieważ nie mieli mądrości, poginęli dla swéj nierostropności.* Podobnież Hiob 36, 12: *Ale jeśli nie usłuchają, przejdą przez miecz, i będą zniszczeni w głupstwie.*

R. 6.— 1. *Jeślibyś ręczył.* Dał poręczenie. Nie potępia mędrzec wszelkiéj poręki, lecz tylko lekkomyślną i nierozważną.— *Uwiązałeś... rękę.* Zdaje się że opisuje obrzęd przy daniu poręki przez dotknienie ręki prawéj.

2. *Usidliłeś się.* Obowiązek zaciągnąłeś, który stanie się ci niedogodnym, i że to zobowiązanie się będzie jakby sidłem, z którego zguba, albo wielkie niebezpieczeństwo na głowę spadnie.

3. Fac ergo, quod dico, fili mi, et temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum,
4. ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebrae tuae.
5. Eruere quasi damula de manu, et quasi avis de manu aucupis.
6. Vade ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam,
7. quae, cum non habeat ducem, nec praeceptorem, nec principem,
8. parat in aestate cibum sibi, et congregat in messe, quod comedat.
9. Usquequo, piger dormies? quando consurges e somno tuo?
10. Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias: (*Infr. 24, 33*).
11. et veniet tibi, quasi viator egestas, et pauperies, quasi vir armatus. Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis tua, et egestas longe fugiet a te.
12. Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso,
13. annuit oculis, terit pede, digito loquitur,
14. pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat.
15. Huic extemplo veniet perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam.
16. Sex sunt, quae odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus:
17. Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem,
18. cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum,
19. proferentem mendacia testem fallacem, et eum, qui seminat inter fratres discordias.
20. Conserva, fili mi, praecepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuae.

3. Uczyńże tedy co mówię synu móy, a wyzwól się sam: boś wpadł w rękę bliźniego twego. Biegay, śpiesz się, wzbudź przyiaciela twego,
4. nie daway snu oczóm twoim, y niech nie drzymią powieki twoie.
5. Wyrwi się iako sarna z ręki, y iako ptak z ręki ptasznika.
6. Idź do mrówki, o leniwcze, a przypatruy się drogam iéy, a ucz się mądrości,
7. która nie maiąc wodza, ani nauczyciela, ani przełożonego,
8. gotuie w lećie pokarm sobie, y zgromadza we żniwa coby iadła.
9. A dokądże leniwcze spać będźiesz? kiedy powstaniesz ze snu swego?
10. Mało pośpisz, mało podrzymiesz, mało złożysz ręce ku spaniu:
11. y prziydźie na ćię iako podróżny niedostatek, a ubóstwo iako mąż zbroyny. Lecz ieśli będźiesz nie leniwym, prziydźie iako źrzódło żniwo twoie, a niedostatek daleko ućiecze od ćiebie.
12. Człowiek odstępca, mąż nie użyteczny, chodźi z przewrotnémi usty,
13. mruga oczyma, poćiera nogą, palcem mówi,
14. złym sercem myśli złość, a na każdy czas swary rozśiewa.
15. Temu nagle prziydźie zatracenie iego, y zarazem start będźie, ani będźie więcéy mieć lékarstwa.
16. Sześć rzeczy są których nienawidźi Pan, a śiódmą brzydźi się dusza iego:
17. Oczu wynioslych, ięzyka kłamliwego, ręku przelewaiących krew niewinną,
18. serca wymyślaiącego myśli złośliwe, nogi prędkich na bieżenie ku złemu,
19. świadka fałszywego który mówi kłamstwo, y tego, który śieie rosterki między bráćią.
20. Zachoway synu móy przykazania oyca twego, a nie opuszczay zakonu matki twoiéy.

3. *Boś wpadł w rękę bliźniego twego.* Stałeś się obowiązanym wierzycielowi, który już otrzymał prawo dopominania się należności swojéj od ciebie. — *Wzbudź przyjaciela twego.* Za którego poręczyłeś, pobudzaj i upominaj go, żeby sam zaspokoił wierzyciela, żebyś siebie uwolnił od opłaty.

5. *Jako sarna.* Rzekł był: *usidliłeś się* i t. d.; a więc w dalszym ciągu tejże przenośni mówi o sidłach, któremi myśliwi łowią zwierzęta i ptastwo.

6. *Idź do mrówki.* Z przykładu mrówki ucz się, co tobie czynić należy.—*Drogom jéj.* Sposobom, któremi sobie zaradza.

7. *Nie mając wodza.* Gdy niema żadnego mistrza, któryby ją nauczył oprócz wrodzonéj skłonności, za którą idąc instynktem opatruje swe potrzeby. Jako u pszczół, które mają matkę, przyrodzenie utworzyło podobieństwo do monarchii, tak u mrówek demokracyą.

11. *Jako podróżny.* Jak gdyby rzekł: przypadnie na cię niespodziane ubóstwo, które jakby zbójca obedrze cię.—*Jako mąż zbrojny.* Powtórzenie tegoż samego zdania.

12. *Człowiek odstępca.* W hebr. *mąż Beliala*, zbrodniarz. Patrz Deut. r. 13, 13, gdzie jest źródłosłów wyrazu Belial. Odstępca oznacza zbiega, t. j. tego, który opuszcza Boga i prawo jego.—*Mąż nieużyteczny.* Jest to figura retoryczna *liptote*, albo *miosis* nazwana: więcéj bowiem oznacza, niżeli powiedziano; myśl bowiem ta, że tego rodzaju człowiek jest najszkodliwszym i najniebezpieczniejszym.—*Chodzi.* Czyni, z ludźmi postępuje. — *Z przewrótnemi usty.* Mówiąc łagodnie i po przyjacielsku, a tymczasem zamyślając i knując złe.

13. *Mruga oczyma, pociera nogą, palcem mówi.* Rozumie się o bezbożnym, który w słowach udaje przyjaźń, a innemi członkami okazuje co innego wspólnikom swoim na zgubę tego, kogo chce zdradzić. Podobne do tego co czytamy w Ps. 34, 19: *Którzy mię darmo w nienawiści mają, a mrugają oczyma.* 20: *Bo ze mną wprawdzie spokojnie mówili*, i t. d.

15. *Zatracenie.* Zguba.—*Ani będzie więcéj mieć lekarstwa.* T. j. nie będzie mógł ozdrowieć, lecz ulegnie wiekuistéj zgubie, z któréj w żaden się sposób nie oswobodzi.

16. *Sześć rzeczy są.* Jest to sposób mówienia często używany w Pismie ś., przez co się jednak nie oznacza zawsze, że to, co na ostatniém miejscu się kładzie, jest gorszém od poprzedzających; ale jest ta myśl: jest sześć albo siedm rzeczy, któremi brzydzi się P. Bóg.

17. *Oczu wyniosłych.* Pysznych, gdyż podnoszenie oczu jest znakiem zarozumiałości; patrz Ps. 130, 1: *Ani się wywyższyły oczy moje, anim chodził w rzeczach wielkich, ani w dziwnych nad mię.*

21. Liga ea in corde tuo jugiter, et circumda gutturi tuo.
22. Cum ambulaveris, gradiantur tecum: cum dormieris, custodiant te, et evigilans loquere cum eis:
23. quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitae increpatio disciplinae,
24. ut custodiant te a muliere mala, et a blanda lingua extraneae.
25. Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, nec capiaris nutibus illius,
26. pretium enim scorti vix est unius panis: mulier autem viri pretiosam animam capit.
27. Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant?
28. aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantae ejus?
29. sic, qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus, cum tetigerit eam.
30. Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim, ut esurientem impleat animam:
31. deprehensus quoque reddet septuplum, et omnem substantiam domus suae tradet.
32. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam:
33. turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur:
34. quia zelus et furor viri non parcet in die vindictae,
35. nec acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemtione dona plurima.

21. Uwiąż ie zawsze u serca twego, y obwiń koło szyie twoiey.
22. Gdy będźiesz chodźił, niechay idą z toba: gdy będźiesz spał, niech cię strzegą: a gdy się ocucisz, rozmawiay z nimi:
23. bo przykazanie pochodnia iest, a zakon, światłość y droga do żywota, karność ćwiczenia,
24. aby cię strzegły od złey niewiasty, y od łagodnego ięzyka obcey.
25. Niechay nie pożąda piękności iey serce twoie, ani się day poimać mruganiu iey,
26. cena bowiem nierządnice ledwie za ieden chléb stoi: a niewiasta drogą duszę mężową poymuie.
27. Izali człowiek może skryć ogień w zanadrzu swoim, aby nie gorzały szaty iego?
28. abo chodźić po rozpalonym węglu, aby się nie oparzyły nogi iego?
29. Tak ten który wnidźie do żony bliżniego swego, nie będźie czysty kiedy się iey dotknie.
30. Nie wielkać iest wina, kiedy kto ukradnie: bo kradnie, aby duszę łaknącą nasycił:
31. gdy go też zastaną nagrodźi śiedmiorako, y wyda wszytkę maiętność domu swego.
32. Ale kto cudzołożnik iest, prze niedostatek serca straci duszę swoię:
33. zelżywość y sromotę zgromadza sobie, a hańba iego nie będźie zgladzona:
34. bo zawistna miłość y zapalczywość mężowa nie przepuśći w dźień pomsty,
35. y nie da się użyć niczyiey prośbie, y nie przyimie za odkupienie nawięcey darów.

---

21. *Uwiąż... u serca twego.* Wraź głęboko w serce twe. Odwołuje się do tego, co jest w Deut. 6, 6 i r. 11, 18.—*Obwiń około szyi twojéj.* Miéj zawsze przed oczyma, jako to, co na szyi powieszone nosimy, ciągle się na oczy nastręcza. Albo, niech ci miłemi będą jako kosztowne naszyjniki około szyi.

22. *Niechaj idą z tobą.* Miéj te przykazania zawsze przed oczyma, i kiedy jesteś w domu, i kiedy wychodzisz, i gdy czuwasz, i gdy się do spoczynku układasz, zawsze myśl o ich zachowaniu, a nigdy ich nie zaniedbuj.—*Rozmawiaj z nimi.* Jakby biorąc radę z praw i przykazań Boskich, jak masz urządzać sprawy twoje.

23. *Pochodnia.* Którąbyś się kierował w ciemnościach życia tego.—*Droga do żywota.* Droga do życia wiodąca.—*Karność ćwiczenia.* Karność ucząca i gromiąca zepsute obyczaje ludzi, a skłaniająca do dobrego.

26. *Cena bowiem nierządnicy ledwie za jeden chleb stoi.* W hebr. *bo dla niewiasty nierządnéj aż do kawałka chleba,* t. j. żebrować będzie człowiek aż o kawałek chleba; w ten sposób tłumaczy Pagnin. Zgadza się z tém Watabl. u którego: *Przyjdzie człek aż do kawałka chleba.* Nasz hebr. tłumacz tak rozumie, jakoby rzec: nędzna jest wartość nierządu, bo więcéj dać nie trzeba jak chleba kawałek; a jednak chociaż tyle wzgardzoną istotą jest nierządnica, duszę drogą mężczyzny zdobywa. Z tłumaczem Wulgaty zgadzają się LXX., u których: cena bowiem nierządu taż co i kawałka chleba.—*Duszę mężową pojmuje.* T. j. uwodzi usidla. Niektórzy wyraz *mężową* łączą z wyrazem *niewiasta,* żeby myśl była *niewiasta męża,* t. j. mężczyznie zaślubiona; często bowiem cudzołożnicy dla zbrodni swéj życie tracą.

27. *Izali człowiek może.* Myśl ta, że jak ognia w zanadrzu nosić nie podobna bez spalenia odzieży, ani deptać węgli żarzących się, żeby stóp nie opalić: taksamo nie można mieć stosunków z nierządnicą bez upadku w grzech.

30. *Nie wielkać jest wina.* T. j. w porównaniu z nierządem. —*Aby duszę łakomą nasycił.* Przetoż potrzeba zmniejsza winę; do tego bowiem konieczność zmusza, żeby uspokoić głód trapiący.

31. *Nagrodzi siedmioraka* Jakby rzekł: Szkodę wynagrodzić może nawet nad słuszność tak, że za jedną rzecz może oddać w siedmkroć, albo nawet wszystko co ma. Patrz prawa o wynagrodzeniu kradzieży. Exod. 22, 1.

32. *Prze* (dla) *niedostatek serca.* Dla szaleństwa i głupstwa swego.—*Straci duszę swoję.* Życie utraci, będąc zabitym od męża cudzołożnicy.

33. *Zelżywość.* T. j. bo prócz hańby niestartéj, śmierć jeszcze sobie znajduje.

34. *Mężowa.* Małżonka cudzołożnicy. — *W dzień pomsty.* Gdy znajdzie zręczność do wywarcia zemsty.

35. *Za odkupienie.* T. j. oswobodzenie się, żeby mianowicie nie mścił się za doznaną krzywdę, lecz pojmanego cudzołożnika wolno puścił.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O zachętach do szukania mądrości, i unikaniu towarzystwa złych niewiast.

1. Fili mi, custodi sermones meos et praecepta mea reconde tibi. Fili,
2. serva mandata mea, et vives, et legem meam quasi pupillam oculi tui:
3. liga ea in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui.
4. Dic sapientiae: Soror mea es, et prudentiam voca amicam tuam,
5. ut custodiat te a muliere extranea et ab aliena, quae verba sua dulcia facit.
6. De fenestra enim domus mea per cancellos prospexi,
7. et video parvulos, considero vecordem juvenem,
8. qui transit per plateam juxta angulum, et prope viam domus illius graditur
9. in obscuro, advesperascente die, in noctis tenebris, et caligine.
10. Et ecce, occurrit illi mulier ornatu meretricio, praeparata ad capiendas animas: garrula et vaga,
11. quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis,
12. nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians.
13. Apprehensumque deosculatur juvenem, et procaci vultu blanditur, dicens:
14. Victimas pro salute vovi, hodie reddidi vota mea:
15, idcirco egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre, et reperi.
16. Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Aegypto:
17. aspersi cubile meum myrrha, et aloe et cinnamomo.
18. Veni, inebriemur uberibus, et fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies.

1. Synu móy, strzeż mów moich, a przykazania moie zachoway u śiebie. Synu,
2. strzeż przykazań moich, a będźiesz żyw, y zakonu mego, iako źrzenice oka twego:
3. przywiąż ji na palcach twoich, napisz ji na tablicach serca twego.
4. Rzecz mądrośći: Siostrą moią iesteś, a rostropność nazyway przyiaćiółką swoią:
5. aby ćię strzegła od obcéy niewiasty, y od cudzéy, która słowa swoie łagodnemi czyni.
6. Bom oknem domu swego przez kratę wyglądał,
7. y uyźrzałem maluczkie, obaczyłem głupiego młodźieńca,
8. który szedł przez ulicę przy kąćie, a wedle drogi domu iéy, poszedł
9. zmierzkiem, pod wieczór, w ćiemnośći nocnéy y w mroku.
10. A oto wyszła przećiw iemu niewiasta w ubiérze wszetecznym, gotowa na łowienie dusz,
11. swiegotliwa y błędna, niespokoyna, y nie mogąc ostać się w domu swym, na nogach swoich,
12. to przed domem, to na ulicach, to przy kąciech, zasadzkę czyniąc.
13. Y uiąwszy młodźieńca pocałowała a niewstydliwą twarzą pochlebuie mówiąc:
14. Szlubiłam ofiary za zdrowie, dźiśiam oddała szluby moie:
15. przetóżem wyszła przećiw tobie, pragnąc ćię widźiéć, y nalazłam.
16. Usznurowałam powrózkami łóżko moie, usłałam ie kobiércami wzorzystémi z Egyptu.
17. Potrzęsłam pośćiel moię mirrą, y aloesem, y cynamonem.
18. Pódźże upiymy się pierśiami, y nakochaymy się w pożądanym obłapianiu, aż do białego dnia.

Roz. 7.—1, *Zachowaj u siebie.* Jakoby skarb.

2, *Jako źrenicy.* Najtroskliwszą strażą; tak modlił się prorok Ps. 16, 8: *Strzeż mię jako źrenicy oka.*

3. *Przywiąż go na palcach twoich.* Odwołuje się do przestrogi Mojżesza, Deut. 6, 8: *I przywiążesz je jako znak do ręki twojéj.* Co przenośnie znaczy, że zawsze przed oczyma mieć należy jakby to, co się trzyma w rękach.

4. *Rzecz mądrości: siostrą moją jesteś.* Zdaje się, że pod imieniem siostry, oblubienicę rozumie, która się nazywać zwykła siostrą i przyjaciółką, jak widać z ks. Pieśni nad Pieśniami. Pokazuje to inne podobne mieysce Mądr. 8, 2: *Tęm umiłował, i szukałem jej od młodości mojéj, i starałem się wziąść ją sobie za oblubienicę, i stałem się miłośnikiem cudności jéj.* Mówi o mądrości. Takie tłumaczenie nasuwa tu i to, że Salomon usiłuje odwieść młodzieńca od miłości niewiast, a przywieść do ukochania mądrości, jakoby rzekł: tamtemi gardź i unikaj, téj pragnij żeby twoją oblubienicą się stała, zawrzyj z nią zaślubiny.

5. *Obcéj.* Żony cudzéj, albo wszetecznicy.

6. *Maluczkie.* Prostych. W hebr. *petaim*, wyraz ten oznacza łatwego do uwiedzenia. Maluczkiego nie wiekiem, lecz rozsądkiem.

8. *Szedł przez ulicę.* Próżniak, a więc tém skłonniejszy do uwiedzenia się miłością nieczystą.—*Przy kącie.* Gdzie dóm nierządnicy, t.. j. w miejscu dogodnem do zwabienia młodzieży przechodzącéj mimo.

11. *Świegotliwa i błędna, niespokojna.* Cechy niewiasty bezwstydnéj; bo uczciwe mało i rozważnie mówią i siedzą w domu.

12. *Zasadzkę czyniąc.* Na nieostróżnych młodzieńców.

14. *Ślubiłam ofiary za zdrowie.* Tak mówi, żeby okazać, że go bardzo kocha, i bardzo się troszczy o jego zdrowie, w jakim celu ofiary zapokojne składała.—*Dzisiam oddała śluby.* Zdaje się też, iż temi słowy oznajmuje, że w domu przygotowała hojną ucztę; gdyż z ofiary zapokojnéj, wielką część mięsiwa ofiarujący do domu odnosili, która się na ucztę przeznaczała.

16. *Usznurowałam powrózkami łóżko moje.* LXX. *pasami wysznurowałam łóżko moje.* Zdaje się, że tu trzeba rozumieć pasy łóżkowe czyli sznurki, na których kładą w łóżku materace, żeby na nich miększéj leżeć mogli, którzy się tam na spoczynek udają.

17. *Mirrą i aloesem i cynamonem.* Wszelkiego rodzaju wonnościami, żeby łóżko uczynić pachnącém.

18. *Upijmy się piersiami.* Tłumaczyć można *miłost-*

19. Non est enim vir in domo sua, abiit via longissima:

20. sacculum pecuniae secum tulit: in die plenae lunae reversurus est in domum suam.

21. Irretivit eum multis sermonibus, et blanditiis labiorum protraxit illum.

22. Statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam, et quasi agnus lasciviens, et ignorans, quod ad vincula stultus trahatur,

23. donec transfigat sagitta jecur ejus velut si avis festinet ad laqueum, et nescit quod de periculo animae illius agitur.

24. Nunc ergo, fili mi, audi me, et attende verbis oris mei.

25. Ne abstrahatur in viis illius mens tua, neque decipiaris semitis ejus:

26. multos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea.

27. Viae inferi domus ejus, penetrantes in interiora mortis.

19. Bo niemasz męża w domu iego, iachał w daleką drogę.

20. Wziął z sobą worek pieniędzy: w pełniey księżyca ma się wróćić do domu swego.

21. Uśidliła go rozmaitą mową, y łagodnośćią ust przyćiągnęła go.

22. Wnet poszedł za nią, iako wół gdy go na rzeź wiodą, y iako baran poskakuiący, a nie wiedząc że do powroza głupiego ćiągną,

23. aż przebiie strzała wątrobę iego: iako gdyby ptak spieszył się do śidła, a nie wié że idźie o niebespieczeństwo dusze iego.

24. Teraz tedy synu móy słuchay mię, a bądź pilen słów ust moich.

25. Niechay się nie unośi za drogami iéy serce twoie, y nie day się zdradzać śćieżkam iéy:

26. wielu bowiem zraniwszy powaliła, y namocnieyszy od niéj są pozabiiani.

27. Droga do piekła dóm iéy, przechodząca aż do gmachów śmierći.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O pożytkach prawdziwéj mądrości i szkodach z jéj zaniedbania.

1. Numquid non sapientia clamitat, et prudentia dat vocem suam?

2. In summis excelsisque verticibus supra viam in mediis semitis stans,

3. juxta portas civitatis in ipsis foribus loquitur, dicens:

4. O viri, ad vos clamito, et vox mea ad filios hominum.

5. Intelligite, parvuli, astutiam, et insipientes animadvertite.

6. Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum, et aperientur labia mea, ut recta praedicent.

7. Veritatem meditabitur guttur meum, et labia mea detestabuntur impium.

8. Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum:

1. Izali mądrość nie woła, a roztropność nie podawa głosu swego?

2. Na wierzchach i wysokich górach przy drodze w pośrzodku dróg stoiąc,

3. przy bramach mieyskich y w samych drzwiach mówi, rzekąc:

4. O ludźie do was wołam, a głos móy ku synóm człowieczym.

5. Zrozumieyćież maluccy chytrość, a głupcy obaczayćie się.

6. Słuchayćie, bo o wielkich rzeczach mówić będę, y otworzą się usta moie, aby opowiadały prawośći.

7. Prawdę rozmyślać będźie gardło moie, a wargi moie będą się brzydźić niezbożnośćią.

8. Sprawiedliwe są wszytkie powieśći moie, niémasz w nich nic krzywego ani przewrotnego:

kami. Miłość bezwstydna jest jakby pijaństwem i opilstwem, pozbawiającem człowieka przytomności umysłu.

20. *Wziął z sobą worek pieniędzy.* Na koszta długiéj podróży; przeto żadne nie grozi niebezpieczeństwo ze strony tego, którego niemasz, i długo nie przybędzie.—*W pełni księżyca ma się wrócić.* Albo ten termin naznaczył mąż odjeżdżając, albo tak wnioskowała cudzołożnica z ilości pieniędzy które zabrał z sobą.

22. *Jako wół gdy go na rzeź wiodą.* Wesoło i w podskokach; bo nie wiedzą woły kiedy ich wiodą do żłobu, a kiedy na śmierć dla ofiary, i często kiedy im się zdaje że są prowadzone do żłobu, idą do bojni.

23. *Aż przebije strzała wątrobę.* Nie czuje, że go ciągną na śmierć. Poczuje gdy strzała przeszyje wątrobę jego, t. j. gdy i w têm i w przyszłêm życiu będzie za cudzołóstwo pokutował, gdy zgryzoty sumienia zranią duszę jego.—*Jako gdyby ptak.* Ptaki widzą przynętę, lecz nie postrzegają sideł, w które się uławiają i giną.—*Duszy.* Życia.

25. *Drogami jéj.* Drogi i ścieżki oznaczają obyczaje i sposób postępowania, jaki kto sobie obiera.

26. *Zraniwszy powaliła.* Nierządnica wielu przez miłość swoję zraniła i zgubiła. —*I najmocniejsi.* Gdyż pieszczoty ciała mądrych nawet ogałacają z rozumu niekiedy, jak widać z Salomona.—*Pozabijani.* Powtarza co powiedział, *zraniwszy powaliła.*

27. *Droga do piekła dóm jéj.* Przychodzić do jéj domu i mieć z nią towarzystwo, jest to dążyć do śmierci wiecznéj. —*Przechodząca aż do gmachów śmierci.* Wielką i wieczną karę sprowadzająca.

R. 8.—1. *Mądrość nie woła.* Mądrość tu wzięta ogólnie, t. j. o ile Bogu jest właściwą, i ludziom przez dar Boga, patrz r. 3, 19. Mówi tu o mądrości ogólnie wziętéj przez prozopopeę, przyznając jéj już to co w ludziach, już to co działa z Bogiem i jego bóstwem, tak mówiąc o niéj, jakby osobą jaką była i rzeczą od Boga i ludzi różną.—*A roztropność.* Jest powtórzenie wyższego półwiersza.

2. *Na wierzchach.* Jakoby rzekł: Wszędzie woła, i przypomina ludziom obowiązki tak, iżby nikt nie mógł wymawiać się niewiadomością.

5. *Chytrość.* Chytrość ku dobremu bierze się za rostropność, oględność i mądrość, patrz r. 1, 4.

6. *Prawości.* To co należy do prawości życia.

7. *Prawdę.* Jużto wiary, już życia.—*Rozmyślać będzie gardło.* Wymawiać będzie język mój.

8. *Nie masz w nich nic krzywego.* Gdyż tak jest w Ps.

9. recti sunt intelligentibus, et aequi invenientibus scientiam.

10. Accipite disciplinam meam, et non pecuniam: doctrinam magis, quam aurum eligite.

11. Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis, et omne desiderabile ei non potest comparari.

12. Ego, sapientia, habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus.

13. Timor Domini odit malum: arrogantiam et superbiam, et viam pravam et os bilingue detestor.

14. Meum est consilium et aequitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.

15. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt:

16. per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam.

17. Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilant ad me, invenient me.

18. Mecum sunt divitiae et gloria, opes superbae, et justitia.

19. Melior est enim fructus meus auro et lapide pretioso, et genimina mea argento electo.

20. In viis justitiae ambulo, in medio semitarum judicii,

21. ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam.

22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.

23. Ab aeterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret.

24. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram: necum fontes aquarum eruperant:

25. necdum montes gravi mole constiterant: ante colles ego parturiebar.

9. proste są rozumnym, y prawe nayduiącym umieiętność.

10. Przyimićie ćwiczenie moie, a nie pieniądze: umieiętność raczéy niż złoto obieraydźie.

11. Lepsza iest bowiem mądrość nad wszelakie nadroższe rzeczy: y wszytko co może bydź pożądane, nie może iéy bydź przyrównane.

12. Ja mądrość mieszkam w radźie, a przy myślach ćwiczonych bywam.

13. Boiaźń Pańska nienawidźi złośći: pychą y hardośćią, y drogą złą, y usty dwuięzycznemi brzydzę się.

14. Moia iest rada y prawość, moia iest rostropność, moie iest męstwo.

15. Przez mię królowie króluią, y prawostawcy stanowią sprawiedliwość:

16. przez mię książęta panuią, y mocarze skazuią sprawiedliwie.

17. Ja miłuię tych którzy mię miłuią: a którzy rano czuią do mnie, naydą mię.

18. Przy mnie są bogactwa y sława, pyszne maiętnośći y sprawiedliwość.

19. Lepszy bowiem iest owoc móy niż złoto y kamienie drogie: a urodzaie moie niż śrébro wyborne.

20. Na drogach sprawiedliwośći chodzę, w pośrzodku śćieżek sądowych;

21. abych ubogaciła te którzy mię miłuią, y skarby ich abym napełniła.

22. Pan mię pośiągł na początku dróg swoich, piérwéy niżli co czynił z początku.

23. Od wiekum iest zrządzona, y z starodawna piérwéy niźli się źiemia stała.

24. Jeszcze nie było przepaśći, a iam iuż poczęta była: ani ieszcze źrźódła wód były wyniknęły:

25. ani ieszcze góry ćiężką wielkośćią były stanęły: przed pagórkami iam się rodźiła.

11, 7: *Słowa Pańskie, słowa czyste, srébro w ogniu doświadczone.* Nauki i księgi filozofów, chociaż zawierają w sobie wiele prawdziwych i zbawiennych prawd, wielu jednak ulegają błędom.

9. *Rozumnym.* Bo ci, co źle są usposobieni, ani sądzą sprawiedliwie, ani pojmują znaczenia tego, co się mówi, naukę mądrości świętéj nie wiele cenią. — *Prawe.* Powtórzenie powyższéj myśli. Słowa moje są proste, sprawiedliwe, prawe; nie sprzeciwiają się prawdziwemu rozumowi, nic złego nie zawierają w sobie.— *Znajdującym umiejętność.* Tym, którzy szukają zrozumienia ich i usilnie szukając jéj dostępują.

10. *Przyjmijcie ćwiczenie moje, a nie pieniądze.* Nie ofiaruję wam pieniędzy, lecz karność i zbawienną naukę, którą wyżéj niżeli pieniądze cenić powinniście.

12. *Mieszkam w radzie.* Gdzie zdrowe i prawe rady rodzą się i są poszukiwanemi, tam ja jestem, rady te wzbudzam, rozwijam i wspieram.— *Przy myślach ćwiczonych bywam.* Przez które zamyśla się coś roztropnego uczynić, i wskazuje co czynić, a czego unikać należy.

15. *Przez mię królowie królują.* Bo i przezemnie prawnie dostępują królestwa, i przezornie i sprawiedliwie niem rządzą.

16. *Skazują sprawiedliwie.* Tak pod względem stanowienia praw, jako i wydawania wyroków.

17. *Miłuję tych, którzy mię miłują,* Przez udzielanie się im. — *Rano czują do mnie.* T. j. troskliwie mnie szukają.

18. *Przy mnie są.* Postępują za mną, idą w mojem towarzystwie.—*Pyszne majętności.* T. j. wielkie i znakomite.

19. *Lepszy bowiem jest owoc mój niż złoto.* Głównym owocem mądrości jest sprawiedliwość i świętość, która wreszcie prowadzi do królestwa i chwały, oraz bogactw niebieskich. — *Urodzaje moje.* Owoce, które wydawam.

20. *Na drogach sprawiedliwości chodzę.* Sprawiedliwość mi towarzyszy, od któréj ani na krok się nie oddalam.— *W pośrodku ścieżek sądowych.* Używane powtórzenie powyższéj myśli. Żebym nabyła bogactw, któremibym obdarzyć mogła moich miłośników, nie potrzebuję cudzéj wydzierać własności, ani sprawiedliwości naruszać, lecz obfituję we własne skarby, któremi łatwo wychowańców moich wzbogacić mogę.

21. *Skarby.* Skrzynię ich, i miejsce gdzie kosztowności swe składają.

22. *Mię posiadł.* Miał u siebie.— *Na początku dróg swoich.* Swych działań przez które świat utworzył.— *Z początku.* Od wieków. Patrz Wujka.

23. *Jest urządzona.* T. j. od wieków jestem postanowiona, czyli byłam u Boga i w Bogu. — *Z starodawna.* Od wieków.

24. *Przepaści.* Morze. — *Poczęta byłam.* Tak zaraz potem *jam się urodziła*, zamiast tych dwóch wyrazów *poczęta byłam* i *urodziłam się*, w obu miejscach w hebr. użyto jednego słowa *oholathi*, co też może się tłumaczyć przez *utworzona* albo *zrodzona;* już od wieków byłam z Bogiem.

26. Adhuc terram non fecerat et flumina et cardines orbis terrae.
27. Quando praeparabat coelos, aderam: quando certa lege et gyro vallabat abyssos:
28. quando aethera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum:
29. quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos: quando appendebat fundamenta terrae,
30. cum eo eram, cuncta componens, et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore:
31. ludens in orbe terrarum, et deliciae meae, esse cum filiis hominum.
32. Nunc ergo, filii, audite me: beati, qui custodiunt vias meas.
33. Audite disciplinam, et estote sapientes, et nolite abjicere eam.
34. Beatus homo, qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei.
35. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino:
36. qui autem in me peccaverit, laedet animam suam. Omnes, qui me oderunt, diligunt mortem.

26. Jeszcze był ziemie nie uczynił, ani rzék, ani zawias okręgu źiemie.
27. Gdy gotował niebiosa, tamem ia była: gdy pewnym porzadkiem y kołem otaczał przepaśći:
28. gdy niebiosa utwierdzał wzgórę, y ważył źródła wód:
29. gdy zakładał morzowi granice iego, a ustawę dawał wodóm aby nieprzestępowały granic swoich: kiedy zawieszał fundamenty źiemie,
30. z nimem była wszytko składaiąc: y kochałam się na każdy dźień, igraiąc przed nim na każdy czas:
31. igraiąc na okręgu źiemie: a kochanie moie bydź z synmi człowieczymi.
32. Teraz tedy synowie słuchayćie mię: Błogosławieni którzy strzegą dróg moich.
33. Słuchayćie ćwiczenia, a bądźćie mądrymi: a nie odrzucayćie go.
34. Błogosławiony człowiek który mię słucha: y który czuie u drzwi moich na każdy dźień, y pilnuie u podwoiów drzwi moich.
35. Kto mię naydźie, naydźie żywot, y wyczérpnie zbawienie od Pana:
36. ale kto przećiw mnie zgrzészy: obraźi duszę swoię. Wszyscy, którzy mię nienawidzą, kochaią się w śmierći.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 8. w. 22. *Pan mię posiągł na początku dróg swoich.* Tu masz jasne pismo o przedwiecznem rodzeniu Syna Bożego. Bo Salomon chcąc zalecić ludziom ćwiczenie w mądrości i nauce, udał się na opisanie mądrości niestworzonéj, ale przed wieki z Boga urodzonéj. A tak opisuje naprzód jéj przedwieczność, wyrażając ją słowy rozmaitemi: Na początku, przed tém niż co uczynił, od wieku, zdawna niż ziemia się stała. To wszystko znaczy przedwieczność téj Mądrości urodzonéj z Boga: aby za takiém opisaniem nikt o jéj przedwieczności nie wątpił. A jeszcze dla lepszéj pewności przypisuje jéj to, iż przez nię są wszystkie rzeczy stworzone, mówiąc: Gdy zakładał grunty ziemie, z nimem była wszystko zakładając. Potém opisuje téj mądrości rodzenie mówiąc: Przed wszystkiemi pagórkami byłam urodzona. Czego nie możem inaczéj rozumieć jedno o prawdziwém, przedwieczném rodzeniu, bo tu sama ta Mądrość pokazuje, jako była przed wieki. Żeć nieinaczéj jedno iż była rodzona przed wieki, i dla tego tych słów używa, Byłam poczęta, Byłam rodzona: aby dała znać iż właśnie rodzona była, ponieważ przy poczęciu i rodzeniu, rzeczy żywiące się rodzą. A ta Mądrość tak urodzona jest Synem Bożym, jako ją zowie niżéj 30, v. 4. Co

---

26. *Zawias okręgu ziemi.* Albo rozumieją się tu dwa bieguny, około których krążą niebiosa, albo główne części kuli ziemskiéj, wschód, zachód, południe i północ, na których jakby na zawiasach, lub filarach świat się utrzymuje.
27. *Gotował niebiosa.* Tworzył, roztaczał niebiosa.— *Porządkiem i kołem otaczał przepaści.* W hebr. *gdy zakreślił koło na powierzchni przepaści,* zdaje się iż pokazuje, że przez przepaści rozumieć należy ową próżnię i nieograniczoną przestrzeń, która między niebem i ziemią środkuje, o któréj w Gen. r. 1. 2: *I ciemności były nad głębokością.* Albo prościéj rozumieć należy o brzegach, któremi otoczona przestrzeń morza.
28. *Niebiosa utwierdzał wzgórę.* Rozumie żywioł ognia, albo wyższą krainę powietrzną.—*I ważył źródła wód.* W hebr. *wzmacniając źródła przepaści,* czego brać nie można za źródła znajdujące się na ziemi; lecz raczéj rozumie się o źródłach niebieskich. t. j. o tych, które z obłoków wylewają wody na ziemię. Co więc powiedziano: *ważył*, oznacza że Bóg zawiesił jakby na szali wody w obłokach podług tego co Hiob. r. 26, 8 rzekł: *Który związuje wody w obłokach swoich, aby zaraz nie wypadły na dół.*
29. *Kiedy zawieszał fundamenty ziemi.* W hebr. *Kiedy stanowił fundamenta ziemi.* Fundamentami zaś ziemi jest jéj stałość, na któréj jakby na podstawie spoczywa, podług owych słów Ps. 103, 5: *Któryś ugruntował ziemię na jéj stałości.* Tłumacz używa słowa *ważył,* dla okazania, że Bóg trzyma w swym ręku i jakby waży ziemię. Tak Izai. 40, 12: *Kto zawiesił trzema palcy wielkość ziemi, i zważył na wadze góry i pagórki na szalach?* I Hiob. 26, 7: *Który..... zawiesza ziemię na niczém.*
30. *Składając.* Stanowiąc, porządkując.— *Kochałam się na każdy dzień.* Oznacza, że Bóg w stworzeniu wszystkich rzeczy miał upodobanie, podług Gen. 1, 31: *I widział Bóg wszystkie rzeczy, które był uczynił, i były bardzo dobre.*
31. *Igrając na okręgu ziemi.* Z roskoszą i łatwością działając, jak ci, co igrają. — *A kochanie moje.* Okazawszy, że mądrość raduje się ze wszystkich rzeczy stworzonych, powiada tu, że ona jedna szczególniéj się weseli z tych stworzeń, które noszą na sobie obraz i podobieństwo Boga.
33. *Strzegą dróg moich.* Którzy mądrze czynią i postępują.
35. *Czuje u drzwi moich na każdy dzień.* Żeby mógł mieć wstęp do świątyni mądrości. — *Pilnie.* Powtórzenie poprzedzającego półwiersza.
36. *Znajdzie żywot.* Żywot łaski tutaj, a chwały w przyszłości.— *Wyczerpnie zbawienie.* Otrzyma zbawienie.
37. *Którzy mię nienawidzą.* Przez odrzucenie zbawiennych rad mądrości. — *Kochają się w śmierci.* Bo skwapliwie lgną do tego, co im śmierć przynosi.

wszystko nikomu inszemu weług Pisma ś. nie służy, tylko samemu Panu Chrystusowi, prawdziwemu i przedwiecznemu Synowi Bożemu. Naprzód iż tak to wykłada ewangelista ś. Łukasz w r. 11, v. 49, zowiąc Pana Chrystusa mądrością Bożą, i za jednoż to u Ewangelistów, Chrystus mówi, Mądrość mówi. Potém i Paweł ś. 1 Kor. 1, v. 24, zowie go Mądrością Bożą. A tak nie szukając inszych wykładów, według Pisma ś. Pan Chrystus jako prawdziwa mądrość Boża, przed wieki się mądrością urodził, i jest przedwiecznym Synem Bożym. LXX. tłumacze one słowa, Pan mię posiągł, tak przekładają, Pan mię stworzył. Co tu także znaczy jako i posiągł albo urodził: bo żydowskie słowo—*kona*, znaczy otrzymał albo posiągł, i używa go pismo o posiągnieniu przez urodzenie. Gen. 3, v. 1, przetoż łacińska Wulgata właśnie przekłada, *Possedit*, posiągł. A tłumacze LXX. w greckim używają słowa, stworzył, iż w Piśmie ś. to słowo stworzyć, podczas znaczy uczynić co z niczego, Gen. 1, podczas urodzić, jako tu na tém miejscu: bo zaraz potém pismo wykłada, że się to ma rozumieć o rodzeniu, używając onych słów, poczęta i rodzona byłam, także i Eccl. 24, v. 5, o czém tamże czytaj. Tak te słowa o Panu Chrystusie jako o wcielonej Mądrości Bożej wykładają wszyscy starzy doktorowie święci. Clemens Romanus lib. 5. Constit Apostolic. c. 19. Concilium Hispalense 2, c. 13. Athanasius sermo. 3, contra Arianos. Cyrilius Alexandrinus lib. 5. Thesau. c. 4. Chrisost. sermo. de ss. Trinit. Hieronym. lib. 2, in Mich. i ad Ephes. 2. Augustin. serm. 58, de verbis Domini. et lib. 1, de ss. Trinita. c. 12. Hiliarius lib. 12, de Trinit. Ambros. 1, de fide c. 7.

35. *I wyczerpnie zbawienie od Pana.* Te słowa LXX. tłumacze tak przekładają. Zgotowana bywa wola od Pana. Bo żydowskie słowa mogą się dwojako wykładać, wszakoż jednakież ich wyrozumienie. Doktorowie starszy często przywodzą te słowa tak jako 70. przełożyli, i Augustyn, i Concilium Aurasicanum, i Prosper, i Fulgentius i inszy tak je po łacinie przywodzą, *Praeparatur voluntas a Domino*, przeciw heretykom Pelagianom, którzy powiadali, że się może człowiek przygotować do łaski Bożej bez jego pomocy, co jest jaśnie przeciw Pismu ś. które tu mówi że przygotowanie nasze jest od Boga. Albo jako teraz czytamy, wyczerpnie zbawienie od Pana.

CAPUT IX.

1. Sapientia aedificavit sibi domum, excidit columnas septem.
2. Immolavit victimas suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam.
3. Misit ancillas suas, ut vocarent ad arcem, et ad moenia civitatis:
4. Si quis est parvulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est:
5. Venite, comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis.
6. Relinquite infantiam, et vivite, et ambulate per vias prudentiae.
7. Qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit, et qui arguit impium, sibi maculam generat.
8. Noli arguere derisorem, ne oderit te: argue sapientem, et diliget te.
9. Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. Doce justum, et festinabit accipere.

ROZDZIAŁ 9.

O domu przez mądrość zbudowanym, uczcie w nim, i o cudzołożnicy.

1. Mądrość zbudowała sobie dóm, wyćiosała śiedm filarów.
2. Ofiarowała ofiary swoie, rostworzyła wino, y stół swóy wystawiła.
3. Posłała dźiewki swe (aby przyzwały) na zamek y na mury mieyskie:
4. Jeśli kto iest maluczkim, niechay przydźie do mnie.
5. Y głupcóm mówiła: Pódźćie pożywayćie chleba mego, y piyćie wino, którem wam rostworzyła.
6. Opuśććie dziecińistwo a żyyćie, y chodźćie drogami rostropności.
7. Kto uczy naśmiéwcę, sam sobie krzywdę czyni: a kto strofuie niezbożnika, zmazę sobie rodźi.
8. Nie karz naśmiéwcę, aby ćię niemiał w nienawiśći: karz mądrego, a będźie ćię miłował.
9. Day mądremu powód, a przyczyni mu się mądrośći. Nauczay sprawiedliwego, a pokwapi się wźiąć.

R. 9.—1. *Mądrość.* Jak w rozdz. pop. mądrość wzywa zwolenników swych do słuchania nauki, tak tutaj zaprasza ich na ucztę.— *Siedm filarów.* Filarów wiele: liczba określona zamiast nieokreślonej. Dość często w piśmie używa się liczba siedm, dla wyrażenia wielu; patrz Genes. 4, 24.—P. Wujka.

2. *Ofiarowała ofiary.* Słowo *tabach*, znaczy zabić, bić, mordować, ofiarować, i używa się wtenczas nawet, kiedy bydlęta nie na ofiarę są zabijane, jak pokazuje się z wielu przykładów. W *Skarbie* Pagnina. A więc myśl ta iż pobiła bydlęta dla zrobienia uczty.—*Roztworzyła wino.* Nalała do naczynia; to bowiem u łaciników oznacza słowo *miscere*.

3. *Na zamek.* W którym, jako w miejscu najprzyzwoitszém i najwznioślejszém, ma niby mieszkanie. — *Na mury miejskie.* Jak to rozumieć, pokazuje się z hebr. w którym powiedziano, na wierzchołki najwznioślejszych miejsc miasta. Co wreszcie pod przenośnią domu, filarów i uczty w znaczeniu duchownem, i szczególnie przez się zamierzonem, rozumieć chciał Duch ś. nie łatwo jest odgadnąć. Zdaje się że przez dom oznacza się kościół, przez kolumny ludzie szczególnej świątobliwości i nauki, a przez ucztę nauka święta, albo najświętszy sakrament Eucharystyi, i t. d.

4. *Maluczkim.* Co znaczy nazwa maluczki, nie raz już mówiono. Patrz r. 7. w. 7.—*Głupcom.* Toż samo jest co *maluczkim.*

6. *Dziecińistwo.* T. j. niedoświadczenie. LXX: *głupotę. A żyjcie.* Odrzuciwszy głupstwo, które bywa przyczyną śmierci.

7. *Naśmiewcę.* Człeka zgubionego, który pogardza i wyszydza upomnienia mędrców.—*Sam sobie czyni krzywdę.* Bo wywołuje przeciw sobie obelgi szydercy. Lękał się tego Jan ś. który w liście kanonicznym 3, w. 9.: *Pisałbym był*, rzekł, *snać kościołowi: ale ten który miłuje przodkowanie między nimi Dyotrephes, nie przyjmuje nas... słowy złośliwemi szczebiecąc na nas.* Krzywdę nawet sobie w niejaki sposób wyrządza ten, kto pysznym i zuchwałym wtedy daje upomnienie, kiedy ono nie sprawi skutku dobrego. Nie sprzeciwia się mędrzec Pawłowi ś. piszącemu do Tymot.: *Grzeszące strofuj przed wszystkiemi:ab y i drudzy bojaźń mieli.* I. Tym. r. 5. w. 20.; gdyż Salomon mówi o strofowaniu prywatnem, którego zaniechać należy, kiedy nie okazuje się żadna nadzieja poprawy.

9. *Daj mądremu powod.* T. j. mówienia.— *Wziąć.* Przyjąć mądrość i naukę podaną.

10. Principium sapientiae timor Domini: et scientia sanctorum, prudentia. *(Ps. 110, 10. Supr. 1, 7, Eccli. 1, 16).*

11. Per me enim multiplicabuntur dies tui, et addentur tibi anni vitae.

12. Si sapiens fueris, tibimetipsi eris: si autem illusor, solus portabis malum.

13. Mulier stulta et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens,

14. sedit in foribus domus suae super sellam in excelso urbis loco,

15. ut vocaret transeuntes per viam, et pergentes itinere suo:

16. Qui est parvulus, declinet ad me. Et vecordi locuta est:

17. Aquae furtivae dulciores sunt, et panis absconditus suavior.

18. Et ignoravit, quod ibi sint gigantes, et in profundis inferni convivae ejus.

10. Poczatek madrośći boiaźń Pańska: a umiejętność świętych rostropność.

11. Bo przez mię rozmnoża się dni twoie, y przyczynia się tobie lata żywota.

12. Jeśli będźiesz madrym, sam sobie będźiesz: a będźieszli naśmiewcą, sam złe poniesiesz.

13. Niewiasta głupia y wrzaskliwa, y pełna łudarstwa, a nic zgoła nie umieiaca,

14. siedźi we drzwiach domu swego na stołku, na wyższym mieyscu w mieśćie,

15. aby wołała miiaiacych droga, a idacych droga swoia.

16. Kto iest maluczki niechay zstapi do mnie. A głupcowi rzekła:

17. Wody kradźione słodsze sa, a chleb kryiomy smacznieyszy.

18. A niewiedźiał że tam sa olbrzymowie, y w głębokośćiach piekielnych gośćie iéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 1. *Mądrość zbudowała sobie dom.* O tém Cypryan ś. tak pisze lib. 2. Epist. 2. Przez Salomona Duch Ś. wizerunek Pańskiéj ofiary przeznaczył, ofiarowanéj ofiary i chleba i wina. Aleć i ołtarza i apostołów wzmiankę czyni. Augustyn też lib. 17, de civit. cap. 20, wszystko to Pismo o naszéj ofierze ciała i krwie Pańskiéj na ołtarzu wykłada. Także przed niemi rozumiał żydowski Rabbi Samuel opusculo de Adventu Messiae c. 20.

Parabolae Salomonis.

CAPUT X.

Przypowieści Salomonowe.

ROZDZIAŁ 10.

O różnicy między mądrym i głupim synem, o człowieku dobrym i złym, pracowitym i leniwym, o miłości i nienawiści, i t. d.

1. Filius sapiens laetificat patrem; filius vero stultus moestitia est matris suae.

2. Nil proderunt thesauri impietatis; justitia vero liberabit a morte. *(Infr. 11. 4).*

3. Non affliget Dominus fame animam justi, et insidias impiorum subvertet.

1. Madry syn rozwesela oyca: a syn głupi smętkiem iest matce swoiey.

2. Nic nie pomoga skarby niezbożnośći, lecz sprawiedliwość wybawi od śmierći.

3. Nie udręczy Pan głodem dusze sprawiedliwego: a zasadzki niezbożnych wywróći.

10. *Początek mądrości.* Powtarza zdanie na początku podane r. 1. w. 7.—*Umiejętność świętych roztropność.* Wiadomość i wyrozumienie rzeczy świętych, które Pismo ś. podaje, i umiejętność taka którą ludzie święci posiadają, przewyższa wszelką inną naukę, tak iż ona jedynie prawdziwą roztropnością, umiejętnością, i mądrością zwać się może.

11. *Przez mię.* Przez mądrość prawdziwą.—*Rozmnożą się dni twoje.* Żywot długi, owszem nawet wieczny otrzymasz.

12. *Sam sobie.* Dla twego użytku i wygody:—*Naśmiewcą.* Jeśli złym będziesz i skażonych obyczajów; często bowiem w P. ś. oznacza to wyraz *naśmiewca. Złe poniesiesz.* Karę znosić będziesz.

13. *Wrzaskliwa.* W Chald. *błędna;* LXX. *śmiała.* Znowu mówi o niewieście lubieżnéj, o któréj wyżéj powiedziano.—*Nic zgoła nie umiejąca.* Chald. *nie znająca dobrego.* LXX: *nie znająca wstydu.*

16. *Kto jest maluczki.* I ona wzywa, naśladując mądrość, maluczkich i nierozumnych, bo jak mądrość złych bardzo, t. j. naśmiewców i bezbożników wzywać nie uważała za rzecz właściwą w. 7., tak i niewiasta bezwstydna nie wzywa ludzi stałych, posiadających stałą mądrość.

17. *Wody kradzione.* Allegorya o obcowaniu z żoną nie swoją. Rzeczy ukradzione zdają się milszemi, gdyż tego usilniéj pragną ludzie, co jest zabronioném, i więcéj rozkoszy doznaje się z tego, czego się długo pragnęło.—*Chleb kryjomy.* Chleb ukradziony i ukryty, żeby się kradzież nie wyjawiła. Albo, skrycie zjedziony.

18. *Niewiedział.* T. j. maluczki i głupi: bo niemoże się odnosić do niewiasty, jak tłumaczą żydzi, gdyż jest rodzaju męzkiego.—*Że tam są olbrzymi.* W hebr. *rephaim,* oznacza olbrzymów albo czartów; przez co naucza maluczkich, że tyle strzedz się powinni tego domu, ileby się strzegli owego w którym czarci, albo okrutni olbrzymi kryją się uzbrojeni na zgubę wchodzących. LXX: *A ona nie wie że u niéj giną ziemianie,* okazują myśl inną, t. j. że nawet olbrzymi, czyli mężowie mądrością silni, od roskoszy pokonani, śmierć wieczną znaleźli.—*I w głębokościach piekielnych goście jéj.* I biesiadnicy nierządnéj niewiasty podlegają najpewniejszéj śmierci i są ofiarami piekła.

R. 10.—1. *Rozwesela ojca.* Rodziców pociesza; toż samo bowiem powiedziano w piérwszéj połowie wiersza co i w drugiéj, lecz używają się wyrazy odmienne, bo tego wymaga hebrajska fraza i wiersza ozdoba.

2. *Nic nie pomogą.* Przed Bogiem.—*Skarby niezbożności.* Niegodziwie nabyte bogactwa. — *Od śmierci.* Wiecznéj.

3. *Nie udręczy... głodem.* T. j. co mamy w Ps. 36

4. Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat.

Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos; idem autem ipse sequitur aves volantes.

5. Qui congregat in messe, filius sapiens est; qui autem stertit aestate, filius confusionis.

6. Benedictio Domini super caput justi; os autem impiorum operit iniquitas.

7. Memoria justi cum laudibus; et nomen impiorum putrescet.

8. Sapiens corde praecepta suscipit; stultus caeditur labiis.

9. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter; qui autem depravat vias suas, manifestus erit.

10. Qui annuit oculo, dabit dolorem; et stultus labiis verberabitur. *(Eccli. 27, 25).*

11. Vena vitae, os justi; et os impiorum operit iniquitatem.

12. Odium suscitat rixas; et universa delicta operit charitas. *(1. Petr. 4, 8).*

13. In labiis sapientis invenitur sapientia; et virga in dorso ejus, qui indiget corde.

14. Sapientes abscondunt scientiam; os autem stulti confusioni proximum est.

15. Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus; pavor pauperum, egestas eorum.

16. Opus justi ad vitam; fructus autem impii ad peccatum.

17. Via vitae, custodienti disciplinam; qui autem increpationes relinquit, errat.

4. Ubóstwo sprawiłą ręka leniwa: ale ręka mocnych bogactwa gotuie.

Kto się wspiéra na kłamstwach, ten paśie wiatry: a tenże téż ściga lataiace ptaki.

5. Kto zbiéra we żniwa, syn mądry iest: ale kto śpi lećie, syn pohańbienia.

6. Błogosławieństwo Pańskie nad głową sprawiedliwego: a nieprawość usta bezbożnych pokrywa.

7. Pamiątka sprawiedliwego z chwałą, ale imię niezbożnych zginie.

8. Mądry sercem przyymuie przykazania, głupi bywa bit wargami.

9. Kto chodźi w prostośći, bespiecznie chodźi: Lecz kto wywraca drogi swe, wyiawion będźie.

10. Kto mruga okiem, przyniesie żal: a głupi wargami będźie bit.

11. Żrzódło żywota, usta sprawiedliwego: a usta niezbożnych nieprawość pokrywaią.

12. Nienawiść wzbudza swary: a wszytkie występki, miłość pokrywa.

13. W uśćiech mądrego nayduie się mądrość, a kiy na grzbiećie tego któremu nie staie serca.

14. Mądrzy taią umieiętność: lecz usta głupiego są bliskie pohańbienia.

15. Maiętność bogatego, miasto mocy iego: boiaźń ubogich niedostatek ich.

16. Robota sprawiedliwego ku żywotowi: ale urodzay niezbożnego ku grzechowi.

17. Droga do żywota, strzegącemu ćwiczenia: lecz kto opuscza karność, błądźi.

---

25. *Byłem młodym i zstarzałem się: a nie widziałem sprawiedliwego opuszczonego, ani nasienia jego szukającego chleba.— Zasadzki niezbożnych.* Przez które usiłują nabyć bogactw, niesprawiedliwie uciskając niewinnych.

4. *Ubóstwo.* Myśl ta: iż z niedbalstwem i opuszczeniem się, zawsze łączy się ubóstwo, jak dostatek z troskliwością i pracą.—*Pasie wiatry.* Tego wiersza niema ani w Grec. ani w Hebr., LXX.—Myśl ta: że tak czyni jakoby mniemał iż wiatry na podobieństwo owiec na pastwiska zdoła wyprowadzić. Kto więc na kłamstwie się opiera, mówi się o nim że wiatry pasie, bo nie osięga czego chce, bo się opiera na słabéj i mylnéj podstawie; gdyż kłamstwa nie mają nic stałego i często barwę swoją zmieniają, a gdy się wykrywają, nie tylko żadney korzyści nie przynoszą swoim sprawcom, lecz przeciwnie wiele im szkodzą.—*Ściga latające ptaki.* T. j. daremnie się trudzi.

5. *Syn mądry.* Fraza hebr., zamiast człowiek mądry. *Syn pohańbienia.* Człowiek wzgardy godzien. Dla tegoż o człowieku godnym śmierci mówi się: syn śmierci.

6. *Błogosławieństwo Pańskie nad głową sprawiedliwego.* T. j. że Bóg sprawiedliwym błogosławi.—*Nieprawość usta bezbożnych pokrywa.* Jako na głowę sprawiedliwego Pan zlewa błogosławieństwa, tak usta i głowę bezbożnika nieprawość przeklęstwami i niepomyślnością przytłacza.

8. *Bit wargami.* Gdy go upominają przykro znosi, jakby był bitym.

9. *Prostości.* W hebr. *battom* w szczerości, doskonale. Który żyje niewinnie, i szczerze postępuje.— *Bezpiecznie chodzi.* Spokojnie i bezpiecznie, nie potrzebuje bowiem zdrad ukrywać, któremi się brzydzi.— *Wywraca drogi swoje.* Który krzywemi chodzi drogami, zdrady knuje.— *Wyjawion będzie.* Jakkolwiekby usiłował się ukryć, zdrady jego się wyjawią.

10. *Kto mruga okiem.* Który ruchem oczu przyjaźń udaje, a knuje zdradę.— *Przyniesie żal.* Innym przykrość sprawi; zdanie to podobne do tego co powiedziano Ekkles. 27, 25: *Kto okiem mruga knuje złości.* Albo ta myśl, poniesie karę.—*Głupi wargami.* Kto nieroztropnie i nierozważnie mówi, i on karę poniesie.

11. *Źródło żywota.* Życia źródło, bo z niego jakby ze źródła płyną słowa żywota.— *Nieprawość pokrywają.* Chald. *krzywdy ukrywa,* t. j. utaja; to samo jest jakby powiedzieć: źródłem jest nieprawości, zawiera nieprawość w sobie.

12. *Nienawiść wzbudza swary.* Z tym bowiem kogo nienawidzi łatwo się spiera i prawuje. — *Wszystkie występki.* Miłość zaś z łatwością przebacza omyłki przyjaciela, a nawet ich nie poznaje. To samo powiedziano I. Piotra 4, 8: *Miłość zakrywa wielkość grzechów.*

13. *W uściech.* Myśl ta: mędrcy mądrze mówią.—*A kij.* Którzy zaś są głupi, chłostę i szkody ponoszą, cierpiąc za głupstwo swoje.

14. *Tają umiejętność.* Ażeby okazać ją w czasie właściwym.—*Są blizkie pohańbienia.* Gdyż nierozsądnie mówiący, hańbę dla się gotuje.

15. *Miasto mocy.* Oznacza że bogacze ufają w swoje dostatki, i w nich nadzieje swe pokładają, jakby były twierdzą najwarowniejszą, której żadne napady ubóstwa zdobyćby nie mogły.—*Bojaźń ubogich.* Zawsze się bowiem lękają, żeby niedostatek nie naraził ich na wielkie niewygody.

16. *Robota sprawiedliwego.* Myśl ta: sprawiedliwy stara się i pracuje, nie dla tego żeby mógł zadość czynić zbytkowi i niecnym zachceniom, jak czynią grzesznicy; lecz tylko w celu utrzymania życia.

18. Abscondunt odium labia mendacia; qui profert contumeliam insipiens est.
19. In multiloquio non deerit peccatum; qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est.
20. Argentum electum, lingua justi; cor autem impiorum pro nihilo.
21. Labia justi erudiunt plurimos; qui autem indocti sunt, in cordis egestate morientur.
22. Benedictio Domini divites facit; nec sociabitur eis afflictio.
23. Quasi per risum stultus operatur scelus; sapientia autem est viro prudentia.
24. Quod timet impius, veniet super eum; desiderium suum justis dabitur.
25. Quasi tempestas transiens non erit impius; justus autem quasi fundamentum sempiternum.
26. Sicut acetum dentibus, et fumus oculis, sic piger his qui miserunt eum.
27. Timor Domini apponet dies; et anni impiorum breviabuntur.
28. Exspectatio justorum laetitia; spes autem impiorum peribit.
29. Fortitudo simplicis via Domini; et pavor his, qui operantur malum.
30. Justus in aeternum non commovebitur; impii autem non habitabunt super terram.
31. Os justi parturiet sapientiam; lingua pravorum peribit.
32. Labia justi considerant placita; et os impiorum perversa.

18. Wargi kłamliwe taią w sobie nienawiść: kto mówi potwarz, głupi iest.
19. W wielomówności nie będźie bez gréchu: lecz kto miarkuie wargi swe barzo rostropny iest.
20. Srébro wyborne, ięzyk sprawiedliwego: ale serce niezbożnych za nic nie stoi.
21. Wargi sprawiedliwego nauczaią wielu: lecz którzy nie umieiętni są, w niedostatku serca pomrą.
22. Błogosławieństwo Pańskie czyni bogatymi, ani się przyłączy do nich utrapienie.
23. Głupi iakoby śmiéchem czyni niecnotę: ale mądrością iest mężowi baczność.
24. Czego się boi niezbożnik, przydźie nań: żądanie ich sprawiedliwym będźie dano.
25. Jako chmura przechodząca przeminie niezbożnik: lecz sprawiedliwy iako fundament wieczny.
26. Jako ocet zębóm, a dym oczóm, tak leniwy tym którzy go posłali.
27. Boiaźń Pańska dni przyczyni: a lata niezbożnych będą ukrócone.
28. Oczekawanie sprawiedliwych wesele: lecz nadźieia niezbożnych zginie.
29. Moc prostego droga Pańska: a strach tym którzy źle czynią.
30. Sprawiedliwy na wieki poruszon nie będźie: a niezbożnicy mieszkać nie będą na źiemi.
31. Usta sprawiedliwego zrodzą mądrość: ięzyk przewrotnych zginie.
32. Wargi sprawiedliwego upatruią wdźięczności: a usta bezbożnych przewrótności.

---

18. *Tają w sobie nienawiść.* Pod przyjaźni pozorem.— *Głupi jest.* Tak niżéj r. 12 w. 16: *Głupi natychmiast gniew swój pokazuje, lecz kto krzywdę pokrywa, chytry jest.*

19. *Nie będzie bez grzechu.* Sama wielomówność jest grzechem; oprócz tego ci co mówią wiele bez zastanowienia się, nierozważnie mówić zwykli, czego przed sąd rozsądku nie przywołują.

20. *Srebro wyborne, język sprawiedliwego.* Jakoby rzekł: drogą jest rzeczą.— *Ale serce niezbożnych.* Myśli zaś i zasady bezbożników bezpożyteczne i nic nie warte.

21. *Lecz którzy nieumiejętni są.* Którzy zaś nie chcą uczyć się od sprawiedliwych, lecz trwają w swém nieuctwie, umrą w niém, bo się go pozbyć nie chcą.

22. *Błogosławieństwo Pańskie.* T. j. łaska boska i dobrotliwość Pańska ku swoim.— *Ani się przyłączy do nich utrapienie.* Utrapienia, szkody i troski oddala.

23. *Jakoby śmiechem.* Nie pojmując dostatecznie ciężkości i okropności zbrodni.— *Mądrością jest mężowi baczność.* Zamiast *baczność*, można użyć *rozumienie*, i myśl będzie: mądrość daje człowiekowi *rozumienie*, żeby poznał jak wielką i opłakaną jest rzeczą zbrodni się dopuszczać. Albo mądrość kieruje człowiekiem, żeby to co zamyślił, roztropnie do skutku doprowadził.

24. *Czego się boi niezbożnik, przyjdzie nań.* Chociaż się bezbożni nie lękają grzechu naprzód lecz dopuszczają się występku jakby żartując, jednakże po grzechu popełnionym doznają zgryzot sumienia, i lękają się nieszczęść, które grzesznikom towarzyszą, i których uniknąć nie zdołają.— *Żądanie ich.* To czego pragną.

25. *Jako chmura przechodząca.* Bezbożnik strasznym jest dla ludzi na czas krótki tylko, jak niepogody i burze, które rychło po nastaniu przechodzą i nikną.— *Jako fundament wieczny.* Bo szczęście jego dobrze ugruntowane trwa długo w tem życiu, i wiecznie w przyszłem.

26. *Ocet zębom.* Które cierpkością swoją oskomi i czyni niezdatnemi do pożywania pokarmów.— *Dym oczom.* Który i gryzie, a także i łzy wyciska.— *Tak leniwy.* Przykrość i boleść sprawuje źle i niedbale wypełniając dane sobie poruczenia.

27. *Dni przyczyni.* Daje żywot długi. Chociaż obietnice długiego życia w znaczeniu dosłównem bardziej właściwe są staremu zakonowi, jednak nie sprzeciwiają się i nowemu. *Mając obietnicę żywota który teraz jest i przyszłego.* I. Tymot. 4, 8.

28. *Oczekiwanie sprawiedliwych wesele.* Nadzieję sprawiedliwych radość uwieńcza, bo to czego się spodziewają, posiędą.

29. *Moc prostego droga Pańska.* Człeka prostego, dobrego i szczerego, złożona nadzieja w prawie bożem, gdyż przez wykonanie jego, nabiera ducha silnego i ufnego.—*Strach tym którzy źle czynią.* Bo ich własne sumienie przestrasza.

30. *Sprawiedliwy na wieki poruszon nie będzie.* W ps. 14, 5: *Kto to czyni nie będzie poruszon na wieki:* nigdy szczęścia nie utraci. Co najwierniéj się spełni, kiedy otrzyma posiadanie przyszłéj szczęśliwości.— *Mieszkać nie będą na ziemi.* Gdyż Bóg ich z ziemi żyjących wytępi.

31. *Zrodzą.* Hebr. *pączki wypuści*, albo *owoc wyda.*—*Zginie.* Hebr. *będzie wyciętym.*

32. *Upatrują wdzięczności.* Hebr. *poznawają.* Usta sprawiedliwego umieją to mówić, co się Bogu podoba. *Przewrótności.* T. j. mówią.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O pożytkach sprawiedliwości i innych cnót, i szkodach wynikających z występku.

1. Statera dolosa, abominatio est apud Dominum; et pondus aequum, voluntas ejus. *(Infr. 20, 10).*
2. Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia; ubi autem est humilitas, ibi et sapientia.
3. Simplicitas justorum diriget eos; et supplantatio perversorum vastabit illos.
4. Non proderunt divitiae in die ultionis; justitia autem liberabit a morte.
5. Justitia simplicis diriget viam ejus; et in impietate sua corruet impius.
6. Justitia rectorum liberabit eos; et in insidiis suis capientur iniqui.
7, Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes: et exspectatio sollicitorum peribit.
8. Justus de angustia liberatus est; et tradetur impius pro eo.
9. Simulator ore decipit amicum suum; justi autem liberabuntur scientia.
10. In bonis justorum exultabit civitas; et in perditione impiorum erit laudatio.
11. Benedictione justorum exaltabitur civitas; et ore impiorum subvertetur.
12. Qui despicit amicum suum, indigens corde est; vir autem prudens tacebit.
13. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana; qui autem fidelis est animi, celat amici commissum.
14. Ubi non est gubernator, populus corruet; salus autem, ubi multa consilia.

1. Waga zdradliwa, brzydliwość iest u Pana: a gwicht sprawiedliwy, wola iego.
2. Gdźie będźie pycha, tam będźie y hańba: a gdźie iest pokora, tam y mądrość.
3. Prostota sprawiedliwych poprowadźi ie: a podeszćie fałszerzów spustoszy ie.
4. Nie pomogą bogactwa w dźień pomsty: ale sprawiedliwość wybawi od śmierći.
5. Sprawiedliwość prostego naprostuie drogę iego: a niezbożnik upadnie w swoiey niezbożnośći.
6. Sprawiedliwość prawych wyzwoli ie: a niesprawiedliwi w zasadzkach swoich poimani będą.
7. Gdy umrze człowiek niezbożny, ustanie wszytka nadźieia: y oczekiwanie frasowliwych zginie.
8. Sprawiedliwy z ućisku wyrwan iest: a miasto niego niezbożnik będźie dany.
9. Obłudnik, usty zdradza przyiaćiela swego: ale sprawiedliwi umieiętnośćią będą wybawieni.
10. W szczęśćiu sprawiedliwych będźie się radowało miasto: a w zatraceniu niezbożnych będźie pochwała.
11. Błogosławieństwem sprawiedliwych wywyższy się miasto: a usty niezbożnych wywróći się.
12. Kto gardźi przyiaćielem swoim, potrzebuiący serca iest: a człowiek rozumny milczy.
13. Kto zdradliwie chodźi, obiawia taiemnice: ale kto wiernego serca, tai tego czego mu się przyiaćiel zwierzył.
14. Gdźie niémasz rządzce, lud upadnie: a zdrowie gdźie wiele rady.

R. 11. 1. *Waga zdradliwa.* Odwołuje się do Deut. 25, 13: *Nie będziesz miał w worku różnych gwichtów: większego i mniejszego; ani będzie w domu twoim korzec większy i mniejszy. Wagę będziesz miał sprawiedliwą i prawdziwą, i korzec równy i prawdziwy będziesz miał: abyś długi czas żył na ziemi, którą Pan Bóg twój da. Brzydzi się bowiem Pan twój tym który to czyni i t. d.* Podobny rozkaz jest Lewit. 19, 35. Pod jedną nazwą, zabrania się wszelkiego rodzaju niesprawiedliwość. bo wszelka niesprawiedliwość jest nierównością. —*Wola jego.* LXX: waga sprawiedliwa jest jemu przyjemną.

2. *Gdzie będzie pycha.* Hebr. *przyszla pycha, i przyjęła zelżywość, a z pokorą mądrość.* Myśl więc ta: że albo pyszni innych lżą i potwarzają; albo że sami doznają zelżywości, bo pyszni są u Boga i ludzi obrzydliwymi. — *Gdzie jest pokora tam i mądrość.* Wielką jest bowiem mądrością nie wysoko o sobie rozumieć, a znać siebie i nędze swoje.

3. *Prostota.* Prawość, niepokalaność i szczerość postępowania. — *Poprowadzi je.* Przewodniczyć będzie, ażeby ich usiłowania pomyślny miały skutek. —*Podejście fałszerzów.* Przewrotność bezbożnych, przez którą innych podejść usiłują. —*Spustoszy je.* Zgubi ich, bo na ich głowę spadnie.

4. *W dzień pomsty.* Ukarania bożego.—*Wybawi od śmierci.* Wiecznej.

5. *Sprawiedliwość prostego.* Powtórzenie zdania wier. 3.

6. *Sprawiedliwość prawych.* Powtórzenie i zalecenie powyższego zdania.

7. *Ustanie wszystka nadzieja.* Bo z piekła niemasz wcale wybawienia. — *Oczekiwanie frasobliwych zginie.* Zginie nadzieja tych, którzy w tém życiu troszczyli się zbytnio o powiększenie bogactw i nabycie dostojeństw, i dla tego prawo boże gwałcili.

8. *Miasto niego niezbożnik będzie dany.* Jak widzimy z przykładów Mardocheusza i Amana, Dawida i Saula, Daniela i jego oskarżycieli. Albo ta myśl ogólna: że zdarzają się w świecie wypadki, iż sprawiedliwi po utrapieniach szczęścia, a bezbożni po szczęśliwości utrapień doznają.

9. *Zdradza przyjaciela swego.* Stara się zdradzić.— *Umiejętnością będą wybawieni.* Bo udawanie i zdradę jego, chociaż ukrytą, postrzegą.

10. *W szczęściu sprawiedliwych.* Widząc dobre powodzenie sprawiedliwych.—*Będzie pochwała.* Sprawiedliwości i opatrzności bożej.

11. *Błogosławieństwem sprawiedliwych.* Dobremi radami i upomnieniami sprawiedliwych, pożyteczną ich mową i modlitwą miasto zakwitnie.

12. *Kto gardzi przyjacielem swoim.* Gdy w błąd jaki albo w grzech wpada. — *Potrzebujący serca.* Głupi. —*Człowiek rozumny milczy.* Nie potępi ani wyśmieje innych, chociażby zgrzeszyli, pomny własnej nieudolności, i widząc że sam jest podległy upadkowi.

13. *Zdradliwie chodzi.* Tylko udany, lecz nie serdeczny przyjaciel. —*Zwierzył.* Tajemnicę od przyjaciela powierzoną.

15. Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo; qui autem cavet laqueos, securus erit.
16. Mulier gratiosa inveniet gloriam; et robusti habebunt divitias.
17. Benefacit animae suae vir misericors; qui autem crudelis est, etiam propinquos abjicit.
18. Impius facit opus instabile; seminanti autem justitiam merces fidelis.
19. Clementia praeparat vitam; et sectatio malorum mortem.
20. Abominabile Domino cor pravum; et voluntas ejus in iis, qui simpliciter ambulant.
21. Manus in manu non erit innocens malus; semen autem justorum salvabitur.
22. Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua.
23. Desiderium justorum omne bonum est; praestolatio impiorum furor.
24. Alii dividunt propria, et ditiores fiunt; alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt.
25. Anima, quae benedicit, impinguabitur; et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur.
26. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis; benedictio autem super caput vendentium.
27. Bene consurgit diluculo, qui quaerit bona; qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis.
28. Qui confidit in divitiis suis, corruet; justi autem quasi virens folium germinabunt.

15. Złym utrapion będźie, który ręczy za obcego: lecz kto się strzeże śideł, bespieczen będźie.
16. Niewiasta wdźięczna dostąpi sławy: a mocarze będą mieć bogactwa.
17. Dobrze czyni duszy swéy człowiek miłośierny: a który okrutnym iest, odrzuca y krewne.
18. Bezbożnik czyni dźieło nie trwałe, a śieiącemu sprawiedliwość, zapłata wierna.
19. Łaskawość gotuie żywot: a naśladowanie złych śmierć.
20. Brzydliwe Panu serce przewrotne: a upodobanie iego w tych którzy w prostośći chodzą.
21. Ręka w ręce nie uydźie zły karania: ale naśienie sprawiedliwych zachowane będźie.
22. Kolce złote w pysku u świnie, niewiasta piękna a głupia.
23. Żądza sprawiedliwych wszelka dobra iest: oczekawanie niezbożników zapalczywość.
24. Jedni udźielaią własnych, a bogatszymi się stawaią, a drudzy wydźieraią nie swoie, a zawsze są w niedostatku.
25. Dusza która błogosławi utyie: a kto upaia y sam też upoion będźie.
26. Kto kryie zboże, przeklnie go pospólstwo: lecz błogosławieństwo nad głową przedawaiących.
27. Dobrze wstaie rano który szuka dobra, ale kto szuka złośći, zatłumi go.
28. Kto ufa w bogactwach swoich, upadnie: a sprawiedliwi iako źielony list zakwitną.

15. *Który ręczy.* Daje rękojemstwo.—*Za obcego.* To samo co *za innego*, patrz r. 6. w. 1. gdzie jest tak: *Synu mój, jeślibyś ręczył za przyjaciela twego, uwiązałeś u obcego rękę twoję.*
16. *Niewiasta wdzięczna.* Niewiasta miłej krasy i uczciwości.—*Dostąpi sławy.* Będzie znakomitą i sławioną w społeczności. Tak powiedziano w Judycie r. 8, 7: *A była bardzo piękna na wejrzenie:* i zaraz znowu: *A była ta między wszystkiemi najsławniejsza, bo się bała Pana bardzo. A mocarze będą mieć bogactwa.* Jak niewiasta wdzięczna — zaszczytu i chwały, tak mężowie silni bogactw dostępują.
17. *Dobrze czyni duszy swéj człowiek miłosierny.* Dogadza sobie człek hojny, przez należne i dogodne rzeczy potrzebnych użycie.—*Okrutnym.* Chciwy, który żeby zaoszczędzić pieniądze, siebie nie szczędzi, nie wzrusza się ani własnemi ani cudzemi niewygodami i niedolą, żeby miał nieść pomoc. — *Odrzuca i krewne.* Tak dalece jest nieuczynnym dla ubogich, że nawet blizkich krewnych odrzuca.
18. *Dzieło nie trwałe.* Które się zmarnuje, ani wyda owocu trwałego. Zdaje się, że to zdanie łączy się z powyższem, i myśl ta: że chciwy który nikomu nie robi dobrze, ani jałmużny nie daje, lecz tylko zbieraniem pieniędzy zajęty, dzieła czyni nietrwałe, gdyż przepadną bogactwa, których z sobą ponieść nie zdoła. —*Siejącemu sprawiedliwość.* Jałmużnę dającemu. — *Zapłata wierna.* Nagroda stała, nie mająca zaginąć.
19. *Łaskawość.* Zdaje się, że rozumie hojność w rozdawaniu pieniędzy potrzebującym.—*Gotuje żywot.* Wieczny i doczesny, bo zjednywa przychylność obywateli, która zapewnia bezpieczeństwo od zasadzek.—*Naśladowanie złych* Obrzydliwa i sknerska chciwość, która wiele złego doradza.
20. *Upodobanie jego.* Chęć jego.
21. *Ręka w rękę.* W hebr. *ręka przy ręce.* Pagnin rozumie, że to znaczy: prędko, zaraz.—*Nasienie sprawiedliwych.* T. j. sprawiedliwi.
22. *Kolce złote w pysku świni.* LXX. *jako zausznica złota w pysku świni.* Wyraz hebrajski *nezem*, nie oznacza zausznicy tylko, ale i te ozdoby które na czole nad nosem zawieszać zwykli starożytni, jak mówi Izai. r. 3. w. 21: tam między innemi ozdobami niewiast, wyliczają się i *perły na czole wiszące.* W hebr. *klejnoty nosowe.* I myśl ta: jako perła, złoto, albo klejnot byłby w najgorszem miejscu żeby go zawieszono na łbie świni, zwierzęcia brudnego, leżącego i tarzającego się w błocie; tak ozdoba piękności wcale nieprzystała płochéj i głupiej niewieście, któraby jéj nadużyła.
23. *Żądza sprawiedliwych.* Myśl ta: że czego sprawiedliwi pragną, dobrą jest rzeczą. —*Oczekiwanie niezbożników zapalczywość.* A to, czego oczekiwać mogą i muszą, i co im stanie się, jest gniew i pomsta Boża.
24. *Udzielają własnych.* Wspierając, jałmużny dając.
25. *Która błogosławi.* Która czyni dobrze; a myśl ta łączy się z powyższą i znaczy toż samo. —*Kto upaja.* Hojnie obdziela swojemi dobry, karmiąc i upajając niejako.
26. *Kryje zboże.* Przechowując na czas inny, żeby sprzedał drożéj.—*Przedawających.* Gdy narod potrzebuje i domaga się, chciwości swojéj stawiąc zawadę.
27. *Dobrze wstaje.* Jakoby rzekł: dobrze robi, albo powiedzie się mu.—*Szuka dobra.* Kto dobrze postępuje. Kto dobre sprawy wykonywa. —*Kto szuka złości.* Zwolennik złych rzeczy, pragnący poznać sposoby czynienia złego.

29. Qui conturbat domum suam, possidebit ventos; et qui stultus est, serviet sapienti.

30. Fructus justi lignum vitae; et qui suscipit animas, sapiens est.

31. Si justus in terra recipit, quanto magis impius et peccator? *(1. Petr. 4, 18.)*

29. Kto miesza dóm swóy, odźiedźiczy wiatry: a kto głupi iest, będźie służył madrému.

30. Owoc sprawiedliwego drzewo żywota: a kto przyimuie dusze, madry iest.

31. Jeśliż sprawiedliwy na źiemi odnośi: iako daleko więcéy niezbożny y grzészny?

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O bezbożnym i sprawiedliwym, pracowitym i próżniaku, głupim i mądrym, oraz o pożytku i szkodach z języka.

1. Qui diligit disciplinam, diligit scientiam; qui autem odit increpationes, insipiens est.

2. Qui bonus est, hauriet gratiam a Domino; qui autem confidit in cogitationibus suis, impie agit.

3. Non roborabitur homo ex impietate; et radix justorum non commovebitur.

4. Mulier diligens, corona est viro suo; et putredo in ossibus ejus, quae confusione res dignas gerit.

5. Cogitationes justorum judicia; et consilia impiorum fraudulenta.

6. Verba impiorum insidiantur sanguini; os justorum liberabit eos.

7. Verte impios, et non erunt; domus autem justorum permanebit.

8. Doctrina sua noscetur vir; qui autem vanus et excors est, patebit contemtui.

1. Kto miłuie karność, miłuie umieiętność: ale kto nienawidźi strofowania, głupi iest.

2. Kto dobry iest wyczérpnie łaskę u Pana: ale kto ufa w myślach swoich, niezbożnie czyni.

3. Nie zmocni się człowiek z niezbożnośći: a korzeń sprawiedliwych nie będźie poruszony.

4. Niewiasta pilna, iest korona mężowi swemu: a zgniłość w kośćiach iego, która czyni rzeczy godne sromoty.

5. Myśli sprawiedliwych sady: a rady niezbożnych zdradliwe.

6. Słowa niezbożników czyhaia na krew: usta sprawiedliwych wybawiaia ie.

7. Obróć niezbożne a nie będźie ich: a dóm sprawiedliwych stać będźie.

8. Z nauki swoiéy mąż będźie poznany: ale kto iest nikczemny a głupi, wzgardźie podlęże.

---

29. *Kto mięsza dóm swój.* Kto dobra swoje rozprasza, i dla tego trwoży dóm swój, wiele złego przyczyniając domownikom. Albo, kto w domu jest surowym i srogim, o którym występku powiedziano, Ekkl. 4, 35: *Nie bądź jako lew w domu twym, wywracając domowniki twoje, a obciążając poddane twoje.*—*Odziedziczy wiatry.* Dom wyniszczy i ubogim zostanie.

30. *Owoc sprawiedliwego.* Uczynki sprawiedliwego, a szczególnie miłosierdzie ku biednym—*Drzewo żywota.* Często Salomon porównywa z drzewem życia to, co jest przyjemne i zbawienne: myśl więc ta: uczynki sprawiedliwego, a zwłaszcza miłosierdzie względem ubogich jest zbawiennem, miłem i przyjemnem, zawierającem w sobie wszelkie dobro.—*Kto przyjmuje dusze.* Kto sprzyja, pomaga i potrzebom ich zaradza. Albo też *przyjmować dusze,* jest to zjednywać dla siebie chęci i starania tych, którym uczynił dobrze.

31. *Jeśliż sprawiedliwy na ziemi odnosi.* Jakoby rzekł: Oto, często sprawiedliwy na ziemi jeszcze, to jest w tem życiu, odbiera nagrodę sprawiedliwości; a więc daleko bardziej grzesznik nawet przed śmiercią zasłużoną karę poniesie. Albo, że Bóg w tem życiu często karze sprawiedliwych za ich lekkie przewinienia; jakże więc daleko bardziej pokarze grzeszników i bezbożnych. Drugie tłumaczenie więcej jest odpowiednie i mało się różni od rozumienia LXX, a które naśladuje i Piotr ś. w liście I. r. 4, w. 18: *A jeśli sprawiedliwy ledwo zbawion będzie, niezbożny i grzeszny gdzież się okażą?* Myśl ta: jeśli sprawiedliwi przez wiele utrapień zdążają do nieba, to niewątpliwie grzeszników mnóstwem nieprawości skalanych straszna pomsta czekać będzie.

R. 12. 1. *Karność.* Karcenie, upomnienie.—*Umiejętność.* Pewną wiadomość jak postępować trzeba; do której przychodzi się przez częste upominania od mędrszych czynione.

2. *Dobry.* Szczery, uczciwy i brzydzący się zdradami.—*Wyczerpnie łaskę u Pana.* W hebr. *dobry wywiedzie upodobanie od Pana;* t. j. łaskę i przychylność otrzyma.—*Ale kto ufa w myślach swoich.* W hebr. *człowieka zaś myśli, albo zamachów obwini.* Ten zaś nazywa się człowiekiem myśli, kto się spodziewa, że przez zamachy i zdrady swoje innych podejdzie.—*Niezbożnie czyni.* W hebr. *rascah* znaczy ogłosić za bezbożnego, potępić, obwinić; ale znaczy też *bezbożnie czynić,* jak twierdzi Pagnin, za tym wykładem poszedł nasz tłumacz, a zatem można tak myśl tę oddać: kto jest dobrym, będzie prosił o łaskę u Boga i otrzyma, z którą zawsze podążać będzie ku lepszemu; kto zaś ufa myślom swoim, i sądzi że mu niepotrzebne są względy Boże i łaska, ten czyni niezbożnie, i pewno gorszym zostanie.

3. *Nie zmocni się.* T. j., że bezbożność nie wzmacnia człowieka ale na duchu osłabia; przeciwnie dzieje się ze sprawiedliwymi, oni są stałymi, nie zachwieje ich ani zbieg przeciwności, ani pokus.

4. *Niewiasta pilna.* W hebr. *cnoty.*—*Jest koroną mężowi swemu.* Przynosi ozdobę dla męża swego.—*Zgniłość.* Która jest niegodziwą, bezwstydną, albo nierozumną, przyprawia męża swego o suchoty, ściągając nań smutek.

5. *Sądy.* T. j. sprawiedliwe są.

6. *Czyhają na krew.* Rozmowy które prowadzą bezbożni, mają za przedmiot rzeczy złe i niesprawiedliwe, np. o zabójstwach i knowaniu zasadzek, żeby kogoś ze świata sprzątnąć.—*Je.* Tych, na których czyhają niezbożni.

7. *Obróć niezbożne.* Jakby rzekł: O Boże, wywróć, albo jeśli wywracasz. Tak w Ps. 103, 35: *Niechaj ustaną grzesznicy z ziemi, a złośnicy tak, że ich nie będzie.* LXX *gdziekolwiek się obróci niezbożny, zgładzon będzie.*

8. *Z nauki twojej.* Z rozmów uczonych.—*Nikczemny a głupi.* Gruby i niewykształcony który nie jest rozumnym i mądrym.

9. Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane. *(Eccli. 10, 30.)*

10. Novit justus jumentorum suorum animas; viscera autem impiorum crudelia.* *(Eccli. 20, 30.)*

11. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus; qui autem sectatur otium, stultissimus est.*

Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam.

12. Desiderium impii munimentum est pessimorum; radix autem justorum proficiet.

13. Propter peccata labiorum ruina proximat malo; effugiet autem justus de angustia.

14. De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, et juxta opera manuum suarum retribuetur ei.

15. Via stulti recta in oculis ejus; qui autem sapiens est, audit consilia.

16. Fatuus statim indicat iram suam; qui autem dissimulat injuriam, callidus est.

17. Qui, quod novit, loquitur, index justitiae est; qui autem mentitur, testis est fraudulentus.

18. Est, qui promittit, et quasi gladio pungitur conscientiae: lingua autem sapientium sanitas est.

19. Labium veritatis firmum erit in perpetuum; qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii.

20. Dolus in corde cogitantium mala; qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium.

21. Non contristabit justum, quidquid ei acciderit; impii autem replebuntur malo.

22. Abominatio est Domino labia mendacia; qui autem fideliter agunt, placent ei.

9. Lepszy iest ubogi maiąc swą potrzebę: niźli chlubliwy który potrzebuie chleba.

10. Zna sprawiedliwy dusze bydła swego: a wnętrzności niezbożnych okrutne.

11. Kto sprawuie źiemię swoię, będźie nasycon chlebem: ale kto się próżnowaniem bawi nagłupszy iest.

Kto wesoły iest w zaśiadaniu na winie, w zamkach swoich zostawi sromotę.

12. Żądza niezbożnika zmocnienie niecnotliwych: lecz korzeń sprawiedliwych rość będźie.

13. Dla ust przewrotnych przybliża się upad złośliwemu: lecz sprawiedliwy uydźie ućisku.

14. Z owocu ust swoich każdy będźie napełnion dobrami: a według uczynków rąk iego będźie mu oddano.

15. Droga głupiego prosta w oczach iego: lecz kto mądry iest słucha porady.

16. Głupi natychmiast gniew swóy pokazuie: lecz kto krzywdę pokrywa, chytry iest.

17. Który, co wie mówi, świadek iest sprawiedliwy: ale który kłama, iest świadek zdradliwy.

18. Jest który obiecuie, a iako mieczem sumienia kłóty bywa: a ięzyk mądrych iest zdrowie.

19. Warga prawdy trwała będźie na wieki, a kto iest świadek nagły, ten stroi ięzyk kłamstwa.

20. Zdrada w sercu myślących złości: ale którzy radzą o pokoiu idźie za nimi wesele.

21. Nie zafrasuie sprawiedliwego cokolwiek nań przypadnie: lecz niezbożnicy będą pełni złego.

22. Brzydkośćią są Panu wargi kłamliwe: a którzy się wiernie obchodzą, podobaią mu się.

---

9. *Mając swą potrzebę.* Który przez swoję pracę wystarcza potrzebom własnym i rodziny swojéj.—*Chlubliwy.* Takich jest wiele panów, którzy nie mają sposobu do wybrnienia z długów, ani do wyżywienia siebie i swoich. Takie same zdanie znajduje się w Ekkleziastyku r. 10, 30.

10. *Zna... dusze bydła swego.* Daje baczność na bydlęta swe, troszczy się o nie, żeby nienadużywać ich w pracy, i żeby im nie zbywało na jakiéj wygodzie. LXX: *Sprawiedliwy lituje się nad duszami bydląt swoich.*

11. *Będzie nasycon chlebem.* Obfitować będzie.—*Kto wesoły jest w zasiadaniu na winie.* T. j. kto zabawom się oddaje i przyjemność znajduje w niepomiarkowaném piciu wina.—*W zamkach swoich.* Zdaje się, że ta przestroga szczególnie dotyczy żołnierzy, którzy zamków strzegą, i wolni obawy czas tracą na winie i grach azardownych. Ci zostawują hańbę po sobie, bo niekiedy, gdy winem upojeni nie myślą o niczém, nieprzyjaciel naszedłszy, ciężko karze za nietrzeźwość i gnuśną nieczynność.

12. *Żądza niezbożnika zmocnienie niecnotliwych.* Niezbożny pragnie, żeby wszystkim najgorszym wiodło się dobrze, żeby byli wolnymi i bezpiecznymi od niepomyślności i przemagali nad sprawiedliwymi: lecz nie dostąpi tego czego pragnie, gdyż sprawiedliwi, których chce widzieć w upadku, zawsze mają się lepiéj.

14. *Z owocu ust twoich.* T. j. z pożytecznych rozmów, nie tylko korzyść odnoszą ci którzy uczą się, i dla których pożytku mówi się, lecz i sam mówiący zasila się dobrém, i że same słowa uczącego zasilają jego uczucie, a także iż wielką nagrodę od Boga za pracę swą odbierają.

15. *Droga.* Sposób czynienia, rady.—*Prosta w oczach jego.* Dla tegoż nikogo do rady nie wzywa, ufając sobie że nie zbłądzi.

16. *Chytry.* Roztropny, czyli ostróżny, Są też którzy działają skrycie, nie dla tego żeby sami mieli się na ostróżności, lecz żeby zgubili nieprzyjaciela przy danéj zręczności. Tak postępował Absalon z Amnonem bratem, II. Król. 13, 22.

18. *Jest który obiecuje.* LXX tak tłumaczą ten wiersz: *Są którzy mówiąc jakby mieczem ranią: a języki mądrych uzdrawiają.* Tak samo w hebr.: *nierozmyślny w mowie, jest jako zranienie mieczem, a języki mądrych są zdrowiem.* Lecz, że słowo *bota*, znaczy ogłosić a także obiecać nierozważnie, dla tego ś. Hieronim poszedł za tém zdaniem, i myśl ta: jest taki co nierozmyślnie obiecuje, a po uczynionem przyrzeczeniu, żałując obietnicy cierpi w sumieniu jakby uderzenie miecza. Przeciwnie zaś usta mądrych zdrowiem są, bo to co mówią ani im samym, ani komu innemu nie przynosi szkody, ani smutku, lecz zdrowie i wesołość, i osładza boleść duchową.

19. *Warga prawdy.* Język prawdomówny.—*Trwała będzie na wieki.* Zawsze w zgodzie z sobą. —*Nagły.* Albo zapytany gdy się tego nie spodziewał, albo nagle i bez namysłu mówiąc, i mało myśląc coby powiedzieć. —*Stroi język kłamstwa.* Sztukuje się kłamstwami, ażeby obronić to co powiedział i kłamcą się nie wydać.

21. *Nie zafrasuje sprawiedliwego.* Bo nadzieję swoję w Bogu pokłada i woli się jego poddaje. Albo nie dotknie sprawiedliwego. Tak o piecu ognistym babilońskim powiedziano Dan. 3, 50: *I niedotknął się ich zgoła ogień, ani zasmucił.*

23. Homo versutus celat scientiam; et cor insipientium provocat stultitiam.
24. Manus fortium dominabitur; quae autem remissa est, tributis serviet.
25. Moeror in corde viri humiliabit illum; et sermone bono laetificabitur.
26. Qui negligit damnum propter amicum, justus est; iter autem impiorum decipiet eos.
27. Non inveniet fraudulentus lucrum; et substantia hominis erit auri pretium.
28. In semita justitiae, vita; iter autem devium ducit ad mortem.

23. Człowiek chytry tai umieiętność: a serce głupich wywoływa głupstwo.
24. Ręka mocnych panować będźie: a która leniwa iest, pod hołdem będźie.
25. Smutek w sercu męża poniży go: a powieścią dobrą uweselon bywa.
26. Kto nieważy szkody dla przyjaciela, iest sprawiedliwy: lecz droga niezbożnych zdradźi ie.
27. Nie naydźie zysku zdradliwy: a maiętność człowieka będźie cena złota.
28. Na ścieżce sprawiedliwości, żywot: a droga zdrożna wiedźie do śmierći.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O ostróżności w mówieniu, o bogactwie i nadziei.

1. Filius sapiens, doctrina patris; qui autem illusor est, non audit, cum arguitur.
2. De fructu oris sui homo satiabitur bonis; anima autem praevaricatorum iniqua.
3. Qui custodit os suum, custodit animam suam; qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala.
4. Vult et non vult piger; anima autem operantium impinguabitur.
5. Verbum mendax justus detestabitur; impius autem confundit, et confundetur.
6. Justitia custodit innocentis viam; impietas autem peccatorem supplantat.
7. Est quasi dives, cum nihil habeat; et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit.

1. Syn mądry, nauka oycowska: a który iest naśmiewca, nie słucha kiedy go strofuią.
2. Z owocu ust swoich człowiek będźie nasycon dobrami: ale dusza przestępców złośliwa.
3. Kto strzeże ust swoich, strzeże dusze swoiéy: lecz kto nie rozmyślny iest ku mówieniu, poczuie szkody.
4. Chce y nieche leniwiec: a dusza robiących utyie.
5. Słowem kłamliwym będźie się brzydźił sprawiedliwy: lecz niezbożnik zawstydza y zawstydzon będźie.
6. Sprawiedliwość strzeże drogi niewinnego: lecz niezbożność podchodźi grzesznika.
7. Jest iakoby bogaty choć nic nie ma: a iest iakoby ubogi, choć ma wiele bogactw.

---

23. *Chytry.* Ostróżny. —*Tai umiejętność.* Nie przechwala się, ani z łatwością wydaje się z tém co wie, lecz ukrywa się.—*Wywoływa.* W hebr. *ogłasza,* albo *krzyczy:* wydaje się z głupstwem swojém niczego się nie lękając.
24. *Mocnych.* W hebr. *troskliwych* czyli *pilnych.*
25. *Poniży go.* Strąci, utrapi.—*Powieścią dobrą.* Łagodną, ludzką, pocieszającą.
26. *Kto nieważy szkody.* Słuszna jest bowiem i godna rzecz człowieka dobrego i sprawiedliwego, żebyśmy niekiedy ponosili jakiś szkody i niewygody dla przyjaciół.—*Lecz droga niezbożnych.* Którzy dogadzają własnemu interesowi, i na to tylko uwagę mają, żeby im dobrze było, nie troszcząc się o innych.— *Zdradzi je.* Bo gdy sami potrzebować będą, nie znajdą nikogo ktoby im pomógł, gdyż wygoda albo pożytek który teraz mają, zamieni się w daleko większą szkodę, bo tego Bóg chce na ukaranie tamtego grzechu.
27. *Nie najdzie zysku zdradliwy.* W heb. *nie przypiecze zdrada polowania swego.* Jest to przenośnia wzięta od myśliwych, jakoby rzekł: nie otrzyma łupu który łowi, i jeśliby przez te łowy swe pojmał nie spożytkuje; gdyż zanim ją upiecze do jedzenia, wymknie się jemu.—*Majętność człowieka będzie cena złota.* W hebr. *majętność człowieka pilnego droga.* Człowieka pilnego i troskliwego, który godziwym sposobem szuka utrzymania się, albo nabywa dostatek, majętnosć będzie wartości złota, t. j. droga jak złoto, bo wielką jest i trwałą.
28. *Na ścieszce sprawiedliwości.* W uczynkach sprawiedliwych.—*Żywot.* Łaski, a potém chwały.—*Zdrożna.* Niesprawiedliwości.—*Do śmierci.* Grzechu, a potém do śmierci wieczněj.
R. 13.—1. *Nauka ojcowska.* T. j. w nim się odbija nauka ojca, który go wychował. Chald. *przyjmuje ojcowską naukę.*—*Naśmiewca.* Który z upomnień szydzi.
2. *Z owocu ust swoich człowiek nasycon będzie dobrami.* Ten półwiersz wytłumaczony w r. pop. w. 14.—*Ale dusza przestępców złośliwa.* Znaczy, że ponieważ dusza grzeszników jest złośliwą i nie wydaje z siebie owocu dobrego, dla tego nie zakosztuje dobra, ani się dobrami nasyci.
3. *Kto strzeże ust swoich.* Tak, że jest poważnym i rozważnym w mowie.—*Strzeże duszy swojéj.* Od grzechu i od wiela złego które niepowściągliwość języka sprowadza.
4. *Chce i niechce leniwiec.* Zmienia zamiar z obawy pracy.—*A dusza robiących utyje.* Którzy nieunikają pracy, lecz trwają w niéj, w dobro zaobfitują. Dusza, przez synegdochę, kładzie się za całego człowieka.
5. *Zawstydza.* Sroma się, niesławę ściąga na siebie, a ztąd hańba.—*I zawstydzon będzie.* Hańba go dotknie; bo ludzie uczciwi wszyscy gardzą kłamcą i stronią od niego.
6. *Sprawiedliwość strzeże drogi niewinnego.* Sama sprawiedliwość, którą się człek dobry i niewinny powoduje, strzeże go i ubezpiecza od złego.—*Podchodzi.* Wywraca i gubi grzesznika.
7. *Jest jakoby bogaty.* T. j. są którzy udają bogatych, chociaż wszystkiego im brakuje; jako też przeciwnie, są bogacze, którzy chcą żeby ich za biednych uważano.

8. Redemtio animae viri, divitiae suae; qui autem pauper est, increpationem non sustinet.

9. Lux justorum laetificat; lucerna autem impiorum extinguetur.

10. Inter superbos semper jurgia sunt; qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia.

11. Substantia festinata minuetur; quae autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur.

12. Spes, quae differtur, affligit animam; lignum vitae desiderium veniens.

13. Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat; qui autem timet praeceptum, in pace versabitur.

Animae dolosae errant in peccatis; justi autem misericordes sunt, et miserantur.

14. Lex sapientis fons vitae, ut declinet a ruina mortis.

15. Doctrina bona dabit gratiam; in itinere contemtorum vorago.

16. Astutus omnia agit cum consilio; qui autem fatuus est, aperit stultitiam.

17. Nuntius impii cadet in malum; legatus autem fidelis, sanitas.

18. Egestas et ignominia ei, qui deserit disciplinam; qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur.

19. Desiderium si compleatur, delectat animam, detestantur stulti eos, qui fugiunt mala.

20. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit; amicus stultorum similis efficietur.

21. Peccatores persequitur malum; et justis retribuentur bona.

22. Bonus relinquit heredes filios et nepotes, et custoditur justo substantia peccatoris.

8. Okup dusze męża, bogactwa iego: lecz ubogi nie odnośi łaiania.

9. Światłość sprawiedliwych uwesela: ale świéca niezbożnych zagaśnie.

10. Między pysznymi zawsze są swary, a którzy wszytko czynią z poradą, rządzą się mądrośćią.

11. Maiętność prędko nabyta umnieyszy się: a która polekku bywa ręką zgromadzona, rozmnoży się.

12. Nadźieia która się odwłóczy, trapi duszę: drzewo żywota pożądanie wypełnione.

13. Kto uwłacza rzeczy iakiéy, sam się na przyszły czas obowięzuie: a kto się boi przykazania, w pokoiu będźie mieszkał.

Dusze zdradliwe błądzą w grzéchach: ale sprawiedliwi są miłośierni, i lituią się.

14. Zakon mądrego zdróy żywota: aby odwodźił od upadku śmierći.

15. Nauka dobra da łaskę, na drodze gardzących przepaść.

16. Chytry czyni wszytko zdradą, ale kto głupi iest, pokazuie głupstwo.

17. Poseł niezbożnego wpadnie we złe: ale poseł wierny zdrowie.

18. Nędza y sromota temu, który opuszcza ćwiczenie: a kto słucha karzącego, wsławion będźie.

19. Żądza ieśli się spełni, roskoszuie duszę: brzydzą się głupi temi, którzy się strzegą złego.

20. Kto chodźi z mądrym, mądrym będźie: przyiaćiel głupich, stanie się podobny.

21. Grzeszniki goni nieszczęśćie: a sprawiedliwym nagrodźi się dobrém.

22. Dobry zostawuie dźiedźicami syny y wnuki, y chowaią na sprawiedliwego maiętność grzesznego.

8. *Okup duszy męża, bogactwa jego.* Tę dogodność dają bogactwa swojemu właścicielowi, że go wykupić i uchronić mogą od złego, niewolnictwa, od więzienia i wyroków prawa, a nawet od chorób za pomocą lekarstw drogich i t. d.—*Nie odnosi łajania,* Nie może oprzeć się ani znieść przeciwności; lecz im ulega, znuża się i upada pod niemi.

9. *Światłość sprawiedliwych uwesela.* W hebr. *rozweseli się,* albo *wesołą będzie.* t. j. sprawiedliwi pomyślnie postępować będą, i jakoby jasném, wesołém i rozweselającém światłem szczęścia jaśnieć będą. — *Świeca niezbożnych zagaśnie.* Szczęście którém świecą się i jaśnieją. Patrz Job. 18, 4: *Aza światło niezbożnego nie zgaśnie,* i t. d.

10. *Zawsze są swary.* Bo pyszny nie chce ustąpić pysznemu i sobie wiele ufa, a rad innych nie przyjmuje lecz gardzi niemi.

11. *Prędko nabyta.* Rychło i niegodziwemi środkami nabyta.—*Umniejszy się.* Rozpadnie się, jak prawie zawsze bywa z rzeczami źle nabytemi. — *Ręką.* Pracą rąk i godziwemi sposoby.

12. *Nadzieja.* Rzecz spodziewana i upragniona. — *Drzewo żywota.* Rzecz najmilsza i najprzyjemniejsza. *Pożądanie wypełnione.* Rrzecz upragniona i otrzymana wreszcie.

13. *Kto uwłacza rzeczy jakiéj.* Kto np. potępia jaki zły zwyczaj, a nawet i dobry, wkłada na siebie obowiązek wstrzymywania się od tego, co potępił.—*A kto się boi przykazania.* Przeciwnie zaś, kto się lęka przykazania Bożego, które zakazuje uwłaczania i ukazuje co dla kogo czynić należy, ten i tutaj będzie żył w pokoju sumienia, i z ludźmi też pokój zachowa, a w życiu przyszłém wieczny pokój odziedziczy. Salazar mniema, że wiersz ten oznacza: że kto uwłacza rzeczy jakiéj, t. j. jakiemu przykazaniu, przez niezupełne jego wypełnianie, sam na siebie wkłada powinność uzupełnienia tego, czego niedostawało; kto zaś szanując i bojąc się przykazania w zupełności i ściśle je wypełnia, ten żyje w pokoju z sumieniem.—*Dusze zdradliwe.* Ludzie zdradliwi i krzywdzący, którzy niegodziwemi sposoby bogactw szukają.—*Błądzą w grzechach.* Idąc za grzechami oszukują siebie i nadziei swéj nie osięgają.— *Ale sprawiedliwi.* Sprawiedliwi zaś tak cudownie ubogacają się, że nie tylko w chęci są miłosiernymi, ale i w czynie miłosierdzie świadczą.

14. *Zakon mądrego.* Karność, nauczanie i rozkazy mądrego.— *Zdrój żywota.* Tryska życiem; przynosi żywot dla tych, którzy téj nauki nie odrzucają, i odwodzi od niebezpieczeństw śmierci.

15. *Da łaskę.* Dobre ukształcenie i nauka którą kto odebrał, u Boga i ludzi łaskę zjedna.—*Gardzących.* Nauką dobrą—*Przepaść.* Zguby do któréj wpadną.

16. *Chytry.* Roztropny, ostrożny.—*Pokazuje głupstwo.* Wydaje się z głupstwem swojém; gdyż sam przez się nie mogąc widzieć co czynić należy, ani przestając na cudzéj radzie, musi następnie błądzić w swoich czynnościach, i zdradzić w obec wszystkich nieostrożność swoję.

17. *Poseł niezbożnego.* W hebr. *poseł niezbożny;* lecz jest toż samo, bo książe niezbożny podobnego do siebie chce mieć posłannika.—*Zdrowie.* Jest pożytecznym, bo sprawę powierzoną mądrze pełni.

18. *Ćwiczenie.* Wspomnienie, albo naukę dobrą.

19. *Żądza.* Rzecz pożądana.

22. *Zostawuje dziedzicami syny i wnuki.* Bóg daje dobrym potomstwo, zeby odradzali się w synach i wnu-

23. Multi cibi in novalibus patrum, et aliis congregantur absque judicio.
24. Qui parcit virgae, odit filium sum; qui autem diligit illum, instanter erudit. *(Infr. 23, 13.)*
25. Justus comedit, et replet animam suam; venter autem impiorum insaturabilis.

23. Obfita żywność na nowinach oyców: ale innym bywaią zbierane bez rozsądku.
24. Kto folguie rózdze, nienawidźi syna swego: lecz kto go miluie, ustawnie ćwiczy.
25. Sprawiedliwy ie y nasyca duszę swoię: lecz brzuch niezbożnych nie nasycony.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O poznawaniu mądrości i głupoty niewiasty, złym synie i miłosierdziu Bożém.

1. Sapiens mulier aedificat domum suam; insipiens exstructam quoque manibus destruet.
2. Ambulans recto itinere, et timens Deum, despicitur ab eo, qui infami graditur via. *(Job. 12, 4.)*
3. In ore stulti virga superbiae; labia autem sapientium custodiunt eos.
4. Ubi non sunt boves, praesepe vacuum est; ubi autem plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis.
5. Testis fidelis non mentitur; profert autem mendacium dolosus testis.
6. Quaerit derisor sapientiam, et non invenit; doctrina prudentium facilis.
7. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentiae.
8. Sapientia callidi est intelligere viam suam; et imprudentia stultorum errans.
9. Stultus illudet peccatum, et inter justos morabitur gratia.
10. Cor quod novit amaritudinem animae suae, in gaudio ejus non miscebitur extraneus.
11. Domus impiorum delebitur; tabernacula vero justorum germinabunt.

1. Mądra niewiasta buduie dóm swóy: a głupia y zbudowany rękoma zepsuie.
2. Chodzący prostą drogą y boiący się Boga wzgardzon bywa od tego, który bezecną drogą chodzi.
3. W uściech głupiego kiy pychy: lecz wargi mądrych strzegą ich.
4. Kędy niemasz wołów żłób próżny iest, a gdźie wiele zboża tam iest iawna moc wołu.
5. Świadek prawdźiwy nie kłama: lecz nie prawdę powiada świadek zdradliwy.
6. Szuka naśmiewca mądrości, a nie nayduie: nauka rostropnych łacna.
7. Idź przećiw mężowi głupiemu, a nie zna warg mądrośći.
8. Mądrość chytrego iest rozumieć drogę swoię: a nieopatrzność głupich obłędna.
9. Głupi będźie się śmiał z grzechu: a między sprawiedliwymi będźie mieszkała łaska.
10. Serce które zna gorzkość dusze swoiey, do wesela iego nie przymiesza się obcy.
11. Dóm niezbożnych zgładzon będźie: lecz przybytki sprawiedliwych zakwitną.

kach, i dobrze im się działo i opływali we wszelkie dobro. — *Chowają na sprawiedliwego majętność grzesznego.* Zachowują się bogactwa grzesznika, żeby do sprawiedliwego przeszły, któryby ich lepiej użyć trafił.

23. *Obfita żywność na nowinach ojców.* Jakby rzekł: często się zdarza, że rodzice są bogaci i uprawiają wiele morgów ziemi, z których wielkie owoce zbierają. Chald. i inni tłumaczą: *na nowinach ubogich*, gdyż ubodzy maleńkie zagony troskliwie uprawiają, i z nich obfity plon zbierają. — *Ale innym bywają zbierane bez rozsądku.* Lecz nie zwracają na to uwagi ojcowie, że raczej dla ubogich, niżeli dla synów swych zbierają, którzy otrzymawszy po nich dziedzictwo, zmarnotrawią je i rozproszą.

25. *Nasyca duszę swoję.* Bo chęciom swoim granice zakreśla.

R. 14.—1. *Buduje dóm.* Mnoży dostatek domowy.— *Rękoma zepsuje.* Tak szkodzić będzie dobru rodziny, że bardziej szkodzićby nie zdołała, jeśliby rozmyślnie chciała ją o zgubę przyprawić.

3. *Kij pychy.* Gdyż głupi pyszną mową swoją kij sprawiedliwéj kary na się ściągają; i że o innych pysznie, obelżywie i groźnie językiem szermują.— *Strzegą ich.* Żeby złego nie doznali.

4. *Żłób.* W hebr. *ebus*, wyraz ten niektórzy chcą tłumaczyć przez gumno. Oba są prawdziwe: gdzie niema wołów, tam stodoły i żłoby dokąd się bydło zapędza, stoją pustkami; bo ziemia pozbawiona należnéj uprawy, owoców nie przynosi.

6. *Szuka naśmiewca mądrości.* Szuka i nie znajduje, bo źle szuka, przestając na swojém zdaniu, nie słuchając ani mędrców, ani kościoła. — *Nauka rostropnych łacna.* W hebr. *nauka dla roztropnego jest łacną*, t. j. do nabycia, z łatwością im przychodzi.

7. *Idź przeciw mężowi głupiemu.* Jeśli zaprzeczysz człowiekowi głupiemu, nie potrafi mądrze odpowiedzieć. W hebr. *odstąp od głupiego.* A więc znaczenie Wulgaty takie: idź przeciwnie, t. j. z drugiéj strony, w znacznéj jednak odległości.

8. *Chytrego.* Roztropnego, ostrożnego. — *Rozumieć drogę swoję.* Znać sprawy swe, i cel do którego dążą. —*Obłędna.* Nie kierując czynności swych ku żadnemu celowi dobremu, lecz błąkając się tu i ówdzie.

9. *Będzie się śmiał z grzechu.* Zdaje się że jest to samo, co powiadziano r. 10, 23: *Głupi jakoby śmiechem czyni niecnotę.* Albo, z grzechu cudzego będzie się naśmiewał.—*A między sprawiedliwymi... łaska.* Albo jak w hebr. *ratson*, życzliwość. Ponieważ sprawiedliwi nie naśmiewają się nawet z grzeszących, łatwo przeto ze wszystkimi zachowują przyjaźń i życzliwość. Jak źli łączą się przez podobieństwo złych chęci, tak cnotliwi przez jednakową dążność ku dobremu.

10. *Serce które zna gorzkość duszy swojéj.* Serce które boleść utrapia doznaje tajemnego smutku. Albo, serce które miluje boleść swoję, jak Seneka powiada: *nieszczęśliwéj duszy, boleść jest smutną rozkoszą.* — *Do wesela jego nie przymiesza się obcy.* Zewnętrzna radość nie uwiedzie go. Albo, kto sam tylko zna boleść swoję, sam też i radować się będzie, jeśli zmieni się los jego i radości dozna.

11. *Zakwitną.* Pomyślności doznawać będą.

12. Est via, quae videtur homini justa; novissima autem ejus deducunt ad mortem.

13. Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.

14. Viis suis replebitur stultus, et super eum erit vir bonus.

15. Innocens credit omni verbo; astutus considerat gressus suos.

Filio doloso nihil erit boni; servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via ejus.

16. Sapiens timet, et declinat a malo; stultus transilit, et confidit.

17. Impatiens operabitur stultitiam, et vir versutus odiosus est.

18. Possidebunt parvuli stultitiam, et exspectabunt astuti scientiam.

19. Jacebunt mali ante bonos, et impii ante portas justorum.

20. Etiam proximo suo pauper odiosus erit; amici vero divitum multi.

21. Qui despicit proximum suum, peccat; qui autem miseretur pauperis, beatus erit.

Qui credit in Domino, misericordiam diligit.

22. Errant, qui operantur malum; misericordia et veritas praeparant bona.

23. In omni opere erit abundantia; ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.

24. Corona sapientium, divitiae eorum; fatuitas stultorum, imprudentia.

25. Liberat animas testis fidelis; et profert mendacia versipellis.

12. Jest droga która się zda człowiekowi sprawiedliwa: ale koniec iéy prowadźi do śmierći.

13. Śmiéch będźie zmieszan z żałośćią: a koniec wesela smutek pośiada.

14. Drogami swymi nasycon będźie głupi: a nad nim będźie mąż dobry.

15. Prostak wierzy każdému słowu: chytry rozważa kroki swoie.

Syn zdradliwy nie bedźie miał nic dobrego: ale słudze mądrému poszczęśćią się sprawy, y wyprostuie się droga iego.

16. Mądry boi się, y odstępuie od złego: głupi przeskakuie a dufa.

17. Niećiérpliwy czynić będźie głupstwo: a mąż chytry przemierzły iest.

18. Maluczcy pośiędą głupstwo: a opatrzni będą czekać umieiętnośći.

19. Będą leżeć źli przed dobrymi: a niezbożnicy u drzwi sprawiedliwych.

20. Ubogi y bliźniému swemu omierzły będźie: ale bogatych iest przyiaćiół wiele.

21. Kto gardźi bliźnim swoim, grzészy: ale kto ma litość nad ubogim, błogosławiony będźie.

Kto wierzy w Pana, miłośierdźie miłuie.

22. Błądzą którzy źle czynią: miłośierdźie y prawda gotuią dobra.

23. Ze wszelkiéy roboty będźie dostatek: ale gdźie słów wiele, tam często niedostatek.

24. Korona mądrych bogactwa ich: szaleństwo głupich nierostropność.

25. Wybawia duszę świadek prawdźiwy: a zdradliwy kłamstwa mówi.

---

12. *Jest droga która się zda.* Uczy że nie zawsze trzeba ufać ani własnemu zdaniu, ani opinii ludzkiéj, być bowiem może że jakaś sprawa, albo jakiś postępek wydaje się dobrym i zbawiennym, a jednak w istocie prowadzi duszę na potępienie.

13. *Śmiech będzie zmieszan z żałością.* Upomina nas, żebyśmy nie polegali na ziemskich radościach, które nie są ani trwałemi, ani wolnemi od przymieszki boleści i smutku: gdy przeciwnie pociechy duchowe są prawdziwe i trwałe, podług owych słów, Jan 16, 22: *A radości waszéj żaden od was nie odejmie.*

14. *Drogami swemi nasycon będzie.* Mścić się będą nad głupim obyczaje jego, i aż do boleśnego przesytu odbierze co zasłużył przez swe niecne sprawy. Albo, chociaż głupi nasyci się rzeczami swojemi i temi których życzył sobie, jednak daleko lepszy jest stan dobrego, który szukał daleko wyższego rodzaju dóbr; to jest bowiem co w nast. półwierszu powiedziano: *a nad nim będzie mąż dobry.* Albo, więcéj odbierze niż zasłużył, bo wieniec sprawiedliwości przewyższy niesprawiedliwości karę.

15. *Chytry.* Roztropny i ostróżny. — *Rozważa kroki swoje.* Roztropnie urządza swoje sprawy, i nie łatwo daje się uwieść cudzemi słowy.

16. *Boi się.* Podejrzywa i lęka się, żeby nie uległ jakiéj zdradzie.—*Przeskakuje.* Uważając za nic i nic złego się nie domyślając.

17. *Niecierpliwy.* Który się łatwo gniewa. *Czynić będzie głupstwo.* Kto bowiem unosi się, mówi i czyni wiele rzeczy nieroztropnie i głupio.

18. *Maluczcy.* Mali rozumem, nieroztropni, występnie prostoduszni. — *Posiędą głupstwo.* Jakby dziedzictwo głupstwo wezmą. — *Opatrzni.* Ostróżni i roztropni.— *Będą czekać umiejętności.* Jako dziedzictwa, nad którą nic niema droższego i pożądańszego.

19. *Będą leżeć.* W hebr. *nachylili się.* Często się zdarza że źli, czy to z przyczyny ubóstwa, czy z innego powodu muszą się uginać przed dobrymi, co jak widzimy przytrafiło się braciom Józefa.—*U drzwi sprawiedliwych.* T. j. czekać będą, jak ludzie niskiego stanu u pałaców i drzwi magnatów.

20. *Bliźniemu swemu.* Bliskiemu, albo krewnemu.

21. *Błogosławiony będzie.* U Boga, który wzajemnie ulituje się nad nim, i miłosierdzie ubogiemu wyświadczone hojnie nagrodzi.

22. *Prawda.* Wierność, albo sprawiedliwość. — *Gotują dobra.* Jednają dobra.

23. *Ze wszelkiéj roboty będzie dostatek.* Którzy są zajęci i pracują, obfitych bogactw; nabywają a którzy wiele mówią, a równie wiele nie pracują, ci z ubóstwa nie wyjdą.

24. *Korona.* Ozdoba, ubranie, bo ich mądrzy używają na dobro, i przez to sobie ozdobę jednają; i że u pospólstwa powagę bogactwo nadaje. — *Szaleństwo głupich nieroztropność.* W hebr. *głupstwo głupich, głupstwo;* jakby rzekł: niczém wreszcie nie jest inném jak głupstwem i nierostropnością, ani można nabyć ozdoby, przez nabytek bogactw.

25. *Wybawia duszę.* Myśl ta: świadek sprawiedliwy, wiernem i prawdziwém świadectwem swém dusze wybawia, t. j. z niebespieczeństwa życia wyzwala; przeciwnie kłamliwy i przewrótny świadek mówi kłamstwa, a tak dusze, t. j. życie niewinnych przywodzi do niebespieczeństwa.

26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filiis ejus erit spes.

27. Timor Domini fons vitae, ut declinent a ruina mortis.

28. In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis.

29. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia; qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam.

30. Vita carnium, sanitas cordis; putredo ossium, invidia.

31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus; honorat autem eum, qui miseretur pauperis. *(Infr. 17, 5).*

32. In malitia sua expelletur impius; sperat autem justus in morte sua.

33. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quosque erudiet.

34. Justitia elevat gentem; miseros autem facit populos peccatum.

35. Acceptus est regi minister intelligens; iracundiam ejus inutilis sustinebit.

26. W boiaźni Pańskiéy ufanie mocy: y synowie iego nadźieię mieć będą.

27. Boiaźń Pańska zdróy żywota: aby uszli upadku śmierći.

28. W wielkośći ludu godność królewska: a w trosze ludźi zelżywość kśiążęćia.

29. Kto iest ćierpliwy, wielką się mądrośćią rządźi: a kto nie cierpliwy iest, wywyższa swe głupstwo.

30. Żywot ćiała zdrowie serca: spróchnienie kośći, zazdrość.

31. Kto czyni krzywdę ubogiemu, urąga stworzyćielowi iego; a czći go, kto ma zmiłowanie nad ubogim.

32. Dla złośći swéy niezbożnik wygnany będźie: ale sprawiedliwy nadźieię ma przy śmierći swoiéy.

33. W sercu rostropnego odpoczywa mądrość: y wszelkie nieuczone wyćwiczy.

34. Sprawiedliwość wywyższa naród: ale grzech czyni ludźie mizernymi.

35. Sługa rostropny wdźięczny iest królowi: niepożyteczny gniew iego odnieśie.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O bezbożnych, posłuszeństwie, gniewliwych i leniwych, i o bojaźni Bożéj.

1. Responsio mollis frangit iram; sermo durus suscitat furorem. *(Infr. 25. 15).*

2. Lingua sapientium ornat scientiam: os fatuorum ebullit stultitiam.

3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos.

4. Lingua placabilis, lignum vitae; quae autem immoderata est, conteret spiritum.

5. Stultus irridet disciplinam patris sui; qui autem custodit increpationes, astutior fiet.

In abundanti justitia virtus maxima est; cogitationes autem impiorum eradicabuntur.

1. Odpowiedź łagodna uśmierza gniew: ale mowa przykra pobudza.

2. Język mądrych zdobi umieiętność: usta głupich wywiéraią głupstwo.

3. Na każdym mieyscu oczy Pańskie, wypatruią dobre y złe.

4. Język łagodny, drzewo żywota: a który nie mierny iest, zetrze ducha.

5. Głupi śmieie się z strofowania oyca swego: lecz kto strzeże karnośći, chytrszy będźie.

W obfitéy sprawiedliwośći moc iest nawiętsza: a myśli niezbożnych będą wykorzenione.

26. *W bojaźni Pańskiéj.* Dla bojaźni Boga, gdyż sprawiedliwy Boga się boi, i obrazy jego się strzeże.—*Ufanie mocy.* Ma nadzieję sprawiedliwy że moc otrzyma, spodziewa się, że przy pomocy Bożéj będzie silnym do czynienia wszystkiego.— *I synowie jego nadzieję mieć będą.* I dla synow dobra pozostanie nadzieja, z powodu zasług pobożnego ojca.

27. *Zdrój żywota.* Przyczyna życia, oddalająca od niebezpieczeństwa śmierci.

28. *W wielkości ludu.* Oznacza, że z wielości poddanych wielką ma chwałę panujący; a zmniejsza się jego szacunek jeśli posiadłości jego małoludne.

29. *Wywyższa.* Jawnem czyni: bo to co się w górę wznosi, staje się widzialnem.

30. *Żywot ciała.* Myśl ta: że zdrowie dobre wiele zależy od spokojności umysłu; zazdrość zaś zjada i topi kości niejako.

31. *Czyni krzywdę.* Dotyka niesprawiedliwością albo wzgardą dla tego że jest biednym, wyrzucając mu ubóstwo.—*Urąga stworzycielowi jego.* Bo: coście uczynili jednemu z tych braci moich najmniejszych, mnieście uczynili, powiedział Chrystus Pan. Albo, iż się zdaje, że Boga potępia, z woli którego stało się że on ubogi.— *Czci go.* Bo łaska albo cześć słudze okazana, spływa na samego pana, przez wzgląd na którego coś się dzieje.

32. *Niezbożnik wygnany będzie.* W godzinę śmierci, od nadziei zbawienia wiecznego, bo śmierć prawie zawsze odpowiednia jest przeszłemu życiu.

34. *Wywyższa naród.* Wznosi i dozwala kwitnąć rzeczompospolitym.

35. *Niepożyteczny.* W hebr, *wstydzący*, to jest taki który się tak prowadzi, że pana swego wstydzi.—*Odniesie.* Doświadczy.

R. 15.—2. *Zdobi umiejętność.* Dodaje ozdoby umiejętności, wielką jest bowiem krasą wiedzy, jeżeli to co się opowiada nietylko jest gruntownem i prawdziwem, lecz nadto wymównie i ozdobnie wysłowionem. *Wywierają głupstwo.* Wiele i niedobrze mówią.

4. *Łagodny.* T. j. łagodzący, lub łagodny. *Drzewo żywota.* I jakby drzewo życia, t. j. rzecz zbawienna i przyjemna. *Zetrze ducha.* Trapi ducha i zasmuca umysł słuchających.

5. *Chytrszy.* Ostrożniejszy i mędrszy.—*A myśli niezbożnych.* Przeciwnie bezbożni, którzy i siebie i myśli swoje uważają za silnie ugruntowane, będą wykorzenieni i zaginą.

6. Domus justi plurima fortitudo; et in fructibus impii conturbatio.
7. Labia sapientium disseminabunt scientiam; cor stultorum dissimile erit.
8. Victimae impiorum abominabiles Domino; vota justorum placabilia. *(Eccli. 34, 21).*
9. Abominatio est Domino via impii, qui sequitur justitiam, diligitur ab eo.
10. Doctrina mala deserenti viam vitae; qui increpationes odit, morietur.
11. Infernus, et perditio coram Domino; quanto magis corda filiorum hominum?
12. Non amat pestilens eum, qui se corripit, nec ad sapientes graditur.
13. Cor gaudens exhilarat faciem; in moerore animi dejicitur spiritus. *(Infr. 17, 22).*
14. Cor sapientis quaerit doctrinam; et os stultorum pascitur imperitia.
15. Omnes dies pauperis, mali; secura mens quasi juge convivium.
16. Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles.
17. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio.
18. Vir iracundus provocat rixas; qui patiens est, mitigat suscitatas.
19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum; via justorum absque offendiculo.
20. Filius sapiens laetificat patrem; et stultus homo despicit matrem suam.
21. Stultitia gaudium stulto; et vir prudens dirigit gressus suos.
22. Dissipantur cogitationes, ubi non est consilium; ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur.

6. Dóm sprawiedliwego moc wielka: a w dochodźiech niezbożnego zamieszanie.
7. Wargi mądrych śiać będą umieiętność: serce głupich inaksze będźie.
8. Ofiary niezbożnych obrzydłe Panu: modlitwy sprawiedliwych przyiemne.
9. Obrzydłość iest Panu droga niezbożnego: który idźie za sprawiedliwośćią, iest umiłowany od niego.
10. Nauka zła opuszczaiącemu drogę żywota: kto nienawidźi karności, umrze.
11. Piekło y zatracenie przed Panem: iako daleko więcey serca synów człowieczych?
12. Zaraźliwy nie miłuie tego, kto go karze: y do mądrych nie idźie.
13. Serce wesołe rozwesela oblicze: w frasunku serca duch upada.
14. Serce mądrego szuka nauki: a usta głupich karmią się nieumieiętnośćią.
15. Wszytkie dni ubogiego złe: myśl bespieczna iako ustawiczne gody.
16. Lepsza iest trocha z boiaźnią Pańską: niż wielkie skarby a nie nasycaiące.
17. Lepiéy iest bydź proszonym na iarzynę z miłośćią: niż na ćiele tłuste z nienawiśćią.
18. Mąż gniewliwy pobudza swary: który ćierpliwy iest, uśmierza wzbudzone.
19. Droga leniwych iako płot ćierniowy: droga sprawiedliwych bez obrazy.
20. Syn mądry uwesela oyca: a głupi człowiek gardźi matką swoią.
21. Głupstwo wesele głupiemu: a mąż mądry prostuie kroki swoie.
22. Rozpraszaią się myśli, kędy niémasz rady: ale gdźie iest wiele radzących, utwiérdzaią się.

---

6. *Dóm sprawiedliwego.* Zdaje się że myśl taż sama co uprzednio.—*W dochodach niezbożnego.* Dochodami niezbożnego jest to, co w wierszu pop. myślami nazwał.—*Zamieszanie.* Żadnéj trwałości, lecz zamieszanie i wzruszenie z powodu wielkich nieszczęść, które Bóg na pomstę grzechów zsyła.

7. *Siać będą umiejętność.* Któréj innym nie zajrzą, lecz ochotnie z innymi nią się podzielają.—*Serce głupich inaksze będzie.* Nie będzie tak samo usposobionem, ani odda się ochoczo uczeniu innych.

8. *Obrzydłe Panu.* Chociaż w sobie nie są obrzydliwemi, jako jednak pochodzą od bezbożnych, to też brzydzić się niemi Pan będzie.—*Przyjemne.* Miłe Bogu i posiadające moc przejednania Pana.

10. *Nauka.* Strofowanie, albo karanie.—*Zła.* Surowa, ciężka i twarda. Albo, nienawistna dla opuszczających drogę,—*Opuszczającemu drogę.* Z hebr. można przełożyć: dla opuszczających drogę; tym którzy zchodzą z drogi cnoty.—*Umrze.* Zginie nieszczęśliwie.

11. *Piekło i zatracenie.* Te dwa wyrazy oznaczają stan umarłych, bo gdy to pisał Salomon, wszyscy umarli zstępowali do piekieł, t. j. albo na męki wieczne, albo do otchłani, żeby tam zostawać aż do przyjścia Chrystusa.—*Przed Panem.* Widzą ich oczy Pańskie, i wie dokładnie co się dzieje z tymi którzy tam są zatrzymani. Co najmocniéj od oczu naszych jest oddalonem, to jest widocznem Bogu.—*Jako daleko więcéj serca.* Które nie są tak oddalone.

12. *Zaraźliwy.* Zły: w hebr. *letz*, który wyraz nasz tłómacz bierze niekiedy za szydercę a niekiedy za zaraźliwego.

13. *Rozwesela.* Gdyż wesołe usposobienie ducha na twarzy się odbija.—*Duch upada.* Rozumie siły żywotne, albo oddech; albo stosuje do żywości umysłu, któréj niema w zasmuconych.

14. *Karmią się nieumiejętnością.* Niewiadomością własną i nie troszcząc się o pozbycie się jéj radują.

15. *Ubogiego.* Albo rozumie biednego, albo nieszczęśliwego i utrapionego.

16. *Lepsza jest trocha.* Już to dla tego że pożyteczne jest dla przepędzenia życia spokojnego, już że do otrzymania wiecznego żywota sposobniejsze.—*Nienasycające.* W hebr. *i zamieszania w nim.* Rzeczywiście że wielkie jest zamieszanie namiętności w duszy tego, który bogactwy nasycić się nie może. Nienasyconemi nazywają się, czy biernie, że nigdy im nie dość, albo czynnie, że nie mają możności nasycenia.

19. *Jako płot cierniowy.* Leniwym bowiem wszystko się pokazuje jakby cierniem trudności opasane i przegrodzone.

20. *Syn mądry.* Powtórzona ta myśl r. 10 w. 1.—*Gardzi matką swoją.* I nie stara się tak postępować, żeby jéj radość przynieść.

21. *Głupstwo.* Głupi raduje się z rzeczy głupich.—*Prostuje.* Stara się troskliwie, żeby prostemi były.

22. *Rospraszają się.* Wychodzą na złe i niweczą się sprawy rozpoczęte, jeżeli niemi nie rządzi rada roztropna.

23. Laetatur homo in sententia oris sui, et sermo opportunus est optimus.
24. Semita vitae super eruditum, ut declinet de inferno novissimo.
25. Domum superborum demolietur Dominus, et firmos faciet terminos viduae.
26. Abominatio Domini cogitationes malae; et purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo.
27. Conturbat domum suam, qui sectatur avaritiam; qui autem odit munera, vivet.
Per misericordiam et fidem purgantur peccata; per timorem autem Domini declinat omnis a malo. *(Infr. 16, 6.)*
26. Mens justi meditatur obedientiam; os impiorum redundat malis.
29. Longe est Dominus ab impiis; et orationes justorum exaudiet.
30. Lux oculorum laetificat animam; fama bona impinguat ossa.
31. Auris, quae audit increpationes vitae, in medio sapientium commorabitur.
32. Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam; qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis.
33. Timor Domini, disciplina sapientiae; et gloriam praecedit humilitas.

23. Weseli się człowiek w zdaniu ust swoich: a mowa czasu swego rzeczona iest barzo dobra.
24. Ścieżka żywota nad umieiętnym: aby się uchronił piekła nagłębszego.
25. Dóm pysznych Pan wywróći: a granice wdów potwiérdza.
26. Obrzydłość Panu myśli złe: a czysta mowa napięknieysza potwierdzona będźie od niego.
27. Miesza dóm swóy który łakomstwa naszladuie: a kto nienawidźi darów, będźie żył.
Przez miłośierdźie y wiarę bywaią oczyśćiane grzechy: a przez boiaźń Pańską wszelki odstępuie od złego.
28. Serce sprawiedliwego rozmyśla posłuszeństwo: usta niezbożnych opływaią złośćią.
29. Daleko iest Pan od niezbożnych: a modlitwy sprawiedliwych wysłucha.
30. Światłość oczu uwesela duszę: a dobra sława czyni tłuste kośći.
31. Ucho które słucha karnośći żywota: w pośrzodku mądrych mieszkać będźie.
32. Kto odrzuca karność, wzgardza duszę swoię: ale kto przyimuie karanie, panem iest serca.
33. Boiaźń Pańska ćwiczenie mądrośći: a sławę uprzedza pokora.

CAPUT XVI. — ROZDZIAŁ 16.

O kierownictwie boskiém sercami ludzkiemi i o zacności cnót niektórych.

1. Hominis est, animam praeparare; et Domini, gubernare linguam.
2. Omnes viae hominis patent oculis ejus; spirituum ponderator est Dominus. *(Infr. 21, 2).*

1. Człowiecza iest duszę przygotować: a Pańska rządźić ięzykiem.
2. Wszytkie drogi człowiecze są iawne przed oczyma iego: Pan iest który uważa duchy.

23. *W zdaniu ust swoich.* T. j. gdy zauważa że mądrze i właściwie powiedział. Bo owocem roztropnéj odpowiedzi, jest radość, która spływa na jéj autora.
25. *Pysznych.* Którzy są niesprawiedliwi i gwałtowni względem wdów i ubogich.—*Granice wdów.* Granice roli wdowy, które zniszczyć pyszny zamyślał.
26. *Myśli złe.* LXX: *myśl niesprawiedliwa,* t. j. która innemu złe zrobić zamyśla.—*Czysta mowa.* Szczera, jasna i bez zdrady, którą Pan za najpiękniejszą uważa, utwierdzenie bierze od Pana, który daje to, że stały i dobry skutek bierze.
27. *Miesza dom swój.* Gdyż wiele sporów i kłótni w domu swym zaprowadza. Albo, że gniew boży na się wywołuje, przez który dom rujnuje się, t. j. wywraca się.—*A kto nienawidzi darów.* Wolny od łakomstwa.—*Przez miłosierdzie i wiarę.* Można tłómaczyć: *miłosierdziem i prawdą,* jak jest w r. nast. w 6. gdzie ten wiersz się powtarza; i myśl ta: że przez zachowanie prawa Bożego oczyszcza się z grzechów popełnionych.—Że wreszcie przez wyrazy miłosierdzie i prawda oznacza się zachowanie wszystkich boskich przykazań, potwierdza Ps. 24 w. 10: *Wszystkie drogi Pańskie, miłosierdzie i prawda.*
28. *Rozmyśla posłuszeństwo.* W hebr: *labanoth,* co jedni tłómaczą *do odpowiadania,* inni *posłuszeństwo;* inni *mądrość;* inni *wiarę:* podług których wykładów, zdaje się że myśl ta: że sprawiedliwy nie mówi płocho, lecz mądrze i wiernie, rozważywszy wprzódy w duszy odpowiedź swoję. Wulgaty naszéj zdaje się że myśl ta: że sprawiedliwy gdy go upominają lub mu co przykazują, myśli o posłuszeństwie, i gotuje się do spełnienia rozkazów; przeciwnie zaś usta bezbożnego w złe obfitują, gdyż mruczy i sprzeciwia się ostrzegającym lub rozkazującym.
29. *Daleko jest Pan od niezbożnych.* Którzy nie odstępują od bezbożności.
30. *Światłość oczu uwesela duszę.* Jak się to pokazuje, gdy po ciemnościach światłość wraca.—*Dobra sława.* Tak dobra sława przynosi wielką rozkosz, gdy kto słyszy głos jéj o sobie.
31. *Które słucha.* Które ochoczo przyjmuje.—*Karności żywota.* Upomnienie zbawienne, życie przynoszące.—*W pośrodku mądrych mieszkać będzie.* Albo, żeby słuchał gdy mądrzy upominają, albo że już do mądrych zaliczonym zostanie.
32. *Wzgardza duszę swoję.* Pogardza sobą, bo się nie stara udoskonalić siebie, i ozdobić się dobremi obyczajami.—*Panem jest serca.* Ma serce, mądrym jest.
33. *Ćwiczenie mądrości.* T. j. bojaźń Pańska, i jest jakby jakie zbawienne karcenie, za którém mądrość idzie.—*A sławę.* Sławę i ozdobę, i co się rodzi z poprawionych obyczajów, poprzedza pokora, która ochoczo upomnienia przyjmuje.
R. 16.—1. *Człowiecza jest duszę przygotować.* Patrz Wujka.
2. *Wszystkie drogi człowiecze są jawne przed oczyma jego.* W hebr: *wszystkie drogi męża czyste w oczach jego,* i myśl może być ta: chociaż ludzie sądzą że wszystkie sprawy ich są czystemi, i wolnemi od skazy, często jednak oczy Pańskie, które przenikają wnę-

3. Revela Domino opera tua, et dirigentur cogitationes tuae.
4. Universa propter semetipsum operatus est Dominus; impium quoque ad diem malum.
5. Abominatio Domini est omnis arrogans; etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens.
Initium viae bonae, facere justitiam; accepta est autem apud Deum magis, quam immolare hostias.
6. Misericordia et veritate redimitur iniquitas, et in timore Domini declinatur a malo. (*Supr. 15, 27.*)
7. Cum placuerint Domino viae hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem.
8. Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate.
9. Cor hominis disponit viam suam; sed Domini est dirigere gressus ejus.
10. Divinatio in labiis regis: in judicio non errabit os ejus.
11. Pondus et statera judicia Domini sunt, et opera ejus omnes lapides sacculi.
12. Abominabiles regi, qui agunt impie; quoniam justitia firmatur solium.
13. Voluntas regum labia justa; qui recta loquitur, diligetur.
14. Indignatio regis, nuntii mortis, et vir sapiens placabit eam.
15. In hilaritate vultus regis, vita; et clementia ejus quasi imber serotinus.
16. Posside sapientiam, quia auro melior est, et acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.
17. Semita justorum declinat mala; custos animae suae servat viam suam.

3. Obiaw Panu uczynki twoie, a będą wyprostowane myśli twoie.
4. Pan wszytko udźiałał sam dla śiebie: też y niezbożnika na zły dźień.
5. Obrzydły iest Panu każdy pyszny: by też ręka do ręki była, nie uchodźi karania.
Początek drogi dobréy, czynić sprawiedliwość: y wdźięcznieysza Bogu niźli ofiary ofiarować.
6. Miłośierdźiem y prawdą nieprawość bywa odkupiona: a w boiaźni Pańskiey strzegą się złego.
7. Gdy się podobaią Panu drogi człowiecze: tedy y nieprzyiaćioły iego przywiedźie do pokoiu.
8. Lepsza iest trocha z sprawiedliwośćią: niźli wielkie dochody z nieprawośćią.
9. Serce człowiecze rozrządza drogi swoie: ale Pańska iest prostować kroki iego.
10. Proroctwo w wargach królewskich: w sądźie nie błądzą usta iego.
11. Waga y szala iest sąd Pański: a uczynki iego wszytkie gwichty w worku.
12. Obrzydliwi królowi którzy źle czynią: bo sprawiedliwośćią umacnia się stolica.
13. Upodobanie królewskie wargi sprawiedliwe: kto mówi dobrze, będźie umiłowan.
14. Gniew królewski posłowie śmierći: a mąż mądry ubłaga ji.
15. W wesołośći twarzy królewskiey żywot: a łaska iego iako descz późny.
16. Nabyway mądrośći, bo lepsza iest nad złoto: y nabyway roztropnośći, bo droższa iest nad śrébro.
17. Śćieżka sprawiedliwych odchyla się od złego: stróż dusze swéy strzeże drogi swoiéy.

---

trze i czytają w duszy i zamiarach, sądzą inaczéj. Do tego przystosować można Wulgatę; gdyż jako w Piśmie ś. to co się komu niepodoba, nazywa się tam nie dójrzaném, albo nie poznaném; tak wyraz *być jawném*, może się brać za upodobane, piękne i dobre. Podobne i prawie to samo zdanie jest w r. 21 w. 2. Niektórzy to: *przed oczyma jego*, odnoszą do Boga, którego oczóm wszystko jest jawne.

3. *Objaw Panu.* T. j. prosząc od Boga pomocy i poruczając mu sprawy. W hebr. *zwal na Pana*, co zdaje się oznacza: że wszystko ku chwale bożéj odnosić trzeba. — *Wyprostowane będą.* Toż samo daje upomnienie Mędrzec co i Tobiasz r. 4. w. 20: *Proś go aby drogi twe prostował a wszystkie rady twoje niech w nim przebywają.* Tak Dawid Ps. 36. 5: *Objaw Panu drogę twoję a miéj nadzieję w nim: a on uczyni.*

4. *Sam dla siebie.* Dla chwały swéj, i dla siebie jako ostatecznego końca. Patrz Wujka.

5. *By też ręka.* Chociażby miał wielu umówionych i pomagających sobie, nie zostanie bez ukarania.— *Wdzięczniejsza.* Dobra droga i sprawiedliwość.

6. *Miłosierdziem i prawdą.* Patrz r. 15 w. 27. i P. W.

7. *Gdy się podobają Panu.* Naucza, iż Bóg sprawuje że dla dobrych ludzi są wszyscy spokojnymi, ci nawet którzy się przedtem sprzeciwiali. Przykład tego mamy na Józefie i braciach.

8. *Lepsza jest trocha.* Jest to co mamy w Ps. 36. 16: *Lepsza jest trocha sprawiedliwego, niźli wielkie bogactwa grzesznych.*

9. *Serce człowiecze.* T. j. co się mówić zwykło: człowiek zamyśla a Bóg rozrządza. Wielu sobie robi przedsięwzięcie obrania jakiegoś rodzaju życia; lecz Bóg tak urządza że wcale inaczéj się staje. Paweł zamyślał uwięzić uczniów Chrystusowych; a sam został z wielkiem dobrem swojem, od Chrystusa pojmanym.

10. *Proroctwo w wargach królewskich.* Uczy mędrzec że szczególniejszym sposobem Bóg strzeże panujących, żeby sprawiedliwy dawali wyrok, a w rzeczach wątpliwych i ciemnych prorokowali niejako, a nie błądzili. Pokazało się to w sądzie Salomona między dwiema nierządnemi niewiastami. Albo: że przyjmować trzeba słowa i rozkazy królewskie jakby boskie wyrocznie, gdyż one zastępują miejsce boskie, i ulegać im trzeba.

11. *Waga i szala.* Bóg wszystko czyni z największą sprawiedliwością i słusznością, tak jakoby sprawy swe wszystkie oddawał na najściślejszą szalę złotnika.— *Wszystkie gwichty w worku.* Jest-to powtórzenie wyższego półwiersza, i odwołanie się do starożytnego zwyczaju, kiedy do oznaczenia wagi używano kamyków, i noszono je w worku.

12. *Umacnia się stolica.* Królewstwa się utrwalają.

13. *Upodobanie królewskie.* T. j. podobają się królom.

14. *Posłowie śmierci.* Którzy bowiem rozgniewanego widzą przeciwko sobie króla, lękają się śmierci, jakoby im sąd ostateczny był zapowiedziany.

15. *W wesołości.* Jako gniew królewski śmierć zapowiada; tak wesołość życie przynosi i duszę nadzieją dobrą napełnia. —*Deszcz poźny,* Długo oczekiwany i dla tego najmilszy.

17. *Stróż duszy swéj.* Który usiłuje zbawić duszę

18. Contritionem praecedit superbia; et ante ruinam exaltatur spiritus.
19. Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum superbis.
20. Eruditus in verbo reperiet bona; et qui sperat in Domino, beatus est.
21. Qui sapiens est corde, appellabitur prudens, et qui dulcis eloquio, majora percipiet.
22. Fons vitae eruditio possidentis; doctrina stultorum, fatuitas.
23. Cor sapientis erudiet os ejus, et labiis ejus addet gratiam.
24. Favus mellis, composita verba; dulcedo animae, sanitas ossium.
25. Est via, quae videtur homini recta, et novissima ejus ducunt ad mortem.
26. Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum.
27. Vir impius fodit malum, et in labiis ejus ignis ardescit.
28. Homo perversus suscitat lites; et verbosus separat principes.
29. Vir iniquus lactat amicum suum, et ducit eum per viam non bonam.
30. Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia sua perficit malum.
31. Corona dignitatis senectus, quae in viis justitiae reperietur.
32. Melior est patiens viro forti; et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium.
33. Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.

18. Przed zginieniem uprzedza pycha; a przed upadkiem duch się wynośi.
19. Lepiey iest korzyć się z cichymi: niźli dźielić korzyśći z pysznymi.
20. Cwiczony w słowie naydźie dobra: a który ma nadźieię w Panu błogosławiony iest.
21. Który iest mądrego serca, będźie nazwany rozumnym: a kto wdźięczney wymowy, więcey odnieśie.
22. Zdróy żywota nauka tego kto ią ma: a nauka głupich szaleństwo.
23. Serce mądrego wyćwiczy usta iego: a wargam iego przyda wdźięczności.
24. Plastr miodu słowa ozdobne, słodkość duszy, zdrowie kośćióm.
25. Jest droga która się zda człowiekowi prawa: a koniec iey prowadźi do śmierći.
26. Dusza robiącego robi sobie, bo go przymuszaią usta iego.
27. Mąż niezbożny wykopuie złość: a na wargach iego ogień się rozpala.
28. Człowiek przewrótny wszczyna zwady, a świegotliwy rozłącza książęta.
29. Mąż złośliwy nući bliźniego swego: y prowadźi go drogą nie dobrą.
30. Kto zapatrzywszy się myśli przewrotności, gryząc wargi swoie dokazuie złości.
31. Wieniec godności szedźiwość, która się nayduie w drogach sprawiedliwośći.
32. Lepszy iest ćierpliwy niźli mąż mocny: a który panuie sercu swemu, niż ten co miast dobywa.
33. Losy do łona rzucaią: ale od Pana bywaią nastroione.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 16. w. 1. *Człowiecza jest duszę przygotować.* To jest, na wolej to człowieczéj, przygotować duszę do powściągania języka, umyśliwszy sobie nie mówić nic nieporządnego: wszakże Boska rzecz jest swą pomocą tak rządzić język aby nic nieprzystojnego nie mówił: ponieważ jako Jakób ś. c. 3 mówi, kto nie obrazi słowem, ten doskonałym jest. Przetoż Augustyn ś. lib. 2, ad Bonifacium c. 5, uczy, iż w tej

swą, t. j. siebie; ten strzeże drogi swojéj, uważnie roztrząsając swe czynności, żeby w czem nie zgrzeszył.

18. *Przed zginieniem uprzedza pycha.* Pycha jest upadku przyczyną; toż samo powtarza się, jak zwykle, w drugiej połowie półwiersza.

19. *Dzielić korzyść.* Obfitować w bogactwa.

20. *W słowie.* W rzeczy o którą chodzi; w sprawie którą ma pod ręką.

21. *Będzie nazwany rozumnym.* Kto jest mądrym będzie nazwanym wprawdzie roztropnym i rozumnym, i tą nazwą zasłynie; lecz daleko więcej ten, który oprócz mądrości, nabędzie wymowy. W hebr. *słodycz ust doda naukę.* T. j. naukę droższą uczyni, i wagi jéj doda.

22. *Zdrój żywota.* Życia przyczyna, t. j. wielu dóbr.— *Nauka głupich, szaleństwo.* Wszystko co mówią, albo czego nauczają głupi, istném jest głupstwem.

23. *Serce mądrego.* Jakoby rzekł: z wewnętrznéj mądrości, słowa mądre idą.

24. *Słodkość duszy.* T. j. słowa rozumne słodkie są dla duszy i dla ciała zbawienne, bo to co ducha rozwesela i ciału też jest pożytecznem.

25. *Jest droga.* Patrz r. 14 w. 12.

26. *Robi sobie.* Żeby przygotować to, co jest do życia potrzebnem i koniecznem.—*Bo go przymuszają usta jego.* Bo go potrzeba i głód zniewala. W hebr. *nachylił przeciwko sobie usta swe,* na hańbę i zgubę swoję usta otworzył.

27. *Wykopuje złość.* Szuka z wielką pracą i jakby ukrytą na światło wynosi.— *Ogień się rozpala.* Bo niezgody, gniewy, swary i rozterki wzbudza, jak widać z nast. wiersza.

28. *Świegotliwy.* Podszczuwacz, i siewca niezgód.

29. *Nuci.* Przywabia, i wciąga do zdrady.

30. *Kto zapatrzywszy się.* Całą duszą w zamyślaniu złego pogrążony.— *Gryząc wargi swoje.* Jak czynią gwałtownie zagniewani.— *Dokazuje złości.* Wylewając się na zły uczynek, który w duszy zamierzył.

31. *Wieniec godności sędziwość.* W hebr: *diadem chwały siwizna.—Która się znajdzie w drogach sprawiedliwości.* Nie każda, lecz tylko ta która jest mądrą i świętą.

32. *Lepszy jest cierpliwy.* Więcéj się uwydatnia siła w cierpieniu i znoszeniu rzeczy przeciwnych i trudnych, niżeli na przedsięwzięciu rzeczy trudnych. Prawdziwie rzekł poeta Owidiusz, że: silniejszym jest kto siebie samego zwyciężył, niżeli ten kto najsilniejsze zamki zdobył: bo siła już wyżéj wznieść się nie może.

33. *Losy do łona rzucają.* Uczy, iż w rzeczach ludzkich nic się nie dzieje bez woli i rozporządzenia Bożego, że losy nawet, które ludzie ślepemu trafowi przypisują nie są wolne od wpływu rozporządzenia boskiego.

sentencyi i w drugiéj, v. 9, zaleca *Liberum arbitrium*, albo wolność woléj naszéj. A wszakże przytém i łaskę Bożą uprzedzającą i pomagającą człowiekowi.

4. *Pan wszystko udziałał dla siebie, też i niezbożnika na zły dzień.* To nieinaczéj się rozumie, jedno iż Bóg który stworzył wszystko na chwałę swoję, i te też o których wiedział, iż mieli być niezbożnemi, przecie je stworzył, aby skarawszy je jako zasłużą, sprawiedliwość jego chwałę miała. A przeto nie mamy mówić, żeby Bóg miał kogo na wieczne zatracenie stworzyć, ponieważ on te o których wiedział, iż dla swych grzechów, nie z woléj Bożéj, mieli być potępieni, stworzył dla chwały swojéj. I to jest co tu Salomon mówi: Pan wszystko udziałał dla siebie, i niezbożnika na zły dzień (idącego) dla siebie, to jest na chwałę swoję uczynił: aby jako mówi o Pharaonie Exod. 9, v. 16, na nich okazał moc swoję, i żeby było opowiadane imię jego po wszystkiéj ziemi, Rzym. 9, v. 17.

6. *Miłosierdziem i prawdą nieprawość bywa odkupiona.* Oto tu masz słowo odkupienia, które toż znaczy co i dosyć uczynienie, którego przą heretycy. Gdyż nie mniéj przynależy do sprawiedliwości dosyć uczynienie: a jeśli możemy naszemi uczynkami odkupić grzechy nasze, możem też i dosyć uczynić za grzechy, to jest, za karanie któreśmy powinni za grzechy. Wszakże się to wszystko rozumie, iż i odkupienia i dosyć uczynienia nasze, nieinaczéj ważne są, tylko przez mękę i zasługi Chrystusa Pana.

CAPUT XVII.

O Bogu, jako władcy serc ludzkich i uszanowaniu ubogich.

1. Melior est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio.

2. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hereditatem dividet. *(Eccli. 10, 28).*

3. Sicut igne probatur argentum et aurum camino, ita corda probat Dominus.

4. Malus obedit linguae iniquae, et fallax obtemperat labiis mendacibus.

5. Qui despicit pauperem, exprobrat factori ejus; et qui ruina laetatur alterius, non erit impunitus. *(Supr. 14, 31).*

6. Corona senum filii filiorum; et gloria filiorum patres eorum.

7. Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens.

8. Gemma gratissima exspectatio praestolantis; quocumque se vertit, prudenter intelligit.

9. Qui celat delictum, quaerit amicitias; qui altero sermone repetit, separat foederatos.

10. Plus proficit correptio apud prudentem, quam centum plagae apud stultum.

11. Semper jurgia quaerit malus; angelus autem crudelis mittetur contra eum.

ROZDZIAŁ 17.

1. Lepszy iest kęs chleba suchego z weselem, niźli dóm pełen ofiar z swarem.

2. Sługa rostropny będźie panował nad synmi głupimi: a między braćią będźie dźielił dźiedźictwo.

3. Jako w ogniu probuią śrebro, a złoto w piecu, tak Pan probuie serca.

4. Złośnik posłuszen iest ięzykowi złośliwemu: a zdradliwy słucha warg kłamliwych.

5. Kto gardźi ubogim, łży stworzyćiela iego: a kto się raduie z upadku drugiego, nie uydźie karania.

6, Wieńcem starych są synowie synów: a chwała synów, oycowie ich.

7. Nie przystoią głupiemu słowa poważne: ani kśiążęćiu usta kłamliwe.

8. Kamień drogi nawdźięcznieyszy, oczekiwanie czekaiącego: gdźie się kolwiek obraca mądrze rozumie.

9. Kto tai grzéch, szuka przyiaźni: kto inakszémi słowy powtarza, rozłącza złączone.

10. Więcey waży upominanie u rostropnego, niźli sto plag u głupiego.

11. Zły człowiek zawsze swaru szuka: ale anioł okrutny będźie wysłan przeciw iemu.

R. 17.— 1. *Ofiar.* T. j. obfitość pokármów. Patrz r. 6. w. 2.

2. *Synmi.* Dziedzicami dóbr pana swego. — *Będzie dzielił.* Jako pośrednik od ojca zostawiony. Takim był Józef, który w domu Putyfara, a potém w królewskim pałacu Faraona wszystkiem zarządzał. Mogłaby być myśl taka: że sługa mądry rozdziela się spadkiem z synami ojca rodziny, biorąc część sobie wyznaczoną za zasługi.

3. *Pan probuje serca.* Przez utrapienia: tak doświadczał Abrahama; tak Hioba, Tobijasza, Józefa i innych świętych, dopuszczając na nich wiele utrapień.

4. *Posłuszen.* W hebr. *słucha*, i zdaje się że oznacza, iż każdy tém się pozwala ułowić i rozkoszuje się, co mu do smaku przypada. Dla tegoż zli ze złymi, kłamcy z kłamcami łatwo towarzystwo zawiązują. *Słucha.* W hebr. *podsłuchuje, słucha.*

5. *Kto gardzi ubogim.* Patrz r. 14. w. 31.— *Nie ujdzie karania.* Przykład mamy na Semei urągającym Dawidowi, gdy uciekał przed synem Absalonem, III. Król. r. w. 44.

6. *Wieńcem.* Chwałą, ozdobą starych są wnuki, przez których bezpieczniejszymi są pod względem potomności, i w których po śmierci nawet niejako żyć będą.— *Chwała synów ojcowie ich.* Bo ich zacność i cnota synów zdobią.

7. *Nie przystoją głupiemu słowa poważne.* Nie przystoi nieukowi rozprawiać o rzeczach poważnych, które jego rozum i stan przewyższają.— *Ani książęciu usta kłamliwe.* Najbardziéj bowiem hańbi jeśli książę kłamie i obietnic danych nie dotrzymuje.

8. *Kamień drogi najwdzięczniejszy.* Znaczy, że najmilszem jest otrzymać rzecz długo oczekiwaną.—*Gdzie się kolwiek obraca.* Gdziekolwiek się obraca ten który czegoś oczekuje i otrzymać pragnie, działa roztropnie, ostrożnie i oględnie, żeby nie stracił powziętéj nadziei.

9. *Szuka przyjaźni.* Szuka albo nowych przyjaźni, albo dawne utrwala.— *Inakszemi słowy.* Albo wyjaśniając co powiedziano, albo też powtarzając inaczéj niż było mówiono, dodając cóś, zmyślając, albo ujmując. — *Rozłącza złączone.* Przyjaciół nawzajem rozrywa.

10. *Więcej waży.* W hebr: *zstępuje.* T. j. ducha przenika. Dla mądrego proste upomnienie i jedno słowo wystarcza.

11. *Zły człowiek zawsze swaru szuka.* Kto jest przewrótnego i złośliwego umysłu, zawsze się cieszy z kłótni i sporów. — *Anioł okrutny będzie wysłan*

12. Expedit magis ursae occurrere raptis foetibus, quam fatuo confidenti in stultitia sua.

13. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus. *(1. Thess. 5, 15).*

14. Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum, et antequam patiatur contumeliam, judicium deserit.

15. Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum. *(Isai. 5, 23).*

16. Quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit?

Qui altam facit domum suam, quaerit ruinam; et qui evitat discere, incidet in mala.

17. Omni tempore diligit, qui amicus est; et frater in angustiis comprobatur.

18. Stultus homo plaudet manibus, cum spoponderit pro amico suo.

19. Qui meditatur discordias, diligit rixas; et qui exaltat ostium, quaerit ruinam.

20. Qui perversi cordis est, non inveniet bonum; et qui vertit linguam, incidet in malum.

21. Natus est stultus in ignominiam suam; sed nec pater in fatuo laetabitur.

22. Animus gaudens aetatem floridam facit; spiritus tristis exsiccat ossa. *(Supr. 15, 13).*

23. Munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitas judicii.

24. In facie prudentis lucet sapientia; oculi stultorum in finibus terrae. *(Eccles. 2, 14).*

12. Lepiéy iest potkać się z niedźwiedźica, kiedy iéy dźieci wezmą: niźli z głupim ufaiącym w głupstwie swoim.

13. Kto oddaie złe za dobre, nie wynidźie złe z domu iego.

14. Kto spuscza wodę, początkiem iest swarów, y niźli odniesie lekkość, odstępuie sądu.

15. Kto usprawiedliwia niezbożnego, y kto potępia sprawiedliwego, obadwa są obrzydłymi Panu.

16. Cóż pomoże głupiemu że ma bogactwa: ponieważ mądrośći kupić nie może.

Kto dóm swóy wysoko podnosi, szuka obalenia: a kto się chroni nauki, we złe wpadnie.

17. Na każdy czas miłuie kto iest przyiaćielem: a brat doznan bywa w utrapieniu.

18. Głupi człowiek klaskać będźie rękoma, gdy zaręczy za przyiaćiela swego.

19. Kto myśli o roztérkach, miłuie swary: a kto podnosi drzwi, upadku szuka.

20. Kto iest przewrótnego serca, nie naydźie dobra: a kto wywraca ięzyk, we złe wpadnie.

21. Głupi się urodźił na sromotę swoię, ale ani oćiec głupiego będźie miał poćiechy.

22. Serce wesołe czyni wiek kwitnący: duch smutny wysusza kośći.

23. Dar z zanadrza niezbożnik bierze, aby wywróćił śćieżki sądowe.

24. Na twarzy rostropnego świeći się mądrość: oczy głupich na kończynach źiemie.

---

przeciw niemu. Będzie utrapion wielą nieszczęściami, których sprawcami są złe anioły. Tak Ps. 77, 49; *Puścił na nie gniew zapalczywości swojéj: popędliwość i rozgniewanie, i utrapienie; przepuszczenia przez anioły złe.* Albo, że trafi kiedyś na kogoś szalonego i dzikiego, który mu odda za swoje.

12. *Kiedy jéj dzieci wezmą.* Wtenczas bowiem najwięcej się sroży. — *Ufającym w głupstwie swojem.* Ci, którzy są takimi, nie ulegają upomnieniom, ani się dają poskromić żadną siłą; o zwierzętach zaś mówi S. Jakób r. 3. w. 7: *Albowiem wszelkie przyrodzenie zwierząt, i ptaków, i płazów, i innych uskromione bywa, i ukrócone jest od przyrodzenia ludzkiego.*

13. *Oddaje złe za dobre.* Jak czynią ci, którzy ulegają występkowi niewdzięczności.— *Nie wynijdzie złe z domu jego.* Dopuści Bóg, że nań i na rodzinę jego spadnie wiele nieszczęść. Tak się często zdarza, albo raczej zasługują na to żeby tak było.

14. *Kto spuszcza wodę.* Myśl ta: że jak ten który wypuszcza wodę przez odkrycie dla niéj małego otworu, daje powód do wielkiego nawodnienia, bo woda zwolna dla siebie większy otwór czyni i wielką sprawia szkodę przez obalenie zboża i drzew: tak samo i ten kto jest początkiem swarów, t. j. daje powód do śpierania się; gdyż owa mała iskierka wyrasta na wielki pożar sporów i potwarzy.

15. *Kto usprawiedliwia niezbożnego.* Kto niezbożnego sprawiedliwym ogłasza.

16. *Kto dóm swój wysoko podnosi.* Zdaje się że umiarkowanie doradza w nabywaniu nauk, o których powiedział był. Tego bowiem co jest wysokiem i przewyższa nasze pojęcie badać nie powinniśmy, żebyśmy wzniosłszy się zbytecznie, nie upadli. Ani też powinniśmy naśladować tych, którzy unikają nauki, i dla swego nieuctwa narażeni są na wiele szkod i niewygod.

17. *Na każdy czas.* Tak w przeciwności jak i w szczęściu.— *W utrapieniach.* W potrzebach; jak powiada Ekklezjastyk r. 6, 8: *Bo jest przyjaciel według czasu swego, a nie wytrwa w dzień utrapienia.*

18. *Klaskać będzie rękoma.* Cieszy się, rad będzie z siebie.

19. *Kto myśli o rozterkach.* Kto lubi niezgadzać się z innymi, i odstępuje od ich zdań i chęci, ten miłuje rozterki, które z takiego sposobu postępowania łatwo się rodzą.— *A kto podnosi drzwi.* Zdaje się że jest toż samo co powiedziano w. 16: kto dóm swój wysoko podnosi; t. j. kto pysznie rozumie o sobie i swoich sprawach, o swojéj roztropności i nauce, z powodu których skłonnym jest do zaprzeczenia innym i śpierania się, ten szuka upadku, bo gotuje i wyzywa na siebie szkodę jaką, a nawet i zgubę.

20. *Nie najdzie dobra.* Owszem wpadnie w nieszczęście.—*Kto wywraca język.* I ten kto jest przewrotnego języka, upadnie w niedolę.

21. *Głupi się urodził.* Przyjście na świat obraca się głupiemu na sromotę, bo równie mowa jego jako i sprawy hańbę mu przynoszą. — *Będzie miał pociechy.* Nawet boleć będzie, że ma takiego syna.

22. *Serce wesołe.* Toż samo co powiedział r. 15 w. 13.—*Wiek kwitnący.* Smutki bowiem i zabiegi przedwcześnie głowę osiwiają.—*Duch smutny.* Serce zbolałe.

23. *Dar z zanadrza niezbożnik bierze.* Albo, bierze z zanadrza, t. j. skrycie od spierających się; albo, z własnego bierze zanadrza, żeby dać sędziemu dla skażenia sprawiedliwości.

24. *Na twarzy roztropnego świeci się mądrość.* Bo żadnych śladów zamieszania nie widać ani na czole, ani w oczach, lecz oczy są poważnie skromne i cała twarz poważna.—*Na kończynach ziemi.* Jakoby rzekł: przeciwnie zaś błąkają się oczy głupich, któremi tu i ówdzie rzucają.

25. Ira patris, filius stultus: et dolor matris, quae genuit eum.

26. Non est bonum, damnum inferre justo, nec percutere principem, qui recta judicat.

27. Qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est; et pretiosi spiritus, vir eruditus. *(Jac. 1, 19).*

28. Stultus quoque, si tacuerit, sapiens reputabitur: et si compresserit labia sua, intelligens. *(Job. 13, 5).*

25. Syn głupi gniewem oycowi: a żałością matce, która go porodźiła.

26. Nie dobrze iest uszkodźić sprawiedliwego: ani bić przełożonego, który dobrze sądźi.

27. Kto miarkuie mowy swe, iest uczony y mądry: a drogiego ducha mąż ćwiczony.

28. Y głupi ieśli milczy, będźie mian za mądrego: a ieśli stuli usta swe, za rostropnego.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O zdradzie przyjaźni, braterstwie, niewieście złéj i dobréj, bogaczu i ubogim.

1. Occasiones quaerit, qui vult recedere ab amico; omni tempore erit exprobrabilis.

2. Non recipit stultus verba prudentiae, nisi ea dixeris, quae versantur in corde ejus.

3. Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit, sed sequitur eum ignominia et opprobrium.

4. Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans fons sapientiae.

5. Accipere personam impii, non est bonum, ut declines a veritate judicii.

6. Labia stulti miscent se rixis, et os ejus jurgia provocat.

7. Os stulti contritio ejus, et labia ipsius, ruina animae ejus.

8. Verba bilinguis, quasi simplicia, et ipsa perveniunt usque ad interiora ventris.

Pigrum dejicit timor; animae autem effeminatorum esurient.

9. Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis.

10. Turris fortissima, nomen Domini; ad ipsum currit justus, et exaltabitur.

11. Substantia divitis urbs roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum.

1. Przyczyn szuka kto się chce z przyiacielem rozstać: na każdy czas urągania godzien będźie.

2. Nie przyimuie głupi słów rostropności: chybabyś to powiadał co ma w sercu swoim.

3. Niezbożnik gdy przyidzie w głębokość grzéchów, za nic sobie nie ma: ale za nim idźie hańba y sromota.

4. Woda głęboka słowa z ust męża: potok wylewaiący zdróy mądrości.

5. Mieć wzgląd na osobę niezbożnego, nie iest rzecz dobra abyś ustąpił od prawdy sądu.

6. Wargi głupiego wdawaią się w swary: a usta iego wzbudzaią rosterki.

7. Usta głupiego za zginieniem iego: a wargi iego upadkiem duszy iego.

8. Słowa dwuięzycznego iakoby proste: a one przerażaią aż do samych wnętrzności żywota.

Leniwego poraża boiaźń: a dusze niewieśćiuchów będą łaknąć.

9. Kto niedbały y leniwy iest w robocie swoiéy, bratem iest rozpraszaiącego roboty swoie.

10. Wieża namocnieysza imię Pańskie: do niego bieży sprawiedliwy, a będźie wywyższon.

11. Maiętność bogatego miasto mocy iego: y iako mur mocny obtaczaiący go.

---

26. *Bić przełożonego.* Ubliżać językiem i szarpać. LXX: *ani się godzi zasadzki czynić na przełożonych sprawiedliwych.*

27. *Drogiego ducha mąż ćwiczony.* Ten jest drogiego ducha, który mówi mało, ducha swego i słów nie szafując, jak się dzieje z rzeczami kosztownemi; który tego o czem zamilczeć trzeba albo w tajemnicy zachować, nie objawia płocho. LXX: *nieskwapliwy zaś mąż rostropny.* Ten zaś jest nieskwapliwym, kto nie zaraz pośpiesza się mówić, gromić, albo karać, lecz pomstę na czas właściwszy odkłada.

28. *Będzie mian za mądrego.* Głupstwo jego bowiem nie wyjawi się, które pospolicie mowa wydaje.—*Rostropnego.* T. j. uważany będzie.

R. 18.—1. *Z przyjacielem się rozstać.* Zerwać przyjaźń.— *Urągania godzien.* Wszyscy potępią ten jego sposób postępowania.

2. *Nie przyjmuje.* Myśl ta: że ludzie próżni niczego się nie uczą, a jeśli i czynią to, co chyba dla tego tylko żeby przy nadarzonéj zręczności pochełpić się przed kim.

3. *Gdy przyjdzie w głębokość grzechów.* Gdy przywyknie do wielu i ciężkich grzechów, i w nie się uwikła.— *Za nic sobie nie ma.* Popuszcza sobie wodze swobody grzeszenia.

4. *Woda głęboka.* Nigdy się nie wyczerpuje nauka mądrego; albo okazuje przez to iż w słowach jego kryją się tajemnice.—*Potok wylewający.* Wód, t. j. obfitość nauki.

5. *Mieć wzgląd na osobę.* Wtenczas się mówi iż sędzia okazuje względy jakiejś osobie, kiedy przy wyrokowaniu uważa nie na sprawę, lecz na osobę, *np:* że jest bogatą, możną, lub pokrewną i t. d.

7. *Zginieniem jego.* Usta i język zgubę dla głupiego spowodowują.

8. *Dwujęzycznego.* Podszczuwacza.—*Jakoby proste.* Tak bowiem intryganci i dwujęzyczni słowa swe układają, żeby się wydać szczerymi i bez zdrady, a tem samém łatwiéj oszukać.—*Przerażają aż do samych wnętrzności żywota.* Duszę ciężko ranią, serce szarpią i boleścią trują.—*Niewieściuchów..* Leniwych, którzy nie mają ducha męzkiego.

9. *Bratem jest.* Podobnym jest. Taż sama jest dola leniwca co i marnotrawnego, gdyż oba w ubóstwo wpadają.

10. *Imię Pańskie.* Boska opieka i potęga.—*Będzie wywyższon.* Będąc umieszczonym na téj wieży wysoko i bespiecznie.

11. *Majętność.* Bogactwa.—*Miasto mocy jego.* Bogaci bowiem tak polegają na swych dostatkach, jakoby na zamku najmocniéj uzbrojonym, gdy przeciwnie sprawiedliwi nadzieję w imieniu Pańskiem pokładają.

12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur.
13. Qui prius respondet, quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum. *(Eccli. 11, 8).*
14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam; spiritum vero ad irascendum facilem quis poterit sustinere?
15. Cor prudens possidebit scientiam, et auris sapientium quaerit doctrinam.
16. Donum hominis dilatat viam ejus, et ante principes spatium ei facit.
17. Justus, prior est accusator sui; venit amicus ejus, et investigabit eum.
18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentens quoque dijudicat.
19. Frater, qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma, et judicia, quasi vectes urbium.
20. De fructu oris viri replebitur venter ejus, et genimina labiorum ipsius saturabunt eum.
21. Mors et vita in manu linguae; qui diligunt eam, comedent fructus ejus.
22. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum, et hauriet jucunditatem a Domino.
Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, stultus est et impius.
23. Cum obsecrationibus loquetur pauper; et dives effabitur rigide.
24. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit, quam frater.

12. Przed upadkiem podnosi się serce człowiecze: y przed sławą bywa uniżone.
13. Kto pierwéy odpowiada niźli wysłucha, pokazuie się bydź głupim i pohańbienia godnym.
14. Duch męża podpiera mdłość iego: ale ducha do gniewu łacnego, kto będzie mógł znosić?
15. Serce roztropnego otrzyma umieiętność: a ucho mądrych szuka wiadomości.
16. Dar człowieczy rozprzestrzenia drogę iego, y czyni mu mieysce przed książęty.
17. Sprawiedliwy, napierwéy sam na się żałuie: przydźie przyiaciel iego, y doświadczać go będzie.
18. Los uśmierza zwady, y między możnymi téż rozsądek czyni.
19. Brat, który bywa wspomagan od brata, iako miasto mocne, a sądy iako zawory miast.
20. Z owocu ust męża napełni się brzuch iego: a urodzaie warg iego nasycą go.
21. Śmierć y żywot w ręce ięzyka: którzy ji miłują, będą ieść owoce iego.
22. Kto nalazł żonę dobrą, nalazł rzecz dobrą: y wyczerpnie pociechę od Pana.
Kto wygania żonę dobrą, wygania rzecz dobrą: ale kto trzyma cudzołożnicę, głupi iest y niezbożny.
23. Człowiek ubogi z prośbami mówi: ale bogaty surowie odpowiada.
24. Mąż przyiacielski do towarzystwa, większym przyiacielem będzie niźli brat.

CAPUT XIX. — ROZDZIAŁ 19.

O prostocie ubogiego, o jałmużnie, świadku kłamliwym, o żonie swarliwéj i dobréj.

1. Melior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quam dives torquens labia sua, et insipiens.
2. Ubi non est scientia animae, non est bonum; et qui festinus est pedibus, offendet.

1. Lepszy iest ubogi, który chodzi w prostocie swéy: niźli bogaty warg przewrotnych y głupi.
2. Gdzie niemasz umieiętności dusze, niemasz dobra: a kto prędkich iest nóg, potknie się.

---

12. *Przed upadkiem.* Patrz r. 16, w. 18.—*Przed sławą.* Bo kto się poniża wywyższon będzie.
14. *Duch.* Rzezwość ducha podpiera niedołęstwo ciała. — *Ale ducha do gniewu łacnego.* Trzeba być wprawdzie ochoczym na duchu, nie zaś leniwym i upadłym; lecz nie gniewliwym, bo skwapliwego do gniewu nikt znieść nie może.
15. *Otrzyma umiejętność.* Starać się będzie o nabycie umiejętności.
16. *Rozprzestrzenia drogę.* Otwiera i toruje drogę.
17. *Najpierwéj sam na się żałuje.* Gdy stoi przed sądem, postępuje szczerze, sprawę wyjaśnia sprawiedliwie, nic nie tając opowiada wszystko co jest za nim i przeciw niemu. — *Przyjdzie przyjaciel jego.* Jakby rzekł: tak postępując czyni roztropnie, gdyż inaczéj przyjdzie przyjaciel jego, z którym się prawuje, i roztrząsa i powiada wszystko, jeśliby co zostało zamilczane. A więc lepiéj jest że to powiedział; to bowiem daje imię szczerego i na łaskę u sędziego zasługuje.
18. *Zwady.* Spory roztrzygane bywają losami.
19. *Jako miasto mocne.* Jak zgodą szczególnie silne są domy, tak sprawiedliwością więcej bezpieczne jest miasto, niźli silnemi bramami i zaporami wzmocnione.
20. *Z owocu ust.* Znaczy: że każdemu źle albo dobrze będzie, w miarę tego jak źle lub dobrze mówi.— *Napełni się brzuch jego.* Przenośnia nasycenia i napełnienia ciała, powinna się do ducha odnosić. — *Nasycą go.* Obfity owoc i nagrodę weźmie kto mówić będzie roztropnie, i kto językiem swoim dla innych stanie się pomocnym.
21. *Którzy go miłują.* Którzy lubią dobrze lub źle mówić, odbiorą nagrodę jaką zasłużą, dobrą albo złą.
22. *Nalazł rzecz dobrą.* Dobro niepospolite.—*Wyczerpnie pociechę od Pana.* I ta łaska boża da mu pociechę i pomoc.—*Głupi jest i niezbożny.* Bo grzechowi jéj pobłaża i na siebie obrzydliwość i hańbę ściąga, a także szkodę majątku jeśli dziecię nieprawne zamiast prawego podstawuje.
23. *Z prośbami.* Bo ubóstwo pokory uczy, tak jak pycha ducha podnosi. — *Surowo odpowiada.* Pysznie i zuchwale.
24. *Przyjacielski do towarzystwa.* Kto jest ludzkim, łagodnym, przyjemnym i w potrzebach cierpiącemu przyjacielowi pomoc przynosi, tego więcéj niżeli krewnego, a nawet niżeli brata miłujemy.
R. 19.—1. *Chodzi w prostocie swéj.* Który działa otwarcie i szczerze.—*I głupi.* Który siebie uważa za przebiegłego i dowcipnego, a jest rzeczywiście głupim.
2. *Gdzie niemasz umiejętności duszy.* Gdy kto nieznа siebie samego; dla tego w chald. *kto nie zna swéj du-*

3. Stultitia hominis supplantat gressus ejus, et contra Deum fervet animo suo.
4. Divitiae addunt amicos plurimos; a paupere autem et hi, quos habuit, separantur.
5. Testis falsus non erit impunitus, et qui mendacia loquitur, non effugiet. *(Dan. 13, 61).*
6. Multi colunt personam potentis, et amici sunt dona tribuentis.
7. Fratres hominis pauperis oderunt eum, insuper et amici procul recesserunt ab eo.
Qui tantum verba sectatur, nihil habebit;
8. qui autem possesor est mentis, diligit animam suam, et custos prudentiae inveniet bona.
9. Falsus testis non erit impunitus, et qui loquitur mendacia, peribit.
10. Non decent stultum deliciae, nec servum dominari principibus.
11. Doctrina viri per patientiam noscitur, et gloria ejus est, iniqua praetergredi.
12. Sicut fremitus leonis, ita et regis ira; et sicut ros super herbam, ita et hilaritas ejus.
13. Dolor patris, filius stultus; et tecta jugiter perstillantia, litigiosa mulier.
14. Domus et divitiae dantur a parentibus; a Domino autem proprie uxor prudens.
15. Pigredo immittit soporem, et anima dissoluta esuriet.
16. Qui custodit mandatum, custodit animam suam; qui autem negligit viam suam, mortificabitur.
17. Foeneratur Domino, qui miseretur pauperis; et vicissitudinem suam reddet ei.
18. Erudi filium tuum, ne desperes; ad interfectionem autem ejus ne ponas animam tuam.

3. Głupstwo człowiecze wywraca drogę iego: a na Boga wre sercem swym.
4. Bogactwa przyczyniaią wiele przyiaciół: lecz od ubogiego y ci, które miał odstępuią.
5. Swiadek fałszywy nie uydzie karania: a kto mówi kłamstwa, nie ucieczе.
6. Wiele tych, którzy czczą osobę możnego, y są przyiaciołmi dary daiącego.
7. Bracia człowieka ubogiego nienawidzą go: a k temu y przyiaciele daleko odstąpili od niego.
Kto się tylko na słowiech sadzi, nic nie będzie miał:
8. lecz kto ma rozum, miłuie duszę swoię, a strzegący roztropności naydzie dobra.
9. Świadek fałszywy nie uydzie karania: a kto mówi kłamstwa zginie.
10. Nie przystoi głupiemu roskosz: ani słudze panować nad książęty.
11. Nauka męża po cierpliwości bywa doznana: a cześć iego iest miiać nieprawość.
12. Jako ryk lwi, tak y gniew królewski: a iako rosa na trawie, tak też wesoła twarz iego.
13. Żałość oycowa syn głupi: a dach ustawicznie kapaiący, swarliwa niewiasta.
14. Dom y maiętności dane bywaią od rodziców: ale żona rostropna właśnie od samego Pana.
15. Lenistwo przynosi ospałość: a dusza niedbała będzie łaknęła.
16. Kto strzeże przykazania, strzeże dusze swoiéy: lecz kto zaniedbywa drogi swéy, umorzon będzie.
17. Na lichwę daie Panu, kto ma litość nad ubogim: y nagrodę iego odda mu.
18. Ćwicz syna twego, nierospaczay: a ku zabiciu iego nie przykładay dusze twoiéy.

---

szy, nie jest mu dobrze. — *A kto prędkich jest nóg.* Który zuchwale zaczyna i prowadzi sprawy, co się przytrafia często tym, ktorzy nie dość siebie znają.

3. *Wywraca drogę jego.* Jest mu upadku przyczyną, albo spowodowuje, że sprawy jego nie mają tego powodzenia jak sobie życzył.—*Na Boga wre sercem swém.* Gniewa się na Boga, nie swojemu nierozumowi, jakby był powinien, lecz Bogu przypisując że mu się sprawy nie powiodły.

7. *Kto się tylko na słowiech sadzi.* Jak czynią ci, którzy jedynie wysadzają się na ozdobę słów i wytworność, a o rzeczy w słowach zawarte nie troszczą się.—*Nic nie będzie miał.* Żadnego ztąd owocu trwałego nie odbierze.

8. *Kto ma rozum.* Kto jest mądrym i nie czeka jedynie słów pieszczotliwych, lecz tego co ducha trwale posila. — *Miłuje duszę swoję.* Sobie jest pożytecznym, będąc zatrudnionym poznaniem tego co korzystne.— *Strzegący roztropności najdzie dobra.* I dobrze mu będzie, który nie tylko słucha i poznaje roztropność, ale też strzeże w duszy i w czynie okazuje.

10. *Nie przystoi głupiemu rozkosz.* Nie przystoją głupiemu i nieroztropnemu rozkosze i przyjemności, ale raczéj karania i bicze, a należą roztropnym dla wypoczynku umysłowego, gdy po pracach nad rzeczami ważnemi i wielkiemi, i pilném chodzeniu około spraw znużenia doznają.

11. *Nauka męża.* Jak dobrze kto jest ukształcony, poznać go z cierpliwości i umiarkowania.—*Mijać nieprawość.* Krzywdy doznanej zdawać się nie widzieć.

12. *Tak i gniew królewski.* T. j. wszystkich bojaźnią przeraża. Pod imieniem lwów, oznaczają się w Piśmie ś. książęta i samowładzcy. Tak Nabuchodonozor lwem nazwany, Amos, 5, 19, i Neron u ś. Pawła II. do Timot. 4, 17.—*Jako rosa na trawie.* Przez którą trawy rosną, odwilżają się, i jakby przywołują się do życia.

13. *Dach ustawicznie kapający.* Co ponieważ jest najprzykrzejszem,zmusza mieszkańców do wyjścia z domu.

14. *Dane bywają od rodziców.* Przypadają prawem dziedzictwa, tak że są jakby darem losu spólnym równie dla dobrych jako i złych.—*Właśnie.* Przez szczególny dar Boży.

15. *Lenistwo.* Wylicza dwie szkody z lenistwa pochodzące, które się jedna z drugiéj rodzą. Lenistwo sen sprowadza, a sen przerywa czynności, którym oddać się należało, a ztąd wreszcie ubóstwo i głód nastaje.

16. *Kto strzeże przykazania.* Kto prawo Boskie zachowuje.—*Strzeże duszy swojéj.* Ażeby skazie grzechu nie uległa. — *Lecz kto zaniedbywa drogi swéj.* Nie troszcząc się o uczynki swe, ażeby zgodnemi były z przepisami prawa Bożego.—*Umorzon będzie.* Ulegnie śmierci wiecznéj. To jest, o czém upominał Pan, Mat. 19, 17: *Jeśli chcesz wnijść do żywota, chowaj przykazania.*

17. *Na lichwę daje Panu.* Dział z wielką lichwą odbierze od Pana, który stokrotną nagrodę obiecał.—*I nagrodę jego odda.* Nagrodę na którą zasługuje, i odpłaci miłosierdzie, które ubogiemu wyświadczył.

18. *Nie rospaczaj.* Gdyż pilne kształcenie i troskliwe staranie rodziców wielki owoc przynosi.—*Ku zabiciu.* Strzeż się jednak żebyś go nie naglił do tyla żeby wpadł w chorobę, albo w inny sposób skrzywdzony od ciebie nie umarł.

19. Qui impatiens est, sustinebit damnum, et cum rapuerit, aliud apponet.
20. Audi consilium, et suscipe disciplinam, ut sis sapiens in novissimis tuis.
21. Multae cogitationes in corde viri; voluntas autem Domini permanebit.
22. Homo indigens misericors est; et melior est pauper quam vir mendax.
23. Timor Domini ad vitam; et in plenitudine commorabitur absque visitatione pessima.
24. Abscondit piger manum suam sub ascella, nec ad os suum applicat eam. *(Infr. 26, 15).*
25. Pestilente flagellato stultus sapientior erit; si autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam. *(Infr. 21, 11).*
26. Qui affligit patrem, et fugat matrem, ignominiosus est et infelix.
27. Non cesses, fili, audire doctrinam, nec ignores sermones scientiae.
28. Testis iniquus deridet judicium, et os impiorum devorat iniquitatem.
29. Parata sunt derisoribus judicia, et mallei percutientes stultorum corporibus.

19. Kto niećierpliwy iest, szkodę popadnie: a gdy wydrze, drugie przyda.
20. Słuchay porady, a przyimuy ćwiczenie: abyś był mądrym na ostatku twoim.
21. Wiele myśli w sercu męża: a wola Pańska trwać będźie.
22. Człowiek potrzebny iest miłośierny: a lepszy iest ubogi niż mąż kłamliwy.
23. Boiaźń Pańska do żywota: w obfitości mieszkać będźie bez nawiedzenia złego.
24. Kryie leniwy rękę swą pod pachy, ani ią do ust swoich przykłada.
25. Gdy zaraźliwego ubiiesz, głupi mędrszym będźie: a ieśli skarzesz mądrego, zrozumie karność.
26. Kto frasuie oyca, a wypędza matkę, bezecny iest y nieszczęśliwy.
27. Nie przestaway synu słuchać nauki, a umiey słowa umieiętności.
28. Świadek nieprawy śmieie się z sądu: a usta niezbożnych żrą nieprawość.
29. Nagotowano pośmiewcom sądy, y młoty biiące ćiałom głupich.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O pijaństwie, gniewie królewskim, miarach i wagach, i unikaniu zemsty.

1. Luxuriosa res, vinum et tumultuosa ebrietas: quicumque his delectatur, non erit sapiens.
2. Sicut rugitus leonis, ita et terror regis; qui provocat eum, peccat in animam suam.
3. Honor est homini, qui separat se a contentionibus; omnes autem stulti miscentur contumeliis.
4. Propter frigus piger arare noluit; mendicabit ergo aestate, et non dabitur illi.
5. Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri; sed homo sapiens exhauriet illud.

1. Rozpustna rzecz wino, y zwadliwe piiaństwo: ktokolwiek się w nich kocha, nie będźie mądrym.
2. Jako ryk lwi, tak y strach królewski: kto go draźni, grzeszy przećiw duszy swoiéy.
3. Poczćiwość iest człowiekowi który się odłącza od zwady: a wszyscy głupi wdawaią sie w swary.
4. Dla źimna leniwiec orać nie chćiał: przetóż będźie żebrał lećie, a nie dadzą mu.
5. Jako woda głęboka, tak rada w sercu męża: ale człowiek mądry wyczerpnie ia.

19. *Kto niecierpliwy jest.* I rozpacza o poprawie obyczajów syna swego, i pozwala mu podług jego upodobania postępować.—*Szkodę popadnie.* Dla występków syna.—*A gdy wydrze.* Który syn skoro raz ukradnie, z kradzieży téj nie będąc zadowolony, nowe popełni kradzieże, zwłaszcza gdy ojciec zaniedba odprowadzać go od złego nałogu.

21. *Wiele myśli.* Ludzie wiele myślą o sobie i o tém co do nich należy, żeby to co myślą otrzymali: lecz jakkolwiek na wiele się pokuszają, to jednak tylko się staje czego chciał Bóg; bo niemasz nikogo, coby się mógł oprzeć woli jego i jak powiada Psalmista: *rada zaś Pańska trwa na wieki.*

22. *Jest miłosierny.* Bo zrozumiał z własnego doświadczenia, jak przykro jest walczyć z ubóstwem. — *Ubogi.* Który o ile mu dozwala własne ubóstwo lituje się i czyni dobrze.—*Mąż kłamliwy.* Niżeli bogacz, który, żeby nic dać, kłamie i uniewinnia się tém, że niema coby dał.

23. *Do żywota.* T. j. doprowadza. — *W obfitości mieszkać będzie.* W dostatku wszech rzeczy.—*Bez nawiedzenia złego.* Ani go złe nawiedzi; bo się nie przybliży biez do przybytku jego.

24. *Kryje leniwy rękę swą pod pachy.* Jest to zwyczaj leniwych i unikających pracy.

25. *Zaraźliwego.* Po ukaraniu zbrodniarza jak zasługuje, głupi, t. j. źli, przez bojaźń kary unikają grzechu.—*A jeśli skarzesz mądrego.* Głupiego tylko bojaźń cielesnéj kary nauczyć może: mądry zaś, upomniany słowem wymówki, gdy błąd pozna, sam siebie poprawia.

28. *Śmieje się z sądu.* Pogardza tém, co słuszne i sprawiedliwe. Albo oszukuje i pogardza posiedzeniem sędziów, gdy śmie kłamać zuchwale, i narzucać fałsz za prawdę.—*Żrą nieprawość.* Za nic uważa, albo jak w innem miejscu powiedziano, nieprawość jak wodę pije.

29. *Nagotowano.* Naucza, że wiele złego grozi występnym, przez co ich zbrodnie pomszczonemi być mogą.—*Sądy.* Kary z wyroku sędziego zadane.— *Młoty bijące.* W chald. *rózgi,* LXX *kary.*

R. 20. 1. *Rozpustna rzecz wino.* Wino nazywa się rzeczą rozpustną, dla tego że ludzi do rozpusty i płochości prowadzi.

3. *Poczciwość jest.* Bo nieprzystojna jest rzecz spierać się słowy i swarzyć, i właściwa nędznikom i płochym niewiastom.

5. *Jako woda głęboka.* Oznacza, że bardzo skrytém jest serce ludzkie; tak Jerem. 17, 9. *Zawiłe jest serce wszystkich i niewybadane.* Albo, jak inni tłómaczą: *głębokie nad wszystko,* albo: *rozpaczliwe,* t. j. takiéj głębokości, że można rozpaczać pod względem

6. Multi homines misericordes vocantur; virum autem fidelem quis inveniet?

7. Justus, qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se filios derelinquet.

8. Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo.

9. Quis potest dicere: Mundum est cor meum, purus sum a peccato? *(2. Par. 6, 36. I. Joan. 1, 8).*

10. Pondus et pondus, mensura et mensura: utrumque abominabile est apud Deum. *(Supr. 11, 1).*

11. Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta sint opera ejus.

12. Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque.

13. Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat; aperi oculos tuos, et saturare panibus.

14. Malum est, malum est, dicit omnis emtor; et cum recesserit, tunc gloriabitur.

15. Est aurum et multitudo gemmarum, et vas pretiosum, labia scientiae.

16. Tolle vestimentum ejus, qui fidejussor extitit alieni, et pro extraneis aufer pignus ab eo. *(Infr. 27, 13).*

17. Suavis est homini panis mendacii; et postea implebitur os ejus calculo.

18. Cogitationes consiliis roborantur, et gubernaculis tractanda sunt bella.

19. Ei, qui revelat mysteria et ambulat fraudulenter, et dilatat labia sua, ne commiscearis.

20. Qui maledicit patri suo et matri, extinguetur lucerna ejus in mediis tenebris. *(Exod. 21, 17. Math. 15, 4).*

6. Wiele ludźi miłośiernymi zowią: ale męża wiernego kto naydźie?

7. Sprawiedliwy, który chodźi w prostoćie swoiéy, błogosławione po sobie syny zostawi.

8. Król który śiedźi na stolicy sądowéy, rozprasza wszytko złe poyźrzeniem swoim.

9. Ktoż może mówić: czyste iest serce moie, iestem prożen grzéchu?

10. Waga y waga, miara y miara: oboie obrzydłe iest u Boga.

11. Po zabawach iego poznać dźiećię: ieśli czyste y prawe są uczynki iego.

12. Ucho słuchaiące, a oko widzące, Pan oboie uczynił.

13. Nie kochay się w spaniu, aby ćię ubóstwo nieśćisnęło: otwórz oczy swoie, a naiédz się chleba.

14. Złe iest, złe iest, mówi każdy kupuiący: a odszedszy tedy się będźie chwalił.

15. Jest złoto, y obfitość pereł, y naczynie drogie usta umieiętnośći.

16. Weźmi suknią tego, który ręczył za obcego: a za obce weźmi fant od niego.

17. Słodki iest człowiekowi chléb kłamstwa: a potym napełnią się piaskiem usta iego.

18. Myśli poradami się utwierdzaią: a rządem maią bydź sprawowane woyny.

19. Z tym, który obiawia taiemnice, a chodźi zdradliwie a rozwodźi wargi swe: nie miéy towarzystwa.

20. Kto złorzeczy oycu swemu y matce: pochodnia iego zgaśnie w pośrzód ćiemnośći.

poznania jego.- *Wyczerpnie ją.* Do gruntu zbada, i jakby z przepaści wydobyte rady które się kryją, roztropnością swą wyśledzi i pozna.

6. *Ale męża wiernego kto najdzie?* Jakby rzekł: uważają się za miłosiernych i dobroczyńców, ale nie wielu takimi są rzeczywiście; gdyż mało ich dokładnie i wiernie, jak należy, świadczą miłosierdzie ubogim, na nic więcéj nie zwracając uwagi, jak na chwałę Bożą i ulgę nędz, które trapią ubogich. Albo ta myśl: łatwiéj znaleść takich którzy poruszają się miłosierdziem i ubogich wspierają, niżeli wiernych i prawdomównych, którzy dalekimi są od wszelkiéj obłudy, udania, zdrady i kłamstwa.

7. *W prostocie swojéj.* Szczerze, otwarcie i bez zdrad.

8. *Który siedzi na stolicy sądowéj.* Który nie próżnuje, lecz pomny powinności swéj zasiada na sądach, i chętnie się oddaje rządzeniu.— *Spójrzeniem swojém.* Gdy jest przytomnym i obecnym przy rozbieraniu spraw, sam osobiście sprawy załatwia, wszelkie złe rozprasza; bo wszystkich w granicach powinności utrzymuje, nie łatwo go oszukać, i jeśli dobréj chęci, to występnych karze i szkodliwym dla kraju kary domierza.

9. *Któż może mówić.* Gdyż jak powiada Jan ś. w liście I. r. 1, w. 8: *Jeślibyśmy rzekli iż grzechu nie mamy, sami siebie zwodzimy, a prawdy w nas nie masz.* Patrz Wujka.

10. *Waga i waga.* Jest toż samo jak gdyby rzekł: mieć różne wagi i miary, żebyś oszukiwał w mierze lub wadze, obrzydliwą jest rzeczą u Boga.

11. *Po zabawach jego poznasz dziecię.* Z tego czém się bawią dzieci, okazują dostatecznie czy będą pobożnemi lub niezbożnemi, rozumnemi lub głupiemi.

12. *Ucho słuchające.* Więc i Pan słyszy i widzi co się dzieje, i nikt nie może uniknąć oczu jego. Tak Ps. 93, 9 powiedziano: *Który wszczepił ucho nie usłyszy? albo który uformował oko, nie ujrzy?* Albo jakby rzekł: ponieważ z daru Bożego uszy i oczy mamy, i władzą czucia ozdobieni jesteśmy, słuszna rzecz przeto żebyśmy ich dobrze używali i na ten cel, na jaki są stworzone.

14. *Złe jest.* Tak zwykli czynić kupujący, którzy żeby taniéj kupić, rzeczy sprzedawanych wady wyliczają.—*Będzie się chwalił.* Że rzecz dobrą tanio kupił. Zdanie to wyraża upodobanie ludzkie ganienia rzeczy cudzych a chwalenia swoich. Albo łączyć trzeba z poprzedzającemi, jakby rzekł: czuwaj i pracuj, bo tak obfitować będziesz; i chociaż zdawać się ci będzie żeś drogo kupił, t. j. przez wielką pracę i pilność, lecz gdy otrzymasz czego życzyłeś sobie, cieszyć się i chwalić będziesz.

15. *Jest złoto.* Myśl ta: usta umiejętności, t. j. wprawne usta człeka mądrego i wymównego razem, są jakby złotem, perłami, albo drogiem naczyniem.

16. *Weźmij suknią jego.* Zasługuje ten kto poręczył płocho, żeby był ogołocony z szat, dla zadośćuczynienia wierzycielowi, za którego się zobowiązał.

17. *Słodki jest człowiekowi chleb kłamstwa.* Myśl ta: że kłamstwo wydaje się rzeczą przyjemną, gdyż kłamiącemu przynosi jakiś pożytek i wygodę: lecz późniéj źle będzie z kłamcą, i ową przyjemność równą i większą przykrością okupi, niemniéj, jak gdyby zamiast chleba najsmaczniejszego musiał potém jeść chleb w którym jest piasek i kamyki, jak się uskarżał Jerem. Tren. 3, 16. *I połamał do jednego zęby moje, nakarmił mię popiołem.* Albo, ten chleb nazywa kłamstwa chlebem, który nabyty kłamstwem lub zdradą.

19, *Rozwodzi wargi.* Gadatliwym jest.

20. *Kto złorzeczy.* Kto złorzeczy rodzicom, śmiercią

21. Hereditas, ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit.
22. Ne dicas: Reddam malum; exspecta Dominum, et liberabit te. *(Supr. 17, 3.)*
23. Abominatio est apud Dominum pondus et pondus; statera dolosa non est bona.
24. A Domino diriguntur gressus viri: quis autem hominum intelligere potest viam suam?
25. Ruina est homini devorare sanctos, et post vota retractare.
26. Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem.
27. Lucerna Domini spiraculum hominis, quae investigat omnia secreta ventris.
28. Misericordia et veritas custodiunt regem; et roboratur clementia thronus ejus.
29. Exultatio juvenum fortitudo eorum; et dignitas senum canities.
30. Livor vulneris absterget mala, et plagae in secretioribus ventris.

21. Dziedzictwo do którego się z przodku kwapią, na końcu błogosławieństwa mieć nie będźie.
22. Nie mów: Oddam złość: czekay na Pana a wybawi cię.
23. Brzydliwość iest u Pana waga y waga: szala zdradliwa nie iest dobra.
24. Od Pana bywaią prostowane kroki męża: a któryż z ludźi może zrozumieć drogę swoię?
25. Upadek iest człowiekowi pożrzéć święte: a szlubiwszy odmienić.
26. Król mądry rozpędza niezbożniki: y obraca na nie koło.
27. Duch człowieczy iest pochodnia Pańska, która wypatruie wszytkie skrytości wnętrzne.
28. Miłośierdźie y prawda strzegą króla: a łaskawośćią umacnia się stolica iego.
29. Wesele młodych, moc ich: y ozdoba starych szedźiwość.
30. Siność rany otrze złośći: y razy we wnętrznośćiach brzucha.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 20. w. 9. *Kto może mówić: czyste jest serce moje.* W żydowskim tak właśnie jest: któż rzecze, oczyściłem serce moje, i ochędożyłem od grzechu mego? Wszakże jednoż rozumienie jest z tém: jako LXX. tłumacze, i Hieronim ś. przełożyli. Bo to pewna była u Żydów, iż oczyścić nikt nie mógł od grzechu, tylko sam Pan Bóg. Job 14. Psalm 50. Mar. 2. Łuk. 5. A tak oczyściłem serce moje, toż znaczy, czyste jest serce moje. A wyrozumienie tych słów to właśnie jest: Iż niemasz nikogo, choćby żadnego na się grzechu nie czuł, któryby się nie miał słusznie o swoję sprawiedliwość i niewinność przed Panem Bogiem lękać.

ukarany będzie, podług prawa Lewit. 20, 9: *Ktoby złorzeczył ojcu swemu, albo matce, śmiercią niechaj umrze.* Albo: że powinna być zgaszona pochodnia jego, t. j. znaczenie, chwała i świetność jego: albo ma być ukarany śmiercią synów, których często Pismo ś. pod imieniem pochodni oznacza, jak to III. Król. 15, 4, gdzie powiedziano: *Dla Dawida dał mu Pan Bóg jego świecę w Jeruzalem, aby wzbudził syna jego po nim.— W pośród ciemności.* W śmierci, która niszczy wszelką świetność i szczęście bezbożnych. Albo gdy tém więcéj pomocy i pociechy synów potrzebować będą.

21. *Dziedzictwo.* Żydzi wszelką własność dziedzictwem nazywają. Przeto zdanie to wyraża toż samo, co powiedziano wyżéj r. 13, 11: *Majętność prędko nabyta umniejszy się. — Błogosławieństwa mieć nie będzie.* Bóg mu błogosławić nie będzie, i dla tego rozpadnie się i zmarnieje.

22. *Nie mów.* Zdanie to podobne do owéj nauki Pawła ś. do Rzym. 12, 17: *Żadnemu za złe nie oddawając; i w.* 19: *Nie mszcząc się sami, najmilejsi; ale dajcie miejsce gniewowi: albowiem napisano jest: mnie pomsta; ja oddam.— Czekaj na Pana.* Znoś cierpliwie, zanim Pan, który troszczy się o swoich, wybawi ciebie.

24. *Bywają prostowane kroki męża.* W hebr. *od Pana kroki męża*, t. j. są, albo, zależą.—*Drogę twoję.* Co mu najwłaściwiéj czynić potrzeba, albo jaki spraw jego ma być cel i skutek.

25. *Upadek jest człowiekowi pożrzeć święte.* Inni z hebr. tłumaczą: *upadek jest człowiekowi mówić świętość.* LXX: *sidłem jest człowiekowi prędko coś poświęcić ze swojéj własności; bo po uczynionym ślubie, zdarza się żałować* Dla tegoż pożerać świętych, albo świętość, albo rzeczy święte, jest to pośpiesznie i nierozważnie ślubować, jak powiedziano r. pop. w. 28: *Usta niezbożnych żrzą nieprawość*, t. j. nierozważnie, pośpiesznie i bez żadnéj bojaźni dopuszcza się nieprawości. Inni tłumaczą ten wiersz tak: *sidłem jest dla człowieka pożerać rzecz poświęconą, i po ślubach być powikłanym.* Wielu ludzi wpadają w ciężkie nieszczęście, dla tego że rzeczy Bogu poświęcone na własny użytek obracają; albo że gdy po uczynionym ślubie otrzymali czego się spodziewali, przez wykręty ślub łamią, albo go zmieniają.

26. *Obraca na nie koło.* Zdaje się, że oznacza jakiś rodzaj kary, którego Dawid używał przeciw Ammonitom, Król. II. r. 12, 31: *Lud też jego przywodząc piłami przecierał i jeździł po nich wozmi krwawemi.* Dla tegoż pod wyrazem koło, Wulgata rozumie zgiętość koła.

27. *Pochodnia Pańska.* Tchnienie ludzkie, t. j. dusza człowieka i władza pojmowania jest jakby pochodnią w człowieku zapaloną, przez którąby człek zbadał i poznał tajnie wnętrza, t. j. wszystko co się w człowieku kryje, jakie jego uczucia, zabiegi i myśli.

28. *Miłosierdzie i prawda.* T. j. łaskawość i sprawiedliwość.—*Łaskawością umacnia się.* Chociaż obie cnoty są potrzebne, jednak łaskawość szczególnie królestwa umacnia, bo życzliwość podwładnych dla panującego zjednywa.

29. *Wesele młodych.* Ozdoba i upiększenie młodych, z któréj się radują i weselą.

30. *Siność rany.* Znaczy że źli karami bywają poprawieni.—*Razy we wnętrznościach brzucha.* Oznacza cięższe kary, które niejako wnętrzności przenikają, i nie na saméj tylko skórze zewnątrz pozostają. Albo choroby wewnętrzne i ciężkie, które swojém trapieniem oprzytomniają ducha i od grzechów odwodzą.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O sercu królewskiem, miłosierdziu, żonie swarliwéj i pysze.

1. Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini; quocumque voluerit, inclinabit illud.
2. Omnis via viri, recta sibi videtur; appendit autem corda Dominus. *(Supr. 16, 2.)*
3. Facere misericordiam et judicium, magis placet Domino, quam victimae.
4. Exaltatio oculorum est dilatatio cordis; lucerna impiorum peccatum.
5. Cogitationes robusti semper in abundantia; omnis autem piger semper in egestate est.
6. Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus et excors est, et impingetur ad laqueos mortis.
7. Rapinae impiorum detrahent eos, quia noluerunt facere judicium.
8. Perversa via viri, aliena est; qui autem mundus est, rectum opus ejus. *(Infr. 25, 24.)*
9. Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa et in domo communi.*
10. Anima impii desiderat malum, non miserebitur proximo suo.
11. Mulctato pestilente sapientior erit parvulus, et si sectetur sapientem, sumet scientiam.
12. Excogitat justus de domo impii, ut detrahat impios a malo.
13. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur.
14. Munus absconditum extinguit iras, et donum in sinu indignationem maximam.
15. Gaudium justo est facere judicium, et pavor operantibus iniquitatem.
16. Vir, qui erraverit a via doctrinae, in coetu gigantum commorabitur.

1. Jako rodźiały wód, tak serce królewskie w ręce Pańskiéy: kędy iedno chce, nachyli go.
2. Wszelka droga człowiecza zda mu się bydź prawa: ale Pan uważa serca.
3. Czynić miłośierdźie y sprawiedliwość więcéy się Panu podoba, niźli ofiary.
4. Wynoszenie oczu iest rozszérzenie serca, świéca niezbożnych grzech.
5. Myśli dużego, zawsze w dostatku: lecz każdy leniwy zawsze iest w niedostatku.
6. Który zbiéra skarby ięzykiem klamliwym, nikczemny y szalony iest, y wpadnie w śidła śmierći.
7. Drapieztwa niezbożnych zrzucą ie, iż niechćieli czynić sądu.
8. Przewrotna droga człowiecza, daleka iest, ale kto czysty iest, szczéra sprawa iego.
9. Lepiéy iest śiedźieć w kącie domu: niźli z żoną swarliwą, a w domu społecznym.
10. Dusza niezbożnego żąda złego: nie zlituie się nad bliźnim swoim.
11. Skarawszy zaraźliwego mędrszy będźie prostak: a ieśli naśladuie mądrego, przyimie naukę.
12. Myśli sprawiedliwy o domu niezbożnego, aby odciągnął niezbożne od złego.
13. Kto zatula uszy swe na wołanie ubogiego, będźie y sam wołał, a nie wysłuchaią go.
14. Dar potaiemnie dany gaśi gniewy: a upominek w zanadrzu, rozgniewanie wielkie.
15. Radość sprawiedliwemu iest czynić sąd: a strach dźiałaiącym nieprawość.
16. Człowiek który zbłądźi z drogi nauki, we zborze olbrzymów mieszkać będźie.

R. 21.—1. *Jako rozdziały wód.* Jak ogrodnicy bez pracy sprowadzają strumyki wody dla zwilżania grządek roślinami zasadzonych, gdy tego chcą, gdyż woda przez spadziste kanały łatwo przepływa; tak Bóg serce królewskie w którą chce stronę nagina.

2. *Droga człowieka.* Uczynki i sposób postępowania. —*Uważa serca.* Bóg bowiem przedewszystkiem wymaga prawości serca i zamiaru, bez czego niema cnoty.

3. *I sprawiedliwość.* LXX *i rzeczy prawdziwe mówić.*—*Niżli ofiary.* T. j. co mamy u Ozeasza 6, 6: *Bom miłosierdzia żądał, a nie ofiary, a znajomości Bożéj więcéj niż całopalenia*; t. j. nie podobają się Bogu ofiary, gdy niemasz sprawiedliwości i miłosierdzia, których od ludzi wymaga.

4. *Wynoszenie oczu.* Pycha, przepych.—*Rozszerzenie serca.* Gorączka pychy.—*Świeca niezbożnych.* Pycha, nadętość i każdy grzech jest têm, na czém bezbożni chwałę swoję zasadzają.

5. *Myśli dużego.* Myśli pilnego i biegłego człowieka są tego rodzaju, że dostatek sprowadzają.

6. *Który zbiera.* Kto przez kłamstwo bogactwa zgromadza. —*Nikczemny i szalony.* Gdyż szuka bogactw znikomych, a prawdziwe i wieczno-trwałe opuszcza.—*Wpadnie w sidła śmierci.* Będzie ułowionym i uduszonym petlą śmierci wiecznéj.

7. *Zrzucą je.* Do zguby.—*Sądu.* To co jest sprawiedliwem.

8. *Daleka jest.* Od przyrodzenia ludzkiego, podług jego stanu pierwotnego. Albo, daleka jest od dobrego,— *Czysty jest.* Od skazy, winy i grzechu. — *Szczera sprawa jego.* Zupełnie zgodna ze słusznością i przyrodzeniem.

9. *W kącie domu.* Myśl ta: że lepiéj siedzieć pod gołem niebem i niewygodnie, niżeli wewnątrz domu z niewiastą swarliwą.

11. *Skarawszy zaraźliwego.* Patrz r. 19, w. 29, gdzie jest toż samo zdanie.—*Prostak.* Ten który jest maluczkim ze względu rozumu i mądrości, i dający się oszukać.—*Naśladuje.* T. j. prostak.

12. *Myśli.* Mąż sprawiedliwy troskliwie myśli o zbawieniu bliźniego, i wymyśla sposób jakimby mógł jego i dóm jego od złego odprowadzić.

14. *Potajemnie.* Skrycie dany.

15. *Sąd.* To co jest sprawiedliwém.—*Strach działającym nieprawość.* Bo źli grzeszą chociaż im się opiera sumienie, i wiedzą że za ich zbrodnie jest należna kara, gdyż jak powiedziano Mądr. 17, 10: *Bo zawsze się srogich rzeczy spodziewa sumieniem zatrwożona.*

16. *We zborze olbrzymów.* Wyraz hebr. *rephaim* różnie się tłumaczy; jedni przezeń rozumieją *olbrzymów*, inni *djabłów*, inni *umarłych*. Zdaje się że myśl ta: że będą z djabłami i bezbożnymi ludźmi na wieczne kary skazanymi, którzy żyli bez bojaźni Boga, i byli okrótnymi dla bliźnich, jak o olbrzymach podanie niesie.

17. Qui diligit epulas, in egestate erit; qui amat vinum et pinguia, non ditabitur.
18. Pro justo datur impius, et pro rectis iniquus.
19. Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa et iracunda. *(Eccli. 25, 23.)*
20. Thesaurus desiderabilis et oleum in habitaculo justi; et imprudens homo dissipabit illud.
21. Qui sequitur justitiam et misericordiam, inveniet vitam, justitiam et gloriam.
22. Civitatem fortium ascendit sapiens, et destruxit robur fiduciae ejus.
23. Qui custodit os suum et linguam suam, custodit ab angustiis animam suam.
24. Superbus et arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam.
25. Desideria occidunt pigrum, noluerunt enim quidquam manus ejus operari;
26. tota die concupiscit et desiderat; qui autem justus est, tribuet, et non cessabit.
27. Hostiae impiorum abominabiles, quia offeruntur ex scelere. *(Supr. 15, 8.)*
28. Testis mendax peribit; vir obediens loquetur victoriam.
29. Vir impius procaciter obfirmat vultum suum; qui autem rectus est, corrigit viam suam.

30. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum.
31. Equus paratur ad diem belli; Dominus autem salutem tribuit.

17. Kto się kocha w używaniu, w niedostatku będźie: kto miłuie wino y tłuste kąski, nie zbogaći się.
18. Niezbożny będźie dan za sprawiedliwego: a nieprawy za prawe.
19. Lepiéy iest mieszkać w źiemi pustéy, niźli z żoną swarliwą a gniewliwą.
20. Skarb pożądany, y wonny oleiek w mieszkaniu sprawiedliwego: a głupi człowiek rozleie go.
21. Kto naśladuie sprawiedliwośći y miłośierdzia: naydźie żywot, sprawiedliwość y chwałę.
22. Miasto mocnych ubiegł mądry, y zepsował moc ufania ich.
23. Kto strzeże ust swoich, y ięzyka swego: strzeże od ucisków dusze swoiéy.
24. Hardego y pysznego zowią nieuczonym: który w gniewie pysznie się sprawuie.
25. Pożądliwośći zabiiaią leniwego: abowiem niechćiały nic robić ręce iego.
26. Przez cały dźień pragnie y pożąda: a kto sprawiedliwy iest, daie bez przestanku.
27. Ofiary niezbożnych brzydliwe: iż się ofiaruią z grzéchu.
28. Świadek kłamliwy zginie, mąż posłuszny będźie mówił zwyćięstwo.
29. Człowiek niezbożny niewstydliwie zatwardza twarz swoię: ale kto prawy iest, poprawia drogi swoiéy.
30. Niémasz mądrośći, niémasz rostropności niémasz rady przećiw Panu.
31. Konia gotuią na dźień bitwy: ale Pan daie wybawienie.

---

17. *Kto się kocha w używaniu.* Bo przez oszczędność nabywają się bogactwa, nie zaś zbytkiem stołu.
18. *Niezbożny będzie dan za sprawiedliwego.* LXX *oczyszczenie sprawiedliwego jest niezbożny.* Bywa niekiedy, że za grzechy niewielu, cały naród karę ponosi. Żeby więc sprawiedliwi ocaleli, trzeba karać tego który zgrzeszył, żeby po zabiciu tėj jakby ofiary, uspokoił się gniew Pański. Doświadczyli tego Izraelici gdy Achan skradł rzecz pod przekleństwem wzbronioną, przeciw rozkazowi Bożemu: bo gdy go ukamienowano, odwrócił się od nich gniew Pański. Patrz Jozue r. 7, w. 26.
20. *Skarb pożądany.* Bogactwo złota i srebra.— *Olejek.* Zdaje się że rozumie wonne olejki, których niegdyś Żydzi używali. Albo prosto oliwa, która stanowiła znaczną część bogactwa w owym czasie, gdy Palestyna obfitowała w drzewa oliwne.— *Głupi człowiek rozleje go.* Często bywa, że gdy rodzice bogactwa zgromadzają, synowie i dziedzice ich mało mający rozumu wszystko zmarnotrawią.
21. *Najdzie.* Otrzyma, od Boga mu dano będzie.
22. *Miasto mocnych.* Naucza, że mądrość ważniejsza od siły, gdyż bywa niekiedy że miasta uzbrojone radą i chytrością zdobyte zostają, których siła nie mogłaby podbić pod moc zdobywcy. To jest, co powiedziano Mądr. 6, 1: *Lepsza jest mądrość niźli siły, i mąż roztropny niźli mocny.—Moc ufania.* Miejsce obronne w które ufał, i w którem się za bezpiecznego uważał.
24. *Zowią nieuczonym.* T. j. głupim.— *W gniewie pysznie się sprawuje.* To jest bowiem właściwa pysznym, że łatwo się gniewem zapalają, gdy siebie uważają za poniżonych i obrażonych.
25. *Pożądliwości zabijają leniwego.* Dręczy się bowiem leniwy pragnieniem otrzymania rzeczy, którėj nigdy nabyć nie może, bo unika pracy, przez którą ona się nabywa.
26. *Przez cały dzień pragnie.* Leniwy unika zajęcia się, i chociaż wiele żąda, mało jednak otrzymuje albo i nic: przeciwnie człowiek przemyślny i dobry pracuje i ma dostatek, dla tegoż i względem innych hojnym być nie przestaje.
27. *Z grzechu.* T. j. nabyte. I u Ekklezyastyka 34, 24 powiedziano: *Kto ofiaruje ofiarę z majętności ubogich, który jako rzeże syna ku ofierze przed oczyma ojca jego.*
28. *Świadek kłamliwy zginie.* T. j. który przekonany sądownie, karom kłamliwych świadków ulegnie.— *Mąż posłuszny będzie mówił zwycięztwo.* T. j. kto słucha prawa Bożego, i dla tego unika kłamstw tém prawem zabronionych, odniesie zwycięztwo nad przeciwnikiem, i z tego chlubić się będzie. Albo prosto: *mężem posłusznym* zowie się człowiek prawy, który prawu Bożemu we wszystkiem ulega; ten bowiem pokona wszelką przeciwność, i przez łaskę Boską wyższym będzie nad kłamców potwarz.
29. *Zatwardza twarz.* Zuchwale stoi przy tém co przedsięwziął.
31. *Konia gotują na dzień bitwy.* Myśl ta: że wszelka potęga bez Boga nic nie znaczy, bo chociaż wódz jakiś wiele ma jazdy, nie może się spodziewać dobrego powodzenia, jeśli z nim Pan nie będzie, Ps. 32, 17: *Omylny koń ku wybawieniu, a w obfitości mocy swojej nie będzie wybawion.*

CAPUT XXII.

O dobréj sławie, ubogim i bogaczu, miłosierdziu, czystości i t. p.

1. Melius est nomen bonum, quam divitiae multae; super argentum et aurum, gratia bona.*

2. Dives et pauper obviaverunt sibi; utriusque operator est Dominus.* *(Eccles. 7, 2.)*

3. Callidus vidit malum, et abscondit se; innocens pertransiit, et afflictus est damno.

4. Finis modestiae timor Domini, divitiae et gloria et vita.

5. Arma et gladii in via perversi; custos autem animae suae longe recedit ab eis.

6. Proverbium est: Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.

7. Dives pauperibus imperat, et qui accipit mutuum, servus est foenerantis.

8. Qui seminat iniquitatem, metet mala, et virga irae suae consummabitur.

9. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur; de panibus enim suis dedit pauperi.*

Victoriam et honorem acquiret, qui dat munera; animam autem aufert accipientium.* *(Eccli. 31, 28.)*

10. Ejice derisorem, et exibit cum eo jurgium, cessabuntque causae et contumeliae.

11. Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum, habebit amicum regem.

12. Oculi Domini custodiunt scientiam; et supplantantur verba iniqui.

13. Dicit piger: Leo est foris, in medio platearum occidendus sum.

14. Fovea profunda, os alienae; cui iratus est Dominus, incidet in eam.

15. Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinae fugabit eam.

ROZDZIAŁ 22.

1. Lepsze iest imię dobre, niż wielkie bogactwa: łaska nad śrébro y złoto.

2. Bogaty y ubogi potkali się: obudwu Pan iest stworzyćielem.

3. Zmyślny obaczy złe, y skrył się: prostak minał y popadł szkodę.

4. Koniec skromności boiaźń Pańska, bogactwo y chwała y żywot.

5. Oręża y miecze na drodze przewrotnego: a stróż dusze swéy daleko odstępuie od nich.

6. Przypowieść iest: Młodźieniec wedle drogi swéy, choćby się zstarzał, nie odstąpi od niéy.

7. Bogaty ubogim roskazuie, a kto u kogo pożycza, sługą iest tego który mu pożyczył.

8. Kto śieie nieprawość, będźie żał nieszczęśćie: y laską gniewu swego zniszczeie.

9. Kto skłonny iest ku miłośierdźiu, błogosławion będźie: bo chleba swego dał ubogiemu.

Zwyćięstwa y czći dostanie kto dary daie: a duszę odéymuie tych co ie biorą.

10. Wypędź naśmiewcę, a wynidźie z nim swar: y ustaną prawa y potwarzy.

11. Kto miłuie czystość serdeczną, dla wdźięczności ust swoich, będźie miał przyiaćielem króla.

12. Oczy Pańskie strzegą umieiętności: a słowa nieprawego bywaią wywrócone.

13. Mówi leniwiec: Lew iest na dworze, w pośrzód ulic zabit będę.

14. Usta cudzéy są dołem głębokim: na kogo się Pan gniewa, wpadnie weń.

15. Głupstwo przywiązane iest do serca dźiećięcego: ale rózga karania wypędźi ie.

R. 22.—1. *Imię.* T. j. dobra sława. — *Łaska.* Być miłym Bogu i ludziom.

2. *Bogaty i ubogi potkali się.* Zdaje się że ta myśl: w narodzie albo w mieście są ubodzy i bogacze. Ludzie biedni i bogacze wszędzie się spotykają i dla siebie są nawzajem pożytecznymi. — *Obudwu Pan jest stworzycielem.* Z przyrodzenia równymi są: dla tegoż nie należy pogardzać ubogimi, którzy może są i lepszymi. Patrz r. 29. w. 13.

3. *Zmyślny.* Ostróżny, czyli roztropny. — *Obaczy złe.* Grożące niebezpieczeństwo widząc, cofnął się.— *Niewinny.* W chald: *szalony,* LXX *głupi.* — *Minął.* Trwał w tém co zaczął, albo nie widząc niebezpieczeństwa, albo nie ważąc tyle ileby należało.

4. *Koniec.* Doskonałość, albo owoc. — *Skromność.* Wyraz hebr. *hanawa* właściwie tę oznacza cnotę, która się *pokorą* nazywa. — Myśl ta: że końcem, czyli owocem pokory i skutkiem jest to że duszę człowieka poddaje bojaźni bożéj; i dla tego, kto o sobie pokornie trzyma, zyskuje bogactwa, chwałę i życie.

5. *Oręża i miecze.* Jakby rzekł: wiele jest rodzajów niebezpieczeństwa. — *Stróż duszy swéj.* Kto duszę i życie swoje zachować zechce wolnem od niebezpieczeństw.

7. *Sługą jest.* Jest podległy.

8. *Laską gniewu swego zniszczeje.* Oznacza że niezbożny zginie i złego doświadczy, dla tego że gniewem i srogością, jakby laską uciskał i trapił innych. —Albo, że berła władzy nie dla sprawiedliwości, lecz dla gniewu swego nadużywał względem podwładnych.

9. *Duszę odejmuje tych co je biorą.* Życzliwość dla siebie zjednywa tych którym daje: tak powiedziano II. Król. 15, 6. o Absalonie: *podburzał serca mężów Izraelskich.* T. j. pochlebiając im i okazując się łaskawym: w hebr. *kradł serca mężów Izraelskich.*

10. *Naśmiewcę.* LXX. *zaraźliwego*; zdaje się że oznacza tego, który jest złych obyczajów i burzyciel.

11. *Czystość serdeczną.* Szczerość i prawość ducha wolną od wszelkiéj obłudy i nieuczciwości. — *Wdzięczności ust.* Szczerze mówiących.

12. *Oczy Pańskie strzegą umiejętności.* Wszystkich rzeczy, które gdziekolwiek są albo gdziekolwiek się dzieją, wiadomość jasną posiadają. — *A słowa nieprawego będą wywrócone.* Ponieważ Bóg wszystko widzi, nie ukryją się przeto ludzi nieprawych zdrady i kłamstwo, lecz im zapobiega i zamysły ich wywraca.

13. *Lew jest na dworze.* Wielkie są niebezpieczeństwa, których równie jak lwa się boję, od którego mógłbym być pożartym.

14. *Dołem głębokim.* Przepaść i upadek najniebezpieczniejszy. — *Usta cudzéj.* Pochlebstwa i słowa cudzołożnicy, albo nierządnicy. *Na kogo się Pan gniewa.* Dla grzechów i nieprawości, dla tego dopuszcza Bóg upadać w coraz inne grzechy, ażeby ostatnie były ukaraniem pierwszych.

15. *Przywiązane jest.* Nieodłączne, właściwe.—*Rózga karania.* Cwiczenie, które do karności sposobi.

16. Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori, et egebit.

17. Inclina aurem tuam, et audi verba sapientium; appone autem cor ad doctrinam meam;
18. quae pulchra erit tibi, cum servaveris eam in ventre tuo, et redundabit in labiis tuis,
19. ut sit in Domino fiducia tua, unde et ostendi eam tibi hodie.
20. Ecce, descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus et scientia,
21. ut ostenderem tibi firmitatem, et eloquia veritatis, respondere ex his illis, qui miserunt te.
22. Non facias violentiam pauperi, quia pauper est; neque conteras egenum in porta,
23. quia judicabit Dominus causam ejus, et configet eos, qui confixerunt animam ejus.
24. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso,
25. ne forte discas semitas ejus, et sumas scandalum animae tuae.
26. Noli esse cum his, qui defigunt manus suas, et qui vades se offerunt pro debitis;
27. si enim non habes, unde restituas; quid causae est, ut tollat operimentum de cubili tuo?
28. Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.
29. Vidisti virum velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles.

16. Kto potwarza ubogiego, aby przysporzył majętnośći sobie: da sam bogatszemu, y będźie nędzę klepał.
17. Nakłoń ucha twego, a słuchay słów mądrych: a serce swoie przyłóż do nauki moiey;
18. którać piękna będźie, gdy ią zachowasz w sercu swoim, y rozpłynie się po wargach twoich,
19. aby było w Panu ufanie twoie: y przetóżemći ią dźiś pokazał.
20. Otomći ią troiako opisał w myślach y w nauce,
21. abymći okazał stałość y powieśći prawdźiwe: abyś z nich odpowiadał tym ktorzy ćię posłali.
22. Nie czyń bezprawia ubogiemu, iż ubogi iest: ani niscz nędznika w bramie,
23. abowiem Pan będźie sądźił sprawy iego: y przebiie tych którzy przebili duszę iego.
24. Nie bądź przyiacielem człowiekowi gniewliwemu: ani chodź z mężem zapalczywym,
25. byś snadź nie przywykł śćieżkóm iego, a wźiął zgorszenie dusze twoiey.
26. Nie byway między temi którzy rękę dają, y którzy się czynią rękoymiami za długi.
27. Bo ieśli niemasz zkąd wróćić, czemuć nie ma wźiąć przykryćie z łóżka twego?
28. Nie przestępuy granic starych, które założyli oycowie twoi.
29. Widźiałeś męża biegłego w sprawach swoich? przed królmi stać będźie, a nie będźie przed podłymi.

CAPUT XXIII. — ROZDZIAŁ 23.

O zachowaniu się u królewskiego stołu, unikaniu ludzi zawistnych, o pijaństwie, i t. d.

1. Quando sederis, ut comedas cum principe, diligentur attende, quae apposita sunt ante faciem tuam;
2. et statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam,

1. Gdy śiędźiesz abyś iadł z kśiążęćiem, pilnie obacz co położono przed tobą:
2. y połóż nóż w gardle twoim, ieśliż iednak masz w mocy duszę twoie,

16. *Da sam bogatszemu.* Albo dobrowolnie żeby darami zjednać jego łaskę, albo niechętnie, dla tego że bogatszy wydrze potwarzami; a tak Bóg dozwala, iżby przez to, przez co kto grzeszy, był też ukaranym.
18. *Rozpłynie się po wargach twoich.* Bo rozumni i mądrzy roztropnie też i mówią.
19. *Aby było w Panu ufanie twoje.* Zdaje się że trzeba złączyć z tém co powiedziano, *nakłoń ucha twego* i t. d. żeby zrozumieć że tu oznaczony cel słuchania nauki mędrców, t. j. żeby przez jéj słuchanie i zachowanie, każdy mógł bezpiecznie ufać Bogu.
20. *Otom ci ją trojako opisał.* T. j. rozmaicie, podając.— Mądrość u Żydów dzieli się na etykę, fizykę i teologją. O tych wszystkich pisał Salomon, który rzeczy obyczajowe zawarł w Przypowieściach i księdze Ekkleziastesa, teologją w tychże księgach po różnych miejscach, i w sensie allegorycznym w Pieśni nad Pieśniami; oprócz tego wiele ksiąg jego nie doszło rąk naszych. Patrz III. Król. 4. na końcu.— *W myślach i w nauce.* Z wielkiem obmyśleniem i znajomością rzeczy.
21. *Stałość.* Żebym rzeczy pewne jako gruntowną podał naukę.—*Odpowiadał.* Ażebyś ugruntowany w naukach przezemnie podanych, mógł zdać sprawę przed tymi, którzy cię po naukę posłali. Albo dla prowadzenia czy dokonania jakiejś sprawy.
22. *Iż ubogi jest.* Stając się przez to zuchwalszym, że się nie lękasz jego zemsty. Albo, jakby rzekł: ubogim jest i dla tegoż godzien jest raczéj politowania.—*W bramie.* Gnębiąc go u sądu. Dawniéj bowiem w bramach miejskich były sądy i tam sprawy osądzano.
23. *Pan będzie sądził sprawy jego.* Pan ubogiego obroni, i za nim wyrok wyda, a ciebie obwini i ukarze.—*Przebije.* Utrapi karaniem, utrapi słusznemi karami.
25. *Wziął zgorszenie duszy twojéj.* Żeby ci nie dał powodu do gniewu, któryby cię przywiódł do upadku w grzech jakiś.
26. *Którzy rękę dają.* Którzy ręczą; daje się zaś poręka przez połączenie rąk prawych, to się nazywa daniem ręki.
28. *Granic starych.* Granice gruntów, które poprzednicy oznaczyli, wdzierając się do cudzéj posiadłości, przez usunięcie słabszego sąsiada.
29. *Biegłego w sprawach swoich.* Biegle około spraw chodzącego i prędko kończącego interes.—*Przed królmi stać będzie.* Król go przyjmie i służby jego używać będzie, i nie pozostanie w służbie u ludzi niezacnych, lecz będzie wyniesionym do godności i urzędów publicznych.
R. 23.— 2. *Połóż nóż w gardle twojem.* W przenośni znaczy, że trzeba hamować chęć jedzenia, i

3. ne desideres de cibis ejus, in quo est panis mendacii.

4. Noli laborare, ut diteris; sed prudentiae tuae pone modum.

5. Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere, quia facient sibi pennas quasi aquilae, et volabunt in coelum.

6. Ne comedas cum homine invido, et ne desideres cibos ejus,

7. quoniam in similitudinem arioli et conjectoris aestimat, quod ignorat.

Comede et bibe, dicet tibi; et mens ejus non est tecum.

8. Cibos, quos comederas, evomes, et perdes pulchros sermones tuos.

9. In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquii tui.

10. Ne attingas parvulorum terminos, et agrum pupillorum ne introeas;

11. propinquus enim illorum fortis est; et ipse judicabit contra te causam illorum.

12. Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, et aures tuae ad verba scientiae.

13. Noli subtrahere a puero disciplinam; si enim percusseris eum virga, non morietur. *(Supr. 13, 24. Eccli. 30, 1).*

14. Tu virga percuties eum, et animam ejus de inferno liberabis.

15. Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum:

16. et exultabunt renes mei, cum locuta fuerint rectum labia tua.

3. nie pożąday pokarmów tego w którym iest chléb kłamstwa.

4. Nie pracuy abyś się zbogacił: ale załóż miarę opatrzności twoiéy.

5. Nie podnoś oczu twoich na bogactwa, których mieć nie możesz: bo uczynią sobie skrzydła iakoby orłowe, y ulecą do nieba.

6. Nie iaday z człowiekiem zazdrośćiwym, y nie pragni pokarmów iego,

7. bo nakształt wieszczka y praktykarza, domniemawa się czego nie wie.

Jédz a piy, rzecze tobie: a myśl iego nie iest z tobą.

8. Pokarmy któreś iadł zrzućisz: y utraćisz wdźięczne słowa twoie.

9. Nie mów w uszach głupich: bo wzgardzą naukę wymowy twoiéy.

10. Nie tykay granic małych działek: a nie wchodź na rolą śierot.

11. Bo powinny ich mocny iest: a on będźie sądźił przećiw tobie sprawy ich.

12, Niech wnidźie do ćwiczenia serce twoie: a uszy twoie do słów umieiętnośći.

13. Nie odéymuy od dźiecięcia karności: bo ieśli go ubiiesz rózgą nie umrze.

14. Ty go ubiiesz rózgą: a duszę iego z piekła wybawisz.

15. Synu móy, będźieli mądre serce twoie, będźieć się z tobą radowało serce moie:

16. y będą się weselić nérki moie, gdy będą dobrze mówić usta twoie.

---

jakby przez utkwienie noża w gardle poskramiać nieumiarkowaną chęć do zastawionych pokarmów, a także i języka niepowściągliwość hamować trzeba.

3. *W którym jest chleb kłamstwa.* Chleb smaczny, który łatwo zawodzi jedzącego; i gdy on myśli że jadł umiarkowanie, późniéj postrzega, że wykroczył z granic mierności.— Albo chlebem kłamstwa nazywa się pokarm wytworny, przed gościem położony, bo gospodarz uczty chociaż zdaje się, że przez gościnność kładzie owe pokarmy, i namawia gościa, jednak czyni to razem dla tego żeby doświadczyć jego wstrzemięźliwości.

4. *Załóż miarę opatrzności twojéj.* Rozumieć to należy o roztropności czyli przebiegłości, którój ludzie używają do zgromadzenia bogactw, a o któréj wyrzekł Zbawiciel Łuk. 16, 8: *Synowie tego świata, roztropniejsi są w rodzaju swoim nad syny światłości.*

5. *Uczynią sobie skrzydła.* Mówi przez prozopopeję o bogactwach jako o rzeczy żywéj, i uczy że one jakby na skrzydłach uciekają od tych, którzy się za niemi upędzają, zwłaszcza jeżeli samém pragnieniem biegną za niemi, a skądinąd są gnuśni.— Upomina więc żeby każdy na swojém przestawał.

6. *Z człowiekiem zazdrościwym.* W hebr: *nie jedz chleba złego oka.* Dobrém okiem, podług wyrażenia żydowskiego, nazywa się człowiek hojny: tak w r. pop. w. 9 czytamy w Wulgacie: *skłonny.... ku miłosierdziu.*—W hebr. *mąż dobrego oka.* I upomina Mędrzec żebyśmy nie jedli z takim, który chociaż zaprasza na ucztę, jednak ponieważ jest obrzydliwie skąpym, boleje patrząc, że jego własność jest zjadaną, ani daje z hojnego umysłu, lecz zazdrości tego gościom swoim, i odebrałby żeby można było.

7. *Bo nakształt wieszczka.* Bo skoro do stołu zasiądziesz, on jakby wieszcz przyszłości, będzie rozmyślał w sobie i będzie miarkował wiele też zjesz; i gdy jeść będziesz, kęsy które w usta włożysz prawie liczyć będzie, troszcząc się żebyś nie zjadł zawiele.— *Myśl jego nie jest z tobą.* Nie z serca to mówi; chciałby bowiem żebyś jadł raczéj mało, oszczędzając zastawionych potraw.

8. *Zrzucisz.* T. j. gdy sknerstwo jego poznasz, niesmacznemi staną się tobie one potrawy tak dalece, że wolałbyś, żebyś mógł, spożyte pokarmy zrzucić.— *Utracisz wdzięczne słowa twoje.* Zasmucony umysł twój nie potrafi wesoło i po przyjacielsku prowadzić rozmowy; i nic więcéj żądać nie będziesz, jak żebyś mógł ztamtąd odejść.

10. *Nie tykaj.* Toż samo co w r. pop. w 28: *nie przestępuj granic starych.— Nie wchodź.* Żeby je zająć i zdobyć dla siebie.

11. *Powinny ich mocny jest.* Gdy kto u Żydów przyszedłszy do ubóstwa sprzedał swoję własność, ten, kto był bliższym ubogiemu mógł wykupić co było sprzedaném. Patrz Lewit. r. 25, w. 25. Ten zaś krewny dla tego po hebrajsku nazywa się *goel*, t. j. *wykupiciel*, że miał prawo własność sprzedaną wykupić. Wskazuje więc mędrzec, że powinnym i wykupicielem sierot, które od wszystkich są opuszczone, jest Bóg, i że on jako sprawiedliwy i możny, krzywdy przez nie doznane pomści.

12. *Niech wnijdzie.* Przyłoż chęć i uwagę do nauki.

13. *Karności.* Karania i upominania.

14. *Z piekła.* Z grobu, t. j. ze śmierci doczesnéj albo wiecznéj.

15. *Będzieli mądre.* Jeśli nabędziesz mądrości, tak żebyś mógł roztropnie i rozumnie mówić, będziesz używał owocu wielkiéj rozkoszy.

17. Non aemuletur cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto tota die, *(Infr. 24, 1)*.
18. quia habebis spem in novissimo, et praestolatio tua non auferetur.
19. Audi, fili mi, et esto sapiens, et dirige in via animum tuum.
20. Noli esse in conviviis potatorum, nec in comessationibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt,
21. quia vacantes potibus et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio.
22. Audi patrem tuum, qui genuit te: et ne contemnas, cum senuerit mater tua.
23. Veritatem eme, et noli vendere sapientiam et doctrinam et intelligentiam.
24. Exultat gaudio pater justi; qui sapientem genuit, laetabitur in eo.
25. Gaudeat pater tuus et mater tua, et exultet, quae genuit te.
26. Praebe, fili mi, cor tuum mihi, et oculi tui vias meas custodiant.
27. Fovea enim profunda est meretrix, et puteus angustus, aliena.
28. Insidiatur in via quasi latro, et quos incautos viderit, interficiet.
29. Cui vae? cujus patri vae? cui rixae? cui foveae? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum?
30. Nonne his, qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis?
31. Ne intuearis vinum, quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus: ingreditur blande,
32. sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet.
33. Oculi tui videbunt extraneas, et cor tuum loquetur perversa.

17. Niech nie zayźrzy grzesznym serce twoie: ale w boiaźni Pańskiéy trway przez cały dźień,
18. bo będźiesz miał nadźieię na końcu, a oczekiwanie twe nie będźie odięte.
19. Słuchay synu móy, a bądź mądry: a prostuy na drodze duszę twoię.
20. Nie byway na bieśiadach piianiców: ani na kolacyiach tych którzy mięso na iedzenie znaszaią:
21. bo którzy się piiaństwem bawią y którzy się składaia, zniszczeia: a w łatach chodźić będźie ospałość.
22. Słuchay oyca twego który ćię zrodźił: a nie gardź gdy się zstarzeie matka twoia.
23. Kupuy prawdę a nie przedaway mądrośći, y nauki, y umieiętnośći.
24. Raduie się barzo oćiec sprawiedliwego: który zrodźił mądrego, weselić się będźie z niego.
25. Niech się weseli oćiec twóy y matka twoia, a niech się raduie która ćię urodźiła.
26. Day mi synu móy serce twoie: a oczy twoie niech strzegą dróg moich.
27. Bo dół głęboki iest nierządnica: a studnia ćiasna, cudza.
28. Czyha na drodze iako zbóyca, a które uyźrzy nieopatrznie, zabiie.
29. Komu biada? czyiemu oycu biada? komu swary? komu doły? komu bez przyczyny rany? komu płynienie oczu?
30. Izali nie tym, którzy zaśiadaią na winie, a bawią się kubków wytrząsaniem?
31. Nie patrz na wino gdy się rumieni, gdy się roziaśni w sklenicy barwa iego: łagodnie wchodźi,
32. ale na końcu ukąśi iako wąż, a iako żmiia iad rozpuśći.
33. Oczy twe będą patrzyć na cudze: a serce twe będźie mówić przewrótnośći.

---

17. *Niechaj nie zajrzy.... serce.* Niech nie naśladuje, albo niechaj nie zazdrości, choćby widziało, że dobrze się im powodzi.— *W bojaźni Pańskiéj trwaj.* Zachowując prawo boże.

18. *Będziesz miał nadzieję na końcu.* Przez wytrwałość w bojaźni bożéj trwać i wzrastać w tobie będzie nadzieja otrzymania tego czego żądasz. Albo, będziesz miał wreszcie w dniu ostatecznym to, czego się teraz spodziewasz; bo nadzieja bierze się za rzecz spodziewaną.— *Oczekiwanie twe.* To czego od Boga czekasz.

19. *Prostuj na drodze duszę twoję.* Uczyń żebyś prosto chodził, trzymając się dróg sprawiedliwości i prawa bożego.

20. *Którzy mięso na jedzenie znaszają.* Toż samo jest co powiedziano w w. nast. *którzy się składają*, gdy, żeby tém sutszą uczynić biesiadę, każdy ze współucztujących znoszą pewne potrawy na wspólność.

21. *Zniszczeją.* Przyjdą do ubóstwa.—*Ospałość.* Niedbalstwo i sen długi który łączy się z pijaństwem.

23. *Nie przedawaj mądrości.* Gdy nabędziesz mądrości, nie odrzucaj jéj, nie pozbywaj się.

26. *Daj mi synu serce twoje.* Przygotowując umysł do słuchania i przyjęcia tego co mam powiedzieć.— *A oczy twoje.* A oczy ducha twego niech zawsze strzegą dróg które ci ukażę.

27. *Dół głęboki jest nierządnica.* Nie łatwo bowiem nierządnicę nasycić pieniędzmi, lecz chociaż wiele jéj dasz, jeszcze więcéj pragnie i wymaga.—*Studnia ciasna.* T. j. z któréj z trudnością mógłbyś się wydostać.

28. *Czyha na drodze.* Sposób czynienia zasadzek opisał wyżéj w. r. 7, w. 10: *A oto wyszła przeciw niemu niewiasta w ubiorze wszetecznym.* — *Zabije.* Pozbawi życia duszy a nawet i ciała; wiadomo bowiem że z powodu nierządnic wiele się zabójstw popełnia.

29. *Komu biada?* T. j. dla kogo rodzi się klęska.— *Doły.* Wielkie niebezpieczeństwo, w które wpada. Albo, znaczy że pijani wpadają w doły, gdy głowa i nogi dokładnie swych powinności nie pełnią. — *Bez przyczyny rany.* Gdyż pijani na przyjaciół nawet, bez przyczyny niekiedy rzucają pociski; tak Aleksander W. pijany Klita zabił.— *Płynienie oczu.* Znaczy że pijaństwo sprowadza na oczy ciemność i płynienie, bo zbytek humorów oczy zaciemnia. W hebr. *czerwoność oczu.*

31. *Nie patrz na wino.* Ażeby cię pragnienie wina nie ujęło.—*Łagodnie wchodzi.* Podniebienie łechce, i miłe jest dla smaku.

32. *Ukąsi jako wąż.* Jako bowiem trucizna całe ciało przebiega, przywodzi je do zdrętwiałości i śmierć sprowadza; tak za pijaństwem idzie odrętwienie zmysłów i ducha, rany i śmierć ciała, albo i duszy przez grzech.

33. *Będą patrzeć na cudze.* T. j. jeśli się upijesz, niedorzeczne widoki oczóm twoim nasuwać się będą,

34. Et eris sicut dormiens in medio mari, et quasi sopitus gubernator, amisso clavo,

35. et dices: Verberaverunt me sed non dolui: traxerunt me, et ego non sensi: quando evigilabo, et rursus vina reperiam?

34. Y będziesz iako śpiący na śrzód morza, y iako uśpiony stérnik gdy stér straći,

35. y rzeczesz: bili mię ale mię nie bolało: ciągnęli mię, a nie czułem: kiedyż ocucę: y zaśię wino naydę?

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O nienaśladowaniu złych, o mądrości i nieoddawaniu złém za złe, i t. d.

1. Ne aemuleris viros malos, nec desideres esse cum eis, *(Supr. 23, 17)*.

2. quia rapinas meditatur mens eorum, et fraudes labia eorum loquuntur.

3. Sapientia aedificabitur domus, et prudentia roborabitur.

4. In doctrina replebuntur cellaria, universa substantia pretiosa et pulcherrima.

5. Vir sapiens, fortis est; et vir doctus, robustus et validus,

6. quia cum dispositione initur bellum; et erit salus, ubi multa consilia sunt.

7. Excelsa stulto sapientia; in porta non aperiet os suum.

8. Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur.

9. Cogitatio stulti peccatum est, et abominatio hominum detractor.

10. Si desperaveris lassus in die angustiae; imminuetur fortitudo tua.

11. Erue eos, qui ducuntur ad mortem; et qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses.*

12. Si dixeris: Vires non suppetunt; qui inspector est cordis, ipse intelligit, et servatorem animae tuae nihil fallit, reddetque homini juxta opera sua.* *(Psal. 81, 4)*.

1. Nie naśladuy ludźi złych, ani żąday bydź z nimi,

2. abowiem serce ich myśli o drapieztwie, a usta ich mówią zdrady.

3. Mądrośćią będźie budowany dóm: a rostropnośćią umocnion będźie.

4. Umieiętnośćią napełniaią się spiżarnie wszelakiéy maiętności, kosztownéy y piękněy.

5. Człowiek mądry mocny iest: a mąż uczony silny y potężny,

6. bo sprawą zaczyna się woyna, a będźie zdrowie kędy wiele rady iest.

7. Wysoka głupiému mądrość, nie otworzy w bramie ust swoich.

8. Kto myśli źle czynić, głupim nazwan będźie.

9. Myśl głupiego iest grzéch: a brzydliwośćią ludzką obmówca.

10. Jeśli zwątpisz spracowany w dźień ućisku, umnieyszy się śiła twoia.

11. Wybawiay te które na śmierć wiodą: a które ciągną na stracenie, wyzwalać nie przestaway.

12. Jeśli rzeczesz: Niémam zto śiły: który patrzy na serce on rozumie, a stróża dusze twéy nic nie omyli: y odda człowiekowi według uczynków iego.

---

i nie będziesz widział rzeczy, jakiemi są. Myśl Wulgaty ta: że oczy pijanych bezwstydnie zwracają się ku cudzym żonom.— *Będzie mówić przewrótności.* Co nie przystoi.

34. *Jako śpiący na śród morza.* Umysł bowiem odurzony mgłą pijaństwa się zaćmiewa, i nie rządzi zmysłami ani ich funkciami; lecz od wina rozpalony, i chwiejąc się pijany, nierozważnie porusza się, mówi i czyni.

35. *I rzeczesz.* Gdy wyśpisz się z pijaństwa i obudzisz.—*Ale mię nie bolało.* Nie czułem, bo zmysły moje od wina stępiały.—*Ciągnęli mię* Włóczyli po ziemi.—*I zasię wino najdę.* Jest to największe z nieszczęść pijaństwa, że chociaż rozumieją ludzie iż przez wino stracili władzę rozumu i zmysłów, trwają jednak w upodobaniu picia, i zaledwie się wytrzeźwieją, znów wracają do wychylania kielichów.

R. 24.—1. *Nie naśladuj ludzi złych.* Patrz roz. pop. w. 17.

3. *Będzie budowany dóm.* W tych dwóch wierszach jest stopniowanie; bo mądrością, roztropnością i nauką, które wzięte tu za jedno jako synonimy, powiada że dóm się buduie, a potem umacnia się i utwierdza, a w końcu w bogactwa się zaopatruje. Lecz budowania domu i t. d. nie trzeba tu rozumieć materjalnie, ale o dobrem wychowaniu rodziny, które się staje przez roztropność i mądrość tego, kto w niéj przewodniczy.

5. *Człowiek mądry mocny jest.* Albowiem chociaż niekiedy siłą ciała jest słabszym, mądrością jednak i roztropnością do tyla wynagradza brak siły, że przeciwników przewyższa.

6. *Bo sprawą zaczyna się wojna.* Wiele znaczy w wojnie porządek i karność wojenna żołnierzy, rady i sztuka wojenna.

7. *Wysoka głupiemu mądrość.* Głupi nie może dosięgnąć mądrości, jak gdyby na wysokiém miejscu była, do którego jemu nie godzi się wzdychać, albo że niema nadziei żeby doń miał dójść.—*Nie otworzy w bramie ust swoich.* Nie będzie się znajdował na radach i sądach publicznych, bo te wymagają roztropności i mądrości. Albo myśl ta: że przez nieumiejętność nie potrafi zbić zarzutów, jeśli go w bramie obwinią; gdy przeciwnie do mądrego owo wyrażenie Ps. 126 w. 5. stosować się może: *Nie zawstydzi się kiedy będzie mówił z nieprzyjaciołmi swemi w bramie.*

8. *Głupim nazwan będzie.* W hebr. *bahal mezimmoth*, które wyrazy oznaczają *męża zbrodni*, t. j. człowieka występnego i zbrodniarza. I taki słusznie głupim się nazywa, bo nie myśli o zbawieniu swojem, które kto zaniedbuje, prawdziwie jest nierozumnym

9. *Myśl głupiego jest grzech.* Głupi i zbrodniarz ciągle myślą o popełnieniu grzechu.—*Obrzydliwością ludzką.* Kto bowiem słucha uwłaczającego innemu, myśli w sobie że tenże obmówca i jemu nie przebaczy w innem zdarzeniu.

10. *Jeśli zwątpisz.* Z hebr. tak tłumaczy Pagnin: *niedbałym byłeś w dzień ucisku: ściśniona siła twoja.* Myśl ta: że słaba jest siła i cierpliwość tych, którzy w przeciwnościach upadają na duchu i tracą nadzieję.

11. *Które na śmierć wiodą.* Rozumie się jeśli są niewinni, podług owych słów Ps. 81, 4: *Wyrwijcie ubogiego: a nędznego z ręki niezbożnego wyzwolcie.*

12. *Niemam dość siły.* Do wyzwolenia niewinnego,

13. Comede, fili mi, mel, quia bonum est, et favum dulcissimum gutturi tuo:

14. sic et doctrina sapientiae animae tuae, quam cum inveneris, habebis in novissimis spem, et spes tua non peribit.

15. Ne insidieris, et quaeras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus:

16. septies enim cadet justus, et resurget, impii autem corruent in malum.

17. Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina ejus ne exultet cor tuum,

18. ne forte videat Dominus, et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam.

19. Ne contendas cum pessimis, nec aemuleris impios,

20. quoniam non habent futurorum spem mali, et lucerna impiorum extinguetur.

21. Time Dominum, fili mi, et regem: et cum detractoribus non commiscearis,

22. quoniam repente consurget perditio eorum: et ruinam utriusque quis novit?

23. Haec quoque sapientibus: Cognoscere personam in judicio non est bonum. *(Deuter. 1, 17. Eccli. 42, 1).*

24. Qui dicunt impio: Justus es; maledicent eis populi, et detestabuntur eos tribus.

25. Qui arguunt eum, laudabuntur; et super ipsos veniet benedictio.

26. Labia deosculabitur, qui recta verba respondet.

27. Praepara foris opus tuum, et diligenter exerce agrum tuum, ut postea aedifices domum tuam.

13. Jedz miód synu móy, bo dobry iest: y plastr naslodszy gardłu twoiemu:

14. takżeć umieiętność mądrośći duszy twoiéy: którą gdy naydźiesz, będźiesz miał nadźieię na ostatku, a nadźieia twoia nie zginie.

15. Nie czyń zdrady, y nie szukay niezbożnośći w domu sprawiedliwego, y nie psuy pokoiu iego:

16. bo śiedmkroć upadnie sprawiedliwy y powstanie: lecz niezbożni we złe upadną.

17. Gdy upadnie nieprzyiaćiel twóy, nie wesel się, a z upadku iego niech się nie raduie serce twoie:

18. aby nie uyźrzał Pan, a miałćiby za złe, y odwróćiłby gniew swóy od niego.

19. Nie sprzeczay się ze złymi, ani zayźrzy niezbożnym,

20. bo źli nie maią nadzieie na potym, a świéca niezbożnych zagaśnie.

21. Bóy się Pana, synu móy, y króla: a z obmówcami nie mieszay się,

22. bo natychmiast powstanie zatracenie ich, a upadek obudwu kto wié?

23. I to też dla mądrych. Mieć wzgląd na osobę u sądu nie iest rzecz dobra.

24. Którzy mówią niezbożnému: Jesteś sprawiedliwy: będą ie ludźie przeklinać, y brzydzić się nimi będą pokolenia.

25. Którzy go karzą będą chwaleni: przyidzie na nie błogosławieństwo.

26. Wargi pocałuie, który odpowiada słowa dobre.

27. Gotuy na dworze dźieło twoie, y sprawuy pilnie rolą twoię: abyś potym dóm twóy budował.

---

sprzeciwiając się potwarcom i tym którzy go niesprawiedliwie uciskają.— *Stróża duszy twéj.* Myśl ta: który strzeże duszy twéj widzi wszystko, i nie zdołasz go oszukać. A może mędrzec przez allegorją tych których wiodą na śmierć ciała, chce nas pobudzić do niesienia pomocy dla tych, którym śmierć duchowna zagraża.

13. *Jedz miód synu mój.* Szukaj owoców mądrości, i gdy otrzymasz, używaj ich; bo słodszemi są dla ducha, niżeli plastr miodu dla podniebienia.

15. *Nie czyń zdrady.* Upomina mędrzec żeby ktoś troskliwie nie śledził za sprawiedliwym, który stara się ze wszystkimi żyć w pokoju, żeby sławy jego nie szarpał, przez zdrady ku temu osnute. Bo chociaż lekkie błędy mogą się w nim znaleźć, od których w życiu têm nie jest wolny, nie łatwo jednak będzie ciężką winę w nim znaleźć. Albo: nie chciejcie, o bezbożni, zasadzać się na sprawiedliwych ani ich trapić; bo chociaż siedmkroć, t. j. niekiedy albo i często w złe jakie wpadają, w niepomyślności i utrapienia, Bóg ich wybawi i do świetnego stanu przywróci; przeciwnie zaś niezbożnym się przytrafia, którzy jeśli upadają, giną zupełnie. P. Wujka, w. 16.

18. *Odwróciłby.... od niego.* I przeniósłby na ciebie.

19. *Nie sprzeczaj się ze złymi.* Toż samo jest w Ps. 36, 1. *Nie obruszaj się dla złośliwych;* gdyż w obu tych miejscach są też same hebr. wyrazy. Myśl ta: nie naśladuj złych, ani zazdrość ich szczęściu.— *Ani zajrzyj niezbożnym.* Powtórzenie zdania powyższego.

20. *Bo źli nie mają nadziei na potem.* Bo choć może teraz obfitują, jednak jak jest w Ps. 75, 6: *Nic nie nalezli bogacze w rękach swoich.—Świeca niezbożnych zagaśnie.* Toż samo zdanie jest w r. 13, w. 9. Patrz tam.

21. *Bój się Pana.* Który jest wszechmocnym i może duszę twoję i ciało skazać do piekła.—*Króla.* Który na ziemi jest zastępcą bożym, *nie bez przyczyny bowiem nosi miecz,* do Rzym. 13, 4.—*Obmówcami.* Którzy uwłaczają boskim i królewskim rozkazom, źle mówiąc o nich, i pobudzając innych do ich pogardy.

22. *Kto wie?* Jakby rzekł: rychło i niespodzianie będzie zagubion.

24. *Którzy mówią niezbożnemu: jesteś sprawiedliwy.* Biada powiedział Izai: w r. 5, w. 23: *Którzy usprawiedliwiacie niezbożnego za podarki, a sprawiedliwość sprawiedliwego odejmujecie od niego.—Pokolenia.* LXX. *narody.*

25. *Którzy go karzą.* Którzy strofują bezbożnego, i znalazłszy winnym według zasługi karzą.

26. *Wargi pocałuje.* Będzie do pocałunków, t. j. do ścisłéj przyjaźni dopuszczonym.— *Który odpowiada słowa dobre.* Dobremi słowy odpowiada sędzia, który bez względu na osoby ogłasza co jest słusznêm, i w ogólności ktokolwiek zapytany o co, dobrze i mądrze odpowiada.

27. *Gotuj na dworze.* Podaje rozkaz ekonomiczny, nauczając żeby wprzód na wsi dobrze były urządzone rzeczy nasze, i rola dobrze uprawiona i t. d., a potem przedsiębrać budowę domu miejskiego.

28. Ne sis testis frustra contra proximum tuum, nec lactes quemquam labiis tuis. * (*Supr. 20, 22*).

29. Ne dicas: Quomodo fecit mihi, sic faciam ei, reddam unicuique secundum opus suum *.

30, Per agrum hominis pigri transivi, et per vineam viri stulti;

31. et ecce, totum repleverant urticae, et operuerant superficiem ejus spinae, et maceria lapidum destructa erat.

32. Quod cum vidissem, posui in corde meo, et exemplo didici disciplinam.

33. Parum, inquam, dormies, modicum dormitabis: pauxillum manus conseres, ut quiescas, *

34. et veniet tibi quasi cursor egestas, et mendicitas quasi vir armatus. * (*Supr. 6, 10*).

28. Nie bądź świadkiem niepotrzebnie przećiw bliźniemu twemu: y nie zdradzay nikogo wargami twemi.

29. Nie mów: Jako mi uczynił, tak mu uczynię: oddam każdemu według uczynku iego.

30. Szedłem przez pole człowieka leniwego, y przez winnicę męża głupiego:

31. ano wszędy zarosło pokrzywami, y ćiérnie pokryło grunt iego, y rozwalił się płot kamienny.

32. Co uyźrzawszy schowałem do serca swego, a z przykładu nauczyłem się rozumu.

33. Mało, rzekę, pospisz, mało podrzymiesz, trochę ręce złożysz ku odpoczywaniu:

34. aż ći przyjdźie iako poseł ubóstwo, a żebractwo iako mąż zbroyny.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 24. w. 16. *Siedmkroć na dzień upadnie sprawiedliwy i powstanie.* To jest, ilekroć upadnie, powstanie, iż go Pan nie opuści. Bo ta liczba, siedmkroć, w Piśmie ś. znaczy wszelaką którąkolwiek liczbę, jako też masz Mat. 19, v. 22, wszakże to nie rozumie się o grzechach śmiertelnych, ale albo o powszednich grzechach, jako to Augustyn i Hieronim ś. wykładają: albo o upadkach w szkody i w utrapienia jakie doczesne, jako też wykłada Augustyn lib. 11, de civit. c. 31.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O pokorze, cierpliwości, posłuszeństwie, skromności, i t. d.

1. Hac quoque parabolae Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiae regis Juda.

2. Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem.

3. Coelum sursum, et terra deorsum, et cor regum inscrutabile.

4. Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum;

5. aufer impietatem de vultu regis, et firmabitur justitia thronus ejus.

6. Ne gloriosus appareas coram rege, et in loco magnorum ne steteris;

7. melius est enim, ut dicatur tibi: Ascende huc, quam ut humilieris coram principe. (*Luc. 14, 10.*)

1. Y te przypowieśći Salomonowe, które wypisali mężowie Ezechiasza króla Judzkiego.

2. Cześć Boża iest taić słowo, a cześć królewska wywiadować się powieśći.

3. Niebo wysoko a ziemia nisko: a serce królewskie iest niewybadane.

4. Odéym zużelicę od śrébra, a wynidźie naczynie czyste;

5. odéym niezbożność od oblicznośći królewskiéy, a umocni się sprawiedliwośćią stolica iego.

6. Nie popisuy się zacnośćią przed królem, a na mieyscu wielmożnych nie staway;

7. bo lepiéy iżci rzeką: wstąp wysszéy, a niżbyś miał bydź unižon przed kśiążęciem.

28. *Niepotrzebnie.* Bez przyczyny. LXX. *kłamliwy.*
29. *Jako mi uczynił.* Jakby rzekł: pomszczę krzywdy.
32. *Schowałem do serca swego.* Zwróciłem uwagę.— *Z przykładu.* Człeka leniwego i głupiego.
33. *Mało pospisz.* Chociaż mało spałbyś, a nawet tylkobyś drzymał, co się trafia ospałym i leniwszym, przyjdzie na cię i t. d.— *Ręce złożysz.* W chald. *do piersi przytulisz.*
34. *Jako poseł.* Który nagle i niespodziewanie nachodzi na idącego pomału.—*Jako mąż zbrojny.* Któremu oprzeć się nie zdołasz.
R. 25.— 1. *Przypowieści Salomonowe.* T. j. które następują iako i te, które poprzedziły.— *Wypisali.* Nie z jednego języka na drugi, lecz z różnych kart albo ksiąg, w których znaleziono rozproszone, w jedno zebrali. — *Mężowie Ezechiasza.* Mężowie uczeni za Ezechiasza króla Judy, z jakich był Sobna, doktor zakonny.
2. *Taić słowo.* Albo myśl ta: że należy do chwały i majestatu Boga taić słowo, t. j. skrywać przyczynę sądów i rad swoich; gdyż będąc najwyższym panem wszystkiego, ani wyższego nad się, ani równego sobie niema, komuby musiał zdawać sprawę. Któremu tłumaczeniu nawzajem odpowiada druga połowa zdania: *a cześć królewska wywiadować się powieści*, jakoby rzekł: przystało królom badać przyczyny i zasady swoich postanowień, i mieć je na pogotowiu, aby potwarcom zadość uczynić mogli. Albo: że należy do chwały bożéj żeby Pismo ś. nie łatwo się mogło rozumieć; a do chluby królów należy skryte rozumienie Pisma badać. Dla czego Pismo ś. bywa trudnem do zrozumienia, powiedziano jest we Wstępie § 3.
3. *Niebo wysoko.* Jak trudno jest zbadać odległość nieba od ziemi, albo wysokość nieba a głębokość ziemi, tak serce królewskie.
4. *Odejm zużelicę.* Jako gdy zdejmie się ze srebra rdza i żużle, ukazuje się naczynie czyste; tak gdy bezbożność odjętą zostanie od królestwa, będzie jaśnieć blaskiem sprawiedliwości, będzie stałem i mocnem.— *Wynijdzie.* Z ręki rzemieślnika który je zrobił.
5. *Od oblicznośći królewskiéj.* Od króla.
6. *Na miejscu wielmożnych.* Przed książętami królewstwa, albo na miejscu dla nich przeznaczonem, jakby rzekł: unikaj ambicyi.
7. *Miał być unižon.* Będąc usuniętym z miejsca któreś był zajął.

8. Quae viderunt oculi tui, ne proferas in jurgio cito, ne postea emendare non possis, cum dehonestaveris amicum tuum.

9. Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum extraneo ne reveles,

10. ne forte insultet tibi, cum audierit, et exprobrare non cesset.

Gratia et amicitia liberant, quas tibi serva, ne exprobrabilis fias.

11. Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.

12. Inauris aurea, et margaritum fulgens, qui arguit sapientem, et aurem obedientem.

13. Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei, qui misit eum; animam ipsius requiescere facit.

14. Nubes et ventus, et pluviae non sequentes, vir gloriosus et promissa non complens.

15. Patientia lenietur princeps, et lingua mollis confringet duritiam. *(Supr. 15, 1.)*

16. Mel invenisti; comede, quod sufficit tibi, ne forte satiatus evomas illud.

17. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te.

18. Jaculum et gladius et sagitta acuta homo, qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium.

19. Dens putridus et pes lassus, qui sperat super infideli in die angustiae,

20. et amittit pallium in die frigoris.

Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.

Sicut tinea vestimento, et vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi.

21. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitierit, da ei aquam bibere; *(Rom. 12, 20.)*

22. prunas enim congregabis super caput ejus, et Dominus reddet tibi.

23. Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem.

8. Co widziały oczy twoie, tego wnet nie powiaday w swarze: byś zaś potym poprawić tego nie mógł, gdybyś zelżył przyiaciela swego.

9. Sprawuy rzecz twą z przyiacielem twoim: y taiemnice obcemu nie odkryway,

10. by się snadź nie natrząsał z ciebie usłyszawszy, y nie przestał ći na oczy wyrzucać.

Łaska a przyiacielstwo wolnym czynią, które sobie choway, byś nie był na pośmiech.

11. Jabłka złote w śrébrnych łóżkach, kto mówi słowo swego czasu.

12. Nausznica złota, y perła lśniąca, który strofuie mądrego, y ucho posłuszne.

13. Jako źimno śnieżne we żniwa, tak posłaniec wierny temu który go posłał, duszy iego uspokoienie sprawuie.

14. Obłok, y wiatr, y déscz za niemi nie idźie, mąż wychwalaiący się, a obietnic nie pełniący.

15. Cierpliwośćią będzie kśiążę ubłagane, a ięzyk miękki złamie zatwardzenie.

16. Miódeś znalazł, iedz ileć potrzeba: byś snadź obiadszy się go nie zrzućił.

17. Powśćiągni nogę twoię z domu bliźniego twego, by kiedy będąc syt nie miał ćię w nienawiśći.

18. Oszczepem, y mieczem, y strzałą ostrą człowiek, który mówi przećiw bliźniemu swemu fałszywe świadectwo.

19. Ząb spróchniały y noga spracowana, który ma nadzieię w niewiernym w dzień ucisku,

20. y utraca płaszcz w dzień zimna.

Ocet w saletrze, który śpiewa pieśni sercu złemu.

Jako mól odzieniu, a robak drzewu, tak smutek męża szkodzi sercu.

21. Jeśli łaknie nieprzyiaciel twóy, nakarm go: ieśli pragnie day mu się wody napić;

22. bo węgle ogniste zgromadzisz na głowę iego, a Pan ci to nagrodzi.

23. Wiatr północny rospędza déscz: a oblicze smutne ięzyk uwłaczaiący.

8. *Co widziały oczy twoje.* Jeśli grzechu jakiego w bliźnim dostrzegłeś, któryby zarzucić jemu można.

10. *Łaska a przyjacielstwo wolnym czynią.* Prawdziwa przyjaźń i łaska dobrze u przyjaciela ugruntowana, wybawi cię od téj szkody. — *Byś nie był na pośmiech.* Bo jeśli przyjaciel z duszy kochać będzie, wszystkiego co będzie mogło się odnosić do twéj niesławy, ostróżnie uniknie, ani w jakibądź sposób wyjawi. Albo: abyś nie stał się nędznym, kogo bowiem przyjaźń możnych nie wspiera, zwykle mało znaczącym jest.

11. *Jabłka złote.* Jako jabłka złote złożone na srebrnych łożach albo w słupki wprawione, dla wytworności swéj roboty zatrzymują wzrok i bawią przyjemnie; tak to, co się mówi mądrze i we właściwym czasie, robi przyjemność słuchającym i samemu mówiącemu sławę przynosi.

12. *Nausznica złota.* Jako perła połyskująca zausznicę złotą w którą jest oprawiona wielce zdobi; tak mądre upomnienie jest ozdobą ucha posłusznego, t. j. które przestrogi słucha.

13. *We żniwa.* Ochładza i rozwesela, bo wtenczas największy bywa upał.—*Tak posłaniec.* Ochładza rozdrażniony umysł posyłającego, troskliwego najmocniéj o wielką sprawę która się rozbiera.

14. *Obłok, i wiatr.* Jako niekiedy chmury niebo zakrywają, i wiatr się zrywa, i grzmoty słychać, a jednak deszcz na ziemię nie pada; tak ludzie chełpliwi wiele wprawdzie obiecują, lecz mało albo i nic nie czynią.

15. *Cierpliwością.* Toż samo jest, co powiedziano w r. 15, w. 1: *odpowiedź łagodna uśmierza gniew: ale mowa przykra pobudza.*

16. *Miódeś znalazł.* Jakby rzekł: zachowaj we wszystkiem granice, a szczególniéj w tem co zmysły łechce.

19. *Ząb spróchniały.* Jak ząb spróchniały nie może nic twardego rozgryźć, ale raczéj, gdy go chcesz użyć, ból sprawuje; tak i ten kto na niewiernym przyjacielu nadzieję pokłada. Do tegoż się odnosi podobieństwo nogi strudzonéj albo dotkniętéj jaką chorobą, na któréj daremnieby się kto wspierał.

20. *Y utraca płaszcz.* Daremnie się spodziewa, i wtenczas postrzega się opuszczonym, kiedy potrzebowałby jego pomocy, jak w zimie potrzebujemy płaszcza do osłonienia się przed chłodem.— *Szkodzi sercu.* Trapiąc serce przez troski.

22. *Węgle.... zgromadzisz.* Ogniste węgle, nie gniewu albo zemsty, lecz miłości i przywiązania któreby go zapalały do wzajemności.

23. *Wiatr północny.* Jak wiatr północny rozpędza chmury, tak smutne oblicze niechętnie słuchającego powstrzymuje obmowy.

24. Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, et in domo communi.*

25. Aqua frigida animae sitienti, et nuntius bonus de terra longinqua.* *(Supr. 21, 9.)*

26. Fons turbatus pede, et vena corrupta, justus cadens coram impio.

27. Sicut, qui mel multum comedit, non est ei bonum: sic, qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria. *(Eccli. 3, 22.)*

28. Sicut urbs patens et absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.

24. Lepiéy siedziéć w kącie domu, niźli z żoną swarliwą w domu spólecznym.

25. Zimna woda duszy pragnącéy, a poselstwo dobre z ziemie dalekiéy.

26. Zrzódło nogą zamącone, y zdróy zepsowany, sprawiedliwy przed niezbożnikiem upadaiący.

27. Jako temu który ié wiele miodu, nie iest zdrowo, tak kto się wiele bada o maiestacie, będzie zatłumion od chwały.

28. Jako miasto otworzyste a bez murów: tak człowiek, który w mowie nie może zawściągnąć ducha swego.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O głupim, podszczuwaczu, leniwcu, o gniewliwym, i t. p.

1. Quomodo nix in aestate, et pluviae in messe; sic indecens est stulto gloria.

2. Sicut avis ad alia transvolans, et passer quolibet vadens; sic maledictum frustra prolatum in quempiam superveniet.

3. Flagellum equo, et camus asino; et virga in dorso imprudentium.

4. Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis.

5. Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.

6. Claudus pedibus et iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum.

7. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias; sic indecens est in ore stultorum parabola.

8. Sicut qui mittit lapidem in acervum mercurii; ita qui tribuit insipienti honorem.

1. Jako śnieg lecie a descz we żniwa, tak nieprzystoi głupiemu chwała.

2. Jako ptak gdzie indzie przelataiący, y wróbel kędy chce bieżący, tak przeklęctwo bez przyczyny wymówione na kogo przyidzie.

3. Bicz na konia a ogłów na osła, a kiy na grzbiet głupiego.

4. Nie odpowiaday głupiemu według głupstwa iego, abyś nie był iemu podobny.

5. Odpowiedz głupiemu według głupstwa iego, aby się sobie nie zdał bydź mądrym.

6. Chromy na nogi y nieprawość piiący, kto posyła słowa przez posła głupiego.

7. Jako chromy próżno ma cudne golenie, tak nieprzystoyna iest przypowieść w uściech głupiego.

8. Jako kto rzuca kamień na gromadę Merkuryuszowę, tak kto wyrządza poczciwość głupiemu.

---

26. *Zdrój zepsowany.* Zdrój wody zmącony lub zanieczyszczony śmieciem: bo gdy sprawiedliwy w grzech jaki upada, sławę jego bezbożni oczerniają. — *Upadający.* W klęskę, albo w grzech, albo niesłusznym wyrokiem dotknięty, jak zaraz powiem. — *Przed niezbożnikiem.* Patrzącym niezbożnikiem lub zmuszającym przez namowy, lub postrach. Albo: że wtedy zdrój sprawiedliwości jest zupełnie zmąconym, gdy sprawiedliwy w obec bezbożnego przegrywa sprawę u sądu.

27. *Nie jest zdrowo.* Bo chociaż miłym jest smakowi, jednak nad miarę spożyty szkodzi zdrowiu i żołądek obciąża. Patrz w. 16. — *Tak kto się wiele bada o majestacie.* Jakby rzekł: chociaż badać rzeczy boskie jest rzeczą najprzyjemniejszą, jednak trzeba i w tém miarę zachować, żebyśmy tym pokarmem przesyceni bardziéj niż umysł nasz znieść może, nie byli przywalonymi wielkością rzeczy.

28. *Jako miasto.* Wielomówny podobnym jest do miasta nie strzeżonego, ani obwiedzionego murem, z którego każdy i o któréj godzinie zechce wyjść może; gdyż słowa niebacznie wychodzą, nie rozważone na szali rozsądku przed wymówieniem.—*Ducha swego.* Niepowściągliwość mówienia.

R. 26.—1. *Śnieg w lecie.* Który dojrzewaniu zbóż szkodzi.—*Deszcz we żniwa.* Który przeszkadza samym żniwom. *Nieprzystoi głupiemu chwała.* Zle bowiem rozdawane są dostojeństwa, gdy dają się głupim, którzy ich nadużywają.

2. *Jako ptak.* Znaczy że przeklęstwa miotane na kogo bez przyczyny nie szkodzą mu, lecz są podobne do ptaka przelatującego, który zaraz znika.—*Na kogo.* Na kogo bądź będzie rzuconém.

3. *Bicz na konia.* Jako koń i osieł potrzebują wędzidła i bicza, dla tego że nie mają rozumu i rządzą się zmysłami; tak nieroztropny potrzebuje chłosty, żeby zmuszonym był do tego od czego unika, i wędzidła, żeby poskromionym był w tém do czego grzesznie dąży.

4. *Według głupstwa.* Naśladując głupstwo jego w krzyku, śpieraniu się, łajaniu.

5. *Według głupstwa jego.* Jak zasługuje głupstwo jego, przekonywając gruntownemi dowodami, i upominając poważnemi i rozumnemi słowy. Albo rózgami nawet swawolę jego poskramiając, żeby bardziéj nie broił. Że taki sposób postępowania z głupimi jest właściwym, nauczył mędrzec w w. 3. Zdaje się że te zdania przeciwią się sobie; lecz po rozważeniu różnicy rzeczy i czasów, łatwo się godzą.

6. *Chromy na nogi.* Jakby rzekł: że nie inny używa głupiego posłańca, jak tylko ten który tak jest chromym, iż w żaden sposób sam iść nie może.—*Nieprawość pijący.* Albo jak z hebr. można wytłómaczyć, *pijący szkodę.* Bo o tym mówią że pije szkodę, kto szkody doznaje, podług owego wyrażenia Joba 21, 20. *Z zapalczywości wszechmogącego pić będzie* i r. 34, 17: *pije urąganie jako wodę.* Myśl Wulgaty która tłómaczy przez *nieprawość,* ta być może, że ten pije i zjada karę błędu swego, który do jakiéjś sprawy głupiego posłańca wyznacza.

7. *Jako . . . . . cudne.* Myśl ta: jako chromy daremnie ma piękne golenie, gdyż ich używać dobrze nie może; tak ustom głupiego nie przystała przypowieść, bo jéj dobrze i właściwie użyć nie umie.

8. *Jako kto rzuca kamień na gromadę Merkuryu-

9. Quomodo si spina nascatur in manu temulenti; sic parabola in ore stultorum.
10. Judicium determinat causas, et qui imponit stulto silentium, iras mitigat.
11. Sicut canis, qui revertitur ad vomitum suum; sic imprudens, qui iterat stultitiam suam.*
12. Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens.* *(2. Petr. 2, 22.)*
13. Dicit piger: Leo est in via, et leaena in itineribus;
14. sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo.
15. Abscondit piger manum sub ascella sua, et laborat, si ad os suum eam converterit. *(Supr. 19, 24.)*
16. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias.
17. Sicut[1] qui apprehendit auribus canem; sic qui transit impatiens, et commiscetur rixae alterius.
18. Sicut noxius est, qui mittit sagittas et lanceas in mortem;
19. ita vir, qui fraudulenter nocet amico suo, et cum fuerit deprehensus, dicit: Ludens feci.
20. Cum defecerint ligna, extinguetur ignis, et susurrone subtracto, jurgia conquiescent.
21. Sicut carbones ad prunas, et ligna ad ignem; sic homo iracundus suscitat rixas. *(Supr. 15, 18.)*
22. Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima ventris.
23. Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile; sic labia tumentia cum pessimo corde sociata.
24. Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos.

9. Jako gdyby ciernie urosło w ręce piianego, tak przypowieść w uściech głupiego.
10. Sąd czyni koniec sprawom: a kto głupiemu rozkaże milczenie, gniew uśmierza.
11. Jako pies który się zwraca do zwrócenia swego, tak głupi który powtarza głupstwo swoie.
12. Widziałeś człowieka, który się sobie zda bydź mądrym, większą nadeń nadźieię będźie miał głupi.
13. Mówi leniwiec: Lew iest na drodze y lwica na drogach;
14. iako drzwi obracaią się na zawiasach swoich, tak leniwiec na łóżku swoim.
15. Kryie leniwiec rękę pod pachy swoie, a z pracą ie podnosi do gęby swoiéy.
16. Leniwiec zda się sobie mędrszy, niźli śiedm mężów mądrze mówiących.
17. Jako gdy kto psa ułapi za uszy, tak kto niecierpliwy mimo idźie a wdaie się w swary drugiego.
18. Jako iest winny ten, który wypuszcza strzały y włócznie na zabicie;
19. tak człowiek, który zdradliwie szkodźi przyiacielowi swemu: a gdy go doznaią, mówi: żem żartem uczynił.
20. Gdy nie stanie drew, zgaśnie ogień: gdźie niemasz podszczuwacza, ustaną zwady.
21. Jako węgle martwe do rozpalonych, y iako drwa do ognia, tak człowiek gniewliwy swary pobudza.
22. Słowa podszczuwacza iakoby proste, a one przerażaią aż do wnętrzności żywota.
23. Jako gdybyś naczynie gliniane śrébrem nieczystym chciał ozdobić, tak wargi nadęte ze złym sercem złożone.
24. Po mowie swéy bywa poznan nieprzyiaciel, kiedy w sercu rozmyśla zdrady.

---

szowę. Uczy mędrzec, że rzecz najnierozsądniejszą czyni ten, kto niezasługującego ozdabia dostojeństwy i godnościami; nie mniéj jak gdyby czynił ten, ktoby kamień drogi rzucał na kupę zwyczajnych kamieni, jakowe gromady przy posągach Merkurego na rozstajnych drogach pospolicie widzieć się dawały. Kupy takowe przechodzący powiększali przez dorzucenie kamienia na ową gromadę.

9. *Jako gdyby ciernie.* Jako przeciwnem jest naturze, żeby cierń wyrastał na miejscu nie właściwem sobie, albo nieużytecznem; tak i t. d. Albo wyraz *urosnąć,* znaczy toż samo co *znajdować się,* i myśl ta: że jako jeśliby gałęź cierniowa była w ręku pijanego, niemógłby on jéj użyć dobrze, lecz przez dotykanie jéj siebie samegoby skrwawił, a innych poranił; tak przypowieść, t. j. mowa mądra, przez którą ktoś mógłby pobudzić się do cnoty, jeśliby była w ustach głupiego, który ani dobrze, ani w czas użyć jéj nie umie.

10. *Sąd.* Jako przez sąd, t. j. przez ogłoszenie sędziowskiego wyroku rozwiązują się spory, i nakazuje się milczenie prawującym się; tak mądry, który głupiemu milczenie nakazuje, gniewy i spory kończy i uspakaja.

11. *Do zwrócenia swego.* Jedząc znowu toż samo, co zrzucił. Toż samo podobieństwo mamy w II. Piotra r. 2 w. 22, gdzie się to *prawdziwą przypowieścią* nazywa.

14. *Jako drzwi.* Ruszają się i obracają, lecz zawsze są na jednem miejscu; tak leniwy na łożu.

15. *Kryje.* Patrz r. 19, w. 24.—*Z pracą.* Leni się on nawet rękę do ust podnieść.

16. *Leniwiec zda się sobie mędrszy.* To jemu wmawia lenistwo, które sprawuje że się nie zbliża troskliwie do roztropniejszych, ażeby się ich poradził. Albo uważa siebie za mędrszego, wybierając próżnowanie za wypoczynek, od tych którzy obrali sposób życia pracowity.

17. *Jako gdy kto psa ułapi za uszy.* Pies jest bowiem źwierzęciem łatwo się gniewającém; a więc złapany za uszy, zęby i pysk zwraca ku temu, kto go trzyma. Toż samo często przytrafia się tym, którzy się do zwad mieszają, gdyż pociski spierających się zwracają na siebie.

21. *Jako węgle martwe do rozpalonych.* Jako węgiel zimny jeśli będzie przyłożony do rozpalonych, zajmuje się ogniem; tak gniewliwy gdy się poda zręczność łatwo się zapala.

22. *Słowa podszczuwacza.* Patrz r. 18, 8.

23. *Jako gdybyś...... srebrem nieczystem.* Srebrem nieczystem nazywa srebro nie oczyszczone z żużli, albo same żużle srebra, i myśl ta: że jak naczyniu glinianemu i lichemu nieźle przystoi nędzne srebro, albo żużle, które są jakby wyrzutem srebra; tak dobrze się łączą usta pyszne, t. j. język zuchwały i pyszny i serce złośliwe; jakby rzekł: godna pokrywa miski.

25. Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei, quoniam septem nequitiae sunt in corde illius.

26. Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia ejus in concilio.

27. Qui fodit foveam, incidet in eam, et qui volvit lapidem, revertetur ad eum.

28. Lingua fallax non amat veritatem, et os lubricum operatur ruinas.

35. Gdy spuści głos swóy nie wierz mu: bo siedm złości są w sercu iego.

26. Kto pokrywa nienawiść zdradliwie, tego złość będźie odkryta przed radą.

27. Kto kopa dół, wpadnie weń; a kto toczy kamień, obróci się nań.

28. Język kłamliwy nie miłuie prawdy: a usta ślizkie czynią zatracenie.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O samochwalstwie, upominaniu, przyjaźni, pochlebcy, o szukaniu mądrości i t. d.

1. Ne glorieris in crastinum, ignorans, quid superventura pariat dies.

2. Laudet te alienus, et non os tuum; extraneus, et non labia tua.

3. Grave est saxum, et onerosa arena, sed ira stulti utroque gravior. *(Eccli. 22, 18.)*

4. Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor; et impetum concitati ferre quis poterit?

5. Melior est manifesta correptio, quam amor absconditus.

6. Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis.

7. Anima saturata calcabit favum, et anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet.

8. Sicut avis transmigrans de nido suo; sic vir, qui derelinquit locum suum.

9. Unguento et variis odoribus delectatur cor; et bonis amici consiliis anima dulcoratur.

10. Amicum tuum, et amicum patris tui ne dimiseris; et domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuae.

Melior est vicinus juxta, quam frater procul.* *(Supr. 20, 16.)*

11. Stude sapientiae, fili mi, et laetifica cor meum, ut possis exprobranti respondere sermonem.

1. Nie chlub się dniem iutrzeyszym: nie wiedząc co przyszły dźień przyniesie.

2. Niech cię chwali cudzy, a nie usta twoie: obcy, a nie wargi twoie.

3. Ciężkić iest kamień y ważny piasek, ale gniew głupiego nad oboie cięższy.

4. Gniew nie ma miłosierdźia, ani nagła zapalczywość, a popędliwość wzruszonego ducha kto będźie mógł strzymać?

5. Lepsze iest iawne karanie, niż miłość taiemna.

6. Lepsze są rany od miłuiącego, niż zdradliwe całowania od nienawidzącego.

7. Dusza nasycona podepce plastr miodu: a dusza głodna y gorzkie przyimie za słodkie.

8. Jako ptak przenosząc się z gniazda swego, tak człowiek, który opuszcza mieysce swoie.

9. Oleykami y rozmaitą wonią uwesela się serce: a dobremi radami od przyiaciela, dusza się cieszy.

10. Przyiaciela twego, y przyiaciela oyca twego nie opuszczay, a w dóm brata twego nie wchodź w dźień kłopotu twego.

Lepszy iest sąsiad blizki, niźli brat daleki.

11. Ucz się mądrości synu móy, a uweselay serce moie: abyś mógł urągaiącemu odpowiedźieć mowę.

25. *Gdy spuści głos swój.* Pochlebiając, skromnie i uniżenie mówiąc.—*Siedm.* Wiele.

26. *Będzie odkryta.* Nic nie ma skrytego coby się nie wyjawiło. — *Przed radą.* Przy zebraniu wielu, jawnie.

27. *Kto kopa dół.* Z tą myślą, żeby weń bliźni wpadł; podobne do tego słowa Dawida Ps. 7, w. 16: *dół otworzył i wykopał go: i wpadł w dół który uczynił.* — *Kto toczy kamień.* Zdaje się że to jest co powiedziano u Ekklezijastyka 27, 28: *kto kamień rzuca ku górze, na głowę jego padnie.*

28. *Usta śliskie.* Które wyjawiają łatwo, i wiernie tajemnic nie zachowują.

R. 27.—1. *Dniem jutrzejszym.* LXX: *dla przyszłych rzeczy na jutro.* Zgodnie z tém mówi Jakób ś. r. 4, w. 13: *Oto teraz co mówicie: dziś albo jutro pójdziemy do tego miasta, i zmieszkamy tam rok, i będziem kupczyć, i będziem mieć zysk: którzy niewiecie co jutro będzie. Bo cóż jest żywot wasz? para jest, okazująca się na mały czas* i t. d.

3. *Gniew głupiego.* Który bez przyczyny i niepomiernie się gniewa. — *Nad oboje cięższy.* Bo skały i piasek obciążają ciało, a gniew głupiego przykrym i ciężkim jest dla ducha.

5. *Miłość tajemna.* Przez żadne dobrodziejstwo nie uwydatniona.

6. *Rany.* Surowe upomnienie.

7. *Dusza nasycona.* Tego który już syt pokarmu.—*Podepcze.* Odrzuci, wzgardzi, obrzydzi.

8. *Jako ptak.* Myśl ta: że ten który opuszcza stan i powołanie swoje, naraża się na wiele niewygód i niebezpieczeństw; bo jest podobnym do ptaków, które gdy z gniazda zlatają, i błąkają się tu i ówdzie, albo na lep bywają pojmane, albo w inny sposób stają się łupem myśliwych

9. *Olejkami.* Jako pachnące maści serce radują, tak rada mądrego przyjaciela dana we właściwej porze raduje umysł zafrasowany.

10. *W dóm brata twego.* Staraj się żebyś nie potrzebował uciekać się do krewnych twoich, u których mniej niekiedy znajdziesz pomocy, niżeli u dawnego i doświadczonego przyjaciela. Dla tegoż szanuj i zachowuj przyjaźni. Albo też, dla tego więcej można ufać przyjaciołom, że blisko mieszkają, wtenczas gdy krewni niekiedy daleko od nas oddaleni; co wskazują słowa dalsze.

11. *Abyś mógł urągającemu odpowiedzieć mowę.* Aby jeśliby ci kto wyrzucał gnuśność, mógłbyś okazać że czasu użyłeś dobrze, i mądrości nabyłeś. Albo jeśli-

12. Astutus videns malum, absconditus est; parvuli transeuntes sustinuerunt dispendia.

13. Tolle vestimentum ejus, qui spopondit pro extraneo, et pro alienis aufer ei pignus. *

14. Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens maledicenti similis erit.

15. Tecta perstillantia in die frigoris, et litigiosa mulier comparantur; *(Supr. 19. 13)*.

16. qui retinet eam, quasi qui ventum teneat, et oleum dexterae suae vocabit.

17. Ferrum ferro exacuitur, et homo exacuit faciem amici sui.

18. Qui servat ficum, comedet fructus ejus, et qui custos est domini sui, glorificabitur.

19. Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium; sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.

20. Infernus et perditio nunquam implentur; similiter et oculi hominum insatiabiles. *(Eccli. 14, 9)*.

21. Quomodo probatur in conflatorio argentum, et in fornace aurum; sic probatur homo ore laudantis. *(Supr. 17, 18)*.

Cor iniqui inquirit mala; cor autem rectum inquirit scientiam.

22. Si contuderis stultum in pila, quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus.

23. Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera;

24. non enim habebis jugiter potestatem; sed corona tribuetur in generationem et generationem.

25. Aperta sunt prata, et apparuerunt herbae virentes, et collecta sunt foena de montibus.

12. Zmyślny uyźrzawszy złe skrył się: maluczcy miiaiac podięli szkodę.

13. Weźmi suknią tego, który ręczył za obcego: a za inne weźmi fant od niego.

14. Kto błogosławi bliźniemu swemu wielkim głosem, rano wstawszy będźie podobny złorzeczącemu.

15. Dach, przez który kapie w dźień zimny, a niewiasta swarliwa są podobni sobie:

16. kto ia trzyma, iakoby kto wiatr trzymał, y oliwy prawicy swey wołać będźie.

17. Żelazo ostrzy się żelazem, a człowiek zaostrza oblicze przyiaciela swego.

18. Kto strzeże drzewa figowego, będźie iadł owoc iego, a kto strzeże pana swego, uczczon będźie.

19. Jako w wodźie pokazuią się twarze patrzaiacych, tak serca człowiecze iawne są mądrym.

20. Piekło y zatracenie nie bywaią nigdy napełnione: tak y oczy człowiecze nienasycone.

21. Jako probuią śrebro w ogniu, a złoto w piecu: tak człowiek bywa probowany usty chwalącego.

Serce złośnikowe wynayduie złości: a serce dobre szuka umieiętności.

22. Choćbyś stłukł głupiego w stępie iako krupy, biiąc z wierzchu stąporem: nie będźie odięte od niego głupstwo iego.

23. Pilnie poznaway twarz bydła twoiego: a miey staranie o trzodach twoich:

24. bo nie zawsze będźiesz miał moc: ale korona będźie dana od narodu do narodu.

25. Otworzyły się łąki, y ukazały się trawy źielone, y zebrano siana z gór.

---

by ci kto zarzucał jaką zbrodnię, żebyś mógł uniewinnić się z potwarzy, i sprawę swoję obronić.

12. *Zmyślny.* Patrz r. 22, w. 3.

13. *Weźmij suknią.* Toż samo zdaje się jest w r. 20, w. 16. Obacz tam.

14. *Kto błogosławi.* Przeciwko tym którzy nie we właściwym czasie coś czynią. Takim byłby ten który w nocy, gdy spać trzeba, mnieby chwalił: chociaż bowiem pochwała mile wchodzić zwykła w uszy nasze, w takich jednakże okolicznościach stałaby się przykrą. — *Podobny będzie złorzeczącemu.* Przykrość sprawuje, jak gdyby złorzeczył.

16. *Kto ją trzyma.* Który ją chce powstrzymać, żeby nie krzyczała albo się nie wadziła.—*Jakoby kto wiatr trzymał.* Daremnie pracuje.—*Oliwy prawicy swéj wołać będzie.* Toż samo byłoby ją trzymać, jak gdyby olej w ręku ściskać: który ponieważ jest śliskim, to też im bardziéj dłoń ściskasz, tém prędzéj wycieka.— *Wołać będzie.* Odwoływać będzie, na próżno starać się będzie zatrzymać.

17. *Człowiek zaostrza oblicze przyjaciela swego.* Bierze się albo na złą stronę, i znaczy, że rozgniewany słowami i obliczem rozjątrza przyjaciół, i do gniewu pobudza. Albo na dobrą, i oznacza, że przez współubieganie się i przykład innych, ludzie zachęcają się do dobrych uczynków.

18. *Kto strzeże drzewa figowego.* Usuwając rzeczy szkodliwe, żeby nie uschło.—*Kto strzeże Pana swego.* Szanując go, i przez usłużność zjednywając go sobie.

19. *Jako w wodzie.* Myśl ta: że ludzie roztropni i przebiegli tak znają skłonności i chęci tych z którymi żyją, jak gdyby to w źwierciadle rozpatrywali.

20. *Piekło i zatracenie.* Jako śmierć nigdy się nie nasyca, chociaż wiele ludzi pochłania; tak oko łakomego i chciwego zawsze więcéj pragnie.

21. *Człowiek bywa probowany usty chwalącego.* Ci bowiem są mądrzy i roztropni, których pochwały nie nadymają.

22. *Choćbyś stłukł.* Uczy mędrzec że trudno jest oddalić od kogo wrodzoną mu głupotę.

23. *Pilnie poznawaj twarz bydła twoiego.* Przykazanie ekonomiczne; upomina bowiem gospodarza, ażeby trzody swe, na których niegdyś opierało się bogactwo, często odwiedzał i poznawał, jaka ich liczba i stan, czy daje się im czego potrzebują, lub nie i t. d. Zdaje się że przez allegoryą pasterza, upomina przełożonych względem ich obowiązku.

24. *Bo nie zawsze będziesz miał moc.* Nie zawsze będziesz przełożonym nad innymi, nie zawsze będziesz książęciem, albo dzierżeć będziesz urząd, i trzeba ci będzie z zarządu twego zdać sprawę. Albo oznacza iż życie pasterskie trzeba nad polityczne przenosić; gdyż oprócz innych wygód, o których zaraz, to ma do siebie życie pasterskie, że gdy dostojeństwa o które się ubiegają mieszkańcy miast łatwo się tracą, i od jednego na drugich przechodzą, bogactwa które się z rolnictwa nabywają trwałemi są, i do następców przechodzą.—*Korona będzie dana od narodu do narodu.* Ani sama królewska korona nie trwa zawsze, lecz z następstwem czasu, przechodzi od jednego do drugiego.

25. *Otworzyły się łąki.* Wyliczają się wygody pasterskiego życia. Myśl ta: dla karmienia trzody nie po-

26. Agni ad vestimentum tuum, et hoedi ad agri pretium.

27. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, et in necessaria domus tuae, et ad victum ancillis tuis. *(1. Tim. 6, 8).*

26. Owce na szaty twoie, a kozłowie na zapłatę pola.

27. Miey dosyć na koźim mléku ku żywności twoiey, y na potrzeby domu twoiego, y na pożywienie służebnicóm twoim.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O przestrzeganiu we wszystkiém sprawiedliwości.

1. Fugit impius, nemine persequente; justus autem quasi leo confidens absque terrore erit.

2. Propter peccata terrae multi principes ejus; et propter hominis sapientiam, et horum scientiam, quae dicuntur, vita ducis longior erit.

3. Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames.

4. Qui derelinquunt legem, laudant impium; qui custodiunt, succenduntur contra eum.

5. Viri mali non cogitant judicium; qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia.

6. Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quam dives in pravis itineribus. *(Supr. 19, 1).*

7. Qui custodit legem, filius sapiens est; qui autem comessatores pascit, confundit patrem suum.

8. Qui coacervat divitias usuris et foenore, liberali in pauperes congregat eas.

9. Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio ejus erit exsecrabilis.

10. Qui decipit justos in via mala, in interitu suo corruet; et simplices possidebunt bona ejus.

1. Ucieka niezbożny choć go nikt nie goni: ale sprawiedliwy iako lew śmiały, bez boiaźni będźie.

2. Dla grzechów źiemie wiele książąt iéy, a dla mądrośći człowieka, y wiadomośći tego co się mówi przedłuży się żywot książęćiu.

3. Człowiek ubogi potwarzaiący ubogie, iest podobien dżdżowi gwałtownemu, który głód przynośi.

4. Którzy odstępuią zakonu, chwalą niezbożnego: którzy go strzegą, zapalaią się przeciw niemu.

5. Źli ludźie nie myślą o sądźie: a którzy szukaią Pana, obaczywaią wszytko.

6. Lepszy iest ubogi chodzący w prostośći swéy: a niźli bogaty w drogach przewrotnych.

7. Kto strzeże zakonu, syn mądry iest, ale który karmi obżerce, zawstydza oyca swego.

8. Kto zbiera bogactwa z lichwy y z płatu: zbiera ie szczodremu na ubogie.

9. Kto odwracà uszy swe aby nie słuchał zakonu, modlitwa iego obrzydła będźie.

10. Kto zawodźi sprawiedliwe na złą drogę, w upadku swym zginie: a prośći posiędą dobra iego.

---

trzebne ci wielkie wydatki; bo łąki stoją otworem, a góry zielenią się trawą, i możesz zbierać siano, któreby przez zimę wystarczyło.

26. *Owce na szaty.* Znaczy, że z tego co trzody dają wystarczy na pokarm i odzież: a mianowicie, runa na odzież, mleko i mięso na pokarm, a nawet sprzedawszy pewną liczbę za pieniądze, można grunta nabyć; tak o Jakóbie powiedziano, Gen. 33, 19: *I kupił sztukę pola, na której był rozbił namioty, od synów Hemora, ojca Sichemowego, za sto jagniąt.*

R. 28.—1. *Ucieka niezbożny.* Ufność jest właściwa sprawiedliwym, a bojaźń niezbożnym, których złe sumienie straszy. I o tem powiedziano Hiob. 15, 21: *Szum strachu zawżdy w uszach jego: a choć jest pokój, on się zawsze zdrady obawia.*

2. *Wiele książąt.* Prędko giną i jedni po drugich następują, z czego zwykły powstawać zamieszania i rokosze w rzeczypospolitéj.—*Dla mądrości człowieka.* Dla mądrości panującego księcia i doradców którzy są przy nim.—*Wiadomości tego co się mówi.* Dla właściwości rad, które się podają ku dobremu zarządowi rzeczypospolitéj, przez które poskramiają się występki narodu.—*Przedłuży się.* Bóg je przedłuży dla dobra kraju.

3. *Potwarzający ubogie.* Gdy raczéj litością względem nich powodować by się powinien, bo sam doznał ubóstwa i niewygód.—*Dżdżowi gwałtownemu.* Bo chociaż deszcze na to przeznaczone, żeby ziemię użyźniaiały, gwałtowne jednak ulewy niszczą posiewy i głód sprowadzają; tak ubogi krzywdzący ubogiego, złośliwy, i potwarzający go wtenczas, kiedy miłosierdzie dłań powinienbył okazywać, podobnym jest do owego deszczu. Może być i taka myśl: że ubodzy powinni się wspierać pomocą wzajemną, ażeby w jedno połączeni mogli się opierać możniejszym którzy ich uciemiężają: bo jeśliby się wzajemnie obrzydzali i gryźli się, niczego więcéj czekać nie mogą jak zguby, i jakby potopu złego, od któregoby zupełnie wyginęli.

4. *Którzy odstępują zakonu.* Którzy praw znieść nie mogą, i surową karność ich starają się zniszczyć, chwalą bezbożnych i sprzyjają im: bo spodziewają się że za ich pomocą zdołają jarzmo to zrzucić.—*Zapalają się.* Gorliwością o sprawiedliwość.

5. *O sądzie.* O tem, co jest sprawiedliwem. *Obaczywają wszystko.* Wszystko ostrożnie oglądają, żeby w czém nie błądzili i nie zgrzeszyli.

6. *W prostości.* Szczerości i prawości.—*W drogach przewrotnych.* Występków, a szczególnie niesprawiedliwości.

7. *Kto strzeże zakonu.* Bożego i tego co ojciec rozkazuje.—*Karmi obżerce.* Oddając się niewczesnym biesiadom.—*Zawstydza ojca swego.* Któremu sprawuje wstyd i smutek.

8. *Zbiera je szczodremu.* Co bowiem sam chciwie zbiera, inny hojnie na ubogich wyda. LXX: *a kto lituje się nad ubogimi, zbiera je.*

9. *Kto odwraca uszy.* Podobny do owych, o których czytamy u Hioba 21, 14: *Idź precz od nas, a wiadomości dróg twoich nie chcemy.—Modlitwa jego obrzydła będzie.* Jako on nie chce słuchać Boga mówiącego przez prawo, tak Bóg nie wysłucha go modlącego się.

10. *Zawodzi sprawiedliwe na złą drogę.* W hebr.: *czyniąc ażeby sprawiedliwi na złą drogę zbłądzili,* t. j. pociągając do występków i złych obyczajów.—*W upadku swym.* T. j. sam zginie; albo w zgubie którą dla innych gotował; bo w hebr.: *do jamy swojéj sam wpadnie.—Prości posiędą.* Akwila i Teodocjon tłómaczą: *a prości dobra otrzymają;* t. j. dobrym i szczerym dobrze będzie.

11. Sapiens sibi videtur vir dives; pauper autem prudens scrutabitur eum.

12. In exultatione justorum multa gloria est; regnantibus impiis ruinae hominum.

13. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur; qui autem confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur.

14. Beatus homo, qui semper est pavidus; qui vero mentis est durae, corruet in malum.

15. Leo rugiens et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.

16. Dux indigens prudentia multos opprimet per calumniam; qui autem odit avaritiam, longi fient dies ejus.

17. Hominem, qui calumniatur animae sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet.

18. Qui ambulat simpliciter, salvus erit; qui perversis graditur viis, concidet semel.

19. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus; qui autem sectatur otium, replebitur egestate. *(Supr. 12, 11)*,

20. Vir fidelis multum laudabitur, qui autem festinat ditari, non erit innocens. *(Supr. 13, 11)*.

21. Qui cognoscit in judicio faciem, non benefacit; iste et pro buccella panis deserit veritatem.

22. Vir, qui festinat ditari, et aliis invidet, ignorat, quod egestas superveniet ei.

23. Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum, magis quam ille, qui per linguae blandimenta decipit.

24. Qui subtrahit aliquid a patre suo, et a matre et dicit: hoc non esse peccatum, particeps homicidae est.

25. Qui se jactat et dilatat, jurgia concitat; qui vero sperat in Domino, sanabitur.

26. Qui confidit in corde suo, stultus est; qui autem graditur sapienter, ipse salvabitur.

11. Człowiek bogaty zda się sobie mądry: ale ubogi rostropny doświadczy go.

12. Gdy się raduią sprawiedliwi, wielka iest sława: gdy króluią niezbożni są upadki ludzi.

13. Kto pokrywa złości swe, poszczęścion nie będzie; lecz kto się spowiada, a opuści ie, miłosierdzie otrzyma.

14. Błogosławiony człowiek, który się zawsze boi: a który iest twardego serca, we złe upadnie.

15. Lew ryczący y niedźwiedź łaknący: pan niezbożny nad ubogim ludem.

16. Kśiążę nie maiące roztropności, wielu ućiśnie przez potwarz: a kto nienawidźi łakomstwa, dni iego będą przedłużone.

17. Człowieka, który potwarza krew dusze, by też do grobu uciekł, nikt nie dźierży.

18. Kto chodźi w prostości, zbawion będźie: kto przewrótnemi drogami idźie, raz upadnie.

19. Kto sprawuie rolą swą, naie się chleba: lecz kto się próżnowaniem bawi, będźie syt ubóstwa.

20. Mąż wierny wielce chwalon będźie, lecz kto się prędko chce zbogacić, nie będźie bez winy.

21. Kto ma wzgląd u sądu na osobę, nie dobrze czyni, ten y dla kęsa chleba odstępuie prawdy.

22. Człowiek, który się prędko chce zbogacić, a innym zayźrzy, nie wie iż nań przyydzie niedostatek.

23. Kto strofuie człowieka, większą potym łaskę naydźie u niego, niźli ten, który łagodnym językiem zwodźi.

24. Kto bierze co u oyca swego, abo u matki, a mówi że to nie grzech, iest towarzyszem mężobóyce.

25. Kto się chlubi y szerzy, wszczyna zwady: lecz kto ma nadźieję w Panu, uzdrowion będźie.

26. Kto ufa w sercu swoim, głupi iest: ale kto mądrze sobie postępuie, ten zbawion będźie.

---

11. *Mądry.* Którzy są bogaci, sądzą że są też mądrymi.—*Doświadczy go.* Zbada czy takim jest w istocie. Chald. *pogardzi nim.* LXX. *potępi go.*

12. *Wielka jest sława.* Dla samej rzeczypospolitej —*Upadki ludzi.* Bo stan rzeczypospolitej chwieje się i wywraca.

13. *Kto pokrywa złości swe.* Patrz Wujka.

14. *Boi.* Lękając się Boga obrazić.—*Twardego serca.* Iż nic porusza się żadną bojaźnią

15. *Lew ryczący.* Lwy ryczą gdy są głodne.—*Nad ubogim ludem.* Który ograbiają i ubożą.

16. *Książe niemający roztropności.* Nie dość rozumiejący jaki jest obowiązek jego, i na czém zależy szczęście książęcia.

17. *Potwarza krew duszy.* Kto niesprawiedliwie i przez potwarz krew wylewa. Nazywa się zaś krwią duszy, t. j. krwią żywotną, od której życie zawisło.—*By też do grobu uciekł.* Jeśliby rozpaczą powodowany do jamy, t. j. do grobu, albo na miejsce przepaściste biegł, żeby się zabił; albo jeśliby nieroztropnie przystąpił do jam otwartych, bliski upadku.—*Nikt nie dzierży.* Nikt się nad nim nie ulituje, nikt zapędu ani biegu jego nie wstrzyma ani umiarkuje.

18. *W prostości.* Niewinnie. LXX: *sprawiedliwie.*—*Raz.* W hebr. *w jednym*, t. j. razie, w końcu upadnie kiedyś.

19. *Kto sprawuje.* Przemyślny rolnik bogate zbierze plony, i obfitować będzie w rzeczy potrzebne do życia.

20. *Wierny.* Prawdomówny, który innych kłamstwami nie uwodzi.—*Nie będzie bez winy.* Nie będzie wolny ani od grzechu, ani od kary.

21. *Kto ma wzgląd u sądu na osobę.* Masz toż samo w r. 18, w. 5 i w r. 24, w. 23 —*Dla kęsa chleba.* Dla najlichszéj rzeczy. Który uprzednio wielką zapłatą uwiedziony gwałcił prawa, przez nałóg grzeszenia doszedł do tego, że za najmniejszy datek czyni toż samo. Patrz r. 18, 5 i 24, 23.

22. *Innym zajrzy.* Uważając zysk drugich za własną szkodę, usiłując go przekrócić.

24. *Jest towarzyszem mężobójcy.* LXX: *człowieka niezbożnego* i zbrodniarza. Mężobójca kładzie się tu za człowieka występnego.

25. *Kto się chlubi i szerzy.* T. j. nadęty i pyszny.—*Lecz kto ma nadzieję w Panu.* T. j. pokorny, który nic sobie nie przyznaje, lecz cały od Boga zależy.

26. *W sercu swojém.* W mądrości i radach swoich.—*Kto mądrze sobie postępuje.* Nie za sercem i radami swemi, lecz idąc za przewodnictwem mądrości.

27. Qui dat pauperi, non indigebit; qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam.
28. Cum surrexerint impii, abscondentur homines; cum illi perierint, multiplicabuntur justi.

27. Kto daie ubogiemu, nie zubożeie: kto gardzi proszącym, będźie niedostatek cierpiał.
28. Gdy powstaią niezbożnicy, tedy się kryia ludźie: gdy oni zginą, mnożyć się będą sprawiedliwi.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 28**. w. 13. *Kto pokrywa złości swe, poszczęścion nie będzie: lecz kto się spowiada.* Tu dosyć jaśnie mówi o spowiedzi która bywa człowiekowi, a nie samemu tylko Bogu. Bo przed Bogiem żaden grzechu nie zatai, ale przed ludźmi, albo dla wstydu, albo dla inszych przyczyn, siła ich swoje grzechy tai. A kto taki jest, nie może być naprostowany: bo kto tego naprostuje którego grzechów nie wie? A najwięcéj temi słowy strofuje te, którzy upomnieni o grzechy swoje, nie chcą ich znać, ale je pokrywają i przą się. Num. 5, ver. 7.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O przyjmowaniu upomnień, o rządcy sprawiedliwym i bezbożnym, i t. d.

1. Viro, qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus; et eum sanitas non sequetur.
2. In multiplicatione justorum laetabitur vulgus; cum impii sumserint principatum, gemet populus.
3. Vir qui amat sapientiam, laetificat patrem suum; qui autem nutrit scorta, perdet substantiam.*
4. Rex justus erigit terram; vir avarus destruet eam.* *(Luc. 15, 13).*
5. Homo, qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus ejus.
6. Peccantem virum iniquum involvet laqueus; et justus laudabit atque gaudebit.
7. Novit justus causam pauperum; impius ignorat scientiam.
8. Homines pestilentes dissipant civitatem; sapientes vero avertunt furorem.
9. Vir sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem.
10. Viri sanguinum oderunt simplicem; justi autem quaerunt animam ejus.
11. Totum spiritum suum profert stultus; sapiens differt, et reservat in posterum.

1. Człowiekowi, który karzącego twardym karkiem wzgardza, nagłe zginienie nań przyjdźie, a nie przyjdźie ku zdrowiu.
2. Kiedy się mnożą sprawiedliwi, będźie się radowało pospólstwo: gdy niezbożni władzę wezmą, wzdychać będźie lud.
3. Człowiek, który miłuie mądrość, uwesela oyca swego, ale który chowa wszeteczne niewiasty, utraci maiętność.
4. Król sprawiedliwy wynosi źiemię: mąż łakomy wywróći ią.
5. Człowiek który łagodnemi a obłudnemi słowy mówi przyiaćielowi swemu, sieć zastawia na nogi iego.
6. Grzeszącego męża niesprawiedliwego uwikle sidło: a sprawiedliwy chwalić y weselić się będźie.
7. Zna sprawiedliwy sprawę ubogich, niezbożny nie rozumie umieiętnośći.
8. Ludźie zaraźliwi rozpraszaią miasto: a mądrzy gniew odwracaią.
9. Człowiek mądry będzieli się z głupim prawował, choć się gniewa, choć się śmieie, nie naydźie pokoiu.
10. Mężowie krwawi nienawidzą prostego: ale sprawiedliwi szukaią dusze iego.
11. Wszytkiego ducha swego pokazuie głupi: mądry odkłada y chowa na potym.

27. *Kto daje ubogiemu.* Jakby rzekł: dla tego nie zostaniesz ubogim że dajesz jałmużnę.
28. *Gdy powstają niezbożnicy.* Wywyższeni do czci, dostojeństw i urzędów publicznych.—*Tedy się skryją ludzie.* Ukryją się sprawiedliwi, lękając się ich okrucieństwa.—*Mnożyć się będą.* Bo wyjdą z miejsc w których się ukrywali.
R. 29.—1. *Nie przyjdzie ku zdrowiu.* Nigdy się nie uleczy.
2. *Kiedy się mnożą.* Gdy podniesieni zostaną do godności i publicznych urzędów; gdyż wyraz mnożyć się nie odnosi się do liczby, lecz do wzrostu godności i zarządu.
4. *Wynosi.* T. j. przywraca do dobrego stanu.
5. *Sieć zastawia na nogi jego.* Gdyż usiłuje temi słowy oszukać, a oszukanego zgubić.
6. *Grzeszącego męża niesprawiedliwego.* Niesprawiedliwie i zdradliwie postępując.—*Uwikła sidło.* Toż samo które zastawił był do ułowienia innego.— *Chwalić... będzie.* Boga, mściciela występków.—*Weselić.* Że z niebezpieczeństwa został wybawionym.
7. *Zna sprawiedliwy sprawę ubogich.* Mając o nich staranie, i tak czyniąc żeby niewinni nie byli uciśnieni, co należy nie tylko do sędziego sprawiedliwego, lecz i do każdego innego sprawiedliwego, który chce znać sprawę ubogich, żeby ją wspierać i utrzymywać radą, albo opieką.—*Nie rozumie umiejętności.* Nie stara się poznać i wspierać sprawy ubogich.
8. *Zaraźliwy.* Występni.—*Gniew odwracają.* Gniew boży albo książęcy.
9. *Choć się gniewa.* Bo choć się mądry zagniewa, głupi bardziéj się zapala: jeśliby się nie gniewał, lecz śmiał się, głupi uważa się za wzgardzonego, i dla tego gwałtowniéj się oburza.
10. *Mężowie krwawi.* Ludzie występni i okrutni.—*Prostego.* Sprawiedliwego, dobrego, szczerego; dla tego, że są w obyczajach bardzo do nich niepodobni.—*Szukają duszy jego.* Starają się zachować życie sprawiedliwego, tak Ps. 141, 5. powiedziano: *Nie jest ktoby się pytał o duszy mojéj.*
11. *Wszystkiego ducha swego.* Cokolwiek wie, cokolwiek na myśl przyszło, zaraz wypowiada; mądry zaś czyni umiarkowanie, ani mówi płocho, ani się przechwala swoją umiejętnością.

12. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios.

13. Pauper et creditor obviaverunt sibi; utriusque illuminator est Dominus. *(Supr. 22, 2).*

14. Rex, qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in aeternum firmabitur.

15. Virga atque correptio tribuit sapientiam; puer autem, qui dimittitur voluntati suae, confundit matrem suam. *(Supr. 23, 13).*

16. In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera, et justi ruinas eorum videbunt.

17. Erudi filium tuum, et refrigerabit te, et dabit delicias animae tuae.

18. Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus; qui vero custodit legem, beatus est.

19. Servus verbis non potest erudiri, quia, quod dicis, intelligit, et respondere contemnit.

20. Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio.

21. Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem.

22. Vir iracundus provocat rixas; et qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior.

23. Superbum sequitur humilitas; et humilem spiritu suscipiet gloria. *(Job. 22, 29).*

24. Qui cum fure participat, odit animam suam; adjurantem audit, et non indicat.

25. Qui timet hominem, cito corruet; qui sperat in Domino, sublevabitur.

26. Multi requirunt faciem principis et judicium a Domino egreditur singulorum.

12. Pan, który rad słucha słów kłamliwych, wszytkie sługi ma niezbożne.

13. Ubogi, a ten który pożycza zabieżeli sobie: obudwu Pan oświeca.

14. Król, który sądzi według prawdy ubogie: stolica iego będźie na wieki utwierdzona.

15. Rózga y karanie daie mądrość: ale dźiecię pusczone na swą wolą, zawstydza matkę swoię.

16. Gdy się mnożą niezbożni, mnożyć się będą złości: a sprawiedliwi uyźrzą ich upadek.

17. Ćwicz syna twego, a ochłodzi cię, y da kochanie duszy twoiey.

18. Gdy ustanie proroctwo, rozproszy się lud: a kto strzeże zakonu, iest błogosławiony.

19. Niewolnik nie może bydź słowy ukarany: bo rozumié co mówisz, a odpowiadać nie chce.

20. Widźiałeś człowieka prędkiego do mówienia? więcey się trzeba głupstwa spodźiewać, niż ukarania iego.

21. Kto w roskoszy z młodu chowa sługę swego: potym go dozna krnąbrnego.

22. Człowiek gniewliwy wzbudza zwady: a kto iest prędki do gniewu, będźie ku zgrzeszeniu skłonnieyszy.

23. Za pysznym chodźi uniżenie: a pokornego duchem ogarnie chwała.

24. Kto spółkuie ze złodźieiem, ma w nienawiści duszę swoię: słucha poprzysięgaiącego, a nie wydaie.

25. Kto się boi człowieka, prędko upadnie: kto ma nadźieię w Panu, podniesion będźie.

26. Wiele szukaią twarzy Pańskiéy: a od Pana wychodźi sąd każdego.

13. *Ubogi i ten który pożycza.* Podobne i prawie toż samo zdanie jest w r. 22, w. 2. Myśl ta: że ubogi dłużnik i wierzyciel jego są różni powodzeniem ludzie, wszędzie się znajdują, wszędzie się spotykają wzajemnie; pełny jest świat ludzi różnego losu, i jeden drugiego szuka, jeden żeby pożyczał, a drugi żeby dać pożyczkę.— *Obudwu Pan oświeca.* Myśl ta: że chociaż co do stanu są nierówni, obu jednak oświecicielem jest Pan, t. j: obu dozwala używać powietrza téj ziemi, obu daje życie jeden i tenże Pan. Dla tegoż nikim gardzić nie trzeba, ani uciskać niegodziwie, bo ten który jest ubogim, może być lepszym od bogacza; i Pan który ich obu stworzył osądzi.

14. *Sądzi wedle prawdy ubogie.* Dając wyrok za ubogimi niewinnymi i uciśnionymi od możniejszych.— *Na wieki.* Długo.

15. *Zawstydza matkę swoję.* Staje się powodem wstydu dla matki. Wspomina raczéj matkę nie zaś ojca, bo występne pobłażanie względem synow właściwsze raczéj jest matkom niźli ojcom.

16. *Gdy się mnożą.* Mnożenie się tutaj wzięte jak wyżéj w. 2, bo też same są hebr. wyrazy. Patrz co tam powiedziano.— *A sprawiedliwi.* Łaską bożą zachowani i którzy bezbożnych przeżyli.—*Ujrzą ich upadek.* Ujrzą nad nimi pomstę bożą.

17. *Ochłodzi cię.* W hebr. *uczyni że spoczniesz*, t. j. będzie ci pociechą i pomocą.— *Da kochanie.* Powtórzenie tego, co w pop. półwierszu powiedziano.

18. *Proroctwo.* Objawienie słowa, czyli woli bożéj. Gdy zabraknie proroków i opowiadaczów słowa bożego. Takiem było uskarżanie się Dawida w Ps. 73, 9: *Już niemasz Proroka, i już nas więcéj nie pozna.*— *A kto strzeże zakonu.* T. j. naród w zakonie bożym ugruntowany, co bywa wtedy, gdy wielu jest tłómaczów słowa bożego i nauczycieli.

19. *Niewolnik.* Zły i niewolniczego ducha.— *Odpowiadać nie chce.* Nie stara się żeby być posłusznym.

20. *Więcéj się trzeba głupstwa spodziewać.* Oczekiwać i lękać się raczéj trzeba, żeby tacy ludzie nie powiedzieli, albo nie uczynili czegoś głupiego, niż żeby się mieli poprawić z owego złego nałogu.

22. *Będzie ku grzeszeniu skłonniejszy.* Spierając się, wadząc, obmawiając innych i t. d.

23. *Za pysznym.* Zupełnie podobne do tego zdanie ewangeliczne: *kto się wywyższa poniżon będzie, a kto się uniża podwyższon będzie.*

24. *Spółkuje ze złodziejem.* Kto jest uczęstnikiem kradzieży.— *Ma w nienawiści duszę swoję.* Nienawidzi życia swego; bo kradzieże ciężko są karane. — *Słucha poprzysięgającego, a nie wydaje.* Znaczy, że uczęstnik kradzieży nie tylko grzeszy przeciw bliźniemu, którego rzecz zatrzymuje, ale i przeciw Bogu, w którego imię zaklęty od mającego władzę, żeby wykrył sprawcę kradzieży, nie chce usłuchać.

25. *Kto się boi człowieka.* T. j. bardziéj niż Boga.— *Prędko upadnie.* W jakieś nieszczęście, a nawet w zagubę.— *Podniesion będzie.* Z nieszczęść, jeśliby w nie wpadł.

26. *Szukają twarzy Pańskiéj.* Ubiegają się o względy książęce.— *Od Pana wychodzi sąd.* Jakby rzekł: a raczéj powinnibyśmy się troszczyć o zjednanie sobie łaski Boga, sędziego wszystkich. Albo: lecz dzieje się

27. Abominantur justi virum impium; et abominantur impii eos, qui in recta sunt via.

Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.

27. Brzydzą się sprawiedliwi mężem niezbożnym: a niezbożni brzydzą się tymi którzy są na prostey drodze.

Syn strzegący słowa, uydźie zatracenia.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O pokorze, o słowie bożém, o próżności, i t. d.

1. Verba Congregantis filii Vomentis.
Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, et qui Deo secum morante confortatus, ait:
2. Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum.
3. Non didici sapientiam, et non novi scientiam sanctorum.
4. Quis ascendit in coelum atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terrae? quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti?
5. Omnis sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus in se: *(Psal. 11, 7)*.
6. ne addas quidquam verbis illius, et arguaris, inveniarisque mendax. *(Deut. 4, 2)*.
7. Duo rogavi te, ne deneges mihi antequam moriar:
8. Vanitatem et verba mendacia longe fac a me: mendicitatem et divitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo necessaria,

1. Słowa Zgromadzaiącego syna Zwracaiącego.
Widzenie które powiadał mąż z którym Bóg iest, y który Bogiem z nim mieszkaiącym umocniony rzekł:
2. Jestem naygłupszy między mężami, y mądrości człowieczey niemasz we mnie.
3. Nie nauczyłem się mądrośći, a nie nawykłem umieiętnośći świętych.
4. Któż wstąpił do nieba y zstąpił? kto zatrzymał wiatr w rękach swoich? kto zawiązał wody iako w szaćie? kto założył wszytkie kończyny źiemie? które iest imię iego? y które imię syna iego ieśli wiesz?
5. Wszelka mowa Boża ognista, tarcza iest maiącym nadźieię w nim:
6. nieprzydaway nic do słów iego, aby ćię nieprzekonał y nie nalazł kłamcą.
7. Dwu rzeczy prośiłem u ćiebie, nie odmawiay mi pókim żyw.
8. Marność, y słowa kłamliwe oddal odemnie: żebractwa y bogactwa nie daway mi: day tylko potrzeby do żywnośći moiéy,

---

wreszcie, czego Bóg chce względem ludzi i ich spraw: bo serce królewskie w ręku Boga, a więc szczególnie Boga błagać trzeba.

27. *Którzy są na prostéj drodze.* Którzy idą prostą drogą cnoty i sprawiedliwości.—*Strzegący słowa.* W niektórych textach czytało się, *słowo ojca:* po prostu jednak myśl być może: że ten który zachowuje dotąd podane nauki, będzie wolnym od zguby i zatracenia ciała, a szczególnie duszy.

R. 30.—1. *Słowa Zgromadzającego.* W hebr. *słowa Aghur,* i Aghur jest imię własne, które oznacza *zgromadzającego;* co żeby wskazała poprawna Biblia rzymską, wyrazy: *zgromadzającego* i *zwracającego* napisała przez początkowe wielkie zgłoski, co też w tém wydaniu i na innych miejscach zachowane widzimy, jako to I. Paral. 2, 54 i 55. Patrz, cośmy tam powiedzieli. Tak więc rozdziału tego autorem właściwie jest Aghur, którego jednak słowa Salomon przyłączył do swoich przypowieści, jako zgodne z niemi, i prawdziwie ich warte, pomieszał ze swojemi zdaniami, i podpisał się na nich; dla tego też słusznie przytaczają się jako Salomonowe.— *Syna zwracającego.* W hebr. *syna Jache,* które imię własne tłómaczy się przez *zwracającego.*— *Widzenie które powiadał.* W hebr. *proroctwo powiedział mąż do Itiela; do Itiela i Uchala.* Pod imieniem proroctwa rozumie każde zdanie poważne: znaczy zaś że proroctwo to wyłożył Aghur dwóm synom albo uczniom swoim, Itielowi i Uchalowi. Jeślibyśmy zaś owo: *z którym Bóg jest* i to *umocniony* niechcieli brać za wytłómaczenie imion własnych; lecz uważali za pospolite, myśl ta będzie, że to co następuje nie z ludzkiego lecz z ducha bożego napisano, i że tym duchem umocniony autor tego uczył i napisał.

2. *Jestem najgłupszy między mężami.* To mówi się przez skromność; bo mędrcy wezwani żeby zdanie wypowiedzieli, tak często przemawiają.—*Mądrości człowieczéj.* Mądrość nauką nabyta, jaka jest w niektórych ludziach uczonych.

3. *Mądrości.* Poznania rzeczy przyrodzonych i ludzkich.—*Umiejętności świętych.* Wiadomości rzeczy boskich i świętych. Albo, wiadomości jaka była w świętych prorokach, i jest w aniołach świętych.

4. *Któż wstąpił do nieba?* To jest, żeby téj nauki i mądrości nabył dla siebie.— *Zstąpił.* Żeby mógł powiedzieć co tam widział.—*Kto zatrzymał wiatr w rękach swoich?* Któż jest inny oprócz Boga komuby wiatry posłusznemi były?— *Zawiązał wody?* Zawarł w obłokach i zawiesił żeby nie spływały, lecz czekały na jego wolę i skinienie.— *Które jest imię jego?* Czy znasz imię jego, i syna jego imię, które on sam jeden zna? Powiadamy że nie znamy imienia boskiego, bo przyrodzenia jego wyrazić słowy nie możemy; jakby rzekł: któż go zna, lub syna jego? P. Wujka.

5. *Mowa Boża ognista.* To wzięto z Ps. 17, 31: *Słowa Pańskie ogniem wypławione: obrońcą jest wszystkich mających nadzieję w sobie.* Nazywa się przeto mowa boska ognistą, czyli doświadczoną w ogniu, t. j. najzupełniéj oczyszczona ze wszelkiéj przywary fałszu i skażenia.—*Tarcza.* Nie powiedziano to o mowie boskiéj, lecz o Bogu samym, jak mamy w przywiedzionym Psalmie: *Obrońcą jest wszystkich mających nadzieję w sobie,* co się do Boga odnosi.

6. *Nie przydawaj nic.* Odnosi do tego co nakazano w Deut. r. 4, w. 2: *Nie przydacie do słowa które wam mówię, ani ujmiecie z niego:* i r. 12, w. 32: *Co przykazuje tobie, to tylko czyń Panu: a nic nie przydawaj ani umniejszaj.* Znaczy, że nic dodawać nie trzeba do słowa bożego, coby mu się przeciwiło, ani ujmować kalecząc je i psując. Patrz Wujka.

8. *Marność i słowa kłamliwe.* Próżność i słowa kłamliwe oddal odemnie, i żeby te były daleko odemnie, ubóstwa i bogactw nie dawaj mnie: bo jeśli bogactwa

9. ne forte satiatus illiciar ad negandum, et dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei.

10. Ne accuses servum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi, et corruas.

11. Generatio, quae patri suo maledicit, et quae matri suae non benedicit:

12. generatio, quae sibi munda videtur, et tamen non est lota a sordibus suis:

13. generatio, cujus excelsi sunt oculi, et palpebrae ejus in alta surrectae:

14. generatio, quae pro dentibus gladios habet, et commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terra, et pauperes ex hominibus.

15. Sanguisugae duae sunt filiae, dicentes: Affer, affer!

Tria sunt insaturabilia, et quartum, quod nunquam dicit: Sufficit.

16. Infernus, et os vulvae, et terra, quae non satiatur aqua: ignis vero nunquam dicit: Sufficit.

17. Oculum, qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suae, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilae.

18. Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro:

19. Viam aquilae in coelo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia.

20. Talis est et via mulieris adulterae, quae comedit, et tergens os suum dicit: Non sum operata malum.

21. Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere:

22. Per servum, cum regnaverit: per stultum, cum saturatus fuerit cibo:

9. bych snadź nasycony nie był przywiedźiony do zaprzenia, y rzekł: Któż iest Pan? abo ubóstwem przyćiśniony, nie iął się kraść, y fałszywie nie przysięgał przez imię Boga mego.

10. Nie oskarżay sługi do Pana iego, aby ćię snadź nieprzeklinał, y upadłbyś.

11. Rodzay, który oycu swemu złorzeczy, y który matce swéy nie błogosławi.

12. Rodzay, który się sobie zda bydź czysty, a przecię nie omył się z plugastwa swego:

13. rodzay, który ma wyniosłe oczy, a powieki ku górze obrócone:

14. rodzay, który ma miasto zębów miecze, a żuie trzonowémi swémi, aby wyiadł nędzniki z źiemie, a ubogie z ludźi.

15. Piiawka ma dwie córce mówiące: Przynieś, przynieś.

Trzy rzeczy są nienasycone, a czwarta która nigdy nie rzecze: Dosyć.

16. Piekło, łono białogłowskie, y źiemia, która się nie nasyca wodą, a ogień nigdy nie mówi: Dosyć.

17. Oko, które urąga oycu, y które gardźi rodzeniem matki swoiéy, niech wykłuią krucy od potoków, y niech ie wyiedzą orlęta.

18. Trzy rzeczy są u mnie trudne, a czwartey zgoła niewiém.

19. Drogi orłowéy na powietrzu, drogi wężowéy na skale, drogi okrętu w pośrzód morza, a drogi męża w młodośći.

20. Takaż iest y droga cudzołożącéy niewiasty, która ziadła, y ućieraiąc usta swoie, mówi: Nie uczyniłam nic złego.

21. Pod trzema rzeczami drży źiemia, a czwartey znieść nie może.

22. Pod sługą kiedy króluie: pod głupim kiedy się naié chleba:

---

mieć będę łatwo pysznym zostanę, zaprzeczając Pana i mówiąc: któż jest Panem? a jeślibym został żebrakiem, łatwo słów kłamliwych się dopuszczę.

10. *Nie oskarżaj.* Płocho, przez okrucieństwo i nielitość. Chce wyrazić, że litować się trzeba nad tymi którzy są w stanie niewolniczym, i że niektórym ich błędom często pobłażać należy, bo oni samym ciężarem stanu swego są obarczeni.—*Nie przeklinał.* Żeby nie życzył źle.—*Upadłbyś.* Gdy Bóg ukarze okrucieństwo twoje.

11. *Rodzaj.* Jakby rzekł: brzydzić się potrzeba tego rodzaju ludźmi, których zaraz wskażę.—*Nie błogosławi.* Złorzeczy.

12. *Który się sobie zda być czystym.* Albo dla tego że nie zna brudów swoich, albo że się nie stara z nich otrząść. Mówi o brudach występków.

14. *Ma miasto zębów miecze.* Rozumie okrutnych i chciwych, którzy ubogich uciskają; tacy mają zęby jakby miecze.

15. *Pijawka.* Myśl ta: pożądliwość, która jest jakby jaką pijawką, ma dwie córki, może trzy, albo raczéj cztery, które się nigdy nie nasycają.

16. *Piekło.* Smierć, zguba, albo stan umarłych, który jest jakby usta wszystko pożerające, które się nigdy nie zapełniają.—*Łono białogłowskie.* Oznacza pożądliwość kobiet.—*Ziemia.* Sucha i piasczysta.—*Ogień.* Któremu im więcéj drew dodajesz, tém bardziéj gore.

17. *Gardzi rodzeniem matki swojéj.* Matki swéj nie szanuje, któréj bardzo wiele obowiązany, bo w jéj się łonie począł, i przez nią na świat wydany i wychowany.—*Krucy od potoków.* Zwykły bowiem kruki około potoków gnieździć się i przebywać. Dla tego czytamy o Eliaszu iż było przykazano krukom, aby karmiły go u potoku Karit, III. Król. 17, 4.

18. *Trzy rzeczy są u mnie trudne.* Trzy, albo cztery rzeczy są trudne dla mnie; albo, jak w hebr. dziwne, bo ani przyczyny, ani sposobu ich nie znam.

19. *Drogi męża w młodości.* Która bywa płochą i niestałą i rozmaitą, tak iż błędów jéj policzyć prawie nikt nie zdoła. W hebr. *bealmach, w dzieweczce*, czyli *dziewicy:* Zdaje się że temi słowy proroczo okazuje się cudowne poczęcie Chrystusa w łonie dziewicy, i jego narodzenie.

20. *Takaż jest.* T. j. podobnie ukryta.—*Droga cudzołożącéj.* Brzydkie sprawy cudzołożnicy.—*Która zjadła.* Rzecz obrzydliwą przyzwoicie i wstydliwie wyraził.

21. *Pod trzema.* Są trzy albo cztery rzeczy przez które porusza się ziemia, i t. d.—*Drży ziemia.* Doznaje zamieszania, i znieść tego nie może.

22. *Pod sługą który króluje.* Bo tacy nie umieją umiarkowanie używać losu pomyślności, lecz się nadymają gorączką pychy, i lękając się żeby nie byli wzgardzonymi, zwykli być okrutnymi. Mamy przykład na Jeroboamie słudze Salomonowym.—*Pod głupim.* Bo przez nieumiarkowanie w pokarmie i winie, których jest chci-

23. per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumta: et per ancillam, cum fuerit haeres dominae suae.
24. Quatuor sunt minima terrae, et ipsa sunt sapientiora sapientibus:
25. Formicae, populus infirmus, qui praeparat in messe cibum sibi:
26. lepusculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum:
27. regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas:
28. stellio manibus nititur, et moratur in aedibus regis.
29. Tria sunt, quae bene gradiuntur, et quartum, quod incedit feliciter:
30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum:
31. gallus succinctus lumbos: et aries, nec est rex, qui resistat ei.
32. Est, qui stultus apparuit, postquam elevatus est in sublime: si enim intellexisset, ori suo imposuisset manum.
33. Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, et qui vehementer emungit, elicit sanguinem, et qui provocat iras, producit discordias.

23. pod nienawistną niewiastą kiedy za mąż poszła: a pod służebnicą kiedy się stanie dziedziczką po paniéy swoiéy.
24. Cztéry rzeczy są maluczkie na ziemi, a one są mędrsze nad mędrce.
25. Mrówki, lud słaby, który gotuie we żniwa żywność sobie,
26. zaiączek, gmin nie duży, który czyni sobie w skałach łożysko swoie:
27. szarańcza króla niéma, a wszytka hufcami swémi wychodzi:
28. paiąk rękoma się wspiera, a mieszka w pałacach królewskich.
29. Trzy rzeczy są które dobrze chodzą: a czwarta która sczęśliwie kroczy.
30. Lew namocnieyszy między źwierzęty, niczyiego się potkania nie zlęknie:
31. kur maiący biodra podkasane: y baran: ani y króla niémasz, któryby mu się sprzeciwił.
32. Jest który się głupim pokazał, skoro wzgórę iest wyniesiony: bo by był rozumiał, zatuliłby był ręką usta swoie.
33. A kto mocno ściska wymiona, chcąc wydoić mléko, ten wyciska masło: a kto barzo nos wyciera wyciska krew, a kto wzbudza gniewy, wywodzi niezgody.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 30. w. 4. *Które jest imię jego i które imię syna jego.* Tu masz jasne pismo, iż w Bóstwie najświętszem jest różność person Boskich, ponieważ tu wspomina mianowicie syna Bożego i daje znać, iż do onego czasu niewiele ich wiedziało, żeby Bóg miał być Ojcem i Syna mieć, jako też i sam Pan Chrystus wyznawa mówiąc: Ojcze oznajmiłem imie twoje ludziom, to jest, żeś ty jest ojcem. Joan. 17, v. 6. Czego onych czasów było nie oznajmiono. Żydowie i z nimi nowochrzczeńcy wywracają te słowa swemi wykładami, powiadając, iż tu Salomon pyta się o człowieku takim, któryby do nieba wstąpił i potém z nieba zstąpił, albo któryby wiatry zatrzymał i wody zgromadził, chcąc wiedzieć, ktoby to taki był, i któregoby syna miał. Aleć to jasne fał-

wym, czyni, iż bardziéj głupotę swoję zdradza, nieumiarkowanie i swawolnie mówiąc i czyniąc. Inni rozumieją o nasyceniu się bogactwami.

23. *Pod nienawistną niewiastą.* Godną nienawiści dla złych obyczajów: ta bowiem w małżeństwo wzięta i zostawszy gospodynią dóm niepokoi.—*Pod służebnicą.* Służebnicą, która po śmierci pani, albo wygnaniu od męża, bierze się za żonę; takie bowiem służebnice zwykle dumne bywają.

24. *Maluczkie na ziemi.* Z mniejszych źwierząt ziemskich.— *Są mędrsze nad mędrce.* Bo za pomocą wrodzonego instynktu dokonywają niektórych dzieł mądrości z większą sztuką niż ludzie obdarzeni darem mądrości.

25. *Mrówki.* Jest liczby mnogiéj.—*Lud słaby.* Mrówki mają ciało szczupłe i słabe, lecz nie mała ich jest przemyślność i oględność.

26. *Zajączek.* W hebr. *saphan*, jest to imię ogólne i wspólne wielu zwierzętom pierzchliwym i mieszkającym w skrytych miejscach. Patrz więcéj w Lewit. r. 11. w 5.

27. *Hufcami swemi wychodzi.* Czas wyjścia, porządek postępowania, miejsca do wypoczynku, i poruszenia obozów, nie mniéj zachowują, jak gdyby miały wodza.

28. *Pająk.* Patrz Lewit. r. 11. w. 30. Pająk jest rodzajem jaszczurki, pospolicie nazwany *tarantula.* Zdaje się że mędrzec przykładem tego źwierzątka upomina ludzi szczupłego majątku, żeby przemysłem i dowcipem wsparci nie tracili nadziei, że mogą dójść do najzaszczytniejszych i najznakomitszych posad na dworach królewskich.

29. *Trzy rzeczy są.* T. j. trzy, albo cztery.—*Dobrze chodzą.* Które wspaniale postępują.—*Szczęśliwie.* Chald. *pięknie.*

31. *Kur.* W hebr. *zarzir*, wyraz ten ponieważ w tem tylko miejscu w Piśmie ś. napotyka się, różnie jest tłómaczonym; bo niektórzy przez rysia, inni mrówkę, inni osę albo pszczołę, inni orła albo kura, jak i nasz, którego powaga dla nas być powinna największą.— *Biodra podkasane.* Gotów do chodzenia, do boju, do płodzenia.—*Baran.* Który postępuje wspaniale, jakby wódz przed trzodą.—*I króla niemasz, któryby mu się sprzeciwił.* Niektórzy dosłównie tłómaczą z hebr. *i król nie wstać z nim*, i sądzą że myśl ta: tak wspaniale postępuje i z okazałością, że się i król niemoże z nim pomierzyć, takowe znaczenie daje i nasza Wulgata. I jest to forma mówienia hiperboliczna i poetyczna. Tak o liljach i kwiatach powiedział Chrystus, Mat. 6, 29: *Ani Salomon we wszystkiej chwale swéj nie był odziany jako jedna z tych.*

32. *Wzgórę... wyniesiony.* Umieszczony na tronie wysokim jakiéj godności.— *By był rozumiał.* Niebezpieczeństwo swoje, albo głupstwo swoje, albo coby dłań było z pożytkiem.—*Usta swoje.* Przestałby prosić o ów stopień.

33. *Wyciska masło.* Poruszając potém mleko. Zdaje się, że przenośnie w tym wierszu zawarte oznaczają, że zwykle się postępuje od małych do większych rzeczy, jak np. naprzód lekkiemi słowy gniew się wyzywa, a ten wreszcie wychodzi na spór i nieprzebłaganą niezgodę.

szowanie pisma, bo tu Salomon jaśnie daje znać, iż ani między ludźmi, ani między anioły, niemasz nikogo ktoby to mógł uczynić, wszakże jest ten, który to wszystko uczynił, Bóg którego imienia nie wiedziano, ani syna jego. To się pokazać może z inszych miejsc Pisma ś. gdzie takowe pytanie opisuje, jako masz Iza. 40, v. 12. Eccl. 1, v. 2. Job. 38, v. 8, gdzie się jawnie o Bogu pyta, jako i tu na têm miejscu.

6. *Nie przydawaj nic do słów jego.* Zakazuje tu przydawania, któreby słowo Boże psowało, jakoby rzekł: zupełnie i doskonale chowaj, co ja rozkazuję. To daje znać, kiedy dalej mówi: by cię nie przekonał i nie nalazł kłamcą. Bo nie może być nazwan kłamcą i fałszerzem, który mając moc od Boga stanowi ceremonie, które się nie sprzeciwiają Pismu, o czém masz przedtém. Ale on jest kłamcą i fałszerzem, który psuje słowa Boże, albo przykazania, według zdania swego. Jako kiedy kto księgi, które od kościoła Bożego za słowo Boże przyjęte odrzuca, albo słowa które wymazuje i wykłada jako chce: albo też Sakramentów umniejsza: w czém heretykowie bardzo grzeszą, gdy księgi niektóre słowa Bożego i pięć Sakramentów odrzucają, co jest własne kłamstwo i fałszowanie. Czyt. Deut. 4, v. 2.

CAPUT XXXI. / ROZDZIAŁ 31.

O przymiotach dobréj niewiasty.

1. Verba Lamuelis regis. Visio, qua erudivit eum mater sua.	1. Słowa Lamuela króla. Widzenie którym go ćwiczyła matka iego.
2. Quid, dilecte mi: quid, dilecte uteri mei: quid, dilecte votorum meorum?	2. Cóż miły móy, cóż miły żywota mego, cóż miły żądania mego?
3. Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges.	3. Nie daway niewiastóm maiętności twoiéy, y bogactw twoich na znisczenie królów.
4. Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum, quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas:	4. Nie daway królóm, o Lamuelu, nie daway królóm wina: bo tam niémasz żadnéy taiemnice, gdźie panuie opilstwo:
5. et ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutent causam filiorum pauperis.	5. by snadź nie pili y nie zapomnieli sądów, a nie odmienili sprawy synów ubogiego.
6. Date siceram moerentibus, et vinum his, qui amaro sunt animo:	6. Dawayćie sycery smętnym; a wina tym których serce iest w gorzkośći:
7. bibant, et obliviscantur egestatis suae, et doloris sui non recordentur amplius.	7. niech piią y zapamiętaią nędze swoiéy, a boleśći swoiéy więcéy niech nie wspominaią.
8. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum, qui pertranseunt:	8. Otwórz usta swe niememu, y sprawam wszytkich synów miiaiacych:
9. aperi os tuum, decerne quod justum est, et judica inopem et pauperem.	9. otwórz usta twoie, skaż co iest sprawiedliwego, a sądź nędznego y ubogiego.
10. Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de ultimis finibus pretium ejus.	10. Niewiastę mężną któż znaydźie? daleko y od ostatecznych granic cena iéy.
11. Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit.	11. Ufa w niéy serce męża iéy, a korzyśći nie będźie potrzebował.
12. Reddet ei bonum, et non malum, omnibus diebus vitae suae.	12. Odda mu dobrym, a nie złym, po wszytkie dni żywota swoiego.

R. 31.—1. *Lamuela królą.* Imię Lamuel, jak się wszyscy na to zgadzają, oznacza Salomona, którego imienia źródłosłów jest: *jemu Bóg*, albo: *z nim jest Bóg.* Patrz Pinedę o czynach Salomona. — *Widzenie.* Nauka z objawienia wzięta. — *Którym go ćwiczyła matka jego.* Zachował Salomon to, czego nauczał, żeby inni zachowali, gdy rzekł: *Słuchaj synu mój ćwiczenia ojca twego, a nieopuszczaj zakonu matki twojéj.* r. 1, w. 8.

2. *Cóż miły mój.* Cóż powiem tobie, albo, co mówisz, albo czego życzysz? Albo też wyrażenie *coż* położone, jako pobudzające do słuchania tego, co ma się powiedzieć, jakby rzekł: owoż, albo, słuchaj, mój miły.— *Miły żywota mego.* Synu kochany, któregom w żywocie moim nosiła. — *Miły żądania mego.* Do którego zmierzają wszystkie chęci i pragnienia moje.

3. *Majętności.* Bogactwa, jak i LXX przetłumaczyli. —*Na zniszczenie królów.* Co też nakoniec gubi królów, uwikłanych w miłości niewiast.

4. *Nie dawaj królom... wina.* Drugi rozkaz o nieumiarkowaném użyciu wina, przez które przychodzi się do pijaństwa.

5. *Sądów.* Sprawiedliwości.—*A nieodmienili sprawy.* Żeby źle nie wyrokowali w sprawie ubogiego.

6. *Dawajcie sycery.* Sycerę i wino, i cokolwiek ma moc upojenia.—*W gorzkości.* Bo wino rozwesela serce człowieka, i tych którzy są smutnego i zbolałego ducha przywodzi do wesołości.

8. *Otworz usta swe niememu.* Bądź orędownikiem w sprawie tego, kto twéj pomocy potrzebuje, co sam nie umie sprawy swej bronić.— *Synów mijających.* Albo, rozumie wszystkich śmiertelnych, którzy są w ciągłym ruchu, i po drodze do śmierci idą; albo więcéj szczegółowo rozumie podróżnych, którzy jako więcéj na krzywdę narażeni, opieki potrzebują.

9. *Sądź nędznego.* Wstawiaj się za nędzarzem, starając się, żeby przemocy możnych nie uległ.

10. *Niewiastę mężną.* Odznaczającą się cnotą.—*Daleko i od ostatecznych granic.* Rzecz bardzo rzadka i droga, jakiemi są te, które z bardzo daleka do nas się sprowadzają.

11. *Ufa w niéj serce męża jéj.* Nie lęka się mąż jéj, żeby nie została niepowściągliwą, i marnowała rzeczy domowe, żeby zgnuśniała i rozleniwiała. — *Korzyści.* Rzeczy domowe, jakby rzekł: przez troskliwość żony obfituje w rzeczy do życia potrzebne. Tak będzie bogatym w sprzęty, jak żołnierz w łupy.

12. *Odda mu dobrym, a nie złym.* Będzie przyczyną dla męża swego wielu dóbr, a żadnego niebezpieczeństwa ani szkody nań nie sprowadzi.

13. Quaesivit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum.

14. Facta est quasi navis institoris, de longe portans panem suum.

15. Et de nocte surrexit, deditque praedam domesticis suis, et cibaria ancillis suis.

16. Consideravit agrum, et emit eum, de fructu manuum suarum plantavit vineam.

17. Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum.

18. Gustavit et vidit, quia bona est negotiatio ejus: non extinguetur in nocte lucerna ejus.

19. Manum suam misit ad fortia, et digiti ejus apprehenderunt fusum.

20. Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem.

21. Non timebit domui suae a frigoribus novis: omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus.

22. Stragulatam vestem fecit sibi: byssus et purpura indumentum ejus.

23. Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terrae.

24. Sindonem fecit, et vendidit, et cingulum tradidit Chananaeo.

25. Fortitudo et decor indumentum ejus: et ridebit in die novissimo.

26. Os suum aperuit sapientiae, et lex clementiae in lingua ejus.

27. Consideravit semitas domus suae, et panem otiosa non comedit.

28. Surrexerunt filii ejus, et beatissimam praedicaverunt: vir ejus, et laudavit eam.

29. Multae filiae congregaverunt divitias: tu supergressa es universas.

13. Szukała wełny y lnu, y robiła dowcipem rąk swoich.

14. Stała się iako okręt kupiecki, zdaleka przywożąca żywność swoię.

15. Y w nocy wstawała, y dała korzyść domownikóm swoim y pokarmy służebnicam swoim.

16. Oglądała rolą, y kupiła ią, z pożytku rąk swoich nasadźiła winnicę.

17. Przepasała mocą biodra swoie, y zmocniła ramiona swoie.

18. Skosztowała, y uyźrzała że dobre iest kupiectwo iéy, nie zgaśnie w nocy kaganiec iéy.

19. Rękę swą śćiągnęła do mocnych rzeczy: a palce iéy uięły wrzeciono.

20. Rękę swą otworzyła ubogiemu, a dłonie swe śćiągnęła ku niedostatecznemu.

21. Nie będźie się bała domowi swému zimna śnieżnego: bo wszyscy domownicy iéy maią po dwu sukniach.

22. Obicie sprawiła sobie, bisior y szarłat odzienie iéy.

23. Znaczny iest mąż iéy w radźie, gdy uśiędźie między starszymi źiemie.

24. Rąbek urobiła, y przedała, y pas podała Chananeyczykowi.

25. Moc y ochędóstwo ubiór iéy, y śmiać się będźie czasu potomnego.

26. Usta swe otwarza mądrośći, a zakon miłośierdźia na ięzyku iéy.

27. Upatrowała śćieżki domu swego, a chleba próżnuiąc nie iadła.

28. Powstali synowie iéy, y szczęśliwą sławili, mąż iéy, y chwalił ią.

29. Wiele córek zebrało bogactwa, tyś przewyższyła wszytkie.

---

13. *Szukała wełny i lnu.* Szukała sama chciwa pracy, ani czekała zanim mąż wełnę albo len poda.

14. *Stała się jako okręt kupiecki.* Stała się podobną do kupieckich okrętów, które jedne towary wywożą, a drugie przywożą; tak bowiem pilna gospodyni sprzedaje to w co obfituje i co jéj niepotrzebne, a wzamian to nabywa co jest potrzebném.

15. *W nocy.* Przed świtem.—*Korzyść.* Rozumie się tu przez to pokarm.

16. *Z pożytku.* Z zysku.—*Nasadziła.* Najmując robotników.

17. *Przepasała mocą.* Powzięła silną i męzką wolę.

18. *Skosztowała.* Nauczyła się z samego doświadczenia.—*Kupiectwo.* Przez które ze lnu i wełny nabyła pokarmu dla rodziny i t. d.—*Nie zgaśnie w nocy kaganiec jéj.* Lecz przez kilka godzin w nocy sama ze służebnicami zajmie się robotą.

19. *Do mocnych.* Do rzeczy wielkich.

20. *Otworzyła ubogiemu.* T. j. ochoczo i hojnie.

21. *Mają po dwu sukniach.* Dobrze opatrzeni w spodnią i wierzchnią odzież.

23. *Znaczny.* Sławny, znany.—*Starszymi.* Sędziami, albo narodowymi książętami.

24. *Rąbek.* Rąbek (Syndon), jest to płótno z wybornego i drogiego lnu, którego niewiasty do ubrania głowy używały; i jest mniemanie, że wziął nazwę od Sydonu, miasta Fenicii, gdzie został wynaleziony.—*Chananejczykowi.* Nazwa Chananejczyka oznacza kupca, że wielu z nich zajmowało się kupiectwem, a szczególniéj ci, którzy w nadmorskich miastach mieszkali. Za czasów Salomona, potomkowie Chananejczyków w bardzo małéj liczbie pozostali, Żydom służyli; słuszna jest wierzyć, że ludzie z tego narodu zajmowali się handlem, jak u nas teraz Żydzi.

25. *Moc i ochędóztwo.* Jakby rzekł: szczególnie zaś w cnoty się stroi.—*Ubiór.* Uczciwość, skromność, powaga i troskliwość o przystojność we wszystkiem. — *Śmiać się będzie.* Radować się będzie.—*Czasu potomnego.* Przy śmierci, albo w starości.

26. *Usta swe otwarza mądrości.* Nie mówi rzeczy próżnych, lecz rozważnie i mądrze.—*Zakon miłosierdzia na języku jéj.* Na ustach jéj trwa ciągle prawo miłosierdzia, t. j. pobożności i miłosierdzia względem bliźnich.

27. *Upatrywała ścieżki domu swego.* Wglądając pilnie co się w domu dzieje, i czy wszyscy domownicy postępują jak przystało.

28. *Powstali.* Mąż i synowie chwalą ją na publicznych posiedzeniach. Nie dziw że domownicy chwalą niewiastę mężną; bo cnoty jéj najwięcéj w domu się okazują.—*Szczęśliwą sławili.* W hebr. *ubłogosławili,* t. j. bardzo chwalili.

29. *Wiele córek.* Są to słowa chwalących.— *Córek.* Niewiast.

30. Fallax gratia, et vana est pulchritudo: mulier timens Dominum ipsa laudabitur.
31. Date ei de fructu manuum suarum: et laudent eam in portis opera ejus.

30. Omylna wdzięczność, y marna iest piękność: niewiasta boiąca się Boga ta będzie chwalona.
31. Daycie iéy z owoców ręku iéy: a niech ią chwalą w bramach uczynki iéy.

31. *Dajcie jéj.* Chwalcie ją dla rąk owoców, t. j. dla dobrych uczynków.—*W bramach.* W miejscach publicznych, na publicznych posiedzeniach i zebraniach.

Koniec Księgi Przypowieści.

Wprowadzenie do Księgi Ekklezyastesa.

Wyraz Ekklezyastes, z greckiego znaczy *Kaznodzieja*, mówca publiczny. Księdze téj dla tego ten tytuł został nadany, że Salomon, któremu się ona przypisuje jako autorowi, ogłasza w niéj próżność rzeczy doczesnych: *Marność nad marnościami*, rzekł Ekklezyastes, *marność nad marnościami, i wszystko marność.* (r. 1. w. 2). Pierwotny język téj księgi jest hebrajski.

Przedmiotem i zamiarem téj księgi jest nauczyć ludzi prawdziwéj mądrości; to jest takiéj, za pomocą któréj umieliby rozróżniać próżność od prawdy, czyli uczyli się poznawać, że wszystkie zbyteczne zabiegi i starania około rzeczy ziemskich są niepożyteczne, bo szczęścia nie przynoszą; że wszystko jest marném i nikłém, co się przedstawia na ziemi za wielkie i powabne, a rzeczami prawdziwemi i trwałemi są rzeczy duchowne i niebieskie; żeby z tego rozważania podnosili się do wzgardy świata, jako marnego, i do kochania Boga, jako prawdziwego i trwałego dobra. Dla tego na końcu księgi pisarz natchniony taki czyni wniosek i podaje przestrogę: *Boga się bój, a strzeż przykazania jego: bo to jest wszelki człowiek.* S. Augustyn (w ks. 20. o M. B. r. 3), o téj księdze tak się wyraża: *Dla tém większego wrażenia i okazania téj marności* (rzeczy doczesnych), *najmędrszy mąż całą tę księgę przeznaczył, zaiste nie w innym celu, jedno iżbyśmy pragnęli tego życia, które niema marności pod tém słońcem, ale posiada prawdę pod Tym, który uczynił to słońce, i t. d.*

LIBER ECCLESIASTES.

CAPUT I.

KSIĘGA EKKLEZIASTESA.

ROZDZIAŁ 1.

O marności rzeczy ziemskich i trudach z jakiemi się nabywają.

1. Verba Ecclesiastae, filii David, regis Jerusalem.
2. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, et omnia vanitas.
3. Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole?

1. Słowa Ekklesiasta, syna Dawidowego, króla Jerozolimskiego.
2. Marność nad marnościami, rzekł Ekklesiastes: marność nad marnościami, y wszytko marność.
3. Co więcéy ma człowiek ze wszytkiéy prace swéy, którą się pracuie pod słońcem?

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Ekkleziasta.* Po hebr. *coheleth*, t. j. zgromadzicielka. Gdyż często Żydzi zwykli używać rodzaju żeńskiego za męski, bo im brakuje imion wspólnego rodzaju, a niekiedy dla wybitniejszego okazania zacności i wdzięku rzeczy; dla tego Salomon nazywa się zgromadzicielką czyli kaznodziejką ozdobną, zbierającą kościół czyli gromadę dla słuchania nauki. — *Króla Jerozolimskiego.* Można to odnieść do Dawida i Salomona. Zdaje się jednak, że bardziéj jest nazwą Salomona, bo tém imieniem króla Jerozolimskiego znowu siebie mianuje w tym rozdziale w. 12, gdy mówi: *Ja Ekkleziastes, byłem królem Izraelskim w Jeruzalem.*

2. *Marność nad marnościami.* Próżność najmarniejsza i czcza cechuje rzeczy ludzkie. Gdyż to się próżnością nazywa, co niknie, co liche i obmierzłe, co zawodzi ludzkie nadzieje i t. d.—*Rzekł Ekkleziastes.* Mówi o sobie Salomon w osobie trzeciéj, albo dla tego, że co ma powiedzieć, pochodzi od Ducha Ś., albo, co prawdziwiéj, przez skromność; tym sposobem ś. Paweł powiada o sobie: *Znam człowieka w Chrystusie* i t. d. II. Korynt. 12, 2.—*Wszystko marność.* Bo we wszystkich rzeczach stworzonych jest próżność z przyczyny ich niestałości i zmienności, mylnych pozorów, dla niepożyteczności tego co sobie osiągnąć zamierzamy, a nawet dla przykrości i kłopotów, które z sobą przynoszą.

3. *Co więcéj ma człowiek?* Grec. *jaki dostatek ma człowiek?* t. j. co obfitego, odznaczającego się, wielkiego i znakomitego ma człowiek: albo ta myśl: co pozostaje człowiekowi po tylu trudach, które w życiu ponosi?—*Pod słońcem.* W tém życiu, w którém ze słońca pożytkujemy.

4. Generatio praeterit, et generatio advenit; terra autem in aeternum stat.

5. Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur; ibique renascens

6. gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem, lustrans universa in circuitu pergit spiritus, et in circulos suos revertitur.

7. Omnia flumina intrant in maré, et mare non redundat; ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.

8. Cunctae res difficiles; non potest eas homo explicare sermone. Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.

9. Quid est, quod fuit? ipsum, quod futurum est. Quid est, quod factum est? ipsum, quod faciendum est.

10. Nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere: Ecce, hoc recens est; jam enim praecessit in saeculis, quae fuerunt ante nos.

11. Non est priorum memoria, sed nec eorum quidem, quae postea futura sunt; erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in novissimo.

12. Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Jerusalem,

13. et proposui in animo meo quaerere et investigare sapienter de omnibus, quae fiunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea.

14. Vidi cuncta, quae fiunt sub sole, et ecce, universa vanitas, et afflictio spiritus.

15. Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus.

4. Rodzay przemiia, y rodzay nadchodźi: a źiemia na wieki stoi.

5. Słońce wschodźi y zachodźi, y wraca się do mieysca swego: y tam znowu wszedszy,

6. krąży przez południe, y sklania się ku północy: przechodząc wszytko w około idźie wiatr, y nawraca się do okręgów swoich.

7. Wszytkie rzeki wchodzą do morza, a morze nie wylewa: do mieysca z którego wyszły rzeki, wracaią się aby znowu ciekły.

8. Wszytkie rzeczy trudne, nie może ich człowiek wymówić. Nie nasyca się oko widzeniem, ani się ucho napełnia słyszeniem.

9. Cóż iest co było? toż co potym będźie. Cóż iest co się stało? toż co się stanie.

10. Nic niemasz nowego pod słońcem, y nie może nikt mówić: Oto to iest nowe; już bowiem uprzedźiło w wiekach, które były przed nami.

11. Niémasz pamięci piérwszych rzeczy, ale ani tych, które potym będą, nie będźie pamiątki u tych, którzy na końcu będą.

12. Ja Ekklesiastes byłem królem Izraelskim w Jeruzalem,

13. y umyśliłem w sercu moim szukać y dowiadować się mądrze o wszytkim, co się dźieie pod słońcem. Tę zabawkę nagorszą dał Bóg synom człowieczym, aby się ią bawili.

14. Widźiałem wszytko co się dźieie pod słońcem: a oto wszytko marność y utrapienie ducha.

15. Przewrótni z ciężkością bywaią naprawieni, a głupich iest poczet nieprzeliczony.

---

4. *Rodzaj przemija i rodzaj nadchodzi.* Jedni z ludzi umierają a drudzy się rodzą, i następują na miejsce zmarłych. Tak w Ekkleziastyku 14, 18 powiedziano: *Wszelkie ciało zwiotszeje jako siano: i jako liście kwitnące na drzewie zielonem. Jedno rośnie, a drugie opada: tak rodzaj ciała i krwi, jeden schodzi a drugi nastawa. — A ziemia na wieki stoi.* Ziemia trwa taż sama, i jest jakby wspólną dla przychodzących i odchodzących gospodą.

6. *Krąży przez południe.* Oznacza roczny ruch słońca, oraz przybywanie i ubywanie między zwrotnikami raka i koziorożca; gdyż latem słońce posuwa się ku północy, a w zimie ku południowi.—*Wiatr.* Ś. Hieronim i inni tłumaczą przez wyraz: słońce, które dla tego duchem się nazywa, iż ożywia przyrodzenie, daje wzrost i jakby wlewa we wszystko ducha i życie. Inni tłumaczą przez wiatry, wszędzie przebiegające, i wracające w swoje granice, t. j. że niema chwili, żeby w jakiéjś części świata wiatr nie powiewał, i że gdy jeden wiatr ustaje, drugi wiać zaczyna. Patrz Plin. ks. 2, r. 27.

7. *Do miejsca.* Dobrze ze ś. Hieronimem i innymi to miejsce tłumaczy o potokach, które powstają z wyziewów w deszcz skroplonych: wyziewy te głównie powstając z morza, do morza też powracają. Można to rozumieć o wszystkich strumieniach; gdyż wody morskie przez żyły podziemne rozpływają się w ziemi, a ztąd wyziewy wznoszą się i zamieniwszy się w wodę, dla źródeł zdrojowych płynu dostarczają. Patrz Jana Chrzcic. Skort. o Nilu, ks. 2, r. 11.

8. *Wszystkie rzeczy trudne.* Bo zadają pracę tym, którzy ich wiedzę i poznanie nabyć pragną. Wiele jest bowiem sztuk i nauk, których bez pracy i usilności, dokładnie poznać nie można. — *Nie może ich człowiek wymówić.* Taka jest trudność w rzeczach, że przewyższają możność wysłowienia; gdyż wiele rzeczy zawiłych w mowie wyjaśniać trzeba.—*Nie nasyca się oko.* Te bowiem zmysły w człowieku zawsze coś nowego poznać pragną, lecz utrudzają się pierwéj, zanim się nasycą.

9. *Cóż jest co było?* Zdaje się, że tu mowa o rzeczach przyrodzonych, gdyż one trwają w swoim stanie: też same ruchy ciał niebieskich, toż samo miejsce zajmują żywioły, taż sama postać i własności zwierząt. Sprawdza się też to i w świecie moralnym; gdyż tak samo ubiegają się ludzie o dostojeństwa i pieniądze, o godności wojskowe, albo zyski handlowe, toż samo rozumie się o innych, więcéj wspólnych obyczajach.

11. *Niemasz pamięci pierwszych rzeczy.* Dawność bowiem zwykła zatracać pamięć imion i czynów ludzkich.

13. *Dowiadywać się mądrze.* W szczegółach, dokładnie, głęboko. —*Zabawkę najgorszą.* Najpracowitszą, bo taką jest uparta usilność nabycia nauki.—*Dał Bóg synom człowieczym.* Chciał, ażeby nabywanie wiadomości było pracą najuciążliwszą, ażeby praca ta była w części ukaraniem ciekawości ludzkiéj.—*Aby się nią bawili.* W hebr. *do utrapienia siebie w niej.*

14. *Utrapienie ducha.* Przynoszą dla umysłu przykrość.

15. *Z ciężkością bywają naprawieni.* Znane owe słowa Jerem. 13, 23: *Jeśli może odmienić Murzyn skórę swoję i t. d.—Głupich.* Grzeszących i przewrótnie sądzących o rzeczach.

16. Locutus sum in corde meo, dicens: Ecce, magnus effectus sum, et praecessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Jerusalem, et mens mea contemplata est multa sapienter, et didici.

17. Dedique cor meum, ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque et stultitiam; et agnovi, quod in his quoque esset labor, et afflictio spiritus,

18. eo quod in multa sapientia multa sit indignatio, et qui addit scientiam, addit et laborem.

16. Mówiłem w sercu moim, rzekąc: Otom się stał wielkim, y przeszedłem mądrością wszytkie, którzy przedemną byli w Jeruzalem: a serce moie widźiało wiele rzeczy mądrze, y nauczyłem się.

17. Y udałem serce moie abych poznał mądrość y umieiętność, y błędy, y głupstwo: y doznałem, że y w tych iest praca i utrapienie ducha,

18. tym że w wielkiéy mądrośći wiele iest kłopotu: a kto przyczynia umieiętnośći, przyczynia y pracéy.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O marności chwały i bogactw ziemskich.

1. Dixi ego in corde meo: Vadam, et affluam deliciis, et fruar bonis. Et vidi, quod hoc quoque esset vanitas.

2. Risum reputavi errorem, et gaudio dixi: Quid frustra deciperis?

3. Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam, donec viderem, quid esset utile filiis hominum; quo facto opus est sub sole numero dierum vitae suae.

4. Magnificavi opera mea, aedificavi mihi domos, et plantavi vineas;

5. feci hortos, et pomaria, et consevi ea cuncti generis arboribus;

6. et exstruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem silvam lignorum germinantium;

7. possedi servos et ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque, et magnos ovium greges, ultra omnes, qui fuerunt ante me in Jerusalem;

1. Mówiłem ia w sercu moim: Póydę a rospuszczę się w roskoszach, y będę zażywał dobra. Y widźiałem, że y to iest marność.

2. Śmiéch poczytałem za błąd: a do wesela rzekłem: Co się darmo zwodźisz?

3. Myśliłem w sercu swoim abych zawściągnął od wina ciało moie, abych serce swe przeniósł ku mądrośći, a uchronił się głupstwa: ażbych obaczył coby było pożytecznego synóm ludzkim: coby czynić potrzeba pod słońcem, przez wszytkie dni żywota ich.

4. Rozwielmożyłem dźieła moie; nabudowałem sobie domów, y nasadźiłem winnic;

5. naczyniłem ogrodów y sadów, y naszczepiłem w nich drzew rodzaiu wszelakiego;

6. y nabudowałem sobie stawów, dla odwilżania lasów drzew rodzących;

7. nabyłem sobie sług y służebnic, y miałem czeladź wielką: stada téż, y wielkie trzody owiec nadewszytkie którzy przedemną byli w Jeruzalem;

17. *Umiejętność.* Wiedzę.—*I błędy. Gdyż,* jak mówi Hieronim ś. *przeciwne rzeczy jedne przez drugie dają się zrozumieć.—I w tych jest praca.* W poznaniu ich, t. j. roztropności, nauki, błędów i głupoty.

18. *Tém że w wielkiéj mądrości, wiele jest kłopotu.* Różnie to miejsce bywa tłumaczoném; gdyż jedni widzą w tém oburzenie, jakiego ktoś doznaje w miarę dokładniejszego poznania wad swoich. Inni rozumieją to o niezadowoleniu szukającego szczęścia i pokoju w rzeczach ludzkich, a którego znaleść nie można; niecierpliwią się bowiem mądrzy i boleją, że daremnie się trudzili w szukaniu jego. Inni o oburzeniu, że z trudem wiadomości się nabywają. Inni za szlachetny gniew i jakby wstręt ku obrzydliwym rozkoszom, dla tego, że zakosztowali miłego smaku mądrości i rzeczy duchowych. Inni rozumieją o pysze, wzgardzie i wyniosłości mądrych, którzy pogardzają prostszymi od siebie i gniewają się na nich gdy o co pytają; gdyż każdy i najuczeńszy z wysileniem pracy uczyć musi, bo trudném jest dlań i przykrém rzeczami dla się małemi i łatwemi zajmować, i pasować się z niewiadomością ucznia, i to tłumaczenie za najwłaściwsze tego miejsca uważam.—*Kto przyczynia umiejętności, przyczynia pracy.* Rozumiéj o téj pracy, którą podejmują uczeni dla nauki, gdyż jeszcze wielu rzeczy dowiedzieć się pragną. Albo o pracy i przykrości w uczeniu, podług tłumaczenia na ostatniém miejscu położonego powyższego półwiersza: *o ile kto jest zdolniejszym,* mówi Cycero, *o tyle uczy niecierpliwiéj i pracowiciéj.*

R. 2.—1. *Dobra.* Rozkosze.

2. *Śmiech.* Pod imieniem śmiechu rozumie wszelki rodzaj nieumiarkowanéj rozkoszy zmysłowéj.— *Błąd.* W hebr. *meholat,* wyrazowi temu różni różne dają znaczenie, t. j. nieumiarkowanie, zbytek, szaleństwo, krzyk, wrzawę, radość zbyteczną, błąkanie się, błąd.— *Do wesela rzekłem.* Przemawia przez prozopopeję do wesela.—*Co się darmo zwodzisz?* W hebr. dosłównie: *cóż to czynisz?* jakby rzekł: gdyż śmiech i radość niepomiarkowana, jest rzeczą próżną i występną.

3. *Myśliłem w sercu swojém.* T. j. poznawszy już próżność rzeczy.—*Zawściągnął od wina.* Pod nazwą wina i pijaństwa rozumie wszelki rodzaj rozkoszy zmysłowéj, a zwłaszcza smakowania i dotykania. — *Ciało moje.* Siebie samego, zmysły moje.—*Ażbym obaczył.* Będąc w takich okolicznościach, rozbierałem wszystkie rzeczy, aby zrozumieć, co jest prawdziwie dobrém i przyjemném dla człowieka.—*Coby czynić potrzeba.* Co to jest co czynić trzeba, żeby rzecz najpożyteczniejszą otrzymać; albo, coby to za rzecz taka była, którą czynić i szukać należy. W hebr. i grec. *Zanim ujrzałem co jest dobrego dla synów człowieczych, coby czynili pod słońcem, w liczbie dni życia swego.* P. W.

4. *Rozwielmożyłem dzieła moje.* Dokonywałem dzieła wielkie ku mojemu użytkowi, oraz dla roskoszy i przyjemności.

6. *Lasów drzew rodzących.* W hebr. i grec. *las drzewa rodzący.*

8. coacervavi mihi argentum et aurum, et substantias regum ac provinciarum; feci mihi cantores et cantatrices, et delicias filiorum hominum, scyphos et urceos in ministerio ad vina fundenda;

9. et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Jerusalem; sapientia quoque perseveravit mecum.

10. Et omnia, quae desideraverunt oculi mei, non negavi eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, et oblectaret se in his, quae praeparaveram; et hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo.

11. Cumque me convertissem ad universa opera, quae fecerant manus meae, et ad labores, in quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole.

12. Transivi ad contemplandam sapientiam, erroresque et stultitiam, (quid est, inquam, homo, ut sequi possit regem Factorem suum?)

13. et vidi quod tantum praecederet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris.

14. Sapientis oculi in capite ejus; stultus in tenebris ambulat; et didici, quod unus utriusque esset interitus. *(Prov. 17, 24. Infr. 8, 1).*

15. Et dixi in corde meo: Si unus et stulti et meus occasus erit, quid mihi prodest, quod majorem sapientiae dedi operam? Locutusque cum mente mea, animadverti, quod hoc quoque esset vanitas.

16. Non enim erit memoria sapientis similiter ut stulti in perpetuum, et futura tempora oblivione cuncta pariter operient; moritur doctus similiter ut indoctus.

17. Et idcirco taeduit me vitae meae, videntem mala universa esse sub sole, et cuncta vanitatem et afflictionem spiritus,

8. zgromadźiłem sobie śrebro y złoto, y maiętnośći królów y krain: sprawiłem sobie śpiéwaki y śpiéwaczki, y roskoszy synów człowieczych, kubki y czasze na służbę do nalewania wina:

9. y przeszedłem bogactwy wszytkie, którzy przedemną byli w Jeruzalem: mądrość też została zemną.

10. Y wszytko, czego żądały oczy moie, nie broniłem im: anim odmawiał sercu memu, aby nie miało używać wszelakiéy roskoszy, y kochać się w tym, com był zgotował: a miałem to za cząstkę swoię, gdybych zażył prace swoiéy.

11. A gdym się obrócił ku wszytkim dźiełom, których naczyniły ręce moie: y ku robotam, w których em się próżno pocił: obaczyłem we wszytkich marność y udręczenie myśli, a iż nic nie trwa pod słońcem.

12. Przeszedłem abych oglądał mądrość y głupstwa y szaleństwa, (cóż iest, rzekłem, człowiek, aby mógł naśladować króla Stwórcę swego)?

13. y obaczyłem iż tak dalece mądrość przechodźi głupstwo, iako różna iest światłość od ćiemnośći.

14. Mądrego oczy są w głowie iego: głupi w ciemności chodźi: y poznałem iż iednakie iest obu dokończenie.

15. Y rzekłem w sercu swym: Jeśliż iedno będźie y głupiego y moie dokończenie: cóż mi pomoże żem się więcey o mądrość starał? y rozmawiaiąc z sercem swoim, obaczyłem że y to iest marność.

16. Nie będźie bowiem pamięci tak mądrego iako y głupiego na wieki, a potomne czasy zapomnieniem wszytko zarówno pokryią: umiera uczony, także iako nieuczony.

17. A dla tegoż omierzł mi żywot mój, widząc że wszytko złe iest pod słońcem, y wszytko iest marność y utrapienie ducha.

8. *Majętności królów i krain.* Bogactwa, które się składały z podatków i darów prowincij, z handlu, żeglugi i t. d.—*Rozkoszy synów człowieczych.* Rozkoszne uczty, i życie wystawne którem się ludzie rozkoszują.

9. *Mądrość też została ze mną.* Co do rozmyślania i rozumu teoretycznego, nie zaś co do praktyki i obyczajów.

10. *Miałem to za cząstkę swoję.* Cząstka w pismie ś. często bierze się za najmilsze i najwyższe dobro; tak Ps. 15, 5 powiedziano: *Pan cząstka dziedzictwa mego i t. d.*—*Gdybym zażył pracy swojéj.* Jeślibym używał tych rzeczy, które sobie byłem przygotował.

12. *Przeszedłem, abym oglądał mądrość.* Oznacza że on, kiedy myśli jego chwiały się i były wątpliwemi, odwołał się do nabywania mądrości, i starał się ją posiąść, a także poznać błędy i nierozsądek, ażeby ich mógł się ustrzedz.—*Cóż jest, rzekłem, człowiek?* Zdaje się, że przez to oznacza Ekkleziastes, że bardzo jest niedoskonałą wiedza nasza w porównaniu z tą, która jest w Bogu Stwórcy naszym, i że w obec niéj jest jakby jaką ciemnością; jednak, że z pilnego zestawiania rzeczy przeciwnych pojął, iż mądrość która nam się dostała, jeżeli będzie porównaną z ludzką głupotą, jest największéj ceny i jakby światłem w stosunku do ciemności: dla tego nie powinna być lekceważoną, ani porównywaną z rzeczoną głupotą. Albo znaczy, że człowieka jakkolwiek bogatego i mającego znaczenie, budowniczego królewskich pałaców, o których przedtem powiedział, nie można porównywać z Bogiem, który jest najwyższym budowniczym świata.

14. *Oczy są w głowie jego.* Ma oczy i widzi.—*I poznałem iż jednakie jest obu dokończenie.* Gdym porównywał pomiędzy sobą mądrość i głupstwo, poznałem że po części są różni, a po części równi mędrcy i głupi; różni i niepodobni w sposobie działania, życia i postępków co się tyczy spraw i umysłu: a podobni wcale i równi w niektórych ludzkich i ogólnych wypadkach, a najbardziéj pod względem śmierci. I nie znaczy, jakoby rozumiał, iż dusza ludzka jest śmiertelną, albo, że niemasz różnicy pomiędzy śmiercią mędrca i głupiego.

15. *Cóż mi pomoże?* Co mi do życia szczęśliwego pomoże owa wyższość mądrości nad głupstwem, jeśli mię nie uszczęśliwia ani broni od nieszczęść, którym człowiek ulega?—*Obaczyłem że i to jest marność.* Nie sama mądrość wprawdzie, ani jéj posiadanie, lecz ciekawość i zbytnia troskliwość wiedzy, albo zapewne stan mędrca samego podległy ludzkim przygodom, i daremne usiłowanie mądrego w celu dostąpienia spokojnego życia.

16. *Nie będzie bowiem pamięci.* Wiek następny pochwali nowe rzeczy, uzna mędrców współczesnych, a dawnymi wzgardzi. Widzimy to rzeczywiście; gdyż wielu dawnych mędrców zaledwie imiona pozostały, wielu zaś nie znamy imion nawet.

17. *Obmierzł mi żywot mój.* Żal mi było moich chęci i trudów w nabyciu wiadomości rzeczy. — *Widząc że wszystko złe jest.* W hebr. *bo zła sprawa nademną,*

18. Rursus detestatus sum omnem industriam meam, qua sub sole studiosissime laboravi, habiturus haeredem post me,
19. quem ignoro, utrum sapiens an stultus futurus sit, et dominabitur in laboribus meis, quibus desudavi et sollicitus fui. Et est quidquam tam vanum?
20. Unde cessavi, renuntiavitque cor meum ultra laborare sub sole.
21. Nam cum alius laboret in sapientia, et doctrina et sollicitudine, homini otioso quaesita dimittit; et hoc ergo vanitas et magnum malum.
22. Quid enim proderit homini de universo labore suo, et afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est?
23. Cuncti dies ejus doloribus et aerumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit; et hoc nonne vanitas est?
24. Nonne melius est comedere et bibere, et ostendere animae suae bona de laboribus suis? et hoc de manu Dei est.
25. Quis ita devorabit, et deliciis affluet ut ego?
26. Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, et scientiam et laetitiam; peccatori autem dedit afflictionem et curam superfluam, ut addat, et congreget, et tradat ei, qui placuit Deo; sed et hoc vanitas est, et cassa sollicitudo mentis.

18. Brzydźiłem się zaś wszytką pracą moią, którąm pilnie pracował pod słońcem: gdyż mam mieć dziedzica po sobie,
19. o którym niewiém ieśli mądry abo głupi będźie, y ma panować w pracach moich, w którychem się pocił y kłopotałem się; a iestże co tak marnego?
20. A przetóżem przestał, y odmówiło serce moie więcéy pracować pod słońcem.
21. Bo gdy drugi pracuie w mądrości y umieiętności, y w pilnym staraniu człowiekowi próżnuiącemu zostawuie nabyćie: y to tedy marność y niesczeście wielkie.
22. Bo cóż za pożytek człowiekowi ze wszytkiéy pracéy iego y z udręczenia ducha, którym się męczył pod słońcem?
23. Wszytkie dni iego boleści y nędze są pełne, ani w nocy sercem odpoczywa: więc y to nie iest marność?
24. Izali nie lepiéy iest ieść y pić, y okazać duszy swéy dobra z pracéy swoiéy? y toć iest z ręki Bożéy.
25. Któż tak używać, y roskoszy zażywać będźie iako ia?
26. Człowiekowi, który iest dobry przed oczyma iego dał Bóg mądrość, y naukę y wesele: lecz grzésznemu dał frasunek y zbytnią pracą, aby przyczyniał y zbierał, a potym dał temu który się Bogu upodobał: wszakże y to iest marność, y próżne myśli utrapienie.

Wykład trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

KSIĘGI EKKLEZIASTESA, *po Żydowsku* KOHELETH.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 3. *Abych zawściągnął od wina ciało moje.* Inszy tak wykładają: Abych przyciągnął do wina ciało moje. Bo iż słowa żydowskie wątpliwe są, mogą się rozmaicie wykładać, to jest, albo winem, albo do wina, albo od wina. Wszakże sama rzecz pokazuje, iż ma być od wina, a nie do wina, jako chcą heretycy, bo przydaje zaraz mówiąc: abych serce swe przeniósł ku mądrości, dla tego umyślił powściągać od wina ciało swoje.

---

która się stała pod słońcem, jakby rzekł: doświadczam bowiem że mnie samemu, królowi i mądremu, podobnie jak głupiemu i lichemu człowieczkowi, grożą przygody i troski.

18. *Zaś.* Gdyż wyżéj w. 8 powiedział: *zgromadziłem sobie srebro i złoto* i t. d., teraz potępia owe uporne staranie w nabyciu bogactw.

19. *A jestże co tak marnego?* W hebr. *i to też próżność.*

20. *Więcéj pracować.* Zajmować się niepożyteczną i zbyt troskliwą pracą.

21. *W mądrości.* Mądrze, roztropnie, troskliwie. — *Nieszczęście wielkie.* Nieszczęście przykre i pracowite dla szukającego bogactw, nieszczęście też dla rozrzutnego i marnotrawnego dziedzica, dla którego bogactwa bez pracy nabyte są żniwem i powodem do wszelkiego rodzaju występków.

22. *Ze wszystkiéj pracy.* Jaki owoc, albo wygodę odnosi z owéj zbytniéj pracy i troskliwości?

24. *Izali nie lepiéj jest jeść i pić?* Nie można tu widzieć zachęty, żebyśmy po epikurejsku żyli zbytkownie służąc brzuchowi; lecz żebyśmy unikali brudnéj chciwości, i zbytecznych starań około gromadzenia bogactw.—*Okazać duszy swéj dobra.* Nie umierać z głodu, przez pozbawienie siebie tego, czego przyzwoicie użyćby można.—*I toć jest z ręki Bożéj. Mnie się zdaje,* mówi ś. Hieron. *że najsłuszniejszą jest rzeczą, żeby każdy pożytkował ze swojéj pracy jedząc i pijąc; ponieważ darem jest Bożym ta myśl w człowieku, ażeby to co nabył przez staranność i czujność, sam użył.* Albo ta myśl: że jeśli komu dana możność takiego życia, niechaj nieuważa tego za dar mały, którym go dobroć Boża opatrzyła.

26. *Przed oczyma jego.* Jak się jemu zda; jak się jemu podoba, temu kogo Bóg miłuje. — *Mądrość..... i wesele.* Ażeby smakował, i umiał z dóbr nabytych pożytkować i cieszyć się.—*Dał temu, który się Bogu podobał.* Niechaj sam dóbr swoich nie używa, lecz niech zostawi po sobie dziedzica, którego Bóg zechce mieć owych dóbr spadkobiercą. — *Próżne myśli utrapienie.* W hebr. *utrapienie ducha.*

CAPUT III.

1. Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub coelo.
2. Tempus nascendi, et tempus moriendi; tempus plantandi, et tempus evellendi quod plantatum est;
3. tempus occidendi, et tempus sanandi; tempus destruendi et tempus aedificandi;
4. tempus flendi, et tempus ridendi: tempus plangendi, et tempus saltandi;
5. tempus spargendi lapides, et tempus colligendi; tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexibus;
6. tempus acquirendi, et tempus perdendi; tempus custodiendi, et tempus abjiciendi;
7. tempus scindendi, et tempus consuendi; tempus tacendi, et tempus loquendi;
8. tempus dilectionis, et tempus odii; tempus belli, et tempus pacis.
9. Quid habet amplius homo de labore suo?
10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea.
11. Cuncta fecit bona in tempore suo, et mundum tradidit disputationi eorum, ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem.
12. Et cognovi, quod non esset melius nisi laetari, et facere bene in vita sua.
13. Omnis enim homo, qui comedit et bibit, et videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est.
14. Didici, quod omnia opera, quae fecit Deus, perseverent in perpetuum; non possumus eis quidquam addere, nec auferre, quae fecit Deus, ut timeatur.

ROZDZIAŁ 3.

O znikomości człowieka, podobnie jak i innych wszystkich stworzeń.

1. Wszytkie rzeczy maią czas, a swym zamierzonym biegiem przemiia wszytko pod słońcem.
2. Czas rodzenia, y czas umiérania; czas szczépienia, y czas wyrywania tego co szczépiono;
3. czas zabiiania, y czas léczenia; czas rozwalania, y czas budowania;
4. czas płakania, y czas śmiania; czas narzekania, y czas tańcowania;
5. czas rozrzucania kamieni, y czas zbiérania; czas obłapiania, y czas oddalania się od obłapiania:
6. czas nabywania, y czas utracania; czas chowania, y czas odrzucania;
7. czas darcia, y czas zszywania; czas milczenia, y czas mówienia.
8. Czas miłowania, y czas nienawidzenia; czas woyny, y czas pokoiu.
9. Cóż więcéy ma człowiek z prace swéy?
10. Widziałem udręczenie które dał Bóg synóm człowieczym, aby się ciągnęli w nim.
11. Wszytko uczynił dobre czasu swego, a świat podał rozbieraniu ich, aby nie nalazł człowiek sprawy która uczynił Bóg od początku aż do końca.
12. Y poznałem że niemasz nic lepszego, iako weselić się, a czynić dobrze za żywota swego.
13. Każdy bowiem człowiek który ie i piie, y widzi dobra z prace swoiéy, to dar boży iest.
14. Doznałem iże wszytkie sprawy które Bóg uczynił, trwaia na wieki: nie możémy im nic przydać ani uiąć, które Bóg uczynił, aby się go bano.

R. 3.—1. *Wszystkie rzeczy mają czas.* Zdawało się że w powyższym rozdziale Ekkleziastes nauczał rzeczy przeciwnych; gdyż potępił był wino, śmiech, wesołość, na początku rozdziału; a zaraz w końcu rozdziału doradzał, żeby jeść, pić i okazać duszy swéj dobra. Godzi więc to co się zdawało przeciwném, ucząc że potrzeba żeby się wszystko we właściwym czasie odbywało; bo wszystko ma swój czas. — *Swym zamierzonym biegiem przemija.* Wszystko ma swój czas, w którym się właściwie odbywa. W hebr. *czas dla każdéj chęci,* t. j. dla spełnienia chęci; gdyż niekiedy bez wykroczenia możemy niektórym poddać się rozkoszom, niekiedy zaś przeciwna chęć jest godziwą i potrzebną.

3. *Czas zabijania.* Czasu wojny, albo i w czasie pokoju, kiedy zbrodniarze ponoszą karę śmierci.

4. *Płakania.* Płacz, o którym wyżéj, oznacza łzy prywatnie uronione. Lecz wyraz: *Płakania,* oznacza płacz uroczysty jakiś, pogrzebowy, III. Król. 14, 13; Jerem. 16, 4; Zachar. 12, 10 i 12.

5. *Rozrzucanie kamieni.* Po zburzeniu ścian.—*Obłapiania.* Uściskania. Mówi się o stosunkach małżeńskich, albo o zjednywaniu przyjaźni.

6. *Utracania.* Wydatkowania.—*Odrzucania.* Na podobieństwo tego, jak niekiedy w czasie burzy morskiéj wyrzucają się dobrowolnie z okrętu ciężary.

7. *Darcia.* Rozdzierania sukni, jak czynili Żydzi czasu żałoby.

8. *Czas nienawidzenia.* Tak powiedział o sobie Dawid Ps. 118, 113: *Złośniki miałem w nienawiści,* i 138, 22: *Doskonałą nienawiścią nienawidziałem ich.*

9. *Cóż więcéj ma człowiek z pracy swéj.* Patrz wyż. r. 1, w. 3.

10. *Aby się ciągnęli w niem.* Żeby się zajmowali albo trapili, jakby rzekł: rozważałem iż to życie pełne jest nędzy.

11. *Czasu swego.* Jeżeli dobrze i we właściwym czasię rzeczy użyć potrafimy. — *Podał rozbieraniu ich.* W hebr. i grec. *podał w serca ich.* Dał Bóg sercu człowieka chęć ku dobremu, ażeby się zajmował poznawaniem spraw Bożych, rozmyślał je, mówił o nich, rozprawiał, a tak żeby przez nie wnosił się do samego Stwórcy. Pagnin tłumaczy: *także i pragnienie wiecznego trwania dał sercom ich.* — *Aby nie znalazł człowiek.* Tak Pan Bóg rzeczy stworzone postawił przed człowiekiem ku jego rozmyślaniu i rozprawianiu, ażeby jednak ani przyczyn tych stworzeń, ani skutków, ani własności od początku do końca, t. j. doskonale zrozumieć nie zdołał. Dla tegoż i w ciekawem tych rzeczy badaniu mieści się marność i utrapienie ducha.

12. *Weselić się. Okazać duszy swéj dobra,* jak powiedział w powyższym r. w. 24.— *Czynić dobrze.* Zasługiwać się innym przez dobroczynność i hojność.

13. *To dar Boży jest.* To samo powiedział w rozdz. poprzedz. w. 24, temi słowy: *I toć jest z ręki Bożéj.*

14. *Trwają na wieki.* Jako to: niebo, żywioły, postać zwierząt i roślin i t. d.— *Nie możemy im nic przy-*

15. Quod factum est, ipsum permanet; quae futura sunt, jam fuerunt; et Deus instaurat, quod abiit.

16. Vidi sub sole in loco judicii impietatem, et in loco justitiae iniquitatem.

17. Et dixi in corde meo: Justum et impium judicabit Deus, et tempus omnis rei tunc erit.

18. Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, et ostenderet similes esse bestiis.

19. Idcirco unus interitus est hominis et jumentorum, et aequa utriusque conditio; sicut moritur homo, sic et illa moriuntur; similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumento amplius; cuncta subjacent vanitati,

20. et omnia pergunt ad unum locum; de terra facta sunt, et in terram pariter revertuntur.*

21. Quis novit, si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et si spiritus jumentorum descendat deorsum?* *(Gen. 3, 19).*

22. Et deprehendi nihil esse melius, quam laetari hominem in opere suo, et hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, ut post se futura cognoscat?

15. Co iuż było, to y teraz iest: co będźie, iuż było; a Bóg odnawia co przeminęło.

16. Widźiałem pod słońcem na mieyscu sądu, niezbożność: a na mieyscu sprawiedliwośći, nieprawość.

17. Y rzekłem w sercu swoim: Sprawiedliwego y niezbożnego Bóg sądźić będzie, y czas każdéy rzeczy tedy będzie.

18. Rzekłem w sercu synóm ludzkim, aby ich Bóg doświadczył, y ukazał że są bestiam podobni.

19. Przetóż iednakie iest dokończenie człowieka y bydląt, y równy stan oboyga: iako umiera człowiek, tak y one umieraią: y iednako tchną wszytkie, y nie ma człowiek nic więcéy nad bydlę: wszytko podległo marnośći,

20. y wszytko idźie na iedno mieysce. Z źiemie są uczynione, y w ziemię się iednako obracaią.

21. Któż wie ieśli duch synów Adamowych wstępuie wzgórę, a ieśli duch bydlęcy zstępuie na dół?

22. Y obaczyłem iż nic lepszego, iedno weselić się człowiekowi w uczynkach swych, a iż to iest dział iego. Bo któż go przywiedźie, iżby poznał to co po nim będźie?

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 3.** w. 21. *Któż wie jeśli duch synów Adamowych wstępuje wzgórę.* Mówi tu Salomon w personie głupich ludzi, którzy widząc, iż jednako ludzie giną jako i bydlęta, ledwo wierzą aby dusza miała być nieśmiertelna. Jakoby tak rzekł: A wieleż takowych jest, którzyby myślili, iż duch człowieczy idzie do Boga, aby od niego był sądzony, a duch bydlęcy idzie na dół, to jest, obraca się w ziemię, z której wzięty jest. Bo iż to dobrze Salomon wiedział i nie wątpił o tem, czytamy niżéj 12, v. 7, gdzie jasnemi słowy wyznawa: Iż duch człowieczy wraca się do Boga który go dał.

---

dać. Gdyż są w rodzaju swym doskonałemi; albowiem *I widział Bóg wszystkie rzeczy które był uczynił: i były bardzo dobre.* Gen. 1, 31.—*Aby się go bano.* Gdy się objawia mądrość i potęga z czynów jego.

15. *I teraz jest.* Same w sobie jak żywioły, albo w podobnych sobie, jako zwierzęta i rośliny.—*Było.* W tymże samym gatunku.—*Odnawia.* Przez wyprowadzenie podobnych.

16. *Na miejscu sądu.* W samych trybunałach sędziów, którzyby powinni być obrońcami sprawiedliwości.

17. *Sprawiedliwego i niezbożnego.* Chociaż czasowie niewinnych i ubogich przemoc możnych uciska, lecz kiedyś wszyscy będą stawieni przed sądem Boga, który odda każdemu według zasług.—*Czas każdy rzeczy tedy będzie.* Wtenczas zupełnie stanie się zadość sprawiedliwości, i wszystko się zastosuje i stanie podług sądu Bożego.

18. *Rzekłem w sercu.* A więc myśl ta: gdym nie znalazł przyczyny innéj, dla któréj Bóg dozwala, żeby zamiast sądu była nieprawość, zdało się mnie iż chciał żeby przez takie zamieszanie tak ćwiczyć człowieka, iżby widział, że w tém życiu mało się różni od zwierząt; tak samo bowiem ludzie pomiędzy sobą czynią niezgody, ani dla lepszéj niekiedy przyczyny, jak bydlęta między sobą. Przez odwłokę tymczasową swojego sądu i ukrycie przyszłego losu sprawiedliwych i niezbożnych, doświadcza Bóg, czy człowiek czegoś wyższego zapragnie niżeli zwierzęta, i czy oczekiwać będzie sądu przyszłego, a z nim wynagrodzenia spraw dobrych, a kary występnych.

19. *Jednakie jest dokończenie.* Co się tyczy ciała nie są wyższymi ludzie od zwierząt; gdyż tak samo cierpią, chorują, umierają.

20. *Idzie do jednego miejsca.* T. j. co do ciała, które w ziemi się grzebie.

21. *Któż wie?* Nie twierdzi tu, mówi ś. Hieron., że między bydlętami i ludźmi, co do godności duszy, nie zachodzi różnica, lecz dodając *któż,* chce okazać trudność rzeczy. Zaimek bowiem *któż* w Piśmie ś. nie bierze się za rzecz niepodobną, lecz zawsze za trudną, tak Izai. 53, 8: *Rodzaj jego kto wypowie?* Jerem. 17, 9. *Kto je pozna?* Albo rozumiéj o wiedzy doświadczalnéj, podług któréj niewiemy dokąd się udaje duch człowieczy, gdy z ciała uleci.— *Wstępuje wzgórę.* W chald. *na firmament.* Przez wyraz *wstępować* oznacza się miejsce odpłaty, które chociaż, kiedy to pisał Salomon, było pod tą ziemi powierzchnią, kiedyś jednak miało być na miejscu wysokiem; tak iż wstępować wzgórę jest to, co w r. 12, w. 7 powiedziano: *Duch wróci do Boga który go dał.* P. W.

22. *Weselić się.* Jak to rozumieć trzeba, patrz r. 2, w. 24.—*Dział jego.* Patrz r. 2, w. 10.—*Któż go przywiedzie.* Na ten świat znowu.— *Iżby poznał to co po nim będzie?* To miejsce tak oddaje tłómaczenie Arabskie: *Kto go przywiedzie do tego, żeby widział co trzeba czynić po nim z tego, co zostawuje.* Na to tłumaczenie zgadza się ś. Hier., który opierając się na zdaniach innych, tak tłumaczy: *gdy śmierć nadejdzie, nie będzie wiedział jakiego dziedzica po zgonie swym zostawi, czy godny, czy niegodzien z dóbr jego spożytkuje.*

CAPUT IV.

1. Verti me ad alia, et vidi calumnias, quae sub sole geruntur, et lacrymas innocentium, et neminem consolatorem; nec posse resistere eorum violentiae, cunctorum auxilio destitutos.

2. Et laudavi magis mortuos, quam viventes,

3. et feliciorem utroque judicavi, qui necdum natus est, nec vidit mala, quae sub sole fiunt.

4. Rursum contemplatus sum omnes labores hominum, et industrias animadverti patere invidiae proximi; et in hoc ergo vanitas, et cura superflua est.

5. Stultus complicat manus suas, et comedit carnes suas, dicens:

6. Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi.

7. Considerans reperi et aliam vanitatem sub sole.

8. Unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem, et tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi ejus divitiis, nec recogitat, dicens: Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, et afflictio pessima.

9. Melius est ergo duos esse simul, quam unum; habent enim emolumentum societatis suae;

10. si unus ceciderit, ab altero fulcietur; vae soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem se.

11. Et si dormierint duo, fovebuntur mutuo; unus quomodo calefiet?

12. Et si quispiam praevaluerit contra unum, duo resistunt ei; funiculus triplex difficile rumpitur.

ROZDZIAŁ 4.

O marności wszystkiego na świecie i pierwszeństwie posłuszeństwa przed ofiarą.

1. Obróciłem się do innych rzeczy, y uyźrzałem potwarzy które się dźieią pod słońcem, y łzy niewinnych a żadnego pocieszyciela, y nie mogą się sprzećiwić gwałtowi ich, nie maiąc żadnego pomocnika.

2. A chwaliłem więcéy umarłe niźli żywe,

3. a miałem za szczęśliwego nad obudwu, który się iescze nie narodźił, ani wiedźiał złego, które się dzieie pod słońcem.

4. Jescze przypatrzałem się wszelakim pracam ludzkim, y zabiegi obaczyłem że podległy iest zazdrośći ludzkiéy: y w tym tedy marność iest, y praca zbyteczna.

5. Głupi składa ręce swoie, a ié ciało swoie, mówiąc:

6. Lepsza iest iedna garść z pokoiem: niż obie ręce pełne z pracą y z udręczeniem myśli.

7. Przypatruiąc się nalazłem y drugą marność pod słońcem.

8. Jest ieden, a niema drugiego, ani syna ani brata: a wżdy pracować nie przestaie, a nie mogą się nasycić bogactwem oczy iego: y inne myśli, mówiąc: Komuż pracuię, a pozbawiam duszę moię dóbr? W tym téż iest marność y złe udręczenie.

9. Lepiéy tedy dwiema bydź spólem, niż iednemu: abowiem maią pożytek z swego towarzystwa:

10. ieśli ieden upadnie, drugi go podeprze. Biada samemu: bo ieśli upadnie, nie ma ktoby go podniósł.

11. Jeśli dwa spać będą, zagrzeie się ieden od drugiego: ieden iako się zagrzeie?

12. Jeśli téż kto przemoże iednego, dwa się mu zastawiaią, sznur troisty nie łacno się przerywa.

R. 4.—1. *Pocieszyciela.* Któryby wsparł słowem i czynem uciśnionych, gdyż wyraz hebr. znaczy to oboje.

2. *A chwaliłem więcéj umarłe.* Gdyż jak wyrzekł Ambr. ś. w mowie na r. 7. Hiob. *Takiem mnóstwem cierpień napełnione jest życie człowieka, iż w porównaniu z niemi śmierć nie jest karą, lecz lekarstwem.* Tak Eliasz III. Król. 19, 4: *Żądał duszy swojéj, aby umarł*, widząc bałwochwalcze prześladowanie Achaba i Jezabeli przeciw wiernym. Tak Judas Machabejczyk mówił: *Bo lepiéj jest abyśmy umarli na wojnie, niż abyśmy patrzyli na złe ludu naszego i świętych.* 1. Machab. 3, 59.

3. *Szczęśliwego nad obudwu.* T. j. że nie tylko z tych nieszczęść wybrnął, ale i nie doświadczył.

4. *Że podległy jest zazdrości ludzkiéj.* Jakby rzekł: Jeśliby kto uniknął potwarzy i gwałtownych uciemiężeń od wyższych, zaiste równych albo niższych nie ujdzie nienawiści.—*Praca zbyteczna.* W hebr. są też same wyrazy, które niejednokrotnie powtarzają się: *utrapienie ducha.* Zbyteczną jest pracą i utrapieniem ducha chcieć górować nad zazdrością, która najlepszego nawet zawsze dotyka.

5. *Składa ręce swoje.* Lękając się zazdrości, obmowy obcéj i przeciwności.—*Je ciało swoje.* Znaczy największy niedostatek i utrapienie pożerające niejako. Pitagoras upominał: *serca nie zjadaj.*

6. *Lepsza jest jedna garść.* Ludzie małoduszni próżniactwo swoje i bezwładność osłaniają aż nadto słusznością. Słusznością powiadam; gdyż Salomon rzekł, Przyp. 17, 1: *Lepszy jest kęs chleba suchego z weselem, niżeli dóm pełen ofiar ze swarem.* Ale tu środka trzymać się trzeba, i każdy czciciel cnoty unikać powinien obojéj ostateczności, t. j. żeby ani próżniaczéj nieczynności, ani zbytnich zabiegów i starań nie osłaniał imieniem czujności.

8. *A niema drugiego..* Nie ma bliskiego krewnego, na któregoby pracował.

9. *Lepiéj tedy dwiema być społem.* Z tego co rzekł powyżéj, wnosi mędrzec, że lepiéj ci robią, którzy zawiązują towarzystwa i spółki na dobra swoje, szczególnie jeśli nie mają krewnych, którymby dziedzictwo chcieli przekazać; gdyż przy takiem przymierzu życie staje się milszém i pożyteczniejszém.

11. *Zagrzeje się jeden od drugiego.* Gdyż ciepło jednego drugiego grzeje. Myśl ta: że jako dwaj śpiący razem ogrzewają się wzajemnie, tak mieszkając razem we dwóch, sobie wzajem pomagają.

12. *Sznur troisty nie łacno się przerywa.* Jakby rzekł: im więcéj tém lepiéj; bo nie łatwo dadzą się pokonać, jak sznur z wielu włókien złożony nie łatwo się rozrywa, gdy tymczasem włókna pojedyńcze rwą się bez żadnego trudu.

13. Melior est puer pauper et sapiens rege sene et stulto, qui nescit providere in posterum;

14. quod de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum; et alius natus in regno, inopia consumatur.

15. Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro eo.

16. Infinitus numerus est populi omnium, qui fuerunt ante eum, et qui postea futuri sunt, non laetabuntur in eo; sed et hoc vanitas et afflictio spiritus.

17. Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, et appropinqua, ut audias. Multo enim melior est obedientia, quam stultorum victimae, qui nesciunt, quid faciunt mali. *(1. Reg. 15, 22. Ose. 6, 6).*

13. Lepsze iest pacholę ubogie a mądre: niźli król stary a głupi, który nie umié opatrzyć na przyszły czas;

14. że czasem drugi z więzienia y z oków wychodzi na królestwo: a drugi urodziwszy się królem, zostawa żebrakiem.

15. Widziałem wszytkie żywiące pod słońcem, chodzące z młodzieńcem wtórym, który ma nastać po nim.

16. Niezliczona liczba iest ludzi wszytkich którzy byli przed nim: a którzy potym będą, nie będą się weselić z niego. Ale y to marność, y utrapienie ducha.

17. Strzeż nogi twoiéy gdy idziesz do domu Bożego, a przybliżysz się abyś słuchał. Daleko bowiem lepsze iest posłuszeństwo, niźli ofiary głupich, którzy nie wiedzą co złego czynią.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O czci należnéj Bogu i unikaniu złego.

1. Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in coelo, et tu super terram; idcirco sint pauci sermones tui.

2. Multas curas sequuntur somnia, et in multis sermonibus invenietur stultitia.

3. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere; displicet enim ei infidelis et stulta promissio; sed quodcumque voveris, redde;

4. multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere.

5. Ne dederis os tuum, ut peccare facias carnem tuam; neque dicas coram angelo: Non est pro-

1. Nie mów nic nie rozmyślnie, a niech nie będzie serce twe prędkie na wymówienie słowa przed Bogiem. Bóg bowiem na niebie, a ty na ziemi: przeto niech będzie słów twoich mało.

2. Za wielkim staraniem sny idą, a w wielomówstwie głupstwo się naydzie.

3. Jeśliś co ślubił Bogu, nie omieszkayże spełnić: abowiem nie podoba się mu niewierna a głupia obietnica, ale cokolwiek ślubisz, odday;

4. y daleko lepiéy iest nie ślubować, niźli po ślubie obietnic nie spełnić.

5. Nie daway ustóm twoim abyś o grzéch przyprawił ciało twoie, ani mów przed aniołem: Niémasz

13. *Pacholę ubogie.* Młodzieniaszek, chłopiec ubogi, jeżeli rozumny, wyższym jest od króla potężnego, jeśli mu brak rozumu, i ani sobie ani królestwu swemu przyszłości zapewnić nie może.

14. *Z więzienia... na królestwo.* Zdaje się że tu przypomina historyą Józefa, który, chociaż był młodzieńcem, wywiedzionym został z więzienia dla zarządu królestwem.— *Zostawa żebrakiem.* Co się przytrafiło wielu królom z tronu zrzuconym.

15. *Z młodzieńcem.* Mówi o zwyczaju dworzan, którzy następcę tronu, którego tu mędrzec *młodzieńcem wtórym* nazywa, więcej poważają niżeli zestarzałego króla; bo jak rzekł Plutarch w Pompejuszu: *więcéj ma czcicieli wschodzące niżeli zachodzące słońce.*

16. *Niezliczona liczba.* Zdaje się że to mówi dla karcenia dumy młodych zwłaszcza panujących, jakby rzekł: chociaż wielu szanuje nowego książęcia, było jednak bardzo wielu i będą potém, którzy ani z widzenia ani ze słuchu znać go nie będą; dla tegoż, tém się pocieszać jest próżnością, a utrapieniem ducha jest troszczyć się o nabycie téj małéj chwały.— *Nie będą się weselić z niego.* Mnóstwo jest bowiem nieskończone tych, którzy go ani znali, ani szanują, ani spraw jego nie pochwalają, a więc ani się radują.

17. *Strzeż nogi twojéj.* Upomina Ekkleziastes, jak się zachować mamy wchodząc do miejsc świętych, t. j. żebyśmy zachowali należny układ ciała: z głową zniżoną, okazującą szacunek; jakby rzekł: patrz, jak masz wchodzić. Jeżeli zaś nogę uważać będziemy w rozumieniu mistycznem, oznacza albo uczucia duszy, albo nałogi w życiu zaciągnione, albo prawość zamiaru, albo cóś podobnego.— *Przybliżysz się abyś słuchał.* Żebyś zrozumiał dobrze to, co czyta się w kościele, albo żebyś pojął każącego Ekkleziastę.— *Daleko bowiem lepsze jest posłuszeństwo.* Odwołuje się do słów Samuela I. Król: 15, 22.— *Którzy nie wiedzą co złego czynią.* Którzy ani myślą, ani rozumieją jak wielce obrażają Boga i jak ciężko karanymi będą; gdyż nie porzucając nałogu grzeszenia, ofiarami składanemi więcéj gniewają Boga niżeli przejednywają.

R. 5 — 1. *Nierozmyślnie.* Upomina mędrzec, abyśmy modląc się do Boga, nie mówili nierozważnie; lecz z namysłem, czcząc potężny majestat Boży. Podobne do tych są Chrystusa słowa, Mat. 6, 7: *A modląc się nie mówcie wiele, jako poganie: albowiem mniemają, iż w wielomówności swojéj będą wysłuchani.*

2. *Wielkiém staraniem.* Zdaje się że ta myśl: jak niestałym i zmieszanym myślom dziennym, nocne też sny odpowiadają zmieszane i bez związku, tak wielość słów modlącego się, nie będzie wolną od czegoś nierozumnego w opowiadaniu, obietnicach, ślubach i t. d.

3. *Niewierna.* T. j. nie spełniona.—*Głupia.* Głupiego bowiem jest rzeczą nierozmyślnie obiecać, a po uczynionéj obietnicy, nie troszczyć się o iéj dopełnienie.

5. *Nie dawaj ustom twoim.* Nie otwieraj ust łatwo i bez rozmysłu, ani czyń ślubów, któreby ci stawały się grzechów przyczyną. Albo racząj: po uczynionym ślubie nie zrzucaj z siebie obowiązku zaciągnionego, ani tak postępuj, jakbyś był wolnym od ślubu.— *Ciało twoje.* Abyś grzeszył, jest to synegdocha, część za całość. Inni szczegółowie odnoszą do rozpusty i pożą-

videntia; ne forte iratus Deus contra sermones tuos dissipet cuncta opera manuum tuarum.

6. Ubi multa sunt somnia, plurimae sunt vanitates, et sermones innumeri; tu vero Deum time.

7. Si videris calumnias egenorum, et violenta judicia, et subverti justitiam in provincia, non mireris super hoc negotio, quia excelso excelsior est alius, et super hoc quoque eminentiores sunt alii,

8. et insuper universae terrae rex imperat servienti.

9. Avarus non implebitur pecunia, et qui amat divitias, fructum non capiet ex eis; et hoc ergo vanitas.

10. Ubi multae sunt opes, multi et qui comedunt eas. Et quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis?

11. Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat; saturitas autem divitis non sinit eum dormire.

12. Est et alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: divitiae conservatae in malum domini sui;

13. pereunt enim in afflictione pessima; generavit filium, qui in summa egestate erit.

14. Sicut egressus est nudus de utero matris suae, sic revertetur, et nihil auferet secum de labore suo. *(Job. 1, 21. I. Tim. 6, 7).*

15. Miserabilis prorsus infirmitas: Quomodo venit, sic revertetur. Quid ergo prodest ei, quod laboravit in ventum?

opatrznośći, by snać Bóg rozgniewawszy się na mowę twoię, nie rozprószył wszytkich spraw rąk twoich.

6. Gdzie wiele snów wiele marności, y mowy niezliczone. Ale ty Boga się bóy.

7. Jeśli uyźrzysz potwarzy na ubogie ludzi, y gwałtowne sądy, y wywrócenie sprawiedliwośći w krainie, nie dźiwuyże się takowéy sprawie: Bo nad wysokiego iest wyższy drugi, a nad te iescze są drudzy zwiérzchnieyszy,

8. a nad te iescze wszytkiéy źiemi król rozkazuie służącéy.

9. Łakomy nie nasyći się pieniędzy, a kto miłuie bogactwa, nie weźmie z nich pożytku: przetóż y to iest marność.

10. Gdzie iest wiele maiętności, wiele y tych którzy ie trawią. A cóż za pożytek Panu z tego, iedno iż widzi bogactwa oczyma swémi?

11. Wdzięczny iest sen robiącemu, chocia mało, chocia wiele zié: lecz nasycenie bogatego spać mu nie dopuscza.

12. Jest y druga niemoc barzo zła, którąm widział pod słońcem: bogactwa zachowane na złe Pana swego;

13. giną bowiem w złym utrapieniu, urodził syna, który będzie w wielkim ubóstwie.

14. Jako wyszedł nagi z żywota matki swéy, tak się wróci: a nic nie weźmie z sobą z prace swoiéy.

15. Żałosna zgoła niemoc: Jako przyszedł, tak się wróci. Cóż tedy mu pomoże że na wiatr pracował?

---

dliwości, które zwykł nazywać ciałem, i myśl ta: nie używaj pieszczot dla popełnienia nierządu i cudzołóstwa.— *Przed aniołem.* Który każdemu towarzyszy i który cię o kłamstwo obwinić może.—*Niemasz opatrzności.* Nierozmyślnie ślubowałem, nie poprzedziło tyle rozwagi, żeby za dobrowolne uważać można, i dla tego mię świętość ślubu nie wiąże. LXX. tak mają: *nie mów, że to jest niewiadomość.—Rozproszył wszystkich spraw.* Zdaje się że odwołuje się do owych przekleństw bezbożników, Lewit. 26, 20: *Wniwecz pójdzie praca wasza,* tamże w. 16: *Próżno siać będziecie siew i t. d.* i Deut. 28, 19: *Przeklęty będziesz wchodząc, i przeklęty wychodząc,* i t. d.

6. *Gdzie wiele snów.* Zdaje się że to się ściąga do tych, o których dopiero powiedziano, t. j. tych, którzy obowiązek ze ślubu pochodzący starają się unieważnić, jakby rzekł: jak snów, tak i wyrazów próżną jest większa połowa, dla tegoż strzedz się należy, żebyśmy samych siebie nie oszukiwali, już to sobie, już namiętnościom pobłażając, już zmyślając sny, jakoby śluby nasze nieważnemi były. Tak tłómaczy ś. Hieron.: *Ponieważ we śnie życia tego, i w obrazie cienia obłoku pokąd żyjemy, wiele możemy znaleść, co się nam prawdopodobnêm wydaje i grzechy nasze wymawia.*

7 *Jeśli ujrzysz.* Nie dziwuj się, t. j. oburzaj się, jeśli widzisz że sprawiedliwość bywa wywróconą; ty patrz siebie, inni są wyższymi nad tych sędziów, którzy o to troszczyć się powinni; niech oni wiedzą, jakim sposobem takowym nadużyciom zabiegać trzeba.

8. *A nadto.* A oprócz wyższych sądów, które poskramiać mogą sędziów niższych, jest wyższy nad wszystkich sam król, który wszystkim swym sługom i podwładnym rozkazuje. On sam będzie wiedział, czego potrzeba.

9, *Miłuje.* Niepomiernie.— *Nie weźmie z nich pożytku.* Gdyż łakomi nie dotykają swoich pieniędzy, ani śmią je wydatkować żeby się nie umniejszyły, i w ten sposób z nich nie pożytkują.

10. *Gdzie jest wiele majętności.* Próżnością jest na wielości bogactw szczęście zasadzać; bo ci którzy obfitują w majętności, muszą też mieć liczną rodzinę, która z nich pożytkuje. Dodaj do tego złodziei, którzy wiele kradną i niweczą, oraz psucie się którym wszystkie rzeczy ulegają.—*A cóż za pożytek Panu?* Właściciel sam, chociaż widzi że posiada wiele, mało co z tego używać może; gdyż trocha pokarmu i napoju go nasyca, i jedną tylko suknię z wielu posiadanych, wdziać na siebie może.

11. *Robiącemu.* Bo ciału pracą znużonemu, miły sen przybywa.— *Nasycenie bogatego.* Żołądek pokarmami przeładowany pozbawia snu spokojnego. Albo, rozumieć o troskach które zajmują bogacza żeby troskliwie ubespieczyć majętności, albo je pomnożyć; trudy te niedozwalają łakomemu użyć wczasu, gdy tymczasem ubogi, wolny od tych niepokojów, dobrze zasypia. Z tego się okazuje, jaka jest próżność bogactw, które właściciela swego nie nasycają, lecz owszem szkodzą, przez odjęcie snu jemu, i t. d.

12. *Niemoc bardzo zła.* Złe okropne.—*Na złe pana swego.* Bo wielu bogactwa zgubiły, dając powód do zdrad i zbojectwa.

13. *Giną.* Bogactwa tracą się, ulegają wydzierstwu, trwonią się, giną.— *W złém utrapieniu.* Z największą boleścią dla tych, którzy je posiadali.— *Urodził syna.* Giną, za nim dla syna będą przekazane.

15. *Żałośna zgoła niemoc.* W hebr. też same wyrazy, których wyżéj użył tłumacz: *niemoc najgorsza.* Wielkie i ciężkie złe.— *Jako przyszedł.* Jak nago na ten świat przyszedł.

16. Cunctis diebus vitae suae comedit in tenebris et in curis multis, et in aerumna atque tristitia.

17. Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis, et bibat, et fruatur laetitia ex labore suo, quo laboravit ipse sub sole numero dierum vitae suae, quos dedit ei Deus; et haec est pars illius.

18. Et omni homini, cui dedit Deus divitias, atque substantiam potestatemque ei tribuit, ut comedat ex eis, et fruatur parte sua, et laetetur de labore suo; hoc est donum Dei.

19. Non enim satis recordabitur dierum vitae suae, eo quod Deus occupet deliciis cor ejus.

16. Po wszytkie dni żywota swego iadał w ciemności y w frasunku wielkim, y w kłopocie, y smutku.

17. Przetoż to zdało mi się bydź dobre, aby człowiek iadł y pił, y używał wesela z prace swéy którą sam pracował pod słońcem, w liczbie dni żywota swego, które mu Bóg dał: y to iest dział iego.

18. Y każdemu człowiekowi, którému Bóg dał bogactwa y maiętności, y moc mu dał aby iadł z nich, y używał cząstki swoiéy, y weselił się z pracéy swoiéy: toć iest dar Boży.

19. Bo nie wiele będzie pamiętał dni żywota swego, iż Bóg zabawił roskoszami serce iego.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O marności bogactw, jeśli się ich użyć nie umie.

1. Est et aliud malum, quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines:

2. Vir, cui dedit Deus divitias, et substantiam et honorem, et nihil deest animae suae ex omnibus, quae desiderat; nec tribuit ei potestatem Deus, ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud; hoc vanitas et miseria magna est.

3. Si genuerit quispiam centum liberos, et vixerit multos annos, et plures dies aetatis habuerit, et anima illius non utatur bonis substantiae suae, sepulturaque careat; de hoc ego pronuntio, quod melior illo sit abortivus.

4. Frustra enim venit, et pergit ad tenebras, et oblivione delebitur nomen ejus.

5. Non vidit solem, neque cognovit distantiam boni et mali;

6. etiam si duobus millibus annis vixerit, et non fuerit perfruitus bonis; nonne ad unum locum properant omnia?

1. Jest y drugie złe którém widział pod słońcem, a iście częste u ludzi.

2. Mąż któremu Bóg dał bogactwa, y maiętności, y sławę, y nie schodzi niwczym duszy iego we wszytkiem, czego iedno żąda: lecz mu Bóg nie dał téy mocy aby pożywał z tego, ale człowiek obcy ono pożrze. Toć iest marność y nędza wielka.

3. Jeśliby kto spłodził sto synów, y żyłby wiele lat, y miałby wiele dni wieku, a dusza by iego nie użyła dobra maiętności swoiéy, y nie miałby pogrzebu: o tym ia powiadam, iż lepszy iest martwy płód niżli on.

4. Abowiem próżno przyszedł, y idzie do ciemności, y zapamiętaniem zgładzone będzie imię iego.

5. Nie widział słońca, ani poznał różności dobrego y złego;

6. a choćby żył przez dwa tyśiąca lat a nie zażył dobra: azaż nie do iednego mieysca wszytko idzie?

---

16. *W ciemności.* Bez pociechy w duszy. Albo dla tego tak mówi mędrzec, iż skąpiec dalekim jest wszelkiéj okazałości dostatku, i zawsze kryje się w cieniu. Jedzą nawet w pociemku, bo przez cały dzień oddani pracom, w nocy tylko jeść mogą.

17. *Aby człowiek jadł.* Patrz r. 2, w. 24.—*W liczbie dni żywota.* W ciągu czasu, w którym żyje.—*Dział jego.* Patrz r. 2, w. 10.

18. *Moc mu dał aby jadł.* Dał jemu Bóg, ażeby nie był skępcem i chciwcem, lecz żeby używał dostatków swoich.

19. *Będzie pamiętał dni.* Gdy go zajmują życia ziemskiego wygody, których używa przyzwoicie, nie wspomni, ani staną mu przed myślą i oczyma przykrości, które życie człowieka niemiłem czynić zwykły.

R. 6.—2. *Lecz mu Bóg nie dał téj mocy.* Zdaje się, że nie ma prawa używania bogactw, i że mu Bóg odmówił chęci i usposobienia do swobodnego i przyzwoitego życia. Albo, że mu Bóg nie dał szczególnéj i prawdziwéj pobożności łaski, przez którą mógłby panować nad dostatkiem, a nie zostać niewolnikiem bogactwa.

3. *Jeśliby kto spłodził.* Tak wielkiém złem jest łakomstwo, iż wszelkie inne dobro, które niekiedy może uszczęśliwić człowieka, kazi.—*Nie użyła dobra.* W ciągu życia nie używałby dóbr, aniby po śmierci nawet nie były użytemi dla uświetnienia pogrzebu. Lepszym jest od niego przedwcześnie urodzony, który z powodu słabości swéj, nie jest pozbawionym użycia dóbr doczesnych, jak łakomy.

4. *Próżno przyszedł.* T. j. łakomy na ten świat, nie mniéj jak poroniony.—*Do ciemności.* Smierci.—*Zapamiętaniem zgładzone będzie.* Gdyż nic w życiu nie zrobił godnego pamięci.

5. *Nie widział słońca.* Gdyż jak powiedziano w r. pop. w. 16. *Po wszystkie dni żywota jadał w ciemności,* w czem jest podobnym poronionemu.—*Ani poznał różności dobrego i złego.* Nigdy nie doświadczył że dobra są miłemi i przyjemnemi, i dla tego nie zrozumiał różnicy jaka zachodzi między nędzném i sknerskiém, a swobodném i hojném życiem. I w tém łakomy niższym jest od poronionego, że ten ostatni jeśli dóbr nie posiadł, to też i złego nie zaznał; łakomy zaś doświadczył wiela złego i niewygód, a nic pozwolił sobie kiedykolwiek użyć jakiego dobra.

6. *Azaż nie do jednego miejsca wszystko idzie?* W życiu nie było żadnéj różnicy pomiędzy chciwym i poronionym, to też nie ma i w śmierci; bo śmierć jedna i równa wszystkim się przytrafia, i wszystkich bezwzględnie pochłania. — *Do jednego miejsca.* Mogiły,

7. Omnis labor hominis in ore ejus, sed anima ejus non implebitur.

8. Quid habet amplius sapiens a stulto? et quid pauper nisi ut pergat illuc, ubi est vita?

9. Melius est videre, quod cupias, quam desiderare, quod nescias; sed et hoc vanitas est, et praesumtio spiritus.

10. Qui futurus est, jam vocatum est nomen ejus; et scitur, quod homo sit, et non possit contra fortiorem se in judicio contendere.

11. Verba sunt plurima, multamque in disputando habentia vanitatem.

7. Wszytka praca człowiecza w uściech iego: lecz dusza iego nie będzie nasycona.

8. Cóż ma więcéy mądry nad głupiego? a co ubogi? iedno aby tam szedł gdzie iest żywot.

9. Lepiéy iest widzieć to czegoś żądał, niźli pragnąć czego nie znasz; aleć y to marność, y duma ducha.

10. Który ma bydź, iuż nazwano iest imię iego, y wiedzą że iest człowiek, y nie może prawować się u sądu z mocnieyszym nadeń.

11. Wiele iest słów, y wielką w gadaniu maią próżność.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O nieszukaniu tego co przewyższa umysł człowieka, i o złéj niewieście.

1. Quid necesse est homini majora se quaerere, cum ignoret, quid conducat sibi in vita sua numero dierum peregrinationis suae; et tempore, quod velut umbra praeterit? Aut quis ei poterit indicare, quid post eum futurum sub sole sit?

2. Melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa; et dies mortis die nativitatis. *(Prov. 22, 1).*

3. Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii; in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat, quid futurum sit.

4. Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.

1. Cóż potrzeba człowiekowi szukać rzeczy więtszych nad się, gdyż nie wié co mu iest pożyteczno w żywocie iego, w liczbie dniów pielgrzymowania iego, y w czasie który iako cień przemiia. Abo kto mu oznaymić może co będzie po nim pod słońcem?

2. Lepsze iest imię dobre niźli maści drogie: y dzień śmierci niźli narodzenia.

3. Lepiey iść do domu żałobnego, niźli do domu godownego: Bo w onym przypomina się koniec wszytkich ludzi, a człowiek żywiący rozmyśla co na potym będzie.

4. Lepszy iest gniew niźli śmiech: bo przez smutek twarzy poprawuie się umysł przestępnego.

7. *Wszystka praca człowiecza.* Jakby rzekł: że łakomi chciwość swoję osłaniają pozorem potrzeby, jakby dla tego pracują w zbieraniu bogactw, ażeby mieć tyle ile wystarcza na potrzeby życia.—*Lecz dusza jego nie będzie nasycona.* Nie zaspokoi się przyrodzona potrzeba pokarmu; gdyż łakomi chociażby wiele mieli do jedzenia, żałują jednak i ujmują sobie.

8. *Cóż ma więcéj?* Mędrzec i głupi, bogacz i ubogi, słowem wszyscy ludzie w tem są równymi, że wszyscy posiłku potrzebują.—*A cóż ubogi? jedno aby . . . szedł.* Nie wiele ubogi biedniejszym jest od łakomego bogacza, nawet jest wyższym, jeżeli umie przez dowcip swój znajdować pożywienie: gdyż zyskawszy cóś, używa wesoło, czego łakomy, jakkolwiek dostatni, czynić nie umie.—*Aby tam szedł, gdzie jest żywot.* Ażeby nabył przemysłem swoim to, co jest koniecznem do utrzymania życia.

9. *Lepiéj jest widzieć to czegoś żądał.* Lepiéj jest rozważyć i zrozumieć, co jest godném naszych zabiegów i starań.—*Niżeli pragnąć czego nie znasz.* Niżeli bezwiednéj, niedoświadczonéj, gwałtownéj i ślepéj chęci popuścić cugle do pragnienia tego, o czém nie wiesz, czy ci przykrość i stratę, czy też roskosz i wygodę przyniesie. — *Aleć i to marność.* T. j. pożądać, czego nie znasz. Albo: chociażbyś posiadł czego pragniesz, i w rzeczy saméj otrzymał, nic innego przez to nie nabędziesz, jak próżność i utrapienie ducha.— *Duma ducha.* W hebr. *utrapienie ducha.*

10. *Który ma być.* Jakby rzekł: zawsze rodzą się ludzie podobni do dawniejszych, ułomni, nędzni i t. d. dla tego próżném jest usiłowanie bogatych i pysznych, wynoszących się nad stan ludzki.—*Nazwano jest imię jego.* T. j. wiadomo już, jak go nazwać trzeba i jakim być ma w przyszłości.—*Wiedzą że jest człowiek.* Słaby, z ziemi wzięty, i mający wrócić do ziemi.—*Z mocniejszym nadeń.* Powstać przeciw Bogu i walkę z nim toczyć.

11. *Wiele jest słów.* Wiele chełpią się i rozprawiają ci, co się za mądrych uważają; lecz jeśli nie zgadzają się na to, cośmy powiedzieli, a co jest najpewniejszém, nie inaczéj sądzić trzeba, jak że ich chełpliwość i mądrość jest próżnością.

R. 7.—1. *Wyższych nad się.* Rzeczy, które przechodzą ludzkie pojęcie, a których wiadomość niepotrzebna do zbawienia.—*Gdyż niewie.* Gdyż być może, że z tego spodziewa się otrzymać chwałę i pożytek, a przeciwnie ściągnie szkodę lub niesławę. — *Pielgrzymowania jego.* W hebr. *próżności jego,* t. j. życia próżnego, krótkiego i ułomnego.—*Albo kto mu oznajmić może?* Co ma nastąpić z rzeczy przypadkowych, to wymyka się od naszéj wiadomości i przewidzenia, dość więc nam dnia z jego nieprzyjemnością, a o jutrzejszy nie troszczmy się, bo nic wiemy co przyniesie dzień następny.

2. *Imię dobre niźli maści.* W hebr. jest pomiędzy temi wyrazami niejakiś podobieństwo; gdyż imię nazywa się *scem,* a maść z dodatkiem jednéj zgłoski *scemen.* Zgodne też są z sobą dobre imię i maść; gdyż jak téj ostatniéj zapach z daleka czuć się daje, tak sława dobra daleko słynie.—*Dzień śmierci niźli narodzenia.* Gdyż ze śmiercią kończymy złe przygody życia, a gdy się rodzimy, rozpoczynamy je. Patrz r. 4, w. 2.

3. *Do domu żałobnego.* W którym leży któś umarły przed pogrzebaniem, albo w którym opłakują zmarłego.—*Domu godowego.* Gdzie się obchodzi radośna uroczystość z powodu urodzin nowego członka rodziny.

4. *Lepszy jest gniew.* Surowość oblicza u tego który jest zwierzchnikiem.

5. Cor sapientium, ubi tristitia est, et cor stultorum, ubi laetitia.
6. Melius est a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi,
7. quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti; sed et hoc vanitas.
8. Calumnia conturbat sapientem, et perdet robur cordis illius.
9. Melior est finis orationis, quam principium. Melior est patiens arrogante.
10. Ne sis velox ad irascendum, quia ira in sinu stulti requiescit.
11. Ne dicas: Quid putas causae est, quod priora tempora meliora fuere quam nunc sunt? stulta enim est hujuscemodi interrogatio.
12. Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem.
13. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia; hoc autem plus habet eruditio et sapientia, quod vitam tribuunt possessori suo.
14. Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere, quem ille despexerit.
15. In die bona fruere bonis, et malam diem praecave; sicut enim hanc, sic et illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum justas querimonias.
16. Haec quoque vidi in diebus vanitatis meae: Justus perit in justitia sua, et impius multo vivit tempore in malitia sua.

5. Serce mądrych gdzie smutek iest: a serce głupich kędy wesele.
6. Lepiéy iest dać się karać mądremu: niźli dać się oszukać pochlébstwami głupich,
7. bo iaki trzask ćierznia pod kotłem goraiącego: taki śmiéch głupiego: ale y to marność.
8. Potwarz frasuie mądrego, y straci moc serca iego.
9. Lepszy iest koniec modlitwy niż początek. Lepszy iest ciérpliwy niż chełpliwy.
10. Nie bądź ku zagniewaniu prędki: Bo gniew w zanadrzu głupiego odpoczywa.
11. Nie mów: Co mniemasz za przyczyna iest, że piérwsze czasy lepsze były, niźli teraz są? bo głupie iest takowe pytanie.
12. Pożytecznieysza iest mądrość z bogactwem, y więcéy pomaga tym którzy widzą słońce.
13. Jako bowiem broni mądrość, tak też bronią pieniądze: lecz to ma nadzwysz umieiętność y mądrość, że daią żywot temu który ie ma.
14. Przypatrz się sprawam Bożym, iż żaden nie może poprawić, którego on wzgardzi.
15. W dzień dobry zażyway dobra, a strzeż się dnia złego. Bo iako ten, tak y on uczynił Bóg, aby nie nalazł człowiek przeciw iemu żałob sprawiedliwych.
16. Tom też widział za dni marności moiéy: Sprawiedliwy ginie w sprawiedliwości swoiéy: a niezbożny długo żyie we złości swoiéy.

5. *Gdzie smutek jest.* Gdyż ludzie mądrzy są poważni i surowi, nie skłonni do lekkości i śmiechu.

7. *Bo jaki trzask ciernia.* Palenie się ciernia z daleka słychać, tak i śmiechy głupiego.

8. *Frasuje mądrego.* Sprawuje mu gorycz i smutek.— *Straci moc serca.* Ochotę do działania; gdyż sprawiedliwi widząc że są ofiarami potwarzy, upadają na duchu, i zamyślają o zaprzestaniu czynności.

9. *Modlitwy.* W hebr. *dawar*, co znaczy: słowo, rzecz, *sprawę*, podług Chald. Zdaje się więc, że tego uczy mędrzec iż mało jest zacząć, jeśli nie dokończysz. Lecz że wyraz ten oznacza niekiedy spór, jak Przyp. 17, 9: *kto inakszemi słowy powtarza:* co robią śpierający się, i w hebr. *bedawar;* dla tego taka myśl być może: lepiéj jest położyć koniec sporom, jak zawiązywać sprzeczki w obronie praw swoich lub własnego zdania.

10. *Bo gniew.* Bo głupich jest rzeczą zaczynać gniew i w sercu go rozniecać.

11. *Bo głupie jest takowe pytanie.* Bo pytanie tego rodzaju jest dowodem, że nieznaszani czasów, ani historyi, ani starożytnych obyczajów, które były najbardziéj skażone.

12. *Pożyteczniejsza jest mądrość z bogactwem.* Gdyż mędrzec, jeśli jest bogatym, może dostatków swych użyć na wiele celów dobrych: i dla tego że bogactwa samej mądrości wiele wdzięku dodają. — *Którzy widzą słońce.* Ludzie żyjący.

13. *Tak też bronią pieniądze.* Zachowują od wielu nieszczęść i niewygód.—*Dają żywot.* Pamięć, sławę długą, albo spokojne i prawdziwie godne człowieka życie, albo życie wieczne, które zapewniają sobie mądrzy prawdziwie, żyjąc podług prawa bożego i przepisów cnoty prawdziwéj.

14. *Przypatrz się sprawom bożym.* Rozważaj iż z opatrznéj woli boskiéj stało się, żebyśmy w życiu doznawali niepomyślności; i że dla tego trzeba cierpliwości, gdy naprawić złych ani do naszéj woli ugiąć nie możemy. — *Żaden nie może poprawić.* Rozumiéj o potędze w czynie: gdyż nikomu nie zbywa na możności w chęci, to jest: chęci do przyjęcia upomnienia, chybabyś pod imieniem niemożności rozumiał największą trudność poprzedzającą. W hebr. *nikt nie może naprawić*, co w Chald. i S. Hieron. biorą za niedostatki przyrodzone; nikt bowiem nie może chromego, ślepego, albo pozbawionego członków przekształcić, ani tych niedostatków przyrodzonych naprawić, ani usunąć. — *Którego on wzgardzi.* Wzgardzić, jest to odmówić skutecznéj pomocy, a udzielić takiéj, przy pomocy któréj człek się nie nawróci; owszem tak dalece jest słabą, że przy podobnéj najtrudniéj jest nawrócić się, i prawie nikt się nie nawraca. Nie o wszystkich bowiem, którzy są pozbawieni pomocy skutecznéj, mówić można, że są wzgardzonymi albo zaślepionymi, lecz o tych którzy, pozbawieni pomocy skutecznéj, przywiedzeni są do tych trudności, o których powiedzieliśmy.

15. *W dzień dobry.* Pełny radości i pociechy. — *Dnia złego.* Przynoszącego utrapienia i nieprzyjemności.—*Strzeż się.* Gdy ci szczęście służy, tak żyj abyś przygotował sobie obronę przed dniem niepomyślnym, jeślibyś go doznał.—*Bo jako ten.* I dóbréj i złéj doli sprawcą jest Bóg, i każdy może być pożytecznym, jeżeli kto dobrze zażyć jéj umie. Dla tegoż niesłuszna rzecz, jeśli się uskarżamy na opatrzność która wszystko mądrze urządziła, ale raczéj powinniśmy oskarżać naszą gnuśność, że téj opatrzności źle używamy.

16. *Za dni marności mojéj.* Za życia ziemskiego nikłego, i próżnego. — *Ginie w sprawiedliwości swojéj.* Chociaż żyje sprawiedliwie, i zdaje się że godnym jest dłuższego żywota. — *Niezbożny długo żyje.* Zdaje się oznaczać iż był w niejaki sposób poruszonym, widząc bezbożnych i długowiecznych w powodzeniu,

17. Noli esse justus multum, neque plus sapias, quam necesse est, ne obstupescas.

18. Ne impie agas multum; et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.

19. Bonum est te sustentare justum, sed et ab illo ne subtrahas manum tuam; quia, qui timet Deum, nihil negligit.

20. Sapientia confortavit sapientem super decem principes civitatis.

21. Non est enim homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet. *(Prov. 20, 9. I. Joan. 1, 8.)*

22. Sed et cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accommodes cor tuum, ne forte audias servum tuum maledicentem tibi;

23. scit enim conscientia tua, quia et tu crebro maledixisti aliis.

24. Cuncta tentavi in sapientia; dixi: Sapiens efficiar; et ipsa longius recessit a me

25. multo magis quam erat; et alta profunditas, quis inveniet eam?

26. Lustravi universa animo meo, ut scirem, et considerarem, et quaererem sapientiam et rationem, et ut cognoscerem impietatem stulti, et errorem imprudentium;

27. et inveni amariorem morte mulierem, quae laqueus venatorum est, et sagena cor ejus, vin-

17. Nie bądź nazbyt sprawiedliwym ani mądrym więcéy niż potrzeba: abyś nie zgłupiał.

18. Nie czyń barzo niezbożnie: ani bądź głupim, abyś nie umarł czasu nie swego.

19. Dobrze iest wspomagać sprawiedliwego, ale y od niego nie odciągay ręki twoiéy: bo kto się Boga boi, nic nie zaniedbawa.

20. Mądrość więcéy umacnia mądrego niźli dziesięć książąt którzy są w mieście.

21. Niémasz bowiem sprawiedliwego na ziemi, któryby czynił dobrze, a nie grzészył.

22. Ale y do wszytkich powieści które się mówią: nie przykładay serca twego: abyś snadź nie usłyszał sługi twego złorzeczącego tobie;

23. wié bowiem sumienie twoie, żeś y ty często złorzeczył drugim.

24. Wszytkiegom doświadczał mądrością: mówiłem: Będę mądrym: a ona daléy odstąpiła odemnie,

25. daleko więcéy niźli była: y głęboka głębia, kto ią naydźie?

26. Obeyźrzałem wszytko myślą moią, abych wiedział y uważał, y szukał mądrości y rozumu: a iżbych poznał niezbożność głupiego, y błąd nierozumnych:

27. y doznałem iż niewiasta gorszczeysza iest niźli śmierć, która iest sidłem łowców, a serce iéy

ludzi zaś pobożnych rychło umierających. Dawid ś. twierdzi że cierpiał cóś podobnego, gdy rzekł: *Ale moje nogi mało się nie potknęły; mało nie szwankowały kroki moje, iżem był ruszon zawiścią przeciw złośnikom, widząc pokój grzeszników,* i t. d. Ps. 72, 2 i 3.

17. *Niebądź nazbyt sprawiedliwym.* Obwiniając Opatrzność, która dozwala żeby sprawiedliwy ginął pomimo sprawiedliwości swojéj, a bezbożny żeby żył długo. — *Ani mądrym więcéj niż potrzeba.* Roztrząsając tajemnice boże, i jakby wymawiając Bogu że grzeszników nie karze. LXX: *nie dowodź więcéj niż potrzeba.* Takiém się wydaje owo rozprawianie z Bogiem Jeremiasza r. 12, 1: *Sprawiedliwyś ty wprawdzie Panie, gdybym się z tobą spierał: a wszakoż sprawiedliwości będę do ciebie mówił: Czemu się szczęści droga niezbożnych?* i t. d.— *Abyś nie zgłupiał.* Gdyż: *Kto się wiele bada o majestacie, będzie zatłumion od chwały.* Przyp. 25, 27.

18. *Nie czyń bardzo niezbożnie.* Jako upominałem, żebyś poskromił zbytnią gorliwość względem sprawiedliwości; tak teraz ostrzegam, żebyś nie wpadał w drugą ostateczność, t. j. żebyś nie zapominał o boskiéj opatrzności, i nie popuszczał wędzidła bezbożności, przez wielkie i liczne grzechy. — *Ani bądź głupim.* Przez zapomnienie zupełne o boskiéj opatrzności. — *Abyś nie umarł czasu nie swego.* Abyś nie zmusił boskiéj opatrzności, o któréj nie myślisz, i w którą nie wierzysz, do ukarania cię przez wczesne ze świata zebranie.

19. *Wspomagać.* Wyraz hebr. *techoz,* znaczy właściwie *zatrzymać;* i myśl być może taka: dobrze jest jeśli się trzymasz tego co jest sprawiedliwém: bo wyraz *sprawiedliwe* jest rodz. nijakiego. Dobrze jest, jeżeli wykonywasz jakieś uczynki sprawiedliwości.— *Ale i od niego.* Lecz dla tego nie powinieneś zaniedbywać pełnienia obowiązków z innych cnót wynikających; gdyż trzeba jedno pełnić, a drugiego nie opuszczać.

20. *Umacnia.* Mnoży, mieści w szczęśliwym stanie.—*Dziesięć.* Wielu, jest tu liczba określona zamiast nieokreślonéj.

21. *Niemasz bowiem sprawiedliwego.* Zdaje się iż to jest naprawienie powyższego zdania, jakby rzekł: Mędrzec umacnia się, utwierdza, i t. d. nikt bowiem nie jest do tyla sprawiedliwym, ani mądrym, ktoby przez ułomność ludzką w czemś nie zbłądził i nie zgrzeszył. Więc spójnik *bowiem* wzięty za *chociaż.*—*Któryby czynił dobrze.* Któryby się tak dokładnie trzymał ścieżki cnoty, żeby choć lekko nie zgrzeszył. Wybornie powiedział Seneka o łagodności ks. I, r. 6. *Zgrzeszyliśmy wszyscy, jedni ciężko, drudzy lekko, jedni umyślnie, inni z musu, albo przez złość cudzą uwiedzeni; inni w dobrych zamiarach nie dość mężnie wytrwaliśmy, i niewinność niechętnie i z opieraniem się straciliśmy.* P. Wujka.

22. *Nie przykładaj serca twego.* Nie nadstawiaj ucha, żebyś nie był sędzią surowym tego, co robią w domu twoim domownicy; udawaj, że niektórych błędów ich nie dostrzegasz.— *Abyś snać nie usłyszał.* Ażeby rozdrażniony sługa twój albo niewolnik nie życzył ci złego, albo nie mówił o tobie cóś niegodnego ciebie. Wyborny przykład tego masz u Tob. r. 3. w. 9.

23. *Żeś... złorzeczył drugim.* Sam sobie świadkiem być możesz, jak trudno to do zniesienia; bo i ty gdy ci inni dokuczają gniewasz się, niecierpliwisz i potępiasz ich niedobroć.

24. *Wszystkiegom doświadczał mądrością.* W hebr. *wszystkich tych rzeczy doświadczyłem w mądrości,* t. j. doświadczałem mądrze, uważnie, troskliwie, żebym mógł poznać i osiągnąć przez naukę co jest dobrego i przyjemnego, i co jest złego i przykrego w każdéj rzeczy, żebym i tę część mądrości doświadczalnéj, mógł połączyć z teoretyczną. — *Daléj odstąpiła odemnie.* Kiedy sądziłem że najbliżéj jestem mądrości, postrzegłem że jeszcze bardzo daleko jestem od niéj.

25. *Głęboka głębia.* T. j. że i najgłębszą i najwyższą jest mądrość, tak że dójść do niéj jest rzeczą najtrudniejszą.

26. *I rozumu.* T. j. przyczyn dzieł Boga.

27. *Gorszczejsza.* Przykrzejsza i szkodliwsza.— *Serce jéj.* Myśl, umysł, chęć, i wszystko w niéj się zbiega do tego, żeby zasadzki i sidła na ludzi zastawiać.—

cula sunt manus illius. Qui placet Deo, effugiet illam; qui autem peccator est, capietur ab illa.

28. Ecce, hoc inveni, dixit Ecclesiastes, unum et alterum, ut invenirem rationem,

29. quam adhuc quaerit anima mea, et non inveni. Virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni.

30. Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominum rectum, et ipse se infinitis miscuerit quaestionibus. Quis talis, ut sapiens est? et quis cognovit solutionem verbi?

niewód, ręce iey są pęta. Kto się Bogu podoba, wybiega się od niey: ale kto grzeszny iest, będzie od niey poiman.

28. Otom tego doznał, rzekł Ekklesiastes, iednego po drugim, abych nalazł pewną rzecz,

29. którey iescze szuka dusza moia, a nie nalazłem. Męża iednego prawego z tysiąca: lecz niewiasty ze wszech nienalazlem.

30. Tylkom to nalazł, że Bóg uczynił człowieka prawego, a on się sam wdał w niezliczone gadki. Któż taki iest iako mądry? a kto umie rozwiązanie słowa?

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 7. w. 21. *Niemasz sprawiedliwego któryby czynił dobrze a nie zgrzeszył.* Nie tak tu mówi Mędrzec, jako heretycy rozumieją, żeby człowiek sprawiedliwy zawżdy grzeszyć miał, kiedy co dobrego czyni: ale iż niemasz żadnego tak sprawiedliwego, któryby zawżdy dobrze czynił, ponieważ wszyscy podczas grzeszą według onego w Przypowieściach 24. Siedmkroć upada sprawiedliwy. 1 Jan. 1, v. 8, 9. 10.

30. *Bóg uczynił człowieka prawego.* Aby kto nie rzekł, że nas Bóg złymi uczynił, dla tego upomina iż nas dobrymi stworzył: Ale źle używał wolności swojéj, i chcąc upadł w grzech. Przetoż nie naturę naszę winować mamy którą Bóg stworzył dobrą: ale grzech nasz, przez który staliśmy się złymi. Hier. commen. in 7 Ecclesiast.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O mądrości i jéj siedlisku i pogrzebie złych ludzi.

1. Sapientia hominis lucet in vultu ejus, et potentissimus faciem illius commutabit. *(Supr. 2, 14).*

2. Ego os regis observo, et praecepta juramenti Dei.

3. Ne festines recedere a facie ejus, neque permaneas in opere malo, quia omne, quod voluerit, faciet;

1. Mądrość człowieka świeci się na twarzy iego, a namocnieyszy zmieni oblicze iego.

2. Ja strzegę ust królewskich, y przykazania przysięgi Bożey.

3. Nie skwapiay się odeyść od oblicznośći iego, ani trway we złym uczynku: bo wszytko, co chce uczyni:

Kto się Bogu podoba. Ten, kogo Bóg ustrzeże. Albo, kto jest sprawiedliwym i świętym, i dla tego jest ostróżnym i oględnym w postępowaniu z niewiastami.— *Ale kto grzeszny jest.* I dla tego w takich razach jest nieostróżnym, ani unika powodów do grzechu.

28. *Jednego po drugim.* Znaczy że mędrzec troskliwie i szczegółowo badał przyrodzenie i chęci wszystkich niewiast, żeby się dowiedział czy dobrą niewiastę znaleźć można.

29. *Męża jednego prawego z tysiąca.* Jest-to hyperbola, przez którą okazuje że mało jest mężczyzn ze wszech miar doskonałych, niewiast daleko mniéj, albo i żadnéj, dla słabości jéj płci wrodzonéj.

30. *Prawego.* Z wrodzoną duszy prawością, szczerego, przestającego na małem, prostodusznego, i nadto z darem pierwotnéj sprawiedliwości.— *A on się wdał w niezliczone gadki.* Ludzie wiele wymyślili i dokazali, już to dla przyjemności i wygód, już dla dostatniego i wystawnego życia, co pociągnęło za sobą wiele trudności i złego, czegoby nie znali, żeby od pierwiastkowéj prostoty i prawości nie byli odpadli.— *Któż taki jest jako mądry?* Jakby rzekł: któż pomierzyć się może z mądrym Salomonem, który jednak trudnych podobieństw węzłów nie rozwikłał? Albo: któż będzie jako mędrzec? t. j. któż będzie mędrcem? według którego tłómaczenia wyraz *ut* nie oznacza porównania ani podobieństwa, lecz tożsamość: tak powiedziano u Jana 1, 14: *Widzieliśmy chwałę jego, chwałę jako jednorodzonego od Ojca,* gdzie wyraz *jako* tożsamość oznacza. Kto, mówię, do tyla mądrym będzie żeby wiedział przyczynę i rozwiązanie tych rzeczy trudnych o których mówiono?

R. 8.— 1. *Świeci na twarzy.* Odbija się na obliczu, które do skromności, powagi, wesołości i świętości układa. Tak też Ekkleziastyk r. 19. w. 26 mówi: *Z wejrzenia poznać męża, a od potkania oblicza poznać roztropnego. Ubior ciała i oszczerzanie zębów w śmiechu, i chód człowieczy, wydają go.*— *Najmocniejszy.* U LXX: *bezwstydny dla twarzy swojéj będzie znienawidzianym:* o ile bowiem skromność jest miłą o tyle niewstydliwość wywołuje obrzydzenie. Takąż myśl okazuje tłómaczenie syryjskie: *czyje oblicze jest zuchwałe, stanie się nienawistnym.* Niektórzy sądzą iż naszéj Wulgaty myśl ta: iż magnaci, którzy pod imieniem najmocniejszego tu się oznaczają, zmieniają oblicze mądrego, dla tego, że już to pochlebstwy, już groźbą, już wreszcie nadzieją dostojeństwa i bogactw, stałość jego osłabiają, chęci i nadzieje budzą, za czém następuje zmiana oblicza. Inni, że książę chociaż z przyrodzenia jest surowym, jeśli mądrym jest, twarz swoję w łagodności wyraz układa. Inni pod nazwą najmocniejszego rozumieją Boga, który równie serce jak i twarz ludzi odmienia, co czyni w sposób szczególny, dozwalając żeby umieli radować się z radującymi się, płakać z płaczącymi, i stosownie do potrzeb rozmaitych miejsc i czasu oblicze układać.

2. *Ja strzegę ust królewskich.* Szanuję króla i spełniam jego rozkazy.— *I przykazania przysięgi bożéj.* T. j. co stwierdził przysięgą, albo żeśmy się do tego przysięgą królowi zobowiązali.

3. *Nie skwapiaj się odejść od oblicznośći jego.* Jakby rzekł: że jeśliś obraził króla, powróć do łaski jego: bo uciekać niebezpiecznie, gdyż królowie długie ręce mają. Albo: znoś cierpliwie i obrazę skrywaj, a łatwo i płocho nie unikaj oblicza, ani obcowania z królem, jako nań zagniewany.— *Ani trwaj w złym uczynku.* T. j. w tym, przez który króla obraziłeś, powiększając winę przez upór i zawziętość; albo przez nierozmyślne postanowienie unikania od stosunków z królem, z niecierpliwości. Inni trwanie w złym uczynku uważają za jedno z opieraniem się zuchwałem zdaniu królewskiemu w radach.

4. et sermo illius potestate plenus est, nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis?

5. Qui custodit praeceptum, non experietur quidquam mali. Tempus et responsionem cor sapientis intelligit.

6. Omni negotio tempus est, et opportunitas, et multa hominis afflictio,

7. quia ignorat praeterita, et futura nullo scire potest nuntio.

8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis; nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impium.

9. Omnia haec consideravi, et dedi cor meum in cunctis operibus, quae fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum.

10. Vidi impios sepultos, qui etiam, cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum; sed et hoc vanitas est.

11. Etenim, quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala.

12. Attamen, peccator ex eo quod centies facit malum, et per patientiam sustentatur, ego cognovi, quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem ejus.

13. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini.

14. Est et alia vanitas, quae fit super terram: Sunt justi, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum; et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi justorum facta habeant; sed et hoc vanissimum judico.

4. a mowa iego pełna iest mocy, ani mu żaden rzec może: Przecz tak czynisz?

5. Kto strzeże przykazania, nie uzna nic złego. Czas y odpowiedź rozumié serce mądrego.

6. Każdéy sprawie iest czas y pogoda, a wielkie człowiecze utrapienie,

7. bo nie wie przeszłych, a przyszłych od żadnego się posła nie dowie?

8. Nie iest w człowieczéy mocy zabronić ducha, ani ma mocy w dzień śmierci, ani mu dopuści odpoczynąć gdy nadchodzi woyna, ani zbawi niezbożność niezbożnego.

9. Wszytko to obaczyłem, y udalém serce swe na wszytkie uczynki, które się dzieią pod słońcem. Czasem panuie człowiek nad człowiekiem, na swe złe.

10. Widziałem niezbożne pogrzebione, którzy iescze póki żyli, na mieyscu świętym byli, y chwalono ie w mieście, iako w uczynkach sprawiedliwe. Ale y to marność iest.

11. Bo iuż nie rychło wydaią dekret przeciwko złym, bez żadnéy boiaźni synowie człowieczy broią złości.

12. Wszakże grzésznik ztądże stokroć złość czyni; a cierpliwie go czekaią: iam poznał: iż tym dobrze będzie, którzy się Boga boią, którzy się wstydzą twarzy iego.

13. Nie iest dobrze niezbożnému, y dni iego nie przedłużaią się: ale niech przemiiaią iako cień którzy się nie boią oblicza Pańskiego.

14. Jest y druga marność, która się dzieie na ziemi, są sprawiedliwi, którym się źle wiedzie, iakoby uczynki niezbożnych uczynili: y są niezbożni, którzy są tak bespieczni, iakoby mieli uczynki sprawiedliwych. Lecz y to mam za nawiętszą marność.

5. *Przykazania.* Królewskiego, albo Bożego. — *Czas i odpowiedź.* Wie mądry kiedy właściwy czas do mówienia i tak umie rozmowy i odpowiedzi swoje połączyć, żeby króla nie obrazić.

6. *Każdéj sprawie.* Dla każdéj sprawy jest właściwy czas i sposób, lecz wiele jest zawikłań, trudności i przykrości w wyszukaniu téj chwili; bo często nie znamy przeszłości, z którejbyśmy wnieść mogli o przyszłości, a i przyszłość sama jest nazbyt ciemną, gdyż wypadek jest niepewny, i który być może złym albo dobrym.

8. *W dzień śmierci.* Żeby ją powstrzymał. — *Gdy nadchodzi wojna.* W tym zaś czasie niema miejsca dla wypoczynku, lecz za nadejściem walki trzeba albo zwyciężyć, albo polegnąć w boju. Niektórzy rozumieją o walce z pokusami, inni o wojnie we właściwem znaczeniu, którą prowadzi władzca jakiś albo król przeciw praw jego przestępcom; wtenczas bowiem niemożna być spokojnym, kiedy się chce ubespieczyć przeciw szkodliwym napadom. Można też cały wiersz tak wytłómaczyć: że człowiek nie ma władzy ducha, t. j. niema mocy gniew królewski ukrócić; ani posiada mocy co do dnia śmierci, jeśli go król zabić rozkaże; a za nadejściem wojny niechętnie nawet wojować musi i żadna sztuka nie uwolni go od tego.

9. *Na wszystkie uczynki.* Do rozważania wszystkich spraw. — *Na swe złe.* Tego, który ulegać musi, słuchając władców. I tego też kto panuje; gdyż często bywa, że ci którzy niedołężnie i okrutnie panują, gotują dla siebie zgubę. Oba te tłómaczenia text hebr. przypuszcza.

10. *Niezbożne pogrzebione.* Okazale i z wielką wystawą pogrzebową. — *Na miejscu świętem byli.* Byli uznawani za najlepszych i świętych książąt, a sprawy ich za sprawiedliwe pochlebcy głosili. Albo pełniąc jaki obowiązek święty. — *Ale i to marność jest.* Gdyż raczéj uważać trzeba na zapłatę, która ich po zgonie czeka.

12. *Wszakże grzesznik.* Chociaż grzesznik może stokroć źle uczynić i dajmy że się szczęśliwie udało, cóż ztąd dobrego, co za korzyść odniesie? — *Jam poznał.* Że jako źle będzie z bezbożnymi, chociaż ich Bóg znosi do czasu w tem życiu i oczekuje pokuty; tak dobrym, którzy się Boga lękają dobrze i pomyślnie będzie w ostatniej chwili, gdy Bóg każdemu podług zasług nagrodę wymierzy. Albo, dobrą i pożyteczną będzie rzeczą, jeśli ich zaraz naprawuje gdy zgrzeszą, ażeby na prostą drogę cnoty powrócili.

13. *Nie jest dobrze niezbożnemu.* W hebr. *nie będzie dobrze niezbożnemu, i dni nie przedłuży*, bez złorzeczeństwa. A więc to co jest w naszym texcie, jest raczéj przepowiednią, nie zaś złorzeczeniem.

14. *Marność.* Błąd ludu, który z tego sądzi co widzi, i opatrzności boskiéj w téj nierówności nie poznaje. Zgodnie z tém tłómaczeniem wyraża się Symmach, *trudno poznać, co się dzieje na ziemi.* Albo próżność to, że niesprawiedliwi żyją bespiecznie, jakby się im zawsze wieść miało dobrze.

15. Laudavi igitur laetitiam, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet, et biberet, atque gauderet; et hoc solum secum auferret de labore suo in diebus vitae suae, quos dedit ei Deus sub sole.

16. Et apposui cor meum, ut scirem sapientiam, et intelligerem distentionem, quae versatur in terra; est homo, qui diebus et noctibus somnum non capit oculis.

17. Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem eorum, quae fiunt sub sole; et quanto plus laboraverit ad quaerendum, tanto minus inveniat; etiam si dixerit sapiens, se nosse, non poterit reperire.

15. Chwaliłem tedy wesele że niémasz nic lepszego człowiekowi pod słońcem, iedno ieść y pić, a weselić się, a iż to tylko z sobą weźmie z pracéy swéy we dniach żywota swego, które mu Bóg dał pod słońcem.

16. Y udałem serce swe abym poznał mądrość, y rozumiał zabawienie które iest na ziemi: iest człowiek, któremu we dnie y w nocy sen na oczach nie postoi.

17. Y zrozumiałem, iż wszytkich uczynków Bożych żadnéy przyczyny znaleść człowiek nie może, które się dzieią pod słońcem: a im więcéy pracuie szukaiąc, tym mniéy nayduie: choćby też mówił mądry, że wié, nie będzie mógł naleść.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O niepewnej przyszłości dla każdego z ludzi, o ubogim i mądrym.

1. Omnia haec tractavi in corde meo, ut curiose intelligerem: Sunt justi atque sapientes, et opera eorum in manu Dei, et tamen nescit homo utrum amore, an odio dignus sit;

2. sed omnia in futurum servantur incerta, eo quod universa aeque eveniant justo et impio, bono et malo, mundo et immundo, immolanti victimas, et sacrificia contemnenti; sicut bonus, sic et peccator; ut perjurus, ita et ille qui verum dejerat.

3. Hoc est pessimum inter omnia, quae sub sole fiunt, quia eadem cunctis eveniunt; unde et corda filiorum hominum implentur malitia, et contemtu in vita sua, et post haec ad inferos deducentur.

4. Nemo est, qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam; melior est canis vivus leone mortuo.

5. Viventes enim sciunt, se esse morituros; mortui vero nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem, quia oblivioni tradita est memoria eorum.

1. Wszytkom to rozważał w sercu swoim, abych pilnie zrozumiał: są sprawiedliwi y mądrzy, a uczynki ich są w ręce Bożéy: a przecię nie wié człowiek ieśli iest miłości, czyli nienawiści godzien:

2. ale wszystkie rzeczy na przyszły czas zachowane są niepewne, przeto że wszytko iednako przychodzi na sprawiedliwego y niezbożnego, na dobrego y na złego, na czystego y nieczystego, na czyniącego ofiary, y gardzącego imi. Jako dobry, tak y grzeszny: iako krzywoprzysiężca, tak y ten który prawdziwie przysięga.

3. To iest nagorsza ze wszytkiego co się dzieie pod słońcem, że się iednako ze wszytkimi dzieie; przeco y serca synów człowieczych napełnią się złości y wzgardy w swym żywocie, a potym doprowadzeni będą do piekła.

4. Niémasz żadnego któryby zawsze żył, y któryby o tym nadźieię miał: lepszy iest pies żywy, a niżli lew zdechły.

5. Bo żywiący wiedzą, iż umrzeć maią: lecz umarli nic więcéy nie wiedzą, ani daléy maią zapłaty: gdyż pamiątka ich przyszła w zapamiętanie.

15. *Chwaliłem tedy.* Nie sprzyja epikurejczykom, lecz odwodzi człowieka od niepożytecznej ciekawości umysłu i zbytecznych trosk w poznawaniu, albo wdzieraniu się w sądy boże i tajemniczą opatrzność pod względem rzeczy ludzkich. — *A iż to tylko z sobą weźmie.* W hebr. *to przylgnie doń.* Żadnego innego pożytku z rzeczy ziemskich nie odbierze, oprócz ich użycia; nie zaprzecza jednak, że za dobre użycie oczekuje nagroda w wieczności.

16. *I udałem serce swe.* Obacz r. 1, w. 12.— *Zabawienie.* Zajęcie, t. j. cokolwiek umysł zabawia i zbyteczną troskliwością dręczy.— *Sen na oczach nie postoi.* Gdyż starania i kłopoty sen odpędzają a szczególnie pragnienie zbadania rzeczy tajemnych.

17. *Żadnéj przyczyny znaleść człowiek nie może.* T. j. dokładnie zrozumieć: są bowiem tajemnice opatrzności boskiéj, które chce Bóg żeby raczéj były czczone niżeli badane. — *Choćby też mówił ... że wie.* T. j. błądzi sam, albo zwodzi, bo nie jest w stanie sam owe tajemnice zrozumieć.

R. 9.— 1. *W ręce Bożéj.* We władzy i opiece bożéj. Albo, że sprawy ich są w ręku Bożym, to rzecz dla nas niezbadana i samemu Bogu wiadoma. Tak rozumie Chald.: *Sprawiedliwi,* powiada, *i mądrzy są w ręku Pana, i on postanowił wszystko, co się z nimi stanie w życiu. A przecie nie wie człowiek.* P. W.

2. *Wszystko jednako przychodzi..* Dozwala bowiem Bóg, żeby kąkol rosł wspólnie z pszenicą aż do żniwa, jak widać z przypow. Chrystusa, Mat. 13: pomyślność i niedola bez różnicy dotykają cnotliwych i grzesznych.

3. *To jest najgorsza.* Najtrudniejsze do pojęcia, najprzykrzejsze i najniebezpieczniejsze, gdyż z tego wielu biorą pobudkę do nieuznawania opatrzności boskiéj.—*Złości.* Grzechy wszelkiego rodzaju.— *Wzgardy.* Sprawiedliwości bożéj, gdyż nie widzą żeby Bóg wydobywał miecz pomsty.— *A potém.* Jakby rzekł: co jest dla nich powodem do upadku i niechybnego pójścia do piekła.

4. *O tém.* T. j., że będzie ciągle żył.— *Lepszy jest pies żywy, a niżeli lew zdechły.* Sposób mówienia przysłowiowy, co zdaje się oznaczać, że każdy ubogi, nieuk i wzgardzony człowiek żyjący, wyższym jest od bogacza, uczonego i dostojnika za życia, a dziś umarłego.

5. *Bo żyjący wiedzą iż umrzeć mają.* I dla tego mogą się przygotować do onéj długiéj i wiekuistéj drogi.— *Lecz umarli nic więcéj niewiedzą.* P. W.

6. Amor quoque, et odium, et invidiae simul perierunt, nec habent partem in hoc saeculo, et in opere, quod sub sole geritur.

7. Vade ergo et comede in laetitia panem tuum, et bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua.

8. Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat.

9. Perfruere vita cum uxore, quam diligis, cunctis diebus vitae instabilitatis tuae, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuae; haec est enim pars in vita, et in labore tuo, quo laboras sub sole.

10. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas.

11. Verti me ad aliud, et vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificum gratiam; sed tempus, casumque in omnibus.

12. Nescit homo finem suum; sed sicut pisces capiuntur hamo, et sicut aves laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo supervenerit.

13. Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, et probavi maximam:

14. Civitas parva, et pauci in ea viri; venit contra eam rex magnus et vallavit eam, exstruxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio.

15. Inventusque est in ea vir pauper et sapiens, et liberavit urbem per sapientiam suam, et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

16. Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudine; quomodo ergo sapientia pauperis contemta est, et verba ejus non sunt audita?

6. Miłość też i nienawiść, y zazdrości pospołu zginęły, ani maią części na tym świecie, y w uczynku który się dźieie pod słońcem.

7. Idźże tedy, a iedz chleb swóy z weselem, a piy wino swe z radością: bo się uczynki twoie Bogu podobaią.

8. Na każdy czas niech będą białe szaty twoie, a oleiek niechay nie schodźi z głowy twoiey.

9. Zażyway żywota z żoną którą miłuiesz, po wszytkie dni żywota niestateczności twoiey, któreć dane są pod słońcem przez wszytek czas marności twoiey: bo to iest dźiał w żywocie y w pracey twey, którą pracuiesz pod słońcem.

10. Cokolwiek czynić może ręka twoia, ustawicznie czyń: bo ani sprawy, ani rozumu, ani mądrości, ani umieiętności nie będźie w piekle, gdźie się ty kwapisz.

11. Obróciłem się ku drugiemu, y widźiałem pod słońcem, iż ani prędkich iest bieg, ani mężnych woyna, ani mądrych chleb, ani uczonych bogactwa, ani zmyślnych łaska: ale czas y trefunek iest we wszytkim.

12. Nie wie człowiek końca swego: ale iako ryby łowią wędą, y iako ptaka sidłem imaią: tak też ludźie bywaią poimani we zły czas, gdy na nie nagle przypadnie.

13. Widźiałem też y tę mądrość pod słońcem, y doznałem że iest wielka:

14. Miasto małe, y mało w nim mężów: przyciągnął przeciwko niemu król wielki, y obległ ie, y pobudował szańce w około, y dokonało się oblężenie.

15. Y nalazł się w nim mąż ubogi a mądry, y wybawił miasto mądrością swą: a żaden nie wspomniał potym na onego człowieka ubogiego.

16. Y mówiłem ia, iż lepsza iest mądrość, niźli moc: czemuż tedy mądrość ubogiego wzgardzona iest, y słowo iego nie słuchane?

---

6. *Miłość też i nienawiść.* Prawdziwie to wszystko ustaje, bo ciała umarłych ani kochają, ani nie nawidzą, ani zazdroszczą; jak również ani są kochanemi, ani się im czegoś zazdrości.

7. *Jedz... z weselem.* Jak się to rozumie, patrz r. 8, w. 15 i r. 2, w. 24 i inne miejsca podobne, wyjaśnione.— *Bo się uczynki twoje Bogu podobają.* Gdyż się podoba Bogu, żebyś jadł i pił i t. d., i zgadza się z tém co powiedziano r. 2, w. 24: *i toć jest z ręki Bożéj*, jakby rzekł: dla tego Bóg dóbr tych udzielił tobie, żebyś ich używał, i to się jemu podoba.

8. *Na każdy czas niech będą białe szaty twoje.* Suknia biała jest znakiem radości, jak również głowa olejem, t. j. maścią wonną namaszczona. I myśl ta: bądź wesołym, ochędożnym, nie bądź sknerą, smutnym, lecz, jak upominał w wierszu pop. *jedz z weselem*, i t. d.

9. *Żywota niestateczności twojéj.* Życia niestałego i znikomego.— *Czas marności twojéj.* Patrz r. 7, w. 16.—*Bo to jest dział.* Patrz r. 2, w. 10.

10. *Ustawicznie czyń.* Gdy życie i siły po temu, ochotnie i odważnie załatwiaj sprawy, które masz pod ręką, i które właściwe są twojemu stanowi.— *Bo ani sprawy.* Po śmierci nie będziesz sposobnym do tego. Patrz Wujka.

11. *Ani prędkich jest bieg.* Że najprędszy nie zawsze odbiera nagrodę za pospiech; bywa to albo z przypadku, albo przez złość ludzką, że nagrody nie otrzymuje.— *Ani mężnych wojna.* Zwycięstwo na wojnie.— *Mądrych chleb.* Gdyż często mądrzy i uczeni z ubóstwem się pasują.— *Zmyślnych łaska.* Nie zawsze ci którzy sztuczną rzecz wyprawują, odbierają pochwałę i łaskę u możnych znajdują.—*Ale czas i trafunek jest we wszystkiém.* Najprawdziwszą jest rzeczą, że najwięcéj zależy od chwili szczęśliwéj, i że wielu trafia się ludziom przypadkowo, ale wszystkim jednakże rządzi boska opatrzność.

12. *Końca swego.* Czasu, albo dnia śmierci.—*Ludzie bywają pojmani we zły czas.* Przychodzi bowiem śmierć niespodzianie.

13. *Tę mądrość.* O któréj ma zaraz wspomnieć, t. j. mądrość owego żebraka, który miasto z oblężenia wyswobodził.

15. *A żaden nie wspomniał potém.* Tak się bowiem często przytrafia, że dobroczyńcy wdzięczności nie doznają, szczególnie jeśli są biedni, i żadnéj więcéj korzyści od nich spodziewać się nie można.

16. *I mówiłem ja, iż lepsza jest mądrość.* Myślałem w duszy, że chociaż mądrość jest wyższą od siły, mądrość jednakże ubogiego bywa zaniechaną i niesłuchaną.

17. Verba sapientium audiuntur in silentio plus quam clamor principis inter stultos.
18. Melior est sapientia, quam arma bellica; et qui in uno peccaverit, multa bona perdet.

17. Słów mądrych słuchaią w milczeniu, więcéy niż wołania książęcego między głupiémi.
18. Lepsza iest mądrość niż oręże woienne: a ktoby w iednym zgrzészył, wiele dobrego straci.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 1. *Niewie człowiek jeśli jest miłości, czyli nienawiści godzien.* Dobrze tłumacz łaciński te słowa z żydowskiego przełożył, nie tak słowa licząc, jako rzecz samę wyrażając: bo żydowski tekst tak ma: Miłości i nienawiści nie jest wiedzący człowiek, ale wszystko przed obliczem ich. Których słów takie jest wyrozumienie, powiada Hieronim ś. Nalazłem sprawiedliwych uczynki być w ręku, a wszakże jeśli od Boga są umiłowani, teraz wiedzieć nie mogą: ale na potém wiedzieć będą, i przed obliczem ich wszystko, to jest, uprzedza ich, gdy zejdą z tego świata, wiadomość tych rzeczy. To ś. Hieronim, którego wyrozumienia nie mógł lepiéj wyrazić tłumacz jako temi słowy: Niewie człowiek jeśli jest miłości, czyli nienawiści godzien. A mówi to o sprawiedliwych, bo źli mogą wiedzieć iż są w nienawiści.

5. *Umarli nic więcéj niewiedzą ani daléj mają więcéj zapłaty.* Mówi tu Mędrzec o dobrach doczesnych tego żywota, i naucza iż umarli niewiedzą, co się z temi rzeczami, które tu zostawili, dzieje, ani ich mogą sami używać, jedząc, pijąc, ani jałmużny dać i t. d. Przeto przydaje: Ani mają części na tym świecie: Idźże a jedz z weselem. To mówi iż już po śmierci nie mogą tego zażyć, ani żadnéj zapłaty nowéj zasłużyć. Wszakże nie idzie zatém abyśmy ich nie mogli ratować modlitwami i jałmużnami naszemi, bo to czynił Tobiasz, Dawid, Machabeusz, i inszy. I chocia umarli niewiedzą przyrodzonym obyczajem co czynią żywi: wszakże święci którzy Boga widzą, wiedzą co im należy wiedzieć. Przeto fałszywie tych słów używają heretycy przeciw czyscowi, i wzywaniu świętych.

10. *Ani sprawy, ani rozumu, ani mądrości, ani umiejętności nie będzie w piekle.* Nie możem tego mówić aby w drugim żywocie po śmierci, nie miało się nic czynić, ani wiedzieć, gdyż u Łuk. 16, czytamy o onym bogaczu, który widział Łazarza na łonie Abrahamowem, i naprzód sam za się, potém za bracią prosił Abrahama: Tamże i Abraham wiedział co czynił tu w żywocie bogacz. A tak mówi tu Salomon o uczynkach, które mogą co zasłużyć i uprosić, jakoby rzekł, pókiśmy żywi, możemy co dobrego zasłużyć: ale po śmierci, ani grzeszyć, ani co zasłużyć dobrego nie możemy: tak to wykłada ś. Hieronim. I nie mówi tu tylko o piekle potępionych, ale zgoła o wszelakiem piekle, w którém jedno dusze bywają, jako tenże Hieronim ś. wykłada. Comment. in Eccl.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O mądrości chwalebnéj, królu dziecięciu i królu mądrym, o ważności pieniędzy.

1. Muscae morientes perdunt suavitatem unguenti. Pretiosior est sapientia et gloria, parva et ad tempus stultitia.
2. Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius.
3. Sed et in via stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos aestimat.
4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris, quia curatio faciet cessare peccata maxima.

1. Muchy zdychaiące psuią wonną wdzięczność drogiego oleyku. Droższa iest mądrość, y sława, małe y na czas szaleństwo.
2. Serce mądrego po prawéy stronie iego, a serce głupiego po lewéy stronie iego.
3. Ale y w drodze kiedy głupi chodzi, sam będąc szalonym, wszytkie ma za głupie.
4. Jeśli duch panuiącego wstąpi na cię, nie opuszczay mieysca twego, abowiem leczenie uczyni że przestaną grzéchy wielkie.

---

17. *Słów mądrych słuchają w milczeniu.* Kiedy miasto oblężeniem ściskane było, wiele przekładał obywatelom książę albo urzędnicy, albo rozkazywał; czego obojętnie słuchano, gdyż uważano za mało pożyteczne. Przyszedł wreszcie ów mądry żebrak, i wysłuchano słów jego w milczeniu, pochwalono radę, i stało się wybawienie dla narodu. Chociaż później, co jest niewdzięcznością ludzką, nikt więcéj o nim nie wspomniał, jak pow. w. 15.

18. *Ktoby w jednym zgrzeszył, wiele dobrego straci.* Jakby rzekł: chociaż powiedziałem, że jeden mądry całe miasto ocalić może; lecz to tak rozumieć trzeba, jeżeli mędrzec nic nie zaniecha co do niego należy, ani zbłądzi od praw zdrowego rozumu i mądrości; albowiem jeden błąd w jakiejś rzeczy, może udaremnić rzecz całą. Z hebr. tak tłómaczyć można, jeden grzesznik wiele dobrego zgubi: zdaje się że to jest antyteza tego co wyżéj powiedziano, jakby powiedział: jak jeden mądry może uratować miasto, tak przez błąd jednego albo winę, zgubioném być może. Tak grzech Achana przyniósł klęskę Izraelitom, Jozue r. 7, w. 5.

R. 10.—1. *Muchy zdychające.* Jak muchy ginące w olejkach wonnych, psują zapach płynu, chociaż są małemi owadami; tak rzeczy małe szkodzą często wielkim. —*Droższa jest mądrość.* Jakby rzekł: Tak mądrość, która droższą jest od wszelkiéj chwały, głupstwo chwilowe niweczy. Wyraz *małe*, łączyć należy w wyrazem *szaleństwo*.

2. *Serce mądrego po prawéj stronie jego.* Nie rozumie się tu *pomieszczone*, ani *położone:* lecz rozumieć należy o jakiemś moralnem poruszeniu, jakby rzekł: mowy, uczynki i myśli mądrego na prawo, t. j. do dobrego zmierzają; przeciwnie u głupich wszystko idzie na lewo, t. j. na złe.

3. *W drodze kiedy głupi chodzi.* Sam idąc na lewo, jak powiedziano, sądzi że i inni podobnie jemu postępują, t. j. że zbaczając z drogi prostéj dążą ku złemu.

4. *Jeśli duch.* Jedni rozumieją o duchu nieczystym i pokusach do grzechu; inni o cierpliwém znoszeniu gniewu panującego; inni o ujarzmieniu ducha wyniosłości i trzymaniu się pokory przez tych nawet, których panujący podnoszą do godności i urzędów; a więc myśl ta: jeśli nabędziesz wielkich względów u króla, zachowaj dawniejszą skromność. — *Nie opuszczaj miejsca twego.* Nie poruszaj się, żebyś nie upadł ze szczebla cnoty.— *Leczenie uczyni że przestaną grzechy wielkie.* Niektórzy z hebr. tłumaczą: *zdrowie*, albo *łagodność sprawi że ustaną* i t. d.; zdrowie i całość umysłu, spokojne

5. Est malum, quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis:

6. positum stultum in dignitate sublimi, et divites sedere deorsum.

7. Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram quasi servos.

8. Qui fodit foveam, incidet in eam, et qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. *(Prov. 26, 27. Eccli. 27, 29.)*

9. Qui transfert lapides, affligetur in eis, et qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10. Si retusum fuerit ferrum, et hoc non ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur; et post industriam sequetur sapientia.

11. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet, qui occulte detrahit.

12. Verba oris sapientis gratia, et labia insipientis praecipitabunt eum.

13. Initium verborum ejus stultitia, et novissimum oris illius error pessimus.

14. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit; et quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15. Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in urbem pergere.

16. Vae tibi terra, cujus rex puer est, et cujus principes mane comedunt. *(Isai. 3, 4).*

5. Jest złość którąm widźiał pod słońcem, iakoby za obłądzeniem wychodzącą od oblicznośći książęcia.

6. Głupiego posadzonego na godnośći wysokiéy, a bogate na dole siedzące.

7. Widźiałem sługi na koniech, a książęta chodzące po źiemi iako sługi.

8. Kto dół kopa, wpadnie weń: a kto rozrzuca płot, wąż go ukąsi.

9. Kto przenosi kamienie, spracuie się nimi: a kto rąba drwa, będźie ranion od nich.

10. Jeśli się przytępi żelazo, a to nieiako piérwéy, ale stępione będźie, z wielką pracą naostrzone będźie: a po dowcipie przychodzi mądrość.

11. Gdyby ukąsił wąż po cichu, nic nie ma mniéy nadeń, który potaiemnie uwłóczy.

12. Słowa ust mądrego wdźięczność, a wargi głupiego zrzucą go.

13. Początek słów iego głupstwo: a ostatek ust iego błąd wielki.

14. Głupi rozmnaża słowa. Niewie człowiek co przed nim było: a co po nim będźie, kto mu oznaymić może?

15. Praca głupich utrapi ie, którzy nie umieią iść do miasta.

16. Biada tobie źiemio, któréy król iest dźiécięciem, y któréy książęta rano iadaią.

i skromne jego usposobienie to sprawi że się nie dopuścisz wielkich grzechów, które nastręczać będzie czy to pokusa ducha złego, czy niecierpliwość z doznanéj niesprawiedliwości, czy pragnienie dostąpienia godności, czy wreszcie pycha ze znaczenia już dostąpionego.

5. *Jakoby za obłądzeniem.* Rozumie się albo o mimowolnym błędzie; być bowiem nie raz zwykło, że rozumni nawet władzcy oszukują się, i darzą dostojeństwy tych, którzy niegodni są tego; albo o dobrowolnym, gdy uwiedzeni przywiązaniem albo nienawiścią, stawiają u steru rządu tych, którzy téj władzy niegodni.

6. *Bogate.* Celujących nauką, cnotą, zasługami i pięknemi duszy przymiotami.

7. *Sługi.* Nieudolnych i ducha służebniczego.— *Książęta.* Toż samo znaczenie tu ma wyraz *książęta*, co i wyżéj *bogate.*

8. *Kto dół kopa.* Znaczy, że zła rada szkodzi samemu doradzcy i spada na głowę jego.— *Rozrzuca płot.* Ś. Grzegorz Cudotw. mówi, *kto cudze bezpieczeństwo rujnuje.*

9. *Kto przenosi kamienie.* Druga przenośnia tegoż samego znaczenia, t. j. że kto chce innego przyprawić o niewygodę i pracę, sam tychże trosk dozna. Jeśliby kto przenosił kamienie wykradając z cudzéj ściany, być może że od upadających kamieni przytłoczonym zostanie. Albo, ten się nazywa przenoszącym kamienie, kto chciwy cudzego wywraca kamienie graniczne. Moralnie znaczy, kto raz powzięte postanowienie płocho narusza.— *Kto rąba drwa.* Znaczy toż samo, t. j. że nikt bez własnéj szkody komu innemu nieprzyjemności czynić nie może; jako gdy kto cudze drzewa wycina żeby przez to szkodzić, sam często sobie szkodę przynosi, już to przez zranienie sobie kolana lub nogi siekierą, albo przez upadnięcie drzewa lub jego gałęzi i t. d. Może się jeszcze rozumieć przez wyrąbywanie cudza krzywda, na którą ktoś czyha, albo zasadzki i spiski, których kto jest sprawcą.

10. *Jeśli się przytępi żelazo.* Siekiera lub inne do rąbania przeznaczone narzędzie.— *A to nie jako piérwéj.* T. j. gdy było ostrem, i straciło moc rąbania.— *Z wielką pracą naostrzone będzie.* Gdyż nie łatwo ze rdzy się oczyszcza i naostrza. — *Po dowcipie.* Użytym. —*Przychodzi mądrość.* To już pokazuje, co znaczy podobieństwo stępionego żelaza, jakby rzekł: jako siekiera lub miecz zaniechany rdzawieje i traci możność rąbania; tak umysł nauką podniesiony, jeśli kształcenie dalsze się zaniedba, tępieje; jeśli zaś znowu oddasz się czytaniu i myśleniu, wróci znowu mądrość, ale nie bez trudu. Prawdzi się to nie tylko pod względem odzyskiwania, lecz najbardziéj w nabywaniu umiejętności.

11. *Gdyby ukąsił.* Skryte uwłaczanie cudzéj sławie, podobne jest do niespodziewanego ukąszenia węża.

12. *Wdzięczność.* Przyjemne i pożyteczne dla słuchaczy.—*Zrzucą go.* Gdyż mówiąc nierozsądnie i nierozważnie, wpada w wielkie trudności i czyni dla siebie niebezpieczeństwa, z których wybrnąć trudno. To się stosuje do obmowców, o których powiedziano w pop. wierszu.

13. *Początek słów.* Nic rozumnego nie mówi głupi, lecz cała mowa jego od początku aż do końca tchnie błędami.

14. *Głupi rozmnaża słowa.* Często powtarza i nastręcza wyrazy: *nie wie człowiek,* i t. d. *Nie wie człowiek.* Głupi żeby mógł żyć bezpieczniéj od wszelkiéj bojaźni i oddać się rozkoszy, zmyśla że dusza nie jest nieśmiertelną, i że ci którzy przedtém umarli, zginęli zupełnie, i że temuż losowi ulegną obecnie żyjący.

15. *Praca głupich utrapi je.* Wzięta przenośnia od tych, którzy niewiedząc drogi, którą się do miasta wchodzi, błąkają się tu i ówdzie, i wchodzą na bezdroża lub bagna, co ich utrudza mocno.— *Nie umieją iść do miasta.* Nie wiedzą tego, co podobnym jak oni ludziom dokładnie jest znajome, jak gościniec główny, prowadzący do miasta.

16. *Któréj król jest dziecięciem.* Wiekiem albo mądrością, którego niedołężność rady, nie wystarcza dla zarządu rzeczypospolitéj.—*Rano jadają.* Jak to czynią dzieci.

17. Beata terra, cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, et non ad luxuriam.
18. In pigritiis humiliabitur contignatio, et in infirmitate manuum perstillabit domus.
19. In risum faciunt panem et vinum, ut epulentur viventes, et pecuniae obediunt omnia.
20. In cogitatione tua regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti, quia et aves coeli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas, annuntiabit sententiam.

17. Szczęśliwa ziemia, która ma króla zacnego, y którey książęta iedzą czasu słusznego, dla posilenia, a nie dla zbytku.
18. Dla lenistwa pochylaią się dachy, a dla słabych rąk będźie przeciekał dóm.
19. Na śmiéch czynią chléb, a wino żeby zażywali żywi: a pieniądzam wszytko iest posłuszno.
20. W myśli twoiéy nie uwłaczay królowi, a w skrytości pokoiu twego, nie łay bogatemu: bo y ptacy powietrzni głos twóy zaniosą, a który ma skrzydła oznaymi powieść.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O udzielaniu jałmużny, i nieodwołalności sądu.

1. Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post tempora multa invenies illum.
2. Da partem septem, necnon et octo, quia ignoras, quid futurum sit mali super terram.
3. Si repletae fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit.
4. Qui observat ventum, non seminat, et qui considerat nubes, nunquam metet.
5. Quomodo ignoras, quae sit via spiritus, et qua ratione compingantur ossa in ventre praegnantis: sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium.

1. Rzucay chléb twóy na wody ciekące: bo po długim czasie naydźiesz ji.
2. Day część siedmi, y ośmi: bo nie wiész co za złe będźie na źiemi.
3. Jeśli się napełnią obłoki, wyleią déscz na źiemię. Jeśli upadnie drzewo na południe albo na północy, na którymkolwiek mieyscu upadnie, tam będźie.
4. Kto się na wiatr ogląda, nigdy siać nie będźie: a kto się przypatruie obłokóm, nigdy żąć nie będźie.
5. Jako nie wiész która iest droga ducha, y iako się zrastaią kości w żywocie brzemiennéy: tak nie wiész spraw Bożych, który iest twórcą wszytkiego.

---

17. *Zacnego.* W hebr. *ben horim*, co hebreowie różnie tłumaczą, *syn zacnych*, *syn znakomitych*, *syn książąt*, *syn bohaterów*, *syn jasnych*: a wszystkie tłumaczenia w jedno się schodzą, żeby zalecić ród książęcy i duszy szlachetność.
18. *Dla lenistwa pochylają się dachy.* Nagana lenistwa i odkładania na jutro użycia środków. Jeżeli się zaniedba dobre utrzymanie domu, zwolna się popsują od deszczu dachy, belki i ściany, a z osłabieniem tego, nastąpi upadek domu.—*Słabych.* Gnuśnością, niedbalstwem.
19. *Na śmiech.* Dla rozkoszy. Albo, że daje się utrzymanie i chleb powszedni dla pochlebców. —*Czynią chleb.* Pokarmy przygotowują; gdyż chleb i wino oznaczają wszystkie pokarmy i napoje rozkoszne.—*Żywi.* Ludzie.
20. *W myśli.* Nawet najskrycićj.—*Bogatemu.* Możnemu. — *Ptacy powietrzni głos twój zaniosą.* Brać trzeba hiperbolicznie, jak zwykliśmy mówić że ściany nawet, śród których mówimy, nie ukryją co słyszały. Tak powiedział Chrystus, w podobnym rodzaju mowy: *jeśliby ci milczeli, kamienie wołać będą*, Łuk. 19, 40 i Habak. r. 2, 11: *Kamień z ściany wołać będzie.*—*Który ma skrzydła.* Ptaki. Jestto powtórzenie przez Żydów używane.—*Powieść.* Mowę twoję.
R. 11.—1. *Rzucaj.* Rozrzucaj, dając jałmużnę.—*Chleb.* Chleb i potrawy, i cokolwiek służy do zmniejszenia nędzy ubogiego. — *Na wody ciekące.* Nazywa wody ciekące, ażeby porównać z wodami stojącemi, do których chleb wrzucony nie tak prędko ginie, bo go wydostać można; mówi się więc tu o dawaniu i jakby wyrzucaniu (zdaniem głupich) jałmużny w takie miejsce, z którego w życiu ziemskiem, ani nadziei niema, żeby wziąć na powrót można było. Pan upomina: *Gdy sprawujesz ucztę, wzówże ubogich, ułomnych, chromych i ślepych, a będziesz błogosławionym: żeć nie mogą oddać: albowiem będzie oddano w zmartwychwstaniu sprawiedliwych.* Łuk. 14, 13.—*Po długim czasie.* W zmartwychwstaniu sprawiedliwych, jakeśmy dopiero powiedzieli, w przyszłym żywocie.
2. *Część.* Dając jałmużnę ze swéj własności. —*Siedmi i ośmi.* Wielu, albo wszystkim którzy się nastręczą. Zwyczaj to Pisma ś. że kiedy do siedmiu dodaje inną liczbę jeszcze, oznacza bardzo wiele. Patrz Riberę na 5 r. Mich. w. 60.—*Bo nie wiesz co za złe.* Od czego jałmużna wybawić cię zdoła. według Ekkl. 29, 15: *Zamknij jałmużnę w sercu ubogiego, a ta cię wyprosi odewszego złego*, i Ps. 40, 2: *Błogosławiony który ma baczenie na potrzebnego i ubogiego, w dzień zły wybawi go Pan.*
3. *Jeśli się napełnią.* Jak chmury, gdy są deszczu pełne, wylewają wodę na wszystkie kraje bez wyjątku, i to chętnie i obficie; tak bogacze hojnymi być powinni dla ubogich.—*Jeśli upadnie drzewo.* Upomina nas, żebyśmy czynili dobrze dopóki możemy, na podobieństwo drzewa, które zanim żyje i stoi, znużonym cień, głodnym owoc daje, lecz gdy padnie pod ciosami siekiery, na nic się nie zdało, jak tylko na materyał rzemieślniczy, albo do ognia: tak jeśli człowiek za życia nie daje jałmużny, po śmierci nie będzie miał czasu do zasługi: w jakim go stanie śmierć zaskoczy, w takim na wieki zostanie. Patrz W.
4. *Kto się na wiatr ogląda, nigdy siać nie będzie.* Karci łakomych, którzy zawsze pozór mają, żeby nie dać jałmużny, a pozory szczególnie są te: bojaźń żeby samym nie zabrakło i ciekawe badanie czy godzien lub nie, ten kto prosi o jałmużnę, czy nie przyjdzie czas właściwszy do wsparcia i t. d.
5. *Jako niewiesz.* Jak niewiesz jakim sposobem dusza wstępuje w ciało ludzkie i ożywia je, ani jak się tworzy płód w łonie matczynem, tak nie pojmujesz jak jest przemyślną i łaskawą opatrzność Boża, twórczyni

6. Mane semina semen tuum, et vespere ne cesset manus tua, quia nescis, quid magis oriatur, hoc aut illud, et si utrumque simul, melius erit.

7. Dulce lumen, et delectabile est oculis videre solem.

8. Si annis multis vixerit homo, et in his omnibus laetatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis, et dierum multorum: qui cum venerint, vanitatis arguentur praeterita.

9. Laetare ergo juvenis in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuae, et ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum: et scito, quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium.

10. Aufer iram a corde tuo, et amove malitiam a carne tua, adolescentia enim et voluptas vana sunt.

6. Poranu siéy nasienie twoie: a w wieczór niech nie odpoczywa ręka twoia: bo nie wiész które lepiéy wznidźie, to abo ono, y ieśli oboie spólem, lepsze będzie.

7. Wdźięczne świalło, y miła rzecz iest oczóm widźieć słońce.

8. Jeśliby przez wiele lat żyw był człowiek, a w tych wszytkich się weselił, ma pamiętać na czas ciemny, y na długie dni: które kiedy przyidą, przeszłe rzeczy pokażą się marnością.

9. Weselże się tedy młodźieńcze w młodości twoiéy, a niech zażyie dobrego serce twe we dni młodości twoiéy, y chodź drogami serca twego, y według weyźrzenia oczu twoich: ale wiédz, iż za to wszytko powiedźie cię Bóg na sąd.

10. Oddal gniew od serca twego, y odrzuć złość od ciała twego. Bo młodość y roskosz są rzeczy marne.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 3. *Jeśli upadnie drzewo na południe, albo na północy.* Temi słowy to naprzód pokazuje Salomon, iż nie wszyscy będą zbawieni: ale niektórzy będą zbawieni, co znaczy południe, niektórzy będą potępieni, co znaczy na północy. Nadto ś. Hieronim i inszy ztąd dowodzą, iż człowiek nie będzie mógł odmienić się po śmierci, ale takowym będzie zawżdy, jakim go śmierć zastanie, bo już z dobrego nie będzie zły, ani ze złego dobry. A wszakże ztąd nie mają nic heretycy przeciw czyścowi, bo jako na on czas gdy to Salomon pisał, wszyscy którzy byli zatrzymani w otchłaniach, albo na łonie Abrahamowem, byli na południe, iż byli na drodze zbawiennéj chocia jeszcze nie byli w niebie: tak i teraz którzykolwiek są w czyścu, są na południe, bo są pewni zbawienia swego. A tak i teraz jako upadnie, albo na południe, albo na północy, tak zostanie, odmienić się nie może. Hieron. in Eccl. Bernar. serm. 49, ex parvis.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O pamięci na śmierć, i na obecność Boga.

1. Memento creatoris tui in diebus juventutis tuae, antequam veniat tempus afflictionis, et appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent;

2. antequam tenebrescat sol et lumen, et luna, et stellae, et revertantur nubes post pluviam;

3. quando commovebuntur custodes domus, et nutabunt viri fortissimi, et otiosae erunt molentes in minuto numero, et tenebrescent videntes per foramina;

4. et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, et consurgent ad vocem volucris, et obsurdescent omnes filiae carminis.

5. Excelsa quoque timebunt, et formidabunt in via; florebit amygdalus, impinguabitur locusta, et

1. Pomni na stworzyciela twego, za dni młodości twoiéy, póki nie przyidźie czas udręczenia, y nie nadeydą lata, o których mówić będźiesz: Nie podobaią mi się;

2. póki się nie zaćmi słońce, y świałło, y księżyc y gwiazdy, y póki się nie wrócą po dżdżu obłoki;

3. kiedy się porusza stróżowie domowi, y zachwieią się, duży mężowie: y próżnować będą mielące w małéy liczbie, y zaćmią się patrzące przez dźiury;

4. y zawrą wrota na ulice, w poniżeniu głosu mielacéy, y powstaną na głos ptaszy, y ogłuszeią wszytkie córki śpiewania.

5. Będą się też bać mieysc wysokich, y będą się lękać na drodze, zakwitnie drzewo migdałowe,

---

i rządczyni wszystkiego, która dobra rozdane przez ciebie ubogim, niewidomemi sposoby może ci wrócić.

6. *Poranu siéj.* Pod tą przenośnią zawarte wszystkie pory życia, i znaczy to samo, co upomnienie żeby zaraz zaczynać, i nigdy nie ustawać w dziełach dobroczynnych.—*Bo nie wiesz które lepiéj wznidzie.* Bo ukryto przed nami, czy pierwsze, czy ostatnie sprawy nasze, więcéj się Bogu podobają, i czy tak jedne jak drugie potrzebne do wysłużenia łaski Bożéj, albo, czy to oboje razem ma się Bogu podobać.

8. *Długie dni.* Które po śmierci nastaną, t. j. wieczności.—*Przeszłe rzeczy pokażą się marnością.* Wtedy się bowiem okaże, jak nierozsądnie czynili ci, którzy najkrótszą rozkosz, albo najlichszą korzyść nad wieczne dobra przenosili.

9. *Niech zażyje dobrego serce twe.* Toż samo znaczy, co powiedział: *weselże się.*—*Drogami serca twego.* Pobłażając sobie i swym zachceniom: to powiedziano ironicznie.—*Według wejrzenia oczu twoich.* Mowa podobna do powyższéj, która oznacza niewzbranianie sobie tego, czego oczy żądają. —*Ale wiedz, iż za to wszystko.* To pokazuje, że to co wyżéj było powiedziano, jest wyrzeczono ironicznie. Wiedz, że masz stanąć przed sądem Boskim, i ze wszystkiego zdać sprawę.

10. *Oddal gniew.* Zbawienna przestroga dla młodych, którzy ponieważ z przyczyny gorącéj krwi są prędszymi, dla tego powściągani mają być od gniewu i szkodliwych ciała rozkoszy.—*Rzeczy marne.* Zgubne.

R. 12.—1. *Czas udręczenia.* Czas starości. —*Pamiętaj na Stworzyciela.* Patrz Wujka.

2. *Póki się nie zaćmi słońce.* Wielu albo nawet prawie wszyscy tłumacze tego miejsca, rozumieją o oczach, które w starości słabo widzą pokrywają się jakby mgłą, tak, że ledwo widzieć mogą słońce, księżyc i gwiazdy. Patrz Wujka tamże pod w. 1.

dissipabitur capparis; quoniam ibit homo in domum
aeternitatis suae, et circuibunt in platea plangentes;
6. antequam rumpatur funiculus argenteus, et re-
currat vitta aurea, et conteratur hydria super fon-
tem, et confringatur rota super cisternam;
7. et revertatur pulvis in terram suam, unde
erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.
8. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, et o-
mnia vanitas.
9. Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes,
docuit populum, et enarravit, quae fecerat, et in-
vestigans composuit parabolas multas.
10. Quaesivit verba utilia, et conscripsit ser-
mones rectissimos, ac veritate plenos.
11. Verba sapientium sicut stimuli, et quasi
clavi in altum defixi, quae per magistrorum con-
silium data sunt a pastore uno.
12. His amplius, fili mi, ne requiras. Faciendi
plures libros nullus est finis; frequensque meditatio
carnis afflictio est.
13. Finem loquendi pariter omnes audiamus.
Deum time, et mandata ejus observa, hoc est enim
omnis homo;
14. et cuncta, quae fiunt, adducet Deus in judicium
pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.

utyie szarańcza, a rozprószą się kappary: bo póy-
dźie człowiek do domu wieczności swéy, y będą
chodźić po ulicach płaczący;
6. póki się nie przerwie sznur śrebrny, a skur-
czy się czépek złoty, y stłucze się wiadro nad zdro-
iem, y złamie się koło nad studnią;
7. y wróci się proch do źiemie swéy, z któréy
był, a duch wróci się do Boga, który go dał.
8. Marność nad marnościami, rzekł Ekkleziastes,
y wszytko marność.
9. A Ekklesiastes będąc naymędrszy, nauczał
lud, y powiedźiał co był uczynił: a wywiedźiawszy
się złożył wiele przypowieści.
10. Szukał słów pożytecznych, y spisał mowy
na prawdźie y pełne prawdy.
11. Słowa mądrych są iako ościenie, y iako
gwoźdźie głęboko wbite, które przez radę mistrzów
dane są od pasterza iednego.
12. Nad to synu móy więcéy się nie pytay, czy-
nienia wiele ksiąg niémasz końca: a częste my-
ślenie iest ciała utrapienie.
13. Końca mówienia wszyscy społem słuchaymy.
Boga się bóy, a strzeż przykazania iego: bo to iest
wszelki człowiek:
14. wszytko co się dźieie przywiedzie Bóg na
sąd, za każdy występek lub dobry lub zły ono będźie.

Wykład X. J. Wujka. —Roz. 12. w. 1. *Pomnij na stworzyciela twego za dni młodości.* Opisuje tu Salomon starość człowieczą pod rozmaitemi podobieństwy. Naprzód słońce i światłość znaczy rozum: Miesiąc i gwiazdy, są myśli i insze siły duszne, które się w starym zaćmią. Deszcz jest płacz, obłok jest smutek bez płaczu albo łez, które w starym wysychają. Stróżowie domu, to jest, ciała, są ręce i ramiona, które w starym drżą. Mężowie najmocniejszy są goleni, które się w starym chwieją. Próżne mielące, są szczęki i zęby, które się lekko ruchają: widzący przez dziury, są oczy, które są ciemne u starych. Drzwi są powieki które stary zamyka na ulicy, niemogąc patrzyć na słońce. Ptak jest kur śpiewający w nocy, którego słuchając stary wstaje przededniem dla tęskności. Córki śpiewania są uszy, które głuszeją w starym. Boją się starzy góry i wysokich miejsc dla słabych nóg. Kwitnie Migdałowe drzewo, to jest głowa starego bieleje od siwizny. Utyje szarańcza, który w młodości jest chudy i prędki jako szarańcza, potém brzuch jego ociężeje tłustością. Ustaną w starym i żądze cielesne które się zapalają jedzeniem kapparów. Powrozek srebrny, jest biały jakoby sznurek idący od mózgu przez grzbiet, który się przerywa przy śmierci. Czepek złoty, jest błonka okrywająca mózg, nazwana *Pia mater*, która gdy się przy śmierci skurczy, zmysły ustają. Wiadro jest komórka żółci. Źródło jest serce od którego żywot: gdy się komórka żółci przerwie, zaraża źródło żywota to jest serce. Ztądże gorzkość śmierci rozlewa się po ciele. Koło jest wątroba, studnia żołądek; bo wątroba bierze żywność od żołądka, którą ożywia ciało. Przeto zepsowawszy koło wątroby nad studnią żołądku, ciało ustaje i gnije i w proch się rozsypuje. A tak przed tém pamiętaj na stworzyciela twego.

7. *A duch wróci się do Boga.* Tu masz iż sam Pan Bóg stwarza duszę człowieczą: a nadto masz jasne słowa Pisma ś. o nieśmiertelności dusze człowieczéj, ponieważ tu mówi iż ciało wróci się do ziemie, a duch do Boga który go dał. A przecię Nowochrzczeńcy śmieją duszę morzyć, powiadając iż duch człowieczy skoro go wytchnie zaraz ginie, czego nigdzie w Piśmie nie wyczytali. Ale jeźlić Nowochrzczeńcy tak są bezduszni, my z pismem się zgadzając mówimy, iż ciało do ziemie, a duch do Boga się wraca, od którego na wyobrażenie jegoż stworzony będąc nie umiera.

---

7. *A duch wróci się do Boga.* P. Wujka.

9. *Powiedział co był uczynił.* Gdy rzekł r. 2. w. 4: *Rozwielmożyłem dzieła moje: nabudowałem sobie domów i t. d.* Albo gdy opowiedział, jakiej użył był usilności w nabyciu poznania rzeczy, które to opowiadania mędrzec ku pożytkowi słuchaczy podał.

11. *Jako ościenie, i jako gwoździe.* Gdyż mają moc przenikania serc.—*Które przez radę mistrzów.* Rozumie Pismo ś. i podania, które od jednego pasterza Boga, głównego autora ksiąg świętych i Chrystusa Pana, przez radę mistrzów, jakby przez ciągłe następstwo i przewodnictwo kościelne podane i objawione zostały wiernym.

12. *Nad to.* T. j. lepiéj. Chociaż bowiem niepoliczone księgi piszą się, lecz nie wszystkie są pożyteczne, a na czytanie ich wiele marnuje się czasu i oczy się trudzą.— *A częste myślenie.* Czynność umysłu i uparta usilność czytania i pisania dla autorów książek jest potrzebna.

13. *Bo to jest wszelki człowiek.* Na tém zawisło szczęście człowieka w tém życiu. Albo, jakby rzekł: bez tego, niczem jest każdy człowiek: a kto nie jest takim, niczém jest: kto tego nie czyni, nic nie czyni i darmo wziął duszę swoję, gdyż dla tego tylko stworzonym został.

14. *Za każdy występek.* T. j. to co się dzieje jakby przez omyłkę i niewiadomość; jakby rzekł: że i to będzie poddaném badaniu, czego nie zupełnie z dobréj woli, lecz z niewiadomości i nieuwagi jakiéjś się dopuściło, i zostanie roztrząśniętem, czy zasługuje na uniewinnienie, czy zaś ma być ukaranem.

Koniec księgi Ekkleziastesa.

Wprowadzenie do księgi Pieśni nad Pieśniami.

Księga ta napisana była w języku hebrajskim; autorem jéj jest Salomon. Zowie się z hebrajskiego *Pieśnią nad Pieśniami*, to jest pieśnią najznamienitszą i najmilszą; bo ta pieśń godnością swą przewyższa inne hymny Pisma Ś., jako: hymn Mojżesza, Debory, Anny, Ezechiasza i t. d.—i ponieważ ona opiewa i proroczo przepowiada rzecz najwznioślejszą i najpożądańszą, to jest: *Wcielenie słowa.*

Księga ta jest żywym obrazem uczuć dwójga małżonków, zjednoczonych najczystszą i najtkliwszą miłością. Dla Żydów była ona symbolem związku między Bogiem a ludem Izraelskim; dla Chrześcian zaś jest ona godłem zjednoczenia Jezusa Chrystusa z ludzką naturą w tajemnicy Wcielenia, z Kościołem, z Maryą Panną, i z każdą duszą wierną.

Ta więc Pieśń nad Pieśniami usiłuje wyrazić i przedstawić odwieczną i nieskończoną miłość Syna Bożego ku swemu Kościołowi, owe niepojęte i niezliczone dobrodziejstwa i łaski, jakie z niéj spływają na wiernych w tém życiu i w wieczności. Ztąd Ś. Augustyn (w *Zwierciadle*) o téj Pieśni nad Pieśniami powiada, iż ona jest niczém innćm, jedno pieśnią miłości i radośném powitaniem téj miłości: „*Cała ta księga w przenośnéj mowie zaleca świętą miłość Chrystusa i Kościoła, i w proroczéj głębokości ją ogłasza. Chociaż ona trudną jest do zrozumienia: jednakże i łatwo możemy to dostrzedz, jak wielce należy nam pragnąć owéj Boskiéj i nieskończonej miłości, i jak wysoce ją szacować; gdyż tam nie w jednem miejscu i nie raz się mówi, ale wielokrotnie się powtarza:* Poprzysięgam was córki Jerozolimskie, nie obudzajcież, ani dawajcie ocucić miłéj, póki sama nie zechce. (Cant. 8, 4). *Kościoł bowiem w którym jesteśmy, temi słowy zachęca córki swoje, to jest samego siebie złożonego z wielu.*

CANTICUM CANTICORUM SALOMONIS.

PIEŚŃ NAD PIEŚNIAMI SALOMONA.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O pragnieniu synów Kościoła zjednoczenia się z Chrystusem.

1. Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt ubera tua vino,

2. fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum: ideo adolescentulae dilexerunt te.

1. Niech mię pocałuie pocałowaniem ust swoich, bo lepsze są pierśi twe nad wino,

2. wonieiące oleykami nawybornieyszémi. Oleiek wylany imię twoie: dla tego panienki umiłowały cię.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Niech mię pocałuje.* Są słowa oblubienicy. W hebrajskim jest, *jissageni*, od *nasag*, które to słowo dwie rzeczy oznacza *całować i nauczyć.* Zdaje się, iż tym dwuznacznym wyrazem chciał nas upomnieć Duch ś., że pod tém zewnętrzném słów brzmieniem ukrywa się sens duchownéj nauki. Sens zaś jest: bogdajby mnie pocałował, mnie miłował albo zemną zostawał w pokoju.—*Ust swoich.* Niesą to wyrazy zbyteczne, lecz zawierają emfazę, jakby rzekła: innych odrzucam; jego jednego, którego miłuje dusza moja, pocałunek ust przyjmę.—*Lepsze.* Przyjemniejsze.—*Piersi twe.* Wyraz ten w przenośném oznacza miłość, dla tego że Żydzi przez piersi oznaczają samo siedlisko miłości, tak jak łacinnicy przez wyraz *serce.*—*Nad wino.* Wina Żydzi używają przy każdéj uczcie wesołéj i hojnéj. Zdanie jest: miłość twoja przewyższa wszelką ucztę, i przyjemniejszą jest od wszelkiéj rozkoszy. Miłość bowiem i rozkosze duchowne przewyższają wszelkie inne.

2. *Woniejące olejkami najwyborniejszemi.* Czyni się wzmianka olejków, ponieważ dawniéj u Żydów był zwyczaj, że oblubieńcy uwieńczeni i olejkami namaszczeni zawierali małżeństwa. *Pomazał cię, Boże, Bóg twój olejkiem wesela nad uczęstniki twoje. Mirra i Stakta i Kassia z szat twoich.* Ps. 44, 8; i potwierdza Apostoł gdy mówi Dzieje Apost. 10, 38: *Jezusa z Nazaret, jako go pomazał Bóg Duchem Ś. i mocą, i t. d.—Olejek.* Bierze się za każdy płyn pachnący, i sens jest: tak przyjemnie pachniesz, że nietylko zasługujesz, iżby cię nazwano namaszczonym i woniejącym, ale nawet samym olejkiem i wonnością. — *Wylany.* Nie w słoiku zawarty, którego zapach ukryty, lecz z naczynia wylany: który daleko i szeroko woń rozlewa.—*Imię twoje.* Ty sam; często bowiem w Piśmie ś. *imię* bierze się za rzecz, która się pod imieniem znajduje, tak Psalm 47, 11: *Jako imię twoje Boże, tak i chwała twoja,* to jest, jakim jesteś, takim Cię i głoszą. — *Dla tego panienki umiłowały cię.* Przyjemnością olejków znęcone, miłować cię poczęły. Przez panienki oznacza dusze początkujące i postępujące, lecz które doskonałości jeszcze nie dostąpiły.

3. Trahe me: post te curremus in odorem unguentorum tuorum.
Introduxit me rex in cellaria sua: exultabimus et laetabimur in te, memores uberum tuorum super vinum: recti diligunt te.
4. Nigra sum, sed formosa, filiae Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.
5. Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decoloravit me sol: filii matris meae pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodivi.
6. Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.

7. Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum, et pasce hoedos tuos juxta tabernacula pastorum.

3. Pociągni mię: za tobą pobieżémy do wonności oleyków twoich.
Wprowadził mię król do pokoiów swoich: rozraduiem się y rozweselémy w tobie, pamiętaiąc na piersi twoie nad wino: prawi miłuią cię.
4. Czarnaciem ale piękna, córki Jerozolimskie: iako namioty Cedar, iako skóry Salomonowe.
5. Nie patrzayćie na mię żem iest śniada, bo mię opaliło słońce: synowie matki moiéy walczyli przećiwko mnie, postawili mię stróżem w winnicach: winnice moiéy nie strzegłam.
6. Oznaymiże mi którego miłuie dusza moia, kędy paśiesz, kędy odpoczywasz w południe: abych się nie poczęła błąkać za trzodami towarzyszów twoich.
7. Jeśli się nie znasz, o napięknieysza między niewiastami, wynidź a idź za stadem trzód, a paś koźlęta twoie przy budkach pasterskich.

3. *Pociągnij mnie.* Jakby rzekł: Tak jestem osłabiona tęsknotą, miłością, że na nogach ustać nie mogę, tém mniéj przybiedz do ciebie, albo ciebie biegnącego doścignąć. Pokazuje, że potrzeba łaski Bożéj pociągającéj do miłości Boga. Pociągnął zaś Chrystus, który o sobie samym powiada Jan 12, 32: *A ja jeźli będę podwyższon od ziemie, pociągnę wszystko do siebie*, to jest, wszystkich ludzi. Powiada też, *pociągnij mnie*, żeby pokazała oblubienica, iż nie tylko jest gotową być prowadzona przez pieszczoty, lecz też chce się poświęcać i na największe trudy.—*Za tobą pobieżemy.* Nie przyjdę sama jedna, lecz ze mną także przybiegną młode panienki towarzyszki moje. — *Do wonności olejków twoich.* Do wonności świętości, nauki, prawa, sakramentów i łaski Chrystusowéj. — *Wprowadził mię król do pokojów swoich.* Z greckiego do śpichrzów i składów wszelkich skarbów i kosztowności. Sens więc, który się przez tę przenośnię wyraża, jest: wprowadził mię w samą głąb skarbów swojego niewysławionego miłosierdzia, mądrości, umiejętności i miłości. Przez Mojżesza wprowadził Bóg swoję oblubienicę tylko do przysionka kościoła, przez Chrystusa zaś do samego świętego świętych.— *Pamiętają na piersi twoje.* Na miłość twoję słodszą od najwyborniejszego wina. — *Prawi miłują cię.* Ile tylko ich jest posiadających zdrowy rozum.

4. *Czarnaciem.* Wyraz hebrajski *scechorah*, oznacza czarniawą, czyli śniadą; jakby rzekła: wyznaję, że jestem śniadą i czarniawéj skóry na ręku i twarzy, jakiemi zwykle bywają wieśniaczki i pasterki, jednakże mam twarz nadobną, i rysy piękne i wszystkie członki ciała kształtne. Kościół Chrystusowy na pokorze ugruntowany i licznemi prześladowaniami trapiony, powierzchownie patrzącemu wydaje się godnym pogardy, temu zaś kto go zna gruntownie, okazuje się godnym czci i miłości.—*Jako namioty Cedar.* Powiada oblubienica, że ona pasterskiemu życiu oddana, jest wprawdzie czarniawą nakształt namiotów Cedareńczyków, to jest, Agareńczyków i Izmaelitów, których namioty od upału, deszczów, pyłu, i t. d., były poczerniałe.—*Jako skóry Salomonowe.* Jakby rzekła: Pomimo to wszakże jestem ozdobną i piękną nakształt namiotów Salomonowych.

5. *Nie patrzajcie na mię.* Wymawia czarniawy kolor, tłumacząc że on nie jest przyrodzonym, lecz dla tego nabyty, iż zmuszona zostawać na polu, i wystawioną być na słońce. Kościoł wiele prześladowań cierpiał, i do tego doszedł, iż czarnym się wydawał dla złego się obchodzenia z jego wyznawcami. Opala także słońce, to jest, światłość Boża, która umartwienie ciała zaleca.—*Synowie matki mojéj.* Z jednéj zemną matki, nie z ojca, urodzeni, to jest, przyrodni bracia moi, jakby rzekł: Inne zgromadzenia ludzi; albowiem matką kościoła jest ludzka natura, któréj także synami są poganie, mahometanie, żydzi, heretycy.— *Walczyli przeciwko mnie.* Taką przekładnię zrobić należy: 1) postawili mię stróżem, 2) winnicy nie strzegłam, 3) przeto walczyli przeciwko mnie, i t. d. To zaś co mówi *postawili mię, i t. d.* oznacza, że pierwiastkowemu kościołowi chrześciańskiemu poruczone były dusze wszystkich wiernych, a szczególniéj powierzona mu była piecza nad synagogą. Nie strzegł zaś téj winnicy z powodu zawiści i nieuczciwości winiarzy żydowskich; albowiem i syna gospodarskiego zabili, i sama winnica zamiast słodkich jagod dzikie wydała, owszem ciernie i żółć smoczą. Z czego to powstało, że się przeciwko niemu zawzięli przez liczne prześladowania.

6. *Oznajmijże mi którego miłuje dusza moja.* Oznajmijże mnie, o mój umiłowany.—*Kędy pasiesz.* Trzody.— *Kędy odpoczywasz. Kędy robisz odpoczynek*, jak jest w hebrajskim; mają bowiem zwyczaj pasterze o południu wedle źródeł, strumyków lub zarośli zatrzymywać w cieniu owce swoje, dopóki się upał nie zmniejszy. Tylu prześladowaniami uciśniony kościoł, widząc że od samego tylko książęcia pasterzy Chrystusa pomocy oczekiwać należy, pała pragnieniem żeby go znaleźć, szuka kędy przebywa w południe, nie zaś kędy nocuje; albowiem Chrystus ciemności nie lubi, lecz w jasném i prawowierném świetle katolickiéj wiary odpoczywa, i tam wiernych pasie. — *Abych się nie poczęła błąkać.* Wybieg miłości zaprawiony piołunem zawiści, jakby rzekła: Przystało na ciebie iżbyś nie tylko mnie zachował wolną od hańby i sromoty, ale nawet i od wszelkiego podejrzenia o niewierność. Nie jest dla mnie bezpiecznem błąkać się wokoło zagrod pasterskich, lękam się bowiem ich zasadzek i swawoli. Groziło to niebezpieczeństwo kościołowi, gdy w członkach swoich rozmaite miejsca obchodząc, i z miasta do miasta uciekając, przebywał w pośród niebezpieczeństw czci bałwochwalskiéj, którą był opuścił, i subtelności i pozornego blasku rozmaitéj mądrości filozofów i przewrótności heretyków. Patrz co się mówi w wierszu następnym.

7. *Jeźli się nie znasz.* Słowa są oblubieńca, albo jak inni chcą, chóru dziewcząt. Zaimek *się* jest zbytecznym, według zwyczaju Żydów, u których nie rzadko się zdarza, że niektóre słówka są zbyteczne, jak u łacinników *met, te, se.*—*Idź za stadem trzód.* Zdaje się, że to wzięto od zwyczaju pasterzy, którzy nieudolne bydlę, które za matką na pastwiska zdążyć nie może, albo w domu zostawują, albo osobno na paszę dziewczętom oddają.—I taki obowiązek zdaje się że sprawowała Rachel, Genez, 29, 6; sens więc jest: oblubieniec trzodę owiec lub kóz wyprowadził na paszę, ty postępuj za stadem kozląt twoich, albowiem one instynktem przyro-

8. Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea.

9. Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis, collum tuum sicut monilia.

10. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.

11. Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

12. Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.

12. Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi.

14. Ecce, tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum.

15. Ecce, tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Lectulus noster floridus:

8. Jeźdźie moiey w woźiech Pharaonowych przyrównałem cię przyiaćiółko moia.

9. Piękne są iagody lica twego iako synogarlice: szyia twoia iako kleynoty.

10. Łańcuszki złote uczynimy tobie śrebrem nakrapiane.

11. Kiedy król był na pokoiu swoim, spikanard mój wydał wonność swoię.

12. Snopek mirrhy iest mi miły mój, między pierśiami moiemi mieszkać będźie.

13. Grono cypru mi miły mój, w winnicach Engaddy.

14. Otoś ty piękna przyiaciółka moia, otoś ty iest piękna: oczy twoie iako gołębice.

15. Otoś ty iest piękny miły mój, y wdźięczny. Łóżko nasze kwiecia pełne:

dzenia ślady matek zwietrzywszy, do oblubieńca doprowadzają. Temi zaś śladami trzód zdaje się, że są wszystkie stworzenia, które Boską chwałę i dobroć ogłaszają i nas do Niego doprowadzają; tak Job 12, 7 i 8: *Pytaj się bydła, i nauczy cię: i ptastwa niebieskiego, i okażeć. Mów do ziemi, a odpowie tobie, i będąc powiadać ryby morskie.* Albo zapewne zdanie jest tego rodzaju: prosiła była oblubienica, żeby oblubieniec jéj wskazał gdzie odpoczywał w południe, nie innéj wyczekując lub dopraszając się odpowiedzi, jedno téj, iż nie innym sposobem najprzyjemniéj południowy skwar przepędza, jak na rozmyślaniu o swojéj oblubienicy, w któréj wszystkie jego myśli utkwione zostają. Odpowiada oblubieniec, *jeźli się nie znasz*, i t. d., to jest, czyż nie wiesz (albowiem partykuła *jeźli*, nie jest w têm miejscu wyrazem wątpliwości, lecz przeciwnie wyrazem mocniejszego twierdzenia), wiesz dobrze jak jesteś miłą, i jak gorąco cię kocham. Wszakże ponieważ masz wolę żartować, i kłóć mnie bodźcem zawiści, będę i ja to samo czynił. Ponieważ i mnie i mojego mieszkania nie znasz, którem jest serce twoje; wynijdź, ja pozwalam, niczego się bez ciebie, albo o ciebie nie lękam; albowiem będziesz bezpiecznie pasła trzodę twoję wokoło przybytków pasterzy, to jest, w pośród narodu zepsutego, i t. d. Patrz co się rzekło w. 6.

8. *Jeźdźie mojéj.* Jakby rzekł: Nic masz się czego lękać zasadzek pasterskich, lub gwałtowności nieprzyjaciół; albowiem z męstwa podobną jesteś do jazdy, i wozów moich uzbrojonych i opatrzonych w kosy, które przyprowadziłem z Egiptu, kupiwszy lub otrzymawszy w darze od Faraona. Wybornie to przypada kościołowi wojującemu, przeciwko któremu nic mogą przemódz bramy piekielne.

9. *Jako synogarlica.* Wyraz hebrajski *thorim* w wierszu zaraz następującym nasz tłumacz przez *łańcuszki złote* (murenulas) przekłada. Przeto w têm także miejscu ozdobę niewieścią oznacza, która miała niejakie podobieństwo kształtu z ptakiem tego imienia. Tą allegoryą zaleca się czystość, wstydliwość i niewinność duszy Kościoła.

10. *Łańcuszki złote. Murenulae*, które Wujek przełożył na łańcuszki, są ozdoby niewieście, tak nazwane, dla tego, że się układały na podobieństwo ryby morskiéj mureny, i miały na sobie rozmaite piętna lub kropki. Murenule złote. i t. d. które ozdabiają oblubienicę Kościół, są Pisma Boże połyskujące złotem duchownych sensów, i urozmaicone słodyczą wymowy, zdaniami i przenośniami świętych pisarzy, z którymi żadna świecka mądrość lub wymowa w porównanie iść nie może.

11. *Kiedy król był.* Tymczasem gdy król, to jest, oblubieniec podczas uczty znajdował się oparty na łożu stołowem, albo siedział na krześle przy stole.—*Spikanard.* Był niegdyś zwyczaj u Wschodnich, a zwłaszcza u Żydów, że niewiasty należące do uczty przygotowywały wieńce i olejki, i temi olejkami przedniejszych biesiadników zlewały: przeto tu ten obowiązek oblubienicy się przyznaje. Nard zaś jest to ziółko pachnące, o którém wspomina Dioskorydes lib. 1, c. 16; i Plin. lib. 12, c. 12; z którego też kosztowny olejek wyrabiano. W têm miejscu za jedno i drugie brać można. Oznacza się zaś tą allegoryą, że Chrystus dopóki po wzięciu na się ciała z ludźmi przebywał, i potém gdy wstąpił do nieba, napawa się spikanardem rozmaitych cnót Kościoła, wydających duchowny zapach słodszy nad wszelką wonność spikanardu; albowiem cnoty Kościoła są dobrą wonnością Chrystusową.

12. *Snopek mirry.* Wyraz hebrajski *tseror*, oznacza wszelkie związanie, albo zawinięcie, albo torbeczkę: LXX mają, *zebranie mirry*, jak wykłada ś. Ambroży na Ps. 118. Rozumie więc kosztowne naczyńko pełne mirry i innych tego rodzaju rzeczy wonnych, które na szyi zawieszone na piersi spadało i pomiędzy jedną a drugą piersią wisiało, jakby rzekła: Jako dziewczęta, które chcąc być kochane, na piersiach noszą wonne rzeczy, tak ja oblubieńca mojego Chrystusa wonniejszego nad wszelką wonność, na piersiach nosić będę i gorzkie jego katusze i mękę ze czcią będę rozważała.

13. *Grono cypru.* Cyprys jest bardzo zwyczajne drzewko w Syryi i Judei, którego liście są bardzo pachnące. Z tego krzewu wyrabia się olejek który się cyprysowym zowie. Patrz Plin. lib. 12, r. 24. Winne zaś macice które się rodziły koło tego drzewa (co się przedewszystkiem działo w winnicach Engaddi), w gronach smak i zapach cyprysu nosiły, i dla tego bardzo były cenione, jak dzisiaj we Włoszech jagody one które się zowią *muskatelowemi.* Engaddi zaś znajdowało się blizko morza Martwego, jak świadczy Adrichomius w tablicy pokolenia Judy, w. 116. Chrystus jest gronem wonnêm i zbawiennêm w prasie krzyża wyciśniętêm, z którego mamy kielich eucharystyczny, którym się cudownie napawają i orzeźwiają prawdziwi synowie Kościoła.

14. *Oczy jego jako gołębice.* Tłumaczom się zdaje, że oblubieniec mówi o gołębicach syryjskich i arabskich (trypolitańskiemi zowią), których oczy jak powiadają, są niezmiernie bystre, i mają kolor i blask niezwyczajnie piękny. Oznacza się duchowne oko intencyi, które kieruje wszystkiemi czynnościami człowieka, a także prostota i czystość, lecz co najbardziéj przezorność Kościoła w rozsądzaniu tego co należy do wiary, czci Bożéj i obyczajów, szczerze i bez błędu.

15. *Łóżko nasze kwiecia pełne.* Według zdania Teodoreta, oblubieniec i oblubienica w Piśmie ś., jakby w łóżku spoczywając, duchownym się związkiem łączą. Oblubieniec nasiona słowa w żyzny grunt wrzuca; oblubienica poczyna, i trudzi się rodząc synów w Chrystusie. Nic kwiecistszego nad to łoże, nic bardziéj obfitującego w kwiaty oddychających świętością rad, przyką-

16. tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

16. balki domów naszych cedrowe, stropy nasze cyprysowe.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

PIEŚŃ NAD PIEŚNIAMI SALOMONA, *po Żydowsku* SIR HASIRIM.

Ta pieśń wszystka jest duchowna, pełna nieogarnionéj miłości Chrystusowéj przeciw Kościołowi oblubienicy swéj, i wzajem też oblubienice przeciw Chrystusowi oblubieńcowi. Bo ta jest mądrość Ducha świętego, aby pokazał z jaką miłością przez wcielenie swoje, Kościół oblubienice swéj sobie przyłączył, dobrze przedtém niż się to stało, chciał aby taka Pieśń o tém duchownem małżeństwie była napisana. Co się łatwie każdy może domyślić: bo co mówi o oblubienicy swéj, to żadnéj inszéj służyć nie może, tylko oblubienicy Chrystusowéj, Kościołowi jego świętemu, w którym iż najprzedniejszą jest błogosławiona Matka jego, dla tego siła słów też tu do niéj najpierwéj należy: i tym sensem ich Kościół ś. często używa, jako i innych z Przypowieści i z Ekklesiastika, które o mądrości napisane są.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O wzajemnych pochwałach i oświadczeniach miłości oblubieńca i oblubienicy.

1. Ego flos campi, et lilium convallium.
2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.
3. Sicut malus inter ligna silvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi, et fructus ejus dulcis gutturi meo.

1. Ja kwiat polny y lilia padolna.
2. Jako lilia między ćierniem: tak przyiaćiółka moia między córkami.
3. Jako iabłoń między drzewem leśnym: tak miły móy między synami. Pod ćieniem iego któregom pragnęła, śiedźiałam: a owoc iego słodki gardłu memu.

zań, wyroków, dowodów i t. d. Albo łóżkiem jest pokój kościoła, i spoczynek każdéj pojedynczo duszy wiernéj; jest zaś kwieciste łóżko kościoła, ponieważ usłane wszelkiego rodzaju kwiatami łask Ducha Ś., różami męczeństwa, liliami dziewictwa, fiołkami pokory, i t. d.

16. *Balki domów naszych cedrowe. Cedr,* powiada ś. Ambroży, lib. 3, Hex. c. 12: *służy do podtrzymywania szczytów dachu, dla tego, że to drzewo jest obszernych rozmiarów, i nieuciążliwe dla ścian, i t. d.* Belkami domów są prawdziwi przełożeni i nauczyciele kościołów, którzy życiem i nauką podpierają dóm Boży. Są z cedru, ponieważ prawe są ich uczynki, umysł stały, życie nieskażone, wydające zapach dobréj sławy, i którzy wonnością świętości i nauki odganiają szatanów, i dusze od skażenia występków wolnemi zachowują.— *Stropy.* Pułapy w tafle.—*Cyprysowe.* Cyprys ponieważ posiada osobliwszy zapach i niezużyty połysk, zgnilizny i starości nie ulega, i żadnéj szczeliny i pęknięcia dobrowolnie nie przypuszcza, i dla tego jest przydatny do budowania dachów i taflowych sufitów. Patrz Plin. lib. 16, cap. 40; i ś. Ambroży lib. 3, Hex. cap. 13. Pułapami są podwładni sprawiedliwi i pobożni, którzy się wstrzymują od śmiertelnych grzechów. Ci zależą od onych belek, i jakby jakie sklepienie nieba ozdobione znakami migających się gwiazd, lśknią się oni jako cyprysowi, nieskażeni w swoim stanie życia, i niepodlegający zgniliznie starego człowieka.

R. 2.—1. *Ja kwiat polny.* Nie dopuszcza się nieprzyzwoitości. Ś. pisarz wprowadzając oblubieńca oddającego sobie pochwały, ponieważ tego wymaga styl sielankowy i prostota pasterska. Pochwałę zaś swoję wprowadza przed pochwałą oblubienicy, iżby ona zmniejszym zarumienieniem przeniosła pochwały, otwarciéj jéj czynione. — *Polny.* W hebr. jest, *saron,* co niektórzy tłómaczą *sytości* czyli *obfitości,* jakbyś rzekł: kwiat dobrze pielęgnowany, pełny i w soki obfity. Inni zatrzymują hebrajski wyraz, jakby był imieniem własném miejsca pomiędzy Joppą i Cezareją. LXX. mają *τον πεδιον polny,* jako i nasz, z którymi się powszechnie zgadzają Ojcowie śś. i tłómacze. Słusznie oblubieniec est kwiatem polnym, ponieważ Chrystus jest kwiatem z korzenia Jessego, który wyszedł z ziemi dziewiczéj i pługiem nietkniętéj.— *Lilia padolna.* Zowie się *padolną,* ponieważ lilie obfitych soków potrzebują, i dla tego lepiéj w dolinach rosną niż na górach. Słusznie z lilią porównywa się Chrystus, ponieważ, jak powiada Honoryusz Augustodoński: *w lilii pięć rzeczy daje się zauważać to jest, że jest biała, że posiada przebijający się kolor złocisty, że jest pachnąca, że roztwarta i zawsze pochylona. Tak Chrystus jest białym w człowieczeństwie, złotym w bóstwie, wonnym w opowiadaniu, otwartym w przyjmowaniu pokutujących, pochylonym w okazywaniu pobłażania dla grzeszników i w ich podnoszeniu.*

2. *Jako lilia między cierniem.* Jakby rzekł: Jeśli z oblubienicą porównasz inne dziewice, które same jedne mogą być nazwane *liliami,* cierniami raczéj mogą być nazwane niż liliami. Taką lilią jest kościół katolicki między cierniem heretyków i fałszywych braci zgromadzeniami, które są córkami dla tego, że z Chrystusa przez chrzest były zrodzone, lecz już soków łaski zostały pozbawione i zadają kościołowi rany.

3. *Jako jabłoń między drzewem lesném.* O ile jabłoń przewyższa drzewa lesne wonią i smakiem, o tyle oblubieniec przewyższa wszystkich innych. Jabłoń Chrystusa oznacza; jego kwiat, zapach wiary; kolor, ozdobę rozmaitych cnót, a jego istota wyraża ożywcze ciało Chrystusowe w sakramencie eucharystyi. Drzewami lesnemi są ludzie, którzy własną mocą, żadnego zbawiennego i doskonałego owocu same przez się wydawać nie mogą; którzy przez pychę wyniosłą głowę podnoszą w górę, którzy kolce cierniowe i zbyteczne liście słów rodzą, i przynoszą owoce niewarte nagrody wiecznéj. — *Między synami.* Między synami ludzkimi.—*Pod cieniem jego.* Żeby używać jego słodyczy, pobudzona miłością śmiało przystąpiłam i siedziałam, dostąpiwszy celu życzeń moich. Cieniem jest łaska, przyjaźń, opieka, ochłoda, moc najwyższego; tak Łuk. 1, 35: *Moc Najwyższego zaćmi tobie.*— *Owoc jego.* Słowo Boże. *Jako wdzięczne podniebieniu memu słowa twoje,* powiadał Dawid, Psal. 118, 103. Sakrament także ciała i krwi Pańskiéj.

4. Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem.
5. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.
6. Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.
7. Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit.

8. Vox dilecti mei, ecce, iste venit saliens in montibus, transiliens colles:
9. similis est dilectus meus capreae hinnuloque cervorum. En, ipse stat post parietem nostrum respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.
10. En, dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni.

4. Wprowadził mię do piwnice winnéy, rozrządźił we mnie miłość:
5. Obłóżćie mię kwieciem, osypćie mię iablki: boć mdleię od miłości.
6. Lewa ręka iego pod głową moią: a prawica iego obłapi mię.
7. Poprzyśięgam was córki Jerozolimskie przez sarny y przez ielenie polne, abyśćie nie budźiły, ani ocućić dawały miłéy moiéy, dokąd sama nie zechce.
8. Głos miłego mego: oto ten idźie skacząc po górach, przeskakuiąc pagórki:
9. podobny iest miły mój sarnie y ielonkowi. Oto on stoi za śćianą naszą, poglądaiąc okny, patrzaiąc przez kraty.
10. Oto miły mój mówi ku mnie: wstań, śpiesz się przyiaćiółko moia, gołębico moia, piękna moia, a przyidźi.

4. *Wprowadził mię do piwnice winnéj.* Rozumieć można o zgromadzeniu wiernych na uroczystość Zielonych Zwiątek, które podówczas tak dalece było napełnione moszczem Ducha Ś., iż mniemano, że jest upojone od wina, Dzieje Apost. 2, 13. Albo lepiéj można brać o krwi Pańskiéj, jakby rzekł: sam krol oblubieniec wprowadził mię do składu winnego, to jest, kazał wnijść do ołtarza Bożego, i tam wziąść kielich zbawienia Pańskiego, który uwesela Boga, i ożywia człowieka.—*Rozrządził we mnie miłość.* W hebr. jest, *sztandar jego nademną miłość.* Tenże sam jednak sens zawiera nasz przekład; albowiem to samo jest jakby był powiedział: postawił mię pod chorągwią miłości, kazał mnie w tym szyku walczyć. Niegdyś Bóg więcéj bojaźnią i strachem przyciągał ludzi do zachowania prawa swojego, kościół zaś więzami Adamowemi, powrozami miłości.

5. *Obłóżcie mię kwieciem.* Wyraz hebr. *asisoth*, według mniemania późniejszych łagwy oznacza; zapachem bowiem wina zwykle się odzyskują upadłe siły. LXX. mają, *ἐν μύροις, wonnemi olejkami.* Oznacza się wielkość miłości oblubienicy, któréj nadmiaru znosić nie będąc w stanie, omdlewa i upada, i dla tego zapachem kwiatów orzeźwiać ją potrzeba.

6. *Lewa ręka jego pod głową moją.* Przez prawą i lewą rękę oznacza się giest obejmującego; jakby rzekł: Trzeba żeby sam rękę swoję wyciągnął, i lewą podniósł opadłą głowę moję, a prawą objąwszy podtrzymywał omdlałe i drżące ciało moje. Przez objęcie oblubieńca oznacza się obecność Chrystusowa i pomoc jaką niesie kościołowi oblubienicy swojéj.

7. *Poprzysięgam was.* Po omdleniu, jak zwykle bywa, gdy natura ciału zaradza, oblubienica znużona i pokonana twardym snem opadła na ramiona umiłowanego swojego; oblubieniec ją składa na łoże, i towarzyszkom oblubienicy milczenie nakazuje.— *Przez sarny.* Jakby rzekł: tak wszystko niech się wam stanie podług waszych życzeń, iżbyście mogli w pomyślnych łowach doścignąć i w sieci ułowić sarny i jelenie polne. Mówi się to obyczajem pasterskim. Albo zapewne sarny i jelenie, które przewyższają w piękności inne zwierzęta, i są poszukiwane przez myśliwych i pasterzy, używały się u Żydów jako przysłowie, na oznaczenie wszelkiéj rzeczy najprzyjemniejszéj i najwdzięczniejszéj. Patrz Przyp. 5, 19. — *Dokąd sama nie zechce.* Dopóki się nie obudzi sama przez się. W słodyczy rozmyślania i łask oblubieńca swojego, oblubienica tak dalece niekiedy bywa zatopioną, iż o innych i sobie jakby zgoła zapomniawszy, żyje tylko samym oblubieńcem, któremu to zapomnienie się oblubienicy wielce się podoba, i dla tego zaklina i poprzysięga młode dziewczęta, to jest, wszystkich wiernych, zwłaszcza którzy jeszcze słabi i postępujący (przeto jeszcze się zowią córkami a nie synami). Sarny zaś i jelenie są to patryarchowie, prorocy i apostołowie, z których pierwsi dokładnie widzieli że oblubieniec miał się narodzić, a jedni i drudzy razem zawsze byli wystawieni na zasadzki myśliwych świata; tamci przez wiarę, ci zaś i ciałem do źródła Chrystusowego przybiegli, i tchnieniem swojem wężów niewiary i przewrotności z jaskiń wyciągnąwszy zabili, i wszystkich ich przebywanie, przez rozważanie i święte obcowanie, było na wyniosłych wzgórzach, to jest, w niebiosach.

8. *Głos miłego.* To co tu następuje, według mniemania Błogosł. Aponiusza, z którym się zgadza Marcin Delrio, mówi oblubienica we śnie. Zaczyna więc mowę urywkową, jak jest zwyczajna ludziom mówiącym przez sen. To zaś co mówi, *głos miłego mego,* zdaje się oznaczać że ona wprzód niż postrzega oblubieńca, słyszy głos jego, to jest, wołającego poprzednika: *jam głos wołającego na puszczy.—Idzie skacząc.* Albowiem Chrystus rozweselił się jako olbrzym na bieżenie w drogę, na którą wszedł przez wcielenie, a zszedł przez śmierć.—*Po górach.* Już od samego niemowlęctwa przeskoczył góry z matką gdy przybył w górzyste strony Judei do domu Zacharyaszowego.

9. *Podobny jest miły mój.* Zdaje się że wzięte podobieństwo od tych bydląt swojskich, które z paszy do domu wracając, jeśli przypadkiem drzwi znajdą zamknięte, przed niemi się zatrzymują, lub niepewne dóm w koło obchodzą, szpar i wnijść szukają, i głowy do okien wsadzają jakby prosząc żeby je wpuszczono.— *Za ścianą.* Mają zwyczaj kochankowie wybiegami tego rodzaju żartować sobie, i gdy najbardziéj chcą, udają że niechcą być widzianymi. Niegdyś Bóg stał za ścianą, gdy mając dać prawo ludowi swemu, ukazywał siebie w obłoku i jakby przez szpary obłoku, przez błyskawice, odgłos trąb i płomienie światła, Exod. 19, 16. Chrystus zaś stał za ścianą, gdy przez pośrednictwo ludzkich członków i śmiertelnego ciała, usuwał z przed oczu ludzkich bóstwo swoje; przez okno jednak i kratki pokazywał je niekiedy, jako gdy przez swoje przemienienie i świetne cuda stwierdzał że jest prawdziwym Bogiem.

10. *Oto miły.* Słowa są oblubienicy we śnie, jako też i te które następują aż do końca rozdziału. Wprowadza się więc oblubieniec Chrystus przemawiający do kościoła ukrywającego się w obrębie murów Jerozolimskich, i budzący ze snu kontemplacii, i wzywający do nawraca-

11. Jam enim hiems transiit, imber abiit, et recessit.
12. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit, vox turturis audita est in terra nostra:
13. ficus protulit grossos suos: vineae florentes dederunt odorem suum. Surge, amica mea, speciosa mea, et veni:
14. columba mea, in foraminibus petrae, in caverna maceriae, ostende mihi faciem tuam: sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis, et facies tua decora.
15. Capite nobis vulpes parvulas, quae demoliuntur vineas, nam vinea nostra floruit.
16. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia,
17. donec aspiret dies, et inclinentur umbrae. Revertere: similis esto, dilecte mi, capreae hinnuloque cervorum super montes Bether.

11. Boć iuż źima minęła, dészcz przeszedł, y przestał.
12. Ukazały się kwiatki po źiemi naszéy, przyszedł czas winnic obrzynania: głos synogarlice słyszan iest w źiemi naszéy:
13. figa wypuśćiła niedoyźrzałe figi swoie: Winnice kwitnące wydały wonność swoię: Wstań przyiaćiółko moia, piękna moia, a przyydźi:
14. gołębico moia, w rospadlinach skalnych, w maclochu parkanu, ukaż mi oblicze twoie, niechay głos twóy zabrzmi w uszach moich: abowiem głos twóy wdzięczny, a oblicze twoie piękne.
15. Poymayćie nam liszki małe które psuią winnice: bo winnica nasza zakwitła.
16. Miły móy mnie, a ia iemu, który się paśie między liliami,
17. póki dźień nie nadéydźie, a nie przeminą ćienie. Wróć się: bądź podobien miły móy sarnie, y ielonkowi na górach Bether.

---

nia i pielęgnowania bliźnich. — *Przyjaciółko moja.* Przyjaciółką się zowie, ponieważ Bóg jednając ją sobie ceną Jednorodzonego swojego, nad wszystkie jedyną obrał. —*Gołębico moja.* Gołębicą zowie, ponieważ jest prostą, niewinną, cichą, wierną małżonkowi, i płodną w duchowne dziatki.

11. *Boć już zima minęła.* Jest opis wiosny. Już czas straszliwéj niewoli szatańskiéj przeminął. Jako na wiosnę wyszedł lud z Egiptu, tak na wiosnę odkupiony został przez Chrystusa, to jest, w miesiącu Marcu.

12. *Ukazały się kwiaty.* Pierwiastki wierzących, kwiatki męczeństwa niewinne niemowlątka od Heroda zamordowane; lilia czystości Najświętsza Panna; fiołek powściągliwości Jan Chrzciciel, i t. d.—*Przyszedł czas winnic obrzynania.* Obcinanie poprzedza kwitnienie, i tak naszego tłómacza brać należy, jakby rzekł: kwiaty się ukazały po nadejściu, to jest, po przejściu czasu obcinania. Winnica starego zakonu obciętą została ze wszystkich praw ceremonialnych, i nowe łodygi i latorośle ewanieliczne wyrosły. —*Głos synogarlice słyszan jest.* Synogarlica obyczajem jaskółek odlatuje na zimę w cieplejsze miejsca, pod wiosnę wraca; zimą milcząca, na wiosnę głośną się staje, grucha, i na wyniosłych drzewach gniazdo zakłada. Czystość małżeńską zachowuje, i we wdówstwie trwa. Taką Synogarlicą N. Panna, któréj są one słowa, *albowiem męża nie znam.* Taką Anna wdowa, któréj głos oznajmujący Chrystusa był słyszany w kościele. Taką Magdalena jęcząca u nóg Chrystusa, i opłakująca grzechy swoje.

13. *Figa wypuściła niedojrzałe figi swoje.* Judea wydała Apostołów. —*Winnice kwitnące wydały wonność swoję.* Winnice nietylko liściem i latoroślami, lecz także słodyczą zapachu swojego napawają przechodzących. Winnicami kwitnącemi są kościoły z pogan, które szeroko rozniosły woń wiary chrześcijańskiéj przez nawrócenia tak prędkie i tak liczne.

14. *W rozpadlinach.* Dopełnić należy, będziesz przebywała, albo będzie schronienie twoje. —*W maclochu parkanu.* W lochu parkanu. Parkan jest mur z ułożonych kamieni bez wapna i cementu. Tu się kładzie zamiast jakiego bądź schronienia sztucznie i przemyślnie przysposobionego. Gdy według Apostoła I. Kor. 10, 4, skałą jest Chrystus, rozpadliną skały będą rany Odkupiciela, których jest pięć, ponieważ byliśmy pięcią ranami zmysłów zranieni, i przez te pięć ran zbawienia dostąpiliśmy. W te Chrystusowe rany wierny wchodzi na skrzydłach prawdziwéj wiary i nadziei, kiedy nadzieję zbawienia pokłada w męce Zbawiciela; tam się gnieździ, gdy zgromadza owoce dobrych uczynków. Pismo także ś. jest parkanem, albo murem opasującym winnicę Pańską. W ukrycie czyli loch tego parkanu udaje się kościół, kiedy pociechę i naukę czerpie z głębokich przepaści Boskiéj mądrości; i do tych lochów mają wstęp same tylko gołębie, to jest, ci którzy umysłem czystym i szczerym szukają prawdy, i t. d. Przytem oblubieniec nie pozwala długo ukrywać się oblubienicy, lecz ją z ukrycia wyzywa, oblicze pokazać każe; to się staje gdy bliźnim, dla pożytku i przykładu przez uczynki cnotliwe, piękność wewnętrzną na zewnątrz objawia.

15. *Pojmajcie nam liszki.* Słowa są oblubieńca, lecz przez oblubienicę, jako weśnie słyszane się przywodzą. Okazuje oblubieniec troskliwość o swoję winnicę gdy rozkazuje pojmać małe liszki; te bowiem na wiosnę zaczynają płodzić i jeśli się zaniedba, pomnaża się ich liczba, i z większą trudnością dają się łowić. Że wiele znajduje się w Palestynie liszek przekonywa wypadek Samsona, Sędz. 15, 4. Przez liszki rozumieją się ci wszyscy, którzy podczas, gdy nasze winnice pączki wydają, to jest, gdy kościoły jakikolwiek plon dobrych uczynków obiecują, trzodę Pańską przez sekty i ducha stronnictw napastują, lub także prześladowaniami od drogi prawdy usiłują odwrócić.

16. *Miły mój mnie, a ja jemu.* To jest, on jest moim, a ja jego.—*Który się pasie.* W hebr. jest, *paszący,* rohe. LXX. mają *ποιμαίνων które pasie;* którego przedmiotem upodobania i miłości są lilie, albo pastwiska pełne lilij, miejsca kwieciste i przyjemne.

17. *Póki dzień nie nadejdzie.* Niektórzy te słowa łączą z onemi, *Miły mój mnie, a ja jemu,* i sens byłby: dopóki będzie odmiana czasu, tak żeby dzień po cieniu, to jest, po nocy, a cień po dniu następował, dopóty trwać będzie nasza miłość. Inni łączą z następującemi, i tak wykładają: dopóki nie nadejdzie dzień i nie przeminą ciemności nocne; tymczasem gdy nie jest dzień, i nieustąpiły jeszcze ciemności nocne, odejdź do onych wonnych gór, żeby tam cały dzień ze mną przyjemnie spędzić; pójdę tam bowiem za tobą. W liliach pasie się oblubieniec, to jest pomiędzy tymi wiernymi, którzy miłują czystość duszy i wydają wonność dobrego życia. W tego rodzaju liliach napawa się roskoszą oblubieniec, dopóki się nie rozproszą i nie ustąpią błędy niewiadomości ludzkiéj i ciemności téj nocy, i niewnijdzie jutrzeńka jasności wiecznéj, zwiastunka onéj światłości, w któréj oblubienica będzie oglądała oblubieńca twarzą w twarz. —*Bądź podobien... sarnie.* To jest, jak najrychléj przybądź, na podobieństwo sarn i jelonków, które bardzo rano z łożysk się swoich podnosząc, górzyste szczyty Beter przeskakują.—*Na górach Beter.* To nazwisko ni-

CAPUT III.

O niespokojności duszy, która straciła oblubieńca Jezusa, i usiłowaniach żeby go znaleźć.

1. In lectulo meo per noctes quaesivi, quem diligit anima mea: quaesivi illum, et non inveni.

2. Surgam, et circuibo civitatem: per vicos et plateas quaeram, quem diligit anima mea: quaesivi illum, et non inveni.

3. Invenerunt me vigiles, qui custodiunt civitatem: num quem diligit anima mea, vidistis?

4. Paululum cum pertransissem eos, inveni, quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae.

5. Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

6. Quae est ista, quae ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae et thuris, et universi pulveris pigmentarii?

7. En, lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel,

ROZDZIAŁ 3.

1. Na łóżku moim w nocy szukałam tego którego miłuie dusza moia: szukałam go, a nie nalazłam.

2. Wstanę, a obbieżę miasto: po ulicach y po rynkach szukać będę którego miłuie dusza moia: szukałam go a nie nalazłam.

3. Znaleźli mię stróżowie którzy strzegą miasta: Zaliście widzieli którego miłuie dusza moia?

4. Maluczko odszedszy od nich, nalazłam tego którego miłuie dusza moia: poymałam go y nie puszczę go, aż go wprowadzę do domu matki moiéy, y do komory rodzicielki moiéy.

5. Poprzyśięgam was córki Jerozolimskie, przez sarny, y ielenie polne, abyśćie nie budźiły ani ocućić dawały miłéy, dokąd sama nie zechce.

6. Któraż to iest, która wstępuie przez puscżą iako promień dymu z wonnych rzeczy mirrhy y kadźidła, y każdego prochu aptekarskiego?

7. Oto łoże Salomonowe sześćdźieśiąt mężnych obstąpiło, z namężnieyszych Izrael,

---

gdzie się nie napotyka w Pismie ś.; właściwie oznacza *rozdzielenia.* LXX przełożyli *κοιλωμάτων*, to jest, *wandołów*, albo *lochów.* Zdaje się że jest nazwisko gór niejakich niegdyś znajomych, których skały były rozpadłe, rozpęknięte i rozszczepione. Dóm rozdziału (to jest Beter), może oznaczać szczególne kościoły po całym świecie rozproszone i rozdzielone, nie wiarą lecz położeniem; te kościoły, prosi oblubienica, iżby oblubieniec przez przepowiadanie ewanieliczne raczył pocieszyć i nawiedzić, z tą szybkością jaka jest właściwa owym źwierzętom.

R. 3.—1. *Na łóżku.* Słowa są oblubienicy ze snu już obudzonéj, i przemawiającéj do swoich towarzyszek. Oblubienica kościół widywała Chrystusa oblubieńca w zebraniu wiernych zgromadzonych na górze Syon przed wstąpieniem do nieba, gdy się to zdarzyło i Ś. Stefan został ukamienowany, zaczęła pilnie szukać oblubieńca w łóżku swoim, to jest, w synagodze, w któréj miała zwyczaj z oblubieńcem spoczywać: tam szukała, gdy usiłowała naród swój z cieniów niewiadomości przywieść do światłości Chrystusowéj; lecz nie znalazła gruntu sposobnego do zasiania wiary, przeto zmuszona wyszła ztamtąd.

2. *Wstanę.* Nie znalazłszy oblubieńca na łóżku, wychodzi z izby sypialnéj, obchodzi rynki i ulice miasta całego świata, szuka oblubieńca w synagogach Żydowskich, rozproszonych po rozmaitych miejscach świata, i u pogan i nie zaraz znajduje.

3. *Znaleźli mię stróżowie.* Nie tylko stojący na warcie, lecz i obchodzący miasto; jest bowiem zwyczaj, że oddział wojska obchodzi w nocy miasta żeby je w spokojności zachować, i zapobiedz zbojectwom i kradzieżom. Pod imieniem *stróżów* oznaczają się przełożeni synagogi i bałwochwalczy kapłani, którzy przewodniczyli w ofiarach pogańskich.— *Zaliście widzieli którego miłuje dusza moja?* Ale oni albo nie raczyli jéj odpowiedzieć, albo jako szaloną wyśmieli.

4. *Nalazłam tego którego miłuje dusza moja.* Stanął, i dobrowolnie dał się jéj znaleźć, jak Eunuchowi Królowéj Kandoki, Dzieje Ap. 8, 27; Korneliuszowi setnikowi, tamże 10, 22; Dyonizemu Areopagicie, tamże 17, 34; i innym.—*I niepuszczę go aż.* Zamierza niepuścić, dopóki nie wprowadzi go do domu matki swojéj, to jest, dopóki przez nawrócenie się do wiary wszystkich Żydów, nie zostaną zbawione wszystkie ostatki Jakóba, i Chrystus nie będzie wprowadzony do synagogi, w któréj się ona była urodziła i wychowała.

5. *Poprzysięgam was.* Słowa są oblubieńca. Patrz co się rzekło w rozdz. poprzedz. w. 7. Oblubienicę znowu w sen odpadłą dla wielkiego znużenia z powodu biegania tu i ówdzie, oblubieniec zakazuje budzić. Oznacza, że Chrystus widząc, jak Kościół od zatrudnień Marty udaje się na chwilę do rozkoszy bogomyślnéj Magdaleny u nóg Chrystusowych, żeby odzyskawszy siły, mógł potém tém ochotniéj oddać się nawracaniu pogan, troszczy się o to, żeby mu tego świętego odpoczynku nie przerywano.

6. *Któraż to jest.* Słowa to są towarzyszów oblubieńca. Albowiem gdy oblubienica nieco snu użyła, udawszy się na stronę z oblubieńcem, od którego wonnych olejków i objęcia stała się piękniejszą i wdzięczniejszą, wprawiła w zadumanie spotykających ją towarzyszy oblubieńca.—*Która wstępuje przez puszczą.* Żydzi wieś mianują niekiedy pustynią, to jest, przez porównanie do ludnych miast i miasteczek. Niegdyś sąsiednie narody podziwiali synagogę pielgrzymującą po pustyniach Arabskich i wstępującą do ziemi obiecanéj, lecz zarazem jéj zazdrościli. Teraz przyjaciele oblubieńca daleko piękniejszy podziwiają Kościół z pogan, lecz nie zazdroszczą, widząc go występującego z pustyni niedowiarstwa przepełnionego kadzidłem, mirrą i słodyczami wszelkiéj wonności.—*Promień dymu.* Symmachus ma, *parowanie dymu.* — *Z wonnych rzeczy mirry.* Mirrę, gdy Chrystusową śmierć i ludzką naturę rozważa, kadzidło gdy jego bóstwo; inne aptekarskie zapachy, gdy inne ewanieliczne prawdy na cały świat roznosi.

7. *Oto łoże Salomonowe.* Zdaje się, że to są słowa oblubienicy, która przez skromność wstydząc się wielkich własnych pochwał, do wysławiania oblubieńca zwraca mowę wielbicieli swoich. —*Salomonowe.* Niektórzy to o królu Salomonie co do litery rozumieją, co jest prawdopodobna. Lepiéj wszakże niż w znaczeniu literalném rozumieć o królu pokoju Chrystusie, zwłaszcza, że o tém łożu Salomonowém i jego straży nic nie mamy ani w Piśmie ś. ani w starożytnych pomnikach — *Sześćdziesiąt.* To jest wielka liczba. Liczba określona zamiast nieokreślonéj.—*Mężnych.* Odznaczających się siłą duszy i ciała, co oznacza wyraz hebrajski *gibborim.* —*Izrael.*

8. omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi: uniuscujusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.

9. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani:

10. columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum: media charitate constravit propter filias Jerusalem.

11. Egredimini et videte, filiae Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die laetitiae cordis ejus.

8. wszyscy trzymaiąc miecze, y barzo ćwiczeni ku bitwie: każdego miecz przy boku iego, dla strachów nocnych.

9. Lektykę uczynił sobie król Salomon z drzewa Libańskiego:

10. filary iey poczynił śrébrne, poręcze złote, podniebienie szarłatowe: śrzodek iey nasłał miłością dla córek Jerozolimskich.

11. Wynidźcie a oglądayćie córki Sionskie króla Salomona, w koronie, którą go ukoronowała matka iego, w dzień zrękowin iego, y w dzień wesela serca iego.

CAPUT IV. — ROZDZIAŁ 4.

O przymiotach zdobiących oblubienicę, to jest Kościół święty i każdą duszę wierną.

1. Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es! Oculi tui columbarum, absque eo, quod intrinsecus latet. Capilli tui sicut greges caprarum, quae ascenderunt de monte Galaad.

2. Dentes tui sicut greges tonsarum, quae ascenderunt de lavacro: omnes gemellis foetibus, et sterilis non est inter eas.

1. O Jakożeś piękna przyiaciółko moia, o iakożeś piękna? oczy twoie gołębie, oprócz tego, co się wewnątrz tai. Włosy twoie iako stada kóz, które zstąpiły z góry Galaad.

2. Zęby twoie iako trzody owiec postrzyżonych, które wyszły z kąpieli każda maiąc po dwoygu iagniąt, a niepłodney niemasz między nimi.

Wiernych królowi swojemu, jako Izraelitów, nie zaś obcych.

8. *Dla strachów nocnych.* Dla niebezpieczeństw, które w nocnéj porze są częstsze i większe, niż we dnie. Łożem Salomonowem jest kościół, stróżami są aniołowie, święci w niebie, zanoszący modły za Kościół matkę swoję, święci żyjący, zwłaszcza przełożeni i doktorowie kościoła. Uzbrojeni są w oręż sposobny, a zwłaszcza w miecz Ducha Ś. i gotowi do walki z nocnemi strachami i niebezpieczeństwami, które książęta ciemności wzbudzają przeciwko Kościołowi wojującemu i jego członkom.

9. *Z drzewa Libańskiego.* Z cedru.

10. *Filary.* Słupki do podtrzymania sklepienia i zasłon. — *Podniebienie.* Tak nazywa samo siedzenie.— *Środek.* Środek lektyki. — *Nasłał miłością.* Pokrył, oprowadził, ozdobił miłością, to jest rzeczami kosztownemi i miłemi, jakiemi są złoto i kosztowne kamienie. —*Dla córek Jerozolimskich.* Dla tego tak świetnie występuje, żeby zadość uczynić ich żądzy, pragnącéj się nasycić jego widokiem. Lektyka oznacza Kościół, gdzie Chrystus przebywający w sercach wiernych jest noszony. Jest z cedru nieskażony, dla nieskażonéj swéj wiary. Przez srebro oznaczają się boskie wyroki. Oparcie się i siedzenie które nazwał podniebieniem, odpowiada ubłagalni starego prawa, z któréj się wydawały wyroki, a na których nie zbywa i w Kościele, gdyż w nim znajduje się władza nauczania tego co się odnosi do katolickiéj wiary. Środek zajmuje miłość, to jest, Chrystus, który się znajduje w pośrodku wiernych swoich: *Bóg jest miłość,* I. Jan. 4, 16.

11. *Wynidźcie.* Oblubieńców dawniéj wieńczono, jak mamy Iz. 61, 10: *jako oblubieńca ozdobionego koroną.* Marcin Delrio mniema że obowiązek wieńczenia należał do matki. Wzywają się więc córki Syońskie, iżby raczéj chciały przypatrywać się oblubieńcowi nie zaś lektyce, na któréj był niesiony. Gdy Syn Boży dla ludzi stał się człowiekiem, natenczas poślubiony był Kościołowi, i człowieczeństwem czyli najkwiecistszém ciałem, wziętém z N. Maryi Panny został uwieńczony. Ciało zaś to wątłe, zowie się koroną czyli wieńcem, ponieważ w niém pokonał nieprzyjaciół swoich, djabła i grzech i t. d.— *W dzień wesela.* Ponieważ rozweselił się jako olbrzym do bieżenia tą drogą, i jego jest rozkoszą być z synami ludzkimi.

R. 4.—1. *Oczy twoje gołębie.* Patrz co się rzekło wyż. r. 1, 15. Słowa są oblubieńca. Przez oczy rozumieć można biskupów i przełożonych, stróżów i dozorców kościoła. — *Oprócz tego, co się wewnątrz tai.* Jakby rzekł: oczy masz gołębie, że już tylko zewnętrzną piękność będę chwalił, niedotykając wewnętrznych zalet duszy, które niezmiernie przewyższają wszelką pochwałę. To co się tai we wnętrzu kościoła, jest dar łaski.—*Włosy twoje jako stada kóz.* Wzięte są porównania z życia pasterskiego, obyczajem sielankowym. Góra Galaad jest przyjemną na wejrzenie, napawa rozkosznemi wonnościami, jako to: mirry i różnego kadzidła, i obfituje w żyzne pastwiska dla kóz. Galaad filologicznie oznacza *stos świadectwa,* a przenośnie Chrystusa, który jest górą na wierzchołku gór i głową Kościoła, w którym się skupiają figury i świadectwa całego starego zakonu, i na którym się budują, jako żywe kamienie, wszyscy święci. Na téj górze pasące się kozy oznaczają wiernych, którzy z jego pełności czerpią sok dobry. Oni są włosami Kościoła, nie mniéj go ozdobiającymi jak stada kóz ozdabiają górę Galaad. Są obfitymi, ponieważ ze wszystkich części ziemi liczne ludy do Kościoła są zwołane; są pięknéj barwy, ponieważ przesiękli różową krwią Chrystusową; i w téjże kąpieli obmyci; są połyskującymi i dobrze ułożonymi, ponieważ ostrością krzyża niejakim sposobem są ustrojeni, uczesani i ogładzeni.

2. *Jako trzody owiec postrzyżonych.* Równo i umiejętnie postrzyżonych. Owce świeżo ostrzyżone, przez bojaźń chłodu, gęściéj się z sobą skupiają; oznaczają więc że zęby są równe i do siebie dobrze przystające.— *Które wyszły z kąpieli.* Jako owce obmyte są białe, tak zęby oblubienicy.—*Każda mając po dwojgu jagniąt.* Oznacza się podobieństwo pomiędzy gatunkami zębów przednich z przedniemi, trzonowych z trzonowemi. Oznacza się także, że żadnéj niema w zębach oblubienicy szczerby lub próżni; jako bowiem jagnięta koło nóg owiec wszystkó zapełniają, tak pomiędzy zębami oblubienicy żadnego niema przedziału lub próżni, co także oznaczają one słowa *niepłodnéj niemasz między nimi.* Zębami Kościoła są opowiadacze i nauczyciele, którzy przeżuwają chleb dla maluczkich, niewiernych i złych mielą, zcierają i rozdzierają, występki gryzą i szarpią. Są podobni do owiec obmytych, z powodu jasnéj swéj święto-

3. Sicut vitta coccinea, labia tua, et eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genae tuae, absque eo, quod intrinsecus latet.

4. Sicut turris David collum tuum, quae aedificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.

5. Duo ubera tua, sicut duo hinnuli capreae gemelli, qui pascuntur in liliis,

6. donec aspiret dies, et inclinentur umbrae, vadam ad montem myrrhae, et ad collem thuris.

7. Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.

8. Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni: coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.

9. Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vul-

3. Jako tkanica karmazynowa wargi twoie: a wymowa twoia wdźięczna. Jako ulómek iabłka granatowego, tak iagody twoie, oprócz tego co się wewnątrz tai.

4. Jako wieża Dawidowa szyia twoia, którą zbudowano z obronami: tyśiąc tarcz wiszą na niey, wszytka broń mocarzów.

5. Dwie pierśi twoie, iako dwoie bliźniątek u sarny, które się pasą między liliami,

6. póki dźień nie nadeydźie, a nie nachylą się ćienie, póydę do góry mirrhy, y do pagórku kadźidła.

7. Wszytka iesteś piękna przyiaćiółko moia, a niemasz w tobie zmazy.

8. Pódźże z Libanu oblubienico moia, pódź z Libanu, pódź: będziesz koronowana z wiérzchu Amana, z wiérzchu Sanira, y Hermona, z łożysk lwich, z gór Ryśiów.

9. Zraniłaś serce moie, śiostro moia oblubie-

ści; do ostrzyżonych, ponieważ złożywszy starania ziemskie słowem się Bożém zaprzątają: albo także, ponieważ (jak zakonnicy czynią) przez ubóstwo wyzuwają się z dóbr ziemskich. Mają po dwójgu jagniąt, ponieważ miłość Boga i bliźniego rodzą w duszach duchownych synów: niema niepłodnéj pomiędzy nimi, ponieważ obfitują w dobre uczynki.

3. *Jako tkanica karmazynowa.* LXX. *jako sznur karmazynowy.* Jakby rzekł: Wargi twoje są różowe i koralowe, podobne do tkaniny purpurowéj.—*Jako ułomek jabłka granatowego.* Które blaskiem czerwieniejących się ziarn wielce się przyozdabia. Jeśliby raczéj o czerwoności łupiny niż ziarn mówił, niemiałby potrzeby o ułomku wzmianki czynić; dosyćby bowiem było z kolorem jabłka granatowego porównać.—*Oprócz tego co się wewnątrz tai.* Patrz co się rzekło wyżéj w. 1. Co się zaś odnosi do sensu wiersza, wargi karmazynowe oznaczają gorące i pałające miłością opowiadanie słowa Bożego; czerwoność jagod wstydliwość, skromność i powagę, którą kościół nawet w zewnętrznem ułożeniu, we wszystkich ceremoniach i służbie swojéj wyraźnie przedstawia.

4. *Wieża Dawidowa.* O któréj jest wzmianka u Ezd. księg. 2, r. 3, 27, gdzie się zowie *wielką i wychodzącą* (wyniosłą).—*Szyja twoja.* Pod imieniem szyi oznacza się postawa całego ciała wyniosła, prosta i mocna. —*Tysiąc tarcz.* Naszyjniki perłami sadzone, spadające z szyi oblubienicy, porównywa do tarcz, już z powodu kształtu okrągławego, już z powodu blasku kosztownych kamieni i pereł. Albo odnieść to należy do starożytnego zwyczaju, na mocy którego poświęcano Bogu łupy zdobyte na nieprzyjaciołach, i zawieszano na wieżach; przeto wieża ta była ozdobiona wszelkiego rodzaju zbroją i zdobyczami nieprzyjacielskiemi. To zaś stosownie oznacza zwycięstwo kościoła nad nieprzyjaciółmi odniesione, albo (jeśli o naszyjnikach rozumieć będziemy) rozmaite jego ozdoby i dary Ducha Ś., któremi jest przyozdobiony i uzbrojony.

5. *Jako dwoje bliźniątek u sarny.* Jakby rzekł: jako sarenki na bielejącem się od lilij polu się paszą, tak dwoje piersi twoich na białem ciele podnoszą się, utrzymują i rosną. Dwoje piersi są to stary i nowy testament, których słodkiem mlekiem rozdyma się macierzyńska pierś Kościoła. Te piersi są okrągłe doskonałością umiejętności, rumiane miłością twarde, stałością rozumienia, wesołe i okazałe rozmaitością dziejów.—Są razem zrodzone jak bliźnięta, jeśli uważać będziemy na boską opatrzność, dla któréj wszystkozawsze było obecném. Obie są białe liliami prawdy, czyste i święte przykładami życia, syte i pełne sokami zdań.

6. *Póki dzień nie nadejdzie.* Patrz co się rzekło r. 2, w. ostatni. Aż do wieczora kiedy się napasłszy z matką do domu wracają.—*Pójdę do góry mirry.* Dwie te góry, na których rosnie mirra i kadzidło, zdają się oznaczać umartwienie i modlitwę, przez które na szczyt doskonałości wchodzą święci którzy są w kościele.

7. *Niemasz w tobie zmazy.* To się przedewszystkiem powiada o kościele tryumfującym, do którego niewchodzi nic zmazanego, i który jest bez zmazy i zmarszczki. Jeśli o wojującym rozumieć będziemy, to powiemy że nie znajduje się w nim zmaza i zmarszczka tak szpetna, iżby przeważyła pozostałą jego piękność; albowiem między wiernymi i w Kościele nie zbywa na skalanych i zeszpeconych zmazą grzechową.

8. *Pójdźże z Libanu.* Zdaje się, że nie należy tego rozumieć o górze Libanu, która była bardzo odległą od Jerozolimy i domu oblubienicy; lecz o saméj Jerozolimie, która nierzadko w Piśmie świętém Libanem się zowie, jako u Ezechiasza 17, 3. i Zacharyasza 11, 1; którego imienia przyczyny przywodzą się przez Riberę na miejsce przytoczone Zacharyasza. Otrzymuje więc rozkaz oblubienica wynijść z Jerozolimy.—*Będziesz koronowana.* Po odbyciu téj podróży będziesz błogosławiona (szczęśliwa), ponieważ zwycięzki wieniec głowę twoję opasze. — *Zwierzchu* Na wierzchu, na samym szczycie góry Amana. *Amana.* Wielu uważają górę Amana za tę samą, która oddziela Syryą od Cylicii, i w Piśmie ś. zowie się Ararat. Marcin Delrio mniema, że jest przyjemny jaki wzgórek na Libanie, który to autor rozumie także iż oblubieniec niemówi o prawdziwych górach Amana, Sanir, lub Hermon, lecz o niejakich wynioślejszych wzgórkach, które miał w swojéj posiadłości, i którym nadał imiona owych gór sławnych; przeto też robi wzmiankę o jaskiniach dzikich zwierząt, które w owych górach licznie się znajdowały.— *Hermon.* Jedno z wynioślejszych pasm gór Libańskich. Patrz Adrichomiusza w tablicy pokolenia Aser, 11, 47. Nadto Hermon i Sanir są témże samém pasmem góry która w jedném miejscu zowie się Hermon, w drugiem Sanir. Wzywa więc oblubieniec Kościół, który przez chrzest i przyjście Ducha Ś. będzie cały piękny, iżby już wyszedł z Jerozolimy, i po onych górach, to jest po wszystkich stronach świata się rozproszył, i nie bał się prześladowania lwów, lub lampartów; albowiem osiągnie zwycięstwo i wieniec.

9. *Siostro moja.* Głos jest pieszczoty i serdecznéj przyjaźni i poufałości. Tak Assuerus mówił do przelęknionéj Estery: *jaciem jest brat twój.* Ester. 15. 20. —*Jednem okiem twojem.* Jednym rzutem oczu twoich

nerasti cor meum in uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui.

10. Quam pulchrae sunt mammae tuae, soror mea sponsa! pulchriora sunt ubera tua vino, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

11. Favus distillans labia tua, sponsa, mel et lac sub lingua tua, et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.

12. Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.

13. Emissiones tuae paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus Cypri cum nardo,

14. nardus et crocus, fistula et cinnamomum cum universis lignis Libani, myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis:

15. fons hortorum, puteus aquarum viventium, quae fluunt impetu de Libano.

16. Surge, aquilo, et veni, auster, perfla hortum meum, et fluant aromata illius.

nico, zraniłaś serce moie iednym okiem twoim, y iednym włosem szyie twoiéy.

10. Jako piękne są pierśi twoie, śiostro moia oblubienico? pięknieysze są pierśi twe niż wino, a wonność oleyków twoich niż wszytkie wonnośći.

11. Plastr miodu płynący wargi twoie oblubienico, miód y mléko pod ięzykiem twoim: a wonność szat twoich, iako wonność kadźidła.

12. Ogród zamkniony, śiostra moia oblubienica, ogród zamkniony, zdróy zapieczętowany.

13. Szczépy twoie sad malogranatów, z owocami iabłek Cyprysu z Nardem,

14. spikanard y szafran, kassia y Cynamon, ze wszemi drzewy Libańskiemi, mirrha y aloes, ze wszemi przednieyszémi oleykami:

15. zdróy ogrodów: studnia wód żywych, które płyną pędem z Libanu.

16. Wstań wietrze północny, a przyydź wietrze z południa, przewiéy ogród mój, a niech płyną wonnośći iego.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O gotowości, z jaką Oblubieniec Chrystus pośpiesza na wezwanie swojéj Oblubienicy Kościoła.

1. Veniat dilectus meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum

1. Niech przyydźie miły móy do ogrodu swego, a niech ie owoce iabłek iego. Przyszedłem do o-

Niektórzy mniemają, że dziewice miały nakrytą głowę zasłoną, którą także oblicze zasłaniały, jednego tylko oka niezakrywając, którego wejrzeniem oblubieniec został zraniony. Albo sens jest: jedno tylko oko twoje, jeden kosmyczek włosów zdolny jest zranić serce patrzącego, czego ja doświadczyłem.—*Szyje twojéj.* Kosmyk, który spada na szyję twoję. Oczami kościoła są jego przełożeni, którzy go prowadzą do rzeczy niebieskich; jego włosami są podwładni; szyją są doskonali. Jedno oko albo kosmyk włosów jest jedność i zgodność wiary, którą mają przełożeni i podwładni. Dla niéj zraniony był Chrystus.

10. *Wonność olejków.* Wonnością olejków jest zapach i sława świętości i wszelkiego rodzaju cnót.

11. *Plastr miodu płynący.* Porównywa wargi oblubienicy z miodem i mlékiem, ponieważ mądrość Pisma ś. jest najsłodszą dla podniebienia Swiętych.— *Wonność szat twoich.* Szatami Kościoła są dobre uczynki zewnętrzne: woń tych szat wstępuje do nieba nakształt modlitwy, która się przez kadzidło oznacza, według onych słów Psal. 140, 2: *niech idzie modlitwa moja, jako kadzenie, przed oblicznosć twoję.*

12. *Ogród zamkniony.* Chwali z każdego względu oblubienicę, i zdaje się że ją porównywa z rajem rozkoszy, w którym byli umieszczeni pierwsi rodzice.—*Zamkniony.* Nie tylko murem i strażą, lecz także zamkami i ryglami dla obrony od złodziejów.—*Zdrój zapieczętowany.* W raju rozkoszy było takoż źródło, jak się pokazuje z Genez. 2, 10. Jeżeli był zwyczaj że publiczne źródła kamieniem się zamykały, jak daje się wnioskować z Genez. 29, 2, jakże tem bardziéj należy to rozumieć o źródłach w ogrodach prywatnych, iżby kto z nieżyczliwych wody nie zmącił albo nie zatruł. Kościół jest ogrodem zamknionym, i podwójną strażą obwarowanym, to jest aniołów i samego Boga. *Góry około niego* (to jest aniołowie święci); *a Pan około ludu swego.* Psalm. 124, 2. W tym ogrodzie jest źródłem sam Chrystus, który sam o sobie powiedział: *jeśli kto pragnie, niech so mnie przyjdzie, a pije.* Jan. 7, 37. Źródło w rzeczy raméj zapieczętowane i zamknięte dla niewiernych i hedetyków, bo zresztą dla wszystkich otwarte, według onych słów Zacharyasza 13, 1: *Źródło otworzone domowi Dawidowemu.* Albo zapewne źródło oznacza zdroje Pisma świętego.

13. *Szczepy twoje.* Zdanie wiersza jest, że w tym ogrodzie rosną granaty i wszelkiego rodzaju jabłka. Zamiast *z owocami jabłek* w hebrajskim jest, *z owocem rozkoszy*, tojest, ze wszelkim owocem słodkim i rozkosznym. Szczepami są cząstkowe kościoły, które są jakby odroślami i córkami Kościoła powszechnego. Jabłka zaś granatowe są najstosowniejszym symbolem Kościoła dla porządku i miłości, która się oznacza ognistym kolorem: rozmaite zapachy które się wyliczają, są rozmaite cnoty, którémi są przyozdobieni wierni synowie Kościoła.—*Cyprysu z nardem.* O Cyprysie powiedzieliśmy wyż. przy onych słowach *grono cypru*, r. 1, 14. O Nardzie, patrz co się rzekło tamże w. 12.

14. *Ze wszemi drzewy Libańskiemi.* Ze wszystkiemi woniejącemi drzewami i zapachami góry Libanu. — *Przedniejszemi olejkami.* Ze wszystkiemi najkosztowniejszemi szczepami i drzewami, które się przedewszystkiem używają do zaprawiania olejków.

15. *Zdrój ogrodów.* Wyżéj był powiedział, że w kościelnym gaju znajduje się źródło zapieczętowane, iżby pokazać że jest jasne i czyste; teraz inną jego zaletę przydaje, iż jest żywe i wiecznie wytryskujące. Zdroje Pisma ś. są źródłem ogrodów, to jest, którym się zraszają ogródki dusz wiernych, i obficie płyną z góry Libanu, to jest, z ust Chrystusa, który jest górą na wierzchołku gór.

16. *Wstań wietrze północny.* Odejdź, zaprzestań. Wiatr północny djabła oznaczać może, który wiernym poddmuchiwa szkodliwy jad wiarołomstwa i gnuśności. —*Przyjdź.* Dmij. Wiatr południowy jest gorącość Ducha S.—*Mój.* Oblubienicy mojéj, do któréj należy to co moje, tak jak do mnie także to co jéj.—*Niech płyną wonności.* Wiatr bowiem południowy gorącością swoją rozgrzewa drzewa i wydobywa z nich wonne soki. Za powiewem południowego wiatru Ducha ś. daje się czuć wonność cnót Kościoła.

R. 5.—1. *Niech przyjdzie miły mój.* Słowa są oblubienicy wzywającéj oblubieńca, żeby do niéj przyszedł.

meum, soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis: comedi favum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo: comedite amici, et bibite, et inebriamini, carissimi.

2. Ego dormio, et cor meum vigilat: vox dilecti mei pulsantis: Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium.

3. Exspoliavi me tunica mea, quomodo induar illa? lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?

4. Dilectus meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum ejus.

5. Surrexi, ut aperirem dillecto meo: manus meae stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima.

6. Pessulum ostii mei aperui dilecto meo: at

groda mego śiostro moia oblubienico, zebrałem mirrhę moie z wonnemi ziołami memi: iadłem plastr z miodem moim, piłem wino moie z mlékiem moim, iédźcież przyiaćiele y piyćie a popiyćie się namilszy.

2. Ja śpię, a serce me czuie: głos miłego mego kołacącego: Otwórz mi śiostro moia, przyiaćiółko moia, gołębico moia, niepokalana moia: boć głową moia pełna iest rosy, a kędźierze moie kropli nocnych.

3. Zwlokłam suknię moię, iakóż ią obléc mam? umyłam nogi moie, iakóż ie zmazać mam?

4. Miły mói ściągnął rękę swoię dźiurą, a żywot mói zadrżał na dotknienie iego.

5. Wstałam abym otworzyła miłemu memu: ręce moie kapały mirrhą, a palce moie były pełne mirrhy co nawybornieyszey.

6. Zaworę drzwi moich otworzyłam miłemu me-

Ogrodem jest Kościół, jabłkami są dobre uczynki wybranych, którzy w tym ogrodzie jako drzewa kwitną i wydają owoce. Temi owocami, jak najprzyjemniejszym pokarmem nasyca się Chrystus.—*Przyszedłem do ogrodu mego.* Oblubieniec, jak uważa ś. Jan Nisseński, otrzymawszy wezwanie od oblubienicy, najśpieszniéj odszedł, i wracając przyniósł z sobą pasterskie niejakie podarki, dla urządzenia świetniejszéj uczty; i tak przygotowawszy ucztę, po wstaniu z łożek stołowych, jak się dziać zwykło podczas uczty, ucztujących do wesołości zachęca. I naprzód do oblubienicy przemawia i powiada, że jéj wezwanie było mu najprzyjemniejszem, i dla tego śpiesznie przybył i towarzyszów nawet na ucztę przyprowadził dla powiększenia wesołości.—*Jadłem plastr z miodem.* To jest z tak wielką chciwością iż niecierpiąc zwłoki, miód razem z woskiem jadłem. Chrystus, gdy tylko jeszcze mówi i wzywa, Kościół powiada: *owom jest?* Iz. 58, 9. Zowie siostrą, z powodu uczęstnictwa natury ludzkiéj, oblubienicą, z powodu zaślubienia wiary. Nie tylko chce, żeby zasiadali na uczcie doskonali, którzy są towarzyszami oblubieńca, lecz także i niedoskonali pokutujący, którzy usiłują postępować i z dnia na dzień lepszymi się stawać, a którzy się oznaczają przez młode dziewice. Mirra jest chrzest, przez który w Chrystusie pogrzebieni zostajem. Nikt się do téj uczty nie przypuszcza, kto nie jest wprzódy namaszczony mirrą, to jest, kto nie jest ochrzczony. Inne wonności są to dalsze dary Ducha ś. Plastr jest ciało Chrystusowe utworzone w najczyściejszym ulu pszczoły niepokalanéj Panny Maryi. Miód jest duchowna słodycz, którą ten plastr zawiera. Wino jest kielich zbawienny krwi Pańskiéj. Mléko, nauka tajemnic Bożego słowa. Pożywa je Chrystus w członkach swoich, to jest, gdy je pożywają wierni, i sam on jest dającym ucztę i ucztującym i wzywającym na tę ucztę temiż samemi słowy, któremi wzywał Apostołów: *Jedzcie...pijcie z tego wszyscy,* Mat. 26; i 1. Kor. 11.

2. *Ja śpię.* Słowa są oblubienicy opowiadającéj swoim towarzyszkom nocny swój sen, który miała po uczcie. Sens jest: ja spałam, ucztą, miłością i oczekiwaniem znużona: dusza wszakże uwolniona z więzów ciała, i nieobecnością oblubieńca stroskana, zwykłych swoich myśli rozwijać nieprzestawała. W skutek czego, gdy oblubieniec przyszedł, i prosił żeby go wpuścić, ja niedość będąc przytomną, mniéj skwapliwie mu odpowiedziałam, niż wypadało.—*Pełna jest rosy.* Która w nocy spadła: to samo znaczą krople nocne. Powiada to oblubieniec, żeby ona zrozumiała, iż długo zostawał oblubieniec kołacąc przede drzwiami. Po *zaranku* Kościoła, gdy wrócony został pokój Kościołowi, mężowie doskonali oddali się znowu kontemplacii. Lecz pokój nie był długi; zakłócili go bowiem kacerze, poganie i żydzi, i dla tego oblubieniec przybywa żeby obudzić oblubienicę, i upomina iżby grożącym nieszczęściom zapobiegała. Rosa i krople nocne oznaczają bluźnierstwa i zniewagi heretyków i niewiernych względem Chrystusa.

3. *Zwlokłam suknię moję.* Suknia jak tłómaczy ś. Grzegorz i inni, zatrudnienia doczesne oznacza, które jakby szaty na się przyjmując doznają pewnego roztargnienia ci, którzy się oddają staraniom o bliźnich. To zaś mężom duchownym i oddanym kontemplacii zwykło sprawować przykrość; lękają się bowiem iżby nogi uczuć swych które skruchą serca i łzami obmyli, znowu się nie zbrukały błotem i prochem rzeczy światowych.—*Umyłam nogi moje.* Zachowuje się wzgląd na przyzwoitość; mają bowiem zwyczaj dziewice, córki pasterzy i rolników, chodzące zwykle, nogi obmywać wprzód nim do łóżka się układną żeby nie zbrudzić pościeli.

4. *Rękę.* To jest, palec.—*Dziurą.* Przez otwór zamku, do którego się klucz wkłada. *Żywot.* Pod imieniem żywota oznacza się cała część ciała która się rozciąga od szyi do nóg zewnątrz i wewnątrz, to jest same wnętrzności; co jaśniéj tłumaczy Symmachus, który przełożył: *wnętrzności moje wzruszyły się.*—*Na dotknienie jego.* LXX. jako też hebr. *nad nim,* to jest, ze względu na niego; jakby rzekł: widząc go, iż z taką pracą usiłuje palcem rygiel zamku usunąć, serce moje wzruszyło się, i dłużéj znosić nie mogłam, iż tak na próżno się trudzi. Widząc Chrystus, że pierwsze wezwanie nie dostateczne jest, iżby zapaśników Kościoła swego do boju wyprowadzić, wyciągnął rękę swoję, większe światło i obfitszą łaskę zesłał, którą pobudzeni nie lękali się poświęcać siebie na wszystkie trudy, nieodłączne od starań około zbawienia dusz ludzkich.

5. *Ręce moje kapały mirrą.* Gdy oblubieniec do zamka palec wpuścił, przez samo dotknięcie się rygiel z zamkiem płynem najwyborniejszéj mirry tak oblał, iż ręce i palce oblubienicy, gdy zaworę odmykala, olejkiem najprzyjemniejszéj woni zostały namaszczone. Mógł był oblubieniec sam zaworę odwalić, lecz chciał żeby to uczyniła oblubienica; chce bowiem Bóg, iżby Kościół wespół z nim pracował, i mógł mówić: Pracowałem, nie ja sam tylko, lecz łaska Boża ze mną. Dotykając oblubieniec zawory, usuwa także lekkie przeszkody; serce oblubienicy pała gorliwością zbawienia dusz, żądzą cierpienia i chęcią umartwienia, co się oznacza przez mirrę, która nawet przez palce kroplami spływa, gdyż miłośnicy cnoty, i w rzeczach małych zadają sobie umartwienia.

6. *Ale on był odszedł.* Chrystus zawsze jest obecny Kościołowi i w nim się znajduje. Niekiedy jednak mówi się że od niego odszedł, gdy dopuszcza nań iżby walczył z przeciwnościami; mówi się że wrócił, gdy go znowu po-

ille declinaverat, atque transierat. Anima mea liquefacta est, ut locutus est: quaesivi, et non inveni illum: vocavi et non respondit mihi.

7. Invenerunt me custodes, qui circumeunt civitatem: percusserunt me, et vulneraverunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.

8. Adjuro vos, filiae Jerusalem, si inveneritis dilectum meum, ut nuntietis ei, quia amore langueo.

9. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adjurasti nos?

10. Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus.

11. Caput ejus aurum optimum: comae ejus sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus.

12. Oculi ejus sicut columbae super rivulos aquarum, quae lacte sunt lotae, et resident iuxta fluenta plenissima.

13. Genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis. Labia ejus lilia distillantia myrrham primam.

14. Manus illius tornatiles aureae, plenae hyacinthis. Venter ejus eburneus, distinctus sapphiris.

mu: ale on był odszedł y minął. Dusza moia roztopiła się gdy mówił: szukałam, a nie nalazłam go, wołałam, a nie odpowiedźiał mi.

7. Naleźli mię stróżowie co chodzą po mieśćie: ubili mię, y zranili mię: wźięli płascz móy ze mnie stróżowie murów.

8. Poprzyśięgam was córki Jerozolimskie, ieśli naydźiećie miłego mego, abyśćie mu oznaymiły, iż mdleię od miłośći.

9. Jakiż iest miły twóy nad miłego, o napięknieysza między niewiastami? iakiż iest miły twóy nad miłego, żeś nas tak poprzyśięgła?

10. Miły móy iest biały y rumiany, wybrany z tyśiąców.

11. Głowa iego złoto nalepsze: włosy iego iako latorośli palmowe, czarne iako kruk.

12. Oczy iego iako gołębice nad strumieńmi wód, które są w mleku wymyte, y śiedzą nad potoki napełnieyszemi.

13. Policzki iego iako grzadki wonnych źiół, nasadzone od Aptekarzów. Wargi iego lilia, kapiące mirrhę przednią.

14. Ręce iego utoczone złote, pełne Hiacyntów. Brzuch iego z kości słoniowéy, osadzony szafirami.

sza.— *Roztopiła się.* LXX. mają, *dusza moja wyszła w mowie jego;* to jest, jak skoro poznałam głos oblubieńca, opuścił mnie duch, i uleciał do oblubieńca; jako wosk stopniałam od nadmiaru miłości.

7. *Naleźli mię stróżowie.* Patrz co się rzekło wyż. r. 3, 3.— *Ubili mię* (uderzyli), *i zranili mię.* Z tej przyczyny źle się obchodzą stróże z oblubienicą, że naruszała nocny spoczynek, i w późną noc krzyki niewczesne wszczynała.—*Płaszcz mój.* Wyraz hebrajski *redid*, wierzchnią suknię albo zasłonę oznacza. Stróżami są to samowładcy, kacerstwem zarażeni, którzy Kościołowi przez kaznodziejów i nauczycieli wołać wzbraniali i wołających chłostami trapili. Ci płaszcz oblubienicy nie tylko zabrali, ale też przez odszczepieństwa i kacerstwa rozdarli.

8. *Poprzysięgam was.* Na głos oblubienicy obudziło się wiele mieszkańców, mężów i niewiast; tych prosi żeby wskazali oblubieńca, i w ucisku zostającéj chcieli jaką pomoc przynieść. Oznaczają się przez to prośby Kościoła, błagającego o modlitwy wiernych żyjących, i świętych którzy już z Chrystusem królują w niebie.

9. *Jakiż jest miły.* Słowa są towarzyszy. Nie przez niewiadomość zapytują; albowiem i jego i ją po większéj części dobrze znali; lecz tém wspomnieniem podają sposobność do chwalenia go: wszystkim bowiem synom Kościoła tak aniołom jak ludziom, tak błogosławionym w niebie jak pielgrzymującym na ziemi wielce jest miłą pochwała Chrystusa Zbawiciela.— *Miły twój nad miłego.* Milszy nad innych.

10. *Biały i rumiany.* Wyraz rumiany do skóry odnieść należy, nie do włosów. Chrystus jest biały, ponieważ bez skazy grzechu, rumiany krwią swoją, którą za nas wylał.

11. *Złoto najlepsze. Głowa Chrystusowa, Bóg*, jak powiada Ś. Paweł I. Kor. 11, 3; bóstwo zaś najczystsze jest i najdoskonalsze; przeto nie bez słuszności symbolem jego jest złoto najlepsze.— *Czarne jako kruk.* U starożytnych czarne włosy były oznaką niepospolitéj piękności. Włosami głowy są myśli i zamiary boskie, które się zowią czarnemi, ponieważ są dla nas ciemnemi i nieznanemi.

12. *Jako gołębice.* Oczy oblubieńca porównywa do jasnéj gołębicy, ponieważ są piękne, czyste, jasne i święte.— *Nad strumieńmi wód.* Te gołębice są w rzeczy saméj piękniejsze, ponieważ częściéj się wodą spłukują, i w mniemaniu także patrzących, ponieważ przez odbicie przezroczystéy wody piękniejszemi się wydają.— *Są w mleku wymyte.* Tak białe, jakby były w mléku kąpane.

13. *Policzki jego jako grządki.* To jest, policzki jego przyodziane kwiatem młodzieńczego wieku, to jest miękkim puchem, podobne są do pachnących ziół, lub kwiatów na grządce przez aptekarza posadzonych. Policzki oblubieńca oznaczają majestat połączony ze słodyczą, powagę z powolnością i umiarkowaną skromnością i t. d. Wiemy zaś, że te cnoty nie były w oblubieńcu przypadkiem nagromadzone, lecz przez Ducha Ś., najbieglejszego aptekarza najporządniéj rozmieszczone, tak iż patrzącym nie mogły się nie podobać z pięknego przykładu, i z woni dobréj sławy.— *Wargi jego lilia.* Porównywa wargi oblubieńca z szarłatnemi liliami, które w Syryi najwięcéj są słynne. Oddaje pochwałę słodkiéj mowie oblubieńca, po którego wargach *rozlała się wdzięczność*, Psal. 44, 3, i o którym powiedziano: *Nigdy tak człowiek nie mówił*, Jan. 7, 46; i przez Ś. Piotra: *słowa żywota wiecznego masz*, Jan. 6, 67.— *Mirrę przednią.* Patrz co się rzekło wyż. w. 5. Wargi Chrystusowe wydawały mirrę, ponieważ strofował grzeszników, i do pokuty i umartwienia upominał.

14. *Ręce jego utoczone.* Zdaje się że o palcach rozumieć należy okrągłych, i jakby wytoczonych albo samych przez się, albo z powodu pierścieni. — *Złote.* Piękne, ozdobne. Albo się tak nazywają z powodu pierścieni złotych na palce włożonych, na których hiacynty połyskiwały.—*Pełne hyacyntów.* Rękami Chrystusa są jego dzieła; są utoczone, ponieważ nic im nie zbywało do doskonałości; są złote, ponieważ pełne użyteczności i zacności; są pełne hyacyntów, ponieważ czerwone są miłością, białe czystością, błękitne mądrością.—*Brzuch jego z kości słoniowéj.* Co pod imieniem brzucha oznacza się w Pismie ś., powiedzieliśmy wyżéj, w. 4: zowie się słoniowym dla swéj białości i gładkości: oznacza także, gdy do słoniowéj kości przyrównywa, że te części są najczystsze; albowiem słoniowa kość jest czystego źwierza kością nieulegającą zepsuciu. Słusznie się także dodaje szafir, ponieważ

15. Crura illius columnae marmoreae, quae fundatae sunt super bases aureas. Species ejus ut Libani, electus ut cedri.

16. Guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis. Talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus, filiae Jerusalem.

17. Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum, quo declinavit dilectus tuus? et quaeremus eum tecum.

15. Golenie iego słupy marmurowe, które postawiono na podstawkach złotych, ozdoba iego iako Liban wyborny iako cedry.

16. Gardło iego nasłodsze, a wszytek pożądliwy: takić iest miły mój, a ten iest przyiaciel mój, córki Jerozolimskie.

17. Gdźież poszedł miły twój, o napięknieysza między niewiastami? gdźie się obrócił miły twój? a będziem go z tobą szukać.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O zaletach Kościoła, będącego szczególniejszym przedmiotem upodobania Chrystusa.

1. Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis, et lilia colligat.

2. Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.

3. Pulchra es, amica mea, suavis, et decora sicut Jerusalem: terribilis ut castrorum acies ordinata.

4. Averte oculos tuos a me, quia ipsi me avolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quae apparuerunt de Galaad.

5. Dentes tui sicut grex ovium, quae ascenderunt de lavacro: omnes gemellis foetibus, et sterilis non est in eis.

6. Sicut cortex mali punici, sic genae tuae absque occultis tuis.

1. Miły mój stąpił do ogroda swego, do grządki wonnych źiół, aby się pasł w ogrodźiech, a lilie zbierał.

2. Ja miłemu memu, a mnie miły mój, który się paśie między liliami.

3. Pięknaś iest przyiaciółko moia wdźięczna, y ozdobna iako Jeruzalem: ogromna iako woyska uszykowanie porządne.

4. Odwróć oczy twe odemnie, boć te uczyniły żem uleciał. Włosy twoie iako trzoda kóz, które się ukazały z Galaad.

5. Zęby twoie iako trzoda owiec, które wyszły z kąpieli, wszytkie maiące po dwoygu iagniątek, a niepłodney niemasz między nimi.

6. Jako skórka iabłka granatowego, tak iagody twoie, oprócz taiemnych twoich.

ten kamień zowie się największym miłośnikiem czystości.— *Osadzony szafirami.* Sanchez odnosi do szat białych, albo do pasa białego wysadzonego drogiemi kamieniami i szafirami.

15. *Golenie jego słupy.* Wychwala golenie z powodu białości, mocy i trwałości. Przez golenie zdają się oznaczać męztwo i wytrwałość, które wszystkich cnót i dzieł świętych utrzymują spojność, jak golenie podtrzymują całe ciało. Podstawy, albo nogi złote oznaczają mądrość i miłość: męztwo opiera się na mądrości, żeby porywczo nie działać, wytrwałość na miłości, żeby nie upaść na duchu i nie zaniechać.— *Ozdoba jego.* To jest oblicze i postać całego ciała nakształt widoku góry Libanu jest najprzyjemniejsza, i w ozdobie przewyższa innych ludzi, tak jak cedry wynoszą się nad inne drzewa. Chrystus podobny jest Libanowi, ponieważ zieleni się, kwitnie cnotami, i jako Liban jest przyjemny. Jest zaś wyborny jak cedry, ponieważ jako cedr przechodzi inne drzewa wysokością, równością, przyjemną wonią i nieskazitelnością; tak oblubieniec wszystkich członków kościoła wojującego i tryumfującego przewyższa zasługami, chwałą, świętością życia, czystością intencii, i t. d.

16. *Gardło jego najsłodsze.* Jakby rzekła: Nie tylko członki oblubieńca są najkształtniejsze, lecz także głos najwdzięczniejszy. Patrz co się rzekło w. 13.—*Wszystek pożądliwy.* LXX. mają, *cały pożądanie*, jako też tekst hebrajski.

17. *Będziem go z tobą szukać.* Którzy słyszą mówiących o zaletach Chrystusowych, przejmują się jego miłością, i zapalają się do pilniejszego jego szukania.

R. 6.— 1. *Stąpił do ogrodu swego.* Jakby rzekła: Dokąd odszedł oblubieniec z pewnością niewiem, podejrzywam jednak, że zstąpił na grządki wonnych ziół; tam bowiem często zwykł przebywać; albo jakby rzekła: poco mam wychodzić zewnątrz? Wewnątrz mnie jest oblubieniec, siebie będę przetrząsała, w sobie go znajdę. Rzeczono bowiem wyżej, że ogrodem oblubieńca jest Kościół.— *Do grządki wonnych ziół.* Do ogródka swojego, w którym na rozmaitych grządkach zasadzone są małe szczepy wonne. Ogrodem wonnym jest Kościół; zstąpił Chrystus aby się tam pasł, ponieważ jakby paszą dla niego jest, mieć w Kościele pastwiska dobrych sumień, i żłoby pełne dobrych uczynków. Tam pasie jako pasterz, pasie się jako baranek niepokalany; zbiera także lilie dobrych pragnień, i jak zapachem lilij orzeźwia się sławą dobrych uczynków. Albo zbierać lilie, jest zabierać z tego życia ludzi doskonałych i wyprobowanych, i umieszczać ich w gronie aniołów.

2. *Ja miłemu memu.* To samo jest co wyżej, r. 2, 16, rzekł: *Miły mój mnie, a ja jemu*, i t. d. Gdy oblubienica zamyśla pójść do ogrodu, spostrzega oblubieńca, i też słowa powtarza.

3. *Pięknaś jest.* To jest ozdobiona wszelkiego rodzaju cnotami.—*Ogromna jako wojska uszykowanie porządne.* Jakby rzekł: mnie samemu tylko jesteś piękną, i przyjaciółką, i wdzięczną; innym wszystkim jesteś straszną i surową; owszem mnie także straszną, ponieważ przeszywają mnie strzały oczu twoich. Albo sens jest: jesteś straszna jak wojsko dobre, uszykowane, która tyle trudności niebezpieczeństw przezwyciężyć mogłaś. Kościoł jest straszny szatanom, kacerzom i fałszywym braciom, przez obcowanie i rozprawy, i t. d.

4. *Te uczyniły żem uleciał.* Mnie w niejaki sposób umysł odejmują. Sprawują, że odchodzę od siebie. W hebrajskim jest, jak tłumaczy Genebrardus, *przemogły mnie.* Codziennie Kościół przemaga niejako Boga zagniewanego, walcząc z nim modlitwami i łzami, i wszystko czego chce upraszając i jakby wymuszając.

5. *Zęby twoje.* Ten wiersz wytłomaczony jest wyż. r. 4, 2.

6. *Jako skórka.* To także wyjaśniliśmy wyż., w tymże rozdz. w. 3.

7. Sexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae, et adolescentularum non est numerus.

8. Una est columba mea, perfecta mea, una est matris suae, electa genitrici suae. Viderunt eam filiae, et beatissimam praedicaverunt: reginae et concubinae, et laudaverunt eam.

9. Quae est ista, quae progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata?

10. Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium, et inspicerem, si floruisset vinea, et germinassent mala punica.

11. Nescivi: anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab.

12. Revertere, revertere, Sulamitis: revertere, revertere, ut intueamur te.

7. Sześćdziesiąt iest królewskich żon, a ośmdźiesiąt nałożnic, a panien niemasz liczby.

8. Jedna iest gołębica moia, doskonała moia, iedynaczka iest matki swoiéy, wybrana rodźićielki swoiéy. Widźiały ia inne córki, y za nasczęśliwszą wystawiały, królewskie żony y nałożnice y chwaliły ia.

9. Któraż to iest, która idźie iako zorza powstaiąca, piękna iako księżyc, wybrana iako słońce, ogromna iako woyska uszykowanie porządne?

10. Stąpiłem do ogroda orzechowego, abym oglądał iabłka na dolinach, y obaczył ieśli zakwitła winnica, a ieśli zrodźiły iabłka granatowe.

11. Niewiedźiałam: dusza moia zatrwożyła się dla wozów Aminadabowych.

12. Nawróć się, nawróć Sulamitko: nawróć się, nawróć się, abyśmy na ćię patrzyli.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O zalctach Kościoła, oblubienicy Chrystusowéj.

1. Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! Juncturae femorum tuorum, sicut monilia, quae fabricata sunt manu artificis.

1. Cóż uyźrzysz na Sulamitce, iedno ufy woienne? Jakoż są piękne kroki twoie w trzewikach córko książęcia? stawy udów twoich są iako zawieszenia, urobione ręką rzemieślnika.

7. *Sześćdziesiąt.* Gdy się mówi sześćdziesiąt i ośmdziesiąt, kładzie się liczba określona zamiast nieokreślonéj, jakośmy też rzekli wyżéj, r. 3, 7. Sens zdaje się być ten: niech będzie wielki jaki król, któryby miał wiele żon, i nałożnic i panien; co tylko w tak wielu rozdzielnie, to wszystko w mojéj małżonce łącznie się znajduje: przeto ciebie, moia umiłowana, nad nie wszystkie przenoszę, i od takiego króla za szczęśliwszego się uważam. — *Nałożnic.* Żony prawne, lecz drugorzędne, i poślubione bez ceremonij i uroczystych obrządków ślubnych; niewolnic albo usamowolnionych.— *Panien.* Które się w seraju przechowują, z zamiarem przyszłego z niemi małżeństwa.

8. *Jedna jest gołębica.* Jakby rzekł: Wszakże jedna jest gołębica moja.— *Doskonała.* To jest, niepokalana.— *Wybrana.* To jest, najbardziéj umiłowana i upodobana.— *Widziały ją.* Wszystkie owe królowe nałożnice, panny.— *Chwaliły ją.* Wielka pochwała, gdyż niewiasty bardzo niechętnie, innym zwłaszcza swoim rywalkom, piękność przyznają. Przez królowe, nałożnice i panny, oznaczają się trzy stany wojującego Kościoła: doskonali, postępujący i początkujący. Jedna się zowie oblubienica, ponieważ Kościół jest jeden przez związek miłości, chociaż wiele jest szczególnych zgromadzeń wiernych. Zowie się także jeden, to jest jedyny, szczególny, przedniejszy. Nie byłby zaś jedynym i umiłowanym, żeby nie był tak zjednoczonym.

9. *Któraż to jest?* Słowa są towarzyszy oblubieńca i oblubienicy.— *Jako zorza.* Kościół był jakby zorza przed prawem pisanem, jakby księżyc pod prawem Mojżesza, jako słońce pod światłem Ewanielii.— *Ogromna.* Patrz co się rzekło wyżéj, w. 3.

10. *Stąpiłem.* To jest, zstąpiłem był. Słowa są oblubieńca. Zdaje się przywodzić przyczynę swojego odejścia, to jest, gdy odszedł po zastukaniu do drzwi oblubienicy.— *Jabłka na dolinach.* Teksta hebrajskie oznaczają dolinę zroszoną źródłem. Owoce zaś obficiéj rodzą w dolinach z powodu większéj wilgoci w miejscach niższych. Jabłka kładą się zamiast wszelkiego rodzaju owoców. Synagoga bardzo słusznie się zowie ogrodem orzechowym; bo jako orzechowe drzewo z trudnością rośnie, i jego owoc, który brudzi ręce, kijami się obija; tak synagogi wzrost był powolny i prawie niczego od niéj Bóg nie wymógł bez chłosty kar; owoce także jéj, to jest, dzieła były niedoskonałe i szpetne obrzydliwością grzechów i częstego bałwochwalstwa, i t. d. Przeszedł więc do ogrodu oblubieniec, żeby widzieć, azali w winnicy Boga zastępów, po przyjęciu Ewanielii, znajdują się jakie grona wiary i posłuszeństwa, czyli się okazuje kwiat szczeréj miłości i męczeństwa.

11. *Nie wiedziałam.* Wiersz jest trudny, w czém się wszyscy zgadzają. Zdaje się że są słowa oblubienicy w tym sensie: niewiedziałam iż ty zstąpiłeś do ogrodu orzechowego; gdybym to była wiedziała, byłabym wolna od zbytecznéj trwogi, lękałam się bowiem o ciebie, żebyś nie wpadł pomiędzy wojenne wozy Aminadaba, któryby się z tobą źle obszedł. Aminadab oznacza *wodza ludu*, i wielu jest którzy mniemają, że Aminadab nie jest to imię własne, lecz przymiotne. Mogła więc lękać się oblubienica żeby oblubieniec nie wpadł na wodza ludu, obchodzącego w nocy miasto, który z oblubieńcem w nocy znalezionym, jakby co niegodziwego zamyślającym, źleby się obszedł. Tak Kościół jeszcze maluczki, t. j. orszak Apostołów, lękał się o Chrystusa w onéj nocy, któréj wszedł do ogrodu, gdy spotkał straż Piłatową.

12. *Nawróć się, nawróć się.* Zdaje się że są słowa niewiast, które wychwalały były oblubienicę; te bowiem ujęte jéj pięknością proszą iżby się częściéj pokazywała, aby się mogły nasycać jéj widokiem i obcowaniem, i mogły naśladować i wychwalać jéj cnoty i obyczaje.—*Sulamitko.* Jako od Pawła Paulę, i od Jana Joannę wyprowadzamy: tak od Selamo, to jest, Salomona wyprowadza się Sulamitka, jakby rzekł: Salomonia, albo *pokój czyniąca*: przeto Akwila przekłada, *ειρηνευουσαν, pokój czyniąca.* Słusznie kościoł zowie się Sulamitką, ponieważ jest oblubienicą prawdziwego Salomona Chrystusa Pana.

R. 7.— 1. *Cóż ujrzysz.* Słowa oblubieńca, albo jak inni chcą, oblubienicy odpowiadającej na życzenia choru

2. Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis. Venter tuus sicut acervus tritici, vallatus liliis.

3. Duo ubera tua, sicut duo hinnuli gemelli capreae.

4. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui sicut piscinae in Hesebon, quae sunt in porta filiae multitudinis. Nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum.

5. Caput tuum ut Carmelus, et comae capitis tui, sicut purpura regis vincta canalibus.

6. Quam pulchra es, et quam decora, charissima, in deliciis!

2. Pępek twóy iako czasza toczona, która nigdy nie iest bez napoiu. Brzuch twóy iako bróg pszenice osadzony liliami.

3. Dwie piersi twoie iako dwoie małych bliźniąt sarnich.

4. Szyia twoia iako wieża z kości słoniowey. Oczy twoie iako sadzawki w Hezebonie, które są przy bramie córki mnóstwa. Nos twóy iako wieża Libańska, która patrzy ku Damaszkowi.

5. Głowa twoia iako Karmel: a warkocze głowy twoiey iako szarlat królewski zwiniony na cewki.

6. Jakożeś piękna, y iako wdzięczna namilsza, w roskoszach?

---

niewiast. LXX. mają, *cóż ujrzycie*, jakby rzekł: pragniecie oglądać oblubienicę, ujrzycie w niéj hufy wojenne, i t. d. —*Wojenne.* Za Boga walczące, jakowe hufy widział Jakób. Gen. 32, 2. Kościół jest jakby hufiec wojenny, ponieważ zawsze wystawiony na walkę z nieprzyjaciółmi.—*Jakoż są piękne kroki twoje.* Głosy są choru dziewic wychwalających oblubienicę, jakby rzekły: jak piękne są nogi twoje, i jako ozdobnie w wytworne sandały przystrojone. Przez kroki kościoła rozumieć możemy jego skwapliwość do przebiegania różnych krain świata w celu ogłaszania Ewangelii. Sandały się robią z nieżywych bydląt, powiada Kassyodor, w sandałach przeto piękne są nogi oblubienicy, gdy po ujarzmieniu ciała używa go jako sandałów, i nie jest już ono duchowi ciężarem, lecz ozdobą. Albo gdy skłonności i popędy natury, które się także przez nogi oznaczają, hamuje przepisami Ewangelii i przykładami Świętych, któremi się zabezpiecza od błota rzeczy cielesnych, od kamieni zgorszeń, od cierni utrapień, i po têm wszystkiém w obówiu bezpiecznie chodzi.—*Córko książęcia.* Sądzilibyśmy że sens jest taki: jesteś ozdobiona wytwornemi sandałami i szatami, jakby córka książęcia. Kościół prawdziwie jest córką i oblubienicą Chrystusa najwyższego książęcia, króla królów, i pana panujących.—*Stawy udów twoich.* Przez to zdaje się trzeba rozumieć moc Kościoła. Stawy udów, powiada Kassyodor, jest połączenie dwóch narodów (żydów i pogan) w jednéj wierze.

2. *Pępek twój.* Drogi kamień, czyli naszyjnik, który zawieszony na szyi do pępka dochodzi, i ozdabia tę część która odpowiada pępkowi, jak się zdaje, podobny do czaszy wytoczonéj, która zawsze jest czystą ponieważ nigdy niebraknie jéj napoju, jakiemi są czasze, które się często używają przez biesiadujących, i przeto też często się obmywają.—Mówi się zaś o kościele: *Pępek twój jako czasza, i t. d.*, ponieważ gdy zajaśniała wiara ewangeliczna, i pierwiastki synagogi zostały obmyte chrztem ś. a także nożem Bożego słowa pępek duchownie został obrzezany, lud, który się nawrócił, zaczął ztąd pić najwyborniejsze wino zbawiennéj nauki (jako przez pępek w żywocie matki zwykł płód), i nie zabrakło w pępku napoju, ponieważ ta nauka jest niewyczerpana, płynąca z nieustającego źródła Pisma Ś. — *Brzuch twój, jako bróg pszenice.* Część owa szaty, która pokrywa brzuch, w środku którego jest pępek, jak się zdaje, podobna z wyobrażenia i podobieństwa do kupy pszenicy. otoczonéj liliami i innemi kwiatami, które sztuką Frygijską na wierzchniéj szacie w około są przyozdobione. Kościół stał się matką wielu wiernych; albowiem zrodził wielu, którzy pojedynczo wzięci są jakby ziarnka przenicy mające być wniesione do gumna Bożego, i których wielka liczba stanowi bróg. Związką miłości w jedno zgromadzony, sprawiedliwością zrównany i przykładami wstydliwości i innych cnót, jakby liliami otoczony.

3. *Dwie piersi.* To się wytłómaczyło wyż. r. 4, 5.

4. *Jako wieża z kości słoniowéj.* Tą przenośnią wychwala szyję z powodu białości, gładkości, połysku, wysokości. Patrz co się rzekło r. 4, 4. Przez szyję odpowiednio się rozumie wiara kościoła, która nakształt słoniowéj kości jest czysta, trwała i nie skażona.—*Jako sadzawki w Hezebonie.* To jest, w oczach twoich znajduje się jakiś blask i pogoda, jak w wodach sadzawek Hezebonu, które się znajdują przy bramie córki mnóstwa, i których ani muł nie mąci, ani wiatr nie wzrusza, i dla tego zawsze są jasne i spokojne. Wiadomo, że pod imieniem oczu, Chrystus Pan oznacza czystą intencyę. Mat. 6, 22. Są więc oczy podobne do jasnych i przezroczystych sadzawek Hezebonu, gdy nasza intencya jest czysta i szczera.—*W Hezebonie.* Hezebon było miasto w pokoleniu Rubena. —*Przy bramie córki mnóstwa.* Brama córki i mnóstwa jest to samo co brama mnóstwa, czyli brama uczęszczana przez lud. Żydzi bowiem mają nierzadko zwyczaj dodawać imię *synów* tylko dla ozdoby mowy, jak u Jer. 17, 19, *w bramie synów ludu*, zamiast *w bramie ludu:* i *drogi córki ludu*, Jer. 4, 11: zamiast drogi która jest uczęszczaną przez lud. Sadzawki te są blizko bramy, którą jest Chrystus, mówiący o sobie że jest drzwiami owiec, Jan. 10, 7; i w rzeczy saméj jest drzwiami mnóstwa, przez które wszyscy wchodzić powinni, którzy tylko mają być mieszkańcami królestwa niebieskiego. —*Jako wieża Libańska.* Jakby rzekł: nos twój takim się mnie wydaje pomiędzy włosami, czyli pomiędzy gałązkami spadającemi z wieńca, jaką się zwykła ukazywać wieża, która jest na Libanie ze strony Damaszku, i która się wznosi pomiędzy uroczemi drzewami ozdobiona i przydająca krasy saméj górze. Nos oznacza sądu doskonałość, mądrość, i rozpoznawanie duchów, a także siłę odróżniania prawdziwych cnót od występków namiętności, błędów od prawdy, i t. d.

5. *Głowa twoja jako Karmel.* Karmel jest wyniosła góra w Palestynie, słynna z roskosznych winnic i z obfitości wszelkich owoców. Do niéj, powiada, podobna jest głowa oblubienicy, to jest wyższa, ozdobniejsza i piękniejsza niż innych niewiast. Głową Kościoła jest Chrystus. ozdobny we wszelkie dobro w członkach swoich.—*Jako szarłat królewski.* Powiada, że z głowy oblubienicy spada najpiękniejszy warkocz, podobny do splotów nici jedwabnych, lub wełnianych, które się przeznaczają do utkania szat królewskich, i są na świeżo purpurą farbowane; potém. żeby się nierozpadły, mocno przywiązane do cewek iżby znowu lepiéj i dokładniéj się podawały. Jak Chrystus cały był szkarłatny miłością, tak od niego zależące ludy, jakby włosy od głowy, w otworach jego ran przez wiarę do krzyża przywiązane, podwójną farbą miłości Boga i bliźniego zupełnie są przesiękłe.

6. *Najmilsza w rozkoszach.* W hebr. ma, *miłość w rozkoszach*, jakby rzekł: moja rozkosz, moja miłość. Rozkoszą Chrystusa jest być z synami ludzkimi.

7. Statura tua assimilata est palmae, et ubera tua botris.
8. Dixi: Ascendam in palmam, et apprehendam fructus ejus, et erunt ubera tua sicut botri vineae, et odor oris tui sicut malorum.
9. Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque et dentibus illius ad ruminandum.
10. Ego dilecto meo, et ad me conversio ejus.
11. Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.
12. Mane surgamus ad vineas, videamus, si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica: ibi dabo tibi ubera mea.
13. Mandragorae dederunt odorem. In portis nostris omnia poma: nova et vetera, dilecte mi, servavi tibi.

7. Twóy wzrost podobny iest palmie, a piersi twoie gronam winnym.
8. Rzekłem wstąpię na palmę, y uchwycę owoce iéy, a będą piersi twoie iako grona winnice: a wonność ust twoich iako iabłek.
9. Gardło twoie iako nalepsze wino, godne milemu memu ku piciu, wargam téż y zębam iego ku smakowaniu.
10. Ja milemu memu, a do mnie żądza iego.
11. Przydź miły móy, wynidźmy na pole, mieszkaymy we wsiach.
12. Rano wstawaymy do winnic, oglądaymy ieśli kwitnie winnica, ieśli kwiecie zawięzuie się w owoc, ieśli kwitną iabłka granatowe: tam tobie dam piersi moie.
13. Mandragory dały wonność. W bramach naszych wszelakie iabłka: nowe y stare, miły móy, zachowałam tobie.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O wzajemnéj miłości Jezusa Chrystusa i Kościoła.

1. Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae, ut inveniam te foris, et deosculer te, et jam me nemo despiciat?

1. Któż mi da ciebie brata mego ssącego piersi matki moiéy, abych cię nalazła na dworze, y całowała cię, a iużby mię żaden nie wzgardził?

7. *Twój wzrost.* Postawa i wyniosłość całego ciała podobne są do palmy. Kościół podobny jest do palmy, ponieważ na padole surowość prac i cierpień przenosi dla Chrystusa; na wysokości zaś, to jest, w niebie, oczekuje piękności i słodyczy nagrody.— *Piersi twoje gronom.* Abraham syn Ezdrasza podaje, że był zwyczaj w Palestynie, iż do palm przyczepiali winne szczepy; przez co na ich gałązkach wisiały grona, do których przyrównywają się tu piersi oblubienicy. Można przez piersi rozumieć dwa testamenty. Jako grona zarazem uśmierzają głód i pragnienie, dając pokarm i napój: tak dwa testamenty dostarczają pokarmu i napoju duszom.

8. *Wstąpię na palmę.* Słowa są dziewic Syońskich; lecz każda z nich pojedyńczo o sobie mówi, używając tegoż porównania palmy i gron, jakby rzekła: żądałam przyłączyć się do ciebie i być zaliczoną do twojego orszaku. Obym na cię wstąpiła, jak na palmę! obym pochwyciła gałązki twoje dla zerwania owoców w które obfitujesz! Obym ssała piersi twoje jakby jagody winne, które odganiają zarazem głód i pragnienie! Obym się napawała słodką wonią ust twoich, żeby się nią umocnić i orzeźwić! jakby rzekła: posilaj mnie i napawaj twojemi piersiami, to jest, obu testamentami Pisma ś. podawanemi, i tłómaczonemi przez Kościół. Przy tém rozweselaj mnie i orzeźwiaj ustami twojemi, to jest, twoim duchem.

9. *Gardło twoje jako najlepsze wino.* Podobną pochwałę oblubienicy daje oblubieniec wyż. r. 4, 11: *Plastr miodu płynący wargi twoje oblubienico*: któremi przenośniami wychwala się oblubienicy wymowa; jakby rzekł: śpiewy, hymny, psalmy, modlitwy, nauka i opowiadanie twoje są wyborne, skuteczne i godne Boga.— *Miłemu memu.* Kościoły także pojedyńcze zowią Chrystusa umiłowanym swoim, ponieważ one także go miłują, i od niego są miłowane, gdyż za nie także umarł.— *Wargom też i zębom jego ku smakowaniu.* Hebrajski ma inaczéj; lecz Wulgata zdaje się wyrażać to co niektórzy czynią gdy wino wyborne i słodkie piją; albowiem wziąwszy łyk w ustach obracają, i smakują, jakby obmywając nim język, podniebienie i zęby, żeby się zarazem i słodyczą wina napawać i jego się zapachem pokrzepiać. Zaiste Bóg po tyle razy powtarzanemi przez Kościół hymnami i śpiewami się napawa, iż je jakby smakuje i bezustannie się niemi rozkoszuje.

10. *Ja miłemu memu.* Słowa są oblubienicy podobne do tych, które mamy r. 2, w. 16. *Miły mój mnie, a ja jemu.* Zdanie jest: ja cała do oblubieńca należę, tak jak on mnie jedną tylko kocha i pożąda.

11. *Wynijdźmy na pole.* Oznacza że oblubienica chce rozszerzać po świecie imię i wiarę oblubieńca, i rodzić mu synów duchownych.

12. *Rano wstawajmy.* Pokazuje usilną troskliwość swoję w dziele dopomagania bliznim, a zwłaszcza świeżo nawróconym, których oznacza pod imieniem kwitnącéj winnicy i kwitnących malogranatów.—*Dam tobie piersi moje.* Daje Kościół Chrystusowi piersi, gdy synów, których w Chrystusie rodzi, karmi mlekiem zbawiennéj nauki.

13. *Mandragory dały wonność.* Niegdyś mandragory przez niewiasty zamężne były niezmiernie poszukiwane, albo ponieważ mniemano, iż są obdarzone siłą miłośną, albo ponieważ dopomagają poczęciu. Patrz Gen. 30, 14. Przeto mandragory wyliczają się tu z innemi owocami zbieranemi przez oblubienicę. Być może, iż mandragory oznaczają tych wiernych, którzy są zdolni do pozyskiwania dusz i do rodzenia synów Chrystusowi; tych bowiem Kościół pilnie szuka i starannie zbiera. Oni szeroko roznoszą woń świętości i nauki.— *W bramach naszych wszelkie jabłka.* Jakby rzekł: owocu duchownego, którego pożądamy, niedaleko szukać należy; żniwo jest białe, wszystko gotowe, i wszędzie się nastręcza zręczność do pozyskiwania dusz.— *Nowe i stare.... zachowałam tobie.* Starych i nowych Świętych przez wiarę i pobożność przyłączyłam do ciebie, jeden i drugi lud, nowy i stary poświęciłam tobie. Wszystkie dobre sprawy które uczyniłam, i które teraz czynię, na cześć twoję obracam.

R. 8.— 1. *Brata mego.* Głos jest przymilenia się. Patrz co się rzekło wyż. r. 4, 9.—*Ssącego piersi.* Współwychowańca mojego, który, wziąwszy ciało przyszedłeś na świat, mléko synagogi ziemną ssałeś.—*Abym cię nalazła na dworze.* Oswobodzona z więzów tego ciała pragnie połączyć się z nim wieczną miłością. —*Iużby mię żaden nie wzgardził.* Stawszy się dla

2. Apprehendam te, et ducam in domum matris meae: ibi me docebis, et dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum.

3. Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.

4. Adjuro vos, filiae Jerusalem, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

5. Quae est ista, quae ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? Sub arbore malo suscitavi te: ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.

6. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, quia fortis est ut mors dilectio: dura sicut infernus aemulatio: lampades ejus lampades ignis atque flammarum.

7. Aquae multae non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam: si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.

8. Soror nostra parva, et ubera non habet: quid faciemus sorori nostrae in die, quando alloquenda est?

2. Poymam ćię, y wprowadzę do domu matki moiéy, tam mię będźiesz uczył, a dam ći pełną z wina przyprawnego, y moszczu z iabłek granatowych moich.

3. Lewica iego pod głową moią: a prawica iego obłapi mię.

4. Poprzyśięgam was córki Jerozolimskie, nie obudzayćież, ani dawayćie ocućić miłey, póki sama nie zachce.

5. (Któraż to iest która wstępuie z puszczéy, opływaiąca roskoszami, podparszy się miłego swego)? Pod iabłoniowym drzewem wzbudźiłem ćię: tam naruszona iest matka twoia, tam zgwałcona iest rodźićielka twoia.

6. Przyłóż mię, iako pieczęć do serca twego, iako pieczęć do ramienia twego: bo mocna iest iako śmierć miłość, twarda iako piekło rzewliwość, pochodnie iéy pochodnie ognia y płomieniów.

7. Wody mnogie nie mogły ugasić miłości, y rzeki nie zatopią iéy, choćby człowiek dał wszytkę maiętność domu swego za miłość, wzgardźi ią iako nic.

8. Siostra nasza mała, y pierśi nie ma, cóż uczyniémy siestrze naszéy, w dźień w który będą mówić do niéy.

---

wszystkich przedmiotem zazdrości i podziwienia, bo przeniesiona do przedziwnéj światłości twojéj.

2. *Wprowadzę do domu matki mojéj.* Tak r. 3, w. 4: *Pojmałam go, i nie puszczę go, aż go wprowadzę do domu matki mojéj, i do komory rodzicielki mojéj.* Patrz co się tam rzekło. Marcin Delrio mniema, że podobieństwo jest wzięte od tego co zwykły czynić młode dziewice, które gdy poszukiwanych braci swoich samych jednych na dworze znajdą, z radością ich na ręce biorą i podnoszą, pieszczą i do domu przyniostszy pieszczotliwie zapytują gdzie i co robili. Dziatki stosownie do swojego wieku bełkotaniem szczebiotliwém opowiedzieć usiłują raczéj niż opowiadają; one bełkotliwe słówka pieszczotliwie powtarzają i pocałunkami przerywają; i nareszcie dzieciątko podarunkami ujmują. Niebieska Jerozolima jest domem matki, to jest, kościoła tryumfującego; tam z Bogiem wzajemną uprzejmością walczyć będziemy, i on, który według Mich. r. 4, 2, jest naszym nauczycielem, będzie nas uczył cudownych rzeczy, których teraz nasz umysł objąć nie może, lecz natenczas, oglądając jasne jego oblicze, łatwo pojmie.—*Dam ci pełną.* Wina przyprawione są te, które się zaprawiają zapachami lub wonnościami. Delrio mniema, że się rozumie słodki napój, w którym się rozkoszują niemowlątka. Kościoł niejako wynagrodzić Bogu usiłuje, gdy mu ofiaruje sok malogranatów, to jest, krew świętych męczenników.

3. *Lewica jego.* Wiersz ten wytłumaczony jest wyż. r. 2, w. 6.

4. *Poprzysięgam was.* Słowa są oblubieńca, któreśmy tamże wytłumaczyli, w. 7.

5. *Któraż to jest, która wstępuje?* Słowa są towarzyszy. Oblubienica ze snu obudzona, z większą już odwagą, bez żadnéj bojaźni najjawniéj uściska oblubieńca, i na nim oparta dąży z pustyni ku Jerozolimie. Podziwiając ją przeto towarzysze oblubieńca, *któraż to jest,* powiadają, *która wstępuje, i t. d. — Opływająca rozkoszami.* Świetnie ozdobiona. Dziwią się niebieskie duchy, że Kościoł z pustyni tego świata, gdzie był niedostatek dóbr wszelkich, wstępuje do niebieskiéj Jerozolimy w tak świetnym stroju cnót i zasług. Wstępuje wprawdzie, ponieważ dokłada usiłowań i trudów wolnéj woli, lecz oparty na umiłowanym, ponieważ jest podtrzymywany łaską i pomocą tego, który zstąpił z nieba.—*Pod jabłoniowem drzewem.* Jest głos oblubieńca tak odpowiadającego, żeby zadość uczynić zapytaniu towarzyszy, z taką przezornością to mówi, iżby nie zmniejszając pochwał oblubienicy, nie dozwolił jéj saméj się wynosić własnemi pochwałami, chociaż najsłuszniejszemi. Mowę więc zwraca do oblubienicy Kościoła, i powiada, iż się do niego przyłączył pod drzewem Krzyża, tak jak niegdyś pod drzewem w raju Ewa, matka wszystkich żyjących i jego, według człowieczeństwa, zdradzona przez szatana w grzech była wpadła.

6. *Przyłoż mię jako pieczęć.* Jakby rzekł: Ponieważ tak wiele mi winieneś, wyciśnij mię przeto jako znak na sercu i ramieniu twojém, tak iżbyś wszystko cokolwiek myślisz i czynisz, dla mnie to czynił.—*Bo mocna.* Jakby rzekł: Jeślį zechcesz, będziesz mógł to czynić za łaską i pomocą moją; albowiem miłość wszystko zwycięża i wszystkie trudności pokonywa, na podobieństwo śmierci, która wszystko kruszy. — *Twarda..... rzewliwość.* Żarliwość, która jest promieniem niejako miłości, i jest gwałtowną i gorącą. — *Jako piekło.* Jako najgwałtowniejszy ogień piekielny. — *Pochodnie.* Wyraz hebrajski właściwie oznacza węgle rozpalone.— *Ognia i płomieniów.* W hebrajskim są trzy wyrazy w przypadku drugim, *ognia płomienia Pańskiego,* to jest, ognia najpłomienistszego, albowiem wyraz *Pańskiego* daje się przez exaggeracyą.

7. *Wody mnogie.* Większą niż ogień jest miłość, albowiem nie może być zgaszoną choćby najobficiéj wylano wody.—*Choćby człowiek dał.* Jeśliby kto, mającemu tę miłość, największe chciał dać bogactwa, żeby mu ją wyrwać, odepchnięcia dozna od posiadającego ją; więcéj bowiem waży ten dar miłości niż wszystko co się na tym świecie drogo ceni.

8. *Siostra nasza.* Słowa są oblubienicy Kościoła, który mówi o synagodze mającéj się nawrócić do Chrystusa, jakby rzekł: Podoba mi się prawo miłości, o którém dopiero powiadałeś; lecz się troszczę o synagodze siostrze naszéj niedawno nawróconéj, która jeszcze jest słaba, i do małżeństwa z oblubieńcem (który wymaga doskonałych w cnocie i miłości) niedość sposobna.—

9. Si murus est, aedificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.
10. Ego murus: et ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens.
11. Vinea fuit pacifico in ea, quae habet populos: tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu ejus mille argenteos.
12. Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, et ducenti his, qui custodiunt fructus ejus.
13. Quae habitas in hortis, amici auscultant: fac me audire vocem tuam.
14. Fuge, dilecte mi, et assimilare capreae hinnuloque cervorum super montes aromatum.

9. Jeśliż iest mur, zbudujmyż na nim baszty śrebrne: ieśli iest drzwiami, spóymy ie deskami cedrowémi.
10. Jaćiem iest mur, a pierśi moie iako wieża, odkądem była u niego iako pokóy nayduiąca.
11. Winnicę miał spokoyny w onéy, która ma ludźie: poruczył ią strożóm: mąż przynośi za owoc iéy tyśiąc śrébrników.
12. Winnica moia przedemną iest. Tyśiąc twoich spokoynych, a dwieśćie tym którzy strzegą owoców iéy.
13. Która przebywasz w ogrodźiech, przyiaćiele słuchaią: day mi usłyszeć głos twóy.
14. Ućiekay miły móy, a bądź podobny sarnie, y ielonkowi na górach źiół wonnych.

Piersi niema. Gdy piersi zaczynają się podnosić, natenczas panny sposobne są do małżeństwa. Synagoga nawrócona małą się zowie, ponieważ co do liczby szczupła. Mówi się, że niema piersi, z powodu małéj liczby nauczycieli, którzyby ją w prawdzie kształcili.—*W dzień, w który będą mówić do niéj.* W dzień, w który będzie mowa o jéj poślubieniu, to jest, gdy w dzień sądu ostatecznego, w który się wszystko sprowadzi do modły miłości, mężowi będzie oddaną, to jest, z Chrystusem połączoną w niebieskiéj Jerozolimie.

9. *Jeśliż jest mur, zbudujmyż na niem baszty srebrne.* Słowa są oblubieńca odpowiadającego na powyższe uwagi, jakby rzekł: Nie uchybię siostrze mojéj, dopełnię niedostatki o których powiadasz, z tym jednak warunkiem, jeśli jest mocną i stałą w miłości, jakby mur przeciwko zasadzkom zalotników, przeciwko napaściom zuchwałych.—*Jeśli jest drzwiami.* Jeśli z wyłączeniem innych mnie jednemu będzie otwartą, jako wierne drzwi Boże, przydam jéj nadto nowe ozdoby i uzbrojenia, przez które ta malutka stanie się nad mur srebrny wyższą i jaśniejszą, i nad drzwi z cedrowego drzewa wonniejszą i nieskazitelniejszą. Bóg używającym dobrze pierwszéj łaski, przydaje nowe większe, któremi się obwarowują i ozdabiają.

10. *Jaciem jest mur.* Słowa nowo poślubionéj, to jest, świeżo nawróconéj synagogi. Sens jest: postanowiłam zgoła to czynić co rozkazujesz, albowiem czuję, że już szczodrobliwość twoja uprzedza moje posłuszeństwo; za łaską bowiem twoją już się stało, iż się widzę obwarowaną murem jaśniejącym basztami srebrnemi, dwiema piersiami jako równemi wieżami.— *Odkądem była.* To jest, odkąd znalazłam pokój przed oblubieńcem, za łaską bowiem jego jestem tém, czém jestem.

11. *Winnicę miał spokojny.* Słowa są oblubienicy, to jest, Kościoła. Salomon miał winnicę, albowiem wyraz *Spokojny* jest imię własne, którego znaczenie łacińskie, jak w wierszu następnym, położył tłumacz.— *W onéj która ma ludzie.* W hebr., jako też u LXX. jest, w Baalamon, którego wyrazu znaczenie oddał tłumacz.—*Poruczył ją strożom.* Oddał w dzierżawę rolnikom dla strzeżenia i uprawiania.—*Mąż.* To jest, którykolwiek z uprawiaczy roli; albowiem wyraz hebrajski *isc*, to samo jest u Żydów co *mąż*, albo *ktokolwiek, którykolwiek*, i t. d.—*Przynosi za owoc.* Salomonowi właścicielowi winnicy.— *Tysiąc srebrników.* Syklów.

12. *Winnica moja przedemną jest.* Jakby rzekł: Salomon winnicę swoję wydzierżawił; ja zaś winnicę moję, która ani dobrocią gruntu, ani owocem tamtéj nieustępuje, własną pracą uprawiam. — *Tysiąc twoich spokojnych.* Tysiąc srebrników twoje są, o Salomonie.— *A dwieście.* Sami zaś uprawiacze osiadli zyskują sobie dwieście wyżéj nad ony tysiąc, które wypłacają. Miał niegdyś Salomon, to jest Pan, winnicę, to jest synagogę, z któréj nielada owoc pobierał; lecz owoce, powiada Kościoł, z mojéj winnicy będą się pobierały obfitsze; albowiem winnicę ową uprawiali osadnicy, to jest, kapłani, prorocy, królowie: przeciwnie winnicę tę Kościoła uprawiał sam jéj Pan oblubieniec, stawszy się człowiekiem, i jego oblubienica: przeto korzyść była obfitsza.

13. *Która przebywasz w ogrodziech.* Słowa oblubieńca, jakby rzekł: Oblubienico, która przebywasz w ogrodach, i zatrudniasz się ich uprawą, czas żebyśmy się rozeszli, i zakończyli wzajemne rozmowy; a ponieważ pilnie się zatrudniasz uprawą winnicy, i co główna, bardzo mnie miłujesz, słuszna iżbyś żądała i przyjęła odemnie dar jaki. A więc domagaj się czego chcesz. Bo i towarzysze nasi oczekują tego czego prosić będziesz. i pragną spełnienia swych życzeń.

14. *Uciekaj miły mój.* Głos oblubienicy. Uciekać, znaczy tu iść śpiesznie na podobieństwo uciekających. Wyjaśnia życzenie swoje, jakby rzekła: I ja też nie widzę przyczyny, dla czego, po dokonaniu wszystkiego co rozkazałeś, dłużéjbyśmy tu zostawać mieli. Pali mnie żądza zupełnego używania Ciebie. Uciekaj prędko, i mnie z sobą zabierz, tak prędko jak lubią rączo biegać sarny i jelonki. Zanieś mię rychło do najroskoszniejszych gór wonnych niebieskiéj Jerozolimy. Gdy powiada *uciekaj*, oznacza że ona ma iść za nim; kończy bowiem swoje życzenia tak jak je była zaczęła r. 1, 3, powiadając: *Pociągnij mię: za tobą pobieżemy do wonności olejków twoich.*

Koniec Księgi Pieśni nad Pieśniami.

Wprowadzenie do księgi Mądrości.

Księga Mądrości nosi tytuł od głównego swojego przedmiotu. Natchniony jéj autor, z całą wzniosłością i mocą stylu wychwala prawdziwą mądrość; upomina wszystkich ludzi, a mianowicie królów, aby jéj szukali i nią się rządzili; mówi o nagrodzie sprawiedliwych i karze bezbożników w tém życiu i przyszłém.

Pod imieniem mądrości pisarz S. rozumie tu właściwy sposób postępowania według Boga; a zatém taka praktyczna mądrość jest niczém inném, jak prawdziwą znajomością Boga, złączoną z synowską bojaźnią i religijną czcią ku Niemu, czyli praktycznym wyrazem takiéj mądrości jest doskonała cnota, czyniąca człowieka świętym i szczęśliwym. Od téj mądrości autor wznosi się nieraz do Mądrości niestworzonéj, którą jest Bóg w Trójcy S. jedyny, i duchem proroczym mówi o Mądrości wcielonej Słowa przedwiecznego, to jest o Jezusie Chrystusie. Ztąd od niektórych Ojców świętych księga ta jest zaliczaną do ksiąg proroczych.

Autor téj księgi mówi nieraz w imieniu Salomona, i wprowadza go mówiącego; lecz kto był tym autorem, z pewnością niewiadomo. Zdaje się że żył około czasów Aleksandra Wielkiego, i musiał być Żydem Hellenistą, gdyż pisał tę księgę w języku greckim, mieszanym nieco z wyrazami hebrajskiemi.

LIBER SAPIENTIAE.

CAPUT I.

KSIĘGA MĄDROŚCI.

ROZDZIAŁ 1.

O zamiłowaniu sprawiedliwości, o prostocie serca, bojaźni Boga i szukaniu mądrości.

1. Diligite justitiam, qui judicatis terram. Sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quaerite illum, *(Isai. 56, 1).*
2. quoniam invenitur ab his, qui non tentant illum, apparet autem eis, qui fidem habent in illum:
3. perversae enim cogitationes separant a Deo, probata autem virtus corripit insipientes.
4. Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.
5. Spiritus enim sanctus disciplinae effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus, quae sunt sine intellectu, et corripietur a superveniente iniquitate.

1. Miłuyćie sprawiedliwość, którzy sadźicie źiemię. Rozumieyćie o Panu w dobroći, a w prostośći serca szukayćie go,
2. gdyż od tych bywa nalezion, którzy go nie kuszą: a tym się okazuie, którzy maią wiarę w nim:
3. przewrótne bowiem myśli odłączaią od Boga, a moc doświadczona karze głupie.
4. Abowiem w złośćiwą duszę nie wnidzie mądrość, ani będźie mieszkać w ćiele grzéchóm poddanym.
5. Duch bowiem święty karnośći ucieczé przed obłudnośćią, y oddali się od myśli, które są bez rozumu, y zafrasowany będźie od nadchodzącéy nieprawośći.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Którzy sądzicie ziemię.* Sędziowie ziemscy, rządcy ludów.—*Rozumiejcie o Panu w dobroci.* Ci nie rozumieją o Panu w dobroci, którzy albo o jego mocy albo o dobroci źle rozumieją, sądząc, iż on nie dosyć jest potężnym, albo nie dosyć dobrym i t. d. Przeto wymaga od sędziów prawdziwego rozumienia o Bogu, i prawowiernéj religii. Albo sens jest: poznajcie z samego doświadczenia, jak jest dobrym i łaskawym Pan względem uciśnionych i opuszczonych, jako sierot, wdów, i t. d.—*W prostości serca.* Sercem szczerém.

2. *Którzy go nie kuszą.* Kuszą Boga którzy powątpiewając o Boskiéj potędze i dobroci, domagają się ich jawności, i dowodów.—*A tym się okazuje.* A nie jest tu przeciwieństwo, lecz łączność, jakby rzekł: i okazuje się, to jest, daje się znaleźć.

3. *Przewrótne... myśli.* *Σκολιοὶ γὰρ λογισμοί.* rozprawiania zawiłe i przewrótne.—*A moc doświadczona karze głupie.* Moc i potęga Boża wielorakiem doświadczeniem stwierdzona pokazuje, że głupimi są ci, którzy o niéj źle rozumieją.—*Karze.* To jest, przekonywa, strofuje.

4. *Złośliwą duszę.* Zło zręcznie i chytrze knującą.—*W ciele.* To jest, w człowieku; albowiem ciało oznacza w tem miejscu całego człowieka.—*Grzechom poddanym.* Podległém, dłużném z powodu grzechów. Albo grzechom poddanym ten się nazywa, który zaciągnąwszy zgubny nałog grzeszenia, pomimowoli niejako bywa ciągniony do grzechu, jak niewolnicy, poddani i dłużnicy, bywają znaglani do tego czegoby sobie nie życzyli.

5. *Duch... święty karności.* Przyczyna dla czego nie wnijdzie mądrość do duszy złośliwéj, ponieważ sprawca mądrości Duch święty ucieka i precz od siebie oddala obłudę i niegodziwe zamiary.—*Które są bez rozumu.* Nieroztropnych, pozbawionych mądrości, jakiemi są prze-

6. Benignus est enim spiritus sapientiae, et non liberabit maledicum a labiis suis, quoniam renum illius testis est Deus, et cordis illius scrutator est verus, et linguae ejus auditor. *(Gal. 5, 22. Jer. 17, 10.)*

7. Quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis.

8. Propter hoc, qui loquitur iniqua, non potest latere, nec praeteriet illum corripiens judicium.

9. In cogitationibus enim impii interrogatio erit: sermonum autem illius auditio ad Deum veniet, ad correptionem iniquitatum illius.

10. Quoniam auris zeli audit omnia, et tumultus murmurationum non abscondetur.

11. Custodite ergo vos a murmuratione, quae nihil prodest, et a detractione parcite linguae, quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit: os autem, quod mentitur, occidit animam.

12. Nolite zelare mortem in errore vitae vestrae, neque acquiratis perditionem in operibus manuum vestrarum,

13. quoniam Deus mortem non fecit, nec laetatur in perditione vivorum. *(Ezech. 18, 32.)*

14. Creavit enim, ut essent omnia, et sanabiles fecit nationes orbis terrarum: et non est in illis medicamentum exterminii, nec inferorum regnum in terra.

15. Justitia enim perpetua est, et immortalis.

16. Impii autem manibus et verbis accersierunt

6. Duch bowiem mądrości iest dobrotliwy: y nie wyzwoli złorzeczącego od ust swoich: bo nérek iego świadek iest Bóg, y serca iego badacz iest prawdziwy, y słuchacz ięzyka iego.

7. Gdyż Duch Pański napełnił okrąg ziemie: a to, co wszytko ma w sobie, ma wiadomość głosu.

8. Dla tegóż kto nieprawość mówi, nie może się zataić, ani go minie sąd karzący.

9. W myślach bowiem niezbożnego badanie będzie: a mów iego słuch do Boga przyidzie, na skaranie nieprawości iego.

10. Abowiem ucho zarzliwości słucha wszytkiego, a zgiełk szemrania nie zatai się.

11. Strzeżcież się tedy szemrania, które nic nie pomaga, a od obmówiska wściągaycie ięzyka: Bo mowa pokątna darmo nie póydźie: a usta które kłamaią, zabiiaią duszę.

12. Nie żądaycie śmierci w błędzie żywota waszego, ani nabywaycie zginienia przez sprawy rąk waszych.

13. Gdyż Bóg śmierci nie uczynił: ani się weseli w zatraceniu żywych.

14. Stworzył bowiem aby było wszytko, y zdrowe uczynił rodzaie okręgu ziemie: y nie masz w nich iadu zatracenia, ani królestwa piekielnego na ziemi.

15. Sprawiedliwość bowiem wieczna iest y nieśmiertelna.

16. Ale niezbożnicy rękami y słowy przywabili

---

wrótne i zdradliwe. — *Zafrasowany będzie od nadchodzącéj nieprawości.* Wyraz *będzie zafrasowany* odnosi się do Ducha Świętego, i sens zdaje się być ten: Duch Ś., za nadejściem nieprawości, to jest, grzesznika przewrótnego, pokaże się takim jakim jest, to jest, jak wielce się brzydzi zdradą i nieprawością, a to przez zesłane kary na niepoprawnych grzeszników. Albo sens będzie taki: Duch Ś. *będzie zafrasowany*, według tych słów apostoła ś. Pawła do Efez. 4, 30: *Nie zasmucajcie Ducha ś. Bożego.*

6. *Duch bowiem mądrości jest dobrotliwy.* To jest, ponieważ jest dobrotliwy, przeto nie dopuści żeby złorzeczący i oszczercy nie ulegli karaniu. Nie znosi bowiem dobrotliwość Boża tych którzy innym złorzeczą i uwłaczają. — *Wyzwoli... od ust swoich.* Nie dopuści, żeby był wolny od kary na którą zasłużył grzesząc ustami swojemi. — *Badacz jest prawdziwy.* Który się omylić nie może, gdyż nic przed nim nie jest skrytego, i widzi serca i nerki ludzkie, to jest, wszelkie skrytości.—*Języka jego.* Mów jego.

7. *Duch Pański napełnił okrąg ziemie.* Bóg wszystko wie, ponieważ przez swoję niezmierność jest wszędzie obecny, wszystko dzierży i obejmuje. — *To co wszystko ma w sobie.* Ś. Augustyn *in Speculo* czyta: *Ten który wszystko trzyma;* lecz nasz tłumacz powiedział *to*, mając na względzie wyraz grecki *πνεῦμα*, *duch*, który jest rodzaju nijakiego.— *Wszystko ma.* Wszystko zachowuje, wszystko obejmuje i przenika.—*Ma wiadomość głosu.* To jest, duch, który jest wszędzie obecny, nie może niewiedzieć co kto mówi choćby najskrycićj i najciszéj mówił, albo nawet myślał tylko i czuł.

8. *Sąd karzący.* Pomsta karząca, i niedopuszczająca żeby grzech ostał się bezkarnie.

8. *W myślach... niezbożnego badanie będzie.* Myśli bezbożnego będą wzięte na rachunek.—*Słuch.* Wieść.— *Na skaranie.* Iżby były ukarane nieprawości jego.

10. *Ucho żarliwości.* Ucho gorliwe o sprawiedliwość.—*Zgiełk szemrania.* Gwar krzykliwy, szmer potwarzy.

11. *Które nic nie pomaga.* Jest to miosis; mniej się bowiem mówi niż oznacza: które bardzo jest szkodliwe.—*Darmo nie pójdzie.* Nie uniknie pomsty Bożéj.— *Kłamią.* Kłamstwem szkodliwem. — *Zabijają duszę.* Przez grzech śmiertelny.

12. *Nie żądajcie śmierci.* To jest, nie przyzywajcie, nie szukajcie: jakby rzekł: Nie idźcie za tém co śmierć sprawuje.—*W błędzie żywota waszego.* Błądząc około sposobów zachowania życia ciała, z cudzą krzywdą, błądząc przez brak uwagi na śmierć i sąd: tam i ówdzie błąkając się ciałem, i szukając żeby komu uwłoczyć.— *Nabywajcie zginienia.* To jest, ani ściągajcie zguby. To samo jest co był powiedział, *nie żądajcie śmierci.*

13. *Bóg śmierci nie uczynił.* Bóg bowiem chciał był żeby wszyscy żyli, lecz śmierć przez grzech, jako jego kara, weszła na świat. P. Wujka.

14. *Zdrowe uczynił rodzaje okręgu ziemi.* To jest, cokolwiek na świecie jest stworzonego, wszystko jest zbawiennem. — *Jadu zatracenia.* Albowiem w stanie niewinności, zjadliwe zwierzęta nie szkodziłyby człowiekowi.—*Ani królestwa piekielnego na ziemi.* To jest, uczynionego od Boga; albowiem przez grzech człowieka śmierć założyła panowanie swoje na świecie.

15. *Sprawiedliwość bowiem wieczna jest i nieśmiertelna.* To jest, jeśliby człowiek pierwotną sprawiedliwość zachował, byłby nieśmiertelnym.

16. *Rękami i słowy.* Wszelkiemi sposobami, i usiłowaniem.—*Mniemając ją być przyjaciółką.* To samo jest co wprzódy rzeczono, że niektórzy żądają śmierci,

illam, et aestimantes illam amicam, defluxerunt, et sponsiones posuerunt ad illam, quoniam digni sunt, qui sint ex parte illius.

ią: a mniemaiąc ią bydź przyiaciółką zeszli, y przymierze z nią uczynili: gdyż godni są aby byli z strony iey.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

Tym księgom Mądrości dają świadectwo stare Concylia i Ojcowie święci, iż są Pismem świętém. *Concil. Sardicense Epistola ad omnes Episcopos*, jako pisze Theod. lib. 2. Epist. c. 8. Concil. Tolet. 11, cap. 1. Dionysius Areopagita c. 4. Divin. Nom. Cyprianus lib. de habit. virginum. Cyrillus lib. 2, in Julian. August. ś. dowodzi tego lib. 1, de praedest. c. 14. I twierdzą wszyscy że te księgi są Salomonowe jako znać z roz. 9, v. 7 i 8, w tém tylko jest różność, iż niektórzy rozumieją, choćci same sentencye są Salomonowe, wszakże ich nie sam Salomon w księgi zebrał, ale kto inszy po nim zebrawszy księgi uczynił, tak Hieronim praefatione in lib. Salomonis. August. Retract. lib. 2, c. 4. Tych ksiąg słów używał Paweł ś. Hebr. 1, v. 3. Coloss. 1, v. 15.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 1. w. 13. *Bóg śmierci nie uczynił.* Aczkolwiek Bóg umarza i ożywia, jako mówi I. Król. 2, wszakżeby Bóg tego nie uczynił, kiedyby w pierwszym rodzicu wszystek rodzaj ludzki śmierci nie zasłużył. Ale iż śmierć jest własny skutek grzechu, dla tego grzech jest przyczyną śmierci, i grzech ją uczynił nie Bóg: toż mówi niżéj 2, v. 24.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O rozumowaniu bezbożników, i ich knowaniach przeciwko Chrystusowi.

1. Dixerunt enim cogitantes apud se non recte: Exiguum, et cum taedio est tempus vitae nostrae, et non est refrigerium in fine hominis, et non est, qui agnitus sit reversus ab inferis, *(Job. 7, 1.—14, 1.)*

2. quia ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus tanquam non fuerimus, quoniam fumus flatus est in naribus nostris, et sermo scintilla ad commovendum cor nostrum:

3. qua extincta, cinis erit corpus nostrum, et spiritus diffundetur tanquam mollis aer, et transibit vita nostra tanquam vestigium nubis, et sicut nebula dissolvetur, quae fugata est a radiis solis, et a calore illius agravata:

4. et nomen nostrum oblivionem accipiet per tempus, et nemo memoriam habebit operum nostrorum.

5. Umbrae enim transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri, quoniam consignata est, et nemo revertitur. *(I. Par. 29, 15.)*

6. Venite ergo, et fruamur bonis, quae sunt, et utamur creatura tanquam in juventute celeriter. *(Isai. 22, 13.)*

1. Mówili bowiem, rozmyślaiąc nie dobrze u siebie. Krótkie a tęskliwy iest czas żywota naszego, y nie masz ochłody na końcu człowieczym, y niemasz ktoby był poznany że się z piekła wrócił,

2. bo z niczegośmy się narodzili, y potym będziemy iakoby nas nie było: bo dym iest duch w nozdrzach naszych: a mowa iskra na poruszenie serca naszego:

3. która gdy zgaśnie, popiołem będzie ciało nasze, a duch rozwienie się iakie miękkie powietrze, y przeminie żywot nasz iako szlad obłoku, y rozeydzie się iako mgła która rospędzona iest od promieniów słonecznych, y od goracości iego obciażona:

4. a imię nasze za czasem będzie zapamiętane, y żaden nie będzie miał w pamięci uczynków naszych.

5. Bo przemiianie cienia, iest czas nasz a nié masz nawrócenia skończenia naszego: gdyż iest zapieczętowane, a żaden się nie wraca.

6. Pódźcież tedy, a używaymy dóbr ninieyszych, a zażywaymy rzeczy stworzonych prędko iako w młodości.

---

i ją przywołują.—*Zeszli.* Jakby rzekł: Śmierci szukali i znaleźli.—*Przymierze.* To jest ze śmiercią; tak u Iz. 28, 15: *Postanowiliśmy przymierze z śmiercią, a z piekłem uczyniliśmy umowę.*— *Godni są.* Śmierci.— *Aby byli z strony jéj.* To jest, godni są śmierci.

R. 2.—1. *Krótkie a tęskliwy.* Krótki i przykry czas życia. —*Ochłody.* Inaczej *leczenia, uzdrowienia:* jakby rzekł: Żadnego nieznajdujemy środka do odwrócenia śmierci nam grożącej. — *Nie masz ktoby był poznany.* Oznacza błąd tych którzy rozumieją, że dusza jest śmiertelna.

2. *Z niczego.* Przypadkowym sposobem, bez opatrzności Bożéj.—*Bo dym.* Z greckiego takbyśmy przełożyć mogli: *Bo powiew,* albo *tchnienie w nozdrzach naszych jest dymem, a mowa jest iskrą w poruszeniu serca naszego, która gdy zgaśnie, ciało w popiół się obróci.* — *Dym jest duch w nozdrzach naszych.* Tym sposobem się dowodzi, że my niczem być mamy, ponieważ dymem jest, lub do dymu podobne tchnienie nasze, które wnet po powstaniu znika; jakby rzekł: jako powiew z nozdrzy wychodzi i znika w powietrzu, tak dusza gdy opuszcza ciało wniwecz się obraca. — *A mowa iskra na poruszenie serca naszego.* Mowa w sposobie mówienia hebrajskiego, bierze się za *rzecz*, i zdanie jest: a życie nasze jest to rzecz niejako podobna do iskry. — *Na poruszenie serca naszego.* Do ożywienia serca, i do nadania mu ruchu żywotnego.

3. *Od goracości jego obciążona.* To jest, gdy siłą gorąca rozrzadzona, i takim sposobem bardziéj się przeniknąwszy otaczającym chłodem gęścieje, i wraca do swojéj wodnéj natury, i znika.

5. *Przemijanie cienia.* Czas życia naszego przechodzi jako cień, który żadnego śladu lub pamięci po sobie nie zostawuje. — *Nie masz nawrócenia skończenia naszego.* Niema cofnięcia się końca naszego, to jest, koniec nasz nazad się nie wraca, lecz stale trwa i niezmiennie.—*Zapieczętowane.* Żeby się odmienić nie mogło.

6. *Jako w młodości.* To jest, obyczajem młodych; albo dopóki młodzi jesteśmy. Albo dopóki stworzenie jest jeszcze w młodości, i kwitnie, żyje, i nas orzeźwić może.—*Prędko.* Po grecku jest, σπουδαίως, usilnie, ochotnie.

7. Vino pretioso et unguentis nos impleamus, et non praetereat nos flos temporis.

8. Coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra.

9. Nemo nostrum exsors sit luxuriae nostrae: ubique relinquamus signa laetitiae, quoniam haec est pars nostra, et haec est sors.

10. Opprimamus pauperem justum, et non parcamus viduae, nec veterani revereamur canos multi temporis.

11. Sit autem fortitudo nostra lex justitiae: quod enim infirmum est, inutile invenitur.

12. Circumveniamus ergo justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinae nostrae.

13. Promittit se scientiam Dei habere, et filium Dei se nominat. *(Matth. 27. 42).*

14. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum.

15. Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius, et immutatae sunt viae ejus.

16. Tamquam nugaces aestimati sumus ab illo, et abstinet se a viis nostris tamquam ab immunditiis, et praefert novissima justorum, et gloriatur patrem se habere Deum.

17. Videamus ergo, si sermones illius veri sint, et tentemus, quae ventura sunt illi, et sciemus, quae erunt novissima illius.

18. Si enim est verus filius Dei, suscipiet eum, et liberabit eum de manibus contrariorum.*

19. Contumelia et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius.* *(Psal. 21, 9.)*

20. Morte turpissima condemnemus eum: erit enim ei respectus ex sermonibus illius.

7. Winem drogim, y oleykami się napełniaymy, a niech nas nie miia kwiat czasu.

8. Chodźmy w wieńcach różanych póki nie uwiędną: żadna łąka niech nie będzie, któreyby nie miała przeyśdź rospustność nasza.

9. Żaden z nas niech próżen nie będzie rospusty naszéy: wszędzie zostawuymy znaki roskoszy: gdyż to iest cząstka nasza, y ten iest dział.

10. Uciśnimy ubogiego sprawiedliwego, a nie przepuszczaymy wdowie, ani się starca wstydaymy szedziwości długiego wieku.

11. A moc nasza niech będzie za prawo sprawiedliwości: co bowiem mocy nie ma, niepożyteczne się nayduie.

12. Zasadźmy się tedy na sprawiedliwego, gdyż nam iest niepożyteczny, y przeciwnym iest sprawam naszym, y wymiata nam grzechy przeciw zakonowi, y rozgłasza na nas grzechy życia naszego.

13. Obiecuie iż ma znaiomość Boga, y nazywa się synem Bożym.

14. Stał się nam ku strofowaniu myśli naszych.

15. Ciężko nam y nań patrzać, gdyż różny iest żywot iego od innych, y odmienione są drogi iego.

16. Jako plotki poczytani iesteśmy od niego, y strzeże się dróg naszych iako plugastwa, y przekłada skończenie sprawiedliwych, y chlubi się iż Boga ma oycem.

17. Spatrzmysz tedy ieśli mowy iego są prawdziwe, a doświaczmy co nań potym prziydzie, a dowiemy się, iakie będzie dokonanie iego.

18. Bo ieśli iest prawdziwy syn Boży, obroni go, y wybawi z rąk nieprzyiacielskich.

19. Potwarzą y mękami wybadaymy go, abyśmy doznali skromności iego, y doświadczyli cierpliwości iego.

20. Skażmy go na śmierć co nasromotnieyszą: będzie bowiem nań wzgląd z mów iego.

---

7. *Winem drogiem i olejkami się napełniajmy.* Oblewajmy się wonnemi olejkami; i napawajmy się obficie kosztownem winem. *Kwiat czasu.* Po grecku; *kwiat powietrza*, czas pogodny, jasny, umiarkowany, jakim jest wiosenny.

8. *Rozpustność nasza.* Po grecku, ἡμετέρας ἀγερωχίας, żadna łąka niech nie będzie wolną od naszéj niepowściągliwości i swawoli. Takimi są w znacznéj liczbie młodzieńcy. Takim siebie opłakuje ś. Augustyn w Wyznaniach, księga 2, r. 3, i następne, gdzie mowa o kradzieży gruszek i swawolnéj płochości jego wieku.

9. *To jest cząstka nasza.* Jakby rzekł: Ponieważ tyle rozkoszy mieć będziemy, ile jéj w tem życiu ogarnąć potrafimy; albowiem po śmierci niema żadnéj rozkoszy.

11. *Moc nasza niech będzie.* Za sprawiedliwe uważajmy co jedno uczynić możemy.—*Co ... mocy niema, niepożyteczne się najduje.* Którzy są ubogimi, lub zkądinąd sił i potęgi pozbawionymi, ci są niepożytecznymi sobie i drugim.

12. *Zasadźmy się tedy na sprawiedliwego.* To się do Chrystusa stosuje, na którego się zasadzali doktorowie zakonni i faryzeusze.—*Nie pożyteczny.* Niepożyteczny, ciężki, niedogodny, nieugięty, którego przywieść nie można, żeby się do tego czego chcemy przychylił i zastosował.

13. *Obiecuje.* Oświadcza się.—*Znajomość Boga.* Prawdziwą znajomość Boga i rzeczy Bożych. Powiadał Chrystus: *Nauka moja nie jest moja, ale tego który mię posłał* Jan. 7, 16; i *Wszystko com słyszał od Ojca mego oznajmiłem wam*, tamże 15, 15; i *nikt nie zna Syna jedno Ojciec: ani Ojca kto zna jedno Syn*,—Mat. 11, 27.—*Nazywa się synem Bożym.* Patrz Mat. 27, 43.

14. *Ku strofowaniu.* Strofuje i wyrzuty nam czyni, zna myśli i zamiary nasze, potępia także naukę i obyczaje nasze.

15. *Odmienione są drogi jego.* Po grecku: daleko inne. *Albowiem myśli moje, nie myśli wasze: ani drogi wasze drogi moje*, Iz. 55, 8. *Jako podniesione są niebiosa od ziemi, tak podniesione są drogi moje od dróg waszych.* Tamże 55, 9.

16. *Jako plotki.* W greckim, jako rzecz fałszywa, udana, zmyślona. — *Przekłada skończenie sprawiedliwych.* Błogosławioną zowie śmierć sprawiedliwych.

17. *Doświadczmy co nań potém przyjdzie.* Zobaczmy, jaki nareszcie będzie koniec jego.

19. *Skromności.* Po grecku ἐπιείκειαν łagodności, prawości, spokojności, umiarkowania, dla której nawet obrażony będzie się bał szukać pomsty za siebie.

20. *Na śmierć co najsromotniejszą.* Krzyżową.—*Będzie bowiem nań wzgląd z mów jego.* To jest, gdy zo-

21. Haec cogitaverunt, et erraverunt: excaecavit enim illos malitia eorum.
22. Et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiae, nec judicaverunt honorem animarum sanctarum.
23. Quoniam Deus creavit hominem inexterminabilem, et ad imaginem similitudinis suae fecit illum.
24. Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum:
25. imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius.

21. To myślili, y pobłądzili: zaślepiła ie bowiem złość ich.
22. A nie poznali taiemnic Bożych, ani się spodziewali zapłaty sprawiedliwości, ani rozsądzali dusz świętych poczciwości.
23. Gdyż Bóg stworzył człowieka nieskaźitelnego, y uczynił go na wyobrażenie podobieństwa swego.
24. A z nienawiści dyabelskiey weszła śmierć na okrąg ziemie:
25. a naszladuią go, którzy są z strony iego.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 2. w. 23. *Bóg stworzył człowieka nieskazitelnego.* Greckie jest ἐπ' ἀφθαρσίᾳ, to jest w nieskazitelności. A tak z Pisma ś. to pewna jest, iż inakszy był człowiek stworzony niż się teraz rodzimy: bo go Pan Bóg stworzył nieskazitelnego według ciała, i przeto mu zagroził śmiercią gdzieby jego przykazanie przestąpił, którego iż nie przystrzegał, skarany jest śmiercią.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O szczęściu i chwale sprawiedliwych, i niedoli grzeszników.

1. Justorum autem animae in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum mortis.
2. Visi sunt oculis insipientium mori, et aestimata est afflictio exitus illorum, *(Infr. 5, 4.)*
3. et quod a nobis est iter, exterminium: illi autem sunt in pace.
4. Etsi coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est.
5. In paucis vexati, in multis bene disponentur, quoniam Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se.
6. Tamquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit illos, et in tempore erit respectus illorum.
7. Fulgebunt justi, et tamquam scintillae in arundineto discurrent.

1. A dusze sprawiedliwych są w ręce Bożey, a nie tknie się ich męka śmierci.
2. Zdało się oczóm głupich że umarli: poczytane iest utrapieniem dokończenie ich,
3. y droga która od nas iest zatraceniem: lecz oni są w pokoiu.
4. Y choć przed ludźmi męki cierpieli, nadzieia ich pełna iest nieśmiertelności.
5. Na małe bywszy utrapieni, na wielu będą dobrze sposobieni: bo ich Bóg doświadczał, y nalazł ie godne bydź siebie.
6. Jako złoto w piecu probował ich, y iako ofiarę całopalenia przyiął ie, a czasu swego będzie wzgląd na nie.
7. Świecić się będą sprawiedliwi, y iako iskry między trciną biegać będą.

stanie utrapiony przez nas, będziemy uważali i patrzyli ze słów jego, jakim jest. Albo zdanie jest: jak przepowiedział. nawiedzi i wesprze go Bóg; powiedziano to przez ironią i szyderstwo, z jakiém Żydzi naigrawali się z Chrystusa. Mat. 27, 43.

22. *Tajemnic Bożych.* Tajemnych, skrytych sądów i dzieł Bożych, to jest, że chciał Bóg, iżby Chrystus i jego zwolennicy przeszli przez krzyż do chwały.—*Rozsądzali.* Rozważali w sobie.—*Poczciwości.* Zapłaty.

23. *Bóg stworzył człowieka nieskazitelnego.* P. W.— *Na wyobrażenie podobieństwa swego.* Patrz co się rzekło. Genez. 1. 26.

24. *Z nienawiści djabelskiéj.* Ponieważ djabeł zazdroszcząc szczęściu człowieka, wprowadził go do grzechu; po grzechu zaś nastąpiła śmierć.

25. *Naśladują go.* Po grecku jest, πειράζουσι δὲ αὐτὸν, to jest, θάνατον, śmierci. Doświadczają zaś śmierci, którą djabeł wprowadził, ci, którzy są ze strony jego, to jest djabła, którzy przystają na jego pokusy, i za jego przewodnictwem idą; przeciwnie sprawiedliwym się dzieje, o których się mówi zaraz na początku rozdziału następnego: *A dusze sprawiedliwych są w ręce Bożéj, a nietknie się ich męka śmierci, i t. d.* Łacińskiéj edycii zdanie jest jasne, że zwolennikami djabła są ci, którzy się jego strony trzymają, i pod jego znamieniem walczą.

R. 3.—1. *Śmierci.* Wiecznéj. Patrz Wujka.

3. *Droga która od nas jest.* Droga na którą wchodzą, gdy od nas, którzy w tém życiu jesteśmy, odchodzą. *Zatraceniem.* Σύντριμμα, *skruszenie.* Przenośnia wzięta od naczyń glinianych, które raz stłuczone, w żaden sposób naprawić się niedają.— *W pokoju.* Który przewyższa zmysł wszelki, i którego świat dać nie może.

4. *I choć przed ludźmi.* Od ludzi, u ludzi. — *Nadzieja ich.* To czego się spodziewali.— *Pełna jest nieśmiertelności.* Ponieważ w zupełności i na wieki posiadać to będą.

5. *Na małe bywszy utrapieni.* Ponieważ niesą godne cierpienia tego czasu przyszłej chwały; i cokolwiek tu cierpimy, małą jest rzeczą w porównaniu do chwały niebieskiéj.— *Na wielu będą dobrze sposobieni.* Wielu dobrami będą obdarzeni.

6. *Jako ofiarę całopalenia przyjął je.* Miłą była Bogu ofiara, którą święci męczennicy i sprawiedliwi od bezbożnych trapieni, z męczarni i cierpień jemu uczynili, jakby była najwdzięczniejszą wonnością całopalenia.—*Czasu swego będzie wzgląd na nie.* W greckim jest, *w czasie nawiedzenia swojego jaśnieć będą;* jest to to samo, co się mówi Mat. 13, 43: *tedy sprawiedliwi świecić będą jako słońce w królestwie Ojca ich.*

7. *Jako iskry.* To jest, z blaskiem i chyżością.—*Mię-*

8. Judicabunt nationes, et dominabuntur populis, et regnabit Dominus illorum in perpetuum. *(I. Cor. 6, 2).*

9. Qui confidunt in illo, intelligent veritatem, et fideles in dilectione acquiescent illi, quoniam donum et pax est electis ejus.

10. Impii autem secundum quae cogitaverunt, correptionem habebunt, qui neglexerunt justum, et a Domino recesserunt.

11. Sapientiam enim et disciplinam qui abjicit, infelix est: et vacua est spes illorum, et labores sine fructu, et inutilia opera eorum.

12. Mulieres eorum insensatae sunt, et nequissimi filii eorum.

13. Maledicta creatura eorum, quoniam felix est sterilis et incoinquinata, quae nescivit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum:

14. et spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem, nec cogitavit adversus Deum nequissima: dabitur enim illi fidei donum electum, et sors in templo Dei acceptissima. *(Is. 56, 4).*

15. Bonorum enim laborum gloriosus est fructus, et quae non concidat radix sapientiae.

16. Filii autem adulterorum in inconsummatione erunt, et ab iniquo thoro semen exterminabitur.

17. Etsi quidem longae vitae erunt, in nihilum computabuntur, et sine honore erit novissima senectus illorum.

18. Etsi celerius defuncti fuerint, non habebunt spem, nec in die agnitionis allocutionem.

19. Nationis enim iniquae dirae sunt consummationes.

8. Będą sądzić narody, y panować nad ludem, a będzie Pan nad nimi królował na wieki.

9. Którzy w nim ufaią, zrozumieią prawdę: a wierni w miłości przestaną z nim: gdyż dar y pokóy iest wybranym iego.

10. Lecz niezbożni wedle tego co myślili karanie mieć będą, którzy zaniedbali sprawiedliwego, y Pana odstąpili.

11. Mądrość bowiem y karność, kto odrzuca, nieszczęsny iest: y próżna iest nadźieia ich y prace bez pożytku, y sprawy ich niepożyteczne.

12. Niewiasty ich głupie są, a synowie ich niecnotliwi.

13. Przeklęty naród ich, iż szczęśliwa iest niepłodna y niepokalana, która nie uznała łoża w grzéchu, będzie miała pożytek w nawiedzeniu dusz świętych:

14. y trzebieniec, który rękami swemi nie czynił nieprawości, a nie myślił przeciw Bogu złego: bo mu dadzą wybrany dar wiary, y dział w kościele Bożym naprzyiemnieyszy.

15. Dobrych bowiem prac chwalebnych iest pożytek, y który nie upadnie korzeń mądrości.

16. Ale synowie cudzołożników w zniszczeniu będą, y od złego łoża nasienie będzie wygładzone.

17. A choćby też długiego żywota byli, za nic będą poczytani, a starość ich ostatnia bezecźci będzie.

18. A ieśli prędzéy pomrą, nadzieie mieć nie będą, ani w dzień rozeznawania rozmowy.

19. Złośliwego bowiem narodu srogie są dokończenia.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *Dusze sprawiedliwych są w ręce Bożéj.* Oto święci i sprawiedliwi ludzie, których po śmierci wzywamy żywi są, bo przydaje: Ani się ich śmierć dotknie. A jakoż heretycy śmieją mówić, iż pomarli, albo prawi z duszą, i z ciałem zginęli, albo zasnęli aż do sądnego dnia, ani nas słyszeć mo-

dzy trzciną. Po grecku jest, *ἐν καλάμῃ w rżysku,* to jest które ogniem płonie. Ogień w rżysku, albo w sienie, jak Zachar. 12, 6, powiedziano przez przysłowie.

8. *Będą sądzić narody.* Albowiem jak mamy Mat. 19, 28: *Będą siedzieć sądząc dwanaście pokolenia Izraelskie.—Będą... panować nad ludem.* Sądząc go. Albo będą jako królowie i książęta, którzy szeroko nad ludami panują.—*Będzie Pan nad nimi królował.* I oni z panem będą wespół królować.

9. *Zrozumieją prawdę.* Którzy całkiem na Boga się zdawszy, w Nim swoję nadzieję pokładają, prawdy się od niego nauczą.—*Przestaną z nim.* Przylgną do niego.—*Dar i pokój.* W greckim jest, *łaska i miłosierdzie.*

10. *Wedle tego co myślili.* Jak zasługują ich zamysły.—*Zaniedbali sprawiedliwego.* Tego co jest sprawiedliwém, sprawiedliwości.

12. *Niewiasty ich głupie.* Żony ich będą głupiemi, szalonemi i cudzołożnemi, co jest wielką chłostą Bożą.

13. *Przeklęty naród ich.* Rodzaj, potomstwo ich. — *Szczęśliwa jest niepłodna i niepokalana.* Lepiéj być bezpłodną, niesplamioną jednak zmazą grzechową, niż rodzić synów z cudzołoztwa. To się mówi dla tego, że niegdyś u żydów bezpłodność była hańbą.-*Nieznała łoża w grzechu.* Nie złamała wiary danéj mężowi, ani zgwałciła łoża małżeńskiego. — *W nawiedzeniu dusz świętych.* To jest gdy będą nawiedzone czyli nagrodzone wszystkich zasługi. P. W.

14. *Trzebieniec.* Który dzieci mieć nie może, i który prawem Deut. 23. 1. był wyłączony z kościoła. — *Rękami swemi.* Dziełami swoiemi. — *Przeciw Bogu.* Przeciwko Bożemu prawu, które się gwałci rozpustnemi uczynkami.—*Bo mu dadzą wybrany dar wiary.* Dana mu będzie wyborna nagroda za to że wiernie spełnił prawo.—*I dział w kościele Bożym.* Nie będzie bowiem wyłączony od kościoła niebieskiéj Jerozolimy. Będzie słupem w kościele Bożym, jak się mówi Apokal. 3, 12.

15. *I który nie upadnie.* I mądrość która jest korzeniem dobrych uczynków, jest tego rodzaju, że nie upada, lecz jest mocną i stałą.

16. *W zniszczeniu będą.* Będą niedoskonali i niedojrzali, bo zginą przed czasem, wprzód nim jaki owoc wydadzą.—*Nasienie.* Synowie zrodzeni i pochodzący z nieprawego łoża.

18. *Nadziei mieć nie będą.* U Boga, gdyż są zbrodniarzami, i podobnymi do swoich występnych rodziców.—*Ani w dzień rozeznawania rozmowy.* Po grecku, *ani w dzień poznania, rozpoznania,* albo *sądu, pocieszenia.*— *Rozmowy.* Tak przekłada nasz tłumacz, jakby mówił, rozmowy, przemówienia miłego dla serca.

19. *Narodu.* Po grecku, *γενέα*, pokolenia. —*Srogie są do kończenia.* Mają koniec nieszczęśliwy

gą. Ale kto tak mówi, nazwany tu jest w Pismie ś. głupim i szalonym, bo wszyscy baczni i rozumni ludzie, zawżdy się na to zgadzali, iż dusze po śmierci żyją, oprócz trochy głupich, których oczom zdadzą się umierać.
13. *Szczęśliwa jest niepłodna i niepokalana.* Że te słowa rozumieć się mają o czystości dobrowolnej, pisze ś. Hieronim. Bo wszystkim takim niepłodnym i niepokalanym Pismo ś. tu obiecuje, za ich wierność pewną i osobną zapłatę, zowiąc to, wybrany dar wiary i dział w kościele Bożym. Co Theologowie zowią *Aureolam virginitatis,* to jest, koronę panieństwa.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O narodzeniu prawém i nieuczciwém, o szczęśliwéj śmierci sprawiedliwych i potępieniu niewiernych.

1. O quam pulchra est casta generatio cum claritate: immortalis est enim memoria illius, quoniam et apud Deum nota est, et apud homines.
2. Cum praesens est, imitantur illam, et desiderant eam, cum se eduxerit, et in perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum praemium vincens.
3. Multigena autem impiorum multitudo non erit utilis, et spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt.
4. Etsi in ramis in tempore germinaverint, infirmiter posita a vento commovebuntur: et a nimietate ventorum eradicabuntur. *(Matth. 7, 27).*
5. Confringentur enim rami inconsummati, et fructus illorum inutiles, et acerbi ad manducandum, et ad nihilum apti.
6. Ex iniquis enim somnis filii, qui nascuntur, testes sunt nequitiae adversus parentes in interrogatione sua.
7. Justus autem, si morte praeoccupatus fuerit, in refrigerio erit.
8. Senectus enim venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata; cani autem sunt sensus hominis,
9. et aetas senectutis vita immaculata.
10. Placens Deo factus est dilectus, et vivens inter peccatores translatus est; *(Hebr. 11, 5).*

1. O iako piękny iest czysty rodzay z iasnością? nieśmiertelna iest bowiem pamiątka iego: gdyż y u Boga znaioma iest y u ludzi.
2. Gdy przytomna iest, naszladuią iéy: y pragną iéy gdy odéydzie: y na wieki koronowana triumphuie, niepokalanego boiowania zapłatę wygrawaiąc.
3. Lecz rozmnożone niezbożnych mnóstwo nie będzie pożyteczne: y cudzołożne sczépy nie puszczą korzenia głęboko ani założą gruntu statecznego.
4. Y choć za czasu na gałęziach pąkowie puszczą, słabo wsadzone, będą od wiatru wzruszone, y od gwałtownych wiatrów będą wykorzenione.
5. Bo się połamią gałęzie niedoszłe, a owoc ich niepożyteczny, y ciérpki ku iedzeniu, y niczemu się nie godzacy.
6. Ze złośliwego bowiem spania synowie, którzy się rodzą, są świadkami złości przeciwko rodzicóm, w wypytaniu ich.
7. Ale sprawiedliwy ieśli śmiercią będzie uprzedzony, w ochłodzeniu będzie.
8. Starość bowiem poczciwa iest niedługo wieczna, ani liczbą lat porachowana: ale szędziwością iest rostropność człowiecza,
9. a wiek starości, żywot niepokalany.
10. Podobaiąc się Bogu stał się umiłowanym, y żyiąc między grzésznikami, przeniesion iest;

R. 4.—1. *O jak piękny jest czysty rodzaj.* Więcéj się przyczynia do zacności, świetności i nieśmiertelności imienia, niechcieć rodzić synów z pobudek cnoty, niż ich posiadać. W greckim jest, *lepszy brak synów z cnotą.* Stawi się tu porównanie z tém co poprzedza, gdzie była mowa o synach cudzołożników, o bezpłodnym i trzebieńcu.—*U Boga znajoma jest.* Ponieważ Bóg niczego nie zapomina, i ponieważ czystość pochwała; mówi się bowiem o Bogu iż zna, to co się mu podoba, a niezna tego, czém się brzydzi, jak w Psal. 1, 7: *zna Pan drogę sprawiedliwych;* i Mat. 25, 12: *Nie znam was.—I u ludzi.* Nawet żonatych, nawet bezwstydnych, którzy czystych nie mogą niepodziwiać i niechwalić
2. *Gdy przytomna jest naśladują jéj.* Tak jest znany u ludzi rodzaj czysty, że widząc go niektórzy podziwiają i usiłują naśladować.—*Gdy odejdzie.* Gdy odejdzie zostawuje po sobie pragnienie. — *Niepokalanego bojowania zapłatę wygrywając.* Odbierając i odnosząc z niepokalanéj walki tryumf i zapłatę. Albo, jak tłomaczy Watablus, dostępując jako zwycięzca nieskażonéj zapłaty za walkę.
3. *Rozmnożone bezbożnych mnóstwo.* Mnóstwo synów, których mają bezbożni, nie będzie pożytecznym, i pomyślnego skutku mieć nie będzie.
4. *Za czasu.* Do czasu.—*Słabo wsadzone.* Gdyż głębokich i mocnych nie mają korzeni.
6. *Ze złośliwego bowiem spania.* To jest z występnego związku. Tak niż. r. 7, 2, mędrzec powiada że jest zrodzony *z nasienia człowieczego, i z łubości ze spaniem się schodzącéj.—W wypytaniu.* To jest, w poszukiwaniu czyli w badaniu, jakby rzekł: jeśli kto zapyta albo badać będzie, zkąd pochodzą.
7. *W ochłodzeniu.* W pokoju.
8. *Starość...poczciwa jest.* Albowiem nie dla innéj przyczyny starym cześć oddajemy, jedno z powodu dobrego rozumienia o ich nauce i cnocie.— *Sędziwością jest roztropność człowieka.* Kto jest mądrym, dosyć jest starym i sędziwym.
9. *Wiek starości żywot niepokalany.* Kto niepokalany żywot prowadzi, choćby był młodzieńcem, nie traci ozdoby i chwały wieku sędziwego.
10. *Podobając się Bogu stał się umiłowanym.* Jak się pokazuje z tekstu grec., wyraz *stał się* łączyć należy z *podobając się,* nie zaś z *umiłowanym,* w tym sensie: stawszy się podobającym Bogu, jest umiłowanym. Ten który się podobał Bogu, jest umiłowany, i tém dobrodziejstwem obdarzony, że luboż ył pomiędzy grzesznikami, został przeniesiony. Zdaje się że mówi o Enochu, o którym się powiada w księdze Ekklezyastyka, r. 44. 16. *Henoch podobał się Bogu, i przeniesion jest do raju;* albo zapewne miał na względzie jego historyą, która się znajduje Genez. 5.

11. raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius.
12. Fascinatio enim nugacitatis obscurat bona, et inconstantia concupiscentiae transvertit sensum sine malitia.
13. Consummatus in brevi explevit tempora multa,
14. placita enim erat Deo anima illius; propter hoc properavit educere illum de medio iniquitatum; populi autem videntes, et non intelligentes, nec ponentes in praecordiis talia;
15. quoniam gratia Dei et misericordia est in sanctos ejus, et respectus in electos illius.
16. Condemnat autem justus mortuus vivos impios, et juventus celerius consummata longam vitam injusti.
17. Videbunt enim finem sapientis, et non intelligent, quid cogitaverit de illo Deus, et quare munierit illum Dominus.
18. Videbunt et contemnent eum, illos autem Dominus irridebit;
19. et erunt post haec decidentes sine honore, et in contumelia inter mortuos in perpetuum; quoniam disrumpet illos inflatos sine voce, et commovebit illos a fundamentis, et usque ad supremum desolabuntur; et erunt gementes, et memoria illorum peribit.
20. Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi, et traducent illos ex adverso iniquitates ipsorum.

11. pochwycon iest, aby złość nie odmieniła umysłu iego, abo obłudność aby nie oszukała duszę iego.
12. Zmamienie bowiem marności zaciemia dobre rzeczy, a niestateczność pożądliwości wywraca umysł bez złości.
13. Stawszy się za krótki czas doskonałym, przeżył czasów wiele,
14. podobała się bowiem Bogu dusza iego: dla tego pokwapił się wywieźdź go z pośrzód nieprawośći; a ludzie widzieli a nie rozumieli, ani kładli w serca takich rzeczy;
15. gdy łaska Boża y miłosierdzie iest ku świętym iego, y wzgląd na wybrane iego.
16. A potępia sprawiedliwy umarły żywe niepobożne: a młodość prędzey skończona, długi żywot niesprawiedliwego.
17. Uyźrzą bowiem koniec mądrego, y nie zrozumieią co o nim myślił Bóg, y dla czego obroną go opatrzył Pan.
18. Uyźrzą y wzgardzą go, a z nich Pan naśmiewać się będzie;
19. y będą potym upadaiący bezeczci, y w zelżeniu między umarłymi na wieki: bo ie rostrąci nadęte bez głosu y z gruntu ie wzruszy, y aż do wierzchu spustoszeni będą: y będą wzdychać, y pamiątka ich zginie.
20. Przyydą do rachowania grzéchów swoich boiaźliwi: y strofować ich będą z przeciwia nieprawości ich.

CAPUT V. — ROZDZIAŁ 5.

O chwale sprawiedliwych i trwodze bezbożnych.

1. Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, et qui abstulerunt labores eorum.

1. Tedy staną sprawiedliwi z wielką stałością, przeciwko tym którzy ie cisnęli, y którzy prace ich odięli.

---

12. *Zmamienie... marności zaciemnia dobre rzeczy.* Oznacza, że złość i niesprawiedliwość pozorem poczciwości oczy duszy często omamia, iżby tego co jest prawdziwie dobrem niewidział, i przeciwnie za dobro uważał to co jest prawdziwie złem.— *Niestateczność pożądliwości.* Gwałtowny popęd namiętności, który nami miota i porusza.—*Wywraca.* Odmienia, wywraca. Oznacza się siła namiętności, która z miejsca porusza to co Bóg dobrze umieścił i urządził. — *Umysł bez złości.* Umysł wolny od złości, szczery, prosty, niewinny. Gdy bowiem wodze namiętności się popuszczą, niewinność i prostota człowieka kazi się plugastwem występków.
13. *Przeżył czasów wiele.* Doszedł do doskonałej cnoty, i odbył taką przestrzeń jaką inni przez długi czas przybywają.
14. *Ani kładli w serca takich rzeczy.* Takich które następują, to jest, że *łaska Boża i miłosierdzie jest ku świętym jego i t. d.*
15. *Gdy łaska Boża.* Jest to, czego ogół ludzi nie rozumie, mianowicie, że z łaski Bożéj to pochodzi, gdy kto wcześnie ten świat opuszcza.—*Wzgląd na wybrane jego.* To jest łaskawym okiem na nich patrzy, i o nich szczególnie się troszczy.
16. *Potępia.* Ponieważ sprawiedliwego imie, i chwała i odmienne obyczaje, potępiają niejako niesprawiedliwych i wyrok przeciwko nim wydają.—*Młodość prędzéj skończona.* Sprawiedliwi bowiem w krótkim czasie wielce postąpili w cnocie; bezbożni zaś przez długi czas żadnego nie czynią postępu.
17. *Koniec mądrego.* Śmierć człowieka sprawiedliwego.—*Co o nim myślił Bóg.* Zamiarów i opatrzności Bożéj.—*Obroną go opatrzył Pan.* Dla czego Bóg uczynił go bezpiecznym, wyprowadzając na miejsce spokojnie.
18. *Wzgardzą go.* Nie pojmując zamiaru opatrzności Bożéj, będą mniemali że był nieszczęśliwym, ponieważ tak prędko umarł.
19. *Będą... upadający bezeczci.* Ta jest kara bezbożnych, że haniebną śmiercią giną. — *Roztrąci.* Zetrze, zatraci. Nadętych i pysznych Bóg zetrze i skruszy.— *Bez głosu.* Nie mających co powiedzieć, i na kogo lub na co się użalać.—*Aż do wierzchu.* Aż do ostatka.
20. *Przyjdą do rachowania grzechów swoich bojaźliwi.* Będą myślili i jakby rachowali sobie w bojaźni wielką liczbę grzechów swoich.— *Zprzeciwia.* Nie będzie bowiem natenczas potrzeby ani cudzéj skargi ani świadectwa, żeby potępić bezbożnych; sumienie wystarczy za tysiąc świadków, i same nieprawości, jakby na przeciw stojące będą ich strofować.
R. 5.—1. *Tedy.* To jest po śmierci. — *Z wielką stałością.* Z wielką ufnością i swobodą głosu. Przeciwstawi się bowiem temu co się powiedziało w rozdziale powyższym w. 19, że będą *bez głosu* i bojaźliwi. — *Pra-*

2. Videntes turbabuntur timore horribili, et mirabuntur in subitatione insperatae salutis,

3. dicentes intra se, poenitentiam agentes, et prae angustia spiritus gementes: Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum, et in similitudinem improperii.

4. Nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam, et finem illorum sine honore: *(Supr. 3, 2.)*

5. ecce, quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.

6. Ergo erravimus a via veritatis, et justitiae lumen non luxit nobis, et sol intelligentiae non est ortus nobis.

7. Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles: viam autem Domini ignoravimus.

8. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis?

9. Transierunt omnia illa tamquam umbra, et tamquam nuntius percurrens: *(Supr. 2, 5.)*

10. et tamquam navis, quae pertransit fluctuantem aquam, cujus, cum praeterierit, non est vestigium invenire, neque semitam carinae illius in fluctibus: *(Prov. 30, 19.)*

11. aut tamquam avis, quae transvolat in aëre, cujus nullum invenitur argumentum itineris, sed tantum sonitus alarum verberans levem ventum, et scindens per vim itineris aërem, commotis alis transvolavit, et post hoc nullum signum invenitur itineris illius:

12. aut tamquam sagitta emissa in locum destinatum: divisus aër continuo in se reclusus est, ut ignoretur transitus illius:

13. sic et nos nati continuo desivimus esse, et virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere: in malignitate autem nostra consumpti sumus.

14. Talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt,

15. quoniam spes impii tamquam lanugo est, quae a vento tollitur; et tamquam spuma gracilis, quae a procella dispergitur; et tamquam fumus, qui a vento diffusus est; et tamquam memoria hospitis unius diei praetereuntis. *(Psal. 1, 4. Prov. 10, 28.—11, 7.)*

16. Justi autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum, et cogitatio illorum apud Altissimum.

17. Ideo accipient regnum decoris, et diadema

2. Uyźrzawszy będą zatrwożeni boiaźnią straszliwą, y zdumiewać się będą w prędkości niespodziewanego zbawienia,

3. mówiąc sami w sobie, pokutę czyniąc, y dla ucisku ducha wzdychaiąc: Cić to są, któreśmy niekiedy mieli za pośmiech y za przysłowie urągania.

4. My głupi, mieliśmy żywot ich za szaleństwo, y za sromotne ich dokończenie.

5. Oto iako policzeni są między syny Boże, y między świętymi dział ich iest.

6. A tak zbłądziliśmy z drogi prawdziwéy, y nie świeciła nam iasność sprawiedliwości, y słońce rozumienia nie weszło nam.

7. Napracowaliśmy się na drodze nieprawości y zatracenia, y chodziliśmy drogami trudnémi, a drogi Pańskiéy nie znaliśmy.

8. Cóż nam pomogła pycha, abo chluba bogactw co nam przyniosła?

9. Przeminęło ono wszytko iako cień, y iako poseł przebiegaiący,

10. y iako okręt który przechodzi przez burzącą się wodę, którego gdy przeydzie, szlad się naléść nie może, ani ścieżka dna iego między nawałnościami:

11. abo iako ptak który leci przez powietrze, którego drogi żaden znak nie znayduie się, ale tylko szum skrzydeł, biiący w lekki wiatr, y rozbiiaiący gwałtem po wietrze drogi: ruszaiąc skrzydłami przeleciał, a potym żadnego znaku nie znać drogi iego:

12. abo iako strzała wypuszczona do celu pewnego: rozbite powietrze wnet się zasię zbiéżało, tak iż nieznać przeszcia iéy:

13. takżeć y my narodziwszy się, wneteśmy bydź przestali, a cnoty żadnego znaku nie mogliśmy po sobie pokazać: aleśmy zniszczeli we złości naszéy.

14. Takieć rzeczy mówili w piekle ci, którzy zgrzészyli,

15. bo nadzieia niezbożnego iest iako perz który wiatr porywa, y iako cienka piana, którą wicher rospędza, y iako dym który wiatr rozwiéwa, y iako pamiątka gościa iednego dnia przemiiaiącego.

16. Ale sprawiedliwi na wieki żyć będą, a ich u Pana iest zapłata, y staranie o nich u Naywyższego.

17. Przetoż dostąpią królestwa zacnego y koro-

ce ich odjęli. Zapłatę prac, t. j. ci którzy im jej zaprzeczali, albo ich zdradzali.

2. *W prędkości niespodziewanego zbawienia.* Z powodu nagłego zbawienia, którego dostąpili sprawiedliwi.

3. *Pokutę czyniąc.* Rozumie się, że już późną i niepożyteczną.— *Za przysłowie urągania.* Tak Psal. 43, 15: *Uczyniłeś nas przysłowiem między pogany, kiwaniem głowy między ludźmi.*

6. *Słońce rozumienia.* W rękopismach greckich watykańskich nie ma tego, *rozumienia;* niektóre jednak rękopismy greckie mają ἥλιος δικαιοσύνη, *słońce sprawiedliwości.*

13. *Wneteśmy być przestali.* Bardzo bowiem krótki jest czas tego życia.—*We złości naszéj.* W grzechach i złości naszéj.

16. *Staranie.* Troskliwość o ich dobro i szczęśliwość.

17. *Króle·twa zacnego.* Królestwa świetnego.

speciei de manu Domini; quoniam dextera sua teget eos, et brachio sancto suo defendet illos.

18. Accipiet armaturam zelus illius, et armabit creaturam ad ultionem inimicorum. *(Eph. 6, 13).*

19. Induet pro thorace justitiam, et accipiet pro galea judicium certum;

20. sumet scutum inexpugnabile aequitatem;

21. acuet autem duram iram in lanceam, et pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.

22. Ibunt directe emissiones fulgurum, et tamquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insilient.

23. Et a petrosa ira plenae mittentur grandines; excandescet in illos aqua maris, et flumina concurrent duriter.

24. Contra illos stabit spiritus virtutis, et tamquam turbo venti dividet illos: et ad eremum perducet omnem terram iniquitas illorum, et malignitas evertet sedes potentium.

ny piękny z ręki Pańskiey: gdyż prawicą swą sczycić ich będzie, y ramieniem swym świętym obroni ie.

18. Weźmie za wszelakie uzbroienie zapalczywość iego, y przyzbroi stworzenie na pomstę nieprzyiaciół.

19. Oblecze miasto pleszek sprawiedliwość, a miasto przyłbice weźmie sąd pewny.

20. Weźmie tarczą niezwyciężoną prawość;

21. a zaostrzy srogi gniew miasto osczepu, y będzie z nim walczył okrąg świata przeciw szalonym.

22. Polecą prosto strzały łyskawic, a iako od dobrze naciągnionego łuku z obłoków wypusczone będą, y do mieysca pewnego ugodzą.

23. Y do opoczystego gniewu grady wielkie wypusczone będą, oburzy się na nie woda morska, y rzéki gwałtownie zbiegać się będą.

24. Przeciwko im stanie wiatr mocny, y iako wicher rozwieie ie: y obróci w pustynią wszytkę ziemię nieprawość ich: a złość wywróci stolicę Mocarzów.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O zachowywaniu sprawiedliwości przez królów i sędziów.

1. Melior est sapientia quam vires, et vir prudens quam fortis. *(Eccles. 9, 18).*

2. Audite ergo, reges, et intelligite: discite, judices finium terrae.

3. Praebete aures, vos, qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum,

4. quoniam data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur: *(Rom. 13, 1).*

5. quoniam, cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis, nec custodistis legem justitiae, neque secundum voluntatem Dei ambulastis.

6. Horrende et cito apparebit vobis, quoniam judicium durissimum his, qui praesunt, fiet.

7. Exiguo enim conceditur misericordia; potentes autem potenter tormenta patientur.

8. Non enim subtrahet personam cujusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cujusquam; quoniam pusillum et magnum ipse fecit, et aequaliter cura est illi de omnibus. *(Eccli. 35, 16. Act. 10, 34. Rom. 2, 11).*

9. Fortioribus autem fortior instat cruciatio.

10. Ad vos ergo, reges, sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam, et non excidatis.

1 Lepsza iest mądrość niźli siły: y mąż rostropny niźli mocny.

2. Słuchayćież przeto Królowie y rozumieyćie: a nauczćie się sędziowie kończyn źiemie.

3. Nastawćie uszu wy którzy władniećie ludem y podobaćie się sobie z wielkośći narodów,

4. gdyż dana iest wam władza od Pana y moc od Naywyższego, który się pytać będźie o uczynkach waszych, y myśli badać się będźie:

5. że będąc sługami królestwa iego, nie sądźiliśćie sprawiedliwie, aniśćie strzegli prawa sprawiedliwośći, aniśćie chodźili według woley Bożéy.

6. Strasznie a prędko ukaże się wam: bo nasroższy sąd będźie tym którzy są przełożeni.

7. Bo mały otrzyma miłośierdźie, ale mocarze mocnie męki ćierpieć będą.

8. Nie będzie bowiem dbał na żadnego osobę Bóg, ani się zlęknie żadnego wielkośći: gdyż on uczynił małego y wielkiego, y iednako o wszytkie pieczą ma.

9. Ale nad mocnieyszym mocnieysza męka wiśi.

10. Do was tedy królowie są te mowy moie: abyśćie się nauczyli mądrośći, a nie występowali.

18. *Wszelkie uzbrojenie.* Którém się cały pokrywa wojownik.—*Zapalczywość jego.* W greckim jest *zapalczywość swoję*, to jest weźmie za uzbrojenie; uzbroi się w swoję zapalczywość.—*Przyzbroi stworzenie.* Zastęp stworzeń wyprowadzi do boju, żeby się pomścić nad nieprzyjaciółmi.

19. *Sąd pewny.* Nie zmyślony, prawdziwy, szczery.

20. *Prawość.* Οσιοτητα, *świętość.*

21. *Okrąg świata.* Wszelkie stworzenie, jak się rzekło w. 18.

23. *Opoczystego.* Πετροβόλον, ciskającego skały.—*Grady wielkie.* Grady obfite.—*Zbiegać się będą.* Podniosą się, zaleją bezbożnych.

R. 6.—2. *Kończyn ziemie.* Którzy szeroko panujecie, i macie obszerne granice państwa.

3. *Z wielkości narodów.* Że wiele narodów podległych macie.

4. *Pytać będzie.* Badać będzie.

6. *Ukaże się wam.* Stanie przed wami, nadejdzie.

7. *Mały.* Ubogi, pospolity, małoznaczący.

9. *Męka.* Ερευνα, *badanie.* Lecz to jedno za drugiem idzie; albowiem za badaniem następuje męka występnych.

10. *Nie występowali.* Nie obrażali, albo nie doznali obrazy upadając, i w grzech nie wpadli.

11. Qui enim custodierint justa juste, justificabuntur, et qui didicerint ista, invenient, quid respondeant.

12. Concupiscite ergo sermones meos, diligite illos, et habebitis disciplinam.

13. Clara est, et quae nunquam marcescit, sapientia, et facile videtur ab his, qui diligunt eam, et invenitur ab his, qui quaerunt illam.

14. Praeoccupat, qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat.

15. Qui de luce vigilaverit ad illam, non laborabit; assidentem enim illam foribus suis inveniet.

16. Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus; et qui vigilaverit propter illam, cito securus erit.

17. Quoniam dignos se ipsa circuit quaerens, et in viis ostendit se illis hilariter, et in omni providentia occurrit illis.

18. Initium enim illius verissima est disciplinae concupiscentia.

19. Cura ergo disciplinae dilectio est, et dilectio custodia legum illius est; custoditio autem legum consummatio incorruptionis est,

20. incorruptio autem facit esse proximum Deo.

21. Concupiscentia itaque sapientiae deducit ad regnum perpetuum.

22. Si ergo delectamini sedibus et sceptris, o reges populi, diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis:

23. diligite lumen sapientiae, omnes qui praeestis populis.

24. Quid est autem sapientia, et quemadmodum facta sit, referam, et non abscondam a vobis sacramenta Dei, sed ab initio nativitatis investigabo, et ponam in lucem scientiam illius, et non praeteribo veritatem:

25. neque cum invidia tabescente iter habebo, quoniam talis homo non erit particep sap ientiae.
s

26. Multitudo autem sapientium sanitas est orbis terrarum: et rex sapiens stabilimentum populi est.

27. Ergo accipite disciplinam per sermones meos, et proderit vobis.

11. Którzy bowiem będą strzedz sprawiedliwości sprawiedliwie, będą usprawiedliwieni: a którzy się tego naucza, nayda co odpowiedźieć.

12. Pożądayćież tedy powieści moich: miłuyćie ie, a będźiecie mieć naukę.

13. Zacnać iest, y która nigdy nie więdnieie mądrość, y łatwie bywa obaczona od tych którzy ia miłuia, y naleźiona od tych którzy iey szukaia.

14. Uprzedza którzy iey pożądaia, aby się im pierwey okazała.

15. Kto do niey rano wstanie, nie będźie pracował: bo ia naydźie śiedzaca u drzwi swoich.

16. Myślić tedy o niey iest doskonała rostropność, a kto dla niey czuć będźie, rychło bespiecznym będźie.

17. Bo te którzy iey sa godni sama obchodźi szukaiac, y na drogach wesoło się im pokazuie, y zabiega im we wszelkim obmyślaniu.

18. Początek bowiem iey iest naprawdźiwsze pożadanie umieiętności.

19. Staranie tedy o umieiętność, iest miłość: a miłość iest zachowanie praw iey: a zachowanie praw iest upewnienie nieskażytelności,

20. a nieskażytelność czyni bliskim Bogu.

21. Pożadanie tedy madrości przywodźi do wiecznego królestwa.

22. Przetóż ieśli się kochaćie w stolicach y w sceptrach, o królowie ludu, miłuyćie madrość, abyśćie na wieki królowali:

23. miluyćie świałło madrości wszyscy którzyśćie sa nad ludem przełożeni.

24. A co iest madrość, y iako się poczęła powiem: a nie zataię przed wami taiemnic Bożych, ale od początku narodzenia wyszladuię, y położę na świalle wiadomość iey, a nie opuszczę prawdy:

25. ani z tym który wysechł od nienawiśći póydę w drogę: gdyż taki człek nie będźie uczęstnikiem mądrośći.

26. A mnóstwo mądrych iest zdrowie okręgu ziemie: a król mądry iest ugruntowanie ludu.

27. Przetóż przyymićie naukę przez powieśći moie, a będźie wam pożyteczno.

---

11. *Sprawiedliwości sprawiedliwie.* Nie dosyć jest czynić dobro, lecz trzeba także dobrze czynić.—*Będą usprawiedliwieni.* Za sprawiedliwych ogłoszeni.—*Co odpowiedzieć.* W dzień sądu, i jak się bronić.

12. *Będziecie mieć naukę.* Nauczycie się.

13. *Nie więdnieje.* Nie ginie, nie psuje się.

16. *Dla niéj czuć będzie rychło.* Kto pilnie starać się będzie i szukać.—*Bezpiecznym będzie.* Bez troski; albowiem mądrość zmniejsza frasunki, i próżne troski odgania.

17. *Zabiega im w wszelkim obmyślaniu.* To jest, w każdym zamiarze i radzie nam dopomaga.

19. *Staranie o umiejętność, jest miłość.* Jest tu stopniowanie. Sens jest: z pożądania umiejętności, o któréj tylko co powiedziało się, powstaje staranie, czyli pilność i troskliwość o jéj nabycie: z téj zaś powstaje miłość mądrości i Boga, albowiem kto umiejąc, jak należy postępuje, rośnie też w miłości, miłość prowadzi do zachowania prawa Bożego.—*Jeźli mię miłujecie, chowajcie przykazania moje,* Jan. 14, 15.— *Upewnienie nieskażytelności.* *Βεβαίωσις ἀφθαρσίας,* postanowienie, utwierdzenie nieśmiertelności, albo nieskazitelności życia.

24. *Od początku narodzenia.* Jakby rzekł: pierwotny początek objawię. Inni rozumieją, że mędrzec mówi o narodzeniu, albo poczęciu samego siebie, o którém rozprawia w rozdziale następnym.

25. *Ani z tym który wysechł od nienawiści pójdę w drogę.* To jest, ani będę przez zazdrość skąpił słuchaczom mądrości mojéj. To samo jest, co w rozdziale następującym powtarza, gdy mówi: *któréjem się bez obłudności nauczył, i użyczam bez zazdrości,* w. 13: *nie będzie uczęstnikiem mądrości.* Jako bowiem znakiem umiejętnego jest zdolność uczenia tak znakiem mądrego mądrością prawdziwą i Bożą, jest także chcieć uczyć: kto bowiem jest obdarzony miłością, innym także pomagać usiłuje.

26. *Jest zdrowie okręgu ziemie.* Albowiem, jak mamy Przyp. 11, 14: *Gdzie niemasz rządzce, lud upadnie: a zdrowie* (jest) *gdzie wiele rady.*

CAPUT VII.

1. Sum quidem et ego mortalis homo similis omnibus, et ex genere terreni illius, qui prior factus est, et in ventre matris figuratus sum caro:

2. decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, et delectamento somni conveniente. *(Job. 10, 10).*

3. Et ego natus accepi communem aerem, et in similiter factam decidi terram, et primam vocem similem omnibus emisi plorans:

4. in involumentis nutritus sum, et curis magnis.

5. Nemo enim ex regibus aliud habuit nativitatis initium.

6. Unus ergo introitus est omnibus ad vitam, et similis exitus. *(Job. 1, 21. Tim. 6, 7).*

7. Propter hoc optavi, et datus est mihi sensus, et invocavi, et venit in me spiritus sapientiae;

8. et praeposui illam regnis et sedibus, et divitias nihil esse duxi in comparatione illius;

9. nec comparavi illi lapidem pretiosum, quoniam omne aurum in comparatione illius arena est exigua, et tamquam lutum aestimabitur argentum in conspectu illius. *(Job. 28, 15. Prov. 8, 11.)*

10. Super salutem et speciem dilexi illam, et proposui pro luce habere illam, quoniam inextinguibile est lumen illius.

11. Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa, et innumerabilis honestas per manus illius, *(3. Reg. 3, 13. Matth. 6, 33.)*

12. et laetatus sum in omnibus, quoniam antecedebat me ista sapientia; et ignorabam, quoniam horum omnium mater est.

13. Quam sine fictione didici, et sine invidia communico, et honestatem illius non abscondo.

14. Infinitus enim thesaurus est hominibus, quo, qui usi sunt, participes facti sunt amicitiae Dei, propter disciplinae dona commendati.

ROZDZIAŁ 7.

O zaletach i pożytkach mądrości.

1. Jestemći ia też śmiertelny człowiek, podobny wszytkim y z rodzaiu ziemskiego, onego który był pierwszy stworzon, y w żywoćie matki byłem ukształtowan ćiałem:

2. przez dźieśięć mieśięcy zśiadłem się we krwi, z naśienia człowieczego, y z lubośći ze spaniem się schodzacéy.

3. I ia narodźiwszy się wźiąłem oddech pospolity, y wypadłem na źiemię także uczynioną, y pierwszy głos podobny wszytkim wypuśćiłem płacząc:

4. wychowanem iest w powićiu y w pracach wielkich.

5. Żaden bowiem z królów niemiał inszego początku rodzenia.

6. Jedno tedy iest wszytkich weszćie do żywota, y iednakie zeszćie.

7. Y dla tegom żądał, a dana mi iest rostropność: y wzywałem, y przyszedł na mię duch mądrośći;

8. y przełożyłem ią nad królestwa y nad stolicę, y bogactwa za nicem nie miał względem iey:

9. anim iéy przyrównał drogiego kamienia: gdyż wszytko złoto iéy przyrównane iest trocha piasku, a iako błoto będźie poczytane śrébro przećiwko niéy.

10. Nad zdrowie y piękność umiłowałem ią, y umyśliłem mieć ią miasto światłośći, gdyż światło iéy nigdy nie zgaśnie.

11. A przyszły mi pospołu z nią wszytkie dobra y niezliczona poczćiwość przez ręce iéy,

12. y rozradowałem się we wszystkich, bo przedemną szła ta mądrość, a nie wiedźiałem iż ona iest matka tych wszytkich.

13. Któréyem się bez obłudnośći nauczył, y użyczam bez zazdrośći, a nie kryię poczćiwośći iéy.

14. Nieprzebrany bowiém skarb iest ludźiom którego którzy używali, stali się uczestnikami boskiego przyiaćielstwa, dla darów umieiętnośći zaleceni.

R. 7.— 1. *Jestemci ja też.* Zjednawszy sobie w rozdziale poprzedzającym uwagę, przystępuje w osobie swojéj, albo Salomona, do wychwalania mądrości.

3. *Także uczynioną.* Także, ὁμωπαθῆ, to jest, podobnież usposobioną, albo takimże namiętnościom podległą, dla oznaczenia, że i on był takimże samym nędzom uległym jak inni ludzie, to jest, zimnu, gorącu, i t. d.

7. *Dla tegom żądał.* To jest dla tego, ponieważ wspólny wszystkim jest początek narodzenia, i ponieważ widziałem żem się urodził w niewiadomości jak reszta ludzi; albo dla tego, żeby życie, które zacząłem, należycie przepędzić.—*Duch mądrości.* To co w tym i następnych rozdziałach się mówi o mądrości, tłómaczyć należy o mądrości w sobie saméj wziętéj, niektóre bowiem rzeczy odnoszą się do mądrości stworzonéj, niektóre zaś do niestworzonéj. Patrz co się rzekło Przyp. r. 8, 2.

10. *Umyśliłem mieć ją miasto światłości.* Watablus przekłada, *przełożyłem ją w żądzy na światłość*, to jest cielesnego słońca albo oczu.—*Światło jéj nigdy nie zgaśnie.* Po grecku, *blask jéj stłumionym być nie może.* Żadną siłą nie może być odjęta temu, kto ją posiada.

11. *Niezliczona poczciwość.* Ἀναρίθμητος πλοῦτος, *niezliczone bogactwa.* Niekiedy w téj księdze *poczciwość* kładzie się zamiast bogactw, i uczynić poczciwym, zamiast uczynić bogatym. *Przez ręce jéj.* Ἐν χερσὶν αὐτῆς, *w ręku jéj*, to jest, w mocy jéj, albo zależące od niéj, i z niéj wynikające.

12. *Bo przedemną szła ta mądrość.* Przed tymi idzie, albo tych wodzem, źródłem i głową jest mądrość, która mnie przywodzi do nabycia wszelkiego rodzaju dóbr.—*A niewiedziałem.* Oznacza, że bogactwa niespodziewanie mu przyszły; albowiem zajęty staraniem o mądrości, o nabywaniu bogactw nie myślił.

13. *Bez obłudności nauczył.* Bez zdrady, szczerze, nie napróżno, lecz w tym celu, którego sama mądrość wymaga.—*Bez zazdrości.* Nie skąpo, hojnie. Patrz wyż. 6, 25.—*Poczciwości.* Bogactw.

14. *Uczęstnikami . . . przyjacielstwa.* Ἐστείλαντο φιλίαν,

15. Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia, et praesumere digna horum, quae mihi dantur, quoniam ipse sapientiae dux est, et sapientium emendator;

16. in manu enim illius et nos, et sermones nostri, et omnis sapientia, et operum scientia et disciplina.

17. Ipse enim dedit mihi horum, quae sunt, scientiam veram, ut sciam dispositionem orbis terrarum et virtutes elementorum,

18. initium et consummationem, et medietatem temporum, vicissitudinum permutationes et commutationes temporum,

19. anni cursus et stellarum dispositiones,

20. naturas animalium et iras bestiarum, vim ventorum et cogitationes hominum, differentias virgultorum et virtutes radicum,

21. et quaecumque sunt absconsa et improvisa, didici: omnium enim artifex docuit me sapientia.

22. Est enim in illa spiritus intelligentiae, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, disertus, mobilis, incoinquinatus, certus, suavis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens,

23. humanus, benignus, stabilis, certus, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus, intelligibilis, mundus, subtilis.

24. Omnibus enim mobilibus mobilior est sapientia; attingit autem ubique propter suam munditiam.

25. Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio

15. A mnie dał Bóg mówić wedle myśli, y myślić rzeczy godne tych które mi daią, gdyż on iest wodzem mądrości, y poprawcą mądrych;

16. w ręce bowiem iego y my, y mowy nasze, y wszelka mądrość, y rzemiosł umieiętność y ćwiczenie.

17. On bowiem dał mi tych rzeczy które są, prawdziwą wiadomość: abych wiedział rozrządzenie okręgu ziemie, y mocy żywiołów,

18. początek y dokończenie y śrzodek czasów, przemian odmienności, y odmiany czasów,

19. roczne biegi y rozrządzenie gwiazd,

20. przyrodzenie zwierząt, y gniewy bestiy, moc wiatrów y myśli ludzkie, różności drzewek y mocy korzenia,

21. y którekolwiek są skryte y niewiadome nauczyłem się, wszystkich bowiem rzeczy robotnica nauczyła mię mądrość.

22. Jest bowiem w niéy duch rozumienia, święty, iedyny, rozmaity, subtelny, wymowny, żartki, niepokalany, pewny, słodki, miłuiący dobre, ostry, którego nic nie hamuie, dobrze czyniący,

23. ludzki, łaskawy, stateczny, nieomylny, przespieczny, maiący wszelaką moc, wszytko przepatruiący, y który wszytkie duchy przenika, rozumny, czysty, subtelny.

24. Nad wszytkie bowiem rzeczy które się ruszaią, prędsza iest mądrość: a dosięga wszędy dla swoiéy czystośći.

25. Para bowiem iest mocy Bożéy, y wyplynie-

---

cobyśmy mogli wybornie przełożyć, *zawarli z Bogiem przyjaźń.—Dla darów umiejętności zaleceni.* Zjednywując tę przyjaźń przez mądrość i umiejętność Bożą.

15. *Mówić wedle myśli.* Jak w duszy byłem zamierzył i postanowił, co jest następstwem mądrości wymową obdarzonéj. —*Godne tych które mi dają.* Któreby przystały na mądrego króla; które są odpowiedne mojemu stanowi.—*Poprawcą.* Bóg bowiem kieruje i poprawia mądrych gdy błądzą, albo żeby nie błądzili.

17. *Które są.* Które istnieją, to jest na świecie.—*Rozrządzenie okręgu ziemie.* Skład, porządek i stosunek wzajemny do siebie rozmaitych części składających okrąg świata.—*Mocy żywiołów.* Siłę, skuteczność.

18. *Czasów.* Lat, miesiąców i rozmaitych por roku, wiosny, lata, i t. d., których, powiada Salomon, że znał początek, koniec, środek.—*Przemian odmienności.* To jest gdy części roku gorące odmieniają się na umiarkowane, i nareszcie na chłodne.

20. *Gniewy bestyj.* Drapieżność i dzikość zwierząt. —*Myśli ludzkie.* Albowiem *jako w wodzie pokazują się twarze patrzających, tak serca człowiecze jawne są mądrym.* Przyp. 27, 19.

22. *Duch rozumienia.* *Πνευμα νοερόν, duch przenikliwy*, jak niektórzy przekładają; albo, duch pojętny, dający pojęcie i rozumienie.—*Jedyny, rozmaity.* Który będąc jedynym, jest jednak wielorakim dla rozmaitych doskonałości, które zawiera, i dla rozmaitych darów, których nam udziela.—*Subtelny.* Ponieważ aż do szpiku dosięga, i wszystko przenika i bada, nawet *głębokości Boże*, jak się mówi 1 Korynt. 2, 10.—*Żartki.* Rączy; *nieznà bowiem długiego ociągania się łaska Ducha S.*, jak powiada Ś. Ambroży na roz. 1. Łuk.—*Niepokalany.* Jak światło nie doznaje plamy, tak i Duch Ś. nie może się pokalać.—*Pewny.* *Σαφές*, zrozumiały, wyraźny, przezroczysty, jawny, jasny w tém co przekłada, także nie udaje, i nie uwodzi.—*Słodki.* W greckim jednak jest *ἀπήμαντον*, *niezgwałcony*, albo *nieszkodliwy*; wyraz bowiem grecki jedno i drugie oznacza, i tego któremu zaszkodzić nie można, i tego który drugiemu zaszkodzić nie może.—*Ostry.* *Ὀξύ*, który wyraz to samo oznaczać może co *ὠκύ*, czyli *ταχύ*, *skory*, dla tego że wszędzie jest gotów, i na wezwanie natychmiast przybywa.—*Którego nic nie hamuje.* W tém żeby był wszędzie, i wszystkim dobrze czynił.—*Dobrze czyniący.* Dobroczynny, to jest ochotny do czynienia dobrze.

23. *Stateczny.* To bowiem sprawuje Duch Ś., żebyśmy nie tylko byli w przedsięwzięciach stali, lecz także iżbyśmy w dobrém czynili postęp.—*Bezpieczny.* Ci bowiem którymi włada Duch Ś. polegają na Jego boskiej woli i nie oddają się zbytecznym troskom. —*Mający wszelką moc.* To jest, wszechmocny.—*Wszystko przepatrujący.* To jest, *wszystko widzący. Podstrzegacz wszystkiego*, jak ma Ś. Ambroży.

24. *Nad wszystkie... rzeczy które się ruszają.* Powiedział był, że Duch Ś. jest żartki, czysty, niepokalany; teraz te same własności przypisuje mądrości Bożéj. Ta bowiem nad wszystkie rzeczy ruchome jest prędszą, ponieważ do działania niepotrzebuje pewnéj przestrzeni czasu; albowiem cokolwiek i kiedykolwiek chce, najrychléj czyni. —*Dosięga wszędy.* Wszystko przenika, i wszędzie się dostaje. —*Dla swojéj czystości.* Ponieważ jest subtelna i duchowna, i od wszelkich mętów materyi wolna.

25. *Para... mocy Bożéj.* Ztąd się potwierdza mądrości czystość (o któréj wyżéj), prostota, nieskonczoność; albowiem jest współistotną Ojcu, jak para wodzie.

quaedam est claritatis omnipotentis Dei sincera; et ideo nihil inquinatum in eam incurrit.

26. Candor est enim lucis aeternae, et speculum sine macula Dei maiestatis, et imago bonitatis illius. *(Hebr. 1, 3)*.

27. Et cum sit una, omnia potest, et in se permanens omnia innovat, et per nationes in animas sanctas se transfert; amicos Dei et prophetas constituit.

28. Neminem enim diligit Deus, nisi eum, qui cum sapientia inhabitat.

29. Est enim haec speciosior sole, et super omnem dispositionem stellarum; luci comparata, invenitur prior.

30. Illi enim succedit nox, sapientiam autem non vincit malitia.

nie iakieś iasności Boga wszechmogącego szczére: y przetóż nic plugawego na nię nie przypada.

26. Jasnością iest bowiem wieczney światłości y zwierciadłem bez zmazy Boskiego Maiestatu, y wyobrażeniem dobroci iego.

27. A będąc iedyna, wszytko może: y w sobie trwaiąc wszytko odnawia, y przez narody, w dusze święte się przenosi, przyiacioły Boże y proroki postanawia.

28. Żadnego bowiem Bóg nie miłuie, iedno tego który z mądrością przebywa.

29. Jest bowiem ona ślicznieysza niż słońce, y nad wszytek porządek gwiazd światłości przyrównana nayduie się bydź piérwszą.

30. Po oney bowiem nastawa noc: ale mądrości nie zwycięża złość.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz.** 7. w. 26. *Jasnością jest światłości wiecznej.* Temiż niemal słowy Paweł ś. do Żydów 1, w. 3, o Panu Chrystusie mówi, czytaj tam Annotacyą: także go zowie obrazem Boga niewidzialnego. Colos. 1, w. 15. Ztądże i *Concilium Sardicense in Epis. ad omnes Episcopos.* jako pisze Theodoret. lib. 2. Hist. c. 8, dowodzi, iż Syn Boży jest stworzycielem wszystkich rzeczy, i prawdziwym Bogiem.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O zaletach i pożytkach mądrości, i pragnieniu jéj nabycia.

1. Attingit ergo a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.

2. Hanc amavi, et exquisivi a juventute mea, et quaesivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formae illius.

3. Generositatem illius glorificat contubernium habens Dei, sed et omnium Dominus dilexit illam;

1. Dosięga tedy od końca aż do końca mocnie y rozrządza wszytko wdzięcznie.

2. Tęm umiłował, y szukałem iéy od młodości moiey, y starałem się wziąć ią sobie za oblubienicę, y stałem się miłośnikiem cudności iéy.

3. Obiaśnia szlachetność swoię, maiąc wespół życie z Bogiem: ale y Pan wszech rzeczy umiłował ią.

—*Wypłynienie jakieś.* Przenośnia wzięta od rzeki która wychodzi i wypływa ze źródła. — *Jasności. Δόξης*, chwały.

26. *Zwierciadłem bez zmazy.* W Synie bowiem, jakby w najczystszém zwierciadle, odbija się chwała i majestat Ojca.—*Wyobrażeniem dobroci.* Syn jest obrazem Ojca według całéj istności i według wszystkich istotnych przymiotów: lecz przedewszystkiém o dobroci czyni się wzmianka, ponieważ autor mówi o mądrości hojnie jemu udzielonéj; udzielać się zaś jest rzeczą dobroci. Było zaś także rzeczą dobroci nieskończonéj udzielić siebie w istocie (substantialiter), to jest żeby Ojciec rodził Syna, Ojciec zaś i Syn żeby dawali pochodzenie Duchowi Ś. P. W.

27. *Będąc jedyna.* Jedyna w tejże saméj istności Ojca, jedyna osoba Syna prosta i niepodzielna w swojéj istocie i osobie, i nigdy wielorako niepodzielona; chociaż sprawuje i rządzi w wielkiéj liczbie, i zawiera w sobie moc i doskonałość nieskończoną. — *W sobie trwając.* Nieporuszona.—*Wszystko odnawia.* Czyli rzeczy wyprowadza, czyli je zachowuje, odnawia. Gdy bowiem istnienie zależy od Boga, samo zachowanie rzeczy jest jakby nowe jéj wyprowadzenie, i zachodzące około tejże rzeczy odmiany i działania nowość zrządzają.—*Przez narody.* Na wszystek rodzaj ludzki, bez względu na osoby. —*W dusze święte.* Żeby je poświęcić, i uczynić przyjaciółkami Bożemi, lub już poświęcone większą łaską obdarzyć.—*Proroki postanawia.* Prorok w sposobie mówienia Pisma ś. niekiedy oznacza męża świętego; tak Abraham prorokiem się zowie, Gen. 20, 7, i w témże znaszeniu ślepy od urodzenia nazwał prorokiem Chrystusa, Jan. 9, 17. Można także przez to rozumieć proroków, obdarzonych darem przepowiadania, którzy oświeceni światłem niebieskiéj mądrości, rzeczy przyszłe przepowiadają.

28. *Który z mądrością przebywa.* Który jest sprawiedliwy.

29. *Jest bowiem . . śliczniejsza niż słońce.* Słuszna przyczyna, dla czego Bóg miłuje przebywającego z mądrością i dla czego każdy żądać powinien tego obcowania z mądrością.—*Śliczniejsza niż słońce.* Zacniejsza, świetniejsza, pożyteczniejsza i t. d.—*Nad wszystek porządek gwiazd.* Położenie, umieszczenie, porządek, co wszystko do piękności się przyczynia.—*Pierwszą.* Przedniejszą, wyborniejszą.

30. *Po niéj bowiem nastawa noc.* Jakby rzekł: noc usuwa i zwycięża światłość; przeciwnie zaś ciemności, złości i nieprawości nie mogą przemódz przeciwko światłu mądrości.

R. 8.—1. *Dosięga tedy.* Sens jest: mądrości nie zwycięży złość; albowiem nieskończoną potęgą swoją obejmuje początek i koniec całéj natury, i nic stosowniéj, lepiéj, mocniéj w żadnym rodzaju postanowić i urządzić nie można, jak to postanawia i urządza mądrość.—*Wdzięcznie. Χρηστως*, pożytecznie, wygodnie, dobroczynnie. P. W.

2. *Wziąść. . .za oblubienicę.* Zowie się mądrość oblubienicą, dla szczególnéj miłości z jaką się miłuje, dla rozkoszy która się z niéj czerpie, dla serdecznego połączenia i rodzenia duchownéj dziatwy, która się przez nią odbiera.

3. *Objaśnia szlachetność swoję.* Jakby rzekł: ztąd się pokazuje jak wielka jéj zacność, gdyż z Bogiem przebywa.

4. doctrix enim est disciplinae Dei, et electrix operum illius.

5. Et si divitiae appetuntur in vita, quid sapientia locupletius, quae operatur omnia?

6. Si autem sensus operatur, quis horum, quae sunt, magis quam illa est artifex?

7. Et si justitiam quis diligit, labores hujus magnas habent virtutes; sobrietatem enim et prudentiam docet, et justitiam et virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus.

8. Et si multitudinem scientiae desiderat quis, scit praeterita, et de futuris aestimat; scit versutias sermonum, et dissolutiones argumentorum; signa et monstra scit, antequam fiant, et eventus temporum et saeculorum.

9. Proposui ergo hanc adducere mihi ad convivendum, sciens, quoniam mecum communicabit de bonis, et erit allocutio cogitationis et taedii mei.

10. Habebo propter hanc claritatem ad turbas, et honorem apud seniores juvenis;

11. et acutus inveniar in judicio, et in conspectu potentium admirabilis ero; et facies principum mirabuntur me;

12. tacentem me sustinebunt, et loquentem me respicient, et sermocinante me plura, manus ori suo imponent.

13. Praeterea habebo per hanc, immortalitatem, et memoriam aeternam his, qui post me futuri sunt, relinquam.

14. Disponam populos, et nationes mihi erunt subditae.

15. Timebunt me audientes reges horrendi; in multitudine videbor bonus, et in bello fortis.

16. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa; non enim habet amaritudinem conversatio illius, nec taedium convictus illius, sed laetitiam et gaudium.

17. Haec cogitans apud me, et commemorans in corde meo, quoniam immortalitas est in cognatione sapientiae,

18. et in amicitia illius delectatio bona, et in

4. Nauczyćielką bowiem iest umieiętności Bożéy y obierzyćielką spraw iego.

5. A ieśli bogactwa bywaią pożądane w żywoćie, cóż nad mądrość bogatszego, która sprawuie wszytko?

6. A ieśliż rostropność robi: któż tych wszytkich rzeczy które są, iest lepszy rzemieślnik nad nię?

7. Y ieśli sprawiedliwość miłuie kto: prace téy maią wielkie cnoty: bo marności y rostropnośći uczy, y sprawiedliwośći, y mocy, nad które nic nie iest ludźióm w żywoćie pożytecznieyszego.

8. A ieśli kto pożąda wielkiéy umieiętności, wié przeszłe rzeczy, y o przyszłych zdanie wydawa, wié chytrośći mów y rozwiązanie gadek, znaki y cuda wie pierwéy niźli będą, y przypadki czasów y wieków.

9. Przetóż umyśliłem ią sobie przywiéźdź na życie wespół: wiedząc że się ze mną poruzumiéwać będźie w dobrych rzeczach, y będźie rozmowa myśli y tęsknice moiéy.

10. Dla téy będę miał sławę w pospólstwie, y cześć u starszych młodźieniec,

11. y będę znaleźion dowćipnym u sądu, y przed oczyma mocarzów będę w podźiwieniu, y osoby książęce będą mi się dźiwować;

12. mnie milczącego czekać będą, y na mnie mówiącego patrzyć będą, a gdy będę dłużéy rozmawiał, usta swe ręką zatulą.

13. Nad to, przez nię otrzymam nieśmiertelność, y wieczną pamiątkę zostawię tym którzy po mnie będą.

14. Będę rządźił ludźie, a narody będą mi poddane.

15. Będą się mnie bać słuchając mię królowie straszni: między wielkośćią ludu pokażę się dobrym, a na woynie mocnym.

16. Wszedszy do domu mego odpocznę z nią: nie ma bowiem przykrośći towarzystwo iéy, ani tęsknośći spólne żyćie z nią, ale radość y wesele.

17. To u śiebie rozmyślaiąc y wspominaiąc w sercu moim, gdyż nieśmiertelność iest w spowinowaceniu z mądrośćią,

18. a w przyiaćielstwie iéy kochanie dobre, a

4. *Nauczycielką.* Po grecku jest, *ηυςς*, wtajemniczycielka, kapłanka, świadoma tajemnic i wiedzy Bożej, i ich tłómacz przed ludźmi.—*Obierzycielką spraw jego.* Mądrość nie tylko uczy co sądzić należy, lecz także co wybierać z pomiędzy tych rzeczy, które się do Boga odnoszą, i jakim sposobem należytych środków używać.

5. *Która sprawuje wszystko.* Która zjednywa ludziom wszelkiego rodzaju dobra.

6. *Roztropność.* Biegłość rzemieślników.

7. *Jeśli sprawiedliwość miłuje kto.* Jeśli kto szuka sprawiedliwości.—*Prace tej mają wielkie cnoty.* Prace które przedsiębierze mądrość wielkie rodzą cnoty.

8. *Chytrości mów.* Chytre i przebiegłe słowa, sofizmata.—*Znaki i cuda.* Rzeczy nadzwyczayne, jakiemi są komety, zaćmienia, i inne nadzwyczajności w porządku natury.—*Przypadki czasów.* Wypadki i zdarzenia mające nastąpić.

9. *Na życie wespół.* Iżby mnie była wieczną towarzyszką życia.—*Będzie rozmowa myśli.* Z greckiego: będzie ulgą, uśmierzeniem, osłodą w troskach i tęsknotach.

10. *W pospólstwie.* U ludu.—*Młodzieniec.* Chociaż jestem młodzieńcem.

11. *U sądu.* Gdy będzie trzeba sąd wydać, gdy przyjdzie wyrok ogłosić.

12. *Usta swe ręką zatulą.* W milczeniu będą mnie słuchać, i nie będą śmieli mnie zaprzeczyć.

13. *Nieśmiertelność.* Imienia i sławy.

15. *Królowie straszni.* Których potęga jest groźną.—*Dobrym.* Zdolnym do sprawowania rządów w pokoju.

16. *Wszedłszy do domu mego.* Wypoczywając od zatrudnień publicznych, i używając domowego wczasu.

17. *To u siebie rozmyślając.* To jest to co następuje.—*Nieśmiertelność jest w spowinowaceniu.* To jest, że nieśmiertelność zyskują, którzy z mądrością mają spowinowacenie,

18. *Poczciwość.* *Πλοῦτος*, bogactwa. — *W ćwiczeniu się w rozmowie.* To jest, przez to, że się kto ćwiczy,

operibus manuum illius honestas sine defectione, et in certamine loquelae illius sapientia, et praeclaritas in communicatione sermonum ipsius; circuibam quaerens, ut mihi illam assumerem.

19. Puer autem eram ingeniosus, et sortitus sum animam bonam.

20. Et cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum.

21. Et ut scivi, quoniam aliter non possem esse continens, nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientiae, scire, cujus esset hoc donum, adii Dominum, et deprecatus sum illum, et dixi ex totis praecordiis meis.

w pracach ręku iéy poczciwość bez ustania, a w ćwiczeniu się w rozmowie z nią rostropność, y zacność w społkowaniu mów iéy: obchodźiłem szukaiąc abych ią sobie wźiął.

19. A byłem dźiecięciem dowcipnym, y dostała mi się dusza dobra.

20. A gdym był iescze lepszym, przyszedłem do ciała niepokalanego.

21. A zrozumiawszy żem inaczéy nie mógł bydź powściągliwy, aż by Bóg dał, y to samo było mądrości, wiedźiéć cziy to iest dar: szedłem do Pana y prośiłem go, y rzekłem ze wszytkich wnętrzności moich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 1. *A wszystko wdzięcznie rozrządza.* Augustyn ś. lib. 7 de civit. c. 30, ztąd wywodzi, iż Pan Bóg tak wszystko co stworzył rządzi, że przecię każda rzecz według swéj natury się rusza i czyni. A tak gdyż człowiek rozumny zaraz na początku wziął wolną władzę woléj swojéj: tedyć Bóg tak ludzie według opatrzności swéj rządzi, że przecię wolności przyrodzonéj człowiekowi nie odejmuje.

21. *Żem inaczéj nie mógł być powściągliwy, ażby to Bóg dał.* Powściągliwy, po grecku εγκρατης, które słowo nie tylko znaczy powściągliwego od nieczystości, ale też od wszelkiego grzechu, jako też Augustyn ś. wykłada, lib. 10. Confess. c. 24. A w tém ci zależy największa mądrość, o którą też prosi. Przetoż jako to na woléj człowieczéj, aby się wstrzymał od wszelkiego grzechu, za pomocą Bożą: tak i to aby kto żył w czystości, na woli jest człowieczéj, Mat. 19, v. 12. Wszakże pokus zwyciężyć nie możemy, tylko za pomocą łaski Bożéj, którą sobie modlitwami, i postami, i wszelakiemi dobremi sprawami upraszamy. I rozumie się to o wszelakiéj powściągliwości, tak panieńskiéj, jako i wdowiéj i małżeńskiéj: bo i ci nie mogą mieć sobie przystojnéj powściągliwości, bez osobliwéj łaski Bożéj. I. Cor. 7, v. 7.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O potrzebie mądrości dla wszystkich, a zwłaszcza dla rządzących.

1. Deus patrum meorum, et Domine misericordiae, qui fecisti omnia verbo tuo,

2. et sapientia tua constituisti hominem, ut dominaretur creaturae, quae a te facta est,

3. ut disponat orbem terrarum in aequitate et justitia, et in directione cordis judicium judicet:

4. da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, et noli me reprobare a pueris tuis,

5. quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillae tuae, homo infirmus, et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum.*

6. Nam etsi quis erit consummatus inter filios hominum, si ab illo abfuerit sapientia tua, in nihilum computabitur.* *(Psal. 115, 16).*

7. Tu elegisti me regem populo tuo, et judicem filiorum tuorum, et filiarum, *(1. Par. 28, 4).*

1. Boże oyców moich, y Panie miłośierdźia, któryś uczynił wszytko słowem swoim,

2. a mądrością twą postanowiłeś człowieka, aby panował nad stworzeniem, któreś ty uczynił,

3. aby rządźił okrąg źiemie w prawośći y sprawiedliwośći, a sądźił sąd w uprostowaniu serca:

4. dayże mi mądrość stoiącą przy stolicy twoiéy, a nie odrzucay mię od służebników twoich,

5. gdyżem ia iest sługa twóy y syn służebnice twoiéy, człowiek mdły y krótkiego wieku, a mniéyszy niżlibych mógł rozumieć sądy y prawa.

6. Bo choćby też kto był doskonały między synami człowieczymi, ieśli nie będźie w nim mądrość twoia, za nic nie będźie poczytany.

7. Tyś mię obrał królem ludowi twemu, y sędźiem synów twoich y córek:

razem z nią rozmawiając i obcując, nabywa roztropności.—*Abych ją sobie wziął.* Za oblubienicę, małżonkę, towarzyszkę życia.

19. *Byłem dziecięciem dowcipnem.* Przeto w pracy około nabycia umiejętności dopomagała mnie zdolność umysłu.—*Dusza dobra.* Obdarzona bystrością umysłu i innemi świetnemi przymiotami.

20. *A gdym był jeszcze lepszym.* Sens naszéj Wulgaty zdaje się być ten: gdy bardziéj a bardziéj rosła dobroć, dostąpiłem czystości ciała. Tekstu zaś greckiego sens zdaje się być taki: nie dla tego że byłem bystrego umysłu, lecz raczéj dla tego, iż byłem dobrym, przyszedłem do czystości ciała; oznaczając, że dobroć duszy, którą z Bożego daru odebrał, była przyczyną czystości ciała.

21. *Powściągliwy.* Patrz Wujka.

R. 9.—1. *Boże ojców moich.* Którego czcili ojcowie moi.—*Panie miłosierdzia.* To samo jest co, Panie miłosierny, tak samo jak się nazywa Bogiem i królem chwały, Dzieje Ap, 7, 2; i Psal. 23, 8, 9; to jest Bogiem i królem chwalebnym.— *Słowem swojém.* Rozkazem swoim; albowiem *rzekł, i stało się.*

3. *W uprostowaniu serca.* Prawym umysłem i sercem.—*Sądził sąd.* Sądził sprawy, domierzał sądu.

4. *Dajże mi.* Który jestem młodzieńcem, i niewiele zdolnym do rządzenia państwem.—*Stojącą przy stolicy twojéj.* Daj iżbym był uczestnikiem mądrości która zasiada na najwyższéj stolicy twojéj.—*Od służebników twoich.* Nie wyłączaj mnie z liczby służebników twoich.

5. *Syn służebnice twojéj.* Oznacza, że on jest synem tych którzy czcili Boga, a mianowicie matki swojéj pobożnéj niewiasty, albo być może całéj synagogi.—*Krótkiego wieku.* Którego życie jest krótkie.—*Mniejszy niżlibych mógł zrozumieć sądy i prawa.* Niezdolny, jeśli nie dopomożesz do zrozumienia tego co jest sprawiedliwém, i do wydania słusznego sądu według prawa twojego.

8. et dixisti me aedificare templum in monte sancto tuo, et in civitate habitationis tuae altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod praeparasti ab initio:

9. et tecum sapientia tua, quae novit opera tua, quae et affuit tunc, cum orbem terrarum faceres, et sciebat, quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in praeceptis tuis. *(Prov. 8, 22)*.

10. Mitte illam de coelis sanctis tuis, et a sede magnitudinis tuae, ut mecum sit, et mecum laboret, ut sciam, quid acceptum sit apud te:

11. scit enim illa omnia, et intelligit, et deducet me in operibus meis sobrie, et custodiet me in sua potentia.

12. Et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum juste, et ero dignus sedium patris mei.

13. Quis enim hominum poterit scire consilium Dei? aut quis poterit cogitare, quid velit Deus?*

14. Cogitationes enim mortalium timidae, et incertae providentiae nostrae,* *(Isai. 40, 13, Rom. 11, 34)*.

15. corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.

16. Et difficile aestimamus, quae in terra sunt, et quae in prospectu sunt, invenimus cum labore. Quae autem in coelis sunt, quis investigabit?

17. Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris spiritum sanctum tuum de altissimis?

18. Et sic correctae sint semitae eorum, qui sunt in terris, et, quae tibi placent, didicerint homines.

19. Nam per sapientiam sanati sunt, quicumque placuerunt tibi, Domine, a principio.

8. y kazałeś mi budować kościół na górze twéy świętéy, a w mieście mieszkania twego ołtarz na podobieństwo przybytku twego świętego, któryś zgotował od początku:

9. a z tobą mądrość twoia, która zna sprawy twoie, która téż była przytomna na on czas, gdyś okrąg źiemie czynił, y wiedźiała co się podobało oczóm twoim, y co iest prostego w przykazaniach twoich.

10. Zeszliże ią z świętych niebios twoich, y z stolice wielkości twoiéy, aby ze mną była y ze mną pracowała, abych wiedźiał co iest przyiemnego u ciebie:

11. bo ona wszytko wié y rozumie, a poprowadzi mię skromnie w sprawach moich, y będźie mię strzegła w mocy swoiéy.

12. Y będą przyiemne sprawy moie, y będę lud twóy rzadźił sprawiedliwie, y będę godnym stolic oyca moiego.

13. Bo któryż człowiek będźie mógł wiedźieć radę Bożą? abo kto się domyślić będźie mógł, coby chćiał Bóg?

14. Gdyż myśli ludzkie są boiaźliwe, y niepewne opatrzności nasze.

15. bo ciało, które się kazi, obciąża duszę, a ziemskie mieszkanie tłumi umysł wiele myślący.

16. Y z trudnością się domyślamy rzeczy które są na ziemi, y co mamy przed oczyma z pracą nayduiemy. A które w niebie są kto doścignie?

17. A radę twoię kto pozna, ieśli ty nie dasz mądrości, a nie spuścisz ducha twego świętego z wysokości?

18. Y tak byłyby naprostowane ścieżki tych, którzy są na ziemi, a ludźie nauczyliby się tego, coć się podoba.

19. Bo przez mądrość uzdrowieni są, którzykolwiek się tobie Panie podobali od początku.

---

8. *Na górze... świętéj.* Na górze Moria.—*W mieście mieszkania twego.* W Jerozolimie, którą sobie wybrałeś, iżbyś w niéj mieszkał, i miał kościół i ołtarz.—*Na podobieństwo przybytku.* Który to kościół zbudowany jest na podobieństwo przybytku, który rozkazałeś czynić Mojżeszowi.

9. *A z tobą mądrość twoja.* To jest przygotowała przybytek; udzielił się bowiem Bezeleelowi Duch Boży, i Jego mądrość i umiejętność, iżby dzieła dokonał. Exod. 31.—*Wiedziała.* To jest mądrość.—*Prostego.* Słusznego, sprawiedliwego, i z wolą twoją najzupełniéj zgodnego.

10. *Z stolice wielkości.* Z tronu chwały.—*Ze mną pracowała.* Zemną była i mnie pomagała.

11. *Skromnie.* Σωφρόνως, według przepisu zdrowego rozumu, z rozwagą, z umiarkowaniem, żeby nieuchybić w sposobie, lub mierze.

12. *Stolic.* Królewskiego tronu po ojcu wziętego.

13. *Bo któryż człowiek będzie mógł.* Bierze dowód z koniecznéj potrzeby mądrości.— *Radę Bożą.* Wolę Bożą.

14. *Bojaźliwe.* Albo ponieważ zamyślane rzeczy nie nastąpią jak mniemali i życzyli; albo ponieważ tego doświadczywszy, mniéj ochotnie i lękliwiéj rozważają i wyrokują.—*Opatrzności nasze.* Niepewne, zawodne nasze mniemania, pomysły i zamiary.

15. *Bo ciało które się kazi obciąża duszę.* Związek skazitelnego ciała z nieskazitelną duszą przynosi wielką przeszkodę dla rozumienia.—*Ziemskie mieszkanie.* Rozumie ciało.—*Wiele myślący.* Umysł pełny trosk, które odrywają ducha od stałego i ustawicznego rozmyślania, tak że częstojest zmuszony zniżać się do przedmiotów niższych i nikczemniejszych.

16. *Z trudnością się domyślamy.* Jeśli z trudnością poznajemy rzeczy te podręczne i blizkie, jakże daleko trudniéj jest poznawać rzeczy oddalone od zmysłów.

17. *Radę.* Zamiar, wolę.

18. *I tak.* Skutek mądrości, za któréj pomocą naprawują się obyczaje.—*Tego co się podoba.* Drugi skutek tejże mądrości, nauczać ludzi, żeby wszystkie zamiary i dzieła odnosili do woli Bożéj.

19. *Uzdrowieni są.* Zbawieni zostali.

CAPUT X.

1. Haec illum, qui primus formatus est a Deo pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit,
2. et eduxit illum a delicto suo, et dedit illi virtutem continendi omnia.
3. Ab hac ut recessit injustus in ira sua, per iram homicidii fraterni deperiit. *(Gen. 4, 8.)*
4. Propter quem, cum aqua deleret terram, sanavit iterum sapientia, per contemtibile lignum justum gubernans. *(Gen. 7, 21.)*
5. Haec et in consensu nequitiae, cum se nationes contulissent, scivit justum, et conservavit sine querela Deo, et in filii misericordia fortem custodivit. *(Gen. 11. 1.)*
6. Haec justum a pereuntibus impiis liberavit fugientem, descendente igne in pentapolim, *
7. quibus in testimonium nequitiae fumigabunda constat deserta terra, et incerto tempore fructus habentes arbores, et incredibilis animae memoria stans figmentum salis. * *(Gen. 19, 17.)*
8. Sapientiam enim praetereuntes non tantum in hoc lapsi sunt, ut ignorarent bona, sed et insipientiae suae reliquerunt hominibus memoriam, ut in his, quae peccaverunt, nec latere potuissent.
9. Sapientia autem hos, qui se observant, a doloribus liberavit.
10. Haec profugum irae fratris justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit illi scientiam sanctorum: honestavit illum in laboribus, et complevit labores illius. *(Gen. 28, 5.)*

ROZDZIAŁ 10.

O cudach zdziałanych przez mądrość od początku świata aż do wyprowadzenia Izraelitów z Egiptu.

1. Tać onego, który pierwszy uczynion iest od Boga, ociec okręgu ziemie, gdy sam był stworzony, zachowała,
2. y od iego upadku wyzwoliła, y dała mu moc panowania nad wszytkimi rzeczami.
3. Od tey odstąpiwszy niesprawiedliwy w gniewie swoim, przez gniew braterskiego mężobóystwa zginął.
4. Dla którego gdy woda wygładzała ziemię, mądrość powtóre naprawiła, przez wzgardzone drzewo sprawiedliwego rządząc.
5. Ta też y w przysiężeniu złości gdy się narody spiknęły, znała sprawiedliwego, y zachowała Bogu nienaganionego, y w miłosierdziu ku synowi mocnego zachowała.
6. Ta sprawiedliwego od ginących niezbożnych uciekaiącego wybawiła, gdy ogień zstąpił na pięć miast,
7. którym na świadectwo złości, stoi spustoszała kurząca się ziemia, y niepewnego czasu maiące owoce drzewa, y słup solny stoiący na pamiątkę dusze niewierney.
8. Mądrość bowiem miiaiący, nie tylko w tym upadli, że nie poznali dobra, ale y głupstwa swego zostawili ludziom pamiątkę, iż w tym w czym zgrzeszyli ani zataić się nie mogli.
9. Ale mądrość te którzy ia w uczciwości maią z boleści wybawiła.
10. Ta uciekaiącego przed gniewem braterskim sprawiedliwego drogami prostémi prowadziła, y ukazała mu królestwo Boże, y dała mu poznanie świętych: uczciła go w pracach, y napełniła prace iego.

R. 10.—1. *Który pierwszy uczynion jest.* Adama rozumie.—*Zachowała.* Dopóki był sam jeden bez niewiasty, zachowany był w niewinności przez mądrość i łaskę.
2. *Od jego upadku wyzwoliła.* Dobrodziejstwem tejże mądrości przez pokutę wyzwolony był od grzechu.
3. *Od téj.* Mądrości. — *Niesprawiedliwy.* Kain. — *W gniewie swoim.* Rozgniewał się bowiem Kain bardzo i spadł na obliczu swojém gdy Bóg na niego i na dary jego nie wejrzał.—*Zginął.* Συνηπώλετο *razem zginął:* nie w tymże samym czasie, lecz podobnego rodzaju śmiercią, to jest gwałtowną; albowiem Gen. 4, 23, 24. wskazuje się, że był zabity od Lamecha. Patrz co się tam rzekło.
4. *Dla którego.* Kaina, którego zbrodni naśladowali jego potomkowie. — *Gdy woda wygładzała ziemię.* W czasie potopu. — *Przez wzgardzone drzewo.* Korab' Noego rozumie. Zowie, jak chcą niektórzy, wzgardzonem drzewem, albo dla tego, że Noe i jego synowie gdy budowali korab' doznawali pogardy od drugich i za głupich byli poczytywani; albo dla tego, iż się zdawał być zgoła niedostatecznym do wytrzymania i pohamowania tak wielkiego wylania wód.—*Sprawiedliwego.* Noego.
5. *W przysiężeniu złości.* Oznacza sprzysiężenie się przystępujących do budowania wieży Babel. Gen. 11, 2. —*Spiknęły.* Gdy się narody zgromadziły, połączyły się, zmieszały się, sprzysięgły się dla zbudowania wieży.—*Znała sprawiedliwego.* Uznała, czyli potwierdziła sprawiedliwego, Abrahama rozumie.—*Bogu nienaganionego.* Niewinnego przed Bogiem, i w którym Bóg niemiał czego naganiać. — *W miłosierdziu ku synowi.* W greckim, *we wnętrznościach syna mocnym zachowała,* to jest umacniając go, żeby miłością syna nie był tak dotkniętym, iżby mu przebaczył, i od nakazanej ofiary się wstrzymał.
6. *Sprawiedliwego.* Lota rozumie.
7. *Na świadectwo złości.* Ukaranéj pomstą Bożą, aż do dziś dnia daje się widzieć kurząca się i opustoszała ziemia, która spłonęła ogniem z nieba spuszczonym. *Niepewnego czasu.* To jest przedwczesne owoce drzew.— *Dusze niewiernéj.* Żony Lotowéj rozumie.
8. *Mądrość...mijający.* To jest, którzy mądrość wzgardzili, albo z jéj dróg zeszli. Zdanie wiersza jest, że ci którzy gardzą mądrością, karę tę ponoszą dla tego, że jéj godności niepojmują, i że swojego szaleństwa niepoczciwą i niezmazalną pamiątkę zostawują po sobie.
10. *Uciekającego przed gniewem braterskim.* Rozumie Jakóba, uciekającego przed gniewem Ezawa. Patrz Gen, 27, 44 i następ.—*Drogami prostemi.* Które zmierzały do Mezopotamii, do któréj się udawał. Inni rozumieją to o drogach prostych obyczajów.—*Ukazała mu królestwo Boże.* Ukazując mu drabinę, sięgającą nieba, Genez. 28, 12 i następ.—*Poznanie świętych.* Znajomość rzeczy świętych, które się odnoszą do Kościoła bądź wojującego, bądź tryumfującego; albo znajomość

11. In fraude circumvenientium illum affuit illi, et honestum fecit illum.

12. Custodivit illum ab inimicis, et a seductoribus tutavit illum, et certamen forte dedit illi, ut vinceret, et sciret, quoniam omnium potentior est sapientia.

13. Haec venditum justum non dereliquit, sed a peccatoribus liberavit eum, descenditque cum illo in foveam, *(Gen. 37, 28.)*

14. et in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, et potentiam adversus eos, qui eum deprimebant: et mendaces ostendit, qui maculaverunt illum, et dedit illi claritatem aeternam. *(Gen. 41, 40.)*

15. Haec populum justum et semen sine querela liberavit a nationibus, quae illum deprimebant. *(Exod. 1, 11.)*

16. Intravit in animam servi Dei, et stetit contra reges horrendos in portentis et signis.

17. Et reddidit justis mercedem laborum suorum, et deduxit illos in via mirabili, et fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem:

18. transtulit illos per Mare rubrum, et transvexit illos per aquam nimiam. *(Exod. 14, 22.)*

19. Inimicos autem illorum demersit in mare, et ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo justi tulerunt spolia impiorum,

20. et decantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, et victricem manum tuam laudaverunt pariter, *(Exod. 15, 11.)*

21. quoniam sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas.

11. W zdradzie oszukawaiących go, była przy nim, y uczciła go.

12. Zachowała go od nieprzyiaciół, y obroniła go od zwodzicielów: y mężne boiowanie wystawiła mu aby zwyciężył, y poznał że nadewszytko mocnieysza iest mądrość.

13. Ta sprawiedliwego zaprzedanego nie opuściła, ale go od grzésznych wybawiła, y zstąpiła z nim do dołu,

14. y w więzieniu go nie opuściła aż mu przyniosła sceptrum królestwa, y moc przeciwko tym, którzy go tłumili: y pokazała kłamce, którzy go lżyli, y dała mu sławę wieczną.

15. Ta lud sprawiedliwy y nienaganione potomstwo wybawiła od narodów, którzy go ciemiężyli.

16. Weszła w duszę sługi Bożego, y stanął przeciw srogim królóm przez cuda y znaki.

17. Y oddała sprawiedliwym prace ich, y prowadziła ie dziwną drogą, y była im we dnie miasto zasłony, a w nocy miasto światłości gwiazd:

18. przeprawiła ie przez morze Czerwone, y przeprowadziła przez wielką wodę.

19. Lecz nieprzyiacioły ich potopiła w morzu, y wyrzuciła ie z głębokości piekielnéy. A przetoż sprawiedliwi odnieśli łupy niezbożnych,

20. a twoie święte imię Panie śpiewali, y zwycięzką rękę twą iednostaynie wychwalali,

21. bo mądrość otworzyła usta niemych, a ięzyki niemowlątek wymowne uczyniła.

---

która jest właściwą świętym, i czyni świętych, jako jest szczególny dar Ducha Ś.; albo o aniołach widzialnych na drabinie, i innych tajemnicach drabiny. Albo znajomość świętych to samo jest co znajomość miejsca świętego, gdzie Bóg chciał być czczonym naówczas, zkąd nazwisko miejsca Betel, to jest dóm Boży, Gen. 28, 19; i 31, 13.— *Uczciła go w pracach.* Po grecku, *ubogaciła go w utrapieniach*, albo przez utrapienia i ciężkie prace, które się opowiadają w Gen. 29, 30 i 31.—*Napełniła prace jego.* To jest, prace Jakóba w paszeniu trzód teścia wynagrodziła licznym płodem.

11. *W zdradzie oszukiwających go.* To jest: gdy był trapiony od teścia swojego Labana.

12. *Od nieprzyjaciół. . . od zwodzicielów.* Można rozumieć Labana i jego krewnych, którzy odchodzącego ścigali; albo także Ezawa, który się zasadzał na powracającego. Dodajmy Chananejczyków i Ferezejczyków, których się niezmiernie obawiał Jakób po klęsce Sychymitów, Gen. 34, 30; lecz napadł na nich strach Boży, i nie ośmielili się ścigać odchodzących, tamże 35, 5.— *Mężne bojowanie.* Rozumie pasowanie się z aniołem, tamże 32, 24, w której Jakób przemógł.

13. *Sprawiedliwego zaprzedanego.* Józefa. Patrz Gen. 37, 28.—*Od grzesznych.* Po grecku jest, *od grzechu*, co niektórzy tłómaczą o grzechu, do którego był nęcony Józef od żony Putyfara, Gen. 39, 7. Albo przez grzeszników rozumie braci Józefowych, naradzających się nad tém żeby go zabić, i potém przedających go kupcom.— *Do dołu.* Albo starej studni, albo do więzienia w Egipcie.

14. *Sceptrum królestwa.* Albowiem był przełożonym nad całym Egiptem, godnością i władzą pierwszy po królu.—*Którzy go tłumili.* Którzy go byli gnietli i uciskali, to jest bracia. Pokonywając i pod swoję moc podbijając Putyfara z żoną, i tych którzy się źle z nim obchodzili gdy zostawał w więzieniu, i t. d.

15. *Lud sprawiedliwy.* Lud Izraelski, który z niewoli Egipskiej wyswobodziła. — *Sprawiedliwy.* Nie zasługujący na to.— *Nienaganione potomstwo.* Które żadnym zabobonem nie było splamione w Egipcie. — *Od narodów.* Od Egipczyków.

16. *Weszła.* Mądrość. — *Sługi Bożego.* Mojżesza.— *Srogim królóm.* Jeden był król Faraon przeciwko któremu stanął Mojżesz; lecz pod imieniem królów rozumieją się także książęta Faraonowi, przed którymi zdziałane były plagi.

17. *Prace ich.* Rozumie wynagrodzenie obfite za dokonane prace, gdy naczynie i sprzęt kosztowny Egipczyków wynieśli Hebrajczycy. Patrz Exod. 3, 21, 22; i 11, 2; i 12, 35. *Dziwną drogą.* Przez morze Czerwone i pustynią. — *Była im.* Za pośrednictwem słupa obłoczystego.

19. *Wyrzuciła je z głębokości piekielnych.* Niektórzy to rozumieją o trupach Egipczyków na brzegi wyrzuconych; inni o Żydach uwolnionych z głębokiego łożyska morskiego, i na brzeg wyprowadzonych; który to drugi wykład jest powszechniejszy u łacińskich tłumaczów.—*Łupy.* Egipczyków.

20. *Śpiewali.* Pieśń Mojżesza, którą mamy Exod. 15, 1.—*Jednostajnie.* Jednomyślnie, jednemi usty.

21. *Usta niemych.* Którzy wprzódy dla bojaźni mówić nieśmieli. — *Języki niemowlątek.* Nieumiejętnych, albo pacholąt, które z innymi śpiewali.

CAPUT XI. / ROZDZIAŁ 11.

O cudach zdziałanych przez mądrość w Egipcie na korzyść ludu Izraelskiego.

1. Direxit opera eorum in manibus prophetae sancti.
2. Iter fecerunt per deserta, quae non habitabantur, et in locis desertis fixerunt casas. *(Exod. 16, 1).*
3. Steterunt contra hostes, et de inimicis se vindicaverunt. *(Exod. 17, 13).*
4. Sitierunt, et invocaverunt te, et data est illis aqua de petra altisima, et requies sitis de lapide duro. *(Num. 20, 11).**
5. Per quae enim poenas passi sunt inimici illorum, a defectione potus sui, et in eis, cum abundarent filii Israel, laetati sunt:
6. per haec, cum illis deessent, bene cum illis actum est.
7. Nam pro fonte quidem sempiterni fluminis humanum sanguinem dedisti injustis.
8. Qui cum minuerentur in traductione infantium occisorum, dedisti illis abundantem aquam insperate,
9. ostendens per sitim, quae tunc fuit, quemadmodum tuos exaltares, et adversarios illorum necares.
10. Cum enim tentati sunt, et quidem cum misericordia disciplinam accipientes, scierunt, quemadmodum cum ira judicati impii tormenta paterentur.
11. Hos quidem tamquam pater monens probasti: illos autem tamquam durus rex interrogans condemnasti.
12. Absentes enim et praesentes similiter torquebantur.
13. Duplex enim illos acceperat taedium et gemitus cum memoria praeteritorum.
14. Cum enim audirent, per sua tormenta bene secum agi, commemorati sunt Dominum, admirantes in finem exitus.

1. Prowadziła sprawy ich przez ręce proroka świętego.
2. Szli drogą po puszczach, w których nie mieszkano: a na mieyscach pustych budy zasadzali.
3. Stanęli przeciwko nieprzyiaciołóm y pomścili się nad nieprzyiacioły.
4. Pragnęli y wzywali ciebie, y dana im iest woda z wysokiey skały, y uśmierzenie pragnienia z twardego kamienia.
5. Przez co bowiem cierpieli męki ich nieprzyiaciele (dla niedostatku picia swego, y w tym gdy obfitowali synowie Izraelscy weselili się):
6. przez te rzeczy gdy im na nich schodziło, dobrze się im działo.
7. Bo miasto źrzódła rzéki ustawicznie płynącey, dałeś niesprawiedliwym krew ludzką.
8. Których gdy ubywało, na skaranie dziatek zabitych, dałeś obfitą wodę niespodziewanie,
9. pokazuiąc przez pragnienie które na on czas było, iakoś wywyższał swoie, a zabiiał ich przeciwniki.
10. Gdy bowiem byli doświadczani, (y zaiste z miłośierdźiem karanie odnosząc) poznali, iako w gniewie osądzeni niezbożni męki cierpieli.
11. Tycheś iako oćiec upominaiąc doświadczył, a onych iako srogi król męcząc potępił.
12. Niebytni bowiem y obecni iednako byli męczeni.
13. Dwoiaka bowiem ich zięła była tęsknica, y wzdychanie z wspominaniem przeszłych rzeczy.
14. Gdy bowiem słyszeli, że przez ich męki dobrze się z nimi działo, wspomnieli na Pana, dźiwuiąc się przy końcu wyszcia.

R. 11.—1. *Prowadziła.* Szczęśliwie, dobrą drogą prowadziła.—*Przez ręce proroka.* Przez proroka, to jest, Mojżesza.

2. *Budy.* Przybytki, namioty.

3. *Przeciwko nieprzyjaciołom.* Walkę rozumie z Amalecytami w Rafidim, Exod. 17, 18, z Amorrejczykami, z Bazanitami.

4. *Pragnęli.* Patrz Exod. 17, 2, i Num. 20, 2.

5. *Przez co bowiem cierpieli męki.* Zdanie jest: w tem w czém karani byli Egipczycy, z Żydami dobrze się działo. Egipczycy pragnieniem byli trapieni, gdy ich wody w krew się obróciły, Exod. 7, 20, i brakowało im napoju: przeciwnie zaś Żydzi mieli ją obficie od Boga podczas pobytu na pustyni.—*Gdy obfitowali synowie Izraelscy.* Nie na pustyni, po uderzeniu w skałę, lecz w Egipcie; albowiem oni z weselem pili czystą wodę.

6. *Gdy im na nich schodziło.* To jest, Żydom na pustyni.—*Dobrze się im działo.* Przez to że mieli sobie od Boga dostarczoną wodę.

7. *Krew ludzką.* Wzmiankuje się plaga krwi, Exod. 7, 17.

8. *Których gdy ubywało.* Wyraża się przyczyna dla której tą plagą krwi byli skarani Egipczycy, i pragnienie cierpieli; a mianowicie ponieważ Hebrajczyków płci męzkiej topili; przez co bowiem kto grzeszy, przez to i bywa karany.—*Gdy ubywało.* To jest, Egipczyków ginących od pragnienia.—*Dałeś obfitą wodę.* Żydom na puszczy.—*Niespodziewanie.* Bo nietylko Żydzi rozpaczali i szemrali, ale po części także Aaron i Mojżesz powątpiewali. Patrz co się rzekło Num. 20, 12.

9. *Zabijał.* Karałeś.

10. *Byli doświadczani.* Pragnieniem trapieni.—*I zaiste z miłosierdziem karanie odnoszący.* Jakby rzekł: Które jednak trapienie dopuścił na nich Bóg z miłosierdzia i dla ich dobra.—*Poznali.* Z tego co sami byli cierpieli.—*Osądzeni niezbożni.* Trapieni Egipczycy.—*Męki cierpieli.* Od zbytecznego pragnienia, które ich zabijało.

12. *Niebytni bowiem.* Czy to od Żydów odchodzili Egipczycy, i z nimi się nie mieszali, czy z nimi obcowali, jednostajnie pragnieniem byli trapieni.

13. *Dwojaka.* Z podwójnej przyczyny boleści i smutku doznawali Egipczycy, raz że się dowiedzieli jak cudownym sposobem zaradził Bóg pragnieniu Żydów na puszczy, drugi raz, gdy wspomnieli, jak ciężko niegdyś trapił ich tém pragnieniem, gdy tymczasem Żydzi nic go nie cierpieli.

14. *Gdy bowiem słyszeli.* T. j. Egipczycy gdy sły-

15. Quem enim in expositione prava projectum deriserunt, in finem eventus mirati sunt: non similiter justis sitientes.

16. Pro cogitationibus autem insensatis iniquitatis illorum, quod quidam errantes colebant mutos serpentes, et bestias supervacuas, immisisti illis multitudinem mutorum animalium in vindictam, *

17. ut scirent, quia, per quae peccat quis, per haec et torquetur. * *(Infr. 12, 24).*

18. Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quae creavit orbem terrarum ex materia invisa, immittere illis multitudinem ursorum, aut audaces leones, *(Lev. 26, 22. Infr. 16, 1. Jer. 8, 17).*

19. aut novi generis ira plenas ignotas bestias, aut vaporem ignium spirantes, aut fumi odorem proferentes, aut horrendas ab oculis scintillas emittentes,

20. quarum non solum laesura poterat illos exterminare, sed et aspectus per timorem occidere.

21. Sed et sine his uno spiritu poterant occidi persecutionem passi ab ipsis factis suis, et dispersi per spiritum virtutis tuae; sed omnia in mensura, et numero et pondere disposuisti.

22. Multum enim valere, tibi soli supererat semper: et virtuti brachii tui quis resistet?

23. Quoniam tamquam momentum staterae, sic est ante te orbis terrarum, et tamquam gutta roris antelucani, quae descendit in terram.

24. Sed misereris omnium, quia omnia potes, et dissimulas peccata hominum propter poenitentiam

25. Diligis enim omnia, quae sunt, et nihil odisti eorum, quae fecisti: nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti.

26. Quomodo autem posset aliquid permanere, nisi tu voluisses? aut quod a te vocatum non esset, conservaretur?

27. Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas.

15. Z którego się bowiem czasu wyrzucenia niesprawiedliwego porzuconego pośmiewali, temu się naostatek dźiwowali, nie iednakie z sprawiedliwemi pragnienie maiac.

16. Lecz za szalone myśli złości ich, że niektórzy zwiedzeni węże nieme y inne bestyie nikczemne chwalili, przepuściłeś na nie mnóstwo niemych źwiérząt na pokaranie,

17. aby wiedźieli iż przez co kto grzészy, przez toż karan bywa.

18. Nie było bowiem niepodobno wszechmocnéy ręce twoiéy, która z niewidźianéy materyiéy okrąg źiemie stworzyła, przepuścić na nie mnóstwo niedźwiedźi, abo śmiałych lwów,

19. abo iakie nowo narodzone a nieznaiome bestye pełne srogości, abo parę ognistą parzkaiące, abo dymny smród wypuszczaiące, abo straszne skry z oczu wystrzelaiące,

20. które nie tylko obrażeniem swoim mogły ie zatracić: ale téż weyźrzeniem od strachu zagubić.

21. Ale y oprócz tych iednym tchnieniem mogli bydź pobici, prześladowani od samych uczynków swych, a rozprószeni duchem mocy twoiéy: Aleś ty wszytko pod miarą y liczbą y wagą rozrządził.

22. Wielka moc bowiem tobie samemu zbywała zawsze: a sile ramiona twego kto się sprzeciwi?

23. Abowiem iako namnieysze źiarnko na wadze, tak iest przed tobą okrąg źiemie: a iako kropka rosy poranney, która upada na źiemię.

24. Ale ty masz litość nad wszytkimi, gdyż wszytko możesz, a przebaczasz grzechów ludzkich dla pokuty.

25. Miłuiesz bowiem wszytko co iest, y nic nie masz w nienawiśći z tego coś uczynił, boś nic nie postanowił abo uczynił maiac w nienawiści.

26. A iakożby co mogło trwać, kiedybyś był nie chciał? abo coby mogło bydź zachowano, czegobyś ty nie mianował?

27. A przepuszczasz wszytkim, gdyż twoie są Panie, który dusze miłuiesz.

---

szeli, że w téj rzeczy, w któréj oni byli trapieni i karani, Żydzi dobrodziejstwa doznawali. — *Wspomnieli na Pana.* Zrozumieli, postrzegli, poznali moc Bożą.— *Dziwując się przy końcu wyjścia.* Jakby rzekł: Jaki nareszcie koniec i wyjście miały rzeczy żydowskie.

15. *Z którego.* Mojżesza.— *Wyrzucenia niesprawiedliwego.* Gdy na rzekę został puszczony, żeby w wodzie utonął. Patrz Exod. 2, 3.—*Pośmiewali.* Wzgardzili Egipczycy.—*Nie jednakie zesprawiedliwymi pragnienie mając.* Nie byle jakiego doznając pragnienia, jak Żydzi, lecz najcięższego i śmiertelnego.

16. *Za szalone myśli.* Rozumie błąd bałwochwalstwa Egipczyków.—*Węże nieme.* Wężów pozbawionych rozumu.—*Niemych zwierząt.* Pozbawionych rozumu.

18. *Z niewidzianéj materyi.* To jest, z niekształtnéj, nieozdobnéj, nieurządzonéj: albowiem wprzód nim Bóg oddzielił wody od ziemi, *ziemia była pusta i próżna,* jak się mówi Gen. 1, 2.

19. *Dymny smród wypuszczające.* To jest, z szumem wyziewające kurzącą się parę.

21. *Duchem mocy twojéj.* Przez ducha potężnego mściciela gniewu twojego.—*Wszystko pod miarą.* Zdanie jest: lecz gniew twój miarkowałeś, używając go w pewnym sposobie, mierze i słuszności.

22. *Tobie samemu zbywała zawsze.* Tobie samemu nigdy nie zbywa: masz jéj zawsze obficie.

24. *Gdyż wszystko możesz.* Bezwątpienia używa miłosierdzia ten, który się nie mści, łatwo mogąc to uczynić.

25. *Boś nic nie postanowił... mając w nienawiści.* Jakby rzekł: Jeślibyś nienawidział, nieuczyniłbyś.

26. *Czegobyś ty niemianował.* Czegobyś ty niestworzył i niezachowywał, czegobyś niechciał żeby się zachowywało i trwało.

27. *A przepuszczasz wszystkim.* Bóg przepuszcza ludziom, ponieważ miłuje dusze przez siebie stworzone, i nieprzystało żeby gospodarz domu rozpraszał rzeczy najszacowniejsze.

CAPUT XII.

1. O quam bonus et suavis est, Domine, spiritus tuus in omnibus!

2. Ideoque eos, qui exerrant, partibus corripis, et de quibus peccant, admones et alloqueris, ut relicta malitia credant in te, Domine.

3. Illos enim antiquos inhabitatores terrae sanctae tuae, quos exhorruisti, *(Deut. 9, 3.—12, 29)*.

4. quoniam odibilia opera tibi faciebant per medicamina, et sacrificia injusta,

5. et filiorum suorum necatores sine misericordia, et comestores viscerum hominum, et devoratores sanguinis a medio sacramento tuo,

6. et auctores parentes animarum inauxiliatarum perdere voluisti per manus parentum nostrorum,

7. ut dignam perciperent peregrinationem puerorum Dei, quae tibi omnium carior est terra.

8. Sed et his tamquam hominibus pepercisti, et misisti antecessores exercitus tui vespas, ut illos paulatim exterminarent.

9. Non quia impotens eras in bello subjicere impios justis, aut bestiis saevis aut verbo duro simul exterminare: *(Exod. 23, 30. Deut. 7, 22)*.

10. sed partibus judicans dabas locum poenitentiae, non ignorans, quoniam nequam est natio eorum, et naturalis malitia ipsorum et quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum.

11. Semen enim erat maledictum ab initio, nec timens aliquem, veniam dabas peccatis illorum.

12. Quis enim dicet tibi: Quid fecisti? aut quis stabit contra judicium tuum? aut quis in conspectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? aut quis

ROZDZIAŁ 12.

O sprawiedliwości kar Bożych na grzeszników.

1. O iako dobry y słodki iest Panie, duch twóy we wszytkich?

2. Y przetóż te, którzy występuią, po kęsu karzesz: y w czym grzeszą, upominasz y mówisz do nich: aby opuściwszy złość, wierzyli w cię Panie.

3. One bowiem zstaradawne mieszkańce w ziemi świętéy twoiéy, któreś miał w nienawiści,

4. gdyż obrzydłe tobie uczynki czynili, przez czarnodzieystwa y ofiary złośliwe,

5. y synów swych bez miłośierdźia zabiiacze, y pożeracze wnętrzności ludzkich, y żarłoki krwie z pośrzodku taiemnice twoiéy,

6. y przyczyńce rodźice dusz nieporatowanych, chciałeś wytracić przez ręce oyców naszych,

7. aby godną sług bożych odnieśli gościnę ziemie, która tobie namilsza iest.

8. Aleś y tym iako ludziom przepuścił, a posłałeś uprzedzacze przed woyskiem twym sierszenie, aby ie po lekku wytracili.

9. Nie przeto żebyś nie mógł na woynie poddać niezbożne sprawiedliwym, abo przez srogie bestye, abo też srogim słowem zaraz wytraćić:

10. ale po części sądząc, dawałeś mieysce do pokuty, wiedząc iż zły iest naród ich, y wrodzona złość ich, a iż myśl ich nie mogła się odmienić na wieki.

11. Nasieniem bowiem byli przeklętym z początku: a nie boiąc się nikogo, dawałeś ich grzechóm odpuszczenie.

12. Bo któż tobie rzecze: Coś uczynił? Abo kto się zastawi sądowi twoiemu? Abo, kto przed oczy twoie przyydzie zemśćićiel niezbożnych ludzi?

R. 12.—1. *Dobry i słodki.* Tak samo Dawid powiada: *Słodki i prawy Pan*, Ps. 24, 8.—*We wszystkich.* We wszystkich rzeczach, najbardziej w ludziach, tak w karach, jak w nagrodach.

2. *Którzy występują.* Po grecku, *którzy wpadają*, to jest w grzechy.—*Po kęsu karzesz.* Powoli, albo w części.—*Wierzyli w cię.* W tobie ufali, a ufając byli posłuszni.

3. *One... starodawne.* Chananejczyków rozumie, i inne ludy, które przed Hebrajczykami zamieszkiwały ziemię świętą.—*Któreś miał w nienawiści.* Z powodu ich zbrodni, o których niżej.

4. *Ofiary złośliwe.* Bezbożne, okrutne, świętokradzkie.

5. *Synów swych.... zabijacze.* Wyliczenie zbrodni owych narodów, które w czasie pewnej ofiary zabijały własnych synów, pożerały ich wnętrzności, i krew piły. — *Z pośrzodka tajemnice twojéj.* To jest, pożeraczy krwi, i rodziców, sprawców dusz nieporatowanych chciałeś wytracić, *z pośrzodku tajemnice twojéj*, to jest, z ziemi którą zamieszkiwali Chananejczycy, która była tajemnicza i święta, ponieważ ludowi świętemu przeznaczona. Albo sens jest: *wytraciłeś z pośrodka tajemnice twojéj*, to jest, precz usunąłeś, ażeby przygotować miejsce dla tajemnic i ofiar twoich, oczyściwszy od bezbożnych ceremonij pogańskich.

6. *Przyczyńce.* Przyczyńca albo sprawca oznacza tu tego, który własną ręką zabija siebie lub drugich. Przeto gdy Wulgata mówi *przyczyńce*, domyślać się należy *zabójstwa.*—*Dusz nieporatowanych.* Pozbawionych pomocy.—*Chciałeś wytracić.* Iżby bezbożne obrzędy nie były tam sprawowane, lub w miejscu blizkiem kędy twój ołtarz zamierzałeś umieścić.

7. *Aby godną.* W greckim jest, *aby ziemia, która tobie nad wszystkie była miłą* (albo *nad wszystkie była drogą) otrzymała osadę godną sług Bożych*, albo *osadę sług Bożych godną siebie.*—*Odnieśli.* Janseniusz twierdzi, że czytać należy *odniosła*, żeby zgodzić z wyrazem *ziemia.*—*Gościnę.* Osadę.

8. *Szerszenie.* O prawdziwych szerszniach napastujących Chananejczyków rozumieć należy. Patrz Exod. 23, 28, i Deut. 7, 20.—*Po lekku wytracili.* Powoli, aby mieli czas do poprawienia się, lub do usunięcia od siebie grożącej klęski.

9. *Słowem.* Rozkazem. — *Zaraz.* Po grecku jest, [illegible], co do jednego wszystkich, w tymże samym momencie.

10. *Po części.* Nie razem, nie znacznie.—*Sądząc.* Karząc.—*Wiedząc.* To jest, chociaż wiedziałeś.—*Wrodzona złość.* Wszczepiona i bardzo wkorzeniona.—*Na wieki.* Zgoła odmienić się nie mogła, ponieważ w złem była zacięta.

11. *Nie bojąc się.* I chociaż się nikogo niebałeś, jednakże swoją dobrocią powodowany, tak dalece pobłażliwie z nimi postępowałeś.

12. *Kto tobie przyczyta.* Któż tobie za występek lub wadę poczyta.

tibi imputabit, si perierint nationes, quas tu fecisti?

13. Non enim est alius Deus quam tu, cui cura est de omnibus, ut ostendas, quoniam non injuste judicas judicium. *(1. Petr. 5, 7).*

14. Neque rex, neque tyrannus in conspectu tuo inquirent de his, quos perdidisti.

15. Cum ergo sis justus, juste omnia disponis: ipsum quoque, qui non debet puniri, condemnare, exterum aestimas a tua virtute.

16. Virtus enim tua justitiae initium est, et ob hoc, quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis.

17. Virtutem enim ostendis tu, qui non crederis esse in virtute consummatus, et horum, qui te nesciunt, audaciam traducis.

18. Tu autem dominator virtutis cum tranquillitate judicas, et cum magna reverentia disponis nos: subest enim tibi, cum volueris, posse.

19. Docuisti autem populum tuum per talia opera, quoniam oportet justum esse et humanum, et bonae spei fecisti filios tuos, quoniam judicans das locum in peccatis poenitentiae.

20. Si enim inimicos servorum tuorum et debitos morti cum tanta cruciasti attentione, dans tempus et locum, per quae possent mutari a malitia:

21. cum quanta diligentia judicasti filios tuos, quorum parentibus juramenta et conventiones dedisti bonarum promissionum?

22. Cum ergo das nobis disciplinam, inimicos nostros multipliciter flagellas, ut bonitatem tuam cogitemus judicantes, et cum de nobis judicatur, speremus misericordiam tuam.

23. Unde et illis, qui in vita sua insensate et injuste vixerunt, per haec, quae coluerunt, dedisti summa tormenta.

24. Etenim in erroris via diutius erraverunt,

Abo, kto tobie przyczyta, ieśli zgina narody, któreś ty uczynil?

13. Bo niémasz inszego Boga oprócz ciebie, który masz staranie o wszytkich, abyś pokazał, iż nie sadzisz niesprawiedliwie sadu.

14. Ani król, ani okrutnik przed oblicznością twoia, nie będźie się pytał o tych, któreś zatracił.

15. Gdyżeś tedy sprawiedliwy, wszytko sprawiedliwie sprawuiesz: tego też który nie ma bydź karany, potępić, nieprzystoyna rzecz mocy twoiéy bydź rozumiesz.

16. Moc bowiem twoia iest początkiem sprawiedliwości: Y przeto żeś iest Panem wszytkich, zwykłeś wszytkim przepuszczać.

17. Moc bowiem pokazuiesz ty o którym nie wierza, żeś iest doskonały w mocy, y tych którzy cię nie znaia śmiałość karzesz.

18. Ale ty Panie mocy, sadźisz z cichością, a z wielka folga nas rządźisz: bo masz pogotowiu moc, kiedy chcesz.

19. A nauczyłeś lud twóy przez takie sprawy, gdyż sprawiedliwym potrzeba bydź y ludzkim: y uczyniłeś dobrą nadźieję synóm twoim, gdyż sądząc dawasz mieysce w grzéchach do pokuty.

20. Jeśli bowiem nieprzyiacioły sług twoich, y winnych śmierci karałeś z taka pilnością, daiac czas y mieysce, przez któreby od złości swéy odmienić się mogli:

21. z iakże wielka pilnością sadźiłeś syny twoie, których oycóm dałeś przysięgi y umowy obietnic dobrych?

22. Gdy tedy nas karzesz, nieprzyiacioly nasze rozmaicie chlustasz, abyśmy dobroć twoię rozmyślali uważaiac: a gdy nas sadzą, miłośierdźia się twego spodźiewali.

23. Ztadże y onym, którzy za żywota swego głupie a niesprawiedliwie żyli, przez te rzeczy które chwalili, zadałeś wielkie męki.

24. Abowiem w oblędnéy drodze dłużéy bładźi-

---

13. *Abyś pokazał.* To jest, lecz abyś pokazał.

16. *Jest początkiem sprawiedliwości.* Wtenczas się podnosi twoja moc i potęga, gdy tego wymaga sprawiedliwość. Albo, być może: że potęga moc swoję miarkuje sprawiedliwością, iżby nic więcej nie czyniła jak to, co przepisuje sama sprawiedliwość.

17. *Moc.* Jesteś zmuszony pokazywać i wykonywać.— *O którym nie wierzą.* Bezbożni.—*Którzy cię nie znają.* Niewiernych, bałwochwalców.

18. *Panie mocy.* Który jesteś potężny. — *Z cichością.* Ze słusznością, nie według ścisłego prawa, z umiarkowaniem. — *Bo masz pogotowiu moc kiedy chcesz.* Nie karzesz zaraz grzechów, ani tyle ile zasługują; ponieważ masz prawo, kiedy i jak chcesz, i gdy będzie stosownem, i tobie się podoba, bo nikt nieuniknie potęgi twojej.

19. *Przez takie sprawy.* Dobroci i łaskawości.— *Sprawiedliwym potrzeba być i ludzkim.* Sprawiedliwość miarkować słodyczą łaskawości i ludzkości.—*I uczyniłeś dobrą nadzieję synom twoim.* I do dobrej nadziei pobudziłeś synów twoich, tak iż jeśliby i wykroczyli lecz później pokutowali, znowu ich przyjmiesz, i uczynisz uczęstnikami łaski twojej.

20. *Nieprzyjacioły sług twoich.* Chananejczyków.— *Pilnością.* Oględnością i rozwagą, jakby się strzegąc żebyś nie przestąpił miary w karaniu.

22. *Gdy tedy nas karzesz.* Jakby rzekł: ta jest różnica pomiędzy sprawiedliwymi miłymi Bogu, a między bezbożnymi ich nieprzyjaciołami, iż gdy pierwszych karze Bóg chłostą umiarkowaną, drugich surowie biczuje.—*Abyśmy dobroć twoję.* Abyśmy troskliwie rozmyślali, bacznie uważając dobroć twoję, to jest, abyśmy rozsądnie rozważając dobroć, starali się o to, żeby jej nieutracić. Albo sens jest: abyśmy, gdy kogo sądzimy i karzemy, czynili umiarkowanie, naśladując Boży względem nas przykład. — *Spodziewali.* Oczekiwali.

23. *Głupio.* Dopuszczając się bałwochwalstwa i innych grzechów.—*Przez te rzeczy które chwalili.* Przez te same rzeczy, którym cześć oddawali.—*Zadałeś wielkie męki.* Rozumie męki zadane przez uprzykrzone owady tym, którzy je jako bóstwo czcili. Czcili Chananejczycy Beelzebuba, to jest, *bożka much:* przeto od much, czyli szerszni byli trapieni.

24. *W oblędnej drodze dłużej błądzili.* Większe było bałwochwalstwo i przesąd tych, niż innych, którzy cześć przynosili rzeczom większej niejako ceny, jako to słońcu, gwiazdom, żywiołom.

deos aestimantes haec, quae in animalibus sunt supervacua, infantium insensatorum more viventes. (*Supr. 11, 16. Rom. 1, 23.*)

25. Propter hoc tamquam pueris insensatis judicium in derisum dedisti.

26. Qui autem ludibriis et increpationibus non sunt correcti, dignum Dei judicium experti sunt.

27. In quibus enim patientes indignabantur per haec, quos putabant deos, in ipsis, cum exterminarentur, videntes, illum, quem olim negabant se nosse, verum Deum agnoverunt: propter quod et finis condemnationis eorum venit super illos.

li, maiąc za bogi te, które między źwierzęty są napodleysze, dziecek głupich obyczaiem żywiąc.

25. A przetóż iako nierozumnym dziecióm dałeś karanie na pośmiewisko.

26. Lecz którzy się nie polepszyli, pośmiewiski i karaniem doznali godnego sądu Bożego.

27. Bo o co się gniewali cierpiąc, przez te rzeczy które za bogi mieli, przez to gdy wytraceni byli, widząc onego którego niegdy przeli się znać, poznali go prawdziwym Bogiem: przeco też y koniec potępienia ich przyszedł na nie.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O nierozumie bałwochwalców, którzy stworzenia zamiast Stwórcy czcili.

1. Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, et de his, quae videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est, neque operibus attendentes agnoverunt, quis esset artifex:

2. sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem et lunam, rectores orbis terrarum deos putaverunt. (*Deut. 4, 19.—17, 3.*)

3. Quorum si specie delectati deos putaverunt, sciant, quanto his dominator eorum speciosior est: speciei enim generator haec omnia constituit.

4. Aut, si virtutem et opera eorum mirati sunt, intelligant ab illis, quoniam qui haec fecit, fortior est illis:

5. a magnitudine enim speciei et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri:

6. sed tamen adhuc in his minor est querela. Et hi enim fortasse errant, Deum quaerentes, et volentes invenire.

7. Etenim cum in operibus illius conversentur, inquirunt, et persuasum habent, quoniam bona sunt, quae videntur. (*Rom. 1, 21.*)

8. Iterum autem nec his debet ignosci.

1. A ludźie wszyscy są nikczemni w których niémasz znaiomości Bożey: y z tych rzeczy dobrych które widzą, nie mogli zrozumieć tego który iest: ani przypatruiąc się sprawam, obaczyli ktoby był sprawcą:

2. ale abo ogień, abo wiatr, abo prędkie powietrze, abo obrót gwiazd, abo gwałtowną wodę, abo słońce y księżyc, za sprawce okręgu źiemie bogi mieli.

3. Z których piękności kochaiąc się, ieśli ie bogami bydź mniemali: niechże wiedzą, iako nad nie pięknieyszy iest panuiący nad nimi. Gdyż sprawca piękności to wszytko stworzył.

4. Abo ieśli się mocy y sprawom ich dźiwowali, niech rozumieią z nich, iż mocnieyszy iest ten, który ie uczynił:

5. z wielkości bowiem ozdoby y stworzenia, iaśnie stworzyciel tych rzeczy poznany bydź może:

6. wszakże ci mnieyszą przyganę maią: bo y ci podobno błądzą, Boga szukaiąc y chcąc znaleźć.

7. Bo gdy się obieraią w sprawach iego, badaią się: y zapewne maią, że dobre są rzeczy które widzą.

8. Wszakże zaśię y tym niéma bydź odpuszczono.

25. *Na pośmiewisko.* Jakby dziecinną chłostą ukarałeś.

26. *Pośmiewiski i karaniem.* Którym niepomogło upomnienie i karanie przez one liche stworzenia, jako to przez szerszenie. — *Godnego sądu Bożego.* Cięższéj kary, i na jaką byli zasłużyli.

27. *Bo o co się gniewali cierpiąc.* Porządek i sens słów jest taki: *Widząc*, czyli czując Chananejczycy i poznając w tych rzeczach, *o co*, to jest, przez które *cierpiąc*, byli trapieni i dręczeni. *Gniewali się*, to jest przykrości doznawali *przez te rzeczy*, powiadam, *które za bogi mieli. Przez te gdy wytraceni byli*, to jest, że przez te rzeczy doznają zguby. *Uznali go za prawdziwego Boga, którego niegdyś znać nie chcieli.* — *Koniec potępienia.* Ostateczne, czyli zupełne potępienie; ponieważ temi nieszczęściami trapieni, pomimo to wszakże od tak grubego błędu odstąpić nie chcieli.

R. 13. — 1. *Nikczemni.* Głupi. — *Tego który jest.* Boga, który sam o sobie powiedział: *Jam jest, którym jest.* Exod. 3, 14.

2. *Ogień.* Który pod imieniem Wulkana czcili. — *Wiatr.* Który za Boga czcili, jak o tém świadczy także Seneka 4 Natural. Quaest. c. 17.— *Prędkie powietrze.* Powietrze prędkie i zmienne, które pod imieniem Junony jako bóstwo czcili.—*Obrót gwiazd.* Okrąg oznaczony gwiazdami, niebo gwiazdziste.—*Gwałtowną wodę.* Obfitą wodę morską, gwałtownie poruszaną falami i burzą, którą pod imieniem Tetyra lub Neptuna czcili.

5. *Z wielkości bowiem ozdoby i stworzenia.* Po grecku, *z wielkiéj bowiem piękności stworzeń.* Sens Wulgaty jest: z samych stworzeń i ich piękności.

6. *Mniejszą przyganę mają.* Na mniejszą naganę zasługują, którzy słońce, księżyc, i t. d. czcili — *Błądzą Boga szukając.* Zasługują na niejakieś pewne przebaczenie, gdyż zamierzyli sobie szukać Boga, i zanurzeni w badaniu rzeczy, i porwani ich pięknością i siłą, im samym bóstwo przyznali, nie mogąc nic widzieć lepszego.

7. *Gdy się obierają.* Obcują, zagłębiając się nad ich poznaniem i użytecznością.

8. *Wszakże zasię.* Chociaż z pewnego względu mniéj zdają się zasługiwać na naganę czciciele rzeczy szlachetnych i pożytecznych, wszakże nie są jednak wolni od ciężkiéj winy, i nie zasługują na przebaczenie błędu,

9. Si enim tantum potuerunt scire, ut possent aestimare saeculum: quomodo hujus Dominum non facilius invenerunt?

10. Infelices autem sunt, et inter mortuos spes illorum est, qui appellaverunt deos opera manuum hominum, aurum et argentum, artis inventionem, et similitudines animalium, aut lapidem inutilem opus manus antiquae.

11. Aut si quis artifex faber de silva lignum rectum secuerit, et hujus docte eradat omnem corticem, et arte sua usus diligenter fabricet vas utile in conversationem vitae, *(Isai. 44, 12. Jer. 10. 3.)*

12. reliquiis autem ejus operis ad praeparationem escae abutatur:

13. et reliquum horum, quod ad nullos usus facit, lignum curvum et vorticibus plenum sculpat diligenter per facultatem suam, et per scientiam suae artis figuret illud, et assimilet illud imagini hominis,

14. aut alicui ex animalibus illud comparet, perliniens rubrica, et rubicundum faciens fuco colorem illius, et omnem maculam, quae in illo est, perliniens:

15. et faciat ei dignam habitationem, et in pariete ponens illud, et confirmans ferro,

16. ne forte cadat, prospiciens illi, sciens, quoniam non potest adjuvare se: imago enim est, et opus est illi adjutorium.

17. Et de substantia sua, et de filiis suis, et de nuptiis votum faciens inquirit: non erubescit loqui cum illo, qui sine anima est,

18. et pro sanitate quidem infirmum deprecatur, et pro vita rogat mortuum, et in adjutorium inutilem invocat,

19. et pro itinere petit ab eo, qui ambulare non potest, et de acquirendo, et de operando, et de omnium rerum eventu petit ab eo, qui in omnibus est inutilis.

9. Bo ieśli tak wiele umieć mogli iż świat mogli rozumem ogarnąć: iakoż Pana iego nie łacniéy naleźli?

10. Ale niesczęśni są, y między umarłymi iest nadźieia ich, którzy Bogami nazwali dźieła rąk ludzkich, złoto y śrébro, wymysł rzemiesła, y podobieństwa zwiérząt, abo kamień niepożyteczny, robotę ręki starodawnéy.

11. Abo ieśli który rzemieślnik cieśla z lasa wyciął drzewo proste, a wszytkę skórę z niego misternie oberznął, y używaiąc rzemiesła swego z pilnością urobiłby naczynie pożyteczne, na posługę żywota,

12. a ostatków oney roboty używałby do gotowania potraw:

13. a co zostało z nich, co się ninacz niegodźi, drzewo krzywe y sęków pełne wyrzezałby z pilnością, gdyby mu łacno było, y według nauki rzemiesła swego uformowałby ji, y podobny uczynił wyobrażeniu człowieczemu,

14. abo któremu z zwiérzątby ie przysposobił postrychnąwszy minią, y uczyniwszy rumianą barwiczką farbę iego, y wszelką makułę która w nim iest zamazawszy:

15. y uczyniłby mu godne mieszkanie y na ścienie ie postawiwszy, y żelazem utwiérdźiwszy,

16. by snać niespadło, opatrzyłby ie: gdyż wié że się ratować nie może: bo iest obrazem, a trzeba mu pomocy.

17. Y o maiętność, y za syny swe, y o gody modląc się pyta: Nie wstydźi się mówić z tym który iest bez dusze:

18. y o zdrowie prosi niemocnego, a o żywot prosi umarłego, y wzywa na pomoc niepożytecznego,

19. y o drogę prośi tego który chodzić niemoże: y o nabywanie, y o sprawy, y o wszytkich rzeczy powodzenie prosi tego, który na wszytkim iest nie pożyteczny.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O rozmaitych powodach bałwochwalstwa.

1. Iterum alius navigare cogitans, et per feros fluctus iter facere incipiens, ligno portante se, fragilius lignum invocat.

2. Illud enim cupiditas acquirendi excogitavit, et artifex sapientia fabricavit sua.

3. Tua autem, Pater, providentia gubernat, quoniam dedisti et in mari viam, et inter fluctus semitam firmissimam, *(Exod. 14, 22.)*

1. Zaś drugi myśląc żeglować, a po srogich nawałnościach poczynaiąc pływać, wzywa drzewa słabszego, niż drzewo które go niesie.

2. Bo to wymyśliła chciwość nabywania, a rzemieślnik mądrością swą zbudował.

3. A twoia Oycze opatrzność rządzi, boś dał y na morze drogę, a między nawałnościami ścieżkę bespieczną,

9. *Bo jeśli tak wiele umieć mogli.* Jeśli tak wielki mieli rozum, że przeniknęli ciemne skrytości natury, tudzież własności i ruch ciał niebieskich. — *Jakoż Pana jego.* Mogliby byli z mniejszym trudem poznać ich sprawcę i rządzcę, gdyby uważali, że nieistnieją przypadkiem lub same przez się, i że nie mogą się zachowywać bez początku i pierwotnéj przyczyny, pod któréj panowaniem i wolą jest wszystko, i od któréj wszystko zależy.

10. *Między umarłymi jest nadzieja ich.* Pomiędzy umarłymi uważać należy, i których zbawienie jest wątpliwe. Albo sens jest: mają ufność w bałwanach, które niezdolne nic uczynić. — *Robotę ręki starodawnéj.* Na większe bowiem poszanowanie zasługiwały u bałwochwalców dzieła starożytne.

R. 14.—1. *Zaś.* To jest, oprócz tego, przytém, znowu; jakby rzekł: Zobaczmy inne szaleństwo ludzi.— *Wzywa drzewa słabszego.* Neptuna lub innych bożków morskich z drzewa uczynionych.

2. *To.* Żeglugę rozumie.

3. *A twoja Ojcze opatrzność rządzi.* Ani sama sztu-

4. ostendens, quoniam potens es, ex omnibus salvare, etiam si sine arte aliquis adeat mare.

5. Sed ut non essent vacua sapientiae tuae opera, propter hoc etiam et exiguo ligno credunt homines animas suas, et transeuntes mare per ratem liberati sunt:

6. sed et ab initio, cum perirent superbi gigantes, spes orbis terrarum ad ratem confugiens, remisit saeculo semen nativitatis, quae manu tua erat gubernata. *(Gen. 6, 4.—7, 7.)*

7. Benedictum est enim lignum, per quod fit justitia.

8. Per manus autem quod fit idolum, maledictum est, et ipsum, et qui fecit illud, quia ille quidem operatus est, illud autem, cum esset fragile, deus cognominatus est. *(Psal. 113, 8.)*

9. Similiter autem odio sunt Deo impius, et impietas ejus.

10. Etenim quod factum est cum illo, qui fecit, tormenta patietur.

11. Propter hoc et in idolis nationum non erit respectus, quoniam creaturae Dei in odium factae sunt, et in tentationem animabus hominum, et in muscipulam pedibus insipientium.

12. Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum, et adinventio illorum corruptio vitae est:

13. neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum.

14. Supervacuitas enim hominum haec advenit in orbem terrarum, et ideo brevis illorum finis est inventus.

15. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum, qui tunc quasi

4. pokazuiąc iżeś mocen iest ze wszytkiego wybawić, choćby się kto bez umiejętności puścił na morze.

5. Ale aby sprawy mądrości twoiey nie były próżne: przetóż też ludzie małemu drzewu zwierzaią się dusz swoich, a przebywaiąc morze przez okręt są zachowani:

6. aleć y z początku gdy ginęli pyszni obrzymowie, nadzieia świata ucieкszy się do okrętu, zostawiła światu nasienie rodzenia, który ręką twą był sprawowany.

7. Błogosławione bowiem iest drzewo, przez które się dzieie sprawiedliwość.

8. Ale bałwan który ręką bywa urobiony, przeklęty iest y sam y ten który ji uczynił: bo ten urobił, a on będąc skazitelnym, bogiem iest nazwany.

9. A Bóg zarówno nienawidzi niezbożnika y niezbożność iego.

10. Bo y robota pospołu z rzemieślnikiem, męki cierpieć będzie.

11. Y przetóż na bałwany pogańskie nie będzie względu: bo stworzenie Boże ku nienawiści iest uczynione, y ku pokusie duszóm ludzkim, y ku samołówce nóg ludzi głupich.

12. Początek bowiem cudzołożenia iest wymyślenie bałwanów, a wynalezienie ich skażenie żywota iest:

13. gdyż ani były z początku, ani będą trwać na wieki.

14. Zbytnia bowiem ta marność ludzka weszła na świat: y dla tego krótki się koniec ich nalazł.

15. Ciężkim bowiem żalem boleiąc oćiec, prędko sobie syna wziętego uczynił obraz: y onego któ-

ka żeglarska wystarcza dla ochronienia ludzi od niebezpieczeństw morza, lecz potrzeba boskiéj opatrzności, która wszystkiém rządzi.—*Dał i na morze drogę.* Stosuje mowę do historyi przejścia przez morze Czerwone. Exod. 14, 22.

4. *Bez umiejętności.* Nie umiejąc pływać.

5. *Ale aby... nie były.* Chciał Bóg nie tylko swoję potęgę objawić przez wybawienie przebywających bez okrętu niebezpieczną drogę przez wodę, lecz także okazać mądrość, przez nauczenie sposobu budowania i kierowania okrętem, ażeby ludzie bez bojaźni mogli puszczać się na morze.—*Małemu drzewu.* To jest, okrętowi. —*Zwierzają się dusz swoich.* Powierzają siebie i życie swoje.

6. *Z początku.* Za czasów Noego.—*Gdy ginęli.* Od wód potopu.—*Nadzieja świata.* Ci którzy byli zostali, i przez których była nadzieja rozpowszechnienia rodzaju ludzkiego. —*Nasienie rodzenia.* Dzieci, z którychby się napotém rozmnażał ród ludzki. —*Który ręką twą był sprawowany.* Korab' rozumie, który nie żaglami, nie wiosłami, ani inną sztuką ludzką był kierowany.

7. *Błogosławione bowiem.* Korab' trzymał się swojego biegu i nie był niebezpiecznie miotany; ponieważ mu Bóg błogosławił, tak jak innym okrętom błogosławi których ludzie sprawiedliwie, to jest w pobożnym celu używają.

8. *A on będąc skazitelnym.* Sam także bałwan jest przeklęty i obrzydliwy, ponieważ będąc ze skazitelnéj materyi, bogiem się jednak nazywa.

9. *Bezbożnika.* Jakim jest ten który robi bałwana.—*Niezbożność.* Jaka się okazuje w zabobonném dziele bałwana.

10. *Robota.* Bałwan.—*Męki cierpieć będzie.* W ogień będzie wrzucony, którymby dręczony był bałwan, gdyby miał możność doznawania boleści.

11. *Na bałwany pogańskie nie będzie względu.* Nie przebaczy się bałwanom. Albo, nikt nie będzie miał względu na bałwany, ani będzie ich czcił.—*Ku nienawiści jest uczynione.* Obrócone jest w obrzydliwość przez bezbożnych.—*Ku pokusie.* Ku zgorszeniu; szatan bowiem sidła i sieci na nieostróżnych zastawia, nęcąc ich i przywabiając słodyczą stworzeń.—*Ku samołówce.* Imię samołówki doskonale wyraża ukrytą w stworzeniach przyłudną rozkosz.

12. *Cudzołożenia.* Bałwochwalstwa, które jest pewnego rodzaju cudzołoztwem, przez które się Bóg opuszcza. —*Skażeniem żywota jest.* Skażenie przedewszystkiem oznacza te występki które są najbardziej przeciwne ludzkiéj naturze, i ją każą i poniżają. P. W.

13. *Z początku.* Przed potopem, dla świeżéj jeszcze pamiątki stworzenia.—*Będą trwać.* Albowiem bałwochwalstwo z czasem będzie zniszczone.

14. *Marność.* Κενοδοξία, z powodu próżnéj chwały.—*I dla tego krótki.* Ponieważ bałwochwalstwo lichą miało przyczynę, to jest, próżną chwałę, przeto oparte na tak lichym fundamencie, wiecznie trwać nie może.—*Koniec ich nalazł.* Zamiast koniec się znajdzie; albo jest mowa o niektórych szczególnych bałwanach i ich czci, która już dawno poszła w zaniedbanie.

homo mortuus fuerat, nunc tamquam deum colere coepit, et constituit inter servos suos sacra et sacrificia.

16. Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tamquam lex custoditus est, et tyrannorum imperio colebantur figmenta.

17. Et hos, quos in palam homines honorare non poterant propter hoc quod longe essent, e longinquo figura eorum allata, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt, ut illum, qui aberat, tamquam praesentem colerent sua sollicitudine.

18. Provexit autem ad horum culturam et hos, qui ignorabant, artificis eximia diligentia.

19. Ille enim volens placere illi, qui se assumsit, elaboravit arte sua, ut similitudinem in melius figuraret.

20. Multitudo autem hominum abducta per speciem operis, eum, qui ante tempus tamquam homo honoratus fuerat, nunc deum aestimaverunt.

21. Et haec fuit vitae humanae deceptio, quoniam aut affectui, aut regibus deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt.

22. Et non suffecerat errasse eos circa Dei scientiam, sed et in magno viventes inscientiae bello, tot et tam magna mala pacem appellant.

23. Aut enim filios suos sacrificantes, aut obscura sacrificia facientes, aut insaniae plenas vigilias habentes, *(Deut. 18, 10.)*

24. neque vitam, neque nuptias mundas jam custodiunt, sed alius alium per invidiam occidit, aut adulterans contristat:

25. et omnia commista sunt, sanguis, homicidium, furtum et fictio, corruptio et infidelitas, turbatio et perjurium, tumultus bonorum,

26. Dei immemoratio, animarum inquinatio, nativitatis immutatio, nuptiarum inconstantia, inordinatio moechiae et impudicitiae.

27. Infandorum enim idolorum cultura omnis mali causa est, et initium et finis.

28. Aut enim, dum laetantur, insaniunt, aut

ry na ten czas iako człowiek był umarł, teraz począł iako Boga chwalić, y między sługami swemi obchody y ofiary postanowił.

16. Potym za czasem, gdy się zły zwyczay zamógł, ten błąd iako prawo zachowany iest, y z roskazania tyranów, chwalono wymysły.

17. A tych których w oczy ludzie czcić nie mogli, przeto że daleko byli, przyniózszy figurę ich zdaleka, iasny obraz króla, którego uczcić chcieli, sprawili, aby niebytnemu, iako obecnemu usilnie służyli.

18. A pomogła ku chwaleniu tych y tym którzy nie wiedzieli, osobliwa piluość rzemieślnika.

19. On bowiem chcąc się przypodobać temu który go w moc wziął, usiłował rzemiesłem swym, aby iako naylepiéy podobieństwo wyraził.

20. A mnóstwo ludzi pięknością roboty uwiedzione, tego, który przed tym iako człowiek był czczony teraz za boga mieli.

21. A toć było żywota ludzkiego oszukanie: iż abo żądzy, abo królóm ludzie służąc, imię które żadnéy rzeczy niema bydź przywłaszczone, dali ie kamieniom i drzewom.

22. Y nie dosyć na tym było że pobłądzili około znaiomości Bożéy, ale też żyiąc w wielkim boiu nieumieiętności, tak rozliczne y tak wielkie złości pokoiem nazywaią.

23. Bo abo syny swe ofiaruiąc, abo ofiary taiemne sprawuiąc, abo szaleństwa pełne czynności obchodząc,

24. ani życia, ani małżeństwa czystego iuż nie zachowuia, ale ieden drugiego z nienawiści zabiia, abo cudzołożąc zasmuca.

25. Y wszytko się pomieszało, krew, mężobóystwo, złodzieystwo y obłudność, skażenie y niewiara, zaburzenie y krzywoprzysięstwo, trwoga między dobrymi,

26. zapamiętanie Boga, splugawienie dusz, przyrodzenia odmienienie, niestateczność małżeństwa, nierządność cudzołóztwa y niewstydliwości.

27. Niegodnych mianowania bowiem, bałwanów chwalenie, wszytkiego złego iest przyczyną, y początkiem y dokończeniem.

28. Bo albo będąc dobréy myśli szaleią, abo

17. *A tych.* Druga to jest przyczyna bałwochwalstwa.

18. *Pomogła.* Nieświadomych do czci bałwanów pobudziła niezwyczajna pilność mistrza w wypracowaniu bałwanów.

19. *Który go w moc wziął.* Najął do uczynienia dzieła.

22. *W boju nieumiejętności.* W ciemnościach niewiadomości. — *Tak rozliczne i tak wielkie.* Stan tak dalece nieszczęśliwy uważają za dobry, pomyślny i spokojny, nie czując nieszczęść swoich.

23. *Ofiary tajemne.* W tajemnych i skrytych miejscach, w gajach, lochach, i t. d., żeby swobodniéj oddawać się rozpuście, i t. d.

24. *Życia.* Uczciwości życia.

25. *Wszystko się pomieszało.* Wielki jest stek wszelkiego rodzaju zbrodni. — *Trwoga między dobrymi.* Udręczenie dobrych ludzi, i na nich powstawanie.

26. *Splugawienie dusz.* Występek obżarstwa i rozpusty. — *Przyrodzenia odmienienie.* Przez występek przeciwko naturze.—*Niestateczność małżeństwa.* Gdy się wprowadza wspólność żon, albo gdy z łatwością i bez przyczyny małżeństwa się zrywają.

27. *Wszystkiego złego jest przyczyną.* Albowiem, jak uczy ś. Paweł do Rzym. 1, 24, czcicieli bałwanów *podał... Bóg pożądliwościom serca ich, ku nieczystości: aby między sobą ciała swe sromocili, i t. d.— Jest przyczyną, i początkiem, i dokończeniem.* To jest, przyczyną, jak mówimy, główną. Albo się zowie *i dokończeniem*, ponieważ nawet czynili dzięki bogom za pomyślny skutek niegodziwych pożądliwości.

28. *Będąc dobréj myśli szaleją.* Z wylaniem, i nad wszelki wyraz weselą się i szaleją.

certe vaticinantur falsa, aut vivunt injuste, aut pejerant cito.

29. Dum enim confidunt in idolis, quae sine anima sunt, male jurantes noceri se non sperant.

30. Utraque ergo illis evenient digne, quoniam male senserunt de Deo, attendentes idolis, et juraverunt injuste, in dolo contemnentes justitiam.

31. Non enim juratorum virtus, sed peccantium poena perambulat semper injustorum praevaricationem.

więc falsze prorokuią, abo niesprawiedliwie żywią, abo skwapliwie krzywoprzysięgaią.

29. Ufaiąc bowiem w bałwaniech które są bez dusze, źle przysięgaiąc, niespodziewaią się aby im szkodźić miało.

30. Oboie przeto na nie słusznie przyidzie, gdyż źle o Bogu rozumieli, patrząc bałwanów, y niesprawiedliwie przysięgali, zdradliwie gardząc sprawiedliwością.

31. Nie tych bowiem moc przez które przysięgaią, ale grzészących kaźń zawżdy chodzi po przestępstwie niesprawiedliwych.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 12. *Bo wymyślenie bałwanów.* Tu masz opisano, co Pismo ś. zowie bałwanem, iż nic co inszego, jedno rzecz albo stworzenie takie, które ludzie mieli za Boga: to właśnie jest *Idolum* albo bałwan. Bo poganie stworzenia za bogi chwalili, jedni umarłe ludzie jako tu pisze ver. 20, drudzy też i czarty którzy brali imiona ludzi zmarłych, i w onych rzezanych bałwanach mieszkali. Deut. 32. Psal. 95. I. Cor. 10. A drudzy insze stworzenia, słońce, miesiąc, gwiazdy, zwierzęta i t. d. jako tu mówi, iż imię Boże dali kamieniom i drzewom. U nas chrześcijan nic takiego niemasz: bo żadnego stworzenia za Boga nie chwalimy: dla tego też niemasz w kościele Bożym bałwanów, jako nas niewstydliwie heretycy potwarzają.

CAPUT XV. ROZDZIAŁ 15.

O wdzięczności ku Bogu za zachowanie od bałwochwalstwa i t. d.

1. Tu autem Deus noster, suavis et verus es, patiens, et in misericordia disponens omnia.

2. Etenim si peccaverimus, tui sumus, scientes magnitudinem tuam: et si non peccaverimus, scimus, quoniam apud te sumus computati.

3. Nosse enim te, consummata justitia est, et scire justitiam et virtutem tuam, radix est immortalitatis.

4. Non enim in errorem induxit nos hominum malae artis excogitatio, nec umbra picturae labor sine fructu, effigies sculpta per varios colores,

5. cujus aspectus insensato dat concupiscentiam, et diligit mortuae imaginis effigiem sine anima.

1. Ale ty Boże nasz wdzięczny iesteś y prawdziwy, cierpliwy y rozrządzaiący wszytko miłosierdziem.

2. Bo ieśli zgrzészymy, iesteśmy twoi, znaiąc wielkość twoię: a ieśli nie zgrzészymy, wiemy żeśmy są u ciebie poczytani.

3. Ciebie bowiem znać, iest doskonała sprawiedliwość: a zrozumieć sprawiedliwość y moc twoię iest korzeń nieśmiertelności.

4. Nie zawiódł nas bowiem w błąd ludzi wymysł złego misterstwa: ani cień malowania, praca niepożyteczna: wyobrażenie ryte z rozmaitemi farbami,

5. na którego weyźrzenie głupiemu czyni pożądliwość, y miłuie obrazu umarłego wyrażenie bez dusze.

---

29. *Ufając... w bałwaniech.* Cząc bałwany.— *Źle.* Fałszywie.—*Niespodziewają się aby im szkodzić miało.* Szkody się nieobawiają: nie lękają się gniewu nieżyjących swoich bałwanów.

30. *Oboje przeto.* Zdanie wiersza jest, że bezbożni z dwóch przyczyn będą karani od Boga: jedna jest, ponieważ zaniedbawszy Jego czcili bałwany; druga, ponieważ przysięgę niegodziwie i podstępnie złamali. Bo chociaż w bałwanach bóstwa prawdziwego niema, jednakże gdy przez błąd bóstwo im przyznawali, z powodu, jak mówią, błędnego sumienia, winnymi byli krzywoprzysięztwa. Patrz August. Epist. 154, quaest. 22, cap. 1, *movet.*

31. *Nie tych bowiem moc przez które przysięgają.* Nie moc tych przez których kto uczynił przysięgę. Zdanie jest: Odniosą kary, nie od bałwanów, które nie mają żadnej mocy, i t. d.—*Ale grzeszących kaźń.* Lecz sprawiedliwość, mścicielka grzechów, kary się dopomni od niesprawiedliwych za ich nieprawe czyny. — *Chodzi.* Karząc.

R. 15.—1. *Wdzięczny.* Łaskawy, dobroczynny.—*Prawdziwy.* Tak w istności, która nic jest zmyśloną, tak jak istność bałwanów; jak w mowach, obietnicach i groźbach, które nie są zwodniczemi.

2. *Bo jeśli zgrzeszymy.* Zdaje się że sens zależy od tego co poprzedza, w taki sposób: bałwany czcicielom swoim nie mogą ani źle czynić, gdy grzeszą, ani dobrze, jeśli się wstrzymują od grzechów. Ty zaś, który jesteś Bogiem prawdziwym, dobrym i potężnym, przez potęgę mając nas w ręku swoim, możesz nas karać, jeśli zgrzeszymy; jeśli zaś nie zgrzeszymy, możesz nas dobrodziejstwami obdarzać, i mieć nas i liczyć w rzędzie tych, względem których okazujesz ową łaskawą troskliwość i opatrzność swoję.

3. *Ciebie bowiem znać.* Jak należy, ciebie kochając.—*Jest doskonała sprawiedliwość.* Jakby rzekł: bez poznania Boga niema doskonałej sprawiedliwości.—*Jest korzeń nieśmiertelności.* Początkiem; od wiary bowiem rozpoczyna się życie wieczne, ponieważ ona jest pierwszem przygotowaniem do usprawiedliwienia.

4. *W błąd.* W bałwochwalstwo.—*Wymysł złego misterstwa.* Rozumie sztukę wynalazczynię bałwanów.—*Cień malowania.* Malowidła wyrażającego ciała w cieniach i kolorach, i stosującego bałwany do kształtu ludzkiego.

5. *Czyni pożądliwość.* Nieroztropnego, głupiego pobudza do sprośnej miłości; albowiem znajdowali się tacy, którzy posągi bałwanów bezwstydnie i sprośnie miłowali.

6. Malorum amatores digni sunt, qui spem habeant in talibus, et qui faciunt illos, et qui diligunt, et qui colunt.

7. Sed et figulus mollem terram premens laboriose fingit ad usus nostros unumquodque vas, et de eodem luto fingit, quae munda sunt in usum vasa, et similiter quae his sunt contraria: horum autem vasorum quis sit usus, judex est figulus. *(Rom. 9, 21).*

8. Et cum labore vano deum fingit de eodem luto ille, qui paulo ante de terra factus fuerat, et post pusillum reducit se, unde acceptus est, repetitus animae debitum quam habebat.

9. Sed cura est illi, non quia laboraturus est, nec quoniam brevis illi vita est, sed concertatur aurificibus et argentariis; sed et aerarios imitatur, et gloriam praefert, quoniam res supervacuas fingit.

10. Cinis est enim cor ejus, et terra supervacua spes illius, et luto vilior vita ejus,

11. quoniam ignoravit, qui se finxit, et qui inspiravit illi animam, quae operatur, et qui insufflavit ei spiritum vitalem.

12. Sed et aestimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitae compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere.

13. Hic enim scit se super omnes delinquere, qui ex terrae materia fragilia vasa et sculptilia fingit.

14. Omnes enim insipientes, et infelices supra modum animae superbi, sunt inimici populi tui, et imperantes illi,

15. quoniam omnia idola nationum deos aestimaverunt, quibus neque oculorum usus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum, sed et pedes eorum pigri ad ambulandum: *

16. homo enim fecit illos, et qui spiritum mutuatus est, is finxit illos. Nemo enim sibi similem homo poterit Deum fingere.* *(Psal. 113, 5—134, 16. Baruch. 6, 15—45).*

6. Miłośnicy złych rzeczy, godni są aby w takowych nadzieię mieli, y którzy ie czynią, y którzy miłuią, y którzy chwalą.

7. Ale y garncarz miękką ziemię gniotąc, pracowicie każde naczynie lepi ku używaniu naszému: y z téyże gliny lepi naczynia które są czyste do używania, y także które tym są przeciwne: a tego naczynia iakie iest używanie rozsądza garncarz.

8. Y z próżną pracą boga z tegóż błota lepi, ten który mało przedtym iest ulepion z ziemie, y po chwili wraca się w to zkąd wzięty iest, gdy od niego będą się upominać długu dusze która miał.

9. Ale staranie iego iest, nie iż będzie pracował: ani że krótki iest żywot iego: ale się przeciwi złotnikom y śrébrnikóm: ale y naśladuie miedzienników, y ma to sobie za cześć: iż lepi rzeczy nikczemne.

10. Popiół bowiem iest serce iego, a nadzieia iego podleysza niż ziemia, a żywot iego nikczemnieyszy niż błoto,

11. gdyż nie poznał który go ulepił, y który weń natchnął duszę która działa, y natchnął weń ducha żywiącego.

12. Ale y poczytali za igrzysko żywot nasz, a obcowanie żywota dla zysku sprawione, a iż potrzeba zkądkolwiek y ze złego nabywać.

13. Ten bowiem wie, iż nad inne wszytkie grzeszy, który z materyiéy ziemskiéy wątłe naczynie y ryciny czyni.

14. Wszyscy bowiem głupi y nieszczęśliwi nader niż dusza pysznego, są nieprzyiaciele ludu twego, y panuiący nad nim,

15. gdyż wszytkie bałwany pogańskie za bogi mieli, które ani oczu używaią ku widzeniu: ani nozdrzy ku braniu w się wiatru: ani uszu ku słuchaniu: ani palców u rak ku dotykaniu: ale y nogi ich leniwe ku chodzeniu:

16. człowiek ie bowiem uczynił: a który ma użyczonego ducha, ten ie ulepił. Żaden bowiem człowiek Boga sobie podobnego uczynić nie może.

---

7. *Naczynia, które są czyste do używania.* Naczynia przeznaczone na użytek szlachetny i czysty.

8. *Ten.* Garncarz.—*Wraca się.* Kruszy się.

9. *Przeciw.* Walczy, współubiega się.— *Rzeczy nikczemne.* Zmyślone, niebyłe.

10. *Popiół bowiem jest serce jego.* Nie dziw, że garncarz z takich rzeczy chwały szuka, ponieważ cały jest z błota i popiołu, i nie podnosi się nad to czego rękami dotyka, to jest, nad glinę i błoto.— *Podlejsza niż ziemia.* Nadzieja się jego nie podnosi nad ziemię.

11. *Nie poznał który go ulepił.* To jest Boga.

12. *Za igrzysko żywot nasz.* Nie wiedząc na jaki cel stworzeni są ludzie, i jakiemi sprawami zaprzątać się powinni, i nie przepuszczając, iż tu chodzi o rzecz ważną, i że będziemy musieli zdać rachunek ze wszystkich czynności naszych.—*Obcowanie żywota.* Że życie jest jakby jarmarkiem dla szukania zysku.

13. *Wie.* To jest, łatwo mógł był wiedzieć i spostrzedz. – *Iż nad inne wszystkie grzeszy.* Że ciężko grzeszy i mniéj zasługuje na uniewinnienie, gdyż mógł łatwo zrozumieć, iż ten, którego z błota ulepił, jak inne naczynia swojego wyrobu, nie jest Bogiem, i za Boga podawanym być nie może.

14. *Wszyscy bowiem głupi.* W hebr. jest, *wszyscy zaś i t. d.;* bo nie jest objaśnieniem tego co poprzedza; lecz po wytłumaczeniu w szczególności głupstwa i nieszczęścia niektórych ludzi, to jest, cieśli, złotnika i garncarza, rozprawia już w ogólności o głupstwie i nieszczęściu wszystkich nieprzyjaciół ludu Bożego, którzy wszystkie bałwany pogańskie za bogów uważali. Albo sens jest: lecz oni są szaleni, którzy dzieła mistrza więcéj cenią niż on sam.— *Nader niż dusza pysznego.* To jest, więcéj pyszni niżby być mogli i zdolni byli. Tak Iz. 16, 6, o Moabie się mówi: *Pycha jego, i hardość jego, i zagniewanie jego większe niż moc jego.* W greckim jest, *nędzni więcéj niż dusze dziecięcia;* dzieci bowiem sądzą, że posągi żyją.

16. *Je.* Bogów.—*Który ma użyczonego ducha.* Czło-

17. Cum enim sit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior enim est ipse his, quos colit, quia ipse quidem vixit, cum esset mortalis, illi autem numquam.
18. Sed et animalia miserrima colunt: insensata enim comparata his, illis sunt deteriora.
19. Sed nec aspectu aliquis ex his animalibus bona potest conspicere. Effugerunt autem Dei laudem, et benedictionem ejus.

17. Bo śmiertelnym będąc, martwego czyni rękoma złośliwemi. Lepszy bowiem iest sam nad te którym służy: bo on przecię żył (chocia był śmiertelny) a ci nigdy.
18. Ale y źwierzętom nanędznieyszym służą: bo nie maiące zmysłów tym przyrównane, są nad nie gorsze.
19. Ale ani weyźrzeniem może kto z tych źwierząt co dobrego widźieć: lecz oddalone są od chwały Bożéy y błogosławieństwa iego.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O karach na bałwochwalców, i o dobrodziejstwach któremi Bóg obdarzał Izraelitów.

1. Propter haec et per his similia passi sunt digne tormenta, et per multitudinem bestiarum exterminati sunt.
2. Pro quibus tormentis bene disposuisti populum tuum, quibus dedisti concupiscentiam delectamenti sui novum saporem, escam parans eis ortygometram, *
3. ut illi quidem concupiscentes escam propter ea, quae illis ostensa et missa sunt, etiam a necessaria concupiscentia averterentur. Hi autem in brevi inopes facti, novam gustaverunt escam. * *(Num. 11, 31.)*
4. Oportebat enim illis sine excusatione quidem supervenire interitum exercentibus tyrannidem: his autem tantum ostendere, quemadmodum inimici eorum exterminabantur.
5. Etenim cum illis supervenit saeva bestiarum ira, morsibus perversorum colubrorum exterminabantur. *(Num. 21, 6).*
6. Sed non in perpetuum ira tua permansit, sed ad correptionem in brevi turbati sunt, signum habentes salutis ad commemorationem mandati legis tuae.
7. Qui enim conversus est, non per hoc, quod

1. Dla tych, y przez tym podobne rzeczy słusznie ucierpieli męki, y przez mnóstwo źwierząt są wytraceni.
2. Za które męki dobrześ uczynił ludowi twemu, którym dałeś pożądanie kochania ich nowy smak, nagotowawszy im pokarm przepiórki,
3. aby oni żądaiąc pokarmu, przeto co im pokazano y posłano, y od potrzebnéy chuci byli odwróceni. A ci na mały czas niedostatek uciérpiawszy nowego pokarmu pożywali.
4. Potrzeba bowiem było, aby na one którzy używali okrucieństwa, nie uchronione przyszło zatracenie: a tym to tylko okazać iako sprzeciwnicy ich byli traceni.
5. Bo gdy się na nie sroga popędliwość bestiy oburzyła, ginęli od kąsania wężów szkodliwych.
6. Ale nie na wieki trwał gniew twóy, ale dla pokarania na mały czas byli zatrwożeni, maiąc znak zbawienia aby pamiętali roskazanie zakonu twego.
7. Który się bowiem nawrócił, nie przez to był

---

wiek, który ducha i duszę ma jakby pożyczone, i w czasie śmierci będzie musiał je oddać,— *Sobie podobnego.* Żyjącego.
17. *Martwego.* Nie mającego życia i czucia.— *Chociaż był śmiertelny.* Chociaż był człowiekiem.
19. *Ale ani wejrzeniem.* Jednakże, z tego że owe źwierzęta nazwał lepszemi od bałwanów, nie należy rozumieć, iż one są dobre i piękne; albowiem są sprośne, obrzydliwe, i szkodliwe i t. d. Albo sens jest, źwierzęta, które cześć odbierają, są sprośne.— *Może.... co dobrego widzieć.* Jako dobre i piękne; jakby rzekł: żadne z innych zwierząt niema przyjemności na nie patrzyć, tak dalece są szpetne i obrzydliwe.— *Oddalone są od chwały Bożéj i błogosławieństwa.* Egipczycy czcili muchy, robactwo i inne zwierzątka ze zgnilizny powstające; te zaś nie dostąpiły błogosławieństwa, którego Bóg innym zwierzętom ogólnie udzielił, Genez. 1, 22, gdyż od początku stworzone nie były, lecz potém ze zgnilizny się wyrodziły; tak Kantakuzenus. Inni o wężu rozumieją, którego, w owym chytrym zwodzicielu Ewy, Bóg przeklął: tak Janseniusz, Em. Sa i inni. Lorinus mniema, że *oddalone,* to samo znaczy co *oddaliły,* i sens jest: sprośne one zwierzęta, którym bałwochwalcy cześć oddawali, oddaliły chwałę i błogosławieństwo, które się Bogu należy, i swoje zdanie potwierdza tém, iż to co mamy w r. 1, 5, téj księgi, *Duch bowiem święty karności ucieczе przed obłudnością,* po grecku, czynnie brać można *oddali obłudnego.*
R. 16.—1. *Dla tych.* Dla tego, to jest, dla grzechu bałwochwalstwa.
2. *Za które męki.* W miejscu których mąk. — *Pożądanie kochania.* To czego życzyli, żeby nasycić smak. Historyą mamy Num. 11, 31.
3. *Aby oni.* Egipczycy. — *Żądając pokarmu.* Zgłodniali. — *Przeto.* (Przez to). Przez zwierzęta, jako to muchy, żaby i tym podobne, które kaziły ich pokarmy. —*Od potrzebnéj chuci.* Od pokarmu pożądanego. Tak wielka była obrzydliwość much, żab, i t. d., iż Egipczycy nawet w największym głodzie pokarmów pożywać nie mogli.—*A ci.* Hebrajczycy. — *Nowego pokarmu pożywali.* Przepiórki.
4. *Byli traceni.* Byli męczeni.
5. *Na nie.* Na żydów.—*Od kąsania.* Patrz historyą Num. 21.
6. *Nie na wieki.* Nie aż do zguby wszystkich. — *Mając znak zbawienia.* Węża miedzianego rozumie.— *Aby pamiętali.* Iżby tym sposobem upominani byli do zachowywania przykazań Bożych, i do ulegania woli Bożéj.
7. *Który się bowiem nawrócił.* Albo o upamiętaniu się i pokucie można rozumieć, albo o obróceniu się i zwróceniu oczu do węża miedzianego. Ostatni sens jest wię-

videbat, sanabatur, sed per te omnium salvatorem:

8. in hoc autem ostendisti inimicis nostris, quia tu es, qui liberas ab omni malo.

9. Illos enim locustarum et muscarum occiderunt morsus, et non est inventa sanitas animae illorum, quia digni erant ab hujusmodi extermінari. *(Exod. 8, 24.—10, 4).*

10. Filios autem tuos nec draconum venenatorum vicerunt dentes: misericordia enim tua adveniens sanabat illos.

11. In memoria enim sermonum tuorum examinabantur, et velociter salvabantur, ne in altam incidentes oblivionem, non possent tuo uti adjutorio.

12. Etenim neque herba, neque malagma sanavit eos, sed tuus, Domine, sermo, qui sanat omnia.

13. Tu es enim, Domine, qui vitae et mortis habes potestatem, et deducis ad portas mortis, et reducis: *(Deut. 32, 39. Tob. 13, 2.)*

14. homo autem occidit quidem per malitiam, et cum exierit spiritus, non revertetur, nec revocabit animam quae recepta est:

15. sed tuam manum effugere impossibile est.

16. Negantes enim te nosse, impii per fortitudinem brachii tui flagellati sunt, novis aquis, et grandinibus, et pluviis persecutionem passi, et per ignem consumti. *

17. Quod enim mirabile erat, in aqua, quae omnia extinguit, plus ignis valebat: vindex est enim orbis justorum. * *(Exod. 9, 23).*

18. Quodam enim tempore mansuetabatur ignis, ne comburerentur, quae ad impios missa erant animalia, sed ut ipsi videntes scirent, quoniam Dei judicio patiuntur persecutionem.

19. Et quodam tempore in aqua supra virtutem ignis exardescebat undique, ut iniquae terrae nationem exterminaret.

20. Pro quibus Angelorum esca nutrivisti populum tuum, et paratum panem de coelo praestitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem. *(Exod. 16, 14).*

21. Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam

uzdrowion na co patrzał, ale. przez cię wszytkich zbawiciela:

8. A w tymeś pokazał nieprzyiaciołóm naszym, iżeś ty iest który wybawiasz od wszego złego.

9. Bo one kąsanie szarańczéy y much zabiiało, y nie nalazło się lékarstwo duszy ich, iż byli godni aby od takich byli wytraceni.

10. Ale synów twoich nie przemogły ani zęby smoków iadowitych, bo miłosierdzie twoie nadszedszy, uzdrawiało ie.

11. Abowiem byli pobudzeni ku pamiętaniu na słowa twoie, y prędko byli uzdrawiani: by snadź upadszy w głębokie zapamiętanie, nie mogli więcéy używać twego dobrodzieystwa.

12. Abowiem ani zioła, ani plastry uzdrowiły ich: ale twoia mowa Panie, która uzdrawia wszytko.

13. Tyś iest bowiem Panie, który żywot y śmierć masz w swéy mocy, y przywodzisz do bram śmierci, y wywodzisz:

14. ale człowiek acz ze złości zabiie, a gdy wynidzie duch, nie wróci się ani przywróci duszę która iest odięta:

15. ale uyść ręki twoiéy iest rzecz niepodobna.

16. Bo którzy przeli że cię nie znali niezbożni, mocą ramienia twego byli karani, nowemi wodami, y grady, y dżdżami prześladowanie cierpiąc, y ogniem zniszczeni.

17. A co dziwnieysza, nad wodą, która wszytko gasi, więcéy ogień przemagał: bo się mści świat sprawiedliwych.

18. Niekiedy bowiem uciszał się ogień, aby nie palił zwierząt, które były na złośniki puszczone: ale aby oni widząc obaczyli, iż za sądem Bożym cierpią udręczenie.

19. Niekiedy zaś ogień rozpalał się nad siłę zewsząd w wodzie, aby ziemie złośliwéy rodzay wytracił.

20. Za co karmiłeś lud swóy pokarmem Anielskim, y dałeś im z nieba bez prace chléb gotowy, maiący w sobie wszytkie roskoszy, y słodkość wszelakiego smaku.

21. Istność bowiem twoia pokazowała słodkość

---

céj zgodny z tém co następuje. Chociaż nie należy wątpić, że ci, którzy patrzali na węża, żeby otrzymać zdrowie, żałowali za grzechy.— *Nie przez to... na co patrzał.* Jakby rzekł: nie było w wężu mocy wrodzonéj któraby zdrowie dawała.

11. *Albowiem byli pobudzeni ku pamiętaniu na słowa twoje.* Aby dłużéj pamiętali na Boskie przykazanie Twoje. — *Nie mogli więcéj używać twego dobrodziejstwa.* Aby się niestali niegodnymi i niesposobnymi do odbierania pomocy twojéj,

12. *Mowa.* Rozkaz, wola.

16. *Nowemi wodami, i grady.* Po grecku, *pielgrzymującemi deszczami;* rzadko bowiem w Egipcie spadały deszcze, grady, i t. d.—*I ogniem zniszczeni.* Albowiem grad i ogień społem spadały, Exod. 9, 24.

17. *Bo się mści świat sprawiedliwych.* Mówi o świecie elementarnym; ogień bowiem i woda, i wszystkie żywioły niejako się spiknęły na to, żeby się pomścić nad nieprzyjaciółmi ludu Bożego.

18. *Uciszał się ogień.* Oznacza, że żaby i muchy, i inne zwierzęta zesłane na ukaranie Egipczyków, nie mogły być strawione przez ogień, i ogień nie miał względem nich siły, dopóki Bóg chciał. A chociaż to nieznajduje się zapisaném w Exodzie, jednakże rzeczą jest prawdopodobną, że autor niniejszéj księgi wziął ten szczegół z podania.

19. *Ogień rozpalał się nad siłę.* Gdyż woda ugasić go nie mogła.

20. *Za co.* To jest, zamiast tego, natomiast. — *Pokarmem anielskim.* Tak się nazywała manna dla tego, że przez posługę aniołów była uczyniona, i tak dalece była delikatna, iż się zdawało, że gdyby aniołowie potrzebowali pożywać jakiego pokarmu, to niezawodnie tegoby używali.— *Z nieba.* Ponieważ z powietrza spadała, które często w Piśmie ś. niebem się zowie.

21. *Istność bowiem.* Istnością zowie mannę, to jest, pokarm ów, któremu Bóg nowym cudem istnienie nadał. — *Którą masz ku synom.* Którą okazujesz względem

in filios habes, ostendebat, et deserviens uniuscujusque voluntati, ad quod quisque volebat, convertebatur.

22. Nix autem et glacies sustinebant vim ignis, et non tabescebant, ut scirent, quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens in grandine et pluvia coruscans. *(Exod. 9, 24)*.

23. Hic autem iterum, ut nutrirentur justi, etiam suae virtutis oblitus est.

24. Creatura enim tibi factori deserviens, exardescit in tormentum adversus injustos, et lenior fit ad benefaciendum pro his, qui in te confidunt.

25. Propter hoc et tunc in omnia transfigurata omnium nutrici gratiae tuae deserviebat, ad voluntatem eorum, qui a te desiderabant,

26. ut scirent filii tui, quos dilexisti, Domine, quoniam non nativitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos, qui in te crediderint, conservat. *(Deut. 8, 3. Matth. 4, 4)*.

27. Quod enim ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactum tabescebat,

28. ut notum omnibus esset, quoniam oportet praevenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare.

29. Ingrati enim spes tamquam hybernalis glacies tabescet, et disperiet tamquam aqua supervacua.

twa która masz ku synóm: a służąc woley każdégo, obracała się w co kto chciał.

22. Śnieg lepak y lód moc ogniowa zadzierżawały y nie roztapiały się, aby zrozumieli, iż pożytki nieprzyiacielskie wygładzał ogień goraiący błyskaiąc się przez dżdże y przez grady.

23. A tenże zasię aby się żywili sprawiedliwi, y mocy swey zabaczył.

24. Stworzenie bowiem tobie stworzycielowi usługuiąc, zapala się ku męce na niesprawiedliwe: a ucisza się ku okazaniu dobrodzieystwa tym którzy w tobie ufaią.

25. Przetóż y na on czas we wszytko się odmieniaiąc usługowało łasce twéy, która wszytko ożywia, k woli tym, którzy od ciebie żądali,

26. aby zrozumieli synowie twoi, któreś umiłował Panie, iż nie urodzaiu pożytki nakarmiaią ludzie: ale mowa twoia te zachowywa którzy w cię uwierzą.

27. Bo co od ognia nie mogło bydź strawiono, wnet od maluczkiego promienia słonecznego zagrzawszy się rostopiło,

28. aby wszem wiadomo było, że potrzeba uprzedzić słońce ku błogosławieniu ciebie, a gdy wschodzi światłość, modlić się do ciebie.

29. Niewdzięcznego bowiem nadzieia rostopi się iako lód z zimy, y rozpłynie się iako zbytnia woda.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O straszliwych sądach Bożych w karaniu grzeszników.

1. Magna sunt enim judicia tua Domine, et inenarrabilia verba tua: propter hoc indisciplinatae animae erraverunt.

2. Dum enim persuasum habent iniqui, posse dominari nationi sanctae, vinculis tenebrarum et longae noctis compediti, inclusi sub tectis, fugitivi perpetuae providentiae jacuerunt. *(Exod. 10, 23)*.

3. Et dum putant se latere in obscuris pecca-

1. Wielkie bowiem są sądy twoie Panie, y niewymowne słowa twoie: dla tego dusze nieumieiętne pobłądziły.

2. Gdy bowiem niezbożnicy mniemaią, żeby panować mogli nad narodem świętym: związkami ćiemności y długiey nocy spętani, zamknieni pod dachy, od wieczney opatrzności wygnani leżeli.

3. Y gdy mniemaią żeby się w taiemnych grzé-

---

wiernych twoich.—*Służąc wolėj każdego.* Jakiego bowiem kto smaku w pokarmie życzył, takiego w mannie doznawał, i jéj słodyczy byli uczęstnikami wszyscy, tak sprawiedliwi, jak i grzeszni.

22. *Śnieg lepak (zaś) i lód.* Mannę rozumie, której natura mało się zdawała różnić od natury śniegu i lodu. Jakoż Exod. 16, 14, mówi się, że manna ukazywała się na puszczy *na podobieństwo szronu.* Albo rozumie grad, który spadał na Egipczyków, i który chociaż był pomieszany z ogniem, jednakże się nie roztapiał.—*Pożytki nieprzyjacielskie.* Owoce które były na polach Egipczyków.

23. *A tenże.* Ogień.

24. *Zapala się ku męce.* Ku męczeniu.—*Ucisza się.* Zwalnia moc swoję.

25. *We wszystko się odmieniając.* To jest, manna przybierając rozmaite smaki.—*Łasce twéj.* Dobrotliwéj opatrzności twojéj.—*Którzy od ciebie żądali.* Szczególnego jakiego smaku.

26. *Urodzaju pożytki.* To jest, owoce z ziemi zrodzone.—*Mowa twoja.* Rozkaz i wola twoja.

27. *Od maluczkiego promienia słonecznego.* W Exod. 16, 21, mówi się, iż gdy słońce rozgrzewało, manna się roztapiała.

28. *Ku błogosławieniu ciebie.* To jest, dla przyjęcia daru manny; albo dla podziękowania za mannę.

29. *Niewdzięcznego bowiem nadzieja.* Jakby rzekł: dzięki czynić Bogu należy za odebrane dobrodziejstwa: kto postępuje inaczéj zamyka dla siebie źródło dalszych łask.—*Lód z zimy.* Lód zimowy, który na wiosnę topnieje.—*Zbytnia woda.* Woda nieużyteczna.

R. 17.—1. *Niewymowne słowa twoje.* Rzeczy, które według najmędrszéj rady twojéj czynisz.—*Dusze nieumiejętne.* Nieświadomi i głupi nierozumiejący tych rzeczy.

2. *Niezbożnicy.* Egipczyków rozumie.—*Nad narodem świętym.* Żydowskim.—*Związkami ciemności.* Związki te i pęta wskazują gęste ciemności Egipczyków, które dotykalnemi nazywa tekst święty, Exod. 10, 21. W greckim jest, *więźnie ciemności;* którzy z powodu ciemności wyjść z domu nie śmieli.—*Od wiecznéj opatrzności wygnani.* Która przez słońce ustawicznie ludzi oświeca.

3. *I gdy mniemają żeby się w tajemnych grzechach*

is, tenebroso oblivionis velamento dispersi sunt, paventes horrende, et cum admiratione nimia perturbati.

4. Neque enim, quae continebat illos, spelunca sine timore custodiebat, quoniam sonitus descendens perturbabat illos, et personae tristes illis apparentes pavorem illis praestabant.

5. Et ignis quidem nulla vis poterat illis lumen praebere, nec siderum limpidae flammae illuminare poterant illam noctem horrendam.

6. Apparebat autem illis subitaneus ignis, timore plenus: et timore perculsi illius, quae non videbatur, faciei, aestimabant deteriora esse quae videbantur;

7. et magicae artis appositi erant derisus, et sapientiae gloriae correptio cum contumelia. *(Exod. 8, 7).*

8. Illi enim, qui promittebant timores et perturbationes expellere se ab anima languente, hi cum derisu pleni timore languebant.

9. Nam etsi nihil illos ex monstris perturbabat, transitu animalium et serpentium sibilatione commoti, tremebundi peribant: et aerem, quem nulla ratione quis effugere posset, negantes se videre.

10. Cum sit enim timida nequitia, dat testimonium condemnationis: semper enim praesumit saeva perturbata conscientia.

11. Nihil enim est timor nisi proditio cogitationis auxiliorum.

12. Et dum ab intus minor est exspectatio, majorem computat inscientiam ejus causae, de qua tormentum praestat.

13. Illi autem, qui impotentem vero noctem, et ab infimis, et ab altissimis inferis supervenientem, eundem somnum dormientes,

chach zataić mieli, ciemną zasłoną zapamiętania rozprószeni są ciężko przestraszeni, y z wielkim podźiwieniem strwożeni.

4. Ani bowiem iaskinia która ie zachowywała strzegła bez boiaźni: bo szum zstępuiący trwożył ie, y osoby straszliwe ukazuiące się, lękania im dodawały.

5. Y żadna moc ognia, światłości im dawać nie mogła: ani iasne gwiazd płomienie nie mogły oświećić oney straszney nocy.

6. A ukazował się im nagły ogień, strachu pełen, y boiaźnią oney twarzy, którey nie widźieli, przerażeni, mniemali bydź coś gorszego to co widźieli:

7. y okazały się obłudności nauki czarnoksięzkiey y chełpliwości mądrości skaranie z zelżywośćia.

8. Ci bowiem którzy obiecowali strachy y trwogi odegnać od dusze zachorzałéy, ći z pośmiewiskiem pełni strachu mdleli.

9. Bo choćia ich nic strasznego nie trwożyło: przechodzeniem zwierząt y kszykaniem wężów przestraszeni, ginęli ze drżeniem: prząc się że nie widźieli powietrza którego żadnym obyczaiem nikt się uchronić nie może.

10. Gdy bowiem złość iest rzecz lękliwa, daie świadectwo potępienia: bo zawsze się srogich rzeczy spodźiewa sumieniem zatrwożona.

11. Nic bowiem boiaźń iest, iedno wydanie pomocy od rozumu pochodzących.

12. A gdy iescze wewnątrz mnieysze iest oczekiwanie, za większą sobie poczyta niewiadomość tey przyczyny, która mękę zadaie.

13. A oni którzy przez noc prawdźiwie nieznośną y z naniższych y nagłębszych piekłów nadchodzącą, tymże snem uśpieni,

---

zataić mieli. To jest, ponieważ mniemali, że się ukryją. Przywodzi się przyczyna dla której Egipczycy ciemności cierpieli.—*W tajemnych grzechach.* W ciemnościach popełnionych. Którzy ciemności szukali dla ukrycia grzechów, znaleźli ciemności na ich ukaranie.—*Ciemną zasłoną zapamiętania rozproszeni są, przestraszeni.* Albo, ponieważ owe ciemności oddzielały ich nawzajem od siebie, tak że jeden o drugim mieć starania nie mógł, i jeden drugiego jakby był zapomniał; albo, ponieważ od Bożéj opieki byli odrzuceni, i Bóg jakby o nich zapomniawszy, nie nawiedzał ich jak innych ludzi światłem niebieskiém, tak iż ciemności owe zowią się zasłoną zapomnienia Bożego, podobnie jak w wierszu poprzedzającym powiedział, że leżeli wygnani od Boskiéj opatrzności; albo zapewne (które tłumaczenie zdaje się nam najprostszém i najwłaściwszém) *ciemna zasłona zapomnienia,* jest nic innego jak ciemności najgęstsze.—*Z wielkiém podziwieniem strwożeni.* Widziadłami, potworami strwożeni.

4. *Która je zachowywała.* W któréj się ukrywali.—*Osoby straszliwe.* Widma, potwory.

7. *Nauki czarnoksięzkiéj.* Któréj zbyt wiele ufali i przypisywali Egipczycy.—*Okazały się.* Z greckiego, *leżały,* i żadnego użytku nie miały.—*Obłudności.* Po grecku, widma, czary.—*I chełpliwości mądrości.* Sens jest: i było zelżywe skaranie chełpliwości czarnoksiężników, przez którą się przechwalali, jakby byli mądrymi. Skarał bowiem Bóg ich chełpliwość w sposób niezmiernie zelżywy i pełen hańby.

9. *Bo chociaż ich nic strasznego nie trwożyło.* Rozumie cuda przez Mojżesza zdziałane, w obec których czarnoksiężnicy bez strachu się zachowali.—*Przechodzenie zwierząt.* Które tam i ówdzie przebiegały i przechodziły mimo czarnoksiężników i innych zostających w ciemnościach.—*Ginęli.* Bardzo się trwożyli, tak że się im zdawało iż giną. — *Prząc się że niewidzieli.* Twierdząc że znieść tego nie mogli.

10. *Gdy... złość jest rzecz lękliwa.* Albowiem, jak powiada Seneka, Epist. 97: *Zbrodnie osłonionemi być mogą, bezpiecznemi nie mogą,*—*Daje świadectwo potępienia.* Własném świadectwem siebie potępiając.—*Spodziewa.* Przewiduje, podejrzywa.

11. *Wydanie pomocy od rozumu pochodzących.* To jest, bojaźń niczém jest innem jedno pozbawieniem pomocy pochodzącém od rozumu, czyli od rozumowania. Albo odrzuceniem i wzgardą rad i środków, żeby nie myślić o tych rzeczach, któreby mu pomódz mogły.

12. *A gdy... wewnątrz mniejsze jest oczekiwanie.* Sądzimy że sens jest: i gdy w sobie mniejsze jest złe którego się oczekuje lub obawia.—*Za większą sobie poczyta.* Za większe poczyta złe owo jeszcze niedoznane, grożące męczarnią.

13. *Tymże snem uśpieni.* Wszyscy źle spali, snem pełnym trwogi. Albo przez sen rozumie niemożność robienia czegokolwiek w owych ciemnościach.

14. aliquando monstrorum exagitabantur timore, aliquando animae deficiebant traductione; subitaneus enim illis et insperatus timor supervenerat.

15. Deinde si quisquam ex illis decidisset, custodiebatur in carcere sine ferro reclusus.

16. Si enim rusticus quis erat, aut pastor, aut agri laborum operarius praeoccupatus esset, ineffugibilem sustinebat necessitatem.

17. Una enim catena tenebrarum omnes erant colligati. Sive spiritus sibilans, aut inter spissos arborum ramos avium sonus suavis, aut vis aquae decurrentis nimium,

18. aut sonus validus praecipitatarum petrarum, aut ludentium animalium cursus invisus, aut mugientium valida bestiarum vox, aut resonans de altissimis montibus echo: deficientes faciebant illos prae timore.

19. Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, et non impeditis operibus continebatur.

20. Solis autem illis superposita erat gravis nox, imago tenebrarum, quae superventura illis erat. Ipsi ergo sibi erant graviores tenebris.

14. czasem boiaźnią dziwów bywali trwożeni, czasem odstąpieniem dusze omdlewali, bo nagły a niespodziewany strach był przypadł na nie.

15. Potym ieśli który z nich upadł, był zadzierżan w więźieniu bez żelaza zamkniony.

16. Bo chociaż który oracz, abo pasterz, abo rolnéy prace robotnik na polu był zachwycony, ćiérpiał niewolą przed którą uciec nie mógł.

17. Jednym bowiem wszyscy łańcuchem ciemności zwiazani byli. Choćia wiatr szumiący, abo między gęstym gałęźiem drzew wdźięczny głos ptaszy, abo gwałt wody barzo zbiegaiącéy,

18. abo ogromny trzask walących się skał, abo igraiacych zwierząt bieg nie doyźrzany, abo głos srogi zwierząt ryczących, abo głos od gór nawyższych się odbiiaiący, czynił że od strachu omdléwali.

19. Wszytek bowiem okrąg źiemie iasna światłością był oświecony, y w nieprzekażonych robotach trwał.

20. A nad onymi samymi wiśiała ciężka noc, obraz ciemnośći, które na nie przypaść miały. A tak sami sobie byli ćięższymi niż ciemności.

CAPUT XVIII. ROZDZIAŁ 18.

O dobrodziejstwach dla Hebrajczyków, i karach na Egipcyan.

1. Sanctis autem tuis maxima erat lux, et horum quidem vocem audiebant, sed figuram non videbant. Et quia non et ipsi eadem passi erant, magnificabant te: *

2. et qui ante laesi erant, quia non laedebantur, gratias agebant, et ut esset differentia, donum petebant. * *(Exod. 10, 23).*

3. Propter quod ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotae viae, et solem sine laesura boni hospitii praestitisti. *(Exod. 14, 24. Psal. 77, 14).*

4. Digni quidem illi carere luce, et pati carcerem tenebrarum, qui inclusos custodiebant filios tuos, per quos incipiebat incorruptum legis lumen saeculo dari.

5. * Cum cogitarent justorum occidere infan-

1. Ale świętym twoim wielka była światłość: a głos onych w prawdźie słyszeli, ale osoby nie widźieli. A iż tego sami nie ćierpieli, wielbili ćię:

2. a którzy piérwéy byli obrażeni, że nie byli trapieni, dźiękowali: ażeby była różność łaski prośili.

3. Dla tego słup ognisty goraiący mieli przewodnikiem nieznaioméy drogi, y nie szkodliwe słońce dla dobréy gospody dałeś im.

4. Bo oni godni byli bydź bez światłości, y ćierpieć więźienie ciemności, którzy w zamknieniu chowali syny twe, przez które wieczna światłość zakonu poczynała bydź światu podana.

5. Gdy umyślili sprawiedliwych pomordować

14. *Odstąpieniem dusze omdlewali.* To jest, dusza od zbytecznego strachu odchodziła od siebie.

15. *Upadł.* Strachem przerażony.— *Był zadzierżan w więzieniu.* Nie mógł i nie śmiał się ruszyć z miejsca na którém zostawał, nie mniéj jak gdyby zamknięty w więzieniu był trzymany.

16. *Zachwycony.* Ciemnościami zaskoczony. — *Niewolą.* Konieczność pozostania tam, kędy go ciemności i bojaźń zaskoczyły.

17. *Wdzięczny głos ptaszy.* Dla smutnych i przerażonych nic niema przyjemnego.

18. *Igrających zwierząt.* Skaczących zwierząt bieg, sprawujący szmer niejaki, gdy same zwierzęta nie były widziane.

19. *W nieprzekażonych.* W nieprzerwanych, nieprzeszkodzonych.

R. 18.—1. *Ale świętym twoim.* Ludowi Żydowskiemu.—*Onych.* Hebrajczyków. — *Słyszeli.* Egipczycy.— *A iż tego.* Chwalili Boga Hebrajczycy, ponieważ widzieli się być wolnymi od onych nieszczęść, któremi byli trapieni Egipczycy.

2. *Byli obrażeni.* Od Egipczyków.—*Że nie byli trapieni.* To jest, więcéj, nadal. — *Ażeby była różność.* Żeby się odróżnili od Egipczyków, których Bóg karał.

3. *Dla tego.* Zamiast w miejsce ciemności.—*Nieznajoméj drogi.* Na puszczy.—*Dobréj gospody.* Pustynię rozumie, na któréj dobrze się im działo od Boga, z powodu obłoku, który ich zasłaniał od upału, i przyświecał w nocy; a także dla manny, spadającéj im z nieba.

4. *Oni.* Egipczycy.—*W zamknieniu chowali syny twe.* Niepozwalając im wyjść z Egiptu, i jako niewolników strzegąc.—*Poczynała być...podana.* Miała być dana.

5. *Sprawiedliwych...dziatki.* Hebrajczyków, wydawszy wyrok, ażeby każde dziecię płci męzkiéj do rzeki było wrzuconem.—*Był wyrzucony.* Mojżesza rozu-

tes, et uno exposito filio, et liberato, in traductionem illorum, multitudinem filiorum abstulisti, et pariter illos perdidisti in aqua valida. *(Exod. 1, 16. — 2, 3.—14, 27).*

6. Illa enim nox ante cognita est a patribus nostris, ut vere scientes, quibus juramentis crediderunt, animaequiores essent.

7. Suscepta est autem a populo tuo sanitas quidem justorum, injustorum autem exterminatio.

8. Sicut enim laesisti adversarios, sic et nos provocans magnificasti.

9. Absconse enim sacrificabant justi pueri bonorum, et justitiae legem in concordia disposuerunt: similiter et bona et mala recepturos justos, patrum jam decantantes laudes.

10. Resonabat autem inconveniens inimicorum vox, et flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium. * *(Exod. 12, 30).*

11. Simili autem poena servus cum domino afflictus est, et popularis homo regi similia passus. *

12. Similiter ergo omnes uno nomine mortis mortuos habebant innumerabiles. Nec enim ad sepeliendum vivi sufficiebant, quoniam uno momento, quae erat praeclarior natio illorum, exterminata est.

13. De omnibus enim non credentes propter veneficia, tunc vero primum, cum fuit exterminium primogenitorum, spoponderunt populum Dei esse.

14. Cum enim quietum silentium contineret omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet,

15. omnipotens sermo tuus de coelo a regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminii terram prosilivit,

16. gladius acutus insimulatum imperium tuum portans, et stans replevit omnia morte, et usque ad coelum attingebat stans in terra.

17. Tunc continuo visus somniorum malorum turbaverunt illos, et timores supervenerunt insperati.

dziatki: y gdy ieden syn był wyrzucony, y wybawiony, na skaranie ich odiąłeś mnóstwo synów, y w gwałtowney wodźie pospołuś ie potraćił.

6. Ona bowiem noc była przed tym oycóm naszym oznaymiona, aby wiedząc prawdźiwie którym przyśięgam uwierzyli, spokoynieyszego umysłu byli.

7. A odniósł lud twóy zdrowie w prawdźie sprawiedliwych a zginienie niesprawiedliwych.

8. Bo iakoś obraźił nieprzyiaćioły, takeś y nas przyzwawszy uwielbił.

9. Potaiemnie bowiem ofiary sprawowali sprawiedliwi synowie ludźi dobrych, y zakon sprawiedliwy w zgodźie stanowili: y dobre y złe iednako odniosą sprawiedliwi oyców iuż śpiewaiąc chwały.

10. A brzmiał niezgodliwy krzyk nieprzyiaciół, y było słyszane żałosne narzekanie nad dźiatkami które opłakiwano.

11. A iednakaż kaźnią sługa z Panem utrapion był, y człowiek pospolity za równo z królem ćierpiał.

12. Jednako tedy wszyscy iednakaż śmiercią mieli umarłych liczbę niezliczoną: bo y do pogrzebowania nie było dostatku żywych: gdyż w iednym oka mgnieniu co przednieyszy naród ich zaginął.

13. Bo wszytkiemu nie wierząc dla czarów, na ten czas dopiero gdy było zginienie pierworodnych, wyznawali ie ludem bydź Bożym.

14. Gdy bowiem wszytko było w spokoynym milczeniu, a noc w swym biegu pół drogi miała,

15. wszechmocne słowo twoie z nieba z stolice królewskiey, srogi walecznik, w pośrzodek straconey ziemie przyskoczyło,

16. ostry miecz niosący nieomylne roskazanie twoie, a stoiąc wszytko napełniło śmiercią, a dośięgało aż do nieba stoiąc na ziemi.

17. Tedy natychmiast widzenia złych snów zatrwożyło ie y nadeszły strachy niespodźiewane.

nie.—*Na skaranie ich.* Egipczyków; a to dla tego, żeby upomnieni i przerażeni cudami przez niego uczynionemi, uwolnili Izraelitów.—*Odjąłeś.* Zabijając pierworodnych Egipczyków.—*W gwałtownéj wodzie.* Morza Czerwonego.

6. *Ojcom naszym.* Którym uczyniona była obietnica ziemi Chananejskiéj, i którzy chociaż być może z dokładnością o nocy onéj nie wiedzieli, jednakże to co się podczas niéj działo, z objawienia Bożego poznali. Wiedział i Mojżesz, któremu Bóg przykazał, iżby w jego imieniu mówił do Faraona: *Syn mój pierworodny Izrael. Rzekłem tobie: Puść syna mego aby mi służył: a nie chciałeś go puścić: oto ja zabiję syna twego pierworodnego.* Exod. 4, 22 i 23. Wiedzieli także z przepowiedni Mojżesza. Exod. 11, 4.— *Prawdziwie.* Bezpiecznie, pewno, niewątpliwie. — *Którym przysięgom.* Ażeby widząc, jak wiernie Bóg spełnia to co był obiecał i przysięgą stwierdził, dobrego i ufnego umysłu byli. Przysięgę o daniu ludowi Izraelskiemu ziemi Chananejskiéj mamy Genez. 22, 16.

7. *Odniósł lud twój zdrowie.* Dostąpił lud twój zbawienia, tak jak Egipczycy ulegli zatraceniu.

8. *Przyzwawszy.* Do twojéj czci i miłości.— *Uwielbił.* Wielkiemi i świetnemi dobrodziejstwami obdarzyłeś.

9. *Ofiary sprawowali.* Baranka wielkanocnego. Exod. 12, 28. — *Sprawiedliwi.* Hebrajczykowie. — *Synowie ludzi dobrych.* Synowie dobrych rodziców, to jest świętych patryarchów. — *Zakon sprawiedliwy w zgodzie stanowili.* Postanowili jednomyślnie zachowywać prawo które im miał dać Bóg. Albo postanowili znosić zarówno zło i dobro, z gotowością do rzeczy pomyślnych i przeciwnych. — *Ojców już śpiewając chwały.* Samych patryarchów wysławiając. Albo sens jest, że wyśpiewywali chwały wzięte od ojców, i jakby rękami sobie podane.

10. *Niezgodliwy.* Niezgodny, bezładny.—*Nad dziatkami, które opłakiwano.* Które pozabijał anioł niszczyciel.

12. *Co przedniejszy naród.* Dzieci, to jest, pierworodni.

13. *Dla czarów.* Ponieważ byli zwodzeni od czarnoksiężników.

15. *Wszechmocne słowo twoje.* Rozkaz twój.

16. *Nieomylne.* Nie udane, nie zmyślone, lecz skuteczne. — *Dosięgało aż do nieba.* Mówi o aniele, w sposób poetyczny, jako o wielkim i potężnym olbrzymie, który nogami opierając się o ziemię, głową obłoków sięgał.

17. *Tedy.* Wprzód nim pierworodni byli pobici. —

18. Et alius alibi projectus semivivus, propter quam moriebatur, causam demonstrabat mortis.

19. Visiones enim, quae illos turbaverunt, haec praemonebant, ne inscii, quare mala patiebantur, perirent.

20. Tetigit autem tunc et justos tentatio mortis, et commotio in eremo facta est multitudinis: sed non diu permansit ira tua.

21. Properans enim homo sine querela deprecari pro populis, proferens servitutis suae scutum orationem, et per incensum deprecationem allegans, restitit irae, et finem imposuit necessitati, ostendens quoniam tuus est famulus.*

22. Vicit autem turbas, non in virtute corporis, nec armaturae potentia, sed verbo illum, qui se vexabat, subjecit, juramenta parentum, et testamentum commemorans.* *(Num. 16, 46.)*

23. Cum enim jam acervatim cecidissent super alterutrum mortui, interstitit, et amputavit impetum, et divisit illam, quae ad vivos ducebat viam.

24. In veste enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum, et parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta, et magnificentia tua in diademate capitis illius sculpta erat. *(Exod. 28, 6.)*

25. His autem cessit qui exterminabat, et haec extimuit: erat enim sola tentatio irae sufficiens.

18. A ieden tam drugi sam leżący na poły umarły, pokazował przyczynę śmierci dla którey umierał.

19. Widzenia bowiem które ie trwożyły o to przed tym upominały, aby nie poginęli, nie wiedząc przecz złe cierpieli.

20. Dotknęło też na on czas y sprawiedliwych doświadczenie śmierci, y stała się w pospólstwie porażka na puszczy: ale gniew twóy niedługo trwał.

21. Pośpieszaiąc się bowiem człowiek niewinny prosić za lud, wyniózszy tarczą służby swéy modlitwę, y z kadzeniem prośbę swą ofiaruiąc, zastawił się rozgniewaniu y uczynił koniec nędzy, pokazuiąc że był sługą twoim.

22. A zwycięzył zamieszania nie mocą ciała ani mocą zbroie, ale słowem tego który ie trapił, podbił, wspominaiąc przysięgi oyców y Testament.

23. Bo gdy iuż umarli kupami iedni na drugie padali, w pośrzodku się zastawił, y odciął gwałt, y przerwał onę która do żywych wiodła drogę.

24. Bo na szacie długiey którą miał, był wszytek okrąg świata, y zacne sprawy oyców na cztérech rzędach kamieni wyryte były, a maiestat twóy na koronie głowy iego był wyrażony.

25. Tymći ustąpił który tracił, y tych się rzeczy ulękł. Abowiem na samym doświadczeniu gniewu dosyć było.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O wyswobodzeniu z niewoli Izraelitów i pogrążeniu w morzu Egipczyków.

1. Impiis autem usque in novissimum sine misericordia ira supervenit. Praesciebat enim et futura illorum;

1. Ale na niezbożniki gniew bez miłosierdzia aż do końca przypadł. Bo przewiedział y przyszłe rzeczy ich;

Je. Tych którzy wkrótce mieli być pozabijani. Można także sądzić, że i innych którzy mieli zginąć w morzu Czerwoném.

18. *Na poły umarły.* Klęska sprawiona przez anioła, jak widać, nie zaraz zupełnie zabiła, być może dla tego, iżby większa była boleść zabijanych i rodziców, których ten widok niezmiernie udręczał.—*Dla któréj.* Klęska owa umierających dostatecznie wskazywała, iż jest pomstą Bożą, a nie z przyczyn naturalnych pochodzi.

19. *Widzenia.* Które się we śnie przedstawiały tym nieszczęśliwym Egipczykom były tego rodzaju, że przez nie się wykazywała przyczyna tak wielkiéj klęski.

20. *Dotknęło.* Utrapiło.—*Na on czas.* Po wygubieniu pierworodnych Egipskich, owszem już po wejściu Izraelitów na puszczę. — *Doświadczenie śmierci.* Klęska śmierci. Patrz hist. Num. 16.

21. *Człowiek niewinny.* Aaron. Sposób w jaki uśmierzony został gniew Boży mamy Num. 16, 43 i w następnych.—*Tarczę.* W greckim, *broń.* Wyszedł bowiem do ludu z kadzielnicą, i gdy stanął w pośrodku tłumu, który był pustoszony przez pożar, i zapalił kadzidło, plaga ustała. — *Sługą twoim.* Prawnie wybranym do świętéj posługi, i tobie miłym.

22. *Zamieszania.* Klęskę niepokojącą lud.—*Słowem.* Modlitwą, prośbą.—*Tego który je trapił.* Albo anioła niszczyciela rozumie, albo ogień od niego zesłany.—*Przysięgi ojców.* Wspominając obietnice uczynione niegdyś ojcom, i przysięgą stwierdzone, które zdawałby się Bóg rozwiązywać i unieważniać, gdyby nie przebaczył.

23. *Zastawił.* Wstawił się.—*Odciął.* Stłumił.—*Przerwał.* Odwrócił kierunek płomieni, które wprost zmierzały do pochłonięcia żywych.

24. *Bo na szacie długiéj.* Pokazuje, że Aaron wyszedł w całym ubiorze arcykapłańskim, który pokrótce opisuje. Przez szatę długą oznacza się podwójny ubior najwyższego kapłana, naprzód suknia lniana, która mu była wspólną z innymi kapłanami; potém suknia hyacyntowa, która była właściwą arcykapłanowi, i na któréj brzegach znajdowały się dzwoneczki i malogranaty. —*Był wszystek okrąg świata.* Bisior oznacza ziemię; hyacyntowy kolor, powietrze i niebo; szarłat, morze, ponieważ się farbuje muszlami; kolor malogranatowy, ogień; jabłka granatowe i dzwoneczki, błyskawice i gromy, czyli także ziemię i wodę, i harmonię żywiołów. Złoto, którém są szyte, życiodajne ciepło i opatrzność Bożego rozumu, wszystko przenikającego. W ten prawie sposób ś. Hieronim Ep. 128, i Józef lib. 3, Antiqu. c. 8, albo 11.—*Zacne sprawy ojców.* Ozdoby. Rozumie imiona dwunastu patryarchów na drogich kamieniach racyonału wyryte.—*Na cztérech rzędach kamieni.* Patrz Exod. 28, 17 i daléj.—*Majestat twój.* Rozumie blachę złotą, która do czapki arcykapłana czyli do nakrycia głowy była przyczepiona, o któréj w tymże roz. 28. Exod. 36.—*Był wyrażony.* Na niéj były wyrznięte te wyrazy: *Świętość Jehowa.*

25. *Tymci ustąpił.* Wielka moc osoby duchownéj, świętego ubioru i pobożnéj modlitwy. — *Który tracił.* Anioł.—*Dosyć było.* Dla poprawy ludu.

R. 19.—1. *Na niezbożniki.* Na Egipcyan. —*Aż do końca.* Aż do ostatka, aż do ostateczności.—*Bo prze-*

2. quoniam, cum ipsi permisissent, ut se educerent, et cum magna sollicitudine praemisissent illos, consequebantur illos poenitentia acti.

3. Adhuc enim inter manus habentes luctum, et deplorantes ad monumenta mortuorum, aliam sibi assumserunt cogitationem inscientiae, et quos rogantes projecerant, hos tamquam fugitivos persequebantur: *(Exod. 14, 5.)*

4. ducebat enim illos ad hunc finem digna necessitas, et horum, quae acciderant, commemorationem amittebant, ut, quae deerant tormentis, repleret punitio:

5. et populus quidem tuus mirabiliter transiret, illi autem novam mortem invenirent.

6. Omnis enim creatura ad suum genus ab initio refigurabatur, deserviens tuis praeceptis, ut pueri tui custodirentur illaesi.

7. Nam nubes castra eorum obumbrabat, et ex aqua, quae ante erat, terra arida apparuit, et in Mari rubro via sine impedimento, et campus germinans de profundo nimio,

8. per quem omnis natio transivit, quae tegebatur tua manu, videntes tua mirabilia et monstra.

9. Tamquam enim equi depaverunt escam, et tamquam agni exultaverunt, magnificantes te, Domine, qui liberasti illos.

10. Memores enim erant adhuc eorum, quae in incolatu illorum facta fuerant, quemadmodum pro natione animalium eduxit terra muscas, et pro piscibus eructavit fluvius multitudinem ranarum.

11. Novissime autem viderunt novam creaturam avium, cum adducti concupiscentia postulaverunt escas epulationis. *(Exod. 16, 13. Supr. 16, 2).*

12. In allocutione enim desiderii ascendit illis de mari ortygometra, et vexationes peccatoribus supervenerunt, non sine illis, quae ante facta erant, argumentis per vim fulminum: juste enim patiebantur secundum suas nequitias.

13. Etenim detestabiliorem inhospitalitatem in-

2. bo gdy sami dopuśćili aby się wyprowadźili, y z wielką pilnośćią ie przed sobą wysłali, gonili ie, żalem zięći.

3. Abowiem maiąc iescze żal w rękach y narzekaiąc przy grobiech umarłych, wźięli przed się inną radę głupią: y które z prośbą byli wypędźili, tych iako zbiegów gonili:

4. słuszna bowiem potrzeba ku temu ich końcowi ćiągnęła: y zapamiętywali tego co się z nimi dźiało, aby czego nie dostawało mękóm karanie dołożyło:

5. ażeby lud twóy dźiwnie przeszedł, a oni nową śmierć naleźli.

6. Wszelkie bowiem stworzenie w swym rodzaiu znowu się przetwarzało, służąc roskazaniu twemu, aby dźieći twoie bez obrazy były zachowane.

7. Bo obłok zasłaniał obóz ich, a z wody która pierwéy była, ukazała się sucha źiemia, a na Czérwonym morzu droga bez przekazy, y źielone pole z zbytniéy głębokośći,

8. przez które przeszedł wszytek lud, któryś okrywał ręką swoią, patrząc na dźiwy y cuda twoie.

9. Jako bowiem konie spaśli pokarm, y weselili się iako iagnięta, wychwalaiąc ćiebie Panie któryś ie wybawił.

10. Jescze bowiem pamiętali na one rzeczy, które się dźiały w ich mieszkaniu, iako miasto rodzaiu źwierząt wydała źiemia muchy, a rzéka miasto ryb wielkość żab wypuśćiła.

11. A na ostatek widźieli nowy rodzay ptastwa, gdy poruszeni chćiwośćią pożądali potraw używania.

12. Bo na pociechę chćiwośći, przylećiały im od morza przepiórki: y utrapienia przyszły na grzeszniki, nie bez tych, które się pierwéy dźiały znaków przez gwałtowne pioruny: sprawiedliwie bowiem ćierpieli wedle złośći swoich.

13. Abowiem brzydliwszą nieludzkość okazowa-

widział i przyszłe rzeczy ich. Przewidział bowiem jakim sposobem przetrwać mieli w uporze i niepokucie.

2. *Aby się wyprowadzili.* Aby wyszli z Egiptu, to jest Żydzi. —*Z wielką pilnością.* Naglili ich bowiem, żeby wyszli, Exod. 12, 31.—*Gonili je.* Potém żałując tego że ich uwolnili, usiłowali znowu w niewolę poddać.

3. *Mając jeszcze żal w rękach.* Gdy jeszcze żal był świeży.—*Wypędzili.* Przynaglili do prędszego wyjścia.

4. *Słuszna.... potrzeba.* Konieczność poniesienia kary według nieuchronnego wyroku Bożego, który chciał żeby ciężki grzech został ukarany. — *Zapamiętowali.* Zapominali.—*Aby czego nie dostawało.* Aby resztę dręczących kar przenieść.

5. *Przeszedł.* Przez morze Czerwone.—*Nową śmierć.* Nowy rodzaj śmierci.

6. *Wszelkie ... stworzenie ... znowu się przetwarzało.* Zdanie jest: że wszelkie prawie stworzenie, pozostające każde w swoim rodzaju i naturze, tak się przemieniło na korzyść Żydów, że dla spełnienia woli Bożéj, zdawać się mogło, iż się na nowo przetworzyło. Albo się mówi, że stworzenie w swoim rodzaju się naprawiło, ponieważ wiele już rzeczy w Egipcie przeciwko naturze było się przydarzyło.

8. *Lud.* Żydowski.

9. *Spaśli pokarm.* W greckim, *paśli się,* to jest manną.

10. *W ich mieszkaniu.* W Egipcie.—*Miasto rodzaju zwierząt.* Zamiast doskonałych zwierząt.

11. *Widzieli.* Hebrajczycy. — *Ptastwo.* Przepiórki rozumie.

12. *Utrapienia.* Kary rozumie zesłane na Egipczyków. — *Nic bez tych, które się pierwiéj działy, znaków.* Sądzę, że rozumieć należy o znakach i zapowiedniach przyszłych nieszczęść, przez sen ukazanych, o których patrz wyż. r. 18, 17.—*Przez gwałtowne pioruny.* Utrapienia na grzeszników spadły przez gwałtowne pioruny. Można więc powiedzieć, iż przez sen widzieli, że na nich pioruny z nieba uderzają, i t. d. Albo jest mowa o piorunach, które na nich Bóg ciskał przed pogrążeniem ich w morzu Czerwoném. Patrz Exod. 14, 24.—*Wedle złości swoich.* Jak zasługiwały ich zbrodnie.

13. *Albowiem.* Kładzie się porównanie między Egipczykami i Sodomitami w występku niegościnności.—

stituerunt: alii quidem ignotos non recipiebant advenas, alii autem bonos hospites in servitutem redigebant.

14. Et non solum haec, sed et alius quidam respectus illorum erat, quoniam inviti recipiebant extraneos.

15. Qui autem cum laetitia receperunt hos, qui eisdem usi erant justitiis, saevissimis afflixerunt doloribus.

16. Percussi sunt autem caecitate, sicut illi in foribus justi, cum subitaneis cooperti essent tenebris, unusquisque transitum ostii sui quaerebat. *(Gen. 19, 11).*

17. In se enim elementa dum convertuntur, sicut in organo qualitatis sonus immutatur, et omnia suum sonum custodiunt: unde aestimari ex ipso visu certo potest.

18. Agrestia enim in aquatica convertebantur, et quaecumque erant natantia, in terram transibant.

19. Ignis in aqua valebat supra suam virtutem, et aqua extiguentis naturae obliviscebatur.

20. Flammae e contrario, corruptibilium animamalium non vexaverunt carnes coambulantium, nec dissolvebant illam, quae facile dissolvebatur sicut glacies, bonam escam. In omnibus enim magnificasti populum tuum, Domine, et honorasti, et non despexisti, in omni tempore et in omni loco assistens eis.

li, niektórzy nieznaiomych gośći nie przyimowali, a drudzy dobre goście w niewolą wprawowali.

14. A nie tylko to: ale iescze inszy wzgląd ich był: bo oni nie radźi cudoźiemców przyimowali.

15. A którzy z weselem tych przyięli, którzy iednychże z nimi praw używali, okrutnemi boleśćiami utrapili.

16. A byli ślepotą zarażeni: iako oni we drzwiach sprawiedliwego, kiedy ogarnieni nagłą ćiemnośćią szukał każdy przeszćia drzwi swoich.

17. Żywioły bowiem gdy się iedne w drugie odmieniaią, iako na arfie odmieniaią się głosy, a wszytkie swóy wdźięk zachowuią: co się z samego przypatrowania pewnie obaczyć może.

18. Ziemskie bowiem rzeczy odmieniały się w wodne, a którekolwiek były pływaiące, wyłaźiły na ziemię.

19. Ogień przemagał w wodźie nad moc swoię, a woda zapominała przyrodzenia gaszącego.

20. Płomienie przećiwnym obyczaiem, źwierząt skaźitelnych po nich chodzących mięsu nic nie szkodźiły, ani roztapiały onego dobrego pokarmu, który się łacno iako lód roztapiał. We wszytkich bowiem rzeczach uwielmożyłeś Panie lud twóy, y uczćiłeś a nie wzgardźiłeś każdego czasu, y na każdym mieyscu przy nich stoiąc.

Brzydliwszą. Cięższej przeciwko gościnności grzeszyli Egipczycy niż Sodomici, dla tego że tamci źle się obchodzili z wielce sobie zasłużonymi; Sodomici byli wprawdzie nieludzkimi, lecz względem nieznajomych.

14. *Ale nie tylko to.* Nie tylko ta różnica zachodziła między Sodomitami i Egipczykami. Albo raczej, i nie tylko z tego powodu byli karani.— *Ale jeszcze inszy ich wzgląd był.* Po grecku, *lecz jeśli nawiedzenie będzie, jak w rzeczy samej będzie, przez które zbrodnie pomstę odbiorą, z innéj także przyczyny karę odniosą.*— *Nie radzi.* Sodomici.

15. *A którzy z weselem.* Egipczycy zaś którzy z radością byli przyjęli Hebrajczyków do swojego kraju i pod swój dach.— *Okrutnemi boleściami utrapili.* Odnosi się to do wielkiego wiarołomstwa i okrucieństwa. Sens wiersza zdaje się być taki: jeśli Sodomici na ciężką karę zasłużyli z powodu nieludzkości względem przybyszów nieznajomych; jakiejże kary nie są godni Egipczycy, którzy względem znajomych i za obywateli uznanych, takiego się okrucieństwa dopuścili.

16. *Byli ślepotą zarażeni.* Egipczycy, otoczeni zewsząd ciemnościami.— *Jako oni.* To jest Sodomici. Patrz hist. Genez. 19, 11.— *Sprawiedliwego.* Lota.— *Przejścia.* Wejścia.— *Drzwi swoich.* Mówi o Egipczykach; albowiem Sodomczycy nie znajdywali drzwi domu Lota, Egipczycy zaś domów własnych.

17. *Żywioły bowiem gdy się jedne w drugie odmieniają.* Jako gdy powietrze wprzódy jasne zamienia się w ciemne i mgliste, lub inna się dzieje tego rodzaju odmiana.—*Odmieniają się głosy.* Głos według rozmaitych tonów rozmaite przybiera nazwy.— *A wszystkie swój dźwięk zachowują.* Albowiem ostre ostry, poważne poważny głos wydają, chociaż przymiot głosu się zmienia, i już to rzeczy wesołe, już smutne się wyśpiewują i t. d. Zdaje się że tego podobieństwa użył dla pokazania, iż wszystko ulega wszechmocnéj i najmędrszéj woli Bożéj.

18. *Ziemskie.* Mówi o bydlętach żydowskich przechodzących przez morze.— *Pływające wyłaziły na ziemię.* Ryby rozumie wyrzucone na ziemię, gdy wody w krew się obróciły, albo żaby, które wyskakując z wody, wciskały się do domów Egipczyków.

19. *Ogień... w wodzie.* Ogień zmieszany z gradem, który nie gasnął w wodzie, deszczu i gradzie.

30. *Mięsu nic nie szkodziły.* To samo jest co wyż. r. 16, 18: *Niekiedy bowiem uciszał się ogień, aby nie palił zwierząt, które były na złośniki puszczone.* Patrz co się tam rzekło.— *Po nich chodzących.* Przechadzających się pomiędzy płomieniami.— *Dobrego pokarmu.* Manny. Patrz wyż. r. 16, 22.

Koniec Księgi Mądrości.

Wprowadzenie do Księgi Ekklezyastyka.

Księgę tę Grecy nazywają: *Mądrość Jezusa syna Syracha*; albo: *Panaretos Jezu*, to jest jakby: *Wszechcnotna* (księga) *Jezusa*, syna Syracha, bo w niéj autor podaje przepisy o wszystkich prawie cnotach i prawidłach moralności, ściągających się do ludzi każdego stanu i wieku. U Łacinników zowie się ta księga: *Ecclesiasticus*, to jest księga służąca do użytku Kościołowi, czyli całemu zgromadzeniu wiernych, jako kształcąca każdego z nich obyczaje według prawideł Zakonu i Boskiéj mądrości. Źródłosłów grecki tego wyrazu Ekklezyastyk jest tenże co i Ekklezyastes, to jest, *Kaznodzieja;* bo i téj księgi, podobnie jak i tamtéj autor każe, czyli opowiada prawidła mądrości i cnoty, nauczając ludzi żyć według prawdy Bożéj. Żydzi zowią tę księgę: *Przypowieści*, dla tego że w niéj zawierają się krótkie zdania moralne, podobnie jak i w Przypowieściach Salomona.

Autor zaczyna ją od pochwały mądrości, i powołuje ludzi do jéj nabywania; późniéj podaje przestrogi i prawidła cnót wszelkich; i nakoniec uwielbia Patryarchów i innych znakomitych ludzi w narodzie żydowskim, którzy idąc za zasadami téj mądrości zostali wielkimi. Znajdują się w niéj także i proroctwa o zstąpieniu Chrystusa Pana do piekieł (r. 24, 45), o przyjściu przy końcu świata Eliasza i Enocha, i t. d. (r. 44, 16).— Ztąd Ś. Augustyn zalicza ją do ksiąg proroczych (ks. 2. o Nau. Chr. r. 8).

Autorem téj księgi był jakiś znakomity Izraelita, obywatel Jerozolimy, Jezus (Jozue) syn Syracha, i pisał ją w języku hebrajskim; późniéj wnuk jego tegoż imienia, przetłumaczył ją na język grecki, za czasów Ptolomeusza Ewergeta, jak sam powiada o tém w przedmowie, przydanéj do téj księgi.

Zamiarem autora było, jak sam w przedmowie się wyraża, *księgę tę podać tym, którzy chcą serca przyłożyć i nauczyć się, jako trzeba ćwiczyć się w obyczajach tym, którzy wedle Zakonu Pańskiego postanowili żywot prowadzić.*

IN

ECCLESIASTICUM JESU FILII SIRACH

PROLOGUS.

Multorum nobis, et magnorum per legem et prophetas, aliosque qui secuti sunt illos, sapientia demonstrata est, in quibus oportet laudare Israel doctrinae et sapientiae causa, quia non solum ipsos loquentes necesse est esse peritos, sed etiam extraneos posse et dicentes et scribentes doctissimos fieri. Avus meus Jesus, postquam se amplius dedit ad diligentiam lectionis legis et prophetarum et aliorum librorum, qui nobis a parentibus nostris traditi sunt, voluit et ipse scribere aliquid horum, quae ad doctrinam et sapientiam pertinent, ut desiderantes discere, et illorum periti facti, magis magisque attendant animo, et confirmentur ad legitimam vitam. Hortor itaque venire vos cum benevolentia, et attentiori studio lectionem facere, et veniam habere in illis, in quibus videmur sequentes imaginem sapientiae deficere in verborum compositione. Nam deficiunt verba Hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam. Non autem solum haec,

NA

EKKLEZYASTYKA JEZUSA SYNA SIRACH

PRZEDMOWA.

Wiela y wielkich rzeczy mądrość iest nam przez zakon y proroki, y inne którzy ich naśladowali, pokazana: w czym Izraelczyki chwalić musiem dla nauki y mądrości: bo potrzeba aby nie tylko sami mówiący uczeni byli, ale téż y obcy żeby y mówiąc y pisząc uczonymi bydź mogli. Dziad mόy Jezus, udawszy się więcéy na pilne czytanie zakonu y proroków, y innych ksiąg które nam są od przodków naszych podane: chciał téż y sam pisać nieco z tych rzeczy, które do nauki y mądrości należą: aby ci, którzy się chcą uczyć, y stawszy się w nich biegłymi, im daléy tym więcéy serca przykładali y potwierdzali się ku życiu zakonnemu. A przetóż was napominam, abyście z wdzięcznością y z pilnością czytali i odpuścili w tym, w czym się zdamy idąc za obrazem mądrości ustępować w składaniu słów. Bo nie taką moc maią słowa Żydowskie, kiedy są na inszy ięzyk przełożone. A nie tylko te, ale y sam zakon y prorocy, y inne księgi niemałą różność maią,

sed et ipsa lex et prophetae, ceteraque aliorum librorum non parvam habent differentiam, quando inter se dicuntur. Nam in octavo et trigesimo anno temporibus Ptolomaei Evergetis regis, postquam perveni in Aegyptum, et cum multum temporis ibi fuissem, inveni ibi libros relictos, non parvae, neque contemnendae doctrinae. Itaque bonum et necessarium putavi et ipse aliquam addere diligentiam et laborem interpretandi librum istum; et multa vigilia attuli doctrinam in spatio temporis ad illa, quae ad finem ducunt, librum istum dare, et illis qui volunt animum intendere, et discere, quemadmodum oporteat instituere mores, qui secundum legem Domini proposuerint vitam agere.

gdy swym własnym ięzykiem wysłowione bywaią. Bo trzydziestego y ósmego roku za czasów Ptolomeusza Evergeta króla, przyszedłszy do Egyptu, y mieszkaiąc tam długo, nalazłem tam księgi zostawione niemałéy y niepośledniéy nauki. Zdało mi się tedy za rzecz dobrą y potrzebną, abym y sam iakiéy pilności y prace przyłożył, w przetłómaczeniu téy księgi: y wielką czuynością przywiodłem naukę w tym czasie do tych rzeczy, które do końca wiodą, księgę tę podać, y tym, którzy chcą serca przyłożyć, y nauczyć się, iako trzeba ćwiczyć się w obyczaiach, tym którzy wedle zakonu Pańskiego postanowili żywot prowadzić.

ECCLESIASTICUS.

CAPUT I.

EKKLEZIASTYK.

ROZDZIAŁ 1.

O początku mądrości i jéj przymiotach.

1. Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante aevum. *(3. Reg. 4, 29).*

2. Arenam maris, et pluviae guttas, et dies saeculi quis dinumeravit? Altitudinem coeli, et latitudinem terrae, et profundum abyssi quis dimensus est?

3. Sapientiam Dei praecedentem omnia quis investigavit?

4. Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiae ab aevo.

5. Fons sapientiae verbum Dei in excelsis, et ingressus illius mandata aeterna.

6. Radix sapientiae cui revelata est, et astutias illius quis agnovit?

7. Disciplina sapientiae cui revelata est, et manifestata? et multiplicationem ingressus illius quis intellexit?

8. Unus est altississimus Creator omnipotens,

1. Wszelka mądrość od Pana Boga iest y z nim zawsze była y iest przed wieki.

2. Piasek morski, y krople dżdżowe, y dni wieków, kto przeliczył? Wysokość niebios, y szérokość ziemie, y głębokość przepaści, kto zmierzył?

3. Mądrość Boża uprzedzaiąca wszytko, kto wyszlakował?

4. Piérwsza ze wszytkich stworzona iest mądrość, a rozum rostropności od wieku.

5. Zdróy mądrości słowo Boże na wysokości, a drogi iéy przykazania wieczne.

6. Korzeń mądrości komuż obiawion iest? y chytrości iéy kto zrozumiał?

7. Nauka mądrości komuż odkryta y okazana iest? a rozmnożenie dróg iéy kto poznał?

8. Jeden iest nawyższy stworzyciel wszechmo-

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Wszelka mądrość.* Stworzona i niestworzona. Ztąd w wyliczeniu jéj przymiotów pisarz ś. raz zamieszcza takie, które się odnoszą do mądrości niestworzonéj; drugi raz mówi o tych przymiotach, które się więcéj do mądrości stworzonéj stosują. — *Przed wieki.* Pierwiéj nim się czas zaczął, jak mówi ś. Paweł do Tytusa 1, 2.

3. *Wyszlakował.* Wyśledził, po grecku *wyśledzi.* Ma na myśli słowa Izaijasza 40, 12: *Kto zmierzył garścią wody a niebiosa piędzią zważył? i t. d.* i Hioba 38, 4: *Gdzieś był, gdym zakładał fundamenty ziemi i t. d.*

4. *Pierwsza ze wszystkich stworzona jest mądrość.* Zrodzona, o ile się to odnosi do Mądrości przedwiecznéj, jaką jest Syn Boski.— *Stworzona.* Gdy Syn Boski stał się człowiekiem, co od wieków było w myśli i zamiarach Boskich.—*Rozum roztropności.* Rozum roztropny czyli mądrość.—*Od wieku.* Piérwiéj nim o jakimkolwiek czasie można pomyślić. Mądrość niestworzona, jako nieoddzielna od Boga, była zawsze w Bogu; mądrość Boża, jaka okazuje się w rzeczach stworzonych, była podobnież od wieków w Bogu, jako w źródle swojém, nim się zewnętrznie objawiła.

5. *Zdrój mądrości słowo Boże na wysokości.* Słowo Boga mieszkającego na wysokości niebios jest źródłem mądrości, a ponieważ to źródło jest odwieczne, mądrość także jest odwieczną.— *Na wysokości.* Jeżeli się odnosi do mądrości, jest ona nie ziemską, lecz niebieską.— *Drogi jéj.* Drogi, których trzyma się mądrość Boża w rządzeniu światem, są stałe i wieczne, nakształt odwiecznych przykazań Albo: drogami do poznania mądrości Boskiéj są przykazania Boskie nawieki niezmienne.

6. *Korzeń mądrości.* Grunt, podstawa mądrości komu jest objawiona? Nikt nie zna początku mądrości ani jéj działań, ponieważ podstawą mądrości jest Bóg, którego nikt doskonale nie pojmuje.— *Chytrości.* Brać potrzeba na dobrą stronę, i rozumieć przez nie *głęboki, nieprzeniknniony sposób działania.*

7. *Nauka mądrości.* Mówi to samo innemi słowy co powiedział w wierszu poprzedzającym. Nauka mądrości, jest to działanie Boskie w utrzymaniu świata całego,

et rex potens, et metuendus nimis, sedens super thronum illius et dominans Deus.
9. Ipse creavit illam in Spiritu sancto, et vidit, et dinumeravit, et mensus est.
10. Et effudit illam super omnia opera sua, et super omnem carnem secundum datum suum, et praebuit illam diligentibus se.
11. Timor Domini gloria, et gloriatio, et laetitia, et corona exultationis.
12. Timor Domini delectabit cor, et dabit laetitiam et gaudium, et longitudinem dierum.
13. Timenti Dominum bene erit in extremis, et in die defunctionis suae benedicetur.

14. Dilectio Dei honorabilis sapientia.
15. Quibus autem apparuerit in visu, diligunt eam in visione, et in agnitione magnalium suorum.
16. Initium sapientiae, timor Domini; et cum fidelibus in vulva concreatus est, cum electis feminis graditur, et cum justis et fidelibus agnoscitur. *(Prov. 9, 10.)*
17. Timor Domini, scientiae religiositas.
18. Religiositas custodiet et justificabit cor, jucunditatem atque gaudium dabit.
19. Timenti Dominum bene erit, et in diebus consummationis illius benedicetur.
20. Plenitudo sapientiae est timere Deum, et plenitudo a fructibus illius.
21. Omnem domum illius implebit a generationibus, et receptacula a thesauris illius.

gący, y król możny, a barzo straszny, śiedzący na stolicy swoiey, y panuiący Bóg.
9. Ten ią stworzył w Duchu świętym, y widźiał, y rozliczył, i rozmierzył.
10. Y rozlał ią po wszytkich sprawach swoich: y na wszytko ćiało podług datku swego, y użyczył iéy miluiącym go.
11. Boiaźń Pańska chwała y chełpienie y radość y korona wesela.
12. Boiaźń Pańska ućieszy serce, y da radość y wesele, y długi żywot.
13. Temu kto się Pana boi, będźie się dobrze działo na ostatku, a w dźień śmierći swéy będźie błogosławiony.
14. Miłość Boga mądrość poczćiwa.
15. A którym się pokaże w widzeniu, miłuią ią uyźrzawszy, y poznawszy zacność iéy.
16. Początek mądrości boiaźń Pańska, y z wiernymi w żywocie iest społu stworzona, a z wybranymi niewiastami chodźi, y z sprawiedliwymi a z wiernymi bywa poznana.
17. Boiaźń Pańska umieiętne nabożeństwo.
18. Nabożeństwo strzédz będźie y usprawiedliwi serce, roskosz y wesele da.
19. Tęmu kto się Boga boi dobrze się powiedźie, a we dni konania iego błogosławion będźie.
20. Zupełność mądrości iest, bać się Boga, y od owoców iéy nasycenie.
21. Wszytek dóm iego owocami napełni, a komory iego skarby swémi.

---

9. *Ten ją stworzył w Duchu ś.* Z Duchem Ś., i to z miłości, która się przypisuje Duchowi ś., nie zaś dla swojego pożytku, bo sam niczego nie potrzebuje. To miejsce odniesione do mądrości niestworzonéj, oznacza iż łącznie z Synem swoim wydał z siebie Ducha ś.; pochodzi bowiem Duch ś. od Ojca i od Syna.
10. *I rozlał ją po wszystkich sprawach swoich.* Która w nich jaśnieje.—*Podług datku swego.* O ile każdemu ze stworzeń dać jéj postanowił.
11. *Bojaźń Pańska chwała i chełpienie i radość i korona wesela.* Bojaźń Pańska temu kto ją ma, przynosi chwałę, chlubę i t. d.
12. *Bojaźń Pańska ucieszy serce.* Zwłaszcza świadcząc o dobrém sumieniu. — *I długi żywot.* W syryjskiém tłumaczeniu, *żywot wieczny.* Można to wszakże rozumieć o długiem życiu, które Bóg daje bojącym się Jego.
13. *Temu kto się Pana boi, będzie się dobrze działo na ostatku.* Przy śmierci, na sądzie i w chwale wiecznéj.
14. *Miłość Boga mądrość poczciwa.* Miłość Boga jest doskonałą mądrością; ona jedna na wyłączną cześć zasługuje.
15. *Którym się pokaże w widzeniu.* Ci którym się ona da poznać, przejmują się miłością ku niéj, skoro ją zobaczą i zrozumieją wielkie jéj dzieła.
16. *Początek mądrości bojaźń Pańska.* To samo zdanie znajduje się w Psalmie 110, 10; w Przypow. 1. 7, gdzie *początek*, po hebrajsku *reschith*, po grecku *ἀρχὴ* oznacza także pierwszeństwo. Ztąd trojako można ten wiersz rozumieć: 1) od bojaźni Boskiéj poczyna się mądrość, tak, iż kto mądrym być pragnie, naprzód Pana Boga lękać się powinien, i o tyle tylko jest mądrym, o ile Boga się lęka. 2) Bojaźń Boża i religija, między cnotami moralnemi pierwsze miejsce zajmują. 3) Pierwszym skutkiem mądrości jest bojaźń Boża: lecz to rozumienie znajduje się w pierwszém.—*Z wiernemi w żywocie jest społu stworzona.* Niektórzy wierni nawet w żywocie matek odbierają od Boga jakieś usposobienie do pobożności, jak o sobie mówił Hiob 31, 18. *Bo od dzieciństwa mego rosło ze mną użalenie: i z żywota matki mojéj wyszło ze mną.* Albo tak się rozumie: bojaźń Boża tak przenika wiernych i z nimi się jednoczy, jak gdyby wspólny ich był początek w żywocie matki.—*Z wybranemi niewiastami.* Nie tylko mężczyzni lecz też i niewiasty jéj dostępują, gdy strzegą przykazań Boskich.
17. *Bojaźń Pańska umiejętne nabożeństwo.* Bojaźń Pańska jest umiejętną, pobożną, rozsądną czcią Boga.
18. *Nabożeństwo strzedz będzie i usprawiedliwi serce.* Pobożność, świętobliwość ustrzeże serce od pychy, do któréj często jest powodem nauka: usprawiedliwi je, każąc mu wszystko odnosić do Boga; da mu rozkosz i wesele, przynosząc mu pokój sumienia. Jest to prawie to samo, co powiedział w wierszu 11 i 12.
19. *Temu, kto się Boga boi, dobrze się powiedzie, a we dni konania (swego) błogosławion będzie.* Wyraża to samo z małą odmianą słów, jak powiedział w wierszu 13.
20. *Zupełność mądrości jest bać się Boga.* Jak początek miłości jest początkiem mądrości; tak doskonała miłość jest doskonałą i zupełną mądrością; nic innego bowiem nie jest być mądrym, jak lękać się Boga i serdeczną Mu cześć oddawać.—*I od owoców jéj nasycenie.* Bojący się Boga są nasyceni owocami mądrości.
21. *Wszystek dom jego.* Duszę jego, jak powiedziano w księdze Mądrości 7. Stolicą mądrości jest dusza sprawiedliwego. Albo też jest tu mowa o domie materyalnym i pożytkach doczesnych, które szukającym Boga i jego królestwa Bóg zwykł udzielać. Mat. 6, 33.

22. Corona sapientiae, timor Domini, replens pacem et salutis fructum;
23. et vidit, et dinumeravit eam; utraque autem sunt dona Dei.
24. Scientiam, et intellectum prudentiae sapientia compartietur, et gloriam tenentium se, exaltat.
25. Radix sapientiae est timere Dominum; et rami illius longaevi.
26. In thesauris sapientiae intellectus, et scientiae religiositas; exsecratio autem peccatoribus sapientia.
27. Timor Domini expellit peccatum,
28. nam qui sine timore est, non poterit justificari; iracundia enim animositatis illius, subversio illius est.
29. Usque in tempus sustinebit patiens, et postea redditio jucunditatis.
30. Bonus sensus usque in tempus abscondet verba illius, et labia multorum enarrabunt sensum illius.
31. In thesauris sapientiae significatio disciplinae;
32. exsecratio autem peccatori, cultura Dei.
33. Fili, concupiscens sapientiam, conserva justitiam, et Deus praebebit illam tibi.
34. Sapientia enim et disciplina, timor Domini; et quod beneplacitum est illi,
35. fides, et mansuetudo, et adimplebit thesauros illius.
36. Ne sis incredibilis timori Domini, et ne accesseris ad illum duplici corde.
37. Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, et non scandalizeris in labiis tuis.

22. Boiaźń Pańska korona mądrośći napełniaiąc pokóy, y owoc zbawienny;
23. y widźiał y rozliczył ią, a oboie są dary Boże.
24. Naukę y wyrozumienie rostropnośći mądrość podźielać będźie: y chwałę dźierżących ią podwyższa.
25. Korzeń mądrośći iest bać się Pana: a gałązki iéy długowieczne.
26. W skarbiech mądrośći rozum y umieiętne nabożeństwo: ale grzésznym obrzydła mądrość.
27. Boiaźń Pańska wypędza grzéch,
28. bo kto bez boiaźni iest, nie będźie mógł bydź usprawiedliwiony: bo zapalczywość śmiałośći iego, iest wywróceniem iego.
29. Aż do czasu znieśie ćierpliwy, a potym oddanie wdźięczności.
30. Dobry rozum aż do czasu zatai słowa swoie, a usta wiela ludźi będą wysławiać mądrość iego.
31. W skarbiech mądrośći okazanie nauki,
32. ale grzésznemu brzydka chwała Boża.
33. Synu pożądaiąc mądrośći, zachoway sprawiedliwość, a Bóg da ią tobie.
34. Mądrość bowiem y umieiętność boiaźń Boża: y co mu się podoba,
35. wiara y ćichość, y napełni skarby iego.
36. Niewątp w boiaźni Pańskiéy: a nie przystępuy do niego sercem dwoistym.
37. Nie badź pokrytym przed obliczem ludzkim, a nie gorsz się wargami twémi.

22. *Bojaźń Pańska korona mądrości.* Bojaźń Pańska zowie się koroną, ponieważ bojących sięBoga zdobi korona mądrości. Wielką uczoności ozdobą—pobożność.—*Napełniając pokój.* Pokój w języku hebrajskim oznacza wszelkie dobro.—*Owoc zbawienny.* Zdrowie zupełne, a więc cała myśl tak się tłumaczy: bojaźń Pańska jest koroną mądrości, napełnia umysł pokojem i ciało w doskonałém zdrowiu zachowuje.

23. *I widział i rozliczył ją.* Powiedział uprzednio, że nikt mądrości nie widział i nie rozliczył prócz jednego Boga; tu powiada, iż nawet bojaźń Pańska widzi i poznaje, przynajmniéj w części, cuda mądrości Boskiéj.—*Oboje są dary Boże.* Bojaźń i mądrość, albo pokój i zdrowie, o czém w wierszu poprzedzającym.

24. *Podzielać będzie.* Mądrość rozlewa w umysłach słuchaczy naukę i światło, nakształt deszczu obfitego, spadającego na ziemię; uczy w co mamy wierzyć i co mamy czynić.—*I dzierżących ją.* Którzy ją posiadają.

25. *Korzeń mądrości.* Początek mądrości.—*Gałązki jéj długowieczne.* Bojaźń Boża daje długie życie, jak powiedział w wier. 12.

26. *Rozum.* Wyrozumienie. — *Umiejętne nabożeństwo.* Znajomość religii zupełna i doskonała a nie błędna i fałszywa, jak zabobon.

27. *Bojaźń Pańska wypędza grzech.* Zarówno grzech popełniony, jak grzech mający się popełnić: lecz kto nie ma téj bojaźni, nie potrafi go uniknąć.

28. *Kto bez bojaźni jest.* Kto niema téj bojaźni, nie będzie mógł zachować sprawiedliwości.—*Bo zapalczywość śmiałości jego.* Stanie się dlań powodem do obelg, do przekléństw, do bluźnierstw i t. d.

29. *Aż do czasu zniesie cierpliwy.* Cierpliwy będzie czekał końca swoich utrapień aż do czasu, który Bóg zakreślił.— *A potém oddanie wdzięczności.* A potém będzie miał wesele z okazanéj cierpliwości.

30. *Dobry rozum.* Człowiek rozumny, rozsądny. — *Aż do czasu.* Stosownego.—*Zatai słowa swoje.* Nakaże sobie milczenie, gdy milczeć potrzeba.—*A usta wielu.* A ztąd odniesie chwałę od wielu jako rozumny.

31. *Okazanie nauki.* W greckiém tłumaczeniu, przypowieść mądra. Hebrajczycy przypowieściami (paraboły) zowią zdania poważne, głębokie, uczone, mądre, mające na celu oświecenie ludzi. Mądrość je ma jako perły w skarbach swoich.

32. *Chwała Boża.* Cześć Bogu oddawana.

33. *Zachowaj sprawiedliwość.* Przykazanie Boskie.

34. *Mądrość bowiem i umiejętność.* Mądrością bowiem i umiejętnością jest bojaźń Pańska, z któréj wypływa sprawiedliwość i zachowanie przykazań.

35. *Wiara.* Wierność z jaką dopełniać powinniśmy obowiązków względem Boga, siebie i bliźnich. — *Cichość.* Która przedewszystkim daje się widzieć w cierpieniu, gdy spokojnie nieszczęście znosimy.— *Napełni skarby jego.* Tego, który jest wierny i cichy.

36. *Nie wątp w bojaźni Pańskiéj.* Nie opieraj się wrażeniom bojaźni Bożej. — *Sercem dwoistém.* Nieszczerze, obłudnie, albo po części ufając, a po części nie ufając.

37. *Nie bądź pokrytym.* Nie bądź obłudnikiem, okazując przed ludźmi cnotę i pobożność, których nie masz.—*Nie gorsz się wargami twemi.* Kłamiąc i udając świętość, zgubę sobie zgotujesz.

38. Attende in illis, ne forte cadas, et adducas animae tuae inhonorationem,

39. et revelet Deus absconsa tua, et in medio synagogae elidat te:

40. quoniam accessisti maligne ad Dominum, et cor tuum plenum est dolo et fallacia.

38. Bądź ich pilen, abyś snadź nie upadł, y nie przywiódł zelżenia duszy twoiéy,

39. y aby nie odkrył Bóg taiemnic twoich, a nie zrzucił ćię w pośrzód zgromadzenia,

40. żeś obłudnie przystąpił do Pana, a serce twe iest pełne zdrady y fałszu.

Wykład trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka..

KSIĘGI EKKLEZIASTYKA.

Te księgi wymazują heretycy z Żydami z rejestru ksiąg świętych, iż z nich wiara katolicka ma świadectwa o nauce swéj. A wszakże już dawno są od kościoła Bożego i ojców ś. wyświadczone, i przyjęte za słowo Boże. Bo i Concylium Karthagińskie trzecie, na którém był Augustyn ś. i potém Trydentskie policza je między księgi święte.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O cierpliwości, obłudzie, ufności w Bogu, pożytkach cierpień i t. d.

1. Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, et praepara animam tuam ad tentationem. *(Matth. 4, 1)*.

2. Deprime cor tuum, et sustine: inclina aurem tuam, et suscipe verba intellectus: et ne festines in tempore obductionis.

3. Sustine sustentationes Dei: conjungere Deo, et sustine, ut crescat in novissimo vita tua.

4. Omne quod tibi applicitum fuerit, accipe, et in dolore sustine, et in humilitate tua patientiam habe:

5. quoniam in igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis. *(Sap. 3. 6)*.

6. Crede Deo, et recuperabit te, et dirige viam tuam, et spera in illum. Serva timorem illius, et in illo veterasce.

7. Metuentes Dominum, sustinete misericordiam ejus, et non deflectatis ab illo, ne cadatis.

8. Qui timetis Dominum, credite illi, et non evacuabitur merces vestra.

9. Qui timetis Dominum, sperate in illum, et in oblectationem veniet vobis misericordia.

1. Synu przystępuiąc do służby Bożéy, stóy w sprawiedliwośći y w boiaźni, a przygotuy duszę swą na pokusę.

2. Poniż serce twe, a ćierp: nakłoń ucha twego, a przyimuy słowa rozumne, a nieskwapiay się czasu przećiwnego.

3. Znoś oczekiwanie Boże: złącz się z Bogiem a trway, aby urósł na końcu żywot twóy.

4. Wszytko co na ćię przyidźie, przyimuy: a w boleśći trway, a w uniżeniu twoim miéy ćierpliwość:

5. bo złoto y śrébro ogniem bywa probowane: a ludźie przyiemni w piecu utrapienia.

6. Wierz Bogu, a on ćię wydźwignie, y prostuy drogę twoię, a miéy nadźieię w nim. Zachoway boiaźń iego, a starzéy się w nim.

7. Którzy się Pana boicie, czekayćie miłośierdźia iego: a nie odstępuyćie od niego abyśćie nie upadli.

8. Którzy się Pana boićie: wierzćież mu: a nie zginie zapłata wasza.

9. Którzy się Pana boićie, miéyćie nadźieię w nim: a przyidźie wam w kochanie miłośierdźie.

---

38. *Bądź ich pilen.* Patrz co masz mówić.— *Duszy twojéj.* Tobie.—*Zelżenia.* Niesławy, pogardy.

39. *Wpośród zgromadzenia.* Wśród licznego zebrania.—*Nie zrzucił się.* Nie poniżył ciebie.

R. 2.—1. *W sprawiedliwości.* W zachowaniu przykazań Boskich.—*Przygotuj duszę swą na pokusę.* Przygotuj się na wytrzymanie i zwalczenie pokusy.

2. *Poniż serce twe.* Pokora bowiem i skromne o sobie rozumienie, wielkiém jest lekarstwém przeciw nastającéj pokusie. Po grecku εὔθυνον, *skieruj* serce twoje do prawidła zakonu Bożego.—*I cierp.* Po grecku *znoś* cierpienia od Boga zesłane i trudności prawa boskiego. *Mężnie czyń, i niech się zmocni serce twoje a czekaj na Pana.* Psalm 26. 14.—*Nakłoń ucha twego.* Inne podaje się lekarstwo do zwalczenia pokus—ochotnie słuchać przestrog dobrych, które autor ś. nazywa *słowami rozumnemi.*—*A nie skwapiaj się czasu przeciwnego.* Co znaczy: nie unoś się niecierpliwością, ażebyś nią porwany czegoś nie postanowił, gdy rozum, jakby obłokiem jakim przyćmiony, prawdy wszechstronnie widzieć nie może.

3. *Znoś oczekiwanie Boże.* Znoś cierpliwie przewłokę, z jaką Pan Bóg pomoc ci gotuje.—*Złącz się z Bogiem.* Przez modlitwę, miłość i pragnienie zachowania jego woli.—*A trwaj.* Nie daj się gwałtownością pokusy oderwać od ś. ćwiczeń i postanowień.— *Aby wiódł na końcu żywot twój.* Ażebyś po zwalczeniu pokusy miał radość teraz i na wieki. To się rozumie przez *żywot.*

4. *Wszystko co na cię przyjdzie.* Co się ci przytrafi, co na cię Bóg zeszle.—*Przyjmuj.* Przyjmuj chętnie.—*A w uniżeniu twojém miéj cierpliwość.* Gdy trapiony pokusą widzisz nędzę swoję; po grecku *zmianę upokorzenia twego cierpliwie znoś.*

5. *Przyjemni.* Po grecku δεκτοὶ, mili i wdzięczni Bogu.

6. *Wierz Bogu.* Ufaj.—*On cię wydźwignie.* Wesprze cię, podźwignie i do pierwotnego stanu doprowadzi. Będzie miał staranie o tobie.—*Starzéj się w nim.* Nie odmieniaj się z dobrego na złe aż do śmierci.

8. *Wierzcie.* Ufajcie.

9. *Przyjdzie wam w kochanie miłosierdzie.* Miłosierdzie Boże, którego spodziewacie się, uszczęśliwi was doczeŚnie, gdy przyjdzie koniec obecnych waszych utrapień; i wiecznie, gdy otrzymacie zbawienie.

10. Qui timetis Dominum, diligite illum, et illuminabuntur corda vestra.

11. Respicite, filii, nationes hominum, et scitote, quia nullus speravit in Domino, et confusus est.

12. Quis enim permansit in mandatis ejus, et derelictus est? aut quis invocavit eum, et despexit illum?

13. Quoniam pius et misericors est Deus, et remittet in die tribulationis peccata, et protector est omnibus exquirentibus se in veritate.

14. Vae duplici corde, et labiis scelestis, et manibus malefacientibus, et peccatori terram ingredienti duabus viis. *(3. Reg. 18, 21.)*

15. Vae dissolutis corde, qui non credunt Deo: et ideo non protegentur ab eo.

16. Vae his, qui perdiderunt sustinentiam, et qui dereliquerunt vias rectas, et diverterunt in vias pravas.

17. Et quid facient, cum inspicere coeperit Dominus?

18. Qui timent Dominum, non erunt incredibiles verbo illius: et qui diligunt illum, conservabunt viam illius. *(Joan. 14, 23.)*

19. Qui timent Dominum, inquirent, quae beneplacita sunt ei, et qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius.

20. Qui timent Dominum, praeparabunt corda sua, et in conspectu illius sanctificabunt animas suas.

21. Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius, et patientiam habebunt usque ad inspectionem illius,

22. dicentes: Si poenitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, et non in manus hominum.

23. Secundum enim magnitudinem ipsius sic et misericordia illius cum ipso est.

10. Którzy się Pana boicie, miłuyćie go, a będą oświecone serca wasze.

11. Przypatrzćie się synowie narodom ludzkim, a wiedźćie iż żaden nie był zawstydzon, który w Panu nadźieię miał.

12. Bo kto trwał w roskazaniu iego a był opuszczony? abo kto wzywał go a wzgardził nim?

13. Gdyż dobrotliwy y miłośierny iest Bóg, y odpuśći grzechy w dźień utrapienia: y obrońcą iest wszytkim którzy go w prawdźie szukaią.

14. Biada człowiekowi dwoistego serca y ustam złośliwym, y rękam źle czyniącym, y grzesznikowi, który po źiemi chodźi dwiema drogami.

15. Biada tym którzy są upadłego serca którzy nie wierzą Bogu: a przetóż też nie będą mieli obrony od niego.

16. Biada tym którzy utraćili ćierpliwość, i którzy opuśćili drogi proste y udali się krzywemi drogami.

17. A cóż ći uczynią kiedy pocznie wglądać Pan?

18. Którzy się boią Pana, nie będą niewierni słowu iego, a którzy go miłuią, będą strzedz drogi iego.

19. Którzy się boią Pana, będą się pytać o tym co mu się podoba, a którzy go miłuią, będą napełnieni zakonu iego.

20. Którzy się boią Pana, przygotuią serca swe, a przed oczyma iego poświęcą duszę swoię.

21. Którzy się Pana boią, strzegą przykazania iego, y ćierpliwość mieć będą aż do weyźrzenia iego,

22. mówiąc: Jeśli pokutować nie będźiemy, wpadniem w ręce Pańskie a nie w ręce ludzkie.

23. Bo wedle wielkośći iego, tak y miłośierdźie iego z nim iest.

---

10. *Będą oświecone serca wasze.* Nie tyle światłem poznania jak pociechy i wesela, podług tego co Izaijasz 58, 10 wyrzekł: *wznijdzie w ciemności światłość twoja, a ciemności twoje będą jako południe.*

11. *Narodom ludzkim.* W grec. *dawnym pokoleniom.*

13. *W dzień utrapienia.* To jest pokuty, gdy kto dla tego siebie karci, iż zgrzeszył.— *W prawdzie.* Prawdziwie i szczerze.

14. *Dwoistego serca.* Obłudnym, zdradliwym, udającym pobożność, gdy w rzeczy samej są bezbożni.— *Ustom złośliwym.* Kłamliwym i bezbożnym.—*Rękom źle czyniącym.* *Χερσι παρειμενις* rękom przez lenistwo opuszczonym.— *Który po ziemi chodzi dwiema drogami.* Powiedział był o dwoistości serca i ust; teraz mówi o dwoistości w uczynkach. Jakoż, ci postępują dwoistą drogą, którzy stosując się do okoliczności, już udają pobożność, już potakują bezbożnym. Tacy z katolikami przybierają na siebie postać katolików, z heretykami mówią po heretycku.

15. *Biada tym, którzy są upadłego serca.* Biada niedbałym i leniwym, którzy nie wiele troszczą się o Boga i nie pokładają w nim zupełnej ufności. Takim Pan Bóg, jak Piotrowi, dopuszcza tonąć w bałwanach wodnych.

17. *Wglądać.* Śledzić, sądzić.

18. *Niewierni.* Nieposłuszni.— *Drogi jego.* Prawa Bożego.

19. *Będą napełnieni zakonu jego.* Poznają go należycie i wypełnią.

20. *Przygotują serca swe.* Taki nadadzą kierunek myślom, chęciom i uczynkom swoim, aby się one zgadzały z prawem i wolą Bożą.— *Poświęcą duszę swoję.* Po grecku, *upokorzą duszę swoję.* To upokorzenie się jest przygotowaniem do przyjęcia darów Bożych. Na tem się zasadza świętość duszy jako też i cześć, która się Bogu należy.

21. *Aż do wejrzenia.* Aż nim łaskawie na nas wejrzy i od cierpień nas uwolni, albo aż do sądu po śmierci.

22. *W ręce Pańskie a nie w ręce ludzkie.* W ręce Pańskie, które, jako wszechmocne, surowiej ukarzą, niż wszelka kara ludzka.

23. *Bo wedle wielkości jego.* Co się tak rozumie: sprawiedliwi i pobożni, jak się wyżej powiedziało, będą mieli cierpliwość, przygotują i poświęcą serca swoje, w Bogu całą swoję położą nadzieję, wiedząc że jak wielkim jest Bóg, tak wielkie jest miłosierdzie Jego.

CAPUT III. | ROZDZIAŁ 3.

O przymiotach synów mądrości, czci rodziców, jałmużnie i t. d.

1. Filii sapientiae, ecclesia justorum; et natio illorum, obedientia et dilectio.
2. Judicium patris audite, filii, et sic facite, ut salvi sitis.
3. Deus enim honoravit patrem in filiis, et judicium matris exquirens, firmavit in filios.
4. Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, et continebit se ab illis, et in oratione dierum exaudietur.
5. Et sicut qui thesaurizat, ita et qui honorificat matrem suam.
6. Qui honorat patrem suum, jucundabitur in filiis, et in die orationis suae exaudietur.
7. Qui honorat patrem suum, vita vivet longiore, et qui obedit patri, refrigerabit matrem.
8. Qui timet Dominum, honorat parentes, et quasi dominis serviet his, qui se genuerunt.
9. In opere et sermone, et omni patientia honora patrem tuum, *
10. ut superveniat tibi benedictio ab eo, et benedictio illius in novissimo maneat. * *(Exod. 20, 12. Matth. 15, 4.)*
11. Benedictio patris firmat domos filiorum: maledictio autem matris eradicat fundamenta.
12. Ne glorieris in contumelia patris tui, non enim est tibi gloria ejus confusio:
13. gloria enim hominis ex honore patris sui, et dedecus filii pater sine honore.
14. Fili, suscipe senectam patris tui, et non contristes eum in vita illius,

1. Synowie mądrości, zgromadzenie sprawiedliwych, a rodzay ich posłuszeństwo y miłość.
2. Wyroku oycowskiego słuchayćie synowie, y tak czyńćie abyście zbawieni byli.
3. Bóg bowiem oyca w syniech uczćił, y prawo maćierzyńskie wyćiągaiąc, utwierdźił nad syny.
4. Kto miłuie Boga, uprośi odpuszczenie grzéchów, y powśćiągnie się od nich, a na modlitwie powszednieý wysłuchan będźie.
5. A iako który skarbi, tak y kto ma w uczćiwośći matkę swą.
6. Kto czći oyca swego, doczeka poćiechy z dźiatek, a w dźień modlitwy sweý wysłuchan będźie.
7. Kto czći oyca swego, będźie długo żyw: a kto iest posłuszen oycu, ochłodźi matkę.
8. Kto się boi Pana, ten czći rodźice, y iako Panóm służyć będźie tym, którzy go porodźili.
9. Uczynkiem y mową y wszelką ćierpliwośćią czći oyca twego,
10. aby na ćię przyszło błogosławieństwo od niego, a błogosławieństwo iego aby aż do końca trwało.
11. Błogosławieństwo oycowskie utwierdza domy dźiatek: a przeklęctwo maćierzyńskie wywraca fundamenty.
12. Nie chlub się z zelżywośći oyca twego: bo nie iest tobie ku sławie zelżywość iego:
13. sława bowiem człowiecza z uczćiwośći oyca iego, a sromota synowska oćiec bezeczći.
14. Synu wspomagay starość oyca twego, a nie zasmucay go za żywota iego,

---

R. 3.—1. *Synowie mądrości.* Mądrymi są, którzy się uczą mądrości, którzy prawidła mądrości chciwie przyjmują, kochają i wypełniają. Oni są kościołem, to jest zgromadzeniem sprawiedliwych, jakby powiedział: prawdziwie mądrymi są sprawiedliwi. — *A rodzaj ich posłuszeństwo i miłość.* Ich rodowym przymiotem i znamieniem jest posłuszeństwo i miłość; jakby rzekł: tacy zupełnie są oddani posłuszeństwu i miłości jak gdyby się z tém urodzili. Albo myśl jest: owocem ich posłuszeństwo i t. d. Zobacz ks. Mąd. 1, 14.

2. *Wyroku ojcowskiego.* Zdania, rozkazu.— *Abyście zbawieni byli.* Abyście doczesną i wieczną szczęśliwość otrzymać mogli. Ma na myśli Deut. 5, 16. *Abyś żył przez długi czas i żeby ci się dobrze wiodło na ziemi.*

3. *Bóg bowiem uczcił ojca w synach.* Myśl jest: dla tego trzeba być posłusznym ojcu, ponieważ Bóg swoję władzę, panowanie i cześć przelał na rodziców, rozkazując synom, aby rodziców czcili jako namiestników Boskich. —*I prawo macierzyńskie wyciągając, utwierdził nad syny.* Utwierdził nad synami władzę, powagę i znaczenie matki, i surowo karze tych, którzy je lekce ważą.

4. *Kto miłuje Boga.* Czcząc rodziców, dla tego w greckiém i syryjskiém tłómaczeniu znajduje się *kto czci ojca.—Uprosi odpuszczenie grzechów.* Bóg cześć okazywaną rodzicóm przyjmuje za cześć dla siebie, i dla tych którzy rodziców swoich kochają, jest pobłażliwym.

5. *A jako który skarbi, tak i kto ma w uczciwości matkę swoję.* Tę cześć zachowuje sobie jako niezmierny skarb zasług i dobrych uczynków.

6. *Doczeka pociechy z dziatek.* Za miłość ku rodzicom, Bóg mu da potomstwo ozdobione zacnemi przymiotami.

7. *Kto jest posłuszny ojcu, ochłodzi matkę.* Tém samém posłuszeństwem przynosi pociechę matce, jak znowu kto nie słucha ojca, wielkiego smutku przyczynia matce. Albo myśl jest: posłuszny ojcu, będzie starał się być miłym matce: albowiém tą samą uprzejmością dla matki okaże posłuszeństwo ojcu.

8. *Jako panom.* Główna cześć dla rodzicow zasadza się na posłuszeństwie i posłudze.

9. *Cierpliwością.* Abyś znosił cierpkość, władzę, trudne pożycie a nawet występki.

10. *A błogosławieństwo jego, aby aż do końca trwało.* Aby łaska Boska ciebie nie opuściła ani w ostatniéj godzinie, gdy trzeba będzie zdać rachunek ze wszystkich mów i postępków.

11. *Utwierdza domy.* Sprawia iż syn zostaje obdarzony rodziną, i to zamożną, świetną i trwałą.—*Przeklęstwo matki.* Tak samo jak ojca.—*Wywraca fundamenty.* Też same familie gubi.

12. *Nie chlub się z zelżywości ojca twego.* Co niekiedy czynią synowie nierozumni, którzy, jeżeli się woli rodziców oparli, władzę ich odrzucili a nawet dopuścili się słów zarozumiałych i obelżywych, przechwalają się przed rówiennikami swoimi, jak gdyby ważnéj rzeczy dokonali i dzielnie się znaleźli. — *Nie jest tobie ku sławie zelżywość jego.* W oczach ludzi mądrych i zacnych, hańbą jest być nieposłusznym ojcu, a tém bardziéj jego znieważyć.

13. *Sława bowiem człowiecza z uczciwości ojca jego.* T. j. pochodzi i daje się widzieć.

15. et si defecerit sensu, veniam da, et ne spernas eum in virtute tua: eleemosyna enim patris non erit in oblivione.

16. Nam pro peccato matris restituetur tibi bonum,

17. et in justitia aedificabitur tibi, et in die tribulationis commemorabitur tui, et sicut in sereno glacies solventur peccata tua.

18. Quam malae famae est, qui derelinquit patrem, et est maledictus a Deo, qui exasperat matrem.

19. Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super hominum gloriam diligeris.

20. Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam, *(Philip. 2, 3.)*

21. quoniam magna potentia Dei solius, et ab humilibus honoratur.

22. Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris: sed quae praecepit tibi Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus. *(Prov. 25, 27.)*

23. Non est enim tibi necessarium, ea quae abscondita sunt, videre oculis tuis.

24. In supervacuis rebus noli scrutari multipliciter, et in pluribus operibus ejus non eris curiosus.

25. Plurima enim super sensum hominum ostensa sunt tibi.

26. Multos quoque supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum.

27. Cor durum habebit male in novissimo, et qui amat periculum, in illo peribit.

28. Cor ingrediens duas vias, non habebit successus, et pravus corde in illis scandalizabitur.

15. a ieśli na baczeniu ustanie, odpuść: a nie wzgardzay go w śile twoiey: bo miłośierdźie oycu pokazane nie przyidźie w zapamiętanie.

16. Abowiem za grzéch matczyn będźieć oddano dobro,

17. y będźieć budowano w sprawiedliwośći, a czasu utrapienia wspomnią na ćię, a iako lód w pogodę rozpłyną się grzéchy twoie.

18. O iako złą sławę ma, który opuscza oyca: a przeklęty iest od Boga który draźni matkę.

19. Synu, rzeczy twe odprawuy w ćichośći, a będźiesz miłowan nad chwałę ludzką.

20. Imeś iest więtszy, pokorniey się we wszytkim zachoway, y naydźiesz łaskę przed Bogiem,

21. bo wielka moc Boga samego, a od pokornych uczczon bywa.

22. Wyższych rzeczy nad ćię nie pytay się, a mocnieyszych nad ćię nie baday się: ale coć Bóg rozskazał to rozmyślay zawżdy, a w wielu uczynkach iego nie bądź dworny.

23. Bo nie potrzeba tobie abyś skryte rzeczy oczyma twémi upatrował.

24. W rzeczach niepotrzebnych nie zabawiay się rozmaićie, a w wielu uczynkach iego nie będźiesz dworny.

25. Wiele rzeczy bowiem tobie nad rozum ludzki są pokazane.

26. Wiele też ludzi omyliło ich domniemanie, y myśli ich w próżnośći zatrzymało.

27. Serce twarde źle się na ostatek będzie miało: a kto miłuie niebespieczeństwo, w nim zginie.

28. Serce które chodźi dwiema drogami, nie będźie miało szczęśćia, a człowiek złego serca potknie się na nich.

---

15. *Jeśli na baczeniu ustanie.* Po gr. *σινεσιν*, jeśli osłabnie rozum jego.—*Odpuść.* Znoś, nie wyszydzaj, nie urągaj.—*W sile twojéj.* Czując się wyższym od niego siłą ciała i umysłu. *Nie przyjdzie w zapamiętanie.* Nie pójdzie w niepamięć.

16. *Za grzech matczyn.* Za niecierpliwość, swarliwości i łajania matki cierpliwie zniesione.

17. *I będziec budowano w sprawiedliwości.* Za sprawiedliwość, za miłość okazaną matce zbuduje się ci dóm, rodzina, to jest rozmnoży się potomstwo twoje i będzie napełnione błogosławieństwy. — *Wspomnią na cię.* Bóg o tobie będzie pamiętał, sama twoja miłość ku rodzicom przypomni cię Bogu, aby ci błogosławił.

19. *Nad chwałę ludzką.* Oprócz chwały u ludzi, jeszcze ich życzliwość sobie zjednasz.

20. *Najdziesz łaskę.* Bóg pysznym się sprzeciwia, pokornym łaskę daje.

21. *Bo wielka moc Boga samego.* Jak wielkość Boga jest największą, tak największą trzeba przed Nim mieć pokorę.

22. *Wyższych rzeczy nad cię nie pytaj się.* Przechodzących twój rozum, twoje pojęcie nie chciej przeniknąć, ogarnąć.

23. *Bo nie potrzeba tobie.* Jest to Liptota czyli Miosa. Do tyla jest niepotrzebném, iż nawet stać się może szkodliwém.

24. *Nie zabawiaj się rozmaicie.* Po gr. ciekawość, zbyteczne zaciekanie się.

25. *Wiele rzeczy bowiem tobie nad rozum ludzki są pokazane.* Jak gdyby rzekł: wiele rzeczy przyrodzonych i nadprzyrodzonych, potrzebnych i pożytecznych, które pojęcie nasze przewyższają, Pan Bóg nam objawił i okazał, abyśmy niemi myśl naszę zajęli; to więc czyńmy, a do rzeczy niepotrzebnych bez pożytku, ciekawie a nawet szkodliwie, nie przechodźmy. Albo myśl jest: wiele jest rzeczy człowiekowi objawionych, które on w niejaki sposób pojmuje, lecz ich samych, jako też ich skutków i przyczyn poznać nie może.

26. *Omyliło domniemanie.* Opinie i sądy, do których przylgnęli, zbyt sobie ufając. —*I myśli ich w próżności zatrzymało.* I rozum ich przejął się fałszywemi opiniami, upornie przy nich obstając.

27. *Serce twarde źle się będzie miało.* Serce twarde stawi autor naprzeciw łagodności i pokorze, które zalecał w wier. 19 i 20, jako też naprzeciw posłuszeństwu, które synom zalecał w wier. 2 i następ. Tak więc serce twarde jest-to serce pyszne i uparte. Źle mu będzie na ostatku, ponieważ pycha, upor i nieposłuszeństwo, wiele za sobą ciągną nieszczęść a nakoniec potępienie wieczne. —*Kto miłuje niebezpieczeństwo, w niém zginie.* Którzy nie unikają niebezpieczeństw ani się usuwają od nich, chociaż mają siebie za bezpiecznych, w nich pospolicie giną. Którzy bowiem wiele żeglują, pospolicie rozbijają się na morzu, i którzy w ciągłych znajdują się potyczkach, prawie zawsze giną. Tak się rozumie i o innych przygodach, jak powiada Seneka w Herkulesie szalonym. —*Kogo często śmierć pomija, nakoniec znajdzie.* To samo sądzić należy o narażaniu się na niebezpieczeństwo zgrzeszenia.

28. *Serce które chodzi dwiema drogami, nie będzie miało szczęścia.* Ten chodzi dwiema drogami, który chce dwóch rzeczy przeciwnych: służyć Bogu i djabłu,

29. Cor nequam gravabitur in doloribus, et peccator adjiciet ad peccandum.
30. Synagogae superborum non erit sanitas: frutex enim peccati radicabitur in illis, et non intelligetur.
31. Cor sapientis intelligitur in sapientia, et auris bona audiet cum omni concupiscentia sapientiam.
32. Sapiens cor, et intelligibile abstinebit se a peccatis, et in operibus justitiae successus habebit.
33. Ignem ardentem extinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis, *(Dan. 4, 24.)*
34. et Deus prospector est ejus, qui reddit gratiam: meminit ejus in posterum, et in tempore casus sui inveniet firmamentum.

29. Serce złośliwe będźie obćiążone boleśćiami: a grzésznik do grzészenia przyda.
30. Zbór pysznych nie będźie miał zdrowia, sczép bowiem grzéchu roskorzeni się w nich, a nie będźie zrozumian.
31. Serce mądrego bywa poznane w mądrości, a ucho dobre słuchać będźie mądrości ze wszytką pilnośćią.
32. Mądre serce y rozumne wstrzyma się od grzéchów, a w uczynkach sprawiedliwośći będźie miało sczęśćie.
33. Ogień goreiący gaśi woda: a iałmużna grzéchom się przećiwia,
34. a Bóg iest opiekunem tego który nagradza łaskę: pamięta nań na potym, a czasu upadku swego naydźie pokrzepienie.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O jałmużnie, łagodności, obronie niewinnych, mówieniu prawdy, i t. d.

1. Fili, eleemosynam pauperis ne defraudes, et oculos tuos ne transvertas a paupere. *(Tob. 4, 7.)*
2. Animam esurientem ne despexeris, et non exasperes pauperem in inopia sua.
3. Cor inopis ne afflixeris, et non protrahas datum angustianti.
4. Rogationem contribulati ne abjicias, et non avertas faciem tuam ab egeno.
5. Ab inope ne avertas oculos tuos propter iram, et non relinquas quaerentibus tibi retro maledicere:
6. maledicentis enim tibi in amaritudine animae exaudietur deprecatio illius: exaudiet autem eum, qui fecit illum.
7. Congregationi pauperum affabilem te facito,

1. Synu, nie odeymuy iałmużny ubogiemu, a oczu twoich nie odwracay od ubogiego.
2. Nie wzgardzay dusze łaknącéy: y nie draźni ubogiego w niedostatku iego.
3. Nie trap serca człowieka niedostatecznego, a nie odwłaczay datku uciśnionemu.
4. Nie odrzucay prośby utrapionego, a nie odwracay oblicza twego od potrzebuiącego.
5. Nie odwracay oczu twoich od ubogiego dla gniewu: a nie dopusczay proszącym z tyłu cię przeklinać:
6. bo tego który cię w gorzkości dusze przeklina, modlitwa wysłuchana będzie: a wysłucha go ten który go stworzył.
7. Zgromadzeniu ubogich staw się łaskawym, a

---

stosować się do prawa Bożego i do świata. Nie mają oni szczęścia, ponieważ żadnéj stronie nie czynią zadosyć. — *Człowiek złego serca potknie się na nich.* Kto się nie trzyma prawéj drogi, lecz wahając się w sercu, raz jednę, drugi raz drugą obiera, potknie się na tych drogach, upadnie i zginie.

29. *Serce złośliwe.* Twarde; w greckim σκληρὰ uparte, zatwardziałe w złém. — *Będzie obciążone boleściami.* Ponieważ swoją niegodziwością, uporem i zatwardziałością skarbi sobie gniew Boży, podług słów pisma ś., do Rzymian 2. *Według zatwardziałości swojéj i niepokutującego serca skarbisz sobie gniew w dzień gniewu.* — *A grzesznik do grzeszenia przyda.* Grzech bowiém jeden ciągnie za sobą grzech drugi, i w skutek złego nałogu powiększa się skłonność do grzechu.

30. *Zbór pysznych nie będzie miał zdrowia.* Zgromadzenie pysznych trudno przywieść do rozsądku, do rady zdrowéj. — *Szczep bowiém grzechu rozkorzeni się w nich.* Ta bowiem szkodliwa roślina grzechu, w skutek nałogu, głęboko się rozrośnie, iż niełatwo ją wyrwać. — *A nie będzie zrozumian.* Nie widzimy i nie rozumiemy, iż ulegając namiętnościom, zaciągamy nałóg, z którym póżniéj trudno się rozstać.

31. *W mądrości.* Gdy uczy się zasad mądrości, czyta, rozmyśla i w życiu je zachowuje. — *Ucho dobre.* Sercu dobremu posłuszne. Ożywia nauczyciela uwaga ucznia.

32. *Będzie miało szczęście.* Podług tego jak czytamy w psalmie 1, 3.

33 *Jałmużna grzechom się sprzeciwia.* *Albowiem miłosierni dostąpią miłosierdzia.* Mat. 5, 7.

34. *Bóg opiekunem jest.* Bóg ma staranie o tym, *który nagradza łaskę*, który dobrze czyni. — *Pamięta nań napotém.* Pamięta o jałmużnie, aby ją w swoim czasie nagrodził. — *Najdzie pokrzepienie.* Jak gdyby rzekł: Jeżeli czyniący jałmużnę dozna nieszczęścia, wesprze go Pan, umocni, podźwignie i do pierwotnego stanu powróci.

R. 4.—1. *Nie odejmuj.* Nie pozbawiaj ubogiego jałmużny, któréj żąda i którą mu z miłości bliźniego winieneś. — *A oczu twoich nie odwracaj od ubogiego.* Nie gardź ubogimi. Tak bowiém Tobiasz synowi swemu zalecał: *nie odwracaj oblicza twego od żadnego ubogiego: bo tak będzie, że ani od ciebie nie odwróci się oblicze pańskie.* Tob. 4. 7.

2. *Nie wzgardzaj.* Nie zasmucaj. — *I niedrażnij ubogiego w niedostatku jego.* Nie przydawaj nowych jemu zmartwień.

3. *Datku.* Jałmużny. — *Uciśnionemu.* Który się w niedostatku znajduje.

4. *Utrapionego.* Biednego, ubogiego.

5. *Dla gniewu.* Przez wzgląd na gniew ubogiego, ażeby rozżalony i zrozpaczony nie przeklinał ciebie, albo przez wzgląd na gniew Boży. — *Z tyłu cię przeklinać.* Potajemnie.

7. *Przełożonemu.* Człowiekowi możnemu.

et presbytero humilia animam tuam, et magnato humilia caput tuum.

8. Declina pauperi sine tristitia aurem tuam, et redde debitum tuum, et responde illi pacifica in mansuetudine.

9. Libera eum, qui injuriam patitur de manu superbi, et non acide feras in anima tua.

10. In judicando esto pupillis misericors ut pater, et pro viro matri illorum;

11. et eris tu velut filius Altissimi obediens, et miserebitur tui magis quam mater.

12. Sapientia filiis suis vitam inspirat, et suscipit inquirentes se, et praeibit in via justitiae,

13. et qui illam diligit, diligit vitam: et qui vigilaverint ad illam, complectentur placorem ejus.

14. Qui tenuerint illam, vitam hereditabunt: et quo introibit, benedicet Deus.

15. Qui serviunt ei, obsequentes erunt sancto, et eos, qui diligunt illam, diligit Deus.

16. Qui audit illam, judicabit gentes: et qui intuetur illam, permanebit confidens.

17. Si crediderit ei, hereditabit illam, et erunt in confirmatione creaturae illius:

18. quoniam in tentatione ambulat cum eo, et in primis eligit eum.

19. Timorem et metum, et probationem inducet super illum, et cruciabit illum in tribulatione doctrinae suae, donec tentet eum in cogitationibus suis, et credat animae illius.

starszemu poniżay duszę twoię, a przełożonemu nakłoń głowę swoię.

8. Nakłoń ubogiemu bez smutku ucha twego, y odday dług twóy, a powiédz mu spokoynie w cichości.

9. Wybaw tego który krzywdę ciérpi z ręki pysznego, a nie kwaśno znoś na duszy twoiéy.

10. Na sądzie bądź miłosierny, siérotóm iako ociec, a matce ich miasto męża:

11. Y będziesz ty iako syn Nawyższego posłuszny, y zmiłuie się nad tobą więcéy niźli matka.

12. Mądrość synóm swym wdycha żywot, y wspomaga tych którzy iéy szukaią, y wprzód póydzie w drodze sprawiedliwości.

13. A kto ią miłuie, miłuie żywot: a którzyby czuli do niéy, osięgną słodkość iéy.

14. Którzy ią otrzymaią odziedziczą żywot: a gdzie wnidzie, Bóg będzie błogosławić.

15. Którzy iéy służą, będą posłuszni świętego: a tych którzy ią miłuią, Bóg miłuie.

16. Kto iéy słucha, będzie sądził narody: a który na nie patrzy, bespiecznie mieszkać będzie.

17. Jeśli iéy uwierzy odziedziczy ią, y będą w potwierdzeniu potomkowie iego:

18. bo w doświadczaniu z nim chodzi, a naprzód go obiéra.

19. Strach y boiaźń y doświadczenie nawiedzie nań: y utrapi go utrapieniem nauki swéy: aż go doświadczy w myślach iego: y uwierzy duszy iego.

---

8. *Oddaj dług twój.* Dług jałmużny, uprzejmości w wysłuchaniu albo inny jakikolwiek dług, który się należy biédnym robotnikom za ich pracę.

9. *Nie kwaśno znoś na duszy twojéj.* Niech ci nie będzie przykro to wykonać; nie bądź leniwym, opieszałym w obronie biédnego. Nie zrażaj się przykrościami. W grec., *nie lękaj się, gdy masz sąd sprawować;* lękaj się potęgi skarżącego, lecz sądź podług praw.

10. *Miłosierny sierotom.* Obowiązkiem sędziego jest, tak od krzywdy bronić sieroty, jak gdyby ich był ojcem, a wdowy bronić tak, jak broniliby je mężowie ich, gdyby żyli.

11. *I będziesz.* Zamiast.—*Dla tego.* Zmiłuie się nad tobą więcéj niżli matka. Nie tylko będzie miał o tobie staranie jak o synu, lecz łaskawszym i pobłażliwszym będzie od matki.

12. *Wdycha żywot.* Życie łaski i chwały, jakiém jest życie nadprzyrodzone, szczęśliwe i wieczne.—*Wspomaga tych którzy jéj szukają.* Przyjmuje pod swoję opiekę.—*I wprzód pójdzie w drodze sprawiedliwości.* Jakgdyby niosąc pochodnię i ukazując co jest sprawiedliwe i święte, a co niesprawiedliwe i bezbożne.

13. *A którzyby czuli do niéj.* Którzy będą troskliwi w jéj poszukiwaniu.—*Osięgną słodkość jéj.* Doznają wesela, które daje posiadanie mądrości.

14. *Odziedziczą żywot.* Długie życie na ziemi i zbawienie po śmierci. Zamiast *żywot* w greckim jest *chwałę* δόξαν. Drogą bowiem do chwały wiecznéj jest mądrość.—*A gdzie.* Dokądkolwiek.—*Wnijdzie.* Inni czytają *wnijdą*: nie mądrość, lecz ci, którzy ją posiedli, Bóg im błogosławić będzie.

15. *Posłuszni będą świętego.* Służyć będą Bogu.

16. *Kto jéj słucha.* Kto jéj jest posłuszny.—*Będzie sądził narody.* Będzie mógł sądzić, godzien jest sądzić narody. Czas przyszły w tém i w innych miejscach nie oznacza, że tak będzie, lecz że tak być może.—*Który na nią patrzy.* Aby jéj słuchał i jéj przepisy przyjmował.—*Bezpiecznie mieszkać będzie.* Jakby w schronieniu pod opieką mądrości.

17. *Jeśli jéj uwierzy.* Jeśli jéj całkowicie zaufa i jéj się odda zupełnie.—*Odziedziczy ją.* Już w tém życiu przez łaskę, już w przyszłém przez chwałę.—*I będą w potwierdzeniu potomkowie jego.* Po grecku: *a w posiadaniu jéj, to jest mądrości, będą potomkowie jego.* Dzieci bowiem idąc za przykładem mądrych rodziców, i same będą mądre, i posiądą mądrość jakby dziedzictwem sobie przekazaną.

18. *W doświadczeniu z nimi chodzi.* Po grecku *twardo na początku z nimi się obchodzi.* Jakby rzekł: mądrość i Bóg, który jest piérwszą mądrością, ucznia swojego, z początku do twardych prac i trudów zaprawia. Początki bowiem mądrości są trudne, ale owoce miłe. —*A naprzód go obiera.* Jakby rzekł: Mądrość i Bóg, który jest piérwszą mądrością, ucznia swojego na początku zwykł doświadczać w rozmaitych próbach, a doświadczywszy, wybiera, oświeca i skarbami swojemi zbogaca.

19. *Strach i bojaźń i doświadczenie przywiedzie nań.* Wyraz *doświadczenie*, nie znajduje się w tekście greckim, lecz dla większéj jasności przez tłómacza dodany. Myśl jest: mądrość uczniów swoich doświadcza przez bojaźń i postrach. *Utrapi go utrapieniem nauki swéj.* Po grecku *karnością swoją.* Mądrość bowiem albo etyka chrześcijańska karci i powściąga popędy gniewu, pychy, obżarstwa, pożądliwości i tak oświecając nas trapi. —*W myślach jego.* Po grecku *w prawach swoich*, to jest, aby poznała, czy się we wszystkiém jéj prawom poddaje, chociaż mu niejaką przykrość sprawują.—*I uwierzy duszy jego.* Zaufa jego stałości i osądzi, iż mu bezpiecznie prawdy swoje może powierzyć.

20. Et firmabit illum, et iter adducet directum ad illum, et laetificabit eum,

21. et denudabit absconsa sua illi, et thesaurizabit super illum scientiam et intellectum justitiae.

22. Si autem oberraverit, derelinquet eum, et tradet eum in manus inimici sui.

23. Fili, conserva tempus, et devita a malo.

24. Pro anima tua ne confundaris dicere verum.

25. Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam.

26. Ne accipias faciem adversus faciem tuam, nec adversus animam tuam mendacium.

27. Ne reveraris proximum tuum in casu suo,

28. nec retineas verbum in tempore salutis. Non abscondas sapientiam tuam in decore suo.

29. In lingua enim sapientia dignoscitur, et sensus, et scientia et doctrina in verbo sensati, et firmamentum in operibus justitiae.

30. Non contradicas verbo veritatis ullo modo, et de mendacio ineruditionis tuae confundere.

31. Non cofundaris confiteri peccata tua, et ne subjicias te omni homini pro peccato.

32. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluvii.

33. Pro justitia agonizare pro anima tua, et usque ad mortem certa pro justitia, et Deus expugnabit pro te inimicos tuos.

20. Y umocni go, y drogę prostą przywiedzie do niego, y uweseli go,

21. y odkryie mu taiemnice swoie, y skarbić będzie nad nim umieiętność y rozumienie sprawiedliwości.

22. Ale ieśli się obłądzi, opuści go, y poda go w ręce nieprzyiaciela iego.

23. Synu pilnuy czasu a strzeż się złego.

24. Nie wstyday się mówić prawdy, za duszę twoię.

25. Bo iest wstyd przywodzący grzech, a iest wstyd przywodzący sławę y łaskę.

26. Nie miey względu na osobę przeciw osobie twoiey, ani na kłamstwo, przeciw duszy twoiey,

27. Nie wstydź się bliźniego twego w upadku iego,

28. ani zawściągay słowa czasu zbawiennego: nie kryy mądrości twey w ozdobie swey.

29. Bo mądrość poznana bywa z ięzyka, a zmysł y umieiętność, y nauka, z mowy rostropnego, y stateczność z uczynków sprawiedliwych.

30. Nie sprzeciwiay się słowu prawdziwemu żadnym obyczaiem: y sromay się kłamstwa nieumieiętności twoiey.

31. Nie wstyday się spowiadać grzechów twoich, a nie poddaway się każdemu człowiekowi za grzech.

32. Nie sprzeciwiay się obliczu możnego, a nie usiłuy przeciw bystrości rzeki.

33. Za sprawiedliwością boiuy za duszę twoię, y biy się o prawdę aż do śmierci: a Bóg za ćię zwalczy nieprzyiacioły twoie.

---

20. *I umocni go.* Już doświadczonego umieści w stanie cnoty i pokoju.— *I drogę prostą przywiedzie do niego.* Usunąwszy trudności ułatwi mu drogę mądrości. Po grecku *znowu sama bez żadnych zboczeń przyjdzie do niego.* Powiedział był bowiem w wier. 18, że mądrość z początku, z uczniem swoim postępuje nie prosto, aby go doświadczyła, tu zaś powiada, że doświadczywszy, prosto do niego przychodzi.—*Uweseli go.* Obecnością swoją.

21. *Skarbić będzie.* Obficie, i jakby skarbem ubogaci go.

22. *A jeśli się obłądzi, opuści go.* Jeśli z drogi mądrości i sprawiedliwości zejdzie.— *W ręce nieprzyjaciela jego.* Po grecku *w ręce upadku swojego.* Dozwoli mu biedz na zgubę swoję, albo dokąd go grzech własny porywa. Dokonany bowiem grzech ściele drogę do innych grzechów i do zguby wiecznéj przywodzi.

23. *Synu, pilnuj czasu.* Upatruj dogodnéj zręczności.

24. *Nie wstydaj się mówić prawdy za duszę twoję.* Abyś zbawienia nie utracił, nie lękaj się prawdę wyznać, tak *np.* gdy trzeba wyznać wiarę swoję. Albo, mów prawdę, abyś duszę swoję zachował od grzechu i kary grzechu.

25. *Bo jest wstyd przywodzący grzech.* Wstyd występny, o którym była mowa w wier. poprzed.—*A jest wstyd przywodzący sławę i łaskę.* Gdy *np.* kto nie ośmiela się grzeszyć albo też wstydzi się grzechów popełnionych, albo że nie doszedł do téj doskonałości chrześcijańskiéj, do jakiéj dójść był powinien.

26. *Nie miéj względu na osobę przeciw osobie twojéj.* Przeciw sobie samemu, ażebyś *np.* przez wzgląd na człowieka możnego skłamał lub zamilczał prawdę, którą powiedzieć trzeba. Albo: nie zważaj tyle na żadnego człowieka, ażebyś przez to miał ponieść szkodę na duszy swojéj.

27. *Nie wstydź się.* Nie lękaj się.

28. *Ani zawściągaj słowa.* Słowa poprawy, nauki, rady.— *Czasu zbawiennego.* Gdy do jego zbawienia przyczynić się możesz. — *Nie kryj mądrości twéj w ozdobie swéj.* Gdyż piękną i zaszczytną jest rzeczą ją objawiać, gdy to być może z chwałą Boga i zbawieniem bliźnich.

29. *Stateczność z uczynków sprawiedliwych.* Najlepszym objawem mądrości i nauki są nie słowa lecz uczynki sprawiedliwe uczącego. Albo myśl jest: w sądach i rozprawach, jakiegoś uczonego i rozsądnego człowieka słowo wiele znaczy i wiele się przyczynia do ugruntowania sprawiedliwości; nie potrzeba więc milczeniem pokrywać co jest prawdziwe i zgodne z rozumem.

30. *Sromaj się kłamstwa nieumiejętności twojéj.* Zawstydź się kłamstwa zuchwale powiedzianego i nie obstawaj za niém.

31. *Nie wstydaj się spowiadać grzechów twoich.* Są bowiém, którzy nigdy nie chcą przyznać się, iż błądzili albo nierozsądnie postąpili.—*A nie poddawaj się każdemu człowiekowi za grzech.* Innéj jednak ostateczności unikaj, ażebyś, nie chcąc być upartym, zbyt mało na swojém zdaniu polegał i szedł za zdaniem cudzém, gdy cię, jakby grzeszącego, chcą upominać i wymódz na tobie, abyś życie twoje do ich przekonania i chęci zastosował. Po grecku: *nie poddawaj się każdemu głupiemu;* nie bądź jego niewolnikiem. P. W.

32. *Nie sprzeciwiaj się obliczu możnego.* Czy to będzie panujący, czy też tłum ludu, ponieważ nie więcéj przeciw nim podołasz, jak płynąc przeciw wodzie.

33. *Za sprawiedliwością bojuj za duszę twoję.* Wszystkich dobywaj sił, abyś bronił sprawiedliwości i tym sposobem duszę swoję ocalił.

34. Noli citatus esse in lingua tua, et inutilis et remissus in operibus tuis.
35. Noli esse sicut leo in domo tua evertens domesticos tuos, et opprimens subjectos tibi.
36. Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.

34. Nie bądź prędkim w ięzyku twoim, a niepożytecznym y niedbałym w uczynkach twoich.
35. Nie bądź iako lew w domu twym, wywracaiąc domowniki twoie, a obćiążaiąc poddane tobie.
36. Niech nie będźie ręka twoia wyćiągniona ku braniu, a skurczona ku dawaniu.

Wykład X. J. Wujka— Roz. 4. w. 31. *Nie wstydaj się spowiadać grzechów twoich.* Upomina do zachowania zwyczaju zakonnego, który taki był, iż wszyscy grzechy swoje za które miano ofiarować, powinni byli wyznawać i wymieniać ze wszystkiemi okolicznościami. O czém są świadectwa rabinów. Galat. lib. 10, c. 3. Ale i tu mędrzec to daje znać, bo się człowiek nie boi wstydu kiedy się samemu Panu Bogu spowiada. Ale kiedy człowiekowi ma powiadać każdy grzech z osobna, tam się dopiero wstydzi. Czytaj też Num. 5, v. 1, i Lev. 5. Przypowieści 28, v. 13.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O niepoleganiu na bogactwach, nieodwlekaniu nawrócenia się, o sprawiedliwości, i t. d.

1. Noli attendere ad possessiones iniquas, et ne dixeris: Est mihi sufficiens vita: nihil enim proderit in tempore vindictae et obductionis.
2. Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui,
3. et ne dixeris: Quomodo potui? aut quis me subjiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit.
4. Ne dixeris: Peccavi, et quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor. *(Psal. 10, 6).*
5. De propitiato peccato noli esse sine metu, neque adjicias peccatum super peccatum.
6. Et ne dicas: Miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur.
7. Misericordia enim et ira ab illo cito proximant, et in peccatores respicit ira illius.
8. Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem: * *(Prov. 11, 4).*
9. subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictae disperdet te.
10. Noli anxius esse in divitiis injustis: non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictae. *

1. Nie patrz na maiętności niesprawiedliwe, a nie mów, mam dosyć żywności: boć nic nie pomoże czasu pomsty y utrapienia.
2. Nie naszladuy w mocy twéy żądzy serca twego,
3. a nie mów, iakom przemógł? abo kto mię podbiie za uczynki moie? Abowiem Bóg mszcząc się mśćić się będźie.
4. Nie mów, zgrzészyłem, a cóż mi się złego stało? Abowiem Nawyższy iest ćierpliwy oddawacz.
5. Za odpuszczony grzéch nie bądź bez boiaźni, ani przykładay grzéchu do grzéchu.
6. Y nie mów: Miłosierdzie Pańskie wielkie iest, zmiłuie się nad mnóstwem grzéchów moich.
7. Miłosierdzie bowiem y gniew prędko przybliżaia się od niego, a na grzészniki patrzy gniew iego.
8. Nie omieszkaway nawrócić się do Pana, a nie odkładay odednia do dnia,
9. nagle bowiem przyidzie gniew iego, a czasu pomsty zagubi cię.
10. Nie frasuy się o bogactwa niesprawiedliwe: boć nie pomogą w dzień utrapienia y pomsty.

---

34. *Nie bądź prędkim w języku twoim.* A opieszałym w uczynku.

35. *Jako lew w domu twoim.* Krzycząc, srożąc się na poddanych. W greckim: nie bądź jako człowiek rządzący się przywidzieniami i biorący je za prawdę.

R. 5.— 1. *Nie patrz na majętności niesprawiedliwe.* Nie raduj się z bogactw źle nabytych. Prócz tego, wszelkie bogactwa mogą się nazwać niesprawiedliwemi, już dla tego, że obudzają zazdrość i są znikome; już dla tego że są podnietą do złego, jako też, iż złemi drogami są nabyte, jak powiada przysłowie: każdy bogacz, albo sam jest niesprawiedliwy, albo dziedzicem niesprawiedliwego; albo nakoniec, że zli i bezbożni, tylko ziemski dostatek uważają za bogactwa, a nie troszczą się wcale o bogactwa niebieskie.— *Mam dosyć żywności.* Na niczém mi nie zbywa.— *Czasu pomsty i utrapienia.* Po śmierci, gdy Bóg będzie karał bezbożnych i nie będzie sposobu uniknąć karzącej jego ręki.

2. *Nie naśladuj w mocy twéj żądzy serca twego.* Nie rób co ci się zamarzy, dla tego jedynie, że zrobić możesz.

3. *Nie mów: jakom przemógł?* Dokonać lub otrzymać czegom zechciał i zapragnął? Po grecku, któż ma panować nademną i prawa mi przepisywać? W Syryjskiém tłómaczeniu, *któż tak potężny jak ja?* albo to zdanie wyraża myśl bezbożnych, którzy smucą się, iż zręczności do popełnienia grzechu zaniechali.— *Kto mię podbije za uczynki moje?* Dla czegoż nie grzeszę, mogąc bezkarnie?

4. *Jest cierpliwy oddawacz.* Powolny, ale im później, tém srożéj karze.

5. *Za odpuszczony grzech.* Janseniusz, Glossa i inni sądzą, iż czytać potrzeba *o odpuszczeniu grzechu*: co znaczyłoby *nie bądź bez trwogi i obawy względem otrzymania przebaczenia grzechów:* lecz równie prawdziwą myśl wyraża i nasze tłumaczenie, które mówi o grzechu już odpuszczonym: bo *nikt nie wie czy jest godzien miłości lub nienawiści*, jak się mówi u Ekklezyastesa r. 9, i chociażby wina była darowaną, karę ponieść potrzeba. P. W.

7. *Prędko przybliżają się.* Prędko przybędą; krótki jest bieg żywota, choćby najdłuższego.—*Na grzeszniki patrzy.* W gr. *odpocznie,* co oznacza trwałość i długość kary.

10. *Nie frasuj się.* To samo zdanie jak w wier. 1 tego rozdziału.

11. Non ventiles te in omnem ventum, et non eas in omnem viam: sic enim omnis peccator probatur in duplici lingua.
12. Esto firmus in via Domini, et in veritate sensus tui et scientia, et prosequatur te verbum pacis et justitiae.
13. Esto mansuetus ad audiendum verbum, ut intelligas, et cum sapientia proferas responsum verum.
14. Si est tibi intellectus, responde proximo: sin autem, sit manus tua super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato, et confundaris.
15. Honor et gloria in sermone sensati: lingua vero imprudentis subversio est ipsius.
16. Non appelleris susurro, et lingua tua ne capiaris, et confundaris.
17. Super furem enim est confusio et poenitentia, et denotatio pessima super bilinguem: susurratori autem odium, et inimicitia et contumelia.
18. Justifica pusillum et magnum similiter.

11. Nie chwiey się od każdego wiatru, y nie każdą drogą chodź: bo tak doświadczon bywa każdy grzésznik rozdwoionego ięzyka.
12. Bądź stateczny w drodze Pańskiéy, y w prawdzie umysłu twego, y w umieiętności: a niech cię naszladuie słowo pokoiu y sprawiedliwości.
13. Bądź cichy ku słuchaniu słowa, abyś wyrozumiał: a z mądrością daway odpowiedź prawdziwą.
14. Jeśli masz rozum, odpowiaday bliźniemu: a ieśli nie, niech będźie ręka twoia na ustach twoich: by cię nie podchwycono w nieobacznym słowie, a byłbyś zawstydzon.
15. Cześć y chwała w mowie rostropnego: lecz ięzyk niebacznego iest upadek iego.
16. Niechay cię nie zową obmówcą, a ięzykiem twoim nie day się poymać y zawstydzać.
17. Bo nad złodzieiem iest sromota y żałość, a na człowieka dwoistego ięzyka złe potępienie: a na obmówcę nienawiść y nieprzyiaźń y sromota.
18. Usprawiedliwiay iednako małego y wielkiego.

Wykład X. J. Wujka— **Roz. 5. w. 5.** *Za odpuszczony grzech nie bądź bez bojaźni.* To pismo dziwnie kole heretyki dzisiejsze. Bo oni właśnie są takowi iż uchwyciwszy się wiarą sprawiedliwości Pana Chrystusowéj, żadnéj na potém bojaźni nie mają. A chocia przydają grzech do grzechu, przecię tuszą sobie iż zbawienia nie utracą, których szaleństwo i tu strofuje, i przedtém Ekklesiastes 8, v. 14. Przyganiają przeto tłumaczowi iż miał przełożyć, za odpuszczenie, nie za odpuszczony. Ale się tém nie obronią: bo jakożkolwiek przełożysz, chocia za odpuszczenie grzechu, chocia za odpuszczony grzech, jednakże przecię tych słów jest wyrozumienie i jawny ich fałsz strofują.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O przyjaźni, skromności, zasięganiu rady i t. d.

1. Noli fieri pro amico inimicus proximo, improperium enim et contumeliam malus hereditabit, et omnis peccator invidus et bilinguis. *(Rom. 12, 16).*

1. Nie staway się bliźniemu z przyiaciela nieprzyiacielem: złą sławę bowiem y sromotę zły człowiek odziedziczy, y wszelki grzésznik zazdrościwy y dwoistego ięzyka.

---

11. *Nie chwiéj się od każdego wiatru.* Nie zgadzaj się na wszystko, co ci ludzie lub własne twoje namiętności doradzać będą.—*I nie każdą drogą chodź.* Taż sama myśl jak w zdaniu poprzedzającém.— *Tak doświadczon bywa każdy grzesznik rozdwojonego języka.* Iż stosownie do rozmaitych osób, raz twierdzi, drugi raz temu zaprzecza; raz chwali, to znów gani.

12. *W drodze Pańskiéj.* Drogą bożą jest prawość i stateczność w słowie i uczynku.—*I w prawdzie umysłu.* W prawdziwém przekonaniu i w prawdziwym sądzie.— *I w umiejętności.* To jest w pewności zdania i sądu.— *A niech cię naśladuje słowo pokoju i sprawiedliwości.* Stałe przekonanie jest gruntem stałości w mowie i uczynkach. Myśl więc jest: niech słowo twoje będzie jedno, jednostajne, prawdziwe, spokojne i sprawiedliwe: albowiem słowo człowieka dwójęzycznego dwoiste, niezgodne, fałszywe, a więc niespokojne, zmierzające do kłótni i swarów.

13. *Bądź cichy ku słuchaniu słowa, abyś wyrozumiał.* Kto mówiącego nie słucha uważnie, nie może zrozumieć co się mówi. W Wulgacie jest *cichy*, w greckiém tłumaczeniu *prędki*, skory. Bądź skory do słuchania, powolny w odpowiedzi.

14. *Jeśli masz rozum.* Jeżeli to, o co jesteś pytany albo o czém toczy się rozmowa, rozumiesz, odpowiedz: jeżeli zaś to przewyższa twoje pojęcie, zamilcz, abyś coś nierozsądnego nie powiedział i nie ściągnął przez to pośmiewiska na siebie. *Aut dic aliquid silentio melius, aut tace.* Albo powiedz coś lepszego od milczenia, albo milcz, jak mówi stare przysłowie.

16. *Niechaj cię nie zowią obmowcą.* Plotkarzem. Plotkarzem jest ten, który potajemnie obmawiając, i powtarzając to co inni mówili, stara się obudzić nienawiść i przywieść do niezgody.—*Językiem twoim nie daj się pojmać i zawstydzać.* Zawsze plotkarza dwoistość, nieszczerość, obłuda, podstęp wychodzą na jaw, bywają poznane i są dla niego przyczyną powszechnéj niesławy i pogardy.

17. *Złe potępienie.* Plama hańby.

18. *Usprawiedliwiaj jednako małego i wielkiego.* Sława każdego bliźniego twego, czy on jest wielki czy mały, ma być dla ciebie świętą i nienaruszoną. Nie wysławiaj możnego i nie przypisuj mu wszystkich zalet, biédnego zaś i takiego, którego się nie lękasz, nie poniżaj, lecz dla wszystkich bądź jednostajnie sprawiedliwym.

R. 6.— 1. *Nie stawaj się bliźniemu z przyjaciela nieprzyjacielem.* Siejąc plotki i potajemnie obmawiając i szkodząc, z przyjaciela uczynić sobie nieprzyjaciela. Myśl jest ta sama jak w rozdziale poprzedzającym, z którym też ją łączyć należy.—*Złą bowiem sławę i sromotę.* Wszelki zły człowiek, na sprawiedliwe złości swéj ukaranie, zostanie ohydzony i znienawidziany; lecz przedewszystkiém dozna tego grzesznik zazdrośny i dwójęzyczny, który przez zazdrość i niepowściągliwość języ-

2. Non te extollas in cogitatione animae tuae velut taurus, ne forte elidatur virtus tua per stultitiam,*
3. et folia tua comedat, et fructus tuos perdat, et relinquaris velut lignum aridum in eremo.
4. Anima enim nequam disperdet, qui se habet, et in gaudium inimicis dat illum, et deducet in sortem impiorum.
5. Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat inimicos: et lingua eucharis in bono homine abundat.
6. Multi pacifici sint tibi, et consiliarius sit tibi unus de mille.
7. Si possides amicum, in tentatione posside eum, et ne facile credas ei.
8. Est enim amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis.
9. Et est amicus, qui convertitur ad inimicitiam: et est amicus, qui odium et rixam, et convitia denudabit.
10. Est autem amicus socius mensae, et non permanebit in die necessitatis.
11. Amicus, si permanserit fixus, erit tibi quasi coaequalis, et in domesticis tuis fiducialiter aget:
12. si humiliaverit se contra te, et a facie tua absconderit se, unanimem habebis amicitiam bonam.
13. Ab inimicis tuis separare, et ab amicis tuis attende.
14. Amicus fidelis, protectio fortis: qui autem invenit illum, invenit thesaurum.

2. Nie wynoś się w myśli dusze twoiey jako byk: aby snadź nie była zrażona moc twoia przez głupstwo,
3. a nie pożarła liścia twego, y potraciła owocu twego, a zostałbyś iako drzewo suche na puszczy.
4. Dusza bowiem złośliwa zatraci tego kto ią ma, y podaie go pociechą nieprzyiaciołóm, y przywiedzie w dział niezbożników.
5. Wdzięczne słowo rozmnaża przyiacioły y ubłaga nieprzyiaciele: a iezyk wymowny w dobrym człowiecze obfituie.
6. Miey wiele życzliwych, a od porady miey iednego z tysiąca.
7. Jeśli nabywasz przyiaciela, przez doświadczenie go nabyway, a nie łacno mu wierz.
8. Bo iest przyiaciel według czasu swego, a nie wytrwa w dzień utrapienia.
9. Y iest przyiaciel który się obraca do nieprzyiaźni: y iest przyiaciel który nienawiść y swar y hańbę obiawi.
10. A iest przyiaciel towarzysz stołu, y nie zetrwa czasu potrzeby.
11. Przyiaciel ieśli wytrwa statecznie, będzie tobie iako rówiennik, a między domowniki twemi bespiecznie sobie poczynać będzie:
12. ieśli się uniży przeciw tobie, a skryie się przed tobą, iednomyślną będziesz miał przyiaźń dobrą.
13. Odłącz się od nieprzyiaciół twoich, a bądź ostrożny z przyiacioły twemi.
14. Wierny przyiaciel iest mocna obrona, a kto go nalazł, skarb nalazł.

---

ka potajemnie przyjaciela swego obmawia i jemu szkodzi. Gdy się mówi *i wszelki grzesznik* ten spójnik *i* oznacza *przedewszystkiem.* Tak u Mar. ś. 16, 7. *Powiedzcie uczniom i Piotrowi,* to jest mianowicie Piotrowi.

2. *Nie wynoś się.* Nie wynoś się w myślach twoich, sądząc iż wszystko możesz, nakształt byka, który inne bydlęta rozpędza, rozbija i kaleczy: gdyż jak byka rzucającego się na ludzi i zwierzęta, wiążą, zamykają do stajni, albo nawet zabijają, tak głupia zuchwałość twoja będzie poskromioną i złamaną.

3. *A nie pożarła liścia twego.* Pod podobieństwem gałęzistego drzewa, to samo przekłada, co w wierszu poprzedzającym. Zdaje się, iż w tych dwóch wierszach autor ś. miał na myśli Nabuchodonozora, który przez pychę został doprowadzony do stanu bydlęcego, którego nawet upadek, pod allegorią drzewa Daniel przepowiedział r. 4.

4. *Dusza złośliwa zatraci tego, kto ją ma.* Dusza niegodziwa, występna przyniesie zgubę temu, kto ją ma.— *Podaje go pociechą nieprzyjaciołom.* Którzy radują się z jego cierpień i nieszczęść.— *Przywiedzie w dział niezbożników.* Których naśladował w obyczajach, ichże i kary ponosić będzie.

5. *Wdzięczne słowo.* Słowo wymówne. Myśl jest: wiele znaczy wymowa, kiedy się z nią łączy przekonanie o uczciwości mówiącego. Taki człowiek wiele pożytecznego zdziałać może: bo każdy jest wymównym mówiąc o tem co kocha. Prawdziwie pobożnemu nigdy słów do mówienia o Bogu nie zabraknie.

6. *Miéj wielu życzliwych, a od porady miéj jednego z tysiąca.* Z wielu a raczéj ze wszystkimi żyj w pokoju.

7. *Przez doświadczenie go nabywaj.* Pierwiéj go doświadczaj, a późniéj, gdy już się o życzliwości jego przekonasz, przyjaźń z nim zawieraj.

8. *Według czasu swego.* Według swoich widoków, który szuka przyjaciela, aby z niego korzystał, jak powiada przysłowie: każdy mierzy przyjaźń pożytkiem.

9. *Przyjaciel, który się obraca do nieprzyjaźni.* Dla błahych powodów; są bowiem niektórzy tak drażliwi, iż najmniejsze względem nich uchybienie wystarcza, aby od przyjaciela się odstrychnęli.—*Który nienawiść.... objawi.* Albo co między wami zaszło, kiedyście byli przyjaciółmi, albo z czegoś się jemu jako przyjacielowi zwierzył.

11. *Będzie tobie jako rówiennik.* Z przyjacielem obchódź się jako z równym sobie, chociaż jesteś starszym: albowiem przyjaźń, albo zawiera się między równymi albo tę równość sprowadza: nie miéj więc za złe, jeżeli poufale, a zawsze przyzwoicie, znajdzie się w towarzystwie twojém.

12. *Jeśli się uniży przeciw tobie.* Jeżeli zaś przez skromność, wstydliwość, uszanowanie nie odważy się być swobodnym w postępowaniu z tobą, nie gardź nim za to, lecz go więcéj jeszcze kochaj i przyjaźń jego ceń wysoko. Tłómaczenie greckie, wiersz ten jako i następny rozumie o fałszywym przyjacielu: tak bowiem ono brzmi: *I jest przyjaciel, towarzysz stołu i nie wytrwa czasu potrzeby, i w majątku twoim będzie jako ty, i między domownikami twymi bezpiecznie sobie będzie poczynał* (za wiele sobie w domu i majątku twoim pozwalając); *jeśli się uniżysz; będzie przeciw tobie i skryje się od oblicza twego.*

13. *Odłącz się od nieprzyjaciół twoich.* Jak rozsądną jest rzeczą wystrzegać się nieprzyjaciół, tak zbytecznie nie ufać przyjaciołom: albowiem i fałszywi bywają przyjaciele, i ci którzy szczerze kochali, odmieniwszy serce, stają się nieprzyjaciółmi.

14. *Obrona mocna.* Zasłona, tarcza.

15. Amico fideli nulla est comparatio, et non est digna ponderatio auri et argenti contra bonitatem fidei illius.

16. Amicus fidelis, medicamentum vitae et immortalitatis: et qui metuunt Dominum, invenient illum.

17. Qui timet Deum, aeque habebit amicitiam bonam, quoniam secundum illum erit amicus illius.

18. Fili, a juventute tua excipe doctrinam, et usque ad canos invenies sapientiam.

19. Quasi is, qui arat et seminat, accede ad eam, et sustine bonus fructus illius:

20. in opere enim ipsius exiguum laborabis, et cito edes de generationibus illius.

21. Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus, et non permanebit in illa excors.

22. Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, et non demorabuntur projicere illam.

23. Sapientia enim doctrinae secundum nomen est ejus, et non est multis manifesta: quibus autem cognita est, permanet usque ad conspectum Dei.

24. Audi fili, et accipe consilium intellectus, et ne abjicias consilium meum.

15. Wiernemu przyiacielowi niemasz porównania, y niemasz godney wagi złota y śrébra przeciw dobroci wiary iego.

16. Przyiaciel wierny lekarstwo żywota y nieśmiertelności: a którzy się boią Pana, nayda go.

17. Kto się Boga boi, równie będzie miał przyiacielstwo dobre: bo iakim on iest, takim będzie y przyiaciel iego.

18. Synu od młodości twoiéy przyimuy naukę, a naydziesz mądrość aż do szedziwości.

19. Jako ten, który orze i sieie, przychodź do niéy, a czekay dobrych iéy owoców:

20. nie wiele się bowiem spracuiesz robiąc około niéy, a rychło będziesz używał pożytków iéy.

21. Jako przykra zbytnie iest madrość nieumieiętnym ludziom, y nie wytrwa w niéy głupi.

22. Jako moc kamienia będzie w nich doświadczenie, a bez omieszkania odrzuca ią.

23. Mądrość bowiem nauki iest wedle imienia swego, y nie iest wielóm znaioma: a którym iest znaioma, trwa aż do widzenia Bożego.

24. Słuchay synu, a przyimi radę rozumu, a nie odrzucay rady moiéy.

---

15. *Niemasz porównania.* Z niczém porównać się nie może, coby jego miejsce zastąpiło.— *Przeciw dobroci wiary jego.* Coby się porównać mogło z wartością jego wierności.

16. *Przyjaciel wierny lekarstwo żywota.* Albowiém wierny przyjaciel, jak w cierpieniach ciała, tak w boleściach duszy, niesie pomoc przyjacielowi i jego nie opuszcza.— *I nieśmiertelności.* Tak w przypow. 15, 4. *język łagodny* zowie się *drzewem żywota,* ponieważ przyjaciel pomocą a zwłaszcza dobrą radą przyczynia się do przedłużenia życia przyjacielowi, już gdy go od niebezpieczeństwa odwraca, już gdy koi jego smutek, który życie skraca, albo też gdy go odwodzi od występków, przez które owe nieśmiertelne i błogosławione życie tracimy.

17. *Kto się Boga boi.* Pobożni, sprawiedliwi i bojący się Boga, tę od niego odbierają zwykle zapłatę, iż jak sami wierni są przyjaciółmi Boga, tak i ich przyjaciele, wierni dla nich przyjaźń swoję dochowują.—*Bo jakim on jest, takim będzie i przyjaciel jego.* Jak sam zachowa się względem Boga, tak z nim postąpi przyjaciel. Palacyusz tak rozumie: każdy zawiera przyjaźń z ludźmi jednostajnych z sobą usposobień, i z jednego przyjaciela wnosić potrzeba o drugim, według przysłowia: qui non cognoscitur ex se, cognoscitur ex amico.

8. *Najdziesz mądrość aż do sędziwości.* To znaczy: gdy posiwiejesz i postarzejesz, wówczas znajdziesz mądrość; albo, zawsze i aż do późnego wieku będziesz mógł doskonalić się w mądrości; albo, mądrość, którą znajdziesz, towarzyszyć ci będzie aż do starości, zespoli się z tobą i nigdy ciebie nie opuści. Z pierwszém rozumieniem zgodniejszy jest wiersz następujący.

19. *Jako ten, który orze.* Jak rolnik cierpliwie czeka nim nasienie wrzucone do ziemi, zejdzie, wyrośnie i dojrzeje, tak szukający mądrości cierpliwie znosić powinien, jeżeli się ona nie tak prędko pojawi i owoce swoje wydaje. Podobną myśl masz u Jakóba ś. 5, 7.

20. *Rychło będziesz używał pożytków jéj.* Tém są lepsze owoce mądrości od owoców ziemi, które zbierają rolnicy, iż na te ostatnie długo czekać potrzeba; mądrość zaś natychmiast jakieś owoce wydaje, chociaż doskonałe i wyborne nie prędko, jak się rzekło w wier. 18 i 19.

21. *Nieumiejętnym ludziom.* Nierozsądnym, głupim, którzy idą nie za rozumem lecz za pożądliwością.— *Nie wytrwa w niéj głupi.* W syryjs. tłóm. nie zniosą jéj głupi.

22. *Jako moc kamienia będzie w nich doświadczenie.* Własnością kamienia jest twardość i ciężkość. Myśl więc jest: jako gnuśny albo słabych sił, gdy chce kamień zruszyć, zobaczywszy że jest ciężki, ręce opuszcza i zamiaru swego odstępuje; tak napotkawszy trudności w nabywaniu mądrości, wyrzeka się jéj. Zdaje się że autor ś. ma na myśli pewne gry używane u starożytnych, zasadzające się na rzucaniu kamieni do mety lub tarczy, a co posługiwało do ocenienia sił każdego. Patrz Zach. 12, 3.

23. *Mądrość bowiém nauki jest wedle imienia jego.* Mądrość jest trudną i zawiłą, jak samo imię jéj oznacza, zwłaszcza w językach starożytnych. Tak w hebrajskim, mądrość zowie się *hilm* od pierwiastku *halam,* skrył, 2-re zowie się *magim, magia,* mądrość więcéj ukryta od pierwiastku *hagach,* zastanawiać się, badać, śledzić, jak to czynimy w rzeczach ukrytych, ciemnych, trudnych. 3-cie zowie się *Talmud,* nauka. Pierwotném słowem jest *lamad,* co niektórzy uważają za zbliżone do *halam* skrył, cośmy już na początku powiedzieli. Czwartém i szczególném imieniem mądrości jest *Chochma,* o jak wiele, ach jak wiele, jak gdyby powiedzieć: o jak wiele pracy i trudów ponieść potrzeba, aby nabyć mądrości. Nie przeszkadza temu rozumieniu, iż pierwsza litera wyrazu *chochma* jest *chet* nie *aleph*: albowiém te dwie litery są przydechami, które się łatwo zlewają w jedno. Dodać potrzeba, iż wyraz *chochma,* wzięty jest może od *choch* co oznacza trzcinę najeżoną kolcami, jak gdyby mądrość te same miała kolce i trudności. Tak tłumaczy Janseniusz. Mądrość, jak samo imię jéj oznacza, jest rzeczą trudną i nabywa się tylko usilną pracą.

24. *Radę rozumu.* Radę rozumną i mądrą.

25. Injice pedem tuum in compedes illius, et in torques illius collum tuum:

26. subjice humerum tuum, et porta illam, et ne acedieris vinculis ejus.

27. In omni animo tuo accede ad illam, et in omni virtute tua conserva vias ejus.

28. Investiga illam, et manifestabitur tibi, et continens factus ne derelinquas eam:

29. in novissimis enim invenies requiem in ea, et convertetur tibi in oblectationem.

30. Et erunt tibi compedes ejus in protectionem fortitudinis et bases virtutis, et torques illius in stolam gloriae:

31. decor enim vitae est in illa, et vincula illius alligatura salutaris.

32. Stolam gloriae indues eam, et coronam gratulationis superpones tibi.

33. Fili, si attenderis mihi, disces: et si accommodaveris animum tuum, sapiens eris.

34. Si inclinaveris aurem tuam, excipiens doctrinam: et si dilexeris audire, sapiens eris.

35. In multitudine presbyterorum prudentium sta, et sapientiae illorum ex corde conjungere, ut omnem narrationem Dei possis audire, et proverbia laudis non effugiant a te.

36. Et si videris sensatum, evigila ad eum, et gradus ostiorum illius exterat pes tuus.

37. Cogitatum tuum habe in praeceptis Dei, et in mandatis illius maxime assiduus esto: et ipse dabit tibi cor, et concupiscentia sapientiae dabitur tibi. *(Psal. 1, 2).*

25. Poday nogę twoię w pęta iéy, y szyię twoię do łańcucha iéy:

26. podłoż ramię twoie, a noś ią, a niech ci się nie przykrzą związki iéy.

27. Ze wszytkiego umysłu twego przychodź do niéy, a ze wszytkiey mocy twéy strzeż dróg iey.

28. Szukay iéy a oznaymi się tobie, a dostawszy nieopusczay iéy:

29. bo na ostatek naydziesz w niéy odpoczynienie, a obrócić się w kochanie.

30. Y będą tobie pęta iéy obroną mocną, y stałym fundamentem: a łańcuchy iéy szatą chwały:

31. bo ubior żywota iest w niéy, a związki iéy zawieszenie zbawienne.

32. W szatę chwały obleczesz ią, a koronę radości włożysz na się.

33. Synu będzieszli mię słuchał, nauczysz się: a ieśli przyłożysz myśli twéy, mądrym będziesz.

34. Jeśli nakłonisz ucha twego, poymiesz naukę, a ieślić miło będzie słuchać mądrym zostaniesz.

35. Staway w gromadzie starców rostropnych, a przyłączay się z serca mądrości ich: abyś wszelką powieść Boską słyszeć mógł, a przypowieści chwały godne abyć tayne nie były.

36. A uyźrzyszli mądrego, porań się do niego, a noga twoia niechay trze progi drzwi iego.

37. Myśl twoię miéy w przykazaniu Bożym, y w mandaciech iego nabardźiey bądź ustawiczny: a on tobie da serce, y pożądanie mądrości będzie dano tobie.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O wstrzymywaniu się od złego, o prawdziwéj pobożności, unikaniu obmowy, kłamstwa i t. d.

1. Noli facere mala, et non te apprehendent.

2. Discede ab iniquo, et deficient mala abs te.

1. Nie czyń złych rzeczy a nie imą się ciebie.

2. Odstąp od nieprawnego, a odstąpią złe od ciebie.

25. *Do łańcucha iéj.* Najszlachetniejszą jest przemoc mądrości, i nie wstydzić się lecz życzyć sobie potrzeba, aby nas podbiła i zhołdowała.

26. *Noś.* Znoś wszystkie przykrości w jéj nabywaniu.—*Niech ci się nie przykrzą związki jéj.* Nie poddawaj się smutkowi, niecierpliwości, zniechęceniu dla jéj przepisów. Patrz wyżéj roz. 4, 9.

29. *Najdziesz w niéj odpocznienie.* Nakoniec stanie się ci ona miłą i znajdziesz w niéj pokój, chociaż z początku przykro ci będzie, jak się wyżéj rzekło.

30. *Stałym fundamentem.* Podstawą niewzruszoną twoich słów i postępków.

31. *Ubior żywota.* Ozdoba życia.—*Zawieszenie zbawienne.* Zawiązanie jakie robią lekarze rannemu lub zwichniętéj części ciała. W greck. tłóm. *sznurek z hyacyntu,* co może było znakiem godności albo publicznego urzędu, a w każdym razie, jak łańcuch złoty, strojem ciała. Zdaje się meić na myśli sznurki hyacyntowe, które na brzegach sukień Pan Bóg Żydom nosić rozkazał. Liczb. 15; 38. One to rozróżniały Żydów od pogan i były razem ich ozdobą jako ludu Bogu i mądrości poświęconego.

32. *W szatę chwały obleczesz ją.* To jest, przyobleczesz się mądrością jakby szatą chwały.— *Koronę radości.* Wesela, tak iż gdy mądrości dostąpisz, poczujesz się szczęśliwym.

33. *Będzieszli mię słuchał.* Jeśli mię usłuchasz i pójdziesz za mojemi radami, co się daléj powtarza.

35. *Starców roztropnych.* Mądrych, nie dość bowiem być starym, aby być mądrym.—*Powieść Boską.* Nauką lub rozmową o rzeczach boskich, albo o Pismie ś. o religii, o dobrych obyczajach i t. d. — *Przypowieści chwały.* Zdania gruntowne, wielkie, poważne, które mieszczą w sobie treść życia cnotliwego.

36. *Porań się do niego.* Pierwiéj nim słońce wejdzie pośpiesz do niego zawczasu, abyś go posłuchał.

37. *Myśl twoję miéj w przykazaniu Bożém.* Jak powiedziano w psalmie 1, 2. *I w zakonie jego będzie rozmyślał we dnie i w nocy.—Da tobie serce.* Umysł mężny, mądry, stateczny.—*Pożądanie mądrości będzie dano tobie.* Im bowiem większe kto w mądrości robi postępy, tém się większą ku niéj zapala miłością, tém goręcéj nabyć ją pragnie.

R. 7.—1. *Nie czyń złych rzeczy.* Nie popełniaj grzechów.—*A nie imą się ciebie.* A nie będziesz za nic kary ponosił.

2. *Odstąp od nieprawego.* Człowieka, porzuć niegodziwość.—*A odstąpią złe od ciebie.* Wielu unikniesz klęsk, cierpień, szkod, nieszczęść.

3. Fili, non semines mala in sulcis injustitiae, et non metes ea in septuplum.

4. Noli quaerere a domino ducatum, neque a rege cathedram honoris.

5. Non te justifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipse est: et penes regem noli velle videri sapiens. *(Job. 9, 2. Psal. 142, 2. Luc. 18, 11).*

6. Noli quaerere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis, et ponas scandalum in aequitate tua.

7. Non pecces in multitudinem civitatis, nec te immittas in populum,

8. neque alliges duplicia peccata: nec enim in uno eris immunis.

9. Noli esse pusillanimis in animo tuo:

10. exorare, et facere eleemosynam ne despicias.

11. Ne dicas: In multitudine munerum meorum respiciet Deus, et offerente me Deo altissimo, munera mea suscipiet.

12. Non irrideas hominem in amaritudine animae: est enim, qui humiliat et exaltat, circumspector Deus. *(1 Reg. 2. 7).*

13. Noli arare mendacium adversus fratrem tuum, neque in amicum similiter facias.

14. Noli velle mentiri omne mendacium: assiduitas enim illius non est bona.

15. Noli verbosus esse in multitudine presbyterorum, et non iteres verbum in oratione tua.

3. Synu nie siéy złości na zagonach niesprawiedliwości, a nie będziesz ich żął siedmiorako.

4. Nie proś zwierzchności od Pana, ani zacney stolice od króla.

5. Nie czyń się sprawiedliwym przed Bogiem, bo poznawca serca on iest: a przed królem niechciey bydź widzian mądrym.

6. Nie staray się abyś był sędzią, ażbyś mógł mocą przełomić nieprawości: byś się snać nie uląkł osoby możnego, y nie uczynił zgorszenia w sprawiedliwości twoiey.

7. Nie grzesz przeciwko mnóstwu miasta, ani się wdaway między lud,

8. ani wiąż dwoiakich grzechów: bo y za ieden wolen nie będziesz.

9. Nie bądź boiaźliwym na umyśle twoim:

10. modlić się y iałmużny czynić nie opuszczay.

11. Nie mów: za wielkością darów moich weyźrzy Bóg, a gdy będę ofiarował Bogu Nawyższemu: przyimie dary moie.

12. Nie naśmieway się z człowieka w gorzkości dusze; bo iest który uniża, y podwyższa Bóg wszytko widzący.

13. Nie orz kłamstwa przeciw bratu twemu: ani przeciw przyiacielowi tak czyń.

14. Niechciéy kłamać wszelakim kłamstwem: bo ustawiczność iego nie iest dobra.

15. Nie bądź wielomównym w gromadzie starych, a nie powtarzay słów na modlitwie twoiey.

3. *Nie siéj złości na zagonach niesprawiedliwości.* Rolą jest serce nasze i wola, którą wówczas zasiewamy niesprawiedliwością, gdy ją wdrażamy do złych przywyknień; wówczas siejemy, gdy złe żądze wprowadzamy do serca.—*Nie będziesz ich żął siedmiorako.* Ponieważ posiew występków bardzo łatwo krzewi się i obfity plon ukarania wydaje: za małą bowiem rozkosz trzeba odpłacić wielką boleścią.

4. *Zwierzchności.* Urzędu, przełożeństwa.—*Stolicy od króla.* Godności, zwierzchnictwa, zarządu krajem i t. d. Ci bowiem, którzy się o to starają, nie tylko pokazują swoję pychę, lecz się wystawiają na nienawiść i złe języki drugich, i wielki biorą ciężar na swoje sumienie.

5. *Nie czyń się sprawiedliwym przed Bogiem.* Przytacza przyczynę, dla czego prosić Boga nie należy o zwierzchnictwo, ponieważ kto o to prosi, wyznaje że tego jest godzien. Któż zaś poważy się tak o sobie rozumieć przed Bogiem, który zna ukryte nasze występki i którego oczom nic nie tajno?—*Przed królem nie chciéj być widzian mądrym.* Co właśnie czynią ambitni, którzy starają się o dostojeństwa mądrym należne, a których mądrość, jak przyjdzie do rzeczy, pokaże się małą albo żadną ku większéj ich niesławie i poniżeniu.

6. *Przełamać nieprawości.* Poskromić, zwalczyć, wykorzenić. — *Byś nie uczynił zgorszenia w sprawiedliwości twojéj.* Abyś się nie rozminął ze sprawiedliwością w sądach twoich.

7. *Nie grzesz przeciwko mnóstwu miasta.* Wystrzegać się ma sędzia, urzędnik, żeby całego miasta przeciw sobie nie obruszył, pokazując np. że o wszystkich złe ma wyobrażenie, lub innym jakim sposobem. Sprawiedliwie bowiem obrażają się mieszkańcy, gdyż zawsze są niektórzy, a może i w znacznéj liczbie, wolni od wszelkiéj zbrodni i prawdziwie cnotliwi, których ani słowem, ani innym jakim sposobem poniewierać nie godzi się.—*Ani się nie wdawaj między lud.* Gdy jest wzburzony i szalcje. Jak nie trzeba ludu jątrzyć, tak rozjuszonego trzeba unikać, ażeby wściekłości swéj przeciw tobie nie obrócił.

8. *Ani wiąż dwojakich grzechów.* Do grzechów prywatnego człowieka przydając grzechy urzędnika. Albo, jeżeliś przez nierozsądek upadł, patrz, abyś nie upadł powtórnie; drugi bowiem błąd będzie gorszy i szkodliwszy od pierwszego.— *Bo i za jeden wolen nie będziesz.* Nie podwajaj winy, bo podwoisz i karę: żaden bowiem grzech od kary wolnym być nie może.

9. *Nie bądź bojaźliwym na umyśle twoim.* Jeżeliś zgrzeszył, przynajmniéj w porzuceniu grzechu i oddaleniu jego od siebie pokaż się mężnym i odważnym.

10. *Modlić się i jałmużny czynić nie opuszczaj.* Modlitwa bowiem i jałmużna odwraca gniew Boży i okupuje grzechy.

11. *Za wielkością darów.* Ofiar. Autor ś. powiedział wyżéj, iż strzedz się trzeba bojaźliwości, teraz ostrzega, abyśmy zbytecznie nie ufali powiadając: chociaż się nowych grzechów dopuszczę, jednakże ofiarami i darami je zgładzę.

12. *Nie naśmiewaj się z człowieka w gorzkości duszy.* W boleści, smutku, utrapieniach.—*Jest który uniża i podwyższa.* Pamiętaj na zmienność i niestałość losów ludzkich. Co dziś na górze, jutro może być na dole.

13. *Nie ucz kłamstwa.* Nie wymyślaj kłamstwa.

14. *Wszelakiem kłamstwem.* Zgoła nie kłam.— *Nie jest dobra.* Bardzo złym jest nałóg kłamania.

15. *Nie powtarzaj słów na modlitwie.* Którą do Boga zanosisz. To samo zaleca Chrystus u Mat. ś. 6, 7: *A modląc się nie bądźcie wielomówni jako poganie: sądzą bowiem, iż w wielomówności swojéj będą wysłuchani.* Wołać potrzeba raczéj uczuciem jak głosem, i unikać powtarzania zwłaszcza w rozumieniu, iż tak Pan Bóg lepiéj prośb naszych wysłucha. Nie gani się jednak zwyczaj kościoła i praktyka wiernych, którzy z obfitości nabożeństwa i dla podniesienia ducha te same prośby powtarzają.

16. Non oderis laboriosa opera, et rusticationem creatam ab Altissimo.
17. Non te reputes in multitudine indisciplinatorum.
18. Memento irae, quoniam non tardabit.
18. Humilia valde spiritum tuum, quoniam vindicta carnis impii, ignis et vermis.
20. Noli praevaricari in amicum pecuniam differentem, neque fratrem charissimum auro spreveris.
21. Noli discedere a muliere sensata et bona, quam sortitus es in timore Domini: gratia enim verecundiae illius super aurum.
22. Non laedas servum in veritate operantem, neque mercenarium dantem animam suam. *
23. Servus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua: non defraudes illum libertate, neque inopem derelinquas illum.
24. Pecora tibi sunt? attende illis: et si sunt utilia, perseverent apud te. * *(Lev. 19, 13.)*
25. Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos a pueritia illorum.
26. Filiae tibi sunt? serva corpus illarum, et non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.
27. Trade filiam, et grande opus feceris, et homini sensato da illam.
28. Mulier si est tibi secundum animam tuam, non projicias illam, et odibili non credas te. In toto corde tuo * *(Tob. 4, 3.)*
29. honora patrem tuum, et gemitus matris tuae ne obliviscaris: *
30. memento, quoniam nisi per illos natus non fuisses, et retribue illis, quomodo et illi tibi.
31. In tota anima tua time Dominum, et sacerdotes illius sanctifica.

16. Nie miéy w nienawiści robót pracowitych, ani sprawowania roléy postanowionego od Nawyższego.
17. Nie licz się w gromady niekarnych.
18. Pamiętay na gniew że nie omieszka.
19. Uniżay barzo ducha twego: bo pomsta ciała złośliwego ogień y robak.
20. Nie wykraczay na przeciwko przyiacielowi odwłaczaiącemu pieniądze, ani brata namilszego dla złota nie wzgardzay.
21. Nie odłączay się od żony mądréy y dobréy, któreyeś dostał w boiaźni Pańskiéy: bo wdzięczność iéy wstydliwości nad złoto.
22. Nie obrażay czeladnika wiernie pracuiącego, ani naiemnika wydawaiącego duszę swą.
23. Sługa mądry niech ci będzie miły iako dusza twoia: nie omylay go w wolności, y nie zostawuy go w ubóstwie.
24. Masz dobytek? przyglądayże go: a ieśli iest pożyteczny, niech trwa u ciebie.
25. Masz syny? ćwicz ie, a nachylay ich z dzieciństwa ich.
26. Masz córki, strzeżże ciała ich, a nie okazuy im wesołéy twarzy.
27. Wyday córkę, a wielką rzecz sprawisz, a day ią za człowieka rostropnego.
28. Jeśli masz żonę według dusze twoiéy, nie porzucay iéy: a nie zwierzay się téy któréy nienawidzisz.
29. Ze wszytkiego serca twego iczci oyca twego, a nie zapominay stękania matk twoiéy;
30. pomni żebyś się był nie narodził: by nie przez nie: y oddaway im iako oni tobie.
31. Ze wszytkiéy dusze twoiéy bóy się Pana, a kapłany iego miéy za święte.

---

16. *Sprawowanie roli.* Rolnictwa. — *Postanowionego od Najwyższego.* Które Bóg postanowił. — *Wziął Pan Bóg człowieka i posadził go w raju roskoszy, aby sprawował i strzegł go.* Genesis 2, 15.

17. *Nie licz się w gromady niekarnych.* Nie zapisuj się do gromady grzeszników.

18. *Pamiętaj na gniew.* Na karę, która nie minie.

19. *Pomsta ciała złośliwego, ogień i robak.* Gniew Boga karzącego srożyć się będzie nad ciałem grzesznika przez ogień i robactwo. Niebezpieczeństwa tak wielkiego można uniknąć tylko przez pokorne poddanie się Bogu i jego prawom.

20. *Nie wykraczaj naprzeciwko przyjacielowi odwłaczającemu pieniądze.* Nie obrażaj się, jeżeli twój przyjaciel odwraca od ciebie zysk lub pieniądze, zwłaszcza jeżeli to robi bez podłości. W greckim tłumaczeniu, *nie porzuczaj przyjaciela dla rzeczy błahéj, jaką są pieniądze,* i temu rozumieniu odpowiada to co następuje: *ani brata najmilszego dla złota nie wzgardzaj.* Stałym bądź w przyjaźni, i niech żadna rzecz, czy to wielka, czy mała, czy to droga jak złoto, nie oddziela ciebie od przyjaciela.

21. *Wdzięczność jéj wstydliwości nad złoto.* Jeżeli żona jest wstydliwą i rozsądną, ceń ją więcej jak złoto.

22. *Nieobrażaj czeladnika.* Nie nękaj go złem obejściem się, albo zbyt ciężkiemi pracami. — *Najemnika wydawającego duszę swą.* Który z całych sił dla ciebie pracuje, niekiedy nawet z narażeniem własnego życia.

23. *W wolności.* Którą mu prawo zapewnia. Patrz Exod. 21, 2. — *Nie zostawuj go w ubóstwie.* Podług prawa w Deut. 15, 13: *A którego wolnością darujesz, żadnym sposobem próżnym mu odejść nie dopuścisz.*

24. *Dobytek.* Wszystkie zwierzęta, któremi się posiłkujemy. — *A jeśli jest pożyteczny, niech trwa u ciebie.* W razie przeciwnym, albo go przedaj, albo zabij na użytek domowy.

25. *Nachylaj ich.* Ucz ich posłuszeństwa i do cnoty zaprawiaj.

26. *Strzeżże ciała ich.* Usuwając od nich wszelki powód skażenia.—*Nie okazuj im wesołéj twarzy.* Aby srogością oblicza i bojaźnią od płochości je powściągnąć.

27. *Wydaj córkę.* Zamąż, gdy dójdzie do lat właściwych — *Wielką rzecz sprawisz.* Pozbędziesz się wielkiej troski.

28. *Jeśli masz żonę według duszy twojéj.* Jakiéj pragniesz.— *Nie porzucaj jéj.* Dając list rozwodny.— *Nie zwierzaj się téj któréj nienawidzisz.* Nie żeń się z tą, któréj pod wszystkiemi względami nie pochwalasz.

29. *Stękanie matki twojéj.* Trudów dla ciebie poniesionych.

30. *Oddawaj im jako i oni tobie.* Jak oni wiele ci dobrodziejstw wyświadczyli, tak i ty podobnie im się wypłacaj.

31. *Miéj za święte.* Szanuj, czcij, miéj w uszanowaniu.

32. In omni virtute tua dilige eum, qui te fecit, et ministros ejus ne derelinquas.
33. Honora Deum ex tota anima tua, et honorifica sacerdotes, et propurga te cum brachiis. *(Deut. 12, 18.)*
34. Da illis partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum et purgationis: et de negligentia tua purga te cum paucis. *(Lev. 2, 3. Num. 8, 15.)*
35. Datum brachiorum tuorum et sacrificium sanctificationis offeres Domino, et initia sanctorum:
36. et pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur propitiatio et benedictio tua.
37. Gratia dati in conspectu omnis viventis, et mortuo non prohibeas gratiam.
38. Non desis plorantibus in consolatione, et cum lugentibus ambula. *(Rom. 12, 15.)*
39. Non te pigeat visitare infirmum: ex his enim in dilectione firmaberis. *(Math. 25, 36.)*
40. In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis

32. Ze wszytkiéy siły twoiéy miłuy tego który cię uczynił, a sług iego nie opusczay.
33. Czci Boga ze wszytkiéy dusze twoiéy, y czci kapłany, a oczyściay się ramiony.
34. Daway im część iakoć roskazano piérwiastek, y oczyścienia, a za niedbałości twoie oczyść się z niewiela.
35. Dar łopatek twoich, y ofiarę poświęcenia ofiaruiesz Panu, y piérwiastki rzeczy świętych:
36. y ubogiemu ściągni rękę twoię, aby się wykonało ubłaganie y błogosławieństwo twoie.
37. Wdzięczność datku przed oczyma u każdego żywiącego, a umarłemu nie zabraniay łaski.
38. Nie zaniechiway płaczących cieszyć, a z płaczącymi chodź.
39. Nie leń się nawiédźić chorego: bo ztąd w miłości będziesz utwiérdzony.
40. We wszytkich sprawach twoich pamiętay na ostatnie rzeczy twoie, a na wieki nie zgrzészysz.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O unikaniu zwady z mocniejszymi, niepogardzaniu bliźnimi, uszanowaniu starszych, i t. d.

1. Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius.
2. Non contendas cum viro locuplete, ne forte contra te constituat litem tibi: *(Math. 15, 25.)*
3. multos enim perdidit aurum et argentum, et usque ad cor regum extendit, et convertit. *

1. Nie wadź się z człowiekiem możnym, byś snadź nie wpadł w ręce iego.
2. Nie spiéray się z człowiekiem bogatym, by snadź przećiw tobie prawem nie czynił:
3. bo mnogich zatraćiło złoto y srebro: y aż do serc królewskich przebyło, y wywróćiło ie.

32. *Tego, który cię uczynił.* Stwórcę twego. — *Sług jego nieopuszczaj.* Kapłanów wśpieraj i prośb ich nie odrzucaj.

33. *Oczyszczaj się ramiony.* Ofiarami, które dźwigasz na ramionach i niesiesz w ręku, staraj się zgładzić grzechy swoje. Tak rozumie Rabanus i inni. Albo myśl jest: oczyszczaj się z grzechów przez ofiarowanie całych łopatek z bydląt zabitych na ofiarę: one bowiem razem z piersią należały się kapłanowi w ofierze zapokojnéj. Lew. 7, 32. A chociaż głównem przeznaczeniem ofiar zapokojnych było wyjednanie u Boga pomyślności doczesnéj; jednakże czyniły się one i dla wyjednania odpuszczenia grzechów. Nie możemy bowiem otrzymać jakiéjkolwiek łaski od Boga, dopóki się z grzechów nie oczyścimy.

34. *Dawaj im część... pierwiastek.* Przez pierwiastki trzeba także dziesięciny rozumieć. — *Jakoć rozkazano.* Lewit. 2, 3; Liczb. 18, 15.— *I oczyszczenia.* Rozumieć można ofiary, które trędowaci i innego rodzaju nieczyści, podług prawa, składać musieli; tak rozumie Janseniusz. Albo też rozumieć należy część ofiar czynionych za grzechy.—*Za niedbałości twoje.* Za grzech popełniony przez niewiadomość, przez nieuwagę albo zapomnienie.— *Oczyść się z niewielą.* W obec kilku tylko osób, ażebyś odkrywając grzech swój w obec niewielu osób lepiéj zaradził sławie swojéj i jéj nie stracił. Inni rozumieją: i ku oczyszczeniu swojemu złóż choć niewielkie ofiary, jeżeli nie staje ci na wielkie. Tak rozumie Rabanus, Janseniusz, Emmanuel Sa.

35. *Dar łopatek twoich.* Które się kapłanowi należały, jak się powiedziało wyżéj w wier. 33. — *Ofiarę poświęcenia.* Albo rozumie ofiarę całopalną, z któréj się nic nie odkładało, albo ofiary, które czynili Hebrajczycy, gdy się do czasu lub na zawsze poświęcali na Nazarejczyków, albo wszelką inną ofiarę, którą kto Bogu ślubował. — *I pierwiastki rzeczy świętych.* Tu się mówi albo o dziesięcinach, nakazanych w Deut. 14, 24, i tam trzeba zobaczyć; albo o wszelkich ofiarach na kościół ku jego utrzymaniu i ozdobie. Kościoł, dla wielkiéj swojéj świętości, często nazywa się jednym wyrazem *sanchem*, albo w liczbie mnogiéj *sancha.* Hebrajczycy wszystkie dary Panu Bogu czynione nazywają pierwiastkami.

36. *I ubogim ściągnij rękę twoję.* Nie tylko o kapłanach, dając im pierwiastki, lecz i o ubogich pamiętać potrzeba.— *Aby się wykonało ubłaganie.* Abyś zupełnéj łaski Boskiéj dostąpił.

37. *Wdzięczność datku przed oczyma każdego żyjącego.* Dar czyni miłym każdemu żyjącemu. Hojność zyskuje łaskę nie tylko tych, którym jest świadczoną, lecz też i innych. — *Umarłemu nie zabraniaj łaski.* Łaska twoja, dobroczynność i hojność, przez jałmużny i ofiary niech się nawet do umarłych rozciąga.

38. *Z płaczącymi chodź.* Płacz z płaczącymi, jak zaleca ś. Paweł do Rzym. 12, 15.

39. *W miłości będziesz utwierdzony.* Będziesz kochany.

40. *Ostatnie rzeczy twoje.* Które czekają cię na końcu: śmierć, sąd, wieczne kary lub wieczna chwała.

R. 8. — 1. *Byś nie wpadł w ręce jego.* Abyś nie zginął.

2. *By snać przeciw tobie prawem nie czynił.* By ci nie wytoczył processu i przy pomocy pieniędzy ciebie nie pognębił, już stawiąc przeciw tobie fałszywych świadków, już przekupując samych sędziów.

3. *I aż do serc królewskich przebyło.* Złoto i srebro nawet serca królów odmienia i do niesprawiedliwości przywodzi.

4. Non litiges cum homine linguato, et non strues in ignem illius ligna.* *(Infr. 31, 6)*.

5. Non communices homini indocto, ne male de progenie tua loquatur.** *(Gal. 6, 1)*.

6. Ne despicias hominem avertentem se a peccato, neque improperes ei: memento, quoniam omnes in correptione sumus.**

7. Ne spernas hominem in sua senectute: etenim ex nobis senescunt. *(Lev. 19, 32)*.

8. Noli de mortuo inimico tuo gaudere, sciens, quoniam omnes morimur, et in gaudium nolumus venire.* *(Supr. 6. 35)*.

9. Ne despicias narrationem presbyterorum sapientium, et in proverbiis eorum conversare:*

10. ab ipsis enim disces sapientiam, et doctrinam intellectus, et servire magnatis sine querela.

11. Non te praetereat narratio seniorum: ipsi enim didicerunt a patribus suis,

12. quoniam ab ipsis disces intellectum, et in tempore necessitatis dare responsum.

13. Non incendas carbones peccatorum, arguens eos, et ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum.

14. Ne contra faciem stes contumeliosi, ne sedeat quasi insidiator ori tuo.

15. Noli foenerari homini fortiori te: quod si foeneraveris, quasi perditum habe. *(Infr. 29, 4)*.

16. Non spondeas super virtutem tuam: quod si spoponderis, quasi restituens cogita.

17. Non judices contra judicem, quoniam secundum quod justum est judicat.

18. Cum audace non eas in via, ne forte gravet mala sua in te: ipse enim secundum voluntatem suam vadit, et simul cum stultitia illius peries. *(Gen. 4, 8)*.

19. Cum iracundo non facias rixam, et cum

4. Nie swarz się z człowiekiem ięzycznym, a nie przykładay drew na ogień iego.

5. Nie obcuy z nieumieiętnym człowiekiem, aby źle nie mówił o rodzaiu twoim.

6. Nie wzgardzay człowieka który się odwraca od grzechu, ani mu urągay, pomni żeśmy wszyscy godni karania.

7. Nie gardź człowiekiem w starości iego: bo y z nas się zstarzeią.

8. Nie raduy się z śmierci nieprzyiaciela twego: wiedząc że wszyscy umieramy, a do wesela przyśdź niechcemy.

9. Nie lekce waż powieści starców mądrych, a w przypowieściach ich baw się.

10. Bo się od nich nauczysz mądrości y nauki rozumu y służyć panóm bez przygany.

11. Nie pusczay mimo się powieści starszych: bo się oni nauczyli od oyców swoich:

12. bo od nich nauczysz się rozumu, y dawać odpowiedź czasu potrzeby.

13. Nie rospalay węgla grzeszników karząc ie, y nie zapalay się płomieniem ognia grzechów ich.

14. Nie sprzeciwiay się człowiekowi potwarnemu, aby nie śiadł iako nieprzyiaciel przeciw ustam twoim.

15. Nie pożyczay człowiekowi nad cię możnieyszemu: a ieśli pożyczysz, miey za rzecz straconą.

16. Nie ręcz nad przemożenie twoie: a ieśliś ręczył, obmyślay iakobyś miał zapłacić.

17. Nie sądź przeciw sędźiemu: ponieważ według sprawiedliwości sądźi.

18. Nie chodź w drogę z człowiekiem śmiałym, by snadź nie zwalił złości swoich na cię: bo on idźie według woley swoiey, a wespół z iego szaleństwem zginiesz.

19. Nie będźiesz się wadźił z gniewliwym, a

---

4 *Nie przykładaj drew na ogień jego.* Spierając się z człowiekiem języcznym robisz to samo, jak gdybyś drew do ognia przyrzucał; większy tylko ztąd powstaje płomień.

5. *Z człowiekiem nieumiejętnym.* Po grec. niekarnym.—*Aby źle nie mówił o rodzaju twoim.* Aby ci na oczy nie wymiatał, jeżeli jest jaka plama na twojéj rodzinie.

6. *Ani mu urągaj.* Nie przypominaj mu grzechów uprzednio popełnionych, za które teraz żałuje i które porzuca.—*Karania dla grzechów.* Od których nikt nie jest wolny.

7. *Bo i z nas się starzeją.* Starzy byli młodymi jak ty jesteś teraz, i co w starym wydaje się ci obecnie śmieszném i pogardy godném, to samo będzie w tobie gdy postarzejesz, jeżeli wcześnie nie umrzesz.

8. *A do wesela przyjść nie chcemy.* Nie chcemy, żeby się kto ze śmierci naszéj radował.

9. *Starców mądrych.* Kapłanów. — *W przypowieściach ich baw się.* Słuchaj ich zdań, uwag, przestróg, doświadczenia.

10. *Nauki rozumu.* Roztropności w zachowaniu się ze wszystkiemi i w dopełnieniu swoich obowiązków.—*Panom.* Możnym.—*Bez przygany.* Bez szkody dla siebie i dla innych.

12. *Rozumu.* Roztropności.—*Dawać odpowiedź.* Stosowną, właściwą, mądrą.

13. *Nie rozpalaj węgla grzesznika.* Grzesznika niechcącego zgoła porzucić grzechów nie strofuj, ażebyś przez to upomnienie nie rozdmuchał jakby przygasłego ognia i węgli nie rozżarzył.—*I nie zapalaj się płomieniem.* Ażeby on zagniewany i rozpalony nie rzucił się na ciebie.

14. *Nie sprzeciwiaj się człowiekowi potwarnemu.* Nie kłóć się, nie zawódź z nim sporów.—*Aby nie siadł jako nieprzyjaciel przeciw ustom twoim.* Aby on ciebie w słowie nie podchwycił i myśli twojéj nie przekręcił.

16. *Nad przemożenie twoje.* Nad siły twoje.—*Jeśliś ręczył, obmyślaj jak masz zapłacić.* Często się przytrafia, iż poręczyciele zmuszeni są zapłacić.

17. *Nie sądź przeciw sędziemu.* Nie obwiniaj go o niesprawiedliwość, nie znając podstawy wydanego wyroku. Nikt bowiem o niczém rozsądnie sądzić nie może, dopóki nie pozna wszystkich szczegółów i wszystkich okoliczności.

18. *Z człowiekiem śmiałym.* Zuchwałym, okrutnym.—*By snać nie zwalił złości swoich na cię.* Ażeby ciebie lub innych nie pokrzywdził. Jeżeli się wda w jaką zwadę lub zbrodnię popełni, ty, jako towarzysz, możesz być z nim do odpowiedzialności pociągnięty.—*On idzie według woli swojéj.* On idzie za swojemi namiętnościami, które jego i ciebie zgubią.

19. *Nie chodź na puszczą.* Aby ciebie nie zabił. Jak jest to prawdą, pokazuje dostatecznie śmierć Abla.

audace non eas in desertum, quoniam quasi nihil est ante illum sanguis, et ubi non est adjutorium, elidet te. *(Prov. 22, 24)*.

20. Cum fatuis consilium non habeas: non enim poterunt diligere nisi quae eis placent.

21. Coram extraneo ne facias consilium: nescis enim, quid pariet.

22. Non omni homini cor tuum manifestes, ne forte inferat tibi gratiam falsam, et convitietur tibi.

z śmiałym nie chodź na puszczą: bo iako nic w oczach iego iest krew, a gdźie niemasz ratunku zabiie ćię.

20. Z głupimi nie miéy rady: abowiem nie może się im podobać ieno co im miło.

21. Przed obcym nie miéy rady: bo nie wiész co urodźi.

22. Nie każdemu człowiekowi otwarzay serca twego: być snadź nie oddał łaską fałszywą, a nie szkalował ćię.

CAPUT IX.

O wystrzeganiu się nieczystości, zachowywaniu przyjaźni, i t. d.

1. Non zeles mulierem sinus tui, ne ostendat super te malitiam doctrinae nequam.

2. Non des mulieri potestatem animae tuae, ne ingrediatur in virtutem tuam, et confundaris.

3. Ne respicias mulierem multivolam, ne forte incidas in laqueos illius.* *(Gen. 6, 2)*.

4. Cum saltatrice ne assiduus sis, nec audias illam, ne forte pereas in efficacia illius.

5. Virginem ne conspicias, ne forte scandalizeris in decore illius.*

6. Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te, et hereditatem tuam. *(Prov. 5, 2)*.

7. Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius.

8. Averte faciem tuam a muliere comta, et ne circumspicias speciem alienam. *(Gen. 34, 2. II. Reg. 11, 4.—13, 1. Matth. 5, 28)*.

9. Propter speciem mulieris multi perierunt, et ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit.

10. Omnis mulier, quae est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur.

11. Speciem mulieris alienae multi admirati, reprobi facti sunt: colloquium enim illius quasi ignis exardescit.

ROZDZIAŁ 9.

1. Nie miéy w podeyźrzeniu niewiasty łona twego, aby nie okazała nad tobą złośći nauki złéy.

2. Nie daway niewieśćie mocy nad duszą twą, aby nie wstąpiła na śiłę twoię, y byłbyś zawstydzony.

3. Nie patrz na niewiastę wielochciwą, byś snadź nie wpadł w śidła iéy.

4. Z taneczniczą nie bądź ustawiczny, ani iéy słuchay, byś snać nie zginął iéy potężnośćią.

5. Nie patrz na pannę, abyś się nie zgorszył z iéy pięknośći.

6. Nie day dusze twoiéy niwczym wszetecznicam: abyś się nie zagubił y dźiedźictwa twego.

7. Nie pogląday po ulicach miasta, ani się przebiegay po rynkach iego.

8. Odwróć oblicze twoie od niewiasty pięknie ubranéy, a nie przypatruy się cudzéy pięknośći.

9. Wiele ludźi zginęło dla pięknośći niewieśćiéy: a ztąd się pożądliwość zapala iako ogień.

10. Każda niewiasta która iest nierządna, iako gnóy na drodze podeptana będźie.

11. Pięknośći cudzéy niewiasty wiele dźiwuiąc się stali się złośliwemi, bo rozmowa z nią iako ogień się rozpala.

---

20. *Nie może się im podobać jedno co im miło.* Jedno co jest głupie, niebezpieczne, szkodliwe. To się głupim podoba.

21. *Przed obcym nie miéj rady.* Nie wyjawiaj myśli twojéj.—*Nie wiesz co urodzi.* Nie wiesz jak użyje tego co obaczy i usłyszy; może to wszystko obrócić na zgubę twoję.

22. *Być snać nie oddał łaską fałszywą.* Ażeby za uprzejmość, z jaką mu serce swoje otwierasz, złością ci się nie wypłacił.—*A nie szkalował cię.* Ażeby z ciebie nie szydził, nie drwił przypisując nierozum twoim postanowieniom.

R. 9.—1. *Nie miéj w podejrzeniu niewiasty łona twego.* Nie bądź zazdrośnym względem żony swojéj.—*Aby nie okazała nad tobą złości nauki złéj.* Ażeby się tobie nie przeniewierzyła, ażeby ciebie nie otruła, albo żeby nie powzięła przynajmniéj nienawiści ku tobie i nie użyła względem ciebie wszystkich niecnych sposobów, które złośnice podają młodym kobietom.

2. *Nie dawaj niewieście mocy nad duszą twą.* Nie dozwalaj żonie przewodzić, ażeby ona, która powinna być podległą, panowała nad tobą—*Abyś nie był zawstydzony.* Wstyd bowiem mężowi, jeżeli jest pod władzą żony swojéj.

3. *Na niewiastę wielochciwą.* Która wielu pragnie mieć kochanków; nierządnicę, jak jest w greckim.

4. *Z tanecznicą.* Po grec. ze śpiewaczką. Często te same kobiéty i śpiewają i tańczą.—*Nie bądź ustawiczny.* Unikaj ich i brzydź się niemi.—*Jéj potężnością.* Wielki wpływ wywiera taniec i śpiew kobiét, co się pokazało na Herodzie, który na żądanie tanecznicy uciął głowę ś. Janowi.

5, *Abyś się nie zgorszył.* Aby się nie obudziła w tobie podła namiętność.

6. *Duszy twojéj.* Siebie samego.—*Niwczem.* W niczem. Ani wejrzeniem, ani rozmową, ani żadnym stosunkiem.—*Abyś się nie zagubił.* Ponieważ rozpusta wyniszcza ciało, przynosi niesławę i sumienie obciąża winą potępienia wiecznego.—*I dziedzictwa twego.* Ponieważ nierządnice są przepaścią bez dna, w któréj giną pieniądze i majątki.

7. *Nie pogladaj.* Ta ciekawość przyniesie ci szkodę, jeżeli się przytrafi spotkać piękną kobiétę.

8. *Pięknie ubranéj.* Wystrojonéj.—*Cudzéj piękności.* Piękność kobiéty jest własnością jéj męża a nie zaś cudzołożcy chciwie na nią poglądającego.

10. *Jako gnój na drodze.* Cóż bowiem podlejszego i bardziéj wzgardzonego być może, jak nierządnica?

11. *Złośliwymi.* Występnymi. — *Rozpala się.* Rozpala.

12. Cum aliena muliere ne sedeas omnino, nec accumbas cum ea super cubitum:
13. et non alterceris cum illa in vino, ne forte declinet cor tuum in illam, et sanguine tuo labaris in perditionem.
14. Ne derelinquas amicum antiquum: novus enim non erit similis illi.
15. Vinum novum, amicus novus: veterascet, et cum suavitate bibes illud.
16. Non zeles gloriam, et opes peccatoris: non enim scis, quae futura sit illius subversio.
17. Non placeat tibi injuria injustorum, sciens, quoniam usque ad inferos non placebit impius.

18. Longe abesto ab homine potestatem habente occidendi, et non suspicaberis timorem mortis:
19. et si accesseris ad illum, noli aliquid committere, ne forte auferat vitam tuam.
20. Communionem mortis scito, quoniam in medio laqueorum ingredieris, et super dolentium arma ambulabis.
21. Secundum virtutem tuam cave te a proximo tuo, et cum sapientibus et prudentibus tracta.

22. Viri justi sint tibi convivae, et in timore Dei sit tibi gloriatio,
23. et in sensu sit tibi cogitatus Dei, et omnis enarratio tua in praeceptis Altissimi.
24. In manu artificum opera laudabuntur, et princeps populi in sapientia sermonis sui, in sensu vero seniorum verbum.
25. Terribilis est in civitate sua homo linguosus, et temerarius in verbo suo odibilis erit.

12. Z cudzą niewiastą zgoła nie śiaday, ani śiedź z nią podparwszy się łokćia:
13. ani z nią sporu wiedź na winie, by się snadź nie skłoniło ku niéy serce twoie, a upadłbyś w zatracenie przez krew twoię.
14. Nie opusczay starego przyiaćiela: bowiem nowy nie będźie mu podobny.
15. Nowe wino przyiaćiel nowy: podstarzeie, a z roskoszą pić ie będźiesz.
16. Nie zayźrzy chwały y bogactw złośliwemu: bo nie wiesz które ma bydź wywrócenie iego.
17. Nie kochay się w krzywdzie niesprawiedliwych, wiedząc, że aż do piekła nie będźie się podobał niezbożny.
18. Daleko bądź od człowieka który ma moc zabić, a nie będźiesz się obawiał boiaźni śmierći.
19. A ieśli przystaniesz do niego, nie dopusczay się niczego, być snadź nie odiął żywota twego.
20. Wiedz o pospolitośći śmierći: bo przez pośrzodek śideł będźiesz chodźił, a po zbroiach ludźi boleiących będźiesz się przechodźił.
21. Wedle możnośći twéy waruy się od bliźniego twego, a z mądrymi y rostropnymi miéway sprawy.
22. Ludźie sprawiedliwe miéway u stołu swego, a w boiaźni Pańskiéy niech będźie chluba twoia,
23. a w rozumie niechći będźie myśl o Bogu, a wszytka rozmowa twoia o przykazaniu Naywyższego.
24. Z ręki rzemieślników robotę chwalić będą, a przełożonego nad ludem z mądrośći mowy iego, a słowo z rostropnośći starszych.
25. Straszny iest w mieśćie swym człowiek ięzyczny, a niebaczny w mowie obrzydły będźie.

---

12. *Z cudzą niewia-tą.* Z mężatką.—*Ani siedź z nią podpartszy się łokcia.* Radzi autor ś., żeby mężczyzna nie siadał z żoną cudzą, zwłaszcza u stołu, jak to było u starożytnych, którzy po trzech pospolicie siadywali na jedném siedzeniu opierając się jeden na drugim. Takie blizkie sąsiedztwo jest niebezpieczne.
13. *Ani z nią sporu wiedź na winie.* Zachęcając ją do picia, i przy częstszym kieliszku żartując z nią, dowcipkując.—*A upadłbyś w zatracenie przez krew twoję.* Ażebyś nie przypłacił życiem téj poufałości, którą mąż weźmie za dowód krzywdy i zniewagi swojéj.
14. *Nie będzie mu podobny.* Starego bowiem lepiéj znamy i więcéj mu ufać możemy.
15. *Podstarzeje, a z rozkoszą pić je będziesz.* Podobnym sposobem, gdy przez czas długi przekonasz się o prawdziwości przyjaźni, nie tylko miłym ale i pożytecznym ci będzie. Będziesz mógł mu zaufać i zwierzyć się mu z myśli swoich.
16. *Nie zajrzyj chwały.* Nie zazdrość, jak się mówi w Psal. 36, 1: *Nie obruszaj się dla złośliwych, ani zajrzyj czyniącym nieprawość.* — *Wywrócenie jego.* Koniec.
17. *W krzywdzie niesprawiedliwych.* Którą niesprawiedliwi wyrządzają.—*Aż do piekła nie będzie się podobał niezbożny.* Nie zawsze, nawet prędzéj niż umrze, przestanie ci się podobać bezbożny. Wszystko się koło niego prędko zmieni.
18. *Daleko bądź od człowieka, który ma moc zabić.* Monarchę lub tyrana.
20. *Wiedz o pospolitości śmierci.* Przestawać z monarchą lub tyranem jest to samo co obcować ze śmiercią. —*Po zbrojach ludzi bolejących będziesz się przechodził.* Wśród zbrojnych, zagniewanych, będziesz się przechadzał, a więc nic łatwiejszego jak od nich zginąć. W grec. tłum., po szczycie murów miasta będziesz się przechadzał: co jest rzeczą najniebezpieczniejszą, ponieważ będziesz wystawiony na pociski z dołu, gdy miasto zostanie oblężone.
21. *Waruj się od bliźniego twego.* Abyś mu zbytecznie nie zaufał.
23. *W rozumie niech ci będzie myśl o Bogu.* Mądrze o Bogu myśl, aby myśl twoja nie była błędną, niedorzeczną, głupią, Boga niegodną i od prawdy daleką.
24. *Z ręki rzemieślników robotę chwalić będą.* Roboty mechaniczne pokazują biegłość rąk, które je wykonały.—*Z rostropności starszych.* Słowa starszych są chwalone, gdy są roztropne i mądre.
25. *Straszny jest w mieście swém człowiek języczny.* Nie masz nikogo, ktoby się jego nie lękał; każdego bowiem ukąsi, na każdego się targnie.—*Niebaczny w mowie.* Zapędny, wyuzdany, wyszczekany. — *Obrzydły będzie.* Wszystkich nienawiść wywoła, w powszechnéj będzie pogardzie.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O sędziach i królach, łakomstwie i pysze, chwale Bożéj, i t. d.

1. Judex sapiens judicabit populum suum, et principatus sensati stabilis erit.

2. Secundum judicem populi sic et ministri ejus; et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea. *(Prov. 29, 12.)*

3. Rex insipiens perdet populum suum; et civitates inhabitabuntur per sensum potentium. *(3. Reg. 12, 13.)*

4. In manu Dei potestas terrae; et utilem rectorem suscitabit in tempus super illam.

5. In manu Dei prosperitas hominis, et super faciem scribae imponet honorem suum.

6. Omnis injuriae proximi ne memineris, et nihil agas in operibus injuriae. *(Lev. 19, 13.)*

7. Odibilis coram Deo est et hominibus superbia, et exsecrabilis omnis iniquitas gentium.

8. Regnum a gente in gentem transfertur propter injustitias et injurias, et contumelias et diversos dolos.

9. Avaro autem nihil est scelestius. Quid superbit terra et cinis?

10. Nihil est iniquius quam amare pecuniam; hic enim et animam suam venalem habet, quoniam in vita sua projecit intima sua.

11. Omnis potentatus brevis vita. Languor prolixior gravat medicum.

12. Brevem languorem praecidit medicus; sic et rex hodie est, et cras morietur.

13. Cum enim morietur homo, hereditabit serpentes et bestias et vermes.

1. Sędzia mądry będzie sądził lud swóy, a przełożeństwo rostropnego stałe będźie.

2. Jaki iest sędźia ludu, tacy też sludzy iego: a iaki przełożony miasta, tacy y mieszkaiący w nim.

3. Król nieumieiętny potraći lud swóy: a miasta osadzone będą rostropnośćią mądrych.

4. W ręce Bożéy władza nad źiemią: y pożytecznego sprawcę wzbudźi nad nią na czas.

5. W ręce Bożéy szczęśćie człowiecze, a na osobę człowieka uczonego włoży sławę iego.

6. Nie pamiętay każdéy krzywdy bliźniego, a nie czyń nic w sprawach krzywdy.

7. Omierzła iest pycha przed Bogiem y przed ludźmi, y brzydliwa wszelka niesprawiedliwość narodów.

8. Królestwo bywa przenaszane od narodu do narodu, dla niesprawiedliwośći y krzywd, y potwarzy, y rozmaitych zdrad.

9. A nad łakomego nic niémasz gorszego. Przeczże się pyszni źiemia y popiół?

10. Nic nie iest złośćiwszego iako miłować pieniądze; bo ten y duszę swą ma przedayną: gdyż w żywoćie swoim wyrzućił wnętrznośći swoie.

11. Wszytkich mocarzów krótki żywot. Długa niemoc obćiąża lekarza.

12. Krótką niemoc odćina lekarz: tak y król dźiś iest, a iutro umrze.

13. Bo kiedy człowiek umrze, odźiedźiczy węże y bestye y robaki.

R. 10.—2. *Sędzia mądry.* Mądry monarcha. Głównym bowiem obowiązkiem monarchy jest sądzić. — *Będzie sądził.* Po grec. będzie oświecał. —*Stałe będzie.* Porządne.

3. *Osadzone będą.* Zaludnią się.

4. *Na czas.* W czasie właściwym.

5. *W ręce Bożéj szczęście człowiecze.* Iż tego raczéj a nie innego na tron wynosi lub oddala. — *Na osobę człowieka uczonego włoży sławę jego.* Człowiekowi mądremu odda władzę naczelną i zarząd. Albowiem mądrzy, albo są królami, albo są przy boku królów jako doradzcy, i oni radami swojemi wpływają na zarząd państwem.

6. *Nie pamiętaj każdéj krzywdy bliźniego.* Łatwo o niéj zapominaj. —*W sprawach krzywdy.* W sposób krzywdzący, na krzywdę.

7. *Niesprawiedliwość narodów.* Ludzi.

8. *Rozmaitych zdrad.* Dla pieniędzy przez zdradę i podstęp nabytych.

9. *Nad łakomego nic nie masz gorszego.* Ponieważ nie ma zbrodni, którejby nie doradzało łakomstwo i chciwość pieniędzy. Ztąd pochodzą lichwy, zdzierstwa, świętokradztwa, mężobójstwa, krzywoprzysięztwa i t. d. *Przeczże się pyszni ziemia i popiół?* Dla czegoż się bogactwa nabywają, gdy człowiek jest tylko ziemią i popiołem.

10. *Duszę swą ma przedajną.* Za małą nawet cenę wystawia się na niebezpieczeństwo śmierci a nawet potępienia wiecznego. Takimi są żołnierze niektórzy, zapaśnicy i siepacze, gotowi do popełnienia zbrodni za małą nawet cenę. — *Wyrzucił wnętrzności swoje.* Naraża się na niebezpieczeństwo, aby wnętrzności wypuszczono lub żelazem przebito. Albo po prostu, wyrzucił wnętrzności swoje, to samo znaczy co zgubił siebie, zginął. Mówi się bowiem, iż ktoś wyrzuca wnętrzności swoje, gdy będąc żywym, czerstwym i zdrowym a następnie od niebezpieczeństwa śmierci dalekim, sam jednak dobrowolnie śmierć wywołuje narażając się na niepotrzebne niebezpieczeństwo.

11. *Wszystkich mocarzów krótki żywot.* Rozumieją się tacy mocarze, którzy władzę swoję z okrucieństwem sprawują; panowanie ich pospolicie niedługie. — *Długa niemoc obciąża lekarza.* Jak długa choroba przykrzy się lekarzowi, tak długi ucisk kraju pod monarchą niesprawiedliwie panującym, nie podoba się Bogu, który w stosunku do kraju jest jak lekarz względem chorego.

12. *Krótką niemoc odcina lekarz.* Bóg tyrana prędko ze świata zbiera, ażeby długiem panowaniem więcéj kraju nie pognębił i tak chorobę jego czyni krótką. Albo też krótką nazywa się choroba, która chorego prędko dobija. Lekarze takie choroby nazywają ostremi. Do takich chorób podobni są tyrani, którzy w krótkim czasie wyniszczają kraj z pieniędzy, z ludzi i wszystko gubią. Takim mianowicie Pan Bóg długo żyć nie pozwala.

13. *Węże, bestye i robaki.* Te bowiem istoty zjadają w grobach trupy umarłych.

14. Initium superbiae hominis, apostatare a Deo,

15. quoniam ab eo, qui fecit illum, recessit cor ejus, quoniam initium omnis peccati est superbia; qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, et subvertet eum in finem.

16. Propterea exhonoravit Dominus conventus malorum, et destruxit eos usque in finem.

17. Sedes ducum superborum destruxit Deus, et sedere fecit mites pro eis.

18. Radices gentium superbarum arefecit Deus, et plantavit humiles ex ipsis gentibus.

19. Terras gentium evertit Dominus, et perdidit eas usque ad fundamentum;

20. arefecit ex ipsis, et disperdidit eos, et cessare fecit memoriam eorum a terra.

21. Memoriam superborum perdidit Deus, et reliquit memoriam humilium sensu.

22. Non est creata hominibus superbia, neque iracundia nationi mulierum.

23. Semen hominum honorabitur hoc, quod timet Deum; semen autem hoc exhonorabitur, quod praeterit mandata Domini.

24. In medio fratrum rector illorum in honore: et qui timent Dominum, erunt in oculis illius.

25. Gloria divitum, honoratorum et pauperum, timor Dei est.

26. Noli despicere hominem justum pauperem, et noli magnificare virum peccatorem divitem.

27. Magnus et judex et potens est in honore, et non est major illo, qui timet Deum.

28. * Servo sensato liberi servient; ** et vir prudens et disciplinatus non murmurabit correptus, et inscius non honorabitur. (* *Prov. 17, 2.* ** *2. Reg. 12, 13).*

14. Początek pychy człowieczéy odstąpić od Boga.

15. Bo od tego który go uczynił odstąpiło serce iego, bo pycha iest początkiem grzéchu każdego: kto się iéy trzymać będźie, pełen będźie przeklectwa, a nakoniec go wywróći.

16. Przeto Pan pohańbia zbory złych ludźi, y zepsował ie do końca.

17. Stolice książąt pysznych wywróćił Bóg, a na ich mieysce pokorne posadźił.

18. Korzenie pysznych narodów ususzył Bóg, a wszczépił pokorne z tychże narodów.

19. Ziemie narodów wywróćił Pan, y wytraćił ie aż do gruntu:

20. wysuszył z nich y wytraćił ie, y wygładźił pamiątkę ich z źiemie.

21. Pamiątkę pysznych wytracił Bóg, y zostawił pamiątkę pokornych umysłem.

22. Nie iest stworzona dla ludźi pycha: ani gniew dla narodu niewieśćiego.

23. Naśienie ludźi to uczczone będźie, które się Boga boi, a to naśienie bezcześći będźie, które przestępuie Pańskie przykazanie.

24. Między braćią rządzca ich we czći: a którzy się boią Pana, będą w oczach iego.

25. Chluba bogatych, poczćiwych, y ubogich, iest boiaźń Boża.

26. Nie gardź człowiekiem sprawiedliwym ubogim, ani sobie waż człowieka grzesznego bogatego.

27. Wielki y sędźia y możny iest w uczciwośći: a z nich niemasz więtszego nad tego który się Boga boi.

28. Niewolnikowi mądremu wolni służyć będą: a mąż rostropny y ćwiczony nie będźie szemrał strofowany: a nieuk nie będźie uczczony.

14. *Początek pychy człowieczéj odstąpić od Boga.* Oddzielić się od Boga i nie chcieć Mu ulegać, jest najwyższą pychą, która wśród innych rodzajów i stopni pychy, trzyma pierszeństwo.

15. *Pycha jest początkiem grzechu każdego.* Odstępstwo od Boga, nieuznawanie Boga czyli teraźniejszy poganizm jest najwyższym rodzajem pychy i największym grzechem, ponieważ sama pycha jest już grzechem największym i królową wszystkich grzechów. Prawda to, że pycha jest początkiem wszelkiego grzechu: w każdym bowiem grzechu znajduje się jakaś powszechna pycha, przez którą człowiek, jak powinien, boskich praw nie słucha. Albo też nazywa się początkiem grzechu, ponieważ pierwsi rodzice, gdy pysznie zapragnęli być jako bogowie, pierwsi z ludzi dopuścili się grzechu pychy, a przed nimi aniołowie, również pychą uniesieni, zgrzeszyli. Albo pycha jest początkiem każdego grzechu, ponieważ pyszny gotów jest na wszystkie grzechy. —*Kto się jéj trzymać będzie.* Kto się nią będzie rządził.—*Pełen będzie przeklęstwa.* Po grec. *jako deszcz, wyleje obrzydliwość.* Z czego się pokazuje, że tłumacz Wulgaty nie mówi o przeklęstwach, które spadają na pysznego (chociaż i to mu się przytrafia), lecz o przeklęstwach, obelgach i wszelkiego rodzaju zelżywościach, któremi usta i życie pysznego są przepełnione.

16. *Pan pohańbia zbiory złych ludzi.* Dziwnym, szczególnym sposobem Bóg to czyni.

18. *Wszczepił pokorne z tychże narodów.* Inne narody pokorne na ich miejscu osadził.

20. *Wysuszył z nich.* Spalił, zniszczył. Tak krainę Sodomską nie tylko wysuszył, lecz ogniem z nieba w popiół zamienił.

21. *Pokornych umysłem.* Którzy nie mają wysokiego o sobie rozumienia, lecz pokornego są ducha.

22. *Nie jest stworzona dla ludzi pycha.* Nie jest właściwą ludziom pycha i okrucieństwo: właściwsze są one zwierzętom, ludzie zaś powinni być ludzcy.—*Dla narodu niewieściego.* Kobietom.

24. *Między bracią rządzca ich we czci.* Jak pierworodny starszy jest wiekiem od swoich braci, rządzi nimi i jest od nich poważany; tak bojący się Boga, szczególniejszej czci od Niego dostępują.

27. *Wielki.* Możny, pan.—*Z nich nie masz większego nad tego, który się Boga boi.* Chociaż kto jest wysokim urzędnikiem, możnym, pierwszym w narodzie, mniejszym wszakże jest od tego, kto się Boga boi.

28. *Mądremu.* Doświadczonemu.—*Wolni służyć będą.* Ponieważ znając jego rozum, chętnie rady jego przyjmują.—*A mąż rostropny i ćwiczony, nie będzie szemrał strofowany.* Wolni, chociaż rozumieją, że przez swój stan są wyżsi od niewolnika, jednakże od niewolnika rozumnego i cnotliwego przestrzeżeni a nawet skarceni, gniewać się nie będą.—*A niech nie będzie uczczony.* Téj czci, w jakiéj zostaje niewolnik mądry, nieuk, to jest niczego nieświadomy i nierozsądny dostąpić nie może.

29. Noli extollere te in faciendo opere tuo, et noli cunctari in tempore angustiae.
30. Melior est, qui operatur, et abundat in omnibus, quam qui gloriatur, et eget pane. *(Prov. 12, 9).*
31. Fili, in mansuetudine serva animam tuam, et da illi honorem secundum meritum suum.
32. Peccantem in animam suam quis justificabit? et quis honorificabit exhonorantem animam suam?
33. Pauper gloriatur per disciplinam et timorem suum; et est homo, qui honorificatur propter substantiam suam.
34. Qui autem gloriatur in paupertate, quanto magis in substantia? et qui gloriatur in substantia, paupertatem vereatur.

29. Nie wynoś się w czynieniu roboty twoiey: ani się ociągay czasu niedostatku.
30. Lepszy iest co robi, a ma dosyć wszytkiego: niż co się pyszni a nie ma y chleba.
31. Synu w cichości zachoway duszę twoię, a miey ią w uczciwości według godności iey.
32. Grzészącego przeciw duszy swoiey kto usprawiedliwi? a kto uczci nie czczącego dusze swoiey?
33. Ubogi dla swey nauki y boiaźni wsławion bywa: a iest człowiek którego czczą dla maiętności iego.
34. A kto iest wsławion w ubóstwie, iako daleko więcey w bogactwie: lecz kto iest wsławion dla maiętności, niech się ubóstwa boi.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O mądrości, posądzaniu, chełpliwości, ufności w Bogu i t. d.

1. Sapientia humiliati exaltabit caput illius, et in medio magnatorum consedere illum faciet. *(Dan. 6, 3. Joan. 7, 18).*
2. Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem in visu suo.
3. Brevis in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius.
4. In vestitu ne glorieris unquam, nec in die honoris tui extollaris: quoniam mirabilia opera Altissimi solius, et gloriosa, et absconsa, et invisa opera illius. *
5. Multi tyranni sederunt in throno; et insuspicabilis portavit diadema. * *(Act. 12, 21).*
6. Multi potentes oppressi sunt valide, et gloriosi traditi sunt in manus alterorum. *(Esth. 6, 7).*
7. Priusquam interroges, ne vituperes quemquam: et cum interrogaveris, corripe juste.

1. Mądrość uniżonego wywyższy głowę iego: y w pośrzodku wielkich Panów posadźi go.
2. Nie chwal człowieka z piękności iego, ani gardź człowiekiem dla osoby iego.
3. Maluczka iest pszczoła między lataiącymi, a przodek słodkości ma owoc iey.
4. Nie chlub się nigdy w odźieniu, ani się wynoś w dźień poczćiwości twoiey: bo dźiwne są sprawy samego Nawyższego, a chwalebne y skryte y niewidome są uczynki iego.
5. Wiele okrutników uśiadło na stolicy, a ten o którym nic nie myślano, odniósł koronę.
6. Wiele możnych gwałtownie są ściśnieni, a zacni ludźie dani są w ręce innych.
7. Nie gań nikogo pierwey niż się wywiesz, a wywiedźiawszy się, strofuy sprawiedliwie.

---

29. *Nie wynoś się w czynieniu roboty twojéj.* Podług greckiego taka jest myśl: nie wykręcaj się od tego co zrobić powinieneś, wymawiając się, iż tobie, jako szlachetnemu, wstyd taką trudnić się robotą, nawet w razie konieczności. — *Ani się ociągaj czasu niedostatku.* Po grecku: Zaniechaj przechwałek, a bierz się do roboty.

30. *Pyszni się.* Rozumieć to potrzeba podług wykładu w wier. poprzedz.

31. *Zachowaj.* Po grecku, miéj w uszanowaniu. Ani tak czci pragnij, ażebyś chciał wszędzie być pierwszym; ani znowu tak się uniżaj, żebyś miejsce godności twojéj należne komu innemu ustępował. W czém wszakże trzeba zachować umiarkowanie i łagodność. I toć to jest co powiada tekst grecki: *w cichości zachowaj duszę twoję,* to jest *siebie samego.*

32. *Grzeszącego przeciw duszy swojéj, kto usprawiedliwi?* Myśl tego zdania wyświeca się z następującéj połowy wiersza, który tak brzmi: *Kto uczci nieczczącego duszy swojéj?* Oba zdania jedną rzecz wyrażają. Jeżeli się ty zbytecznie uniżasz i nie umiesz godności swéj zachować, któż o niéj pamiętać zechce, gdyż nikt nie jest bliższym ciebie jak ty sam? Tak rozumieć należy te słowa trochę ciemne: *grzeszącego przeciw duszy swojéj kto usprawiedliwi?*

33. *Wsławion bywa.* Cześć odbiera. — *Dla nauki i bojaźni.* Ubogi uczony, skromny i szanujący drugich, jest szanowany.

34. *Kto jest wsławion w ubóstwie, jako daleko więcéj w majętności.* Jeżeli kto będąc ubogim, jest szanowany, jakże daleko większą cześć odbierałby, gdyby był bogatym? — *Kto jest wsławion dla majętności, niech się ubóstwa boi.* Jeżeli mu majątku zabraknie, nic mu już nie pozostanie, dla czegoby go szanowano.

R. 11.—1. *Uniżonego.* Pokornego. Mądrzy, chociażby nizkiego byli urodzenia, jednakże dostępują urzędów i godności, i wśród magnatów zasiadają.

2. *Dla osoby jego.* Chociażby z postaci był niepoczesny i niepokaźny.

3. *Przodek.* Po grecku starszeństwo. Patrz co się rzekło w roz. 10, 14.

4. *Nie chlub się nigdy w odzieniu.* Chociażbyś miał na sobie znaki urzędu albo jakiéj godności. — *W dzień poczciwości swojéj.* Gdyś nowego jakiego honoru dostąpił. — *Dziwne są sprawy samego Najwyższego.* Jak jego majestat tak i dzieła są dziwne i poszanowania godne. — *Niewiadome.* Ostrzega, iż nietrzeba przechwalać się ze znaków godności, ponieważ zamiary Boga są ukryte, i często ci którzy najwyższe zajmowali stanowiska, poniżeni bywają.

5. *Wielu okrutników usiadło na stolicy.* Dodaj: którą późniéj utracili. W grec. tłum. *usiadło na ziemi na bruku.*

6. *Innych.* Nieprzyjaciół, którzy im nie tylko tron ale często i życie wydarli.

7. *Pierwiéj nim się wywiesz.* Nim zbadasz — *Stro-*

8. Priusquam audias, ne respondeas verbum, et in medio sermonum ne adjicias loqui. *(Prov. 18,13.)*
9. De ea re, quae te non molestat, ne certeris, et in judicio peccantium ne consistas.
10. Fili, ne in multis sint actus tui: et si dives fueris, non eris immunis a delicto: si enim secutus fueris, non apprehendes, et non effugies, si praecucurreris. *(1. Tim. 6, 9.)*
11. Est homo laborans et festinans et dolens impius, et tanto magis non abundabit. *(Eccl. 4, 8.)*
12. Est homo marcidus egens recuperatione, plus deficiens virtute, et abundans paupertate;
13. et oculus Dei respexit illum in bono, et erexit eum ab humilitate ipsius, et exaltavit caput ejus; et mirati sunt in illo multi, et honoraverunt Deum. *(Job 42, 10.)*
14. Bona et mala, vita et mors, paupertas et honestas a Deo sunt. *(Job 2, 10.)*
15. Sapientia et disciplina, et scientia legis apud Deum. Dilectio, et viae bonorum apud ipsum.
16. Error et tenebrae peccatoribus concreata sunt; qui autem exultant in malis, consenescunt in malo.
17. Datio Dei permanet justis, et profectus illius successus habebit in aeternum.
18. Est qui locupletatur parce agendo, et haec est pars mercedis illius
19. in eo quod dicit: Inveni requiem mihi, et nunc manducabo de bonis meis solus; *(Luc. 12, 19.)*
20. et nescit quod tempus praeteriet, et mors appropinquet, et relinquat omnia aliis, et morietur.
21. Sta in testamento tuo, et in illo colloquere, et in opere mandatorum tuorum veterasce.
22. Ne manseris in operibus peccatorum. Confide autem in Deo, et mane in loco tuo.

8. Pierwey niż wysłuchasz, nie odpowiaday słowa: a w pośrzodku mów nie wtracay się.
9. Nie wadź się o to co cię nie dolęga: a nie postaway w sadźie grzeszników.
10. Synu nie zabawiay się wielą spraw a ieśli będźiesz bogatym, nie będźiesz wolny od występku: bo ieśli ścigać będźiesz, nie dościgniesz: a choćbyś wybieżał, nie wybiegasz się.
11. Jest człowiek pracuiący y śpieszący się y boleiący niezbożnik, a tym więcéy się nie zbogaći.
12. Jest człowiek leniwy, ratunku potrzebuiący, na sile bardziéy schodzący, a dosyć ubóstwa maiacy:
13. a oko Boskie weyźrzało nań ku dobrému, y podniósł go od uniżenia iego, y podwyższył głowę iego: y dźiwowali mu się wiele, y dali cześć Bogu.
14. Dobre y złe, żywot y śmierć, ubóstwo y bogactwa, od Pana pochodzą.
15. Mądrość y nauka, y umieiętność zakonu u Boga, miłość y drogi dobre od niego.
16. Grzésznikóm błąd y ćiemnośći wrodzone są: a którzy się raduią we złych rzeczach, starzeią się we złośći.
17. Dar Boży trwa sprawiedliwym, a pomnożenie powodźić się będźie na wieki.
18. Jest który się bogaći skąpo żyiąc, a ta iest część zapłaty iego
19. w tym co mówi: Nalazłem sobie odpoczynienie, a teraz będę sam używał dobra mego:
20. a niewie że czas przeminie, a śmierć się przybliża, y wszytko innym zostawi, y umrze.
21. Trway w postanowieniu twoim, a rozmawiay o nim, y starzéy się w uczynku przykazań tobie danych.
22. Nie trway w uczynkach grzésznikow. A ufay Bogu, a mieszkay na mieysću twoim.

fuj sprawiedliwie. Gdy wszystko należycie zbadasz, wówczas będziesz mógł naganić co ci się nie podoba.
8. *Nie odpowiadaj słowa.* Nie przerywaj mówiącemu.
9. *Nie postawiaj w sądzie grzeszników.* Którzy o cudzych sprawach, bez najmniejszéj potrzeby, ciekawie wywiadują się i sądzą zuchwale. Albo myśl jest: jeżeli zobaczysz, że wszystko robi się niegodziwie, nieprawnie, od takiego zgromadzenia oddal się.
10. *Nie zabawiaj się wielą spraw.* Nie wikłaj się, nie wdawaj się w wiele interesów. — *Jeśli będziesz bogaty, nie będziesz wolny od występku.* W grec. tłum. *Jeśli pomnożysz interesa i sprawy.* Tłumacz Wulgaty czytał: *jeśli będziesz bogaty*; co także jest prawdą. Łatwo bowiem bogaci, albo którzy bogatymi chcą zostać, wpadają w sidła djabelskie. I. Tym. 3, 7.—*Jeśli ścigać będziesz, nie dościgniesz.* Bogactwa są raczéj darem Boga jak skutkiem naszych starań; a więc jeślibyś i gonił za niemi, nie dościgniesz, jeżeli ci Bóg ich nie przeznaczył.— *A choćbyś wybiegał, nie wybiegasz się.* A jeżelibyś ich nie szukał i w niejaki sposób ich unikał, da ci je Pan Bóg pomimo twéj woli.
11. *Spieszący się.* Nabyć bogactw.—*Bolejący.* Że nie jest bogatym.
12. *Człowiek leniwy.* W łacińskiém i grec. tłum. *powolny, słaby*, a więc nie koniecznie leniwy w złém znaczeniu.—*Na sile bardziéj schodzący.* Któremu brak sił potrzebnych.
13. *Wejrzało nań ku dobremu.* Wejrzał nań Bóg, aby mu pobłogosławił.
14. *Dobre i złe.* Nie zły uczynek, lecz kara zań, jako też szczęście i nieszczęście od Boga pochodzą.
15. *U Boga.* Są, a więc o nie go prosić potrzeba i on komu chce, daje. — *Miłość.* Zamiłowanie mądrości i nauki.—*Drogi dobre.* Źródła wszelkich dóbr jakie mamy i mieć możemy, są u Boga.
16. *Grzesznikom wrodzone są.* W skutek grzechów, których się dopuszczają, tracą uczucie prawdy a przeciwnie podobają w każdym błędzie i fałszu, który ich oślepia, tak iż są niezdolni prawdę widzieć i zrozumieć. Zdałoby się, iż naturą ich jest, grzeszyć tylko, lecz to jest skutkiem grzechów popełnionych.— *Starzeją się we złości.* Z czego się kto raduje, tego porzucić nie myśli.
17. *Sprawiedliwym.* Pobożnym, religijnym. — *Pomnożenie powodzić się będzie na wieki.* A postęp ich w sprawiedliwości skończy się szczęściem wiecznem.
18. *A ta jest część zapłaty jego.* Albo jak niektórzy tłumaczą: *ten tylko ma pożytek ze swego skępstwa.*
20. *Czas przeminie.* Sposobność korzystania z dóbr nabytych.
21. *Trwaj w postanowieniu swojém.* Jeżeliś zawarł jaką ugodę, albo przyjąłeś jaki obowiązek czy też stan obrałeś, bądź wierny swojemu postanowieniu. — *Rozmawiaj o niém.* W grec. tłum. nie porzucaj go.—*I starzéj się w uczynku przykazań tobie danych.* Starzéj się w zatrudnieniach i pracach swojego stanu lub urzędu.
22. *Nie trwaj w uczynkach grzeszników.* Po grec. *nie chwal, nie uwielbiaj.* — *Mieszkaj na miejscu swojém.*

23. Facile est enim in oculis Dei subito honestare pauperem.

24. Benedictio Dei in mercedem justi festinat, et in hora veloci processus illius fructificat.

25. Ne dicas: Quid est mihi opus, et quae erunt mihi ex hoc bona?

26. Ne dicas: Sufficiens mihi sum: et quid ex hoc pessimabor?

27. In die bonorum ne immemor sis malorum, et in die malorum ne immemor sis bonorum: *(Infr. 18, 25.)*

28. quoniam facile est coram Deo in die obitus retribuere unicuique secundum vias suas.

29. Malitia horae oblivionem facit luxuriae magnae, et in fine hominis denudatio operum illius.

30. Ante mortem ne laudes hominem quemquam, quoniam in filiis suis agnoscitur vir.

31. Non omnem hominem inducas in domum tuam: multae enim sunt insidiae dolosi.

32. Sicut enim eructant praecordia foetentium, et sicut perdrix inducitur in caveam, et ut caprea in laqueum: sic et cor superborum, et sicut prospector videns casum proximi sui.

33. Bona enim in mala convertens insidiatur, et in electis imponet maculam.

34. A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis; homo vero peccator sanguini insidiatur.

35. Attende tibi a pestifero: fabricat enim mala, ne forte inducat super te subsannationem in perpetuum.

36. Admitte ad te alienigenam, et subvertet te in turbine, et abalienabit te a tuis propriis.

23. Bo łacno iest w oczach Boskich natychmiast uczcić ubogiego.

24. Błogosławienie Boże prędkie iest ku zapłaćie pobożnego, a w krótkim czaśie postępek iego pożytek czyni.

25. Nie mów: Cóż po mnie, a cóż odtąd będźie dobrego?

26. Nie mów: Mam dostatek: a cóż mi się odtąd przyda złego?

27. W dźień dobrego, nie zapominay złego, a w dźień złego nie zapominay dobrego.

28. Bo łacno iest przed Bogiem w dźień śmierći zapłacić każdému według dróg iego.

29. Złość godźiny przynośi zapamiętanie zbytku wielkiego: a przy skończeniu człowieczym odkryćie uczynków iego.

30. Nie chwal przed śmierćią żadnego człowieka: bo w syniech swych poznan bywa mąż.

31. Nie każdego człowieka wprowadzay do domu swego: bo wiele iest chytrośći zdradliwego.

32. Jako bowiem wypuszczaią smród wnętrznośći śmierdzących ludźi, y iako kuropatwę wprowadzaią w klatkę, y iako sarnę w śidło: tak y serce pysznych ludźi, y iako stróż widzący upadek bliźniego swego.

33. Dobre bowiem rzeczy we złe obracaiąc zakłada zdrady, a w rzeczach wybranych włoży zmazę.

34. Od iedney iskierki rozżarza się ogień, y od iednego zdradliwego mnoży się krew: a człowiek grzeszny godźi na krew.

35. Strzeż się zaraźliwego: bowiem knuie złośći, by snać na ćię nie przywiódł pośmiewiska na wieki.

36. Przypuść do śiebie cudzoziemca, y wywróći ćię w wichrze, y oddali ćię od twego własnego.

Sposobu życia swojego nie zmieniaj, chociażbyś widział, iż bezbożnym dobrze się wiedzie.

23. *Uczcić ubogiego.* Ubogacić.

24. *Prędkie jest ku zapłacie pobożnego.* Prędko Bóg dobre uczynki i życie cnotliwe wynagradza.—*I w krótkim czasie.* Rychło, prędko.—*Postępek jego.* Błogosławieństwo.— *Pożytek czyni.* Przynosi zapłatę za dobry uczynek.

25. *Cóż po mnie?* Jest to głos ubogiego, upadającego na duchu. Myśl więc jest: na cóż żyję? czegoż dziś i nadal mam się dobrego spodziewać?

26. *Mam dostatek.* Tak się odzywają pyszni. Myśl jest: niczego mi nie brak do zupełnego szczęścia; niczego się nie lękam.

27. *W dzień dobrego.* W szczęściu, w powodzeniu. Częste są bowiem zmiany losu i łatwe przejście z bogactwa do ubóstwa, i przeciwnie. P. W.

29. *Złość godziny.* Krótkie i chwilowe utrapienie.—*Przynosi zapamiętanie zbytku wielkiego.* Krótka boleść każe zapomnieć o przyjemnościach i rozkoszach przeszłych, jakkolwiek wielkich: co zawsze jest prawdą, a w ostatniéj życia godzinie jest rzeczą najprawdziwszą. —*Przy skończeniu człowieczém odkrycie uczynków jego.* Jedni upędzają się za rozkoszami, nie obliczają się z majątkiem i sądzą, że nigdy im niczego nie zabraknie. Tym czasem, jeśli nie za życia, przynajmniéj przy śmierci, cała prawda na jaw wychodzi. Ci, którzy za życia uchodzili za bogatych, tyle mieli długów, że ani dzieci ani sukcessorowie opłacić ich nie są w stanie. Albo myśl jest: w dzień śmierci wychodzą na jaw uczynki nasze, i Bóg, sędzia najwyższy, je rozbiera, ażeby każdemu sprawiedliwą oddał zapłatę.

30. *Nie chwal.* Nie ogłaszaj za szczęśliwego.—*W synach swych poznan bywa mąż.* W synach nieszczęśliwych lub szczęśliwych, bogatych lub ubogich. Z tego pokazuje się jaki rozum miał ojciec.

32. *Jako wypuszczają smród...śmierdzących ludzi.* Jak np. z pijanych bije odor wódki lub innego trunku, tak serca pysznych tchną pychą, obelgą, niesprawiedliwością. — *Jako kuropatwę wprowadzają w klatkę.* Jak kuropatwy, gołębie, kaczki i inne ptaki, których myśliwi używają dla złowienia innych ptaków tegoż gatunku, stawią się w klatce albo w sidłach, i nieświadomemu zdaje się, że to jest ich zwyczajne mieszkanie; tak pyszni, bezbożni i zdradliwi ludzie udają przyjaźń, a z twoich cierpień, z nieszczęścia twojego szydzą i natrząsają się.

33. *Dobre rzeczy w złe obracając.* Nadużywając pokory i prostoty twojéj i wszystko co mówisz lub robisz, na złe tłumacząc.—*W rzeczach wybranych włoży zmazę.* Najlepszym, najchwalebniejszym postępkom coś przytknie, coś w nich złego upatrzy i zgani.

34. *Zdradliwego.* Pysznego, bezbożnego, jakiego dotąd opisał.—*Krew.* Przelew krwi i mord. — *Godzi na krew.* Czyha na życie.

35. *Zaraźliwego.* Chytrego, złośliwego, niegodziwego. *Pośmiewiska.* Niesławy, hańby, ohydy.

36. *Przypuść do siebie.* Wprowadź do domu swego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 28. *Łacno jest przed Panem Bogiem w dzień śmierci zapłacić każdemu.* Jeśli na onczas kiedy to Ekklesiasticus mówi, tak ludzie rozumieli, iż po śmierci Pan Bóg dawał zapłatę i odpoczynienie takie, jakie onego czasu być mogło: jako daleko więcéj teraz kiedy już Pan Chrystus otworzył swoim wybranym niebo, mamy wierzyć iż już są w niebie i Pana Boga widzą, bo to ich zapłata po śmierci, czego figurą była, Num. 35, iż po śmierci kapłana najwyższego, wszyscy wygnańcy wracali się do ojczyzny. W czém jednak dzisiejszy heretycy błądzą, którzy przed świętemi niebo zamykają.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O rostropności w rozdawaniu jałmużny, prawdziwéj i fałszywéj przyjaźni, i t. d.

1. Si benefeceris, scito, cui feceris: et erit gratia in bonis tuis multa.
2. Benefac justo, et invenies retributionem magnam, et si non ab ipso, certe a Domino.
3. Non est enim ei bene, qui assiduus est in malis, et eleemosynas non danti: quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et misertus est poenitentibus.
4. Da misericordi, et ne suscipias peccatorem: et impiis et peccatoribus reddet vindictam, custodiens eos in diem vindictae.
5. Da bono, et non receperis peccatorem.
6. Benefac humili, et non dederis impio: prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te sit:
7. nam duplicia mala invenies in omnibus bonis, quaecumque feceris illi, quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et impiis reddet vindictam.
8. Non agnoscetur in bonis amicus, et non abscondetur in malis inimicus.
9. In bonis viri, inimici illius in tristitia, et in malitia illius, amicus agnitus est.
10. Non credas inimico tuo in aeternum, sicut enim aeramentum, aeruginat nequitia illius:
11. et si humiliatus vadat curvus, adjice animum tuum, et custodi te ab illo.

1. Jeśli uczynisz dobrze, wiédz komu uczynisz, y będzie wielka łaska w dobrach twoich.
2. Czyń dobrze sprawiedliwemu, a odniesiesz zapłatę wielką, ieśli nie od niego, pewnie od Pana.
3. Bo nie dobrze się dzieie temu, który ustawiczny iest we złościach, y który iałmużny nie daie: ponieważ y naywyższy ma w nienawiści grzészne, a zmiłował się nad pokutuiącymi.
4. Daway miłosiernemu, a nie wspomagay grzésznika. Y niezbożnym y grzésznikóm odda pomstę, zachowuiąc ie na dzień pomsty.
5. Daway dobremu, a nie wspomagay grzésznika.
6. Czyń pokornemu dobrze, a nie daway niepobożnemu: zakaż mu dawać chleba, aby przezeń nie był mocnieyszy nad cię:
7. bo tyle dwoie złego odniesiesz za wszytko dobre któreś mu uczynił: bo y Nawyższy nienawidzi złośników, y niezbożnym odda pomstę.
8. Nie poznać będzie przyiaciela czasu szczęśliwego, ani się zatai nieprzyiaciel czasu przeciwnego.
9. W szczęściu męża, nieprzyiaciele iego w smutku, a w nieszczęściu iego przyiaciel poznan iest.
10. Nie wiérz na wieki nieprzyiacielowi twemu: bo iako miédź rdzewieie złość iego:
11. a choćby upokorzony skurczywszy się chodził, miey się ty na pieczy, a strzeż się go.

—*Cudzoziemca.* Zwłaszcza takiego, który niezna prawdziwéj religii.—*W wichrze.* Jak wicher, wszystko ci pomiesza. — *I oddali się od twego własnego.* Z własnego cię majątku wyzuje.

R. 12.—1. *Jeśli uczynisz dobrze, wiedz komu uczynisz.* Patrz komu dajesz, ile mu dać potrzeba, jaki jest stan osoby i t. d., ażeby hojnością twoją kierował rozum, ażeby hojność twoja była stosowną: co się dzieje wówczas, gdy się dzieje jak należy i według przepisów rozumu.

3. *Bo nie dobrze dzieje się temu, który ustawiczny jest we złościach.* Czyń dobrze sprawiedliwemu, nie zaś grzesznikowi; ponieważ niedobrze, to jest źle, owszem najgorzéj będzie temu, który ciągle grzeszy, grzech kocha i dla tego nie myśli o pokucie i jałmużnie, przez którąby się do pokuty usposobił i grzechy swoje okupił. Albo tak: najgorzéj będzie grzesznikowi, jeżeli się w grzechach swoich zatwardzi i ich nie porzuci; cóż więc takiemu człowiekowi masz dobrze czynić, który dla siebie, dla innych i dla Boga, o ile to od niego zależy, jest najgorszym? za cóż masz dawać jałmużnę temu, który innym jałmużny nie daje i przez jałmużnę nie stara się grzechy swoje zgładzić? Nie zabrania autor ś. jałmużny dla złego człowieka, gdy on rzeczywiście jest w potrzebie; lecz uczy, iż nie należy świadczyć hojnego i nienależnego dobrodziejstwa grzesznikowi, bo to dobrodziejstwo pychę tylko jego podniesie, i tym sposobem dasz szalonemu miecz, którego on użyje na zgubę swoję i cudzą.

4. *Miłosiernemu.* Po grec. pobożnemu. — *I niezbożnym.* Spój. *i* zamiast *ponieważ.*—*Odda pomstę.* Pan Bóg, grzechy ich karząc. — *Zachowując je na dzień pomsty.* Póty im tylko żyć pozwalając, nim naznaczony czas kary nienadejdzie. P. W.

6. *Pokornemu.* Unižonemu, strapionemu, biednemu.—*Zakaż mu dawać chleba.* Nie dozwalaj, aby mu świadczono dobrodziejstwo lub dano jałmużnę.—*Aby przezeń nie był mocniejszy nad cię.* Ażeby dobrodziejstwem twojém rozbogacony, nie użył tego przeciw tobie, przyszedłszy do większéj zamożności od ciebie.

7. *Dwoje złego.* Im większe mu okażesz dobrodziejstwo, tém więcéj złego odeń doświadczysz. Albo złe zowie się dwojakiém: raz, że się traci dobrodziejstwo, a powtóre, że przez nie złośliwy staje się potężniejszym.

8. *Nie poznać będzie.* Nie poznaje się, nie można poznać.

9. *W szczęściu męża.* Człowieka. Widząc jego pomyślność, nieprzyjaciele usychają z zazdrości.

10. *Niewierz na wieki nieprzyjacielowi twemu.* Nie łatwo uwierz nieprzyjacielowi twemu, chociażbyś sądził, iż serce odmienił i już złego nie myśli. — *Jako miedź rdzawieje złość jego.* Jako naczynia miedziane gryszpanieją, tak łatana przyjaźń ukrywa w sobie jakąś niechęć i jad; zkąd powstają łatwo nowe nieporozumienia i kłótnie, jak gryszpan na miedzi, chociaż się wydaje dość wytartą i oczyszczoną.

12. Non statuas illum penes te, nec sedeat ad dexteram tuam, ne forte conversus in locum tuum inquirat cathedram tuam: et in novissimo agnoscas verba mea, et in sermonibus meis stimuleris.

13. Quis miserebitur incantatori a serpente percusso, et omnibus, qui appropiant bestiis? et sic qui comitatur cum viro iniquo, et obvolutus est in peccatis ejus.

14. Una hora tecum permanebit: si autem declinaveris, non supportabit.

15. In labiis suis indulcat inimicus, et in corde suo insidiatur, ut subvertat te in foveam. *(Jer. 41, 6.)*

16. In oculis suis lacrymatur inimicus, et si invenerit tempus, non satiabitur sanguine:

17. et si incurrerint tibi mala, invenies eum illic priorem.

18. In oculis suis lacrymatur inimicus, et quasi adjuvans suffodiet plantas tuas.

19. Caput suum movebit, et plaudet manu, et multa susurrans commutabit vultum suum.

12. Nie stawiay go podle siebie, a niech nie siedzi na prawicy twoiéy, by snadź obróciwszy się do mieysca twego nie szukał stołka twego: a na ostatek poznałbyś słowa moie, y zafrasowałbyś się z powieści moich.

13. Któż się zlituie nad zaklinaczem którego wąż ukąsi, y nad wszytkimi którzy się ku źwierzóm przystępuią? Także y nad tym, który towarzyszy ze złym człowiekiem, a uwikłał się w grzéchach iego.

14. Na iednę godzinę będzie trwał przy tobie, ale ieśli się pochylisz nie dotrwa.

15. Łagodnie mówi wargami swémi nieprzyiaciel, a w sercu swym godzi iakoby cię w dół wtrącił.

16. Płacze oczyma swemi nieprzyiaciel: ale ieśli trafi na czas, nie nasyci się krwie:

17. a ieśli cię potka co złego, naydziesz go tam pierwszego.

18. Oczyma swemi płacze nieprzyiaciel, a wrzkomo ratuiąc będzie podkopywał stopy twoie.

19. Głową swą będzie chwiał, y klaskał ręką, a wiele szepcąc odmieni oblicze swoie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 5. *Daj dobremu a nie wspomagaj grzesznika.* Nie mówi tu o jałmużnie którą dają ubogiemu, ale o inszych uczynnościach, które kto czyni przyjacielowi, chocia też niepotrzebnie, bo tak przedtém mówi: Jeśli uczynisz dobrze, wiedz komu uczynisz. A tak zakazuje dawać złym, kiedy nie potrzebują, albo kiedy lepszy też potrzebuje, a nie możesz obiema dać: albo kiedy złym na złe dajesz, jako więc drudzy dają błaznom, żarłokom, pochlebcom, nierządnicom. Albo więc zakazuje jałmużny dać grzesznemu, tém imieniem iż grzesznikiem jest, ale iż człowiekiem jest nie zakazuje.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O niebezpieczeństwie towarzystwa z pysznymi i możnymi, o bogactwie i ubóstwie, i t. d.

1. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea, et qui communicaverit superbo, induet superbiam. *(Sup. 7, 2.)*

2. Pondus super se tollet, qui honestiori se communicat. Et ditiori te ne socius fueris.

3. Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se colliserint, confringetur.

4. Dives injuste egit, et fremet; pauper autem laesus tacebit.

1. Kto się smoły dotknie, pomaże się od niéy: a kto ma z pysznym towarzystwo, oblecze się w pychę.

2. Brzemię na się kładzie, kto z poczciwszym nad się spółkuie. Y bogatszemu nad cię nie bądź towarzyszem.

3. Co za towarzystwo ma kocieł z garncem? bo kiedy w się uderzą, stłucze się.

4. Bogaty niesprawiedliwie uczynił, y będźie zgrzytał zęboma, a ubogi obrażony milczeć będźie.

12. *Nie stawiaj go podle siebie.* Ażeby przeciw tobie nie powstał i ciebie zepchnąwszy, miejsca twojego nie zajął. Ostrzega więc, żeby nieprzyjaciela, chociażby udawał przyjaźń, nie dopuszczać do wspólnictwa urzędu i stopnia, ponieważ usunąwszy towarzysza, sam jeden wszystko zagarnie.—*Zafrasowałbyś się z powieści moich.* Żebyś nie ubolewał, żeś przestrog moich nie słuchał.

13. *Któż się zlituje.* Jak nikt nie lituje się nad zaklinaczem wężów, jeśli od nich zostanie ukąszony, ponieważ ich szuka i samochcąc ich się dotyka; tak nie zasługują na miłosierdzie, którzy pomimo przestróg, aby niebezpieczeństwa unikali, wpadną w biedę, której łatwo mogli uniknąć. *Któż im winien?* powiadamy. — *Uwikłał się w grzechach jego?* Biorąc w nich udział.

14. *A jeśli się pochylisz.* Jeżeli ci się noga potknie i stracisz bogactwa i honory.

16. *Płacze.* Jak gdyby bolał nad twojem nieszczęściem. Udanemi łzami, jak mówi przysłowie, łzami krokodyla. Są którzy mają łzy na zawołanie, a którym bynajmniéj wierzyć nie trzeba.—*Trafi na czas.* Gdy znajdzie sposobność ku temu.—*Nie nasyci się krwi.* Postąpi z tobą jako wróg, i nie pohamuje się w złości, dopóki krwi twojéj nie przeleje.

17. *Najdziesz go tam pierwszego.* Aby ci szkodził i nieszczęście twoje jeszcze powiększył.

18. *Wrzkomo ratując będzie podkopywał stopy twoje.* W grec. tłum. Nogę ci podstawi, abyś upadł.

19. *Głową swą będzie chwiał i klaskał ręką.* Giestami będzie okazywał radość. — *Szepcąc.* Mówiąc do siebie.—*Odmieni oblicze swoje.* Porzuci udawany smutek.

R. 13.—2. *Brzemię na się kładzie.* Kto z bogatszym, możniejszym, znakomitszym ma stosunek, z nim przestaje, zabawia się, rozmawia; bierze na siebie wielki ciężar, o którym zaraz.

3. *Co za towarzystwo ma kocieł z garnkiem?* Jak garnek gliniany łatwo się rozbija i tłucze, jeżeli się zetknie z kotłem miedzianym lub żelaznym; tak ubogi i niemajętny zawsze bywa narażony na szkodę, jeżeli się styka z bogatym i możnym.

4. *Będzie zgrzytał zębami.* Jak gdyby jemu była krzywda wyrządzoną.

5. Si largitus fueris, assumet te: et si non habueris, derelinquet te.
6. Si habes, convivet tecum, et evacuabit te, et ipse non dolebit super te.
7. Si necessarius illi fueris, supplantabit te, et subridens spem dabit, narrans tibi bona, et dicet: Quid opus est tibi?
8. Et confundet te in cibis suis, donec te exinaniat bis et ter: et in novissimo deridedit te, et postea videns derelinquet te, et caput suum movebit ad te.
9. Humiliare Deo, et exspecta manus ejus.
10. Attende, ne seductus in stultitiam humilieris.
11. Noli esse humilis in sapientia tua, ne humiliatus in stultitiam seducaris.
12. Advocatus a potentiore discede: ex hoc enim magis te advocabit.
13. Ne improbus sis, ne impingaris: et ne longe sis ab eo, ne eas in oblivionem.
14. Ne retineas ex aequo loqui cum illo, nec credas multis verbis illius: ex multa enim loquela tentabit te, et subridens interrogabit te de absconditis tuis.
15. Immitis animus illius conservabit verba tua, et non parcet de malitia, et de vinculis.
16. Cave tibi, et attende diligenter auditui tuo, quoniam cum subversione tua ambulas.
17. Audiens vero illa quasi in somnis vide, et vigilabis.

5. Jeśli będźiesz dawał, przyimie cię, ale ieśli nie będźiesz miał, opuści cię.
6. Jeśli masz, będźie używał z tobą, y wytrawi cię, a nie będźie cię żałował.
7. Jeśli mu cię będźie potrzeba, podeydźie cię, a uśmiechaiąc się, będźieć nadźieię czynił powiadaiąc ci dobre, y rzecze: A czegoć potrzeba?
8. Y zawstydźi cię potrawami swymi, aż cię wyniszczy po drugie y po trzecie: a naostatek naśmieie się z ciebie, a potym widząc opuści cię, a będźie chwiał głową przeciw tobie.
9. Ukorz się Bogu, a czekay rąk iego.
10. Strzeż się, abyś zwiedźiony w głupstwo nie był poniżony.
11. Nie uniżay się w mądrości twoiey, byś uniżywszy się nie był zwiedźion w głupstwo.
12. Wezwany od możnieyszego, odeydźi: bo cię odtąd więcey wzywać będźie.
13. Nie uprzykrzay się, abyś odrzucon nie był: a bądź daleko od niego, abyś nie przyszedł w zapamiętanie.
14. Nie zwyczay się zarówno z nim mówić: ani wierz mnogim powieściom iego, bo z długiey rozmowy będźie cię doświadczał, a uśmiechaiąc się będźie cię pytał o taiemnicach twoich.
15. Niemiłosierny umysł iego będźie zachowywał słowa twoie: a nie opuści aby cię trapić y do więzienia dać nie miał.
16. Strzeż się a pilnuy tego co słyszysz: bo chodźisz z upadkiem twoim.
17. A słuchaiąc tego iako wé śnie, patrz y czuy.

---

5. *Przyjmie cię.* Do twojéj przyjaźni i poufałości.
6. *Będzie używał z tobą.* Będzie u ciebie jadł i pił i zniszczy ciebie.— *Nie będzie ciebie żałował.* Nie ulituje się, że tyle dla niego tracisz, lecz będzie mniemał, że się mu od ciebie ta cześć należy.
7. *Jeżeli mu cię będzie potrzeba.* Jeżeli mu będziesz potrzebny.— *Podejmie cię.* Pokaże ci minę wesołą i grzeczne słówka prawić ci będzie.—*Powiadając ci dobre.* Wyliczając dobrodziejstwa, któremi cię gotów obsypać.
8. *Zawstydzi cię potrawami swemi.* Tak wspaniale cię przyjmie, iż się zawstydzisz skromnego stołu swojego, i drugi raz go przyjmując u siebie, daleko większy poniesiesz wydatek niż pierwiéj.— *Po drugie i po trzecie.* Za drugim lub trzeciém przyjęciem.— *Będzie chwiał głową przeciw tobie.* Jak gdyby mówił: oto głupi! chciał mnie przesadzić w przyjmowaniu gości.
9. *Ukorz się Bogu.* Padłszy przed nim na kolana.— *A czekaj rąk jego.* I raczéj z jego rąk oczekuj dobra niż z ręki bogacza, o którym się dotąd mówiło.
10. *Zwiedziony w głupstwo.* Karmiony próżną nadzieją jego obietnic.—*Abyś nie był poniżony.* Abyś się nie poniżył nad miarę, oczekując od niego skutku jego przyrzeczeń lub też próśb swoich.
11. *Nie uniżaj się w mądrości twojéj.* Fałszywie rozumiejąc, że takie uniżenie się jest mądrością. Zabrania autor ś. zbytecznego uniżania się, jako też i zbytecznéj nadziei w łasce bogatego.—*Byś uniżywszy się, nie był zwiedzion w głupstwie.* Ażeby ciebie nie popchnął do głupstwa, fałszu, niesprawiedliwości, słowem grzechu, gdy się tak zbytecznie przed nim uniżysz i jemu się całkowicie na usługi oddasz.
12. *Odejdź.* Nie idź do niego, a gdy pójdziesz, prędko się zwiń. Tak w. 25, 17. *Powściągnij nogę twoję z domu bliźniego, by kiedy będąc syt, nie miał cię w nienawiści.*
13. *Abyś odrzucon nie był.* Aby ciebie nie wyprawiono.—*Abyś nie przyszedł w zapamiętanie.* Albowiem, jeżeli się nigdy nie ukażesz, zapomni o tobie. Pospolicie się mówi, iż z bogatymi tak samo trzeba się zachować jak z ogniem; ani za nadto blizko nie podchodzić, bo się spalisz; ani zanadto daleko się trzymać, bo się nie ogrzejesz.
14. *Nie zwyczaj się zarówno z nim mówić.* Nie ośmielaj się mówić do niego jak do równego sobie. Albo: nie baw długo u niego i nie wdawaj się z nim w długie rozmowy jak z równym sobie, śmiało i bez należytego uszanowania. Nie wierz mnogim *powieściom jego.* Pochlebnym i grzecznym słowom, któremi cię łechce.— *Będzie cię doświadczał.* Aby z ciebie wydobył twoje tajemnice.
15. *Będzie zachowywał słowa twoje.* Będzie rozbierał słowa twoje i z nich umocni się w podejrzeniach, jakie ma o tobie.— *A nie opuści, aby cię trapić, i do więzienia dać nie miał.* Nie zaniecha ci szkodzić, nawet wtrącić cię do więzienia.
16. *Chodzisz z upadkiem twoim.* Znajdziesz się w niebezpieczeństwie klęski.
17. *A słuchając tego jak we śnie, patrz i czuj.* W gr. tłómaczeniu *gdy to słyszysz we śnie twoim, zbudź się.* Jak gdyby rzekł: gdy cię pytać będzie, miej się na baczności; bądź podobny do człowieka, który przez sen widzi jakieś nad sobą niebezpieczeństwo i natychmiast ze snu się zrywa.

18. Omni vita tua dilige Deum, et invoca illum in salute tua.
19. Omne animal diligit simile sibi, sic et omnis homo proximum sibi.
20. Omnis caro ad similem sibi conjungetur, et omnis homo simili sui sociabitur. * *(2. Cor. 6, 14).*
21. Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator justo. *
22. Quae communicatio sancto homini ad canem? aut quae pars diviti ad pauperem?
23. Venatio leonis onager in eremo, sic et pascua divitum sunt pauperes. *(Psal. 10, b. 9).*
24. Et sicut abominatio est superbo humilitas, sic et exsecratio divitis pauper.
25. Dives commotus confirmatur ab amicis suis; humilis autem, cum ceciderit, expelletur et a notis.
26. Diviti decepto multi recuperatores; locutus est superba, et justificaverunt illum;
27. humilis deceptus est, insuper et arguitur; locutus est sensate, et non est datus ei locus.
28. Dives locutus est, et omnes tacuerunt, et verbum illius usque ad nubes perducent.
29. Pauper locutus est, et dicunt: Quis est hic? et si offenderit, subvertent illum.
30. Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia, et nequissima paupertas in ore impii.
31. Cor hominis immutat faciem illius sive in bona, sive in mala.
32. Vestigium cordis boni, et faciem bonam difficile invenies et cum labore.

18. Przez wszytek żywot twóy miłuy Boga, y wzyway go ku zbawieniu twemu.
19. Każde źwierzę miłuie sobie podobne, tak y każdy człowiek bliźniego swego.
20. Wszelkie ciało przyłączy się ku podobnemu sobie, a wszelki człowiek przyłaczy się do podobneg sobie.
21. Jeśli kiedy wilk z owcą spółkować będźie,o tak grzésznik z sprawiedliwym.
22. Co za spółkowanie świętemu człowiekowi ze psem? abo co za część bogatemu z ubogim?
23. Osieł lesny iest łowem lwowi ną puszczy: tak pastwiskiem bogaczów są ubodzy.
24. A iako pysznemu obrzydła iest pokora: tak y ubogi obrzydłość bogatemu.
25. Bogacz pochylony bywa ratowany od przyiaciół swoich: a nędznik gdy upadnie, y od znaiomych bywa wypędzony.
26. Bogacz gdy oszukany będźie, ma wiele pomocników; hardźie mówił y usprawiedliwili go:
27. nędznik oszukany iest, nadto iescze nań fukaią: mówił rostropnie, a mieysca mu nie dano.
28. Mówił bogacz a wszyscy umilkli, y wywyższą aż pod obłoki słowa iego.
29. Ubogi mówił, y mówią: Któż to iest? a ieśli się potknie, wywrócą go.
30. Dobroć iest maiętność, kto nie ma grzéchu na sumieniu: a złe ubóstwo w uściech złośnika.
31. Serce człowiecze odmienia twarz iego, bądź ku dobremu, bądź ku złemu.
32. Szlad serca dobrego, y oblicze dobre, z trudna y z pracą naydźiesz.

18. *Ku zbawieniu swemu.* Aby cię zbawił.
20. *Wszelkie ciało.* Wszelkie źwierzę.— *Wszelki człowiek przyłączy się ku podobnemu sobie.* Co znaczy; unikając możniejszych, przestawać będzie z równymi sobie.
21. *Jeżeli kiedy wilk z owcą spółkować będzie.* Jak nie ma przyjaźni między wilkami i owcami, tak nie ma między grzesznikami i sprawiedliwymi. Spójnik *jeżeli*, często w Piśmie ś. oznacza przeczenie.
22. *Świętemu człowiekowi.* W gr. tłum. *Hyenie;* myśl jest: jak nie ma stosunku między hyeną a psem; ponieważ to są nie tylko różnego gatunku źwierzęta, lecz nawet sobie nieprzyjazne; tak między bogatym, nienawidzącym biednego, a samym biednym, żadnego stosunku i przyjaźni być nie może. Tłómacz Wulgaty czyta *świętemu*, i myśl jest: nie może człowiek święty mieć stosunku z psem, to jest z nieczystym, niesprawiedliwym i bezbożnym człowiekiem. — *Częste.* Stosunek.
23. *Osieł leśny jest łowem lwowi na puszczy.* Jak lwy w pustyni polują na osły leśne i je pożerają; *tak pastwiskiem bogaczów są ubodzy.* Tak bogaci pożerają biednych.
24. *Jako pysznemu obrzydła jest pokora.* Jak pyszny brzydzi się pokorą, tak bogaty ubóstwem.
25. *Pochylony.* Mający się ku upadkowi.—*Bywa ratowany od przyjaciół swoich.* Radą i pieniędzmi.
26. *Bogacz gdy oszukany będzie, ma wielu pomocników.* Gdy bogaty coś niedorzecznego powie lub zrobi, znajdzie się wielu, którzy go bronić i wszystko na dobre tłómaczyć będą.
30. *Dobra jest majętność.* Ponieważ autor ś. wiele powiedział przeciw bogactwom i za ubóstwem, żeby ktoś nie sądził, iż bogactwa bezwarunkowo są złe a samo ubóstwo czyni człowieka sprawiedliwym, uczy, iż bogactwa są rzeczą dobrą, jeżeli nie plamią sumienia zmazą grzechu, jeżeli dobremi sposobami są nabyte; ubóstwo zaś w ustach bezbożnego, to jest w bezbożnym, otwierającym gębę na obmowy, potwarze, bluźnierstwa i tym podobne, jest rzeczą najgorszą, ponieważ i dóbr zewnętrznych nie ma, i razem nie ma wewnętrznego pożytku z ubóstwa, które umysł pokornym i uniżonym uczynić powinno. Albo tak: w ustach bezbożnego, najgorszą rzeczą jest ubóstwo, ponieważ ubogi tak je uważa.
31. *Serce człowiecze odmienia twarz jego.* Na twarzy bowiem maluje się smutek, radość, wstydliwość stosownie do usposobień serca. Albo tak można rozumieć: wewnętrzne dobre zdrowie pokazuje się w dobréj cerze twarzy: albowiem twarz zdrowego jest pełną, wesołą, niezdrowego zaś smutna, chuda i cery niedobréj.— *Bądź ku dobremu, bądź ku złemu.* Twarz zmienia się podług tego, jak w sercu jest smutek lub radość.
32. *Ślad serca dobrego i oblicze dobre z trudna najdziesz.* Trudno znaleźć człowieka, któryby i był mądrym i razem dobrze wyglądał. Raz dla tego, że mądrość nie nabywa się bez trudu, a powtóre, że nikt nie jest bez pokus i utrapień wewnętrznych. Co wszystko musi koniecznie mieć wpływ na zdrowie, a następnie i na cerę.

CAPUT XIV. ROZDZIAŁ 14.

O powściągliwości języka, łakomstwie, śmierci, dobrych uczynkach, i t. d.

1. Beatus vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo, et non est stimulatus in tristitia delicti. *
2. Felix, qui non habuit animi sui tristitiam, et non excidit a spe sua. * *(Infr. 19, 17.)*
3. Viro cupido et tenaci sine ratione est substantia, et homini livido ad quid aurum?
4. Qui acervat ex animo suo injuste, aliis congregat, et in bonis illius alius luxuriabitur.
5. Qui sibi nequam est, cui alii bonus erit? et non jucundabitur in bonis suis.
6. Qui sibi invidet, nihil est illo nequius, et haec redditio est malitiae illius;
7. et si bene fecerit, ignoranter, et non volens facit, et in novissimo manifestat malitiam suam.
8. Nequam est oculus lividi, et avertens faciem suam, et despiciens animam suam.
9. Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis; non satiabitur, donec consumat arefaciens animam suam.
10. Oculus malus ad mala; et non satiabitur pane, sed indigens et in tristitia erit super mensam suam.
11. Fili, si habes, benefac tecum, et Deo dignas oblationes offer.
12. Memor esto, quoniam mors non tardat, et testamentum inferorum quia demonstratum est tibi: testamentum enim hujus mundi, morte morietur.
13. Ante mortem benefac amico tuo, et secundum vires tuas exporrigens da pauperi. *(Supr. 4, 1. Luc. 16, 9.)*

1. Błogosławiony mąż który się nie potknął w słowie ust swoich, y nie iest trapion frasunkiem grzechu.
2. Szczęśliwy który nie miał smutku na umyśle swoim, y nie utracił nadźieie swoiéy.
3. Człowiek chciwy y skąpy próżno ma bogactwa, a człowiekowi źazdrościwemu na co złoto?
4. Kto zbiéra niesłusznie, od dusze swéy innym zbiéra; a w dobrach iego inszy zbytku używać będźie.
5. Kto sobie iest złym, komuż innemu dobrym będzie? y dobra swego z pociechą nie zażywie.
6. Kto sam sobie zayźrzy, nic nadeń nie iest gorszego, y ta iest zapłata złości iego;
7. y ieśli co dobrze uczyni niewiadomie, a niechcąc czyni, a naostatek pokazuie złość swoię.
8. Złośliwe iest oko zazdrościwego, y odwracaiące twarz, y gardzące duszą swoią.
9. Nienasycone oko chciwego częścią niesprawiedliwości: nie nasyci się aż wyniszczy susząc duszę swoię.
10. Oko złe do złego: a nie naie się chleba, ale niedostateczne y smutne będźie u stołu swego.
11. Synu, ieśli masz, czyń sam sobie dobrze, a ofiaruy Bogu godne ofiary.
12. Pamiętay żeć śmierć nie omieszka, a iżci iest okazan testament piekielny: testament bowiem tego świata, śmiercią umrze.
13. Przede śmiercią czyń dobrze przyiacielowi twemu, a według przemożenia twego ściągaiąc daway ubogiemu.

R. 14.—1. *Nie jest trapion.* Który nie doznaje wyrzutów sumienia, a więc może być wesołym i spokojnym.

2. *Smutku na umyśle swoim.* W skutek wyrzutów sumienia. — *I nie utracił nadziei swojéj.* Szczęśliwy, którego sumienie wolne jest od grzechu, i dla tego nie utracił nadziei i nie rozpacza o zbawieniu.

3. *Chciwy i skąpy.* Napróżno skąpy ma bogactwa, ponieważ ich nie używa i ich dla siebie i dla innych żałuje. W greck. tłómaczeniu *sknera*, który i najmniejszego wydatku ponieść niechce i najmniejszéj rzeczy nikomu nie przepuści.

4. *Kto zbiera niesłusznie.* Kosztem swego zdrowia i życia, dla innych zbiera, którzy zbytków dopuszczać się będą.

5. *Kto sobie jest złym.* Kto dla siebie żałuje.—*Komuż dobrym będzie?* Dla kogo będzie dobroczynnym? Komu co da?

6. *Ta jest zapłata złości jego.* Sam siebie karze za swoję złość i grzech, odejmując sobie pokarmu, odzienia, lekarstw, ponosząc głód, pragnienie, zimno: sam własnym jest katem.

7. *Niewiadomie.* Nie zna tego, nie rozumie. W greck. tłómaczeniu *ze smutkiem i gdéraniem:* co także jest prawdą.—*Nie chcąc.* Nie dobrowolnie i z ochotą, lecz albo przez bojaźń, albo przez wstyd.

8. *Odwracając twarz.* Od biednego i ubogiego, żeby jego ubóstwa nie zobaczył i nie był zmuszony dać mu cokolwiek dla poratowania go w biédzie.—*Gardzące duszą swoją.* Za nic mając życie swoje, jeżeli pokarm lub lekarstwa są drogie.

9. *Częścią niesprawiedliwości.* Nienasycone jest oko łakomego w téj części dóbr, których niesprawiedliwie pożąda. Albo nie przestaje na części niesprawiedliwie nabytéj.

10. *Oko złe do złego.* Złe i zazdrośne oko łakomcy wypatruje tylko lichwy i innych nieprawych zysków.—*Nie naje się chleba, ale niedostateczne.* Chociaż głód czuje, jednakże nie je tyle ile potrzebuje, żeby mniéj wydał pieniędzy.—*Smutne będzie u stołu swego.* Albo że nie podjadł i głodny, albo iż boleje, że domownicy tak wiele zjadają.

11. *Jeśli masz, czyń sam sobie dobrze.* Jeśli masz dostatek, używaj go ku własnéj wygodzie. — *Ofiaruj Bogu godne ofiary.* Nie tak jak skąpi, którzy najgorsze rzeczy ofiarują.

12. *Testament piekielny.* Wyrok śmierci. — *Okazan jest tobie.* Po grecku *testament piekielny nie jest ci okazany.* Nie wiesz, ile ci życia pozostaje, bo czas śmierci niewiadomy. Tłómacz Wulgaty rozumie twierdząco, co znaczy: nie wątpisz, iż umrzesz, ponieważ ci to wykazuje codzienne doświadczenie. Bądź więc hojny w czynieniu dobrze, ponieważ nic z sobą z tego świata nie zabierzesz.—*Testament tego świata śmiercią umrze.* Ktokolwiek żyje na tym świecie, podlega temu wyrokowi, *śmiercią umrze.*

13. *Ściągając.* Otwierając rękę dobroczynną.

14. Non defrauderis a die bono, et particula boni doni non te praetereat.
15. Nonne aliis relinques dolores et labores tuos in divisione sortis?
16. Da, et accipe, et justifica animam tuam.
17. Ante obitum tuum operare justitiam, quoniam non est apud inferos invenire cibum.
18. Omnis caro sicut foenum veterascet, et sicut folium fructificans in arbore viridi. *(Isai. 40, 6. Jac. 1, 10).*
19. Alia generantur, et alia dejiciuntur; sic generatio carnis et sanguinis, alia finitur, et alia nascitur.
20. Omne opus corruptibile in fine deficiet; et qui illud operatur, ibit cum illo.
21. Et omne opus electum justificabitur; et qui operatur illud, honorabitur in illo.
22. Beatus vir, qui in sapientia morabitur; et qui in justitia sua meditabitur, et in sensu cogitabit circumspectionem Dei. *(Psal. 1, 2).*
23. Qui excogitat vias illius in corde suo, et in absconditis suis intelligens, vadens post illam quasi investigator, et in viis illius consistens;
24. qui respicit per fenestras illius, et in januis illius audiens;
25. qui requiescit juxta domum illius, et in parietibus illius figens palum statuet casulam suam ad manus illius, et requiescent in casula illius bona per aevum;
26. statuet filios suos sub tegmine illius, et sub ramis ejus morabitur;
27. protegetur sub tegmine illius a fervore, et in gloria ejus requiescet.

14. Nie utracay dnia dobrego, a cząstka dobrego daru niechay cię nie mija.
15. Izali inszym nie zostawisz boleści y prace twoiéy na rozdźiał losu?
16. Daway y bierz, a usprawiedliwiay duszę swoię.
17. Przed śmiercią twą czyń dobrze: bo w piekle nie naydźiesz pokarmu.
18. Wszelkie ciało zwiotszeie iako siano: y iako liście kwitnące na drzewie zielonym.
19. Jedno rośćie, a drugie opada: tak rodzay ciała y krwie, ieden zachodźi, a drugi nastawa.
20. Każde dźieło skazitelne nakoniec ustanie: a który ie czyni póydźie z nim.
21. Y wszelkie dźieło osobliwe będźie usprawiedliwione, a kto ie czyni, będźie uczczon przez nie.
22. Błogosławiony mąż, który trwać będźie w mądrości, y który w sprawiedliwości swéy rozmyślać będźie, a w umyśle uważać będźie opatrzność Bożą.
23. Który rozmyśla drogę iéy w sercu swoim, a taiemnice iéy zrozumiewaiąc, idąc za nią iakoby ślakuiący, a na drogach iéy stoiący;
24. który wgląda przez okna iéy, a u drzwi iéy słucha;
25. który odpoczywa w domu iéy, a wbiwszy gwoźdź w ściany iéy, postawi domek swóy pod ręką iéy: y w domku iego będą odpoczywać dobra na wieki;
26. postawi syny swe pod przykryciem iéy, y będźie mieszkał pod iéy gałązkami;
27. będźie obronion od upalenia pod dachem iéy, a w chwale iéy będźie odpoczywał.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O bojaźni Bożéj, wolnéj woli ludzkiéj, i t. d.

1. Qui timet Deum, faciet bona, et qui continens est justitiae, apprehendet illam;

1. Kto się Boga boi, będzie czynił dobrze: a kto się trzyma sprawiedliwości, dostanie iéy;

14. *Nie utracaj dnia dobrego.* Przez łakomstwo nic pozbawiaj siebie uczciwéj rozkoszy. — *Cząstka dobrego daru niech cię nie mija.* Nie zaniedbuj żadnéj sposobności do czynienia dobrze.

15. *Boleści i pracy twojéj.* Bogactw z boleścią i pracą nabytych.—*Na rozdział losu.* Któremi dziedzice podzielą się losem, albo które przegrają w kostki (w karty).

16. *Dawaj i bierz.* Dawaj drugim i bierz na swój pożytek. — *Usprawiedliwiaj duszę swoję.* Szafując dostatkiem swoim sprawiedliwie, miłosiernie i święcie, bo przez to samo duszę swoję poświęcasz.

17. *Czyń dobrze.* Wszelkie dobre uczynki wykonywaj, a przedewszystkiém uczynki miłosierne.— *W piekle nie najdziesz pokarmu.* Czego tu nie użyjesz, na tamten świat z sobą niezabierzesz; tam bowiem ani jedzą, ani piją. Albo myśl jest: staraj się o dobre uczynki za życia, ponieważ po śmierci nic już dobrego uczynić nie możesz. Takie rozumienie zgadza się z przestrogą Zbawiciela u Jana ś. 6. 27.

18. *Liście kwitnące.* Znajdujące się. Same liście są w niejaki sposób owocem i płodem drzewa.
19. *Ciała i krwi.* Ludzi.
20. *Każde dzieło skazitelne.* Wszelki sprzęt starzeje się, próchnieje i ginie, jak i tego sprzętu lub roboty sprawca.

21. *Wszelkie dzieło osobliwe.* Sprawiedliwe i święte. —*Będzie usprawiedliwione.* Będzie ogłoszone za święte i sprawiedliwe w tém życiu i na sądzie ostatecznym.
22. *Opatrzność Bożą.* Że Bóg wszystko widzi i uważa.
23. *Tajemnice jéj zrozumiewając.* Rozważając jéj tajemnice.—*Jakoby ślakujący.* Jak ślad w ślad idący za mądrością i nakoniec ją znajdujący. — *Na drogach jéj stojący.* Trzymając się jéj dróg, aż nim ją doścignie.
24. *Który wgląda przez okna jéj.* Gdy przyjdzie do domu mądrości a znajdzie drzwi i okna zamknięte, przez szczeliny okien i drzwi zaglądać będzie do środka i ucho przyłoży, aby coś posłyszał. Tak usilnie będzie pragnął dostać się do mądrości, która się wewnątrz domu ukrywa.
25. *Odpoczywa.* Przebywa.—*Wbija gwoźdź.* Dla zawieszenia tam swojego namiotu.— *Pod ręką jéj.* Przy niéj.—*Dobra na wieki.* Dobra wiecznie trwające.
26. *Pod przykryciem jéj.* Pod jéj zasłoną. Metafora wzięta od cienia drzew.
27. *A w chwale jéj będzie odpoczywał.* To drzewo swojemi kwiatami, liśćmi i owocami przyniesie mu cześć i chwałę.
R. 15.—1. *Dostanie jéj.* To jest mądrości.

2. et obviabit illi quasi mater honorificata, et quasi mulier a virginitate suscipiet illum.
3. Cibabit illum pane vitae et intellectus, et aqua sapientiae salutaris potabit illum, et firmabitur in illo, et non flectetur;*
4. et continebit illum, et non confundetur; et exaltabit illum apud proximos suos,* *(Joan. 4. 10).*
5. et in medio ecclesiae aperiet os ejus, et adimplebit illum spiritu sapientiae et intellectus: et stola gloriae vestiet illum.
6. Jucunditatem et exultationem thesaurizabit super illum, et nomine aeterno hereditabit illum.
7. Homines stulti non apprehendent illam, et homines sensati obviabunt illi; homines stulti non videbunt eam, longe enim abest a superbia et dolo;
8. viri mendaces non erunt illius memores, et viri veraces invenientur in illa, et successum habebunt usque ad inspectionem Dei.
9. Non est speciosa laus in ore peccatoris,
10. quoniam a Deo profecta est sapientia; sapientiae enim Dei astabit laus, et in ore fideli abundabit, et dominator dabit eam illi.
11. Non dixeris: Per Deum abest; quae enim odit, ne feceris.
12. Non dicas: Ille me implanavit; non enim necessarii sunt ei homines impii.
13. Omne exsecramentum erroris odit Dominus; et non erit amabile timentibus eum.
14. Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui.
15. Adjecit mandata et praecepta sua:
16. si volueris mandata servare, conservabunt te, et in perpetuum fidem placitam facere. *(Matth. 19, 17).*

2. y zabieży mu iako uczciwa matka, a iako żona panną poięta przyimie go.
3. Nakarmi go chlebem żywota y rozumienia, a wodą mądrości zbawiennéy napoi go: y umocni się w nim, y nie pochyli się;
4. y zatrzyma go y nie zawstydźi się: y wywyższy go u bliźnich iego,
5. y w pośród kościoła otworzy usta iego, y napełni go duchem mądrośći y rozumienia, y szatą chwały przyodźieie go.
6. Wesele y radość będźie skarbiła nad nim: y imienia wiecznego dźiedźicem go uczyni.
7. Ludźie głupi nie dostaną iéy, a baczni ludźie zabieżą iéy: głupi ludźie nie oglądaią iéy, bo daleko iest od pychy y zdrady;
8. ludźie kłamliwi nie wspomnią iéy, a ludźie prawdźiwi nayda się u niéy, y sczęście mieć będą aż do oglądania Boga.
9. Nie iest piękna chwała w uściech złośliwego,
10. abowiem od Boga poszła mądrość, bo przy mądrości Bożéy stać będźie chwała, y rozmnoży się w uściech wiernego, a panuiący da mu ią.
11. Nie mów: przez Boga nie iest przy mnie: bo czego on nienawidźi, nie czyń.
12. Nie mów: On mię w błąd wprawił: bo mu nie potrzeba niezbożnych ludźi.
13. Wszelkiéy obrzydliwości błędu Pan nienawidźi, y nie będźie się podobała boiącym się go.
14. Bóg od początku stworzył człowieka, y ostawił go w ręce rady iego.
15. Przydał mandaty y przykazania swoie:
16. ieśli będźiesz chciał mandaty zachować, zachowaią cię, y na wieki wiarę miłą trzymać.

---

2. *Uczciwa matka.* Żona główna, która jest panią domu; dawniéj bowiem godziło się mieć wiele żon.
3. *Nakarmi go.* Pokarmy na drobne części rozkrajając i wkładając do ust jak to robi piastunka.—*Chlebem żywota i rozumienia.* Pokarmem dającym życie i mądrość.—*Wodą mądrości.* To samo znaczy woda mądrości, co chleb żywota: lecz dla większéj ozdoby urozmaica się przenośnia.—*Umocni się w nim.* Pokarmem owym i napojem zasilony nie skłoni się do występku lub błędu.
4. *Zatrzyma go.* Żeby się jakiego grzechu nie dopuścił, któryby mu przyniósł szkodę lub niesławę.—*U bliźnich jego.* Nad jego bliźnich.
5. *W pośród kościoła otworzy usta jego.* Ażeby na zgromadzeniu lud nauczył i był doktorem kościoła.—*Szatą chwały przyodzieje go.* Jednając dlań wielką sławę i wziętość, i zdobiąc go znamionami uczoności (doktoratu).
6. *Wesele i radość.* Niezmierne wesele, nakształt skarbu, nad nim zgromadzi, i sprawi, iż sławy nigdy niepożytéj, jakby dziedzictwa dostąpi
7. *Zabieżą jéj.* Znajdą ją po drodze swojéj.
8. *Szczęście mieć będą, aż do oglądania Boga.* Nie oddalą się od mądrości, aż nim pod jéj przewodnictwem nie dojdą do oglądania Boga twarzą w twarz.
9. *Chwała.* Boga i mądrości.—*Złośliwego.* Grzesznika, który trwa w grzechach i od nich odwieść się nie daje.
10. *Od Boga poszła mądrość.* Nikt nie może i nie powinien wysławiać mądrości, jeżeli nie jest posłany, nauczony i natchniony od Boga; zwyczajnie zaś Bóg ani posyła, ani uczy grzeszników. Oni więc nie powinni jéj ogłaszać, podług przestrogi w Przypowieściach 26, 7: *nieprzystojna jest przypowieść w ustach głupiego.* Mądremu tylko przystoi wysławiać mądrość.—*Rozmnoży się w uściech wiernego.* Obszernie i wymównie chwalić będzie mądrość ten, kto jest mądrym od Boga, ponieważ wysławia rzecz dobrze sobie znajomą.—*Panujący da mu ją.* Wskaże mu, jak właściwie mądrość ma wysławiać.

11. *Nie mów: przez Boga nie jest przy mnie.* Bóg jest przyczyną, że nie jestem mądry i cnotliwy.—*Bo czego on nienawidzi, nie czyń.* Bóg nienawidzi nierozumu i grzechu. Pod tym więc pozorem, iż Bóg niechce, abyś był mądrym i cnotliwym, nie popełniaj grzechu, którym się Pan Bóg brzydzi. Wymówka twoja nic nie znaczy. Albo tak: nic dziwnego, żeś niemądry, ponieważ czynisz, co Bóg ma w nienawiści. P. W.
12. *Nie potrzeba mu niezbożnych ludzi.* Tak dalece ich nie potrzebuje i mieć nie chce, iż ich nienawidzi najmocniéj brzydzi się nimi.
13. *Wszelkiéj obrzydliwości błędu.* Wszelki niecny postępek, jak krzywoprzysięztwo, cudzołóztwo, mężobójstwo, kradzież i t. d.—*Nie będzie się podobała bojącym się go.* Nie pochwalą grzechu czciciele Boga.
14. *Zostawił go w ręce rady jego.* Dał mu wolną wolą. Patrz Wujka.
16. *Jeżeli będziesz chciał mandaty zachować.* Jeżeli zechcesz bez przerwy być wiernym Bogu, zachowując Jego przykazania, ta wierność na zawsze cię od zguby wiecznéj zachowa.

17. Apposuit tibi aquam et ignem: ad quod volueris, porrige manum tuam.
18. Ante hominem vita et mors, bonum et malum; quod placuerit ei, dabitur illi; *(Jer. 21, 8)*.
19. quoniam multa sapientia Dei, et fortis in potentia videns omnes sine intermissione.
20. Oculi Domini ad timentes eum, et ipse agnoscit omnem operam hominis. *(Psal. 33, 16. Hebr. 4, 13)*.
21. Nemini mandavit impie agere, et nemini dedit spatium peccandi;
22. non enim concupiscit multitudinem filiorum infidelium et inutilium.

17. Położył przed cię wodę y ogień: do czego chcesz ściągni rękę twoię.
18. Przed człowiekiem żywot y śmierć, dobre y złe: co się mu podoba będźie mu dano;
19. iż wielka mądrość Boża, a silny iest w mocy, widzący wszytkie bez przestanku.
20. Oczy Pańskie ku tym którzy się go boią, a on zna wszelką sprawę człowieczą.
21. Nikomu nie rozkazał źle czynić, y nie dał żadnego czasu dla grzészenia;
22. abowiem nie pragnie mnóstwa synów niewiernych y niepożytecznych.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. w. 11. *Nie mów: przez Boga nie jest przy mnie.* Daje znać Duch Ś. temi słowy, iż nikt nie może grzechu swojego zganiać na Pana Boga, jakoby on był tego przyczyną, że się grzechów nie wystrzegamy. Temuż ono miejsce podobne jest, Oseae 13, zguba twoja z ciebie jest i t. d. A tak jawnie przeciw temu Pismu ś. mówią heretycy dzisiejszy, ucząc iż Bóg jest przyczyną grzechów naszych, bo to jest ciężkie bluźnierstwo przeciwne słowu Bożemu, jako tu czytać możesz.

14. *I ostawił go w ręce rady jego.* To jest, dał mu wolną władzę i wolność obierania to albo owo, to właśnie jest *consilium* albo rada, co Theologowie zowią, *liberum arbitrium.* Gdzie jaśnie Duch Ś. uczy, co to jest, *liberum arbitrium*, albo wolna władza, gdy mówi, iż człowiek może jeśli chce zachować zakon, i nie zachować jeśli nie chce. I ze dwu rzeczy przeciwnych, może jednę obrać, ogień albo wodę, złe albo dobre, żywot albo śmierć; i taka jest wolność w człowieku, i chcieć i nie chcieć, to albo owo obrać. Tak człowieka Pan Bóg od początku stworzył, i tak go z temże i teraz zostawił. I jest to Pismo przeciw heretykom dzisiejszym tak jasne, że też wykładu nie potrzebuje.

21. *Nikomu nie rozkazał źle czynić.* Oto masz pismo przeciw heretykom uczącym, iż Bóg jest przyczyną grzechów, bo tu Duch Ś. mówi, iż Bóg nie rozkazuje grzechów, a zatém ani jest przyczyną grzechu żadnym sposobem.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O złych synach, znajomości Boga, i t. d.

1. Ne jucunderis in filiis impiis, si multiplicentur: nec oblecteris super ipsos, si non est timor Dei in illis.
2. Non credas vitae illorum, et ne respexeris in labores eorum.
3. Melior est enim unus timens Deum, quam mille filii impii.
4. Et utile est, mori sine filiis quam relinquere filios impios.
5. Ab uno sensato inhabitabitur patria; tribus impiorum deseretur.
6. Multa talia vidit oculus meus, et fortiora horum audivit auris mea.
7. In synagoga peccantium exardebit ignis, et in gente incredibili exardescet ira. *(Infr. 21, 10)*.
8. Non exoraverunt pro peccatis suis antiqui

1. Nie raduy się ze złośliwych synów ieśli się mnożą: ani się kochay w nich, ieśli nié masz w nich boiaźni Bożéy.
2. Nie ufay zdrowiu ich, ani patrz na roboty ich.
3. Lepszy bowiem iest ieden boiący się Boga, niźli tysiąc synów niezbożnych.
4. Y lepiéy iest umrzéć bez potomstwa, niźli zostawić syny niepobożne.
5. Przez iednego rostropnego miasto będźie osadzone, pokolenie niepobożnych spustoszeie.
6. Wiele takowych rzeczy widźiało oko moie, a potężnieysze niż te słyszało ucho moie.
7. We zborze grzészących zapali się ogień, a w narodźie niewiernym zapali się gniew.
8. Nie uprosili odpuszczenia grzéchów swoich sta-

---

17. *Wodę i ogień.* Dobro i zło, życie i śmierć, jak się mówi w wier. następ. Zobacz Jozuego r. 24, 15.

19. *Iż wielka mądrość Boża.* Jak w stworzeniu człowieka, obdarzonego wolną wolą, okazuje się mądrość Boga, tak w ukaraniu tych, którzy z drogi cnoty zbaczają, wyświeca się jego potęga. Niechaj nikt więc nie sądzi, że rąk Wszechmocnego uniknąć albo skryć się przed jego okiem potrafi. On bowiem bez przerwy wszystkich widzi i jak postępują uważa.

20. *Ku tym, którzy się go boją.* Aby im sprzyjał.

21. *Czasu dla grzeszenia.* Nikomu bezkarności nie zapewnił. P. W.

22. *Albowiem nie pragnie.* Ta sama myśl, co w wier. 12, tylko innemi słowy wyrażona. Nie tylko nie pragnie, lecz nienawidzi i brzydzi się.

R. 16.—1. *Nie ufaj zdrowiu ich.* Chociaż są młodzi, czerstwi i zdrowi; wielu bowiém takich śmierć nagła niespodziewanie porywa.—*Ani patrz na roboty ich.* Chociażby byli przemyślni i pracowici, nie miéj w nich upodobania.

5. *Przez jednego roztropnego miasto będzie osadzone.* Zaludni się i rozszerzy, jak przeciwnie, bezbożni staną się powodem, iż się kraj ich wyludni i do nędzy przyjdzie. Tak synowie Jakóba rozrosli się w naród ogromny, a mieszkańcy 5-ciu miast przynieśli zagładę kraju swojego.

6. *Potężniejsze.* Większe.

7. *W zborze grzeszących.* W zgromadzeniu, w zebraniu.—*Zapali się ogień.* Kary boskiéj.—*W narodzie niewiernym.* Nieposłusznym, buntowniczym.—*Zapali się gniew.* Boga zbrodnie karzącego.

8. *Nie uprosili.* Nieubłaganym okazał się Bóg dawnym

gigantes, qui destructi sunt confidentes suae virtuti; *(Gen. 6, 4.)*

9. et non pepercit peregrinationi Lot, et exsecratus est eos prae superbia verbi illorum.

10. Non misertus est illis, gentem totam perdens, et extollentem se in peccatis suis.

11. Et sicut sexcenta millia peditum, qui congregati sunt in duritia cordis sui, et si unus fuisset cervicatus, mirum si fuisset immunis; *(Num. 14, 23.)*

12. misericordia enim et ira est cum illo. Potens exoratio, et effundens iram,

13. secundum misericordiam suam, sic correptio illius hominem secundum opera sua judicat.

14. Non effugiet in rapina peccator, et non retardabit sufferentia misericordiam facientis.

15. Omnis misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum, et secundum intellectum peregrinationis ipsius. *

16. Non dicas: A Deo abscondar, et ex summo quis mei memorabitur? * *(Rom. 2, 6.)*

17. In populo magno non agnoscar: quae est enim anima mea in tam immensa creatura?

18. Ecce coelum, et coeli coelorum, abyssus, et universa terra, et quae in eis sunt, in conspectu illius commovebuntur,

19. montes simul, et colles, et fundamenta terrae; cum conspexerit illa Deus, tremore concutientur.

20. Et in omnibus his insensatum est cor, et omne cor intelligitur ab illo;

21. et vias illius quis intelligit, et procellam, quam nec oculus videbit hominis?

22. Nam plurima illius opera sunt in absconsis;

rodawni olbrzymowie, którzy skażeni są że ufali w siłach swoich;

9. y nie przepuścił gościnie Lotowéy, y obrzydźił ie dla pychy słowa ich.

10. Nie zmiłował się nad nimi, lud wszytek wytracaiąc, y wynoszącego się w grzéchach swoich.

11. Y iako sześćkroć sto tysięcy pieszych, którzy się byli zgromadźili w uporze serca swego, a ieśliby ieden był twardéy krzcyce, dźiwby był kiedyby był uszedł;

12. miłosierdźie bowiem i gniew iest u niego. Możne ubłaganie y gniew wylewaiący,

13. wedle miłosierdźia iego tak karanie iego, sądźi człowieka według spraw iego.

14. Nie uydźie grzésznik z drapiestwem, y nieomieszka cierpliwość miłosierdźie czyniącego.

15. Wszelkie miłosierdźie uczyni mieysce każdemu według zasługi uczynków iego, y według rostropności pielgrzymowania iego.

16. Nie mów: Skryię się przed Bogiem, a z wysokości kto na mię wspomni?

17. Między ludem wielkim nie poznaią mię: bo cóż iest dusza moia między tak niezliczoném stworzeniem?

18. Oto niebo, y nieba niebios, głębokość y wszytka ziemia, y wszytko co w nich iest, poruszą się przed oblicznością iego,

19. góry społu y pagórki y fundamenty ziemie: gdy na nie Bóg póyźrzy, zatrzasną się od strachu.

20. A w tym wszytkim serce głupie iest: a on rozumie wszelkie serce;

21. a drogi iego kto rozumem poymie? y wicher, którego ani oko ludzkie nie doyźrzy.

22. Bo nawięcéy spraw iego w skrytości: ale

---

olbrzymom, ponieważ dla głupiéj swojéj potęgi od niego odpadli. Być może, iż olbrzymi modlili się do Boga, gdy zobaczyli, że potop ich już pochłania.

9. *Gościnie Lotowéj.* Sodomie i innym miastom, w których Lot jako wędrownik przebywał.—*Dla pychy słowa ich.* Ponieważ pysznie odzywali się przeciw Bogu i Lotowi. Pycha też była w części przyczyną zagłady Sodomy, jak uczy Ezechiel 16, 49.

11. *Sześć kroć sto tysięcy pieszych.* Żydów na pustyni. — *Którzy się byli zgromadzili w uporze serca swego.* Którzy szemrali i buntowali się przeciw Bogu i Mojżeszowi.—*Krzczyce.* Jeżeli Bóg całym sześciuset tysiącom nie przebaczył, jakże daleko mniéj jednemu twardego karku i nieposłusznemu przebaczyłby lub przebaczy.

12. *Miłosierdzie i gniew jest u niego.* Jak jest najmiłosierniejszy, tak też jest najsprawiedliwszy, i grzechu bez ukarania nie zostawi. — *Możne ubłaganie i gniew wylewający.* Myśl ta sama jak w pierwszéj połowie wiersza.

13. *Wedle miłosierdzia jego, tak karanie jego.* Jak wielkie jest miłosierdzie, tak wielką jest sprawiedliwość.

14. *Nie ujdzie.* Jak łupieżcy i inni grzesznicy nie unikną karzącéj Boga prawicy; tak cierpliwość miłosiernego i sprawiedliwego nie długo czekać będzie na nagrodę cnót swoich.

15. *Uczyni miejsce.* Da miejsce odpowiednie, już wyższe, już niższe. — *Według roztropności pielgrzymowania jego.* Stosownie do mądrości, pobożności, religii i innych cnót, które za życia swego na ziemi wykonywał. P. W.

16. *Z wysokości.* Z nieba, jak gdyby Pan Bóg na grzechy pojedyńczych ludzi nie zważał.

17. *Cóż jest dusza moja między tak niezliczoném stworzeniem.* Czém-że ja jestem w stosunku do nieprzebranéj liczby ludzi?

18. *Poruszą się przed oblicznością jego.* Bóg wszystko widzi i wszędzie jest obecny, a więc wszyscy powinni się go lękać i czcić.

19. *Góry..... zatrząsną się od strachu.* Opisuje boski majestat i potęgę. Tak o swoim Jowiszu śpiewał poeta: „*Nutu tremefecit Olympum*“.

20. *Serce głupie jest.* Serce ludzi, którzy się nad tém nie zastanawiają jak należy.—*On rozumie wszelkie serce.* Bóg. Ludzie nie rozumieją; Bóg zaś widzi, przenika, zna, rozumie.

21 *Drogi jego.* Jakim sposobem Bóg działa i jakich się trzyma prawideł. — *Wicher.* Wicher jest to wiatr zrywający się nagle i którego przyczyna nam niewiadoma, jak czytamy o tém u Hioba w roz. 38, 25. *Kto dał bieg bardzo gwałtownemu deszczowi i drogę grzmiącemu gromowi.* Tak drogi Boskie nam są niewiadome, i to jak wicher, znagła przypada kara boska na grzeszników. Przyczyna i natura wichru przed nami jest zakrytą, lecz skutki są widoczne: drzewa wywrócone, pozrywane skały i dachy, wzburzone rzeki i morze; tak i Bóg, sam przez się nam nieznajomy, ukazuje się nam w działach swoich.

22. *Kto zniesie.* Kto zdoła przenieść! — *Zrządzenie,*

sed opera justitiae ejus quis enuntiabit? aut quis sustinebit? Longe enim est testamentum a quibusdam, et interrogatio omnium in consummatione est.

23. Qui minoratur corde, cogitat inania; et vir imprudens et errans cogitat stulta.

24. Audi me, fili, et disce disciplinam sensus, et in verbis meis attende in corde tuo,

25. et dicam in aequite disciplinam, et scrutabor enarrare sapientiam: et in verbis meis attende in corde tuo, et dico in aequitate spiritus virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio, et in veritate enuntio scientiam ejus.

26. In judicio Dei opera ejus ab initio, et ab institutione ipsorum distinxit partes illorum, et initia eorum in gentibus suis.

27. Ornavit in aeternum opera illorum, nec esurierunt, nec laboraverunt, et non destituerunt ab operibus suis.

28. Unusquisque proximum sibi non angustiabit usque in aeternum.

29. Non sis incredibilis verbo illius.

30. Post haec Deus in terram respexit, et implevit illam bonis suis.

31. Anima omnis vitalis denuntiavit ante faciem ipsius, et in ipsam iterum reversio illorum.

uczynki sprawiedliwości iego kto wymówi, abo kto zniesie? Zrządzenie bowiem daleko iest od niektórych, a wywiadowanie wszytkich na dokonaniu iest.

23. Kto iest małego baczenia, myśli próżności, a mąż nierozumny y błędny, myśli głupie rzeczy.

24. Słuchay mię, synu móy, a ucz się nauki rozumu, a słowa moie uważay w sercu twoim,

25. a powiem naukę z uważeniem, y będę się starał mądrość wypowiedźieć: a słowa moie uważay w sercu twoim: y powiem z uważeniem ducha mocy, które położył Bóg w uczynkach swoich od początku, y oznaymię w prawdźie umieiętność iego.

26. Z rozsądkiem Bożym sprawy iego od początku, a od stworzenia ich rozrządził części ich, y przełożeństwa ich, według rodzaiów ich.

27. Ozdobił sprawy ich na wieki, ani łaknęły, ani pracowały, ani przestały od spraw swoich.

28. Żaden bliźkiego sobie nie uciśnie aż na wieki.

29. Nie bądź nieposłuszny słowu iego.

30. Potym Bóg póyrzał na ziemię, y napełnił ją dobrami swemi.

31. Dusza wszelakiego żywiącego oznaymiła przed obliczem iéy, y w nię zasię obrócenie ich.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz.** 16. w. 15. *Według zasługi uczynków jego.* Przymawiają heretycy Wulgacie iż przydano słowo, *Meritum,* to jest zasługi, którego jako oni powiadają nie masz w greckim. Jużci tak jest, żeć tego słowa *Meritum* nie masz w greckim, bo to jest łacińskie. Ale w greckim jest insze greckie które toż waży, bo jest *κατα ἔργα*, a żaden który jedno co rozumie w greckim, nie zaprze tego, iż *κατα ἔργα* znaczy, po łacinie, *pro meritis operum,* to jest według zasługi uczynków.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O stworzeniu człowieka, jałmużnie, pokucie, miłosierdziu Boga, i t. d.

1. Deus creavit de terra hominem, et secundum imaginem suam fecit illum.

2. Et iterum convertit illum in ipsam, et secundum se vestivit illum virtute.

1. Bóg stworzył z ziemie człowieka, a według obrazu swego uczynił go.

2. Y zasię obrócił go w nię, y na kształt swóy przyodźiał go mocą.

Prawo boskie i jego zachowanie, jak czytamy w Psal. 77, 10. *Nie strzegli testamentu Bożego, i nie chcieli chodzić w zakonie jego.*— *Wywiadowanie.* Badanie losu, sądzenie.— *Na dokonaniu jest.* Na sądzie ostatecznym.

23. *Kto jest małego baczenia.* Głupi.— *Myśli próżności.* Zajmuje się fraszkami.

24. *Nauki rozumu.* Nauki, któraby cię mądrym i rozumnym uczyniła.

25. *Z uważeniem.* Naukę ścisle zastosowaną do prawideł rozumu, i doskonale obmyślaną i rozważoną. — *Z uważeniem ducha.* Z doskonałą rozwagą. — *Mocy, które położył Bóg w uczynkach swoich od początku.* Opowiadam dziwne własności, przymioty i skutki, które Bóg zawarł w dziełach swoich od stworzenia świata.—*Oznajmię w prawdzie.* Szczerze.

26. *Z rozsądkiem Bożym sprawy jego od początku.* Wielka mądrość Boża okazuje się z dzieł stworzenia, jak czytamy w księdze Mądrości 11, 21. *Tyś wszystko pod miarą i liczbą i wagą rozrządził.*—*Części ich i przełożeństwa ich.* Główne części świata, jako to: słońce, gwiazdy, niebo i ziemia. — *Według rodzajów ich.* Ponieważ uczynił, iż każde ciało niebieskie ma swoję naturę, ruch, własności i przeznaczenie.

27. *Ozdobił sprawy ich.* Urządził ich bieg, kierunek.

28. *Nie uciśnie.* Nie potknie się o drugie ciało niebieskie.

29. *Nie bądź nieposłuszny słowu jego.* Słuchaj tego co mówię, boć to słowo Boże. Albo: jeżeli ciała niebieskie zachowują swój porządek i odpowiadają swojemu przeznaczeniu, a więc i ty słuchaj głosu Bożego i wiernie go spełniaj.

30. *Potem Bóg pójrzał na ziemię.* W pierwszych dwóch dniach Pan Bóg urządził niebiosa; dnia trzeciego zajął się ozdobą ziemi i napełnił ją roślinami i zwierzętami.

31. *Dusza wszelkiego żywiącego.* Wszelka żyjąca istota. — *Oznajmiła przed obliczem jéj.* Jawnie ukazuje, iż Bóg napełnił ziemię dobrami swemi.—*Przed obliczem jéj.* W obec ziemi, na której żyje. W greck. tłóm.: źwierzęta wszelkiego rodzaju pokryły ziemię i każde z nich do niéj wraca.

R. 17.—2. *Na kształt swój.* Po grecku, stosownie do ich przyrodzenia i stanu.—*Mocą.* Mocą ciała i umysłu.—*Przyodziać mocą.* Jest to przenośnia w Piśmie ś. często używana. Tak w Psalmie 92, 1: *Pan królował, obłokł się w ozdobę; obłokł się Pan mocą i przepasał się.*

3. Numerum dierum, et tempus dedit illi, et dedit illi potestatem eorum, quae sunt super terram.
4. Posuit timorem illius super omnem carnem, et dominatus est bestiarum et volatilium.
5. Creavit ex ipso adjutorium simile sibi; consilium et linguam, et oculos, et aures, et cor dedit illis excogitandi, et disciplina intellectus replevit illos.
6. Creavit illis scientiam spiritus, sensu implevit cor illorum, et mala et bona ostendit illis.
7. Posuit oculum suum super corda illorum ostendere illis magnalia operum suorum,
8. ut nomen sanctificationis collaudent, et gloriari in mirabilibus illius, ut magnalia enarrent operum ejus.
9. Addidit illis disciplinam, et legem vitae hereditavit illos.
10. Testamentum aeternum constituit cum illis, et justitiam et judicia sua ostendit illis.
11. Et magnalia honoris ejus vidit oculus illorum, et honorem vocis audierunt aures illorum, et dixit illis: Attendite ab omni iniquo.
12. Et mandavit illis unicuique de proximo suo.
13. Viae illorum coram ipso sunt semper, non sunt absconsae ab oculis ipsius.
14. In unamquamque gentem praeposuit rectorem, *(Rom. 13, 1.)*
15. et pars Dei, Israel facta est manifesta.
16. Et omnia opera illorum velut sol in conspectu Dei, et oculi ejus sine intermissione inspicientes in viis eorum.
17. Non sunt absconsa testamenta per iniquitatem illorum, et omnes iniquitates eorum in conspectu Dei.
18. Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso, et gratiam hominis quasi pupillam conservabit; *(Infr. 29, 15.)*

3. Liczbę dni y czas dał mu, y dał mu moc nad temi rzeczami, które są na ziemi.
4. Położył strach iego nade wszytkim ciałem, y panował nad źwierzem y nad ptastwem.
5. Stworzył z niego pomoc iemu podobną: y dał im radę y ięzyk, y oczy, y uszy, y serce ku myśleniu, y nauką rozumu napełnił ie.
6. Stworzył w nich umieiętność duszną, rozumem napełnił serca ich, y złe y dobre ukazał im.
7. Przyłożył oko swe do serca ich, aby im okazał wielmożność spraw swoich,
8. aby chwalili imię święte: y chlubili się w cudach iego, aby opowiadali wielmożności spraw iego.
9. Przydał im umieiętność, y zakon żywota dał im za dziedzictwo.
10. Uczynił z nimi przymierze wieczne, y ukazał im sprawiedliwość y sądy swoie.
11. Y wielmożność chwały iego widziało oko ich, a uszy ich słyszały cześć głosu iego, y rzekł im: Strzeżcie się wszelkiey nieprawości.
12. Y każdemu z osobna dał rozkazanie o bliźnim swoim.
13. Drogi ich zawżdy są przed nim, nie są zakryte przed oczyma iego.
14. Nad każdym narodem postanowił przełożonego,
15. a Izrael stał się iawną częścią Bożą.
16. Y wszytkie sprawy ich iako słońce przed oblicznością Bożą: a oczy iego bez przestanku patrzą na ich drogi.
17. Nie zataiły się przymierza przez złości ich, a wszytkie nieprawości ich przed oblicznością Bożą.
18. Jałmużna męża iako pieczęć u niego, a uczynność człowieka zachowa iako źrzenicę;

3. *Liczbę dni.* Pewien określony czas życia.
4. *Strach jego.* Ażeby wszystkie źwierzęta lękały się człowieka. Patrz Genez. 1, 26.
5. *Pomoc.* Żonę Ewę.—*Nauką rozumu napełnił je.* Napełnił ich mądrością.
6. *Umiejętność duszną.* Znajomość rzeczy duchownych, znajomość Boga, aniołów, cnót, łaski, chwały. Taką umiejętnością jest wiara, mądrość i teologia, umiejętność stosowania obyczajów do przepisów rozumu i prawa Bożego. —*Rozumem.* Mądrością. —*Złe i dobre ukazał im.* Jakiém złem jest przestąpienie prawa i jakie kary za to przestępstwo ponosić potrzeba; jakiém dobrem jest cnota i jakie do niéj przywiązane są nagrody.
7. *Oko swe.* Łaskę, opatrzność, oświecenie.
8. *Imię święte.* Godne wszelkiéj czci i chwały.—*I chlubili się.* Mogą ludzie i przed wiernymi i przed niewiernymi chlubić się z dobrodziejstw od Boga odebranych.
9. *Umiejętność.* Umiejętność przepędzenia cnotliwie i szczęśliwie życia swojego.—*Zakon żywota.* Rozumie zakon dany przez Mojżesza.—*Dał im za dziedzictwo.* Dał im zakon jako bogate dziedzictwo.
10. *Przymierze wieczne.* Którém przyrzekł dać im ziemię Chananejską, jeżeli go czcić i prawa jego zachowywać będą.—*Sprawiedliwość.* Prawa obrzędowe i sądowe.
11. *Wielmożność chwały jego.* Majestat Boga, gdy dawał im prawa na górze Synai. — *Cześć głosu jego.* Majestat głosu jego. —*Strzeżcie się wszelkiéj nieprawości.* Ta jest treść drugiéj tablicy dekalogu.
12. *O bliźnim swoim.* Ażeby mu nie szkodzili, praw jego nie gwałcili, lecz go kochali.
13. *Drogi ich przed nim.* Pan Bóg, dawszy im prawo, nie opuścił, ich, lecz wciąż był z nimi i widział jak prawo jego zachowują.
14. *Nad każdym narodem postanowił przełożonego.* Każdy narod ma swoich przełożonych, którzy nim rządzą.
15. *Izrael stał się jawną częścią Bożą.* Bóg pokazał, iż szczególniejszym sposobem, sam przez się chce rządzić ludem Izraelskim, tak iż Izrael był częścią i dziedzictwem Bożém.
16. *Wszystkie sprawy ich.* Patrz objaśnienie pod wierszem 13.
17. *Nie zataiły się przymierza.* Ugoda Boska z Izraelem nie została zerwaną przez grzechy Izraelitów.
18. *Jako pieczęć u niego.* Jałmużna jest Bogu przyjemną i ciągle oczom jego jest obecną w ten sposób jak sygnet herbowy jest zawsze na ręku i w oczach tego, kto go ma. Albo, jest to dokument pieczęcią Boską utwierdzony, iż w swoim czasie nagrodę mu odda. —*Uczynność człowieka.* Jałmużnę daną sercem ochoczém.—*Zachowa jako źrenicę.* Będzie Bóg o niéj pamiętał i jako rzecz najdroższą zachowa.

19. et postea resurget, et retribuet illis retributionem, unicuique in caput ipsorum, et convertet in interiores partes terrae. (*Matth. 25, 35.*)

20. Poenitentibus autem dedit viam justitiae, et confirmavit deficientes sustinere, et destinavit illis sortem veritatis.

21. Convertere ad Dominum, et relinque peccata tua:

22. precare ante faciem Domini, et minue offendicula.

23. Revertere ad Dominum, et avertere ab injustitia tua, et nimis odito exsecrationem:

24. et cognosce justitias et judicia Dei, et sta in sorte propositionis, et orationis altissimi Dei.

25. In partes vade saeculi sancti, cum vivis et dantibus confessionem Deo. (*Psal. 6, 6. Isai. 38, 19.*)

26. Non demoreris in errore impiorum: ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil perit confessio.

27. Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Deum, et gloriaberis in miserationibus illius.

28. Quam magna misericordia Domini, et propitiatio illius convertentibus ad se!

29. Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, et in vanitate malitiae placuerunt.

30. Quid lucidius sole? et hic deficiet. Aut quid nequius quam quod excogitavit caro et sanguis? et hoc arguetur.

31. Virtutem altitudinis coeli ipse conspicit: et omnes homines terra et cinis.

19. a potym powstanie y odda im zapłatę, każdemu na głowę iego, y obróci na głębsze części ziemie.

20. Ale pokutuiącym dał drogę sprawiedliwości, y utwierdził ustaiące w cierpieniu, y naznaczył im dźiał prawdy.

21. Nawróć się ku Panu, a opuść grzechy twoie:

22. módl się przed oblicznością Pańską, a umnieyszay obrażenia.

23. Nawróć się do Pana, a odwróć się od niesprawiedliwości twoiéy, a bardzo nienawidź obrzydłości:

24. a poznay sprawiedliwości y sądy Boże, a stóy w dźiale postanowienia, y w modlitwie Boga Nawyższego.

25. Idź w strony wieku świętego, z żywiącymi y daiącymi wyznanie Bogu.

26. Nie mieszkay w błędźie niezbożnych, przede śmiercią wyznaway: od umarłego iako nic, ginie wyznanie.

27. Będźiesz wyznawał żywiący: żywy y zdrowy będziesz wyznawał y chwalił Boga, y będźiesz się chlubił w miłosierdźiu iego.

28. Jako wielkie iest miłosierdźie Pańskie, a litość iego nad tymi, którzy się do niego nawracaią.

29. Wszytko bowiem nie może bydź w ludźiach, gdyż nie iest nieśmiertelny syn człowieczy, a w próżności złości się podobały.

30. Co iaśnieyszego nad słońce? y to ustanie: abo co gorszego nad to, co wymyśliło ciało y krew? y to będźie karano.

31. Moc wysokości nieba ono przegląda: a wszyscy ludźie ziemia y popiół.

---

19. *A potém powstanie.* Bóg sprawiedliwy. —*Odda im zapłatę.* Grzeszników ukarze, sprawiedliwych nagrodzi.—*Obróci na głębsze części ziemi.* Grzeszników strąci do piekła.

20. *Dał drogę sprawiedliwości.* Po grecku: Dozwolił wrócić do Boga i do sprawiedliwości.—*Ustające.* Słabnących, chwiejących się.—*W cierpieniu.* Aby wytrzymać mogli pokusę.—*Dział prawdy.* Dział należny prawdzie, to jest sprawiedliwości i cnocie. Prawda w Piśmie ś. często oznacza nie tylko sprawiedliwość lecz wszelką czynność cnotliwą.

22. *Umniejszaj obrażenia.* Grzechy i okazye do grzechów.

23. *Obrzydłości.* Grzech, który zgrozą przejmuje i którym się Bóg brzydzi.

24. *Sprawiedliwości.* Zakon i przykazania, które ukazują co jest sprawiedliwego i według czego sąd wydawać potrzeba.—*Stój w dziale postanowienia.* Trwaj w powołaniu twojém, w losie, któryś obrał.—*W modlitwie Boga najwyższego.* Módl się do Boga, abyś w powołaniu swojém mógł żyć cnotliwie.

25. *Idź w strony wieku świętego.* Wiekiem świętym jest ów wiek, o którym Izaijasz mówi w rozdziale 9, 6, gdy Chrystusa nazywa *ojcem przyszłego wieku.* Ostrzega więc mędrzec pokutującego, ażeby przejmował się duchem wieku świętego, zaczynając Boga chwalić tu, jak jest chwalonym w niebie od świętych. —*Z żyjącymi.* Niebo jest krainą żyjących.—*Wyznanie.* Chwałę.

26. *W błędzie niezbożnych.* Którzy ani znają, ani chwalą Boga.—*Przed śmiercią wyznawaj.* Póki żyjesz, ćwicz się w modlitwie. —*Od umarłego jako nic ginie wyznanie.* Umarły, jak gdyby nie było go wcale, nie może chwalić Boga ku swojéj zasłudze, nie może zasłużyć na uczęstnictwo w wieku świętym.

29. *Wszystko bowiem nie może być w ludziach.* Nie są bynajmniéj ludzie pod wszystkiemi względami doskonali.—*Gdyż nie jest nieśmiertelny syn człowieczy.* Ani też niezmienny, lecz słaby i wszelkiemu złemu podległy.—*W próżności, złości się podobały.* I podoba się próżność, ułuda złości, ponieważ *zmysł i myśl serca człowieczego skłonne są do złego od młodzieństwa swego.* Genez. 8, 21.

30. *Co jaśniejszego nad słońce?* A jednakże i ono zaćmieniu podlega. Nic więc dziwnego, jeżeli człowiek w skutek złych namiętności i tak głęboko skażonéj natury swojéj, w grzechy wpada.—*I to będzie karane.* Człowiek grzeszny a niepokutujący będzie ukarany, i niech nie mniema, że nieudolność ludzkiéj natury uwolni go od kar grzechom należnych.

31. *Moc wysokości nieba ono przegląda.* Jeżeli słońce, które przegląda i przebiega co jest najwyższego na niebie, nie jest czystém w oczach Boga, jakże daleko bardziéj ludzie, którzy są tylko ziemią i popiołem, nie są wolni od przywar i grzechów.

CAPUT XVIII.

1. Qui vivit in aeternum, creavit omnia simul. Deus solus justificabitur, et manet invictus rex in aeternum.
2. Quis sufficit enarrare opera illius?
3. Quis enim investigabit magnalia ejus?
4. Virtutem autem magnitudinis ejus quis enuntiabit? aut quis adjiciet enarrare misericordiam ejus?
5. Non est minuere, neque adjicere, nec est invenire magnalia Dei.
6. Cum consummaverit homo, tunc incipiet; et cum quieverit, aporiabitur.
7. Quid est homo, et quae est gratia illius; et quid est bonum, aut quid nequam illius?
8. Numerus dierum hominum ut multum centum anni, quasi gutta aquae maris deputati sunt; et sicut calculus arenae, sic exigui anni in die aevi. *(Psal. 89, 10.)*
9. Propter hoc patiens est Deus in illis, et effundit super eos misericordiam suam.
10. Vidit praesumtionem cordis eorum, quoniam mala est, et cognovit subversionem illorum, quoniam nequam est.
11. Ideo adimplevit propitiationem suam in illis, et ostendit eis viam aequitatis.
12. Miseratio hominis circa proximum suum; misericordia autem Dei super omnem carnem.
13. Qui misericordiam habet, docet, et erudit quasi pastor gregem suum.
14. Miseretur excipientis doctrinam miserationis, et qui festinat in judiciis ejus.
15. Fili, in bonis non des querelam, et in omni dato non des tristitiam verbi mali.
16. Nonne ardorem refrigerabit ros? sic et verbum melius quam datum.
17. Nonne ecce verbum super datum bonum? sed utraque cum homine justificato.

ROZDZIAŁ 18.

O wielkości i miłosierdziu Boga, jałmużnie, dniu sądnym, poskramianiu namiętności, i t. d.

1. Który żywie na wieki, wszytko wobec stworzył. Bóg sam usprawiedliwion będźie, a trwa na wieki król niezwyciężony.
2. Któż sprosta wypowiedźieć sprawy iego?
3. Kto bowiem doścignie zacnych uczynków iego?
4. A moc wielkości iego kto wysłowi? abo kto się będźie ważył wypowiedzieć miłosierdźie iego?
5. Niepodobna uiąć ani przydać, ani wybadać wielmożności Bożych.
6. Gdy człowiek skończy, dopiero pocznie: a gdy przestanie, wątpliwym iescze będźie.
7. Cóż iest człowiek, abo co za pożytek iego? a co iest dobrego, abo co złego od niego?
8. Liczba dni człowieczych nawięcey sto lat: iako kropla wody morskiey poczytane są, y iako piasek piasku, tak trocha lat przeciw dniowi wieku.
9. Dla tegoż cierpliwy iest Bóg z nimi, y wylewa na nie miłosierdźie swoie.
10. Widźiał dumę serca ich, że zła iest, y poznał wywrócenie ich, iż haniebne iest.
11. Przetoż wypełnił zlitowanie swe nad nimi, y ukazał im drogę prawości.
12. Miłosierdźie człowiecze ku bliźniemu swemu: ale miłosierdźie Boże na wszelkie ciało.
13. Który ma miłosierdźie, naucza y ćwiczy iako pasterz trzodę swoię.
14. Miłościw iest temu, który przyimuie naukę miłosierdźia, a który kwapi się do sądów iego.
15. Synu, w dobrym nie uskarżay się, a we wszelkim datku nie zasmucay złym słowem.
16. Izali rosa nie ochłodźi gorącości? także y słowo lepsze niż datek.
17. Azaż oto słowo nie nad dobry datek? lecz oboie przy człowieku usprawiedliwionym.

R. 18.—1. *Wobec.* Podobnież, bez żadnego wyjątku. Tak w Psalmie 13, 3 czytamy: *wszyscy odstąpili, pospołu stali się niepożytecznymi,* to jest, nikogo nie wyjmując, co natychmiast psalmista tłómaczy, dodając: *nie masz, ktoby dobrze czynił, nie masz, aż do jednego.* —*Usprawiedliwion będzie.* Jest sprawiedliwym i okaże się sprawiedliwym.—*Niezwyciężony.* Sprawiedliwy, doskonały, nieśmiertelny, nieźmierny i Pan wszystkich.

5. *Niepodobna ująć ani przydać.* Tak są doskonałe dzieła boskie, iż ani do nich co przydać, ani im odjąć nie można.

6. *Gdy człowiek skończy.* Gdy dzieła Boskie, ile tylko będzie mógł, zbada.—*Dopiero pocznie.* Tak wiele mu do zbadania pozostanie, jak gdyby nic jeszcze nie poznał.—*Gdy przestanie.* Badać.—*Wątpliwym będzie.* Zdziwi się, iż tak wiele rzeczy zaniechał.

7. *Co za pożytek jego?* Co za pożytek z niego dla Boga?—*Co jest złego albo co dobrego od niego?* W czém potrafi dopomódz lub zaszkodzić Panu Bogu?

8. *Jako kropla wody morskiéj.* W stosunku do wieczności, co objaśnia dodając *przeciw dniowi wieku.*

9. *Dla tegoż.* Przez wzgląd na słabość ludzką, nędze i krótkość życia.

10. *Wywrócenie.* Zagubę, zagładę, koniec. —*Haniebne jest.* Smutne, bolesne, jak zakończenie w tragedyach.

11. *Przetoż wypełnił.* Nad pokutującymi zlitował się i im przebaczył.—*Drogę prawości.* Dając zakon.

13. *Który ma miłosierdzie.* T. j. Bóg miłosierny.

14. *Który przyjmuje naukę miłosierdzia.* Który przyjmuje i wypełnia naukę i przepisy o miłosierdziu i do miłosierdzia jest skory.—*Kwapi się do sądów jego.* Który stara się usilnie o zachowanie prawa Bożego.

15. *W dobrém.* Świadcząc dobrodziejstwa.—*Nie uskarżaj się.* Nie łaj, nie rób cierpkich wyrzutów.—*Nie zasmucaj złem słowem.* Często ostre słowo, sroga mina albo samo milczenie odejmuje cały wdzięk dobrodziejstwu.

16. *Izali rosa nie ochłodzi gorącości?* Lepsze są słowa jak dar, a uprzejmość słów jest jakby rosa dla ziół podczas skwaru.

17. *Oboje przy człowieku usprawiedliwionym.* Jedno i drugie zachowa człowiek dobry i sprawiedliwy, i dobrodziejstwa nie odmówi i wyświadczy je z całą uprzejmością.

18. Stultus acriter improperabit: et datus indisciplinati tabescere facit oculos.
19. Ante judicium para justitiam tibi, et antequam loquaris, disce.
20. Ante languorem adhibe medicinam, et ante judicium interroga teipsum, et in conspectu Dei invenies propitiationem. *(I. Cor. 11, 28.)*
21. Ante languorem humilia te, et in tempore infirmitatis ostende conversationem tuam.
22. Non impediaris orare semper, et ne verearis usque ad mortem justificari: quoniam merces Dei manet in aeternum. *(Luc. 18, 1.)*
23. Ante orationem praepara animam tuam, et noli esse quasi homo, qui tentat Deum.
24. Memento irae in die consummationis, et tempus retributionis in conversatione faciei. *(Supr. 7, 18.)*
25. Memento paupertatis in tempore abundantiae, et necessitatum paupertatis in die divitiarum. *(Supr. 11, 27.)*
26. A mane usque ad vesperam immutabitur tempus, et haec omnia citata in oculis Dei.
27. Homo sapiens in omnibus metuet, et in diebus delictorum attendet ab inertia.
28. Omnis astutus agnoscit sapientiam, et invenienti eam dabit confessionem.
29. Sensati in verbis et ipsi sapienter egerunt, et intellexerunt veritatem et justitiam, et impluerunt proverbia et judicia.
30. Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere. *(Rom. 13, 13.)*
31. Si praestes animae tuae concupiscentias ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis.
32. Ne oblecteris in turbis nec in modicis: assidua enim est commissio illorum.

18. Głupi ostrze na oczy wyrzucać będźie: a datek niewyćwiczonego wysusza oczy.
19. Przed sądem gotuy sprawiedliwość sobie, a pierwey niż co mówisz naucz się.
20. Przed chorobą używay lekarstwa, a przed sądem pytay sam siebie, a przed oblicznością Bożą naydziesz zmiłowanie.
21. Przed chorobą ukorz się, a czasu niemocy pokazuy nawrócenie twoie.
22. Nie zatrudniay się abyś się zawsze modlić nie miał, a nie wstydź się aż do śmierci usprawiedliwiać się: bo zapłata Boża trwa na wieki.
23. Przed modlitwą przygotuy duszę twoię: a nie bądź iako człowiek, który Boga kusi.
24. Pamiętay na gniew w dźień dokonania y na czas odpłaty w odwróceniu twarzy.
25. Pomni na ubóstwo czasu obfitości, a na potrzeby ubóstwa w dźień bogactw.
26. Odmieni się czas od poranku aż do wieczora, a to wszytko prędkie przed oczyma Bożemi.
27. Człowiek mądry we wszytkich rzeczach obawiać się będźie, a we dni złości będźie się strzegł gnusności.
28. Wszelki dowcipny poznawa mądrość, y tego który ią naydźie wysławiać będźie.
29. Rostropni w słowiech y sami mądrze się sprawowali, y zrozumieli prawdę y sprawiedliwość, y wlewali przypowieści y sądy.
30. Nie chodź za pożądliwościami twemi, a odwracay się od swéy woléy.
31. Jeśli pozwolisz duszy twoiey żądze iey, wystawi cię na radość nieprzyiaciołom twoim.
32. Nie kochay się w gromadźie ani w trosze: bo ustawiczne są występki ich.

18. *Ostrze wyrzucać będzie.* Surowo będzie na oczy wymiatał.—*Datek niewyćwiczonego.* Zazdrośnego, skępca, który niechętnie rozstaje się z dobrem swojém.—*Wysusza oczy.* Gdy biednego nadzieję zawodzi, przeciąga, łudzi.
19. *Gotuj sprawiedliwość sobie.* Zważ, co na obronę swoję masz powiedzieć.—*Naucz się.* Rozważ słuszność swojéj sprawy i jakiemi dowodami masz ją poprzeć. Rozbierz u siebie sprawę albo życie twoje, abyś wiedział co masz na zarzuty odpowiedzieć.
20. *Przed chorobą.* Naśladuj lekarzy, którzy wcześnemi lekarstwami zapobiegają gwałtowności choroby.
21. *Ukorz się.* Zachowaniem wstrzemięźliwości i postem. Sposób mówienia używany przez żydów. *upokorzyć duszę w poście.*—*Nawrócenie.* Pokutę i poprawę obyczajów. Myśl jest taka: pokaż cierpliwość, rezygnacyą. Z tego się bowiém pokazuje, jak dobrych był usposobień ten, który teraz choruje.
22. *Nie zatrudniaj się, abyś się zawsze modlić nie miał.* Usuń wszelkie do modlitwy przeszkody, tak, abyś zawsze mógł się modlić, gdy modlić się potrzeba.—*Nie wstydź się.* Niech żaden naganny wstyd nie wstrzymuje ciebie na drodze cnoty i sprawiedliwości, żebyś się w nich dla wstydu jakiego nie miał doskonalić. P. W.
23. *Nie bądź jako człowiek, który Boga kusi.* Ten kusi Boga, kto nieprzygotowany przystępując do modlitwy, modli się bez należytego uszanowania, albo prosi o rzeczy złe i niepożyteczne.
24. *W dzień dokonania.* Pamiętaj na gniew Boski w dzień sądu ostatniego, gdy i życie obecne i świat teraźniejszy wezmą koniec. — *W odwróceniu twarzy.* Gdy Bóg od bezbożnych twarz swą odwróci i skarze ich na męki wieczne.
25. *Pomnij na ubóstwo.* Póki żyjesz, masz czas i wszelką sposobność do czynienia dobrze, zbieraj sobie skarb dobrych uczynków, któryby w czasie przyszłym był zasiłkiem twego ubóstwa.
26. *Od poranku aż do wieczora.* Rychło, tegoż dnia. —*Prędkie.* Spiesznym pędem przeleci.
27. *We dni złości będzie się strzegł gnusności.* Poczuwając się do jakiegoś grzechu, spiesznie weźmie się do pokuty i zajmie się innemi cnotami. W greck. tłum. Wówczas nawet, gdy przed sobą będzie miał ogrom złych przykładów, wstrzyma się od grzechu.
28. *Dowcipny.* Mądry.
29. *Wlewali przypowieści.* Wyleli jako deszcz obfity. W greckiém tłómaczeniu: Mądrzy zdania i przepisy w wielkiéj obfitości podali.
30. *Od swéj woli.* Od tego, czego chce wola twoja i żądza twoja.
31. *Żądzy jéj.* Tego czego żąda. Wystawi cię na radość nieprzyjaciołom twoim. Narazi ciebie na nieszczęście, z którego weselić się będą nieprzyjaciele twoi.
32. *Nie kochaj się w gromadzie ani w trosze.* Nie wdawaj się zgoła w zamieszki, bunty i zawichrzenia ludowe.—*Ustawiczne są występki ich.* Albowiem w czasie zaburzeń, bój z sobą toczą stronnictwa, i bez niebezpieczeństwa wdawać się w nie nie możesz. Albo też zna-

33. Ne fueris mediocris in contentione ex foenore, et est tibi nihil in sacculo: eris enim invidus vitae tuae.

33. Nie staway się chudym sprzeciwiaiąc się z pożyczek, a niemasz nic w mieszku: bo zostaniesz zayźrzącym żywotowi twemu.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 18. w. 22. *A nie wstydź się do śmierci usprawiedliwiać się.* Upomina tu Mędrzec, abyśmy ustawiczną modlitwą sprawiedliwości sobie przyczyniali. Heretycy słowo greckie *μεινῃς* tak przekładają: Nieodwłaczaj polepszenia twego. Aby tak to pismo należało do pierwszego usprawiedliwienia, a nie do wtórego. Ale słowo to greckie może się też przełożyć tak: Nieprzestaj: co toż jest jako i ono, niewstydź się. Bo te słowa znaczą postępek w sprawiedliwości, a nie początek. Jakoby rzekł, niechaj cię wstyd nie odwodzi od sprawiedliwości którąś zaczął, według onego w Objaw. 22. Kto sprawiedliwy jest, niech będzie sprawiedliwszy. I zgadzają się z tém słowa które uprzedzają o ustawicznéj modlitwie, co właśnie służy tym, którzy postępują w sprawiedliwości raczéj niż grzeszącym. Także i drugie słowa po nich, o zapłacie wiecznéj, która też postępującym w cnotach służy. Acz słowo greckie *ευχη* wolą heretycy przekładać ślubem niż modlitwą. Ale i to niesłusznie czynią, bo to słowo właśnie znaczy modlitwę.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O pijaństwie, nieczystości i wielomówności, różnicy między mądrością prawdziwą i fałszywą.

1. Operarius ebriosus non locupletabitur, et qui spernit modica, paulatim decidet.

2. Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes, et arguent sensatos; *(Gen. 19, 33. III. Reg. 11, 1).*

3. et qui se jungit fornicariis, erit nequam; putredo et vermes hereditabunt illum, et extolletur in exemplum majus, et tolletur de numero anima ejus.

4. Qui credit cito, levis corde est, et minorabitur; et qui delinquit in animam suam, insuper habebitur.

5. Qui gaudet iniquitate, denotabitur; et qui odit correptionem, minuetur vita; et qui odit loquacitatem, extinguit malitiam.

6. Qui peccat in animam suam, poenitebit; et qui jucundatur in malitia, denotabitur.

7. Ne iteres verbum nequam et durum, et non minoraberis.

8. Amico et inimico noli narrare sensum tuum, et si est tibi delictum, noli denudare;

1. Robotnik opiły nie zbogaci się: a kto gardzi małemi rzeczami, pomału upadnie.

2. Wino y niewiasty zwodzą mądre y wytkną rostropne:

3. a kto się przyłącza ku nierządnicom, będźie niecnota: zgniłość y robacy odźiedźiczą go, y będźie wyniesion na przykład więtszy, y będźie wyięta z liczby dusza iego.

4. Kto rychło wierzy, iest lekkiego serca, y umnieyszon będźie, y nadto będźie mian za tego, który grzészy przeciw duszy swoiéy.

5. Kto się weseli z nieprawości, karan będźie: a kto nienawidźi karania, umnieyszy mu się żywota: a kto nienawidźi wielomowności, gasi złość.

6. Kto grzészy przeciw duszy swoiéy, będźie pokutował, a kto się kocha we złości, karan będźie.

7. Nie powtarzay słowa złego y przykrego, a nic ci nie ubędźie.

8. Przyiacielowi y nieprzyiacielowi nie oznaymuy umysłu swego, a ieśli masz grzéch, nie odkryway;

czy, iż wówczas liczne popełniają się grzechy.— W greck. tłómaczeniu: nie miéj upodobania w wielkich zabawach i do ich składek nie chciéj należeć. I rozumienie Wulgaty może być przyjęte o ucztach, jeżeli ten wyraz *in turbis* rozumieć będziemy o zamieszkach uczt, tam zwłaszcza, gdzie wiele jest gości.

33. *Nie stawaj cię chudym.* Nie wystawiaj się na ubóstwo, pożyczając na lichwę, abyś tyle wiele inni dał do składki na ucztę, wówczas gdy nie masz nic w kieszeni. Takim sposobem pozbawisz siebie wszelkich środków utrzymania.

R. 19.— 1. *Nie zbogaci się.* Owszem do ubóstwa przyjdzie.— *A kto gardzi.* Spójnik *a* oznacza przyczynę: ponieważ tedy gardzi małemi robotami i zyskiem codziennym, powoli wpadnie w ubóstwo.

2. *Zwodzą.* Pozbawiają mądrości. Albowiem wszeteczeństwo, wino i pijaństwo odejmują serce.—*Wytkną roztropne.* Czynią godnymi nagany i kar.

3. *Zgniłość i robacy.* Ponieważ rozpusta jest powodem wielu chorob i śmierci przedwczesnéj. Dziwnie się to stosuje do choroby bezecnéj, któréj samo imię jest obrzydliwe.— *Będzie wyniesion.* Umrze, zginie.— *Na przykład większy.* Dla zastraszenia innych i odwiedzenia od téj zbrodni.— *Dusza jego.* Życie jego.

4. *Rychło wierzy.* Każdemu wszystko.— *Umniejszon będzie.* Nie osiągnie mądrości, ani też dobrego o sobie rozumienia u innych nie znajdzie: albowiem będzie uchodził za człowieka lekkiego i nierozsądnego.—*Który grzeszy przeciw duszy swojéj.* Który grzeszy przeciw sobie samemu i duszy swojéj, którą pozwala oszukiwać i wystawia na rozmaite niebezpieczeństwa.—*Nadto będzie mian.* Będzie uważany za człowieka niepotrzebnego, który szkoda, że żyje, niepożytecznym jest ziemi ciężarem.

5. *Kto nienawidzi karania, umniejszy mu się żywota.* Ponieważ wciąż będzie grzeszył i tak prędzéj zginie.— *Gasi złość.* Odejmuje jéj zarzewia, to jest samę wielomówność.

6. *Kto grzeszy przeciw duszy swéj.* Sobie samemu szkodząc, co czynią wszyscy grzesznicy.— *Będzie pokutował.* Wcześnie, jeżeli rozumny; inaczéj — za późno i bez pożytku.— *Karan będzie.* Będzie potępiony.

7. *Nie powtarzaj słowa złego i przykrego.* Gniewliwego, zelżywego, gróźnego.— *Nic ci nie ubędzie.* Ani na honorze, ani na pokoju, ani na przyjaźni, ani na innych dobrach, jeżeli zbytecznie powtarzać nie będziesz, lecz jak przystoi, będziesz usprawiedliwiał lub potępiał. Albo: słów zelżywych które słyszysz miotane na bliźniego, albo po prostu tylko obmowy nie powtarzaj przed drugimi, co się zaleca w wierszu 10.

8. *Przyjacielowi i nieprzyjacielowi.* Bez rozwagi i wyboru nie otwieraj wszystkim twoich usposobień—to

9. audiet enim te, et custodiet te, et quasi defendens peccatum odiet te, et sic aderit tibi semper.

10. Audisti verbum adversus proximum tuum? commoriatur in te, fidens quoniam non te dirumpet.

11. A facie verbi parturit fatuus, tamquam gemitus partus infantis.

12. Sagitta infixa femori carnis, sic verbum in corde stulti.

13. Corripe amicum, ne forte non intellexerit, et dicat: Non feci: aut si fecerit, ne iterum addat facere. *(Lev. 19, 17. Matth. 18, 15).*

14. Corripe proximum, ne forte non dixerit: et si dixerit, ne forte iteret.

15. Corripe amicum: saepe enim fit commissio.

16. Et non omni verbo credas: est qui labitur lingua, sed non ex animo. * *(Jac. 3, 8).*

17. Quis est enim, qui non deliquerit in lingua sua? Corripe proximum antequam commineris. *

18. Et da locum timori Altissimi, quia omnis sapientia timor Dei, et in illa timere Deum, et in omni sapientia dispositio legis. *(Prov. 9, 10).*

19. Et non est sapientia nequitiae disciplina, et non est cogitatus peccatorum prudentia.

20. Est nequitia, et in ipsa exsecratio; et est insipiens, qui minuitur sapientia.

21. Melior est homo, qui minuitur sapientia, et deficiens sensu in timore, quam qui abundat sensu, et transgreditur legem Altissimi.

9. bo będzie cię słuchał, y będźie się strzegł ciebie, y iakoby broniąc grzechu, będźie cię nienawidźiał, y tak będzie przy tobie zawżdy.

10. Słyszałeś słowo przeciw bliźniemu twemu, niech zaraz umrze w tobie, ufaiąc że się nie rozpukniesz od niego.

11. Od słowa rodząc pracuie głupi, iako stękanie rodzenia dźiecięcia.

12. Strzała która utknęła w biedrze ciała, tak słowo w sercu głupiego.

13. Strofuy przyiaciela, by snadź nie zrozumiał y rzekł: Nie uczyniłem: abo ieśli uczynił aby drugi raz nie czynił.

14. Strofuy bliźniego by snadź nie rzekł: a ieśli rzekł, by snadź nie powtórzył.

15. Strofuy przyiaciela, bo często bywa występek.

16. A nie wierz każdey powieści: iest co się potyka w ięzyku, ale nie z umysłu.

17. Któż iest bowiem któryby nie zgrzészył ięzykiem swoim? strofuy bliźniego pierwéy niż grozić będziesz.

18. A day mieysce boiaźni Nawyższego: bo wszytka mądrość boiaźń Boża, a w niéy bać się Boga, a we wszelkiéy mądrości wykonanie zakonu.

19. A nauka złości nie iest mądrość: y myśl grzésznych nie iest roztropność.

20. Jest złość a w niéy przeklęctwo: y iest głupi któremu schodzi na mądrości.

21. Lepszy iest człowiek bogoboyny któremu schodzi na mądrości y niedostaie rozumu, niźli który ma dosyć rozumu a przestępuie zakon Nawyższego.

---

bowiem jest rzeczą gaduły i głupca.— *Nie odkrywaj.* Jeżeli chcemy, ażeby o czém nie mówiono zgoła, sami o tém nie mówmy. Ten wiersz w greckiém tłumaczeniu tak się ma: *przyjacielowi i nieprzyjacielowi nie opowiadaj i niewyjawiaj, chybabyś miał grzech.* Co znaczy: jeżeli możesz bez winy (bo ani z obowiązku, ani ze sprawiedliwości, ani z miłości nie jesteś obowiązany), grzechu cudzego nie wyjawiaj: i takie rozumienie nie przeciwi się tłumaczeniu Wulgaty: albowiem to wyrażenie *jeśli masz grzech*, może oznaczać, jeśli wiesz o grzechu cudzym.

9. *Będzie się strzegł ciebie.* Ażebyś tak samo jego tajemnic nie wydał, jak to robisz z drugimi.— *Jakoby broniąc grzechu.* Nie narzuci się na ciebie jako na obmowcę, lecz żeby lepiéj o wszystkiém się dowiedział, będzie utrzymywał, iż sprawiedliwy masz powód tak mówić; w duszy jednak będzie tobą gardził i będzie ciebie nienawidził jako obmówcę.— *I tak będzie przy tobie zawsze.* Udanym przyjacielem.

10. *Niech zaraz umrze w tobie.* Chowaj w milczeniu i drugim niepowtarzaj.— *Nie rozpukniesz się od niego.* Ono ciebie nie rozerwie na szmaty.

11. *Od słowa.* Usłyszawszy jaką wiadomość.—*Rodząc pracuje głupi.* Nie panuje nad swoim językiem, i jak niewiasta przy porodzeniu nie może płodu swego w sobie zatrzymać, lecz musi go wydać na świat, tak głupi usłyszawszy jaką wiadomość, nie może ścierpieć, żeby jéj w świat nie puścił.

12. *Strzała, która utknęła w biodrze ciała.* Która się głęboko wbiła, jako w mięsnej części ciała, a następnie wielki ból sprawia, tak iż zraniony pomimowolnie jęczy i milczeć nie może.

13. *By snać nie rozumiał.* A nuż może nie wie co o nim mówią i powie, że tego nie zrobił.

14. *By snać nie rzekł.* Bo może tak nie mówił. Sprawiedliwa więc jest rzecz, abyś się od niego samego przekonał o jego niewierności. Jeżeli zaś tak mówił, ostrzedz go potrzeba, aby drugi raz tak samo nie zawinił.

15. *Często bywa występek.* W greckiém tłumaczeniu, potwarz, co myśli nie zmienia. Ostrzeż przyjaciela, który, jeżeli niewinien, tę przynajmniej odniesie korzyść, iż się oczyści od czynionych mu zarzutów.

16. *Jest co się potyka w języku, ale nie z umysłu.* Kiedy w towarzystwie jakiém źle o kim mówić zaczną, zdarzy się że i ten, który o nim zle mówić nie miał ni zamiaru, ni chęci, porwany prądem ogolnéj obmowy, coś także ze swojego na szkodę jego powie i *łatkę mu przypnie.*

17. *Pierwiéj nim grozić będziesz.* Lepiéj jest łagodnemi słowy przyjaciela swego upominać, niż surowo i ostro. Tak ś. Paweł mowi do Galatów 6, 1.

18. *Daj mieisce bojaźni Najwyższego.* Który tę łagodność nakazuje.— *Bo wszystka mądrość.* Ponieważ bojaźń Boża jest wszystką, to jest całą, pełną i doskonałą mądrością praktyczną: i czegokolwiek ta mądrość uczy, wszystko się odnosi do bojaźni bożéj: ponieważ wszystka mądrość prowadzi mądrego do zachowania prawa.

19. *Nauka złości nie jest mądrość.* Fałszywy i wykrętny złych ludzi rozum, który uczy źle czynić i bliźnich oszukiwać, bynajmniéj nie jest mądrością, chociaż ją udaje.— *Myśl grzesznych.* Wymysły i przebiegłość grzeszników.

20. *Jest złość.* Złością jest chytra przewrotność, i bardzo się mylą ci, którzy dla niéj za prawdziwą mądrością nie idą.

21. *Lepszy jest.* Lepiéj jest nie mieć tego fałszywego rozumu, który prawa boskie ma za nic, niż go szukać lub nabyć.

22. Est solertia certa, et ipsa iniqua.
23. Et est, qui emittit verbum certum, enarrans veritatem. Est qui nequiter humiliat se, et interiora ejus plena sunt dolo;
24. et est qui se nimium submittit a multa humilitate; et est, qui inclinat faciem suam, et fingit se non videre quod ignoratum est;
25. et si ab imbecillitate virium vetetur peccare, si invenerit tempus malefaciendi, malefaciet.
26. Ex visu cognoscitur vir, et ab occursu faciei cognoscitur sensatus.
27. Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.
28. Est correptio mendax in ira contumeliosi; et est judicium, quod non probatur esse bonum; et est tacens, et ipse est prudens.

22. Jest chytrość osobliwa, a niesprawiedliwa.
23. Y iest który wypuszcza słowo pewne powiadaiac prawdę. Jest, który się złośliwie korzy, a wnętrzności iego są pełne zdrady;
24. a iest który się nazbyt zniża od wielkiey pokory: y iest który skłania oblicze swe, y czyni, iakoby nie widział czego nie wiedźiano;
35. a ieśli słabość sił grzeszyć mu nie dopuści, ieśli czas naydzie źle czynienia, uczyni źle.
26. Z weyźrzenia poznać męża, a od potkania oblicza poznać rostropnego.
27. Ubiór ciała, y oszczerzanie zębów w śmiechu, y chód człowieczy, wydawaią go.
28. Jest skaranie fałszywe w gniewie sromocącego: y iest sąd który się nie zda bydź dobrym: y iest milczący a ten iest rostropny.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O poprawie braterskiéj, różnicy między mądrym a głupim, kłamstwie, i t. d.

1. Quam bonum est arguere, quam irasci, et confitentem in oratione non prohibere!
2. Concupiscentia spadonis devirginabit juvenculam: *(Infr. 30, 21).*
3. sic qui facit per vim judicium iniquum.
4. Quam bonum est, correptum manifestare poenitentiam! sic enim effugies voluntarium peccatum.
5. Est tacens, qui invenitur sapiens; et est odibilis, qui procax est ad loquendum.
6. Est tacens, non habens sensum loquelae; et est tacens, sciens tempus aptum.
7. Homo sapiens tacebit usque ad tempus; lascivus autem, et imprudens non servabunt tempus.
8. Qui multis utitur verbis, laedet animam suam; et qui potestatem sibi sumit injuste, odietur. *

1. O iako lepiey iest skarać, niźli się gniewać, a wyznawaiacemu z prośbą nie przekażać.
2. Zapalczywość trzebieńca zgwałci pannę:
3. tak który przez gwałt odprawuie sąd niesprawiedliwy.
4. O iako dobra rzecz iest, gdy skarany pokazuie żal? bo tak uydźiesz grzechu dobrowolnego.
5. Jest milczący który nayduie się mądrym: y iest obrzydły który płochy iest ku mówieniu.
6. Jest milczący y nie ma rozumu do mówienia: a iest milczący który wie czas przystoyny.
7. Człowiek mądry będzie milczał aż do czasu słusznego: ale wszeteczny y głupi nie będą patrzać czasu.
8. Kto wiele słów używa, obrazi duszę swoię: a kto sobie moc przywłaszcza niesłusznie, będzie w nienawiści.

22. *Jest chytrość osobliwa.* Złość skończona, wyrachowana.—*A niesprawiedliwa.* Taka przebiegłość jest złą.
23. *Który wypuszcza słowo pewne.* Który szczerze, otwarcie i prawdziwie mówi i działa. W greckiém tłóm. *jest który przekręca dla wydania wyroku:* co oznacza przewrótność tych, którzy w sądach fałszywie prawa tłómaczą, naciągając je ku obronie niegodziwéj sprawy.—*Który się złośliwie korzy.* W słowach, giestach, w oznakach uszanowania.
24. *Który się nazbyt zniża.* Uniża.—*Od wielkiéj pokory.* Którą udaje.—*Czyni jakoby nie widział, czego nie wiedziano.* Udaje, że innych złośliwie nie postrzega i nie widzi czego inni nie wiedzą albo chcą, żeby nikt nie wiedział.
27. *Ubiór ciała.* Z odzienia, śmiechu, chodu człowieka, można wnosić o jego obyczajach i charakterze.
28. *Skaranie fałszywe.* Nieprzyzwoite, nieprzystojne, jak jest w tłóm. greck.— *W gniewie sromocącego.* Gdy z gniewem i obelgą ktoś innych upomina, i cnoty występkiem nauczyć usiłuje. — *Sąd który się nie zda być dobrym.* Ponieważ za prędki i pod wpływem gniewu wydany, a więc często fałszywy.— *I jest milczący.* Są, którzy rozsądnie o cudzych błędach zamilczają, dopóki nie nadejdzie właściwa pora do upomnienia.

R. 20.—1. *Skarać.* Łaskawie upomnieć.— *Gniewać.* Potajemnie przechowując w sercu jad gniewu.—*A wyznawającemu.* Temu, który uznaje i potępia sam to, czém przeciw tobie wykroczył. — *Z prośbą nie przekażać.* Cierpliwie i grzecznie wysłuchać, gdy siebie i wykroczenie swoje uniewinnia, albo o przebaczenie prosi.
2. *Zapalczywość trzebieńca.* Myśl jest: jak trzebieńcy, którym straż dziewic jest powierzoną, niekiedy tymże dziewicom gwałt zadają; tak niesprawiedliwi sędziowie, stróże sprawiedliwości, gwałcą sprawiedliwość.
4. *Grzechu dobrowolnego.* Albowiem niedobrowolnie grzeszy ten, który w prawdziwéj pokucie grzechy swoje opłakuje, lecz grzeszy raczéj przez słabość ludzką.
5. *Obrzydły.* Warci są nienawiści i ją wywołują, zuchwale i bezczelnie mówiący. Cicer. libr. de off. *Nec vero tanquam in possessionem suam venerit, excludat alios; sed cum reliquis in rebus, tum in sermone communi, vicissitudinem iniquam putet.*
6. *Nie ma rozumu do mówienia.* Który mówić nie umie, który zna swój niedostatek wymowy, który się lęka, żeby cóś mniéj rozsądnego nie powiedział.— *Czas przystojny.* Czas właściwy do mówienia.
7. *Wszeteczny.* Zuchwały, zarozumiały, głupi.
8. *Kto sobie moc przywłaszcza niesłusznie.* Prawo sądzenia innych, i ganienia ich mów i postępków,

9. Est processio in malis viro indisciplinato, et est inventio in detrimentum. * *(Prov. 10, 19)*.
10. Est datum, quod non est utile; et est datum, cujus retributio duplex.
11. Est propter gloriam minoratio; et est qui ab humilitate levabit caput.
12. Est qui multa redimat modico pretio, et restituens ea in septuplum.
13. Sapiens in verbis seipsum amabilem facit; gratiae autem fatuorum effundentur.
14. Datus insipientis non erit utilis tibi, oculi enim illius septemplices sunt;
15. exigua dabit, et multa improperabit; et apertio oris illius inflammatio est.
16. Hodie foeneratur quis, et cras expedit; odibilis est homo hujusmodi.
17. Fatuo non erit amicus, et non erit gratia bonis illius;
18. qui enim edunt panem illius, falsae linguae sunt. Quoties, et quanti irridebunt eum?
19. Neque enim quod habendum erat, directo sensu distribuit; similiter et quod non erat habendum.
20. Lapsus falsae linguae, quasi qui in pavimento cadens; sic casus malorum festinanter veniet.
21. Homo acharis quasi fabula vana, in ore indisciplinatorum assidua erit.
22. Ex ore fatui reprobabitur parabola; non enim dicit illam in tempore suo.
23. Est qui vetatur peccare prae inopia, et in requie sua stimulabitur.
24. Est qui perdet animam suam prae confu-

9. Jest powodzenie we złych rzeczach mężowi niekarnemu: a iest nalezienie ku szkodźie.
10. Jest datek który nie iest pożyteczny: a iest datek którego dwoiaka nagroda.
11. Jest dla chwały umnieyszenie, y iest który podniesie głowę z uniżenia.
12. Jest co wiele za mało kupuie, a siedmiorako ie wracaiący.
13. Mądry w słowiech czyni samego siebie przyiemnym: a wdzięczności głupich wylane będą.
14. Datek od głupiego nie będzieć pożyteczny: abowiem oczy iego śiedmiorakie są.
15. Da mało, a wieleć wymówi: a otworzenie ust iego iest zapalenie.
16. Dziś pożyczy kto, a iutro się upomina: obrzydły iest człowiek takowy.
17. Głupi nie będzie miał przyiaciela, y nie będzie łaska dobram iego.
18. Bo którzy iedzą chléb iego, fałszywy ięzyk maią: iako wiele kroć a iako wiele ich będą się śmiać z niego?
19. Bo ani tym co miał mieć, dobrze szafuie, także y tym czego mieć nie miał.
20. Upad fałszywego ięzyka iako gdy kto na tło spadnie: tak złośników upadek prędko przydzie.
21. Człowiek niewdzięczny iako bayka próżna w uściech nieuków ustawiczna będzie.
22. Z ust głupiego nie iest przyiemna przypowieść: bo iey nie powiada czasu swego.
23. Jest który nie może dla niedostatku grzeszyć, a w swym upokoieniu będzie pobudzan.
34. Jest co dla wstydu utraci duszę swoię, y

9. *Powodzenie w złych rzeczach.* Gdy zbrodniarzowi pomyślnie się wiedzie.— *Nalezienie.* Rzecz znaleziona, która szkodę przynosi. Pomyślność jest przyczyną wielkich nieszczęść.
10. *Jest datek, który nie jest pożyteczny.* Nie pożyteczny temu, komu się daje, bo żadnego zrobić nie może dla siebie użytku; niepożyteczny dającemu, gdy go dał niewdzięcznemu.—*Którego dwojaka jest nagroda.* Który wielką przynosi korzyść.
11. *Jest dla chwały umniejszenie.* Są którzy dla dostąpienia godności lub urzędu, majątek swój uszczuplają. Albo jest umniejszenie dla chwały, ponieważ urząd pokazuje człowieka, i z powodu godności, któréj dostąpili, upadło u współobywateli przekonanie o ich zacności i rozumie.— *Podniesie głowę z uniżenia.* Przez dójście do urzędów i bogactw, które winien cnocie swojéj.
12. *Jest co wiele za mało kupuje.* Co znaczy: skąpi, dla oszczędzenia pieniędzy, kupują najgorsze i najpodlejsze rzeczy, które gdy się późniéj okażą niepożytecznemi albo też szkodliwemi, zmuszeni są precz wyrzucić i co innego na to miejsce kupić, a tak większe ponoszą wydatki, niż gdyby od razu byli kupili rzecz dobrą.
13. *Wdzięczności głupich wylane będą.* Czy to kiedy co mówiąc sądzą, iż mówią dowcipnie, a tymczasem mówią niedorzecznie, czy też świadczą dobrodziejstwa tam gdzie nie należy.
14. *Oczy jego siedmiorakie są.* Na to patrzą, ażeby siedm razy więcéj odebrał niż daje.
15. *Wieleć wymówi.* Natrętnie dobrodziejstwo swoje przypominać będzie i będzie ci wyrzucał niewdzięczność.—*Zapalen ie.* Obudza gniew w słuchającym, któż bowiem cierpliwie znieść może, jak się głupi dobroczyńca przechwala? W grec. tł. *otworzył usta swoje jako woźny.*
17. *Łaska dobram.* Co dobrego wyświadczy, nie pozostanie w miłéj pamięci.
18. *Fałszywy język mają.* Gotowi są pochlebiać i jego przechwałkom potakiwać.—*Śmiać się będą z niego.* Wspominając jak się przed nimi wynosił i przechwalał. Albo, że nierozumnie stracił swój majątek. To rozumienie lepiéj zgadza się z tém co następuje.
19. *Mądrze.* Rozsądnie, we właściwym czasie i miejscu rozdaje dobrodziejstwa, lub rozdaje to, co powinien dla siebie zachować.— *Także i tém, czego mieć nie miał.* Nie wie, kiedy ma ponieść wydatek lub z nim się wstrzymać.
20. *Jako gdy kto na tło spadnie.* Upadając na dachu, który na Wschodzie jest płaski, i z dachu na ziemię; taki upadek może być bardzo niebezpieczny. Myśl jest: pochlebcy, kłamcy, niespodziewanie i ciężko potkną się i biedy sobie narobią.
21. *Człowiek niewdzięczny jako bajka próżna.* Człowiek ograniczony, niedorzeczny, głupi, jest dla wszystkich przykry i nieznośny, jak opowiadanie jakiejś bajki niedorzecznéj, która mądrym podobać się nie może.
22. *Przypowieść.* Zdanie poważne, głębokie, mądre.
23. *W swem upokojeniu będzie pobudzan.* Będzie się dręczył i bolał, że dla ubóstwa grzeszyć nie może.
24. *Dla wstydu.* Dla wstydu występnego, gdy nie będzie śmiał oprzeć się złym namowom.—*Dla nieopatrznéj osoby straci duszę.* Gdy jakiś zapaleniec będzie od niego żądał jakiejś niegodziwości.— *Folgując cudzéj osobie.* Niewczesną okazując uległość.

sione, et ab imprudenti persona perdet eam; personae autem acceptione perdet se.
25. Est qui prae confusione promittit amico, et lucratus est eum inimicum gratis.
26. Opprobrium nequam in homine mendacium, et in ore indisciplinatorum assidue erit.
27. Potior fur, quam assiduitas viri mendacis; perditionem autem ambo hereditabunt.
28. Mores hominum mendacium sine honore; et confusio illorum cum ipsis sine intermissione.
29. Sapiens in verbis producet seipsum, et homo prudens placebit magnatis.
30. Qui operatur terram suam, inaltabit acervum frugum, et qui operatur justitiam, ipse exaltabitur; qui vero placet magnatis, effugiet iniquitatem.
31. Xenia et dona excaecant oculos judicum, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum.*
32. Sapientia absconsa et thesaurus invisus: quae utilitas in utrisque? *(Infr. 41, 17.* Deut. 16, 19).*
33. Melior est, qui celat insipientiam suam, quam homo, qui abscondit sapientiam suam.

dla nieopatrzney osoby straci ią: a folgując cudzey osobie, straci sam siebie.
25. Jest który dla wstydu obiecuie przyiacielowi, a nabył go sobie nieprzyiacielem darmo.
26. Zelżywość barzo zła w człowiecze kłamstwo, a w uściech nieumieiętnych będzie ustawiczne.
27. Lepszy złodziey niż mąż ustawicznie kłamaiący: a oba odziedziczą zatracenie.
28. Obyczaie ludzi kłamliwych są bezecne, a sromota ich iest z nimi bez przestanku.
29. Mądry słowy swemi pokaże sam siebie, a człowiek rostropny spodoba się panóm.
30. Kto sprawuie ziemię swoię wyniesie wysoko bróg zboża: a kto czyni sprawiedliwość, ten powyższon będzie: a kto się podoba panóm, uydzie nieprawości.
31. Dary y upominki zaślepiaią oczy sędzióm: a iako niemy w uściech zawściąga karania ich,
32. Mądrość zataiona a skarb niewidziany, co za pożytek z obóyga?
33. Lepszy iest który tai głupstwo swe, niż człowiek który kryie mądrość swoię.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O unikaniu grzechu, o mocy modlitwy, zamiłowaniu sprawiedliwości, i t. d.

1. Fili peccasti? non adjicias iterum: sed et de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur.
2. Quasi a facie colubri fuge peccata: et si accesseris ad illa, suscipient te.
3. Dentes leonis, dentes ejus, interficientes animas hominum.
4. Quasi romphea bis acuta omnis iniquitas; plagae illius non est sanitas.
5. Objurgatio et injuriae annullabunt substantiam, et domus, quae nimis locuples est, annullabitur superbia, sic substantia superbi eradicabitur.
6. Deprecatio pauperis ex ore usque ad aures ejus perveniet, et judicium festinato adveniet illi.
7. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris; et qui timet Deum, convertetur ad cor suum.

1. Synu ieśliś zgrzeszył, nie przydaway drugi raz, ale y za dawne proś abyć były odpuszczone.
2. Uciekay przed grzechy iako przed wężem: a ieśli się do nich przystąpisz ukąszą cię.
3. Zęby lwie zęby ich, zabiiaiące dusze człowiecze.
4. Wszelki grzech iest iako miecz z obu stron siekący, ranie iego niemasz uleczenia.
5. Fukania y krzywdy wniwecz obrócą maiętność: a dóm który barzo bogaty iest, będzie zniszczon pychą: tak maiętność pysznego wykorzeniona będzie.
6. Modlitwa z ust ubogiego przyidzie aż do uszu iego, a sąd prędko przyidzie nań.
7. Kto nienawidzi karania, znak iest złośliwego: a kto się Boga boi, nawróci się do serca swego.

---

25. *Dla wstydu.* Nie w porę. *Multi sunt, quos liberales facit frontis infirmitas,* powiada Seneka księga 2 o dobrodziejstwach roz. 1.—*Nabył go sobie nieprzyjacielem darmo.* Gdy wkrótce postrzeże, że nie powinien był przyrzekać a cofnąć się nie może, gniewa się na tego, komu zrobił obietnicę.
26. *Zelżywość bardzo zła.* Hańba, ohyda.
27. *Lepszy złodziej.* Mniej szkodliwy: albowiem 1-o, złodziej pieniądze, kłamca sławę wydziera; 2-o, złodziej kradnie, często przyciśnięty ubóstwem; kłamliwy obmówca przez złość i przewrotność; 3-o, kłamca całą niekiedy rodzinę albo kraj zakłóca, nie tak złodziej. 4-o, chociaż jedna kradzież gorszą być może od jednego kłamstwa, lecz nie kłamanie ciągłe. 5-o, złodziejowi pieniędzy rozsądnie powierzyć nie możesz, kłamcy zaś w niczém zaufać nie możemy.
28. *Bezecne.* Podłe i wzgardy godne.
29. *Pokaże sam siebie.* Odznaczy się, da siebie poznać, mądrze mówiąc przed mocarzami.
30. *Wyniesie wysoko bróg zboża.* Wysoki brog zboża ustawi.— *Ujdzie nieprawości.* Jeżeli to sobie zamierza, aby i panu podobał się i nie grzeszył. Albo myśl jest: jeżeli w czém przewinił, łatwo kary uniknie.
32. *Skarb niewidziany.* Ukryty, tajemny, niewiadomy.
R. 21.—4. *Miecz z obu stron siekący.* Miecz obosieczny.
5. *Fukania.* Srogie, pyszne, ostre, które sfukanego do osłupienia niejako przywodzą. — *Wniwecz obrócą majętność.* Bo ci którzy lubią zwady, i względem innych są niesprawiedliwymi dotykając ich słowy ostremi i obelżywemi, muszą strzedz się i sami, i wiele wydatkować na pieniactwo.—*Będzie zniszczon pychą.* Pycha zgubi go.
6. *Z ust... przyjdzie aż do uszu jego.* T. j. Boga.— *Sąd.* Pomsta Boga-Sędziego.—*Nań.* Na korzyść ubogiego.
7. *Znak jest złośliwego.* W grec. *w śladzie grzesznika,* t. j. drogi grzeszników, i w ślady ich wstępuje. Podług tego rozumienia tłumaczyć można i Wulgatę, jeśli powiemy, że u łacinników często ślad toż samo znaczy co znak. I dla tego nienawidzieć upomnienie,

8. Notus a longe potens lingua audaci; et sensatus scit labi se ab ipso.
9. Qui aedificat domum suam impendiis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hyeme.
10. Stuppa collecta synagoga peccantium, et consummatio illorum flamma ignis. (*Supr. 16, 7*).
11. Via peccantium complanata lapidibus, et in fine illorum inferi, et tenebrae, et poenae.
12. Qui custodit justitiam, continebit sensum ejus,
13. Consummatio timoris Dei, sapientia et sensus.
14. Non erudietur, qui non est sapiens in bono.
15. Et autem sapientia, quae abundat in malo, et non est sensus, ubi est amaritudo.
16. Scientia sapientis tamquam inundatio abundavit, et consilium illius sicut fons vitae permanet.
17. Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit.
18. Verbum sapiens quodcumque audierit scius laudabit, et ad se adjiciet; audivit luxuriosus, et displicebit illi, et projiciet illud post dorsum suum.
19. Narratio fatui quasi sarcina in via; nam in labiis sensati invenietur gratia.
20. Os prudentis quaeritur in ecclesia, et verba illius cogitabunt in cordibus suis.
21. Tamquam domus exterminata, sic fatuo sapientia; et scientia insensati inenarrabilia verba.
22. Compedes in pedibus, stulto doctrina, et quasi vincula manuum super manum dexteram.
23. Fatuus in risu exaltat vocem suam; vir autem sapiens vix tacite ridebit.
24. Ornamentum aureum prudenti doctrina, et quasi brachiale in brachio dextro.
25. Pes fatui facilis in domum proximi; et homo peritus confundetur a persona potentis.

8. Możny w śmiałym ięzyku, daleko słynie: a mądry wié że bywa omylon od niego.
9. Kto buduie dóm swóy cudzym nakładem, iako który zbiera kamienie swoie w zimie.
10. Zbór grzészących kupa zgrzebi, a dokonanie ich płomień ognisty.
11. Droga grzészących kamieniem ubrukowana: a na końcu ich piekło y ciemności y męki.
12. Kto strzeże sprawiedliwości, obéymie zrozumienie iéy.
13. Doskonałość boiaźni Bożéy mądrość y rozum.
14. Nie będzie nauczon który nie iest mądry w dobrym.
15. A iest mądrość która obfituie we złości: a nie masz rozumu gdzie iest gorzkość.
16. Nauka mądrego iako powódź wzbierze, a rada iego trwa iako źrzódło żywota.
17. Serce głupiego iako naczynie stłuczone: a żadnéy mądrości nie zadzierży.
18. Słowo mądre którekolwiek usłyszy umieiętny pochwali y iescze przyda do niego: usłyszał roskosznik y nie podoba mu się, y zarzuci ie w tył swóy.
19. Powieść głupiego iako tłomok w drodze, bo w uściech rostropnego naydzie się przyiemność.
20. Ust mądrego szukaią w zgromadzeniu, a słowa iego uważać będą w sercach swoich.
21. Jako dóm zniszczony, tak mądrość głupiemu: a nauka nieumieiętnego niewymówione słowa.
22. Pęta na nogach nauka głupiemu, a iako okowy rąk na prawéy ręce.
23. Szalony śmieiąc się głos swóy podnosi: a człowiek mądry zaledwie milczkiem się uśmiechać będzie.
24. Złote ochędóstwo nauka mądremu, a iako ramiennik na prawém ramieniu.
25. Noga głupiego łacna w dóm bliźniego: ale człowiek świadomy wstydzi się osoby możnego.

jest znakiem że ktoś już chodzi drogą i śladami występnych.— *Nawróci się do serca swego.* Pożytkując z przestrogi.

8. *Daleko słynie.* Znany i tym którzy są daleko.— *Możny w śmiałym języku.* Który przez swawolę języka swego innych zwykł napastować.— *Bywa omylon od niego.* Że jego unika i oddala się odeń.

9. *Jako który zbiera kamienie swoje w zimie.* W grec. *na zimę*, t. j. mając budować w zimie, w czasie niedogodnym, kiedy wapno zamarza, ani się spaja z kamieniami, i dla tego zgubę raczéj dla siebie, niżeli dóm buduje.

10. *Kupa zgrzebi.* Na ogień.—*Zbór grzeszących.* Zgromadzenie grzeszników.

11. *Kamieniem ubrukowana.* Obszerna, usłana kamieniami, wybrukowana i t. d., przyjemna i miła dla zmysłów, lecz do zguby wiedzie.

12. *Obejmie rozumienie jego.* Zrozumie znaczenie.

13. *Doskonałość.* Doskonała bojaźń Boga, która zależy na doskonałém zachowaniu prawa bożego, rodzi prawdziwą mądrość i wyrozumienie, i dla tego ona jest mądrością prawdziwą.

14. *Nie będzie nauczon.* Nie postępuje w mądrości, ani zdolnym jest do niéj, kto mądrym nie jest w szukaniu i badaniu dobra.

15. *Mądrość.* Zła, chytrość. — *Która obfituje we złości.* T. j. myśląc i działając, przebiegła w złem.— *Nie masz rozumu gdzie jest gorzkość.* Nie masz mądrości gdzie jest grzech, który jest: *Korzeń rodzący żółć.* Deut. 29, 18. Albo, gdzie są zamięszania ducha, których kto doświadcza, jest w gorzkości serca, jak wyraża Pismo, I. Król. 22, 2, i mądrości tam niema.

16. *Powódź.* W grec. *potop.*—*Źródło żywota.* Źródło żywe, które jest trwałe.

18. *Umiejętny.* Wiedzący, roztropny, mądry.—*Rozkosznik.* Który nie o mądrość, lecz o roskosze się troszczy. W grec. *oddany rozkoszom.*

19. *Jako tłomok w drodze.* Przykry jest i ciężki.

20. *Ust mądrego szukają w zgromadzeniu.* W radach i namysłach szukają mądrych, którzyby trudności rozwiązywali. — *Uważać będą.* Słuchacze, rozważając słowa i skuteczność rad podanych.

21. *Jako dóm zniszczony, tak mądrość głupiemu.* Nierozważnie bowiem i bezładnie mówi głupi, choćby z innego względu to co powiada dobrém było.—*Nauka nieumiejętnego niewymówione słowa.* W grec. *niezbadane*, których porządku nikt odkryćby nie zdołał.

22. *Pęta.* Dla tego głupi nienawidzi mądrości, że mu zawadza jakby pęta lub okowy na rękach, żeby podług nierozumu swego, który mu się podoba, mógł działać. Dla tego odezwa grzeszników jest taka: Ps. 2, 3: *Potargajmy związki ich: i zrzućmy z siebie jarzmo ich.*

23. *Głos swój podnosi.* Śmiejąc się zbytecznie, nieskromnie, nieprzyzwoicie.

25. *Łacna w dom bliźniego.* Łatwo wchodzi do cudzego domu.—*Człowiek świadomy.* W grec. *wielkiego doświadczenia.* — *Wstydzi się osoby możnego.* Lękać

26. Stultus a fenestra respiciet in domum; vir autem eruditus foris stabit.
27. Stultitia hominis auscultare per ostium, et prudens gravabitur contumelia.
28. Labia imprudentium stulta narrabunt; verba autem prudentium statera ponderabuntur.
29. In ore fatuorum cor illorum; et in corde sapientium os illorum.
30. Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipse animam suam.
31. Susurro coinquinabit animam suam, et in omnibus odietur; et qui cum eo manserit, odiosus erit; tacitus et sensatus honorabitur.

26. Głupi przez okno patrzyć będzie do domu: ale mąż ćwiczony stać będzie na dworze.
27. Głupstwo człowiecze słuchać przezedrzwi, a mądremu będźie za ciężką sromotę.
28. Usta nieopatrznych mówić będą głupie rzeczy: a słowa mądrych na wadze będą rozważone.
29. W uściech głupich serca ich, a w sercu mądrych usta ich.
30. Gdy niezbożny przeklina szatana, sam przeklina duszę swoię.
31. Obmówca splugawi duszę swoię, y u wszytkich będzie w nienawiści: a kto z nim przebywa téż przemierzłym będzie: milczący a baczny uczczon będzie.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O leniwym, złych dzieciach, szanowaniu przyjaźni, i t. d.

1. In lapide luteo lapidatus est piger, et omnes loquentur super aspernationem illius.
2. De stercore boum lapidatus est piger; et omnis, qui tetigerit eum, excutiet manus.
3. Confusio patris est de filio indisciplinato; filia autem in deminoratione fiet.
4. Filia prudens hereditas viro suo; nam quae confundit, in contumeliam fit genitoris.
5. Patrem et virum confundit audax, et ab impiis non minorabitur; ab utrisque autem inhonorabitur.
6. Musica in luctu importuna narratio; flagella et doctrina in omni tempore sapientia.
7. Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam.
8. Qui narrat verbum non audienti, quasi qui excitat dormientem de gravi somno.

1. Kamieniem ubloconym leniwiec iest ukamionowan, a wszyscy będą mówić ku wzgardzie iego.
2. Gnoiem wołowym leniwy iest ukamionowany: a każdy kto się go dotknie, otrząśnie ręce.
3. Sromota oycowska iest z syna źle wychowanego: a córka w umnieyszeniu będzie.
4. Córka mądra dziedzictwo mężowi swemu: bo która lekkość czyni, bywa ku zelżywości oycu.
5. Oyca y męża zawstydza bespieczna (y nad niezbożne mnieysza nie będzie) a od obu będzie nie uczczona.
6. Muzyka w żałobie, powieść nie wedle czasu: karanie y nauka na każdy czas mądrość.
7. Kto uczy głupiego, iako kto skorupy zlepia.
8. Kto powiada słowo nie słuchaiącemu, iako który budzi spiącego z twardego snu.

się będzie możnych, nie łatwo odwiedzać będzie ich domy.

26. *Przez okno patrzeć będzie do domu.* Jeśliby inaczej wnijść nie mógł, dla dogodzenia swéj ciekawości.

27. *Głupstwo.* W grec. nieumiejętność, gburowstwo, nieokrzesanie. —*Słuchać przezedrzwi.* Jako to: podpatrując, lub posłuchując, ażeby wiedzieć co się w cudzym domu dzieje. —*Mądremu będzie za ciężką sromotę.* Którą uważa za domierzoną sobie przez niewstydliwość i natręctwo głupiego, śledzącego słowa i sprawy cudze.

29. *W uściech głupich serca ich.* Gdyż nierozważnie i niebacznie wypowiadają wszystko co myślą: przeciwnie mądrzy usta mają w sercu, bo to co usta chcą wyrzec, przywołują przed sąd rozumu.

30. *Gdy niezbożny przeklina szatana, sam przeklina duszę swoję.* Szatan nie bierze się tutaj za djabła, lecz w swojém pierwotném znaczeniu, które oznacza potwarcę. Myśl jest: gdy niezbożny złorzeczy potwarcom, sobie samemu złorzeczy, bo i sam jest z ich liczby.

31. *Splugawi duszę swoję.* Zmazą grzechu i niesławą u ludzi; bo gdy innych chce zelżyć, zniesławia samego siebie.—*Milczący i baczny uczczon będzie.* Który gdy co usłyszy, w milczeniu i roztropnie u siebie zachowa, nie opowiadając innym.

R. 22.—1. *Kamieniem ubloconym.... jest ukamienowan.* Obrzucony błotem, zamiast kamieni, z którem tłómaczeniem zgadza się w. następ.; albo, kamieniem w błocie pomazanym, tę myśl text grecki wyraża. Myśl ta: że leniwym pogardzają jakby rzeczą lichą; co okazuje półwiersz nast.; i znaczy, że wszyscy w rozmowach swoich nim gardzą.

2. *Gnojem wołowym.* Zdanie toż samo, co i wiersz poprzedz. Wspomina wołowy gnój raczéj niżeli koński, albo dla tego że pierwszy więcéj kala, albo że jest powolniejszego bydlęcia, i dla tego samego przedstawia leniwca.—*Otrząśnie ręce.* Wszyscy bowiem stronią od leniwego i oddalają go od siebie.

3. *Źle wychowanego.* Głupiego, albo czas na złe trawiącego.— *W umniejszeniu będzie.* Mało będzie cenioną, będzie pogardzoną tak, iż nikt za żonę pojąć nie zechce. Albo, umniejszenie oznacza szkodę jaką ojcu przynosi córka leniwa, t. j. na sławie i w majętności, bo dać więcéj posagu trzeba, ażeby inne niedostatki pieniędzmi wynagrodzić. Albo, że ona z powodu przepychu i rozrzutności będzie przyczyną ojcu do wielkiego kosztu.

4. *Córka mądra.* Panna roztropna. — *Dziedzictwo mężowi swemu.* Tak bardzo jest pożyteczną mężowi, jak gdyby dziedzictwo otrzymał. — *Która lekkość czyni.* Która tak się prowadzi, że sromotę ściąga. *Bywa ku zelżywości ojcu.* Jest hańbą dla ojca swego.

5. *Bezpieczna.* Niewstydliwa.—*Nad niezbożne mniejsza nie będzie.* Nie ustąpi niezbożnym; będzie równą niezbożnym przez niewstyd i inne występki.

6. *Muzyka w żałobie, powieść nie wedle czasu.* Niewcześnie rzeczy smutne z wesołemi się mieszają.—*Na każdy czas mądrość.* Zawsze w czas i mądrze się używają.

7. *Jak okto skorupy zlepia.* Naczynia bowiem gliniane stłuczone nie mogą być zlepionemi ani spojonemi.

8. *Jako który budzi śpiącego z twardego snu.* Jako bowiem ten rozespany znowu w sen odpada, ani słyszy co się mówi, tak i ów.

9. Cum dormiente loquitur, qui enarrat stulto sapientiam, et in fine narrationis dicit: Quis est hic?

10. Supra mortuum plora, defecit enim lux ejus: et supra fatuum plora, deficit enim sensus. *(Infr. 38, 16).*

11. Modicum plora supra mortuum, quoniam requievit.

12. Nequissimi enim nequissima vita super mortem fatui.

13. Luctus mortui septem dies: fatui autem et impii omnes dies vitae illorum. *(Gen. 50, 10.)*

14. Cum stulto ne multum loquaris, et cum insensato ne abieris.

15. Serva te ab illo, ut non molestiam habeas, et non coinquinaberis peccato illius.

16. Deflecte ab illo, et invenies requiem, et non acediaberis in stultitia illius.

17. Super plumbum quid gravabitur? et quod illi aliud nomen quam fatuus?

18. Arenam, et salem, et massam ferri facilius est ferre, quam hominem imprudentem, et fatuum, et impium. *(Prov. 27, 3).*

19. Loramentum ligneum colligatum in fundamento aedificii non dissolvetur; sic et cor confirmatum in cogitatione consilii.

20. Cogitatus sensati in omni tempore metu non depravabitur.

21. Sicut pali in excelsis, et caementa sine impensa posita contra faciem venti non permanebunt:

22. sic et cor timidum in cogitatione stulti contra impetum timoris non resistet.

23. Sicut cor trepidum in cogitatione fatui omni tempore non metuet, sic et qui in praeceptis Dei permanet semper.

24. Pungens oculum deducit lacrymas; et qui pungit cor, profert sensum.

25. Mittens lapidem in volatilia, dejiciet illa: sic et qui convitiatur amico, dissolvit amicitiam.

26. Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes, est enim regressus. Ad amicum

9. Z spiącym gada który powiada mądrość głupiemu: a na końcu powieści mówi: Któż to iest?

10. Płacz nad umarłym, bo ustała światłość iego: y nad głupim płacz, bo rozum ustaie.

11. Mało płacz nad umarłym, abowiem odpoczynął.

12. Bo niecnotliwego niecnotliwy żywot nad śmierć głupiego.

13. Żałoba po umarłym przez śiedm dni, ale po głupim y niezbożnym po wszytkie dni żywota ich.

14. Z głupim nie wiele mów, a z niemądrym nie chodź.

15. Strzeż się go, abyś trudności nie miał, a nie będziesz zplugawion grzéchem iego.

16. Odstąp od niego, a naydziesz pokóy, y nie będziesz utrapion głupstwem iego.

17. Nad ołowo co cięższyć będzie? a które insze imię iemu iedno głupi?

18. Piasek, y sól, y brełę żelaza łacnicy iest nieść, niż człowieka nierostropnego, y głupiego, y niezbożnego.

19. Wiązanie drzewiane spoione na fundamencie budowania nie rozerwie się: tak y serce umocnione rozmyślaniem rady.

20. Myśl mądrego na każdy czas boiaźnią nie będzie skażona.

21. Jako koły na wysokim mieyscu, y wapno bez nakładu, nie ostoią się położone przeciw wiatru:

22. tak y serce lękliwe w myśli głupiego nie ostoi się przeciw gwałtowi strachu.

23. Jako serce lękliwe w myśli głupiego, na każdy czas nie będzie się bało: tak y ten który w przykazaniu Bożym trwa ustawicznie.

24. Kto kole oko, wywodzi łzy, a kto bodzie serce, pokazuie czucie.

25. Kto ciska kamieniem na ptaki, spędzi ie: tak y który łaie przyiacielowi, rozrywa przyiaźń.

26. Choćbyś dobył miecza na przyiaciela, nie rozpaczay, bo iest nawrót. Na przyiaciela

9. *Gada.* T. j. głupi.—*Któż to jest?* Któż-to ten co mię budzi? czego chce?

10. *Płacz nad umarłym.* Myśl ta: że głupich jakby umarłych opłakiwać trzeba, bo są pozbawieni rozumu i mądrości, która jest życiem duszy.

11. *Mało płacz.* W greck. *lżéj płacz* nad umarłym niżeli nad głupim.

12. *Bo niecnotliwego niecnotliwy żywot nad śmierć głupiego.* Więcéj opłakiwać trzeba występny żywot głupiego, niż jego śmierć, która mu przeszkadza daléj brnąć w grzechy.

13. *Siedm dni.* Przez tyle bowiem dni pogrzeby zmarłych się odbywały. —*Wszystkie dni żywota ich.* Zawsze bowiem opłakiwać trzeba ich obyczaje, któremi Boga obrażają i ściągają na siebie wielkie nieszczęście.

15. *Abyś trudności nie miał.* Ażeby głupi nie stał się przykrym tobie; albo żebyś nie stał się wspólnikiem przykrości, które głupim inni czynią.—*Będziesz splugawion grzechem jego.* Bezbożni bowiem zawsze czémś złém zarażają towarzyszów swoich, albo w niebezpieczeństwo jakieś ich wprowadzają.

17. *Które insze imię jemu jedno głupi?* Témże są, i témże samém imieniem nazywać się mogą.

18. *Piasek i sól.* Toż samo jest co powiedziano w Przyp. 27, 3: *ciężkić jest kamień i ważny piasek, ale gniew głupiego nad oboje cięższy.*

19. *Wiązanie drzewiane.* W greckim: drzewo, które w środku budowy umieszcza się dla podtrzymania ścian. —*Rozmyślaniem rady.* W radzie roztropnéj i mądréj, albo, w mądrém rozważaniu i myśleniu o rzeczy przedsięwziętéj.

20. *Bojaźnią.* Możnych, albo inną tego rodzaju trwogą umysłu. — *Nie będzie skażona.* Nie rozerwie się, ani się skazi, lecz przetrwa silna.

22. *Serce lękliwe w myśli głupiego.* Serce, które głupiego trwożnemi myślami przeraża.

23. *Na każdy czas nie będzie się bało.* Lęka się czczych ludzkich postrachów; a tém co prawdziwą bojaźnią przerażaćby powinno było, jako to: grzech i kara która za nim idzie, nie porusza się.—*Tak i ten.* Tak przeciwnie kto zachowuje przykazania boże, tego się tylko lęka, czego się lękać należy.

24. *Pokazuje czucie.* Rodzi boleść, i zapala do pragnienia zemsty.

25. *Spędzi je.* Zmusza do odlotu.

27. si aperueris os triste, non timeas, est enim concordatio; excepto convitio, et improperio, et superbia, et mysterii revelatione, et plaga dolosa; in his omnibus effugiet amicus.

28. Fidem posside cum amico in paupertate illius, ut et in bonis illius laeteris.

29. In tempore tribulationis illius permane illi fidelis, ut et in hereditate illius coheres sis.

30. Ante ignem camini vapor, et fumus ignis inaltatur; sic et ante sanguinem maledicta, et contumeliae, et minae.

31. Amicum salutare non confundar, a facie illius non me abscondam: et si mala mihi evenerint per illum, sustinebo.

32. Omnis qui audiet, cavebit se ab eo.* *(Psal. 140, 3.)*

33. Quis dabit ori meo custodiam, et super labia mea signaculum certum, ut non cadam ab ipsis, et lingua mea perdat me? *

27. ieśli otworzysz usta przykre, nie bóy się, bo iest poiednanie: wyiąwszy przymówki, y wyrzucanie na oczy y pychę, y obiawienie taiemnice, y ranę zdradliwą: dla tych wszytkich odbieży przyiaciel.

28. Zachoway wiarę z przyiacielem w ubóstwie iego, abyś się y w szczęściu iego weselił.

29. Czasu ucisku iego trway mu wiernym, abyś w dziedzictwie iego był spół dziedzicem.

30. Przed ogniem z komina, para y dym ognisty wzgórę idzie, tak y przedekrwią złorzeczeństwa, y potwarzy y groźby.

31. Pozdrawiać przyiaciela nie będę się wstydził, nie skryię się przed nim: a ieśli mi się co złego przezeń przyda, zciérpię.

32. Każdy kto usłyszy, będzie się go strzegł.

33. Któż da straż ustóm moim, a pieczęć pewną na wargi moie, abym nie upadł dla nich, a ięzyk móy żeby mię nie zatracił?

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O modlitwie jako środku przeciw grzechom, o bojaźni bożéj, i t. d.

1. Domine, pater et dominator vitae meae, ne derelinquas me in consilio eorum, nec sinas me cadere in illis.

2. Quis superponet in cogitatu meo flagella, et in corde meo doctrinam sapientiae, ut ignorationibus eorum non parcant mihi, et non appareant delicta eorum,

3. et ne adincrescant ignorantiae meae, et multiplicentur delicta mea, et peccata mea abundent, et incidam in conspectu adversariorum meorum, et gaudeat super me inimicus meus?

4. Domine, pater et Deus vitae meae, ne derelinquas me in cogitatu illorum.

5. Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi, et omne desiderium averte a me.

6. Aufer a me ventris concupiscentias, et con-

1. Panie Oycze, y panuiący żywotowi memu, nie opusczay mię w radzie ich, y nie dopusczay mi dla nich upaść.

2. Któż włoży na myśli moie karanie, a na serce moie naukę mądrości, aby nieumieiętnościam ich nie folgowano mnie, a nie pokazały się gréchy ich,

3. y aby się nie rozrosły niewiadomości moie, y nie rozmnożyły się występki moie, a grzéchy moie nie obfitowały, y abych nie upadł przed oczyma przeciwników moich, a nie radował się nademną nieprzyiaciel móy?

4. Panie oycze, y Boże żywota mego, nie opusczay mię w myśli ich.

5. Podwyższenia oczu moich nie daway mi, y wszelką żądzę odwróć odemnie.

6. Oddal odemnie pożądliwość brzucha, y po-

27. *Wyrzucanie na oczy.* Zelżywością wymierzoną i obmyślaną, rzuconą na dobre imię i godność przyjaciela, która tę godność kala i odejmuje.—*Przymówki.* Przez które cóś przygania się, czy to niewdzięczność, czy inny występek lub niesławę.— *Pychę.* Przez którą ktoś wynosi się nad przyjaciela, trapiąc go i pogardzając. To bowiem rozrywa przyjaźń, która przyjaciół czyni równymi. — *Ranę zdradliwą.* Gdy kto z zasadzki i zdradnie krzywdzi przyjaciela.—*Odbieży przyjaciel.* Tak prawie zawsze się przydarza, że z tych przyczyn rozrywa się przyjaźń, chociaż to nie bywa na zawsze.

28. *Zachowaj wiarę.* Bądź wiernym przyjaźni.—*Abyś się w szczęściu jego weselił.* Ażebyś był wspólnikiem jego lepszéj doli.

30. *Wzgórę idzie.* Wznosi się wysoko.—*Przedekrwią.* Przed bitwą albo ranami.

31. *Nie będę się wstydził.* Nie powstydzę się, choćby został ubogim.—*Co złego przezeń przyda.* Jeśli przyjaciel zostałby ubogim, lub wpadł w niebezpieczeństwo, i jeśliby dla tego jakąś niedogodność z jego powodu przenieść należało, zniosę cierpliwie i mężnie.

32. *Każdy kto usłyszy.* Co się wyżéj powiedziało, t. j. jakie pożytki są z prawdziwego przyjaciela i stałéj przyjaźni, strzedz się będzie tego, t. j. znieważenia przyjaciela potwarzą, zniewagą, pychą, zdradą tajemnicy i t. p. Albo, chociażby kto słyszał, że dla niego niepomyślności mię spotkały, niech się sam tego strzeże, jednak takiemi przykłady w przyjaźni się nie zachwieję.

33. *Pieczęć pewną.* W greckiem, bezpieczną i roztropną.—*Dla nich.* Przez nie, t. j. usta.

R. 23.—1. *Ich.* Głupich i bezbożnych, o których wiele przedtém powiedziano.—*Dla nich upaść.* Z powodu tych rad upaść i zginąć.

2. *Nieumiejętnościom ich.* W nieumiejętności serca i myślenia; gdyż przez niewiadomość myśl i serce zboczyły z prostéj drogi.—*Nie pokazały się.* T. j. karania.—*Grzechy ich.* Myśli i serca.

3. *Nie upadł przed oczyma przeciwników moich.* Żebym tak nie upadł, iżby się przeciwnicy z upadku mego i zguby cieszyć się mogli.

4. *W myśli ich.* Grzechów, *np.* pychy, swawoli i t. p.

5. *Podwyższenie oczu.* Wyniosłość umysłu, która się wydaje przez oczy wyniosłe i pełne pychy. Tak w Ps. 100, 5 powiedziano: *pysznego oka, a nienasyconego serca, z tymem nie jadał.*

cubitus concupiscentiae, ne apprehendant me, et animae irreverenti et infrunitae ne tradas me.

7. Doctrinam oris audite, filii: et qui custodierit illam, non periet labiis, nec scandalizabitur in operibus nequissimis.

8. In vanitate sua apprehenditur peccator, et superbus et maledicus scandalizabitur in illis.

9. Jurationi non assuescat os tuum: multi enim casus in illa. *(Exod. 20, 7. Matth. 5, 33.)*

10. Nominatio vero Dei non sit assidua in ore tuo, et nominibus Sanctorum non admiscearis, quoniam non eris immunis ab eis.

11. Sicut enim servus interrogatus assidue, a livore non minuitur, sic omnis jurans, et nominans, in toto a peccato non purgabitur.

12. Vir multum jurans implebitur iniquitate, et non discedet a domo illius plaga.

13. Et si frustraverit, delictum illius super ipsum erit; et si dissimulaverit, delinquit dupliciter;

14. et si in vacuum juraverit, non justificabitur; replebitur enim retributione domus illius.

15. Est et alia loquela contraria morti: non inveniatur in hereditate Jacob.

16. Etenim a misericordibus omnia haec auferentur, et in delictis non volutabuntur.

17. Indisciplinatae loquelae non assuescat os tuum, est enim in illa verbum peccati.

18. Memento patris et matris tuae, in medio enim magnatorum consistis,

19. ne forte obliviscatur te Deus in conspectu illorum, et assiduitate tua infatuatus improperium patiaris, et maluisses non nasci, et diem nativitatis tuae maledicas.

20. Homo assuetus in verbis improperii, in omnibus diebus suis non erudietur.

żądliwości nierządu niech mię nie ogarną, a duszy niewstydliwéy y niebaczney nie podaway mię.

7. Słuchaycie synowie nauki o uściech: y kto iey strzedz będzie, nie zginie usty ani się obrazi uczynkami złemi.

8. W próżności swéy ułowion bywa złośnik, a pyszny y złorzeczący obrazi się przez nie.

9. Przysięganiu niech nie przywykaią usta twoie, bo wiele upaści w nim.

10. A mianowanie Boga niech nie będzie ustawiczne w uściech twoich, y do mianowania świętych nie przymieszaway się: abowiem nie będziesz bez obrazy od nich.

11. Bo iako niewolnik często męczony, nie iest bez siności: tak wszelki przysięgaiący y wspominaiący wcale od grzéchów nie będzie oczyścion.

12. Mąż często przysięgaiący będzie pełen nieprawości, a nie wynidzie z domu iego karanie.

13. A ieśli nie spełni, wina iego na nim zostanie: a ieśli nie uzna, dwoiako grzészy:

14. a ieśli próżno przysiągł, nie będzie wolen: bo dóm iego napełni się pomstą.

15. Jest y inna mowa przeciwna, ku śmierci, boday się nie nalazła w osiadłości Jakóbowéy.

16. Bo od miłosiernych wszytko to będzie oddalono, a w grzéchach walać się nie będą.

17. Nieobyczayney mowie niechay nieprzywykaią usta twoie: abowiem w niey iest słowo grzéchu.

18. Pamiętay na oyca y na matkę twoię, bo w pośrzodku panów stoisz,

19. by snadź ciebie Bóg przed oczyma ich nie zapamiętał, abyś od zwyczaiu twego zgłupiawszy lekkości nie ciérpiał, a wolałbyś się był nie narodzić, y przeklinałbyś dzień narodzenia swego.

20. Człowiek który przywykł słowom urągania, przez wszytkie dni swoie, nie będzie wyćwiczon.

---

7. *Nauki o uściech.* Która uczy powściągliwości w mowie.—*Nie zginie usty.* Nie zginie z powodu języka. — *Uczynkami złemi.* W najcięższych grzechach języka, jakiemi są krzywoprzysięstwo, potwarze, bluźnierstwa i t. p.

8. *W próżności.* W greck. *w głupocie*, t. j. w głupiomówności swojéj.

9. *Wiele upaści.* Upadków; bo ten co zaciągnął zwyczaj przysięgania, łatwo grzeszy przeciw przysiędze.

10. *Mianowania świętych.* Każdéj rzeczy świętéj.—*Nie przymieszawaj się.* Nie używaj płocho, żebyś się ustrzegł nieuszanowania. — *Nie będziesz bez obrazy od nich.* Nie będziesz wolnym od grzechu, używając ich płocho i bez uszanowania.

11. *Męczony.* Zwykle bowiem na torturach dopytują niewolników o zbrodni popełnionéj.—*Nie jest bez siności.* Otrzymuje rózgi i sińce.— *Wspominający.* Boga, lub rzeczy święte.—*Od grzechów nie będzie oczyszczon.* Nie będzie wolnym od grzechu.

12. *Nie wynijdzie z domu jego karanie.* Sam i dóm jego będzie trapionym karami od Boga na zemstę zsyłanemi.

13. *Jeśli nie spełni.* Jeśli nie dotrzyma przysięgi.—*Wina jego.* Kara za grzech.—*Jeśli nie uzna.* T. j. jeśli go naprawić i oczyścić zaniedba i przemilczy.—*Dwojako grzeszy.* 1. Zwodząc i przysięgi niedotrzymując, 2. Nie czyniąc zadość za grzech przez oczyszczenia prawem przepisane. Lewit. 5, 4.

14. *Próżno.* Płocho, daremnie, bez przyczyny.—*Nie będzie wolen.* Nie będą sądzić, że w téj sprawie słusznie postąpił.—*Dóm jego napełni się pomstą.* Toż samo jest co w. w. 12: *nie wynijdzie z domu jego karanie.*

16. *Od miłosiernych.* Od pobożnych, religijnych.—*W grzechach walać się nie będą.* Nie uwikłają się w tego rodzaju grzechach.

17. *Słowo grzechu.* Grzech, słowo bowiem u żydów każdą rzecz oznacza.

18. *W pośrodku panów stoisz.* Gdy zasiądziesz pomiędzy panami, do godności i urzędów wyniesiony, nie udawaj że nie znasz ojca albo matki, chociażby byli niższymi.

19. *Przed oczyma ich.* Gdy jesteś pomiędzy magnatami, lub jednym z nich jesteś.—*Od zwyczaju... zgłupiawszy.* Przez ciągłe obcowanie z możnymi, z czego podniósłszy się w pychę, zgłupiałbyś. — *Lekkości nie cierpiał.* Żeby Bóg nie dopuścił, iżby cię kto zhańbił, albo, żeby z tego samego nie naigrawali się towarzysze twoi, żeś nizki urodzeniem, a duchem pyszny.—*Wolałbyś się był nie narodzić.* Niecierpliwiąc się z powodu boleści i hańby.

20. *Przywykł słowom urągania.* Który zaciągnął nałóg urągania innym i łżenia. — *Nie będzie wyćwiczon.* Tak prawie zwykle bywa, iż ten kto przez czas długi przywykł do jakiéj wady, nie może od niéj się powściągnąć.

21. Duo genera abundant in peccatis, et tertium adducit iram et perditionem.

22. Anima calida quasi ignis ardens non extinguetur, donec aliquid glutiat;

23. et homo nequam in ore carnis suae non desinet, donec incendat ignem.

24. Homini fornicario omnis panis dulcis, non fatigabitur transgrediens usque ad finem.

25. Omnis homo qui transgreditur lectum suum, contemnens in animam suam, et dicens: Quis me videt? *(Isai. 29, 15)*.

26. Tenebrae circumdant me, et parietes cooperiunt me, et nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus.

27. Et non intelligit, quoniam omnia videt oculus illius, quoniam expellit a se timorem Dei hujusmodi hominis timor, et oculi hominum timentes illum;

28. et non cognovit, quoniam oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes.

29. Domino enim Deo, antequam crearentur, omnia sunt agnita; sic et post perfectum respicit omnia.

30. Hic in plateis civitatis vindicabitur, et quasi pullus equinus fugabitur, et ubi non speravit, apprehendetur.

31. Et erit dedecus omnibus, eo quod non intellexerit timorem Domini.

32. Sic et mulier omnis relinquens virum suum, et statuens hereditatem ex alieno matrimonio; *

33. primo enim in lege Altissimi incredibilis fuit; secundo in virum suum deliquit; tertio in adulterio fornicata est, et ex alio viro filios statuit sibi. * *(Deut, 22, 22)*.

34. Haec in ecclesiam adducetur, et in filios ejus respicietur.

21. Dwa rodzaie obfituią w grzéchach, a trzeci przywodzi gniew y zatracenie.

22. Dusza gorąca iako ogień palaiący, nie będzie ugaszona aż co polknie;

23. a człowiek złośliwy w uściech ciała swego nie przestanie, aż ogień podpali.

24. Człowiekowi nieczystemu każdy chléb iest słodki, nie spracuie się przestępuiąc aż do końca.

25. Każdy człowiek który występuie z łoża swego, wzgardzaiący duszę swoię, y mówiący: Któż mię widzi?

26. Ciemności ogarnęły mię, a ściany mię okryły, a żaden mię nie widzi: kogoż się obawiam? grzéchów moich nie będzie pamiętał Nawyższy.

27. A nie rozumie, iż wszytko widzi oko iego, abowiem wypędza od niego boiaźń Bożą, taka boiaźń człowieka, y oczy człowiecze boiące się go;

28. a nie baczy iż oczy Pańskie daleko są iaśnieysze nad słońce, wypatruiące wszytkie drogi człowiecze, y głębokość przepaści, y na ludzkie serca patrzaiące na skryte strony.

29. Abowiem Panu Bogu pierwéy niźli były stworzone wszytkie rzeczy znaiome są: także y po dokończeniu na wszytko patrza.

30. Ten na ulicach mieyskich pomstę odniesie, a iako źrzebiec koński gonion będzie, a gdzie się nie spodzieie będzie poiman.

31. Y będzie sromotą wszytkim dla tégo, iż nie rozumiał boiaźni Pańskiéy.

32 Tak y niewiasta każda która opuscza męża swego, y stanowi dziedzictwo z cudzego małżeństwa;

33. naprzód bowiem była niewierna w zakonie Nawyższego: potym zgrzészyła przeciw mężowi swemu: potrzecie przez cudzołostwo nierząd popełniła, a z innego męża dzieci podrzuciła.

34. Ta będzie wywiedziona do zgromadzenia, a o synach iéy dozór się uczyni.

---

21. *Obfitują w grzechach.* Mnożą grzechy. — *Trzeci przywodzi gniew.* Trzeci przewyższający te dwa, wywołuje surowy gniew Boży, pomstę i zagubę.

22. *Dusza gorąca.* Człowiek cielesności oddany.— *Nie będzie ugaszona.* Ów płomień i popęd. — *Aż co połknie.* Dopóki chęci niemęj w umyśle zrodzonéj, jakimkolwiek sposobem w skutku nie spełni. A więc w tym w. jest mowa o pierwszym stopniu namiętności, t. j. o tych którzy myślą i chęciami nieczystemi grzeszą.

23. *Człowiek złośliwy.* Po grecku *cudzołożny.* — *W uściech ciała swego nie przestanie.* W spełnieniu cielesnéj chęci, t. j. pożądliwości i cielesności swojéj. Powiedziano: *w uściech,* gdyż mówi o pożądliwości ciała pod przenośnią głodu.— *Aż ogień podpali.* W nierządnicy, którą do złego namawia.

24. *Niespracuje się przestępując aż do końca.* Nieprzestanie grzeszyć, przestępując prawo boże aż do końca życia. Dotąd mędrzec mówi o drugim stopniu cielesności, t. j. o tych, którzy zrozmaitemi nierządnicami grzeszą i oddają się rozpuście.

25. *Występuje z łoża swego.* Cudzołożnik.

27. *Taka bojaźń człowieka.* W skutek któréj cudzołożnik lęka się być od ludzi widzianym, nie zaś od Boga, dla tegoż wybiera ciemności i noc.—*I oczy człowiecze bojące się go.* Toż samo mówi i zaleca, co powiedział był wyżéj w tymże wierszu.

30. *Na ulicach miejskich pomstę odniesie.* Za grzech tajemnie popełniony, od sędziów będzie skazanym na karę publiczną.—*Jako źrebiec koński.* Zdaje się że stosuje się do tego, co czytamy u Jerem. 5, 8: *każdy rżał do żony bliźniego swego.*—*Gonion będzie.* Bojaźnią przerażony ucieknie.—*Nie spodzieje.* Nie przewidywał.

31. *Będzie sromotą wszystkim.* Sobie, cudzołożnicy, jéj mężowi i krewnym.

32. *Stanowi dziedzictwo.* Utrzymując dziedzica nieprawnie z tego zrodzonego, który z inną niewiastą przez małżeństwo był połączonym.

33. *Niewierna.* Była nieposłuszną.— *Grzeszyła przeciw mężowi swemu.* Wyrządzając mu krzywdę i wierność zdradzając.—*Przez cudzołóztwo nierząd popełniła.* W greckim *przez cudzołostwo zgwałconą została,* t. j. z cudzołożnikiem mającym żonę grzechu się dopuściła; a więc nawet żonie cudzołożnika czyni krzywdę; co jest trzecim jéj grzechem. Chociaż można nawet powiedzieć, że trzeci grzech jest przeciwko niéj samęj, gdy się cudzołostwa dopuszcza. — *Dzieci podrzuciła.* Niesprawiedliwą była względem prawych swych synów, którym narzuciła brata nieprawego, którzyby z nimi dziedzictwem się rozdzielił.

34. *Będzie wywiedziona do zgromadzenia.* Do gminy i zgromadzenia narodu.—*O synach jéj dozór się uczyni.* Po grecku nadzór, badanie, t. j. żeby od prawych odłą-

35. Non tradent filii ejus radices, et rami ejus non dabunt fructum;
36. derelinquet in maledictum memoriam ejus, et dedecus illius non delebitur.
37. Et agnoscent, qui derelicti sunt, quoniam nihil melius est quam timor Dei, et nihil dulcius, quam respicere in mandatis Domini.
38. Gloria magna est sequi Dominum; longitudo enim dierum assumetur ab eo.

35. Nie rozkorzenią się dziatki iéy, a gałąski iéy nie dadzą owocu;
36. zostawi pamiątkę swą na przeklęctwo, a sromota iéy nie będzie zgładzona.
37. Y poznaią którzy pozostali, iż nie iest nic lepszego iako boiaźń Boża: a nic wdzięcznieyszego iako pilnować roskazania Pańskiego.
38. Wielka iest chwała naszladować Pana: bo przedłużenie żywota będzie wzięte od niego.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O chwale mądrości, jéj źródle i dążnościach.

1. Sapientia laudabit animam suam, et in Deo honorabitur, et in medio populi sui gloriabitur,
2. et in ecclesiis Altissimi aperiet os suum, et in conspectu virtutis illius gloriabitur,
3. et in medio populi sui exaltabitur, et in plenitudine sancta admirabitur,
4. et in multitudine electorum habebit laudem, et inter benedictos benedicetur, dicens:
5. Ego ex ore Altissimi prodivi primogenita ante omnem craeturam:
6. ego feci in coelis, ut oriretur lumen indeficiens, et sicut nebula texi omnem terram:
7. ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis.
8. Gyrum coeli circuivi sola, et profundum abyssi penetravi, in fluctibus maris ambulavi,
9. et in omni terra steti; et in omni populo,
10. et in omni gente primatum habui:
11. et omnium excellentium et humilium corda virtute calcavi: et in his omnibus requiem quaesivi, et in hereditate Domini morabor.

1. Mądrość zaleci duszę swoię, a w Bogu będzie uczczona, a w pośrzód ludu swego będzie się chlubiła,
2. y w kościelech Nawyższego otworzy usta swe, a przed oczyma woyska iego będzie się chlubiła,
3. a w pośrzód ludu swego będzie wywyższona, a w zupełności świętey będzie w podziwieniu,
4. a w wielkości wybranych będzie miała chwałę, a między błogosławionymi będzie błogosławiona, mówiąc:
5. Jam wyszła z ust Nawyższego, pierworodna przed wszytkim stworzeniem:
6. iam sprawiła na niebie aby wschodziła światłość nieustaiąca, a iako mgła okryłam wszytkę ziemię:
7. iam mieszkała na wysokości, a stolec móy na słupie obłokowym.
8. Samam obeszła okrąg niebios, y przeniknęłam głębokość przepaści, chodziłam po walech morskich,
9. y stałam na wszelkiéy ziemi y między wszelkim ludem,
10. y w każdym narodzie miałam przodek:
11. a wszytkich wysokich y niskich serca mocąm podeptała: a w tym wszytkim szukałam odpoczynku, y w dziedzictwie Pańskim mieszkać będę.

czyć nieprawych, napiętnować hańbą i od dziedzictwa usunąć.

35. *Nie rozkorzenią się dziatki jéj.* Synowie jéj nie będą długowiecznymi, i nie utwierdzi się rodzina ich i linja rodowa. Patrz Mądr. 4, 3.—*Gałązki jéj nie dadzą owocu.* Synowie jéj dzieci nie spłodzą.

36. *Zostawi pamiątkę swą na przeklęctwo.* Pamięci jéj złorzeczyć się będzie.

R. 24.—1. *Mądrość.* Jak tłómaczyć trzeba wyraz *mądrość,* powiedziano w r. 1, w. 1. Syrachowy syn wprowadza przez prozopopeę mądrość samą mówiącą o sobie; w czém naśladuje Salomona, który czyni toż samo w Przyp. r. 8.—*Zaleci duszę swoję.* Pochwali siebie, lecz *w Panu,* t. j. dla chwały Pana Boga Stwórcy swego, nie zaś dla próżnéj chluby.

2. *W kościelech Najwyższego.* W zgromadzeniu wiernych.— *Przed oczyma wojska.* T. j. potęgi i wielkości bożéj. Albo wobec zastępów niebieskich.

3. *W zupełności świętéj.* W mnogości świętéj kościoła, śród pełnego i licznego zgromadzenia wiernych, których w w. nast. *wielkością wybranych i błogosławionemi* nazywa.—*Będzie w podziwienie.* Będzie na podziw, będzie podziwianą.

5. *Jam wyszła z ust Najwyższego.* Z myśli bożéj, jako słowo; z ducha wyszłam, zrodzona przed wszystkiem stworzeniem, i dla tegom pierworodna.

6. *Jam sprawiła na niebie aby wschodziła światłość nieustająca.* Światło które zostało stworzone na początku świata, a powiększone dnia czwartego, gdy słońce stworzoném zostało.—*Jako mgła okryłam wszystkę ziemię.* Jest toż samo, co powiedziano na początku 1 roz. Gen. *Ciemności były nad głębokością.*

7. *Na wysokości.* Na niebie.—*Stolec mój na słupie obłokowym.* Często mówi pismo ś. że Bóg siedzi na obłokach, podług Ps. 103, 3: *który kładziesz obłoki wstępem twoim.*.

8. *Samam obeszła.* Wyraz *sama* wyłącza stworzone natury; gdyż bez ich pomocy mądrość boska obeszła niebo, utworzyła je i ozdobiła.—*Głębokość przepaści.* Najgłębsze wód topiele, które zdaje się że dna nie mają.

9. *Stałam na wszelkiéj ziemi.* Dając jéj stałość.

10. *W każdym narodzie miałam przodek.* Bo wszystka władza ludzka jest od Boga.

11. *Wszystkich wysokich i nizkich serca mocąm podeptała.* Gdyż wszyscy tak mali jak i wielcy ulegają mądrości bożéj.—*W tém wszystkiem szukałam odpoczynku.* We wszystkich krajach i narodach, o których powiedziałam że w nich panuję i władam, szukałam miejsca i ludu, wśród któregobym właściwie odpoczęła przez miłość i łaskę, i którego był moim czcicielem.—*W dziedzictwie Pańskiém.* W narodzie wiernym, który

12. Tunc praecepit, et dixit mihi Creator omnium, et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo,
13. et dixit mihi: In Jacob inhabita, et in Israel hereditare, et in electis meis mitte radices.

14. Ab initio, et ante saecula creata sum, et usque ad futurum saeculum non desinam, et in habitatione sancta coram ipso ministravi. *(Prov. 8, 22).*
15. Et sic in Sion firmata sum, et in civitate sanctificata similiter requievi, et in Jerusalem potestas mea.
16. Et radicavi in populo honorificato, et in parte Dei mei hereditas illius, et in plenitudine sanctorum detentio mea.
17. Quasi cedrus exaltata sum in Libano, et quasi cypressus in monte Sion:
18. quasi palma exaltata sum in Cades, et quasi plantatio rosae in Jericho:
19. quasi oliva speciosa in campis, et quasi platanus exaltata sum juxta aquam in plateis.
20. Sicut cinnamomum, et balsamum aromatizans odorem dedi: quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris:
21. et quasi storax, et galbanus, et ungula, et gutta, et quasi Libanus non incisus vaporavi ha-

12. Tedy przykazał y rzekł mi stworzyciel wszech rzeczy: a który mię stworzył odpoczynął w przybytku moim,
13. y rzekł mi: Mieszkay w Jakobie: a w Izraelu weźmi dziedzictwo, a między wybranymi memi rozpuść korzenie.
14. Od początku y przed wieki iestem stworzona, y aż do przyszłego wieku nie ustanę, a w mieszkaniu świętym służyłam przed nim.
15. Y takem w Sionie iest utwiérdzona, a w mieście świętym takżem odpoczywała, a w Jeruzalem władza moia.
16. Y roskorzeniłam się w zacnym narodzie, y w dziale Boga mego dziedzictwo iego, a w pełności świętych zadziérżenie moie.
17. Wyniesionam wzgórę iako drzewo cedrowe na Libanie, y iako Cypris na górze Sionie:
18. wywyższyłam się iako palma w Kades, y iako sczépienie różéy w Jerychu:
19. iako piękna oliwa na polu, a iako iawór iestem powyższona nad wodą na ulicach.
20. Jako cynamon y balsam woniaiący wydałam wonność, iako mirrha wyborna dałam słodkość wonności:
21. a iako storax, y galban, y ungula, y gutta, y iako kadzidło nienarznione napełniłam won-

jest własnością, dziedzictwem i kościołem pańskim.—*Mieszkać będę.* Chcę i pragnę mieszkać.

12. *Tedy przykazał i rzekł mi stworzyciel wszech rzeczy.* Mądrość tłumaczy, jakie jest jéj zadanie, i poetycznie mówi o sobie, jakoby o osobie różnéj od Boga, chociaż jest samym Bogiem. Czyni więc siebie pod przenośnią jakoby służebnicą bożą, żeby jego rozkazy wykonywać.—*Odpoczynął.* Trzeba brać czynnie zamiast dał wypoczynek, jak widać z tekstu greckiego.

13. *W Jakóbie.* W narodzie Izraelskim.—*W Izraelu weźmij dziedzictwo.* Weźmij dziedzictwo i posiadłość. Niech będzie Izrael dziedzictwem i posiadłością twoją.—*Między wybranymi memi.* W narodzie Izraelskim wybranym.—*Rozpuść korzenie.* Ażebyś posiadła naród ten w stałe i długie dziedzictwo, i ozdobiła go wielu dobrodziejstwy.

14. *Od początku i przed wieki.* Od wieków, przed wszystkiemi wieki i czasy. Pismo nazywa *początkiem* to, co było przed czasami; a tém była wieczność.—*I aż do przyszłego wieku nie ustanę.* Jak jestem wieczną w pochodzeniu, tak samo i w następstwie.—*W mieszkaniu świętém.* W przybytku i kościele.—*Służyłam.* Posługę świętą przez sługi moje lewitów i kapłanów sprawowałam i Bogu ofiary prawdziwe składałam. P. W.

15. *Takem w Syonie jest utwierdzona.* Przez przybytek i kościół, który przez Salomona na górze Syon zbudowałam i trwale umieściłam, mając przedtém ruchomy tylko przybytek.—*W mieście świętém.* Jeruzalem i Syonie.—*W Jeruzalem władza moja.* W tém bowiem mieście pomieściłam godność tak kapłańską jako i królewską.

16. *W zacnym narodzie.* Narodzie Izraelskim wielu dobrodziejstwy odemnie ubogacanym.—*I w dziale Boga mego.* Utwierdzona i ugruntowana jestem. W narodzie wiernym, który jest działem, cząstką i dziedzictwem bożém.—*Dziedzictwo jego.* Zaimek *jego* odnosi się do Boga, jakby rzekła: dział Boga mego, w którym się rozkorzeniłam, jest dziedzictwem jego, t. j. Boga.—*W pełności świętych.* Śród pełnego i wielkiego zgromadzenia Izraela, Bogu poświęconego.

17. *Wyniesionam.* Wyrosłam.—*Na Libanie.* Odnosi się do cedru; na téj bowiem górze cedry bardzo wielkie i okazałe wyrastają. Mądrość porównywa siebie do cedru, bo to drzewo pomiędzy innemi wysokością celuje, jest proste i bez sęków, trwałe i nie ulega zepsuciu, owocodajne, wonne i udarowane leczebną własnością.—*Cyprys.* Który zaliczają do drzew najpiękniejszych, bo zawsze ma liście i zieleni się, i także ma własność leczebną.

18. *Wywyższyłam się jako palma w Kades.* Ziemia Judzka w palmy obfituje: lecz na puszczy Sin, która się inaczéj nazywa Kades, odznaczały się palmowe ogrody i palmy Wreszcie palma odznacza się mocą, wierzchołkiem, trwałością, wysokością, równością i owocem.—*Szczepienie róży w Jerychu.* Róża, królowa kwiatów i królewski płaszcz wiosny, najprzyjemniejszéj woni i do leków przydatna. W Jerychu jest piękniejszą, niżeli w innych częściach Judei.

19. *Piękna oliwa.* Oliwne drzewo odznacza się wierzchołkiem zawsze zielonym, a szczególnie owocem, z którego wyciska się oléj, którego każdodzienne użycie ludziom jest bardzo potrzebne.—*A jako jawor.* Ma liście szerokie, i konary rozciąga szeroko, jest najpiękniejszém drzewem, i daje w upale cień bardzo przyjemny.—*Nad wodą.* Którą lubi i któréj potrzebuje ażeby tyle gałęzi i liści żywić.—*Na ulicach.* Na obszernych i przestronnych miejscach.

20. *Cynamon.* Nazywa się jakoby trzciną amonku, i liczy się pomiędzy najpierwszemi wonnościami, tak dalece iż w starożytności sądzono że się on rodzi w gniezdzie fenixa, według Plin. ks. 12 r. 19.—*Balsam.* Wiadomo że balsam odznacza się pomiędzy wonnościami i dla tego nazywa się *woniejącym,* t. j. pachnącym, i miłą woń wydającym.—*Mirra.* Jest to krzew o którym wspomina Plin. ks. 12 r. 15: kora jéj dwakroć do roku się nacina, zkąd sączy się płyn mirry: z téjże kory przed nacięciem wydobywa się olejek mirrowy, i jest najprzedniejszą, najcenniejszą i najczystszą częścią mirry nazwany *Stacte.*

21. *Jako storax.* Storax jest żywicą czyli sokiem drzewa tejże nazwy, o którym wspomina Plin. ks. 12 r. 17.—*Galban.* Jest żywica wonna krzewu, który w Syryi nazywa się *ferula,* o którym Plin. ks. 12, r. 25.—*Gutta.*

bitationem meam: et quasi balsamum non mistum odor meus.
22. Ego quasi terebinthus extendi ramos meos, et rami mei honoris et gratiae.
23. Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris, et flores mei fructus honoris et honestatis.
24. Ego mater pulchrae dilectionis, et timoris, et agnitionis, et sanctae spei.
25. In me gratia omnis viae et veritatis, in me omnis spes vitae et virtutis.
26. Transite ad me omnes, qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini:
27. spiritus enim meus super mel dulcis, et hereditas mea super mel et favum:
28. memoria mea in generationes saeculorum.
29. Qui edunt me, adhuc esurient: et qui bibunt me, adhuc sitient.
30. Qui audit me, non confundetur; et qui operantur in me, non peccabunt.
31. Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt.
32. Haec omnia liber vitae, et testamentum Altissimi, et agnitio veritatis.
33. Legem mandavit Moyses in praeceptis justitiarum, et hereditatem domui Jacob, et Israel promissiones.
34. Posuit David puero suo excitare regem ex ipso fortissimum, et in throno honoris sedentem in sempiternum,
35. qui implet quasi Phison sapientiam, et sicut Tigris in diebus novorum:

nością mieszkanie moie, y iako balsam nie mieszany wonność moia.
22. Ja iako terebint rozciągnęłam gałęzie moie, a gałęzie moie czci y łaski.
23. Ja iako winne drzewo wypuściłam wdzięczną wonność, a kwiatki moie owocem czci y uczciwości.
24. Ja matka piękney miłości y bogoboyności, y uznania y nadźieie świętey.
25. We mnie wszelka łaska drogi i prawdy, we mnie wszytka nadźieia żywota y cnoty.
26. Przeydźcie do mnie wszyscy którzy mnie pragniecie, y naiedzcie się owoców moich:
27. abowiem duch móy słodszy nad miód, a dźiedźictwo moie nad miód y plastr miodu:
28. pamiątka moia na rodzaie wieków.
29. Którzy mię iedzą, iescze łaknąć będą, a którzy mię piią, iescze pragnąć będą.
30. Kto mię słucha nie będźie zawstydzon: a którzy przez mię sprawuią, nie zgrzészą.
31. Którzy mię obiaśniaią, będą mieć żywot wieczny.
32. To wszytko księgi żywota y testament Nawyższego, y poznanie prawdy.
33. Zakon rozkazał Moyżesz w przykazaniu sprawiedliwości, za dźiedźictwo domowi Jakóbowemu, y obietnice Izraelowi.
34. Postanowił Dawidowi słudze swemu wzbudźić z niego króla namocnieyszego, a na stolicy maiestatu siedzącego na wieki,
35. który obficie wylewa iako Phison mądrość, a iako Tygrys czasu nowych zbóż:

Jest toż samo co stacte, o którem w. 20.—*Nienarzniowe*. Samo bez nacięcia drzewa ciekące. Patrz Plin. ks. 12, r. 14. —*Napełniłam wonnością mieszkanie moje.* Naród żydowski, pośród którego mieszkanie dla siebie wybrałam, napełniłam wonnością nauki i prawa mego.—*Balsam niemieszany.* Czysty, prawdziwy.

22. *Terebint.* Drzewo to wielkiem jest w Syryi, podług Plin. ks. 13, r. 6, z którego wypływa żywica najlepsza i najdelikatniejsza, jak twierdzi tenże ks. 14, r. 20. — *Gałęzie moje czci i łaski.* Gdyż gałęzie same piękne są i szeroko rozległe, i że odpoczywać pod ich cieniem jest to cześć i łaska.

23. *Jako winne drzewo wypuściłam wdzięczną wonność.* To drzewo zaleca się zapachem gdy kwitnie, i owocem, gdy dojrzały jest. Po kwiatach wreszcie mądrości, jak w drzewie, następuje owoc czci i chwały.

24. *Pięknéj miłości.* Może się wytłómaczyć przez *dobréj* miłości, przymiotnik ten dodany, żeby odróżnić od nędznéj i bezecnéj.—*Bogobojności i uznania.* T. j. Boga.— *Nadziei świętéj.* Przez którą ufni w Bogu dóbr niebieskich oczekujemy.

25. *Wszelka łaska drogi i prawdy.* Przezemnie otrzymuje się wszelka łaska, która zależy i na poznaniu prawdy, i na znajomości drogi do niéj. —*Cnoty.* Czerstwości, mocy, siły i wsparcia.

27. *Duch mój.* Mądrość przyznaje sobie ducha, podobnie jak wyżéj duszę przyznawała. Oznacza zaś pod imieniem ducha swoję naturę, z siebie, przez naukę prawa i dzieła cudowne, tchnącą w ludzi woń miłą; w ten sposób powiedziano i Mądr. 12, 1: *o jako dobry i słodki jest, Panie, duch twój*, czego brać nie należy za Ducha ś. gdyż i do samego Ducha ś. powiedziećby można: *o Panie, jak słodki jest duch twój.* Tak Janseniusz —*Dziedzictwo moje.* Posiadanie mądrości, które ona daje zwolennikóm swoim.

28. *Pamiątka.* Tą pamiątką jest prawo, przez mądrość bożą wiernym zostawione, na własność wieczystą.

29. *Którzy mię jedzą, jeszcze łaknąć będą.* Mądrość bowiem jest pokarmem nieprzesycającym nigdy.

30. *Nie będzie zawstydzon.* Nic złego nie czyni czegoby się miał wstydzić. —*Którzy przez mię sprawują.* Którzy wspólnie ze mną pracują.

31. *Którzy mię objaśniają.* Tłómacze moi, którzy innych uczą mądrości, jak mamy Daniel. 12, 3: *którzy uczeni będą, świecić będą, jako światłość utwierdzenia: a którzy ku sprawiedliwości wprawują wielu, jako gwiazdy na wieki wieczne.*

32. *Księgi żywota.* Jakby rzekł: to wszystko zawiera i daje księga prawa bożego, t. j. Pismo ś., przez które się poznaje prawda i przymierze między Bogiem a ludźmi zawarte, a także obietnice Izraelowi uczynione. —*Testament Najwyższego.* Przymierze boskie z ludźmi.

33. *W przykazaniu sprawiedliwości.* Sprawiedliwe przykazanie.—*Dziedzictwo domowi Jakóbowemu.* Żeby prawo i przykazania te były jakby dziedzictwem niejakiem Izraelowi.—*I obietnice Izraelowi.* Ażeby temuż Izraelowi prawo to wiele dobrego obiecywało i dawało.

34. *Postanowił.* Ustanowił i obiecał. *Wzbudzić.... króla.* Mowa tu o Messyaszu, którego oczekiwano, gdy mędrzec to pisał.

35. *Który obficie wylewa.* Zaimek: *który* odnosi się do Boga, o którym dopiero był wspomniał, nie zaś do Chrystusa-Messjasza, jak widać z tekstu greckiego.— *Jako Phison.* Tak się nazywa Ganges, jakeśmy powiedzieli Gen. 2, 11. Patrz co tam powiedziano. Rzeczono zaś, że jako Phison napełnia mądrość, t. j. zawiera całą mądrość, i także pełną daje, uczy, wylewa, jak Phison

36. qui adimplet quasi Euphrates sensum: qui multiplicat quasi Jordanis in tempore messis:*

37. qui mittit disciplinam sicut lucem, et assistens quasi Gehon in die vindemiae:* *(Jos. 3, 15).*

38. qui perficit primus scire ipsam, et infirmior non investigabit eam.

39. A mari enim abundavit cogitatio ejus, et consilium illius ab abysso magna.

40. Ego sapientia effudi flumina.

41. Ego quasi trames aquae immensae de fluvio, ego quasi fluvii dioryx et sicut aqueductus exivi de paradiso:

42. dixi: Rigabo hortum meum plantationum, et inebriabo prati mei fructum.

43. Et ecce factus est mihi trames abundans, et fluvius meus appropinquavit ad mare:

44. quoniam doctrinam quasi antelucanum illumino omnibus, et enarrabo illam usque ad longinquum.

45. Penetrabo omnes inferiores partes terrae, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino.

46. Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam, et relinquam illam quaerentibus sapientiam, et non desinam in progenies illorum usque in aevum sanctum.

47. Videte, quoniam non soli mihi laboravi, sed omnibus exquirentibus veritatem. *(Infr. 33, 18).*

36. który iako Euphrates napełnia rozum, który zbiera iako Jordan we żniwa:

37. który wydawa naukę iako światłość, a stawia iako Gehon czasu zbierania wina:

38. który ią sam pierwszy poznał doskonale, a mdleyszy nie doścignie iéy.

39. Bo nad morze obfitowało zrozumienie iéy, a rada iéy nad przepaść wielka.

40. Ja mądrość wylałam rzeki.

41. Jam iako przekop wody niezmierny z rzeki: iam iako rów rzeki, a iako rury wywiedzienie wyszłam z raiu:

42. rzekłam: poleię ogród móy sczepienia, y napoię owoc łąki moiéy.

43. A oto stał mi się przekop pełny, a rzeka moia podobna morzu:

44. bo naukę iako świtanie oświecam wszytkim, y opowiem ią aż w dalekie strony.

45. Przeniknę wszytkie niższe części ziemie, a oglądam wszytkie śpiące, y oświecę wszytkie ufaiące w Panu.

46. Jescze wyleię naukę iako proroctwo, y zostawię ią szukaiącym mądrości, a nie przestanę w rodzaiu ich aż do wieku świętego.

47. Obaczcie żemci nie sam sobie pracował, ale wszytkim szukaiącym prawdy.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 24. w. 14.** *Od początku i przed wieki stworzona jestem.* Acz tu mówi o przedwiecznéj mądrości, że stworzoną jest, wszakże aby się kto na tém niemylił, rozumiejąc ją być z niczego stworzoną, trochę przed tém v. 5 mówi, że jest rodzona przed wszystkiem stworzeniem, i stworzyła wszystko. A tak nie może tego nikt rzec, aby mądrość Boża, była właśnie stworzona. Bo to słowo stworzyć, w Piśmie ś. nie jednako znaczy: podczas znaczy z niczego co uczynić, jako Gen. 1. Podczas znaczy rodzenie albo odrodzenie. Ephes. 2, v. 10 i 4, v. 24 Psal. 50, v. 12. Jako tedy tam na tych miejscach, nie zaraz rozumiemy o stworzeniu własném i prawdziwém, dla inszych słów przyłączonych: tak i tu u Salomona z inszych słów przydanych rozumiemy, iż tu przez stworzenie rozumieć mamy rodzenie i początek mądrości, jakoby rzekł: Od początku i przed wieki urodzona jestem.

---

czyli Ganges, o którym twierdzą że się pomnaża wodami rzek wielu. — *Jako Tygrys czasu nowych zbóż.* Tygr napełnia się czasu zbóż nowych, t. j. gdy nowe zboża zupełnie dojrzewają, wodami śniegów topniejących na górach, z których wypływa, co się z innemi rzekami przytrafia.

36. *Który jako Eufrates napełnia rozum.* Obfite wyrozumienie, roztropność i mądrość wylewa jak Eufrat wody.

37. *Wydawa naukę.* Rozsiewa mądrość. — *Stawia.* Myśl ta: że dostarcza i daje światłość mądrości. Łatwe też tłómaczenie, jeśli ta myśl będzie: że Bóg jest przytomnym, t. j. że przybywa na pomoc ludziom z mądrością swoją, i napełnia nią wszystkich pragnących z niéj korzystać —*Jako Gehon.* Gehon jest to Nil. Patrz co powiedziano Gen. 2, 13. — *Czasu zbierania wina.* W którym to czasie Nil wzbiera.

38. *A mdlejszy nie doścignie jéj.* Całego wiersza zdanie jest to: że ani najzdolniejsi, ani tępego pojęcia, o własnym rozumie nie mogą dosięgnąć mądrości.

39. *Zrozumienie jéj.* Rada i opatrzność, podług owych słów Rzym. 11, 33: *O głębokości bogactw, mądrości i wiadomości Bożéj: jako są nieogarnione sądy jego i niedościgłe drogi jego.*

40. *Wylałam rzeki.* Tak materjalne i właściwie wzięte, jako też duchowe, w przenośnem znaczeniu, mądrości i roztropności.

41. *Jako przekop.* Jakby kanał wodę z rzeki sprowadzający. Dogodnie to wytłómaczyć się daje o mądrości stworzonéj i udzielonéj stworzeniom; zwłaszcza wiernym. —*Z rzeki.* Z niezmiernéj mądrości Bożéj.— *Rów rzeki.* Rzeka płynąca korytem ręką wykopaném.— *Rury.* Toż samo co kanał i koryto wykopane.

42. *Poleję ogród mój szczepienia.* Ogrodem swoim mądrość nazywa zgromadzenie wiernych, albo duszę sprawiedliwego.—*Owoc łąki mojéj.* Owocem łąki nazywa drzewa owocodajne.

43. *Pełny.* Wezbrany wodą obfitą.—*Podobna morzu.* Przekop ów, czyli rzeka w korycie wykopaném, o któréj wyżéj rzeczono, tak wezbrała, że już ma niejakie do morza podobieństwo.

44. *Świtanie.* Myśl ta: przynoszę naukę, jako światłość jutrzenki porannéj. — *Opowiem ją aż w dalekie strony.* W dalekie strony, t. j. w obce kraje i na czas długi, ztąd Syrus: *i zostawię ją na wiele rodzajów.*

45. *Wszystkie śpiące.* T. j. umarłych. P. W.

46. *Jeszcze . . . . naukę.* Słowa uważać można jako od mądrości wyrzeczone, albo od Syrachowego syna, pisarza téj księgi.—*Jako proroctwo.* Jako wyrocznie i tajemnice mądrości.—*Nie przestanę.* Nie zaniecham szukających mnie wspierać zbawiennemi radami.—*Aż do wieku świętego.* Aż do przyszłego wieku, gdy widzącym Boga, nauka ta mądrości nie będzie już potrzebną.

45. *Przeniknę wszystkie niższe części ziemie.* Tego wiersza greckie księgi teraz nie mają: wszakże nie wątpimy iż przedtém był, i ztąd to tłumacz łaciński wziął. A tak obiecuie tu mądrość ona przedwieczna, iż nietylko miała oświecić ten okrąg ziemie, ale też i do piekłów przeniknąć. Co się wypełniło na tenczas, kiedy Pan Chrystus zstąpiwszy do piekłów, swą obecnością oświecił umarłe sprawiedliwe, i ich dusze z sobą wyprowadził. To się rozumie o tych, którzy mieli nadzieję w Panie, jako też przydaje: a nie o tych którzy są potępieni na wieki.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O trzech rzeczach przyjemnych i trzech niemiłych Bogu, o niewieście złośliwéj, i t. d.

1. In tribus placitum est spiritui meo, quae sunt probata coram Deo et hominibus.

2. Concordia fratrum, et amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes.

3. Tres species odivit anima mea, et aggravor valde animae illorum:

4. Pauperem superbum, divitem mendacem, senem fatuum et insensatum.

5. Quae in juventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies?

6. Quam speciosum canitiei judicium, et presbyteris cognoscere consilium!

7. Quam speciosa veteranis sapientia, et gloriosis intellectus et consilium!

8. Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei.

9. Novem insuspicabilia cordis magnificavi, et decimum dicam in lingua hominibus:

10. Homo, qui jucundatur in filiis: vivens et videns subversionem inimicorum suorum.

11. Beatus, qui habitat cum muliere sensata, et qui lingua sua non est lapsus, et qui non servivit indignis se: *(Infr. 26, 1. Supr. 14, 1.— 19, 17. Jac. 3, 2).*

12. beatus, qui invenit amicum verum, et qui enarrat justitiam auri audienti:

13. quam magnus, qui invenit sapientiam et scientiam! sed non est super timentem Dominum:

14. timor Dei super omnia se superposuit.

15. Beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei: qui tenet illum, cui assimilabitur?

1. We trzech rzeczach upodobało się duchowi memu, które się podobaią przed Bogiem i przed ludźmi.

2. Zgoda braciéy, a miłość blizkich, a mąż y niewiasta dobrze się z sobą zgadzaiący.

3. Trzech rodzaiów nienawidźi dusza moia, a ciężko mi barzo na duszę ich:

4. Ubogiego pysznego, bogacza kłamliwego, a starca głupiego y bezrozumnego.

5. Czegoś w młodości swéy nie zgromadził, iako w swéy starości naydźiesz?

6. Jako piękny szedźiwości rozsądek, a starcóm wiedźieć radę!

7. Jako piękna zstarzałym mądrość, a sławnym rozum y rada!

8. Korona starych wielka wiadomość, a sława ich boiaźń Boża.

9. Dźiewięć rzeczy sercu niepodeyrzanych wielcem ważył, a dźiesiątą opowiem ludźiom ięzykiem.

10. Człowiek który za żywota ma pociechę z dźiatek, a widźi upadek nieprzyiaciół swoich.

11. Szczęśliwy który mieszka z rostropną żoną, a który się nie potknął ięzykiem swoim, y który nie służył niegodnym siebie:

12. szczęśliwy który nalazł przyiaciela wiernego, y który opowiada sprawiedliwość uszóm słuchaiącym:

13. o iako wielki który nalazł mądrość y umieiętność, ale nie iest nad boiącego się Pana:

14. boiaźń Boża wyniosła się nadewszytko.

15. Błogosławiony człowiek któremu darowano iest, aby miał boiaźń Bożą: kto ią otrzyma, komuż przyrównan będźie?

R. 25.—3. *Bardzo mi ciężko na duszę ich.* Ich życie i obyczaje bardzo się mnie nie podobają.

4. *Bogacza kłamliwego.* Możni i bogacze, którzy się nikogo nie boją, i niczyjéj pomocy nie potrzebują, nie tyle mają zręczności do kłamania, jak ludzie mierniejszych dostatków, którzy żeby się uniewinnić, albo uniknąć grożącéj przykrości, w kłamstwie obrony szukają. Dodaj do tego, że kłamstwo, według ogólnego przekonania, jest wielkiem poniżeniem dla bogacza, możnego lub zwierzchnika.

5. *Czegoś w młodości swéj nie zgromadził.* Dla tego wielu jest głupich w starości lub nieroztropnych, że będąc młodymi, nie ozdobili się mądrością i nauką.

6. *Rozsądek.* Żeby módz dobrze sądzić, i o rzeczach przedsiębranych mądrze rozprawiać.— *Wiedzieć radę.* Módz podawać zdrową i zbawienną radę.

7. *Sławnym.* W grec. *poważanym*, t. j. którzy z powodu wieku lub urzędów publicznych są w poszanowaniu i wziętości.

8. *Korona starych.* Ozdoba i upięknienie starości.— *Sława ich.* To, z czego chlubić się i niejako przechwalać się powinni.

9. *Sercu niepodejrzanych.* O czém nikt w sercu nie sądzi żeby tyle cenić należało, ile w istocie cenić się powinno.— *Opowiem ludziom językiem.* Ochotnym głosem jawnie ludziom wypowiem, i o ile zdołam im zalecę.

10. *Człowiek który... ma pociechę z dziatek.* To pierwsze z dziesięciu założeń; wielką bowiem ma radość ojciec, gdy ma wiele dzieci dobrych.— *A widzi upadek nieprzyjaciół swoich.* To miejsce i inne tego rodzaju brać należy o nieprzyjaciołach niewiernych. Taka chęć jest Dawida w Ps. 136, 8: *Córka Babilońska nędznico: błogosławiony, który pochwyci, i roztrąci dzieci twe o opokę.* Albo o wszystkich nieprzyjaciołach: bo nie jest grzechem cieszyć się, nie z nieszczęścia i śmierci wprawdzie wroga, lecz z tego dobra które dla mnie wynika, gdy przemoc tego który mię trapił niewinnie, upadnie.

11. *Który się nie potknął.* W grzech jaki, niebezpieczeństwo, lub szkodę.—*Niegodnym ciebie.* Lichszym od ciebie, jak tłumaczy Syryj.

14. *Wyniosła się.* Nad wszystkiem celuje.

16. Timor Dei initium dilectionis ejus: fidei autem initium agglutinandum est ei.

17. Omnis plaga tristitia cordis est, et omnis malitia nequitia mulieris.

18. Et omnem plagam, et non plagam videbit cordis:

19. et omnem nequitiam, et non nequitiam mulieris:

20. et omnem obductum, et non obductum odientium:

21. et omnem vindictam, et non vindictam inimicorum.

22. Non est caput nequius super caput colubri,

23. et non est ira super iram mulieris. Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam. *(Prov. 21, 19).*

24, Nequitia mulieris immutat faciem ejus, et obcaecat vultum suum tamquam ursus, et quasi saccum ostendit. In medio proximorum ejus

25. ingemuit vir ejus, et audiens suspiravit modicum.

26. Brevis omnis malitia super malitiam mulieris: sors peccatorum cadat super illam.

27. Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier linguata homini quieto.

28. Ne respicias in mulieris speciem, et non concupiscas mulierem in specie. *(Infr. 42, 6).*

29. Mulieris ira, et irreverentia, et confusio magna.

30. Mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo.

31. Cor humile, et facies tristis, et plaga cordis, mulier nequam.

32. Manus debiles, et genua dissoluta, mulier quae non beatificat virum suum.

16. Boiaźń Boża początek miłości iego: ale wiary początek ma bydź przyłączon do niéy.

17. Wszelka rana smutek serdeczny iest: a wszelka złość, złość niewieścia.

18. Y wszelką ranę y nie ranę zniesie serdeczną:

19. y wszelką złość y nie złość niewieścią:

20. y wszelkie utrapienie y nie utrapienie nienawidzących:

21. y każdą pomstę y nie pomstę nieprzyiacielską.

22. Niémasz głowy gorszéy nad głowę wężową,

23. y nié masz gniewu nad gniew niewieści. Mieszkać ze lwem y ze smokiem będźie się podobało raczéy niż mieszkać ze złą niewiastą.

24. Złość niewieścia odmienia oblicze iéy, y zaślepia twarz swą iako niedźwiedź: y ukazuie iako wór. Między blizkimi swemi

25. zapłakał mąż iéy, a usłyszawszy westchnął mało.

26. Mała iest każda złość przeciw złości niewieściéy: dział grzeszników niech na nię przypadnie.

27. Jako wstępowanie piasczyste nogóm starego, tak niewiasta świegotliwa człowiekowi spokoynemu.

28. Nie patrz na piękność niewieścią, a nie pożąday niewiasty dla piękności.

29. Niewieści gniew y nieuczciwość i zawstydzenie wielkie.

30. Niewiasta ieśli ma przodek, iest przeciwna mężowi swemu.

31. Serce poniżone, y twarz smutna, y rana serdeczna zła niewiasta.

32. Słabe ręce, y zemdlałe kolana, żona która nie błogosławi męża swego.

---

16. *Bojaźń Boża początek miłości jego.* Zwolna bowiem od bojaźni postępuje się do miłości. *Miłość* bowiem gdy wzrasta, *precz wyrzuca bojaźń.* I. Jana r. 4, 18.— *Ale wiary początek ma być przyłączon do niéj.* W grec. *wiara zaś jest początkiem przyłączenia się jego,* t. j. początkiem złączenia się z Bogiem. Wulgaty myśl ta: że do bojaźni i miłości, wiarę jako początek i podstawę innych dóbr i darów, przyłączyć trzeba.

17. *Wszelka rana.* Największą i najboleśniejszą raną jest smutek i utrapienie serca. Wolałbym wszelką inną ranę jak ranę serca, t. j. smutek.— *Wszelka złość.* Wszelki rodzaj złego w złośliwości i niegodziwości niewiasty się mieści. Wolałbym znieść wszelką złość, niżeli złość kobiety.

18. *Wszelką ranę i nie ranę.* Myśl tych trzech wierszy ta: *zniosę wszelką ranę, byle nie ranę duszy; i wszelką złośliwość, byle nie złośliwość niewiasty: wytrzymam wszelki popęd, byle nie popęd nienawiścią uniesionego; i zemstę każdą, byle nie od wrogów.* Tak tłumaczy biblia tyguryńska.

21. *Każdą pomstę.* Karze występki owa część sprawiedliwości która się mszczącą nazywa, której narzędziem jest sędzia. Karze też nieprzyjaciel własną powagą i z surowością. O téj pomście mędrzec mówi.

22. *Nie masz głowy gorszéj nad głowę wężową.* Bo węże w głowie jad mają.

24. *Odmienia oblicze jéj.* Szpetną czyni twarz jéj; bo z wesołéj czyni smutną, a z łagodnéj surową. Kiedy niewiasta myśli o czém złém, zwykło to odbijać się na jéj obliczu.—*Zaślepia.* Zaciemnia.—*Ukazuje jako wór.* Syr.: *czynią ją czarną jak barwa włosiennicy.—Między blizkiemi swemi.* T. j. gdy obcuje z krewnemi i sąsiadami.

25. *Zapłakał mąż jéj.* Jeśli zdarzy się wzmianka o złych żonach, albo podobnego rodzaju toczy się rozmowa, która biedę domową na pamięć przywodzi.—*Westchnął mało.* Boleść swoję roztropnie w sercu tłumiąc.

26. *Przeciw złości.* W porównaniu ze złością niewieścią.— *Dział grzeszników niech na nię przypadnie.* Niechaj dostanie męża niegodziwego, któryby się z nią obchodził źle, jak zasługuje. Albo niewiasta tego rodzaju niechaj zostanie żoną grzesznika, ażeby przez taką niedolę za grzechy swe pokutował.

27. *Jako wstępowanie piasczyste.* Jako starca utrudza wzgórek jaki piasczysty, jeśli przezeń przechodzić trzeba; tak małżonka spokojnego i poważnego, dręczy niewiasta wściekła niepowściągliwością języka.

28. *Piękność.* Sądząc że piękność jest dowodem dobroci.

29. *Niewiasty gniew i nieuczciwość i zawstydzenie wielkie.* Gniew na wszystkich, i nieuszanowanie nawet dla męża, z czego wstyd, t. j. rodzi się niesława i hańba.

30. *Jeśli ma przodek.* Albo z powodu nieczynności męża, który poddał się pod władzę swojéj żony, albo że ona szlachetniejsza i bogato wyposażona.—*Przeciwna.* Przykra, ciężka i sprzeczna jego woli i rozkazom.

31. *Serce poniżone.* Wylicza złe, które żona niegodziwa ściąga na męża.—*Serce poniżone.* Upadłe i utrapione. — *Rana serdeczna.* Strapienie i jakby rana w sercu.

32. *Słabe ręce.* Bo cała żywość niknie w mężczyznach,

33. A muliere initium factum est peccati, et per illam omnes morimur. *(Gen. 3, 6)*.
34. Non des aquae tuae exitum, nec modicum: nec mulieri nequam veniam prodeundi.
35. Si non ambulaverit ad manum tuam, confundet te in conspectu inimicorum.
36. A carnibus tuis abscinde illam, ne semper te abutatur.

33. Od niewiasty stał się początek grzéchu, y przez nię wszyscy umieramy.
34. Nie daway wodzie twéy wyszcia by namniéy, a niewieście złéy wolności wychodzenia.
35. Jeśli nie będźie chodźiła pod ręką twoią, zelży cię przed oczyma nieprzyiaciół.
36. Odetni ią od ciała twego, aby cię zawżdy źle nie używała.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O szczęściu męża mającego cnotliwą żonę, i przeciwnie i t. d.

1. Mulieris bonae beatus vir; numerus enim annorum illius duplex.
2. Mulier fortis oblectat virum suum, et annos vitae illius in pace implebit.
3. Pars bona mulier bona, in parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis;
4. divitis autem, et pauperis cor bonum, in omni tempore vultus illorum hilaris.
5. A tribus timuit cor meum, et in quarto facies mea metuit:
6. Delaturam civitatis, et collectionem populi:
7. calumniam mendacem, super mortem omnia gravia:
8. dolor cordis et luctus, mulier zelotypa.
9. In muliere zelotypa flagellum linguae, omnibus communicans.
10. Sicut boum jugum, quod movetur, ita et mulier nequam; qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem.
11. Mulier ebriosa ira magna; et contumelia et turpitudo illius non tegetur.
12. Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, et in palpebris illius agnoscetur.

1. Niewiasty dobréy błogosławiony mąż: bo liczba lat iego dwoiaka.
2. Niewiasta mocna rozwesela męża swego, y lata żywota iego w pokoiu wypełni.
3. Dobry dział żona dobra, w dziale boiących się Boga będzie dana mężowi za uczynki dobre:
4. a bogatego y ubogiego serce dobre, na każdy czas twarz ich wesoła.
5. Trzech się rzeczy lękało serce moie, a czwartéy bała się twarz moia:
6. Niesławy miéyskiéy: y wzruszenia pospólstwa:
7. potwarzy kłamliwéy, co wszytko cięższe niźli śmierć.
8. Boleść serdeczna y zla niewiasta złego mniemania o mężu.
9. W niewieście niewierzącéy mężowi, bicz ięzyka przed wszytkimi powiadaiący.
10. Jako iarzmo wołów które się chwieie, tak y zła niewiasta: kto ią trzyma, iakoby trzymał niedźwiadka.
11. Niewiasta opiła gniew wielki: a zelżywość y szkaradność iéy nie będzie zakryta.
12. Nieczystość niewiasty w podniosłych oczach, y w powiekach iéy będzie poznana.

---

gdy wspomną że złą żonę dostali. Albo, opisuje się charakter niewiasty leniwéj, unikającéj wszelkiéj pracy.— *Która nie błogosławi męża swego.* T. j. która go nieszczęśliwym czyni.

33. *Od niewiasty.* Od Ewy.

34. *Nie dawaj wodzie swéj wyjścia.* Jak woda czy to w naczyniu, czy też w inném zawarta zamknięciu, jeśli przez szparę znajdzie wypływ, albo zwolna cała wypłynie, albo obszerniejszą sobie robi drogę, któręby wyciekła; tak niewiasta i t. d.

35. *Jeśli nie będzie chodziła pod ręką twoją.* Jeśli jéj strzedz i jakby w ręku swém trzymać nie będziesz; chybaby szła za twém przewodnictwem i władzą.—*Zelży cię.* Zhańbi ciebie.

36. *Odetnij ją od ciała twego.* Od łoża twego usuń ją przez rozwód, jak wolno było w starém prawie, które dozwalało rozwodu z żonami.—*Aby cię... źle nie używała.* Żeby nie nadużywała twojéj cierpliwości i umiarkowania.

R. 26.—2. *Niewiasta mocna.* Niewiasta mężna, przemyślna, roztropna.—*W pokoju wypełni.* Jest przyczyną, iż małżonek żyje spokojnie i cicho, i jak na inném miejscu Pismo ś. wyraża się, umiera w starości dobréj.

3. *Dobry dział.* Los dobry.—*W dziale.* Jako dział i los należy do bojących się Boga.—*Za uczynki dobre.* Jako cnót nagroda.

4. *Serce dobre.* Myśl wesoła, mianowicie z przyczyny dobréj żony.

5. *Trzech się rzeczy lękało serce moje.* W téj formie mówienia hebraizm się zawiera, taki jak u Amosa. r. 1, w. 3 i 11: *Dla trzech występków Damaszku i dla czterech nie nawrócą go.*

6. *Niesławy miejskiéj.* T. j. gdy w mieście mają kogo za złego, i ztąd wszystkie języki szkalują go i szarpią potwarzą.

9. *Bicz języka.* Żona przez zazdrość małżeńską, skargami, wymaganiami i t. p. biczuje męża swego.—*Przed wszystkimi powiadający.* Ta jest bowiem własność żon zazdrośnych, że o swoich podejrzeniach ciągle mówią ze wszystkimi krewnymi, bliskimi przyjaciółmi i t. p.

10. *Jako jarzmo wołów które się chwieje.* Jak jarzmo nieprzystające do karku wołowego, lecz ciągle ruszające się, przykrość, ból i ranę sprawuje wołowi jarzemnemu; tak gdy pomiędzy dwójgiem małżonków, którzy ciągną jedno jarzmo małżeństwa, nie masz zgody, wiele powstaje skarg, kłótni i innych nieprzyjemności.

11. *Gniew wielki.* Do wielkiego gniewu pobudza męża, i sama też winem rozmarzona jest gniewliwą.

12. *Nieczystość.* Nieuczciwe obyczaje.— *W podniosłych oczach.* Odbija się w niewstydliwości oczu nieskromność życia.—*W powiekach... będzie poznana.* T. j. z oczu, czy jest wstydliwą czy też bezwstydną.

13. In filia non avertente se, firma custodiam: ne inventa ocassione utatur se. *(Infr. 42, 11.)*

14. Ab omni irreverentia oculorum ejus cave, et ne mireris, si te neglexerit:

15. sicut viator sitiens, ad fontem os aperiet, et ab omni aqua proxima bibet, et contra omnem palum sedebit, et contra omnem sagittam aperiet pharetram, donec deficiat.

16. Gratia mulieris sedulae delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit.

17. Disciplina illius datum Dei est:

18. mulier sensata et tacita, non est immutatio eruditae animae.

19. Gratia super gratiam mulier sancta et pudorata.

20. Omnis autem ponderatio non est digna continentis animae.

21. Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonae species in ornamentum domus ejus;

22. lucerna splendens super candelabrum sanctum, et species faciei super aetatem stabilem.

23. Columnae aureae super bases argenteas, et pedes firmi super plantas stabilis mulieris.

24. Fundamenta aeterna supra petram solidam, et mandata Dei in corde mulieris sanctae.

25. In duobus contristatum est cor meum, et in tertio iracundia mihi advenit:

26. Vir bellator deficiens per inopiam, et vir sensatus contemtus:

27. et qui transgreditur a justitia ad peccatum, Deus paravit eum ad romphaeam.

13. Nad córką nieodwracaiącą się postaw straż: by upatrzywszy czasu nie użyła swéy woléy.

14. Strzeż się wszelkiéy niewstydliwości oczu iéy, a nie dziwuy się ieśli cię zaniedba.

15. Jako podróżny pragnący u zdroiu otworzy usta, y z każdéy wody bliskiéy będzie piła, y u każdego kołu usiędzie, y przeciw każdey strzale otworzy saydak aż ustanie.

16. Wdzięczność żony pilnéy ucieszy męża swego, y wytuczy kości iego.

17. Wyćwiczenie iéy iest dar Boży.

18. Żona rostropna a milcząca, niémasz frymarku na duszę wyćwiczoną.

19. Łaska nad łaskę żona święta y sromieźliwa.

20. Y niémasz wagi któraby godna była dusze wstrzemieźliwéy.

21. Jako słońce wschodzące światu na wysokości Bożéy: tak piękność dobréy żony ku ochędostwu domu iéy;

22. świeca świécąca na lichtarzu świętym, a piękność twarzy w leciech statecznych.

23. Słupy złote na podstawkach śrébrnych: y nogi mocne na stopach statecznéy niewiasty.

24. Fundamenty wieczne na skale mocnéy, a przykazanie Boże w sercu niewiasty świętéy.

25. We dwu rzeczach zafrasowało się serce moie, a w trzecim gniew mi przyszedł:

26. Mąż waleczny ustaiący od ubóstwa, y mąż mądry wzgardzony:

27. a który od sprawiedliwości ustępuie do grzechu: Bóg na miecz go nagotował.

---

13. *Nieodwracającą się.* Nieunikającą spotkania, spójrzeń i rozmowy z mężczyznami. — *Postaw straż.* Użyj pilnéj i czujnéj straży. — *Nie użyła swéj woli.* Żeby bezwstydnie ciała swego nie nadużyła.

14. *Strzeż się wszelkiéj niewstydliwości oczu jéj.* Wszystkie spójrzenia nieskromne i niewstydliwe miéj w podejrzeniu.—*Nie dziwuj się jeśli cię zaniedba.* Jeśli jéj będziesz pobłażał i ustępował, nie dziwuj jeśli stanie się do grzeszenia śmielszą.

15. *Z każdéj wody bliskiéj będzie piła.* Jako pielgrzym mocno spragniony nie wstrzymuje się od wody błotnistéj i brudnéj, tak dziewczyna namiętna przy każdéj zręczności nadarzonéj, dogodzi swéj złéj chęci.— *U każdego koła usiędzie.* Nastręczy się przy każdym słupie i węgle i rozpustników zwabiać będzie do siebie. —*Przeciw każdéj strzale otworzy sajdak.* W obec każdéj strzały sajdak otworzy: roztropnie i pod przenośnią opisuje grzech nieczysty. — *Aż ustanie.* Wyniszczona raczéj i zużyta, niżeli nasycona. Taka jest wściekłość zwierzęcéj namiętności.

16. *Wdzięczność żony pilnéj.* Dobro które w kobiecie pilnéj znajduje.— *Wytuczy kości jego.* Uczyni go wesołym i z losu swego zadowolonym. Jak bowiem smutek ciało wyniszcza, tak umysł pogodny ukwieca życie i ciało wytucza.

17. *Wyćwiczenie jéj.* W grec. nauka, roztropność, pilność i t. p.

18. *Nie masz frymarku.* Jeśliś dostał żonę roztropną, któraby umiała powierzoną sobie tajemnicę w milczeniu zachować u siebie, nic niema droższego nad taką żonę.—*Duszę wyćwiczoną.* Żony mądréj i dobréj.

19. *Łaska nad łaskę.* Wieloraka łaska, skarb łask.— *Żona święta.* W grec. *wierna.* — *Sromieźliwa.* Roztropna, wstydliwa, skromna.

20. *Niemasz wagi.* Chociaż wielka waga złota i srebra.—*Duszy wstrzemięźliwéj.* Czystéj, wstydliwéj, skromniéj niewiasty.

21. *Jako słońce wschodzące.* Jak słońce wschodem swoim świat oświeca, a ludziom i zwierzętom radość przynosi; tak piękność niewiasty dobréj jest jakby światłością i ozdobą domu, czyniącą męża wesołym i rzezwym.

22. *Na lichtarzu świętym.* T. j. lichtarz złoty, który był w przybytku przed Świętém Świętych.—*A piękność twarzy w leciech statecznych.* Tak piękność ciała i umiarkowanie duszy długo trwająca w domu, t. j. żeby nim rządzić, być pomocą mężowi i módz dzieci wychowywać.

23. *Słupy złote.* Jako drogiemi są i pięknością swoją wzrok zatrzymują słupy złote na podstawach srebrnych oparte; tak niewiasty chód skromny i poważny, i wychodzenie w potrzebie tylko.

24. *Fundamenty wieczne.* Jako podwaliny, które się kładą na żywym kamieniu, są prawie wieczne, tak prawo Boże w sercu niewiasty świętéj trwa mocno, jakby na niewzruszonéj podstawie.

25. *We dwu rzeczach zafrasowało się.* Patrz co o tém powiedziano w w. 5.

26. *Mąż waleczny ustający od ubóstwa.* Przez winę panującego, który go cenić powinien i żołd wypłacać. —*Mąż mądry wzgardzony.* Mąż roztropny i uczony.

27. *Który.... odstępuje.* Który od sprawiedliwości i cnoty przechodzi do występku i grzechu.— *Na miecz go nagotował.* Przeznaczył go na śmierć i zgubę.

28. Duae species difficiles et periculosae mihi apparuerunt: Difficile exuitur negotians a negligentia, et non justificabitur caupo a peccatis labiorum.

28. Dwie mi się rzeczy trudne a niebespieczne widzą: trudno się kupiec wyzuć może z występku: a karczmarz nie będzie usprawiedliwiony od grzéchów ustnych.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O ubogim chciwym zbogacenia się, zachowaniu tajemnic, złym człowieku, i t. d.

1. Propter inopiam multi deliquerunt; et qui quaerit locupletari, avertit oculum suum.
2. Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic et inter medium venditionis et emtionis angustiabitur peccatum.
3. Conteretur cum delinquente delictum.
4. Si non in timore Domini tenueris te instanter, cito subvertetur domus tua.
5. Sicut in percussura cribri remanebit pulvis, sic aporia hominis in cogitatu illius.
6. Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis.
7. Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, sic verbum ex cogitatu cordis hominis.
8. Ante sermonem non laudes virum: haec enim tentatio est hominum.
9. Si sequaris justitiam, apprehendes illam: et indues quasi poderem honoris, et inhabitabis cum ea, et proteget te in sempiternum, et in die agnitionis invenies firmamentum.
10. Volatilia ad sibi similia conveniunt: et veritas ad eos, qui operantur illam, revertetur.
11. Leo venationi insidiatur semper; sic peccata operantibus iniquitates.
12. Homo sanctus in sapientia manet sicut sol; nam stultus sicut luna mutatur.
13. In medio insensatorum serva verbum tempori: in medio autem cogitantium assiduus esto.

1. Dla ubóstwa wiele ich zgrzészyło: a kto się chce zbogacić, odwraca oko swe.
2. Jako w pośrzodku spoienia kamieni kół się wbiia, tak y między przedawaniem y kupowaniem ściśnie się grzéch.
3. Będzie start grzéch pospołu z grzésznikiem.
4. Jeśli się nie będziesz w bojaźni Pańskiey ustawicznie trzymał, prędko będzie dóm twóy wywrócony.
5. Jako w przesiewaniu rzeszota zostanie proch: tak utrapienie człowiecze w myśli iego.
6. Naczynia garncarskiego piec doświadcza, a ludzie sprawiedliwe pokusa utrapienia.
7. Jako praca około drzewa pokazuie owoc iego: tak słowo rozmyślne, serce człowiecze.
8. Przed mową nie chwal męża: bo to iest ludzi doświadczenie.
9. Jeśli będziesz naśladował sprawiedliwości, dostąpisz iey, y obleczesz ią iako długą szatę poczciwą: y będziesz mieszkał z nią y będzie cię broniła na wieki, a w dzień uznania naydziesz umocnienie.
10. Ptacy zlataią się ku sobie podobnym, a prawda wróci się do tych którzy ią czynią.
11. Lew dybie na źwierzę zawsze, tak grzéchy na czyniące nieprawości.
12. Człowiek święty w mądrości trwa, iako słońce: bo głupi odmienia się iako księżyc.
13. W pośrzodku niemądrych zachoway słowo czasowi: ale między bacznymi ustawicznie byway.

28. *Dwie.. rzeczy.* Albo dwa rodzaje ludzi.— *Szynkarz.* Handlarz, kupiec, właściwie jest ten który drobiazgowie rozprzedaje pokarmy i napoje.— *Od grzechów ustnych.* Kłamstwa i krzywoprzysięstwa, co jest rzeczą bardzo pospolitą u tego rodzaju ludzi.

R. 27.—1. *Dla ubóstwa.* Wielu grzeszy, dla tego żeby uniknąć ubóstwa grożącego, kłamstwem, kradzieżą, niewiasty zaś nawet ciało swe oddają na zniewagę i. t. p. — *Odwraca oko swe.* Od prawa Boskiego i przepisu cnoty.

2. *Jako w pośrzodku spojenia.* Jako kopiec dokoła którego ściana się buduje, ze wszech stron otacza się kamieniami, tak między kupującymi i sprzedającymi jest niejaka walka, przez którą nawzajem umawiający się oszukać starają, i zysk dla siebie ciągnąć, chociażby zysk ten łączył się z grzechem.

3. *Będzie start grzech pospołu z grzesznikiem.* Lecz występek, tak przywiązanych do siebie grzeszników, do zguby z sobą pociągnie.

4. *Jeśli się nie będziesz... trzymał.* Jeśli nie będziesz trzymał się bojaźni bożej i sprawiedliwości.

5. *W przesiewaniu rzeszota zostanie proch.* Jako gdy rzeszotem mąka oddziela się od otrębi, część delikatniejsza i lepsza przez otwory wysypuje się, a w rzeszocie pozostają otręby; tak gdy kto z myślą niespokojną rozważa w pamięci co się przeciw jego chęci przytrafiło i t. d., wesołe i dobre myśli ulatują, które zatrzymaćby trzeba było, pozostają zaś smutne, i umysł zwątpieniem, t. j. utrapieniem dręczące.

7. *Jako praca około drzewa.* Jako uprawę drzewa owoc wskazuje; tak słowo jakby owoc i płód serca, okazuje jakiém jest serce, i jak je uprawiano.

8. *Przed mową.* Zanim mowę usłyszysz.

9. *W dzień uznania.* W dzień sądu, gdy Pan badać będzie o cnotach i występkach każdego.

10. *Ptacy.* Jak ptaki zlatują się do tych które są tegoż rodzaju, tak prawda (t. j. praktyczna i obyczajowa, która jest cnotą i sprawiedliwością) unika tych którzy nie są sprawiedliwymi i cnotliwymi, jako niepodobnych do siebie, z którymi łączyć się nie lubi, a idzie do tych którzy ją szanują i z nimi pozostaje.

11. *Lew dybie na zwierzę.* Jako lew poluje na słabsze zwierzęta, łowi je i pożera, tak ludzie zębami grzechów swoich bywają zniszczeni.

12. *Trwa jako słońce.* Zachowując stałość, i zawsze podobny sobie. — *Odmienia się jako księżyc.* Zmienny, niestały, to wesoły, to smutny i t. d.

13. *Zachowaj słowo czasowi.* Bezpożytecznie bowiem mówi się głupim słuchaczom, z czego oni nie pożytkują. — *Bacznemi.* Którzy są skłonni do rozmyślania i dla tego roztropni.

14. Narratio peccantium odiosa, et risus illorum in deliciis peccati.

15. Loquela multum jurans, horripilationem capiti statuet; et irreverentia ipsius obturatio aurium.

16. Effusio sanguinis in rixa superborum; et maledictio illorum auditus gravis.

17. Qui denudat arcana amici, fidem perdit, et non inveniet amicum ad animum suum.

18. Dilige proximum, et conjungere fide cum illo.

19. Quod si denudaveris absconsa illius, non persequeris post eum.

20. Sicut enim homo, qui perdit amicum suum, sic et qui perdit amicitiam proximi sui.

21. Et sicut qui dimittit avem de manu sua, sic dereliquisti proximum tuum, et non eum capies:

22. non illum sequaris, quoniam longe abest, effugit enim quasi caprea de laqueo, quoniam vulnerata est anima ejus:

23. ultra eum non poteris colligare, et maledicti est concordatio:

24. denudare autem amici mysteria, desperatio est animae infelicis.

25. Annuens oculo fabricat iniqua, et nemo eum abjiciet:

26. in conspectu oculorum tuorum condulcabit os suum, et super sermones tuos admirabitur: novissime autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum.

27. Multa odivi, et non coaequavi ei, et Dominus odiet illum.

28. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet; et plaga dolosa dolosi dividet vulnera.

29. Et qui foveam fodit, incidet in eam; et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo.

14. Powieść grzeszących przykra, a śmiech ich w rozkoszach grzechu.

15. Mowa często przysięgaiąca czyni że włosy wstaia na głowie: a nieuczciwość iego zatkanie uszu.

16. Krwie rozlanie w swarze pysznych: a przeklinanie ich ciężkie ku słuchaniu.

17. Kto odkrywa taiemnice przyiacielskie, traci wiarę, y nie naydzie przyiaciela po myśli swéy.

18. Miłuy bliźniego, a złącz się z nim wiarą.

19. A ieśli odkryiesz taiemnice iego, nie dościgniesz go.

20. Jako bowiem człowiek który traci przyiaciela swego: tak y ten który traci przyiaźń bliźniego swego.

21. A iako kto ptaka z ręki swéy upuści, takeś upuścił przyiaciela swego, a nie uchwycisz go:

22. nie ścigay go, boć daleko iest: bowiem uciekł iako sarna z sidła: bo zraniona iest dusza iego:

23. iuż go więcéy nie będziesz mógł związać: Y złorzeczeństwa iest poiednanie:

24. ale obiawiać taiemnice przyiacielskie, iest rospacz dusze nieszczęśliwéy.

25. Kto okiem mruga knuie złości, a żaden go nie odrzuci:

26. przed oczyma twymi osłodzi usta swoie, y będzie się dziwował powieściam twoim: ale na końcu wywróci usta swoie, a w słowiech twych uczyni obrazę.

27. Wiele rzeczy mam w nienawiści, ale nie zrównałem z tym, y Pan będzie go nienawidział.

28. Kto kamień rzuca ku górze, na głowę iego padnie: a raz zdradliwy zdraycy rozszérzy ranę.

29. A kto dół kopa, weń wpadnie: a kto zakłada kamień bliźniemu, oń się obraźi: a kto na drugiego sidło stawia zginie w nim.

---

14. *Przykra.* Godna nienawiści, gdyż albo grzech, albo niebezpieczeństwo grzechu sprowadza. — *W rozkoszach grzechu.* Bo grzesznicy mają upodobanie w grzechach, i mają przyjemność w ich opowiadaniu.

15. *Włosy wstają na głowie.* Tak strachem przeraża, iż włosy na głowie powstają, co się zdarza z tymi którzy gwałtownie się przelękli. — *Zatkanie uszu.* Uszy bowiem pobożne nieuszanowania przysięgającego znieść nie mogą. Niegdyś żydzi słysząc bluźnierstwo, ręce do uszu przykładali i zatykali: tak słuchając ś. Szczepana, o którym sądzili że bluźni, *zatulili sobie uszy.* Dzieje Ap. 7, 56.

16. *Przeklinanie ich ciężkie ku słuchaniu.* Ciężko jest bowiem słuchać przeklęstw i potwarzy, które na innych miotają.

17. *Traci wiarę.* Przeniewierza się. Albo, czyni że nikt jemu nie ufa i nie powierza rzeczy tajemnych na jego zaręczenie; bo każdy lęka się tego dla siebie, co widział że się innym przytrafiło.—*Po myśli swojéj.* Podług chęci i upodobania.

19. *Nie dościgniesz go.* Ucieknie od ciebie, i daremnie pójdziesz za nim żeby wznowić przyjaźń, którą pogwałciłeś wykryciem tajemnicy.

20. *Traci przyjaciela swego.* Przez śmierć. — *Traci przyjaźń bliźniego.* Przez zdradę tajemnicy; jako bowiem umarły nie ożyje, tak ten który się oddalił sercem z powodu niezachowanej tajemnicy, nie może być przejednanym.

23. *Złorzeczeństwa jest pojednanie.* Przebaczenie winy łatwiéj się otrzymuje z powodu złorzeczenia jak za odkrycie tajemnicy.

24. *Jest rozpacz duszy nieszczęśliwéj.* Nieszczęśliwym iest ten kto zdradził tajemnicę, i musi rozpaczać o wznowieniu przyjaźni.

25. *Okiem mruga.* Jakby zgadzając się i pochlebiając, a jednak złe zamierza i zdrady knuje.—*Żaden go nie odrzuci.* Nikt nie odrzuci jako wroga, tak posiada sztukę udawania i okazywania się prawdziwym przyjacielem.

26. *Przed oczyma.* Gdy jest z tobą obecnym.—*Osłodzi usta swoje.* W grec. *słodkie wyrazy mówić będzie.* —*Będzie się dziwował powieściom twoim.* Pochwali i potwierdzi coś powiedział, jakobyś mówił mądrze, jak czynią pochlebcy.—*Wywróci usta swoje.* Zmieni usta swoje, będzie mówił rzeczy przeciwne. — *W słowiech twych uczyni obrazę.* Ze słów twoich zgubę dla ciebie gotować będzie.

27. *Wiele rzeczy mam w nienawiści.* Wielu grzechów nienawidzę, lecz żadnym równie się nie brzydzę jak tym; Bóg nawet brzydzi się ludźmi takimi.

28. *Raz zdradliwy zdrajcy rozszerzy ranę.* Gdyż rani w części tego na którego cios wymierzony, a w części samego uderzającego; bo kto skrycie i przez zdradę napada na innego z puginałem lub strzałą, już to z pośpiechu, już z niespokojności bojaźliwéj, rani też i siebie samego.

30. Facienti nequissimum consilium super ipsum devolvetur, et non agnoscet, unde adveniat illi.
31. Illusio et improperium superborum, et vindicta sicut leo insidiabitur illi.
32. Laqueo peribunt, qui oblectantur casu justorum; dolor autem consumet illos, antequam moriantur.
33. Ira et furor, utraque exsecrabilia sunt, et vir peccator continens erit illorum.

30. Kto czyni złą radę, obali się nań: a nie obaczy zkąd mu przychodzi.
31. Naigranie y urąganie pysznych, a pomsta iako lew czyhać będzie na niego.
32. Sidłem pogina którzy się cieszą z upadku sprawiedliwych: a boleść zniszczy ie pierwey niźli pomrą.
33. Gniew y zapalczywość oboie są obrzydłe: a człowiek grzeszny będzie ie miał w sobie.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O darowaniu uraz, złości języka, gniewie, i t. d.

1. Qui vindicari vult, a Domino inveniet vindictam, et peccata illius servans servabit. *(Deut. 32, 35. Matth. 6, 14. Rom, 12, 19).*
2. Relinque proximo tuo nocenti te: et tunc deprecanti tibi peccata solventur.
3. Homo homini reservat iram, et a Deo quaerit medelam?
4. In hominem similem sibi non habet misericordiam, et de peccatis suis deprecatur?
5. Ipse, cum caro sit, reservat iram; et propitiationem petit a Deo? quis exorabit pro delictis illius?
6. Memento novissimorum, et desine inimicari:
7. tabitudo enim et mors imminent in mandatis ejus.
8. Memorare timorem Dei, et non irascaris proximo.
9. Memorare testamentum Altissimi, et despice ignorantiam proximi.
10. Abstine te a lite, et minues peccata:
11. homo enim iracundus incendit litem, et vir peccator turbabit amicos, et in medio pacem habentium immittet inimicitiam.
12. Secundum enim ligna silvae sic ignis exardescit; et secundum virtutem hominis, sic iracundia illius erit, et secundum substantiam suam exaltabit iram suam.

1. Kto się chce mścić, naydzie od Pana pomstę, a grzéchy iego chowaiąc chować będzie.
2. Odpuść bliźniemu twemu który cię szkodzi, a tedy tobie proszącemu grzéchy rozwiązane będą.
3. Człowiek na człowieka trzyma gniew, a od Boga szuka uzdrowienia.
4. Nad człowiekiem podobnym sobie niema miłosierdzia, a za grzéchy swoie prosi?
5. Sam będący ciałem, zachowuie gniew: a prosi od Boga zmiłowania? któż się będzie modlił za grzéchy iego?
6. Pamiętay na ostateczne rzeczy a przestań wieźdź nieprzyiaźni:
7. abowiem skaza y śmierć wiszą w przykazaniu iego.
8. Pomni na boiaźń Pańską, a nie gnieway się na bliźniego.
9. Pomni na zakon Nawyższego, a nieważ sobie niebaczności bliźniego.
10. Pohamuy się od zwady, a umnieyszysz grzéchów:
11. bo człowiek gniewliwy zapala zwadę, a mąż grzészny zamięsza między przyiacioły, a między te którzy pokóy maią, wrzuci nieprzyiaźń.
12. Abowiem według drew lesnych, tak się ogień rozpala, a według mocy człowieczéy tak zapalczywość iego będzie, a według bogactw swych podniesie gniew swóy.

30. *Kto czyni złą radę.* Kto przeciw komu złe knuje.—*Nie obaczy.* Gdyż Bóg pomści grzech jego, w taki sposób i takim środkiem, o którym nigdy nie myślił.
31. *Naigranie i urąganie.* Przez które naigrawają się i urągają innym.—*Czyhać będzie na niego.* Toż samo jest co powiedział w w. pop. *nie obaczy zkąd mu przychodzi.*
32. *Sidłem.* Które zastawili na ułowienie innych.—*A boleść.* Wielkiéj boleści doznają, widząc jak im na złe wyszły zdrady, i jak ciężkie kary ponosić muszą.
33. *Będzie je miał w sobie.* W grec. *wspólnikiem, uczęstnikiem.* Bo grzesznicy, t. j. źli, skłonni są do gniewu i popędliwości.
R. 28.—1. *Kto się chce mścić.* Myśl ta: że chciwego zemsty czeka pomsta Pańska.—*Grzechy jego chowając chować będzie.* Grzechy jego Bóg w pamięci zachowa, żeby nie zostały nieukaranemi: słusznie bowiem kto innym przebaczyć nie chce, miłosierdzia Boskiego nie znajdzie.
4. *Nad człowiekiem podobnym sobie.* Tutaj emfaza; słuszna bowiem, żebyśmy pomnąc na ułomność własną, innym również słabym przebaczali.
5. *Sam będąc ciałem.* Nędznym, ułomnym, śmiertelnym.—*Zachowuje gniew.* Trwa w gniewie.—*Prosi.* Śmie prosić.—*Któż się będzie modlił za grzechy jego?* Przez gniew zacięty staje się niegodnym, żeby mu Bóg przepuścił.
6. *Wieźdź nieprzyjaźni.* Zaprzestań nieprzyjaźni, pomnąc na śmierć i inne rzeczy ostateczne.
7. *Skaza.* W grec. psucie się ciała po śmierci gnijącego.—*W przykazaniu.* Dodaj: *przetrwaj*, jak jest w greckim.
9. *Nie waż sobie niebaczności bliźniego.* Uważaj za rzecz małą, udawaj że nie znasz, przebacz, odpuść.
11. *Mąż grzeszny.* Występny, a mianowicie podszczuwacz.
12. *Według drew leśnych.* Jako w wielkim stosie drew, albo w wielkim lesie wielki się pożar roznieca; tak w miarę siły, t. j. potęgi, większy lub mniejszy gniew się zapala.—*Według bogactw.* Większe bogactwa więcéj pysznym czynią i bardziéj gniewliwym; bo są podnietą tak dla pychy, jako i dla gniewliwości.—*Podniesie.* Powiększy.

13. Certamen festinatum incendit ignem, et lis festinans effundit sanguinem, et lingua testificans adducit mortem.

14. Si sufflaveris in scintillam, quasi ignis exardebit: et si exspueris super illam, extinguetur: utraque ex ore proficiscuntur.

15. Susurro et bilinguis maledictus; multos enim turbabit pacem habentes.

16. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem;

17. civitates muratas divitum destruxit, et domos magnatorum effodit;

18. virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissolvit.

19. Lingua tertia mulieres viratas ejecit, et privavit illas laboribus suis;

20. qui respicit illam, non habebit requiem, nec habebit amicum, in quo requiescat.

21. Flagelli plaga livorem facit; plaga autem linguae comminuet ossa.

22. Multi ceciderunt in ore gladii, sed non sic, quasi qui interierunt per linguam suam.

23. Beatus, qui tectus est a lingua nequam, qui in iracundiam illius non transivit, et qui non attraxit jugum illius, et in vinculis ejus non est ligatus;

24. jugum enim illius, jugum ferreum est, et vinculum illius, vinculum aereum est.

25. Mors illius, mors nequissima; et utilis potius infernus, quam illa.

26. Perseverantia illius non permanebit, sed obtinebit vias injustorum, et in flamma sua non comburet justos.

27. Qui relinquunt Deum, incident in illam, et exardebit in illis, et non extinguetur, et immittetur in illos quasi leo, et quasi pardus laedet illos.

13. Swar prędki zapala ogień, a zwada skwapliwa wylewa krew: a ięzyk poświadczaiący przywodzi śmierć.

14. Jeśli na iskrę dmuchać będziesz, rozpali się iako ogień: a ieśli na nię pluniesz, zagasnie: oboie z ust pochodzi.

15. Obmówca y dwuięzyczny przeklęty: bo wielu zamiesza pokóy maiących.

16. Język trzeci wzruszył mnogie y rozegnał ie z narodu do narodu;

17. miasta murowane bogaczów pokaził, y domy mocarzów wywrócił;

18. siły narodów poodcinał, a lud mocny rozerwał.

19. Język trzeci mężne niewiasty wygnał, y pozbawił ie prac ich;

20. kto się nań ogląda, nie naydzie pokoiu, ani będzie miał przyiaciela na którymby polegał.

21. Raz od bicza czyni siność: ale raz od ięzyka pokruszy kości.

22. Wiele ich legło paszczeką miecza: ale nie tak iako którzy poginęli od ięzyka swego.

23. Szczęśliwy który iest obronion od ięzyka złego, y kto nie przeszedł w popędliwości iego, y który nie ciągnął iarzma iego, ani był związan zwiąskami iego;

24. iarzmo bowiem iego iest iarzmo żelazne: a związka iego związka miedziana iest.

25. Śmierć iego śmierć nagorsza, pożytecznieysze piekło niżli on.

26. Trwałość iego nie będzie trwała, ale otrzyma drogi niesprawiedliwych: a płomieniem swoim nie spali sprawiedliwych.

27. Którzy Boga opuszczaią wpadną nań, y rozpali się na nie, y nie będzie zagaszon: a będzie puszczon na nie iako lew, y iako ryś obrazi ie.

---

13. *Swar prędki.* Sprzeczka i spór prędko przez gniewliwych obudzone.—*Zapala ogień.* Gniewu.—*Zwada skwapliwa.* Toż samo jest, co swar prędki.—*Język poświadczający.* Bo często ktoś świadcząc przeciw innemu, narażając go na niebezpieczeństwo, sam ponosi z tej przyczyny jakąś szkodę.

14. *Jeśli...dmuchać będziesz.* Myśl ta: iż często się zdarza że mała iskra sporu wyrasta na wielki pożar, jeśli ktoś uparty, albo nieumiejący panować nad językiem: jako też i przeciwnie, zarody sprzeczek jednem nawet słowem mądrze i w czas wymówionem, niszczą się: w ten sposób jak iskra ognia nawet śliną może być zagaszoną.

16. *Język trzeci.* Który się wmiesza między dwóch przyjaciół, i niezgodę pomiędzy nimi zasiewa.—*Wzruszył...i rozegnał.* Zaniepokoił, i własne ognisko opuścić i szukać innego siedliska zmusił.

18. *Siły.* Same wojska rozproszył.

19. *Mężne niewiasty.* Odważne, śmiałe niewiasty. — *Wygnał.* Z domu i łoża małżeńskiego, gdy je mężom ich nienawistnemi uczynił.—*Prac ich.* Dostatków i rzeczy pracą i przemysłem nabytych.

20. *Kto się nań ogląda.* Kto ku niemu skłania uszy i serce.

21. *Pokruszy kości.* Wielką boleść sprawi i siłę zmniejszy i złamie.

22. *Wiele legło.* Myśl ta: że wielu mieczem, a więcej językiem pozabijał.

23. *Nie przeszedł w popędliwości jego.* Który nie trafił na gniew i popędliwość jego.— *Nie ciągnął jarzma jego.* Który nie wpadł w jarzmo jego, i nie został zakutym i skrępowanym kajdanami jego.

25. *Śmierć jego.* Smierć którą potwarca zadaje, przeklinający lub podszczuwacz, gorszą jest od wszelkiej śmierci przyrodzonéj, bo często jest haniebną i bolesną, gdy kto potwarzą zdradzony, jak winowajca męczonym od sędziów bywa. Pewno, że jeśli brać będziemy śmierć przez przenośnią, za rzecz ducha trapiącą, dłuższą jest męczarnią, gdy spotwarzonego niesława dotyka, z której się oczyścić przez całe życie nie może, gdy tymczasem śmierć przyrodzona króciéj i łatwiéj umierającego rozwiązuje.—*Piekło.* Grób, jest to powtórzenie tegoż samego zdania w poprzednim półwierszu, który sposób mówienia w Przypowieściach i Ekklezjastyku jest często a nawet ciągle używany.

26. *Trwałość jego nie będzie trwała.* Nie długo trwać będzie język potwarczy albo złorzeczący i t. d., gdyż Bóg albo ludzie samego potwarcę zagubią.— *Otrzyma drogi niesprawiedliwych.* Ten go los spotka, który nakoniec dotyka niesprawiedliwych, t. j. że nieszczęśnie zginą.—*Płomieniem swoim nie spali sprawiedliwych.* Nie będzie szkodził sprawiedliwym, których Bóg od płomienia jego ubezpieczy. Opali może, ale nie spali.

27. *Którzy Boga opuszczają.* Myśl ta: że ci którzy Boga opuściwszy, kalają się występkami, narażeni są na języki uszczypliwych ludzi, którzy w występnych ludziach znajdują obszerne dla swej uszczypliwości pole: tych więc źli ludzie jakby lamparty i lwy szarpać będą.

28. Sepi aures tuas spinis, linguam nequam noli audire, et ori tuo facito ostia et seras.
29. Aurum tuum et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos:
30. et attende, ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem.

28. Ogródź cierniem uszy twoie, nie słuchay języka złośliwego, a ustóm twoim uczyń drzwi y zamki.
29. Złoto twoie y śrebro twoie zley, a słowom twoim udziałay wagę, a ustóm twoim wędzidła proste:
30. a strzeż się abyś snadź nie potknął się ięzykiem, ażebyś nie upadł przed oczyma nieprzyiacioł zasadzaiących się na cię, a byłby upad twóy nie uléczony na śmierć.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O pożyczaniu pieniędzy, lichwie, jałmużnie, szczodrobliwości, i t. d.

1. Qui facit misericordiam, foeneratur proximo suo, et qui praevalet manu, mandata servat.
2. Foenerare proximo tuo in tempore necessitatis illius, et iterum redde proximo in tempore suo.
3. Confirma verbum, et fideliter age cum illo: et in omni tempore invenies, quod tibi necessarium est.
4. Multi quasi inventionem aestimaverunt foenus, et praestiterunt molestiam his, qui, se adjuverunt.
5. Donec accipiant, osculantur manus dantis, et in promissionibus humiliant vocem suam;
6. et in tempore redditionis postulabit tempus, et loquetur verba taedii et murmurationum, et tempus causabitur;
7. si autem potuerit reddere, adversabitur, solidi vix reddet dimidium, et computabit illud quasi inventionem;
8. sin autem fraudabit illum pecunia sua, et possidebit illum inimicum gratis,
9. et convitia et maledicta reddet illi, et pro honore et beneficio reddet illi contumeliam.

1. Kto czyni miłośierdzie, pożycza bliźniemu swemu: a któ przemaga ręką, chowa przykazanie.
2. Pożyczay bliźniemu twemu czasu potrzeby iego: a zasię oddaway też bliźniemu czasu swego.
3. Utwierdzay słowo, a obchodź się z nim wiernie: a na każdy czas naydziesz coć potrzeba.
4. Mnodzy rzecz pożyczoną poczytali za rzecz nalezioną, y czynili przykrość tym którzy ie ratowali.
5. Póki nie wezmą całuią ręce daiącego, a w obiecowaniu głos swóy uniżaią;
6. ale czasu oddania będzie prosił o czas, y będzie mówił słowa tęsknice y szemrania, y będzie się skarżył na czas;
7. a ieśli będzie mógł oddać, będzie się ociągał, ledwie połowicę iścizny odda, y będzie to policzał za rzecz nalezioną;
8. a ieśli nie, zbawi go pieniędzy iego, y będzie go miał nieprzyiacielem bez przyczyny,
9. y łaianiem y złorzeczeństwem odda mu, a miasto czci y dobrodzieystwa odda mu potwarzą.

28. *Ogródź... uszy.* Przez metaforę ogrodzenia, drzwi i bramy, uczy, że nie trzeba nakłaniać uszu do tego języka, który złym nazywa, i że języka naszego pilnie strzedz należy.

29. *Złoto twoje.* Złoto i srebro roztop, żebyś z nich uczynił wagę, na którejbyś ważył i badał słowa twoje, i żebyś z nich uczynił wędzidło na usta swoje. — *Wędzidła proste.* Wędzidło wtenczas jest proste, gdy ani zbytecznie milczymy, ani za nadto mówimy, lecz kiedy i wiele rozum doradza.

30. *Nie upadł przed oczyma nieprzyjacioł.* Żebyś nie mówił niebacznie, gdy nieprzyjaciele słuchają, z czegobyś mógł dla siebie uczynić niebezpieczeństwo lub szkodę, czegobyś naprawić nie mógł, i coby cię wprowadziło w niebezpieczeństwo śmierci.

R. 29.—1. *Kto czyni miłosierdzie.* Kto jest miłosiernym i łaskawym ku bliźniemu.— *Pożycza bliźniemu swemu.* Pyżyczkę daje darmo; bo tutaj pożyczka z dobréj strony wzięta. Inaczéj bowiem lichwa prawem przyrodzonem zabroniona. Albo wdzięczność jako lichwę odbiera, i ochotną wolę przyjaciela do uczynienia dobrze, gdy się potrzeba nadarzy.— *Kto przemaga ręką.* Kto ochoczo i z gotowością rękę wyciąga dla dobrze czynienia potrzebującym. — *Chowa przykazanie.* Tak te, które są o dawaniu jałmużny, jako i inne; bo wielkim jest dowodem, że ten zachowuje prawo Pańskie, który ma wielką miłość ku potrzebującym, i wspiera ich potrzeby.

2. *A zasię oddawaj.* Pierwsza połowa tego wiersza uczy pożyczających, druga zaś tych którzy biorą pożyczkę, których upomina, żeby pamiętali o oddaniu w czasie, co są dłużni.

3. *Utwierdzaj słowo.* Wykonywając w czynie, coś usty przyrzekł.—*Z nim.* Z tym, kto ci pożyczył.

4. *Rzecz pożyczoną poczytali za rzecz nalezioną.* Uważają rzecz pożyczoną, jakby rzecz znalezioną na ziemi, o której pospólstwo mniema, że zwróconą być nie powinna, i dla tego nie troszczą się o zwrót pieniędzy pożyczonych.—*Czynili przykrość.* Gdy z ciężkością zwracają, albo zapierają się długu, albo grożą dopominającym się.

5. *Póki nie wezmą.* Żeby wyłudzili czego chcą, postępują pokornie.—*W obiecowaniu.* Że ochotnie i w czasie mają oddać.

6. *Czasu oddania.* Gdy oddać trzeba.—*Będzie prosił o czas.* Żeby mu odroczyć czas zwrótu.—*Słowa tęsknice.* Któremi okazuje, że mu przykro iż o dług się upominają, i dopominającego się o natręctwo i nieludzkość oskarża.—*Będzie się skarżył na czas.* Że był nieurodzajny, dżdżysty, wojnami przeszkadzany, że pola i drzewa w urodzajach chybiły.

7. *Jeśli będzie mógł oddać, będzie się ociągał.* Choćby mógł zapłacić, jednak będzie się wzbraniał.

8. *A jeśli nie.* Domyślaj się, nie będzie mógł zapłacić.—*Zbawi go pieniędzy jego.* Przez winę swą to uczyni, że wierzyciel nie będzie miał pieniędzy swoich.— *Nieprzyjacielem bez przyczyny.* Wierzyciel bez żadnéj własnéj winy, owszem z powodu dobrodziejstwa wyświadczonego będzie go miał wrogiem.

10. Multi non causa nequitiae non foenerati sunt, sed fraudari gratis timuerunt.

11. Verumtamen super humilem animo fortior esto, et pro eleemosyna non trahas illum.

12. Propter mandatum assume pauperem, et propter inopiam ejus ne dimittas eum vacuum.

13. Perde pecuniam propter fratrem et amicum tuum, et non abscondas illam sub lapide in perditionem.

14. Pone thesaurum tuum in praeceptis Altissimi, et proderit tibi magis quam aurum.

15. Conclude eleemosynam in corde pauperis, et haec pro te exorabit ab omni malo: *(Tob. 4, 11. Supr. 17, 18).*

16. super scutum potentis,

17. et super lanceam adversus inimicum tuum pugnabit.

18. Vir bonus fidem facit pro proximo suo;

19. et qui perdiderit confusionem, derelinquet sibi.

20. Gratiam fidejussoris ne obliviscaris: dedit enim pro te animam suam.

21. Repromissorem fugit peccator et immundus.

22. Bona repromissoris sibi adscribit peccator, et ingratus sensu derelinquet liberantem se.

23. Vir repromittit de proximo suo; et cum perdiderit reverentiam, derelinquetur ab eo.

24. Repromissio nequissima multos perdidit dirigentes, et commovit illos quasi fluctus maris.

25. Viros potentes gyrans migrare fecit, et vagati sunt in gentibus alienis.

26. Peccator transgrediens mandatum Domini, incidet in promissionem nequam; et qui conatur multa agere, incidet in judicium.

14. Wiele ich nie pożyczali, nie ze złości, ale się bali aby nie byli oszukani bez przyczyny.

11. A wszakóż nad człowiekiem pokornym bądź serca mężnieyszego, a nie wlecz go dla iałmużny.

12. Dla przykazania wspomóż ubogiego: a dla niedostatku iego nie opusczay go próżnego.

13. Utrać pieniądze dla brata y przyiaciela twego: a nie kryy ich pod kamieniem na stracenie.

14. Połóż skarb twóy w przykazaniach Nawyższego, a będzieć pożytecznièy niźli złoto.

15. Zamknij iałmużnę w sercu ubogiego, a ta cię wyprosi odewszego złego;

16. bardzièy niźli tarcz mocarza,

17. y niźli włócznia przeciwko nieprzyiacielowi twemu będzie walczyła.

18. Człowiek dobry ręczy za bliźniego swego;

19. a który wstyd stracił opuści go.

20. Nie zapominay łaski rękoymiego: abowiem dał za cię duszę swoię.

21. Przed rękoymiem ucieka grzeszny y nieczysty.

22. Dobra rękoymie przypisuie sobie grzesznik: a niewdzięcznego serca człowiek opuszcza tego który go wybawił.

23. Mąż ręczy za bliźniego swego: a gdy straci wstyd, będzie opusczon od niego.

24. Rękoiemstwo złe, pogubiło wiele tych co się im dobrze powodzi, y zruszyło ie iako nawalności morskie.

25. Ludzie możne obróciwszy w koło z domu wypędziło, y tułali się miedzy cudzemi narody.

26. Grzesznik przestępuiący przykazanie Pańskie wpadnie we złe rękoiemstwo: a kto usiluie wiele sprawować, wpadnie w sąd.

---

10. *Wiele... nie ze złości.* Wielu pożyczyć nie chciało nie z powodu złości, t. j. chciwości, nienawiści, albo innéj niegodziwości, lecz że od biorących pożyczkę darmo, t. j. niesłusznie oszukanymi będąc, lękali się żeby znowu tym sposobem nie zostali oszukani.

11. *Pokornym.* Ubogim, który prawdziwie oddać wtenczas nie może co winien. — *Bądź serca mężniejszego.* W grec. nie bądź skwapliwym, i choćby zaraz nie mógł oddać ci co winien, nie zmuszaj go jednak zbytecznie.—*Nie wlecz go dla jałmużny.* Żebyś go nie zmęczył wyczekiwaniem łaskawości twojéj.

12. *Przykazania.* Prawa przyrodzonego i Boskiego, względem szczodrobliwości ku ubogim.

13. *Utrać pieniądze.* Które jednak nie tracą się, lecz chowają się najlepiéj. Pożycz im, jak gdybyś miał utracić. A tak wcale się nie oszukasz, mając za darowane.—*Nie kryj ich pod kamieniem.* Na wzór skępców, którzy pieniądze zakopują.—*Na stracenie.* Tak bowiem prawdziwie tracą się pieniądze, gdy zupełnie nie używają się na ten cel, na jaki są przeznaczone.

14. *Połóż skarb twój w przykazaniach Najwyższego.* Skarbem twoim niech będzie zachowanie prawa Bożego, a szczególnie przykazania o wspieraniu potrzeb ubogich. Albo, *połóż skarb twój*, znaczy toż samo, co wydaj skarb twój dla zachowania przykazania o dawaniu jałmużny. — *Będzieć pożyteczniéj niźli złoto.* Pożyteczniejszą będzie jałmużna niżeli posiadanie złota.

15. *A ta cię wyprosi odewszego złego.* Jałmużny twoje do nieba wstąpią i prosić będą Boga, ażeby cię od wszelkiego złego wybawił.

17. *Bardziéj niźli tarcz... i włócznia.* Silniejszą będzie do obrony ciebie od nieprzyjaciół twoich, niżeli broń mężnych, i do odparcia wrogów, niźli ich bagnety i wszelkiego rodzaju strzały.

19. *A który wstyd stracił opuści go.* T. j. że kto nie zna wstydu opuści przyjaciela potrzebującego, ani go wspomoże.

20. *Łaski rękojmiego.* Doznanego od poręczyciela dobrodziejstwa.—*Duszę swoję.* To się trafia zakładnikom; albowiem gdy zdradzi ten który dał zakładników, ci wpadają w niebezpieczeństwo utraty życia.

21. *Przed rękojmiem ucieka grzeszny i nieczysty.* Niewdzięczny i niesłówny widząc poręcznika t. j. rękojemcę swego, chowa się żeby go nie uwolnić od rękojemstwa, i żeby sam nie został zmuszonym wypłacić co winien.

22. *Przypisuje sobie.* Przywłaszcza sobie niesłusznie, gdy pozwala żeby tamten został zmuszonym płacić za niego.—*Opuści tego który go wybawił.* Albo uwięzionego, albo rozprawiającego się z wierzycielami i sędziami.

24. *Rękojemstwo złe.* Poręka najgorsza, t. j. nieroztropna i płocha uczyniona za niesłównym, i dla tego zawikłana i szkodliwa, zgubiła wielu, którzy sprawami swojemi szczęśliwie kierowali.—*Zniszczyło je jako nawałności morskie.*—Bo zmusiło ich do ucieczki lub opuszczenia kraju, lub naraziło na włóczenie się po sądach.

25. *Obróciwszy w koło z domu wypędziło.* Przywiódło do jakiegoś kołowania, t. j. że raz do tego, to znowu do innego miasta się przenosili.

26. *Grzesznik.* Kogo Bóg za grzechy ukarać zechce,

27. Recupera proximum secundum virtutem tuam, et attende tibi, ne incidas.

28. Initium vitae hominis aqua et panis, et vestimentum, et domus protegens turpitudinem.*

29. Melior est victus pauperis sub tegmine asserum, quam epulae splendidae in peregre sine domicilio.* *(Infr. 39, 31)*.

30. Minimum pro magno placeat tibi, et improperium peregrinationis non audies.

31. Vita nequam hospitandi de domo in domum; et ubi hospitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os.

32. Hospitabitur, et pascet, et potabit ingratos, et ad haec amara audiet.

33. Transi hospes, et orna mensam: et quae in manu habes, ciba ceteros.

34. Exi a facie honoris amicorum meorum: necessitudine domus meae hospitio mihi factus est frater.

35. Gravia haec homini habenti sensum: Correptio domus, et improperium foeneratoris.

27. Podpomagay bliźniego według możności twoiéy, a strzeż się abyś nie upadł.

28. Przednieysze potrzeby żywota człowieczego, woda, y chléb, y odzienie, y dóm, ku okryciu szkaradności.

29. Lepsze iest życie ubogiego pod dachem z desczek, niż kosztowne potrawy w gościnie bez domu.

30. Mało za wiele niech ci się podoba, a nie usłyszysz urągania tułania się.

31. Nędzny żywot przenosić się z domu do domu, y gdzie będzie komorą mieszkał, nie pocznie sobie bespiecznie, ani gęby otworzy.

32. Będzie przyimował gościa y karmił, y napawał niewdzięczne: a nad to słów przykrych słuchać będzie.

33. Chodź sam komorniku, a przykryy stół: a co masz pogotowiu, nakarmi insze.

34. Ustąp dla poczciwości przyiacioł moich: dla potrzeby domu mego mam brata gościa.

35. Ciężko to człowiekowi maiącemu rozum: łaianie dla domu, a urąganie pożyczaiącego.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O wychowaniu dzieci, szacunku zdrowia, i t. d.

1. Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella, ut laetetur in novissimo suo, et non palpet proximorum ostia. *(Prov. 23, 13)*.

2. Qui docet filium suum, laudabitur in illo, et in medio domesticorum in illo gloriabitur.

3. Qui docet filium suum, in zelum mittit inimicum, et in medio amicorum gloriabitur in illo.*

4. Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus; similem enim reliquit sibi post se.

5. In vita sua vidit, et laetatus est in illo, in obitu suo non est contristatus, nec confusus est coram inimicis.* *(Deut. 6, 7)*.

1. Kto miłuie syna swego, ustawicznie go biczem wzbiera, aby się cieszył na swym ostatku a nie macał drzwi sąsiedzkich.

2. Kto ćwiczy syna swego, będzie chwalon z niego: a między domowymi będzie się z niego chlubił.

3. Kto naucza syna swego, czyni zazdrość nieprzyiacielowi, a między przyiacioły będzie się z niego chełpił.

4. Umarł ociec iego, a iakoby nie umarł: bo po sobie zostawil podobnego sobie.

5. Widział za żywota swego, y miał pociechę z niego: a umieraiąc nie zafrasował się, ani się zawstydził przed nieprzyiacioły.

---

dopuści mu zostać rękojemcą za nierzetelnego i niewdzięcznego.—*Kto usiłuje wiele sprawować.* Kto wiele przedsiębierze spraw.

28. *Woda i chleb.* Pokarm i napój.—*Dóm ku ukryciu szkaradności.* Ku ukryciu tego co wstyd nie pozwala jawnie czynić.

29. *Pod dachem z deszczek.* W ubogiéj lecz własnéj chacie.—*W gościnie.* Na gruncie i w domu cudzym.

30. *Mało za wiele niech ci się podoba.* Równie na małych jak i na wielkich rzeczach przestawaj.—*Urąganie tułania się.* Nikt ci urągać nie będzie żeś pielgrzym, jak w użycie weszło, że przybylców nazywają przybłędami, barbarzyńcami, nieokrzesanymi i t. p.

31. *Nędzny żywot.* Pracowity, lichy.—*Nie pocznie sobie bezpiecznie.* Będzie postępował bojaźliwie, i dla wstydu przecierpi gdy mu czegoś zbraknie potrzebnego, ani o to odważy się poprosić.

32. *Słów przykrych słuchać będzie.* Gdy wzajemnie sam będąc w gościnie, niedobrze będzie przyjętym, lecz zostanie wzgardzonym i źle przyjmowanym.

33. *Chodź sam komorniku.* Jest to naśladowanie słów gospodarza, który przyjął do domu swego gościa; jakby rzekł: czém jesteś pielgrzymie? i t. p.—*A co masz pogotowiu, nakarmij insze.* W grec. *a jeśli co masz w ręku twoim, nakarm mnie.* Jeśli masz w torbie swéj podróżnéj co do jedzenia, wyjmij i podziel się ze mną i innymi.

34. *Ustąp dla poczciwości przyjaciół moich.* Ustąp mieszkania albo łóżka mojemu przyjacielowi, który przybył po tobie, którego ze czcią przyjąć powinienem, albo też w innym jakim domu gościny dla siebie poszukaj.—*Dla potrzeby domu mego.* Potrzeba przyjęcia w domu moim przyjaciół przybyłych zmusza mię być niegrzecznym względem ciebie. Proszę cię, przebacz mi.—*Mam brata gościa.* Krewny do mnie przybył w gościnę.

35. *Człowiekowi mającemu rozum.* Niezupełnie głupiemu.—*Łajanie dla domu.* Gdy gość od gospodarza, u którego jest w gościnie, słyszy przykre rzeczy.—*Urąganie pożyczającego.* Gdy ten kto pożyczył, upornie, z gwałtownością, wymawia dłużnikowi ubóstwo, niedbalstwo, niewdzięczność i t. p.

R. 30.—1. *Aby się cieszył.* Syn, gdy z upomnienia ojcowskiego pożytek odniesie.—*Nie macał drzwi sąsiedzkich.* Od drzwi do drzwi żebrząc.

3. *Czyni zazdrość nieprzyjacielowi.* Zawiść obudzi.

5. *Umierając nie zafrasował się.* Umarł wesoły, bo zostawił syna, który broniąc domu i t. p., miejsce jego zastąpi.—*Ani się zawstydził przed nieprzyjacioły.* Jak gdyby rodzina jego została opieki pozbawiona.

6. Reliquit enim defensorem domus contra inimicos, et amicis reddentem gratiam.

7. Pro animabus filiorum colligabit vulnera sua, et super omnem vocem turbabuntur viscera ejus.

8. Equus indomitus evadit durus, et filius remissus evadet praeceps.

9. Lacta filium, et paventem te faciet: lude cum eo, et contristabit te.

10. Non corrideas illi: ne doleas, et in novissimo obstupescent dentes tui.

11. Non des illi potestatem in juventute, et ne despicias cogitatus illius.

12. Curva cervicem ejus in juventute, et tunde latera ejus, dum infans est, ne forte induret, et non credat tibi: et erit tibi dolor animae. *(Supr. 7, 25.)*

13. Doce filium tuum, et operare in illo, ne in turpitudinem illius offendas.

14. Melior est pauper sanus et fortis viribus, quam dives imbecillis et flagellatus malitia.

15. Salus animae in sanctitate justitia melior est omni auro et argento, et corpus validum quam census immensus.

16. Non est census super censum salutis corporis, et non est oblectamentum super cordis gaudium.

17. Melior est mors, quam vita amara; et requies aeterna, quam languor perseverans.

18. Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositae sepulcro.

19. Quid proderit libatio idolo? nec enim manducabit, nec odorabit; *(Dan. 14, 6.)*

20. sic qui effugatur a Domino, portans mercedes iniquitatis,

21. videns oculis, et ingemiscens, sicut spado complectens virginem et suspirans.

6. Abowiem zostawił obrońcę domu przeciw nieprzyiaciołom, a przyiaciołóm oddawaiącego dobrodzieystwa.

7. Dla dusz synowskich będzie obwięzował rany swe, a na każdy głos zatrwożą się wnętrzności iego.

8. Koń nieobieżdżony staie się twardousty, a a syn rozpustny stanie się nieuięty.

9. Pieść syna a przestraszy cię: igray z nim, a zasmuci cię.

10. Nie śmiéy się z nim: abyś nie żałował, a na ostatku zciérpną zęby twoie.

11. Nie daway mu swéywoléy za młodu, a nie lekce sobie waż myśli iego.

12. Nachylay szyię iego za młodości, a obiiay boki iego póki iest dziecięciem: by snadź nie zatwardniał, y niestałci się nieposłusznym, a będziesz miał żałość serdeczną.

13. Ćwicz syna swego, y pracuy około niego, abyś się nie obraził o szkaradność iego.

14. Lepszy iest ubogi zdrowy, a mocny w siłach, niż bogacz słaby, y utrapieniem skarany.

15. Zdrowie duszne y w świętobliwości sprawiedliwości, lepsze iest nad wszelkie złoto y srébro: a ciało duże nad niezmierne bogactwa.

16. Nié masz bogactwa nad bogactwo zdrowia cielesnego, y nié masz uciechy nad wesołe serca.

17. Lepsza iest śmiérć niźli gorzki żywot, y odpoczynienie wieczne niźli niemoc długa.

18. Dobre niepospolite u gęby zamknionéy, iako noszenia potraw stawione około grobu.

19. Co pomoże ofiara bałwanowi? bo ani ieść będzie ani woniać;

20. tak którego Bóg przeszladuie, odnoszący zapłatę nieprawości,

21. patrzący oczyma y wzdychaiący, by trzebieniec obłapiaiący pannę y wzdychaiący.

---

7. *Dla dusz synowskich będzię obwięzował rany.* Tak wielką jest miłość rodziców ku dzieciom, iż za nich na rany bez wahania się narażą. — *I będzie obwięzował rany,* znaczy to samo co: rzuci się na zranienie, żeby dzieci obronił. — *Na każdy głos.* Albo pogłoską jakiegoś niepowodzenia, któremu syn uległ, albo na głos spierających się, lękając się żeby syn jego od kogo nie doznał krzywdy.

8. *Nieobjeżdżony.* Toż samo co nieznający karności. —*Twardousty.* Wierzgający, nieposłuszny wędzidłu.— *Rozpustny.* W greckim *sobie zostawiony,* pozbawiony wędzidła karności. — *Nieujęty.* Na występki i wszelką sromotę.

9. *Przestraszy cię.* W greckim *przywiedzie cię do zdumienia,* tak dalece występnym się stanie.

10. *Zcierpną zęby twoje.* Jak bowiem oskoma na zębach pozostała, jest skutkiem uprzedniego pokarmu zębami żutego, *np.* jagody kwaśnéj; tak boleść duszę trapiąca i rozdzierająca, jest skutkiem miękkiego i pobłażliwego wychowania: kto nie chce jéj, niech od tego będzie daleki.

11. *Nie lekce sobie waż myśli jego.* Postrzegaj co w myśli zamierza, czego życzy i co zamyśla.

12. *Nachylaj szyję.* Tak bowiem cienkie drzewka nachylają się w którą zechcemy stronę, zanim z czasem staną się nieugiętemi.— *Obijaj boki.* Biczami, rózgami.

13. *Pracuj około niego.* Przyuczaj go do robót. — *Abyś się nie obraził o szkaradność jego.* Ażeby sromota jego nie obrażała cię, przynosząc ci także hańbę i szkodę.

14. *Utrapieniem skarany.* Którego choroby trapią, którego Bóg dotknął jakąś chorobą.

15. *Zdrowie duszne i w świętobliwości sprawiedliwości.* Dobre zdrowie z cnotą i świętością złączone.—*Niezmierne bogactwa.* Dochody znaczne, bogactwa wielkie.

17. *Odpocznienie wieczne.* Śmierć; jest to powtórzenie tego, co w pop. półwierszu.

18. *Dobre niepospolite u gęby zamknionéj.* Wielkie dobra złożone w spiżarni bogaczy, nic im nie pomogą, jeśli z powodu choroby usta mają zamknięte, albo ckliwość żołądka, która niemi karmić się nie dozwala.— *Noszenie potraw.* Żydzi dawniejsi kładli na mogiłach pokarmy wydzielone na pożytek ubogich, których modlitw za umarłych oczekiwali. I myśl ta: że jak pokarmów na grobach złożonych umarli nie jedzą, tak też i chorzy pokarmów dawanych, których żołądek nie znosi.

19. *Ofiary.* Wino, lub inny napój na cześć jego wylany, albo pokarm położony; bo ani jeść, ani pić nie może. Takimi są chorzy.

20. *Którego Bóg prześladuje.* Kogo Bóg zesłanemi chorobami za grzechy trapi.

21. *Patrzący oczyma i wzdychający.* Chcący używać przyjemności pokarmów, lecz któremu lekarz, albo choroba wzbrania.

22. Tristitiam non des animae tuae, et non affligas temetipsum in consilio tuo. *(Prov. 17, 22.)*
23. Jucunditas cordis haec est vita hominis, et thesaurus sine defectione sanctitatis; et exultatio viri est longaevitas.
24. Miserere animae tuae placens Deo, et contine: congrega cor tuum in sanctitate ejus, et tristitiam longe repelle a te.
25. Multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in illa. *
26. Zelus et iracundia minuunt dies, et ante tempus senectam adducet cogitatus. * *(2. Cor. 7, 10)*.
27. Splendidum cor, et bonum in epulis est; epulae enim illius diligenter fiunt.

22. Nie podaway w smętek serca twego, ani samego siebie trap rada twoia.
23. Wesele serca toć iest żywot człowieczy, y skarb świątobliwości nieprzebrany: a wesele męża iest długi wiek.
24. Zmiłuy się nad duszą swoią podobaiąc się Bogu, a wstrzymay się: zgromadzay serce swe w świątobliwości iego, y odpędzay frasunek daleko od siebie.
25. Bo wiele ludzi smutek pobił, a nié masz w nim pożytku.
26. Zazdrość a gniew umnieyszaią dni, a zbytnie staranie starość przed czasem przywiedzie.
27. Serce iasne wesołe też iest przy potrawach: bo potrawy iego z pilnością gotuią.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O łakomstwie, pijaństwie, trzeźwości, pracy, i t. d.

1. Vigilia honestatis tabefaciet carnes, et cogitatus illius auferet somnum.
2. Cogitatus praescientiae avertit sensum, et infirmitas gravis sobriam facit animam.
3. Laboravit dives in congregatione substantiae, et in requie sua replebitur bonis suis.
4. Laboravit pauper in diminutione victus, et in fine inops fit.
5. Qui aurum diligit, non justificabitur; et qui insequitur consumtionem, replebitur ex ea.
6. Multi dati sunt in auri casus, et facta est in specie ipsius perditio illorum. *(Supr. 8, 3.)*
7. Lignum offensionis est aurum sacrificantium; vae illis, qui sectantur illud, et omnis imprudens deperiet in illo.

1. Czuyność około bogactw wysuszy ciało: a zbytnie myślenie około nich odéymie sen.
2. Myślenie o przeyźrzeniu odwraca zmysł, a ciężka choroba trzeźwą czyni duszę.
3. Pracował bogacz w zbiéraniu maiętności, a w odpoczynieniu swoim będzie napełnion dobrami swemi.
4. Pracował się ubogi w niedostatku żywności, a nakoniec nędznym się staie.
5. Kto miłuie złoto, nie będzie bez winy: a kto szuka skazitelności, będzie iéy napełnion.
6. Wiele ludzi dani są na upadek dla złota, y dla piękności iego stało się ich zatracenie.
7. Drzewo obrażenia iest złoto ofiaruiących: biada tym którzy za nim gonią, a każdy głupi zginie przez nie.

22. *Radą twoją.* Radami twojemi, gdy utrapiony sam w sobie rozmyślasz.

23. *Jest żywot człowieczy.* Jest przyczyną zdrowia i życia dłuższego. — *Skarb świątobliwości nieprzebrany.* Skarb nieprzebrany świątobliwości, bo wesołość wspiera świątobliwość, jako też świątobliwość wesele, co się nie przytrafia tym, którzy są winni jakiego grzechu. Nadto, wesele jest skarbem świątobliwości, bo sprawuje że ochoczo dzieła pobożności wykonywamy, modlitwy, posty i t. d.; przeciwnie zaś smutek to sprawuje, że ich się lękamy i unikamy, i że najbardziéj na pokusy narażeni jesteśmy. — *Wesele męża jest długi wiek.* Wesołość daje człowiekowi długowieczność.

24. *Zmiłuj się nad duszą swoją.* Jak sądzę, myśl ta jest: oszczędzaj samego siebie, ani się zbytnie udręczaj troskliwością nieumiarkowaną, ani innemi rzeczami które smutek ściągają; ani, jak czynią łakomi, nie troszcz się zbytecznie o pokarm, odzienie i t. p., tak jednak żebyś pamiętał żeś Boga obrazić nie powinien, lecz podobać się jemu; dla tego bądź też powściągliwym i umiarkowanym, żebyś granic od zdrowego rozumu wskazanych nie przekroczył.—*Zgromadzaj serce swe.* Nie dopuszczaj żeby się serce twoje od smutku rozpłynęło.

25. *Nie masz w nim pożytku.* Owszem wiele jest szkody, chybaby on był za grzechy popełnione.

27. *Serce jasne.* Hojne i wesołe. — *Wesołe.... przy potrawach.* Obficie potraw używa, nie skąpo, jak sknery, łakomi, żałujący więcéj pieniędzy niż siebie. — *Potrawy jego z pilnością gotują.* Chcą bowiem żeby potrawy dobrze były przyrządzone, żeby służyły ku zdrowiu i odegnaniu smutku, o którym tutaj mówi.

R. 31.—2. *Myślenie o przejrzeniu.* Myśli frasobliwe, którym się oddają chciwi bogacze, rozmyślając ciągle o przyszłych wypadkach swojéj własności.—*Odwraca zmysł.* Od snu i wypoczynku, o którym wyżéj dopiéro powiedziano. — *Trzeźwą czyni duszę.* Czujną i bezsenną, jest tu Metalepsa i Katachreza: trzeźwość bowiem i powściągliwość są powodem czujności, i chorego czynią bezsennym.

3. *Pracował bogacz.* Okazuje mędrzec, jak różny stan jest bogaczy i ubogich. Bo pracuje bogacz żeby powiększył bogactwa, lecz jeśli zechce może dóbr nabytych używać: ubogi zaś zawsze z niedostatkiem walczy, i nigdy z tego stanu biednego wybrnąć nie może.

4. *W niedostatku żywności.* Morzył się głodem i pokarm swój o ile można uszczuplał, żeby zaoszczędzić swoje pieniądze.—*Nędznym się staje.* Jeszcze jest ubogim, albo też gdy ucisną starość i choroby staje się żebrakiem.

5. *Nie będzie bez winy.* Owszem będzie niesprawiedliwym i zbrodniarzem. Albo, nie będzie ogłoszonym za sprawiedliwego, lecz jako niesprawiedliwy będzie potępionym i ukaranym. — *Skazitelności.* Przez którą się zużywa i psuje, jaką są pieniądze. — *Będzie jéj napełnion.* Zepsuciem, jakby rzekł: kto miłuje rzecz zgubną, znajdzie zgubę.

6. *Wiele....dani są na upadek dla złota.* Na upadki i zgubę z powodu złota. W greckim *dla złota wielu jest uwięzionych,* t. j. wtrąconych do więzienia dla swych występków.—*Dla piękności jego stało się ich zatracenie.* Postać i blask złota ich zgubił.

7. *Drzewo obrażenia.* Zawada, drzewo na którém

8. Beatus dives, qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia et thesauris.

9. Quis est hic, et laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua.

10. Qui probatus est in illo, et perfectus est, erit illi gloria aeterna; qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere mala, et non fecit;

11. ideo stabilita sunt bona illius in Domino, et eleemosynas illius enarrabit omnis ecclesia sanctorum.

12. Supra mensam magnam sedisti? non aperias super illam faucem tuam prior.

13. Non dicas sic: Multa sunt, quae super illam sunt:

14. memento, quoniam malus est oculus nequam.

15. Nequius oculo quid creatum est? ideo ab omni facie sua lacrimabitur: cum viderit,

16. ne extendas manum tuam prior, et invidia contaminatus erubescas:

17. ne comprimaris in convivio.

18. Intellige, quae sunt proximi tui ex te ipso:

19. utere quasi homo frugi his, quae tibi apponuntur, ne, cum manducas multum, odio habearis.

20. Cessa prior causa disciplinae, et noli nimius esse, ne forte offendas.

21. Et si in medio multorum sedisti, prior illis ne extendas manum tuam, nec prior poscas bibere.

22. Quam sufficiens est homini erudito vinum exiguum, et in dormiendo non laborabis ab illo, et non senties dolorem.

23. Vigilia, cholera et tortura viro infrunito;

24. somnus sanitatis in homine parco; dormiet usque mane, et anima illius cum ipso delectabitur.

25. Et si coactus fueris in edendo multum, surge e medio, evome: et refrigerabit te, et non adduces corpori tuo infirmitatem.

8. Szczęśliwy bogacz który iest nalezion bez zmazy, y który za złotem nie biegał, ani ufał w pieniądzach y w skarbiech.

9. Któż iest taki, a będziem go chwalić? abowiem uczynił dziwy w żywocie swoim.

10. Kto iest w tym doświadczony a iest doskonały, będzie miał chwałę wieczną: który mógł zgrzeszyć, a nie zgrzészył: źle czynić a nie czynił.

11. Y przetóż utwiérdzone są dobra iego w Panu, a iałmużny iego będzie wysławiało wszytko zgromadzenie świętych.

12. Usiadłeś za stołem wielkim, nie rozdźiewiay piérwszy nad nim gęby twoiéy.

13. Nie mów tak: Wiele iest co na nim iest.

14. Pamiętay że iest złe oko złośliwe.

15. Co gorszego stworzono iest nad oko? przeto na każde weyźrzenie swe płakać będźie: gdy patrzy,

16. nie ściągay ręki twéy piérwszy, abyś się nie sromał zelżony zazdrością.

17. Nie obciążay się na uczcie.

18. Rzeczy bliźniego swego zrozumiéy z samego siebie:

19. Pożyway iako człowiek skromny tych rzeczy które przed cię kładą, abyś wiele iedząc nie był mian w nienawiści.

20. Piérwéy przestań dla dobrych obyczaiów: a nie bądź zbytnim, abyś snadź nie obraził.

21. A ieśliś między wielą usiadł, nie ściągay piérwéy niż oni ręki twoiéy, ani piérwéy chciéy pić.

22. Jako dosyć iest człowiekowi ćwiczonemu trocha wina, a śpiąc nie będziesz styskował od niego, ani poczuiesz boleści.

23. Czucie, kolera, y gryzienie mężowi głupiemu:

24. a w miernym człowieku sen zdrowy: będzie spał aż do zarania, a dusza iego z nim się kochać będzie.

25. A ieśli będziesz przymuszon wiele ieść, wstań z pośrzodku, zwróć: a ulżyć się, y nie przyprawisz o niemoc ciała swego.

---

któś się potyka. Rabanus tłumaczy o drzewie rajskiém, które stało się powodem upadku dla pierwszych rodziców. Palaciusz zaś o bałwanach, które często bywały z drzewa jak widać Izai: 44, 13 i Mądr. 13, 11: łakomstwo zaś jest pewnym rodzajem bałwochwalstwa, podług Apost. Kolos. 3, 5.— *Złoto ofiarujących.* Któremu łakomi jakby swojemu bałwanowi składają ofiary.

8. *Ani ufał w pieniądzach i skarbiech.* Bo wielkiem jest dobrem do bogactw serca nie przywiązywać; i że jest wspólnikiem błogosławieństwa ubogich duchem, bo chociaż bogatym jest w dochodach, lecz ubogim chęcią.

9. *Uczynił dziwy w żywocie swoim.* Bo dziwem jest, że któś jeden pogardza tem, czego wielu z wielkim pragnieniem szukają.

10. *Jest w tém doświadczony.* Wielki dowód świątobliwości, że będąc blaskiem złota kuszony nie uległ pokusie.— *Jest doskonały.* Znalezion jest doskonałym, albo, z pogardzonego złota doskonałość mu przybyła.

11. *Utworzone są dobra jego.* Dobra doczesne i wieczne, które po tém życiu nań czekają.— *Wszystko zgromadzenie świętych.* Cała gmina wiernych.

12. *Stołem wielkim.* Potrawami bogato ustawionym.

13. *Wiele jest co na nim.* I dla tego hojniéj można ucztować.

14. *Jest złe oko złośliwe.* Zazdrośnego współbiesiadnika, obrażającego się że współgoście wiele jedzą.

15. *Oko.* T. j. zazdrośne.— *Na każde wejrzenie swe płakać będzie.* Łzami, które całą twarz wilgocą. Jest to niejaka hiperbola. Oznacza zaś tylko, że skąpy niepomiernie się dręczy, gdy widzi gości wiele jedzących.

16. *Nie ściągaj ręki twéj pierwszy.* Do potraw zastawionych.— *Zelżony zazdrością.* Co się trafi jeśli współbiesiadnik albo niechętnym wzrokiem ścigać cię będzie, albo słowy szczypać jako żarłoka i mało obyczajnego tak bowiem podejrzany i jakby plamą oszpecony zawstydzisz się.

18. *Rzeczy blizkiego swego zrozumiéj z samego siebie.* Jakby rzekł: jak tobie nie podoba się, jeśli kto nieobyczajny i zbytnie śmiały jest, gdy za twym stołem zasiada, tak też obyczajność sam zachowaj, któréj od innych wymagasz.

20. *Pierwiéj przestań.* Jeść.— *Dla.... obyczajów.* Żeby się pokazało jak jesteś obyczajnym i powściągliwym.

22. *Ćwiczonemu.* Wykształconemu w dobrych obyczajach — *Nie będziesz styskował od niego.* Żołądka nie obciąży, ani snu nie odbierze.

23. *Czucie.* Bo ci którzy zbytecznie pokarmem się opychają, spać nie mogą. *Głupiemu.* W greckim *nienasyconemu.*

25. *Jeśli będziesz przymuszon.* Gdy cię inni współbie-

26. Audi me, fili, et ne spernas me: et in novissimo invenies verba mea.
27. In omnibus operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi.
28. Splendidum in panibus benedicent labia multorum, et testimonium veritatis illius fidele.
29. Nequissimo in pane murmurabit civitas, et testimonium nequitiae illius verum est.
30. Diligentes in vino noli provocare: multos enim exterminavit vinum. *(Judith. 13, 4).*
31. Ignis probat ferrum durum; sic vinum corda superborum arguet in ebrietate potatum.
32. Aequa vita hominibus vinum in sobrietate: si bibas illud moderate, eris sobrius.
33. Quae vita est ei, qui minuitur vino?
34. Quid defraudat vitam? Mors.
35. Vinum in jucunditatem creatum est, et non in ebrietatem, ab initio. *(Psal. 103, 15).*
36. Exultatio animae et cordis vinum moderate potatum.
37. Sanitas est animae et corpori sobrius potus.
38. Vinum multum potatum irritationem, et iram et ruinas multas facit. *(Prov. 31, 4).*
39. Amaritudo animae vinum multum potatum.
40. Ebrietatis animositas, imprudentis offensio, minorans virtutem et faciens vulnera.
41. In convivio vini non arguas proximum, et non despicias eum in jucunditate illius:
42. verba improperii non dicas illi, et non premas illum in repetendo.

26. Słuchay mię synu a nie gardź mną: a na ostatku naydziesz słowa moie.
27. Bądź rączy w każdéy sprawie twoiéy, a nie przyjdzie na cię żadna choroba.
28. Chlebodawcę błogosławić będą wargi wielu, a świadectwo prawdy iego wierne.
29. Przeciw skąpemu w chlebie będzie szemrało miasto, a świadectwo złości iego prawdziwe iest.
30. Którzy radzi piią wino, nie pobudzay, bo wino mnogich zatraciło.
31. Ogień doświadcza żelaza twardego: tak wino do upicia pite serca pysznych pokaże.
32. Ludziom stoi za żywot, wino w trzeźwości: ieśli ie miernie piiesz będziesz trzeźwy.
33. Cóż iest za żywot tego, którego umnieysza wino?
34. Cóż odéymuie żywot? śmierć.
35. Wino dla uweselenia stworzone iest, a nie dla piiaństwa z początku.
36. Radość dusze y serca, wino miernie pite.
37. Zdrowie iest dusze y ciała, mierne picie.
38. Wino zbytnie pite, czyni zaiątrzenie y gniew, y wiele upadków.
39. Gorzkość dusze, wino zbytnie pite.
40. Śmiałość piiaństwa nieopatrznego obrażenie, umnieyszaiąca sił, y zadaiąca rany.
41. Nie strofuj bliźniego przy biesiedzie wina, ani lekce go waż przy dobréy myśli iego:
42. nie mów mu słów sromotnych: a nie nalegay mu upominaiąc się.

---

siadnicy zmuszą do jedzenia. — *Wstań z pośrodku.* W greckim *wstań pośrodku owoców,* t. j. na końcu stołu, gdy owoce i desery na stół postawią.

26. *Najdziesz słowa moje.* Przekonasz się, że słowa które mówię, są prawdziwe.

27. *A nie przyjdzie na cię żadna choroba.* Wyraz *rączy* może być branym o ćwiczeniu ciała, mniéj bowiem chorób ci doznają, którzy przez ruch ciała złych pozbywają się soków.

28. *Świadectwo prawdy jego wierne.* Świadectwo które jemu dają, że mianowicie jest wytwornie hojnym, jest wiernem i prawdziwem.

29. *Przeciw skąpemu w chlebie będzie szemrało miasto.* Gdy braknie chleba z winy rządu, albo gdy chleb do sprzedania znajduje się tylko z wysiewków, zfałszowany, i pełny plew. Albo, że miasto źle o takim myśli i mówi, który przez skępstwo, ubogim i robotnikom daje chleb niegodziwy, t j. najgorszy.—*Świadectwo złości jego prawdziwe jest.* Słusznie się lud uskarża i słusznie naczelnika rządowego lub gospodarza, złym nazywa.

30. *Którzy radzi piją wino.* Wielcy pijacy, których Izai. r. 5, 22 nazywa: *mocnemi na picie wina, a mężmi dużymi ku mieszaniu opilstwa.* —*Wino mnogich zatraciło.* Z pijaństwem ciężkie choroby sprowadzając, albo inne nieszczęścia, jak śmierć Holofernesowi.

31. *Ogień doświadcza żelaza twardego.* Myśl ta: jak ogień doświadcza i hartuje żelazo, gdy ono jużto kładzie się w ogień, jużto w wodę się zanurza; tak serca pijaków od wina przemokłych i razem płonących gorącem wina, stają się zatwardziałe.

33. *Którego umniejsza wino.* Kto wina jest pozbawiony.

34. *Cóż odejmuje żywot? śmierć.* Nie mieć wina, albo go nie używać, jak czynią niepijący, jest śmiercią niejaką, gdyż napój wody nie tyle dla ciała pożyteczny życie skraca.

35. *Uweselenia.* Aby służyło do rozweselenia ducha. Bo wino rozwesela serce człowieka.

38. *Zajątrzenie.* Innych współbiesiadników, których winem rozegrzani drażnią.

39. *Gorzkość dusze.* Przykrość dla ciała i umysłu; wino bowiem nieumiarkowanie wypite grubemi, surowemi, złośliwemi humorami żołądek i głowę napełnia, napastuje.

40. *Nieopatrznego obrażenie.* Jest zawada dla pijanego, gdy nie jest przytomnym.—*Umniejszająca sił.* Siłę czyniąc niedołężną.—*Zadająca rany.* Do swarów, ran i bitw pobudzająca.

41. *Przy biesiadzie wina.* Na któréj wiele pije się wina, albo wprost na biesiadzie. —*Nie strofuj bliźniego.* Łatwo bowiem winem rozegrzani poruszają się gniewem. *Przy dobréj myśli jego.* Gdy od picia obfitego podweseliwszy się, mówi rzeczy błazeńskie, albo czyni to co śmieszy.

42. *Słów sromotnych.* Jakiego wyrażenia ubliżającego, żeby się nie gniewał i t. d.—*Nie nalegaj mu upominając się.* W upominaniu się o dług pieniężny, albo dług równego picia, zmuszając go przepijaniami. Jeśli spotkasz pijanego, nieludzka rzecz byłaby zmuszać go, lecz owszem należałoby prostować kroki jego, żeby nie ugrzązł a padając nie zadał sobie rany, lub członka nie zwichnął. Albo, jeśli spotkasz go, nie wyrzucaj, ani przypominaj tego co zrobił albo powiedział będąc pijanym.

CAPUT XXXII.

1. Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi unus ex ipsis.
2. Curam illorum habe, et sic conside, et omni cura tua explicita recumbe,
3. ut laeteris propter illos, et ornamentum gratiae accipias coronam, et dignationem consequaris corrogationis.
4. Loquere major natu: decet enim te
5. primum verbum diligenti scientia, et non impedias musicam.
6. Ubi auditus non est, non effundas sermonem, et importune noli extolli in sapientia tua.
7. Gemmula carbunculi in ornamento auri, et comparatio musicorum in convivio vini.
8. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in jucundo et moderato vino.
9. Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi bona gratia.
10. Adolescens loquere in tua causa vix.
11. Si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum.
12. In multis esto quasi inscius, et audi tacens simul et quaerens.
13. In medio magnatorum non praesumas, et ubi sunt senes, non multum loquaris.
14. Ante grandinem praeibit coruscatio, et ante verecundiam praeibit gratia, et pro reverentia accedet tibi bona gratia.
15. Et hora surgendi non te trices: praecurre

ROZDZIAŁ 32.

O urzędnikach, bojaźni Bożéj, zasięganiu rady, i t. d.

1. Przełożonym cię uczyniono, nie wynoś się: bądź między nimi iako ieden z nich.
2. Staray się o nie, a tak siadź, a odprawiwszy wszytko staranie swe, siądź do stołu:
3. abyś się weselił dla nich y wziął wieniec ozdobę łaski, y dostał uraczenia od towarzystwa.
4. Mów starszy: boć przystoi
5. pierwsze słowo z wielkim baczeniem, a nieprzeszkadzay muzyce.
6. Gdzie nié masz słuchania, nie wyléway mowy, a nie wynoś się w mądrości twoiéy gdy czas nie potemu.
7. Kamyczek karbunkulus w kleynocie złotym: a harmonia muzyków przy biesiedzie wina.
8. Jako w robocie złotéy sygnet iest smaragdowy: tak melodia śpiéwaków przy wdzięcznym a miernym winie.
9. Słuchay milcząc, a dla uczciwości przybędzieć dobréy łaski.
10. Młodzieńcze mów zaledwie w rzeczy twoiéy.
11. Jeśli cię dwakroć zapytaią, niech będzie krótka odpowiedź twoia.
12. W wielu rzeczach bądź iakobyś nie wiedział, a słuchay milcząc, tudzież y pytaiąc.
13. Między Pany nie bądź śmiały: a gdzie są starzy nie wiele mów.
14. Przed gradem uprzedzi błyskanie: a przed sromieźliwością uprzedzi wdzięczność: a dla uczciwości przybędzieć dobréy łaski.
15. A w godzinę wstania, nie baw się: ale pier-

R. 32.—1. *Przełożonym.* Naczelnikiem uczty, symposiarchą, modimperatorem; bo tak łacinnicy nazywali tego który pewne prawidło i sposób picia biesiadującym przepisywał.— *Nie wynoś się.* Nie przenoś siebie nad innych, ale bądź raczéj równym z innymi, chociaż z powodu owego urzędu na uczcie, wyższym jesteś.

2. *Staraj się o nie.* Żeby goście uczciwie byli przyjęci i uczęstowani, na swoich miejscach zasiedli, i nic im nie brakowało. — *Tak siądź.* Gdy wszystko czego obowiązek twój wymaga, do skutku przywiedziesz, jak zaraz w tymże w. dodano.

3. *Abyś się weselił.* Widząc że wszystkim stało się zadość, i że dla tego oni wesoło biesiadują. — *Ozdobę łaski.* Z greckiego myśl najwłaściwsza ta: żebyś odebrał wieniec za to, żeś wszystko dobrze i należycie urządził.—*Wziął wieniec.* Ucztowy od innych biesiadników jakby na dowód, żeś obowiązek przełożonego uczty wytwornie spełnił.— *Dostał uraczenia od towarzystwa.* To jest zebranie pierścieni i talerzy, które czynili biesiadnicy, ażeby je jako należny dar swojemu zarządzcy uczty ofiarowali. Nazywa się więc *uraczeniem zebrania,* t. j. zebranie, na którem biesiadnicy uraczają ucztą przełożonego.

4. *Mów starszy.* Ten przepis nie ściąga się do przełożonego uczty, lecz do innych biesiadników.

5. *Pierwsze słowo.* Mówić przed innymi.—*Nie przeszkadzaj muzyce.* Która rozwesela ucztujących, i wielką jest przyprawą biesiady.

6. *Gdzie nie masz słuchania.* Gdy umiejętność nie jest słuchaną, ani przyjmowaną mowa mądra.—*Nie wynoś się.* Nie okazuj się mądrym nie w czas.

7. *Kamyczek karbunkulus.* Jako karbunkuł w złoto oprawny piękniéj połyskuje, tak dźwięk muzyki ucztę weselszą czyni.

8. *Jako w robocie.* Jak szmaragdowy sygnet w złoto kunsztownie oprawny, lepiéj połyskuje i t. d.

9. *Dla uczciwości.* Jaką okazujesz dla mówiących starszych i muzyków grających. — *Przybędzieć dobréj łaski.* Milszym dla nich będziesz.

10. *Zaledwie w rzeczy twojéj.* Nawet gdy o ciebie chodzi, mów bardzo mało.

12. *Jakobyś nie wiedział.* Jakby niewiedzący i nierozumiejący, i dla tego mówiący mało.—*Słuchaj milcząc, tudzież i pytając.* Najwięcéj milcząc, niekiedy jednak pytając, żebyś się nauczył.

13. *Nie bądź śmiały.* Nie równaj się z nimi.

14. *Uprzedzi.* Towarzyszyć będzie, razem będzie. Tak bierze się owo Psalmu 88, 15: *miłosierdzie i prawda uprzedzą oblicze twoje.* T. j. że Bóg przymioty te ma nieodłączne od siebie. Myśl więc ta: że jak grad, czyli jak w greckim, grzmot wspólnie nadchodzi z błyskawicą; tak ze wstydliwością łaska u tych, którzy widzą młodzieńca wstydliwym. Słusznie wstydliwość do grzmotu przyrównana, bo nie jest wolną od bojaźni, i przeraża człowieka jak grzmot, i czyni go niekiedy, jak w greckim, przestraszonym i osłupiałym. Do błyskawicy zaś przyrównana łaska, bo błyskawica przyjemną jest z siebie, z powodu światłości.—*Dla uczciwości.* Którą innych szanujesz.

15. *W godzinę wstania, nie baw się.* Gdy czas wstać

autem prior in domum tuam, et illic avocare, et illic lude,

16. et age conceptiones tuas, et non in delictis et verbo superbo.

17. Et super his omnibus benedicito Dominum, qui fecit te, et inebriantem te ab omnibus bonis suis.

18. Qui timet Dominum, excipiet doctrinam ejus, et qui vigilaverint ad illum, invenient benedictionem.

19. Qui quaerit legem, replebitur ab ea; et qui insidiose agit, scandalizabitur in ea.

20. Qui timent Dominum, invenient judicium justum, et justitias quasi lumen accendent.

21. Peccator homo vitabit correptionem, et secundum voluntatem suam inveniet comparationem.

22. Vir consilii non disperdet intelligentiam, alienus et superbus non pertimescet timorem:

23. etiam postquam fecit cum eo sine consilio, et suis insectationibus arguetur.

24. Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non poenitebis.

25. In via ruinae non eas, et non offendes in lapides: nec credas te viae laboriosae, ne ponas animae tuae scandalum:

26. et a filiis tuis cave, et a domesticis tuis attende.

27. In omni opere tuo crede ex fide animae tuae: hoc est enim conservatio mandatorum.

28. Qui credit Deo, attendit mandatis; et qui confidit in illo, non minorabitur.

wszy bież do domu swego y tam się zabawiay, y tam gray,

16. y czyń pomyślenia twoie, a nie w grzéchach y w pysznych słowiech.

17. A z tego wszytkiego błogosław Pana który cię stworzył: y który cię napaia wszytkiego dobra swego.

18. Kto się boi Pana, przyymie naukę iego: a którzy go szukaią rano, naydą błogosławieństwo.

19. Kto szuka zakonu, będzie nim napełnion, a kto zdradliwie czyni obrazi się oń.

20. Którzy się boią Pana, nayda sad sprawiedliwy, a sprawiedliwości iako światłość zapala.

21. Człowiek grzészny będzie się chronił karania, a wedle woléy swéy naydzie przykłady.

22. Mąż porady nie zarzuci wyrozumienie: obcy y pyszny nie ulęknie się strachu:

23. y potym iako uczynił sam przez się bez porady, swymi téż wynalazkami karan będzie.

24. Synu nic nie czyń bez rady, a po uczynku nie będziesz żałował.

25. Drogą upaści nie chodź, a nie obrazisz się o kamienie: nie zwierzay się pracowitéy drodze, byś nie uczynił duszy twéy obrazy:

26. y od synów twoich miéy się na pieczy.

27. W każdéy sprawie twoiéy wiarą wiérz duszy twoiéy: bo to iest zachowanie przykazań.

28. Kto wierzy Bogu, strzeże przykazania: a kto w nim ufa, nie będzie umnieyszon.

---

od uczty, nie opóźniaj się. — *Pierwszy bież do domu twego.* Najrychléj wracaj do domu.—*Tam się zabawiaj.* Przerwij myśli poważne i rozweselaj się.

16. *Czyń pomyślenie twoje.* Daj wolą chęci twéj, t. j. żebyś czynił co chcesz. — *Nie w grzechach i pysznych słowiech.*—Byle grzechu nie było, i pychy słów, *np.* sprzeczka albo wyśmiewania z innych.

17. *Błogosław Pana.* Chwal Pana i dziękuj mu.— *Który cię napaja wszystkiego dobra swego.* Który cię najhojniéj dobrami swemi wzbogaca.

18. *Którzy go szukają rano.* Czujnie i troskliwie modląc się i rozmyślając w prawie Bożem.

19. *Będzie nim napełnion.* Zostanie ubogaconym dobrami jego.— *Kto zdradliwie czyni.* W greckim, kto jest obłudnym i udaje innego niżeli jest, *np.* pobożnego i gorliwego o zachowanie prawa, wtenczas, gdy jest bez religii i bezbożnym.—*Obrazi się oń.* Szkodę poniesie, bo za obłudę i pogwałcenie prawa, odniesie karę.

20. *Najdą sąd sprawiedliwy.* Myśl ta: że ci którzy się Boga boją, ze światła przyrodzonego rozumu, albo z nadprzyrodzonego światła wiary, albo z nauki mistrzów i t. p. łatwo poznają to, co jest sprawiedliwém.—*A sprawiedliwość.* Będzie się ćwiczył w działach sprawiedliwości, któreby dla innych światłem dobrego przykładu jaśniały.

21. *Wedle woléj swéj najdzie przykłady.* Myśl taka być może: że grzesznicy nie przyjmują upomnienia. lecz wyszukują pozorów, wymówek i tłómaczeń prawa, które stosują do swoich chęci, ażeby w grzechach swych trwać mogli. Wulgata nasza tę samę myśl wyrazi, jeśli powiemy że grzesznicy szukają porównań, gdy mówią, *np.* to czynią inni, dla czegoż mnie każą żebym się wstrzymał?

22. *Mąż porady.* Roztropny, który sprawy swoje mądrze urządza.—*Nie zarzuci.* Nie zaniedba.—*Wyrozumienie.* Rozwagę i rozmysł; wszystko bowiem rozpatrzy i ostróżnym będzie.—*Obcy.* Radzie.—*Nie ulęknie się strachu.* Tam się nie zlęknie, gdzieby się obawiać należało.

23. *Potém jako uczynił.* Nawet kiedy z nią, t. j. bojaźnią jakąś, niebacznie i bez porady uczynił, i kiedy się szkrupuł zrodził, żeby to grzechem nie było, jeszcze nie lęka się po uczynku, lecz szkrupuł odrzuca, uważa wszystko za dobre.—*Swemi też wynalazkami karan będzie.* T. j. zuchwałości, gdy wpadnie w utrapienia z powodu swych wynalazków, t. j. dla tego za czém chciwie szedł i czego szukał, i z przyczyny czego bojaźni Bożéj zaniedbał.

25. *Drogą upaści nie chódź.* Drogą na któréj łatwo jest upaść i w przepaść wlecieć.—*A nie obrazisz się o kamienie.* Które zwykle przy takich drogach bywają.— *Pracowitéj drodze.* Jaką jest ta, która w kamienie i przeszkody obfituje.—*Duszy twéj.* Życiu twemu.—*Obrazy.* Zawady. Cały ten wiersz w przenośni oznacza, że sprawy trudne, grożące niebezpieczeństwem i zagubą nie powinne być przedsiębrane.

26. *Od synów twoich miéj się na pieczy.* Upomina żeby i tam strzedz się niebezpieczeństwa, gdzie wszystko bezpieczném się zdaje. Dla tegoż w domu nawet i między domownikami czuwać należy.

27. *Wiarą wierz duszy twojéj.* Idź za wiarą duszy twéj, t. j. za głosem twego sumienia.—*Bo to jest.* Bo tak przykazania i prawo boże zachowasz.

28. *Kto wierzy Bogu.* Kto wierzy sumieniu swojemu, ten i Bogu wierzy, podług którego prawa sumienie wskazuje co czynić a czego unikać należy. — *Nie będzie umniejszon.* Szkody nie poniesie.

CAPUT XXXIII.

1. Timenti Dominum non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conservabit, et liberabit a malis.

2. Sapiens non odit mandata et justitias, et non illidetur quasi in procella navis.

3. Homo sensatus credit legi Dei, et lex illi fidelis.

4. Qui interrogationem manifestat, parabit verbum, et sic deprecatus exaudietur, et conservabit disciplinam, et tunc respondebit.

5. Praecordia fatui quasi rota carri, et quasi axis versatilis cogitatus illius. *(Supr. 21, 17.)*

6. Equus emissarius, sic et amicus subsannator, sub omni suprasedente hinnit.

7. Quare dies diem superat, et iterum lux lucem, et annus annum a sole?

8. A Domini scientia separati sunt, facto sole, et praeceptum custodiente.

9. Et immutavit tempora, et dies festos ipsorum, et in illis dies festos celebraverunt ad horam.

10. Ex ipsis exaltavit et magnificavit Deus, et ex ipsis posuit in numerum dierum. Et omnes homines de solo et ex terra, unde creatus est Adam.*

11. In multitudine disciplinae Dominus separavit eos, et immutavit vias eorum.* *(Sab. 7, 3).*

12. Ex ipsis benedixit, et exaltavit, et ex ip-

ROZDZIAŁ 33.

O bojaźni bożéj, opatrzności, modlitwie, dozorowaniu sług, i t. d.

1. Boiącego się Pana nie podkaią złe: ale go Bóg w pokusie zachowa y wybawi od złego.

2. Mądry nie ma w nienawiści przykazania y sprawiedliwości, i nie rozbiie się iako okręt w nawalności.

3. Człowiek rostropny wierzy zakonowi Bożemu, a zakon mu wierny.

4. Kto pytanie obiaśnia, nagotuie słowo, a tak będąc proszony będzie słuchan, y zachowa naukę, y dopiero odpowie.

5. Wnętrzności głupiego iako koło u woza: a myślenie iego iako oś która się obraca.

6. Stadnik tak y przyiaciel naśmiewca, pod każdym który na nim siedzi rża.

7. Czemu dzień przewyższa dzień, y światłość także światłość: y ieden rok drugi: od słońca?

8. Rozdzielone są umieiętnością Pańską przez uczynione słońce y strzegące roskazania.

9. Y odmienił czasy y święta ich, a w nie święcili dni święte na godziny.

10. Z tych wywyższył y wsławił Bóg, a z nich włożył w liczbę dni. A wszyscy ludzie z ziemie a z prochu, zkąd Jadam iest stworzony.

11. W wielkości umieiętności Pan ie rozdzielił, a drogi ich odmienił.

12. Z nich błogosławił y wywyższył: y z nich

R. 33.—1. *W pokusie.* Czarta, lub gdy nań spadają jakie nieszczęścia.

2. *Nie ma w nienawiści.* T. j. kocha. Jest figura zwana miosis, bo mniéj wyraża niżeli znaczy.—*Nie rozbije się.* Kto kocha i zachowuje prawo, nie poniesie utraty wiecznego zbawienia.

3. *Wierzy zakonowi Bożemu. Wierzy* w greck. znaczy wiernie chowa prawo, wiernym jest prawu, albo cały się oddaje pod zarząd prawu Bożemu, ufność i nadzieję swoję w niém pokłada, ufa obietnicom które prawo czyni.—*A zakon mu wierny.* T. j. że złe oddala od niego, a wszystko dobre zjednywa.

4. *Kto pytanie objaśnia.* Kto chce zapytaniu sobie danemu zadość uczynić przez odpowiedź stosowną.—*Nagotuje słowo.* Rozmyślać będzie co ma odpowiedzieć, ani się wnet pośpieszy do mówienia. — *Tak będąc proszony będzie słuchan.* T. j. gdy poprzedzi modlitwa i rozmowa, żeby stosownie do miejsca i zapytania mógł odpowiedzieć.

5. *Jako koło u woza.* Niestała jest myśl głupiego jak koło u wozu, które się wciąż obraca i kręci.—*Oś która się obraca.* Sądzę że osią obracającą się nazywa środek koła, w którém są piasty osadzone. Albo obracającem się nazywa to w około czego coś się obraca.

6. *Tak i przyjaciel naśmiewca.* Pochlebca, przyjaciel zmyślony. *Pod każdym który na nim siedzi rży.* Jak stadnik ulega kierunkowi jezdca i słucha wędzidła do czasu, póki daleko jest od stada klaczy; a gdy je widzi, unosi jezdzca dokąd on nie chce, albo go zrzuca z grzbietu; tak udany przyjaciel, gdy żaden pożytek ani rozkosz nie pokazuje się, ani się mu uśmiecha, zgadza się z przyjacielem i jego chęcią, inaczéj targa i rozrywa prawa przyjaźni, żeby służył własnym korzyściom. Wiersz ten zgadza się z pop., w którym mędrzec powiedział o niestałości głupiego.

7. *Czemu dzień przewyższa dzień.* Co za przyczyna że dzień jeden i światło drugi przewyższa, t. j. dzień uroczysty dzień powszedni? — *A jeden rok drugi: od słońca?* Gdy całe światło dni roku od słońca pochodzi, i dla tego według przyrodzenia dni wszystkie są sobie podobne.

8. *Rozdzielone są umiejętnością Pańską.* Nie z przypadku, lecz przez opatrzność Boską wprowadzona jest ta różnica dni uroczystych i powszednich.—*Przez uczynione słońce.* Po uczynieniu słońca, gdy już bieg swój odbywało, i gdy tworzyło dni naturalne. Prawo bowiem boskie pisane nakazywało żydom w zakonie Mojżesza wypoczynek szabatu i uroczystości Paschy, Zielonych świątek i t. p.

9. *Odmienił czasy.* Różnie Bóg czas rozrządził.—*Święcili dni święte na godziny.* Pewne i postanowione, podług Lewit. 23, 32: *od wieczora do wieczora święcić będziecie święta wasze;* tak o innych uroczystościach, które w pewnym czasie roku kończyły się, i o pewnéj jakiejś godzinie zaczynały się i kończyły.

10. *Z tych.* Dni naturalnych.—*Wywyższył i wsławił.* Żeby się odznaczały obchodem uroczystości. — *W liczbę dni.* Które żadną uroczystością nie odznaczają się, lecz tylko są liczbą dla zapełnięnia i złożenia miesięcy i lat. —*A wszyscy ludzie z ziemie.* Jest to oddanie podobieństwa. Myśl ta: tak wszyscy ludzie z ziemi wziętéj są utworzeni; a jednak z samych ludzi wybrał niektórych Pan, innych zaś nie wybrał

11. *W wielkości umiejętności.* T. j. wiedzy i swéj mądrości boskiéj.—*Drogi ich odmienił.* Już dla tego że uczynił iż każdy inną drogą w życiu poszedł i różny stan wybrał; już najwięcéj dla tego, że jednych uczynił mądrymi i świętymi, innych zaś zostawił w ich nierozumie i grzechach.

12. *Poświęcił.* Oddzielił, i jak daléj mówi, *przywłaszczył sobie*, żeby narodem bożym byli, jego rodziną i kościołem.—*Przeklął i uniżył.* Zostawił w ich nicości

sis sanctificavit, et ad se applicavit; et ex ipsis maledixit, et humiliavit, et convertit illos a separatione ipsorum.

13. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illuo et disponere. *(Rom. 9, 21.)*

14. Omnes viae ejus secundum dispositionem ejus; sic homo in manu illius, qui se fecit, et reddet illi secundum judicium suum.

15. Contra malum bonum est, et contra mortem vita; sic et contra virum justum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi. Duo et duo, et unum contra unum.

16. Et ego novissimus evigilavi, et quasi qui colligit acinos post vindemiatores.

17. In benedictione Dei et ipse speravi, et quasi qui vindemiat, replevi torcular.

18. Respicite, quoniam non mihi soli laboravi, sed omnibus exquirentibus disciplinam. *(Supr. 24, 47.)*

19. Audite me, magnates, et omnes populi, et rectores ecclesiae, auribus percipite.

20. Filio et mulieri, fratri et amico non des potestatem super te in vita tua: et non dederis alii possessionem tuam, ne forte poeniteat te, et depreceris pro illis.

21. Dum adhuc superes et aspiras, non immutabit te omnis caro.

22. Melius est enim, ut filii tui te rogent, quam te respicere in manus filiorum tuorum.

23. In omnibus operibus tuis praecellens esto.

24. Ne dederis maculam in gloria tua. In die consummationis dierum vitae tuae, et in tempore exitus tui distribue hereditatem tuam.

poświęcił y przywłasczył sobie: Y z nich przeklął y uniżył y wywrócił dla ich odłączenia.

13. Jako glina garnczarza w ręku iego, czynić z niéy y lepić.

14. Wszytkie drogi iego są według woléy iego: tak człowiek w ręku tego który go uczynił, y odda mu według zdania swego.

15. Przeciwko złemu dobre, a przeciwko śmierci żywot: tak y przeciwko mężowi sprawiedliwemu grzésznik. Y tak patrz na wszytkie sprawy nawyższego, dwoie a dwoie a iedno przeciw iednemu.

16. Y ia napośledníeyszy ocuciłem się, a iako ten który zbiéra winne iagody po tych co wino zebrali.

17. W błogosławieństwie Bożym y samem miał nadzieię: a iako ten który zbiéra wino, napełniłem prasę.

18. Obaczcież żeciem nie sobie samemu pracował, ale wszytkim szukaiącym umieiętności.

19. Słuchaycież mię Wielmożni, y wszyscy ludzie, a przełożeni kościoła bierzcie w uszy.

20. Synowi y niewieście, bratu y przyiacielowi nie day mocy nad sobą za żywota: a osiadłości twoiéy nie pusczay drugiemu: być snadź żal nie było, y żebyś nie musiał o nie prosić.

21. Pokiś iescze żyw y tchniesz, niechay cię nie odmieni żadne ciało.

22. Bo lepiéy iest aby u ciebie synowie twoi prosili, niźlibyś ty miał patrzać w ręce synów twoich.

23. We wszytkich sprawach twych miéy sam zwierzchność.

24. Nie czyń zmazy sławie twoiéy. W dzień skończenia żywota twego, a czasu zescia twego rozdziel dziedzictwo twoie.

---

i odrzuczeniu.— *Wywrócił dla ich odłączenia.* Co się rozumie o Chananejczykach, po których wyrzuceniu, Izraelici do ich kraju wprowadzonymi zostali.

13. *Jako glina garncarza.* Jako garncarz z tejże gliny i z tejże massy wyrabia jedne naczynia ku uczciwości, a inne na zelżywość, jak mówi Paweł ś. do Rzym. 9, 21; tak z ludzi Bóg jednych nie wybiera, a drugich wybiera. — *Lepić.* Kształcić, wyrobić postać jaka się podoba.

14. *Wszystkie drogi jego są według woli jego.* Wszystkie bowiem roboty i kształtowania garncarza są według jego woli i chęci. — *Tak człowiek w ręku.* Tak Bóg według upodobania swego jednych wybiera a drugich nie. — *Odda mu według zdania swego.* Co jest słuszna iż złych którzy z winy swéj grzeszą, karze jak zasłużyli.

15. *Przeciwko złemu dobre.* Przywodzi przyczynę, dla czego ta różnica dobrych i złych jest na świecie, i tego przyczynę daje tę, iż i w innych rzeczach taka się sprzeczność okazuje: tak, przeciwnemi sobie są życie i śmierć i t. p.—*Dwoje a dwoje.* Jakby rzekł: wiele jest par sobie przeciwnych. — *A jedno przeciw jednemu.* Z rzeczy przeciwnych bowiem, jedno walczy przeciw drugiemu: tak ciepło zimnu jest przeciwne i wilgoć z suchości.

16. *Najpośledniejszy ocuciłem się.* Wszystkie bowiem księgi święte starego zakonu, wyjąwszy Machabejskie, przed Ekklezjastykiem napisanemi zostały.— *Jako ten który zbiera winne jagody.* Skromnie tu autor księgi porównywa siebie do zbierającego kłosy, a innych pisarzy do żniwiarzy, albo winobiorców, których żniwo jest wielkie, t. j. urodzajna i wielostronna nauka.

17. *W błogosławieństwie Bożem.* W pomocy i łasce Bożéj. — *Jako ten który zbiera wino.* Moje zbieranie ostatków, Bóg łaską swoją w winobranie zamienił.

19. *Słuchajcie mię wielmożni.* Bo przełożonych i rządców narodu jest rzeczą, rozumieć co jest sprawiedliwém i dobrém, i innych nauczać.

20. *Niewieście, Żonie.* — *Nie daj mocy nad sobą.* Poruczając zarząd domu, a tém bardziéj czyniąc darowiznę dóbr swoich. — *Żebyś nie musiał o nie prosić.* Bo trzeba ci będzie prosić, i prośbami wyjednywać czego będziesz potrzebował na życie i odzież.

21. *Niechaj się nie odmieni żadne ciało.* W greckim, nie zaprzedasz nikomu wolności twojéj, nawet najbliższemu, chociażby tobie pochlebiał i obiecywał wiele. Wulgaty naszéj myśl może być taka: zamiarów i postanowień twoich niezmieniaj.

22. *U ciebie..... prosili.* Niechaj od ciebie zależą, jako od dzierżącego własność swoję i rządzego nią.— *Patrzać w ręce.* Jak zwykły szczenięta, dla których cóś z pokarmów rzuca się do jedzenia.

23. *Zwierzchność.* W greckim, odznaczający się, wyborny, przewyższający czyli zwierzchnik, t. j. co dopiero powiedział, żebyś chciał w domu wszystko mieć zależném od ciebie.

24. *Nie czyń zmazy.* Poniżając siebie przez umysł wyrodny, i pozwalając domownikom, synom, albo żonie, żeby nad tobą panowali. — *W dniu skończenia.* T. j. śmierci.— *Rozdziel dziedzictwo twoje.* Jako pan, rozrządź domem i własnością swoją.

25. Cibaria, et virga et onus asino; panis et disciplina et opus servo.
26. Operatur in disciplina, et quaerit requiescere: laxa manus illi, et quaerit libertatem.
27. Jugum et lorum curvant collum durum, et servum inclinant operationes assiduae.
28. Servo malevolo tortura et compedes, mitte illum in operationem, ne vacet:
29. multam enim malitiam docuit otiositas.
30. In opera constitue eum: sic enim condecet illum. Quod si non obaudierit, curva illum compedibus, et non amplifices super omnem carnem: verum sine judicio nihil facias grave.
31. Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem sic eum tracta, quoniam in sanguine animae comparasti illum.*
32. Si laeseris eum injuste, in fugam convertetur: * *(Supr. 7, 23).*
33. et si extollens discesserit, quem quaeras, et in qua via quaeras illum, nescis.

25. Obrok y kiy y brzemię osłowi: chléb y karanie, y robota niewolnikowi.
26. Pracuie w karności, a szuka odpoczynąć. Puść mu wolno ręce, a szuka wolności.
27. Jarzmo y léc szyię twardą kieruią: a niewolnika nachylaia roboty ustawiczne.
28. Słudze złośliwemu męki y pęta: pośli go na robotę, aby nie próżnował:
29. bo wielkiéy złości nauczyło próżnowanie.
30. Postawiay go na robocie, bo mu tak przystoi: a ieśliby nie słuchał, nachyl go pętami. A nie przewódź zbytnie nad wszelkim ciałem: wszakże bez rozsądku nie czyń nic cięzkiego.
31. Jeśli masz sługę wiernego, niech ci będzie iako dusza twoia, iako brata tak go szanuy, boś go we krwi dusze dostał.
32. Jeśli go obrazisz niewinnie, ucieczę: a ieśli powstawszy odeydzie,
33. kogóżbyś miał szukać, y na którey drodze go szukać, nie wiesz.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O snach, gusłach, pożytku pokus, opłacie robotników, i t. d.

1. Vana spes et mendacium viro insensato: et somnia extollunt imprudentes.
2. Quasi qui apprehendit umbram, et persequitur ventum; sic et qui attendit ad visa mendacia.
3. Hoc secundum hoc visio somniorum; ante faciem hominis similitudo hominis.
4. Ab immundo quid mundabitur? et a mendace quid verum dicetur?

1. Próżna nadzieia y kłamstwo mężowi głupiemu, y sny wynoszą nierostropne.
2. Jako który chwyta cień y wiatr goni, tak y który wiarę daie snóm kłamliwym.
3. To wedle tego, widzenie snów, przed obliczem człowieczym podobieństwo człowiecze.
4. Od nieczystego co będzie oczyściono: a od kłamce co prawdziwego będzie powiedziano?

---

25. *Obrok.* W greckim pasza t. j. siano.—*I brzemię osłowi.* T. j. przystoją.—*Chleb i karanie.* Podobnym sposobem pokarm właściwy trzeba dawać sługom, karać ich należy gdy grzeszą, starać się żeby nie próżnowali. Mowa tu o niewolnikach, nie zaś o sługach najemnych.
26. *Pracuje w karności.* Niewolnicy, którzy prawdziwie są niewolniczego usposobienia, pracują tylko dla bojaźni chłosty.—*Szuka odpoczynąć.* Gdy może uniknąć wzroku naglącego pana.—*Puść mu wolno ręce.* Zelżyj cokolwiek ze straży i karności, albo rozwiąż kajdany i łańcuchy które go krępują, a zaraz nie będzie ci wdzięcznym żeś się z nim po ludzku obchodził, lecz będzie myślał o ucieczce, przez którąby wolność odzyskał.
27. *Jarzmo i lec szyję twardą kierują.* Jak woły, konie, osły i t. p. uśmierzane bywają jarzmem nałożonem i lejcami któremi są skrępowane, albo biciem; tak upor niewolników zwycięża i łamie ciężar ciągłéj pracy.
28. *Złośliwemu.* W greckim: złemu, złodziejowi np., pijakowi i t. p.—*Męki i pęta.* Umęczyć trzeba, czy to dla ukarania za występki, czy też dla wykrycia prawdy, i skrępować należy w więzieniu kajdanami.
30. *Postawiaj go na robocie.* Zmuś go do pracy, kopać *np.* albo do innéj pracowitéj roboty.—*Nie przewodź zbytnie nad wszelkiem ciałem.* Nie zbytkuj się nad wszelkiem ciałem, nie zmuszaj zbytecznie do roboty pracowitéj i ciągłéj wszelkiego ciała; bo ciałom i niewolników i bydląt sfolgować trzeba, gdy są bardzo strudzone.—*Bez rozsądku nie czyń nic ciężkiego.* Ani dla niewolnika nie bądź srogim bez sądu, t. j. nie wysłuchawszy go, ani rozpoznawszy i roztrząsnąwszy rzeczy ściśle.
31. *Boś go we krwi dusze dostał.* W niebezpieczeństwie życia; bo zdaje się że tu mowa o niewolniku na wojnie pojmanym. Jeśli zaś podoba się, żeby myśl i zbytnie nie ścieśniać, rozumieć o wszystkich niewolnikach w jaki bądź sposób nabytych, przez krew rozumieć będziemy cenę w przenośni. Albo, dostałeś go dla siebie we krwi, t. j. dla krwi duszy twojéj, ażeby strzegł i czuwał nad życiem twojem, służąc tobie, i za ciebie, gdy będzie potrzeba, życie i krew na niebezpieczeństwo narażając.
32. *Nie wiesz.* Bo kryjówek i ciemności będzie szukał, żeby się ucieczka nie wykryła, i wymknie się najrychléj, żebyś go doścignąć nie mógł.

R. 34.—1. *Próżna nadzieja i kłamstwo mężowi głupiemu.* Próżna i zawodna nadzieja, którą głupi i nieroztropni we snach pokładają. — *Wynoszą.* W grec. czynią skrzydlatymi, podnoszą próżną nadzieję, gdy im ze snów widzianych bogactwa i dostojeństwa obiecują.
2. *Snom kłamliwym.* Myśl ta: nie mniéj oszukują się ci, którzy wiarę do snów przywiązują, jak owi którzy za wiatrem lub cieniem się uganiają.
3. *To wedle tego, widzenie snów.* Widzenie senne nie jest czém innêm jak pewnêm wznowieniem, przez które *to* jest *podług tego,* t. j. to okazuje się podobnêm do tego.— *Przed obliczem człowieczem podobieństwo człowiecze.* Jako gdy przed twarzą człowieka stawia się zwierciadło, w którem twarz tegoż człowieka się pokazuje.
4. *Od nieczystego.* Jak nieczysty nie może oczyścić innych rzeczy, ale raczéj zdolnym jest pokalać je; tak sny, ponieważ są kłamstwem, prawdy nauczyć nie mogą, ani dać wiadomości wykładaczom, którzyby je wytłumaczyli.

5. Divinatio erroris, et auguria mendacia, et somnia malefacientium, vanitas est.

6. Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur; nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in illis cor tuum;

7. multos enim errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis.

8. Sine mendacio consummabitur verbum legis, et sapientia in ore fidelis complanabitur.

9. Qui non est tentatus, quid scit? Vir in multis expertus, cogitabit multa: et qui multa didicit, enarrabit intellectum.

10. Qui non est expertus, pauca recognoscit; qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam.

11. Qui tentatus non est, qualia scit? qui implanatus est, abundabit nequitia.

12. Multa vidi errando, et plurimas verborum consuetudines.

13. Aliquoties usque ad mortem periclitatus sum horum causa, et liberatus sum gratia Dei.

14. Spiritus timentium Deum quaeritur, et in respectu illius benedicetur.

15. Spes enim illorum in salvantem illos, et oculi Dei in diligentes se.

16. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit, quoniam ipse est spes ejus.

17. Timentis Dominum beata est anima ejus.

18. Ad quem respicit, et quis est fortitudo ejus?* *(Psal. 33, 16)*.

19. Oculi Domini super timentes eum, protector potentiae, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, et umbraculum meridiani,*

5. Wieszczby obłędne, y wróżki kłamliwe, a sny złe czyniących marność są.

6. A iako rodząc pracuiącey, serce twoie fantazye cierpi. Chyba ieśliby od Nawyższego zesłane było nawiedzenie, nie przykładay do nich serca twego;

7. bo wielu w błąd sny wprawiły, y wypadli maiący w nich nadzieię.

8. Bez kłamstwa będzie wykonano słowo zakonu, a mądrość w uściech prawdziwego będzie wyrównana.

9. Kto nie iest kuszony, cóż wie? Mąż wielu rzeczy świadomy wiele myślić będzie: a kto się wiele nauczył, będzie wypowiadał mądrość.

10. Kto nie iest świadom, mało wie: a który w wielu bywał, rozmnaża złość.

11. Kto nie iest doświadczony, cóż umie? kto wędrował, będzie obfitował w złości.

12. Wielem rzeczy obaczył błąkaiąc się, y rozmaite mów obyczaie.

13. Kilkakroć byłem w niebespieczeństwie aż do śmierci, dla tych rzeczy: wybawion iestem z łaski Bożey.

14. Duch boiących się Boga bywa szukan, y za weyźrzeniem iego będzie błogosławion.

15. Bo nadzieia ich, w ich zbawicielu, a oczy Boskie nad tymi którzy go miłuią.

16. Kto się Pana boi, nic się nie lęka, ani się bać będzie, bo on iest nadzieia iego.

17. Kto się Pana boi, błogosławiona iest dusza iego.

18. Na kogóż patrzy, y kto iest umocnienie iego?

19. Oczy Pańskie nad tymi którzy się go boią: obrońca mocy, umocnienie siły, zasłona od upalenia, y chłodnik w południe,

---

5. *Wieszczby obłędne.* Rzeczy błędne, które z błędu się rodzą, rozumiéj czarta, wróżbitę, szarlatana, kłamstwa szalbierzy, jako gdy wieszcze przepowiadają przyszłość z przypatrywania się wodzie, ogniowi lub powietrzu i t. p. — *Wróżki kłamliwe.* Gdy z lotu ptastwa, ich krzyku i t. p. wierzy się, że przyszłość odkryć można.—*Sny złe czyniących.* Ludzi nieprawych i przewrótnych, którzy snami swojemi postępują i wierzą przeciwnie prawu Bożemu, i dla tego w próżność, t. j. w kłamstwo i oszukaństwo wprowadzać ciebie pozwalają.

6. *A jako rodząc pracującéj.* Jeśli uwierzysz snom kłamliwym, wiele ci strachu przyczynią i trwogi, które serce twe udręczą, utrapią, na podobieństwo tego, jak niewiasty blizkie porodu są dręczone.

8. *Bez kłamstwa będzie wykonane słowo zakonu.* W całém prawie niema żadnego kłamstwa, lecz jest zupełnie prawdziwem, i pochodzi od Boga, najpierwszéj prawdy.—*A mądrość w uściech prawdziwego będzie wyrównana.* I chociaż mądrość która się w prawie Bożem i Piśmie ś. zawiera, zdaje się niekiedy ciemną i zawikłaną, jeśli jednak kto często się z nią styka, czytając oczyma, rozważając sercem i usty wypowiadając mowy święte, znajdzie ją łatwiejszą i będzie dopuszczonym do rozumienia jéj tajemnic.

9. *Kto nie jest kuszony.* Kto nieulegając żadnym przypadkom, niema doświadczenia.— *Wielu rzeczy świadomy.* W grec. kto wiele podróżował, i wiele miejsc przeszedł.—*Wiele myślić będzie.* Wiele przewidzi czego unikać trzeba, i wiele różnych sposobów do wywikłania się znajdzie. — *Będzie wypowiadał mądrość.* Mądrze o rzeczach będzie rozprawiał.

10. *Mało wie.* Mało rozumie i wie.— *W wielu bywał.* W wielu sprawach jest doświadczony. — *Złość.* Roztropnoś,ć bierze się bowiem z dobréj strony, jak chytrość nieraz w Piśmie ś.

11. *Doświadczony.* Oszukany, fałszywy.—*W złości.* Dobra chytrość, roztropność.

12. *Mów obyczaje.* Rzeczy i ludzi, zwyczaje i obyczaje.

13. *Dla tych rzeczy.* Dla niebezpieczeństw podróży, zbójców, rozbicia się, potwarzy, które podróżujących na obcéj ziemi otaczają i t. d.

14. *Za wejrzeniem jego będzie błogosławion.* Gdy zacznie Bóg łaskawém okiem nań poglądać, będzie błogosławionym, i we wszelkiego rodzaju dobra będzie obfitował.

15. *Bo nadzieja ich.* Jak ci którzy nadzieję swoję położyli w Panu, poglądają na niego, i od niego proszą wsparcia i pomocy, tak nawzajem Bóg patrzy na nich i liczne dobra im zsyła.

18. *Na kogoż patrzy, i kto jest umocnienie jego?* Na kogo spogląda, na kim polega? zapewne na Bogu.

19. *Obrońca mocy.* Obrońca możny, dający i umacniający siły, osłona w upale nieszczęść i pokus otaczających i dokuczających nam, i jakby chłodnik w upale południa.

20. deprecatio offensionis, et adjutorium casus, exaltans animam, et illuminans oculos, dans sanitatem, et vitam et benedictionem.
21. Immolantis ex iniquo oblatio est maculata, et non sunt beneplacitae subsannationes injustorum. *(Prov. 21, 27).*
22. Dominus solus sustinentibus se in via veritatis et justitiae.
23. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum; nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. *(Prov. 15, 8).*
24. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui.
25. Panis egentium vita pauperum est; qui defraudat illum, homo sanguinis est.
26. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum.
27. Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit mercenario, fratres sunt. *(Deut. 24, 14. Supr. 7, 22).*
28. Unus aedificans, et unus destruens; quid prodest illis nisi labor?
29. Unus orans, et unus maledicens; cujus vocem exaudiet Deus?
30. Qui baptizatur a mortuo, et iterum tangit eum; quid proficit lavatio illius?* *(2. Petr. 2, 21).*
31. sic homo, qui jejunat in peccatis suis, et iterum eadem faciens; quid proficit humiliando se? orationem illius quis exaudiet?*

20. wyproszenie od obrażenia, a ratunek upadku, wywyższaiący duszę, y oświecaiący oczy, daiący zdrowie y żywot y błogosławienie.
21. Ofiara ofiaruiącego z rzeczy źle nabytych splugawiona iest, a nie są przyiemne pośmiewiska niesprawiedliwych.
22. Sam Pan tym którzy go cierpliwie znoszą w drodze prawdy y sprawiedliwości.
23. Dary niezbożnych nie podobaią się Nawyższemu: ani patrzy na ofiary ludźi niesprawiedliwych, ani będzie ubłagan mnóstwem ofiar ich za grzéchy.
24. Kto ofiaruie ofiarę z maiętności ubogich, iako którzy rzeże syna ku ofierze przed oczyma oyca iego.
25. Chléb niedostatecznych żywot ubogich iest: kto go odeymuie, człowiek krwawy iest.
26. Kto odeymuie chléb z potu, iako który zabiia bliźniego swego.
27. Kto wylewa krew, a kto zdradę czyni naiemnikowi, bracią są.
28. Jeden buduiący, a drugi psuiący, cóż w zysku maią, iedno prace.
29. Jeden modlący się, a drugi przeklinaiący: któregoż głosu Bóg wysłucha?
30. Który się omywa od umarłego, a zaś się go dotyka: cóż pomaga omywanie iego?
31. tak człowiek, który się pości za grzéchy swoie, a znowu się ich dopuszcza, co sobie pomaga unižaiąc się? modlitwę iego kto wysłucha?

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O zachowywaniu przykazań, składaniu ofiar, modlitwie, i t. d.

1. Qui conservat legem, multiplicat oblationem.
2. Sacrificium salutare est, attendere mandatis, et discedere ab omni iniquitate. *(1. Reg. 15, 22).*
3. Et propitiationem litare sacrificii super inju-

1. Kto zachowywa zakon, rozmnaża ofiary.
2. Ofiara zbawienna iest strzedz przykazania, y odstępować od wszelakiéy nieprawości.
3. Odstąpić od niesprawiedliwości iest ofiaro-

20. *Wyproszenie od obrażenia.* Uniknienie obrazy.— *Ratunek upadku.* Pomoc żebyśmy nie upadli. — *Wywyższający duszę.* Podnoszący duszę gdy w jakie nieszczęścia upadła, czy winy, czy kary. — *Oświecający oczy.* Oddalając niewiadomość i zsyłając światło niebieskie, któreby nami kierowało. — *Dający zdrowie.* Duszy i ciała.—*Błogosławienie.* Wszelkiego rodzaju dobra.
21. *Ofiarującego z rzeczy źle nabytych.* Z wydartych albo inaczéj źle nabytych.— *Splugawiona jest.* Tego rodzaju ofiara jakby splugawiona nie podoba się Bogu.—*Pośmiewiska.* Bo szydzi z Boga i mało go waży, kto mu rzecz niemiłą ofiaruje.
24. *Jako który rzeże syna ku ofierze przed oczyma ojca jego.* Co tak dalece ojcu podobać się nie może, że mu raczéj największą boleść sprawuje.
25. *Człowiek krwawy jest.* Jest mężobójcą.
26. *Chleb z potu.* Chleb w pocie nabyty, t. j. chleb albo pożywienie ubogich, który oni w pocie i pracach dla siebie przygotowują.
27. *Bracia są.* Podobni i równi prawie.
28. *Jeden budujący.* Jako gdy jeden buduje, a drugi rozwala co zbudowano, albo ten sam który zbudował był, nie mają żadnego pożytku; tak kto z rzeczy ukradzionych daje jałmużnę albo ofiary Bogu składa, chociaż czyni rzecz dobrą z siebie, lecz ją psuje i tak kala, iż z niéj żadnego pożytku nie odnosi.
29. *Jeden modlący się.* I proszący dla kogo o dobra, t. j. ubogi, któremu bezbożny i wydzierca cudzéj własności dobrze zrobił.—*Przeklinający.* Sam bezbożny, który Boga gniewa i przeciwko sobie wyzywa; jakby rzekł: ubodzy Boga przejednywają, a sam on zaś czyni go sobie nieprzyjaznym. Kogoż Bóg posłucha, czy ubogiego modlącego się, czy bezbożnika gniew boski przeciw sobie wyzywającego? Modli się za sobą bogacz; lecz ubogi przezeń obdarty złego mu życzy.
30. *Który się omywa od umarłego.* Który się oczyszcza od nieczystoty prawnéj, którą zaciągnął przez dotknięcie się trupa. Patrz Num. r. 19, gdzie jest mowa o oczyszczeniu, o którém tutaj powiedziano.
31. *Tak człowiek który się pości.* Który czyni wprawdzie rzecz dobrą, rozważając ją samą w sobie, lecz cenę jéj niweczy innemi grzechami które popełnia.
R. 35.—1. *Rozmnaża ofiary.* Bogobojnym jest, i częste składa Bogu ofiary.
3. *Ofiarować ubłaganie ofiary za nieprawości.* Zaprzestać niesprawiedliwości, jest to składać ofiary dla ubłagania odpuszczenia grzechów, i pokonania tychże niesprawiedliwości, a także jest to modlić się za popełnione grzechy.

stitias, et deprecatio pro peccatis, recedere ab injustitia.

4. Retribuet gratiam, qui offert similaginem, et qui facit misericordiam, offert sacrificium.

5. Beneplacitum est Domino recedere ab iniquitate; et deprecatio pro peccatis recedere ab injustitia.

6. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus. *(Deut. 16, 16).*

7. Haec enim omnia propter mandatum Dei fiunt.

8. Oblatio justi impinguat altare, et odor suavitatis est in conspectu Altissimi.

9. Sacrificium justi acceptum est, et memoriam ejus non obliviscetur Dominus.

10. Bono animo gloriam redde Deo: et non minuas primitias manuum tuarum.

11. In omni dato hilarem fac vultum tuum, et in exultatione sanctifica decimas tuas. *(2. Cor. 9, 7).*

12. Da Altissimo secundum datum ejus, et in bono oculo ad inventionem facito manuum tuarum: *(Tob. 4, 9).*

13. quoniam Dominus retribuens est, et septies tantum reddet tibi.

14. Noli offerre munera prava, non enim suscipiet illa. *(Deut. 15, 21).*

15. Et noli inspicere sacrificium injustum, quoniam Dominus judex est, et non est apud illum gloria personae. *(Sap. 6, 8. Gal. 2, 6. Col. 3, 25).*

16. Non accipiet Dominus personam in pauperem, et deprecationem laesi exaudiet.

17. Non despiciet preces pupilli, nec viduam, si effundat loquelam gemitus.

18. Nonne lacrymae viduae ad maxillam descendunt, et exclamatio ejus super deducentem eas?

19. A maxilla enim ascendunt usque ad coelum, et Dominus exauditor non delectabitur in illis.

20. Qui adorat Deum in oblectatione, suscipietur, et deprecatio illius usque ad nubes propinquabit.

wać ubłaganie ofiary za nieprawości: y prośba za grzechy.

4. Odda łaskę kto ofiaruie pszeniczną mąkę: a kto czyni miłosierdźie, ofiaruie ofiarę.

5. Podoba się Panu odstąpić od złości, a modlitwa za grzechy odstąpić od niesprawiedliwości.

6. Nie ukażesz się przed oczyma pańskimi próżen.

7. Bo to wszytko dźieie się dla przykazania Bożego.

8. Ofiara sprawiedliwego tłusty czyni ołtarz, y wonnością wdzięczną iest przed oczyma Nawyższego.

9. Ofiara sprawiedliwego iest przyiemna, a pamiątki iey Pan nie zobaczy.

10. Dobrym umysłem oddaway chwałę Bogu: a nie umnieyszay pierwiastek rąk twoich.

11. W każdym datku wesołą czyń twarz twoię: a z radością poświęcay dziesięciny twoie.

12. Day Nawyższemu według datku iego, a dobrym okiem czyń nabycie rąk twoich:

13. bo Pan iest nagrodźcą, a tyle siedmioro odda tobie.

14. Nie ofiaruy darów nakażonych: boć ich nie przyimie.

15. Y nie patrz na ofiarę niesprawiedliwą: bo Pan iest sędzią, a niemasz u niego zacności osoby.

16. Nie będzie miał względu Pan na osobę przeciw ubogiemu: y wysłucha prośbę obrażonego.

17. Nie wzgardzi modlitwami sieroty, ani wdowy, ieśliby wylała mowę wzdychania.

18. Izali łzy wdowy nie spływaią na twarz, a krzyk iey przeciw temu który ie wywodzi?

19. Abowiem z twarzy wstępuią aż do nieba, a Pan wysłuchaiący nie będzie się w nich kochał.

20. Kto Boga chwali z kochaniem, będzie przyięt, a modlitwa iego przybliży się aż do obłoków.

---

4. *Odda łaskę kto ofiaruje pszeniczną mąkę.* Jak en kto daje mąkę pszenną na ofiarę, czyni dzięki Bogu za dobrodziejstwa odebrane; tak i ten kto jest miłosiernym ku bliźnim składa jakby ofiarę Bogu najmilszą.

6. *Nie ukażesz się.* Co jest od prawa nakazaném. Exod. 23, 15, 34, 20, i Deut. 16. 16. Patrz co powiedziano w Exod. 23. 15.

7. *Bo to wszystko.* Bo tak Pan rozkazał, t. j. w miejscach dopiero przytoczonych.

8. *Tłusty czyni ołtarz.* Którzy ofiarują tłuste i wyborne ofiary, i składają je z wielkiem skupieniem ducha i pokornością, czego najbardziej Pan wymaga, i co ofiarę w niejaki sposób tłustą czyni. Dla tego Dawid w Ps. 19. w. 4 prosi: *Całopalenie twoje niech tłuste będzie.*

10. *Dobrym umysłem.* Ochotnym, wesołym, hojnym.— *Oddawaj chwałę Bogu.* Przez ofiary.—*Nie umniejszaj pierwiastek.* Oddając je złośliwie i umniejszone, co jest znakiem ducha nieszczerego i postępującego z Bogiem niesprawiedliwie.

11. *W każdym datku.* Cokolwiek ofiarujesz i dajesz Bogu, daj z weselem.— *Z radością poświęcaj dziesięciny twoje.* Wiele bowiem wartości przybywa ofierze, albo oddawaniu dziesięcin i pierwocin, jeśli z weselem i wolą chętną się oddają.

12. *Według datku jego.* Podług tego co dał tobie, podług bogactwa twego.—*Dobrém okiem.* Okiem wesołém i pogodném, i takiem obliczem ofiaruj, według tego co znalazła ręka twoja, t. j. podług możności twojéj.

14. *Darów nakażonych.* Mających jakąś wadę, jakiemi są bydlęta ślepe, chrome, mające świerzb, których nie wolno ofiarować, Lewit. 22, 21 i nast., Deut. 15, 21; Malach. 1, 8.

15. *Nie patrz na ofiarę niesprawiedliwą.* W grec. *nie zwracaj uwagi na ofiarę niesprawiedliwą,* t. j. nie czyń nieprawéj ofiary.—*Pan jest sędzią.* Nikt zaś nie śmie zanosić przed sędziego rzeczy niesprawiedliwie wydartych.—*Nie masz u niego zacności osoby.* Nie jest jako człowiek, któryby się godnością osoby powodował i jéj się lękał.

16. *Przeciw ubogiemu.* Nauczającemu lub gwałcącemu prawo ubogiego.

17. *Mowę wzdychania.* Głos wzdychania, głos wzdychający.

18. *Krzyk jéj.* T. j. wdowy.—*Który je wywodzi.* Kto daje powód do tych łez i wzdychania.

19. *Nie będzie się w nich kochał.* Jest to figura retoryczna miosis; bardzo się jemu nie podobają, i gniewać się będzie, i zapali się przeciw tym, którzy niesprawiedliwością swoją stają się tego przyczyną.

20. *Z kochaniem.* Z dobrą wolą, umysłem wesołym i

21. Oratio humiliantis se nubes penetrabit; et donec propinquet, non consolabitur, et non discedet, donec Altissimus aspiciat.
22. Et Dominus non elongabit, sed judicabit justos, et faciet judicium; et fortissimus non habebit in illis patientiam, ut contribulet dorsum ipsorum;
23. et gentibus reddet vindictam, donec tollat plenitudinem superborum; et sceptra iniquorum contribulet,
24. donec reddat hominibus secundum actus suos, et secundum opera Adae, et secundum praesumtionem illius,
25. donec judicet judicium plebis suae, et oblectabit justos misericordia sua.
26. Speciosa misericordia Dei, in tempore tribulationis, quasi nubes pluviae in tempore siccitatis.

21. Modlitwa korzącego się przeniknie obłoki: ani będzie pocieszona aż się przybliży, a nie odeydzie aż Nawyższy weyźrzy.
22. A Pan nie odwlecze, ale będzie sądził sprawiedliwe y uczyni sąd, a namocnieyszy nie będzie miał nad nimi cierpliwości, aby pokruszył grzbiet ich:
23. y uczyni pomstę nad pogany, aż wygładzi mnóstwo pysznych: y pokruszy sceptra niesprawiedliwych,
24. aż odda ludziom według spraw ich, y według uczynków człowieka, y według dumy iego,
25. aż osądzi sąd ludu swego y ucieszy sprawiedliwe miłosierdziem swoim.
26. Piękne miłosierdzie Boże czasu utrapienia, iako obłok dżdżowy czasu suchości.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O modlitwie wspólnéj do Boga, dobréj niewieście, i t. d.

1. Miserere nostri, Deus omnium, et respice nos, et ostende nobis lucem miserationum tuarum:
2. et immitte timorem tuum super gentes, quae non exquisierunt te, et cognoscant, quia non est Deus nisi tu, et enarrent magnalia tua.
3. Alleva manum tuam super gentes alienas, ut videant potentiam tuam.
4. Sicut enim in conspectu eorum sanctificatus es in nobis, sic in conspectu nostro magnificaberis in eis,
5. ut cognoscant te, sicut et nos cognovimus, quoniam non est Deus praeter te, Domine.
6. Innova signa, et immuta mirabilia.
7. Glorifica manum et brachium dextrum.
8. Excita furorem, et effunde iram.
9. Tolle adversarium, et afflige inimicum.
10. Festina tempus, et memento finis, ut enarrent mirabilia tua.
11. In ira flammae devoretur, qui salvatur; et

1. Zmiłuy się nad nami Boże wszytkiego stworzenia, a weyźrzy na nas, y ukaż nam światłość zmiłowania twego:
2. a przepuść strach twóy na pogany, którzy cię nie szukali, aby poznali iż niémasz Boga iedno ty, y żeby opowiadali wielmożne sprawy twoie.
3. Podnieś rękę twą na obce narody, aby oglądali moc twoię.
4. Bo iakoś przed oczyma ich poświęcony był w nas, tak przed oczymą naszémi będziesz uwielbiony w nich,
5. aby cię poznali, iako y myśmy poznali, iż niémasz Boga oprócz ciebie Panie.
6. Wznów znaki, y odmień cuda.
7. Uwielb rękę y prawe ramię.
8. Wzbudź zapalczywość, a wyléy gniew.
9. Zgładź przeciwnika, a utrap nieprzyiaciela.
10. Pośpiesz się z czasem, a pomni na skończenie, aby wysławiano dziwne sprawy twoie.
11. Gniewem płomienia niech będzie pożart: któ-

hojnym niesie modły i ofiary. Mogłaby też być myśl dobra, po takiej zmianie znaków pisarskich: *Kto Boga chwali, z kochaniem będzie przyjętym.* Kto pobożnie chwali Boga, łaskawie od Boga będzie przyjęty i wysłuchany.

22. *Nie odwlecze.* Nie opóźni się, nie zrobi przewłoki.— *Nie będzie miał nad nimi cierpliwości.* Nie dozwoli żeby się modlili długo, lecz zaraz gniew wyleje na niesprawiedliwych.—*Aby pokruszył grzbiet ich.* W grec. *aż skruszy kości niemiłosiernych.*

23. *Uczyni pomstę nad pogany.* Ukarze narody grzeszące.—*Mnóstwo pysznych.* Tłum nieprawych i niesprawiedliwie postępujących.—*Pokruszy sceptra niesprawiedliwych.* Potęgę nieprawych zetrze, połamie, i w nicość obróci.

25. *Aż osądzi sąd.* Ludowi i narodowi swemu słuszność przyznając, i wybawiając go od nieszczęść.

26. *Piękne.* Ozdobne, miłe, pożądane.

R. 36.— 3. *Podnieś rękę.* Użyj potęgi swoiéj na ukaranie nieprzyjaciół ludu twegó.—*Obce narody.* Niewierne.

4. *Ich.* Tych narodów.—*Poświęcony był w nas.* Okazując swoje miłosierdzie święte, przez które nas z wielu nieszczęść wybawiłeś.—*Będziesz uwielbiony w nich.* Okazując przeciwko nim potęgę i mściwą ręką twą ich chłoszcząc i karząc.

6. *Wznów znaki.* Uczyń nowe cuda.—*Odmień cuda.* T. j. okaż cuda inne, zamień dawne na nowe, uczyń podobne, lecz różne od tych któreś uczynił, gdy Mojżesz i Jozue byli wodzami narodu.

7. *Uwielb rękę i prawe ramię.* Pyszni potęgę swoję głoszą, t. j. owo co w Deut. 32, 27: *Ręka nasza wysoka, a nie Pan, sprawiła to wszysto.* Ty zaś przeciwnie Panie, chwałę swoję przywłaszcz sobie ręką twoją, i ugniatając ich twojém ramieniem.

9. *Zgładź.* Ze świata.—*Nieprzyjaciela.* Ptolomeusza Lagę.

10. *Pośpiesz się z czasem.* Przybliż czas. Jakby rzekł: niech rychło nastąpi wybawienie nasze.—*Pomnij na skończenie.* Które zakreśliłeś naszéj niedoli.—*Aby wysławiano.* Przez wiernych twoich Żydów.

11. *Który uchodzi.* T. j. który uszedł cało. Kto jednéj klęski uniknął, niech wpadnie w płomień gniewu i zapalczywości twojéj, tak, żeby zguby uniknąć nie mógł.

qui pessimant plebem tuam, inveniant perditionem.

12. Contere caput principum inimicorum, dicentium: Non est alius praeter nos.

13. Congrega omnes tribus Jacob, ut cognoscant, quia non est Deus nisi tu, et enarrent magnalia tua; et hereditabis eos, sicut ab initio.

14. Miserere plebi tuae, super quam invocatum est nomen tuum, et Israel, quem coaequasti primogenito tuo. *(Exod. 4, 22).*

15. Miserere civitati sanctificationis tuae, Jerusalem, civitati requiei tuae.

16. Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis, et gloria tua populum tuum.

17. Da testimonium his, qui ab initio creaturae tuae sunt, et suscita praedicationes, quas locuti sunt in nomine tuo prophetae priores.

18. Da mercedem sustinentibus te, ut prophetae tui fideles inveniantur, et exaudi orationes servorum tuorum

19. secundum benedictionem Aaron de populo tuo, et dirige nos in viam justitiae: et sciant omnes qui habitant terram, quia tu es Deus conspector saeculorum. *(Num. 6, 24).*

20. Omnem escam manducabit venter, et est cibus cibo melior.

21. Fauces contingunt cibum ferae, et cor sensatum verba mendacia.

22. Cor pravum dabit tristitiam, et homo peritus resistet illi.

23. Omnem masculum excipiet mulier; et est filia melior filia.

24. Species mulieris exhilarat faciem viri sui,

ry uchodzi, a którzy lud twóy szkodzą, niech nayda zginienie.

12. Zetrzy głowę książąt nieprzyiacielskich, mówiących: niemasz żadnego oprócz nas.

13. Zgromadź wszytkie pokolenia Jakób: aby poznali iż niemasz Boga oprócz ciebie, y wysławiali wielmożne sprawy twoie: a odziedziczysz ie iako od początku.

14. Zmiłuy się nad ludem twoim, nad którym wzywane iest imię twoie: y nad Izraelem, któregoś zrównał z piérworodnym twoim.

15. Zmiłuy się nad miastem świątobliwości twoiéy Jeruzalem, nad miastem odpoczynienia twego.

16. Napełń Sion niewymownemi słowy twémi, a lud twóy chwałą twoią.

17. Wyday świadectwo tym którzy od początku są stworzeniem twoim, a wzbudź opowiadania które mówili w imię twe piérwszy prorocy.

18. Day zapłatę tym którzy cię oczekiwaią aby się naleźli prawdziwi prorocy twoi, a wysłuchay prośby sług twoich

19. według błogosławieństwa Aaronowégo nad ludem twoim, a prostuy nas na drogę sprawiedliwości: y niech wiedzą wszyscy którzy mieszkaią na ziemi iżeś ty iest Bóg patrzący na wieki.

20. Wszelką potrawę będzie iadł brzuch, a iest pokarm nad pokarm lepszy.

21. Gęba kosztuie pokarmu zwierzyny, a serce mądre słów kłamliwych.

22. Złośliwe serce zada smutek: a człowiek ćwiczony sprzeciwi się mu.

23. Wszelkiego mężczyznę przyimie niewiasta: a iest córka lepsza nad córkę.

24. Piękność niewieścia rozwesela twarz męża

12. *Nie masz żadnego oprócz nas.* Siebie uważają tylko za ludzi, a z innymi nie inaczéj jak z bydlętami się obchodzą. Albo, którzy Boga nie znają, a siebie bogami czynią.

13. *Zgromadź wszystkie pokolenia Jakób.* Przywołując je z wygnania i niewoli do ziemi świętéj.— *Odziedziczysz je.* Przywrócisz do dziedzictwa i posiadania tejże ziemi niegdyś obiecanéj ojcom, a potém oddanéj.

14. *Nad którym wzywane jest imię twoje.* Który nacechowany jest imieniem twojém, i nazywa się narodem Boga Izraelskiego.—*Któregoś zrównał z pierworodnym twoim.* Ukochałeś i obchodziłeś się jak z pierworodnym, dla tego Exod. 4, 22, kazano oznajmić Faraonowi: *To mówi Pan, syn mój pierworodny Izrael,* i t. d.

15. *Świątobliwości twojéj.* W któréj oddają prawdziwą cześć tobie. — *Odpoczynienia twego.* W którym masz kościół, jakby dóm własny ku spoczynkowi.

16. *Syon.* Kościoł który leżał na górze Syon.—*Niewymownemi słowy twemi.* Wyrokami twojemi i odpowiedziami, któremiby się rządził naród twój. Nazywają się *niewymównemi,* bo nigdy zupełnie i podług swéj godności nie są wyjaśnione.— *Chwałą twoją.* Bo wielka jest chwała Izraelowi, że sam z pomiędzy wszystkich narodów w domu miał wyroki Boskie.

17. *Wydaj świadectwo tym.* Przyświadcz okazanemi dowody miłosierdzia i łaskawości twéj ku nam.— *Stworzeniem twojém.* T. j. zostającém pod szczególną opieką twoją.— *Wzbudź opowiadania.* Przywiedź do skutku obietnice dawnych proroków, które oni zapowiadając narodowi obiecywali w twojém imieniu.

18. *Daj zapłatę tym którzy cię oczekiwają.* Zapłata znoszących, t. j. cierpliwie i wytrwale czekających, czyli, czego oni czekają i proszą, t. j. wybawienie Izraela.

19. *Ludem twoim.* Którém Aaron ludowi twojemu błogosławił. Num. 6, 24.— *Patrzący na wieki.* Któremu wszystkie wieki wiadome są i przejrzyste.

20. *Wszelką potrawę będzie jadł brzuch.* Brzuch każdy pokarm przyjmuje, może przyjąć wszelkie jadło; lecz nie wszystkie pokarmy równie są smaczne, albo pożyteczne.

21. *Gęba kosztuje pokarmu zwierzyny.* Jak smakowanie rozróżnia smak dziczyny od mięs bydląt karmnych i domowych: tak ludzie rozumni kłamstwa od prawdy odróżniają.

22. *Złośliwe serce.* Chytre, kłamliwe, zdradzieckie.— *Zada smutek.* Sprawując przykrość tym, z którymi w stosunkach zostaje. — *Ćwiczony.* Roztropny, mądry, t. j. zdradliwość jego wykrywając, albo zwracając na głowę i zgubę jego.

23. *Wszelkiego mężczyznę przymie niewiasta.* Córki na wydaniu idą zwykle za wolą rodziców, i tego biorą za męża, którego im ojciec da, czy on jest pięknym albo mądrym, czy brzydkim i głupim. — *Jest córka lepsza nad córkę.* T. j. piękniejsza i rozumniejsza: dla tegoż mężczyzna pilnie przypatrywać się powinien, którą ma poślubić.

24. *Piękność niewieścia.* Piękność żony.—*Nad wszelką żądzę.* Przed wszystkiemi przedmiotami pożądanemi budzi męża pragnienie i chuć.

et super omnem concupiscentiam hominis superducit desiderium.

25. Si est lingua curationis, est et mitigationis et misericordiae; non est vir illius secundum filios hominum.

26. Qui possidet mulierem bonam, inchoat possessionem; adjutorium secundum illum est, et columna ut requies.

27. Ubi non est sepes, diripietur possessio; et ubi non est mulier, ingemiscit egens.

28. Quis credit ei, qui non habet nidum, et deflectens ubicunque obscuraverit, quasi succinctus latro exiliens de civitate in civitatem?

swego, a nad wszelką żądzą przywodzi chęć.

25. Jeśli iest ięzyk léczenia, iest y ulżenia y zmiłowania, mąż iéy nie iest iako synowie ludzcy.

26. Kto ma żonę dobrą, zaczyna osiadłość: pomoc wedle niego iest, y filar iako odpoczynienie.

27. Gdzie niémasz płotu, rozszarpaią osiadłość, a gdzie niewiasty niemasz, wzdycha potrzebuiący.

28. Któż wierzy temu który gniazda niéma, y który skłania się gdziekolwiek zamiérzknie, iako podkasany zbóyca, który biega od miasta do miasta?

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O przyjaciołach, doradcach, złym języku, pijaństwie, i t. d.

1. Omnis amicus dicet: Et ego amicitiam copulavi; sed est amicus solo nomine amicus. Nonne tristitia inest usque ad mortem?

2. Sodalis autem et amicus ad inimicitiam convertentur.

3. O praesumtio nequissima, unde creata es cooperire aridam malitia et dolositate illius?

4. Sodalis amico conjucundatur in oblectationibus, et in tempore tribulationis adversarius erit.

5. Sodalis amico condolet causa ventris, et contra hostem accipiet scutum.

6. Non obliviscaris amici tui in animo tuo, et non immemor sis illius in opibus tuis.

7. Noli consiliari cum eo, qui tibi insidiatur, et a zelantibus te absconde consilium.

8. Omnis consiliarius prodit consilium, sed est consiliarius in semetipso.

9. A consiliario serva animam tuam: prius scito, quae sit illius necessitas, et ipse enim animo suo cogitabit,

1. Każdy przyiaciel rzecze: y iam złączył przyiacielstwo: ale iest przyiaciel imieniem tylko przyiaciel.

2. Izali smutek nie trwa aż do śmierci? a towarzysz y przyiaciel obrócą się do nieprzyiaźni.

3. O dumo niecnotliwa, zkądżeś się wzięła, abyś złością y zdradą swą okryła ziemię?

4. Towarzysz weseli się z przyiacielem w uciechach, a czasu utrapienia będzie przeciwnym.

5. Towarzysz żałuie z przyiacielem dla brzucha, y weźmie tarcz przeciw nieprzyiacielowi.

6. Nie zapamiętyway w myśli twéy przyiaciela swego, ani go przepominay w bogactwach twoich.

7. Nie radź się tego któryć iest na zdradźie, a tay radę o tych którzyć zayźrzą.

8. Wszelki poradnik daie radę: ale iest poradnik sam sobie.

9. Od poradnika strzeż dusze twoiéy, piérwéy wiedz co ma za potrzebę: bo y sam o sobie myślić będzie:

---

25. *Jeśli jest język leczenia.* Jeśli w żonie oprócz piękności, jest też mowa łagodna i roztropna, któraby umiała leczyć przykrości męża i domowników.—*Jest i ulżenia.* Jeśli jest w niéj mowa i język, któryby mógł ulżyć boleść i odjąć smutek.—*Zmiłowania.* W pocieszaniu biednych, utrapionych, chorych.—*Mąż jéj nie jest jako synowie ludzcy.* Mąż jéj nadludzkie szczęście posiada.

26. *Zaczyna osiadłość.* T. j. kładzie podwaliny domu i rodziny.—*Pomoc wedle niego jest.* Podług Gen. 2, 18: *Uczyńmy mu pomoc jemu podobną.* — *I filar jako odpoczynienie.* Filar dóm wspierający, na którym mąż polegać może z pokojem ducha, wierząc jéj, i poruczając wiele spraw domowych do załatwienia.

27. *Gdzie niemasz płotu.* Jak winnicy albo pola nie mającego płotu owoce są wykradane; tak sprzęty domowe giną, gdzie niema niewiasty troskliwéj.—*Potrzebujący.* Mąż potrzebujący pociechy i pomocy.

28. *Któż wierzy temu który gniazda niema.* Jakby rzekł: nikt nie ufa w umowach i układach temu kto niema żony, ani domu.— *Który skłania się gdziekolwiek zamierzchnie.* Bo kto żony niema, z łatwością tu i ówdzie się wałęsa, i gdzie noc jego zaskoczy, tam pozostaje, bo niema własnego ogniska do któregoby się pośpieszył.—*Podkasany.* Gotów albo do walki i napadu, albo do ucieczki.

R. 37.—1. *Każdy przyjaciel rzecze.* Zdanie to, że wielu jest którzy się przyjaciółmi mienią i mówią: takim przyjacielem jestem, chociaż ta przyjaźń jest tylko z imienia.

2. *Izali smutek nie trwa aż do śmierci?* Azali przyjaciel z samego imienia, gdy jest poznanym jako taki, nie sprawuje innemu tak wielkiéj boleści, że śmierniu niejako przynosi, albo trwa aż do śmierci? a ten towarzysz który przyjaźń pogwałcił, poznany że nie jest przyjacielem, zamienia się w otwartego wroga.

3. *O dumo niecnotliwa.* W grec. *myśl zbrodnicza.*—*Zkądeś się wzięła?* Zdaje się że całego wiersza myśl ta: O myśli zbrodnicza, zkądeś się wzięła, żebyś okryła ziemię zdradą?

5. *Weźmie tarcz przeciw nieprzyjacielowi.* Żeby bronić przyjaciela, nie z powodu przyjaźni, lecz żeby nie został od stołu przyjaciela usuniętym.

6. *W bogactwach twoich.* Gdy bogatym zostaniesz.

8. *Wszelki poradnik.* Wszelki taki doradzca.—*Jest poradnik sam sobie.* Na własną korzyść.

9. *Strzeż dusze twojéj.* Strzeż się doradzcy.—*Wiedz co ma za potrzebę.* Do tego rada jego zmierzać będzie, żeby na swój pożytek radzić.—*Myślić będzie.* T. j. jaka potrzeba mu dokucza, i jakiejby chciał zaradzić.

10. Ne forte mittat sudem in terram, et dicat tibi:
11. Bona est via tua: et stet e contrario videre, quid tibi eveniat.
12. Cum viro irreligioso tracta de sanctitate, et cum injusto de justitia, et cum muliere de ea, quae aemulatur: cum timido de bello, cum negotiatore de trajectione, cum emtore de venditione, cum viro livido de gratiis agendis:
13. cum impio de pietate, cum inhonesto de honestate, cum operario agrario de omni opere:
14. cum operario annuali de consummatione anni, cum servo pigro de multa operatione: non attendas his in omni consilio.
15. Sed cum viro sancto assiduus esto, quemcunque cognoveris observantem timorem Dei,
16. cujus anima est secundum animam tuam, et qui, cum titubaveris in tenebris, condolebit tibi.
17. Cor boni consilii statue tecum, non est enim tibi aliud pluris illo.
18. Anima viri sancti enuntiat aliquando vera, quam septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum.
19. Et in his omnibus deprecare Altissimum, ut dirigat in veritate viam tuam.
20. Ante omnia opera verbum verax praecedat te, et ante omnem actum consilium stabile.
21. Verbum nequam immutabit cor, ex quo partes quatuor oriuntur, bonum et malum, vita et mors; et dominatrix illorum est assidua lingua. Est vir astutus multorum eruditor, et animae suae inutilis est.

10. aby snadź nie wetknął kołu w ziemię, y rzekłby tobie:
11. Dobrać iest droga twoia, a stałby na przeciwko patrząc iakoć się powodzić będzie.
12. Z człowiekiem nienabożnym mów o świątobliwości, a z niesprawiedliwym o sprawiedliwości, a z niewiastą o téy która iéy zayźrzy: z boiaźliwym o woynie: z kupcem o przewiezieniu, z kupuiącym o przedaniu, z mężem zazdrościwym o dziękczynieniu:
13. z niezbożnym o pobożności, z niepoczciwym o poczciwości, z robotnikiem rolnym o wszelkiéy robocie:
14. z naiemnikiem dorocznym o dokończeniu roku, z niewolnikiem leniwym o wielkiéy robocie: nie słuchay tych we wszelkiéy radzie.
15. Ale z mężem świętym bądź ustawicznym, któregokolwiek poznasz iż zachowywa boiaźń Bożą,
16. którego dusza iest według dusze twoiéy: a który się użali ciebie gdy się potkniesz w ciemności.
17. Serce dobréy rady przystaw do siebie: bo nad nie nié masz nic droższego.
18. Dusza męża świętego, prawdziwiéy podczas powié, niźli siedm stróżów siedzących na wysokim mieyscu na straż.
19. A w tym wszytkim proś Nawyższego aby sprawował w prawdzie drogę twoię.
20. Przed wszelkim uczynkiem słowo prawdziwe niech przed tobą idzie, a przed każdą sprawą rada stateczna.
21. Słowo złe odmieni serce: z którego cztery części pochodzą, dobre y złe, żywot y śmierć: a Panem nad nimi ustawicznym iest iezyk. Jest człowiek rostropny, który wiele innych uczy, a duszy swoiéy iest niepożyteczny.

---

10. *Wetknął kołu w ziemię.* Żeby przygotować dla ciebie zawadę, o którą byś się potknął.
11. *Stałby na przeciwko.* Troskliwieby baczył czy wpadniesz w jaką biedę, z któréjby on korzyść wyciągnął.
12. *Z człowiekiem nienabożnym.* Jest ciągła ironia aż do w. 14, jakby rzekł: jeśli z nienabożnym o pobożności będziesz rozprawiał i naradzał się, z niesprawiedliwym o sprawiedliwości i t. p. źle i nieroztropnie czynisz. — *O téj ktora jéj zajrzy.* O jéj rywalce. — *O przewiezieniu.* O zamianie. Bo kupiec powie i doradzi to co dlań korzystném się wyda, nie zaś to, co jest słuszném.—*Z kupującym o przedaniu.* Poradzi bowiem żebyś tanio sprzedał to, co sam życzy sobie nabyć.— *O dziękczynieniu.* Bo zazdrośny zazdrości podziękowań, już temu który odebrał dobrodziejstwo, żeby mianowicie przez podziękę nie zjednał dla siebie dającego, i żeby więcéj dla siebie nie zyskał, a jemu nie przeszkodził, już i temu który łaskę uczynił, bo zazdrości jemu czci i pochwały.
14. *Z najemnikiem dorocznym.* Z robotnikiem na jeden rok zmówionym.— *O dokończeniu roku.* W grec. *o dokończeniu*, tak roboty jako i roku. Bo powie robotnik że roboty te na drugi rok odłożyć trzeba, i że już wszystko ukończono, co w tym roku robić należy, żeby uniknął pracy, i pierwéj wziął nagrodę, niż na nią zasłuży.— *Nie słuchaj tych we wszelkiéj radzie.* Jakby rzekł: szyderczo mówiłem, bo nie takich radzić się należy.
16. *Którego dusza jest według dusze twojéj.* Kogo kochasz, i od kogo jesteś kochanym; który jednakowego z tobą jest ducha; który jednego jest z tobą usposobienia i skłonności. — *Gdy się potkniesz w ciemności.* Nie dość rozważając, za jaką idziesz radą w przeciwnościach.
17. *Serce dobréj rady przystaw do siebie.* Nie przez naradę tylko z innymi co czynić należy, lecz z sobą samym, rozważywszy pilnie dowody na obie strony. Jest to hypallaga; *serce dobréj rady*, zamiast: *dobra rada serca.—Bo nad nie nie masz nic droższego.* Bo serce wierniejszą ci poda radę niż każdy inny; a często też prawdziwszą i pewniejszą; każdy bowiem sprawy swoje lepiéj zna i rozważa troskliwiéj, niżeli cudze.
18. *Dusza męża świętego.* W grec. *umysł bowiem człowieka więcéj niekiedy zwykł wypowiadać*, niżeli siedmiu postrzegaczów siedzących na wierzchołku strażnicy. Zdaje więc sprawę z tego co powiedział w wier. poprzedz.
19. *Aby sprawował.* Jakkolwiek bowiem mądrymi jesteśmy, i wiele myślimy, potrzebujemy jednak światła bożego, abyśmy lepszą umieli wybrać radę.
20. *Przed wszelkim uczynkiem słowo prawdziwe niech przed tobą idzie.* Zdaje się że myśl ta: rozum niech będzie początkiem sprawy.— *Rada stateczna.* Roztropna, stała i gruntowna.
21. *Słowo złe.* Zła rada.—*Odmieni serce.* Od dobrego ku złemu. — *Cztery części pochodzą.* T. j. cztery różnice które są wyliczone.—*Panem nad nimi.* Bo język mający moc przekonania, przynosi dobro i życie, jeśliby dobre rady podawał: nieszczęście zaś i śmierć, jeżeli jest sprawcą rad przewrótnych.

22. Vir peritus multos erudivit, et animae suae suavis est.
23. Qui sophistice loquitur, odibilis est; in omni re defraudabitur;
24. non est illi data a Domino gratia, omni enim sapientia defraudatus est.
25. Est sapiens animae suae sapiens, et fructus sensus illius laudabilis.
26. Vir sapiens plebem suam erudit, et fructus sensus illius fideles sunt.
27. Vir sapiens implebitur benedictionibus, et videntes illum laudabunt.
28. Vita viri in numero dierum; dies autem Israel innumerabiles sunt.
29. Sapiens in populo hereditabit honorem, et nomen illius erit vivens in aeternum.
30. Fili, in vita tua tenta animam tuam, et si fuerit nequam, non des illi potestatem:
31 non enim omnia omnibus expediunt, et non omni animae omne genus placet.
32. Noli avidus esse in omni epulatione, et non te effundas super omnem escam:
33. in multis enim escis erit infirmitas, et aviditas appropinquabit usque ad choleram.
34. Propter crapulam multi obierunt; qui autem abstinens est, adjiciet vitam.

22. Mąż uczony wielu nauczył, a duszy swéy iest wdzięczny.
23. Kto wykrętnie mówi, obrzydły iest: na wszytkim mu schodzić będzie;
24. nie iest mu dana łaską od Pana: iż żadnéy mądrości w sobie nie ma.
25. Iest mądry duszy swéy mądry, a owoc rostropności iego chwalebny.
26. Mąż mądry naucza lud swóy, a owoce rostropności iego są wierne.
27. Mąż mądry będzie napełnion błogosławieństwy, a którzy go uyźrzą chwalić będą.
28. Żywot męża pod liczbą dni: ale dni Izraelowe są niezliczone.
29. Mądry między ludem odziedziczy cześć, a imię iego na wieki żyć będzie.
30. Synu za żywota twego doświadczay dusze twoiéy, a ieśli będźie zła, nie daway iéy swéy woléy:
31. bo nie wszytkie rzeczy są każdemu pożyteczne, y nie każdéy duszy wszytko się podoba.
32. Nie bądź chciwy na każdych godziech, a nie wydaway się na wszelką potrawę:
33. bo z wiela pokarmów będzie choroba, a chciwość przybliży się aż do kolery.
34. Dla obżarstwa wiele ich pomarło: a kto mierny iest, przyczyni żywota.

CAPUT XXXVIII. — ROZDZIAŁ 38.

O lekarzach, spowiedzi, grzebaniu umarłych, rzemiosłach, i t. d.

1. Honora medicum propter necessitatem, etenim illum creavit Altissimus.
2. A Deo est enim omnis medela, et a rege accipiet donationem.
3. Disciplina medici exaltabit caput illius, et in conspectu magnatorum collaudabitur.
4. Altissimus creavit de terra medicamenta, et vir prudens non abhorrebit illa.

1. Czci lekarza dla potrzeby: abowiem go Nawyższy stworzył.
2. Bo od Boga iest wszelkie lekarstwo, a od króla weźmie podarzenie.
3. Nauka lekarzowa podwyższy głowę iego, a przed obliczem wielkich panów chwalon będzie.
4. Nawyższy stworzył lekarstwa z ziemie, a człowiek mądry nie będzie się nimi brzydził.

---

22. *Człowiek roztropny.* Mądry i dawca rad dobrych. — *Duszy swéj jest wdzięczny.* Za nadto pobłażliwy, i nie czyni tego, do czego innych zachęca.

23. *Który wykrętnie mówi.* W grec. *który w słowach zmyśla mądrość.* — *Obrzydły jest.* Bo dla wszystkich przykrą jest ta chełpliwość. — *Na wszystkiem mu schodzić będzie.* Nie będzie miał powodzenia. Albo, znosić będzie zdrady; bo niema nikogo prawie, ktoby się nie cieszył, widząc że się oszukali ci, którzy się z mądrością swoją przechwalają.

24. *Łaska.* Nie dano mu od Boga, żeby łaskę znalazł w oczach ludzkich i im się podobał.

25. *Duszy swéj mądry.* Nie tak jak ów w w. 21 dla duszy swéj niepożyteczny.

26. *Owoce roztropności jego są wierne.* Bo prawdziwe i trwałe owoce mądrość jego wydaje, nie zmyślone i czcze, jakie są sofistów, którzy nie nauczają ludu, lecz go oszukują.

28. *Żywot męża.* Życie człowieka każdego ogranicza się pewną, określoną liczbą dni, a dni narodu wiernego Bogu są niepoliczone, i dla tego pamięć mędrca, która jest wieczną w Izraelu, nigdy nie zagaśnie. Że ta jest myśl tego miejsca, pokazuje się z w. nast. w którym toż samo wyraźnie się znajduje.

30. *Doświadczaj.* Badaj, dowiaduj jakie są jego uczucia i skłonności. — *Jeśli będzie zła.* Jeśli cię do złego pociągać będzie, pragnąc rzeczy szkodliwych. — *Nie dawaj jéj swéj woli.* Poskramiaj, i od złego powściągaj.

31. *Nie każdéj duszy wszystko się podoba.* T. j wszystko podobać się powinno. Albo, że trzeba badać skłonności umysłu naszego, ażebyśmy stan życia roztropnie wybrali, gdyż różne obowiązki i zajęcia różnym się podobają; bo niektórzy są zdolnymi do zawodu literackiego, inni do służby wojennéj, i t. p.

33. *Aż do kolery.* Zbytek pokarmu rodzi niestrawność i gniew, i inne szkodliwe skutki.

34. *Przyczyni żywota.* Dłużéj żyć będzie.

R. 38.— 1. *Czcij lekarza dla potrzeby.* Bo jego pomocy i posługi potrzebujesz niekiedy, odpowiednim datkiem troskliwość i prace jego nagradzaj. — *Albowiem go Najwyższy stworzył.* Bóg jest sprawcą sztuki lekarskiéj.

2. *Bo od Boga jest wszelkie lekarstwo.* Już dla tego że Bóg stworzył siłę ziół i innych lekarstw; już też dla tego, że ich znajomość i wiedza od Boga daną była Adamowi i potomkom, od których ją lekarze wzięli. — *Od króla weźmie podarzenie.* Hojne wynagrodzenie.

3. *Podwyższy głowę jego.* Wzniesie go do wielkich dostatków i dostojeństw.

5. Nonne a ligno indulcata est aqua amara? *(Exod. 15, 25).*

6. Ad agnitionem hominum virtus illorum, et dedit hominibus scientiam Altissimus, honorari in mirabilibus suis.

7. In his curans mitigabit dolorem, et unguentarius faciet pigmenta suavitatis, et unctiones conficiet sanitatis; et non consummabuntur opera ejus.

8. Pax enim Dei super faciem terrae.

9. Fili, in tua infirmitate ne despicias te ipsum, sed ora Dominum, et ipse curabit te. *(Isai 38, 3).*

10. Averte a delicto, et dirige manus, et ab omni delicto munda cor tuum.

11. Da suavitatem et memoriam similaginis, et impingua oblationem, et da locum medico:

12. etenim illum Dominus creavit: et non discedat a te, quia opera ejus sunt necessaria.

13. Est enim tempus, quando in manus illorum incurras:

14. ipsi vero Dominum deprecabuntur, ut dirigat requiem eorum, et sanitatem, propter conversationem illorum.

15. Qui delinquit in conspectu ejus, qui fecit eum, incidet in manus medici.

16. Fili, in mortuum produc lacrimas, et quasi dira passus incipe plorare, et secundum judicium contege corpus illius, et non despicias sepulturam illius.

17. Propter delaturam autem amare fer luctum illius uno die, et consolare propter tristitiam,

18. et fac luctum secundum meritum ejus uno die, vel duobus propter detractionem.

19. A tristitia enim festinat mors, et cooperit virtutem; et tristitia cordis flectit cervicem. *(Prov. 15, 13).*

20. In abductione permanet tristitia; et substantia inopis secundum cor ejus.

5. Izali od drzewa nie osłodzona iest gorzka woda?

6. Aby moc ich była od ludzi poznana. Y dał ludziom umieiętność Nawyższy, aby był uczczon w dziwach swoich.

7. Temi lecząc uśmierzy boleść, y Aptekarz uczyni łekarstwa słodkie, i maści zdrowe uczyni, y nie będzie końca pracom iego.

8. Bo pokóy Boży po wierzchu ziemie.

9. Synu, w chorobie twoiey nie opuszczay samego siebie, ale proś Pana, a on cię uzdrowi.

10. Odwróć się od grzechu a prostuy ręce: y od wszelkiego występku oczyść serce twoie.

11. Day wdzięczność y pamiątkę przedniey mąki, a uczyń tłustą ofiarę: a day mieysce lekarzowi:

12. abowiem go Pan stworzył: a niech nie odchodzi od ciebie, boć prace iego są potrzebne.

13. Abowiem iest czas kiedy w rece ich wpadniesz:

14. a oni Pana prosić będą, aby sprawił ich ulżenie y zdrowie dla urzędu ich.

15. Kto zgrzeszy przed oczyma tego który go stworzył, wpadnie w ręce lekarskie.

16. Synu, nad umarłym wyleway łzy: a poczni płakać iakobyś co okrutnego cierpiał, a podług rozsądku przykryy ciało iego, a nie zaniedbaway pogrzebu iego.

17. A dla obmówiska płacz gorzko na nim przez ieden dzień, a ciesz się dla smętku,

18. a czyń pogrzeb według godności iego przez ieden dzień, abo dwa dla obmówiska.

19. Bo od smętku prędko przypada śmierć y pokrywa siłę, a smutek serdeczny skurcza szyię.

20. W odwróceniu trwa smętek, a żywność niedostatecznego wedle serca iego.

---

5. *Osłodzona jest gorzka woda.* Exod. 15, 25.

6. *Aby moc ich była od ludzi poznana.* Bóg stworzył lekarstwa, żeby ludzie własności ich poznawali; owszem samo to poznanie i wiedzę, albo nadał, albo nastręczył im Najwyższy, ażeby przez to był uwielbiony w cudach, które działa przez własności przyrodzone lekarstw.

7. *Temi.* Przez te lekarstwa, albo przez tych lekarzy.— *Słodkie.* Które wydają woń miłą, a nozdrza i mózg chorego zasilają i krzepią.— *Zdrowe.* Zdrowie przynoszące.— *Nie będzie końca pracom jego.* Bo nowe choroby znajdują się, i lekarze nowe urządzenie lekarstw wymyślają. Z grec. tak się tłumaczy: *aptekarz z owych* (ziół, korzeni, woni) *zrobi mieszaninę, ani skończy swéj roboty, zanim z niéj szeroko nie rozlegnie się miłe powietrze.*

8. *Bo pokój Boży po wierzchu ziemie.* Dobroć Boża, która na powierzchni ziemi stworzyła zioła, krzewy i inne rzeczy tego rodzaju do użytku sztuki lekarskiej.

9. *Nie opuszczaj samego siebie.* Nie szkodź sobie, przez zaniedbanie lekarstw.

10. *Odwróć się od grzechu.* Myśl i chęć twoję.— *Prostuj ręce.* Do pracy dobréj.

11. *Daj wdzięczność.* Wdzięczną woń ofiar kadzidła i t. p. które miłą są wonią dla Boga.—*Przedniéj mąki.* Mąki: mowa tu o téj części mąki, która po włożeniu kadzidła, Bogu była spaloną. Patrz Lewit. 2, 2.— *Uczyń tłustą ofiarę.* Tłustą, wyborną, znakomitą złóż ofiarę. — *Daj miejsce lekarzowi.* Oprócz duchownych pomocy ofiar, użyj jeszcze do pomocy i lekarza.

13. *Kiedy w ręce ich wpadniesz.* Gdy wpadniesz w ręce lekarza, za nadejściem jakiéj choroby ciała.

14. *A oni.* Kapłani.— *Ich ulżenie.* O które starają się lekarze dla chorego, po usunięciu cierpień.— *Dla urzędu ich.* T. j. chorych, żeby uwolniwszy się od cierpień choroby, powrócili do zwyczajnego sposobu życia.

15. *Wpadnie.* Lekarze bowiem i choroby są jakby ciemiężcami, któremi Bóg chce nas za grzechy utrapić.

16. *Podług rozsądku.* Jak przystoi, jak wymaga zwyczaj przyjęty.

17. *Dla obmowiska.* Obmowiska współobywateli twoich, którzy, jeśli obaczą że śmierć bliźniego obojętnie znosisz, sądzić będą żeś go nienawidział i ucieszyłeś się ze śmierci jego.— *Płacz gorzko.* Okaż znaki boleści.—*Ciesz się dla smętku.* Przyjmij pociechę, żeby ci nie zaszkodziły smutek i utrapienie.

18. *Według godności jego.* Wystawa pogrzebowa, niech odpowiada zasługom i godności osoby.

19. *Pokrywa siłę.* Przywala i niszczy siły ciała, i sprowadza starość od któréj kark się uchyla.

20. *W odwróceniu trwa smętek.* Jeśli się usuniesz od towarzystwa i oddasz się samotności, smutek pozostanie.— *Zywność niedostatecznego wedle serca jego.*

21. Ne dederis in tristitia cor tuum: sed repelle eam a te, et memento novissimorum:

22. noli oblivisci, neque enim est conversio, et huic nihil proderis, et te ipsum pessimabis.

23. Memor esto judicii mei: sic enim erit et tuum: mihi heri, et tibi hodie.

24. In requie mortui requiescere fac memoriam ejus, et consolare illum in exitu spiritus sui. *

25. Sapientia scribae in tempore vacuitatis; et qui minoratur actu, sapientiam percipiet, qua sapientia replebitur, * *(2. Reg. 12, 21).*

26. qui tenet aratrum, et qui gloriatur in jaculo, stimulo boves agitat, et conversatur in operibus eorum, et enarratio ejus in filiis taurorum.

27. Cor suum dabit ad versandos sulcos, et vigilia ejus in sagina vaccarum.

28. Sic omnis faber et architectus, qui noctem tamquam diem transigit, qui sculpit signacula sculptilia, et assiduitas ejus variat picturam, cor suum dabit in similitudinem picturae, et vigilia sua perficiet opus.

29. Sic faber ferrarius, sedens juxta incudem, et considerans opus ferri; vapor ignis uret carnes ejus, et in calore fornacis concertatur.

30. Vox mallei innovat aurem ejus, et contra similitudinem vasis oculus ejus;

31. cor suum dabit in consummationem operum, et vigilia sua ornabit in perfectionem.

32. Sic figulus sedens ad opus suum, convertens pedibus suis rotam, qui in sollicitudine positus est semper propter opus suum, et in numero est omnis operatio ejus.

33. In brachio suo formabit lutum, et ante pedes suos curvabit virtutem suam.

34. Cor suum dabit, ut consummet linitionem, et vigilia sua mundabit fornacem.

35. Omnes hi in manibus suis speraverunt, et unusquisque in arte sua sapiens est;

36. sine his omnibus non aedificatur civitas.

37. Et non inhabitabunt, nec inambulabunt, et in ecclesiam non transilient.

21. Nie podaway serca twego w smętek, ale ji odpędzay od siebie: a pamiętay na rzeczy ostateczne:

22. nie zapominay bo niémasz nawrócenia: y temu nic nie pomożesz, a sam sobie zaszkodzisz.

23. Pamiętay na osądzenie moie: bo także będzie y twoie: mnie wczora a dziś tobie.

24. W odpoczynieniu umarłego day odpocząć pamiątce iego, a ciesz go przy wyyściu ducha iego.

25. Mądrość nauczonego w czasie wolnym: a kto mniéy ma zabaw, mądrości nabędzie; co za mądrością napełnion będzie,

26. który pług dzierży, y który się chełpi w styku, ościeniem woły pogania y obiera się przy robocie ich, a rozmowa iego o cielętach?

27. Serce swoie uda na wywracanie brózd, a staranie iego około karmienia krów.

28. Tak każdy rzemieślnik y cieśla, który noc iako dzień trawi, y który sygnety ryte rzeże, a ustawiczność iego czyni rozmaite malowanie: serce swoie na podobieństwo malowania wyda, y czynością swą robotę wyprawi.

29. Także kowal siedzący przy nakowadlni, y przypatruiący się robocie żelaznéy: Para ognista upali ciało iego, a biedzi się z gorącem od kamienia.

30. Głos młota odnawia ucho iego, a na wizerunek naczynia oko iego;

31. serce swe uda na odprawienie robót, a czynością swą ozdobi ku doskonałości.

32. Tak garncarz siedząc nad robotą swoią, obracaiąc koło nogami swemi, który zawsze iest w pieczołowaniu dla swéy roboty, a pod liczbą iest wszytka praca iego.

33. Uprawi glinę rękami swemi, a przed nogami swemi zgniecie twardość iéy.

34. Serce swe uda aby wykonał polewanie, a czynością swą wychędoży piec.

35. Ci wszyscy nadzieię mieli w ręku swych, a każdy w swym rzemieśle mądry iest;

36. bez tych wszystkich nie buduie się miasto.

37. Y nie będą mieszkać ani się przechodzić, y do zgromadzenia nie przeskoczą.

Bo jeśli jest dobrego i wesołego serca, odda się robocie, i dostatek swój ochroni i powiększy; jeśli zaś przywalony jest smutkiem, opuszcza zajęcie z powodu rozpaczy o powodzenie, i przez to dostatek domu niknie.

21. *Pamiętaj na rzeczy ostateczne.* Na śmierć i pogrzeb, które przyzywasz i przyśpieszasz dla siebie przez smutek.

22. *Nawrócenia.* Powrótu ze śmierci do życia.—*Temu.* Umarłemu.

23. *Osądzenie moje.* Dolę i stan. To słowa umarłego.

24. *Odpoczynieniu.* Śmierci.— *Ciesz go.* Umierającego.

27. *Staranie jego.* Wszelkie staranie i myśl.

28. *Sygnety ryte rzeże.* W grec. rzeźby czyli rznięcie pieczęci, których używamy do zapieczętowania listów, i tym podobne rzeczy.— *Ustawiczność jego czyni rozmaite malowanie.* Najmocniéj chce żeby rozmaitość barw, sztuką malarską, na tablicę wnieść.— *Na podobieństwo malowania.* Żeby rysunek wyrażał i naśladował to, czego chciał.

30. *Odnawia ucho jego.* Nowemi i powtarzanemi uderzeniami łoskot czyni i razi ucho jego.—*Na wizerunek naczynia oko jego.* Bo rzemieślnicy i sztukmistrze wszyscy często zwracają wzrok na swoję robotę i model zamyślany, ciągle go rozpatrując żeby się nie omylili.

31. *Serce swe uda na odprawienie.* Myśl zwraca na mającą się wykonać robotę, i troskliwie się stara żeby robotę zrobić doskonale i gładko.

32. *Pod liczbą jest wszystka praca jego.* Pewną liczbę naczyń wyznacza sobie i sługom do wykonania.

33. *Przed nogami swemi.* Schyla się naprzód, i wytęża siły swoje dla rozmieszania i ułożenia ziemi lub gliny.

34. *Polewanie.* Którém naczynia wewnątrz i zewnątrz pociągają, i nadają im szklistą powłokę, albo barwy.

35. *Nadzieję mieli w ręku swym.* Nadzieję utrzymania się pokładają w pracy rąk swoich.

37. *Nie będą mieszkać.* W grec. *podle mieszkać nie będą,* t. j. podle kościoła, albo dworu, ani sądownictwa, żeby hukiem narzędzi swoich innym przykrości nie robili; lecz będą mieli osady odosobnione, gdzie rękodzielnie potworzą. Albo, nie będą mieszkali w domu mądrości.—*Ani się przechodzić.* Na wzór wyższego towarzystwa, nie będą się przechadzali po mieście bezczynni, lecz przy swoich warsztatach oddadzą się robocie.—*Do zgromadzenia.* Dworu, albo senatu, gdzie się rozbierają sprawy rzeczypospolitéj.

38. Super sellam judicis non sedebunt, et testamentum judicii non intelligent, neque palam facient disciplinam et judicium, et in parabolis non invenientur;
39. sed creaturam aevi confirmabunt, et deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, et conquirentes in lege Altissimi.

38. Na stolcu sędziego nie usiędą, y stanowienia sądowego nie zrozumieią, ani iawnie okażą nauki y rozsądku, y w przypowieściach nie będą nalezieni:
39. ale stworzenie świeckie potwierdzą: a żądanie ich około roboty rzemiosła przychylaiąc umysł swóy, a pytaiąc się o zakonie Nawyższego.

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O prawdziwéj chwale mędrca, nagrodzie dobrych, karze złych, i t. d.

1. Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens, et in prophetis vacabit.
2. Narrationem virorum nominatorum conservabit, et in versutias parabolarum simul introibit.
3. Occulta proverbiorum exquiret, et in absconditis parabolarum conversabitur.
4. In medio magnatorum ministrabit, et in conspectu praesidis apparebit.
5. In terram alienigenarum gentium pertransiet; bona enim et mala in hominibus tentabit.
6. Cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum, et in conspectu Altissimi deprecabitur.
7. Aperiet os suum in oratione, et pro delictis suis deprecabitur.
8. Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiae replebit illum,
9. et ipse tamquam imbres mittet eloquia sapientiae suae, et in oratione confitebitur Domino;
10. et ipse diriget consilium ejus et disciplinam, et in absconditis suis consiliabitur.
11. Ipse palam faciet disciplinam doctrinae suae, et in lege testamenti Domini gloriabitur.
12. Collaudabunt multi sapientiam ejus, et usque in saeculum non delebitur.

1. O mądrości wszech starodawnych pytać się będzie mądry, y będzie się bawił prorokami.
2. Powieści mężów zawołanych będzie zachowywał, a subtelności przypowieści wespół doścignie.
3. Taiemnic przypowieści badać się będzie, a w skrytych podobieństwach obierać się będzie.
4. W pośrzodku wielkich panów będzie służył, a przed oczyma starosty okazałym będzie.
5. Do ziemie narodów cudzoziemskich przeydzie, bo między ludźmi dobrego y złego skosztuie.
6. Obróci serce swe aby wstawał rano do Pana który go stworzył, a przed oczyma Nawyższego modlić się będzie.
7. Usta swe otworzy na modlitwie, i za grzechy swoie modlić się będzie.
8. Bo ieśli Pan wielki będzie chciał, napełni go duchem zrozumienia:
9. a on iako deszcze wyda z siebie wymowy mądrości iego: a będzie Panu wyznawał w modlitwie:
10. a on wyprostuie radę y umieiętność iego, y będzie rozmyślał o taiemnicach iego.
11. On iawnie okaże umieiętność nauki iego, a będzie się chlubił zakonem testamentu Pańskiego.
12. Mnodzy będą chwalić mądrość iego, y aż na wieki nie będzie wymazana.

---

38. *Stanowienia sądowego.* Obrzędy, postanowienia, prawa i sądownicze ustawy.—*Ani jawnie ukażą nauki.* Innych uczyć nie będą, co czynią nauczyciele sztuk pięknych, albo prywatnie, albo w szkołach.—*W przypowieściach.* Poważnych i uczonych zdaniach mędrców i ustawach mających się poznać i rozebrać.

39. *Stworzenie świeckie potwierdzą.* Dla tego że wszystkie rzeczy są ułomne i nietrwałe, oraz wielu zmianom i skażeniu podległe, to je rzemieślnicy naprawują, i sztuką swoją utrwalają.—*Żądanie ich.* Chęć i pragnienie ich jest to, iżby dobry odbyt miały roboty, a ztąd jakaś korzyść nastąpiła. — *Przychylając umysł swój.* Myśl ta: że rzemieślnicy zupełnie się oddają swojéj sztuce; jednakże niekiedy przykładają się do poznania prawa Bożego, o tyle przynajmniéj, o ile stan ich wymaga.

R. 39.— 1.—*Prorokami.* W greckim. *w proroctwach.* Przez synegdochę, rozumie całe Pismo ś.

3. *Tajemnic.* W greck. *w zagadkach.*—*Obierać się będzie.* Będzie się zajmował.

4. *W pośrodku wielkich panów będzie służył.* Jest to drugi sposób do nabycia mądrości, t. j. przez doświadczenie, znajdując się na dworach książęcych, w których mężowie, roztropnością i doświadczeniem znakomici, sprawy trudne i powikłane rozbierają i rozwiązują. — *Będzie służył.* Nie tyle oznacza że będzie służył, jak raczéj: *publiczne urzędy pełnić będzie— Starosty.* Wodza, zwierzchnika, książęcia, rządzcy.

5. *Bo między ludźmi dobrego i złego skosztuje.* Pomyślności i przeciwności dozna; bo tak ludzie we wszystkiem doświadczeni, roztropności nabywają.

6. *Obróci serce swe.* Z wielkiém serca uczuciem modlić się będzie.

7. *Za grzechy swoje modlić się będzie.* T. j. żeby usunął przeszkody do mądrości.

9. *Jako deszcze.* Hojnie i obficie mądrość swoję na pożytek innych obróci.— *Będzie Panu wyznawał.* Będzie chwalił Pana.

10. *A on.* Mądry.— *Wyprostuje radę.... jego.* Urządzi swoje obyczaje podług wzoru i przepisu prawa bożego, którego się we wszystkiem radzi. Tak woła Jan Chrzciciel: *Prostujcie drogę Pańską.* Jan. 1, 23.— *O tajemnicach jego.* Jeśli co jest wątpliwego i ciemnego w tém co podług prawa bożego czynićby należało, przez pilne rozmyślanie badać będzie, jaka jest wola boża.

11. *Umiejętność nauki jego.* Naukę któréj nabył.— *Będzie się chlubił zakonem testamentu Pańskiego.* Będzie się radował ze znajomości i zachowywania prawa bożego. Tak o sobie mówił Dawid: *kochałem się w drodze świadectw twoich, jako we wszystkich bogactwach.* Ps. 118, 14.

12. *Nie będzie wymazana.* Pamięć jego.

13. Non recedet memoria ejus, et nomen ejus requiretur a generatione in generationem.
14. Sapientiam ejus enarrabunt gentes, et laudem ejus enuntiabit ecclesia.
15. Si permanserit, nomen derelinquet plus quam mille; et si requieverit, proderit illi.
16. Adhuc consiliabor, ut enarrem; ut furore enim repletus sum.
17. In voce dicit: Obaudite me divini fructus, et quasi rosa plantata super rivos aquarum fructificate.
18. Quasi Libanus odorem suavitatis habete.
19. Florete flores, quasi lilium, et date odorem, et frondete in gratiam, et collaudate canticum, et benedicite Dominum in operibus suis.
20. Date nomini ejus magnificentiam, et confitemini illi in voce labiorum vestrorum, et in canticis labiorum, et citharis, et sic dicetis in confessione:
21. Opera Domini universa bona valde. *(Gen. 1, 31. Marc. 7, 37).*
22. In verbo ejus stetit aqua sicut congeries, et in sermone oris illius sicut exceptoria aquarum, *(Gen. 8, 3).*
23, quoniam in praecepto ipsius placor fit, et non est minoratio in salute ipsius.
24. Opera omnis carnis coram illo, et non est quidquam absconditum ab oculis ejus.
25. A saeculo usque in saeculum respicit, et nihil est mirabile in conspectu ejus.
26. Non est dicere: Quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim in tempore suo quaerentur.
27. Benedictio illius quasi fluvius inundavit.
28. Quomodo cataclysmus aridam inebriavit, sic ira ipsius gentes, quae non exquisierunt eum, hereditabit. *(Gen. 7, 21).*
29. Quomodo convertit aquas in siccitatem, et

13. Y nie ustanie pamiątka iego, y o imieniu iego pytać się będą od narodu do narodu.
14. Mądrość iego narodowie wysławiać będą, a kościół chwałę iego opowiadać będzie.
15. Ieśli wytrwa zostawi sławę więcéy niż tysiąc: a ieśli odpocznie, będzie mu to pożyteczno.
16. Ieszcze się rozmyślę abych opowiedział: abowiem iako szaleństwem iestem napełniony.
17. Głosem mówi: Słuchaycie mię boskie owoce, a iako róża wsadzona nad strumieniem wód owoc czyńcie.
18. Wydaycie z siebie wdzięczną wonność iako kadzidło.
19. Wypuszczaycie kwiatki iako lilia, a dawaycie wonność, y wypuszczaycie latorośli wdzięczne: a śpiewaycie chwały y błogosławcie Pana w sprawach iego.
20. Oddawaycie imieniowi iego wielmożność, a wyznawaycie mu głosem ust waszych y pieśniami ustnemi, y na arfach: a tak mówić będziecie w wyznawaniu:
21. Wszytkie sprawy Pańskie bardzo dobre.
22. Na słowo iego stanęła woda iako kupa: a na mowę ust iego iako naczynia wód:
23. abowiem w rozkazaniu iego dzieie się upodobanie, a niémasz umnieyszenia w wybawieniu iego.
24. Sprawy wszelkiego ciała przed nim, a nie iest nic zakrytego oczom iego.
25. Od wieku aż do wieku przepatruie, a niémasz nic dziwnego przed oblicznością iego.
26. Nie godzi się mówić: Cóż to iest, abo na co to iest? wszytkiego bowiem czasu swego szukać będą.
27. Błogosławieństwo iego iako rzeka wylało.
28. Iako powódź napoiła ziemię, tak gniew iego odziedziczy pogany, którzy go nie szukali.
29. Iako obrócił wody w suchość, y uschła zie-

14. *Narodowie.* Poganie, jak królowa Saby, Salomona.—*Kościół.* Synagoga, poczet wiernych.
15. *Jeśli wytrwa.* Jeśli długo pożyje, jeśli mu wszechmocny da życie długie.— *Więcéj niż tysiąc.* Z liczby nieumiejętnych. —*Jeśli odpocznie, będzie mu to pożyteczno.* Chociażby innych uczyć nie mógł, gdy się koniec życia zbliży; nie będzie jednak przez to pozbawionym nagrody za prace ku chwale bożéj podjęte, i za ochotną wolę pomagania innym.
16. *Jeszcze się rozmyślę.* Jeszcze inne podam upomnienia i rady.—*Abych opowiedział.* Tłomacząc i wypowiadając, co mi duch mówi.—*Albowiem jako szaleństwem jestem napełniony.* Pali się bowiem umysł, i, jak jest w ks. Joba, pełnym jestem mów, które dla dobra słuchaczy pragnę wypowiedzieć.
17. *Głosem mówi.* Inni czytają: *głosem powiem,* wołać będę.—*Boskie owoce.* Synowie Boga: tak nazywa wiernych Izraelitów.
19. *Wypuszczajcie latorośli wdzięczne.* Pięknie się zieleńcie.
20. *Oddawajcie imieniowi jego wielmożność.* Uwielbiajcie, wysławiajcie imię jego. — *Wyznawajcie.* Chwalcie.
22. *Jako kupa.* Albo gdy na rozkaz boski zebrały się wody, żeby się okazała sucha ziemia. Gen. 1, 9. Albo w morzu Czerwoném i Jordanie, gdy żydzi przechodzili. —*Naczynia wód.* Łożyska wód: stanęły wody nie inaczéj, jak gdyby w swoich granicach i reżerwoarach się zatrzymały.
24. *Wszelkiego ciała.* Wszystkich ludzi.
25. *Dziwnego.* Bo nic nowego dlań niema, albo czegoby nie wiedział.
26. *Cóż to jest, albo na co to jest?* Jaki pożytek jest z téj rzeczy albo cel? — *Wszystkiego bowiem czasu swego szukać będą.* W greck.: *wszystko bowiem na właściwe użytki stworzone.* Myśl Wulgaty ta: wszystko ma użytek swój potrzebny, właściwy i przyrodzeniu swojemu odpowiedni.
27. *Jako rzeka wylało.* Wielorakie i hojne jest błogosławieństwo Boże, które jakby rzeka ziemię użyźnia.
28. *Jako powódź napoiła ziemię.* Jak potop wodami okrył ziemię, i rodzaj ludzki wyniszczył zostawiwszy przy życiu niewielu z Noe; tak i t. d. — *Gniew jego odziedziczy pogany.* Narody które nie szukały Boga, staną się słupem, pokarmem, własnością i jakby dziedzictwem gniewu bożego.
29. *Jako obrócił wody w suchość.* T. j. gdy synowie Izraela przez dno morza przeszli suchą nogą. Exod. 14, 21.—*A drogi jego drogom ich proste są.* I ścieżki które Bóg Izraelitom otworzył, dla ich przejścia były przy-

siccata est terra, et viae illius viis illorum directae sunt; sic peccatoribus offensiones in ira ejus. *(Exod. 14. 21)*.

30. Bona bonis creata sunt ab initio, sic nequissimis bona et mala.

31. Initium necessariae rei vitae hominum: aqua, ignis et ferrum, sal, lac et panis similagineus, et mel et botrus uvae et oleum et vestimentum. *(Supr. 29, 28)*.

32. Haec omnia sanctis in bona, sic et impiis et peccatoribus in mala convertentur.

33. Sunt spiritus, qui ad vindictam creati sunt, et in furore suo confirmaverunt tormenta sua;

34. in tempore consummationis effundent virtutem, et furorem ejus, qui fecit illos, placabunt.

35. Ignis, grando, fames et mors, omnia haec ad vindictam creata sunt;

36. bestiarum dentes, et scorpii, et serpentes, et romphaea vindicans in exterminium impios.

37. In mandatis ejus epulabuntur, et super terram in necessitatem praeparabuntur, et in temporibus suis non praeterient verbum.

38. Propterea ab initio confirmatus sum, et consiliatus sum, et cogitavi, et scripta dimisi.

39. Omnia opera Domini bona, et omne opus hora sua subministrabit.

40. Non est dicere: Hoc illo nequius est: omnia enim in tempore suo comprobabuntur.

41. Et nunc in omni corde et ore collaudate, et benedicite nomen Domini.

mia: a drogi iego drogom ich proste są: tak złośnikom obrażeniem w gniewie iego.

30. Dobre rzeczy dobrym są stworzone od początku: tak złośnikom dobre y złe.

31. Przodek rzeczy potrzebnych żywotowi człowieczemu, woda, ogień, y żelazo, sól, mleko, y chléb pszeniczny, y miód, y grono wina, y oliwa y szaty.

32. Te wszytkie rzeczy świętym w dobre: tak niezbożnym y grzésznym we złe się obrócą.

33. Są duchowie, którzy ku pomście stworzeni są, y w zapalczywości swoiéy zmocnili męczenia swoie:

34. czasu dokonania moc wyleią y zapalczywość tego który ie stworzył uśmierzą.

35. Ogień, grad, głód y śmierć, wszytko to iest na pomstę stworzono;

36. zęby bestiy y niedźwiadkowie y wężowie, y miecz czyniący pomstę nad niezbożnymi, na wytracenie.

37. Weselić się będą w roskazaniu iego, a na ziemi na potrzebę pogotowiu będą, a czasu swego nie przestąpią słowa.

38. Dla tego y od początku iestem utwierdzony, y naradziłem, y namyślił, y zostawiłem na piśmie.

39. Wszytkie sprawy Pańskie dobre, a wszelkiéy potrzeby doda czasu swego.

40. Nie godzi się mówić: To iest gorsze niż ono: bo wszytko czasu swego będzie pochwalono.

41. A teraz zupełnym sercem y usty chwalcie y błogosławcie imię Pańskie.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

O nędzach tego życia, bogactwach, czystości, łagodności, i t. d.

1. Occupatio magna creata est omnibus hominibus, et jugum grave super filios Adam, a die

1. Wielka zabawa iest stworzona wszytkim ludziom, a iarzmo ciężkie na syny Adamowe, ode-

gotowane, wyprostowane, wygładzone, osuszone.—*Tak złośnikom.* Tak przeciwnie, Bóg dla grzeszników stawia zawady, o któreby się potknęli i upadli.

30. *Tak złośnikom dobre i złe.* Nawet źli są uczestnikami dóbr niektórych, gdyż *czyni Bóg że słońce jego wschodzi na dobre i złe* i t. d.; lecz ich czeka nieszczęście wieczne. A chociaż sprawiedliwi z niektóremi cierpieniami pasują się w tém życiu, jednak wszystko dla nich w dobre się zamienia, tak iż moglibyśmy przytoczyć owe słowa Izai. 3, 10: *powiedzcie sprawiedliwym że dobrze.* W greckim myśl tego wiersza jasna, bo tak brzmi: *Dobra dla dobrych stworzone są od początku, a dla grzeszników złe.*

31. *Przodek rzeczy potrzebnych.* To co ludziom głównie do życia jest potrzebne.

32. *Te wszystkie rzeczy.* Wszystko to co jest ludziom do życia pożyteczne, zamienia się dla nich na zagubę, jeśli ich użyć dobrze nie umieją.

33. *Są duchowie którzy ku pomście stworzeni są.* Aniołowie dobrzy albo źli, którzy są duchami posługującymi, i którzy szkodzą ludziom, gdy Bóg rozkaże.—*Zmocnili męczenia swoje.* Stale chłoszczą i trapią, podług tego jak Bóg im rozkaże.

34. *Czasu dokonania.* Zniszczenia, końca, zaguby, t. j. gdy Bóg złych zatracić zamierzył.—*Moc wyleją.* Wywrą siłę i potęgę swoję.—*Zapalczywość*...... *uśmierzą.* Bo gdy się pomsta za grzechy zostaje dokonaną, wtenczas się przejednywa i uśmierza gniew boży.

37. *Weselić się będą w rozkazaniu jego.* Bo niedźwiadki, węże, miecz, jak mówi Mojżesz w Deut. 32, 42. *pożrze mięso*, jeśliby Pan rozkazał, a uczynią to ochoczo i prędko, jakby biesiadując.—*Na potrzebę pogotowiu będą.* Te złe i szkodliwe rzeczy są przygotowane, ażeby gdy potrzeba użycia się okaże, były na zawołanie.—*Nie przestąpią słowa.* Co do joty spełnią, co im będzie rozkazano.

38. *Od początku jestem utwierdzony.* W tém zdaniu.—*Naradziłem.* W greckim myśliłem, rozważałem w duszy, postanowiłem. — *I zostawiłem na piśmie.* Duszy i myśli mojéj postanowienia, które następują.

39. *Doda czasu swego.* W czasie właściwym, gdy ich zapotrzebuje, udzieli im mocy wykonania tego, do czego są postanowione.

40. *Nie godzi się mówić: to jest gorsze niż ono.* Bóg nic złego nie uczynił, lecz wszystko jest dobrém i użytecznêm.—*Czasu swego będzie pochwalono.* Że tak jest, czas pokaże, t. j. gdy będą użyte, albo potrzeba ich będzie wymagała. Inni tłómaczą, *wszystko w swoim czasie znajdzie pochwałę.*

41. *A teraz.* Teraz więc.—*Zupełnêm sercem.* Całém sercem.—*Imię Pańskie.* Pana.

R. 40.—1. *Zabawa.* Zajęcie, przykrość, niepokój, utrapienie.—*Matki ich.* Ziemi, z któréjśmy utworzeni, i w któréj łonie wszyscy wreszcie się grzebiemy.

exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturae, in matrem omnium.

2. Cogitationes eorum, et timores cordis, adinventio exspectationis, et dies finitionis;

3. a residente super sedem gloriosam usque ad humiliatum in terra et cinere;

4. ab eo, qui utitur hyacintho, et portat coronam, usque ad eum, qui operitur lino crudo; furor, zelus, tumultus, fluctuatio, et timor mortis, iracundia perseverans, et contentio,

5. et in tempore refectionis in cubili somnus noctis immutat scientiam ejus.

6. Modicum tamquam nihil in requie, et ab eo in somnis, quasi in die respectus.

7. Conturbatus est in visu cordis sui, tamquam qui evaserit in die belli. In tempore salutis suae exsurrexit, et admirans ad nullum timorem,

8. cum omni carne, ab homine usque ad pecus, et super peccatores septuplum. * *(Supr. 39, 35).*

9. Ad haec mors, sanguis, contentio, et romphaea, oppressiones, fames, et contritio, et flagella; *

10. super iniquos creata sunt haec omnia, et propter illos factus est cataclysmus. *(Gen. 7, 10).*

11. Omnia, quae de terra sunt, in terram convertentur, et omnes aquae in mare revertentur. *(Infr. 41, 13. Eccles. 1, 7).*

12. Omne munus, et iniquitas delebitur, et fides in saeculum stabit.

13. Substantiae injustorum sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt.

14. In aperiendo manus suas laetabitur; sic praevaricatores in consummatione tabescent.

15. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, et radices immundae super cacumen petrae sonant.

16. Super omnem aquam viriditas, et ad oram fluminis ante omne foenum evelletur.

dnia wyszcia z żywota matki ich, aż do dnia pogrzebienia w matkę wszytkich.

2. Myśli ich y boiaźni serdeczne, wynalazki oczekiwania, a dzień skończenia:

3. od siedzącego na stolicy chwalebney, aż do poniżonego na ziemi y w popiele:

4. od tego który używa hyacintu, y nosi koronę, aż do tego który się okrywa surowym płótnem: Zapalczywość, zawiść, rozruch, wątpliwość y boiaźń śmierci, gniew trwały, y swar,

5. y czasu odpoczynienia na łożu nocny sen: odmieniaią wiadomość iego.

6. Mało co iakoby nic w odpoczynieniu, a potym we śnie, iako w dzień straży.

7. Zatrwożon iest w widzeniu serca swego, iako który wybiegał się w dzień bitwy. Czasu wybawienia swego powstał i dziwuiąc się że strachu żadnego niémasz,

8. ze wszelkim ciałem od człowieka aż do bydlęcia: a nad grzesznikami siedm kroć.

9. Nadto śmierć, krew, zwada y miecz, gwałty, głód, skruszenie y plagi;

10. wszytko to na niesprawiedliwe stworzono, y dla nich stał się potop.

11. Wszytko co iest z ziemie, w ziemię się obróci: a wszytkie wody do morza się wrócą.

12. Wszelkie podarowanie y niesprawiedliwość będzie wygładzona, a wiara na wieki trwać będzie.

13. Maiętności niesprawiedliwych iako rzéka wyschną, a iako wielki grom we dżdżu zagrzmią.

14. Gdy ręce swe otwiéra weselić się będzie: takżeć przestępnicy do szczętu uschną.

15. Wnukowie niezbożnych nie rozmnożą gałęzi, y korzenie nieczyste na wierzchu skały trzeszczą.

16. Nad każdą wodą zieloność y nad brzegiem rzeki, przed wszelką trawą wyrwana będzie.

2. *Wynalazki oczekiwania.* Niepomyślności i szkody którémi umysł mylnie się trwoży, wynajduje, i przez frasobliwe oczekiwanie lęka się, jako grożących sobie.—*Dzień skończenia.* Dzień zgonu.

3. *Od siedzącego.* Jakby rzekł: nikt nie jest wolnym od pomienionych utrapień.

5. *Czasu odpoczynienia na łożu.* Gdy siły wzmocnić trzeba, przez położenie ciała na pościeli.—*Nocny sen: odmieniają wiadomość.* Starania umysł szarpią, zmieniają, i raz te, drugi raz owe narzucają myśli.

6. *Mało co jakoby nic w odpoczynieniu.* Małym i prawie żadnym nie jest wypoczynkiem.—*We śnie, jakoby w dzień straży.* W greckiem *we dniach strażnicy.* Ciałem śpi, lecz snem niespokojnym, na podobieństwo tego jako czuwającym i stróżom sen nachodzi, którzy przez bojaźń nieprzyjaciół, i strach kary którąby odebrali od wodzów jeśli zasnęli, mają spoczynek krótki i trwożliwy.

7. *Zatrwożon jest w widzeniu serca swego.* Sny które śpiąc widzi, trwożą go; bo śni się mu walka z wrogiem, życia niebezpieczeństwo i trudność ucieczki.—*Czasu wybawienia swego powstał.* Gdy się śniło że ucieczką uniknął nieszczęścia, wtenczas się budzi.—*Dziwując się.* Dziwi się że tak się lękał, kiedy żadnego powodu bojaźni nie było.

8. *Ze wszelkiem ciałem.* To się wszystkim ludziom przytrafia.— *Aż do bydlęcia.* Bo także śni się i bydlętom.—*Nad grzesznikami siedm kroć.* Daleko większa jest bojaźń grzeszników, których zgryzota sumienia utrapia, gdy czują się winnymi zbrodni popełnionych.

12. *Wszelkie podarowanie.* Wziątek lub datek dla wywrócenia lub pogwałcenia sprawiedliwości.— *I niesprawiedliwość będzie wygładzona.* Niesprawiedliwy ze swoją niesprawiedliwością i wziętomi darami zginie.—*Wiara.* Sprawiedliwość, słuszność, szczerość, wierność w zawartych umowach, słowem czynności zgodne z przepisami cnoty.

13. *Jako rzeka.* Jak strumień, który niema wody trwałéj.—*Jako wielki grom.* Który razem z hukiem ginie.

14. *Gdy ręce swe otwiera weselić się będzie.* Gdy ręce otworzy do wzięcia, weselić się będzie, lecz na krótko. Słowem, weselić się będzie krótko, a zginie na wieki.

15. *Gałęzi.* T. j. synów.—*Korzenie nieczyste.* Grzesznicy, których do drzew przyrównywa, lub do krzewów w miejscach przepaścistych, na wiatry wystawionych i łatwo usychających.—*Trzeszczą.* Usychają: bo liście suche głośniéj szeleszczą niżeli zielone, gdy wiatry wieją.

16. *Nad każdą wodą zieloność.* Jak trawy zielone na brzegu blisko wód łatwiéj wyrastają i dojrzewają, i prę-

17. Gratia sicut paradisus in benedictionibus, et misericordia in saeculum permanet.

18. Vita sibi sufficientis operarii condulcabitur, et in ea invenies thesaurum.

19. Filii, et aedificatio civitatis confirmabit nomen, et super haec mulier immaculata computabitur.

20. Vinum et musica laetificant cor; et super utraque dilectio sapientiae.

21. Tibiae, et psalterium suavem faciunt melodiam, et super utraque lingua suavis.

22. Gratiam et speciem desiderabit oculus tuus, et super haec virides sationes.

23. Amicus, et sodalis in tempore convenientes; et super utrosque mulier cum viro.

24. Fratres in adjutorium in tempore tribulationis, et super eos misericordia liberabit.

25. Aurum et argentum est constitutio pedum, et super utrumque consilium beneplacitum.

26. Facultates et virtutes exaltant cor, et super haec timor Domini.

27. Non est in timore Domini minoratio, et non est in eo inquirere adjutorium.

28. Timor Domini sicut paradisus benedictionis, et super omnem gloriam operuerunt illum.

29. Filii, in tempore vitae tuae ne indigeas: melius est enim mori, quam indigere.

30. Vir respiciens in mensam alienam, non est vita ejus in cogitatione victus; alit enim animam suam cibis alienis.

17. Łaska iako ray w błogosławieństwach, a miłosierdzie trwa na wieki.

18. Żywot robotnika przestawaiącego na swym, osłodnieie, a w nim skarb naydziesz.

19. Synowie y budowanie miasta potwierdzi sławę: a nadto niewiasta niepokalana będzie przełożona.

20. Wino y muzyka rozweselaią serce: a nad oboie miłość mądrości.

21. Pisczałki y arfa wdzięczną melodią czynią, a nad oboie ięzyk wdzięczny.

22. Przyiemności y piękności będzie żądało oko twoie, a nadto zielonego siewu.

23. Przyiaciel y towarzysz czasu swego się zchodzący: a nad obudwu niewiasta z mężem.

24. Bracia na poratowanie czasu utrapienia, a nad nie miłosierdzie wybawi.

25. Złoto y śrébro iest stanowienie nóg: a nad oboie podoba się rada.

26. Bogactwa y siły wywyższaią serce: a nad nie boiaźń Pańska.

27. W boiaźni Pańskiey niemasz niedostatku, y nie potrzeba w niey szukać wspomożenia.

28. Boiaźń Pańska iako Ray błogosławieństwa, y nad wszytkę chwałę ozdobiono ia.

29. Synu, czasu żywota twego nie żebrzy, bo lepiéy iest umrzeć niźli żebrać.

30. Człowiek który na cudzy stół patrza, nie iest żywot iego w obmyślaniu żywności, bo karmi duszę swoię pokarmy cudzemi.

---

dzéj przechodzą: to samo przytrafia się bezbożnym którzy wzbogaceni dobrami doczesnemi, prędko rosną, ale też i giną rychło.

17. *Łaska.* Dobroczynność, łaskawość.—*Jako raj w błogosławieństwach.* Jako raj błogosławiony, wiele i najlepszych wydając owoców. — *Miłosierdzie trwa na wieki.* Wydaje owoce nieśmiertelne, według owych słów Ps. 111, 9: *rozproszył, dał ubogim, sprawiedliwość jego trwa nawiek wieku.*

18. *Przestawającego na swém.* Przestającego na swoim losie, i dającego utrzymanie dla domowników do ich potrzeb zastosowane.—*Osłodnieje.* Słodkie jest życie, miłe i spokojne.—*Skarb.* Pokoju, radości, dobrego i spokojnego sumienia. Albowiem, jak wyrzekł Paweł ś. 1. Tym. 6, 6: *wielki jest zysk, pobożność z przestawaniem na swém.*

19. *Synowie i budowanie miasta potwierdzi sławę.* Te dwie rzeczy, sławę do potomności przekazują.—*A nadto niewiasta niepokalana.* W greckim: dobrego imienia, o któréj nikt źle nie mówi.

20. *Nad oboje miłość mądrości.* Bo rozkosz pochodząca z rzeczy duchownych, przewyższa tę rozkosz którą dają zmysły zewnętrzne.

21. *Piszczałki i arfa.* Narzędzia muzyczne. — *Nad oboje język wdzięczny.* Bo mowa przyjemna więcéj wzrusza i raduje umysł, już dla tego że jest żywą i ożywiającą, już dla tego że w téj mowie jest zdanie i znaczenie, które umysł zajmuje, i zostawuje cóś po sobie wtenczas nawet kiedy przebrzmiał zewnętrzny dźwięk głosu.

22. *Przyjemności i piękności.* Piękność przedmiotów. —*Nadto zielonego siewu.* Przenosić trzeba widok pól zielonych, bo nie tylko robią przyjemność, ale są nawet pożytecznemi, i znużony wzrok i myśl wzmacniają, nie obudzając pożądliwości, jak oglądanie ciał pięknych.

23. *Czasu swego się schodzący.* W greckim: które się zbiegają i pomagają sobie wzajemnie, gdy nastają ciężkie czasy, w których obcéj pomocy potrzebujemy.—*Nad obudwu niewiasta z mężem.* Więcéj bowiem i trwalszych korzyści odnosi mąż z towarzyskiego życia z żoną, niżeli z pomocy przyjaciela lub towarzysza, czasowie okazanéj.

24. *Bracia na poratowanie.* Myśl ta: że wiele liczyć można na pomoc braci, a więcéj na pożytek jałmużny. To samo jest, jakby powiedział: że więcéj ufać należy naszym własnym dobrym uczynkom, niżeli pomocy blizkich lub przyiaciół, chociaż najmocniéj sprzyjaźnionych.

25. *Stanowienie nóg.* Czynią, że ktoś silnie stoi. — *Nad oboje podoba się rada.* Bo rada dobra cenniejszą jest niż srébro i złoto.

26. *Siły.* Moc ciała.—*Wywyższają serce.* Podnoszą serce człowiecze, i śmiałém je czynią.—*A nad nie bojaźń Pańska.* Która nie tak jak bojaźń ludzka zmniejsza, lecz powiększa i podnosi serce. Przez bojaźń też Pańską oznacza się zachowanie prawa bożego, które ducha umacnia, bo wiedzą wierni, że przez nie zasługują na względy boskie, i łączą się z nadzieją, która nie zawstydza.

27. *Niedostatku.* Umniejszenia, braku, ubóstwa; jakoby rzekł: żadnego dobra bojaźni bożéj nie braknie.— *Nie potrzeba w niéj szukać wspomożenia.* Bojaźń boża wystarcza sobie saméj, ani cudzéj pomocy potrzebuje.

28. *Nad wszystkę chwałę ozdobiono ją.* Jako Bóg ozdobił raj różnorodnemi kwiaty i owocami, tak bojaźń świętą ręce boskie udarowały i ozdobiły wszelkiego rodzaju dobrami, przewyższającemi wszelką chwałę ludzką.

29. *Nie żebrz.* W greckim *strzeż się żebyś nie żył z żebraniny;* strzeż się, żebyś przez gnuśność i lenistwo, nie przywiódł siebie do żebractwa.

30. *Na cudzy stół patrzy.* Z którego oczekuje kęsa chleba dla uśmierzenia głodu.—*Karmi.* W greckim *kala.* Gdyż ubóstwo z próżnowania i lenistwa hańbi ludzi.— *Duszę swoję.* Samego siebie. Bo któż takie życie nazwie życiem, które się przepędza z hańbą.

31. Vir autem disciplinatus et eruditus custodiet se.

32. In ore imprudentis condulcabitur inopia, et in ventre ejus ignis ardebit.

31. Ale mąż uczony y ćwiczony strzedz się będzie.

32. W uściech nieopatrznego osłodnieie żebranina: ale w brzuchu iego ogień gorać będzie.

CAPUT XLI.

ROZDZIAŁ 41.

O pamięci na śmiérć i sąd, zagubie grzeszników, dobréj sławie, i t. d.

1. O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis;

2. viro quieto, et cujus viae directae sunt in omnibus, et adhuc valenti accipere cibum!

3. O mors, bonum est judicium tuum homini indigenti, et qui minoratur viribus:

4. defecto aetate, et cui de omnibus cura est, et incredibili, qui perdit patientiam!

5. Noli metuere judicium mortis. Memento, quae ante te fuerunt, et quae superventura sunt tibi: hoc judicium a Domino omni carni:

6. et quid superveniet tibi in beneplacito Altissimi? sive decem, sive centum, sive mille anni.

7. Non est enim in inferno accusatio vitae.

8. Filii abominationum fiunt filii peccatorum, et qui conversantur secus domos impiorum.

9. Filiorum peccatorum periet hereditas, et cum semine illorum assiduitas opprobrii.

10. De patre impio queruntur filii, quoniam propter illum sunt in opprobrio.

11. Vae vobis, viri impii, qui dereliquistis legem Domini Altissimi.

12. Et si nati fueritis, in maledictione nascemini: et si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra.

1. O śmierci, iakoż iest gorzka pamięć o tobie człowiekowi pokóy maiącemu w dobrach swoich:

2. człowiekowi spokoynemu, którego drogi we wszytkim szczęśliwe są, y który ieszcze może ieść.

3. O śmierci, dobry iest sąd twóy człowiekowi niedostatecznemu, i któremu na siłach schodzi.

4. W leciech zeszłemu, y który o wszytko się frasuie y niemaiącemu nadzieie, który cierpliwość traci.

5. Nie lękay się sądu śmierci. Pamiętay co przed tobą było, y co po tobie będzie: ten sąd od Pąna wszelkiemu ciału:

6. a cóżci przybędzie nad to co się podobało Nawyższemu? choć dziesięć, chocia sto, chocia tysiąc lat.

7. Bo w piekle niémasz skargi na żywot.

8. Synami obrzydliwości stawaią się synowie grzészników, y którzy mieszkaią podle domów niepoboźników.

9. Dziedzictwo synów ludzi grzésznych zginie, a z nasieniem ich ustawiczność pohańbienia.

10. Na niepobożnego oyca skarżą się synowie: bo dla niego są w pohańbieniu.

11. Biada wam ludzie niezbożni którzyście opuścili zakon Pana Nawyższego.

12. Bo ieśli się narodzicie, w przeklęctwie się narodzicie: a ieśli umrzecie, w przeklęctwie będzie dział wasz.

---

31. *Mąż uczony i ćwiczony.* Człek mądry.—*Strzedz się będzie.* Ubóstwa tego rodzaju. W greckim, tego hańbiącego ubóstwa.

32. *W uściech nieopatrznego.* W greck. *bezwstydnego.—Osłodnieje.* Słodkiem będzie życie żebracze.—*W brzuchu jego ogień goreć będzie.* Głodu pożerającego wnętrzności, t. j. gdy bogaci odepchną ubogiego i odprawią z niczem; co jemu nieraz przytrafić się musi.

R. 41.—1. *Pokój mającemu.* Spokojnie używającemu bogactw swoich.

2. *Drogi...... szczęśliwe są.* We wszystkiem się dobrze powodzi.— *Który..... może jeść.* Zdrowemu, czerstwemu.

3. *Sąd twój.* Rozumie wyrok i potępienie, przez które Bóg skazał potomków Adama na śmierć, którego wyroku spełnienie śmierć nam przynosi.— *Człowiekowi niedostatecznemu.* Ubogiemu, któremu przykrzy się życie z pracą i staraniami.

4. *Który o wszystko się frasuje.* Którego wszystko rozrywa i zmusza być troskliwym i frasobliwym, żeby zaopatrzyć potrzeby swoje i rodziny. —*Niemającemu nadzieje.* W greck. nieufającemu, rozpaczającemu, który niespodziewa się lepszéj doli, bo tego rodzaju ludzie tracą cierpliwość i nadzieję lepszego powodzenia.

5. *Sądu śmierci.* Patrz w. 3.—*Pamiętaj co przed tobą było.* Rozważ w myśli że i ty, i wszyscy ludzie z tym warunkiem rodzą się na świat, żeby pomarli. A więc i ci którzy nas poprzedzili, i my pomrzemy i następcy nasi. Słuszna więc, żebyśmy przykrość śmierci, uśmierzali równością doli wszystkich narodów.

6. *Cóż ci przybędzie.* W greck. *czemuż się wymawiasz,* albo *opierasz się*? Czemu nie zgadzasz się z wolą boską, czy zechce żebyś żył lat dziesięć, czy sto, czy tysiąc? Wulgaty myśl ta: zgodź się z wolą bożą; bo nie sprawisz troskliwością twoją, żeby się przedłużyło twe życie, nad postanowienie Boskie.

7. *Bo w piekle nie masz skargi na żywot.* Po śmierci boleć nie będziesz że mało, lecz iż źle żyłeś. Nie będą tobie wymawiali w krainie duchów, żeś żył krótko lub długo.

8. *Synami obrzydliwości.* Synowie grzeszników rodziców naśladują, są do nich podobni t. j. stają się obrzydliwymi, albo też i gorszymi.—*Podle domów niepobożników.* Którzy obcują z bezbożnymi, bo ich przejmują obyczaje.

9. *Dziedzictwo....... zginie.* Zginą marnie ich bogactwa, które po przodkach wzięli. — *Ustawiczność pohańbienia.* Ciągła hańba.

10. *Skarżą się synowie.* Słusznie się uskarżają, bo siebie i ród swój zhańbił.

12. *Jeśli się narodzicie.* Kiedy się narodzicie.— *W przeklęstwie.* Gdyż będą nazwani synami zbrodniarza, bezbożnika, kacerza i t. p. Zdaje się, że to trzeba złączyć z w. 10, tak iż to co jest w w. 11 jest pewném wykrzyknieniem wtrąconém w nawiasie.— *W przeklęstwie będzie dział wasz.* Toż się przydarzy po śmierci; bo zmaza hańby ojcowskiéj, zawsze na was zostanię

13. Omnia, quae de terra sunt, in terram convertentur; sic impii a maledicto in perditionem.*
14. Luctus hominum in corpore ipsorum, nomen autem impiorum delebitur.* *(Supr. 40, 11).*
15. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni.
16. Bonae vitae numerus dierum; bonum autem nomen permanebit in aevum.
17. Disciplinam in pace conservate, filii: sapientia enim abscondita, et thesaurus invisus: quae utilitas in utrisque? *(Supr. 20, 32).*
18. Melior est homo, qui abscondit stultitiam suam, quam homo, qui abscondit sapientiam suam.
19. Verumtamen reveremini in his, quae procedunt de ore meo.
20. Non est enim bonum, omnem reverentiam observare; et non omnia omnibus bene placent in fide.
21. Erubescite a patre et a matre de fornicatione, et a praesidente et a potente de mendacio,
22. a principe et a judice de delicto, a synagoga et plebe de iniquitate:
23. a socio et amico de injustitia, et de loco, in quo habitas:
24. de furto, de veritate Dei, et testamento, de discubitu in panibus, et ab obfuscatione dati et accepti:
25. a salutantibus de silentio, a respectu mu-

13. Wszytko co iest z ziemie, w ziemię się obróci: tak złośnicy z przeklęctwa na zginienie.
14. Żal człowieczy nad ciałem ich, a imię niezbożnych będzie zgładzone.
15. Staray się o dobrą sławę: bo ta dłużéy trwać będzie tobie niż tysiąc skarbów drogich y wielkich.
16. Dobrego żywota poczet dni: ą dobra sława trwać będzie na wieki.
17. Zachowaycie synowie karność w pokoiu. Mądrość bowiem zakryta a skarb niewidziany, cóż za pożytek oboyga?
18. Lepszy iest człowiek który tai głupstwo swoie, niźli człowiek który kryie mądrość swoię.
19. A przetoż wstydaycie się w tym co pochodzi z ust moich.
20. Bo nie iest rzecz dobra we wszystkim się sromać: y nie wszytkim się wszytko podoba co się wiernie dźieie.
21. Sromaycie się nieczystoty dla oyca y matki: a kłamstwa przed przełożonym y mężnym:
22. występku przed książęciem y sędziem, przesprawia przed zgromadzeniem y pospólstwem:
23. niesprawiedliwości przed towarzyszem y przyiacielem:
24. złodzieystwa dla mieysca na którym mieszkasz, dla prawdy Bożéy y testamentu: wspierania się łokciem na chlebie, y zelżywości wydawanie y odbieranie.
25. Milczenia przed pozdrawiaiącymi: patrzania

13. *Z przeklęstwa na zginienie.* W greck. dla przeklęstw, przez które ludzie życzą, żeby Bóg ich zatracił. —*Na zginienie.* Na zgubę, od zguby w chęci, do zguby w skutku.
14. *Żal człowieczy nad ciałem ich.* Chociaż ludzie dla uczczenia pamięci zmarłych krewnych wyprawują pogrzeby, i piszą nagrobki na trumnach, i t. p., pamięć jednak bezbożnych zaginie.
15. *Staraj się o dobrą sławę.* Większém jest bowiem dobrem sława, niżeli bogactwa. Stosuje się do tego Salomona Przyp. 22, 1: *lepsze jest imię dobre, niż wielkie bogactwa.*
16. *Dobrego żywota.* Albo przyjemnego, w którém zli życie przepędzają, albo uczciwego, jaki prowadzą dobrzy. — *Poczet dni.* Dni jego są policzone, t. j. nie wiele ich; dla tegoż ani upędzać się nie powinniśmy za tak krótką roskoszą, ani tak małéj pracy unikać.
17. *Zachowajcie.... karność w pokoju.* Albo ta myśl: że gdy wam wszystko idzie pomyślnie, trzymajcie się karności i cnoty; albo, że cichym i spokojnym umysłem przyjmujcie karność, i czego was uczą zachowujcie.- *Mądrość bowiem.* W greck. *mądrość zaś.*—*Skarb niewidziany.* W ukryciu trzymany, żeby widzialnym być nie mógł.—*Cóż za pożytek obojga?* Jakby rzekł: żaden.
18. *Lepszy jest człowiek.* Bo kto głupstwo ukrywa, będzie za mądrego mianym; a kto mądrość, za zazdrośnego; t. j. takiego, który tym skarbem z innymi podzielić się nie chce.
19. *W tém co pochodzi z ust moich.* To czynić, co zaraz mam powiedzieć.
20. *Bo nie jest rzecz dobra* Jakby rzekł: jest bowiem pewny wstyd niesłuszny, którym wzgardzić powinniśmy; inny zaś dobry i chwalebny, który sprawiedliwie nas dotyka.—*Wiernie.* Dobrze, słusznie, i podług przepisu rozumu i prawa bożego się dzieje. Te rzeczy, mówię, ze wstydu występnego niekiedy nie podobają się niektórym. Tak powiedziano w Ps. 32, 4, że Bóg *wszystkie sprawy* uczynił *wiernie*, t. j. dobrze i doskonale.
21. *Nieczystoty dla ojca i matki.* Niech się wstydzą ci którzy mają dzieci, które wychowywać powinni święcie i w czystości, jeżeli grzeszą nieczystością, i są dla nich złym przykładem, szczególnie w wieku dojrzałym, który od obrzydliwości tego rodzaju dalekim być powinien. — *Kłamstwa przed przełożonym i mężnym.* Wstyd wam, będąc zwierzchnikami lub sędziami, kłamać: gdyż jak jest w Przyp. 17, 7: *nie przystoją głupiemu słowa poważne: ani książęciu usta kłamliwe.*
22. *Występku przed książęciem i sędzią.* Wstyd wam, którzy jesteście sędziami i książętami, t. j. mścicielami występków, dopuszczać się tego, co w innych karzecie. — *Przed zgromadzeniem i pospólstwem.* Wy którzy uczęstniczycie w radzie narodowéj, wstydzić się powinniście, jeśli jesteście względem innych niesprawiedliwymi, gdy w waszych rękach jest wymiar sprawiedliwości.
23. *Przed towarzyszem i przyjacielem.* Wstyd wam, że oświadczacie się czyjemiś przyjaciółmi, a jednak przez sprawiedliwość przyjaźń gwałcicie.
24. *Dla miejsca na którém mieszkasz.* Wstyd ci kraść w domu w którym mieszkasz; bo słuszna żeby wszyscy domownicy wspólnie troszczyli się o dobro rodziny.— *Dla prawdy Bożéj i testamentu.* Może myśl ta: wstyd ci w testamentach, t. j. w umowach i układach testament boski prawdziwy przez przysięgę wzywać, a nie dopełnić tego na cóś przysiągł. — *Wspierania się łokciem na chlebie.* W greck. *wspierania się łokciem na stole,* albo opierając się na chlebie samym, gdy jesz; bo to jest wielką nieobyczajnością, i okazuje że dusza twoja w półmisku pogrążona.—*Zelżywości dawanie i odbieranie.* T. j. gdy cóś weźmiesz i wypieraćsię będziesz żeś wziął, i prawdę dowodów starać się będziesz zacmić.
25. *Milczenie przed pozdrawiającymi.* Wstyd ci, je-

lieris fornicariae, et ab aversione vultus cognati.

26. Ne avertas faciem a proximo tuo, et ab auferendo partem et non restituendo.

27. Ne respicias mulierem alieni viri, et ne scruteris ancillam ejus, neque steteris ad lectum ejus.*

28. Ab amicis de sermonibus improperii, et cum dederis, ne improperes.* *(Matth. 5, 28).*

na niewiastę nierządną, y odwrócenia twarzy od powinnego.

26. Nie odwracay twarzy od bliźniego twego, y od odeymowania części, a niewracania.

27. Nie patrz na cudzą żonę, y nie gabay służebnice iego, ani stóy u łoża iéy.

28. Przed przyiacioły słów urągania: a gdy dasz, nie wymiatay na oczy.

CAPUT XLII.

ROZDZIAŁ 42.

O zachowaniu tajemnicy, strzeżeniu córek, doskonałościach Bożych, i t. d.

1. Non duplices sermonem auditus de revelatione sermonis absconditi, et eris vere sine confusione, et invenies gratiam in conspectu omnium hominum: ne pro his omnibus confundaris, et ne accipias personam, ut delinquas. *(Deut. 1, 17. Jac. 2, 1).*

2. De lege Altissimi, et testamento, et de judicio justificare impium,

3. de verbo sociorum et viatorum, et de datione hereditatis amicorum,

4. de aequalitate staterae et ponderum, de acquisitione multorum et paucorum,

5. de corruptione emtionis, et negociatorum, et de multa disciplina filiorum, et servo pessimo latus sanguinare.

1. Nie powtarzay mowy którąś słyszał, w obiawieniu mowy taiemnéy: a prawdziwie będziesz bez zawstydzenia, y znaydziesz łaskę przed oczym wszech ludzi: tego wszystkiego nie wstyday się, ani miey względu na osobę, abyś miał zgrzészyć.

2. z Zakonu Nawyższego y testamentu y sądu, żebyś miał usprawiedliwić niezbożnego,

3. nie wstyday się słowa towarzyszów y podróżnych ludzi, działu dziedzictwa między powinowatymi:

4. pomierzania wagi y gwichtów, nabycia wiela y trochy:

5. popsowania przedawania y kupców, częstego karania synów: y czeladnikowi złemu bok skrwawić.

śli pozdrawiającego nie pozdrowisz wzajemnie. —*Patrzania na niewiastę nierządną.* Wstyd oczy zwracać na kobiétę nierządną; bo oznacza że serce twoje skłonne do obrzydliwości.—*Odwrócenia twarzy od powinnego.* Wstyd ci, jeśli, gdy który krewny twój o cóś godziwego prosi cię, odwracasz się i zawstydzasz twarz jego, przez odmówienie rzeczy o którą prosi.

26. *Nie odwracaj twarzy od bliźniego twego.* Jakbyś jego lekce ważył; albo nie przyznając się do przyjaźni i pokrewieństwa które między tobą i nim zachodzi, a to dla tego że jest małym i ubogim. — *Od odejmowania części, a nie wracania.* W greck. *od zajęcia części i darowizny.* Wstyd ci, żeś część komu innemu należną zatrzymał albo odebrał, a nie oddał jednak: bo to zjedna ci imię wydziercy i chciwego.

27. *Nie gabaj służebnice jego.* W greck. *od ciekawości względem służebnicy jego:* bo ci którzy wiele i ciekawie patrzą i zapytują i t. p. budzą podejrzenie o niepowściągliwości ducha.—*Ani stój u łoża jéj.* Żebyś namawiał do grzechu; bo chociaż nieuczciwą jest rzeczą własną służebnicę namawiać do występku, haniebniejszą jednak i obrzydliwszą—cudzą, przyczyniając domowi bliźniego hańbę.

R. 42.—1. *Nie powtarzaj mowy którąś usłyszał.* Jest to ciąg dalszy wyliczania tego, czego się wstydzić powinniśmy. Myśl ta: wstydź się żeś powierzoną tajemnicę wykrył; bo to znaczy mowę podwająć albo powtarzać, t. j. raz słyszaną rzecz powtórzyć, i innym powierzać.—*Będziesz bez zawstydzenia.* Jeśli powierzoną tajemnicę zachowasz, nie będziesz miał czego się wstydzić.

2. *Tego wszystkiego nie wstydaj się.* Nie wstydź się tego, co zaraz wyliczę.—*Ani miéj względu na osobę, abyś miał zgrzeszyć.* Żebyś przez poważanie albo miłość jakiéj osoby tak się nie uniosł, iżbyś przestępował to, co zaraz powiem.—*Z zakonu Najwyższego i testamentu.* Nie wstydź się wyznawać prawo boże, które przyjąłeś do zachowania, przez przymierze niegdyś od twoich przodków z Bogiem zawarte. — *Sądu żebyś miał usprawiedliwić niezbożnego.* Żebyś się nie uwiódł wstydem występnym, abyś miał w sądzie niezbożnego ogłosić niewinnym. Połączyć z pop. słowy w ten sposób: *nie wstydaj się, ani miéj względu na osobę, żebyś miał usprawiedliwić niezbożnego.*

3. *Słowa towarzyszów i podróżnych.* Jeśli między podróżnym i towarzyszem którym twoim zawiąże się sprzeczka, strzeż się żebyś uwiedziony wstydem występnym nie obraził sprawiedliwości, i żebyś nie wziął obrony towarzysza, przez bojaźń obrażenia go: lecz bądź sprawiedliwym i prawym pośrednikiem, żebyś też i podróżnemu słuszność przyznał, jeżeli dowody jego są lepsze.—*Działu dziedzictwa między powinowatemi.* W rozdzieleniu dziedzictwa równie i wiernie pomiędzy spadkobiercami, nie chciéj jednemu więcéj sprzyjać albo dać niżeli drugiemu, przez wstyd.

4. *Pomierzania wagi i gwichtów.* Nie wstydź się od tego od którego cóś kupujesz wymagać, żeby dał tobie równą i należną miarę, albo wagę rzeczy kupionéj. Są bowiem, którzy występnym wstydem powodowani, nie odważą się tego czynić. Albo: nie wstydź się być ścisłym w zachowaniu równości miar i wag, chociaż widział że inni odgrażają się zdradliwie, i że z ciebie szydzą jako z prostaka i bardzo troskliwego.—*Nabycia wiela i trochy.* Nie wstydź się jeśli mało zarobisz; gdy inni do wielkich bogactw doszli, ani chciéj dla tego sprawiedliwość pogwałcić.

5. *Popsowania przedawania i kupców.* Zdaje się że ta myśl Wulgaty: nie wstydź się psuć, t. j. przeszkadzać kupowaniu kupców, gdy rzecz jaka z licytacji się sprzedaje, jakby się lękając żeby innemu nie być przeszkodą, jeśli dodając cóś do ceny, rzecz pożyteczną sobie nabędziesz.—*Częstego karania synów.* Nie wstydź się zbytku w wychowaniu, poprawianiu, karaniu synów, lękając się żebyś nie był mianym za niespokojnego i twardego.—*Czeladnikowi złemu bok skrwawić.* Nie wstydź się sługi złego, złodzieja np., pijaka, rozpustnika i t. p. bok skrwawić, t. j. chłostać.

6. Super mulierem nequam bonum est signum.
7. Ubi manus multae sunt, claude, et quodcunque trades, numera, et appende: datum vero, et acceptum omne describe.
8. De disciplina insensati et fatui, et de senioribus, qui judicantur ab adolescentibus: et eris eruditus in omnibus, et probabilis in conspectu omnium vivorum.
9. Filia patris abscondita est vigilia, et sollicitudo ejus aufert somnum, ne forte in adolescentia sua adulta efficiatur, et cum viro commorata odibilis fiat;
10. nequando polluatur in virginitate sua, et in paternis suis gravida inveniatur; ne forte cum viro commorata transgrediatur, aut certe sterilis efficiatur.
11. Super filiam luxuriosam confirma custodiam: ne quando faciat te in opprobrium venire inimicis, a detractione in civitate, et objectione plebis, et confundat te in multitudine populi.
12. Omni homini noli intendere in specie, et in medio mulierum noli commorari:
13. de vestimentis enim procedit tinea, et a muliere iniquitas viri.
14. Melior est enim iniquitas viri, quam mulier benefaciens, et mulier confundens in opprobrium.
15. Memor ero igitur operum Domini, et quae vidi, annuntiabo. In sermonibus Domini opera ejus.
16. Sol illuminans per omnia respexit, et gloria Domini plenum est opus ejus.
17. Nonne Dominus fecit sanctos enarrare omnia mirabilia sua, quae confirmavit Dominus omnipotens stabiliri in gloria sua?

6. Na złą niewiastę dobra iest pieczęć:
7. Gdzie iest wiele rąk, zamykay, y cokolwiek wydasz, policz y zważ, a co wydasz y weźmiesz wszytko napisz.
8. Karania człeka niemądrego y głupiego y starców których młodzi sądzą: y będziesz we wszytkim wyćwiczony, y przyiemny przed oczyma wszytkich żywiących.
9. Córka iest taiemna czuyność oycowska: a staranie o niéy spać mu nie dopuszcza: by snadź lat w młodości swéy nie przeszła: a z mężem mieszkaiąc obrzydła się nie stała:
10. by kiedy w panieństwie swym zmazana nie była, a w domu oycowskim brzemienną nie została: by snadź z mężem mieszkaiąc nie wystąpiła, abo więc niepłodna nie została.
11. Nad córką niesromieźliwą postanów pilną straż: aby kiedy nie uczyniła żebyś przyszedł w pośmiewisko nieprzyiaciołóm: dla obmówiska w mieście y zarzucania pospólstwa, y aby cię nie zawstydziła w gromadzie ludu.
12. Nie zapatrzay się na piękność żadnego człowieka, a nie zasiaday między niewiastami.
13. Bo z szat mól pochodzi, a z niewiasty złość mężowa.
14. Lepsza bowiem iest złość mężka, niż niewiasta dobrze czyniąca, y niewiasta zawstydzaiąca na zelżywości.
15. Będę tedy przypominał sprawy Pańskie, a com widział opowiem. Przez mowy Pańskie dzieła iego.
16. Słońce oświecaiące na wszytko patrzy, a chwały Pańskiéy pełne iest dzieło iego.
17. Izali Pan nie kazał świętym swoim opowiadać wszytkie cuda iego, które wszechmocny Pan ugruntował, aby były umocnione w chwale iego?

6. *Złą niewiastę.* Lekkich obyczajów, albo nieskromną.—*Dobra jest pieczęć.* T. j. zamknięcie, jakoby rzekł: nie wstydź się trzymać żonę w zamknięciu, lękając się żeby cię zazdrośnikiem nie nazwano; jeżeli wiesz zkąd inąd że jest niewstydliwą.

7. *Gdzie jest wiele rąk.* Któreby ukraść mogły, zamykaj; ani się wstydź téj pilności.—*Cokolwiek wydasz.* Nie wstydź się dając komu, albo biorąc od kogo policzyć pieniędzy i t. p., lękając się żebyś nie okazał się niedowierzającym wierności przyjaciela.

8. *Karania człeka niemądrego.* Nie wstydź się uczyć i karać nierozsądnego i głupiego, jakobyś nie lubił spokojności, i wystawił się dla innych na pośmiewisko.—*Starców których młodzi sądzą.* W greck. zamiast: *starców*, jest: zgrzybiali. Tych często wyśmiewają młodzi, jakby obłąkanych. Nie powinien przeto mądry i dobry człowiek wstydzić się przyjąć na siebie ich obronę. Albo, nie wstydź się ostrzedz starca, żeby się nie spierał z młodymi; bo czyni rzecz niegodną jego osoby i wieku, kłócąc się i równając się z nimi.—*Będziesz... wyćwiczony.* Obyczajnym i dobrze wychowanym się okażesz.

9. *Jest tajemna czujność.* Bo czyni to, że w nocy gdy myślą że śpi, czuwa.—*W młodości swéj nie przeszła.* Żeby w domu nie postarzała, żeby lat nie przeszła, jak mówi Paweł ś. 1 Kor. 7, 36, zanim w zamęście oddaną nie będzie.—*Z mężem mieszkając.* Z przyczyny nierządu.—*Obrzydłą się nie stała.* I męża znaleźć nie mogła.

10. *W panieństwie swem zmazana nie była.* Nie dopuściła gwałciciela, gdy jest w stanie panieńskim, przed zamęściem.—*Z mężem mieszkając.* Oddana w zamęście mężowi.—*Nie wystąpiła.* Nie przestąpiła obowiązków małżeństwa przez cudzołóztwo.—*Niepłodną nie została.* Żeby nie okazała się niepłodną, i dla tego nie była od męża mało kochaną.

13. *Z szat mól pochodzi.* Jak z odzienia wyradza się mól, tak od niewiasty pięknéj mól miłości, który gryzie serce patrzającego.

14. *Lepsza bowiem jest złość mężka.* Bo lepiéj, że mężczyzna jest dla ciebie niesprawiedliwym, przykrym i przeciwnym, niżeli kobieta łaskawą i przymilającą się ku tobie; bo z niéj większe jest niebezpieczeństwo.—*Zawstydzająca na zelżywości.* Hańbiąca ciebie; gdy cię do obrzydliwéj poufałości ciągnie.

15. *Com widział.* Com oglądał oczyma, lub w myśli rozważał.—*Przez mowy Pańskie dzieła jego.* Słowem i rozkazaniem Pańskiem stworzone są wszystkie sprawy jego, zachowują się i są rządzone.

17. *Które utwierdził Pan.* Myśl ta: że Pan dzieła swoje utworzył nie przemijającemi, lecz stałemi i trwałemi, żeby w nich ustalił i utrwalił chwałę i wielmożność swoję na całym wszechświecie. Z greck. tak wytłómaczyć można: *nie dał Pan możności samym świętym wypowiedzenia dziwów jego, które sam Bóg wszechmocny ustanowił, mianowicie dla tego, żeby cały wszechświat ten stał ku chwale jego.* To powiedziano, żeby ktoś nie sądził, iż od niego oczekiwać trzeba, żeby rzecz odpowiednio mógł wyrazić.

18. Abyssum, et cor hominum investigavit, et in astutia eorum excogitavit.

19. Cognovit enim Dominus omnem scientiam, et inspexit in signum aevi: annuntians, quae praeterierunt, et quae superventura sunt, revelans vestigia occultorum.

20. Non praeterit illum omnis cogitatus, et non abscondit se ab eo ullus sermo.

21. Magnalia sapientiae suae decoravit, qui est ante saeculum et usque in saeculum, neque adjectum est,

22. neque minuitur, et non eget alicujus consilio.

23. Quam desiderabilia omnia opera ejus, et tamquam scintilla, quae est considerare!

24. Omnia haec vivunt, et manent in saeculum, et in omni necessitate omnia obaudiunt ei.

25. Omnia duplicia, unum contra unum, et non fecit quidquam deesse.

26. Uniuscujusque confirmavit bona. Et quis satiabitur videns gloriam ejus?

18. Głębokości y serca człowieczego doszedł, y chytre rady ich wyrozumiał.

19. Abowiem Pan umie wszytkę umieiętność, y weyźrzał na znak wieku, oznaymuiąc rzeczy które przeszły y które przyśdź maią, szlaki taiemnic odkrywaiąc.

20. Nie iest mu tayna żadna myśl, y żadna powieść nie iest przed nim skryta.

21. Wielmożne sprawy mądrości swéy przyozdobił ten, który iest przed wieki, y aż na wieki,

22. ani mu się nic nie przyczyniło, ani mu ubywa, ani potrzebuie rady żadnego.

23. Iako są pożądane wszytkie sprawy iego, y iako iskierka są te które się widzieć godzi!

24. Wszytkie te rzeczy żywią y trwaią na wieki, y wszytkie są mu posłuszne w każdéy potrzebie.

25. Wszytko dwoiste, iedno przeciw iednemu, a nie uczynił nic niedostatecznego.

26. Każdéy rzeczy dobroć utwierdził. A któż się nasyci przypatruiąc się chwale iego?

CAPUT XLIII.

ROZDZIAŁ 43.

O wielkości spraw Boskich, których żadne słowa nie wypowiedzą.

1. Altitudinis firmamentum pulchritudo ejus est, species coeli in visione gloriae.

2. Sol in aspectu, annuntians in exitu, vas admirabile, opus Excelsi.

3. In meridiano exurit terram, et in conspectu ardoris ejus quis poterit sustinere? Fornacem custodiens in operibus ardoris;

4. tripliciter sol exurens montes, radios igneos exsufflans, et refulgens radiis suis, obcaecat oculos.

5. Magnus Dominus, qui fecit illum, et in sermonibus ejus festinavit iter.

1. Utwierdzenie wysokości, piękność iego iest, a śliczność nieba w widzeniu chwały.

2. Słońce gdy ie widać, opowiada gdy wschodzi, dziwne naczynie dzieło Nawyższego.

3. W południe pali ziemię, a przed gorącością iego kto się ostoi? Pieca strzegący w dziełach rozpalonych:

4. we tróynasób słońce rozpala góry, wypuszczaiąc promienie ogniste, a błyszcząc promieńmi swemi zaślepia oczy.

5. Wielki Pan, który ie stworzył, y na słowa iego pośpieszył się w drodze.

18. *Głębokości i serca człowieczego.* Przepaści serca człowieczego. Albo, równie zna przepaść i serce ludzkie, chociaż oboje są najprzepaścistszemi, i uważają się za niezbadane.—*Chytre rady ich wyrozumiał.* Chytrości serca ludzkiego pojął i przenika.

19. *Wejrzał na znak wieku.* Rozumie gwiazdy, o których powiedziano w Gen. r. 1, w. 14, że są *na znaki i czasy, i dni i lata*, stworzone i przyrodzone skutki gwiazd, i wpływ ich na ziemię. Albo, wszystkie chwile czasu widzi.—*Szlaki tajemnic.* Skryte, których szlaki ukryte badają ludzie, lecz Bogu są najwyraźniéj znajome.

20. *Powieść.* Rzecz, albo mowa ludzi.

21. *Wielmożne sprawy mądrości swéj przyozdobił.* Znakomite dzieła mądrości swojéj, też mądrością swoją ozdobił i udoskonalił. — *Który jest przed wieki.* Który jest wiecznym.

22. *Ani mu się nic nie przyczyniło.* Nic mu nowego nie przybyło, ani się zmienia, lecz zawsze jest tym samym.

23. *Pożądane.* Piękne i doskonałe; bo co jest takiem, to też jest i pożądaném.—*I jako iskierką.* Sprawy boże są jakby iskierkami boskiéj potęgi, mądrości, dobroci.—*Które się widzieć godzi.* Które wolno i przystoi rozważać.

24. *Żyją i trwają na wieki.* Albo trwają w sobie samych, albo w swoim rodzaju. Albo, wszystko to siłę swoję wywiera. — *W każdéj potrzebie.* Do wszelkiego użytku.

25. *Wszystko dwoiste.* T. j. podwójne, albo dwojakie, z których jedno przeciwném jest drugiemu, albo sprzeczném: tak ciepłu przeciwne zimno, suchość wilgoci.

26. *Każdéj rzeczy dobroć utwierdził.* T. j. przez rzecz jéj przeciwną; tak materja udoskonala się przez kształt, możność przez czyn. Tak rzecz biała od czarnéj piękniéj się odbija, młodość jest rządzoną radą starych, starzy są wspierani pomocą młodych.

R. 43.—1. *Utwierdzenie wysokości, piękność jego jest.* Zaimek *jego* trzeba odnieść do wyrazu *wysokości*, a będzie myśl: wysokości, t. j. szczytu niebieskiego za najznakomitszą część uważaj firmament, czyli niebo gwiaździste jest pięknością jéj t. j. wysokości.—*Śliczność nieba w widzeniu chwały.* Śliczność i piękność firmamentu, która jest ślicznością i pięknością całego nieba i świata, jest to w czém wydatniejé chwała tak samego nieba, jako i Boga który jest jego stwórcą. Jest to hypallaga; bo w prostym porządku trzebaby mówić: *widzenie chwały Boga jest w śliczności nieba.*

2. *Gdy je widać.* Gdy na nas zaczyna patrzeć w poranku: gdy my je najprzód oglądamy.—*Opowiada.* Że już przybyła światłość, i czas brania się do robót dziennych.

4. *We trójnasób słońce rozpala góry.* Daleko więcéj niż we trójnasób słońce góry pali.

5. *Na słowa jego pośpieszył się w drodze.* Z rozkazu Bożego z największym pędem bieg swój odbywa.

6. Et luna in omnibus in tempore suo, ostensio temporis et signum aevi.
7. A luna signum diei festi, luminare, quod minuitur in consummatione.
8. Mensis secundum nomen ejus est, crescens mirabiliter in consummatione.
9. Vas castrorum in excelsis, in firmamento coeli resplendens gloriose.
10. Species coeli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus.
11. In verbis sancti stabunt ad judicium, et non deficient in vigiliis suis.
12. Vide arcum, et benedic eum, qui fecit illum: valde speciosus est in splendore suo. *(Gen. 9, 13.)*
13. Gyravit caelum in circuitu gloriae suae; manus Excelsi aperuerunt illum.
14. Imperio suo acceleravit nivem; et accelerat coruscationes emittere judicii sui.
15. Propterea aperti sunt thesauri, et evolaverunt nebulae sicut aves.
16. In magnitudine sua posuit nubes; et confracti sunt lapides grandinis.
17. In conspectu ejus commovebuntur montes, et in voluntate ejus aspirabit notus.
18. Vox tonitrui ejus verberabit terram, tempestas aquilonis, et congregatio spiritus;
19. et sicut avis deponens ad sedendum, aspergit nivem, et sicut locusta demergens descensus ejus.
20. Pulchritudinem candoris ejus admirabitur oculus, et super imbrem ejus expavescet cor.
21. Gelu sicut salem effundet super terram; et dum gelaverit, fiet tamquam cacumina tribuli.
22. Frigidus ventus aquilo flavit, et gelavit crystallus ab aqua, super omnem congregationem aquarum requiescet, et sicut lorica induet se aquis.

6. Y księżyc we wszytkim czasu swego, okazanie czasów, y znak wieków.
7. Od księżyca znak dnia świętego, światłu którego ubywa od pełniéy.
8. Miesiąc wedle imienia iego iest, y rostący dziwnie do pełniéy.
9. Naczynie woyska na wysokości, na utwierdzeniu niebieskim świeci się ozdobnie.
10. Piękność nieba, iasność gwiazd, świat oświecaiący Pan na wysokości.
11. Na słowa świętego stoią wedle rozsądku, a nie ustaną na straży swoiéy.
12. Patrz na tęczę, a błogosław tego który ią stworzył: bardzo iest piękna w iasności swoiéy.
13. Obtoczyła niebo okrążeniem światłości swoiéy, ręce Naywyższego wyciągnęły ią.
14. Rozkazaniem swym śnieg przyśpieszył, a pokwapia się wypuszczać błyskania sądu swego.
15. Przetoż skarby są otworzone, y wyleciały obłoki jako ptacy.
16. Wielmożnością swą założył obłoki, y połamały się kamienie gradowe.
17. Na iego weyźrzenie zatrzasną się góry, a wiatr południowy wiać będzie na wolą iego.
18. Głos gromu iego uderzy w ziemię, nawalność północna, y zgromadzenie wiatru;
19. a iako ptastwo zlatuiące ku usiędzieniu spuszcza śnieg, a iako szarańcza spadaiąca spadnienie iego.
20. Piękności białości iego oko się dziwować będzie, a serce zdumiewać się przed deszczem iego.
21. Mróz wysypie na ziemię iako sól, y gdy zmarznie, będzie iako wierzchołki ostu.
22. Zimny wiatr z północy wiał, y ściął się lód z wody nad wszytkim zgromadzeniem wód odpoczynie, y iako pancerz wewlecze się na wody:

6. *I księżyc we wszystkiem.* Albo we wszystkich narodach i stronach świata, albo we wszystkich przemianach którym podlega.—*Okazanie czasów.* Bo księżyc stanowi miesiące.—*Znak wieków.* Znak czasu; bo przez księżyc czasy się rozróżniają.

7. *Od księżyca znak dnia świętego.* Dzień pierwszy miesiąca, który obchodzono na nowiu, jak sam wyraz okazuje: *neomenia.* — *Światło którego ubywa od pełni.* T. j. gdy się umniejsza światło, aż zupełnie ustanie.

9. *Naczynie wojska na wysokości.* Prześliczne narzędzie Boga między gwiazdami, które podług wyrażenia Pisma ś. nazywają się wojskiem uszykowaném nieba.

11. *Na słowa świętego stoją wedle rozsądku.* Na rozkaz Boga stawają do spełniania jego najsprawiedliwszych rozkazów, jak przystało na posłusznych żołnierzy.—*Nie ustaną na straży swojéj.* Nie ustawają, pełniąc straże swe i czuwania.

14. *Przyśpieszył.* Zsyła śniegi, które prędko i ochoczo rozkazy Boskie spełniają. Tak samo rozumieć trzeba i to co następuje, *pokwapia się wypuszczać błyskania.* — *Błyskania sądu.* Które w swoim czasie i przez mądry wyrok wysyła.

15. *Skarby są otworzone.* Skarby śniegu, deszczów i t. d. Nie dla tego że są składy albo zawory, w których są zamknięte chmury i śniegi, i że z tamtąd w swoim czasie są wydawane; lecz wyraża się tekst podług ogólnego mniemania, które, gdy się okazują tego rodzaju meteory, sądzi, że one z tamtąd są wyrzucone. Tak Job. 38, 22: *izaliś wszedł do skarbu śniegu, albo skarby gradu oglądał? Którém nagotował na czas nieprzyjaciela, na dzień bitwy i walki.*

16. *Wielmożnością swą założył obłoki.* Wielką potęgą swoją tworzy obłoki, napełnia je, zgęszcza i utwierdza. — *Połamały się kamienie gradowe.* Mówi podług mniemania ludu, który sądzi że grad jest odłamkiem spadłym z chmury zlodowaciałéj.

17. *Na jego wejrzenie.* T. j. Boga, który spogląda na ziemię i wprawia ją w drżenie. Ps. 103, 32.—*Na wolą jego.* Gdy on chce i rozkazuje.

18. *Głos gromu.* Huk, łoskot, trzask.—*Uderzy.* Bo grzmot powstaje z gwałtownego starcia się chmur, które to starcie się czyni gwałtowny prąd powietrza.—*Nawalność północna.* Wiatr północny sprawujący nawałnicę.

19. *Jako ptastwo zlatujące.* Śnieg, gdy z nieba na ziemię pada, podobny jest do ptastwa gromadnie lecącego, które się spuszcza do siedzenia, t. j. do wypoczynku na polu: albo podobny jest do gromady szarańczy, która w tak wielkiéj liczbie rozsypuje się po ziemi, że ją okrywa, zalega i jakby zatapia.

21. *Mróz wysypie na ziemię jako sól.* Bo śnieg zlodowaciały podobny soli. Albo tu mowa o szronie, jak zdaje się że w greck. to znaczy. — *Jako wierzchołki ostu.* W greck. *tyczek.* Myśl ta: że śnieg który na wierzchołku tyk albo słupów zlodowacieje, czyni dla nich jakby wierzchołek i włócznię.

22. *Nad wszystkiem zgromadzeniem wód odpocznie.* Lód wszystkie miejsca i zbiory wód zajmuje, i na wodę

23. Et devorabit montes, et exuret desertum, et extinguet viride, sicut igne.
24. Medicina omnium in festinatione nebulae; et res obvians ab ardore venienti humilem efficiet eum.
25. In sermone ejus siluit ventus, et cogitatione sua placavit abyssum, et plantavit in illa Dominus insulas.
26. Qui navigant mare, enarrent pericula ejus; et audientes auribus nostris admirabimur.
27. Illic praeclara opera, et mirabilia, varia bestiarum genera, et omnium pecorum, et creatura belluarum.
28. Propter ipsum confirmatus est itineris finis, et in sermone ejus composita sunt omnia.
29. Multa dicemus, et deficiemus in verbis; consummatio autem sermonum, ipse est in omnibus.
30. Gloriantes ad quid valebimus? ipse enim omnipotens super omnia opera sua.
31. Terribilis Dominus, et magnus vehementer; et mirabilis potentia ipsius.
32. Glorificantes Dominum, quantumcunque potueritis: supervalebit enim adhuc, et admirabilis magnificentia ejus.
33. Benedicentes Dominum, exaltate illum, quantum potestis: major enim est omni laude.
34. Exaltantes eum replemini virtute: ne laboretis, non enim comprehendetis.
35. Quis videbit eum, et enarrabit? et quis magnificabit eum sicut est ab initio? *(Psal. 105, 2)*.
36. Multa abscondita sunt majora his: pauca enim vidimus operum ejus.
37. Omnia autem Dominus fecit, et pie agentibus dedit sapientiam.

23. y pożrze góry y powarzy pusscze, y zieloność iako ogniem posuszy.
24. Lekarstwo na wszytko, w pokwapieniu obłoku, y rosa nadchodząca od ciepła nadchodzącego uniży go.
25. Na słowo iego ucichł wiatr, a pomyśleniem swym uciszył głębokość, y ugruntował Pan na niey wyspy.
26. Którzy ieżdżą po morzu, niech powiadaią o niebezpieczeństwach iego, a słysząc uszami naszemi będziem się dziwować.
27. Tam znamienite sprawy y dziwne, rozmaite rodzaie źwierząt, y wszelkiego bydła, y stworzenie wielorybów.
28. Przezeń utwierdzony iest koniec biegu, y mowa iego wszytkie rzeczy są złożone.
29. Wiele będziem mówić, a ustaniemy w słowiech: a summa mów: on iest we wszytkim.
30. Wysławiaiąc dokądże przemożemy? Bo on wszechmogący nad wszytkimi sprawami swemi.
31. Straszliwy Pan y bardzo wielki, y dziwna moc iego.
32. Wysławiaycie Pana im nawięcey możecie: bo iescze przewyższy, y dziwna wielmożność iego.
33. Błogosławiąc Pana, wywyższaycie go ile będziecie mogli: bo więtszy iest nadewszelką chwałę.
34. Wywyższaiąc go napełniaycie się mocą, nie ustawaycie, bo nie ogarniecie.
35. Któż go uyźrzy y wypowie? a kto go wychwali iako iest od początku?
36. Wiele rzeczy skrytych, więtszych niźli te: bośmy mało widzieli spraw iego.
37. A Pan stworzył wszytko, a pobożnie żyiącym dał mądrość.

---

skorupę naprowadza. —*Jako pancerz wewlecze się na wody.* Enalaga, zamiast; wody okryje jakby pancerz.
23. *Pożrze góry.* Pustoszy góry, bo wszystkie krzewy i zieloność zwarza i pożera niejako.—*Powarzy puszcze.* Wysuszy; dla tego mówił Jakób Gen. 31, 40. że go mróz zwarzył: *we dnie i w nocy cierpiałem gorąco i zimno.*
24. *Lekarstwo na wszystko w pokwapieniu obłoku.* Lekarstwem na wszystkie szkody jakie sprawuje mróz i lód, jest mgła t. j. chmura i rosa, czyli deszcz przez wiatr południowy sprawiony; bo wtenczas powietrze się ogrzewa i śnieg topnieje i rozpuszcza się. — *Od ciepła.* Wiatru południowego, ciepłego.—*Uniży go.* Umniejszy śnieg, czyli lód, który nazwał kryształem.
25. *Pomyśleniem swém.* Wolą swoją. W greck. myślą, mową, rozkazaniem.—*Uciszył głębokość.* Uspokoił morze wzdęte falami.
27. *Rozmaite rodzaje źwierząt.* Ryb, wielorybów i t. p.—*I wszelkiego bydła.* Także powiedziano o morskich. —*Stworzenie wielorybów.* Ogromne źwierzęta z rodzaju wielorybów, które Bóg w morzu stworzył.
28. *Utwierdzony jest koniec biegu.* Zdaje się że końcem biegu nazywa koniec czyli cel stworzeń, do którego wszystkie swoją jakby drogą ciągle zmierzają i dążą, bo ten dla nich Bóg założył i utwierdził.—*Mową jego.* Wolą jego.—*Wszystkie rzeczy złożone.* Urządzone i uporządkowane.
29. *Wiele będziem mówić.* T. j. chociażbyśmy wiele mówili, mowę jednak naszę przewyższy wielkość przedmiotu.—*Summa mów: on jest we wszystkiém.* Gdy nie możemy podołać wszystkiemu co o Bogu powiedzieć można, koniec i treść słów i mów niech będzie ta, że Bóg jest we wszystkiém, przyczyną skuteczną i zachowawczą wszystkiego, i że do niego jako do celu wszystko się odnosi. W greck. *on jest wszystkiém.*
30. *Dokądże przemożemy.* Jakąż cząsteczkę chwały jego okazać potrafimy?—*Nad wszystkiemi sprawami swemi.* Boga ze spraw tylko możemy poznawać i wielbić: lecz sprawy boże nieskończenie mniejszémi i niższemi są od Boga samego.
32. *Bo jeszcze przewyższy.* Większéj jeszcze czci i chwały godzien.—*Wielmożność jego.* Wielkość i potęgę jego.
34. *Napełniajcie się mocą.* Zbierzcie siły wasze, i bądźcie wytrwałymi w chwaleniu Boga.—*Nie ogarniecie.* Tego dokazać nie potraficie, żebyście go tyle pochwalili, ile jest chwały godnym.
35. *Któż go ujrzy.* Okazuje, że nie możemy tyle chwalić Boga ile jest godnym tego, że bóstwo jest rzeczą nieprzystępną zmysłom naszym.—*Od początku.* Od wieków.
36. *Wiele rzeczy skrytych.* Niektóre tylko znamy, nierównie zaś jest więcéj i większych nam niedostępnych.
37. *Pobożnie żyjącym dał mądrość.* Mało ludzie wiedzą o Bogu, lecz pobożnym udziela się od Boga obszerniejsza niż innym wiadomość rzeczy boskich.

CAPUT XLIV.

1. Laudemus viros gloriosos, et parentes nostros in generatione sua.

2. Multam gloriam fecit Dominus magnificentia sua a saeculo.

3. Dominantes in potestatibus suis, homines magni virtute, et prudentia sua praediti, nuntiantes in prophetis dignitatem prophetarum,

4. et imperantes in praesenti populo, et virtute prudentiae populis sanctissima verba;

5. in peritia sua requirentes modos musicos, et narrantes carmina scripturarum;

6. homines divites in virtute, pulchritudinis studium habentes; pacificantes in domibus suis.

7. Omnes isti in generationibus gentis suae gloriam adepti sunt, et in diebus suis habentur in laudibus.

8. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum;

9. et sunt quorum non est memoria; perierunt quasi qui non fuerint; et nati sunt, quasi non nati, et filii ipsorum cum ipsis.

10. Sed illi viri misericordiae sunt, quorum pietates non defuerunt;

11. cum semine eorum permanent bona,

12. hereditas sancta nepotes eorum, et in testamentis stetit semen eorum;

13. et filii eorum propter illos usque in aeternum manent; semen eorum et gloria eorum non derelinquetur.

14. Corpora ipsorum in pace sepulta sunt; et nomen eorum vivit in generationem et generationem.

ROZDZIAŁ 44.

O chwale Patryarchów, Proroków i Królów sprawiedliwych.

1. Wysławiaymy męże chwalebne y oyce nasze w rodzaiu swoim.

2. Wielką chwałę uczynił Pan wielmożnością swą od wieku.

3. Panuiące we władzach swych ludzie wielkiey mocy, y mądrością swą obdarzeni, pokazuiący w pismach prorockich zacność prorocką,

4. y rozkazuiący ludowi czasu swego y mocą rostropności ludziom naświętsze słowa;

5. umieiętnością swą wynaydowali śpiewania muzyckie, y wiersze pisma wykładali;

6. ludzie bogaci w mocy, staraiący się o poczciwość doma spokoynie mieszkaiący.

7. Ci wszyscy w rodzaiach narodu swego sławę otrzymali, a za dni swoich byli w pochwaleniu.

8. Którzy się z nich narodzili zostawili imię, aby opowiadano chwały ich;

9. a są których niemasz pamiątki: zginęli iako ci, których nie było; y narodzili się iakoby się nie rodzili, y synowie ich z nimi.

10. Ale oni są ludzie miłosierdzia, których pobożności nie ustały;

11. z nasieniem ich trwaią dobra,

12. dziedzictwo święte wnukowie ich, a w testamencie trwało nasienie ich;

13. y synowie ich dla nich trwaią aż na wieki: nasienie ich y sława ich nie będzie opusczona.

14. Ciała ich są w pokoiu pogrzebione, a sława ich żywie na pokolenie y pokolenie.

R. 44.—1. *Męże chwalebne.* Znakomitych, których sława jest wielką.—*Ojce nasze.* Przodki nasze.—*W rodzaju swoim.* W swoim wieku, którzy byli znakomitymi i sławnymi w czasie w którym żyli.

2 *Wielką chwałę uczynił Pan.* Wielką chwałę przez owych znakomitych mężów Pan sobie zjednał.—*Wielmożnością swą.* Wielką potęgą swoją.—*Od wieku.* Od początku świata.

3. *Panujące we władzach swych. Panujące* nie jest czwartym przypadkiem zależnym od słowa *wysławiajmy,* lecz pierwszym przypadkiem, jak widać z greck.; toż samo rozumieć o dwóch następnych wyrazach *we władzach, pokazujący.—Pokazujący w pismach prorockich zacność prorocką.* W greck. jest tylko: *pokazujący w proroctwach;* myśl Wulgaty może być taka: przodkowie nasi pokazywali między prorokami godność swoją proroczą; jakby rzekł: nie raz, ani dwa razy duchem proroczym natchnieni prorokowali, lecz częściéj i jakby zwyczajnie; zkąd bywało, że w narodzie ogłaszali że są prorokami, i że tę godność cudownie otrzymali. Tak Palaciusz. Albo, głosząc proroctwa z prorokami, według godności proroków. Tak Emm. Sa; jakby rzekł: przodkowie nasi byli prorokami, i przepowiednie ich godne proroków. Albo wreszcie, przodkowie nasi głosili, t. j. w rzeczy samej okazywali i wysławiali godność proroctwa, gdy je brali od Boga i w księgach zapisywali, z którychby się ono czytało i ogłaszało narodowi. Tak wykłada Janseniusz.

4. *Ludowi czasu swego.* W tym naszym Izraelskim narodzie.—*Najświętsze słowa.* Najświętsze rzeczy, rozkazy najświętsze.

5. *Umiejętnością swą wynajdowali śpiewania muzyckie.* Niektórzy z przodków naszych, nie tylko rządzili narodem i uczyli go prawa bożego, lecz dowcipem swoim i umiejętnością wynaleźli śpiewy muzyczne, któremi Bogu chwała się oddaje. Takim szczególnie był Dawid, który napisał psalmy, i oddał je muzykom do śpiewania.—*Wiersze pisma wykładali.* W greck. *tłómaczący wiersze w pismach,* t. j. co w pismie się zawiera, tłómaczyli nierozumiejącym.

6. *Bogaci w mocy.* Wielką mocą, t. j. siłą udarowani.

7. *W rodzajach narodu swego.* W swoim wieku, w czasie, w którym żyli.—*I za dni swoich.* Pomiędzy tymi którzy w owym wieku byli.—*W pochwaleniu.* Sławni są, znakomici.

8. *Zostawili imię.* Sławę i chwałę.—*Aby opowiadano chwały ich.* I obszerny przedmiot do opowiadania ich chwały.

9. *A są których niemasz pamiątki.* Nie byli podobnymi do sławnych rodziców, zapomniani a nawet źli.

10. *Ludzie miłosierdzia.* Dla innych miłosierni, i miłosierdzie od Boga otrzymali.—*Pobożności.* Uczynki miłosierdzia.

11. *Z nasieniem ich.* Z ich synami, wnukami i potomkami.—*Dobra.* Tak doczesne, jako i duchowne.

12. *Dziedzictwo święte.* Ażeby wnuki ich świętymi byli, wiernymi i cnoty czcicielami. — *W testamencie trwało.* Zachowało przymierze z Bogiem zawarte, żeby mu wiernie służyło.

14. *W pokoju.* Pełni lat i dobrych uczynków śmiercią naturalną zeszli.

15. Sapientiam ipsorum narrent populi; et laudem eorum nuntiet ecclesia.

16. Henoch placuit Deo, et translatus est in paradisum, ut det gentibus poenitentiam. *(Gen. 5, 24)*.

17. Noe inventus est perfectus, justus; et in tempore iracundiae factus est reconciliatio. *(Gen. 9, 9)*.

18. Ideo dimissum est reliquum terrae, cum factum est diluvium.

19. Testamenta saeculi posita sunt apud illum, ne deleri possit diluvio omnis caro.

20. Abraham magnus pater multitudinis gentium, et non est inventus similis illi in gloria, qui conservavit legem Excelsi, et fuit in testamento cum illo. *(Gen. 17, 4)*.

21. In carne ejus stare fecit testamentum, et in tentatione inventus est fidelis. *(Gen. 22, 1)*.

22. Ideo jurejurando dedit illi gloriam in gente sua, crescere illum quasi terrae cumulum,

23. et ut stellas exaltare semen ejus, et hereditare illos a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos terrae.

24. Et in Isaac eodem modo fecit propter Abraham patrem ejus.

25. Benedictionem omnium gentium dedit illi Dominus, et testamentum confirmavit super caput Jacob.

26. Agnovit eum in benedictionibus suis, et dedit illi hereditatem, et divisit illi partem in tribubus duodecim.

15. Mądrość ich niech powiadaią narodowie, a chwałę ich niech opowiada kościół.

16. Henoch podobał się Bogu, y przeniesion iest do raiu, aby dał pokutę narodóm.

17. Noe nalezion iest doskonałym, sprawiedliwym, a czasu rozgniewania stał się poiednaniem.

18. A przetoż zostawion iest ostatek ziemi, kiedy przyszedł potop.

19. Przymierze wieczne stało się z nim, żeby nie mogło bydź zgładzone potopem wszelkie ciało.

20. Abraham wielki ociec mnostwa narodów, y nie iest mu nalezion podobien w sławie: który zachował zakon Nawyższego, a był z nim w przymierzu.

21. Na ciele iego przymierze stanowił: nalezion był wiernym w pokuszeniu.

22. Przetóż pod przysięgą dał mu chwałę w narodzie iego, że miał się rozmnożyć iako kupa ziemie,

23. a iż iako gwiazdy miał wywyższyć nasienie iego, a dać im dziedzictwo od morza do morza, y od rzeki aż do kraiów ziemie.

24. Także y z Izaakiem uczynił dla Abrahama oyca iego.

25. Błogosławieństwo wszytkich narodów dał mu Pan, y przymierze potwierdził na głowie Jakobowey.

26. Poznał go w błogosławieństwach swoich, y dał mu dziedzictwo y rozdzielił iego część na dwoienaście pokolenia.

---

15. *Niech powiadają narodowie.* Niech narody ich mądrość uwielbiają.—*Kościół.* Zgromadzenie wiernych, synagoga.

16. *Podobał się Bogu.* Patrz Gen. 5, 22, gdzie powiedziano że z Bogiem chodził.—*Przeniesion jest do raju.* Ziemskiego: patrz co powiedziano tamże w. 24.—*Aby dał pokutę narodom.* Aby powróciwszy za czasów Antychrysta, dał upomnienia narodom, pobudki i zachętę do pokuty. P. W.

17. *Czasu rozgniewania stał się pojednaniem.* W gr. zamianą, odkupieniem, ceną okupu. Noego przeto pobożność i świętość były ceną, którą on u Boga wykupił już to rodzinę swoję, żeby nie została pochłoniętą wodami potopu, już też następnie nadzieję potomstwa rodzaju ludzkiego. Wulgaty myśl ta: że Noe stał się przejednaniem, t. j. że Boga zagniewanego przejednywając, rodzaj ludzki jakby odkupił i pojednał.

18. *Zostawion jest ostatek ziemi.* Zostawione są dla świata ostatki ludzi.

19. *Przymierze wieczne.* Na wieki trwać mające.—*Żeby nie mogło być zgładzone.* Patrz Gen. 9, 16 i 17.

20. *Ojciec mnóstwa narodów.* Imię bowiem Abraham, oznacza ojca wiele narodów. Patrz Gen. 17, 5.—*Nie jest mu znalezion podobien.* Tak dla wielkiej jego wiary i świętobliwości, przez którą stał się i został nazwanym ojcem wierzących, t. j. wiernych i świętych; jako i dla tego, że z nim i potomkami jego Bóg szczególne zawarł przymierze, i obiecał że się z jego nasienia urodzi Messyasz, i dał nowy obrzęd obrzezania i t. d.—*Zachował zakon Najwyższego.* Będąc posłusznym każdemu słowu.—*Był z nim w przymierzu.* Bóg raczył z Abrahamem, jakby z przyjacielem i towarzyszem, a nawet jakby z równym sobie układać się i przymierze zawierać.

21. *Na ciele jego.* Na jego ciele postanowił znamie tego przymierza, którém chciał żeby on i potomkowie jego byli naznaczeni.—*Nalezion był wiernym w pokuszeniu.* Doświadczył posłuszeństwa Abrahama, rozkazując mu żeby syna oddał na ofiarę. A wiernym znalezion jest, bo wierzył mocno że Bóg wskrzesi Izaaka, żeby miał z niego potomstwo obiecane.

22. *Przetoż pod przysięgą.* Odnosi się od owego Gen. 22, 16: *przez mię samego przysiągłem mówi Pan.*—*Dał mu chwałę w narodzie jego.* Żeby z jego nasienia Chrystus się narodził, a potomkowie jego najbardziéj się rozmnożyli, t. j. synowie podług ciała, a daleko więcej co do ducha, jakimi są wierni.—*Jako kupa ziemie.* Jako piasku kupa.

23. *Jako gwiazdy...... nasienie jego.* Wywyższyć ród jego chwałą, liczbą, bogactwy, królestwem, zwycięstwy, uszanowaniem sławnego kościoła, przepowiedniami proroków i t. d.—*Dać im dziedzictwo.* Dozwolić im jakby na dziedzictwo.—*Od morza do morza.* Od morza Śródziemnego które jest od zachodu względem ziemi świętéj, aż do morza Martwego, które jest od wschodu.—*I od rzeki.* Eufratu, albo od rzeki Rinokolury, która była granicą ziemi świętéj od południa.—*Aż do krajów ziemie.* Palestyny, albo rozumie szczegółowie północny kraniec góry Libanu.

24. *Także i z Izaakiem uczynił.* Wznawiając mu obietnice, Abrahamowi ojcu jego uczynione. Patrz Gen. 26, 3.

25. *Błogosławieństwo wszystkich narodów dał mu.* Bóg uczynił że z Izaaka, nie z Izmaela narodził się Chrystus, Abrahamowi i nasieniu jego obiecany, w którym ubłogosławionemi t. j. usprawiedliwionemi i zbawionemi być miały wszystkie narody. —*Przymierze.* Zawarte i obiecane.—*Potwierdził na głowie Jakóbowéj.* Potwierdził w Jakóbie, nie w Ezawie bracie jego.

26. *Poznał go w błogosławieństwach swoich.* Poznanie Boskie nie jest nieczynném, lecz skuteczném, t. j. miłość, łaskę, błogosławieństwo i wiele dóbr z sobą przynoszącém.—*Dał mu dziedzictwo.* Oddał mu dziedzictwo w potomkach jego.—*Rozdzielił jego część na dwana-*

27. Et conservavit illi homines misericordiae, invenientes gratiam in oculis omnis carnis.

27. Y zachował mu ludzie miłosierne, którzy naleźli łaskę w oczach wszelkiego ciała.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 44. w. 14. *Enoch spodobał się Panu Bogu.* Że tu mędrzec mówi o samym Enochu jako też niżéj 48, o Eliaszu, a nie o kim inszym, znaczy się z tych słów które przydaje: aby dał wzór pokuty narodom, który przeniesion jest do raju: bo dla tego jest przeniesion, aby potém przyszedł pokutę opowiadać. Gdzie też masz wiedzieć iż w greckim niemasz tych słów, do raju, wszakże we wszystkich łacińskich jest, przeto o nich wątpić nie możemy, a zwłaszcza iż ta Wulgata łacińska jest od kościoła Bożego dekretem zalecona.

CAPUT XLV.

ROZDZIAŁ 45.

O chwale Mojżesza, Aarona, Fineesa, Dawida, i zagubie wspólników Korego.

1. Dilectus Deo et hominibus Moyses, cujus memoria in benedictione est. *(Exod. 11, 3).*
2. Similem illum fecit in gloria sanctorum, et magnificavit eum in timore inimicorum, et in verbis suis monstra placavit.
3. Glorificavit illum in conspectu regum, et jussit illi coram populo suo, et ostendit illi gloriam suam. *(Exod. 6, 7).*
4. In fide et lenitate ipsius sanctum fecit illum, et elegit eum ex omni carne. *(Num. 12, 3. Hebr. 3, 2).*
5. Audivit enim eum, et vocem ipsius, et induxit illum in nubem.
6. Et dedit illi coram praecepta, et legem vitae et disciplinae, docere Jacob testamentum suum, et judicia sua Israel.
7. Excelsum fecit Aaron fratrem ejus, et similem sibi de tribu Levi;
8. statuit ei testamentum aeternum, et dedit illi sacerdotium gentis; et beatificavit illum in gloria,
9. et circumcinxit eum zona gloriae, et induit eum stolam gloriae, et coronavit eum in vasis virtutis.

1. Miły Bogu y ludzióm Moyżesz którego pamiątka iest w błogosławieństwie.
2. Podobnym go uczynił świętym w chwale, y uczynił go wielkim przez strach nieprzyiaciół, y na iego słowa dziwy uśmierzył.
3. Uczynił go zacnym przed oczyma królów, y dał mu roskazanie przed ludem swoim, y ukazał mu chwałę swoię.
4. Uczynił go świętym w wierze y w cichości iego, y wybrał go ze wszelkiego ciała.
5. Abowiem słuchał go y głosu iego, i wwiódł go w obłok.
6. Y podał mu oblicznie przykazania, y zakon żywota y umieiętności aby nauczył Jakóba przymierza iego, a Izraela prawa iego.
7. Wywyższył Aarona brata iego y iemu podobnego z pokolenia Lewi;
8. uczynił z nim przymierze wieczne, y poruczył mu urząd kapłański między ludem, y ubłogosławił go w chwale,
9. y opasał go pasem chwały, y przyoblókł go szatą chwały, y ukoronował go w naczyniach mocy.

ście pokolenia. Dziedzictwo które mu dał, rozdzielił między dwanaście pokoleń.

27. *I zachował mu ludzie miłosierne.* Bóg to dał Jakóbowi, iż zawsze w narodzie Izraelskim są niektórzy pobożni i wierni, chociaż niekiedy lud i książęta grzeszyli bałwochwalstwem i przez inne zbrodnie. Patrz wier. 10. —*Wszelkiego ciała.* Którzy nietylko Bogu, lecz i ludziom miłymi byli. Wiersz ten z greck. tak się tłómaczy: *wyprowadził z niego męża miłosierdzia, znajdującego łaskę w oczach wszelkiego ciała.* Które to słowa najlepiej stosują się do Józefa, który Faraonowi i całemu Egiptowi był miłym.

R. 45. —1. *Którego pamiątka jest w błogosławieństwie.* Którego pamięć jest błogosławiona i szczęśliwa.

2. *Podobnym go uczynił świętym w chwale.* Uczynił go podobnym do patryarchów świętych: Abrahama, Izaaka, Jakóba i t. d., i z ich chwałą porównał.—*Uczynił go wielkim przez strach nieprzyjaciół.* Gdyż Bóg przez Mojżesza czyniącego tyle cudów w Egipcie i na puszczy, przeraził wielkim strachem i trwogą Faraona, Egipcjan, Amalekitów i innych Chananejczyków nieprzyjaciół żydowskich.—*Jego słowa.* Słowem i rozkazaniem jego. —*Dziwy uśmierzył.* Dziwne i cudowne plagi Bóg uśmierzył, jak jest w greckiem.

3. *Uczynił go zacnym przed oczyma królów.* Faraona króla Egiptu, Agaga króla Amaleku, Oga króla Basan, i Seona króla Amorrejczyków, których wszystkich Mojżesz wyzuł z królestw i pozabijał, z któréj przyczyny wielkiéj sławy nabył.—*Dał mu rozkazanie przed ludem swoim.* T. j. *dał rozkazy jemu, do ludu swojego,* jak w greck. *Ukazał mu chwałę swoję.* Jakąś cząstkę wielkości swojéj. Exod. 24, 22.

4. *W wierze.* Wierności, według owéj pochwały którą odebrał od Boga, Numer. 12, 7: *Mojżesz, który we wszystkim domu moim najwierniejszy jest.* —*W cichości.* Bo tamże powiedziano: *bo Mojżesz był mąż bardzo cichy.*—*Uczynił go świętym.* Ozdobił go i uświęcił wiernością i łagodnością. —*Wybrał go ze wszelkiego ciała.* Ze wszystkich ludzi, żeby był wodzem narodu.

5. *Albowiem słuchał go.* Poufne z nim prowadził rozmowy, i rozmawiał z nim usty do ust. W greck. *słyszanym uczynił jemu głos swój,* to jest Bóg.—*W obłok.* W mgłę, czasu dania prawa na górze Synai.

6. *Zakon żywota.* Który miał obietnicę długiego i szczęśliwego życia.—*Nauczył Jakóba.* Aby naród Izraelski oświecił w prawie, które od Boga na górze odebrał. —*Przymierza jego.* Bo zawarł przymierze Bóg z Abrahamem, Izaakiem, Jakóbem, Mojżeszem i żydami, że będzie dla nich Bogiem, t. j. ojcem, opiekunem opatrznym, pod tym warunkiem, jeśli oni prawa zachowają.

7. *Wywyższył.* Wyniósł do wielkiéj godności w narodzie.—*Jemu podobnego.* Podobnym do Mojżesza.

8. *Uczynił z nim przymierze wieczne.* Przymierzem i obietnicą wieczną dał mu kapłaństwo.—*Ludem.* Izraelskim.—*Ubłogosławił go w chwale.* Przez ozdobę szat, chwalebnym i błogosławionym niejako uczynił.—*W chwale.* W greck. *w ozdobném ubraniu ciała.*

9. *Pasem chwały.* Pasem ozdobnym i drogim.—*Szatą chwały.* Suknią po kostki długą, piękną i drogą.—*Ukoronował go w naczyniach mocy.* W wytwornych kro-

10. Circumpedes et femoralia et humerale posuit ei, et cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro,

11. dare sonitum in incessu suo, auditum facere sonitum in templo in memoriam filiis gentis suae. *(Exod. 28, 35).*

12. Stolam sanctam, auro et hyacintho et purpura opus textile viri sapientis, judicio et veritate praediti;

13. torto cocco opus artificis, gemmis pretiosis figuratis in ligatura auri et opere lapidarii sculptis, in memoriam secundum numerum tribuum Israel.

14. Corona aurea super mitram ejus expressa signo sanctitatis et gloria honoris; opus virtutis, et desideria oculorum ornata.

15. Sic pulchra ante ipsum non fuerunt talia usque ad originem.

16. Non est indutus illa alienigena aliquis, sed tantum filii ipsius soli, et nepotes ejus per omne tempus.

17. Sacrificia ipsius consumta sunt igne quotidie.* *(Lev. 8, 12).*

18. Complevit Moyses manus ejus, et unxit illum oleo sancto.*

19. Factum est illi in testamentum aeternum, et semini ejus sicut dies coeli, fungi sacerdotio, et habere laudem, et glorificare populum suum in nomine ejus.

20. Ipsum elegit ab omni vivente, offerre sacrificium Deo, incensum, et bonum odorem, in memoriam placare pro populo suo;

21. et dedit illi in praeceptis suis potestatem, in testamentis judiciorum, docere Jacob testimonia, et in lege sua lucem dare Israel.

22. Quia contra illum steterunt alieni, et propter invidiam circumdederunt illum homines in deserto, qui erant cum Dathan et Abiron, et congregatio Core in iracundia. *(Num. 16, 1).*

10. Szatę długą y ubranie, y naramiennik nań włożył, y obtoczył go w koło dzwonkami złotémi gęstémi,

11. aby dawały dźwięk w chodzeniu iego, aby brząkanie ich słychane było w kościele na pamiątkę synóm narodu iego.

12. Świętą szatę złotem y hyacintem y szarlatem robotę haftowaną, męża mądrego, sądem y prawdą ozdobionego;

13. kręconego karmazynu robotę rzemieslniczą kamieńmi drogimi, rzezanemi w oprawie złotéy, y robotą snicerską rytémi, na pamiątkę według liczby pokolenia Izraelskiego.

14. Korona złota na czapce iego wyryta, znamieniem świątości y chwałą poczciwości: dzieło siły y pożądania oczu ochędożne.

15. Tak piękne przed nim nie były takie rzeczy aż do początku.

16. Żaden obcy nie oblóczył się w nie, ale tylko sami synowie iego, y wnukowie iego, przez wszytek czas.

17. Ofiary iego były palone ogniem na każdy dzień.

18. Napełnił Moyżesz ręce iego y pomazał go oleykiem świętym.

19. Stało mu się na przymierze wieczne, y nasieniu iego iako dni wieczne, aby sprawowali urząd kapłański, y mieli urząd chwalenia, y błogosławili ludowi w imię iego.

20. Tego obrał ze wszech żyiących aby ofiarował ofiary Bogu, kadzenie y dobrą wonność na pamiątkę ku ubłaganiu za lud swój;

21. y dał mu moc w przykazaniu swoim w stanowieniu sądów, aby nauczał świadectw Jakóba, y dawał światłość w zakonie iego Izraelowi.

22. Iż przeciwko niemu powstali obcy, a przez zazdrość ogarnęli go ludzie na puszczy, którzy stali przy Dathan y Abiron, y zbuntowanie Korego z gniewem.

jach sukien, przez które jego moc, t. j. władza kapłańska się wyrażała, dla której wszyscy go czcili i poważali. Może naczyniami mocy nazywają się suknie drogie, w którém znaczeniu w. 14 korona, czyli złota czapka, nazywa się *dzieło siły.* I dla tego niektórzy przetłómaczyli: *opatrzył go w przybor bogaty.*

11. *Na pamiątkę synom narodu jego.* Ażeby przez ów dźwięk, naród wspomniał na boską wielkość i ją uszanował w arcykapłanie do kościoła wchodzącym. Exod. 28, 4.

14. *Korona złota.* Jest złotą blachą, o której patrz Exod. 28, 36.—*Na czapce jego.* Albo, jak w greckim *cidarim.* Patrz Exod. 28, 39. — *Wyryta znamieniem świątości.* Bo na owéj blasze było wypisano i wyrznięto: *święte Panu.* Patrz Exod. 28, 36. —*Chwałą poczciwości.* Ubiór wyrażający poszanowanie. — *Dzieło siły.* Patrz w. 9.—*Pożądania oczu ochędożne.* Wytworne ubranie, które pociągało do siebie oczy i chęci patrzących.

15. *Aż do początku.* Od początku świata.

16. *Żaden obcy.* Kto nie był z synów Aaronowych.

17. *Na każdy dzień.* Co rozumiéj o ustawicznéj ofierze całopalenia, którą rano i wieczorem składano. Num 28, 3.

18. *Napełnił..... ręce jego.* Mojżesz poświęcił ręce Aarona, napełniając je już olejem, którym je poświęcając namaszczał, już darami i ofiarami, które on mając być poświęconym, za swoje poświęcenie Bogu ofiarował. Historją i obrzęd poświęcenia Aarona na arcykapłaństwo masz Lewit. 8.

19. *Mieli urząd chwalenia.* Obowiązek chwalenia Boga, przez hymny, psalmy, ofiary i t. p.—*Błogosławili ludowi.* Formę błogosławienia masz Num. 6, 24: *niechaj ci Pan błogosławi, i niechaj cię strzeże* i t. d.—*W imię jego.* W imię swoje, t. j. swojem prawem i powagą swoją arcykapłańską.

20. *Na pamiątkę.* Żeby przypominał niejako Bogu lud jego.—*Ubłaganiu.* I dla ubłagania Boga i uczynienia go łaskawym dla narodu swego.

21. *Moc w przykazaniu swojem.* Nie robienia powolności w prawie bożém, lecz powagę uczenia go i tłómaczenia. — *W stanowieniu sądów.* Bo powiedziano Deuter. 17, 8: *jeśli trudny a wątpliwy u ciebie sąd obaczysz między krwią a krwią i t. d., przyjdziesz do kapłanów rodu Lewitskiego, i do sędziego który na on czas będzie: i pytać się od nich będziesz: którzy oznajmią tobie sądu prawdę.*—*Świadectwo.* Prawo boże.—*Dawał światłość..... Izraelowi.* Przedstawując prawo boskie i tłómacząc je.

22. *Obcy.* Do których kapłaństwo nie należało.—*Przez zazdrość.* Gniewem i zazdrością unosząc się, że się im kapłaństwo nie dostało.

23. Vidit Dominus Deus, et non placuit illi; et consumti sunt in impetu iracundiae.
24. Fecit illis monstra, et consumsit illos in flamma ignis.
25. Et addidit Aaron gloriam, et dedit illi hereditatem, et primitias frugum terrae divisit illi.
26. Panem ipsis in primis paravit in satietatem; nam et sacrificia Domini edent, quae dedit illi et semini ejus.
27. Ceterum in terra gentes non hereditabit, et pars non est illi in gente; ipse est enim pars ejus et hereditas.
28. Phinees filius Eleazari tertius in gloria est, imitando eum in timore Domini, *(Num. 25, 7)*.
29. et stare in reverentia gentis; in bonitate et alacritate animae suae placuit Deo pro Israel.
30. Ideo statuit illi testamentum pacis, principem sanctorum et gentis suae, ut sit illi et semini ejus sacerdotii dignitas in aeternum.
31. Et testamentum David regi filio Jessae de tribu Juda, hereditas ipsi et semini ejus, ut daret sapientiam in cor nostrum judicare gentem suam in justitia, ne abolerentur bona ipsorum; et gloriam ipsorum in gentem eorum aeternam fecit.

23. Uyźrzał Pan Bóg, a nie podobało mu się, y w popędliwości gniewu są potraceni.
24. Uczynił im dziwy y potracił ie płomieniem ognistym.
25. A Aaronowi przydał chwały, y dał mu dziedzictwo, pierwiastki zboża z ziemie oddzielił mu.
26. Przygotował im naprzód chleba na nasycenie, bo y ofiar Pańskich pożywać będą, które mu dał y nasieniu iego.
27. Ale na ziemi ludzi nie będzie dziedziczył, y działu niema w narodzie: abowiem on iest działem iego y dziedzictwem.
28. Phinees syn Eleezarów, iest trzeci w chwale naśladuiący go w boiaźni Pańskiéy:
29. aby się zastawił w sromocie ludu; dla dobroci y ochoty dusze swoiéy, podobał się Bogu za Izraelem.
30. Przetóż stanowił z nim przymierze pokoiu, aby był przełożonym nad świętymi y nad ludem iego, aby przy nim y nasieniu iego została godność kapłańska na wieki.
31. Y przymierze z Dawidem królem synem Jesse z pokolenia Juda, dziedzictwo iemu y potomstwu iego: aby dawał mądrość w serce nasze, ażeby lud iego był sprawiedliwie sądzon, aby dobra ich nie były wygładzone, a chwałę ich na lud ich wieczną uczynił.

CAPUT XLVI.

ROZDZIAŁ 46.

O chwale Jozuego, Kaleba, Samuela, i innych Sędziów.

1. Fortis in bello Jesus Nave successor Moysi in prophetis, qui fuit magnus secundum nomen suum,
2. maximus in salutem electorum Dei, expugnare insurgentes hostes, ut consequeretur hereditatem Israel.

1. Mężny na woynie Jezus Nawe, który nastąpił po Moyżeszu, na proroctwo, który był wielki według imienia swego,
2. nawiętszy ku wybawieniu wybranych bożych, woiuiąc nieprzyiacioły powstaiące, aby osiągnął dziedzictwo Izraela.

23. *Są potraceni.* Od ziemi są pożarci. Num. 16, 31.
25. *Aaronowi przydał chwały.* Przez cud na lasce spełniony, gdy zakwitnęła; przeznaczając lewitów na służbę jemu; dziedzictwo swoje, t. j. swoje ofiary, pierwociny i dary jemu przyznając.
26. *Chleba.* Pokarmu.
27. *Na ziemi ludzi nie będzie dziedziczył.* Gdyż pokolenie Lewi nie otrzymało jak inne pokolenia części ziemi obiecanéj, ani posiadało roli, jak nieraz wyżéj się rzekło. —*On jest działem jego i dziedzictwem.* Sam Bóg, który żywi ich ofiarami, darami i innemi tego rodzaju świętemi dochodami.
28. *Trzeci w chwale.* Bo Finees był trzecim najwyższym kapłanem.—*Naśladujący go w bojaźni Pańskiéj.* Albo oznacza, że Finees naśladował Aarona dziada swojego w świętobliwości i bojaźni Boga; albo że był podobnym do Mojżesza, o którym jest wzmianka na początku rozdziału; bo jak Mojżesz karał za bałwochwalstwo, tak samo Finees bałwochwalcę i porubcę zabił. Num. 25, 8.
29. *Nasieniu jego została godność.* Żeby w narodzie swoim Bogu i sobie cześć zjednywał gorliwością swoją, aby nie śmiał już przez bałwochwalstwo Boga opuszczać. *Dla dobroci i ochoty dusze swéj.* W greck. *w dobroci ochoty duszy swojéj*, t. j. przez wielką i odznaczającą się ochotę i gorliwość swoję.— *Podobał się Bogu za Izraelem.* Podobał się Bogu i przejednał go. W greck. *przejednał za Izraelem.*
30. *Przymierze pokoju.* Pokoju i pomyślności, ażeby używał pokoju i szczęścia. —*Przełożonym nad świętemi.* Rzeczy świętych, albo kapłanów, ażeby był najwyższym kapłanem i książęciem świętym w Izraelu.— *Na wieki.* Dopókiby trwało prawo dawne i judaizm.
31. *Przymierze z Dawidem.* Jako przymierze z Dawidem, jakby rzekł: jako i Dawidowi obiecał królestwo wieczne, tak Fineesowi kapłaństwo na wieki. —*Dziedzictwo jemu i potomstwu jego.* Dziedziczne kapłaństwo, przez następstwo mające się przekazywać synom i wnukom, jak i królestwo było dziedzicznem.—*Aby dawał mądrość w serce nasze.* Aby Finees i kapłani uczyli mądrości Izraelitów, Dawid zaś i królowie, żeby sprawiedliwie sądzili.—*Dobra ich.* Tak Fineesa i Dawida, jako narodu Izraelskiego. Rozumie dobrodziejstwa od Boga im udzielone.—*Chwałę ich.* Godność i władzę ich.— *Wieczną.* Aby sami ją mieli za życia, a po ich śmierci ciągłem następstwem do synów i wnuków przechodziła.
R. 46.—1. *Jezus Nawe.* Jozue syn Nuna, jako często się nazywa w księdze tegoż imienia i indziéj.—*Nastąpił po Mojżeszu, na proroctwo.* Gdyż był następcą Mojżesza w rządzeniu narodem, i w duchu proroczym. A więc był między prorokami, t. j. jednym z proroków. — *Był wielki według imienia swego.* Bo Jozue i Jezus zbawcę oznacza.
2. *Największy ku wybawieniu wybranych.* Jozue wielkim był co do imienia swego, lecz większym a nawet największym w sprawie wybawienia Izraela, jak imię je-

3. Quam gloriam adeptus est in tollendo manus suas, et jactando contra civitates rompheas?
4. Quis ante illum sic restitit? Nam hostes ipse Dominus perduxit.
5. An non in iracundia ejus impeditus est sol, et una dies facta est quasi duo? *(Jos. 10, 14).*
6. Invocavit Altissimum potentem in oppugnando inimicos undique, et audivit illum magnus et sanctus Deus in saxis grandinis virtutis valde fortis.
7. Impetum fecit contra gentem hostilem, et in descensu perdidit contrarios,
8. ut cognoscant gentes potentiam ejus, quia contra Deum pugnare non est facile. Et secutus est a tergo potentis,* *(Num. 14, 6).*
9. et in diebus Moysi misericordiam fecit ipse, et Caleb filius Jephone, stare contra hostem, et prohibere gentem a peccatis, et perfringere murmur malitiae.*
10. Et ipsi duo constituti, a periculo liberati sunt a numero sexcentorum millium peditum, inducere illos in hereditatem, in terram, quae manat lac et mel.
11. Et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, et usque in senectutem permansit illi virtus, ut ascenderet in excelsum terrae locum, et semen ipsius obtinuit hereditatem,
12. ut viderent omnes filii Israel, quia bonum est obsequi sancto Deo.
13. Et judices singuli suo nomine, quorum non est corruptum cor, qui non aversi sunt a Domino,
14. ut sit memoria illorum in benedictione, et ossa eorum pullulent de loco suo,
15. et nomen eorum permaneat in aeternum; permanens ad filios illorum, sanctorum virorum gloria.

3. Jakiéy dostał chwały podnosząc ręce swoie, y rzucaiąc przeciw miastam miecze?
4. Któż przed nim tak się sprzeciwił? bo nieprzyiacioły sam Pan podał.
5. Izali na rozgniewanie iego nie zahamowane iest słońce, a dzień ieden stał się iako dwa?
6. Wzywał Nawyższego, gdy go zewsząd nieprzyiaciele uciskali, a wielki y święty Bóg wysłuchał go przez kamienie gradowe mocy barzo gwałtownéy.
7. Uderzył na lud nieprzyiacielski, a na zstępowaniu pobił przeciwniki,
8. aby narodowie poznali moc iego: iż nie łacno iest walczyć przeciwko Bogu. Y szedł z tyłu mocarza,
9. a za dni Moyżeszowych miłosierdzie uczynił on y Kaleb syn Jephone, stoiąc przeciw nieprzyiacielowi y niedopuszczaiąc grzészyć ludowi, y przełamuiąc szemranie złośliwe.
10. A ci dwa z sześci kroć sta tysięcy pieszych wybawieni są od niebespieczeństwa, aby byli wprowadzeni do dziedzictwa, do ziemie, która opływa mlékiem y miodem.
11. Y dał Pan samemu Kalebowi moc, y aż do starości trwała w nim siła, aby wstąpił na wysokie mieysce ziemie, a potomstwo iego otrzymało dziedzictwo,
12. aby widzieli wszyscy synowie Izraelscy, iż dobrze bydź posłusznym Bogu świętemu.
13. Y sędziowie, każdy swym imieniem, których serce nie było skażone: którzy się nie odwrócili od Pana,
14. aby pamiątka ich była w błogosławieństwie, a kości ich kwitnęły z mieysca swego,
15. a imię ich aby trwało na wieki, zostaiąc na syniech ich świętych mężów chwała.

---

go obiecywało.— *Dziedzictwo Izraela.* Ziemię chananejską narodowi obiecaną.
3. *Podnosząc ręce swoje.* Podnosząc do uderzenia nieprzyjaciół. Albo wzmiankuje pierwszą wyprawę Jozuego przeciw Hai, o której jest Jozue 8, 26, gdzie czytamy: *a Jozue nic spuścił ręki swéj, którą był wzgórę podniósł, trzymając puklerz, aż pobito wszystkie obywatele Haj.*
4. *Któż przed nim tak się sprzeciwił?* Któż z wodzów żydowskich, którzy byli przed Jozue, t. j. Mojżesz i patryarchowie, ośmielił się jak Jozue stanąć przeciw wrogom na placu walki i staczać bitwy?— *Nieprzyjacioły sam Pan podał.* Wydał ich w ręce Jrzuego.
5. *Na rozgniewanie jego.* T. j. gorliwość i gniew przeciw nieprzyjaciołom Boga.— *Zahamowane jest słońce.* Żeby nie odbywało biegu: rzekł bowiem Jozue: *słońce, przeciw Gabaon nie ruszaj się.* i t. d.— *Dzień jeden stał się jako dwa?* O dwakroć prawie od zwyczajnego był dłuższy.
6. *Przez kamienie gradowe.* Patrz historją Jozuego, 10, 11.— *Mocy bardzo gwałtownéj.* Bo grad tak był mocny i wielki, że ludzi i bydlęta obalał na ziemię i zabijał.
7. *Uderzył.* Grad, albo Pan grad spuszczając.— *Na zstępowaniu.* Przy zejściu z Beteron.— *Pobił przeciwniki.* Nieprzyjaciół Jozuego.
8. *Jego.* Boga, który gradem z nieba walczył.— *Szedł z tyłu mocarza.* Szedł za Panem potężnym, i był mu posłusznym.
9. *Miłosierdzie uczynił.* Dzieło pobożności, i Mojżeszowi i narodowi, który od szemrania powściągnęli. Patrz Num. 14, 6.— *Stojąc przeciw nieprzyjacielowi.* Namawiając żeby stali przeciw wrogom Chananejczykom.— *Niedopuszczając grzeszyć ludowi.* I naród Izraelski odwodząc od grzechu nieufności i szemrania.— *Przełamując szemranie złośliwe.* Uspakajając szemranie złe, złośliwe.
10. *A ci dwa.* W grec. *gdy byli dwaj tylko*, wybawionymi zostali od niebezpieczeństwa na które się narazili opierając się narodowi, i chcąc uśmierzyć szemranie, i to przez łaskę Boga, chcącego ich do ziemi obiecanéj wprowadzić. Albo, że byli wybawieni od niebezpieczeństwa, t. j. od śmierci, której reszta na puszczy uległa.
11. *Trwała w nim siła.* W greckim siła ciała.— *Na wysokie miejsce ziemi.* W Hebron. Patrz historją Jozuego r. 14, w. 6 i nast.— *Otrzymało dziedzictwo.* Hebron, które zdobył i swoim pozostawił prawem dziedzicznem.
13. *Sędziowie każdy swem imieniem.* Wszyscy po osóbno i po imieniu.— *Których serce nie było skażone.* Którzy sercem doskonałem Panu służyli.
14. *Aby...... była.* W greck. oby była.— *Kości ich kwitnęły z miejsca swego.* Jakby rzekł: kości ich, t. j. grobu ich, a następnie i ichże samych zieleniejąca zawsze i kwitnąca niech będzie pamięć, ażeby ich sława ciągle odżywająca zachowała się i wzrastała.
15. *Zostając na syniech ich.* Aż do synów ich.— *Świętych mężów chwała.* Gdy w nich przetrwa chwałą przodków świętych.

16. Dilectus a Domino Deo suo Samuel propheta Domini, renovavit imperium, et unxit principes in gente sua.
17. In lege Domini congregationem judicavit, et vidit Deus Jacob, et in fide sua probatus est propheta.
18. Et cognitus est in verbis suis fidelis, quia vidit Deum lucis;
19. et invocavit Dominum omnipotentem, in oppugnando hostes circumstantes undique in oblatione agni inviolati.
20. Et intonuit de coelo Dominus, et in sonitu magno auditam fecit vocem suam,* *(1. Reg. 7, 10).*
21. et contrivit principes Tyriorum, et omnes duces Philisthiim;*
22. et ante tempus finis vitae suae et saeculi, testimonium praebuit in conspectu Domini, et christi; pecunias et usque ad calceamenta ab omni carne non accepit, et non accusavit illum homo. *
23. Et post hoc dormivit, et notum fecit regi, et ostendit illi finem vitae suae, et exaltavit vocem suam de terra in prophetia delere impietatem gentis. *(1. Reg. 12, 3.—25, 1).*

16. Umiłowany od Pana Boga swego Samuel prorok Pański, odnowił państwo, a nad ludem iego książęta pomazował.
17. W zakonie pańskim sądził zgromadzenie, y weyźrzał Bóg na Jakóba, y z wierności swoiey był doświadczony prorokiem.
18. Y doznan iest w słowiech swoich wiernym, iż widział Boga światłości;
19. y wzywał Pana wszechmocnego, gdy go zewsząd uciskali nieprzyiaciele iego przez ofiarę baranka niepokalanego.
20. Y zagrzmiał z nieba Pan, y dał głos swóy słyszeć z wielkim gromem,
21. y poraził książęta Tyriyczyków, y wszytkie hetmany Philistynów;
22. a przed czasem skończenia żywota swego y wieku, oświadczył się przed Bogiem y pomazańcem, iż pieniędzy y aż do obówia od żadnego ciała nie wziął, y nie winował go człowiek.
23. A potym zasnął y oznaymił królowi y ukazał mu koniec żywota iego, y podniósł głos swóy z ziemie prorokuiąc, że złości ludzkie miały bydź wygładzone.

CAPUT XLVII.

ROZDZIAŁ 47.

O chwale Natana, Dawida, Salomona, o nierozumie Roboama i Jeroboama.

1. Post haec surrexit Nathan propheta in diebus David.*
2. Et quasi adeps separatus a carne, sic David a filiis Israel.
3. Cum leonibus lusit quasi cum agnis, et in ursis similiter fecit sicut in agnis ovium in juventute sua. *(1. Reg. 17, 34).*(2. Reg. 12, 1).*
4. Numquid non occidit gigantem, et abstulit opprobrium de gente? *(1. Reg. 17, 49).*
5. In tollendo manum, saxo fundae dejecit exultationem Goliae;
6. nam invocavit Dominum omnipotentem, et dedit in dextera ejus tollere hominem fortem in bello, et exaltare cornu gentis suae.

1. Potym powstał Nathan prorok za dni Dawidowych.
2. A iako tłustość odłączona od mięsa, tak Dawid od synów Izraelskich.
3. Ze lwami grał iako z baranki, a z niedźwiedźmi także czynił iako z iagnięty owiec w młodości swey.
4. Izali nie zabił olbrzyma, y odiął pohańbienie od ludu?
5. Gdy rękę swą podniósł, kamieniem z proce stracił chlubę Goliatowę;
6. bo wzywał Pana wszechmocnego, y dał prawicy iego, aby zgładził człowieka mocnego na woynie, y podwyższył róg ludu swego.

---

16. *Odnowił państwo.* Za wprowadzeniem króla, zmienił formę rzeczypospolitéj. — *Książęta pomazał.* Saula i Dawida.
17. *W zakonie Pańskim.* Podług prawa bożego.— *Zgromadzenie.* Naród Izraelski.—*Wejrzał Bóg na Jakóba.* W greck. *nawiedził Pan Jakóba,* t. j. wcześnie posławszy Samuela zaradził potrzebom narodu, który od Filistynów był trapiony za domem, a w domu od synów Heli nie bojących się Boga.—*W wierności swojéj był doświadczony prorokiem.* Przez wierność swoję ku Bogu i narodowi okazał że był prawdziwym, prawym i od Boga posłanym prorokiem.
18. *Widział Boga światłości.* Światłością boską jest oświecony. Zdaje się że do tego odnosi ś. Jakób, gdy Boga nazwał *ojcem światłości.* r. 1. w. 17.
20. *Zagrzmiał z nieba Pan.* To się okazuje z tejże historji, I. Reg. 7, 9.
22. *Oświadczał się.* Wyznał że nic nie wziął, i chciał żeby temu przyświadczyli sami Izraelici. Patrz historją 1. Król. 12, 1.— *Pomazańcem.* Saulem na króla namaszczonym.— *Od żadnego ciała.* Od żadnego człowieka.
23. *Zasnął.* Umarł.— *Oznajmił królowi.* Ukazał się Saulowi, i przepowiedział jemu zgubę i klęskę narodu. Masz historją 1. Król 28.— *Podniósł głos.... z ziemie.* Okazał się wychodzącym z ziemi Pitonissie, i mówił jawnie.— *Że złości ludzkie miały być wygładzone.* Że przez wojnę miała być wygładzona bezbożność narodu Izraelskiego; rzekł bowiem Samuel Saulowi: wyda Pan takoż Izraela z tobą w ręce Filistynów.
R. 47.—2. *Jako tłustość odłączona od mięsa.* Jakby rzekł: że jak tłustość jest delikatniejszą, miększą i lepszą częścią bydlęcia; tak Dawid,—całego mistycznego ciała Izraela. Jest to wyrażenie przysłowiowe. Pod imieniem bowiem tłustości rozumieli żydzi to co w jakiéj bądź rzeczy jest najlepszego.
3. *Ze lwami grał jak z baranki. Bo i lwa i niedźwiedzia zabiłem ja sługa twój.* Sam Dawid nie z próżnéj przechwałki twierdził, 1 Król. 17, 36.—*Jako z jagnięty owiec.* Gdyż niedźwiedzie, pochwyciwszy ich za gardło, uduszał, 1 Król 17, 35.
4. *Odjął pohańbienie od ludu.* Wyrzucał bowiem Goliat żydom gnuśność, czego nie scierpiawszy Dawid rzekł: *pójdę, i odejmę hańbę narodu.* 1 Król. 17, 36.
5. *Chlubę Goliatowę.* Chlubiącego się i pysznego Goliata.

7. Sic in decem millibus glorificavit eum, et laudavit eum in benedictionibus Domini in offerendo illi coronam gloriae: *(1. Reg. 18, 7)*.

8. contrivit enim inimicos undique, et exstirpavit Philisthiim contrarios usque in hodiernum diem; contrivit cornu ipsorum usque in aeternum.

9. In omni opere dedit confessionem Sancto et Excelso in verbo gloriae.

10. De omni corde suo laudavit Dominum, et dilexit Deum, qui fecit illum, et dedit illi contra inimicos potentiam;

11. et stare fecit cantores contra altare, et in sono eorum dulces fecit modos.

12. Et dedit in celebrationibus decus, et ornavit tempora usque ad consummationem vitae, ut laudarent nomen sanctum Domini, et amplificarent mane Dei sanctitatem.

13. Dominus purgavit peccata ipsius, et exaltavit in aeternum cornu ejus; et dedit illi testamentum regni, et sedem gloriae in Israel. *(2. Reg. 12, 13)*.

14. Post ipsum surrexit filius sensatus, et propter illum dejecit omnem potentiam inimicorum.

15. Salomon imperavit in diebus pacis, cui subjecit Deus omnes hostes, ut conderet domum in nomine suo, et pararet sanctitatem in sempiternum. Quemadmodum eruditus es in juventute tua, *(3. Reg. 3, 1)*.

16. et impletus es, quasi flumen, sapientia, et terram retexit anima tua. *(3. Reg. 4, 31)*.

17. Et replesti in comparationibus aenigmata: ad insulas longe divulgatum est nomen tuum, et dilectus es in pace tua.

7. Tak w dziesiaciu tysięcy wysławiał go, y wychwalał go w błogosławieństwach Pańskich, ofiaruiąc mu koronę chwały:

8. bo skruszył nieprzyiacioły zewszad, y wykorzenił Philistyny przeciwniki aż po dzisieyszy dzień, zstarł róg ich aż na wieki.

9. W każdéy sprawie dawał wyznawanie świętemu y Nawyższemu słowy chwały.

10. Ze wszytkiego serca swego chwalił Pana, y miłował Boga który go stworzył: y dał mu moc przeciw nieprzyiaciołom:

11. y postanowił śpiewaki przed ołtarzem, y na głosy ich uczynił wdzięczną muzykę.

12. Y dał ozdobę świętam, y ozdobił czasy aż do skończenia żywota swego, aby chwalili święte imię Pańskie, y wysławiali rano świętobliwość Bożą.

13. Pan oczyścił grzechy iego, y wywyższył na wieki róg iego: y dał mu przymierze królestwa, y stolicę chwały w Izraelu.

14. Po nim nastał syn mądry, y dla niego obalił wszytkę moc nieprzyiacielską.

15. Salomon panował we dni pokoiu, któremu Bóg poddał wszytkie nieprzyiacioły, aby zbudował dom w imię iego, a iżby mu nagotował świątnicę na wieki. Jakożeś się stał uczonym w młodości twoiéy,

16. y napełnioneś mądrości iako rzeka, y ziemię odkryła dusza twoia.

17. Y napełniłeś podobieństwami gadki: do wysep daleko się rozsławiło imię twoie, y umiłowany iesteś w pokoiu twoim.

---

7. *W dziesięciu tysięcy wysławił go.* Stosuje do piosnki zwycięzkiéj dziewic, które śpiewały: *poraził Saul tysiąc, a Dawid dziesięć tysięcy.* 1 Król. 18, 7.— *W błogosławieństwach Pańskich.* Bóg przez naród chwalił Dawida, dla wybornych duszy i ciała przymiotów, którémi Bóg jemu błogosławił, zlewając je na niego. Albo przez błogosławieństwa Pana, rozumie wielkie błogosławieństwa: tak górami Pańskiemi nazywają się góry wysokie.—*Koronę chwały.* Godność królewską.

8. *Aż po dzisiejszy dzień.* Tak dalece pognębił ich Dawid, że już nigdy nad Izraelitami nie panowali.—*Róg ich.* Potęgę ich.

9. *Dawał wyznanie.* Cokolwiek uczynił, odnosił ku chwale Boga, ani przypisywał sobie. — *Słowy chwały.* I dla tego wielbił Boga słowy, hymnami i Psalmami, w których w różny sposób wyrażał chwałę bożą.

11. *Postanowił śpiewaki przed ołtarzem.* Postanowił śpiewaków, o czém patrz 1 Paral. r. 25.—*Uczynił wdzięczną muzykę.* Już dla tego że postanowił, żeby śpiewacy wdzięcznemi głosy z melodją instrumentów muzycznych psalmy śpiewali; już też dla tego, że piękną harmonią sam i przez swoich muzyków wynalazł i zalecił używać jéj śpiewakom.

12. *Dał ozdobę świętom.* Uroczystościom dodał ozdobę muzyki.—*Ozdobił czasy.* Czasy i dni uroczyste wesołością muzyki ozdobił.—*Aż do skończenia żywota.* Dopóki żył. W greck. *aż do końca*, co może się o końcu roku rozumieć, który gdy przeminął, wracał porządek uroczystości i hymnów. — *Rano.* Nie tylko rano, lecz i wieczorem, w czasie ofiary, jak okazuje się z 1 Paral. 23, 30.

13. *Oczyścił grzechy jego.* Odpuścił grzech jego t. j. cudzołóztwa i mężobójstwa, gdy przez Natana rzekł do Dawida: *Pan też przeniósł grzech twój.* II. Król. 12, 13.— *Wywyższył na wieki róg jego.* Potęgę, chwałę i królestwo, które mu dał na wieki; już dla tego że Dawid posiadał je w potomkach, dopóki trwała synagoga i rzeczpospolita izraelska, aż do zagłady jéj przez Chaldejczyków; już że mistycznie daleko znakomitsze królestwo posiada przez Chrystusa, który się z niego narodził.—*Przymierze królestwa.* Przymierze i obietnicę królestwa.—*Stolicę chwały.* Świetny tron królewski.

14. *Syn mądry.* Salomon.—*Obalił wszystkę moc nieprzyjacielską.* Jakby rzekł: dla zasług i świątobliwości Dawida, Bóg oddalił wszystkie napady nieprzyjaciół, ażeby nikt nie śmiał Salomonowi synowi Dawida sprzeciwiać się, lecz żeby on panował swobodnie i panowanie swoje rozszerzał.

15. *We dni pokoju.* Spokojnie.—*Dóm w imię swoje.* Kościół imieniowi jego poświęcony. — *Jakożeś się stał uczonym?* Znaczy: o jakżeś się stał mądrym?

16. *Ziemię odkryła dusza twoja.* W greck. *okryła*, i jest dalszym ciągiem allegorji rzeki, ziemię nawodniającéj. Nasz tłómacz czyta *odkryła* i myśl ta być może, że Salomon odkrył ziemię i rzeczy ukryte, które się w ziemi znajdują, rozprawiał bowiem o przyrodzeniu roślin, zwierząt, metalów i t. d.—*Dusza twoja.* Ty.

17. *Napełniłeś podobieństwami gadki.* Napełniłeś w przypowieściach swoich; pełno, t. j. wiele bardzo nagromadziłeś mów zagadkowych. Tak napełnić zamiast wiele pełnego przynieść, bierze się u ś: Pawła Rzym. r. 15, w. 19, gdy rzekł: *tak iż od Jeruzalem około aż do Iliryku napełniłem*, t. j. w zupełności opowiadałem *Ewangelią Chrystusową*; i II. do Tymot. 4, 17: *aby się*

18. In cantilenis et proverbiis, et comparationibus et interpretationibus miratae sunt terrae:
19. et in nomine Domini Dei, cui est cognomen Deus Israel.
20. Collegisti quasi aurichalcum aurum, et ut plumbum complesti argentum, *(3. Reg. 10, 27).*
21. et inclinasti femora tua mulieribus: potestatem habuisti in corpore tuo:
22. dedisti maculam in gloria tua, et profanasti semen tuum inducere iracundiam ad liberos tuos, et incitari stultitiam tuam,
23. ut faceres imperium bipartitum, et ex Ephraim imperare imperium durum. *(3. Reg. 12, 16).*
24. Deus autem non derelinquet misericordiam suam, et non corrumpet, nec delebit opera sua, neque perdet a stirpe nepotes electi sui; et semen ejus, qui diligit Dominum, non corrumpet.
25. Dedit autem reliquum Jacob, et David de ipsa stirpe.
26. Et finem habuit Salomon cum patribus suis.
27. Et dereliquit post se de semine suo gentis stultitiam,
28. et imminutum a prudentia Roboam, qui avertit gentem consilio suo;
29. et Jeroboam filium Nabat, qui peccare fecit Israel, et dedit viam peccandi Ephraim; et plurima redundaverunt peccata ipsorum. *(3. Reg. 12, 28).*
30. Valde averterunt illos a terra sua.
31. Et quaesivit omnes nequitias, usque dum perveniret ad illos defensio, et ab omnibus peccatis liberavit eos.

18. Dla pieśni y przypowieści, y podobieństw, y wykładów, dziwowały się ziemie,
19. a dla imienia Pana Boga, którego przezwisko iest Bóg Izrael.
20. Nazbierałeś złota iako mosiądzu, a nagromadziłeś śrébra iako ołowu.
21. Y skłoniłeś biodra twoie do niewiast, y miałeś swą wolą w ciele twoim:
22. uczyniłeś zmazę sławie swoiéy, y splugawiłeś nasienie twoie, przywodząc gniew na dzieci twoie, y wzbudzaiąc głupstwo twoie,
23. abyś uczynił królestwo rozdwoione, y żeby z Ephram rozkazowało panowanie ciężkie.
24. A Bóg nie zaniecha miłosierdzia swego, y nie zepsuie ani zgładzi spraw swoich, ani wygubi z korzenia wnuków wybranego swego: y nie skazi nasienia tego, który miłuie Pana.
25. Ale dał Jakóbowi ostatki, a Dawidowi z tegoż pokolenia.
26. Y miał koniec Salomon z oycy swemi.
27. Y zostawił po sobie głupstwo ludu z nasienia swego;
28. y małego baczenia Roboama, który swą radą lud odwrócił;
29. y Jeroboama syna Nabatowego, który w grzéch wprawił Izraela, a podał Ephraimowi drogę do grzéchu, y barzo wiele grzechów ich wylało:
30. Barzo ich oddaliły od ich ziemie.
31. Y wynaydował wszytkie złości, aż na nie przyszła pomsta, y wyzwoliła ie od wszytkich grzechów.

CAPUT XLVIII.

ROZDZIAŁ 48.

O chwale Eliasza, Elizeusza, Ezechiasza i Izaiasza.

1. Et surrexit Elias propheta, quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat. *(3. Reg. 17, 1).*

1. Y powstał Eliasz prorok, iako ogień, a słowo iego iako pochodnia gorzało.

---

przez mię przepowiadanie wypełniło. — *Umiłowany jesteś w pokoju twoim.* Kochały cię narody, boś zjednał i zachował pokój dla królestwa swego.
18. *Dla pieśni.* Z takich jest Pieśń nad pieśniami która dotąd pozostała.
19. *A dla imienia Pana.* Który opiekował się tobą i dał ci mądrość.
20. *Złota jako mosiędzu.* Patrz III. Król. 10, 27.
21. *Skłoniłeś biodra swoje do niewiast.* Zawikłałeś się w miłostki i obcowanie z niewiastami.—*Miałeś swą wolą.* Uległeś panowaniu ciała, gdyż i żonom i nałożnicom ciało twoje służyło.
22. *Uczyniłeś zmazę.* Zmazałeś, oszpeciłeś.—*Splugawiłeś nasienie twoje.* Oszpeciłeś, znieważyłeś nasienie twoje, t. j. synów twoich, płodząc ich z niewiast bałwochwalczych, i szkodziłeś im, bo kara za grzechy twoje i ich też dosięgła.—*Wzbudzając głupstwo twoje.* Do czczenia bałwanów.
23. *Z Ephraim.* Gdyż Jeroboam był z pokolenia Efraima.—*Panowanie ciężkie.* W greck. *zuchwałe,* buntownicze przeciwko królom Judzkim, i przez bałwochwalstwo od Boga odpadłe.
24. *Nie zaniecha miłosierdzia swego.* Nie odjął zupełnie królestwa z rodu Dawidowego.—*Ani wygubi z korzenia wnuków wybranego swego.* Nie wykorzeni wnuków Dawida wybrańca swojego.—*Który miłuje.* Po greku: umiłował.—*Nie skazi.* Nie zagubi.
25. *Ostatki.* W greck. *szczątki,* t. j. ród i pokolenie.—*Jakóbowi... a Dawidowi.* Myśl ta: że Bóg dał Jakóbowi i Dawidowi ród królewski, jak był obiecał.
26. *Miał koniec..... z ojcy swemi.* Zasnął z ojcy swemi, jak często wyraża się Pismo ś., t. j. umarł.
27. *Głupstwo ludu.* Roboam zupełnie do ojca nie był podobnym, lecz był głupim i nieroztropnym.
28. *Małego baczenia.* Nieznający roztropności, miałkiego rozumu.—*Swą radą lud odwrócił.* Odstręczył od siebie dziesięć pokoleń, przez ową naradę z młodzieńcami. III. Król. 12.
29. *Drogę do grzechu.* Otworzył drogę do bałwochwalstwa, i zaprowadził je w królestwie.—*Wiele grzechów ich wylało.* Były bardzo liczne i ciężkie.
30. *Ich oddaliły od ich ziemie.* Bo za grzechy swoje nie mieli ziemi ojczystéj Izraelici, będąc nieraz zaprowadzani do niewoli.
31. *Wynajdował wszystkie złości.* Dopuścił się Izrael grzechów wszelkiego rodzaju.—*Wyzwoliła je od wszystkich grzechów.* Przez zesłaną pomstę położyła koniec ich nieprawościom. Wielu też przez cierpliwość zostało wybawionych od grzechów; utrapienie to do lepszego stanu ich przywołało.
R. 48.—1. *Jako ogień.* Pałający gorliwością o cześć Bożą.

2. Qui induxit in illos famem, et irritantes illum invidia sua pauci facti sunt; non enim poterant sustinere praecepta Domini.

3. Verbo Domini continuit coelum, et dejecit de coelo ignem ter. *(3. Reg. 17, 1. IV. Reg. 1, 10 et 12).*

4. Sic amplificatus est Elias in mirabilibus suis. Et quis potest similiter sic gloriari tibi?

5. Qui sustulisti mortuum ab inferis de sorte mortis in verbo Domini Dei. *(3. Reg. 17, 22).*

6. Qui dejecisti reges ad perniciem, et confregisti facile potentiam ipsorum, et gloriosos de lecto suo.

7. Qui audis in Sina judicium, et in Horeb judicia defensionis.

8. Qui ungis reges ad poenitentiam, et prophetas facis successores post te.

9. Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum. *(4. Reg. 2, 11).*

10. Qui scriptus es in judiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, et restituere tribus Jacob. *(Mal. 4, 6).*

11. Beati sunt, qui te viderunt, et in amicitia tua decorati sunt:

12. nam nos vita vivimus tantum, post mortem autem non erit tale nomen nostrum.

13. Elias quidem in turbine tectus est, et in Eliseo completus est spiritus ejus; in diebus suis non pertimuit principem, et potentia nemo vicit illum; *(4. Reg. 2, 11).*

14. nec superavit illum verbum aliquod, et mortuum prophetavit corpus ejus. *(4. Reg. 13, 21).*

2. Który przywiódł na nie głód, y draźniących go zazdrością swą mało zostało, bo nie mogli znosić przykazania Pańskiego.

3. Słowem Pańskim zatrzymał niebo, y trzykroć z nieba zrzucił ogień.

4. Tak wielkiéy chwały Eliasz dostąpił z cudów swoich. A któż się może tak pochwalić równie tobie?

5. Któryś wzbudził umarłego z piekła z działu śmierci słowem Pańskim.

6. Któryś zrzucił króle na zginienie, y łatwieś moc ich przełomił, y chełpliwe z łoża ich.

7. Który słyszysz na Synai sąd, a na Horebie sądy pomsty.

8. Który pomazuiesz króle na karanie, y proroki czynisz następuiące po tobie.

9. Który iesteś wzięt w wichrze ognia, na wozie koni ognistych.

10. Któryś iest opisan w sądziech czasów, że masz ubłagać gniew Pański: ziednać serca oycowskiego z synem, y naprawić pokolenia Jakób.

11. Błogosławieni są którzy cię widzieli, a przyiacielstwem twoim są ozdobieni:

12. bo my żywotem żywiémy tylko, ale po śmierci nie będzie takie imię nasze.

13. A tak Eliasz wichrem był okryty, a duchem iego Elizeusz był napełnion; za dni swoich nie bał się książęcia, a żaden go mocą nie zwyciężył;

14. ani go zwyciężyło słowo żadne, a ciało iego umarłe prorokowało.

2. *Przywiódł na nie głód.* Patrz historyą III. Król. 17, 1.— *Drażniących go.* Obrażających umysł jego złemi postępki swemi.—*Zazdrością swą.* Gorliwością swoją, jak w grec. — *Znosić przykazania Pańskiego.* Zachować przykazanie Pana, przez które od bałwochwalstwa byli odwodzeni.

3. *Zatrzymał niebo.* Żeby deszczu nie spuszczało. III. Król. 17, 1. — *Trzykroć z nieba zrzucił ogień.* Z nieba sprowadził ogień, który pożarł pięćdziesiętnika i tych co z nim byli, IV. Król. 1, 10.

5. *Z działu śmierci.* Z władzy śmierci.

6. *Któryś zrzucił króle na zginienie.* Tych było czterech. Pierwszym był Achab i Jezabel; obojgu bowiem Eliasz groził zgubą, i u Boga modłami swemi wyjednał, III. Król. 21. Drugim był Ochoziasz, syn Achaba, który chorując radził się o zdrowiu swojém Beelzebuba, za którą zbrodnię Eliasz mu śmierć zapowiedział, IV. Król. 1. Trzecim był Joram, brat Ochoziasza, który według przepowiedni Eliasza, IV. Król. 9, od Jehu zabitym został. Czwartym był inny Joram, syn Jozafata, król Judzki, któremu Eliasz zapowiedział przez pismo chorobę a z niéj śmierć, II. Paral. 21, 12. —*Chełpliwe z łoża ich.* Co trzeba rozumieć o Joramie królu Judzkim chorym, o którym dopierośmy mówili.

7. *Słyszysz na Synai sąd.* Po grec. *groźbę.* t. j. którą Bóg go strofował, III. Król. 19. 12.—*Na Horebie.* Jest taż sama góra Synai, albo część jéj.

8. *Pomazujesz króle.* Namaścił Hazaela na króla Syryi, i Jehu na króla Izraelskiego.— *Na pokutę.* Po grec. *na odpłatę,* t. j. żeby kara domierzoną była bałwochwalcom, za pośrednictwem tych dwóch królów.— *Następujące po sobie.* Rozumie Elizeusza. Patrz III. Król. 19, 19.

10. *Jest opisan.* Któryś jest zapisany w księgach prorockich, iż w ostatnich czasach masz złagodzić gniew Pański. Albo, który zapisany i przeznaczozy jest do złagodzenia gniewu Pańskiego, gdy znaki ostatnich czasów się ukażą.— *W sądziech czasów.* W grec. *w upomnieniach do czasów,* t. j. żebyś w czasie właściwym gromił bezbożnych przy końcu świata.—*Zjednać serca ojcowskiego z synem.* Słowa te wzięte z r. 4 Malach. w. 5, 6, gdzie jest: *Oto ja poślę wam Heliasza proroka,* i t. d. *I nawróci serca ojców ku synom, a serce synów ku ojcom ich* i t. d. Ojcami są Abraham, Izaak, Jakób i prorocy, których serca od żydów potomków ich dla zbrodni odwrócone, zwrócą się do nich, kochając ich i ciesząc się z ich dobra; jako też Żydzi zwrócą się do ojców, czując toż samo przez wiarę, co i ojcowie ich czuli.—*Naprawić pokolenia Jakób.* Do pierwiastkowego stanu wierności.

11. *Błogosławieni są którzy cię widzieli.* To rozumieć trzeba w części o czasie przeszłym, w części o przyszłym, jakby rzekł: błogosławionymi byli którzy cię widzieli i kochali niegdyś; błogosławieni, którzy cię w swoim czasie powracającego ujrzą i pokochają, i przyjmą przestrogi twoje, i spełnią je. Bardzoś do nas niepodobny, bo my żyjemy tylko życiem śmiertelnem tutaj rychło ustać mającém; po śmierci zaś nie będziemy się tak jak ty nazywali, który ani jesteś umarłym, i po przeniesieniu się z ziemi, według pism proroczych, znowu masz być zesłanym, i to ku zbawieniu całego ludu. Tak Janseniusz.

13. *Wichrem był okryty.* Mgłą osłonięty i uniesiony od oczu śmiertelników.— *Nie bał się książęcia.* Nie lękał się książąt bałwochwalców. Patrz co odpowiedział Joramowi królowi Izraela, IV. Król. 3, 14.

14. *Ani go zwyciężyło słowo żadne.* Niczyim słowom nie uległ niezwyciężony umysł jego, ani się uwiódł pochlebstwy, ani przeraził się groźbami.—*Ciało jego u-*

15. In vita sua fecit monstra, et in morte mirabilia operatus est.
16. In omnibus istis non poenituit populus, et non recesserunt a peccatis suis, usque dum ejecti sunt de terra sua, et dispersi sunt in omnem terram;
17. et relicta est gens perpauca, et princeps in domo David.
18. Quidam ipsorum fecerunt, quod placeret Deo; alii autem multa commiserunt peccata.
19. Ezechias munivit civitatem suam, et induxit in medium ipsius aquam, et fodit ferro rupem, et aedificavit ad aquam puteum.
20. In diebus ipsius ascendit Sennacherib, et misit Rabsacen, et sustulit manum suam contra illos, et extulit manum suam in Sion, et superbus factus est potentia sua. *(4. Reg. 18, 13).*
21. Tunc mota sunt corda, et manus ipsorum, et doluerunt quasi parturientes mulieres.
22. Et invocaverunt Dominum misericordem, et expandentes manus suas, extulerunt ad coelum; et sanctus Dominus Deus audivit cito vocem ipsorum.
23. Non est commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis suis, sed purgavit eos in manu Isaiae sancti prophetae.
24. Dejecit castra Assyriorum, et contrivit illos Angelus Domini; *(4. Reg. 19, 35).*
25. nam fecit Ezechias, quod placuit Deo, et fortiter ivit in via David patris sui, quam mandavit illi Isaias propheta magnus, et fidelis in conspectu Dei.
26. In diebus ipsius retro rediit sol, et addidit regi vitam. *(4. Reg. 20, 11. Isai. 38, 8).*
27. Spiritu magno vidit ultima, et consolatus est lugentes in Sion. Usque in sempiternum
28. ostendit futura et abscondita, antequam evenirent.

15. Za żywota swego czynił dziwy, y przy śmierci cuda czynił.
16. W tym wszytkim lud nie pokutował, ani odstąpili od grzechów swoich: aż są wyrzuceni z ziemie swoiey, y rozprószeni są po wszytkiey ziemi;
17. y została mała trocha ludu y książę w domu Dawidowym.
18. Niektórzy z nich czynili co się Bogu podobało: ale drudzy wiele się grzéchów dopuścili.
19. Ezechiasz obronne uczynił miasto swe, y przywiódł wodę wpośrzód niego, y wykował żelazem skałę, y zbudował studnie dla wody.
20. Za iego dni przyciągnał Sennacherib y posłał Rapsaka, y podniósł rękę swą przeciwko nim, y przeciwko synowi wyniósł rękę swoię, y pysznym się stał dla mocy swoiey.
21. Tedy wzruszone są serca y ręce ich: y boleścią były ogarnieni, iako niewiasty pracuiące przy rodzeniu.
22. Y wzywali Pana miłosiernego, y wyciągnąwszy ręce swe, podnosili ku niebu: a święty Pan Bóg prędko głosu ich wysłuchał.
23. Nie pamiętał na grzéchy ich, y nie podał ich nieprzyiaciołóm ich, ale ie oczyścił w ręku Izaiasza świętego proroka.
24. Poraził woyska Assyriyskie, y starł ie Anioł Pański;
25. bo Ezechiasz czynił co się Bogu podobało, a statecznie chodził drogą Dawida oyca swego, którą mu roskazał Izaiasz prorok wielki y wierny przed oczyma Bożemi.
26. Za iego dni słońce nazad się wróciło, y przyczynił żywota królowi.
27. Wielkim duchem przeyźrzał poślednieysze rzeczy, y płaczące w Sionie pocieszył.
28. Pokazał aż na wieki przyszłe rzeczy, y skryte pierwéj niż się stały.

CAPUT XLIX.

ROZDZIAŁ 49.

O chwale Jozyasza, Jeremiasza, Ezechiela, Zorobabela, i t. d.

1. Memoria Josiae in compositionem odoris facta opus pigmentarii. *(4. Reg. 22, 1).*

1. Iozyaszowa pamiątka iako przyprawa wonności uczyniona od aptékarza.

marłe prorokowało. Cud uczyniło umarłego wskrzeszając, IV. Król. 13, 21.

16. *W tém wszystkiém.* Chociaż tak wybornym był prorokiem Elizeusz, i tak znakomite cuda czynił. — *Wyrzuceni.* Zaprowadzeni w niewolę.— *Po wszystkiéj ziemi.* Assyryjczyków i Chaldeów.

17. *Została mała trocha ludu.* Po uprowadzeniu w niewolę dziesięciu pokoleń przez Assyryjczyków, mało zostało, t. j. pokolenie Judy i Benjamina z królem swoim z domu Dawida.

18. *Z nich.* T. j. z królów Judy, jako Dawid, Jozafat, Ezechiasz, Joziasz.

19. *Obronne uczynił miasto swe.* Patrz II. Paral. 32.—*Zbudował studnie dla wody.* T. j. żeby naród oblężeniem ściśniony, nie cierpiał niedostatku wody.

20. *Przyciągnął Sennacherib.* Patrz historyą IV. Król. 18, 13; i II. Paral. 32, 1.— *Podniósł rękę swą.* Przeciw Jerozolimie, urągając jéj i grożąc upadkiem. Patrz Izai. 36, 4 i daléj.

23. *Ale je oczyścił.* Od grzechów których się wyrzekli, gdy ich pobudził Izaiasz.

24. *Poraził wojska Assyryjskie.* Patrz II. Król. 19, 25.

25. *Statecznie chodził drogą Dawida.* Stale wyznawał prawdziwą religią i był pobożnym, naśladując Dawida najpierwszego przodka swego.—*Którą mu rozkazał Izaiasz.* Jak uczył go i zalecał mu Izaiasz.

26. *Słońce nazad się wróciło.* Patrz IV. Król. 2. 11. i co tam się rzekło.

27. *Wielkim duchem przejrzał pośledniejsze rzeczy.* Wielkim swym proroczym duchem widział rzeczy ostateczne, t. j. które się dziać miały w czasie ostatecznym, i ściągały się do Chrystusa. — *Płaczące... pocieszył.* Ezechiasza i Żydów dla bojaźni Sennacheryba trwogą przerażonych, i ludzi też pobożnych opłakujących klęski i grzechy współczesne, których przepowiednią przyjścia Messyasza podniósł w nadziei. — *Na wieki.* T. j. do końca świata.

R. 49.—1. *Jozyaszowa pamiątka.* Myśl ta: że pamięć Jozyasza jest najwdzięczniejszą, jak dla powonie-

2. In omni ore quasi mel indulcabitur ejus memoria, et ut musica in convivio vini.
3. Ipse est directus divinitus in poenitentiam gentis, et tulit abominationes impietatis.
4. Et gubernavit ad Dominum cor ipsius, et in diebus peccatorum corroboravit pietatem.
5. Praeter David, et Ezechiam, et Josiam omnes peccatum commiserunt;
6. nam reliquerunt legem Altissimi reges Juda, et contemserunt timorem Dei.
7. Dederunt enim regnum suum aliis, et gloriam suam alienigenae genti. * *(4. Reg. 25, 9).*
8. Incenderunt electam sanctitatis civitatem, et desertas fecerunt vias ipsius in manu Jeremiae. *
9. Nam male tractaverunt illum, qui a ventre matris consecratus est propheta, evertere et eruere, et perdere, et iterum aedificare, et renovare.
10. Ezechiel, qui vidit conspectum gloriae, quam ostendit illi in curru Cherubim. *(Ezech. 1, 4).*
11. Nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis, qui ostenderunt rectas vias.
12. Et duodecim prophetarum ossa pullulent de loco suo, nam corroboraverunt Jacob, et redemerunt se in fide virtutis.
13. Quomodo amplificemus Zorobabel? nam et ipse quasi signum in dextera manu, *(1. Esd. 3, 2. Agg. 1, 1.—2, 24).*
14. sic et Jesum filium Josedec? qui in diebus suis aedificaverunt domum, et exaltaverunt templum sanctum Domino, paratum in gloriam sempiternam. *(Zach. 3, 1).*
15. Et Nehemias in memoria multi temporis, qui erexit nobis muros eversos, et stare fecit portas et seras, qui erexit domos nostras.

2. W uściech każdych iako miód osłodnieie pamiatka iego, y iako muzyka na biesiedzie wina.
3. Ten iest od Boga zrządzony na pokutę ludu, y obrzydłe złości zniósł.
4. Y obrócił ku Panu serce swoie, a za dni grzészników zmocnił pobożność.
5. Oprócz Dawida, a Ezechiasza, y Oziasza, wszyscy się grzéchu dopuścili:
6. bo opuścili zakon Nawyższego królowie Judzcy, y boiaźń Bożą wzgardzili.
7. Bo królestwo swe dali inszym, a chwałę swą narodowi postronnemu.
8. Spalili wybrane miasto światobliwości, ulice iego spustoszałe uczynili według proroctwa Jeremiaszowego.
9. Abowiem źle częstowali tego, który z żywota matki był poświęcon prorokiem, aby wywracał, y wyrywał, y tracił, y zasię budował i odnawiał.
10. Ezechiel który widział widzenie chwały, któ-rą mu okazał na wozie Cherubim.
11. Bo przypominał nieprzyiacioły przez dészcz, a iż dobrze czynić miano tym którzy pokazali drogi proste.
12. Y dwunaście proroków kości niech zakwitną z mieysc swoich: bo potwierdzili Jakób, y odkupili go w mocnéy wierze.
13. Iakóż mamy wysławiać Zorobobela? Bo y on iako sygnet na prawéy ręce.
14. Tak y Jezusa syna Josedek, którzy za swych dni dóm budowali, y wynieśli kościół święty Panu nagotowany na chwałę wieczną.
15. Y Nehemiasz w pamięci długiego czasu, który nam mury obalone wywiódł, y wystawił bramy y z zaworami, który domy nasze wystawił.

---

nia bardzo przyjemny jest zapach wonności, urządzonych przez aptekarzów.
2. *W uściech każdych.* Jak przyjemnie wpada w uszy jego wspomnienie, tak słodkim jest w ustach rozpamiętywającego zaszłe wypadki.—*Na biesiedzie wina.* Na sutéj biesiadzie, na któréj dają ucztującym wina wyborne.
3. *I rządzony.* Bóg rządził nim, i dopomógł ażeby bałwochwalstwo wytępił szczęśliwie, i poddany sobie naród pobudził do pokuty za zbrodnie.
4. *Grzeszników.* Nieprawych, t. j. że gdy nieprawość i grzech panowały, pobożność i religią przywrócił i ustalił.
5. *Wszyscy się grzechu dopuścili.* Grzech bałwochwalstwa albo bliski do niego i podobny, t. j. że ofiary składać na wyżynach nie zaprzestali.
7. *Królestwo swe dali inszym.* Z grzechu tę korzyść odnieśli, że nie mieli ani królestwa ani chwały, i obcym narodom w niewolę zaprowadzeni, służyli.
8. *Spalili.* Byli powodem pożaru, którym Chaldejczycy Jerozolimę zniszczyli. Patrz IV. Król. 25, 9.—*W ręku Jeremiasza.* Według proroctwa Jeremiasza.
9. *Źle częstowali go.* Bo Jechoniasz i Sedecyasz i książęta narodu zle się z Jeremiaszem obchodzili, wtrącili do więzienia i do jamy wrzucili, i tamby umarł pewno, jeśliby Abdemelech rzezaniec nie wyratował go, Jerem. 38. 7.— *Z żywota matki.* T. j. tego któremu rzeczono, Jerem. 1, 5. *Pierwiéj niżlim cię utworzył* i t. d.—*Wywracał i wyrywał.* Do tegoż Jeremiasza rzeczono tamże w. 10.

10. *Widział widzenie chwały.* Patrz Ezech 1, 4.
11. *Przypominał nieprzyjacioły przez deszcz.* Pod przenośnią deszczu przepowiedział nieszczęścia nieprzyjaciołom Boga. Patrz Ezech. 13, 13 i r. 38, 22.—*Dobrze czynić...tym.* Zdaje się że wspomina o tém, co jest u Ezech. 18, 21, gdzie nawracającym się od dróg swoich złych i czyniącym sąd i sprawiedliwość i t. d. obiecano że będą żyli a nie pomrą.
12. *Zakwitną z miejsc swoich.* Zakwitnie i zazieleni się pamięć dwunastu proroków mniejszych, chociaż w miejscach swoich, t. j. w grobach swoich pochowani.—*Potwierdzili Jakób.* Naród Izraelski odprowadzili od bezbożności i w religii prawdziwéj utwierdzić usiłowali.—*Odkupili go w mocnéj wierze.* Byli wolnymi od wszelkiéj skazy wieku nieczystego i bałwochwalstwa, oddani ćwiczeniu się w cnocie, ochoczo wierni Bogu i prawdziwéj religii.
13. *Jako sygnet na prawéj ręce.* Zsyła się na Agg. 2, 24 gdzie jest: *Wezmę ciebie Zorobabelu i t. d. i położę cię jako sygnet, bom cię obrał;* włożę ciebie jako pierścień do pieczętowania, najmilszy dla mnie, i który zawsze noszę na rękach moich.
14. *Jezusa syna Josedek.* Arcykapłana, który wspólnie z Zorobabelem kościół odbudował.— *Nagotowany na chwałę wieczną.* Którego chwała i sława będzie wieczną.
15. *W pamięci długiego czasu.* Pamięć i chwała jego niechaj będzie długotrwałą.—*Nam mury... wywiódł.* Patrz ks. II. Ezdr. r. 3.

16. Nemo natus est in terra qualis Henoch; nam et ipse receptus est a terra.

17. Neque ut Joseph, qui natus est homo, princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, stabilimentum populi; *(Gen. 41, 40)*.

18. et ossa ipsius visitata sunt, et post mortem prophetaverunt.

19. Seth et Sem apud homines gloriam adepti sunt, et super omnem animam in origine Adam. *(Gen. 4, 25)*.

16. Żaden się na ziemi nie narodził iako Henoch, bo y ten iest wzięt z ziemie.

17. Ani iako Jozeph, który się człowiekiem narodził, książęciem braciey, utwierdzeniem ludu, rządzcą braciey, umocnieniem narodu:

18. y kości iego nawiedzone były, a po śmierci prorokowały.

19. Seth y Sem chwały u ludzi dostąpili. Y nad wszelką duszę w stworzeniu Adam.

CAPUT L.

ROZDZIAŁ 50.

O chwale Symona syna Oniaszowego, szczęściu tych którzy tę księgę czytaią, i t. d.

1. Simon Oniae filius, sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit domum, et in diebus suis corroboravit templum. *(1. Mach. 12, 7. II. Mach. 3 et 4)*.

2. Templi etiam altitudo ab ipso fundata est, duplex aedificatio et excelsi parietes templi.

3. In diebus ipsius emanaverunt putei aquarum, et quasi mare adimpleti sunt supra modum.

4. Qui curavit gentem suam, et liberavit eam a perditione.

5. Qui praevaluit amplificare civitatem, qui adeptus est gloriam in conversatione gentis, et ingressum domus, et atrii amplificavit.

6. Quasi stella matutina in medio nebulae, et quasi luna plena in diebus suis lucet.

7. Et quasi sol refulgens, sic ille effulsit in templo Dei.

8. Quasi arcus refulgens inter nebulas gloriae, et quasi flos rosarum in diebus vernis, et quasi lilia, quae sunt in transitu aquae, et quasi thus redolens in diebus aestatis.

9. Quasi ignis effulgens, et thus ardens in igne.

1. Simon syn Oniaszów kapłan wielki, który za żywota swego dóm podparł, a za dni swych kościół umocnił.

2. Kościoła też wysokość od niego iest ugruntowana, dwoiste budowanie y wysokie ściany kościoła.

3. Za iego dni wyniknęły studnice wód, a iako morze napełnione są zbytnie.

4. Który miał pieczą o ludu swoim, y wybawił ji od zatracienia.

5. Który przemógł rozprzestrzenić miasto, który dostąpił chwały w obcowaniu z ludźmi: y rozszérzył weszcie do domu y do sieni.

6. Iako gwiazda iutrzenna między mgłami, a iako pełny księżyc we dni swoie świeci:

7. a iako słońce iasne, tak on świecił w kościele Bożym.

8. Iako tęcza iaśnieiąca się pięknie między iasnemi obłokami: iako kwiat róźéy we dni wiosny: y iako lilie które są nad ciekącą wodą, y iako kadzidłowa pachnąca we dni letnie.

9. Jako ogień błyskaiący się, y kadzidło goreiące w ogniu.

---

16. *Żaden... jako Henoch.* To. j. w pierwszym wieku świata, przed potopem.

17. *Który się człowiekiem narodził.* Albo znaczy, że Józef od lat dziecięcych posiadał mądrość męzką; albo, że od samego narodzenia miał być zwierzchnikiem braci, i t. d.—*Utwierdzeniem ludu.* Toż samo znaczy, co daléj zaraz powiedziano *umocnieniem narodu;* Józef bowiem braci swych z ich rodzinami karmił i umocnił w Egipcie.

18. *Kości jego nawiedzone były.* Znaczy: że miano staranie o kościach Józefa, żeby przy wyjściu Izraelitów z Egiptu były wyniesione do ziemi obiecanéj, co Mojżesz uczynił, Exod. 13, 19.—*Prorokowały.* Gdyż podług przypowiedni jego, nastąpiło i wyjście z Egiptu, i wyniesienie kości jego, same kości jego pokazały, że on był prorokiem prawdziwym.

19. *Seth i Sem.* Myśl ta, że wielką wprawdzie chwałę wysłużyli i otrzymali Set i Sem mężowie pobożni; lecz chwała Adama, pierwszego wszystkich rodzica i początku rodu ludzkiego, większą była.

R. 50.—1. *Simon.* Dwóch było arcykapłanów tego imienia, i obaj mieli ojców na imię Oniasz. Ten którego tu wysławia Ekkleziastyk, jest Symonem starszym, którego nazywano staroświeckim, nie zaś młodszym.—*Kapłan wielki.* Najwyższy kapłan.—*Dom podparł.* Znaczy toż samo, co dodano dla wyjaśnienia, *a za dni swych kościół umocnił,* t. j. który po odnowieniu przez Zorobabela zaczął upadać.

2. *Dwoiste budowanie.* Nazywa się budowaniem, albo wysokością podwójną, bo kościół w téj części w któréj był najwyższym, miał tylko 120 łokci, podwaliny od stóp góry aż do jéj wierzchołka miały trzysta łokci, t. j. więcéj niżeli dwa razy. — *Ściany kościoła.* Kościół tutaj nie bierze się za kościół w ścisłém znaczeniu, lecz za zbiór wszystkich zabudowań, przysionków i placów do kościoła należących.

3. *Wyniknęły studnie wód.* Studnie przepełniły się wodami, z powodu odnowienia wodociągów.

4. *Miał pieczą o ludu swoim.* Troszczył się o lud jako arcykapłan, i powściągał go od niebezpieczeństw i upadków w grzechy.

5. *Rozprzestrzenić miasto.* Liczbą domów i obywateli.—*W obcowaniu z ludźmi.* Znajdując się pomiędzy swoimi obywatelami i doskonale pełniąc, co do obowiązku jego należało.—*Wejście do domu.* T. j. do kościoła.

6. *Gwiazda jutrzenna.* Jutrzeńka.—*Między mgłami.* Przeświecająca się i migająca pomiędzy mgłami, t. j. klęskami narodu.

8. *We dni letnie.* Wtenczas bowiem drzewa wonne, z powodu ciepła słonecznego, przyjemniejszą tchną wonią.

9. *Kadzidło gorejące w ogniu.* Które przyjemny zapach naokoło rozlewa.

10. Quasi vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso.
11. Quasi oliva pullulans, et cypressus in altitudinem se extollens, in accipiendo ipsum stolam gloriae, et vestiri eum in consummationem virtutis.
12. In ascensu altaris sancti, gloriam dedit sanctitatis amictum.
13. In accipiendo autem partes de manu sacerdotum, et ipse stans juxta aram. Et circa illum corona fratrum; quasi plantatio cedri in monte Libano,
14. sic circa illum steterunt quasi rami palmae, et omnes filii Aaron in gloria sua.
15. Oblatio autem Domini in manibus ipsorum, coram omni synagoga Israel, et consummatione fungens in ara, amplificare oblationem excelsi regis:
16. porrexit manum suam in libatione, et libavit de sanguine uvae.
17. Effudit in fundamento altaris odorem divinum excelso principi.
18. Tunc exclamaverunt filii Aaron, in tubis productilibus sonuerunt, et auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Deo.
19. Tunc omnis populus simul properaverunt, et ceciderunt in faciem super terram, adorare Dominum Deum suum, et dare preces omnipotenti Deo excelso.
20. Et amplificaverunt psallentes in vocibus suis, et in magna domo auctus est sonus suavitatis plenus.
21. Et rogavit populus Dominum excelsum in prece, usquedum perfectus est honor Domini, et munus suum perfecerunt.
22. Tunc descendens, manus suas extulit in omnem congregationem filiorum Israel dare gloriam Deo a labiis suis, et in nomine ipsius gloriari;
23. et iteravit orationem suam, volens ostendere virtutem Dei.

10. Iako naczynie ze złota zupełne, wszelkim drogim kamieniem ozdobione.
11. Iako oliwa rodząca, y Cyprys podnoszący się wysoko, gdy brał na się świetną szatę, a ubierał się w zupełność powagi.
12. Y gdy wstępował do ołtarza świętego, uczynił chwałą święty ubiór.
13. A biorąc części z rąk kapłańskich, a sam stoiąc przy ołtarzu: a około niego zgromadzenie braciey: iako szczépienie Cedru na górze Libanie,
14. tak około niego stali iako gałęzie palmowe, y wszyscy synowie Aaronowe w chwale swoiéy.
15. A ofiara Pańska w ręku ich, przed wszytkim zgromadzeniem Izraelskim: y wykonywaiąc posługę na ołtarzu, aby rozmnożył ofiarę Króla Nawyższego:
16. ściągnął rękę swą ku mokrym ofiaróm, y ofiarował ze krwi iagody.
17. Wylał na fundament ołtarza wonność Boską Nawyższemu książęciu.
18. Tedy Aaronowi synowie zakrzyknęli, na trąbach kutych zatrąbili, y dali słyszéć głos wielki na pamiątkę przed Bogiem.
19. Tedy wszytek lud pospołu pospieszyli się y upadli na oblicze swe na ziemi, aby chwalili Pana Boga swego, y oddali modlitwy wszechmocnemu Bogu Nawyższemu.
20. Y śpiéwacy wysławiali głosy swemi, y w wielkim domu był wielki dźwięk wdzięczności pełny.
21. Y prosił lud Pana Nawyższego w modlitwie, aż się dokonała chwała Pańska, y dokończyli służby swoiéy.
22. Tedy zstępuiąc, podniósł ręce swe na wszytko zgromadzenie synów Izraelowych, aby dał Bogu chwałę, usty swemi, y chlubił się imieniem iego:
23. y powtórzył modlitwę swoię, chcąc pokazać moc Bożą.

---

11. *Gdy brał na się świetną szatę.* Gdy się przywdział w ubior i ozdoby arcykapłańskie.—*Ubierał się w zupełność powagi.* Gdy się odziewał w ów doskonały i zupełny ubiór, który był okazałym dowodem kapłańskiéj i arcykapłańskiéj cnoty i powagi.

12. *Uczynił chwałą święty ubiór.* Po grec. *chwalebnym uczynił ubiór świętości*, powagą i skromnością chodu i oblicza. Myśl Wulgaty może się zgadzać z tém tłumaczeniem: uczynił, żeby odzież święta chwałą była. Bo gdy się kapłani np. świecie się prowadzą, sam już ich wtenczas ubior zewnętrzny staje się niejako świetniejszym.

13. *Biorąc.* Gdy brał części zwierząt pobitych do ofiarowania i złożenia na ołtarzu całopaleń, sam stał przy ołtarzu, jakby kapłan i arcykapłan, mający Bogu złożyć ofiarę za naród.—*Zgromadzenie braci.* Kapłanów i lewitów stojących dokoła.—*Jako szczepienie cedru.* Tak jakby cedr wyniosły na Libanie, mający około siebie latorośle cedrów pomniejszych.

14. *Synowie Aaronowi.* Kapłani.—*W chwale swojéj.* Przyodziani w swoje świetne szaty.

15. *Ofiara Pańska.* T. j. na cześć Pana.—*Wykonywając posługę na ołtarzu.* Arcykapłan mający dokonać ofiary i dokończyć ją, żeby większéj dodać chwały Boga najwyższego ofierze, ściąga rękę swoję do naczynia napełnionego winem, które przez wylanie na ołtarz jemu ofiaruje.

16. *Ze krwi jagody.* Wino.

17. *Na fundament ołtarza.* Na podstawę, na któréj ołtarz jest zbudowany.—*Wonność Boską.* Wina doskonałego.—*Najwyższemu książęciu.* T. j. Bogu.

18. *Zakrzyknęli.* Śpiewając i wołając z radością.—*Kutych.* Ze srebra na blachy wykutego zrobionych.—*Na pamiątkę.* Ażeby Bóg pobudzonym był niejako muzyką i śpiewem, i pamiętał o narodzie swoim.

29. *W wielkim domu.* Kościele. Po grec. *w największym domu.*—*Był wielki dźwięk.* Przez powtarzanie głosów śpiewaków, z odbicia głosów i echa; niektórzy bowiem zamiast w wielkim domu, czytają: *w największym dźwięku.*

21. *Chwała Pańska.* Ofiara ku czci Boga.

22. *Na wszystko zgromadzenie.* Nad całym zebraniem ludu.—*Aby dał Bogu chwałę.* Kapłan bowiem błogosławiąc ludowi razem dawał chwałę Bogu, którego uznawał sprawcą dóbr wszystkich, których życzył ludowi.—*Chlubił się imieniem jego.* I jego samego sprawcą dóbr uznawał i ogłaszał.

23. *Modlitwę swoję.* Błogosławieństwo, które narodowi udzielał.—*Chcąc pokazać moc Bożą.* Żeby coraz

24. Et nunc orate Deum omnium, qui magna fecit in omni terra, qui auxit dies nostros a ventre matris nostrae, et fecit nobiscum secundum suam misericordiam:

25. det nobis jucunditatem cordis, et fieri pacem in diebus nostris in Israel per dies sempiternos:

26. credere Israel, nobiscum esse Dei misericordiam, ut liberet nos in diebus suis.

27. Duas gentes odit anima mea: tertia autem non est gens, quam oderim:

28. qui sedent in monte Seir, et Philisthiim, et stultus populus, qui habitat id Sichimis.

29. Doctrinam sapientiae et disciplinae scripsit in codice isto Jesus filius Sirach Jerosolimita, qui renovavit sapientiam de corde suo.

30. Beatus, qui in istis versatur bonis: qui ponit illa in corde suo, sapiens erit semper.

31. Si enim haec fecerit, ad omnia valebit: quia lux Dei, vestigium ejus est.

24. A teraz módlcie się Bogu wszytkich rzeczy, który uczynił wielkie rzeczy po wszytkiéy ziemi, który rozmnożył dni nasze z żywota matki naszéy, y obszedł się z nami według miłosierdzia swego:

25. niechże nam da wesele serdeczne, y aby był pokóy za dni naszych w Izraelu, na wieczne dni:

26. aby wierzył Izrael, że z nami iest miłosierdzie Boże, aby nas wybawił za dni naszych.

27. Dwa narody ma w nienawiści dusza moia: a trzeci nie iest narodem którego nienawidzę:

28. którzy siedzą na górze Seir, y Philistyny, y lud głupi, który mieszka w Sichimiech.

29. W tych księgach naukę mądrości y umieiętności spisał Jezus syn Sirachów Jerozolimczyk, który odnowił mądrość z serca swego.

30. Błogosławiony który się w tych dobrach obiera: kto ie kładzie w serce swe, będzie zawsze mądrym.

31. Bo ieśli to czynić będzie, zgodzi się ku wszemu: bo światłość Boża ścieżka iego iest.

CAPUT LI.

ROZDZIAŁ 51.

Modlitwa Jezusa syna Syrachowego, i zachęta do szukania mądrości.

Oratio Jesu filii Sirach.

1. Confitebor tibi, Domine rex, et collaudabo te Deum salvatorem meum.

2. Confitebor nomini tuo, quoniam adjutor et protector factus es mihi,

3. et liberasti corpus meum a perditione, a laqueo linguae iniquae, et a labiis operantium mendacium, et in conspectu astantium factus es mihi adjutor.

4. Et liberasti me secundum multitudinem misericordiae nominis tui a rugientibus, praeparatis ad escam:

5. de manibus quaerentium animam meam, et de portis tribulationum, quae circumdederunt me:

6. a pressura flammae, quae circumdedit me, et in medio ignis non sum aestuatus:

Modlitwa Jezusa syna Syrachowego.

1. Wyznawać ci będę Panie Królu, y będę cię chwalił Boga Zbawiciela mego.

2. Będę wyznawał imię twoie: boś mi się stał pomocnikiem y obrońcą,

3. y zachowałeś ciało moie od zginienia, od sidła ięzyka złośliwego, y od ust sprawuiących kłamstwo, y stałeś mi się pomocnikiem przed oczyma sprzeciwników.

4. Y wybawiłeś mię według wielkości miłosierdzia imienia twego, od ryczących nagotowanych do żeru,

5. z rąk szukaiących duszę moiey, y bram utrapienia które mię ogarnęły:

6. od ucisku płomienia który mię ogarnął, a wpośrzód ognia nie upaliłem się.

bardziéj pokazał i publicznie uwielbił moc Boską, t. j. potęgę jego, dobroć i dobroczynność dla ludu.

24. *Rozmnożył dni nasze.* Od niemowlęctwa aż do tego wieku, lata do lat dodając.

26. *Aby wierzył Izrael, że z nami jest miłosierdzie Boże.* Żebyśmy ufali i byli przekonanymi, że przybywa nam na pomoc miłosierdzie Boskie.—*Za dni naszych.* Za dni jego, t. j. Symona arcykapłana.

27. *Trzeci nie jest narodem którego nienawidzę.* T. j. niegodnym jest imienia narodu, mianowicie Samarytanie, złożeni z różnych narodowości. Patrz IV. Król. r. 17, w. 24.

28. *Którzy siedzą na górze Seir.* Idumejczycy.—*Lud głupi, który mieszka w Sichimiech.* Samarytanie Sychimici, u których na górze Garizim, która jest blizko ich miasta, był zbudowany kościół, że tak powiem odszczepieńczy, podobny do Jerozolimskiego. Ztąd spór o miejsce, na którém cześć oddawać należało, który był pomiędzy Żydami i Samarytanami. Jan 4, 20. Patrz Józefa ks. 11, Starożyt. r. 7 i 8 i ks. 12 r. 1.

29. *Odnowił mądrość z serca swego.* Gdyż dawną mądrość starożytnych, prawie przestarzałą i oddaną zapomnieniu, spisał na nowo i wydał dla poprawy obyczajów.

30. *Dobrach.* Przepisami cnót i ich nagrodą.

31. *Zgodzi się ku wszemu.* Do wszystkiego co mu czynić będzie potrzeba, stanie się mocną i przydatną.—*Bo światłość Boża ścieżka jego jest.* Gdyż chodzi i kroków swych i czynności stopy stawia w świetle prawa i mądrości Bożéj. Tak powiedział Chrystus: *Kto za mną idzie, nie chodzi w ciemności, ale będzie miał światłość żywota.* Jan 8, 12.

R. 51.— 1. *Modlitwa.* Hymn, w którym Syrachowy syn Bogu dziękuje, że go od niebezpieczeństw i nieszczęść wybawił.—*Wyznawać ci będę.* Będę cię chwalił.

3. *Od zginienia.* Od zguby, śmierci, t. j. że zarzucany potwarzami i zmyślonemi zbrodniami przed Ptolomeuszem Lagi gdy Jerozolimę zajął, w któréj mieszkał syn Syracha.—*Od sidła języka złośliwego.* Potwarczego.—*Przed oczyma sprzeciwników.* Gdym stanął przed królem, otoczonym tłumem swoich.

4. *Od ryczących nagotowanych do żeru.* Którzy się gotowali jako lwy żeby mię rozszarpać i pozrzeć.

5. *Dusze mojéj.* Życia mego.—*Bram utrapienia.* Od napaści utrapień, które się wdzierały do mnie, jakby przez bramę otwartą.

6. *Od ucisku płomienia.* Od utrapienia srogiego, któ-

7. de altitudine ventris inferi, et a lingua coinquinata, et a verbo mendacii, a rege iniquo, et a lingua injusta.
8. Laudabit usque ad mortem anima mea Dominum,
9. et vita mea appropinquans erat in inferno deorsum.
10. Circumdederunt me undique, et non erat, qui adjuvaret. Respiciens eram ad adjutorium hominum, et non erat.
11. Memoratus sum misericordiae tuae, Domine, et operationis tuae, quae a saeculo sunt:
12. quoniam eruis sustinentes te, Domine, et liberas eos de manibus gentium.
13. Exaltasti super terram habitationem meam, et pro morte defluente deprecatus sum.
14. Invocavi Dominum, patrem Domini mei, ut non derelinquat me in die tribulationis meae, et in tempore superborum sine adjutorio.
15. Laudabo nomen tuum assidue, et collaudabo illud in confessione. Et exaudita est oratio mea,
16. et liberasti me de perditione, et eripuisti me de tempore iniquo.
17. Propterea confitebor, et laudem dicam tibi, et benedicam nomini Domini.
18. Cum adhuc junior essem, priusquam oberrarem, quaesivi sapientiam palam in oratione mea.
19. Ante templum postulabam pro illa, et usque in novissimis inquiram eam. Et effloruit tamquam praecox uva:
20. laetatum est cor meum in ea. Ambulavit pes meus iter rectum, a juventute mea investigabam eam.
21. Inclinavi modice aurem meam, et excepi illam.
22. Multam inveni in me ipso sapientiam, et multum profeci in ea.
23. Danti mihi sapientiam, dabo gloriam.
24. Consiliatus sum enim, ut facerem illam: zelatus sum bonum, et non confundar.

7. z głębokości brzucha piekielnego, y od ięzyka splugawionego, y od słowa kłamliwego, od króla niezbożnego, y od ięzyka niesprawiedliwego:
8. będzie chwaliła aż do śmierci dusza moia Pana,
9. a żywot móy przybliżył się na dół do piekła.
10. Obtoczyli mię zewsząd, a nie był nikt coby był ratował. Oględowałem się na ratunek ludzi, a nie było go.
11. Wspominałem na miłosierdzie twoie Panie y na sprawę twoię, które są od wieku.
12. Bo wyrywasz czekaiących na cię Panie, y wybawiasz ie z rąk pogańskich.
13. Wywyższyłeś na ziemi mieszkanie moie: y o spłynienie od śmierci prosiłem.
14. Wzywałem Pana, Oyca Pana mego, aby mię nie opuszczał w dzień utrapienia mego, y czasu pysznych, bez pomocy.
15. Będę chwalił ustawicznie imię twoie, y będę ie wysławiał w wyznaniu, y wysłuchana iest modlitwa moia.
16. Y zachowałeś mię od zginienia, y z czasu złego wyrwałeś mię.
17. Przetóż będę wyznawał, y będę chwalił y błogosławił imię Pańskie.
18. Gdym ieszcze był młodzieniaszkiem niźlim począł błądzić, przez modlitwę swą szukałem iawnie mądrości.
19. Przed kościołem prosiłem o nię, y aż do końca szukać iéy będę. Y zakwitnęła iako skoroźrzała iagoda winna,
20. rozweseliło się w niéy serce moie. Noga moia chodziła prostą drogą, szukałem iéy z młodości moiéy.
21. Nakłoniłem trochę ucha mego, y przyiałem ią.
22. Nalazłem w sobie wielką mądrość: y uczyniłem w niéy wielki postępek.
23. Będę dawał chwałę daiącemu mi mądrość.
24. Bom u siebie postanowił, abym ią czynił: pragnałem zapalczywie dobrego, a nie będę zawstydzon.

re mię ze wszech stron otaczało i trapiło.—*Nie upaliłem się.* Nie zostałem opalonym, ani strawionym.
7. *Z głębokości brzucha piekielnego.* Z saméj paszczęki piekła wyrwałeś mnie.—*Języka niesprawiedliwego.* Nieczystego języka potwarców. — *Króla niezbożnego.* Ptolomeusza.
9. *Na dół do piekła.* Do śmierci i grobu.
12. *Z rąk pogańskich.* Niewiernych, prześladujących tych, którzy do ciebie należą.
13. *Wywyższyłeś na ziemi mieszkanie moje.* W grec. *wywyższyłem na ziemi pokorną prośbę moję,* t. j. z ziemi do ciebie, który na wysokości mieszkasz, obróciłem modlitwę moję. — *O spłynienie od śmierci prosiłem.* W grec. *o uwolnienie od śmierci prosiłem.* Śmierć płynie, i jakby rzeka, ludzi z sobą porywa.
14. *Pana, Ojca Pana mego.* Ojca Messyasza. Zdaje się że syn Syrachowy posiadał jakąś znajomość Trójcy Świętéj.—*Czasu pysznych.* T. j. gdy pyszni panują.
15. *Będę chwalił.* Jest to hyperbaton czyli porządek odmieniony; drugą bowiem część wiersza, przed pierwszą kłaść trzeba, w ten sposób: wzywałem Pana, i wysłuchana jest od niego modlitwa moja; dla tego będę chwalił, i t. d.
16. *Czasu złego.* W okolicznościach pełnych niebezpieczeństw.
18. *Niźlim począł błądzić.* Zanim uwiodły mię błędy i występki.
19. *O nie.* Żeby ją nabyć.—*Szukać będę.* Pójdę za nią.—*Zakwitnęła jako skoroźrzała jagoda.* Wczesne staranie o mądrość prędko mi ją zjednało.
21. *Nakłoniłem trochę.* Oznacza że niezbyt wielkiéj trzeba pracy do nabycia mądrości; bo do tego kto choć trochę nakłania ucho do nauki, przybywa zaraz.
24. *Bom u siebie postanowił, abym ją czynił.* Umyśliłem, postanowiłem ją nabyć sobie.—*Pragnąłem zapalczywie dobrego.* Pragnąłem rzeczy dobréj i doskonałéj.—*Nie będę zawstydzon.* Nie omyli się, ani mię zawiedzie nadzieja moja.

25. Colluctata est anima mea in illa, et in faciendo eam confirmatus sum.
26. Manus meas extendi in altum, et insipientiam ejus luxi.
27. Animam meam direxi ad illam, et in agnitione inveni eam.
28. Possedi cum ipsa cor ab initio: propter hoc non derelinquar.
29. Venter meus conturbatus est quaerendo illam: propterea bonam possidebo possessionem.
30. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam, et in ipsa laudabo eum.
31. Appropiate ad me, indocti, et congregate vos in domum disciplinae:
32. quid adhuc retardatis? et quid dicitis in his? animae vestrae sitiunt vehementer.
33. Aperui os meum, et locutus sum: Comparate vobis sine argento,
34. et collum vestrum subjicite jugo, et suscipiat anima vestra disciplinam: in proximo est enim invenire eam.
35. Videte oculis vestris, quia modicum laboravi, et inveni mihi multam requiem.
36. Assumite disciplinam in multo numero argenti, et copiosum aurum possidete in ea.
37. Laetetur anima vestra in misericordia ejus, et non confundemini in laude ipsius.
38. Operamini opus vestrum ante tempus, et dabit vobis mercedem vestram in tempore suo.

25. Biedziła się dusza moia około niéy, y byłem utwiérdzon czyniąc ią.
26. Podniosłem ręce swe ku górze, y opłakałem głupstwo iéy.
27. Udałem duszę moię ku niéy, y nalazłem ią w uznaniu.
28. Posiadłem serce z nią od początku, a dla tegoż nie będę opuszczon.
29. Żywot mój poruszył się szukaiąc iéy: a przetóż dostanę dobréy osiadłości.
30. Pan mi dał ięzyk zapłatę moię, y nim go będę chwalił.
31. Przybliżcież się ku mnie ludzie nieumieiętni, a zgromadźcie się do domu nauki.
32. Przecz że się iescze ociągacie? a co k temu mówicie? dusze wasze barzo pragną.
33. Otworzyłem usta moie, y powiedziałem: Nabywaycie sobie bez srébra,
34. a szyie wasze poddaycie pod iarzmo, a dusza wasza niech karność przyymuie: bo naprędce naleść ią możecie.
35. Obaczcie oczyma waszémi, żećiem mało pracował, a dostałem sobie wielkiego odpoczynienia.
36. Nabywaycie nauki z wielką liczbą srébra, a osiągnicie z nią wiele złota.
37. Niechay się dusza wasza rozraduie w miłosierdziu iego, a nie zawstydzicie się w chwale iego.
38. Sprawuycie dzieło wasze przed czasem, a da wam zapłatę waszę czasu swego.

---

25. *Biedziła się dusza moja.* Walczyłem z napotykanemi trudnościami, gdym jéj nabywał sobie.—*Byłem utwierdzon czyniąc ją.* Postanowiłem mocno jéj nabyć.
26. *Podniosłem ku górze.* Dla modlenia się do Boga. —*Opłakiwałem głupstwo jéj.* Głupotę i ciemność duszy mojéj, jeszcze nieoświeconéj mądrością.
27. *Duszę moję.* Pragnienie moje.—*Nalazłem ją w uznaniu.* Poznałem, znalazłem i trzymałem ją.
28. *Posiadłem serce z nią.* Rozumnym i mądrym zostałem.—*Nie będę opuszczon.* Nie będę pozbawionym pomocy mądrości; bo dobra mądrości nie ulegają wypadkom losu.
29. *Żywot mój.* Serce i wnętrzności moje wzruszyły się od pragnienia i troskliwości, gdy pracowicie podążam za mądrością.
30. *Język.* Wykształcony i wymówny.
32. *Ociągacie?* Opóźniacie się.—*Co k temu mówicie?* Co na to powiadacie? Jakby rzeczono: cóż przecie czynić stanowicie?—*Dusze wasze.* Jeżeli suchymi jesteście i bez mądrości, a nawet jéj pragniecie, czemu nie szukacie wód zbawczéj mądrości?
34. *Na prędce.* Łacno, bez wielkiego trudu.
36. *Wielką liczbę srebra.* Jakby wielki ciężar srebra; bo równéj jest wartości, jak wielki skarb srebra lub złota; albo które z sobą bogactwa przynosi.
38. *Przed czasem.* Wcześnie i troskliwie.

Koniec Księgi Ekklezyastyka i Tomu drugiego.

SPIS RZECZY.

Tomu II.

Ogółem w Tomie tym Ksiąg 18. Rozdziałów w nich 549.